תלמוד בבלי המבואר

מתיבתא

עם
ביאורי הגמרא, רש"י ותוספות
ילקוט ביאורים
אליבא דהלכתא, פניני הלכה
תמצית הדף וכפתור ופרח

עוז והדר

מהדורת זכרון משה

אהח18/06/2018
אוצר החכמה

18/06/2018 אוצר החכמה

הקדמה למסכת מועד קטן

מסכת זו עוסקת במלאכות המותרות והאסורות בחול המועד, שהם הימים שבין ראשון ושביעי של פסח, ובין ראשון ושמיני של חג הסוכות. ימים אלו נקראים חולו של מועד, משום שאין קדושתם כימים טובים, והרי הם כעין ימות החול של המועד. ונקראו בתורה (ויקרא כג לז) **'מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ'**. כמו כן עוסקת המסכת גם בדיני אבילות בהרחבה, וכפי שיבואר בהמשך הקדמתינו.

סדר המסכתות

כתב הרמב"ם בפירוש המשניות שרבי סידר את מסכת מועד קטן לאחר מסכת מגילה, משום שימי חול המועד יש להם דמיון לימי הפורים בכך ששניהם נאסרו בהספד ותענית.

והמאירי[א] כתב שלפי סדר הגאונים מסכת מועד קטן נשנית לאחר מסכת ביצה, שבימי הגאונים רוב הלומדים עסקו רק בסדרי מועד נשים נזיקין, והוצרכו לשלב מספר מסכתות נחוצות מסדרים אחרים לרוב נחיצותם, כגון מסכת ברכות מזרעים, חולין מקדשים וכדומה. וכמו כן שינו אף את סדר שאר המסכתות, וכיון שהמסכתות ביצה ומועד קטן מדברים מכללות הימים טובים, על כן שנו אותם לפני שאר המסכתות הפרטיות לכל יום טוב, והקדימו את מסכת ביצה הנוהגת בכל הימים טובים למסכת מועד קטן הנוהגת בפסח וסוכות בלבד, ולאחריהם שנו את המסכתות הפרטיות לכל יום טוב.

א. עניני חול המועד

איסור המלאכה בחול המועד

במסכת חגיגה (יח.) הובאו לימודים שונים לאיסור המלאכה בחול המועד.

אחת הדרשות הוא מהפסוק (דברים טז ח) **'שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַה' אֱלֹקֶיךָ'** הקישה התורה את ששת ימי חול המועד ליום שביעי של פסח, מה שביעי עצור בעשיית מלאכה שהרי הוא יום טוב, אף ששת ימים עצורים בעשיית מלאכה. ואף שהוקשו ימי חול המועד ליום טוב והיה ראוי לאוסרם בכל מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש כיום טוב, דרשו חכמים ממה שנאמר בפסוק **'וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת'** בייתור ה"א[ב], שרק השביעי שהוא יום טוב אסור בכל מלאכה, אך ששת הימים אינם אסורים בכל מלאכה[ג].

ונחלקו הראשונים אם איסור המלאכה בחול המועד הוא מן התורה או מדברי סופרים[ד]. דעת רש"י (להלן יח: ד"ה אלא) והרי"ף[ה] וסייעתם שהלימודים בברייתות הם דרשות גמורות, ועל כן האיסור לעשות מלאכה בחול המועד הוא מן התורה. אלא שמכל מקום נדרש מהפסוקים שיש מלאכות שאף על פי שאסור לעשותם ביום טוב מותר לעשותם בחול המועד וכמו שנתבאר לעיל[ו], אלא שלא נתפרש בתורה מה הם המלאכות, ומסרו הכתוב לחכמים לומר איזו מלאכה אסורה ואיזו מותרת, והתירו לעשות מקצת מלאכות שהיה נראה להם להתיר, וכמו שיתבאר.

אמנם דעת התוספות (חגיגה שם ד"ה חוש"מ) והרמב"ם (הל' יו"ט פ"ז ה"א) וסייעתם שכל הפסוקים שהביאו הברייתות הם אסמכתא בעלמא, ואיסור עשיית המלאכה בחול המועד הוא מדרבנן שאסרו לעשות מקצת מלאכות[ז]. והטעם משום שנקראו ימים אלו 'מקרא קודש', וגם הוא זמן חגיגה במקדש, שמי שלא הביא קרבן חגיגה ביום טוב יכול הוא להביאו בחול המועד, לכן אסרוהו במקצת מלאכות שלא יהיה כשאר ימות החול[ח].

והרמב"ן (ד"ה ועוד) וסייעתו הטילו פשרה בזה, שעיקר איסור המלאכה הוא מן התורה, אלא שכל שהוא דבר האבד או צורך המועד מותר מן התורה לעשותו בכל האופנים וחכמים אסרו מקצת דברים בדבר האבד כגון טרחה יתירה, וכן אסרו בצורך המועד לעשות מעשה אומן, וכמו שיתבאר להלן[ט].

איסור טרחה בחול המועד

נוסף על המלאכות שאסרו בחול המועד, ישנם דברים שאף שאינם מל"ט המלאכות האסורות בשבת ויום טוב מכל מקום כיון שיש בעשייתם טרחה מרובה אסרו חז"ל לעשותם בחול המועד, כדי שישמח ויחוג ולא יזלזל במועד[י]. ומטעם זה אסרו לפנות כלים מחצר לחצר, להביא כלים שאינם לצורך המועד מבית האומן[יא], להרביע בהמה ולהושיב תרנגולת על הביצים[יב]. וכן מטעם זה אסרו לעשות סחורה בחול המועד[יג] אף שאין בה איסור מלאכה, משום שיש בה טרחה[יד].

המלאכות המותרות בחול המועד

כפי שנתבאר התירו חכמים כמה מלאכות בחול המועד. הדברים שהתירו חכמים נידונים בהרחבה במסכת זו, וגדרי ההיתר הם כדלהלן.

א. דבר האבד - כל מלאכה שאם ימנע מלעשותה יהיה לו הפסד[טו] התירו לעשותה במועד, כדי שלא יהא דואג על אבידתו וימנע משמחת יום טוב[טז]. אמנם לא התירו לעשות מלאכה בדבר האבד אלא אם לא כיוון מלאכתו למועד, כגון שהדבר נתקלקל במועד, או אפילו

א. **כאן** בקצרה, והאריך לבאר את הסדר בהקדמתו לברכות.

ב. **כן** ביארו התוס' (ג. ד"ה משקין).

ג. **דרשה** זו הובאה ברש"י ותוס' בסוגייתנו. ובילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא בתחילת המסכת) הבאנו דרשות נוספות מהגמרא שם.

ד. **וראה** בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא) שהרחבנו במחלוקת ראשונים זו, והבאנו את השיטות והראיות של כל שיטה.

ה. **כן** הוכיחו לדעתו ממה שהעתיק את הברייתות בסתמא. וראה בביאור הלכה (סי' תקל ד"ה ומותר).

ו. **הברייתא** שהבאנו למעלה לומדת זאת מהפסוקים שיש מלאכות שהם מותרות, וכמו שהובא שם, ולשאר הברייתות שם שלא הביאו פסוקים להתיר מקצת מלאכות, כתב הלבוש (שם ס"א) שכיון שלא כתבה התורה בפירוש שאסורים במלאכה והדבר נלמד רק מייתור הפסוקים, מוכח אם כן שאין חול המועד שווה ליום טוב לגמרי ומותר במקצת מלאכות.

ז. **וראה** במגיד משנה (הלכות יום טוב פ"ז ה"א) שהוכיח שהברייתא שהובאה לעיל היא אסמכתא בעלמא, שהרי בפסחים (קכ.) דרשו מפסוק זה ממה שהוקשו ששת הימים ליום השביעי שאין חיוב לאכול מצה בששת ימי הפסח, מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות. וראה עוד בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא בתחילת המסכת) דיש סוברים בדעת הרמב"ם דזה דאורייתא.

ח. **ומסיים** הרמב"ם שמכל מקום לא אסרו את כל המלאכות כמו ביום טוב, שסוף הענין בדברים שנאסרו בו כדי שלא יהיה כיום חול לכל דבר, לפיכך יש מלאכות אסורות בו ויש מלאכות מותרות בו. והלבוש (שם) כתב שלא רצו לאסור את כל המלאכות משום שאין הציבור יכולים לעמוד בזה ליבטל מכל מלאכה ז' או ח' ימים.

ט. **ולפסק** ההלכה ראה בביאור הלכה (שם) שהוכיח מהשולחן ערוך שדעתו לפסוק שהוא מדרבנן. ולמעשה הכריע שכיון שדעת הרבה ראשונים שאיסור המלאכה הוא מן התורה, אין למהר להקל בספק בחול המועד כיון שהוא ספיקא דאורייתא, כי אם לצורך גדול. אלא שבדברים האסורים בדבר האבד או בצורך המועד יש לסמוך על דעת הרמב"ן שהאיסור בהם הוא מדרבנן, וכמו שנתבאר.

י. **לבוש** (סי' תקלה ס"א).

יא. **דברים** אלו יתבארו בפרק שני (יג.).

יב. **ראה** שם (יב.) ובפסחים (נה:).

יג. **יתבאר** בפרק ראשון (י:).

יד. **וראה** בתוס' (להלן יב: ד"ה מכניס) שנסתפקו אם אסרו בחול המועד טרחה שאין בה מלאכה [מל"ט מלאכות], ובקרן אורה העיר על דבריהם שבירושלמי מוכח שטרחה אסורה אף שאין בה מלאכה.

טו. **ואף** שאינו ודאי שיפסד, נחשב לדבר האבד אם הוא דבר מצוי שיפסד (סי' תקלז ביה"ל ד"ה דבר האבד), ודלא כהפמ"ג ומחה"ש שם שתלו דין זה במחלוקת אם איסור מלאכה בחול המועד הוא מן התורה או מדברי סופרים. וראה בראשונים ובפוסקים שדנו אם אף מניעת הריוח נחשב כדבר האבד.

טז. **ריטב"א** (יג. ד"ה אלא אמר רב אשי). ובאליהו רבה (סי' תקל) כתב שכיון שכל מה שאסרו מלאכה בחול המועד הוא כדי שיהיו פנויים לעסוק בתורה, התירו מלאכת דבר האבד כדי שלא יטרד

אם נתקלקל לפני הרגל אלא שהיה סבור שיוכל לשהות עד אחר הרגל, ובאמצע המועד רואה שאם לא יתקנו עכשיו יפסד, אבל אם השהה בכוונה לעשותה במועד קנסוהו חז"ל ואסרו לעשות את המלאכה אף שהדבר יפסד[יז].

ובדבר האבד מותר לעשות אף במעשה אומן. ובפרק שני (יא:) נחלקו אם התירו לצורך דבר האבד אף בלי שנוי כלל[יח]. כמו כן נאסרה טרחה יתירה אף בדבר האבד, ובגדר טרחה יתירה כתב הרמב"ן בשם הראב"ד שכל ענין זה נמסר לחכמים והם ראו שלא כל הפנים שווים אלא לפי אבדתו התירו את טרחו, וכך שיערו שטורח מי קילון אינו ראוי לפסידת בית השלחין, וכן לא שוה פסידת הערוגה לטירחת ההדלאה[יט], מה שאין כן בשדה של שעורים שהתירו לקצרה (להלן יג:), לפי שהפסדו גדול מטרחו, ושיערו טורח כנגד הפסד והפסד כנגד טורח.

והחינוך (מצוה שכג) כתב[כ] שכל דבר שהפסדו ודאי, מותר אף בטרחה יתירה, ומטעם זה מותר לקצור את השדה במועד אם יהא נפסד כשלא יקצרנו ותעמוד הקמה עד לאחר המועד, וכן כרם שהגיע זמנו לבצור בוצרים אותו כשהוא דבר האבד, וכן בכל דבר כיוצא בזה, שכיון שהפסדם וודאי מותר אף בטירחה יתירה בלא שום שינוי כדרך שהוא עושה בחול, ולא החמירו חכמים ואסרו טירחה יתירה אלא בדברים שאין הפסדם ברור[כא].

ב. צורך המועד - כל מלאכה שהיא לצורך המועד, בין לצורך אוכל נפש או מכשיריו, ובין שלא לצורך אוכל נפש, מותרת במועד, משום שכל איסור המלאכה בחול המועד כדי שיהא שמח במועד, ואם לא יעשה את צורך המועד ימנע משמחת יום טוב[כב].

וכתב הרמב"ן (בלקוטות בתחילת דבריו) שאף על פי שאמרו (בדף יב.) הלכות מועד עקורות הן ואין למדות זו מזו, מכל מקום מצינו שחכמים למדו את הלכות חול המועד מהלכות יום טוב, וכשם שביום טוב עצמו התירה בו תורה אוכל נפש ומכשיריו יותר משאר מלאכות, כן התירו חכמים צורך אוכל נפש במועד יותר ממה שהתירו סתם צורך המועד. ומטעם זה יש לחלק את ההיתר לצורך המועד לשני אופנים, צורך המועד שהוא לצורך אוכל נפש ומכשיריו, וצורך המועד שאינו לאוכל נפש.

צורך אוכל נפש - מבואר בברייתא (יב:) שכשאין לו מה יאכל, קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן, משום שחכמים התירו לעשות מלאכה לצורך אוכל נפש אף בטירחא יתירה[כג] ובמעשה אומן[כד], ואין צריך לעשות שינוי במלאכתו לצורך אוכל נפש[כה], ואפילו כיוון מלאכתו למועד מותר, משום שלצורך אוכל נפש לא אסרו כלל[כו]. ואף מכשירי אוכל נפש דינם כאוכל נפש ומותרים אף בטרחה ומלאכת אומן ובלא שינוי, וכמו ששנינו (י:) מעמידים תנור וכיריים במועד ובלבד שלא יגמור מלאכתם[כז].

צורך המועד שאינו אוכל נפש - כל דבר שהוא לצורך המועד ואינו אוכל נפש או מכשיריו, לא התירו אלא במלאכת הדיוט, ואף אומן מותר לעשותן על ידי שינוי כמו ששנינו (ח:) ההדיוט תופר - לצורך המועד[כח], כדרכו, והאומן מכליב, והיינו שעושה על ידי שינוי[כט], והוא הדין לכל המלאכות. ואינו דומה למלאכת שבת שחייב ההדיוט כמו אומן, שבשבת אסור מן התורה במלאכה ולא תלה הכתוב האיסור באומנות האומן, אבל במועד מצינו דברים הרבה שלא גזרו בהם חכמים, והתירו מלאכת הדיוט לצורך המועד משום כבוד המועד[ל]. ומכל מקום אף על ידי שינוי לא התירו מלאכה הנעשית בטרחה יתירה אף כשעושה אותה לצורך המועד[לא].

צרכי הגוף - כתב הרמב"ן[לב] שצרכי הגוף דינם כצרכי אוכל נפש ומותר לעשותם אף במעשה אומן, וזה הטעם שהותר הקישוט לנשים אף במעשה אומן (לקמן ט:) וכן מותר להתגלח ולהסתפר אף במעשה אומן (לקמן יד.) [באופן שאין את הגזירה שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול כגון בקטן וביצא מבית האסורים]. אמנם במכשירי צורך הגוף מצינו הרבה דברים שלא הותרו במעשה אומן[לג].

ג. צרכי רבים - התירו לעשות את כל צרכי הרבים במועד[לד] אף שאינם לצורך המועד[לה]. ואם התירו אף מעשה אומן בצרכי רבים, הוכיחו הראשונים שיש בזה חילוק, שאם הוא לצורך המועד התירו אפילו במעשה אומן בלא שינוי - אף על פי שביחיד אף לצורך המועד לא התירו אלא במעשה הדיוט. ואם הוא לצורך אחר המועד לא התירו אלא במעשה הדיוט או במעשה אומן בשינוי[לו]. ובזה התירו אף לכוין מלאכתו למועד. וכן התירו לעשותם אפילו כשיש בעשייתם טורח גדול[לז]. והטעם

ויצטער על הפסד ממונו ויבטל מלימודו.

[יז] **כמבואר** במשנה (יב:), וראה שם שאם עבר ועשה יאבדו, ובית דין מפקירים את המלאכה וכל הרוצה יכול לזכות בה. ראה שו"ע (סי' תקלח ס"ו).

[יח] **להלכה** נפסק (סי' תקלז ס"א) שבדבר האבד מותר בלי שנוי כלל. ודעת הרמב"ם (הלכות יום טוב פ"ז ה"ו) שמכל מקום כל מה שיכול לשנות ולא יפסיד על ידי השינוי חייב לשנות, ולא התירו בדבר האבד מעשה אומן אלא כדי שלא יפסיד בעשיית המלאכה במעשה הדיוט. אמנם כמה ראשונים חולקים על הרמב"ם ומתירים מלאכה לצורך דבר האבד ללא שינוי בכל האופנים, וכדבריהם העלה להלכה בשעה"צ (סי' תקלז ס"ק מח).

[יט] **ראה** להלן (ד.) ובילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא שם).

[כ] **וכדבריו** כתב הריטב"א, והוסיף שבדבר המחובר לקרקע ואינו עומד ליקצר עכשיו אינו הפסד וודאי כיון שאין ידוע אם תגמר כראוי, שהרי יתכן שיפסד בהמשך הגידול מחמת דבר אחר, אבל דבר התלוש שברור לנו שעומד להפסידו, כל הפסד מרובה התירו.

[כא] **וראה** בפרי מגדים (א"א סי' תקמ סק"ז) שלצורך דבר שיש בו הפסד גדול התירו אף טירחה יתירה. וכן פסק המשנ"ב (סי' תקלח סק"ו). ולענין אם מלאכת דבר האבד מותרת אף בפרהסיא או שצריכה להיעשות דווקא בצנעה, בגמרא (יב:) מובאת ברייתא לענין היתר הכנסת פירות מפני הגנבים שצריך להכניסם בצינעה, וכתב הרמב"ן שדווקא הכנסת פירות שהוא ספק אם יהיה לו הפסד שהרי אינו יודע אם יבואו גנבים צריך להכניסם דווקא בצנעה, אך שאר מלאכת דבר האבד מותר לעשותה בפרהסיא. והריטב"א (יב: ד"ה ובלבד שיכניסם בצינעה) כתב שדווקא בחשש גנבים שאין ההפסד בגוף הדבר ואפשר לעשותו בצינעא בלי שום עיכוב צריך לעשותו בצינעה, אבל בדבר שגופו נפסד ונאבד והפסדו ניכר, לא הצריכו לעשותו בצנעה שמא יתעכב ויתעצל בדבר על ידי כך ויבוא לידי הפסד. וראה עוד בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא שם).

[כב] **ראבי"ה** (סי' תתלה) ומהרי"ל (תחילת הלכות חול המועד). ואף להסוברים שמלאכת חול המועד אסורה מן התורה, כתב בקרן אורה שעיקר הטעם שאסרה התורה מלאכת חול המועד הוא כדי שיהיו פנויים לשמחת הרגל. ומטעם זה לא פירטה התורה איזה מלאכה אסורה ואיזה מלאכה מותרת, ומסרה הכתוב לחכמים שיקבעו לפי צורך שמחת הרגל איזה מלאכה אסורה ואיזה מותרת.

[כג] **וכמבואר** ברמב"ן שמותר לטחון אף בריחיים של יד.

[כד] **וכמו** שהוכיח הרמב"ן ממה שמותר להעמיד שכר לצורך המועד כמבואר בברייתא המובאת בגמרא (יב:), ואף שהעמדת שכר היא מעשה אומן.

[כה] **אלא** שלענין דישה אמרו שלא התירו לדוש בפרות. וביארו הראשונים למסקנת הגמרא שם משום שדישה בפרות נעשית בפרהסיא, והדבר מפורסם ביותר. והביאו הראשונים מהירושלמי (פ"ב ה"ד) שאם דש כמות גדולה לצורך המועד מותר אף לדוש בפרות. והרמב"ם (פ"ז ה"ו) כתב שהטעם שאסור לדוש בפרות הוא שכיון שאין לו הפסד אם משנה לדוש במקלות צריך לשנות ואין לו לדוש בפרות, וביאר הכסף משנה שלדעת הרמב"ם לא התירו לעשות בלא שינוי אלא כשיש לו הפסד על ידי השינוי, אבל כשאינו מפסיד על ידי השינוי חייב לשנות [וכשיטתו שהובאה לעיל בהיתר דבר האבד].

[כו] **רא"ש** (פ"ב סי"ז), טור ושולחן ערוך (סי' תקלג ס"א).

[כז] **כן** היא הכרעת ההלכה כמ"ש הרמב"ן (הלכות חוה"מ), וכ"כ המג"א (סי' תקמא סק"א) ומשנ"ב (סי' תקמ ס"ק יח). וראה בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא י.) דיש דעות החולקים ומפרשים המשנה שם שהוא רק מעשה הדיוט. ובדין טרחה יתירה עיין בפמ"ג (א"א סי' תקלו סק"ג) שמכשירי אוכל נפש אסורים בטרחה יתירה, ועיי"ש במשנ"ב (ס"ק טו) שהביאו והקשה עליו דברמב"ן מבואר שמותר. וראה עוד ילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא ה.) מה שכתבנו בזה.

[כח] **כן** ביארו התוס' (י. ד"ה ההדיוט) ושאר ראשונים, וכן נראה מלשון הרמב"ם (פ"ז ה"ה) שלא התירו מלאכת הדיוט אלא לצורך המועד. וראה מאירי (שם) שנראה מדבריו שאף שלא לצורך המועד מלאכת הדיוט מותרת, משום שמלאכת הדיוט אינה חשובה להיקרא מלאכה.

[כט] **שיטה** (ט: ד"ה והאומן).

[ל] **שיטה** (שם ד"ה תופר) ותוס' הרא"ש (י. ד"ה ההדיוט).

[לא] **ראה** להלן (י.) שאין מפשילין חבלים לכתחילה לצורך המועד, וביארו הראשונים (רבינו שלמה בן היתום) שטעם האיסור משום שיש בה טרחה יתירה. וכן מבואר בפמ"ג (א"א סי' תקמ סק"ז) שצורך המועד כשיש בו טרחה צריך שנוי. [אמנם ראה בפמ"ג (משב"ז סי' תקלו סק"ג) דבצורך המועד מותר גם בטורח רב]. וכ"כ בשיטת ריב"ב ספ"ק. וכ"כ בספר אהל מועד (שער מו"ק דף ג). וראה עוד ברמב"ן (תורת האדם ענין הקבורה אות לא) שבצורך המועד אין הבדל בין טורח רב למעט. ויש להבין דעתם דהא אם אסרו טירחה יתירה בדבר האבד כ"ש שיהיה אסור בצורך המועד. וראה בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא י. יב.-:) שהרחבנו בזה.

[לב] **בפסקי** הלכות חוה"מ, וכ"כ הריטב"א (להלן ח:) והביאו הבה"ל (סי' תקמו ד"ה וכל תכשיטיה). וראה בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא ט:) שהרחבנו בזה דיש חולקים. ולדבריהם מיירי התם שלא היה מעשה אומן.

[לג] **ראה** שו"ת הרשב"א (ח"ד סי' שכו) והובא בב"י (סי' תקמד) דמרחץ דיחיד אין לתקן במעשה אומן, וכן פסק המג"א (שם סק"א). ואף דזה מכשירי צורך הגוף. וע"ע מג"א (סי' תקמ) ומשנ"ב שם (ס"ק יט) שלא התירו תיקון תנור חימום [אלא רק באופן שהכל חולין אצל צינה] ואף דיש בזה מכשירי צורך הגוף. ועיין עוד בריטב"א (י:) שכתב דאין לאשה לגהץ הבגדים משום דיכולה בלא זה, ושונה מעשיית תכשיטין דזה בגופה ממש. ומבואר שלא התיר מכשירין אלא כשאי אפשר. וראה בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא ט:) מה שכתבנו שם.

[לד] **כמבואר** במשנה (ו.).

[לה] **כן** מבואר בירושלמי (פ"א ה"ג).

[לו] **רא"ש** ומאירי (שם) ושיטת ריב"ב (סוף פ"א ד"ה כללא דשמעתא). וכן פסק השו"ע (סי' תקמד ס"ג).

[לז] **רא"ש** ומאירי (שם). ובריב"ש (סי' תקיא) כתב שהתירו טרחה יתירה בצרכי רבים משום שכל צרכי הרבים כדבר מצוה הם. וכ"כ הבה"ל (סי' תקמד) בהבנת הפמ"ג שם דצרכי רבים הם כצרכי מצוה.

בזה משום שצרכי הרבים אינם נגמרים ונעשים אלא בשעה שהם בטלים ומתחברים כולם ועושים, ואם לא יעשו במועד לא יעשו לעולם[לח] והרי זה כדבר האבד[לט]. [ויש אומרים שלא הותר עשייה במעשה אומן בצרכי רבים אלא בדברים הנצרכים לגוף האדם, שאז אמרינן דיש אחד מתוך הרבים שבשבילו זה ודאי חיי נפש, אבל בדברים שאינם נצרכים לגוף האדם אסור מעשה אומן[מ]].

ד. **צרכי מצוה** - מותר לכתוב תפילין ומזוזות וכן לעשות ציצית. אף דעושה לצורך אחר המועד. [משנה יח ע"ב] והיתר זה הוא אף דכתיבת התפילין זה מעשה אומן. אולם מצינו הרבה מצוות שלא הותר עשיתם שלא לצורך. וכתב הרשב"א דהותר רק מצוות חשובות וקבועות כמו תפילין ומזוזות וציצית שא"א לעולם בלא הם[מא].

18/06/2018אהח

ה. **איסור שכר** - אסור לעשות מלאכה בשכר אף שעושה מלאכה לצורך המועד. משום שזה נחשב יותר לעובדא דחול[מב]. והריטב"א כתב דאם אי אפשר להשיג פועל אלא בשכר מותר לקבל שכר. [ויש חולקים על איסור זה[מג]].

ו. **אין לו מה יאכל** - אדם שאין לו מה לאכול מותר לו לעשות מלאכה שלא לצורך המועד כדי לקבל כסף וישתמש עם זה לקנות אוכל למועד[מד].

ב. עניני אבילות

אבילות מן התורה

מצות עשה מן התורה להתאבל על הקרובים שמתו[מה], שנאמר ביום הקמת המשכן אחר מיתת שני בני אהרון (ויקרא י יט): **וְאָכַלְתִּי חַטָּאת הַיּוֹם הַיִיטַב בְּעֵינֵי ה׳**[מו], ולמדנו שנדחית לאהרון הכהן מצות אכילת הקרבנות מחמת האבילות, והרי שיש מן התורה חיוב להתאבל[מז]. ואין אבילות מן התורה אלא ביום ראשון בלבד שהוא יום המיתה ויום הקבורה[מח]. אמנם יש מן הראשונים החולקים על זה וסוברים שאין כלל דין אבילות מן התורה[מט]. אבל שאר שבעת הימים שנוהגים באבילות, ודאי אינו דין תורה. ואף שנאמר בתורה על יוסף במיתת יעקב (בראשית נ י): **וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת יָמִים**, ניתנה תורה ונתחדשה הלכה שאין אבילות נוהגת אלא יום אחד[נ].

שבעה ימי אבילות

משה רבינו תיקן להם לישראל שבעה ימים לאבל[נא]. והסמיכוהו (להלן כ.) על הפסוק (עמוס ח י) **וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל**, והרי שהאבל ימיו כימי החג, ומה החג שבעה ימים אף אבלות שבעה[נב]. ועוד למדו מתגלחת של נזיר, שלגבי דינים מסוימים, ממשיכה האבילות, כל שלושים יום שאחר הקבורה, ויבואר הכל להלן[נג].

ענין האבלות

כתב הרמב"ן (בהקדמה לתורת האדם): 'ראוי לנו להבין כי האבל עבודה לאלהינו יתברך, על דרכים מיוחדים, להתאונן ולהתבונן בסופו מה יהיה, ולדעת ביתו איה, וכענין הזה כתוב (קהלת ז ב) **'טוֹב לָלֶכֶת אֶל בֵּית אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל בֵּית מִשְׁתֶּה, בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל הָאָדָם, וְהַחַי יִתֵּן אֶל לִבּוֹ'**, ואמרו רבותינו ז"ל (אבות פ"ג מ"א) הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מאין באת ולאן אתה הולך וכו'. והשנית להתאונן על חטאיו אם יקרנו אסון, טרם מלאת שנותיו, או בא עליו מקרה בבניו, על אלה ראוי לבכות ולקונן'. ועוד כתב 'שמי שימות טרם זמן הנקצב לרוב בני אדם ראוי הוא להתאונן, וכן ראויים האוהבים לו להתאונן עליו ולהתאבל, וכן באבדן הבנים, רק שיהיה התאוננותם בדרך עבודת האלהים על החטאים הגורמים להם הצער ההוא, ושובם מן הנודעים, והתודותם על לא הודע שלהם. והיאוש בסבל האמיץ והלב החזק, בענין הזה הוא רע מוחלט'.

בספר החינוך (מצוה רסה) כתב בשרשי המצוה: 'כי האדם נפעל כפי פעולותיו שיעשה, כי מהיותו בעל חומר לא יתפעל לדבר בכח עד שיוציא העניינים מן הכח אל הפועל. על כן בבוא אליו עונש מקרה מוות באחד מקרוביו אשר הטבע מחייב האהבה להם, תחייבנו התורה

לח. **רא"ש** (ס"ו) בשם הראב"ד, ומאירי (יט. ד"ה כשמתבונן). ועיין מג"א (סי' תקמד סק"ד) שכל זה כשיש חשש שלא יעשוהו אח"כ ובמקום שיש מנהיג אין חשש זה ואין היתר צרכי רבים. אמנם יש הרבה שאומרים דהגבלה זו של הרא"ש היא רק למה שמותר אף במכוון מלאכתו, אבל עצם העשיה מותר לעשות צרכי רבים אף כשאין חשש שלא יעשוהו אח"כ. וראה בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא ה.) שהארכנו בזה.

לט. **לבוש** (סי' תקמד ס"ד).

מ. **שו"ת** הרשב"א (ח"ד סי' שכו) והובא בב"י (סי' תקמד), וכן פסק להלכה הרמ"א שם בשו"ע. ובמעשה הדיוט לצורך אחר המועד מסכים הרשב"א שמותר אף כשאין זה צרכי חיי נפש.

מא. **סוף** דברי הרשב"א (שם). ופסק כן הרמ"א בשו"ע (שם) דמה"ט אסור לבנות ביהכ"נ. וכן אסור להגיה אות אחת בס"ת אף שיש מצוה שלא להשאיר ס"ת שאינו מוגה. וראה בבה"ל (סי' תרלז) שהתיר בנית סוכה במועד משום צרכי מצוה. ועיין עוד ביאור הגר"א (סי' תקמד ס"ג) להתיר כתיבת ספרים ללימוד משום צרכי מצוה.

מב. **מקור** האיסור הוא מהגמרא (יב.) שאסור לתקן השלחנות בשכר. והוכיחו מזה הרא"ש והמרדכי שם שאסור לעשות בשכר אף לצורך המועד. וכן יש ראיה נוספת מהמשנה (יח:) שאסור שכר בעושה תפילין לאחרים לצורך המועד. ובדבר האבד עיין ברמ"א (סי' תקמג) בשם הכלבו שמותר בשכר וכ"כ הגר"א שם. ועיין בבה"ל שם (ד"ה ודבר האבד) שהרבה חולקים ע"ז, ואם אי אפשר באופן אחר יכול לסמוך להקל בצירוף הריטב"א דלהלן. ובבה"ל (שם בד"ה אפילו) כתב שמותר שכר באוכל נפש ובמכשירי אוכל נפש אם אין משיג באופן אחר בחינם. ובצרכי הגוף ראה בבה"ל (שם) דמשמע דאין להתיר בזה. ויש שמתירים בזה כמו אוכל נפש. ולענין שכר בצרכי מצוה עיין לקמן (יח:) במשנה שאסור לעשות תפילין ומזוזות לאחרים בשכר. אמנם עיין בסי' תקמד בב"י ובמג"א שם שכל צורך מצוה המותרת מותר לקבל עליה שכר. והגדר הנראה בזה דבמעשה אומן אסור שכר ורק במעשה הדיוט במצוה מותר, ויתבאר במקומו. ובצרכי רבים עיין בבה"ל (סי' תקמד) שהביא דהמחה"ש אוסר ומהפמ"ג משמע שמתיר כיון שנחשב צרכי מצוה. ומצדד שם כדבריו.

מג. **ריטב"א** (יג.) ובבה"ל (סי' תקמג) סמך על דבריו היכא שיש צירוף נוסף להקל. ובכלבו (סי' ס) וארחות חיים כתבו שמותר בשכר וכ"כ השלטי גבורים (ו) בשם הריא"ז. והם פירשו הגמ' דשלחנות באופן אחר. והב"י (סי' תקמא) הביאם וכתב דזה טעות.

מד. **משנה** (יג.) ובגמרא שם מבואר שמותר לבעלים לתת לו עבודה לצורך שיהיה לו מה יאכל. ועיין במשנ"ב (סי' תקלט ס"ק מג) דדוקא אם האמת כן שעושה כן כדי שיהיה לפועל אוכל, ולא כשעיקר כוונתו להרויח ומשתמש בפועל כדי שיהיה לו היתר.

מה. **להלן** יבואר מי הם הקרובים שחייבים להתאבל עליהם.

מו. **לשון** הרמב"ם (הל' פ"א ה"א).

מז. **רדב"ז** (שם). ובכסף משנה (שם) תמה שהלא במקרא לא כתוב ציווי שיתאבלו, אלא שאמר אהרן שלא ייטב בעיני ה' שיאכל חטאת באותו יום. וכתב שהרמב"ם בספר המצות שלו (מצוה לז) כתב, שנצטוו הכהנים שיטמאו לקרובים, וזה בעצמו הוא מצות איבול, כלומר שכל איש מישראל חייב להתאבל על קרוביו שהם ששה מתי מצוה, ולחזק חיוב זה ביאר אותו בכהן שהוא מוזהר על הטומאה, שיטמא על כל פנים כשאר ישראל כדי שלא יחלש דין אבילות. וגם על לימוד זו תמה (שם) שטומאה ענין אחד הוא ואבילות ענין אחר הוא, ואיך למדים ממה שציוותה התורה שיטמא לקרוביו, שצריך להתאבל עליהם.

מח. **וראה** בראשונים בכתובות (ד:) שאם שהו וקברו את המת למחרת המיתה, שוב אין אבילות דאורייתא.

מט. **והנה** לשון הגמרא (יד:) שאבילות הוא עשה דיחיד, ובראשונים (שם) כתבו שמשמע מכך שהוא מדאורייתא (והאריכו שם בדבריהם. וכן דנו לגבי זמן האנינות, עיי"ש). אמנם על מה שאמר שמואל (יח.) שהלכה כדברי המיקל באבל, יש מהראשונים שדקדקו שהטעם לכלל זה הוא משום שהוא מדרבנן ואף ביום הראשון, [והרמב"ן כתב שלא מצאנו מחלוקת באבילות אלא בדברים שהם מדבריהם], וכן הוכיחו מגמרא כתובות (ד.) שמבואר שהחתן דוחה את האבילות [וראה בראשונים שם מה שמתרצים הסוברים שהוא מן התורה]. וכן דקדק בספר האשכול (ח"ב עמוד קנא), וביאר שמה שאמרו שהוא עשה דיחיד, הכונה שאבלות מדברי קבלה היא, שהסמיכוהו חכמים בפסוקי נביאים, וכדברי תורה דמי. ובהגהות מיימוניות (שם) כתב שלדעת הסמ"ג אינו עשה של תורה רק של דבריהם, ולכך שנאו בעשין דרבנן (סי' ב, דף רמו). ועיין בטור יו"ד (סי' שצח). וראה בזה בספר המפתח על הרמב"ם (הל' פ"א ה"א).

נ. **ובתוס'** (כ. ד"ה מה) כתבו שלכך אין למדין ממקרא זה, מפני שהיה קודם קבורה, ואין זה דין אבילות, שהיא לאחר הקבורה. וראה בפרדס יוסף (פרשת ויחי אות ס) שהאריך בענין זה שאין למדין לאבילות שבעה, ממה שהיה קודם מתן תורה.

נא. **רמב"ם** (הל' פ"א ה"א). וכתב הריקאנטי (שם) שהטעם לשבעה ימים הוא לרמוז כי הנפש במיתתה נפסקת משבע קצוות וקיומם. ובשבת (קנב.) אמרו נפשו של אדם מתאבלת עליו כל שבעה. עוד אמרו (זוהר ח"א ריח ע"ב) שבעת ימי האבל הנפש חוזרת מכוכו לביתו ומביתו לכוכו, ואין לה רשות ללכת לפני השכינה עד שבעת ימים.

נב. **וראה** בגמרא (כ.) ובביאורינו שם מדוע נלמד דוקא מחג של שבעה ימים. וראה בטור (יו"ד סי' שמ סכ"ו) בדין מי ששמע שמת אביו וקרע וישב עליו אבלות שלושה ימים, ובאו ואמרו לו קיים היה, ופסק ואח"כ אמרו לו מת, שכתב הרי"ץ גיאת שצריך שהשבעה ימים יהיו רצופים, והביא הטור שהרמב"ן כתב שיש להשיב על דבריו. ובביאור שיטת הרי"ץ גיאת ראה בספר העיקרים (לר"ש אייגר, מ"א עיקר אונן והל' ענג ה). וראה בערוך השולחן (סי' שצט ס"ג).

נג. **וכן** יש איסורים הנוהגים במיתת אביו ואמו כל י"ב חודש, משום כיבוד אב ואם, ויבואר במקומו.

לעשות מעשים בעצמו אשר יעוררוהו לקבוע מחשבתו על הצער שהגיע אליו, ואז ידע ויתבונן בנפשו כי עוונותיו גרמו לו להגיע אליו הצער ההוא, וזאת היא אמונתינו השלימה, אנחנו בעלי דת יהודית היקרה. ובתת האדם אל לבו ענין זה במעשה האבילות, ישית דעתו לעשות תשובה ויכשיר מעשיו כפי כוחו׳.

האבילות לכבוד החיים או המתים

רוב הראשונים[נד] כתבו שהאבילות לכבוד המתים היא נעשית, ולפיכך המאבד עצמו לדעת אין מתאבלים עליו, ואין מתעסקים עמו אלא בדבר שהוא כבוד לקרוביו החיים[נה]. והרמב"ן[נו] כתב שהאבלות כבוד החיים הוא, ולדבריו מתאבלים אף על המאבד עצמו לדעת, כיון שבדבר שהוא כבוד לחיים מתעסקים עמו[נז].

ובספר שבות יעקב (שו"ת ח"ג סי' קנ) כתב שיש נפקא מינה בין טעמים אלו[נח], באדם שצווה שלא לנהוג עליו אבלות שבעה ושלושים, שאם האבילות כבוד המתים היא, בידו למחול על כבודו, אולם אם היא כבוד החיים, אין בידו למחול על כבודם של החיים[נט].

ובאב ואם שציוו שלא לנהוג בדין אבלות של י"ב חודש אחר מיתתם, כתב הש"ך[ס] ששומעין להם לדברי הכל, כיון שהוא ודאי מפני כבוד המתים, שאין אבלות זו נוהגת כלל בשאר מתים אלא באב ואם בלבד, משום מצות כבודם, ולפיכך מצוה לקיים דבריהם.

הקרובים שחייבים להתאבל עליהם

להסוברים שחיוב אבילות הוא מן התורה[סא], החיוב מן התורה הוא על מיתת קרובים שהכהן מצווה ליטמא להם[סב], שהם: אביו ואמו, אחיו מן האב, אחותו מן האב שעדיין לא נשאת לאיש, ולבנו ולבתו (כב:). ובחיוב בעל על אשתו[סג] וכן אשה על בעלה, נחלקו הראשונים אם הוא מן התורה, הרמב"ם (אבל פ"ב ה"א, ז) כתב שאינו מיטמא לה אלא מדרבנן, וא"כ גם החיוב להתאבל עליה אינו אלא מדבריהם. ויש שכתבו[סד] שהוא מן התורה שהרי הכהן מיטמא לאשתו[סה]. ובאחותו מן האב שנשאת, יש שכתבו[סו] שחייב להתאבל עליה מן התורה, שאין הנשואין מקרבין או מרחקים לענין אבילות[סז].

18/06/2018אוח

והוסיפו חכמים עליהם עוד ארבעה קרובים שצריך להתאבל עליהם, והם: אחיו מן האם, ואחותו שאינה נשואה מן האם, ואחותו הנשואה בין מן האב בין מן האם[סח].

ועל רבו שמת, נוהג כל דיני אבילות במקצת יום המיתה או השמועה[סט].

קרובי האבל צריכים להתאבל עמו

הוסיפו עוד חכמים (כ:) משום כבוד האבל, שאף קרוביו החייבים להתאבל עליו, מתאבלים עמו כאשר מת לו קרובו. ונשנו בזה שלוש שיטות.

א. דעת רבי עקיבא - שחייב להתאבל על אבי אביו, ועל בן בתו, ובן אחותו וכיוצא, ואפילו שלא בפני אביו ובתו ואחותו.

ב. דעת רבי שמעון בן אלעזר - שרק על אבי אביו ובן בנו בלבד חייבים להתאבל.

ג. דעת חכמים - שמתאבל יחד עם כל הקרובים, אולם דוקא כשהוא עמם יחד בבית[ע]. ומבואר עוד בגמרא (שם) שכשאשתו באבילות אינו מתאבל עמה אלא בפניה ועל אביה ואמה בלבד[עא].

וכתבו הראשונים[עב] שהואיל ואין החיוב אלא משום כבוד קרובו האבל רשאי הוא למחול על כבודו. ולפיכך אין נוהגים בזמנינו באבילות זו, מפני שהכל מוחלים על כבודם. והמחמיר אינו אלא מן המתמיהין[עג].

אם חלה האבילות קודם שיודע מהמיתה

כתב הר"ן[עד] שאדם שמת לו מת, צריך להודיעו שינהג באבלות, שאין מניחין אותו לעבור בידים על מצות לא תעשה שבאבל. אולם יש בראשונים[עה] שכתבו שקודם שיודע מהמיתה, מותר אף לזמנו לסעודת מצוה, שהאבלות אינה חלה עליו עד שעת אנינות הלב[עו].

אנינות

ביום המיתה, ובעוד שהמת עדיין מוטל לפניו, היינו קודם שנקבר, כל החייב להתאבל עליו הרי הוא ׳אונן׳. ומשמעותו לשון צער ומרירות על מיתתו של קרובו[עז]. והאונן אסור לאכול מעשר שני מן התורה שנאמר (דברים כו יד) ׳לֹא אָכַלְתִּי בְאֹנִי מִמֶּנּוּ׳[עח]. וכן אסור לו לעבוד במקדש, ואם עבד עבודתו מחוללת (זבחים טו:). אמנם ברגל (יד:) מותר לאונן להקריב קדשים[עט]. ומי שמתו מוטל לפניו פטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה[פ].

ובדין אנינות שלאחר קבורת המת נחלקו בירושלמי (פסחים פ"ח ה"א) אם הוא מן התורה או מדרבנן. וכן נחלקו בזה הראשונים[פא] להלכה. ובלילה שלאחר המיתה נחלקו תנאים (זבחים לט:) אם הוא עדיין אונן מן התורה[פב].

[נד] **ריטב"א** בשם הגאונים (טו. ד"ה ולמדך), מאירי (כט. ד"ה הפורשים), הרמב"ם (אבל פ"א הי"א), סמ"ג (מ"ע מ"ב דרבנן). וכן פסק המחבר בשו"ע (יו"ד סי׳ שמה ס"א).

[נה] **שעומדין** עליו בשורה, ואומרין עליו ברכת אבלים, כמבואר במסכת שמחות (פ"ב).

[נו] **בתורת** האדם, ענין ההספד. וכן משמע בטור (יו"ד שמה) שכתב שאין קורעין עליו רק הרחוקים שזה הוא לכבוד, אבל הקרובים קורעים, ומשמע שמתאבלים בכל עניני אבילות.

[נז] **וראה** בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא כה:) שהבאנו דברי המצבת משה, שכתב שאין טעם חיוב האבילות משום חובת כבוד, וכן מוכח ממה שנוהג אבלות אף בקרובים שאינו חייב בכבודם, אלא הוא מטעם נסתר וכמוס ולכך שייך רק באביו ולא ברבו. וראה בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא כה:) בדבריו.

[נח] **וראה** בנחלת שבעה (שו"ת סי׳ עג) שדבר שהוא לכבוד המתים, אין הרגל מבטלו. וראה להלן בענין זה.

[נט] **ובפתחי** תשובה (סי׳ שדמ סק"ב) הביא דעת התשובה מאהבה (שו"ת ח"א סוף סי׳ רו) שחולק וכתב שאין לסמוך על זה להקל.

[ס] **סי׳** שדמ סק"ט, ועיי"ש בהגהות רעק"א.

[סא] **כנתבאר** למעלה.

[סב] **ע"פ** גמרא (כ:), וכתב הרמב"ם (אבל פ"ב ה"ו) שהטעם שצוותה התורה להיטמא להם הוא כדי שיתעסק ויתאבל עליהם.

[סג] **אין** חיוב ליטמא ולהתאבל באשתו ארוסה, לפי שאינה ׳שארו׳ (יבמות כט:), ולא באשתו פסולה שצריך לגרשה (שם כב:).

[סד] **טושו"ע** (יו"ד סי׳ שעד ס"ד). וראה בכסף משנה (אבל פ"ב ה"א) ובערוך לנר (יבמות פט: בתוס׳ ד"ה כיון).

[סה] **ובספר** העיקרים (לר"ש אייגר, ח"א עיקר אונן ואבל אשכול ד) כתב לדון שכיון שטעם ההיתר והחיוב ליטמא לקרובים הוא כדי שיתעסק ויתאבל עליהם, הרי מן התורה אין הבעל חייב להתעסק בקבורת אשתו, אלא רבנן תקנו כן (כתובות מז:), וא"כ קשה מדוע חייב הבעל ליטמא לאשתו. ותירץ ע"פ דברי התוס׳ בגיטין (מז: ד"ה ולביתך) לענין שהבעל מביא בכורי אשתו שאע"ג שמן התורה אין לו קנין פירות בהן, ולא שייך לומר בזה שקנין פירות כקנין הגוף, אלא משום שדרך הנשים שנותנות פירות לבעליהן, וכן י"ל כאן שמ"מ דרך הבעל להתעסק בקבורת אשתו, וחמלה התורה על כבודה וחייבה את הבעל ליטמא לה למען ממילא לא ימנע לעשות בה כדרכו בעסק ובאבילות.

[סו] **רמב"ם** (אבל פ"ב ה"ב). וראה בכסף משנה ובלחם משנה (שם).

[סז] **וראה** ברמב"ם (אבל פ"א ה"ח-י) שמנה את האופנים שגם על קרובים אין מתאבלין. וראה בזה בתורת האדם להרמב"ן.

[סח] **ראה** בהרחבה בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא כ:).

[סט] **בגמרא** (כה:) מבואר שיושב עליו יום אחד, וכיון שמקצת היום ככולו כתב בשו"ע (יו"ד רמב כה) שנוהג מקצת היום באבילות.

[ע] **וכשהוא** עמה בבית אחד, אבל אינו בפניה, נסתפקו בזה התוספות (כ: ד"ה באפה).

[עא] **ונחלקו** הראשונים אם הוא הדין באשה על בעלה, שאינה מתאבלת אלא על חמיה וחמותה.

[עב] **רא"ש** (פ"ג סי׳ לה), נמוקי יוסף, הרמב"ן, חידושי תלמיד הרשב"א. (כולם בדף כ:), והרמב"ן בתורת האדם.

[עג] **לשון** הרמ"א (יו"ד שעד ו), והוא מהגהות מיימוניות (פ"ג), וכן פסק הטור (שם) בשם הרא"ש.

[עד] **בגמרא** (כו:) מובא ברייתא שחולה שמת לו מת אין מודיעים לו, שמא תטרף עליו דעתו. ומסיק מכך הר"ן שבבריא מצוה להודיעו. אמנם מביא שיש חולקים ומפרשים שבבריא הוא רשות, ואם ירצו יודיעו לו.

[עה] **בשבלי** הלקט (הל׳ שמחות סוף סי׳ מז), פרדס (סימן רל). וכן נפסק בשו"ע (יו"ד תב יב), וכתב הרמ"א שמכל מקום לבנים זכרים המנהג להודיעם כדי שיאמרו קדיש על אביהם.

[עו] **וכן** מבואר באחרונים שתקנת חכמים היא שחלות האבלות תליא בידיעה ובמרירות. ראה בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא כו: ובהערות שם) וכן ראה שם מה הדין כששואלהו.

[עז] **ראה** סנהדרין (מו: במשנה).

[עח] **והוא** הדין שאסור לאכול בכל הקדשים (ראה ברמב"ם מעשר שני פ"ג ה"ה, ז, ועיין בכס"מ שם, ובמנחת חינוך מצוה תרח).

[עט] **ויש** שכתבו (תוס׳ רי"ד יד: ואו"ז ח"ב סי׳ תל) שכשמת לו מת ברגל אין האונן נאסר אף באכילת קדשים. ועיין רש"י זבחים (ק. ד"ה אבי).

[פ] **משנה** ברכות (יז:). ועיין בפתחי תשובה (יו"ד סי׳ שמא סק"כ) לענין אונן שיש לו בן למול, אם הוא פטור מלמולו. וראה בזה בספר העיקרים (לר"ש אייגר עיקר אונן ואבל אשכול ה). ועיין שדי חמד (מערכת אנינות), בענין חיוב האונן במצוות.

[פא] **הרמב"ן** (בתורת האדם), והרמב"ם (ביאת מקדש פ"ב ה"ט) כתבו שעד הערב הוא אונן מן התורה. ורש"י בפסחים (צ: ד"ה האונן) ובמאירי (שם) כתב שלאחר שנקבר הוא מדרבנן.

[פב] **וראה** במאירי (יד:) דעות הראשונים בזה.

הטעם שפטור האונן מן המצוות

רש"י[פג] פירש שהטעם שפטרוהו מכל המצוות, לפי שהוא טרוד במחשבת קבורתו, וכמו שחתן פטור משום טירדא דמצוה. ובירושלמי (ברכות פ"ג ה"א) מבואר שני טעמים. וכך כתוב שם, תני אם רצה להחמיר אין שומעין לו, מפני כבודו של מת. ועוד, מפני שאין לו מי שישא משאו, פירוש להתעסק בקבורת מתו. ואמרו נפקא מינה כשיש לו מי שישא משאו, שלהטעם הראשון הוא חייב במצוות[פד]. ויש שכתב[פה] שלהטעם הראשון גם בשבת שאינו צריך לשאת משאו, יש לו דין אונן[פו].

הקריעה

חייב אדם לקרוע בגדיו בשעה ששומע שמת לו מת. וצריך לקרוע כשהוא עומד. ונחלקו הראשונים אם החיוב לקרוע הוא דין דאורייתא או דרבנן. יש שפירשו[פז] שהוא מן התורה וכמו שלמדו בגמרא (כד.) חיובו ממה שצוה משה לאהרן ובניו במות נדב ואביהוא (ויקרא י ו) **'וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ'** כדי שלא להשבית את השמחה בהקמת המשכן, ומכאן ששאר האבלים חייבים לפרום ולקרוע בגדיהם. אולם יש החולקים[פח] וסוברים שאין חיובה אלא מדרבנן, והלימוד מהפסוק הוא אסמכתא בעלמא[פט]. ודיני הקריעה נתבארו בשו"ע (יו"ד סי' שמ).

18/06/2018אהח

טעם הקריעה

בטעם מצות הקריעה, יש שפירש[צ] שהוא כדי שלא תיטרף דעתו ברעה הגדולה, שאדם בהול על מתו, והסיחו דעתו לדבר אחר כדי שישים דעתו באיבוד ממונו. ויש שכתב[צא] שענין הקריעה הוא כדי שהקרובים יעוררו עצמם בבכי, ולהפליג צערם, ושידאגו עליו ביותר[צב]. ועוד כתבו טעם על דרך 'בצע אמרתו', שהגוף שימש לבוש להנשמה, כמבואר בזוהר (נח דף סו)[צג].

כתב הרמב"ם (שבת פ"י ה"י) הקורע בשבת על מת שהוא חייב לקרוע עליו, חייב, מפני שמיישב את דעתו בדבר זה וינוח יצרו, והואיל וחמתו שוככת בדבר זה הרי הוא כמתקן וחייב. ובתוס' יו"ט (שבת פי"ג מ"ג) האריך שאין לומר שטעם הקריעה היא כדי לשכך חמתו, שהרי אמרו חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה, ופירשו שהוא בשמחה ובטוב לבב, אלא שמכל מקום האמת כך הוא שעל ידי זה מסתלק חימומו והרי זה כמתקן[צד]. והביא דברי התוספות (שבת קה: ד"ה הא ר"י) שכתבו שקריעת אבל הוא תיקון הבגד על ידי קריעה שיוכל ללובשו בכל שעה.

גדר חיוב הקריעה

יש מן הראשונים שכתבו[צה] שהקריעה אינה מדיני האבילות, וחיובה הוא עוד קודם שחל עליו חיוב האבילות. וזה הטעם שאין מקילין בה כבשאר דיני האבילות[צו].

ומבואר בירושלמי (פ"ג ה"ח) שענין הקריעה עד שמגלה לבו, הוא מיוחד לאביו ולאמו, לרמז שבטלה ממנו מצות כיבוד[צז].

האם החיוב הוא מעשה הקריעה או ללבוש בגד קרוע

יש מי שביאר[צח] שמצות קריעה אינה פעולת מעשה הקריעה לחוד. והוכיח כן ממה שכתוב בגמרא (נדרים פז.) שכששמע שמת לו מת וקרע, ואח"כ נתברר לו שקרובו האחר מת, אם זה תוך כדי דיבור מועיל הקריעה שקרע, ואם המצוה היא על מעשה הקריעה כיצד יועיל לאחר שכבר קרע. אלא על כרחך שעיקרה היא ללבוש בגד קרוע, ורק צריך שהקריעה תהא לשם מת זה, ולכך תוך כדי דיבור מועיל לייחס את תוצאת הקריעה לשם מת זה[צט]. אולם יש מי שכתב[ק] שאין משם ראיה, שאף שהמצווה היא מעשה הקריעה, מ"מ קיים את המצוה אם נתברר לו תוך כדי דיבור מהקריעה, משום שאין האבילות והחלטת הצער בלבו נשלמת עד לאחר כדי דיבור מהקריעה[קא].

חיוב קריעה לעומד בשעת יציאת נשמה

העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע, למה זה דומה לספר תורה שנשרף, שחייב לקרוע (כה.), ופירש רש"י ששוה הנשמה לתורה, כיון שהתורה קרויה נר, שנאמר (משלי ו כג) **'כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר'**, והנשמה אף היא קרויה נר דכתיב (משלי כ כז) **'נֵר ה' נִשְׁמַת אָדָם'**[קב].

חיוב קריעה על מיתת חכם ואדם כשר

על אדם כשר, שאינו חשוד על שום עבירה ולא על שום ביטול מצוה, ולא סני שומעניה, אע"פ שאינו גדול בתורה, חייב לקרוע עליו, ואף אם לא עמד סמוך אליו בשעת יציאת הנשמה. אולם דוקא שעומד שם בין המיתה לקבורה. ותלמידי חכמים פטורים מקריעה זו[קג]. ועל חכם וכן על תלמיד חכם ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה, קורעין עליו אפילו לאחר קבורה, ביום שמועה, אם הוא תוך שלושים יום למיתה. וקורע עליו אף בשעת ההספד[קד]. ואמרו (כה.) כל המתאבל על אדם כשר מוחלין לו כל עונותיו, ופירש המאירי, כלומר כי אז יכנע לבבו הערל ויפליג בתשובה.

[פג] **ברכות** (יז: ד"ה מי). וראה מה שכתבו בתוספות (כג: ד"ה ואינו).

[פד] **ועיין** בקרן אורה (כג: על תוד"ה ואינו אוכל) שכתב, שאין לפרש שטעם זה הוא רק לענין שאם רוצה להחמיר אין שומעים לו, אבל הדין שפטור הוא אף כאשר יש מי שיתעסק בקבורה, אלא שכל טעם הפטור הוא מטעם שעוסק במצוה, עי"ש מה שהוכיח.

[פה] **חזון** איש (הלכות אנינות יו"ד סי' רז סק"ג - ד).

[פו] **והקשה** שמפסק השו"ע (יו"ד סי' שמא ס"א) משמע שהטעם הוא מפני כבודו של מת, ואעפ"כ נפסק שבשבת אין דין אונן. עיי"ש ועיין עוד בקרן אורה (כג: על תוד"ה ואינו אוכל) שדן בזה. ועיין עוד בביאור הטעמים שבירושלמי, בספר העיקרים (לר"ש אייגר עיקר אונן ואבל ענף ו).

[פז] **מאירי** (כו:), והר"ן והרמב"ן (שם) הביאו י"מ שדקדקו כן ממה שאמרו בגמרא שאף שבדיני אבלות הולכין אחר המיקל, בקריעה אין הדין כן, ופירשו שהוא משום שחיובה מן התורה ולכך מחמירים בספיקה. וכ"כ במכתם (כד. בשם הראב"ד). וכן כתב בפשיטות בטוב טעם ודעת (שו"ת תליתאה ח"ב סי' ריח). וראה בראשונים שם שדחו הראיה מחילוק הגמרא. וראה בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא שם).

[פח] **הר"ן** והרמב"ן (כו:), והריטב"א (כד.), ובראש (פ"ג סי' ג). וכ"כ הכס"מ (אבל פ"ח ה"א) בדעת הרמב"ם. וראה עוד בדעת הרמב"ם בשדי חמד (ח"ה מערכת ק כלל ס).

[פט] **וכתב** הר"ן שלפי הסוברים שהוא דאורייתא, תינוק שמת בתוך שלושים יצטרכו לקרוע עליו, אף שאין מתאבלים עליו, כיון שספיקא דאורייתא לחומרא והוא ספק בן קיימא. ועיין במגיה לר"ן שלפי"ד הרמב"ן (תורת האדם ענין אנינות) שאף אם אבילות דאורייתא אין מתאבלין על קטן, אם כן הוא הדין לקריעה.

[צ] **בהלכות** קטנות (שו"ת ח"א סי' קטו).

[צא] **בית** יהודה (עיי"ש, יו"ד סי' כו).

[צב] **ובברייתא** (יד:) אמרו מקרעין לקטן מפני עגמת נפש. ופירש רש"י כדי שהרואים יבכו על המת וירבו בכבודו.

[צג] **הביא** כן בגשר החיים (ח"א פ"ד אות א).

[צד] **עיי"ש** מה שדן האם יש איסור מתקן כשמתכוין לקיים את המצוה. ועוד כתב שם שלכאו' מטעם זה יתחייב אף על מת שאינו חייב עליו בקריעה, שהרי נח דעתו על ידי הקריעה, ותירץ שכיון שלא חייבתו התורה להתאבל עליהם אין כאן שיכוך חימה וצער, שהתורה ירדה לסוף דעתן של הבריות שאין להם צער וחימה כל כך בשאר מתים, ולפיכך פטרתם התורה מלקרוע.

[צה] **שיטת** ריב"ב, ונמוק"י (טז:). והוכיח כן מההלכה שאף שאין אבלות במועד מ"מ חיוב קריעה יש בה. וראה עוד בר"ן (תענית י.), ובראש (תענית סי' לז) שהקריעה אינה מדיני אבילות, ולכן אין קריעה בתשעה באב.

[צו] **הגמרא** (כו:) מבארת שאף שבאבילות הלכה כדברי המיקל, מכל מקום אבילות לחוד וקריעה לחוד. ומכאן למדו אותם מפרשים את שיטתם. אמנם הרבה מהראשונים פירשו בביאור תירוץ הגמרא שהטעם שהחמירו בקריעה הוא משום שהחיוב לקרוע הוא מן התורה (ראה למעלה) מה שאין כן בחיוב האבילות. ולדבריהם יתכן שהקריעה היא מענין אבילות אלא שחיובה הוא מן התורה.

[צז] **ואף** שיש גם מצוות כיבוד לאחר מיתה, מ"מ עיקר מצוות כיבוד הוא מחיים, ראה מצבת משה (לעיל כב: ד"ה על אביו). וראה בנודע ביהודה (מהדו"ת אהע"ז סי' מה), ורע"א (שו"ת ח"א סי' סח).

[צח] **בחלקת** בנימין (כו:) האריך להוכיח כן.

[צט] **וכן** ביאר בזה הטעם שתוספת קריעה א"צ שיעור טפח כמו בעיקר הקריעה, ודי בפחות, משום שע"י פעולה כל שהיא כבר מייחס הקריעה למת זה. עיי"ש שהוכיח יסוד זה. ובתויו"ט (שבת פי"ג מ"ג) כתב שלכאורה משמע מדברי הרמב"ם (בפיהמ"ש שם, ובשבת פ"י ה"י) שענין הקריעה הוא כדי לשכך חמתו. ולפי"ז המצוה היא מעשה הקריעה עצמה, שבזה משכך כעסו. (ושוב דחה התויו"ט שאין כוונת הרמב"ם כן, ראה לעיל בסמוך).

[ק] **אחיעזר** (שו"ת ח"ב סי' כה ד"ה ובעיקר).

[קא] **ובעי"ז** כתב בדברי יחזקאל (סי' כז) שתוך כדי דיבור נחשב עדיין שעת המעשה. וראה בתוס' (ב"ק עג: ד"ה כי) שביארו שלגבי קריעה הקילו.

[קב] **וראה** בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא כה.) ביאורי המפרשים מה שדימו בגמרא יציאת הנשמה לשריפת ס"ת.

[קג] **גמרא** (כה.), ובשו"ע (יו"ד סי' שמ ס"ו). וכתב הרמ"א (שם) י"א שאין חייב לקרוע על אדם כשר, אלא אם כן עומד עליו בשעת יציאת נשמה, אבל חייב לבכות ולהתאבל עליו, וכן נהגו להקל. ובחלקת בנימין (כה.) שעל כרחך צ"ל שאף אם אין חיוב לקרוע, אך ישנו חיוב כללי להצטער, וכשקורע מקיים בזה את חובת הצער והאבלות, ולכן מותר אף לקרוע עליו במועד. וראה בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא כה.) בפרטי הדין.

[קד] **ברייתא** (כה.), ובשו"ע (יו"ד סי' שמ ס"ו). וראה בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא כה.) חילוקי הדינים בין חכם לרבו. וראה בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא כו.) שלהרמב"ם משמע שחיוב הקריעה על רבו שווה לחיוב הקריעה על אביו.

הנחת תפילין ביום המיתה וביום הקבורה

יום הראשון למיתה דיניו חמורים מהימים שלאחריו בשני דברים. האחד, שאסור לאבל להניח בו תפילין (טו.). ובטעם איסורו פירש רש״י שהתפילין נקראים ׳פאר׳ כדכתיב **׳פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ׳** (יחזקאל כד יז), והאבל כיון שמתגולל בעפר קרנו, אין זה פאר לתפילין[קה], וכתבו התוספות לפירושו שכיון שנקראו פאר, אם מניחם מראה הוא בעצמו שאינו אבל[קו]. ויש מי שביאר[קז] שהאיסור הוא משום שאין האבל יכול לכוין דעתו, לפי שהוא טרוד באבלו, וגם אין מוטל עליו ליישב דעתו ולכוין, שהרי מצותו להתאבל, והיסח הדעת אסור בתפילין[קח].

אוח 18/06/2018

ובדין הנחת תפילין ביום הקבורה כשאינו יום המיתה, וכגון שמת בלילה ונקבר ביום, נחלקו האחרונים אם דינו כיום הראשון. יש שכתבו[קט] שדינו כיום הראשון ואינו מניח בו תפילין. ויש שכתבו[קי] שביום הקבורה צריך להניח תפילין. ובמת במועד לדברי הכל מניח לאחר המועד אף שהוא יום הראשון לאבילות, כיון שכבר ניחמוהו במועד[קיא]. ויש מי שכתב[קיב] שבזמנינו שמניחים אותם רק בשעת ק״ש ותפילה לא פטרוהו חז״ל אפילו ביום הראשון. אמנם כתב שאין לפסוק כן משום סברא זו לחוד, אלא בצירוף הסוברים שמן הדין יש להניח ביום הקבור שאינו יום המיתה.

סעודת הבראה

הדין השני שהחמירו ביום הראשון הוא, שאסור האבל לאכול משלו. ולמדוהו מיחזקאל שאמר לו השם שלא יתאבל, ונאמר לו (יחזקאל כד יז) **׳וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל׳**, ומכאן ששאר אבלים אוכלים דוקא משל אחרים ביום הראשון לאבילות (כז:). וסעודה ראשונה זו, שאחר הקבורה, נקראת סעודת הבראה, על שם שמברים בה את האבלים. ונהגו לאכול אותה ברחבה העשויה לכך[קיג]. ונחלקו הראשונים בדין זה, יש שכתב[קיד] שבסעודה הראשונה בלבד הדין כן[קטו]. ויש שכתב[קטז] שבכל הסעודות שאוכל באותו היום אינו אוכל משלו אלא משל אחרים.

כתב ברע״א[קיז] שענין הבראה אינו אבלות אלא מענין הספד, ולכן אין מברין ביו״ט שני, אך אינו ממש כהספד, ולפיכך מברין בחול המועד[קיח]. ויש מי שביאר[קיט] שסעודת ההבראה הוא מענין תנחומין. ויש שביאר[קכ] שמברין משום כבוד המת, שכשאוכל משל אחרים יתבייש לאכול ולשתות יותר משיעורו, ולא ישתכר כדי לפכח צערו.

דינים הנוהגים בשבעה

כתב הרמב״ם (אבל פ״ה ה״א): אלו דברים שהאבל אסור בהן ביום ראשון מן התורה[קכא] ובשאר ימים מדבריהם[קכב]. אסור לספר[קכג], ולכבס[קכד], ולרחוץ ולסוך[קכה], ולשמש מטתו[קכו], ולנעול את הסנדל[קכז], ולעשות מלאכה[קכח], ולקרות בדברי תורה[קכט], ולזקוף את המטה[קל], ולפרוע את ראשו[קלא], ולשאול שלום[קלב]. והרמב״ן (תורת האדם) כתב שאבילות מן התורה אינה אלא בעידונין ושמחה, כגון רחיצה וסיכה ותשמיש המטה ותכבוסת ותספורת, שאבילות כשמה שלא יתעסק בדברים של שמחה אלא בדברי אבילות. אבל נעילת הסנדל ופריעת הראש אין חיובן מן התורה, שלא אמרה תורה לענות ולצער נפשו מנוהג של כל העולם[קלג].

ונחלקו תנאים בסדר ברכה רביעית שבברכת המזון, לת״ק מברך הטוב והמטיב ומוסיף לברך דיין האמת, ולר״ע מברך רק דיין האמת ולא הטוב והמטיב[קלד]. ובזמן המקדש אין האבל משלח קרבנותיו, כמבואר בברייתא (טו:) רבי שמעון אומר שלמים בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא אונן, שצריך שתהא דעתו מיושבת עליו[קלה]. ואפילו יין או עצים או לבונה אינו משלח[קלו].

חילוקי הדינים בין שלשת הימים הראשונים לימים שלאחריהם

עיקר צער האבילות הוא בשלושה ימים הראשונים. ואמרו (כז:) שלשה ימים לבכי ושבעה להספד. וכן אמרו (שם), אבל, שלושה ימים הראשונים יראה עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו, ומשלושה ועד שבעה יראה עצמו כאילו מונחת לו כנגדו בקרן זוית, ומכאן ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק[קלז]. וכן כתבו בירושלמי (פ״ג ה״ה) שאין תוקפו של אבל אלא עד שלשה ימים. ולגבי כמה דינים החמירו בהם וכדלהלן. ולפיכך אמרו (יט.) שהקובר את מתו שלושה ימים קודם הרגל, מבטלת הרגל את האבלות, כיון שכבר נצטער בעיקר האבלות[קלח].

באיסור מלאכה החמירו בשלשה ימים הראשונים, שאפילו עני המתפרנס מן הצדקה אסור במלאכה (כא:). והטעם שהחמירו בזה, יש

[קה] **כן** כתב רש״י בכתובות (ו: ד״ה שנאמר), ומשמע קצת שהוא משום כבוד התפילין שצריכים פאר, וכן לשון רש״י בברכות (יא. ד״ה פאלך) וכיון דבעו פאר ואבל מתגולל בעפר בצערו, אין זה פאר. אמנם התוספות שהבאנו נקטו ברש״י שהוא משום האבילות, וכן הרשב״א (כתובות ו: ד״ה חוץ) הביא את רש״י שאין זה בדין לשים פאר תחת אפר, ומשמע שהוא משום האבילות, וכן כתב הריטב״א (סוכה כה. ד״ה הא) שאין זה ראוי לאבל שיכהן פאר.

[קו] **סוכה** (כה: ד״ה שהרי נאמר). ובדודאי שדה (שו״ת סי׳ טו) העיר שלפי זה היה ראוי שיניח רק תפילין של יד שהם לא נקראו פאר, אלא שא״כ יהא זה זלזול בהם שאינם חשובין כשל ראש. ועוד, שיש לחוש שיסבור שהם העיקר ובפעם אחרת יניח ג״כ רק של יד.

[קז] **מלא** הרועים (ערך היסח הדעת).

[קח] **וכ״כ** בלבוש (סי׳ לח), ובפמ״ג (שם במשב״ז סק״ג) הביא דבריו, והעיר עליו שבגמרא לא נזכר טעם זה, וכתב שלפי טעם זה אין איסור להניחם אלא רק פטור מללובשם, ואם רוצה רשאי להניחם. וטעם זה שייך גם בתפילין של יד.

[קט] **ט״ז**, ודגול מרבבה, ורעק״א, (יו״ד סי׳ שפח), העמק שאלה (שאילתא לה), וכ״פ במשנ״ב (סי׳ לח סקט״ז).

[קי] **באר** היטב (סי׳ לח סק״ד) בשם מהריט״ץ, וחיי אדם (כלל יד סי״ט).

[קיא] **משנה** ברורה (שם).

[קיב] **משמרת** שלום (או״ח סי׳ לח, יו״ד סי׳ שפח), בשם המעבר יבק.

[קיג] **וראה** במשנה ובברייתות (כו:) באופן הישיבה בסעודת ההבראה. וכן ראה (כז.) בתקנות שתקנו חכמים בצורת נשיאת המאכלים.

[קיד] **הרא״ש** (מו״ק פ״ג סי׳ לז).

[קטו] **וברבינו** ירוחם נתן טעם לזה, שהטעם שמברין האבל הוא משום שהוא דואג ונאנח על מתו, ואינו חושש לאכול, כי רצונו שימות גם הוא, ולכך האחרים מאכילים אותו משלהם, וטעם זה שייך רק בסעודה הראשונה.

[קטז] **רמב״ם** (אבל פ״ד ה״ט).

[קיז] **הרע״א** (בהגהות ליו״ד סי׳ תא ס״ד).

[קיח] **וראה** בצבא הלוי (סי׳ לח, לג). ובילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא כד: במשנה), לענין הבראה בחוה״מ.

[קיט] **אגרות** משה (שו״ת ח״ב יו״ד סי׳ קסח). ועיי״ש מה שדן להלכה לפי זה.

[קכ] **שבט** יהודה (סי׳ שעח).

[קכא] **ובענין** אם אבילות יום ראשון דאורייתא, הרחבנו למעלה.

[קכב] **בטעם** אבילות שבעה ראה לעיל הערה נא.

[קכג] **ראה** בגמרא (יד:), ובשו״ע (יו״ד סי׳ שצ ס״א וכס״ו).

[קכד] **ראה** בגמרא (טו. יז:-יח.).

[קכה] **גמרא** (טו:), ובשו״ע (סי׳ שפא ס״א).

[קכו] **גמרא** (טו:). וראה בדף כג. ובכתובות (ד:), ובשו״ע (סי׳ שפג ס״א).

[קכז] **גמרא** (טו:). ובשו״ע (סי׳ שפב ס״א).

[קכח] **גמרא** (טו:), וראה פרטי איסור זה בגמרא (יא:) ובילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא).

[קכט] **גמרא** (טו.). וראה עוד בגמרא (כא.), וברמב״ם (אבל פ״ה הט״ו), ובשו״ע (סי׳ שפד ס״ב, ד).

[קל] **שחייב** לכפות את מיטתו לארץ. גמרא (כא). ובשו״ע (סי׳ שפז ס״ב).

[קלא] **שצריך** להתעטף בראשו. גמרא (טו.).

[קלב] **גמרא** (טו.). וראה להלן בחילוקי הדינים בין שלשה ימים הראשונים לשאר הימים. וכתב הרמב״ם (אבל פ״ה ה״כ) שאם בשאילת שלום נאסר, קל וחומר שלא ירבה דברים ולא ישחוק ולא יאחוז תינוק בידו שלא יביאנו לידי שחוק, ולא יכנס לבתי משתאות וכיוצא בהם. ובשו״ע (סי׳ שצא ס״ב) כתב שלא יעשה שום שמחה של מרעות, ואפילו שמחה של מצוה אסור לו להשתתף בה כגון סעודת נשואין וכדומה, אבל סעודת מצוה שאין בה שמחה, כגון פדיון הבן וברית מילה מותר לאכול שם, ובלבד שלא יצא מביתו. והביא הרמ״א דברי המרדכי שאוסר לילך לסעודת ברית מילה. ובפתחי תשובה (שם סק״ד) כתב שבאדני פז (שו״ת סוף סי׳ י׳) חידש שאם שכח והיה על סעודת זכר בליל שבת, מותר לו לילך למחר בשבת לסעודת ברית מילה, משום שאם לא ילך תהא זה אבילות דפרהסיא. וסיים הפתחי תשובה שאין דין זה ברור.

[קלג] **וכעין** זה חילק בהעמק שאלה (שאילתא טו סק״ז) שאבילות שבצנעא היינו להצטער בלב הוא מדאורייתא, ואבילות שבפרהסיא היא מדרבנן.

[קלד] **ברייתא** (ברכות מו:), ובתלמידי רבינו יונה כתב שלת״ק מברך שוב הטוב והמטיב מלבד מה שמברך כל יום, כדי לשבח למקום על הצרה הבאה לו, ולר״ע מברך רק פעם אחת הטוב והמטיב. אמנם בשאילתות (שאילתא טו) משמע שלת״ק מברך רק פעם אחת הטוב והמטיב, ולר״ע אינו מברך כלל הטוב והמטיב אלא דיין האמת. וראה בברכות (שם) נוסח ברכת דיין האמת. ועיין בטור (יו״ד סי׳ שעט) בפרטי הדינים בזה.

[קלה] **רש״י** שם.

[קלו] **תוספתא** (זבחים פי״א). וכן ברמב״ם (ביאת המקדש פ״ב הי״א). ובקרן אורה (טו. ד״ה והנה) הקשה על מה שמשמע מדברי הרמב״ם (שם הי״ב) שכל שבעת ימי האבילות אם זרק לא הורצה, והרי הרמב״ם פסק (אבל פ״א ה״א) שרק אבילות יום ראשון היא מדאורייתא ושאר הימים חיובם רק מדרבנן, וא״כ מדוע לא הורצה בשאר הימים. ובחזון איש (קדשים סי׳ ד סק״ח) כתב שאין כוונת הרמב״ם שהקרבן פסול. עיי״ש.

[קלז] **ועיי״ש** בתוס׳ (ד״ה מכאן ואילך). וברמב״ם (אבל פי״ג הי״ב) כתב שכל זה להכין עצמו ויחזור בתשובה ויעור משנתו, והרי הוא אומר (ירמיה ה ג) ׳הכיתה אותם ולא חלו׳ - ולא נעשו חולים על המכה לשום על לבם לשוב מרעתם (רש״י שם), מכלל שצריך להקיץ ולחול. וכל מי שאינו מתאבל כמו שציוו חכמים הרי זה אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה.

[קלח] **ע״פ** רש״י שם. אמנם אין הלכה כתנא זה, אלא אף אם מת שעה אחת קודם הרגל מתבטלת האבילות. גמרא (כ.), ובשו״ע (יו״ד סי׳ שצט ס״א).

שכתב[קלט] שהוא לפי מה שאמרו (כז:) שלשה ימים לבכי, ואם יעסוק במלאכה יתעצל מן הבכי. ולאחר שלשה ימים עושה בצנעא בתוך ביתו (כא:), ופירשו התוס' (שם) שדין זה הוא אם הוא עני ואין לו מה שיאכל. אבל אמרו בירושלמי (שם) תבוא מארה לשכניו שהצריכוהו לכך[קמ].

וכן יש חילוק באיסור שאילת שלום (כא:). שבשלושה ימים הראשונים אינו שואל בשלום כל אדם, ואף אינו משיב שלום לאחרים השואלים בשלומו, אלא צריך להודיעם שהוא אבל. [אמנם לרבים מותר לשאול בשלומם משום כבוד הרבים, ואם באו להספיד או לנחמו, רשאי לומר להם לכו לבתיכם לשלום ולברכם][קמא]. משלושה ועד שבעה אינו שואל, אבל משיב לאחרים שלא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלומו[קמב]. וכן (כא:) אינו יוצא מביתו בשלושה ימים הראשונים, אף לא לבית האבל של מת אחר, ולא לבית הקברות. ולאחר שלושה ימים הולך לבית האבל[קמג], ואם מת לאחרים מת בשכונתו יוצא אחר המיטה לבית הקברות, וכתב בשו"ע (סי' שצג ס"א) שבזה אומרים מקצת יום שלישי ככולו, ועוד כתב שעכשיו אין נוהגין כלל שהאבל ילך לבית הקברות כל שבעה, וכתב שאפשר שאין זה חיוב אלא רשות, וכיון שאין מנתחמים כמו בזמניהם, לכך שב ואל תעשה עדיף.

שלושים

למקצת דברים נוהגת אבלות מדברי סופרים במשך שלושים יום. שאסור בתספורת (יט: כב:), בגיהוץ (כג.), בנשואין (כא:), ובשמחת מרעות (כב:), וכן לאחות את קרעו (כב:). וסמכו איסורים אלו למקרא שנאמר (דברים כא יג) **'וּבָכְתָה אֶת אָבִיהָ וְאֶת אִמָּהּ יֶרַח יָמִים'**, מכלל שהאבל מצטער כל שלשים יום[קמד]. ובמסכת שמחות (פ"ז) למדוהו ממה שנאמר (דברים לד ח) **'וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם'**. וכן שנינו (כא:) המוצא את חבירו בתוך שלושים יום מדבר עמו תנחומים, ואינו שואל בשלומו. לאחר שלושים יום שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומים. (ובאבל על אביו ואמו ראה להלן).

י"ב חודש באבל על אביו או אמו

מי שמתו עליו אביו או אמו, צריך לנהוג מקצת מדיני האבלות כל י"ב חודש שאחר פטירתם, משום מצות כיבוד אב ואם[קמה]. שאינו מגלח שערותיו עד שיגערו בו חביריו[קמו]. ואינו לובש בגדים חדשים[קמז], ולא יכנס לשמחת מרעות עד שנים עשר חדש[קמח]. על כל המתים כולן מותר לילך בסחורה לאחר שלשים, על אביו ועל אמו עד שיגערו בו חביריו ויאמרו לו לך עמנו, ועל כל המתים כולן רצה ממעט בעסקו רצה אינו ממעט, על אביו ועל אמו ממעט בעסקו[קמט].

כשמזכיר שמם של אביו ואמו במשך י"ב חודש שלאחר מיתתם צריך לומר הריני כפרת משכבם[קנ].

ואם צוום האב ואם שלא לנהוג בהם דין י"ב חדש, כיון שאינו שייך בשאר מתים אלא בכבוד אב ואם, מצוה לקיים דבריהם[קנא].

אבילות בשבת

שבת שבימי אבלו, הרי היא עולה למנין שבעת ימי האבלות, אף שאין נוהג בה אבילות. ואין השבת מפסקת, אלא לאחר השבת יהא צריך להשלים שבעה ימי אבלות, עם השבת (יט.)[קנב]. והתוספות (כג: ד"ה מאן) כתבו שבירושלמי מפרש הטעם שבשבת אין אבילות נוהג בו משום דכתיב (משלי י כב) **'בִּרְכַּת ה' הִיא תַעֲשִׁיר וְלֹא יוֹסִף עֶצֶב עִמָּהּ'**, ושבת כתיב בה ברכה, ואין להתעצב בה.

ובגמרא (כג:) מובא שנחלקו בני יהודה ובני גליל אם אבילות נוהגת בשבת. ופירשו הראשונים ענין מחלוקתם בכמה דרכים. התוספות ביארו שאבילות שבפרהסיא ודאי אינו נוהג בשבת, ומחלוקתם היא אם דברים שבצנעא צריך האבל לנהוג בשבת. והריטב"א הביא שני דרכים.

א. שמן הדין אין חיוב לנהוג כלל דיני אבילות בשבת, ונחלקו אם מותר לאבל לנהוג אבילות, או שאסור מפני כבוד השבת.

ב. שאבילות שבצינעא ודאי האבל נוהג, ונחלקו אם אפילו אבילות שבפרהסיא צריך לנהוג[קנג].

פגע הרגל בימי האבילות

אבל אינו נוהג אבילותו ברגל שנאמר (דברים טז יד) **'וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ'**. ואם כבר נהג באבילות קודם הרגל, העשה של שמחת החג שהוא של רבים דוחה את העשה של האבילות שהוא של יחיד, ומבטל ממנו את האבילות. ואבילות שארעה לו בתוך הרגל, אינה מתחילה לנהוג ברגל כיון דלא אתי עשה אבילות דיחיד ודחי עשה דשמחה דרבים, ונוהג בה אחר הרגל[קנד]. ואין ימי הרגל עולין למנין שבעת ימי האבילות, אלא צריך לישב לאחר הרגל שבעה ימים באבילות[קנה]. ומכל מקום למנין השלושים עולים ימי הרגל[קנו]. ונחלקו הראשונים אם נוהג האבל ברגל דברים שבצנעא. לדעת הרמב"ם (אבל פ"י ה"ח) אינו נוהג אפילו אבילות שבצנעא, ולכך אין ימי הרגל עולין לו לימי אבלותו. והרמב"ן[קנז] סובר שנוהג בו דברים שבצנעא, ושוה דין הרגל לשבת, ואף על פי כן אינו עולה למנין שבעה, לפי שלא נהג בו כל דיני אבלות[קנח].

ודין תנחומים נוהג ברגל, ובאים הרבים לנחמו. וכיון שהתעסקו עמו ברגל אין צריכים לבוא לנחמו אחר הרגל.

ובקובר את מתו יום אחד או שנים קודם הרגל, נחלקו תנאים (כ.) אם הרגל מבטל ממנו את השבעה. לבית שמאי[קנט] דוקא הקובר את מתו שלשה ימים קודם הרגל, הואיל ועיקר האבילות אינו אלא שלשה

[קלט] **רבינו** ירוחם (תולדות אדם וחוה נתיב כח ח"ב) בשם הראב"ד. ובירושלמי (שם) כתבו שהוא מפני שתוקפו של אבל הוא שלשה ימים.

[קמ] **ובירושלמי** (שם) נחלקו אמוראים אם גם ביום השלישי מותר בצנעא. ובחכמת אדם (קונטרס מצבת משה, אות ד) כתב להלכה שביום השלישי אסור, ואין אומרים בזה מקצת היום ככולו. וראה עוד בפרטי איסור המלאכה, בגמרא (יא:), וברמב"ם (אבל פ"ה ה"ז), ובשו"ע (סי' שפ).

[קמא] **וראה** בטור ושו"ע (סי' שפה ס"א).

[קמב] **וכתב** בחכמת אדם (קונטרס מצבת משה) שלענין דין זה נחשב מקצת יום השלישי ככולו.

[קמג] **והביאו** התוס' (שם ד"ה מכאן) שעל זה סומכים כשהולכים האבלים בתשעה באב לבית הכנסת, שהוא חשוב אז כבית האבל.

[קמד] **רמב"ם** (אבל פ"ו ה"ג), והוא מהירושלמי. ומה שהוצרך להביא את הפסוק הנאמר ביפת תואר הוא בשביל שאר הדינים הנזכרים, אבל איסור תספורת למשך שלושים נלמד בגמרא (יט:) מנזיר (ראה השגת הראב"ד, רדב"ז ולח"מ שם).

[קמה] **ראה** דברי הש"ך (יו"ד סי' שמד סק"ט) המובא בסמוך.

[קמו] **שו"ע** (יו"ד סי' שצ ס"ד). וכתב הרמ"א שאין הרגל מועיל אם פגע קודם שיגערו בו חביריו. ושיעור גערה יש בו פלוגתא, ונוהגים בג' חדשים. ובמקומות אלו נוהגין שאין מסתפרין על אב ואם כל י"ב חדש, (מהרי"ל מנהג קצת מקומות), אם לא לצורך, כגון שהכביד עליו שערו, או שהולך בין עובדי כוכבים ומתנוול ביניהם בשערותיו, דמותר לספר.

[קמז] **שו"ע** (יו"ד סי' שפט ס"ג).

[קמח] **גמרא** (כב:), רמב"ם (אבל פ"ו ה"ז). והשיג הראב"ד שלשמחת מצוה אסור רק עד שלשים יום, כבשאר מתים.

[קמט] **רמב"ם** (אבל פ"ו ה"ח - ט). ובכסף משנה (שם) פירש שדין זה הוא בתוך שלושים, וכן הוא בראשונים (כב:), ובשו"ע לא הוזכר איסורים אלו לשאר קרובים בשלושים.

[קנ] **קדושין** (לא:), וראה בשו"ע (יו"ד סי' רמ ס"ט) שנחלקו לגבי כתיבה.

[קנא] **ש"ך** (יו"ד סי' שמד סק"ט). ועיי"ש בהגהות רעק"א. וראה לעיל בגדר החיוב קריעה (בהערה), בענין מצות הכיבוד באב ואם לאחר מיתתם.

[קנב] **ובירושלמי** מבואר הטעם שנשתנה דין שבת מדין רגל, וביאר הרמב"ן דבריהם (בתורת האדם שער האבל, ענין שבתות וימים טובים ד"ה וכשנחפש דברים) שאפשר לשבעה שתהא בלא רגל, אולם אי אפשר לשבעה בלא שבת, ואם תאמר שבת תפסיק, א"כ לא תהא האבילות שבעה לעולם, ואם תאמר לא תפסיק ולא תעלה, לא ימצאו שבעה רצופים לעולם, ולימוד חיוב אבילות שבעה הוא מהפסוק 'והפכתי חגיכם לאבל' שתהא דומיא דחג שהוא שבעה ימים רצופים דוקא. ועוד כיון שלעולם אינה מפסקת, עולה היא. וראה בזה בעמק שאלה (שאילתא טו סק"ז) שהאריך בזה. וראה עוד ביאורים לטעם שהשבת אינה מפסקת להלן בדברינו על הרגלים, וכן בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא יט.).

[קנג] **והריטב"א** דחה דעה זו, אולם כן הוא דעת הרמב"ן. ראה בהרחבה בילקוט ביאורים (שם).

[קנד] **גמרא** (יד:). ובראשונים (שם) דקדקו מכאן שהחיוב להתאבל הוא מן התורה, ויש שדחו זאת, עיי"ש בדבריהם באריכות (וציין בזה לעיל הערה מט).

[קנה] **ובשבעה** זו [שאחר הרגל] מלאכתו נעשית ע"י אחרים, ועבדיו ושפחותיו עושים בצינעה בתוך ביתו, דכיון דכבר נתבטל בשבעת ימי הרגל ממלאכה, אע"פ שלא נתבטל מחמת האבל אלא מחמת הרגל, סוף סוף נהג בדין אבילות בענין מלאכה, הילכך אין להחמיר בו כמו בשאר אבילות ומלאכתו נעשית ע"י אחרים. שו"ע (יו"ד סי' שצט ס"א) ע"פ גמרא (יט:).

[קנו] **וביאר** בשו"ע (יו"ד סי' שצט ס"א) הטעם שהרי דין שלושים דהיינו גיהוץ ותספורת נוהגים ברגל, ולא מתורת רגל בלבד אסור בהם, אלא אף מתורת אבל, שהרי מתורת הרגל מותר ללבוש כלים מגוהצים חדשים ולבנים, ונוטל צפרניו במספרים ושמח שמחת מריעות, והבא ממדינת הים ומבית השביה והשאר שמנו חכמים, מותרין לספר ולכבס, ומדין אבילות אסור בכולם כמו בחול.

[קנז] **בתורת** האדם. הו"ד בב"י (יו"ד סי' שצט ס"ב) בביאור דעת הטור.

[קנח] **וראה** לעיל בהערה קנב טעם החילוק שימי הרגל אין עולין למנין שבעה, ושבת עולה. ובפרטי דיני האבילות במועד עיין במשנה (כד: כז:), ובשו"ע (יו"ד סי' תא).

[קנט] **וכן** הוא דעת התנא במשנה (יט.).

ימים[קס], וכבר נהג בעיקר האבילות, בטלה הימנו גזרת שבעה. ובית הלל סוברים שאפילו אם נהג אבילותו קודם הרגל יום אחד ואפילו שעה אחת, נתבטלו ממנו דיני השבעה[קסא].

רגל לענין שלושים

אם קבר את מתו שמונה ימים קודם הרגל, בטלה ממנו גזרת שלושים, הואיל והתחיל יום אחד מן השלושים, ואינו צריך לשמור כלום לאחר הרגל מאיסורי השלושים, אלא מותר לאלתר בתכבוסת, בגיהוץ ותספורת[קסב]. אבל כשקבר את מתו פחות משמונה ימים קודם הרגל, אין הרגל מבטל את אבלות השלושים, שמה שהרגל פוגע בו הוא מבטלו.

אמנם כיון שלענין שבעה ביטל הרגל את האבילות, וכמו שנתבאר, ואם כן הרי אותו היום שנהג באבילות נחשב כשבעה ימים, ועל כן גם לענין אבילות השלושים נחשב ערב הרגל כאילו עברו כבר שבעה ימים. ולפיכך אם קבר מתו בערב הפסח, צריך להשלים רק ט"ז ימים נוספים לאחר הפסח בשביל שלושים יום. ובסוכות, שיום שמיני עצרת נחשב כרגל בפני עצמו, הרי אף הוא נחשב כשבעה ימים, ולפיכך אם קבר מתו בערב הסוכות צריך להשלים אחר החג רק תשעה ימים[קסג].

ובשני ימים טובים הסמוכים, כגון יום הכיפורים וסוכות, אף אם השני חל בתוך שמונה ימים למיתה, הרי הוא מבטל את דיני השלושים, מאחר שהיו"ט הראשון ביטל את דיני השבעה, והרי נהג כבר בשלושים קודם החג[קסד].

טעם ביטול האבילות ברגלים

הטעם שהרגלים מפסיקים ומבטלים את האבלות, ביאר הריטב"א (יט.) משום שחיוב אבלות מדרבנן הוא, והם אמרו שינהג בהם, והם אמרו שיבטלם במועד, וכתב שאילו היה חיוב האבילות מדאורייתא, אין טעם לומר כן[קסה]. ויש שפירשו שהוא משום שאין נוהג שום אבילות במועד, אף בדברים שבצנעא, ולכך מפסיקים הם את האבילות. מה שאין כן בשבת שנוהג אבילות בצנעא ולכך אינה מפסקת[קסו]. ובתוספות ביארו (כג: ד"ה מאן) [וכ"ה בנימוקי יוסף (יא.) ובמאירי (יט.)], שהוא מפני שנאמר בהם 'שמחה'. וביתר ביאור הוא בשיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש, שהרגלים הם ימי שמחה, שחייב אדם לשמח לבו, ולהסיר ממנו כל אנינות לב וכל דאגה, כמו שכתוב 'וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ', וכן כתוב 'וְהָיִיתָ אַךְ שָׂמֵחַ', וכל זה הוא היפך האבל, ולפיכך יש לו להפסיק את האבילות ברגל. מה שאין כן בשבת שהוא רק יום עונג ואינו יום שמחה יכול שיהא לבו דאב בו[קסז].

אלו מועדים מבטלים את האבילות

נחלקו תנאים במשנה (יט.) אלו ימים טובים מפסיקים את האבל. פסח וסוכות לדברי הכל מבטלים ודאי את האבילות. ובזמן שבית המקדש קיים, אף שיו"ט של עצרת הוא יום אחד, דרשו חכמים שיש לו תשלומין כל שבעה, לענין הקרבת הקרבנות הבאות חובה לרגל, ולכך הוא נחשב כשבעה ימים כמו שאר הרגלים. אמנם משחרב הבית, לדעת רבי אליעזר עצרת כשבת שאינה מפסקת את האבילות, כיון שהיא רק יום אחד. ולדעת חכמים אף שבטל ממנה דין התשלומין, דינה כרגלים[קסח].

ודעת רבן גמליאל היא שאף ראש השנה ויום הכפורים הרי הם כרגלים. ואף שאין בהן מעיקרא דין תשלומין כעצרת, כיון שהוקשו כל המועדות זה לזה, אף רגל שאין בו תשלומין נחשב לשבעה. ולדעת חכמים ראש השנה ויום הכפורים דינם כשבת. ופסקו בגמרא (כד.) הלכה כדברי רבן גמליאל[קסט].

שמועה קרובה ורחוקה

מי שבאה לו שמועה שמת לו קרוב שהוא חייב להתאבל עליו, הרי הוא לו יום השמועה כיום הקבורה. ואם בתוך שלושים יום מהמיתה הגיעתו השמועה, הרי זו שמועה קרובה וחייב לנהוג את שבעת ימי אבלות כדינם, מיום שהגיע השמועה, וקורע ומונה שלושים יום לתספורת ושאר הדברים שנאסרו בשלושים.

והשומע שמועה רחוקה, היינו לאחר שעברו שלושים יום מהמיתה[קע], אין צריך לנהוג אלא שעה אחת באבילות, כיון שדינו ביום אחד ומקצת היום ככולו. ואפילו אם נהג מקצת אבלות בלילה שעה אחת, עולה לו. ואפילו שמע על אביו ואמו[קעא]. ואין צריך לנהוג בכל דיני אבלות, אלא דיו בחליצת מנעל, או כל דבר הניכר שהוא אבל. ואין צריך לא עטיפת הראש ולא כפיית המטה. ומותר במלאכה, רחיצה וסיכה ותשמיש המטה ובתלמוד תורה[קעב].

ההספד

מצות עשה של דבריהם לספוד את המת, והיא גמילות חסד שבגופו. ואף על פי שמצוה מדבריהם היא, מכל מקום הרי זו בכלל מה שכתוב בתורה 'וְאָהַבְתָּ לְרֵעֲךָ כָּמוֹךָ'[קעג]. וזמן ההספד הוא כל שבעת ימי האבלות (כז:)[קעד]. ואין מספידים במועד (כז.), אבל תלמיד חכם שמת במועד מספידים אותו מפני כבודו (כז:)[קעה]. ובמשנה (ח.) שנינו שלא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם הרגל שלושים יום[קעו].

טעם ההספד

בסנהדרין (מו:) נסתפקו אם ההספד הוא משום כבוד המת, או משום כבוד החיים[קעז]. ומסקנת הגמרא שהוא נתקן משום כבוד המת[קעח]. וכתב בשו"ע (סי' שמד ס"א), מצוה גדולה להספיד המת כראוי, וצריך המספיד להרים קולו ולומר עליו דברים המשברים את הלב כדי להרבות בכיה ולהזכיר שבחו[קעט]. וכתב הט"ז (שם סק"א) שהמת יודע ושומע

קס. **ראה** בזה למעלה.

קסא. **ובמשנ"ב** (סי' תקמח סק"ג) כתב שמ"מ הנר שרגילים להדליק כל שבעה ידליק תיכף, ואין זה תלוי במה שהרגל מבטל האבילות, או שאינו חל עד אחר הרגל, רק שלא ידליק במקום שאוכלים שם, וכ"ש בחדר שמת שם, שמא מתוך כך יבוא להספידו.

קסב. **משנה** (יט.) וברש"י (שם). וראה בגמרא שם אם דין זה הוא דוקא כשגילח לכבוד הרגל וביטל את דין השלושים משום הרגל, או אף כשלא ביטל קודם הרגל, הרגל מבטל השלושים. ומדברי הריטב"א (יט: ד"ה והא) מבואר שהטעם הוא שהקפידו על כבוד הרגל שיתגלח קודם הרגל.

קסג. **וראה** בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא כד:) בטעם שאין שמיני עצרת מבטל השלושים.

קסד. **שו"ע** (יו"ד סי' שצט ס"ט, י). אבל שמיני עצרת אינו מבטל את השלושים אף שהיום הראשון ביטל את השבעה. וראה בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא כד:) בדברי הראשונים בדין יוהכ"פ אם הוא מבטל את השלושים.

קסה. **עיי"ש** שדייק כן מלשון המשנה שם.

קסו. **והוא** לסוברים שבשבת נוהג בדברים שבצנעא ובמועד לא. ובילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא כג:) נתבאר שיטות הראשונים בזה.

קסז. **ובחתם** סופר (שו"ת יו"ד סי' שמח) כתב שאין ממשיכים באבילות אחר הרגל, משום שהרגל מבטל מהנשמה דין שמים.

קסח. **וראה** בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא כד.) בביאור סברות מחלוקתם.

קסט. **וכן** נפסק בשו"ע (יו"ד סי' שצט סעיפים ט-י).

קע. **ולענין** אם נקבר אחר יום המיתה, האם מונים שלושים מיום המיתה או הקבורה, ראה בר"ח (כ. ד"ה ת"ר) ובש"ך בדגול מרבבה (יו"ד סי' תב סק"ה) ובשדי חמד (אבילות נד).

קעא. **גמרא** (כ.), ושו"ע (יו"ד סי' תב ס"א). ולענין גזירת שלושים, נוהג על אביו ואמו בתספורת עד שיגערו בו חביריו, ובגיהוץ עד שיגיע הרגל ויגערו בו, וכן בשאלת שלום וליכנס לבית המשתה. ומונה לכל אלו מיום המיתה ולא מיום השמועה. לפיכך אם באה לו שמועה על אביו ואמו לאחר י"ב חדש, אינו נוהג אלא יום אחד אף בגזירת שלושים.

קעב. **ראשונים** (כ.), ושו"ע (יו"ד סי' תב ס"ג).

קעג. **רמב"ם** (אבל פי"ד ה"א). וראה ברבינו בחיי (בראשית נ י) שפירט תשעה מיני הספד.

קעד. **וראה** עוד ברמב"ם (אבל פ"ג הל' י-יא) בפרטי הדין.

קעה. **וראה** בזה בשו"ע (יו"ד סי' תא ס"א).

קעו. **וראה** ברש"י ומאירי (שם), שפירשו כוונת המשנה בשני דרכים. ובגמרא (שם) נחלקו האמוראים בטעם שקבעו האיסור לשלושים יום קודם המועד.

קעז. **היינו** היורשים, כמש"כ הר"ן שם. וראה בגמרא שהוא נפקא מינה מי צריך לשלם שכר הספדנים, וכן האם המת יכול למחול על ההספד. וראה בערוך לנר שם. ובשאילתות דר"א (שאילתא יד) פירש הנפק"מ ביתומים קטנים, שאין להוציא מהם ממון בשביל לכבדם, כיון שאינם בגדר הראויים לכבוד. ועיי"ש בהעמק שאלה (סק"ח) בביאור דבריו. ועוד ביאר שם ענין מחילת החיים.

קעח. **ולפיכך** כתב בשו"ע (שם ס"י) לענין מי שציוה שלא להספידו, ששומעין לו. אך הפוסקים הביאו שבגדול הדור שציוה כן המיקל להספידו לא הפסיד וכן נהג הנוב"י כשנפטר הפנ"י, ראה פתחי תשובה (שם סק"א). וראה עוד בדברי סופרים (סי' שמד).

קעט. **כמבואר** בברכות (ו:), וברש"י שם. וראה בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא כה:) בעניני

כמתוך חלום מה שמדברים עליו[קפ]. ובגליון מהרש"א (שם) הביא שמציל את הנפטר מדינה של גהינום. ויש שכתב[קפא] שכמו שהקשת מעלה החץ, כך ההספד מעלה המת', ורמז זאת בקינת דוד על יונתן (שמואל ב' א יז)[קפב].

הספד לקטנים שמתו

לדעת רבי מאיר בשם רבי ישמעאל מתחילים להספיד על עניים בני שלש, ועשירים בני חמש. ולדעת רבי יהודה משמו של רבי ישמעאל, עניים מבני חמש ועשירים מבני שש. ובני זקנים כבני עניים[קפג] (כד:). ופירש רש"י הטעם שבבני עניים מקדימים להספיד, לפי שהעני מצטער על בניו יותר מן העשיר, לפי שאין לו שמחה אחרת[קפד]. וכתב הרמב"ן (בתורת האדם שער הסוף, ענין ההספד ד"ה ואמר רבינו) שעשירים יש בידיהן מתנות טובות דעתן מיושבת עליהם, אבל עניים אין דעתן מיושבת אלא בבניהם, ובזמן שניטלין מהן, אם אין אתה נד להם ומרויח כאב לבם בהספד, באין לידי צער גדול. וברש"י מכת"י (וכן באו"ז תכג) כתוב שהעני, בנו מסייע לו בעבודתו וצריך הוא לו ביותר. והר"ן ביאר שמתוך שהעניים מגדלים בניהם ברעב ובדוחק, חביבים הם עליהם ביותר ולפיכך צערם עליהם רב.

וכתב באור זרוע (תכג) שאף שבסנהדרין (מז.) הסיקה הגמרא שההספד הוא לכבוד המתים (וכמובא לעיל), מכל מקום ברור הדבר שיש בזה גם קורת רוח לקרובים, ועל כן ישתנה הדין לפי צער אביו, אף שעיקר תקנת ההספד לכבוד המת הוא נתקן.

ג. עניני נידוי

בפרק שלישי נתבארו אותם המותרים לגלח ולכבס בחול המועד. ביניהם נשנה מנודה שהתירו לו חכמים את נדויו ברגל. אגב זה נתפרשו בגמרא דיני המנודה, וכיון שאין דינים אלו מצויים וידועים, הבאנום בקצרה למען יקל הלימוד בסוגיא זו[קפה]. ויש בו ארבעה ענינים, נזיפה שהיא קלה, נידוי, שמתא, וחרם שהוא חמור.

נזיפה

אדם שזלזל בכבוד רבו או באדם גדול, וגערו בו, שגילו דעתם שיש בליבם תרעומת עליו, יש לו לנהוג כנזוף (טז.-טז:)[קפו]. ואפילו לא גערו בו אלא שיודע שהם כועסים עליו, הרי הוא כנזוף[קפז]. הנזוף נוהג כאדם המוכלם שיושב בביתו בבושה ומתחבא מבני אדם, ומתרחק מהבריות, אך אין עליו את כל איסורי הנידוי, ואין הבריות צריכים להתרחק ממנו[קפח]. ואף אינו צריך התרה אלא מופר מעצמו, כשכלים ימי נזיפותו, שהנזיפה שהוא נוהג בעצמו הוא עיקר הפיוס. ומבואר בגמרא (טז.) שנזיפה של בני ארץ ישראל נוהגת שבעה ימים ונזיפה שלנו נוהגת יום אחד, ושל נשיא אף בבבל, נוהגת שלושים יום[קפט].

על מה מנדים

אדם שאינו נשמע לבית דין, כגון שחייב ממון לחבירו ולא רצה לשלם על פי בית דין[קצ], בית דין מתרין בו שני וחמישי ושני, ואחר כן מנדין אותו[קצא]. והמבזה תלמיד חכם, מנדין אותו לאלתר (טז.)[קצב]. וכתב הראב"ד (בתשובה סי' רו) לחלק בטעמי שני נידויין הללו, שהנידוי על ממון הוא כדי שיוציא את הממון מתחת ידו, ולכך חוזרין ומנדין ומחרימין אותו עד שישלם. והנידוי על ביזוי תלמיד חכם הוא כעונש מלקות, וכשם שהלוקה על שעבר על לא תעשה, אף שלא שב בתשובה אינו חוזר ולוקה, כמו כן כשענשוהו בנידוי שלושים יום, אע"פ שלא עשה תשובה אין חוזרין ומענישים אותו[קצג].

משך זמן הנידוי

אין נידוי פחות משלושים יום (טז.)[קצד]. ובירושלמי (פ"ג ה"א) למדו זאת מהכתוב (במדבר יא כ) 'עַד חֹדֶשׁ יָמִים עַד אֲשֶׁר יֵצֵא מֵאַפְּכֶם'. ובזמן הזה זמן הנידוי הוא כנזיפה שלהם שהוא שבעה ימים. ובטור (יו"ד סי' של) כתב שאם אינו חוזר בו שונין לנדותו לאחר שלושים יום, ואם אינו חוזר בו ממתינין לו עוד שלושים יום ומחרימין אותו. ואפילו פגע הרגל בתוך השלושים יום של נידוי אין הרגל מבטל אותו, וכן מוכח ממה ששנינו (יד.) דין מנודה שהתירו לו ברגל, ומשמע שאם לא התירו לו, אין הרגל מבטלו[קצה].

מדאורייתא או מדרבנן

נחלקו הראשונים אם הנידוי שבית דין מנדין, הוא מן התורה או מדרבנן. יש שכתבו[קצו] שהוא מדאורייתא, והוכיחו זאת ממה שנסתפקו בגמרא (שם) במנודה שינהוג נידויו ברגל, שאם אינו מדאורייתא היאך ידחה מצות 'ושמחת בחגיך' דאורייתא בקום ועשה, שנוהג עניני נידוי במעשה. ויש שכתבו[קצז] שנידוי מדרבנן הוא, והחמירו רבנן שידחה הרגל, שבי"ד מתנין לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה ובמנודה שב ואל תשמח הוא[קצח]. ויש שכתב[קצט] שעיקר הנידוי

הספד, שמותר להוסיף מעט בשבחו. ובמאירי (שם) כתב ראוי לספדן שיהיה מזכיר בהספדו לפי ענין החכם שהוא סופד עליו ולפי המקרים שעברו עליו הכל לפי כל פרט ופרט. (ראה שם שביאר לפי"ז את ההספדים שנתבארו בגמרא שם). עוד כתב המאירי (כז:) ע"פ דברי הגמרא, שמרבין בהספד על שהלך בלא בנים יותר מעל מי שהולך ומשאיר אחריו ברכה, וכן על בחור יותר מבזקן, וכן על הכל כפי הראוי להם, ולפי מה שאפשר לשבחו ולהתרעד על עניינו. אך כתב שיזהר מלהרבות יותר מדי, שמורה שהוא כועס על מידת השם.

קפ. **וכן** מבואר בשבת (קנג:).

קפא. **בלחם** הפנים (בשם שלשלת הקבלה).

קפב. **ראה** צרור המור (פר' ויחי). ובפרדס יוסף (ויקרא טז א) האריך במעלות ומהות ההספד. ובמלא הרועים (סנהדרין קח:) כתב שע"י ההספד בא נשמת הצדיק לעולם וכאילו הוא חי ומגין על דורו, ולכך אמרו בגמרא (שם) שהספדן של צדיקים מעכב את הפורעניות.

קפג. **ברש"י** מכת"י פירש כיון שעוזרים להם להכנס ולצאת. ובחידושי הר"ן כתב לפי שאינם יודעים אם יהיו להם ילדים נוספים. וראה בשבט יהודה (יו"ד שמ סעי' ד) שכתב שאף אם יש לו ילדים מקודם מכל מקום בן זקונים חביב הוא לו ביותר.

קפד. **וכעין** זה פירש הר"ש בן היתום, שהעניים, בניהם הם עושרם, כבודם ושמחתם, וכיון שאבדום אבדו הכל.

קפה. **בפרקי** דרבי אליעזר (פי"ז) שנינו שכיון שראה שלמה שמדת גומלי חסדים גדולה לפני הקב"ה, כשבנה בית המקדש בנה שני שערים אחד לחתנים ואחד לאבלים ולמנודין, והיו ישראל הולכין בשבתות ויושבין בין שני השערים הללו, והנכנס בשער האבלים ולא היה שפמו מכוסה היו יודעין שהוא מנודה, והיו אומרים לו השוכן בבית הזה יתן בלבך לשמוע אל דברי חבריך ויקרבוך. ועשה כן כדי שיצאו כל ישראל ידי חובתן בגמילות חסדים.

קפו. **ובטור** (יו"ד סי' של).

קפז. **רמ"א** (סי' של סי"ד).

קפח. **הרא"ש** (פ"ג סי' ז) וכ"ה במאירי (על אתר) ועוד.

קפט. **וראה** בקונדריסין (שער ז) שהאריך לבאר דיני נזיפה, ובב"י (יו"ד סי' של) תמה על הרמב"ם שהשמיט דיני נזיפה. וראה בקרן אורה (טז.).

קצ. **ואם** אמר שאינו רוצה לציית לדיין, כתב בכס"מ (סנהדרין פכ"ה ה"א) שמנדין אותו לאלתר שזהו כמזלזל בכבוד הרב. והעירו האחרונים שהרי זה כמשתמט מלפרוע ואין ראוי לנדותו מיד. ראה ב"ח (סוסי' יט), פרישה (שם ס"ד), ובסמ"ע (שם סק"ה), ובש"ך (שם סק"ד).

קצא. **כפירוש** רוב הראשונים, ראה תוס' (טז. ד"ה מתרין), ור"ח, ורא"ש, וריטב"א (שם), ורמב"ם (סנהדרין פכ"ה ה"א), ושו"ע (חו"מ סי' יט ס"ג). וראה ברש"י ובתוס' (טז.) שיטה נוספת, הובא בביאורינו שם. ועיין בזה בב"י (יו"ד סי' של).

קצב. **וראה** ברמב"ם (תלמוד תורה פ"ו הי"ד) שמנה כ"ד דברים שמנדין עליהם, בממון ובאיסורים.

קצג. **וראה** עוד בזה במאירי (טז.).

קצד. **וכתב** הטור (יו"ד סי' של) שאם רצו ב"ד למעט הנידוי פחות מל' יום או להוסיף עליו, הרשות בידם למעט או להוסיף. סוף דבר כפי מה שקוצבין זמן הנידוי כך הוא. [וראה בריטב"א (טז.) למה נפק"מ זמנו של סתם נידוי]. וכשיגיע הזמן מתירין לו אם ירצו, אף אם לא יחזור בו, ומכל מקום טוב שלא יתירו לו אם לא יחזור בו, שלא תתמעט יראתם. ואם ירצו ב"ד להחמיר עליו עוד ולהחרימו שהוא חמור יותר כדפרישית, הרשות בידם.

קצה. **טור** (יו"ד סי' של ס"א), ובב"י, ובב"ח (שם). וראה להלן בענין אם נידוי הוא מדאורייתא.

קצו. **בריטב"א** (יד:), והרמב"ן (בתורת האדם, ענין האבילות). וראה בשדי חמד (ח"ה מערכת הנו"ן כלל כו) בביאור שיטת התוס' (יד: טו:).

קצז. **התוספות** בריטב"א, ובתוה"ר, ובשיטה לתלמיד הר"י (יד:), והרשב"א (בתשובה במיוחסות סי' רסג). ועיין בדברי אמת (סי' לג) שהאריך בדברי הרשב"א.

קצח. **ובדברי** יחזקאל (סי' יז) ביאר מחלוקתם. שכן המנודה בעצם מעשי הנידוי, אינו עובר על שום איסור, אלא שעל ידי ששומר הנידוי, הרי הוא בטל ממצות השמחה בחג. ובזה נחלקו, שדעת הסוברים שהוא דאורייתא סברו שכיון שהנידוי הוא במעשה, הרי זה כמבטל בקום ועשה, ועל כרחך צריך לומר שהוא דאורייתא, מה שאין כן החולקים עליהם סוברים שאינו אלא שב ואל תעשה לגבי מצות שמחת יו"ט, ועל כן אפשר לומר שרבנן תקנו לבטל עשה דשמחה, בשב ואל תעשה.

קצט. **תשב"ץ** (שו"ת ח"ב סי' עב).

מן התורה הוא ההרחקה ממנו ארבע אמות, אבל שאר דיני הנידוי מדרבנן הם.

דיני המנודה

כתב הרמב״ם (תלמוד תורה פ״ז ה״ג) כיצד הנידוי, אומרים פלוני יהא בשמתא[ר]. ובטור (יו״ד סי׳ שלד) כתב שדין המנודה והמאורר הוא, שאין אוכלין ושותין עמו. ואין יושבים בארבע אמותיו, חוץ מאשתו ובניו ובני ביתו שמותרין לישב עמו. ואין מזמנין עליו. ואין כוללין אותו לכל דבר שצריך עשרה. ואסור בתספורת. ובגמרא (טו.) נסתפקו אם חייב בקריעה ובעטיפת הראש ובכפיית המטה, ואם אסור ברחיצה ובסיכה ובתשמיש המטה, ואם מותר בתפילין ובשאלת שלום. ולא נפשט. וי״א[רא] שמחמירים מספק בספיקות הללו. אולם הרי״ף והרא״ש פסקו לקולא[רב]. ולדברי הכל מותר לדבר עמו. ובנעילת הסנדל, הרי״ף מתיר, והראב״ד והרא״ש אוסרים. ומותר במלאכה ובדברי תורה[רג]. ואע״פ שאסור לאכול ולשתות עם המנודה, מכל מקום האוכל ושותה עמו אין לו דין מנודה[רד].

מנודה שמת בנידויו, בי״ד סוקלין את ארונו, על ידי ששולחים ומניחים אבן על ארונו (טו.).

מנודה לחצאין

תלמיד שנדה לכבודו, המנודה אינו מנודה אלא לתלמיד ולשאר העם אך לא לרבי[רה]. וכן המנודה לעיר אחרת שנדוהו לכבודם, אינו מנודה אלא לעירם. וכתב הראב״ד[רו] שבכל אלו כיון שאינו מנודה לכל, אינו אסור בכל דיני המנודה, אלא שבני אדם מרחיקין אותו כדי לביישו, אבל אבילות אין עליו, שאין אבילות לחצאין.

התרת הנידוי

בנידוי שלא קבעו לו זמן, אינו מותר עד שאומרים לו שרוי לך מחול לך[רז]. וכשקבעו זמן לנידוי, ועבר זמנו, נחלקו הראשונים אם אם הוא ניתר בלא התרה. יש שכתבו[רח] שהוא כדבר שבמנין שצריך להתירו במנין, ואינו ניתר מעצמו. והריטב״א[רט] כתב שלא גרע מנדר ושבועה שקבעו להם זמן, שכשנשלם זמנם הרי הם מותרים מאליהם. ובתלמיד חכם שנידה לעצמו ממדת חסידות, יכול להתיר לעצמו. אך אם נתנדה על דבר איסור נחלקו בזה הראשונים[רי].

שמתא

מי שאינו מציית לדין שפסקו עליו, אחרי שנתנו לו זמן שני וחמישי ושני, כותבין עליו שטר פתיחה ומשמתין אותו (טז.). והוא נידוי שהוסיפו בו ארור שהוא קללה, והוא חמור מנידוי בלא קללה, ופירשו בגמרא (ז.) שהוא מלשון ׳שם מיתה׳, או מלשון ׳שממה יהיה׳. ואין שונה ואין שונין לו[ריא]. ונחלקו הראשונים אם שמתא הוא נידוי, או שהוא דין לעצמו שהוא חמור מנידוי, הרמב״ם (תלמוד תורה פ״ז ה״ג) כתב, כיצד הנידוי אומרים פלוני יהא בשמתא. והראב״ד (בהשגות שם) כתב שאין אומרים בשמתא יהא, שהוא חמור יותר מן נידוי, אלא אומר בנידוי יהא, ואם נראה לב״ד להחמיר עליו מפני גודל חטאו אומרים ארור והיינו שמתא שיש בו נידוי וקללה[ריב].

ובנמוק״י (ט.) כתב שלשמתא אין קובעין זמן כנידוי ונזיפה, אלא הוא בשמתא עד שיתודה על חטאתו וישובו[ריג].

חרם

אם עמד בנידויו ולא שב, מחרימין אותו[ריד]. והמוחרם הוא חמור מהמנודה. ודרשוהו (טז.) מהפסוק (שופטים ה כג) ׳אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ׳, ש׳אורו׳ הוא לשון נידוי, ומכפל הלשון ׳ארו ארור׳ למדו חרם שהוא חמור מנידוי[רטו]. והחרם יש בו גם קללה, ואיסור הנאה. ויש שביארו[רטז] הטעם שהוא נקרא כן על שם שיש בו קללה, והוא לוקה ברמ״ח איבריו[ריז]. ומלבד חומרי המנודה, נוסף עליו שאינו שונה לאחרים ולא שונין לו, וכן שלא נשכר למלאכה ולא נשכרין לו. אבל שונה הוא לעצמו שלא ישכח תלמודו, וכן עושה לו חנות קטנה כדי פרנסתו (טו.)[ריח].

החרם מדאורייתא או מדרבנן

נחלקו הראשונים אם דין חרם הוא מן התורה או מדרבנן. יש שכתבו[ריט] שכיון שהוא נלמד מדברי קבלה דינו מדרבנן. ויש שכתבו[רכ] שהוא מדאורייתא[רכא]. ויש שביארו[רכב] שמכל מקום דיני החרם שעליו לנהוג בהם, הם ודאי מדרבנן[רכג]. ויש שכתבו[רכד] שאינו חמור כדאורייתא, אבל חמור הוא מסתם דרבנן שהוא כדברי קבלה. ויש שכתבו[רכה] שעיקר החרם מן התורה הוא רק ההרחקה ממנו ארבע אמות.

מפרשי המסכת

במסכתא זו נדפסו על שם רש״י פירושים שונים, וכבר הוכיחו[רכו] שהרש״י האמיתי הוא הרש״י מכת״י [נדפס במהדורתינו על הדף בשם זה]. עם זאת כיון שכבר נדפסה המסכת עם הפירוש על שם רש״י שנדפס בכל מהדורות הש״ס, הבאנו בביאורנו את דברי בעל פירוש הזה בשם רש״י[רכז], והרבינו להביא אף את דברי רש״י מכת״י [פעמים בהערות], וצויינו בשם רש״י כת״י. כמו כן הבאנו גם מפירוש רש״י שעל הרי״ף, ומפירוש נוסף של אחד מהראשונים שנדפס (ירושלים תרל״ט) על שם רש״י, ובכל מקום צוין המקור.

18/06/2018 אחח

ר. **וראה** בהשגות הראב״ד (שם), ולהלן בענין שמתא.

רא. **בעל** העיטור, ראה ב״י (או״ח סוף סי׳ לח).

רב. **וראה** לעיל בסמוך בענין אם דיני המנודה הם מן התורה, ולפי״ז נתבאר דין הספק, ראה בשדי חמד שציין לעיל שהאריך בזה.

רג. **ראה** בטור וב״י (שם). ועוד נסתפקו בגמרא (טו:) אם מנודה משלח קרבנותיו. והרמב״ם (בית המקדש פ״ג הי״א) הביאו כספק, וכתב שאם הקריבוהו עליו נרצה. ודנו האחרונים מדוע לא פסק בזה לקולא כבשאר הספיקות. ובדיני נידוי ראה עוד בשאילתות דר״א (שאילתא ל), ובהעמק שאלה (שם).

רד. **כן** כתב ברא״ש (פ״ג סי׳ ח), ובטור (יו״ד סי׳ שלד). ואף שבגמרא (טז.) מבואר שהיושב והאוכל עמו הרי הוא כמותו, כתב הריטב״א (שם) שזהו רק אם אמרו כן הבי״ד בפירוש.

רה. **ולגבי** שאר התלמידים נחלקו הראשונים. ראה בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא טז.).

רו. **ברא״ש** (פ״ג סי׳ ח), ובטור (יו״ד סי׳ שלד סי״ג).

רז. **רמב״ם** (ת״ת פ״ז ה״ג), ובטור (סי׳ שלד סכ״ג), וראה ב״י (שם). והב״ח (חו״מ סי׳ יא ס״ה) כתב שאם נידוהו על ידי כתב, אינו ניתר עד שיקרעו את הכתב. וחלק עליו בתומים (סי׳ יא סק״א).

רח. **הראשונים** בביצה (ה.), ראה תוס׳ (ד״ה כל דבר), ורא״ש, ורשב״א, ושיטמ״ק (שם). וראה ריטב״א (טז. ד״ה הכי אמר שמואל).

רט. **טז.** ד״ה הכי אמר שמואל, עיי״ש שהאריך לפלפל בזה.

רי. **ע״פ** גמרא (ז. ונדרים ז:), עיי״ש בראשונים, הובאו בילקוט ביאורים (מהדורת מתיבתא).

ריא. **ראה** נמוק״י (ט. ד״ה הכא).

ריב. **וראה** ברא״ש (פ״ג סי׳ ח), ובב״ח (סי׳ שלד ס״ד).

ריג. **וראה** בב״י ובב״ח (יו״ד סי׳ שלד ס״ד).

ריד. **כתב** הב״י (יו״ד סי׳ שלד) בדעת הרמב״ם, שכיון שאין מחרימין אלא לאחר נידוי שקדם בו התראה, לפיכך כשעבר על דבר איסור שמנדין לאלתר, אזי שלושים יום הראשונים של הנידוי הרי הם כהתראה, ואין מחרימין אלא לאחר שישים יום מהנידוי. אבל נידוי על ממון שהרי צריך שיקדים לו התראה (כנזכר למעלה), מחרימין לאחר שלושים.

רטו. **ראה** שבועות (לו.) ובריטב״א שם, ובדרישה (יו״ד סי׳ שלד אות א). וראה בביאורינו מה שנתבאר בזה.

רטז. **ארחות** חיים (ח״ב עמוד 503).

ריז. **וכתב** הרא״ש מלוניל (יז:) שלפיכך כשהחרים רב יהודה לאדם אחד, עקצתו דבורה ומת.

ריח. **וראה** ברש״י, ובמאירי (שם).

ריט. **הרשב״א** (בתשובה המיוחסות סי׳ רסג). וראה במשאת בנימין (שו״ת סי׳ נא) מה שחילק בדעת הרשב״א.

רכ. **ראה** דרכי משה (יו״ד סי׳ שלד סק״ט), בדעת הרשב״א (בתשובה ח״ד סי׳ תתקלא). וראה בבעי חיי (שו״ת חו״מ ח״א סי׳ יב).

רכא. **וראה** בשדי חמד (ח״ג מערכת חי״ת כלל מ) שהאריך במחלוקת הראשונים.

רכב. **ראנ״ח** (שו״ת מים עמוקים סי׳ נה). **וש״ך** (יו״ד סי׳ רח סקי״ד).

רכג. **אמנם** כתב הראנ״ח (שם) שיש הסוברים שדיני המנודה הם גם מן התורה, וכמו״כ הוא דיני המוחרם.

רכד. **נודע** ביהודה (מהדו״ת יו״ד סי׳ קמז).

רכה. **שבילי** דוד (יו״ד סי׳ ריח אות ג).

רכו. **ראה** בהגהות וציונים (ג.) ובהערה לרש״י כת״י.

רכז. **ויש** לידע דאף אם פירוש זה לא יצא מתחת ידי רש״י, מ״מ הפוסקים הביאו דבריו ודנו בהם כדברי רש״י [עיין סי׳ תקמ בב״י בפירוש מקרין את הפירצה דהוא פירוש רש״י שלפנינו בלבד, ורש״י על הרי״ף פירש אחרת, וכן עוד מקומות. ועיין בחזו״א (שביעית סי׳ י ס״ק יט) דהביא פירוש רש״י על הגמרא (ג.) מהו עבודה בשדה וכרם והוא דלא כרש״י בכת״י].

מסכת מועד קטן חסרה הרבה מפירושי גדולי האחרונים, אך נתברכה בשפע של פירושי הראשונים, כאשר מלבד פירושי רבותינו הראשונים שזכינו לדבריהם בכל הש״ס, ישנם בידינו למסכת זו אף את פירוש רבינו גרשום מאור הגולה, פירוש רבינו שלמה בן היתום, שיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריס, חידושי תלמיד הרשב״א ופסקי רבינו יהודה בן ברכיה על הרי״ף (וציינו דבריו בשם שיטת ריב״ב) ועוד פירושים מכמה ראשונים שהופיעו מכתבי ידות. כפי שתחזינה מישרים עיני הלומד.

במסכת זו נדפסו על שם רש״י פירושים שונים, וכבר הוכיחו שפירוש רש״י האמיתי הוא פירוש רש״י מכת״י [נדפס במהדורתנו על הדף בשם זה][רכח]. הפירוש הנדפס סביב הגמרא הועתק ברובו מפירוש רבינו גרשום מאור הגולה, ובמקומות רבים הוסיפו בו קטעים מפירוש רש״י האמיתי[רכט]. עם זאת, כיון שכבר נדפסה המסכת עם הפירוש על שם רש״י שנדפס בכל מהדורות הש״ס, ייסדנו את ביאורנו על פירוש זה, וקראנוהו בשם ׳המיוחס לרש״י׳. הרבינו להביא אף את דברי רש״י מכת״י וציינו אותו בשם ׳רש״י כת״י׳, כמו כן הבאנו גם מפירוש רש״י על הרי״ף. עוד הבאנו מפירוש נוסף של אחד מהראשונים שנדפס על שם רש״י (ירושלים תרל״ט), וקראנוהו בשם ׳פירוש מסכת משקין׳[רל].

[רכח] **ראה** באריכות בקונטרס ׳מורה המורה׳ לבעל הדקדוקי סופרים (נדפס בסוף דקדוקי סופרים מו״ק), שהוכיח כן ממה שדברי רש״י שהביאו הראשונים לא נמצאים ברש״י הנדפס אלא רק ברש״י כת״י. והמהדיר של רש״י כת״י (ירושלים תשכ״א) ציין לכמאה וחמישים מקומות שהראשונים הביאו את רש״י במועד קטן, וכולם נמצאים ברש״י כת״י, פרט לארבעה חמשה מקומות.

[רכט] **ראה** בקונטרס הנ״ל, וכן כתב בהקדמת המהדיר לפירוש רבינו גרשום מאור הגולה (ירושלים תשכ״ו), והוסיף שעל פי זה אפשר ליישב הרבה סתירות וכפלויות שישנן בפירוש רש״י הנדפס.

[רל] **מאחר** שככל הנראה אינו לרש״י, קראנוהו כלשון שנכתבה בתחילת כתב היד, וכן שמו המקובל אצל אחרוני זמננו.

אחת18/06/2018

פרק ראשון - משקין בית השלחין

מסכת זו עוסקת בכמה עניינים עיקריים: א. במלאכות האסורות והמותרות בימי חול המועד, שהם הימים שבין היום הראשון והיום השביעי של פסח, וכן הימים שבין היום הראשון והיום השמיני של חג הסוכות[א]. דינים אלו מבוארים בפרק הראשון והשני של המסכת, ומקצתם בפרק השלישי. ב. בדיני אבלות. דינים אלו מבוארים בפרק השלישי[ב]. ג. בדיני מנודה. דינים אלו מבוארים אף הם בפרק השלישי[ג].

עוד מתבארים במסכת זו מקצת דיני טומאה וטהרה, ומקצת דיני עבודות קרקע בשנת השמיטה. דינים אלו מבוארים בפרק ראשון.

משנה

ימי חול המועד [היינו הימים שבין היום הראשון של פסח ליום השביעי של פסח ובין היום הראשון של חג הסוכות ליום שמיני עצרת] אסורים בעשיית מלאכה, כמו שדרשו חכמים (חגיגה יח.) מהפסוק (דברים טז ח) 'שֵׁשֶׁת יָמִים תֹּאכַל מַצּוֹת וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עֲצֶרֶת לַה' אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה מְלָאכָה', הקיש הכתוב ששת ימים של חול המועד ליום השביעי שהוא יום טוב ואסור במלאכה, מה שביעי אסור במלאכה אף ששת ימים אסורים, מאידך, מהפסוק (שם) 'וביום השביעי עצרת', יש ללמוד שדווקא שביעי אסור בכל מלאכה, ואין ששה ימים אסורים בכל מלאכה[ד]. ומכך שאסר הכתוב בחול המועד רק חלק מהמלאכות ולא פירש איזה מלאכות הן האסורות, בהכרח שלא מסר זאת אלא לחכמים היודעים להבין איזו מלאכה אסורה בחול המועד ואיזו מותרת. וחכמים אמרו, ש'דבר האבד', כלומר מלאכה שאם לא תיעשה בחול המועד יגרם מכך הפסד, מותר לעשותה בחול המועד, ו'דבר שאינו אבד', כלומר מלאכה שאם לא תיעשה בחול המועד לא יגרם מכך הפסד, אסור לעשותה בחול המועד[ה]. וכן, מלאכה שנעשית לצורך רבים, מותר לעשותה בחול המועד[ו].

מלבד המלאכות שאסורות בחול המועד, הוסיפו חכמים ואסרו לעשות בפרהסיא דברים שיש בהם טירחה יתירה ואינם לצורך המועד, כדי שיחוג וישמח ולא יזלזל במועד[ז]. איסור זה הוא אף ב'דבר האבד' [כלומר, דבר שאם לא יעשה אותו בחול המועד יגרם מכך הפסד][ח].

משנתנו מבארת את המלאכות האסורות והמותרות בחול המועד, בשדה ובמקומות נוספים. ואגב שמבארת את דין מלאכות אלו בחול המועד, מבארת גם את דינן בשביעית.

מַשְׁקִין בֵּית הַשְּׁלָחִין - שדה שלא די לה במי גשמים וצריך להשקותה תמיד[ט], כגון שעומדת בהר[י], מותר להשקותה אפילו **בַּמּוֹעֵד** [-בחול המועד[יא]], לפי שאם לא ישקה אותה יהיה לו הפסד גדול, ומלאכה שאם לא יעשה אותה בחול המועד יהיה לו הפסד, מותר לעשותה במועד[יב]. **וְכן** מותר להשקותה **בַּשְּׁבִיעִית**[יג]. וההיתר להשקותה הוא **בֵּין מִמַּעְיָן שֶׁיָּצָא בַּתְּחִילָּה** - שעכשיו התחיל לנבוע ועדיין לא נעשה מקום קבוע להילוך מימיו, ומותר לעשות מקום להילוך מימיו עד לשדה[יד], **בֵּין מִמַּעְיָן שֶׁלֹּא יָצָא בַּתְּחִילָּה** - שהתחיל לנבוע לפני זמן רב, וכבר נעשה מקום קבוע להילוך מימיו. **אֲבָל אֵין מַשְׁקִין** את השדה, **לֹא מִמֵּי הַגְּשָׁמִים** שנתכנסו במקום אחד[טו], **וְלֹא מִמֵּי הַקִּילוֹן** - בור עמוק שיש בו מי גשמים מכונסים[טז], וטעם האיסור הוא משום שיש טירחה יתירה לדלות ממנו[יז].

המשנה מבארת מלאכות נוספות שאסורות בחול המועד:

וְאֵין עוֹשִׂין עוּגִיּוֹת לַגְּפָנִים - גומות שעושים תחת הגפנים[יח], כדי למלאותן במים[יט], משום שיש טירחה יתירה לעשותן[כ].

[א] **רבי** סידר את מסכת מועד קטן לאחר מסכת מגילה, משום שימי חול המועד דומים לימי הפורים בכך ששניהם אסורים בהספד ובתענית. רמב"ם (הקדמה לסדר זרעים). וראה עוד בזה במאירי (הקדמה לבית הבחירה), ודבריו הובאו במבוא למסכת.

[ב] **מתוך** שנתבארו דיני האבל בחול המועד, נתבארו גם שאר דיניו. מאירי (ד"ה ועניין).

[ג] **בפרק** שלישי נתבארו אותם המותרים לגלח ולכבס בחול המועד. אחד מהם הוא מנודה שהתירו לו חכמים את נידויו ברגל. מתוך כך הגמרא מוסיפה לבאר את דיני המנודה.

[ד] **שמהאות** ה"א המיותרת של 'השביעי', למדים שדווקא השביעי אסור בכל מלאכה ולא שאר ימים. תוספות (ד"ה משקין).

אין כוונת הגמרא שכל ששת הימים הראשונים אינם אסורים בכל מלאכה, שהלא היום הראשון הינו יום טוב ואסור בכל מלאכה, אלא כוונת הגמרא היא שאין כל ששת הימים הראשונים אסורים בעשיית כל מלאכה כיום השביעי, אלא מקצתם [היום הראשון] אסורים בעשיית כל מלאכה, ומקצתם [חמשת ימי חול המועד] אסורים במקצת מן המלאכות.

[ה] **על** פי המיוחס לרש"י (ד"ה משקין) ורש"י בחגיגה (שם ד"ה הא).

במסכת חגיגה (שם) הובאו דרשות נוספות שמהן למדים איסור מלאכה בחול המועד, ראה בזה בילקוט ביאורים. והראשונים נחלקו האם מלאכת חול המועד אסורה מן התורה או מדברי חכמים, ראה בזה בהרחבה בילקוט ביאורים ובהקדמה למסכת. וראה עוד בהקדמה, שיש אופנים נוספים שמותר לעשות בהם מלאכה בחול המועד.

[ו] **כפי** שיבואר להלן במשנה.

[ז] **לבוש** (או"ח סי' תקלה ס"א).

[ח] **כמבואר** להלן.

[ט] **הגמרא** להלן תבאר מדוע שדה זו נקראת בשם 'בית השלחין'.

[י] **המיוחס** לרש"י (ד"ה משקין). הגשמים אינם מועילים להשקיית השדות שבהרים, מפני שהם זורמים מיד למטה. על פי רש"י בתענית (ג: ד"ה מעלי).

[יא] **התנא** קורא למה שאנו קוראים 'חול המועד' בשם 'מועד'. רמב"ם בפירוש המשניות (מ"א), על פי גירסת התוספות יום טוב [ואילו כאשר כוונתו ליום טוב יקראנו בפירוש 'יום טוב'. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה משקין)].

[יב] **כפי** שנתבאר בפתיחה למשנה.

אמנם את 'בית הבעל' [שדה שדי לה במי גשמים, וראה עוד בגמרא להלן] אסור להשקות בחול המועד, משום שגם אם לא ישקה אותה לא יבוא לידי הפסד הפירות שגדלו כבר, ורק ימנע מלהרויח, שעל ידי ההשקיה הפירות יבשילו מהר יותר וכן יגדלו יותר. על פי נמוקי יוסף (ד"ה ויש).

[יג] **לאחר** שש שנים שמותר בהן לעבוד בקרקע, בשנה השביעית יש לשבות מעבודות הקרקע [כגון חרישה וזריעה וקצירה ועוד], כמו שנאמר (ויקרא כה ג-ד) 'שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך ואספת את תבואתה, ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור'. הגמרא לקמן (ע"ב) מוסיפה ביאור בדין השקיה בשביעית.

התוספות לקמן (ו: ד"ה מרבילין) כתבו בשם רש"י, שבשביעית מותר להשקות גם את 'בית הבעל'. וכן כתב בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ובשביעית), וביאר לפי זה שמה שהמשנה הזכירה 'בית השלחין' הוא מפני שבמועד מותר להשקות רק את בית השלחין ולא את בית הבעל. וכן הסכימו התוספות (שם) [וכתבו שנראה שרש"י (כת"י שם ד"ה מרבילין) חזר בו, וראה בזה בביאורי הגמרא ובביאורי רש"י שם]. אמנם הריטב"א (ד"ה ובשביעית) סובר, שגם בשביעית מותר להשקות רק את בית השלחין, ולא את בית הבעל.

[יד] **המיוחס** לרש"י (ד"ה ממעין). ואין חוששים שמא מחמת שהוא חדש תיפול הקרקע שסביב מקום הילוך המים, ויבואו לטרוח ולתקנה במועד. רש"י על הרי"ף (ד"ה שיצא), על פי הגמרא להלן 'ממעיין שיצא בתחילה דאתי לאינפולי משקין'.

[טו] **שיש** בו עומק. רש"י כת"י (ד"ה מי). בגמרא לקמן (ד.) יבואר טעם האיסור להשקות ממי גשמים.

[טז] **רש"י** על הרי"ף (ד"ה מימי), והרמב"ם בפירוש המשניות (מ"א) ועוד.

ובור זה נקרא 'קילון' על שם שמחמת עומק הבור צריך לשאוב את המים בדלי [או בכד], והתרגום של 'כדה' (בראשית כד כ) הוא 'קולתה'. ריטב"א (ד"ה אבל).

[יז] **רש"י** על הרי"ף (שם), על פי הגמרא לקמן (ד.).

הטירחה היתירה שיש בהשקיה ממי קילון, היא בכך שצריך לדלות ולהעלות את המים מעומקו של הבור. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ולא). וראה בילקוט ביאורים ביאור נוסף.

כתבו הראשונים [רש"י על הרי"ף (שם), שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ולא), ר"ן (ד"ה משקין) ונמוקי יוסף (ד"ה ולא)], שדווקא בחול המועד אסור להשקות ממי גשמים ומהקילון משום טירחה, אבל בשביעית מותר, שטירחה יתירה אינה אסורה בשביעית. והריטב"א (ד"ה ובשביעית) חולק וסובר שגם בשביעית אסור להשקות מהקילון, שחכמים אסרו טירחה בשביעית, כשם שאסורה בחול המועד.

[יח] **והוא** הדין שאסור לחפור גומות אלו תחת עצי זית [כפי שנזכר בברייתא (לקמן ד:)]. רע"ב (מ"א). אלא שבמקומו של התנא היו מצויים גפנים ולא עצי זית, ולכן שנה את האיסור בגומות שתחת הגפנים. תוספות יום טוב. (שם). או, משום שנקט את האופן המצוי, שיתכן שהגפנים זקוקים לגומות אלו יותר מן הזיתים. מלאכת שלמה (שם).

[יט] **המיוחס** לרש"י (לקמן ג. ד"ה עוגיות). ונקראות 'עוגיות' על שם שהן עגולות סביב הגפן, וכמו 'עג עוגה ועמד בתוכה' שנזכר בחוני המעגל (תענית יט.) [שעשה עיגול סביבו]. המיוחס לרש"י (לקמן ד: ד"ה עוגיות). או שהוא מלשון עיכוב, שחופרים אותן כדי שהמים יתעכבו בהן, כמו שמצינו בכתוב (רות א יג) 'הֲלָהֵן תֵּעָגֵנָה' שהוא לשון עיכוב. נמוקי יוסף (ד"ה עוגיאות).

[כ] **רש"י** על הרי"ף (ד"ה ואין). וגם אין זה דבר האבד. נמוקי יוסף (שם).

אף איסור זה נאמר רק כלפי חול המועד, אבל בשביעית מותר. רש"י שברי"ף (שם) ונמוקי יוסף (שם).

משקין [א] בית השלחין במועד ° ובשביעית בין ממעיין שיצא בתחילה בין ממעיין שלא יצא בתחילה [ב] אבל אין משקין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון [ג] ואין עושין א) עוגיות לגפנים ר' אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה בתחילה במועד ובשביעית וחכמים אומרים [ד] עושין את האמה בתחילה בשביעית [ה] ומתקנין את המקולקלות במועד (א) [ו] ומתקנין את קלקולי המים שברשות הרבים וחוטטין אותן [ז] ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת (ב) מקוות המים ועושין כל צורכי הרבים ומציינין את הקברות [ח] ויוצאין אף ב) על הכלאים: **גמ'** השתא יש לומר ממעיין שיצא בתחילה דאתי לאינפולי משקין ממעיין שלא יצא בתחילה דלא אתי לאינפולי מיבעיא אמרי אצטריך אי תנא מעיין שיצא בתחילה הוה אמינא הכא הוא דבית השלחין אין בית הבעל לא משום דאתי לאינפולי אבל מעיין שלא יצא בתחילה דלא אתי לאינפולי אימא אפילו בית הבעל נמי קא משמע לן לא שנא מעיין שיצא בתחילה ולא שנא מעיין שלא יצא בתחילה בית השלחין אין בית הבעל לא. ומאי משמע דהאי בית השלחין לישנא רצחותא היא דכתיב א) ואתה עיף ויגע ג] ומתרגמינן ואת משלהי ולאי ומאי משמע דהאי בית הבעל לישנא דמייתבותא היא דכתיב ב) כי יבעל בחור בתולה ומתרגמינן ארי כמה דמיתותב עולם עם בתולתא יתייתבון בגויך בנייך. מאן תנא [ט] דפסידא אין הרווחה לא [י] ואפילו במקום פסידא מיטרח נמי לא טרחינן אמר רב הונא ר' אליעזר בן יעקב היא דתנן [כ] רבי אליעזר בן יעקב אומר מושכין את ד] המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את השדה כולה אימור דשמעת ליה לרבי אליעזר הרווחה דלא טירחא במקום פסידא מי שמעת ליה אלא אמר רב פפא הא מני רבי יהודה היא דתניא [ל] מעיין היוצא בתחילה משקין ממנו אפילו שדה בית הבעל דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר [מ] אין משקין אלא שדה בית השלחין שחרבה רבי אלעזר בן עזריה אומר לא כך ולא כך יתר על כן אמר רבי יהודה לא יפנה אדם אמת המים וישקה לגינתו ולחורבתו בחולו של מועד מאי חרבה אילימא חרבה ממש למה לי דמשקי לה (ג) אמר אביי שחרבה ממעיין זה ויצא לה מעיין אחר רבי אלעזר בן עזריה אומר לא כך ולא כך לא שנא חרב מעיינה ולא שנא לא חרב מעיינה מעיין שיצא בתחילה לא וממאי דלמא עד כאן לא קאמר רבי יהודה בית השלחין אין בית הבעל לא אלא מעיין שיצא בתחילה

דלמא

ד) **משקין** בית השלחין במועד. שדה שהיא עומדת בהר וצריך להשקותה תמיד משקין אותה אפילו בחולו של מועד, לפי שהוא לו הפסד גדול אם אינו משקה אותה, ודבר של הפסד התירו חכמים לטרוח בו בחולו של מועד, כמו שאנו מוצאין במסכת חגיגה (דף יח.) דכתיב (דברים טז) ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך מה שביעי עצור בעשיית מלאכה אף ששה עצורים בעשיית מלאכה, אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששה עצורין בכל מלאכה תלמוד לומר השביעי שביעי עצור בכל מלאכה ואין ששה עצורין בכל מלאכה, הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזו מלאכה אסורה בחוה"מ ואי זו מותרת, ומלאכה שיש בה הפסד אם אינו עושה אותה כגון להשקות בית השלחין התירו חכמים: ובשביעית. מפרש בגמרא ד): ממעיין שיצא בתחילה. לעכשיו מתחיל לנבוע, שעדיין לא החזיקה דרכה: בין ממעיין שלא יצא בתחילה. אלא מעיין נובע מזמן מרובה: אבל לא ממי גשמים. משום דלית ביה טירחא יתירא כדמפרש בגמרא ה): ס] גמ' דאתי לאינפולי. הקרקע שסביבה, דעדיין לא החזיקה דרכה: משקין. בחולו של מועד, ולא חיישינן דלמא נפיל ואזיל ו] וטרח טירחא יתירא: מעיין שלא יצא בתחילה. שכבר החזיק דרכו: מיבעיא. למשקה ממנו בחולו של מועד: בית הבעל. שדה הוא בעמק ואינו צריך להשקותה, ואין בה הפסד אם אין משקה אותה: קא משמע לן. מתניתין דתני בין ממעיין שלא יצא בתחילה: בית השלחין אין, בית הבעל. אפילו ממעיין שלא יצא בתחילה לא: (נישלהי ז]). וה"א מתחלף בחי"ת: מאן תנא. דמתני' דפסידא שרי למיטרח בה בחוה"מ, כגון בית השלחין: הרווחה לא. כגון דבית הבעל, דאסור להשקותה מאחר שאין בה הפסד, שאין צריך להשקותה אלא להרווחה דמילתא לשוויה אפלי חרפי ו): אפילו במקום פסידא מיטרח לא טרחינן. דקתני מתניתין אבל לא ממי גשמים כו' משום דלית ביה טירחא: מושכין המים מאילן לאילן. בחולו של מועד, אם יש מים תחת אילן אחד עושין דרך קטן מאילן לאילן כדי שימשכו המים מאילן זה לאילן אחר: (ד) לא ישקה את השדה כולה. בבית הבעל קמיירי דהרווחה היא, אלמא דהרווחה דמילתא אסר ר' אליעזר: אילימא חרבה ממש. שנעשה בור, למה לי למשקה להיא ח] דהא אין לה תקנה לעולם: שחרבה ממעיין זה ויצא לה מעיין אחר. שחרב מעיינה שרגילה לשתות ממנו, דכיון שרגילה לשתות אי לא משקה לה עכשיו אית ליה פסידא יתירא, אפילו הכי לא שרי ר' יהודה אלא ממעיין שיצא לה דלאו טירחא הוא, אבל מי גשמים ומי קילון דטירחא הוא לא שרי אפילו לבית השלחין, ועוד חזינן דקאמר רבי יהודה לא יפנה (ה) מים כו' אלמא דלא שרי ר' יהודה טירחא יתירא, אלמא מתני' ר' יהודה היא, דהא ראב"ע ל"ש חרב מעיינה ממעיינה שילא לה בתחילה ול"ש לא חרב תרוייהו אסר:

דלמא

משקין בית השלחין. שדה שאינה מסתפקת במי גשמים וצריך להשקותה תמיד ואם אין משקין אותה תדיר נפסדת והלכך משקין אותה בחוה"מ ומשום פסידא שרו ליה רבנן כדאמרינן בפ' אין דורשין (חגיגה דף יח. ושם) תניא אידך ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך מה שביעי עצור אף ששה עצורים אי מה שביעי עצור מכל מלאכה אף כל ששה עצורים מכל מלאכה תלמוד לומר השביעי ה"א יתירא השביעי עצור מכל מלאכה ואין הששה עצורים מכל מלאכה הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים ללמדך איזה יום אסור ואיזה יום מותר איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת: **וחוטטין** אותה. שאם נתמלא הבור מותר לחטוט להעמיקו שהעפר תיחות אבל לחופרה בתחילה י) שהקרקע קשה לא משום דאיכא טירחא יתירא: **ומציינין**. דליכא טירחא: **ויוצאין** על הכלאים. מצוה הוא לצאת כדאמרינן בגמ' ס) ולא דמי להני אחריני דקתני ומתקנין דהאי חובה הוא כדמוכח בגמרא: **עיף** ויגע. צמא למים כדכתיב הרויתי נפש עיפה ט] (ירמיה לא): **מאן** תנא פסידא אין. משום דאשכחן לקמן דרבי מאיר פליג עלה דמתני' והאי סתם מתניתין לא אתיא אליביה כשאר סתמי ט) משום הכי קבעי הש"ם מאן תנא: **מושכין** אמת המים כו'. שאם יש שם מים תחת אילן זה יכול למושכם במועד תחת אילן אחר משום דאילן כבית השלחין דמי וצריכין למים טפי והא דתנא מושכין ולא תנא משקין אורחא דמילתא קתני דבענין זה רגילין להשקות אילנות: **יתר** על כן אמר רבי יהודה. עוד היה מחמיר יותר אפילו י] בבית השלחין קא אסר להפנות משום דהוי טירחא יתירא: **לגינתו** ולחורבתו. של בית השלחין גינה מקום זרעים חורבה מקום שחרבו אילנותיו וחרשו וזרעו ונטעו ושמא הוא צריך למים יותר ולא זו אף זו קתני אי נמי חרב ביתו ועשאו גינה וצריכה מים תדיר יותר משאר בית השלחין ומשום דאיכא טירחא יתירא לא:

אם

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [עי' פרש"י לקמן ד: ד"ה עוגיות] ודף ג. ד"ה עוגיות, ב) לקמן דף ו:, ג) [תוספתא פרק א], ד) לקמן ע"ב, ה) לקמן ד., ו) לקמן ו:, ז) לקמן ה., ח) לקמן דף ו., ט) סנהדרין פו., י) עיין תענית ו: ועי' רש"ש, כ) ישעיה נה י.

הגהות הב"ח

(א) מתני' ומתקנין את קלקולי המים. נ"ב עי' פרש"י בדף ה ע"א: (ב) שם ואת מקוואות המים ועושין: (ג) גמ' דמשקי לה ואמר אביי שחרבה כו' לא חרב מעיינה ממעיין שילא בתחלה: (ד) רש"י ד"ה שלא ישקה: (ה) ד"ה שחרבה כו' דקאמר ר"י לא יפנה אדם אמת המים כו' אלמא וכו' ל"ש חרב מעיינה ול"ש לא חרב תרוייהו אסר ממעיין שיצא לה בתחלה כצ"ל והס"ד:

אוצר החכמה
18/06/2018

גליון הש"ס

מתני' ובשביעית בין ממעיין. עיין לקמן דף ו ע"ב תוס' ד"ה מרבילין:

תורה אור השלם

א) אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים: [דברים כה, יח]

ב) כִּי יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ: [ישעיה סב, ה]

רש"י כת"י *)

*[בית השלחין. ארץ עייפה וצריכה למים תדיר. מי הגשמים. שנתכנסו בעומק (ס"א בעמק) במקום אחד. את האמה. שרגילין לעשות [בור] כמו שום ועושין חריצין בקרקע שבכן המים הולכים בשיבות השדה ומשקה לשדה והכך חריצין קרי אמה לפי שיש בהן רוחב אמה ברום אמה. בתחילה. אם היתה עולמים אין עושין אותה מתחלה במועד משום טירחא יתירה. ובשביעית. מפני שנראה (כחופר) [כעודר] כמשפר. וחכמים אומרים עושין את האמה בתחילה בשביעית וכו'. דלאו עבודה היא. ובמועד אם היתה מקולקלת שנפל לתוכה עפר ואינו מקלקלת מתקנים אותה אבל בתחלה אין עושין אותה במועד. קלקולי המים. המכונסין [בגומות] לשתיה [ונמשכים לתוכן זבלי רה"ר ומקלקלין אותן וסותמין החריצין שבהם הולך הזבל לבור]. חוטטין. (מנקין) [מנקרין] כמו שעושין (הבורות) [לבורות שלנו שמוציאין מתוכו צרורות וקיסמין ועפרורית שנופל בו]. ומציינין את הקברות. בסיד שממחה ושופך סימן להולכי [דרכים ועוסקין] טהרות שלא יעברו שם מפני טומאת אהל. ויוצאין אף על הכלאים. שלוחי ב"ד במועד לעיין בשדות אם נזרעו כלאים [ו]עוקרין אותן [רי"ף]. טעמא [דצריך למתני] דיוצאין על הכלאים במועד לאו משום דאין (עוקרין אלא משום) [יוצאין] דליכא טירחא כמה שהוא יוצא ולא נקיט לן טעמא משום דאין עוקרין במועד דעקירה אפי' במועד שרי ולא הוי מלאכה דליחייב כלל דמקלקל פטור והכי איצטריך יוצאין (ועיין דליכא טירחא יתירה) [למימר דזמן יציאתן הוא במועד ואין צריך לצאת קודם]. [המשך בעמוד ב]

עין משפט
נר מצוה

א א מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה ב ופ"א מהלכות שמטה הלכה ח סמג לאוין עה ועשין דרבנן ג טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף א:

ב ב מיי' פ"ז מהלכות יו"ט שם טוש"ע שם סעיף ב:

ג ג מיי' פ"ח מהלכות י"ט הלכה ג טוש"ע שם סעיף ה:

ד ד מיי' פ"א מהלכות שמטה הלכה ט:

ה ה מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה ג טוש"ע שם סעיף ו:

ו ו מיי' שם פ"ז הלכה י טוש"ע שם סי' תקמד סעיף ב:

ז ז מיי' שם טוש"ע שם סעיף א:

ח ח מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יא:

ט ט י מיי' שם הלכה ב טוש"ע שם סי' תקלז סעיף א ב:

י כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף א:

רבינו חננאל

משקין בית השלחין במועד ובשביעי' בין ממעיין שיצא בתחלה ובין ממעיין כו'. ומקשינן השתא יש לומר ממעיין שיצא בתחלה דחיישינן דלמא אתי לאינפולי ובני ליה אמרת משקין ממעיין שכבר יצא וניתקן ועמד מיבעיא. **ופרקינן איצטריך לאשמועינן** דאפי' ממעיין ישן דליכא חששא דלמא נפיל ובני ליה אין משקין אלא בית השלחין שהן נטועין וצמאין למים מלשון שלהי כדמתרגמי' והוא עיף ומשלהי. אבל בית הבעל שכבר גדל והשריש שרשים בקרקע כמו בעל באשתו' כדכתיב כ) והולידה והצמיחה. בין ממעין שיצא בתחלה ובין ממעין שלא יצא בתחלה אין משקין שדה בית הבעל. **ואמרינן מאן תנא דחייש לפסידא** דבית השלחין כדי שלא יפסידו וייבשו והתיר להשקותם ואפי' הכי לא התיר אלא דבר שאין בו טורח. אבל להשקות ממי גשמים וכיוצא בהן שיש טורח בהן לא התיר. **אמר רב הונא ר' אליעזר בן יעקב היא** דתנא ר' אליעזר בן יעקב אומר מושכין מים מאילן לאילן אבל לא ישקה את כל השדה. **ודחינן אימור דשמעת** לר' אליעזר דלא שרי הרווחה מדקתני לא ישקה את כל השדה אבל שלא להטריח במקום שיש פסידא מי שמעת ליה. **ובא רב פפא ואוקמה** לר' כ] יהודה דתני אין משקין ממעין היוצא בתחלה אלא שדה בית השלחין שחרבה. **ומקשינן אי חרבה למה לי השקאה** אמר אביי מאי חרבה דקתני חרב מעיינה ויצא לה מעין אחר בתחלה וסבר ר' יהודה ל"ש מעין שיצא בתחלה ולא שנא מעין שלא יצא בתחלה אין משקין אלא בית השלחין. והא דקתני מעין שיצא בתחלה איידי דאמר ר'

הגהות וציונים

א] "אף" ליתא בכת"י וראשונים, וכ"ה נכון (דק"ס, עיי"ש) ועיין פורת יוסף ובתוי"ט: ב] [ג' הערוך בערך שלה ה דכתיב והוא עיף (בראשית כה כט) תרגומו והוא משלהי (גליון): ג] יש גורסין [עי' תוס'] אמת המים (מאירי עיי"ש): ד] פי' רש"י על מס' מו"ק הנדפס לפנינו אינו מרש"י אלא הוא פי' הרגמ"ה אלא שהסופר הוסיף בתוכו דבורים מפירוש רש"י (קונטרס "מורה המורה" לבעל הדק"ס עיי"ש בארוכה ועוד). ובמהדורתינו העתקנו על הדף גם את הפי' "רש"י כת"י" התואם ע"פ הרוב עם פי' רש"י שעל הרי"ף ולדברי רש"י המובאים הרבה בתוס' ובראשונים משמו וכן לפירושו על אותו ענין בשאר מסכתות (משא"כ בהרבה הפעמים בפי' רש"י הנדפס שלפנינו על מס' זו): ה] ברש"י שברי"ף נוסף ממי קילון. בור עמוק ובו מים דאיכא טירחא יתירא לדלות ואמועד קאי דגבי שביעית לא חיישינן לטירחא יתירא: עיין ריטב"א: ו] יש להוסיף ומתקן (באה"מ): ז] [צ"ל משלהי] (גליון): ח] בכת"י למה לי דמשקה לה הא אין: ט] [הנוסחא הישנה ונפש עיפה למים לא נמצא בתנ"ך עיין תוי"ט (גליון), ונדצ"ל כדכתיב ועיף בלי מים (תהלים סג, ב) (עי' סדר למשנה עיי"ש), ועי' יעב"ץ, מצפה איתן (בילקו"מ): י] נדצ"ל ואפילו: כ] נדצ"ל כר':

*) הפי' "רש"י כת"י" היא הנוסחא של פי' רש"י המובאת בשמו ע"פ הרוב בתוס' וראשונים (ראה הגהות וציונים אות ד). כת"י זה מרובה בשיבושים והשמטות ובחסר ויתר ובכמה מקומות תוקנו או הוגהו הדברים וכן הושלם החסר ע"פ רש"י שעל הרי"ף ושבע"י השינוים סומנו ע"י ציון המקור או ע"י סימון כוכב מזה ומזה (במקום שיבוש שלא ניתן לפענוח צויינו שלש נקודות).

רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר, אֵין עוֹשִׂין אֶת הָאַמָּה - תעלה שמוליכה מים מבור שיש בו מים לשדות[כא], **בַּתְּחִילָּה** - כאשר היא חדשה שלא היתה עשויה מעולם, **בַּמּוֹעֵד** [-בחול המועד], משום שיש בכך טירחה יתירה[כב]. וְכֵן אין עושין אותה **בַּשְּׁבִיעִית**[כג].

וַחֲכָמִים חולקים **וְאוֹמְרִים, עוֹשִׂין אֶת הָאַמָּה בַּתְּחִילָּה בַּשְּׁבִיעִית**, שדבר זה אינו נחשב למלאכה שאסורה בשביעית[כד]. **וּמְתַקְּנִין אֶת הַמְּקוּלְקָלוֹת בַּמּוֹעֵד** - שאם נפל עפר לתוך אמת המים, ומחמת כן היא נסתמה ואין המים מקלחים בה[כה], מותר לתקנה בחול המועד, לפי שאין בכך טירחה יתירה, וכל שכן שמותר לתקנן בשביעית[כו]. אמנם גם לדעת חכמים אסור לעשות אמת המים בתחילה בחול המועד[כז], משום שיש בכך טירחה יתירה[כח].

המשנה מבארת מלאכות נוספות שמותרות בחול המועד:
וּמְתַקְּנִין אֶת קִלְקוּלֵי הַמַּיִם שֶׁבִּרְשׁוּת הָרַבִּים - שהיו עושים בורות ושומרים בהם מים לשתיה, ואם נכנס לתוכם זבל מרשות הרבים שמקלקל את המים, מותר לסתום את החריצים שדרכם הזבל נכנס לבורות[כט]. **וְכֵן חוֹטְטִין אוֹתָן** - מנקים את הבורות הללו, על ידי שמוציאים מהם אבנים וקיסמים ועפר שנפלו לתוכם[ל]. **וּמְתַקְּנִין אֶת הַדְּרָכִים** שנתקלקלו מחמת ריבוי הגשמים, או שגדלו בהן קוצים או נתהוו בהן מכשולות[לא], **וְאֶת הָרְחוֹבוֹת** שבעיר שעשויים למכור שם סחורות[לב]. וְכֵן מתקנים **אֶת מִקְווֹת** [-מקואות] **הַמַּיִם**, שאם נחסרו מימיהם ואין בהם שיעור ארבעים סאה, ופסולים לטבול בהם[לג], ממלאים אותם במים[לד]. **וְעוֹשִׂין כָּל צוֹרְכֵי הָרַבִּים**[לה]. וזהו גם הטעם שמותר לעשות את כל המלאכות שהוזכרו לעיל, משום שהן צרכי רבים[לו].

ממשיכה המשנה, **וּמְצַיְּינִין אֶת הַקְּבָרוֹת** - ששופכים סיד על הקברים לסימן להולכי דרכים שעוסקים בטהרות שלא יעברו שם, כדי שלא יטמאו בטומאת אהל[לז], ומותר לעשות כן משום שאין בכך טירחה[לח].

דין נוסף ששייך בחול המועד:
וְיוֹצְאִין שלוחי בית דין בחול המועד **אַף**[לט] **עַל הַכִּלְאַיִם** - לבדוק את השדות אם זרעו בהם כלאים, ואם מוצאים כלאים עוקרים אותם[מ].

★

גמרא

נתבאר במשנתנו שמותר להשקות את בית השלחין בחול המועד, 'בין ממעיין שיצא בתחילה, בין ממעיין שלא יצא בתחילה'. הגמרא מבררת מדוע המשנה הוצרכה לכתוב דין זה גם במעיין שיצא בתחילה וגם במעיין שלא יצא בתחילה:
מקשה הגמרא, **הַשְׁתָּא** [-עכשיו] שהשמיעה לנו משנתנו **שֵׁיֵּשׁ לוֹמַר** שאפילו **מִמַּעְיָין שֶׁיָּצָא בַּתְּחִילָּה** - שהתחיל לנבוע עכשיו, **דְּאָתֵי לְאִינְפּוּלֵי** - שיש לחשוש שמא הקרקע שסביב המעיין תיפול [כלומר, שמא גדות המעיין יפלו], לפי שעדיין אין למימיו מקום קבוע להילוכם ואין הקרקע שסביב המעיין חזקה דיה, בכל זאת **מַשְׁקִין** ממנו בחול המועד, ועושים מקום להילוך מימיו עד לשדה, ואין חוששים שמא הקרקע שסביב המעיין תיפול וילך ויתקנה ויטרח בכך טירחה יתירה[מא], אם כן, **מִמַּעְיָין שֶׁלֹּא יָצָא בַּתְּחִילָּה** - שהתחיל לנבוע לפני זמן רב, **דְּלָא אָתֵי לְאִינְפּוּלֵי** - שכבר יש למימיו מקום קבוע להילוכם והקרקע שסביב המעיין חזקה דיה ואין חשש שתיפול[מב], **מִיבַּעְיָא** - וכי נצרך לומר שמותר להשקות ממנו בחול המועד[מג].

מתרצת הגמרא, **אָמְרִי** [-אמרו בני הישיבה], **אִצְטְרִיךְ** - המשנה הוצרכה להשמיענו שמותר להשקות גם ממעיין שלא יצא בתחילה, משום **דְּאִי תְּנָא** - שאם המשנה היתה כותבת דין זה רק **בְּמַעְיָין**

כא. **ונקראת** כן משום שרוחבה ועומקה אמה. רש"י כת"י (ד"ה את).

כב. **רש"י** כת"י (ד"ה בתחילה), על פי הגמרא לקמן (ד:). ולפיכך אסור לעשות כן אפילו לצורך שדה בית השלחין. מאירי (ד"ה רבי אלעזר בן עזריה).

כג. **מפני** שנראה כעודר שאסור בשביעית. רש"י כת"י (ד"ה ובשביעית), על פי הגמרא לקמן (שם) [ושם יבואר טעם נוסף].

כד. **רש"י** כת"י (ד"ה וחכמים). ולדעת חכמים לא חששו שנראה כעודר, כי העודר שעושה כן לצורך זריעה חופר ומחזיר את העפר למקומו, ואילו העושה את האמה חופר ומטיל את העפר למקום אחר. מאירי (ד"ה רבי אלעזר בן עזריה).

כה. **רש"י** כת"י (ד"ה וחכמים) ומאירי (ד"ה ומתקנין את המקולקלת).

כו. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אבל).

כז. **רש"י** כת"י (שם).

כח. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה וחכמים).

כט. **רש"י** כת"י (ד"ה קלקולי). וראה במיוחס לרש"י לקמן (ה. ד"ה קילקולי) ובהגהות וציונים (שם). ורש"י על הרי"ף (ד"ה ומתקנין) פירש שאם נסתם המקום שבו המים באים לבורות או לשיחין או למערות של מים המיוחדים לשתיה, מתקנים אותו כדי שהמים ישובו ויזרמו. וכתב עוד, שיש בזה חידוש נוסף על מה ששנינו לעיל שמותר לתקן את אמת המים, משום שבתיקון קלקולי המים יש טירחה יותר מאשר בתיקון אמת המים, וטעם ההיתר הוא לפי שהמים שבהם צריכים לשתיה [וראה עוד בזה להלן בהמשך המשנה]. והריטב"א (ד"ה ומתקנין) כתב, שיש לפרש גם ש'קלקולי המים' הם הביבים שמוציאים דרכם את המים המלוכלכים של העיר מחוצה לה. וכן פירש המאירי (ד"ה ומתקנין את קלקולי).

ל. **המיוחס** לרש"י (לקמן ה. ד"ה חוטטין) ורש"י כת"י (ד"ה חוטטין). וכעין זה פירשו התוספות (ד"ה וחוטטין), שאם התמלא הבור בעפר, מותר לנקותו ולהעמיקו, לפי שהעפר הזה עדיין תיחוח. והוסיפו התוספות, שלחפור בורות מתחילה אסור [כמבואר בגמרא לקמן (ה.), עיין שם], משום שהקרקע שחופר בה היא קשה, ויש בכך טירחה יתירה. לפי הפירוש שהובא לעיל בשם הריטב"א והמאירי, ש'קלקולי המים' הם הביבים שמוציאים דרכם את המים המלוכלכים של העיר, כתב המאירי (שם) שכוונת המשנה 'וחוטטין אותן' היא שלא רק שמותר לנקותם מטיט ורפש, אלא אף מותר לנקותם מהטיט שנדבק בהם ונעשה קשה עד שהוא דומה לקרקע עולם.

לא. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ומתקנין את הדרכים).

לב. **שם** (ד"ה ואת הרחובות).

לג. **ששיעור** מי מקוה הכשר לטבילה הוא ארבעים סאה, כמבואר במסכת מקואות (פ"א מ"ז), וברמב"ם (מקואות פ"ד ה"א).

לד. **נמוקי** יוסף (ד"ה ואת), על פי הברייתא לקמן (ה.).

לה. **הגמרא** לקמן (שם) תבאר מה המשנה באה לרבות בזה [וראה גם בריטב"א ובמאירי (ד"ה ועושין) שהביאו את דברי הירושלמי (פ"א ה"ג) בזה].

לו. **נמוקי** יוסף (שם), וכן מבואר בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ומתקנין את קלקולי וד"ה ואת הרחובות). והוסיף (ד"ה ומתקנין את קלקולי), שאף על פי שיש טירחה יתירה בכל אלו, מותר לעשותם במועד, משום שהם צרכי רבים.

הטעם שהתירו לעשות מלאכה לצרכי רבים הוא משום שצרכי רבים אינם נעשים אלא בשעת הבטלה, שאז הם מתאספים כולם ועושים, ואם לא יעשו מלאכתם אז, לא יעשוה לעולם. ראב"ד, הובא ברא"ש (סי' ו) ובתוספות הרא"ש (לקמן ד: ד"ה לקדותי) ובנמוקי יוסף (לקמן שם ד"ה לאקדותי), ומאירי (ד"ה וזה).

לז. **המיוחס** לרש"י (לקמן ה. ד"ה מציינין) ורש"י כת"י (ד"ה ומציינין).

לח. **תוספות** (ד"ה ומציינין). והרמב"ם (שביתת יום טוב פ"ז הי"א) כתב שטעם ההיתר הוא משום צרכי רבים. ובפירוש ר"ש בן היתום (לקמן ד: ד"ה ומציינין) כתב, שהתירו דבר זה משום שהוא כדבר האבד, שאם תטמא שם תרומה [וכדומה] תפסד.

לט. **ראה** בהגהות וציונים שיש שלא גרסו 'אף'. ובביאור הגירסא שלפנינו כתב בתוספות יום טוב (מ"א), שהמשנה כאן נמשכה אחר לשון המשנה בשקלים (פ"א מ"א), ושם אכן שייך לשון 'אף על הכלאים'. וראה עוד בזה במלאכת שלמה (מ"א).

מ. **רש"י** כת"י (ד"ה ויוצאין). והוסיף, שהחידוש בדין זה אינו מצד איסור מלאכה בחול המועד, שכן אין טירחה ביציאה זו, וכן בעקירת הכלאים אין איסור, שהרי אינו עושה בזה מלאכה אלא הוא מקלקל, אלא החידוש הוא שזמן יציאתם על הכלאים הוא בחול המועד [של פסח. נמוקי יוסף (ד"ה ויוצאים)] ואין צריכים לצאת לפני כן [והגמרא לקמן (ו.) תבאר, מדוע אכן יוצאים דווקא בחול המועד]. והתוספות (ד"ה ויוצאין) כתבו חילוק נוסף בדין זה שאינו דומה לשאר הדינים המבוארים במשנה, ששאר הדינים המנויים במשנה הם חובה, מה שאין כן לצאת על הכלאים אינו חובה אלא מצוה [וכוונתם, ששאר הדברים המנויים במשנה, אם לא עשאום הרי הם כאילו שופכי דמים, והם בכלל מה שנאמר (דברים יט י) 'והיה עליך דמים', כמבואר בגמרא לקמן (ה.), מה שאין כן ביציאה על הכלאים. יד דוד (לקמן ו. בתוספות ד"ה ולכלאים), וכעין זה כתב בפורת יוסף (בתוספות כאן)].

מא. **רבינו** גרשום (ד"ה משקין - השני), המיוחס לרש"י (ד"ה משקין - השני), ר"ש בן היתום וריטב"א (ד"ה בשלמא) ור"ן (ד"ה ממעין). וראה בריטב"א (שם) שפירש באופן נוסף, שאם גדות המעיין יפלו הרי לא יוכל להשקות, ונמצא שטרח לחינם.

בגמרא כאן מבואר שאם הקרקע תיפול יהיה אסור לתקנה בחול המועד, וקשה, שבמשנה כתוב לגבי אמת המים 'ומתקנין את המקולקלות במועד', הרי שמותר לתקן. ויש לומר, שדווקא באמת המים שהיתה עשויה כבר, מותר לתקנה, משום שאין בתיקונה טירחה גדולה כל כך, אבל מעיין שיצא בתחילה ונפל, כדי לתקנו צריך לבנות את גדותיו שסביב המעיין מחדש, ויש בכך טירחה יתירה, ולכן אסור לתקנו. תוספות הרא"ש (ד"ה דאתי). וראה עוד בזה בחזון איש (שביעית סי' יז סק"כ ד"ה יש - השני).

מב. **מאירי** (סוף ד"ה ובשביעית).

מג. **והמשנה** היתה צריכה לומר רק 'משקין בית השלחין במועד ובשביעית, אפילו ממעיין שיצא בתחילה'. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה השתא). הגמרא היתה יכולה לתרץ שדברי המשנה נשנו בדרך 'זו ואין צריך לומר זו' [כפי

משקין

[א] בית השלחין במועד ° ובשביעית בין ממעיין שיצא בתחילה בין ממעיין שלא יצא בתחילה [ב] אבל אין משקין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון [ג] ואין עושין [א] עוגיות לגפנים ר' אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה בתחילה במועד ובשביעית וחכמים אומרים [ד] עושין את האמה בתחילה בשביעית [ה] ומתקנין את המקולקלות במועד (א) [ו] ומתקנין את קלקולי המים שברשות הרבים וחוטטין אותן [ז] ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת (ב) מקוות המים ועושין כל צורכי הרבים ומציינין את הקברות [ח] ויוצאין אף[א] על הכלאים: **גמ'** השתא יש לומר ממעיין שיצא בתחילה דאתי לאינפולי משקין ממעיין שלא יצא בתחילה דלא אתי לאינפולי מיבעיא אמרי אצטריך אי תנא מעיין שיצא בתחילה הוה אמינא הכא הוא דבית השלחין אין בית הבעל לא משום דאתי לאינפולי אבל מעיין שלא יצא בתחילה דלא אתי לאינפולי אימא אפילו בית הבעל נמי קא משמע לן לא שנא מעיין שיצא בתחילה ולא שנא מעיין שלא יצא בתחילה בית השלחין אין בית הבעל לא ומאי משמע דהאי בית השלחין לישנא דצחותא היא דכתיב [א] ואתה עיף ויגע[ב] ומתרגמינן ואת משלהי ולאי ומאי משמע דהאי בית הבעל לישנא דמייתבותא היא דכתיב [ב] כי יבעל בחור בתולה ומתרגמינן ארי כמה דמיתותב עולם עם בתולתא יתייתבון בגויך בניך מאן תנא [ט] דפסידא אין הרווחה לא [י] ואפילו במקום פסידא מיטרח נמי לא טרחינן אמר רב הונא ר' אליעזר בן יעקב היא דתנן [ג] רבי אליעזר בן יעקב אומר מושכין את[ג] המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את השדה כולה אימור דשמעת ליה לרבי אליעזר הרווחה דלא טירחא במקום פסידא מי שמעת ליה אלא אמר רב פפא הא מני רבי יהודה היא דתניא [ג] מעיין היוצא בתחילה משקין ממנו אפילו שדה בית הבעל דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר [ב] אין משקין אלא שדה בית השלחין שחרבה רבי אלעזר בן עזריה אומר לא כך ולא כך יתר על כן אמר רבי יהודה לא יפנה אדם אמת המים וישקה לגינתו ולחורבתו בחולו של מועד מאי חרבה אילימא חרבה ממש למה לי דמשקי לה (ג) אמר אביי שחרבה ממעיין זה ויצא לה מעיין אחר רבי אלעזר בן עזריה אומר לא כך ולא כך לא שנא חרב מעיינה ולא שנא לא חרב מעיינה מעיין שיצא בתחילה לא וממאי דלמא עד כאן לא קאמר רבי יהודה בית השלחין אין בית הבעל לא אלא מעיין שיצא בתחילה

דלמא

[ד] **משקין** בית השלחין במועד. שדה שהיא עומדת בהר וצריך להשקותה תמיד משקין אותה אפילו בחולו של מועד, לפי שהוא לו הפסד גדול אם אינו משקה אותה, ודבר של הפסד התירו חכמים לטרוח בו בחולו של מועד, כמו שאנו מוכיחין במסכת חגיגה (דף יח.) דכתיב (דברים טז) ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך מה שביעי עצור בעשיית מלאכה אף ששה עצורים בעשיית מלאכה, אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששה עצורין בכל מלאכה תלמוד לומר השביעי שביעי עצור בכל מלאכה ואין ששה עצורין בכל מלאכה, הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזו מלאכה אסורה בחוה"מ ואי זו מותרת, ומלאכה שיש בה הפסד אם אינו עושה אותה כגון להשקות בית השלחין התירו חכמים: **ובשביעית.** מפרש בגמרא[ד]: **ממעיין שיצא בתחילה.** דעכשיו מתחיל לנבוע, שעדיין לא החזיקה דרכה: **בין ממעיין שלא יצא בתחילה.** אלא מעיין נובע מזמן מרובה: **אבל לא ממי גשמים.** משום דאית ביה טירחא יתירא כדמפרש בגמרא[ה]: **גמ' דאתי לאינפולי.** הקרקע שסביבה, שעדיין לא החזיקה דרכה: **משקין.** בחולו של מועד, ולא חיישינן דלמא נפיל ואזיל[ו] וטרח טירחא יתירא: **מעיין שלא יצא בתחילה.** שכבר החזיק דרכו: **מיבעיא.** דמשקה ממנו בחולו של מועד: **בית הבעל.** שדה הוא בעמק ואינו צריך להשקותה, ואין בה הפסד אם אין משקה אותה: **קא משמע לן.** מתניתין דתני בין ממעיין שלא יצא בתחילה: **בית השלחין אין, בית הבעל.** אפילו ממעיין שלא יצא בתחילה לא: **(נישלהי[ז]).** וה"א מתחלף בחי"ת: **מאן תנא.** דמתני' דפסידא שרי למיטרח בה בחוה"מ, כגון בית השלחין: **הרווחה לא.** כגון דבית הבעל, דאסור להשקותה מאחר שאין בה הפסד, שאין צריך להשקותה אלא להרווחה דמילתא לשויה אפלי חרפי[י]: **אפילו במקום פסידא מיטרח לא טרחינן.** דקתני מתניתין אבל לא ממי גשמים כו' משום דאית ביה טירחא: **מושכין המים מאילן לאילן.** בחולו של מועד, אם יש מים תחת אילן אחד עושין דרך קטן מאילן לאילן כדי שימשכו המים מאילן זה לאילן אחר: (ד) **לא ישקה את השדה כולה.** בבית הבעל קמיירי דהרווחה היא, אלמא דהרווחה דמילתא אסר ר' אליעזר: **אילימא חרבה ממש.** שנעשה בור, למה לי למשקה להאי[ח] דהא אין לה תקנה לעולם: **שחרבה ממעיין זה ויצא לה מעיין אחר.** שחרב מעיינה שרגילה לשתות ממנו, דכיון שרגילה לשתות אי לא משקה לה עכשיו אית ליה פסידא יתירא, אפילו הכי לא שרי ר' יהודה אלא ממעיין שילא לה דלאו טירחא הוא, אבל מי גשמים ומי קילון דטירחא הוא לא שרי אפילו לבית השלחין, ועוד חזינן דקאמר רבי יהודה לא יפנה (ה) מים כו' אלמא דלא שרי ר' יהודה טירחא יתירא, אלמא מתני' ר' יהודה היא, דהא ראב"ע ל"ש חרב מעיינה ממעיין שילא לה בתחילה ול"ש לא חרב תרוייהו אסר:

דלמא

משקין בית השלחין. שדה שאינה מסתפקת במי גשמים וצריך להשקותה תמיד ואם אין משקין אותה תדיר נפסדת והלכך משקין אותה בחוה"מ ומשום פסידא שרו ליה רבנן כדאמרינן בפ' אין דורשין (חגיגה דף יח. ושם) תניא אידך ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך מה שביעי עצור אף ששה עצורים אי מה שביעי עצור מכל מלאכה אף כל ששה עצורים מכל מלאכה תלמוד לומר השביעי ה"א יתירא השביעי עצור מכל מלאכה ואין הששה עצורים מכל מלאכה הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים ללמדך איזה יום אסור ואיזה יום מותר איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת:

וחוטטין אותה. שאם נתמלא הבור מותר לחטוט להעמיקו שהעפר תיחוח אבל לחופרה בתחילה[י] שהקרקע קשה לא משום דאיכא טירחא יתירא:

ומציינין. דליכא טירחא:

ויוצאין על הכלאים. מצוה הוא לצאת כדאמרינן בגמ'[ח] ולא דמי להני אחריני דקתני ומתקנין דהאי חובה הוא כדמוכח בגמרא:

עיף ויגע. צמא למים כדכתיב הרויתי נפש עיפה[ט] (ירמיה לא):

מאן תנא פסידא אין. משום דאשכחן לקמן דרבי מאיר פליג עלה דמתני' והאי סתם מתניתין לא אתיא אליביה כשאר סתמי[ט] משום הכי קבעי הש"ס מאן תנא:

מושכין אמת המים כו'. שאם יש שם מים תחת אילן זה יכול למושכם במועד תחת אילן אחר משום דאילן כבית השלחין דמי וצריכין למים טפי והא דתנא מושכין ולא תנא משקין אורחא דמילתא קתני דבענין זה רגילין להשקות אילנות: **יתר** על כן אמר רבי יהודה. עוד היה מחמיר יותר אפילו[י] בבית השלחין קא אסר להפנות משום דהוי טירחא יתירא:

לגינתו ולחורבתו. של בית השלחין גינה מקום זרעים חורבה מקום שחרבו אילנותיו וחרשו וזרעו ונטעו ושמא הוא צריך למים יותר ולא זו אף זו קתני אי נמי חרב ביתו ועשאו גינה וצריכה מים תדיר יותר משאר בית השלחין ומשום דאיכא טירחא יתירא לא:

אם

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [עי' פרש"י לקמן ד: ד"ה עוגיות] ודף ג. ד"ה עוגיות, ב) לקמן דף ו:, ג) [תוספתא פרק א], ד) לקמן ע"ב, ה) לקמן ד., ו) לקמן ו:, ז) לקמן ה., ח) לקמן דף ו., ט) סנהדרין פו..

הגהות הב"ח

(א) מתני' ומתקנין את קלקולי המים. נ"ב עי' פרש"י בדף ה ע"א: (ב) שם ואת מקוואות המים ועושין: (ג) גמ' דמשקי לה ואמר אביי שחרבה כו' לא חרב מעיינה ממעיין שילא בתחלה: (ד) רש"י ד"ה שלא ישקה: (ה) ד"ה שחרבה כו' דקאמר לא יפנה אדם אמת המים כו' אלמא וכו' ל"ש חרב מעיינה ול"ש לא חרב תרוייהו אסר ממעיין שיצא לה בתחילה כצ"ל וסמ"ד:

גליון הש"ס

מתני' ובשביעית בין ממעיין. עיין לקמן דף ו ע"ב תוס' ד"ה מרבילין:

תורה אור השלם

א) אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים: [דברים כה, יח]

ב) כִּי יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ: [ישעיה סב, ה]

רש"י כת"י *)

*[בית השלחין. ארץ עיפה וצריכה למים תדיר. מי הגשמים. שנתכנסו בעומק (ס"א בעמק) במקום אחד. את האמה. שרגילין לעשות [בור] להתכנס בו מים ועושין חרילין בקרקע שבהן המים הולכים סביבות השדה ומשדה לשדה והנך חרילין קרי אמה לפי שיש להן רוחב אמה ברום אמה. בתחילה. אם לא היתה מעולם אין עושין אותה מתחלה במועד משום טירחא יתירה. ובשביעית. מפני שנראה (כחופר) [כעודר] כדמפרש בגמרא. וחכמים אומרים עושין את האמה בתחילה בשביעית וכו'. דלא הוא עבודה ובמועד אם היתה מקולקלת שנפל לתוכה עפר ואינו מקלחת מתקנים אותה אבל בתחלה אין עושין אותה במועד. קלקולי המים. המכונסין [בגומות] לשתיה [ונמשכים לתוכן] זבלי רה"ר ומקלקלין אותן וסותמין החרילין שבהם הולך הזבל לבור]. חוטטין. (מנקין) [מנקרין] כמו שעושין (הבורות) [לבורות שלנו שמוליאין מתוכו לרורות וקיסמין ועפרורית שנופל בו]. ומציינין את הקברות. בסיד שממחה ושופך סימן להולכי [דרכים ועוסקי] טהרות שלא יעברו שם מפני טומאת אהל. ויוצאין אף על הכלאים. שלוחי ב"ד במועד לעיין בשדות אם נזרעו כלאים [ו]עוקרין אותן [רי"ף]. טעמא [דלריך למתני] דיוצאין על הכלאים במועד לאו משום דאין (עוקרין אלא משום) [יוצאין] דליכא טירחא במה שהוא יוצא ולא נסיב לן טעמא משום דאין עוקרין במועד דעקירה אפי' במועד שרי ולא הוי מלאכה דליחייב כלל דמקלקל פטור ולהכי איצטריך יוצאין (לעיין דליכא טירחה יתירה) [למימר דזמן יציאתן הוא במועד ואין צריך לצאת קודם]. [המשך בעמוד ב]

עין משפט נר מצוה

א א מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה ב ופ"א מהלכות שמטה הלכה ח סמג לאוין עה ועשין דרבנן ב טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף א:

ב ב מיי' פ"ז מהלכות יו"ט שם טוש"ע שם סעיף ב:

ג ג מיי' פ"ח מהלכות י"ט הלכה ג טוש"ע שם סעיף ה:

ד ד מיי' פ"א מהלכות שמטה הלכה ט:

ה ה מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה ג טוש"ע שם סעיף ו:

ו ו מיי' שם פ"ז הלכה י טוש"ע שם סי' תקמד סעיף ב:

ז ז מיי' שם טוש"ע שם סעיף א:

ח ח מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יא:

ט ט י מיי' שם הלכה ב טוש"ע שם סי' תקלז סעיף א ב:

י כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף א:

משנת ראשונים

משקין בית השלחין. בא בקבלה שחולו של מועד אסור בעשית מלאכה. והמשנה קוראת לחולו של מועד מועד בכל מקום. וכן נתבאר בקבלה הגדרת מלאכות שמותר לעשותן במועד והגדרת מלאכות שאסור לעשותן, וזהו ענין מסכתא זו. ומכלל הדברים שמותר לעשותן הוא כל דבר שאם לא יתעסק בו יהיה בו הפסד גדול כגון האדמה הצמאה והיא בית השלחין, תרגון עיף משלהי, לפי שמחמת צמאונה אם תיעזב בלי מים יפסדו כל אילנותיה, ובתנאי שלא יהא בכך טורח גדול, אבל אם היה בכך טורח גדול אסור לעשותו במועד, ולפיכך אסור להשקות האדמה הצמאה במועד ממים המכונסים וכיוצא בהן מפני שצריך להעבירו בכלי ויש בכך טורח גדול, וזהו ענין מי קילון, וכן מי גשמים מפני שמתקבץ מהן שלוליות וכשיפסק הגשם ויחלוף שפע המים יצטרכו להעביר מהן בכלי, ועוגיות, הוא שיחפור סביב גזעי האילנות גומות שבהן מתקבץ המים. וכבר נתבאר לך בתעניות עג עוגה. [פהמ"ש לרמב"ם]

מפרש בגמ' בית השלחין ארץ עיפה וצמאה למים, כדכתיב עיף ויגע ומתרגמינן משלהי ולאי. [ובפ'] המוכר את הבית (ב"ב סח.) תנן גבי המוכר את העיר מכר בית השלחים, ומפרש בגמ' בחד לישנא מאי שלחים באגי, דכתיב שולח מים על פני חוצות, פי' שדות של הבקעה, ונקראו שלחים ששותים למטר השמים, כדכתיב שולח מים על פני חוצות, ובאידך לישנא מאי שלחים גונניאתא, דכתיב שלחיך פרדס רמונים, כלומר בגינה שלך גדלים רמונים וכל מיני מגדים, כי כן דרך לזרוע תחת האילנות וביניהם, והיינו בית השלחים דהכא. והאי דמפרש בגמ' לישנא דמשלהי, ליתן טעם לדבר, לפי שהגינות צמאות למים, ואם לא ישקו אותן תמיד הן נפסדות, ולכך התירו להשקותם במועד, אבל עיקר שמא דבית השלחין מלשון שלחיך פרדס רמונים. [תוס' הרא"ש] [המשך בסוף המסכת]

---

*) הפי' "רש"י כת"י" היא הנוסחא של פי' רש"י המובאת בשמו ע"פ הרוב בתוס' וראשונים (ראה הגהות וציונים אות ד). כת"י זה מרובה בשיבושים והשמטות ובחסר ויתר ובכמה מקומות תוקנו או הוגהו הדברים וכן הושלם החסר ע"פ רש"י שעל הרי"ף ושבע"י השינוים סומנו ע"י ציון המקור או ע"י סימן כוכב מזה ומזה (במקום שיבוש שלא ניתן לפענוח צויינו שלש נקודות).

הגהות וציונים

א] "אף" ליתא בכת"י וראשונים, וכ"ה נכון (דק"ס, עיי"ש) ועיין פורת יוסף ובתוי"ט: ב] [גי' הערוך בערך שלח ה דכתיב והוא עיף (בראשית כה כט) תרגומו והוא משלהי] (גליון): ג] יש גורסין [עי' תוס'] אמת המים (מאירי עי"ש): ד] פי' רש"י על מס' מו"ק הנדפס לפנינו אינו מרש"י אלא הוא פי' הרגמ"ה (קונטרס "מורה המורה" לבעל הדק"ס עי"ש בארוכה ועוד). ובמהדורתינו העתקנו על הדף גם את הפי' "רש"י כת"י" התואם ע"פ הרוב עם פי' רש"י שעל הרי"ף ושבע"י ולדברי רש"י המובאים הרבה בתוס' ובראשונים משמו וכן לפירושו על אותו ענין בשאר מסכתות (משא"כ ברוב הפעמים בפי' רש"י הנדפס שלפנינו על מס' זו): ה] ברש"י שבע"י ונוסף ממי קילון. בור עמוק ובו מים של גשמים מכונסין דאיכא טירחא יתירא לדלות ומועד קאי דגבי שביעית לא חיישינן לטירחא יתירא: ועיין ריטב"א: ו] יש להוסיף ומתקן (באה"מ): ז] [צ"ל משלחין] (גליון): ח] בכת"י למה לי דמשקה לה הא אין: ט] [הנוסחא הישנה ונפש עיפה למים לא נמצא בתנ"ך עיין תוי"ט] (גליון), ונדצ"ל כדכתיב ועיף בלי מים [תהלים סג, ב] (יש סדר למשנה עי"ש), ועי' יעב"ץ, מצפה איתן (בילקו"מ): י] נדצ"ל ואפילו:

שֶׁיָּצָא בַּתְּחִילָּה, הֲוָה אָמֵינָא [-הייתי יכול לומר] שדווקא **הָכָא** [-כאן], במעיין שיצא בתחילה, הדין הוא **דְּבֵית הַשְּׁלָחִין** - ששדה שצריך להשקותה תדיר **אִין** - מותר להשקות, אבל **בֵּית הַבַּעַל** - שדה שדי לה במי גשמים[מד] ואין צריך להשקותה, כגון שהיא עומדת בעמק[מה], **לֹא** - אסור להשקות, **מִשּׁוּם דְּאָתֵי לְאִינְפּוּלֵי** - שבמעיין שיצא בתחילה יש לחשוש שמא הקרקע שסביב המעיין תיפול ויבוא לטרוח בתיקונה, ולכן לא התירו זאת בבית הבעל שאם לא ישקה אותו לא יבוא לידי הפסד, **אֲבָל בְּמַעְיָין שֶׁלֹּא יָצָא בַּתְּחִילָּה** וכבר יש למימיו מקום הילוך קבוע **דְּלָא אָתֵי לְאִינְפּוּלֵי** - שאין חשש שמא הקרקע שסביבו תיפול, **אֵימָא** [-הייתי אומר] **שֶׁאֲפִילּוּ בֵּית הַבַּעַל נַמִּי** [-גם] מותר להשקות, **קָא מַשְׁמַע לָן** - משמיעה לנו המשנה בכך שכתבה שגם ממעיין שלא יצא בתחילה מותר להשקות, שאין הדבר כן, אלא **לָא שְׁנָא** - אין הדין שונה בין **מַעְיָין שֶׁיָּצָא בַּתְּחִילָּה, וְלָא שְׁנָא** - ובין **מַעְיָין שֶׁלֹּא יָצָא בַּתְּחִילָּה**, ובשניהם הדין הוא **שֶׁבֵּית הַשְּׁלָחִין אִין** - מותר להשקות, **וּבֵית הַבַּעַל לֹא** - אסור להשקות[מו].

★

במשנה הוזכר שדה 'בית השלחין', ובגמרא בסמוך הוזכר שדה 'בית הבעל', ונתבאר ש'בית השלחין' היא שדה שצריך להשקותה תדיר, ו'בית הבעל' היא שדה שאין צריך להשקותה. הגמרא מבארת את משמעות שמות אלו:

מבררת הגמרא, **וּמַאי מַשְׁמַע** - ומהיכן משמע **דְּהַאי** - שאותו **'בֵּית הַשְּׁלָחִין'** ששנינו במשנתנו, **לִישָּׁנָא דְּצַחוּתָא הִיא** - לשון של צימאון היא, שלכן שדה שלא די לה במי גשמים אלא היא צמאה למים נוספים וצריך להשקותה, נקראת בשם זה.

משיבה הגמרא, המקור לשם זה הוא ממה **דִּכְתִיב** במלחמת עמלק (דברים כה יח) **'וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ'**[מז], ו'עיף' היינו צמא למים[מח], **וּמְתַרְגְּמִינַן** - ותרגום הפסוק הוא **'וְאַתְּ מְשַׁלְהֵי וְלָאֵי'**, הרי מבואר ש'משלהי' בלשון התרגום הוא לשון צימאון, ולכן שדה שצמאה למים וצריך להשקותה תדיר נקראת בשם 'בית השלחין', לפי שהאות ה"א מתחלפת באות חי"ת[מט].

מוסיפה הגמרא ומבררת, **וּמַאי מַשְׁמַע** - ומהיכן משמע **דְּהַאי**[נ] **'בֵּית הַבַּעַל' לִישָּׁנָא דְּמִיַּיתְּבוּתָא הִיא** - ששם 'בית הבעל' הוא לשון של מקום מיושב וְשָׂבֵעַ, ולכן שדה שדי לה במי גשמים ואין צריך להשקותה במים נוספים נקראת בשם זה[נא].

משיבה הגמרא, המקור לשם זה הוא **דִּכְתִיב** על ירושלים לעתיד לבוא (ישעיה סב ה) **'כִּי יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ'**, **וּמְתַרְגְּמִינַן** - ותרגום הפסוק הוא **'אֲרֵי כְּמָה דְמִיתוֹתַב עוּלֵם עִם בְּתוּלְתָא יִתְיַיתְּבוּן בְּגַוִּיךְ בְּנָיִיךְ'**, והיינו שכשם שכאשר בחור נושא בתולה לבו מיושב עליו בלא דאגה, כך בני ירושלים עתידים לשבת בתוכה בלא דאגה. ולכן 'בית הבעל' נקרא כן, על שם שהארץ מיושבת ואינה דואגת למים[נב].

★

נתבאר במשנה שבחול המועד מותר להשקות רק את שדה בית השלחין שאם לא ישקה אותה יבוא לידי הפסד [אבל את שדה בית הבעל שאם לא ישקה אותה לא יבוא לידי הפסד, אסור להשקות]. ואף את שדה בית השלחין אסור להשקות ממי הגשמים וממי הקילון לפי שיש בכך טירחה יתירה. הגמרא מבארת מי הוא התנא שסובר כן:

מבררת הגמרא, **מַאן תַּנָּא** - מי הוא התנא ששנה את משנתנו שסובר **דִּפְסֵידָא** - שדבר שאם לא יעשה אותו יבוא לידי הפסד, כגון בשדה בית השלחין, שאם לא ישקה אותה יפסדו פירותיה, **אִין** - מותר לעשותו בחול המועד, אבל דבר שנעשה רק **לְהַרְוָוחָה** - כדי להרויח יותר, ואם לא יעשהו לא יבוא לידי הפסד, כגון בשדה בית הבעל שהשקייתה היא רק כדי לזרז את הבשלת הפירות[נג], אבל אם לא ישקה לא יפסיד, **לֹא** - אסור לעשותו בחול המועד. **וַאֲפִילּוּ בִּמְקוֹם פְּסֵידָא** - ועוד סובר התנא ששנה את משנתנו, שאפילו בדבר שאם לא יעשהו יבוא לידי הפסד **מִיטְרַח נַמִּי לָא טָרְחִינַן** - אסור לטרוח בחול המועד, כמבואר במשנתנו שאפילו את שדה בית השלחין אסור להשקות ממי הגשמים וממי הקילון, משום שיש בכך טירחה יתירה[נד].

מבארת הגמרא, **אָמַר רַב הוּנָא**, משנתנו כדעת **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב הִיא** שנויה, **דִּתְנַן** - ששנינו במשנה (לקמן ו:), **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר, מוֹשְׁכִין אֶת הַמַּיִם מֵאִילָן לְאִילָן** בחול המועד, שאם יש מים תחת אילן אחד, מותר לעשות תעלה קטנה מאילן זה לחבירו כדי שהמים ימשכו מזה לזה, אף כאשר האילנות הם בשדה בית הבעל, מפני שאם לא ישקה את האילן יהיה לו הפסד מרובה, ולכן דינו תמיד כשדה בית השלחין שמותר להשקותה[נה]. מוסיף רבי אליעזר בן יעקב, **וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַשְׁקֶה אֶת הַשָּׂדֶה כּוּלָּהּ**, שכיון שהיא שדה בית הבעל אסור להשקותה במועד[נו]. ומבואר מדברי רבי אליעזר בן יעקב שאסר להשקות באופן זה את שדה בית הבעל, משום שהשקייתה היא רק כדי להרויח יותר. ואף משנתנו שאסרה להשקות את השדה כדי להרויח יותר, סוברת כדעת רבי אליעזר בן יעקב.

שנוקטת בכמה מקומות], כלומר, שמותר להשקות ממעיין שיצא בתחילה, ואין צריך לומר שמותר להשקות ממעיין שלא יצא בתחילה, אלא שזה תירוץ דחוק והגמרא העדיפה לתרץ תירוץ טוב יותר. תוספות הרא"ש (ד"ה הספק) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (שם).

[מד] **רש"י** בקידושין (סב. ד"ה דבי).

[מה] **המיוחס** לרש"י (ד"ה בית הבעל). והגשמים שיורדים בהרים, מימיהם זורמים ומגיעים לעמק. על פי רש"י בתענית (ג: ד"ה מעלי).

[מו] **משום** שלא התירו להשקות בחול המועד אלא בדבר האבד [אף אם אין חשש שיבוא לידי טירחה יתירה], ובבית הבעל כאמור, לא יבוא לידי הפסד אם לא ישקה.

[מז] **פסוק** זה נאמר במצות זכירת מעשה עמלק, וכך נאמר שם (דברים כה יז-יח) 'זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים, אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים' וגו'. ופירוש 'ואתה עיף', שהיו עייפים בצמא, כמו שמתבאר בפסוקים שקודם מלחמת עמלק, שנאמר (שמות יז א-ג) 'ויחנו ברפידים ואין מים לשתות העם וגו' ויצמא שם העם למים' וגו', ומיד לאחר מכן 'ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים' (שם יז ח). רש"י (דברים שם).

[מח] **כמובא** מדברי רש"י בהערה הקודמת. והוא כמו שנאמר (ירמיה לא כד) 'כי הרויתי נפש עיפה', משמע ש'נפש עיפה' היינו צמאה למים, שצריך להרוותה. תוספות (ד"ה עיף). דרך העייף להיות צמא למים, ולכן קראו לצמא 'עיף' בדרך השאלה, ואף על פי שאינו עייף אלא רק צמא. ספר השרשים לרד"ק (שורש עוף).

[מט] **והיינו** משום שהאות חי"ת והאות ה"א, שתיהן אותיות שמוצאן מהגרון. מאירי (ד"ה ומעתה) ונמוקי יוסף (ד"ה משקין).

[נ] **'בית הבעל'** לא הוזכר במשנתנו, ולא שייך בזה לשון 'דהאי', שמשמעותו אותו בית הבעל ששנינו. וכתב הריטב"א (ד"ה ומאי) שרש"י לא גרס תיבה זו, וכן בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ה"ג) לא גרס תיבה זו. אמנם הריטב"א עצמו כתב (שם) שיש לקיים גירסתנו, והגמרא נקטה לשון זה אגב שכתבה כן לעיל, לגבי בית השלחין.

[נא] **ר"ן** (ד"ה ומאי) ונמוקי יוסף (ד"ה דהאי).

[נב] **ריטב"א** (ד"ה כמה). והמאירי (ד"ה ובשביעית) כתב ששדה בית הבעל דומה ליישוב בעל ואשתו, שבעל ואשתו אין אחד מהם צריך אלא לבן זוגו, וכך שדה בית הבעל אינו צריך אלא למי גשמים. וראה גם בר"ן (ד"ה דכתיב) ובנמוקי יוסף (ד"ה כמה).
ובשם הירושלמי הביא הריטב"א (שם) ש'בית הבעל' נקרא כן משום שהוא מתקיים במי גשמים, והגשם נקרא בעלה של הארץ (תענית ו:), על שם שרובע את הקרקע כבעל באשתו [והקרקע מצמיחה ומולידה פירות, כמו שכתוב (ישעיה נה י) 'כי כאשר ירד הגשם וגו' הרוה את הארץ והולידה והצמיחה'. רש"ש (ד"ה ומאי) על פי הגמרא בתענית (שם)].

[נג] **והיינו** שההשקיה גורמת לגידולים המאחרים להבשיל, שימהרו להבשיל. המיוחס לרש"י (ד"ה הרווחה). וכן מועילה השקייתה להרבות את הפירות. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הרויח).
השקיית בית הבעל נחשבת ל'הרווחה', משום שגם אם לא ישקה אותה לא יבוא לידי הפסד הפירות שכבר גדלו, ורק ימנע מלהרויח, שעל ידי ההשקיה הפירות יבשילו מהר יותר, וכן הם יגדלו יותר. על פי נמוקי יוסף (ד"ה ויש).

[נד] **כוונת** הגמרא היא שאפילו במקום הפסד אסור לטרוח טירחה יתירה, אבל טירחה מועטת מותרת במקום הפסד. מאירי (ד"ה ובמשנה), וכן נראה מרש"י כת"י (ד"ה מטרח) ועוד. הגמרא מבררת דווקא כאן מי הוא התנא ששנה את משנתנו, משום ששאר המשניות השנויות בסתם, רבי מאיר שנאן, כמבואר במסכת סנהדרין (פו.) ש'סתם משנה' היא כדעת רבי מאיר, אבל משנתנו ודאי אינה כדעת רבי מאיר, כפי שמתבאר מדבריו המובאים בגמרא להלן, שהוא חולק על משנתנו, ולכן הגמרא מבררת כדעת מי היא שנויה. תוספות (ד"ה מאן). וראה ביד מלאכי (כלל תנו) שדן בזה.

[נה] **המיוחס** לרש"י לקמן (ו: ד"ה מושכין) ותוספות כאן (ד"ה מושכין). וביאר השפת אמת (לקמן ו: ד"ה ראב"י), שלשיטתם האילנות נפסדים בלא השקיה גם כאשר הם נטועים בתוך שדה בית הבעל, ולפיכך דינם תמיד כאילו הם גדלים בבית השלחין.

[נו] **ביארנו** את דברי רבי אליעזר בן יעקב על פי המיוחס לרש"י (שם) ותוספות (שם),

משקין

[א]בית השלחין במועד °ובשביעית בין ממעיין שיצא בתחילה בין ממעיין שלא יצא בתחילה [ב]אבל אין משקין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון [ג]ואין עושין [א] עוגיות לגפנים ר' אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה בתחילה במועד ובשביעית וחכמים אומרים [ד]עושין את האמה בתחילה בשביעית [ה]ומתקנין את המקולקלות במועד (א) [ו]ומתקנין את קלקולי המים שברשות הרבים וחוטטין אותן [ז]ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת (ב) מקוות המים ועושין כל צורכי הרבים ומציינין את הקברות [ח]ויוצאין אף[א] על הכלאים: **גמ'** השתא יש לומר ממעיין שיצא בתחילה דאתי לאינפולי משקין ממעיין שלא יצא בתחילה דלא אתי לאינפולי מיבעיא אמרי אצטריך אי תנא מעיין שיצא בתחילה הוה אמינא הכא הוא דבית השלחין אין בית הבעל לא משום דאתי לאינפולי אבל מעיין שלא יצא בתחילה דלא אתי לאינפולי אימא אפילו בית הבעל נמי קא משמע לן לא שנא מעיין שיצא בתחילה ולא שנא מעיין שלא יצא בתחילה בית השלחין אין בית הבעל לא ומאי משמע דהאי בית השלחין לישנא רצחותא היא דכתיב [א]ואתה עיף ויגע[ב] ומתרגמינן ואת משלהי ולאי ומאי משמע דהאי בית הבעל לישנא דמייתבותא היא דכתיב [ב]כי יבעל בחור בתולה ומתרגמינן ארי כמה דמיתותב עולם עם בתולתא יתייתבון בגויך בנייך מאן תנא [ט]דפסידא אין הרווחה לא [י]ואפילו במקום פסידא מיטרח נמי לא טרחינן אמר רב הונא ר' אליעזר בן יעקב היא דתנן [ג]רבי אליעזר בן יעקב אומר מושכין את[ג] המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את השדה כולה אימור דשמעת ליה לרבי אליעזר הרווחה דלא טירחא במקום פסידא מי שמעת ליה אלא אמר רב פפא הא מני רבי יהודה היא דתניא [ד]מעיין היוצא בתחילה משקין ממנו אפילו שדה בית הבעל דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר [ה]אין משקין אלא שדה בית השלחין שחרבה רבי אלעזר בן עזריה אומר לא כך ולא כך יתר על כן אמר רבי יהודה לא יפנה אדם אמת המים וישקה לגינתו ולחורבתו בחולו של מועד מאי חרבה אילימא חרבה ממש למה לי דמשקי לה (ג) אמר אביי שחרבה ממעיין זה ויצא לה מעיין אחר רבי אלעזר בן עזריה אומר לא כך ולא כך לא שנא חרב מעיינה ולא שנא לא חרב מעיינה מעיין שיצא בתחילה לא וממאי דלמא עד כאן לא קאמר רבי יהודה בית השלחין אין בית הבעל לא אלא מעיין שיצא בתחילה

דלמא

[ד]**משקין** בית השלחין במועד. שדה שהיא עומדת בהר וצריך להשקותה תמיד משקין אותה אפילו בחולו של מועד, לפי שהוא לו הפסד גדול אם אינו משקה אותה, ודבר של הפסד התירו חכמים לטרוח בו בחולו של מועד, כמו שאנו מוצאין במסכת חגיגה (דף יח.) דכתיב (דברים יז) ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך מה שביעי עצור בעשיית מלאכה אף ששה עצורים בעשיית מלאכה, אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששה עצורין בכל מלאכה תלמוד לומר השביעי שביעי עצור בכל מלאכה ואין ששה עצורין בכל מלאכה, הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזו מלאכה אסורה בחוה"מ ואי זו מותרת, ומלאכה שיש בה הפסד אם אינו עושה אותה כגון להשקות בית השלחין התירו חכמים: ובשביעית. מפרש בגמרא[ד]: ממעיין שיצא בתחילה. דעכשיו מתחיל לנבוע, שעדיין לא החזיקה דרכה: בין ממעיין שלא יצא בתחילה. אלא מעיין נובע מזמן מרובה: אבל לא ממי גשמים. משום דאית ביה טירחא יתירא כדמפרש בגמרא[ה]: [ט] גמ' דאתי לאינפולי. הקרקע שסביבה, דעדיין לא החזיקה דרכה: משקין. בחולו של מועד, ולא חיישינן דלמא נפיל ואזיל[ו] וטרח טירחא יתירא: מעיין שלא יצא בתחילה. שכבר החזיק דרכו: מיבעיא. דמשקה ממנו בחולו של מועד: בית הבעל. שדה הוא בעמק ואינו צריך להשקותה, ואין בה הפסד אם אין משקה אותה: קא משמע לן. מתניתין דתני בין ממעיין שלא יצא בתחילה: בית השלחין אין, בית הבעל. אפילו ממעיין שלא יצא בתחילה לא: (נישלהי[ז]). וה"א מתחלף בחי"ת: מאן תנא. דמתני' דפסידא שרי למיטרח בה בחוה"מ, כגון בית השלחין: הרווחה לא. כגון דבית הבעל, דאסור להשקותה מאחר שאין בה הפסד, שאין צריך להשקותה אלא להרווחה דמילתא לשוויה אפלי חרפי[י]: אפילו במקום פסידא מיטרח לא טרחינן. דקתני מתניתין אבל לא ממי גשמים כו' משום דאית ביה טירחא: מושכין המים מאילן לאילן. בחולו של מועד, אם יש מים תחת אילן אחד עושין דרך קטן מאילן לאילן כדי שימשכו המים מאילן זה לאילן אחר: (ד) לא ישקה את השדה כולה. בבית הבעל קמיירי דהרווחה היא, אלמא דהרווחה דמילתא אסר ר' אליעזר: אילימא חרבה ממש. שנעשה בור, למה לי למשקה להא[יא] דהא אין לה תקנה לעולם: שחרבה ממעיין זה ויצא לה מעיין אחר. שחרב מעיינה שרגילה לשתות ממנו, דכיון שרגילה לשתות אי לא משקה לה עכשיו אית ליה פסידא יתירא, אפילו הכי לא שרי ר' יהודה אלא ממעיין שיצא לה דלאו טירחא הוא, אבל מי גשמים ומי קילון דטירחא הוא לא שרי אפילו לבית השלחין, ועוד חזינן דקאמר רבי יהודה לא יפנה (ה) מים כו' אלמא דלא שרי ר' יהודה טירחא יתירא, אלמא מתני' ר' יהודה היא, דהא ראב"ע ל"ש חרב מעיינה ממעיין שיצא לה בתחילה ול"ש לא חרב תרוייהו אסר:

דלמא

משקין בית השלחין. שדה שאינה מסתפקת במי גשמים וצריך להשקותה תמיד ואם אין משקין אותה תדיר נפסדת והלכך משקין אותה בחוה"מ ומשום פסידא שרו ליה רבנן כדאמרינן בפ' אין דורשין (חגיגה דף יח. ושם) תניא אידך ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך מה שביעי עצור אף ששה עצורים אי מה שביעי עצור מכל מלאכה אף כל ששה עצורים מכל מלאכה תלמוד לומר השביעי ה"א יתירא השביעי עצור מכל מלאכה ואין הששה עצורים מכל מלאכה הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים ללמדך איזה יום אסור ואיזה יום מותר איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת:

וחוטטין אותה. שאם נתמלא הבור מותר לחטוט להעמיקו שהעפר תיחוח אבל לחופרה בתחילה[ז] שהקרקע קשה לא משום דאיכא טירחא יתירא:

ומציינין. דליכא טירחא:

ויוצאין על הכלאים. מצוה הוא לצאת כדאמרינן בגמ'[ח] ולא דמי להני אחריני דקתני ומתקנין דהאי חובה הוא כדמוכח בגמרא:

עיף ויגע. צמא למים כדכתיב הרויתי נפש עיפה[ט] (ירמיה לא):

מאן תנא פסידא אין. משום דאשכחן לקמן דרבי מאיר פליג עלה דמתני' והאי סתם מתניתין לא אתיא אליביה כשאר סתמי[י] משום הכי קבעי הש"ס מאן תנא:

מושכין אמת המים כו'. שאם יש שם מים תחת אילן זה יכול למושכם במועד תחת אילן אחר משום דאילן כבית השלחין דמי וצריכין למים טפי והא דתנא מושכין ולא תנא משקין אורחא דמילתא קתני דבענין זה רגילין להשקות אילנות:

יתר על כן אמר רבי יהודה. עוד היה מחמיר יותר אפילו[יא] בבית השלחין קא אסר להפנות משום דהוי טירחא יתירא:

לגינתו ולחורבתו. של בית השלחין גינה מקום זרעים חורבה מקום שחרבו אילנותיו וחרשו וזרעו ונטעו ושמא הוא צריך למים יותר ולא זו אף זו קתני אי נמי חרב ביתו ועשאו גינה וצריכה מים תדיר יותר משאר בית השלחין ומשום דאיכא טירחא יתירא לא:

אם

עין משפט
נר מצוה

א א מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה ב ופ"א מהלכות שמטה הלכה ח סמג לאוין עה ועשין דרבנן ב טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף א:

ב ב מיי' פ"ז מהלכות יו"ט שם טוש"ע שם סעיף ב:

ג ג מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה ג טוש"ע שם סעיף ה:

ד ד מיי' פ"א מהלכות שמטה הלכה ט:

ה ה מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה ג טוש"ע שם סעיף ו:

ו ו מיי' שם פ"ז הלכה י טוש"ע שם סי' תקמד סעיף ב:

ז ז מיי' שם טוש"ע שם סעיף א:

ח ח מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה יא:

ט ט י מיי' שם הלכה ב טוש"ע שם סי' תקלז סעיף א ב:

י כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף א:

◆

משנת ראשונים

משקין בית השלחין. בא בקבלה שחולו של מועד אסור בעשית מלאכה. והמשנה קוראת לחולו של מועד מועד בכל מקום. וכן נתבאר בקבלה הגדרת מלאכות שמותר לעשותן במועד והגדרת מלאכות שאסור לעשותן, וזהו ענין מסכתא זו. ומכלל הדברים שמותר לעשותן הוא כל דבר שאם לא יתעסק בו יהיה בו הפסד גדול כגון האדמה הצמאה והיא בית השלהין, תרגון עיף משלהי, לפי שמחמת צמאונה אם תיעזב בלי מים יפסדו כל אילנותיה, ובתנאי שלא יהא בכך טורח גדול, אבל אם היה בכך טורח גדול אסור לעשותו במועד, ולפיכך אסור להשקות האדמה הצמאה במועד ממים המכונסים וכיוצא בהן מפני שצריך להעבירו בכלי ויש בכך טורח גדול, וזהו ענין מי קילון, וכן מי גשמים מפני שמתקבץ מהן שלוליות וכשיפסק הגשם ויחלוף שפע המים יצטרכו להעביר מהן בכלי, ועוגיות, הוא שיחפור סביב גזעי האילנות גומות שבהן מתקבץ המים. וכבר נתבאר לך בתעניות עג עוגה. [פהמ"ש לרמב"ם]

מפרש בגמ' בית השלחין ארץ עיפה וצמאה למים, כדכתיב עיף ויגע ומתרגמינן משלהי ולאי. [ובפ'] המוכר את הבית (ב"ב סח.) תנן גבי המוכר את העיר מכר בית השלחים, ומפרש בגמ' בחד לישנא מאי שלחים באגי, דכתיב שולח מים על פני חוצות, פי' שדות של הבקעה, ונקראו שלחים ששותים למטר השמים, כדכתיב שולח מים על פני חוצות, ובאידך לישנא מאי שלחים גונוניאתא, דכתיב שלחיך פרדס רמונים, כלומר בגינה שלך גדלים רמונים וכל מיני מגדים, כי כן דרך לזרוע תחת האילנות וביניהם, והיינו בית השלחים דהכא. והאי דמפרש בגמ' לישנא דמשלהי, ליתן טעם לדבר, לפי שהגינות צמאות למים, ואם לא ישקו אותן תמיד הן נפסדות, ולכך התירו להשקותם במועד, אבל עיקר שמא דבית השלחין מלשון שלחיך פרדס רמונים. [תוס' הרא"ש] [המשך בסוף המסכת]

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [עי' פרש"י לקמן ד: ד"ה עוגיות] ודף ג. ד"ה עוגיות, ב) לקמן דף ו:, ג) [תוספתא פרק א], ד) לקמן ע"ב, ה) לקמן ד., ו) לקמן ו:, ז) לקמן ה., ח) לקמן דף ו., ט) סנהדרין פו..

◆

הגהות הב"ח

(א) מתני' ומתקנין את קלקולי המים. נ"ב עי' פרש"י בדף ה ע"א: (ב) שם ואת מקוואות המים ועושין: (ג) גמ' דמשקי לה ואמר אביי שחרבה כו' לא חרב מעיינה ממעיין שלא בתחלה: (ד) רש"י ד"ה שלא ישקה: (ה) ד"ה שחרבה כו' דקאמר"י לא יפנה אדם אמת המים כו' אלמא וכו' ול"ש חרב מעיינה ול"ש לא חרב תרוייהו אסר ממעיין שיצא לה בתחילה כצ"ל והס"ד:

◆

גליון הש"ס

מתני' ובשביעית בין ממעיין. עיין לקמן דף ו ע"ב תוס' ד"ה מרבילין:

◆

תורה אור השלם

א) אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים: [דברים כה, יח]

ב) כִּי יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ: [ישעיה סב, ה]

◆

רש"י כת"י *)

*[בית השלחין. ארץ עייפה וצריכה למים תדיר. מי הגשמים. שנתכנסו בעומק (ס"א בעמק) במקום אחד. את האמה. שרגילין לעשות [בור] להתכנס בו מים ועושין חריצין בקרקע שבהן המים הולכים סביבות השדה ומשדה לשדה והנך חריצין קרי אמה לפי שיש להן רוחב אמה ברום אמה. בתחילה. אם לא היתה מעולם אין עושין אותה מתחלה במועד משום טירחה יתירה. ובשביעית. מפני שנראה (כחופר) [כעודר] כדמפרש בגמרא. וחכמים אומרים עושין את האמה בתחילה בשביעית וכו'. דלא הויא עבודה ובמועד אם היתה מקולקלת שנפל לתוכה עפר ואינו מקלחת מתקנים אותה אבל בתחלה אין עושין אותה במועד. קלקולי המים. המכונסין [בגומות] לשתיה [ונמשכים לתוכן זבלי רה"ר ומקלקלין אותן וסותמין החריצין שבהם הולך הזבל לבור]. חוטטין. (מנקין) [מנקרין] כמו שעושין (הבורות) [לבורות שלנו שמוציאין מתוכו צרורות וקיסמין ועפרורית שנופל בו]. ומציינין את הקברות. בסיד שממחה ושופך סימן להולכי [דרכים ועוסקי] טהרות שלא יעברו שם מפני טומאת אהל. ויוצאין אף על הכלאים. שלוחי ב"ד במועד לעיין בשדות אם נזרעו כלאים [ו]עוקרין אותן [רי"ף]. טעמא [דצריך למתני] דיוצאין על הכלאים במועד לאו משום דאין (עוקרין אלא משום) [יוצאין] דליכא טירחה במה שהוא יוצא ולא נסיב לן טעמא משום דאין עוקרין במועד דעקירה אפי' במועד שרי ולא הוי מלאכה דליחייב כלל דמקלקל פטור והכי איצטריך יוצאין (לעיין דליכא טירחה יתירה) [למימר דזמן יציאתן הוא במועד ואין צריך לצאת קודם]. [המשך בעמוד ב]

---

*) הפי' "רש"י כת"י" היא הנוסחא של פי' רש"י המובאת בשמו ע"פ הרוב בתוס' וראשונים (ראה הגהות וציונים אות ד). כת"י זה מרובה בשיבושים והשמטות ובחסר ויתר ובכמה מקומות תוקנו או הוגהו הדברים וכן הושלם החסר ע"פ רש"י שעל הרי"ף ושבע"י השינוים סומנו ע"י ציון המקור או ע"י סימן כוכב מזה ומזה (במקום שיבוש שלא ניתן לפענוח צויינו שלש נקודות).

הגהות וציונים

א] "אף" ליתא בכת"י וראשונים, וכ"ה נכון (דק"ס, עיי"ש) ועיין פורת יוסף ובתוי"ט: ב] [גי' הערוך בערך שלח ה דכתיב והוא עיף (בראשית כה כט) תרגומו והוא משלהי] (גליון): ג] יש גורסין [עי' תוס'] אמת המים (מאירי עי"ש): ד] פי' רש"י על מס' מו"ק הנדפס לפנינו אינו מרש"י אלא הוא פי' הרגמ"ה (קונטרס "מורה המורה" לבעל הדק"ס עי"ש בארוכה ועוד). ובמהדורתינו העתקנו על הדף גם את הפי' "רש"י כת"י" התואם ע"פ הרוב עם פי' רש"י שעל הרי"ף ושבע"י ולדברי רש"י המובאים הרבה בתוס' ובראשונים משמו וכן לפירושו על אותו ענין בשאר מסכתות (משא"כ ברוב הפעמים בפי' רש"י הנדפס שלפנינו על מס' זו): ה] ברש"י שברי"ף נוסף ממי קילון. בור עמוק ובו מים של גשמים מכונסין דאיכא טירחא יתירא לדלות ואמועד קאי דגבי שביעית לא חיישינן לטירחא יתירא: ו] יש להוסיף ומתקן (באה"מ): ז] [צ"ל משלחי] (גליון): ח] בכת"י למה לי דמשקה לה הא אין: ט] [הנוסחא הישנה ונפש עיפה למים לא נמצא בתנ"ך עיין תוי"ט] (גליון), ונדצ"ל כדכתיב ועיף בלי מים [תהלים סג, ב] (יש סדר למשנה עי"ש), ועי' יעב"ץ, מצפה איתן (בילקו"מ): י] נדצ"ל ואפילו:

דוחה הגמרא, **אֵימוּר** - מה שיכולים אנו לומר הוא **דִּשְׁמַעְתְּ לֵיהּ לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר הַרְוָוחָה דְּלָא** - ששמענו מדברי רבי אליעזר בן יעקב שסובר שאסור לעשות מלאכה בחול המועד כדי להרויח, אבל לענין **טִירְחָא בִּמְקוֹם פְּסֵידָא** - מלאכה שאם לא יעשה אותה יבוא לידי הפסד, ויש טורח בעשייתה, **מִי שְׁמַעְתְּ לֵיהּ** - וכי שמענו מדבריו שסובר שהיא אסורה, הרי יתכן שסובר שהיא מותרת[נז]. ומאחר שבמשנתנו מבואר שגם בשדה בית השלחין שאם לא ישקה אותה בחול המועד תפסד, אסור לטרוח ולהשקותה ממי הגשמים וממי הקילון, אם כן מנין לנו לומר שמשנתנו שנויה כדעת רבי אליעזר בן יעקב.

הגמרא מבארת באופן אחר:

אֶלָּא אָמַר רַב פָּפָּא, הָא מַנִּי - משנתנו בשיטת מי היא הולכת, הלא בשיטת **רַבִּי יְהוּדָה הִיא** הולכת, **דְּתַנְיָא** בברייתא, **מַעְיָן הַיּוֹצֵא בַּתְּחִילָּה** - שהתחיל עתה לנבוע, **מַשְׁקִין מִמֶּנּוּ אֲפִילּוּ** את **שְׂדֵה בֵּית הַבַּעַל**[נח], **דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר**[נט]. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר**, מעיין היוצא בתחילה, **אֵין מַשְׁקִין** ממנו **אֶלָּא שְׂדֵה בֵּית הַשְּׁלָחִין שֶׁחָרְבָה** שאם לא ישקה אותה יבוא לידי הפסד[ס]. **רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר, לֹא כָּךְ וְלֹא כָּךְ** - לא הותר להשקות אפילו שדה בית השלחין ממעיין שיצא בתחילה, בין שחרבה ובין שלא חרבה[סא]. מוסיפה הברייתא, **יָתֵר עַל כֵּן אָמַר רַבִּי יְהוּדָה** - מלבד מה שהחמיר רבי יהודה שלא להשקות ממעיין היוצא בתחילה את שדה בית הבעל, החמיר חומרה נוספת, שאפילו בשדה בית השלחין[סב], **לֹא יַפְנֶה אָדָם אַמַּת הַמַּיִם** לאותה שדה, כלומר, אם היתה אמת המים עוברת בסמוך, לא יעשה לה דרך שילכו מימיה לגינתו[סג], **וְיַשְׁקֶה** ממנה **לְגִינָּתוֹ** [-שיש בה זרעים[סד]] **וּלְחוּרְבָּתוֹ** [-פרדס שחרב מאילנותיו וחרשוהו וזרעוהו[סה]] **בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**, משום שיש בכך טירחה יתירה[סו].

הגמרא מבארת את דברי רבי יהודה 'אין משקין אלא שדה בית השלחין שחרבה':

שואלת הגמרא, **מַאי** - מה כוונת רבי יהודה שדה בית השלחין 'שחָרְבָה', **אִילֵימָא** - אם נאמר שכוונתו **שֶׁחָרְבָה מַמָּשׁ** - שיבשו גידוליה ונעשתה שדה בור, **לָמָּה לִי דְּמַשְׁקֵי לָהּ** - למה לו להשקות אותה, הרי כיון שחרבה שוב אין לה תקנה לעולם.

משיבה הגמרא, **אָמַר אַבַּיֵי**, שדה בית השלחין 'שחרבה', היינו **שֶׁחָרְבָה מִמַּעְיָן זֶה וְיָצָא לָהּ מַעְיָן אַחֵר** - שהתייבש המעיין שהיו רגילים להשקותה ממנו, ובסמוך לה התחיל לנבוע מעיין אחר. שמאחר שהיו רגילים להשקותה, אם לא ישקנה עתה יבוא לידי הפסד מרובה, ולכן מותר להשקותה[סז]. וביאור המשך הברייתא לפי זה הוא, **רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר, לֹא כָּךְ וְלֹא כָּךְ**. והיינו שכוונת רבי אלעזר בן עזריה היא **שֶׁלֹּא שְׁנָא** - אין הדין שונה בין אם **חָרַב מַעְיָינָהּ** של השדה שרגילים להשקותה ממנו, **וְלֹא שְׁנָא** - ובין אם **לֹא חָרַב מַעְיָינָהּ** של השדה [אלא שעתה מתחיל להשקותה ממנו], בשני האופנים הדין הוא **שֶׁמַּעְיָן שֶׁיָּצָא בַּתְּחִילָּה לֹא** - אסור להשקותה ממנו, משום שחוששים שמא הקרקע שסביב המעיין תיפול ויטרח בתיקונה טירחה יתירה[סח].

שהחילוק בין הרישא לסיפא הוא, שהרישא עוסקת באילנות, ולהם יש תמיד דין בית השלחין ולכן מותר להשקותם אף כשהם בבית הבעל, והסיפא מדברת על השדה עצמה [שזורעים בה זרעים. חזון איש (מועד סי' קלה לדף ג. ברש"י ד"ה מושכין) בדעת הראשונים הנ"ל], שמאחר שהיא בית הבעל אסור להשקותה. וכך גם ביאר בפסקי הרי"ד (לקמן ו: ד"ה ר' אליעזר).

אמנם בריטב"א (ד"ה ומאן) ובתוספות הרא"ש (ד"ה ובלבד) כתבו בשם רש"י [והוא ברש"י כת"י (ד"ה מושכין)], שבבית הבעל אף לאילנות אין הפסד אם לא ישקה אותם ודינם כשדה בית הבעל שאסור להשקותה, ומכל מקום התיר רבי אליעזר בן יעקב ברישא למשוך מים מאילן לאילן, משום שמכיון שכבר יש שם תעלות למים משוכות מאילן לאילן, המשכת המים אינה נחשבת לטירחה שאסורה במועד. והטעם שאסור להשקות את השדה כולה, ביאר ברש"י כת"י (ד"ה אבל), שכיון שבהשקיית כל השדה יש טורח במקצת [בשונה מהרישא שם אין כלל טירחה], הרי אסור לטרוח לשם הרווחה בלבד [וראה עוד בתוספות הרא"ש (שם) שהביא ביאור נוסף בשם הראב"ד].

התוספות (ד"ה מושכין) כתבו, שהמשנה כתבה 'מושכין' את המים מאילן לאילן ולא 'משקים' את האילן, משום שכך היו רגילים להשקות את האילנות, על ידי המשכת מים מאילן לאילן. וביאר השפת אמת (שם), שהתוספות כתבו כן לפי שיטתם שההיתר באילנות הוא משום שאם לא ישקה אותם יבוא לידי הפסד, שלפי טעם זה מותר להשקותם גם בלא המשכה מאילן לאילן, ולכן הוצרכו לבאר שהמשנה כתבה 'מושכין' משום שכך היו רגילים להשקות. אך לשיטת הראשונים בשם רש"י, המשנה נקטה 'מושכין' בדווקא, משום שההיתר להשקותם הוא רק באופן זה, שאין בו טירחה כלל. דין נוסף שלכאורה תלוי בשני ביאורים אלו, שהמיוחס לרש"י (ד"ה מושכין) כתב בביאור 'מושכין', ש'עושין דרך קטן' [ולפי זה ביארנו לעיל בביאור הגמרא], ומשמע שאף עשיית התעלה מותרת [וזה מבואר לפי שיטתו לקמן (שם) שההיתר הוא מחמת הפסד, וראה עוד בביאורי רש"י בביאור שיטתו כאן]. אמנם בדברי הריטב"א (ד"ה ומאן, לקמן ו: ד"ה ר' ישמעאל) נראה שפירש שיש שם כבר תעלות להילוך המים, וההיתר הוא רק להמשיך בהן את המים, שבזה אין טירחה כלל, אבל לא הותר לעשות את התעלות עצמן [שבזה יש טירחה].

נז. **הגמרא** הבינה בהוה אמינא ששני הדינים הם שקולים, וכשם שרבי אליעזר בן יעקב מחמיר בעשיית מלאכה להרווחה, כך מחמיר בעשיית מלאכה שיש בה טירחה אף במקום הפסד. ודוחה הגמרא, שיתכן שדווקא בהרווחה החמיר, אבל במקום הפסד מתיר אפילו טירחה. ריטב"א (ד"ה ומאן).

נח. **וכל** שכן שמשקין ממעיין שלא יצא בתחילה, שנובע כבר זמן מרובה [כמבואר בגמרא לעיל, שבמעיין כזה יותר פשוט להקל]. פסקי הרי"ד (ד"ה בין).

נט. **לכאורה** קשה, לפי דעת רבי מאיר שמותר להשקות גם שדה בית הבעל, אף שהשקייתה אינה אלא להרווחה, אם כן כל מלאכה תהיה מותרת לעשותה בחול המועד, שהרי בכל מלאכה יש הרווחה. ויש לומר, שדווקא בשדה בית הבעל שכבר זרועה, התיר רבי מאיר להשקותה, משום שאם לא ישקה אותה הפירות יתאחרו מלהבשיל, וסובר רבי מאיר שגם דבר זה נחשב להפסד, אבל בשאר מלאכות שנעשות כדי להרויח בלבד, גם רבי מאיר מודה שאסור לעשותן. פסקי הרי"ד (שם) ור"ן (לקמן ע"ב ד"ה להודיען).

ס. **רש"י** כת"י (ד"ה אלא). הגמרא תבאר להלן מהו שדה בית השלחין 'שחרבה'.

סא. **כמבואר** בגמרא להלן.

סב. **רש"י** כת"י (ד"ה אלא) ותוספות (ד"ה יתר).

סג. **פסקי** הרי"ד (ד"ה בין, בפירוש השני). ובאופן נוסף פירש בפסקי הרי"ד (שם, בפירוש הראשון), וכן כתב גם בתוספות רי"ד (ד"ה יתר), שכוונת הברייתא היא שאם אמת המים נסתמה לגמרי אסור לפנות את הסתימה כדי שהמים יזרמו, ודווקא אם נשאר בה עומק טפח ולא נסתמה לגמרי מותר לפנותה, כמבואר בגמרא לקמן (ד:), אבל אם נסתמה לגמרי אסור [ולפירוש זה יש לנקד 'לא יְפַנֵּה', והיינו שלא יְפַנֵּה את הסתימה]. וכן פירש הראב"ד (הובא בתוספות הרא"ש ד"ה לא). וראה ברש"י כת"י (ד"ה אלא שדה) שכתב 'לא יפנה לה לאמת המים חדש', ואפשר שכוונתו כפירוש הראשון שהובא, שלא יַפְנֶה את אמת המים שעוברת סמוך לגינתו, ומה שכתב 'חדש', כוונתו שהפניה זו נחשבת כעשיית אמת המים חדשה.

סד. **רש"י** כת"י (ד"ה גינתו) ותוספות (ד"ה לגינתו).

סה. **רש"י** כת"י (ד"ה חורבתו) ותוספות (שם). וכתבו התוספות שיתכן שמקום זה צריך מים יותר מאשר גינה, ודברי הברייתא נשנו בדרך 'לא זו אף זו', שלא רק שאסור לעשות אמת המים כדי להשקות גינה, אלא אף לחורבתו אסור לעשות כן. ובאופן נוסף כתבו התוספות, ש'חורבתו' היינו שחרב ביתו ועשאו גינה, שגינה זו צריכה מים יותר מאשר שאר בית השלחין [שכל זמן שהבית היה קיים לא הגיעו לשם כלל מי גשמים, והקרקע נעשתה קשה ויבשה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה יתר)], ומכל מקום אסור.

סו. **רש"י** כת"י (ד"ה אלא, ד"ה חורבתו) ותוספות (ד"ה יתר), ופירשו כן לפי שיטתם שהובאה בהערה לעיל שב'יתר על כן' מדובר בשדה בית השלחין, שאם לא ישקה אותה יבוא לידי הפסד, ומכל מקום אסור להשקותה משום שיש בכך טירחה יתירה. וכן מבואר גם במיוחס לרש"י (ד"ה שחרבה), שהאיסור הוא משום טירחה יתירה, וכן כתב הקרן אורה (ד"ה יתר) בדעתו.

הריטב"א (ד"ה ומאן) והר"ן (ד"ה יתר) הביאו את קושיית רש"י על פירוש זה שכוונת הברייתא היא שלא רק שרבי יהודה אסר להשקות את בית הבעל ממעיין שיצא בתחילה, אלא אפילו להפנות אמת המים לבית השלחין, שיש הפסד אם לא ישקה אותה, גם אסר, מפני שיש בכך טירחה מרובה. והקשה, מנין שיותר ראוי להתיר טירחה מרובה במקום הפסד, מאשר טירחה מועטת במקום הרווחה, שנאמר שלכן מסתבר יותר להתיר להפנות אמת המים לבית השלחין ושייך בזה לשון 'יתר על כן'. והריטב"א (שם) תירץ, שרבי יהודה סובר ששורת הדין היא שאין להתיר כלום משום הרווחה, אבל בדבר האבד, יש מקום להתיר כדי שלא יבוא לידי הפסד, ולכן שייך בזה לשון 'יתר על כן', שאפילו בדבר האבד, רבי יהודה אוסר במקום טירחה יתירה.

והריטב"א (שם) כתב בשם רש"י שב'יתר על כן' מדובר בשדה בית הבעל, ולדעתו יש בכך רק טירחה מועטת, ומכל מקום אסור מפני שזה רק להרווחה [ובקרן אורה (שם) העיר שבמיוחס לרש"י מבואר כנ"ל]. וכן כתב הר"ן (שם) בשם רש"י, וביאר שלפי זה כוונת הברייתא 'יתר על כן' היא, שלא רק להשקות את שדה בית הבעל אסר רבי יהודה, שיש בכך טירחה מרובה, אלא אפילו להפנות את אמת המים, שיש בכך טירחה מועטת, אסור. וראה בריטב"א (שם) מה שהקשה על פירוש זה.

סז. **אבל** אם לא חרבה, כלומר שלא היה שם מעיין שהשקו אותה ממנו, אלא עתה מתחיל להשקותה, אסור להשקותה במועד מפני שאם לא ישקנה לא יהיה בכך הפסד. רש"י כת"י (ד"ה אלא).

סח. **ר"ן** (ד"ה ולא).

לכאורה קשה, אם רבי אלעזר בן עזריה סובר שאסור להשקות את השדה ממעיין שיצא בתחילה, מדוע היה צריך לומר במשנתנו שאין עושים את אמת המים בתחילה, הרי אפילו אם כבר היתה עשויה קודם המועד היה אסור להשקות ממנה את השדה, הואיל

משקין

[א]בית השלחין במועד ° ובשביעית בין ממעיין שיצא בתחילה בין ממעיין שלא יצא בתחילה [ב]אבל אין משקין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון [ג]ואין עושין א) עוגיות לגפנים ר' אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה בתחילה במועד ובשביעית וחכמים אומרים [ד]עושין את האמה בתחילה בשביעית [ה]ומתקנין את המקולקלות במועד (א) [ו]ומתקנין את קלקולי המים שברשות הרבים וחוטטין אותן [ז]ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת (ב) מקוות המים ועושין כל צורכי הרבים ומציינין את הקברות [ח]ויוצאין אף[א] על הכלאים: **גמ'** השתא יש לומר ממעיין שיצא בתחילה דאתי לאינפולי משקין ממעיין שלא יצא בתחילה דלא אתי לאינפולי מיבעיא אמרי אצטריך אי תנא מעיין שיצא בתחילה הוה אמינא הכא הוא דבית השלחין אין בית הבעל לא משום דאתי לאינפולי אבל מעיין שלא יצא בתחילה דלא אתי לאינפולי אימא אפילו בית הבעל נמי קא משמע לן לא שנא מעיין שיצא בתחילה ולא שנא מעיין שלא יצא בתחילה בית השלחין אין בית הבעל לא ומאי משמע דהאי בית השלחין לישנא דצחותא היא דכתיב א) ואתה עיף ויגע[ב] ומתרגמינן ואת משלהי ולאי ומאי משמע דהאי בית הבעל לישנא דמייתבותא היא דכתיב ב) כי יבעל בחור בתולה ומתרגמינן ארי כמה דמיתותב עולם עם בתולתא יתיתבון בגויך בנייך מאן תנא [ט]דפסידא אין הרווחה לא [י]ואפילו במקום פסידא מיטרח נמי לא טרחינן אמר רב הונא ר' אליעזר בן יעקב היא דתנן ה) רבי אליעזר בן יעקב אומר מושכין את[ג] המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את השדה כולה אימור דשמעת ליה לרבי אליעזר הרווחה דלא טירחא במקום פסידא מי שמעת ליה אלא אמר רב פפא הא מני רבי יהודה היא דתניא ו) מעיין היוצא בתחילה משקין ממנו אפילו שדה בית הבעל דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר [כ]אין משקין אלא שדה בית השלחין שחרבה רבי אלעזר בן עזריה אומר לא כך ולא כך יתר על כן אמר רבי יהודה לא יפנה אדם אמת המים וישקה לגינתו ולחורבתו בחולו של מועד מאי חרבה אילימא חרבה ממש למה לי דמשקי לה (ג) אמר אביי שחרבה ממעיין זה ויצא לה מעיין אחר רבי אלעזר בן עזריה אומר לא כך ולא כך לא שנא חרב מעיינה ולא שנא לא חרב מעיינה מעיין שיצא בתחילה לא וממאי דלמא עד כאן לא קאמר רבי יהודה בית השלחין אין בית הבעל לא אלא מעיין שיצא בתחילה

דלמא

משקין[ד] בית השלחין במועד. שדה שהיא עומדת בהר וצריך להשקותה תמיד משקין אותה אפילו בחולו של מועד, לפי שהוא לו הפסד גדול אם אינו משקה אותה, ודבר של הפסד התירו חכמים לטרוח בו בחולו של מועד, כמו שאנו מוכיחין במסכת חגיגה (דף יח.) דכתיב (דברים טז) ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך מה שביעי עצור בעשיית מלאכה אף ששה עצורים בעשיית מלאכה, אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששה עצורין בכל מלאכה תלמוד לומר השביעי שביעי עצור בכל מלאכה ואין ששה עצורין בכל מלאכה, הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזו מלאכה אסורה בחוה"מ ואי זו מותרת, ומלאכה שיש בה הפסד אם אינו עושה אותה כגון להשקות בית השלחין התירו חכמים: **ובשביעית.** מפרש בגמרא[ד]: **ממעיין שיצא בתחילה.** דעכשיו מתחיל לנבוע, שעדיין לא החזיקה דרכה: **בין ממעיין שלא יצא בתחילה.** אלא מעיין נובע מזמן מרובה: **אבל לא ממי גשמים.** משום דאית ביה טירחא יתירא כדמפרש בגמרא[ה]: [ו] **גמ' דאתי לאינפולי.** הקרקע שסביבה, דעדיין לא החזיקה דרכה: **משקין.** בחולו של מועד, ולא חיישינן דלמא נפיל ואזיל[ו] וטרח טירחא יתירא: **מעיין שלא יצא בתחילה.** שכבר החזיק דרכו: **מיבעיא.** למשקה ממנו בחולו של מועד: **בית הבעל.** שדה הוא בעמק ואינו צריך להשקותה, ואין בה הפסד אם אין משקה אותה: **קא משמע לן.** מתניתין דתני בין ממעיין שלא יצא בתחילה: **בית השלחין אין, בית הבעל.** אפילו ממעיין שלא יצא בתחילה לא: (נישלדהי[ז]). וה"א מתחלף בחי"ת: **מאן תנא.** דמתני' דפסידא שרי למיטרח בה בחוה"מ, כגון בית השלחין: **הרווחה לא.** כגון דבית הבעל, דאסור להשקותה מאחר שאין בה הפסד, שאין צריך להשקותה אלא להרווחה דמילתא לשוויה אפלי חרפי: **אפילו במקום פסידא מיטרח לא טרחינן.** דקתני מתניתין אבל לא ממי גשמים כו' משום דאית ביה טירחא: **מושכין המים מאילן לאילן.** בחולו של מועד, אם יש מים תחת אילן אחד עושין דרך קטן מאילן לאילן כדי שימשכו המים מאילן זה לאילן אחר: (ד) **לא ישקה את השדה כולה.** בבית הבעל קמיירי דהרווחה היא, אלמא דהרווחה דמילתא אסר ר' אליעזר: **אילימא חרבה ממש.** שנעשה בור, למה לי למשקה להאי[ח] דהא אין לה תקנה לעולם: **שחרבה ממעיין זה ויצא לה מעיין אחר.** שחרב מעיינה שרגילה לשתות ממנו, דכיון שרגילה לשתות אי לא משקה לה עכשיו אית ליה פסידא יתירא, אפילו הכי לא שרי ר' יהודה אלא ממעיין שיצא לה דלאו טירחא הוא, אבל מי גשמים ומי קילון דטירחא הוא לא שרי אפילו לבית השלחין, ועוד חזינן דקאמר רבי יהודה לא יפנה (ה) מים כו' אלמא דלא שרי ר' יהודה טירחא יתירא, אלמא מתני' ר' יהודה היא, דהא לראב"ע ל"ש חרב מעיינה ממעיין שיצא לה בתחילה ול"ש לא חרב תרוייהו אסר:

משקין בית השלחין. שדה שאינה מסתפקת במי גשמים וצריך להשקותה תמיד ואם אין משקין אותה תדיר נפסדת והלכך משקין אותה בחוה"מ ומשום פסידא שרו ליה רבנן כדאמרינן בפ' אין דורשין (חגיגה דף יח. ושם) תניא אידך ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך מה שביעי עצור אף ששה עצורים אי מה שביעי עצור מכל מלאכה אף כל ששה עצורים מכל מלאכה תלמוד לומר השביעי ה"א יתירא השביעי עצור מכל מלאכה ואין הששה עצורים מכל מלאכה הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים ללמדך איזה יום אסור ואיזה יום מותר איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת: **וחוטטין** אותה. שאם נתמלא הבור מותר לחטוט להעמיקו שהעפר תיחוח אבל לחופרה בתחילה שהקרקע קשה לא משום דאיכא טירחא יתירא: **ומציינין.** דליכא טירחא: **ויוצאין** על הכלאים. מצוה הוא לצאת כדאמרינן בגמ'[ח] ולא דמי להני אחריני דקתני ומתקנין דהאי חובה הוא כדמוכח בגמרא: **עיף** ויגע. צמא למים כדכתיב הרויתי נפש עיפה[ט] (ירמיה לא): **מאן** תנא פסידא אין. משום דאשכחן לקמן דרבי מאיר פליג עלה דמתני' והאי סתם מתניתין לא אתיא אליביה כשאר סתמי[ט] משום הכי קבעי הש"ס מאן תנא: **מושכין** אמת המים כו'. שאם יש שם מים תחת אילן זה יכול למושכם במועד תחת אילן אחר משום דאילן כבית השלחין דמי וצריכין למים טפי והא דתנא מושכין ולא תנא משקין אורחא דמילתא קתני דבענין זה רגילין להשקות אילנות: **יתר** על כן אמר רבי יהודה. עוד היה מחמיר יותר אפילו[י] בבית השלחין קא אסר להפנות משום דהוי טירחא יתירא: **לגינתו** ולחורבתו. של בית השלחין גינה מקום זרעים חורבה מקום שחרבו אילנותיו וחרשו וזרעו ונטעו ושמא הוא צריך למים יותר ולא זו אף זו קתני אי נמי חרב ביתו ועשאו גינה וצריכה מים תדיר יותר משאר בית השלחין ומשום דליכא טירחא יתירא לא:

אם

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [עי' פרש"י לקמן ד: ד"ה עוגיות], ב) לקמן דף ו:, ג) [תוספתא פרק א], ד) לקמן ע"ב, ה) לקמן ה., ו) לקמן ו:, ז) לקמן דף ו., ח) סנהדרין פו.

עין משפט
נר מצוה

א א מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה ב ופ"א מהלכות שמטה הלכה ח סמג לאוין עה ועשין דרבנן ג טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף א:

ב ב מיי' פ"ז מהלכות יו"ט שם טוש"ע שם סעיף ב:

ג ג מיי' פ"ח מהלכות י"ט הלכה ג טוש"ע שם סעיף ה:

ד ד מיי' פ"א מהלכות שמטה הלכה ט:

ה ה מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה ג טוש"ע שם סעיף ו:

ו ו מיי' שם פ"ז הלכה י טוש"ע שם סי' תקמד סעיף ב:

ז ז מיי' שם טוש"ע שם סעיף א:

ח ח מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יא:

ט ט י מיי' שם הלכה ב טוש"ע שם סי' תקלז סעיף א ב:

י כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף א:

הגהות הב"ח

(א) מתני' ומתקנין את קלקולי המים. נ"ב ע' פרש"י בדף ד ע"א: (ב) שם ואת מקוואות המים ועושין: (ג) גמ' דמשקי לה ואמר אביי שחרבה כו' לא חרב מעיינה ממעיין שיצא בתחלה: (ד) רש"י ד"ה שלא ישקה: (ה) ד"ה שחרבה כו' דקאמר לא יפנה אדם אמת המים כו' אלמא וכו' ול"ש לא חרב תרוייהו אסר ממעיין שיצא לה בתחילה כצ"ל והס"ד:

גליון הש"ס

מתני' ובשביעית בין ממעיין. עיין לקמן דף ו ע"ב תוס' ד"ה מרבילין:

תורה אור השלם

א) אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים: [דברים כה, יח]

ב) כִּי יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ: [ישעיה סב, ה]

רש"י כת"י *)

*[בית השלחין. ארץ עיפה וצריכה למים תדיר. מי הגשמים. שנתכנסו בעומק [ס"א בעמק] במקום אחד. את האמה. שרגילין [בור] להתכנס בו מים ועושין חריצין בקרקע שבהן המים הולכים סביבות השדה ומשדה לשדה והנך חריצין קרי אמה לפי שיש להן רוחב אמה ברום אמה. שלא יצא בתחילה. אם לא היתה מעולם אין עושין אותה מתחלה במועד משום טירחא יתירה. ובשביעית. מפני [כעובד] (כעובר) [כדמפרש] בגמרא. וחכמים אומרים עושין את האמה בתחילה בשביעית וכו'. דלא הוי עבודה ולמועד אם היתה מקולקלת שנפל לתוכה עפר ואינו מקלחת מתקנים אותה אבל בתחלה אין עושין אותה במועד. קלקולי המים. המכונסין [בגומות] לשתיה [ונמשכים] לתוכן וכלי רכ"ח ומקלקלין אותן וסותמין המחילין שבהם ונכנסין המים לבור. חוטטין. (מנקין) [מנקרין] כמו שעושין (הבורות) [לבורות שלנו שמוציאין מתוכו צרורות וקיסמין ועפרורית שנופל בו]. ומציינין את הקברות. בסיד שממחה ושופך סימן להולכי [דרכים ועוסקי] טהרות שלא יעברו שם מפני טומאת אהל. ויוצאין אף על הכלאים. שלוחי ב"ד במועד לעיין בשדות אם נזרעו כלאים [ו]עוקרין אותן [רי"ף]. טעמא [דצריך למתני] דיוצאין על הכלאים במועד לאו משום דאין (עוקרין אלא משום) [יוצאין] דליכא טירחה במה שהוא יוצא ולא נסיב לן טעמא משום דאין עוקרין במועד דעקירה אפי' במועד שרי ולא הוי מלאכה דליחייב כלל דמקלקל פטור ולהכי איצטריך יוצאין (לעיין דליכא טירחה יתירה) [למימר דזמן יציאתן הוא במועד ואין צריך לצאת קודם]. [המשך בעמוד ב]

משנת ראשונים

משקין בית השלחין. בא בקבלה שחולו של מועד אסור בעשית מלאכה. והמשנה קוראת לחולו של מועד מועד בכל מקום. וכן נתבאר בקבלה הגדרת מלאכות שמותר לעשותן במועד והגדרת מלאכות שאסור לעשותן, וזהו ענין מסכתא זו. ומכלל הדברים שמותר לעשותן הוא כל דבר שאם לא יתעסק בו יהיה בו הפסד גדול כגון האדמה הצמאה והיא בית השלהין, תרגון עיף משלהי, לפי שמחמת צמאונה אם תיעזב בלי מים יפסדו כל אילנותיה, ובתנאי שלא יהא בכך טורח גדול, אבל אם היה בכך טורח גדול אסור לעשותו במועד, ולפיכך אסור להשקות האדמה הצמאה במועד ממים המכונסים וכיוצא בהן מפני שצריך להעבירו בכלי ויש בכך טורח גדול, וזהו ענין מי קילון, וכן מי גשמים מפני שמתקבץ מהן שלוליות וכשיפסק הגשם ויחלוף שפע המים יצטרכו להעביר מהן בכלי, ועוגיות, הוא שיחפור סביב גזעי האילנות גומות שבהן מתקבץ המים. וכבר נתבאר לך בתעניות עג עוגה. [פהמ"ש לרמב"ם]

מפרש בגמ' בית השלחין ארץ עיפה וצמאה למים, כדכתיב עיף ויגע ומתרגמינן משלהי ולאי. [ובפ'] המוכר את הבית (ב"ב סח.) תנן גבי המוכר את העיר מכר בית השלחים, ומפרש בגמ' בחד לישנא מאי שלחים באגי, דכתיב שולח מים על פני חוצות, פי' שדות של הבקעה, ונקראו שלחים ששותים למטר השמים, כדכתיב שולח מים על פני חוצות, ובאידך לישנא מאי שלחים גונוניאתא, דכתיב שלחיך פרדס רמונים, כלומר בגינה שלך גדלים רמונים וכל מיני מגדים, כי כן דרך לזרוע תחת האילנות וביניהם, והיינו בית השלחים דהכא. והאי דמפרש בגמ' לישנא דמשלהי, ליתן טעם לדבר, לפי שהגינות צמאות למים, ואם לא ישקו אותן תמיד הן נפסדות, ולכך התירו להשקותם במועד, אבל עיקר שמא דבית השלחין מלשון שלחיך פרדס רמונים. [תוס' הרא"ש] [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים א] "אף" ליתא בכת"י וראשונים, וכ"ה נכון (דק"ס, עיי"ש) ועיין פורת יוסף ובתוי"ט: ב] [גי' הערוך בערך שלה ה דכתיב והוא עיף (בראשית כה כט) תרגומו והוא משלהי] (גליון): ג] יש גורסין [עי' תוס'] אמת המים (מאירי עי"ש): ד] פי' רש"י על מס' מו"ק הנדפס לפנינו אינו מרש"י אלא הוא פי' הרגמ"ה (קונטרס "מורה המורה" לבעל הדק"ס עי"ש בארוכה ועוד). ובמהדורתינו העתקנו על הדף גם את הפי' "רש"י כת"י" התואם ע"פ הרוב עם פי' רש"י שעל הרי"ף ושבע"י ולדברי רש"י המובאים הרבה בתוס' ובראשונים משמו וכן לפירושו על אותו ענין בשאר מסכתות (משא"כ ברוב הפעמים בפי' רש"י הנדפס שלפנינו על מס' זו): ה] ברש"י שברי"ף נוסף ממי קילון. בור עמוק ובו מים של גשמים מכונסין דאיכא טירחא יתירא לדלות ואמועד קאי דגבי שביעית לא חיישינן לטירחא יתירא: ועיין ריטב"א: ו] יש להוסיף ומתקן (באה"מ): ז] [צ"ל משלחי] (גליון):

*) הפי' "רש"י כת"י" היא הנוסחא של פי' רש"י המובאת בשמו ע"פ הרוב בתוס' וראשונים (ראה הגהות וציונים אות ד). כת"י זה מרובה בשיבושים והשמטות ובחסר ויתר ובכמה מקומות תוקנו או הוגהו הדברים וכן הושלם החסר ע"פ רש"י שעל הרי"ף ושבע"י השינויים סומנו ע"י ציון המקור או ע"י סימן כוכב מזה ומזה (במקום שיבוש שלא ניתן לפענוח צויינו שלש נקודות).

ח] בכת"י למה לי דמשקה לה הא אין: ט] [הנוסחא הישנה ונפש עיפה למים לא נמצא בתנ"ך עיין תוי"ט] (גליון), ונדצ"ל כדכתיב ועיף בלי מים [תהלים סג, ב] (יש סדר למשנה עי"ש), ועי' יעב"ץ, מצפה איתן (בילקו"מ): י] נדצ"ל ואפילו:

18/06/2018אהח

נמצא שמבואר בדברי רבי יהודה שמותר להשקות רק את שדה בית השלחין משום שיש בו הפסד, אבל את שדה בית הבעל שהשקייתה היא רק להרווחה אסור[סט]. וכן מבואר בדבריו שגם במקום שיש הפסד מרובה, אסור לעשות מלאכה שיש בה טירחה יתירה, שהרי לא התיר להשקות את שדה בית השלחין שחרבה אלא מאותו מעיין שהתחיל לנבוע בסמוך לה, מפני שאין בכך טירחה יתירה, אבל ממי הגשמים וממי הקילון לא התיר, משום שיש בכך טירחה יתירה[ע]. ועוד מבואר כן, ממה שאמר שלא יפנה אדם אמת המים וישקה ממנה לגינתו ולחורבתו, אף שהן בית השלחין[עא], משום שיש בכך טירחה יתירה.

ואם כן משנתנו ששנינו בה שמותר להשקות רק את שדה בית השלחין[עב], וגם אותה אסור להשקות ממי הגשמים וממי הקילון משום שיש בכך טירחה יתירה, כדעת רבי יהודה היא שנויה[עג].

הגמרא דוחה את דברי רב פפא:

וּמִמַּאי - ומנין לך לומר שמשנתנו נשנית כדעת רבי יהודה, **דִּלְמָא** [-שמא] **עַד כָּאן לֹא קָאָמַר רַבִּי יְהוּדָה** ששדה **בֵּית הַשְּׁלָחִין אֵין** - מותר להשקות, ושדה **בֵּית הַבַּעַל לֹא** - אסור להשקות, **אֶלָּא** דווקא **בְּמַעְיָן שֶׁיָּצָא בַּתְּחִילָּה**,

---

ולא עברו בה המים קודם המועד, וכדין מעיין שיצא בתחילה שאסור להשקות ממנו, ואם כן נמצא שכאשר הוא עושה אמה בתחילה במועד הוא טורח שלא לצורך [כי ממילא אסור לו להשקות ממנה] וזה פשוט שאסור ואין צריך לאומרו. ויש לומר, שבאמת המים שנעשית קודם המועד מודה רבי אלעזר בן עזריה שמותר להשקות ממנה אף אם לא עברו בה המים קודם המועד [ואין דינה כמעיין שיצא בתחילה], כיון שהיא עמוקה ששה טפחים ואין חשש שתיפול במועד, ולכן הוצרך לומר שמכל מקום אסור לעשותה בתחילה במועד. מאירי (ד״ה לענין).

[סט] **רש״י** כת״י (ד״ה חורבתו).

[ע] **המיוחס** לרש״י (ד״ה שחרבה). והריטב״א (ד״ה ומאן) הקשה על ראיה זו, שיתכן לומר שרבי יהודה אכן מתיר להשקות את בית השלחין אף ממי גשמים ומי קילון שיש בהם טירחה יתירה, ומה שדיבר רק על מעיין, הוא אגב שרבי מאיר נקט כן, כפי שאכן נראה מסדר הדברים בברייתא. ולכן כתב שהראיה מדברי רבי יהודה היא רק ממה שאמר שלא יפנה אמת המים לגינתו ולחורבתו, וכפי שמובא בביאור הגמרא להלן.

[עא] **כפי** שהובא לעיל מרוב הראשונים.

[עב] **ואף** שרבי יהודה התיר להשקות רק את בית השלחין שחרבה, משום שהיו רגילים להשקותה ומחמת כן יכול לבוא לידי הפסד, וזה לא נזכר במשנתנו. יש לומר שהמשנה סמכה על המשנה לקמן (ו:), שם שנינו דין זה 'זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד' [זרעים שלא היו רגילים להשקותם תמיד לפני המועד, אסור להשקותם במועד, משום שאופן זה אין בכך הפסד. רש״י שם (ד״ה זרעים וד״ה לא). והיינו אפילו בבית השלחין. מאירי (ד״ה ומעתה וד״ה זרעים)]. קרן אורה (ד״ה אימור).

[עג] **ואי** אפשר לומר שמשנתנו שנויה כדעת רבי אלעזר בן עזריה, שהרי רבי אלעזר בן עזריה אסר להשקות את השדה ממעיין שיצא בתחילה גם כשחרב מעיינה, כפי שנתבאר בגמרא, ואילו במשנתנו מבואר שמותר להשקות אף ממעיין שיצא בתחילה. המיוחס לרש״י (ד״ה שחרבה).

משקין

[א] בית השלחין במועד ° ובשביעית בין ממעיין שיצא בתחילה בין ממעיין שלא יצא בתחילה [ב] אבל אין משקין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון [ג] ואין עושין א) עוגיות לגפנים ר' אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה בתחילה במועד ובשביעית וחכמים אומרים [ד] עושין את האמה בתחילה בשביעית [ה] ומתקנין את המקולקלות במועד (א) [ו] ומתקנין את קלקולי המים שברשות הרבים וחוטטין אותן [ז] ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת (ב) מקוות המים ועושין כל צורכי הרבים ומציינין את הקברות [ח] ויוצאין אף א] על הכלאים: **גמ'** השתא יש לומר ממעיין שיצא בתחילה דאתי לאינפולי משקין ממעיין שלא יצא בתחילה דלא אתי לאינפולי מיבעיא אמרי אצטריך אי תנא מעיין שיצא בתחילה הוה אמינא הכא הוא דבית השלחין אין בית הבעל לא משום דאתי לאינפולי אבל מעיין שלא יצא בתחילה דלא אתי לאינפולי אימא אפילו בית הבעל נמי קא משמע לן לא שנא מעיין שיצא בתחילה ולא שנא מעיין שלא יצא בתחילה בית השלחין אין בית הבעל לא ומאי משמע דהאי בית השלחין לישנא דצחותא היא דכתיב א) ואתה עיף ויגע ב] ומתרגמינן ואת משלהי ולאי ומאי משמע דהאי בית הבעל לישנא דמייתבותא היא דכתיב ב) כי יבעל בחור בתולה ומתרגמינן ארי כמה דמיתותב עולם עם בתולתא יתייתבון בגויך בניך מאן תנא [ט] דפסידא אין הרווחה לא [י] ואפילו במקום פסידא מיטרח נמי לא טרחינן אמר רב הונא ר' אליעזר בן יעקב היא דתנן ז) רבי אליעזר בן יעקב אומר מושכין את ג] המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את השדה כולה אימור דשמעת ליה לרבי אליעזר הרווחה דלא טירחא במקום פסידא מי שמעת ליה אלא אמר רב פפא הא מני רבי יהודה היא דתניא ג) מעיין היוצא בתחילה משקין ממנו אפילו שדה בית הבעל דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר [כ] אין משקין אלא שדה בית השלחין שחרבה רבי אלעזר בן עזריה אומר לא כך ולא כך יתר על כן אמר רבי יהודה לא יפנה אדם אמת המים וישקה לגינתו ולחורבתו בחולו של מועד מאי חרבה אילימא חרבה ממש למה לי דמשקי לה (ג) אמר אביי שחרבה ממעיין זה ויצא לה מעיין אחר רבי אלעזר בן עזריה אומר לא כך ולא כך לא שנא חרב מעיינה ולא שנא לא חרב מעיינה מעיין שיצא בתחילה לא וממאי דלמא עד כאן לא קאמר רבי יהודה בית השלחין אין בית הבעל לא אלא מעיין שיצא בתחילה

דלמא

ד] **משקין** בית השלחין במועד. שדה שהיא עומדת בהר וצריך להשקותה תמיד משקין אותה אפילו בחולו של מועד, לפי שהוא לו הפסד גדול אם אינו משקה אותה, ודבר של הפסד התירו חכמים לטרוח בו בחולו של מועד, כמו שאנו מוכיחין במסכת חגיגה (דף יח.) דכתיב (דברים טז) ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך מה שביעי עצור בעשיית מלאכה אף ששה עצורים בעשיית מלאכה, אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששה עצורין בכל מלאכה תלמוד לומר השביעי שביעי עצור בכל מלאכה ואין ששה עצורין בכל מלאכה, הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזו מלאכה אסורה בחוה"מ ואי זו מותרת, ומלאכה שיש בה הפסד אם אינו עושה אותה כגון להשקות בית השלחין התירו חכמים: **ובשביעית.** מפרש בגמרא[ד]: **ממעיין שיצא בתחילה.** דעכשיו מתחיל לנבוע, שעדיין לא החזיקה דרכה: **בין ממעיין שלא יצא בתחילה.** אלא מעיין נובע מזמן מרובה: **אבל לא ממי גשמים.** משום דאית ביה טירחא יתירא כדמפרש בגמרא[ה]: ה] **גמ' דאתי לאינפולי.** הקרקע שסביבה, דעדיין לא החזיקה דרכה: **משקין.** בחולו של מועד, ולא חיישינן דלמא נפיל ואזיל[ו] וטרח טירחא יתירא: **מעיין שלא יצא בתחילה.** שכבר החזיק דרכו: **מיבעיא.** דמשקה ממנו בחולו של מועד: **בית הבעל.** שדה הוא בעמק ואינו צריך להשקותה, ואין בה הפסד אם אין משקה אותה: **קא משמע לן.** מתניתין דתני בין ממעיין שלא יצא בתחילה: **בית השלחין אין, בית הבעל.** אפילו ממעיין שלא יצא בתחילה לא: (נישלהי[ז]). וה"א מתחלף בחי"ת: **מאן תנא.** דמתני' דפסידא שרי למיטרח בה בחוה"מ, כגון בית השלחין: **הרווחה לא.** כגון דבית הבעל, דאסור להשקותה מאחר שאין בה הפסד, שאין צריך להשקותה אלא להרווחה דמילתא לשוויה אפלי חרפי[י]: **אפילו במקום פסידא מיטרח לא טרחינן.** דקתני מתניתין אבל לא ממי גשמים כו' משום דאית ביה טירחא: **מושכין המים מאילן לאילן.** בחולו של מועד, אם יש מים תחת אילן אחד עושין דרך קטן מאילן לאילן כדי שימשכו המים מאילן זה לאילן אחר: (ד) **לא ישקה את השדה כולה.** בבית הבעל קמיירי דהרווחה היא, אלמא דהרווחה דמילתא אסר ר' אליעזר: **אילימא חרבה ממש.** שנעשה בור, למה לי למשקה להאי[ח] דהא אין לה תקנה לעולם: **שחרבה ממעיין זה ויצא לה מעיין אחר.** שחרב מעיינה שרגילה לשתות ממנו, דכיון שרגילה לשתות אי לא משקה לה עכשיו אית ליה פסידא יתירא, אפילו הכי לא שרי ר' יהודה אלא ממעיין שיצא לה דלאו טירחא הוא, אבל מי גשמים ומי קילון דטירחא הוא לא שרי אפילו לבית השלחין, ועוד חזינן דקאמר רבי יהודה לא יפנה (ה) מים כו' אלמא דלא שרי ר' יהודה טירחא יתירא, אלמא מתני' ר' יהודה היא, דהא לאב"ע ל"ש חרב מעיינה ממעיין שיצא לה בתחילה ול"ש לא חרב תרוייהו אסר:

דלמא

משקין בית השלחין. שדה שאינה מסתפקת במי גשמים וצריך להשקותה תמיד ואם אין משקין אותה תדיר נפסדת והלכך משקין אותה בחוה"מ ומשום פסידא שרו ליה רבנן כדאמרינן בפ' אין דורשין (חגיגה דף יח. ושם) תניא אידך ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך מה שביעי עצור אף ששה עצורים אי מה שביעי עצור מכל מלאכה אף כל ששה עצורים מכל מלאכה תלמוד לומר השביעי ה"א יתירא השביעי עצור מכל מלאכה ואין הששה עצורים מכל מלאכה הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים ללמדך איזה יום אסור ואיזה יום מותר איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת: **וחוטטין** אותה. שאם נתמלא הבור מותר לחטוט להעמיקו שהעפר תיחוח אבל לחופרה בתחילה[י] שהקרקע קשה לא משום דאיכא טירחא יתירא: **ומציינין.** דליכא טירחא: **ויוצאין** על הכלאים. מצוה הוא לצאת כדאמרינן בגמ'[ח] ולא דמי להני אחריני דקתני ומתקנין דהאי חובה הוא כדמוכח בגמרא: **עיף** ויגע. צמא למים כדכתיב הרויתי נפש עיפה[ט] (ירמיה לא): **מאן** תנא פסידא אין. משום דאשכחן לקמן דרבי מאיר פליג עלה דמתני' והאי סתם מתניתין לא אתיא אליביה כשאר סתמי[ט] משום הכי קבעי הש"ס מאן תנא: **מושכין** אמת המים כו'. שאם יש שם מים תחת אילן זה יכול למושכם במועד תחת אילן אחר משום דאילן כבית השלחין דמי וצריכין למים טפי והא דתנא מושכין ולא תנא משקין אורחא דמילתא קתני דבענין זה רגילין להשקות אילנות: **יותר** על כן אמר רבי יהודה. עוד היה מחמיר יותר אפילו[י] בבית השלחין קא אסר להפנות משום דהוי טירחא יתירא: **לגינתו** ולחורבתו. של בית השלחין גינה מקום זרעים חורבה מקום שחרבו אילנותיו וחרשו וזרעו ונטעו ושמא הוא צריך למים יותר ולא זו אף זו קתני אי נמי חרב ביתו ועשאו גינה וצריכה מים תדיר יותר משאר בית השלחין ומשום דאיכא טירחא יתירא לא:

אם

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [עי' פרש"י לקמן ד: ד"ה עוגיות] דף ג. ד"ה עוגיות, ב) לקמן דף ו:, ג) [תוספתא פרק א], ד) לקמן ע"ב, ה) לקמן ד., ו) לקמן ו:, ז) לקמן ה., ח) לקמן דף ו., ט) סנהדרין פו..

הגהות הב"ח

(א) מתני' ומתקנין את קלקולי המים. נ"ב עי' פרש"י בדף ה ע"א: (ב) שם ואת מקוואות המים ועושין: (ג) גמ' דמשקי לה ואמר אביי שחרבה כו' לא חרב מעיינה ממעיין שיצא בתחלה: (ד) רש"י ד"ה שלא ישקה: (ה) ד"ה שחרבה כו' דקאמר ר' לא יפנה אדם אמת המים כו' אלמא וכו' ל"ש חרב מעיינה ול"ש לא חרב תרוייהו אסר ממעיין שיצא לה בתחילה כצ"ל והס"ד:

גליון הש"ס

מתני' ובשביעית בין ממעיין. עיין לקמן דף ו ע"ב תוס' ד"ה מרגילין:

תורה אור השלם

א) אֲשֶׁר קָרְךָ בַּדֶּרֶךְ וַיְזַנֵּב בְּךָ כָּל הַנֶּחֱשָׁלִים אַחֲרֶיךָ וְאַתָּה עָיֵף וְיָגֵעַ וְלֹא יָרֵא אֱלֹהִים: [דברים כה, יח]

ב) כִּי יִבְעַל בָּחוּר בְּתוּלָה יִבְעָלוּךְ בָּנָיִךְ וּמְשׂוֹשׂ חָתָן עַל כַּלָּה יָשִׂישׂ עָלַיִךְ אֱלֹהָיִךְ: [ישעיה סב, ה]

רש"י כת"י *)

*[בית השלחין. ארץ עייפה וצריכה למים תדיר. מי הגשמים. שנתכנסו בעומק (ס"א בעמק) במקום אחד. את האמה. [בור] להתכנס בו מים ועושין חריצין בקרקע שבהן המים הולכים לסביבות השדה ומשדה לשדה והנך חריצין קרי אמה לפי שיש להן רוחב כרוחב אמה. בתחילה. אם לא היתה מעולם אין עושין אותה מתחלה במועד משום טירחא יתירה. ובשביעית. מפני שנראה (כחופר) [כעודר] כדמפרש בגמרא. וחכמים אומרים עושין את האמה בתחילה בשביעית וכו'. דלא הויא עבודה ובמועד אם היתה מקולקלת שנפל לתוכה עפר ואינו מקלחת מתקנים אותה אבל בתחלה אין עושין אותה במועד. קלקולי המים. המכונסין [בגומות] לשתיה [ונמשכים לתוכן] זבלי רה"ר ומקלקלין אותן וסותמין החריצין שבהם הולך הזבל לבור. חוטטין. (מנקין) [מנקרין] כמו שעושין (הבורות) [לבורות שלנו שמוציאין מתוכו צרורות וקיסמין ועפרורית שנופל בו]. ומציינין את הקברות. בסיד שממחה ושופך סימן להולכי [דרכים ועוסקין] טהרות שלא יעברו שם מפני טומאת אהל. ויוצאין אף על הכלאים. שלוחי ב"ד במועד לעיין בשדות אם נזרעו כלאים [ו]עוקרין אותן [רי"ף]. טעמא [דצריך למתני] דיוצאין על הכלאים במועד לאו משום דאין (עוקרין אלא משום) [יוצאין] דליכא טירחא כמה שהוא יוצא ולא נקיט לן טעמא משום דאין עוקרין במועד דעקירה אפי' במועד שרי ולא הוי מלאכה דליחייב כלל דמקלקל פטור ולהכי איצטריך יוצאין (לעיין דליכא טירחא יתירה) [למימר דזמן יציאתן הוא במועד ואין צריך לצאת קודם]. [המשך בעמוד ב]

עין משפט נר מצוה

א א מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה ג ופ"א מהלכות שמטה הלכה ח סמג לאוין עה ועשין דרבנן ג טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף א:

ב ב מיי' פ"ז מהלכות יו"ט שם טוש"ע שם סעיף ג:

ג ג מיי' פ"ח מהלכות י"ט הלכה ג טוש"ע שם סעיף ה:

ד ד מיי' פ"א מהלכות שמטה הלכה ט:

ה ה מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה ג טוש"ע שם סעיף ו:

ו ו מיי' שם פ"ז הלכה י טוש"ע שם סי' תקמד סעיף ג:

ז ז מיי' שם טוש"ע שם סעיף א:

ח ח מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יא:

ט ט י מיי' שם הלכה ב טוש"ע שם סי' תקלז סעיף א ב:

י כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף א:

משנת ראשונים

משקין בית השלחין. בא בקבלה שחולו של מועד אסור בעשית מלאכה. והמשנה קוראת לחולו של מועד מועד בכל מקום. וכן נתבאר בקבלה הגדרת מלאכות שמותר לעשותן במועד והגדרת מלאכות שאסור לעשותן, וזהו ענין מסכתא זו. ומכלל הדברים שמותר לעשותן הוא כל דבר שאם לא יתעסק בו יהיה בו הפסד גדול כגון האדמה הצמאה והיא בית השלחין, תרגון עיף משלהי, לפי שמחמת צמאונה אם תיעזב בלי מים יפסדו כל אילנותיה, ובתנאי שלא יהא בכך טורח גדול, אבל אם היה בכך טורח גדול אסור לעשותו במועד, ולפיכך אסור להשקות האדמה הצמאה במועד ממים המכונסים וכיוצא בהן מפני שצריך להעבירו בכלי ויש בכך טורח גדול, וזהו ענין מי קילון, וכן מי גשמים מפני שמתקבץ מהן שלוליות וכשיפסק הגשם ויחלוף שפע המים יצטרכו להעביר מהן בכלי, ועוגיות, הוא שיחפור סביב גזעי האילנות גומות שבהן מתקבץ המים. וכבר נתבאר לך בתעניות עג עוגה. [פהמ"ש לרמב"ם]

מפרש בגמ' בית השלחין ארץ עיפה וצמאה למים, כדכתיב עיף ויגע ומתרגמינן משלהי ולאי. [ובפ'] המוכר את הבית (ב"ב סח.) תנן גבי המוכר את העיר מכר בית השלחים, ומפרש בגמ' בחד לישנא מאי שלחים באגי, דכתיב שולח מים על פני חוצות, פי' שדות של הבקעה, ונקראו שלחים ששותים למטר השמים, כדכתיב שולח מים על פני חוצות, ובאידך לישנא מאי שלחים גונניאתא, דכתיב שלחיך פרדס רמונים, כלומר בגינה שלך גדלים רמונים וכל מיני מגדים, כי כן דרך לזרוע תחת האילנות וביניהם, והיינו בית השלחים דהכא. והאי דמפרש בגמ' לישנא דמשלהי, ליתן טעם לדבר, לפי שהגינות צמאות למים, ואם לא ישקו אותן תמיד הם נפסדות, ולכך התירו להשקותם במועד, אבל עיקר שמא דבית השלחין מלשון שלחיך פרדס רמונים. [תוס' הרא"ש] [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] "אף" ליתא בכת"י וראשונים, וכ"ה נכון (דק"ס, עיי"ש) ועיין פורת יוסף ובתוי"ט: ב] גי' הערוך בערך שלח ה דכתיב והוא עיף (בראשית כה כט) תרגומו והוא משלהי (גליון): ג] יש גורסין [עי' תוס'] אמת המים (מאירי עיי"ש): ד] פי' רש"י על מס' מו"ק הנדפס לפנינו אינו מרש"י אלא (קונטרס "מורה המורה" לבעל הדק"ס עיי"ש בארוכה ועוד). ובמהדורתינו העתקנו על הדף גם את הפי' "רש"י כת"י" התואם ע"פ הרוב עם פי' רש"י שעל הרי"ף ושבע"י ולדברי רש"י המובאים הרבה בתוס' ובראשונים משמו ולפירושו על אותו ענין בשאר מסכתות (משא"כ ברוב הפעמים בפי' רש"י הנדפס שלפנינו על מס' זו): ה] ברש"י שברי"ף נוסף ממי קילון. בור עמוק ובו מים של גשמים מכונסין דאיכא טירחא יתירא לדלות ואמועד קאי דבשביעית לא חיישינן לטירחא יתירא: ועיין ריטב"א: ו] יש להוסיף ומתקן (באה"מ): ז] [צ"ל משלחין] (גליון): ח] בכת"י למה לי דמשקה לה הא אין: ט] [הנוסחא הישנה ונפש עיפה למים לא נמצא בתנ"ך עיין תוי"ט] (גליון), ונדצ"ל כדכתיב ועיף בלי מים [תהלים סג, ב] (יש סדר למשנה עיי"ש), ועי' יעב"ץ, מצפה איתן (בילקו"מ): י] נדצ"ל ואפילו:

---

*) הפי' "רש"י כת"י" היא הנוסחא של פי' רש"י המובאת בשמו ע"פ הרוב בתוס' וראשונים (ראה הגהות וציונים אות ד). כת"י זה מרובה בשיבושים והשמטות ובחסר ויתר ובכמה מקומות תוקנו או הוגהו הדברים וכן הושלם החסר ע"פ רש"י שעל הרי"ף ושבע"י השינוים סומנו ע"י ציון המקור או ע"י סימן כוכב מזה ומזה (במקום שיבוש שלא ניתן לפענוח צויינו שלש נקודות).

18/06/2018 אחת

דלמא אתי לאינפולי אבל מעיין שלא יצא בתחילה דלא אתי לאינפולי אפילו בית הבעל נמי אם כן מתניתין אמאן תרמיה אלא לרבי יהודה לא שנא מעיין שיצא בתחילה ולא שנא מעיין שלא יצא בתחילה בית השלחין אין בית הבעל לא והאי דקתני מעיין שיצא בתחילה להודיעך כחו דר' מאיר דאפילו מעיין היוצא בתחילה משקין ממנו אפילו שדה הבעל. אתמר המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת[א] משום מאי מתרינן ביה רבה אמר משום חורש רב יוסף אמר [א]משום זורע אמר רבה כוותי דידי מסתברא מה דרכו של חורש לרפויי ארעא האי נמי מרפויי ארעא אמר רב יוסף כוותי דידי מסתברא מה דרכו של זורע לצמוחי פירא הכא נמי מצמח פירא אמר ליה אביי לרבה לדידך קשיא ולרב יוסף קשיא לדידך קשיא משום חורש אין משום זורע לא לרב יוסף קשיא משום זורע אין משום חורש לא וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי לא מיחייב אלא חדא והאמר רב כהנא [א] [ב]זומר וצריך לעצים חייב שתים אחת משום נוטע ואחת משום קוצר קשיא. איתיביה רב יוסף לרבה [ב] [ג]המנכש והמחפה לכלאים לוקה רבי עקיבא אומר אף המקיים[ב] בשלמא לדידי דאמינא משום זורע היינו דאסירא זריעה בכלאים אלא לדידך דאמרת משום חורש חרישה בכלאים מי אסירא אמר ליה משום מקיים והא מדקתני סיפא ר"ע אומר אף המקיים מכלל דתנא קמא לאו משום מקיים הוא כולה ר' עקיבא היא ומאי טעם קאמר מאי טעם המנכש והמחפה בכלאים לוקה משום מקיים שר"ע אומר אף המקיים מאי טעמא דר' עקיבא דתניא[ג] [א]שדך לא תזרע כלאים אין לי אלא זורע מקיים מניין תלמוד לומר כלאים שדך לא[ג]. תנן משקין בית השלחין במועד ובשביעית בשלמא מועד משום טירחא הוא ובמקום פסידא שרו רבנן אלא שביעית בין למאן דאמר משום זורע ובין למאן דאמר משום חורש זריעה וחרישה בשביעית מי שרי אמר אביי בשביעית בזמן הזה ורבי היא דתניא [ד]רבי אומר [ב]וזה דבר השמטה שמוט [ד]בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים. רבא אמר אפילו תימא רבנן אבות אסר רחמנא

דלמא אתי לאינפולי. אבל ממעיין שלא יצא בתחילה אפילו בית הבעל נמי שרי רבי יהודה, ומתניתין דקתני נמי ממעיין שלא יצא בתחילה בית השלחין אין בית הבעל לא לאו רבי יהודה היא: אם כן מתניתין אמאן תרמייה. לא ר"א בן יעקב כדאמרן, ולא כר"מ דשרי אפילו בית הבעל, ולא כר' אלעזר בן עזריה דאפילו בית השלחין לא שרי ממעיין שיצא בתחילה: אלא לרבי יהודה ולא שנא כו'. ומתניתין ר' יהודה היא: להודיעך כחו דרבי מאיר. דאפילו ממעיין שיצא בתחילה שרי אפילו לבית הבעל: מנכש. תולש עשבים רעים מתוך הטובים, וכי עקרי להו נמחי הני טפי: משקה מים בזרעים. שזורק מים בעיקרי העשבים: משום מאי מתרינן ביה. דמאי מלאכה קא חשבינן ליה, דודאי קוצר לא חשבינן, שאינו מתכוין ליטול העשבים אלא לתקן עשבים הטובים שבשדה: חורש וזורע וקוצר אבות מלאכות הן, בפרק כלל גדול (שבת דף עג.): לרפויי. לרכך: משום חורש אין משום זורע לא. אמאי לא מיחייב בתרוייהו, הא עביד תרוייהו, ואשכחינן במלאכה דמיחייב תרתי: זומר. בשבת: וצריך לעצים חייב. משום קוצר שהרי צריך לעצים, וחייב משום נוטע דמשום הזימור גדלי טפי: המחפה. שמכסה את הזרעים בעפר: לוקה. משום לא תזרע כלאים (ויקרא יט): אף המקיים. שרואה כלאים זרוע ואינו מבטלו: בשלמא לדידי דאמינא. דמנכש הוי משום זורע, משום הכי מנכש בכלאים לוקה דהא אסירא זריעה בכלאים דכתיב לא תזרע: חרישה. לצורך זריעת כלאים מי אסירא, דבשעת חרישה ליכא כלאים כלל: אמר ליה. מנכש אינו לוקה אלא משום מקיים: תלמוד לומר כלאים שדך לא. ואע"ג דכתיב לא תזרע כלאים גורעין ודורשין לא כלאים[ד] לא יהא כלאים מכל מקום, שחייב אתה לבטלו: בשלמא מועד. משום הכי שרי, דלא אסיר בשום מלאכה אלא משום טירחא: וכל מקום פסידא שרו רבנן. למיטרח בחולו של מועד במקום פסידא[ה] כדפרשינן לעיל: בין למאן דאמר משום חורש. דפליגי רבה ורב יוסף לעיל במשקה מים לזרעים, דחד אמר משום חורש וחד אמר משום זורע: חרישה בשביעית מי שרי. הא נפקא מבחריש ובקציר תשבות[ו] דאמרינן אם אינו ענין לשבת שאינו צריך שהרי כבר נאמר כל מלאכה[ז] תנהו ענין לשביעית: בשביעית בזמן הזה. דרבנן: ורבי היא. דאמר דהוא מדרבנן, ומילתא דפסידא שרו רבנן: וזה דבר השמטה שמוט. כתיב בהשמטת כספים, אמאי כתיב תרי זימני שמטה שמוט: בזמן שאי אתה משמט קרקע כו'. מכלל דאיכא זמן דלא משמט קרקע, ואיזה זה בזמן הזה[י]: אפילו תימא רבנן. דפליגי עליה דרבי ואמרי דשביעית בזמן הזה דאורייתא: אבות מלאכות. אסר רחמנא בשביעית:

תולדות

אם כן אמאן תרמייה. ואם נפשך לומר ממאי דרמינן אליבא דר' יהודה יותר מר"א כמו[ו] דאקשינן לעיל לר"א הכי נמי פרכינן אליבא דרבי יהודה ומאי אלימא להש"ס מילתא דרבי יהודה למוכח מיניה דמתניתין אתיא אליביה יותר מדרבי אליעזר איכא למימר משום דבתרתי מילי אשכחן בהדיא במילתיה דר"י כמו במתניתין דפסידא אין הרווחה לא ובמקום פסידא נמי מיטרח לא טרח אבל לר"א ליכא לאוכוחי ממילתיה אלא חד מילתא כדלעיל דהרווחה אסיר הלכך ניחא ליה לאוקמי כר' יהודה ולא כרבי אליעזר: **כחו** דר' מאיר דמיקל. ואם תאמר וליתני שלא יצאו בתחילה להודיעך כחו דר' יהודה דמחמיר (א) כח דהתירא עדיף[ח]:

משום מאי מתרינן. דאין אדם לוקה ולא נהרג אלא בהתראה שמתרין בו לא תעשה הך איסורא כדמפקינן בסנהדרין (דף מא.[ט]) מקרא דצריך לפרש שם האיסור בהדיא: **קא** מרפויי ארעא. דבתר עיקר המלאכה אזלינן ודומה לחורש ורב[ז] יוסף אע"ג דעיקר מלאכה דומה לחורש מחשבת הנפש[ח] לאו לרפויי ארעא ובהכי פליגי דרבה סבר לבתר המעשה מדמינן לה ולא אחר המחשבה ורב יוסף סבר בתר מחשבה אזלינן דהויא עיקר ולא אזלינן בתר הדמיון:

וצריך לעצים. אבל אם אין צריך לעצים לא נאמר בו דחייב משום קצירה דלא דמיא לקצירה דקוצרין למאכל או מידי שצריכין לאיזה דבר כגון רפואה וכיוצא בהן ואי לאו שקוצרין[ט] לצורך גופו פטור[י] דלא מיחייב אפילו משום תולדה דתולדה צריך שתהא דמי לאב מלאכה: **חייב** שתים. קשיא לרבה דאזיל בתר הדמיון דהכא זומר לא דמי כלל לנוטע ואעפ"כ חייב משום נוטע וקשיא לרב יוסף דאפילו אינו מתכוין לצמוח הגפן כיון דודאי מצמחה מחמת הזימור חייב משום נוטע דהא סתם קאמר רב כהנא אפילו לא חישב ליטע ואי קשיא הא דאמרינן בדוכתא אחריתי (כתובות דף לג.) משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות תריץ הכי כגון דאיכא מיתה ומלקות[כ] אבל תרתי מילי דאסירן דדמיין להדדי בשתי מלקיות תרוייהו חד רשעה הוא ולא ממעטי מרשעתו דכל שם מלקות חד רשעה הוא והכי נמי אמר במס' פסחים בפ' כל שעה (דף כד. ושם) אמר אביי אכל פוטיתא לוקה ארבע ואע"ג דרב כהנא אמורא הוא מקשי מיניה לרבה ורב יוסף משום דגברא רבה הוה כדאשכחן (ב"ק דף קיז.) במעשה דר' יוחנן דהוה חריף טובא° וקשיא ל"ג[ל] כיון דלאו תנא הוא לא חשיב לה כל כך ופליגי עליה:

אף

עין משפט
נר מצוה

יא א מיי' פ"ח מהלכות שבת הלכה ב:

יב ב מיי' שם הלכה ד:

יג ג מיי' פ"א מהלכות כלאים הלכה ג סמג לאוין רעט טוש"ע י"ד סי' רצז סעיף א:

יד ד מיי' פ"ט מהלכות שמטה הלכה ג סמג לאוין ער וסמג עשין קמט:

רבינו חננאל

מאיר מעין שיצא בתחלה משקין ממנו אפי' שדה הבעל תנא איהו נמי מעין שיצא בתחלה. **אתמר המנכש.** פי' החופר בית הזרעים והממשיך[ו] מים לזרעי' בשבת משום מאי מתרינן ביה רבה אמר משום חורש מה דרך החורש לרפויי ארעא הכא נמי מרפי ארעא נינהו ורב יוסף אמר משום זורע מה דרך הזורע לאצמוחי פירא הכא נמי קא מצמחי פירא. **ומקשי אביי לתרווייהו** ואמאי לא מתרינן ביה משום חורש ומשום זורע דהא דמיא להא ודמיא נמי להא. וכי תימא כל היכא דאיכא מלאכה מעין שתים לא מחייבינן אלא חדא. והאמר רב כהנא הזומר וצריך לעצים חייב שתים אחת משום זורע ואחת משום קוצר ולא פירקו לנפשייהו. **איתיביה רב יוסף לרבה המנכש** פי' חופר אצל הכלאים ולוקח העפר ומחפה בו את הכלאים כדי שיצמח והמחפה בכלאים לוקה. ר' עקיבא אומר אף המקיים. בשלמא לרב יוסף דא' מנכש משום זורע חייב היינו דאסירא זריעה בכלאים. אלא לרבה דאמר משום חורש חרישה בכלאים מי אסירא. **ופריק רבה מאי לוקה דקתני** משום מקיים בכלאים וכולה ר' עקיבא היא. ומה טעם קאמר והכי קתני המנכש והמחפה בכלאים לוקה. מ"ט משום מקיים שר' עקיבא אומר אף המקיים בכלאים לוקה. **פי' מקיים בכלאים** שמצא שדה זורעה כלאים ועבדה הוא וצמחה ונתקיים הכלאים בעבודתו שגורם לו הצמחה והפרחת פירי. **מ"ט אמר קרא לא תזרע כרמך כלאים.** אין לי אלא זורע תבואה בכרם מקיים מנין תלמוד לומר לא כלאים. כלומר האי לא דכתב רחמנא דרוש אותו בזורע דהוה ליה למכתב לא תזרע כרמך ולישתוק. ואנא ידענא דאין זריעה אלא בתבואה פי' וממילא שמעינן שאסר זריעת התבואה בכלאים. א) למה עוד אמר כלאים כדכתיב וזרעתם את השנה ההיא וגו' אבל באילנות נטיעה היא כדכתיב ונטעתם כל עץ מאכל. כלאים דכתב רחמנא למה לי לרבות המקיים בכלאים בלאו. **ומקשינן לרבה ורב יוסף ממתניתין** דתנן משקין בית השלחין במועד ובשביעית. בשלמא מועד משום טירחא הוא דאסורה וכל מקום פסידא שרו רבנן. אלא בשביעית בין למ"ד משקה מים לזורעים חייב משום זורע. ובין למ"ד חייב משום חורש תרווייהו חרישה וזריעה בשביעית אסירי היכי שרו. **ופירק אביי בשביעית בזמן הזה.** ורבי היא דתניא רבי אומר וזה דבר השמטה שמוט כתיב שמיטה וכתיב שמוט בב' שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע כו' והאידנא דאין שמיטה בקרקע שא"י בידי עובדי כוכבים היא. שביעית בזמן הזה דרבנן ובמקום פסידא שרו רבנן. **רבא אמר** לא תימא מתני' רבי היא ולא רבנן. אלא אפי' תימא רבנן הניכוש והחיפוי בכלאים תולדות נינהו

ובשביעית

חשק שלמה על ר"ח א) לכאורה נראה שצ"ל שאסר זריעת התבואה בכלאים כדכתיב וזרעתם את וכו' ונטעתם כל עץ מאכל למה עוד אמר כלאים לרבות המקיים כו'.

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [שבת דף עג:], ב) [תוספתא כלאים פ"א] מכות כא: ע"ז סד., ג) תו"כ קדושים פרשתא ב פ"ד, ד) גיטין לו. קידושין לח:, ה) שמות לד כא, ו) שמות כ י, ז) עיין רש"י ותוס' גיטין לו., ח) ברכות ס., ט) נדצ"ל מ סע"ב ע"ש, י) וע"ע תוס' שבת עג: ד"ה וצריך, כ) ע' הסוגיא בכתובות שם, ל) ע' ריטב"א.

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה כחו כו' דר' יהודה דמחמיר וי"ל כח דהתירא:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה חייב שתים וכו' וקשיא ל"ג. עיין ב"ק דף נג ע"ב:

תורה אור השלם

א) אֶת חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ לֹא תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא תִזְרַע כִּלְאָיִם וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ: [ויקרא יט, יט]

ב) וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה שָׁמוֹט כָּל בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יַשֶּׁה בְּרֵעֵהוּ לֹא יִגֹּשׂ אֶת רֵעֵהוּ וְאֶת אָחִיו כִּי קָרָא שְׁמִטָּה לַייָ: [דברים טו, ב]

הגהות וציונים

א] בריטב"א מוכח דגרס **ביום טוב** עיי"ש (הגהות חת"ס עיי"ש): ב] [שעשה להן סייג וגדר, רש"י ע"ז סד ע"א וע"ש בתוס'] (גליון): ג] בגמ' ע"ז ובסוטה (בדפו"ר) הגי' תלמוד לומר **לא כלאים**, וכ"ה כאן ברש"י כת"י וברח"ח, וכ"ה נכון לפירש"י דהכא ועי' רש"י בע"ז (דק"ס), ועי' אות הבא ובילקוט מפרשים: ד] [ועי' פי' ריב"ן דמכות ובכל מקום פי' בסגנון אחר] (גליון), ועי' אות ג: ה] "במקום פסידא" ליתא בכת"י: ו] נדצ"ל **דכמו**: ז] נדצ"ל **ולרב יוסף**: ח] צ"ל **הנכוש** (גליון דפו"י): ט] צ"ל ואי **לא** קוצרין לצורך (מהרש"א): י] נדצ"ל **והמשקה**: כ] "לא" נראה מיותר: ל] תיבות "ועוקר וקוצר" צ"ע:

רש"י כת"י

[שייך לע"א]

דאתי לאינפולי. מתוך שהוא חדש [צריך] לכרות עד שמוליאין מים ומתקנין אותו שמקלח כמעיין וסמוך לשדות היו עושין אותן. **בית הבעל.** מיושב [בגיזה]. **מאן תנא פסידא.** מידי דמפסיד כגון בית השלחין שרי במועד. **הרווחה לא.** כגון בית הבעל שאם היו משקין אותו היה ממהר לגבל פירותיו. **ואפילו במקום פסידא.** כגון שלחין. **מטרח לא טרחינן.** [טירחה יתירא] דקתני אבל לא מימי הקילון [רי"ף]. **מושכין את המים.** שתחת אילן זה לאילן אחר אע"ג דהוי הרווחה דהא ליכא טירחא ולא מידי. **אבל לא ישקה את השדה כולה.** ובבית הבעל קמיירי דהיינו הרווחה וכיון דאיכא טורח במקלא אינו משקה ועד כאן לא קאמר ר' אליעזר אלא בבית הבעל מידי דהוי הרווחה אבל לא[כ] בית השלחין משקה כל השדה כולה דקס"ד פסידא אין הרווחה לא. **טירחא.** יתירא כגון מי קילון במקום פסידא מי שמעת ליה דאין משקין ממנו. **אלא שדה בית השלחין שחרבה.** מעינה הראשון ויצא לה מעיין זה מחדש דכיון דהוה לה מעיין תחילה והתחיל להשקות אי לא משקה לה פסדא אבל אי לא חרבה דלא הוה לה אכתי מעין אלא זהו תחילתו ואכתי לא שתי לא ישקנו עתה תחלה דלא פסדא. אפי' לאותו שדה לא יפנה לה לאמת המים חדש משום טירחא יתירה. **גינתו.** גינה מיושבת בזורעים. **חורבתו.** פרדס שחרב מאילנותיו. לר' יהודה פסידא אין הרווחה לא דקתני בית השלחין ואפי' במקום פסידא טירחא יתירה לא דקתני לא יפנה וכו'. **וממאי.** דמתני' ר' יהודה היא הא קתני מתני' אפי' מעיין שלא יצא בתחלה בית הבעל לא ור' יהודה לא אסר אלא ביוצא תחלה. [ע"כ שייך לע"א] **כחו דר' מאיר.** דמיקל. **מנכש.** עוקר עשבים רעים שמכחישין את היפה וכי עקר להו מחייב ביה טפי משום חורש וזורע ועוקר וקוצר[ל] דאבות מלאכות הן בפרק כלל גדול. **מנכש מרפא לארעא.** כשעוקר את העשבים הרעים ומשקה נמי מרפא לארעא. מנכש ומשקה קא מצמח לפירי. **משום חורש.** מתרינן ליה [אבל] משום (האי נמי) זורע לא הויא התראה בתמי' והא קא מצמח פירי והויא נמי תולדה [גניזה].* ע"כ השלמה.

דִּלְמָא אָתֵי לְאִינְפּוּלֵי - שכיון שהוא חדש יש לחשוש שמא הקרקע שסביבו [-גדות המעיין] תיפול, ויבוא לתקן במועד, **אֲבָל מִמַּעְיָן שֶׁלֹּא יָצָא בַּתְּחִילָּה**, שכבר יש מקום קבוע להילוך מימיו והקרקע שסביב המעיין חזקה דיה **דְּלֹא אָתֵי לְאִינְפּוּלֵי** - ואין חשש שמא היא תיפול, **אֲפִילּוּ בֵּית הַבַּעַל נַמִּי** - גם בשדה בית הבעל מתיר רבי יהודה להשקותה ממנו. ואם כן, בהכרח שמשנתנו ששנינו בה שגם ממעיין שלא יצא בתחילה מותר להשקות רק את שדה בית השלחין ולא את שדה בית הבעל, אינה שנויה כדעת רבי יהודה.

הגמרא דוחה את הקושיא על רב פפא:

אומרת הגמרא, **אִם כֵּן**, שרבי יהודה סובר שממעיין שלא יצא בתחילה מותר להשקות גם שדה בית הבעל, ומשנתנו אינה שנויה כדעתו, **מַתְנִיתִין אַמַּאן תִּרְמְיֵיהּ** - כדעת מי תאמר שהיא שנויה, הרי כבר הסקנו (לעיל ע״א) שכדעת רבי אליעזר בן יעקב אינה שנויה, משום שמשנתנו סוברת שגם במקום הפסד אסור לטרוח טירחה יתירה, ואילו בדברי רבי אליעזר בן יעקב לא מצאנו שאסר לטרוח טירחה יתירה במקום הפסד. וכדעת רבי מאיר אינה שנויה, שהרי במשנתנו מבואר שאסור להשקות במועד שדה בית הבעל, ואילו רבי מאיר [בברייתא שהובאה לעיל (ע״א)] מתיר להשקות במועד אפילו שדה בית הבעל. וגם כדעת רבי אלעזר בן עזריה אינה שנויה, שהרי במשנתנו מבואר שמותר להשקות שדה בית השלחין אפילו ממעיין שיצא בתחילה, ואילו לרבי אלעזר בן עזריה אפילו שדה בית השלחין אסור להשקות ממעיין שיצא בתחילה. **אֶלָּא** בהכרח **שֶׁלְּרַבִּי יְהוּדָה לֹא שְׁנָא** - אין הדין שונה בין **מַעְיָן שֶׁיָּצָא בַּתְּחִילָּה וְלֹא שְׁנָא** - ובין **מַעְיָן שֶׁלֹּא יָצָא בַּתְּחִילָּה**, ובשניהם הדין הוא ששדה **בֵּית הַשְּׁלָחִין אִין** - מותר להשקות ממנו, ושדה **בֵּית הַבַּעַל לֹא** - אסור להשקות ממנו, **וְהַאי דְּקָתָנֵי** - ומה שכתבה הברייתא **מַעְיָן שֶׁיָּצָא בַּתְּחִילָּה**, אין כוונתה שדברי רבי יהודה שמותר להשקות רק את בית השלחין אמורים דווקא במעיין שיצא בתחילה, אבל ממעיין שלא יצא בתחילה מותר להשקות אפילו שדה בית הבעל, אלא כוונת הברייתא היא **לְהוֹדִיעֲךָ כֹּחוֹ דְּרַבִּי מֵאִיר**, שמיקל וסובר **דַּאֲפִילּוּ מַעְיָן הַיּוֹצֵא בַּתְּחִילָּה** שיש לחוש שמא הקרקע שסביבו תיפול ויבוא לתקן במועד, **מַשְׁקִין מִמֶּנּוּ** בחול המועד **אֲפִילּוּ** את **שְׂדֵה** בית **הַבַּעַל**, שאם לא ישקה אותה לא יבוא לידי הפסד[א]. אבל באמת לדעת רבי יהודה בין מעיין שיצא בתחילה ובין מעיין שלא יצא בתחילה, מותר להשקות מהם רק את שדה בית השלחין, ולא את שדה בית הבעל. ומשנתנו שסוברת שגם ממעיין שלא יצא בתחילה אסור להשקות את שדה בית הבעל, כדעת רבי יהודה היא שנויה[ב].

★

במשנה בשבת (עג.) מבואר שיש שלושים ותשע אבות מלאכות שאסורות בשבת. המעשים הדומים לאבות מלאכות אלו נקראים 'תולדות' (עי' שם עה:). החורש והזורע הם מאבות מלאכות שאסורים בשבת (שם עג.). הגמרא להלן דנה האם המנכש והמשקה אסורים משום תולדה של מלאכת חורש או משום תולדה של מלאכת זורע, ובהמשך תביא בענין זה את משנתנו:

אִתְּמַר - נאמר בבית המדרש, **הַמְנַכֵּשׁ** - התולש עשבים רעים מבין העשבים הטובים, וגורם בכך שהעשבים שנשארו בשדה יצמחו יותר[ג], **וְהַמַּשְׁקֶה מַיִם לְזְרָעִים** - והשופך מים על שורשי העשבים[ד] **בְּשַׁבָּת**[ה], **מִשּׁוּם מַאי מַתְרִינַן בֵּיהּ** - משום איזו מלאכה מתרים בו[ו]. נחלקו אמוראים, **רַבָּה אָמַר**, מתרים בו **מִשּׁוּם** מלאכת **חוֹרֵשׁ**. **וְרַב יוֹסֵף אָמַר**, מתרים בו **מִשּׁוּם** מלאכת **זוֹרֵעַ**.

רבה מבאר את טעמו:

אָמַר רַבָּה, כְּוָותֵי דִּידִי מִסְתַּבְּרָא - מסתבר כשיטתי שחיובו משום חורש, שכן, **מָה דַּרְכּוֹ שֶׁל חוֹרֵשׁ לְרַפּוּיֵי אַרְעָא** - לרכך את הקרקע בחרישתו כדי שיוכל לזרוע בה אחר כך, **הַאי נַמִּי מְרַפּוּיֵי אַרְעָא** - גם זה, המנכש או המשקה מרכך את הקרקע, ומכיון שמעשהו דומה לחורש, חיובו משום חורש.

רב יוסף מבאר את טעמו:

אָמַר רַב יוֹסֵף, כְּוָותֵי דִּידִי מִסְתַּבְּרָא - מסתבר כשיטתי שחיובו משום זורע, שכן, **מָה דַּרְכּוֹ שֶׁל זוֹרֵעַ לְצַמּוּחֵי פֵּירָא** - להצמיח את הפירות שזורע, **הָכָא נַמִּי מְצַמַּח פֵּירָא** - גם כאן, המנכש או המשקה גורם בכך להצמיח את הפירות שגדלים בשדה, ומכיון שמעשהו דומה לזורע, חיובו משום זורע[ז].

א. **הברייתא** העדיפה לכתוב את הדין במעיין שיצא בתחילה כדי להודיענו שרבי מאיר מיקל בזה, מאשר לכתוב את הדין במעיין שלא יצא בתחילה ולהודיענו שרבי יהודה מחמיר בזה [שאף בזה אוסר להשקות את בית הבעל], משום שכח דהתירא עדיף [-כלומר, בדברי המתיר יש חידוש בכך שסומך על דבריו ואינו ירא להתיר, אבל בדברי האוסר יש פחות חידוש, שהרי הכל יכולים להחמיר, ואפילו בדבר המותר (רש״י ביצה ב: ד״ה דהתירא)]. תוספות (ד״ה כמו). וראה עוד בריטב״א (ד״ה והא) ובקרן אורה (ד״ה להודיעך).

ב. **הקשו** התוספות (ד״ה אלא), מדוע הגמרא מעדיפה לומר שמשנתנו שנויה כדעת רבי יהודה יותר מאשר לומר שהיא שנויה כדעת רבי אליעזר בן יעקב, הרי כשם שהגמרא שאלה לעיל שאי אפשר להעמיד את המשנה כרבי אליעזר בן יעקב משום שאין ראיה שסובר שבמקום שיש הפסד אסור לטרוח טירחה יתירה, כך הגמרא שאלה כאן שאי אפשר להעמיד את המשנה כרבי יהודה משום שאין ראיה שהוא סובר שגם ממעיין שלא יצא בתחילה אסור להשקות בית הבעל, ואם כן בין בדברי רבי אליעזר בן יעקב ובין בדברי רבי יהודה לא מבואר כמשנתנו, וכשם שהגמרא אומרת שבהכרח שרבי יהודה סובר שגם ממעיין שלא יצא בתחילה אסור להשקות את בית הבעל, שאם לא כן המשנה אינה כדעת שום תנא, כך הגמרא היתה יכולה לומר שבהכרח שרבי אליעזר בן יעקב סובר שגם במקום שיש הפסד אסור לטרוח, שאם לא כן המשנה אינה כדעת שום תנא. ותירצו, שהגמרא העדיפה לומר שהמשנה שנויה כדעת רבי יהודה, משום שבדברי רבי יהודה מפורש שסובר כמשנתנו בשני דינים, האחד, שמותר לעשות מלאכה רק במקום הפסד ולא לשם הרווחה, והשני, שגם במקום הפסד אסור לטרוח, ולכן מסתבר שגם בדין שאף ממעיין שלא יצא בתחילה אסור להשקות את בית הבעל רבי יהודה סובר שאסור, ומשנתנו שנויה כדעתו. מה שאין כן בדברי רבי אליעזר בן יעקב מבואר שסובר כמשנתנו רק בדין אחד, שאסור לעשות מלאכה במקום הרווחה, אבל לא נתבאר מה דעתו בדין טירחה במקום הפסד. וראה עוד בתוספות הרא״ש (ד״ה אלא מתניתין).

ג. **המיוחס** לרש״י (ד״ה מנכש). ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה מנכש) הוסיף ביאור, שהעשבים הרעים מכחישים את יניקת העשבים הטובים, ובעקירתם הוא מועיל ליניקת העשבים הטובים.

ד. **כן** פירש המיוחס לרש״י (ד״ה משקה). וכתב החתם סופר (ברש״י שם), שנראה מדבריו שדווקא כשנותן את המים על הזרעים או על שורשי העשבים ממש, בזה יש איסור מן התורה, אבל אם מעביר מים בצינורות שעוברים בשדה ועל ידי זה משקה את הגידולים שבשדה, אינו עובר על איסור מן התורה, כיון שאינו משקה אותם בידים. וכן כתב בשפת אמת (שבת יח. ד״ה ת״ר).

ה. **בהגהות** חתם סופר (ד״ה בשבת) כתב שבדברי הריטב״א (ד״ה גרס״י) מוכח שלא גרס 'בשבת', אלא 'ביום טוב'. והוסיף, שכן משמע מדברי התוספות (ד״ה חייב) [שכתבו שהנידון כאן הוא לענין מלקות. וכן ביאר באגלי טל (חורש סק״ז אות ב) בדעת התוספות, ודבריו מובאים להלן בביאור דברי התוספות]. אבל רבינו חננאל (ד״ה אתמר) כתב 'בשבת' כגירסא שלפנינו, וכן מבואר בדברי התוספות הרא״ש (ד״ה אלא לדידך) המובאים להלן על דברי הגמרא 'אמר ליה משום מקיים', ובדברי התוספות רי״ד (ד״ה משום). לפי הגירסא שלפנינו 'בשבת', הנידון בגמרא כאן הוא לענין חיוב מיתה במזיד, שהעושה מלאכה בשבת במזיד חייב מיתה. ולפי הגירסא 'ביום טוב', הנידון בגמרא כאן הוא לענין חיוב מלקות במזיד, שהעושה מלאכה ביום טוב, חייב מלקות.

ו. **שאין** אדם לוקה או נהרג אלא אם התרו בו קודם שעשה את המעשה ואמרו לו אל תעבור על איסור פלוני, כמבואר בסנהדרין (מ:) שצריך לפרש את שם האיסור שמחמתו מתרה בו. תוספות (ד״ה משום). ובתוספות רי״ד (ד״ה משום) כתב, שהטעם שצריך לפרט את שם המלאכה שמתרה בו מחמתה, הוא כדי שלא יאמר המותרה בליבו שמעשה זה אינו מלאכה, שהרי אינו מנוי בכלל המלאכות שאסורות בשבת [השנויות במשנה בשבת (עג.)], ולכן צריך להודיעו שמעשה זה הוא תולדה של מלאכה פלונית [ומדבריו נראה שדווקא לענין תולדות בשבת צריך לפרט את שם האיסור, וראה עוד בזה בתוספות רי״ד בשבת (קלח. ד״ה משום)].
אמנם דעת התוספות בשבת (עג: ד״ה משום) שבמעשה שאסור מחמת תולדה של אב מלאכה אינו צריך לפרט מהו האב מלאכה שהתולדה אסורה מחמתו, אלא שאם התרה בו משום אב אחר, המותרה סבור שלועג לו, ואין התראתו התראה. וכתב המנחת חינוך (מלוה לב אות ב) שלדעתם כוונת הגמרא כאן היא שאף על פי שאינו צריך לפרט את האב מלאכה שמתרה בו מחמתו, מכל מקום מאחר שאם התרה במנכש ובמשקה משום אב אחר, אין התראתו התראה מהטעם הנזכר, לכן הגמרא מבררת מהו האב מלאכה שהמנכש והמשקה חייבים מחמתו [ועיין שם שהאריך בזה].
לגמרא פשוט שהמנכש אינו חייב משום קוצר שאף הוא אב מלאכה, משום שאינו מתכוין לקחת את העשבים שתולש, אלא רק לתקן ולהשביח את העשבים הטובים שמשאיר בשדה. המיוחס לרש״י (ד״ה משום מאי).

ז. **התוספות** (ד״ה קא) ביארו שרבה ורב יוסף נחלקו מהו הדבר הקובע את הגדרת

דלמא אתי לאינפולי אבל מעיין שלא יצא בתחילה דלא אתי לאינפולי אפילו בית הבעל נמי אם כן מתניתין אמאן תרמייה אלא לרבי יהודה ולא שנא מעיין שיצא בתחילה ולא שנא מעיין שלא יצא בתחילה בית השלחין אין בית הבעל לא והאי דקתני מעיין שיצא בתחילה להודיעך כחו דר' מאיר דאפילו מעיין היוצא בתחילה משקין ממנו אפילו שדה הבעל. אתמר המנכש והמשקה מים לזורעים בשבת[ו] משום מאי מתרינן ביה רבה אמר משום חורש רב יוסף אמר[א] משום זורע אמר רבה כוותי דידי מסתברא מה דרכו של חורש לרפויי ארעא האי נמי מרפויי ארעא אמר רב יוסף כוותי דידי מסתברא מה דרכו של זורע לצמוחי פירא הכא נמי מצמח פירא אמר ליה אביי לרבה לדידך קשיא ולרב יוסף קשיא לדידך קשיא משום חורש אין משום זורע לא ולרב יוסף קשיא משום זורע אין משום חורש לא וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי לא מיחייב אלא חדא והאמר רב כהנא[ה] [ב] זומר וצריך לעצים חייב שתים אחת משום נוטע ואחת משום קוצר קשיא איתיביה רב יוסף לרבה[ג] המנכש והמחפה לכלאים לוקה רבי עקיבא אומר אף המקיים[ט] בשלמא לדידי דאמינא משום זורע היינו דאסירא זריעה בכלאים אלא לדידך דאמרת משום חורש חרישה בכלאים מי אסירא אמר ליה משום מקיים והא מדקתני סיפא ר"ע אומר אף המקיים מכלל דתנא קמא לאו משום מקיים הוא כולה ר' עקיבא היא ומאי טעם קאמר מאי טעם המנכש והמחפה בכלאים לוקה משום מקיים שר"ע אומר אף המקיים מאי טעמא דר' עקיבא דתניא[ג] [א] שדך לא תזרע כלאים אין לי אלא זורע מקיים מניין תלמוד לומר כלאים שדך לא[ג] תנן משקין בית השלחין במועד ובשביעית בשלמא מועד משום טירחא הוא ובמקום פסידא שרו רבנן אלא שביעית בין למאן דאמר משום זורע ובין למאן דאמר משום חורש זריעה וחרישה בשביעית מי שרי אמר אביי בשביעית בזמן הזה ורבי היא דתניא[ד] רבי אומר[ב] וזה דבר השמטה שמוט[ד] בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים רבא אמר אפילו תימא רבנן אבות אסר רחמנא

דלמא אתי לאינפולי. אבל ממעיין שלא יצא בתחילה אפילו בית הבעל נמי שרי רבי יהודה, ומתניתין דקתני נמי ממעיין שלא יצא בתחילה בית השלחין אין בית הבעל לא לאו רבי יהודה היא: **אם כן מתניתין** אמאן תרמייה. לא ר"א בן יעקב כדאמרן, ולא כר"מ דשרי אפילו בית הבעל, ולא כר' אלעזר בן עזריה דאפילו בית השלחין לא שרי ממעיין שיצא בתחילה: **אלא לרבי יהודה ולא שנא כו'.** ומתניתין ר' יהודה היא: **להודיעך כחו דרבי מאיר.** דאפילו ממעיין שיצא בתחילה שרי אפילו לבית הבעל: **מנכש.** תולש עשבים רעים מתוך הטובים, וכי עקרי להו למאי הני טפי: **משקה מים בזורעים.** שזורק מים בעיקרי העשבים: **משום מאי מתרינן ביה.** דמאי מלאכה קא חשבינן ליה, דודאי קוצר לא חשבינן, שאינו מתכוין ליטול העשבים אלא לתקן עשבים הטובים שבשדה: חורש וזורע וקוצר אבות מלאכות הן, בפרק כלל גדול (שבת דף עג.): **לרפויי.** לרכך: **משום חורש אין משום זורע לא.** אמאי לא מיחייב בתרוייהו, הא עביד תרוייהו, ואשכחינן במלאכה דמיחייב תרתי: **זומר.** בשבת: **וצריך לעצים חייב.** משום קוצר שהרי צריך לעצים, וחייב משום נוטע דמשום הזימור גדלי טפי: **המחפה.** שמכסה את הזרעים בעפר: **לוקה.** משום לא תזרע כלאים (ויקרא יט): **אף המקיים.** שרואה כלאים זרוע ואינו מבטלו: **בשלמא לדידי דאמינא.** דמנכש הוי משום זורע, משום הכי מנכש בכלאים לוקה דהא אסירא זריעה בכלאים דכתיב לא תזרע: **חרישה.** לצורך זריעת כלאים מי אסירא, דבשעת חרישה ליכא כלאים כלל: **אמר ליה.** מנכש אינו לוקה אלא משום מקיים: **תלמוד לומר כלאים שדך לא.** ואע"ג דכתיב לא תזרע כלאים גורעין ודורשין לא כלאים[ד] לא יהא כלאים מכל מקום, שחייב אתה לבטלו: **בשלמא מועד.** משום הכי שרי, דלא אסיר בשום מלאכה אלא משום טירחא: **וכל מקום פסידא שרו רבנן.** למיטרח בחולו של מועד במקום פסידא[ה] כדפרשינן לעיל: **בין למאן דאמר משום חורש.** דפליגי רבה ורב יוסף לעיל במשקה מים לזרעים, דחד אמר משום חורש וחד אמר משום זורע: **חרישה בשביעית מי שרי.** הא נפקא מבחריש ובקציר תשבות[ו] דאמרינן אם אינו ענין לשבת שאינו צריך שהרי כבר נאמר כל מלאכה[י] תנהו ענין לשביעית: **בשביעית בזמן הזה.** דרבנן: **ורבי היא.** דאמר דהוא מדרבנן, ומילתא דפסידא שרו רבנן: **וזה דבר השמטה שמוט.** כתיב בהשמטת כספים, אמאי כתיב תרי זימני שמטה שמוט: **בזמן שאי אתה משמט קרקע כו'.** מכלל דאיכא זמן דלא משמט קרקע, ואיזה זה זמן הזה[י]: **אפילו תימא רבנן.** דפליגי עליה דרבי ואמרי דשביעית בזמן הזה דאורייתא: **אבות מלאכות.** אסר רחמנא בשביעית:

תולדות

אם כן אמאן תרמייה. ואם נפשך לומר ממאי דרמינן אליבא דר' יהודה יותר מר"א כמו[ו] דאקשינן לעיל לר"א הכי נמי פרכינן אליבא דרבי יהודה ומאי אלימא להש"ס מילתא דרבי יהודה דמוכח מיניה דמתניתין אתיא אליביה יותר מדרבי אליעזר איכא למימר משום דבתרתי מילי אשכחן בהדיא במילתיה דר"י כמו במתניתין דפסידא אין הרווחה לא ובמקום פסידא נמי מיטרח לא טרח אבל לר"א ליכא לאוכוחי ממילתיה אלא חד מילתא כדלעיל דהרווחה אסיר הלכך ניחא ליה לאוקמי כר' יהודה ולא כרבי אליעזר: **כחו** דר' מאיר דמיקל. ואם תאמר וליתני שלא יצאו בתחילה להודיעך כחו דר' יהודה דמחמיר (א) כח דהתירא עדיף[ח]:

משום מאי מתרינן. דאין אדם לוקה ולא נהרג אלא בהתראה שמתרין בו לא תעשה הן איסורא כדמפקינן בסנהדרין (דף מא.[ט]) מקרא דצריך לפרש שם האיסור בהדיא: **קא** מרפויי ארעא. דבתר עיקר המלאכה אזלינן ודומה לחורש ורב[י] יוסף אע"ג דעיקר מלאכה דומה לחורש מחשבת הנפש[ק] לאו לרפויי ארעא ובהכי פליגי דרבה סבר לבתר המעשה מדמינן לה ולא אחר המחשבה ורב יוסף סבר בתר מחשבה אזלינן דהויא עיקר ולא אזלינן בתר הדמיון:

וצריך לעצים. אבל אם אין צריך לעצים לא נאמר בו דחייב משום קצירה דלא דמיא לקצירה דקוצרין למאכל או מידי שצריכין לאיזה דבר כגון רפואה וכיוצא בהן ואי לאו שקוצרין[ט] לצורך גופו פטור[י] דלא מיחייב אפילו משום תולדה דתולדה צריך שתהא דמי לאב מלאכה: **חייב** שתים. קשיא לרבה דאזיל בתר הדמיון דהכא זומר לא דמי כלל לנוטע ואעפ"כ חייב משום נוטע וקשיא לרב יוסף דאפילו אינו מתכוין לצמוח הגפן כיון דודאי מצמחה מחמת הזימור חייב משום נוטע דהא סתם קאמר רב כהנא אפילו לא חישב ליטע ואי קשיא הא דאמרינן בדוכתא אחריתי (כתובות דף לג.) משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות תריץ הכי כגון דאיכא מיתה ומלקות[כ] אבל תרתי מילי דאסירן דדמיין להדדי בשתי מלקיות תרוייהו חד רשעה הוא ולא ממעטי מרשעתו דכל שם מלקות חד רשעה הוא והכי נמי אמר במס' פסחים בפ' כל שעה (דף כד. ושם) אמר אביי אכל פוטיתא לוקה ארבע ואע"ג דרב כהנא אמורא הוא מקשי מיניה לרבה ורב יוסף משום דגברא רבה הוה כדאשכחן (ב"ק דף קיז.) במעשה דר' יוחנן דהוה חריף טובא ° וקשיא ל"ג[ל] כיון דלאו תנא הוא לא חשיב לה כל כך ופליגי עליה:

אף

עין משפט
נר מצוה

יא א מיי' פ"ח מהלכות שבת הלכה ב:
יב ב מיי' שם הלכה ד:
יג ג מיי' פ"א מהלכות כלאים הלכה ג סמג לאוין רעט טוש"ע י"ד סי' רלז סעיף א:
יד ד מיי' פ"ט מהלכות שמטה הלכה ב סמג לאוין ער וסמג עשין קמט:

משנת ראשונים

משום מאי מתרינן ביה. פי', שאם לא תודיענו לאותה מלאכה הדומה, אלא אתה אומר אל תעשה שהעושה מלאכה בשבת חייב סקילה, יאמר בלבו אין זו מלאכה, שהרי כל המלאכות שנויות הן ואין זו אחת מהן, הילכך אתה צריך להודיענו שתולדות מלאכה פלונית היא. [תוס' רי"ד]

משום זורע לא. אמאי לא מיחייב בתרוייהו, עביד תלישה להרויח לזרעים הרי היא כחרישה וכיון שיתרווחו העשבים הטובים הרי מגדלתו ומתעבים והיינו כזורע. [פירוש ר"ש בן היתום]

וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי. וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי לא מיחייב אלא חדא. והילכך לאיזה מלאכה שדומה יותר נותנין אותה, ומש"ה פליגי, שזה אומר לחורש דומה יותר מזה, וזה [illegible] לזורע דומה יותר. [תוס' רי"ד]

זומר וצריך לעצים חייב שתים. בשוגג חייב שתי חטאות, ובמזיד חייב משום שתים, בין שהתרו בו משום זומר ובין שהתרו בו משום קוצר, והכא נמי ליחייב משום תרתי. [תוס' הרא"ש]

אף המקיים. פרש"י שראם ולא עקרם. ולא נהירא שיתחייב בלא מעשה, אלא מקיים היינו כגון נכוש וכסוח או גדר גדר סביבם כדי לקיים. [תוס' הרא"ש]

אבות אסר רחמנא. דהיינו זריעה וקצירה בשדה לבן. זמירה ובצירה בכרם. אבל תולדות כגון השקאת הגן ודכוחה לא אסר רחמנא, ורבנן גזור אתולדות ושרו להו במקום פסידא. [חידושי הר"ן]

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [שבת דף עג:], ב) [תוספתא כלאים פ"א מכות כא: ע"ז סד., ג) תו"כ קדושים פרשתא ב פ"ד, ד) גיטין לו: קידושין לח:, ה) שמות לד כא, ו) שמות כ י, ז) עיין רש"י ותוס' גיטין לו:, ח) ברכות ס., ט) נדצ"ל מ סע"ב עי"ש, י) וע"ע תוס' שבת עג: ד"ה וצריך, כ) ע' הסוגיא בכתובות שם, ל) ע' ריטב"א.

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה כחו כו' דר' יהודה דמחמיר וי"ל כח דהתירא:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה חייב שתים וכו' וקשיא ל"ג. עיין ב"ב דף נב ע"ב:

תורה אור השלם

א) אֶת חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ לֹא תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא תִזְרַע כִּלְאָיִם וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ: [ויקרא יט, יט]

ב) וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה שָׁמוֹט כָּל בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יַשֶּׁה בְּרֵעֵהוּ לֹא יִגֹּשׂ אֶת רֵעֵהוּ וְאֶת אָחִיו כִּי קָרָא שְׁמִטָּה לַייָ: [דברים טו, ב]

הגהות וציונים

א] בריטב"א מוכח דגרס ביום טוב עיי"ש (הגהות חת"ס עיי"ש): ב] [שעשה להן גדר וגדר, רש"י ע"ז סד ע"א וע"ש בתוס'] (גליון): ג] גמ' עיין ע"ז (בדפו"ר) הגי' תלמוד לומר לא כלאים, וכ"ה כאן ברש"י כת"י וברי"ח, וכ"ה נכון לפירש"י דהכא ועי' רש"י בע"ז (דף סד.), ועי' אות הבא ובילקוט פרשם: ד] [ועי' פי' רבינו חננאל דמכות ובכל מקום פסידא אחר] (גליון), ועי' לעיל ג: ה] "במקום פסידא" ליתא בכת"י: ו] נדצ"ל ולרב יוסף: ז] צ"ל הכבוש (גליון כן): ט] צ"ל ואי לא קוצרין לצורך (מהרש"א): י] "לא" נראה מיותר: כ] תיבות "ועוקר וקוצר" צ"ע.

רש"י כת"י

[שייך לע"א] **דאתי לאינפולי.** מתוך שהוא חדש [צריך] לכרות עד שמוליכין אותו ומתקנין אותו שמקלא כמעיין וסמוך לשדות היו עושין אותן. **בית הבעל.** מיושב [גניזה]. **מאן תנא פסידא.** מידי דמפסיד כגון בית השלחין שרי במועד. **הרווחה לא.** כגון בית הבעל שאם היו משקין אותו היה ממהר לבשל פירותיו. **ואפילו במקום פסידא.** כגון שלחין. **מטרח לא טרחינן.** [טירחה יתירא] דקתני אבל לא מימי הקילון [רי"ף]. **מושכין את המים.** שתחת אילן זה לאילן אחר אע"ג דהוי הרווחה דהא ליכא טירחא ולא מידי. **אבל לא ישקה את השדה כולה.** ובית הבעל קמיירי דהיינו הרווחה וכיון דאיכא טורח במקצת אינו משקה ועד כאן לא קאמר ר' אליעזר אלא בבית הבעל מידי דהוי הרווחה אבל לא"] בית השלחין משקה כל השדה כולה דקס"ד פסידא אין הרווחה לא. **טירחא.** יתירא כגון מי קילון במקום פסידא מי שמעת ליה דאין משקין ממנו. **אלא שדה בית השלחין** שחרבה. מעינה הראשון ויצא לה מעיין זה מחדש דכיון דהוה לה מעין תחילה והתחיל להשקות אי לא משקה לה פסדא אבל אי לא חרבה דלא הוה לה אכתי מעין אלא זהו תחילתו ואכתי לא שתי לא ישקנו עתה תחלה דלא פסדא. אפי' לאותו שדה לא יפנה לה לאמת המים חדש משום טירחא יתירה. **גינתו.** גינה מיושבת בזרעים. **חורבתו.** פרדס שחרב מאילנותיו. לר' יהודה פסידא אין הרווחה לא דקתני בית השלחין ואפי' במקום פסידא טירחא יתירה לא דקתני לא יפנה וכו'. **וממאי.** דמתני' ר' יהודה היא הא קתני מתני' אפי' מעיין שלא יצא בתחלה בית הבעל לא ור' יהודה לא אסר אלא ביוצא תחלה. [ע"כ שייך לע"א] **כחו דר' מאיר.** דמיקל. **מנכש.** עוקר עשבים רעים שמכחישין את היפה וכי עקר להו מחייב ביה טפי משום חורש וזורע ועוקר וקוצר[כ] דאבות מלאכות הן בפרק כלל גדול. **מנכש מרפא לארעא.** כשעוקר את העשבים הרעים ומשקה נמי מרפא לארעא. מנכש ומשקה קא מצמח לפירי. **משום חורש.** מתרינן ליה [אבל] משום (האי נמי) זורע לא הויא התראה בתמי' והא קא מצמח פירי והויא נמי תולדה [גניזה.]* ע"כ השלמה.

אביי מקשה על רבה ועל רב יוסף:
אֲמַר לֵיהּ אַבָּיֵי לְרַבָּה, לְדִידָךְ קַשְׁיָא - לפי דעתך קשה, **וּלְרַב יוֹסֵף קַשְׁיָא** - וכן לפי דעת רב יוסף קשה, **לְדִידָךְ קַשְׁיָא** - לפי דעתך שחיובו משום חורש, קשה, וכי **מִשּׁוּם חוֹרֵשׁ אִין** - יש לחייבו, **וּמִשּׁוּם זוֹרֵעַ לֹא** ניתן לחייבו, הרי המנכש והמשקה דומים גם לחורש וגם לזורע, ומדוע לא נחייבם גם משום חורש וגם משום זורע. וכן **לְרַב יוֹסֵף** שחיובו משום זורע, **קַשְׁיָא**, וכי **מִשּׁוּם זוֹרֵעַ אִין** - יש לחייבו, **וּמִשּׁוּם חוֹרֵשׁ לֹא** ניתן לחייבו, הרי המנכש והמשקה דומים גם לזורע וגם לחורש, ומדוע לא נחייבם גם משום זורע וגם משום חורש.

מוסיף אביי ואומר לרבה, **וְכִי תֵּימָא** - ואם תרצה לתרץ ולומר, **כָּל הֵיכָא דְּאִיכָּא תַּרְתֵּי** - כל מעשה שיש לחייב עליו משום שתי מלאכות, **לֹא מִיחַיַּיב אֶלָּא חֲדָא** - אינו חייב עליו אלא משום מלאכה אחת, וחיובו הוא משום אותה מלאכה שהמעשה דומה לה יותר, ולכן הינך סובר שהמנכש והמשקה חיובם משום חורש כיון שהם דומים לחורש יותר מאשר לזורע, ורב יוסף סובר שחיובם משום זורע כיון שהם דומים לזורע יותר מאשר לחורש[ח]. **וְהָאָמַר** [-והרי אמר] **רַב כַּהֲנָא, הַזּוֹמֵר** - החותך בשבת ענפים יבשים של גפן כדי ששאר הענפים שבגפן יגדלו יפה[ט], וְהוּא גם **צָרִיךְ לָעֵצִים** שחותך להסקה, **חַיָּיב שְׁתַּיִם** - אם היה שוגג חייב שתי חטאות משום שתי מלאכות, ואם היה מזיד חייב מיתה משום שתי מלאכות[י], **אַחַת מִשּׁוּם** מלאכת **נוֹטֵעַ**[יא], שהזמירה גורמת שיגדלו שאר הענפים יפה, **וְאַחַת מִשּׁוּם** מלאכת **קוֹצֵר**[יב], שהרי חתך עצים שהוא צריך אותם[יג]. ואם כן מוכח, שמעשה שיש לחייב עליו משום שתי מלאכות אכן חייבים עליו משום שתי מלאכות, וקשה מדוע המנכש והמשקה אינם חייבים גם משום חורש וגם משום זורע[יד].

אומרת הגמרא, **קַשְׁיָא** - אכן קשה מכאן על רבה שסובר שהמנכש והמשקה חייבים רק משום חורש, וכן קשה על רב יוסף שסובר שחייבים רק משום זורע[טו].

רב יוסף מקשה על רבה:
אֵיתִיבֵיהּ [-הקשה] **רַב יוֹסֵף לְרַבָּה**, שנינו בברייתא, **הַמְנַכֵּשׁ** - התולש עשבים רעים מבין העשבים הטובים, וגורם בכך שהעשבים שנשארו בשדה יצמחו יותר, **וְהַמְחַפֶּה** - והמכסה את הזרעים בעפר[טז], ועושה זאת לְצמחים הזרועים **כִּלְאַיִם, לוֹקֶה**, משום שעובר על איסור כלאי זרעים שהזהירה עליו התורה בפסוק (ויקרא יט יט) 'שָׂדְךָ לֹא תִזְרַע כִּלְאָיִם'. **רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, אַף הַמְקַיֵּים** כלאים, כלומר, שרואה שיש כלאים זרועים בשדהו ואינו עוקרם[יז], לוקה[יח]. מבאר רב יוסף את

המעשה, שרבה סובר שהולכים אחר הדמיון החיצוני של המעשה, וכיון שהמעשה דומה לחורש בכך שהוא מרכך את הקרקע, לכן המעשה מוגדר כחרישה, ויש להתרות בו משום חורש. ורב יוסף סובר שהולכים אחר מחשבת האדם, וכיון שמחשבת האדם אינה לרכך את הקרקע אלא להועיל לצמיחת הפירות, לכן המעשה מוגדר כזריעה, ויש להתרות בו משום זורע. והאחרונים [הגהות רב"פ תאומים (בתוספות), כוכב מיעקב (שו"ת, ח"א סי' יח, וסי' עד), הגהות טל תורה (בתוספות), דובב מישרים (שו"ת, ח"ב סי' ז אות ג)] כתבו שרבה ורב יוסף הולכים בזה לשיטתם במנחות (סד.), וראה בזה בילקוט ביאורים. ובדברי הריטב"א (ד"ה איתמר) מבואר, שלדעת כולם הגדרת המעשה נקבעת לפי התוצאה, אלא שתוצאת מעשה הניכוש וההשקאה דומה בתחילתה לחרישה בכך שמרככת את הקרקע, ובסופה היא דומה לזריעה בכך שהיא מועילה לצמיחת הפירות, ורבה סובר שהולכים אחר הדמיון בתחילה, ורב יוסף סובר שהולכים אחר הדמיון בסוף.

ח. **תוספות** רי"ד (ד"ה וכי).

ט. **על פי** המיוחס לרש"י (לקמן ג. ד"ה זימור) ורש"י (שבת עג: ד"ה זומר - השני).

י. **תוספות** הרא"ש (ד"ה זומר).

יא. **הנוטע** אינו מנוי במשנה בשבת (עג.) בכלל אבות מלאכות שאסורים בשבת, ומכל מקום גם הוא אב מלאכה כזורע שמנוי במשנה (שם), אלא שזורע הוא בזרעים, ונוטע הוא באילנות. רש"י (שבת עג: ד"ה כולן).

יב. **רש"י** (שבת עג: ד"ה וצריך, כריתות טו. ד"ה המולית) כתב שחייב משום תולדת קוצר. ובראש יוסף (שבת שם ד"ה אמר רב כהנא) הקשה על רש"י, מדוע הוא רק תולדה ולא אב מלאכה. וראה באגלי טל (קוצר סק"ג) מה שביאר בזה.

יג. **החיוב** משום קוצר הוא דווקא כאשר צריך לעצים, אבל אם אינו צריך לעצים אינו חייב משום קוצר, משום שאז אין זה דומה למלאכת הקצירה, שקוצרים את הדבר לצורך מאכל או לרפואה וכדומה. תוספות (ד"ה וצריך). וראה עוד בזה בילקוט ביאורים.

יד. **התוספות** (ד"ה חייב) פירשו את קושיית הגמרא [על פי שיטתם שנתבארה בהערה לעיל בביאור מחלוקת רבה ורב יוסף], שעל רבה שסובר שהמנכש והמשקה חייבים משום חורש לפי שהם דומים לחורש בכך שמרככים את הקרקע, קשה מדברי רב כהנא שהזומר חייב משום נוטע אף על פי שעצם המעשה אינו דומה כלל לנוטע. ועל רב יוסף שסובר שהמנכש והמשקה חייבים משום זורע כיון שמחשבתם להועיל לצמיחת הפירות, קשה מדברי רב כהנא שאמר 'זומר' בסתם, ומבואר שגם אם לא התכוין להועיל לצמיחת האילן, חייב משום נוטע.
המהרש"א (בתוספות) הקשה על פירוש התוספות שקושיית אביי על רבה ורב יוסף היא מדברי רב כהנא שזומר חייב גם משום נוטע, שאם כן מדוע הוצרך אביי להקדים 'וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי לא מיחייב אלא חדא' ולהוכיח מרב כהנא שחייבים משום שתי מלאכות על מעשה אחד, הרי גם אם הזומר היה חייב רק משום נוטע היה קשה על רבה ורב יוסף, וכדי להוכיח שזומר חייב משום נוטע לא היה צריך לדברי רב כהנא, משום שדבר זה מבואר כבר בברייתא בשבת (עג:). ותירץ הרש"ש (בתוספות), שאם זומר היה חייב משום נוטע בלבד לא היה קשה על רבה ורב יוסף, משום שמחלוקתם היא רק באופן שאפשר לחייב על מעשה אחד משום שתי מלאכות, איזו מלאכה נחשבת לעיקר וחייב מחמתה, המלאכה שהמעשה דומה לה, או המלאכה שהתכוין לה במחשבתו, אבל באופן שאפשר לחייב על המעשה רק משום מלאכה אחת, מודה רבה שחייב משום אותה מלאכה אף אם אין המעשה דומה למלאכה, ורב יוסף מודה שחייב משום אותה מלאכה אף שלא התכוין לה, ולכן אביי מקשה רק מכח דברי רב כהנא שאמר שהזומר חייב משום שתי מלאכות. וראה עוד בזה בילקוט ביאורים.
לפי הגירסא שלפנינו שרבה ורב יוסף נחלקו בשבת, קושיית הגמרא אינה שיתחייב שתים, שהרי העושה מלאכה בשבת חייב מיתה, ואי אפשר לחייב שתי מיתות, אלא קושיית הגמרא היא שבין אם התרו בו משום חורש ובין אם התרו בו משום זורע, יהיה חייב. ולפי הגירסא שהובאה לעיל, שרבה ורב יוסף נחלקו ביום טוב, קושיית הגמרא היא שיתחייב מלקות גם משום חורש וגם משום זורע. אגלי טל (חורש סק"ז אות ג).
התוספות (ד"ה חייב) הקשו, כיצד אפשר לחייב את המשקה והמנכש משום שתי מלאכות, הרי במסכת כתובות (לז.) דרשו מהפסוק (דברים כה ב) 'כדי רשעתו' שנאמר בפרשת מלקות, שמשום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות, כלומר שאין מענישים על מעשה אחד יותר מעונש אחד [התוספות נקטו שמחלוקת רבה ורב יוסף היא ביום טוב, ולפי זה קושיית הגמרא היא שיתחייב מלקות משום שתי מלאכות, ולכן הקשו על קושיית הגמרא, כיצד אפשר לחייב מלקות משום שתי מלאכות. אבל אין לומר שקושייתם היא על רב כהנא מדוע הזומר וצריך לעצים חייב שתים, משום שיש לומר שרב כהנא דיבר לגבי חיוב קרבן חטאת. אגלי טל (שם)]. ותירצו התוספות, שדווקא אם באים אנו לחייבו מיתה ומלקות, אנו אומרים שפטור משום שאין מחייבים אותו משום שתי רשעיות, אבל לענין שני חיובי מלקות אי אפשר לפוטרו משום 'רשעה אחת', משום ששני חיובי המלקות נחשבים לרשעה אחת.
הגמרא מקשה מרב כהנא על רבה ורב יוסף, אף על פי שרב כהנא הוא אמורא כמותם, משום שרב כהנא היה אדם גדול. תוספות (שם) [ובהגהות פורת יוסף (בתוספות) ציין לדברי רש"י (ב"ק לג: ד"ה הא) שכתב, שמאדם חשוב מקשים כאילו הדבר כתוב במשנה או בברייתא]. והריטב"א (ד"ה איתמר) כתב, שהגמרא מקשה מרב כהנא משום שהלכה כמותו בדין זה, לפי שאין מי שחולק עליו, שהרי אפילו רב יוסף עצמו סובר כרב כהנא שאפשר לחייב על מעשה אחד משום שתי מלאכות, שאמר במסכת שבת (עג:) 'האי מאן דקטל אספסתא [-שחתך שחת] חייב שתים, אחת משום קוצר ואחת משום נוטע' [והטעם שהגמרא הקשתה מרב כהנא ולא מדברי רב יוסף עצמו, הוא משום שדברי רב כהנא הובאו בסוגיא בשבת לפני דברי רב יוסף].

טו. **התוספות** (שם) כתבו שאין לגרוס בגמרא 'קשיא', משום שאין לדחות את דברי רבה ורב יוסף מחמת הקושיא מדברי רב כהנא, שהרי רב כהנא אינו תנא, ואכן רבה ורב יוסף חולקים עליו [וראה בנודע ביהודה (שו"ת, תניינא או"ח סי' לא) מה שכתב בביאור דברי התוספות].
והריטב"א (ד"ה גרש"י) כתב שרש"י גרס 'קשיא', וכן הוא בספרים מדוייקים. וביאר הריטב"א שאינו 'תיובתא' [כלומר פירכא גמורה], משום שרבה סובר (פסחים מח. מכות כא:) ש'אין חילוק מלאכות ליום טוב' [כלומר שאם עשה ביום טוב שתי מלאכות במזיד אינו לוקה פעמיים (רש"י פסחים ומכות שם ד"ה ואין)] ואם כן גם העושה ביום טוב מעשה אחד שאפשר לחייב עליו משום שתי מלאכות, אינו לוקה פעמיים, ויש לומר שגם רב יוסף סובר כמותו, ולכן המנכש והמשקה חייב רק משום מלאכה אחת, אבל גם רבה ורב יוסף מודים לרב כהנא שלענין שבת שיש בה חילוק מלאכות, הזומר [וכן המנכש והמשקה] חייב משום שתי מלאכות [בדברי הריטב"א מבואר שנקט שהנידון בסוגיא כאן הוא לענין יום טוב, וראה מה שהובא בזה בהערה לעיל].

טז. **המיוחס** לרש"י (ד"ה המחפה). ובמסכת עבודה זרה (סד. ד"ה המנכש) הוסיף רש"י, שלאחר זריעתם מכסה אותם בעפר כדרך הזורעים.

יז. **הערוך** (ערך קס - השני), רבינו גרשום (ד"ה אף) והמיוחס לרש"י (ד"ה אף). והמאירי (ד"ה הזורע) והתוספות הרא"ש (ד"ה אף) הקשו על פירוש זה, שלא מסתבר שלא יעשה שום מעשה ויהיה חייב, וכי יש לך אדם שלוקה על ראיית איסור. ובתוספות בעבודה זרה (סד. ד"ה רבי) ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אף) הקשו, שלפירוש זה שמקיים הוא בלא שעושה שום מעשה, נמצא שרבי עקיבא סובר שלוקים על לאו שאין בו מעשה, ואילו במסכת מכות (ד:) מבואר שלרבי עקיבא לא לוקים על לאו שאין בו מעשה. ולכן פירשו שמקיים כלאים היינו כגון שבנה סביבם גדר כדי שיתקיימו. וכן פירש רש"י בעבודה זרה (שם ד"ה אפילו) [ולליישוב הסתירה ברש"י ראה בבית הלוי (שו"ת, ח"א סי' לה אות ג), ודבריו הובאו בילקוט ביאורים, ועיין שם עוד בזה], וכן פירשו המכתם (ד"ה אף) בשם הראב"ד, והריטב"א (ד"ה רבי עקיבא).

יח. **בגמרא** לקמן יבואר טעמו של רבי עקיבא.

18/06/2018אהח

דלמא אתי לאינפולי אבל מעיין שלא יצא בתחילה דלא אתי לאינפולי אפילו בית הבעל נמי אם כן מתניתין אמאן תרמיה אלא לרבי יהודה לא שנא מעיין שיצא בתחילה ולא שנא מעיין שלא יצא בתחילה בית השלחין אין בית הבעל לא והאי דקתני מעיין שיצא בתחילה להודיעך כחו דר' מאיר דאפילו מעיין היוצא בתחילה משקין ממנו אפילו שדה הבעל. אתמר המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת[א] משום מאי מתרינן ביה רבה אמר משום חורש רב יוסף אמר [א]משום זורע אמר רבה כוותי דידי מסתברא מה דרכו של חורש לרפויי ארעא האי נמי מרפויי ארעא אמר רב יוסף כוותי דידי מסתברא מה דרכו של זורע לצמוחי פירא הכא נמי מצמח פירא אמר ליה אביי לרבה לדידך קשיא ולרב יוסף קשיא לדידך קשיא משום חורש אין משום זורע לא לרב יוסף קשיא משום זורע אין משום חורש לא וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי לא מיחייב אלא חדא והאמר רב כהנא [א] [ב]זומר וצריך לעצים חייב שתים אחת משום נוטע ואחת משום קוצר קשיא איתיביה רב יוסף לרבה [ב] [ג]המנכש והמחפה לכלאים לוקה רבי עקיבא אומר אף המקיים[ג] בשלמא לדידי דאמינא משום זורע היינו דאסירא זריעה בכלאים אלא לדידך דאמרת משום חורש חרישה בכלאים מי אסירא אמר ליה משום מקיים והא מדקתני סיפא ר"ע אומר אף המקיים מכלל דתנא קמא לאו משום מקיים הוא כולה ר' עקיבא היא ומאי טעם קאמר מאי טעם המנכש והמחפה בכלאים לוקה משום מקיים שר"ע אומר אף המקיים מאי טעמא דר' עקיבא דתניא [ג] [א] שדך לא תזרע כלאים אין לי אלא זורע מקיים מניין תלמוד לומר כלאים שדך לא [ג] תנן משקין בית השלחין במועד ובשביעית בשלמא מועד משום טירחא הוא ובמקום פסידא שרו רבנן אלא שביעית בין למאן דאמר משום זורע ובין למאן דאמר משום חורש זריעה וחרישה בשביעית מי שרי אמר אביי בשביעית בזמן הזה ורבי היא דתניא [ד] רבי אומר [ב] וזה דבר השמטה שמוט [ד]בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים רבא אמר אפילו תימא רבנן אבות אסר רחמנא

דלמא אתי לאינפולי. אבל ממעיין שלא יצא בתחילה אפילו בית הבעל נמי שרי רבי יהודה, ומתניתין דקתני נמי ממעיין שלא יצא בתחילה בית השלחין אין בית הבעל לא לאו רבי יהודה היא: אם כן מתניתין אמאן תרמייה. לא ר"א בן יעקב כדאמרן, ולא כר"מ דשרי אפילו בית הבעל, ולא כר' אלעזר בן עזריה דאפילו בית השלחין לא שרי ממעיין שיצא בתחילה: אלא לרבי יהודה ולא שנא כו'. ומתניתין ר' יהודה היא: להודיעך כחו דרבי מאיר. דאפילו ממעיין שיצא בתחילה שרי אפילו לבית הבעל: מנכש. תולש עשבים רעים מתוך הטובים, וכי עקרי להו נמחי הני טפי: משקה מים בזרעים. שזורק מים בעיקרי העשבים: משום מאי מתרינן ביה. דמאי מלאכה קא חשבינן ליה, דודאי קוצר לא חשבינן, שאינו מתכוין ליטול העשבים אלא לתקן עשבים הטובים שבשדה: חורש וזורע וקוצר אבות מלאכות הן, בפרק כלל גדול (שבת דף עג.): לרפויי. לרכך: משום חורש אין משום זורע לא. אמאי לא מיחייב בתרוייהו, הא עביד תרוייהו, ואשכחינן במלאכה דמיחייב תרתי: זומר. בשבת: וצריך לעצים חייב. משום קוצר שהרי צריך לעצים, וחייב משום נוטע דמשום הזימור גדלי טפי: המחפה. שמכסה את הזרעים בעפר: לוקה. משום לא תזרע כלאים (ויקרא יט): אף המקיים. שרואה כלאים זרוע ואינו מבטלו: בשלמא לדידי דאמינא. דמנכש הוי משום זורע, משום הכי מנכש בכלאים לוקה דהא אסירא זריעה בכלאים דכתיב לא תזרע: חרישה. לצורך זריעת כלאים מי אסירא, דבשעת חרישה ליכא כלאים כלל: אמר ליה. מנכש אינו לוקה אלא משום מקיים: תלמוד לומר כלאים שדך לא. ואע"ג דכתיב לא תזרע כלאים גורעין ודורשין לא כלאים[ד] לא יהא כלאים מכל מקום, שחייב אתה לבטלו: בשלמא מועד. משום הכי שרי, דלא אסיר בשום מלאכה אלא משום טירחא: וכל מקום פסידא שרו רבנן. למיטרח בחולו של מועד במקום פסידא[ה] כדפרשינן לעיל: בין למאן דאמר משום חורש. דפליגי רבה ורב יוסף לעיל במשקה מים לזרעים, דחד אמר משום חורש וחד אמר משום זורע: חרישה בשביעית מי שרי. הא נפקא מבחריש ובקציר תשבות[ה] דאמרינן אם אינו ענין לשבת שאינו צריך שהרי כבר נאמר כל מלאכה[ו] תנהו ענין לשביעית: בשביעית בזמן הזה. דרבנן: ורבי היא. דאמר דהוא מדרבנן, ומילתא דפסידא שרו רבנן: וזה דבר השמטה שמוט. כתיב בהשמטת כספים, אמאי כתיב תרי זימני שמטה שמוט: בזמן שאי אתה משמט קרקע כו'. מכלל דאיכא זמן דלא משמט קרקע, ואיזה זה בזמן הזה[י]: אפילו תימא רבנן. דפליגי עליה דרבי ואמרי דשביעית בזמן הזה דאורייתא: אבות מלאכות. אסר רחמנא בשביעית:

תולדות

אם כן אמאן תרמייה. ואם נפשך לומר ממאי דרמינן אליבא דר' יהודה יותר מר"א כמו[ו] דאקשינן לעיל לר"א הכי נמי פרכינן אליבא דרבי יהודה ומאי אלימא להש"ס מילתא דרבי יהודה דמוכח מיניה דמתניתין אתיא אליביה יותר מדרבי אליעזר איכא למימר משום דבתרתי מילי אשכחן בהדיא במילתיה דר"י כמו במתניתין דפסידא אין הרווחה לא ובמקום פסידא נמי מיטרח לא טרח אבל לר"א ליכא לאוכוחי ממילתיה אלא חד מילתא כדלעיל דהרווחה אסיר הלכך ניחא ליה לאוקמי כר' יהודה ולא כרבי אליעזר: **כחו** דר' מאיר דמיקל. ואם תאמר וליתני שלא יצאו בתחילה להודיעך כחו דר' יהודה דמחמיר (א) כח דהתירא עדיף[ח]:

משום מאי מתרינן. דאין אדם לוקה ולא נהרג אלא בהתראה שמתרין בו לא תעשה הן איסורא כדמפקינן בסנהדרין (דף מא.[ט]) מקרא דצריך לפרש שם האיסור בהדיא: **קא** מרפויי ארעא. דבתר עיקר המלאכה אזלינן ודומה לחורש ורב[ז] יוסף אע"ג דעיקר מלאכה דומה לחורש מחשבת הנפש[ח] לאו לרפויי ארעא ובהכי פליגי דרבה סבר לבתר המעשה מדמינן לה ולא אחר המחשבה ורב יוסף סבר בתר מחשבה אזלינן דהויא עיקר ולא אזלינן בתר הדמיון:

וצריך לעצים. אבל אם אין צריך לעצים לא נאמר בו דחייב משום קצירה דלא דמיא לקצירה דקוצרין למאכל או מידי שצריכין לאיזה דבר כגון רפואה וכיוצא בהן ואי לאו שקוצרין[ט] לצורך גופו פטור[י] דלא מיחייב אפילו משום תולדה דתולדה צריך שתהא דמי לאב מלאכה: **חייב** שתים. קשיא לרבה דאזיל בתר הדמיון דהכא זומר לא דמי כלל לנוטע ואעפ"כ חייב משום נוטע וקשיא לרב יוסף דאפילו אינו מתכוין לנמות הגפן כיון דודאי מלמחה מחמת הזימור חייב משום נוטע דהא סתם קאמר רב כהנא אפילו לא חישב ליטע ואי קשיא הא דאמרינן בדוכתא אחריתי (כתובות דף לג.) משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות תריץ הכי כגון דאיכא מיתה ומלקות[כ] אבל תרתי מילי דאסיקן דדמיין להדדי בשתי מלקיות תרוייהו חד רשעה הוא ולא ממעטי מרשעתו דכל שם מלקות חד רשעה הוא והכי נמי אמר במס' פסחים בפ' כל שעה (דף כד. ושם) אמר אביי אכל פוטיתא לוקה ארבע ואע"ג דרב כהנא אמורא הוא מקשי מיניה לרבה ורב יוסף משום דגברא רבה הוה כדאשכחן (ב"ק דף קיז.) במעשה דר' יוחנן דהוה חריף טובא ° וקשיא ל"ג[ל] כיון דלאו תנא הוא לא חשיב לה כל כך ופליגי עליה:

אף

כגון בית הבעל שאם היו משקין אותו היה ממהר לבשל פירותיו. ואפילו במקום פסידא. כגון שלחין. מטרח לא טרחינן. [טירחה יתירא] דקתני אבל לא מימי הקילון [רי"ף]. מושכין את המים. שמתמת אילן זה לאילן אחר אע"ג דהוי הרוחה דהא ליכא טירחא ולא מידי. אבל לא ישקה את השדה כולה. ובבית הבעל קמיירי דהיינו הרוחה וכיון דאיכא טורח במקצת אינו משקה ועד כאן לא קאמר ר' אליעזר אלא בבית הבעל מידי דהוי הרוחה אבל לא] בית השלחין משקה כל השדה כולה דקס"ד פסידא אין הרוחה לא. טירחא. יתירא כגון מי קילון במקום פסידא מי שמעת ליה דאין משקין ממנו. אלא שדה בית השלחין שחרבה. מעיינה הראשון ויצא לה מעיין זה מחדש דכיון דהוה לה מעין תחילה והתחיל להשקות אי לא משקה לה פסדא אבל אי לא חרבה דלא הוה לה אכתי מעין אלא זהו תחילתו ואכתי לא שתי לא ישקנו עתה תחלה דלא פסדא. אפי' לאותו שדה לא יפנה לה לאמת המים חדש משום טירחא יתירה. גינתו. גינה מיושבת בזרעים. חורבתו. פרדס שחרב מאילנותיו. לר' יהודה פסידא אין הרוחה לא דקתני בית השלחין ואפי' במקום פסידא טירחא יתירה לא דקתני לא יפנה וכו'. וממאי. דמתני' ר' יהודה היא הא קתני מתני' אפי' מעיין שלא יצא בתחלה בית הבעל לא ור' יהודה לא אסר אלא ביוצא תחלה. [ע"כ שייך לע"א] כחו דר' מאיר. דמיקל. מנכש. עוקר עשבים רעים שמכחישין את היפה וכי עקר להו מחייב ביה טפי משום חורש וזורע ועוקר וקוצר[ק] דאבות מלאכות הן בפרק כלל גדול. מנכש מרפא לארעא. כשעוקר את העשבים הרעים ומשקה נמי מרפא לארעא. מנכש ומשקה קא מלמח לפירי. משום חורש. מתרינן ליה [אבל] משום (האי נמי) זורע לא הויא התראה בתמי' והא קא מלמח פירי והויא נמי תולדה [גניזה].]* ע"כ השלמה.

עין משפט נר מצוה

יא א מיי' פ"ח מהלכות שבת הלכה ב:

יב ב מיי' שם הלכה ד:

יג ג מיי' פ"א מהלכות כלאים הלכה ב סמג לאוין רפג טוש"ע י"ד סי' רצז סעיף א:

יד ד מיי' פ"ט מהלכות שמטה הלכה ב סמג לאוין ער וסמג עשין קמט:

◆

משנת ראשונים

משום מאי מתרינן ביה. פי', שאם לא תודיענו לאותה מלאכה הדומה, אלא אתה אומר אל תעשה שהעושה מלאכה בשבת חייב סקילה, יאמר בלבו אין זו מלאכה, שהרי כל המלאכות שנויות הן ואין זו אחת מהן, הילכך אתה צריך להודיענו שתולדות מלאכה פלונית היא. **[תוס' רי"ד]**

משום זורע לא. אמאי לא מיחיב בתרוייהו, עביד תלישה להרויח לזרעים הרי היא כחרישה וכיון שיתרווחו העשבים הטובים הרי מתגדלים ומתעבים והיינו כזורע. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי. וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי לא מיחייב אלא חדא. והילכך לאיזה מלאכה שדומה יותר נותנין אותה, ומש"ה פליגי, שזה אומר לחורש דומה יותר מזה, וזה אומר לזורע דומה יותר. **[תוס' רי"ד]**

זומר וצריך לעצים חייב שתים. בשוגג חייב שתי חטאות, ובמזיד חייב משום שתים, בין שהתרו בו משום זומר ובין שהתרו בו משום קוצר, והכא נמי ליחייב משום תרתי. **[תוס' הרא"ש]**

אף המקיים. פרש"י שראם ולא עקרם. ולא נהירא שיתחייב בלא מעשה, אלא מקיים היינו כגון נכוש וכסוח או גדר גדר סביבם כדי לקיים. **[תוס' הרא"ש]**

אבות אסר רחמנא. דהיינו זריעה וקצירה בשדה לבן. זמירה ובצירה בכרם. אבל תולדות כגון השקאת הגן ודכותה לא אמר רחמנא ורבנן גזור אתולדות ושרו להו במקום פסידא. **[חדושי הר"ן]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שבת דף עג:], ב) [תוספתא כלאים פ"א] מכות כא:, ע"ז סד., ג) תו"כ קדושים פרשתא ב פ"ד, ד) גיטין לו. קידושין לח:, ה) שמות לד כא, ו) שמות כ י, ז) עיין רש"י ותוס' גיטין לו:, ח) ברכות ס., ט) נדצ"ל מ סע"ב עי"ש, י) וע"ע תוס' שבת עג: ד"ה וצריך, כ) עי' הסוגיא בכתובות שם, ל) עי' ריטב"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה כחו כו' דר' יהודה דמחמיר וי"ל כח דהתירא:

◆

גליון הש"ס

תוס' ד"ה חייב שתים וכו' וקשיא ל"ג. עיין ב"ב דף נג ע"ב:

◆

תורה אור השלם

א) אֶת חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ לֹא תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא תִזְרַע כִּלְאָיִם וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ: [ויקרא יט, יט]

ב) וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה שָׁמוֹט כָּל בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יַשֶּׁה בְּרֵעֵהוּ לֹא יִגֹּשׂ אֶת רֵעֵהוּ וְאֶת אָחִיו כִּי קָרָא שְׁמִטָּה לַייָ: [דברים טו, ב]

◆

הגהות וציונים

א] בריטב"א מוכח דגרס ביום טוב עיי"ש (הגהות חת"ס עיי"ש): ב] [שעשה להן סייג וגדר, רש"י ע"ז סד ע"א וע"ש בתוס'] (גליון): ג] בגמ' ע"ז ובסוטה (בדפו"ר) הגי' תלמוד לומר לא כלאים, וכ"ה כאן ברש"י כת"י, וכ"ה נכון לפירש"י דהכא ועי' רש"י בע"ז (דק"ס), ועי' אות הבא ובילקוט מפרשים: ד] [ועי' פי' ריב"ן דמכות ובכל מקום פי' בסגנון אחר] (גליון), ועי' אות ג: ה] "במקום פסידא" ליתא בכת"י: ו] נדצ"ל דכמו: ז] נדצ"ל ולרב יוסף: ח] צ"ל הנכוש (גליון דפו"ר): ט] צ"ל ואי לא קוצרין לצורך (מהרש"א): י] "לא" נראה מיותר: כ] תיבות "ועוקר וקוצר" צ"ע:

◆

רש"י כת"י

[שייך לע"א]

דאתי לאינפולי. מתוך שהוא חדש [צריך] לכרות עד שמוציאין מים ומתקנין אותו שמקלח כמעיין וסמוך לשדות היו עושין אותן. **בית הבעל.** מיושב [גניזה]. **מאן תנא פסידא.** מידי דמפסיד כגון בית השלחין שרי במועד. **הרווחה לא.**

קושייתו, **בִּשְׁלָמָא** - הברייתא מובנת **לְדִידִי דַּאֲמִינָא** - לפי שיטתי שאמרתי שהמנכש בשבת חייב **מִשּׁוּם** מלאכת **זוֹרֵעַ, הַיְינוּ דַּאֲסִירָא זְרִיעָה בְּכִלְאַיִם** - משום כך המנכש בכלאים לוקה, שהרי זריעה בכלאים אסורה, שנאמר (שם) 'שָׂדְךָ לֹא תִזְרַע כִּלְאָיִם'[יט]. **אֶלָּא לְדִידָךְ** - לפי שיטתך **דְּאָמְרַת** שהמנכש בשבת חייב **מִשּׁוּם** מלאכת **חוֹרֵשׁ**, קשה, **חֲרִישָׁה בְּכִלְאַיִם מִי אֲסִירָא** - וכי חרישה לצורך זריעת כלאים לאחר מכן אסורה, הרי בשעת החרישה עדיין אין כלאים בשדה[כ], ואם כן מדוע המנכש בכלאים לוקה.

מתרץ רבה:

אָמַר לֵיהּ רבה לרב יוסף, אף על פי שהמנכש בשבת חייב משום חורש, המנכש בכלאים אינו לוקה משום חורש[כא], אלא הוא לוקה **מִשּׁוּם מְקַיֵּים** כלאים.

מקשה הגמרא, **וְהָא מִדְּקָתָנֵי סֵיפָא** - והרי ממה שכתוב בסוף הברייתא '**רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר אַף הַמְקַיֵּים**' כלאים לוקה, **מִכְּלָל** [-משמע] **דְּתַנָּא קַמָּא** שמחייב במנכש כלאים **לָאו מִשּׁוּם מְקַיֵּים** כלאים **הוּא** מחייב, ורק רבי עקיבא סובר שהמקיים כלאים לוקה.

מתרץ רבה[כב], **כּוּלָּהּ** - כל הברייתא דברי **רַבִּי עֲקִיבָא** בלבד **הִיא**, וגם תחילת הברייתא שהמנכש והמחפה בכלאים לוקה, היא מדברי רבי עקיבא, **וּמַאי טַעַם קָאָמַר** - ומה שאמר רבי עקיבא 'אף המקיים', כוונתו לבאר מהו הטעם של תחילת הברייתא, וכך הוא פירוש הברייתא, **מַאי טַעַם הַמְנַכֵּשׁ וְהַמְחַפֶּה בְּכִלְאַיִם לוֹקֶה, מִשּׁוּם מְקַיֵּים** כלאים[כג], **שֶׁרַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר** שלא הזורע כלאים בלבד לוקה, אלא **אַף הַמְקַיֵּים** כלאים לוקה.

הגמרא מבארת את טעמו של רבי עקיבא שמקיים כלאים לוקה:

מַאי טַעֲמָא - מהו טעמו **דְּרַבִּי עֲקִיבָא** שהמקיים כלאים לוקה, **דְּתַנְיָא** בברייתא, נאמר בפסוק (שם) '**שָׂדְךָ לֹא תִזְרַע כִּלְאָיִם**', **אֵין לִי** ללמוד מהפסוק **אֶלָּא שֶׁזּוֹרֵעַ** כלאים לוקה, אבל **מְקַיֵּים** כלאים **מִנַּיִן** שלוקה, **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב '**כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא**', כלומר, דורשים את הפסוק כאילו לא כתובה בו תיבת 'תזרע', ונאמר בו רק 'לא כלאים', שהזהיר הכתוב שלא יהיו כלאים בשדהו, וחייב לעוקרם[כד], והעובר על כך לוקה.

★

הגמרא מקשה על רבה ורב יוסף שאמרו שהשקיה בשבת אסורה משום חורש או משום זורע, ממה ששנינו במשנתנו שמותר להשקות את בית השלחין בשביעית:

תְּנַן - שנינו במשנתנו (לעיל ע"א), **מַשְׁקִין בֵּית הַשְּׁלָחִין בַּמּוֹעֵד וּבַשְּׁבִיעִית, בִּשְׁלָמָא** - מובן מה ששנינו שמשקין בית השלחין **בַּמּוֹעֵד**, משום שאיסור מלאכה בחול המועד **מִשּׁוּם טִירְחָא הוּא**[כה], **וּבִמְקוֹם פְּסֵידָא שְׁרוּ רַבָּנָן** - ובכל מקום שיש הפסד התירו חכמים לטרוח בחול המועד, ולכן התירו להשקות את בית השלחין, משום שאם לא ישקה אותו יפסדו הפירות. **אֶלָּא** מה ששנינו שמשקין את בית השלחין **בַּשְּׁבִיעִית, בֵּין לְמַאן דְּאָמַר** - לדעת רב יוסף שהמשקה מים לזרעים חייב **מִשּׁוּם זוֹרֵעַ, וּבֵין לְמַאן דְּאָמַר** - לדעת רבה שהמשקה מים לזרעים חייב **מִשּׁוּם חוֹרֵשׁ**, קשה, **זְרִיעָה וַחֲרִישָׁה בַּשְּׁבִיעִית מִי שְׁרֵי** - וכי מותר לזרוע ולחרוש בשביעית, הרי זריעה וחרישה אסורים בשביעית מן התורה[כו], ואין כח לחכמים לעקור איסור תורה אפילו במקום הפסד[כז].

מתרץ אביי:

אָמַר אַבַּיֵי, משנתנו עוסקת **בַּשְּׁבִיעִית בִּזְמַן הַזֶּה**, שאינה נוהגת מן התורה, וחכמים תיקנו דיני שביעית גם בזמן הזה, כדי שלא תשתכח

יט. **וגם** תולדות זורע הן בכלל לאו זה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה בשלמא).

כ. **המיוחס** לרש"י (ד"ה חרישה - הראשון). ובתוספות הרא"ש (ד"ה אלא לדידך) הקשה על רש"י, שלשון הגמרא הוא 'חרישה בכלאים' וכו', ולדברי רש"י שהכוונה לחרישה לצורך זריעת כלאים, אין זה 'חרישה בכלאים', שהרי הוא חורש קודם זריעת הכלאים. ועוד, שחרישה לצורך זריעת הכלאים אינה דומה ל'מנכש בכלאים', שפירושו שמנכש לאחר זריעת הכלאים [ובאותה שעה הכלאים כבר ישנם בשדה]. ולכן פירש שכוונת הגמרא היא ש'חרישה בכלאים' כלומר חרישת שדה שזורעים בו כלאים, 'מי אסירא', שלא אסרה תורה אלא זריעת כלאים, ולא חרישה בשדה שיש בו כלאים. ובאור החמה (ברש"י) הקשה על רש"י, שאם הטעם שחרישה לצורך זריעת כלאים מותרת הוא משום שעדיין אין כלאים בכרם, אם כן מה הגמרא מקשה ממנכש ומחפה בכלאים, הרי שם כבר יש כלאים בשדה, ומדוע לא יתחייב משום חורש. ותירץ, שאם חרישה היתה אסורה בכלאים, היה איסורה בכלל מה שנאמר 'לא תזרע כלאים', כיון שהיא צורך זריעה, אבל כיון שחרישה היא לפני שיש בשדה כלאים, שוב אנו אומרים שאינה בכלל האיסור של זריעת כלאים, וכשאמרה תורה 'לא תזרע' אין חרישה בכלל. ולכן גם מנכש ומחפה שהם תולדות של חרישה, אין לחייבם משום חורש בכלאים, שאם אין אב אין תולדה. וראה עוד ברש"ש (ברש"י) שהקשה על רש"י, מדוע כתב שבשעת החרישה עדיין אין כלאים, הרי המנהג בארץ ישראל הוא לזרוע תחילה את הזרעים ואחר כך לחרוש את הקרקע [כמבואר בשבת (עג:)], ואם כן בשעת החרישה כבר יש שם כלאים. ועוד, מדוע לא פירש בפשיטות, שכוונת הגמרא היא שלא מצאנו שאסרה תורה חרישה בכלאים [וכפירוש התוספות הרא"ש]. וראה מה שכתב בזה במנחם משיב נפש (ברש"י).

לעיל הובאו דברי הריטב"א שיש לומר שטעמם של רבה ורב יוסף הוא משום שהעושה שתי מלאכות ביום טוב אינו חייב אלא משום מלאכה אחת, ולכן נחלקו משום איזו מלאכה יש לחייבו, אבל גם הם מודים לרב כהנא שהזומר בשבת חייב משום שתי מלאכות. והקשה בקרן אורה (ד"ה אלא), אם כן מה הקשה רב יוסף לרבה מהמנכש בכלאים, הרי דווקא ביום טוב שאפשר לחייבו משום חורש סובר רבה שחייב משום חורש, אבל בכלאים שאין לחייבו משום חרישה, מודה רבה שחייב משום זורע.

כא. **תוספות** הרא"ש (שם).

כב. **כך** נראה מפירוש ר"ח (ד"ה ופריק), שתירוץ זה הוא מדברי רבה.

כג. **מלשון** הגמרא כאן נראה שכשם שהמנכש בכלאים לוקה משום מקיים, כך המחפה בכלאים לוקה משום מקיים. אמנם הקרן אורה (ד"ה ומה) הוכיח מסוגיית הגמרא במכות (כא:) שדווקא המנכש בכלאים חייב משום מקיים, אבל המחפה חייב משום זורע, ועיין שם שהאריך בזה. ובטל חיים (ברש"י ד"ה אמר ליה, הו"ד במנחם משיב נפש ברש"י שם) כתב שהמיוחס לרש"י (ד"ה אמר ליה) רמז לכך במה שכתב 'אמר ליה מנכש אינו לוקה אלא משום מקיים', ולא כתב 'מנכש ומחפה'.

כד. **המיוחס** לרש"י (ד"ה תלמוד לומר). ובקרבן אהרן (על תורת כהנים, קדושים פרק ד אות טז, במירוץ השני) ביאר שההכרח לדרוש כך את הפסוק הוא משום שלכאורה תיבת 'שדך' מיותרת, שכיון שבכל מקום שיזרע עובר על האיסור, למה הוצרך הכתוב לומר את מקום הזריעה, והיה לו לומר רק 'לא תזרע כלאים'. אלא מתיבת 'שדך' משמע, שאין האיסור בזריעת הכלאים, אלא בעצם מה שיש לו כלאים בשדהו, ואם כן, תיבת 'שדך' מלמדת שיש לדרוש את הפסוק כאילו תיבת 'תזרע' לא כתובה בו, וכאילו כתוב רק 'שדך לא כלאים', והיינו שציוה הכתוב ש'שדך' לא יהיה לך בה ולא תקיים בה כלאים [ועיין שם שהאריך]. וראה עוד בזה בדברי דוד (ד"ה ת"ל).

ורש"י בעבודה זרה (סד. ד"ה ת"ל) פירש, שכיון שבפסוק (ויקרא יט יט) נאמר 'בהמתך לא תרביע כלאים, שדך לא תזרע כלאים', ולא כתוב 'בהמתך לא תרביע כלאים ולא תזרע שדך כלאים', הרי שסמך הכתוב תיבת 'שדך' לתיבת 'כלאים', ודורשים את הפסוק כאילו כתוב 'כלאים שדך לא', שהזהיר הכתוב שלא יהיו כלאים בשדהו. וכן פירש הריב"ן במכות (כא: ד"ה בהמתך), אלא שהוא כתב שהטעם שדורשים כך את הפסוק הוא ממה שסמך הכתוב תיבת 'כלאים' לתיבת 'שדך', ולא כתב 'בהמתך כלאים לא תרביע, שדך לא תזרע כלאים'. וכעין זה פירש הריטב"א (ד"ה כלאים).

ורבינו חננאל (ד"ה מ"ט, הובא בתוספות הרא"ש ד"ה מקיים) פירש שהגמרא דורשת את הפסוק (דברים כב ט) 'לא תזרע כרמך כלאים' שנאמר בכלאי הכרם, וביאר, שהתורה היתה יכולה לכתוב 'לא תזרע כרמך', בלי תיבת 'כלאים', וממילא נדע שכוונת הפסוק לאסור זריעת תבואה בכרם, שהרי אין זריעה אלא בתבואה, ומתיבת 'כלאים' לומדים לרבות שאסור גם לקיים כלאים. ומבואר בדבריו שפירש שהברייתא מדברת בכלאי הכרם, וכן נראה מפירוש הר"ש בן היתום (ד"ה אמר ליה).

ולדעת הראשונים שפירשו את הברייתא לענין כלאי זרעים, כתב בשאגת אריה (שו"ת החדשות, חובת קרקע אחרי סי' יד, בסו"ם ג - הראשון) ובטורי אבן (מגילה יג: ד"ה ועל), שאיסור קיום כלאי הכרם נלמד בקל וחומר מכלאי זרעים שאינם אסורים בהנאה ואסורים בקיום, כל שכן שכלאי הכרם שאסורים בהנאה אסורים בקיום. וראה עוד בזה בערוך לנר (מכות כא: ד"ה כלאים).

כה. **בקרן** אורה (ד"ה בשלמא) דקדק מלשון הגמרא שהאיסור במועד 'משום טירחא הוא', שמשמע שהאיסור מן התורה הוא מחמת הטירחה, שלא לטרוח במועד, ולא במלאכה מצד עצמה, וכן כתב בעמק ברכה (חול המועד אות א).

כו. **ריטב"א** (ד"ה חרישה).

כז. **ר"ן** (ד"ה חרישה).

איסור זריעה בשביעית מפורש בתורה (ויקרא כה ד). ולגבי חרישה בשביעית כתב המיוחס לרש"י (ד"ה חרישה בשביעית), שהמקור שאסורה מן התורה הוא ממה שנאמר (שמות לד כא) 'ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות, בחריש ובקציר תשבות', וכיון שמהפסוק (שם כ י) 'ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה', כבר לומדים על איסור חרישה וקצירה בשבת, לכן דורשים את המילים 'בחריש ובקציר תשבות' לענין איסור חרישה וקצירה בשביעית [וראה בברייתא לקמן (ג:) שנחלקו תנאים, לרבי ישמעאל פסוק זה מלמד שקציר העומר מותר בשבת, ולרבי עקיבא פסוק זה מלמד על תוספת שביעית שאסורה. וכאמור, המיוחס לרש"י כתב שהפסוק מלמד על חרישה בשביעית עצמה שאסורה, וראה עוד בתוספות לקמן (ג: ד"ה שהרי) ודבריהם הובאו בהערה שם. וראה עוד ברמב"ם (שמיטה ויובל פ"א ה"א) שכתב 'מצות עשה לשבות מעבודת הארץ

אהח18/06/2018

דלמא אתי לאינפולי אבל מעיין שלא יצא בתחילה דלא אתי לאינפולי אפילו בית הבעל נמי אם כן מתניתין אמאן תרמיה אלא לרבי יהודה לא שנא מעיין שיצא בתחילה ולא שנא מעיין שלא יצא בתחילה בית השלחין אין בית הבעל לא והאי דקתני מעיין שיצא בתחילה להודיעך כחו דר' מאיר דאפילו מעיין היוצא בתחילה משקין ממנו אפילו שדה הבעל. אתמר המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת[א] משום מאי מתרינן ביה רבה אמר משום חורש רב יוסף אמר [א] משום זורע אמר רבה כוותי דידי מסתברא מה דרכו של חורש לרפויי ארעא האי נמי מרפויי ארעא אמר רב יוסף כוותי דידי מסתברא מה דרכו של זורע לצמוחי פירא הכא נמי מצמח פירא אמר ליה אביי לרבה לדידך קשיא ולרב יוסף קשיא לדידך קשיא משום חורש אין משום זורע לא לרב יוסף קשיא משום זורע אין משום חורש לא וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי לא מיחייב אלא חדא והאמר רב כהנא (א) [ב] זומר וצריך לעצים חייב שתים אחת משום נוטע ואחת משום קוצר קשיא איתיביה רב יוסף לרבה (ב) [ג] המנכש והמחפה לכלאים לוקה רבי עקיבא אומר אף המקיים[ב] בשלמא לדידי דאמינא משום זורע היינו דאסירא זריעה בכלאים אלא לדידך דאמרת משום חורש חרישה בכלאים מי אסירא אמר ליה משום מקיים והא מדקתני סיפא ר"ע אומר אף המקיים מכלל דתנא קמא לאו משום מקיים הוא כולה ר' עקיבא היא ומאי טעם קאמר מאי טעם המנכש והמחפה בכלאים לוקה משום מקיים שר"ע אומר אף המקיים מאי טעמא דר' עקיבא דתניא (ג) א) שדך לא תזרע כלאים אין לי אלא זורע מקיים מניין תלמוד לומר כלאים שדך לא[ג] תנן משקין בית השלחין במועד ובשביעית בשלמא מועד משום טירחא הוא ובמקום פסידא שרו רבנן אלא שביעית בין למאן דאמר משום זורע ובין למאן דאמר משום חורש זריעה וחרישה בשביעית מי שרי אמר אביי בשביעית בזמן הזה ורבי היא דתניא (ד) רבי אומר ב) וזה דבר השמטה שמוט [ד] בשתי שמיטות הכתוב מדבר אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים רבא אמר אפילו תימא רבנן אבות אסר רחמנא

דלמא אתי לאינפולי. אבל ממעיין שלא יצא בתחילה אפילו בית הבעל נמי שרי רבי יהודה, ומתניתין דקתני נמי ממעיין שלא יצא בתחילה בית השלחין אין בית הבעל לא לאו רבי יהודה היא: **אם כן מתניתין אמאן תרמייה.** לא ר"א בן יעקב כדאמרן, ולא כר"מ דשרי אפילו בית הבעל, ולא כר' אלעזר בן עזריה דאפילו בית השלחין לא שרי ממעיין שיצא בתחילה: **אלא לרבי יהודה ולא שנא כו'.** ומתניתין ר' יהודה היא: **להודיעך כחו דרבי מאיר.** דאפילו ממעיין שיצא בתחילה שרי אפילו לבית הבעל: **מנכש.** תולש עשבים רעים מתוך הטובים, וכי עקרי להו למחי הני טפי: **משקה מים בזרעים.** שזורק מים בעיקרי העשבים: **משום מאי מתרינן ביה.** דמאי מלאכה קא חשבינן ליה, דודאי קוצר לא חשבינן, שאינו מתכוין ליטול העשבים אלא לתקן עשבים הטובים שבשדה: חורש וזורע וקוצר אבות מלאכות הן, בפרק כלל גדול (שבת דף עג.): **לרפויי.** לרכך: **משום חורש אין משום זורע לא.** אמאי לא מיחייב בתרוייהו, הא עביד תרוייהו, ואשכחינן במלאכה דמיחייב תרתי: **זומר.** בשבת: **וצריך לעצים חייב.** משום קוצר שהרי צריך לעצים, וחייב משום נוטע דמשום הזימור גדלי טפי: **המחפה.** שמכסה את הזרעים בעפר: **לוקה.** משום לא תזרע כלאים (ויקרא יט): **אף המקיים.** שרואה כלאים זרוע ואינו מבטלו: **בשלמא לדידי דאמינא.** דמנכש הוי משום זורע, משום הכי מנכש בכלאים לוקה דהא אסירא זריעה בכלאים דכתיב לא תזרע: **חרישה.** לצורך זריעת כלאים מי אסירא, דבשעת חרישה ליכא כלאים כלל: **אמר ליה.** מנכש אינו לוקה אלא משום מקיים: **תלמוד לומר כלאים שדך לא.** ואע"ג דכתיב לא תזרע כלאים גורעין ודורשין לא כלאים[ד] לא יהא כלאים מכל מקום, שחייב אתה לבטלו: **בשלמא מועד.** משום הכי שרי, דלא אסיר בשום מלאכה אלא משום טירחא: **ובמקום פסידא שרו רבנן.** למיטרח בחולו של מועד במקום פסידא[ה] כדפרשינן לעיל: **בין למאן דאמר משום חורש.** דפליגי רבה ורב יוסף לעיל במשקה מים לזרעים, דחד אמר משום חורש וחד אמר משום זורע: **חרישה בשביעית מי שרי.** הא נפקא מבחריש ובקציר תשבות(ה) דאמרינן אם אינו ענין לשבת שאינו צריך שהרי כבר נאמר כל מלאכה(ו) תנהו ענין לשביעית: **בשביעית בזמן הזה.** דרבנן: **ורבי היא.** דאמר דהוא מדרבנן, ומילתא דפסידא שרו רבנן: **וזה דבר השמטה שמוט.** כתיב בהשמטת כספים, אמאי כתיב תרי זימני שמטה שמוט: **בזמן שאי אתה משמט קרקע כו'.** מכלל דאיכא זמן דלא משמט קרקע, ואיזה זה בזמן הזה(ז): **אפילו תימא רבנן.** דפליגי עליה דרבי ואמרי דשביעית בזמן הזה דאורייתא: **אבות מלאכות.** אסר רחמנא בשביעית:

תולדות

אם כן אמאן תרמייה. ואם נפשך לומר ממאי דרמינן אליבא דר' יהודה יותר מר"א כמו[ו] דאקשינן לעיל לר"א הכי נמי פרכינן אליבא דרבי יהודה ומאי אלימא להש"ס מילתא דרבי יהודה דמוכח מיניה דמתניתין אתיא אליביה יותר מדרבי אליעזר איכא למימר משום דבתרתי מילי אשכחן בהדיא במילתיה דר"י כמו במתניתין דפסידא אין הרווחה לא ובמקום פסידא נמי מיטרח לא טרח אבל לר"א ליכא לאוכוחי ממילתיה אלא חד מילתא כדלעיל דהרווחה אסיר הלכך ניחא ליה לאוקמי כר' יהודה ולא כרבי אליעזר: **כחו** דר' מאיר דמיקל. ואם תאמר וליתני שלא יצאו בתחילה להודיעך כחו דר' יהודה דמחמיר (א) כח דהתירא עדיף(ח):

משום מאי מתרינן. דאין אדם לוקה ולא נהרג אלא בהתראה שמתרין בו לא תעשה הך איסורא כדמפקינן בסנהדרין (דף מא.(ט)) מקרא דצריך לפרש שם האיסור בהדיא: **קא** מרפויי ארעא. דבתר עיקר המלאכה אזלינן ודומה לחורש ורב[ז] יוסף אע"ג דעיקר מלאכה דומה לחורש מחשבת הנפש[ח] לאו לרפויי ארעא ובהכי פליגי דרבה סבר לבתר המעשה מדמינן לה ולא אחר המחשבה ורב יוסף סבר בתר מחשבה אזלינן דהויא עיקר ולא אזלינן בתר הדמיון:

וצריך לעצים. אבל אם אין צריך לעצים לא נאמר בו דחייב משום קצירה דלא דמיא לקצירה דקוצרין למאכל או מידי שצריכין לאיזה דבר כגון רפואה וכיוצא בהן ואי לאו שקוצרין[ט] לצורך גופו פטור(י) דלא מיחייב אפילו משום תולדה דתולדה צריך שתהא דמי לאב מלאכה: **חייב** שתים. קשיא לרבה דאזיל בתר הדמיון דהכא זומר לא דמי כלל לנוטע ואפ"ה חייב משום נוטע וקשיא לרב יוסף דאפילו אינו מתכוין לצמוח הגפן כיון דודאי מצמחה מחמת הזימור חייב משום נוטע דהא סתם קאמר רב כהנא אפילו לא חישב ליטע ואי קשיא הא דאמרינן בדוכתא אחריתי (כתובות דף לג.) משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות תריץ הכי כגון דאיכא מיתה ומלקות(כ) אבל תרתי מילי דאסירן דדמיין להדדי בשתי מלקיות תרוייהו חד רשעה הוא ולא ממעטי מרשעתו דכל שם מלקות חד רשעה הוא והכי נמי אמר במס' פסחים בפ' כל שעה (דף כד. ושם) אמר אביי אכל פוטיתא לוקה ארבע ואע"ג דרב כהנא אמורא הוא מקשי מיניה לרבה ורב יוסף משום דגברא רבה הוה כדאשכחן (ב"ק דף קיז.) במעשה דר' יוחנן דהוה חריף טובא° וקשיא ל"ג(ל) כיון דלאו תנא הוא לא חשיב לה כל כך ופליגי עליה:

אף

עין משפט נר מצוה

יא א מיי' פ"ח מהלכות שבת הלכה ב:

יב ב מיי' שם הלכה ד:

יג ג מיי' פ"א מהלכות כלאים הלכה ג סמג לאוין רעט טוש"ע י"ד סי' רצז סעיף א:

יד ד מיי' פ"ט מהלכות שמטה הלכה ג סמג לאוין ער וסמג עשין קמט:

משנת ראשונים

משום מאי מתרינן ביה. פי', שאם לא תודיענו לאותה מלאכה הדומה, אלא אתה אומר אל תעשה שהעושה מלאכה בשבת חייב סקילה, יאמר בלבו אין זו מלאכה, שהרי כל המלאכות שנויות הן ואין זו אחת מהן, הילכך אתה צריך להודיענו שתולדות מלאכה פלונית היא.
[תוס' רי"ד]

משום זורע לא. אמאי לא מיחיב בתרויהו, עביד תלישה להרויח לזרעים הרי היא כחרישה וכיון שיתרווחו העשבים הטובים הרי מתגדלים ומתעבים והיינו כזורע.
[פירוש ר"ש בן היתום]

וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי. וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי לא מיחייב אלא חדא. והילכך לאיזה מלאכה שדומה יותר נותנין אותה, ומש"ה פליגי, שזה אומר לחורש דומה יותר מזה, וזה אומר לזורע דומה יותר.
[תוס' רי"ד]

זומר וצריך לעצים חייב שתים. בשוגג חייב שתי חטאות, ובמזיד חייב משום שתים, בין שהתרו בו משום זומר ובין שהתרו בו משום קוצר, והכא נמי ליחייב משום תרתי. **[תוס' הרא"ש]**

אף המקיים. פרש"י שראם ולא עקרם. ולא נהירא שיתחייב בלא מעשה, אלא מקיים היינו כגון נכוש וכסוח או גדר גדר סביבם כדי לקיים.
[תוס' הרא"ש]

אבות אסר רחמנא. דהיינו זריעה וקצירה בשדה לבן. זמירה ובצירה בכרם. אבל תולדות כגון השקאת הגן ודכותה לא אמר רחמנא ורבנן גזור אתולדות ושרו להו במקום פסידא.
[חדושי הר"ן]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שבת דף עג:], ב) [תוספתא כלאים פ"א] מכות כא: ע"ז סד., ג) תו"כ קדושים פרשתא ב פ"ד, ד) גיטין לו. קידושין לח:, ה) שמות לד כא, ו) שמות כ י, ז) עיין רש"י ותוס' גיטין לו., ח) ברכות ס., ט) נדצ"ל מ סע"ב עיי"ש, י) וע"ע תוס' שבת עג: ד"ה וצריך, כ) עי' הסוגיא בכתובות שם, ל) עי' ריטב"א.

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה כחו כו' דר' יהודה דמחמיר וי"ל כח דהתירא:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה חייב שתים וכו' וקשיא ל"ג. עיין ב"ב דף נב ע"ב:

תורה אור השלם

א) אֶת חֻקֹּתַי תִּשְׁמֹרוּ בְּהֶמְתְּךָ לֹא תַרְבִּיעַ כִּלְאַיִם שָׂדְךָ לֹא תִזְרַע כִּלְאָיִם וּבֶגֶד כִּלְאַיִם שַׁעַטְנֵז לֹא יַעֲלֶה עָלֶיךָ: [ויקרא יט, יט]

ב) וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה שָׁמוֹט כָּל בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יַשֶּׁה בְּרֵעֵהוּ לֹא יִגֹּשׂ אֶת רֵעֵהוּ וְאֶת אָחִיו כִּי קָרָא שְׁמִטָּה לַייָ: [דברים טו, ב]

הגהות וציונים

א] בריטב"א מוכח דגרס **ביום טוב** עיי"ש (הגהות חת"ס עיי"ש): ב] [שעשה להן סייג וגדר, רש"י ע"ז סד ע"א וע"ש בתוס'] (גליון): ג] בגמ' ע"ז ובסוטה (בדפו"ר) הגי' תלמוד לומר **לא כלאים**, וכ"ה כאן ברש"י כת"י ובר"ח, וכ"ה נכון לפירש"י דהכא ועי' רש"י בע"ז (דק"ס), ועי' אות הבא ובילקוט מפרשים: ד] [ועי' פי' ריב"ן דמכות ובכל מקום פי' בסגנון אחר] (גליון), ועי' אות ג: ה] "במקום פסידא" ליתא בכת"י: ו] נדצ"ל **דכמו**: ז] נדצ"ל **ולרב** יוסף: ח] צ"ל **הנכוש** (גליון דפו"י): ט] צ"ל ואי **לא קוצרין** לצורך (מהרש"א): י] "לא" נראה מיותר: כ] תיבות "ועוקר וקוצר" צ"ע:

רש"י כת"י

[שייך לע"א]

דאתי לאינפולי. מתוך שהוא חדש [צריך] לכרות עד שמוציאין מים ומתקנין אותו שמקלח כמעיין וסמוך לשדות היו עושין אותן. **בית הבעל.** מיושב [גניזה]. **מאן תנא פסידא.** מידי דמפסיד כגון בית השלחין שרי במועד. **הרווחה לא.** כגון בית הבעל שאם היו משקין אותו היה ממהר לבשל פירותיו. **ואפילו במקום פסידא.** כגון שלחין. **מטרח לא טרחינן.** [טירחה יתירא] דקתני אבל לא מימי הקילון [רי"ף]. **מושכין את המים.** שתחת אילן זה לאילן אחר אע"ג דהוי הרוחה דהא ליכא טירחא ולא מידי. **אבל לא ישקה את השדה כולה.** ובבית הבעל קמיירי דהיינו הרוחה וכיון דאיכא טורח במקלט אינו משקה ועד כאן לא קאמר ר' אליעזר אלא בבית הבעל מידי דהוי הרוחה אבל לא[י] בית השלחין משקה כל השדה כולה דקס"ד פסידא אין הרוחה לא. **טירחא.** יתירא כגון מי קילון במקום פסידא מי שמעת ליה דאין משקין ממנו. **אלא שדה בית השלחין** שחרבה. מעינה הראשון ויצא לה מעיין זה מחדש דכיון דהוה לה מעין תחילה והתחיל להשקות אי לא משקה לה פסדא אבל אי לא חרבה דלא הוה לה אלא מעין זהו תחילתו ואכתי לא שתי לא ישקנו עתה תחלה דלא פסדא. אפי' לאותו שדה לא יפנה לה לאמת המים חדש משום טירחא יתירה. **גינתו.** גינה מיושבת בזרעים. **חורבתו.** פרדס שחרב מאילנותיו. לר' יהודה פסידא אין הרוחה לא דקתני בית השלחין ואפי' במקום פסידא טירחא יתירה לא דקתני לא יפנה וכו'. **וממאי.** דמתני' ר' יהודה היא הא קתני מתני' אפי' מעיין שלא יצא בתחלה בית הבעל לא ור' יהודה לא אסר אלא ביוצא תחלה. [ע"כ שייך לע"א] **כחו דר' מאיר.** דמיקל. **מנכש.** עוקר עשבים רעים שמכחישין את היפה וכי עקר להו מחייב ביה טפי משום חורש וזורע ועוקר וקוצר[כ] דאבות מלאכות הן בפרק כלל גדול. **מנכש מרפא לארעא.** כשעוקר את העשבים הרעים ומשקה נמי מרפא לארעא. מנכש ומשקה קא מצמח לפירי. **משום חורש.** מתרינן ליה [אבל] משום (האי נמי) זורע לא הויא התראה בתמי' והא קא מצמח פירי והויא נמי תולדה [גניזה].* ע"כ השלמה.

תורת שביעית[כח]. וכיון שאיסור עבודת קרקע בשביעית בזמן הזה אינו אלא מדרבנן, במקום הפסד הקלו חכמים, ולכן מותר להשקות את בית השלחין בשביעית. מוסיף אביי, **וּ**משנתנו כדעת **רַבִּי** ששביעית בזמן הזה מדרבנן **הִיא** שנויה, **דְּתַנְיָא** בברייתא, **רַבִּי אוֹמֵר**, נאמר בתורה (דברים טו ב) במצות שמיטת כספים בשביעית[כט], '**וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִטָּה שָׁמוֹט כָּל בַּעַל מַשֵּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יַשֶּׁה בְּרֵעֵהוּ, לֹא יִגֹּשׂ אֶת רֵעֵהוּ וְאֶת אָחִיו**', ולכאורה, מדוע כתוב שתי פעמים לשון שמיטה, גם 'השמטה' וגם 'שמוט'[ל], אלא **בִּשְׁתֵּי שְׁמִיטּוֹת הַכָּתוּב מְדַבֵּר, אַחַת שְׁמִיטַּת קַרְקַע** בשביעית, שנצטוינו שלא לעשות מלאכות בקרקע, **וְאַחַת שְׁמִיטַּת כְּסָפִים**, שמצוה לשמט את החובות בשביעית, ולא לתובעם עוד[לא]. וסמך הכתוב את שתי השמיטות זו לזו, כדי להקישן זו לזו[לב], ולומר לך, **בִּזְמַן שֶׁאַתָּה מְשַׁמֵּט קַרְקַע** ואתה אסור לעבוד בה, בזמן זה **אַתָּה** גם **מְשַׁמֵּט כְּסָפִים** שלא לתובעם עוד, **וּבִזְמַן שֶׁאִי אַתָּה מְשַׁמֵּט קַרְקַע** - שאינך אסור בעבודת קרקע, בזמן זה **אִי אַתָּה מְשַׁמֵּט כְּסָפִים** - אינך מצווה לשמט את החובות. ומשמע, שיש זמן ששמיטת קרקע אינה נוהגת בו מן התורה, והיינו בזמן הזה[לג].

רבא מתרץ באופן אחר:

רָבָא אָמַר, אֲפִילּוּ תֵּימָא - אפילו אם תאמר שמשנתנו שנויה כדעת **רַבָּנָן** שחולקים על רבי וסוברים ששביעית בזמן הזה אסורה מן התורה, יש לתרץ מדוע מותר להשקות את בית השלחין בשביעית, משום שדווקא **אָבוֹת** מלאכות **אָסַר רַחֲמָנָא** - אסרה התורה בשביעית,

אהח 18/06/2018

ועבודת האילן בשנה שביעית שנאמר ושבתה הארץ שבת לה' ונאמר בחריש ובקציר תשבות', וכן כתב בספר המצוות (עשה קלה), ומשמע שמפרש שהפסוק מדבר בשביעית עצמה, וראה בזה במהר"י קורקוס (שמיטה ויובל שם)].

[כח] **רש"י** (גיטין לו: ד"ה זכר).

[כט] **מצות** עשה להשמיט המלוה בשביעית, שנאמר (דברים שם) 'שמוט כל בעל משה ידו', והתובע חוב שעברה עליו שביעית עבר על לא תעשה שנאמר (שם) 'לא יגוש את רעהו ואת אחיו'. רמב"ם (שמיטה ויובל פ"ט ה"א).

[ל] **המיוחס** לרש"י (ד"ה וזה). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה וזה) כתב, שהתורה היתה יכולה לכתוב 'וזה הדבר שמוט', שהרי הפרשה מדברת בשנת השמיטה, כמו שכתוב בפסוק הקודם (דברים טו א) 'מקץ שבע שנים תעשה שמיטה'.

[לא] **לשון** 'שמיטה' נאמר בין על 'שמיטת קרקע' [-האיסור לעשות בקרקע מלאכות האסורות בשביעית], ובין על 'שמיטת כספים' [-האיסור לתבוע חובות שהיו חייבים לו בשנה השביעית]. וביאור לשון זה הוא שכשם שלשון 'שמט' שייך באדם שאחז חפץ בידו וסילק את היד מן החפץ והניח לחפץ להשתחרר מן היד, כך 'שמיטה' היא גם מנוחת האדמה או הסתלקות מהבעלות על הנכסים, וגם הנחה של חוב. פירוש הרש"ר הירש (דברים טו ג), וכתב ש'קשה למצוא לכך תרגום מתאים'.

[לב] **על** פי רש"י בגיטין (לו. ד"ה אי).

[לג] **המיוחס** לרש"י (ד"ה בזמן).

רש"י בגיטין (לו. ד"ה בשביעית) כתב בשם תלמידי רבינו יצחק הלוי, שהמקור לכך ששמיטת קרקע אינה נוהגת בזמן הזה, הוא מהדרשה המובאת בירושלמי (גיטין פ"ד ה"ג) שרבי דרשה מפסוק זה עצמו 'וזה דבר השמטה שמוט', אחת שמיטת יובל ואחת שמיטת שביעית, מכאן שאין השביעית נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג, ובזמן הזה שאין היובל נוהג [לפי שאין היובל נוהג אלא בזמן שכל יושבי ארץ ישראל עליה (ערכין לב: ירושלמי שם), ובזמן הזה אין כל יושבי ארץ ישראל נמצאים בארץ ישראל], אף השביעית אינה נוהגת. וכתב עוד (שם ד"ה בזמן) שבזמן הזה אין שמיטת קרקע נוהגת משום שבטלה קדושת הארץ [וראה בבית הלוי (שו"ת, ח"ג סי' א אות א) שביאר מדוע הוצרך רש"י לטעם זה, לאחר שכבר הביא את הדרשה שבירושלמי. וראה עוד בזה בספרי דבי רב (פר' ראה טו ב)].

התוספות בגיטין (לו. ד"ה בזמן) הקשו בשם רבינו תם על פירוש רש"י שכוונת הברייתא 'בזמן שאתה משמט קרקע' היא לשמיטת קרקעות בשביעית, שאם כן מדוע הגמרא כאן מביאה את דברי רבי כמקור לכך ששמיטת קרקע אינה נוהגת בזמן הזה, הרי עיקר חידושו של רבי אינו ששמיטת קרקע אינה נוהגת בזמן הזה, אלא ששמיטת כספים אינה נוהגת בזמן הזה, ומאחר שכאן אין הנידון כלל לגבי שמיטת כספים אלא על שמיטת קרקע, היה לגמרא להביא את הדרשה המבוארת בירושלמי, שכיון שאין היובל נוהג בזמן הזה, אף שמיטת קרקע אינה נוהגת בזמן הזה [ובתוספות הרא"ש (כאן, ד"ה בזמן) הקשה שלגבי שמיטת קרקע גם חכמים מודים שאינה נוהגת בזמן הזה, משום שבטלה קדושת הארץ, ולא נחלקו על רבי אלא לגבי שמיטת כספים. והמאירי (ד"ה ויש לשאול) תירץ על קושיא זו, שאכן חכמים חולקים על רבי גם לגבי שמיטת קרקע וסוברים שנוהגת בזמן הזה מן התורה, שמה שנחלקו על רבי לגבי שמיטת כספים הוא משום שמקישים אותה לשמיטת קרקע, וכשם ששמיטת קרקע נוהגת בזמן הזה, שקדושת הארץ לא בטלה, כך שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה].

ולכן פירש רבינו תם (בתוספות שם, ובתוספות קידושין לח: ד"ה השמטת) שכוונת הברייתא 'שמיטת קרקע' היא לשנת היובל שהשדות חוזרים בה לבעליהם [שמצוה להשיב את כל הקרקעות לבעליהם בשנת היובל ולהוציאן מיד הקונים בלא פדיון (ספר המצוות עשה קלח)], ו'שמיטת כספים' היינו שביעית שנוהג בה שמיטת כספים [אבל ביובל אין שמיטת כספים נוהגת]. ופירוש דברי הברייתא הוא, 'בזמן שאתה משמט קרקע', היינו בזמן שיובל שמשמט קרקע נוהג, 'אתה משמט כספים', אף שביעית שמשמטת כספים נוהגת, 'ובזמן שאי אתה משמט קרקע', היינו בזמן הזה שאין היובל שמשמט קרקע נוהג, 'אי אתה משמט כספים', אף שביעית שמשמטת כספים אינה נוהגת [והוא הדין שאיסור חרישה וזריעה בשביעית אינם נוהגים, אלא שהברייתא נקטה שמיטת כספים משום שבזה שביעית אינה דומה ליובל, או משום שמאחר שנקטה 'שמיטת קרקע' כדי לבאר מהי השמיטה שביובל, נקטה גם 'שמיטת כספים', שבזה שביעית דומה ליובל, שכשם שביובל השדות מופקעות מהקונה וחוזרות למוכר, כך בשביעית הכספים מופקעים מהמלוה ונשארים אצל הלוה. תוספות בקידושין (שם)]. ולפי זה דרשת רבי בברייתא זו היא ממש כדרשתו בירושלמי.

וביישוב קושיית התוספות על רש"י, כתב הבית הלוי (שו"ת, ח"ג סי' א אות ה), שבאמת אין כוונת הגמרא שמהדרשה המבוארת בברייתא לומדים ששביעית אינה נוהגת בזמן הזה, אלא כוונת הברייתא היא שמדברי רבי 'בזמן שאי אתה משמט קרקע' מבואר שסובר ששביעית אינה נוהגת בזמן הזה [ודייק כן מלשון המיוחס לרש"י (ד"ה בזמן) 'מכלל דאיכא זמן דלא משמט קרקע, ואיזה זה בזמן הזה', וכן כתב רבינו גרשום (ד"ה בזמן), ומשמע שראיית הגמרא היא מלשונו של רבי]. וראה עוד בזה בגרש ירחים (בתוספות גיטין שם).

תּוֹלָדוֹת כגון משקה מים לזרעים[א] **לֹא אָסַר רַחֲמָנָא** - לא אסרה התורה, אלא חכמים גזרו עליהן, ובמקום הפסד כגון השקיית בית השלחין, התירו להשקות[ב]. והמקור לכך שהתורה לא אסרה תולדות בשביעית, הוא **מִדִּכְתִיב** (ויקרא כה ד-ה) **'וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ** שַׁבָּת לַה' **שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וגו'** וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר, אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר'. ולכאורה, **מִכְּדִי** [-הרי] **זְמִירָה**[ג] באילן היא **בִּכְלַל זְרִיעָה** בשדה, שהזומר גורם להצמיח את הפירות, כזורע שגורם להצמיח את התבואה, **וּבְצִירָה** בענבים היא **בִּכְלַל קְצִירָה** בתבואה[ד], שבשתיהן הוא חותך את הגידולים ממקום חיבורם, ואם כן **לְמַאי הִלְכְתָא כַּתְבִינְהוּ רַחֲמָנָא** - איזו הלכה התורה באה ללמדנו במה שכתבה שזמירה ובצירה אסורות בשביעית, **לְמֵימְרָא דְּאַהֲנֵי תּוֹלָדוֹת**[ה] **מִיחַיֵּיב** - ללמדנו שרק על תולדות אלו חייב בשביעית, **אַאַחֲרָנְיָיתָא לֹא מִיחַיֵּיב** - אבל על תולדות אחרות אינו חייב בשביעית[ו].

הגמרא מקשה על דברי רבא מברייתא:

מקשה הגמרא, **וְלֹא** - וכי תולדות נוספות אינן אסורות בשביעית, **וְהָתַנְיָא** - והלא שנינו בברייתא, נאמר בתורה (שם כה ד) **'וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַה', שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמוֹר'**, **אֵין לִי** - מפסוק זה אין אני יודע שאסורים בשביעית **אֶלָּא זֵירוּעַ** [-זריעה] בשדה, **וְכן זִימּוּר** בכרם, שחותך מהגפן את הענפים היבשים, **מִנַּיִן לְנִיכּוּשׁ** - שעוקר את העשבים הרעים מבין העשבים הטובים, **וּלְעִידּוּר** - שחופר תחת הגפנים כדי לרכך את הקרקע[ז], **וּלְכִיסּוּחַ** - שחותך את העשבים הרעים שגדלים בין העשבים הטובים [ואינו עוקר את שורשם מן הקרקע כמנכש, אלא רק חותך אותם מלמעלה], שאף מלאכות אלו אסורות בשביעית, **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב **'שָׂדְךָ לֹא'**, וכן **'כַּרְמְךָ לֹא'**, כלומר, ממה שלא כתוב 'לא תזרע שדך', וכן לא כתוב 'לא תזמור כרמך'[ח], אלא כתוב 'שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור'[ט], משמע שיש לדרוש את התיבות 'שדך לא', וכן 'כרמך לא'[י], וללמוד מכך ש'**לֹא**' תעשה **כָּל מְלָאכָה שֶׁבְּ'שָׂדְךָ'**, וְכן '**לֹא**' תעשה **כָּל מְלָאכָה שֶׁבְּ'כַרְמְךָ'**, ומכאן שאף ניכוש ועידור וכיסוח אסורים בשביעית.

ממשיכה הברייתא, **מִנַּיִן שֶׁאֵין מְקַרְסְמִין וְאֵין מְזָרְדִין וְאֵין מְפַסְּגִין בְּאִילָן** - 'קירסום' היינו שחותך מהאילן את הענפים היבשים שבו[יא], ו'זירוד' היינו שחותך מהאילן ענפים בין יבשים ובין לחים כדי שלא יהיו בו ענפים מרובים מדאי[יב], ו'פיסוג' היינו שסומך את האילן כאשר הוא רענן [-צעיר] יותר מדאי[יג], **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב **'שָׂדְךָ לֹא'**, וכן **'כַּרְמְךָ לֹא'**, שממה שלא כתוב 'לא תזרע שדך' וכן 'לא תזמור כרמך', יש ללמוד ש'**לֹא**' תעשה **כָּל מְלָאכָה שֶׁבְּ'שָׂדְךָ'**, וְכן '**לֹא**' תעשה **כָּל מְלָאכָה שֶׁבְּ'כַרְמְךָ'**, ומכאן שאף קירסום וזירוד ופיסוג אסורים בשביעית.

ממשיכה הברייתא, **מִנַּיִן שֶׁאֵין מְזַבְּלִין וְאֵין מְפָרְקִין וְאֵין מְאַבְּקִין וְאֵין מְעַשְּׁנִין בְּאִילָן** - 'זיבול' היינו שמניח זבל על שרשי האילן[יד], ו'פירוק' היינו שמסיר אבנים מעל שרשי האילן[טו], ו'איבוק' היינו שמכסה באבק את שרשי האילן שמגולים[טז], ו'עישון' היינו

א. **במיוחס** לרש"י (ד"ה תולדות) כתב 'כגון משקה זרעים שלא היה במשכן', והיינו שכיון שמשקה מים לזרעים אינו בכלל המלאכות שנעשו במשכן, לכן גם לגבי שביעית אינו נחשב לאב אלא רק לתולדה [כשם שלגבי שבת מלאכה שהיתה במשכן נחשבת לאב, ומלאכה שלא היתה במשכן נחשבת לתולדה, כמבואר במסכת שבת (עו:)]. וראה עוד בהגהות וציונים, וכן בהערה להלן.

ב. **רש"י** כת"י (ד"ה וקרא), ריטב"א (לעיל ב: ד"ה אבות) ור"ן (שם ד"ה רבא). ויש מהראשונים [תוספות (לקמן ו: ד"ה מרבלין) בשם רש"י, שיטה לתלמיד הר"י מפריש (לעיל ב. ד"ה ובשביעית), וראה עוד בזה בביאורי הגמרא לקמן שם] שסוברים שבשביעית מותר להשקות גם את בית הבעל. ולשיטתם הטעם שחכמים לא אסרו השקייה בשביעית כמו שאסרו מלאכות אחרות [כמבואר להלן], הוא משום שהמלאכות שאסרו חכמים הן מלאכות חשובות, שדי להן בפעם אחת בשנה, כזריעה וזמירה, אבל השקייה שהיא צריכה תדיר, אינה מלאכה חשובה, ולא אסרוה. על פי נמוקי יוסף (לעיל שם ד"ה ובשביעית).

ג. **זומר** עניינו שחותך ענפים יבשים של גפן כדי ששאר הענפים שבגפן יגדלו יפה. המיוחס לרש"י (ד"ה זימור).

ד. **וקצירה** היא מאבות מלאכות שאסורים בשבת (שבת עג.). המיוחס לרש"י (ד"ה בצירה). והרש"ש (ברש"י) הקשה, שהיה לרש"י לפרש בפשיטות, שבצירה היא אב מלאכה משום שכתוב בשביעית 'לא תקצור'. וראה עוד בהערה לעיל בסמוך, וכן בהערה להלן, בענין גדר אב ותולדה במלאכות שביעית.

ה. **הריטב"א** (ד"ה למה) כתב שרש"י לא גרס 'תולדות' [וראה ברש"י כת"י (ד"ה דכולי)], וטעמו, שכיון שמלאכות זמירה ובצירה כתובות בתורה, הרי הן נחשבות לאבות ולא לתולדות [וכן כתב רש"י בשבת (סח. ד"ה אית), שזמירה ובצירה נחשבות לאבות בשביעית מטעם זה]. והריטב"א (שם) כתב, שיש לקיים הגירסא, ובאמת מלאכות אלו נחשבות לאבות לגבי שביעית, אלא שהגמרא מכנה אותן בשם 'תולדות', משום שבשבת הן נחשבות לתולדות. וראה עוד בהערה לעיל בשם המיוחס לרש"י, שמלאכות שהיו במשכן נחשבות לאבות גם לגבי שביעית, ומשקה מים לזרעים שאינו בכלל המלאכות שנעשו במשכן, לגבי שביעית אינו נחשב לאב אלא רק לתולדה.

ו. **בביאור** הטעם שדווקא זמירה ובצירה הן תולדות שאסורות בשביעית, צריך לומר שהוא משום שמלאכות אלו דומות בתכונתן לזריעה ולקצירה יותר משאר מלאכות, שזמירה דומה לזורע בכך שגורמת להצמיח את הפירות, ובצירה דומה לקצירה בכך שבשתיהן הוא חותך את הגידולים ממקום חיבורם. תורה תמימה (ויקרא כה ד הע' יד).

ז. **עידור** דומה לחרישה, שבמקום שאי אפשר לחרוש במחרישה, כגון בהרים הגבוהים, או שיש סלעים או שורשים שמעכבים את החרישה, חופרים בידי אדם עם המעדר. פירוש הראב"ד ופירוש הר"ש משאנץ לתורת כהנים (בהר פ"א), שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה עדור), ופירוש הר"ש בן היתום (ד"ה עידור).

ח. **כמו** שבפסוק הקודם (שם כה ג) שנאמר בו 'שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך', הכתוב סמך תיבות 'תזרע' ו'תזמור' לתיבות 'שדך' ו'כרמך'. תוספות הרא"ש (ד"ה ת"ל).

ט. **ובזה** סמך הכתוב תיבת 'שדך' לתיבת 'לא', וכן תיבת 'וכרמך' לתיבת 'לא'. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ת"ל - הראשון).

י. **המיוחס** לרש"י (ד"ה תלמוד). ורבינו חננאל (ד"ה איני) פירש, שהדרשה היא ממה שלא כתוב בפסוק 'לא תזרע' בלבד, וממילא נדע שמדובר בשדה, שהרי אין זריעה אלא בשדה, ובהכרח ש'שדך' לרבות כל מלאכות שבשדה. וראה עוד בזה בתוספות הרא"ש (ד"ה ת"ל).

וראה עוד בדברי הריטב"א (ד"ה והא דדרש), שאין כוונת הברייתא שהמקור שמלאכות אלו אסורות הוא מ'שדך לא' ומ'כרמך לא', שדבר זה אינו דרשה כלל, אלא המקור הוא מכלל ופרט וכלל, כמבואר בסוגיא להלן בהמשך העמוד [לדעת הסובר שהחורש בשביעית לוקה], אלא הברייתא נקטה מקור זה כ'לישנא קלילא', ודרך התנאים לעשות כן.

יא. **קירסום** באילנות הוא כזמירה בגפנים, אלא שזה באילנות וזה בגפנים. המיוחס לרש"י (ד"ה מקרסמין) [אמנם קירסום אסור רק מדרבנן, כמבואר בגמרא להלן, ואינו כזמירה שאסורה מדאורייתא, וראה בילקוט ביאורים מה שהובא בזה]. והמכתם (ד"ה קרסום) כתב שהוא כלשון הפסוק 'יכרסמנה חזיר מיער' (תהלים פ יד) [והוא לשון נתיקה. רש"י (תהלים שם). והאותיות קו"ף וכ"ף מתחלפות כי הן ממוצא אחד. מצודת ציון (שם)].

יב. **ובכך** מיקל משאו מעליו והוא מתעבה ומוסיף כח. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מזרדין).

יג. **המיוחס** לרש"י (ד"ה מפסגין) בשם יש מפרשים. והערוך (ערך פסג), והערוך ובפירוש הר"ש בן היתום (ד"ה מפסגין) כתב, שבסמיכה זו מגביהים את האילן [כלומר, מעמידים אותו בגובהו שלא יטה על צידו וישבר], ולפיכך נקראת 'פיסוג', מלשון 'ראש הפסגה' (במדבר כא כ) [ראה בפירוש רש"י (במדבר שם) שכתב, ש'פסגה' הוא מלשון גובה, כמו שנאמר (תהלים מח יד) 'פסגו ארמנותיה', שפירושו הגביהו ארמנותיה]. ויש מהראשונים שפירשו בדומה לזה, שפיסוג הוא שכשענפי האילן נוטים לכאן ולכאן, קושרים ומגביהים אותם כדי שיגדלו ויעלו כלפי מעלה [וגם לשיטתם 'פיסוג' הוא מלשון הגבהה]. תוספות הרא"ש (ד"ה מנין) בשם רש"י, המאירי (ד"ה אעפ"י) והר"ן (ד"ה מנין) בשם יש מפרשים. אמנם הראב"ד (פירוש לתורת כהנים, בהר פ"א, הובא בתוספות הרא"ש ובמאירי שם) כתב ש'פיסוג' הוא מלשון ניתוח וקציצה [כפי שמצינו בכמה מקומות (ב"ק פא. וברש"י שם ד"ה מפסיג, ועוד) שלשון 'פסיגה' מובא במשמעות 'פסיקה' וחיתוך, והיינו משום שהאות גימ"ל והאות קו"ף שתיהן אותיות החיך, ואותיות החיך מתחלפות. הגהות יעב"ץ (ברש"י ד"ה מפסגין)], כלומר, שקוצצים את ענפי האילן, כולם או רובם, ומשאירים את גזע האילן בלבד, כדי שיגדל ביותר. ובהגהות היעב"ץ (שם) כתב שיתכן לבאר אף את פירוש המיוחס לרש"י לפי משמעות זו, שכאשר יש על האילן הרבה פירות שמכבידים על ענפיו והם עומדים להשבר, סומכים את הענפים על ידי פיסוג, כלומר שחותך בהם מעט כדי לעשות מקום אחיזה טוב לעצים שמניח תחתם כדי לסומכם שלא יפלו וישברו.

יד. **המיוחס** לרש"י (ד"ה מזבלין). ובפירוש הר"ש בן היתום (ד"ה מזבלין) ביאר, שמביאים צואת בהמה ושמים אותה על שרשי האילנות, 'כדי שתשמן הארץ וישתמנו נטעיה'. ויש מהראשונים [מכתם (ד"ה מיבלין), מאירי (ד"ה וכן אין) ותוספות הרא"ש (ד"ה אין) בשם הירושלמי (שביעית פ"ב ה"ג)] שגורסים 'מיבלין' [אמנם לפנינו בירושלמי (שם) הגירסא 'מזבלין'], ופירשו שהוא מלשון יבלת, שחותכים את היבלת שנעשית באילן ויש בתוכה תולעים.

טו. **המיוחס** לרש"י ור"ש בן היתום (ד"ה מפרקין). והמכתם (ד"ה מפרקין) והמאירי (ד"ה ואין מפרקין) פירשו, שמסירים את העלים כדי שלא יעשו צל על הפירות ויעכבו את הבשלתם על ידי אור השמש [וכן פירש בתוספות הרא"ש (ד"ה אין) את דברי הירושלמי (שביעית פ"ב ה"ג) ש'מפרקים בעלין']. והר"ש והרא"ש (שביעית פ"ב מ"ג) פירשו, שמסירים את העלים כדי להקל מהאילן.

טז. **המיוחס** לרש"י (ד"ה מאבקים). והערוך (ערך אבק - הראשון) פירש, שמסירים את האבק שעל האילן. והראב"ד (פירוש לתורת כהנים, בהר פ"א) פירש שמניחים אבקה של סממנים

תולדות לא אסר רחמנא[א] דכתיב א) ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וגו' מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה למאי הלכתא כתבינהו רחמנא [א] למימרא דאהני תולדות[ב] מיחייב אאחרנייתא לא מיחייב ולא והתניא[ג] שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אין לי אלא זירוע וזימור מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח ת"ל שדך לא כרמך לא [ב] לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך מנין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא [ג] לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך מנין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין[ב] ואין מעשנין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא [ד] כל מלאכה שבשדך לא וכל מלאכה שבכרמך לא יכול לא יקשקש תחת הזיתים [ה] ולא יעדר תחת הגפנים[ג] [ו] ולא ימלא נקעים מים [ז] ולא יעשה עוגיות לגפנים ת"ל שדך לא תזרע זריעה בכלל היתה ולמה יצתה להקיש אליה לומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם [ח] מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. [ג] וקשקוש בשביעית מי שרי והא כתיב ב) והשביעית תשמטנה ונטשתה[ד] תשמטנה מלקשקש ונטשתה מלסקל אמר רב עוקבא בר חמא [ד] תרי קשקושי הוו חד אברויי אילני וחד סתומי פילי [ט] אברויי אילן אסור [י] סתומי פילי שרי. איתמר החורש בשביעית ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר לוקה וחד אמר [כ] אינו לוקה[ה] לימא בדר' אבין אמר רבי אילעא קמיפלגי דאמר [ו] רבי אבין אמר ר' אילעא כל מקום שנאמר כלל בעשה ופרט בלא תעשה אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל[ה] מאן דאמר לוקה לית[ו] ליה דרבי אבין אמר רבי אילעא ומאן דאמר אינו לוקה אית ליה דר' אבין לא דכולי עלמא לית ליה דרבי אבין אמר ר' אילעא מאן דאמר לוקה שפיר ומאן דאמר אינו לוקה אמר לך מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה למאי הלכתא כתבינהו רחמנא למימר דאהני תולדות הוא דמיחייב אתולדה אחרינא לא מיחייב ולא והתניא שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אין לי אלא זירוע וזימור ° מנין לעידור ולקישקוש[ז] ולכיסוח ת"ל שדך לא כרמך לא לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך ומנין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא כל מלאכה שבשדך לא כל מלאכה שבכרמך לא מנין שאין מזבלין ואין מפרקין[ח] ואין מעשנין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא כל מלאכה שבשדך לא וכל מלאכה שבכרמך לא יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים[ג] ולא ימלא נקעים מים ולא יעשה עוגיות לגפנים תלמוד לומר שדך לא תזרע זריעה בכלל היתה ולמה יצתה להקיש אליה לומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא.

כי

תולדות. כגון משקה זרעים שלא היה במשכן[ט] לא אסר רחמנא: **זמירה בכלל זריעה.** שדרכו של זומר לאמוחי פירי כזורע: **בצירה.** בענבים כקצירה בתבואה, וקצירה אב מלאכה היא בפ' כלל גדול (שבת דף עג.): **בצירה בכלל קצירה.** דשניהם תותכין: **זימור.** מחתך ענפים יבשין של גפן: **עידור.** שחופר תחת הגפנים לרפויי ארעא: **כיסוח.** בעשבים, שחותך הרעים מן הטובים, ולא היינו ניכוש דמעקר העיקרים מן הקרקע[ח], דלזה אין עוקרין אלא חותכין למעלה: **תלמוד לומר שדך לא כרמך לא.** מדלא כתיב לא תזרע שדך לא תזמור כרמך אלא שדך לא תזרע כרמך לא תזמור משמע שדך לא כרמך לא: **מקרסמין.** היינו זימור, אלא שקרסום שייך באילנות: **מזרדין.** מחתך ענפים יבשים ולחים, לפי שיש לאילן ענפים יותר מדאי: **מפסגין.** סומכים האילן שהוא רענן יותר מדאי: **מזבלין.** מניחים זבל בעיקרי האילן: **מפרקין.** אבנים שעל עיקרי האילן: **מאבקים.** ששרשיו נראין, ומכסין אותו באבק: **מעשנין.** עושין עשן תחת האילן כדי שינשרו התולעים שעליו[י]: **יקשקש.** היינו עידור, אלא שעידור בגפנים וקשקוש בזיתים: **עוגיות.** חופר גומא תחת הגפן ליתן בו מים[ט]: **זריעה בכלל היתה.** ובשנה השביעית שבת שבתון וגו': **אף כל עבודה שהיא בשדה ובכרם.** כגון כל הני פרטי (א), ילא קשקוש ועידור ומים בנקעים ועוגיות שאינן בשניהן[כ] כו': **לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר כו'.** ואם תקשי הא אסר עידור לעיל, קא תריץ לקמן[י] בעוגיות הא בחדתי והא בעתיקי, והוא הדין לעידור: (ב) **כל הני מדרבנן.** אבל מדאורייתא לא הוי אלא זמירה ובצירה, כדאמרינן לעיל הני אין מידי אחרינא לא: **מלסקל.** להוציא אבנים מן הכרם: (ג) **סתומי פילי.** שמסתם בקעים של אילן: **שרי.** דאית ביה משום פסידא: **אברויי אילני אסור.** דהוי משום רווחא, והאי דשרי קשקוש היינו סתומי פילי, והאי דאסיר היינו אברויי אילני: **כל מקום שנאמר כלל בעשה ופרט בלא תעשה.** כגון הכא, דכתיב (ויקרא כה) ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ כלל היינו עשה, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור פרט היינו לא תעשה: **אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל.** ואף על גב דכתיב כלל בתריה, כגון הכא דכתיב בתריה (שבת[ל]) שבתון, כלומר אין לו דין דשאר כלל ופרט וכלל שכתובין כולו בעשה או בלאו דאמר כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט דמרבי כל מידי דדמי לפרט, אלא דיינינן ליה בכלל ופרט, הואיל דנשתנה משאר כלל ופרט וכלל, אמרינן אין בכלל אלא מה שבפרט הני אין מידי אחרינא לא: **דכולי עלמא לית להו דרבין כו' מאן דאמר לוקה שפיר.** כדאמר דדרשינן בכלל ופרט וכלל: **אחרינא לא.** להכי חורש אינו לוקה:

כי

אף כל שבשדה ושבכרם. וכל הני עבודות דלעיל נוהגות בין בשדה ובין בכרם ואפילו שיש מהן שאין עתה נוהגין כן י"ל שבמקומן היו עושין כך ורגילין לעשותן בשדה ובכרם: **אין** דנין אותו בכלל ופרט וכלל[ס]. הכי הוה שמיע ליה לר' אילעא דכיון דהפרט בלא תעשה הכלל האחרון אינו מוציא הפרט ממשמעותיה ואינו כלל ופרט וכלל דדיינינן[מ] ליה בכלל ופרט ולא נהירא לי דמנלן דרבי אילעא ס"ל הכי אימא דהפרט שהוא בלא תעשה בטל אבל הכלל עומד במקומו לפי דבריו ועוד לפי לשון זה קשה לי אמאי תירץ דכולי עלמא לית להו דר' אבין והא הוה מצי לתרוצי דכולי עלמא אית להו דבכל מקום סוגיית הש"ס היא דכיון דמצי למימר דכולי עלמא אית להו סברת האמורא לא מתרצינן לית להו ולימא הכי דכולי עלמא אית להו דרבי אבין מאן דאמר אינו לוקה שפיר ומאן דאמר לוקה סבירא ליה כי הך ברייתא דמפקא ליה לתולדות מקרא וקסבר לאו אסמכתא הוא אלא דרשה גמורה היא ולי נראה דהא לימא בדר' אבין אמר ר' אילעא וכו' קאזיל בכה"ג דליכא הכא אלא כלל ופרט דכלל בתרא לא חשיב כיון דהאי כלל בקרא אחרינא וחשיב בכלל[נ] המרוחק זה מזה[כ] כיון דלא הוו בחד קרא דהכי מוכח בפ"ק דפסחים (דף ו: ושם) דאיכא למאן דאמר כיון דהוו בתרי קראי לא מיצטרפי למיהוי כלל ופרט וכלל והכא נמי לא הוי אלא כלל ופרט והכי איכא (ד) הגירסא [בירושלמי דכלאים[פ]] בפ"ח[ל] חד אמר לוקה סבר לה כרבי אילעא דאינו נדון בכלל ופרט כיון דהפרט בלא תעשה הפרט בטל והכלל במקומו עומד ולפיכך אמר כל החורש בשביעית לוקה וחד אמר החורש בשביעית אינו לוקה לא סבר להא דר' אילעא אלא דנין אותו בכלל ופרט הני אין מידי אחרינא לא ודחי לה דכולהו אית להו דרבי אילעא מאן דאמר לוקה שפיר ומאן דאמר אינו לוקה מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה כו' ואם נפשך לומר למאן דאמר לוקה אמאי כתב רחמנא זמירה ובצירה שמא קסבר לגלויי אתי אי נמי קסבר כרם משדה לא הוה יליף הלכך הוצרך למיכתב בין בשדה בין בכרם:

עין משפט נר מצוה

טו א מיי' פ"א מהלכות שמטה הלכה ב ג:
טז ב ג ד מיי' שם הלכה ד ה:
יז ה מיי' שם הלכה ז:
יח ו ז מיי' שם הל' ט:
יט ח מיי' שם הלכה ג:
כ ט י מיי' שם הל' ז:
כא כ מיי' שם הל' ד:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין תוס' שבת סח. ד"ה דאית, ב) תו"כ בהר פרשתא א ע"ש, ג) [סוכה מד:], ד) שם ע"ז נ:, ה) עיין רש"י ותוס' פסחים מז: ד"ה ושביעית, ו) [סנהדרין קיג.], ז) עיין שבת צו: וב"ק ב., ח) עיין רש"י לעיל ב: ד"ה מנכש, ט) ע"ע לקמן ד: ד"ה עוגיות, י) ד:, כ) עיין ב"ק פה., ל) ה"א ועי' גם שבת פ"ז ה"ב, מ) נ ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אף כל כו' כל הני פרטי דפרט ילא קשקוש כו': (ב) ד"ה לא יקשקש וכו' וה"ה לעידור הס"ד ואח"כ מה"ד מדרבנן. כל הני מדרבנן אבל מדאורייית' כו': (ג) ד"ה סתומי פילי כו' נ"ב עי' פרש"י פ"ד דסוכה דף מד ע"ב: (ד) תוס' ד"ה אין כו'. והכי איתא הגירסא בפר"ח חד אמר:

גליון הש"ס

גמ' מנין לעידור ולקישקוש ולניכוש כצ"ל לענ"ד[ז]:

תורה אור השלם

א) וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַיְיָ שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר: אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ: [ויקרא כה, ד-ה]

ב) וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ: [שמות כג, יא]

רבינו חננאל

ובשביעית אבות אסר רחמנא תולדות לא אסר רחמנא שמעינן לה מדכתיב שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. מכדי (זריעה) [זמירה] מכלל (זמירה) [זריעה] היא דכיון שזומר ועתק צומח ובצירה בכלל קצירה למאי הלכתא דכ' רחמנא ללמדך דאהני תולדות מיחייב בשביעית אתולדות אחרנייתא לא מיחייב. **איני והתניא שדך לא תזרע וכרמך לא וגו'** אין לי שחייב בשביעית אלא זורע וזומר בלבד מנין למנכש ולעודר ולמכסח ת"ל שדך לא וגו' פי' הוה ליה למכתב לא תזרע ואנא ידענא דאין זריעה אלא בשדה. שדך דכתב רחמנא למה לי לרבות כל מלאכות שבשדה. מנין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין ואין מעשנין ת"ל כרמך לא לרבות כל מלאכות שבכרם שאסורות. קתני מיהא דמנכש אסור בשביעית. **ופרקינן האי איסורא מדרבנן היא וקרא אסמכתא כו'.** יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים ולא ימלא נקעים מים ולא יעשה עוגיאיות לגפנים בין אילן לחברו ת"ל שדך לא תזרע. זריעה וזמירה בכלל שבת שבתון יהיה (לכם) [לארץ] היו ולמה יצאת להקיש אליה לומר לך מה זריע' מיוחד' עבודת שדות וכרמים אף כל עבודת שדות וכרמים למעוטי קשקוש ועידור וביקוע ועישון דעבודת אילנות הן ולא עבודת שדות וזרעים. **והלכך שרי קשקוש בשביעית** פי' א) תרי קישקושי הוו חד לאברויי אילני כלומ' להברות האילן כגון גיזום שאמרו במס' ע"ז[מ] ואסור וחד לסתומי פילי לסתום הסדקין ושרי. **איתמר החורש בשביעית ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר לוקה.** סבר לה כר' אלעא דא' מקום שאתה מוצא כלל בעשה כגון ובשנה השביעית שבת וגו' שבת לה' הרי כלל כל מלאכות שביעית. ועוד פרט בלא תעשה שנאמר שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. א"ר אלעא כי האי גוונא אין דנין אותו בכלל ופרט ב) ונאמר אין בכלל אלא מה שבפרט. זריעה וזמירה וקצירה ובצירה אין מידי אחרינא לא אלא הריני דן בכלל ופרט וכלל שנאמר ואת ענבי נזירך לא תבצור שנת שבתון יהיה לארץ. ומרבה כל מלאכה ואפילו החורש בשביעית לוקה. **וחד** אמר החורש **בשביעית אינו לוקה** לא סבר לה דר' אלעא (דאמר) [אלא ס"ל] דנין אותו בכלל ובפרט. הני אין כלומר אלו בלבד המפורשין הם במלקות מידי אחרינא לא. **ודחינא לא דכ"ע אית להו דר' אלעא** מ"ד לוקה שפיר. ומ"ד אינו לוקה מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה כו': **ירושלמי** בשביעית פ"ב (ה"ב) מיבלין מעבירין היבלת מפרקין בעלין מאבקין עושין להן אבק מעשנין מתנינן לה מזהמין מתליעין בשביעית מה בין זהם לעושה בית המזוהם אינו אלא כמושיב שומר. עושה בית מציל עליה והיא גדילה מחמתו. מה בין מחפה באבנים ובתבן ובקש שהוא מותר למחפה בעפר שאסור המחפה בקש ובתבן ובאבנים אינו אלא כמושיב שומר. המחפה בעפר עושה לו טינא והיא גדילה מחמתו: **כי אתא**

רב

רש"י כת"י

מדרבנן. אסירי תולדות. **וקרא אסמכתא בעלמא.** וגבי מתני' הואיל ובית השלחין דבר האבד הוא שרו רבנן אע"ג דהשקאה תולדה דחרישה הוא או דזריעה. **מלסקל.** אבנים שבתוכן. **אברויי.** לשון נקב כמו וברא אותהן בחרבותם (יחזקאל כג) וכמו אין מושסין שמא הבריא בשחיטת חולין (חולין מג:) שיש עליה קרקע יותר מדאי ומופרה ונוטלה מעליהן לשון אחר אברויי שמותנין עליו להבריא את האילן לשון בריא. **סתומי פילי.** שמגלין השרשים ומכסין אותם וסותם פילי גומות הקרקע. **סתומי שרי.** דאוקמי אילנא הוא אברויי אסור דקא מהני לאילן והיא עבודה. **כלל בעשה.** שכתוב שבת שבתון יהיה לארץ פרט בלא תעשה לא תזרע לא תקצור אין דנין אותו בכלל ופרט והכא איכא תרי כללי שבת שבתון יהיה לארץ כלל שדך לא תזרע ולא תזמור לא תקצור לא תבצור פרט שנת שבתון יהיה לארץ חזר וכלל וכדר' אבין כיון דהוי כלל בעשה ופרט בלא תעשה לא דרשינן ליה בכלל ופרט וכלל. **מאן דאמר לוקה לית ליה דר' אבין.** אלא דיינינן ליה בכלל ופרט וכלל ואיתרבו כל שעין[ע] הפרט עבודה שבשדה ושבכרם כגון חרישה ולוקה (מה הפרט מפורש דבר עבודה שבשדה ושבכרם לוקה אף כל דבר שהוא עבודה בשדה כגון חרישה ילקה). **ומאן דאמ' אינו לוקה אית ליה.** ולא מרבינן אלא הני דכתיבן לוקה אחריתא לא. ה"ג **דכולי עלמא (אית) [לית] להו דר' אבין אמ' ר' אילעא מאן דאמר לוקה שפיר וכו' דאהני.** זמירה ובצירה מיחייב מלקות אאחרנייתא לא ולא גרסינן הכא תולדות. והתניא וכו' כדפרישית לעיל. **תלמוד לומר שדך לא.** אלמא דאהני נמי לוקה ומשני מדרבנן הן דאסורין בשביעית וקרא אסמכתא בעלמא הוא ולאו משום דלוקה.

חשק שלמה על ר"ח

א) נראה דחסר בדברי רבינו וצ"ל איני והא כתיב והשביעית תשמטנה וכו' מלקשקש ומשנינן תרי קשקושי. ב) גירסת רבינו הובא בתוס' ד"ה אין דנין בשם רבינו לפי מה שהגיה הב"ח והדין עמו דאלו בירושלמי שם אדרבה הגירסא כמו גירסת הש"ס כאן ע"ש.

הגהות וציונים

א] רש"י לא גריס "תולדות" (ריטב"א עי"ש), ועי' רש"י כת"י ד"ה ה"ג וברש"י שבת סח ע"א ד"ה אית: ב] [פי' מסירין האבק מעליהן. ערוך] (גליון), ועי' תוס' הרא"ש: ג] עי' קושית רש"י ותירוצו. ועי' ריטב"א דל"ג כאן "ולא יעדר תחת הגפנים" וכן ליתא בתו"כ, ועי' תוס' הרא"ש ובשפ"א: ד] בכת"י נוסף ואמר מר (והיא הגי' האמיתית ובברייתא היא בסוכה שם, דק"ס): ה] "וכלל" ליתא בכת"י ובדפו"ר בגמ' ובתוס' והוסיפוהו בדפוסים המאוחרים ע"פ פירש"י ועי' תוס' (דק"ס): ו] בכת"י הגי' להיפך מ"ד לוקה אית ליה דר"א ומ"ד אינו לוקה לית ליה דר"א לא דכו"ע אית להו דר"א, ועיין ע"ז בתוס' ובריטב"א ובר"ש פ"ק דשביעית מ"ד (דק"ס): ז] צ"ל מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח, כמו לעיל והיינו הך ברייתא, וכן הגיה הגרעק"א בגליון הש"ס אלא שנשתבש ע"י מעתיק טועה, וכ"ה בכת"י (דק"ס עי"ש, רש"ש): ח] יש להוסיף ואין מאבקין (רש"ש), עי' אות הקודם: ט] תיבות "שלא היה במשכן" מיותר דמה ענין זה לשביעית, ובכת"י ליתא (דק"ס), וע"ע במהרש"א: י] צ"ל מעליו [פי' מן העלין], וכ"ה כהוגן בכת"י (דק"ס): כ] כאן הוא סוף הדבור ומה"ד יכול לא יקשקש וכו', וכ"ה בכת"י (דק"ס, רש"ש): ל] צ"ל שנת (גליון), וכ"ה כהוגן בכת"י שנת שבתון יהיה לארץ (דק"ס): מ] צ"ל ודיינינן (גנזי יוסף, באה"מ): נ] צ"ל ככלל (באה"מ): ס] רש"א (גליון): ע] צ"ל כל שכעין:

שעושה עשן תחת האילן כדי שינשרו התולעים מעליו[יז], **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב **'שָׂדְךָ לֹא'**, וכן **'כַּרְמְךָ לֹא'**, שממה שלא כתוב 'לא תזרע שדך' וכן 'לא תזמור כרמך', יש ללמוד **שֶׁכָּל מְלָאכָה שֶׁבְּ'שָׂדְךָ' 'לֹא'** תעשה, **וְכֵן, כָּל מְלָאכָה שֶׁבְּ'כַרְמְךָ' 'לֹא'** תעשה, ומכאן שאף זיבול ופירוק ואיבוק ועישון אסורים בשביעית[יח].

ממשיכה הברייתא, אם כך, שכל מלאכות שבשדה ובכרם אסורות בשביעית, **יָכוֹל** היית לומר שאף **לֹא יְקַשְׁקֵשׁ תַּחַת הַזֵּיתִים** - שלא יחפור תחת הזיתים כדי לרכך את הקרקע[יט], **וְלֹא יְעַדֵּר תַּחַת הַגְּפָנִים** - שלא יחפור תחת הגפנים כדי לרכך את הקרקע, **וְלֹא יְמַלֵּא** את **הַנְּקָעִים** - בקעים שבשדות **בַּמַּיִם** כדי להשקות את השדה[כ], **וְלֹא יַעֲשֶׂה עוּגִיּוֹת לַגְּפָנִים** - שלא יחפור גומות תחת הגפנים כדי ליתן בהן מים[כא], **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב **'שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע'**, והלא **זְרִיעָה בִּכְלַל הָיְתָה**, כלומר, מלשון הפסוק (שם) 'וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַה'' משמע שכל המלאכות שבקרקע אסורות, ואף זריעה בכלל, **וְלָמָּה יָצְתָה** זריעה מהכלל, כלומר, מדוע הפסוק חזר וכתב (שם) 'שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע', כדי **לְהַקִּישׁ אֵלֶיהָ** את שאר המלאכות[כב], **וְלוֹמַר לְךָ, מַה זְּרִיעָה מְיוּחֶדֶת** שהיא **עֲבוֹדָה שֶׁבְּשָׂדֶה וְשֶׁבְּכֶרֶם**, כלומר, שהיא עבודה שנעשית גם בשדה וגם בכרם, **אַף כָּל שֶׁהִיא עֲבוֹדָה שֶׁבְּשָׂדֶה וְשֶׁבְּכֶרֶם** אסורה בשביעית, אבל עבודות שאינן נעשות גם בשדה וגם בכרם, מותרות בשביעית[כג]. ומכאן, שקשקוש ועידור ומילוי מים בנקעים ועשיית עוגיות לגפנים, שהן עבודות שאינן נעשות גם בשדה וגם בכרם, מותרות בשביעית[כד].

מבואר אם כן בברייתא, שלומדים מהפסוק שכל מלאכות שהן בשדה ובכרם אסורות בשביעית, וקשה על רבא שאמר שרק זמירה ובצירה הן תולדות שאסורות בשביעית.

מתרצת הגמרא, אכן התורה לא אסרה בשביעית תולדות נוספות, והמלאכות ששנינו בברייתא שאסורות, אינן אסורות אלא **מִדְּרַבָּנָן** [-מדברי חכמים], **וּקְרָא** - והפסוק 'שדך לא' 'כרמך לא' שהברייתא למדה ממנו, אינו המקור לכך שמלאכות אלו אסורות, אלא הוא **אַסְמַכְתָּא בְּעָלְמָא** - חכמים הסמיכו דינים אלו לפסוק זה[כה].

★

הגמרא מקשה על תירוץ זה:

הגמרא תירצה את הקושיא מהברייתא על רבא, שהמלאכות ששנינו

או דבר אחר על שרשי האילן כדי לפטמו [וכן כתב המאירי (ד"ה ואין מאנקין) בשם יש מפרשים, והוסיף שעושים כן כדי למתק את פירות האילן]. והמאירי עצמו (שם) פירש, שאובקים [-קושרים (עי' רש"י בראשית לב כה)] את האילן ב'בגד מפוטם'.

יז. **המיוחס** לרש"י (ד"ה מעשנין). והמאירי (ד"ה ואין מעשנין) פירש, שהיו עושים כן לאילן שמשיר את פירותיו מרוב שומנו, כדי לייבשו ולהכחישו. ובתוספות הרא"ש (ד"ה אין) הקשה על פירוש רש"י, שמלאכה זו אינה כדי להשביח את האילן, אלא רק כדי לקיימו, ומדוע היא אסורה.

יח. **הברייתא** היתה יכולה לכלול את כל המלאכות המנויות יחד, ולשאול מהו המקור שאסורות בשביעית, ולהשיב שכולן נלמדות מדרשת הכתוב, אלא שהברייתא העדיפה לבאר מהו המקור לכל סוג מלאכות בפני עצמו. ריטב"א (ד"ה מנין), וכן כתב הר"ן (ד"ה מה) בשם רש"י. וכן תירץ בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ת"ל - השני), והוסיף וביאר את סוגי המלאכות השונים שנשנו בברייתא, הסוג הראשון [ניכוש, עידור וכיסוח] הוא מלאכות שנעשות בקרקע, הסוג השני [קירסום, זירוד ופיסוג] הוא מלאכות שנעשות בענפים שבאילן, והסוג השלישי [זיבול, פירוק, איבוק ועישון] הוא מלאכות שנעשות בשרשי האילן ובצמרתו [וראה עוד בזה בתוספות הרא"ש (ד"ה מנין)]. ובתירוצו הראשון כתב, שהתנא של הברייתא שמע מתחילה רק את הדין בשלש המלאכות הראשונות, ושנאן בברייתא, ואחר כך שמע את הדין בעוד שלש מלאכות, וכיון שכבר שנה את הראשונות בברייתא, השאיר את הנוסח בתחילת הברייתא כפי שהוא, ורק הוסיף את הדין בשלש המלאכות הללו, וכן בשאר המלאכות.

יט. **קשקוש** בזיתים הוא כעידור בגפנים [שהוזכר לעיל], אלא שזה בזיתים וזה בגפנים. המיוחס לרש"י (ד"ה יקשקש).

במסכת סוכה (מד:) מובא שאדם אחד אמר לרבי אלעזר בר צדוק, 'קרייתא אית לי, כרמיא אית לי, זיתיא אית לי, ואתו בני קרייתא ומקשקשין בכרמיא ואוכלין בזיתיא' וכו'. ומבואר שלשון קשקוש שייך בכרמים, והקשה הערוך לנר (שם ד"ה סתומי), שרש"י כאן כתב שבכרמים נופל לשון עידור, אבל קשקוש הוא בזיתים. ותירץ, שבאמת לשון קשקוש שייך גם בכרמים, וכוונת רש"י היא רק לבאר את דברי הברייתא שנקטה לשון עידור בגפנים ולשון קשקוש בזיתים.

כ. **דברי** הברייתא נתבארו לפי פירוש הערוך (ערך נקע) ש'נקעים' היינו בקעים שבשדות, כעין גומות. והראב"ד (פירוש לתורת כהנים, בהר פ"א) פירש ש'נקעים' היינו שקעים שבין השדות, ועל ידי מילוי המים באה לחות לאילנות מהמים שבקרקע שסמוכה לשדה. ובפירוש הר"ש משאנץ לתורת כהנים (שם) פירש, שלמטה משורת האילנות עושים נקעים, וממלאים אותם במים כדי לקחת משם מים להשקיית זרעים ואילנות.

כא. **'עוגיה'** מלשון עיגול, כמו 'עג עוגה ועמד בתוכה' (תענית יט.). המיוחס לרש"י (לקמן ד: ד"ה עוגיות).

כב. **אחת** משלש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן, היא המידה של דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, שלא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא. תורת כהנים (ברייתא דרבי ישמעאל פ"א).

כג. **דברי** הברייתא נתבארו לפי הפירוש המיוחס לרש"י ותוספות (ד"ה אף), ש'עבודה שבשדה ושבכרם' היינו עבודה שנעשית גם בשדה וגם בכרם. אמנם החזון איש (שביעית סי' יז ס"ק יט) כתב בדעת הריטב"א (ד"ה מה), שלדעתו כוונת הברייתא שזריעה וכן כל העבודות המנויות בתחילת הברייתא הן 'עבודות' שנעשות בשדה או בכרם ומועילות להם, אבל העבודות המנויות בסוף הברייתא אינן עבודות שמועילות לשדה או לכרם אלא הן רק 'הכשר לעבודה' בהם, שעשיית עוגיות ומילוי נקעים מים הם רק הכשר להשקיה, וכן קשקוש שבא ל'סתומי פילי' [ראה בגמרא להלן] אינו נחשב לעבודה ממש. ובדרך אמונה (שמיטה ויובל פ"א בה"ל ד"ה ועושין) כתב כן גם בדעת השיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אף) ובדעת עוד ראשונים. ובדעת הפירוש למסכת מועד קטן הנדפס בשם רש"י מכת"י (ד"ה הנהוגין) והמאירי (ד"ה אבל וד"ה וכן), כתב בדרך אמונה (שם) שכוונת הברייתא היא שעבודה שהיא בשדה ובכרם, היינו שנעשית כדי להשביח את השדה והאילן, היא נחשבת 'עבודה', אבל עבודות אלו אינן נעשות כדי להשביח את השדה והאילן אלא רק כדי לקיימם ולהעמידם, ואינן נחשבות 'עבודה'. וכתב בדרך אמונה שפירוש זה מתאים עם דברי הגמרא להלן שקשקוש שנעשה ל'אברויי אילן' אסור, וקשקוש שנעשה רק ל'סתומי פילי' מותר [וראה בזה גם בהערה להלן].

כד. **שהן** עבודת אילנות בלבד. רבינו חננאל (ד"ה ופרקינן). אבל העבודות השנויות בתחילת הברייתא שאסורות בשביעית, נוהגות בין בשדה ובין בכרם. המיוחס לרש"י ותוספות (ד"ה אף). והוסיפו התוספות (שם), שאף אותן עבודות שאינן נוהגות כיום בשדה ובכרם, יש לומר שבמקומם של התנאים היו רגילים לעשותן בין בשדה ובין בכרם.

בברייתא כאן מבואר שמותר לעדור תחת הגפנים, וקשה, שבתחילת דברי הברייתא מבואר שעידור אסור. ויש לומר, שכשם שהגמרא לקמן (ד:) מחלקת, שהדין ששנינו במשנה (לעיל ב.) שאסור לעשות עוגיות לגפנים במועד הוא דווקא בעוגיות חדשות שיש טירחה מרובה בעשייתן, אבל עוגיות ישנות שנסתמו מותר לחזור ולחופרן, כך יש לתרץ לגבי עידור, שבמקום שלא עדר בו מעולם, אסור לעדור, אבל במקום שכבר עדר בו, מותר לחזור ולעדור. המיוחס לרש"י (ד"ה לא יקשקש) [ובקרן אורה (לקמן ד: ד"ה הא) ובשפת אמת (ד"ה מנין) תמהו על תירוץ זה, שהרי טעם החילוק שאמרה הגמרא לקמן הוא משום שבעוגיות חדשות יש בעשייתן טירחה מרובה, וזה נכון דווקא לגבי חול המועד שטירחה יתירה אסורה בו, אבל בשביעית טירחה מותרת כמבואר במסכת עבודה זרה (נ:), ואם כן אין טעם לחלק לגבי עידור בשביעית בין מקום שלא עדר בו לבין מקום שכבר עדר בו. וכן הקשה במים חיים (על הרמב"ם שמיטה ויובל פ"א ה"ז). וראה עוד בשפת אמת ובמים חיים (שם) שתירצו את קושיית המיוחס לרש"י]. והריטב"א (ד"ה יכול) מחק מחמת קושיא זו את דברי הברייתא 'ולא יעדור תחת הגפנים', ודעתו שעידור אסור, כמבואר בתחילת דברי הברייתא. והכסף משנה (שם) כתב כן בשם רש"י, ואילו בדעת הרמב"ם כתב להיפך, שהוא לא גרס בתחילת הברייתא שעידור אסור, ולכן פסק כדברי הברייתא כאן שעידור מותר. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לא יקשקש) ובתוספות הרא"ש (ד"ה ולא יעדר) תירצו, שמה שמבואר בתחילת הברייתא שעידור אסור, היינו כשעודר בשדה תבואה, שעידור זה הוא במקום החרישה והוא מלאכה חשובה, ומה שמבואר בדברי הברייתא כאן שעידור מותר, היינו כשעודר תחת האילנות, שעידור זה אינו נצרך כל כך לאילנות, ואינו מלאכה חשובה. וראה בזה גם בדברי דוד (ברש"י ד"ה אף), ברש"ש (ברש"י שם, בא"ד) ובחזון איש (שביעית סי' יז ס"ק יט-כ).

לכאורה קשה על המבואר בברייתא שמותר לעשות עוגיות, מדוע מותר לעשות עוגיות, הרי בשעה שחופר את העוגיות הוא עודר את הקרקע. ויש לומר, שמדובר שאינו חופר בקרקע, אלא רק מקבץ את העפר התיחוח [-הלח] שנתלש כבר מהקרקע, ועושה אותו בצורת עוגיות. ראב"ד (פירוש לתורת כהנים, בהר פ"א).

כה. **הרמב"ם** (בהקדמה לפירוש המשניות) כתב, שבכל מקום שאמרו שיש לדבר 'אסמכתא' בפסוק, אין הדבר מענין הפסוק, ורק סמכו אותו לפסוק כדי לתת בו סימן לזכרון. והריטב"א (ר"ה טו. ד"ה תניא) דחה ביאור זה, וכתב שכל דבר שיש לו אסמכתא מהפסוק, התורה רמזה בפסוק את הדבר, אלא שלא קבעתו לחובה, ומסרתו לחכמים לקובעו חובה אם ירצו.

לפי תירוץ הגמרא כאן נמצא, שניכוש אסור בשביעית מדרבנן. והקשה הריטב"א (ד"ה ופרקי' מדרבנן), מדוע השקיה שהיא כניכוש [כמבואר בסוגיא לעיל] מותרת, כמבואר במשנה (לעיל ב.). וכתב, שיש מתרצים שבברייתא כאן מדובר בבית הבעל, ובזה גם השקיה אסורה. והריטב"א עצמו תירץ, שניכוש אינו דומה להשקיה, משום שיש בו טירחה מרובה, והוא דומה להשקיה ממי הקילון שמבואר במשנה שאסורה משום שיש בה טירחה מרובה. וכתב במנחם משיב נפש (ד"ה מדרבנן), שהריטב"א הולך בזה לשיטתו במשנה לעיל (שם) שגם בשביעית אסור להשקות ממי הקילון משום שיש בזה טירחה מרובה, וטירחה בשביעית אסורה. אבל לדעת הראשונים שבשביעית מותר להשקות ממי הקילון [ראה בהערה לעיל (שם)], צריך לומר כתירוץ הראשון, שהברייתא מדברת בבית הבעל, ובין השקאה ובין ניכוש אסורים בה, אבל המשנה מדברת בבית השלחין, שאם לא ישקה אותה יבוא לידי הפסד, ולכן מותר להשקותה בשביעית אפילו אם יש בכך טירחה מרובה.

תולדות לא אסר רחמנא[א] דכתיב [א]ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וגו' מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה למאי הלכתא כתבינהו רחמנא [א]למימרא דאהני תולדות[ב] מיחייב אאחרנייתא לא מיחייב ולא והתניא[ג] שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אין לי אלא זירוע וזימור מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח ת"ל שדך לא כרמך לא [ב]לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך מנין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא [ג]לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך מנין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין[ה] ואין מעשנין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא [ד]כל מלאכה שבשדך לא וכל מלאכה שבכרמך לא יכול לא יקשקש תחת הזיתים [ה]ולא יעדר תחת הגפנים[ו] [ו]ולא ימלא נקעים מים [ז]ולא יעשה עוגיות לגפנים ת"ל שדך לא תזרע זריעה בכלל היתה ולמה יצתה להקיש אליה לומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם [ח]מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא [ג]וקשקוש בשביעית מי שרי והא כתיב [ב]והשביעית תשמטנה ונטשתה[ד] תשמטנה מלקשקש ונטשתה מלסקל אמר רב עוקבא בר חמא [ז]תרי קשקושי הוו חד אברויי אילני וחד סתומי פילי [ט]אברויי אילן אסור [י]סתומי פילי שרי. איתמר החורש בשביעית ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר לוקה וחד אמר [כ]אינו לוקה[ח] לימא בדר' אבין אמר רבי אילעא קמיפלגי דאמר [י]רבי אבין אמר ר' אילעא כל מקום שנאמר כלל בעשה ופרט בלא תעשה אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל[ט] מאן דאמר לוקה לית[י] ליה דרבי אבין אמר רבי אילעא ומאן דאמר אינו לוקה אית ליה דר' אבין לא דכולי עלמא לית ליה דרבי אבין אמר ר' אילעא מאן דאמר לוקה שפיר ומאן דאמר אינו לוקה אמר לך מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה למאי הלכתא כתבינהו רחמנא למימר דאהני תולדות הוא דמיחייב אתולדה אחרינא לא מיחייב ולא והתניא שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אין לי אלא זירוע וזימור °מנין לעידור ולקישקוש[ז] ולכיסוח ת"ל שדך לא כרמך לא לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך ומנין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא כל מלאכה שבשדך לא כל מלאכה שבכרמך לא מנין שאין מזבלין ואין מפרקין[ח] ואין מעשנין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא כל מלאכה שבשדך לא וכל מלאכה שבכרמך לא יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים[ו] ולא ימלא נקעים מים ולא יעשה עוגיות לגפנים תלמוד לומר שדך לא תזרע זריעה בכלל היתה ולמה יצתה להקיש אליה לומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא.

כי

רש"י

תולדות. כגון משקה זרעים שלא היה במשכן[ט] לא אסר רחמנא: זמירה בכלל זריעה. שדרכו של זומר לאמוחי פירי כזורע: בצירה. בענבים כקצירה בתבואה, וקצירה אב מלאכה היא בפ' כלל גדול (שבת דף עג.): בצירה בכלל קצירה. דשניהם חותכין: זימור. מחתך ענפים יבשין של גפן: עידור. שחופר תחת הגפנים לרפויי ארעא: כיסוח. בעשבים, שחותך הרעים מן הטובים, ולא היינו ניכוש דמעקר העיקרים מן הקרקע[ח], דלזה אין עוקרין אלא חותכין למעלה: תלמוד לומר שדך לא כרמך לא. מדלא כתיב לא תזרע שדך לא תזמור כרמך אלא שדך לא תזרע כרמך לא תזמור משמע שדך לא כרמך לא: מקרסמין. היינו זימור, אלא שקרסום שייך באילנות: מזרדין. מחתך ענפים יבשים ולחים, לפי שיש לאילן ענפים יותר מדאי: מפסגין. סומכים האילן שהוא רענן יותר מדאי: מזבלין. מניחים זבל בעיקרי האילן: מפרקין. אבנים שעל עיקרי האילן: מאבקים. ששרשיו נראין, ומכסין אותו באבק: מעשנין. עושין עשן תחת האילן כדי שינשרו התולעים שעליו[י]: יקשקש. היינו עידור, אלא שעידור בגפנים וקשקוש בזיתים: עוגיות. חופר גומא תחת הגפן ליתן בו מים[ט]: זריעה בכלל היתה. ובשנה השביעית שבת שבתון וגו': אף כל עבודה שהיא בשדה ובכרם. כגון כל הני פרטי (א), יצא קשקוש ועידור ומים בנקעים ועוגיות שאין בשניהן[כ] כו': לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר כו'. ואם תקשי הא אסר עידור לעיל, קא תריץ לקמן[י] בעוגיות הא בחדתי והא בעתיקי, והוא הדין לעידור: (ב) כל הני מדרבנן. אבל מדאורייתא לא הוי אלא זמירה ובצירה, כדאמרינן לעיל הני אין מידי אחרינא לא: מלסקל. להוציא אבנים מן הכרם: (ג) סתומי פילי. שמסתם בקעים של אילן: שרי. דאית ביה משום פסידא: אברויי אילני אסור. דהוי משום רווחא, והאי דשרי קשקוש היינו סתומי פילי, והאי דאסיר היינו אברויי אילני: כל מקום שנאמר כלל בעשה ופרט בלא תעשה. כגון הכא, דכתיב (ויקרא כה) ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ כלל היינו עשה, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור פרט היינו לא תעשה: אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל. ואף על גב דכתיב כלל בתריה, כגון הכא דכתיב בתריה (שבת[ל]) שבתון, כלומר אין לו דין דשאר כלל ופרט וכלל שכתובין כולו בעשה או בלאו דאמר כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט דמרבי כל מידי דדמי לפרט, אלא דיינינן ליה בכלל ופרט, הואיל דנשתנה משאר כלל ופרט וכלל, אמרינן אין בכלל אלא מה שבפרט הני אין מידי אחרינא לא: דכולי עלמא לית להו דרבין כו' מאן דאמר לוקה שפיר. כדאמר דדרשינן בכלל ופרט וכלל: אחרינא לא. להכי חורש אינו לוקה:

כי

תוספות

אף כל שבשדה ושבכרם. וכל הני עבודות דלעיל נוהגות בין בשדה ובין בכרם ואפילו יש מהן שאין עתה נוהגין כן י"ל שבמקומן היו עושין כך ורגילין לעשותן בשדה ובכרם: אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל[ס]. הכי הוה שמיע ליה לר' אילעא דכיון דהפרט בלא תעשה הכלל האחרון אינו מוציא הפרט ממשמעותיה ואינו כלל ופרט וכלל דדיינינן[מ] ליה בכלל ופרט ולא נהירא לי דמנלן דרבי אילעא ס"ל הכי אימא דהפרט שהוא בלא תעשה בטל אבל הכלל עומד במקומו לפי דבריו ועוד לפי לשון זה קשה לי אמאי תירץ דכולי עלמא לית להו דר' אבין והא הוה מצי לתרולי דכולי עלמא אית להו דבכל מקום סוגיית הש"ס היא דכיון דמצי למימר דכולי עלמא אית להו סברת האמורא לא מתרצינן לית להו ולימא הכי דכולי עלמא אית להו דרבי אבין מאן דאמר אינו לוקה שפיר ומאן דאמר לוקה סבירא ליה כי הך ברייתא דמפקא ליה לתולדות מקרא וקסבר לאו אסמכתא הוא אלא דרשה גמורה היא ולי נראה דהא לימא בדר' אבין אמר ר' אילעא וכו' קאזיל בכה"ג דליכא הכא אלא כלל ופרט דכלל בתרא לא חשיב כיון דהאי כלל בקרא אחרינא וחשיב בכלל[י] המרוחק זה מזה[כ] כיון דלא הוו בחד קרא דהכי מוכח בפ"ק דפסחים (דף ו: ושם) דאיכא למאן דאמר כיון דהוו בתרי קראי לא מיצטרפי למיהוי כלל ופרט וכלל והכא נמי לא הוי אלא כלל ופרט והכי איכא (ד) הגירסא [בירושלמי דכלאים[פ]] בפ"ח[ל] חד אמר לוקה סבר לה כרבי אילעא דאינו נדון בכלל ופרט כיון דהפרט בלא תעשה הפרט בטל והכלל במקומו עומד ולפיכך אמר כל החורש בשביעית לוקה וחד אמר החורש בשביעית אינו לוקה לא סבר להא דר' אילעא אלא דנין אותו בכלל ופרט הני אין מידי אחרינא לא ודחי לה דכולהו אית להו דרבי אילעא מאן דאמר לוקה שפיר ומאן דאמר אינו לוקה מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה כו' ואם נפשך לומר למאן דאמר לוקה אמאי כתב רחמנא זמירה ובצירה שמא קסבר דלאו יתירא אתי אי נמי קסבר כרם משדה לא הוה יליף הלכך הוצרך למיכתב בין בשדה בין בכרם:

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עיין תוס' שבת סח. ב) תו"כ בהר פרשתא א ע"ש, ג) [סוכה מד:], ד) שם ע"ז נ:, ה) עיין רש"י ותוס' פסחים מז: ד"ה ושביעית, ו) [סנהדרין קיג.], ז) עיין שבת צו: וב"ק ב., ח) עיין רש"י לעיל ב: ד"ה מנכש, ט) ע"ע לקמן ד: ד"ה עוגיות, י) ד:, כ) עיין ב"ק פה., ל) ה"א ועי' גם שבת פ"ז ה"ב.

* * *

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אף כל כו' כל הני פרטי דפרט ילא קשקוש כו': (ב) ד"ה לא יקשקש וכו' וה"ה לעידור הס"ד ואח"כ מה"ד מדרבנן. כל הני מדרבנן אבל מדאורייתא כו': (ג) ד"ה סתומי פילי כו' נ"ב עי' פרש"י פ"ד דסוכה דף מד ע"ב: (ד) תוס' ד"ה אין כו'. והכי איתא הגירסא בפר"ח חד אמר:

* * *

גליון הש"ס

גמ' מנין לעידור ולקישקוש ולניכוש כצ"ל לענ"ד[ז]:

* * *

תורה אור השלם

א) וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַייָ שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר: אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ: [ויקרא כה, ד-ה]

ב) וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ: [שמות כג, יא]

* * *

רש"י כת"י

מדרבנן. אסירי תולדות. וקרא אסמכתא בעלמא. וגבי מתני' הואיל ובית השלחין דבר האבד הוא שרו רבנן אע"ג דהשקאה תולדה דחרישה הוא או דזריעה. מלסקל. אבנים שבתוכו. אברויי. לשון נקב כמו וברא אותהן בחרבותם (יחזקאל כג) וכמו אין חוששין שמא הבריא בשחיטת חולין (חולין מג:) שיש עליה קרקע יותר מדאי וחופרה ונוטלה מעליהן לשון אחר אברויי שנותנין עליו להבריא את האילן לשון בריא. סתומי פילי. שמגלין השרשים ומכסין אותם וסותם פילי גומות הקרקע. סתומי שרי. דאוקמי אילנא הוא אברויי אסור דקא מהני לאילן והיא עבודה. כלל בעשה. שכתוב שבת שבתון יהיה לארץ פרט בלא תעשה לא תזרע לא תקצור אין דנין אותו בכלל ופרט והכא איכא תרי כללי שבת שבתון יהיה לארץ כלל שדך לא תזרע ולא תזמור לא תקצור לא תבצור פרט שנת[ל] שבתון יהיה לארץ חזר וכלל וכדר' אבין כיון דהוי כלל בעשה ופרט בלא תעשה לא דרשינן ליה בכלל ופרט וכלל. מאן דאמר לוקה לית ליה דר' אבין. אלא דיינינן ליה בכלל ופרט וכלל ואיתרבו כל שעין[ע] הפרט עבודה שבשדה ושבכרם כגון חרישה ולוקה (מה הפרט מפורש דבר עבודה שבשדה ושבכרם לוקה אף כל דבר שהוא עבודה בשדה כגון חרישה ילקה). ומאן דאמ' אינו לוקה אית ליה. ולא מרבינן אלא הני דכתיבן לוקה אחריתא לא. ה"ג דכולי עלמא (אית) [לית] להו דר' אבין אמ' ר' אילעא מאן דאמר לוקה שפיר וכו' דאהני. זמירה ובצירה מיחייב מלקות אאחרייתא לא ולא גרסינן הכא תולדות. והתניא וכו' כדפרישית לעיל. תלמוד לומר שדך לא. אלמא דאהני נמי לוקה ומשני מדרבנן הן דאסורין בשביעית וקרא אסמכתא בעלמא הוא ולאו משום דלוקה.

עין משפט
נר מצוה

טו א מיי' פ"א מהלכות שמטה הלכה ב ג:

טז ב ג ד מיי' שם הלכה ד ה:

יז ה מיי' שם הלכה ז:

יח ו ז מיי' שם הל' ט:

יט ח מיי' שם הלכה ג:

כ ט י מיי' שם הל' ז:

כא כ מיי' שם הל' ד:

* * *

משנת ראשונים

מנין לניכוש ולעדור. שחופר הקרקע במעדר, שכן עושין בהרים במקום גבוה שאין השורים יכולין לנהוג שם המחרישה, שם הוא רגילות לחפור בידי אדם בדקר ובמעדר, אי נמי שעודר אחר הזריעה לכסות הזרעים, או אחר החרישה לכתת רגבי האדמה שהן גסות יותר מדי. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מנין שאין מקרסמין. מקרסמין היינו זימור אלא שקירסום באילנות והוא לשון מקרא (תהלים פ יד) יכרסמנה חזיר מיער, ותרגום ירושלמי כי יחסלנו (דברים כח לח) יקרסמיניה ותנן נמי [פאה פ"ב מ"ז] שדה שקירסמוה נמלים, **מזרדין** מחתך ענפים יבישין ולחים, לפי שאילן שיש לו ענפים הרבה מקילין ממנו שלא יכבד קצתו על קצתו והיינו זרוד. **מפסגין** סומכין האילן ומגביהין אותו מלשון ראש הפסגה (במדבר כא כ), מפני שהוא רענן לח וכבד יותר מדאי בפירותיו סומכין אותו שלא יישבר. **מזבלין** מביאין צואת בהמת ומשימין בעיקרי האילנות כדי שתשמן הארץ וישתמנו נטיעה. **מפרקין** מסירין אבנים שעל עיקרי האילנות כעניין ויסקלהו (ישעיה ה ב), ויסיר אבניו, אי נמי יסירו אבק שעל גוף האילן ומקנחין אותו והיינו מפרקין כפורק עול מצואר בהמה גם זו טובה רבה לאילן. **מעשנין,** עושין קטורת תחת האילן כמו עשן כדי להמית תולעין שיש בענפי האילן. **[פירוש רבינו שלמה בן היתום]**

מנין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין ואין מעשנין. מפ' להו בירושלמי. **מפרקין** בעלין, כדי שלא יעשו צל לפירות ויתבשלו בחמה. **מייבלין,** נוטלין היבלין מן האילן, פעמים שעולה על האילן כמו יבלת ובתוכו תולעין. **מאבקין,** עושין לה אבק. מעשנין מתנגין, פירש עושין לה אבק, כעין אותו שהזכירו בפ' מקום שנהגו (פסחים נו.) בענין הרכבת דיקלין מייתי אסא דרא ושיכרא דדפנא וקימחא דשערי ומרתחי להו ושדו להו בליביה, פעמים שמעשנין אותו בכך כדי לפטמו, ופעמים שמשליכין את האבק של סממין בלבו כדי לפטמו או למתק פירותיו, ואין מרתיחין אותו, וזהו לשון עושין לו אבק. ובערוך פי', מאבקין, מסירין האבק מעליו. **ומעשנין,** עושין עשן תחת האילן כדי שימותו התולעים, והלשון אינו נופל על זה הפירוש, דמאי עושין לה אבק איכא הכא. ועוד באלו המלאכות אין בהם פטום האילן אלא שמירת האילן, ושמירת האילן שרי, כדאמרי' בגמ' אוקומי אילנא שרי. **[תוס' הרא"ש]** **ונטשתה מלסקל.** מפרש במס' שביעית המסקל שדה נוטל את העליונות ומניח את התחתונות הנוגעות בארץ, והטעם שאי איפשר שלא יהו משוקעות בארץ, ונמצא חורש מפני שמרפה בקרקע ומכשירו לזריעה. **[תוס' הרא"ש]** **חד אברויי אילני וחד סתומי פילי.** אברויי אילני. לשון בריא וחזק, כשיש על שרשיו קרקע יותר מדאי וחופרה ונוטלה ומסיר מעליו הצרורות, אי נמי כשנתגלו השרשים מביא צרורות דקים ומיני עפר שמינה לכסותם, ובזה האילן משביח וקרוי עבודת קרקע. **וחד סתומי פילי.** שסותם גומות הקרקע שתחת האילן ומלאן, ואין זה עבודת קרקע שאין הקרקע משבחת בכך, והאילן עצמו אינו משביח במלאכה זו אלא עומד במעלתו שלא יכחיש כחו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים א] רש"י לא גריס "תולדות" (ריטב"א עי"ש), ועי' רש"י כת"י ד"ה ה"ג וברש"י שבת סח ע"א ד"ה אית: ב] [פי' מסירין האבק מעליהן. ערוך] (גליון), ועי' תוס' הרא"ש: ג] עי' קושית רש"י ותירוצו. ועי' ריטב"א דל"ג כאן "ולא יעדר תחת הגפנים" וכן ליתא בתו"כ, ועי' תוס' הרא"ש ובשפ"א: ד] בכת"י נוסף **ואמר מר** (והיא הגי' האמיתית וברייתא היא בסוכה שם, דק"ס): ה] "וכלל" ליתא בכת"י ובדפו"ר בגמ' ובתוס' והוסיפוהו בדפוסים המאוחרים ע"פ פירש"י ועי' תוס' (דק"ס): ו] בכת"י הגי' להיפך מ"ד לוקה **אית** ליה דר"א ומ"ד אינו לוקה **לית** ליה דר"א לא דכו"ע **אית** להו דר"א, ועיין ע"ז בתוס' ובריטב"א ובר"ש פ"ק דשביעית מ"ד (דק"ס): ז] צ"ל מנין **לניכוש ולעידור** ולכיסוח, כמו לעיל והיינו הך ברייתא, וכן הגיה הגרעק"א בגליון הש"ס אלא שנשתבש ע"י מעתיק טועה, וכ"ה בכת"י (דק"ס עי"ש, רש"ש): ח] יש להוסיף **ואין מאבקין** (רש"ש), עי' אות הקודם: ט] תיבות "שלא היה במשכן" מיותר דמה ענין זה לשביעית, ובכת"י ליתא (דק"ס), וע"ע במהרש"א: י] צ"ל **מעליו** [פי' מן העלין], וכ"ה כהוגן בכת"י (דק"ס): כ] כאן הוא סוף הדבור ומה"ד **יכול** לא יקשקש וכו', וכ"ה בכת"י (דק"ס, רש"ש): ל] צ"ל **שנת** (גליון), וכ"ה כהוגן בכת"י **שנת** שבתון יהיה **לארץ** (דק"ס): מ] צ"ל **ודיינינן** (גנזי יוסף, באה"מ): נ] צ"ל **ככלל** (באה"מ): ס] רש"א (גליון): ע] צ"ל כל **שבעין**:

אוצר החכמה 18/06/2018

בברייתא שאסורות, אינן אסורות אלא מדרבנן. לפי זה נמצא, שהמלאכות ששנינו בברייתא שמותרות, כגון קשקוש, מותרות אף מדרבנן[כו]. מקשה הגמרא, **וְקִשְׁקוּשׁ בַּשְּׁבִיעִית מִי שְׁרִי** - וכי מותר לקשקש בשביעית, **וְהָא כְּתִיב** בתורה (שמות כג יא) **'וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ'**, ושנינו בברייתא[כז] שפירוש הפסוק הוא, **'תִּשְׁמְטֶנָּה'** הוא ציווי להמנע **מִלְּקַשְׁקֵשׁ**, **'וּנְטַשְׁתָּהּ'** הוא ציווי להמנע **מִלְּסַקֵּל** - להוציא אבנים מהכרם[כח]. הרי מבואר שאסור לקשקש בשביעית, וקשה על מה שתירצנו שדברי הברייתא הם לענין איסור דרבנן, שהרי לפי זה נמצא שקשקוש אינו אסור אפילו מדרבנן.

הגמרא מחלקת בין שני סוגי קשקוש:

אָמַר רַב עוּקְבָא בַּר חָמָא, תְּרֵי קִשְׁקוּשֵׁי הָווּ - שני סוגי קשקושים הם, **חַד אַבְרוּיֵי אִילָנֵי** - סוג אחד הוא קשקוש שנעשה כדי לנקב את העפר שמעל שרשי האילן ולנענעו כדי שיהיה רך ותיחוח, וקשקוש זה מועיל להשביח את האילן[כט]. **וְחַד סַתּוּמֵי פִּילֵי** - וסוג נוסף הוא קשקוש שנעשה כדי לסתום גומות שבקרקע, שאם יש גומות בקרקע ושרשי האילן מגולים, סותמים את הגומות ומכסים אותם[ל]. והחילוק ביניהם הוא, **שאַבְרוּיֵי אִילָן** - קשקוש כדי לנקב את העפר מעל שרשי האילן **אָסוּר**, משום שהוא נעשה כדי להשביח את האילן, ונחשב לעבודה[לא], אבל **סַתּוּמֵי פִּילֵי** - קשקוש שנעשה כדי לסתום את הגומות שבקרקע **שְׁרִי** [-מותר], מפני שזו מלאכה שנעשית רק כדי לקיים את האילן שלא ימות, ולא כדי להשביחו, ומלאכה כזו מותר לעשותה בשביעית, מפני שאינה נחשבת לעבודה[לב]. ומה שמבואר בברייתא לעיל שקשקוש אינו אסור אפילו מדרבנן, מדובר בקשקוש שנעשה ל'סתומי פילי', ומה שמבואר בברייתא כאן שקשקוש אסור, היינו קשקוש שנעשה ל'אברויי אילני'.

★

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים בדין החורש בשביעית:

אִיתְּמַר - נאמר בבית המדרש, **הַחוֹרֵשׁ בַּשְּׁבִיעִית**, נחלקו **רַבִּי יוֹחָנָן וְרַבִּי אֶלְעָזָר** בדינו, **חַד** - אחד מהם **אָמַר שלוֹקֶה**[לג], **וְחַד** - ואחד מהם **אָמַר שֶׁאֵינוֹ לוֹקֶה**[לד].

הגמרא מבארת במה נחלקו רבי יוחנן ורבי אלעזר:

לֵימָא בִּדְרַבִּי אָבִין אָמַר רַבִּי אִילְעָא קָמִיפַּלְגִי - האם יש לומר שבכלל שאמר רבי אבין בשם רבי אילעא הם חולקים, **דְּאָמַר רַבִּי אָבִין, אָמַר רַבִּי אִילְעָא**, במקום שהתורה כתבה פסוק בלשון כלל, ולאחריו כתבה לשון פרט, ולאחריו כתבה פסוק נוסף בלשון כלל, אנו אומרים שיש כאן 'כלל ופרט וכלל', והכלל האחרון מרבה שכל דבר שדומה לפרט דינו כמותו[לה]. אלא שכל זה דווקא באופן שגם הכלל וגם הפרט שניהם כתובים לגבי מצות עשה או שניהם כתובים לגבי מצות לא תעשה, אבל **בְּכָל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר כְּלָל בַּעֲשֵׂה וּפְרָט בְּלֹא תַעֲשֶׂה** - שהפסוק הראשון שנכתב בלשון כלל נאמר לגבי מצות עשה, והפסוק שנכתב בלשון פרט נאמר לגבי מצות לא תעשה, אף על פי שכתוב אחריו לשון נוסף של כלל, **אֵין דָּנִין אוֹתוֹ בִּכְלָל וּפְרָט וּכְלָל**, אלא אנו דנים אותו כאילו הוא כלל ופרט בלבד[לו], שכיון שהוא שונה משאר כלל ופרט וכלל[לז], אנו אומרים שאין בכלל אלא מה שבפרט, ולא מרבים דבר אחר שהוא דומה לפרט. וכן הוא לגבי מלאכות שאסורות בשביעית, שהכלל כתוב לגבי מצות עשה שבשביעית, שנאמר (ויקרא כה ד) 'וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ', הרי שלשון הכתוב מורה על שביתת הארץ מכל המלאכות, והפרט כתוב לגבי מצות לא תעשה שבשביעית, שנאמר (שם) 'שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר', וכן (שם כה ה) 'אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר', הרי שהזהיר הכתוב על שביתת הארץ מזריעה ומזמירה ומקצירה ומבצירה, וכיון שהכלל כתוב לגבי מצות עשה והפרט כתוב לגבי מצות לא תעשה, לכן אף על פי שהמשך הפסוק כתוב בלשון כלל, שנאמר (שם כה ה) 'שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ', שהוא מורה שכל המלאכות בכלל האיסור, מכל מקום אין הפסוקים נידונים בכלל ופרט וכלל, אלא בכלל ופרט, ואין בכלל אלא מה שבפרט, והיינו שהמלאכות האסורות בשביעית הן רק זריעה וזמירה וקצירה ובצירה, אבל שאר מלאכות מותרות בשביעית.

מבארת הגמרא, **מַאן דְּאָמַר** - מי שסובר שהחורש בשביעית לוֹקֶה, **לֵית לֵיהּ דְּרַבִּי אָבִין אָמַר רַבִּי אִילְעָא** - אינו סובר כרבי אבין בשם רבי אילעא שכלל בעשה ופרט בלא תעשה אינם נידונים בכלל ופרט וכלל אלא הם נידונים בכלל ופרט ואין בכלל אלא מה שבפרט, אלא הוא סובר שאף באופן זה הם נידונים בכלל ופרט וכלל, והכלל האחרון מרבה כל דבר שדומה לפרט. וכן בשביעית, הפסוקים נידונים בכלל ופרט וכלל, והכלל האחרון שכתוב בו 'שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה

[כו] **כן** כתב הריטב"א (ד"ה וקשקוש), שקושיית הגמרא היא דווקא על רבא שהגמרא תירצה לשיטתו שדברי הברייתא הם לענין איסור דרבנן, אבל לאביי יש לומר שמה ששנינו בברייתא שמלאכות אלו מותרות, היינו לענין שמותרות מן התורה, אבל באמת מדרבנן הן אסורות, והפסוק 'תשמטנה' שהגמרא לומדת ממנו להלן שקשקוש אסור, הוא אסמכתא בעלמא [וראה עוד בקרן אורה (ד"ה תרי)].

[כז] **הברייתא** מובאת במסכת סוכה (מד:). וראה בהגהות וציונים שבכתב יד הגירסא כאן 'ואמר מר' וכו'.

[כח] **בתוספות** הרא"ש (ד"ה ונטשת) כתב שהטעם שאסור לסקל הוא משום שאי אפשר שהאבנים שנוגעות בארץ לא יהיו משוקעות בארץ, וכשמסירן הרי הוא כחורש את השדה, שמרכך את הקרקע ומכשירה לזריעה.

[כט] **רש"י** בסוכה (מד: ד"ה וחד, בפירוש הראשון). וכתב רש"י (שם, וכ"כ רש"י כת"י כאן ד"ה אברויי), שלשון 'אברויי' הוא מלשון ניקוב, כמו שכתוב (יחזקאל כג מז) 'וּבָרֵא אוֹתְהֶן בחרבותם', שעניינו ניקוב בחרבות. ורש"י כת"י (שם) ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אברויי, בפירוש הראשון) פירשו שעניינו של קשקוש זה הוא שכשיש על שרשי האילן יותר מדאי עפר, חופר ונוטלו מעליהם. ובאופן נוסף פירש רש"י (כת"י ובסוכה שם), שלשון 'אברויי' הוא מלשון בריאות, שנתינת העפר על שרשי האילן מועילה להבריאו ולהשביחו. ואף רבינו חננאל (ד"ה והלכך) פירש שהוא מלשון בריאות, וכתב שהוא כגון גיזום, שמבואר בעבודה זרה (נ:) שאסור. ובסוכה (מד: ד"ה פי' אברויי) כתב רבינו חננאל, וכן פירש הערוך (ערך אברויי), ש'אברויי' הוא מלשון מאכל, כמו שנאמר (שמואל ב' ג לה) 'להברות את דוד לחם', והיינו שמניחים זבל תחת האילן, והזבל הוא מאכל לאילן.

[ל] **רש"י** כת"י (ד"ה סתומי פילי). וכעין זה פירש רש"י בסוכה (שם ד"ה סתומי) ובעבודה זרה (נ: ד"ה סתומי). והמיוחס לרש"י (ד"ה סתומי) כתב שסותם בקעים שיש באילן. ולפי פירושו 'פילי' הם בקעים שבאילן [וכן כתב רש"י בשבת (לג: ד"ה פילי)].

[לא] **רש"י** כת"י (ד"ה סתומי שרי), ריטב"א (ד"ה סתומי) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אברויי).

[לב] **על** פי רש"י כת"י (שם), ורש"י בעבודה זרה (שם). וכן פירשו הריטב"א (שם), ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה סתומי).

והמיוחס לרש"י (ד"ה שרי) פירש, ש'סתומי פילי' מותר, משום שזו מלאכה שאם לא יעשה אותה יבוא לידי הפסד. והקשה בשפת אמת (ד"ה תרי), שבברייתא מבואר שקשקוש מותר מטעם אחר, שאינו מלאכה שבשדה ושבכרם, ואילו לפי דברי רש"י נמצא, שבאמת קשקוש ישנו בשדה ובכרם, וקשקוש ל'סתומי פילי' מותר מטעם אחר, שאם לא יעשהו יבוא לידי הפסד [ועיין שם שפירש את דברי הגמרא באופן אחר מרש"י]. וראה בהערה לעיל שהובאו פירושים נוספים מהי 'מלאכה שבשדה ושבכרם', ולפי פירושים אלו הענין מיושב היטב.

[לג] **העובר** על איסור לא תעשה שבתורה, אם יש שני עדים שמעידים בו, לוקה שלושים ותשע מלקות. משנה (מכות יג.) ורמב"ם (סנהדרין פי"ח ה"א, ה"ו) [וראה ברמב"ם (שם) שיש איסורי לא תעשה שאין לוקים עליהם]. הגמרא תבאר להלן מנין שהחורש בשביעית עובר על איסור לא תעשה.

[לד] **הראשונים** נחלקו האם הסובר שהחורש בשביעית אינו לוקה מודה שחרישה אסורה בשביעית מן התורה [והטעם שאינו לוקה הוא כפי המבואר בגמרא להלן], או שלדעתו חרישה בשביעית אינה אסורה אלא מדרבנן. בדברי התוספות (לקמן ע"ב ד"ה שהרי) מבואר שגם לסובר שהחורש בשביעית אינו לוקה, צריך את הפסוק 'בחריש ובקציר תשבות' (שמות לד כא) ללמד שחרישה בשביעית אסורה, ומבואר שהתוספות סוברים שגם לדעתו חרישה אסורה מן התורה. וכן מבואר בדברי הריטב"א (לעיל ב: ד"ה חרישה), שגם הסובר שהחורש בשביעית אינו לוקה, מודה שחרישה בשביעית אסורה מן התורה. אולם בדברי הרמב"ן במכות (כא: סוף ד"ה יש) מבואר שנקט שלדעת הסובר שהחורש בשביעית אינו לוקה, חרישה בשביעית אינה אסורה אלא מדרבנן. וכן מבואר בדברי התוספות רי"ד לקמן (ד. ד"ה אלא), הובא בהערה (שם).

[לה] **כלל** ופרט וכלל הוא אחד משלש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן (הקדמה לתו"כ). וראה בעירובין (כח.) שנחלקו תנאים האם הכלל הראשון [-שלפני הפרט] הוא העיקר, או הכלל האחרון [-שלאחר הפרט] הוא העיקר, כפי שמבואר שם.

[לו] **כן** כתב המיוחס לרש"י (ד"ה אין), שכיון שכלל בעשה ופרט בלא תעשה וכלל בעשה אין דנים אותם בכלל ופרט וכלל, אלא אנו אומרים שהם נידונים בכלל ופרט. וראה ביבין שמועה (כלל קכו), שביאר מדוע הם נידונים בכלל ופרט, ואין אנו אומרים שהכלל השני הוא העיקר, והפרט אינו נידון יחד עם הכלל שלפניו אלא הוא נידון יחד עם הכלל שלאחריו, ו'פרט וכלל' נעשה הכלל השני מוסיף על הפרט, ויש לרבות כל דבר.

[לז] **כן** כתב במיוחס לרש"י (ד"ה אין), שהטעם שכלל בעשה ופרט בלא תעשה אינו נידון בכלל ופרט וכלל, הוא משום שנשתנה משאר כלל ופרט וכלל. וכתב ביבין שמועה

תולדות לא אסר רחמנא[א] דכתיב [א]ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וגו' מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה למאי הלכתא כתבינהו רחמנא [א]למימרא דאהני תולדות[א] מיחייב אאחרנייתא לא מיחייב ולא והתניא[ב] שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אין לי אלא זירוע וזימור מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח ת"ל שדך לא כרמך לא [ב]לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך מנין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא [ג]לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך מנין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין[ב] ואין מעשנין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא [ד]כל מלאכה שבשדך לא וכל מלאכה שבכרמך לא יכול לא יקשקש תחת הזיתים [ה]ולא יעדר תחת הגפנים[ג] [ו]ולא ימלא נקעים מים [ז]ולא יעשה עוגיות לגפנים ת"ל שדך לא תזרע זריעה בכלל היתה ולמה יצתה להקיש אליה לומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם [ח]מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא [ג]וקשקוש בשביעית מי שרי והא כתיב [ב]והשביעית תשמטנה ונטשתה[ד] תשמטנה מלקשקש ונטשתה מלסקל אמר רב עוקבא בר חמא [ד]תרי קשקושי הוו חד אברויי אילני וחד סתומי פילי [ט]אברויי אילן אסור [י]סתומי פילי שרי. איתמר החורש בשביעית ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר לוקה וחד אמר [כ]אינו לוקה[ה] לימא בדר' אבין אמר רבי אילעא קמיפלגי דאמר [ו]רבי אבין אמר ר' אילעא כל מקום שנאמר כלל בעשה ופרט בלא תעשה אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל[ה] מאן דאמר לוקה לית[ו] ליה דרבי אבין אמר רבי אילעא ומאן דאמר אינו לוקה אית ליה דר' אבין לא דכולי עלמא לית ליה דרבי אבין אמר ר' אילעא מאן דאמר לוקה שפיר ומאן דאמר אינו לוקה אמר לך מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה למאי הלכתא כתבינהו רחמנא למימר דאהני תולדות הוא דמיחייב אתולדה אחרינא לא מיחייב ולא והתניא שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אין לי אלא זירוע וזימור [ז]מנין לעידור ולקישקוש[ז] ולכיסוח ת"ל שדך לא כרמך לא לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך ומנין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא כל מלאכה שבשדך לא כל מלאכה שבכרמך לא מנין שאין מזבלין ואין מפרקין[ח] ואין מעשנין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא כל מלאכה שבשדך לא וכל מלאכה שבכרמך לא יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים[ג] ולא ימלא נקעים מים ולא יעשה עוגיות לגפנים תלמוד לומר שדך לא תזרע זריעה בכלל היתה ולמה יצתה להקיש אליה לומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא.

כי

תולדות. כגון משקה זרעים שלא היה במשכן[ט] לא אסר רחמנא: **זמירה בכלל זריעה.** שדרכו של זומר לנמוחי פירי כזורע: **בצירה.** בענבים כקצירה בתבואה, וקצירה אב מלאכה היא בפ' כלל גדול (שבת דף עג.): **בצירה בכלל קצירה.** דשניהם חותכין: **זימור.** מחתך ענפים יבשין של גפן: **עידור.** שחופר תחת הגפנים לרפויי ארעא: **כיסוח.** בעשבים, שחותך הרעים מן הטובים, ולא היינו ניכוש דמעקר העיקרים מן הקרקע[י], דלזה אין עוקרין אלא חותכין למעלה: **תלמוד לומר שדך לא כרמך לא.** מדלא כתיב לא תזרע שדך לא תזמור כרמך אלא שדך לא תזרע כרמך לא תזמור משמע שדך לא כרמך לא: **מקרסמין.** היינו זימור, אלא שקרסום שייך באילנות: **מזרדין.** מחתך ענפים יבשים ולחים, לפי שיש לאילן ענפים יותר מדאי: **מפסגין.** סומכים האילן שהוא רענן יותר מדאי: **מזבלין.** מניחים זבל בעיקרי האילן: **מפרקין.** אבנים שעל עיקרי האילן: **מאבקים.** ששרשיו נראין, ומכסין אותו באבק: **מעשנין.** עושין עשן תחת האילן כדי שינשרו התולעים שעליו[י]: **יקשקש.** היינו עידור, אלא שעידור בגפנים וקשקוש בזיתים: **עוגיות.** חופר גומא תחת הגפן ליתן בו מים[ט]: **זריעה בכלל היתה.** ובשנה השביעית שבת שבתון וגו': **אף כל עבודה שהיא בשדה ובכרם.** כגון כל הני פרטי (א), יצא קשקוש ועידור ומים בנקעים ועוגיות שאין בשניהן[כ] כו': **לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר כו'.** ואם תקשי הא אסר עידור לעיל, קא תריץ לקמן[י] בעוגיות הא בתלתי והא בעתיקי, והוא הדין לעידור: (ב) **כל הני מדרבנן.** אבל מדאורייתא לא הוי אלא זמירה ובצירה, כדאמרינן לעיל הני אין מידי אחרינא לא: **מלסקל.** להוציא אבנים מן הכרם: (ג) **סתומי פילי.** שמסתם בקעים של אילן: **שרי.** דאית ביה משום פסידא: **אברויי אילני אסור.** דהוי משום רווחא, והאי דשרי קשקוש היינו סתומי פילי, והאי דאסיר היינו אברויי אילני: **כל מקום שנאמר כלל בעשה ופרט בלא תעשה.** כגון הכא, דכתיב (ויקרא כה) ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ כלל היינו עשה, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור פרט היינו לא תעשה: **אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל.** ואף על גב דכתיב כלל בתריה, כגון הכא דכתיב בתריה (שבת[ל]) שבתון, כלומר אין לו דין דשאר כלל ופרט וכלל שכתובין כולו בעשה או בלאו דאמר כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט דמרבי כל מידי דדמי לפרט, אלא דיינין ליה בכלל ופרט, הואיל דנשתנה משאר כלל ופרט וכלל, אמרינן אין בכלל אלא מה שבפרט הני אין מידי אחרינא לא: **דכולי עלמא לית להו דרבין כו' מאן דאמר לוקה שפיר.** כדאמר דדרשינן בכלל ופרט וכלל: **אחרינא לא.** להכי חורש אינו לוקה:

אף כל שבשדה ושבכרם. וכל הני עבודות דלעיל נוהגות בין בשדה ובין בכרם ואפילו יש מהן שאין עתה נוהגין כן י"ל שבמקומן היו עושין כך ורגילין לעשותן בשדה ובכרם: **אין** דנין אותו בכלל ופרט וכלל[נ]. הכי הוה שמיע ליה לר' אילעא דכיון להפרט בלא תעשה הכלל האחרון אינו מוציא הפרט ממשמעותיה ואינו כלל ופרט וכלל דדיינינן[מ] ליה בכלל ופרט ולא נהירא לי דמנלן דרבי אילעא ס"ל הכי אימא דהפרט שהוא בלא תעשה בטל אבל הכלל עומד במקומו לפי דבריו ועוד לפי לשון זה קשה לי אמאי תירץ דכולי עלמא לית להו דר' אבין והא הוה מצי לתרוצי דכולי עלמא אית להו דבכל מקום סוגיית הש"ס היא דכיון דמצי למימר דכולי עלמא אית להו סברת האמורא לא מתרצינן לית להו ולימא הכי דכולי עלמא אית להו דרבי אבין מאן דאמר אינו לוקה שפיר ומאן דאמר לוקה סבירא ליה כי הך ברייתא דמפקא ליה לתולדות מקרא וקסבר לאו אסמכתא הוא אלא דרשה גמורה היא ולי נראה דהא לימא בדר' אבין אמר ר' אילעא וכו' קאזיל בכה"ג דליכא הכא אלא כלל ופרט דכלל בתרא לא חשיב כיון דהאי כלל בקרא אחרינא וחשיב בכלל[נ] המרוחק זה מזה[ס] כיון דלא הוו בחד קרא דהאי מוכח בפ"ק דפסחים (דף ו: ושם) דאיכא למאן דאמר כיון דהוו בתרי קראי לא מיצטרפי למיהוי כלל ופרט וכלל והכא נמי לא הוי אלא כלל ופרט והכי איכא (ד) הגירסא [בירושלמי דכלאים[ס]] בפ"ח[ל] חד אמר לוקה סבר לה כרבי אילעא דאינו נדון בכלל ופרט כיון דהפרט בלא תעשה הפרט בטל והכלל במקומו עומד ולפיכך אמר כל החורש בשביעית לוקה וחד אמר החורש בשביעית אינו לוקה לא סבר להא דר' אילעא אלא דנין אותו בכלל ופרט הני אין מידי אחרינא לא ודחי לה דכולהו אית להו דרבי אילעא מאן דאמר לוקה שפיר ומאן דאמר אינו לוקה מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה כו' ואם נפשך לומר למאן דאמר לוקה אמאי כתב רחמנא זמירה ובצירה שמא קסבר לגלויי יתירא אתי אי נמי קסבר כרם משדה לא הוה יליף הלכך הוצרך למיכתב בין בשדה בין בכרם:

עין משפט
נר מצוה

טו א מיי' פ"א מהלכות שמטה הלכה ב ג:
טז ב ג ד מיי' שם הלכה ד ה:
יז ה מיי' שם הלכה ז:
יח ו ז מיי' שם הל' ט:
יט ח מיי' שם הלכה ג:
כ ט י מיי' שם הל' ז:
כא כ מיי' שם הל' ד:

◆

משנת ראשונים

מנין לניכוש ולעדור. שחופר הקרקע במעדר, שכן עושין בהרים במקום גבוה שאין השורים יכולין לנהוג שם המחרישה, שם הוא רגילות לחפור בידי אדם בדקר ובמעדר, אי נמי שעודר אחר הזריעה לכסות הזרעים, או אחר החרישה לכתת רגבי האדמה שהן גסות יותר מדי. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מנין שאין מקרסמין. מקרסמין היינו זימור אלא שקירסום באילנות והוא לשון מקרא (תהלים פ יד) יכרסמנה חזיר מיער, ותרגום ירושלמי כי יחסלנו (דברים כח לח) יקרסמיניה ותנן נמי [פאה פ"ב מ"ז] שדה שקירסמוה נמלים, מזרדין מחתך ענפים יבישין ולחים, לפי שאילן שיש לו ענפים הרבה מקילין ממנו שלא יכבד קצתו על קצתו והיינו זרוד. **מפסגין** סומכין האילן ומגביהין אותו מלשון ראש הפסגה (במדבר כא כ), מפני שהוא רענן לח וכבד יותר מדאי בפירותיו סומכין אותו שלא יישבר. מזבלין מביאין צואת בהמת ומשימין בעיקרי האילנות כדי שתשמן הארץ וישתמנו נטעיה. **מפרקין** מסירין אבנים שעל עיקרי האילנות כעניין ויסקלהו (ישעיה ה ב), ויסיר אבניו, אי נמי יסירו אבק שעל גוף האילן ומקנחין אותו והיינו מפרקין כפורק עול מצואר בהמה גם זו טובה רבה לאילן. **מעשנין,** עושין קטורת תחת האילן כמו עשן כדי להמית תולעין שיש בענפי האילן. **[פירוש רבינו שלמה בן היתום]**

מנין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין ואין מעשנין. מפ' להו בירושלמי, **מפרקין** בעלין, כדי שלא יעשו צל לפירות ויתבשלו בחמה. **מייבלין,** נוטלין היבלין מן האילן, פעמים שעולה על האילן כמו יבלת ובתוכו תולעין. **מאבקין,** עושין לה אבק. מעשנין מתנינן, פירש עושין לה אבק, כעין אותו שהזכירו בפ' מקום שנהגו (פסחים נו.) בענין הרכבת דיקלין מייתי אסא דרא ושיכרא דדפנא וקימחא דשערי ומרתחי להו ושדו להו בליביה, פעמים שמעשנין אותו בכך כדי לפטמו, ופעמים שמשליכין את האבק של סממין בלבו כדי לפטמו או למתק פירותיו, ואין מרתיחין אותו, וזהו לשון עושין לו אבק. ובערוך פי', מאבקין, מסירין האבק מעליו. **ומעשנין,** עושין עשן תחת האילן כדי שימותו התולעים, והלשון אינו נופל על זה הפירוש, דמאי עושין לה אבק איכא הכא. ועוד באלו המלאכות אין בהם פטום האילן אלא שמירת האילן, ושמירת האילן שרי, כדאמרי' בגמ' אוקומי אילנא שרי. **[תוס' הרא"ש]** **ונטשתה מלסקל.** מפרש במס' שביעית המסקל שדה נוטל את העליונות ומניח את התחתונות הנוגעות בארץ, והטעם שאי אפשר שלא יהו משוקעות בארץ, ונמצא חורש מפני שמרפה בקרקע ומכשירו לזריעה. **[תוס' הרא"ש]** **חד אברויי אילני וחד סתומי פילי.** אברויי אילני. לשון בריא וחזק, כשיש על שרשיו קרקע יותר מדאי וחופרה ונוטלה ומסיר מעליו הצרורות, אי נמי כשנתגלו השרשים מביא צרורות דקים ומיני עפר שמינה לכסותם, ובזה האילן משביח וקרוי עבודת קרקע. **וחד סתומי פילי.** שסותם גומות הקרקע שתחת האילן ומלאן, ואין זה עבודת קרקע שאין הקרקע משבחת בכך, והאילן עצמו אינו משביח במלאכה זו אלא עומד במעלתו שלא יכחיש כחו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** [המשך בסוף המסכת]

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עיין תוס' שבת סח. ד"ה דאית, **ב)** תו"כ בהר פרשתא א ע"ש, **ג)** [סוכה מד:], **ד)** שם ע"ז נ:, **ה)** עיין רש"י ותוס' פסחים מז: ד"ה ושביעית, **ו)** [סנהדרין קיג.], **ז)** עיין שבת צו: וב"ק ב., **ח)** עיין רש"י לעיל ב: ד"ה מנכש, **ט)** ע"ע לקמן ד: ד"ה עוגיות, **י)** ד:, **כ)** עיין ב"ק פה., **ל)** ה"א ועי' גם שבת פ"ז ה"ב.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אף כל כו' כל הני פרטי דפרט יצא קשקוש כו': **(ב)** ד"ה לא יקשקש וכו' וה"ה לעידור הס"ד ואח"כ מה"ד מדרבנן. כל הני מדרבנן אבל מדאורייתא כו': **(ג)** ד"ה סתומי פילי כו' נ"ב עי' פרש"י פ"ד דסוכה דף מד ע"ב: **(ד)** תוס' ד"ה אין כו'. והכי איתא הגירסא בפר"ח חד אמר:

◆

גליון הש"ס

גמ' מנין לעידור ולקישקוש ולניכוש כצ"ל [לענ"ד]:

◆

תורה אור השלם

א) וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַיְיָ שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר: אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ: [ויקרא כה, ד-ה]

ב) וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ: [שמות כג, יא]

◆

רש"י כת"י

מדרבנן. אסירי תולדות. **וקרא אסמכתא בעלמא.** וגבי מתני' הואיל ובית השלחין דבר האבד הוא שרו רבנן אע"ג דהשקאה תולדה דחרישה הוא או דזריעה. **מלסקל.** אבנים שבתוכן. **אברויי.** לשון נקב כמו וברא אותהן בחרבותם (יחזקאל כג) וכמו אין חוששין שמא הבריא בשחיטת חולין (חולין מג:) שיש עליה קרקע יותר מדאי וחופרה ונוטלה מעליהן לשון אחר אברויי שנותנין עליו להבריא את האילן לשון בריא. **סתומי פילי.** שמגלין השרשים ומכסין אותם וסותם פילי גומות הקרקע. **סתומי שרי.** דאוקמי אילנא הוא אברויי אסור דקא מהני לאילן והיא עבודה. **כלל בעשה.** שכתוב שבת שבתון יהיה לארץ פרט בלא תעשה לא תזרע לא תקצור אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל והכא איכא תרי כללי שבת שבתון יהיה לארץ כלל שדך לא תזרע ולא תזמור לא תקצור לא תבצור פרט שנת שבתון יהיה לארץ חזר וכלל וכדר' אבין כיון דהוי כלל בעשה ופרט בלא תעשה לא דרשינן ליה בכלל ופרט וכלל. **מאן דאמר לוקה לית ליה דר' אבין.** אלא דיינינן ליה בכלל ופרט וכלל ואיתרבו כל שעין[ע] הפרט עבודה שבשדה ושבכרם כגון חרישה ולוקה (מה הפרט מפורש דבר עבודה שבשדה ושבכרם לוקה אף כל דבר שהוא עבודה בשדה כגון חרישה ילקה). **ומאן דאמ' אינו לוקה אית ליה.** ולא מרבינן אלא הני דכתיבן לוקה אחרינא לא. ה"ג דכולי **עלמא (אית) [לית]** להו דר' **אבין אמ' ר' אילעא מאן דאמר לוקה שפיר וכו' דאהני.** זמירה ובצירה מיחייב אאחרנייתא לא ולא גרסינן הכא תולדות. והתניא וכו' כדפרישית לעיל. **תלמוד לומר שדך לא.** אלמא דאהני נמי לוקה ומשני מדרבנן הן דאסורין בשביעית וקרא אסמכתא בעלמא הוא ולאו משום לוקה.

הגהות וציונים

א] רש"י לא גריס "תולדות" (ריטב"א עי"ש), ועי' רש"י כת"י ד"ה ה"ג וברש"י שבת סח ע"א ד"ה אית: **ב]** [פי' מסירין האבק מעליהן. ערוך (גליון), ועי' תוס' הרא"ש: **ג]** עי' קושית רש"י ותירוצו. ועי' ריטב"א דל"ג כאן "ולא יעדר תחת הגפנים" וכן ליתא בתו"כ, ועי' תוס' הרא"ש ובשפ"א: **ד]** בכת"י נוסף **ואמר מר** (והיא הגי' האמיתית וברייתא היא בסוכה שם, דק"ס): **ה]** "וכלל" ליתא בכת"י ובדפו"ר בגמ' ובתוס' והוסיפוהו בדפוסים המאוחרים ע"פ פירש"י ועי' תוס' (דק"ס): **ו]** בכת"י הגי' להיפך מ"ד לוקה **אית** ליה דר"א ומ"ד אינו לוקה **לית** ליה דר"א לא דכו"ע **אית להו** דר"א, ועיין ע"ז בתוס' ובריטב"א וברש"ש פ"ק דשביעית מ"ד (דק"ס): **ז]** צ"ל מנין **לניכוש ולעידור** ולכיסוח, כמו לעיל והיינו הך ברייתא, וכן הגיה הגרעק"א בגליון הש"ס אלא שנשתבש ע"י מעתיק טועה, וכ"ה בכת"י (דק"ס עי"ש, רש"ש): **ח]** יש להוסיף **ואין מאבקין** (רש"ש), עי' אות הקודם: **ט]** תיבות "שלא היה במשכן" מיותר דמה ענין זה לשביעית, ובכת"י ליתא (דק"ס), וע"ע במהרש"א: **י]** צ"ל **מעליו** [פי' מן העלין], וכ"ה בכת"י (דק"ס): **כ]** כאן הוא סוף הדבור ומה"ד **יכול לא יקשקש** וכו', וכ"ה בכת"י (דק"ס, רש"ש): **ל]** צ"ל **שנת** (גליון), וכ"ה כהוגן בכת"י **שנת** שבתון יהיה **לארץ** (גנזי יוסף, באה"מ): **מ]** צ"ל **ודיינינן** (דק"ס): **נ]** צ"ל **בכלל** (באה"מ): **ס]** רש"א (גליון): **ע]** צ"ל כל **שכעין**:

לָאָרֶץ' מרבה מלאכות נוספות שדומות לזריעה ולזמירה [בכך שהן מלאכות שנעשות בשדה ובכרם] שאסורות בשביעית, ומכאן שאף חרישה [שהיא מלאכה שנעשית בשדה ובכרם] אסורה, ולכן החורש בשביעית לוקה. **וּמַאן דְּאָמַר** - ומי שסובר שהחורש בשביעית **אֵינוֹ לוֹקֶה, אִית לֵיהּ דְּרַבִּי אָבִין** - סובר הוא כרבי אבין בשם רבי אילעא שכלל בעשה ופרט בלא תעשה אינם נידונים בכלל ופרט וכלל אלא הם נידונים בכלל ופרט ואין בכלל אלא מה שבפרט. וכן בשביעית, הכלל הראשון שכתוב בו 'וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ', והפרט שכתוב בו 'שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר, אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר', אף על פי שכתוב אחריהם כלל נוסף 'שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ', אינם נידונים בכלל ופרט וכלל אלא רק בכלל ופרט, ודווקא זריעה וזמירה וקצירה ובצירה הן המלאכות שאסורות בשביעית מן התורה, אבל שאר מלאכות, כגון חרישה, אינן אסורות בשביעית מן התורה, ולכן החורש בשביעית אינו לוקה.

דוחה הגמרא, **לֹא** כפי שאמרת שרבי יוחנן ורבי אלעזר נחלקו בכלל שאמר רבי אבין בשם רבי אילעא, אלא **דְּכוּלֵּי עָלְמָא לֵית לֵיהּ דְּרַבִּי אָבִין אָמַר רַבִּי אִילְעָא** - גם רבי יוחנן וגם רבי אלעזר, שניהם אינם סוברים כרבי אבין בשם רבי אילעא, אלא הם סוברים שאף אם הכלל הוא בעשה והפרט הוא בלא תעשה דנים אותם בכלל ופרט וכלל. וביאור מחלוקתם הוא, **מַאן דְּאָמַר** - מי שסובר שהחורש בשביעית **לוֹקֶה, שַׁפִּיר** - מובן מדוע אמר כן, שהרי לומדים בכלל ופרט וכלל שגם חרישה אסורה בשביעית מן התורה. **וּמַאן דְּאָמַר** - ומי שסובר שהחורש בשביעית **אֵינוֹ לוֹקֶה, אָמַר לָךְ, מִכְּדִי** [-הרי] **זְמִירָה** באילן היא **בִּכְלַל זְרִיעָה** בשדה, שהזומר גורם להצמיח את הפירות, כזורע שגורם להצמיח את התבואה[לח], **וּבְצִירָה** בענבים היא **בִּכְלַל קְצִירָה** בתבואה, שבשתיהן הוא חותך את הגידולים ממקום חיבורם[לט], ואם כן **לְמַאי הִלְכְתָא כַּתְבִינְהוּ רַחֲמָנָא** - איזו הלכה התורה באה ללמדנו במה שכתבה שזמירה ובצירה אסורות בשביעית, והרי איסורם כבר נלמד מזריעה ומקצירה, אלא **לְמֵימַר דְּאַהָנֵי תּוֹלָדוֹת**[מ] **הוּא דְּמִיחַיַּיב** - ללמדנו שרק על תולדות אלו חייב בשביעית, **אַתּוֹלָדָה אַחֲרִינָא לֹא מִיחַיַּיב** - אבל על תולדות אחרות אינו חייב בשביעית[מא], ולכן החורש בשביעית אינו לוקה[מב].

מקשה הגמרא, **וְלֹא** - וכי תולדות נוספות אינן אסורות בשביעית, **וְהָתַנְיָא** - והלא שנינו בברייתא[מג], נאמר בתורה (ויקרא כה ד) 'וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַה', **שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמוֹר', אֵין לִי** - מפסוק זה אין אני יודע שאסורים בשביעית **אֶלָּא זֵירוּעַ** בשדה, **וְכֵן זִימּוּר** בכרם, שחותך מהגפן את הענפים היבשים, **מִנַּיִן לְעִידּוּר** - שחופר תחת הגפנים כדי לרכך את הקרקע, **וּלְקִישְׁקוּשׁ**[מד] **וּלְכִיסּוּחַ** - שחותך את העשבים הרעים שגדלים בין העשבים הטובים [ואינו עוקר את שורשם מן הקרקע כמנכש, אלא רק חותך אותם מלמעלה], שאף מלאכות אלו אסורות בשביעית, **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב '**שָׂדְךָ לֹא**', וכן '**כַּרְמְךָ לֹא**', כלומר, ממה

(כלל קמ), שכיון שזהו הטעם שאין דנים אותו בכלל ופרט וכלל, אם כן אף כלל בלא תעשה ופרט בעשה אינו נידון בכלל ופרט וכלל, כיון שנשתנה משאר כלל ופרט וכלל. והביא, שכך מבואר בדברי רש"י בשבת (ע. ד"ה ועל), שכלל בלא תעשה ופרט בעשה אינו נידון בכלל ופרט וכלל.

[לח] **המיוחס** לרש"י (ד"ה זמירה).

[לט] **המיוחס** לרש"י (ד"ה בצירה).

[מ] **ראה** בהערה על דברי הגמרא לעיל 'למימרא דאהני תולדות', שיש מהראשונים שלא גרסו 'תולדות', משום שזמירה ובצירה אינן תולדות, שהרי הן כתובות בפירוש בפסוק. ולכאורה לדעתם יש להגיה אף כאן.

[מא] **מדברי** הגמרא משמע שחרישה בשביעית נחשבת לתולדה, וביאר המהרש"א (כרש"י ד"ה תולדות), שאף על פי שמלאכת חורש היתה במשכן, ולגבי שבת היא נחשבת לאב מלאכה, מכל מקום מכיון שאינה כתובה בפירוש בפסוק, לגבי שביעית היא נחשבת לתולדה [וראה בהערה על דברי הגמרא לעיל 'תולדות לא אסר רחמנא'].
אין ללמוד מזריעה וקצירה לשאר מלאכות שאף הן יהיו אסורות בשביעית, משום שמלאכות אלו הן כשני כתובים הבאים כאחד שאין למדים מהם למקומות אחרים, כלומר, שאם היה אפשר ללמוד שאף מלאכות אחרות אסורות בשביעית, התורה יכלה שלא לכתוב שזמירה אסורה, והיינו לומדים את איסורה מזריעה, וכן, התורה יכלה שלא לכתוב שבצירה אסורה, והיינו לומדים את איסורה מקצירה, אלא מוכח שאין ללמוד מזריעה וקצירה למלאכות אחרות, ולכן התורה הוצרכה לכתוב שזמירה ובצירה אסורות, שדווקא מלאכות אלו אסורות, אבל מלאכות אחרות כגון חרישה, מותרות בשביעית. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לא), וראה עוד בהערה להלן בשמו.

[מב] **דברי** הגמרא נתבארו לפי דרכו של הפירוש המיוחס לרש"י (ד"ה כל מקום, ד"ה אין, ד"ה דכולי) שפירש שחידושו של רבי אבין בשם רבי אילעא הוא שכלל בעשה ופרט בלא תעשה, אינו נידון בכלל ופרט וכלל אלא בכלל ופרט, והכלל האחרון אינו מרבה כל דבר שדומה לפרט, אלא הפרט בא לפרש את הכלל הראשון, ואין בכלל אלא מה שבפרט. וגרס בגמרא כגירסא שלפנינו, שמתחילה סברה הגמרא שהסובר שהחורש בשביעית לוקה אינו סובר כרבי אבין בשם רבי אילעא, והסובר שהחורש בשביעית אינו לוקה סובר כרבי אבין בשם רבי אילעא, ודוחה הגמרא ששניהם אינם סוברים כרבי אבין בשם רבי אילעא. וכן דעת הריטב"א (ד"ה איתמר), וכן כתב הר"ן (ד"ה ה"ג), והביא שגם הראב"ד גרס כן, וכן כתב בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לא).
אבל התוספות (ד"ה אין) הקשו על פירוש רש"י, מנין לנו לומר שרבי אילעא סובר שכיון שהכלל בעשה והפרט בלא תעשה אינם נידונים בכלל ופרט וכלל אלא בכלל ופרט ואין בכלל אלא מה שבפרט, הרי יתכן שהוא סובר שהפרט שהוא בלא תעשה בטל, כיון שאינו כתוב בלשון עשה כמו הכלל, אבל הכלל עומד במקומו, ומרבים ממנו שכל מלאכות אסורות בשביעית. עוד הקשו התוספות על פירוש רש"י, מדוע הגמרא מסיקה שגם רבי יוחנן וגם רבי אלעזר חולקים על דברי רבי אבין בשם רבי אילעא, הרי בכל מקום הגמרא מעדיפה לומר ששני האמוראים מסכימים לסברת האמורא שסברנו מתחילה שנחלקו בדבריו, ואם כן הגמרא היתה יכולה לדחות שרבי יוחנן ורבי אלעזר סוברים כרבי אבין בשם רבי אילעא, ומי שסובר שהחורש בשביעית אינו לוקה, הוא משום שכלל בעשה ופרט בלא תעשה אינם נידונים בכלל ופרט, ומי שסובר שהחורש בשביעית לוקה הוא משום שלדעתו הדרשה המובאת בברייתא לעיל שתולדות אסורות היא דרשה גמורה [ואינה רק אסמכתא כדחיית הגמרא], ולכן הוא סובר שאף חרישה אסורה מן התורה.
ולכן פירשו התוספות את כל הסוגיא באופן אחר, והוא, שכוונת הגמרא היא שיש כאן כלל ופרט בלבד, אבל הפסוק 'שנת שבתון יהיה לארץ' אינו נידון ככלל נוסף, משום שאינו כתוב באותו פסוק שהכלל והפרט כתובים בו אלא בפסוק בפני עצמו, כמבואר בפסחים (ו:). וכתבו התוספות שיש לגרוס בגמרא בהיפך מהגירסא שלפנינו, והיינו, שמי שסובר שהחורש בשביעית לוקה, הוא משום שסובר כרבי אבין בשם רבי אילעא שכלל בעשה ופרט בלא תעשה אינו נידון בכלל ופרט, שכיון שהפרט הוא בלא תעשה שלא כמו הכלל, הרי הפרט בטל והכלל במקומו עומד, ואינו נחשב שיש כאן פרט אלא רק כלל בלבד, והכלל כולל את כל המלאכות שאסורות בשביעית, ולכן החורש בשביעית לוקה. והסובר שהחורש בשביעית אינו לוקה, הוא משום שאינו סובר כרבי אבין בשם רבי אילעא, אלא כלל בעשה ופרט בלא תעשה כן נידונים בכלל ופרט, ואף לגבי שביעית, הפרט שכתוב בו שזריעה וזמירה אסורות הוא פירושו של הכלל, ואין בכלל אלא מה שבפרט, ודווקא מלאכות אלו אסורות מן התורה, אבל שאר מלאכות מותרות מן התורה [וכן גירסת ר"ח (ד"ה איתמר, ד"ה ומר), אלא שר"ח כתב שהסובר שהחורש בשביעית לוקה סובר שכלל בעשה ופרט בלא תעשה אינם נידונים בכלל ופרט, אלא הם נידונים בכלל ופרט וכלל, ולכן הכלל האחרון שבפסוק 'שנת שבתון יהיה לארץ' מרבה שכל מלאכות אסורות בשביעית ואף חרישה בכלל]. ודוחה הגמרא, שגם רבי יוחנן וגם רבי אלעזר שניהם סוברים כרבי אבין בשם רבי אילעא, ומי שסובר שהחורש בשביעית לוקה, הוא משום שיש כאן כלל בלבד, וכאמור, ומי שסובר שהחורש בשביעית אינו לוקה, הוא משום שהתורה כתבה שזמירה אסורה אף על פי שהיא בכלל זריעה, כדי לומר לך שדווקא זמירה אסורה, אבל שאר מלאכות מותרות, כמבואר בגמרא. והוסיפו התוספות, שלדעת הסובר שהחורש בשביעית לוקה, מה שהתורה כתבה שזמירה אסורה אע"פ שהיא בכלל כל המלאכות שאסורות בשביעית, הוא כדי לומר שהזומר עובר בשני לאוים. או, משום שלדעתו אי אפשר ללמוד שזמירה בכרם אסורה ממה שאסור לעשות מלאכות בשדה, ולכן צריך פסוק נוסף כדי ללמד שגם בכרם מלאכות אסורות [וכן כתב בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לא), ובזה ביאר מדוע לדעת הסובר שהחורש בשביעית לוקה אין אומרים שזמירה ובצירה הן שני כתובים הבאים כאחד ואין מלמדים, ראה בהערה לעיל].
ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (שם) הקשה על פירוש התוספות, שאם טעמו של הסובר שהחורש בשביעית לוקה הוא משום שלדעתו כלל בעשה ופרט בלא תעשה אינם נידונים בכלל ופרט, ונמצא שיש כאן כלל בלבד, אם כן מדוע הוא לוקה, הרי בכלל יש רק עשה, ואין לוקים על עשה. וראה מה שכתב בזה בשפת אמת (בתוספות ד"ה אין).
הריטב"א (ד"ה איתמר) הביא שיש שגרסו כגירסת התוספות, אלא שהוא כתב בביאור דברי הגמרא שטעמו של הסובר שהחורש בשביעית לוקה הוא משום שסובר כרבי אבין בשם רבי אילעא, שכיון שכלל בעשה ופרט בלא תעשה אינם נידונים בכלל ופרט, לכן אנו אומרים שהפרט, דהיינו זריעה וזמירה, לא ללמד על עצמם יצאו, אלא ללמד על הכלל כולו יצאו, שדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא [וראה בהערה לעיל שזו אחת משלש עשרה מידות שהתורה נדרשת בהן], ובאים ללמד על כל המלאכות שאסורות בשביעית מן התורה, ואף חרישה בכלל [וראה כעין זה בהערה לקמן (ע"ב) בשם הרש"ש].
וראה במהרש"א (בתוספות) שהקשה על פירוש התוספות מדברי הגמרא לקמן (ע"ב) 'יכול ילקה על חרישה', ודבריו הובאו בהערה (שם).

[מג] **ברייתא** זו הובאה כבר לעיל בתחילת העמוד. מקורות הביאור כאן הם כפי שצויין בהערות לעיל, וראה שם להרחבת הדברים.

[מד] **ראה** בהגהות וציונים שיש למחוק תיבת 'ולקישקוש', ויש לגרוס 'מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח', כמו בברייתא שהובאה לעיל בתחילת העמוד. וראה בזה גם

תולדות לא אסר רחמנא[א] דכתיב [א]ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וגו' מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה למאי הלכתא כתבינהו רחמנא [א]למימרא דאהני תולדות[ב] מיחייב אאחרנייתא לא מיחייב ולא והתניא[ג] שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אין לי אלא זירוע וזימור מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח ת"ל שדך לא כרמך לא [ב]לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך מנין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא [ג]לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך מנין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין[ד] ואין מעשנין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא [ד]כל מלאכה שבשדך לא וכל מלאכה שבכרמך לא יכול לא יקשקש תחת הזיתים [ה]ולא יעדר תחת הגפנים[ה] [ו]ולא ימלא נקעים מים [ז]ולא יעשה עוגיות לגפנים ת"ל שדך לא תזרע זריעה בכלל היתה ולמה יצתה להקיש אליה לומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם [ח]מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא [ו]וקשקוש בשביעית מי שרי והא כתיב [ב]והשביעית תשמטנה ונטשתה[ז] תשמטנה מלקשקש ונטשתה מלסקל אמר רב עוקבא בר חמא [ח]תרי קשקושי הוו חד אברויי אילני וחד סתומי פילי [ט]אברויי אילן אסור [י]סתומי פילי שרי. איתמר החורש בשביעית ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר לוקה וחד אמר [כ]אינו לוקה[ט] לימא בדר' אבין אמר רבי אילעא קמיפלגי דאמר [י]רבי אבין אמר ר' אילעא כל מקום שנאמר כלל בעשה ופרט בלא תעשה אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל[פ] מאן דאמר לוקה לית[י] ליה דרבי אבין אמר רבי אילעא ומאן דאמר אינו לוקה אית ליה דר' אבין לא דכולי עלמא לית ליה דרבי אבין אמר ר' אילעא מאן דאמר לוקה שפיר ומאן דאמר אינו לוקה אמר לך מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה למאי הלכתא כתבינהו רחמנא למימר דאהני תולדות הוא דמיחייב אתולדה אחרינא לא מיחייב ולא והתניא שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אין לי אלא זירוע וזימור °מנין לעידור ולקישקוש[י] ולכיסוח ת"ל שדך לא כרמך לא לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך ומנין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא כל מלאכה שבשדך לא כל מלאכה שבכרמך לא מנין שאין מזבלין ואין מפרקין[מ] ואין מעשנין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא כל מלאכה שבשדך לא וכל מלאכה שבכרמך לא יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים[נ] ולא ימלא נקעים מים ולא יעשה עוגיות לגפנים תלמוד לומר שדך לא תזרע זריעה בכלל היתה ולמה יצתה להקיש אליה לומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא.

כי

תולדות. כגון משקה זרעים שלא היה במשכן[ט] לא אסר רחמנא: **זמירה בכלל זריעה.** שדרכו של זומר לצמוחי פירי כזורע: **בצירה.** בענבים כקצירה בתבואה, וקצירה אב מלאכה היא בפ' כלל גדול (שבת דף עג.): **בצירה בכלל קצירה.** דשניהם חותכין: **זימור.** מחתך ענפים יבשין של גפן: **עידור.** שחופר תחת הגפנים לרפויי ארעא: **כיסוח.** בעשבים, שחותך הרעים מן הטובים, ולא היינו ניכוש דמעקר העיקרים מן הקרקע[ק], דלזה אין עוקרין אלא חותכין למעלה: **תלמוד לומר שדך לא כרמך לא.** מדלא כתיב לא תזרע שדך לא תזמור כרמך אלא שדך לא תזרע כרמך לא תזמור משמע שדך לא כרמך לא: **מקרסמין.** היינו זימור, אלא שקרסום שייך באילנות: **מזרדין.** מחתך ענפים יבשים ולחים, לפי שיש לאילן ענפים יותר מדאי: **מפסגין.** סומכים האילן שהוא רענן יותר מדאי: **מזבלין.** מניחים זבל בעיקרי האילן: **מפרקין.** אבנים שעל עיקרי האילן: **מאבקים.** ששרשיו נראין, ומכסין אותו באבק: **מעשנין.** עושין עשן תחת האילן כדי שינשרו התולעים שעליו[י]: **יקשקש.** היינו עידור, אלא שעידור בגפנים וקשקוש בזיתים: **עוגיות.** חופר גומא תחת הגפן ליתן בו מים[ט]: **זריעה בכלל היתה.** ובשנה השביעית שבת שבתון וגו': **אף כל עבודה שהיא בשדה ובכרם.** כגון כל הני פרטי (א), יצא קשקוש ועידור ומים בנקעים ועוגיות שאינן בשניהן[ק] כו': **לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר כו'.** ואם תקשי הא אסר עידור לעיל, קא תריץ לקמן[י] בעוגיות הא בחלתי והא בעתיקי, והוא הדין לעידור: (ב) **כל הני מדרבנן.** אבל מדאורייתא לא הוי אלא זמירה ובצירה, כדאמרינן לעיל הני אין מידי אחרינא לא: **מלסקל.** להוציא אבנים מן הכרם: (ג) **סתומי פילי.** שמסתם בקעים של אילן: **שרי.** דאית ביה משום פסידא: **אברויי אילני אסור.** דהוי משום רווחא, והאי דשרי קשקוש היינו סתומי פילי, והאי דאסיר היינו אברויי אילני: **כל מקום שנאמר כלל בעשה ופרט בלא תעשה.** כגון הכא, דכתיב (ויקרא כה) ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ כלל היינו עשה, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור פרט היינו לא תעשה: **אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל.** ואף על גב דכתיב כלל בתריה, כגון הכא דכתיב בתריה (שבת[ל]) שבתון, כלומר אין לו דין דשאר כלל ופרט וכלל שכתובין כולו בעשה או בלאו דאמר כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט דמרבי כל מידי דדמי לפרט, אלא דיינינן ליה בכלל ופרט, הואיל דנשתנה משאר כלל ופרט וכלל, אמרינן אין בכלל אלא מה שבפרט הני אין מידי אחרינא לא: **דכולי עלמא לית להו דרבין כו' מאן דאמר לוקה שפיר.** כדאמר דדרשינן בכלל ופרט וכלל: **אחרינא לא.** להכי חורש אינו לוקה:

אף כל שבשדה ושבכרם. וכל הני עבודות דלעיל נוהגות בין בשדה ובין בכרם ואפילו יש מהן שאין עתה נוהגין כן י"ל שבמקומן היו עושין כך ורגילין לעשותן בשדה ובכרם: **אין** דנין אותו בכלל ופרט וכלל[פ]. הכי הוה שמיע ליה לר' אילעא דכיון דהפרט בלא תעשה הכלל האחרון אינו מוציא הפרט ממשמעותיה ואינו כלל ופרט וכלל דדיינינן[מ] ליה בכלל ופרט ולא נהירא לי דמנלן דרבי אילעא ס"ל הכי אימא דהפרט שהוא בלא תעשה בטל אבל הכלל עומד במקומו לפי דבריו ועוד לפי לשון זה קשה לי אמאי תירץ דכולי עלמא לית להו דר' אבין והא הוה מצי לתרוצי דכולי עלמא אית להו דבכל מקום סוגיית הש"ס היא דכיון דמצי למימר דכולי עלמא אית להו סברת האמורא לא מתרצינן לית להו ולימא הכי דכולי עלמא אית להו דרבי אבין מאן דאמר אינו לוקה שפיר ומאן דאמר לוקה סבירא ליה כי הך ברייתא דמפקא ליה לתולדות מקרא וקסבר לאו אסמכתא הוא אלא דרשה גמורה היא ולי נראה דהא לימא בדר' אבין אמר ר' אילעא וכו' קאזיל בכה"ג דליכא הכא אלא כלל ופרט דכלל בתרא לא חשיב כיון דהאי כלל בקרא אחרינא וחשיב בכלל[י] המרוחק זה מזה[כ] כיון דלא הוו בחד קרא דהכי מוכח בפ"ק דפסחים (דף ו: ושם) דאיכא למאן דאמר כיון דהוו בתרי קראי לא מיצטרפי למיהוי כלל ופרט וכלל והכא נמי לא הוי אלא כלל ופרט והכי איכא (ד) הגירסא [בירושלמי דכלאים[ס]] בפ"ח[ל] חד אמר לוקה סבר לה כרבי אילעא דאינו נדון בכלל ופרט כיון דהפרט בלא תעשה הפרט בטל והכלל במקומו עומד ולפיכך אמר כל החורש בשביעית לוקה וחד אמר החורש בשביעית אינו לוקה לא סבר להא דר' אילעא אלא דנין אותו בכלל ופרט הני אין מידי אחרינא לא ודחי לה דכולהו אית להו דרבי אילעא מאן דאמר לוקה שפיר ומאן דאמר אינו לוקה מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה כו' ואם נפשך לומר למאן דאמר לוקה אמאי כתב רחמנא זמירה ובצירה שמא קסבר לגלוי יתירא אתי אי נמי קסבר כרם משדה לא הוה יליף הלכך הוצרך למיכתב בין בשדה בין בכרם:

עין משפט נר מצוה

טו א מיי' פ"א מהלכות שמטה הלכה ב ג:
טז ב ג ד מיי' שם הלכה ד ה:
יז ה מיי' שם הלכה ז:
יח ו ז מיי' שם הל' ט:
יט ח מיי' שם הלכה ג:
כ ט י מיי' שם הל' ז:
כא כ מיי' שם הל' ד:

◆

משנת ראשונים

מנין לניכוש ולעדור. שחופר הקרקע במעדר, שכן עושין בהרים במקום גבוה שאין השורים יכולין לנהוג שם המחרישה, שם הוא רגילות לחפור בידי אדם בדקר ובמעדר, אי נמי שעודר אחר הזריעה לכסות הזרעים, או אחר החרישה לכתת רגבי האדמה שהן גסות יותר מדי. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מנין שאין מקרסמין. מקרסמין היינו זימור אלא שקירסום באילנות והוא לשון מקרא (תהלים פ יד) יכרסמנה חזיר מיער, ותרגום ירושלמי כי יחסלנו (דברים כח לח) יקרסמיניה ותנן נמי [פאה פ"ב מ"ז] שדה שקירסמוה נמלים, **מזרדין** מחתך ענפים יבישין ולחים, לפי שאילן שיש לו ענפים הרבה מקילין ממנו שלא יכבד קצתו על קצתו והיינו זרוד. **מפסגין** סומכין האילן ומגביהין אותו מלשון ראש הפסגה (במדבר כא כ), מפני שהוא רענן לח וכבד יותר מדאי בפירותיו סומכין אותו שלא יישבר. **מזבלין** מביאין צואת בהמת ומשימין בעיקרי האילנות כדי שתשמן הארץ וישתמנו נטעיה. **מפרקין** מסירין אבנים שעל עיקרי האילנות כעניין ויסקלהו (ישעיה ה ב), ויסיר אבניו, אי נמי יסירו אבק שעל גוף האילן ומקנחין אותו והיינו מפרקין כפורק עול מצואר בהמה גם זו טובה רבה לאילן. **מעשנין**, עושין קטורת תחת האילן כמו עשן כדי להמית תולעין שיש בענפי האילן. **[פירוש רבינו שלמה בן היתום]**

מנין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין ואין מעשנין. מפ' להו בירושלמי, **מפרקין** בעלין, כדי שלא יעשו צל לפירות ויתבשלו בחמה. **מייבלין**, נוטלין היבלין מן האילן, פעמים שעולה על האילן כמו יבלת ובתוכו תולעין. **מאבקין**, עושין לה אבק. **מעשנין** מתננין, פירש עושין לה אבק, כעין אותו שהזכירו בפ' מקום שנהגו (פסחים נו.) בענין הרכבת דיקלין מייתי אסא דרא ושיכרא דדפנא וקימחא דשערי ומרתחי להו ושדו להו בליביה, פעמים שמעשנין אותו בכך כדי לפטמו, ופעמים שמשליכין את האבק של סממין בלבו כדי לפטמו או למתק פירותיו, ואין מרתיחין אותו, וזהו לשון עושין לו אבק. ובערוך פי', מאבקין, מסירין האבק מעליו. **ומעשנין**, עושין עשן תחת האילן כדי שימותו התולעים, והלשון אינו נופל על זה הפירוש, דמאי עושין לה אבק איכא הכא. ועוד באלו המלאכות אין בהם פטום האילן אלא שמירת האילן ושמירת האילן שרי, כדאמרי' בגמ' אוקומי אילנא שרי. **[תוס' הרא"ש]** **ונטשתה מלסקל.** מפרש במס' שביעית המסקל שדה נוטל את העליונות ומניח את התחתונות הנוגעות בארץ, והטעם שאי אפשר שלא יהו משוקעות בארץ, ונמצא חורש מפני שמרפה בקרקע ומכשירו לזריעה. **[תוס' הרא"ש]** **חד אברויי אילני וחד סתומי פילי.** אברויי אילני. לשון בריא וחזק, כשיש על שרשיו קרקע יותר מדאי וחופרה ונוטלה ומסיר מעליו הצרורות, אי נמי כשנתגלו השרשים מביא צרורות דקים ומיני עפר שמינה לכסותם, ובזה האילן משביח וקרוי עבודת קרקע. **וחד סתומי פילי.** שסותם גומות הקרקע שתחת האילן ומלאן, ואין זה עבודת קרקע שאין הקרקע משבחת בכך, והאילן עצמו אינו משביח במלאכה זו אלא עומד במעלתו שלא יכחיש כחו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** [המשך בסוף המסכת]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין תוס' שבת סח. ד"ה דאית, ב) תו"כ בהר פרשתא א ע"ש, ג) [סוכה מד:], ד) שם ע"ן ג:, ה) עיין רש"י ותוס' פסחים מז: ד"ה ושביעית, ו) [סנהדרין קיג.], ז) עיין שבת צו: וב"ק ב., ח) עיין רש"י לעיל ב: ד"ה מנכש, ט) ע"ע לקמן ד: ד"ה עוגיות, י) ד:, כ) עיין ב"ק פה., ל) ה"א ועי' גם שבת פ"ז ה"ב.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אף כל כו' כל הני פרטי דפרט יצא קשקוש כו': (ב) ד"ה לא יקשקש וכו' וה"ה לעידור הס"ד ואח"כ מה"ד מדרבנן. כל הני מדרבנן אבל מדאורייתא' כו': (ג) ד"ה סתומי פילי כו' נ"ב עי' פרש"י פ"ד דסוכה דף מד ע"ב: (ד) תוס' ד"ה אין כו'. והכי איתא הגירסא בפר"ח חד אמר:

◆

גליון הש"ס

גמ' מנין לעידור ולקישקוש ולניכוש כצ"ל לענ"ד[ז]:

◆

תורה אור השלם

א) וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַייָ שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר: אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ: [ויקרא כה, ד-ה]

ב) וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ: [שמות כג, יא]

◆

רש"י כת"י

מדרבנן. אסירי תולדות. **וקרא אסמכתא בעלמא.** וגבי מתני' הואיל ובית השלחין דבר האבד הוא שרו רבנן אע"ג דהשקאה תולדה דחרישה הוא או דזריעה. **מלסקל.** אבנים שבתוכו. **אברויי.** לשון נקב כמו וברא אותהן בחרבותם (יחזקאל כג) וכמו אין חוששין שמא הבריה חולין (חולין מג:) שיש עליה קרקע יותר מדאי ומופרה ונוטלה מעליהן לשון אחר אברויי שנותנין עליו להבריא את האילן לשון בריא. **סתומי פילי.** שמגלין השרשים ומכסין אותם וסותם פילי גומות הקרקע. **סתומי שרי.** דאוקמי אילנא הוא אברויי אסור דקא מהני לאילן והיא עבודה. **כלל בעשה.** שכתוב שבת שבתון יהיה לארץ פרט בלא תעשה לא תזרע לא תקצור אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל. והכא איכא תרי כללי שבת שבתון יהיה לארץ כלל שדך לא תזרע ולא תזמור לא תקצור ולא תבצור פרט שנת שבתון יהיה לארץ חזר וכלל וכדר' אבין כיון דהוי כלל בעשה ופרט בלא תעשה לא דרשינן ליה בכלל ופרט וכלל. **מאן דאמר לוקה לית ליה דר' אבין.** אלא דיינינן ליה בכלל ופרט וכלל ואיתרבו כל שעין[ע] הפרט עבודה שבשדה ושבכרם לוקה (מה הפרט מפורש דבר עבודה שבשדה ושבכרם לוקה אף כל דבר שהוא עבודה בשדה כגון חרישה ילקה). **ומאן דאמ' אינו לוקה** אית ליה. ולא מרבינן אלא הני דכתיבן לוקה אחריניתא לא. ה"ג **דכולי עלמא (אית) [לית] להו דר' אבין אמ' ר' אילעא מאן דאמר לוקה שפיר וכו' דאהני.** זמירה ובצירה מיחייב מלקות אאחרניתא לא ולא גרסינן הכא תולדות. והתניא וכו' כדפרישית לעיל. **תלמוד לומר שדך לא.** אלמא דאהני נמי לוקה ומשני מדרבנן הן דאסורין בשביעית וקרא אסמכתא בעלמא הוא ולאו משום דלוקה.

הגהות וציונים

א] רש"י לא גריס "תולדות" (ריטב"א עי"ש), ועי' רש"י כת"י ד"ה ה"ג וברש"י שבת סח ע"א ד"ה אית: ב] [פי' מסירין האבק מעליהן. ערוך] (גליון), ועי' תוס' הרא"ש: ג] עי' קושית רש"י ותירוצו. ועי' ריטב"א דל"ג כאן "ולא יעדר תחת הגפנים" וכן ליתא בתו"כ, ועי' תוס' הרא"ש ובשפ"א: ד] בכת"י נוסף **ואמר מר** (והיא הגי' האמיתית ובריתא היא בסוכה שם, דק"ס): ה] "וכלל" ליתא בכת"י ובדפו"ר בגמ' ובתוס' והוסיפוהו בדפוסים המאוחרים ע"פ פירש"י ועי' תוס' (דק"ס): ו] בכת"י הגי' להיפך מ"ד לוקה **אית** ליה דר"א ומ"ד אינו לוקה **לית** ליה דר"א לא דכו"ע **אית להו** דר"א, ועיין ע"ז בתוס' ובריטב"א ובר"ש פ"ק דשביעית מ"ד (דק"ס): ז] צ"ל מנין **לניכוש ולעידור** ולכיסוח, כמו לעיל והיינו הך ברייתא, וכן הגיה הגרעק"א בגליון הש"ס אלא שנשתבש ע"י מעתיק טועה, וכ"ה בכת"י (דק"ס עי"ש, רש"ש): ח] יש להוסיף **ואין מאבקין** (רש"ש), עי' אות הקודם: ט] תיבות "שלא היה במשכן" מיותר דמה ענין זה לשביעית, ובכת"י ליתא (דק"ס), וע"ע במהרש"א: י] צ"ל **מעליו** [פי' מן העלין], וכ"ה בכת"י (דק"ס): כ] כאן הוא סוף הדבור ומה"ד **יכול** לא יקשקש וכו', וכ"ה בכת"י (דק"ס, רש"ש): ל] צ"ל **שנת** (גליון), וכ"ה כהוגן בכת"י **שנת** שבתון יהיה **לארץ** (דק"ס): מ] צ"ל **ודיינינן** (גנזי יוסף, באה"מ): נ] צ"ל **ככלל** (באה"מ): ס] רש"א (גליון): ע] צ"ל כל **שכעין**:

שלא כתוב 'לא תזרע שדך', וכן לא כתוב 'לא תזמור כרמך', אלא כתוב 'שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור', משמע שיש לדרוש את התיבות 'שדך לא', וכן 'כרמך לא', וללמוד מהפסוק ש'**לא**' תעשה **כָּל מְלָאכָה שֶׁבְּ**'**שָׂדְךָ**', **וְ**כן '**לא**' תעשה **כָּל מְלָאכָה שֶׁבְּ**'**כַרְמְךָ**', ומכאן שאף מלאכות אלו אסורות בשביעית.

ממשיכה הברייתא, **וּמִנַּיִן שֶׁאֵין מְקַרְסְמִין וְאֵין מְזָרְדִין וְאֵין מְפַסְּגִין בְּאִילָן** - 'קירסום' היינו שחותך מהאילן את הענפים היבשים שבו, ו'זירוד' היינו שחותך מהאילן ענפים בין יבשים ובין לחים כדי שלא יהיו בו ענפים מרובים מדאי, ו'פיסוג' היינו שסומך את האילן כאשר הוא רענן [-צעיר] יותר מדאי, **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב '**שָׂדְךָ לֹא**', וכן '**כַּרְמְךָ לֹא**', שממה שלא כתוב 'לא תזרע שדך' וכן 'לא תזמור כרמך', יש ללמוד **שֶׁכָּל מְלָאכָה שֶׁבְּ**'**שָׂדְךָ**' '**לֹא**' תעשה, וכן, **כָּל מְלָאכָה שֶׁבְּ**'**כַרְמְךָ**' '**לֹא**' תעשה, ומכאן שאף קירסום וזירוד ופיסוג אסורים בשביעית.

ממשיכה הברייתא, **מִנַּיִן שֶׁאֵין מְזַבְּלִין וְאֵין מְפָרְקִין וְאֵין מְעַשְּׁנִין בְּאִילָן** - '[illegible]' היינו שמניח זבל על שורשי האילן, ו'פירוק' היינו שמסיר אבנים מעל שרשי האילן, ו'עישון' היינו שעושה עשן תחת האילן כדי שינשרו התולעים מעליו, **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב '**שָׂדְךָ לֹא**', וכן '**כַּרְמְךָ לֹא**', שמאחר שלא כתוב 'לא תזרע שדך' וכן 'לא תזמור כרמך', יש ללמוד **שֶׁכָּל מְלָאכָה שֶׁבְּ**'**שָׂדְךָ**' '**לֹא**' תעשה, **וְ**כן, **כָּל מְלָאכָה שֶׁבְּ**'**כַרְמְךָ**' '**לֹא**' תעשה, ומכאן שאף זיבול ופירוק ועישון אסורים בשביעית.

אהח18/06/2018

ממשיכה הברייתא, אם כך, שכל מלאכות שבשדה ובכרם אסורות בשביעית, **יָכוֹל** אני לומר שאף **לֹא יְקַשְׁקֵשׁ תַּחַת הַזֵּיתִים** - שלא יחפור תחת הזיתים כדי לרכך את הקרקע, **וְלֹא יְעַדֵּר תַּחַת הַגְּפָנִים** - שלא יחפור תחת הגפנים כדי לרכך את הקרקע, **וְלֹא יְמַלֵּא** את **הַנְּקָעִים** - בקעים שבשדות **בְּמַיִם** כדי להשקות את השדה, **וְלֹא יַעֲשֶׂה** עוּגִיּוֹת **לַגְּפָנִים** - שלא יחפור גומות תחת הגפנים כדי ליתן בהן מים, **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב '**שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע**', והלא **זְרִיעָה בִּכְלָל הָיְתָה**, כלומר, מלשון הפסוק (שם) 'וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַה׳' משמע שכל המלאכות שבקרקע אסורות, ואף זריעה בכלל, **וְלָמָּה יָצְתָה** זריעה מהכלל, כלומר, מדוע הפסוק חזר וכתב (שם) 'שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע', כדי **לְהַקִּישׁ אֵלֶיהָ** את שאר המלאכות, **וְלוֹמַר לְךָ, מַה זְרִיעָה מְיוּחֶדֶת** שהיא **עֲבוֹדָה שֶׁבְּשָׂדֶה וְשֶׁבְּכֶרֶם**, כלומר, שהיא עבודה שנעשית גם בשדה וגם בכרם, **אַף כָּל שֶׁהִיא עֲבוֹדָה שֶׁבְּשָׂדֶה וְשֶׁבְּכֶרֶם** אסורה בשביעית, אבל עבודות שאינן נעשות גם בשדה וגם בכרם, מותרות בשביעית. ומכאן, שקשקוש ועידור ומילוי מים בנקעים ועשיית עוגיות לגפנים, שהן עבודות שאינן נעשות גם בשדה וגם בכרם, מותרות בשביעית.

מבואר אם כן בברייתא, שלומדים מהפסוק שכל מלאכות שהן בשדה ובכרם אסורות בשביעית, וקשה על דברי הגמרא שרק זמירה ובצירה הן תולדות שאסורות בשביעית.

מתרצת הגמרא, אכן התורה לא אסרה בשביעית תולדות נוספות, והמלאכות ששנינו בברייתא שאסורות, אינן אסורות אלא **מִדְּרַבָּנָן** [-מדברי חכמים] בלבד, **וּקְרָא** - והפסוק שהברייתא למדה ממנו, אינו המקור לכך שמלאכות אלו אסורות, אלא הוא **אַסְמַכְתָּא בְּעָלְמָא** - חכמים הסמיכו דינים אלו לפסוק זה[מה].

בדברי דוד (ד״ה והתניא).

מה. ראה בהערה לעיל שהובאה מחלוקת הראשונים בגדר 'אסמכתא'. לפי תירוץ הגמרא נמצא, שאף על פי שחרישה אסורה מן התורה [לדעת הסובר כן], עידור ששנינו בברייתא שאסור, אינו אסור אלא מדרבנן. והחילוק בין חרישה לעידור הוא, שחרישה היא בבהמה, ועידור הוא בידי אדם [ראה בפירוש הר״ש לשביעית (פ״ב מ״ב)]. וראה עוד בחזון איש (שביעית סי׳ כא ס״ק טו) שדינן של העבודות משתנה בשינוי קל, ולכן חרישה נחשבת לאב, ועידור שהוא שונה בכך שנעשה בידי אדם, נחשב לתולדה [ולפי דברי הגמרא כאן אינו אסור אלא מדרבנן].

תולדות לא אסר רחמנא[א] דכתיב [א] ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וגו' מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה למאי הלכתא כתבינהו רחמנא [א] למימרא דאהני תולדות[א] מיחייב אאחרנייתא לא מיחייב ולא והתניא[ג] שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אין לי אלא זירוע וזימור מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח ת"ל שדך לא כרמך לא [ב] לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך מנין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא [ג] לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך מנין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין[ב] ואין מעשנין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא [ד] כל מלאכה שבשדך לא וכל מלאכה שבכרמך לא יכול לא יקשקש תחת הזיתים [ה] ולא יעדר תחת הגפנים[ג] [ו] ולא ימלא נקעים מים [ז] ולא יעשה עוגיות לגפנים ת"ל שדך לא תזרע זריעה בכלל היתה ולמה יצתה להקיש אליה לומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם [ח] מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא [ג] וקשקוש בשביעית מי שרי והא כתיב [ב] והשביעית תשמטנה ונטשתה[ד] תשמטנה מלקשקש ונטשתה מלסקל אמר רב עוקבא בר חמא [ז] תרי קשקושי הוו חד אברויי אילני וחד סתומי פילי [ט] אברויי אילן אסור [י] סתומי פילי שרי. איתמר החורש בשביעית ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר לוקה וחד אמר [כ] אינו לוקה[ה] לימא בדר' אבין אמר רבי אילעא קמיפלגי דאמר [י] רבי אבין אמר ר' אילעא כל מקום שנאמר כלל בעשה ופרט בלא תעשה אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל[ה] מאן דאמר לוקה לית[ו] ליה דרבי אבין אמר רבי אילעא ומאן דאמר אינו לוקה אית ליה דר' אבין לא דכולי עלמא לית ליה דרבי אבין אמר ר' אילעא מאן דאמר לוקה שפיר ומאן דאמר אינו לוקה אמר לך מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה למאי הלכתא כתבינהו רחמנא למימר דאהני תולדות הוא דמיחייב אתולדה אחרינא לא מיחייב ולא והתניא שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אין לי אלא זירוע וזימור ° מנין לעידור ולקישקוש[ז] ולכיסוח ת"ל שדך לא כרמך לא לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך ומנין שאין מקרסמין ואין מזרדין ואין מפסגין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא כל מלאכה שבשדך לא כל מלאכה שבכרמך לא מנין שאין מזבלין ואין מפרקין[ח] ואין מעשנין באילן ת"ל שדך לא כרמך לא כל מלאכה שבשדך לא וכל מלאכה שבכרמך לא יכול לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים[ג] ולא ימלא נקעים מים ולא יעשה עוגיות לגפנים תלמוד לומר שדך לא תזרע זריעה בכלל היתה ולמה יצתה להקיש אליה לומר לך מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא.

כי

תולדות. כגון משקה וזרעים שלא היה במשכן[ט] לא אסר רחמנא: **זמירה בכלל זריעה.** שדרכו של זומר לאמוחי פירי כזורע: **בצירה.** בענבים כקצירה בתבואה, וקצירה אב מלאכה היא בפ' כלל גדול (שבת דף עג.): **בצירה בכלל קצירה.** דשניהם תולשין: **זימור.** מחתך ענפים יבשין של גפן: **עידור.** שחופר תחת הגפנים לרפויי ארעא: **כיסוח.** בעשבים, שחותך הרעים מן הטובים, ולא היינו ניכוש דמעקר העיקרים מן הקרקע[ס], דלזה אין עוקרין אלא חותכין למעלה: **תלמוד לומר שדך לא כרמך לא.** מדלא כתיב לא תזרע שדך לא תזמור כרמך אלא שדך לא תזרע כרמך לא תזמור משמע שדך לא כרמך לא: **מקרסמין.** היינו זימור, אלא שקרסום שייך באילנות: **מזרדין.** מחתך ענפים יבשים ולחים, לפי שיש לאילן ענפים יותר מדאי: **מפסגין.** סומכים האילן שהוא רענן יותר מדאי: **מזבלין.** מניחים זבל בעיקרי האילן: **מפרקין.** אבנים שעל עיקרי האילן: **מאבקים.** ששרשיו גלוין, ומכסין אותו באבק: **מעשנין.** עושין עשן תחת האילן כדי שינשרו התולעים שעליו[י]: **יקשקש.** היינו עידור, אלא שעידור בגפנים וקשקוש בזיתים: **עוגיות.** חופר גומא תחת הגפן ליתן בו מים[ט]: **זריעה בכלל היתה.** ובשנה השביעית שבת שבתון וגו': **אף כל עבודה שהיא בשדה ובכרם.** כגון כל הני פרטי (א), יצא קשקוש ועידור ומים בנקעים ועוגיות שאין בשניהן[כ] כו': **לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר כו'.** ואם תקשי הא אסר עידור לעיל, קא תריץ לקמן[י] בעוגיות הא בחדתי והא בעתיקי, והוא הדין לעידור: (ב) **כל הני מדרבנן.** אבל מדאורייתא לא הוי אלא זמירה ובצירה, כדאמרינן לעיל הני אין מידי אחרינא לא: **מלסקל.** להוציא אבנים מן הכרם: (ג) **סתומי פילי.** שמסתם בקעים של אילן: **שרי.** דלית ביה משום פסידא: **אברויי אילני אסור.** דהוי משום רווחא, והאי דשרי קשקוש היינו סתומי פילי, והאי דאסיר היינו אברויי אילני: **כל מקום שנאמר כלל בעשה ופרט בלא תעשה.** כגון הכא, דכתיב (ויקרא כה) ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ כלל היינו עשה, שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור פרט היינו לא תעשה: **אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל.** ואף על גב דכתיב כלל בתריה, כגון הכא דכתיב בתריה (שבת[ל]) שבתון, כלומר אין לו דין לשאר כלל ופרט וכלל שכתובין כולו בעשה או בלאו דאמר כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט למרבי כל מידי דדמי לפרט, אלא דיינינן ליה בכלל ופרט, הואיל דנשתנה משאר כלל ופרט וכלל, ואמרינן אין בכלל אלא מה שבפרט הני אין מידי אחרינא לא: **דכולי עלמא לית להו דרבין כו' מאן דאמר לוקה שפיר.** כדאמר דדרשינן בכלל ופרט וכלל: **אחרינא לא.** להכי חורש אינו לוקה:

אף כל שבשדה ושבכרם. וכל הני עבודות דלעיל נוהגות בין בשדה ובין בכרם ואפילו שיש מהן שאין עתה נוהגין כן י"ל שבמקומן היו עושין כך ורגילין לעשותן בשדה ובכרם: **אין** דנין אותו בכלל ופרט וכלל[פ]. הכי הוה שמיע ליה לר' אילעא דכיון להפרט בלא תעשה הכלל האחרון אינו מוציא הפרט ממשמעותיה ואינו כלל ופרט וכלל דדיינין[מ] ליה בכלל ופרט ולא נהירא לי דמנלן דרבי אילעא ס"ל הכי אימא דהפרט שהוא בלא תעשה בטל אבל הכלל עומד במקומו לפי דבריו ועוד לפי לשון זה קשה לי אמאי תירץ דכולי עלמא לית להו דר' אבין והא הוה מצי לתרוצי דכולי עלמא אית להו דבכל מקום סוגיית הש"ס היא דכיון דמצי למימר דכולי עלמא אית להו סברת האמורה לא מתרצינן לית להו ולימא הכי דכולי עלמא אית להו דרבי אבין מאן דאמר אינו לוקה שפיר ומאן דאמר לוקה סבירא ליה כי הך ברייתא דמפקא ליה לתולדות מקרא וקסבר לאו אסמכתא הוא אלא דרשה גמורה היא ולי נראה דהא לימא בדר' אבין אמר ר' אילעא וכו' קאזיל בכה"ג דליכא הכא אלא כלל ופרט דכלל בתרא לא חשיב כיון דהאי כלל בקרא אחרינא וחשיב בכלל[י] המרוחק זה מזה[ס] כיון דלא הוו בחד קרא דהכי מוכח בפ"ק דפסחים (דף ו: ושם) דאיכא למאן דאמר כיון דהוו בתרי קראי לא מיצטרפי למיהוי כלל ופרט וכלל והכא נמי לא הוי אלא כלל ופרט והכי איכא (ד) הגירסא [בירושלמי דכלאים[פ]] בפ"ח[ז] חד אמר לוקה סבר לה כרבי אילעא דאינו נדון בכלל ופרט כיון דהפרט בלא תעשה הפרט בטל והכלל במקומו עומד ולפיכך אמר כל החורש בשביעית לוקה וחד אמר החורש בשביעית אינו לוקה לא סבר להא דר' אילעא אלא דנין אותו בכלל ופרט הני אין מידי אחרינא לא ודחי לה דכולהו אית להו דרבי אילעא מאן דאמר לוקה שפיר ומאן דאמר אינו לוקה מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה כו' ואם נפשך לומר למאן דאמר לוקה אמאי כתב רחמנא זמירה ובצירה שמא קסבר ללאו יתירא אתי אי נמי קסבר כרם משדה לא הוה יליף הלכך הוצרך למיכתב בין בשדה בין בכרם:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין תוס' שבת סח. ד"ה דאית, ב) תו"כ בהר פרשתא א ע"ש, ג) [סוכה מד:], ד) שם ע"ז נ:, ה) עיין רש"י ותוס' פסחים מז: ד"ה ושביעית, ו) [סנהדרין קיג.], ז) עיין שבת צו: וב"ק ב., ח) עיין רש"י לעיל ב: ד"ה מנכש, ט) ע"ע לקמן ד: ד"ה עוגיות, י) ד"ה, כ) עיין ב"ק פה., ל) ד"א ועי' גם שבת פ"ז ה"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אף כל כו' כל הני פרטי דפרט יצא קשקוש כו': (ב) ד"ה לא יקשקש וכו' וה"ה לעידור הס"ד ואח"כ מה"ד מדרבנן. כל הני מדרבנן אבל מדאורייתא כו': (ג) ד"ה סתומי פילי כו' נ"ב ע' פרש"י פ"ד דסוכה דף מד ע"ב: (ד) תוס' ד"ה אין כו' והכי איתא הגירסא בפר"ח חד אמר:

גליון הש"ס

גמ' מנין לעידור ולקשקוש ולניכוש כצ"ל [לענ"ד]:

תורה אור השלם

א) וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַיָי שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר: אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ: [ויקרא כה, ד-ה]

ב) וְהַשְּׁבִיעִת תִּשְׁמְטֶנָּה וּנְטַשְׁתָּהּ וְאָכְלוּ אֶבְיֹנֵי עַמֶּךָ וְיִתְרָם תֹּאכַל חַיַּת הַשָּׂדֶה כֵּן תַּעֲשֶׂה לְכַרְמְךָ לְזֵיתֶךָ: [שמות כג, יא]

רש"י כת"י

מדרבנן. אסירי תולדות. וקרא אסמכתא בעלמא. וגבי מתני' הוזיל ובית השלחין דבר האבד הוא שרו רבנן אע"ג דהשקאה תולדה דחרישה הוא או דזריעה. מלסקל. אבנים שבתוכן. אברויי. לשון נקב כמו ובראו אותהן בחרבותם (יחזקאל כג) כמו אין חוששין שמא הבריא בשמיטת מולין (חולין מג:) שיש עליו קרקע יותר מדאי ומוסרה ועוטלה מעליהן לשון אחר אברויי שמוציאין עליו להבריא את האילן לשון בריא. סתומי פילי. שמגלין השרשים ומכסין אותם וסותם פילי גומות הקרקע. סתומי שרי. דאוקמי אילנא הוא אברויי אסור דקא מהני לאילן והיא עבודה. כלל בעשה. שכתוב שבת שבתון יהיה לארץ פרט בלא תעשה לא תזרע לא תקצור אין דנין אותו בכלל ופרט והכא איכא תרי כללי שבת שבתון יהיה לארץ כלל שדך לא תזרע ולא תזמור לא תקצור לא תבצור פרט שנת שבתון יהיה לארץ חזר וכלל וכדר' אבין כיון דהוי כלל בעשה ופרט בלא תעשה לא דרשינן ליה בכלל ופרט וכלל. מאן דאמר לוקה לית ליה דר' אבין. אלא דיינין ליה בכלל ופרט וכלל ואיתרבו כל שעין[ע] הפרט עבודה שבשדה ושבכרם כגון חרישה ולוקה (מה הפרט מפורש דבר עבודה שבשדה ושבכרם לוקה אף כל דבר שהוא עבודה בשדה כגון חרישה ילקה). ומאן דאמ' אינו לוקה אית ליה. ולא מרבינן אלא הני דכתיבן לוקה אחרינא לא. ה"ג דכולי עלמא (אית) [לית] להו דר' אבין אמ' ר' אילעא מאן דאמר לוקה שפיר וכו' דאהני. זמירה ובצירה מיחייב מלקות אאחרינייתא לא ולא גרסינן הכא תולדות. והתניא וכו' כדפרישית לעיל. תלמוד לומר שדך לא. אלמא דלהני נמי לוקה ומשני מדרבנן הן דאסורין בשביעית וקרא אסמכתא בעלמא הוא ולאו משום דלוקה.

עין משפט נר מצוה

טו א מיי' פ"א מהלכות שמטה הלכה ב ג:
טז ב ג ד מיי' שם הלכה ד ה:
יז ה מיי' שם הלכה ז:
יח ו ז מיי' שם הל' ט:
יט ח מיי' שם הלכה ג:
כ ט י מיי' שם הל' ז:
כא כ מיי' שם הל' ד:

משנת ראשונים

מנין לניכוש ולעדור. שחופר הקרקע במעדר, שכן עושין בהרים במקום גבוה שאין השורים יכולין לנהוג שם המחרישה, שם הוא רגילות לחפור בידי אדם בדקר ובמעדר, אי נמי שעודר אחר הזריעה לכסות הזרעים, או אחר החרישה לכתת רגבי האדמה שהן גסות יותר מדי. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מנין שאין מקרסמין. מקרסמין היינו זימור אלא שקירסום באילנות והוא לשון מקרא (תהלים פ יד) יכרסמנה חזיר מיער, ותרגום ירושלמי כי יחסלנו (דברים כח לח) יקרסמיניה ותנן נמי (פאה פ"ב מ"ז) שדה שקירסמוה נמלים, **מזרדין** מחתך ענפים יבשין ולחים, לפי שאילן שיש לו ענפים הרבה מקילין ממנו שלא יכבד קצתו על קצתו והיינו זרוד. **מפסגין** סומכין האילן ומגביהין אותו מלשון ראש הפסגה (במדבר כא כ), מפני שהוא רענן לח וכבד יותר מדאי בפירותיו סומכין אותו שלא יישבר. **מזבלין** מביאין צואת בהמת ומשימין בעיקרי האילנות כדי שתשמן הארץ וישתמנו נטעיה. **מפרקין** מסירין אבנים שעל עיקרי האילנות כעניין ויסקלהו (ישעיה ה ב), ויסיר אבניו, אי נמי שיסירו אבק שעל גוף האילן ומקנחין אותו והיינו מפרקין כפורק עול מצואר בהמה גם זו טובה רבה לאילן. **מעשנין,** עושין קטורת תחת האילן כמו עשן כדי להמית תולעין שיש בענפי האילן. **[פירוש רבינו שלמה בן היתום]**

מנין שאין מזבלין ואין מפרקין ואין מאבקין ואין מעשנין. מפ' להו בירושלמי, **מפרקין** בעלין, כדי שלא יעשו צל לפירות ויתבשלו בחמה. **מייבלין,** נוטלין היבלין מן האילן, פעמים שעולה על האילן כמין יבלת ובתוכו תולעין. **מאבקין,** עושין לה אבק. מעשנין מתנגין, פירש עושין לה אבק, כעין אותו שהזכירו בפ' מקום שנהגו (פסחים נו.) בענין הרכבת דיקלין מייתי אסא דרא ושיכרא דדפנא וקימחא דשערי ומרתחי להו ושדו להו בליביה, פעמים שמעשנין אותו בכך כדי לפטמו, ופעמים שמשליכין את האבק של סממין בלבו כדי לפטמו או למתק פירותיו, ואין מרתיחין אותו, וזהו לשון עושין לו אבק. ובערוך פי', מאבקין, מסירין האבק מעליו. **ומעשנין,** עושין עשן תחת האילן כדי שימותו התולעים, והלשון אינו נופל על זה הפירוש, דמאי עושין לה אבק איכא הכא. ועוד באלו המלאכות אין בהם פטום האילן אלא שמירת האילן, ושמירת האילן שרי, כדאמרי' בגמ' אוקומי אילנא שרי. **[תוס' הרא"ש]** **ונטשתה מלסקל.** מפרש במס' שביעית המסקל שדה נוטל את העליונות ומניח את התחתונות הנוגעות בארץ, והטעם שאי איפשר שלא יהו משוקעות בארץ, ונמצא חורש מפני שמרפה בקרקע ומכשירו לזריעה. **[תוס' הרא"ש]** **חד אברויי אילני וחד סתומי פילי.** אברויי אילני. לשון בריא וחזק, כשיש על שרשיו קרקע יותר מדאי וחופרה ונוטלה ומסיר מעליו הצרורות, אי נמי כשנתגלו השרשים מביא צרורות דקים ומיני עפר שמינה לכסותם, ובזה האילן משביח וקרוי עבודת קרקע. **וחד סתומי פילי.** שסותם גומות הקרקע שתחת האילן ומלאן, ואין זה עבודת קרקע שאין הקרקע משבחת בכך, והאילן עצמו אינו משביח במלאכה זו אלא עומד במעלתו שלא יכחיש כחו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] רש"י לא גריס "תולדות" (ריטב"א ע"ש), ועי' רש"י כת"י ד"ה ה"ג וברש"י שבת סח ע"א ד"ה אית: ב] [פי' מסירין האבק מעליהן. ערוך] (גליון), ועי' תוס' הרא"ש: ג] עי' קושית רש"י ותירוצו. ועי' ריטב"א דל"ג כאן "ולא יעדר תחת הגפנים" וכן ליתא בתו"כ, ועי' תוס' הרא"ש ובשפ"א: ד] בכת"י נוסף **ואמר מר** (והיא הגי' האמיתית וברייתא היא בסוכה שם, דק"ס): ה] "וכלל" ליתא בכת"י ובדפו"ר בגמ' ובתוס' והוסיפוהו בדפוסים המאוחרים ע"פ פירש"י ועי' תוס' (דק"ס): ו] בכת"י הגי' להיפך מ"ד לוקה **אית** ליה דר"א ומ"ד אינו לוקה **לית** ליה דר"א לא דכו"ע **אית להו** דר"א, ועיין ע"ז בתוס' ובריטב"א וברש"ש פ"ק דשביעית מ"ד (דק"ס): ז] צ"ל מנין **לניכוש ולעידור** ולכיסוח, כמו לעיל והיינו הך ברייתא, וכן הגיה הגרעק"א בגליון הש"ס אלא שנשתבש ע"י מעתיק טועה, וכ"ה בכת"י (דק"ס עי"ש, רש"ש): ח] יש להוסיף **ואין מאבקין** (רש"ש), עי' אות הקודם: ט] תיבות "שלא היה במשכן" מיותר דמה ענין זה לשביעית, ובכת"י ליתא (דק"ס), וע"ע במהרש"א: י] צ"ל **מעליו** [פי' מן העלין] (דק"ס): כ] כאן הוא סוף הדבור ומה"ד **יכול לא יקשקש** וכו', וכ"ה בכת"י (דק"ס, רש"ש): ל] צ"ל **שנת** (גליון), וכ"ה כהוגן בכת"י **שנת** שבתון **יהיה לארץ** (דק"ס): מ] צ"ל **ודיינינן** (גנזי יוסף, באה"מ): נ] צ"ל **בכלל** (באה"מ): ס] רש"א (גליון): ע] צ"ל כל **שכעין**:

כי אתא רב דימי אמר יכול ילקה על התוספת[א] ונסיב לה תלמודא לפטורא ולא ידענא מאי תלמודא ומאי[א] תוספת ר' אלעזר אמר חרישה והכי קאמר יכול ילקה על חרישה דאתיא מכלל ופרט וכלל[ב] ונסיב ליה תלמודא לפטורא דאם כן כל הני פרטי למה לי ור' יוחנן אמר ימים שהוסיפו חכמים לפני[ג] ראש השנה והכי קאמר יכול ילקה על תוספת ראש השנה דאתיא [א] מבחריש ובקציר תשבות ונסיב לה תלמודא לפטורא כדבעינן למימר לקמן. מאי ימים שלפני ראש השנה כדתנן [ב] עד מתי חורשין בשדה אילן ערב שביעית בית שמאי אומרים כל זמן שיפה לפרי וב"ה אומרים [א] [א] עד העצרת וקרובין דברי אלו להיות כדברי אלו [ג] ועד מתי חורשין שדה הלבן ערב שביעית משתכלה[ד] הלחה וכל זמן שבני אדם חורשים ליטע מקשאות ומדלעות ר' שמעון אומר א"כ נתנה תורה שיעור לכל אחד ואחד בידו [ב] אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד העצרת (וב"ה אומרים עד הפסח[ה]) ואמר ר' שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא רבן גמליאל ובית דינו [ג] נמנו על שני פרקים הללו ובטלום אמר ליה רבי זירא לר' אבהו ואמרי לה ריש לקיש לר' יוחנן רבן גמליאל ובית דינו היכי מצו מבטלי תקנתא דב"ש וב"ה והא תנן [ד] [ד] אין ב"ד יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין [ה] [ב] אשתומם כשעה חדא אמר ליה אימור כך התנו ביניהן כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל דידהו היא הלכה למשה מסיני היא דאמר ר' אסי אמר ר' יוחנן משום ר' נחוניא איש בקעת בית חורתן [ו] [ה] עשר נטיעות [ו] ערבה [ז] וניסוך המים הלכה למשה מסיני אמר רבי יצחק כי גמירי הלכתא שלשים יום לפני ראש השנה ואתו הני תקון מפסח ומעצרת ואתנו בדידהו כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל והני הלכתא נינהו קראי נינהו [ז] (דתנן[ו]) [א] בחריש ובקציר תשבות ר' עקיבא אומר אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר [ג] שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור[ז] אלא חריש של ערב שביעית שנכנס

כי אתא רב דימי. מארץ ישראל לבבל: **אמר.** שמעית דאמרי בא"י יכול ילקה על תוספת: ושמעית דנסיב עליה תלמודא לפטורא. ולא[ח] ידענא מאי תוספת ולא פטור: **רבי אלעזר אמר חרישה.** בשביעית, להכי קרי ליה תוספת דלא נפיק עיקרו מן התורה אלא מכלל ופרט וכלל כדאמרי' לעיל: **ונסיב תלמודא לפטורא.** כדאמרינן הני אין: **דאם כן.** דהוי לקי: **כל הני פרטי.** דפריט בהדיא לאסור בשביעית זריעה וזימור קצירה ובצירה: **למה לי.** דכתב רחמנא, אלא למימרא דאהנך הוא דלוקה וכו', שמע מינה אחרישה לא לקי: **ימים שלפני ראש השנה.** של שביעית, שהוא תוספת על השביעית: **דאתיא מבחריש ובקציר.** כדאמר לקמן אם אינו ענין לשביעית שהרי כתיב שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור תנהו לענין ששית[ט] שנכנס לשביעית דבשביעית[י] נמי אסור: **כדבעינן למימר לקמן.** גמר שבת שבתון משבת בראשית: **כל זמן שיפה לפרי.** כלומר כל זמן שחרישה יפה לפירות שגדלו בששית, דהיינו נמי קרוב לעצרת, אבל מכאן ואילך לא, דהוי כמתקן פירות שביעית: **שדה לבן.** של תבואה: **שתכלה הלחה.** שכלין הגשמים של שנה ששית, דעד ההיא שעתא מהני חרישה לזריעה דשנה זו, אבל משתכלה הלחה אינו יכול לחרוש דמחזי כחורש לצורך שביעית, דהיינו כל זמן שבני אדם חורשין ליטע מקשאות: **נתנה תורה שיעור לכל אחד ואחד בידו.** כלומר נתת דבריך לשיעורין[ח], שפעמים זה חורש קודם חבירו ליטע מקשאות: **על שני פרקים.** דפסח ועצרת: **ובטלום.** דחורשין עד ראש השנה[ט]: **תקנתא דשמאי והלל.** דרבי שמעון דאמר עד פסח ועד עצרת והיינו[כ] אליבא דב"ש וב"ה: **כך התנו.** שמאי והלל בשעת תקנתם: **דידהו היא.** תקנתם היא: **חורתן.** מקום: **י' נטיעות.** המפוזרות בתוך בית סאה שהוא נ' על נ'[י] חורשין כל השדה שלה[ל] בשבילן בערב שביעית עד ר"ה[כ], ואמרי[מ] הני הואיל וילדות הן איכא פסידא יתירא לכך חורשין עד ראש השנה אבל זקינה אין חורשין עד ראש השנה, אלמא דהלכה למשה מסיני הן: **וערבה.** להקיף המזבח[ל]: **כי גמירי הלכתא.** דאין חורשין לזקינה עד ראש השנה אבל חורשין עד שלשים יום לפני ראש השנה: **ואתו.** (א) בתקנה דידהו להרחיקו עד הפסח ועד העצרת: **וכל הרוצה לבטל יבא ויבטל.** ורבן גמליאל דבטל לא בטל אלא מפסח ומעצרת עד שלשים יום לפני ראש השנה:

שנכנס

רבי אלעזר אומר חרישה. מהא ליכא למימר (ב) תסתיים דר' אלעזר לעיל דאמר אינו לוקה דאיכא למימר דרבי אלעזר לא שמיע ליה הא (ג) דאמר לקמן דהתירו תוספת שביעית הלכך הוה אמר הכי דליכא לפרש מילתא דרב דימי אלא בחרישה אבל לדידיה אסור ולוקה דלא ס"ל אי נמי דכיון דאיתא בהדיא כי הך דלעיל במילי דחרישה אינו צריך לומר תסתיים דאין דרך הש"ס לומר תסתיים בדבר המפורש בהדיא כל כך:

יכול ילקה על תוספת של ראש השנה. ואם תאמר מלקות מנלן והלא לא כתיב בתוספת לאו אלא עשה גרידא בחריש ובקציר תשבות איכא למימר דמבחריש ובקציר מפקינן דצריך תוספת כלומר שהשביעית מתחלת משנה הששית וכל דין שביעית יהיה לששית דהכי קאמר רחמנא דשביעית מתחלת קודם שנת שביעית וא"כ הוא כשביעית:

עד עצרת. דהיינו יותר דבכל מקום בית שמאי לחומרא ובית הלל לקולא לבד מאותן דברים דקחשיב בעדיות (פ"ה):

וקרובים דברי אלו. קא משמע לן דאין ב"ש מחמירין אלא מעט על ב"ה ולאשמועינן מילתייהו דבית שמאי פירש הכי[צ]:

כל הרוצה לבטל יבא ויבטל. שמא יתקלקלו הקרקעות ואין מגדלין תבואה בלא חרישה לאחר זמן זה התנו שיהא כח להתיר לצריכים שחשו להפסד רבים שלא יגרמו רעה לעולם:

הלכה למשה מסיני. מהכא איכא לדקדק מדשרא רחמנא ילדה מכלל דזקינה אסורה הרי על ידי הלכה למשה מסיני נאסרה תוספת שביעית אבל להתירא לחוד לילדה לא אצטריך דמהיכא תיתי לאסור:

נטיעות. תנן במסכת שביעית פרק קמא עד אימתי נקראו נטיעות ר' אלעזר בן עזריה אומר עד שיחולו רבי יהושע אומר בת שבע שנים רבי עקיבא אומר נטיעה כשמה אילן שנגמם פירוש שנחתך והוציא חליפין מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן דברי רבי שמעון:

ניסוך המים. והא דאמרינן בעלמא (שבת דף קג:) מ"ם יו"ד מ"ם לרבות ניסוך המים מן התורה אינו אלא אסמכתא בעלמא:

שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו'. ואח"כ כתיב את ספיח קצירך לא תקצור אלמא קצירה לא אצטריך ואפילו אם תימצי לומר חרישה צריכה לאזהרת חרישה לא אשכחן אלא הכא מיהא קצירה לא אצטריך והא דרשא דאתיא קצירה אתיא חרישה כיון דכתבינהו גבי הדדי אי נמי ס"ל לר"ע כי ההיא דאמרן לעיל דלוקה על חרישה וכדאמרינן טעמא לעיל סבר ר' עקיבא ותרוייהו[נ] מיותרין ואליבא דר' עקיבא קפריש[ס] ואזיל דר' עקיבא סבר אם אינו ענין לשבת תנהו גבי שביעית (ד) ובמשמעות שבא להחמיר ולא להקל ולא בעי לאוקמי בשבת כר' ישמעאל להקל דהכי עדיפא ליה ור' ישמעאל עדיפא ליה לאוקמי בשבת דפשטיה דקרא מיירי ביה ואפילו להקל מלאוקמי בשביעית דלא מיירי ביה ולהחמיר:

אלא

עין משפט נר מצוה

כב א ב ג מיי' פ"ג מהלכות שמיטה הלכה א סמג לאוין רסז:

כג ד מיי' פ"ב מהלכות ממרים הלכה ב:

כד ה מיי' פ"ג מהל' שמיטה הלכה ה:

כה ו מיי' פ"ז מהלכות לולב הלכה כ:

כו ז מיי' פ"י מהלכות תמידין הלכה ו:

תורה אור השלם

א) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת: [שמות לד, כא]

ב) אֱדַיִן דָּנִיֵּאל דִּי שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר אֶשְׁתּוֹמַם כְּשָׁעָה חֲדָה וְרַעְיֹנֹהִי יְבַהֲלֻנֵּהּ עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר בֵּלְטְשַׁאצַּר חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ אַל יְבַהֲלָךְ עָנֵה בֵלְטְשַׁאצַּר וְאָמַר מָרִי חֶלְמָא לְשָׂנְאָךְ וּפִשְׁרֵהּ לְעָרָךְ: [דניאל ד, טז]

ג) וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַייָ שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר: [ויקרא כה, ד]

רבינו חננאל

רב דימי אמר יכול ילקה על התוספת ונסיב לה תלמודא לפטורא. **מאי תוספת.** ר' אלעזר אמר חרישה שהיא תוספת על הזריעה ועל הקצירה דאתיא מכלל ופרט א) א"כ כל הני פרטי למה לי והדין הוא תלמודא דנסיב לפטורא פרטיהן הזורע והזומר וקוצר ובוצר למה לי אלא ללמדך דאהני תולדות דזומר ובוצר הוא דמיחייב אתולדות אחרנייתא לא מיחייב. **ור' יוחנן אמר** ימים שהוסיפו חכמים לפני ר"ה להיות חורשין באילן ערב שביעית עד העצרת אע"פ שנהנה האילן בחרישה זו בשנה השביעית ובשדה הלבן עד הפסח. **וכך אמרו יכול ילקה על תוספת** ר"ה וכר"ע דמרבה להו מבחריש ובקציר תשבות ואמר אין צ"ל חריש וקציר של שביעית שהרי כתיב שדך לא תזרע אלא חריש של ערב שביעית שנכנס בשביעית כו' ונסיב לה קרא לפטורא כדאמרן. **ירושלמי** בשביעית [פ"ק ה"א] ב) באיסור ב' פרקים הללו התירו ובאו אחרי כן בשעה שאסרו והתירו למקרא סמכו בחריש (ובחריש) [ובקציר] איזהו חריש אסור בחריש שקצירו אסור. ואיזהו חריש של ערב שביעית שיצא למוצאי שביעית וכשהתירו אחריהן למקרא סמכו (והא) כתיב הכא בשביעית שבת וכתיב בשבת בראשית שבת מה ערב שבת בראשית אתה מותר לעשות עד שתשקע החמה אף ערב שבת שביעית אתה מותר לעשות עד שתשקע החמה. א"כ למה נאמר עד העצרת שעד כאן יפה לפרי. ומיכן ואילך מנבל פירותיו. **ומקשינן היכי מבטל** ר"ג תקנת הלל ושמאי והתנן אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין. **ופרקינן תיקנו שמאי והלל** תקנה זו והתנו שכל הרוצה לבטל יבוא ויבטל. **ומקשינן וכי דבית הלל ושמאי הן** והא הל"מ הן דא"ר יוחנן עשר נטיעות והן אלו ששנינו במס' [שביעית] פרק ראשון עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין כל בית סאה בשבילן עד ר"ה. פירוש מהכא שמעינן שהנטיעות הן שמותר לו לחרוש להן בששית עד ראש השנה. אבל האילנות שכבר עשו פירי וזיקנו אין חורשין להן בששית עד ר"ה ובתחלת פרק ראשון ממס' שביעית עד מתי חורשין שדה האילן ערב שביעית בש"א כל זמן שהוא יפה לפרי שהחרישה תועיל לפירות שבאילן שהן הפירות השנה הששית אבל אם נכנס הקיץ וגמרו הפירות ואין החרישה מועלת לאותן הפירות כלום נאסר בחרישה שהחרישה אותו העת אינה מועלת לשנה הששית כלום ונעשה כאילו הוא חורש בשביעית ושיערו ב"ה אותו העת עצרת וקרובים דברי אלו להיות כדברי אלו. **ומנא תימרא דשני לן** בין נטיעה לאילן כדתנן במס' שביעית פ"א עד אימתי נקראו נטיעות ר' אלעזר בן עזריה אומר עד שיחולו ר' יהושע אומר בת ז' שנים ר"ע אומר נטיעה כשמה. אילן שנגמם פי' שנחתך והוציא חילופין מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן דברי ר' שמעון (מכיון) [אלמא] דשני לן בין נטיעה לאילן. ש"מ מדהתיר לחרוש לנטיעות

עד

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין ירושלמי שבת פרק ז ה"ב (מו:), ב) שביעית פ"א מ"א, ג) שם פ"ב מ"א ע"ש, ד) מגילה ב. גיטין לו: עדיות פ"א מ"ה ע"ז לו., ה) [שבת מז. סוכה מד. קידושין לט. חולין כא.], ו) סוכה לד. מד. תענית ג. זבחים קי:, ז) שביעית פ"א מ"ד ר"ה ט. מכות ח:, ח) שבת דף לה:, ט) תוספתא דשביעית פ"א ה"א, י) עי' עירובין כג: וברש"י ב"ב כו: ד"ה עשר, כ) שביעית פ"א מ"ו, ל) סוכה מה., מ) ועיין תוס' סוכה ט. ד"ה ואם עשאה.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ואתו ב"ש וב"ה וגזרו מפסח ומעצרת ואתו[ע] בתקנתא דידהו וכו' ועד העצרת דכל הרוצה לבטל כו' לא בטל אלא הפסח והעצרת עד ל' כו' כצ"ל והד"א: (ב) תוס' ד"ה ר"א כו' מהא ליכא למימר לעיל תסתיים דר"א דאמר וכו' לא שמיע ליה. נ"ב כלומר לא סבירא ליה: (ג) באו"ד הא דאמר' דהתירו תוספת שביעית ולכך הוה אמר הכי משום דליכא לפרש כצ"ל: (ד) ד"ה שהרי כו' תנהו גבי שביעית ובמשמעותיה דקרא שבא להחמיר:

הגהות הגר"א

[א] גמ' ובה"א כו'. נ"ב בירושלמי [שביעית פ"א] ולמה לא תניתה מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה פעמים שאין הגשמים מצויין ואין הליחה מצויה [דלא כתוס' ד"ה עד עצרת]:

רש"י כת"י

כי אתא רב דימי אמ'. מתניתא חדא תנינא הכי יכול ילקה על התוספת ובהדיא מתניתא נסב תלמודא לפטורא דקתני יכול ילקה וכו' ת"ל לפטור ואינו לוקה. **ולא ידענא מאי היא[פ].** לא תוספת ולא פטור. וקא בעי תלמודא מאי תוספת. **חרישה.** בשביעית דאינה כתובה בפסוק אלא מכלל ופרט אתא לה. **ונסיב ליה תלמודא [לפטורא].** (לא תזרע לא תזמור) דאם כן דלוקה כל הני פרטי זריעה זמירה בצירה למה לי דכתבינהו רחמנא למימר דאהנך לוקה ואאחרנייתא לא. **לפני ראש השנה.** כדמפרש בסמוך דמבחריש אתיא כדאמרינן לקמן אין צריך לומר של שביעית

וכו'. **ונסיב לה תלמודא לפטורא כדבעינן** למימר לקמ'. גזירה שוה משבת בראשית וקא מבעיא לן הא דאמרן לעיל החורש בשביעית ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמ' לוקה וחד אמ' אינו וכו' אמאי לא קתני תלמודא תסתיים דר' אלעזר היא דאמ' [אינו] לוקה ור' יוחנן אמ' (אינו) לוקה ויש לומר דר' אלעזר לא איירי אלא לתרוצי ספיקא דרב דימי ואימר לדידיה לא סבירא ליה. ששית הנכנסת לשביעית קרי ערב שביעית. **כל זמן.** שהוא יפה לפירי של ששית מכאן ואילך לא דלצורך שביעית הוא חורש[ל] דעד עצרת יפה לפירי. והיינו קרובין דברי אלו וכו'. **שדה לבן.** שדה של תבואה שמתלבן בעת לקיטתן. בתרויהו גרסי' ערב שביעית. **עד שתכלה הלחה.** כל זמן שהארץ לחה בימות הגשמים עד ההיא שעת' מהניא חרישה לזריעה דשנה זו אבל משתכלה אינו יכול לחרוש דמחזי כעובד לצורך שביעית והיינו כל זמן שבני אדם חורשין ליטע מקשאות ומדלעות שלהן לצורך שנה ששית. **מדלעת.** קרא. **מקשאות ומדלעות.** קשואים דלועים כשהן קטנים. **תורת כל אחד בידו.** דמקשאות ומדלעות כל זמן שרוצה נוטען דאין להם זמן קבוע. **שני פרקים.** שני זמנים פסח ועצרת. **דידהו הוא.** בתמיה וכי הם תקנו אותן וזמנים והא הלכה למשה מסיני (דאוקמי אילני שרי הלכה למשה מסיני) שחורשין הוא דאסור והיאך היו יכולין להתנות. **עשר.** ילדות נטיעות המפוזרות בבית סאה שהוא חמשים על חמשים הלכה למשה מסיני וחורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה הנכנסת שביעית וליכא למימר דאין חרישה בשביעית דכיון שנזרעו... ומפוזרות בשוה וריוח שביניהם שוה יניח כל אחד ואחד תלי... ומוליאם חרישת הארץ ולא תהא ... מאותה חרישה בשביעי'. השתא עשר נטיעות הלכה למשה מסיני ליכא למיסר קודם ראש השנ' אבל שאר זרעים אסורין לפני ראש השנה ורבן גמליאל האיך התיר הלכתא. **ערבה.** הקפת מזבח. [המשך בסוף המסכת]

חשק שלמה על ר"ח א) נראה דצ"ל ונסיב לה תלמודא לפטורא דא"כ כל הני. ב) נראה דצ"ל ר"ג ובית דינו התירו באיסור ב' פרקים הראשונים ר' אחא בשם ר"י בשעה שאסרו למקרא סמכו ובשעה שהתירו למקרא סמכו בחריש ובקציר איזהו חריש שקצירו אסור זהו חריש של ערב שביעית שנכנס לשביעית וקציר של שביעית שיוצא למוצאי שביעית וכו'.

הגהות וציונים א] צ"ל **מאי** תוספת [דסתמא דגמ' קא בעי לה, עי' רש"י כת"י], וכ"ה בדפו"ר (דק"ס): ב] "וכלל" ליתא בכת"י, ועיין מהרש"א לעיל ע"א בתוד"ה אין וביד דוד שם: ג] בכת"י וברש"י **ימים שלפני** ראש השנה, ותיבות "שהוסיפו חכמים" ליתא: ד] בכת"י [וכ"ה ברש"י] **עד** שתכלה הלחה **כל** זמן, וכ"ה במשנה שם (ועיין ריטב"א): ה] [ליתא במשנה דשביעית] (גליון), וכן ליתא בכת"י, ועיין מהרש"א בתוד"ה עד: ו] [צ"ל **דתניא** משום דבמשנ' דשביעית לא נזכר ר' עקיבא אלא סתמא דת"ק וגם הא דאתמר הכא שהרי כבר נאמר כו' לא נזכר במשנה דהתם וכ"מ בהר"ש שם בפירושו בשביעית דהך דמייתי הכא וכן בר"ה ט ע"א ברייתא היא לכך שפי' גרסי' דתניא] (גליון), וכ"ה בכת"י ובדפו"ר: ז] יש להוסיף וגו', עי' תוס' (רש"ש): ח] בכת"י **אלא לא** ידענא מאי תוספת **אמרי** (ותיבות "ולא פטור" ליתא): ט] בכת"י תנהו **ענין לששית**: י] נראה ברור דט"ס הוא והיה כתוב "דבז" וצ"ל **דבזה** והמדפיס שגה ופתר כלפנינו (מראה אש, ועי' רש"ש וממ"ג), ואולי צ"ל **דבערב שביעית**: כ] צ"ל **היינו** (רש"ש, עי' לעיל אות ד ועי' יד דוד): ל] בכת"י כהוגן כל השדה **כולה**: מ] צ"ל **ואמרינן** (באה"מ): נ] צ"ל **וסבר** ר"ע **תרוייהו** מיותרין (מהרש"א דפו"י): ס] בדפו"י **קפריך** (ולפנינו ע"פ מהרש"א דפו"י): ע] נדצ"ל **ואתנו**: פ] כך היא הגירסא בכת"י במקום מאי "תלמודא", ועי' גם רש"י שלפנינו ובאות ח (ועי' אות א): צ] נראה דכאן הס"ד ומה"ד **ובה"א עד העצרת**. דעד עצרת וכו':

רב דימי מביא שמועה ששמע בארץ ישראל:

כִּי אֲתָא [-כשבא] **רַב דִּימִי** מארץ ישראל לבבל **אָמַר**, שמעתי שאמרו בארץ ישראל[א], 'יָכוֹל יִלְקֶה עַל הַתּוֹסֶפֶת', **וְ**שמעתי **דְנָסֵיב לָהּ תַּלְמוּדָא לִפְטוּרָא** - שנקטו שיש לימוד מן הכתוב שפטור ואינו לוקה על התוספת[ב], **וְלָא יָדַעְנָא מַאי תַּלְמוּדָא** - ואיני יודע מהו הכתוב שממנו למדו כן, **וּמַאי תּוֹסֶפֶת** - ומהי ה'תוספת' שדנו בה.

רבי אלעזר מפרש את השמועה שרב דימי שמע:

רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר, הנידון שדנו בו בארץ ישראל היה לגבי **חֲרִישָׁה** בשביעית, וחרישה נקראת 'תוספת' משום שדינה אינו מפורש בתורה אלא נלמד מדרשה, **וְהָכִי קָאָמַר** - וכך אמרו בארץ ישראל, **יָכוֹל יִלְקֶה עַל חֲרִישָׁה** בשביעית, **דְּאָתְיָא** [-שנלמדת] **מִכְּלָל וּפְרָט וּכְלָל**[ג], כמבואר בגמרא לעיל (ע"א), **וְנָסֵיב לֵיהּ תַּלְמוּדָא לִפְטוּרָא** - ונקטו שיש לימוד מן הכתוב שהחורש בשביעית פטור, והלימוד הוא, **דְּאִם כֵּן** - שאם נאמר שהחורש בשביעית לוקה, יהיה קשה, **כָּל הָנֵי פְּרָטֵי** - כל המלאכות שפירט הכתוב וכתב שאסורות בשביעית, והן, זריעה וזמירה וקצירה ובצירה, **לָמָּה לִי** - מדוע כתבן, הרי אפשר ללמוד מכלל ופרט וכלל שאסורות, אלא בהכרח שהכתוב פירט שמלאכות אלו אסורות כדי ללמד שדווקא מלאכות אלו אסורות ולוקה עליהן, אבל מלאכות אחרות, כגון חרישה[ד], אינן אסורות מן התורה ואינו לוקה עליהן[ה].

אהח18/06/2018

רבי יוחנן מפרש באופן אחר את השמועה שרב דימי שמע:

וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, הנידון שדנו בו בארץ ישראל היה לגבי **יָמִים שֶׁהוֹסִיפוּ חֲכָמִים** ואמרו שיש לנהוג בהם דיני שביעית מן התורה **לִפְנֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה** של שביעית, שהם 'תוספת' על השביעית, **וְהָכִי קָאָמַר** - וכך אמרו בארץ ישראל, **יָכוֹל יִלְקֶה עַל** עשיית מלאכה **בְּתוֹסֶפֶת** שהוסיפו חכמים ואסרו לפני **רֹאשׁ הַשָּׁנָה** של שביעית[ו], **דְּאָתְיָא** [-שחכמים למדוה] **מֵהפסוק** (שמות לד כא) '**בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבּוֹת**', ופסוק זה אינו נצרך ללמד שאסור לחרוש ולקצור בשביעית[ז], שהרי כבר נאמר (ויקרא כה ה) 'אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר'[ח], אלא בהכרח שהפסוק בא ללמד שאסור בשישית לעשות מלאכה שמועילה לשביעית, והעובר על איסור זה חייב מלקות[ט], **וְנָסֵיב לָהּ תַּלְמוּדָא לִפְטוּרָא** - ונקטו שיש לימוד מן הכתוב שאם עשה מלאכה בתוספת שביעית, פטור, **כִּדְבָעֵינַן לְמֵימַר לְקַמָּן** - כפי שהגמרא לקמן (ד.) לומדת בגזירה שוה שאין איסור מן התורה לעשות מלאכה בתוספת שביעית'[י].

הגמרא מבארת את דברי רבי יוחנן שהנידון בארץ ישראל היה לגבי 'ימים שלפני ראש השנה':

מבררת הגמרא, **מַאי** - מהי כוונת רבי יוחנן במה שאמר שהנידון בארץ ישראל היה לגבי '**יָמִים שֶׁלִּפְנֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה**'.

מבארת הגמרא, כוונת רבי יוחנן היא **כִּדְתְנַן** - כמו ששנינו במשנה במסכת שביעית (פ"א מ"א), **עַד מָתַי חוֹרְשִׁין** [-מותר לחרוש] **בִּשְׂדֵה אִילָן בְּעֶרֶב שְׁבִיעִית, בֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים, כָּל זְמַן שֶׁיָּפֶה לַפְּרִי**, כלומר, כל זמן שהחרישה מועילה לפירות שיגדלו בשנה השישית מותר לחרוש, אבל מכאן ואילך אסור לחרוש, מפני שנחשב כמתקן פירות שביעית[יא]. **וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים**, מותר לחרוש **עַד הָעֲצֶרֶת**[יב]. מבארת המשנה, **וּקְרוֹבִין דִּבְרֵי אֵלּוּ לִהְיוֹת כְּדִבְרֵי אֵלּוּ**, כלומר, הזמן שאמרו בית שמאי שמותר לחרוש כל זמן שיפה לפרי, הוא סמוך לעצרת, ונמצא שהוא קרוב לזמן שאמרו בית הלל[יג].

[א] **המיוחס** לרש"י (ד"ה אמר). ורש"י כת"י (ד"ה כי) פירש שרב דימי אמר שכך כתוב בברייתא.

[ב] **והיינו** שהיה משא ומתן בדבר ולבסוף הוברר שיש לימוד לפטור. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה כי).

[ג] **התוספות** לעיל (ע"א ד"ה אין) ביארו שלפי מסקנת הגמרא שם, גם רבי יוחנן וגם רבי אלעזר שניהם סוברים שכלל בעשה ופרט בלא תעשה אין דנים אותו בכלל ופרט וכלל [ודבריהם הובאו בהערה לעיל (שם)]. והקשה המהרש"א (בתוספות שם), שאם כן אין אמורא אחד שסובר שחרישה נלמדת מכלל ופרט וכלל, ואילו הגמרא כאן אומרת שהיא נלמדת מכלל ופרט וכלל. והרש"ש (בתוספות שם) כתב שלדעת התוספות כיון שהכלל בעשה והפרט בלא תעשה, דנים אותו כדבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל, שללמד על הכלל כולו יצא, וזו כוונת הגמרא כאן, שמידה זו היא כעין מידת כלל ופרט וכלל [וראה כעין זה בהערה לעיל (ע"א) בשם הריטב"א].

[ד] **והוא** הדין שאינו לוקה על שאר עבודות, והברייתא אמרה 'יכול ילקה על חרישה' דווקא, כדי להשמיענו שאף על פי שאיסור חרישה מפורש בתורה, שהרי מן הפסוק (שמות לד כא) 'בחריש ובקציר תשבות' לומד רבי עקיבא [להלן] שאסור לחרוש בתוספת שביעית, וכל שכן שבשביעית עצמה אסור לחרוש, מכל מקום אינו לוקה על חרישה, וכל שכן שעל שאר עבודות שאינן כתובות כלל, אינו לוקה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה כל).

[ה] **בגמרא** לעיל (ע"א) מבואר שרבי יוחנן ורבי אלעזר נחלקו האם החורש בשביעית לוקה, ובפירוש רש"י כת"י (ד"ה ונסיב - השני) ובתוספות (ד"ה רבי) ובריטב"א (ד"ה ונסיב) כתבו, שאין להוכיח מכאן שרבי אלעזר הוא האמורא שסובר שהחורש בשביעית אינו לוקה, משום שיתכן שרבי אלעזר לא בא אלא לפרש את השמועה שרב דימי הביא מארץ ישראל [והיינו, שרבי אלעזר בא רק לחלוק על רבי יוחנן שפירש לקמן בסמוך ש'תוספת' שעליה דיבר רב דימי הכוונה לימים שחכמים הוסיפו לפני ראש השנה של שביעית שאסורים במלאכה מדאורייתא, ו'נסיב תלמודא לפטורא' הכוונה שלבסוף נקטו מלימוד שתוספת שביעית מותרת, ומאחר שרבי אלעזר אינו סובר שחכמים התירו תוספת שביעית, לכן אמר שבהכרח פירוש השמועה שהביא רב דימי הוא לגבי חרישה], אבל לעולם יתכן שרבי אלעזר עצמו סובר שהחורש בשביעית לוקה. ובאופן נוסף כתבו התוספות, שבאמת מדברי רבי אלעזר יש להוכיח שהוא האמורא שסובר שהחורש בשביעית אינו לוקה, והטעם שהגמרא לא אמרה כן הוא משום שאין דרך הגמרא לומר שיש להוכיח כן, בדבר שמפורש כל כך כמו כאן. וראה עוד בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה כל הני) שהביא שבירושלמי (כלאים פ"ח ה"א) מבואר שרבי אלעזר סבר שהחורש בשביעית לוקה, וביאר שרבי אלעזר כאן רק פירש את מה שהביא רב דימי, אבל הוא עצמו אינו סובר כן. וראה עוד בזה בריטב"א (שם) וברש"ש (בתוספות).

[ו] **להלן** יתבאר מהו שיעורה של תוספת שביעית.

[ז] **בתורה** נאמר (שמות לד כא) 'ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות, בחריש ובקציר תשבות', וכיון שמהפסוק (שם כ י) 'ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה' כבר לומדים איסור חרישה וקצירה בשבת, לכן דורשים את המילים 'בחריש ובקציר תשבות' לגבי שביעית, כמבואר בסוגיא כאן. המיוחס לרש"י (לעיל ג: ד"ה חרישה בשביעית).

[ח] **ראה** בהערה להלן בסוף העמוד, שנתבאר כיצד לומדים מפסוק זה שאף חרישה אסורה.

[ט] **לכאורה** קשה, כיון שאיסור חרישה לפני ראש השנה נלמד מהפסוק 'בחריש ובקציר תשבות', אם כן מה ההוה אמינא שילקה עליו, הרי בפסוק זה כתוב איסור עשה בלבד, ואין בו לאו. ויש לומר, שהלימוד מהפסוק הוא שהשביעית מתחילה קודם ראש השנה של שביעית, ולאותו זמן בשנה השישית יש את כל דיני השביעית, ולכן היה מקום לומר שכשם שלוקה על חרישה בשביעית כך ילקה על חרישה בתוספת שביעית. תוספות (ד"ה יכול). והריטב"א (ד"ה ורבי יוחנן) תירץ, שכוונת הכתוב היא שדין חרישה וקצירה בערב שביעית הוא כשאר המלאכות שאסורות בשביעית, שלוקים עליהן. ובשם רש"י כתב הריטב"א, שכוונת הגמרא היא שמלקים אותו מכות מרדות מדרבנן, וכן כתב בתוספות הרא"ש (ד"ה יכול) בשם יש מפרשים. וראה עוד בזה בילקוט ביאורים.

[י] **רבי** יוחנן מבאר כך לפי שיטתו המובאת בגמרא לקמן (ד.) שלומדים בגזירה שוה משבת בראשית שתוספת שביעית מותרת, אמנם הגמרא לקמן (שם) דוחה את דבריו. דברי הגמרא נתבארו לפי הפירוש המיוחס לרש"י (ד"ה כדבעינן). אמנם בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה כדבעינן) פירש שכוונת הגמרא אינה לדברי רבי יוחנן לקמן שלומדים מגזירה שוה שתוספת שביעית מותרת, אלא לדברי רב אשי לקמן (שם) שהלכה למשה מסיני שתוספת שביעית אסורה נאמרה רק בזמן שבית המקדש קיים, ולא בזמן שאין בית המקדש קיים [ולשיטתו צריך לומר שכוונת הגמרא 'ונסיב לה תלמודא לפטורא' היא שבזמן שאין בית המקדש קיים אינו לוקה על תוספת שביעית].

[יא] **המיוחס** לרש"י (ד"ה כל זמן). והיינו משום שלאחר זמן זה החרישה אינה מועילה לפרי שגדל בשנה זו, אלא רק משביחה את הקרקע לצורך השנה הבאה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ערב). וראה עוד בפירוש ר"ח (ד"ה ומקשינן וכו').

[יב] **זמן** זה הוא מאוחר מהזמן שאמרו בית שמאי, שהרי בכל מקום בית הלל מקילים יותר מבית שמאי [חוץ מאותם המנויים במסכת עדיות (פ"ה)]. תוספות (ד"ה עד). ומבואר בדברי התוספות, שמה שאמרו בית שמאי שמותר לחרוש 'כל זמן שיפה לפרי', זמן זה הוא קודם עצרת. אמנם בתוספות הרא"ש (ד"ה כל) [וכן בהגהות הגר"א] הביא שהירושלמי (שביעית פ"א ה"א) מקשה מדוע המשנה בעדיות לא מונה מחלוקת זו של בית שמאי ובית הלל יחד עם שאר הדברים שנחלקו בהם בית שמאי ובית הלל ובית הלל מחמירים יותר מבית שמאי, ותירץ הירושלמי, 'פעמים שאין הגשמים מצויין ואין הליחה מצויה', והיינו שכיון שכשאין הגשמים מצויים ואין הלחה מצויה, החרישה יפה לפרי רק קודם עצרת [שעדיין יש קצת לחות מימות הגשמים (פני משה שם)], ובאופן זה בית שמאי מחמירים יותר מבית הלל, לכן המשנה בעדיות לא הביאה כלל מחלוקת זו. וכתב בתוספות הרא"ש (שם), שהירושלמי נקט שמה שאמרו בית שמאי 'כל זמן שיפה לפרי', זמן זה הוא לאחר העצרת [כשהגשמים מצויים], ובית שמאי מקילים יותר מבית הלל [אלא שלפעמים כשאין הגשמים מצויים נמצא שבית שמאי מחמירים, כפי שנתבאר]. בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ובית) ביאר שבית הלל נקטו זמן זה מפני שהוא זמן ידוע לכל, מה שאין כן השיעור שנתנו בית שמאי אינו מבורר לכל, שלכל אחד יש שיעור אחר, לפי השבח שהשביחו פירותיו, ויתכן זמן שלאחד אסור לחרוש ולחבירו מותר, ויש לחשוש שיבואו לידי תקלה.

[יג] **המשנה** מבארת דבר זה כדי לבאר את דעת בית שמאי, ולהשמיענו שהם מחמירים יותר מבית הלל רק בדבר מועט. תוספות (ד"ה וקרובים). ולא שייך להקשות כאן וכי

כי אתא רב דימי אמר יכול ילקה על התוספת[א)] ונסיב לה תלמודא לפטורא ולא ידענא מאי תלמודא ומאי[א] תוספת ר' אלעזר אמר חרישה והכי קאמר יכול ילקה על חרישה דאתיא מכלל ופרט וכלל[ב] ונסיב ליה תלמודא לפטורא דאם כן כל הני פרטי למה לי ור' יוחנן אמר ימים שהוסיפו חכמים לפני ראש השנה והכי קאמר יכול ילקה על תוספת ראש השנה דאתיא [א)] מבחריש ובקציר תשבות ונסיב לה תלמודא לפטורא כדבעינן למימר לקמן מאי ימים שלפני ראש השנה כדתנן [ב)] עד מתי חורשין בשדה אילן ערב שביעית בית שמאי אומרים כל זמן שיפה לפרי וב"ה אומרים [א] [א] עד העצרת וקרובין דברי אלו להיות כדברי אלו [ג)] ועד מתי חורשין שדה הלבן ערב שביעית משתכלה[ג] הלחה וכל זמן שבני אדם חורשים ליטע מקשאות ומדלעות ר' שמעון אומר א"כ נתנה תורה שיעור לכל אחד ואחד בידו [ב] אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד העצרת (וב"ה אומרים עד הפסח[ד]) ואמר ר' שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא רבן גמליאל ובית דינו [ג] נמנו על שני פרקים הללו ובטלום אמר ליה רבי זירא לר' אבהו ואמרי לה ריש לקיש לר' יוחנן רבן גמליאל ובית דינו היכי מצו מבטלי תקנתא דב"ש וב"ה והא תנן [ד)] [ד] אין ב"ד יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין [ה)] [ב] אשתומם כשעה חדא אמר ליה אימור כך התנו ביניהן כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל דידהו היא הלכה למשה מסיני היא דאמר ר' אסי אמר ר' יוחנן משום ר' נחוניא איש בקעת בית חורתן [ו)] [ה] עשר נטיעות [ו] ערבה [ז] וניסוך המים הלכה למשה מסיני אמר רבי יצחק כי גמירי הלכתא שלשים יום לפני ראש השנה ואתו הני תקון מפסח ומעצרת ואתנו בדידהו כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל והני הלכתא נינהו קראי נינהו [ז)] (דתנן[ה]) [א)] בחריש ובקציר תשבות ר' עקיבא אומר אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר [ג] שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור[ו] אלא חריש של ערב שביעית

שנכנס

כי אתא רב דימי. מארץ ישראל לבבל: **אמר.** שמעית דאמרי בא"י יכול ילקה על תוספת: ושמעית דנסיב עליה תלמודא לפטורא. ולא[ז] ידענא מאי תוספת ולא פטור: **רבי אלעזר אמר חרישה.** בשביעית, להכי קרי ליה תוספת דלא נפיק עיקרו מן התורה אלא מכלל ופרט וכלל כדאמרי' לעיל: **ונסיב תלמודא לפטורא.** כדאמרינן הני אין: **דאם כן.** דהוי לקי: **כל הני פרטי.** דפריט בהדיא לאסור בשביעית זריעה וזימור קצירה ובצירה: **למה לי.** דכתב רחמנא, אלא למימרא דאהנך הוא דלוקה וכו', שמע מינה אחרישה לא לקי: **ימים שלפני ראש השנה.** של שביעית, שהוא תוספת על השביעית: **דאתיא מבחריש ובקציר.** כדאמר לקמן אם אינו ענין לשביעית שהרי כתיב שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור תנהו לענין ששית[ח] שנכנס לשביעית דבשביעית[ט] נמי אסור: **כדבעינן למימר לקמן.** גמר שבת שבתון משבת בראשית: **כל זמן שיפה לפרי.** כלומר כל זמן שחרישה יפה לפירות שגדלו בששית, דהיינו נמי קרוב לעצרת, אבל מכאן ואילך לא, דהוי כמתקן פירות שביעית: **שדה לבן.** של תבואה: **שתכלה הלחה.** שכלין הגשמים של שנה ששית, דעד ההיא שעתא מהני חרישה לזריעה דשנה זו, אבל משתכלה הלחה אינו יכול לחרוש דמחזי כחורש לצורך שביעית, דהיינו כל זמן שבני אדם חורשין ליטע מקשאות: **נתנה תורה שיעור לכל אחד ואחד בידו.** כלומר נתת דצריך לשיעורין, שפעמים זה חורש קודם חבירו ליטע מקשאות: **על שני פרקים.** דפסח ועצרת: **ובטלום.** לחורשין עד ראש השנה: **תקנתא דשמאי והלל.** דרבי שמעון דאמר עד פסח ועד עצרת והיינו[י] אליבא דב"ש וב"ה: **כך התנו.** שמאי והלל בשעת תקנתם: **דידהו היא.** תקנתם היא: **חורתן.** מקום: **י' נטיעות.** המפוזרות בתוך בית סאה שהוא נ' על נ' חורשין כל השדה כולה[כ] בשבילן בערב שביעית עד ר"ה, ואמרי[ל] הני הואיל וילדות הן איכא פסידא יתירא לכך חורשין עד ראש השנה אבל זקינה אין חורשין עד ראש השנה, אלמא דהלכה למשה מסיני הן: **וערבה.** להקיף המזבח: **כי גמירי הלכתא.** דאין חורשין לזקינה עד ראש השנה אבל חורשין עד שלשים יום לפני ראש השנה: **ואתו.** (א) בתקנה דידהו הרחיקו עד הפסח ועד העצרת: **וכל הרוצה לבטל יבא ויבטל.** ורבן גמליאל דבטל לא בטל אלא מפסח ומעצרת עד שלשים יום לפני ראש השנה:

שנכנס

רבי אלעזר אומר חרישה. מהא ליכא למימר (ב) תסתיים דר' אלעזר לעיל דאמר אינו לוקה דאיכא למימר דרבי אלעזר לא שמיע ליה הא (ג) דאמר לקמן דהתירו תוספת שביעית הלכך הוה אמר הכי דליכא לפרש מילתא דרב דימי אלא בחרישה אבל לדידיה אסור ולוקה דלא ס"ל אי נמי דכיון דאיתא בהדיא כי הך דלעיל במילי דחרישה אינו צריך לומר תסתיים דאין דרך הש"ס לומר תסתיים בדבר המפורש בהדיא כל כך:

יכול ילקה על תוספת של ראש השנה. ואם תאמר מלקות מנלן והלא לא כתיב בתוספת לאו אלא עשה גרידא בחריש ובקציר תשבות איכא למימר דמבחריש ובקציר מפקינן דצריך תוספת כלומר שהשביעית מתחלת משנה הששית וכל דין שביעית יהיה לששית דהכי קאמר רחמנא דשביעית מתחלת קודם שנת שביעית וא"כ הוא כשביעית:

עד עצרת. דהיינו יותר דבכל מקום בית שמאי לחומרא ובית הלל לקולא לבד מאותן דברים דקחשיב בעדיות (פ"ה):

וקרובים דברי אלו. קא משמע לן דאין ב"ש מחמירין אלא מעט על ב"ה ולאשמועינן מילתייהו דבית שמאי פירש הכי[מ]:

כל הרוצה לבטל יבא ויבטל. שמא יתקלקלו הקרקעות ואינן מגדלין תבואה בלא חרישה לאחר זמן זה התנו שיהא כח להתיר לצריכים שחשו להפסד רבים שלא יגרמו רעה לעולם:

הלכה למשה מסיני. מהכא איכא לדקדק מדשרא רחמנא ילדה מכלל דזקינה אסורה הרי על ידי הלכה למשה מסיני נאסרה תוספת שביעית אבל להתירא לחוד נילדה לא אצטריך דמהיכא תיתי לאסור: **נטיעות.** תנן במסכת שביעית פרק קמא עד אימתי נקראו נטיעות ר' אלעזר בן עזריה אומר עד שיחולו רבי יהושע אומר בת שבע שנים רבי עקיבא אומר נטיעה כשמה אילן שנגמם פירוש שנחתך והוציא חליפין מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן דברי רבי שמעון: **ניסוך** המים. והא דאמרינן בעלמא (שבת דף קג:) מ"ם יו"ד מ"ם לרבות ניסוך המים מן התורה אינו אלא אסמכתא בעלמא כפר"ח: **שהרי** כבר נאמר שדך לא תזרע וגו'. ואח"כ כתיב את ספיח קצירך לא תקצור אלמא קצירה לא אצטריך ואפילו אם תימצי לומר חרישה צריכה לאזהרת חרישה לא אשכחן אלא הכא מיהא קצירה לא אצטריך ולהכי דרשא דאתיא קצירה אתיא חרישה כיון דכתבינהו גבי הדדי אי נמי ס"ל לר"ע כי ההיא דאמרן לעיל דלוקה על חרישה וכדאמרינן טעמא לעיל סבר ר' עקיבא ותרוייהו[מ] מיותרין ואליבא דר' עקיבא קפריס[נ] ואזיל דר' עקיבא סבר אם אינו ענין לשבת תנהו גבי שביעית (ד) ובמשמעות שבא להחמיר ולא להקל ולא בעי לאוקמי בשבת כר' ישמעאל להקל דהכי עדיפא ליה ור' ישמעאל עדיפא ליה לאוקמי בשבת דפשטיה דקרא מיירי ביה ואפילו להקל מלאוקמי בשביעית דלא מיירי ביה ולהחמיר:

אלא

עין משפט נר מצוה

כב א ב ג מיי' פ"ג מהלכות שמיטה הלכה א סמג לאוין רסז:

כג ד מיי' פ"ב מהלכות ממרים הלכה ב:

כד ה מיי' פ"ג מהל' שמיטה הלכה ה:

כה ו מיי' פ"ז מהלכות לולב הלכה כ:

כו ז מיי' פ"י מהלכות תמידין הלכה ו:

◆

תורה אור השלם

א) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת: [שמות לד, כא]

ב) אֱדַיִן דָּנִיֵּאל דִּי שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר אֶשְׁתּוֹמַם כְּשָׁעָה חֲדָה וְרַעְיֹנֹהִי יְבַהֲלֻנֵּהּ עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר בֵּלְטְשַׁאצַּר חֶלְמָא וּפִשְׁרֵא אַל יְבַהֲלָךְ עָנֵה בֵלְטְשַׁאצַּר וְאָמַר מָרִי חֶלְמָא לְשָׂנְאָךְ וּפִשְׁרֵהּ לְעָרָךְ: [דניאל ד, טז]

ג) וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַייָ שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר: [ויקרא כה, ד]

◆

משנת ראשונים

ליטע מקשאות ומדלעות. והם שני מיני זרעים, לכך לא קאמר לזרוע, שאין זורעין אותם במפולת יד כמו שאר זרעים, אלא נוטעין כל גרעין במקומו לבדו, ולהכי קאמר ליטע, ובמסכת כלאים (פ"א מ"ב) חשיב להו כלאים זה בזה, ובקרא נמי כתיב את הקשואים ואת הדלועים. והקו' שפירש דמין אחד הם אלא שאלו קטנות ואלו גדולות, ליתי' כדפרישית מההיא דכלאים ומקרא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

נתנה תורה שיעור לכל אחד ואחד בידו. שהרי מקשאות ומדלעות אין להם זמן קבוע, שיש ממהר ליטעם ויש מאחר לפי מה ששדהו לח או יבש, ונמצא לזה מותר ולזה אסור, ואתי לידי תקלה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד העצרת. מה בין שדה אילן לשדה לבן, שדה לבן על ידי שעתיד לזורעה בתחלה צריך שתהא רוב הליחה קיימת שדה אילן ע"י שנטוע כבר אינו צריך שתהא רוב הליחה קיימת. **[פירוש הר"ש, שביעית]**

כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל. אם יראו צורך שעה שיתקלקלו הקרקעות אם לא יחרשו אותם אחר זמנים הללו, יהא כח ביד ב"ד של אותן הדורות לבטל, ולכך עמדו ר"ג ובית דינו ובטלו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **עשר נטיעות.** דקלים ילדות קרי' נטיעות, שכן הוא מנהג בתחלה נוטעין אותן עשר עשר בתוך בית סאה, הוא שדה מרובע מנ' אמה על נ' אמה שראוי לזרוע בו סאה של שעורים, דילפינן מחצר המשכן שהיה מאה על חמשים והיה ראוי לזריעת סאתים, וקים להו לרבנן דבית סאה ראוי כולו לעשר נטיעות לצורך יניקתם, וכשהן אילנות גדולים עוקרין אותן ונוטעין אותן שלש שלש בתוך בית סאה. וקאמר ר' אסי דאע"ג דשדה אילנות גדולים אסור לחרוש מעצרת ואילך, מ"מ בנטיעות שהן רכות וקלות להתקלקל הלכה למשה מסיני שמותר לחרוש בשבילן עד ראש השנה. ודוקא עשר המפוזרות בתוך בית סאה, אבל אם היו בתוך הבית סאה יותר מעשר נטיעות הוו להו רצופין ועתידין ליעקר ולא מיקרי שדה האילן אלא יער, ואסור לחרוש השדה בשבילן, וכן אי הוו בציר מעשרה לבית סאה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ערבה.** ואית דמפרשי כל הלכות ערבה, למקדש וללולב, דהאי כשירה והאי פסולה, וכן נראה דעת הר"ם שכתב כאן (פ"ז ה"ד) גבי ערבה, וכל הדברים האלו מפי השמועה ממשה רבינו נתפרשו. **[רבינו אברהם מן ההר, סוכה]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין ירושלמי שבת פרק ז ה"ב (מו:), ב) שביעית פ"א מ"א, ג) שם פ"ב מ"א ע"ש, ד) מגילה ב. גיטין לו: עדיות פ"א מ"ה ע"ז לו., ה) [שבת מז. סוכה מד. קידושין לט. חולין כח.], ו) סוכה לד. מד. תענית ג. זבחים קי:, ז) שביעית פ"א מ"ד ר"ה ט. מכות ח:, ח) שבת דף לה:, ט) תוספתא דשביעית פ"א ה"א, י) עי' עירובין כג: וברש"י ב"ב כו: ד"ה עשר, כ) שביעית פ"א מ"ו, ל) סוכה מה., מ) ועיין תוס' סוכה ט. ד"ה ואם עשאה.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ואתו ב"ש וב"ה וגזרו מפסח ומעצרת ואתו[פ] בתקנתא דידהו וכו' ועד העצרת דכל הרוצה לבטל כו' לא בטל אלא הפסח והעצרת עד ל' כו' כצ"ל והד"א: (ב) תוס' ד"ה ר"א כו' מהא ליכא למימר לעיל תסתיים דר"א דאמר וכו' לא שמיע ליה. נ"ב כלומר לא סבירא ליה: (ג) בא"ד הא דאמר דהתירו תוספת שביעית ולכך הוה אמר הכי משום דליכא לפרש כצ"ל: (ד) ד"ה שהרי כו' תנהו גבי שביעית ובמשמעותיה דקרא שבא להחמיר:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' ובה"א כו'. נ"ב בירושלמי [שביעית פ"א] ולמה לא תניתוה מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה פעמים שאין הגשמים מצויין ואין הליחה מצויה [דלא כתוס' ד"ה עד עצרת]:

◆

רש"י כת"י

כי אתא רב דימי אמ'. מתניתא חדא תנינא הכי יכול ילקה על התוספת ובהדיא מתניתא נסב תלמודא לפטורא דקתני יכול ילקה וכו' ת"ל לפטור ואינו לוקה. **ולא ידענא מאי היא**[ע]. לא תוספת ולא פטור. וקא בעי תלמודא מאי תוספת. חרישה. בשביעית דאינה כתובה בפסוק אלא מכלל ופרט אתא לה. **ונסיב ליה תלמודא [לפטורא].** (לא תזרע לא תזמור) דאם כן דלוקה כל הני פרטי זריעה זמירה בצירה למה לי דכתבינהו רחמנא למימר דאהנך לוקה אאחרנייתא לא. **לפני ראש השנה.** כדמפרש בסמוך דמבחריש אתיא כדאמרינן לקמן אין צריך לומר של שביעית וכו'. **ונסיב לה תלמודא לפטורא כדבעינן למימר לקמ'.** גזירה שוה משבת בראשית וקא מבעיא לן הא דאמרן לעיל החורש בשביעית ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמ' לוקה וחד אמ' אינו וכו' אמאי לא קתני תלמודא תסתיים דר' אלעזר היא דאמ' [אינו] לוקה ור' יוחנן אמ' (אינו) לוקה ויש לומר דר' אלעזר לא איירי אלא לתרוצי ספיקא דרב דימי ואימר לדידיה לא סבירא ליה. ששית הנכנסת לשביעית קרי ערב שביעית. **כל זמן.** שהוא יפה לפירי של ששית מכאן ואילך לא דלצורך שביעית הוא חורש[פ] דעד עצרת יפה לפירי. והיינו קרובין דברי אלו וכו'. **שדה לבן.** שדה של תבואה שמתלבן בעת לקיטתן. במתניתין גרסי' ערב שביעית. **עד שתכלה הלחה.** כל זמן שהארץ לחה בימות הגשמים עד ההיא שעת' מהניא חרישה לזריעה דשנה זו אבל משתכלה אינו יכול לחרוש דמחזי כעובד לצורך שביעית והיינו כל זמן שבני אדם חורשין ליטע מקשאות ומדלעות שלהן לצורך שנה ששית. **מדלעת.** קרא. **מקשאות ומדלעות.** קשואים דלועים כשהן קטנים. **תורת כל אחד בידו.** דמקשאות ומדלעות כל זמן שרוצה נוטען דאין להם זמן קבוע. **שני פרקים.** שני זמנים פסח ועצרת. **דידהו הוא.** בתמיה וכי הם תקנו אותן זמנים והא הלכה למשה מסיני (דאוקמי אילני שרי הלכה למשה מסיני) שחורשין הוא דאסור והיאך היו יכולין להתנות. **עשר.** ילדות נטיעות המפוזרות בבית סאה שהוא חמשים על חמשים הלכה למשה מסיני וחורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה בהכנסת שביעית וליכא למימר דאין חרישה בשביעית דכיון שנזרעו... ומפוזרות בשוה וריוח שביניהם שוה יניח כל אחד ואחד תלי... ומוליאס חרישת הארץ ולא תהא ... מאותה חרישה בשביעי'. השתא עשר נטיעות הלכה למשה מסיני ליכא למיסר קודם ראש השנ' אבל שאר זרעים אסורין לפני ראש השנה ורבן גמליאל האיך התיר הלכתא. **ערבה.** הקפת מזבח. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] צ"ל **מאי** תוספת [דסתמא דגמ' קא בעי לה, עי' רש"י כת"י], וכ"ה בדפו"ר (דק"ס): ב] "וכלל" ליתא בכת"י, ועיין מהרש"א לעיל ע"א בתוד"ה אין וביד דוד שם: ג] בכת"י [וכ"ה ברש"י] **עד** שתכלה הלחה **כל** זמן, וכ"ה במשנה שם (ועיין ריטב"א): ד] [ליתא במשנה דשביעית] (גליון), וכן ליתא בכת"י, ועיין מהרש"א בתוד"ה עד: ה] [צ"ל **דתניא** משום דבמשנ' דשביעית לא נזכר ר' עקיבא אלא סתמא דת"ק וגם הא דאתמר הכא שהרי כבר נאמר כו' לא נזכר במשנה דהתם וכ"מ בהר"ש שם בפירושו בשביעית דהדך דמייתי הכא וכן בר"ה ט ע"א ברייתא היא לכך שפי' גרסי' דתניא] (גליון), וכ"ה בכת"י ובדפו"ר: ו] יש להוסיף וגו', עי' תוס' (רש"ש): ז] בכת"י **אלא לא** ידענא מאי תוספת **אמרי** (ותיבות "ולא פטור" ליתא): ח] בכת"י תנהו **ענין לששית**: ט] נראה ברור דט"ס הוא והיה כתוב "דבז" וצ"ל **דבזה** והמדפיס שגה ופתר כלפנינו (מראה אש, ועי' רש"ש וממ"נ), ואולי צ"ל **דבערב שביעית**: י] צ"ל **היינו** (רש"ש, עי' לעיל אות ד ועי' יד דוד): כ] בכת"י כהוגן כל השדה **כולה**: ל] צ"ל **ואמרינן** (באה"מ): מ] צ"ל **וסבר** ר"ע **תרוייהו** מיותרין (מהרש"א דפו"י): נ] בדפו"י **קפריך** (ולפנינו ע"פ מהרש"א דפו"י): ס] נדצ"ל **ואתנו**: ע] כך היא הגירסא בכת"י במקום מאי "תלמודא", ועי' גם רש"י שלפנינו ובאות ז (ועי' אות א): פ] נראה דכאן הס"ד ומה"ד **ובה"א עד העצרת**. דעד עצרת וכו':

אוצר החכמה
18/06/2018 אהח

ובמשנה נוספת במסכת שביעית (פ"ב מ"א) שנינו, **וְעַד מָתַי חוֹרְשִׁין בִּשְׂדֵה הַלָּבָן** - שדה של תבואה[יד] **בְּעֶרֶב שְׁבִיעִית**, מבארת המשנה, כל זמן שהלחה מהגשמים של שנה שישית עדיין מצויה, מותר לחרוש, אבל **מִשֶּׁתִּכְלֶה הַלֵּחָה**, אסור לחרוש, **וְהַיְינוּ שֶׁכָּל זְמַן שֶׁבְּנֵי אָדָם חוֹרְשִׁים** כדי **לִיטַּע מִקְשָׁאוֹת** [-מקום זריעת קישואים[טו]] **וּכְדֵי לִיטַּע מִדְלָעוֹת** [-מקום זריעת דלועים[טז]], מותר לחרוש[יז], מפני שבאותו זמן הלחה מהגשמים מצויה, והחרישה מועילה לתבואה של שישית, אבל בזמן שכבר בני אדם אינם חורשים כדי ליטע מקשאות, אסור לחרוש, מפני שנראה כחורש לצורך שביעית.

רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, אִם כֵּן נָתַתָּה[יח] **תּוֹרָה שִׁיעוּר לְכָל אֶחָד וְאֶחָד בְּיָדוֹ**, כלומר, אם כך שהזמן שמותר לחרוש הוא כל זמן שבני אדם חורשים כדי ליטע מקשאות, נמצא שנתת דבריך לשיעורים, שפעמים שזה חורש קודם לחבירו כדי ליטע מקשאות, **אֶלָּא בִּשְׂדֵה הַלָּבָן** מותר לחרוש **עַד הַפֶּסַח, וּבִשְׂדֵה הָאִילָן** מותר לחרוש **עַד הָעֲצֶרֶת**[יט] (**וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים עַד הַפֶּסַח**[כ]). נמצא מבואר במשנה שאסור לחרוש גם קודם השנה השביעית, וזו כוונת רבי יוחנן במה שאמר ש'ימים שלפני ראש השנה' של שביעית אסור לחרוש.

הגמרא מבארת כיצד התירו חכמים לעשות מלאכה בתוספת שביעית:

וְאָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פַּזִּי, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי מִשּׁוּם בַּר קַפָּרָא, רַבָּן גַּמְלִיאֵל וּבֵית דִּינוֹ נִמְנוּ[כא] **עַל שְׁנֵי פְּרָקִים** [-זמנים] **הַלָּלוּ** שאמר רבי שמעון שמותר לחרוש רק עד פסח ועד עצרת, **וּבִטְּלוּם**, אלא מותר לחרוש עד ראש השנה של שביעית[כב].

הגמרא מבררת כיצד ביטלו את דין תוספת שביעית:

אָמַר לֵיהּ רַבִּי זֵירָא לְרַבִּי אַבָּהוּ, וְאָמְרִי לָהּ [-ויש שאמרו שאמר] **רֵישׁ לָקִישׁ לְרַבִּי יוֹחָנָן**, הרי רבי שמעון שאמר שבשדה הלבן מותר לחרוש עד הפסח ובשדה האילן מותר לחרוש עד העצרת, אמר כן בדעת בית שמאי ובית הלל, ואם כן נמצא שרבן גמליאל ובית דינו שביטלו שני זמנים אלו, ביטלו את תקנת בית שמאי ובית הלל, וקשה, **רַבָּן גַּמְלִיאֵל וּבֵית דִּינוֹ, הֵיכִי מָצוּ מְבַטְּלֵי תַּקַּנְתָּא דְּבֵית שַׁמַּאי וּבֵית הִלֵּל** - כיצד הם יכולים לבטל תקנה שתיקנו בית שמאי ובית הלל, **וְהָא תְּנַן** - והרי שנינו במשנה בעדיות (פ"א מ"ה), **אֵין בֵּית דִּין יָכוֹל לְבַטֵּל דִּבְרֵי בֵּית דִּין חֲבֵירוֹ**[כג], **אֶלָּא אִם כֵּן הוּא** [הבית דין שמבטל] **גָּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחָכְמָה וּבְמִנְיָן**[כד].

אומרת הגמרא, **אֶשְׁתּוֹמַם כְּשָׁעָה חֲדָא** - שתק זמן מועט וחשב מה יענה[כה]. ולבסוף **אָמַר לֵיהּ, אֵימוֹר** - מה שיכולים אנו לומר, **כָּךְ הִתְנוּ** שמאי והלל **בֵּינֵיהֶן** בשעה שתיקנו, **שֶׁכָּל הָרוֹצֶה לְבַטֵּל** את תקנתם **יָבוֹא וִיבַטֵּל**[כו], ולכן רבן גמליאל ובית דינו יכלו לבטל את תקנתם.

הגמרא מקשה על מה שנתבאר שתוספת שביעית היא תקנת בית שמאי ובית הלל, וכי **דִּידְהוּ** - תקנה של בית שמאי ובית הלל **הִיא**[כז], והלא **הֲלָכָה** שנאמרה **לְמֹשֶׁה מִסִּינַי הִיא**, ואם כן כיצד יכלו להתנות שכל הרוצה לבטל יבוא ויבטל[כו]. ומנין שתוספת שביעית היא הלכה למשה מסיני, **דְּאָמַר רַבִּי אַסִּי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן מִשּׁוּם רַבִּי נְחוּנְיָא אִישׁ בִּקְעַת בֵּית חוֹרְתָן**, שלושה דינים אלו[כח], והם, **עֶשֶׂר נְטִיעוֹת** [-עצים צעירים[כט]] המפוזרות בשדה שגודלה הוא בית סאה,

---

טעמם של בית שמאי [שאין הלכה כמותם] המשנה באה להשמיענו, משום שרק כשמביאים מחלוקת או תוספת דין בדעת בית שמאי שייך להקשות כך, אבל כאן המשנה מבארת רק את פירוש דברי בית שמאי שאמרנו בשמם. בית דוד (שביעית פ"א מ"א).

יד. **בפירוש** רש"י כת"י (ד"ה שדה) כתב ששדה תבואה נקרא כן מפני 'שמתלבן בעת לקיטתן' [לכאורה כוונתו שבשעת לקיטת התבואה השדה נעשית נקיה, והקרקע שבשדה נראית], וכן כתב בפירוש הר"ש סירליאו (על ירושלמי שביעית פ"ב ה"א). ובפירוש הר"ש (פאה פ"ג מ"א) ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה שדה) כתבו שנקרא כן משום שכאשר התבואה מתבשלת, היא מתלבנת ומלקטים אותה. ובשם יש מפרשים כתב הר"ש, שכל שדה חוץ משדה אילן נקרא 'שדה הלבן', על שם שהחמה זורחת בו ואין בו צל כמו בשדה האילן, וכן כתב הר"ש סירליאו (שם) בפירושו השני [ומקור פירוש זה הוא בערוך (ערך לבן - הראשון)].

טו. **פירוש** המשניות לרמב"ם (שביעית פ"ב מ"א), וראה בתוספות יום טוב ובתוספות חדשים (שם).

טז. **פירוש** המשניות לרמב"ם (שם).

בפירוש רש"י כת"י (ד"ה מקשאות) כתב ש'מדלעות' הם קישואים, שנקראים 'דלועים' כשהם קטנים. אמנם בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה כל) הקשה על רש"י, שבמסכת כלאים (פ"ג מ"ד) מבואר שקישואים ודלועים הם כלאים זה בזה, ומוכח שאינם אותו מין [וראה בהערת המהדיר (שם) שבתוספתא (כלאים פ"א ה"ג) שנינו שהקשואים והדלועים אינם כלאים זה בזה, ומוכח שהם מין אחד, אלא שהביא שבחסדי דוד (שם) השמיט תיבת 'דלועין'].

ויש לציין עוד לדברי רש"י בפסחים (ו: ד"ה קשואין), ש'קשואין' ו'דלועין' הוא שם הפרי עצמו, ו'מקשאות' ו'מדלעות' הם כל הנטיעות של הקשואין והדלועין שבשדה [וראה בר"ש בשביעית (שם) שציין לדברי רש"י אלו].

יז. **דברי** המשנה נתבארו על פי פירוש רש"י כת"י (ד"ה עד) והמיוחס לרש"י (ד"ה שתכלה), שאיסור חרישה משתכלה הלחה הוא כשעבר הזמן שבני אדם חורשים ליטע מקשאות ומדלעות. אמנם הריטב"א (ד"ה עד) כתב שהדבר תלוי בגירסא בגמרא, שלפי הגירסא 'עד שתכלה הלחה כל זמן' וכו', אכן זהו זמן אחד, והמשנה נתנה סימן להבחין, שהזמן שהלחה כלה הוא באותו זמן שבני אדם חורשים וכו'. אבל לפי הגירסא 'עד שתכלה הלחה וכל זמן' וכו', אלו שני זמנים שונים, והיינו שאפילו אם כבר כלתה הלחה, כל זמן שבני אדם חורשים כדי ליטע מקשאות וכו', מותר לחרוש, מפני שהרואה אותו חורש סובר שהוא חורש לצורך מקשאות ומדלעות שנוטע בשנה השישית, ולא לצורך שביעית.

יח. **הרש"ש** (ד"ה א"כ) ציין שבמשנה בשביעית (שם) הגירסא היא 'נתת תורת כל אחד ואחד בידו'.

יט. **בטעם** החילוק בין שדה לבן לשדה אילן כתב הרע"ב (שביעית פ"ב מ"א), שבשדה לבן שעומד לזריעה לאחר החרישה, צריך שתהיה בו הרבה לחות בשעת הזריעה, ולכן מותר לחרוש בו רק עד הפסח, אבל לאחר הפסח אין בו לחות בשיעור מספיק שיהיה אפשר לזורעו בשישית [ונראה כחורש לצורך שביעית]. מה שאין כן בשדה אילן אין צריך שתהיה בו הרבה לחות בשעת הזריעה, שכבר הוא נטוע, וחרישתו אינה אלא כדי שהגשמים ירדו בו לעומק הקרקע, ולכן מותר לחרוש בו עד העצרת.

כ. **ראה** בהגהות וציונים שבמשנה בשביעית וכן בכת"י לא כתוב שבית הלל מתירים עד הפסח. וכתב המהרש"א (בתוספות ד"ה עד, על פי גר' גנזי יוסף) שלפי הגירסא כאן שבית הלל כן חולקים על בית שמאי, נמצא שבית הלל מחמירים שמותר לחרוש רק עד הפסח ובית שמאי מקילים וסוברים שמותר לחרוש עד העצרת, והטעם שמחלוקת זו אינה מובאת במסכת עדיות יחד עם שאר הדינים שבית שמאי מקילים בהם יותר מבית הלל, הוא משום שרבי שמעון שסובר שבית שמאי ובית הלל נחלקו בזה הוא דעת יחיד [וראה ברש"ש (בתוספות) שהקשה על תירוץ זה].

כא. **כלומר**, עמדו למנין ורבו הסוברים כן, והחולקים חזרו בהם, וגמרו וקבעו הלכה כך. על פי רש"י בקידושין (נג. ד"ה נמנו).

כב. **כמו** ששנינו בתוספתא (שביעית פ"א ה"א) 'רבן גמליאל ובית דינו התקינו שיהא מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה' של שביעית.

כג. **דווקא** כשהבית דין הראשון גזרו גזירה או תיקנו תקנה או הנהיגו מנהג, בזה אין הבית דין המאוחר יכול לבטל את דבריהם, אבל אם הבית דין הראשון דרשו דרשה, ועמד אחריהם בית דין אחר והיה נראה לו לסתור אותה דרשה, הרי זה סותר ודן כפי מה שנראה בעיניו, כמו שנאמר (דברים יז ט) 'אל השופט אשר יהיה בימים ההם', אינך חייב ללכת אלא אחר בית דין שבדורך. רמב"ם (ממרים פ"ב ה"א-ה"ב), הובא בתוספות יום טוב (עדיות שם).

כד. **בשיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה בחכמה, ד"ה ובמנין) כתב ש'גדול בחכמה' היינו שהבית דין האחרון יהיה גדול בתלמוד יותר מהבית דין שקדם לו. והרמב"ם בפירוש המשניות והרע"ב (עדיות שם) ביארו ש'גדול בחכמה' היינו שראש הבית דין האחרון יהיה חכם יותר מראש הבית דין שקדם לו.

ובפירוש 'גדול במנין' כתבו בשיטה לתלמיד הר"י מפריש והרע"ב (שם), שמנין החכמים שבבית דין האחרון יהיה יותר מאשר מנין החכמים שבבית דין שקדם לו.

בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ובמנין) ובריטב"א (ד"ה אין) כתבו, שלפי המבואר במסכת עבודה זרה (לו.) שתקנה שלא פשטה ברוב עם ישראל בית דין מאוחר יכול לבטלה גם אם אינו גדול מהראשון בחכמה ובמנין, צריך לומר שתקנת בית שמאי ובית הלל פשטה ברוב ישראל, ולכן הגמרא מקשה כיצד רבן גמליאל ובית דינו יכולים לבטלה.

כה. **רש"י** (חולין כח. ד"ה אשתומם).

לשון הגמרא כאן הוא כלשון הפסוק (דניאל ד טז) 'אֶשְׁתּוֹמַם כְּשָׁעָה חֲדָה'. ובפירוש רש"י (שם) פירש 'אשתומם', שתק. ובמצודת דוד (שם) כתב, 'עמד מושתק ובתמהון כערך שעה אחת ומחשבותיו הבהילו אותו'. וכן כתב בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אשתומם), שהוא כמו 'נתבהל'.

כו. **הטעם** שחכמים התנו מתחילה שכל הרוצה לבטל את תקנתם יכול לבא ולבטלה, הוא משום שחששו שמא הקרקעות יתקלקלו והתבואה לא תגדל בהם בלי שיחרשו בהם לאחר הזמן שתיקנו שלא לחרוש, ויהיה בכך הפסד לרבים, ולכן התנו שהצריכים לבטל את התקנה יכולים לבטלה, כדי שלא יגרמו רעה לעולם על ידי התקנה. תוספות (ד"ה כל).

כז. **רש"י** כת"י (ד"ה דידהו).

כח. **אין** קשר בין שלושת הדינים, אלא שעל שלשה אלו נשאלו החכמים בבית המדרש מנין שהם מן התורה, והשיבו שהם הלכה למשה מסיני, והשומע שמע וגרסם יחד כסדר ששמעם, ולכן נקבעו יחד בשמועה זו. רש"י (סוכה לד. ד"ה עשר).

כט. **נחלקו** תנאים במסכת שביעית (פ"א מ"ח) עד מתי האילנות נקראים 'נטיעות', לדעת

אוצר החכמה
18/06/2018 אהח

עין משפט נר מצוה

כב א ב ג מיי' פ"ג מהלכות שמיטה הלכה א סמג לאוין רסו:
כג ד מיי' פ"ב מהלכות ממרים הלכה ב:
כד ה מיי' פ"ג מהל' שמיטה הלכה ה:
כה ו מיי' פ"ז מהלכות לולב הלכה כ:
כו ז מיי' פ"י מהלכות תמידין הלכה ו:

◆

תורה אור השלם

א) שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת: [שמות לד, כא]

אהחח 18/06/2018

ב) אֱדַיִן דָּנִיֵּאל דִּי שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר אֶשְׁתּוֹמַם כְּשָׁעָה חֲדָה וְרַעְיֹנֹהִי יְבַהֲלֻנֵּהּ עָנֵה מַלְכָּא וְאָמַר בֵּלְטְשַׁאצַּר חֶלְמָא וּפִשְׁרֵא אַל יְבַהֲלָךְ עָנֵה בֵלְטְשַׁאצַּר וְאָמַר מָרִי חֶלְמָא לְשָׂנְאָךְ וּפִשְׁרֵהּ לְעָרָךְ: [דניאל ד, טז]

ג) וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לַייָ שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר: [ויקרא כה, ד]

◆

משנת ראשונים

ליטע מקשאות ומדלעות. והם שני מיני זרעים, לכך לא קאמר לזרוע, שאין זורעין אותם במפולת יד כמו שאר זרעים, אלא נוטעין כל גרעין במקומו לבדו, ולהכי קאמר ליטע, ובמסכת כלאים (פ"א מ"ב) חשיב להו כלאים זה בזה, ובקרא נמי כתיב את הקשואים ואת הדלועים. והקו' שפירש דמין אחד הם אלא שאלו קטנות ואלו גדולות, ליתי' כדפירישית מההיא דכלאים ומקרא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

נתנה תורה שיעור לכל אחד ואחד בידו. שהרי מקשאות ומדלעות אין להם זמן קבוע, שיש ממהר ליטעם ויש מאחר לפי מה ששדהו לח או יבש, ונמצא לזה מותר ולזה אסור, ואתי לידי תקלה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד העצרת. מה בין שדה אילן לשדה לבן, שדה לבן על ידי שעתיד לזורעה בתחלה צריך שתהא רוב הליחה קיימת שדה אילן ע"י שנטוע כבר אינו צריך שתהא רוב הליחה קיימת. **[פירוש הר"ש, שביעית]**

כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל. אם יראו צורך שעה שיתקלקלו הקרקעות אם לא יחרשו אותם אחר זמנים הללו, יהא כח ביד ב"ד של אותן הדורות לבטל, ולכך עמדו ר"ג ובית דינו ובטלו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **עשר נטיעות.** דקלים ילדות קרי' נטיעות, שכן הוא מנהג בתחלה נוטעין אותן עשר בתוך בית סאה, הוא שדה מרובע מנ' אמה על נ' אמה שראוי לזרוע בו סאה של שעורים, דילפינן מחצר המשכן שהיה מאה על חמשים והיה ראוי לזריעת סאתים, וקים להו לרבנן דבית סאה ראוי כולו לעשר נטיעות לצורך יניקתם, וכשהן אילנות גדולים עוקרין אותן ונוטעין אותן שלש שלש בתוך בית סאה. וקאמר ר' אסי דאע"ג דשדה אילנות גדולים אסור לחרוש מעצרת ואילך, מ"מ בנטיעות שהן רכות וקלות להתקלקל הלכה למשה מסיני שמותר לחרוש בשבילן עד ראש השנה. ודוקא עשר המפוזרות בתוך בית סאה, אבל אם היו בתוך הבית סאה יותר מעשר נטיעות הוו להו רצופין ועתידין ליעקר ולא מיקרי שדה האילן אלא יער, ואסור לחרוש השדה בשבילן, וכן אי הוו בציר מעשרה לבית סאה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ערבה.** ואית דמפרשי כל הלכות ערבה, למקדש וללולב, דהאי כשירה והאי פסולה, וכן נראה דעת הר"ם שכתב כאן (פ"ז ה"ד) גבי ערבה, וכל הדברים האלו מפי השמועה ממשה רבינו נתפרשו. **[רבינו אברהם מן ההר, סוכה]**

כי אתא רב דימי אמר יכול ילקה על התוספת[א] ונסיב לה תלמודא לפטורא ולא ידענא מאי תלמודא ומאי[א] תוספת ר' אלעזר אמר חרישה והכי קאמר יכול ילקה על חרישה דאתיא מכלל ופרט וכלל[ב] ונסיב ליה תלמודא לפטורא דאם כן כל הני פרטי למה לי ור' יוחנן אמר ימים שהוסיפו חכמים לפני ראש השנה והכי קאמר יכול ילקה על תוספת ראש השנה דאתיא א מבחריש ובקציר תשבות ונסיב לה תלמודא לפטורא כדבעינן למימר לקמן מאי ימים שלפני ראש השנה כדתנן[ב] עד מתי חורשין בשדה אילן ערב שביעית בית שמאי אומרים כל זמן שיפה לפרי וב"ה אומרים [א] א עד העצרת וקרובין דברי אלו להיות כדברי אלו[ג] ועד מתי חורשין שדה הלבן ערב שביעית משתכלה[ג] הלחה וכל זמן שבני אדם חורשים ליטע מקשאות ומדלעות ר' שמעון אומר א"כ נתנה תורה שיעור לכל אחד ואחד בידו ב אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד העצרת (וב"ה אומרים עד הפסח[ד]) ואמר ר' שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא רבן גמליאל ובית דינו ג נמנו על שני פרקים הללו ובטלום אמר ליה רבי זירא לר' אבהו ואמרי לה ריש לקיש לר' יוחנן רבן גמליאל ובית דינו היכי מצו מבטלי תקנתא דב"ש וב"ה והא תנן[ד] ד אין ב"ד יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין[ה] ב אשתומם כשעה חדא אמר ליה אימור כך התנו ביניהן כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל דידהו היא הלכה למשה מסיני היא דאמר ר' אסי אמר ר' יוחנן משום ר' נחוניא איש בקעת בית חורתן[ו] ה עשר נטיעות ו ערבה ז וניסוך המים הלכה למשה מסיני אמר רבי יצחק כי גמירי הלכתא שלשים יום לפני ראש השנה ואתו הני תקון מפסח ומעצרת ואתנו בדידהו כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל והני הלכתא נינהו קראי נינהו[ז] (דתנן[ה]) א בחריש ובקציר תשבות ר' עקיבא אומר אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר ג שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור[ו] אלא חריש של ערב שביעית

שנכנס

כי אתא רב דימי. מארץ ישראל לבבל: **אמר.** שמעית דאמרי בא"י יכול ילקה על תוספת: ושמעית דנסיב עליה תלמודא לפטורא. ולא[ז] ידענא מאי תוספת ולא פטור: **רבי אלעזר אמר חרישה.** בשביעית, להכי קרי ליה תוספת דלא נפיק עיקרו מן התורה אלא מכלל ופרט וכלל כדאמרי' לעיל: **ונסיב תלמודא לפטורא.** כדאמרינן הני אין: **דאם כן.** דהוי לקי: **כל הני פרטי.** דפריט בהדיא לאסור בשביעית זריעה וזימור קצירה ובצירה: **למה לי.** דכתב רחמנא, אלא למימרא דאהנך הוא דלוקה וכו', שמע מינה אחרישה לא לקי: **ימים שלפני ראש השנה.** של שביעית, שהוא תוספת על השביעית: **דאתיא מבחריש ובקציר.** כדאמר לקמן אם אינו ענין לשביעית שהרי כתיב שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור תנהו לענין ששית[ח] שנכנס לשביעית דבשביעית[ט] נמי אסור: **כדבעינן למימר לקמן.** גמר שבת שבתון משבת בראשית: **כל זמן שיפה לפרי.** כלומר כל זמן שחרישה יפה לפירות שגדלו בששית, דהיינו נמי קרוב לעצרת, אבל מכאן ואילך לא, דהוי כמתקן פירות שביעית: **שדה לבן.** של תבואה: **שתכלה הלחה.** שכלין הגשמים של שנה ששית, דעד ההיא שעתא מהני חרישה לזריעה דשנה זו, אבל משתכלה הלחה אינו יכול לחרוש דמחזי כחורש לצורך שביעית, דהיינו כל זמן שבני אדם חורשין ליטע מקשאות: **נתנה תורה שיעור לכל אחד ואחד בידו.** כלומר נתת דבריך לשיעורין[ק], שפעמים זה חורש קודם חבירו ליטע מקשאות: **על שני פרקים.** לפסח ועצרת: **ובטלום.** לחורשין עד ראש השנה[ט]: **תקנתא דשמאי והלל.** דרבי שמעון לאמר עד פסח ועד עצרת והיינו[י] אליבא דב"ש וב"ה: **כך התנו.** שמאי והלל בשעת תקנתם: **דידהו היא.** תקנתם היא: **חורתן.** מקום: **י' נטיעות.** המפוזרות בתוך בית סאה שהוא נ' על נ'[י] חורשין כל השדה שלה[כ] בשבילן בערב שביעית עד ר"ה[כ], ואמרי[ל] הני הואיל וילדות הן איכא פסידא יתירא לכך חורשין עד ראש השנה אבל זקינה אין חורשין עד ראש השנה, אלמא דהלכה למשה מסיני הן: **וערבה.** להקיף המזבח[ל]: **כי גמירי הלכתא.** דאין חורשין לזקינה עד ראש השנה אבל חורשין עד שלשים יום לפני ראש השנה: **ואתו.** (א) בתקנה דידהו דהרחיקו עד הפסח ועד העצרת: **וכל הרוצה לבטל יבא ויבטל.** ורבן גמליאל דבטל לא בטל אלא מפסח ומעצרת עד שלשים יום לפני ראש השנה:

שנכנס

רבי אלעזר אומר חרישה. מהא ליכא למימר (ב) תסתיים דר' אלעזר לעיל דאמר אינו לוקה דאיכא למימר דרבי אלעזר לא שמיע ליה הא (ג) דאמר לקמן דהתירו תוספת שביעית הלכך הוה אמר הכי דליכא לפרש מילתא דרב דימי אלא בחרישה אבל לדידיה אסור ולוקה דלא ס"ל אי נמי דכיון דאיתא בהדיא כי הך דלעיל במילי דחרישה אינו צריך לומר תסתיים דאין דרך הש"ס לומר תסתיים בדבר המפורש בהדיא כל כך:

יכול ילקה על תוספת של ראש השנה. ואם תאמר מלקות מנלן והלא לא כתיב בתוספת לאו אלא עשה גרידא בחריש ובקציר תשבות איכא למימר דמבחריש ובקציר מפקינן דצריך תוספת כלומר שהשביעית מתחלת משנה הששית וכל דין שביעית יהיה לששית דהכי קאמר רחמנא דשביעית מתחלת קודם שנת שביעית וא"כ הוא כשביעית: **עד עצרת.** דהיינו יותר דבכל מקום בית שמאי לחומרא ובית הלל לקולא לבד מאותן דברים דקחשיב בעדיות (פ"ה): **וקרובים דברי אלו.** קא משמע לן דאין ב"ש מחמירין אלא מעט על ב"ה ולאשמועינן מילתייהו דבית שמאי פירש הכי[מ]: **כל הרוצה לבטל יבא ויבטל.** שמא יתקלקלו הקרקעות ואינן מגדלין תבואה בלא חרישה לאחר זמן זה התנו שיהא כח להתיר לצריכים שחשו להפסד רבים שלא יגרמו רעה לעולם: **הלכה למשה מסיני.** מהכא איכא לדקדק מדשרא רחמנא ילדה מכלל דזקינה אסורה הרי על ידי הלכה למשה מסיני נאסרה תוספת שביעית אבל להתירא לחוד לילדה לא אצטריך דמהיכא תיתי לאסור: **נטיעות.** תנן במסכת שביעית פרק קמא עד אימתי נקראו נטיעות ר' אלעזר בן עזריה אומר עד שיחולו רבי יהושע אומר בת שבע שנים רבי עקיבא אומר נטיעה כשמה אילן שנגמם פירוש שנחתך והוציא חליפין מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן דברי רבי שמעון: **ניסוך המים.** והא דאמרינן בעלמא (שבת דף קג:) מ"ם יו"ד מ"ם לרבות ניסוך המים מן התורה אינו אלא אסמכתא בעלמא כפר"ח: **שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו'.** ואח"כ כתיב את ספיח קצירך לא תקצור אלמא קצירה לא אצטריך ואפילו אם תימצי לומר חרישה צריכה לאזהרת חרישה לא אשכחן אלא הכא מיהא קצירה לא אצטריך ולההיא דרשא דאתיא קצירה אתיא חרישה כיון דכתבינהו גבי הדדי אי נמי ס"ל לר"ע כי ההיא דאמרן לעיל דלוקה על חרישה וכדאמרינן טעמא לעיל סבר ר' עקיבא ותרווייהו[מ] מיותרין ואליבא דר' עקיבא קפריס[נ] ואזיל דר' עקיבא סבר אם אינו ענין לשבת תנהו גבי שביעית (ד) ובמשמעות שבא להחמיר ולא להקל ולא בעי לאוקמי בשבת כר' ישמעאל להקל דהכי עדיפא ליה ור' ישמעאל עדיפא ליה לאוקמי בשבת דפשטיה דקרא מיירי ביה ואפילו להקל מלאוקמי בשביעית דלא מיירי ביה ולהחמיר:

אלא

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין ירושלמי שבת פרק ז ה"ב (מו:), ב) שביעית פ"א מ"א, ג) שם פ"ב מ"א ע"ש, ד) מגילה ב. גיטין לו: עדיות פ"א מ"ה ע"ז ל., ה) [שבת מז. סוכה מד. קידושין לט. חולין כח.], ו) סוכה לד. מד. תענית ג. זבחים קי:, ז) שביעית פ"א מ"ד ר"ה ט. מכות ח:, ח) שבת דף לה:, ט) תוספתא דשביעית פ"א ה"א, י) עי' עירובין כג: וברש"י ב"ב כו: ד"ה עשר, כ) שביעית פ"א מ"ו, ל) סוכה מה., מ) ועיין תוס' סוכה ט. ד"ה ואם עשאה.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ואתו ב"ש וב"ה וגזרו מפסח ומעצרת ואתו[פ] בתקנתא דידהו וכו' ועד העצרת דכל הרוצה לבטל כו' לא בטל אלא הפסח והעצרת עד ל' כו' כצ"ל והד"א: (ב) תוס' ד"ה ר"א כו' מהא ליכא למימר לעיל תסתיים דר"א דאמר וכו' לא שמיע ליה. נ"ב כלומר לא סבירא ליה: (ג) באד"ה הא דאמר' דהתירו תוספת שביעית ולכך הוה אמר הכי משום דליכא לפרש כצ"ל: (ד) ד"ה שהרי כו' תנהו גבי שביעית ובמשמעותיה דקרא שבא להחמיר:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' ובה"א כו'. נ"ב בירושלמי [שביעית פ"א] ולמה לא תניתוה מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה פעמים שאין הגשמים מצויין ואין הליחה מצויה [דלא כתוס' ד"ה עד עצרת]:

◆

רש"י כת"י

כי אתא רב דימי אמ'. מתניתא חדא תנינא הכי יכול ילקה על התוספת ובהדיא מתניתא נסב תלמודא לפטורא דקתני יכול ילקה וכו' ת"ל לפטור ואינו לוקה. **ולא ידענא מאי היא[ע].** לא תוספת ולא פטור. וקא בעי תלמודא מאי תוספת. **חרישה.** בשביעית דאינה כתובה בפסוק אלא מכלל ופרט אתא לה. **ונסיב ליה תלמודא [לפטורא].** (לא תזרע לא תזמור) דאם כן דלוקה כל הני פרטי זריעה זמירה בצירה למה לי דכתבינהו רחמנא למימר דאהנך לוקה אאחרנייתא לא. **לפני ראש השנה.** כדמפרש בסמוך דמבחריש אתיא כדאמרינן לקמן אין צריך לומר של שביעית וכו'. **ונסיב לה תלמודא לפטורא כדבעינן למימר לקמ'.** גזירה שוה משבת בראשית וקא מבעיא לן הא דאמרן לעיל החורש בשביעית ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמ' לוקה וחד אמ' אינו וכו' אמאי לא קתני תלמודא תסתיים דר' אלעזר היא דאמ' [אינו] לוקה ור' יוחנן אמ' (אינו) לוקה ויש לומר דר' אלעזר לא איירי אלא לתרוצי ספיקא דרב דימי ואימר לדידיה לא סבירא ליה. ששית הנכנסת לשביעית קרי ערב שביעית. **כל זמן.** שהוא יפה לפירי של ששית מכאן ואילך לא ללורך שביעית הוא חורש[פ] דעד עצרת יפה לפירי. והיינו קרובין דברי אלו וכו'. **שדה לבן.** שדה של תבואה שמתלבן בעת לקיטתן. בתרויהו גרסי' ערב שביעית. **עד שתכלה הלחה.** כל זמן שהארץ לחה בימות הגשמים עד ההיא שעת' מהניא חרישה לזריעה דשנה זו אבל משתכלה אינו יכול לחרוש דמחזי כעובד לצורך שביעית והיינו כל זמן שבני אדם חורשין ליטע מקשאות ומדלעות שלהן לצורך שנה ששית. **מדלעת.** קרא. **מקשאות ומדלעות.** קשואים דלועים כשהן קטנים. **תורת כל אחד בידו.** דמקשאות ומדלעות כל זמן שרוצה נוטען דאין להם זמן קבוע. **שני פרקים.** שני זמנים פסח ועצרת. **דידהו הוא.** בתמיה וכי הם תקנו אותן זמנים והא הלכה למשה מסיני (לאוקמי אילני שרי הלכה למשה מסיני) שחורשין הוא לאסור והיאך היו יכולין להתנות. **עשר.** ילדות נטיעות המפוזרות בבית סאה שהוא חמשים על חמשים הלכה למשה מסיני וחורשין כל בית סאה בשבילן עד ראש השנה בהכנסת שביעית וליכא למימר דאין חרישה בשביעית דכיון שנזרעו... ומפוזרות בשוה וריוח שביניהם שוה יניח כל אחד ואחד תלי... ומוליאס חרישת הארץ ולא תהא ... מאותה חרישה בשביעי'. השתא עשר נטיעות הלכה למשה מסיני ליכא למיסר קודם ראש השנ' אבל שאר זרעים אסורין לפני ראש השנה ורבן גמליאל היאך התיר הלכתא. **ערבה.** הקפת מזבח. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] צ"ל **מאי** תוספת [דסתמא דגמ' קא בעי לה, עי' רש"י כת"י], וכ"ה בדפו"ר (דק"ס): ב] "וכלל" ליתא בכת"י, ועיין מהרש"א לעיל ע"א בתוד"ה אין וביד דוד שם: ג] בכת"י [וכ"ה ברש"י] **עד** שתכלה הלחה **כל** זמן, וכ"ה במשנה שם (ועיין ריטב"א): ד] [ליתא במשנה דשביעית] (גליון), וכן ליתא בכת"י, ועיין מהרש"א בתוד"ה עד: ה] [צ"ל **דתניא** משום דבמשנ' דשביעית לא נזכר ר' עקיבא אלא סתמא דת"ק וגם הא דאתמר הכא שהרי כבר נאמר כו' לא נזכר במשנה דהתם וכ"מ בהר"ש שם בפירושו בשביעית דהך דמייתי הכא וכן בר"ה ט ע"א ברייתא היא לכך שפי' גרסי' דתניא] (גליון), וכ"ה בכת"י ובדפו"ר: ו] יש להוסיף וגו', עי' תוס' (רש"ש): ז] בכת"י **אלא לא** ידענא מאי תוספת **אמרי** (ותיבות "ולא פטור" ליתא): ח] בכת"י תנהו **ענין לששית**: ט] נראה ברור דט"ס הוא והיה כתוב "דבז" וצ"ל **דבזה** והמדפיס שגה ופתר כלפנינו (מראה אש, ועי' רש"ש וממ"נ), ואולי צ"ל **דבערב שביעית**: י] צ"ל **היינו** (רש"ש, עי' לעיל אות ד ועי' יד דוד): כ] בכת"י כהוגן כל השדה **כולה**: ל] צ"ל **ואמרינן** (באה"מ): מ] צ"ל **וסבר** ר"ע **תרווייהו** מיותרין (מהרש"א דפו"י): נ] בדפו"י **קפריך** (ולפנינו ע"פ מהרש"א דפו"י): ס] נדצ"ל **ואתנו**: ע] כך היא הגירסא בכת"י במקום מאי "תלמודא", ועי' גם רש"י שלפנינו ובאות ז (ועי' אות א): פ] נראה דכאן הס"ד ומה"ד **ובה"א עד העצרת.** דעד עצרת וכו':

והיינו חמישים אמה על חמישים אמה, עליהן שנינו במסכת שביעית (פ"א מ"ו) שמותר לחרוש את כל השדה בשבילן עד ראש השנה של שביעית, כדי שלא יתייבשו ויבואו לידי הפסד[ל]. וכן **עֲרָבָה** - הקפת המזבח בערבה בחג הסוכות[לא], **וְנִיסּוּךְ הַמַּיִם** בחג הסוכות[לב], כולם הם **הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי**. וכיון שנאמרה הלכה למשה מסיני שמותר לחרוש בשדה שיש בו עשר נטיעות עד ראש השנה, יש ללמוד מכך שבשדה שיש בו אילנות גדולים אסור לחרוש כבר קודם ראש השנה, ונמצא שדין תוספת שביעית הוא הלכה למשה מסיני, ולא תקנת בית שמאי ובית הלל, ואם כן קשה כיצד יש בכוחם לבטל דין תוספת שביעית.

מתרצת הגמרא, **אָמַר רַבִּי יִצְחָק, כִּי גְּמִירִי** - מה שמסורת בידם שיש בזה **הִלְכְתָא** [-הלכה] למשה מסיני, היינו שמותר לחרוש בשדה שיש בו אילנות זקנים רק עד **שְׁלֹשִׁים יוֹם לִפְנֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה** של שביעית, **וַאֲתוּ הָנֵי** - ובאו אלו, כלומר בית שמאי ובית הלל, **תַּקּוּן** [-ותיקנו] שאסור לחרוש בשדה הלבן **מִפֶּסַח** של שישית, **וּ**בשדה אילן **מֵעֲצֶרֶת** של שישית, **וְאַתְנוּ בְּדִידְהוּ** - והתנו בתקנתם, **שֶׁכָּל הָרוֹצֶה לְבַטֵּל** אותה **יָבוֹא וִיבַטֵּל**, ורבן גמליאל ובית דינו שביטלו, ביטלו את התקנה שאסור לחרוש מפסח ומעצרת עד שלשים יום לפני ראש השנה, אבל בתוך שלושים יום שקודם ראש השנה אסור מדאורייתא לחרוש, כפי שקיבלו הלכה למשה מסיני.

הגמרא מקשה על מה שאמרנו שאיסורי מלאכה בתוספת שביעית הם הלכה למשה מסיני:

מקשה הגמרא, **וְהָנֵי הִלְכְתָא נִינְהוּ** - וכי איסורי מלאכה בתוספת שביעית הם הלכה למשה מסיני, **קְרָאֵי נִינְהוּ** - הרי הם נלמדים מפסוקים. והיכן מצינו כן בפסוקים, **(דתנן) [דְּתַנְיָא[לג]]** בברייתא, נאמר בפסוק (שמות לד כא) **'שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת, בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבּוֹת'**, ונחלקו תנאים לענין מה נאמר סוף הפסוק, **רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר**, סוף הפסוק שמצוה לשבות מחריש וקציר, בודאי לא נאמר על שבת, שהרי בשבת לא רק חרישה וקצירה אסורות, אלא יש שלושים ותשע מלאכות שאסורות[לד], אלא כוונת הכתוב היא, ששת ימים תעבוד, ובאותם ששה ימים שהתרתי לך לעבוד, תשבות בהם בשביעית מחריש ומקציר[לה], **וְאֵין** הכתוב **צָרִיךְ לוֹמַר** שתשבות **מֵחָרִישׁ וְקָצִיר שֶׁל שְׁבִיעִית, שֶׁהֲרֵי כְּבָר נֶאֱמַר** (ויקרא כה ד) **'שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר'**, ובפסוק הבא (שם כה ה) כתוב **'אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר'**, הרי שאיסור קצירה בשביעית מפורש בפסוק[לו], **אֶלָּא** הכתוב בא לאסור **חָרִישׁ שֶׁל עֶרֶב שְׁבִיעִית**

רבי אלעזר בן עזריה עד שיחולו [-עד שיצאו לחולין מקדושת נטע רבעי, בשנה הרביעית על ידי פדיון, ואם לא פדאן בשנה הרביעית, עד שיעשו חולין מאליהן בשנה החמישית. רע"ב (שם)], לדעת רבי יהושע עד שיהיו בני שבע שנים, ורבי עקיבא אומר נטיעה כשמה [-בת שנתה. פירוש אחר, כל זמן שבני אדם קוראים לה נטיעה. רע"ב (שם)].

[ל] **המיוחס** לרש"י (ד"ה י' נטיעות), ורש"י בסוכה (לד. ד"ה עשר).
ודווקא אם יש בשדה עשר נטיעות המפוזרות בשוה בכל השדה לאורכו ולרוחבו, בזה מותר לחרוש את כל השדה עד ראש השנה, אבל אם הנטיעות אינן מפוזרות בשדה בשוה, כלומר שהמרחק בין כל נטיעה לחבירתה אינו שוה, או שיש שם פחות מעשר נטיעות, אסור לחרוש את כל השדה, אלא מותר לחרוש רק תחת כל נטיעה ונטיעה את שטח הקרקע שנצרך ליניקתה [ושטח זה הוא מחצית המרחק שיש בין נטיעה לנטיעה כאשר יש עשר נטיעות מפוזרות בשוה בבית סאה, שהשטח שיש בין נטיעה לנטיעה משמש ליניקת שתי הנטיעות, ומחציתו הוא שיעור יניקת נטיעה אחת].
ושדה בית סאה שיש בו אילנות גדולים שיצאו מכלל נטיעות, אם יש בו שלשה אילנות, מותר לחרוש את כל השדה בשבילם עד העצרת, לפי שכל השדה נצרכת לאילנות, וכל השדה יצא מתורת שדה הלבן ובא לכלל שדה האילן. אבל אם יש שם פחות משלשה אילנות, מותר לחרוש תחת כל אילן בלבד [בשטח הנצרך לו, באופן יחסי לשיעור השדה שיש לכל אילן כאשר יש בשדה שלשה אילנות שמפוזרים בה בשוה] עד העצרת, ושאר השדה נחשב לשדה הלבן ואסור לחרוש בו מפסח ואילך. רש"י (סוכה שם).
ואם נטע יותר מעשר נטיעות בשדה שיש בו בית סאה, אסור לחרוש את השדה בשבילן, מפני שהן עומדות להיעקר ואינן נקראות 'שדה אילן' אלא 'יער'. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה עשר).
דרכם היתה לנטוע תחילה עשר נטיעות בשדה שיש בו בית סאה, ולאחר שגדלו הנטיעות היו עוקרים אותן ונוטעים אותן שלש שלש בתוך בית סאה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (שם).

[לא] **כן** כתב המיוחס לרש"י (ד"ה וערבה), שערבה היינו 'להקיף המזבח'. ומשמע מלשונו שהיו מקיפים את המזבח בערבה, וכן נראה מלשון רש"י בסוכה (לד. ד"ה אנא, מג: ד"ה לולב). אמנם במסכת סוכה (מג:) נחלקו אמוראים בפירוש המשנה (שם מה.) שבכל יום מימות החג 'מקיפין את המזבח פעם אחת' וביום השביעי של חג מקיפים שבע פעמים, יש שסוברים שהיו מקיפים את המזבח כשהערבות בידיהם, ויש שסוברים שהיו מקיפים את המזבח כשהלולב בידיהם, ואילו את הערבות היו זוקפים בצידי המזבח ולא היו מקיפים עמהן. וכדי ליישב את דברי רש"י גם לפי הסוברים שהקפת המזבח היתה בלולב ולא בערבות, צריך לומר שמה שכתב 'להקיף המזבח' אין כוונתו שהאנשים היו מקיפים את המזבח כשהערבות בידיהם, אלא כוונתו שהיו מקיפים את המזבח בערבות שהיו זוקפים סביבו. כפות תמרים (סוכה לד. ד"ה אנא). וראה עוד בזה בערוך לנר (סוכה לד. ברש"י ד"ה אנא).

[לב] **כל** הקרבנות של כל ימות השנה אין נסכיהם אלא יין, חוץ מקרבן תמיד של שחר בחג, שצריך שני ניסוכים, יין ומים. רש"י (סוכה לד. ד"ה וניסוך).

[לג] **ראה** בהגהות וציונים שצריך לומר 'דתניא'.

[לד] **כמבואר** במשנה בשבת (עג.). רש"י כת"י (ד"ה מחריש).

[לה] **רש"י** כת"י (ד"ה מחריש).

[לו] **תוספות** (ד"ה שהרי). והוסיפו התוספות (שם), שאף על פי שאיסור חרישה לא כתוב בפסוק זה, והמקום היחיד שהזהיר הכתוב על חרישה הוא בפסוק 'בחריש ובקציר תשבות', מכל מקום כיון שהפסוק 'בחריש ובקציר תשבות' וגו' לא היה צריך לחזור ולהזהיר על קצירה, וחרישה וקצירה נכתבו יחד באותו פסוק, אנו אומרים שאיסור חרישה נכתב לאותה דרשה שאיסור קצירה נכתב עבורה. וראה בתוספות שתירצו באופן נוסף.

שֶׁנִּכְנָס לַשְּׁבִיעִית, כלומר, שלא יחרוש בערב שביעית חרישה שמועילה לשביעית, והיינו שלושים יום קודם ראש השנה של שביעית. **וְעוד** בא הכתוב לאסור **קָצִיר שֶׁל** תבואה שגדלה **בַּשְּׁבִיעִית**, כגון שגדלה מאליה בשביעית, או שעבר וזרע בשביעית וגדלה שליש גידולה בשביעית[א], **שֶׁיָּצָא לְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית**, כלומר, כיון שמשעה שגדלה שליש גידולה הרי היא ראויה לקצירה, לכן גם אם קצרה בשנה השמינית צריך לנהוג בה דיני שביעית, שחייבת בביעור ואין סוחרים בה, כדין תבואה שגדלה ונקצרה בשנה השביעית[ב].

רַבִּי יִשְׁמָעֵאל חולק **ואוֹמֵר**, הפסוק אינו עוסק בדיני שביעית, אלא בדיני שבת, כמשמעות הכתוב 'שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וגו' בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת', והכתוב נקט 'חריש' ו'קציר' דווקא, כדי להשמיענו, **מָה חָרִישׁ** שאסרתי לך בשבת הוא חריש של **רְשׁוּת**, שלא מצאנו חריש של מצוה, ואפילו אם צריך לזרוע עבור מנחת העומר[ג], אין עליו מצוה לחרוש, שאם מצא שדהו חרוש אינו צריך לחורשו לשם עומר, **אַף קָצִיר** שאני אוסר לך בשבת הוא קציר של **רְשׁוּת** דווקא, **יָצָא קְצִיר** לצורך מנחת **הָעוֹמֶר שֶׁהִיא מִצְוָה**, שהרי אף אם מצא תבואה קצורה, מצוה עליו לקצור לשם עומר[ד], וכיון שהוא של מצוה, מותר בשבת[ה].

מבואר מדברי הברייתא, שלדעת רבי עקיבא דין תוספת שביעית נלמד מדרשת הכתוב, וקשה על מה שאמרנו (לעיל ג:) שדין תוספת שביעית הוא הלכה למשה מסיני[ו].

מכח קושיא זו הגמרא חוזרת בה ומבארת באופן אחר מה נלמד מהפסוקים ומה נלמד מהלכה למשה מסיני:

אֶלָּא[ז] **אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, כִּי גְּמִירִי** - מה שמסורת בידם שתוספת שביעית היא **הִלְכְתָא** [-הלכה] למשה מסיני, הלכה זו נאמרה **לְמִישְׁרֵי יַלְדָּה** - להתיר לחרוש לצורך נטיעה, כלומר, שמותר לחרוש בשדה שיש בו עשר נטיעות[ח] עד ראש השנה של שביעית, **קְרָאֵי לְמֵיסַר זְקֵינָה** - לאסור לחרוש לצורך אילן גדול, כלומר, הפסוקים שמהם למדנו שמותר לחרוש רק עד שלושים יום לפני ראש השנה של שביעית, באים לאסור לחרוש קודם ראש השנה בשדה שיש בו אילנות גדולים. ובית שמאי ובית הלל הוסיפו ותיקנו שלא לחרוש מפסח ומעצרת והתנו שכל הרוצה לבטל את התקנה יבוא ויבטל, ורבן גמליאל ובית דינו ביטלו את התקנה והעמידו על דין תורה, שמותר לחרוש עד שלושים יום לפני ראש השנה.

מקשה הגמרא, **וְכֵיוָן דְּהִלְכְתָא** - שההלכה למשה מסיני באה **לְמִשְׁרֵי** [-להתיר] לחרוש לצורך **יַלְדָּה** [-נטיעה] עד ראש השנה, וכי **לָאו מִמֵּילָא** יש ללמוד מכך **שֶׁזְּקֵינָה אֲסִירָה** - שבשדה שיש בו אילנות גדולים אסור לחרוש גם קודם ראש השנה, ומדוע התורה הוצרכה לכתוב את הפסוק לאסור בזקינה, הרי יש ללמוד דין זה מכח ההלכה למשה מסיני שהתירה רק בנטיעות.

הגמרא חוזרת בה ומבארת באופן אחר:

אֶלָּא הִלְכְתָא - ההלכה למשה מסיני שמותר לחרוש בשדה שיש בו עשר נטיעות עד ראש השנה ובשדה שיש בו אילנות גדולים מותר לחרוש רק עד עצרת[ט], נאמרה **לְפִי** דעת **רַבִּי יִשְׁמָעֵאל** שדורש מהפסוקים שקציר העומר מותר בשבת, ואינו לומד מהפסוקים לאסור חרישה קודם שביעית, אבל **קְרָאֵי** - הדרשה מהפסוקים לאסור חרישה בשדה שיש בה אילנות גדולים בערב שביעית, היא **לְפִי** דעת **רַבִּי עֲקִיבָא**, שלדעתו לא נאמרה הלכה למשה מסיני להתיר חרישה בשדה שיש בה עשר נטיעות, ומה שמותר לחרוש בשדה שיש בו עשר נטיעות עד ראש השנה של שביעית הוא משום שהדרשה מהפסוקים לאסור חרישה בערב שביעית היא רק בשדה שיש בו אילנות גדולים, אבל בשדה שיש בה עשר נטיעות אין מקור כלל לאסור חרישה בערב שביעית, וממילא הדין הוא שמותר לחרוש בו עד ראש השנה של שביעית[י]. ובית הלל שגזרו שלא לחרוש בשדה אילן מעצרת ואילך, סוברים או כרבי ישמעאל שאיסור חרישה בשדה אילן נלמד מהלכה למשה מסיני, או כרבי עקיבא שאיסור זה נלמד מפסוקים, אלא שלדעתם איסור זה הוא רק שלא לחרוש שלושים יום קודם ראש השנה, והוסיפו בית הלל וגזרו שלא לחרוש מעצרת ואילך, והתנו שכל הרוצה לבטל את תקנתם יכול לבטלה, וכיון שהתנו כן, היה כח לרבן גמליאל ובית דינו לבטל את התקנה[יא].

רבי יוחנן מבאר באופן אחר כיצד רבן גמליאל ובית דינו ביטלו את התקנה שתיקנו בית שמאי ובית הלל:

וְרַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, רַבָּן גַּמְלִיאֵל וּבֵית דִּינוֹ שביטלו את הדין שלמדו מהלכה למשה מסיני שאסור לחרוש בשדה שיש בו אילנות גדולים שלושים יום קודם ראש השנה של שביעית[יב], **מִדְּאוֹרַיְיתָא בָּטִיל לְהוּ** - מה שביטלו דין זה הוא מפני שמצאו סמך מן התורה שמותר לעשות מלאכה עד ראש השנה של שביעית[יג]. **מַאי טַעֲמָא** - ומהו הסמך

[א] **רש"י** (ר"ה ט. ד"ה וקציר), על פי דברי הגמרא בראש השנה (יב:).

[ב] **רש"י** כת"י (ד"ה וקציר), ורש"י במכות (ח: ד"ה וקציר).
תבואה שגדלה בשביעית חייבת בביעור, שבזמן שכלתה מן השדה, מצוה לבערה מן הבית (רמב"ם שמיטה ויובל פ"ז ה"א). וכן, תבואת שביעית אסורה בסחורה (רמב"ם שם פ"ו ה"א).
דברי הגמרא נתבארו כפירוש רש"י, אולם התוספות בראש השנה (יב: ד"ה מנהג) כתבו שהפסוק לא בא לומר שיש לנהוג בשנה השמינית דיני שביעית בפירות שגדלו בשביעית, משום שלרבי עקיבא הכתוב בא להורות דין תוספת שביעית, ואילו הנהגת דיני שביעית בפירות שביעית אינה מדין 'תוספת שביעית' [אלא היא מדיני השביעית עצמה], אלא הפסוק בא לומר שאסור לעשות מלאכות בקרקע לצורך פירות אלו, ואיסור זה הוא מדין תוספת שביעית.

[ג] **מנחת** העומר היא מנחה שקריבה בט"ז בניסן, והיא מתירה את התבואה החדשה באכילה, כמפורש בתורה (ויקרא כג י-יד) 'והבאתם את עומר ראשית קצירכם אל הכהן, והניף את העומר לפני ה' לרצונכם, ממחרת השבת יניפנו הכהן וגו', ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה, עד הביאכם את קרבן אלהיכם'. ודרשו במנחות (סח:), שמנחת העומר באה משעורים. ומצותה שיקצרו את השעורים בליל ט"ז ניסן, שהוא מוצאי יום טוב ראשון של פסח, כמבואר במנחות (סה.). 'עומר' הוא שם מידה, ושיעורה הוא עשירית ממידת ה'איפה'.

[ד] **שנאמר** במנחת העומר (ויקרא כג י) 'כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם **וקצרתם** את קצירה **והבאתם** את עומר ראשית קצירכם אל הכהן', ומכאן שאף הקצירה צריכה להיות לשם מנחת העומר. רש"י (מכות ח: ד"ה אם).

[ה] **ולדעת** רבי עקיבא שהפסוק מדבר בתוספת שביעית, אפשר שסובר שקצירת העומר אינה דוחה שבת, וכדעת התנא הסובר כן במסכת מנחות (עב:). ריטב"א (מכות ח: ד"ה יצא). ובאופן נוסף כתב הריטב"א (שם), שרבי עקיבא סובר שקצירת העומר דוחה שבת, אלא שדין זה הוא הלכה למשה מסיני. וראה עוד בזה בריטב"א בראש השנה (ט. ד"ה אף).

[ו] **בשיטה** לתלמיד הר"י מפריש (לעיל ג: ד"ה והני) כתב שקושיית הגמרא היא שכיון שהאיסור בשלושים יום קודם ראש השנה נלמד מפסוקים, אם כן ההלכה למשה מסיני לא באה לאסור מלאכה בשלושים יום אלו, אלא לאסור מלאכה מפסח או מעצרת, ונמצא שאיסור זה הוא מדאורייתא ולא מתקנת חכמים, וקשה כיצד רבן גמליאל ובית דינו יכלו לבטלו.

[ז] **הגמרא** נוקטת לשון 'אלא', משום שרב נחמן בר יצחק חולק על דברי רבי יצחק שאמר לעיל (ג:) שההלכה למשה מסיני באה לאסור לחרוש בשדה שיש בה אילנות גדולים שלושים יום לפני ראש השנה של שביעית, ולדעת רב נחמן בר יצחק האיסור לחרוש שלושים יום לפני ראש השנה הוא לפי מה שאמדו חכמים, וחכמים הוסיפו על זמן זה ואסרו מפסח או מעצרת של שישית. תוספות (ד"ה אלא - הראשון), על פי מהרש"א (בתוס' שם). והוסיפו התוספות, שיש שלא גרסו 'אלא', וראה במהרש"א (בתוס' שם, בא"ד) וברש"ש (בתוס' שם) לביאור גירסא זו.

[ח] **באופנים** שנתבארו בהערה לעיל (ע"א), עיין שם.

[ט] **רש"י** כת"י (ד"ה אלא).

[י] **רש"י** כת"י (שם), ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה וקראי). והיינו, שכיון שיש רק פסוק אחד לאסור חרישה קודם שביעית, יש להעמידו בשדה שיש בו אילנות גדולים, שיותר מסתבר לאסור בו חרישה מאשר בשדה שיש בו נטיעות. וכיון שאין פסוק שאסור לחרוש בשדה שיש בו נטיעות, ממילא מותר לחרוש בו. משמרות כהונה (ד"ה קראי). וראה עוד בזה בילקוט ביאורים.
עוד כתבו רש"י כת"י והשיטה לתלמיד הר"י מפריש (שם), שכיון שאין פסוק לאסור בשדה שיש בו עשר נטיעות, ממילא מותר לחרוש בו, כיון שהחרישה היא רק כדי לקיים את האילנות [ולכאורה כוונתם, שאף על פי שאין פסוק לאסור, מכל מקום היה מקום לאסור משום שהחרישה מועילה לשביעית, ולכן כתבו שאינו כן, אלא החרישה היא רק כדי לקיים את האילנות ואינה לצורך שביעית].

[יא] **רש"י** כת"י (שם).

[יב] **ריטב"א** (ד"ה ר' יוחנן) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה דאורייתא). וכן נראה מהמיוחס לרש"י (ד"ה מדאורייתא), וכן כתב במנחם משיב נפש (ברש"י שם) בדעתו.

[יג] **רבי** יוחנן הולך בזה לשיטתו לעיל (ג:) שתוספת שביעית אינה אסורה מן התורה, כמו שאמר לעיל 'ונסיב לה תלמודא לפטורא כדבעינן למימר קמן', אבל חרישה בשביעית עצמה אסורה מן התורה. אבל לדעת רבי אלעזר (שם) שחרישה בשביעית

שנכנס לשביעית וקציר של שביעית שיצא למוצאי שביעית ר' ישמעאל אומר מה חריש רשות אף קציר רשות [א]יצא קציר העומר שהיא מצוה אלא אמר רב נחמן בר יצחק כי גמירי הלכתא למישרי ילדה קראי למיסר זקינה וכיון דהלכתא למשרי ילדה לאו ממילא זקינה אסירה אלא הלכתא לרבי ישמעאל קראי לר' עקיבא. ור' יוחנן אמר רבן גמליאל ובית דינו מדאורייתא [א] בטיל להו מאי טעמא גמר שבת שבת[א] משבת בראשית מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין אף כאן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין מתקיף לה רב אשי מאן דאמר הלכתא אתיא גזרה שוה עקרה הלכתא ומאן דאמר קרא אתיא גזרה שוה עקרה קרא אלא אמר רב אשי רבן גמליאל ובית דינו סברי לה כרבי ישמעאל דאמר הלכתא גמירי לה וכי גמירי הלכתא בזמן שבית המקדש קיים[ג] דומיא דניסוך המים אבל בזמן שאין בית המקדש קיים לא: אבל לא ממי הגשמים וממי הקילון: (א) בשלמא מי קילון איכא טירחא יתירא אלא מי גשמים מאי טירחא איכא אמר ר' אילעא א"ר יוחנן גזירה מי גשמים אטו מי קילון רב אשי אמר מי גשמים גופייהו לידי מי קילון אתו וקמיפלגי בדר' זירא דאמר ר' זירא אמר רבה בר ירמיה אמר שמואל [ב]נהרות המושכין מים מן האגמים מותר להשקות מהן בחולו של מועד מר אית ליה דרבי זירא ומר לית ליה דרבי זירא. גופא אמר ר' זירא אמר רבה בר ירמיה אמר שמואל נהרות המושכין מים מן האגמים מותר להשקות מהן בחולו של מועד איתיביה רבי ירמיה לרבי זירא אבל לא ממי גשמים ולא ממי קילון אמר ליה ירמיה ברי [ג]הני אגמים דבבל כמיא דלא פסקי דמו. תנו רבנן [ד]הפסיקות והבריכות שנתמלאו מים מעיו"ט אסור להשקות מהן בחולו של מועד ואם היתה אמת המים עוברת ביניהן מותר אמר רב פפא והוא שרובה של אותה שדה שותה מאותה אמת המים רב אשי אמר [ה]אע"פ שאין רובה של אותה שדה שותה כיון דקא משכא ואתיא מימר אמר אי לא שתיא לחד יומא תשתי לתרי ותלתא יומי. ת"ר [ו]בריכה שנוטפת מים משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה שדה בית השלחין אחרת והא עבידא דפסקא אמר ר' ירמיה [ז]ועדיין היא מטפטפת אמר אביי [ח]והוא שלא פסק מעיין ראשון. תניא ר' שמעון בן מנסיא אומר שתי ערוגות זו למעלה מזו לא ידלה מן התחתונה וישקה את העליונה יותר על כן אמר [ג]רבי אלעזר בר שמעון [ט]אפילו ערוגה אחת חציה נמוך וחציה גבוה לא ידלה ממקום נמוך וישקה למקום גבוה. תנו רבנן [י]מדלין לירקות כדי לאוכלן ואם בשביל לייפותן אסור רבינא ורבה תוספאה הוו קא אזלי באורחא חזו להההוא גברא דהוה דלי דוולא בחולא דמועדא אמר ליה רבה תוספאה לרבינא ליתי מר לשמתיה א"ל והתניא מדלין לירקות כדי לאוכלן א"ל מי סברת מאי מדלין מדלין מיא מאי

מדלין

שנכנס לשביעית. כל[ב] שיש לו ליכנס לשביעית, שאסור לחרוש לפני ר"ה: מה חריש רשות. בכל מקום: קציר העומר. מותר לקצור בשבת: שהיא של מצוה. אע"פ שמלא קצור קוצר, דבעינן קצירה לשמה, אבל אם מלא חרוש אינו חורש[א]: הלכתא למישרא ילדה. עשר נטיעות עד ר"ה: קראי למיסר זקינה. שלשים יום קודם ראש השנה, ואתו בית שמאי והלל וגזרו מפסח ועד עצרת[ג]: ממילא שמעת מינה. דזקינה אסור לחרוש: אלא הלכתא לרבי ישמעאל. דלא נפיק ליה מקראי, דדריש לקרא לדרשה אחרינא להוציא קציר העומר: מדאורייתא בטלו. כלומר אשכחו סמך מן התורה להכי בטלו הלכתא: מאן דאמר הלכתא. לפני ר"ה אסור: אתא גזירה שוה עקרה להלכתא. כלומר משום גזרה שוה דאינהו גמירו מנפשייהו משבת בטלו הלכתא, הא אין אדם דן ג"ש מעצמו[ב]: כי גמירו הלכתא בזמן שבית המקדש קיים. וכי שרו רבן גמליאל ובית דינו בזמן שאין בית המקדש קיים: [ד] גזירה מי גשמים. דלמא אתי למעבד מי קילון: מי גשמים נמי אתי לידי מי קילון. כלומר כי מדלו מינה (ב) דלא הויא מליאה נעשית ממילא מי קילון שאינו מלא, וטריחא מלתא: נהרות המושכין מן האגמים. השתא משמע ליה מי אגמים עבידא דפסקי: מותר להשקות מהן בחולו של מועד. ולא גזרי דלמא פסיקא[ה] מי אגמים ואזיל וטרח ומייתי מן נהר אחר (ג): ר' אילעא אמר ר' יוחנן דאמר גזרינן מי גשמים אפילו היכא דלא פסקי אטו מי קילון[ו], מדקאמר רב אשי מי גשמים לידי (ד) קילון אתי מכלל דר' יוחנן אסר אפילו דלא אתיא לידי מי קילון, לית ליה דר' זירא דלא גזר: מיתיבי אבל לא מי קילון[ז]. דלמא מפסקי וטרח להוציא מן העמוק, הכא נמי אמאי לא ניחוש דלמא מפסקי מי אגמים: א"ל כמיא דלא פסקי דמו. וליכא למיחש: פסיקות ובריכות. חדא מילתא היא: אם אמת המים עוברת ביניהן. בין הבריכות הללו מותר להשקות ממי גשמים, דאי פסקי מי גשמים משקה מאמת המים: והוא שרובה של אותה שדה שותה מאותה אמת המים כו'. שיכול להשקות רוב השדה בפעם אחת מאותה אמת המים, אבל אם אינו יכול להשקות בפעם אחת מאותה אמת המים רוב[ח] של שדה אינו משקה מפסיקות ובריכות, דלמא מפסיק ואזיל[ט]: תישתי לתרי או תלתא יומי. מההיא אמת המים, ולא טרח ומייתי מאמת המים אחרינא: בריכה שנטפה משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה בית השלחין אחר. בית השלחין שהיה גבוה והיה מעיין נובע אצלו, ובצד אחד היה בית השלחין נמוך, ובין אלו בית השלחין היה בצד[י] השלחין הנמוך בריכה קטנה, וכשמשקים בית השלחין הגבוה מן המעיין נוטף טיפין מן בית השלחין הגבוה לתוך הבריכה הנמוכה, מותר להשקות אותו בית השלחין הנמוך מאותה בריכה, אע"ג דבריכה עבידא דפסקא, הואיל ומטפטף בו מבית השלחין הגבוה מים שבאו לו מאמת המעיין: והא עבידא דפסקא. בריכה, ואזיל ומייתי (ה): עדיין היא מטפטפת. מבית השלחין גבוה לתוך הבריכה, דודאי לא פסקא: אמר אביי והוא שלא פסק מעיין. המטפטף מבית השלחין גבוה[כ] לבריכה מותר להשקות מבריכה לבית השלחין נמוך, אבל אי פסיק מעיין אע"ג דעדיין מטפטף מבית השלחין גבוה לתוך הבריכה אין משקין מן הבריכה לבית השלחין נמוך, דלמא פסיק ואזיל וטרח ומייתי ממעיין אחר: לא ידלה מן התחתון וישקה לעליון. דאיכא טירחא יתירא: מדלין לירקות. משמע שהוא דולה מים ומשקה לירקות כדי לאוכלן בחולו של מועד: ואם בשביל ליפותן. שיגדלו הירקות אסור, דהרווחה היא: דהוה דלי דוולא. דולה דליות מים לירקות, וחכמים לא התירו כי אם לבית השלחין בלבד:

שלופי

אלא אמר רב נחמן בר יצחק. האי אלא קאי אהאי דרבי יצחק (ו) לעיל כי גמירי הלכתא לשלשים יום לפני ראש השנה דהיינו באילנות זקנים לא תימא דלהכי אתיא הלכתא אלא סבר רב נחמן דאיסור שלשים לפי אומד חכמים ואף החמירו בהם בדבריהם ויש דמשבשי ליה להאי אלא דרב נחמן ואין להאריך בדבריהם: **מה** להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין. ואי קשיא והא מפקינן מקרא במס' יומא פרק בתרא (דף פא:) דצריך לעשות תוספת גבי שבת בין בכניסתה בין ביציאתה להוסיפה מחול על הקודש איכא למימר ההוא פורתא לא קא חשיב כיון דלא הוי אלא כל שהוא וכי ההוא שיעורא נמי יהא מודה רבן גמליאל דצריך להוסיף: **אלא** אמר רב אשי רבן גמליאל כו'. כלומר ודאי מדאורייתא בטיל ולאו היינו טעמא כדקאמר אלא סבירא ליה כרבי ישמעאל וקא דייק רבן גמליאל מה שייכא תוספת שביעית גבי ניסוך שניתנו למשה גבי הדדי (ז) דבכל מקום שונה הני שלשה ביחד דלכך ניתנו אלא ודאי למילף סמכינהו רחמנא: **בשלמא** מי קילון כו' אלא מי גשמים. מיירי בכי האי גוונא דקים לן דלא פסקי ולית בהו איסור אלא מהאי טעמא דמפרש אבל אי פסקי אית להו איסורא כדלקמן דבכל מידי דפסיק איכא איסורא משום דאזיל ומייתי ממקום רחוק כיון שהתחיל להשקות שלא יפסיד שדהו הלכך איכא לאוקמי הכא דלא פסקי:

מדלין

עין משפט
נר מצוה

כז א מיי' פ"ז מהלכות תמידין הלכה ו סמג עשין קלט:
כח ב ג ד ה ו ז ח מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה א טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ג:
כט ט מיי' שם הלכה ב טוש"ע שם סעיף ב:
ל י מיי' שם טוש"ע שם סעיף ד:

רבינו חננאל

עד ר"ה מכלל שאין חורשין לאילן עד ר"ה. ומן ההלכה שמענו. ולא מדב"ש וב"ה וערבה וניסוך המים הל"מ הן. ופריק ר' יצחק כי אתאי הלכתא א) פי' כדתנן בשביעית בפ' שני[י] אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות משלשים יום קודם ר"ה ואתו ב"ש ובית הלל התקינו מפסח לשדה לבן ומעצרת לשדה האילן. ושקלו וטרו כי אתאי הלכתא למישרא ילדה. פי' כגון עשר נטיעות המפוזרות בבית סאה שהל"מ לחרוש להן כל בית סאה עד ר"ה למישרי ילדה להתיר החרישה לנטיעה שהיא ילדה. קראי למיסר זקינה. פי' בחריש ובקציר שלמדנו ממנו איסור חרישה קודם ר"ה האיסור הזה לאילן שכבר עשה פרי וכבר זקן. ואקשינן וכיון שהלכה להתיר החרישה לנטיעה הלא מתוך זאת אתה למד שהחרישה לאילן אסורה. (והשבנו שר' ישמעאל הוא שלמד איסור החרישה מן ההלכה דר' ישמעאל מוציא בחריש ובקציר לטעם אחר להתיר קצירת העומר בשבת ולפיכך הוא נצרך להלכה ללמד איסורי החרישה). ואסיקנא לה ר' ישמעאל סבר הל"מ הוא. פי' כי הוא מוציא בחריש ובקציר לטעם אחר להתיר קצירת העומר [בשבת] ור"ע פליג עליה ואמר לאו הל"מ נינהו אלא קרא פי' מן בחריש ובקציר נינהו. ור' יוחנן אמר ר"ג מדאוריי' שרא להו גמר שבת שבת[ל] בראשית בג"ש מה ערב שבת בראשית מותר לעשות מלאכה עד שתחשך כלומר לפניה ולאחריה מותר אף ערב שביעית מותר עד ר"ה פירוש לפניה ולאחריה מותר. ודחי רב ששת מ"ד הלכה אתאי גזרה שוה ועקרתה להלכתא כו' אלא אמר רב אשי ר"ג ובית דינו סברי לה כר' ישמעאל דאמר הלכתא גמירי לה וכי גמירי הלכתא בזמן שבהמ"ק קיים דומיא דניסוך המים. אבל בזמן שאין בית המקדש קיים לא ולפיכך התיר. אבל אין משקין את השלחין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון ומקשינן בשלמא מי הקילון שהן כמו ביב מושך מים וצריך לדלות ולהשקות דאיכא טירחא לא. אלא מי גשמים דפתיחה סגי ליה מאי טירחא איכא. א"ר יוחנן גזירה כו'. רב אשי אמר גשמים גופייהו כשפוסק המטר אתי לידי מי קילון. כלומר צריך למלאות מהן בדלי במקום שנתקבצו. ופליגא בהא דר' זעירא[מ] דאמר נהרות המושכין מן האגם מותר להשקות מהן בחולו של מועד. ר' יוחנן אית ליה דר' זירא. ואסיקנא דהני נהרות המושכין מן האגמים מותר משום דאגמי בבל כמיא דלא פסקי דמו. ת"ר הבריכות והפסיקות שנתמלאו מים ב) בחולו של מועד דחיישינן שמא יפסקו ויבואו למלאות בדלי ואם היתה אמת המים עוברת עליהן מותר. אמר רב אשי ואע"פ שאין רוב אותה שדה שותה מאותה אמת המים שרינן. מ"ט כיון דמשכה אותה אמת המים ואתיא לה לא חייש לפסידא מימר אמר אי לא שתי לחד יומא שתי לתרי יומא ותלת יומא: תנו רבנן בריכה שנטפה מים. כלומר נתמצו ונתקבצו בתוכה התמצית שלחין אחדא. תנינן המים המתמצין משדה בית השלחין משקה בית השלחין אחר כ"ז שמטפטפת ולא פסק מעיין ראשון. ותניא ר"ש בן מנסיא אומר ב' ערוגות זו למעלה מזו לא ידלה מן התחתונה וישקה לעליונה ואפי' ערוגה אחת חציה נמוך וחציה גבוה לא ידלה מן הנמוך וישקה את הגבוה. ת"ר מדלין מים כו'.

ואסיקנא

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עי' ריטב"א, ב) עי' תוס' ר"ה ט. סוד"ה ור"ע, ג) [תוספתא פרק א], ד) מכות ח:, ה) פסחים סו., ו) מ"ו.

הגהות הב"ח

(א) גמ' בשלמא מי קילון. נ"ב ל' הרמב"ם קילון כלומר בור עמוק וכן מי גשמים שמתקבצי' מהם אגמים וכשהגשמים פוסקים יתמו המים הבאים לאגמים ויצטרך להשקות מהם בדלי: (ב) רש"י ד"ה מי גשמים כו' כי מדלו מינה עד דלא הוי מליאה: (ג) ד"ה מותר כו' וד"ה רבי אילעא כו' הד"א: (ד) ד"ה ר' אילעא כו' לידי מי קילון: (ה) ד"ה והא עבידא כו' ואזיל ומייתי ממעיין אחר הס"ד: (ו) תוס' ד"ה אלא כו' אהאי דר' יצחק דלעיל דקאמר כי גמירי כו' לפי אומד חכמים הוא ואף: (ז) ד"ה אלא אר"א כו' דבכל"מ שונה הני שלשה ביחד. נ"ב אבל רש"י ז"ל פי' במס' סוכה דף לד דאלו שלשה נשאלו בבית המדרש ושמע השומע וגרסם כסדר ששמעם:

רש"י כת"י

וקציר. של תבואה הגדילה בשביעית כגון ספיחין או כגון שעבר וזרע בשביעית אתה נוהג מנהג שביעית בשמינית שחייבת בביעור ואין סוחרין בה. ר' (שמואל) [ישמעאל]. לעולם בשבת משתעי כדכתיב ביום השביעי בחריש ובקציר תשבות וקא אתי לאשמועינן מה חריש רשות שאין חריש של מצוה לעולם. יצא קציר העומר שהיא מצוה. אע"פ שמלא קצור קוצר דבעי קצירה לשמה אבל אם מלא חרוש אינו חורש. הלכתא למשרי ילדה. נטיעות לחרוש עד ראש השנה. קראי למיסר זקנה. שלשים יום ואתו בית הלל וגזור מפסח עד שביעית והתנו שכל הרוצה לבטל יבא ויבטל ורבן גמליאל בטלינהו ואוקמינהו אדאורייתא ל' יום קודם ראש השנה. אלא הלכתא. דילדה עד ראש השנה וזקנה עד עצרת לר' ישמעאל דלא מוקים לה לקרא בשביעית ואתו קראי לר' עקיבא למיסר זקנה שלשים יום דלר' עקיבא לית ליה הלכתא למשרי ילדה וממילא הוא דקא שרי ר' עקיבא ילדה עד ראש השנה לאוקומי אילני בעלמא וזקינה למיסר מקראי ובית הלל אומר כר' ישמעאל או כר' עקיבא דמדרויהו קא אסרי זקני ל' יום לפני ראש השנה ובית הלל גזרו מעצרת והתנו כל הרוצה לבטל יבטל.

[המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י גמר שבת שבתון משבת בראשית, וכן העתיקו רש"י לעיל ג ע"ב ד"ה כדבעינן ותוס' ר"ה ט ע"א ד"ה ור"ע (ועי' היטב רש"י כת"י סוד"ה דאורייתא וד"ה מ"ד הלכתא, וע"ע רשב"ם בב"ב קכא ע"א): ב] צ"ל כלומר, וכ"ה בכת"י (דק"ס): ג] נדצ"ל מפסח ומעצרת: ד] בכת"י נוסף כאן ב' דיבורים מי גשמים. חפירה מליאה גשמים: מי קילון. גומא עמוקה הרבה שיש בה מים ואינה מליאה וטירחא מילתא למידלא מינה: ה] בכת"י ולא גזרינן דלמא פסקי וכו' וטרח ומייתי וכו': ו] כאן יש להוסיף התיבות לית ליה דר' זירא דלא גזר (במקום בסוף הדיבור, ראש משביר): ז] צ"ל אבל לא ממי גשמים (דבש תמר): ח] צ"ל רובה: ט] נראה דיש להוסיף וטרח ומייתי מאחריני (באה"מ): י] בכת"י נוסף בית: כ] נדצ"ל מעיין. מבית השלחין גבוה המטפטף לבריכה (גנזי יוסף): ל] יש להוסיף משבת בראשית: מ] צ"ל דר' זירא:

חשק שלמה על ר"ח א) נ"ל כי אתאי הלכתא ל' יום לפני ר"ה פי' כדתנן וכו'. ב) נ"ל שנתמלאו מים מעיו"ט אסור להשקות מהן בחולו של מועד.

אחח18/06/2018

שמצאו בתורה, **גָּמַר** [-למדן] גזירה שוה[יד] **'שַׁבָּת' 'שַׁבָּת' מִשַּׁבַּת בְּרֵאשִׁית** [-משבת שבכל שבוע[טו]], **מַה לְּהַלָּן** בשבת בראשית, **הִיא** - שבת עצמה **אֲסוּרָה** בעשיית מלאכה, אבל **לְפָנֶיהָ וּלְאַחֲרֶיהָ מוּתָּרִין** בעשיית מלאכה[טז], **אַף כָּאן** בשביעית, **הִיא** - השביעית עצמה **אֲסוּרָה** בעשיית מלאכה, אבל **לְפָנֶיהָ וּלְאַחֲרֶיהָ מוּתָּרִין** בעשיית מלאכה.

הגמרא מקשה על רבי יוחנן:

מַתְקִיף לָהּ רַב אַשִׁי - הקשה רב אשי על רבי יוחנן, **מַאן דְּאָמַר הִלְכְתָא** - לדעת מי שסובר שאיסור חרישה קודם ראש השנה של שביעית נלמד מהלכה למשה מסיני, **אָתְיָא גְּזֵרָה שָׁוָה עָקְרָה הִלְכְתָא** - וכי באה הגזירה שוה ועקרה את ההלכה למשה מסיני. כלומר, מדוע עקרו את ההלכה למשה מסיני משום גזירה שוה שדרשו מעצמם, הרי אין אדם דן גזירה שוה מעצמו[יז]. **וּמַאן דְּאָמַר קְרָא** - ולדעת מי שסובר שאיסור חרישה קודם ראש השנה של שביעית נלמד מפסוק, **אָתְיָא גְּזֵרָה שָׁוָה עָקְרָה קְרָא** - וכי באה הגזירה שוה ועקרה את ההלכה למשה מסיני. כלומר, מדוע עקרו את הדרשה מהכתוב משום גזירה שוה שדרשו מעצמם, הרי אין אדם דן גזירה שוה מעצמו.

רב אשי מבאר באופן אחר כיצד רבן גמליאל ובית דינו ביטלו את התקנה שתיקנו בית שמאי ובית הלל:

אֶלָּא אָמַר רַב אַשִׁי, רַבָּן גַּמְלִיאֵל וּבֵית דִּינוֹ סָבְרִי לָהּ [-סוברים הם] **כְּרַבִּי יִשְׁמָעֵאל דְּאָמַר הִלְכְתָא גְּמִירִי לָהּ** - מסורת בידם שאיסור עשיית מלאכה שלושים יום קודם ראש השנה של שביעית הוא הלכה למשה מסיני, **וְכִי גְּמִירִי** - ומה שמסורת בידם שאיסור זה הוא **הִלְכְתָא** [-הלכה] למשה מסיני, היינו דווקא **בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּים, דּוּמְיָא דְּנִיסּוּךְ הַמַּיִם** - בדומה לניסוך המים על גבי המזבח בחג הסוכות, שאף הוא הלכה למשה מסיני ונוהג דווקא בזמן שבית המקדש קיים[יח], **אֲבָל בִּזְמַן שֶׁאֵין בֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּים לֹא** נאמרה הלכה למשה מסיני שאסור לחרוש קודם שביעית[יט].

★

הגמרא מבארת את דברי המשנה שאין משקים ממי הגשמים וממי הקילון:

שנינו במשנה (לעיל ב.), **אֲבָל לֹא** משקין את שדה בית השלחין **מִמֵּי הַגְּשָׁמִים** שנתכנסו במקום אחד, **וְלֹא מִמֵּי הַקִּילוֹן** - מי גשמים שבבור עמוק.

הגמרא מבררת מדוע אסור להשקות ממי הגשמים וממי הקילון:

שואלת הגמרא, **בִּשְׁלָמָא מֵי קִילוֹן אִיכָּא טִירְחָא יְתֵירָא** - מה ששנינו במשנתנו שאין משקים את השדה ממי קילון, מובן, שכיון שהמים שבקילון הם עמוקים, צריך לטרוח ולמלאות ממנו בדליים[כ], **אֶלָּא מֵי גְּשָׁמִים, מַאי טִירְחָא אִיכָּא** - מה היא הטירחה שיש בהשקייה מהם, הרי אפשר להשקות את השדה גם מבלי לשאוב את המים בדליים, על ידי שיוליך את המים לשדה דרך התעלות שבקרקע, ואין בכך טירחה[כא].

מתרצת הגמרא, **אָמַר רַבִּי אִילְעָא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן**, הטעם שאסור להשקות את השדה ממי גשמים הוא **גְּזֵירָה מֵי גְשָׁמִים אַטּוּ** [-משום] **מֵי קִילוֹן** - שאם נתיר להשקות ממי גשמים, יש לחוש שמא יבואו להשקות את השדה גם מהמים שבקילון, שהרי אף המים שבקילון הם מי גשמים מכונסים[כב].

רב אשי חולק על הטעם האמור ומבאר טעם אחר:

רַב אַשִׁי אָמַר, מֵי גְשָׁמִים גּוּפַיְיהוּ לִידֵי מֵי קִילוֹן אָתוּ - יש לחשוש שמי הגשמים עצמם יבואו להיות כמי קילון, כלומר, שכאשר ישאבו מהבריכה את מי הגשמים, היא תתרוקן והמים שבה יהיו עמוקים כמי קילון, שכדי להשקות מהם צריך לטרוח ולשאוב אותם בדליים[כג].

עצמה אינה אסורה מן התורה, כל שכן שבתוספת שביעית אינה אסורה מן התורה, ולשיטתו הפסוק 'בחריש ובקציר תשבות' נדרש כרבי ישמעאל, וכמו כן אינו סובר שנאמרה הלכה למשה מסיני להתיר חרישה בשדה שיש בה עשר נטיעות. וכן הוא לדעת רבא (לעיל ב:) שאמר שהתורה לא אסרה תולדות בשביעית. תוספות רי"ד (ד"ה אלא) [ומבואר שסובר שלדעת רבי אלעזר חרישה בשביעית אינה אסורה מן התורה, אמנם ראה בהערה לעיל (ג.) שהראשונים נחלקו בזה, ויש סוברים שלדעת רבי אלעזר חרישה בשביעית אסורה מן התורה ורק אינו לוקה עליה].

[יד] **גזירה** שוה היא אחת מהמידות שהתורה נדרשת בהן (הקדמה לתו"כ), ועניינה הוא לימוד דין בענין אחד מענין שני, על פי מילים דומות שכתובות בתורה בשני העניינים.

[טו] **רש"י** כת"י (ד"ה דאורייתא) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה משבת). שבת שבכל שבוע נקראת 'שבת', וכן בשביעית כתוב 'שבת' ['והיתה שבת הארץ לכם לאכלה' (ויקרא כה ו)]. וראה בהגהות וציונים שיש שגרסו 'גמר שבת שבתון משבת בראשית', ולגירסא זו כוונת הגמרא היא לפסוק (שם כה ד) 'ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ'.

[טז] **אף** על פי שיש להוסיף מן החול על הקודש בכניסת השבת וביציאתה, כמו שהגמרא ביומא (פא:) לומדת מפסוקים ש'תוספת שבת' אסורה במלאכה, יש לומר שכיון שזמן תוספת שבת שיעורו בכל שהוא, נחשב ששבת בראשית 'לפניה ולאחריה מותרין'. ובאמת גם בשביעית יש להוסיף תוספת בשיעור כל שהוא, כמו בשבת בראשית. תוספות (ד"ה מה) [ומדברי התוספות נראה שלדעתם תוספת שבת היא מן התורה, וראה בזה בביאור הלכה (סי' רמג ס"ב ד"ה י"א). ומה שכתבו התוספות ששיעור תוספת שבת הוא בכל שהוא, ראה מה שהביא בזה בבית יוסף (או"ח סי' רמג ד"ה ודע)]. והריטב"א (ד"ה מה שבת) תירץ, שכוונת הגמרא היא שמה שבשבת צריך להוסיף מן החול על הקודש הוא רק מכיון שיש לכך לימוד מיוחד מפסוקים, ולכן בשביעית שאין לימוד מיוחד שאסור לעשות מלאכה קודם השביעית, מותר לעשות מלאכה. וראה עוד בתוספות הרא"ש (ד"ה מה).

[יז] **המיוחס** לרש"י (ד"ה אתא). כלומר, אין אדם דן גזירה שוה אלא אם כן קיבלה מרבו, ורבו מרבו, עד משה רבינו שקיבל כן בסיני. וכיון שכאן הגזירה שוה עוקרת את ההלכה למשה מסיני, בהכרח שהגזירה שוה לא נתקבלה למשה בסיני, אלא הם דרשו אותה מעצמם. מנחם משיב נפש (ברש"י שם).

[יח] **והיינו**, שכיון שבכל מקום 'עשר נטיעות, ערבה, וניסוך המים' מוזכרים יחד, סוברים רבן גמליאל ובית דינו שהלכות אלו ניתנו למשה יחד, כדי ללמוד הלכה אחת מהשניה. תוספות (ד"ה אלא - השני).

כאמור, בדברי רבי נחוניא שעשר נטיעות וניסוך המים הם הלכה למשה מסיני, מוזכר גם שערבה היא הלכה למשה מסיני. וכשם שהגמרא אומרת שהמקור לכך שאיסור חרישה קודם שביעית נוהג רק בזמן שבית המקדש קיים הוא בדומה לניסוך המים, כך הגמרא היתה יכולה לומר גם שהמקור לכך הוא בדומה לערבה שנוהגת רק בזמן שבית המקדש קיים, אלא שנקטה אחד מהם. ועוד יש לומר, שהגמרא העדיפה לנקוט ניסוך המים שאינו נוהג כלל בזמן הזה, מה שאין כן ערבה שנוהגת בזמן הזה מדרבנן. ריטב"א (ד"ה דומיא).

[יט] **לפי** רב אשי ביאור השמועה שרב דימי (לעיל ג:) שמע בארץ ישראל 'יכול ילקה על התוספת' הוא כך, יכול ילקה על תוספת שביעית בזמן שאין בית המקדש קיים, 'ונסיב לה תלמודא לפטורא', משום שרבן גמליאל ובית דינו התירו תוספת שביעית בזמן הזה. ומה שהיה כח בידם לבטל תוספת שביעית, הוא משום שתקנת בית שמאי ובית הלל שהוסיפו ואסרו חרישה גם קודם שלושים יום שלפני ראש השנה, היתה רק בזמן שבית המקדש היה קיים, שתוספת שביעית היתה אסורה מן התורה, ולכן הוסיפו ועשו הרחקה שלא לחרוש גם קודם זמן האיסור, אבל משחרב בית המקדש, הטעם שנהגו איסור בתוספת שביעית לא היה מחמת תקנת בית שמאי ובית הלל, שהרי תקנת בית שמאי ובית הלל היתה רק בזמן שבית המקדש קיים, כאמור, אלא משום שסברו כרבי עקיבא שדרש תוספת שביעית מהפסוק 'בחריש ובקציר תשבות', וכמבואר בברייתא לעיל, עד שבאו רבן גמליאל ובית דינו ופסקו שהלכה כרבי ישמעאל שהפסוק הנ"ל אינו מדבר בתוספת שביעית, וההלכה למשה מסיני נאמרה רק בזמן שבית המקדש קיים, ובזמן שאין בית המקדש קיים מותר לעשות מלאכה בתוספת שביעית, וממילא בטל גם האיסור שנהגו כרבי עקיבא. ולפי זה אין צריך לומר כביאור הגמרא לעיל (ג:) שהטעם שיכלו לבטל את התקנה הוא משום שבית שמאי ובית הלל התנו שאפשר לבטל את תקנתם, אלא מלכתחילה התקנה לא היתה אלא בזמן שבית המקדש היה קיים, כפי שנתבאר. תוספות הרא"ש (ד"ה אבל).

לביאור זה דווקא תוספת שביעית אינה נוהגת בזמן הזה, אבל שביעית עצמה נוהגת גם בזמן הזה, כדעת חכמים שחולקים על רבי (לעיל ב:) וסוברים ששביעית נוהגת גם בזמן הזה. תוספות הרא"ש (שם).

[כ] **ר"ן** (ד"ה בשלמא).

[כא] **ר"ן** (שם). הגמרא מבינה שמדובר במי גשמים שאינם עמוקים, ויכול להוליך את המים מהם בלי שאיבה, משום שמי גשמים עמוקים, הרי הם כמי קילון, ובודאי המשנה לא כפלה דין מי קילון. ריטב"א (ד"ה אלא).

בסוגיית הגמרא להלן מבואר שבמקום שיש לחשוש שהמים שבו יגמרו, אסור להשקות ממנו, שמא המים יגמרו, ויטרח וילך ויביא מים ממקום רחוק, כיון שכבר התחיל להשקות. וצריך לומר שהגמרא כאן מקשה מדוע אסור להשקות ממי גשמים, משום שבמשנה מדובר גם באופן שאין לחשוש שמי הגשמים יגמרו. תוספות (ד"ה בשלמא).

[כב] **ריטב"א** (ד"ה ופרקי'). והוסיף, שאף על פי שגם האיסור להשקות ממי קילון הוא רק מדרבנן, אין זה נחשב גזירה לגזירה, משום שאם לא יגזרו במי גשמים, גם הגזירה במי קילון לא תתקיים.

[כג] **והיינו**, שלא אסרו להשקות אלא ממי גשמים שהם עמוקים, שאף על פי שבתחילת המילוי יכול להמשיך את המים ולהשקות מהם בלא דליים, לאחר שיתחיל לשאוב המים יהיו עמוקים יותר, ויהיה צריך לטרוח ולשאוב בדליים, וגזרו על תחילתן משום סופן, אבל מותר להשקות ממי גשמים שאינם עמוקים, משום שבזה אין מקום לגזור על תחילת השאיבה משום סופה. ריטב"א (ד"ה רב אשי), וכעין זה כתב הר"ן (ד"ה רב אשי).

לכאורה קשה, לפי דברי הגמרא שטעם האיסור להשקות ממי גשמים הוא משום חשש

שנכנס לשביעית וקציר של שביעית שיצא למוצאי שביעית ר' ישמעאל אומר מה חריש רשות אף קציר רשות [א]יצא קציר העומר שהיא מצוה אלא אמר רב נחמן בר יצחק כי גמירי הלכתא למישרי ילדה קראי למיסר זקינה וכיון דהלכתא למשרי ילדה לאו ממילא זקינה אסירה אלא הלכתא לרבי ישמעאל קראי לר' עקיבא ור' יוחנן אמר רבן גמליאל ובית דינו מדאורייתא [ב]בטיל להו מאי טעמא גמר שבת שבת[א] משבת בראשית מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין אף כאן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין מתקיף לה רב אשי מאן דאמר הלכתא אתיא גזרה שוה עקרה הלכתא ומאן דאמר קרא אתיא גזרה שוה עקרה קרא אלא אמר רב אשי רבן גמליאל ובית דינו סברי לה כרבי ישמעאל דאמר הלכתא גמירי לה וכי גמירי הלכתא בזמן שבית המקדש קיים[ג] דומיא דניסוך המים אבל בזמן שאין בית המקדש קיים לא: אבל לא ממי הגשמים וממי הקילון: (א) בשלמא מי קילון איכא טירחא יתירא אלא מי גשמים מאי טירחא איכא אמר ר' אילעא א"ר יוחנן גזירה מי גשמים אטו מי קילון רב אשי אמר מי גשמים גופייהו לידי מי קילון אתו וקמיפלגי בדר' זירא דאמר ר' זירא אמר רבה בר ירמיה אמר שמואל [ב]נהרות המושכין מים מן האגמים מותר להשקות מהן בחולו של מועד מר אית ליה דרבי זירא ומר לית ליה דרבי זירא גופא אמר ר' זירא אמר רבה בר ירמיה אמר שמואל נהרות המושכין מים מן האגמים מותר להשקות מהן בחולו של מועד איתיביה רבי ירמיה לרבי זירא אבל לא ממי גשמים ולא ממי קילון אמר ליה ירמיה ברי [ג]הני אגמים דבבל כמיא דלא פסקי דמו. תנו רבנן [ד]הפסיקות והבריכות שנתמלאו מים מעיו"ט אסור להשקות מהן בחולו של מועד ואם היתה אמת המים עוברת ביניהן מותר אמר רב פפא והוא שרובה של אותה שדה שותה מאותה אמת המים רב אשי אמר [ה]אע"פ שאין רובה של אותה שדה שותה כיון דקא משכא ואתיא מימר אמר אי לא שתיא לחד יומא תשתי לתרי ותלתא יומי ת"ר [ו]בריכה שנוטפת מים משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה שדה בית השלחין אחרת והא עבידא דפסקא אמר ר' ירמיה [ז]ועדיין היא מטפטפת אמר אביי [ח]והוא שלא פסק מעיין ראשון תניא ר' שמעון בן מנסיא אומר שתי ערוגות זו למעלה מזו לא ידלה מן התחתונה וישקה את העליונה יותר על כן אמר [ד]רבי אלעזר בר שמעון [ט]אפילו ערוגה אחת חציה נמוך וחציה גבוה לא ידלה ממקום נמוך וישקה למקום גבוה. תנו רבנן [י]מדלין לירקות כדי לאוכלן ואם בשביל לייפותן אסור רבינא ורבה תוספאה הוו קא אזלי באורחא חזו להוא גברא דהוה דלי דוולא בחולא דמועדא אמר ליה רבה תוספאה לרבינא ליתי מר לשמתיה א"ל והתניא מדלין לירקות כדי לאוכלן א"ל מי סברת מאי מדלין מדלין מיא מאי

מדלין

שנכנס לשביעית. כל[ב] שיש לו ליכנס לשביעית, שאסור לחרוש לפני ר"ה: מה חריש רשות. בכל מקום: קציר העומר. מותר לקצור בשבת: שהיא של מצוה. אע"פ שמלא קצור קוצר, דבעינן קצירה לשמה, אבל אם מלא חרוש אינו חורש[ד]: הלכתא למישרא ילדה. עשר נטיעות עד ר"ה: קראי למיסר זקינה. שלשים יום קודם ראש השנה, ואתו בית שמאי והלל וגזרו מפסח ועד עצרת[ג]: ממילא שמעת מינה. דזקינה אסור לחרוש: אלא הלכתא לרבי ישמעאל. דלא נפיק ליה מקראי, דדריש לקרא לדרשה אחרינא להוציא קציר העומר: מדאורייתא בטלו. כלומר אשכחו סמך מן התורה להכי בטלו הלכתא: מאן דאמר הלכתא. דלפני ר"ה אסור: אתא גזירה שוה עקרה להלכתא. כלומר משום גזרה שוה דאינהו גמירו מנפשייהו משבת בטלו הלכתא, הא אין אדם דן ג"ש מעצמו[ה]: כי גמירו הלכתא בזמן שבית המקדש קיים. וכי שרו רבן גמליאל ובית דינו בזמן שאין בית המקדש קיים: [ד] גזירה מי גשמים. דלמא אתי למעבד מי קילון: מי גשמים נמי אתי לידי מי קילון. כלומר כי מדלו מינה (ב) דלא הויא מליאה נעשית ממילא מי קילון שאינו מלא, וטריחא מלתא: נהרות המושכין מן האגמים. השתא משמע ליה מי אגמים עבידא דפסקי: מותר להשקות מהן בחולו של מועד. ולא גזרי דלמא פסיקא[ה] מי אגמים ואזל וטרח ואייתי מן נהר אחר (ג): ר' אילעא אמר ר' יוחנן דאמר גזרינן מי גשמים אפילו היכא דלא פסקי אטו מי קילון[ו], מדקאמר רב אשי מי גשמים לידי (ד) קילון אתי מכלל דר' יוחנן אסר אפילו דלא אתיא לידי מי קילון, לית ליה דר' זירא דלא גזר: מיתיבי אבל לא מי קילון[ז]. דלמא מפסקי וטרח להוציא מן העמוק, הכא נמי אמאי לא ניחוש דלמא מפסקי מי אגמים: א"ל כמיא דלא פסקי דמו. וליכא למיחש: פסיקות ובריכות. חלא מילא: אם אמת המים עוברת ביניהן. בין הבריכות הללו מותר להשקות ממי גשמים, דאי פסקי מי גשמים משקה מאמת המים: והוא שרובה של אותה שדה שותה מאותה אמת המים כו'. שיכול להשקות רוב השדה בפעם אחת מאותה אמת המים, אבל אם אינו יכול להשקות בפעם אחת מאותה אמת המים רוב[ח] של שדה אינו משקה מפסיקות ובריכות, דלמא מפסיק ואזיל[ט]: תישתי לתרי או תלתא יומי. מההיא אמת המים, ולא טרח ומייתי מאמת המים אחרינא: בריכה שנטפה משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה בית השלחין אחר. בית השלחין שהיה גבוה והיה מעיין נובע אצלו, ובצד אחד היה בית השלחין נמוך, ובין אלו בית השלחין היה בצד[י] השלחין הנמוך בריכה קטנה, וכשמשקים בית השלחין הגבוה מן המעיין נוטף טיפין מן בית השלחין הגבוה לתוך הבריכה הנמוכה, מותר להשקות אותו בית השלחין הנמוך מאותה בריכה, אע"ג דבריכה עבידא דפסקא, הואיל ומטפטף בו מבית השלחין הגבוה מים שבאו לו מחמת המעיין: והא עבידא דפסקא. בריכה, ואזיל ומייתי (ה): עדיין היא מטפטפת. מבית השלחין גבוה לתוך הבריכה, דודאי לא פסקא: אמר אביי והוא שלא פסק מעיין. המטפטף מבית השלחין גבוה[כ] לבריכה מותר להשקות מבריכה לבית השלחין נמוך, אבל אי פסיק מעיין אע"ג דעדיין מטפטף מבית השלחין גבוה לתוך הבריכה אין משקין מן הבריכה לבית השלחין נמוך, דלמא פסיק ואזיל וטרח ומייתי ממעיין אחר: לא ידלה מן התחתון וישקה לעליון. דאיכא טירחא יתירא: מדלין לירקות. משמע שהוא דולה מים ומשקה לירקות כדי לאוכלן בחולו של מועד: ואם בשביל ליפותן. שיגדלו הירקות אסור, דהרווחה היא: דהוה דלי דוולא. דולה דליות מים לירקות, וחכמים לא התירו כי אם לבית השלחין בלבד:

שלופי

אלא אמר רב נחמן בר יצחק. האי אלא קאי אהאי דרבי יצחק (ו) לעיל כי גמירי הלכתא לשלשים יום לפני ראש השנה דהיינו באילנות זקנים לא תימא דלהכי אתיא הלכתא אלא סבר רב נחמן דאיסור שלשים לפי אומד חכמים ואף החמירו בהם בדבריהם ויש דמשבשי ליה להאי אלא דרב נחמן ואין להאריך בדבריהם:

מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין. ואי קשיא והא מפקינן מקרא במס' יומא פרק בתרא (דף פא:) דצריך לעשות תוספת גבי שבת בין בכניסתה בין ביציאתה להוסיפה מחול על הקודש איכא למימר ההוא פורתא לא קא חשיב כיון דלא הוי אלא כל שהוא וכי ההוא שיעורא נמי יהא מודה רבן גמליאל דצריך להוסיף: **אלא** אמר רב אשי רבן גמליאל כו'. כלומר ודאי מדאורייתא בטיל ולאו היינו טעמא כדקאמר אלא סבירא ליה כרבי ישמעאל וקא דייק רבן גמליאל מה שייכא תוספת שביעית גבי ניסוך שניתנו למשה גבי הדדי (ז) דבכל מקום שונה הני שלשה ביחד דלכך ניתנו אלא ודאי למילף סמכינהו רחמנא: **בשלמא** מי קילון כו' אלא מי גשמים. מיירי בכי האי גוונא דקים לן דלא פסקי ולית בהו איסור אלא מהאי טעמא למפרש אבל אי פסקי אית להו איסורא כדלקמן דבכל מידי דפסיק איכא איסורא משום דאזיל ומייתי ממקום רחוק כיון שהתחיל להשקות שלא יפסיד שדהו הלכך איכא לאוקמי הכא דלא פסקי:

מדלין

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עי' ריטב"א, ב) עי' תוס' ר"ה ט. סוד"ה ור"ע, ג) [תוספתא פרק א], ד) מכות ח:, ה) פסחים סו ע"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' בשלמא מי קילון. נ"ב ל' הרמב"ם קילון כלומר בור עמוק וכן מי גשמים שמתקבצי' מהם אגמים וכשהגשמים פוסקים יתמו המים הבאים לאגמים ויצטרך להשקות מהם בדלי: (ב) רש"י ד"ה מי גשמים כו' כי מדלו מינה עד דלא הוי מליאה: (ג) ד"ה מותר כו' וד"ה רבי אילעא כו' הד"א: (ד) ד"ה ר' אילעא כו' לידי מי קילון: (ה) ד"ה והא עבידא כו' ואזיל ומייתי ממעיין אחר הס"ד: (ו) תוס' ד"ה אלא כו' אהאי דר' יצחק דלעיל דקאמר כי גמירי כו' לפי אומד חכמים הוא ואף: (ז) ד"ה אלא אר"א כו' דבכל מקום שונה הני שלשה ביחד. נ"ב אבל רש"י ז"ל פי' במס' סוכה דף לד דאלו שלשה נשאלו בבית המדרש ושמע השומע וגרסם כסדר ששמעם:

◆

רש"י כת"י

וקציר. של תבואה הגדילה בשביעית כגון ספיחין או כגון שעבר וזרע בשביעית אתה נוהג מנהג שביעית בשמינית שחייבת בביעור ואין סוחרין בה. ר' (שמואל) [ישמעאל]. לעולם בשבת משתעי כדכתיב ביום השביעי בחריש ובקציר תשבות וקא אתי לאשמועינן מה חריש רשות שאין חריש של מצוה לעולם. **יצא קציר העומר שהיא מצוה.** אע"פ שמלא קוצר קוצר דבעי קצירה לשמה אבל אם מלא חרוש אינו חורש. **הלכתא למשרי ילדה.** נטיעות לחרוש עד ראש השנה. **קראי למיסר זקנה.** שלשים יום ואתו בית הלל וגזור מפסח עד שביעית והתנו שכל הרוצה לבטל יבא ויבטל ורבן גמליאל בטלינהו ואוקמינהו אדאורייתא ל' יום קודם ראש השנה. **אלא הלכתא.** דילדה עד ראש השנה וזקנה עד עצרת לר' ישמעאל דלא מוקים לה לקרא בשביעית ואתו קראי לר' עקיבא למיסר זקנה שלשים יום ולר' עקיבא לית ליה הלכתא למשרי ילדה וממילא הוא דקא שרי ר' עקיבא ילדה עד ראש השנה דאוקמי אילני בעצמא וזקינה למיסר מקראי ובית הלל אומר כר' ישמעאל או כר' עקיבא דתרויהו קא אסרי זקנ' ל' יום לפני ראש השנה ובית הלל גזרו מעצרת והתנו כל הרוצה לבטל יבטל.

[המשך בסוף המסכת]

◆

הגהות וציונים

א] בכת"י גמר שבת שבתון משבת בראשית, וכן העתיקו רש"י לעיל ג ע"ב ד"ה כדבעינן ותוס' ר"ה ט ע"א ד"ה ור"ע (ועי' היטב רש"י כת"י סוד"ה דאורייתא וד"ה מ"ד הלכתא, וע"ע רשב"ם בב"ב קכא ע"א): ב] צ"ל כלומר, וכ"ה בכת"י (דק"ס): ג] נדצ"ל מפסח ומעצרת: ד] בכת"י נוסף כאן ב' דיבורים מי גשמים. חפירה מליאה גשמים: מי קילון. גומא עמוקה הרבה שיש בה מים ואינה מליאה וטירחא מילתא למידלא מינה: ה] בכת"י ולא גזרינן דלמא פסקי וכו' וטרח ומייתי וכו': ו] כאן יש להוסיף התיבות לית ליה דר' זירא דלא גזר (במקום בסוף הדיבור, ראש משביר): ז] צ"ל אבל לא ממי גשמים (דבש תמר): ח] צ"ל רובה: ט] נראה דיש להוסיף וטרח ומייתי מאחריני (באה"מ): י] בכת"י נוסף בית: כ] נדצ"ל מעיין. מבית השלחין גבוה המטפטף לבריכה (גנזי יוסף):

עין משפט
נר מצוה

כז א מיי' פ"ז מהלכות תמידין הלכה ו סמג עשין קלט:

כח ב ג ד ה ו ז ח מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה א טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ג:

כט ט מיי' שם הלכה ב טוש"ע שם סעיף ג:

ל י מיי' שם טוש"ע שם סעיף ד:

◆

משנת ראשונים

וקציר של שביעית שיצא למוצאי שביעית. כגון ספיחין, או אם עבר וזרע בשביעית, אפילו בשמינית אתה נוהג בה מנהג שביעית, שחייבת בביעור ואין סוחרין בה. אי נמי מיירי שלקטו מן ההפקר, כדתנאי התם מן המשומר אי אתה קוצר אבל אתה קוצר מן המופקר, ואפ"ה נוהגין בה מנהג שביעית. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

יצא קציר העומר שהיא מצוה. שאע"פ שמצא קצור מצוה לקצור, דבעינן קצירה לשמה, אבל אם מצא חרוש אינו מצוה לחרוש, כך פירש רש"י ומשמע לפירושו דלא פסיל אותו שמצא קצור אלא למצוה. וקשיא, דאטו משום דליעבדו מצוה מן המובחר קיימינן ודחינן שבת. ועוד קשיא אמאי לא הוו קצרי ליה מקודם יו"ט לשמו, והא הויא מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת, וקיימי' בפרק ר' אליעזר (מנחות עב.) דכל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת. לכך נראה לומר דר' ישמעאל סבר לה כמאן דאמר התם שילהי פרק ר' ישמעאל (שם) ביום פסול, ואינו כשר אלא א"כ נקצר בליל ששה עשר ולכך אם אירע י"ו בשבת צריך לקוצרו בליל שבת. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מדאורייתא בטיל להו. פי' אפילו אותן ל' יום שהן דאורייתא [בטול], ולפי זה הטעם הראשון שאמר דנפקא ליה משבתון לאו דהוו ליה דאורייתא כדמפרש ואזיל אלא ה"ק אותם ל' יום שאתם אומרים שהן מדאורייתא בטלו גם כן, אבל לפירוש בתרא אתי שפיר כי הל' יום דהוו דאורייתא בזמן בית המקדש בטלום עכשיו לאחר חורבן בדרשא, ויש גורסין ר"ג ובית דינו מדאורייתא בטול כלומר כל מה שבטלו ואפילו ל' יום [מ]ראיה דאורייתא בטלו, והראשון יותר נכון כי לפי הטעם האחרון שאמרו במסקנא לא אתי האי לישנא שפיר. [ריטב"א]

בשלמא מי קילון איכא טריחא יתירא. לדלות מים מעומקו של בור אחר שנטל קצתן שלמעלה. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

אלא מי גשמים מאי טירחא איכא. דמשמע ליה דאסר תנא דמתני' אפילו אם נפלו הגשמים בבקעה גדולה שאין בה מקום עמוק וליכא בהו טירחא יתירא, וע"כ מיירי דאיכא טובא מיא דליכא למיחש בהו לדלמא פסקי, דאי פסקי פשיטא דמיתסר כדלקמן בשמעתין דלמא אתי לאיתויי ממקום רחוק. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] **אסור להשקות מהן בחולו של מועד.** [נדפס בסוף המסכת]. **והא עבידא דפסקא.** דס"ד דה"ק, דכיון שתדיר רגילה לטפטף, אפי' כשאינה מנטפת ילך ויביא מתוך המעין. ושני ר' ירמיה עדיין היא מנטפת, כלומר לא שרי תנא אלא בעודה מטפטפת ולא להביא מן המעין. א"נ ה"פ, והא עבידא דפסקא אותה בריכה, וילך ויביא מן המעין שהעליונה שותה הימנו ואיכא טירחא יתירא. עדיין היא מטפטפת, כלומר לא התיר התנא אלא בעוד מי תמצית העליונה מנטפין לתוכה, ומילתא דלא שכיחא הוא דפסקא ולא גזרינן, והיינו דקאמר ועדיין היא מטפטפת ולא שכיח דפסקא. [תוס' הרא"ש] **כדי לאוכלן.** שעל ידי השקאה זו יהיו לחות ורכות וטובות למאכל והוא רוצה לאוכלן ביו"ט, ולכך שרי ואע"ג דאיכא טירחא. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] מדלין מים לירקות כדי לאוכלו במועד שהרי כל מלאכת אוכל נפש נעשית במועד לצורך המועד ואפי' יש בה טורח גדול. [אהל מועד] **דהוה דלי דוולא.** פרש"י ולא היה בית השלחין. וקשיא לי דהו"ל לתלמודא לפרושי דשדה הבעל היתה, כי סתם גנות שגדלים בהן ירקות בית השלחים הן, ועוד אמאי נקט דקא דלי דוולא, הוה ליה למימר דקא משקה לגינתא. ונראה לי לפרש דשדה בית השלחין היתה והיה דולה בדלי מן הקילון, והיינו דקתני מדלין לירקות מן הקילון לאוכלו במועד, דלא אסרו מי קילון אלא ליפותו. [תוס' הרא"ש] **לישמתיה.** דקעבר אדרבנן שאסרו טירחא יתירא, ושייך ביה שמתא, כדאמר בפרק מקום שנהגו מנדין על יו"ט שני של גליות, ואע"ג דבקיאינן בקביעא דירחא. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

אוצר החכמה 18/06/2018

אומרת הגמרא, **וְקָמִיפַּלְגִי** - ורבי יוחנן ורב אשי נחלקו בדינו **דְּרַבִּי זֵירָא, דְּאָמַר רַבִּי זֵירָא, אָמַר רַבָּה בַּר יִרְמְיָה אָמַר שְׁמוּאֵל, נְהָרוֹת הַמּוֹשְׁכִין מַיִם מִן הָאֲגַמִּים** - שמוליכים מים מהאגמים[כד] שיש בהם מי גשמים, **מוּתָּר לְהַשְׁקוֹת מֵהֶן בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**, שמאחר שיש באגמים הרבה מים, אין חשש שתיפסק זרימת המים שבנהרות ויטרח וילך וימלא מים מנהר אחר כדי להשקות את השדה[כה]. ואף רבי יוחנן ורב אשי נחלקו בדין זה, **מַר אִית לֵיהּ דְּרַבִּי זֵירָא** - רב אשי שסובר שהטעם שאסור להשקות ממי גשמים הוא משום שיש לחשוש שלאחר שיתחילו לשאוב ממי הגשמים הם יתמעטו ויהיו עמוקים כמי קילון ויצטרכו לשאוב מהם בדליים, אבל אין טעם האיסור גזירה משום מי קילון, סובר כדינו של רבי זירא שמותר להשקות מהאגמים, שכיון שיש בהם מים מרובים אין חוששים שמא המים שבהם יתמעטו[כו], ואין גוזרים שלא להשקות מהם משום מי קילון. **וּמַר לֵית לֵיהּ דְּרַבִּי זֵירָא** - ורבי יוחנן שסובר שהטעם שאסור להשקות ממי גשמים אינו משום חשש שמא יתמעטו המים ויהיו עמוקים ויצטרך לשאוב מהם בדליים[כז], אלא אף באופן שבודאי לא יתמעטו אסור, וטעם האיסור הוא גזירה משום מי קילון, אינו סובר כדינו של רבי זירא שמותר להשקות מהאגמים, אלא סובר שאסור להשקות מהם, גזירה משום מי קילון.

הגמרא דנה בדברי רבי זירא:

גּוּפָא - נבאר את השמועה שהובאה בסמוך, **אָמַר רַבִּי זֵירָא, אָמַר רַבָּה בַּר יִרְמְיָה אָמַר שְׁמוּאֵל, נְהָרוֹת הַמּוֹשְׁכִין מַיִם מִן הָאֲגַמִּים, מוּתָּר לְהַשְׁקוֹת מֵהֶן בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד.**

מקשה הגמרא, **אֵיתִיבֵיהּ** [-הקשה] **רַבִּי יִרְמְיָה לְרַבִּי זֵירָא**, שנינו במשנה (לעיל ב.) **אֲבָל לֹא** משקין את השדה **מִמֵּי גְּשָׁמִים, וְלֹא מִמֵּי קִילוֹן**. ומבואר, שאסור להשקות את השדה ממי גשמים, וקשה, מדוע מותר להשקות מנהרות המושכים מים מהאגמים, הרי המים שבהם הם מי גשמים[כח].

מתרצת הגמרא, **אָמַר לֵיהּ** רבי זירא לרבי ירמיה, **יִרְמְיָה בְּרִי** [-בני[כט]], **הָנֵי אֲגַמִּים דְּבָבֶל כְּמַיָּא דְּלָא פָּסְקֵי דָּמוּ** - אלו האגמים שבבבל, יש בהם מים בשפע, ולכן מי הנהרות המושכים מהם מים אינם נגמרים[ל], ועל נהרות אלו אמרתי שמותר להשקות מהם מים, שאין לחוש שמא המים שבהם יגמרו ויטרח וילך למלאות במקום אחר.

* * *

הגמרא מביאה ברייתא שמבארת את דין ההשקייה מחפירות שיש בהן מים:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **הַפְּסִיקוֹת** - חפירות שאינן מתוקנות ועשויות לשם מילוי מים[לא], **וְהַבְּרֵיכוֹת** - חפירות שמתוקנות ועשויות לשם מילוי מים[לב], **שֶׁנִּתְמַלְּאוּ מַיִם מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב**[לג], **אָסוּר לְהַשְׁקוֹת מֵהֶן בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**, מפני שיש לחשוש שהמים שבהן יגמרו ויטרח ויביא מים מנהרות רחוקים[לד]. **וְאִם הָיְתָה אַמַּת הַמַּיִם** שמוליכה מים ממעיין[לה] **עוֹבֶרֶת בֵּינֵיהֶן** - בין פסיקות ובריכות אלו, **מוּתָּר** להשקות את השדה ממי גשמים שבהן בחולו של מועד[לו], משום שאף אם מי הגשמים יגמרו, יוכל להשקות מאמת המים, ולא יטרח להביא מים מנהרות רחוקים[לז].

הגמרא מבארת את דברי הברייתא שאם היתה אמת המים עוברת בין הפסיקות והבריכות מותר להשקות מהן:

אָמַר רַב פָּפָּא, מה ששנינו בברייתא שאם היתה אמת המים עוברת ביניהן מותר להשקות מהן, **וְהוּא** [-היינו דווקא] **שֶׁרוּבָּהּ שֶׁל אוֹתָהּ שָׂדֶה שׁוֹתָה מֵאוֹתָהּ אַמַּת הַמַּיִם** - שיכול להשקות את רוב השדה בפעם אחת מאמת המים הזו, ולכן גם אם המים שבפסיקות ובבריכות יגמרו, יוכל להשקות את רוב השדה מהמים שבאמת המים, אבל אם אינו יכול להשקות את רוב השדה ממנה בפעם אחת, אסור להשקות את השדה מהפסיקות ומהבריכות, שמא יגמרו המים שבהן, והמים

שיעשו מי קילון, אם כן המשנה היתה יכולה לכתוב רק את האיסור להשקות ממי גשמים, וכיון שהאיסור בהם הוא משום מי קילון, ממילא נדע שכל שכן שממי קילון עצמם אסור להשקות. ויש לומר, שאם המשנה היתה כותבת רק את האיסור במי גשמים, היינו אומרים שהאיסור להשקות מהם הוא מפני שיש לחשוש שלאחר שהמים שבהם יגמרו יטרח ויביא מים ממקום אחר, אבל באופן שאין חשש שיגמרו המים, מותר להשקות אפילו ממי קילון, אף על פי שיש בכך טירחה מרובה, ולכן המשנה הוצרכה לכתוב את האיסור במי קילון. המכתם (ד"ה ורב אשי).

[כד] **בשיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה נהרות) כתב שהם 'נגרים קטנים', והם 'אמת המים' השנויה במשנתנו (לעיל ב.). והב"ח (או"ח סי' תקלז ס"ג) פירש שהם 'יאורות שאין נעשין בידי אדם אלא מעצמם נמשכו נהרות מהאגמים'.

[כה] **הרי"ף** הביא את דברי הגמרא כאן, והוסיף 'והוא דלא פסקי', וכן כתב הרא"ש (פ"א סי' ב). ובנמוקי יוסף (ד"ה והוא דלא) פירש, שיש בהם מים בשפע. אבל המגיד משנה (יום טוב פ"ח ה"א) פירש שהנהר שמושך מים מהאגם לא פסקו מימיו, אלא המים נמשכים מהאגם דרכו, אבל אם פסקו המים ושוב אינם זורמים מהאגם לנהר, יש לחשוש שמא יבוא לטרוח ולמלאות כדו כדי להשקות את השדה. וכתב הבית יוסף (או"ח סי' תקלז ס"ג ד"ה והרב) שמשמע מדבריו, שאם פסקה זרימת המים מהאגם לנהר אסור להשקות מהנהר אפילו אם יש בו עדיין מים רבים בשפע. וכתב עוד, שכן משמע גם מהמיוחס לרש"י (ד"ה מותר) [אמנם בדברי המיוחס לרש"י מבואר שאם יפסקו המים יש לחשוש שמא יטרח וימלא מנהר אחר, ואילו בדברי המגיד משנה מבואר שהחשש הוא שמא יטרח וימלא כדו כדי להשקות]. והיינו, שאם נתיר לו להשקות גם כשפסקה זרימת המים מהאגם לנהר, יש לחשוש שמא יבוא להשקות גם כשלא יהיו בנהר מים בשפע, ולכן לא התירו להשקות אלא כשלא פסקה זרימת המים מהאגם לנהר, שכיון שאין אנו מתירים לו להשקות אלא באופן זה, אין לחשוש שיפסקו המים ויצטרך לשאוב בדלי.

[כו] **רש"י** כת"י (ד"ה אגמים).

[כז] **שכיון** שאמר רבי יוחנן שטעם האיסור הוא גזירה משום מי קילון [כדלהלן], משמע שהאיסור הוא גם באופן שאין חשש שמי הגשמים יהיו עמוקים ויצטרך לשאוב מהם. המיוחס לרש"י (ד"ה רבי אילעא).

[כח] **רש"י** כת"י (ד"ה איתיביה) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אבל). ובפירוש המיוחס לרש"י (ד"ה מיתיבי) פירש את קושיית הגמרא, שכיון שמבואר במשנה שאסור להשקות ממי גשמים משום שיש לחשוש שלאחר שיתחיל לשאוב ממי הגשמים הם עצמם יתמעטו ויהיו עמוקים כמי קילון ויצטרך לטרוח ולשאוב מהם, אם כן יש לאסור גם להשקות מהנהרות המושכים מים מהאגמים, שמא לאחר שיתחיל להשקות הם יתמעטו ויצטרך לטרוח ולשאוב מהם.

[כט] **ריטב"א** (ד"ה ירמיה). ודרך חביבות קראו בנו, ולא שהיה בנו. נמוקי יוסף (ב"מ טז: ד"ה ירמיה).

וכתב הריטב"א (שם) שיש שפירש 'ברי' כמו 'בריא', והיינו שהמים שבאגמים שבבבל בודאי לא יפסקו, ואין לגזור בהם [וראה בדקדוקי סופרים (אות ד), שלפירוש זה הגירסא בגמרא היא 'אמר ליה בָּרִי', בלא תיבת 'ירמיה'].

[ל] **רש"י** כת"י (ד"ה הני).

רבי זירא ורבי ירמיה היו מתחילה בבבל, ואחר כך עלו לארץ ישראל, ולכן רבי זירא היה בקי בנעשה בבבל. רש"י כת"י (שם).

[לא] **רש"י** כת"י (ד"ה פסיקות), מאירי ונמוקי יוסף (ד"ה הפסיקות).

[לב] **רש"י** כת"י ונמוקי יוסף (ד"ה בריכות) ומאירי (ד"ה והבריכות).

[לג] **הברייתא** כתבה שנתמלאו 'מערב יום טוב' כדי להשמיענו שאפילו באופן זה אסור להשקות מהן, וכל שכן אם נתמלאו ביום טוב עצמו שאסור להשקות מהן, לפי שהרואה שבערב יום טוב לא היו בהן מים וביום טוב יש בהן מים, סבור שטרח ביום טוב למלאות אותם. ריטב"א (ד"ה והא דאמרי'). וראה בזה גם ברש"י כת"י (ד"ה בריכות).

[לד] **רש"י** כת"י (ד"ה בריכות). ובתוספות הרא"ש (ד"ה הפסיקות) כתב שלא מסתבר שחששו לכך, לפי שאין דרך להביא מים ממקומות רחוקים ולנושאם על כתפו כדי להשקות את השדה, כיון שיש בכך טירחה מרובה. ולכן פירש בשם הראב"ד, שמדובר בגומות עמוקות שממלאים בהן מים מהמעיין ומשקים מתוכן את השדה, וחששו שמא לאחר שישקה קצת, יצטרך לשאוב בדלי כדי להשקות, ויש בכך טירחה מרובה. וכן פירש המאירי (ד"ה והבריכות).

[לה] **רש"י** כת"י (ד"ה ואם).

[לו] **הנמוקי יוסף** (ד"ה מימר) כתב בשם הראב"ד, שההיתר להשקות הוא דווקא אם אמת המים עוברת בתוך הבריכה או הפסיקה ממש [וכלשון הברייתא 'עוברת ביניהן'], שבאופן זה אין לחשוש שמא יטרח להביא מים ממקום אחר, משום שהוא אומר שאם השדה לא יהיה מושקה ביום אחד, יהיה מושקה בשנים או שלשה ימים [כדלהלן בגמרא], אבל אם אמת המים אינה עוברת בתוכן ממש, אסור להשקות, משום שיש לחשוש שמא יטרח להביא מים ממקום אחר. אבל הריטב"א (ד"ה והא דקתני) כתב, ש'עוברת ביניהן' לאו דווקא, אלא כל שאמת המים עוברת בסמוך להן, נחשב שעוברת 'ביניהן'. וכן כתב בבית יוסף (או"ח סי' תקלז ס"ג ד"ה מרלין) בדעת המיוחס לרש"י (ד"ה אם), שגם אם אמת המים אינה נכנסת לתוך הבריכה או הפסיקה, מכל מקום כיון שעוברת בתוך השדה שהבריכה או הפסיקה בתוכו מותר.

[לז] **בגמרא** לעיל נתבאר, שלדעת רב אשי שטעם האיסור להשקות מבריכה שיש בה מי גשמים הוא משום שיש לחשוש שלאחר שיתחיל לשאוב המים יהיו עמוקים כמי קילון, ויצטרך לטרוח ולשאוב מים בדליים. ולדעת רבי יוחנן טעם האיסור הוא גזירה שמא יבוא להשקות גם ממי קילון. ולדעת רב אשי מובן מדוע מותר להשקות מהפסיקות ומהבריכות כשאמת המים עוברת ביניהם, משום שאם יגמרו מי הגשמים שבפסיקות ובבריכות, ישקה מהמעיין, ואין חשש שיטרח וימלא בדליים. אבל לפי רבי יוחנן קשה, מדוע מותר להשקות מהפסיקות ומהבריכות כשאמת המים עוברת ביניהם,

שנכנס לשביעית וקציר של שביעית שיצא למוצאי שביעית ר' ישמעאל אומר מה חריש רשות אף קציר רשות [א]יצא קציר העומר שהיא מצוה אלא אמר רב נחמן בר יצחק כי גמירי הלכתא למישרי ילדה קראי למיסר זקינה וכיון דהלכתא למשרי ילדה לאו ממילא זקינה אסירה אלא הלכתא לרבי ישמעאל קראי לר' עקיבא ור' יוחנן אמר רבן גמליאל ובית דינו מדאורייתא[א] בטיל להו מאי טעמא גמר שבת שבת[ב] משבת בראשית מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין אף כאן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין מתקיף לה רב אשי מאן דאמר הלכתא אתיא גזרה שוה עקרה הלכתא ומאן דאמר קרא אתיא גזרה שוה עקרה קרא אלא אמר רב אשי רבן גמליאל ובית דינו סברי לה כרבי ישמעאל דאמר הלכתא גמירי לה וכי גמירי הלכתא בזמן שבית המקדש קיים[ג] דומיא דניסוך המים אבל בזמן שאין בית המקדש קיים לא: אבל לא ממי הגשמים וממי הקילון: (א) בשלמא מי קילון איכא טירחא יתירא אלא מי גשמים מאי טירחא איכא אמר ר' אילעא א"ר יוחנן גזירה מי גשמים אטו מי קילון רב אשי אמר מי גשמים גופייהו לידי מי קילון אתו וקמיפלגי בדר' זירא דאמר ר' זירא אמר רבה בר ירמיה אמר שמואל [ב]נהרות המושכין מים מן האגמים מותר להשקות מהן בחולו של מועד מר אית ליה דרבי זירא ומר לית ליה דרבי זירא גופא אמר ר' זירא אמר רבה בר ירמיה אמר שמואל נהרות המושכין מים מן האגמים מותר להשקות מהן בחולו של מועד איתיביה רבי ירמיה לרבי זירא אבל לא ממי גשמים ולא ממי קילון אמר ליה ירמיה ברי [ג]הני אגמים דבבל כמיא דלא פסקי דמו. תנו רבנן [ד]הפסיקות והבריכות שנתמלאו מים מעיו"ט אסור להשקות מהן בחולו של מועד ואם היתה אמת המים עוברת ביניהן מותר אמר רב פפא והוא שרובה של אותה שדה שותה מאותה אמת המים רב אשי אמר [ה]אע"פ שאין רובה של אותה שדה שותה כיון דקא משכא ואתיא מימר אמר אי לא שתיא לחד יומא תשתי לתרי ותלתא יומי ת"ר [ו]בריכה שנוטפת מים משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה שדה בית השלחין אחרת והא עבידא דפסקא אמר ר' ירמיה [ז]ועדיין היא מטפטפת אמר אביי [ח]והוא שלא פסק מעיין ראשון תניא ר' שמעון בן מנסיא אומר שתי ערוגות זו למעלה מזו לא ידלה מן התחתונה וישקה את העליונה יותר על כן אמר [ג]רבי אלעזר בר שמעון [ט]אפילו ערוגה אחת חציה נמוך וחציה גבוה לא ידלה ממקום נמוך וישקה למקום גבוה. תנו רבנן [י]מדלין לירקות כדי לאוכלן ואם בשביל לייפותן אסור רבינא ורבה תוספאה הוו קא אזלי באורחא חזו לההוא גברא דהוה דלי דוולא בחולא דמועדא אמר ליה רבה תוספאה לרבינא ליתי מר לשמתיה א"ל והתניא מדלין לירקות כדי לאוכלן א"ל מי סברת מאי מדלין מדלין מיא מאי

מדלין

שנכנס לשביעית. כל[ב] שיש לו ליכנס לשביעית, שאסור לחרוש לפני ר"ה: מה חריש רשות. בכל מקום: קציר העומר. מותר לקצור בשבת: שהיא של מצוה. אע"פ שמצא קצור קוצר, דבעינן קצירה לשמה, אבל אם מצא חרוש אינו חורש[ד]: הלכתא למישרא ילדה. עשר נטיעות עד ר"ה: קראי למיסר זקינה. שלשים יום קודם ראש השנה, ואתו בית שמאי והלל וגזרו מפסח ועד עצרת[ג]: ממילא שמעת מינה. דזקינה אסור לחרוש: אלא הלכתא לרבי ישמעאל. דלא נפיק ליה מקראי, דדריש לקרא לדרשה אחרינא להוציא קציר העומר: מדאורייתא בטלו. כלומר אשכחו סמך מן התורה להכי בטלו הלכתא: מאן דאמר הלכתא. דלפני ר"ה אסור: אתא גזירה שוה עקרה להלכתא. כלומר משום גזרה שוה דאינהו גמירו מנפשייהו משבת בטלו הלכתא, הא אין אדם דן ג"ש מעצמו[ה]: כי גמירו הלכתא בזמן שבית המקדש קיים. וכי סברו רבן גמליאל ובית דינו בזמן שאין בית המקדש קיים: [ד] גזירה מי גשמים. דלמא אתי למעבד מי קילון: מי גשמים נמי אתי לידי מי קילון. כלומר כי מדלו מינה (ב) דלא הויא מליאה נעשית ממילא מי קילון שאינו מלא, וטריחא מלתא: נהרות המושכין מן האגמים. השתא משמע ליה מי אגמים עבידא דפסקי: מותר להשקות מהן בחולו של מועד. ולא גזרי דלמא פסיקא[ה] מי אגמים ואזל וטרח ואייתי מן נהר אחר (ג): ר' אילעא אמר ר' יוחנן דאמר גזרינן מי גשמים אפילו היכא דלא פסקי אטו מי קילון[ו], מדקאמר רב אשי מי גשמים לידי (ד) קילון אתי מכלל דר' יוחנן אסר אפילו דלא אתיא לידי מי קילון, לית ליה דר' זירא דלא גזר: מיתיבי אבל לא מי קילון[ז]. דלמא מפסקי וטרח להוציא מן העמוק, הכא נמי אמאי לא ניחוש דלמא מפסקי מי אגמים: א"ל כמיא דלא פסקי דמו. וליכא למיחש: פסיקות ובריכות. חדא מילתא היא: אם אמת המים עוברת ביניהן. בין הבריכות הללו מותר להשקות ממי גשמים, דאי פסקי מי גשמים משקה מאמת המים: והוא שרובה של אותה שדה שותה מאותה אמת המים כו'. שיכול להשקות רוב השדה בפעם אחת מאותה אמת המים, אבל אם אינו יכול להשקות בפעם אחת מאותה אמת המים רוב[ח] של שדה אינו משקה מפסיקות ובריכות, דלמא מפסיק ואזיל[ט]: תישתי לתרי או תלתא יומי. מההיא אמת המים, ולא טרח ומייתי מאמת המים אחרינא: בריכה שנטפה משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה בית השלחין אחר. בית השלחין שהיה גבוה והיה מעיין נובע אצלו, ובצד אחד היה בית השלחין נמוך, ובין אלו בית השלחין היה בצד[י] השלחין הנמוך בריכה קטנה, וכשמשקים בית השלחין הגבוה מן המעיין נוטף טיפין מן בית השלחין הגבוה לתוך הבריכה הנמוכה, מותר להשקות אותו בית השלחין הנמוך מאותה בריכה, אע"ג דבריכה עבידא דפסקא, הואיל ומטפטף בו מבית השלחין הגבוה מים שבאו לו מאמת המעיין: והא עבידא דפסקא. בריכה, ואזיל ומייתי (ה): עדיין היא מטפטפת. מבית השלחין גבוה לתוך הבריכה, דודאי לא פסקא: אמר אביי והוא שלא פסק מעיין. המטפטף מבית השלחין גבוה[כ] לבריכה מותר להשקות מבריכה לבית השלחין נמוך, אבל אי פסיק מעיין אע"ג דעדיין מטפטף מבית השלחין גבוה לתוך הבריכה אין משקין מן הבריכה לבית השלחין נמוך, דלמא פסיק ואזיל וטרח ומייתי ממעיין אחר: לא ידלה מן התחתון וישקה לעליון. דאיכא טירחא יתירא: מדלין לירקות. משמע שהוא דולה מים ומשקה לירקות כדי לאוכלן בחולו של מועד: ואם בשביל ליפותן. שיגדלו הירקות אסור, דהרווחה היא: דהוה דלי דוולא. דולה דליות מים לירקות, וחכמים לא התירו כי אם לבית השלחין בלבד:

שלופי

אלא אמר רב נחמן בר יצחק. האי אלא קאי אהאי דרבי יצחק (ו) לעיל כי גמירי הלכתא לשלשים יום לפני ראש השנה דהיינו באילנות וזקנים לא תימא דלהכי אתיא הלכתא אלא סבר רב נחמן דאיסור שלשים לפני אומד חכמים ואף החמירו בהם בדבריהם ויש דמשבשי ליה להאי אלא דרב נחמן ואין להאריך בדבריהם:

מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין. ואי קשיא והא מפקינן מקרא במס' יומא פרק בתרא (דף פא:) דצריך לעשות תוספת גבי שבת בין בכניסתה בין ביציאתה להוסיפה מחול על הקודש איכא למימר ההוא פורתא לא קא חשיב כיון דלא הוי אלא כל שהוא וכי ההוא שיעורא נמי יהא מודה רבן גמליאל דצריך להוסיף: **אלא** אמר רב אשי רבן גמליאל כו'. כלומר ודאי מדאורייתא בטיל ולאו היינו טעמא כדקאמר אלא סבירא ליה כרבי ישמעאל וקא דייק רבן גמליאל מה שייכא תוספת שביעית גבי ניסוך שניתנו למשה גבי הדדי (ז) דבכל מקום שונה הני שלשה ביחד דכך ניתנו אלא ודאי למילף סמכינהו רחמנא: **בשלמא** מי קילון כו' אלא מי גשמים. מיירי בכי האי גוונא דקים לן דלא פסקי ולית בהו איסור אלא מהאי טעמא דמפרש אבל אי פסקי אית להו איסורא כלקמן דבכל מידי דפסיק איכא איסורא משום דאזיל ומייתי ממקום רחוק כיון שהתחיל להשקות שלא יפסיד שדהו הלכך איכא לאוקמי הכא דלא פסקי:

מדלין

עין משפט נר מצוה

כז א מיי' פ"ז מהלכות תמידין הלכה ו סמג עשין קלט:

כח ב ג ד ה ו ז ח מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה א טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ג:

כט ט מיי' שם הלכה ב טוש"ע שם סעיף ב:

ל י מיי' שם טוש"ע שם סעיף ד:

◆

משנת ראשונים

וקציר של שביעית שיצא למוצאי שביעית. כגון ספיחין, או אם עבר וזרע בשביעית, אפילו בשמינית אתה נוהג בה מנהג שביעית, שחייבת בביעור ואין סוחרין בה. אי נמי מיירי שלקטו מן ההפקר, כדתנאי התם מן המשומר אי אתה קוצר אבל אתה קוצר מן המופקר, ואפ"ה נוהגין בה מנהג שביעית. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

יצא קציר העומר שהיא מצוה. שאע"פ שמצא קצור מצוה לקצור, דבעינן קצירה לשמה, אבל אם מצא חרוש אינו מצוה לחרוש, כך פירש רש"י ומשמע לפירושו דלא פסיל אותו שמצא קצור אלא למצוה. וקשיא, דאטו משום דליעבדו מצוה מן המובחר קיימינן ודחינן שבת. ועוד קשיא אמאי לא הוו קצרי ליה מקודם יו"ט לשמו, והא הויא מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת, וקיימי' בפרק ר' אליעזר (מנחות עב.) דכל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת. לכך נראה לומר דר' ישמעאל סבר לה כמאן דאמר התם שילהי פרק ר' ישמעאל (שם) ביום פסול, ואינו כשר אלא א"כ נקצר בליל ששה עשר ולכך אם אירע י"ו בשבת צריך לקוצרו בליל שבת. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מדאורייתא בטיל להו. פי' אפילו אותן ל' יום שהן דאורייתא [בטול], ולפי זה הטעם הראשון שאמר דנפקא ליה משבתון לאו דהוו ליה דאורייתא כדמפרש ואזיל אלא ה"ק אותם ל' יום שאתם אומרים שהן מדאורייתא בטלו גם כן, אבל לפירוש בתרא אתי שפיר כי הל' יום דהוו דאורייתא בזמן בית המקדש בטלום עכשיו לאחר חורבן בדרשא, ויש גורסין ר"ג ובית דינו מדאורייתא בטול כלומר כל מה שבטלו ואפילו ל' יום [מ]ראיה דאורייתא בטלו, והראשון יותר נכון כי לפי הטעם האחרון שאמרו במסקנא לא אתי האי לישנא שפיר. **[ריטב"א]**

בשלמא מי קילון איכא טריחא יתירא. לדלות מים מעומקו של בור אחר שנטל קצתן שלמעלה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אלא מי גשמים מאי טירחא איכא. דמשמע ליה דאסר תנא דמתני' אפילו אם נפלו הגשמים בבקעה גדולה שאין בה מקום עמוק וליכא בהו טירחא יתירא, וע"כ מיירי דאיכא טובא מיא דליכא למיחש בהו לדלמא פסקי, דאי פסקי פשיטא דמיתסר כדלקמן בשמעתין דלמא אתי לאיתויי ממקום רחוק. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אסור להשקות מהן בחולו של מועד. [נדפס בסוף המסכת]. **והא עבידא דפסקא.** דס"ד דה"ק, דכיון שתדיר רגילה לטפטף, אפי' כשאינה מנטפת ילך ויביא מתוך המעין. ושני ר' ירמיה עדיין היא מנטפת, כלומר לא שרי תנא אלא בעודה מטפטפת ולא להביא מן המעין. א"נ ה"פ, והא עבידא דפסקא אותה בריכה, וילך ויביא מן המעין שהעליונה שותה הימנו ואיכא טירחא יתירא. עדיין היא מטפטפת, כלומר לא התיר התנא אלא בעוד מי תמצית העליונה מנטפין לתוכה, ומילתא דלא שכיחא הוא דפסקא ולא גזרינן, והיינו דקאמר ועדיין היא מטפטפת ולא שכיח דפסקא. **[תוס' הרא"ש]**

כדי לאוכלן. שעל ידי השקאה זו יהיו לחות ורכות וטובות למאכל והוא רוצה לאוכלן ביו"ט, ולכך שרי ואע"ג דאיכא טירחא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** מדלין מים לירקות כדי לאוכלו במועד שהרי כל מלאכת אוכל נפש נעשית במועד לצורך המועד ואפי' יש בה טורח גדול. **[אהל מועד]** **דהוה דלי דוולא.** פרש"י ולא היה בית השלחין. וקשיא לי דהו"ל לתלמודא לפרושי דשדה הבעל היתה, כי סתם גנות שגדלים בהן ירקות בית השלחים הן, ועוד אמאי נקט דקא דלי דוולא, הוה ליה למימר דקא משקה לגינתא. ונראה לי לפרש דשדה בית השלחין, היתה והיה דולה בדלי מן הקילון, והיינו דקתני מדלין לירקות מן הקילון לאוכלו במועד, דלא אסרו מי קילון אלא ליפותו. **[תוס' הרא"ש]** **לישמתיה.** דקעבר אדרבנן שאסרו טירחא יתירא, ושייך ביה שמתא, כדאמר בפרק מקום שנהגו מנדין על יו"ט שני של גליות, ואע"ג דבקיאינן בקביעא דירחא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עי' ריטב"א, ב) עי' תוס' ר"ה ט. סוד"ה ור"ע, ג) [תוספתא פרק א], ד) מכות ח:, ה) פסחים סו ע"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' בשלמא מי קילון. נ"ב ל' הרמב"ם קילון כלומר בור עמוק וכן מי גשמים שמתקבלי' מהם אגמים וכשהגשמים פוסקים יתמו המים הבאים לאגמים ויצטרך להשקות מהם בדלי: (ב) רש"י ד"ה מי גשמים כו' כי מדלו מינה עד דלא הוי מליאה: (ג) ד"ה מותר כו' וד"ה רבי אילעא כו' הד"א: (ד) ד"ה ר' אילעא כו' לידי מי קילון: (ה) ד"ה והא עבידא כו' ואזיל ומייתי ממעיין אחר הס"ד: (ו) תוס' ד"ה אלא כו' אהאי דר' יצחק דלעיל דקאמר כי גמירי כו' לפי אומד חכמים הוא ואף: (ז) ד"ה אלא אר"א כו' דבכ"מ שונה הני שלשה ביחד. נ"ב אבל רש"י ז"ל פי' במס' סוכה דף לד דאלו שלשה נשאלו בבית המדרש ושמע השומע וגרס כסדר ששמעם:

◆

רש"י כת"י

וקציר. של תבואה הגדילה בשביעית כגון ספיחין או כגון שעבר וזרע בשביעית אתה נוהג מנהג שביעית בשמינית שחייבת בביעור ואין סוחרין בה. **ר' (שמואל) [ישמעאל].** לעולם בשבת משתעי כדכתיב ביום השביעי בחרים ובקציר תשבות וקא אתי לאשמועינן מה חרים רשות שאין חרים של מצוה לעולם. **יצא קציר העומר שהיא מצוה.** אע"פ שמצא קצור קוצר דבעי קצירה לשמה אבל אם מצא חרוש אינו חורש. **הלכתא למשרי ילדה.** נטיעות לחרוש עד ראש השנה. **קראי למיסר זקנה.** שלשים יום ואתו בית הלל וגזור מפסח עד שביעית והתנו שכל הרוצה לבטל יבא ויבטל ורבן גמליאל בטלינהו ואוקמינהו אדאוריתא ל' יום קודם ראש השנה. **אלא הלכתא.** דילדה עד ראש השנה וזקנה עד עצרת לר' ישמעאל דלא מוקים לה לקרא בשביעית ואתו קראי לר' עקיבא למיסר זקנה שלשים יום דלר' עקיבא לית ליה הלכתא למשרי ילדה וממילא הוא דקא שרי ר' עקיבא ילדה עד ראש השנה דאוקומי אילני בעלמא וזקינה למיסר מקראי ובית הלל אומר כר' ישמעאל או כר' עקיבא דתרויהו קא אסרי זקנ' ל' יום לפני ראש השנה ובית הלל גזרו מעצרת והתנו כל הרוצה לבטל יבטל.

[המשך בסוף המסכת]

◆

הגהות וציונים

א] בכת"י גמר שבת **שבתון** משבת בראשית, וכן העתיקו רש"י לעיל ג ע"ב ד"ה כדבעינן ותוס' ר"ה ט ע"א ד"ה ור"ע (ועי' היטב רש"י כת"י סוד"ה דאורייתא וד"ה מ"ד הלכתא, וע"ע רשב"ם בב"ב קכא ע"א): **ב]** צ"ל **כלומר**, וכ"ה בכת"י (דק"ס): **ג]** נדצ"ל מפסח **ומעצרת**: **ד]** בכת"י נוסף כאן ב' דיבורים **מי גשמים. חפירה מליאה גשמים: מי קילון. גומא עמוקה הרבה שיש בה מים ואינה מליאה וטירחא מילתא למידלא מינה: ה]** בכת"י ולא **גזרינן** דלמא **פסקי** וכו' וטרח **ומייתי** וכו': **ו]** כאן יש להוסיף התיבות **לית ליה דר' זירא דלא גזר** (במקום בסוף הדיבור, ראש משביר): **ז]** צ"ל אבל לא **ממי גשמים** (דבש תמר): **ח]** צ"ל **רובה**: **ט]** נראה דיש להוסיף **וטרח ומייתי מאחריני** (באה"מ): **י]** בכת"י נוסף **בית**: **כ]** נדצ"ל מעיין. **מבית** השלחין גבוה **המטפטף** לבריכה (גנזי יוסף):

אוצר החכמה 18/06/2018

שבאמת המים לא יספיקו להשקיית השדה, ויטרח להביא מים ממקומות אחרים כדי להשקותה[לח].

רב אשי חולק:
רַב אַשִׁי אָמַר, אַף עַל פִּי שֶׁאֵין רוּבָּהּ שֶׁל אוֹתָהּ שָׂדֶה שׁוֹתָה מאמת המים, כלומר שאינו יכול להשקות את רוב השדה בפעם אחת מאמת המים, מכל מקום מותר להשקות את השדה מהפסיקות ומהבריכות, **כֵּיוָן דְּקָא מָשְׁכָא וְאָתְיָא** - שכיון שאמת המים מוליכה מים, **מֵימַר אָמַר אִי לָא שָׁתְיָא לְחַד יוֹמָא תִּשְׁתֵּי לִתְרֵי וּתְלָתָא יוֹמֵי** - יאמר האדם, אם לא די לשדה בהשקייה מאמת המים ביום אחד, תהיה השדה מושקית ממנה בשנים או שלשה ימים, אך לא יטרח וילך להביא מים מאמת המים אחרת.

הגמרא מביאה ברייתא שמבארת את דין ההשקייה בשני שדות שיש מעיין בצד השדה העליון ובריכה בין שתי השדות:
תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **בְּרֵיכָה שֶׁנּוֹטֶפֶת מַיִם מִשְּׂדֵה בֵּית הַשְּׁלָחִין זוֹ מוּתָּר לְהַשְׁקוֹת מִמֶּנָּה שְׂדֵה בֵּית הַשְּׁלָחִין אַחֶרֶת**, כלומר, שני שדות בית השלחין שנמצאים זה בצד זה, והאחד גבוה מחבירו, ובצד השדה העליון יש מעיין שנובע מים, ובין שני השדות יש בריכה קטנה, וכאשר משקים את השדה העליון מהמעיין, המים מטפטפים ויורדים מהשדה העליון לבריכה שבין שני השדות, מותר להשקות מהבריכה את השדה התחתון, ואף על פי שיתכן שהבריכה תתרוקן מהמים שבה, אין חוששים שמא יטרח להביא מים ממקומות אחרים, משום שהמים שמשקים בהם את השדה העליון מהמעיין, מטפטפים ממנו לבריכה.

מקשה הגמרא, **וְהָא עֲבִידָא דְּפָסְקָא** - והרי טפטוף המים מהשדה העליון לבריכה עשוי לפסוק, והמים שבבריכה עשויים להיגמר, ויש לחשוש שמא יטרח להביא מים ממעיין אחר, ומדוע מותר להשקות את השדה התחתון מהמים שבבריכה.

מתרצת הגמרא, **אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה, וַעֲדַיִין הִיא מְטַפְטֶפֶת** - מה ששנינו בברייתא שמותר להשקות את השדה התחתון מהמים שבבריכה, היינו דווקא כשהמים עדיין מטפטפים מהשדה העליון לבריכה, שבאופן זה ודאי שהבריכה לא תתרוקן מהמים שבה כשישקה ממנה את השדה התחתון.

אביי מבאר את דברי רבי ירמיה:
אָמַר אַבַּיֵי, וְהוּא שֶׁלֹּא פָּסַק מַעְיָין רִאשׁוֹן - מה שאמר רבי ירמיה שאם המים מטפטפים מהשדה העליון לבריכה מותר להשקות את השדה התחתון מהבריכה, היינו דווקא באופן שהמעיין שמשקים ממנו את השדה העליון לא פסק מנביעתו, והמים עדיין מטפטפים ממנו לשדה ומהשדה לבריכה, שבאופן זה אין לחוש שמא הבריכה תתרוקן מהמים שבה, אבל אם המעיין פסק מנביעתו, אסור להשקות את השדה התחתון מהמים שבבריכה, משום שיש לחשוש שמא הבריכה תתרוקן מהמים שבה, ויטרח להביא מים ממעיין אחר כדי להשקות את השדה התחתון.

הגמרא מביאה ברייתא שמבארת את דין ההשקייה ממקום נמוך למקום גבוה:
תַּנְיָא בברייתא, **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן מְנַסְיָא אוֹמֵר, שְׁתֵּי עֲרוּגוֹת זוֹ לְמַעְלָה מִזּוֹ, לֹא יִדְלֶה** [-לא ימלא בדלי] מים **מִן הערוגה הַתַּחְתּוֹנָה וְיַשְׁקֶה** בהם **אֶת** הערוגה **הָעֶלְיוֹנָה**, משום שיש בכך טירחה מרובה[לט]. מוסיפה הברייתא, **יוֹתֵר עַל כֵּן** - חידוש גדול יותר **אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בַּר שִׁמְעוֹן, אֲפִילּוּ עֲרוּגָה אַחַת שֶׁחֶצְיָהּ נָמוּךְ וְחֶצְיָהּ גָּבוֹהַּ, לֹא יִדְלֶה** מים **מִמָּקוֹם נָמוּךְ** שבערוגה **וְיַשְׁקֶה** מהם **לְמָקוֹם גָּבוֹהַּ** שבערוגה, שאפילו אופן זה נחשב לטירחה מרובה[מ].

הברייתא מבארת באיזה אופן מותר להשקות את הירקות בדליים:
תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **מַדְלִין** - ממלאים מים בדליים ומשקים מהם **לִירָקוֹת, כְּדֵי** שיהיו לחים מחמת ההשקייה ויהיו טובים **לְאוֹכְלָן** במועד[מא]. **וְאִם** עושה כן **בִּשְׁבִיל לְיַיפּוֹתָן**, כלומר שיגדלו יותר, **אָסוּר**, מפני שההשקייה היא רק להרווחה[מב].

הגמרא מביאה שרבינא ורבה תוספאה דנו בפירוש דברי הברייתא:
רָבִינָא וְרַבָּה תּוֹסְפָאָה[מג] **הֲווּ קָא אָזְלֵי בְּאוֹרְחָא** - היו מהלכים בדרך, **חֲזוּ לְהַהוּא גַּבְרָא דַּהֲוָה דָּלֵי דַּוְולָא** - ראו אדם אחד שהיה שואב מים בדליים כדי להשקות את הירקות שבשדה בית הבעל, **בְּחוּלָּא דְמוֹעֲדָא** - בחולו של מועד, ואסור לעשות כן, משום שחכמים התירו להשקות במועד רק את שדה בית השלחין ולא את שדה בית הבעל[מד]. **אָמַר לֵיהּ רַבָּה תּוֹסְפָאָה לְרָבִינָא, לֵיתֵי מַר לְשַׁמְתֵיהּ** - עליך לבוא ולנדות אדם זה, לפי שעבר על דברי חכמים, וכל העובר על דברי חכמים חייב נידוי[מה].

אָמַר לֵיהּ רבינא לרבה תוספאה, מדוע אדם זה חייב נידוי, **וְהָתַנְיָא** - והלא שנינו בברייתא **מַדְלִין לִירָקוֹת כְּדֵי לְאוֹכְלָן**, ומבואר שמותר לשאוב מים בדליים להשקות את הירקות כדי לאוכלם בחול המועד.

אָמַר לֵיהּ רבה תוספאה לרבינא, **מִי סָבְרַת מַאי 'מַדְלִין' מַדְלִין מַיָּא** - וכי הנך סבור ש'מדלין לירקות' ששנינו בברייתא היינו שמותר לדלות מים בדליים כדי להשקות את הירקות, לא כן, אלא **מַאי** - מה היא הכוונה במה ששנינו בברייתא

אחח18/06/2018

ולא גזרו שמא יבוא להשקות גם ממי קילון. ויש לומר, שכיון שלא התרנו לו להשקות אלא כשאמת המים עוברת ביניהם, הוא נזכר בכך שאסור להשקות באופן שיש טירחה, ולא יבוא לטרוח ולהשקות ממי קילון. חזון איש (או״ח סי׳ קלה לדף ד. ד״ה הפסיקות).

[לח] **המיוחס לרש״י** (ד״ה והוא סרובה). ורש״י כת״י (אמר רב פפא) פירש, שאם אפשר להשקות מאמת המים את רוב השדה, ודאי שמהבריכות ומהפסיקות אפשר להשקות לפחות את מיעוט השדה, ואין לחשוש שיטרח ויביא מים מנהר רחוק [אבל אם אי אפשר להשקות מאמת המים את רוב השדה, יש לחשוש שלא יוכל להשקות את הנצרך לשדה מהבריכות ומהפסיקות, ויטרח ויביא מים מנהר רחוק].

[לט] **רש״י** כת״י (ד״ה לא). והריטב״א (ד״ה שתי) כתב שבהשקיית מים מערוגה לערוגה שהיא דבר מועט אין טירחה, אלא טעם האיסור הוא משום שחכמים לא חילקו ואסרו להשקות בקילון גם באופנים שאין בהם טירחה.

[מ] **החידוש** בזה הוא, שהאיסור לא נאמר רק בשתי ערוגות שהן רחוקות זו מזו, אלא גם בערוגה אחת שחציה האחד נמוך מחציה השני. נמוקי יוסף (ד״ה שתי).

[מא] **רש״י** כת״י (ד״ה ה״ג מדלין).
הטעם שמותר לעשות כן הוא מפני שכל מלאכה שהיא לצורך אוכל נפש מותר לטרוח ולעשותה במועד. ודין זה הוא פשוט, והברייתא לא הוצרכה לחדש דבר זה, אלא הברייתא מחדשת שאפילו אם הירקות עומדים למכירה, מותר להשקותם. ריטב״א (ד״ה מדלין). והמגיד משנה (יום טוב פ״ח ה״ג) כתב עוד, שטעם ההיתר הוא מפני שכל דבר שהוא לצורך המועד, התירו לעשותו אפילו אם יש בו טירחה מרובה, אבל אם אינו לצורך המועד לא התירו. ומה ששנינו בברייתא להלן שכדי ליפותן אסור, לאו דווקא הוא, אלא אפילו אם אינו כדי ליפותן אלא כדי שלא יפסדו, אסור, שכל שאינו לצורך המועד, כלומר כדי לאוכלם במועד, הרי דינו כבית השלחין שלא התירו בו מלאכה שיש בה טירחה מרובה.

[מב] 'מדלין' היינו ממקום עמוק, ואף על פי שיש בכך טירחה מרובה, התירו לעשות כן לצורך אכילה. אבל כדי לייפות לא התירו, אפילו באופן שאין בכך טירחה. תוספות (להלן ע״ב ד״ה מדלין).

[מג] **רבה** תוספאה נקרא כן על שם שהיה בקי בתוספתא. ויש אומרים, שהיה גר במקום ששמו 'תוספתא', ונקרא כן על שם מקומו. פירוש הר״ש בן היתום (ד״ה רבינא).

[מד] **המיוחס לרש״י** (ד״ה דהוה). אמנם על מה שכתב שחכמים לא התירו אלא בבית השלחין בלבד, הקשה הרש״ש (ברש״י שם), הלא דלייה אסורה אף בבית השלחין, שהרי יש בה טירחה יתירה, וכמו שכתבו התוספות (להלן ע״ב ד״ה מדלין, הובאו בהערה לעיל), ואסור להשקות באופן שיש בו טירחה יתירה, כמו ששנינו לעיל (ב.) שאסור להשקות ממי הקילון, משום שיש בכך טירחה יתירה, כמבואר בגמרא לעיל.
בתוספות הרא״ש (ד״ה חזייה) הקשה על רש״י, שסתם גינות שמגדלים בהן ירקות הן שדה בית השלחין, ואם כן הגמרא היתה צריכה לפרש שהיתה זו שדה בית הבעל. ועוד, מדוע דקדקה הגמרא ואמרה 'דהוה דלי דוולא', הרי עיקר האיסור הוא במה שהשקה את השדה, ואם כן הגמרא היתה צריכה לומר שראוהו משקה. ולכן פירש, ששדה זו היתה שדה בית השלחין, ואדם זה היה דולה בדלי מן הקילון, ולכן מותר לדלות רק כדי לאכול את הירקות במועד, אבל כדי ליפותם אסור.

[מה] **ריטב״א** (ד״ה ליתי).

שנכנס לשביעית וקציר של שביעית שיצא למוצאי שביעית ר' ישמעאל אומר מה חריש רשות אף קציר רשות [א]יצא קציר העומר שהיא מצוה אלא אמר רב נחמן בר יצחק כי גמירי הלכתא למישרי ילדה קראי למיסר זקינה וכיון דהלכתא למישרי ילדה לאו ממילא זקינה אסירה אלא הלכתא לרבי ישמעאל קראי לר' עקיבא ור' יוחנן אמר רבן גמליאל ובית דינו מדאורייתא א) בטיל להו מאי טעמא גמר שבת שבת[א] משבת בראשית מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין אף כאן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין מתקיף לה רב אשי מאן דאמר הלכתא אתיא גזרה שוה עקרה הלכתא ומאן דאמר קרא אתיא גזרה שוה עקרה קרא אלא אמר רב אשי רבן גמליאל ובית דינו סברי לה כרבי ישמעאל דאמר הלכתא גמירי לה וכי גמירי הלכתא בזמן שבית המקדש קיים ב) דומיא דניסוך המים אבל בזמן שאין בית המקדש קיים לא: אבל לא ממי הגשמים וממי הקילון: (א) בשלמא מי קילון איכא טירחא יתירא אלא מי גשמים מאי טירחא איכא אמר ר' אילעא א"ר יוחנן גזירה מי גשמים אטו מי קילון רב אשי אמר מי גשמים גופייהו לידי מי קילון אתו וקמיפלגי בדר' זירא דאמר ר' זירא אמר רבה בר ירמיה אמר שמואל [ב]נהרות המושכין מים מן האגמים מותר להשקות מהן בחולו של מועד מר אית ליה דרבי זירא ומר לית ליה דרבי זירא גופא אמר ר' זירא אמר רבה בר ירמיה אמר שמואל נהרות המושכין מים מן האגמים מותר להשקות מהן בחולו של מועד איתיביה רבי ירמיה לרבי זירא אבל לא ממי גשמים ולא ממי קילון אמר ליה ירמיה ברי [ג]הני אגמים דבבל כמיא דלא פסקי דמו. תנו רבנן [ד]הפסיקות והבריכות שנתמלאו מים מעיו"ט אסור להשקות מהן בחולו של מועד ואם היתה אמת המים עוברת ביניהן מותר אמר רב פפא והוא שרובה של אותה שדה שותה מאותה אמת המים רב אשי אמר [ה]אע"פ שאין רובה של אותה שדה שותה כיון דקא משכא ואתיא מימר אמר אי לא שתיא לחד יומא תשתי לתרי ותלתא יומי ת"ר [ו]בריכה שנוטפת מים משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה שדה בית השלחין אחרת והא עבידא דפסקא אמר ר' ירמיה [ז]ועדיין היא מטפטפת אמר אביי [ח]והוא שלא פסק מעיין ראשון תניא ר' שמעון בן מנסיא אומר שתי ערוגות זו למעלה מזו לא ידלה מן התחתונה וישקה את העליונה יותר על כן אמר ג)רבי אלעזר בר שמעון [ט]אפילו ערוגה אחת חציה נמוך וחציה גבוה לא ידלה ממקום נמוך וישקה למקום גבוה. תנו רבנן [י]מדלין לירקות כדי לאוכלן ואם בשביל לייפותן אסור רבינא ורבה תוספאה הוו קא אזלי באורחא חזו להדוא גברא דהוה דלי דוולא בחולא דמועדא אמר ליה רבה תוספאה לרבינא ליתי מר לשמתיה א"ל והתניא מדלין לירקות כדי לאוכלן א"ל מי סברת מאי מדלין מיא מאי מדלין

שנכנס לשביעית. כל[ב] שיש לו ליכנס לשביעית, שאסור לחרוש לפני ר"ה: מה חריש רשות. בכל מקום: קציר העומר. מותר לקצור בשבת: שהיא של מצוה. אע"פ שמצא קצור קוצר, דבעינן קצירה לשמה, אבל אם מצא חרוש אינו חורש ד): הלכתא למישרא ילדה. עשר נטיעות עד ר"ה: קראי למיסר זקינה. שלשים יום קודם ראש השנה, ואתו בית שמאי והלל וגזרו מפסח ועד עצרת[ג]: ממילא שמעת מינה. דזקינה אסור לחרוש: אלא הלכתא לרבי ישמעאל. דלא נפיק ליה מקראי, דדריש לקרא לדרשה אחרינא להוציא קציר העומר: מדאורייתא בטלו. כלומר אשכחו סמך מן התורה להכי בטלו הלכתא: מאן דאמר הלכתא. דלפני ר"ה אסור: אתא גזירה שוה עקרה להלכתא. כלומר משום גזרה שוה דאינהו גמירו מנפשייהו משבת בטלו הלכתא, הא אין אדם דן ג"ש מעצמו ה): כי גמירו הלכתא בזמן שבית המקדש קיים. וכי שרו רבן גמליאל ובית דינו בזמן שאין בית המקדש קיים: [ד] גזירה מי גשמים. דלמא אתי למעבד מי קילון: מי גשמים נמי אתי לידי מי קילון. כלומר כי מדלו מינה (ב) דלא הויא מליאה נעשית ממילא מי קילון שאינו מלא, וטריחא מלתא: נהרות המושכין מן האגמים. השתא משמע ליה מי אגמים עבידא דפסקי: מותר להשקות מהן בחולו של מועד. ולא גזרי דלמא פסיקא[ה] מי אגמים ואזיל וטרח ואייתי מן נהר אחר (ג): ר' אילעא אמר ר' יוחנן דאמר גזרינן מי גשמים אפילו היכא דלא פסקי אטו מי קילון[ו], מדקאמר רב אשי מי גשמים לידי (ד) קילון אתי מכלל דר' יוחנן אסר אפילו דלא אתיא לידי מי קילון, לית ליה דר' זירא דלא גזר: מיתיבי אבל לא מי קילון[ז]. דלמא מפסקי וטרח להוציא מן העמוק, הכא נמי אמאי לא ניחוש דלמא מפסקי מי אגמים: א"ל כמיא דלא פסקי דמו. וליכא למיחש: פסיקות ובריכות. חדא מילתא היא: אם אמת המים עוברת ביניהן. בין הבריכות הללו מותר להשקות ממי גשמים, דאי פסקי מי גשמים משקה מאמת המים: והוא שרובה של אותה שדה שותה מאותה אמת המים כו'. שיכול להשקות רוב השדה בפעם אחת מאותה אמת המים, אבל אם אינו יכול להשקות בפעם אחת מאותה אמת המים רוב[ח] של שדה אינו משקה מפסיקות ובריכות, דלמא מפסיק ואזיל[ט]: תישתי לתרי או תלתא יומי. מההיא אמת המים, ולא טרח ומייתי מאמת המים אחרינא: בריכה שנטפה משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה בית השלחין אחר. בית השלחין שהיה גבוה והיה מעיין נובע מצדו, וכנגד אחד היה בית השלחין נמוך, ובין אלו בית השלחין היה כנגד[י] השלחין הנמוך בריכה קטנה, וכשמשקים בית השלחין הגבוה מן המעיין נוטף טיפין מן בית השלחין הגבוה לתוך הבריכה הנמוכה, מותר להשקות אותו בית השלחין הנמוך מאותה בריכה, אע"ג דבריכה עבידא דפסקא, הואיל ומטפטף בו מבית השלחין הגבוה מים שבאו לו מחמת המעיין: והא עבידא דפסקא. בריכה, ואזיל ומייתי (ה): עדיין היא מטפטפת. מבית השלחין גבוה לתוך הבריכה, דודאי לא פסקא: אמר אביי והוא שלא פסק מעיין. המטפטף מבית השלחין גבוה[כ] לבריכה מותר להשקות מבריכה לבית השלחין נמוך, אבל אי פסיק מעיין אע"ג דעדיין מטפטף מבית השלחין גבוה לתוך הבריכה אין משקין מן הבריכה לבית השלחין נמוך, דלמא פסיק ואזיל וטרח ומייתי ממעיין אחר: לא ידלה מן התחתון וישקה לעליון. דאיכא טירחא יתירא: מדלין לירקות. משמע שהוא דולה מים ומשקה לירקות כדי לאוכלן בחולו של מועד: ואם בשביל ליפותן. שיגדלו הירקות אסור, דהרווחה היא: דהוה דלי דוולא. דולה דליות מים לירקות, וחכמים לא התירו כי אם לבית השלחין בלבד:

אלא אמר רב נחמן בר יצחק. האי אלא קאי אהאי דרבי יצחק (ו) לעיל כי גמירי הלכתא לשלשים יום לפני ראש השנה דהיינו בנטיעות זקנים לא תימא דלהכי אתיא הלכתא אלא סבר רב נחמן דאיסור שלשים לפי אומד חכמים ואף החמירו בהם בדבריהם ויש דמשבשי ליה להאי אלא דרב נחמן ואין להאריך בדבריהם:

מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין. ואי קשיא והא מפקינן מקרא במס' יומא פרק בתרא (דף פא:) דצריך לעשות תוספת גבי שבת בין בכניסתה בין ביציאתה להוסיפה מחול על הקודש איכא למימר ההוא פורתא לא קא חשיב כיון דלא הוי אלא כל שהוא וכי ההוא שיעורא נמי יהא מודה רבן גמליאל דצריך להוסיף: **אלא** אמר רב אשי רבן גמליאל כו'. כלומר ודאי מדאורייתא בטיל ולאו היינו טעמא כדקאמר אלא סבירא ליה כרבי ישמעאל וקא דייק רבן גמליאל מה שייכא תוספת שביעית גבי ניסוך שניתנו למשה גבי הדדי (ז) דבכל מקום שונה הני שלשה ביחד לכך ניתנו אלא ודאי למילף סמכינהו רחמנא: **בשלמא** מי קילון כו' אלא מי גשמים. מיירי בכי האי גוונא דקים לן דלא פסקי ולית בהו איסור אלא מהאי טעמא דמפרש אבל אי פסקי אית להו איסורא כדלקמן דבכל מידי דפסיק איכא איסורא משום דאזיל ומייתי ממקום רחוק כיון שהתחיל להשקות שלא יפסיד שדהו הלכך איכא לאוקמי הכא דלא פסקי:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עי' ריטב"א, ב) עי' תוס' ר"ה ט. סוד"ה ור"ע, ג) [תוספתא פרק א], ד) מכות ח:, ה) פסחים סו ע"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' בשלמא מי קילון. נ"ב ל' הרמב"ם קילון כלומר בור עמוק וכן מי גשמים שמתקבלי' מהם אגמים וכשהגשמים פוסקים יתמו המים הבאים לאגמים ויצטרך להשקות מהם בדלי: (ב) רש"י ד"ה מי גשמים כו' כי מדלו מינה עד דלא הוי מליאה: (ג) ד"ה מותר כו' וד"ה רבי אילעא כו' הד"א: (ד) ד"ה ר' אילעא כו' לידי מי קילון: (ה) ד"ה והא עבידא כו' ואזיל ומייתי ממעיין אחר הס"ד: (ו) תוס' ד"ה אלא כו' אהאי דר' יצחק דלעיל דקאמר כי גמירי כו' לפי אומד חכמים הוא ואף: (ז) ד"ה אלא אר"א כו' דבכ"מ שונה הני שלשה ביחד. נ"ב אבל רש"י ז"ל פי' במס' סוכה דף לד דאלו שלשה נשאלו בבית המדרש ושמע השומע וגרסם כסדר ששמעם:

◆

רש"י כת"י

וקציר. של תבואה הגדילה בשביעית כגון ספיחין או כגון שעבר וזרע בשביעית אתה נוהג מנהג שביעית בשמינית שחייבת בביעור ואין סוחרין בה. ר' (שמואל) [ישמעאל]. לעולם בשבת משתעי כדכתיב ביום השביעי בחריש ובקציר תשבות וקא אתי לאשמועינן מה חריש רשות שאין חריש של מצוה לעולם. יצא קציר העומר שהיא מצוה. אע"פ שמצא קצור קוצר דבעי קצירה לשמה אבל אם מצא חרוש אינו חורש. הלכתא למשרי ילדה. נטיעות לחרוש עד ראש השנה. קראי למיסר זקנה. שלשים יום ואתו בית הלל וגזור מפסח עד שביעית והתנו שכל הרוצה לבטל יבא ויבטל ורבן גמליאל בטלינהו ואוקמינהו אדאורייתא ל' יום קודם ראש השנה. אלא הלכתא. דילדה עד ראש השנה וזקנה עד עצרת לר' ישמעאל דלא מוקים לה לקרא בשביעית ואתו קראי לר' עקיבא למיסר זקנה שלשים יום דלר' עקיבא לית ליה הלכתא למשרי ילדה וממילא הוא דקא סרי ר' עקיבא ילדה עד ראש השנה דאוקומי אילני בעלמא וזקינה למיסר מקראי ובית הלל אומר כר' ישמעאל או כר' עקיבא דתרויהו קא אסרי זקנ' ל' יום לפני ראש השנה ובית הלל גזרו מעצרת והתנו כל הרוצה לבטל יבטל.

[המשך בסוף המסכת]

◆

הגהות וציונים

א] בכת"י גמר שבת שבתון משבת בראשית, וכן העתיקו רש"י לעיל ג ע"ב ד"ה כדבעינן ותוס' ר"ה ט ע"א ד"ה ור"ע (ועי' היטב רש"י כת"י סוד"ה דאורייתא וד"ה מ"ד הלכתא, ועי' רשב"ם בב"ב קכא ע"א). ב] צ"ל כלומר, וכ"ה בכת"י (דק"ס). ג] נדצ"ל מפסח ומעצרת: ד] בכת"י נוסף כאן ב' דיבורים מי גשמים. חפירה מליאה גשמים: מי קילון. גומא עמוקה הרבה שיש בה מים ואינה מליאה וטירחא מילתא למידלא מינה: ה] בכת"י ולא גזרינן דלמא פסקי וכו' וטרח ומייתי וכו': ו] כאן יש להוסיף התיבות לית ליה דר' זירא דלא גזר (במקום בסוף הדיבור, ראש משביר): ז] צ"ל אבל לא ממי גשמים (דבש תמר): ח] צ"ל רובה: ט] נראה דיש להוסיף וטרח ומייתי מאחריני (באה"מ): י] בכת"י נוסף בית: כ] נדצ"ל מעיין: מבית השלחין גבוה המטפטף לבריכה (גנזי יוסף):

עין משפט נר מצוה

כז א מיי' פ"ז מהלכות תמידין הלכה ו סמג עשין קלט:

כח ב ג ד ה ו ז ח מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה א טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ג:

כט ט מיי' שם הלכה ב טוש"ע שם סעיף ב:

ל י מיי' שם טוש"ע שם סעיף ד:

◆

משנת ראשונים

וקציר של שביעית שיצא למוצאי שביעית. כגון ספיחין, או אם עבר וזרע בשביעית, אפילו בשמינית אתה נוהג בה מנהג שביעית, שחייבת בביעור ואין סוחרין בה. אי נמי מיירי שלקטו מן ההפקר, כדתנאי התם מן המשומר אי אתה קוצר אבל אתה קוצר מן המופקר, ואפ"ה נוהגין בה מנהג שביעית. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

יצא קציר העומר שהיא מצוה. שאע"פ שמצא קצור מצוה לקצור, דבעינן קצירה לשמה, אבל אם מצא חרוש אינו מצוה לחרוש, כך פירש רש"י ומשמע לפירושו דלא פסיל אותו שמצא קצור אלא למצוה. וקשיא, דאטו משום דליעבדו מצוה מן המובחר קיימינן ודחינן שבת. ועוד קשיא אמאי לא הוו קצרי ליה מקודם יו"ט לשמו, והא הויא מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת, וקיימ' בפרק ר' אליעזר (מנחות עב.) דכל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת. לכך נראה לומר דר' ישמעאל סבר לה כמאן דאמר התם שילהי פרק ר' ישמעאל (שם) ביום פסול, ואינו כשר אלא א"כ נקצר בליל ששה עשר ולכך אם אירע י"ו בשבת צריך לקוצרו בליל שבת. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מדאורייתא בטיל להו. פי' אפילו אותן ל' יום שהן דאורייתא [בטול], ולפי זה הטעם הראשון שאמר דנפקא ליה משבתון לאו דהוו ליה דאורייתא כדמפרש ואזיל אלא ה"ק אותם ל' יום שאתם אומרים שהן מדאורייתא בטלו גם כן, אבל לפירוש בתרא אתי שפיר כי הל' יום דהוו דאורייתא בזמן בית המקדש בטלום עכשיו לאחר חורבן בדרשא, ויש גורסין ר"ג ובית דינו מדאורייתא בטול כלומר כל מה שבטלו ואפילו ל' יום [מ]ראיה דאורייתא בטלו, והראשון יותר נכון כי לפי הטעם האחרון שאמרו במסקנא לא אתי האי לישנא שפיר. [ריטב"א]

בשלמא מי קילון איכא טריחא יתירא. לדלות מים מעומקו של בור אחר שנטל קצתן שלמעלה. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

אלא מי גשמים מאי טירחא איכא. דמשמע ליה דאסר תנא דמתני' אפילו אם נפלו הגשמים בבקעה גדולה שאין בה מקום עמוק וליכא בהו טירחא יתירא, ועי"כ מיירי דאיכא טובא מיא דליכא למיחש בהו לדלמא פסקי, דאי פסקי פשיטא דמיתסר כדלקמן בשמעתין דלמא אתי לאיתויי ממקום רחוק. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

אסור להשקות מהן בחולו של מועד. [נדפס בסוף המסכת]

והא עבידא דפסקא. דס"ד דה"ק, דכיון שתדיר רגילה לטפטף, אפי' כשאינה מנטפת ילך ויביא מתוך המעין. ושני ר' ירמיה עדיין היא מנטפת, כלומר לא שרי תנא אלא בעודה מטפטפת ולא להביא מן המעין. א"נ ה"פ, והא עבידא דפסקא אותה בריכה, וילך ויביא מן המעין שהעליונה שותה הימנו ואיכא טירחא יתירא. עדיין היא מטפטפת, כלומר לא התיר התנא אלא בעוד מי תמצית העליונה מנטפין לתוכה, ומילתא דלא שכיחא הוא דפסקא ולא גזרינן, והיינו דקאמר ועדיין היא מטפטפת ולא שכיח דפסקא. [תוס' הרא"ש]

כדי לאוכלן. שעל ידי השקאה זו יהיו לחות ורכות וטובות למאכל והוא רוצה לאוכלן ביו"ט, ולכך שרי ואע"ג דאיכא טירחא. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מדלין מים לירקות כדי לאוכלו במועד שהרי כל מלאכת אוכל נפש נעשית במועד לצורך המועד ואפי' יש בה טורח גדול. [אהל מועד]

דהוה דלי דוולא. פרש"י ולא היה בית השלחין. וקשיא לי דהו"ל לתלמודא לפרושי דשדה הבעל היתה, כי סתם גנות שגדלים בהן ירקות בית השלחים הן, ועוד אמאי נקט דקא דלי דוולא, הוה ליה למימר דקא משקה לגינתא. ונראה לי לפרש דשדה בית השלחין, היתה והיה דולה בדלי מן הקילון, והיינו דקתני מדלין לירקות מן הקילון לאוכלו במועד, דלא אסרו מי קילון אלא ליפותו. [תוס' הרא"ש]

לישמתיה. דקעבר אדרבנן שאסרו טירחא יתירא, ושייך ביה שמתא, כדאמר בפרק מקום שנהגו מנדין על יו"ט שני של גליות, ואע"ג דבקיאינן בקביעא דירחא. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

עין משפט
נר מצוה

לא א מיי' פ"ח מהלכות י"ט הלכה ג טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ה:

לב ב מיי' פ"ג מהלכות שמיטה הלכה כ:

לג ג ד מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה ג סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ו:

לד ה ו מיי' שם הלכה ד סמג שם טוש"ע א"ח סי' תקמד ס"ב:

אהח18/06/2018

רבינו חננאל

ואסיקנא מדלין מים לירקות כדי לאוכלן ואם בשביל לייפותן אסור. ולית האי מדלין מלשון שלופי כדתנן המדל בגפנים כו' [ואין עושין עוגיות] פי' עוגה והן בדידין שבעיקרי אילנות כדתנן במס' כלים פ' כ"ט יד הבדיד ד' והנ"מ בחדתא אבל בעתיקא למיעבד בנכי שרי: (מתני') **[פיסקא] ר' אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה בתחלה בין [במועד ובין] בשביעית.** ומקשינן בשלמא במועד משום טירחא אלא שביעית אמאי לא. **ופרקינן כיון שחופר נראה כעושה מלאכה בשביעית בשדה.** וי"א מפני שמכשיר אגפיה לזריעה כלומר כיון שחופר נמצא כחורש באמצע ומכשיר הצדדין לזריעה כו'. אמימר מתני **לה מפני שנראה כעודר.** וקשיא ליה ומי א"ר אלעזר הכי שכל החופר ומעמיק נראה כעודר. והא איהו דאמר שחופר עד ג' ולא גזר משום עודר דתנן במס' שביעית פ"ג עושה אדם זבלו אוצר ר"מ אוסר עד שיעמיק ג' טפחים או עד שיגביה ג' [כ] או שיתן על הסלע. **ופרקינן ר' זירא ור' אבא בר ממל** חד אמר כגון שהעמיק קודם לכן וחד אמר זבלו מוכיח עליו שאינו עודר: **פיסקא. וחכ"א עושה אדם אמת המים בתחלה** בשביעית ומתקנין את המתקלקלות במועד. **מאי מקולקלות.** א"ר אבהו שאם היתה עמוקה טפח חופרה ומעמידה עד ששה טפחים נמצא מוסיף ה' טפחים. **ומיבעיא לן אמה שיש בה טפחיים** מהו לחפור ה' האחרות ולהעמידה על ז' טפחים דחמשה נמי הוא דקא מוסיף ועלתה בתיקו: **ומתקנין קילקולי המים שברה"ר.** אביי שרא לבני בר הרמך לסחופי נהרא. ור' ירמיה שרא לבני סכותא למכרא נהרא סתום ולפותחו ור' אסי שרא לאקדוחי נהר ביצין אמר כיון דשתו מיניה רבים כרבים דמי ותנן עושין כל צורכי רבים: **פיסקא וחוטטין אותו** חטיטה אין חפירה לא ותריצנא הכי חוטטין בורות שיחין ומערות יחיד בשיחיד צריך להן ואצ"ל של רבים וכי רבים צריכין להם אפי' חפירה נמי שרי ואין חופרין של יחיד דכי אין יחיד צריך להן אפי' חטיטה נמי אסור. **אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא** דקתני עושין כל צרכי רבים לאתויי מאי לאו לאתויי חפירה. **ודחינן לא לאתויי הא דתניא** יוצאין לקווץ את הדרכי' ולתקן את הרחובות והאסטרטאות ולמוד המקואות וכל מקוה שאין בו מ' סאה מרגילין לתוכו מ' סאה. ומניין שאם לא יצאו ותיקנו כל אלו כל דמים שנשפכו שם מעלה אני עליהם כאילו הם שפכום שנאמר[כ] ועשית מעקה לגגך וגו' וכתיב והיה עליך דמים. ופריק הא בהדיא קתני לה. מתקנין את הדרכים כו' כל צרכי רבים לאתויי מאי לאתויי חפירה של רבים שהיא מותרת ש"מ. **תניא בורות שיחין ומערות** של יחיד כונסין לתוכן מים במועד אבל לא חוטטין אותן ולא שפין את סדקיהן ושל רבים חופרין אותן וסדין אותן בסיד.

[ס]**מדלין** לירקות. ממקום עמוק קרי דילוי ואע"ג דאיכא טירחא יתירא בשביל לאכול התירו אבל לייפות אפילו ליכא טירחא לא התירו: **כך** מידל בשל עניים. דכי אסר רחמנא ליקח עוללות ה"מ בשעת בצירה[ט] כדכתיב (דברים כד) כי תבצור כרמך לא תעולל איסור עוללות עלייהו: **מפני** שמכשיר אגפיה לזריעה. ונראית חרישה ממש שסבורין הרואין שלכך מתכוין אי נמי חשיב ליה עבודת קרקע ממש ואע"ג שאינו מתכוין לכך מיהו מלאכה היא ואע"ג דאמר ר'[ט] שמעון דבר שאין מתכוין מותר הא אמרינן [י] מודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות ורבנן סברי כיון דע"י שינוי עביד ליה לאו מלאכה היא ומותר דלא שמיה חרישה: **זבלו** מוכיח עליו. דליכא למיחש להא דמאן דחזי החפירה (לא[י]) חזי ליה (ב) לזבל שבחפירה לאתויי

שלופי. כשהירקות רצופין נוטל מהן מבינתיים, לאוכלן מותר, ליפותן אסור[ג] בשביל ליפותן אותם שנשארים: המידל. תולש בגפנים שישנן ביחד יותר מדאי: בשל עניים. בפאה, א"נ עוללות שאין לו לא כתף ולא נטף[ז]: בנכי. בורות תחת הגפנים וזיתים ונותן בהם מים: עוגיות. עגול סביב, כמו עג עוגה ועמד בתוכה (תענית דף יט.), ובדידין נמי הן גומות: ציתאי. מקום[ח]: למעבד בנכי. עוגיות, והיכי שרי והא תנן אין עושין עוגיות: הא בחדתי. שמעולם לא היו שם עוגיות אסור לעשות בחולו של מועד דאיכא טירחא יתירא, אבל עתיקי שכבר היו לו שם עוגיות ונסתמו מותר לחזור ולחופרן בחולו של מועד: מפני שנראה כעודר. לצורך שביעית, שהרי חופר כעודר: שמכשיר אגפיה לזריעה. כשחופר האמה ומניח העפר שבאמה על שפת האמה מתקן אגפיה לזריעה, דעביד לה ארעא רכיכא: דקא אתו מיא בתריה. דכי חפר באמה אתו לאלתר מים בהדי חפירה: מ"ד מפני שמכשיר אגפיה לזריעה איכא. אע"ג דאתי מיא בתריה, דהא שדא ארעא רכיכא אגפי האמה: ומ"ד מפני שנראה כעודר ליכא. דהא אתי מיא, ובעודר ליכא מים, ולכך לא דמי לעודר: אלא. לעולם דלא אתו מיא בתריה, ואיכא בינייהו דשקיל ושדי לבראי, דחפיר באמה ושדי עפר לבראי רחוק מאגפי אמה, דלא מכשיר אגפיה לזריעה: מאן דאמר מפני שנראה כעודר איכא. דהא חפיר ולא אתו מיא בתריה: בדוכתיה מנח ליה. דלא שדי ארעא לבראי, דלא עביד אלא מרכך[ד] ארעא, אבל הכא שדי לבראי לכך לא דמי לעודר: אמימר מתני. בהדיא הא דאמר ר' אלעזר אין עושין את האמה בשביעית מפני שנראה כעודר: עושה אדם זבלו אוצר. שמכניס כל זבלו בשביעית בשדה, ולא אמרינן דנראה כמזבל שדהו בשביעית: עד שיעמיק שלשה טפחים. ומכניס הזבל לשם, דמוכחא מלתא דלא עביד כדי לזבל שדהו בשביעית: היה לו מעט זבל. באותה שדה קודם שביעית מוסיף עליו זבל והולך בשביעית, ואין צריך להעמיק: רבי אלעזר אוסר. אפילו אם היה שם מעט זבל קודם שביעית להוסיף עליו בשביעית: עד שיעמיק שלשה. או שיתן הזבל על הסלע שבשדה, דלא נראה כמזבל, והיכי שרי רבי אלעזר לחפור ולהעמיק בשביעית ולא חייש לנראה כעודר: כגון שהעמיק. קודם לכן, כלומר הא דאמר רבי אלעזר עד שיעמיק לא אמר עד שיעמיק בשביעית אלא שהיה עמוק קודם שביעית: זבלו מוכיח עליו. כלומר אע"ג דמעמיק בשביעית הוא נראה כעודר ואסור הכא מותר, שהרי זבלו שמניח[ה] לשם מוכיח עליו דלא עביד משום עודר: שאם היתה עמוקה טפח. כלומר שלכתחילה היה שם אמת המים בת ששה טפחים ונסתמה עד טפח (א) מעמידה על ששה טפחים, כלומר חוזר ומעמיק אותן חמשה טפחים שנסתמה: חצי טפח על שלשה. אם היתה בתחלה בת שלשה טפחים ונסתמה עד חצי טפח, דודאי אינו חוזר וחופר אותן שני טפחים ומחצה, אע"ג דהוי דומיא דהיתה עמוקה טפח ומעמידה על ו' טפחים: כיון דמעיקרא לא עברי בה מיא. כלומר ודאי באמה בת שלשה טפחים לא עברי בה מיא שפיר לא קודם לכן ולא עכשיו, הוי טירחא דלא צריך: טפחיים על שנים עשר. דלכתחילה היתה של שנים עשר ונסתמה עד שני טפחים, אסור להעמיק עוד עד י' טפחים על אותן שנים הראשונים, משום דהוי טירחא יתירא דקא מעמיק כל כך ולהגביה קרקעית[ו] הגומא למעלה מששה טפחים: טפחיים על שבעה טפחים. ונסתמה עד שני טפחים: מהו. להעמיק אותן חמשה שנשתיירו: הכא חמשה קא מעמיק. דהיתה עמוקה טפח ומעמידה על ששה, ולא הוי טירחא יתירא להעמיק כל כך בקרקע: והכא. נמי לא מעמיק במועד אלא חמשה טפחים: כיון דאיכא טפח יתירא. דלא צריך כל הטפח[ז] דסגי [בד']: איכא טירחא טפי. ששוחה עצמו בשביל אותו טפח יותר מדאי: לשחופי נהרא. לעקור ענפי אילנות הגדלים בנהר: למיכרא נהרא טמימא. לפנות מקור המעיין שנסתם: לאקדוחי נהרא. לפנות סירטון שבאמצע הנהר: בורניץ. שם הנהר:

מדלין שלופי כדתנן [א]המידל בגפנים כשם שהוא מידל בשלו כך הוא מידל בשל עניים דברי ר' יהודה רבי מאיר אומר בשלו רשאי ואינו רשאי בשל עניים אמר ליה והתניא מדלין מים לירקות כדי לאוכלן אמר ליה [ב]אי תניא תניא: ואין עושין עוגיות לגפנים: מאי עוגיות אמר רב יהודה בנכי [ג]תניא נמי הכי אלו הן עוגיות בדידין שבעיקרי זיתים ושבעיקרי גפנים איני והא רב יהודה שרא לבני בר ציתאי למעבד בנכי לכרמיהון לא קשיא [א]הא בחדתי הא בעתיקי: ר' אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה: בשלמא מועד משום דקא טרח אלא שביעית מאי טעמא פליגו בה רבי זירא ורבי אבא בר ממל חד אמר מפני שנראה כעודר וחד אמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה מאי בינייהו איכא בינייהו דקא אתו מיא בתריה מאן דאמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה איכא ומ"ד מפני שנראה כעודר ליכא ולמאן דאמר מפני שנראה כעודר ליחוש מפני שמכשיר אגפיה לזריעה אלא איכא בינייהו דקא שקיל מיניה ושדי לבראי למאן דאמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה ליכא למ"ד מפני שנראה כעודר איכא ולמ"ד מפני שמכשיר אגפיה לזריעה ליחוש מפני שנראה כעודר[א] עודר נמי כי קא שקיל בדוכתיה מנח ליה. אמימר מתני לה מפני שנראה כעודר וקשיא ליה דרבי אלעזר בן עזריה אדר' אלעזר בן עזריה ומי אמר ר' אלעזר בן עזריה כל שנראה כעודר אסור ורמינהו [ד] [ב]עושה אדם את זבלו אוצר ר' מאיר אוסר עד שיעמיק שלשה טפחים או עד שיגביה ג' טפחים היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך רבי אלעזר בן עזריה אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה או עד שיתן על הסלע ר' זירא ור' אבא בר ממל חד אמר כגון [ה] שהעמיק[ב] וחד אמר זיבלו מוכיח עליו: ומתקנין את המקולקלת במועד: מאי מקולקלת אמר רבי אבא [ג]שאם היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה טפחים פשיטא חצי טפח על שלשה טפחים כיון דלא עבר מיא לא כלום הוא טפחיים על שנים עשר דקא טרח טירחא יתירא לא טפחיים על שבעה מהו [ד]הכא חמשה קא מעמיק והכא חמשה קא מעמיק או דלמא כיון דאיכא טפח יתירא איכא טירחא טפי תיקו. אביי [ה]שרא לבני בר המדך לשחופי נהרא רבי ירמיה [ו]שרא להו לבני סכותא למיכרא נהרא טמימא רב אשי שרא להו לבני מתא מחסיא לאקדוחי נהר בורניץ אמר כיון דשתו מיניה רבים כרבים דמי ותנן[ו] עושין כל צורכי רבים: ומתקנין את קילקולי

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) פאה פרק ז מ"ה, ב) [שבת דף קטו: וש"נ], ג) [תוספתא פ"א ע"ש תוספתא דשביעית פ"א], ד) [שביעית פ"ג מ"ג], ה) עיין תוס' שבת לו: ד"ה וב"ה ובגלה"ש שם, ו) לעיל ב., ז) פאה פ"ז מ"ד, ח) עיין רש"ש ועי' רש"י כת"י ובהגרי"צ שם, ט) פאה פ"ז מ"ז, י) שבת עה ע"א, כ) דברים כב ח.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שאם היתה כו' ונסתמה עד טפח חוזר ומעמידה עד ששה: (ב) תוס' ד"ה זבלו כו' חזי ליה נמי לזבל:

רש"י כת"י

המידל בגפנים. שסמוכות האשכולות ביותר ונוטל מבינתים להרוית הגפן ולתקן. כך [הוא] מידל. עוקר בשל עניים פאה שהוא עתיד להניח בסוף שדהו אי נמי עוללות שאין בה לא כתף ולא נטף מודל אותו ועוקרו כדי להרוית הגפן. ר' מאיר אומ'. אינו רשאי לעקור את של עניים שנות להם הרבה ביעונים יפים ממעט ומשובחים. ה"ג והתניא מדלין מים לירקות כדי לאכלן. מדקתני מים אלמא לאו שלופי הוא. אי תניא תניא. כיון דמשכחת בריתא דמדלין לשון דליית מים תניא בריתא עיקר הוא. (דרך גפנים לעשות עוגיאות להתכנס מים). (באנכי) [בנכי]. חרין שעושין סביב לגפן באנכי לשון ארמי הוא. (עוגיאות) [עוגיות]. דרך גפנים לעשות עוגיאות עגול סביב להתכנס מים). עגול סביב כמו עג עוגה ועמד בתוכה. (...קים להו עיגואות לא קים להו שבעיקרי זיתים וכו' בעיקרי הגפן...). שרא (להו) למעבד (באנכי) [בנכי]. ואם היינו עוגיאות היכי שרי להו והתנן אין עושין וכו'. ברציתא. שם[ל]. בחדתי. חדשות אסור לעשותן במועד בתחלה. בעתיקי. שנתקלקלו ועפר נפל לתוכן מתקנין אותן במועד. אמה בשביעית. מאי טעמא לא. כעודר. כחופר לצורך שביעית. שמכשיר. מתקן אגפיה לזריעה שזורק קרקע שנוטל מן האמה על האגפיים ויכול לזרוע עליו שהוא מיחום הילכך אסור בשביעית. דקא אתו מיא בתריה. שמתחיל וחופר מצד המים וכל שעה שהולך וחופר המים באין ואין זה כעודר. ושדי לבראי. לחוץ ברחוק משם ומתפזרת אילך ואילך ואינה נגררת לזרוע עליה. עודר נמי. ליכא דעודר לחרישה כי קא שקיל וחפר ליה בדוכתא מנח ליה בסמוך ואינו מפזרו. אמימר מתני [illegible] טעמ' דר' אליעזר גבי שביעית לפי שנראה כעודר. את זבלו אוצר. שרשאי לפזר אותו ולאספו [illegible] דמוכח מילתא דלאוצר קא עביד'. ר' מאיר אוסר. מפני שמזבל את מקומו. עד שיגביה שלשה. [illegible] אבנים גבוה שלשה וזרקין[מ] עליו או שיעשה לו גומא שלשה טפחים דאינו נראה כמזבל דאינו יכול לזרוע [illegible] את זבלו אלא אם כן ממלאהו קרקע. היו לו. שם מעט קודם לכן אינו נראה כמזבל. עד שיעמיק של[illegible] חופר בשביעית להעמיק שלשה לזבל נראה כעודר וקא שרי. שהעמיק קודם לכן. קודם שביעי[illegible] המקולקלת. אפי' לר' אליעזר. אמת המים רחבה אמה ועמוקה אמה ועל שם כך נקראת אמה ואהכי [illegible] באמה בת ששה טפחים. שאם היתה עמוקה טפח. שנתקלקלה ונמלאה עפר עד שעמדה לטפח או[illegible] שלא חפר בה אלא טפח מתקנין אותה ומעמידין אותה על ששה טפחים. פשיט'. בניחותא. חצי טפ[illegible] עמוקה [חצי] טפח ורוצה להעמידה על ג' דהיינו ו' חצאי (זיתים) [טפחים]. לא כלום הוא. דלע"ג [illegible] מעמידה על ששה טפחים כי לית ביה אלא חצי טפח אינו יכול להעמידה על ו' חצאי טפחים דחצי טפ[illegible] והוי כאילו התחלה ואסור. טפחיים על שנים עשר. טפחים שרוצה להוסיף פי ששה חלקים שהיו ב[illegible] היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה[נ] דקא טרח בחתירה טירחא יתירא כשכורה וזורק הקרקע לחוץ. לסחופי. לנקות מחמת עפר וצרורות שנפלו בו קורי"ר[ס] בלע"ז. למיכרא נהרא טמימא. לכרות [illegible] עפר וצרורות שנפלו בו ומעכבין את המים מלקלח. לאקדוחי. לשון מקדח כלומר להרחיב נקב כדי [illegible] וטירחא יתירא היא. נהרא בירן. [שם מקום].

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף **קסבר**: ב] בכת"י נוסף **קודם לכן**, וכ"ה ברש"י והפסק הנקודה צ"ל אחרי תיבות "קודם לכן" (דק"ס): ג] תיבות "ליפותן אסור" מיותר כאן, ובסוף הדבור נוסף תיבת **אסור** (דק"ס עפ"י כת"י): ד] צ"ל **לרכך** (רש"ש): ה] אולי צ"ל **שמונח**. עיין חזו"א או"ח סימן קלה וראש משביר: ו] אולי צ"ל **להגביה מקרקעית** (ראש משביר עי"ש), ובדפו"ר איתא ולהגביה **קרקעות** הגומא (ועי' רש"י כת"י סוד"ה טפחיים): ז] צ"ל כל ה' **טפחים** דסגי בד' (מראה אש): ח] שייך מעב"ל (גליון): ט] נדצ"ל ואע"ג דקי"ל כר' שמעון **דדבר** וכו' (פורת יוסף ע"ש): י] [צ"ל **הא** וכן איתא בתוי"ט דשביעית פ"ג מ"ג] (גליון): כ] נראה שחסר וצ"ל **היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך ראב"ע אוסר עד שיעמיק ג' או עד שיגביה ג'** או וכו': ל] נדצ"ל שם **אדם**, עי' יבמות כא ע"ב (ועי' רש"ש ובדק"ס, וע"ע מלא הרועים ביבמות שם ובספרו בית ועד לחכמים ערך ציתאי): מ] נדצ"ל **וזורקן**: נ] נראה דיש להוסיף **אסור** דקא: ס] לנקות ע"י גירוד:

'מַדְלִין לירקות', **שַׁלּוּפֵי** - כוונת הברייתא היא שמותר לשלוף ירק מבין הירקות שגדלים צפופים בשדה, ודווקא כשנוטלו כדי לאוכלו[א], אבל אסור לנוטלו רק כדי ליפות את שאר הירקות שנשארים בשדה, שעל ידי שיהיה רווח ביניהם יגדלו יותר[ב]. ומצינו שלשון 'מדלין' שייך בנטילת ירק מבין הירקות שבשדה, **כְּדִתְנַן** - כמו ששנינו במשנה בפאה (פ"ז מ"ה), **הַמֵּידֵל בַּגְּפָנִים** - כאשר יש בגפן הרבה אשכולות של ענבים, והם סמוכים זה לזה, מידל את האשכולות, והיינו שנוטל מהאשכולות שבאמצע, כדי שהאשכולות הנשארים יגדלו ברווח וישביחו[ג] והענבים שבהם יהיו גדולים[ד]. ואומרת המשנה, **כְּשֵׁם שֶׁהוּא מֵידֵל בִּגפנים שֶׁלּוֹ כָּךְ הוּא מֵידֵל בְּשֶׁל עֲנִיִּים** - בגפנים שעתיד לעשותם פאה[ה] או עוללות[ו], ולהניחם לעניים, **דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, בִּגפנים שֶׁלּוֹ רַשַּׁאי** לעשות כן, **וְאֵינוֹ רַשַּׁאי** לעשות כן **בְּשֶׁל עֲנִיִּים**[ז]. ומוכח שלשון 'מידל' נאמר על נטילת אשכולות מבין האשכולות שבגפן, ויש לומר שאף כוונת הברייתא 'מדלין בירקות' היא שמותר לשלוף ירק מבין הירקות שבשדה.

אֲמַר לֵיהּ רבינא לרבה תוספאה, **וְהָתַנְיָא** - והלא שנינו בברייתא אחרת בפירוש, **מַדְלִין 'מַיִם' לְיָרָקוֹת כְּדֵי לְאוֹכְלָן.** ומבואר שהברייתא עוסקת בהשקיית השדה ולא בשליפת ירקות.

אֲמַר לֵיהּ רבה תוספאה לרבינא, **אִי תַּנְיָא** - אם כתוב כך בפירוש בברייתא, **תַּנְיָא** - נלך אחרי הברייתא, וחוזרני בי[ח], ומותר להדלות מים לירקות כדי לאוכלם במועד[ט].

★

שנינו במשנה (לעיל ג.) **וְאֵין עוֹשִׂין עוּגִיּוֹת לַגְּפָנִים** במועד.

הגמרא מבארת מה הן עוגיות אלו:
מבררת הגמרא, **מַאי** [-מה הן] **עוּגִיּוֹת** ששנינו במשנתנו.

אומרת הגמרא, **אָמַר רַב יְהוּדָה,** 'עוגיות' הן **בַּנְכֵּי** - בורות וחריצים שעושים תחת הגפנים והזיתים, שמקיפים אותם בעיגול סביב, ונותנים בהם מים כדי להשקותם[י].

מביאה הגמרא ראיה מברייתא לרב יהודה, **תַּנְיָא נַמִּי הָכִי** - שנינו גם בברייתא כדברי רב יהודה, **אֵלּוּ הֵן עוּגִיּוֹת** שאסור לעשותן במועד, **בְּדִידִין שֶׁבְּעִיקְּרֵי זֵיתִים וְשֶׁבְּעִיקְּרֵי גְּפָנִים** - גומות שסביב שורשי הזיתים והגפנים.

מקשה הגמרא, **אִינִי** - האם כך הוא, שעוגיות הן 'בנכי', **וְהָא רַב יְהוּדָה שְׁרָא לִבְנֵי בַּר צֵיתַאי לְמֶעְבַּד בַּנְכֵּי לְכַרְמֵיהוֹן** - והרי רב יהודה התיר לבני המקום ששמו 'בר ציתאי'[יא] לעשות 'בנכי' בכרמיהם, ואם עוגיות ששנינו במשנתנו הן 'בנכי', כיצד התיר להם רב יהודה לעשותן במועד, הרי במשנה מבואר שאסור לעשות עוגיות במועד[יב].

מתרצת הגמרא, **לֹא קַשְׁיָא, הָא בְּחַדְתֵּי הָא בְּעַתִּיקֵי** - מה ששנינו במשנתנו שאין עושים עוגיות במועד, מדובר בשדה חדש שלא היו שם עוגיות מעולם, ויש טירחה מרובה בעשייתן, ולכן אסור לעשותן במועד[יג], ומה שרב יהודה התיר לעשות עוגיות במועד, היה זה בשדה ישן שהיו בו עוגיות ונסתמו על ידי עפר שנפל לתוכן, ובזה

א. **הריטב"א** (ד"ה מאי) פירש שהחידוש בכך שמותר לדלות ירקות כדי לאוכלם הוא שמותר לעשות כן אף על פי שכדי לאכול את הירקות היה די בכך שילקוט אותם ממקום אחד ולא מבין הירקות שמשאיר מחוברים בשדה, וכאשר הוא נוטל מבין הירקות הוא מתקן את הירקות שנשארים בשדה, ובאה לו מכך הרווחה לאחר המועד. וכעין זה כתב בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מאי), שהחידוש בכך הוא שמותר לעשות כן אף על פי שהוא מתכוין גם כדי ליפות את הירקות שנשארים בשדה. ובתוספות הרא"ש (לעיל ע"א ד"ה מאי) כתב, שהחידוש בכך הוא שמותר לעשות כן אף על פי שהוא נראה כמנכש, ואסור לנכש במועד.

ב. **המיוחס לרש"י** (ד"ה שלופי) ורש"י כת"י (לעיל ע"א ד"ה מי סברת).

ג. **רש"י** כת"י (ד"ה המידל) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה המדל). אמנם במאירי (ד"ה מי) ובתוספות הרא"ש (ד"ה המדל) הביאו שהראב"ד פירש, וכן פירשו הר"ש והרא"ש והרע"ב (פאה שם), ש'מידל' היינו שכאשר הגפנים גדלים בצפיפות רבה מדאי, עוקר חלק מהגפנים שבאמצע הכרם, כדי שהגפנים האחרים יגדלו ברווח. וכן כתב בדרך אמונה (מתנות עניים פ"ד ציון ההלכה אות רמ) בדעת הפירוש המיוחס לרש"י (ד"ה המידל). וראה עוד בזה בתוספות הרא"ש (שם).

ד. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (שם).

ה. **מצוה** להניח פאה בסוף שדהו, שנאמר (ויקרא יט ט) 'ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פאת שדך לקצור', והיינו שבשעת הקציר לא יקצור את כל השדה אלא יניח מעט קמה לעניים בסוף השדה. רמב"ם (מתנות עניים פ"א ה"א). ואף על פי שחיוב פאה הוא להניחה בסוף שדהו לאחר שקצר את שאר השדה, מכל מקום גם אם הניחה בתחילת שדהו יש לה דין פאה, כמבואר במשנה בפאה (פ"א מ"ג), ולכן המשנה דנה האם מותר להדלות בשל עניים קודם שקצר את כל השדה. תוספות יום טוב (פאה פ"ז מ"ה), וראה בזה גם בתוספות רי"ד (ד"ה כן).

ו. **רש"י** כת"י (ד"ה כן). עוללות הן אחת ממתנות עניים שבכרם, וחיוב נתינתם נלמד מהפסוק (ויקרא יט י) 'וכרמך לא תעולל וגו' לעני ולגר תעזוב אותם'. וביארה המשנה (פאה פ"ז מ"ד), 'איזוהי עוללת, כל שאין לה לא כתף ולא נטף'. ו'כתף' היינו שבשרביט האמצעי של האשכול מחוברים הרבה אשכולות קטנים, והם שוכבים זה על זה כמשאוי שעל **כתפו** של אדם. ו'נטף' היינו שבסוף השרביט רגילים להיות תלויים הרבה ענבים, ועל שם שהענבים **נוטפים** למטה הם נקראים 'נטף'. וכאשר האשכולות מחוברים בשרביט ואינם שוכבים זה על זה, נחשב שאין כאן 'כתף', ואם אין בהם גם ענבים שנוטפים למטה הנקראים 'נטף', הרי הם ה'עוללות' שיש ליתנם לעניים. ונקראים 'עוללות' על שם שנראים לפני שאר האשכולות כעולל [-ילד] לפני האיש. רע"ב (פאה שם). התוספות (ד"ה כן) ביארו שהטעם שמותר להדלות בחלק העוללות הוא משום שהאיסור לקחת עוללות הוא רק בשעת הבצירה, כמו שכתוב (דברים כד כא) 'כי תבצור כרמך לא תעולל אחריך', והיינו שאיסור 'לא תעולל' הוא רק כאשר 'תבצור כרמך', וכאן מדובר שעושה כן לפני זמן הבצירה. וראה בקרן אורה (בתוס' שם) במה שהקשה על דברי התוספות.

ז. **בשיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ואינו) ביאר, שרבי מאיר סובר שהעניים רוצים בהרבה ענבים בינוניים יותר מאשר מעט ענבים יפים וגדולים, ולכן אסור להדלות בשלהם. רבי יהודה סובר שהעניים נחשבים כשותפים, וכשם ששותף שמידל בשלו, מידל גם בשל שותף חבירו, כך בעל הבית שמידל בשלו, מידל גם בשל עניים. ורבי מאיר סובר שהעניים נחשבים כקונים, וכשם שהמוכר לחבירו עשר אשכולות של ענבים אסור לו לגעת בהם ולפחות מהן, כך אסור לפחות משל עניים. ירושלמי (פאה פ"ז ה"ד), הובא בר"ש וברע"ב (פאה שם). וראה עוד בזה בתפארת ישראל [ודבריו הובאו בילקוט ביאורים] ובתוספות אנשי שם ובמשנה ראשונה (פאה שם).

ח. **רש"י** (חגיגה יט: ד"ה אמר), וראה גם ברש"י כת"י (ד"ה אי). ובפירוש הר"ש בן היתום (ד"ה אי תניא) פירש, 'אי תניא' כן בבית המדרש, ונתברר לך שכך פירושה, 'תניא', גם אני אודה לדבריך שזהו פירוש הברייתא [ולדבריו אינו מפורש בברייתא שמדלין מים, אלא שכך פירשוה בבית המדרש. וכתב, שכן הוא בכל 'אי תניא תניא' שבתלמוד]. וראה עוד בפירוש 'אי תניא תניא', ביד מלאכי (כללי האלף אות א'). בשפת אמת (ד"ה א"ל) כתב, שגם לפי דחיית הגמרא ש'מדלין' שבברייתא פירושו שמדלין מים, הדין שעולה לפי הפירוש שהגמרא ביארה לעיל הוא דין אמת, שמותר לשלוף ולעקור ירקות מבין הירקות שבשדה לצורך אכילה, ואם עושה כן כדי ליפות הנשארים אסור, שהרי לא מצינו מי שחולק בזה, ואפשר שאף הברייתא שכתבה 'מדלין' התכוונה בכך לשני הפירושים. אלא שהקשה, מדוע הפוסקים השמיטו דין זה.

ט. **שלא** אסרו מלאכה בחול המועד בדבר של אכילה, ואין מדקדקים אם יש בדבר טורח רב או מעט, שהרי אדם שוחט ומפשיט ומנתח ומולח ומבשל כדי לאכול בחול המועד, וכן קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן ומרקד ולש ואופה כדי לאכול בחול המועד. תוספות הרא"ש (ד"ה והתניא).

י. **המיוחס לרש"י** ורש"י כת"י (ד"ה בנכי, ד"ה עוגיות). וביארו, ש'עוגיות' הוא מלשון 'עיגול', כמו שמצינו בתענית (יט.) 'עג עוגה ועמד בתוכה'.

יא. **כן** כתב המיוחס לרש"י (ד"ה ציתאי), שהוא שם מקום. והרש"ש (ברש"י שם) העיר שביבמות (כא:) אמרו 'כגון כלתה דבי בר ציתאי', ומשמע שהוא שם אדם, וכתב שאולי כוונת רש"י שנקרא 'בר ציתאי' על שם מקומו. וכן כתב בבית ועד לחכמים (לבעל מלוא הרועים, ערך ציתאי) בדעת רש"י. והוסיף, שאי אפשר לומר שכוונת רש"י שהתיר לאנשי אותו מקום, משום שאם כן היה צריך לומר 'לבני ציתאי', ומהו 'בני בר ציתאי'. וראה עוד ברש"י כת"י (ד"ה ברציתא) שגרס 'ברציתא', וכתב שהוא 'שם', וראה בהגהות וציונים שיש להגיה 'שם אדם'. ואף בשיטה לתלמיד הר"י מפריש ובפירוש הר"ש בן היתום (ד"ה לבי) כתבו ש'ציתאי' הוא שם אדם.

יב. **רש"י** כת"י (ד"ה שרא) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לבי). אמנם מדברי המיוחס לרש"י (ד"ה למעבד) נראה שקושיית הגמרא אינה שמדינו של רב יהודה מוכח ש'עוגיות' שבמשנה אינן 'בנכי', אלא קושיית הגמרא היא שכיון ש'בנכי' היינו עוגיות, אם כן כיצד התיר רב יהודה לעשותם.

יג. **ו'חדתי'** שאמרו, אינו דווקא חדש ממש, אלא כל שהוא כעין חדש, שכאשר בא לחופרה הרי הוא כחופרה מחדש, כגון שלא ניכר כלל שהיו שם חריצים, דינה כחדשה. מכתם (ד"ה הא) ונמוקי יוסף (לעיל ג. ד"ה עוגיאות) בשם הראב"ד, וריטב"א ותוספות הרא"ש (ד"ה הא). והוסיף הראב"ד (הובאו דבריו במכתם ובנמוק"י שם), שדווקא בעוגיות די בזה שיהיה החריץ ניכר בהן כדי שלא יחשבו כחדשות, אבל באמת המים שנתקלקלה אסור לתקנה אם לא נשאר בה עומק טפח, כמבואר בגמרא להלן, משום שאמת המים עשויה כדי שהמים יעברו בה בשטף, ולכן צריך שישאר בה עומק טפח, אבל העוגיות עשויות כדי שהמים יעמדו בהם, ולכן די בעומק משהו.

מדלין שלופי כדתנן א) המידל בגפנים כשם שהוא מידל בשלו כך הוא מידל בשל עניים דברי ר' יהודה רבי מאיר אומר בשלו רשאי ואינו רשאי בשל עניים אמר ליה והתניא מדלין מים לירקות כדי לאוכלן אמר ליה ב) אי תניא תניא: ואין עושין עוגיות לגפנים: מאי עוגיות אמר רב יהודה בנכי ג) תניא נמי הכי אלו הן עוגיות בדידין שבעיקרי זיתים ושבעיקרי גפנים איני והא רב יהודה שרא לבני בר ציתאי למעבד בנכי לכרמיהון לא קשיא א הא בחדתי הא בעתיקי: ר' אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה: בשלמא מועד משום דקא טרח אלא שביעית מאי טעמא פליגו בה רבי זירא ורבי אבא בר ממל חד אמר מפני שנראה כעודר וחד אמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה מאי בינייהו איכא בינייהו דקא אתו מיא בתריה מאן דאמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה איכא ומ"ד מפני שנראה כעודר ליכא ולמאן דאמר מפני שנראה כעודר ליחוש מפני שמכשיר אגפיה לזריעה אלא איכא בינייהו דקא שקיל מיניה ושדי לבראי למאן דאמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה ליכא למ"ד מפני שנראה כעודר איכא ולמ"ד מפני שמכשיר אגפיה לזריעה ליחוש מפני שנראה כעודר א] עודר נמי כי קא שקיל בדוכתיה מנח ליה אמימר מתני לה מפני שנראה כעודר וקשיא ליה דרבי אלעזר בן עזריה אדר' אלעזר בן עזריה ומי אמר ר' אלעזר בן עזריה כל שנראה כעודר אסור ורמינהי ד) ב עושה אדם את זבלו אוצר ר' מאיר אוסר עד שיעמיק שלשה טפחים או עד שיגביה ג' טפחים היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך רבי אלעזר בן עזריה אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה או עד שיתן על הסלע ר' זירא ור' אבא בר ממל חד אמר כגון ה) שהעמיק ב] וחד אמר זיבלו מוכיח עליו: ומתקנין את המקולקלת במועד: מאי מקולקלת אמר רבי אבא ג שאם היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה טפחים פשיטא חצי טפח על שלשה טפחים כיון דלא עבר מיא לא כלום הוא טפחיים על שנים עשר דקא טרח טירחא יתירא לא טפחיים על שבעה מהו ד הכא חמשה קא מעמיק והכא חמשה קא מעמיק או דלמא כיון דאיכא טפח יתירא איכא טירחא טפי תיקו אביי ה שרא לבני בר המדך לשחופי נהרא רבי ירמיה ו שרא להו לבני סכותא למיכרא נהרא טמימא רב אשי שרא להו לבני מתא מחסיא לאקדוחי נהר בורניץ אמר כיון דשתו מיניה רבים כרבים דמי ותנן ו) עושין כל צורכי רבים: ומתקנין את קילקולי

שלופי. כשהירקות רצופין נוטל מהן מבינתיים, לאוכלן מותר, ליפותן אסור ג] בשביל ליפותן אותם שנשארים: המידל. תולש בגפנים שישנן ביחד יותר מדאי: בשל עניים. בפאה, א"נ עוללות שאין לו לא כתף ולא נטף ו]: בנכי. בורות תחת הגפנים וזיתים ונותן בהם מים: עוגיות. עוגל סביב, כמו עג עוגה ועמד בתוכה (תענית דף יט.), ובדידין נמי הן גומות: ציתאי. מקום ח]: למעבד עוגיות, והיכי שרי והא תנן אין עושין עוגיות: הא בחדתי. שמעולם לא היו שם עוגיות אסור לעשות בחולו של מועד דאיכא טירחא יתירא, אבל עתיקי שכבר היו לו שם עוגיות ונסתמו מותר לחזור ולחופרן בחולו של מועד: מפני שנראה כעודר. לצורך שביעית, שהרי חופר כעודר: שמכשיר אגפיה לזריעה. כשחופר האמה ומניח העפר שבאמה על שפת האמה מתקן אגפיה לזריעה, דעביד לה ארעא רכיכא: דקא אתו מיא בתריה. דכי חפר באמה אתו לאלתר מים בהדי חפירה: מ"ד מפני שמכשיר אגפיה לזריעה איכא. אע"ג דאתי מיא בתריה, דהא שדא ארעא רכיכא אגפי האמה: ומ"ד מפני שנראה כעודר ליכא. דהא אתי מיא, ובעודר ליכא מים, ולכך לא דמי לעודר: אלא. לעולם דלא אתו מיא בתריה, ואיכא בינייהו דשקיל ושדי לבראי, דחפיר באמה ושדי עפר לבראי רחוק מאגפי אמה, דלא מכשיר אגפיה לזריעה: מאן דאמר מפני שנראה כעודר איכא. דהא חפיר ולא אתו מיא בתריה: בדוכתיה מנח ליה. דלא שדי ארעא לבראי, דלא עביד אלא מרכך ד] ארעא, אבל הכא שדי לבראי לכך לא דמי לעודר: אמימר מתני. בהדיא הא דאמר ר' אלעזר אין עושין את האמה בשביעית מפני שנראה כעודר: עושה אדם זבלו אוצר. שמכנים כל זבלו בשביעית בשדה, ולא אמרינן דנראה כמזבל שדהו בשביעית: עד שיעמיק שלשה טפחים. ומכנים הזבל לשם, דמוכחא מלתא דלא עביד כדי לזבל שדהו בשביעית: היה לו מעט זבל. באותה שדה קודם שביעית מוסיף עליו זבל והולך בשביעית, ואין צריך להעמיק: רבי אלעזר אוסר. אפילו אם היה שם מעט זבל קודם שביעית להוסיף עליו בשביעית: עד שיעמיק שלשה. או שיתן הזבל על הסלע שבשדה, דלא נראה כמזבל, והיכי שרי רבי אלעזר לחפור ולהעמיק בשביעית ולא חיים לנראה כעודר: כגון שהעמיק. קודם לכן, כלומר הא דאמר רבי אלעזר עד שיעמיק לא אמר עד שיעמיק בשביעית אלא שהיה עמוק קודם שביעית: זבלו מוכיח עליו. כלומר אע"ג דמעמיק בשביעית הוא נראה כעודר ואסור הכא מותר, שהרי זבלו שמניח כ] לשם מוכיח עליו דלא עביד משום עודר: שאם היתה עמוקה טפח. כלומר שלכתחילה היה שם אמת המים בת ששה טפחים ונסתמה עד טפח (א) מעמידה על ששה טפחים, כלומר חוזר ומעמיק אותן חמשה טפחים שנסתמה: חצי טפח על שלשה. אם היתה בתחלה בת שלשה טפחים ונסתמה עד חצי טפח, דודאי אינו חוזר וחופר אותן שני טפחים ומחצה, אע"ג דהוי דומיא דהיתה עמוקה טפח ומעמידה על ו' טפחים: כיון דמעיקרא לא עברי בה מיא. כלומר ודאי באמה בת שלשה טפחים לא עברי בה מיא שפיר לא קודם לכן ולא עכשיו, הוי טירחא דלא צריך: טפחיים על שנים עשר. דלכתחילה היתה של שנים עשר ונסתמה עד שני טפחים, אסור להעמיק עוד עד י' טפחים על אותן שנים הראשונים, משום דהוי טירחא יתירא דקא מעמיק כל כך ולהגביה קרקעית ו] הגומא למעלה מששה טפחים: טפחיים על שבעה טפחים. ונסתמה עד שני טפחים: מהו. להעמיק אותן חמשה שנסתיירו: הכא חמשה קא מעמיק. דהיתה עמוקה טפח ומעמידה על ששה, ולא הוי טירחא יתירא להעמיק כל כך בקרקע: והכא. נמי לא מעמיק במועד אלא חמשה טפחים: כיון דאיכא טפח יתירא. דלא צריך כל הטפח ז] דסגי [בד']: איכא טירחא טפי. שטוחה עצמו בשביל אותו טפח יותר מדאי: לשחופי נהרא. לעקור ענפי אילנות הגדלים בנהר: למיכרא נהרא טמימא. לפנות מקור המעיין שנסתם: לאקדוחי נהרא. לפנות סירטון שבאמצע הנהר: בורניץ. שם הנהר: קילקולי

ח) מדלין לירקות. ממקום עמוק קרי דילוי ואע"ג דאיכא טירחא יתירא בשביל לאכול התירו אבל לייפות אפילו ליכא טירחא לא התירו: כך מידל בשל עניים. דכי אסר רחמנא ליקח עוללות ה"מ בשעת בצירה ט) כדכתיב (דברים כד) כי תבצור כרמך לא תעולל איסור עוללות עלייהו: מפני שמכשיר אגפיה לזריעה. ונראית חרישה ממש שסבורין הרואין שלכך מתכוין אי נמי חשיב ליה עבודת קרקע ממש ואע"ג שאינו מתכוין לכך מיהו מלאכה היא ואע"ג דאמר ר' ט] שמעון דבר שאין מתכוין מותר הא אמרינן י) מודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות ורבנן סברי כיון דע"י שינוי עביד ליה לאו מלאכה היא ומותר דלא שמיה חרישה: זבלו מוכיח עליו. דליכא למיחש להא דמאן דחזי החפירה (לא י]) חזי ליה (ב) לזבל שבחפירה לאתויי:

עין משפט
נר מצוה

לא א מיי' פ"ח מהלכות י"ט הלכה ג טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ה:
לב ב מיי' פ"ב מהלכות שמיטה הלכה ב:
לג ג ד מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה ג סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ו:
לד ה ו מיי' שם הלכה ד סמג שם טוש"ע א"ח סי' תקמד ס"ב:

משנת ראשונים

המידל בגפנים. פרש"י נוטל האשכולות אחת אחת מבנתים שהן סמוכין זה לזה יותר מדאי. והק' הראב"ד שאין זה מדל בגפנים אלא מדל באשכולות. ופי' בעל הבית שבצר כרמו והניח פיאה בסוף שדהו, ולא באו עניים ללקוט, ורוצה בעל הבית לתקן את כרמו ולשלוף הרצופין להרויח לנותרים. מדל בשל עניים כמו בשלו, אע"פ שמפסיד לעניי הפיאה שהאשכולות מתרוגנין והענבים מתפרטין, וכן פי' רבינו שמשון בפי' המשניות. **[תוס' הרא"ש]**

כך הוא מידל בשל עניים. אף על פי שיש בהם פאה או עוללות של עניים, כך מדל בשלהם כמו בשלו קסבר עניים דין שותף יש להם וכשם ששותף כמו שהוא מדל בשלו כך מדל בשל חבירו אף עניים כן. **[רע"ב פאה פ"ז מ"ה]**

ואינו רשאי בשל עניים. קסבר עניים דין קונה יש להם בחלקם וכשם שהמוכר לחבירו עשרה אשכולות אסור ליגע בהן אף בשל עניים כן. **[רע"ב פאה פ"ז מ"ה]**

שרוצים הם בהרבה ענבים ויהיו בינונים, יותר ממעט שיהיו יפים וגסים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אי תניא תניא. וחוזר אני בי, דמידי דאכילה במועד אין מדקדקין בטורח בין רב למעט, דאם שוחט ומפשיט ומנתח ומולח ומבשל כדי לאכול, קוצר ומעמר דש וזורה ובורר טוחן ומרקד לש ואופה כדי לאכול. **[תוס' הרא"ש]**

אי תנאי בהדיא דחולקין תניא, ונלך אחריה וחוזר אני בי. **[רש"י חגיגה יט:]**

בנכי. חריץ שעושין סביב שרשי הגפן ומגפן לגפן להתכנס שם המים להשקות העיקרין, ולשון עוגיאות עוגל סביב, כמו עג עוגה וישב בה דחבקוק, והאי לשנא דבנכי היה ידוע וגלוי להם [ב]בבל יותר מלישנא עוגיאות. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

עושה אדם את זבלו אוצר. שקובע מקום בסוף שדהו ואוסף ומכנס שם זבלו של כל השנה, והרואה שמוליך זבלו בעגלות ובמשואות יודע דלאו לזבל קרקעותיו הוא מתכוין אלא לעשותו אוצר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ר' מאיר אוסר.** פי' הראב"ד שמא לא יזדמן לו זבל הרבה ונמצא מזבל אותו. **[תוס' הרא"ש]** **מוסיף עליו והולך.** כל השנה, שאין זה מזבל שדהו שכבר היה מזובל מאותו דבר מעט. וא"ת וליחוש דילמא חזי איניש דמוסיף עליו יאמר שלא היה זבל מתחלה, דהכי נמי אמרי' בביצה הרואה אומר להטיח גגו הוא צריך. בירושלמי מקשי' לה, ומשני יודעים הם בני עירו שהיה לו התחלת מקום אוצר מקודם שביעית, וללעז האחרים שאינם יודעים אין לחוש. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **זבלו מוכיח עליו.** שהחפירה בשביל הזבל נעשית ולא מיחזי כעודר, כי בעוד שהוא חופר מצד אחד הוא מביא זבל ומניח מצד אחד שחפר כבר, אבל גבי אמה ליכא למימר מימיו מוכיחין עליהם, דהא אוקי' עליו דלא אתו מיא אבתריה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **לשחופי נהרא.** כמו מטר סוחף. התיר לחפור לפניו להעמיק בית מורדו כדי שירד בכח, ושמא היה צריך להם לבית הריחים. או שמא מפני שלא היה סוחף פעמים כשירבו הגשמים היו מימיו צפין וטובעין שדותיהן. **[המכתם]** **לאקדוחי נהר בורניץ.** פי' הראב"ד שהיה רחוק הנהר מבירם העיר, והיה להם צער לשאוב מן הנהר וקדחו את גדותיו והביאוהו דרך חריץ אל העיר, ואמר, כיון דקא שתו רבים מיניה כי היו לבני בירם מעט בורות ולא היו מספיקין להם אלא בדוחק, ועתה ישתו מים רבים מן הנהר בהרויחא, כצורכי רבים נינהו. וכל אלה אע"פ שהיה טורח גדול ופרהסיא וכיוון מלאכה במועד, אעפ"כ הכשיר להם, לפי שצורכי רבים אינם נגמרים אלא בשעת הבטלה, משום דדמי לקדירא דבי שותפי, ובשעה שהן בטלין מתחברין כולם ועושין, ואם לא יעשה אז, לא יעשה לעולם. **[תוס' הרא"ש]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) פאה פרק ז מ"ה, ב) [שבת דף קטו: וש"נ], ג) [תוספתא פ"א ע"ש תוספתא דשביעית פ"א], ד) [שביעית פ"ג מ"ג], ה) עיין תוס' שבת לו: ד"ה וב"ה ובגלה"ש שם, ו) לעיל ב., ז) פאה פ"ז מ"ה, ח) עיין רש"ש וער' רש"י כת"י ובהגר"צ שם, ט) פאה פ"ז מ"ז, י) שבת עה ע"א.

* * *

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שאם היתה כו' ונסתמה עד טפח חוזר ומעמידה עד ששה: (ב) תוס' ד"ה זבלו כו' חזי ליה נמי לזבל:

* * *

רש"י כת"י

המידל בגפנים. שסמוכות האשכולות ביותר ונוטל מבינתים להרויח הגפן ולתקן. **כך [הוא] מידל.** עוקר בשל עניים פאה שהוא עתיד להניח בסוף שדהו אי נמי עוללות שאין בה לא כתף ולא נטוף מודל אותו ועוקרו כדי להרויח הגפן. **ר' מאיר אומ'.** אינו רשאי לעקור את של עניים שנוח להם הרבה בינונים יפים ממעט ומשובחים. **ה"ג והתניא מדלין מים לירקות כדי לאכלן.** מדקתני מים אלמא לאו שלופי הוא. **אי תניא תניא.** כיון דמשכחת בריתא דמדלין לשון דליית מים תניא בריתא עיקר הוא. (דרך גפנים לעשות עוגיאות להתכנס מים). **(באנבי) [בנכי].** חריץ שעושין סביב לגפן באנכי לשון ארמי הוא. **(עוגיאות) [עוגיות].** דרך גפנים לעשות עוגיאות עגול סביב להתכנס מים]. עגול סביב כמו עג עוגה ועמד בתוכה. (...קים להו עיגואיות לא קים להו שבעיקרי זיתים וכו' בעיקרי הגפן...). **שרא (להו) למעבד (באנכי) [בנכי].** ואם היינו עוגיאות היכי שרי להו והתנן אין עושין וכו'. **ברציתא.** שם ס]. **בחדתי.** חדשות אסור לעשותן במועד בתחלה. **בעתיקי.** שנתקלקלו ועפר נפל לתוכן מתקנין אותן במועד. **אמה בשביעית.** מאי טעמא לא. **כעודר.** כחופר לצורך שביעית. **שמכשיר.** מתקן אגפיה לזריעה שזורק קרקע שנוטל מן האמה על האגפיים ויכול לזרוע עליו שהוא תיחוח הילכך אסור בשביעית. **דקא אתו מיא בתריה.** שמתחיל וחופר מגד המים וכל שעה שהולך וחופר המים באין ואין זה כעודר. **ושדי לבראי.** לחוץ ברחוק משם ומתפזרת אילך ואילך ואינה נכשרת לזרוע עליה. **עודר נמי.** ליכא לעודר לחרישה כי קא שקיל וחפר ליה בדוכתא מנח ליה בסמוך ואינו מפזרו. **אמימר מתני לה.** למתני' בהדיא טעמ' דר' אליעזר גבי שביעית לפי שנראה כעודר. **את זבלו אוצר.** שרשאי לפזר אותו ולאספו בשביעית במקום אחד דמוכח מילתא דלאוצר קא עביד'. **ר' מאיר אוסר.** מפני שמזבל את מקומו. **עד שיגביה שלשה.** גל של עלים או של אבנים גבוה שלשה וזרקין ל] עליו או שיעשה לו גומא שלשה טפחים דאינו נראה כמזבל דאינו יכול לזרוע על גבי את זבלו אלא אם כן ממלאהו קרקע. **היו לו.** שם מעט קודם לכן אינו נראה כמזבל. **עד שיעמיק שלשה.** שאם חופר בשביעית להעמיק שלשה לזבל נראה כעודר וקא שרי. **שהעמיק קודם לכן.** קודם שביעית. **ומתקנין את המקולקלת.** אפי' לר' אליעזר. אמת המים רחבה אמה ועמוקה אמה ועל שם כך נקראת אמה והאי דנקט באמה בת ששה טפחים. **שאם היתה עמוקה טפח.** שנתקלקלה ונמלאה עפר עד שעמדה לטפח לא שלא חפר בה אלא טפח מתקנין אותה ומעמידין אותה על ששה טפחים. **פשיט'.** בניחותא. **חצי טפח.** עמוקה [חצי] טפח ורוצה להעמידה על ג' דהיינו ו' חצאי (זרתים) [טפחים]. **לא כלום הוא.** דלא מעמידה על ששה טפחים כי לית ביה אלא חצי טפח אינו יכול להעמידה על ו' חצאי טפחים דחצי טפח והוי כאילו התחלה ואסור. **טפחיים על שנים עשר.** טפחים שרוצה להוסיף פי ששה חלקים שהיו בה היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה מ] דקא טרח בחתירה טירחא יתירא כשכורה וזורק הקרקע לחוץ **לשחופי.** לנקות מחמת עפר וצרורות שנפלו בו קורי"ס בלע"ז. **למיכרא נהרא טמימא.** לכרות עפר וצרורות שנפלו בו ומעכבין את המים מלקלח. **לאקדוחי.** לשון מקדח כלומר להרויח נקב כדי שיקלחו המים יפה וטירחא יתירא היא. **נהרא בירן.** [שם מקום].

הגהות וציונים א] בכת"י נוסף קסבר: ב] בכת"י נוסף קודם לכן, וכ"ה ברש"י והפסק הנקודה צ"ל אחרי תיבות "קודם לכן" (דק"ס): ג] תיבות "ליפותן אסור" מיותר כאן, ובסוף הדבור נוסף תיבת אסור (דק"ס עפ"י כת"י): ד] צ"ל לרכך (רש"ש): ה] אולי צ"ל שמונה. עיין חזו"א או"ח סימן קלה וראש משביר: ו] אולי צ"ל להגביה מקרקעית (ראש משביר ע"ש), ובדפו"ר איתא ולהגביה קרקעות (וער' רש"י כת"י סוד"ה טפחיים): ז] צ"ל כל ה' טפחים דסגי בד' (מראה אש): ח] שייך מעב"ל (גליון): ט] נדצ"ל ואע"ג דקי"ל כר' שמעון דדבר וכו' (פורת יוסף ע"ש): י] צ"ל הא וכן איתא בתוס' דשביעית פ"ג מ"ג (גליון): כ] נדצ"ל שם אדם, עי' יבמות כא ע"ב (וער' רש"ש ובדק"ס, וע"ע מלא הרועים ביבמות שם ובספרו בית ועד לחכמים על צ"ק): ל] נדצ"ל וזורקין: מ] נראה דיש להוסיף אסור דקא:

התיר לחזור ולחופרן במועד, שכיון שכבר היו בו עוגיות, אין בכך טירחה מרובה.

★

שנינו במשנה (לעיל ג.) **רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר אֵין עוֹשִׂין אֶת הָאַמָּה** של מים בתחילה במועד ובשביעית.

הגמרא מבארת מהו טעם האיסור לדעתו:
שואלת הגמרא, **בִּשְׁלָמָא** - דברי רבי אלעזר בן עזריה שאין עושים את האמה בתחילה **בְּמוֹעֵד**, מובנים, שטעם האיסור הוא **מִשּׁוּם דְּקָא טָרַח** - שהוא טורח בעשיית האמה, **אֶלָּא** מה שאמר רבי אלעזר בן עזריה שאין עושים את האמה בתחילה **בִּשְׁבִיעִית**, קשה, **מַאי טַעֲמָא** - מהו טעמו בדין זה[יד].

משיבה הגמרא, **פְּלִיגוּ בָּהּ** - נחלקו בשמועה זו **רַבִּי זֵירָא וְרַבִּי אַבָּא בַּר מַמָּל, חַד** מהם **אָמַר** שטעם האיסור בעשיית אמת המים בתחילה בשביעית הוא **מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה כְּעוֹדֵר** לצורך שביעית, שהרי החופר את האמה דומה לעודר את השדה[טו], ואסור לעדור את השדה בשביעית[טז]. **וְחַד** מהם **אָמַר** שטעם האיסור בעשיית אמת המים בתחילה בשביעית הוא **מִפְּנֵי שֶׁמַּכְשִׁיר אֲגַפֶּיהָ לִזְרִיעָה** - שכאשר הוא חופר את אמת המים, מניח את העפר שמוציא בחפירתו על שפת האמה, ומתקן בכך את צדדי האמה לזריעה, שהעפר שבהם נעשה רך, וראוי לזרוע בו[יז].

הגמרא מבארת באיזה אופן יש חילוק בין השיטות:
שואלת הגמרא, **מַאי בֵּינַיְיהוּ** - מהו ההבדל בין שיטה זו לשיטה זו.

משיבה הגמרא, **אִיכָּא בֵּינַיְיהוּ** - יש הבדל בין השיטות באופן **דְּקָא אָתוּ מַיָּא בַּתְרֵיהּ** - שכאשר הוא חופר את אמת המים באים מיד מים אחריו וזורמים באמת המים, **מַאן דְּאָמַר** - לדעת הסובר שטעם האיסור הוא **מִפְּנֵי שֶׁמַּכְשִׁיר אֲגַפֶּיהָ לִזְרִיעָה**, גם באופן זה **אִיכָּא** [-יש] איסור, שהרי הוא מטיל עפר רך על שפת אמת המים, **וּמַאן דְּאָמַר** - ולדעת הסובר שטעם האיסור הוא **מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה כְּעוֹדֵר**, באופן זה **לֵיכָּא** [-אין] איסור, שאינו נראה כעודר, שהרי המים באים מיד לאחר שחופר, ואילו בעודר לא באים מים בעת העידור.

מקשה הגמרא, **וּלְמַאן דְּאָמַר** - ולדעת הסובר שטעם האיסור הוא **מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה כְּעוֹדֵר, לֵיחוּשׁ מִפְּנֵי שֶׁמַּכְשִׁיר אֲגַפֶּיהָ לִזְרִיעָה** - הרי יש לו לחשוש גם לטעם השני, שיש לאסור מפני שמכשיר אגפיה לזריעה, וגם כשבאים מים מיד אחריו, שאין לאסור מפני שנראה כעודר, עדיין יש לאסור מפני שמכשיר אגפיה לזריעה.

מכח קושיא זו הגמרא חוזרת בה, ומבארת שיש אופן אחר שיש בו הבדל בין השיטות:

אהח 18/06/2018

אומרת הגמרא, **אֶלָּא** לעולם באופן שבאים מים מיד אחריו, לדעת כולם אסור לחפור[יח], אך **אִיכָּא בֵּינַיְיהוּ** - יש הבדל בין השיטות באופן **דְּקָא שָׁקֵיל מִינֵּיהּ וְשָׁדֵי לְבָרַאי** - שבשעת החפירה הוא נוטל את העפר וזורק אותו רחוק משפת האמה, ואינו מכשיר את שפת האמה לזריעה[יט], **לְמַאן דְּאָמַר** - לדעת הסובר שטעם האיסור הוא **מִפְּנֵי שֶׁמַּכְשִׁיר אֲגַפֶּיהָ לִזְרִיעָה**, באופן זה **לֵיכָּא** [-אין] איסור, שהרי אינו מכשיר את שפת האמה לזריעה[כ], **וּלְמַאן דְּאָמַר** - לדעת הסובר שטעם האיסור הוא **מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה כְּעוֹדֵר**, באופן זה **אִיכָּא** [-יש] איסור, שהרי הוא חופר ואין המים באים אחריו, ונראה כעודר.

מקשה הגמרא, **וּלְמַאן דְּאָמַר** - ולדעת הסובר שטעם האיסור הוא **מִפְּנֵי שֶׁמַּכְשִׁיר אֲגַפֶּיהָ לִזְרִיעָה, לֵיחוּשׁ מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה כְּעוֹדֵר** - הרי יש לו לחשוש גם לטעם השני, מפני שנראה כעודר, וגם כשזורק את העפר רחוק משפת האמה, יש לו לאסור מפני שנראה כעודר.

מתרצת הגמרא, כשם שמי שמכשיר את צדדי האמה לזריעה מניח את העפר סמוך לשפת האמה ואינו זורק אותו רחוק משפת האמה, כך **עוֹדֵר נַמִּי, כִּי קָא שָׁקֵיל בְּדוּכְתֵּיהּ מַנַּח לֵיהּ** - גם מי שעודר מניח את העפר בסמוך לו ואינו זורקו למרחוק, כיון שכל כוונתו היא רק לרכך את הקרקע כדי שתהיה ראויה לזריעה, ולכן כאן בחופר את האמה וזורק את העפר רחוק משפת האמה, אין לחוש לכך שנראה כעודר[כא].

אמימר גרס בדברי רבי אלעזר בן עזריה במשנתנו שטעמו מפני שנראה כעודר, והקשה סתירה בדבריו:
אֲמֵימַר מַתְנֵי לָהּ - אמימר שנה במשנתנו שרבי אלעזר בן עזריה עצמו אמר שהטעם שאין עושים את האמה בתחילה בשביעית הוא **מִפְּנֵי שֶׁנִּרְאֶה כְּעוֹדֵר, וְקַשְׁיָא לֵיהּ דְּרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אַדְּרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה** - ולכן הוקשה לו שלכאורה יש סתירה בין דברי רבי אלעזר בן עזריה שבמשנתנו לבין דבריו במקום אחר, וכך הוקשה לו, **וּמִי** [-וכי] **אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה שֶׁכָּל שֶׁנִּרְאֶה כְּעוֹדֵר אָסוּר** לעשותו בשביעית, **וּרְמִינְהִי** - והרי יש להקשות, ששנינו במסכת שביעית (פ״ג מ״ג) **עוֹשֶׂה אָדָם אֶת זִבְלוֹ אוֹצָר** - מותר לאדם להכניס ולהניח את כל הזבל שיש לו בתוך שדהו כדי לשומרו שם, ואינו נראה כמזבל שדהו בשביעית[כב], מפני שהרואה אותו מוליך את זבלו בעגלות

המכתם (שם) הביא בזה פירוש נוסף בשם רב נטרונאי, ש׳חדתי׳ היינו נטיעות חדשות, שמותר לעשות להן עוגיות כיון שהן זקוקות למים ביותר ואינן יכולות לחיות אלא אם יעשה להן עוגיות.

[יד] **שהרי** עשיית אמת המים אינה עבודת קרקע, ואף על פי שיש בה טירחה, הרי אין איסור לטרוח בשביעית. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה אלא).

[טו] **וחכמים** גזרו בחופר את האמה משום שנראה כעודר, מפני אותם שהיו מקילים באיסורי שביעית. ריטב״א (ד״ה והא).

[טז] **כמבואר** בברייתא לעיל (ג.). הר״ש בן היתום (ד״ה שנראה).

[יז] **וכיון** שמכשיר אגפיה לזריעה, מעשיו נראים כחרישה ממש, שהרואים סוברים שכוונתו לחרישה. ועוד יש לומר, שהאיסור בזה אינו רק מפני הרואים, אלא מעשיו נחשבים לחרישה ממש, ואף על פי שאינו מתכוין לחרישה, מכל מקום הרי הוא עושה מלאכה. ואפילו רבי שמעון שסובר שדבר שאינו מתכוין מותר [-מותר לעשות מעשה שעשוי להביא לתוצאה אסורה, אם אין כוונתו בעשיית המעשה לשם תוצאה זו], מודה ב׳פסיק רישיה׳ [-אופן שודאי שהמעשה יביא לתוצאה האסורה, כחותך ראש הבהמה, שודאי שתצא נפשה] שאסור. תוספות (ד״ה מפני).
וכתבו התוספות (שם) שטעמם של חכמים שמותר לעשות אמת המים בתחילה בשביעית, הוא משום שהחרישה היא על ידי שינוי, ואינה נחשבת לחרישה.
דברי הגמרא נתבארו על פי המיוחס לרש״י ורש״י כת״י (ד״ה שמכשיר). אבל הרמב״ם בפירוש המשניות (פ״א מ״ב) כתב ׳שהוא מתקן את הארץ שבצדה לזרע, כי היא מתלחלחת בלחלוח המים ותצמיח׳, והיינו, שהאדמה שבצד אמת המים תהיה לחה וטובה לזריעה.

[יח] **ואכן** הסובר שטעם האיסור הוא מפני שנראה כעודר, סובר גם את הטעם שמכשיר אגפיה לזריעה, אלא שמוסיף טעם נוסף. חזון איש (שביעית סי׳ יז סק״כ ד״ה שם ולמ״ד).

[יט] **וצריך** לומר שעושה כן באופן שאף אינו מכשיר לזריעה את המקום שזורק לשם את העפר, והיינו כשמפזר את העפר, או כשזורק אותו במקום שאינו ראוי לזריעה. חזון איש (או״ח סי׳ קלה לדף ד: ברש״י ד״ה אלא).

[כ] **לפי** פירוש הרמב״ם שהובא לעיל, ש׳מכשיר אגפיה לזריעה׳ היינו שהקרקע שסמוכה לאמת המים מקבלת לחות על ידי המים, ונעשית בכך מתוקנת לזריעה, יש לעיין מדוע אם זורק למרחוק את העפר שחופר אין בכך איסור, הרי גם באופן זה הקרקע שסמוכה לאמת המים מקבלת לחות. וצריך לומר, שמי שחופר את אמת המים כדי להכשיר את הקרקע שסמוכה לה לזריעה, דרכו להשאיר בסמוך את העפר שחופר, וזה שזורק את העפר למרחוק, אינו נראה כמתקן את הקרקע לזריעה. שפת אמת (ד״ה שמכשיר).

[כא] **על** פי רש״י כת״י (ד״ה עודר).
וטעמו של הסובר שהאיסור הוא מפני שנראה כעודר, ומחמיר אף באופן שזורק את העפר למרחוק, הוא משום שגם העודר זורק לפעמים את העפר למרחוק, כגון שיש שם הרבה עפר שאינו ראוי לזריעה. ריטב״א (ד״ה והא דתנן).
לפי תירוץ הגמרא נמצא שהסובר שטעם האיסור הוא מפני שמכשיר אגפיה לזריעה, מודה שבחופר אמת המים ומניח את העפר שחופר במקומו, יש לחשוש גם לכך שנראה כעודר, ודווקא כשזורק את העפר למרחוק, סובר שאין לחוש לכך שנראה כעודר. רבי עקיבא איגר (ד״ה איכא). אמנם החזון איש (שביעית סי׳ יז סק״כ ד״ה שם ולמ״ד) פירש שכוונת הגמרא היא שהסובר שטעם האיסור הוא מפני שמכשיר אגפיה לזריעה, סובר שלעולם אין לחשוש בחפירת אמת המים לכך שנראה כעודר, וגם במקום שאינו זורק את העפר למרחוק אינו נראה כעודר, משום שדרך העודר היא להניח את העפר במקומו ממש, והחופר את האמה, גם אם אינו זורק את העפר למרחוק, מכל מקום אינו מניחו במקומו אלא על שפת האמה, ולכן אינו נראה כעודר.

[כב] **ואסור** לזבל בשביעית, כמבואר בברייתא לעיל (ג.).

מדלין שלופי כדתנן א) המידל בגפנים כשם שהוא מידל בשלו כך הוא מידל בשל עניים דברי ר' יהודה רבי מאיר אומר בשלו רשאי ואינו רשאי בשל עניים אמר ליה והתניא מדלין מים לירקות כדי לאוכלן אמר ליה ב) אי תניא תניא: ואין עושין עוגיות לגפנים: מאי עוגיות אמר רב יהודה בנבי ג) תניא נמי הכי אלו הן עוגיות בדידין שבעיקרי זיתים ושבעיקרי גפנים איני והא רב יהודה שרא לבני בר ציתאי למעבד בנבי לכרמיהון לא קשיא א הא בחדתי הא בעתיקי: ר' אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה: בשלמא מועד משום דקא טרח אלא שביעית מאי טעמא פליגו בה רבי זירא ורבי אבא בר ממל חד אמר מפני שנראה כעודר וחד אמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה מאי בינייהו איכא בינייהו דקא אתו מיא בתריה מאן דאמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה איכא ומ"ד מפני שנראה כעודר ליכא ולמאן דאמר מפני שנראה כעודר ליחוש מפני שמכשיר אגפיה לזריעה אלא איכא בינייהו דקא שקיל מיניה ושדי לבראי למאן דאמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה ליכא למ"ד מפני שנראה כעודר איכא ולמ"ד מפני שמכשיר אגפיה לזריעה ליחוש מפני שנראה כעודר א] עודר נמי כי קא שקיל בדוכתיה מנח ליה אמימר מתני לה מפני שנראה כעודר וקשיא ליה דרבי אלעזר בן עזריה אדר' אלעזר בן עזריה ומי אמר ר' אלעזר בן עזריה כל שנראה כעודר אסור ורמינהי ד) ב עושה אדם את זבלו אוצר ר' מאיר אוסר עד שיעמיק שלשה טפחים או עד שיגביה ג' טפחים היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך רבי אלעזר בן עזריה אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה או עד שיתן על הסלע ר' זירא ור' אבא בר ממל חד אמר כגון ה) שהעמיק ב] וחד אמר זיבלו מוכיח עליו: ומתקנין את המקולקלת במועד: מאי מקולקלת אמר רבי אבא ג שאם היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה טפחים פשיטא חצי טפח על שלשה טפחים כיון דלא עבר מיא לא כלום הוא טפחיים על שנים עשר דקא טרח טירחא יתירא לא טפחיים על שבעה מהו ד הכא חמשה קא מעמיק והכא חמשה קא מעמיק או דלמא כיון דאיכא טפח יתירא איכא טירחא טפי תיקו אביי ה שרא לבני בר המדך לשחופי נהרא רבי ירמיה ו שרא להו לבני סכותא למיכרא נהרא טמימא רב אשי שרא להו לבני מתא מחסיא לאקדוחי נהר בורניץ אמר כיון דשתו מיניה רבים כרבים דמי ותנן ו) עושין כל צורכי רבים: ומתקנין את

קילקולי

שלופי. כשהירקות רצופין נוטל מהן מבינתיים, לאוכלן מותר, ליפותן אסור ג] בשביל ליפותן אותם שנשארים: המידל. תולש בגפנים שישנן ביחד יותר מדאי: בשל עניים. בפאה, א"נ עוללות שאין לו לא כתף ולא נטף ז): בנבי. בורות תחת הגפנים וזיתים ונותן בהם מים: עוגיות. עגול סביב, כמו עג עוגה ועמד בתוכה (תענית דף יט.), ובדידין נמי הן גומות: ציתאי. מקום ח): למעבד בנבי. עוגיות, והיכי שרי והא תנן אין עושין עוגיות: הא בחדתי. שמעולם לא היו שם עוגיות אסור לעשות בחולו של מועד דאיכא טירחא יתירא, אבל עתיקי שכבר היו לו שם עוגיות ונסתמו מותר לחזור ולחופרן בחולו של מועד: מפני שנראה כעודר. לצורך שביעית, שהרי חופר כעודר: שמכשיר אגפיה לזריעה. כשחופר האמה ומניח העפר שבאמה על שפת האמה מתקן אגפיה לזריעה, דעביד לה ארעא רכיכא: דקא אתו מיא בתריה. דכי חפר באמה אתו לאלתר מים בהדי חפירה: מ"ד מפני שמכשיר אגפיה לזריעה איכא. אע"ג דאתי מיא בתריה, דהא שדא ארעא רכיכא אגפי האמה: ומ"ד מפני שנראה כעודר ליכא. דהא אתי מיא, ובעודר ליכא מים, ולכך לא דמי לעודר: אלא. לעולם דלא אתו מיא בתריה, ואיכא בינייהו דשקיל ושדי לבראי, דחפיר באמה ושדי עפר לבראי רחוק מאגפי אמה, דלא מכשיר אגפיה לזריעה: מאן דאמר מפני שנראה כעודר איכא. דהא חפיר ולא אתו מיא בתריה: בדוכתיה מנח ליה. דלא שדי ארעא לבראי, דלא עביד אלא מרכך ד] ארעא, אבל הכא שדי לבראי לכך לא דמי לעודר: אמימר מתני. בהדיא הא דאמר ר' אלעזר אין עושין את האמה בשביעית מפני שנראה כעודר: עושה אדם זבלו אוצר. שמכניס כל זבלו בשביעית בשדה, ולא אמרינן דנראה כמזבל שדהו בשביעית: עד שיעמיק שלשה טפחים. ומכניס הזבל לשם, דמוכחא מלתא דלא עביד כדי לזבל שדהו בשביעית: היה לו מעט זבל. באותה שדה קודם שביעית מוסיף עליו זבל והולך בשביעית, ואין צריך להעמיק: רבי אלעזר אוסר. אפילו אם היה שם מעט זבל קודם שביעית להוסיף עליו בשביעית: עד שיעמיק שלשה. או שיתן הזבל על הסלע שבשדה, דלא נראה כמזבל, והיכי שרי רבי אלעזר לחפור ולהעמיק בשביעית ולא חייש לנראה כעודר: כגון שהעמיק. קודם לכן, כלומר הא דאמר רבי אלעזר עד שיעמיק לא אמר עד שיעמיק בשביעית אלא שהיה עמוק קודם שביעית: זבלו מוכיח עליו. כלומר אע"ג דמעמיק בשביעית הוא נראה כעודר ואסור הכא מותר, שהרי זבלו שמניח ח] לשם מוכיח עליו דלא עביד משום עודר: שאם היתה עמוקה טפח. כלומר שלכתחילה היה שם אמת המים בת ששה טפחים ונסתמה עד טפח (א) מעמידה על ששה טפחים, כלומר חוזר ומעמיק אותן חמשה טפחים שנסתמה: חצי טפח על שלשה. אם היתה בתחלה בת שלשה טפחים ונסתמה עד חצי טפח, דודאי אינו חוזר וחופר אותן שני טפחים ומחצה, אע"ג דהוי דומיא דהיתה עמוקה טפח ומעמידה על ו' טפחים: כיון דמעיקרא לא עברי בה מיא. כלומר ודאי באמה בת שלשה טפחים לא עברי בה מיא שפיר לא קודם לכן ולא עכשיו, הוי טירחא דלא צריך: טפחיים על שנים עשר. דלכתחילה היתה של שנים עשר ונסתמה עד שני טפחים, אסור להעמיק עוד עד י' טפחים על אותן שנים הראשונים, משום דהוי טירחא יתירא דקא מעמיק כל כך ולהגביה קרקעית ו] הגומא למעלה מששה טפחים: טפחיים על שבעה טפחים. ונסתמה עד שני טפחים: מהו. להעמיק אותן חמשה שנסתיירו: הכא חמשה קא מעמיק. דהיתה עמוקה טפח ומעמידה על ששה, ולא הוי טירחא יתירא להעמיק כל כך בקרקע: והכא. נמי לא מעמיק במועד אלא חמשה טפחים: כיון דאיכא טפח יתירא. דלא צריך כל הטפח ז] דסגי [בד']: איכא טירחא טפי. ששוהה עצמו בשביל אותו טפח יותר מדאי: לשחופי נהרא. לעקור ענפי אילנות הגדלים בנהר: למיכרא נהרא טמימא. לפנות מקור המעיין שנסתם: לאקדוחי נהרא. לפנות סירטון שבאמצע הנהר: בורניץ. שם הנהר:

קילקולי

ה] מדלין לירקות. ממקום עמוק קרי דילוי ואע"ג דאיכא טירחא יתירא בשביל לאכול התירו אבל לייפות אפילו ליכא טירחא לא התירו: כך מידל בשל עניים. דכי אסר רחמנא ליקח עוללות ה"מ בשעת בצירה ט) כדכתיב (דברים כד) כי תבצור כרמך לא תעולל איסור עוללות עלייהו: מפני שמכשיר אגפיה לזריעה. ונראית חרישה ממש שסבורין הרואין שלכך מתכוין אי נמי חשיב ליה עבודת קרקע ממש ואע"ג שאינו מתכוין לכך מיהו מלאכה היא ואע"ג דאמר ר' ט] שמעון דבר שאין מתכוין מותר הא אמרינן י) מודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות ורבנן סברי כיון דע"י שינוי עביד ליה לאו מלאכה היא ומותר דלא שמיה חרישה: זבלו מוכיח עליו. דליכא למיחש להא דמאן דחזי החפירה (לא י]) חזי ליה (ב) לזבל שבחפירה:

לאחויי

עין משפט
נר מצוה

לא א מיי' פ"ח מהלכות י"ט הלכה ג טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ה:

לב ב מיי' פ"ב מהלכות שמיטה הלכה ב:

לג ג ד מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה ג סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ו:

לד ה ו מיי' שם הלכה ד סמג שם טוש"ע א"ח סי' תקמד ס"ב:

18/06/2018

משנת ראשונים

המידל בגפנים. פרש"י נוטל האשכולות אחת אחת מבנתים שהן סמוכין זה לזה יותר מדאי. והק' הראב"ד שאין זה מדל בגפנים אלא מדל באשכולות. ופי' בעל הבית שבצר כרמו והניח פיאה בסוף שדהו, ולא באו עניים ללקוט, ורוצה בעל הבית לתקן את כרמו ולשלוף הרצופין להרויח לנותרים. מדל בשל עניים כמו בשלו, אע"פ שמפסיד לענבי הפיאה שהאשכולות מתרוגגין והענבים מתפרטין, וכן פי' רבינו שמשון בפי' המשניות. [תוס' הרא"ש]

כך הוא מידל בשל עניים. אף על פי שיש בהם פאה או עוללות של עניים, כך מדל בשלהם כמו בשלו קסבר עניים דין שותף יש להם וכשם ששותף כמו שהוא מדל בשלו כך מדל בשל חבירו אף עניים כן. [רע"ב פאה פ"ז מ"ה]

ואינו רשאי בשל עניים. קסבר עניים דין קונה יש להם בחלקם וכשם שהמוכר לחבירו עשרה אשכולות אסור ליגע בהן אף בשל עניים כן. [רע"ב פאה פ"ז מ"ה]

שרוצים הם בהרבה ענבים ויהיו בינונים, יותר ממעט שיהיו יפים וגסים. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

אי תניא תניא. וחוזר אני בי, דמידי דאכילה במועד אין מדקדקין בטורח בין רב למעט, דאם שוחט ומפשיט ומנתח ומולח ומבשל כדי לאכול, קוצר ומעמר דש וזורה ובורר טוחן ומרקד לש ואופה כדי לאכול. [תוס' הרא"ש]

אי תנאי בהדיא דחולקין תניא, ונלך אחריה וחוזר אני בי. [רש"י חגיגה יט:]

בנבי. חריץ שעושין סביב שרשי הגפן ומגפן לגפן להתכנס שם המים להשקות העיקרין, ולשון עוגיאות עוגל סביב, כמו עג עוגה וישב בה דחבקוק, והאי לשנא דבנבי היה ידוע וגלוי להם [ב]בבל יותר מלישנא עוגיאות. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

עושה אדם את זבלו אוצר. שקובע מקום בסוף שדהו ואוסף ומכנס שם זבלו של כל השנה, והרואה שמוליך זבלו בעגלות ובמשואות יודע דלאו לזבל קרקעותיו הוא מתכוין אלא לעשותו אוצר. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] **ר' מאיר אוסר.** פי' הראב"ד שמא לא יזדמן לו זבל הרבה ונמצא מזבל אותו. [תוס' הרא"ש] **מוסיף עליו והולך.** כל השנה, שאין זה מזבל שדהו שכבר היה מזובל מאותו דבר מעט. וא"ת וליחוש דילמא חזי איניש דמוסיף עליו יאמר שלא היה זבל מתחלה, דהכי נמי אמרי' בביצה הרואה אומר להטיח גגו הוא צריך. בירושלמי מקשי' לה, ומשני יודעים הם בני עירו שהיה לו התחלת מקום אוצר מקודם שביעית, וללעז האחרים שאינם יודעים אין לחוש. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] **זבלו מוכיח עליו.** שהחפירה בשביל הזבל נעשית ולא מיחזי כעודר, כי בעוד שהוא חופר מצד אחד הוא מביא זבל ומניח מצד אחד שחפר כבר, אבל גבי אמה ליכא למימר מימיו מוכיחין עליהם, דהא אוקי' עליו דלא אתו מיא אבתריה. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] **לשחופי נהרא.** כמו מטר סוחף. התיר לחפור לפניו להעמיק בית מורדו כדי שירד בכח, ושמא היה צריך להם לבית הריחים. או שמא מפני שלא היה סוחף פעמים כשירבו הגשמים היו מימיו צפין וטובעין שדותיהן. [המכתם] **לאקדוחי נהר בורניץ.** פי' הראב"ד שהיה רחוק הנהר מבירם העיר, והיה להם צער לשאוב מן הנהר וקדחו את גדותיו והביאוהו דרך חריץ אל העיר, ואמר, כיון דקא שתו רבים מיניה כי היו לבני בירם מעט בורות ולא היו מספיקין להם אלא בדוחק, ועתה ישתו מים רבים מן הנהר בהרויחא, כצורכי רבים נינהו. וכל אלה אע"פ שהיה טורח גדול ופרהסיא וכיוון מלאכה במועד, אעפ"כ הכשיר להם, לפי שצורכי רבים אינם נגמרים אלא בשעת הבטלה, משום דדמי לקדירא דבי שותפי, ובשעה שהן בטלין מתחברין כולם ועושין, ואם לא יעשה אז, לא יעשה לעולם. [תוס' הרא"ש]

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) פאה פרק ז מ"ה, ב) [שבת דף קנו: וש"נ], ג) [תוספתא פ"א ע"ש תוספתא דשביעית פ"א], ד) [שביעית פ"ג מ"ג], ה) עיין תוס' שבת לה: ד"ה וב"ה ובגלה"ש שם, ו) לעיל ב., ז) פאה פ"ז מ"ד, ח) עיין רש"ש וער' רש"י כת"י ובהגה"צ שם, ט) פאה פ"ז מ"ה, י) שבת עה ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שאם היתה כו' ונסתמה עד טפח חוזר ומעמידה על ששה: (ב) תוס' ד"ה זבלו כו' חזי ליה נמי לזבל:

רש"י כת"י

המידל בגפנים. שמנקה האשכולות ביותר ונוטל מבינתיים ומתקנן כדי להרויח הגפן ולתקנן. **כך [הוא] מידל.** עוקר בשל עניים פאה שהוא עתיד להניח בסוף שדהו אי נמי עוללות שאין בה לא כתף ולא נטף מידל אותו ועוקרו כדי להרויח הגפן. **ר' מאיר אומ'.** אינו רשאי לעקור את של עניים שנוח להם הרבה בינונים יפים ממעט ומשובחים. **ת"ש והתניא מדלין מים לירקות כדי לאכלן.** מדקתני מים אלמא לאו שלופי הוא. **אי תניא תניא.** כיון דמשמעות ברייתא למדלין לשון דלויי מים תניא ברייתא עיקר הוא. (דרך גפנים לעשות עוגיאות להתכנס מים). **(באנבי) [בנבי].** חריץ שעושין סביב לגפן ובנבי לשון ארמי הוא. **(עוגיאות) [עוגיות].** דרך גפנים לעשות עוגיאות סביב להתכנס מים. עוגל סביב כמו עג עוגה ועמד בתוכה. (...קים להו עיגולאות לא קים להו שבעיקרי זיתים וכו' בעיקרי הגפן...). **שרא (להו) למעבד (באנבי) [בנבי],** ולא היינו עוגיאות היכי שרי להו והתנן אין עושין וכו' ברציתא. שם. **בחדתי.** חדשים אסור לעשותן במועד בתחלה. **בעתיקי.** שנתקלקלו ועפר נפל לתוכן מתקנין אותן במועד. **אמה בשביעית.** מאי טעמא לא. **כעודר.** כחופר לצורך שביעית. **שמכשיר.** מתקן אגפיה לזריעה שעוקר קרקע שם נוטל מן האמה האפלפים ויכול לזרוע עליו בשביעית מיד שהוא נושא אסור בשביעית. **דקא אתו מיא בתריה.** שמתחיל חופר מן המים וכל שעה שהוא הולך וחופר המים באין אחריו ולא הוא לעודר. **ושדי לבראי.** לחוץ ברחוק שהוא מפזרת אילך ואילך ואינה נכשרת לזרוע עליה. **עודר נמי.** ליכא דעודר לחרישה כי קא שקיל וחפר ליה בדוכתא מנח ליה בסמוך ואינו מפזרו. **אמימר מתני לה.** טעמ' דר' אליעזר גבי שביעית לפי שנראה כעודר. **את זבלו אוצר.** שרשאי לפזר אותו ולאספן במקום אחד דמוכח מילתא דלאוצר קא עביד'. **ר' מאיר אוסר.** מפני שמזבל את מקומו. **עד שיגביה שלשה.** גל של אבנים גבוה שלשה וזרקין ל] עליו או שיעשה לו גומא שלשה טפחים דאינו נראה כמזבל דאינו יכול לזרוע את זבלו אלא אם כן ממלאהו קרקע. **היו לו.** שם מעט קודם לכן אינו נראה כמזבל. **עד שיעמיק** חופר בשביעית להעמיק שלשה לזבל נראה כעודר וקא שרי. **שהעמיק קודם לכן.** קודם שביעית. **ומתקנין את המקולקלת.** אפי' לר' אליעזר. אמת המים רחבה אמה ועמוקה אמה ועל שם כך נקראת אמה באמה בת ששה טפחים. **שאם היתה עמוקה טפח.** שנתקלקלה ונמלאה עפר עד שעמדה שלא חפר בה אלא טפח מתקנין אותה ומעמידין אותה על ששה טפחים. **פשיט'.** בניחותא. **חצי טפח.** עמוקה [חצי] טפח ורוצה להעמידה על ג' דהיינו ו' חצאי (זיתים) [טפחים]. **לא כלום הוא.** מעמידה על ששה טפחים כי לית ביה אלא חצי טפח אינו יכול להעמידה על ו' חצאי טפחים והוי כאילו התחלה ואסור. **טפחיים על שנים עשר.** טפחים שרוצה להוסיף פי ששה חלקים היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה מ] דקא טרח בחתירה טירחא יתירא כשכורה וזורק הקרקע **לשחופי.** לנקות מחמת עפר וצרורות שנפלו בו קורי"ש בלע"ז. **למיכרא נהרא טמימא.** עפר וצרורות שנפלו בו ומעכבין את המים מלקלח. **לאקדוחי.** לשון מקדח כלומר להרויח וטירחא יתירה היא. **נהרא בירן.** [שם מקום].

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף קסבר: ב] בכת"י נוסף קודם לכן, וכ"ה ברש"י והפסק הנקודה צ"ל אחרי תיבות "קודם לכן" (דק"ס): ג] תיבות "ליפותן אסור" מיותר כאן, ובסוף הדבור נוסף תיבת אסור (דק"ס עפ"י כת"י): ד] צ"ל לרכך (רש"ש): ה] אולי צ"ל שמונה. עיין חזו"א או"ח סימן קלה וראש משביר: ו] אולי צ"ל להגביה מקרקעית (ראש משביר עי"ש), ובדפו"ר איתא ולהגביה קרקעות סוד"ה טפחיים): ז] צ"ל כל ה' טפחים דסגי בד' (מראה אש): ח] שייך מעב"ל (גליון): ט] נדצ"ל ואע"ג דקי"ל כר' שמעון דדבר וכו' (פורת יוסף ע"ש): י] [צ"ל הא וכן איתא בתוי"ט דשביעית פ"ג מ"ג (גליון): כ] נדצ"ל שם אדם, עי' יבמות כא ע"ב (ועי' רש"ש ובדק"ס, וע"ע מלא הרועים ביבמות שם ובספרו בית ועד לחכמים ערך ציתאי): ל] נדצ"ל וזורקן: מ] נראה דיש להוסיף אסור דקא:

לשם, מבין שאינו מתכוין לזבל את קרקעותיו[כג]. **רַבִּי מֵאִיר אוֹסֵר** להניח את זבלו לתוך שדהו, מפני שמזבל את המקום שמניח בו את הזבל[כד], **עַד שֶׁיַּעֲמִיק** - שיעשה גומה עמוקה **שְׁלֹשָׁה טְפָחִים** ויכניס שם את הזבל, שבאופן זה מוכח שאינו עושה כן כדי לזבל את שדהו, **אוֹ עַד שֶׁיַּגְבִּיהַּ** - שיעשה גל מאבנים או מעצים, גבוה **שְׁלֹשָׁה טְפָחִים**, ויניח עליו את הזבל, שבאופן זה אינו נראה כמזבל את שדהו, מכיון שאינו יכול לזרוע בתוך הגומה לאחר שיקח משם את זבלו עד שימלאנה בעפר, וכן אינו יכול לזרוע על הגל[כה]. ואם **הָיָה לוֹ דָּבָר מוּעָט**, דהיינו שכבר נתן מעט זבל באותה שדה קודם שביעית[כו], **מוֹסִיף עָלָיו** זבל **וְהוֹלֵךְ** בשביעית, ואין צריך להעמיק שלשה טפחים, מפני שאינו נראה כמזבל[כז]. **רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹסֵר** אף להוסיף זבל על מעט הזבל שהיה שם קודם שביעית[כח], **עַד שֶׁיַּעֲמִיק שְׁלֹשָׁה** טפחים, **אוֹ עַד שֶׁיַּגְבִּיהַּ שְׁלֹשָׁה** טפחים, **אוֹ עַד שֶׁיִּתֵּן** את הזבל **עַל הַסֶּלַע** שבשדה, שבזה אינו נראה כמזבל. וקשה, מדוע רבי אלעזר בן עזריה התיר לחפור ולהעמיק בשביעית כדי לתת שם את הזבל, ולא חשש שבמעשה החפירה עצמו הוא נראה כעודר בשביעית, כשם שחשש ואסר מטעם זה לעשות אמת המים בתחילה בשביעית[כט].

מתרצת הגמרא, **רַבִּי זֵירָא וְרַבִּי אַבָּא בַּר מָמָל** נחלקו ביישוב קושיא זו, **חַד** מהם **אָמַר**, מה שאמר רבי אלעזר בן עזריה שאסור להניח את זבלו לתוך שדהו 'עד שיעמיק', אין כוונתו שיעמיק בשביעית, שהרי בשביעית אכן אסור להעמיק מפני שנראה כעודר, וכפי שמבואר במשנתנו, אלא כוונתו היא, **כְּגוֹן שֶׁהֶעֱמִיק** קודם שביעית, והיינו שהרוצה קודם שביעית שיוכל בשביעית לעשות את זבלו אוצר, עליו להעמיק קודם שביעית שלשה טפחים בקרקע או להגביה שלשה טפחים, כדי שלא יהיה נראה כמזבל[ל]. **וְחַד** מהם **אָמַר**, אף על פי שאסור לחפור אמת המים בשביעית מפני שנראה כעודר, מכל מקום מותר לחפור ולהעמיק בשביעית כדי למלא את שדהו בזבל, משום **שֶׁזִּבְלוֹ מוֹכִיחַ עָלָיו** - הזבל שמניח שם לאחר שחופר מוכיח שאינו חופר כדי לעדור בשדה, ואינו נראה כעודר[לא].

★

שנינו במשנה (לעיל ג.) **וּמְתַקְּנִין אֶת** אמת המים **הַמְקוּלְקֶלֶת בַּמּוֹעֵד**.

הגמרא מבארת את דברי המשנה:

מבררת הגמרא, **מַאי** [-מה היא] **מְקוּלְקֶלֶת** ששנינו במשנתנו. כלומר, כמה תהיה מקולקלת ויהיה מותר לתקנה[לב].

משיבה הגמרא, **אָמַר רַבִּי אַבָּא, שֶׁאִם הָיְתָה עֲמוּקָּה טֶפַח מַעֲמִידָהּ עַל שִׁשָּׁה טְפָחִים**, כלומר, אם היתה שם אמת המים שמתחילה היה עומקה ששה טפחים, שזהו שיעור עומקה של אמת המים[לג], ונסתמה ונשאר בה עומק טפח, מותר לחזור ולחפור את אותם חמשה טפחים שנסתמו ולהעמידה שוב על עומק ששה טפחים[לד].

הגמרא מבארת מה הדין באופנים שונים שנסתמה אמת המים:

פְּשִׁיטָא - דין פשוט וברור הוא, **חֲצִי טֶפַח עַל שְׁלֹשָׁה טְפָחִים** - שאם מתחילה היה עומקה של אמת המים שלשה טפחים, ונסתמה ונשאר בה עומק חצי טפח, שאסור לחזור ולחפור את אותם שנים וחצי טפחים ולהעמידה על עומק שלשה טפחים כפי שהיתה מתחילה, ואף על פי ששיעור החפירה הוא פי ששה מהעומק שנשאר בה, ובאמת המים שהיה עומקה ששה טפחים ונשאר בה עומק טפח מותר לחזור ולחפור בה בשיעור פי ששה מהעומק שנשאר בה, בזו אסור לחפור, **כֵּיוָן דְּלֹא עָבַר מַיָּא** - שלא עברו בה מים היטב, לא קודם שנסתמה ולא לאחר שנסתמה, **לֹא כְּלוּם הוּא**, כלומר, הרי זו טירחה שאינה צריכה[לה].

אוצר החכמה 18/06/2018

וכן הדין פשוט **בִּטְפָחַיִים עַל שְׁנֵים עָשָׂר** - באמת המים שמתחילה היה עומקה שנים עשר טפחים ונסתמה ונשאר בה עומק שני טפחים, שאסור לחזור ולחפור את אותם עשרה טפחים ולהעמידה על עומק שנים עשר טפחים כפי שהיתה מתחילה, ואף על פי שבחפירתה לעומק שנים עשר טפחים הוא חופר ועושה אותה פי ששה מהעומק שנשאר בה, ובאמת המים שהיה עומקה ששה טפחים ונשאר בה עומק טפח מותר לחזור ולחפור בה ולעשותה בשיעור פי ששה

כג. **שיטה** לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה עושה).

כד. **רש״י** כת״י ושיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה ר׳ מאיר). ובתוספות הרא״ש (ד״ה ר׳ מאיר) כתב בשם הראב״ד, שטעמו של רבי מאיר הוא שמא לא יזדמן לו הרבה זבל לתת שם, ונמצא מזבל את שדהו באותו מעט זבל שנתן שם.

כה. **על** פי רש״י כת״י (ד״ה עד שיגביה) ושיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה עד שיעמיק - הראשון) ותוספות הרא״ש (ד״ה קתני) בשם הראב״ד [וכתב כן כדי ליישב מדוע מותר להגביה, והרי כשהוא מגביה את הקרקע בעפר הוא מכשיר את המקום לזריעה, ולכן ביאר שמגביה אותה באבנים או בקנים, ולא בעפר].

כו. **המיוחס** לרש״י ושיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה היה).

כז. **ואין** לחשוש שמא יעבור שם אדם שאינו יודע שכבר היה שם זבל קודם שביעית, ויחשוב שהוא מזבל את שדהו בשביעית, משום שבני העיר יודעים שהתחיל לעשות שם אוצר של זבל קודם שביעית, ולא חששו למראית העין של מי שאינו מבני העיר. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה מוסיף).

כח. **מפני** שסוף סוף הרי הוא מוסיף שם זבל יותר ממה שהיה מתחילה. ועוד, שאין הכל יודעים שהיה שם זבל קודם שביעית, ויבואו לחשוד שהוא מזבל את שדהו בשביעית. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה ור׳ אלעזר).

כט. **מלשון** הגמרא 'אמימר מתני לה מפני שנראה כעודר וקשיא ליה' וכו׳, משמע שאילו היה טעמו של רבי אלעזר בן עזריה באיסור עשיית אמת המים במועד מפני שמכשיר אגפיה לזריעה, לא היה קשה מדוע הוא מתיר לחפור ולהעמיק בשביעית לצורך נתינת הזבל, משום שהיה אפשר לתרץ שמדובר כשזורק את העפר שחופר למרחוק, וכדברי הגמרא לעיל, שבאופן זה אינו מכשיר אגפיה לזריעה, או שמדובר כשמגביה שלשה טפחים באבנים או בעצים, שאינם ראויים לזריעה. המכתם (ד״ה קתני) ותוספות הרא״ש (ד״ה קתני). אמנם עדיין קשה, שהגמרא להלן מביאה שגם רבי זירא וגם רבי אבא בר ממל תירצו את הקושיא בדברי רבי אלעזר בן עזריה, ואילו הקושיא היא רק לפי אחד מהם, מדוע שניהם תירצוה. ואולי יש להגיה [לעיל, או כאן] במקום 'רבי' זירא, 'רב' זירא. רש״ש (ד״ה אמימר). וראה בזה גם בקרן אורה (ד״ה ר׳ זירא) ובחזון איש (או״ח סי׳ קלה לדף ד: ד״ה ור״א), ודבריהם הובאו בילקוט ביאורים.

הקשה הריטב״א (ד״ה וחד), מדוע הגמרא לא תירצה שמה שאמר רבי אלעזר בן עזריה שמעמיק, מדובר שמטיל את העפר שחופר מחוץ לשדה [ומבואר בדבריו שנקט שרבי זירא ורבי אבא בר ממל שנחלקו לעיל בביאור דברי המשנה, הם שתירצו את קושיית הגמרא כאן. וזה שלא כדברי הרש״ש שהובאו לעיל שהאמורא שתירץ את הקושיא בדברי רבי אלעזר בן עזריה אינו האמורא שנחלק לעיל בטעם איסור עשיית אמת המים במועד]. ותירץ, שבאמת הגמרא יכלה לתרץ כן, אלא שהעדיפה להעמיד את דברי רבי אלעזר בן עזריה גם באופן שאינו מטיל את העפר מחוץ לשדה. ועיין שם שביאר באופנים נוספים.

ל. **ריטב״א** (ד״ה ופרקי׳).

לא. **ואין** לחשוש שיראה כעודר, משום שמי שרואה אותו חופר ומעמיק, רואה גם את הזבל שבחפירה, ומבין שאינו עושה כן כדי לעדור אלא כדי לשמור זבלו. תוספות (ד״ה זבלו). ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה זבלו) כתב, שהטעם שאינו נראה כעודר הוא משום שבעוד שהוא חופר בצד אחד, הוא מביא זבל ומניחו בצד שחפר בו כבר. לדעת התוספות שלא תירצו שמדובר שמניח את הזבל מיד בשעת החפירה, לכאורה קשה, שבגמרא לעיל מבואר שדווקא אם המים באים מיד אחריו אינו נראה כעודר, אבל אם המים אינם באים מיד אחריו אינו מועיל מה שלאחר מכן המים זורמים באמה לומר שהמים מוכיחים עליו שאינו עודר, כיון שיתכן שיהיה מי שיראהו חופר ולא יראה אחר כך שהמים זורמים באמה, ואם כן מה מועיל שמניח שם אחר כך זבל, הרי אינו מניח את הזבל מיד לאחר שחופר, ובאותה שעה הוא נראה כעודר. ואולי כוונת הגמרא היא, שהזבל שהיה מונח שם כבר מוכיח עליו שאינו עודר [שהרי רבי אלעזר בן עזריה אמר את דבריו בהמשך לדברי רבי מאיר שעסק באופן שהיה לו דבר מועט]. ראש משביר (ד״ה זבלו) וחזון איש (או״ח סי׳ קלה לדף ד: ד״ה ומ״א).

לב. **ריטב״א** (ד״ה מאי מקולקלת). ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה מאי מקולקלת) פירש, כמה תהיה מקולקלת, כלומר, באיזה שיעור נתמלאה אמת המים בעפר ועדיין יהיה מותר לתקנה, שהרי אם נתמלאה לגמרי בעפר שוב אסור לתקנה, משום שנחשב כעושה אותה מתחילה.

לג. **סתם** אמת המים היא רחבה אמה ועמוקה אמה, ולכן היא נקראת 'אמת המים', ובאמה יש ששה טפחים, ולכן הגמרא נוקטת שיש בה עומק ששה טפחים. רש״י כת״י (ד״ה ומתקנין).

לד. **דברי** הגמרא נתבארו על פי המיוחס לרש״י (ד״ה שאם), ועל פי רש״י כת״י (ד״ה שאם) בפירושו הראשון, שפירשו את דברי הגמרא כאן, וכן את הסוגיא להלן, באמת המים שנסתמה. אולם רש״י כת״י (שם) פירש באופן נוסף, שכוונת הגמרא היא שאמת המים חדשה, שלא חפר בה אלא טפח, מותר לתקן אותה ולחפור אותה עד עומק ששה טפחים. ודבריו הובאו במגיד משנה (יום טוב פ״ח ה״ג). והריטב״א (ד״ה א״ר אבהו) הקשה על פירוש זה, שהרי באופן זה נחשב הדבר כחופר אמת המים מתחילה, ולא שמתקן את 'המקולקלת' [וכן הקשה במגן אברהם (סי׳ תקלז סק״ה) על השלחן ערוך (שם ס״ו) שפסק שגם אם לא היה שם אלא עומק טפח מותר לחפור].

לה. **הוא** הדין שאם נשאר שם רק חצי טפח אסור לחפור ולהעמידה אפילו על פחות משלשה טפחים, והגמרא נקטה שלשה, שהוא לפי חשבון טפח וששה טפחים. תוספות הרא״ש (ד״ה חצי).

מדלין שלופי כדתנן [א] המידל בגפנים כשם שהוא מידל בשלו כך הוא מידל בשל עניים דברי ר' יהודה רבי מאיר אומר בשלו רשאי ואינו רשאי בשל עניים אמר ליה והתניא מדלין מים לירקות כדי לאוכלן אמר ליה [ב] אי תניא תניא: ואין עושין עוגיות לגפנים: מאי עוגיות אמר רב יהודה בנכי [ג] תניא נמי הכי אלו הן עוגיות בדידין שבעיקרי זיתים ושבעיקרי גפנים איני והא רב יהודה שרא לבני בר ציתאי למעבד בנכי לכרמיהון לא קשיא [א] הא בחדתי הא בעתיקי: ר' אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה: בשלמא מועד משום דקא טרח אלא שביעית מאי טעמא פליגו בה רבי זירא ורבי אבא בר ממל חד אמר מפני שנראה כעודר וחד אמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה מאי בינייהו איכא בינייהו דקא אתו מיא בתריה מאן דאמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה איכא ומ"ד מפני שנראה כעודר ליכא ולמאן דאמר מפני שנראה כעודר ליחוש מפני שמכשיר אגפיה לזריעה אלא איכא בינייהו דקא שקיל מיניה ושדי לבראי למאן דאמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה ליכא למ"ד מפני שנראה כעודר איכא ולמ"ד מפני שמכשיר אגפיה לזריעה ליחוש מפני שנראה כעודר [ה] עודר נמי כי קא שקיל בדוכתיה מנח ליה אימור מתני לה מפני שנראה כעודר וקשיא ליה דרבי אלעזר בן עזריה אדר' אלעזר בן עזריה ומי אמר ר' אלעזר בן עזריה כל שנראה כעודר אסור ורמינהי [ד] [ב] עושה אדם את זבלו אוצר ר' מאיר אוסר עד שיעמיק שלשה טפחים או עד שיגביה ג' טפחים היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך רבי אלעזר בן עזריה אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה או עד שיתן על הסלע ר' זירא ור' אבא בר ממל חד אמר כגון [ו] שהעמיק [ט] וחד אמר זיבלו מוכיח עליו: ומתקנין את המקולקלת במועד: מאי מקולקלת אמר רבי אבא [ג] שאם היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה טפחים פשיטא חצי טפח על שלשה טפחים כיון דלא עבר מיא לא כלום הוא טפחיים על שנים עשר דקא טרח טירחא יתירא לא טפחיים על שבעה מהו [ד] הכא חמשה קא מעמיק והכא חמשה קא מעמיק או דלמא כיון דאיכא טפח יתירא איכא טירחא טפי תיקו אביי [ה] שרא לבני בר המדך לשחופי נהרא רבי ירמיה [ו] שרא להו לבני סכותא למיכרא נהרא טמימא רב אשי שרא להו לבני מתא מחסיא לאקדוחי נהר בורניץ אמר כיון דשתו מיניה רבים כרבים דמי ותנן [ו] עושין כל צורכי רבים: ומתקנין את

קילקולי

[ח] **מדלין** לירקות. ממקום עמוק קרי דלוי ואע"ג דאיכא טירחא יתירא בשביל לאכול התירו אבל לייפות אפילו ליכא טירחא לא התירו: **כך** מידל בשל עניים. דכי אסר רחמנא ליקח עוללות ה"מ בשעת בצירה [ט] כדכתיב (דברים כד) כי תבצור כרמך לא תעולל איסור עוללות עלייהו: **מפני** שמכשיר אגפיה לזריעה. ונראית חרישה ממש שסבורין הרואין שלכך מתכוין אי נמי חשיב ליה עבודת קרקע ממש ואע"ג שאינו מתכוין לכך מיהו מלאכה היא ואע"ג דאמר ר' [ט] שמעון דבר שאין מתכוין מותר הא אמרינן [י] מודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות ורבנן סברי כיון דע"י שינוי עביד ליה לאו מלאכה היא ומותר דלא שמיה חרישה: **זבלו** מוכיח עליו. דליכא למיחש להא דמאן דחזי החפירה (לא[י]) חזי ליה (ג) לזבל שבחפירה: לאתויי

שלופי. כשהירקות רצופין נוטל מהן מבינתיים, לאוכלן מותר, ליפותן אסור [ג] בשביל ליפותן אותם שנשארים: המידל. תולש בגפנים שישנן ביחד יותר מדאי: בשל עניים. בפאה, א"נ עוללות שאין לו לא כתף ולא נטף [ט]: בנכי. בורות תחת הגפנים וזיתים ונותן בהם מים: עוגיות. עגול סביב, כמו עג עוגה ועמד בתוכה (תענית דף יט.), ובדידין נמי הן גומות: ציתאי. מקום [כ]: למעבד בנכי. עוגיות, והיכי שרי והא תנן אין עושין עוגיות: הא בחדתי. שמעולם לא היו שם עוגיות אסור לעשות בחולו של מועד דאיכא טירחא יתירא, אבל עתיקי שכבר היו לו שם עוגיות ונסתמו מותר לחזור ולחופרן בחולו של מועד: מפני שנראה בעודר. לצורך שביעית, שהרי חופר כעודר: שמכשיר אגפיה לזריעה. כשחופר האמה ומניח העפר שבאמה על שפת האמה מתקן אגפיה לזריעה, דעביד לה ארעא רכיכא: דקא אתו מיא בתריה. דכי חפר באמה אתו לאלתר מים בהדי חפירה: מ"ד מפני שמכשיר אגפיה לזריעה איכא. אע"ג דאתי מיא בתריה, דהא שדא ארעא רכיכא אגפי האמה: ומ"ד מפני שנראה בעודר ליכא. דהא אתי מיא, ובעודר ליכא מים, ולכך לא דמי לעודר: אלא. לעולם דלא אתו מיא בתריה, ואיכא בינייהו דשקיל ושדי לבראי, דחפיר באמה ושדי עפר לבראי רחוק מאגפי אמה, דלא מכשיר אגפיה לזריעה: מאן דאמר מפני שנראה כעודר איכא. דהא חפיר ולא אתו מיא בתריה: בדוכתיה מנח ליה. דלא שדי ארעא לבראי, דלא עביד אלא מרכך [ד] ארעא, אבל הכא שדי לבראי לכך לא דמי לעודר: אמימר מתני. בהדיא הא דאמר ר' אלעזר אין עושין את האמה בשביעית מפני שנראה כעודר: עושה אדם זבלו אוצר. שמכניס כל זבלו בשביעית בשדה, ולא אמרינן דנראה כמזבל שדהו בשביעית: עד שיעמיק שלשה טפחים. ומכניס הזבל לשם, דמוכחא מלתא דלא עביד כדי לזבל שדהו בשביעית: היה לו מעט זבל. באותה שדה קודם שביעית מוסיף עליו זבל והולך בשביעית, ואין צריך להעמיק: רבי אלעזר אוסר. אפילו אם היה שם מעט זבל קודם שביעית להוסיף עליו בשביעית: עד שיעמיק שלשה. או שיתן הזבל על הסלע שבשדה, דלא נראה כמזבל, והיכי שרי רבי אלעזר לחפור ולהעמיק בשביעית ולא חייש לנראה כעודר: כגון שהעמיק. קודם לכן, כלומר הא דאמר רבי אלעזר עד שיעמיק לא אמר עד שיעמיק בשביעית אלא שהיה עמוק קודם שביעית: זבלו מוכיח עליו. כלומר אע"ג דמעמיק בשביעית הוא נראה כעודר ואסור הכא מותר, שהרי זבלו שמניח [ט] לשם מוכיח עליו דלא עביד משום עודר: שאם היתה עמוקה טפח. כלומר שלכתחילה היה שם אמת המים בת ששה טפחים ונסתמה עד טפח (א) מעמידה על ששה טפחים, כלומר חוזר ומעמיק אותן חמשה טפחים שנסתמה: חצי טפח על שלשה. אם היתה בתחלה בת שלשה טפחים ונסתמה עד חצי טפח, דודאי אינו חוזר וחופר אותן שני טפחים ומחצה, אע"ג דהוי דומיא דהיתה עמוקה טפח ומעמידה על ו' טפחים: כיון דמעיקרא לא עברי בה מיא. כלומר ודאי באמה בת שלשה טפחים לא עברי בה מיא שפיר לא קודם לכן ולא עכשיו, הוי טירחא דלא צריך: טפחיים על שנים עשר. דלכתחילה היתה של שנים עשר ונסתמה עד שני טפחים, אסור להעמיק עוד עד י' טפחים על אותן שנים הראשונים, משום דהוי טירחא יתירא דקא מעמיק כל כך ולהגביה קרקעית [ו] הגומא למעלה מששה טפחים: טפחיים על שבעה טפחים. ונסתמה עד שני טפחים: מהו. להעמיק אותן חמשה שנסתיירו: הכא חמשה קא מעמיק. דהיתה עמוקה טפח ומעמידה על ששה, ולא הוי טירחא יתירא להעמיק כל כך בקרקע: והכא. נמי לא מעמיק במועד אלא חמשה טפחים: כיון דאיכא טפח יתירא. דלא צריך כל הטפח [ז] דסגי [בד']: איכא טירחא טפי. ששוחה עצמו בשביל אותו טפח יותר מדאי: לשחופי נהרא. לעקור ענפי אילנות הגדלים בנהר: למיכרא נהרא טמימא. לפנות מקור המעיין שנסתם: לאקדוחי נהרא. לפנות סירטון שבאמצע הנהר: בורניץ. שם הנהר:

קילקולי

עין משפט
נר מצוה

לא א מיי' פ"ח מהלכות י"ט הלכה ג טוש"ע א"ח סי' תקלו סעיף ה:
לב ב מיי' פ"ב מהלכות שמיטה הלכה ג:
ד מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה ג סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ו:
לד ה ו מיי' שם הלכה ד סמג שם טוש"ע א"ח סי' תקמד ס"ב:

משנת ראשונים

המידל בגפנים. פרש"י נוטל האשכולות אחת אחת מבנתים שהן סמוכין זה לזה יותר מדאי. והק' הראב"ד שאין זה מדל בגפנים אלא מדל באשכולות. ופי' בעל הבית שבצר כרמו והניח פיאה בסוף שדהו, ולא באו עניים ללקוט, ורוצה בעל הבית לתקן את כרמו ולשלוף הרצופין להרויח לנותרים. מדל בשל עניים כמו בשלו, אע"פ שמפסיד לעניי הפיאה שהאשכולות מתרווגין והענבים מתפרטין, וכן פי' רבינו שמשון בפי' המשניות. **[תוס' הרא"ש]**

כך הוא מידל בשל עניים. אף על פי שיש בהם פאה או עוללות של עניים, כך מדל בשלהם כמו בשלו קסבר עניים דין שותף יש להם וכשם ששותף כמו שהוא מדל בשלו כך מדל בשל חבירו אף עניים כן. **[רע"ב פאה פ"ז מ"ה]**

ואינו רשאי בשל עניים. קסבר עניים דין קונה יש להם בחלקם וכשם שהמוכר לחבירו עשרה אשכולות אסור ליגע בהן אף בשל עניים כן. **[רע"ב פאה פ"ז מ"ה]**

שרוצים הם בהרבה ענבים ויהיו בינונים, יותר ממעט שיהיו יפים וגסים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אי תניא תניא. וחוזר אני בי, דמידי דאכילה במועד אין מדקדקין בטורח בין רב למעט, דאם שוחט ומפשיט ומנתח ומולח ומבשל כדי לאכול, קוצר ומעמר דש זורה ובורר טוחן ומרקד לש ואופה כדי לאכול. **[תוס' הרא"ש]**

אי תנאי בהדיא דחולקין תניא, נלך אחריה וחוזר אני בי. **[רש"י חגיגה יט:]**

בנכי. חריץ שעושין סביב שרשי הגפן ומגפן לגפן להתכנס שם המים להשקות העיקרין, ולשון עוגיאות עוגל סביב, כמו עג עוגה וישב בה דחבקוק, והאי לשנא דבנכי היה ידוע וגלוי להם [ב]בבל יותר מלישנא עוגיאות. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

עושה אדם את זבלו אוצר. שקובע מקום בסוף שדהו ואוסף ומכנס שם זבלו של כל השנה, והרואה שמוליך זבלו בעגלות ובמשאוות יודע דלאו לזבל קרקעותיו הוא מתכוין אלא לעשותו אוצר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ר' מאיר אוסר.** פי' הראב"ד שמא לא יזדמן לו זבל הרבה ונמצא מזבל אותו. **[תוס' הרא"ש]** **מוסיף עליו והולך.** כל השנה, שאין זה מזבל שדהו שכבר היה מזובל מאותו דבר מעט. וא"ת וליחוש דילמא חזי איניש דמוסיף עליו יאמר שלא היה זבל מתחלה, דהכי נמי אמרי' בביצה הרואה אומר להטיח גגו הוא צריך. בירושלמי מקשי' לה, ומשני יודעים הם בני עירו שהיה לו התחלת מקום אוצר מקודם שביעית, וללעז האחרים שאינם יודעים אין לחוש. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **זבלו מוכיח עליו.** שהחפירה בשביל הזבל נעשית ולא מיחזי כעודר, כי בעוד שהוא חופר מצד אחד הוא מביא זבל ומניח מצד אחד שחפר כבר, אבל גבי אמה ליכא למימר מימיו מוכיחין עליהם, דהא אוקי' עליו דלא אתו מיא אבתריה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **לשחופי נהרא.** כמו מטר סוחף. התיר לחפור לפניו להעמיק בית מורדו כדי שירד בכח, ושמא היה צריך להם לבית הריחים. או שמא מפני שלא היה סוחף פעמים כשירבו הגשמים היו מימיו צפין וטובעין שדותיהן. **[המכתם]** **לאקדוחי נהר בורניץ.** פי' הראב"ד שהיה רחוק הנהר מבירם העיר, והיה להם צער לשאוב מן הנהר וקדחו את גדותיו והביאוהו דרך חריץ אל העיר, ואמר, כיון דקא שתו רבים מיניה כי היו לבני בירם מעט בורות ולא היו מספיקין להם אלא בדוחק, ועתה ישתו מים רבים מן הנהר בהרויחא, כצורכי רבים ניהו. וכל אלה אע"פ שהיה טורח גדול ופרהסיא וכיוון מלאכה במועד, אעפ"כ הכשיר להם, לפי שצורכי רבים אינם נגמרים אלא בשעת הבטלה, משום דדמי לקדירא דבי שותפי, ובשעה שהן בטלין מתחברין כולם ועושין, ואם לא יעשה אז, לא יעשה לעולם. **[תוס' הרא"ש]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) פאה פרק ז מ"ה, ב) [שבת דף קטו: וש"נ], ג) [תוספתא פ"א ע"ש תוספתא דשביעית פ"א], ד) [שביעית פ"ג מ"ג], ה) עיין תוס' שבת לו: ד"ה וב"ה ובגלה"ש שם, ו) לעיל ב., ז) פאה פ"ז מ"ה, ח) עיין רש"ש ועי' רש"י כת"י והגהו"צ שם, ט) פאה פ"ז מ"ד, י) שבת עה ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שאם היתה כו' ונסתמה עד טפח חוזר ומעמידה על ששה: (ג) תוס' ד"ה זבלו כו' חזי ליה נמי לזבל:

רש"י כת"י

המידל בגפנים. שמוכות האשכולות ביותר ונוטל מבינתים להרויח הגפן ולתקן. **כך [הוא] מידל.** עוקר בשל עניים פאה שהוא עתיד להניח בסוף שדהו או נמי של עוללות שאין בה לא כתף ולא נטף מודל אותו ועוקרו כדי להרויח הגפן. **ר' מאיר אומ'.** אינו רשאי לעקור את של עניים שנוח להם הרבה בינונים יפים ממעט ומשובחים. **ה"ג והתניא מדלין מים לירקות כדי לאכלן.** מדקתני מים אלמא לאו שלופי הוא. **אי תניא תניא.** כיון דמשמעת בריתא דמדלין לשון דליית מים תניא בריתא עיקר הוא. (דרך גפנים לעשות עוגיאות להתכנס מים. **(באנבי) [בנכי].** חריץ שעושין סביב לגפן באנכי לשון ארמי הוא. **(עוגיאות) [עוגיות].** דרך גפנים לעשות עוגיאות עגול סביב [illegible] עגול סביב כמו עג עוגה ועמד בתוכה. (...קים להו עיגואלות לא קים להו שבעיקרי זיתים וכו' בעיקרי הגפן...). **שרא (להו) למעבד (באנבי) [בנכי].** ולאו היינו עוגיאות היכי שרי להו והתנן אין עושין וכו'. **ברציתא.** שם. **בחדתי.** חדשות אסור לעשותן במועד בתחלה. **בעתיקי.** שנתקלקלו ועפר נפל לתוכן מתקנין אותן במועד. **אמה בשביעית.** מאי טעמא לא. **כעודר.** כחופר לצורך שביעית. **שמכשיר.** מתקן אגפיה לזריעה שזורק קרקע שנוטל מן האמה על האגפיים ויכול לזרוע עליו שהוא מיחוח הילכך אסור בשביעית. **דקא אתו מיא בתריה.** שממשיך וחופר מלך המים וכל שעה שהולך וחופר המים באין ואין זה כעודר. **ושדי לבראי.** לחוץ ברחוק משם ומתפזרת אילך ואילך ואינה נכשרת לזרוע עליה. **עודר נמי.** ליכא דעודר לחרישה כי קא שקיל וחפר ליה בדוכתא מנח ליה בסמוך ואינו מפזרו. **אמימר מתני לה.** למתני' בהדיא טעמ' דר' אליעזר גבי שביעית לפי שנראה כעודר. **את זבלו אוצר.** שרשאי לפזר אותו ולאספו בשביעית במקום אחד דמוכח מילתא דלאוצר קא עביד'. **ר' מאיר אוסר.** מפני שמזבל את מקומו. **עד שיגביה שלשה.** גל של עפרים או של אבנים גבוה שלשה וזרקין [ל] עליו או שיעשה לו גומא שלשה טפחים דאינו נראה כמזבל דאינו יכול לזרוע שם לאחר שהעביר את זבלו אלא אם כן ממלאהו קרקע. **היו לו.** שם מעט קודם לכן אינו נראה כמזבל. **עד שיעמיק שלשה.** והא הכא דכי חופר בשביעית להעמיק שלשה לזבל נראה כעודר וקא שרי. **שהעמיק קודם לכן.** קודם שביעית. **ומתקנין את המקולקלת.** אפי' לר' אליעזר. אמת המים רחבה אמה ועמוקה אמה ועל שם כך נקראת אמה ואהכי נקט על ששה טפחים באמה בת ששה טפחים. **שאם היתה עמוקה טפח.** שנתקלקלה ונמלאה עפר עד שעמדה לטפח או שאין בה אלא טפח שלא חפר בה אלא טפח מתקנין אותה ומעמידין אותה על ששה טפחים. **פשיט'.** בניחותא. **חצי טפח.** אם היתה האמה עמוקה [חצי] טפח ורוצה להעמידה על ג' דהיינו ו' חצאי (זיתים) [טפחים]. **לא כלום הוא.** דלאע"ג דכי איכא ביה טפח מעמידה על ששה טפחים כי לית ביה אלא חצי טפח אינו יכול להעמידה על ו' חצאי טפחים דחצי טפח לא חשיב ולא מידי והוי כאילו התחלה ואסור. **טפחיים על שנים עשר.** טפחים שרוצה להוסיף פי ששה חלקים שהיו בה דהיינו נמי דקתמ' היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה [מ] דקא טרח בחתירה טירחא יתירא כשכורה וזורק הקרקע לחוץ. **המדך.** שם הכפר. **לשחופי.** לנקות מחמת עפר וצרורות שנפלו בו קורי"ש בלע"ז. **למיכרא נהרא טמימא.** לכרות נהר שנטמם מחמת עפר וצרורות שנפלו בו ומעכבין את המים מלקלח. **לאקדוחי.** לשון מקדח כלומר להרויח נקב כדי שיקלחו מימיו יפה וטירחא יתירא היא. **נהרא בירן.** [שם מקום].

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף **קסבר**: ב] בכת"י נוסף **קודם לכן**, וכ"ה ברש"י והפסק הנקודה צ"ל אחרי תיבות "קודם לכן" (דק"ס): ג] תיבות "ליפותן אסור" מיותר כאן, ובסוף הדבור נוסף תיבת **אסור** (דק"ס עפ"י כת"י): ד] צ"ל **לרכך** (רש"ש): ה] אולי צ"ל **שמונה**. עיין חזו"א או"ח סימן קלה וראש משביר: ו] אולי צ"ל **להגביה מקרקעית** (ראש משביר ע"ש), ובדפו"ר איתא ולהגביה **קרקעות** הגומא (ועי' רש"י כת"י סוד"ה טפחיים): ז] צ"ל כל ה' **טפחים** דסגי בד' (מראה אש): ח] שייך מעב"ל (גליון): ט] נדצ"ל ואע"ג **דקי"ל כר'** שמעון **דדבר** וכו' (פורת יוסף ע"ש): י] [צ"ל **הא** וכן איתא בתוי"ט דשביעית פ"ג מ"ג (גליון): כ] נדצ"ל שם **אדם**, עי' יבמות כא ע"ב (ועי' רש"ש ובדק"ס, וע"ע מלא הרועים ביבמות שם ובספרו בית ועד לחכמים ערך ציתאי): ל] נדצ"ל **וזורקן**: מ] נראה דיש להוסיף **אסור** דקא:

אוצר החכמה 18/06/2018

מהעומק שנשאר בה, בזו אסור לחפור, כיון **דְּקָא טָרַח טִירְחָא יְתֵירָא** - שבחפירתה לעומק שנים עשר טפחים יש טירחה מרובה, שבשעת החפירה צריך להתכופף לעומק רב כדי לחפור, וכן צריך להגביה את העפר ליותר מגובה ששה טפחים כדי להשליכו לחוץ[לו], **לָא** - לכן אסור לחזור ולחופרה.

אמנם מה שיש להסתפק הוא, **בִּטְפָחַיִים עַל שִׁבְעָה** - באמת המים שמתחילה היה עומקה שבעה טפחים ונסתמה ונשאר בה עומק שני טפחים, **מַהוּ** לחזור ולחופרה ולהעמידה על עומק שבעה טפחים. וצדדי הספק הם, **הָכָא** [-כאן], באמת המים שהיה בה עומק ששה טפחים ונסתמה ונשאר בה עומק טפח, שמותר לחזור ולחופרה, **חֲמִשָּׁה קָא מַעֲמִיק** - הרי הוא חופר חמשה טפחים, **וְהָכָא** - ואף כאן, באמת המים שמתחילה היה עומקה שבעה טפחים ונסתמה ונשאר בה עומק שני טפחים, **חֲמִשָּׁה קָא מַעֲמִיק** - אם יחזור ויחפור לעומק שבעה טפחים הרי אינו חופר אלא עומק חמשה טפחים, וכיון שכבר מצינו שמותר לחפור חמשה טפחים, אף כאן מותר לחפור חמשה טפחים[לז], **אוֹ דִּלְמָא** [-שמא] **כֵּיוָן דְּאִיכָּא טֶפַח יְתֵירָא** - שיש טפח מיותר בחפירתו, שהרי די בחפירת ארבעה טפחים, כדי שיהיה באמה עומק ששה טפחים, **אִיכָּא טִירְחָא טְפֵי** - יש טירחה יתירה, שהרי הוא צריך לשחות [-להתכופף] יותר כדי לחפור את הטפח הנוסף[לח], וכיון שאינו זקוק לטפח זה, אפשר שאסור לטרוח בזה.

מסיקה הגמרא, **תֵּיקוּ** - תעמוד שאלה זו בספק, שלא נפשטה.

הגמרא מבארת שיש אופנים שהתירו לעשות מעשים שיועילו לזרימת המים בנהרות:

אומרת הגמרא, **אַבָּיֵי שְׁרָא** [-התיר] **לִבְנֵי בַּר הַמְדָךְ** [-כפר ששמו 'המדך'[לט]], **לְשַׁחוּפֵי נַהֲרָא** - לעקור ענפי אילנות שגדלים בנהר[מ].

וכן, **רַבִּי יִרְמְיָה שְׁרָא לְהוּ לִבְנֵי סַכְוָתָא** - התיר לבני המקום ששמו 'סכותא' **לְמִיכְרָא נַהֲרָא טְמִימָא** - לחפור ולפנות נהר שנסתם מחמת עפר וצרורות שנפלו בו, ומעכבים את המים מלקלח[מא].

וכן, **רַב אַשִׁי שְׁרָא לְהוּ** [-התיר להם] **לִבְנֵי מָתָא מְחַסְיָא לְאַקְדּוּחֵי נְהַר בּוֹרְנִיץ** - לקדוח ולהרחיב את הנקב שממנו יוצא הנהר ששמו 'בורניץ' כדי שיקלחו מימיו יפה, אף על פי שיש בכך טירחה מרובה[מב]. **וְאָמַר** רב אשי וביאר טעמו, **כֵּיוָן דְּשָׁתוּ מִינֵּיהּ רַבִּים** - שרבים שותים ממי הנהר[מג], **כְּצוֹרֶךְ רַבִּים דָּמֵי** [-נחשב], **וּתְנַן** - ושנינו במשנתנו (לעיל ג.) **עוֹשִׂין** במועד **כָּל צוֹרְכֵי רַבִּים**[מד].

★

שנינו במשנה, **וּמְתַקְּנִין** במועד **אֶת**

לו. **המיוחס** לרש"י (ד"ה טפחיים - הראשון), על פי ביאור מנחם משיב נפש (ברש"י שם).

לז. וכיון שחופר בשיעור העומק שהתירו חכמים לחפור, אין לחלק בין טירחה מועטת לטירחה מרובה שיש בחפירת עומק שבעה טפחים [כדלהלן בגמרא]. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה והכא).

לח. **המיוחס** לרש"י (ד"ה איכא). והריטב"א (ד"ה טפחיים) והר"ן (ד"ה או) פירשו, שהטירחה היא במה שצריך להשליך את העפר שחופר לחוץ מעומק רב יותר. ורש"י כת"י (ד"ה טפחיים) כתב שהטירחה היתירה היא מחמת שניהם, החפירה, והשלכת העפר.

לט. **רש"י** כת"י (ד"ה המדך).

מ. **המיוחס** לרש"י (ד"ה לשחופי). ורש"י כת"י והריטב"א ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לשחופי) פירשו שהתיר להם לנקות עפר וצרורות שנפלו בנהר ומעכבים את זרימת מימיו. והראב"ד (הובא בחי' הר"ן ד"ה אביי) והמכתם והנמוקי יוסף (ד"ה לשחופי) פירשו, ש'סחופי' הוא כמו 'מטר סוחף' (משלי כח ג), והיינו שהתיר להם להעמיק את הנהר כדי שמימיו ירדו בכח [וביאר המכתם שהיו צריכים שמי הנהר ירדו בכח עבור בית הריחיים. או, שכיון שמימיו לא היו יורדים בכח, כשהיו יורדים הרבה גשמים, היה הנהר עולה על גדותיו ומטביע את מה שבשדות].

מא. **רש"י** כת"י (ד"ה למיכרא) [ומלשונו נראה שהנהר לא נסתם לגמרי, והמים ממשיכים לזרום בו. אמנם בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה למיכרי) פירש שהנהר נסתם לגמרי על ידי עפר וצרורות, כמשמעות הלשון 'טמימא', והמים שבו התחילו לקלח במקום אחר, ורבי ירמיה התיר להם לחפור כדי שיחזור לקלח במקומו הראשון. וכתב עוד, שאע"פ שלגבי אמת המים שנתקלקלה צריך שישאר בה עומק טפח כדי שיהיה מותר לחזור ולחופרה, כאן התיר להם לחפור את הנהר שנסתם לגמרי, משום שדווקא באמת המים שדרך כל אדם לעשות אמת המים סביב שדהו, או שעושה אותה חדשה או שמתקן את המקולקלת, אם לא נשאר בה עומק טפח יבואו לחשוד שחופר אותה מתחילה, אבל בנהר, הכל יודעים שאין עושים נהר בתחילה, וגם הם רואים שהקילוח התחיל לזרום בצד אחר, ולא יחשדוהו בכך. ובאופן נוסף ביאר, שרבי ירמיה התיר להם לעשות כן מפני שהיה זה צרכי רבים, ומה שהגמרא נקטה דבר זה רק להלן לגבי נהר בורניץ, היינו משום ששם יש חידוש מיוחד, שאע"פ שהיתה טירחה מרובה בדבר, מכל מקום מותרת לצורך רבים]. ובמיוחס לרש"י (ד"ה למיכרא) פירש שהתיר לפתוח את מקור המעיין שנסתם.

מב. **רש"י** כת"י (ד"ה לאקדוחי). והמיוחס לרש"י (ד"ה לאקדוחי) פירש שהתיר להם לפנות שירטון [חול ורפש וטיט שגלי הים גורמים לתנודתם ממקום למקום, ומתייבשים ונעשים קרקע (עפ"י רש"י שבת נו: ד"ה נעץ, עירובין נט: ד"ה שירטון)] שעלה באמצע נהר ששמו בורניץ. ויש מהראשונים [הראב"ד (הובא ברא"ש סי' ו ובתוס' הרא"ש ד"ה לקדוחי), המכתם (ד"ה לאקדוחי), מאירי (ד"ה וקדימתו) ונמוקי יוסף (ד"ה לאקדוחי) בשם יש מפרשים] שפירשו שהנהר היה רחוק מהעיר, והיה להם טורח לשאוב ממנו ולהביא את המים לעיר, ולכן קדחו בגדות הנהר ועשו חריץ [-תעלה] והביאו דרכו את המים לעיר.

מג. **על** פי המכתם (ד"ה אמר כיון).

מד. **רב** אשי מחדש שמה ששנינו שדבר שיש בו צורך לרבים מותר לעשותו במועד, היינו אפילו כשיש בו טורח גדול, והוא כ'עובדין דחול' [-מעשה של חול], ואפילו אם גם בלא המלאכה היו הרבים יכולים לשתות מים, והמלאכה נצרכת רק כדי שיוכלו לשתות ברווח. ריטב"א (ד"ה ותנן).

בכל האופנים המובאים בגמרא כאן, התירו חכמים לעשות מלאכה במועד, אף על פי שיש בה טורח גדול, ונעשית בפרהסיא, וכיוונו לעשות מלאכתם במועד, משום שצרכי רבים אינם נעשים אלא בשעת הבטלה, שאז הם מתאספים כולם ועושים, ואם לא יעשו מלאכתם אז, לא יעשוה לעולם. ודווקא בחפירת בורות שיחין ומערות התירו דווקא כשהיא לצורך המועד (ראה להלן ה.), משום שהיא מעשה אומן, אבל כאן שהמלאכה היא מעשה הדיוט, התירו גם כשאינה לצורך המועד. ראב"ד, הובא ברא"ש (סי' ו) ובתוספות הרא"ש (ד"ה לקדוחי) ובנמוקי יוסף (ד"ה לאקדוחי).

קִילְקוּלֵי מקורות **הַמַּיִם** של הבורות **שֶׁבִּרְשׁוּת הָרַבִּים** - העשויים לצורך הרבים לשתות מהם, **וכו'**, וחוטטין אותן [-את הבורות] מעפר ואבנים שהצטברו בהן.

מדייקת הגמרא, מכך ששנינו ש'חוטטים' אותם משמע שדווקא **חֲטִיטָה** - פינוי העפר והפסולת מבורות המים **אִין** - אכן הותרה במועד לפי שהיא טירחה מועטת, אך **חֲפִירָה** של בורות חדשים, שיש בזה טירחה מרובה[א], **לֹא** הותרה במועד[ב].

מוסיפה הגמרא, **אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, לֹא שָׁנוּ** - לא אמרו דין זה שרק חטיטה מותרת אבל חפירת בורות חדשים אסורה, **אֶלָּא כְּשֶׁאֵין רַבִּים צְרִיכִין לָהֶם** לשתיה לפי שיש להם מים בריוח[ג], **אֲבָל** אם **רַבִּים צְרִיכִין לָהֶם** במועד, שאין להם די מים לשתות[ד], **אֲפִילּוּ חֲפִירָה** של בורות חדשים **מוּתָּר**[ה].

הגמרא מקשה על רבי יוחנן:

מקשה הגמרא, **וְכִי רַבִּים צְרִיכִין לָהֶם מִי שְׁרִי** - האם כשהרבים צריכים למים מותר אכן לחפור בורות חדשים במועד, **וְהָתַנְיָא** - והרי שנינו בברייתא, **חוֹטְטִין בּוֹרוֹת שִׁיחִין וּמְעָרוֹת' שֶׁל יָחִיד** בחול המועד, **וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר** שעושים כן **בְּשֶׁל רַבִּים. וְאֵין חוֹפְרִין בּוֹרוֹת שִׁיחִין וּמְעָרוֹת שֶׁל רַבִּים, וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר** שאין עושים כן **בְּשֶׁל יָחִיד. מַאי** - מהי כונת הברייתא שאסור לחפור בורות שיחין ומערות של רבים, **לָאו** - האם אין הכוונה שאסור לעשות כן אף **בְּשֶׁרַבִּים צְרִיכִין לָהֶם**[ז], ואם כן מבואר מהברייתא שאסור לחפור אפילו לצורך רבים, וקשה לרבי יוחנן שאמר שמותר לעשות כן.

מתרצת הגמרא, **לֹא**, מה ששנינו בברייתא שאסור לחפור בורות שיחין ומערות של רבים במועד, מדובר **בְּשֶׁאֵין רַבִּים צְרִיכִין לָהֶם**, אבל אם הרבים צריכים להם מותר[ח].

מקשה הגמרא על התירוץ, אם אכן מה ששנינו בברייתא שאין לחפור לצורך רבים ורק חטיטה מותרת, מדובר באופן שאין הרבים צריכים להם, **דִּכְוָותָהּ גַּבֵּי יָחִיד** - אם כן צריך לומר שמה ששנינו לגבי יחיד, שרק חטיטה מותרת, מדובר גם כן באופן **שֶׁאֵין הַיָּחִיד צָרִיךְ לָהֶם**, וקשה, **חֲטִיטָה מִי שְׁרִי** - וכי באופן שאינו צריך להם מותר ליחיד לחטוט בורות במועד, **וְהָתַנְיָא** - והרי שנינו בברייתא, **בּוֹרוֹת שִׁיחִין וּמְעָרוֹת שֶׁל יָחִיד, כּוֹנְסִין מַיִם לְתוֹכָן** במועד, שאם נתקלקל החריץ שדרכו נכנסים המים לבור מותר לתקנו או אף לעשותו מחדש כדי שיכנסו שם הרבה מים, כיון שהיא טירחה מועטת[ט], **אֲבָל לֹא חוֹטְטִין** אותם מהפסולת שהצטברה בהן, **וְלֹא שָׁפִין** [-מטייחים וסותמים] **אֶת סִדְקֵיהֶן**, שאם נפל הסיד והטיח שבין האבנים אסור לתקן אותם בסיד וטיח חדש כדי שהמים שבבור לא יבלעו בחריצים[י], **וְבורות** שיחין ומערות **שֶׁל רַבִּים, חוֹטְטִין אוֹתָן וְשָׁפִין** [-סותמים] **אֶת סִדְקֵיהֶן**. ומפורש בברייתא שאסור לחטוט לצורך היחיד[יא], ואם נאמר שמה ששנינו בברייתא הראשונה שמותר לחטוט בורות שיחין ומערות של יחיד מדובר באופן שהיחיד צריך להם, לא קשה מהברייתא השניה ששנינו בה שאסור לחטוט בשל יחיד, שיש לומר שבברייתא השניה מדובר באופן שהיחיד אינו צריך להם, אבל אם נאמר שמה ששנינו בברייתא הראשונה שמותר לחטוט בורות שיחין ומערות של יחיד מדובר באופן שאין היחיד צריך להם, אם כן איך נפרש את הברייתא השניה ששנינו בה שאסור לחטוט בשל יחיד.

דוחה הגמרא את הקושיא, **וְאֶלָּא מַאי** - אלא מה אתה סבור לומר, שמה ששנינו בברייתא הראשונה, שמותר לחטוט בורות שיחין ומערות של יחיד, מדובר **בְּאוֹפֶן שֶׁיָּחִיד צָרִיךְ לָהֶם, דִּכְוָותָהּ גַּבֵּי רַבִּים** - אם כן צריך לומר שמה ששנינו לגבי רבים, שאין חופרים בורות שיחין ומערות של רבים במועד, מדובר באופן דומה, והיינו אפילו **בְּאוֹפֶן שֶׁרַבִּים צְרִיכִין לָהֶם**, וקשה, **חֲפִירָה מִי אֲסִיר** - וכי ניתן לומר שבאופן שהרבים צריכים להם אסור לחפור בורות שיחין ומערות במועד, **וְהָתַנְיָא** - והרי שנינו בברייתא, **בּוֹרוֹת שִׁיחִין וּמְעָרוֹת שֶׁל יָחִיד, כּוֹנְסִין מַיִם לְתוֹכָן, וְחוֹטְטִין אוֹתָן, אֲבָל לֹא שָׁפִין אֶת סִדְקֵיהֶן**[יב], **וְלֹא חוֹטְטִין לְתוֹכָן**[יג], **וְלֹא סָדִין אוֹתָן בְּסִיד**[יד], ובורות שיחין ומערות **שֶׁל רַבִּים, חוֹפְרִין אוֹתָן וְסָדִין אוֹתָן בְּסִיד**. ומפורש בברייתא זו שמותר לחפור בורות שיחין ומערות של רבים[טו], וצריך

[א] **תוספות** (לעיל ב. ד"ה וחוטטין). והראב"ד (הו"ד ברא"ש סי' ו) ביאר, שחטיטה מותרת לפי שהיא מעשה הדיוט, וחפירה אסורה משום שהיא מלאכת אומן.

[ב] **אבל** אין לומר שלצורך רבים גם חפירה מותרת, ומה שהמשנה נקטה 'חטיטה' הוא כדי להשמיענו שלצורך יחיד אפילו חטיטה אסורה, שהרי מפורש בברייתא המובאת להלן שחטיטה מותרת אפילו לצורך יחיד. חידושי רבינו משה מאימראן (ד"ה חטיטה).

[ג] **רש"י** כת"י (ד"ה רבים) ושיטה לתלמיד הר"י מפאריש (ד"ה אלא). והוסיפו לבאר לפי זה, שמה ששנינו 'ומתקנין את קלקולי המים **שברשות הרבים**' אין הכוונה שהרבים צריכים להם, אלא שהם שייכים לרבים לשתיה.

[ד] **ריטב"א** (ד"ה חטיטה) בשם רש"י (כת"י ד"ה רבים) [וראה מגן אברהם ופרי מגדים (א"א סי' תקמד סק"ד) שכתבו לגבי יחיד שאפילו אם אין לו מה לשתות אלא בדוחק גדול אסור לחפור, ואם אין לו מה לשתות כלל מותר גם לחפור מחדש במועד]. והביא שהתוספות [ראה תוספות ד"ה והיה] פירשו, שרבים צריכין להם היינו שצריכים את המים לשתות מהם מיד לאחר המועד, ואינן צריכין להם היינו שאינם צריכים את המים אפילו לאחר המועד. והביא עוד שהרמב"ן פירש, שאין הרבים צריכין להם היינו שאינו אלא להרוחה בעלמא, ורבים צריכין להם היינו כגון שהוא קרוב להם יותר, אבל אם אין להם מים לשתות ודאי מותר בכל אופן ואפילו לצורך היחיד. ועיין שם עוד מה שהקשה על פירוש רש"י ותוספות, ובמצבת משה (ד"ה אבל) שיישב את דבריהם. והראב"ד (הו"ד ברא"ש סי' ו) ביאר, שצריכין להם היינו שהוא לצורך המועד, ואין צריכין להם היינו שאינו לצורך המועד.

[ה] **שלצרכי** רבים במועד הותרו אף טירחה יתירה ומלאכת אומן, ואפילו אם התכוין לעשות כן במועד, לפי שצרכי רבים אינם נגמרים אלא בשעה שהציבור בטלים ממלאכתם, שאז מתחברים כולם לעשות יחד, ואם לא יעשו אז לא יעשה הדבר לעולם. רא"ש (סי' ו). וראה בלבוש (סי' תקמד ס"ג) שביאר שמטעם זה נחשב כדבר האבד ולכן מותר לעשותו במועד. וכתב המגן אברהם (שם סק"ג), שמשמע מדברי הרא"ש שאם יש מנהיג לעיר שתפקידו לתקן דברים אלו, אסור לעשותם במועד.

הלחם משנה (הל' יו"ט פ"ז ה"י) ביאר בדעת הראב"ד שמותר רק אם הבורות עצמם שייכים לרבים, אמנם הקרן אורה (לעיל ד: ד"ה כיון) כתב, שמדברי הגמרא לעיל (שם) משמע שדי בכך שהרבים משתמשים בבור להחשיבו כבור של רבים.

פירשנו את הגמרא על פי רש"י כת"י שביאר שאין כאן קושיא ותירוץ, אלא הגמרא מדייקת מהמשנה שחפירה אסורה, ומביאה את דברי רבי יעקב שאין זה אלא באופן שאין רבים צריכים להם. אמנם הר"ש בן היתום (ד"ה קילקולי) ביאר שיש כאן קושיא ותירוץ, מתחילה מקשה הגמרא שמדברי המשנה משמע שרק חטיטה מותרת אבל חפירה אסורה [וקשה, שהרי ודאי שגם חפירה מותרת כיון שהיא לצורך רבים]. ותירץ רבי יעקב, שכשהרבים צריכים להם אכן מותר לעשות אפילו חפירה, ומה שמשמע במשנה שאסור לחפור, מדובר כשאין רבים צריכים להם.

[ו] **בור** הוא עגול, שיח הוא ארוך וצר, מערה היא מרובעת ומכוסה בתקרה. רש"י (ב"ק נ: ד"ה חריצין). ומיועדים לכינוס מי גשמים לשתיה. רש"י (תענית יט:). והתפארת ישראל (מקוואות פ"א מ"ד יכין אות יב-יד) פירש, שבורות מיועדים לכינוס מי גשמים לשתיה, שיחין מיועדים לכיבוס, ולכן עושים אותם ארוכים כדי שיהיה נוח לכמה אנשים לעמוד בשורה ולכבס, ומערות עשויות לטבילה, וראויות לכך כיון שהן מקום צנוע.

[ז] **שמלשון** הברייתא 'של רבים' משמע שהוא לצורך ושימוש הרבים, יותר ממה שמשמע מלשון המשנה 'שברשות הרבים' [ראה הערה לעיל], שבה ניתן לפרש שהוא שייך לרבים אבל הם אינם צריכים לו. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מאי).

[ח] **וצריך** לומר לפי זה שגם הלשון 'של רבים' ששנינו בברייתא פירושו שהוא שייך לרבים אבל אינם צריכים לו.

[ט] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מכנסין). ואף אם יש להם מים לכל ימי הרגל מותר, כיון שאין בזה טירחה מרובה. נמוקי יוסף (ד"ה אבל). וכן מבואר במאירי (ד"ה חפירת). וכתב הריטב"א (ד"ה נמלא) שאסור לכנוס מים לבור על ידי הבאתם בכלי, כיון שהיא טירחה גדולה. אבל הנמוקי יוסף (ד"ה אבל) כתב, שמותר להביא בכלי מי גשמים שמקבלים בכלים כשיורדים מהגגות, כיון שהיא טירחה מועטת, משמע שחולק וסובר שאין זה נחשב כטרחה מרובה. מצבת משה (ד"ה כונסין), עיין שם.

[י] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ולא שפין).

[יא] **אין** לדייק ממה ששנינו במשנתנו שמותר לחטוט לצורך רבים, שלצורך היחיד יהא אסור, שיש לומר שהוא הדין שגם לצורך היחיד מותר, ומה שנקטה המשנה לצורך רבים הוא להשמיענו שאפילו לצורך הרבים מותר רק לחטוט ולא לחפור, ולכן הביאה הגמרא להקשות מהברייתא. חידושי רבינו משה מאימראן (ד"ה דכוותה).

[יב] **הרמב"ם** גרס 'ושפין את סדקיהן'. לחם משנה (יום טוב פ"ח ה"ד). [וכן משמע בברייתא השניה לעיל שחוטטין ושפין דיניהם שווים], וכן היא גירסת כל הראשונים. הגהות וציונים ודקדוקי סופרים.

[יג] **הדקדוקי** סופרים מחק זה כיון שסותר למה שאמרה הברייתא לעיל בסמוך שחוטטין אותן, והלחם משנה (יום טוב פ"ח ה"ד) כתב שצריך לפרש שחטיטה הנזכרת כאן היא כמו חפירה, והיא יותר מהחטיטה שהתיר התנא.

[יד] **לסוד** בסיד היא טירחה מרובה יותר מלשוף את הסדקים, ששם מתקן רק את הסדקים שנוצרו בבור, וכאן הוא סד את הבור כולו. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ולא סדין).

[טו] **גם** בברייתא השניה משמע שמותר לחפור לצורך רבים, שכן שנינו בה שלצורך

קילקולי המים שברה"ר וכו': חטיטה אין חפירה לא אמר ר' יעקב אמר ר' יוחנן לא שנו אלא שאין רבים צריכין להם אבל רבים צריכין להם אפילו חפירה מותר וכי רבים צריכין להם מי שרי והתניא חוטטין בורות שיחין ומערות של יחיד ואין צריך לומר של רבים ואין חופרין בורות שיחין ומערות של רבים ואין צריך לומר של יחיד מאי לאו בשרבים צריכין להם לא בשאין רבים צריכין להם דכוותה גבי יחיד שאין יחיד צריך להם חטיטה מי שרי והתניא בורות שיחין ומערות של יחיד כונסין מים לתוכן אבל לא חוטטין (א) ולא שפין את סדקיהן ושל רבים חוטטין אותן ושפין את סדקיהן ואלא מאי בשיחיד צריך להם דכוותה גבי רבים בשרבים צריכין להם חפירה מי אסיר והתניא בורות שיחין ומערות של יחיד כונסין מים לתוכן וחוטטין אותן אבל לא שפין את סדקיהן ולא חוטטין לתוכןא] ולא סדין אותן בסיד ושל רבים חופרין אותן וסדין אותן בסיד אלא קשיא הך קמייתא תריץ הכי חוטטין בורות של יחיד [א] בשיחיד צריך להם ואין צריך לומר בשל רבים כשרבים צריכין להם [ב] דאפילו חפירה מותר ואין חופרין בורות שיחין ומערות של רבים [ג] בשאין רבים צריכין להם ואין צריך לומר של יחיד דכי אין יחיד צריך להם [ד] אפילו חטיטה נמי אסור אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא דקתני עושין כל צורכי רבים כל לאתויי מאי לאו לאתויי חפירה לא לאתויי הא דתניא [ה] יוצאין לקווץ את הדרכים ולתקן את הרחובות ואת האסטרטאותב] ולמוד את המקואות וכל מקוה שאין בו ארבעים סאה מרגילין לתוכו ארבעים סאה ומנין שאם לא יצאו ועשו כל אלו שכל דמים שנשפכו שם מעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכום ת"ל א) והיה עליך דמים הא בהדיא קתני לה ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת המקואות ועושיןג] כל צורכי רבים לאתויי מאי לאו לאתויי חפירה שמע מינה: [ו] מציינין את הקברות: אמר ר"ש בן פזי רמז לציון קברות [ז] מן התורה מנין ° תלמוד לומר ב) וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון א"ל רבינא לרב אשי הא מקמי דליתי יחזקאל מאן אמרד] וליטעמיך הא [ח] דאמר רב חסדא דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו מדברי יחזקאל בן בוזי למדנו ג) כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבא אל מקדשי (לשרתניה]) מקמי דליתי יחזקאל מאן אמרד] אלא גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא הכא נמי גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא רבי אבהו אמר מהכא ד) וטמא טמא יקרא טומאה קוראה לו ואומרת לו פרוש וכן אמר רבי עוזיאל בר בריה דרבי עוזיאל רבה טומאה קוראה לו ואומרת לו פרוש והאי להכי הוא דאתא ההוא מיבעי ליה לכדתניא וטמא טמא יקרא [ט] צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשין עליו רחמים א"כ ליכתוב וטמא יקרא מאי וטמא טמא שמע מינה תרתי אביי אמר מהכא ה) ולפני עור לא תתן מכשול רב פפא אמר (ב) ו) ואמר סלו סלו פנו דרך רב חיננא אמר [י] הרימו מכשול מדרך עמי ר' יהושע בריה דרב אידי אמר ז) והודעת להם את הדרך (אשר) ילכו בה מר זוטרא אמר ח) והזרתם את בני ישראל מטומאתם רב אשי אמר ד ט) ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי רבינא אמר י) ושם דרך אראנו בישע אלהים. אריב"ל [כ] כל השם אורחותיוו] זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא שנאמר ושם דרך אל תקרי ושם אלא ושם דרך אראנו בישע אלהים רבי ינאי הוה ליה ההוא תלמידא דכל יומא הוה מקשי ליה בשבתא דריגלא לא הוה מקשי ליה

קרי

קילקולי המים. כגון אבנים שנפלו מחמתז] הבור: חוטטין. נפלו לבורות בקרקעית הבור מעלה אותן במועד: אבל לא חוטטין אותן. אי אמרת בשלמא הא דקתני ההיא ברייתא שלמעלה (ג) של יחיד היינו בשיחיד צריך לו איכא לאוקמי האי דקתני האי ברייתא אבל לא חוטטין בשאין יחיד צריך לו, אלא אי אוקמת לה הא דחוטטין בשאין יחיד צריך לו א"כ האי דקתני אבל לא חוטטין במאי מוקמת לה: אלא מאי בשיחיד צריך לו כו'. כלומר במאי מוקמת האי דקתני חוטטין בשרבים צריכין להן, והתניא כו' של רבים חופרין אותן: אלא קשיא קמייתא. דקתני אין חופרין בורות של רבים בשרבים צריכין לו, קשיא להא ברייתא דקתני הכא של רבים חופרין אותן: אלא תריץ הכי. ואין צריך לומר בשל רבים דאפילו חפירה מותר, ולא קשיא לרבי יוחנן דאמר לא שנו כו': מתניתין נמי דיקא. דבשרבים צריכין לו דחפירה נמי מותר: לקווץ את הדרכים. לפנות קוצים שבדרכים: מרגילין להיות בתוכו ארבעים סאה. שמרגילין שיהא (ד) נוגע במקוה אמת המים כדי שיהא בו ארבעים סאה: כל דמים שנשפכו שם. כגון בקוצים שבדרכים: הא. דקאמרת דלאתויי הני נמי בהדיא קתני במתני' מתקנין כו', אלא ודאי הא דקתני ועושין כל צורכי רבים לאתויי חפירה קא אתו: נ] מציינין את הקברות. שעושין סימנים על הקברות בסיד, כדאמר במרובה (ב"ק דף סט.) של קברות בסידי] דחוור כעצמות, כדי שלא ילכו אוכלי תרומה לשם: דכתיב וראה עצם וכו'. יחזקאל מתנבא על העתיד לבא שיעשו ישראל ציונים על עצמות הפגרים המושלכין, (ה) ורמז הוא, שלא בא הכתוב אלאס] להזהיר וללמד שיהא אדם עושה ציון: כל בן נכר (ו) וערל בשר. שמתו אחיו מחמת מילה ולא רצו למולו שיראים פן ימות גם הוא כאחיו, לא יבא אל מקדשי לשרתני, שאסורין בעבודה: גמירי. מסיני: טומאה קוראה לו פרוש. כלומר עושים סימנים על הטומאה כדי שיהא מרגיש ופורש: לפני עור לא תתן מכשול. כלומר עשו דבר על הטומאה שלא יהו נכשלים בה נושאי תרומה וטהרות (ז): והזרתם. ומתרגמינן ותפרשון: עשו משמרת למשמרתי. עשו משמרת לאוכלי תרומה דכתיב בה משמרת, דכתיב (במדבר יח) ואני נתתי לך את משמרת תרומותי, שלא יהו מטמאים: ושם דרך. שעושין סימן באיזה דרך ילכו: אראנו בישע אלהים. זה השם אורחותיו, המחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדהי], והם כמו שמין: בשבתא דריגלא לא הוה מקשי ליה. משום דאתו כולי עלמא לפירקא, ואי מקשי ליה ולא הוה מצי לפרוקי הוה מכסיף:

קרי

לאתויי הך דתניא. קא סלקא דעתיה דהאי דקפריך הכאי] דבכלל מתקנין הדרכים לא הוי קוץ דרכים דתיקון משמע שמתקן הגבשושיות והגומות הלכך פריך הכי ומתרץ כל אלו בהדיא קתני להו דהוו בכלל מתקנין כו' א"נ האי דמקשה הך קושיא לא היתה מתניתאכ] שגורה בפיו ולא הוי ידעח] דגרס בה ומתקנין את הדרכים: **והיה** עליך דמים. פי' רבינו חננאל נקיט ליה להאי קרא מפרשת מעקהל] דדמי להאי דהוי מכשול. ממתני' עם הגמרא יש ללמד שאסור להשקות קרקעות אלא אותן דהוו דבר האבד שיתקלקלו התבואה והאילנות הנטועים בה והוא הדין לשאר עבודת קרקע אסור בחולו של מועד והא דאמרינן דמותר להשקות הני מילי כגון מאמת המים העוברת בשדה עצמו דליכא טירחא יתירא ומותר לתקן בורות שיחין ומערות של יחיד ושל רבים מותר לחפור לכתחילה כיון דצריכי למים דהכי תניא לעיל כדפרישית: **רמז** לציון. דהאי קרא לא כתיב אלא לעתיד אבל לא בזמן הזה ומיהו משני דאיכא למילף מהתם: **הא** מקמי דליתי יחזקאל. כלומר לדידך דאמרת דבזמן הזה הוי אן ט) מדאורייתא אם כן מקמי דליתי יחזקאל הוה ליה להקדוש ברוך הוא לאשמועינן דצריך ציון ומתרץ הרבה דברים דקים לן דאסורין מן התורה דלא כתיב בקרא אלא בהלכה עד דאתא יחזקאל והאי הכי נמי: **רב** פפא אמר סלו סלו. כל חד וחד נקיט מאי דהוה מסיק אדעתיה ולא פליגי אלא אורחיה דמלתא דכל חד מסיק אדעתיה מאי דלא מסיק חבריה אדעתיה: **בשבתא** דריגלא. שבת של יום הרגל שהיו דורשין והיו מתקבצין כל בני העיר לשמוע הלכות של רגלי]:

אין

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [עי' תוס' ב"ב קמז. ד"ה מנין], ב) תענית יז: יומא עא: סנהדרין כב: פג: וזבחים יח: [כב:], ג) [סוטה לג:] נדה סו. שבת סז. חולין עח., ד) [יבמות כא.], ה) [סוטה ה:], ו) מע"ש פ"ה מ"א, ז) אבות פ"ב מ"א, ח) [עי' תוס' פסחים לז. ד"ה אלא וכו'], ט) [ועי' תוס' ב"ב קמז. ד"ה מנין], י) עיין מגילה ד. לב..

הגהות הב"ח

(א) גמ' אבל לא חוטטין אותן ולא שפין: (ב) שם רב פפא אמר מהכא ואמר סלו כו' רב חיננא אמר מהכא הרימו כו' ר"י בריה דר"א אמר מהכא והודעת כו' מר זוטרא אמר מהכא והזרתם כו' רב אשי אמר מהכא ושמרתם כו' רבינא אמר מהכא ושם דרך כו': (ג) רש"י ד"ה אבל כו' ברייתא שלמעלה חוטטין של יחיד היינו: (ד) ד"ה מרגילין כו' שיהא נובע במקוםמ] כו' ונ"ב נראה דפי' זה הוא של רבינו הלוי דס"ל דזבה טעונה מים חיים אבל לדעת רש"י דס"ל דלא בעי' מים חיים נ"ל מרגילין לתוכו מ' סאה היינו מי גשמים עי' בפ' במה אשה שבת דף סה ע"ב ובבכורות דף כה ע"בנ]: (ה) ד"ה דכתיב כו' הפגרים המושלכין בארצם ורמז הוא (שלא בא הכתוב וכו' עושה ציון) תא"מ ונ"ב ס"א שלא בא הכתוב להזהיר ואמרס] שיהא אדם עושה ציון דמש"הע] א"צ ציון דכיון שאין מטמא באהל מכסהו בקרקע ואין צריך לציין: (ו) ד"ה כל בן נכר ערל לב שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים שנעשה ערל לב ועע"ז כדמפרש בפ"ב דמנחותפ] וערל בשר שמתו כו': (ז) ד"ה לפני כו' וטהרות הס"ד ואח"כ מה"ד פנו דרך. עשו דרך פנוי ללכת בו הס"ד:

הגהות מהר"ב רנשבורג

אן תוס' ד"ה הא מקמי וכו' מדאורייתא. נ"ב עיין נדה דף נז ע"א דמדרבנן הוא וצ"ע. ועיין בב"ב קמז ע"א תוס' ד"ה מנין כו' ודו"ק שוב נדפס ספר יד דוד וראיתי שהרגיש בזה:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] הגי' שלפנינו הוא טעות הדפוס וצ"ל כהגי' בכת"י ובכל הראשונים וחוטטין אותן **ושפין** את סדקיהן **אבל לא חופרין אותן** ולא סדין וכו' (ותיבות "ולא חוטטין לתוכן" ליתא), ועי' לח"מ פ"ח מהל' יו"ט ה"ד (דק"ס): ב] [פי' דרכים המפולשין] (גליון): ג] בכת"י **אלא עושין**, והוא לשון ישר מאד (דק"ס): ד] בכת"י **אמרה**: ה] [ליתא בקרא] (גליון), ועיין מהר"ץ חיות ומנחת יהודה: ו] בע"י נוסף **בעולם הזה** (וכ"ה בסוטה): ז] אולי צ"ל **מחומת הבור**: ח] [שייך במשנה דלעיל ב ע"א] (גליון): ט] ברש"י בעין יעקב ליתא תיבת אלא (גליון), וכן ליתא בדפו"ר והסיפוהו אח"כ בטעות (דק"ס), ועי' הג' הב"ח: י] צ"ל דעתיה דהאי **דפריך** הכי (רש"ש): כ] צ"ל **מתניתין** (רש"ש): ל] [משם לא מוכח מידי ושם כתיב קרא אחרינא ונראה דצ"ל מפ' מקלט. העתק מחילופי גירסאות] (גליון), אולם עי' בר"ח לפנינו דנקיט להדיא קרא דפרשת מעקה, ובאמת תמיהתו צ"ע דהא לכאורה מפרשת מעקה אכן מוכח דמניעה מתיקון מכשול חשיב דמים, ואולי כצ"ל בתוס' ר"ח נקיט ליה להאי קרא **דפרשת** מעקה וכו' (ותיבת פי' מיותר): מ] צ"ל **במקוה** (ממ"נ): נ] ועי' כאן ברש"י כת"י: ס] נדצ"ל **ולומר** (כ"ה ברש"י שבע"י וברש"י כת"י שהנוסח שם הוא כגירסת הב"ח): ע] נדצ"ל **דמשום היסט** (כ"ה ברש"י שבע"י וברש"י כת"י), ועיין תוס' נדה נז ע"א ד"ה ובנה: פ] צ"ל **דזובחים** (כב ע"ב):

עין משפט
נר מצוה

לה א מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה ד סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמד סעיף ב:

לו ב ג מיי' פ"ז שם הלכה י סמג לאוין שם טוש"ע שם:

לז ד מיי' שם פ"ח הלכה ד סמג וטוש"ע שם:

לח ה מיי' שם פ"ז הלכה י סמג שם טוש"ע שם סעיף א:

לט ו מיי' פ"ח מהלכות טומאת מת הלכה ט סמג עשין רלח:

מ ז מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלה:

גליון הש"ס

גמ' ת"ל **וראה עצם אדם**. עי' נדה דף נז ע"א תוס' ד"ה ובנה:

רבינו חננאל

ומציינין את הקברות רמז לציון מנא לן מדכתיב וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון ועד דלא אתא יחזקאל מאן אמרה אלא גמרה גמירי לה ויחזקאל אסמכה אקרא. **רבי אבהו אמר מהכא וטמא טמא יקרא.** טומאה קוראה לו ואומרת פרוש פרוש. **וש"מ נמי כל מי שאירע בו דבר** כגון המצורע וכיוצא בו צריך להודיע לרבים ורבים מבקשין עליו רחמים שנא' וטמא טמא יקרא ורבנן אחריני נמי אמרי מהני קראי. ולפני עור לא תתן מכשול. וכתיב הרימו מכשול מדרך עמי והודעת להם את הדרך ילכו בה. רב אשי אמר ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי. **רבינא אמר ושם דרך אראנו בישע אלהים.** וכל השם אורחותיו זוכה ויושב ורואה בישועתו של הקב"ה שנאמר ושם דרך אראנו בישע אלהים קרי ביה ושם דרך. ר' ינאי הוה ליה **ההוא תלמידא** כל שתא הוה מקשי

תורה אור השלם

א) וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים: [דברים יט, י]

ב) וְעָבְרוּ הָעֹבְרִים בָּאָרֶץ וְרָאָה עֶצֶם אָדָם וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן עַד קָבְרוּ אֹתוֹ הַמְקַבְּרִים אֶל גֵּיא הֲמוֹן גּוֹג: [יחזקאל לט, טו]

ג) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים כָּל בֶּן נֵכָר עֶרֶל לֵב וְעֶרֶל בָּשָׂר לֹא יָבוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי לְכָל בֶּן נֵכָר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: [יחזקאל מד, ט]

ד) וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא: [ויקרא יג, מה]

ה) לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ: [ויקרא יט, יד] ו) וְאָמַר סֹלּוּ סֹלּוּ פַּנּוּ דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי: [ישעיה נז, יד]
ז) וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן: [שמות יח, כ] ח) וְהִזַּרְתֶּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם וְלֹא יָמֻתוּ בְּטֻמְאָתָם בְּטַמְּאָם אֶת מִשְׁכָּנִי אֲשֶׁר בְּתוֹכָם: [ויקרא טו, לא] ט) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְתִּי לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: [ויקרא יח, ל] י) זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים: [תהלים נ, כג]

לומר שמדובר לכל הפחות באופן שהרבים צריכים להם[טז], והוא כמו שאמר רבי יוחנן שאם הרבים צריכים למים מותר לחפור בורות חדשים.

אומרת הגמרא, **אֶלָּא קַשְׁיָא הָךְ קַמַּיְיתָא** - אם כן קשה מהברייתא הראשונה ששנינו שאסור לחפור בורות שיחין ומערות של רבים במועד, ופירשנו שמדובר אפילו כשהרבים צריכים להם[יז].

משום קושיא זו מבארת הגמרא את הברייתא הראשונה באופן אחר: מתרצת הגמרא, **תָּרֵיץ הָכִי** - תיישב את הברייתא הראשונה כך, מה ששנינו '**חוֹטְטִין בּוֹרוֹת** שיחין ומערות **שֶׁל יָחִיד**', היינו **בְּשֶׁיָּחִיד צָרִיךְ לָהֶם**, ומה שממשיכה הברייתא ואומרת '**וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר בְּשֶׁל רַבִּים**' היינו **כְּשֶׁרַבִּים צְרִיכִין לָהֶם, דַּאֲפִילּוּ חֲפִירָה** של בורות חדשים **מוּתָּר** להם לעשות אם הם צריכים, ומה ששנינו '**וְאֵין חוֹפְרִין בּוֹרוֹת שִׁיחִין וּמְעָרוֹת שֶׁל רַבִּים**', היינו **בְּשֶׁאֵין רַבִּים צְרִיכִין לָהֶם**, ומה ששנינו '**וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁל יָחִיד**', **דְּכִי** [-שכאשר] **אֵין הַיָּחִיד צָרִיךְ לָהֶם, אֲפִילּוּ חֲטִיטָה נַמִּי אָסוּר** לעשות במועד, וכל שכן שאסור לחפור.

הגמרא מביאה ראיה לדברי רבי יוחנן:

אָמַר רַב אַשִׁי, מַתְנִיתִין נַמִּי דַּיְקָא - אף ממשנתנו מדויק כדברי רבי יוחנן, שמותר לחפור בורות חדשים במועד כשרבים צריכים להם, **דְּקָתָנֵי** - ששנינו במשנה, '**עוֹשִׂין כָּל צוֹרְכֵי רַבִּים**', '**כָּל**' **לְאֵתוּיֵי מַאי** - מה באה המשנה לרבות במה שאמרה 'כל' צרכי רבים[יח], **לָאו לְאֵתוּיֵי** - האם לא באה לרבות שאף **חֲפִירָה** מותרת כשהרבים צריכים להם[יט].

דוחה הגמרא, **לָא** - המשנה לא באה לרבות חפירה, אלא **לְאֵתוּיֵי הָא דְּתַנְיָא** - המשנה באה לרבות את מה ששנינו בברייתא, **יוֹצְאִין** במועד **לְקַוֵּוץ אֶת הַדְּרָכִים** - לפנות את הקוצים שבדרכים, כדי שלא יזיקו את הרבים[כ], **וּלְתַקֵּן אֶת הָרְחוֹבוֹת** שיושבים שם בני העיר[כא] **וְאֶת הָאִסְטְרַטָּאוֹת** - השווקים שמוכרים בהם סחורה[כב], כדי שלא יהיה בהם שום היזק לרבים[כג], **וְלָמוֹד אֶת הַמִּקְוָאוֹת** אם יש בהן ארבעים סאה מים, שהוא השיעור הנצרך להכשר המקוה, שיש לחשוש שנתמעטו המים מחום ויובש הקיץ[כד], **וְכָל מִקְוֶה שֶׁאֵין בּוֹ אַרְבָּעִים סְאָה, מַרְגִּילִין** [-ממשיכים] **לְתוֹכוֹ** מאמת המים **אַרְבָּעִים סְאָה** - עד שיהיה בו שיעור ארבעים סאה[כה]. **וּמִנַּיִן שֶׁאִם לֹא יָצְאוּ** בית דין **וְעָשׂוּ כָּל אֵלּוּ, שֶׁכָּל דָּמִים שֶׁנִּשְׁפְּכוּ שָׁם**, כגון שנתקלו בקוצים שבדרכים[כו], **מַעֲלֶה עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב כְּאִילּוּ הֵם שְׁפָכוּם, תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב שנאמר בפרשת הרוצח (דברים יט י) 'וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים', שאם אינו עושה דין עם הרוצח מעלה עליו הכתוב כאילו הוא שפך דמים, ומבואר שהיכול למנוע שפיכות דמים ואינו מונע, נחשב כאילו הוא שפך דמים. ואם כן אין ראיה ממשנתנו לרבי יוחנן.

הגמרא מקשה על הדחיה, **הָא בְּהֶדְיָא קָתָנֵי לָהּ** - הרי מה שמותר לתקן דברים אלו כדי שלא יוזקו הרבים מפורש כבר במשנתנו, שכן שנינו '**וּמְתַקְּנִין אֶת הַדְּרָכִים וְאֶת הָרְחוֹבוֹת וְאֶת הַמִּקְוָאוֹת**', ואם כן לא יתכן לומר ש'כל צרכי רבים' בא לרבות דברים אלו[כז].

מסיימת הגמרא, אלא מה ששנינו '**וְעוֹשִׂין כָּל צוֹרְכֵי רַבִּים**' **לְאֵתוּיֵי מַאי** - מה באה המשנה לרבות בזה, **לָאו לְאֵתוּיֵי** - האם לא באה לרבות שמותר לעשות **חֲפִירָה** כשהרבים צריכים לה, כמו שאמרנו בתחילה, ויש ראיה ממשנתנו לרבי יוחנן שאמר שמותר לחפור בורות חדשים במועד אם רבים צריכים להם. מסיקה הגמרא, **שְׁמַע מִינָּהּ** - אכן יש להוכיח ממשנתנו כדברי רבי יוחנן.

★

רבים חוטטים אבל אין חופרים, והגמרא העמידה שמדובר באופן שאין הרבים צריכים להם כדי ליישב את הסתירה מהברייתא הראשונה, ומשמע שאם הרבים צריכים להם מותר לחפור, אלא שהגמרא מעדיפה להקשות מהברייתא השלישית בה מפורש דבר זה. מירא דכיא (ד"ה ואלא).

טז. **ריטב"א** (ד"ה ומהדר) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ושל).

יז. **מיוחס** לרש"י (ד"ה אלא קשיא). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אלא) הוסיף לבאר את הקושיא, שבברייתא הראשונה שנינו שחפירה אסורה אפילו לרבים וחטיטה מותרת אפילו ליחיד, וקשה, שאם מדובר כשצריכים להם אפילו חפירה מותרת לרבים, ואם מדובר כשאין צריכים להם אפילו חטיטה אסורה ליחיד.
אף על פי שאין להקשות סתירה מברייתא לברייתא, שכן יתכן לומר שהברייתות חולקות זו על זו, מכל מקום אין לומר כן כשאפשר ליישב באופן שלא יהיו סותרות זו את זו. ריטב"א (ד"ה ומהדר).

יח. **לגירסת** הגמרא שלפנינו משמע שהדיוק הוא מהמילה 'כל', וכן גרס הר"ש בן היתום (ד"ה האי). אמנם רש"י כת"י (ד"ה עושין) ועוד ראשונים גרסו 'עושין כל צרכי רבים לאתויי מאי', ולא גרסו 'כל לאתויי מאי', ולגירסתם הדיוק של הגמרא הוא מכל המשפט 'עושין כל צרכי רבים', והיינו שאחר שכבר שנינו את כל הדברים הנעשים במועד לצורך הרבים, מה באה המשנה להשמיענו בזה.

יט. **אבל** אין לומר שבא לרבות תיקון קילקולי המים וחטיטת הבורות, שהרי אלו נשנו בפירוש במשנה, ובעל כרחך בא לרבות חפירת בורות שדין זה לא נזכר במשנה.

כ. 'לקווץ' היינו להסיר את הקוצים, וכמו שמצאנו כמה פעמים בלשון הקודש שאותה תיבה משמשת לחיוב ולשלילה, כמו 'כל תבואתי תשרש' (איוב לא יב), שפירושו שכל התבואה תעקר, וכן 'לדשנו' (שמות כז ג) שפירושו להסיר את הדשן. רש"י כת"י ור"ש בן היתום (ד"ה לקווץ).

כא. **רש"י** כת"י (ד"ה רחובות). והנמוקי יוסף לעיל (ג. ד"ה הרחבות) ביאר, שהם הרחבות שאחורי הבתים שמטיילים ומשחקים בהם הקטנים. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (שם ד"ה ואת הרחובות) הקשה על פירוש זה, שאין זה צרכי רבים, וביאר שהכוונה לרחובות שבעיירות שבהם מוכרים סחורה. ובר"ן (ד"ה ולתקן את) ובנמוקי יוסף כאן (ד"ה רחובות) ביארו, שהוא המקום שמברים בו את האבלים [סעודה ראשונה שהיו מאכילים את האבל והיו עושים אותה ברחוב העיר. רש"י (כתובות ח: ד"ה ברחבה)].

כב. **רש"י** כת"י (ד"ה איסטרטיאות). והר"ש בן היתום (ד"ה איסטרטיאות) פירש שאסטרטאות הם דרכים. וכן פירש בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה איסטרטיאות) שהוא כמו סרטיא ופלטיא גדולה [דרך הילוך בני אדם. רש"י (עירובין ז. ד"ה סרטיא)].

כג. **ר"ן** (ד"ה ולתקן את) ונמוקי יוסף (ד"ה רחובות). כגון אם יש שם גומות מיישרים את הגומות. רש"י כת"י (ד"ה איסטרטיאות).

כד. **רש"י** כת"י (ד"ה למוד) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ולמוד). וביארו שהבדיקה היא על ידי שמודד אם המים בשיעור אמה על אמה בגובה שלש אמות, שזהו השיעור הנצרך למקוה [ראה להלן בסמוך], וגם אם המקוה ארוך וקצר מודד לפי היחס של שיעור זה, או שחופר בצד המקוה גומה של אמה על אמה בגובה שלש אמות, וממשיך את מי המקוה לתוך הגומא, ואם תתמלא כל הגומא במי המקוה ידע שיש שם ארבעים סאה. אבל לא ימדוד על ידי כלים, שאז המים שאובים ושוב אינם כשרים לטבילה.
לגבי מי שיצא ממנו שכבת זרע שהוא צריך לטבול לטהרתו נאמר (ויקרא טו טז) 'ורחץ במים את כל בשרו', ומ'כל בשרו' למדנו שהטמא צריך לטבול במקוה שיש בה מים בשיעור שיכול לטבול בהם את כל גופו בבת אחת, והוא נפח אמה על אמה בגובה שלש אמות, שזהו השיעור המכסה את כל גופו של האדם, ושיערו חכמים שבנפח זה יש ארבעים סאה מים (חגיגה יא.). וביארו התוספות (שם ובפסחים קט: ד"ה אמה וד"ה כרוס), שרחבו של אדם בינוני עם בגדיו הוא אמה, וגבהו בלי ראשו הוא שלש אמות, ואם יכנס אדם בינוני למקוה שגדלו אמה על אמה שמילאו אותו בגובה שלש אמות יעלו המים ויכסו אף את ראשו.

כה. **אותם** ארבעים סאה הנצרכים להכשר המקוה צריך שיהיו ממי גשמים שנפלו בקרקע או ממי מעיין, אבל מים שנתלשו מן הקרקע ועמדו בכלים ומילאו מהם את המקוה, אינם כשרים לטבול בהם (תורת כהנים שמיני פרשה ט), ולכן צריך להמשיך לתוכו ממים מחוברים ולא ממים שאובים בכלי. רש"י כת"י (ד"ה מרגילין). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מרגילין) הוסיף שהוא הדין שיכול להשלים את המקוה על ידי שימשיך לתוכו מים שאובים בקרקע [ראה תמורה (יב ע"א וע"ב) ושולחן ערוך (יו"ד סי' רא סמ"ד) בענין הכשרת מים שאובים על ידי המשכה בקרקע].

כו. **רש"י** כת"י (ד"ה כל הדמים) ומיוחס לרש"י (ד"ה כל). או שהגיעו אויבים לשם ולא הצליחו לברוח מהם מהר מחמת שהדרכים לא היו מתוקנות ונהרגו. רש"י כת"י (שם). והרמב"ם (רוצח פ"ח ה"ו, פירוש המשניות שקלים פ"א מ"א) ביאר, שתיקון הדרכים והרחובות הוא שמישרים את הדרך ועושים גשרים על הנחלים, כדי שאם יברח מכה נפש בשגגה לא יהיו לו מעצורים לעכבו וכך לא ישיגו גואל הדם הרודף אחריו להרוג אותו קודם שיבוא לעיר מקלט. ובכסף משנה (שם) ציין שמקור דין זה שכתב הרמב"ם הוא מהגמרא שלנו. ולפי דבריו מה שאמרו 'כל דמים שנשפכו שם' היינו דמיו של הרוצח בשגגה שלא הספיק לברוח לעיר מקלט והרגו גואל הדם.

כז. **בקושיא** סברה הגמרא שמה ששנינו במשנתנו 'ומתקנין את הדרכים' אינו כולל הסרת הקוצים, אלא תיקון הדרך עצמה, דהיינו ליישר את הדרך על ידי הסרת הגבשושיות וסתימת הגומות, ולכן סברה הגמרא שניתן לרבות הסרת קוצים מ'כל צרכי רבים', ותירצה שאין לומר כן, לפי שגם הסרת הקוצים בכלל תיקון הדרכים הוא. תוספות (ד"ה לאתויי). עוד תירצו התוספות (שם), שהמשנה לא היתה שגורה בפי המקשה שהקשה שנאמר שבא לרבות הסרת הקוצים ולא ידע שכתוב בה 'ומתקנין את הדרכים'. וכתב היד מלאכי (כלל רלט) שהוא דבר תמוה שאמורא לא ידע מה שכתוב במשנה, שהרי כל האמוראים היו בקיאים בכל המשניות כמו שמוכח בכמה מקומות. וראה גם בחידושי רבינו משה מאימראן (בתוס' שם) שהקשה כן. אמנם בספר תחלת חכמה (שער שלישי מדרכי הגמרא כלל נא) כתב שאף על פי שהאמוראים היו בקיאים במשניות מצאנו אמוראים שלא ידעו איזה משנה, והביא ראיה מדברי התוספות כאן, וכן מכמה גמרות שדחו דברי אמורא ממשניות.

קילקולי המים שבה"ר וכו': חטיטה אין חפירה לא אמר ר' יעקב אמר ר' יוחנן לא שנו אלא שאין רבים צריכין להם אבל רבים צריכין להם אפילו חפירה מותר וכי רבים צריכין להם מי שרי והתניא חוטטין בורות שיחין ומערות של יחיד ואין צריך לומר של רבים ואין חופרין בורות שיחין ומערות של רבים ואין צריך לומר של יחיד מאי לאו בשרבים צריכין להם לא בשאין רבים צריכין להם דכוותה גבי יחיד שאין יחיד צריך להם חטיטה מי שרי והתניא בורות שיחין ומערות של יחיד כונסין מים לתוכן אבל לא חוטטין (א) ולא שפין את סדקיהן ושל רבים חוטטין אותן ושפין את סדקיהן ואלא מאי בשיחיד צריך להם דכוותה גבי רבים בשרבים צריכין להם חפירה מי אסיר והתניא בורות שיחין ומערות של יחיד כונסין מים לתוכן וחוטטין אותן אבל לא שפין את סדקיהן ולא חוטטין לתוכן[א] ולא סדין אותן בסיד ושל רבים חופרין אותן וסדין אותן בסיד אלא קשיא הך קמייתא תריץ הכי חוטטין בורות של יחיד [א] בשיחיד צריך להם ואין צריך לומר בשל רבים כשרבים צריכין להם [ב] דאפילו חפירה מותר ואין חופרין בורות שיחין ומערות של רבים [ג] בשאין רבים צריכין להם ואין צריך לומר של יחיד דכי אין יחיד צריך להם [ד] אפילו חטיטה נמי אסור אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא דקתני עושין כל צורכי רבים כל לאתויי מאי לאו לאתויי חפירה לא לאתויי הא דתניא [ה] יוצאין לקווץ את הדרכים ולתקן את הרחובות ואת האסטרטאות[ב] ולמוד את המקואות וכל מקוה שאין בו ארבעים סאה מרגילין לתוכו ארבעים סאה ומנין שאם לא יצאו ועשו כל אלו שכל דמים שנשפכו שם מעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכום ת"ל א) והיה עליך דמים הא בהדיא קתני לה ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת המקואות ועושין[ג] כל צורכי רבים לאתויי מאי לאו לאתויי חפירה שמע מינה: [ו] מציינין את הקברות: אמר ר"ש בן פזי רמז לציון קברות [ח] מן התורה מנין [ז] תלמוד לומר ב) וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון א"ל רבינא לרב אשי הא מקמי דליתי יחזקאל מאן אמר[ד] וליטעמיך הא [ט] דאמר רב חסדא דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו מדברי יחזקאל בן בוזי למדנו ג) כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבא אל מקדשי (לשרתני[ה]) מקמי דליתי יחזקאל מאן אמר[ו] אלא גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא הכא נמי גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא רבי אבהו אמר מהכא ד) וטמא טמא יקרא טומאה קוראה לו ואומרת לו פרוש וכן אמר רבי עוזיאל בר בריה דרבי עוזיאל רבה טומאה קוראה לו ואומרת לו פרוש והאי להכי הוא דאתא ההוא מיבעי ליה לכדתניא וטמא טמא יקרא [י] צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשין עליו רחמים א"כ ליכתוב וטמא יקרא מאי וטמא טמא שמעת מינה תרתי אביי אמר מהכא ה) ולפני עור לא תתן מכשול רב פפא אמר (ב) ו) ואמר סלו סלו פנו דרך רב חיננא אמר ו) הרימו מכשול מדרך עמי ר' יהושע בריה דרב אידי אמר ז) והודעת להם את הדרך (אשר) ילכו בה מר זוטרא אמר ח) והזרתם את בני ישראל מטומאתם רב אשי אמר ט) (ט) ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי רבינא אמר י) ושם דרך אראנו בישע אלהים אריב"ל [כ] כל השם אורחותיו[ז] זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא שנאמר ושם דרך אל תקרי ושם אלא ושם דרך אראנו בישע אלהים רבי ינאי הוה ליה ההוא תלמידא דכל יומא הוה מקשי ליה בשבתא דריגלא לא הוה מקשי ליה קרי

קילקולי המים. כגון אבנים שנפלו מחמת[י] הבור: חוטטין. נפלו לבורות בקרקעית הבור מעלה אותן במועד: אבל לא חוטטין אותן. אי אמרת בשלמא הא דקתני ההיא ברייתא שלמעלה (ג) של יחיד היינו בשיחיד צריך לו איכא לאוקמי האי דקתני האי ברייתא אבל לא חוטטין בשאין יחיד צריך לו, אלא אי אוקמת לה הא דחוטטין בשאין יחיד צריך לו א"כ האי דקתני אבל לא חוטטין במאי מוקמת לה: אלא מאי בשיחיד צריך לו כו'. כלומר במאי מוקמת האי דקתני חוטטין בשרבים צריכין להן, והתניא כו' של רבים חופרין אותן: אלא קשיא קמייתא. דקתני אין חופרין בורות של רבים בשרבים צריכין לו, קשיא להא ברייתא דקתני הכא של רבים חופרין אותן: אלא תריץ הכי. ואין צריך לומר בשל רבים דאפילו חפירה מותר, ולא קשיא לרבי יוחנן דאמר לא שנו כו': מתניתין נמי דיקא. דבשרבים צריכין לו דאפירה נמי מותר: לקווץ את הדרכים. לפנות קוצים שבדרכים: מרגילין להיות בתוכו ארבעים סאה. שמרגילין שיהא (ד) נוגע במקוה אמת המים כדי שיהא בו ארבעים סאה: כל דמים שנשפכו שם. כגון בקוצים שבדרכים: הא. דקאמרת לאתויי הני נמי בהדיא קתני במתני' מתקנין כו', אלא ודאי הא דקתני ועושין כל צורכי רבים לאתויי חפירה קא אתו: [ל] מציינין את הקברות. שעושין סימנים על הקברות בסיד, כדאמר במרובה (ב"ק דף סט.) של קברות בסיד[ו] לחוור כעצמות, כדי שלא ילכו אוכלי תרומה לשם: דכתיב וראה עצם וכו'. יחזקאל מתנבא על העתיד לבא שיעשו ישראל ציונים על עצמות הפגרים המושלכין, (ה) ורמז הוא, שלא בא הכתוב אלא[מ] להזהיר וללמד שיהא אדם עושה ציון: כל בן נכר (ו) וערל בשר. שמתו אחיו מחמת מילה ולא רצו למולו שיראים פן ימות גם הוא כאחיו, לא יבא אל מקדשי לשרתני, שאסורין בעבודה: גמירי. מסיני: טומאה קוראה לו פרוש. כלומר עושים סימנים על הטומאה כדי שיהא מרגיש ופורש: לפני עור לא תתן מכשול. כלומר עשו דבר על הטומאה שלא יהו נכשלים בה נושאי תרומה וטהרות (ז): והזרתם. ומתרגמינן ותפרשון: עשו משמרת למשמרתי. עשו משמרת לאוכלי תרומה דכתיב בה משמרת, דכתיב (במדבר יח) ואני נתתי לך את משמרת תרומותי, שלא יהו מטמאים: ושם דרך. שעושין סימן באיזה דרך ילכו: אראנו בישע אלהים. זה השם אורחותיו, המחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה[י], ושם כמו שמין: בשבתא דריגלא לא הוה מקשי ליה. משום דאתו כולי עלמא לפירקא, ואי מקשי ליה ולא הוה מצי לפרוקי הוה מכסיף: קרי

לאתויי הך דתניא. קא סלקא דעתיה דהאי דקפריך הכא[י] דבכלל מתקנין הדרכים לא הוי קווץ דרכים דתיקון משמע שמתקן הגבשושיות והגומות הלכך פריך הכי ומתרץ כל אלו בהדיא קתני להו דהוו בכלל מתקנין כו' א"נ האי דמקשה הך קושיא לא היתה מתניתא[כ] שגורה בפיו ולא הוי ידע[מ] דגרס בה ומתקנין את הדרכים: והיה עליך דמים. פי' רבינו חננאל נקיט ליה להאי קרא מפרשת מעקה[ל] דדמי להאי דהוי מכשול. ממתני' עם הגמרא יש ללמד שאסור להשקות קרקעות אלא אותן דהוו דבר האבד שיתקלקלו התבואה והאילנות הנטועים בה והוא הדין לשאר עבודת קרקע אסור בחולו של מועד והא דאמרינן דמותר להשקות הני מילי כגון מאמת המים העוברת בשדה עצמו דליכא טירחא יתירא ומותר לתקן בורות שיחין ומערות של יחיד ושל רבים מותר לחפור לכתחילה כיון דצריכי למים דהכי תניא לעיל כדפרישית: רמז לציון. דהאי קרא לא כתיב אלא לעתיד אבל לא בזמן הזה ומיהו משני דאיכא למילף מהתם: הא מקמי דליתי יחזקאל. כלומר לדידך דאמרת דבזמן הזה הוי [א] (ט) מדאורייתא אם כן מקמי דליתי יחזקאל הוה ליה להקדוש ברוך הוא לאשמועינן דצריך ציון ומתרץ הרבה דברים דקים לן דאסורין מן התורה דלא כתיב בקרא אלא בהלכה עד דאתא יחזקאל והאי הכי נמי: רב פפא אמר סלו סלו. כל חד וחד נקיט מאי דהוה מסיק אדעתיה ולא פליגי אלא אורחיה דמלתא דכל חד מסיק אדעתיה מאי דלא מסיק חבריה אדעתיה: בשבתא דריגלא. שבת של יום הרגל שהיו דורשין והיו מתקבלין כל בני העיר לשמוע הלכות של רגל[י]: אין

עין משפט נר מצוה

לה א מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה ד סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמד סעיף ב:

לו ב ג מיי' פ"ז שם הלכה י סמג לאוין שם טוש"ע שם:

לז ד מיי' שם פ"ח הלכה ד סמג וטוש"ע שם:

לח ה מיי' שם פ"ז הלכה י סמג שם טוש"ע שם סעיף א:

לט ו מיי' פ"ח מהלכות טומאת מת הלכה ט סמג עשין רלג:

מ ז מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלה:

◆

גליון הש"ס

גמ' ת"ל וראה עצם אדם. עי' נדה דף נז ע"א תוס' ד"ה ובנה:

◆

משנת ראשונים

ולא שפין את סדקיהן. אם נפל הסיד והטיח שבין האבנים אין מתקנין אותו בסיד ובטיח חדש כדי שיכיל מימיו ולא יאבד טיפה, אלמא קשיא חטיטה אחטיטה, דלעיל תני דבשל יחיד חוטטין והכא תני לא חוטטין, אלא ע"כ ההיא דלעיל מיירי בשהיחיד צריך לו, והכא מיירי שאין צריך לו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

את הרחובות ואת האסטרטאות. איסטרטאות היינו שווקים גדולים שהן חוץ לעיר על פני השדה, רחובות הן פלטיאות גדולות שווקים שבתוך העיר. **[תוס' הרא"ש]**

ולמוד את המקואות. לדעת אם יש בהם מ' סאה, דשמא נתמעטו מתוך חום ויובש הקיץ, והוא ימדוד בתוך המים אם יש בהם אמה על אמה ברום ג' אמות, ואם הוא קצר ורחב מודד לפי מדה זו, או חופר גומא בצד המקוה שהיא אמה על אמה ברום ג' אמות וממשיך מי המקוה לתוכה, ואם תתמלא ממי המקוה בידוע שיש שם מ' סאה, אבל על ידי כלי אי אפשר למדוד דהויא שאיבה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ובנה אצלו ציון. שמציינין בסיד לסימן, מדלא כתיב מצבת אבן אלא כל מגמתו לעשות סימן של סיד דווקא לציון. **[מהר"א פולדא, שקלים]**

[המשך בסוף המסכת]

◆

תורה אור השלם

א) וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים: [דברים יט, י]

ב) וְעָבְרוּ הָעֹבְרִים בָּאָרֶץ וְרָאָה עֶצֶם אָדָם וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן עַד קָבְרוּ אֹתוֹ הַמְקַבְּרִים אֶל גֵּיא הֲמוֹן גּוֹג: [יחזקאל לט, טו] ג) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים כָּל בֶּן נֵכָר עֶרֶל לֵב וְעֶרֶל בָּשָׂר לֹא יָבוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי לְכָל בֶּן נֵכָר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: [יחזקאל מד, ט] ד) וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא: [ויקרא יג, מה] ה) לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ: [ויקרא יט, יד] ו) וְאָמַר סֹלּוּ סֹלּוּ פַּנּוּ דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי: [ישעיה נז, יד] ז) וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן: [שמות יח, כ] ח) וְהִזַּרְתֶּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם וְלֹא יָמֻתוּ בְּטֻמְאָתָם בְּטַמְּאָם אֶת מִשְׁכָּנִי אֲשֶׁר בְּתוֹכָם: [ויקרא טו, לא] ט) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְתִּי לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: [ויקרא יח, ל] י) זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים: [תהלים נ, כג]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [עי' תוס' ב"ב קמו. ד"ה מנין], ב) תענית יז: יומא עא: סנהדרין כב: פג: זבחים יח: [כב:], ג) [סוטה לב:] נדה סו. שבת סז. חולין עח., ד) [יבמות כא.], ה) [סוטה ה:], ו) מע"ש פ"ה מ"א, ז) אבות פ"ב מ"א, ח) [עי' תוס' פסחים לז. ד"ה אלא וכו'], ט) [ועי' תוס' ב"ב קמו. ד"ה מנין], י) עיין מגילה ד. לב..

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' אבל לא חוטטין אותן ולא שפין: (ב) שם רב פפא אמר מהכא ואמר סלו כו' רב חיננא אמר מהכא הרימו כו' ר"י בריה דר"א אמר מהכא והודעת כו' מר זוטרא אמר מהכא והזרתם כו' רב אשי אמר מהכא ושמרתם כו' רבינא אמר מהכא ושם דרך כו': (ג) רש"י ד"ה אבל כו' ברייתא שלמעלה חוטטין של יחיד היינו: (ד) ד"ה מרגילין כו' שיהא נובע במקום[מ] כו' ונ"ב נראה דפי' זה הוא של רבינו הלוי דס"ל דזכה טעונה מים חיים אבל לדעת רש"י דס"ל דלא בעי' מים חיים נ"ל מרגילין לתוכו מ' סאה היינו מי גשמים עי' בפ' במה אשה שבת דף סה ע"ב ובבכורות דף כה ע"ב[נ]: (ה) ד"ה דכתיב כו' הפגרים המושלכין בארצם ורמז הוא (שלא בא הכתוב וכו' עושה ציון) תא"מ ונ"ב ס"א שלא בא הכתוב להזהיר ואמר[ס] שיהא אדם עושה ציון דמש"ה[ע] א"צ ציון דכיון שאין טמאה באהל מכסהו בקרקע ואין צריך לציין: (ו) ד"ה כל בן נכר ערל לב שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ערל לב ועע"ז כדמפרש בפ"ב דמנחות[פ] וערל בשר כו': (ז) ד"ה לפני כו' וטהרות הס"ד ואח"כ מה"ד פנו דרך. עשו דרך פנוי ללכת בו הס"ד:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה הא מקמי וכו' מדאורייתא. נ"ב עיין נדה דף נז ע"א דמרבינן הוא וצ"ע. ועיין בב"ב קמו ע"א תוס' ד"ה מנין וכו' ודו"ק ועיין בכ"ב דף ... ספר יד דוד ולאלפס שהרגיש בזה:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] הגי' שלפנינו הוא טעות הדפוס וצ"ל כהגי' בכת"י ובכל הראשונים וחוטטין אותן ושפין את סדקיהן אבל לא חופרין אותן ולא סדין וכו' (ותיבות "ולא חוטטין לתוכן" ליתא), ועי' לח"מ פ"ח מהל' יו"ט ה"ד (דק"ס). ג] [פי' דרכים המפולשין] (גליון). ב] בכ"י אלא עושין, והוא בעה"ג ישר מאד (דק"ס). ד] בכת"י אמרה. ה] [ליתא בקרא] (גליון), ועיין מהר"ץ חיות ומנחת יהודה. ו] בכ"י נוסף בעולם הזה (וכ"ה בסוטה). ז] אולי צ"ל מחוצת הבור. ח] [שייך במשנה דלעיל ע"א] (דק"ס). ט] ברש"י בעין יעקב ליתא תיבת אלא (גליון), וכן ליתא בדפו"ר והספרים אח"כ. ל] [משם לא מוכח מידי ושם כתיב קרא אחרינא ונראה דצ"ל מפ' מקלט. העתק מחילופי גירסאות] (גליון), אולם עי' בר"ח לפנינו דנקיט להדיא קרא דפרשת מעקה, ובאמת תמיהה צ"ע דהא לכאורה מפורשת מעקה אכן מוכח מדניבא מתיקון מלאכת מחשב חשוב דמים, ואולי צ"ל בתוס' ר"ח נקיט לה להאי קרא דפרשת מעקה וכו'. מ] צ"ל במקוה (מ"ג). שם הוא לא כגירסת הב"ח). נ] נדצ"ל ולומד (כ"ה ברש"י כת"י). ס] ועי' כאן ברש"י כת"י שהנוסח שבע"י וברש"י כת"י. ע] נדצ"ל דמשום היסק (כ"ה ברש"י שבע"י וברש"י כת"י), ועיין תוס' נדה נו ע"א ד"ה ובנה. פ] צ"ל דזובחים (כב ע"ב):

שנינו במשנה, **מְצַיְּינִין** בחול המועד **אֶת הַקְּבָרוֹת** בסיד[כח] כדי שלא ילכו שם אוכלי תרומה ויטמאו.

הגמרא מביאה לכך רמז מהפסוק:

אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן פַּזִּי, רֶמֶז לְצִיּוּן קְבָרוֹת מִן הַתּוֹרָה מִנַּיִן[כט]. **תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב (יחזקאל לט טו) **'וְרָאָה עֶצֶם אָדָם וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן'**[ל], ורמז הוא שיש לעשות ציון במקום שיש קבר[לא].

מקשה הגמרא, **אָמַר לֵיהּ רָבִינָא לְרַב אַשִׁי, הָא מִקַּמֵּי דְּלֵיתֵי יְחֶזְקֵאל מַאן אָמַר** - דבר זה קודם שבא יחזקאל מי אמרו, הרי כיון שהוא מן התורה היה לתורה להשמיענו דין זה קודם שבא יחזקאל[לב].

מתרץ רב אשי, **וְלִיטַעְמָיךְ** - ולדבריך שאתה מקשה עלי, יקשה לך **הָא דְּאָמַר** - מה שאמר **רַב חִסְדָּא, דָּבָר זֶה** ששנינו (זבחים טו:) שכהן ערל פסול לעבודה[לג], **מִתּוֹרַת מֹשֶׁה רַבֵּינוּ** [-מהתורה שבכתב[לד]] **לֹא לְמַדְנוּ** אותו, אלא **מִדִּבְרֵי יְחֶזְקֵאל בֶּן בּוּזִי לְמַדְנוּ**, שאמר (יחזקאל מד ט) **'כָּל בֶּן נֵכָר עֶרֶל לֵב וְעֶרֶל בָּשָׂר לֹא יָבוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי** (**לְשָׁרְתֵנִי**')**, כלומר, ערל לב שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים ועבד עבודה זרה[לה], וערל בשר שלא נימולו[לו], לא יכנסו לבית המקדש לעבוד עבודה[לז]. וקשה **מִקַּמֵּי דְּלֵיתֵי יְחֶזְקֵאל מַאן אָמַר** - קודם שבא יחזקאל מי אמרו, **אֶלָּא** ודאי **גְּמָרָא גְּמִירִי לָהּ** - דין זה מסורת הוא בידינו מהלכה למשה מסיני, **וַאֲתָא יְחֶזְקֵאל וְאַסְמְכָהּ אַקְּרָא** - ובא יחזקאל ואמר פסוק זה כדי להסמיך עליו את ההלכה[לח], **הָכָא נַמִּי** - גם כאן בציון קברות, **גְּמָרָא גְּמִירִי לָהּ** - מסורת היא בידינו מהלכה למשה מסיני, **וַאֲתָא יְחֶזְקֵאל וְאַסְמְכָהּ אַקְּרָא** - ובא יחזקאל ואמר פסוק זה כדי להסמיך עליו את ההלכה[לט].

הגמרא מביאה מקורות אחרים לכך שצריך לציין את הקברות[מ]:

רַבִּי אַבָּהוּ אָמַר, מֵהָכָא - מכאן יש רמז לציון הקברות, נאמר לגבי מצורע (ויקרא יג מה) **'וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא'**, כלומר, **טוּמְאָה קוֹרְאָה לוֹ וְאוֹמֶרֶת לוֹ פְּרוֹשׁ** ממני. ויש ללמוד מכאן שצריך לעשות ציון לקברות

[כח] **הסיד** לבן כעצמות, ולכן מסמנים את הקברות בסיד (ב"ק סט.). מיוחס לרש"י (ד"ה מציינין). ובירושלמי (מעשר שני פ"ה ה"א) ביארו, שלפי שהטומאה נשארת שם לעולם צריך לציין בסיד שהוא סימן המתקיים ביותר. ר"י קורקוס (מעשר שני פ"ט ה"ז) ומהר"א פולדא (על הירושלמי שם), וראה שם שכתבו ביאור נוסף בדברי הירושלמי.

[כט] **ראה** בהערה להלן (על דברי הגמרא 'ואסמכה אקרא') אם ציון הקברות הוא מן התורה.

[ל] **פסוק** זה מנבואת יחזקאל הוא בענין מלחמת גוג ומגוג שתהיה באחרית הימים. גוג מלך מגוג יבוא להלחם עם ישראל, וימותו ממנו המון עם אשר ההתעסקות בקבורתם תארך שבעה חדשים, לאחר מכן ימונו אנשים שתפקידם יהיה לעבור בארץ ולחפש אחר הנותרים ולקבור גם אותם, וכל מי שילך בדרך ויראה עצם אדם, יעשה לו ציון וסימן כדי שימצאו אותו אלו שנתמנו לכך ויקברו אותו.

[לא] **אף** שמפורש בפסוק שיציינו את עצמות המתים אין זה אלא רמז לכך שצריך לציין את הקברות, שבעל כרחך אין כוונת הפסוק לומר שצריך לציין את הקברים על פי הדין כדי שלא יטמאו עושי טהרות, שהרי אין מציינים אלא משום חשש שמא יאהילו עושי טהרות על הטומאה כמבואר להלן (ע"ב), ועצם אחת מן המת אינה מטמאה באוהל כמבואר להלן (שם). מיוחס לרש"י (ד"ה דכתיב, על פי הגהות הב"ח אות ה), רש"י כת"י (ד"ה וראה) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה וראה) [אולם ראה במנחת חינוך (מצוה רסג אות יג) מה שכתב בזה]. והתוספות (ד"ה רמז) והנמוקי יוסף (ד"ה וראה) ביארו, שפסוק זה הוא רק רמז כיון שלא בא לומר שצריך לעשות ציון, אלא הוא נבואה שעתידים ישראל שיעשו ציונים על עצמות הגויים שיהיו מושלכים בארצם. וביד דוד (ד"ה רמז) הביא מכמה מקומות שאמרו בגמרא לשון 'רמז' על דינים דאורייתא [כגון 'רמז לעדים זוממים מן התורה מנין' (סנהדרין י.)], והעיר על דברי התוספות שטרחו ליישב את הלשון 'רמז'. וראה בהערה להלן (על דברי הגמרא 'ואסמכה אקרא') שיש ראשונים הסוברים שציון הקברות הוא מדרבנן, ולדבריהם מיושב מדוע אמרו שאין כאן אלא רמז.

אף שפסוק זה הינו מן הכתובים המכונים בדרך כלל 'דברי קבלה' [ראה בהערה להלן על דברי הגמרא 'מתורת משה רבינו' מדוע מכונים כן], מכל מקום מצוי בש"ס שדברי קבלה נקראים גם דברי תורה. יעב"ץ (ד"ה רמז).

ציון הקברות הוא כדי שלא ילכו הכהנים ואנשים העוסקים בטהרות על הקברות ויאהילו על המת, ולכאורה לדעת רבי שמעון (יבמות סא.) שקברי עובדי כוכבים מטמאים רק את הנוגע בהם ואת הנושא אותם אך לא באהל, אין ראיה שצריך לציין את הקברות מכך שלעתיד יציינו את עצמות הגויים שימותו במלחמת גוג, שהרי שם אינו משום טומאה [וברמב"ם (טומאת מת פ"א הי"ג) פסק כרבי שמעון, אולם ראה תוספות ביבמות (שם ד"ה ממגע)]. ויש לפרש שהגמרא מביאה ראיה מכך שהוצרכו לציין את העצמות לזמן מועט עד שיפנו את עצמותיהם כדי שלא יגעו בהם ולא ישאו אותם ממקום למקום ויטמאו, שכל שכן הוא שיש לציין קברי ישראל כדי שלא יאהילו עליהם ויטמאו. ועוד יש לומר ששם לא יציינו את עצמות הגויים משום טומאה אלא כדי לנקות את ארץ ישראל [ולכן אינו אלא רמז לכך שצריך לציין את הקברות]. תוספות (נדה נז. ד"ה ובנה). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה וראה) תירץ, שיתכן שביחד עם עצמות הגויים יהיו גם עצמות של פושעי ישראל שמטמאים באהל, ולכן יוצרכו לציין. וכעין זה כתב הרמב"ן (יבמות סא. ד"ה ואין, בתירוץ השני). עוד כתב הרמב"ן (שם, בתירוץ הראשון), שלעתיד מציינים אפילו קברות עובדי כוכבים כדי להרבות בטהרה. וכן הביא התשב"ץ (ח"ג סי' שכג).

[לב] **תוספות** (ד"ה הא). והר"ש בן היתום (ד"ה מיקמי) פירש, שהרי לא מסתבר שמימות משה עד עכשיו שאמרה יחזקאל נכשלו כולם בכך. והרמב"ן (השגות לספר המצוות, שורש ב) ביאר, שלא ניתן לומר שיחזקאל חידש זאת, שהרי אין נביא רשאי לחדש דבר. וראה בהערה להלן (על דברי הגמרא 'ואסמכה אקרא') שיש ראשונים הסוברים שציון הקברות הוא מדרבנן, וראה שם בשם הריטב"א והקרן אורה שביארו את קושית הגמרא לפי דבריהם.

[לג] **ואם** קיבל את הדם של הקרבן פסל את העבודה. והוא הדין אם הוליך את הדם או זרקו על המזבח, פסל את העבודה. רמב"ם (פסולי המוקדשין פ"א הכ"ג) [וראה בזבחים (יד:) שבשחיטה לא פסל כיון שאינה עבודה]. וכיון שהעבודה המעכבת את הכפרה פסולה גם הקרבן נפסל.

[לד] **תורת** משה קרויה 'תורה' לפי שנתנה כ'תורה' [-הוראה] לדורות, ודברי הנביאים נקראים 'דברי קבלה' לפי שקיבלו מרוח הקדש כל נבואה ונבואה לפי צורך השעה והדור והמעשה. רש"י (חולין קלז. ד"ה תורת). וראה ביאורים נוספים בשיטה מקובצת (ב"ק ב: ד"ה מלבני) בשם תלמיד רבינו פרץ, ובמחזור ויטרי (סי' תכד, הו"ד במהר"ץ חיות ברש"י שם).

[לה] **מיוחס** לרש"י על פי הגהות הב"ח (אות ו) ורש"י כת"י (ד"ה כל).

[לו] **ואפילו** אם לא נימול מחמת אונס, כגון שמתו אחיו מחמת מילה ולא מלו אותו מחשש שמא ימות גם הוא כאחיו. מיוחס לרש"י (ד"ה כל) ורש"י כת"י (ד"ה וכהן). אבל רבינו תם (הו"ד בתוס' זבחים כב: ד"ה ערל) כתב, שדווקא אם הוא מזיד בכך פסול לעבודה, אבל אם לא נימול מחמת אונס כשר.

[לז] **בפסוק** לא כתוב 'לשרתני', אלא חכמים פירשו שהאיסור 'לא יבוא אל מקדשי' נאמר רק כשבא 'לשרתני', דהיינו כשבא לעבוד עבודה אבל לא כשנכנס למקדש סתם [ראה מיוחס לרש"י (ד"ה כל) ורש"י כת"י (ד"ה אל יבא). אמנם יתכן שמכל מקום אסור לו להכנס למקדש משום שהוא מאוס, ראה בתוספות (חגיגה ד: ד"ה דמרבה, יבמות עב: ד"ה התם) שמסתפקים בדבר זה, וראה עוד בלחם משנה (חגיגה פ"ב ה"א) שהאריך בזה], והוסיפה הגמרא תיבת 'לשרתני' בלשון הפסוק, שכן רגילים חז"ל שמוסיפים את טעם הדין בפסוק, וכן מצאנו בהרבה מקומות בש"ס שמשנים את לשון הפסוק ואין זה משום שינויי נוסחאות אלא שכן הוא הדרך. מבוא התלמוד (מהרצ"ח, פרק ל), וכן מבואר בתשובות הגאונים (שערי תשובה סי' קכא), וראה גם יד מלאכי (כללי התלמוד כלל רפג) שהאריך בזה.

לדעת רבי עקיבא (חגיגה ד:) ערל דינו כטמא, ואסור לו להכנס למקדש אפילו שלא כדי לעבוד עבודה. וכתבו הרמב"ן והרשב"א (יבמות ע: ד"ה רבי עקיבא) שמה שאמר רב חסדא שאת הדין שערל לא יכנס לעבוד עבודה למדנו מדברי יחזקאל אינו כדעת רבי עקיבא, שלדעתו יש אכן לימוד מן התורה שערל אסור להכנס למקדש. אמנם לדעת רש"י שאפילו ערל שלא נימול מחמת אונס פסול לעבודה, יש לומר שמה שאמר רבי עקיבא שערל דינו כטמא הוא רק במי שלא נימול במזיד, ומדברי יחזקאל בן בוזי למדנו שאפילו אם לא נימול מחמת אונס פסול לעבודה. טורי אבן (חגיגה ד: ד"ה ר"ע). וראה באור זרוע (ח"ב הלכות מילה סי' נט) בשם תשובת רבינו שמשון שביאר באופן אחר את הלימוד מדברי יחזקאל בן בוזי גם לדעת רבי עקיבא [אך הגרי"פ פערלא (ספר המצוות לרס"ג עשה מו ד"ה שוב ראיתי) הקשה על דבריו והניחם בצריך עיון].

[לח] **כשאמר** יחזקאל הנביא דין זה, כבר היתה ההלכה מפורסמת ומקובלת אצל כל חכמי ישראל מהלכה למשה מסיני, שהרי אין נביא רשאי לחדש דבר (יומא פ.), ולא היו מקבלים ממנו אלא ממיתים אותו. חתם סופר (שו"ת, ח"ה השמטות סי' קצא).

[לט] **בפשטות** משמע שציון הקברות הוא דין מן התורה אשר נמסר כהלכה למשה מסיני, ויחזקאל רק סמכו על הפסוק, וכן כתבו במיוחס לרש"י (ד"ה גמירי) ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אלא). וכן כתב היד דוד (ד"ה רמז) בדעת התוספות (ד"ה הא). וכתב בהליכות אלי (סי' תרפז) שכן נראה מלשון הגמרא בקושיא 'רמז לציון קברות מן התורה מנין', ואף שאמרו 'רמז' אינו מדרבנן אלא מן התורה. אמנם לדעת התוספות בבבא בתרא (קמז. ד"ה מנין) והריטב"א (ד"ה רמז), ציון קברות הוא מדרבנן, והגמרא כאן רק מחפשת לכך רמז ואסמכתא מן הכתובים. וכן כתב בחידושי רבינו משה מאימראן (בתוס' ד"ה הא) בדעת התוספות כאן, שלרבינא ורב אשי ציון קברות הוא מדרבנן, ורק רבי שמעון בן פזי שהקשה 'רמז לציון קברות מן התורה מנין' סבור שציון קברות מן התורה. ובקרן אורה (ד"ה אמר) מבואר שאף רבי שמעון בן פזי סובר שהוא מדרבנן, שכן משמע מלשונו 'רמז לציון קברות' שאינו אלא רמז בעלמא. וביאר הריטב"א את הגמרא לפי זה, שמכיון שציון הקברות ענין גדול הוא, לכן על אף שהוא מדרבנן אי אפשר שלא יהא לו רמז בתורה, שאפילו מה שסתם דברים שדרך בני אדם לומר נרמזו בתורה [כמבואר בבבא קמא (צב.-צג.) 'מנא הא מילתא דאמרי אינשי'] וכל שכן זה, ולכן תמהה הגמרא איך יתכן שענין גדול כזה לא נרמז עד שבא יחזקאל, ותירצה שמצאנו עוד ענין גדול כזה שלא נתפרש עד שבא יחזקאל. והקרן אורה (ד"ה אמר) ביאר, שרבנן הוצרכו למצוא רמז בפסוקים לכך שיש להם רשות לעשות סיג ומשמרת, ולולי כן היו נמנעים מלציין את הקברות, משום הפסד ארץ ישראל [כמו שמוזכר בגמרא להלן (ע"ב)], וכשתירצה 'גמרא גמירי לה', אין הכוונה שהוא הלכה למשה מסיני, אלא שמסיני ניתן להם לחכמים הרשות לעשות גדר וסייג כפי שיוכשר בעיניהם לצורך השעה. וראה בהרחבה בילקוט ביאורים.

[מ] **האמוראים** דלהלן לא נחלקו אלא כל אחד הביא את המקור שעלה בדעתו. תוספות (ד"ה רב). ובביאור דברי התוספות ראה מהרש"א (ח"א ד"ה מהכא) ועיון יעקב (בתוס' שם). והמהרש"א עצמו פירש שנחלקו בזה.

קילקולי המים שברה"ר וכו': חטיטה אין חפירה לא אמר ר' יעקב אמר ר' יוחנן לא שנו אלא שאין רבים צריכין להם אבל רבים צריכין להם אפילו חפירה מותר וכי רבים צריכין להם מי שרי והתניא חוטטין בורות שיחין ומערות של יחיד ואין צריך לומר של רבים ואין חופרין בורות שיחין ומערות של רבים ואין צריך לומר של יחיד מאי לאו בשרבים צריכין להם לא בשאין רבים צריכין להם דכוותה גבי יחיד שאין יחיד צריך להם חטיטה מי שרי והתניא בורות שיחין ומערות של יחיד כונסין מים לתוכן אבל לא חוטטין (א) ולא שפין את סדקיהן ושל רבים חוטטין אותן ושפין את סדקיהן ואלא מאי בשיחיד צריך להם דכוותה גבי רבים בשרבים צריכין להם חפירה מי אסיר והתניא בורות שיחין ומערות של יחיד כונסין מים לתוכן וחוטטין אותן אבל לא שפין את סדקיהן ולא חוטטין לתוכן[א] ולא סדין אותן בסיד ושל רבים חופרין אותן וסדין אותן בסיד אלא קשיא הך קמייתא תריץ הכי חוטטין בורות של יחיד [א]בשיחיד צריך להם ואין צריך לומר בשל רבים כשרבים צריכין להם [ב]דאפילו חפירה מותר ואין חופרין בורות שיחין ומערות של רבים [ג]בשאין רבים צריכין להם ואין צריך לומר של יחיד דכי אין יחיד צריך להם [ד]אפילו חטיטה נמי אסור אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא דקתני עושין כל צורכי רבים כל לאתויי מאי לאו לאתויי חפירה לא לאתויי הא דתניא [ה]יוצאין לקווץ את הדרכים ולתקן את הרחובות ואת האסטרטאות[ב] ולמוד את המקואות וכל מקוה שאין בו ארבעים סאה מרגילין לתוכו ארבעים סאה ומנין שאם לא יצאו ועשו כל אלו שכל דמים שנשפכו שם מעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכום ת"ל [א]והיה עליך דמים הא בהדיא קתני לה ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת המקואות ועושין[ג] כל צורכי רבים לאתויי מאי לאו לאתויי חפירה שמע מינה: [ו]מציינין את הקברות: אמר ר"ש בן פזי רמז לציון קברות [א]מן התורה מנין [ז]תלמוד לומר [ב]וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון א"ל רבינא לרב אשי הא מקמי דליתי יחזקאל מאן אמר[ד] וליטעמיך הא [ח]דאמר רב חסדא דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו מדברי יחזקאל בן בוזי למדנו [ג]כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבא אל מקדשי (לשרתני[ה]) מקמי דליתי יחזקאל מאן אמר[ד] אלא גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא הכא נמי גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא רבי אבהו אמר מהכא [ד]וטמא טמא יקרא טומאה קוראה לו ואומרת לו פרוש וכן אמר רבי עוזיאל בר בריה דרבי עוזיאל רבה טומאה קוראה לו ואומרת לו פרוש והאי להכי הוא דאתא ההוא מיבעי ליה לכדתניא וטמא טמא יקרא [ג]צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשין עליו רחמים א"כ ליכתוב וטמא יקרא מאי וטמא טמא שמעת מינה תרתי אביי אמר מהכא [ה]ולפני עור לא תתן מכשול רב פפא אמר (ג) [ו]ואמר סלו סלו פנו דרך רב חיננא אמר [ו]הרימו מכשול מדרך עמי ר' יהושע בריה דרב אידי אמר [ז]והודעת להם את הדרך (אשר) ילכו בה מר זוטרא אמר [ח]והזרתם את בני ישראל מטומאתם רב אשי אמר [ד][ט]ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי רבינא אמר [י]ושם דרך אראנו בישע אלהים אריב"ל [פ]כל השם אורחותיו[ו] זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא שנאמר ושם דרך אל תקרי ושם אלא ושם דרך אראנו בישע אלהים רבי ינאי הוה ליה ההוא תלמידא דכל יומא הוה מקשי ליה בשבתא דריגלא לא הוה מקשי ליה

קרי

קילקולי המים. כגון אבנים שנפלו מחמת[ז] הבור: חוטטין. נפלו צרורות בקרקעית הבור מעלה אותן במועד: אבל לא חוטטין אותן. אי אמרת בשלמא הא דקתני ההיא ברייתא שלמעלה (ג) של יחיד היינו בשיחיד צריך לו איכא לאוקמי האי דקתני האי ברייתא אבל לא חוטטין בשאין יחיד צריך לו, אלא אי אוקמת לה הא דחוטטין בשאין יחיד צריך לו א"כ האי דקתני אבל לא חוטטין במאי מוקמת לה: אלא מאי בשיחיד צריך לו כו'. כלומר במאי מוקמת האי דקתני חוטטין בשרבים צריכין להן, והתניא כו' של רבים חופרין אותן: אלא קשיא קמייתא. דקתני אין חופרין בורות של רבים בשרבים צריכין לו, קשיא להא ברייתא דקתני הכא של רבים חופרין אותן: אלא תריץ הכי. ואין צריך לומר בשל רבים דאפילו חפירה מותר, ולא קשיא לרבי יוחנן דאמר לא שנו כו': מתניתין נמי דיקא. דבשרבים צריכין לו לחפירה נמי מותר: לקווץ את הדרכים. לפנות קוצים שבדרכים: מרגילין להיות בתוכו ארבעים סאה. שמרגילין שיהא (ד) נוגע במקוה אמת המים כדי שיהא בו ארבעים סאה: כל דמים שנשפכו שם. כגון בקוצים שבדרכים: הא. דקאמרת לאתויי הני נמי בהדיא קתני במתני' מתקנין כו', אלא ודאי הא דקתני ועושין כל צורכי רבים לאתויי חפירה קא אתו: [ח] מציינין את הקברות. שעושין סימנים על הקברות בסיד, כדאמר במרובה (ב"ק דף סט.) של קברות בסיד[י] דחוור כעצמות, כדי שלא ילכו אוכלי תרומה לשם: דכתיב וראה עצם וכו'. יחזקאל מתנבא על העתיד לבא שיעשו ישראל ציונים על עצמות הפגרים המושלכין, (ה) ורמז הוא, שלא בא הכתוב אלא[ט] להזהיר וללמד שיהא אדם עושה ציון: כל בן נכר (ו) וערל בשר. שמתו אחיו מחמת מילה ולא רצו למולו שיראים פן ימות גם הוא כאחיו, לא יבא אל מקדשי לשרתני, שאסורין בעבודה: גמירי. מסיני: טומאה קוראה לו פרוש. כלומר עושים סימנים על הטומאה כדי שיהא מרגיש ופורש: לפני עור לא תתן מכשול. כלומר עשו דבר על הטומאה שלא יהו נכשלים בה נושאי תרומה וטהרות (ז): והזרתם. ומתרגמינן ותפרשון: עשו משמרת למשמרתי. עשו משמרת לאוכלי תרומה דכתיב בה משמרת, דכתיב (במדבר יח) ואני נתתי לך את משמרת תרומותי, שלא יהו מטמאים: ושם דרך. שעושין סימן באיזה דרך ילכו: אראנו בישע אלהים. זה השם אורחותיו, המחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה[י], ושם כמו שמין: בשבתא דריגלא לא הוה מקשי ליה. משום דאתו כולי עלמא לפירקא, ואי מקשי ליה ולא הוה מצי לפרוקי הוה מכסיף:

קרי

לאתויי הך דתניא. קא סלקא דעתיה דהאי דקפריך הכא[י] דבכלל מתקנין הדרכים לא הוי קוון דרכים דתיקון משמע שמתקן הגבשושיות והגומות הלכך פריך הכי ומתרץ כל אלו בהדיא קתני להו דהוו בכלל מתקנין כו' א"נ האי דמקשה הך קושיא לא היתה מתניתא[כ] שגורה בפיו ולא הוי ידע[כ] דגרס בה ומתקנין את הדרכים: **והיה** עליך דמים. פי' רבינו חננאל נקיט ליה להאי קרא מפרשת מעקה[ל] דדמי להאי דהוי מכשול. ממתני' עם הגמרא יש ללמד שאסור להשקות קרקעות אלא אותן דהוו דבר האבד שיתקלקלו התבואה והאילנות הנטועים בה והוא הדין לשאר עבודת קרקע אסור בחולו של מועד והא דאמרינן דמותר להשקות הני מילי כגון מאמת המים העוברת בשדה עצמו דליכא טירחא יתירא ומותר לתקן בורות שיחין ומערות של יחיד ושל רבים מותר לחפור לכתחילה כיון דצריכי למים דהכי תניא לעיל כדפרישית: **רמז** לציון. דהאי קרא לא כתיב אלא לעתיד אבל לא בזמן הזה ומיהו משני דאיכא למילף מהתם: **הא** מקמי דליתי יחזקאל. כלומר לדידך דאמרת דבזמן הזה הוי [א] [ט] מדאורייתא אם כן מקמי דליתי יחזקאל הוה ליה להקדוש ברוך הוא לאשמועינן דצריך ציון ומתרץ הרבה דברים דקים לן דאסורין מן התורה דלא כתיב בקרא אלא בהלכה עד דאתא יחזקאל והאי הכי נמי: **רב** פפא אמר סלו סלו. כל חד וחד נקיט מאי דהוה מסיק אדעתיה ולא פליגי אלא אורחיה דמלתא דכל חד מסיק אדעתיה מאי דלא מסיק חבריה אדעתיה: **בשבתא** דריגלא. שבת של יום הרגל שהיו דורשין והיו מתקבצין כל בני העיר לשמוע הלכות של רגל[י]:

אין

עין משפט נר מצוה

לה א מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה ד סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמד סעיף ב:

לו ב ג מיי' פ"ז שם הלכה י סמג לאוין שם טוש"ע שם:

לז ד מיי' שם פ"ח הלכה ד סמג וטוש"ע שם:

לח ה מיי' שם פ"ז הלכה י סמג שם טוש"ע שם סעיף א:

לט ו מיי' פ"ח מהלכות טומאת מת הלכה ט סמג עשין רלח:

מ ז מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלה:

גליון הש"ס

גמ' ת"ל וראה עצם אדם. עי' נדה דף נז ע"א תוס' ד"ה ובנה:

משנת ראשונים

ולא שפין את סדקיהן. אם נפל הסיד והטיח שבין האבנים אין מתקנין אותו בסיד ובטיח חדש כדי שיכיל מימיו ולא יאבד טיפה, אלמא קשיא חטיטה אחטיטה, דלעיל תני דבשל יחיד חוטטין והכא תני לא חוטטין, אלא ע"כ ההיא דלעיל מיירי בשהיחיד צריך לו, והכא מיירי שאין צריך לו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

את הרחובות ואת האסטרטאות. איסטרטאות היינו שווקים גדולים שהן חוץ לעיר על פני השדה, רחובות הן פלטיאות גדולות שווקים שבתוך העיר. **[תוס' הרא"ש]**

ולמוד את המקואות. לדעת אם יש בהם מ' סאה, דשמא נתמעטו מתוך חום ויובש הקיץ, והוא ימדוד בתוך המים אם יש בהם אמה על אמה ברום ג' אמות, ואם הוא קצר ורחב מודד לפי מדה זו, או חופר גומא בצד המקוה שהיא אמה על אמה ברום ג' אמות וממשיך מי המקוה לתוכה, ואם תתמלא ממי המקוה בידוע שיש שם מ' סאה, אבל על ידי כלי אי אפשר למדוד דהויא שאיבה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ובנה אצלו ציון. שמציינין בסיד לסימן, מדלא כתיב מצבת אבן אלא כל מגמתו לעשות סימן של סיד דווקא לציון. **[מהר"א פולדא, שקלים]**

[המשך בסוף המסכת]

תורה אור השלם

א) וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים: [דברים יט, י]

ב) וְעָבְרוּ הָעֹבְרִים בָּאָרֶץ וְרָאָה עֶצֶם אָדָם וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן עַד קָבְרוּ אֹתוֹ הַמְקַבְּרִים אֶל גֵּיא הֲמוֹן גּוֹג: [יחזקאל לט, טו] ג) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים כָּל בֶּן נֵכָר עֶרֶל לֵב וְעֶרֶל בָּשָׂר לֹא יָבוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי לְכָל בֶּן נֵכָר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: [יחזקאל מד, ט] ד) וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא: [ויקרא יג, מה] ה) לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ: [ויקרא יט, יד] ו) וְאָמַר סֹלּוּ סֹלּוּ פַּנּוּ דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי: [ישעיה נז, יד] ז) וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן: [שמות יח, כ] ח) וְהִזַּרְתֶּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם וְלֹא יָמֻתוּ בְּטֻמְאָתָם בְּטַמְּאָם אֶת מִשְׁכָּנִי אֲשֶׁר בְּתוֹכָם: [ויקרא טו, לא] ט) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְתִּי לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: [ויקרא יח, ל] י) זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים: [תהלים נ, כג]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [עי' תוס' ב"ב קמז. ד"ה מנין], ב) תענית יז: יומא עא: סנהדרין כב: פג: זבחים יח: [כב:], ג) [סוטה לב:] נדה סו. שבת סז. חולין עח., ד) [יבמות כא.], ה) [סוטה ה:], ו) מע"ש פ"ה מ"א, ז) אבות פ"ב מ"א, ח) [עי' תוס' פסחים לז. ד"ה אלא וכו'], ט) [ועי' תוס' ב"ב קמז. ד"ה מנין], י) עיין מגילה ד. לב..

הגהות הב"ח

(א) גמ' אבל לא חוטטין אותן ולא שפין: (ב) שם רב פפא אמר מהכא ואמר סלו כו' רב חיננא אמר מהכא הרימו כו' ר"י בריה דר"א אמר מהכא והודעת כו' מר זוטרא אמר מהכא והזרתם כו' רב אשי אמר מהכא ושמרתם כו' רבינא אמר מהכא ושם דרך כו': (ג) רש"י ד"ה אבל כו' ברייתא שלמעלה חוטטין של יחיד היינו: (ד) ד"ה מרגילין כו' שיהא נובע במקום[מ] כו' ונ"ב נראה דפי' זה הוא של רבינו הלוי דס"ל דזבה טעונה מים חיים אבל לדעת רש"י דס"ל דלא בעי' מים חיים צ"ל מרגילין לתוכו מ' סאה היינו מי גשמים עי' בפ' במה אשה שבת דף סה ע"ב ובבכורות דף נה ע"ב[נ]: (ה) ד"ה דכתיב כו' הפגרים המושלכין בארצם ורמז הוא (שלא בא הכתוב וכו' עושה ציון) תא"מ ונ"ב ס"א שלא בא הכתוב להזהיר ואמר[ס] שיהא אדם עושה ציון דמש"ה[ע] א"צ ציון דכיון שאין מטמא באהל מכסהו בקרקע ואין צריך לציין: (ו) ד"ה כל בן נכר ערל לב שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים שנעשה ערל לב ועע"ז כדמפרש בפ"ב דמנחות[פ] וערל בשר שמתו כו': (ז) ד"ה לפני כו' וטהרות הס"ד ואח"כ מה"ד פנו דרך. עשו דרך פנוי ללכת בו הס"ד:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה הא מקמי וכו' מדאורייתא. נ"ב עיין נדה דף נז ע"א דמדרבנן הוא וצ"ע. ועיין בב"ב קמז ע"א תוס' ד"ה מנין כו' ודו"ק שוב נדפס ספר יד דוד וראיתי שהרגיש בזה:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] הגי' שלפנינו הוא טעות הדפוס וצ"ל כהגי' בכת"י ובכל הראשונים וחוטטין אותן ושפין את סדקיהן **אבל לא חופרין אותן** ולא סדין וכו' (ותיבות "ולא חוטטין לתוכן" ליתא), ועי' לח"מ פ"ח מהל' יו"ט ה"ד (דק"ס): ב] [פי' דרכים המפולשין] (גליון): ג] בכת"י **אלא עושין**, והוא לשון ישר מאד (דק"ס): ד] בכת"י **אמרה**: ה] [ליתא בקרא] (גליון, ועיין מהר"ץ חיות ומנחת יהודה): ו] בע"י נוסף **בעולם הזה** (וכ"ה בסוטה): ז] אולי צ"ל **מחומת הבור**: ח] [שייך במשנה דלעיל ע"א] (גליון): ט] ברש"י בעין יעקב ליתא תיבת אלא (גליון), וכן ליתא בדפו"ר והוסיפוהו אח"כ בטעות (דק"ס): י] בכ"י **דעתיה דהאי דפריך הכי** (רש"ש): כ] צ"ל **מתניתין** (גליון): ל] [משם לא מוכח מידי ושם כתיב קרא אחרינא ונראה דצ"ל מפ' מקלט. העתק מחילופי גירסאות] (גליון), אולם עי' בר"ח לפנינו דנקיט להדיא קרא דפרשת מעקה, ובאמת תמיהתו צ"ע דהא לכאורה מפורשת מעקה אכן מוכח דמנינעה [illegible]: מ] צ"ל **במקוה** (ממ"ג): נ] ועי' כאן ברש"י כת"י: ס] נדצ"ל **ולומר** (כ"ה ברש"י שבע"י וברש"י כת"י) שהוסיפו שם הוא כגירסת הב"ח): ע] נדצ"ל **דמשום היסט** (כ"ה ברש"י שבע"י וברש"י כת"י), ועיין תוס' נדה נז ע"א ד"ה ובנה: פ] צ"ל **דזובחים** (כב ע"ב):

אהח18/06/2018

אוצר18/06/2018

כדי שיפרשו מהם ולא יטמאו[מא]. **וְכֵן אָמַר רַבִּי עוּזִּיאֵל בַּר בְּרֵיהּ דְּרַבִּי עוּזִּיאֵל רַבָּה** - בן בנו של רבי עוזיאל הגדול, פסוק זה רומז **שטּוּמְאָה קוֹרְאָה לוֹ וְאוֹמֶרֶת לוֹ פְּרוֹשׁ.**

מקשה הגמרא, **וְהַאי לְהָכִי הוּא דַּאֲתָא** - וכי פסוק זה לדרשה זו הוא בא, **הַהוּא מִיבָּעֵי לֵיהּ לְכִדְתַנְיָא** - הרי פסוק זה נצרך לדרשה אחרת, ששנינו בברייתא, נאמר **'וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא'**, מכאן שהטמא **צָרִיךְ לְהוֹדִיעַ צַעֲרוֹ** [שנצטרע] **לָרַבִּים, וְרַבִּים מְבַקְשִׁין עָלָיו רַחֲמִים** שיתרפא מצרעתו[מב]. וכיון שהפסוק נצרך לדרשה זו איך למד ממנו רבי אבהו שצריך לציין את הקברות. מתרצת הגמרא, **אִם כֵּן שֶׁלֹּא בָּא** הפסוק אלא ללמדנו ענין זה שצריך להודיע צערו לרבים, **לִיכְתּוֹב 'וְטָמֵא יִקְרָא', מַאי** - מהו שכפל הכתוב **'וְטָמֵא טָמֵא', אֶלָּא שְׁמַעַתְּ מִינָּהּ תַּרְתֵּי** - יש לך ללמוד מכאן שתי דרשות, הן שצריך להודיע צערו לרבים, והן שצריך לציין את הקברות[מג].

אַבַּיֵי אָמַר, מֵהָכָא - מכאן יש רמז לציון הקברות, שנאמר (ויקרא יט יד) **'וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל'**, והוא אזהרה שלא להכשיל אדם בעבירה[מד], ולכן יש לציין את הקברות כדי שלא יכשלו בהם נושאי טהרות, ויהיו צריכים לשרוף טהרותיהם[מה].

רַב פָּפָּא אָמַר, יש רמז לציון הקברות במה שנאמר (ישעיה נז יד) **'וְאָמַר סֹלּוּ סֹלּוּ פַּנּוּ דָרֶךְ'**, 'סולו' פירושו עשו מסילה ודרך כבושה[מו], כלומר, עשו ציון לטומאה כדי לפנות את הדרך לנושאי תרומה וטהרות שיוכלו ללכת בה[מז].

רַב חִינְנָא אָמַר, יש רמז לציון הקברות במה שנאמר בהמשך אותו פסוק (שם) **'הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי'**, כלומר, עשו ציון לטומאה שעל ידי כן לא יהיה מכשול בדרך.

רַב יְהוֹשֻׁעַ בְּרֵיהּ [-בנו] **דְּרַב אִידִי אָמַר**, יש רמז לציון הקברות במה שנאמר (שמות יח כ) **'וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ (אֲשֶׁר) יֵלְכוּ בָהּ'**, כלומר, עשה ציון כדי להודיע לעוברי דרכים את הדרך שבה יוכלו ללכת מבלי לחשוש שיטמאו[מח].

מַר זוּטְרָא אָמַר, יש רמז לציון הקברות במה שנאמר (ויקרא טו לא) **'וְהִזַּרְתֶּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם'**, 'והזרתם' פירושו והפרשתם, כלומר הפרישו את בני ישראל מהטומאה, והוא על ידי שתציינו את מקומות הטומאה.

רַב אַשִׁי אָמַר, יש רמז לציון הקברות במה שנאמר (ויקרא יח ל) **'וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְתִּי'**, ודורשים, **עֲשׂוּ מִשְׁמֶרֶת** [-שמירה] **לְמִשְׁמַרְתִּי** - לתרומה שנאמר בה (במדבר יח ח) 'מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי', וציון מקום הטומאה הוא משמרת לתרומה שלא תטמא.

רָבִינָא אָמַר, יש רמז לציון הקברות במה שנאמר (תהלים נ כג) **'וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים'**, כלומר, העושה סימן באיזה דרך ילכו ומציין את מקום הטומאה, יזכה ויראה בישועת ה'[מט].

הגמרא מביאה דרשה נוספת מפסוק זה:

אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, כָּל הַשָּׂם אוֹרְחוֹתָיו - המחשב דרכיו, ששוקל הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה (אבות פ"ב מ"א)[נ], וודאי צדיק גמור הוא, ולפיכך **זוֹכֶה וְרוֹאֶה בִּישׁוּעָתוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא** - שיעשה הקב"ה לישראל[נא], **שֶׁנֶּאֱמַר 'וְשָׂם דֶּרֶךְ', אַל תִּקְרֵי 'וְשָׂם דֶּרֶךְ'** [בשי"ן שמאלית] **אֶלָּא 'וְשָׁם דֶּרֶךְ'** [בשי"ן ימנית], כלומר, המחשב את דרכיו, **אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים.**

הגמרא מביאה מעשה בענין הנהגה זו:

רַבִּי יַנַּאי, הֲוָה לֵיהּ הַהוּא תַּלְמִידָא דְּכָל יוֹמָא הֲוָה מַקְשֵׁי לֵיהּ - היה לו תלמיד שבכל יום היה מקשה לו בשעה שלמדו[נב], אך **בְּשַׁבְּתָא דְּרִיגְלָא** - בשבתות שקודם הרגל שבהם היה דורש בהלכות הרגל[נג] **לֹא הֲוָה מַקְשֵׁי לֵיהּ** לא היה מקשה לו, משום שאז הכל באים לשמוע את הדרשה, ואם לא ידע להשיב לו יתבייש רבי ינאי בפני כולם[נד].

מא. **רבי** אבהו מפרש את הפסוק כך, 'וטמא' היינו הטומאה, 'טמא יקרא', קוראת ומכריזה שיש כאן טומאה ושיתרחקו ממנה. וההכרזה כאן היא על ידי הציון שמודיע לכולם שיפרשו מהטומאה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה טומאה), וכן פירש ברש"י כת"י (ד"ה טמא).

מב. **כיון** שיכנע לבבו ויודה בבשתו, יבקשו עליו רחמים אולי יתרפא, שהרי לא נעשה מצורע אלא משום שחטא, כמבואר בערכין (טז:). ר"ש בן היתום (ד"ה יבקשו). וביאר העיון יעקב (שבת סז. ד"ה וטמא), שמכיון שתפילת מצורע אינה מתקבלת כמו שכתוב בזוהר (ח"ג מצורע נג.), לכן צריך שאחרים יתפללו ויבקשו עליו רחמים. לכאורה כיון שדין זה שצריך להודיע שהוא טמא שייך בכל הטמאים [כמו שפסק הרמב"ם (טומאת צרעת פי"י ה"ח)], ואם כן מנין שלגבי מצורע הטעם הוא כדי להודיע צערו לרבים. וביאר בחידושי רבינו משה מאימראן (ד"ה מאי), שמכך שדין זה שצריך להודיע שהוא טמא נכתב לגבי מצורע ולא נכתב כדין בפני עצמו, יש ללמוד שיש טעם מיוחד במצורע יותר מבשאר הטמאים, והיינו להודיע צערו לרבים.

מג. **לפי** פשוטו הפסוק כפל תיבת 'טמא' לומר שבכל מקום שהוא הולך צריך המצורע להכריז שהוא טמא כדי שידעו להתרחק ממנו. אבן עזרא (ויקרא יג מה).

מד. **פסוק** זה אוסר להשיא עצה שאינה הוגנת למי שהוא עיור [-שאינו בקיא] בדבר מסויים. רש"י (ויקרא שם). ולאו זה כולל שלא לסייע לאדם אחר לעבור עבירה, שהוא עיור באיסור מסויים [-שאינו רואה דרך האמת מפני תאות לבו. רמב"ם (רוצח פי"ב הי"ד)], כמבואר בפסחים (כב:) ועוד. וראה במנחת חינוך (מצוה רלב אות ד) ובמשך חכמה (ויקרא יט יד) וקובץ שעורים (ב"ב אות עז) אם אומרים בזה אין מקרא יוצא מידי פשוטו, וגם מי שנותן מכשול ממש לפני עיור עובר על האיסור.

מה. **רש"י** כת"י (ד"ה לא תתן) [ואסור להפסיד תרומה, ונלמד מהכתוב (במדבר יח ח) 'משמרת תרומתי'. רש"י (סוכה לה: ד"ה שמפסידה)]. או שלא ידעו שעברו על הטומאה ויאכלו תרומה בטומאה. ר"ש בן היתום (ד"ה אביי) ונמוקי יוסף (ד"ה לא). לכאורה לפי דבריהם בזמן הזה שאין נוהג דין טהרות אין צריך לציין את הקברות. אמנם קשה, שהרי מהפסוקים המובאים בגמרא יש ללמוד שצריך ציון גם כדי שלא יטמאו הכהנים, ועניין זה שייך אף בזמן הזה. וכתב הבנין ציון (סי' קיט), שצריך לומר שגם לדעתם צריך לציין משום טומאת כהנים, ונקטו רק אחד מהדברים. וראה שם שכתב שכן מוכח גם מהרי"ף והרמב"ם (פירוש המשניות, מעשר שני פ"ה מ"א) והרא"ש (סי' ז). בפשטות, איסור 'לפני עור' הוא שלא להכשיל אדם אחר באיסור בידיים [כגון שלא להושיט יין לנזיר], אולם ממה שלמדו כאן לענין ציון קברות נראה שלא רק שלא יעשה מכשול בידים, אלא אף בשב ואל תעשה, שמי שהדבר תלוי בו מחוייב להזהר שלא יבוא אדם להכשל על ידו. מצבת משה (ד"ה ולפ"ע), ספר המקנה (ווסמאן, כלל לא פרט ג). וראה עוד בלב שומע (מערכה ל אות מו-מז) בענין זה.

מו. **מצודת** דוד (ישעיה שם).

מז. **רש"י** כת"י (ד"ה פנו).

מח. **ר"ש** בן היתום (ד"ה והודעת).

מט. **לפי** פשוטו כוונת הפסוק היא, שהשָׂם עינו וליבו על דרכו, כלומר, שאינו מנהיג עצמו בדרך מקרה אלא מתבונן בדרכו אם היא טובה או רעה, יזכה ויראה בישועת ה'. מצודת דוד (תהלים שם). הגמרא כאן דורשת את הפסוק לענין ציון קברות.

נ. **מיוחס** לרש"י (ד"ה אראנו) ורש"י כת"י (ד"ה השם). וכתב השפת אמת (ד"ה כל) שלולי דברי רש"י היה נראה לפרש שמדובר אפילו כאשר שני הדרכים הם למצוה, אלא שמחשב שאף מעשיית המצוה עצמה לא יגרם הפסד, כמו המעשה בתלמידו של רבי ינאי המובא בסמוך. ובמאירי (ד"ה כלל) פירש שהוא הוראה ללכת תמיד בדרך הממוצע, ראה רמב"ם (דעות פ"א ה"ד).

נא. **ריטב"א** (ד"ה כל השם). ופירש עוד באופן אחר, שהכוונה לישועתו של הקב"ה עצמו, והוא על דרך מה שמצאנו בכמה מקומות שישועתן של ישראל היא ישועתו של מקום.

נב. **ר"ש** בן היתום (ד"ה ר' ינאי).

נג. **כמו** ששנינו בברייתא (מגילה כט:), שואלין בהלכות הפסח קודם לפסח שלשים יום. רש"י (בכורות מד: ד"ה בשבתא, סנהדרין ז: ד"ה בשבתא, ועוד) [מדברי רש"י (סנהדרין שם, סוכה ע. ד"ה בית שמאי, ועוד) נראה שהלכה זו ששואלים שלשים יום קודם החג נוהגת גם בשאר הרגלים ולא רק בפסח, והברייתא הזכירה את חג הפסח לפי שהלכה זו נלמדת מפסוק שנאמר לגבי פסח. אמנם הבית יוסף (או"ח סי' תכט ס"א, בתירוץ השני והשלישי) כתב, שאכן הלכה זו נוהגת רק בחג הפסח שהלכותיו מרובות. וראה פרי מגדים, מחצית השקל, ביאור הגר"א ומשנה ברורה (שם סק"א) שהאריכו בזה]. ובתוספות (ד"ה בשבתא) ביארו, ששבתא דריגלא היינו שבת שבתוך הרגל. וראה בערוך לנר (סנהדרין שם ד"ה בשבתא) מה שהעיר על דברי רש"י שפירש שהכוונה לשבתות שקודם הרגל.

נד. **מיוחס** לרש"י (ד"ה בשבתא), וכן פירש הריטב"א (להלן ע"ב ד"ה קרי). וראה גם בפסחים (קי. וברשב"ם שם ד"ה לאותבן) שאמר רבא על רבה בר ליואי שניזוק משום שהקשה לו בשעת הדרשה ובייש ברבים. והר"ש בן היתום (ד"ה לא הוה) פירש, שלא הקשה כדי שלא תטרד מחשבתו של רבי ינאי, ושמא יטעה משום כך בדרשתו לרבים. וראה עוד במאירי (ד"ה מטכסיסי). וראה גם במהרש"א (ח"א ד"ה כל) ובעיון יעקב (ד"ה בשבתא) שפירשו באופנים אחרים.

קילקולי המים שברה"ר וכו': חטיטה אין חפירה לא אמר ר' יעקב אמר ר' יוחנן לא שנו אלא שאין רבים צריכין להם אבל רבים צריכין להם אפילו חפירה מותר וכי רבים צריכין להם מי שרי והתניא חוטטין בורות שיחין ומערות של יחיד ואין צריך לומר של רבים ואין חופרין בורות שיחין ומערות של רבים ואין צריך לומר של יחיד מאי לאו בשרבים צריכין להם לא בשאין רבים צריכין להם דכוותה גבי יחיד שאין יחיד צריך להם חטיטה מי שרי והתניא בורות שיחין ומערות של יחיד כונסין מים לתוכן אבל לא חוטטין (א) ולא שפין את סדקיהן ושל רבים חוטטין אותן ושפין את סדקיהן ואלא מאי בשיחיד צריך להם דכוותה גבי רבים בשרבים צריכין להם חפירה מי אסיר והתניא בורות שיחין ומערות של יחיד כונסין מים לתוכן וחוטטין אותן אבל לא שפין את סדקיהן ולא חוטטין לתוכן[א] ולא סדין אותן בסיד ושל רבים חופרין אותן וסדין אותן בסיד אלא קשיא הך קמייתא תריץ הכי חוטטין בורות של יחיד [א]בשיחיד צריך להם ואין צריך לומר בשל רבים כשרבים צריכין להם [ב]דאפילו חפירה מותר ואין חופרין בורות שיחין ומערות של רבים [ג]בשאין רבים צריכין להם ואין צריך לומר של יחיד דכי אין יחיד צריך להם [ד]אפילו חטיטה נמי אסור אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא דקתני עושין כל צורכי רבים כל לאתויי מאי לאו לאתויי חפירה לא לאתויי הא דתניא [ה]יוצאין לקווץ את הדרכים ולתקן את הרחובות ואת האסטרטאות[ב] ולמוד את המקואות וכל מקוה שאין בו ארבעים סאה מרגילין לתוכו ארבעים סאה ומנין שאם לא יצאו ועשו כל אלו שכל דמים שנשפכו שם מעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכום ת"ל [א]והיה עליך דמים הא בהדיא קתני לה ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת המקואות ועושין[ג] כל צורכי רבים לאתויי מאי לאו לאתויי חפירה שמע מינה: [ו]מציינין את הקברות: אמר ר"ש בן פזי רמז לציון קברות [א]מן התורה מנין [ב]תלמוד לומר [ב]וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון א"ל רבינא לרב אשי הא מקמי דליתי יחזקאל מאן אמר[ד] וליטעמיך הא [ג]דאמר רב חסדא דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו מדברי יחזקאל בן בוזי למדנו [ג]כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבא אל מקדשי (לשרתני[ה]) מקמי דליתי יחזקאל מאן אמר[ד] אלא גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא הכא נמי גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא רבי אבהו אמר מהכא [ד]וטמא טמא יקרא טומאה קוראה לו ואומרת לו פרוש וכן אמר רבי עוזיאל בר בריה דרבי עוזיאל רבה טומאה קוראה לו ואומרת לו פרוש והאי להכי הוא דאתא ההוא מיבעי ליה לכדתניא וטמא טמא יקרא [ג][ז]צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשין עליו רחמים א"כ ליכתוב וטמא יקרא מאי וטמא טמא שמעת מינה תרתי אביי אמר מהכא [ה]ולפני עור לא תתן מכשול רב פפא אמר (ב) [ו]ואמר סלו סלו פנו דרך רב חיננא אמר [ו]הרימו מכשול מדרך עמי ר' יהושע בריה דרב אידי אמר [ז]והודעת להם את הדרך (אשר) ילכו בה מר זוטרא אמר [ח]והזרתם את בני ישראל מטומאתם רב אשי אמר [ד][ט]ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי רבינא אמר [י]ושם דרך אראנו בישע אלהים אריב"ל [ה]כל השם אורחותיו[ו] זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא שנאמר ושם דרך אל תקרי ושם אלא ושם דרך אראנו בישע אלהים רבי ינאי הוה ליה ההוא תלמידא דכל יומא הוה מקשי ליה בשבתא דריגלא לא הוה מקשי ליה קרי

קילקולי המים. כגון אבנים שנפלו מחמת[ז] הבור: **חוטטין.** נפלו גרורות בקרקעית הבור מעלה אותן במועד: **אבל לא חוטטין אותן.** אי אמרת בשלמא הא דקתני ההיא ברייתא שלמעלה (ג) של יחיד היינו בשיחיד צריך לו איכא לאוקמי האי דקתני האי ברייתא אבל לא חוטטין בשאין יחיד צריך לו, אלא אי אוקמת לה הא דחוטטין בשאין יחיד צריך לו א"כ האי דקתני אבל לא חוטטין במאי מוקמת לה: **אלא מאי בשיחיד צריך לו כו'.** כלומר במאי מוקמת האי דקתני חוטטין בשרבים צריכין להן, והתניא כו' של רבים חופרין אותן: **אלא קשיא קמייתא.** דקתני אין חופרין בורות של רבים בשרבים צריכין לו, קשיא להא ברייתא דקתני הכא של רבים חופרין אותן: **אלא תריץ הכי.** ואין צריך לומר בשל רבים דאפילו חפירה מותר, ולא קשיא לרבי יוחנן דאמר לא שנו כו': **מתניתין נמי דיקא.** דבשרבים צריכין לו לחפירה נמי מותר: **לקווץ את הדרכים.** לפנות קוצים שבדרכים: **מרגילין להיות בתוכו ארבעים סאה.** שמרגילין שיהא (ד) נוגע במקוה אמת המים כדי שיהא בו ארבעים סאה: **כל דמים שנשפכו שם.** כגון בקוצים שבדרכים: **הא.** דקאמרת לאתויי הני נמי בהדיא קתני במתני' מתקנין כו', אלא ודאי הא דקתני ועושין כל צורכי רבים לאתויי חפירה קא אתו: [ח] **מציינין את הקברות.** שעושין סימנים על הקברות בסיד, כדאמר במרובה (ב"ק דף סט.) של קברות בסיד[י] דחוור כעצמות, כדי שלא ילכו אוכלי תרומה לשם: **דכתיב וראה עצם וכו'.** יחזקאל מתנבא על העתיד לבא שיעשו ישראל ציונים על עצמות הפגרים המושלכין, (ה) ורמז הוא, שלא בא הכתוב אלא[ט] להזהיר וללמד שיהא אדם עושה ציון: **כל בן נכר** (ו) **וערל בשר.** שמתו אחיו מחמת מילה ולא רצו למולו שיראים פן ימות גם הוא כאחיו, לא יבא אל מקדשי לשרתני, שאסורין בעבודה: **גמירי.** מסיני: **טומאה קוראה לו פרוש.** כלומר עושים סימנים על הטומאה כדי שיהא מרגיש ופורש: **לפני עור לא תתן מכשול.** כלומר עשו דבר על הטומאה שלא יהו נכשלים בה נושאי תרומה וטהרות (ז): **והזרתם.** ומתרגמינן ותפרשון: **עשו משמרת למשמרתי.** עשו משמרת לאוכלי תרומה דכתיב בה משמרת, דכתיב (במדבר יח) ואני נתתי לך את משמרת תרומותי, שלא יהו מטמאים: **ושם דרך.** שעושין סימן באיזה דרך ילכו: **אראנו בישע אלהים.** זה השם אורחותיו, המחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה[ו], ושם כמו שמין: **בשבתא דריגלא לא הוה מקשי ליה.** משום דאתו כולי עלמא לפירקא, ואי מקשי ליה ולא הוה מצי לפרוקי הוה מכסיף: קרי

לאתויי הך דתניא. קא סלקא דעתיה דהאי דקפריך הכא[י] דבכלל מתקנין הדרכים לא הוי קווץ דרכים דתיקון משמע שמתקן הגבשושיות והגומות הלכך פריך הכי ומתרץ כל אלו בהדיא קתני להו דהוו בכלל מתקנין כו' א"נ האי דמקשה הך קושיא לא היתה מתניתא[כ] שגורה בפיו ולא הוי ידע דגרס בה ומתקנין את הדרכים: **והיה** עליך דמים. פי' רבינו חננאל נקיט ליה להאי קרא מפרשת מעקה[ל] דדמי להאי דהוי מכשול. ממתני' עם הגמרא יש ללמד שאסור להשקות קרקעות אלא אותן דהוו דבר האבד שיתקלקלו התבואה והאילנות הנטועים בה והוא הדין לשאר עבודת קרקע אסור בחולו של מועד והא דאמרינן דמותר להשקות הני מילי כגון מאמת המים העוברת בשדה עצמו דליכא טירחא יתירא ומותר לתקן בורות שיחין ומערות של יחיד ושל רבים מותר לחפור לכתחילה כיון דצריכי למים דהכי תניא לעיל כדפרישית: **רמז** לציון. דהאי קרא לא כתיב אלא לעתיד אבל לא בזמן הזה ומיהו משני דאיכא למילף מהתם: **הא** מקמי דליתי יחזקאל. כלומר לדידך דאמרת דבזמן הזה הוי אן [ט] מדאורייתא אם כן מקמי דליתי יחזקאל הוה ליה להקדוש ברוך הוא לאשמועינן דצריך ציון ומתרץ הרבה דברים דקים לן דאסורין מן התורה דלא כתיב בקרא אלא בהלכה עד דאתא יחזקאל והאי הכי נמי: **רב** פפא אמר סלו סלו. כל חד וחד נקיט מאי דהוה מסיק אדעתיה ולא פליגי אלא אורחיה דמלתא דכל חד מסיק אדעתיה מאי דלא מסיק חבריה אדעתיה: **בשבתא** דריגלא. שבת של יום הרגל שהיו דורשין והיו מתקבצין כל בני העיר לשמוע הלכות של רגל[י]: אין

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [עי' תוס' ב"ב קמו. ד"ה מנין], ב) תענית יז: יומא עא: סנהדרין כב: פג: זבחים יח: [כב:], ג) [סוטה לב:] נדה סו. שבת סג. חולין עח., ד) [יבמות כא.], ה) [סוטה ה:], ו) מע"ש פ"ה מ"א, ז) אבות פ"ב מ"א, ח) [עי' תוס' פסחים לז. ד"ה אלא וכו'], ט) [עי' תוס' ב"ב קמו. ד"ה מנין], י) עיין מגילה ד. לב.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אבל לא חוטטין אותן ולא שפין: (ב) שם רב פפא אמר מהכא ואמר סלו כו' רב חיננא אמר מהכא הרימו כו' ר"י בריה דר"א אמר מהכא והודעת כו' מר זוטרא אמר מהכא והזהרתם כו' רב אשי אמר מהכא ושמרתם כו' רבינא אמר מהכא ושם דרך כו': (ג) רש"י ד"ה אבל כו' ברייתא שלמעלה חוטטין של יחיד היינו: (ד) ד"ה מרגילין כו' שיהא נובע במקום[מ] כו' ונ"ב נראה דפי' זה הוא של רבינו הלוי דס"ל דזוכה טעונה מים חיים אבל לדעת רש"י דס"ל דלא בעי' מים חיים נ"ל מרגילין לתוכו מ' סאה היינו מי גשמים עי' בפ' במה אשה שבת דף סה ע"ב ובבכורות דף כה ע"ב[נ]: (ה) ד"ה דכתיב כו' הפגרים המושלכין בארצם ורמז הוא (שלא בא הכתוב וכו' עושה ציון) תא"מ ונ"ב ס"א שלא בא הכתוב להזהיר ואמר[ס] שיהא אדם עושה ציון דמש"ה[ע] א"צ ציון דכיון שאין מטמא באהל מכסהו בקרקע ואין צריך לציין: (ו) ד"ה כל בן נכר ערל לב שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים שנעשה ערל לב ועע"ז כדמפרש בפ"ב דמנחות[פ] וערל בשר שמתו כו': (ז) ד"ה לפני כו' וטהרות הס"ד ואח"כ מה"ד פנו דרך. עשו דרך פנוי ללכת בו הס"ד:

הגהות מהר"ב
רנשבורג

אן תוס' ד"ה הא מקמי וכו' מדאורייתא. נ"ב עיין נדה דף נז ע"א דמדרבנן הוא ול"ע. ועיין בב"ב קמו ע"א תוס' ד"ה מנין כו' ודו"ק שוב נדפס ספר יד דוד וראיתי שהרגיש בזה:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

עין משפט
נר מצוה

לה א מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה ד סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמד סעיף ג:

לו ב ג מיי' פ"ז שם הלכה י סמג לאוין שם טוש"ע שם:

לז ד מיי' שם פ"ח הלכה ד סמג וטוש"ע שם:

לח ה מיי' שם פ"ז הלכה י סמג שם טוש"ע שם סעיף א:

לט ו מיי' פ"ח מהלכות טומאת מת הלכה ט סמג עשין רלג:

מ ז מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלה:

גליון הש"ס

גמ' ת"ל וראה עצם אדם. עי' נדה דף נז ע"א תוס' ד"ה ובנה:

משנת ראשונים

ולא שפין את סדקיהן. אם נפל הסיד והטיח שבין האבנים אין מתקנין אותו בסיד ובטיח חדש כדי שיכיל מימיו ולא יאבד טיפה, אלמא קשיא חטיטה אחטיטה, דלעיל תני דבשל יחיד חוטטין והכא תני לא חוטטין, אלא ע"כ ההיא דלעיל מיירי בשהיחיד צריך לו, והכא מיירי שאין צריך לו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

את הרחובות ואת האסטרטאות. איסטרטאות היינו שווקים גדולים שהן חוץ לעיר על פני השדה, רחובות הן פלטיאות גדולות שווקים שבתוך העיר. **[תוס' הרא"ש]**

ולמוד את המקואות. לדעת אם יש בהם מ' סאה, דשמא נתמעטו מתוך חום ויובש הקיץ, והוא ימדוד בתוך המים אם יש בהם אמה על אמה ברום ג' אמות, ואם הוא קצר ורחב מודד לפי מדה זו, או חופר גומא בצד המקוה שהיא אמה על אמה ברום ג' אמות וממשיך מי המקוה לתוכה, ואם תתמלא ממי המקוה בידוע שיש שם מ' סאה, אבל על ידי כלי אי אפשר למדוד דהויא שאיבה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ובנה אצלו ציון. שמציינין בסיד לסימן, מדלא כתיב מצבת אבן אלא כל מגמתו לעשות סימן של סיד דווקא לציון. **[מהר"א פולדא, שקלים]**

[המשך בסוף המסכת]

תורה אור השלם

א) וְלֹא יִשָּׁפֵךְ דָּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים: [דברים יט, י]

ב) וְעָבְרוּ הָעֹבְרִים בָּאָרֶץ וְרָאָה עֶצֶם אָדָם וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן עַד קָבְרוּ אֹתוֹ הַמְקַבְּרִים אֶל גֵּיא הֲמוֹן גּוֹג: [יחזקאל לט, טו] ג) כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים כָּל בֶּן נֵכָר עֶרֶל לֵב וְעֶרֶל בָּשָׂר לֹא יָבוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי לְכָל בֶּן נֵכָר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: [יחזקאל מד, ט] ד) וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא: [ויקרא יג, מה] ה) לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ: [ויקרא יט, יד] ו) וְאָמַר סֹלּוּ סֹלּוּ פַּנּוּ דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי: [ישעיה נז, יד] ז) וְהִזְהַרְתָּה אֶתְהֶם אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן: [שמות יח, כ] ח) וְהִזַּרְתֶּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם וְלֹא יָמֻתוּ בְּטֻמְאָתָם בְּטַמְּאָם אֶת מִשְׁכָּנִי אֲשֶׁר בְּתוֹכָם: [ויקרא טו, לא] ט) וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְתִּי לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָּהֶם אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם: [ויקרא יח, ל] י) זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים: [תהלים נ, כג]

הגהות וציונים

א] הגי' שלפנינו הוא טעות הדפוס וצ"ל כהגי' בכת"י ובכל הראשונים וחוטטין אותן ושפין את סדקיהן אבל לא חופרין אותן ולא סדין וכו' (ותיבות "ולא חוטטין לתוכן" ליתא), ועי' לח"מ פ"ח מהל' יו"ט ה"ד (דק"ס): ב] [פי' דרכים המפולשין (גליון): ג] בכת"י אלא עושין, והוא לשון ישר מאד (דק"ס): ד] בכת"י אמרה: ה] [ליתא בקרא] (גליון), ועיין מהר"ץ חיות ומנחת יהודה: ו] בע"י נוסף בעולם הזה (וכ"ה בסוטה): ז] אולי צ"ל מחומת הבור: ח] [שייך במשנה דלעיל ב ע"א] (גליון): ט] ברש"י בעין יעקב ליתא תיבת אלא (גליון), וכן ליתא בדפו"ר והסיפוהו אח"כ בטעות (דק"ס), ועי' הג' הב"ח: י] צ"ל דעתיה דהאי דפריך הכי (רש"ש): כ] צ"ל מתניתין (רש"ש): ל] משם לא מוכח מידי ושם כתיב קרא אחרינא ונראה דצ"ל מפ' מקלט. העתק מחילופי גירסאות] (גליון), אולם עי' בר"ח לפנינו דנקיט להדיא קרא דפרשת מעקה, ובאמת תמיהתו צ"ע דהא לכאורה מפרשת מעקה אכן מוכח דמניעה מתיקון מכשול חשיב דמים, ואולי כצ"ל בתוס' ר"ח נקיט ליה להאי קרא דפרשת מעקה וכו' (ותיבת פי' מיותר): מ] צ"ל במקוה (ממ"נ): נ] ועי' כאן ברש"י כת"י: ס] נדצ"ל ולומר (כ"ה ברש"י שבע"י וברש"י כת"י) שהנוסח שם הוא כגירסת הב"ח: ע] נדצ"ל דמשום היסט (כ"ה ברש"י שבע"י וברש"י כת"י), ועיין תוס' נדה נז ע"א ד"ה ובנה: פ] צ"ל דזובחים (כב ע"ב):

עין משפט נר מצוה

מא א ב ג ד ה מיי' פ"ח מהל' טומאת מת הלכה ט סמג עשין רלג:
מב ו מיי' שם פי"ב הל"ח סמג עשין רלג:
מג ז ח מיי' פ"ח מהל' ק"פ הלכה ח:
מד ט מיי' פ"ח מהל' טומאת מת הלכה א סמג עשין לג:
מה י מיי' שם פי"ב הלכה א סמג שם:
מו כ מיי' שם פ"ח הלכה ד:
מז ל מיי' שם הלכה י ופי"ג הלכה י:
מח מ מיי' שם פ"ב הל"י:

הגהות הגר"א

[א] גמ' פרעות פרעות היוצאין מן הגדר כצ"ל (כ"ה במתני' דאהלות פי"ח מ"ג ובנזיר נד ב ועי' תוי"ט באהלות שם): [ב] שנחרש. נ"ל שאבד: [ג] בוכין. נ"ב ובתוספתא (פרק י"ז דאהלות) גרסינן בוכין (וכן פי' בערוך לחד פי'):

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה שאינו וכו' כגון תרווד רקב וכו'. נ"ב דבריהם תמוהים דבחולין שם מפורש דמטמא באהל וכן הוא משנה מפורשת פ"ב דאהלות ויעו"ש באהלות בספר שושנים לדוד עמד על דבריהם ועי' גם בספר יד דוד:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה יש בה אילנות וכו' אי נמי בידוע לאו דוקא. עיין נדה דף סד ע"ב תוס' ד"ה ע"ג כולם.

תורה אור השלם

א) זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים: [תהלים נ, כג]

רבינו חננאל

ובשבתא דריגלא לא הוה מקשי והוה קרי עליה ושם דרך אראנו בישע אלהים: ת"ר אין מציינין על [כזית] מצומצמת מן [המת] דסופו מיחסר חסר. ותנן באהלות פרק שני אלו אם חסרו טהורין כזית מן המת כזית נצל כו' ולא על הבשר שסופו מתאכל(א) והולך ולא על עצם כשעורה ולא על כל דבר שאינו מטמא באהל אבל מציינין על השדרה ועל הגלגולת ועל רוב בנינו של מת ועל מנינו. ואין מציינין על הוודאות אלא על הספיקות. **ואלו הן הספיקות סככות ופרעות** פי' דתנן באהלות פ' ח' הזיזין א) והגודריות כו' עד והסככות הפרעות (אינן) [שהן] יכולין לקבל מצובה כו' ואלו הן הסככות אילן המיסך על הארץ והפרעות אבנים היוצאות מן הגדר ומציינין על בית הפרס בשדה שאבד בה קבר ואין מעמידין ציון במקום טומאה עצמה שלא להפסיד את הטהרות אלא מרחיקין מעט. ואין מרחיקין ציון ממקום הטומאה שלא להפסיד את א"י. ואין מציינין על השדה שנחרש בה קבר וכ"ש שנידש. **תניא ג' בית הפרס הן**. שדה שנחרש בה קבר ושנאבד בה קבר ושדה בוכים. פי' דתנן באהלות פרק י"ח ג' בית הפרס הן החורש את הקבר נוטעת כל נטע כו'. עד ומטמאין במגע ובמשא ואינן מטמאין באהל. שדה שנאבד בה קבר בתוכה כו' עד ומטמא במגע ובמשא ובאהל. מאי שדה בוכים שדה שמפטירין בתוכה מתים. פי' דתנן באהלות פרק י"ח שדה בוכים לא ניטעת ולא ניזרעת ועפרה טהור כו' מ"ט יאוש בעלים נגעו בה. ומקשינן **שדה שנחרש בה קבר** לא בעיא ציון והתניא מצא שדה מצויינת ואין ידוע מה טיבה. יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר. אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר. **ופריק רב פפא כי תניא ההיא** בשדה שאבד בה קבר וציינוה אם יש בה אילנות בידוע שאחרי שציינוה שנחרש אותו הקבר. וניחוש דלמא אילנות גואי. פי' לא חרשו מקום הטומאה וטומאה מבראי קאי. ואמרינן בשאילנות

עומדין

אין מציינין. אין צריך ציון ואי גבי יום טוב מיירי הברייתא איכא לפרש אסור לציין (ג) ואסור לטרוח ביום טוב:

עצם כשעורה. והוא הדין יותר מכשעורה כדמוכח בסמוך אינו מטמא באהל והאי דנקט כשעורה משום דבהאי שיעורא מטמא במגע דהכי הלכה למשה מסיני כדאמרינן בשחיטת חולין (חולין דף קכו:):

שאינו מטמא באהל. א] כגון תרווד רקב כדאיתא בהעור והרוטב (חולין דף קכו: ושם) ושדה שנחרש בה קבר כדלקמן בשמעתין ואפילו איכא ספק טומאה שמטמא בהיסט בלא נגיעה לא הצריכו ציון דהיסט לאו מילתא דשכיחא היא שידרוס על קנה שטומאה עליו ולכך לא החמירו חכמים לציין משום היסט:

אילן המיסך על הארץ. סמוך לבית הקברות דמספקא לן אי איכא טומאה תחתיו אי לא מסתמא אמרינן דמת תחתיו כיון דלדרך מקום נגוע הוא ולכך בעי ציון ע"א דידעינן ודאי דאיכא טומאה תחת נוף אחד של אילן ויש הפרש בין נוף לחבירו ואין ידוע באיזה מקום ישנה והכי נמי איכא לפרש גבי אבנים שיש אבנים זו אצל זו הבולטות מן הגדר:

מנפח אדם בית הפרס והולך. דמסתמא ליכא כ] למימר שהגיעה המחרישה עד המת וליכא לאחזוקי מקום טהור בטמא מספק אלא חכמים החמירו משום חומרא דטהרות ומשום הכי הקילו (ד) דליכא ספיקא דאורייתא הם אמרו והם אמרו ולא היו רגילים לקבור מתים בעומק כי השתא בזמן הזה הילכך לא חיישינן שמא המת בעומק תחת המחרישה ומן הדין אפילו נפוח לא צריך כי אם חומרא בטהרות שהחמירו חכמים בדבר ואמאי לא חייש שיהא מת בקרקע ואין נוגע בו ומטמא באהל אי נמי בלא ל] המאהילים מן הגדלים הוו מטמאין לאדם באהל אלא שמע מינה דלא מטמא באהל:

יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר. דתניא התם (תוספתא דאהלות פי"ז) שדה שאבד בה קבר אינה ניטעת כל נטע וכגון שראויה לאילנות ויש לנו לומר דמסתמא אם לא שאבד בה קבר היו נוטעים בתוכה ס) אי נמי בידוע לאו דוקא ואגב דנקט רישא בידוע נקט סיפא בידוע וכן נ"ל לפי' הקונטרס:

אם

קרי עליה א) ושם דרך אראנו בישע אלהים. תנו רבנן א) א אין מציינין לא על כזית מן המת ולא על עצם כשעורה ולא על דבר שאינו מטמא באהל אבל מציינין על השדרה ועל הגולגולת על רוב בנין ועל רוב מנין המת ב ואין מציינין על הוודאות אבל מציינין על הספיקות ואלו הן הספיקות סככות ופרעות ובית הפרס ב) ג ואין מעמידין ציון במקום טומאה שלא להפסיד את הטהרות ג) ד ואין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את ארץ ישראל. וכזית מן המת אינו מטמא באהל והא (תניא ה]) ד) אלו שמטמאין באהל כזית מן המת אמר רב פפא הכא בכזית ה מצומצם עסקינן דסוף סוף מיחסר חסר מוטב ישרפו עליו תרומה וקדשים לפי שעה ואל ישרפו עליו לעולם. ואלו הן הספיקות סככות ופרעות ה) סככות אילן המיסך על הארץ פרעות [א] ו) אבנים פרועות היוצאות מן הגדר בית הפרס כדתנן ז) ו החורש את הקבר הרי הוא עושה בית הפרס וכמה הוא עושה מלא מענה מאה אמה ג] ובית הפרס מי מטמא באהל ד] ח) והאמר רב יהודה אמר שמואל ז מנפח אדם בית הפרס והולך ורב יהודה בר אמי ט) משמיה דעולא אמר ח בית הפרס שנידש טהור אמר רב פפא לא קשיא כאן בשדה שאבד בה קבר כאן בשדה שנחרש בה קבר ושדה [ב] שנחרש בה קבר בית הפרס קרי ליה אין והתנן י) שלשה בית הפרס הן ט שדה שנאבד בה קבר י ושדה שנחרש בה קבר כ ושדה [ג] בוכין מאי שדה בוכין רב יהושע בר אבא משמיה דעולא אמר שדה שמפטירין בה מתים וטעמא מאי אמר אביי משום יאוש בעלים נגעו בה ושדה שנחרש בה קבר לא בעי ציון והא תניא כ) ל מצא שדה מצויינת ואין ידוע מה טיבה יש בה אילנות ל) בידוע שנחרש בה קבר אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר מ ר' יהודה אומר ו] עד שיהא שם זקן או תלמיד לפי שאין הכל בקיאן בדבר אמר רב פפא כי תניא ההיא בשדה שאבד בה קבר דציינוה יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר וליחוש דלמא אילנות מגואי וקבר מבראי כדאמר עולא מ) בעומדין על הגבולין הכא נמי בעומדין על הגבולין

ודלמא

קרי עליה ושם דרך. שמחשב בשעות אי זה מהן להקשות אי זה מהן שלא להקשות: אבל מציינין על השדרה. שאע"פ שאינה אלא עצם אחד מטמא טומאה באהל: רוב בנינו. כגון עצמות גדולות כגון קוליות ו], אע"פ שאין בו רוב מניינו: רוב מנינו. רוב העצמות, ואע"פ שאין בו רוב בנינו: אין מציינין על הוודאות. הואיל דברור לכולי עלמא דאית ביה טומאה ודאית לא מטלטלי באותו מקום טהרות: אבל מציינין על הספיקות. שיש עליהן אהל, כגון סככות ופרעות (א) הסמוכות לרה"ר הסמוך לבית הקברות דמספקא לן בהו טומאה, דכיון דיש עליהן אהל רגילים לקבור שם במקום נגוע: סככות ופרעות ובית הפרס. מפרש לקמן: אין מעמידין הציון על הטומאה שלא להפסיד טהרות. שאם הטומאה ממש תחת הציון אינו מרגיש עד שבא על הציון פתאום ויטמאו הטהרות, שהרי הטומאה תחת הציון, אלא עושין הציון סמוך לטומאה ברחוק כל שהוא, וכשבא על הציון מרגיש מן הטומאה ואינו הולך עליה: אין מרחיקין את הציון ממקום טומאה. יותר מכל שהוא: שלא להפסיד ארץ ישראל. שכשרואה הסימן מיד פורש, ונמצא ארץ ישראל בטומאה שלא לצורך: וכזית מן המת אינו מטמא באהל. דקתני אין מציינין על כזית מן המת ולא על כל דבר שאינו מטמא באהל: אמר רב פפא. לעולם כזית מטמא באהל, והא דקתני אין מציינין בכזית מצומצם עסקינן דמחסר חסר בקרקע, ולהכי אין מציינין: ישרפו עליו [תרומות] וטהרות שעה אחת. דכל העובר על אותו כזית כשנקבר מחדש שורפין טהרותיו, דעדיין לא חסר: ואל ישרפו עליו לעולם. שאם מציינין אותו שורפין עליו (על) כל תרומה שעוברין על אותו ציון לעולם שלא לצורך, שהרי חסר, וזימנין דלא חזי ליה כגון בלילה וכי הדר חזי ליה ואמר ז] נטמאת תרומתי ושרף לה, והיא לא נטמאת דההיא כזית כבר חסר, וכשאין מציינין אותו אין שורפין עליו אלא מחדש שלא חסר: אילן המיסך על הארץ. וטומאה תחת נוף אחד ואינו יודע תחת איזה נוף, עושה ציון: בית הפרס. אלי ח] מענה תלם אחד של מאה אמה: מנפח אדם. ההולך לשחוט פסחו, דאם יש עצם כשעורה המטמא בהיסט י] מתפזר ברוח, ועושה פסח בבית הפרס אזיל לו, ואי מטמא באהל היכי אזיל עליה: בשדה שאבד בה קבר. קתני דמציינין, דמטמא באהל, אבל בשדה שנחרש בה קבר אין צריך לציין ולא מטמא באהל, דנימא מחרישה סלקיה לטומאה: שלשה בית הפרס הן. שאין הולכין בו אוכלי תרומה: שמפטירין בה את המתים. שכשמביאין מתים ממקום למקום לקבור, כשבאין בשדה סמוך לעיר נפטרין אלו שהביאום ממקומן והולכין להם, ובאין אנשי המקום (ב) ומקבלין אותן ורואין אותן שם וקוברין אותן: וטעמא מאי. חוששין ביה משום טומאה: משום יאוש בעלים. לפי שהביאום ממקום רחוק נדלדל אבר ונפל שם, ונתייאשו ט] אלו על אלו והניחוהו שם: ושדה שנחרש בה קבר לא בעי ציון. דקא מתרצת הא דקתני מנפח אדם בית הפרס כשנחרש: ואינו יודע מה טיבה. אם הוא שדה שנחרש בה קבר ויכול לילך בניפוח, ואם מפני שנאבד בה קבר ואינו יכול להכנס בה בנפיחה דמטמא באהל: יש בה אילנות בידוע שנחרש. השדה לצורך האילנות ויכול להלך, שאינו מטמא באהל, אלמא מדקתני בה מצא שדה מצויינת דמציינין בית הפרס שנחרש: אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר. ולא נחרש, ומטמא באהל: רבי יהודה אומר. לעולם לא הוי בחזקת שנחרש עד שיהא שם זקן או ת"ח שיהא יודע שנחרש: אמר רב פפא. לעולם בית הפרס שנחרש לא בעי ציון, והאי דקתני בידוע שנחרש בה קבר בשדה שאבד בה קבר וציינה לאלתר: יש בה אילנות בידוע שנחרש. לאחר שציינוה, ולעולם בית הפרס שנחרש לא בעי ציון: אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר. ולא נחרש: וליחוש דלמא אילנות מגואי וטומאה מאבראי. ולא נחרש במקום טומאה מבחוץ לאילנות אלא בין האילנות, והוי שדה שאבד בה קבר ולא נחרש, ואמאי קאמר בידוע שנחרש בה קבר: בעומדין האילנות על הגבולין. של רשות הרבים, דודאי ליכא טומאה מבראי דלא קברי אינשי ברשות הרבים, אלא בין האילנות הויא טומאה ונחרש בשביל האילנות:

ודלמא

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [תוספ' שקלים פ"א], ב) [עי' גירסת התוס' לקמן ו. ד"ה דאמר], ג) [לקמן ו.], ד) [אהלות רפ"ב], ה) [אהלות פ"ח משנה ב נזיר נד:], ו) [תוספתא דאהלות פ"ט], ז) אהלות פי"ז מ"א [תמורה יג. ע"ש], ח) ברכות יט: ערובין ל: פסחים לב: חגיגה כה: כתובות כח: נדה נז. בכורות כט., ט) [ועי' מס"כ עה"ג ברכות יט:], י) אהלות פי"ח מ"ב מ"ג מ"ד, כ) תוספתא דאהלות פי"ז, ל) [עין תוס' כתובות כח: ד"ה בית הפרס], מ) נדרים מב: (רש"ש), נ) אהלות פ"ב מ"ג ע"ש (ועי' אליהו רבה על משניות רפ"ה דזבים), ס) ירושלמי דפרקין סוה"ב, ע) מה ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אבל מציינין כו' כגון סככות ופרעות הסמוכות לרשות הרבים. נ"ב עי' פרש"י במס' נדה דף נז ע"א וז"ל אילן המיסך על הארץ והוא סמוך לדרך בית הקברות וזימנין דמתרמי בין השמשות וקברי התם כו': (ב) ד"ה שמפטירין כו' ובאין אנשי המקום כו'. נ"ב לשון הערוך בערך בך ונקרא בוכים שכן דרך כשמתועדין יחד אלו עם אלו כולם בוכים ועי' בתוס' ס"פ דם הנדה: (ג) תוס' ד"ה אין כו' אסור לציין דאסור לטרוח: (ד) ד"ה מנפח כו' ומשום הכי הקילו דכיון דליכא ספיקא:

רש"י כת"י

על כזית מן המת. לקמן מפרש טעמ'. עצם כשעורה. אינו מטמא באהל דהלכתא גמירי לה. ולא על כל דבר שאינו מטמא באהל. שאפי' הוא מטמא בהיסט כשהולך ומסיטו אין צריך ציון דאי הוי בתוך הקרקע ליכא משום היסט ולא משום מגע ואי דרמי אארעא בניפוח סגי כדאמרי' מנפח אדם בית הפרס והולך. שדרה וגלגולת. של מת אפילו עצמות בלא בשר מטמא באהל בבכורות(ע) מפר' רוב בניינו שתי שוקים וירך אחת אע"פ שאין רוב מניינו הואיל ואית ביה גובה רוב מניינו רוב מנין איברים כאדם רמ"ח איברים ורוב... כגון ידים ורגלים שיש בהן הרבה איברים דקים. על הוודאות. כגון בית הקברות שהכל יודעין ופורשין ואין צריך ציון. אבל מציינין על הספיקות. שיש עליהן אהל כגון סככות ופרעות הסמוכות לבית הקברות דמספקא לן בהו טומאה דכיון דיש עליהן אהל רגילין לקבור שם במקום נגוע.

[המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] [צ"ל תנן] (גליון). ב] יש להוסיף ובית הפרס, וכ"ה בכת"י (דק"ס): ג] "בית הפרס כדתנן החורש וכו' מלא מענה מאה אמה" ליתא בדפו"ר ואינו ידוע מי הכניסו בדפוסים המאוחרים וכבר כתב הריטב"א דטעותא דספרי הוא ול"ג לה, עי"ש [וברש"י כת"י (דק"ס)]: ד] ג"א ובית הפרס מי בעיא ציון והאמר וכו' (תוס' רי"ד ע"ש): ה] בכת"י נוסף לעולם טמא: ו] בדפו"ר קוליתו: ז] צ"ל אומר (באה"מ): ח] נ"ל שצ"ל מלא (גליון), אולם עי' דק"ס שכלפנינו כ"ה הגי' בגמ' וברש"י כת"י ועי' ביאורו בדק"ס ובגנזי יוסף (ועי' פורת יוסף): ט] נראה דיש להוסיף שסמכו (באה"מ): י] עי' דרו"ח להגרעק"א וביד דוד ורש"ש מה שהקשו בדברי התוס', ונדצ"ל ואין מציינין, וקאי על הסיפא ואין מציינין על הוודאות, וראיה לזה מפסקי תוס' עי"ש ומיושב תמיהתם (הג' בן אריה, ראש משביר עי"ש): כ] נדצ"ל איבעיא (ראש משביר, ועוד), ועי' דרו"ח להגרעק"א, שפ"א, קרן אורה, חזו"א אהלות סי' כג: ל] צ"ל א"נ אילנות המאהילים (רש"ש).

חשק שלמה על ר"ח א) שם במשנה איתא והגיזריות.

18/06/2018 אוצר החכמה

18/06/2018אחח

קָרֵי עֲלֵיהּ - קרה עליו רבי ינאי את הפסוק (תהלים נ כג) **'וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים'**, משום שחישב דרכיו באיזה שעה להקשות ובאיזה שעה לא להקשות[א].

★

הגמרא מביאה ברייתא המפרטת על אלו טומאות צריך לציין:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **אֵין מְצַיְּינִין** - אין צריך לעשות ציון[ב], **לֹא עַל כְּזַיִת מִן הַמֵּת, וְלֹא עַל עֶצֶם** קטנה **כִּשְׂעוֹרָה**[ג], **וְכֵן לֹא עַל כָּל דָּבָר שֶׁאֵינוֹ מְטַמֵּא בְּאֹהֶל**[ד]. **אֲבָל מְצַיְּינִין עַל הַשִּׁדְרָה**[ה] **וְעַל הַגּוּלְגּוֹלֶת**[ו] של מת, שהם מטמאים באהל אף שאינם אלא עצם אחת[ז], **וְעַל רוֹב בִּנְיַן** עצמות המת אף שאינן רוב מנין עצמותיו[ח], **וְעַל רוֹב מִנְיַן** עצמות **הַמֵּת**[ט] אף שאינן רוב בנין גופו[י], שגם אלו מטמאים באהל. אבל במקום שהחשש הוא רק לדבר המטמא במגע או היסט, אין צריך לציין[יא]. **וְאֵין מְצַיְּינִין עַל הַוַּדָּאוֹת** - אין צריכים לציין מקום שודאי יש בו טומאה, לפי שאין נושאים שם טהרות[יב], **אֲבָל מְצַיְּינִין עַל הַסְּפֵיקוֹת** - מקומות שיש ספק אם יש שם טומאה, שכיון שהדבר ספק אין להם קול על כך, ובלא ציון לא יפרשו מהן[יג]. **וְאֵלּוּ הֵן הַסְּפֵיקוֹת** שמציינים עליהם, **סְכָכוֹת וּפְרָעוֹת, וּבֵית הַפְּרָס**[יד].

הברייתא מבארת את אופן הציון:

וְאֵין מַעֲמִידִין את **הַצִּיּוּן בִּמְקוֹם הַטּוּמְאָה** ממש, אלא מרחיקים ממנה מעט, כדי **שֶׁלֹּא לְהַפְסִיד אֶת הַטְּהָרוֹת**, שאם יעמידו את הציון על מקום הטומאה ממש, לא ירגישו בו נושאי טהרות עד שיגיעו אליו וכבר יאהילו עליו ויטמאו הטהרות, אלא מרחיקים מעט את הציון ממקום הטומאה, וכשבאים נושאי טהרות למקום הציון מרגישים בו ולא ילכו על מקום הטומאה. **וְאֵין מַרְחִיקִין** את **הַצִּיּוּן מִמְּקוֹם הַטּוּמְאָה** אלא כל שהוא, כדי **שֶׁלֹּא לְהַפְסִיד אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל**, שהרי הרואה יפרוש מיד בראיית הציון, וגורם שיחזיקו מקומות בארץ ישראל בטומאה שלא לצורך[טו].

הגמרא מבארת מהו הטעם שאין מציינים על כזית בשר מן המת:

מקשה הגמרא, מכך ששנינו בברייתא שאין מציינים על כזית מן המת משמע שאינו מטמא באהל [שכן אם הוא מטמא באהל צריך לציין עליו ככל דבר המטמא באהל], וקשה, **וְכִי כְּזַיִת מִן הַמֵּת אֵינוֹ מְטַמֵּא בְּאֹהֶל, וְהָא (תניא) [תְּנַן]**[טז] - והרי שנינו במשנה (אהלות פ"ב מ"א), **אֵלּוּ הדברים שֶׁמְּטַמְּאִין בְּאֹהֶל**, ואחד מהם הוא **כְּזַיִת מִן הַמֵּת**, ואם כן מדוע אמרה הברייתא שאין מציינים עליו.

מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב פָּפָּא**, לעולם אכן דינו של כזית מן המת שמטמא באוהל, **וְהָכָא** - כאן בברייתא ששנינו שאין מציינים עליו, **בִּכְזַיִת מְצוּמְצָם עָסְקִינַן** - מדובר שיש כזית מדויק, **דְּסוֹף סוֹף מִיחַסַּר חָסַר** - סופו שיתמעט מכזית, לפי שדרכו להרקב בקרקע, ואז

א. **מיוחס לרש"י** (ד"ה קרי). והריטב"א (ד"ה קרי) ביאר, שחישב ההפסד להלבין פני רבו ברבים, נגד התועלת שיהיה לו בלימוד אותו דבר אף שיתכן שלא ידע אותו לעולם, וכל שכן כאן שהיה יכול לשאול אחר כך. וראה בר"ש בן היתום (ד"ה קרא) שפירש באופן אחר.

ב. **תוספות** (ד"ה אין). ואם הברייתא עוסקת בחול המועד יש לפרש ש'אין מציינין' היינו שאסור לציין, כיון שיש בזה טירחה ואסור לטרוח בחול המועד. תוספות (שם) על פי הגהת יעב"ץ (בתוס' שם). אמנם רבי עקיבא איגר והרש"ש (בתוס' שם) העירו, שלכאורה אף בחול אסור לציין, כדי שלא ישרפו תרומה על טומאה זו. ובהגהות בן אריה (בתוס' שם) ביאר, שכוונת התוספות למה ששנינו בהמשך הברייתא שאין מציינים על טומאה ודאית, שעל טומאה כזו אסור לציין במועד, אבל בחול יכולים לציין [ולפי זה הדיבור המתחיל בתוספות צריך להיות 'ואין מציינין' ולא 'אין מציינין']. אמנם השפת אמת (בתוס' שם) ביאר שמה שמשמע מדברי התוספות שבחול מותר לציין, היינו שמותר אם מציין וכותב שאין שם אלא טומאת מגע, וכך העובר שם לא ישרוף את התרומה, אבל ציון סתם אסור. וראה גם ביד דוד (בתוס' שם) ובמצבת משה (ד"ה אין) מה שכתבו בזה, וראה עוד בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אין) בענין זה.

ג. **הלכה** למשה מסיני שעצם כשעורה מטמאה במגע ובמשא ואינה מטמאה באהל. תוספות (ד"ה עצם). אולם ראה בתוספות בחולין (קכו: ד"ה עצם) שכתבו שאינו הלכה למשה מסיני, אלא נלמד מפסוקים.

גם עצם יותר מכשעורה אינה מטמאה באוהל [עד שיהיה שם רוב מנין עצמותיו או רוב בנין של המת כמבואר להלן], והברייתא נקטה שיעור זה משום שבפחות ממנו אינה מטמאה אף במגע ופשוט שאין מציינים עליה. תוספות (שם).

ד. **הנוגע** בטומאה, וכן הנושא או מסיט אותה [-מזיז את הטומאה ממקום למקום, שנחשב כאילו נושא אותה. ריטב"א (ד"ה ולא)] אף על פי שאינו נוגע בטומאה, הרי הוא טמא, ובטומאת מת נתחדש עוד שמטמא טומאת אהל (כלים פ"א מ"ד), כלומר, האדם או הכלים וכדומה הנמצאים עם המת באוהל, וכן הנמצאים תחת אויר השמים והמת מאהיל עליהם או שהם מאהילים עליו, נטמאים מן המת אף על פי שלא נגעו בו ולא נשאו אותו. רמב"ם (טומאת מת פ"א ה"י).

ה. **השדרה** כשהיא שלימה הרי היא כמת שלם, אולם אם היא חסרה אפילו חוליה אחת משמונה עשרה חוליות שלה, הרי היא כשאר העצמות. רמב"ם (טומאת מת פ"ב ה"ח).

ו. **הגולגולת** כשהיא שלימה הרי היא כמת שלם, אולם אם נחסר ממנה כשיעור סלע הרי היא כשאר העצמות. רמב"ם (טומאת מת פ"ב ה"ח).

ז. **מיוחס לרש"י** (ד"ה אבל - הראשון). וברש"ש (ברש"י שם) העיר מהמשנה באהלות (פ"א מ"ח) שמונה את השדרה כשמונה עשרה איברים. וראה עוד בילקוט ביאורים שנחלקו הראשונים אם השדרה מטמאת ללא הצלעות, ומדברי המיוחס לרש"י שכתב שהשדרה מטמאה אף על פי שהיא עצם אחת משמע לכאורה שהשדרה מטמאה גם כשהיא ללא הצלעות.

הגמרא בנזיר (נב.) מסתפקת אם הכוונה שהשדרה והגולגולת יחד מטמאים, או אפילו כל אחד מהם בפני עצמו מטמא, ולא נפשט הספק. וכתב הרמב"ם (טומאת מת פ"ב ה"ח) שכל אחד מהם מטמא בפני עצמו, וראה בכסף משנה (שם) מה שביאר בדבריו. וכן משמע גם מהמיוחס לרש"י (ד"ה אבל - הראשון) שכתב שהשדרה מטמאה אף על פי שאינה אלא עצם אחת, עיין רש"ש (ברש"י שם). אולם המנחת חינוך (מצוה רסג אות ט) דייק בדעת החינוך (שם) שאינם מטמאים אלא כשהם ביחד.

ח. **דהיינו** שתי שוקיים וירך אחת, שהן רוב גבהו של אדם בלא הראש (בכורות מה. ורש"י שם ד"ה הואיל). רש"י כת"י (ד"ה שדרה). וראה במיוחס לרש"י (ד"ה רוב בניינו) ובמה שהביא הריטב"א (ד"ה ועל) מהתוספתא (אהלות פ"ג ה"ד).

ט. **מנין** עצמות האדם הם רמ"ח [ראה אהלות פ"א מ"ח], ורוב מהן, דהיינו קכ"ה עצמות, מטמאים באוהל. ריטב"א (ד"ה ועל) בשם התוספתא (אהלות פ"ג ה"ד). ואף אדם שיש לו יותר או פחות איברים משאר בני אדם דינו כסתם אדם, וקכ"ה עצמות שלו מטמאים, אלא אם כן יש לו אצבע נוספת שיש בה צפורן או שעומדת בשורה אחת עם שאר האצבעות שאז היא נמנית כאבר בפני עצמו. רמב"ם (טומאת מת פ"ב ה"ח).

ולענין אשה שמנין אבריה שונה ממנין האיברים של איש (בכורות מה.), עיין בערוך השולחן העתיד (טומאת מת סי' ז ס"ה).

רובע הקב של עצמות המת מטמאים באהל אף על פי שאינם מהשדרה או הגולגולת, וכן אינם רוב מנין או רוב בנין, ומה שאמר התנא שהשדרה והגולגולת ורוב בנין או רוב מנין מטמאים באהל אף על פי שבדרך כלל יש בהם רובע הקב, היינו להשמיענו שאפילו אם הן עצמותיו של נפל קטן שאין בהם רובע הקב, הרי הן מטמאים באהל. ריטב"א (ד"ה אבל וד"ה ועל). וכן היא דעת רש"י (בכורות מה. ד"ה מטמא) שרובע הקב מעצמות המת מטמא אף על פי שאינו רוב בנין או רוב מנין עצמות המת. אמנם התוספות (נזיר נב: ד"ה ת"ש) כתבו, שגם בשיעור רובע הקב אין העצמות מטמאות באוהל אלא אם כן הן רוב בניינו או מניינו של מת, אלא שבפחות מרובע הקב אינן מטמאות אלא כשהן שלימות, אבל בשיעור זה הן מטמאות אפילו כשאינן שלימות אלא שחתך מעט מכל עצם עד שהצטרף מהן שיעור רובע הקב.

י. **הדין** שעצמות אדם מטמאות באוהל נלמד ממה שנאמר בטומאת מת (במדבר יט טז) 'או בעצם אדם', ורק משדרה, גולגולת, רוב בנין או רוב מנין עצמות, ניכרת צורת עצמות אדם. רמב"ם (טומאת מת פ"ב ה"ח, פירוש המשניות אהלות פ"ב מ"א).

יא. **כזית** בשר מן המת מטמא באהל. רמב"ם (טומאת מת פ"ב ה"ג). אבל עצמות המת אינם מטמאים אלא אם נמצא שם כל גופו של המת, או על כל פנים חלק חשוב ממנו [רוב מנין או רוב בנין], אבל חלק קטן מן המת אינו מטמא אלא במגע ומשא ולא באהל. הברייתא מבארת שדין זה שצריך לציין את הקברות נאמר רק על דבר המטמא בטומאת אהל, משום שחששו שמא יעברו שם נושאי תרומה וטהרות ויטמאו בו, אבל על חלק קטן מן המת שאינו מטמא טומאת אהל אין צריך לציין, שלא חששו שמא העובר שם יגע בטומאה או יסיטה לפי שאינו דבר מצוי כל כך. תוספות (ד"ה שאינו). שאם הטומאה טמונה בקרקע לא שייך בה מגע או היסט, ואם היא מונחת על גבי הקרקע יכולים לסלקה על ידי ניפוח כדלהלן. רש"י כת"י (ד"ה ולא). והריטב"א (ד"ה ולא) ביאר, שאם הטומאה מונחת על הקרקע הוא רואה אותה ונזהר שלא ליגע בה או להסיטה.

להלן תבאר הגמרא מדוע אין מציינים על כזית בשר מן המת אף על פי שהוא מטמא באהל. רש"י כת"י (ד"ה על כזית).

יב. **רק** על טומאה הידועה לכולם [כגון בית קברות קבוע], אין מציינין, אבל טומאה שאינה ידועה לכולם מציינים אותה אף על פי שודאי יש שם טומאה. מאירי (ד"ה טומאה). והחזון איש (או"ח סי' קלה) הוסיף שכן משמע ברש"י כת"י (ד"ה על הוודאות) שפירש שמדובר בבית הקברות. וביאר שמה שפירשה הברייתא שספיקות היינו סככות ופרעות ולא הזכירה שאפילו טומאה ודאית יכולה להיות בכלל ספק, הוא כדי להשמיענו שאפילו בסככות ופרעות הסמוכות לבית הקברות קבוע צריך לציין. וראה גם בשפת אמת (ד"ה אין) בענין זה.

יג. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אבל - השני).

יד. **הגמרא** להלן בסמוך תבאר מה הן סככות, פרעות ובית הפרס.

טו. **מיוחס לרש"י** (ד"ה שלא) ורש"י כת"י (ד"ה ואין מרחיקין). וגם אין דרך לחרוש ולזרוע במקום הקבר, ונפסד אותו מקום בחנם. רש"י כת"י (שם). והוסיף, שצריך לציין את הטומאה מכל ארבע רוחותיה. וראה עוד בהערה להלן (ו. על דברי הגמרא 'תחתיה טמא') בענין הרחקת הציון ממקום הטומאה.

טז. **הגהות** וציונים.

קרי עליה [א] ושם דרך אראנו בישע אלהים. תנו רבנן [א] [א] אין מציינין לא על כזית מן המת ולא על עצם כשעורה ולא על דבר שאינו מטמא באהל אבל מציינין על השדרה ועל הגולגולת על רוב בנין ועל רוב מנין המת [ב] ואין מציינין על הוודאות אבל מציינין על הספיקות ואלו הן הספיקות סככות ופרעות ובית הפרס [ב] [ג] ואין מעמידין ציון במקום טומאה שלא להפסיד את הטהרות [ג] [ד] ואין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את ארץ ישראל וכזית מן המת אינו מטמא באהל והא (תניא[א]) [ד] אלו שמטמאין באהל כזית מן המת אמר רב פפא הכא בכזית [ה] מצומצם עסקינן דסוף סוף מיחסר חסר מוטב ישרפו עליו תרומה וקדשים לפי שעה ואל ישרפו עליו לעולם ואלו הן הספיקות סככות ופרעות[ב] [ה] סככות אילן המיסך על הארץ פרעות [א] [ו] אבנים פרועות היוצאות מן הגדר בית הפרס כדתנן [ז] [ו] החורש את הקבר הרי הוא עושה בית הפרס וכמה הוא עושה מלא מענה מאה אמה[ג] ובית הפרס מי מטמא באהל[ד] [ח] והאמר רב יהודה אמר שמואל [ז] מנפח אדם בית הפרס והולך ורב יהודה בר אמי[ו] משמיה דעולא אמר [ח] בית הפרס שנידש טהור אמר רב פפא לא קשיא כאן בשדה שאבד בה קבר כאן בשדה שנחרש בה קבר ושדה [ב] שנחרש בה קבר בית הפרס קרי ליה אין והתנן [י] שלשה בית הפרס הן [ט] שדה שנאבד בה קבר [י] ושדה שנחרש בה קבר [כ] ושדה [ג] בוכין מאי שדה בוכין רב יהושע בר אבא משמיה דעולא אמר שדה שמפטירין בה מתים וטעמא מאי אמר אבימי משום יאוש בעלים נגעו בה ושדה שנחרש בה קבר לא בעי ציון והא תניא [כ] [ל] מצא שדה מצויינת ואין ידוע מה טיבה יש בה אילנות [ל] בידוע שנחרש בה קבר אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר [מ] ר' יהודה אומר[ז] עד שיהא שם זקן או תלמיד לפי שאין הכל בקיאין בדבר אמר רב פפא כי תניא ההיא בשדה שאבד בה קבר דציינוה יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר וליחוש דלמא אילנות מגואי וקבר מבראי כדאמר עולא[נ] בעומדין על הגבולין הכא נמי בעומדין על הגבולין

ודלמא

קרי עליה ושם דרך. שמחשב בשעות אי זה מהן להקשות אי זה מהן שלא להקשות: **אבל מציינין על השדרה.** שאע"פ שאינה אלא עצם אחד מטמא טומאה באהל: **רוב בנינו.** כגון עצמות גדולות כגון קוליות[ז], אע"פ שאין בו רוב מנינו: **רוב מנינו.** רוב העצמות, ואע"פ שאין בו רוב בנינו: **אין מציינין על הוודאות.** הואיל דברור לכולי עלמא דאית ביה טומאה ודאית לא מטלטלי באותו מקום טהרות: **אבל מציינין על הספיקות.** שיש עליהן אהל, כגון סככות ופרעות (א) הסמוכות לרה"ר הסמוך לבית הקברות דמספקא לן בהו טומאה, דכיון דיש עליהן אהל רגילים לקבור שם במקום נגע: **סככות ופרעות ובית הפרס.** מפרש לקמן: **אין מעמידין הציון על הטומאה שלא להפסיד טהרות.** שאם הטומאה ממש תחת הציון אינו מרגיש עד שבא על הציון פתאום ויטמאו הטהרות, שהרי הטומאה תחת הציון, אלא עושין הציון סמוך לטומאה ברחוק כל שהוא, וכשבא על הציון מרגיש מן הטומאה ואינו הולך עליה: **אין מרחיקין את הציון ממקום טומאה.** יותר מכל שהוא: **שלא להפסיד ארץ ישראל.** שכשרואה הסימן מיד פורש, ונמצא ארץ ישראל בטומאה שלא לצורך: **וכזית מן המת אינו מטמא באהל.** דקתני אין מציינין על כזית מן המת ולא על כל דבר שאינו מטמא באהל: **אמר רב פפא.** לעולם כזית מטמא באהל, והא דקתני אין מציינין בכזית מצומצם עסקינן דמחסר חסר בקרקע, ולהכי אין מציינין: **ישרפו עליו [תרומות] וטהרות שעה אחת.** דכל העובר על אותו כזית כשנקבר מחדש שורפין טהרותיו, דעדיין לא חסר: **ואל ישרפו עליו לעולם.** שאם מציינין אותו שורפין עליו (על) כל תרומה שעוברין על אותו ציון לעולם שלא לצורך, שהרי חסר, וזימנין דלא חזי ליה כגון בלילה וכי הדר חזי ליה ואמר[ח] נטמאת תרומתי ושרף לה, והיא לא נטמאת דההיא כזית כבר חסר, וכשאין מציינין אותו אין שורפין עליו אלא מחדש שלא חסר: **אילן המיסך על הארץ.** וטומאה תחת נוף אחד ואינו יודע תחת איזה נוף, עושה ציון: **בית הפרס.** חצי[ס] מענה תלם אחד של מאה אמה: **מנפח אדם.** ההולך לשחוט פסחו, דאם יש עצם כשעורה המטמא בהיסט[ט] מתפזר ברוח, ועושה פסח בבית הפרס אזיל לו, ואי מטמא באהל היכי אזיל עליה: **בשדה שאבד בה קבר.** קתני דמציינין, דמטמא באהל, אבל בשדה שנחרש בה קבר אין צריך לציין ולא מטמא באהל, דנימא מחרישה סלקיה לטומאה: **שלשה בית הפרס הן.** שאין הולכין בו אוכלי תרומה: **שמפטירין בה את המתים.** שכשמביאין מתים ממקום למקום לקבור, כשבאין בשדה סמוך לעיר נפטרין אלו שהביאום ממקומן והולכין להם, ובאין אנשי המקום (ב) ומקבלין אותן ורוחצין אותן שם וקוברין אותן: **וטעמא מאי.** חוששין ביה משום טומאה: **משום יאוש בעלים.** לפי שהביאום ממקום רחוק נדלדל אבר ונפל שם, ונתייאשו[ט] אלו על אלו והניחוהו שם: **ושדה שנחרש בה קבר לא בעי ציון.** דקא מתרלת הא דקתני מנפח אדם בית הפרס כשנחרש: **ואינו יודע מה טיבה.** אם הוא שדה שנחרש בה קבר ויכול לילך בניפוח, ואם מפני שנאבד בה קבר ואינו יכול להכנס בה בנפיחה דמטמא באהל: **יש בה אילנות בידוע שנחרש.** השדה לצורך האילנות ויכול להלך, שאינו מטמא באהל, אלמא מדקתני בה מצא שדה מצויינת דמציינין בית הפרס שנחרש: **אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר.** ולא נחרש, ומטמא באהל: **רבי יהודה אומר.** לעולם לא הוי בחזקת שנחרש עד שיהא שם זקן או ת"ח שיהא יודע שנחרש: **אמר רב פפא.** לעולם בית הפרס שנחרש לא בעי ציון, והאי דקתני בידוע שנחרש בה קבר בשדה שאבד בה קבר וציינה לאלתר: **יש בה אילנות בידוע שנחרש.** לאחר שציינוה, ולעולם בית הפרס שנחרש לא בעי ציון: **אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר.** ולא נחרש: **וליחוש דלמא אילנות מגואי וטומאה מאבראי.** ולא נחרש במקום טומאה מבחוץ לאילנות אלא בין האילנות, והוי שדה שאבד בה קבר ולא נחרש, ואמאי קאמר בידוע שנחרש בה קבר: **בעומדין האילנות על הגבולין.** של רשות הרבים, דודאי ליכא טומאה מבראי דלא קברי אינשי ברשות הרבים, אלא בין האילנות הויא טומאה ונחרש בשביל האילנות:

ודלמא

אין[י] מציינין. אין צריך ציון ואי גבי יום טוב מיירי הברייתא איכא לפרש אסור לציין (ג) ואסור לטרוח ביום טוב:

עצם כשעורה. והוא הדין יותר מכשעורה כדמוכח בסמוך אינו מטמא באהל והאי דנקט כשעורה משום דבהאי שיעורא מטמא במגע דהכי הלכה למשה מסיני כדאמרינן בשחיטת חולין (חולין דף קכו:):

שאינו מטמא באהל. [א] כגון תרווד רקב כדאיתא בהעור והרוטב (חולין דף קכו: ושם) ושדה שנחרש בה קבר כדלקמן בשמעתין ואפילו איכא ספק טומאה שמטמא בהיסט בלא נגיעה לא הצריכום ציון דהיסט לאו מילתא דשכיחא היא שידרוס על קנה שטומאה עליו ולכך לא החמירו חכמים לציין משום היסט:

אילן המיסך על הארץ. סמוך לבית הקברות דמספקא לן אי איכא טומאה תחתיו אי לא מסתמא אמרינן דמת תחתיו כיון דדרך מקום נגע הוא ולכך בעי ציון ע"א דידעינן ודאי דאיכא טומאה תחת נוף אחד של אילן ויש הפרש בין נוף לחבירו ואין ידוע באיזה מקום ישנה והכי נמי איכא לפרש גבי אבנים שיש אבנים זו אצל זו הבולטות מן הגדר:

מנפח אדם בית הפרס והולך. דמסתמא ליכא[ק] למימר שהגיעה המחרישה עד המת וליכא לאחזוקי מקום טהור בטמא מספק אלא חכמים החמירו משום חומרא דטהרות ומשום הכי הקילו (ד) דליכא ספיקא דאורייתא הם אמרו והם אמרו ולא היו רגילים לקבור מתים בעומק כי השתא בזמן הזה הילכך לא חיישינן שמא המת בעומק תחת המחרישה ומן הדין אפילו נפוח לא צריך כי אם חומרא בטהרות שהחמירו חכמים בדבר ואמאי לא חייש שיהא מת בקרקע ואין נוגע בו ומטמא באהל אי נמי בלא[ל] המאהילים מן הגלדים הוו מטמאין לאדם באהל אלא שמע מינה דלא מטמא באהל:

יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר. דתניא התם (תוספתא דאהלות פי"ז) שדה שאבד בה קבר אינה ניטעת כל נטע וכגון שראויה לאילנות ויש לנו לומר דמסתמא אם לא שאבד בה קבר היו נוטעים בתוכה [ס] אי נמי בידוע לאו דוקא ואגב דנקט רישא בידוע נקט סיפא בידוע וכן נ"ל לפי' הקונטרס:

אם

עין משפט נר מצוה

מא א ב ג ד ה מיי' פ"ח מהל' טומאת מת הלכה ט סמג עשין רלח:

מב ו מיי' שם פ"י הל"א סמג עשין רלא:

מג ז ח מיי' פ"ו מהל' ק"פ הלכה ח:

מד ט מיי' פ"ח מהל' טומאת מת הלכה א סמג עשין לא:

מה י מיי' שם פ"י הלכה א סמג שם:

מו כ מיי' שם פ"ח הלכה ד:

מז ל מיי' שם הלכה י ופ"י הלכה י:

מח מ מיי' שם פ"י הל"י:

הגהות הגר"א

[א] גמ' פרעות פרעות היוצאין מן הגדר כצ"ל (כ"ה במתני' דאהלות פ"ח מ"ב ובנזיר נד ב ועי' תוי"ט באהלות שם): [ב] שנחרש. צ"ל שאבד: [ג] בוכין. נ"ב ובתוספתא (פרק י"ז דאהלות) גרסינן כוכין (וכן פי' [illegible] פי'):

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה שאינו וכו' כגון תרווד רקב וכו'. נ"ב דבריהם תמוהים דבחולין שם מפורש דמטמא באהל וכן הוא משנה מפורשת פ"ב דאהלות ויעו"ש באהלות בספר שושנים לדוד עמד על דבריהם ועי' גם בספר יד דוד:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה יש בה אילנות וכו' אי נמי בידוע לאו דוקא. עיין נדה דף סד ע"ב תוס' ד"ה ע"ג כולם:

תורה אור השלם

א) זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים: [תהלים נ, כג]

משנת ראשונים

קרי עליה ושם דרך. דהיינו נמי השם אורחותיו, שהיה מפסיד מצוה קלה שלא היה נושא ונותן עם רבו להבין שמועתו, מפני שלא יבייש את רבו ועושה עבירה גדולה. [תוס' הרא"ש]

פי' כי זה חשב כי גדול ההפסד להלבין פני רבו ברבים מן השכר והתועלת שיהא לו בלמוד אותו דבר אפי' לא ידע אותו לעולם כ"ש שהיה יכול לשאול לאחר מכן. [ריטב"א]

אין מציינין. פי', שאין צורך לציין עלי', שאם אדם יזהר ממנו, ואם הוא מכוסה בעפר אין לחוש עליו, שהדורך עליו טהור, כיון שהעפר חוצץ ביניהם, דלא אמרי' טומאה בוקעת ועולה אלא בדבר המטמא באהל. [תוס' רי"ד]

אית דמפרשי דאסור לציין קאמר, דאי מציינין ליה מחזיק לה טומאה התם, וחיישינן דלמא עבר איניש עלה ולא חזי ליה לציון ובתר הכי חזי ליה וסבר דאיכא טומאה ואתי למשרף עלה תרומה וקדשים. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] **סככות ופרעות.** ולי נראה דסככות היינו אילן שענפיו מובדלין זה מזה, וידוע שיש טומאה תחת אחד מן הענפים, ואין ידוע תחת איזה מהן, צריך לציין כל האילן כדי שיפרשו ממנו, וכן פרעות אבנים היוצאות מן הגדר וטומאה תחת אחת מהן, ואין ידוע תחת איזו מהן, והיינו דתנן בפ"ח דאהלות גבי אלו מביאין וחוצצין הסככות והפרעות שהן יכולין לקבל מעזיבה רבה דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים מעזיבה בינונית. אלו הן הסככות, אילן המיסך על הארץ והפרעות אבנים היוצאות מן הגדר, אלמא דסככות היינו אילן שענפיו מובדלין זה מזה, וכן פרעות שיוצאין אבנים מן הכותל ויש אויר ביניהם, ואם יש אויר מעט ביניהם, שיכולין לקבל מעזיבה חשובין כאבן אחת, ואם יש טומאה תחת אחד מהן תחת כולן טמא. [תוס' הרא"ש] **ובית הפרס.** על שם פריסה, שהעצמות נפרסים במדרס רגלים או ע"י מחרישה. ובשדה שאבד בה קבר לא שייך האי טעמא, וקרי ליה בפ"ק דמועד קטן (ה:) בית הפרס. ושמא אגב דקרי בית הפרס לשדה שנחרש בה קבר, קרי גם לאבד בית הפרס. א"נ לשון בית הפרס על שם שפרסות רגלי אדם נמנעות מלילך שם מפני הטומאה. [תוד"ה בית הפרס, נדה נז.]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [תוספ' שקלים פ"א], ב) [עי' גירסת התוס' לקמן ו. ד"ה דאמר], ג) [לקמן ו.], ד) [אהלות רפ"ב], ה) [אהלות פ"ח משנה ב נזיר נד:], ו) [תוספתא דאהלות פ"ט], ז) אהלות פי"ז מ"א [תמורה יג. ע"ש], ח) ברכות יט: עירובין ל: פסחים לב: חגיגה כה: כתובות כח: נדה נז. בכורות כט., ט) [ועי' מס"כ עה"ג ברכות יט:], י) אהלות פי"ח מ"ב מ"ג מ"ד, כ) תוספתא דאהלות פי"ז, ל) [עיין תוס' כתובות כח: ד"ה בית הפרס], מ) נדרים מב: (רש"ש), נ) אהלות פ"ב מ"ג ע"ש (ועי' אליהו רבה על משניות רפ"ה דזבים), ס) מה ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אבל מציינין כו' כגון סככות ופרעות הסמוכות לרשות הרבים. נ"ב עי' פרש"י במס' נדה דף נז ע"א וז"ל אילן המיסך על הארץ והוא סמוך לדרך בית הקברות וזימנין דמתרמי בין השמשות וקברי התם כו': (ב) ד"ה שמפטירין כו' ובאין אנשי המקום כו'. נ"ב לשון הערוך בערך בך ונקרא בוכים שכן דרך כשמתוועדין יחד אלו עם אלו כולם בוכים ועי' בתוס' ס"פ דם הנדה: (ג) תוס' ד"ה אין כו' אסור לציין דאסור לטרוח: (ד) ד"ה מנפח כו' ומשום הכי הקילו דכיון דליכא ספיקא:

רש"י כת"י

על כזית מן המת. לקמן מפרש טעמ'. **עצם כשעורה.** אינו מטמא באהל דהלכתא גמירי לה. **ולא על כל דבר שאינו מטמא באהל.** שאפי' הוא מטמא בהיסט כשהולך ומסיטן אין צריך ציון דאי הוי בתוך הקרקע ליכא משום היסט ולא משום מגע ולא דרמי אארעא בניפות סגי לכדאמרי' מנפח אדם בית הפרס והולך. **שדרה וגלגולת.** של מת אפילו עצמות בלא בשר מטמאה באהל (בכורות[ס]) מפר' רוב בנינו שתי שוקים וירך אחת אע"פ שאין רוב מניינו [illegible] גובהן רוב מניינו רוב מנין איבריו באדם רמ"ח איברים [illegible] שיש בהן הרבה איברים דקים. **על הוודאות.** כגון בית הקברות שהכל יודעין ופורשין ואין צריך ציון. **אבל מציינין על הספיקות.** שיש עליהן אהל כגון סככות ופרעות הסמוכות לבית הקברות דמספקא לן בהו טומאה דכיון דיש עליהן אהל רגילין לקבור שם במקום נגע.

[המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] [צ"ל תנן] (גליון): ב] יש להוסיף **ובית הפרס**, וכ"ה בכת"י (דק"ס): ג] "בית הפרס כדתנן החורש וכו' מלא מענה מאה אמה" ליתא בדפו"ר ואיני יודע מי הכניסו בדפוסים המאוחרים וכבר כתב הריטב"א דטעותא דספרי הוא ול"ג לה, עי"ש [וברש"י כת"י] (דק"ס): ד] ה"ג ובית הפרס מי **בעיא ציון** והאמר וכו' (תוס' רי"ד ע"ש): ה] בכת"י נוסף **לעולם טמא**: ו] בדפו"ר **קולייתו**: ז] צ"ל **אומר** (באה"מ): ח] נ"ל שצ"ל **מלא** (גליון), אולם עי' דק"ס שכלפנינו כ"ה הגי' בגמ' בכת"י וכ"ה ברש"י כת"י ועי' ביאורו בדק"ס ובגנזי יוסף (ועי' פורת יוסף): ט] נראה דיש להוסיף **שסמכו** (באה"מ): י] עי' דרו"ח להגרעק"א וביד דוד ורש"ש מה שהקשו בדברי התוס', ונדצ"ל **ואין** מציינין, וקאי על הסיפא ואין מציינין על הוודאות, וראיה לזה מפסקי תוס' עי"ש ומיושב תמיהתם (הג' בן אריה, ראש משביר עי"ש): כ] נדצ"ל **איכא** (ראש משביר, ועוד), ועי' דרו"ח להגרעק"א, שפ"א, קרן אורה, חזו"א אהלות סי' כג: ל] צ"ל א"נ **אילנות** המאהילים (רש"ש):

[המשך בסוף המסכת]

לא יטמא באהל. ואף שעכשיו כשעדיין לא נחסר הוא מטמא באהל, ואם לא יציינו עליו לא ידעו נושאי תרומה וקדשים שיש שם כזית מן המת ויאהילו עליו ויטמאו הטהרות וישרפו אותם, מכל מקום **מוּטָב שֶׁיִּשָּׂרְפוּ עָלָיו תְּרוּמָה וְקָדָשִׁים לְפִי שָׁעָה** - זמן מועט אחר שנקבר שם עד שיתמעט משיעור כזית[יז], **וְאַל** יעשו עליו ציון **וְיִשָּׂרְפוּ עָלָיו** כל תרומה וקדשים שיעברו עליו **לְעוֹלָם** אף לאחר שיתמעט מכזית. שכן אם יציינו את מקומו, יחזיקוהו לעולם בטומאה, ופעמים שהאדם העובר שם אינו שם ליבו לציון [כגון שעובר שם בלילה] ועובר עליו, ואחר כך כשרואהו סבור שנטמאת התרומה שהיתה בידו ושורף אותה, ובאמת לא נטמאה כיון שכבר נחסר אותו כזית ואינו מטמא באהל.

שנינו בברייתא, **וְאֵלּוּ הֵן הַסְּפֵיקוֹת** שמציינין עליהן, **סְכָכוֹת וּפְרָעוֹת [וּבֵית הַפְּרָס]**[יח].

הגמרא מבארת מה הם סככות, פרעות ובית הפרס:

מבארת הגמרא, **סְכָכוֹת** היינו **אִילָן הַמֵּיסֵךְ** [-שענפיו סוככים[יט]] **עַל הָאָרֶץ** ומאהילים תחתיהם. **פְּרָעוֹת** היינו **אֲבָנִים פְּרוּעוֹת** [-גדולות[כ]] **הַיּוֹצְאוֹת מִן הַגָּדֵר** ומאהילות על הארץ. וכגון שנמצאים האילן או האבנים ליד רשות הרבים הסמוכה לבית הקברות, וכיון שהאילן או האבנים מאהילים על אותו מקום רגילים לקבור שם[כא], שהוא מקום צנוע, ולכן חוששים שמא יש קבר תחת האילן או האבנים, וצריך לציין את מקומם[כב]. **בֵּית הַפְּרָס** היינו **כִּדְתְנַן** - כמו ששנינו במשנה (אהלות פי"ז מ"א), **הַחוֹרֵשׁ אֶת הַשָּׂדֶה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ קֶבֶר, הֲרֵי הוּא עוֹשֶׂה** אותה **בֵּית הַפְּרָס** - מקום שהטומאה נפרסה בו[כג], שחוששים שמא בחרישתו נפרסו ונשתברו עצמות המת והתפזרו בשדה, ולפיכך הנכנס בה טמא מדרבנן[כד]. **וְכַמָּה** השיעור מן השדה **שֶׁהוּא עוֹשֶׂה** אותו בית הפרס, **מְלֹא מַעֲנָה** - כמלוא התלם שעושה המחרישה[כה], דהיינו **מֵאָה אַמָּה**[כו], שכך שיערו חכמים שיכולה המחרישה להוליך את עצמות המת[כז].

מקשה הגמרא, מכך ששנינו בברייתא שמציינים את בית הפרס משמע שהוא מטמא באהל [שהרי אין מציינים אלא על דבר המטמא באהל], וקשה, **וּבֵית הַפְּרָס מִי מְטַמֵּא בְּאֹהֶל** - וכי בית הפרס מטמא באהל, **וְהָאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, מְנַפֵּחַ אָדָם בֵּית הַפְּרָס** - נופח אדם בפיו[כח] על האדמה שלפניו **וְהוֹלֵךְ** במקום שנפח, ותולה שאם היה שם עצם גדולה היה רואה אותה[כט], ואם היה שם עצם כשעורה המטמאת במשא (אהלות פ"ב מ"ג) כבר התפזרה ברוח פיו ולא יסיט אותה בהליכתו שם, ויכול לשחוט את פסחו בחזקת שהוא טהור על סמך בדיקה זו[ל]. **וְרַב יְהוּדָה בַּר אַמִּי מִשְּׁמֵיהּ דְּעוּלָּא אָמַר, בֵּית הַפְּרָס שֶׁנִּידַּשׁ** [-שנדרס] ברגלי בני אדם ובהמות העוברים שם אחר שנחרש בה קבר[לא], **טָהוֹר**, שכיון שהרבה בני אדם הולכים שם, תולים שכל העצמות התרסקו, ולא נשארה שם עצם כשעורה המטמאת במגע

[יז] **ואין** צריך לחשוש שכיון שאין מציינים את הטומאה העובר שם לא ידע שנטמאו התרומות וטהרות שבידו, ויבוא לאכלם בטומאה, לפי שמיד לאחר שקברו שם את הטומאה יש לזה קול ונזהרים שלא לעבור שם, ואף אם יהיה מי שיטעה וילך שם, ודאי ישמע מזה קודם שיבוא לאכול את התרומה וידע שצריך לשורפה, ולאחר זמן שנשכח הדבר כבר נחסר משיעור כזית ושוב אין חשש טומאה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ואלו) בשם רבו הר"ר יחיאל. אך הריטב"א (ד"ה והא דאמרינן) כתב, שאכן חוששים שמא העובר שם לא ידע שנטמאו הטהרות שבידו ויאכלם בטומאה, וכוונת הגמרא היא, שמוטב שיכשלו באכילת תרומה בטומאה לזמן מועט ולא ישרפו עליו טהרות לעולם [והגמרא אמרה 'מוטב ישרפו עליו תרומה וקדשים לפי שעה' ולא אמרה 'מוטב יאכלו עליו תרומה וקדשים בטומאה לפי שעה' אגב כך שאמרה בהמשך 'ואל ישרפו עליו תרומה לעולם'].

גם שדרה שנחסר ממנה חוליה אחת וגולגולת שנחסר ממנה כשיעור סלע אינם מטמאים באהל [כמו שהתבאר בהערות לעיל (על דברי הגמרא 'על השדרה' ועל דברי הגמרא 'ועל הגולגולת')], ומכל מקום כשהם שלמים מציינים עליהם ואין אומרים 'מוטב ישרפו עליהם תרומה וקדשים לפי שעה ואל ישרפו עליהם תרומה לעולם', לפי ששיעור חסרונם גדול ואינו נחסר בזמן מועט כמו בשר שיש בו שיעור כזית מדוייק וכשנחסר ממנו שיעור קטן אינו מטמא באהל, ועוד שהעצם היא קשה ואינה נחסרת מהר כמו הבשר שמצטמק ונחסר מיד. ריטב"א (ד"ה ולקשין).

[יח] **הגהות וציונים.**

[יט] **כמו** 'סוככים בכנפיהם' (שמות כה כ). רע"ב (אהלות פ"ח מ"ב).

[כ] **כמו** 'ראשו לא יפרע [-יגַדל]' (ויקרא כא י). רש"י כת"י (ד"ה פרועות). והריטב"א (ד"ה ואלו) פירש, שכל דבר שבולט ואינו שוה קרוי 'פרעות', כמו 'גדל פרע' (במדבר ו ה).

[כא] **כגון** שהזדמן להם לקבור את המת בערב שבת בין השמשות וממהרים לחזור. רש"י (נדה נז. ד"ה אילן) על פי חידושי הר"א (שם ד"ה והא). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה משום) פירש, שמפני פחד הלילה ממהרים, ופעמים ששוכחים שם אבר שנָפל מן המת, או שהביאו כמה מתים וביניהם נֶפל, וכיון שהתעסקו עם הגדולים שכחו שם את הנֶפל מחמת המהירות.

[כב] **מיוחס** לרש"י (ד"ה אבל - השני) רש"י כת"י (ד"ה אבל) ותוספות (ד"ה אילן, בפירוש הראשון). וביאר הריטב"א (ד"ה ואלו) לפי דבריהם, שאף על פי שספק טומאה ברשות הרבים טהור (פסחים יט: ועוד), מכל מקום כיון שהוא דבר שכיח שקוברים שם חששו חכמים לטומאה זו והצריכו לציין עליה. [ואין זה דומה למבואר בכתובות (טו.) לגבי תשעה שרצים וצפרדע אחד ביניהם, ונגע באחד מהם ואינו יודע אם נגע בשרץ ונטמא או שנגע בצפרדע ולא נטמא, שברשות הרבים טהור אף על פי ששכיח יותר שיגע באחד השרצים, שלא אמרו ספק טומאה ברשות הרבים טהור אלא בספק הנולד באקראי, ופעם אחרת לא יטמא כיון שמקום הטומאה ידוע, אבל כאן שלעולם השדה בספק לא רצו לטהר, כמו שכתבו התוספות (שם כח: ד"ה בית). מצבת משה (ד"ה סככות)]. אולם בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אבנים) כתב שמדובר בסככות ופרעות הנמצאים ברשות היחיד. וכתב המצבת משה (שם) לפי ביאור זה שמדובר שיש ספק אם יש שם טומאה, שאין לומר שמדובר ברשות הרבים, ואכן בדיעבד אם עבר שם אדם וטהרות בידו לא נטמאו הטהרות משום שספק טומאה ברשות הרבים טהור, והטעם שצריך לציין הוא כדי שלא יעברו שם לכתחילה ויכניסו עצמם לספק, שהרי התבאר לעיל שאין מעמידים את הציון במקום הטומאה ממש כדי שלא להפסיד את הטהרות, משמע שאם יעבור שם עם טהרות יטמאו.

עוד כתבו המיוחס לרש"י (ד"ה אילן) והתוספות (ד"ה אילן בפירוש השני, נדה נז. ד"ה אילן) פירוש אחר, שמדובר שידוע בודאי שיש טומאה תחת אחד הענפים או אחד האבנים, ויש ריוח ביניהם [ולכן אין הטומאה מתפשטת תחת כל הענפים או האבנים], אבל אינו ידוע תחת איזה מהם [ומספק צריך לציין את כל האילן או את כל מקום האבנים. תוספות הרא"ש (ד"ה סככות)]. ואף על פי שספק טומאה ברשות הרבים טהור, כאן גזרו חכמים כיון שודאי יש שם טומאה [בענין הסתירה בפירוש המיוחס לרש"י ראה מה שכתבנו בביאורי רש"י].

[כג] **פרס** הוא מלשון דבר שבור ופרוס, ונקרא כן על שם שנפרסו ונשתברו בו העצמות. רש"י כת"י (ד"ה חלי). וכן כתבו רש"י בנדה (נז. ד"ה פרס) ותוספות (שם ד"ה בית, בפירוש הראשון). עוד ביארו התוספות (שם, בפירוש השני), שנקרא כן על שם שפרסות רגלי אדם נמנעות מלילך שם מפני הטומאה. והרמב"ם (פירוש המשניות, אהלות פי"ז מ"א) פירש, שהוא מלשון פריסה ושטיחה, שטומאת הקבר מתפשטת על כל השדה.

[כד] **מן** התורה אין אנו מסופקים שמא התפזרו העצמות של המת בשדה, משום שמן הסתם לא העמיקה המחרישה עד המקום שהמת קבור שם, אבל רבנן החמירו בטהרות וחששו לכך. ומכל מקום לא חששו אלא שמא התפזרו עצמות בשיעור שעורה, המטמאים במגע ומשא, אבל לא חששו שמא התפזרו עצמות כשדרה וגולגולת המטמאים אף באוהל, ולא טימאו את המהלך בבית הפרס אלא במגע ובמשא ולא באוהל. תוספות (ד"ה מנפח). ולפי פירוש זה לא הקילו אלא בשאר השדה, אבל במקום שבו היה הקבר עדיין יש לחשוש לטומאת אהל, שהרי אמרנו שמן הסתם לא הגיעה המחרישה למקום שהמת קבור. קרן אורה (בתוס' שם), עיין שם עוד מה שכתב בדבריהם. והריטב"א (ד"ה והא אמר) ועוד ראשונים ביארו, שהטעם שמן התורה אין חוששים לטומאת בית הפרס הוא, משום שתולים שהמחרישה ריסקה את העצמות לגמרי, ולא נשארה עצם כשעורה. ולפי פירוש זה גם מקום הקבר עצמו טהור מן התורה. קרן אורה (שם). וכן נראה במיוחס לרש"י (ד"ה בשדה). וכן הוכיחו התוספות בכתובות (כח: ד"ה בית) מהברייתא המובאת להלן, שאפילו במקום הקבר הקילו להלך על ידי ניפוח, שאנו תולים שהעצמות התרסקו [וראה בילקוט ביאורים שהתוספות (שם) והריטב"א נחלקו אם הוא ודאי שהתרסקו או שתולים כן מספק].

ברש"י כת"י (ד"ה פרועות) ובריטב"א (ד"ה הא) כתבו שאין לגרוס בגמרא 'בית הפרס כדתנן החורש את הקבר הרי הוא עושה בית הפרס וכמה הוא עושה מלא מענה מאה אמה', שהרי למסקנת הגמרא להלן לא מדובר כאן בשדה שנחרש בה קבר אלא בשדה שאבד בה קבר.

[כה] **רש"י** (שמואל א' יד יד).

[כו] **רש"י** (נדה נז. ד"ה בית ארבעת) כתב, ששיעורו מאה אמה על מאה אמה, והיינו חמישים אמה לכל צד ממקום הקבר. אבל התוספות (שם ד"ה מלא) הביאו מהתוספתא (אהלות פי"ז ה"א) שחוששים למאה אמה לכל רוח, והיינו מאתים אמה על מאתים אמה. וראה בערוך לנר (בתוס' שם) שכתב שהוא מחלוקת בין המשנה לברייתא.

התנא האריך בלשונו ואמר 'מלא מענה מאה אמה' ולא אמר רק 'מאה אמה', כדי להשמיענו ששיעור זה נחשב בית הפרס רק אם אכן חרש בו, אבל אם חרש פחות מכך אינו נעשה בית הפרס אלא במקום שחרש בו. משנה אחרונה (אהלות פי"ז מ"א).

[כז] **רש"י** (כתובות כח: ד"ה בית).

[כח] **רש"י** (פסחים לג: ד"ה מנפח). והמאירי (חגיגה כה: ד"ה כילד) ביאר שמנפח במפוח.

[כט] **רש"י** בפסחים (לג: ד"ה מנפח). ובעירובין (ל: ד"ה מנפח) כתב רש"י, שעצם גדולה נראית מאליה גם בלי נפיחה.

[ל] **ראה** בהערה להלן על דברי הגמרא 'בית הפרס שנידש טהור' אם בדיקה זו מועילה רק לעשיית הפסח.

[לא] **רש"י** כת"י (ד"ה שנדש). וכגון שיש שם דרך קבועה לרבים. שיטה מקובצת (ברכות יט: ד"ה בית).

אוח 18/06/2018

קרי עליה [א] ושם דרך אראנו בישע אלהים. תנו רבנן [א] [א] אין מציינין לא על כזית מן המת ולא על עצם כשעורה ולא על דבר שאינו מטמא באהל אבל מציינין על השדרה ועל הגולגולת על רוב בנין ועל רוב מנין המת [ב] ואין מציינין על הוודאות אבל מציינין על הספיקות ואלו הן הספיקות סככות ופרעות ובית הפרס [ב] [ג] ואין מעמידין ציון במקום טומאה שלא להפסיד את הטהרות [ג] [ד] ואין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את ארץ ישראל וכזית מן המת אינו מטמא באהל והא (תניא[א]) [ד] אלו שמטמאין באהל כזית מן המת אמר רב פפא הכא בכזית [ה] מצומצם עסקינן דסוף סוף מיחסר חסר מוטב ישרפו עליו תרומה וקדשים לפי שעה ואל ישרפו עליו לעולם ואלו הן הספיקות סככות ופרעות[ב] [ה] סככות אילן המיסך על הארץ פרעות [א] [ו] אבנים פרועות היוצאות מן הגדר בית הפרס כדתנן [ז] [ו] החורש את הקבר הרי הוא עושה בית הפרס וכמה הוא עושה מלא מענה מאה אמה[ג] ובית הפרס מי מטמא באהל[ד] [ח] והאמר רב יהודה אמר שמואל [ז] מנפח אדם בית הפרס והולך ורב יהודה בר אמי[ט] משמיה דעולא אמר [ח] בית הפרס שנידש טהור אמר רב פפא לא קשיא כאן בשדה שאבד בה קבר כאן בשדה שנחרש בה קבר ושדה [ב] שנחרש בה קבר בית הפרס קרי ליה אין והתנן [י] שלשה בית הפרס הן [ט] שדה שנאבד בה קבר [י] ושדה שנחרש בה קבר [כ] ושדה [ג] בוכין מאי שדה בוכין רב יהושע בר אבא משמיה דעולא אמר שדה שמפטירין בה מתים וטעמא מאי אמר אבימי משום יאוש בעלים נגעו בה ושדה שנחרש בה קבר לא בעי ציון והא תניא [כ] [ל] מצא שדה מצויינת ואין ידוע מה טיבה יש בה אילנות [ל] בידוע שנחרש בה קבר אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר [מ] ר' יהודה אומר[ה] עד שיהא שם זקן או תלמיד לפי שאין הכל בקיאין בדבר אמר רב פפא כי תניא ההיא בשדה שאבד בה קבר דציינוה יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר וליחוש דלמא אילנות מגואי וקבר מבראי כדאמר עולא[מ] בעומדין על הגבולין הכא נמי בעומדין על הגבולין

ודלמא

קרי עליה ושם דרך. שמחשב בשעות אי זה מהן להקשות אי זה מהן שלא להקשות: **אבל מציינין על השדרה.** שאע"פ שאינה אלא עצם אחד מטמא טומאה באהל: **רוב בנינו.** כגון עצמות גדולות כגון קוליות[ו], אע"פ שאין בו רוב מנינו: **רוב מנינו.** רוב העצמות, ואע"פ שאין בו רוב בנינו: **אין מציינין על הוודאות.** הואיל דברור לכולי עלמא דאית ביה טומאה ודאית לא מטלטלי באותו מקום טהרות: **אבל מציינין על הספיקות.** שיש עליהן אהל, כגון סככות ופרעות (א) הסמוכות לרה"ר הסמוך לבית הקברות דמספקא לן בהו טומאה, דכיון דיש עליהן אהל רגילים לקבור שם במקום צנוע: **סככות ופרעות ובית הפרס.** מפרש לקמן: **אין מעמידין הציון על הטומאה שלא להפסיד טהרות.** שאם הטומאה ממש תחת הציון אינו מרגיש עד שבא על הציון פתאום ויטמאו הטהרות, שהרי הטומאה תחת הציון, אלא עושין הציון סמוך לטומאה ברחוק כל שהוא, וכשבא על הציון מרגיש מן הטומאה ואינו הולך עליה: **אין מרחיקין את הציון ממקום טומאה.** יותר מכל שהוא: **שלא להפסיד ארץ ישראל.** שכשרואה הסימן מיד פורש, ונמצא ארץ ישראל בטומאה שלא לצורך: **וכזית מן המת אינו מטמא באהל.** דקתני אין מציינין על כזית מן המת ולא על כל דבר שאינו מטמא באהל: **אמר רב פפא.** לעולם כזית מטמא באהל, והא דקתני אין מציינין בכזית מצומצם עסקינן דמחסר חסר בקרקע, ולהכי אין מציינין: **ישרפו עליו [תרומות] וטהרות שעה אחת.** דכל העובר על אותו כזית כשנקבר מחדש שורפין טהרותיו, דעדיין לא חסר: **ואל ישרפו עליו לעולם.** שאם מציינין אותו שורפין עליו (על) כל תרומה שעוברין על אותו ציון לעולם שלא לצורך, שהרי חסר, וזימנין דלא חזי ליה כגון בלילה וכי הדר חזי ליה ואמר[ז] נטמאת תרומתי ושרף לה, והיא לא נטמאת דההיא כזית כבר חסר, וכשאין מציינין אותו אין שורפין עליו אלא מחדש שלא חסר: **אילן המיסך על הארץ.** וטומאה תחת נוף אחד ואינו יודע תחת איזה נוף, עושה ציון: **בית הפרס.** חצי[ח] מענה תלם אחד של מאה אמה: **מנפח אדם.** ההולך לשחוט פסחו, דאם יש עצם כשעורה המטמא בהיסט[ט] מתפזר ברוח, ועושה פסח בבית הפרס אזיל לו, ואי מטמא באהל היכי אזיל עליה: **בשדה שאבד בה קבר.** קתני דמציינין, דמטמא באהל, אבל בשדה שנחרש בה קבר אין צריך לציין ולא מטמא באהל, דנימא מחרישה סלקיה לטומאה: **שלשה בית הפרס הן.** שאין הולכין בו אוכלי תרומה: **שמפטירין בה את המתים.** שכשמביאין מתים ממקום למקום לקבור, כשבאין בשדה סמוך לעיר נפטרין אלו שהביאום ממקומן והולכין להם, ובאין אנשי המקום (ב) ומקבלין אותן ורואין אותן שם וקוברין אותן: **וטעמא מאי.** חוששין ביה משום טומאה: **משום יאוש בעלים.** לפי שהביאום ממקום רחוק נדלדל אבר ונפל שם, ונתייאשו[י] אלו על אלו והניחוהו שם: **ושדה שנחרש בה קבר לא בעי ציון.** דקא מתרצת הא דקתני מנפח אדם בית הפרס כשנחרש: **ואינו יודע מה טיבה.** אם הוא שדה שנחרש בה קבר ויכול לילך בניפוח, ואם מפני שנאבד בה קבר ואינו יכול להכנס בה בנפיחה דמטמא באהל: **יש בה אילנות בידוע שנחרש.** השדה לצורך האילנות ויכול להלך, שאינו מטמא באהל, אלמא מדקתני בה מצא שדה מצויינת דמציינין בית הפרס שנחרש: **אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר.** ולא נחרש, ומטמא באהל: **רבי יהודה אומר.** לעולם לא הוי בחזקת שנחרש עד שיהא שם זקן או ת"ח שיהא יודע שנחרש: **אמר רב פפא.** לעולם בית הפרס שנחרש לא בעי ציון, והאי דקתני בידוע שנחרש בה קבר בשדה שאבד בה קבר וציינה לאלתר: **יש בה אילנות בידוע שנחרש.** לאחר שציינוה, ולעולם בית הפרס שנחרש לא בעי ציון: **אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר.** ולא נחרש: **וליחוש דלמא אילנות מגואי וטומאה מאבראי.** ולא נחרש במקום טומאה מבחוץ לאילנות אלא בין האילנות, והוי שדה שאבד בה קבר ולא נחרש, ואמאי קאמר בידוע שנחרש בה קבר: **בעומדין האילנות על הגבולין.** של רשות הרבים, דודאי ליכא טומאה מבראי דהא לא קברי אינשי ברשות הרבים, אלא בין האילנות הוא טומאה ונחרש בשביל האילנות:

ודלמא

אין [י] **מציינין.** אין צריך ציון ואי גבי יום טוב מיירי הברייתא איכא לפרש אסור לציין (ג) ואסור לטרוח ביום טוב:

עצם כשעורה. והוא הדין יותר מכשעורה כדמוכח בסמוך אינו מטמא באהל והאי דנקט כשעורה משום דהאי שיעורא מטמא במגע דהכי הלכה למשה מסיני כדאמרינן בשחיטת חולין (חולין דף קכו:):

שאינו מטמא באהל. [א] כגון תרווד רקב כדאיתא בהעור והרוטב (חולין דף קכו: ושם) ושדה שנחרש בה קבר כדלקמן בשמעתין ואפילו איכא ספק טומאה שמטמאה בהיסט בלא נגיעה לא הצריכו ציון דהיסט לאו מילתא דשכיחא היא שידרוס על קנה שטומאה עליו ולכך לא החמירו חכמים לציין משום היסט:

אילן המיסך על הארץ. סמוך לבית הקברות דמספקא לן אי איכא טומאה תחתיו אי לא מסתמא אמרינן דמת תחתיו כיון דדרך מקום צנוע הוא ולכך בעי ציון ע"א דידעינן ודאי דאיכא טומאה תחת נוף אחד של אילן ויש הפרש בין נוף לחבירו ואין ידוע באיזה מקום ישנה והכי נמי איכא לפרש גבי אבנים שיש אבנים זו אצל זו הבולטות מן הגדר:

מנפח אדם בית הפרס והולך. דמסתמא ליכא[ט] למימר שהגיעה המחרישה עד המת וליכא לאחזוקי מקום טהור בטמא מספק אלא חכמים החמירו משום חומרא דטהרות ומשום הכי הקילו (ד) דליכא ספיקא דאורייתא הם אמרו והם אמרו ולא היו רגילים לקבור מתים בעומק כי השתא בזמן הזה הילכך לא חיישינן שמא המת בעומק תחת המחרישה ומן הדין אפילו נפוח לא צריך כי אם חומרא בטהרות שהחמירו חכמים בדבר ואמאי לא חייש שיהא מת בקרקע ואין נוגע בו ומטמא באהל אי נמי בלא[י] המאהילים מן הגלדים הוו מטמאין לאדם באהל אלא שמע מינה דלא מטמא באהל:

יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר. דתניא התם (תוספתא דאהלות פי"ז) שדה שאבד בה קבר אינה ניטעת כל נטע וכגון שראויה לאילנות ויש לנו לומר דמסתמא אם לא שאבד בה קבר היו נוטעים בתוכה [ס] אי נמי בידוע לאו דוקא ואגב דנקט רישא בידוע נקט סיפא בידוע וכן נ"ל לפי' הקונטרס:

אם

עין משפט נר מצוה

מא א ב ג ד ה מיי' פ"ח מהל' טומאת מת הלכה ט סמג עשין רלג:

מב ו מיי' שם פי"א הל"א סמג עשין רלג:

מג ז ח מיי' פ"ח מהל' ק"פ הלכה ח:

מד ט מיי' פ"ח מהל' טומאת מת הלכה א סמג עשין רלג:

מה י מיי' שם פ"ב הלכה א סמג שם:

מו כ מיי' שם פ"ח הלכה ד:

מז ל מיי' שם הלכה י ופ"י הלכה י:

מח מ מיי' שם פ"י הל"י:

הגהות הגר"א

[א] גמ' פרעות פרועות היוצאין מן הגדר כצ"ל (כ"ה במתני' דאהלות פי"ח מ"ג ובנזיר נד ב ועי' תוי"ט באהלות שם): [ב] שנחרש. נ"ל שאבד: [ג] בוכין. נ"ב ובתוספתא (פרק י"ז דאהלות) גרסינן כוכין (וכן פי' בערוך לגד פי'):

הגהות מהרש"ב רנשבורג

[א] תוס' ד"ה שאינו וכו' כגון תרווד רקב וכו'. נ"ב דבריהם תמוהים דבחולין שם מפורש דטומאת תרווד רקב הוא מכח משנה מפורשת פ"ב דאהלות ויעו"ש באהלות בספר טושים לגיד עמד על דבריהם ועי' גם בספר יד דוד:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה יש בה אילנות וכו' אי נמי בידוע לאו דוקא. עיין נדה דף כד ע"ב תוס' ד"ה ג' כולם:

תורה אור השלם

א) זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים: [תהלים נ, כג]

משנת ראשונים

קרי עליה ושם דרך. דהיינו נמי השם אורחותיו, שהיה מפסיד מצוה קלה שלא היה נושא ונותן עם רבו להבין שמועתו, מפני שלא יבייש את רבו ועושה עבירה גדולה. [תוס' הרא"ש]

פי' כי זה חשב כי גדול ההפסד להלבין פני רבו ברבים מן השכר והתועלת שיהא לו בלמוד אותו דבר אפי' לא ידע אותו לעולם כ"ש שהיה יכול לשאול לאחר מכן. [ריטב"א]

אין מציינין. פי', שאין צורך לציין עלי', שאם ממנו, ואם הוא מכוסה בעפר אין לחוש עליו, שהדורך עליו טהור, כיון שהעפר חוצץ בינתיים, דלא אמרי' טומאה בוקעת ועולה אלא בדבר המטמא באהל. [תוס' רי"ד]

איכא דמפרשי דאסור לציין קאמר, דאי מציינין

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [תוספ' שקלים פ"א], ב) [עי' גירסת התוס' לקמן ו. ד"ה דאמר], ג) [לקמן ו:], ד) [אהלות פ"ב], ה) [אהלות פ"ב משנה ג נזיר נד:], ו) [תוספתא דאהלות פי"ז], ז) אהלות פי"ז מ"א [תמורה לג. ע"ש], ח) ברכות יט: ערכין ל: פסחים צב: חגיגה כה: כתובות כח: נדה נז. בכורות כט., ט) [ועי' מס' שמחות פ"ה ברכות יט:], י) אהלות פי"ח מ"ג, כ) תוספתא דאהלות פי"ז, ל) [עיין תוס' כתובות כח: ד"ה בית הפרס], מ) נדרים מב: (רש"ש), נ) אהלות פ"ב מ"ג ע"ש ועי' אליהו רבה על משניות רפ"ה דזבים, ס) מה ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אבל מציינין כו' כגון סככות ופרעות הסמוכות לרשות הרבים. נ"ב עי' פרש"י במס' נדה דף נז ע"א וז"ל אילן המיסך על הארץ והוא סמוך לדרך בית הקברות וזימנין דמתרמי בין השמשות וקברי התם כו': (ב) ד"ה שמפטירין כו' ובאין אנשי המקום כו'. נ"ב לשון הערוך בערך בך ונקברו בכים שכן דרך כשמתועדין יחד אלו עם אלו כולם בוכים ועי' בתוס' פ"ט ה"ה: (ג) תוס' ד"ה אין כו' אסור לציין דאסור לטרוח: (ד) ד"ה מנפח כו' ומשום הכי הקילו דכיון דליכא ספיקא:

רש"י כת"י

על כזית מן המת. לקמן מפרש טעמא'. עצם כשעורה. אינו מטמא באהל דהלכתא גמירי לה. ולא על כל דבר שאינו מטמא באהל. שאפי' הוא מטמא בהיסט כשסוכו ומסיטו אין צריך ציון לפי שהוא בתוך הקרקע וליכא משום היסט ולא משום מגע ולא דרמי אתרעא בניפוח כדאמרי' מנפח אדם בית הפרס והולך. שדרה וגלגולת. של מת אפילו עצמות בלא בשר מטמא באהל בבכורות. מפר' רוב בנינו שתי שוקים וירך אחת אע"פ שאין רוב מניינו ורוב גובהו רוב מניינו רוב מנין איברים כלאם רמ"ח איברים ורוב... שש בכן הכיוה איברים דקים. על הוודאות. כגון בית קברות שכהל ידעין ופורשין ואין צריך ציון. אבל מציינין על הספיקות. שיש עליהם אהל כגון סככות ופרעות הסמוכות לבית הקברות דמספקא דכיון דיש עליהן אהל רגילין לקבור שם במקום נגוע.

[המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] [צ"ל תנן (גליון)]. ב] יש להוסיף ובית הפרס, וכ"ה בכת"י

ליה מרחקי לה מן הטומאה החורש, וחיישינן דלמא עבר איניש עלה ולא חזי ליה ציונא ובתר הכי חזי ליה וסבר דאיכא טומאה ואתי למשרף עלה תרומה וקדשים. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] סככות ופרעות. ולי נראה דסככות היינו אילנות שענפיו מובדלין זה מזה, וידוע שיש טומאה תחת אחד מן הענפים, ואין ידוע תחת איזה מהן, היינו הדין בפ"ח דאהלות גבי אלו מביאין וחוצצין הסככות והפרעות שהן יכולין לקבל מעזיבה בינונית. אלו הן הסככות, אילן המיסך על הארץ והפרעות אבנים היוצאות מן הגדר, אלמא דסככות היינו אילנות שענפיהן מובדלין זה מזה, ופרעות היינו אבנים היוצאות מן הגדר כל אחת ואחת [illegible] לקבל מעזיבה חשובין כאבן אחת, ואם יש טומאה תחת אחד מהן תחת כולן טמא. [תוס' הרא"ש] ובית הפרס. על שם פריסה, שהעצמות נפרסים במדרס רגלים או ע"י מחרישה. ובשדה שאבד בה קבר לא שייך האי טעמא, וקרי ליה בפ"ק דמועד קטן (ה:) בית הפרס. ושמא אגב דקרי בית הפרס לשדה שנחרש בה קבר, קרי גם לאבד בית הפרס. א"נ לשון בית הפרס על שם שפרסות רגלי אדם נמנעות מלילך שם מפני הטומאה. [תוד"ה בית הפרס, נדה נז.]

(דק"ס). ג] "בית הפרס כדתנן החורש וכו' מלא מענה מאה אמה" ליתא בדפו"ר ואיני יודע מי הכניס בדפוסים המאוחרים וכבר כתב הריטב"א דטעות סופרים הוא ול"ג לה, עי"ש (ובר"ש כת"י) (דק"ס). ד] ה"ג ובית הפרס מי בעיא ציון והאמר וכו' (תוס' רי"ד ע"ש). ה] בכת"י נוסף לעולם טמא: ו] בדפו"ר קוליותו: ז] צ"ל אומר (באה"מ). ח] צ"ל מלא (גליון), אולם עי' דק"ס [illegible]. ט] נראה דיש להוסיף שמשבו (באה"מ). י] עי' דרו"ח להגרעק"א [illegible]. כ] צ"ל איכא (ראש משביר, ועוד). ל] צ"ל א"נ אילנות המאהילים (רש"ש).

[המשך בסוף המסכת]

ומשאל[לב]. ולכן בודק אם אותו מקום נידש[לג], ויכול לעבור בו כשהולך להקריב את פסחו[לד]. וקשה, אם חוששים בבית הפרס לטומאת אהל, איך התירו לעבור שם על ידי ניפוח או דישה, הרי בדיקות אלו אינם מועילים אלא לעצמות שהיו על גבי הקרקע ולא לעצמות הטמונות בקרקע, ויש לחשוש שמאהיל עליהם כשהולך שם. אלא ודאי בית הפרס אינו מטמא באהל, כיון שאנו תולים שכשחרשו שדה זו התרסקו העצמות ולא נשארה שם עצם בשיעור המטמא באהל[לה], ואם כן מדוע הצריכה הברייתא לציינו[לו].

מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב פָּפָּא, לֹא קַשְׁיָא, כָּאן**, בברייתא ששנינו שצריך לציין בית הפרס, מדובר **בְּשָׂדֶה שֶׁאָבַד בָּהּ קֶבֶר** - שדה שודאי יש בה קבר אך אין מקומו ידוע, והקבר שבה מטמא באהל ולכן צריך לציין את השדה, **וְכָאן**, מה שאמרנו שמותר לעבור בבית הפרס על ידי ניפוח או דישת הרבים, מדובר **בְּשָׂדֶה שֶׁנֶּחְרַשׁ בָּהּ קֶבֶר**, ואינה מטמאה באהל כמו שהתבאר, ושדה כזו אין צריך לציין.

18/06/2018אהרן

שואלת הגמרא, **וְכִי שָׂדֶה (שֶׁנֶּחְרַשׁ) [שֶׁאָבַד]**[לז] **בָּהּ קֶבֶר, בֵּית הַפְּרָס קָרֵי לֵיהּ** - קורא לה התנא בית הפרס, הרי בית הפרס נקרא כן על שם שהטומאה פרוסה ומתפשטת בו, וזה שייך רק בשדה שנחרש בה קבר ולא בשדה שאבד בה קבר[לח]. משיבה הגמרא, **אִין** - כן, גם שדה שאבד בה קבר קרויה 'בית הפרס', שכל שדה שיש בה ספק טומאה קרויה בית הפרס אגב שדה שנחרש בה קבר שנקראת כן[לט], **וְהָתְנַן** - וכן שנינו במשנה (אהלות פי״ח משנה ג-ז), **שְׁלֹשָׁה בֵּית הַפְּרָס הֵן** שאסור לאוכלי תרומה להלך בהם[מ], **שָׂדֶה שֶׁנֶּאֱבַד בָּהּ קֶבֶר, וְשָׂדֶה שֶׁנֶּחְרַשׁ בָּהּ קֶבֶר, וּשְׂדֵה בּוֹכִין**[מא], הרי שגם שדה שאבד בה קבר קרויה 'בית הפרס'.

הגמרא מבררת מהו 'שדה בוכין' הנזכר במשנה:

שואלת הגמרא, **מַאי** - מהו **שְׂדֵה בּוֹכִין**. משיבה הגמרא, **רַב יְהוֹשֻׁעַ בַּר אַבָּא מִשְּׁמֵיהּ דְּעוּלָּא אָמַר, שָׂדֶה שֶׁמַּפְטִירִין בָּהּ מֵתִים** - שדה שנפטרים בה מן המתים, שכשמביאים מת מעיר אחת לקברו בעיר אחרת[מב] ובאים בשדה הסמוכה לעיר, הראשונים נפטרים והולכים למקומם, ובני אותה העיר מתעסקים בו ונושאים אותו לבית הקברות שלהם[מג], וכשנפגשים שם בוכים כולם על המת[מד]. מבארת הגמרא, **וְטַעֲמָא מַאי** - ומה הטעם שגזרו חכמים טומאה על ההולך בשדה זו, **אָמַר אֲבִימִי, מִשּׁוּם יֵאוּשׁ בְּעָלִים נָגְעוּ בָהּ**, שלעתים מביאים מת ממקום רחוק, וחששו חכמים שמחמת הדרך נדלדל אחד מאבריו של המת ועלול הוא ליפול ב'שדה בוכין', ובני העיר שהמת משם סמכו על בני העיר הקוברים אותו שיטלו אותו אבר לבית הקברות, ובני העיר הקוברים אותו סמכו על אלו שהביאו אותו שיוליכוהו לבית הקברות, ונשאר בשדה ולא קברוהו, לפיכך גזרו שם טומאה[מה].

לב. **רש״י** (כתובות כח: ד״ה טהור, עירובין ל: ד״ה טהור). ובפסחים (לג: ד״ה שנידש) פירש רש״י, שריבוי ההולכים סילק את שברי העצמות לצידי הדרך. והמאירי (ד״ה בית) ביאר, שעל ידי שהלכו שם בני אדם אין שם אבק העלול לכסות עצם כשעורה, ואם יש שם עצם יראה אותה בהליכתו ויזהר שלא ליגע בה או להסיטה.

לג. **רש״י** (חגיגה כה: ד״ה שנידש).

לד. **לא** הקילו לסמוך על בדיקות אלו אלא לעושי פסח [ולהולך למול את בנו. רש״י כת״י (ד״ה והאמר)], שאם הלך לעשות הפסח ובית הפרס של שדה שנחרש בה קבר מפסיקו, בודקו בנפיחה או שבודק אם נידש, אבל לאוכלי תרומה אין לסמוך על בדיקה זו, ולכן כהן שהלך בבית הפרס על ידי בדיקה זו אסור לו לאכול תרומה (אהלות פי״ח מ״ד). וביאר רש״י (חגיגה כה: ד״ה ואין, פסחים לג: ד״ה ואין) שלגבי תרומה אין סומכים על בדיקה זו, משום שאין זמן קבוע לאכילתה, ויכול הוא להמתין שבעה ימים ויזה שלישי ושביעי ויטבול, או יקיף את בית הפרס יום או יומיים עד שיגיע אל התרומה, אבל הפסח זמנו קבוע, ואם לא יעשהו עכשיו לא יוכל לעשותו אחר כך, ויתחייב כרת, והואיל ובית הפרס דרבנן [כמו שביארנו בהערה לעיל על דברי הגמרא 'הרי הוא עושה בית הפרס'], לא העמידו דבריהם במקום כרת [ולכאורה כל אחד הוא טעם מספיק בפני עצמו, שמה שכתב שלגבי תרומה לא הקילו לסמוך על בדיקה זו לפי שיכול הוא להמתין עד שיטהר, הוא טעם גם לכך שלגבי פסח הקילו לסמוך עליה, כיון שאם ימתין מלעשות את הפסח יעבור זמנו, וכן כתב המשנה אחרונה (אהלות פי״ח מ״ד) בשם רש״י. ומה שכתב לגבי פסח שהקילו לסמוך על בדיקה זו לפי שלא העמידו דבריהם במקום כרת, הוא טעם גם לכך שלגבי תרומה לא הקילו לסמוך עליה, שאם ימנע מלאכול תרומה אינו אלא מבטל עשה, כפי שאכן פירשו הרמב״ם (קרבן פסח פ״ו ה״ח, פירוש המשניות אהלות שם) והרע״ב (שם), הובאו דבריהם בסמוך, וצ״ב]. אמנם אם טומאת בית הפרס היתה מן התורה היה צריך לטהר את השדה לגמרי, כמו ששנינו באהלות (פי״ח מ״ה) שהוא על ידי שנוטלים מהשדה שלשה טפחים עפר [שזהו שיעור עומק המחרישה שמגלגלת את העצמות. ר״ש (שם)], או שמכסים אותה בעפר שלשה טפחים [שאז אינו מזיז עצמות בהילוכו]. וכן היה צריך לעשותו במעמד שני תלמידי חכמים כמו ששנינו בתוספתא (אהלות פי״ז ה״ו) וכמבואר ברמב״ם (טומאת מת פ״י הי״ג). אבל רבינו תם (הו״ד בתוספות בכורות כט. ד״ה היכי) כתב, שבדיקת ניפוח מועילה אף לאוכלי תרומה, עיין שם. וכתבו התוספות (שם), שלפי דעתו יתכן שאפילו כשהולך לדבר הרשות מותר לו לנפח ולילך.

וכתבו התוספות בעירובין (כו: ד״ה ולכהן) והריטב״א (ד״ה והא אמר), שלצורך מצוה גדולה וחשובה, כגון ללמוד תורה או לישא אשה, מותר ללכת בבית הפרס אף בלא ניפוח.

לה. **מיוחס לרש״י** (להלן ד״ה בשדה) ורש״י כת״י (להלן ד״ה שדה שנחרש).

לו. **לפי** הגירסא שלפנינו 'ובית הפרס מי מטמא באהל' הגמרא מוכיחה מדברי שמואל ועולא שבית הפרס אינו מטמא באהל, ואם כן קשה מדוע צריך לציינו, וכן פירשו במיוחס לרש״י (ד״ה מנפח) וברש״י כת״י (ד״ה שנדש). והקשה התוספות רי״ד (ד״ה ת״ר), שהרי משנה מפורשת היא באהלות (פ״ג מ״ג) שבית הפרס אינו מטמא באהל, ומדוע הוצרכה הגמרא להוכיח ענין זה מדברי שמואל ועולא. ולכן כתב שהגירסא הנכונה היא 'ובית הפרס מי בעי ציון', ואכן היה ברור לגמרא שבית הפרס אינו מטמא באהל, אלא שסברה שמה ששנינו שאין מציינים אלא על דבר המטמא באהל הוא דווקא בטומאה שמקומה ידוע אלא שאין בה שיעור המטמא באהל, אבל על טומאה שאינה ידועה יש לציין אף על פי שאינה מטמאה באהל, ולזה מביאה הגמרא ראיה ממה שאמר שמואל שמותר להכנס לבית הפרס על ידי נפיחה, הרי מוכח שאין מציינים אותו, שהרי הציון הוא כדי שידעו שלא להכנס באותו מקום כלל לדורי דורות, ואם יכולים להכנס שם על ידי נפיחה או אחר שדשו בו רבים איך אנו מציינים אותו ומונעים בני אדם מלהכנס לשם. אמנם הריטב״א (ד״ה והא אמר) כתב ליישב את פירוש רש״י, שבאמת יכלה הגמרא להקשות מהמשנה באהלות, אלא שלא חששה לכך והקשתה מדברי שמואל.

לז. **הגהות** הגר״א (אות ג), וכן היא גירסת הריטב״א (ד״ה ומקשינן) ושיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה ה״ג בית), וכתב בדקדוקי סופרים (אות ו) שהיא הגירסא האמתית.

לח. **רש״י** כת״י (ד״ה תני).

לט. **רש״י** כת״י (ד״ה תני) ותוספות (נדה נז. ד״ה בית - הראשון, בפירוש הראשון). וכתב הריטב״א (ד״ה ומקשינן) שאין זו קושיא אלא בירור בלבד, שהגמרא רוצה לבאר שגם זה נקרא בית הפרס, וכן היא דרך הגמרא. אולם יש שלמדו שהגמרא אכן מקשה, וביאר בחידושי רבינו משה מאימראן (ד״ה אמר) לפי פירוש זה, שגם בקושיא ידעה הגמרא את המשנה ששנינו שיש שלשה מיני בית הפרס, אלא שהיתה סבורה שבמשנה אכן שייך לומר כן לגבי שדה שאבד בה קבר אגב שדה שנחרש בה קבר שנזכרה שם, אבל בברייתא שבה לא נזכר אלא שדה שאבד בה קבר [לפי תירוצו של רב פפא], לא שייך לומר כן, ותירצה הגמרא, שהתנא בברייתא נקט לשון זו אגב לשון התנא במשנה. אמנם לפי מה שביארו התוספות (שם בפירוש השני, הו״ד בהערה לעיל על דברי הגמרא 'הרי הוא עושה בית הפרס'), ש'בית הפרס' נקרא כן על שם שפרסות רגלי אדם נמנעות מלילך שם מפני הטומאה, קושית הגמרא צריכה ביאור, שהרי מטעם זה יש לקרוא 'בית הפרס' גם לשדה שאבד בה קבר כמו לשדה שנחרש בה קבר, שגם בה נמנעים פרסות בני אדם מלהיכנס. וביאר השלמי תודה (ד״ה ושדה) לפי פירוש זה של התוספות, שבקושיא סברה הגמרא שבית הפרס נקרא כן על שם שהטומאה פרוסה ומתפשטת בו, ולכן שאלה שזה שייך רק בשדה שנחרש בה קבר ולא בשדה שאבד בה קבר, ותירצה הגמרא ש'בית הפרס' נקרא כן על שם שפרסות רגלי אדם נמנעות מלילך שם מפני הטומאה, ולכן גם שדה שאבד בה קבר קרויה 'בית הפרס'.

מ. **מיוחס לרש״י** (ד״ה שלשה). אולם ראה בהערה להלן (על דברי הגמרא 'משום יאוש בעלים נגעו בה') בשם הר״ש ששדה בוכין אין בה טומאה.

מא. **במשנה** ב' שנינו 'שלשה בית פרסות הן, החורש את הקבר נטעת כל נטע' וכו', ובמשנה ג' שנינו 'שדה שאבד קבר בתוכה נזרעת כל זרע' וכו', ובמשנה ד' שנינו 'שדה בוכין לא נטעת ולא נזרעת' וכו', והגמרא קיצרה והביאה רק את הנוגע לענייננו ולא את כל הדינים שנזכרו שם, וכן היא דרך הגמרא בכמה מקומות [וכמבואר בתוספות (עירובין עח: ד״ה והתנן), עיין שם]. אמנם הריטב״א והשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה אין דתניא) והר״ש (אהלות פ״ג מ״ג) גרסו 'דתניא', וביאר הריטב״א שהגמרא הביאה את הברייתא שנשנתה בקיצור ולא את המשנה שנשנו בה דינים רבים על ענין זה, וכן היא דרך הגמרא.

מב. **בשיטה** לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה שדה) כתב שכך היו עושים בעיר שאין בה בית הקברות, שהיו מוליכים את המת לעיר אחרת.

מג. **מיוחס** לרש״י ורש״י כת״י (ד״ה שמפטירין). וראה פירושים אחרים בהערה להלן (על דברי הגמרא 'משום יאוש בעלים נגעו בה').

מד. **הגהות** הב״ח (אות ג) בשם הערוך (ערך בך).

מה. **מיוחס לרש״י** (ד״ה משום). וכעין זה פירש ברש״י כת״י (ד״ה שמפטירין), שחששו שמא בני אותה העיר הקוברים את המת לא יזהרו כל כך במת כיון שאינם הבעלים שלו [שהרי אינו מהעיר שלהם], ושמא אחד מאיברי המת יפול ממנו בשדה ולא ישגיחו עליו לקברו. ועוד פירש, שיתכן שפעמים שבני עירו של המת יניחוהו בשדה ויתייאשו ממנו, ויבוא אדם אחר שיראה את המת מונח בשדה ויקבור אותו שם. וכעין זה פירש בשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה משום), וכתב עוד, שאין זה בכלל שדה שאבד בה קבר, לפי שאבד בה קבר הכוונה שידוע בודאי שקברו שם מת אלא שכעת אין ידוע מקומו, אבל כאן אין ידוע כלל אם נקבר שם מת, ומספק גזרו חכמים כיון שהדבר שכיח. ולפי פירושם 'יאוש בעלים' היינו אנשי עירו של המת שהתייאשו ממנו. ריטב״א (ד״ה מאי).

הר״ש (אהלות פי״ח מ״ד) פירש, ש'שדה שמפטירין בה מתים' היינו שמושיבים שם את

קרי עליה א) ושם דרך אראנו בישע אלהים. תנו רבנן (א) א אין מציינין לא על כזית מן המת ולא על עצם כשעורה ולא על דבר שאינו מטמא באהל אבל מציינין על השדרה ועל הגולגולת על רוב בנין ועל רוב מנין המת ב ואין מציינין על הוודאות אבל מציינין על הספיקות ואלו הן הספיקות סככות ופרעות ובית הפרס (ב) ג ואין מעמידין ציון במקום טומאה שלא להפסיד את הטהרות (ג) ד ואין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את ארץ ישראל וכזית מן המת אינו מטמא באהל והא (תניא[א]) (ד) אלו שמטמאין באהל כזית מן המת אמר רב פפא הכא בכזית ה מצומצם עסקינן דסוף סוף מיחסר חסר מוטב ישרפו עליו תרומה וקדשים לפי שעה ואל ישרפו עליו לעולם ואלו הן הספיקות סככות ופרעות[ב] (ה) סככות אילן המיסך על הארץ פרעות [א] (ו) אבנים פרועות היוצאות מן הגדר בית הפרס כדתנן (ז) ו החורש את הקבר הרי הוא עושה בית הפרס וכמה הוא עושה מלא מענה מאה אמה[ג] ובית הפרס מי מטמא באהל[ד] (ח) והאמר רב יהודה אמר שמואל ז מנפח אדם בית הפרס והולך ורב יהודה בר אמי (ט) משמיה דעולא אמר ח בית הפרס שנידש טהור אמר רב פפא לא קשיא כאן בשדה שאבד בה קבר כאן בשדה שנחרש בה קבר ושדה [ב] שנחרש בה קבר בית הפרס קרי ליה אין והתנן (י) שלשה בית הפרס הן ט שדה שנאבד בה קבר י ושדה שנחרש בה קבר כ ושדה [ג] בוכין מאי שדה בוכין רב יהושע בר אבא משמיה דעולא אמר שדה שמפטירין בה מתים וטעמא מאי אמר אבימי משום יאוש בעלים נגעו בה ושדה שנחרש בה קבר לא בעי ציון והא תניא (כ) ל מצא שדה מצויינת ואין ידוע מה טיבה יש בה אילנות (ל) בידוע שנחרש בה קבר אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר מ ר' יהודה אומר[י] עד שיהא שם זקן או תלמיד לפי שאין הכל בקיאין בדבר אמר רב פפא כי תניא ההיא בשדה שאבד בה קבר דציינוה יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר וליחוש דלמא אילנות מגואי וקבר מבראי כדאמר עולא (מ) בעומדין על הגבולין הכא נמי בעומדין על הגבולין ודלמא

קרי עליה ושם דרך. שמחשב בשעות אי זה מהן להקשות אי זה מהן שלא להקשות: אבל מציינין על השדרה. שאע"פ שאינה אלא עצם אחד מטמא טומאה באהל: רוב בנינו. כגון עצמות גדולות כגון קוליות[ו], אע"פ שאין בו רוב מנינו: רוב מנינו. רוב העצמות, ואע"פ שאין בו רוב בנינו: אין מציינין על הוודאות. הואיל דברור לכולי עלמא דאית ביה טומאה ודאית לא מטלטלי באותו מקום טהרות: אבל מציינין על הספיקות. שיש עליהן אהל, כגון סככות ופרעות (א) הסמוכות לרה"ר הסמוך לבית הקברות דמספקא לן בהו טומאה, דכיון דיש עליהן אהל רגילים לקבור שם במקום צנוע: סככות ופרעות ובית הפרס. מפרש לקמן: אין מעמידין הציון על הטומאה שלא להפסיד טהרות. שאם הטומאה ממש תחת הציון אינו מרגיש עד שבא על הציון פתאום ויטמאו הטהרות, שהרי הטומאה תחת הציון, אלא עושין הציון סמוך לטומאה ברחוק כל שהוא, וכשבא על הציון מרגיש מן הטומאה ואינו הולך עליה: אין מרחיקין את הציון ממקום טומאה. יותר מכל שהוא: שלא להפסיד ארץ ישראל. שכשרואה הסימן מיד פורש, ונמצא ארץ ישראל בטומאה שלא לצורך: וכזית מן המת אינו מטמא באהל. דקתני אין מציינין על כזית מן המת ולא על כל דבר שאינו מטמא באהל: אמר רב פפא. לעולם כזית מטמא באהל, והא דקתני אין מציינין בכזית מצומצם עסקינן דמחסר חסר בקרקע, ולהכי אין מציינין: ישרפו עליו [תרומות] וטהרות שעה אחת. דכל העובר על אותו כזית כשנקבר מחדש שורפין טהרותיו, דעדיין לא חסר: ואל ישרפו עליו לעולם. שאם מציינין אותו שורפין עליו (על) כל תרומה שעוברין על אותו ציון לעולם שלא לצורך, שהרי חסר, וזימנין דלא חזי ליה כגון בלילה וכי הדר חזי ליה ואמר[ז] נטמאת תרומתי ושרף לה, והיא לא נטמאת דההיא כזית כבר חסר, וכשאין מציינין אותו אין שורפין עליו אלא מחדש שלא חסר: אילן המיסך על הארץ. וטומאה תחת נוף אחד ואינו יודע תחת איזה נוף, עושה ציון: בית הפרס. אלי[ח] מענה תלם אחד של מאה אמה: מנפח אדם. ההולך לשחוט פסחו, דאם יש עצם כשעורה המטמא בהיסט[ט] מתפזר ברוח, ועושה פסח בבית הפרס אזיל לו, ואי מטמא באהל היכי אזיל עליה: בשדה שאבד בה קבר. קתני דמציינין, דמטמא באהל, אבל בשדה שנחרש בה קבר אין צריך לציין ולא מטמא באהל, דנימא מחרישה סלקיה לטומאה: שלשה בית הפרס הן. שאין הולכין בו אוכלי תרומה: שמפטירין בה את המתים. שכשמוליכין מתים ממקום למקום לקבור, כשבאין בשדה סמוך לעיר נפטרין אלו שהביאום ממקומן והולכין להם, ובאין אנשי המקום (ב) ומקבלין אותן ורוחצין אותן שם וקוברין אותן: וטעמא מאי. חוששין ביה משום טומאה: משום יאוש בעלים. לפי שהביאום ממקום רחוק נדלדל אבר ונפל שם, ונתייאשו[ה] אלו על אלו והניחוהו שם: ושדה שנחרש בה קבר לא בעי ציון. דקא מתרצת הא דקתני מנפח אדם בית הפרס כשנחרש: ואינו יודע מה טיבה. אם הוא שדה שנחרש בה קבר ויכול לילך בניפוח, ואם מפני שנאבד בה קבר ואינו יכול להכנס בה בנפיחה דמטמא באהל: יש בה אילנות בידוע שנחרש. השדה לצורך האילנות ויכול להלך, שאינו מטמא באהל, אלמא מדקתני בה מצא שדה מצויינת דמציינין בית הפרס שנחרש: אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר. ולא נחרש, ומטמא באהל: רבי יהודה אומר. לעולם לא הוי בחזקת שנחרש עד שיהא שם זקן או ת"ח שיהא יודע שנחרש: אמר רב פפא. לעולם בית הפרס שנחרש לא בעי ציון, והאי דקתני בידוע שנחרש בה קבר בשדה שאבד בה קבר וציינה לאלתר: יש בה אילנות בידוע שנחרש. לאחר שציינוה, ולעולם בית הפרס שנחרש לא בעי ציון: אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר. ולא נחרש: וליחוש דלמא אילנות מגואי וטומאה מאבראי. ולא נחרש במקום טומאה מבחוץ לאילנות אלא בין האילנות, והוי שדה שאבד בה קבר ולא נחרש, ואמאי קאמר בידוע שנחרש בה קבר: בעומדין האילנות על הגבולין. של רשות הרבים, דודאי ליכא טומאה מבראי דלא קברי אינשי ברשות הרבים, אלא בין האילנות הויא טומאה ונחרש בשביל האילנות:

ודלמא

אין[י] מציינין. אין צריך ציון ואי גבי יום טוב מיירי הברייתא איכא לפרש אסור לציין (ג) ואסור לטרוח ביום טוב:

עצם כשעורה. והוא הדין יותר מכשעורה כדמוכח בסמוך אינו מטמא באהל והאי דנקט כשעורה משום דבהאי שיעורא מטמא במגע דהכי הלכה למשה מסיני כדאמרינן בשחיטת חולין (חולין דף קכו:):

שאינו מטמא באהל. [א] כגון תרווד רקב כדאיתא בהעור והרוטב (חולין דף קכו: ושם) ושדה שנחרש בה קבר כדלקמן בשמעתין ואפילו איכא ספק טומאה שמטמא בהיסט בלא נגיעה לא הצריכום ציון דהיסט לאו מילתא דשכיחא היא שידרוס על קנה שטומאה עליו ולכך לא החמירו חכמים לציין משום היסט:

אילן המיסך על הארץ. סמוך לבית הקברות דמספקא לן אי איכא טומאה תחתיו אי לא מסתמא אמרינן דמת תחתיו כיון דדרך מקום צנוע הוא ולכך בעי ציון ע"א דידעינן ודאי דאיכא טומאה תחת נוף אחד של אילן ויש הפרש בין נוף לחבירו ואין ידוע באיזה מקום ישנה והכי נמי איכא לפרש גבי אבנים שיש אבנים זו אצל זו הבולטות מן הגדר:

מנפח אדם בית הפרס והולך. דמסתמא ליכא[כ] למימר שהגיעה המחרישה עד המת וליכא לאחזוקי מקום טהור בטמא מספק אלא חכמים החמירו משום חומרא דטהרות ומשום הכי הקילו (ד) דליכא ספיקא דאורייתא הם אמרו והם אמרו ולא היו רגילים לקבור מתים בעומק כי השתא בזמן הזה הילכך לא חיישינן שמא המת בעומק תחת המחרישה ומן הדין אפילו נפוח לא צריך כי אם חומרא בטהרות שהחמירו חכמים בדבר ואמאי לא חייש שיהא מת בקרקע ואין נוגע בו ומטמא באהל אי נמי בלא[ל] המאהילים מן הצדדים הוו מטמאין לאדם באהל אלא שמע מינה דלא מטמא באהל:

יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר. דתניא התם (תוספתא דאהלות פי"ז) שדה שאבד בה קבר אינה ניטעת כל נטע וכגון שראויה לאילנות ויש לנו לומר דמסתמא אם לא שאבד בה קבר היו נוטעים בתוכה (ס) אי נמי בידוע לאו דוקא ואגב דנקט רישא בידוע נקט סיפא בידוע וכן נ"ל לפי' הקונטרס:

אם

עין משפט נר מצוה

מא א ב ג ד ה מיי' פ"ח מהל' טומאת מת הלכה ט סמג עשין רלח:
מב ו מיי' שם פי"א הל"א סמג עשין רלח:
מג ז ח מיי' פ"ו מהל' ק"פ הלכה ח:
מד ט מיי' פ"ח מהל' טומאת מת הלכה א סמג עשין רלח:
מה י מיי' שם פ"י הלכה א סמג שם:
מו כ מיי' שם פ"ח הלכה ד:
מז ל מיי' שם הלכה י ופ"י הלכה י:
מח מ מיי' שם פ"י הל"י:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' פרעות פרועות היוצאין מן הגדר כצ"ל (כ"ה במתני' דאהלות פי"ח מ"ב ובנזיר נד ב ועי' תוי"ט באהלות שם): [ב] שנחרש. נ"ל שאבד: [ג] בוכין. נ"ב ובתוספתא (פרק י"ז דאהלות) גרסינן כוכין (וכן פי' בערוך לחד פי'):

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה שאינו וכו' כגון תרווד רקב וכו'. נ"ב דבריהם תמוהים [illegible] שם מפורש דמטמא באהל וכן הוא משנה מפורשת פ"ב דאהלות ויעו"ש באהלות בספר שושנים לדוד עמד על דבריהם ועי' גם בספר יד דוד:

◆

גליון הש"ס

תוס' ד"ה יש בה אילנות וכו' אי נמי בידוע לאו דוקא. עיין נדה דף סד ע"ב תוס' ד"ה ע"ג כולם:

◆

תורה אור השלם

א) זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים: [תהלים נ, כג]

◆

משנת ראשונים

קרי עליה ושם דרך. דהיינו נמי השם אורחותיו, שהיה מפסיד מצוה קלה שלא היה נושא ונותן עם רבו להבין שמועתו, מפני שלא יבייש את רבו ועושה עבירה גדולה. **[תוס' הרא"ש]**

פי' כי זה חשב כי גדול ההפסד להלבין פני רבו ברבים מן השכר והתועלת שיהא לו בלמוד אותו דבר אפי' לא ידע אותו לעולם כ"ש שהיה יכול לשאול לאחר מכן. **[ריטב"א]**

אין מציינין. פי', שאין צורך לציין עלי', שאם הוא מגולה כל אדם יזהר ממנו, ואם הוא מכוסה בעפר אין לחוש עליו, שהדורך עליו טהור, כיון שהעפר חוצץ בינתיים, דלא אמרי' טומאה בוקעת ועולה אלא בדבר המטמא באהל. **[תוס' רי"ד]**

אית דמפרשי דאסור לציין קאמר, דאי מצייני ליה מחזקי לה טומאה התם, וחיישינן דלמא עבר איניש עלה ולא חזי ליה לציון ובתר הכי חזי ליה וסבר דאיכא טומאה ואתי למשרף עלה תרומה וקדשים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **סככות ופרעות.** ולי נראה דסככות היינו אילן שענפיו מובדלין זה מזה, וידוע שיש טומאה תחת אחד מן הענפים, ואין ידוע תחת איזה מהן, צריך לציין כל האילן כדי לפרוש מספק, וכן פרעות אבנים היוצאות מן הגדר וטומאה תחת אחת מהן, ואין ידוע תחת איזו מהן, והיינו דתנן בפ"ח דאהלות גבי אלו מביאין וחוצצין הסככות והפרעות שהן יכולין לקבל מעזיבה רבה דברי ר' מאיר, וחכמים אומרים מעזיבה בינונית. אלו הן הסככות, אילן המיסך על הארץ והפרעות אבנים היוצאות מן הגדר, אלמא דסככות היינו אילן שענפיו מובדלין זה מזה, וכן פרעות שיוצאין אבנים מן הכותל ויש אויר ביניהם, ואם יש אויר מעט ביניהם, שיכולין לקבל מעזיבה חשובין כאבן אחת, ואם יש טומאה תחת אחד מהן כולן טמא. **[תוס' הרא"ש]** **ובית הפרס.** על שם פריסה, שהעצמות נפרסים במדרס רגלים או ע"י מחרישה. ובשדה שאבד בה קבר לא שייך האי טעמא, וקרי ליה בפ"ק דמועד קטן (ה:) בית הפרס. ושמא אגב דקרי בית הפרס לשדה שנחרש בה קבר, קרי גם לאבד בית הפרס. א"נ לשון בית הפרס על שם שפרסות רגלי אדם נמנעות מלילך שם מפני הטומאה. **[תוד"ה בית הפרס, נדה נז.]**

[המשך בסוף המסכת]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [תוספ' שקלים פ"א], ב) [עי' גירסת התוס' לקמן ו. ד"ה דאמר], ג) [לקמן ו.], ד) [אהלות רפ"ב], ה) [אהלות פ"ח משנה ב נזיר נד:], ו) [תוספתא דאהלות פ"ט], ז) אהלות פי"ז מ"א [תמורה יג. ע"ש], ח) ברכות יט: עירובין ל: פסחים לב: חגיגה כה: כתובות כח: נדה נז. בכורות כט., ט) [ועי' מש"כ עה"ג ברכות יט:], י) אהלות פי"ח מ"ב מ"ג מ"ד, כ) תוספתא דאהלות פי"ז, ל) [עיין תוס' כתובות כח: ד"ה בית הפרס], מ) נדרים מב: (רש"ש), נ) אהלות פ"ב מ"ג ע"ש (ועי' אליהו רבה על משניות רפ"ה דזבים), ס) מה ע"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אבל מציינין כו' כגון סככות ופרעות הסמוכות לרשות הרבים. נ"ב עי' פרש"י במס' נדה דף נז ע"א וז"ל אילן המיסך על הארץ והוא סמוך לדרך בית הקברות וזימנין דמתרמי בין השמשות וקברי התם כו': (ב) ד"ה שמפטירין כו' ובאין אנשי המקום כו'. נ"ב לשון הערוך בערך בך ונקרא בוכים שכן דרך כשמתוועדין יחד אלו עם אלו כולם בוכים ועי' בתוס' ס"פ דם הנדה: (ג) תוס' ד"ה אין כו' אסור לציין דאסור לטרוח: (ד) ד"ה מנפח כו' ומשום הכי הקילו דכיון דליכא ספיקא:

◆

רש"י כת"י

על כזית מן המת. לקמן מפרש טעמ'. עצם כשעורה. אינו מטמא באהל דהלכתא גמירי לה. **ולא על כל דבר שאינו מטמא באהל.** שאפי' הוא מטמא בהיסט כשהולך ומסיטן אין צריך ציון דאי הוי בתוך הקרקע ליכא משום היסט ולא משום מגע ואי דרמי אארעא בניפוח סגי כדאמרי' מנפח אדם בית הפרס והולך. שדרה וגלגולת. של מת אפילו עצמות בלא בשר מטמא באהל בבכורות[ס] מפר' רוב בנינו שתי שוקים וירך אחת אע"פ שאין רוב מניינו הואיל ואית ביה גובהן רוב מניינו רוב מנין איבריו באדם רמ"ח איברים ורוב... כגון ידים ורגלים שיש בהן הרבה איברים דקים. על הוודאות. כגון בית הקברות שהכל יודעין ופורשין ואין צריך ציון. **אבל מציינין על הספיקות.** שיש עליהן אהל כגון סככות ופרעות הסמוכות לבית הקברות דמספקא לן בהו טומאה דכיון דיש עליהן אהל רגילין לקבור שם במקום צנוע.

[המשך בסוף המסכת]

◆

הגהות וציונים

א] [צ"ל תנן] (גליון): ב] יש להוסיף **ובית הפרס**, וכ"ה בכת"י (דק"ס): ג] "בית הפרס כדתנן החורש וכו' מלא מענה מאה אמה" ליתא בדפו"ר ואיני יודע מי הכניסו בדפוסים המאוחרים וכבר כתב הריטב"א דטעותא דספרי הוא ול"ג לה, עי"ש [וברש"י כת"י] (דק"ס): ד] ה"ג ובית הפרס מי **בעיא ציון** והאמר וכו' (תוס' רי"ד ע"ש): ה] בכת"י נוסף **לעולם טמא**: ו] בדפו"ר **קוליותו**: ז] צ"ל **אומר** (באה"מ): ח] נ"ל שצ"ל **מלא** (גליון), אולם עי' דק"ס שלפנינו כ"ה הגי' בגמ' בכת"י וכ"ה ברש"י כת"י ועי' ביאורו בדק"ס ובגנזי יוסף (ועי' פורת יוסף): ט] נראה דיש להוסיף **שסמכו** (באה"מ): י] עי' דרו"ח להגרעק"א וביד דוד ורש"ש מה שהקשו בדברי התוס', ונדצ"ל **ואין** מציינין, וקאי על הסיפא ואין מציינין על הוודאות, וראיה לזה מפסקי תוס' עי"ש ומיושב תמיהתם (הג' בן אריה, ראש משביר עי"ש): כ] נדצ"ל **איכא** (ראש משביר, ועוד), ועי' דרו"ח להגרעק"א, שפ"א, קרן אורה, חזו"א אהלות סי' כג: ל] צ"ל א"נ **אילנות** המאהילים (רש"ש):

הגמרא מקשה על תירוצו של רב פפא:

מקשה הגמרא, מדברי רב פפא מבואר ששדה שנחרש בה קבר אין מציינים אותה כיון שאינה מטמאה באהל, וקשה, **וְכִי שָׂדֶה שֶׁנֶּחְרַשׁ בָּהּ קֶבֶר לֹא בָּעֵי** [-אינה צריכה] **צִיּוּן, וְהָא תַּנְיָא** - והרי שנינו בברייתא, **מָצָא שָׂדֶה מְצוּיֶּינֶת, וְאֵין יָדוּעַ מַה טִּיבָהּ** - מה ענינה, כלומר, אין ידוע אם ציינו אותה משום שנחרש בה קבר כדי שידעו שלא לעבור בה בלא בדיקה, או שציינו אותה משום שאבד בה קבר כדי שידעו שלא לעבור בה כלל לפי שהיא מטמאה באהל, אם **יֵשׁ בָּהּ אִילָנוֹת, בְּיָדוּעַ שֶׁנֶּחְרַשׁ בָּהּ קֶבֶר**, שהרי ודאי נחרשה לצורך האילנות, ואינה מטמאה באהל, וציינו אותה כדי שידעו שלא לעבור בה בלא בדיקה[מו], ואם **אֵין בָּהּ אִילָנוֹת, בְּיָדוּעַ שֶׁאָבַד בָּהּ קֶבֶר** [ולא נחרש[מז]] ומטמא באהל, וציינו אותה כדי שידעו שלא לעבור בה כלל. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר**, לעולם מטמא באהל [שחוששים שאבד בה קבר ולא נחרש], **עַד שֶׁיְּהֵא שָׁם** בעיר **זָקֵן אוֹ תַּלְמִיד** חכם היודע שנחרשה השדה[מח], אבל סתם אדם אינו נאמן לומר מדוע ציינו אותה, **לְפִי שֶׁאֵין הַכֹּל בְּקִיאִין בַּדָּבָר** מדוע ציינו את השדה[מט]. הרי מבואר בברייתא שיש לציין גם שדה שנחרש בה קבר, ושלא כדברי רב פפא.

מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב פָּפָּא**, לעולם שדה שנחרש בה קבר אין מציינים אותה, **וכִי תַּנְיָא הַהִיא** - ומה ששנינו בברייתא מדובר **בְּשָׂדֶה שֶׁאָבַד בָּהּ קֶבֶר**, כלומר שידוע בודאי שאבד בה קבר[נ], **דְּצִיְּינוּהָ** מיד אחר שנאבד בה הקבר, ועכשיו אנו מסופקים שמא אחר שציינו אותה נחרשה, ועל זה שנינו בברייתא שאם **יֵשׁ בָּהּ אִילָנוֹת, בְּיָדוּעַ שֶׁנֶּחְרַשׁ בָּהּ קֶבֶר** אחר שציינוה, שאנו תולים ואומרים שאחד שכח שאבד בה קבר וחרש את השדה ובא אחר ונטע בה אילנות[נא], ויכול לעבור בה על ידי בדיקה[נב], ואם **אֵין בָּהּ אִילָנוֹת, בְּיָדוּעַ שֶׁאָבַד בָּהּ קֶבֶר** [כפי שידענו מתחילה] ולא נחרשה לאחר מכן, ואסור לעבור בה כלל.

הגמרא מקשה על מה ששנינו בברייתא על שדה שיש בה ציון שאם יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר:

מקשה הגמרא, **וְלֵיחוּשׁ דִּלְמָא אִילָנוֹת מִגַּוָּואי וְקֶבֶר מִבָּרַאי** - נחשוש שמא נטעו את האילנות בחלקה הפנימי של השדה, והקבר שאבד היה בחלקה החיצוני של השדה, ולא חרשו במקום הקבר מחוץ לאילנות אלא בפנים בין האילנות, והרי זו כשדה שאבד בה קבר, ואיך התירו לעבור בה על ידי ניפוח.

מתרצת הגמרא, יש לומר **כִּדְאָמַר עוּלָּא** (נדרים מג:) לתרץ קושיא אחרת, שמדובר **בְּ**אילנות **הָעוֹמְדִין עַל הַגְּבוּלִין** של השדה סמוך לרשות הרבים, **הָכָא נַמִּי** - גם כאן בברייתא יש לפרש שמדובר **בְּ**אילנות **הָעוֹמְדִין עַל הַגְּבוּלִין** של השדה סמוך לרשות הרבים, שהמקום שחוץ לאילנות הוא רשות הרבים וודאי לא קברו שם את המת, שאין אדם קובר מתו ברשות הרבים, אלא ודאי נקבר במקום האילנות, ואחר כך נחרש הקבר לצורך האילנות.

המטה ומתוועדים ובוכים שם ואומרים עליו צידוק הדין. ומה שאמר אבימי שהוא משום יאוש בעלים, כוונתו שאפילו אם אותה שדה היתה שייכת ליחיד ועשאוהו רבים שדה בוכין ושתק, איבד את זכותו, שהוא כמצר שהחזיקו בו רבים שאסור לקלקלו (ב"ק כח.). וביאר הריטב"א (שם) לפי פירושו, שאין חוששים שמא נשאר שם אבר מן המת או המת עצמו, ולכן שאלה הגמרא מה הטעם שעשו אותו בית הפרס שיהא אסור לנטוע ולזרוע בו, ותירצה שגזרו כן כדי שידעו שאין זכות לשום אדם להשתמש בשדה זו והיא מיוחדת רק להושיב בה את המת. וראה ברמב"ם (טומאת מת פ"ח ה"ד) שפירש באופן אחר. וראה עוד בתוספות (נדה נז. ד"ה בית - הראשון) בשם רבינו שמואל שגרס 'שדה כוכין', ופירש באופן אחר.

מו. **רש"י** כת"י (ד"ה יש). ולכאורה צריך ביאור, שהרי יתכן שחרשו ונטעו את האילנות ואחר כך קברו שם את המת, ואחר שקברו את המת לא חרשו עוד. ותירץ הריטב"א (ד"ה יש), שמדובר בשדה שיש בה אילנות שאינם יכולים להתקיים בלא חרישה מזמן לזמן, ובודאי חרשו בה גם לאחר שקברו שם את המת. עוד תירץ, שאם היו שם אילנות מתחילה לא היו קוברים שם את המת וגורמים שיכשלו בו בני אדם, שהרי יודעים שהרבים הולכים שם בשביל הפירות.

מז. **שהכל** יודעים שאסור לחרוש שדה שיש בה קבר, ומסתמא אין אדם רשע לחרוש שם. ועוד, שמקום הקבר אסור בהנאה (סנהדרין מז:), ולכן אמרו 'בידוע שאבד בה קבר', שודאי לא חרשו באותה שדה [אלא אם כן יש לנו ראיה שנחרשה על ידי שאנו רואים שיש בה אילנות]. רש"י כת"י (ד"ה אין) על פי הריטב"א (ד"ה אין). וכן פירשו התוספות (ד"ה יש, בפירוש הראשון), שכיון שהיא שדה הראויה ליטע בה אילנות ואנו רואים שלא נטעו בה, ודאי הוא משום שאבד בה קבר ואסורה בהנאה. עוד פירשו התוספות (שם, בפירוש השני) שאכן אין זה אלא ספק שמא אבד בה קבר, ומה שאמרו 'בידוע שאבד בה קבר' אינו בדווקא, אלא אגב שנקט ברישא 'בידוע', שבשדה שיש בה אילנות ידוע בודאי שנחרשה, נקט גם בסיפא 'בידוע'.

מח. **מיוחס לרש"י** (ד"ה רבי), לפי שכל ענייני העיר מוטלים עליו כיון שהוא בקי בהלכות, וודאי הוא ציין את השדה ויודע מדוע ציינו אותה, כמבואר להלן (ו.). רש"י כת"י (ד"ה זקן).

מט. **שסתם** בני אדם אינם בקיאים בהלכה, ולכך אין ציון השדות מוטל עליהם ואינם ויודעים מה אירע באותה שדה ומדוע ציינו אותה. רש"י כת"י (ד"ה זקן). וכן ביאר רבינו חננאל (להלן ו. ד"ה ר' יהודה). והרמב"ם (טומאת מת פ"י ה"י) והר"ש (אהלות פי"ח מ"ה) ביארו, שהזקן והתלמיד חכם יודעים שבשדה שאבד אסור לנטוע ובשדה שנחרש מותר לנטוע. וראה עוד בתוספות הרא"ש (ד"ה ושדה) בשם הראב"ד שביאר באופן אחר. בתוספתא שלפנינו (אהלות פי"ז הי"ג) הגירסא 'אמר רבי יהודה במה דברים אמורים בזמן שיש זקן אחד או תלמיד חכם אחד', ולפי זה רבי יהודה אינו חולק על תנא קמא אלא רק מוסיף על דבריו. על פי כסף משנה (טומאת מת פ"י ה"י). אולם ראה ברש"ש (ד"ה רי"א עד) שהעיר על דבריו.

נ. **ריטב"א** (ד"ה ופרקינן אמר).

נא. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה כי). והר"ש (אהלות פי"ח מ"ה) ביאר, שאנו אומרים שבטעות ציינוה, שהיו סבורים שאבד בה קבר, אך האמת היא שנחרש בה קבר [וצריך לפרש שמדובר כגון שנחרשה כל השדה, אבל אם לא נחרשה כולה מותר ללכת בה בלא בדיקה, כמו שנינו (אהלות פי"ז מ"ג) ששדה שאבד בה קבר ונחרשה אינו עושה בית הפרס, וביאר הר"ש (שם), שהוא משום שיש בזה ספק ספיקא, ספק אם חרש את מקום הקבר, ואף אם חרש את מקום הקבר שמא לא הוליך ממנו עצם].

נב. **לכאורה** תירוץ הגמרא מובן רק לדעת הראשונים הסוברים (בהערה לעיל על דברי הגמרא 'הרי הוא עושה בית הפרס') שבשדה שנחרש בה קבר מותר להלך אף במקום הקבר, שאנו תולים שנחרש והעצמות התרסקו, שלדעתם כיון שנחרשה השדה לצורך האילנות מותר להלך בכולה, אבל לדעת התוספות (בהערה שם) שאף בשדה שנחרש בה קבר אסור להלך במקום שהיה הקבר, צריך ביאור, שאף אם נחרשה השדה לצורך האילנות עדיין יש לחשוש שמא כשעובר בה הולך במקום הקבר. ובתוספות רי"ד (ד"ה ושדה) ביאר בתירוצו של רב פפא, שמדובר בשדה שאבד בה קבר וציינו אותה מפני הקבר, וכיון שיש בה אילנות ודאי נמצא הקבר שאבד בה ונחרש כשחרשו אותה לצורך האילנות, והתרסקו העצמות והתפזרו על פני כל השדה. ולדבריו מיושב שאף אם בכל שדה שנחרש בה קבר אנו חוששים שמא לא נחרש הקבר עצמו, מכל מקום בשדה שנחרשה לצורך האילנות ודאי נחרש גם מקום הקבר. שפת אמת (ד"ה מנא).

חוזרת הגמרא ומקשה, **וְדִלְמָא טוּמְאָה מִגַּוָּאֵי וְאִילָנוֹת מִבָּרַאי** - ושמא הטומאה [-הקבר] אבדה בחלק הפנימי של השדה בו לא נטעו אילנות, ואת האילנות נטעו בחלקה החיצוני של השדה, ונמצא שלא חרשו במקום הטומאה מבפנים. ואם כן, אף על פי שהאילנות עומדים על גבול השדה סמוך לרשות הרבים אין ראיה שנחרש מקום הטומאה, והרי זו כשדה שאבד בה קבר, ומדוע אמרה הברייתא שאם יש בה אילנות הרי היא כשדה שנחרש בה קבר.

מתרצת הגמרא, הברייתא עוסקת **בְּשדה** בה האילנות **מְסוּבָּכִין** [-מעורבים] בכל השדה וסמוכים זה לזה עד שכל השדה מלאה אילנות, ובאופן כזה ודאי נחרשה כל השדה בשביל האילנות שממלאים את כולה, והרי זו שדה שנחרש בה קבר שמותר לעבור בה על ידי ניפוח[א].

תירוץ נוסף, **וְאִיבָּעֵית אֵימָא** - אם תרצה תוכל ליישב זאת כך, אכן לא מדובר דווקא כשהאילנות מעורבים בכל השדה, אלא אפילו כאשר האילנות עומדין על הגבולין מותר לעבור בשדה זו על ידי ניפוח, **דְּהָא אֲמָרָן** - שהרי אמרנו בברייתא לעיל (ה:), **אֵין מַרְחִיקִין את הַצִּיּוּן מִמְּקוֹם הַטּוּמְאָה** אלא מציינים בסמוך לה, כדי **שֶׁלֹּא לְהַפְסִיד אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל**, וכיון שהציון סמוך לאילנות ודאי היתה הטומאה ביניהן וחרשו את מקומה בשביל האילנות, שאם אכן היתה הטומאה באמצע השדה היו מציינים בסמוך אליה באמצע השדה ולא בגבולי השדה[ב]. ולכן אף אם האילנות עומדים רק על גבולי השדה, ודאי נחרש הקבר ומותר לעבור בה על ידי ניפוח[ג].

18/06/2018אהח

★

שנינו בהמשך הברייתא (לעיל ה:), מצא שדה מצויינת ואינו יודע מה טיבה, **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר**, לעולם מטמא באהל כשדה שאבד בה קבר, **עַד שֶׁיְּהֵא שָׁם** בעיר **זָקֵן אוֹ תַלְמִיד** חכם היודע מדוע ציינו את השדה, אבל סתם אדם אינו נאמן לומר מדוע ציינו אותה, **לְפִי שֶׁאֵין הַכֹּל בְּקִיאִין בַּדָּבָר** ואינם יודעים מדוע ציינו אותה.

אגב ששנינו שתלמיד חכם נאמן להעיד על ציון קברות, לומדת מכך הגמרא לאחריותו גם לכלל הענינים ההלכתיים של העיר:

הגמרא מעירה, **אָמַר אַבַּיֵי, שְׁמַע מִינָּהּ** - מוכח מדברי רבי יהודה, **שצוּרְבָּא מֵרַבָּנָן דְּאִיכָּא בְּמָתָא** - תלמיד חכם[ד] הנמצא בעיר, **כָּל מִילֵּי דְמָתָא עֲלֵיהּ רַמְיָא** - כל עניני העיר מוטלים עליו, ובכללם גם ציון הקברות. כיון שהוא בקי בהלכות[ה], ובודאי הוא זה שציין את השדה, ולכן אמרו שרק הוא יודע מה טיבה.

★

הגמרא דנה עוד בענין המוצא מקום שציינו בו קבר:

אָמַר רַב יְהוּדָה, מָצָא אֶבֶן מְצוּיֶּינֶת - אבן שיש עליה סיד לציון קבר הנמצא שם[ו], רק המקום **שתַּחְתֶּיהָ** [-תחת אותה אבן] **טָמֵא**[ז]. אך אם מצא **שְׁתַּיִם** - שתי אבנים סמוכות ומצויינות בסיד, תחת האבנים ודאי טמא[ח], אבל בין האבנים, **אִם יֵשׁ סִיד בֵּינֵיהֶן** על הארץ, גם המקום **שבֵּינֵיהֶן טָמֵא**, שודאי עשו כן כדי לציין שגם שם יש טומאה, **וְאִם אֵין סִיד בֵּינֵיהֶן** על הארץ, המקום **שבֵּינֵיהֶן טָהוֹר**.

הגמרא מקשה על סוף דברי רבי יהודה שאמר 'אם אין סיד ביניהן ביניהן טהור':

מקשה הגמרא, **וְאַף עַל גַּב דְּלֵיכָּא חוֹרֵשׁ** - האם כשאין ביניהן סיד, המקום שביניהן טהור אף אם לא חרשו שם מעולם, **וְהָתַנְיָא** - והרי שנינו בברייתא, **מָצָא אֶבֶן אַחַת מְצוּיֶּינֶת**, המקום **שתַּחְתֶּיהָ טָמֵא**. אך אם מצא **שְׁתַּיִם** - שתי אבנים סמוכות מצויינות בסיד, **אִם יֵשׁ חוֹרֵשׁ** [-סמני חרישה] **בֵּינֵיהֶן**, המקום **שבֵּינֵיהֶן טָהוֹר**, שהרי נחרש מקום הקבר[ט], **וְאִם לָאו** - ואם לא חרשו ביניהם, גם המקום **שבֵּינֵיהֶן טָמֵא**, ואף שאין שם סיד, לפי שאנו תולים שמי שעשה את הציון לא חשש לציין את המקום שביניהן כיון שכבר ציין את האבנים משני הצדדים. ומבואר בסיפא של הברייתא שאם לא נחרש המקום שביניהן הרי הוא טמא, ואילו רב יהודה אמר שאם אין סיד על הארץ המקום שביניהן טהור, ומדבריו משמע שהוא בכל אופן, ואף אם לא נחרש[י].

א. **מיוחם** לרש"י (ד"ה מסובכין) ורש"י כת"י (ד"ה במסובכין). וראה בריטב"א (ד"ה ופרקינן) שפירש באופן אחר.

ב. **מיוחם** לרש"י (ד"ה הא) שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ואי) ור"ש בן היתום (ד"ה מירוצא). וברש"י כת"י (ד"ה ואיבעית) ביאר, שאף אם מדובר שהאילנות עומדים רק על גבולי השדה, מכל מקום כשציינו את השדה ודאי היו מסופקים גם על מקום האילנות שמא הקבר אבד שם, שאם היו מסופקים רק שמא הוא בחלקה הפנימי של השדה לא היו עושים את הציון סמוך לאילנות, שהרי אין מרחיקים את הציון ממקום הטומאה, ואף על פי כן אנו רואים שאדם זה חרש את מקום האילנות ולא איכפת לו במה שיש ספק שמא יש שם קבר, אם כן מסתבר שחרש גם את כל השדה, ולכך דינה כשדה שנחרש בה קבר שמותר להלך בה על ידי נפיחה ולא כשדה שאבד בה קבר שאסור להלך בה כלל.

ג. **לפי** תירוץ זה של הגמרא, מיושב בין אם האילנות מבחוץ והקבר מבפנים, ובין אם האילנות מבפנים והקבר מבחוץ, שמכיון שהציון נמצא מחוץ לשדה אם כן ודאי היתה כל השדה בספק שמא יש בה קבר, וחרשו מקום שהיה שם ספק טומאה בשביל האילנות. ריטב"א (ד"ה אי).

ביארנו את הסוגיא על פי שיטת רש"י ועוד ראשונים, שמה ששנינו בברייתא (לעיל ה:) 'יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר' היינו שודאי נחרשה השדה לצורך האילנות ועל ידי החרישה נתרסקו העצמות ואין בהם שיעור המטמא באהל. וכן הוכיחו התוספות בכתובות (כח: ד"ה בית) מברייתא זו, שכשנחרשה שדה שהיה בה קבר, גם מקום הקבר עצמו טהור מן התורה, שאנו תולים שנתרסקו העצמות, ולכן מותר ללכת שם על ידי ניפוח. אמנם דעת התוספות לעיל (ה: ד"ה מנפח) שאנו אומרים שמן הסתם לא העמיקה המחרישה עד המקום בו קבור המת ולא נתרסקו עצמותיו, ולכן המקום שבו היה הקבר מטמא באהל ואסור ללכת שם על ידי ניפוח [ראה בהערה שם על דברי הגמרא 'הרי הוא עושה בית הפרס' בשם הקרן אורה]. ולפי דבריהם צריך ביאור מה שמבואר כאן ששדה שאבד בה קבר ונחרשה אינה בכלל שדה שאבד בה קבר אלא בכלל שדה שנחרש בה קבר שאינה מטמאה טומאת אהל. רבי עקיבא איגר (לעיל ה: ד"ה שם). וראה בר"ש (אהלות פי"ח מ"ה, הו"ד בילקוט ביאורים) שפירש את הסוגיא באופן אחר, ולפירושו לא קשה לדעת התוספות.

ד. **צורבא** מרבנן היינו תלמיד חכם חריף וצעיר. רש"י (תענית ד. ד"ה צורבא).

ה. **רש"י** (ד"ה כל). שכל מי שהוא תלמיד ותיק בעירו ואין שם אחר שהוא גדול ממנו בחכמה, הוטלו עליו צרכי העיר ואין לו להשמט מהם. מאירי (לעיל ה: ד"ה אין).

ו. **ציון** קברות נעשה בסיד לפי שהוא לבן כעצמות וכך ניכר מהו הציון, כמבואר בבבא קמא (סט.).

ז. **כשעושים** את הציון על אבן אין צריך להרחיק את הציון ממקום הטומאה, כיון שהאבן גבוהה וניכרת והעובר שם יראה את הציון קודם שיגיע למקום הטומאה, ורק אם עושים את הציון על הקרקע צריך להרחיקו מעט ממקום הטומאה, שמא יעבור שם אדם עם טהרות בידו ולא יראה את הציון עד שיגיע אליו, וכבר יאהיל על הטומאה ויטמאו הטהרות [כמו ששנינו בברייתא לעיל (ה:)]. מיוחס לרש"י (ד"ה מצא) בשם מורו ורש"י כת"י (ד"ה אבן) ועוד ראשונים. ורבינו גרשום (ד"ה תחתיה) מפרש, שתחתיה טמא היינו בסמוך לה. ולדעתו גם כשעושים את הציון על אבן צריך להרחיקו מעט ממקום הטומאה. וכן היא דעת תוספות הרא"ש (ד"ה ה"ג אמר), שביאר על פי הירושלמי (שקלים פ"א ה"א) שתחתיה טמא כיון שחוששים שמא מת קטן נתון תחתיה, והאבן גדולה ובולטת ממקום הקבר לכל הצדדים.

ח. **מיוחם** לרש"י ורש"י כת"י (ד"ה שתים). אולם בתוספות הרא"ש (ד"ה אם) כתב, שאם יש סיד ביניהם, המקום שבין האבנים טמא אבל המקום שתחת האבנים טהור, שכך נהגו לציין את מקום קבורה, אבן אחת בצד ראשו ואבן אחת בצד רגליו, ושופכים סיד על אותם אבנים וביניהם מראשו ועד רגליו [ודווקא בשדה מציינים רק סביב הטומאה, כמבואר להלן, משום שלציין את כל השדה היא טירחה מרובה, אבל בקבר מציינים את כולו ושופכים סיד מראשו ועד רגליו].

ט. **ודינו** כבית הפרס שאינו מטמא באהל, אמנם במגע ומשא מטמא, כמו שביארנו בהערה לעיל (ה: על דברי הגמרא 'הרי הוא עושה בית הפרס') לגבי שדה שנחרש בה קבר, ומה ששנינו בברייתא שהוא טהור היינו לגבי טומאת אהל. עוד יש לבאר שמה ששנינו בברייתא שהוא טהור, היינו לאחר שינפח בפיו באותו מקום או שיהיה נדוש ברגלי בני אדם, שאז הוא טהור לגמרי ואף מטומאת מגע ומשא, כמבואר בגמרא לעיל (שם) ששדה שנחרש בה קבר מותר לעבור בה על ידי ניפוח או דישה. תוספות (ד"ה אמר, בפירוש הראשון והשני) בדעת רש"י. עוד ביארו התוספות (שם בפירוש השלישי והרביעי), שביניהן טהור לגמרי כיון שהוא ספק ספיקא, ספק אם היתה טומאה בין האבנים, ואף אם היתה טומאה, יתכן שהעצמות התרסקו על ידי החרישה [עיין רש"ש (בתוס' שם) מה שכתב בדבריהם]. או שכוונת הברייתא, שכיון שחרשו בין האבנים ודאי לא היה שם קבר מעולם, שאם היה קבר לא היו חורשים אותו [ברש"י (ד"ה אע"ג) מפורש כתירוץ האחרון שכתבו התוספות, והתוספות היה להם גירסא אחרת ברש"י ולכן כתבו פירושים אחרים בדעתו. שפת אמת (ד"ה מצא)].

י. **לכאורה** יש להקשות על רב יהודה גם מהרישא של הברייתא, שבברייתא שנינו שאם נחרש המקום שביניהם הרי הוא טהור, ואילו מדברי רבי יהודה משמע שאם יש סיד על הארץ המקום שביניהם טמא בכל אופן, ואף אם נחרש. וביארו התוספות (ד"ה אמר), שהגמרא סברה שבברייתא מדובר כשאין שם סיד, שאם יש סיד ביניהם ודאי יש שם טומאה, שהרי אין מציינים אלא במקום שיש שם טומאה, ולא היה הדין שאם יש חרישה ביניהם טהור, ולכן הקשתה רק מסוף דברי רב יהודה שדיבר באופן שאין סיד.

ודלמא טומאה מגואי ואילנות מבראי במסובבין ואיבעית אימא הא אמרן [א]אין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את א"י. ר' יהודה אומר עד שיהא שם זקן או תלמיד לפי שאין הכל בקיאין בדבר אמר אביי שמע מינה צורבא מרבנן[ב] דאיכא במתא כל מילי דמתא עליה רמיא. אמר רב יהודה [א]מצא אבן מצויינת תחתיה טמא שתים אם יש סיד ביניהן טמא ואם אין סיד ביניהן טהור[א] ואע"ג דליכא חורש והתניא [ג]מצא אבן אחת מצויינת תחתיה טמא שתים אם יש חורש ביניהן טהור ואם לאו ביניהן טמא אמר רב פפא [ב]הכא כשהסיד שפוך על ראשיהן ומרודה לכאן ולכאן אי איכא חורש ביניהן טהור דאימור מחמת חורש הוא (א) דאיקפל ואי לא סיד דביני ביני הוא וטמא. א"ר אסי [ג]מצר אחד מצוין הוא טמא וכל השדה כולה טהורה שנים הם טמאין וכל השדה כולה טהורה שלשה הם טמאין וכל השדה כולה טהורה ארבעה הן טהורין וכל השדה כולה טמאה דאמר מר [ד]אין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את א"י: ויוצאין אף על הכלאים: ואכלאים בחולו של מועד נפקינן ורמינהו [ה][ד]באחד באדר משמיעין על השקלים [ה]ועל הכלאים [ו]בחמשה עשר בו קורין את המגילה בכרכים ויוצאין לקווץ את הדרכים ולתקן את הרחובות ולמוד המקואות[ב] ועושין כל צורכי רבים ומציינין את הקברות ויוצאין על הכלאים רבי אלעזר ורבי יוסי בר חנינא חד אמר [ז]כאן בבכיר כאן באפיל וחד אמר כאן בזורעים כאן בירקות א"ר אסי א"ר יוחנן [ח]לא שנו אלא שאין ניצן ניכר אבל ניצן ניכר יוצאין עליהן[ג] מאי שנא בחולו של מועד דנפקינן אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן משום שכר פעולה דמוזלי גבן אמר רב זביד ואיתימא רב משרשיא שמע מינה כי יהבינן להו שכר מתרומת הלשכה יהבינן להו דאי סלקא דעתך מדידהו יהבינן להו מאי נפקא לן מינייהו כל כמה דבעו ליתן להו ועד כמה[ד] אמר רב שמואל בר יצחק [ט]כאותה ששנינו [י]כל סאה שיש בה רובע

ודלמא טומאה מגואי. ולא בין האילנות, ולא נחרש במקום טומאה: (ב) מסובבין. שאינן עומדין בשורה אחת סביב הגבולין אלא מעורבין בכל השדה, דודאי נחרש כל השדה בשביל האילנות: הא אמרן אין מרחיקין ציון ממקום טומאה. וכיון שסמוך לאילנות הציון ודאי טומאה בין האילנות היא, ונחרש בשביל האילנות: כל מילי דמתא עליה רמיא. דתלמיד בקי הוא: מצא אבן אחת מצויינת. בסיד, תחתיה טמא, ומפי מורי הזקן אבן אחת מצויינת שיש סיד על גבה, דאינו צריך להרחיק הציון מן האבן, לפי שהאבן גבוה על גבי קרקע ורואה את הציון מיד קודם שיהא נוגע בו, אבל בשדה מרחיקין לה ציון בסמוך, דזמנין לא חזי ציון עד דאתי ונגע ומאהיל: שתים. מצויינות, תחתיהן טמא, אבל ביניהן אם יש סיד ביניהם על הארץ טמא, דמשום ציון הוא: אע"ג דליכא חורש. שלא חרש[ה] ביניהם מעולם טהור כי ליכא סיד: אם אין חורש ביניהן טמא. ואע"ג דליכא סיד, לפי שציין את האבנים שמכאן ומכאן לא חשש לציין בינתים: הכא. דקתני כי ליכא חורש טמא כגון סיד שפוך על ראשי אבנים ומרודה לכאן ולכאן ביניהן, דאי איכא חורש מחמת חורש הוא (ג) דאיקלף שנקלף מן האבנים ונפלו[ו] שם ביניהם וטהור, ואי לא סיד דביני ביני הוא, ומחמת ציון נעשה שם להודיע שיש גם ביניהם טומאה: אין מרחיקין ציון ממקום טומאה. ולהכי ציין כל ארבעה מצריו דתהא כל השדה נטמאה[ז], ובציון דמצר אחד לא סגי לכולה דאין מרחיקין ציון ממקום טומאה: ואכלאים בחולו של מועד נפקינן ורמינהו באחד באדר משמיעין על השקלים. שיהו ישראל מביאין תרומת שקלים בניסן, דכתיב[ז] בחדשו לחדשי השנה חדש והבא לי קרבן מתרומה חדשה[ח]: בכרכים. המוקפין חומה מימות יהושע בן נון[ט]: ואת מקואות המים. מקואות המים של מ' סאה, שחוטטין אותן מן הזבל שנכנס לתוכן כל ימות הגשמים. והאי דלא פריך נמי מגמרא שאמר מתני' דתני ומתקנים הדרכים והרחובות בחולו ש"מ והכא תנא בט"ו באדר, משום דלאו פירכא הוא, דלדין הוא דמתקנין להו תרי זימני, דכי מתקן בט"ו באדר אתו גשמים ומקלקלי להו והדרי ומתקני להו בחולו של מועד, אבל אכלאים כיון דעקרו להו לגמרי בחמשה עשר באדר למה לי למיפק בו[ח] בחולו של מועד, ולהכי קא מיבעיא: כאן בבכיר כאן באפיל. על הבכירות יוצאים בט"ו באדר, על האפילות בחולו של מועד דפסח: בזרעים. על התבואה יוצאין בט"ו באדר, שקודמין לירקות: לא שנו. דאין יוצאין עליהם קודם אדר וקודם חולו של מועד: משום שכר פעולה דמוזלי גבן. כלומר שיכול לשכור פועלין בזול, לפי שאינן עוסקין במלאכה בחולו של מועד: שמע מינה. מדעסקינן לשכור פועלים בזול: כי יהבינן להו. שכירות לפועלים דבטלי כלאים: דאי סלקא דעתך מדידהו. דבעל הבית (ד) יהיב להו, אמאי יוצאין להכי בחולו של מועד משום שכר פעולה, לבטלו בכל זמן אף על גב דליכא שכר פעולה בזול וכל מה דבעי ליתב להו, אלא מתרומת הלשכה יהבינן להו, וכל כמה דמצינן לנמלס מעות דהקדש עבדינן: ועד כמה. הוי כלאים דחייב לבטלו:

רובע

אם יש סיד ביניהם. הציון הוא מסיד כדתנן פרק ה' דמעשר שני (מ"א) ומייתי לה פרק מרובה (ב"ק סט. ושם) אם יש סיד ביניהם לא ידענא כמה: אע"ג דליכא חרס. גרסינן ומצאתי מפרש חרס דומה הוא לחרסית ואין לבן כמו סיד ונ"ל פירושו אם יש חרסית ביניהם (ה) דומה שמציינין להודיע שהוא טהור שעד שם אין בית הקברות שאינה לבן בינתים: אמר רב פפא כשהסיד שפוך. פירוש ודאי כי ליכא סיד וחרסית טהורין אבל כשהוא מרובה[ט] ושפוך על ראשו אז צריך חרסית שאם יש חרסית יש לתלות שנתן לצידי האבן חרסית והסיד נתחבר בו ונרפו[י] הסיד שעל ראשו עמה ואם אין חרסית א"כ סיד הוא של ציון בינתים ולפירוש הקונטרס גרסינן אף על גב דליכא חורש (ו) ומפרש ביניהם טהור דאינתקא לה טומאה דהוי לה קבר שנחרש ותימה לי נהי דטהור מטומאת אהל טהור לא הוי דהוי כמו שדה שנחרש בה קבר ושמא טהור מאהל קאמר א"נ לגמרי ע"י דישה וניפוח א"נ ביניהם איכא טובא ספיקות ושרי ספק אי איכא ציון (ז) הטומאה שביניהם אי לא ואפילו איכא ציון הרי נחרש ומצאתי מפרש דהשתא סלקא דעתיה דה"פ אם יש ביניהם חורש טהור דודאי לא היה שם טומאה דאם היה ביניהם לא היה חורשו אדם תימה לי אמאי לא פריך דקתני בקמייתא[כ] אם יש סיד ביניהם בינתים טמא אע"ג דאיכא חורש והכא קתני אם יש חורש ביניהם טהור ואע"ג דאיכא סיד וי"ל דסלקא דעתיה דהך בתרייתא איירי בדליכא סיד דכי איכא סיד לא היה טהור לעולם דהא אין מציינין אם לאו על הטומאה (ח) וכי חורשו לא יהא טהור ולהכי לא מקשה כי אם מסיפא דברייתא קמייתא דאיירי בדליכא סיד: דאמר מר אין מרחיקים. כך פירש בתוספתא[ל] ובקונט' ובספרים מצאתי דאמר מר אין מעמידין ציון כו' ולפי זה אינו נותן טעם למה כל השדה טמא אלא נותן טעם למה תחתיהן טהורין דאין מעמידין ציון במקום הטומאה ונהי דברוח אחד או שנים או שלשה יש לנו לומר דכל תחתיה טמא כי אין הטומאה בפחות[מ] מן הציון אבל בארבעה יש לתלות הטומאה בכל השדה לפיכך תחתיהן טהורים: ואכלאים בחולו של מועד נפקינן. במשנה פי'[כ] מאי טעמא לא מקשה על אינך ובירושל' מקשה מציינין על הקברות ולא כבר ציינו ומתרץ כגון שירד שטף מים של גשמים ושטפו: בט"ו קורין את המגילה. הוי מצי למתני בי"ד בו (בכפרים[נ]) אלא משום דט"ו זמן דדברים אחרים הוא כגון ומתקנין את הדרכים וכו': דמוזלי גבן. למ"ד לקמן (דף יג.) שכר פעולה שאין לו מה יאכל שרי ניחא שיכולין ליטול שכרן אלא למאן דאמר אסור לא ידעינן היכן ישכרו פועלים במועד ושמא יש לומר דהני דמצות התירו: מתרומת הלשכה. אין להקשות הא אית בהן מעילה דלב ב"ד מתנה עלייהו ובפרק בתרא דכתובות (דף קו. ושם) איכא מילי טובא שנוטלין שכרן מתרומת הלשכה: שיש בה רובע. פירוש כשרואה לזרוע דהא קתני סיפא ר' יוסי אומר יבור והא לא שייך בנזרע כבר ובפרק המוכר פירות (ב"ב דף לד. ושם) מייתי לה מיהו בשמעתין דאיירי בנזרע כבר יש לומר דלא פליגי:

ואין

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל ה:], ב) עיין רש"י תענית דף ד., ג) [תוספתא שקלים פרק א], ד) [לעיל דף ה:], ה) מגילה יג: כט. שקלים פ"א מ"א, ו) כלאים פ"ב מ"א ב"ב לד., ז) במדבר כח יד, ח) ר"ה ז. מגילה כט:, ט) מגילה דף ב., י) עיין ב"ק דף סט., כ) עי"ש תוד"ה ויוצאין ועי' נמוק"י שם בסוף המשנה ועי' כאן בתוס' הרא"ש ד"ה ורמינהו.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' דאימור מחמת חורש הוא דאיקלף ואי לא סיד: (ב) רש"י ד"ה מסוכבין נ"ל במסובבין: (ג) שם ד"ה הכא כו' מחמת חורש הוא הס"ד ואח"כ מה"ד דאיקלף כו' וטהור הס"ד ומה"ד ואי לא כו': (ד) ד"ה דאי ס"ד מדידהו דבעל הבית יהבינן להו אמאי: (ה) תום' ד"ה אע"ג כו' אם יש חרסית ביניהם שאינה לבן בינתים דומה שמציינין וכו' אין בית הקברות הס"ד: (ו) ד"ה אמר כו' אע"ג דליכא חורש ביניהם טהור ומפרש דאינתקא כו': (ז) בא"ד אי איכא ציון על הטומאה שביניהן: (ח) בא"ד אם לאו על הטומאה ואפילו חורשו לא:

◆

רש"י כת"י

במסובבין. וסמוכין זה לזה שכל השדה מליאה אילנות וסמוכין ביותר ואגב אילנות חרש זה כל השדה כולה הילכך כי יש בה אילנות בכולה בידוע שנחרש בה קבר ומותר ליכנס דאין כאן טומאת אוהל. ואיבעית אימא. שלא במסובבין ואפי' הכי מותר ליכנס לתוך אותה השדה בנפיחה דאי לאו הוה נמי ספק טומאה על הגבולין לא היה שם ציון דהא אמרן אין מרחיקין וכו' ועל כרחיך אילנות שאצל הציון בחזקת ספק טומאה ואעפ"כ חרשן זה אלמא הוחזק זה לחרוש ספק קברות הילכך כולה שדה נמי חרש וכן עיקר מפי מורי. אבן אחת מצויינת. שיש סיד על גבה דאינו צריך להרחיק ציון מזה אבן[ס] לפי שהוא גבוה מעל גבי הקרקע ורואה את הציון מיד קודם שהוא נוגע אבל בשדה מרחיקין לו ציון בסמוך זימנין דלא חזי ליה עד דאתא ונוגע ומאהיל. שתיים. מצויינות תחתיהן טמא אבל ביניהן אם יש סיד ביניהן על הארץ [טמא] דמשום ציון הוא. ואע"ג דליכא חרש. דליכא חרישה ביניהן טהור כי ליכא סיד. ואם. אין חרש ביניהן טמא ואע"ג דליכא סיד דאיכא למימר לפי שציין האבנים מכאן ומכאן לא חש לציין בינתים.

[המשך בסוף המסכת]

עין משפט נר מצוה

מט א ב ג מיי' פ"ח מהלכות טומאת מת הלכה יח:

נ ד מיי' פ"א מהלכות שקלים הלכה ט סמג עשין מה:

נא ה מיי' פ"ב מהל' כלאים הלכה טו:

נב ו מיי' פ"א מהל' מגילה הל' ד סמג עשין דרבנן ד טוש"ע א"ח סי' תרפח סעיף א:

נג ז ח מיי' פ"ב מהל' כלאים הלכה טו והלכה יז:

נד ט מיי' שם הלכה טז:

◆

רבינו חננאל

עומדין על הגבולין וניחוש דלמא טומאה גואי ואילנות על הגבולין בראי. ופרקינן במסובבין. איבעית אימא כדאמר אין מרחיקין ציון ממקום הטומאה שלא להפסיד את א"י. **ר' יהודה אומר עד שיהא שם זקן** או תלמיד שתיקן זה הציון לפי שאין הכל בקיאין בדבר. ש"מ צורבא מדרבנן דאיתיה במתא כל מילי דמתא עליה רמיא. **אמר רב יהודה מצא אבן אחת** מצויינת תחתיה טמא שתים אם יש סיד ביניהן טמא ואם לאו טהור ואם היה הסיד שפוך על ראשיהן ומרודה לכאן ולכאן אי א) איכא חרש ביניהן טמא דאמרי' מחמת חרש הוא דאיקפל ואם לאו סיד דביני ביני הוא וטהור. **א"ר אסי מצא ציון מצד אחד** הוא הצד טמא וכל השדה טהורה וכן ג' הן טמאין וכל השדה טהורה ד' השדה כולה טמאה והציונין שהציון בהן טהורין. דאמר מר אין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את א"י כו': **ויוצאין אף על הכלאים.** ומקשינן איני דבחולו של מועד יוצאין על הכלאים והתנן בט"ו באדר יוצאין על הכלאים. **ופרקינן בבכיר יוצאין בט"ו באדר.** באפיל יוצאין בחולו של מועד וי"א כאן בזרעים וכאן בירקות וא"ר יוחנן לא שנו בחולו של מועד אלא שאין ניצן ניכר פי' ציץ שלהן ניכר. אבל אם הציץ שלהן ניכר שהוא כלאים יוצאין לאלתר ואין שהין אותן עד חולו של מועד. **ומ"ש בחולו של מועד יוצאין על הכלאים** א"ר יוחנן משום שכר פעולה עת שהפועלים בטלין ונשכרין בזול לעקור הזרעים ולהשליכן ובעינן למיתן להו אגרייהו מתרומת הלשכה. והני מילי במשנה שהתקינו להיות עוקרין הכלאים בלבד מתוך התבואה ומשליכין. אבל מה שהתקינו להיות מפקירין כל השדה כולה יוצאין אפי' בשאר הימים. ועושין כל צרכי רבים. **ירושלמי** אלו הן צרכי רבים דנין דיני נפשות ודיני ממונות ודיני מכות ופדיון שבוים ודיני ערכין והחרמין וההקדשות וההשקאות ועריפת עגלה וטהרת מצורע ורציעת עבד עברי. וכן מפרקין מנעל מעל האמום אבל אין מחזירין. **ומציינין על הקברות.** והלא ציין באדר כגון שרבו המים ושטפם. **ויוצאין אף על הכלאים** והלא כבר יצאו מאדר תיפתר שהיתה השנה אפילה ולא היו הצמחים ניכרים באדר:

◆

הגהות וציונים

א] עי' גי' ר"ח ובחי' הריטב"א ועי' דק"ס: ב] בכמה כת"י הגי' כמו במשנה בשקלים, בכרכים ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקואות המים ועושין. וכ"נ גי' רש"י: ג] בכת"י נוסף **לאלתר** (וכ"ה לשון הרמב"ם), ועיין רש"י מגילה יג ע"ב ד"ה ועל הכלאים: ד] בכת"י נוסף **נפקינן**: ה] אולי צ"ל שלא **נחרש**: ו] צ"ל **ונפל** (באה"מ): ז] צ"ל **נטמאת** (דפו"ר): ח] נדצ"ל למיפק **תו**: ט] אולי צ"ל **מרודה**, כלישנא דר"פ (רש"ש): י] אולי צ"ל **ונצטרפו** (באה"מ): כ] משמע מתוס' שגרס בגמ' **תנא** רב יהודה מצא, במקום "אמר" (חזו"א קל"ה): ל] אולי צ"ל כך **פירשו בתוס'** ובקונטרס. (ע"פ באה"מ): מ] צ"ל הטומאה **ברחוק** מן הציון (ראש משביר, כלומר דכיון דע"כ אין כל השדה טמאה אמרינן דהטומאה במקום ציון ולא הרחיק), עיי"ש: נ] [צ"ל **בשאר עיירות**] (גליון): ס] נדצ"ל **ציון מן האבן**:

חשק שלמה על ר"ח א) אולי נ"ל אי איכא חרש ביניהן טהור כו' דביני ביני הוא וטמא ואולי דרבינו היה לו גרסא אחרת.

מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב פָּפָּא, הָכָא** - כאן בברייתא ששנינו שאם לא חרשו ביניהן טמא, מדובר **כְּשֶׁנִּרְאֶה** שעיקר **הַסִּיד שָׁפוּךְ עַל רָאשֵׁיהֶן** של האבנים, ומעט ממנו **מְרוּדֶּה** [-נשפך] **לְכָאן וּלְכָאן** ביניהן[יא], ויש להסתפק אם ניתנו שם בכוונה או שנשפכו מהסיד שניתן על גבי האבנים. ולכן, **אִי אִיכָּא חוֹרֵשׁ בֵּינֵיהֶן** - אם נחרש המקום שבין האבנים, המקום **שֶׁבֵּינֵיהֶן טָהוֹר, דְּאֵימוּר** - שיש לתלות ולומר, **מֵחֲמַת חוֹרֵשׁ הוּא (דאיקפל) [דְּאִיקְּלַף[יב]]** - שעל ידי החרישה נקלף הסיד מן האבנים ונפל למקום שביניהן, וכיון שלא ניתן שם לציון טומאה אמרה הברייתא שהוא טהור[יג]. **וְאִי לָא** - ואם לא נחרש המקום שבין האבנים, **סִיד דְּבֵינֵי בֵּינֵי הוּא** - הרי זה סיד שניתן בין האבנים בכוונה כדי לציין את מקום הטומאה, **וְלכן** אמרה הברייתא שהוא **טָמֵא**. ורב יהודה שאמר שאם אין סיד ביניהן טהור, דיבר באופן שאין ביניהם סיד כלל, ולכן אמר שאותו מקום טהור אף אם לא נחרש[יד].

הגמרא מביאה הלכה נוספת בענין ציון הקברים:

אָמַר רַבִּי אַסִּי, שדה **שֶׁמֵּצַר[טו] אֶחָד** שלה **מְצוּיָּן** בסיד, **הוּא** - המקום שתחת אותו מצר **טָמֵא, וְכָל הַשָּׂדֶה כּוּלָּהּ טְהוֹרָה**, שאם היתה השדה כולה טמאה היו מציינים אותה מארבע רוחותיה[טז]. וכן אם **שְׁנַיִם** ממצרי השדה מצוינים, **הֵם** - המקומות שתחת אותם המצרים **טְמֵאִין, וְכָל הַשָּׂדֶה כּוּלָּהּ טְהוֹרָה**. וכן אם **שְׁלֹשָׁה** ממצרי השדה מצוינים, **הֵם** - המקומות שתחת אותם המצרים **טְמֵאִין, וְכָל הַשָּׂדֶה כּוּלָּהּ טְהוֹרָה**. אבל אם **אַרְבָּעָה** מצרי השדה מצוינים, **הֵן** - המקומות שתחת כל המצרים **טְהוֹרִין, וְכָל הַשָּׂדֶה כּוּלָּהּ טְמֵאָה**, שבאופן כזה שציינו את ארבעת המצרים, מוכח שנעשה כדי לציין את כל השדה[יז]. והטעם שציין את כל ארבעת המצרים ולא ציין רק מצר אחת, משום **דְּאָמַר מַר** (לעיל ה:), **אֵין מַרְחִיקִין צִיּוּן מִמְּקוֹם טוּמְאָה, שֶׁלֹּא לְהַפְסִיד אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל**, ואם לא היה מציין את כל ארבעת המצרים, היו בני אדם מסתפקים מה הם גבולות השדה הטמאה ויבואו להחמיר יותר מדי, והרי הוא מפסיד את ארץ ישראל[יח].

★

שנינו במשנה, **וְיוֹצְאִין** שלוחי בית דין במועד **אַף עַל הַכִּלְאַיִם.**

הגמרא דנה מתי יוצאים על הכלאים:

מקשה הגמרא, **וְכִי אַכִּלְאַיִם** דווקא **בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד נָפְקִינַן** [-יוצאים], **וּרְמִינְהוּ** - ויש להקשות על כך ממשנה אחרת ששנינו (שקלים פ"א מ"א), **בְּאֶחָד בַּאֲדָר** היו בית דין[יט] **מַשְׁמִיעִין** [-מכריזים[כ]] **עַל הַשְּׁקָלִים**, שכל ישראל יכינו מחצית השקל שצריכים להביא לצורך קרבנות ציבור של השנה החדשה [המתחילה בא' ניסן][כא], **וְעַל הַכִּלְאַיִם** - שיעקרו בעלי השדות את גידולי הכלאי זרעים שכבר ניכרים בין גידולי התבואה[כב]. **וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ** [-באדר], **קוֹרִין אֶת הַמְּגִילָּה בַּכְּרַכִּים** - בערים שהיו מוקפות חומה בימות יהושע בן נון, **וְיוֹצְאִין לְקַוֵּוץ אֶת הַדְּרָכִים** - לפנות את הקוצים שבדרכים[כג], **וּלְתַקֵּן** את **הָרְחוֹבוֹת** שהתקלקלו בימות הגשמים, לצורך עולי רגלים[כד], **וְלָמוֹד** [-ולמדוד] את **הַמִּקְוָאוֹת** אם יש בהן ארבעים סאה מים, שהוא שיעור המים הנצרך להכשר המקוה[כה], **וְעוֹשִׂין כָּל צוֹרְכֵי רַבִּים**[כו], **וּמְצַיְּינִין אֶת** מקום **הַקְּבָרוֹת** בסיד[כז], **וְיוֹצְאִין** שלוחי בית דין **עַל הַכִּלְאַיִם** לעקרם[כח]. ומבואר במשנה שם שיצאו לעקור את

18/06/2018

יא. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ומרודה).

יב. **הגהות** הב"ח (אות א). אולם ראה ברש"י בחולין (מד. ד"ה דאקפל) שפירש ש'אקפל' הוא כמו 'ונקלף', וכן פירש הר"ש בן היתום (ד"ה ואיקפל), ולפי זה אין צריך לשנות הגירסא. וראה גם בתשב"ץ (ח"א סי' נג) שהאריך בזה.

יג. **לפי** התירוץ השלישי של התוספות (הו"ד בהערה לעיל על דברי הגמרא 'אם יש חורש ביניהן טהור') שתולים שעל ידי החרישה נתרסקו העצמות, צריך ביאור מדוע הוצרכה הגמרא לומר שהסיד נפל שם על ידי החרישה, הרי אפילו אם נתנו שם את הסיד בכוונה הוא טהור, כיון שנחרש הקבר והתרסקו העצמות. ותירץ השפת אמת (ד"ה מצא), שאם יש שם סיד שנתנו אותו בכוונה יש לחשוש שמא נקבר שם אדם אחרי שנחרש, שאם לא כן היתה החרישה מעבירה את הסיד.

יד. **ריטב"א** (ד"ה ואם).

ביארנו את הסוגיא לפי גירסת רש"י והריטב"א, אמנם התוספות (ד"ה אע"ג וד"ה אמר) ועוד ראשונים גרסו 'אם יש חרס ביניהם', והיינו שיש שני מיני סימנים, סימן על ידי סיד שעושים למקום טמא, וסימן על ידי חרס שעושים למקום טהור. וקושיית הגמרא היא שמדברי רב יהודה משמע שרק אם יש סיד לסימן טומאה המקום שביניהם טמא, אבל אם אין שם סימן כלל טהור, ובברייתא משמע שצריך לעשות סימן שהוא טהור על ידי חרס, אבל בלא סימן כלל הוא טמא. ותירץ רב פפא, שכשנתנו הרבה סיד על האבן ונשפך על הארץ, אכן צריך לעשות סימן כדי שידעו שאותו מקום אינו טמא, אבל כאשר כלל אין סיד בין האבנים, המקום שביניהם טהור ואין צריך לציינו על ידי חרס.

טו. **מקום** גבוה סביבות השדה [שנעשה כדי לציין את גבולות השדה]. רש"י כת"י (ד"ה כל).

טז. **רש"י** כת"י (ד"ה הוא), וביאר עוד (ד"ה מצר), שכששושים את הציון על גבי המצר אין צריך להרחיקו ממקום הטומאה, כיון שהמצר גבוה וניכר, וכמו שביארנו בהערה לעיל (על דברי הגמרא 'תחתיה טמא') לגבי אבן שיש עליה ציון.

יז. **המקום** שתחת המצרים טהור אף שהמצרים גבוהים וכשעושים את הציון על מקום גבוה אין צריך להרחיקו ממקום הטומאה [כמו שביארנו בהערה לעיל על דברי הגמרא 'הוא טמא'], כיון שכשרוצים לציין שדה שכולה טמאה הדרך לציין את כל ארבעת המצרים שלה, ואדם הרואה שציינו את כל המצרים של השדה סבור שהוא משום שיש טומאה בתוך השדה אבל מצרי השדה טהורים, ולכן אם יש טומאה גם תחת המצרים צריך להרחיק את הציון מעט ממקום המצרים. רש"י כת"י (ד"ה ארבעה). אולם ראה בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הן) שביאר באופן אחר.

יח. **מיוחס** לרש"י (ד"ה אין) על פי חזון איש (או"ח סי' קלה ד"ה אין מרחיקין) וארץ צבי (הגהות למלכת משה, אות לד). וברש"י כת"י (ד"ה ארבעה) ובריטב"א (ד"ה אמר רב אסי) ביארו, שכוונת הגמרא לבאר שהטעם שהשדה כולה טמאה ואין אומרים שרק תוכה טמא אבל המקום הסמוך למצרים טהור, הוא משום שאין מרחיקים את הציון ממקום הטומאה כדי שלא להפסיד את ארץ ישראל, ומכך שעשו את הציון בגבול השדה ולא עשו אותו בתוכה אנו יודעים שגם המקום הסמוך למצרים טמא.

יט. **רש"י** (מגילה כט. ד"ה משמיעין), ראה גם רע"ב (שקלים פ"א מ"א).

כ. **ירושלמי** (שקלים פ"א ה"א).

כא. **רע"ב** (שקלים פ"א מ"א). מצות עשה מן התורה על כל איש מישראל לתת מחצית השקל בכל שנה ושנה [לצורך קרבנות ציבור], ובאחד באדר משמיעין על השקלים כדי שיכין כל אחד ואחד מחצית השקל שלו. רמב"ם (שקלים פ"א הלכה א, ט). מראש חודש ניסן היו מתחילים להביא את הקרבנות מהשקלים החדשים, שנאמר (במדבר כח יד) 'זאת עולת חודש בחדשו לחדשי השנה', מכך שחזר הכתוב וכפל תיבת 'חודש' כמה פעמים דרשו חכמים (ר"ה ז.) שיש חודש שאתה צריך לחדשו בהבאת קרבנות ציבור מתרומה חדשה, ולמדנו בגזירה שוה שזהו ניסן, שנאמר כאן שנה, ונאמר לגבי חודש ניסן (שמות יב ב) 'ראשון הוא לכם לחדשי השנה'. רש"י (ד"ה ואכלאים, מגילה כט: ד"ה חודש).

כב. **רש"י** (מגילה יג: ד"ה ועל, שם כט: ד"ה ועל). וברש"י כת"י ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ועל) ביארו שההכרזה היא שלא יזרעו כלאים. וראה במגילה (כט:) שראש חודש אדר הוא זמן זריעה. אמנם התוספות (שם ד"ה על) הוכיחו שבאדר אין רגילים לזרוע, ומה שאמרו שהוא זמן זריעה אינו בדווקא.

כג. **ראה** בהערה לעיל (ה. על דברי הגמרא 'לקווץ את הדרכים') לביאור לשון זו.

כד. **תוספתא** (שקלים פ"א ה"א). וכיון שתיקנו אותם קודם הפסח לא היו צריכים לבדקם שוב קודם שבועות וסוכות, שאין הגשמים מצויים בארץ ישראל בימות החמה. חסדי דוד (על התוספתא שם) בביאור דברי התוספתא שם. והרמב"ם (פירוש המשניות שם, רוצח פ"ח ה"ו) ביאר, שהיו מתקנים את הדרכים לצורך רוצחים בשגגה שיוכלו לנוס לערי מקלט מפני גואל הדם שלא יהרגם.

כה. **ראה** בהערה לעיל (ה.) על דברי הגמרא 'ולמוד את המקואות' בענין זה. במשנה בשקלים (פ"א מ"א) הגירסא 'ואת מקואות המים' ולא 'ולמוד המקואות', וכן גרסו מיוחס לרש"י ורש"י כת"י ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ואת), ולגירסא זו 'מתקנים' הולך גם על המקוואות, שמנקים אותם מהזבל שנכנס והצטבר בתוכם בימות הגשמים, כדי שיהיו ראויים לטבילה. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש הוסיף, שעל ידי הזבל התמעט המקווה משיעור ארבעים סאה, וצריך לנקותם קודם הפסח כדי שיהיה בהם שיעור ויוכלו ישראל לטבול ולאכול פסחיהם בטהרה. וראה בריבב"ן (על הירושלמי שקלים פ"א ה"א ד"ה ואת) שכתב טעם אחר.

כו. **כגון** לדון דיני ממונות, דיני נפשות, דיני מכות, פדיית ערכים חרמים והקדשות, השקאת סוטה, שריפת פרה, רציעת עבד עברי וטהרת מצורע. ירושלמי (שקלים פ"א ה"א). וביאר הר"ן (הו"ד בשו"ת ריב"ש סי' שצ), שדברים אלו המזדמנים בקביעות ויש בהם תיקון המדינה, אף על פי שבכל פעם ופעם הם פרטיים, מכל מקום נקראים צרכי רבים, לפי שצורך הרבים הוא להעמיד המשפט ולנהוג בדברים הללו. וראה עוד בריטב"א ובמאירי (לעיל ב. ד"ה ועושין) שביארו מדוע דברים אלו נחשבים צרכי רבים באופנים אחרים.

כז. **כלומר**, בודקים אם מי הגשמים המיסו ומחקו את הציון שעל גבי הקברות, וחוזרים ומציינים את כל מה שנמחק. רמב"ם (פירוש המשניות, שקלים פ"א מ"א) ורע"ב (שם). ועושים כן כדי שלא יטמאו הולכי דרכים בעלותם לרגל. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ומציינין).

כח. **לדעת** הראשונים שבאחד באדר הכריזו שיעקרו בעלי השדות את הכלאים [ראה בהערה לעיל על דברי הגמרא 'ועל הכלאים'], אף על פי כן לא היו סומכים על הכרזה זו וחששו שמא לא עקרום בעליהם, ולפיכך יצאו על כך בט"ו בו. רמב"ם (פירוש המשניות, שקלים פ"א מ"א) ורע"ב (שם). ולפירוש רש"י כת"י ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ועל) שבראש חודש הכריזו שלא יזרעו כלאים, בט"ו היו יוצאים לעקור את הכלאים

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל ה:], ב) עיין רש"י תענית דף ד., ג) [תוספתא שקלים פרק א], ד) [לעיל דף ה:], ה) מגילה יג: כט. שקלים פ"א מ"א, ו) כלאים פ"ב מ"א ב"ב לד., ז) במדבר כח יד, ח) ר"ה ז. מגילה כט:, ט) מגילה דף ב., י) עיין ב"ק דף סט., כ) עי"ש תוד"ה ויוצאין ועי' נמוק"י שם בסוף המשנה ועי' כאן בתוס' הרא"ש ד"ה ורמינהו.

אוצר החכמה 18/06/2018

הגהות הב"ח

(א) גמ' דאימור מחמת חורש הוא דאיקלף ואי לא סיד: (ב) רש"י ד"ה מסוכבין נ"ל במסובכין: (ג) שם ד"ה הכא כו' מחמת חורש הוא הס"ד ואח"כ מה"ד דאיקלף כו' וטהור הס"ד ומה"ד ואי לא כו': (ד) ד"ה דאי ס"ד מדידהו דבעל הבית יהבינן להו אמאי: (ה) תוס' ד"ה אע"ג כו' אם יש חרסית ביניהם שאינה לבן בינתים דומה שמציינין וכו' אין בית הקברות הס"ד: (ו) ד"ה אמר כו' אע"ג דליכא חורש ביניהם טהור ומפרש דאינתקא כו': (ז) בא"ד אי איכא ציון על הטומאה שביניהן: (ח) בא"ד אם לאו על הטומאה ואפילו חורשו לא:

רש"י כת"י

במסובכין. וסמוכין זה לזה שכל השדה מליאה אילנות וסמוכין ביותר ואגב אילנות חרש זה כל השדה כולה הילכך כי יש בה אילנות בכולה בידוע שנחרש בה קבר ומותר ליכנס דאין כאן טומאת אוהל. ואיבעית אימא. שלא במסובכין ואפי' הכי מותר ליכנס לתוך אותה השדה בנפיחה דאי לאו הוה נמי ספק טומאה על הגבולין לא היה שם ציון דהא אמרן אין מרחיקין וכו' ועל כרחיך אילנות שאצל הציון בחזקת ספק טומאה ואעפ"כ חרשן זה אלמא הוחזק זה לחרוש ספק קברות הילכך כולה שדה נמי חרש וכן עיקר מפי מורי. אבן אחת מצויינת. שיש סיד על גבה דאינו צריך להרחיק ציון מזה אבן[ס] לפי שהוא גבוה מעל גבי הקרקע ורואה את הציון מיד קודם שהוא נוגע אבל בשדה מרחיקין לו ציון בסמוך זימנין דלא חזי ליה עד דאתא ונוגע ומאהיל. שתים. מצויינות תחתיהן טמא אבל ביניהן אם יש סיד ביניהן על הארץ [טמא] דמשום ציון הוא. ואע"ג דליכא חרש. דליכא חרישה ביניהן טהור כי ליכא סיד. ואם. אין חרש ביניהן טמא ואע"ג דליכא סיד דאיכא למימר לפי שציין האבנים מכאן ומכאן לא חש לציין בינתים.

[המשך בסוף המסכת]

ודלמא טומאה מגואי ואילנות מבראי במסובכין ואיבעית אימא הא אמרן [א]אין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את א"י ר' יהודה אומר עד שיהא שם זקן או תלמיד לפי שאין הכל בקיאין בדבר אמר אביי שמע מינה צורבא מרבנן[ב] דאיכא במתא כל מילי דמתא עליה רמיא. אמר רב יהודה [א]מצא אבן מצויינת תחתיה טמא שתים אם יש סיד ביניהן טמא ואם אין סיד ביניהן טהור[א] ואע"ג דליכא חורש והתניא [ג]מצא אבן אחת מצויינת תחתיה טמא שתים אם יש חורש ביניהן ביניהן טהור ואם לאו ביניהן טמא אמר רב פפא [ב]הכא כשהסיד שפוך על ראשיהן ומרודה לכאן ולכאן אי איכא חורש ביניהן טהור דאימור מחמת חורש הוא (א) דאיקפל ואי לא סיד דביני ביני הוא וטמא א"ר אסי [ג]מצר אחד מצוין הוא טמא וכל השדה כולה טהורה שנים הם טמאין וכל השדה כולה טהורה שלשה הם טמאין וכל השדה כולה טהורה ארבעה הן טהורין וכל השדה כולה טמאה דאמר מר [ד]אין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את א"י: ויוצאין אף על הכלאים: ואכלאים בחולו של מועד נפקינן ורמינהו [ה] [ד]באחד באדר משמיעין על השקלים [ה]ועל הכלאים [ו]בחמשה עשר בו קורין את המגילה בכרכים ויוצאין לקווץ את הדרכים ולתקן הרחובות ולמוד המקואות[ב] ועושין כל צורכי רבים ומציינין את הקברות ויוצאין על הכלאים רבי אלעזר ורבי יוסי בר חנינא חד אמר [ז]כאן בבכיר כאן באפיל וחד אמר כאן בזרעים כאן בירקות א"ר אסי א"ר יוחנן [ח]לא שנו אלא שאין ניצן ניכר אבל ניצן ניכר יוצאין עליהן[ג] מאי שנא בחולו של מועד דנפקינן אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן משום שכר פעולה דמוזלי גבן אמר רב זביד ואיתימא רב משרשיא שמע מינה כי יהבינן להו שכר מתרומת הלשכה יהבינן להו דאי סלקא דעתך מדידהו יהבינן להו מאי נפקא לן מינייהו כל כמה דבעו ליתן להו ועד כמה[ד] אמר רב שמואל בר יצחק [ט]כאותה ששנינו [י]כל סאה שיש בה

רובע

ודלמא טומאה מגואי. ולא בין האילנות, ולא נחרש במקום טומאה: (ב) מסובבין. שאין עומדין בשורה אחת סביב הגבולין אלא מעורבין בכל השדה, דודאי נחרש כל השדה בשביל האילנות: הא אמרן אין מרחיקין ציון ממקום טומאה. וכיון שסמוך לאילנות הציון ודאי טומאה בין האילנות היא, ונחרש בשביל האילנות: כל מילי דמתא עליה רמיא. דתלמיד בקי הוא: מצא אבן אחת מצויינת. בסיד, תחתיה טמא, ומפי מורי הזקן אבן אחת מצויינת שיש סיד על גבה, דאינו צריך להרחיק הציון מן האבן, לפי שהאבן גבוה על גבי קרקע ורואה את הציון מיד קודם שיהא נוגע בו, אבל בשדה מרחיקין לה ציון בסמוך, דזמנין לא חזי ציון עד דאתי ונגע ומאהיל: שתים. מצויינות, תחתיהן טמא, אבל ביניהן אם יש סיד ביניהם על הארץ טמא, דמשום ציון הוא: אע"ג דליכא חורש. שלא חרש[ה] ביניהם מעולם טהור כי ליכא סיד: אם אין חורש ביניהן טמא. ואע"ג דליכא סיד, לפי שציין את האבנים שמכאן ומכאן לא חשש לציין בינתים: הכא. דקתני כי ליכא חורש טמא כגון סיד שפוך על ראשי אבנים ומרודה לכאן ולכאן ביניהן, דאי איכא חורש מחמת חורש הוא (ג) דאיקלף שנקלף מן האבנים ונפלו[ו] שם ביניהם וטהור, ואי לא סיד דביני ביני הוא, ומחמת ציון נעשה שם להודיע שיש גם ביניהם טומאה: אין מרחיקין ציון ממקום טומאה. ולהכי ציין כל ארבעה מצריו דתהא כל השדה נטמאה[ז], ובציון דמצר אחד לא סגי לכולה דאין מרחיקין ציון ממקום טומאה: ואכלאים בחולו של מועד נפקינן ורמינהו באחד באדר משמיעין על השקלים. שיהו ישראל מביאין תרומת שקלים בניסן, דכתיב[ז] בחדשו לחדשי השנה חדש והבא לי קרבן מתרומה חדשה[ח]: בכרכים. המוקפין חומה מימות יהושע בן נון[ט]: ואת מקואות המים. מקואות המים של מ' סאה, שחוטטין אותן מן הזבל שנכנס לתוכן כל ימות הגשמים. והאי דלא פריך נמי בגמרא אשאר מתני' דתני ומתקנים הדרכים והרחובות בחולו ש"מ והכא תנא בט"ו באדר, משום דלאו פירכא הוא, דבדין הוא דמתקנין להו תרי זימני, דכי מתקן בט"ו באדר אתו גשמים ומקלקלי להו והדרי ומתקני להו בחולו של מועד, אבל אכלאים כיון דעקרו להו לגמרי בחמשה עשר באדר למה לי למיפק בו[ח] בחולו של מועד, ולהכי קא מיבעיא: כאן בבכיר כאן באפיל. על הבכירות יוצאים בט"ו באדר, על האפילות בחולו של מועד דפסח: בזרעים. על התבואה יוצאין בט"ו באדר, שקודמין לירקות: לא שנו. דאין יוצאין עליהם קודם אדר וקודם חולו של מועד: משום שכר פעולה דמוזלי גבן. כלומר שיכול לשכור פועלין בזול, לפי שאינן עוסקין במלאכה בחולו של מועד: שמע מינה. מדעסקינן לשכור פועלים בזול: כי יהבינן להו. שכירות לפועלים דבטלי כלאים: דאי סלקא דעתך מדידהו. דבעל הבית (ד) יהיב להו, אמאי יוצאין להכי בחולו של מועד משום שכר פעולה, לבטלו בכל זמן אף על גב דליכא שכר פעולה בזול וכל מה דבעי ליתב להו, אלא מתרומת הלשכה יהבינן להו, וכל כמה דמלינן לנמלס מעות דהקדש עבדינן: ועד כמה. הוי כלאים דחייב לבטלו:

רובע

אם יש סיד ביניהם. הציון הוא מסיד כדתנן פרק ה' דמעשר שני (מ"א) ומייתי לה פרק מרובה (ב"ק סט. ושם) אם יש סיד ביניהם לא ידענא כמה: אע"ג דליכא חרס. גרסינן ומלאתי מפרש חרס דומה הוא לחרסית ואין לבן כמו סיד[י] ונ"ל פירושו אם יש חרסית ביניהם (ה) דומה שמציינין להודיע שהוא טהור שעד שם אין בית הקברות שאינה לבן בינתים: אמר רב פפא כשהסיד שפוך. פירוש ודאי כי ליכא סיד וחרסית טהורין אבל כשהוא מרובה[ט] ושפוך על ראשו אז צריך חרסית שאם יש חרסית יש לתלות שנתן לצידי האבן חרסית והסיד נתחבר בו ונצרפו[י] הסיד שעל ראשו עמה ואם אין חרסית א"כ סיד הוא של ציון בינתים ולפירוש הקונטרס גרסינן אף על גב דליכא חורש (ו) ומפרש ביניהם טהור דאינתקא לה טומאה דהוי לה קבר שנחרש ותימה לי נהי דטהור מטומאת אהל טהור לא הוי דהוי כמו שדה שנחרש בה קבר ושמא טהור מאהל קאמר א"נ לגמרי ע"י דישה וניפוח א"נ ביניהם איכא טובא ספיקות ושרי ספק אי איכא ציון (ז) הטומאה שביניהם אי לא ואפילו איכא ציון הרי נחרש ומלאתי מפרש דהשתא סלקא דעתיה דה"פ אם יש ביניהם חורש טהור דודאי לא היה שם טומאה דאם היה ביניהם לא היה חורשו אדם תימה לי אמאי לא פריך דקתני בקמייתא[כ] אם יש סיד ביניהם בינתים טמא אע"ג דאיכא חורש והכא קתני אם יש חורש ביניהם טהור ואע"ג דאיכא סיד ונ"ל דסלקא דעתיה דהך בתרייתא איירי בדליכא סיד דכי איכא סיד לא היה טהור לעולם דהא אין מציינין אם לאו על הטומאה (ח) וכי חורשו לא יהא טהור ולהכי לא מקשה כי אם מקיפא דברייתא קמייתא דאיירי בדליכא סיד: דאמר מר אין מרחיקים. כך פירש בתוספתא[ל] ובקונט' ובספרים מצאתי דאמר מר אין מעמידין ציון כו' ולפי זה אינו נותן טעם למה כל השדה טמא אלא נותן טעם למה תחתיהן טהורין דאין מעמידין ציון במקום הטומאה ונהי דברות אחד או שנים או שלשה יש לנו לומר דכל תחתיה טמא כי אין הטומאה בפחות[מ] מן הציון אבל בארבעה יש לתלות הטומאה בכל השדה לפיכך תחתיהן טהורים: ואכלאים בחולו של מועד נפקינן. במשנה פי'[ב] מאי טעמא לא מקשה על אינך ובירושל' מקשה מציינין על הקברות ולא כבר ציינו ומתרץ כגון שירד שטף מים של גשמים ושטפו:

בט"ו קורין את המגילה. הוי מצי למתני בי"ד בו (בכפרים[נ]) אלא משום דט"ו זמן לדברים אחרים הוא כגון ומתקנין את הדרכים וכו':

דמוזלי גבן. למ"ד לקמן (דף יג.) שכר פעולה שאין לו מה יאכל שרי ניחא שיכולין ליטול שכרן אלא למאן דאמר אסור לא ידעינן היכן ישכרו פועלים במועד ושמא יש לומר דהכי דמצות התירו:

מתרומת הלשכה. אין להקשות הא אית בהן מעילה דלב ב"ד מתנה עלייהו ובפרק בתרא דכתובות (דף קו. ושם) איכא מילי טובא שנוטלין שכרן מתרומת הלשכה:

שיש בה רובע. פירוש כשרוצה לזרוע דהא קתני סיפא ר' יוסי אומר יבור והא לא שייך בנזרע כבר ובפרק המוכר פירות (ב"ב דף צג. ושם) מייתי לה מיהו בשמעתין דאיירי בנזרע כבר יש לומר דלא פליגי:

ואין

עין משפט נר מצוה

מט א ב ג מיי' פ"ח מהלכות טומאת מת הלכה יא:
נ ד מיי' פ"א מהלכות שקלים הלכה ט סמג עשין מה:
נא ה מיי' פ"ב מהל' כלאים הלכה טו:
נב ו מיי' פ"א מהל' מגילה הל' ד סמג עשין דרבנן ד טוש"ע א"ח סי' תרפח סעיף א:
נג ז ח מיי' פ"ב מהל' כלאים הלכה טו והלכה יז:
נד ט מיי' שם הלכה טז:

משנת ראשונים

במסובכין. על פני כל השדה, מסובכין כמו בסבך בקרניו, כלומר שנסבכין ונאחזין זה בזה עד שמכסין כל השדה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אם יש סיד ביניהן ביניהן טמא. כי כך היה דרכן כשמציינין את הקבר משקעין אבן אחת בצד ראשו ואבן אחת בצד מרגלותיו, וממחין סיד במים ושופכין אותו על אותן אבנים וביניהם מראשו ועד רגליו, אע"ג דבשדה אין מציינין אלא סביב הטומאה, התם משום דאיכא טירחא לציין כל השדה, אבל קבר מציינין אותו מראשו ועד רגליו. **[תוס' הרא"ש]**

ועל הכלאים. משמיעין. מכריזין כמו ויעבירו קול ביהודה וכן וישמע שאול את העם ומכריזין [על הכלאים] לפי שצמחין ניכרין ואעפ"כ לא היו עוקרין ומפקירין לאחר תקנה, עד ט"ו באדר שיהא גדול קצת שיוכל לעוקרו. **[ריבב"ן, שקלים]**

קוראין את המגילה בכרכין. הא דלא תנא כפרים ועיירות בי"ד, משום דלא הוי זמנם קבוע לגמרי מתקנת חכמים, כדאית התם מגילה נקראת באחד עשר בשנים עשר וכו', משום הכי לא פסיקי ליה. ולי נראה דמשום דעיקר תקנת קריאת המגילה היתה בשושן והיא היתה מן המוקפות, לא חשש להאריך ונקט משום שעיקר התקנה היתה שם. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

לא שייך הכא קריית מגלה, ולהכי נמי לא תנא דפרזין קורין בי"ד, אלא אגב דבעי למתני דבט"ו שולחנות יושבים במדינה, תנא נמי כל מה שהיו עושין בו ביום. א"נ להכי תני, לאשמועינן דכי היכי דקורין המגלה באדר השני, ה"נ משמיעין על השקלים ויוצאין על הכלאים דוקא באדר השני. **[פי' הרא"ש, שקלים]**

ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות. רש"י ז"ל גריס התם ואת הרחבות ופירש רחבה שאחורי הבתים ששם מטיילין ילדים וילדות, והכא גרסינן בכל הספרים ואת הרחובות והן השווקים של רשות הרבים. **[ר"ש סיריליאו, שקלים]**

ואת מקוואות המים. שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין והטובל שם לא עלתה [לו] טבילה כדתנאי בספרא אך מעין ובור מקוה מים, מעין מטהר בזוחלין ואין המקוה מטהר בזוחלין אלא באשבורן, פי' נוטפין מי גשמים כדאמרי' שם במה אשה (שבת סה.) אבוה דשמואל עביד לבנתיה מקוה ביומי ניסן ומפצי ביומי תשרי. אי נמי לפי שמעיינות מתמעטין בקיץ עושין מקוה ממי גשמים בחורף לצורך הקיץ כדאיתא בתוספתא מו"ק כל מקוה שאין בו ארבעים סאה מושכין לו אמת המים ומשלימין לו ארבעים סאה כדי שיהא כשר להקוות עליו. **[ריבב"ן, שקלים]** וצריך לנקותם ולמודדם כדי שיהא שלמים בפרוס הפסח, שהיו בישראל רוב טמאים יותר מכל השנה, וצריכים ליטהר לאוכל פסחיהם בטהרה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ויוצאין אף על הכלאים.** הכי איתא בכל הספרים והכי פירושו, משום דהוה אמינא דעל צורכי הרבים דינא הוא דיצאו שלוחי ב"ד, משום דקידרא דבי שותפי לא חמימא ולא קרירא כדאיתא פרק לא יחפור (ב"ב כד:) וצריך לזרוזינהו, אבל כלאים דכל חד שדהו רמיא עליה סלקא דעתין דבהכרזה דאחד באדר סגי להו ולא צריך לב"ד לבקורי השדות בט"ו, קמ"ל דיוצאין ומשום הכי תני אף. אי נמי דקאי אסיפא דקתני בט"ו בו שולחנות יושבין וההיא ודאי שלוחי ב"ד יושבין עם השולחנים, והוה אמינא גבי אפוקי ממונא הוא דנפקי אבל כלאים דכל חד שדהו רמיא וכו'. **[ר"ש סיריליאו, שקלים]** **לא שנו אלא שאין ניצן ניכר.** בין על הירקות בין על הזרעים בין בכיר בין באפל, אם היה ניצן ניכר, שהוא תחלת תולדת הפרי, שוב אין ממתינין לא לאדר ולא למועד. אבל כשהוא עשב ואין פריו ניכר עדיין, (אלא) שאין הכל מכירין אלא הבקיאין בעשב זה מאיזה מין הוא, ממתינין לו עד אדר, שהיא ניכר יפה ולא יטעו בו. **[המכתם]**

הגהות וציונים

א] עי' גי' ר"ח ובחי' הריטב"א ועי' דק"ס: ב] בכמה כת"י הגי' כמו במשנה בשקלים, בכרכים **ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקואות המים** ועושין. וכ"נ גי' רש"י: ג] בכת"י נוסף **לאלתר** (וכ"ה לשון הרמב"ם), ועיין רש"י מגילה יג ע"ב ד"ה ועל הכלאים: ד] בכת"י נוסף **נפקינן**: ה] אולי צ"ל שלא **נחרש**: ו] צ"ל **ונפל** (באה"מ): ז] צ"ל **נטמאת** (דפו"ר): ח] נדצ"ל **למיפק תו**: ט] אולי צ"ל **מרודה**, כלישנא דר"פ (רש"ש): י] אולי צ"ל **ונצטרפו** (באה"מ): כ] משמע מתוס' שגרס בגמ' **תנא** רב יהודה מצא, במקום "אמר" (חזו"א קל"ה): ל] אולי צ"ל כך **פירשו בתוס'** ובקונטרס. (ע"פ באה"מ): מ] צ"ל הטומאה **ברחוק** מן הציון (ראש משביר, כלומר דכיון דע"כ אין כל השדה טמאה אמרינן דהטומאה במקום ציון ולא הרחיק), עיי"ש: נ] [צ"ל **בשאר עיירות**] (גליון): ס] נדצ"ל ציון **מן האבן**:

הכלאים כבר בט״ו באדר, ואילו במשנתנו מבואר שיוצאים רק בחול המועד[כט].

מתרצת הגמרא, **רַבִּי אֶלְעָזָר וְרַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא** שניהם אמרו תירוץ על קושיא זו, **חַד** - אחד מהם **אָמַר, כָּאן**, במשנה בשקלים ששנינו שיוצאים בט״ו באדר, מדובר **בְּבָכִיר** - בדבר המבכר ומקדים לצמוח[ל], שכבר באדר ניכר אם יש בהם כלאים, **וְכָאן**, במשנתנו ששנינו שיוצאים בחול המועד פסח, מדובר **בְּאָפִיל** - בדבר המאחר לצמוח[לא], שכשיצאו השלוחים בט״ו באדר לעקור את הכלאים עדיין לא הגיע זמנו, לכן יוצאים שוב בחול המועד פסח[לב]. **וְחַד** - ואחד מהם **אָמַר, כָּאן**, במשנה בשקלים ששנינו שיוצאים בט״ו באדר, מדובר **בִּזְרָעִים**, כגון תבואה, שכבר באדר ניכר אם יש בהם כלאים, **וְכָאן**, במשנתנו ששנינו שיוצאים בחול המועד, מדובר **בִּירָקוֹת**, שאין הדרך לזרעם עד הקיץ[לג], ובאדר עדיין לא הגיע זמנו, לכן יוצאים שוב בחול המועד פסח[לד].

הגמרא מבארת שיש פעמים שיוצאים על הכלאים לפני הזמן שנזכר במשנתנו:

אָמַר רַבִּי אַסִּי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, לֹא שָׁנוּ שאין יוצאים על הכלאים לפני ט״ו באדר או לפני חול המועד פסח, **אֶלָּא כְּשֶׁאֵין נִיצָּן** [-תחילת הפרי[לה]] **נִיכָּר**, ואי אפשר להכיר אם יש בשדה כלאים, **אֲבָל אִם נִיצָּן נִיכָּר, יוֹצְאִין עֲלֵיהֶן** מיד ואין ממתינים עד ט״ו באדר או חול המועד פסח, שמה שאמרה המשנה שיוצאים על הכלאים בזמנים אלו אין הכוונה שקודם לכן אין עוברים עליהם, אלא משום שהדרך היא שבזמנים אלו כבר ניכר הפרי ויכולים לדעת אם יש שם כלאים, אך באמת אם כבר ניכר הפרי קודם זמנים אלו יוצאים עליהם מיד [שהרי אסור לקיים כלאים][לו].

הגמרא מבארת מה הטעם שיצאו דווקא בחול המועד:

שואלת הגמרא, **מַאי שְׁנָא בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד דְּנָפְקִינַן** - במה שונה חול המועד משאר הימים שתיקנו לצאת בחול המועד ולא תיקנו שיצאו שנים או שלשה ימים קודם לכן משעה שניכר הפרי[לז].

משיבה הגמרא, **אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מִשּׁוּם שְׂכַר הַפְּעוּלָּה** שנוטלים הפועלים העוקרים את הכלאים, **דְּמוּזְלֵי גַּבָּן** - שבחול המועד נוטלים שכר מועט כיון שהם בטלים ממלאכה[לח].

מדייקת הגמרא, **אָמַר רַב זְבִיד, וְאִיתֵימָא** - ויש אומרים **שֶׁרַב מְשַׁרְשְׁיָא** אמר, **שְׁמַע מִינָּהּ** - מוכח מדברי רבי יוחנן שאמר שתיקנו לצאת על הכלאים במועד משום שכר הפועלים, **דְּכִי יָהֲבִינַן לְהוּ שָׂכָר** - שכשנותנים הבית דין שכר לפועלים העוקרים את הכלאים, **מִתְּרוּמַת הַלִּשְׁכָּה יָהֲבִינַן לְהוּ** - נותנים להם מהמעות שנתרמו לצורך קרבנות ציבור[לט], **דְּאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ מִדִּידְהוּ יָהֲבִינַן לְהוּ** - שאם יעלה על דעתך לומר שבעלי השדות בהם נמצאו הכלאים הם שנותנים את שכרם, אם כן **מַאי נָפְקָא לָן מִינַּיְיהוּ** - מה יצא לנו מכך שנוזיל

למי שלא שמע להם ועבר וזרע כלאים.

הטעם שעשו דברים אלו בט״ו באדר הוא משום שבטלים בו ממלאכה. תוספות הרא״ש (ד״ה ורמינהו). וכן כתב המאירי (ד״ה באחד), שכיון שבני העיירות כבר יצאו ידי חובת שמחה ביום י״ד פנויים היו ביום ט״ו לעסוק בצרכי ציבור, שלא היו עושים בו מלאכה [ולפי פירושם יש לומר שבברייתא זו נמנו כל הדברים שהיו עושים בט״ו באדר, ולכן הזכירה את קריאת המגילה לבני המוקפים, ושאר צרכי רבים לבני העיירות]. ורבינו משולם (על הירושלמי שקלים פ״א ה״א ד״ה ויוצאין) ביאר, שכוונת הברייתא להשמיענו שאף על פי שהוא יום טוב של פורים, מותר לעשות בו מלאכות, לפי שקיבלו על עצמם אכילה ושתיה ולא איסור מלאכה. והבנין שלמה (שו״ת ח״א סי׳ נה) ביאר, שכשנעשה נס לאדם צריך לעסוק בצרכי רבים, כמו שאמרו בגמרא (שבת לג:) לגבי יעקב אבינו [הובא במגן אברהם (סי׳ ריח סק״ג)], ואין לך חודש שנעשה בו נס כללי ומפורסם יותר מחודש אדר שבו יצאו אבותינו ממות לחיים, לכן קבעו לעסוק בו בצרכי רבים.

כט. **כלומר**, בעל כרחך לא באה המשנה להשמיענו שמותר לצאת על הכלאים בחול המועד, שהרי אפילו לדבר הרשות אין איסור לצאת בחול המועד, כל שכן לצורך עקירת הכלאים שהוא דבר מצוה, ועוד שעקירת הכלאים אינה מלאכה, ואפילו בשבת אין חייבים עליה שהרי הוא מקלקל שפטור בשבת (שבת עג: ועוד), אלא ודאי באה המשנה להשמיענו שחול המועד הוא הזמן הקבוע לצאת בו על הכלאים, ואם כן יש להקשות מהמשנה בשקלים ששנינו שהיו יוצאים בט״ו באדר. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה מקמי).

הגמרא מקשה רק על מה ששנינו בשקלים שיוצאים על הכלאים בט״ו באדר ולא על מה ששנינו שם שמתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקוואות המים ומציינים את הקברות בט״ו באדר, ובמשנתנו שנינו שדברים אלו נעשים בחול המועד פסח, כיון שמדובר בדברים המתקלקלים מחמת גשמים, ויתכן שהוצרכו לעשותם פעם נוספת אם ירדו גשמים לאחר ט״ו באדר. אמנם לגבי עקירת הכלאים אין לתרץ כך, שמאחר שכבר יצאו עליהם בט״ו באדר ועקרום אין צריך לצאת עליהם פעם נוספת בחול המועד פסח. מיוחס לרש״י (ד״ה ולא). וכן כתבו התוספות (ד״ה ולכלאים) בשם הירושלמי (שקלים פ״א ה״ב) לגבי ציון קברות, וראה בתוספות הרא״ש (ד״ה מליינין) ובמאירי (ד״ה באחד) שכתבו על דברי הירושלמי שכן הוא גם בשאר הדברים חוץ מכלאים. וכעין זה כתב הר״ש בן היתום (ד״ה ופריק כאן), שלגבי תיקון הדרכים והרחובות יש לומר שבט״ו באדר תיקנו אותם לצורך עולי רגלים שיעלו לירושלים ובחול המועד פסח תיקנו שוב לצורך חזרתם מירושלים, ולגבי תיקון המקוואות יש לומר שתיקנו שוב משום שחוששים שמא נחסרו, ולגבי ציון הקברות יש לומר שהכוונה לקברות של אלו שנפטרו אחר ט״ו באדר, אבל לגבי כלאים אין לומר כן, שכיון שכבר עקרו אותם בט״ו באדר אין צריך לצאת עליהם שוב. וברש״י כת״י (ד״ה ויוצאין) ובתוספות (שם, בתירוץ הראשון) ובשיטה לר״י מפריש (ד״ה ויוצאין) תירצו, שלגבי שאר הדברים יש לומר שאין חובה לעשות בט״ו באדר, אלא שמיום זה מתחילים לעשותם, אבל אם התעכבו ולא עשו משלימים בחול המועד פסח, אבל לגבי הדין שיוצאים על הכלאים אין לומר כן, שאם הכלאים ניכרים בט״ו באדר חייבים לצאת עליהם מיד ואסור לקיימם כלל.

ל. **כגון** זרעים, שזורעים אותם בתשרי ובמרחשון, וכן יש מיני ירקות שזורעים אותם בראש חודש אדר, ובט״ו אדר כבר מתחיל הפרי לגדול וניכר אם יש שם כלאים. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה כאן בבכיר).

לא. **דהיינו** בדבר שלא זורעים אותו עד סמוך לפסח. רש״י כת״י (ד״ה באפיל). ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה כאן בבכיר) ביאר, שהכוונה לשעורים, שיבולת שועל, שיפון, מיני קטניות וכמה מיני ירקות שזורעים אותם בראש חודש אדר ואין הפרי שלהם ניכר עד חול המועד.

לב. **בירושלמי** (פ״א ה״ג) תירצו שבשנה שהתבואות התאחרו יצאו בחול המועד, ואילו בשנה רגילה יצאו בט״ו באדר. וכתב הראשון לציון (ד״ה ר״א), שלפי הירושלמי יצאו בכל שנה פעם אחת. אך השפת אמת (ד״ה חד) כתב שאף לדעת הירושלמי בשנה שיש בה תבואה מאוחרת יש בה גם תבואה רגילה, והיו צריכים לצאת שני פעמים.

לג. **רש״י** כת״י (ד״ה ירקות). ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה כאן בזרעים) כתב, שזורעים אותם בראש חודש אדר, ובט״ו אדר עדיין לא ניכר אם יש בהם כלאים. וכן פירש המאירי (ד״ה באחד), והוסיף, שאף על פי שכבר בתחילת ניסן ניכר אם יש בהם כלאים, הואיל ונכנס חדש ניסן היו ממתינים עד חול המועד שאז הפועלים מצויים בזול, כמבואר בגמרא להלן.

לד. **המתרץ** הראשון לא חילק בין זרעים לירקות [כיון שיש כמה מיני ירקות שמקדימים לצמוח לפני הזרעים. רדב״ז (כלאים פ״ב הי״ז)] אלא בין דברים המקדימים לצמוח לדברים המאחרים לצמוח. רש״י כת״י (ד״ה ירקות) ושיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה כאן בזרעים). אולם ראה בראשון לציון (ד״ה ר״א) ובשפת אמת (ד״ה חד) שביארו ששני התירוצים נחלקו. וראה גם ביד דוד (ד״ה ש״מ, הו״ד בילקוט ביאורים בענין ׳בעבור מה היו השליחים נוטלים שכר׳) מה שכתב בזה.

לה. **מאירי** (להלן ע״ב ד״ה לא). מתחילה מוציא האילן פרח, ואחר כך נופל הפרח ויוצא תחילת הפרי הנקרא ׳נץ׳ [או ׳ציץ׳], ונעשה סמדר [-פרי בוסר], ואחר כך מבשיל הפרי ונעשה ראוי לאכילה.

אוצר החכמה 18/06/2018

לו. **שיטה** לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה לא).

לז. **רש״י** כת״י (ד״ה ומאי). אם היינו מפרשים שהמשנה באה להשמיענו שמותר לצאת על הכלאים בחול המועד לא היה קשה כלל, אבל לפי המבואר בגמרא שהמשנה באה להשמיענו שקבעו לצאת על כך דווקא בחול המועד פסח כיון שאז ניכר הפרי, יש להקשות מדוע תיקנו שיצאו בזמן זה ולא מעט קודם. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה ומאי).

לח. **מיוחס** לרש״י ורש״י כת״י (ד״ה משום). ומכאן משמע שאפילו לצרכי רבים של מצוה אסור לעשות מלאכת אומן במועד, שלא התירו אלא משום שכר הפועלים. ביאור הגר״א (או״ח סי׳ תקמד ס״א).

לדעת האומר (להלן יג.) שמי שאין לו מה שיאכל מותר להשכיר עצמו בחול המועד יש לומר ששוכרים פועלים שאין להם מה לאכול. אבל לדעת האומר (שם) שאף על פי שאין לו מה שיאכל אסור לו להשכיר עצמו בחול המועד קשה איך ישכרו פועלים. ויש לומר שלצרכי מצוה התירו לפועל להשכיר עצמו בחול המועד. תוספות (ד״ה דמוזלי). וראה בבית יוסף (סוף סי׳ תקמד) שלמד מדברי התוספות שמותר לפועל להשכיר עצמו לצורך מצוה וליטול שכר אף על פי שיש לו מה לאכול. אמנם הט״ז (סי׳ תקמד סק״א) כתב, שרק עבור עשיית צרכי רבים מותר ליטול שכר בחול המועד ולא עבור כל צרכי מצוה, וכתב שאף התוספות לא כתבו כן אלא בדרך שמא כדי ליישב את הגמרא לדעת האומר שאפילו מי שאין לו מה לאכול אסור ליטול שכר, עיין שם.

לט. **אף** על פי שהמעות של תרומת הלשכה ניתנו לצורך הקרבנות והמשתמש בהם מועל בהקדש, מותר ליטול מהם כדי לתת שכר לפועלים העוקרים את הכלאים, לפי שלב בית דין מתנה על מעות אלו שיוכלו להשתמש בהם לצרכי ציבור, וכן מצאנו (כתובות קו.) עוד דברים שהיו נוטלים עבורם מתרומת הלשכה. תוספות (ד״ה מתרומת) [בביאור ענין ׳לב בית דין מתנה עלהם׳ ראה תוספות (שבועות י: ד״ה קדושה, כתובות קו: ד״ה וכי) וריטב״א (שבועות יא. ד״ה אמר), וראה גם במקדש דוד (קדשים סי׳ לה סק״ג) שהאריך בזה]. אמנם בשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה מתרומת) כתב, שהיו נותנים שכרם ממותר הלשכה, שכל המעות שנשארו בלשכה אחר ראש חודש ניסן, לא היו לוקחים מהם

ודלמא טומאה מגואי ואילנות מבראי במסובבין ואיבעית אימא הא אמרן א) אין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את א"י ר' יהודה אומר עד שיהא שם זקן או תלמיד לפי שאין הכל בקיאין בדבר אמר אביי שמע מינה צורבא מרבנן ב) דאיכא במתא כל מילי דמתא עליה רמיא. אמר רב יהודה [א] מצא אבן מצויינת תחתיה טמא שתים אם יש סיד ביניהן טמא ואם אין סיד ביניהן טהור[א] ואע"ג דליכא חורש והתניא ג) מצא אבן אחת מצויינת תחתיה טמא שתים אם יש חורש ביניהן ביניהן טהור ואם לאו ביניהן טמא אמר רב פפא [ב] הכא כשהסיד שפוך על ראשיהן ומרודה לכאן ולכאן אי איכא חורש ביניהן ביניהן טהור דאימור מחמת חורש הוא (א) דאיקפל ואי לא סיד דביני ביני הוא וטמא א"ר אסי [ג] מצר אחד מצוין הוא טמא וכל השדה כולה טהורה שנים הם טמאין וכל השדה כולה טהורה שלשה הם טמאין וכל השדה כולה טהורה ארבעה הן טהורין וכל השדה כולה טמאה דאמר מר ד) אין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את א"י: ויוצאין אף על הכלאים: ואכלאים בחולו של מועד נפקינן ורמינהו ה) [ד] באחד באדר משמיעין על השקלים [ה] ועל הכלאים [ו] בחמשה עשר בו קורין את המגילה בכרכים ויוצאין לקווץ את הדרכים ולתקן את הרחובות ולמוד המקואות[ב] ועושין כל צורכי רבים ומציינין את הקברות ויוצאין על הכלאים רבי אלעזר ורבי יוסי בר חנינא חד אמר [ז] כאן בבכיר כאן באפיל וחד אמר כאן בזרעים כאן בירקות א"ר אסי א"ר יוחנן [ח] לא שנו אלא שאין ניצן ניכר אבל ניצן ניכר יוצאין עליהן[ג] מאי שנא בחולו של מועד דנפקינן אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן משום שכר פעולה דמוזלי גבן אמר רב זביד ואיתימא רב משרשיא שמע מינה כי יהבינן להו שכר מתרומת הלשכה יהבינן להו דאי סלקא דעתך מדידהו יהבינן להו מאי נפקא לן מינייהו כל כמה דבעו ליתן להו ועד כמה[ד] אמר רב שמואל בר יצחק [ט] כאותה ששנינו י) כל סאה שיש בה

רובע

ודלמא טומאה מגואי. ולא בין האילנות, ולא נחרש במקום טומאה: (ב) מסובבין. שאינן עומדין בשורה אחת סביב הגבולין אלא מעורבין בכל השדה, דודאי נחרש כל השדה בשביל האילנות: הא אמרן אין מרחיקין ציון ממקום טומאה. וכיון שסמוך לאילנות הציון ודאי טומאה בין האילנות היא, ונחרש בשביל האילנות: כל מילי דמתא עליה רמיא. דתלמיד בקי הוא: מצא אבן אחת מצויינת. בסיד, תחתיה טמא, ומפי מורי הזקן אבן אחת מצויינת שיש סיד על גבה, דאינו צריך להרחיק הציון מן האבן, לפי שהאבן גבוה על גבי קרקע ורואה את הציון מיד קודם שיהא נוגע בו, אבל בשדה מרחיקין לה ציון בסמוך, דזמנין לא חזי ציון עד דאתי ונגע ומאהיל: שתים. מצויינות, תחתיהן טמא, אבל ביניהן אם יש סיד ביניהם על הארץ טמא, דמשום ציון הוא: אע"ג דליכא חורש. שלא חרש[ה] ביניהם מעולם טהור כי ליכא סיד: אם אין חורש ביניהן טמא. ואע"ג דליכא סיד, לפי שציין את האבנים שמכאן ומכאן לא חשש לציין בינתים: הכא. דקתני כי ליכא חורש טמא כגון סיד שפוך על ראשי אבנים ומרודה לכאן ולכאן ביניהן, דאי איכא חורש מחמת חורש הוא (ג) דאיקלף שנקלף מן האבנים ונפלו[ו] שם ביניהם וטהור, ואי לא סיד דביני ביני הוא, ומחמת ציון נעשה שם להודיע שיש גם ביניהם טומאה: אין מרחיקין ציון ממקום טומאה. ולהכי ציין כל ארבעה מצריו דתהא כל השדה נטמאה[ז], ובציון דמצר אחד לא סגי לכולה דאין מרחיקין ציון ממקום טומאה: ואכלאים בחולו של מועד נפקינן ורמינהו באחד באדר משמיעין על השקלים. שיהו ישראל מביאין תרומת שקלים בניסן, דכתיב ז) בחדשו לחדשי השנה חדש והבא לי קרבן מתרומה חדשה ח): בכרכים. המוקפין חומה מימות יהושע בן נון ט): ואת מקואות המים. מקואות המים של מ' סאה, שחוטטין אותן מן הזבל שנכנס לתוכן כל ימות הגשמים. והאי דלא פריך נמי בגמרא אהאך מתני' דתני ומתקנים הדרכים והרחובות בחולו ש"מ והכא תנא בט"ו באדר, משום דלאו פירכא הוא, דבדין הוא דמתקנין להו תרי זימני, דכי מתקן בט"ו באדר אתו גשמים ומקלקלי להו והדרי ומתקני להו בחולו של מועד, אבל אכלאים כיון דעקרו להו לגמרי בחמשה עשר באדר למה לי למיפק בו[ח] בחולו של מועד, ולהכי קא מיבעיא: כאן בבכיר כאן באפיל. על הבכירות יוצאים בט"ו באדר, על האפילות בחולו של מועד דפסח: בזרעים. על התבואה יוצאין בט"ו באדר, שקודמין לירקות: לא שנו. דאין יוצאין עליהם קודם אדר וקודם חולו של מועד: משום שכר פעולה דמוזלי גבן. כלומר שיכול לשכור פועלין בזול, לפי שאינן עוסקין במלאכה בחולו של מועד: שמע מינה. מדעסקינן לשכור פועלים בזול: כי יהבינן להו. שכירות לפועלים דבטלי כלאים: דאי סלקא דעתך מדידהו. דבעל הבית (ד) יהיב להו, אמאי יוצאין להכי בחולו של מועד משום שכר פעולה, לבטלו בכל זמן אף על גב דליכא שכר פעולה בזול וכל מה דבעי ליתב להו, אלא מתרומת הלשכה יהבינן להו, וכל כמה דמלינן למעט מעות דהקדש עבדינן: ועד כמה. הוי כלאים דחייב לבטלו:

רובע

אם יש סיד ביניהם. הציון הוא מסיד כדתנן פרק ה' דמעשר שני (מ"א) ומייתי לה פרק מרובה (ב"ק סט. ושם) אם יש סיד ביניהם לא ידענא כמה: אע"ג דליכא חרש. גרסינן ומצאתי מפרש חרש דומה הוא לחרסית ואין לבן כמו סיד י) וצ"ל פירושו אם יש חרסית ביניהם (ה) דומה שמציינין להודיע שהוא טהור שעד שם אין בית הקברות שאינה לבן בינתים: אמר רב פפא כשהסיד שפוך. פירוש ודאי כי ליכא סיד וחרסית טהורין אבל כשהוא מרודה[ט] ושפוך על ראשו אז צריך חרסית שאם יש חרסית יש לתלות שנתן לצידי האבן חרסית והסיד נתחבר בו ונרפו[י] הסיד שעל ראשו עמה ואם אין חרסית א"כ סיד הוא של ציון בינתים ולפירוש הקונטרס גרסינן אף על גב דליכא חורש (ו) ומפרש ביניהם טהור דאינתקא לה טומאה דהוי לה קבר שנחרש ותימה לי נהי דטהור מטומאת אהל טהור לא הוי דהוי כמו שדה שנחרש בה קבר ושמא טהור מאהל קאמר א"נ לגמרי ע"י דישה וניפוח א"נ ביניהם איכא טובא ספיקות ושרי ספק אי איכא ציון (ז) הטומאה שביניהם אי לא ואפילו איכא ציון הרי נחרש ומצאתי מפרש דהשתא סלקא דעתיה דה"פ אם יש ביניהם חורש טהור דודאי לא היה שם טומאה דאם היה ביניהם לא היה חורשו אדם תימה לי אמאי לא פריך דקתני בקמייתא[כ] אם יש סיד ביניהם בינתים טמא אע"ג דאיכא חורש והכא קתני אם יש חורש ביניהם טהור ואע"ג דאיכא סיד וצ"ל דסלקא דעתיה דהך בתרייתא איירי בדליכא סיד דכי איכא סיד לא היה טהור לעולם דהא אין מציינין אם לאו על הטומאה (ח) וכי חורשו לא יהא טהור ולהכי לא מקשה כי אם מסיפא דברייתא קמייתא דאיירי בדליכא סיד: דאמר מר אין מרחיקים. כך פירש בתוספתא[ל] ובקונט' ובספרים מצאתי דאמר מר אין מעמידין ציון כו' ולפי זה אינו נותן טעם למה כל השדה טמא אלא נותן טעם למה תחתיהן טהורין דאין מעמידין ציון במקום הטומאה ונהי דברות אחד או שנים או שלשה יש לנו לומר דכל תחתיה טמא כי אין הטומאה בפחות[מ] מן הציון אבל בארבעה יש לתלות הטומאה בכל השדה לפיכך תחתיהן טהורים: ואכלאים בחולו של מועד נפקינן. במשנה פי' כ) מאי טעמא לא מקשה על אינך וירושל' מקשה מציינין על הקברות ולא כבר ציינו ומתרץ כגון שירד שטף מים של גשמים ושטפו: בט"ו קורין את המגילה. הוי מצי למתני בי"ד בו (בכפרים[נ]) אלא משום דט"ו זמן לדברים אחרים הוא כגון ומתקנין את הדרכים וכו': דמוזלי גבן. למ"ד לקמן (דף יג.) שכר פעולה שאין לו מה יאכל שרי ניחא שיכולין ליטול שכרן אלא למאן דאמר אסור לא ידעינן היכן ישכרו פועלים במועד ושמא יש לומר דהכי דמצות התירו: מתרומת הלשכה. אין להקשות הא אית בהן מעילה דלב ב"ד מתנה עלייהו ובפרק בתרא דכתובות (דף קו. ושם) איכא מילי טובא שנוטלין שכרן מתרומת הלשכה: שיש בה רובע. פירוש כשרוצה לזרוע דהא קתני סיפא ר' יוסי אומר יבור והא לא שייך בנזרע כבר ובפרק המוכר פירות (ב"ב דף צג. ושם) מייתי לה מיהו בשמעתין דאיירי בנזרע כבר יש לומר דלא פליגי:

ואין

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [לעיל ה:], ב) עיין רש"י תענית דף ד., ג) [תוספתא שקלים פרק א], ד) [לעיל דף ה:], ה) מגילה יג: כט. שקלים פ"א מ"א, ו) כלאים פ"ב מ"א ב"ב לד., ז) במדבר כח יד, ח) ר"ה ז. מגילה כט., ט) מגילה דף ב., י) עיין ב"ק דף סט., כ) עי"ש תוד"ה ויוצאין ועי' נמוק"י שם בסוף המשנה ועי' כאן בתוס' הרא"ש ד"ה ורמינהו.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' דאימור מחמת חורש הוא דאיקלף ואי לא סיד: (ב) רש"י ד"ה מסובכין נ"ל במסובבין: (ג) שם ד"ה הכא כו' מחמת חורש הוא הס"ד ואח"כ מה"ד דאיקלף כו' וטהור הס"ד ומה"ד ואי לא כו': (ד) ד"ה דאי ס"ד מדידהו דבעל הבית יהבינן להו אמאי: (ה) תוס' ד"ה אע"ג כו' אם יש חרסית ביניהם שאינה לבן בינתים דומה שמציינין וכו' אין בית הקברות הס"ד: (ו) ד"ה אמר כו' אע"ג דליכא חורש ביניהם טהור ומפרש דאינתקא כו': (ז) בא"ד אי איכא ציון על הטומאה שביניהן: (ח) בא"ד אם לאו על הטומאה ואפילו חורשו לא:

◆

רש"י כת"י

במסובבין. וסמוכין זה לזה שכל השדה מליאה אילנות וסמוכין ביותר ואגב אילנות חרש זה כל השדה כולה הילכך כי יש בה אילנות בכולה בידוע שנחרש בה קבר ומותר ליכנס דאין כאן טומאת אוהל. ואיבעית אימא. שלא במסובבין ואפי' הכי מותר ליכנס לתוך אותה השדה בנפיחה דאי לאו הוה נמי ספק טומאה על הגבולין לא היה שם ציון דהא אמרן אין מרחיקין וכו' ועל כרחיך אילנות שאצל הציון בחזקת ספק טומאה ואעפ"כ חרשן זה אלמא הוחזק זה לחרוש ספק קברות הילכך כולה שדה נמי חרש וכן עיקר מפי מורי. אבן אחת מצויינת. שיש סיד על גבה דאינו צריך להרחיק ציון מזה אבן[ס] לפי שהוא גבוה מעל גבי הקרקע ורואה את הציון מיד קודם שהוא נוגע אבל בשדה מרחיקין לו ציון בסמוך זימנין דלא חזי ליה עד דאתא ונוגע ומאהיל. שתים. מצויינות תחתיהן טמא אבל ביניהן אם יש סיד ביניהן על הארץ [טמא] דמשום ציון הוא. ואע"ג דליכא חרש. דליכא חרישה ביניהן טהור כי ליכא סיד. ואם. אין חרש ביניהן טמא ואע"ג דליכא סיד דאיכא למימר לפי שציין האבנים מכאן ומכאן לא חש לציין בינתים.

[המשך בסוף המסכת]

◆

הגהות וציונים

א] עי' גי' ר"ח ובחי' הריטב"א ועי' דק"ס: ב] בכמה כת"י הגי' כמו במשנה בשקלים, בכרכים ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקוואות המים ועושין. וכ"נ גי' רש"י: ג] בכת"י נוסף לאלתר (וכ"ה לשון הרמב"ם), ועיין רש"י מגילה יג ע"ב ד"ה ועל הכלאים: ד] בכת"י נוסף נפקינן: ה] אולי צ"ל שלא נחרש: ו] צ"ל ונפל (באה"מ): ז] צ"ל נטמאת (דפו"ר): ח] נדצ"ל למיפק תו: ט] אולי צ"ל מרודה, כלישנא דר"פ (רש"ש): י] אולי צ"ל ונצטרפו (באה"מ): כ] משמע מתוס' שגרס בגמ' תנא רב יהודה מצא, במקום "אמר" (חזו"א קל"ה): ל] אולי צ"ל כך פירשו בתוס' ובקונטרס. (ע"פ באה"מ): מ] צ"ל הטומאה ברחוק מן הציון (ראש משביר, כלומר דכיון דע"כ אין כל השדה טמאה אמרינן דהטומאה במקום ציון ולא הרחיק), עיי"ש: נ] [צ"ל בשאר עיירות] (גליון): ס] נדצ"ל ציון מן האבן:

עין משפט
נר מצוה

מט א ב ג מיי' פ"ח מהלכות טומאת מת הלכה יא:
נ ד מיי' פ"א מהלכות שקלים הלכה ט סמג עשין מה:
נא ה מיי' פ"ב מהל' כלאים הלכה טו:
נב ו מיי' פ"א מהל' מגילה הל' ד סמג עשין דרבנן ד טוש"ע א"ח סי' תרפח סעיף א:
נג ז ח מיי' פ"ב מהל' כלאים הלכה טו והלכה יז:
נד ט מיי' שם הלכה טז:

◆

משנת ראשונים

במסובבין. על פני כל השדה, מסובבין כמו בסבך בקרניו, כלומר שנסבכין ונאחזין זה בזה עד שמכסין כל השדה. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

אם יש סיד ביניהן טמא. כי כך היה דרכן כשמציינין את הקבר משקעין אבן אחת בצד ראשו ואבן אחת בצד מרגלותיו, וממחין סיד במים ושופכין אותו על אותן אבנים וביניהם מראשו ועד רגליו, אע"ג דבשדה אין מציינין אלא סביב הטומאה, התם משום דאיכא טירחא לציין כל השדה, אבל קבר מציינין אותו מראשו ועד רגליו. [תוס' הרא"ש]

ועל הכלאים. משמיעין. מכריזין כמו ויעבירו קול ביהודה וכן וישמע שאול את העם ומכריזין [על הכלאים] לפי שצמחין ניכרין ואעפ"כ לא היו עוקרין ומפקירין לאחר תקנה, עד ט"ו באדר שיהא גדול קצת שיוכל לעוקרו. [ריבב"ן, שקלים]

קוראין את המגילה בכרכין. הא דלא תנא כפרים ועיירות בי"ד, משום דלא הוי זמנם קבוע לגמרי מתקנת חכמים, כדאית התם מגילה נקראת באחד עשר בשנים עשר וכו', משום הכי לא פסיקי ליה. ולי נראה דמשום דעיקר תקנת קריאת המגילה היתה בשושן והיא היתה מן המוקפות, לא חשש להאריך ונקט משום שעיקר התקנה היתה שם. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

לא שייך הכא קריית מגלה, ולהכי נמי לא תנא דפרזין קורין בי"ד, אלא אגב דבעי למתני דבט"ו שולחנות יושבים במדינה, תנא נמי כל מה שהיו עושין בו ביום. א"נ להכי תני, לאשמועינן דכי היכי דקורין המגלה באדר השני, ה"נ משמיעין על השקלים ויוצאין על הכלאים דוקא באדר השני. [פי' הרא"ש, שקלים]

ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות. רש"י ז"ל גריס התם ואת הרחבות ופירש רחבה שאחורי הבתים ששם מטיילין ילדים וילדות, והכא גרסינן בכל הספרים ואת הרחובות והן השווקים של רשות הרבים. [ר"ש סיריליאו, שקלים]

ואת מקוואות המים. שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין והטובל שם לא עלתה [לו] טבילה כדתנאי בספרא אך מעין ובור מקוה מים, מעין מטהר בזוחלין ואין המקוה מטהר בזוחלין אלא באשבורן, פי' נוטפין מי גשמים כדאמרי' שם במה אשה (שבת סה.) אבוה דשמואל עביד לבנתיה מקוה ביומי ניסן ומפצי ביומי תשרי. אי נמי לפי שמעיינות מתמעטין בקיץ עושין מקוה ממי גשמים בחורף לצורך הקיץ כדאיתא בתוספתא מו"ק כל מקוה שאין בו ארבעים סאה מושכין לו אמת המים ומשלימין לו ארבעים סאה כדי שיהא כשר להקוות עליו. [ריבב"ן, שקלים] וצריך לנקותם ולמודדם כדי שיהא שלמים בפרוס הפסח, שהיו בישראל רוב טמאים יותר מכל השנה, וצריכים ליטהר לאוכל פסחיהם בטהרה. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] ויוצאין אף על הכלאים. הכי איתא בכל הספרים והכי פירושו, משום דהוה אמינא דעל צורכי הרבים דינא הוא דיצאו שלוחי ב"ד, משום דקידרא דבי שותפי לא חמימא ולא קרירא כדאיתא פרק לא יחפור (ב"ב כד:) וצריך לזרוזינהו, אבל כלאים דכל חד שדהו רמיא עליה סלקא דעתין דבהכרזה דאחד באדר סגי להו ולא צריך לב"ד לבקורי השדות בט"ו, קמ"ל דיוצאין ומשום הכי תני אף. אי נמי דקאי אסיפא דקתני בט"ו בו שולחנות יושבין וההיא ודאי שלוחי ב"ד יושבין עם השולחנים, והוה אמינא גבי אפוקי ממונא הוא דנפקי אבל כלאים דכל חד שדהו רמיא וכו'. [ר"ש סיריליאו, שקלים] לא שנו אלא שאין ניצן ניכר. בין על הירקות בין על הזרעים בין בכיר בין באפל, אם היה ניצן ניכר, שהוא תחלת תולדת הפרי, שוב אין ממתינין לא לאדר ולא למועד. אבל כשהוא עשב ואין פריו ניכר עדיין, (אלא) שאין הכל מכירין אלא הבקיאין בעשב זה מאיזה מין הוא, ממתינין לו עד אדר, שהיא ניכר יפה ולא יטעו בו. [המכתם]

השכר עבורם, אדרבה, ישכרו פועלים לעקור את הכלאים מיד כשניכר הפרי, **וְכָל כַּמָּה דְּבָעוּ לֵיתֵּן לְהוּ** - כל שכר שירצו הפועלים יתנו להם, ואפילו פי שנים משכרם, כדי להעניש את הרשעים המקיימים כלאים בשדותיהם[מ], אלא ודאי נותנים את שכרם מתרומת הלשכה, ולכן תיקנו שיצאו בחול המועד כדי שלא לבזבז כספי הקדש[מא].

★

הגמרא מבארת מהו השיעור שצריך לעקור מהכלאים:

מבררת הגמרא, **וְעַד כַּמָּה** השיעור שנחשב כלאים וצריך לעקרו כדי שיתבטל מהתערובת שם כלאים[מב].

משיבה הגמרא, **אָמַר רַב שְׁמוּאֵל בַּר יִצְחָק, כְּאוֹתָהּ שֶׁשָּׁנִינוּ** במשנה (כלאים פ"ב מ"א), **כָּל סְאָה** זרע **שֶׁיֵּשׁ** [-שמעורב] **בָּהּ**

קרבנות ציבור, אלא היו לוקחים מהתרומה החדשה של שנה זו [כמו שביארנו בהערה לעיל על דברי הגמרא 'משמיעין על השקלים'], ובמעות של שנה שעברה היו משתמשים לצרכי ציבור, ולב בית דין היה מתנה עליהם בכל שנה שכל המעות שישארו ולא יהיו צריכים להם לקרבנות ציבור יעשו מהם מה שירצו כמבואר בשבועות (יא.), וכתב עוד שגם שאר הדברים שנזכרו בכתובות (קו.) היו נעשים ממותר הלשכה ולא מתרומת הלשכה. וראה גם בשפת אמת (ד"ה מתרומת) מה שהעיר בענין זה.

[מ] **מ. ר"ש בן היתום** (ד"ה כי יהבינן).

[מא] **מא. ראה** ביד דוד (ד"ה ש"מ, הו"ד בילקוט ביאורים) שכתב בדעת הרמב"ם שהשמיט דין זה, שהוא מכיון שלדעתו אינם נוטלים את שכרם מתרומת הלשכה. וראה עוד בהערה להלן (ע"ב על דברי הגמרא 'מפקירין כל השדה כולה') ביאורים אחרים בדעת הרמב"ם. וראה במצבת משה (ד"ה ל"ס) מהיכן היו נוטלים את שכרם של שאר העוסקים בצרכי ציבור שנזכרו במשנתנו.

[מב] **מב. חזון איש** (כלאים סי' א אות טז) בביאור דעת רש"י. וראה בהערה להלן (ע"ב על דברי הגמרא 'ימעט') בביאור קושית הגמרא לדעת התוספות.

ודלמא טומאה מגואי ואילנות מבראי במסובבין ואיבעית אימא הא אמרן [א]אין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את א"י ר' יהודה אומר עד שיהא שם זקן או תלמיד לפי שאין הכל בקיאין בדבר אמר אביי שמע מינה צורבא מרבנן[ב] דאיכא במתא כל מילי דמתא עליה רמיא. אמר רב יהודה [א]מצא אבן מצויינת תחתיה טמא שתים אם יש סיד ביניהן טמא ואם אין סיד ביניהן טהור[ג] ואע"ג דליכא חורש והתניא [ג]מצא אבן אחת מצויינת תחתיה טמא שתים אם יש חורש ביניהן טהור ואם לאו ביניהן טמא אמר רב פפא [ב]הכא כשהסיד שפוך על ראשיהן ומרודה לכאן ולכאן אי איכא חורש ביניהן טהור דאימור מחמת חורש הוא (א) דאיקפל ואי לא סיד דביני ביני הוא וטמא א"ר אסי [ג]מצר אחד מצוין הוא טמא וכל השדה כולה טהורה שנים הם טמאין וכל השדה כולה טהורה שלשה הם טמאין וכל השדה כולה טהורה ארבעה הן טהורין וכל השדה כולה טמאה דאמר מר [ד]אין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את א"י: ויוצאין אף על הכלאים: ואכלאים בחולו של מועד נפקינן ורמינהו [ה][ד]באחד באדר משמיעין על השקלים [ה]ועל הכלאים [ו]בחמשה עשר בו קורין את המגילה בכרכים ויוצאין לקווץ את הדרכים ולתקן הרחובות ולמוד המקואות[ו] ועושין כל צורכי רבים ומציינין את הקברות ויוצאין על הכלאים רבי אלעזר ורבי יוסי בר חנינא חד אמר [ז]כאן בבכיר כאן באפיל וחד אמר כאן בזרעים כאן בירקות א"ר אסי א"ר יוחנן [ח]לא שנו אלא שאין ניצן ניכר אבל ניצן ניכר יוצאין עליהן[ז] מאי שנא בחולו של מועד דנפקינן אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן משום שכר פעולה דמוזלי גבן אמר רב זביד ואיתימא רב משרשיא שמע מינה כי יהבינן להו שכר מתרומת הלשכה יהבינן להו דאי סלקא דעתך מדידהו יהבינן להו מאי נפקא לן מינייהו כל כמה דבעו ליתן להו ועד כמה[ח] אמר רב שמואל בר יצחק [ט]כאותה ששנינו [י]כל סאה שיש בה

רובע

ודלמא טומאה מגואי. ולא בין האילנות, ולא נחרש במקום טומאה: (ב) מסובבין. שאינן עומדין בשורה אחת סביב הגבולין אלא מעורבין בכל השדה, דודאי נחרש כל השדה בשביל האילנות: הא אמרן אין מרחיקין ציון ממקום טומאה. וכיון שסמוך לאילנות הציון ודאי טומאה בין האילנות היא, ונחרש בשביל האילנות: כל מילי דמתא עליה רמיא. דתלמיד בקי הוא: מצא אבן אחת מצויינת. בסיד, תחתיה טמא, ומפי מורי הזקן אבן אחת מצויינת שיש סיד על גבה, דאינו צריך להרחיק הציון מן האבן, לפי שהאבן גבוה על גבי קרקע ורואה את הציון מיד קודם שיהא נוגע בו, אבל בשדה מרחיקין לה ציון בסמוך, דזמנין לא חזי ציון עד דאתי ונגע ומאהיל: שתים. מצויינות, תחתיהן טמא, אבל ביניהן אם יש סיד ביניהם על הארץ טמא, דמשום ציון הוא: אע"ג דליכא חורש. שלא חרש[י] ביניהם מעולם טהור כי ליכא סיד: אם אין חורש ביניהן טמא. ואע"ג דליכא סיד, לפי שציין את האבנים שמכאן ומכאן לא חשש לציין בינתים: הכא. דקתני כי ליכא חורש טמא כגון סיד שפוך על ראשי אבנים ומרודה לכאן ולכאן ביניהן, דאי איכא חורש מחמת חורש הוא (ג) דאיקלף שנקלף מן האבנים ונפלו[י] שם ביניהם וטהור, ואי לא סיד דביני ביני הוא, ומחמת ציון נעשה שם להודיע שיש גם ביניהם טומאה: אין מרחיקין ציון ממקום טומאה. ולהכי ציין כל ארבעה מצריו דתהא כל השדה נטמאה[י], ובציון דמצר אחד לא סגי לכולה דאין מרחיקין ציון ממקום טומאה: ואכלאים בחולו של מועד נפקינן ורמינהו באחד באדר משמיעין על השקלים. שיהו ישראל מביאין תרומת שקלים בניסן, דכתיב[י] בחדשו לחדשי השנה חדש והבא לי קרבן מתרומה חדשה[י]: בכרכים. המוקפין חומה מימות יהושע בן נון[ט]: ואת מקוואות המים. מקואות המים של מ' סאה, שחוטטין אותן מן הזבל שנכנס לתוכן כל ימות הגשמים. והאי דלא פריך נמי בגמרא אאחר מתני' דתני ומתקנים הדרכים והרחובות בחולו ש"מ והכא תנא בט"ו באדר, משום דלאו פירכא הוא, דבדין הוא דמתקנין להו תרי זימני, דכי מתקן בט"ו באדר אתו גשמים ומקלקלי להו והדרי ומתקני להו בחולו של מועד, אבל אכלאים כיון דעקרו להו לגמרי בחמשה עשר באדר למה לי למיפק בו[ס] בחולו של מועד, ולהכי קא מיבעיא: כאן בבכיר כאן באפיל. על הבכירות יוצאים בט"ו באדר, על האפילות בחולו של מועד דפסח: בזרעים. על התבואה יוצאין בט"ו באדר, שקודמין לירקות: לא שנו. דאין יוצאין עליהם קודם אדר וקודם חולו של מועד: משום שכר פעולה דמוזלי גבן. כלומר שיכול לשכור פועלין בזול, לפי שאינן עוסקין במלאכה בחולו של מועד: שמע מינה. מדעסקינן לשכור פועלים בזול: כי יהבינן להו. שכירות לפועלים דבטלי כלאים: דאי סלקא דעתך מדידהו. דבעל הבית (ד) יהיב להו, אמאי יוצאין להכי בחולו של מועד משום שכר פעולה, לבטלו בכל זמן אף על גב דליכא שכר פעולה בזול וכל מה דבעי ליתב להו, אלא מתרומת הלשכה יהבינן להו, וכל כמה דמצינן לנמלס מעות דהקדש עבדינן: ועד כמה. הוי כלאים דחייב לבטלו:

רובע

אם יש סיד ביניהם. הציון הוא מסיד כדתנן פרק ה' דמעשר שני (מ"א) ומייתי לה פרק מרובה (ב"ק סט. ושם) אם יש סיד ביניהם לא ידענא כמה: **אע"ג** דליכא חרש. גרסינן ומלאתי מפרש חרש דומה הוא לחרסית ואין לבן כמו סיד[י] ונ"ל פירושו אם יש חרסית ביניהם (ה) דומה שמציינין להודיע שהוא טהור שעד שם אין בית הקברות שאינה לבן בינתים: **אמר** רב פפא כשהסיד שפוך. פירוש ודאי כי ליכא סיד וחרסית טהורין אבל כשהוא מרודה[ס] ושפוך על ראשו אז צריך חרסית שאם יש חרסית יש לתלות שנתן לצידי האבן חרסית והסיד נתחבר בו ונרפו[י] הסיד שעל ראשו עמה ואם אין חרסית א"כ סיד הוא של ציון בינתים ולפירוש הקונטרס גרסינן אף על גב דליכא חורש (ו) ומפרש ביניהם טהור דאינתקא לה טומאה דהוי לה קבר שנחרש ותימה לי נהי דטהור מטומאת אהל טהור לא הוי דהוי כמו שדה שנחרש בה קבר וטמא טהור מאהל קאמר א"נ לגמרי ע"י דישה וניפוח א"נ ביניהם איכא טובא ספיקות ושרי ספק אי איכא ציון (ז) הטומאה שביניהם אי לא ואפילו איכא ציון הרי נחרש ומצאתי מפרש דהשתא סלקא דעתיה דה"פ אם יש ביניהם חורש טהור דודאי לא היה שם טומאה דאם היה ביניהם לא היה חורשו אדם תימה לי אמאי לא פריך דקתני בקמייתא[פ] אם יש סיד ביניהם בינתים טמא אע"ג דאיכא חורש והכא קתני אם יש חורש ביניהם טהור ואע"ג דאיכא סיד ונ"ל דסלקא דעתיה דהך בתרייתא איירי בדליכא סיד דכי איכא סיד לא היה טהור לעולם דהא אין מציינין אם לאו על הטומאה (ח) וכי חורשו לא יהא טהור ולהכי לא מקשה כי אם מסיפא דברייתא קמייתא דאיירי בדליכא סיד: **דאמר** מר אין מרחיקים. כך פירש בתוספתא[י] ובקונט' ובספרים מצאתי דאמר מר אין מעמידין ציון כו' ולפי זה אינו נותן טעם למה כל השדה טמא אלא נותן טעם למה תחתיהן טהורין דאין מעמידין ציון במקום הטומאה ונהי דברוח אחד או שנים או שלשה יש לנו לומר דכל תחתיה טמא כי אין הטומאה בפחות[מ] מן הציון אבל בארבעה יש לתלות הטומאה בכל השדה לפיכך תחתיהן טהורים: **ואכלאים** בחולו של מועד נפקינן. במשנה פי'[כ] מאי טעמא לא מקשה על אינך ובירושל' מקשה מציינין על הקברות ולא כבר ליינו ומתרץ כגון שירד שטף מים של גשמים ושטפו: **בט"ו** קורין את המגילה. הוי מצי למתני בי"ד בו (בכפרים[ע]) אלא משום דט"ו זמן לדברים אחרים הוא כגון ומתקנין את הדרכים וכו': **דמוזלי** גבן. למ"ד לקמן (דף יג.) שכר פעולה שאין לו מה יאכל שרי ניחא שיכולין ליטול שכרן אלא למאן דאמר אסור לא ידעינן היכן ישכרו פועלים במועד ושמא יש לומר דהני דמצות התירו: **מתרומת** הלשכה. אין להקשות הא אית בהן מעילה דלב ב"ד מתנה עלייהו ובפרק בתרא דכתובות (דף קו. ושם) איכא מילי טובא שנוטלין שכרן מתרומת הלשכה: **שיש** בה רובע. פירוש כשרוצה לזרוע דהא קתני סיפא ר' יוסי אומר יבור והא לא שייך בנזרע כבר ובפרק המוכר פירות (ב"ב דף לז. ושם) מייתי לה מיהו בשמעתין דאיירי בנזרע כבר יש לומר דלא פליגי:

ואין

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [לעיל ה:], ב) עיין רש"י תענית דף ד., ג) [תוספתא שקלים פרק א], ד) [לעיל דף ה:], ה) מגילה יג: כט. שקלים פ"א מ"א, ו) כלאים פ"ב מ"א ב"ב לז., ז) במדבר כח יד, ח) ר"ה ז. מגילה כט:, ט) מגילה דף ב., י) עיין ב"ק דף סט., כ) עי"ש תוד"ה ויוצאין ועי' נמוק"י שם בסוף המשנה ועי' כאן בתוס' הרא"ש ד"ה ורמינהו.

הגהות הב"ח

(א) גמ' דאימור מחמת חורש הוא דאיקלף ואי לא סיד: (ב) רש"י ד"ה מסובכין נ"ל במסובבין: (ג) שם ד"ה הכא כו' מחמת חורש הוא הס"ד ואח"כ מה"ד דאיקלף כו' וטהור הס"ד ומה"ד ואי לא כו': (ד) ד"ה דאי ס"ד מדידהו דבעל הבית יהבינן להו אמאי: (ה) תוס' ד"ה אע"ג כו' אם יש חרסית ביניהם שאינה לבן בינתים דומה שמציינין וכו' אין בית הקברות הס"ד: (ו) ד"ה אמר כו' אע"ג דליכא חורש ביניהם טהור ומפרש דאינתקא כו': (ז) בא"ד אי איכא ציון על הטומאה שביניהן: (ח) בא"ד אם לאו על הטומאה ואפילו חורשו לא:

רש"י כת"י

במסובבין. וסמוכין זה לזה שכל השדה מליאה אילנות וסמוכין ביותר ואגב אילנות חרש זה כל השדה כולה הילכך כי יש בה אילנות בכולה בידוע שנחרש בה קבר ומותר ליכנס דאין כאן טומאת אוהל. ואיבעית אימא. שלא במסובבין ואפי' הכי מותר ליכנס לתוך אותה השדה בנפיחה דאי לאו הוה נמי ספק טומאה על הגבולין לא היה שם ציון דהא אמרן אין מרחיקין וכו' ועל כרחיך אילנות שאצל הציון בחזקת ספק טומאה ואעפ"כ חרשן זה אלמא הוחזק זה לחרוש ספק קברות הילכך כולה שדה נמי חרש וכן עיקר מפי מורי. אבן אחת מצויינת. שיש סיד על גבה דאינו צריך להרחיק ציון מזה אבן[ס] לפי שהוא גבוה מעל גבי הקרקע ורואה את הציון מיד קודם שהוא נוגע אבל בשדה מרחיקין לו ציון בסמוך זימנין דלא חזי ליה עד דאתא ונוגע ומאהיל. שתיים. מצויינות תחתיהן טמא אבל ביניהן אם יש סיד ביניהן על הארץ [טמא] דמשום ציון הוא. ואע"ג דליכא חרש. דליכא חרישה ביניהן טהור כי ליכא סיד. ואם. אין חרש ביניהן טמא ואע"ג דליכא סיד דאיכא למימר לפי שציין האבנים מכאן ומכאן לא חש לציין בינתים.

[המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] עי' גי' ר"ח ובחי' הריטב"א ועי' דק"ס: ב] בכמה כת"י הגי' כמו במשנה בשקלים, בכרכים ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקוואות המים ועושין. וכ"נ גי' רש"י: ג] בכת"י נוסף לאלתר (וכ"ה לשון הרמב"ם), ועיין רש"י מגילה יג ע"ב ד"ה ועל הכלאים: ד] בכת"י נוסף נפקינן: ה] אולי צ"ל שלא נחרש: ו] צ"ל ונפל (באה"מ): ז] צ"ל נטמאת (דפו"ר): ח] נדצ"ל למיפק תו: ט] אולי צ"ל מרודה, כלישנא דר"פ (רש"ש): י] אולי צ"ל ונצטרפו (באה"מ): כ] משמע מתוס' שגרס בגמ' תנא רב יהודה מצא, במקום "אמר" (חזו"א קל"ה): ל] אולי צ"ל כך פירשו בתוס' ובקונטרס. (ע"פ באה"מ): מ] צ"ל הטומאה ברחוק מן הציון (ראש משביר, כלומר דכיון דע"כ אין כל השדה טמאה אמרינן דהטומאה במקום ציון ולא הרחיק), עיי"ש: נ] [צ"ל בשאר עיירות] (גליון): ס] נדצ"ל ציון מן האבן:

עין משפט
נר מצוה

מט א ב ג מיי' פ"ח מהלכות טומאת מת הלכה יא:

נ ד מיי' פ"א מהלכות שקלים הלכה ט סמג עשין מה:

נא ה מיי' פ"ב מהל' כלאים הלכה טו:

נב ו מיי' פ"א מהל' מגילה הל' ד סמג עשין דרבנן ד טוש"ע א"ח סי' תרפח סעיף א:

נג ז ח מיי' פ"ב מהל' כלאים הלכה טו והלכה יז:

נד ט מיי' שם הלכה טז:

משנת ראשונים

במסובבין. על פני כל השדה, מסובבין כמו בסבב בקרניו, כלומר שנסבכין ונאחזין זה בזה עד שמכסין כל השדה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אם יש סיד ביניהן ביניהן טמא. כי כך היה דרכן כשמציינין את הקבר משקעין אבן אחת בצד ראשו ואבן אחת בצד מרגלותיו, וממחין סיד במים ושופכין אותו על אותן אבנים וביניהם מראשו ועד רגליו, אע"ג דבשדה אין מציינין אלא סביב הטומאה, התם משום דאיכא טירחא לציין כל השדה, אבל קבר מציינין אותו מראשו ועד רגליו. **[תוס' הרא"ש]**

ועל הכלאים. משמיעין. מכריזין כמו ויעבירו קול ביהודה וכן וישמע שאול את העם ומכריזין [על הכלאים] לפי שצמחין ניכרין ואעפ"כ לא היו עוקרין ומפקירין לאחר תקנה, עד ט"ו באדר שיהא גדול קצת שיוכל לעוקרו. **[ריבב"ן, שקלים]**

קוראין את המגילה בכרכין. הא דלא תנא כפרים ועיירות בי"ד, משום דלא הוי זמנם קבוע לגמרי מתקנת חכמים, כדאית התם מגילה נקראת באחד עשר בשנים עשר וכו', משום הכי לא פסיקי ליה. ולי נראה דמשום דעיקר תקנת קריאת המגילה היתה בשושן והיא היתה מן המוקפות, לא חשש להאריך ונקט משום שעיקר התקנה היתה שם. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

לא שייך הכא קריית מגלה, ולהכי נמי לא תנא דפרזין קורין בי"ד, אלא אגב דבעי למתני דבט"ו שולחנות יושבים במדינה, תנא נמי כל מה שהיו עושין בו ביום. א"נ להכי תני, לאשמועינן דכי היכי דקורין המגלה באדר השני, ה"נ משמיעין על השקלים ויוצאין על הכלאים דוקא באדר השני. **[פי' הרא"ש, שקלים]**

ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות. רש"י ז"ל גריס התם ואת הרחבות ופירש רחבה שאחורי הבתים ששם מטיילין ילדים וילדות, והכא גרסינן בכל הספרים ואת הרחובות והן השווקים של רשות הרבים. **[ר"ש סיריליאו, שקלים]**

ואת מקוואות המים. שמא ירבו הנוטפין על הזוחלין והטובל שם לא עלתה [לו] טבילה כדתנאי בספרא אך מעין ובור מקוה מים, מעין מטהר בזוחלין ואין המקוה מטהר בזוחלין אלא באשבורן, פי' נוטפין מי גשמים כדאמרי' שם במה אשה (שבת סה.) אבוה דשמואל עביד לבנתיה מקוה ביומי ניסן ומפצי ביומי תשרי. אי נמי לפי שמעיינות מתמעטין בקיץ עושין מקוה ממי גשמים בחורף לצורך הקיץ כדאיתא בתוספתא מו"ק כל מקוה שאין בו ארבעים סאה מושכין לו אמת המים ומשלימין לו ארבעים סאה כדי שיהא כשר להקוות עליו. **[ריבב"ן, שקלים]** וצריך לנקותם ולמודדם כדי שיהא שלמים בפרוס הפסח, שהיו בישראל רוב טמאים יותר מכל השנה, וצריכים ליטהר לאוכל פסחיהם בטהרה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ויוצאין אף על הכלאים.** הכי איתא בכל הספרים והכי פירושו, משום דהוה אמינא דעל צורכי הרבים דינא הוא דיצאו שלוחי ב"ד, משום דקידרא דבי שותפי לא חמימא ולא קרירא כדאיתא פרק לא יחפור (ב"ב כד:) וצריך לזרוזינהו, אבל כלאים דכל חד שדהו רמיא עליה סלקא דעתין דבהכרזה דאחד באדר סגי להו ולא צריך לב"ד לבקורי השדות בט"ו, קמ"ל דיוצאין ומשום הכי תני אף. אי נמי דקאי אסיפא דקתני בט"ו בו שולחנות יושבין וההיא ודאי שלוחי ב"ד יושבין עם השולחנים, והוה אמינא גבי אפוקי ממונא הוא דנפקי אבל כלאים דכל חד שדהו רמיא וכו'. **[ר"ש סיריליאו, שקלים]** **לא שנו אלא שאין ניצן ניכר.** בין על הירקות בין על הזרעים בין בכיר בין באפל, אם היה ניצן ניכר, שהוא תחלת תולדת הפרי, שוב אין ממתינין לא לאדר ולא למועד. אבל כשהוא עשב ואין פריו ניכר עדיין, (אלא) שאין הכל מכירין אלא הבקיאין בעשב זה מאיזה מין הוא, ממתינין לו עד אדר, שהיא ניכר יפה ולא יטעו בו. **[המכתם]**

18/06/2018

רובע זרע ממין אחר [א] ימעט והתניא[א] התקינו שיהו מפקירין כל השדה כולה לא קשיא כאן קודם תקנה כאן לאחר תקנה דתניא [ב] בראשונה היו עוקרין ומשליכין לפני בהמתן והיו בעלי בתים שמחין שתי שמחות אחת שמנכשין להם שדותיהן ואחת שמשליכין לפני בהמתם התקינו שיהו עוקרין ומשליכין על הדרכים ועדיין היו שמחין שמחה גדולה שמנכשין שדותיהן התקינו שיהו מפקירין כל השדה כולה:

מתני' [ג] ר"א בן יעקב אומר [ג] מושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את כל השדה [ד] זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד וחכמים מתירין בזה ובזה:

גמ' אמר רב יהודה[ד] [ה] אם היתה שדה מטוננת מותר תניא נמי הכי[ה] כשאמרו אסור להשקותן במועד לא אמרו אלא בזרעים שלא שתו מלפני המועד אבל זרעים ששתו לפני המועד מותר להשקותן במועד ואם היתה שדה מטוננת מותר ואין [א] משקין שדה גריד במועד וחכמים מתירין[ו] בזה ובזה אמר רבינא[ז] שמע מינה האי תרביצא שרי לתרבוצי בחולא דמועדא שדה גריד מאי טעמא דאפלא משוי לה חרפא ה"נ אפלא משוי לה חרפא. ת"ר [ב] מרביצין שדה לבן בשביעית אבל לא במועד והא תניא[ח] [ו] מרביצין בין במועד בין בשביעית אמר רב הונא לא קשיא הא ר"א בן יעקב הא רבנן תניא אידך [ז] מרביצין שדה לבן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית ולא עוד אלא שמרביצין שדה לבן בשביעית כדי שיצאו ירקות למוצאי שביעית:

מתני' צדין את האישות ואת העכברים משדה האילן ומשדה הלבן כדרכו במועד ובשביעית [ז] וחכ"א[ט] משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו [ח] ומקרין את הפירצה במועד [ט] ובשביעית בונה כדרכו:

גמ' מאי אישות אמר רב יהודה בריה שאין לה עינים אמר רבא בר ישמעאל ואיתימא רב יימר בר שלמיא מאי קרא [א] כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש ת"ר צדין את האישות ואת העכברים משדה הלבן ומשדה האילן כדרכו [י] ומחריבין חורי נמלים כיצד מחריבין רשב"ג אומר מביא עפר מחור זה ונותן לתוך חור זה והן חונקין זה את זה אמר רב יימר בר שלמיא משמיה דאביי והוא דקאי בתרי עברי נהרא והוא דליכא גשרא והוא דליכא גמלא והוא דליכא מצרא

עד

רובע. הקב, אחד מכ"ד בסאה: **הכי גרס' ימעט.** שאם זרע רובע הקב ימעטנו ויעקרנו: **והתניא כל השדה כולה.** ואת אמרת ימעט: **שמנכש** **[illegible]דותיהן.** שלוחי ב"ד משלהן, דכשנוטלין הכלאים מאליו מתנכש: **מתני' מושכין המים מאילן לאילן.** דהוי כשדה בית השלחין דפסידא יתירא איכא, אבל לא ישקה את השדה כולה שדה בית הבעל: **זרעים שלא שתו לפני המועד.** שלא היו מלומדין לשתות תמיד לפני המועד: **לא ישקם במועד.** דהואיל ולא משקה להו תדיר לפני המועד לא הוי ליה פסידא אי לא משקה להו במועד: **וחכמים מתירים בזה ובזה.** להשקות את כל השדה כולה ולהשקות במועד זרעים שלא שתו לפני המועד, והאי חכמים היינו ר"מ דאמר לעיל (דף ב.) משקין ממנו אפי' שדה בית הבעל: **גמ' אמר רב יהודה.** הא דאמר ר"א אבל לא ישקה [ג] את השדה כולה, אבל אם היתה שדה מטוננת לחה ויבשה מותר להשקותה אע"ג דהוה שדה בית הבעל, דכיון דהויא לחה עד השתא אי לא משקה לה הוי פסידא יתירא: **שדה גריד.** יבשה מעולם, שאין צריך להשקותה: **בזה ובזה.** בשדה גריד ובזרעים שלא שתו לפני המועד: **תרביצא.** גינה: **שרי לתרבוצי.** לזלף עליה מים, אע"ג דליכא פסידא: **לתרבוצי.** להשקות, לשון אין מכבדין ואין מרבצין[ס], היינו השקאה פורתא כדי שיצאו הירקות וכדמפרש באידך ברייתא לקמיה, ומשקין היינו השקאה גמורה של בית השלחין: **אפלא לשווי חרפא.** דליכא פסידא ואפ"ה שרי להשקותה כך ולהשביחה, ה"נ בגינה מרביצין: **שדה לבן.** בית הבעל: **הא.** דקתני אבל לא ישקם במועד היינו ר"א בן יעקב דאמר אבל לא ישקה את כל השדה כולה, והא דתני בין במועד בין בשביעית היינו חכמים דמתירין להשקות אפי' כל השדה: **כדי שיצאו בשביעית.** אבל לא ישקה בשביעית כדי שיצאו בשביעית: **מתני' צדין האישות.** בשדה האילן במועד, מפני שמפסידין בו: **כדרכו.** שאין צריך לשנות בצידה: **ובשביעית.** אע"ג דמתקן השדה: **בשדה האילן.** צד כדרכו מפני שהפסד מרובה הוא: **ובשדה לבן שלא כדרכו.** ואינו יכול לצוד כדרכו בשדה לבן, משום דלא מפסיד[ק] כולי האי בשדה לבן: **ומקרין את הפירצה.** שאם נפלה מקלתה חוזר ומתקנה במועד: **ובשביעית בונה כדרכו.** מתחילה, אע"ג דמיחזי דעביד נטירותא לפירי: **גמ' בריה שאין לה עינים.** וחופר בקרקע: **מאי קרא.** דאישות בריה שאין לה עינים: **דכתיב כמו שבלול תמס יהלך.** שבלול שקורין לימצו"ן[ס] תמס יהלך, כלומר כשיוצא חוץ מנרתיקו (א) רירות נופלות ממנו עד שהוא נימוח ומת, תמס כמו ונמס: **נפל אשת בל חזו שמש.** כלומר כך אישות נופלות פתאום לארץ ומתים, דלא חזו: **וחונקין זו את זו.** מפני שמריחין את העפר ואין מכירין באותו עפר: **והוא דקאי בתרי עברי נהרא.** דכיון דאיכא הפסק מים בין הני תרתי חורי נמלים אין מכירים הני בעפר דהני: **גישרא.** גשר: **גמלא.** שאין לו גשר אלא מנסר אחד: **ומצרא.** עדיין קטן מגמלא, אין[י] יכול להלך עליו אלא כשקושרים חבל אחד משני עברי הנהר בשתי יתידות ואוחזין בו והולכין על אותו גשר צר, אבל אי איכא חד מהן מכירין הני בחורי דהני:

עד

ואין משקין שדה גריד. פי' בית הבעל לפי שהוא רגיל להיות יבש וגריד בדל"ת וכן פירש בערוך [ובתוס'] הרב ברי"ש כמו חמרא מיגרר גריר (פסחים דף קז:): **וחכמים** מתירין בזה ובזה. והני תרי פלוגתא דהכך ברייתא היינו כעין פלוגתא במתניתין ות"ק דהכא הוא ר"א בן יעקב: **שרי** לתרבוצי. וקשה הא קיימא לן[י] משנת ר"א (ב) קב ונקי ועוד הקשה בתוספות דרבינא גופיה דאמר לעיל (דף ז.) מלגין ירקות[ק] כדי לאוכלן אבל לייפותן אסור אלמא הרווחא אסור ותירץ דתרביצא[ל] אינה כ"א השקאה פורתא ולפ"ז נראה דה"פ דהאי תרביצא שרי לתרבוצי אפילו לראב"י דכי היכי דשרו רבנן אפלא לשווי חרפא גם לראב"י יתיר ג"כ השקאה פורתא או שמא סבר כר"א בהשקאה ופליג בהרבצה וי"מ דפלוגתא דשדה גריד לאו היינו פלוגתא דמתני' דמיירי בה ראב"י וחכמים ופליגי באפלא לשווי חרפא ת"ק חשיב ליה הרווחא ואסור ורבנן סברי דלאו היינו הרווחא דיש אוהב יותר אפלא ויהיו נגמרים יותר ומבושלים בטוב ור"ח פי' אמר רבינא שמע מינה האי תרביצא פי' שדה שאין זרוע עדיין שכבר השקוהו קודם מותר להשקותו במועד לזורעו אחר המועד דסבר לה כראב"י דאמר זרעים ששתו לפני המועד (ג) וקסבר תרביצא הוי כמו זרעים ששתו לפני המועד דהיינו שם תרביצא שהרביצוהו קודם המועד (ד) ומקשינן עלה שדה גריד אסור משום דאי משקי ליה האידנא יבכיר קודם אבל לא פסיד תרביצא נמי אי משקה האידנא קדים ובכיר ולא פסיד וזה השיטה הולכת דסבירא לן כראב"י. כך פירש ר"ח: **מרביצין** שדה לבן בשביעית. לגבי שביעית פי' הקונטרס השקאה פורתא ונראה שחזר בו ממה שפירש במשנה משקין בית השלחין במועד ולגבי שביעית שרי אפילו בית הבעל ואני פירשתי במשנה דשביעית נמי לא שרי אלא בבית השלחין כדפי' בקונטרס כאן אבל ק"ל שמא[מ] הכא איירי בהשקאה גמורה דפליגי לגבי מועד ראב"י ורבנן ופלוגתייהו הוי בהשקאה מרובה ואדרבה נראה לי דמיירי בהשקאה גמורה אלא לגבי שלחין שצריך השקאה נקט משקין וגבי בית הבעל קרוי הרבצה לכן נראה יותר פי' הקונטרס שבמשנה ולפי' דהכא נ"ל דהשקאה גמורה אסורה בבית הבעל והרבצה מועטת שרי בשביעית ובמועד אסור אפילו הרבצה מועטת לר"א בן יעקב ולרבנן שרי אפי' השקאה גמורה: **צדין** את האישות במועד ובשביעי'. תימה מאי קמ"ל בשביעית והלא אין זו עבודת קרקע ורבי יהודה מאי טעמא לאסר כדרכו וי"ל דודאי צריך למיסקל אבנים מתוך שדהו כשמפנה האישות ותנן פ"ג דשביעית[י] המסקל שדהו נוטל העליונות ומניח התחתונות הנוגעות בארץ וכן גרגיר של צרורות וכו' אישות מפורש בירושלמי[ק] חולדה:

עד

עין משפט נר מצוה

נה א מיי' פ"ב מהל' כלאים הלכה א טוש"ע י"ד סי' רצז סעיף ה:
נו ב מיי' שם הל' טו:
נז ג מיי' פ"ח מהל' יו"ט הלכה ג סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ז:
נח ד מיי' שם הל' ד:
נט ה מיי' שם הל' ג טוש"ע שם:
ס ו מיי' פ"א מהלכות שמיטה הלכה ט ופ"ח מהלכות יו"ט הלכה ג:
סא ז מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה ה טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף יג:
סב ח מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סי' תקמ סעיף א:
סג ט מיי' פ"ב מהל' שמיטה הלכה יד:

רבינו חננאל

מתני' ר' אליעזר בן יעקב אומר מושכין המים כו'. אמר רב הונא אם היתה השדה מטוננת פי' לחה כגון שרבו המים מקודם ועדיין ליחלוחיתה קיימת מותר. **תניא כוותיה** כשאמרו אסור להשקות במועד לא אמרו אלא זרעים שלא שתו מלפני המועד אבל זרעים ששתו מלפני המועד מותר להשקותן. ואם היתה שדה מטוננת מותר ואין משקין שדה גריד במועד פי' כדתנן בנזיקין בפ' איזהו נשך[ט] כל ימי גריד אחד כל ימי רביעה אחד. וחכמים מתירין בזה ובזה. **אמר רב כהנא ש"מ האי תרביצא** פי' שדה זרועה א) עדיין שכבר השקוה מקודם מותר להשקותה גם במועד לזורעה אחר המועד. **ומקשינן עלה** גריד אמאי אסור משום דאי משקת ליה האידנא מקדים ליה ובכיר. תרביצא נמי אי משקת ליה האידנא קדים ומציץ בכיר. ולא אפריך. **והא דתניא מרביצין** בשביעית אבל לא במועד ר' אליעזר בן יעקב היא והא דתניא מרביצין בין במועד בין בשביעית רבנן היא. תניא מרביצין שדה לבן בערב שביעית כדי שיצמחו ירקות בשביעית ולא עוד אלא שמרביצין שדה לבן בשביעית כדי שיצמחו ירקות במוצאי שביעית. **אישות** פי' בריה שאין לה עינים כדכתיב נפל אשת בל חזו שמש:

חשק שלמה על ר"ח

א) נ"ל שדה שלחיה וזרעה עדיין תרביצא נמי וכו' קדים ובכיר כל"ל וכ"ה בתוס' כאן בשם רבינו.

הגהות וציונים

א] בכת"י והתקינו. [שקלים פ"א מ"ב, ועיין דק"ס]: **ב]** [בשאלתות פ' הברכה אי' רב הונא] (גליון): **ג]** [בשאלתות פרשה הברכה סי' קע איתא ר"א בן יעקב אומר מושכין כו'] (גליון), ועי' תוד"ה שרי: **ד]** הוא פיסקא ממתניתין ולא המשך הברייתא (חזו"א קלד ב): **ה]** [שם אי' רבא] (גליון), ועי' תוד"ה שרי: **ו]** [עיין ר"ש פ"ב דשביעית מ"י] (גליון) שגרס כהגהת הגר"א, ועי' חשק שלמה בילקו"מ, רש"ש ובתוס' הרא"ש: **ז]** ס"א ר' **יהודה** וכן גירסת התוספות [וכן ברי"ף והרא"ש וכן בשאלתות פרשה הברכה סי' קע וכן בפיסק' דלקמן ז ע"א ר' **יהודה אומר** וכו'] (גליון): **ח]** בכת"י דלא **מפסדי**: **ט]** חילזון בעל קונכיה (דלא כרש"י כת"י בגליון): **י]** צ"ל **ואין** (כת"י), ועיין רש"י ביצה ז ע"ב ד"ה מיצרא: **כ]** צ"ל **לירקות** (מהרש"א): **ל]** צ"ל **דהרבצה** (מהרש"א): **מ]** עי' מהרש"א וברש"ש: **נ]** חילזון בלא קונכיה, חומט (דלא כרש"י הנדפס בפנים): **ס]** ברש"י שברי"ף **האישות**, עי"ש ועי' רש"י תהלים נח, ט: **ע]** תנשמת (שרץ), והלשון מגומגם:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שקלים ג. עוד שם פ"א מ"ב], ב) לעיל ב., ג) עי' תוספתא שביעית ריש פ"ב, ד) [תוספתא פ"א], ה) עיין שבת צה. ומגילה כח:, ו) עירובין סב:, ז) מ"ז, ח) דפרקין ה"ד, ט) ב"מ עה רע"ב, י) ב., כ) עי' לעיל ב סוע"ב ג ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה דכתיב כו' לירות נופלות. נ"ב כלומר כל שעה שהולך ליחה נופלת ממנו: (ב) תוס' ד"ה שרי וכו' משנת ר"א בן יעקב קב: (ג) בא"ד זרעים שלא שתו לפני המועד מותר להשקותן במועד וקסבר תרביצא כו': (ד) בא"ד ומקשינן עלה שדה. נ"ב לשון הר"ף ז"ל דהא דקאמר שדה גריד מ"ט כו' הוא קושיא על רבינא ולא פריק ולכן לית הלכתא כוותיה ע"ש:

הגהות הגר"א

[א] גמ' משקין. נ"ל מרביצין (וע' ר"י): [ב] שם ת"ר אין מרביצין שדה לבן בשביעית ולא במועד כצ"ל: [ג] רש"י ד"ה אמר רב יהודה הא דאמר ר"א אבל לא ישקה כו'. נ"ב אבל הטור פי' דקאי אזרעים שלא שתו (וכן פי' הר"י):

תורה אור השלם

א) כְּמוֹ שַׁבְּלוּל תֶּמֶס יַהֲלֹךְ נֵפֶל אֵשֶׁת בַּל חָזוּ שָׁמֶשׁ: [תהלים נח, ט]

רש"י כת"י

רובע. הקב אחד מעשרים וארבעה בסאה ובכלאי זרעים דרבנן קמיירי וכל מדת חכמים כן הוא. **הכי גרס' ימעט.** שאם זרע רובע הקב ימעטנו שיעקרנו. **והתניא וכו'.** כל השדה כולה אסורה ואת אמרת ימעט. **מושכין את המים וכו'.** כדפרישית בריש פירקין (דקתני בית השלחין אין בית הבעל). **זרעים שלא שתו לפני המועד.** לא פסדי. **בזה ובזה.** ובשדה כולה דרבנן שרי להשקות שדה בית הבעל להכי אוקימ' בריש פירקין דהא דקתני בית השלחין אין בית הבעל לא ר' אליעזר בן יעקב היא ולא רבנן. **מטוננת** לשון טיט כלומר שהיו לחין (הזרעים) שהשדה מטוננת ומעיינו דהוו כזרעים ששתו לפני המועד ופסדין [רש"י רי"ף] ועי"ש בב"ח דהוא משקה להו ואפי' ר' אליעזר מודה. **שדה גריד.** יבש ואין בו זרעים זה אלא שלא נזרע בגמ' זה וזמן מרובה. **תרביצא.** גנה של ירקות. ל"א היו להשקות שדה קצירה מיד לפני שיוציא ירקות [וכשמשקין אותה] ממהרות לצאת ירקות] [רש"י רי"ף]. **חרפא.** כדי שיהא חריף וממהר לבשל פירו' שרו ליה רבנן ולא משום פסידא דשדה בעל ליכא תרביצא נמי משקין לה משום הרוחה ולא משום פסידא. **מרביצין.** היינו השקאה פורתא כדי שיצאו ירקות וכדמפ' ברייתא לקמיה ומשקין השקאה גמורה דבית השלחין לישנא אחרינא תרביצא לשון משקין ממש על ידי שפעת מים אלא [illegible] מפני האבק שעולה על הירקות לשעות ואינו מניח לגדל אותן וכשהוא משליך עליהן מעט מים מתישב העפר וגדלו [illegible] שבתרבץ ועל כן נקרא תרביצא ואין מכבדין את הבית מישבין את האבק. מפי ר' יצחק. **הא ר' אליעזר.** דאמ' במתניתין [illegible] שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד והא דקתני מרביצין במועד רבנ' דפליגי עליה ושרו. **כדי שיצאו ירקות.** בשביעית עד זמן הביעור השקאה אינה עבודת קרקע בשביעית[ק]. **כדי שיצאו ירקות במוצאי שביעית.** וכל שכן כדי שיצאו בשביעית. **צדין את האישות.** **בשדה אילן.** שמפסידין את השדות. מפסדי טפי ולהפסד [מרובה] חששו בשביעית. **כדרכו.** דלאו עבודת קרקע הוא. **כמו שבלול.** לימצ"א[ק]. **תמס יהלוך.** שהולך ומתמסמס שכל שעה שהולך ליחה נופלת ממנו וכמו נפל נפילת האשה[ק] שלא חזה שמש עטלף שאין לו עינים טלפא[ע] כן הרשעים. **מביא עפר מחור זה.** עמו והן חונקין זה את זו מפני שאין מכירין אלו את אלו. **גשרא.** גשר מעולה בבנין דאי איכא גשרא אתי הני להני ומכירין זה את זה ואינן חונקין. **גמלא.** דף. **מצרא.** החבל שאוחזין בו בעוד שעוברין על הדף קצר.

רוֹבַע - רביעית קב[א] של **זֶרַע מִמִּין אַחֵר, יְמַעֵט** את המין האחר ויעקור ממנו עד שיהיה בו פחות מרובע הקב. וכך היו עושים שלוחי בית דין כשהיו מוצאים כלאים בשדה, שעוקרים את המין המועט עד שלא ישאר בתערובת רובע קב לכל סאה[ב].

מקשה הגמרא, **וְהָתַנְיָא** - והרי שנינו בברייתא, **הִתְקִינוּ** חכמים **שֶׁיְּהוּ** שלוחי בית דין שמצאו כלאים בשדה **מַפְקִירִין** את **כָּל הַשָּׂדֶה כּוּלָּהּ**, שקנסו אותם על שלא תיקנו את השדה כאשר הכריזו על הכלאים באחד באדר[ג]. וקשה לרב שמואל בר יצחק שאמר שמספיק רק למעט את הכלאים[ד].

מתרצת הגמרא, **לָא קַשְׁיָא, כָּאן**, במשנה בכלאים ששנינו שהשלוחים רק ממעטים את הכלאים, מדובר **קוֹדֶם הַתַּקָּנָה** שתיקנו חכמים להפקיר את כל השדה שיש בה כלאים, **וְכָאן**, בברייתא ששנינו שמפקירים את כל השדה, מדובר **לְאַחַר הַתַּקָּנָה** שתיקנו להפקיר הכל.

הגמרא מביאה ברייתא שבה נשנית תקנה זו:

דְּתַנְיָא בברייתא, **בָּרִאשׁוֹנָה** [-בתחילה] **הָיוּ** שלוחי בית דין **עוֹקְרִין** את הכלאים שמצאו בשדות, **וּמַשְׁלִיכִין לִפְנֵי בְּהֶמְתָּן** של בעלי השדות שיאכלו אותם[ה], **וְהָיוּ בַּעֲלֵי בָּתִּים שְׂמֵחִין שְׁתֵּי שְׂמָחוֹת, אַחַת שֶׁמְּנַכְּשִׁין לָהֶם** את **שְׂדוֹתֵיהֶן** בחנם, שכשעקרו את הכלאים היתה השדה מתנכשת מאליה מהעשבים הרעים[ו], **וְאַחַת שֶׁמַּשְׁלִיכִין** את הכלאים שעקרו **לִפְנֵי בְּהֶמְתָּם** למאכל, ומשום כך לא נזהרו מלזרוע עוד כלאים[ז]. לכן **הִתְקִינוּ** חכמים **שֶׁיְּהוּ** השלוחים **עוֹקְרִין** את הכלאים **וּמַשְׁלִיכִין** אותם **עַל הַדְּרָכִים** כדי שידרסו ברגלי בהמות ובני אדם ההולכים ברשות הרבים ולא יהיו ראויים לבהמות שלהם למאכל[ח], **וַעֲדַיִין הָיוּ** בעלי בתים **שְׂמֵחִין שִׂמְחָה גְּדוֹלָה** על **שֶׁמְּנַכְּשִׁין** להם את **שְׂדוֹתֵיהֶן** בחנם, ומעתה אף שלא זרעו כלאים בכוונה, אולם לא היו עוקרים את הכלאים שנתערבו בשדותיהם מאליהן[ט], לכן **הִתְקִינוּ** חכמים **שֶׁיְּהוּ** השלוחים **מַפְקִירִין** את **כָּל הַשָּׂדֶה כּוּלָּהּ**[י] שנמצא בה כלאים[יא].

* * *

א. **דהיינו** לוג, שהוא אחד מעשרים וארבע לסאה [הסאה היא ששה קבין, והקב הוא ארבעה לוגין]. מיוחס לרש"י ורש"י כת"י (ד"ה רובע). ומבואר במיוחס לרש"י (ד"ה הכי גרס) שמחשבים שיעור זה לפי מה שזרע, שאם זרע רובע הקב לסאה ימעט עד שלא יהא בו שיעור של רובע לכל סאה, וכן משמע בתוספות (לעיל ע"א ד"ה שיש). אמנם מלשון הרמב"ם (כלאים פ"ב ה"ז) משמע שמשערים את הכלאים לפי מה שגדל ולא לפי מה שזרע. חזון איש (כלאים סי' ד אות ז), ועיין שם ובדרך אמונה (כלאים פ"ב ס"ק כו, ביאור ההלכה שם ד"ה אחד).

עוד כתב הרמב"ם (כלאים פ"ב ה"ו), ששיעור זה לא נאמר אלא כשלא התכוין לערב או לזרוע שני מינין שהתערבו, אבל אם עירב או זרע שני מינים בכוונה, אפילו אם יש חטה אחת בתוך כרי של שעורים אסור לזרעה.

ב. **ביארנו** את הגמרא על פי המיוחס לרש"י (ד"ה הכי גרס) ורש"י כת"י (ד"ה ימעט). וכן היא דעת הרמב"ם (כלאים פ"ב ה"ז) והראב"ד (הו"ד בתוס' הרא"ש לעיל ע"א ד"ה ועד) ועוד ראשונים, ששדה שיש בה כלאים אין צריך לעקור את הכל אלא ימעט עד שלא יהיה בה רובע קב לסאה. אמנם דעת התוספות (לעיל ע"א ד"ה שיש), תוספות הרא"ש (שם) ועוד ראשונים, שהשיעור של רובע קב לסאה נאמר רק לענין שמותר לזרוע תערובת של זרעים שיש בהם משום כלאים פחות משיעור זה, אבל לאחר שצמח והיה שם יותר משיעור זה, צריך לעקור את הכל. וביאר בתוספות הרא"ש, שכיון שהתחיל לעקור, אם הוא משאיר מקצת נראה בזה במקיים כלאים. ולדעתם צריך לבאר שקושית הגמרא 'עד כמה' היא, כמה השיעור של כלאים שיהיה בשדה ויהיו שלוחי בית דין צריכים לעקור את הכל, ומתרצת הגמרא שכמו ששנינו לגבי הבא לזרוע כלאים, שאם יש בתערובת רובע הקב לסאה צריך למעט, דהיינו שעליו לברור קודם שיזרע ולהוציא מהמין המועט עד שלא יהיה שם רובע הקב לסאה, כך בשדה שיש בה כלאים, השיעור שצריך לצאת ולעקור הוא רובע הקב לסאה, ואם נמצא כשיעור זה צריך לעקור הכל. וכן ביאר בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ימעט, לעיל ע"א ד"ה עד).

ג. **ריטב"א** (לעיל ע"א ד"ה כאותה).

ד. **מיוחס** לרש"י (ד"ה והתניא). וביאר בחידושי רבינו משה מאימראן (ד"ה והתניא), שעל המשנה ששנינו שצריך למעט לא קשה מברייתא זו, שיש לומר שמה ששנינו במשנה ימעט היינו קודם שזרע, שאז אם ימעט עד שלא יהיה בו רובע הקב לסאה יוכל לזרוע לכתחילה, אולם מה ששנינו בברייתא שמפקירים את הכלאים היינו אם עבר וזרע בלא למעט. אבל על רב שמואל בר יצחק שאמר שדין העקירה נלמד ממה ששנינו שצריך למעט, ומשמע מדבריו שאין חילוק בין קודם שזרע לאחר שזרע, קשה מהברייתא ששנינו שמפקירים אותם. ועוד יש לפרש, שאפילו אם נאמר שבמשנתנו מדובר שכבר זרע כלאים לא קשה על המשנה, שיש לומר שמה ששנינו 'ימעט' היינו שבעל השדה שמצא שיש בשדהו כלאים בשיעור רובע הקב לסאה צריך למעט, ומה ששנינו בברייתא שמפקירים את הכלאים היינו אחר ההכרזה שיצאו שליחי בית דין ומצאו כלאים בשדהו, אבל לרב שמואל בר יצחק שפירש את מה ששנינו במשנה בשקלים שיוצאים על הכלאים, ששלוחי בית דין הם אלו שצריכים למעט עד רובע לסאה, קשה מהברייתא ששנינו שצריך להפקירם.

לדעת הראשונים (הו"ד בהערה לעיל על דברי הגמרא 'ימעט') הסוברים שבשדה שיש בה כלאים צריך לעקור הכל, קודם התקנה ואחר התקנה הדין שוה לענין זה שהכל אסור, צריך לפרש כמו שפירש הר"ש בן היתום (ד"ה ואקשינן), שקושיית הגמרא היא על מה שאמר רב זביד שנותנים שכר הפועלים שעוקרים את הכלאים מתרומת הלשכה, שהרי שנינו בברייתא שמפקירים את כל השדה, ואם כן עבור מה צריך לתת להם שכר. או יש לפרש כמו שפירש הקרן אורה (ברש"י שם), שהקושיא היא על מה ששנינו שיוצאין על הכלאים בחול המועד, שכיון שתיקנו להפקיר את כל השדה אם לא יבטל את הכלאים, אם כן מדוע היו שלוחי בית דין צריכים לצאת על הכלאים בחול המועד, הרי בודאי יבטלו הבעלים את הכלאים בעצמם כדי שלא יפקירו את שדותיהם.

ה. **שהרי** כלאי זרעים מותרים בהנאה (כלאים פ"ח מ"א). ריטב"א (ד"ה ופרקינן). ולא עשו כן משום קנס, אלא היו עוקרים את הכלאים למי שהתערב לו בשוגג. על פי חזון איש (כלאים סי' א אות טז).

הריטב"א (שם) כתב שאת הכלאים שהיו עוקרים היו משליכים לפני בהמתן של בעלים, ומשמע מדבריו ששלוחי בית דין הם שהיו מניחים אותם לפני הבהמות, וצריך ביאור מאיזה טעם היו עושים כן, שאף שהם מותרים בהנאה היה להם להשאירם שם במקומם.

והמאירי (ד"ה בראשונה) כתב, שהבעלי בתים היו נוטלים את הכלאים שעקרו השלוחים ונותנים אותם לפני בהמתן, וכן משמע ברע"ב (שקלים פ"א מ"ב), שפירש לפי הגירסא שבמשניות 'היו עוקרין ומשליכין לפניהם', שהיו משליכים אותם לפני בעלי השדות כדי לביישם. ואולי יש לפרש כן גם בריטב"א.

ו. **מיוחס** לרש"י (ד"ה שמנכשין). אמנם החזון איש (כלאים סי' א אות טו) ביאר שאין הכוונה שהשדה היתה מתנכשת מהעשבים הרעים שבה, שהרי העשבים הרעים אינם כלאים ולא היו השלוחים עוקרים אותם, אלא כל התקנה היתה בשביל הכלאים שהתערבו מאליהם ולא בשביל מה שעירבו בכוונה, וכיון שיש טורח בעקירתם היו הבעלים מניחים אותם עד ששלוחי בית דין היו באים ועוקרים אותם, וזו כוונת הברייתא שהיו שמחים על שמנכשים את שדותיהם.

ז. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה היו). ואף את הכלאים שהתערבו להם בלא כוונה לא היו טורחים לעקור, והיו מניחים אותם עד ששלוחי בית דין יבואו ויעקרו אותם. חזון איש (שם).

ח. **פני** זקן (על הירושלמי, שקלים פ"א ה"ב ד"ה היו).

ט. **פני** זקן (שם).

י. **כלומר** מפקירים את פירות השדה אך לא את השדה עצמה. טור (חו"מ סי' רעג סי"ח), חזו"א (כלאים סי' א אות טו). אמנם במנחת חינוך (מצוה רמה אות י) מסתפק אם מפקירים רק את הפירות או שמפקירים גם את השדה עצמה. ובדרך אמונה (ציון ההלכה, כלאים פ"ב ס"ק קג) העיר על הספק של המנחת חינוך, שלכאורה הדבר מפורש בטור שמפקירים רק את הזרעים. וראה עוד במנחת חינוך שכתב, שגם בעל השדה רשאי לזכות מן ההפקר, ומכל מקום מה שמפקירים את שדהו קנס הוא לו, שהרבה פעמים יזכה בהם אחר קודם שיזכה הוא.

יא. **אחר** שהפקירו את הכלאים אינו עובר עליהם משום מקיים כלאים. מהר"י אסאד (שו"ת יו"ד סי' שג ד"ה ואי). והמהרש"ם (שו"ת ח"א סי' קעט) הקשה, שאם כן לראשונים הסוברים ששדה שיש בה כלאים נעשית הפקר ממילא [ראה להלן בהמשך הערה זו] שוב אין איסור בכל מקיים כלאים. ותירץ, שהתקנה שתיקנו חכמים שתהיה השדה הפקר היתה רק להחמיר ולא להקל שבכך לא יעבור משום מקיים כלאים.

בענין תקנה זו נחלקו הראשונים, אם תיקנו שהשדה נעשית הפקר ממילא ואין צריך שיפקירו שלוחי בית דין את הזרעים, או שתיקנו ששלוחי בית דין יפקירו את השדה, אבל אינה נעשית הפקר מאליה, הובאו דבריהם בב"ח ובדרישה (חו"מ סי' רעג ס"ק טז) וראה גם בדרך אמונה (ביאור ההלכה, כלאים פ"ב הט"ז ד"ה שיהיו) בענין זה. וראה להלן מה שהתבאר בדעת הרמב"ם. וראה בב"ח ובדרישה שם שנחלקו אם לדעת הראשונים הסוברים שהשדה מופקרת ממילא, היו מכריזים על הכלאים אחר שכבר תיקנו שתהיה הפקר. וכתב הט"ז (שם), שלדעה זו שהשדה נעשית הפקר ממילא, מה ששנינו 'התקינו שיהיו מפקירין כל השדה' אין הכוונה שהיו צריכים להפקירם, אלא שהבית דין היו בודקים באיזה שדה יש כלאים כדי לפרסם לכל שהוא הפקר.

גם אחר התקנה שמפקירים את השדה ואין עוקרים את הכלאים היו שלוחי בית דין יוצאים בחול המועד, ואפילו שאין צריך לתת להם שכר על עקירת הכלאים ולא שייך הטעם שיטלו שכר מועט, שהרי אינם עושים בזה שום מלאכה ולא איכפת לנו שיצאו בחול המועד שהוא זמן פנוי. קרן אורה (ברש"י ד"ה והתניא) בדעת הרמב"ם (כלאים פ"ב הט"ז-יז). והשפת אמת (ד"ה מתרומת) כתב, שיש לומר בדוחק שאחר התקנה היו יוצאים בחול המועד משום שהשאירו את הדבר כמו שהיה קודם התקנה. וראה בברכי יוסף (סי' תקמד סק"א) שדחה תירוצים אלו. ובמצבת משה (לעיל ע"א ד"ה ל"ש) ביאר בדעת הרמב"ם, שאחר התקנה שהפקירו את השדות היה שכרם שנוטלים את הפירות שהפקירו, ואף שאם לא היו מוצאים כלאים לא היו נוטלים כלום, מכל מקום אפשר למצוא בני אדם שיסכימו להכניס עצמם לספק זה שאם ימצאו כלאים יהיו הפירות שלהם, ולכן היו יוצאים בחול המועד כיון שמכל מקום לא היו מוצאים מי שיכניס עצמו בספק זה אלא בחול המועד שממילא בטלים בו ממלאכה. אבל החזון איש (או"ח סי' קלה) כתב, שמתחילה ממעטים את הכלאים ואחר כך מפקירים אותם, ולכן היו יוצאים בחול המועד משום שכר פועלים על עקירת הכלאים כמו קודם התקנה. אמנם רבינו חננאל (לעיל ע"א ד"ה ומ"ש בחולו) חלק על הרמב"ם, וכתב שלאחר התקנה אכן יוצאים אף בשאר ימים [כיון שאחר התקנה לא שייך הטעם של שכר הפועלים].

אוצר החכמה 18/06/2018

רובע זרע ממין אחר [א] ימעט והתניא [א] התקינו שיהו מפקירין כל השדה כולה לא קשיא כאן קודם תקנה כאן לאחר תקנה דתניא [א] [ב] בראשונה היו עוקרין ומשליכין לפני בהמתן והיו בעלי בתים שמחין שתי שמחות אחת שמנכשין להם שדותיהן ואחת שמשליכין לפני בהמתם התקינו שיהו עוקרין ומשליכין על הדרכים ועדיין היו שמחין שמחה גדולה שמנכשין שדותיהן התקינו שיהו מפקירין כל השדה כולה:

מתני' [ב] ר"א בן יעקב אומר [ג] מושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את כל השדה [ד] זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד וחכמים מתירין בזה ובזה:

גמ' אמר רב יהודה [ג] [ה] אם היתה שדה מטוננת מותר תניא נמי הכי [ג] כשאמרו אסור להשקותן במועד לא אמרו אלא בזרעים שלא שתו מלפני המועד אבל זרעים ששתו לפני המועד מותר להשקותן במועד ואם היתה שדה מטוננת מותר ואין [א] משקין שדה גריד במועד וחכמים מתירין [ד] בזה ובזה אמר רבינא [ה] שמע מינה האי תרביצא שרי לתרבוצי בחולא דמועדא שדה גריד מאי טעמא דאפלא משוי לה חרפא ה"נ אפלא משוי לה חרפא. ת"ר [ב] מרביצין שדה לבן בשביעית אבל לא במועד והא תניא [ו] [ו] מרביצין בין במועד בין בשביעית אמר רב הונא לא קשיא הא ר"א בן יעקב הא רבנן תניא אידך [ג] מרביצין שדה לבן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית ולא עוד אלא שמרביצין שדה לבן בשביעית כדי שיצאו ירקות למוצאי שביעית:

מתני' צדין את האישות ואת העכברים משדה האילן ומשדה הלבן כדרכו במועד ובשביעית [ז] וחכ"א [ז] משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו [ח] ומקרין את הפירצה במועד [ט] ובשביעית בונה כדרכו:

גמ' מאי אישות אמר רב יהודה בריה שאין לה עינים אמר רבא בר ישמעאל ואיתימא רב יימר בר שלמיא מאי קרא [א] כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש ת"ר צדין את האישות ואת העכברים משדה הלבן ומשדה האילן כדרכו [י] ומחריבין חורי נמלים כיצד מחריבין רשב"ג אומר מביא עפר מחור זה ונותן לתוך חור זה והן חונקין זה את זה אמר רב יימר בר שלמיא משמיה דאביי והוא דקאי בתרי עברי נהרא והוא דליכא גשרא והוא דליכא גמלא והוא דליכא מצרא

עד

רובע. הקב, אחד מכ"ד בסאה: הכי גרס' ימעט. שאם זרע רובע הקב ימעטנו ויעקרנו: והתניא כל השדה כולה. ולא אמרת ימעט: שמנכשין שדותיהן. שלוחי ב"ד משלהן, דכשנוטלין הכלאים מאליו מתנכש: מתני' מושכין המים מאילן לאילן. דהוי כשדה בית השלחין דפסידא יתירא איכא, אבל לא ישקה את השדה כולה שדה בית הבעל: זרעים שלא שתו לפני המועד. שלא היו מלומדין לשתות תמיד לפני המועד: לא ישקם במועד. דהואיל ולא משקה להו תדיר לפני המועד לא הוי ליה פסידא אי לא משקה להו במועד: וחכמים מתירים בזה ובזה. להשקות את כל השדה כולה ולהשקות במועד זרעים שלא שתו לפני המועד, והאי חכמים היינו ר"מ דאמר לעיל (דף ב.) משקין ממנו אפי' שדה בית הבעל: גמ' אמר רב יהודה. הא דאמר ר"א אבל לא ישקה [ג] את השדה כולה, אבל אם היתה שדה מטוננת לחה ויבשה מותר להשקותה אע"ג דהוה שדה בית הבעל, דכיון דהויא לחה עד השתא אי לא משקה לה הוי פסידא יתירא: שדה גריד. יבשה מעולם, שאין צריך להשקותה: בזה ובזה. בשדה גריד ובזרעים שלא שתו לפני המועד: תרביצא. גינה: שרי לתרבוצי. לזלף עליה מים, אע"ג דליכא פסידא: לתרבוצי. להשקות, לשון אין מכבדין ואין מרבילין [ס], היינו השקאה פורתא כדי שיגדלו הירקות וכדמפרש באידך ברייתא לקמיה, ומשקין היינו השקאה גמורה של בית השלחין: אפלא לשוויי חרפא. דליכא פסידא ואפ"ה שרי להשקותה כך ולהשביחה, ה"נ בגינה מרבילין: שדה לבן. בית הבעל: הא. דקתני אבל לא ישקם במועד היינו ר"א בן יעקב דאמר אבל לא ישקה את כל השדה כולה, והא דתני בין במועד בין בשביעית היינו חכמים דמתירין להשקות אפי' כל השדה: כדי שיצאו בשביעית. אבל לא ישקה בשביעית כדי שיגדלו בשביעית: מתני' צדין האישות. בשדה האילן במועד, מפני שמפסידין בו: כדרכו. שאין צריך לשנות בצידה: ובשביעית. אע"ג דמתקן השדה: בשדה האילן. צד כדרכו מפני שהפסד מרובה הוא: ובשדה לבן שלא כדרכו. ואינו יכול לצוד כדרכו בשדה לבן, משום דלא מפסיד [פ] כולי האי בשדה לבן: ומקרין את הפירצה. שאם נפלה מקלתה חוזר ומתקנה במועד: ובשביעית בונה כדרכו. מתחילה, אע"ג דמיחזי דעביד נטירותא לפירי: גמ' בריה שאין לה עינים. וחופר בקרקע: מאי קרא. דאישות בריה שאין לה עינים: דכתיב כמו שבלול תמס יהלך. שבלול שקורין לימצו"ן תמס יהלך, כלומר כשיוצא חוץ מנרתיקו [א] לירות נופלות ממנו עד שהוא נימוח ומת, תמס כמו ונמס: נפל אשת בל חזו שמש. כלומר כך אישות נופלות פתאום לארץ ומתים, דלא חזו: וחונקין זו את זו. מפני שמריחין את העפר ואין מכירין באותו עפר: והוא דקאי בתרי עברי נהרא. דכיון דאיכא הפסק מים בין הני תרתי חורי נמלים אין מכירים הני בעפר דהני: גישרא. גשר: גמלא. שאין לו גשר אלא מנסר אחד: ומצרא. עדיין קטן מגמלא, אין [ס] יכול להלך עליו אלא כשקושרים חבל אחד משני עברי הנהר בשתי יתידות ואוחזין בו והולכין על אותו גשר צר, אבל אי איכא חד מהן מכירין הני בחורי דהני:

עד

ואין משקין שדה גריד. פי' בית הבעל לפי שהוא רגיל להיות יבש וגריד בדל"ת וכן פירש בערוך [ובתוס'] הרב ברי"ש כמו תמרא מיגרר גריר (פסחים דף קז:):

וחכמים מתירין בזה ובזה. והני תרי פלוגתא דהכך ברייתא היינו כעין פלוגתא במתניתין ות"ק דהכא הוא ר"א בן יעקב: **שרי** לתרבוצי. וקשה הא קיימא לן [י] משנת ר"א [ב] קב ונקי ועוד הקשה בתוספות דרבינא גופיה דאמר לעיל (דף ד.) מדלין ירקות [ו] כדי לאוכלן אבל לייפותן אסור אלמא הרווחא אסור ותירץ דתרבילא [כ] אינה כ"א השקאה פורתא ולפ"ז נראה דה"פ דהאי תרבילא שרי לתרבולי אפילו לראב"י דכי היכי דשרו רבנן אפלא לשויי חרפא גם לראב"י יתיר ג"כ השקאה פורתא או שמא סבר כר"א בהשקאה ופליג בהרבצה וי"מ דפלוגתא דשדה גריד לאו היינו פלוגתא דמתני' דמיירי בה ראב"י וחכמים ופליגי באפלא לשויי חרפא ת"ק חשיב ליה הרווחא ואסור ורבנן סברי דלאו היינו הרווחא דיש אוהב יותר אפלא ויהיו נגמרים יותר ומבושלים בטוב ור"ח פי' אמר רבינא שמע מינה האי תרבילא פי' שדה שאין זרוע עדיין שכבר השקוהו קודם מותר להשקותו במועד לזורעו אחר המועד דסבר לה כראב"י דאמר זרעים ששתו לפני המועד (ג) וקסבר תרבילא הוי כמו זרעים ששתו לפני המועד דהיינו שם תרבילא שהרבילוהו קודם המועד (ד) ומקשינן עלה שדה גריד אסור משום דאי משקי ליה האידנא יבכיר קודם אבל לא פסיד תרבילא נמי אי משקה האידנא קדים ובכיר ולא פסיד וזה השיטה הולכת דסבירא לן כראב"י. כך פירש ר"ח: **מרביצין** שדה לבן בשביעית. לגבי שביעית פי' הקונטרס השקאה פורתא ונראה שחזר בו ממה שפירש במשנה משקין בית השלחין במועד ולגבי שביעית שרי אפילו בית הבעל ואני פירשתי במשנה דשביעית נמי לא שרי אלא בבית השלחין כדפי' בקונטרס כאן אבל ק"ל שמא [ל] הכא איירי בהשקאה גמורה דפליגי לגבי מועד ראב"י ורבנן ופלוגתייהו הוי בהשקאה מרובה ואדרבה נראה לי דמיירי בהשקאה גמורה אלא לגבי שלחין שצריך השקאה נקט משקין וגבי בית הבעל קרוי הרבצה לכן נראה יותר פי' הקונטרס שבמשנה ולפי' דהכא צ"ל דהשקאה גמורה אסורה בבית הבעל והרבצה מועטת שרי בשביעית ובמועד אסור אפילו הרבצה מועטת לר"א בן יעקב ולרבנן שרי אפי' השקאה גמורה:

צדין את האישות במועד ובשביעי'. תימה מאי קמ"ל בשביעית והלא אין זו עבודת קרקע ורבי יהודה מאי טעמא דאסר כדרכו וי"ל דודאי צריך למיסקל אבנים מתוך שדהו כשמפנה האישות ותנן פ"ג דשביעית [י] המסקל שדהו נוטל העליונות ומניח התחתונות הנוגעות בארץ וכן גרגיר של צרורות וכו' אישות מפורש בירושלמי [מ] חולדה:

עד

עין משפט נר מצוה

נה א מיי' פ"ב מהל' כלאים הלכה א טוש"ע י"ד סי' רצז סעיף ה:

נו ב מיי' שם הל' טו:

נז ג מיי' פ"ח מהל' יו"ט הלכה ג סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף [illegible]:

נח ד מיי' שם הל' ג:

נט ה מיי' שם הל' ג טוש"ע שם:

ס ו מיי' פ"א מהלכות שמיטה הלכה ט ופ"ח מהלכות יו"ט הלכה ג:

סא ז מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה ד טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף יג:

סב ח מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סי' תקמ סעיף ח:

סג ט מיי' פ"א מהל' שמיטה הלכה יד:

משנת ראשונים

ואחת שמשליכין לפני בהמתם. וטעמא, דכלאי זרעים תנן בפרק כלאי הכרם (כלאים פ"ה מ"א) דשרי בין באכילה בין בהנאה ולא הוי מפסיד מידי ולכך לא היו נזהרין. [ר"ש סירליאו, שקלים]

התקינו שיהו מפקירין כל השדה. והפקר ב"ד הפקר כדכתיב [illegible] אשר לא יבא לשלשת הימים יחרם כל רכושו. [פירוש הרא"ש, שקלים]

כמו שבלול תמס יהלוך. שהוא מתמסמס והולך, שכל שעה שהולך ליחה נופלת ממנו, ומדמה להו נמי לנפל. ואשת הוא אישות דמשנה. הכי קאמר קרא, כמו הנפל והאשת שאינם רואים שמש, ואין להם זכרון, כן הרשעים שמם וזכרונם מתמעט והולך וסופם שלא יהיה להם זכרון. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

הגהות וציונים

א] בכת"י והתנן. (שקלים פ"א מ"ב, ועיין דק"ס. ב] [בשאלתות פ' הברכה אי' רב הונא] (גליון): ג] [בשאלתות פרשה הברכה סי' קע איתא ר"א בן יעקב אומר כשאמרו כו'] (גליון), ועי' תוד"ה וחכמים: ד] בכת"י וחכמים. ולא המשך הברייתא (חזו"א קלד ב): ה] [שם אי' רבא] (גליון), ועי' תוד"ה שרי: ו] [עיין ר"ש פ"ב דשביעית מ"י] (גליון) שגרס כהגהות הגר"א, ועי' חשק שלמה בילקו"מ, רש"ש ובתוס' הרא"ש: ז] ס"א ר' יהודה וכן גירסת התוספות [וכן ברי"ף והרא"ש וכן בשאלתות פרשת הברכה סי' קע וכן בפיסק' דלקמן ז ע"א ר' יהודה אומר וכו'] (גליון): ח] בכת"י דלא מפסדי: ט] צ"ל ואין (בח"י), ועיין רש"י ביצה ד ע"ב ד"ה מיצרא: י] צ"ל לירקות (מהרש"א): כ] צ"ל דהרבצה (מהרש"א): ל] עי' מהרש"א וברש"ש: מ] ברש"י שברי"ף האישות, עי"ש ועי' רש"י תהלים נח, ט:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שקלים ג. עוד שם פ"א מ"ב], ב) לעיל ג., ג) עי' תוספתא שביעית ריש פ"ב, ד) [תוספתא פ"א], ה) עיין שבת צה. ומגילה כח:, ו) עירובין סב:, ז) מ"ז, ח) דפרקין ה"ד, ט) ב., י) עי' לעיל ב סוע"ב ג ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה דכתיב כו' רירות נופלות. נ"ב כלומר כל שעה שהולך ליחה נופלת ממנו: (ב) תום' ד"ה שרי וכו' משנת ר"א בן יעקב קב: (ג) בא"ד ששתו לפני המועד מותר להשקותן במועד וקסבר תרבילא כו': (ד) בא"ד ומקשינן עלה שדה. נ"ב לשון הרי"ף וז"ל דהא דקאמר שדה גריד מ"ט כו' הוא קושיא על רבינא ולא פריק ולכך לית הלכתא כוותיה ע"ש:

הגהות הגר"א

[א] גמ' משקין נ"ל מרביצין (וע' נ"י): [ב] שם ת"ר אין מרבילין שדה לבן בשביעית ולא במועד כל"ל: [ג] רש"י ד"ה אמר רב יהודה הא דאמר ר"א אבל לא ישקה כו'. נ"ב אבל הטור פי' דקאי אסיפא אזרעים שלא שתו (וכן פי' הנ"י):

תורה אור השלם

א) כְּמוֹ שַׁבְּלוּל תֶּמֶס יַהֲלֹךְ נֵפֶל אֵשֶׁת בַּל חָזוּ שָׁמֶשׁ: [תהלים נח, ט]

רש"י כת"י

רובע. הקב אחד מעשרים וארבעה בסאה ובכלאי זרעים דרבנן קמיירי וכל מדת חכמים כן הוא. ה"ג ימעט. שאם זרע רובע הקב ימעטנו שיעקרנו. והתניא וכו'. דכל השדה כולה אסורה ולא אמרת ימעט. מושכין את המים וכו'. כגון פירקין. (דקתני בית השלחין אין בית הבעל לא). זרעים שלא שתו לפני המועד. לא ספדי. בזה ובזה. בזרעים וכו' כולה דרבנן שרי להשקות שדה בית הבעל הכי אוקימ' בריש פירקין [ט] דהא דקתני בית השלחין אין בית הבעל לא ר' אליעזר בן יעקב היא ולא רבנן. מטוננת. לשון טיט כלומר שהיו לחין (הטוחנים). והשדה מטוננת ונתייבש דהוה זרעים ששתו לפני המועד [ועי"ש בבב"ח] אי לא הדר ומשקה להו ואפי' ר' אליעזר מודה. שדה גריד. יבש ובית הבעל הוא אלא שלא נפלו גשמים זה זמן מרובה. תרביצא. גנה של ירקות. ל"א נוהגין היו להשקות שדה לאחר קצירה מיד לפי שיולאין בו ירקות [וכשמשקין אותה ממהרות לצאת אותן ירקות] [רש"י רי"ף]. חרפא. כדי שיהא חריף וממהר לבשל פירו' שרו ליה רבנן ולא משום פסידא דשדה בעל ליכא פסידא תרבילא נמי משקין לה משום הרוחה ולא משום פסידא. מרביצין. היינו השקאה פורתא כדי שיגדלו ירקות וכדמפ' באידך ברייתא לקמיה ומשקין השקאה גמורה דבית השלחין לישנא אחרינא תרבילא לשון משקין ממש על ידי שפעת מים אלא מזה מעט מפני אבק שעולה האבק שעולה על הירקות לשעות ואינו מניח לגדל אותן וכשהוא מזלף עליהן מעט מים מתישב העפר וגדלו הירקות שבתרבץ ועל כן נקרא תרבילא ואין מכבדין את הבית מישבין את האבק. מפי ר' ילחק. הא ר' אליעזר. דלאמ' במתניתן זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד והא דקתני מרבילין במועד רבנ' דפליגי עליה ושרו. כדי שיצאו ירקות. ואוכלן בשביעית עד זמן הביעור השקאה אינה עבודת קרקע בשביעית [י]. כדי שיצאו ירקות במוצאי שביעית. וכל שכן כדי שיגדלו בשביעית. צדין את האישות. שמפסידין את השדות. בשדה אילן. מפסדי טפי והפסד [מרובה] חששו בשביעית. בונה כדרכו. דלאו עבודת קרקע הוא. כמו שבלול. לימצ"א. תמם יהלוך. שהולך ומתמסמס שכל שעה שהולך ליחה נופלת ממנו וכמו נפל נפילת האשה [מ] שלא חזה שמש עטלף שאין לו עינים עלפה כן הרשעים. מביא עפר מחור זה. ונמלים עמו והן חונקין זה את זו מפני שאין מכירין אלו את אלו. גשרא. גשר מעולה בבנין דאי איכא גשרא אתי הני להני ומכירין זה את זה ואינן חונקין. גמלא. דף. מצרא. החבל שאוחזין בו בעוד שעוברין על הדף קלר.

משנה

נתבאר במשנה לעיל (ב.), שמותר להשקות בחול המועד שדה בית השלחין [-שדה הצמאה למים וזקוקה להשקיה מרובה[יב]], משום שהשקייתה נועדה למניעת הפסד, ומבואר בגמרא שם שאסור להשקות שדה בית הבעל [-שדה שאינה זקוקה להשקיה מרובה[יג]], משום שהשקייתה נועדה להשבחה ולא למניעת הפסד. ועוד נתבאר בגמרא שם, שלדעת רבי מאיר מותר להשקות אף שדה בית הבעל. משנתנו מוסיפה לדון האם ובאיזה אופן מותר להשקות שדות בחול המועד:
רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב אוֹמֵר, מוֹשְׁכִין אֶת הַמַּיִם - שדה בעל שיש בה אילנות ובחלקם מצויים מים מסביב להם[יד], מותר בחול המועד לחפור ולעשות חריץ ביניהם[טו] כדי שיעברו המים **מֵאִילָן לְאִילָן**, משום שאילנות הם כשדה בית השלחין שאם לא ישקו אותם יגרם להם הפסד מרובה, ולפיכך מותר להשקותם בחול המועד על אף שהם נטועים בשדה בעל[טז]. **וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַשְׁקֶה אֶת כָּל הַשָּׂדֶה** - אך אסור להשקות את השדה כולה, מפני שאין בכך משום מניעת הפסד[יז].

רבי אליעזר בן יעקב שונה דין נוסף:
זְרָעִים שֶׁלֹּא שָׁתוּ - שלא היו רגילים להשקותם תמיד **לִפְנֵי הַמּוֹעֵד, לֹא יַשְׁקֵם בַּמּוֹעֵד**, שכיון שלא היו רגילים להשקותם עד המועד, לא יפסדו אם לא ישקה אותם במועד[יח], אבל זרעים שהיו רגילים להשקותם תמיד לפני המועד, עלולים להיפסד אם לא ישקה אותם, ומותר להשקותם במועד[יט].

וַחֲכָמִים חולקים על שני דינים אלו **וּמַתִּירִין בָּזֶה וּבָזֶה** - להשקות את כל השדה, ולהשקות זרעים שלא שתו לפני המועד, שכן לדעתם התירו בחול המועד אף השקיה שאין מטרתה למניעת הפסד אלא להשבחה[כ].

★

גמרא

שנינו במשנה לדעת רבי אליעזר בן יעקב, שאין להשקות את כל השדה אלא למשוך מים מאילן לאילן. הגמרא תבאר שיש אופן שמותר להשקות את כל השדה אף לדעת רבי אליעזר בן יעקב:
אָמַר רַב יְהוּדָה, אִם הָיְתָה שָׂדֶה מְטוּנֶּנֶת - שדה שהיתה לחה כטיט[כא] והתיבשה, אף על פי שהיא שדה בית הבעל **מוּתָּר** להשקותה בחול המועד, שכיון שהיתה לחה עד עתה יגרם לה הפסד מרובה אם לא ישקנה[כב].

הגמרא מביאה ברייתא ששנתה כדברי רב יהודה:
תַּנְיָא נַמִּי הָכִי - שנינו כן בברייתא, **כְּשֶׁאָמְרוּ** [-מה שאמרו] חכמים על זרעים[כג], **שֶׁאָסוּר לְהַשְׁקוֹתָן בַּמּוֹעֵד, לֹא אָמְרוּ אֶלָּא בִּזְרָעִים שֶׁלֹּא שָׁתוּ** - שלא היו רגילים להשקותם תמיד **מִלִּפְנֵי הַמּוֹעֵד, אֲבָל זְרָעִים שֶׁשָּׁתוּ** - שהיו רגילים להשקותם תמיד **לִפְנֵי הַמּוֹעֵד, מוּתָּר לְהַשְׁקוֹתָן בַּמּוֹעֵד**[כד], משום שאם לא ישקה אותם יגרם להם הפסד.

יב. **גמרא** שם. וראה שם במיוחס לרש"י (ד"ה משקין - הראשון) ששדה שלחין היא הנמצאת בהר.

יג. **גמרא** שם. וראה שם במיוחס לרש"י (ד"ה בית הבעל) ששדה בעל היא הנמצאת בעמק.

יד. **שהיו** רגילים לעשות חפירות מסביב לאילנות ולמלא אותם במים. נמוקי יוסף (ד"ה מושכין).

טו. **המיוחס** לרש"י (לעיל ב. ד"ה מושכין).

טז. **המיוחס** לרש"י (ד"ה מושכין). ולפי זה מותר להשקות את האילנות בכל אופן שהוא ולא דווקא על ידי משיכת מים מאילן לאילן, ונקט כן התנא משום שכך רגילים להשקות את האילנות, כפי שכתבו התוספות לעיל (ב. ד"ה מושכין). שפת אמת (ד"ה ראב"י). והר"ן (ד"ה ר') כתב בשם רש"י [כן הוא ברש"י כת"י לעיל (ב.) וברש"י על הרי"ף (ד"ה מושכין)], שטעם ההיתר למשוך מים מאילן לאילן הוא מפני שאינה טירחה כלל. ולפי זה כתב הר"ן [בפירוש השני] שמותר דווקא למשוך מים מאילן לאילן, אבל אסור להשקות באופן אחר אף אם היא טירחה מועטת בלבד. וראה בדבריו פירוש נוסף באופן היתר ההשקיה.
אך הריטב"א (ד"ה אבל) כתב על פי הירושלמי (פ"א ה"ג) שמדובר בשדה בית השלחין, ולכן מותר להשקות את האילנות כדי שלא יפסדו. וכן כתב המאירי (לעיל ב. ד"ה ר' - השני) בשם גדולי המפרשים [-הראב"ד]. וכן ביאר המגיד משנה בדעת הרמב"ם (יום טוב פ"ח ה"ג).

יז. **שאין** האילנות זקוקים להשקיית כל השדה, ואף מפני שאר הגידולים שבשדה אין להתיר השקייתה, שהרי שדה בעל אינה זקוקה להשקיה אלא להשבחה.
לפי הדעה שמדובר בשדה בית השלחין [כמבואר בהערה הקודמת], מדובר באופן שאין בה זרעים או ירק אלא אילנות בלבד, ואסור להשקות את כל השדה לצורך האילנות משום שאין זו מניעת הפסד עבורם. מאירי (לעיל ב. ד"ה ר' - השני) ומגיד משנה לדעת הרמב"ם (יום טוב פ"ח ה"ג). והריטב"א (ד"ה אבל) כתב בשם הירושלמי (פ"א ה"ג), שמדובר באופן שהיו עשרה אילנות מפוזרים על פני שטח של בית סאה [שהוא חמשים אמה על חמשים אמה], ובאופן זה סובר רבי אליעזר בן יעקב שאין האילנות זקוקים להשקיית כל השדה ואין זו מניעת הפסד עבורם, אך אם היו האילנות צפופים עד שעשרה מהם נטועים בפחות מבית סאה, מותר להשקות את כל השדה משום שהאילנות זקוקים לכך.

יח. **ומדובר** בשדה בית הבעל שמשקים אותה להשבחה ולא למניעת הפסד. פסקי הרי"ד (ד"ה ר'). וכן כתב השפת אמת (ד"ה זרעים) לדעת רש"י. אך הריטב"א (ד"ה וכן) והמאירי (לעיל ב. ד"ה זרעים) כתבו, שמדובר בשדה בית השלחין, ואף על פי כן זרעים שלא שתו אין בהם הפסד אם לא ישקם ולכן אסור. וגם לדעת הרמב"ם מדובר בשדה בית השלחין כפי שביאר המגיד משנה (יום טוב פ"ח ה"ג), וביאר הרמב"ם (שם פ"ח ה"ד, פירוש המשניות פ"א מ"ג), שטעם האיסור בזרעים שלא שתו הוא משום שיש טירחה מרובה בהשקייתם כיון שצריכים מים רבים [ולא התירו טירחה מרובה אפילו במקום שיבוא לידי הפסד כמבואר בגמרא לעיל (ב.)]. והנמוקי יוסף (ד"ה שלא) כתב, שזרעים שלא שתו אין בהם הפסד במועד, שכן אף אם יתיבשו מחמת שלא שתו הרי כבר התיבשו לפני המועד, ולא התירו אלא הפסד שנגרם במועד עצמו. אך כתב בשם הראב"ד, שאם נאנס ולא יכל להשקותם לפני המועד מותר לו להשקותם במועד.

יט. **ואפילו** בשדה בית הבעל, שכיון שהיו רגילים להשקותם הם כבית השלחין שעלולים להיפסד אם לא ישקו אותם. פסקי הרי"ד (ד"ה ר'). וכן כתב השפת אמת (ד"ה זרעים) לדעת רש"י, שנראה מדבריו שהמשנה כולה עוסקת בשדה בית הבעל, ומפרש התנא שהאיסור ששנינו להשקות את כל השדה הוא דווקא בזרעים שלא שתו, אבל זרעים ששתו מותר להשקותם משום שיש בזה מניעת הפסד. אך לדעת כמה ראשונים המשנה כולה עוסקת בשדה בית השלחין [כמבואר בהערות לעיל], ומחדשת המשנה שההיתר להשקותה הוא דווקא אם הזרעים שבה שתו קודם המועד אך אם לא שתו אסור [מהטעמים שנתבארו בהערה הקודמת]. ולפי זה שדה בית הבעל אסור להשקותה אף אם הזרעים שבה שתו לפני המועד.

כ. **חכמים** שבמשנה היינו רבי מאיר, שלדעתו נתבאר לעיל (ב.) שמותר להשקות אף שדה בית הבעל שאין בה מניעת הפסד. המיוחס לרש"י (ד"ה וחכמים). ופירש כן לשיטתו שהמשנה עוסקת בשדה בית הבעל כמבואר בהערות לעיל. והריטב"א (ד"ה אבל) כתב על פי הירושלמי (פ"א ה"ג), שאף לדעת חכמים לא התירו השקיה שאינה למניעת הפסד, ומה שהתירו חכמים השקיית כל השדה הוא בשדה בית השלחין ובאופן שהיו עשרה אילנות נטועים בשטח של בית סאה [ראה בהערה לעיל], וסוברים חכמים שבאופן זה זקוקים האילנות להשקיית כל השדה כדי למנוע מהם הפסד, ורק אם הם יותר מרווחים אין צורך בהשקיית כל השדה. אבל רבי אליעזר בן יעקב סובר שאף בשיעור כזה אין האילנות זקוקים להשקיית כל השדה ולכן אסר להשקותה [ומדובר שיש בה אילנות בלבד כמבואר בהערה לעיל]. וכן כתב הריטב"א (ד"ה וכן) לגבי זרעים שלא שתו על פי הירושלמי הנ"ל, שחכמים מתירים השקייתם משום שלדעתם אף אם לא שתו קודם המועד יש בהשקייתם משום מניעת הפסד. וכן ביאר בתוספות הרא"ש (ד"ה וחכמים) לשיטת הירושלמי [וראה שם גירסתו בדברי הירושלמי (פ"א סוף ה"ג) שהיא שונה מהגירסא שלפנינו].

כא. **'מטוננת'** הוא מלשון 'טיט'. רש"י כת"י (ד"ה מטוננת).

כב. **המיוחס** לרש"י (ד"ה אמר) מפרש את דברי רב יהודה לגבי האיסור להשקות את כל השדה השנוי בתחילת המשנה, אמנם לפי שיטתו איסור זה הוא אותו איסור השנוי בסיפא להשקות זרעים שלא שתו, כפי שנתבאר בהערה לעיל, ואם כן בשדה בית הבעל שהיתה מטוננת מותר להשקות אף זרעים שלא שתו. שפת אמת (ד"ה אם). אך הרמב"ם (יום טוב פ"ח הל' ג-ד, פירוש המשניות פ"א מ"ג) כתב דין זה של היתר מטוננת לגבי השקיית כל השדה ואחר כך כתב את דין זרעים שלא שתו, ונראה מדבריו שפירש את דברי רב יהודה רק על הרישא 'ובלבד שלא ישקה את כל השדה' ולא על זרעים שלא שתו [וראה בהערה על הברייתא בסמוך]. והנמוקי יוסף (ד"ה מותר) כתב שרב יהודה עוסק בזרעים שלא שתו, ומחדש שאם הם בשדה לחה דינם כזרעים ששתו ומותר להשקותם במועד. ולפי זה יתכן שדווקא לגבי זרעים התיר רב יהודה, אבל לגבי שדה אילן לא מצאנו היתר להשקיית כל השדה אף במטוננת. שער הציון (סי' תקלז ס"ק כה) על פי ביאור הגר"א (שם ס"ז).
ולדעת הרמב"ם כתב המגיד משנה (יום טוב פ"ח ה"ג) שמדובר בשדה בית השלחין, שבזה אסרה המשנה השקיית כל השדה [כמבואר לדעתו בהערה במשנה], ובזה התירו אם היא מטוננת. וגם הריטב"א (ד"ה ויש) כתב שהיתר מטוננת נאמר בשדה בית השלחין [שבזה עוסקת המשנה לדעתו כמבואר בהערה במשנה]. ומשמע עוד מדבריו (ד"ה ואם) שמפרש את דברי רב יהודה בזרעים שלא שתו [כדעת הנמוקי יוסף הנ"ל].
ובטעם היתר השקיית שדה מטוננת כתב הרמב"ם (יום טוב פ"ח ה"ג), שאין בהשקייתה טירחה מרובה. ויש חילוק להלכה בין ביאורו של המיוחס לרש"י לביאורו של הרמב"ם, שלפירוש המיוחס לרש"י טעם ההיתר הוא שכיון שהתיבשה תיפסד אם לא ישקנה, ולפי זה אם היא עדיין לחה אסור להשקותה, אך לפירוש הרמב"ם, דווקא בעודנה לחה מותר, אך אם התיבשה יש טירחה בהשקייתה ואסור. שער הציון (סי' תקלז ס"ק כה).

כג. **נמוקי** יוסף (ד"ה כשאמרו).

כד. **אף** על פי שמוכח במשנה עצמה שזרעים ששתו מותר להשקותם, הוזקקה הברייתא

עין משפט נר מצוה

נה א מיי' פ"ב מהל' כלאים הלכה א טוש"ע י"ד סי' רצז סעיף ה:
נו ב מיי' שם הל' טו:
נז ג מיי' פ"ח מהל' יו"ט הלכה ג סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ז:
נח ד מיי' שם הל' ד:
נט ה מיי' שם הל' ג טוש"ע שם:
ס ו מיי' פ"א מהלכות שמיטה הלכה ט ופ"ח מהלכות יו"ט הלכה ג:
סא ז מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה ה א"ח סי' תקלז סעיף יג:
סב ח מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סי' תקמ סעיף א:
סג ט מיי' פ"ג מהל' שמיטה הלכה יד:

◆

משנת ראשונים

ואחת שמשליכין לפני בהמתם. וטעמא, דכלאי זרעים תנן בפרק כלאי הכרם (כלאים פ"ח מ"א) דשרי בין באכילה ובין בהנאה ולא הוי מפסיד מידי ולכך לא היו נזהרין.
[ר"ש סיריליאו, שקלים]

התקינו שיהו מפקירין כל השדה. והפקר בי"ד הפקר כדכתיב כל אשר לא יבא לשלשת הימים יחרם כל רכושו.
[פירוש הרא"ש, שקלים]

כמו שבלול תמס יהלוך. שהוא מתמסמס והולך, שכל שעה שהולך ליחה נופלת ממנו, ומדמה להו נמי לנפל. ואשת הוא אישות דמתני. והכי קאמר קרא, כמו הנפל והאשת שאינם רואים שמש, ואין להם זכרון, כן הרשעים שמם וזכרונם מתמעט והולך וסופם שלא יהיה להם זכרון.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

◆

הגהות וציונים

18/06/2018 אהח

א] בכת"י **והתנן.** [שקלים פ"א מ"ב], ועיין דק"ס: **ב]** [בשאלתות פ' הברכה אי' **רב הונא**] (גליון): **ג]** [בשאלתות פרשת הברכה סי' קע איתא **ר"א בן יעקב אומר** כשאמרו כו'] (גליון), ועי' תוד"ה וחכמים: **ד]** הוא פיסקא ממתניתין ולא המשך הברייתא (חזו"א קלד ב): **ה]** [שם אי' **רבא**] (גליון), ועי' תוד"ה שרי: **ו]** [עיין ר"ש פ"ב דשביעית מ"י] (גליון) שגרס כהגהת הגר"א, ועי' חשק שלמה בילקו"מ, רש"ש ובתוס' הרא"ש: **ז]** ס"א **ר' יהודה** וכן גירסת התוספות [וכן ברי"ף והרא"ש וכן בשאלתות פרשת הברכה סי' קע וכן בפיסק' דלקמן ז ע"א **ר' יהודה אומר** וכו'] (גליון): **ח]** בכת"י דלא **מפסדי**: **ט]** צ"ל **ואין** (כת"י), ועיין רש"י ביצה ז ע"ב ד"ה מיצרא: **י]** צ"ל **לירקות** (מהרש"א): **כ]** צ"ל **דהרבצה** (מהרש"א): **ל]** צ"ל (מהרש"א) ובהרש"ש: **מ]** ברש"ש שברי"ף **האישות**, עי"ש ועי' רש"י תהלים נח, ט:

ואין משקין שדה גריד. פי' בית הבעל לפי שהוא רגיל להיות יבש וגריד בדל"ת וכן פירש בערוך [ובתוס'] הרב ברי"ש כמו תמרא מיגרר גריל (פסחים דף קז:):
וחכמים מתירין בזה ובזה. והני תרי פלוגתא דהכא ברייתא היינו כעין פלוגתא במתניתין ות"ק דהכא הוא ר"א בן יעקב: **שרי** לתרבוצי. וקשה הא קיימא לן[י] משנת ר"א (ב) קב ונקי ועוד הקשה בתוספות דרבינא גופיה דאמר לעיל (דף ד.) מדלין ירקות[י] כדי לאוכלן אבל לייפותן אסור אלמא הרווחא אסור ותירץ דתרביצא[ט] אינה כ"א השקאה פורתא ולפ"ז נראה דה"פ דהאי תרביצא שרי לתרבוצי אפילו לראב"י דכי היכי דשרו רבנן אפלא לשווי חרפא גם לראב"י יתיר ג"כ השקאה פורתא או שמא סבר כר"א בהשקאה ופליג בהרבצה וי"מ דפלוגתא דשדה גריד לאו היינו פלוגתא דמתני' דמיירי בה ראב"י וחכמים ופליגי באפלא לשווי חרפא ת"ק חשיב ליה הרווחא ואסור ורבנן סברי דלאו היינו הרווחא דיש אוהב יותר אפלא ויהיו נגמרים יותר ומבושלים בטוב ור"ח פי' אמר רבינא שמע מינה האי תרביצא פי' שדה שאין זרוע עדיין שככר השקוהו קודם מותר להשקותו במועד לזורעו אחר המועד דסבר לה כראב"י דאמר זרעים ששתו לפני המועד (ג) וקסבר תרביצא הוי כמו זרעים ששתו לפני המועד דהיינו שם תרביצא שהרבילוהו קודם המועד (ד) ומקשין עלה שדה גריד אסור משום דאי משקי ליה האידנא יבכיר קודם אבל לא פסיד תרביצא נמי אי משקה האידנא קדים ובכיר ולא פסיד וזה השיטה הולכת דסבירא לן כראב"י. כך פירש ר"ח: **מרביצין** שדה לבן בשביעית. לגבי שביעית פי' הקונטרס השקאה פורתא ונראה שחזר בו ממה שפירש במשנה משקין בית השלחין במועד ולגבי שביעית שרי אפילו בית הבעל ואני פירשתי במשנה דשביעית נמי לא שרי אלא בבית השלחין כדפי' בקונטרס כאן אבל ק"ל שמא[ל] הכא איירי בהשקאה גמורה דפליגי לגבי מועד ראב"י ורבנן ופלוגתייהו הוי בהשקאה מרובה ולדרבה נראה לי דמיירי בהשקאה גמורה אלא לגבי שלחין שצריך השקאה נקט משקין וגבי בית הבעל קרוי הרבצה לכן נראה יותר פי' הקונטרס שבמשנה ולפי' דהכא נ"ל דהשקאה גמורה אסורה בבית הבעל והרבצה מועטת שרי בשביעית ובמועד אסור אפילו הרבצה מועטת לר"א בן יעקב ולרבנן שרי אפי' השקאה גמורה:
צדין את האישות במועד ובשביעי'. תימה מאי קמ"ל בשביעית והלא אין זו עבודת קרקע ורבי יהודה מאי טעמא דאסר כדרכו וי"ל דודאי צריך למיסקל אבנים מתוך שדהו כשמפנה האישות ותנן פ"ג דשביעית[י] המסקל שדהו נוטל העליונות ומניח התחתונות הנוגעות בארץ וכן גרגיר של צרורות וכו' אישות מפורש בירושלמי[מ] חולדה:
עד

רובע זרע ממין אחר [א]ימעט והתניא[א] התקינו שיהו מפקירין כל השדה כולה לא קשיא כאן קודם תקנה כאן לאחר תקנה דתניא [ב] [ב]בראשונה היו עוקרין ומשליכין לפני בהמתן והיו בעלי בתים שמחין שתי שמחות אחת שמנכשין להם שדותיהן ואחת שמשליכין לפני בהמתם התקינו שיהו עוקרין ומשליכין על הדרכים ועדיין היו שמחין שמחה גדולה שמנכשין שדותיהן התקינו שיהו מפקירין כל השדה כולה: **מתני'** [ג]ר"א בן יעקב אומר [ג]מושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את כל השדה [ד]זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד וחכמים מתירין בזה ובזה: **גמ'** אמר רב יהודה[ד] [ה]אם היתה שדה מטוננת מותר תניא נמי הכי[ג] כשאמרו אסור להשקותן במועד לא אמרו אלא בזרעים שלא שתו מלפני המועד אבל זרעים ששתו לפני המועד מותר להשקותן במועד ואם היתה שדה מטוננת מותר ואין [א] משקין שדה גריד במועד וחכמים מתירין[ד] בזה ובזה אמר רבינא[ה] שמע מינה האי תרביצא שרי לתרבוצי בחולא דמועדא שדה גריד מאי טעמא דאפלא משוי לה חרפא ה"נ אפלא משוי לה חרפא. ת"ר [ב] מרביצין שדה לבן בשביעית אבל לא במועד והא תניא[ו] [ו]מרביצין בין במועד בין בשביעית אמר רב הונא לא קשיא הא ר"א בן יעקב הא רבנן תניא אידך [ז]מרביצין שדה לבן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית ולא עוד אלא שמרביצין שדה לבן בשביעית כדי שיצאו ירקות למוצאי שביעית: **מתני'** צדין את האישות ואת העכברים משדה האילן ומשדה הלבן כדרכו במועד ובשביעית [ז]וחכ"א[ז] משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו [ח]ומקרין את הפירצה במועד [ט]ובשביעית בונה כדרכו: **גמ'** מאי אישות אמר רב יהודה בריה שאין לה עינים אמר רבא בר ישמעאל ואיתימא רב יימר בר שלמיא מאי קרא [א]כמו שבלול תמם יהלך נפל אשת בל חזו שמש ת"ר צדין את האישות ואת העכברים משדה הלבן ומשדה האילן כדרכו [י]ומחריבין חורי נמלים כיצד מחריבין רשב"ג אומר מביא עפר מחור זה ונותן לתוך חור זה והן חונקין זה את זה אמר רב יימר בר שלמיא משמיה דאביי והוא דקאי בתרי עברי נהרא והוא דליכא גשרא והוא דליכא גמלא והוא דליכא מצרא
עד

רובע. הקב, אחד מכ"ד בסאה: הכי גרס' ימעט. שאם זרע רובע הקב ימעטנו ויעקרנו: והתניא כל השדה כולה. ואת אמרת ימעט: שמנכשין שדותיהן. שלוחי ב"ד משלהן, דכשנוטלין הכלאים מאליו מתנכש: **מתני'** מושכין המים מאילן לאילן. דהוי כשדה בית השלחין דפסידא יתירא איכא, אבל לא ישקה את השדה כולה שדה בית הבעל: זרעים שלא שתו לפני המועד. שלא היו מלומדין לשתות תמיד לפני המועד: לא ישקם במועד. דהואיל ולא משקה להו תדיר לפני המועד לא הוי ליה פסידא אי לא משקה להו במועד: וחכמים מתירים בזה ובזה. להשקות את כל השדה כולה ולהשקות במועד זרעים שלא שתו לפני המועד, והאי חכמים היינו ר"מ דאמר לעיל (דף ב.) משקין ממנו אפי' שדה בית הבעל: **גמ'** אמר רב יהודה. הא דאמר ר"א אבל לא ישקה [ג] את השדה כולה, אבל אם היתה שדה מטוננת לחה ויבשה מותר להשקותה אע"ג דהוה שדה בית הבעל, דכיון דהויא לחה עד השתא אי לא משקה לה הוי פסידא יתירא: שדה גריד. יבשה מעולם, שאין צריך להשקותה: בזה ובזה. בשדה גריד ובזרעים שלא שתו לפני המועד: תרביצא. גינה: שרי לתרבוצי. לזלף עליה מים, אע"ג דליכא פסידא: לתרבוצי. להשקות, לשון אין מכבדין ואין מרבצין[ס], היינו השקאה פורתא כדי שיגדלו הירקות וכדמפרש באידך ברייתא לקמיה, ומשקין היינו השקאה גמורה של בית השלחין: **אפלא** לשווי חרפא. דליכא פסידא ואפ"ה שרי להשקותה כך ולהשביחה, ה"נ בגינה מרבצין: שדה לבן. בית הבעל: הא. דקתני אבל לא ישקם במועד היינו ר"א בן יעקב דאמר אבל לא ישקה את כל השדה כולה, והא דתני בין במועד בין בשביעית היינו חכמים דמתירין להשקות אפי' כל השדה: כדי שיצאו בשביעית. אבל לא ישקה בשביעית כדי שיגדלו בשביעית: **מתני'** צדין האישות. בשדה האילן במועד, מפני שמפסידין בו: כדרכו. שאין צריך לשנות בצידה: ובשביעית. אע"ג דמתקן השדה: בשדה האילן. צד כדרכו מפני שהפסד מרובה הוא: ובשדה לבן שלא כדרכו. ואינו יכול לצוד כדרכו בשדה לבן, משום דלא מפסיד[ס] כולי האי בשדה לבן: ומקרין את הפירצה. שאם נפלה מקצתה חוזר ומתקנה במועד: ובשביעית בונה כדרכו. מתחילה, אע"ג דמיחזי דעביד נטירותא לפירי: **גמ'** בריה שאין לה עינים. וחופר בקרקע: מאי קרא. דאישות בריה שאין לה עינים: דכתיב כמו שבלול תמס יהלך. שבלול שקורין לימצו"ן תמס יהלך, כלומר כשיוצא חוץ מנרתיקו (א) רירות נופלות ממנו עד שהוא נימוח ומת, תמס כמו ונמס: נפל אשת בל חזו שמש. כלומר כך אישות נופלות פתאום לארץ ומתים, דלא חזו: וחונקין זו את זו. מפני שמריחין את העפר ואין מכירין באותו עפר: והוא דקאי בתרי עברי נהרא. דכיון דאיכא הפסק מים בין הני תרתי חורי נמלים אין מכירים הני בעפר דהני: גישרא. גשר: גמלא. שאין לו גשר אלא מנסר אחד: ומצרא. עדיין קטן מגמלא, אין[ס] יכול להלך עליו אלא כשקושרים חבל אחד משני עברי הנהר בשתי יתידות ואוחזין בו והולכין על אותו גשר צר, אבל אי איכא חד מהן מכירין הני בחורי דהני:
עד

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שקלים ג. עוד שם פ"א מ"ב], ב) לעיל ב., ג) עי' תוספתא שביעית ריש פ"ב, ד) [תוספתא פ"א], ה) עיין שבת צה. ומגילה כח:, ו) עירובין סב:, ז) מ"ז, ח) דפרקין ה"ד, ט) ב., י) עי' לעיל ב סוע"ב ג ע"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה דכתיב כו' רירות נופלות. נ"ב כלומר כל שעה שהולך ליחה נופלת ממנו: (ב) תום' ד"ה שרי וכו' משנת ר"א בן יעקב קב: (ג) בא"ד ששתו לפני המועד מותר להשקותן במועד וקסבר תרביצא כו': (ד) בא"ד ומקשין עלה שדה. נ"ב לשון הרי"ף וז"ל דהא דקאמר שדה גריד מ"ט כו' הוא קושיא על רבינא ולא פריק ולכך לית הלכתא כוותיה ע"ש:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' משקין נ"ל מרביצין (וע' נ"י): **[ב]** שם ת"ר אין מרבילין שדה לבן בשביעית ולא במועד כנ"ל: **[ג]** רש"י ד"ה **אמר רב יהודה הא דאמר ר"א אבל לא ישקה כו'**. נ"ב אבל הטור פי' דקאי אסיפא אזרעים שלא שתו (וכן פי' הנ"י):

◆

תורה אור השלם

א) כְּמוֹ שַׁבְּלוּל תֶּמֶס יַהֲלֹךְ נֵפֶל אֵשֶׁת בַּל חָזוּ שָׁמֶשׁ: [תהלים נח, ט]

◆

רש"י כת"י

רובע. הקב אחד מעשרים וארבעה בסאה ובכלאי זרעים דרבנן קמיירי וכל מדת חכמים כן הוא. ה"ג ימעט. שאם זרע רובע הקב ימעטנו שיעקרנו. והתניא וכו'. דכל השדה כולה אסורה ואת אמרת ימעט. מושכין את המים וכו'. כדפרישית ברי' פירקי'. (דקתני בית השלחין אין בית הבעל לא). זרעים שלא שתו לפני המועד. לא פסדי. בזה ובזה. בזרעים ובשדה כולה דרבנן שרי להשקות שדה בית הבעל דהכי אוקימ' בריש פירקין[ט] דהא דקתני בית השלחין אין בית הבעל לא ר' אליעזר בן יעקב היא ולא רבנן. מטוננת לשון טיט כלומר שהיו לחין (הזורעים) [הזרעים] שהשדה מטוננת ונתייבשו דהוו כזרעים ששתו לפני המועד ופסדי [רש"י רי"ף ועי"ש בב"ח] אי לא הדר ומשקה להו ואפי' ר' אליעזר מודה. שדה גריד. יבש ובית הבעל הוא אלא שלא נפלו גשמים זה זמן מרובה. תרביצא. גנה של ירקות. ל"א נוהגין היו להשקות שדה לאחר קצירה מיד לפי שיוצאין בו ירקות [וכשמשקין אותה ממהרות לצאת אותן ירקות] [רש"י רי"ף]. **חרפא.** כדי שיהא חריף וממהר לבשל פירו' שרו ליה רבנן ולא משום פסידא דשדה בעל ליכא פסידא תרביצא נמי משקין לה משום הרווחה ולא משום פסידא. **מרביצין.** היינו השקאה פורתא כדי שיגדלו ירקות וכדמפ' באידך ברייתא לקמיה ומשקין השקאה גמורה דבית השלחין לישנא אחרינא תרביצא לשון משקין ממש על ידי שפעת מים אלא מזה מעט מפני אבק שעולה על הירקות לשעות ואינו מניח לגדל אותן וכשהוא מזליך עליהן מעט מים מתישב העפר וגדלו הירקות שנתרבך ועל כן נקרא תרביצא ואין מכבדין את הבית מישבין את האבק. מפי ר' יצחק. **הא ר' אליעזר.** דאמ' במתניתן זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד והא דקתני מרבילין במועד רבנ' דפליגי עליה ושרו. **כדי שיצאו ירקות.** ואוכלן בשביעית עד זמן הביעור השקאה אינה עבודת קרקע בשביעית'). **כדי שיצאו ירקות במוצאי שביעית.** וכל שכן כדי שיגדלו בשביעית. **צדין את האישות.** שמפסידין את השדות. **בשדה אילן.** מפסדי טפי והפסד [מרובה] חששו בשביעית. **בונה כדרכו.** דלאו עבודת קרקע הוא. **כמו שבלול.** לימג"א. **תמם יהלוך.** שהולך ומתמסמס שכל שעה שהולך ליחה נופלת ממנו וכמו נפל נפילת האשה[מ] שלא חזה שמש עטלף שאין לו עינים טלפא כן הרשעים. **מביא עפר מחור זה.** ונמלים עמו והן חונקין זה את זו מפני שאין מכירין אלו את אלו. **גשרא.** גשר מעולה בבנין דאי איכא גשרא אתי הני להני ומכירין זה את זה ואינן חונקין. **גמלא.** דף. **מצרא.** החבל שאוחזין בו בעוד שעוברין על הדף קלר.

וְאִם הָיְתָה שָׂדֶה מְטוּנֶּנֶת - שדה שהיתה לחה כטיט והתיבשה, **מוּתָּר** להשקותה בחול המועד כדי שלא יגרם לה הפסד[כה]. הרי ששנינו כדברי רב יהודה שמותר להשקות שדה מטוננת אף לדעת רבי אליעזר בן יעקב[כו].

הברייתא שונה דין נוסף:
וְאֵין מַשְׁקִין שְׂדֵה גָּרִיד - שדה שהיתה תמיד יבשה[כז] **בַּמּוֹעֵד**, משום שאינה זקוקה להשקיה.

וַחֲכָמִים חולקים **וּמַתִּירִין בָּזֶה וּבָזֶה** - בזרעים שלא שתו לפני המועד, ובשדה גריד, משום שלדעתם אף השקיה לצורך השבחה מותרת[כח].

הגמרא לומדת הלכה מדברי חכמים שבברייתא:
אָמַר רָבִינָא, שְׁמַע מִינָּהּ - מוכח מדברי חכמים שהתירו להשקות שדה גריד[כט], **דְּהַאי תַּרְבִּיצָא** - גינה זו שגדלים בה ירקות[ל], אף על פי שלא תינזק אם לא ישקנה, **שָׁרֵי לְתַרְבּוּצֵי בְּחוּלָּא דְּמוֹעֲדָא** - מותר להרביצה [-לזלף עליה מים[לא]] בחול המועד, שהלא **שְׂדֵה גָּרִיד, מַאי טַעֲמָא** - מה הטעם שהתירו חכמים להשקותה, משום **דְּאַפְּלָא מְשַׁוֵּי לָהּ חַרְפָּא** - שהשקייתה גורמת לתבואה האפילה [-המאחרת לצמוח[לב]] שתמהר ותקדים לצמוח[לג], ואף על פי שאין בזה מניעת הפסד אלא השבחה בלבד מתירים חכמים[לד], **הָכָא נַמִּי** - אף כאן לגבי גינה, **אַפְּלָא מְשַׁוֵּי לָהּ חַרְפָּא** - הרבצתה גורמת שהירקות האפילות יקדימו לצמוח, וכשם שהותרה מטעם זה השקיית שדה גריד הותרה גם הרבצת הגינה[לה].

הגמרא מביאה ברייתות העוסקות בענין הרבצת שדה בעל בחול המועד ובשנה השביעית:
תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **מַרְבִּיצִין** - מותר להרביץ **שְׂדֵה לָבָן** [שהיא שדה בעל[לו]] **בַּשְּׁבִיעִית**[לז], **אֲבָל לֹא בַּמּוֹעֵד**. מקשה הגמרא, **וְהָא תַּנְיָא** - והרי שנינו בברייתא אחרת, **מַרְבִּיצִין** - מותר להרביץ שדה לבן **בֵּין בַּמּוֹעֵד בֵּין בַּשְּׁבִיעִית**, ולא כפי ששנינו בברייתא הקודמת שאין מרביצין במועד. מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב הוּנָא, לֹא קַשְׁיָא, הָא** -

---

לפרש זאת, שהיה מקום לפרש שזרעים שלא שתו זקוקים להשקיה יותר מזרעים ששתו ומחדשת המשנה שאף אותם אסור להשקות וקל וחומר לזרעים ששתו, ולכן מבארת הברייתא שזרעים ששתו מותר להשקותם. נמוקי יוסף (שם) [וראה הגהות וציונים על הרי"ף (אות ד)].

כה. **אף** אם הזרעים שבשדה לא שתו לפני המועד, מותר להשקותם אם הם בשדה מטוננת כמבואר בהערה לעיל. אמנם לדעת הרמב"ם (יום טוב פ"ח ה"ג) שהיתר מטוננת נאמר על השקיית כל השדה כמבואר בהערה לעיל, תמוה, שהרי בברייתא לא הוזכרה השקיית השדה. וראה בשפת אמת (ד"ה אלא) שזו כוונת הראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם (שם פ"ח ה"ד) [וההשגה היא על הנאמר בהלכה ג']. וראה שם בראב"ד שכתב, שאולי אף שדין זה נשנה בברייתא לגבי זרעים שלא שתו, למד מכך הרמב"ם גם לגבי השקיית כל השדה.

כו. **שהוא** תנא קמא שבברייתא כפי שכתבו התוספות (ד"ה וחכמים). שכן מחלק בין זרעים ששתו ללא שתו וזהו כרבי אליעזר בן יעקב, שהרי חכמים מתירים בשניהם כמבואר במשנה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לא).

כז. **המיוחס** לרש"י (ד"ה שדה גריד). והתוספות (ד"ה ואין) כתבו ששדה גריד היא שדה בית הבעל שדרכה שהיא יבשה. ורש"י כת"י (ד"ה שדה) והמאירי (לעיל ב. ד"ה ואין משקין) כתבו, שגריד היא שדה בית הבעל אלא שהיא יבשה יותר משום שלא ירדו עליה גשמים זמן רב, ומחדשת הברייתא שאף על פי כן אין משקים אותה.

כח. **כדעת** חכמים שבמשנה, ותנא קמא שבברייתא הוא רבי אליעזר בן יעקב שבמשנה שאוסר השקיה לצורך השבחה. תוספות (ד"ה וחכמים). אך להלן (ד"ה שרי) כתבו התוספות בשם יש מפרשים, שחכמים שבברייתא סוברים כשיטת רבי אליעזר בן יעקב שהשקיה לצורך השבחה אסורה, ומה שהתירו שדה גריד הוא משום שהשקייתה נועדה למהר ולהקדים את צמיחת התבואה כפי שיבואר בגמרא להלן, ולדעתם השקיה כזו מותרת משום שאינה נחשבת כהשבחה, שהרי יש בני אדם המעדיפים תבואה המאחרת לצמוח על פני תבואה הממהרת לצמוח [ולא אסרו השקיה אלא כשהיא להשבחה כדרך כל בני אדם, אבל זה שחפץ למהר צמיחת הירקות אין זה דרך השבחה, ונחשב כדבר שאינו מצוי ולא גזרו עליו חכמים. מצבת משה (בתוס' שם)].
והנמוקי יוסף (ד"ה וחכמים) כתב, שלא נחלקו חכמים על האיסור להשקות שדה גריד שאף לדעתם אסור להשקות למטרת השבחה [וראה עוד שם שלפי גירסתו הפיסקה של שדה גריד נשנתה במשנה]. ולפי זה מה ששנינו בברייתא 'וחכמים מתירים בזה ובזה' אין לפרש בין זרעים שלא שתו ובין גריד, אלא בין בזרעים ששתו בין בזרעים שלא שתו, וסוברים חכמים שאף זרעים שלא שתו יש בהשקייתם משום מניעת הפסד. קרן אורה (ד"ה אלא) [וראה עוד בהערה במשנה בשם כמה ראשונים שאף לדעת חכמים שבמשנה אסור להשקות לצורך השבחה, ולא התירו אלא בבית השלחין].

כט. **רש"י** על הרי"ף (ד"ה לתרבוצי). וכן כתבו התוספות (ד"ה שרי) [וראה עוד בהערה להלן שהובאו דבריהם. אמנם בשם רבינו חננאל ביארו באופן אחר]. אך ראה עוד בהערה להלן מה שיבואר לדעת הרי"ף.

ל. **המיוחס** לרש"י ורש"י כת"י (ד"ה תרביצא). והנמוקי יוסף (ד"ה ורב) ביאר, שתרביצא היא גינה שמאחורי הבתים שגדלים בה ירקות לריח ולנוי, וכיון שקירות הבתים מגינים על הירקות מפני השמש והרוח, אין הגינה זקוקה להשקיה מרובה ודי להשקותה אחת לכמה ימים.

לא. **המיוחס** לרש"י (ד"ה שרי). וביאר ר"ש בן היתום (ד"ה הכא), ש'הרבצה' פירושה השכבת האבק ודיבוקו לארץ [על ידי מים], וכלשון הכתוב (דברים כב ו) 'והאם רובצת על האפרוחים' וגו', וכן 'רובץ תחת משאו' (שמות כג ה), שהם לשון שכיבה ודיבוק. וראה בהערה להלן הטעם שנקט רבינא הרבצה שהיא השקיה מועטת.

לב. **'אפלא'** הוא מלשון 'כי אפילות הנה' (שמות ט לב). שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אפלא). וראה ברש"י שם שפירש שהוא לשון איחור, והאבן עזרא שם פירש שהוא לשון אפילה וחושך שהם עדיין תחת הארץ ולא נראו.

לג. **'חרפא'** פירושו חריף וממהר להתבשל. רש"י כת"י ורש"י על הרי"ף (ד"ה חרפא).

לד. **לאו** דווקא שדה גריד אלא כל שדה בעל משקים אותה כדי להקדים את צמיחת התבואה כפי שכתב המיוחס לרש"י לעיל (ב. ד"ה הרווחה), ומה שלא הוכיח רבינא שמותר להרביץ גינה ממה שהתירו חכמים במשנה השקיית השדה [שהיא שדה בעל לדעת המיוחס לרש"י], משום שרצה להוכיח שאף גינה שהיא יבשה ביותר כשדה גריד [שיבשה יותר מסתם שדה בעל כמבואר בהערה לעיל], מותר להשקותה. חידושי רבינו משה מאימראן (ד"ה ודע).

לה. **ההוכחה** של רבינא היא מדברי חכמים שמתירים השקיית שדה גריד, ולפיכך הלכה כמותו. רש"י על הרי"ף (ד"ה לתרבוצי). ומותר להשקות את הגינה אף השקיה רגילה ולא דווקא הרבצה שהיא השקיה מועטת, שהרי בשדה גריד לא חילקו חכמים והתירו אף השקיה רגילה אם כן הוא הדין בגינה שהיתר הרבצתה נלמד משם, ומה שנקט רבינא 'שרי לתרבוצי', משום שדי לגינה בהשקיה מועטת כדי להצמיח את גידוליה. קרן אורה (ד"ה ר').
אמנם התוספות (ד"ה שרי) כתבו, שדברי רבינא הם כדעת רבי אליעזר בן יעקב, שהרי מבואר בעירובין (סג:) שמשנת רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי ['נקי' פירושו שהלכה כמותו. רש"י ביבמות (מט: ד"ה ונקי)], ואף רבינא עצמו לעיל (ד.) סבר כברייתא השנויה שם האוסרת השקיית ירקות כדי ליפותם שהיא השבחה, אלא שלמד משיטת חכמים שמאחר והם מתירים אפילו השקיה מרובה כדי למהר את צמיחת התבואה, הוא הדין לדעת רבי אליעזר בן יעקב שמותר לכל הפחות השקיה מועטת לצורך זה. ולפי זה לא התיר רבינא אלא השקיה מועטת ולא השקיה רגילה. ועוד כתבו התוספות בשם יש מפרשים, שרבינא אמנם סובר כחכמים שבברייתא, אך גם לדעתם לא התירו השקיה לצורך השבחה, ומה שהתירו שדה גריד הוא משום שלדעתם השקיה הגורמת לתבואה למהר לצמוח אינה נחשבת כהשבחה שהרי יש המעדיפים יותר ירקות המאחרים לצמוח שהם בשלים יותר טוב [וראה בהערה לעיל מה שביאר בזה המצבת משה], ואם כן אף בגינה מותר להשקות לצורך זה [ולפי זה יתכן שרבינא התיר לצורך זה אף השקיה רגילה]. וראה עוד בתוספות מה שהוסיפו לבאר.
ולדעת הרי"ף דברי הגמרא כאן הם דחייה לדברי רבינא, וגרס 'שדה גריד מאי טעמא לא, אפלא לשוויי חרפא הכי נמי אפלא לשוויי חרפא'. ופירש הנמוקי יוסף (ד"ה ורב) לפי גירסתו, שההוכחה של רבינא להתיר הרבצת גינה אינה מהיתר השקיית שדה גריד אלא מההיתר להשקות שדה מטוננת, שכן הגינה יש בה לחות כשדה מטוננת משום שקירות הבתים הסמוכים לה מגינים עליה מפני השמש [כמבואר ביתר הרחבה בהערה לעיל], ואם כן כשם שמותר להשקות מטוננת אף לדעת רבי אליעזר בן יעקב כך מותר להרביץ גינה. ועל כך מקשה הגמרא שאין גינה דומה למטוננת אלא לשדה גריד, שבשניהם מטרת ההשקיה היא להקדים את צמיחת גידוליהם ואין בכך מניעת הפסד כפי שיש בשדה מטוננת, וכשם שאסרו שדה גריד [אף לדעת חכמים, כמבואר בהערה לעיל לדעת הנמוקי יוסף] כך אסורה הרבצת גינה. ולפיכך כתב הרי"ף שנדחו דברי רבינא ואין הלכה כמותו. והריטב"א (ד"ה אמר) ביאר כדברי הנמוקי יוסף, והוסיף לבאר (ד"ה ויש), שרבינא סבר שההיתר שנאמר במטוננת הוא אף בשדה בעל, שמכיון שדי לה בהרבצה שאינה נחשבת כהשקיה, מותר, ואם כן הוא הדין לגינה שמותר להרביצה אף על פי שאין בה הפסד, ומקשה עליו הגמרא שלא התירו השקיית מטוננת אלא בשדה בית השלחין משום שיש בה הפסד אם לא ישקנה ואין ללמוד מכך לגינה, אלא דינה כשדה גריד שאסורה משום שאינו משקה למניעת הפסד אלא כדי להקדים את צמיחת הירקות [וראה עוד בהערה לעיל אם ההיתר במטוננת נאמר בשדה שלחין או בעל].

לו. **המיוחס** לרש"י (ד"ה שדה לבן). שדה לבן פירושו שדה תבואה [ראה במשנה להלן ובהערה שם], אך ראה בחזון איש (או"ח סי' קלד סק"ג) שסתם שדה לבן הינה שדה בעל.

לז. **כתבו** התוספות (ד"ה מרביצין), שעל המשנה לעיל (ב.) 'משקין בית השלחין במועד ובשביעית' פירש רש"י שדווקא לגבי מועד ההיתר הוא בבית השלחין בלבד אבל בשביעית מותר להשקות אף שדה בעל [וברש"י שלפנינו לא נמצא כן]. ולפי זה אין כוונת התנא כאן שמותר בשביעית דווקא להרביץ דהיינו השקיה מועטת, אלא נקט 'מרביצין' משום שכך נקראת ההשקיה בשדה בעל. וכאן חזר בו רש"י ופירש שהברייתא מתירה בשביעית הרבצה בלבד [וברש"י שלפנינו לא נמצא כן]. קרן אורה (ד"ה ויש). אך ברש"י כת"י (ד"ה מרביצין) פירש ש'מרביצין' היינו השקיה מועטת. וראה עוד בביאורי רש"י (ד"ה לתרבוצי). אמנם כתבו התוספות [כפי שביאר הרש"ש (בתוס' שם)], שנראים דברי רש"י לעיל שמותר להשקות בשביעית אף השקיה רגילה, שהלא רבי אליעזר וחכמים שנחלקו בברייתות שלפנינו לגבי מועד, נחלקו בזה במשנה בהשקיה רגילה, אם כן בוודאי אף הברייתות עוסקות בהשקיה רגילה.

רובע זרע ממין אחר [א]ימעט והתניא[א] התקינו שיהו מפקירין כל השדה כולה לא קשיא כאן קודם תקנה כאן לאחר תקנה דתניא[ב] [ב]בראשונה היו עוקרין ומשליכין לפני בהמתן והיו בעלי בתים שמחין שתי שמחות אחת שמנכשין להם שדותיהן ואחת שמשליכין לפני בהמתם התקינו שיהו עוקרין ומשליכין על הדרכים ועדיין היו שמחין שמחה גדולה שמנכשין שדותיהן התקינו שיהו מפקירין כל השדה כולה: **מתני'** [ג]ר"א בן יעקב אומר [ג]מושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את כל השדה [ד]זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד וחכמים מתירין בזה ובזה: **גמ'** אמר רב יהודה[ד] [ה]אם היתה שדה מטוננת מותר תניא נמי הכי[ג] כשאמרו אסור להשקותן במועד לא אמרו אלא בזורעים שלא שתו מלפני המועד אבל זרעים ששתו לפני המועד מותר להשקותן במועד ואם היתה שדה מטוננת מותר ואין [א]משקין שדה גריד במועד וחכמים מתירין[ד] בזה ובזה אמר רבינא[ה] שמע מינה האי תרביצא שרי לתרבוצי בחולא דמועדא שדה גריד מאי טעמא דאפלא משוי לה חרפא ה"נ אפלא משוי לה חרפא. ת"ר [ב]מרביצין שדה לבן בשביעית אבל לא במועד והא תניא[ו] [ו]מרביצין בין במועד בין בשביעית אמר רב הונא לא קשיא הא ר"א בן יעקב הא רבנן תניא אידך [ז]מרביצין שדה לבן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית ולא עוד אלא שמרביצין שדה לבן בשביעית כדי שיצאו ירקות למוצאי שביעית: **מתני'** צדין את האישות ואת העכברים משדה האילן ומשדה הלבן כדרכו במועד ובשביעית [ז]וחכ"א[ו] משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו [ח]ומקרין את הפירצה במועד [ט]ובשביעית בונה כדרכו: **גמ'** מאי אישות אמר רב יהודה בריה שאין לה עינים אמר רבא בר ישמעאל ואיתימא רב יימר בר שלמיא מאי קרא [א]כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש ת"ר צדין את האישות ואת העכברים משדה הלבן ומשדה האילן כדרכו [י]ומחריבין חורי נמלים כיצד מחריבין רשב"ג אומר מביא עפר מחור זה ונותן לתוך חור זה והן חונקין זה את זה אמר רב יימר בר שלמיא משמיה דאביי והוא דקאי בתרי עברי נהרא והוא דליכא גשרא והוא דליכא גמלא והוא דליכא מצרא

עד

רובע. הקב, אחד מכ"ד בסאה: הכי גרס' ימעט. שאם זרע רובע הקב ימעטנו ויעקרנו: **והתניא** כל השדה כולה. ואת אמרת ימעט: **שמנכשין** שדותיהן. שלוחי ב"ד משלהן, דכשנוטלין הכלאים מאליו מתנכש: **מתני'** מושכין המים מאילן לאילן. דהוי כשדה בית השלחין דפסידא יתירא איכא, אבל לא ישקה את השדה כולה שדה בית הבעל: **זרעים שלא שתו לפני המועד.** שלא היו מלומדין לשתות תמיד לפני המועד: **לא ישקם במועד.** דהואיל ולא משקה להו תדיר לפני המועד לא הוי ליה פסידא אי לא משקה להו במועד: **וחכמים מתירים בזה ובזה.** להשקות את כל השדה כולה ולהשקות במועד זרעים שלא שתו לפני המועד, והאי חכמים היינו ר"מ דאמר לעיל (דף ב.) משקין ממנו אפי' שדה בית הבעל: **גמ' אמר רב יהודה.** הא דאמר ר"א אבל לא ישקה [ג] את השדה כולה, אבל אם היתה שדה מטוננת לחה ויבשה מותר להשקותה אע"ג דהוה שדה בית הבעל, דכיון דהויא לחה עד השתא אי לא משקה לה הוי פסידא יתירא: **שדה גריד.** יבשה מעולם, שאין צריך להשקותה: **בזה ובזה.** בשדה גריד ובזורעים שלא שתו לפני המועד: **תרביצא.** גינה: **שרי לתרבוצי.** לזלף עליה מים, אע"ג דליכא פסידא: **לתרבוצי.** להשקות, לשון אין מכבדין ואין מרביצין[ה], היינו השקאה פורתא כדי שיצאו הירקות וכדמפרש באידך ברייתא לקמיה, ומשקין היינו השקאה גמורה של בית השלחין: **אפלא לשוויי חרפא.** דליכא פסידא ואפ"ה שרי להשקותה כך ולהשביחה, ה"נ בגינה מרביצין: **שדה לבן.** בית הבעל: **הא.** דקתני אבל לא ישקם במועד היינו ר"א בן יעקב דאמר אבל לא ישקה את כל השדה כולה, והא דתני בין במועד בין בשביעית היינו חכמים דמתירין להשקות אפי' כל השדה: **כדי שיצאו בשביעית.** אבל לא ישקה בשביעית כדי שיצאו בשביעית: **מתני' צדין האישות.** בשדה האילן במועד, מפני שמפסידין בו: **כדרכו.** שאין צריך לשנות בצידה: **ובשביעית.** אע"ג דמתקן השדה: **בשדה האילן.** צד כדרכו מפני שהפסד מרובה הוא: **ובשדה לבן שלא כדרכו.** ואינו יכול לצוד כדרכו בשדה לבן, משום דלא מפסיד[ח] כולי האי בשדה לבן: **ומקרין את הפירצה.** שאם נפלה מקצתה חוזר ומתקנה במועד: **ובשביעית בונה כדרכו.** מתחילה, אע"ג דמיחזי דעביד נטירותא לפירי: **גמ' בריה שאין לה עינים.** וחופר בקרקע: **מאי קרא.** דאישות בריה שאין לה עינים: **דכתיב כמו שבלול תמס יהלך.** שבלול שקורין לימצו"ן תמס יהלך, כלומר כשיוצא חוץ מנרתיקו (א) רירות נופלות ממנו עד שהוא נימוח ומת, תמס כמו ונמס: **נפל אשת בל חזו שמש.** כלומר כך אישות נופלות פתאום לארץ ומתים, דלא חזו: **וחונקין זו את זו.** מפני שמריחין את העפר ואין מכירין באותו עפר: **והוא דקאי בתרי עברי נהרא.** דכיון דאיכא הפסק מים בין הני תרתי חורי נמלים אין מכירים הני בעפר דהני: **גישרא.** גשר: **גמלא.** שאין לו גשר אלא מנסר אחד: **ומצרא.** עדיין קטן מגמלא, אין[ט] יכול להלך עליו אלא כשקושרים חבל אחד משני עברי הנהר בשתי יתידות ואוחזין בו והולכין על אותו גשר צר, אבל אי איכא חד מהן מכירין הני בחורי דהני:

עד

ואין משקין שדה גריד. פי' בית הבעל לפי שהוא רגיל להיות יבש וגריד בדל"ת וכן פירש בערוך [ובתוס'] הרב ברי"ש כמו חמרא מיגרר גריר (פסחים דף קז:):

וחכמים מתירין בזה ובזה. והני תרי פלוגתא דהכא ברייתא היינו כעין פלוגתא במתניתין ות"ק דהכא הוא ר"א בן יעקב:

שרי לתרבוצי. וקשה הא קיימא לן[ו] משנת ר"א (ב) קב ונקי ועוד הקשה בתוספות דרבינא גופיה דאמר לעיל (דף ד.) מדלין ירקות[י] כדי לאוכלן אבל לייפותן אסור אלמא הרווחא אסור ותירץ דתרביצא[כ] אינה כ"א השקאה פורתא ולפ"ז נראה דה"פ דהאי תרביצא שרי לתרבוצי אפילו לראב"י דכי היכי דשרו רבנן אפלא לשווי חרפא גם לראב"י יתיר ג"כ השקאה פורתא או שמא סבר כר"א בהשקאה ופליג בהרבצה וי"מ דפלוגתא דשדה גריד לאו היינו פלוגתא דמתני' דמיירי בה ראב"י וחכמים ופליגי באפלא לשווי חרפא ת"ק חשיב ליה הרווחא ואסור ורבנן סברי דלאו היינו הרווחא דיש אוהב יותר אפלא ויהיו נגמרים יותר ומבושלים בטוב ור"ח פי' אמר רבינא שמע מינה האי תרביצא פי' שדה שאין זרוע עדיין שכבר השקוהו קודם מותר להשקותו במועד לזורעו אחר המועד דסבר לה כראב"י דאמר זרעים ששתו לפני המועד (ג) וקסבר תרביצא הוי כמו זרעים ששתו לפני המועד דהיינו שם תרביצא שהרביצוהו קודם המועד (ד) ומקשינן עלה שדה גריד אסור משום דאי משקי ליה האידנא יבכיר קודם אבל לא פסיד תרביצא נמי אי משקה האידנא קדים ובכיר ולא פסיד וזה השיטה הולכת דסבירא לן כראב"י. כך פירש ר"ח:

מרביצין שדה לבן בשביעית. לגבי שביעית פי' הקונטרס השקאה פורתא ונראה שחזר בו ממה שפירש במשנה משקין בית השלחין במועד ולגבי שביעית שרי אפילו בית הבעל ואני פירשתי במשנה דשביעית נמי לא שרי אלא בבית השלחין כדפי' בקונטרס כאן אבל ק"ל שמא[ל] הכא איירי בהשקאה גמורה דפליגי לגבי מועד ראב"י ורבנן ופלוגתייהו הוי בהשקאה מרובה ואדרבה נראה לי דמיירי בהשקאה גמורה אלא לגבי שלחין שצריך השקאה נקט משקין וגבי בית הבעל קרוי הרבצה לכן נראה יותר פי' הקונטרס שבמשנה ולפי' דהכא נ"ל דהשקאה גמורה אסורה בבית הבעל והרבצה מועטת שרי בשביעית ובמועד אסור אפילו הרבצה מועטת לר"א בן יעקב ולרבנן שרי אפי' השקאה גמורה:

צדין את האישות במועד ובשביעי'. תימה מאי קמ"ל בשביעית והלא אין זו עבודת קרקע ורבי יהודה מאי טעמא דאסר כדרכו וי"ל דודאי צריך למיסקל אבנים מתוך שדהו כשמפנה האישות ותנן פ"ג דשביעית[ז] המסקל שדהו נוטל העליונות ומניח התחתונות הנוגעות בארץ וכן גרגיר של צרורות וכו' אישות מפורש בירושלמי[ח] חולדה:

עד

עין משפט נר מצוה

נה א מיי' פ"ב מהל' כלאים הלכה א טוש"ע י"ד סי' רצז סעיף ה:
נו ב מיי' שם הל' טו:
נז ג מיי' פ"ח מהל' יו"ט הלכה ג סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ז:
נח ד מיי' שם הל' ד:
נט ה מיי' שם הל' ג טוש"ע שם:
ס ו מיי' פ"א מהלכות שמיטה הלכה ט ופ"ח מהלכות יו"ט הלכה ג:
סא ז מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה ה טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף יג:
סב ח מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סי' תקמ סעיף א:
סג ט מיי' פ"ב מהל' שמיטה הלכה יד:

18/06/2018

משנת ראשונים

ואחת שמשליכין לפני בהמתם. וטעמא, דכלאי זרעים תנן בפרק כלאי הכרם (כלאים פ"ח מ"א) דשרי בין באכילה ובין בהנאה ולא הוי מפסיד מידי ולכך לא היו נזהרין. **[ר"ש סירילאו, שקלים]**

התקינו שיהו מפקירין כל השדה. והפקר ב"ד הפקר כדכתיב כל אשר לא יבא לשלשת הימים יחרם כל רכושו. **[פירוש הרא"ש, שקלים]**

כמו שבלול תמס יהלוך. שהוא מתמסמס והולך, שכל שעה שהולך ליחה נופלת ממנו, ומדמה להו נמי לנפל. ואשת הוא אישות דמתני'. והכי קאמר קרא, כמו הנפל והאשת שאינם רואים שמש, ואין להם זכרון, כן הרשעים שמם וזכרונם מתמעט והולך וסופם שלא יהיה להם זכרון. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

הגהות וציונים

א] בכת"י והתנן. [שקלים פ"א מ"ב, ועיין דק"ס: **ב]** [בשאלתות פ' הברכה אי' **רב הונא**] (גליון): **ג]** [בשאלתות פרשת הברכה סי' קע איתא **ר"א בן יעקב אומר** כשאמרו כו'] (גליון), ועי' תוד"ה וחכמים: **ד]** הוא פיסקא ממתניתין ולא המשך הברייתא (חזו"א קלד ב): **ה]** [שם אי' **רבא**] (גליון), ועי' תוד"ה שרי: **ו]** [עיין ר"ש פ"ב דשביעית מ"י] (גליון) שגרס כהגהת הגר"א, ועי' חשק שלמה בילקו"מ, רש"ש ובתוס' הרא"ש: **ז]** ס"א **ר' יהודה** וכן גירסת התוספות [וכן ברי"ף והרא"ש וכן בשאלתות פרשת הברכה סי' קע וכן בפיסק' דלקמן ז ע"א **ר' יהודה אומר** וכו'] (גליון): **ח]** בכת"י דלא **מפסדי**: **ט]** צ"ל **ואין** (כת"י), ועיין רש"י ביצה ז ע"ב ד"ה מיצרא: **י]** צ"ל **לירקות** (מהרש"א): **כ]** צ"ל **דהרבצה** (מהרש"א): **ל]** עי' מהרש"א וברש"ש: **מ]** ברש"י שברי"ף **האישות**, עיי"ש ועי' רש"י תהלים נח, ט.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שקלים ג. עוד שם פ"א מ"ב], ב) לעיל ג., ג) עי' תוספתא שביעית ריש פ"ב, ד) [תוספתא פ"א], ה) עיין שבת צה. ומגילה כח:, ו) עירובין סב:, ז) מ"ז, ח) דפרקין ה"ד, ט) ב., י) לעיל ב סע"ב ג ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה דכתיב כו' רירות נופלות. נ"ב כלומר כל שעה שהולך ליחה נופלת ממנו: (ב) תום' ד"ה שרי וכו' משנת ר"א בן יעקב קב: (ג) בא"ד ששתו לפני המועד מותר להשקותן במועד וקסבר תרביצא כו': (ד) בא"ד ומקשינן עלה שדה. נ"ב לשון הרי"ף ז"ל דהא דקאמר שדה גריד מ"ט כו' הוא קושיא על רבינא ולא פריק ולכך לית הלכתא כוותיה ע"ש:

הגהות הגר"א

[א] גמ' משקין נ"ל מרביצין (וע' נ"י): [ב] שם ת"ר אין מרביצין שדה לבן בשביעית ולא במועד כצ"ל: [ג] רש"י ד"ה אמר רב יהודה הא דאמר ר"א אבל לא ישקה כו'. נ"ב אבל הטור פי' דקאי אסיפא אזרעים שלא שתו (וכן פי' הנ"י):

תורה אור השלם

א) כְּמוֹ שַׁבְּלוּל תֶּמֶס יַהֲלֹךְ נֵפֶל אֵשֶׁת בַּל חָזוּ שָׁמֶשׁ: [תהלים נח, ט]

רש"י כת"י

רובע. הקב אחד מעשרים וארבעה בסאה וכלאי זרעים דרבנן קמיירי וכל מדת חכמים כן הוא. **ה"ג ימעט.** שאם זרע רובע הקב ימעטנו שיעקרנו. **והתניא וכו'.** דכל השדה כולה אסורה ואת אמרת ימעט. **מושכין את המים וכו'.** כדפרישית בריש פירקין. (דקתני בית השלחין אין בית הבעל לא). **זרעים שלא שתו לפני המועד.** לא ספדי. **בזה ובזה.** בזורעים ובשדה כולה דרבנן שרי להשקות שדה בית הבעל דהכי אוקימ' בריש פירקין[ט] דהא דקתני בית השלחין אין בית הבעל לא ר' אליעזר בן יעקב היא ולא רבנן. **מטוננת.** לשון טיט כלומר שהיו לחין (הזורעים) [הזרעים] שבשדה מטוננת ונתיבשו דהוו כזרעים ששתו לפני המועד ופסדין [רש"י ר"ף] (ועי"ש בב"ח) אי לא הדר ומשקה להו ואפי' ר' אליעזר מודה. **שדה גריד.** יבש וכיון דבית הבעל הוא אלא שלא נפלו גשמים זה זמן מרובה. **תרביצא.** גנה של ירקות. ל"א נוהגין היו להשקות שדה לאחר קצירה מיד לפי שיוצאין בו ירקות [וכשמשקין אותה ממהרות לצאת אותן ירקות [רש"י ר"ף]. **חרפא.** כדי שיהא חריף וממהר לגדל פירו' שרו ליה רבנן ולא משום פסידא דשדה בעל ליכא פסידא תרביצא נמי משקין לה משום הרווחה ולא משום פסידא. **מרביצין.** היינו השקאה פורתא כדי שיצאו ירקות וכדמפ' באידך ברייתא לקמיה ומשקין השקאה גמורה דבית השלחין לישנא אחרינא תרביצא לשון משקין ממש על ידי שפעת מים אלא מזה מעט מפני אבק שעולה האבק שעולה על הירקות לשעות ואינו מניח לגדל אותן וכשהוא משליך עליהן מעט מים מתישב העפר וגדלו הירקות שבתרבך ועל כן נקרא תרביצא ואין מכבדין את הבית מישבין את האבק. מפי ר' יצחק. **הא ר' אליעזר.** דאמ' במתניתן זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד והא דקתני מרביצין במועד רבנ' דפליגי עליה ושרו. **כדי שיצאו ירקות.** ואוכלן בשביעית עד זמן הביעור השקאה אינה עבודת קרקע בשביעית). **כדי שיצאו ירקות במוצאי שביעית.** וכל שכן כדי שיצאו בשביעית. **צדין את האישות.** שמפסידין את השדות. **בשדה אילן.** מפסדי טפי ולהפסד [מרובה] חששו בשביעית. **בונה כדרכו.** דלאו עבודת קרקע הוא. **כמו שבלול.** לימצ"א. **תמס יהלוך.** שהולך ומתמסמס שכל שעה שהולך ליחה נופלת ממנו וכמו נפל נפילת האשה[מ] שלא חזה שמש עטלף שאין לו עינים עולפא כן הרשעים. **מביא עפר מחור זה.** ונמלים עמו והן חונקין זה את זו מפני שאין מכירין אלו את אלו. **גשרא.** גשר מעולה בבנין דאי איכא גשרא אתי הני להני ומכירין זה את זה ואינן חונקין. **גמלא.** דף. **מצרא.** החבל שאוחזין בו בעוד שעוברין על הדף קצר.

הברייתא ששנתה שאין מרביצין במועד, היא שיטת **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב** שאוסר להשקות שדה בעל במועד כפי ששנינו במשנה 'ובלבד שלא ישקה את כל השדה'[לח], **וְהָא** - הברייתא שהתירה אף במועד, היא כשיטת **רַבָּנָן** - חכמים שבמשנתנו שנחלקו על רבי אליעזר בן יעקב ומתירים להשקות שדה בעל במועד[לט].

הגמרא מביאה ברייתא נוספת בענין השקיית שדה בעל בשביעית:
תַּנְיָא אִידָךְ - שנינו בברייתא אחרת, **מַרְבִּיצִין שְׂדֵה לָבָן עֶרֶב שְׁבִיעִית** - קודם השנה השביעית, **כְּדֵי שֶׁיֵּצְאוּ יְרָקוֹת** ויצמחו **בַּשְּׁבִיעִית**[מ]. **וְלֹא עוֹד, אֶלָּא שֶׁמַּרְבִּיצִין שְׂדֵה לָבָן בַּשְּׁבִיעִית** עצמה **כְּדֵי שֶׁיֵּצְאוּ יְרָקוֹת לְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית** - לאחר השנה השביעית[מא].

* * *

משנה

המשנה דנה בענין היתר מלאכות שונות בחול המועד ובשביעית. ותחילה תבאר באיזה אופן מותר לצוד בעלי חיים מהשדות[מב]:
צָדִין אֶת הָאִישׁוּת [-מין שרץ[מג]] **וְאֶת הָעַכְבָּרִים מִשְּׂדֵה הָאִילָן וּמִשְּׂדֵה הַלָּבָן** [-שדה תבואה[מד]] **כְּדַרְכּוֹ, הֵן בַּמּוֹעֵד**, משום שגורמים הפסד לשדות, ומלאכה שהיא למניעת הפסד מותרת במועד[מה], **וְהֵן בַּשְּׁבִיעִית**, שאף על פי שמתקן בכך את השדה[מו], מותר[מז]. **וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, מִשְּׂדֵה הָאִילָן** מותר לצודם **כְּדַרְכּוֹ**, משום שהם גורמים הפסד מרובה, **וּמִשְּׂדֵה הַלָּבָן** אין לצודם אלא **שֶׁלֹּא כְּדַרְכּוֹ**, משום שבשדה לבן אינם גורמים כל כך הפסד, ולא התירו צידתם אלא בשינוי[מח].

18/06/2018

המשנה שונה דין נוסף בענין בניית גדר בחול המועד ובשביעית:
וּמְקָרִין אֶת הַפִּירְצָה - גדר המקיפה את הגינה[מט] שנפלה מקצתה ונפרצה, מותר לסתום את הפירצה[נ] **בַּמּוֹעֵד**, כדי שלא יכנסו לגינה ויזיקו לה בדריכתם על הקרקע[נא]. **וּבַשְּׁבִיעִית בּוֹנֶה כְּדַרְכּוֹ** - מותר אף לבנות את כל הגדר מתחילה כדרכו אף שנראה כגודר לשמור את פירות הגינה[נב], משום שאין כוונתו אלא לשמור את הקרקע שלא ידרכו בה ויזיקוה[נג].

★

גמרא

שנינו במשנה 'צדין את האישות' וכו'. הגמרא מבארת מה היא 'אישות':
מבררת הגמרא, **מַאי** [-מה היא] **אִישׁוּת**. משיבה הגמרא, **אָמַר רַב יְהוּדָה, בְּרִיָּה שֶׁאֵין לָהּ עֵינַיִם** והיא תנשמת[נד], ודרכה לחפור באדמה וגורמת נזק לשדה. **אָמַר רָבָא בַּר יִשְׁמָעֵאל, וְאִיתֵימָא** [-ויש אומרים

לח. לפי מה שכתבו התוספות לעיל (ד"ה שרי, בתירוץ הראשון) [ומובא בהערה לעיל] שדווקא השקיה מרובה היא שאסורה במועד לדעת רבי אליעזר בן יעקב, אך השקיה מועטת מותרת כהרבצת גינה שהתיר רבינא לדעתו, בהכרח צריך לפרש כמו שכתבו התוספות כאן (ד"ה מרביצין), שהרבצה השנויה בברייתא זו פירושה השקיה רגילה, ובשדה בית הבעל קרויה הרבצה כמבואר בהערה הקודמת, שהרי הרבצה מועטת מותרת אף במועד. חזון איש (או"ח סי' קלה בתוס' ד"ה שרי).
ומדובר בזרעים שלא שתו לפני המועד שאין בהשקייתם משום מניעת הפסד, אבל בזרעים ששתו לפני המועד מתיר רבי אליעזר בן יעקב להשקותם אפילו במועד כמבואר במשנה. ולגבי שביעית אין חילוק בין אם שתו או לא, ובכל אופן מותר להשקותם אף לצורך השבחה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אבל).

לט. כפי ששנינו במשנה שחכמים מתירים להשקות את כל השדה במועד. ומתירים אפילו השקיה גמורה [אף לדעת רש"י שהברייתא הראשונה התירה בשביעית דווקא הרבצה כמבואר בהערה לעיל]. תוספות (ד"ה מרביצין).
במשנה בשביעית (פ"ב מ"י) שנינו, שרבי שמעון מתיר להרביץ עפר לבן [-שדה לבן. ר"ש (שם)] בשביעית, ורבי אליעזר בן יעקב אוסר. והקשה מכך הר"ש (שם) על הגמרא בסוגייתנו שהעמידה את הברייתא שמרביצין שדה לבן בשביעית כרבי אליעזר בן יעקב. ולפיכך גורס הר"ש בברייתא השניה 'אין מרביצין לא במועד ולא בשביעית', ומפרש לפי מסקנת הגמרא שברייתא זו היא כשיטת רבי אליעזר בן יעקב שאסר הרבצה בשביעית כמבואר במשנה בשביעית שם, והברייתא הראשונה שהתירה הרבצה בשביעית היא כחכמים דהיינו שיטת רבי שמעון במשנה בשביעית. וכן כתב בתוספות הרא"ש (ד"ה ת"ר), והוסיף לבאר (שם, וד"ה וחכמים) את שיטת רבי שמעון וחכמים שאוסרים לגבי מועד כמבואר בברייתא הראשונה, שלגבי מועד לא התירו לדעתם השקיה לצורך השבחה, ואף במשנתנו לא התירו אלא כשהיא למניעת הפסד [וראה בהרחבה בהערה במשנה שהובאו דבריו ודברי הריטב"א בענין זה]. וראה עוד בחזון איש (או"ח סי' קלד סק"ג) שלפי הדעות שאף לדעת חכמים במשנתנו השקיה לצורך השבחה אסורה [ראה בהערה במשנה שכך פירש הריטב"א ועוד], לכאורה יש לגרוס כגירסת הר"ש, שהרי לפי הגירסא שלפנינו בברייתא השניה שמרביצין בין במועד בין בשביעית, אי אפשר להעמיד אותה כדעת חכמים, שהרי אף לדעתם אין משקין שדה בעל במועד. וראה עוד שם מה שהביא מהריטב"א (ד"ה הא) שביאר על פי הגירסא שלפנינו, והקשה על כך.
ויש ליישב את קושיית הר"ש על הגירסא שלפנינו [שעל פיה ביאר המיוחס לרש"י], שהברייתא שהתירה הרבצה בשביעית ואסרה במועד היא כדעת רבי אליעזר בן יעקב רק לגבי האיסור במועד, אך לגבי ההיתר בשביעית אינה סוברת כדעתו אלא כדעת רבי שמעון במשנה בשביעית. חזון איש (שם).

מ. ואין לחשוש שיחשדו בו שמתכוין לחרוש ולעדור בקרקע בשביעית. ר"ש בן היתום (ד"ה תניא אידך).

מא. אבל אסור להשקות את השדה בשביעית כדי שיצמחו הירקות באותה שנה. המיוחס לרש"י (ד"ה כדי). והטעם, משום שכל ההיתר להשקות הוא לצורך אכילת הירקות, והירקות שיצאו בשביעית הם ספיחי שביעית האסורים באכילה [כמבואר במשנה בשביעית (פ"ט מ"א)]. אבל ירקות שגדלו בשביעית ונלקטו במוצאי שביעית אין בהם איסור ספיחים לאחר שהמתין כשיעור המפורש במשנה (שביעית פ"ו מ"ד), ולכן משקה אותם בשביעית כדי שיצמחו ויאכלם, ולפי זה 'כדי שיצאו ירקות למוצאי שביעית' היינו כדי שיילקטו במוצאי שביעית. ובשדה אילן מותר להשקות אף בשביעית כדי שיצאו הפירות בשביעית, שכן בפירות האילן אין איסור ספיחים ומותר לאכול את הפירות שיצמחו בשביעית. חזון איש (או"ח סי' קלד סק"ד). [וכן המשקה בערב שביעית כדי שיצאו הירקות בשביעית אינם אסורים משום ספיחים כיון שלא גדלו בשביעית, כפי שכתב הר"ש בשביעית (פ"ט מ"א). אמנם לשיטת הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"ד הי"ג) ירקות הנלקטים בשביעית אסורים משום ספיחים, וראה בחזון איש שם מה שביאר לשיטתו]. אך ברש"י כת"י (ד"ה כדי - השני) כתב, שכל שכן שמותר להשקות את השדה בשביעית כדי שיצמחו הירקות בשביעית.

מב. בשביעית אסורות רק מלאכות שהן עבודת אדמה, אך מכל מקום יש צד לאסור צידת בעלי חיים מן השדות כפי שיבואר בהערה להלן, והוזקקה המשנה לפרש אם מותר לצודם וכיצד.

מג. ובגמרא יבואר מה הוא.

מד. שדה תבואה נקראת שדה לבן משום שאין בה צל כפי שיש לשדה אילן מחמת האילנות. ר"ש (שביעית פ"ב מ"א). וראה גם במיוחס לרש"י לעיל (ג: ד"ה שדה) ששדה לבן הוא שדה תבואה. ולעיל לגבי השקיה פירש המיוחס לרש"י (ד"ה שדה לבן) שמדובר בשדה בעל [וראה בהערה שם], אך לענין צידה אין חילוק בין בעל לשלחין.

מה. כמבואר לעיל (ג.).

מו. המיוחס לרש"י (ד"ה ובשביעית - הראשון). וביאר באמת ליעקב (קמנצקי, ברש"י שם), שבעלי החיים חופרים גומות באדמה ולא ניתן לזרוע שם, ובצידתם הוא מתקן את הקרקע לזריעה. והתוספות (ד"ה צדין) ביארו, שהצד בעלי חיים בשדה צריך לפנות אבנים מהשדה, וכשמפנה את האבנים הסמוכות לאדמה נראה כמכשיר את הקרקע לזריעה כמבואר במשנה בשביעית (פ"ג מ"ז), ולכן הוזקקה המשנה לחדש שאף על פי כן מותר.

מז. מפני הפסד גידולי השדה. חזון איש (או"ח, שביעית סי' כא ס"ק יד). וכן משמע במאירי (ד"ה צדין). וראה עוד מה שכתב החזון איש שם (סי' כא ס"ק יז).

מח. לדעת התוספות (ד"ה צדין) אסרו חכמים [ולגירסת התוספות רבי יהודה] לצוד בשדה הלבן כדרכו בין במועד ובין בשביעית, ואף שבשביעית אין איסור מלאכה אלא בעבודת אדמה לא התירו חכמים לצוד כדרכו, משום שנראה כמתקן שדהו כדי להכשירה לזריעה כמבואר בהערה לעיל. אמנם במאירי (ד"ה ר') מבואר, שבשביעית לכל הדעות מותר לצוד אף כדרכו משדה לבן ולא נחלקו אלא לענין מועד.
ובגמרא להלן (ז.) יבואר מה היא צידה כדרכו ומה היא שלא כדרכו.

מט. מדובר בגדר של גינה כמבואר בגמרא להלן (ז.), וראה שם שבגדר של חצר הדין שונה.

נ. 'מקרין' הוא מלשון קיר. ואמנם היה יותר ראוי לשנות 'מקירין', אך כדי שלא נטעה לפרש שהוא מלשון קירור כלשון הגמרא בביצה (יח.) 'נראה כמקיר', שנה התנא 'מקרין'. תוספות יום טוב (פ"א מ"ד). וראה עוד במלאכת שלמה (שם). ובמאירי (ד"ה ומקרין) מוכח ש'מקרין' פירושו דרך קירוי ובנין עראי. וראה עוד בהערה להלן.

נא. מאירי (שם).
ואינו מתקן כדרכו אלא באופן עראי כפי שיבואר בגמרא להלן (ז.) [וראה בהערה הקודמת מה שפירש המאירי לשון 'מקרין']. וכמו כן דווקא תיקון פירצה התירו, אך אסור לבנות גדר חדשה במקום שלא היתה שם לפני כן. והטעם, משום שאין כל כך הפסד לגינה אם תהיה פרוצה ויכנסו לתוכה בני אדם. המיוחס לרש"י (להלן ז. ד"ה בכותל). ואסור לבנות גדר חדשה אף באופן עראי, כפי שמוכח במשנה שהתירה דווקא לתקן פירצה בגדר שנפרצה. פרי מגדים (סי' תקמ אשל אברהם סק"ז).

נב. ואין לשומרם שהרי נאמר לגבי גידולי שביעית (שמות כג יא) 'ואכלו אביוני עמך', ומכאן שאסור לשמור פירות שביעית אלא יש להפקירם. ר"ן (ד"ה ובשביעית).

נג. ר"ן (שם) ומאירי (ד"ה ומקרין). ועוד כתב המאירי (להלן ז. ד"ה שביעית) על פי הירושלמי (שביעית פ"ג ה"ז), שההיתר לבנות כדרכו בשביעית הוא דווקא בין גינתו לרשות הרבים, אך בינו לבין חבירו אסור.

נד. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה בריה) ורע"ב (פ"א מ"ד). וכן פירש רש"י (תהלים

רובע זרע ממין אחר [א]ימעט והתניא א] התקינו שיהו מפקירין כל השדה כולה לא קשיא כאן קודם תקנה כאן לאחר תקנה דתניא א) [ב]בראשונה היו עוקרין ומשליכין לפני בהמתן והיו בעלי בתים שמחין שתי שמחות אחת שמנכשין להם שדותיהן ואחת שמשליכין לפני בהמתם התקינו שיהו עוקרין ומשליכין על הדרכים ועדיין היו שמחין שמחה גדולה שמנכשין שדותיהן התקינו שיהו מפקירין כל השדה כולה:

מתני' ג) ר"א בן יעקב אומר [ג]מושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את כל השדה [ד]זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד וחכמים מתירין בזה ובזה:

גמ' אמר רב יהודה ב] [ה]אם היתה שדה מטוננת מותר תניא נמי הכי ג] כשאמרו אסור להשקותן במועד לא אמרו אלא בזרעים שלא שתו מלפני המועד אבל זרעים ששתו לפני המועד מותר להשקותן במועד ואם היתה שדה מטוננת מותר ואין [א] משקין שדה גריד במועד וחכמים מתירין ד] בזה ובזה אמר רבינא ה] שמע מינה האי תרביצא שרי לתרבוצי בחולא דמועדא שדה גריד מאי טעמא דאפלא משוי לה חרפא ה"נ אפלא משוי לה חרפא. ת"ר [ב] מרביצין שדה לבן בשביעית אבל לא במועד והא תניא ו] [ו]מרביצין בין במועד בין בשביעית אמר רב הונא לא קשיא הא ר"א בן יעקב הא רבנן תניא אידך ד) מרביצין שדה לבן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית ולא עוד אלא שמרביצין שדה לבן בשביעית כדי שיצאו ירקות למוצאי שביעית:

מתני' צדין את האישות ואת העכברים משדה האילן ומשדה הלבן כדרכו במועד ובשביעית [ז]וחכ"א ז] משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו [ח]ומקרין את הפירצה במועד [ט]ובשביעית בונה כדרכו:

גמ' מאי אישות אמר רב יהודה בריה שאין לה עינים אמר רבא בר ישמעאל ואיתימא רב יימר בר שלמיא מאי קרא א) כמו שבלול תמס יהלך נפל אשת בל חזו שמש ת"ר צדין את האישות ואת העכברים משדה הלבן ומשדה האילן כדרכו ז) ומחריבין חורי נמלים כיצד מחריבין רשב"ג אומר מביא עפר מחור זה ונותן לתוך חור זה והן חונקין זה את זה אמר רב יימר בר שלמיא משמיה דאביי והוא דקאי בתרי עברי נהרא והוא דליכא גשרא והוא דליכא גמלא והוא דליכא מצרא

עד

רש"י

רובע. הקב, אחד מכ"ד בסאה: **הכי גרס' ימעט.** שאם זרע רובע הקב ימעטנו ויעקרנו: **והתניא כל השדה כולה.** ואת אמרת ימעטן: **שמנכשין שדותיהן.** שלוחי ב"ד משלהן, דכשנוטלין הכלאים מאליו מתנכש: **מתני' מושכין המים מאילן לאילן.** דהוי כשדה בית השלחין דפסידא יתירא איכא, אבל לא ישקה את השדה כולה שדה בית הבעל: **זרעים שלא שתו לפני המועד.** שלא היו מלומדין לשתות תמיד לפני המועד: **לא ישקם במועד.** דהואיל ולא משקה להו תדיר לפני המועד לא הוי ליה פסידא אי לא משקה להו במועד: **וחכמים מתירים בזה ובזה.** להשקות את כל השדה כולה ולהשקות במועד זרעים שלא שתו לפני המועד, והאי חכמים היינו ר"מ דאמר לעיל (דף ב.) משקין ממנו אפי' שדה בית הבעל: **גמ' אמר רב יהודה.** הא דאמר ר"א אבל לא ישקה [ג] את השדה כולה, אבל אם היתה שדה מטוננת לחה ויבשה מותר להשקותה אע"ג דהוה שדה בית הבעל, דכיון דהויא לחה עד השתא אי לא משקה לה הוי פסידא יתירא: **שדה גריד.** יבשה מעולם, שאין צריך להשקותה: **בזה ובזה.** בשדה גריד ובזורעים שלא שתו לפני המועד: **תרביצא.** גינה: **שרי לתרבוצי.** לזלף עליה מים, אע"ג דליכא פסידא: **לתרבוצי.** להשקות, לשון אין מכבדין ואין מרבילין ה), היינו השקאה פורתא כדי שיגלו הירקות וכדמפרש באידך ברייתא לקמיה, ומשקין היינו השקאה גמורה של בית השלחין: **אפלא לשוויי חרפא.** דליכא פסידא ואפ"ה שרי להשקותה כך ולהשביחה, ה"נ בגינה מרבילין: **שדה לבן.** בית הבעל: **הא.** דקתני אבל לא ישקם במועד היינו ר"א בן יעקב דאמר אבל לא ישקה את כל השדה כולה, והא דתני בין במועד בין בשביעית היינו חכמים דמתירין להשקות אפי' כל השדה: **כדי שיצאו בשביעית.** אבל לא ישקה בשביעית כדי שיגלו בשביעית: **מתני' צדין האישות.** בשדה האילן במועד, מפני שמפסידין בו: **כדרכו.** שאין צריך לשנות בלידה: **ובשביעית.** אע"ג דמתקן השדה: **בשדה האילן.** צד כדרכו מפני שהפסד מרובה הוא: **ובשדה לבן שלא כדרכו.** ואינו יכול לצוד כדרכו בשדה לבן, משום דלא מפסיד ח] כולי האי בשדה לבן: **ומקרין את הפירצה.** שאם נפלה מקלתה חוזר ומתקנה במועד: **ובשביעית בונה כדרכו.** מתחילה, אע"ג דמיחזי דעביד נטירותא לפירי: **גמ' בריה שאין לה עינים.** וחופר בקרקע: **מאי קרא.** דאישות בריה שאין לה עינים: **דכתיב כמו שבלול תמס יהלך.** שבלול שקורין לימצו"ן תמס יהלך, כלומר כשיוצא חוץ מנרתיקו (א) לירות נופלות ממנו עד שהוא נימוח ומת, תמס כמו ונמס: **נפל אשת בל חזו שמש.** כלומר כך אישות נופלות פתאום לארץ ומתים, דלא חזו: **וחונקין זו את זו.** מפני שמריחין את העפר ואין מכירין באותו עפר: **והוא דקאי בתרי עברי נהרא.** דכיון דאיכא הפסק מים בין הני תרתי חורי נמלים אין מכירים הני בעפר דהני: **גישרא.** גשר: **גמלא.** שאין לו גשר אלא מנסר אחד: **ומצרא.** עדיין קטן מגמלא, אין ט] יכול להלך עליו אלא כשקושרים חבל אחד משני עברי הנהר בשתי יתידות ואוחזין בו והולכין על אותו גשר צר, אבל אי איכא חד מהן מכירין הני בחורי דהני:

עד

תוספות

ואין משקין שדה גריד. פי' בית הבעל לפי שהוא רגיל להיות יבש וגריד בדל"ת וכן פירש בערוך [ובתוס'] הרב ברי"ש כמו חמרא מיגרר גריר (פסחים דף קז.):

וחכמים מתירין בזה ובזה. והני תרי פלוגתא דהכא ברייתא היינו כעין פלוגתא במתניתין ות"ק דהכא הוא ר"א בן יעקב:

שרי לתרבוצי. וקשה הא קיימא לן י) משנת ר"א (ב) קב ונקי ועוד הקשה בתוספות דרבינא גופיה דאמר לעיל (דף ד.) מדלין ירקות י] כדי לאוכלן אבל לייפותן אסור אלמא הרווחא אסור ותירץ דתרבילא כ] אינה כ"א השקאה פורתא ולפ"ז נראה דה"פ דהאי תרבילא שרי לתרבוצי אפילו לראב"י דכי היכי דשרו רבנן אפלא לשויי חרפא גם לראב"י יתיר ג"כ השקאה פורתא או שמא סבר כר"א בהשקאה ופליג בהרבצה וי"מ דפלוגתא דשדה גריד לאו היינו פלוגתא דמתני' דמיירי בה ראב"י וחכמים ופליגי באפלא לשויי חרפא ת"ק חשיב ליה הרווחא ואסור ורבנן סברי דלאו היינו הרווחא דיש אוהב יותר אפלא ויהיו נגמרים יותר ומבושלים בטוב ור"ח פי' אמר רבינא שמע מינה האי תרבילא פי' שדה שאין זרוע עדיין שכבר השקוהו קודם מותר להשקותו במועד לזורעו אחר המועד דסבר לה כראב"י דאמר זרעים ששתו לפני המועד (ג) וקסבר תרבילא הוי כמו זרעים ששתו לפני המועד דהיינו שם תרבילא שהרבילוהו קודם המועד (ד) ומקשינן עלה שדה גריד אסור משום דאי משקי ליה האידנא יבכיר קודם אבל לא פסיד תרבילא נמי אי משקה האידנא קדים ובכיר ולא פסיד וזה השיטה הולכת דסבירא לן כראב"י. כך פירש ר"ח:

מרביצין שדה לבן בשביעית. לגבי שביעית פי' הקונטרס השקאה פורתא ונראה שחזר בו ממה שפירש במשנה משקין בית השלחין במועד ולגבי שביעית שרי אפילו בית הבעל ואני פירשתי במשנה דשביעית נמי לא שרי אלא בבית השלחין כדפי' בקונטרס כאן אבל ק"ל שמא ל] הכא איירי בהשקאה גמורה דפליגי לגבי מועד ראב"י ורבנן ופלוגתייהו הוי בהשקאה מרובה ואדרבה נראה לי דמיירי בהשקאה גמורה אלא לגבי שלחין שצריך השקאה נקט משקין וגבי בית הבעל קרוי הרבצה לכן נראה יותר פי' הקונטרס שבמשנה ולפי' דהכא צ"ל דהשקאה גמורה אסורה בבית הבעל והרבצה מועטת שרי בשביעית ובמועד אסור אפילו הרבצה מועטת לר"א בן יעקב ולרבנן שרי אפי' השקאה גמורה:

צדין את האישות במועד ובשביעי'. תימה מאי קמ"ל בשביעית והלא אין זו עבודת קרקע ורבי יהודה מאי טעמא לאסר כדרכו וי"ל דודאי צריך למיסקל אבנים מתוך שדהו כשמפנה האישות ותנן פ"ג דשביעית ו) המסקל שדהו נוטל העליונות ומניח התחתונות הנוגעות בארץ וכן גרגיר של צרורות וכו' אישות מפורש בירושלמי ח) חולדה:

עד

עין משפט נר מצוה

נה א מיי' פ"ג מהל' כלאים הלכה א טוש"ע י"ד סי' רצו סעיף ה:
נו ב מיי' שם הל' טו:
נז ג מיי' פ"ח מהל' יו"ט הלכה ג סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ז:
נח ד מיי' שם הל' ד:
נט ה מיי' שם הל' ג טוש"ע שם:
ס ו מיי' פ"א מהלכות שמיטה הלכה ט ופ"ח מהלכות יו"ט הלכה ג:
סא ז מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה ה טוש"ע א"ח סי' תקלו סעיף יג:
סב ח מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סי' תקמ סעיף א:
סג ט מיי' פ"א מהל' שמיטה הלכה יד:

משנת ראשונים

ואחת שמשליכין לפני בהמתם. וטעמא, דכלאי זרעים תנן בפרק כלאי הכרם (כלאים פ"ח מ"א) דשרי בין באכילה בין בהנאה ולא הוי מפסיד מידי ולכך לא היו נזהרין. [ר"ש סירליאו, שקלים]

התקינו שיהו מפקירין כל השדה. והפקר ב"ד הפקר כדכתיב כל אשר לא יבא לשלשת הימים יחרם כל רכושו. [פירוש הרא"ש, שקלים]

כמו שבלול תמס יהלך. שהוא מתמסמס והולך, שכל שעה שהולך ליחה נופלת ממנו, ומדמה להו נמי לנפל. ואשת הוא אישות דמתני. הכי קאמר קרא, כמו הנפל האשת שאינם רואים שמש, ואין להם זכרון, כן הרשעים שמם וזכרונם מתמעט והולך וסופם שלא יהיה להם זכרון. [שיטה לתלמיד ר"י מפארש]

הגהות וציונים

א] בכת"י והתנן. (שקלים פ"א מ"ב, ועיין דק"ס): ב] [בשאלתות פ' הברכה אי' רב הונא] (גליון): ג] [בשאלתות פרשת הברכה סי' קע איתא ר"א בן יעקב אומר כשאמרו כו'] (גליון), ועי' תוד"ה וחכמים: ד] הוא פיסקא ממתניתין ולא המשך הברייתא (חזו"א קלד ב): ה] [שם אי' רבא] (גליון), ועי' תוד"ה שרי: ו] [עיין ר"ש פ"ב דשביעית מ"י] (גליון) שגרס כהגהת הגר"א, ועי' חשק שלמה בילק"מ, רש"ש ובתוס' הרא"ש: ז] ס"א ר' יהודה וכן גירסת התוספות [וכן ברי"ף והרא"ש וכן בשאלתות פרשת הברכה סי' קע וכן בפיסק' דלקמן ז ע"א ר' יהודה אומר וכו'] (גליון): ח] בכת"י דלא מפסדי: ט] צ"ל ואין (כת"י), ועיין רש"י ביצה ז ע"ב ד"ה מיצרא: י] צ"ל לירקות (מהרש"א): כ] צ"ל דהרבצה (מהרש"א): ל] עי' מהרש"א וברש"ש: מ] ברש"י שברי"ף האישות, ע"ש ועי' רש"י תהלים נח, ט.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שקלים ג. עוד שם פ"א מ"ב], ב) לעיל ב., ג) ע' תוספתא שביעית ריש פ"ב, ד) [תוספתא פ"א], ה) עיין שבת צה. ומגילה כח:, ו) עירובין סב:, ז) מ"ז, ח) דפקין ה"ד, ט) ב., י) לעיל ב סע"ב ג ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה דכתיב כו' לירות נופלות. נ"ב כלומר כל שעה שהולך ליחה נופלת ממנו: (ב) תום' ד"ה שרי וכו' משנת ר"א קב ונקי כצ"ל: (ג) בא"ד ששתו לפני המועד מותר להשקותן במועד וקסבר תרבילא כו': (ד) בא"ד ומקשינן עלה שדה. נ"ב לשון הרי"ף ז"ל דהא דקאמר שדה גריד מ"ט כו' הוא קושיא ולא פריק ולכן לית הלכתא כוותיה ע"ש:

הגהות הגר"א

[א] גמ' משקין נ"ל מרביצין (וע' נ"י): [ב] שם ת"ר אין מרביצין שדה לבן בשביעית ולא במועד כצ"ל: [ג] רש"י ד"ה אמר רב יהודה הא דאמר ר"א אבל לא ישקה כו'. נ"ב אבל הטור פי' דקאי אקטיפא אזרעים שלא שתו (וכן פי' הר"ן):

תורה אור השלם

א) כְּמוֹ שַׁבְּלוּל תֶּמֶס יַהֲלֹךְ נֵפֶל אֵשֶׁת בַּל חָזוּ שָׁמֶשׁ: [תהלים נח, ט]

רש"י כת"י

רובע. הקב. אחד מעשרים וארבעה בסאה ובכלאי זרעים דרבנן קמיירי וכל מדת חכמים כן הוא. ה"ג ימעט. שאם זרע רובע הקב ימעטנו שיעקרנו. והתניא וכו'. דכל השדה כולה אסורה ואת אמרת ימעט. מושכין את המים וכו'. כדפרישית בריש פירקין. (דקתני בית השלחין אין בית הבעל לא). זרעים שלא שתו לפני המועד. לא מפסדי. בזה ובזה. בזורעים ששתו ובזורעים שלא שתו כולה דרבנן שרי להשקות שדה בית הבעל דהכי אוקימ' בריש פירקין ט) דהא דקתני בית השלחין אין בית הבעל לא ר' אליעזר בן יעקב היא ולא רבנן. מטוננת. לשון טיט כלומר שהוי לחין (המורקים) שהשדה מטוננת ונתייבש דהוו כזרעים ששתו לפני המועד ופסדי] [רש"י רי"ף ועי"ש בב"ח] אי לא הדר ומשקה להו ואפי' ר' אליעזר מודה. שדה גריד. יבש ובית הבעל הוא אלא שלא נפלו גשמים זה זמן מרובה. תרביצא. גנה של ירקות. ל"א נוהגין היו להשקות שדה לאחר קצירה מיד לפני שיזרען בו ירקות [וכשמשקין אותה ממהרות לצאת אותן ירקות] [רש"י רי"ף]. **חרפא.** כדי שיהא חריף וממהר לגדל פירו' שרו ליה רבנן ולא משום פסידא דשדה בעל ליכא פסידא תרבילא נמי משקין לה משום הרוחה ולא משום פסידא. **מרביצין.** היינו השקאה פורתא כדי שיגלו ירקות וכדמפ' באידך ברייתא לקמיה ומשקין השקאה גמורה דבית השלחין לישנא אחרינא תרבילא לשון משקין ממש על ידי שפעת מים אלא מזה מעט מפני אבק שעולה האבק שעולה על הירקות לשעות ואינו מניח לגדל אותן וכשהוא משליך עליהן מעט מים מתישב העפר וגדלו הירקות שבתרבך ועל כן נקרא תרבילא ואין מכבדין את הבית מישבין את האבק. מפי ר' יצחק. **הא ר' אליעזר.** דאמ' במתניתן זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד והא דקתני מרבילין במועד רבנ' דפליגי עליה ושרו. **כדי שיצאו ירקות.** ואוכלן בשביעית עד זמן הביעור השקאה אינה עבודת קרקע בשביעית י). **כדי שיצאו ירקות במוצאי שביעית.** וכל שכן כדי שיגלו בשביעית. **צדין את האישות.** שמפסידין את השדות. **בשדה אילן.** מפסדי טפי והפסד [מרובה] חששו בשביעית. **בונה כדרכו.** דלאו עבודת קרקע הוא. **כמו שבלול.** לימצ"א. **תמם יהלוך.** שהולך ומתמסמס שכל שעה שהולך ליחה נופלת ממנו וכמו נפל נפילת האשה מ] שלא חזה שמש עטלף שאין לו עינים טולפא כן הרשעים. **מביא עפר מחור זה.** ונמלים עמו והן חונקין זה את זו מפני שאין מכירין אלו את אלו. **גשרא.** גשר מעולה בבנין דאי איכא גשרא אתי הני להני ומכירין זה את זה ואינן חונקין. **גמלא.** דף. **מצרא.** חבל שאוחזין בו בעוד שעוברין על הדף קצר.

שאמר זאת] **רַב יֵימַר בַּר שְׁלַמְיָא, מַאי קְרָא** - מהו הפסוק בו נרמז שאין לה עינים, דכתיב (תהלים נח ט) **'כְּמוֹ שַׁבְּלוּל תֶּמֶס יַהֲלֹךְ נֵפֶל אֵשֶׁת בַּל חָזוּ שָׁמֶשׁ'**, כלומר, כמו שבלול שכאשר הוא יוצא מנרתיקו ומהלך על הקרקע יוצאת מגופו ליחה עד שהוא נימוח ומת[נה], כך האישות שאינו רואה את פני השמש נופל פתאום לארץ ומת[נו]. הרי שהאישות שהוא 'אשת' שבמקרא[נז] אינו רואה משום שאין לו עינים.

הגמרא מביאה ברייתא בענין עשיית מלאכות במועד למניעת נזקי בעלי חיים בשדות:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **צָדִין אֶת הָאִישׁוּת וְאֶת הָעַכְבָּרִים מִשְּׂדֵה הַלָּבָן** [-שדה תבואה] **וּמִשְּׂדֵה הָאִילָן בְּמוֹעֵד כְּדַרְכּוֹ. וּמַחֲרִיבִין** - ומותר להחריב במועד **חוֹרֵי נְמָלִים** שבשדה, משום שגורמים נזק לזרעים[נח]. ומבארת הברייתא, **כֵּיצַד** - באיזה אופן **מַחֲרִיבִין** את חורי הנמלים, **רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, מֵבִיא עָפָר מֵחוֹר זֶה וְנוֹתֵן לְתוֹךְ חוֹר זֶה, וְהֵן** [-הנמלים] מריחות את העפר, וכיון שאינן מכירות אותו הן **חוֹנְקִין זֶה אֶת זֶה**[נט].

הגמרא מבארת שהבאת העפר מחור אחר אינה מועילה אלא באופנים מסוימים:

אָמַר רַב יֵימַר בַּר שְׁלַמְיָא מִשְּׁמֵיהּ [-משמו] **דְּאַבַּיֵי, וְהוּא** - מה שמועילה הבאת העפר מחור לחור כדי להחריבו, הוא דווקא באופן **דְּקָאֵי בִּתְרֵי עִבְרֵי נַהֲרָא** - ששני החורים מצויים בשני צידי הנהר, שכיון שיש הפסק מים ביניהם אין הנמלים מכירות את ריח העפר שבחור השני, אבל אם שני החורים באותו צד של הנהר מכירות הנמלים את ריח העפר שמביא ולא יועיל בכך כלום[ס], ואסור לטרוח בכך[סא]. **וְהוּא דְּלֵיכָּא גִּשְׁרָא** - וכמו כן דווקא כשאין מעל הנהר גשר, אבל אם יש גשר ואפשר לעבור על גביו מצד לצד, מכירות הנמלים את ריח העפר. **וְהוּא דְּלֵיכָּא גַּמְלָא** - ודווקא אם אין אפילו נסר בודד מעל הנהר, אבל אם יש נסר ואפשר לעבור על גביו מצד לצד, מכירות הנמלים את ריח העפר. **וְהוּא דְּלֵיכָּא מִצְרָא** - ודווקא אם אין שם אפילו נסר קטן שמעליו מתוח חבל ויכולים לעבור עליו על ידי שאוחזים בחבל[סב], אבל אם יש שם גשר כזה מכירות הנמלים את ריח העפר. ועולה מכך, שהבאת העפר מועילה להחרבת חורי הנמלים רק כאשר יש נהר המפסיק ביניהם ואין על הנהר גשר כלל, שאז אינן מכירות את ריח העפר.

נח ט) את 'אשת' האמור שם [שהיא אישות כמבואר בסמוך] שהוא תנשמת, וכפי שתירגם אונקלוס (ויקרא יא ל) את תנשמת 'אשותא', ועוד כתב שם רש"י שהוא טלפ"א. וברש"י כת"י (ד"ה תמס) גם פירש 'טלפ"א' וכתב שהוא עטלף. אך התוספות (ד"ה לדין) פירשו בשם הירושלמי (פ"א ה"ד) שהיא חולדה.

[נה] ו'תמס' הוא כמו 'נמס'.

[נו] **המיוחס** לרש"י (ד"ה נפל). ורש"י על הרי"ף (ד"ה מאי) וכת"י (ד"ה תמס) פירש, שכמו השבלול שהולך ונמס, וכמו האישות שאין לו עינים ונופל ומת, כך יפלו הרשעים.

לדעת רש"י 'נפל אשת' פירושו שהאישות נופל לארץ ומת, אמנם בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה תמס) פירש, ש'נפל' ו'אשת' הם שתי בריות שונות ושניהם אינם רואים את פני השמש, כפי שמשמע מלשון הכתוב 'בל חזו שמש' בלשון רבים.

[נז] **'אשת'** שבמקרא הוא 'אישות' שבמשנתנו, שלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (שם).

[נח] **מאירי** (להלן ז. ד"ה חורי).

[נט] **המיוחס** לרש"י (ד"ה וחונקין). וברש"י כת"י (ד"ה מביא) כתב, שמביא נמלים יחד עם העפר, והנמלים שבשני החורים אינן מכירות אלו את אלו וחונקות אלו את אלו. וכן ביאר המאירי (להלן ז. ד"ה חורי), שדרכן של הנמלים שאינן מתערבות ביניהן וכשמביא נמלים מחור אחר [שאינן מכירות] הן חונקות אלו את אלו עד שימותו כולן.

ומשמיענו התנא שאף טירחה כזו מותרת כדי למנוע הפסד מהשדה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה וכן). והוא הדין שמותר להחריב את חורי הנמלים בכל אופן שהוא, אלא שכך היה דרכם לעשות. על פי מאירי (שם).

[ס] **המיוחס** לרש"י (ד"ה והוא). ורש"י כת"י (ד"ה גשרא) פירש לשיטתו המובאת בהערה לעיל שמביא נמלים עם העפר מהחור השני, שכאשר אין הנהר מפסיק ביניהם רגילות הנמלים לעבור מחור לחור ומכירות אלו את אלו, ולכן אינן חונקות אלו את אלו.

[סא] **פסקי** הריא"ז (ה"ג אות ג) [הר"ד בשלטי הגבורים (אות א)].

[סב] **'מצרא'** הוא קטן מ'גמלא', וניתן לעבור את הנהר על גביו רק כאשר אוחזים בחבל המתוח מעליו בין שתי יתידות שמשני צידי הנהר. וברש"י כת"י (ד"ה מגלא) פירש, ש'מצרא' הוא החבל שמעל הנסר.

אמנם, מה שנתבאר שאם יש נהר ואין מעבר מצד לצד אין הנמלים מכירות אלו בחורן של אלו, הוא דווקא כששני החורים רחוקים זה מזה, **וְעַד כַּמָּה** יהיו רחוקים זה מזה, **עַד** שיעור **פַּרְסָה**, אבל בפחות מפרסה, אף אם יש ביניהם נהר ללא מעבר מכירות הנמלים אלו בחורן של אלו ולא תועיל הבאת העפר מחור לחור[א].

★

שנינו במשנה, **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר**[ב], מותר לצוד בעלי חיים המפסידים את השדה **מִשְּׂדֵה הָאִילָן כְּדַרְכּוֹ, וּמִשְּׂדֵה הַלָּבָן** דווקא **שֶׁלֹּא כְּדַרְכּוֹ** שאינה נפסדת כל כך.

הגמרא מביאה ברייתא המבארת מה היא צידה כדרכו ומה היא שלא כדרכו:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **כֵּיצַד צָד כְּדַרְכּוֹ** בשדה אילן, **חוֹפֵר** בשדה **גּוּמָא** [-חור קטן], **וְתוֹלֶה בָּהּ** [-בתוך הגומא] **מְצוּדָה**, ובעלי החיים יוצאים מחוריהם דרך הגומא ונלכדים במצודה[ג]. מוסיפה הברייתא לבאר, **כֵּיצַד צָד שֶׁלֹּא כְּדַרְכּוֹ** בשדה לבן, **נוֹעֵץ שַׁפּוּד** [-מוט מתכת][ד] באדמה במקום שהם נמצאים, **וּמַכֶּה עָלָיו בְּקוּרְדּוֹם** [-מין פטיש] כדי שיחדור לאדמה[ה], **וּמְרַדֶּה** - ומרכך את **הָאֲדָמָה מִתַּחְתֶּיהָ** של האישות או העכבר והם נופלים לתוך האדמה[ו], ומועך אותם[ז].

הגמרא מביאה ברייתא בענין היתר צידה משדה לבן:

תַּנְיָא בברייתא, (**רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר**[ח]) **אוֹמֵר, כְּשֶׁאָמְרוּ** חכמים במשנתנו שמותר לצוד **מִשְּׂדֵה לָבָן** דווקא **שֶׁלֹּא כְּדַרְכּוֹ, לֹא אָמְרוּ** כן **אֶלָּא בִּשְׂדֵה לָבָן הַסְּמוּכָה לָעִיר, אֲבָל בִּשְׂדֵה לָבָן הַסְּמוּכָה לִשְׂדֵה הָאִילָן** מודים לתנא קמא שמותר לצוד אותם **אֲפִילּוּ כְּדַרְכּוֹ, שֶׁמָּא יֵצְאוּ מִשְּׂדֵה הַלָּבָן וְיַחֲרִיבוּ אֶת הָאִילָנוֹת** שבשדה הסמוכה והרי זה הפסד מרובה, ובמקום הפסד מרובה מותר לצוד כדרכו[ט].

★

שנינו במשנה, **וּמְקָרִין** - מתקנים וסותמים בבניית עראי[י] **אֶת הַפִּירְצָה** שבגדר **בַּמּוֹעֵד**.

הגמרא תפרט באיזה אופן הותר לתקן את הפירצה:

מבררת הגמרא, **כֵּיצַד מְקָרִין** - באיזה אופן מותר לסתום את הפירצה שבגדר. משיבה הגמרא, **רַב יוֹסֵף אָמַר, בְּהוּצָא וְדַפְנָא** - עלי לולב[יא] וענפי עץ ערמונים[יב], שעושה גדר מענפי הערמונים, וקושרה בעלי הדקל. **בְּמַתְנִיתָא תָּנָא** - בברייתא שנינו אופן אחר, **צָר בִּצְרוֹר וְאֵינוֹ טָח בְּטִיט** - מניח אבנים זו על גב זו עד שממלא את הפירצה באבנים, אך אינו רשאי להדביק אותם בטיט[יג].

הגמרא מוסיפה לדון בענין בניית הגדר במועד:

אָמַר רַב חִסְדָּא, לֹא שָׁנוּ - לא נשנה דין זה שהתירו במועד לתקן את הפירצה דווקא בבניית עראי, **אֶלָּא בְּכוֹתֶל הַגִּינָּה** שאין הפסד מרובה אם יכנסו אליה בני אדם משום שאין שם רכוש[יד], **אֲבָל כּוֹתֶל הֶחָצֵר בּוֹנֶה כְּדַרְכּוֹ** באבנים וטיט[טו], משום שיש בזה מניעת הפסד מרובה שלא יכנסו בני אדם לחצירו ויגנבו כלים[טז].

הגמרא מבקשת להוכיח כדעת רב חסדא:

לֵימָא מְסַיַּיע לֵיהּ - שמא נאמר שמהברייתא דלהלן יש הוכחה לדעת רב חסדא, ששנינו בה, **כּוֹתֶל הַגּוֹהֶה** [-הנוטה וכפוף] **לִרְשׁוּת הָרַבִּים**[יז], **סוֹתֵר וּבוֹנֶה כְּדַרְכּוֹ** - מותר לסתור אותו ולשוב ולבנות כותל אחר במועד בבניית קבע רגילה, **מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה** שבכותל הנטוי שעלול ליפול על בני אדם. ומוכח שהתירו לבנות את הכותל כדרכו במועד, והיינו כותל חצירו שהתירו בנייתו מפני הפסד ממון כדעת רב חסדא[יח]. דוחה הגמרא, **הָתָם** - שם בברייתא, מה שהתירו לבנות כדרכו

[א] **כן** פירש המיוחס לרש"י (ד"ה עד כמה, ד"ה עד פרסה). ולדעתו רק באופן שיש נהר ביניהם וגם יש ביניהם שיעור פרסה, אינן מכירות אלו באלו. אך רש"י כת"י (ד"ה ועד) והתוספות (ד"ה עד) [בפירוש הראשון] פירשו, שכל האמור לעיל שצריך שיהא נהר מפסיק ביניהם ללא מעבר, הוא דווקא כשאינם רחוקים אלא עד שיעור פרסה, אך כאשר רחוקים החורים זה מזה יותר מפרסה אינם מכירים אלו באלו אף כשאין נהר ביניהם. וכן כתב בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה עד), והוכיח שאין לפרש שצריך גם נהר וגם שיעור פרסה ביניהם [כפירוש המיוחס לרש"י], שאם כן היה לגמרא לומר 'והוא דאיכא פרסה' כשם שאמרו לעיל 'והוא דליכא גשרא' וכו'.

[ב] **במשנה** שלפנינו הגירסא 'וחכמים אומרים', וראה בהגהות וציונים שם.

[ג] **רש"י** כת"י (ד"ה חופר). והנמוקי יוסף (ד"ה חופר) כתב, שעל ידי הגומא שחופר מתאספים לשם הרבה מהם, ויתכן שגם מניח בחור מזון כדי שיתאספו שם, ואז ילכדו במצודה.

[ד] **לא** דווקא שפוד אלא כל דבר דק וחד שניתן לתוחבו לתוך האדמה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ומכה).

[ה] **ר"ן** (ד"ה נועץ).

[ו] **מנחת** בכורים (על התוספתא, פ"א ה"ג).

[ז] **המיוחס** לרש"י (ד"ה נועץ). ומשמע שאינו צד אותם אלא ממית אותם על ידי השפוד. ויש להעיר, שמלשון המשנה 'צדין' משמע שצד אותם ולא ממיתם. ועוד תמוה, לשם מה מפרשת הברייתא כיצד ממית אותם, הלא די היה לומר שאינו צד אותם אלא ממיתם. והרי"ף והרמב"ם (פירוש המשניות פ"א מ"ד) פירשו, שמנענע את השפוד אילך ואילך בתוך האדמה ונעשה שם בור. ולשיטתם מלמדת הברייתא שכשבא לצודם צריך לעשות שינוי באופן החפירה ולעשותה על ידי השפוד ולא כדרכו, ולאחר מכן מניח שם מצודה. שפת אמת (ד"ה כילד). וראה גם בריטב"א (ד"ה נועץ) שפירש שהשינוי הוא באופן החפירה. וברש"י כת"י (ד"ה ומדלה) פירש כעין הרי"ף והרמב"ם, וגרס 'ומדדה האדמה', כלומר, שמנענע את העפר.

[ח] **בהגהות** וציונים הביא שהשאילתות גרס רבי אליעזר בן יעקב, ובכת"י גרס רבן גמליאל.

[ט] **הרי"ף** והרא"ש (סי' ח) גרסו 'כשאמרו בשדה הלבן כדרכו לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה לאילנות' וכו'. ולפי זה מבארת הברייתא את דעת תנא קמא שהתיר לצוד כדרכו אף בשדה לבן, שהוא דווקא באופן שהיא סמוכה לשדה אילן, אבל אם היא סמוכה לעיר מותר דווקא שלא כדרכו. והרמב"ם (יום טוב פ"ח ה"ה) פסק, שבשדה לבן הסמוכה לשדה אילן מותר לצוד שלא כדרכו, וביאר המגיד משנה על פי גירסת הרי"ף והרא"ש, שכשם שתנא קמא התיר לצוד כדרכו דווקא בסמוכה לאילנות כמבואר בברייתא, כך חכמים שהתירו שלא כדרכו הוא דווקא בסמוכה לאילנות אבל בסמוכה לעיר אין צדים אפילו שלא כדרכו, ופוסק להלכה כדעת חכמים [אמנם יש גורסים רבי יהודה במקום חכמים כגירסת הגמרא לעיל]. והתוספות (ד"ה תניא) כתבו עוד, שיתכן שתנא קמא מתיר כדרכו בכל האופנים וחכמים אוסרים בכל האופנים, ורבי שמעון בן אלעזר היא שיטה שלישית וסובר כתנא קמא בסמוכה לאילן וכחכמים בסמוכה לעיר.

[י] **'מקרין'** משמע דרך קירוי ובנין עראי. מאירי (לעיל ו: ד"ה ומקרין).

[יא] **רש"י** בשבת (קט: ד"ה הוצא) ובבבא בתרא (ד. ד"ה בהוצא).

[יב] **רש"י** בבבא בתרא (שם ד"ה ודפנא). והנמוקי יוסף (ד"ה דפנא) פירש ש'דפנא' הוא דופן של נסרים.

[יג] **רב** יוסף לא ידע ברייתא זו ולכן החמיר והתיר דווקא בהוצא ודפנא. ועוד יש לומר ששני הביאורים אינם סותרים זה את זה, שבקיר אבן סותם בצרור ללא טיט, ובקיר עץ סותם בהוצא ודפנא. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה צר).

מלבד ההגבלה שאסור לבנות את הגדר במועד בבניית קבע, ישנה הגבלה נוספת שלא התירו בניית גדר חדשה אלא תיקון פירצה בגדר שנפלה מקצתה, כפי שפירש המיוחס לרש"י במשנה (לעיל ו: ד"ה ומקרין). יד דוד (ברש"י שם) [אך בשם השושנים לדוד (פ"א מ"ד) כתב שלמסקנת הגמרא כאן אין חילוק בין בניית גדר חדשה לבין תיקון פירצה, וראה שם מה שהקשה עליו].

[יד] **שהגינה** מצויה מאחורי הבתים ואין רגילים להשתמש שם ולהניח כלים מפני הזרעים שבה, ולכן די לה בשמירה פחותה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אלא).

[טו] **אמנם** גם בכותל חצר לא התירו אלא באופן שהיה שם כותל ונפל אך לא התירו לבנות כותל חדש מתחילה במועד, כפי שמוכח לשון הרמב"ם (יום טוב פ"ח ה"ו, פירוש המשניות פ"א מ"ד) והשולחן ערוך (או"ח סי' תקמ ס"א).

[טז] **החצר** מצויה לפני הבתים ורוב השימוש של בני הבית הוא בחצר ומניחים בה כלים ויש חשש להפסד מרובה אם יגנבו, ולכן התירו חכמים לבנות את הגדר כדרכו. ועוד יש לפרש, שכיון שדרך החצר נכנסים אל הבתים יש לחשוש שיכנסו גנבים לבית דרך החצר. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אבל).

דווקא בגדר הסמוכה לרשות הרבים התירו לבנות כדרכו מפני הגנבים שעלולים להיכנס מרשות הרבים לחצירו, אבל גדר שבין שתי חצירות שאין לחוש לגניבה לא התירו לבנות כדרכו מפני בני החצר השניה. תוספות (ד"ה אמר - הראשון). אמנם בונה שלא כדרכו בצרור ללא טיט או בהוצא ודפנא. מרדכי (סי' תתמא).

[יז] **לאו** דווקא לרשות הרבים אלא הוא הדין בנוטה לחצר אחרת, ונקט רשות הרבים למעט כותל שבמקום צדדי שאין בני אדם דרים סמוך לו ואין בו סכנה אם יפול. ובירושלמי (פ"א ה"ד) לא גרס 'לרשות הרבים'. ריטב"א (ד"ה והא). וכן כתב הנמוקי יוסף (ד"ה לרשות) [מובא בהגהות וציונים] בשם הראב"ד.

[יח] **אף** שמוכח בברייתא שההיתר הוא מפני הסכנה שבכותל הנטוי ולא מפני הפסד ממון, היינו דווקא לגבי סתירת הכותל, אבל ההיתר לבנותו לאחר סתירתו אינו מפני הסכנה שהרי לאחר סתירתו אין כאן סכנה, אלא מפני הפסד ממון [וראה עוד בהערה להלן]. ריטב"א (ד"ה התם). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה סותר) ביאר, שהגמרא סברה ש'מפני הסכנה' היינו סכנת גנבים שלא יכנסו לחצירו, ומוכח שמה שאסרה

עד כמה עד פרסה: רבי יהודה אומר משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו: תנו רבנן [א]כיצד כדרכו חופר גומא ותולה בה מצודה כיצד שלא כדרכו נועץ שפוד ומכה בקורדום ומרדה[א] האדמה מתחתיה תניא (ר"ש בן אלעזר[ב]) אומר [ב]כשאמרו משדה לבן שלא כדרכו לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה לעיר אבל בשדה לבן הסמוכה לשדה האילן אפילו כדרכו שמא יצאו משדה הלבן ויחריבו את האילנות: ומקרין את הפירצה במועד: כיצד מקרין רב יוסף אמר [א][ג]בהוצא ודפנא במתניתא תנא [ד]צר בצרור ואינו טח בטיט אמר רב חסדא לא שנו אלא כותל הגינה אבל [ה]כותל החצר בונה כדרכו לימא מסייע ליה [ט][ו]כותל הגוחה[ג] לרשות הרבים[ד] סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה התם כדקתני טעמא מפני הסכנה[ה] ואיכא דאמרי תא שמע כותל הגוחה לרה"ר סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה מפני הסכנה אין שלא מפני הסכנה לא לימא תיהוי תיובתיה דרב חסדא אמר לך רב חסדא התם סותר ובונה הכא בונה ולא סותר התם נמי ליסתור ולא ליבני א"כ מימנע ולא סותר אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא דקתני ובשביעית בונה כדרכו דהיכא אילימא דחצר צריכא למימר אלא לאו דגינה ואע"ג דמיחזי כמאן דעביד נטירותא לפירי שמע מינה: **מתני'** ר' מאיר אומר רואין את הנגעים (בתחילה[ו]) להקל אבל לא להחמיר [ז]וחכמים אומרים לא להקל ולא להחמיר: **גמ'** תניא רבי מאיר אומר [ח]רואין את הנגעים להקל אבל לא להחמיר רבי יוסי אומר לא להקל ולא להחמיר שאם אתה נזקק לו להקל נזקק לו אף להחמיר אמר רבי נראין דברי רבי מאיר במוסגר ודברי רבי יוסי במוחלט אמר רבא בטהור[ז] כ"ע לא פליגי דלא חזו ליה [א] בהסגר ראשון דכ"ע לא פליגי דחזי ליה כי פליגי בהסגר

בהסגר

עד כמה. מרוחקין הני תרי חורי נמלים, דכי איכא נהרא בינייהו וליכא גישרא לאין מכירין הני בחורי דהני: **עד פרסה.** [פ]אי ליכא פרסה בינייהו, אע"ג דאיכא נהרא וליכא מעבר מכירין הני בחורי דהני: **נועץ שפוד.** במקום שהן מצוין, ומרדה האדמה וממעך אותן: **הוצא.** (א) ענפי דקל דתמרים: **דפנא.** בייר, וקענד גדר מדפנא ומגלל אותה מהוצי הדקל: **צר בצרור.** מניח אבנים זה על גב זה: **אמר רב חסדא לא שנו.** דאמר מתני' מקרין אבל אינו בונה כדרכו: **בכותל גינה.** דליכא פסידא יתירא אי עיילי בה אינשי: **אבל בכותל חצר בונה כדרכו.** דאיכא פסידא יתירא אי עיילי בה גנבי וגנבי ממוניה: **גוחה.** שוחה ונטוי: **סותר ובונה כדרכו.** דהיינו כותל חצר, מסייע ליה לרב חסדא: **מפני הסכנה.** שלא תפול על הולכי ברשות הרבים: **שלא מפני הסכנה לא.** קשיא לרב חסדא דאמר בכותל חצר בונה כדרכו אע"פ דליכא סכנה: **תריץ.** לא קשיא לרב חסדא, דהא דקתני במקום סכנה היינו דסתר לה כשגוחה ובונה לה שפיר: **הכא.** דקאמר רב חסדא שלא במקום סכנה בונה כדרכה כשהיא סתורה קודם לכן, אבל לא סתר לה במועד: **התם.** במקום סכנה, לסתור משום דאיכא סכנה, ולא ליבני דבבנין ליכא סכנה: **א"כ.** דלא בני: **ממנעי ולא סתרי.** והוי סכנה: **מתניתין נמי דיקא.** כרב חסדא, דגינה אינו בונה במועד כדרכו: **אלא לאו בגינה.** ובשביעית בונה כדרכו אבל במועד אינו בונה כדרכו: **מתני' רואין את הנגעים** להקל. כלומר רואה הכהן נגע נראית במועד לטהר: **לא להחמיר.** שאם רואה הכהן שהוא טמא אינו אומר כלום, שאם מטמאו נמצא מצערו במועד ורחמנא אמר (דברים טז) ושמחת בחגך: **גמ' שאם אתה נזקק לו להקל אתה נזקק לו להחמיר.** כלומר מאחר שרואהו הכהן אומר, בין הוא טמא בין הוא טהור: **א"ר נראין לי דברי ר' מאיר במוסגר.** שרואין, ודברי רבי יוסי במוחלט: **בהסגר ראשון.** שאם מטהר ליה משמח ליה, אי לא מטהר ליה לא מטמא ליה יותר מדמעיקרא אלא מסגר ליה פעם שניה:

בהסגר

עד כמה עד פרסה. דאין מכירין זה את זה ביותר מפרסה אפי' בלא נהר[ד] א"נ ה"פ כשיש נהר מתי קרויין מכירין עד פרסה אבל ביותר מיקרי אין מכירין ודוקא דאיכא נהר: **תניא** ר"ש בן אלעזר אומר. לא ידענא מה הוא אם הוא תנא שלישי או שמא מילתיה דת"ק מפרש[ט] או שמא י"ל דרבי יהודה מודה בשדה לבן הסמוכה לשדה האילן וחכמים מיירי בשדה הסמוכה לבית השלחין[י] לא בשדה הסמוכה לבית האילן ונראה לי דגרסינן הכי באיזה שדה לבן מתירין חכמים ויש ספרים שכתוב בהן כשאמרו בשדה לבן שלא כדרכו לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה לעיר וקאי על דברי רבי יהודה כו': **אמר** רב אשי מתניתין נמי דיקא. פסק בתוס' דהר"ר פרץ דהלכתא הכי דכותל חצר מותר לבנותו ופירש דהיינו דוקא במקום סמוך לרה"ר שיש לו לחוש לגנבים אבל בין חצר לחצר ומשום בני חצר אסור לבנותו כדרכו: **אמר** רבי נראין דברי ר"מ במוסגר. מה שפירש בקונטרס[כ] דמוסגר אסור בתשמיש המטה לא נדע מנין לו דהא תנן בפרק קמא דמגילה (ד' ח:) אין בין מוסגר למוחלט אלא פריעה ופרימה משמע דלענין תשמיש המטה שוין דלמאן דאמר מוחלט מותר כל שכן דמוסגר מותר ולמ"ד דמוחלט אסור ה"ה מוסגר אסור דהא מוחלט מאי טעמא לאסור משום דאיכא ק"ו לימי חלוטו כדאמרינן בשמעתין והכי נמי ק"ו לימי הסגירו וגמרינן ימי הסגר מימי ספרו ואי משום דאין טעון פריעה ופרימה בימי ספרו נמי אין טעון פריעה ופרימה והא דקאמר התם בגמרא הא לענין שילוח טומאה[ל] זה וזה שוין ה"ה לענין תשמיש המטה הן שוין אלא לא פסיק ליה לאיסור או להיתר וגם מה שפירש בקונט' דמוסגר אינו משתלח חוץ לג' מחנות מזה חזר בו דהא בפרק קמא דמגילה (ד' ח:) קאמר הא לענין שילוח זה וזה שוין ולפי זה קשה מאי שייך צוותא דאשתו וצוותא דעלמא במוסגר ובמוחלט בשלמא צוותא דעלמא יש ליישב שהוא [ס]צריך פריעה ופרימה כשהוא מוחלט וטמא טמא יקרא ופורש מבני אדם בימי חלוטו יותר מבימי הסגירו אבל לתשמיש שניהן שוין ע"כ נראה דהא דקאמר מר סבר צוותא דעלמא ניחא ליה ומר סבר צוותא דאשתו עדיף אמוחלט קאי וה"פ נראין דברי ר' מאיר במוחלט דרואין דאי מטמא ליה תחילה נמי טמא הוא ואי מטהר ליה מאי אפסדיה לצוותא דאשתו אינו חושש לצוותא דעלמא עדיפא ליה ונראין דברי ר' יוסי במוסגר דמטמא ליה ופסיד צוותא דעלמא שיהיה טעון פריעה ופרימה וטמא טמא יקרא וצריך לפרוש מבני אדם וגם יפסיד שילטער שעד עתה היה מצפה להיות טהור ואין מצפה עתה ליטהר ותנא אחרינא סבר צוותא דאשתו ניחא ליה והכי פירושו נראין דברי ר' מאיר דרואין במוסגר דאי מטמא ליה לא יפסיד דשניהן מוסגר ומוחלט דינם שוה חוץ מפריעה ופרימה ובהך הפסד אינו חושש אפי' קרינא ליה הפסד צוותא דעלמא כדפי' אינו חושש אלא אצוותא דאשתו אבל מוחלט אין רואין דאי מטהר ליה יפסיד צוותא דאשתו דקסבר צוותא דאשתו עדיפא ליה מצוותא דעלמא וקצת ק"ל מהו נראין דברי ר"מ הא לית ליה לרבי מאיר כלל דהכהן מחויב לומר ואי בעי שתיק ור' (ב) קסבר דלעולם כהן אינו רשאי לשתוק כלל ולדברי ר' לא תמצא בשום אחד רואין להקל ולא להחמיר דאינו רשאי לשתוק כלל והכי הוה ליה למימר נראין דברי ר' יוסי כו' ואין נראין דברי רבי יוסי כו' והכי איתא בשמעתין דטיפת חלב (חולין ד' קט.): **בהסגר** ראשון כולי עלמא לא פליגי. מה שפירש בקונטרס בסוף הסגר ראשון ומשום הכי רואין אי טהור שפיר ואי עומד בעיניו תחילה נמי בבית הכלא היה עומד וקשה דלמא פשה הנגע ויהיה טמא מוחלט והכי משמע בנגעים פ"א לארבע מראות הללו מצטרפין זה עם זה לפטור את העומד סוף שבוע שני להחליט את שנולד בו מחיה או שער לבן בתחילה בסוף שבוע ראשון או בסוף שני לאחר הפטור להחליט את שנולד בו פיסיון בסוף שבוע ראשון או בסוף שבוע שני ויש לפרש בהסגר ראשון כ"ע לא פליגי דחזי ליה הוי הטעם משום דלטהרו או לטמאו לא שייך למדרש עד שעה שצריך לטמאותו דהיינו בסוף הסגר שני אבל בסוף הסגר ראשון ראוי הוא להסגיר עוד ולא יטמאנו וכל זה דוחק לכך נראה דברי רבינו יצחק בהסגר ראשון היינו תחילת הסגר ראשון שיכול (ג) לשמח בהן דהא לא שייך[מ] לטהרו או לטמאו בהסגר שני והוא בתחילת הסגר שני שמא אינו יכול לשתוק והוא הדין בסוף הסגר שני:

לטהרו

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [לקמן דף יא.], ב) [תוספתא פ"א לקמן יג.], ג) [תוספתא פ"א], ד) וכפי' זה משמע מלשון השאלתות פ' הברכה קעו (העמק שאלה), ה) לקמן בע"ב. ו) עי' נדרים מא. וברש"י שם ומנחות לה ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה הוצא הוצי דקל הס"ד ומה"ד דפנא ענפי עץ שקורין לר"ש ופרי שלו קורין בייי"ש וקענד גדר: (ב) תוס' ד"ה אמר רבי כו' ואי בעי שתיק ורבי יוסי קסבר דלעולם כו' ולדברי ר' יוסי לא תמצא: (ג) ד"ה בהסגר כו' תחילת הסגר ראשון שיכול לשתוק דהא:

הגהות הגר"א

[א] גמ' בהסגר שני דכ"ע ל"פ דחזי ליה כי פליגי בהסגר ראשון כצ"ל:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה אמר רבי נראין וכו' צריך פריעה ופרימה כשהוא מוחלט וטמא טמא יקרא. עיין תוי"ט פ"א מ"ז דמגילה:

רש"י כת"י

ועד כמה. יהיו רחוקים כלא נהר שלא יכירו זה את זה. חופר גומא. ומניח שם מצודה שיצוד דרך הגומא ונאחזין במצודה. ומכה בקרדום. על השפוד כדי שיכנס בקרקע ויעשה גומא ואחר כך מוציאו ותופסו אילך ואילך. ומרדה. מגעגע מעט מעט כדי שיצאו משם בחפירה. הוא גוזין אבל דרך חפירה ממש לא דכמה דאפשר לשנויי משנינן. הוצין. של דקל. דפנא. הולין בו עץ לוריי"ר[פ] וגלגלין בו ביי"ש[פ]. צר בצרור. נותן ומסדר את האבנים דרך בנין זו על גב זו ואינו טח בנתים. כותל הגינה. שיכול לגדור פרצתו בסוכים אבל אינו טח בנתים. בונה כדרכו. מפני הגנבים שלא יגנבו את כליו. הגוחה. הנוטה ומשופע לרשות הרבים. סותר ובונה כדרכו. מפני הגנבים שלא יסתרוהו מתוך שהוא סמוך לרשות הרבים. ה"ג כדקתני טעמא מפני הסכנה. ה"ג איכא דאמרי ת"ש. ומיותבתא הוא. מפני הסכנה אין שלא מפני הסכנה לא. סכנה שמא תפול על האדם. באו. בשום הרבים וימות. התם. מפני הסכנה סותר. אלא לאו דגינה. והכי לאיצטריך[צ] בשביעית דבונה דסד"א עבודת שדה הוא דעביד נטירותא לפירות מחוברין אי נמי דקא עבר אקרא דכתיב (שמות כג) ואכלו אביוני עמך דהפקר ניהו קמ"ל. רואין את הנגעים. כמותו של מועד. להקל. שאם טהור הוא אומר לו טהור אתה שמחה הוא לו. אבל לא להחמיר. שאם טמא הוא ישתוק ולא יטמאנו ויצריכנו לצאת חוץ למחנה מפני שאבל הוא לו במועד. [המשך בסוף המסכת]

עין משפט
נר מצוה

סד א מיי' פ"ח מהל' י"ט הל' יא טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף יג:
סה ב מיי' שם טוש"ע שם:
סו ג ד ה ו מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה ו סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמ סעיף א:
סז ז מיי' פ"ז מהל' י"ט הלכה טז:

רבינו חננאל

ירושלמי אישות זה חולדה: ת"ר צדין את האישות ואת העכברים משדה אילן ומשדה הלבן. ומחריבין חורי נמלים. כיצד עושה מביא עפר תיחוח עם הנמלים מחור זה ונותן לחור אחר והן חונקין זה את זה. והוא דקיימי אלו החורין בתרי עברי נהרא וליכא התם לא גשר ולא גמלא ולא מיצרא ולא תיתורא[ה] שיכולין לחזור בחור שלהן וכמה יהא בין חור לחור פרסה. ר' יהודה אומר צדין משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו: ת"ר כיצד כדרכו חופר גומא ותולה בה מצודה. כיצד שלא כדרכו נועץ שפוד ומכה בקורדום ומרדה העפר תחתיה: ומקרין הפירצה במועד. רב יוסף אמר בהוצא ודפנא במתניתא תנא צר בצרור כלומר עולה באבנים זו על גב זו ואינו טח בטיט. אמר רב חסדא לא שנו שמקרין את הפירצה אלא כותל גינה [אבל כותל חצר] שנפל בונה כדרכו אמר רב אשי מתני' נמי דיקא דעל כותל גינה אמר' המשנה ומקרין את הפירצה במועד דקתני ובשביעית בונה כדרכו דהיכא אי נימא דחצר צריכא למימר דבונה בשביעית וכי בנין בשביעית מי אסיר אלא לאו דגינה א) (ובונה) כדרכו מפני הסכנה שלא יפול על בני אדם ואע"ג דמיחזי כמאן דעביד נטירותא לפירי. תניא כותל הגוחה לרה"ר סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה שלא יפול על בני אדם: מתני' רמ"א רואין את הנגעים וכו'. תניא ר' מאיר אומר רואין את הנגעים להקל כדי לטהרו אבל לא להחמיר[פ] שאם אתה נזקק לו להקל אתה נזקק לו להחמיר שנא' לטהרו או לטמאו. א"ר נראין דברי רבי מאיר כי רואין להקל לטהר אבל לא להחמיר שאם יראה כי הוא טמא ישתוק. ואוקמה רבה בהסגר שני. ור' מאיר סבר בכהן תליא מילתא.

חשק שלמה על ר"ח

א) אלו תיבות המוקפים נראה שמיותרים הם.

הגהות וציונים

א] [צ"ל ומרדד כך איתא בתוספתא פ"א וכ"א בשאלתות (גליון), ובכת"י ומדדה, וכ"ה ברש"י כת"י: ב] [בשאלתות איתא ר"א ב"ר (גליון) ובכת"י רבן גמליאל: ג] [בערוך אי' הגודה וכ"א בשאלתות וכ"ה בתוספתא ולקמן יג ע"א] (גליון): ד] "לרשות הרבים" כתב הראב"ד ז"ל דל"ג ליה (נמוקי יוסף עיי"ש): ה] כאן יש להוסיף וכי תימא התם נמי ליסתור ולא ליבני א"כ מימנע ולא סתר, במקום להלן באיכא דאמרי שליתא שם "התם נמי ליסתור וכו' ולא סותר", וכ"ה בכת"י (דק"ס, רש"ש עיי"ש, ועי' שער הציון סי' תקמ סק"ו ובריטב"א): ו] [עי' בתוי"ט] (גליון) ובתוס' רעק"א דהגי' "בתחילה" קשה לפי הגי' שלפנינו בגמ' (ועי' אות הבא): ז] "בטהור כו"ע לא פליגי דלא חזו ליה" ליתא בכת"י, ואי גרסי' במשנה "בתחילה" דאי' שכצ"ל (עי' אות הקודם), ועי' ע"ז באורך במל"מ פ"ז מהל' יו"ט הט"ז (דק"ס), ועי' שפ"א: ח] בכת"י נוסף **אבל**: ט] גי' התוס' בברייתא אינה מבוררת לן (מהרש"א עיי"ש), ונראה דהתוס' גרסו כגי' רי"ף ורא"ש כשאמרו משדה לבן שלא כדרכו לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה **לאילנות שמא** יצאו וכו', ועי' ריטב"א (גנזי יוסף עיי"ש ובחשק שלמה בילקו"מ), ועי' חזו"א: י] צ"ל הסמוכה **לעיר**: כ] ראה רש"י כת"י ד"ה צוותא דעלמא: ל] צ"ל ומטמא (דבש תמר): מ] בדפו"ר נוסף **השתא** לטהרו או לטמאו **כלל** שהרי **לא** נזקק לו הכהן עדיין **כי פליגי** בהסגר שני: נ] חסר ויש להוסיף **ר' יוסי אומר לא להקל ולא** להחמיר (חזו"א, ועיין מהרש"א): [א] הגהת הגר"א כמו שהיא לפנינו אין לה מובן וכתב החזו"א שכוונת הגר"א שכצ"ל בגמרא בטהור כ"ע לא פליגי דלא חזי ליה כי פליגי בהסגר ראשון, ופליגין דיבורא דהגר"א דמש"כ "בהסגר שני דכ"ע ל"פ דחזי ליה" הכוונה שזה צריך למחוק, והיינו "בהסגר שני" דבריש עמוד ב', וכן "דכ"ע ל"פ דחזי ליה" דבעמוד א', ומש"כ "כי פליגי בהסגר ראשון" היינו שצכ"ל: ע] עיין ערוך (רש"י גיטין סט:) עץ ארז (רש"י ר"ה כג. ועוד): פ] גרגירים: צ] נראה דיש להוסיף **לאשמועינן**:

18/06/2018אהח

הוא **כִּדְקָתָנֵי טַעֲמָא** - כפי הטעם השנוי שם **מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה**[יט], ואין להוכיח כדברי רב חסדא שמותר מפני הפסד ממון.

הגמרא מביאה שמועה זו בלשון אחרת:

וְאִיכָּא דְּאָמְרִי - ויש שאמרו שמועה זו בלשון אחרת, **תָּא שְׁמַע** - בא ושמע קושיא לרב חסדא מברייתא ששנינו, **כּוֹתֶל הַגּוֹהֶה** [-הנוטה] **לִרְשׁוּת הָרַבִּים, סוֹתֵר וּבוֹנֶה כְּדַרְכּוֹ** במועד **מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה**. ולכאורה יש לדייק מלשון הברייתא, **מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה, אִין** - אכן מותר לבנות כדרכו[כ], אך **שֶׁלֹּא מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה** - כשאין חשש סכנה, **לֹא** התירו לבנות כדרכו[כא], אם כן **לֵימָא תֶּיהֱוֵי תְּיוּבְתֵּיהּ** - האם נאמר שתהיה מכאן קושיא לדין **דְּרַב חִסְדָּא** שהתיר לבנות כותל חצר כדרכו אף שלא במקום סכנה[כב]. מתרצת הגמרא, **אָמַר לָךְ** [-יכול לומר לך] **רַב חִסְדָּא, הָתָם** - שם בברייתא, הוא **סוֹתֵר** במועד את הכותל הנטוי **וּבוֹנֶה** כותל אחר במועד, ובאופן זה לא התירו לבנות כדרכו אלא מפני הסכנה[כג], אבל **הָכָא** - כאן כשהתרתי אף שלא במקום סכנה, **בּוֹנֶה וְלֹא סוֹתֵר** - אינו סותר במועד את הכותל, אלא מדובר שכבר היה הכותל סתור ורק בונה במועד כותל אחר, ולכן התרתי לבנות כדרכו אף מפני הפסד ממון[כד].

מקשה הגמרא על הברייתא, **הָתָם נַמִּי לִיסְתּוֹר וְלֹא לִיבְנֵי** - גם שם במקרה של הברייתא, די בכך שיתירו לסתור את הכותל ולא יתירו לבנות, שהרי לאחר שסתר את הכותל שוב אין כאן סכנה[כה]. מתרצת הגמרא, **אִם כֵּן** שלא נתיר לבנותו, **מִימְנַע וְלֹא סוֹתֵר** - הוא ימנע מלסתור את הכותל הנטוי מפני שלא יוכל לבנות אחר במקומו ושוב יבואו לידי סכנה, ולכן מתירים לו לבנות את הכותל.

הגמרא מביאה הוכחה לדעת רב חסדא שהאיסור לבנות כדרכו הוא בכותל גינה:

אָמַר רַב אַשִׁי, מַתְנִיתִין נַמִּי דַּיְקָא - אף ממשנתנו ניתן לדייק שעוסקת בכותל גינה, **דְּקָתָנֵי** - ששנינו, **וּבַשְּׁבִיעִית בּוֹנֶה** את הגדר **כְּדַרְכּוֹ**, ויש לדייק, גדר זו **דְּהֵיכָא** - למה היא משמשת, **אִילֵימָא דְּחָצֵר** - אם נאמר שהיא של חצר, אם כן **צְרִיכָא לְמֵימַר** - האם זקוקה המשנה להשמיענו שמותר לבנותה בשביעית, הלא אין זו עבודת אדמה ופשוט שמותר בשביעית, **אֶלָּא לָאו** - אלא ודאי, מדובר בגדר **דְּגִינָּה** שגדלים בה ירקות, ומחדשת המשנה **שֶׁאַף עַל גַּב דְּמֶיחֱזֵי כְּמַאן דְּעָבֵיד נְטִירוּתָא לְפֵירֵי** - שנראה כגודר את הגינה כדי לשמור את גידוליה[כו], מותר. ומוכח שהמשנה עוסקת בגדר של גינה כדברי רב חסדא[כז]. מסיקה הגמרא, **שְׁמַע מִינָּהּ** - אכן יש להוכיח כן.

* * *

משנה

המשנה שלפנינו עוסקת בהלכות השייכות למראות נגעים במועד, ונקדים ונפרט את עיקרי הלכות נגעים[כח]:

א. אדם שנראה בעורו נגע [-כתם לבן], צריך להראותו לכהן שיקבע אם הוא טהור או טמא, שטומאת נגעים נקבעת רק על פי כהן[כט]. אם רואה הכהן שמראהו לבן כאחד המראות המפורשים בתורה[ל] ויש בו אחד מסימני טומאת נגעים[לא], מטמא אותו והרי הוא 'מצורע מוחלט' [-שטומאתו מוחלטת וודאית]. ואם אין מראה הנגע כאחד ממראות הנגעים, מטהר אותו הכהן.

המשנה לבנות כדרכו הוא דווקא בגינה אבל בחצר התירו לבנות כדרכו מחמת הפסד ממון כדברי רב חסדא [אמנם על פי דחיית הגמרא הכוונה לסכנת נפשות].

[יט] **ואף** ההיתר לבנות את הכותל לאחר סתירתו הוא מפני הסכנה, שכן אם לא יתירו לבנותו יש לחשוש שימנע מלסתור אותו כמבואר בגמרא להלן. והגר״א לנדא גרס ביאור זה בלשון הגמרא כאן במקום להלן [וראה בהערה שם]. רש״ש (ד״ה התם). וכן גרס בדקדוקי סופרים 'וכי תימא התם נמי ליסתור ולא ליבני, אם כן ממנע ולא סתר'. כלומר, שאין להקשות אם מפני הסכנה מדוע התירו לבנות לאחר שסתר, שכן חששו שימנע מלסותרו אם לא נתיר בנייתו לאחר מכן. וכן גרס בשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה וכי).

[כ] **והיינו** מחשש שאם לא נתיר לו לבנות ימנע מלסתור את הכותל ויבואו לידי סכנה כפי שיבואר בגמרא להלן. חידושי רבינו משה מאימראן (ד״ה לימא תהוי). והנחלת דוד (ד״ה התם) פירש, שהמקשן סבר שלא רק סתירת הכותל הותרה מפני הסכנה אלא אף בנייתו מחדש כדרכו, שכן אם יבנה את הכותל באבנים ללא טיט יש לחשוש שיפלו ממנו אבנים על בני אדם ויבואו לידי סכנה.

[כא] **ואין** לומר שלגבי הבניה התירו אף מפני הפסד ממון שלא יכנסו גנבים לחצירו [ורק לגבי סתירת הכותל נקטה הברייתא 'מפני הסכנה'], שאם כן היתה הברייתא מפרשת שסותר מפני הסכנה ובונה מפני הגנבים. חידושי רבינו משה מאימראן (ד״ה לימא תהוי).

[כב] **ואין** לתרץ שהברייתא עוסקת בכותל גינה שאין בה הפסד ממון ולכן לא התירה אלא מפני הסכנה, שכן אילו היה מותר לבנות כדרכו אף בחצר מפני הפסד ממון, היתה הברייתא מעדיפה לשנות היתר זה והיינו יודעים מקל וחומר שמותר גם מפני הסכנה. שפת אמת (ד״ה מפני). והקרן אורה (ד״ה לימא) תירץ, שאין לומר שמדובר בגינה משום שאין דרך גינה להיות סמוכה לרשות הרבים וכאן מדובר בכותל הנוטה לרשות הרבים [אך לדעת הראב״ד שלא גרס בברייתא 'לרשות הרבים' כמובא בהערה לעיל אכן יש ליישב שמדובר בגינה, וראה עוד בהערה להלן].

[כג] **שלא** התירו שתי מלאכות מפני הפסד ממון אלא מפני סכנה. נחלת דוד (ד״ה התם). וראה עוד בהערה הבאה.

[כד] **אך** אין להתיר גם לסתור וגם לבנות מפני הפסד ממון [כגון באופן שהכותל רעוע כל כך שהגנבים יכולים להפילו ולהיכנס לחצר, וצריך לסותרו ולבנותו מחדש], שלא התירו שתי מלאכות מפני הפסד ממון. נחלת דוד (שם). וכן כתב המגן אברהם (סי' תקמ סק״ג) על פי המרדכי (סי' תתמא). אך היד אפרים (במגן אברהם שם) תמה על דבריו, שלכאורה כשם שמותר לבנות מפני הפסד ממון כך מותר לסתור ולבנות כדי למנוע הפסד ממון, ומה שמתרץ רב חסדא שלא התירו לסתור ולבנות אלא מפני הסכנה, היינו בכותל שאינו רעוע כל כך עד שיכולים הגנבים להפילו ולהיכנס לחצר ואין בסתירתו מניעת הפסד ממון, ולכן הוזקקנו לטעם של סכנה כדי להתיר לסותרו. וראה עוד בשער הציון (סי' תקמ סק״ו) בענין זה.

והקרן אורה (ד״ה לימא) ביאר [לדעת הראב״ד שהובא בהערה לעיל], שהברייתא נקטה 'מפני הסכנה' משום שעוסקת בכותל גינה שאין בה הפסד ממון, וזהו תירוץ הגמרא 'התם סותר ובונה', כלומר שהן הסתירה והן הבניה הותרו רק מפני הסכנה משום שמדובר בכותל גינה שאין בה הפסד ממון, אבל במקום שיש הפסד ממון אין צריך לטעם של סכנה.

[כה] **ואין** להתיר בניית הכותל מפני הפסד ממון כדברי רב חסדא, שהרי כבר עשה מלאכה אחת במועד כשסתר את הכותל הרעוע ולא התירו לעשות מלאכה נוספת מפני הפסד ממון כפי שתירץ רב חסדא. נחלת דוד (ד״ה התם) ויד אפרים (סי' תקמ במגן אברהם סק״ג) לשיטת המרדכי [וראה בהערה הקודמת]. ובזה ביאר עוד הנחלת דוד (שם) מה שהקשו קושיא זו על הברייתא רק לאחר תירוצו של רב חסדא, שכן מתחילה סברה הגמרא שאין חילוק בין היתר מלאכה אחת לשתי מלאכות, ואם כן לאחר שסתר את הכותל מותר לבנותו מחדש שלא כדרכו מפני הפסד ממון [ורב חסדא לא חידש אלא שמותר לבנות כדרכו], וממילא הותר לבנותו אף כדרכו מפני הסכנה שלא יפלו אבנים על הולכי דרכים [כמבואר בהערה לעיל], ורק לאחר שתירץ רב חסדא שאין להתיר שתי מלאכות מפני הפסד ממון, שוב קשה שאין להתיר בניית הכותל אפילו שלא כדרכו, וכיון שלא יבנה כלל לא יבואו לידי סכנה. והמלא הרועים (ד״ה התם) כתב, שמסתימת לשון הברייתא שסותר ובונה מפני הסכנה משמע שאף בכותל גינה שאין בה הפסד ממון מותר לבנותו מפני הסכנה, ולפיכך מקשה הגמרא איזו סכנה יש כשלא יבנה. וכן כתב הקרן אורה (ד״ה לימא) על פי ביאורו שהגמרא מעמידה את הברייתא בכותל גינה שאסור לבנותו מפני הפסד ממון [ראה בהערה הקודמת], אם כן בודאי שההיתר הוא מפני סכנה, ועל כך מקשה הגמרא מה הסכנה אם לא יבנה. והגנזי יוסף (ד״ה התם) ביאר, שלאחר שנדחתה הקושיא על רב חסדא חוזרת הגמרא לברר אם ניתן אף להוכיח כדבריו מכך שמותר לבנות את הכותל אף שכבר אין חשש סכנה. וראה עוד בהערה לעיל שיש גורסים קטע זה לעיל ואין כאן מקומו.

[כו] **ואסור** לשמרם כמבואר בהערה לעיל (ו:) במשנה.

[כז] **וכשם** שבסיפא העוסקת בשביעית מדובר בגינה, כך מה ששנינו לפני כן שמקרין את הפירצה במועד, מדובר בגינה. שאילתות (ברכה שאילתא קע). וביאר לפי זה בהעמק שאלה (שם אות יב), שאין לומר שברישא לגבי מועד מדובר הן בגינה והן בחצר ובשניהם מקרין בבניית עראי בלבד, שאם כן היתה המשנה מפרשת שכך הדין בין בגינה ובין בחצר, ומכך שסתמה המשנה ולא פירשה כן, מוכח שמדובר דווקא בגינה כמו בסיפא שבודאי אינה עוסקת בחצר כמבואר בגמרא. והריטב״א (ד״ה אמר) ביאר, שיתכן שמכך שעוסקת המשנה דווקא בגינה מוכח גם שבחצר הדין שונה ובונה כדרכו כדברי רב חסדא. אמנם יש לדחות, שנקטה המשנה גינה לחדש שבשביעית מותר לבנות בה גדר ואין חוששים שנראה כגודר לשמור את הפירות, ולפי זה אין הוכחה שבחצר הדין שונה אלא לכך שהמשנה עוסקת בגינה. וראה עוד בביאורי רש״י.

[כח] **עיקרי** הדברים מובאים במאירי (ד״ה זהו וד״ה נמצאו).

הדינים שיפורטו להלן נוהגים בנגעי עור בשר, ובפרשת תזריע (ויקרא יג יח-לז) מפורטים עוד דיני נגעי השחין והמכוה, ונגעי נתק [שבראש או בזקן].

[כט] **שנאמר** (ויקרא יג מד) 'טמא יטמאנו הכהן'. נמוקי יוסף (ד״ה אבל). והרמב״ם (טומאת צרעת פ״ט ה״ב) כתב, שנלמד מהפסוק 'ונגשו הכהנים וגו' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע' (דברים כא ה). וראה עוד בגמרא להלן (ע״ב) ובהערה שם.

[ל] **והם** 'שאת או ספחת או בהרת' (ויקרא יג ב), ונתבאר במשנה (נגעים פ״א מ״א) [לדעת חכמים], שכלולים בהם ארבעה מראות נגעים, הראשונה לבנה כשלג, שניה כצמר לבן, שלישית כסיד ההיכל, ורביעית כקרום ביצה.

[לא] **שיש** בו שתי שערות לבנות ונראה עמוק מהעור, או שיש בתוך הנגע בשר חי שאינו נגוע (ויקרא יג ג, י ורש״י שם).

עד כמה עד פרסה: רבי יהודה אומר משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו: תנו רבנן [א]כיצד כדרכו חופר גומא ותולה בה מצודה כיצד שלא כדרכו נועץ שפוד ומכה בקורדום ומרדה[א] האדמה מתחתיה תניא (ר"ש בן אלעזר[ב]) אומר [ב]כשאמרו משדה לבן שלא כדרכו לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה לעיר אבל בשדה לבן הסמוכה לשדה האילן אפילו כדרכו שמא יצאו משדה הלבן ויחריבו את האילנות: ומקרין את הפירצה במועד: כיצד מקרין רב יוסף אמר (א) [ג]בהוצא ודפנא במתניתא תנא [ד]צר בצרור ואינו טח בטיט אמר רב חסדא לא שנו אלא כותל הגינה אבל [ה]כותל החצר בונה כדרכו לימא מסייע ליה [ו]כותל הגוחה[ג] לרשות הרבים[ד] סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה התם כדקתני טעמא מפני הסכנה[ה] ואיכא דאמרי תא שמע כותל הגוחה לרה"ר סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה מפני הסכנה אין שלא מפני הסכנה לא לימא תיהוי תיובתיה דרב חסדא אמר לך רב חסדא התם סותר ובונה הכא בונה ולא סותר התם נמי ליסתור ולא ליבני א"כ מימנע ולא סותר אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא דקתני ובשביעית בונה כדרכו דהיכא אילימא דחצר צריכא למימר אלא לאו דגינה ואע"ג דמיחזי כמאן דעביד נטירותא לפירי שמע מינה: **מתני'** ר' מאיר אומר רואין את הנגעים (בתחילה[ו]) להקל אבל לא להחמיר [ז]וחכמים אומרים לא להקל ולא להחמיר: **גמ'** תניא רבי מאיר אומר [ג]רואין את הנגעים להקל אבל לא להחמיר רבי יוסי אומר לא להקל ולא להחמיר שאם אתה נזקק לו להקל נזקק לו אף להחמיר אמר רבי נראין דברי רבי מאיר במוסגר ודברי רבי יוסי במוחלט אמר רבא בטהור[ז] כ"ע לא פליגי דלא חזו ליה [א] בהסגר ראשון דכ"ע לא פליגי דחזי ליה כי פליגי בהסגר

עד כמה. מרוחקין הני תרי חורי נמלים, דכי איכא נהרא בינייהו וליכא גישרא דאין מכירין הני בחורי דהני: עד פרסה. [ח]אי ליכא פרסה בינייהו, אע"ג דאיכא נהרא וליכא מעבר מכירין הני בחורי דהני: נועץ שפוד. במקום שהן מלוין, ומרדה האדמה וממעך אותן: הוצא. (א) ענפי דקל דתמרים: דפנא. בייר, וקעבד גדר מדפנא ומגדל אותה מהוצי הדקל: צר בצרור. מניח אבנים זה על גב זה: אמר רב חסדא לא שנו. דאמר מתני' מקרין אבל אינו בונה כדרכו: בכותל גינה. דליכא פסידא יתירא אי עיילי בה אינשי: אבל בכותל חצר בונה כדרכו. דאיכא פסידא יתירא אי עיילי בה גנבי וגנבי ממוניה: גוחה. שוחה ונטוי: סותר ובונה כדרכו. דהיינו כותל חצר, מסייע ליה לרב חסדא: מפני הסכנה. שלא תפול על הולכי ברשות הרבים: שלא מפני הסכנה לא. קשיא לרב חסדא דאמר בכותל חצר בונה כדרכו אע"פ דליכא סכנה: תריץ. לא קשיא לרב חסדא, דהא דקתני במקום סכנה היינו דסתר לה כשגוחה ובונה לה שפיר: הכא. דקאמר רב חסדא שלא במקום סכנה בונה כדרכה כשהיא סתורה קודם לכן, אבל לא סתר לה במועד: התם. במקום סכנה, לסתור משום דאיכא סכנה, ולא ליבני דבבנין ליכא סכנה: א"כ. דלא בני: ממנעי ולא סתרי. והוי סכנה: מתניתין נמי דיקא. כרב חסדא, דגינה אינו בונה במועד כדרכו: אלא לאו בגינה. ובשביעית בונה כדרכו אבל במועד אינו בונה כדרכו: **מתני'** רואין את הנגעים להקל. כלומר רואה הכהן נגע לראות במועד לטהר: לא להחמיר. שאם רואה הכהן שהוא טמא אינו אומר כלום, שאם מטמאו נמצא מצערו במועד ורחמנא אמר (דברים טז) ושמחת בחגך: **גמ'** שאם אתה נזקק לו להקל אתה נזקק לו להחמיר. כלומר מאחר שרואהו הכהן אומר, בין הוא טמא בין הוא טהור: א"ר נראין לי דברי ר' מאיר במוסגר. שרואין, ודברי רבי יוסי במוחלט: בהסגר ראשון. שאם מטהר ליה משמח ליה, אי לא מטהר ליה לא מטמא ליה יותר מדמעיקרא אלא מסגר ליה פעם שניה:

עד כמה עד פרסה. דאין מכירין זה את זה ביותר מפרסה אפי' בלא נהר[ד] א"נ ה"פ כשיש נהר מתי קרויין מכירין עד פרסה אבל ביותר מיקרי אין מכירין ודוקא דאיכא נהר:

תניא ר"ש בן אלעזר אומר. לא ידענא מה הוא אם הוא תנא שלישי או שמא מילתיה דת"ק מפרש[ט] או שמא י"ל דרבי יהודה מודה בשדה לבן הסמוכה לשדה האילן וחכמים איירי בשדה הסמוכה לבית השלחין[י] לא בשדה הסמוכה לבית האילן ונראה לי דגרסינן הכי באיזה שדה לבן מתירין חכמים ויש ספרים שכתוב בהן כשאמרו בשדה לבן שלא כדרכו לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה לעיר וקאי על דברי רבי יהודה כו':

אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא. פסק בתוס' דהר"ר פרץ דהלכתא הכי דכותל חצר מותר לבנותו ופירש דהיינו דוקא במקום סמוך לרה"ר שיש לו לחוש לגנבים אבל בין חצר לחצר ומשום בני חצר אסור לבנותו כדרכו:

אמר רבי נראין דברי ר"מ במוסגר. מה שפירש בקונטרס[כ] דמוסגר אסור בתשמיש המטה לא נדע מנין לו דהא תנן בפרק קמא דמגילה (ד' ח:) אין בין מוסגר למוחלט אלא פריעה ופרימה משמע דלענין תשמיש המטה שוין דלמאן דאמר מוחלט מותר כל שכן דמוסגר מותר ולמ"ד דמוחלט אסור ה"ה מוסגר אסור דהא מוחלט מאי טעמא לאסור משום דאיכא ק"ו לימי חלוטו כדאמרינן בשמעתין והכי נמי ק"ו לימי הסגירו וגמרינן ימי הסגר מימי ספרו ואי משום דאין טעון פריעה ופרימה בימי ספרו נמי אין טעון פריעה ופרימה והא דקאמר התם בגמרא הא לענין שילוח טומאה[ל] זה וזה שוין ה"ה לענין תשמיש המטה הן שוין אלא לא פסיק ליה לאיסור או להיתר וגם מה שפירש בקונט' דמוסגר אינו משתלח חוץ לג' מחנות מזה חזר בו דהא בפרק קמא דמגילה (ד' ח:) קאמר הא לענין שילוח זה וזה שוין ולפי זה קשה מאי שייך צוותא דאשתו וצוותא דעלמא במוסגר ובמוחלט בשלמא צוותא דעלמא יש ליישב שהוא צריך פריעה ופרימה כשהוא מוחלט וטמא טמא יקרא ופורש מבני אדם בימי חלוטו יותר מבימי הסגירו אבל לתשמיש שניהן שוין ע"כ נראה דהא דקאמר מר סבר צוותא דעלמא ניחא ליה ומר סבר צוותא דאשתו עדיף אמוחלט קאי וה"פ נראין דברי ר' מאיר במוחלט דרואין דאי מטמא ליה תחילה נמי טמא הוה ואי מטהר ליה מאי אפסדיה לצוותא דאשתו אינו חושש לצוותא דעלמא עדיפא ליה ונראין דברי ר' יוסי במוסגר דמטמא ליה ופסיד צוותא דעלמא שיהיה טעון פריעה ופרימה וטמא טמא יקרא וצריך לפרוש מבני אדם וגם יפסיד שיצטער שעד עתה היה מצפה להיות טהור ואין מצפה עתה ליטהר ותנא אחרינא סבר צוותא דאשתו ניחא ליה והכי פירושו נראין דברי ר' מאיר דרואין במוסגר דאי מטמא ליה לא יפסיד דשניהן מוסגר ומוחלט דינם שוה חוץ מפריעה ופרימה ובהן הפסד אינו חושש אפי' קרינא ליה הפסד צוותא דעלמא כדפי' אינו חושש אלא אצוותא דאשתו אבל מוחלט אין רואין דאי מטהר ליה יפסיד צוותא דאשתו דקסבר צוותא דאשתו עדיפא ליה מצוותא דעלמא וקצת ק"ל מהו נראין דברי ר"מ הא לית ליה לרבי מאיר כלל דהכהן מחויב לומר ואי בעי שתיק ור' (ב) קסבר דלעולם כהן אינו רשאי לשתוק כלל ולדברי ר' לא תמצא בשום אחד רואין להקל ולא להחמיר דאינו רשאי לשתוק כלל והכי הוה ליה למימר נראין דברי ר' יוסי כו' ואין נראין דברי רבי יוסי כו' והכי איתא בשמעתין דטיפת חלב (חולין ד' קט.):

בהסגר ראשון כולי עלמא לא פליגי. מה שפירש בקונטרס בסוף הסגר ראשון ומשום הכי רואין אי טהור שפיר ואי עומד בעיניו תחילה נמי בבית הכלא היה עומד וקשה דלמא פשה הנגע ויהיה טמא מוחלט והכי משמע בנגעים פ"א דארבע מראות הללו מצטרפין זה עם זה לפטור את העומד סוף שבוע שני להחליט את שנולד בו מחיה או שער לבן בתחילה בסוף שבוע ראשון או בסוף שני לאחר הפטור להחליט את שנולד בו פיסיון בסוף שבוע ראשון או בסוף שבוע שני ויש לפרש בהסגר ראשון כ"ע לא פליגי דחזי ליה הוי הטעם משום דלטהרו או לטמאו לא שייך למדרש עד שעה שצריך לטמאותו דהיינו בסוף הסגר שני אבל בסוף הסגר ראשון ראוי הוא להסגיר עוד ולא יטמאנו וכל זה דוחק לכך נראה דברי רבינו יצחק בהסגר ראשון היינו תחילת הסגר ראשון שיכול (ג) לשמח בכך דהא לא שייך[מ] לטהרו או לטמאו בהסגר שני והוא בתחילת הסגר שני שמא אינו יכול לשתוק והוא הדין בסוף הסגר שני: לטהרו

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [לקמן דף יא.], ב) [תוספתא פ"א לקמן יג.], ג) [תוספתא פ"א], ד) וכפי' זה משמע מלשון השאלתות פ' הברכה קע (העמק שאלה), ה) לקמן בע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה הוצא הוצי דקל הס"ד ומה"ד דפנא ענפי עץ שקורין לו"ר ופרי שלו קורין ביי"ש וקעבד גדר: (ב) תוס' ד"ה אמר רבי כו' ואי בעי שתיק ורבי יוסי קסבר דלעולם כו' ולדברי ר' יוסי לא תמצא: (ג) ד"ה בהסגר כו' תחילת הסגר ראשון שיכול לשתוק דהא:

הגהות הגר"א

[א] גמ' בהסגר שני דכ"ע ל"פ דחזי ליה כי פליגי בהסגר ראשון כצ"ל[נ]:

גליון הש"ם

תוס' ד"ה אמר רבי נראין וכו' צריך פריעה ופרימה כשהוא מוחלט וטמא טמא יקרא. עיין תוי"ט פ"א מ"ז דמגילה:

רש"י כת"י

ועד כמה. יהיו רחוקים בלא נהר שלא יכירו זה את זה. חופר גומא. ומניח שם מצודה שילכו דרך הגומא ונאחזין במצודה. מכה בקרדום. על השפוד כדי שיכנס בקרקע ויעשה גומא ואחר כך מושכו ודוחפו אילך ואילך. ומדדה. מנענע מעט מעט כדי שילכו משם ויהיו נצודין אבל דרך חפירה ממש לא דכמה דאפשר לשנוי משנינן. הוצין. של דקל. דפנא. אילן של עץ לורי"ר וגדלין בו ביי"ש. צר בצרור. נותן ומסדר את האבנים דרך בנין זו על גב זו ואינו טח בנתים. כותל הגינה. שיכול לגדור פרצתו באבנים אבל אינו טח בנתים. בונה כדרכו. מפני הגנבים שלא יגנבו את כליו. הגוחה. הנוטה ומשופע לרשות הרבים. סותר ובונה כדרכו. מפני הגנבים שלא יתחתרוהו מתוך שהוא סמוך לרשות הרבים. ה"ג כדקתני טעמ' מפני הסכנה. ה"ג איכא דאמרי ת"ש. ותיובתא הוא. מפני הסכנה אין שלא מפני הסכנה לא. סכנה שמא תפול על האדם ברשות הרבים וימות. התם. מפני הסכנה סותר. אלא לאו דגינה. ולהכי איצטריך[ס] בשביעית דבונה דסד"א עבודת שדה הוא דעביד נטירותא לפירות מחוברין אי נמי דקא עבר אקרא דכתו' (שמות כג) ואכלו אביוני עמך דהפקר ניהו קמ"ל. רואין את הנגעים. בחולו של מועד. להקל. שאם טהור הוא אומר לו טהור אתה ששמחה הוא לו. אבל לא להחמיר. שאם טמא הוא ישתוק ולא יטמאנו ויצריכנו לצאת חוץ למחנה מפני שאבל הוא לו במועד. [המשך בסוף המסכת]

עין משפט
נר מצוה

סד א מיי' פ"ח מהל' יו"ט הל' ה טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף יג:
סה ב מיי' שם טוש"ע שם:
סו ג ד ה ו מיי' פ"ח מהל' יו"ט הלכה ו סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמ סעיף א:
סז ז מיי' פ"ז מהל' יו"ט הלכה טז:

משנת ראשונים

בהוצא ודפנא. פי' עבדי לחיים של גדר מן הדפנא, ומגדלין אותה מהוצי הדקל, ורב האי גאון פי' הוצא גדר של קנים, דפנא קנים עומדין שמחזיקין בהן מחיצת הקנין שלא תדחה אותה הרוח ויפילה. **[הערוך]**

אבל כותל החצר בונה כדרכו. אבל בכותל חצר. שלפני בתים, ורוב תשמישי הבית עשויין שם, וכלים מצויין בתוכה, לפיכך נתנו לו חכמים רשות לבנות כדרכו שלא יגנבו כליו, ועוד מפני שהחצר הוא דרך פתיחת ביתו וכניסה ויציאה של הבית דרך חצר היא, ויש לחוש לגנבים שלא יכנסו בביתו דרך פתיחת אותה פרצה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

לא להקל ולא להחמיר. פי' שמא ימצא טמא ויכיר משתיקת הכהן שהוא טמא ונמצא חגו נהפך לאבל. **[חדושי הר"ן]**

הגהות וציונים

א] [צ"ל **ומרדד** כך איתא בתוספתא פ"א וכ"א בשאלתות] (גליון), ובכת"י **ומדדה**, וכ"ה ברש"י כת"י: ב] [בשאלתות איתא **ר"א ב"ר**] (גליון) ובכת"י **רבן גמליאל**: ג] [בערוך אי' הגוהה וכ"א בשאלתות וכ"ה בתוספתא ולקמן יג ע"א] (גליון): ד] "לרשות הרבים" כתב הראב"ד ז"ל דל"ג ליה (נמוקי יוסף עיי"ש): ה] כאן יש להוסיף **וכי תימא התם נמי ליסתור ולא ליבני א"כ מימנע ולא סתר**, במקום להלן באיכא דאמרי שליתא שם "התם נמי ליסתור וכו' ולא סותר", וכ"ה בכת"י (דק"ס, רש"ש עיי"ש, ועי' שער הציון סי' תקמ סק"ו ובריטב"א): ו] [עי' בתוי"ט] (גליון) ובתוס' רעק"א דהגי' "בתחילה" קשה לפי הגי' שלפנינו בגמ' (ועי' אות הבא): ז] "בטהור כו"ע לא פליגי דלא חזו ליה" ליתא בכת"י, ואי גרסי' במשנה "בתחילה" ודאי שכצ"ל [עי' אות הקודם], ועי' ע"ז באורך במל"מ פ"ז מהל' יו"ט הט"ז (דק"ס), ועי' שפ"א: ח] בכת"י נוסף **אבל**: ט] גי' התוס' בברייתא אינה מבוררת לן (מהרש"א עי"ש), ונראה דהתוס' גרסו כגי' רי"ף ורא"ש כשאמרו בשדה הלבן **כדרכו** לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה **לאילנות** **שמא** יצאו וכו', ועי' ריטב"א (גנזי יוסף עיי"ש ובחשק שלמה בילקו"מ), ועי' חזו"א: **י]** צ"ל הסמוכה **לעיר** (חזו"א, ועיין מהרש"א): **כ]** ראה רש"י כת"י ד"ה צוותא דעלמא: **ל]** צ"ל **וטומאה** (דבש תמר): **מ]** בדפו"ר נוסף **השתא** לטהרו או לטמאו **כלל** שהרי **לא נזקק** לו **הכהן עדיין כי פליגי** בהסגר שני (עי' מהרש"א), ועיין במל"מ שם: **נ]** הגהת הגר"א כמו שהיא לפנינו אין לה מובן וכתב החזו"א שכוונת הגר"א שכצ"ל בגמרא בטהור כ"ע לא פליגי דלא חזי ליה **כי פליגי** בהסגר ראשון מר סבר וכו', ופלגינן דיבורא דהגר"א דמש"כ "בהסגר שני דכ"ע ל"פ דחזי ליה" הכוונה שזה צריך למחוק, והיינו "בהסגר שני" דבריש עמוד ב', וכן "דכ"ע ל"פ דחזי ליה" דבעמוד א', ומש"כ "כי פליגי בהסגר ראשון" היינו שכצ"ל, ופי' אף בהסגר ראשון: **ס]** נראה דיש להוסיף **לאשמועינן**:

ב. אם מראהו לבן כאחד המראות המפורשים אך אין בו סימן טומאה, מסגיר אותו הכהן [-שולח את בעל הנגע להסתגר בבית לבדו[לב]] לשבעה ימים, והרי הוא 'מצורע מוסגר'. לאחר שבוע ההסגר רואה אותו הכהן שוב, אם התבהר ונחלש מראה הנגע ולא נולד בו סימן טומאה, מטהר אותו. אם נולד בו אחד מסימני הטומאה או שהנגע גדל והתפשט, מטמא אותו ונעשה מצורע מוחלט. אם לא חל שינוי בנגע, מסגיר אותו לשבוע נוסף. לאחר השבוע השני רואה הכהן שוב את הנגע, אם לא נולד בו סימן טומאה, מטהר אותו[לג], ואם התפשט או שנולד בו סימן טומאה, מטמא אותו והרי הוא מצורע מוחלט.

ג. מצורע מוחלט שהכהן רואה שנטהר מצרעתו, מטהרים אותו כפי הסדר המפורש בתורה[לד], ולאחר מכן נכנס למחנה ומונה שבעה ימים. ביום השביעי מגלח את כל שערו, מכבס [-טובל] את בגדיו וטובל, וביום השמיני מביא את קרבנותיו כמפורט בתורה (ויקרא יד י), ובזה הושלם סדר טהרתו.

ד. מצורע מוחלט דינו שמשתלח מחוץ לשלש מחנות ויוצא מחוץ לחומת העיר[לה], אולם מותר בתשמיש המטה[לו]. ובשבעת הימים שסופר כשנטהר יכול לשוב לעיר[לז] אך אסור בתשמיש המטה[לח]. מצורע מוסגר אינו משתלח מחוץ לשלש מחנות, אך אסור בתשמיש המטה[לט].

אוצר החכמה 18/06/2018

המשנה דנה אם מותר לכהן לראות נגעים בחול המועד כדי לפסוק את דינם לטהרה או לטומאה[מ]:

רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, רוֹאִין הכהנים **אֶת הַנְּגָעִים (בַּתְּחִילָּה**[מא]**)** בחול המועד **לְהָקֵל** - על מנת לטהר אם הם טהורים, **אֲבָל לֹא לְהַחְמִיר** - אבל אם יראה הכהן שהנגע טמא, ישתוק ולא יטמאנו עד לאחר המועד, שכן אם יטמאנו במועד יצער את בעל הנגע[מב], והתורה ציותה (דברים טז יד) 'ושמחת בחגך'. **וַחֲכָמִים אוֹמְרִים,** אין רואים נגעים במועד **לֹא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחְמִיר**, משום שלדעתם משעה שראה הכהן את הנגע, חייב לפסוק את דינו לטהרה או לטומאה ואסור לו לשתוק, וכיון שאם יהיה הנגע טמא יצטרך לטמאותו ולצערו, לא יראנו כלל עד לאחר המועד[מג].

★

גמרא

הגמרא מביאה ברייתא העוסקת במחלוקת שנשנתה בדין ראיית נגעים במועד:

תַּנְיָא בברייתא, **רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, רוֹאִין אֶת הַנְּגָעִים** במועד **לְהָקֵל, אֲבָל לֹא לְהַחְמִיר**, שכן הרשות ביד הכהן לשתוק ולא לפסוק את דינו. **רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר,** אין רואים **לֹא לְהָקֵל וְלֹא לְהַחְמִיר**, והטעם, **שֶׁאִם אַתָּה** [-הכהן] **נִזְקָק לוֹ** לראות את נגעו כדי **לְהָקֵל** עליו ולטהרו אם יהיה טהור, על כרחך אתה **נִזְקָק לוֹ אַף לְהַחְמִיר** אם יהיה טמא, משום שמשעה שראה הכהן את הנגע חייב לפסוק את דינו[מד], ואם יטמאנו נמצא מצערו במועד.

הברייתא מביאה את שיטת רבי במחלוקת זו:

אָמַר רַבִּי, נִרְאִין להלכה **דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר** שמותר לראות את הנגע במועד, **בִּמְצוֹרָע מוּסְגָּר** - שכלו שבעת ימי ההסגר שלו בחול המועד[מה], ועל הכהן לפסוק אם הוא טהור או שיש לטמאותו ולהחליטו, וסובר רבי כדעת רבי יוסי שמשראה הכהן את הנגע חייב לפסוק את דינו ואסור לו לשתוק[מו], אלא שלדעתו המוסגר בכל אופן לא יבוא לידי צער, שאם יטהרנו הרי ודאי שמחה היא עבורו, ואף אם יטמאנו ויחליטנו ויאלץ לצאת מהמחנה ולפרוש מבני אדם, לא יצטער על כך, משום שירויח שמעתה יהיה מותר באשתו, ועדיפה לו חברת אשתו מחברת שאר בני אדם, ולפיכך מתיר רבי לראות את נגעו במועד[מז]. **וְנִרְאִין דִּבְרֵי רַבִּי יוֹסֵי** שאין רואים את הנגע במועד, **בִּמְצוֹרָע מוּחְלָט** שבא לפני הכהן שיראה אם נטהר, שאף לגבי מצורע מוחלט נחלקו

[לב] **רש"י** (ויקרא יג ד). והתוספות הרא"ש (ד"ה לכן) כתב שמסגיר את הנגע עצמו, כלומר שעושה סימן מסביב לנגע כדי שיוכל להכיר לאחר שבוע אם התפשט מעבר לסימן. ועוד פירש שם, שמכסה את הנגע בבגד כדי שלא יקלף את הנגע על ידי חיכוך ושפשוף.

[לג] **בין** אם נחלש מראה הנגע ובין אם לא חל בו שינוי. מאירי (ד"ה זהו ולהלן ע"ב ד"ה והרבה), וכן שיטת הרמב"ם (טומאת צרעת פ"א הי"א). אך לדעת רש"י על התורה (ויקרא יג ו), אם לא חל בו שינוי בסוף ההסגר השני, אף אם לא נולד בו סימן טומאה הוא טמא ונעשה מצורע מוחלט.

[לד] **מביאים** שתי ציפורים ושוחטים אחת מהם לתוך כלי עם מים חיים, ונוטלים את הציפור החיה עם אגודה של עץ ארז ואזוב ושני תולעת, טובלים אותם במים עם דם הציפור השחוטה ומזים על המצורע, והמצורע מגלח את כל שערו, מכבס [-טובל] את בגדיו, וטובל, כמבואר בתורה (ויקרא יד ב-ח).

[לה] **מחנה** ישראל במדבר היה מחולק לשלש מחנות שהן שלש דרגות קדושה. א. מחנה שכינה, והוא המשכן וחצר המשכן בין הקלעים. ב. מחנה לויה, והוא מקום חנייתם של שבט לוי מסביב למשכן. ג. מחנה ישראל, והוא מקום חנייתם של כל ישראל. רש"י (במדבר ה ב). וגם לאחר שנכנסו לארץ ישראל היו קיימים שלושת דרגות אלו, בית המקדש והעזרה זהו מחנה שכינה, הר הבית הוא מחנה לויה, וכל ירושלים היא מחנה ישראל [וכן כל ערים המוקפות חומה שבארץ ישראל. רמב"ם (טומאת צרעת פ"י ה"ז)]. ויש שאסורים להיכנס למחנה שכינה בלבד כגון טמאי מת, יש שאסורים להיכנס אף למחנה לויה כגון זב, והמצורע אסור להיכנס אף למחנה ישראל. פסחים (סז.) ורש"י שם (ד"ה זב, ד"ה מחנה).

[לו] **כן** מבואר בברייתא (להלן ע"ב) לדעת רבי יהודה ורבי. אך ראה שם שלדעת רבי יוסי ברבי יהודה מצורע מוחלט אסור בתשמיש המטה.

[לז] **ומותר** להיכנס אף למחנה לויה. תוספות (פסחים סז: ד"ה סכן - השני) על פי המשנה (נגעים פי"ד מ"ג). וראה עוד במנחת חינוך (מצוה קעג אות ח).

[לח] **שנאמר** (ויקרא יד ח) 'וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים' ואהלו זו אשתו, כמבואר בגמרא (להלן ע"ב).

[לט] **כן** מוכח לדעת המיוחס לרש"י (להלן ע"ב ד"ה מר סבר וד"ה ומר סבר), וכן כתבו התוספות (ד"ה אמר - השני) בשמו. אך לדעת התוספות דינו של המוסגר כדין המוחלט, שמשתלח מחוץ לשלש מחנות ומותר בתשמיש המטה. וראה להלן (ע"ב) בהערה שרש"י חזר בו לגבי שילוח מחוץ למחנה וכתב שאף המוסגר משתלח, וראה שם עוד בהרחבה בענין זה.

לגבי דרגת הטומאה המוסגר והמוחלט שוים, ושניהם בדרגת 'אב הטומאה'. רמב"ם (טומאת צרעת פ"י הל' י-יא).

[מ] **המשנה** דנה בראיית הנגע במועד, אולם בשבת ויום טוב בודאי אסור לראות את הנגע משום שנחשב כדן את הדין שאסור מגזירת חכמים כמבואר בביצה (לו:), וכפי שמוכח במשנה בנגעים (פ"א מ"ד), וכפירוש המשניות להרמב"ם שם. ולפיכך בשבת ויום טוב אין רואים את הנגע לכל הדעות ובכל אופן [אף במקרים שיבואר בגמרא שמותר לראות במועד]. קרן אורה (ד"ה העולה). וכן כתב רש"י כת"י (להלן ע"ב ד"ה לוותא) שאין רואים את הנגע ביום טוב.

[מא] **'בתחילה'** פירושו באדם טהור שנראה בו נגע ובא לראשונה לכהן שיקבע אם הוא טהור או טמא, וסובר רבי מאיר שמותר לראותו במועד על מנת לטהר אם יראה שהוא טהור, משום שבכך יגרום לו שמחה במועד. אמנם בגמרא יבואר שבאופן זה לא נחלקו במשנתנו ולכל הדעות אין רואים אותו, ולפיכך אין גורסים 'בתחילה'. וכן מוכח ברש"י ורע"ב שלא גרסו כן. תוספות יום טוב (פ"א מ"ה) [וראה עוד מה שכתב שם]. וראה עוד בהערה להלן (סוף העמוד) שיש שהוכיחו מתוספות שאין גורסים כן. אך הקרן אורה (ד"ה והמפרשים) יישב את הגירסא, ש'בתחילה' אין פירושו בטהור שבא לראשונה אל הכהן, אלא שרואים את הנגע לכתחילה רק על מנת לטהר אם יהיה טהור ולא על מנת לטמא, ומשמיענו רבי מאיר שאין בכך כל איסור ולא כשיטת חכמים שתבואר בסמוך.

[מב] **וכל** זמן שלא טימא אותו הכהן לא יבוא לידי צער, שכן טומאת המצורע אינה חלה אלא על פי הכהן וכיון ששתק הרי הוא טהור. רש"י כת"י (ד"ה לא).

[מג] **כפי** שיבאר רבי יוסי בברייתא בסמוך הסובר כדעת חכמים. ריטב"א (ד"ה ר"מ). וכן ביאר הרמב"ם (פי' המשניות פ"א מ"ה). אך הר"ן (ד"ה וחכמים) כתב טעם נוסף לדעת חכמים [אף אם נפרש לדעתם שמותר לשתוק], שאם יראה הכהן שהנגע טמא וישתוק, יבין בעל הנגע משתיקתו שהנגע טמא ויבוא לידי צער במועד.

[מד] **ולהלן** (ע"ב) יבואר המקור לדין זה.

[מה] **מדובר** בשבוע ההסגר השני כפי שיבואר בגמרא (להלן ע"ב).

[מו] **רש"י** כת"י (להלן ע"ב ד"ה תנאי) וריטב"א (ד"ה ורבי - הראשון).

[מז] **על** פי הגמרא (להלן ע"ב) וכפירוש המיוחס לרש"י (שם ד"ה מר סבר), וראה ברש"י כת"י שם (ד"ה לוותא), שעד עתה בימי הסגרו היה אסור באשתו וכשנעשה מצורע מוחלט הותר באשתו.

ואמנם אין זו דעת רבי מאיר עצמו, שלדעתו אדם מעדיף חברת בני אדם מחברת אשתו, אלא שמתיר לראות במוסגר משום שאם יראה הכהן שהוא טמא, ישתוק ולא יצערנו כמבואר לעיל. והתוספות (ד"ה אמר - השני) הקשו, שלשון הברייתא 'נראין דברי רבי מאיר' תמוה, שהרי לדעת רבי מאיר רואים רק על מנת להקל, ואילו לדעת רבי אסור לכהן לשתוק ואינו מתיר לראות רק על מנת להקל, ומה שמתיר לראות במוסגר הוא משום שאף אם יטמאנו לא יצטער, ויותר היה ראוי לשנות 'נראין דברי רבי יוסי במוחלט ולא במוסגר'.

18/06/2018 אוצר החכמה

עד כמה עד פרסה: רבי יהודה אומר משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו: תנו רבנן [א]כיצד כדרכו חופר גומא ותולה בה מצודה כיצד שלא כדרכו נועץ שפוד ומכה בקורדום ומרדה[א] האדמה מתחתיה תניא (ר"ש בן אלעזר[ב]) אומר [ב]כשאמרו משדה לבן שלא כדרכו לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה לעיר אבל בשדה לבן הסמוכה לשדה האילן אפילו כדרכו שמא יצאו משדה הלבן ויחריבו את האילנות: ומקרין את הפירצה במועד: כיצד מקרין רב יוסף אמר [א] [ג]בהוצא ודפנא במתניתא תנא [ד]צר בצרור ואינו טח בטיט אמר רב חסדא לא שנו אלא כותל הגינה אבל [ה]כותל החצר בונה כדרכו לימא מסייע ליה [ב] [ו]כותל הגוחה[ג] לרשות הרבים[ד] סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה התם כדקתני טעמא מפני הסכנה[ה] ואיכא דאמרי תא שמע כותל הגוחה לרה"ר סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה מפני הסכנה אין שלא מפני הסכנה לא לימא תיהוי תיובתיה דרב חסדא אמר לך רב חסדא התם סותר ובונה הכא בונה ולא סותר התם נמי ליסתור ולא ליבני א"כ מימנע ולא סותר אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא דקתני ובשביעית בונה כדרכו דהיכא אילימא דחצר צריכא למימר אלא לאו דגינה ואע"ג דמיחזי כמאן דעביד נטירותא לפירי שמע מינה: **מתני'** ר' מאיר אומר רואין את הנגעים (בתחילה[ו]) להקל אבל לא להחמיר [ז]וחכמים אומרים לא להקל ולא להחמיר: **גמ'** תניא רבי מאיר אומר [ג]רואין את הנגעים להקל אבל לא להחמיר רבי יוסי אומר לא להקל ולא להחמיר שאם אתה נזקק לו להקל נזקק לו אף להחמיר אמר רבי נראין דברי רבי מאיר במוסגר ודברי רבי יוסי במוחלט אמר רבא בטהור[ז] כ"ע לא פליגי דלא חזו ליה [א] בהסגר ראשון דכ"ע לא פליגי דחזי ליה כי פליגי

בהסגר

עד כמה. מרוחקין הני תרי חורי נמלים, דכי איכא נהרא בינייהו וליכא גישרא דאין מכירין הני בחורי דהני: עד פרסה. [ס]אי ליכא פרסה בינייהו, אע"ג דאיכא נהרא וליכא מעבר מכירין הני בחורי דהני: נועץ שפוד. במקום שהן מצוין, ומרדה האדמה וממעך אותן: הוצא. (א) ענפי דקל דתמרים: דפנא. בייר, וקעבד גדר מדפנא ומגדל אותה מהוצי הדקל: צר בצרור. מניח אבנים זה על גב זה: אמר רב חסדא לא שנו. דאמר מתני' מקרין אבל אינו בונה כדרכו: בכותל גינה. דליכא פסידא יתירא אי עיילי בה אינשי: אבל בכותל חצר בונה כדרכו. דאיכא פסידא יתירא אי עיילי בה גנבי וגנבי ממוניה: גוחה. שוחה ונטוי: סותר ובונה כדרכו. דהיינו כותל חצר, מסייע ליה לרב חסדא: מפני הסכנה. שלא תפול על הולכי ברשות הרבים: שלא מפני הסכנה לא. קשיא לרב חסדא דאמר בכותל חצר בונה כדרכו אע"פ דליכא סכנה: תריץ. לא קשיא לרב חסדא, דהא דקתני במקום סכנה היינו דסתר לה כשגוחה ובונה לה שפיר: הכא. דקאמר רב חסדא שלא במקום סכנה בונה כדרכה כשהיא סתורה קודם לכן, אבל לא סתר לה במועד: התם. במקום סכנה, לסתור משום דאיכא סכנה, ולא ליבני דבבנין ליכא סכנה: א"כ. דלא בני: ממנעי ולא סתרי. והוי סכנה: מתניתין נמי דיקא. כרב חסדא, דגינה אינו בונה במועד כדרכו: אלא לאו בגינה. ובשביעית בונה כדרכו אבל במועד אינו בונה כדרכו: מתני' רואין את הנגעים להקל. כלומר רואה הכהן נגע צרעת במועד לטהר: לא להחמיר. שאם רואה הכהן שהוא טמא אינו אומר כלום, שאם מטמאו נמצא מצערו במועד ורחמנא אמר (דברים טז) ושמחת בחגך: גמ' שאם אתה נזקק לו להקל אתה נזקק לו להחמיר. כלומר מאחר שרואהו הכהן אומר, בין הוא טמא בין הוא טהור: א"ר נראין לי דברי ר' מאיר במוסגר. שרואין, ודברי רבי יוסי במוחלט: בהסגר ראשון. שאם מטהר ליה משמח ליה, אי לא מטהר ליה לא מטמא ליה יותר מדמעיקרא אלא מסגר ליה פעם שניה:

בהסגר

עד כמה עד פרסה. לאין מכירין זה את זה ביותר מפרסה אפי' בלא נהר[ד] א"נ ה"פ כשיש נהר מתי קרויין מכירין עד פרסה אבל ביותר מיקרי אין מכירין ודוקא דאיכא נהר:

תניא ר"ש בן אלעזר אומר. לא ידענא מה הוא אם הוא תנא שלישי או שמא מילתיה דת"ק מפרש[ט] או שמא י"ל דרבי יהודה מודה בשדה לבן הסמוכה לשדה האילן וחכמים איירי בשדה הסמוכה לבית השלחין[י] לא בשדה הסמוכה לבית האילן ונראה לי דגרסינן הכי באיזה שדה לבן מתירין חכמים ויש ספרים שכתוב בהן כשאמרו בשדה לבן שלא כדרכו לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה לעיר וקאי על דברי רבי יהודה כו':

אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא. פסק בתוס' דהר"ר פרץ דהלכתא הכי דכותל חצר מותר לבנותו ופירש דהיינו דוקא במקום סמוך לרה"ר שיש לו לחוש לגנבים אבל בין חצר לחצר ומשום בני חצר אסור לבנותו כדרכו:

אמר רבי נראין דברי ר"מ במוסגר. מה שפירש בקונטרס[כ] דמוסגר אסור בתשמיש המטה לא נדע מנין לו דהא תנן בפרק קמא דמגילה (ד' ח:) אין בין מוסגר למוחלט אלא פריעה ופרימה משמע דלענין תשמיש המטה שוין דלמאן דאמר[ה] מוחלט מותר כל שכן דמוסגר מותר ולמ"ד דמוחלט אסור ה"ה מוסגר אסור דהא מוחלט מאי טעמא לאסור משום דאיכא ק"ו לימי חלוטו כדאמרינן בשמעתין והכי נמי ק"ו לימי הסגירו וגמרינן ימי הסגר מימי ספרו ואי משום דאין טעון פריעה ופרימה בימי ספרו נמי אין טעון פריעה ופרימה והא דקאמר התם בגמרא הא לענין שילוח טומאה[ל] זה וזה שוין ה"ה לענין תשמיש המטה הן שוין אלא לא פסיק ליה לאיסור או להיתר וגם מה שפירש בקונט' דמוסגר אינו משתלח חוץ לג' מחנות מזה חזר בו דהא בפרק קמא דמגילה (ד' ח:) קאמר הא לענין שילוח זה וזה שוין ולפי זה קשה מאי שייך צוותא לאשתו וצוותא דעלמא במוסגר ובמוחלט בשלמא צוותא דעלמא יש ליישב שהוא °צריך פריעה ופרימה כשהוא מוחלט וטמא טמא יקרא ופורש מבני אדם בימי חלוטו יותר מבימי הסגירו אבל לתשמיש שניהן שוין ע"כ נראה דהא דקאמר מר סבר צוותא דעלמא ניחא ליה ומר סבר צוותא דאשתו עדיף אמוחלט קאי וה"פ נראין דברי ר' מאיר במוחלט דרואין דאי מטמא ליה תחילה נמי טמא הוה ואי מטהר ליה מאי אפסדיה דצוותא דאשתו אינו חושש לצוותא דעלמא עדיפא ליה ונראין דברי ר' יוסי במוסגר דמטמא ליה ופסיד צוותא דעלמא שיהיה טעון פריעה ופרימה וטמא טמא יקרא וצריך לפרוש מבני אדם וגם יפסיד שיצטער שעד עתה היה מצפה להיות טהור ואין מצפה עתה ליטהר ותנא אחרינא סבר צוותא דאשתו ניחא ליה והכי פירושו נראין דברי ר' מאיר דרואין במוסגר דאי מטמא ליה לא יפסיד דשניהן מוסגר ומוחלט דינם שוה חוץ מפריעה ופרימה ובהן הפסד אינו חושש אפי' קרינא ליה הפסד צוותא דעלמא כדפי' אינו חושש אלא אצוותא דאשתו אבל מוחלט אין רואין דאי מטהר ליה יפסיד צוותא דאשתו דקסבר צוותא דאשתו עדיפא ליה מצוותא דעלמא וקצת ק"ל מהו נראין דברי ר"מ הא לית ליה לרבי מאיר כלל דהכהן מחויב לומר ואי בעי שתיק ור' (ב) קסבר דלעולם כהן אינו רשאי לשתוק כלל ולדברי ר' לא תמצא בשום אחד רואין להקל ולא להחמיר דאינו רשאי לשתוק כלל והכי הוה ליה למימר נראין דברי ר' יוסי כו' ואין נראין דברי רבי יוסי כו' והכי איתא בשמעתין דטיפת חלב (חולין ד' קט.):

בהסגר ראשון כולי עלמא לא פליגי. מה שפירש בקונטרס בסוף הסגר ראשון ומשום הכי רואין אי טהור שפיר ואי עומד בעיניו תחילה נמי בבית הכלא היה עומד וקשה דלמא פשה הנגע ויהיה טמא מוחלט והכי משמע בנגעים פ"א דארבע מראות הללו מצטרפין זה עם זה לפטור את העומד סוף שבוע שני להחליט את שנולד בו מחיה או שער לבן בתחילה בסוף שבוע ראשון או בסוף שני לאחר הפטור להחליט את שנולד בו פיסיון בסוף שבוע ראשון או בסוף שבוע שני ויש לפרש בהסגר ראשון כ"ע לא פליגי דחזי ליה הוי הטעם משום דלטהרו או לטמאו לא שייך למדרש עד שעה שצריך לטמאותו דהיינו בסוף הסגר שני אבל בסוף הסגר ראשון ראוי הוא להסגיר עוד ולא יטמאנו וכל זה דוחק לכך נראה דדברי רבינו יצחק בהסגר ראשון היינו תחילת הסגר ראשון שיכול (ג) לשמח בכן דהא לא שייך[מ] לטהרו או לטמאו בהסגר שני והוא בתחילת הסגר שני שמא אינו יכול לשתוק והוא הדין בסוף הסגר שני:

לטהרו

עין משפט נר מצוה

סד א מיי' פ"ח מהל' י"ט הל' ה טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף יג:

סה ב מיי' שם טוש"ע שם:

סו ג ד ה ו מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה ו סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמ סעיף א:

סז ז מיי' פ"ז מהל' י"ט הלכה טז:

משנת ראשונים

בהוצא ודפנא. פי' עבדי לחיים של גדר מן הדפנא, ומגדלין אותה מהוצי הדקל, ורב האי גאון פי' הוצא גדר של קנים, דפנא קנים עומדין שמחזיקין בהן מחיצת הקנין שלא תדחה אותה הרוח ויפילה. **[הערוך]**

אבל כותל החצר בונה כדרכו. אבל בכותל חצר. שלפני בתים, ורוב תשמישי הבית עשויין שם, וכלים מצויין בתוכה, לפיכך נתנו לו חכמים רשות לבנות כדרכו שלא יגנבו כליו, ועוד מפני שהחצר הוא דרך פתיחת ביתו וכניסה ויציאה של הבית דרך חצר היא, ויש לחוש לגנבים שלא יכנסו בביתו דרך פתיחת אותה פרצה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

לא להקל ולא להחמיר. פי' שמא ימצא טמא ויכיר משתיקת הכהן שהוא טמא ונמצא חגו נהפך לאבל. **[חדושי הר"ן]**

הגהות וציונים

א] [צ"ל **ומרדד** כך איתא בתוספתא פ"א וכ"א בשאלתות] (גליון), ובכת"י **ומדדה**, וכ"ה ברש"י כת"י: **ב]** [בשאלתות איתא **ר"א ב"י**] (גליון) ובכת"י **רבן גמליאל**: **ג]** [בערוך אי' **הגוהה** וכ"א בשאלתות וכ"ה בתוספתא ולקמן יג ע"א] (גליון): **ד]** "לרשות הרבים" כתב הראב"ד ז"ל דל"ג ליה (נמוקי יוסף עיי"ש): **ה]** כאן יש להוסיף **וכי תימא התם נמי ליסתור ולא ליבני א"כ מימנע ולא סתר**, במקום להלן באיכא דאמרי שליתא שם "התם נמי ליסתור וכו' ולא סותר", וכ"ה בכת"י (דק"ס, רש"ש עי"ש, ועי' שער הציון סי' תקמ סק"ו ובריטב"א): **ו]** [עי' בתוי"ט] (גליון) ובתוס' רעק"א דהגי' "בתחילה" קשה לפי הגי' שלפנינו בגמ' (ועי' אות הבא): **ז]** "בטהור כו"ע לא פליגי דלא חזו ליה" ליתא בכת"י, ואי גרסי' במשנה "בתחילה" ודאי שכצ"ל [עי' אות הקודם], ועי' ע"ז באורך במל"מ פ"ז מהל' יו"ט הט"ז (דק"ס), ועי' שפ"א: **ח]** בכת"י נוסף **אבל**: **ט]** גי' התוס' בברייתא אינה מבוררת לן (מהרש"א עי"ש), ונראה דהתוס' גרסו כגי' רי"ף ורא"ש כשאמרו בשדה הלבן **כדרכו** לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה **לאילנות** שמא יצאו וכו', ועי' ריטב"א (גנזי יוסף עיי"ש ובחשק שלמה בילקו"מ), ועי' חזו"א: **י]** צ"ל הסמוכה **לעיר** (חזו"א, ועיין מהרש"א): **כ]** ראה רש"י כת"י ד"ה צוותא דעלמא: **ל]** צ"ל **וטומאה** (דבש תמר): **מ]** בדפו"ר נוסף **השתא** לטהרו או לטמאו **כלל שהרי לא נזקק לו הכהן עדיין כי פליגי** בהסגר שני (עי' מהרש"א), ועיין במל"מ שם: **נ]** הגהת הגר"א כמו שהיא לפנינו אין לה מובן וכתב החזו"א שכוונת הגר"א שכצ"ל בגמרא בטהור כ"ע לא פליגי דלא חזי ליה **כי פליגי** בהסגר ראשון מר סבר וכו', ופלגינן דיבורא דהגר"א דמש"כ "בהסגר שני דכ"ע ל"פ דחזי ליה" הכוונה שזה צריך למחוק, והיינו "בהסגר שני" דבריש עמוד ב', וכן "דכ"ע ל"פ דחזי ליה" דבעמוד א', ומש"כ "כי פליגי בהסגר ראשון" היינו שכצ"ל, ופי' אף בהסגר ראשון: **ס]** נראה דיש להוסיף **לאשמועינן**:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לקמן דף יא.], ב) [תוספתא פ"א לקמן יג.], ג) [תוספתא פ"א], ד) וכפי' זה משמע מלשון השאלתות פ' הברכה קע (העמק שאלה), ה) לקמן בע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה הוצא הוצי דקל הס"ד ומה"ד דפנא ענפי עץ שקורין לו"ר ופרי שלו קורין בויי"ש וקעבד גדר: (ב) תוס' ד"ה אמר רבי כו' ואי בעי שתיק וכו' יוסי קסבר דלעולם כו' ולדברי ר' יוסי לא תמצא: (ג) ד"ה בהסגר כו' תחילת הסגר ראשון שיכול לשתוק דהא:

הגהות הגר"א

[א] גמ' בהסגר שני דכ"ע ל"פ דחזי ליה כי פליגי בהסגר ראשון כצ"ל[נ]:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה אמר רבי נראין וכו' צריך פריעה ופרימה כשהוא מוחלט וטמא טמא יקרא. עיין תוי"ט פ"א מ"ז דמגילה:

רש"י כת"י

ועד כמה. יהיו רחוקים בלא נהר שלא יכירו זה את זה. חופר גומא. ומניח שם מצודה שילכו דרך הגומא ונלכדין במצודה. מכה בקרדום. על השפוד כדי שיכנס בקרקע ויעשה גומא ואחר כך מושכו ודוחפו אילך ואילך. ומדדה. מנענע מעט מעט כדי שילכו משם ויהיו נלכדין אבל דרך חפירה ממש לא דבמה לאפשר לשני משנין. הוצין. של דקל. דפנא. הולין של עץ לוריי"ר וגדלין בו בייס"ש. צר בצרור. נותן ומסדר את האבנים דרך בנין זו על גב זו ואינו טח בנתים. כותל הגינה. שיכול לגדור פרצתו באבנים אבל אינו טח בנתים. בונה כדרכו. מפני הגנבים שלא יגנבו את כליו. הגוחה. הנוטה ומשופע לרשות הרבים. סותר ובונה כדרכו. מפני הגנבים שלא יתחתרוהו מתוך שהוא סמוך לרשות הרבים. ה"ג כדקתני טעמ' מפני הסכנה. ה"ג איכא דאמרי ת"ש. ותיובתא הוא. מפני הסכנה אין שלא מפני הסכנה לא. סכנה שמא תפול על האדם ברשות הרבים וימות. התם. מפני הסכנה סותר. אלא לאו דגינה. ולהכי איצטריך [ם] בשביעית דגינה דקס"ד עבודת שדה הוא דעביד נטירותא לפירות ומותרין אי נמי דקא עבר אקרא דכתי' (שמות כג) ואכלו אביוני עמך דהפקר ניהו קמ"ל. רואין את הנגעים. בחולו של מועד. להקל. שאם טהור הוא אומר לו טהור אתה שמחה הוא לו. אבל לא להחמיר. שאם טמא הוא ישתוק ולא יטמאהו ויצריכנו לצאת חוץ למחנה מפני שאבל הוא לו במועד. [המשך בסוף המסכת]

רבי מאיר ורבי יוסי אם רואים את נגעו, אך לא מצד החשש שמא יפסוק את דינו לטומאה, שהרי לא יפסיד כלום כיון שכבר היה טמא עד כה ולא יצטער, אך יש לחשוש שיצטער אם יטהרנו הכהן, משום שעד כה היה מותר באשתו ומעתה יאסר באשתו לשבעת הימים שעליו למנות עד שיטהר לגמרי[מח]. ורבי יוסי חושש לכך ואוסר לראות את נגעו במועד, ואף שאם יטהרנו ירויח שיוכל לשוב אל המחנה ולבוא בחברת בני אדם, יתכן שאדם זה מעדיף את חברת אשתו מחברת שאר בני אדם, ויצטער על האיסור באשתו[מט], אך לדעת רבי מאיר יכול הכהן לראות את הנגע ולפסוק את דינו הן לטהרה והן לטומאה[נ], משום שלדעתו אדם מעדיף את חברת שאר בני אדם מחברת אשתו, ואף אם יטהרנו ויאסר באשתו לא יצטער על כך, כיון שמעתה יוכל לשוב אל המחנה ולבוא בחברת בני אדם[נא]. ופוסק רבי במוחלט כרבי יוסי שאין רואים את נגעו, משום שלדעתו אדם מעדיף את חברת אשתו מחברת שאר בני אדם, וחוששים שמא יטהרנו הכהן ויצטער על האיסור באשתו, ואף שירויח שיהיה מותר לבוא בחברת בני אדם, חברת אשתו עדיפה לו על חברת שאר בני אדם[נב].

הגמרא מבארת באיזה מצורע נחלקו רבי מאיר ורבי יוסי:

אָמַר רָבָא, בְּאדם **טָהוֹר** שנראה בו נגע ובא לפני הכהן במועד, **כּוּלֵּי עָלְמָא לֹא פְּלִיגֵי דְּלֹא חָזוּ לֵיהּ** - בין רבי מאיר ובין רבי יוסי אינם חולקים שאסור לכהן לראות את הנגע, כיון שכעת הינו טהור ואין בראיית הנגע תועלת אלא עלולה להביאו לידי צער אם ימצא שהוא טמא[נג]. וכמו כן **בְּהֶסְגֵּר רִאשׁוֹן** - אם הסתיים שבוע ההסגר הראשון במועד[נד], **דְּכוּלֵּי עָלְמָא לֹא פְּלִיגֵי דְּחָזֵי לֵיהּ** - בין רבי מאיר ובין רבי יוסי אינם חולקים שהכהן רואה אותו, שאם ימצא שהוא טהור בודאי שמחה היא עבורו, ואף אם לא נרפא הנגע והכהן יסגירנו לשבוע נוסף, לא יצטער, משום שלא השתנה דינו לרעה[נה]. **כִּי פְּלִיגֵי** - באיזה אופן נחלקו,

---

מח. **ריטב״א** (ד״ה ומ״ת).

מט. **רש״י** כת״י (ד״ה נה). וראה עוד בהערה להלן בביאור שיטת רבי יוסי. אף שאם יטהרנו הכהן יגרום לו שמחה לאחר המועד כשיטהר לגמרי, מכל מקום כיון שכעת מצטער אין רואים את הנגע. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (להלן ע״ב ד״ה מרי) [וראה שם שהוכיח מהגמרא להלן (ט:) שאסור לנשים למרוח סיד על בשרן במועד מפני שגורם להן צער, על אף שלאחר המועד יהנו מכך].

נ. **ואינו** צריך לשתוק כפי שאמר רבי מאיר לגבי מוסגר. ומה שאמר שרואים ׳להקל ולא להחמיר׳ אין כוונתו שגם במוחלט אין רואים להחמיר, אלא כוונתו לומר שבכל אופן רואים את הנגעים להקל ולא להחמיר, ׳להקל׳ היינו הן במוסגר שרואים על מנת לטהר, והן במוחלט שרואים בין לטהר ובין לטמא, ׳ולא להחמיר׳ היינו שאין רואים במוסגר על מנת להחליט. מאירי (ד״ה יש).

נא. **ריטב״א** (ד״ה ומ״ת).

נב. **על** פי הגמרא (להלן ע״ב) וכפירוש המיוחס לרש״י (שם ד״ה מר סבר). רבי יוסי עצמו סובר שאין להכריע בהעדפות אלו, אלא יש המעדיפים חברת נשותיהם יותר מחברת בני אדם, ויש המעדיפים חברת בני אדם יותר מחברת נשותיהם. ולכן אין רואים את הנגע במוחלט, שמא הוא מאלו המעדיפים חברת נשותיהם ויצטער אם יטהרנו הכהן ויאסר באשתו, וגם במוסגר אין רואים, שמא הוא מאלו המעדיפים חברת בני אדם, ואם יטמאנו הכהן וישלחנו מחוץ למחנה, יצטער. אולם רבי מאיר סובר, שכל אדם מעדיף חברת בני אדם מחברת אשתו, ולכן לגבי מוחלט אינו חושש שיצטער אם יטהרנו הכהן. ורבי שהכריע ביניהם סובר, שכל אדם מעדיף חברת אשתו מחברת בני אדם, ולכן מתיר לראות במוסגר ואוסר במוחלט. ריטב״א (ד״ה ומ״ת וד״ה ורבי - הראשון).

נג. **ואף** שלדעת רבי מאיר אם יהיה הנגע טמא יוכל הכהן לשתוק, לא יראנו במועד, משום שמכל מקום לא יועיל כלום בראייתו, שהרי אם הוא טמא ישתוק ולא יטמאנו, ואם הוא טהור אין תועלת בראייתו שהרי כבר היה טהור עד כה. רש״י כת״י (ד״ה נה). אך ראה בהערה להלן שלדעת התוספות אין גורסים קטע זה בגמרא, ולדעתם טהור שבא לפני הכהן יכול לראותו במועד לכל הדעות.

נד. **רש״י** כת״י (שם). אמנם ראה בהערה הבאה שלדעת התוספות הכוונה לתחילת ימי ההסגר.

נה. **יש** להקשות, שהלא אם יראה הכהן שהנגע התפשט, יצטרך לטמאותו [לדעת רבי יוסי שאסור לשתוק] ונמצא מצערו במועד. ויש לומר, שבמקרה זה יודה רבי יוסי שהרשות ביד הכהן לשתוק, שדווקא בסוף הסגר שני או במצורע מוחלט שיש להכריע את דינם לטהרה או לטומאה, דורש רבי יוסי מהפסוק ׳לטהרו או לטמאו׳ שחייב לטהר או לטמא ואסור לו לשתוק [כמבואר להלן (ע״ב)], אבל בהסגר ראשון יש ודינו להסגר נוסף ואין דינו קבוע רק לטהרה או לטומאה, ובזה אינו חייב לפסוק ורשאי לשתוק. תוספות (ד״ה נהסגר) [כפי שביאר את דבריהם המשנה למלך (יום טוב פ״ז הט״ו ד״ה ודע דכמילתא)]. וכן תירץ הריטב״א (ד״ה וקשיא) לדעת רש״י. אך התוספות חזרו וכתבו שדוחק לפרש כן, ופירשו באופן אחר בשם רבינו יצחק [כפי שביאר המשנה למלך (שם)], ש׳הסגר ראשון׳ הכוונה לתחילת ימי ההסגר, כלומר כשבא בפעם הראשונה לכהן שיראה אם צריך להסגיר אותו, ואז אינו מחוייב לפסוק את דינו, שכיון שעד עתה עדיין לא בא לידי טומאה, יכול להמנע מלפסוק את דינו ויחשב כאילו לא ראה את הנגע ולא הזדקק לפסוק, ודווקא במצורע שהוסגר או הוחלט וכבר בא לידי טומאה, חייב לפסוק את דינו לטהרה או לטומאה. ולכן בתחילת הסגר ראשון לכל הדעות רשאי לראות את הנגע, שכן אם יטהר אותו ישמח ואם יראה שהוא טמא יוכל לשתוק.

ולפי פירושו של רבינו יצחק, דברי רבא ׳בטהור כולי עלמא לא פליגי דלא חזו ליה׳ תמוהים, שהרי לפי פירוש זה ׳הסגר ראשון׳ היינו ׳טהור׳ ולכל הדעות רשאי הכהן לראות את נגעו. וכתב המשנה למלך (שם ד״ה ומ״ת) שיתכן שאין לגרוס בדברי רבא ׳בטהור כולי עלמא׳ וכו׳. וכן כתבו הדקדוקי סופרים (אות א), וקרן אורה (ד״ה נהסגר) [אך ראה במשנה למלך (שם) שפקפק בדבר]. וראה גם בהגהות וציונים.

עוד כתב במשנה למלך (שם ד״ה ודע דבמתניתין), שלפי התוספות אין לגרוס במשנה רואים את הנגעים ׳בתחילה׳, שהרי לדעתם בתחילת הסגר ראשון לא נחלקו ולכל הדעות רואים, וגם לפי הפירוש הראשון שכתבו התוספות שבסוף הסגר ראשון רואים משום שיתכן שרק יסגירנו [ואין דינו לטומאה או טהרה בלבד], הוא הדין בטהור שמותר לראותו לכל הדעות שהרי יתכן שיהיה דינו להסגר, ואם כן אין לגרוס ׳בתחילה׳. וראה עוד במשנה למלך שם (ד״ה ודע דבגמרא) שהוסיף להוכיח מהתוספות להלן (ע״ב ד״ה יש) שלא גרסו במשנה ׳בתחילה׳ ולא ׳בטהור כולי עלמא׳ וכו׳ בדברי רבא.

עד כמה עד פרסה: רבי יהודה אומר משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו: תנו רבנן א כיצד כדרכו חופר גומא ותולה בה מצודה כיצד שלא כדרכו נועץ שפוד ומכה בקורדום ומרדה א] האדמה מתחתיה תניא (ר"ש בן אלעזר ב]) אומר ב כשאמרו משדה לבן שלא כדרכו לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה לעיר אבל בשדה לבן הסמוכה לשדה האילן אפילו כדרכו שמא יצאו משדה הלבן ויחריבו את האילנות: ומקרין את הפירצה במועד: כיצד מקרין רב יוסף אמר (א) ג בהוצא ודפנא במתניתא תנא ד צר בצרור ואינו טח בטיט אמר רב חסדא לא שנו אלא כותל הגינה אבל ה כותל החצר בונה כדרכו לימא מסייע ליה ו כותל הגוחה ג] לרשות הרבים ד] סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה התם כדקתני טעמא מפני הסכנה ה] ואיכא דאמרי תא שמע כותל הגוחה לרה"ר סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה מפני הסכנה אין שלא מפני הסכנה לא לימא תיהוי תיובתיה דרב חסדא אמר לך רב חסדא התם סותר ובונה הכא בונה ולא סותר התם נמי ליסתור ולא ליבני א"כ מימנע ולא סותר אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא דקתני ובשביעית בונה כדרכו דהיכא אילימא דחצר צריכא למימר אלא לאו דגינה ואע"ג דמיחזי כמאן דעביד נטירותא לפירי שמע מינה:

מתני' ר' מאיר אומר רואין את הנגעים (בתחילה ו]) להקל אבל לא להחמיר ז וחכמים אומרים לא להקל ולא להחמיר:

גמ' תניא רבי מאיר אומר ג רואין את הנגעים להקל אבל לא להחמיר רבי יוסי אומר לא להקל ולא להחמיר שאם אתה נזקק לו להקל נזקק לו אף להחמיר אמר רבי נראין דברי רבי מאיר במוסגר ודברי רבי יוסי במוחלט אמר רבא בטהור ז] כ"ע לא פליגי דלא חזו ליה [א] בהסגר ראשון דכ"ע לא פליגי דחזי ליה כי פליגי בהסגר

עד כמה. מרוחקין הני תרי חורי נמלים, דכי איכא נהרא בינייהו וליכא גישרא דאין מכירין הני בחורי דהני: עד פרסה. ס] אי ליכא פרסה בינייהו, אע"ג דאיכא נהרא וליכא מעבר מכירין הני בחורי דהני: נועץ שפוד. במקום שהן מצוין, ומרדה האדמה וממעך אותן: הוצא. (א) ענפי דקל דתמרים: דפנא. בייר, וקעבד גדר מדפנא ומגדל אותה מהוצי הדקל: צר בצרור. מניח אבנים זה על גב זה: אמר רב חסדא לא שנו. דאמר מתני' מקרין אבל אינו בונה כדרכו: בכותל גינה. דליכא פסידא יתירא אי עיילי בה אינשי: אבל בכותל חצר בונה כדרכו. דאיכא פסידא יתירא אי עיילי בה גנבי וגנבי ממוניה: גוחה. שוחה ונטוי: סותר ובונה כדרכו. דהיינו כותל חצר, מסייע ליה לרב חסדא: מפני הסכנה. שלא תפול על הולכי ברשות הרבים: שלא מפני הסכנה לא. קשיא לרב חסדא דאמר בכותל חצר בונה כדרכו אע"פ דליכא סכנה: תריץ. לא קשיא לרב חסדא, דהא דקתני במקום ס[illegible] דסתר לה כשגוחה ובונה לה שפיר: הכא. דקאמר רב חסדא שלא במקום סכנה בונה כדרכה כשהיא סתורה קודם לכן, אבל לא סתר לה במועד: התם. במקום סכנה, לסתור משום דאיכא סכנה, ולא ליבני דבבנין ליכא סכנה: א"כ. דלא בני: ממנעי ולא סתרי. והוי סכנה: מתניתין נמי דיקא. כרב חסדא, דגינה אינו בונה במועד כדרכו: אלא לאו בגינה. ובשביעית בונה כדרכו אבל במועד אינו בונה כדרכו: **מתני'** רואין את הנגעים להקל. כלומר רואה הכהן נגע לראות במועד לטהר: לא להחמיר. שאם רואה הכהן שהוא טמא אינו אומר כלום, שאם מטמאו נמצא מצטער במועד ורחמנא אמר (דברים טז) ושמחת בחגך: **גמ'** שאם אתה נזקק לו להקל אתה נזקק לו להחמיר. כלומר מאחר שרואהו הכהן אומר, בין הוא טמא בין הוא טהור: א"ר נראין לי דברי ר' מאיר במוסגר. שרואין, ודברי רבי יוסי במוחלט: בהסגר ראשון. שאם מטהר ליה משמח ליה, אי לא מטהר ליה לא מטמא ליה יותר מדמעיקרא אלא מסגר ליה פעם שניה: בהסגר

18/06/2018אהח

עד כמה עד פרסה. דאין מכירין זה את זה ביותר מפרסה אפי' בלא נהר ח] א"נ ה"פ כשיש נהר מתי קרויין מכירין עד פרסה אבל ביותר מיקרי אין מכירין ודוקא דאיכא נהר:

תניא ר"ש בן אלעזר אומר. לא ידענא מה הוא אם הוא תנא שלישי או שמא מילתיה דת"ק מפרש ט] או שמא י"ל דרבי יהודה מודה בשדה לבן הסמוכה לשדה האילן וחכמים מיירי בשדה הסמוכה לבית השלחין י] לא בשדה הסמוכה לבית האילן ונראה לי דגרסינן הכי באיזה שדה לבן מתירין חכמים ויש ספרים שכתוב בהן כשאמרו בשדה לבן שלא כדרכו לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה לעיר וקאי על דברי רבי יהודה כו':

אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא. פסק בתוס' דהר"ר פרץ דהלכתא הכי דכותל חצר מותר לבנותו ופירש דהיינו דוקא במקום סמוך לרה"ר שיש לו לחוש לגנבים אבל בין חצר לחצר ומשום בני חצר אסור לבנותו כדרכו:

אמר רבי נראין דברי ר"מ במוסגר. מה שפירש בקונטרס כ] דמוסגר אסור בתשמיש המטה לא נדע מנין לו דהא תנן בפרק קמא דמגילה (ד' ח:) אין בין מוסגר למוחלט אלא פריעה ופרימה משמע דלענין תשמיש המטה שוין דלמאן דאמר ל] מוחלט מותר כל שכן דמוסגר מותר ולמ"ד דמוחלט אסור ה"ה מוסגר אסור דהא מוחלט מאי טעמא לאסור משום דאיכא ק"ו לימי חלוטו כדאמרינן בשמעתין והכי נמי ק"ו לימי הסגירו וגמרינן ימי הסגר מימי ספרו ואי משום דאין טעון פריעה ופרימה בימי ספרו נמי אין טעון פריעה ופרימה והא דקאמר התם בגמרא הא לענין שילוח טומאה ל] זה וזה שוין ה"ה לענין תשמיש המטה הן שוין אלא לא פסיק ליה לאיסור או להיתר וגם מה שפירש בקונט' דמוסגר אינו משתלח חוץ לג' מחנות מזה חזר בו דהא בפרק קמא דמגילה (ד' ח:) קאמר הא לענין שילוח זה וזה שוין ולפי זה קשה מאי שייך צוותא דאשתו וצוותא דעלמא במוסגר ובמוחלט בשלמא צוותא דעלמא יש ליישב שהוא ° צריך פריעה ופרימה כשהוא מוחלט וטמא טמא יקרא ופורש מבני אדם בימי חלוטו יותר מבימי הסגירו אבל לתשמיש שניהן שוין ע"כ נראה דהא דקאמר מר סבר צוותא דעלמא ניחא ליה ומר סבר צוותא דאשתו עדיף אמוחלט קאי וה"פ נראין דברי ר' מאיר במוחלט דרואין דאי מטמא ליה תחילה נמי טמא הוה ואי מטהר ליה מאי אפסדיה דלצוותא דאשתו אינו חושש דלצוותא דעלמא עדיפא ליה ונראין דברי ר' יוסי במוסגר דמטמא ליה ופסיד צוותא דעלמא שיהיה טעון פריעה ופרימה וטמא טמא יקרא וצריך לפרוש מבני אדם וגם יפסיד שיצטער שעד עתה היה מצפה להיות טהור ואין מצפה עתה ליטהר ותנא אחרינא סבר צוותא דאשתו ניחא ליה והכי פירושו נראין דברי ר' מאיר דרואין במוסגר דאי מטמא ליה לא יפסיד דשניהן מוסגר ומוחלט דינם שוה חוץ מפריעה ופרימה ובהן הפסד אינו חושש אפי' קרינא ליה הפסד צוותא דעלמא כדפי' אינו חושש אלא אצוותא דאשתו אבל מוחלט אין רואין דאי מטהר ליה יפסיד צוותא דאשתו דקסבר צוותא דאשתו עדיפא ליה מצוותא דעלמא וקצת ק"ל מהו נראין דברי ר"מ הא לית ליה לרבי מאיר כלל דהכהן מחויב לומר ואי בעי שתיק ור' (ב) קסבר דלעולם כהן אינו רשאי לשתוק כלל ולדברי ר' לא תמצא בשום אחד רואין להקל ולא להחמיר דאינו רשאי לשתוק כלל והכי הוה ליה למימר נראין דברי ר' יוסי כו' ואין נראין דברי רבי יוסי כו' והכי איתא בשמעתין דטיפת חלב (חולין ד' קט.):

בהסגר ראשון כולי עלמא לא פליגי. מה שפירש בקונטרס בסוף הסגר ראשון ומשום הכי רואין אי טהור שפיר ואי עומד בעיניו תחילה נמי בבית הכלא היה עומד וקשה דלמא פשה הנגע ויהיה טמא מוחלט והכי משמע בנגעים פ"א דארבע מראות הללו מצטרפין זה עם זה לפטור את העומד סוף שבוע שני להחליט את שנולד בו מחיה או שער לבן בתחילה בסוף שבוע ראשון או בסוף שני לאחר הפטור להחליט את שנולד בו פיסיון בסוף שבוע ראשון או בסוף שבוע שני ויש לפרש בהסגר ראשון כ"ע לא פליגי דחזי ליה הוי הטעם משום דלטהרו או לטמאו לא שייך למדרש עד שעה שצריך לטמאותו דהיינו בסוף הסגר שני אבל בסוף הסגר ראשון ראוי הוא להסגיר עוד ולא יטמאנו וכל זה דוחק לכך נראה דדברי רבינו יצחק בהסגר ראשון היינו תחילת הסגר ראשון שיכול (ג) לשמח בכהן דהא לא שייך מ] לטהרו או לטמאו בהסגר שני והוא בתחילת הסגר שני שמא אינו יכול לשתוק והוא הדין בסוף הסגר שני: לטהרו

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [לקמן דף יא.], ב) [תוספתא פ"א לקמן יג.], ג) [תוספתא פ"א], ד) וכפי' זה משמע מלשון השאלתות פ' הברכה קע (העמק שאלה), ה) לקמן בע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה הוצא הוצי דקל הס"ד ומה"ד דפנא ענפי עץ שקורין לו"ר ופרי שלו קורין ביי"ש וקעבד גדר: (ב) תוס' ד"ה אמר רבי כו' ואי בעי שתיק ורבי יוסי קסבר לעולם כו' ולדברי ר' יוסי לא תמצא: (ג) ד"ה בהסגר כו' תחילת הסגר ראשון שיכול לשתוק דהא:

הגהות הגר"א

[א] גמ' בהסגר שני דכ"ע ל"פ דחזי ליה כי פליגי בהסגר ראשון כצ"ל נ]:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה אמר רבי נראין וכו' צריך פריעה ופרימה כשהוא מוחלט וטמא טמא יקרא. עיין תוי"ט פ"א מ"ז דמגילה:

רש"י כת"י

ועד כמה. יהיו רחוקים בלא נהר שלא יכירו זה את זה. חופר גומא. ומניח שם מצודה שילכו דרך הגומא ונאחזין במצודה. מכה בקרדום. על השפוד כדי שיכנס בקרקע ויעשה גומא ואחר כך מושכו ודוחפו אילך ואילך. ומדדה. מנענע מעט מעט כדי שילכו משם ויהיו נצודין אבל דרך חפירה ממש לא דכמה דאפשר לשנוי משנינן. הוצין. של דקל. דפנא. הוצין של עץ לורי"ר וגדלין בו ביי"ש. צר בצרור. נותן ומסדר את האבנים דרך בנין זו על גב זו ואינו טח בטיט. כותל הגינה. שיכול לגדור פרצתו באבנים אבל אינו טח בנכים. בונה כדרכו. מפני הגנבים שלא יגנבו את כליו. הגוחה. הנוטה ומשופע לרשות הרבים. סותר ובונה כדרכו. מפני הגנבים שלא יחתרוהו מתוך שהוא סמוך לרשות הרבים. ה"ג כדקתני טעמ' מפני הסכנה. ה"ג **איכא דאמרי** ת"ש. ותיובתא הוא. מפני הסכנה אין שלא מפני הסכנה לא. סכנה שמא תפול על האדם ברשות הרבים וימות. התם. מפני הסכנה סותר. **אלא לאו** דגינה. ולהכי איצטריך ס] בשביעית דבונה דסד"א עבודת שדה הוא דעביד נטירותא לפירות מחוברין אי נמי דקא עבר אקרא דכתו' (שמות כג) ואכלו אביוני עמך דהפקר נינהו קמ"ל. רואין את הנגעים. בתוכו של מועד. להקל. שאם טהור הוא אומר לו טהור אתה שמחה הוא לו. **אבל לא** להחמיר. שאם טמא הוא ישתוק ולא יטמאנו ויצריכנו לצאת חוץ למחנה מפני שאבל הוא לו במועד. [המשך בסוף המסכת]

עין משפט
נר מצוה

סד א מיי' פ"ח מהל' י"ט הל' ה טוש"ע א"ח סי' תקלו סעיף יג:

סה ב מיי' שם טוש"ע שם:

סו ג ד ה ו מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה ו סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמ סעיף א:

סז ז מיי' פ"ז מהל' י"ט הלכה טז:

משנת ראשונים

בהוצא ודפנא. פי' עבדי לחיים של גדר מן הדפנא, ומגדלין אותה מהוצי הדקל, ורב האי גאון פי' הוצא גדר של קנים, דפנא קנים עומדין שמחזיקין בהן מחיצת הקנין שלא תדחה אותה הרוח ויפילה. **[הערוך]**

אבל כותל החצר בונה כדרכו. אבל בכותל חצר. שלפני בתים, ורוב תשמישי הבית עשויין שם, וכלים מצויין בתוכה, לפיכך נתנו לו חכמים רשות לבנות כדרכו שלא יגנבו כליו, ועוד מפני שהחצר הוא דרך פתיחת ביתו וכניסה ויציאה של הבית דרך חצר היא, ויש לחוש לגנבים שלא יכנסו בביתו דרך פתיחת אותה פרצה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

לא להקל ולא להחמיר. פי' שמא ימצא טמא ויכיר משתיקת הכהן שהוא טמא ונמצא חגו נהפך לאבל. **[חדושי הר"ן]**

הגהות וציונים

א] [צ"ל **ומרדד** כך איתא בתוספתא פ"א וכ"א בשאלתות (גליון), ובכת"י **ומדדה**, וכ"ה ברש"י כת"י: ב] [בשאלתות איתא **ר"א ב"י**] (גליון) ובכת"י **רבן גמליאל**: ג] [בערוך אי' הגודה וכ"א בשאלתות וכ"ה בתוספתא ולקמן יג ע"א (גליון): ד] "לרשות הרבים" כתב הראב"ד ז"ל דל"ג ליה (נמוקי יוסף עיי"ש): ה] כאן יש להוסיף **וכי תימא התם נמי ליסתור ולא ליבני א"כ מימנע ולא סתר**, במקום להלן באיכא דאמרי שליתא שם "התם נמי ליסתור וכו' ולא סותר", וכ"ה בכת"י (דק"ס, רש"ש עיי"ש, ועי' שער הציון סי' תקמ סק"ו ובריטב"א): ו] [עי' בתוי"ט] (גליון) ובתוס' רעק"א דהגי' "בתחילה" קשה לפי הגי' שלפנינו בגמ' (ועי' אות הבא): ז] "בטהור כו"ע לא פליגי דלא חזו ליה" ליתא בכת"י, ואי גרסי' במשנה "בתחילה" ודאי שכצ"ל [עי' אות הקודם], ועי' ע"ז באורך במל"מ פ"ז מהל' יו"ט הט"ז (דק"ס), ועי' שפ"א: ח] בכת"י נוסף **אבל**: ט] גי' התוס' בברייתא אינה מבוררת לן (מהרש"א עיי"ש), ונראה דהתוס' גרסו כגי' רי"ף ורא"ש כשאמרו בשדה הלבן **כדרכו** לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה **לאילנות** שמא יצאו וכו', ועי' ריטב"א (גנזי יוסף עיי"ש ובחשק שלמה בילקו"מ), ועי' חזו"א: י] צ"ל הסמוכה **לעיר** (חזו"א, ועיין מהרש"א): כ] ראה רש"י כת"י ד"ה צוותא דעלמא: ל] צ"ל **וטומאה** (דבש תמר): מ] בדפו"ר נוסף **השתא** לטהרו או לטמאו **כלל שהרי לא נזקק לו הכהן עדיין כי פליגי** בהסגר שני (עי' מהרש"א), ועיין במל"מ שם: נ] הגהת הגר"א כמו שהיא לפנינו אין לה מובן וכתב החזו"א שכוונת הגר"א שכצ"ל בגמרא בטהור כ"ע לא פליגי דלא חזי ליה בהסגר ראשון מר סבר וכו', ופלגינן דיבורא דהגר"א דמש"כ "בהסגר שני דכ"ע ל"פ דחזי ליה" הכוונה שזה צריך למחוק, והיינו "בהסגר שני" דבריש עמוד ב', וכן "דכ"ע ל"פ דחזי ליה" דבעמוד א', ומש"כ "כי פליגי בהסגר ראשון" היינו שכצ"ל, ופי' אף בהסגר ראשון: ס] נראה דיש להוסיף **לאשמועינן**:

בהסגר שני מר סבר בכהן תליא מילתא אי טהור אמר ליה טהור ואי טמא שתיק ומר סבר [א] לטהרו או לטמאו כתיב אמר מר אמר רבי נראין דברי רבי יוסי במוחלט ודברי ר' מאיר במוסגר והתניא איפכא תנאי היא אליבא דרבי מר סבר צוותא דעלמא עדיף ליה ומר סבר צוותא דאשתו עדיפא ליה. למימרא דמוחלט מותר בתשמיש המטה [א]אין והתניא [ב] וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים שיהא אסור בתשמיש המטה ואין אהלו אלא אשתו שנאמר [ג] לך אמור להם שובו לכם לאהליכם [א] ר' יהודה אומ' [ד] שבעת ימים יספרו לו [ג] ימי ספירו ולא ימי חלוטו ר' יוסי בר' יהודה אומר ז' ימי ספירו ק"ו לימי חלוטו וא"ר חייא דנתי לפני רבי לימדתנו רבינו יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו אמר לו אף אני כך אמרתי במאי קמיפלגי ר' יוסי בר' יהודה סבר גלי רחמנא בימי ספירו וכ"ש בימי חלוטו ומר סבר [ג] מאי דגלי גלי ומאי דלא גלי לא גלי. למימרא דבכהן תליא מילתא אין והתניא [ה] וביום הראות בו יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאי אתה רואה בו מכאן אמרו [ז] חתן שנולד בו נגע נותנין לו ז' ימי המשתה לו ולביתו ולכסותו וכן ברגל נותנין לו שבעת ימי הרגל דברי רבי יהודה[א] [א] ר' אומר אינו צריך [ב] הרי הוא אומר [ו] וצוה הכהן ופנו את הבית אם ממתינים לו לדבר הרשות כל שכן לדבר מצוה מאי בינייהו אמר אביי משמעות דורשין איכא בינייהו ורבא אמר דבר הרשות איכא בינייהו ורבי יהודה[ב] מהתם לא גמרינן דחידוש הוא דהא

בהסגר שני. דאי מטמא ליה מחליט ליה בטומאה חמורה ומלער ליה: **מר.** ר"מ דאמר רואה להקל לטהר אבל לא לטמא: **סבר בכהן תלא רחמנא.** דאי מטמא ליה הוי טמא ואי לא בעי מטמא ליה לא הוי טמא, ולהכי חזי ליה להקל אבל לא להחמיר, דאי חזי ליה דהוי טמא לא לימא ליה כלום ולא הוי טמא: **ומר.** ר' יוסי דאמר לא להקל: **סבר לטהרו ולטמאו כתיב.** דכי חזי ליה כהן דטמא לא מצי למשתק, ודלמא הוי טמא ונמלא מלערו שמטמאו במועד: **והא תניא איפכא.** דברי ר"מ במוחלט ודברי ר' יוסי במוסגר: **מר סבר צוותא דאשתו עדיף ליה.** [ג]ולהכי חזי ליה במועד בהסגר שני דאי מטהרו משמחו, ואפי' מטמא ליה ומחליט ליה ומשדר ליה חוץ מג' מחנות ולית ליה צוותא דאינשי דעלמא אפ"ה לית ליה לערא דהא אית ליה צוותא דאשתו, ומותר הוא באשתו להתיחד עמה בימי חלוטו, ודברי ר' יוסי במוחלט דאפי' מטהר ליה[ד] דאע"ג דשרי ליה למחנה ישראל אית ליה לערא דלית ליה צוותא דאשתו דאסור הוא, דכיון דמטהר ליה מחלוטו מיבעי ליה למימני שבע ימי ספירו, ובימי ספירו אסור בתשמיש המטה דכתיב וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים ואהלו זו אשתו דכתיב שובו לכם לאהליכם: **ומר סבר צוותא דעלמא עדיף ליה.** האי תנא דאמר א"ר נראין דברי ר"מ במוחלט ודברי ר' יוסי במוסגר סבר צוותא דעלמא עדיף ליה, ולהכי חזי בימי חלוטו דאי מטמאו לא מטמא יותר מדמעיקרא, ואי מטהרו משמחו[ה] דאית ליה צוותא דעלמא, אף על גב דאסור בתשמיש המטה צוותא דעלמא עדיף ליה, ודברי רבי יוסי במוסגר דלא חזי ליה, דלמא מטמא ליה[ו] חוץ לג' מחנות ולית ליה צוותא דעלמא ומלער ליה: **ימי ספירו.** אסור בתשמיש המטה ולא ימי חלוטו: **יותם לא היה לעוזיהו אלא בימי חלוטו.** כלומר לא נתעברה אמו ליותם אלא בימי חלוטו דעוזיהו, דעוזיהו היה מצורע ולא נזקק לאשתו בימי ספירו אלא בימי חלוטו: **אף אני כך אמרתי.** דמצורע מותר בתשמיש המטה, דוישב מחוץ לאהלו בימי ספירו כתיב: **ורבי סבר מאי דגלי גלי.** להכי אמרי' ימי ספירו ולא ימי חלוטו: **למימרא דבכהן תליא מילתא.** פריך בין לר"מ בין לרבי יוסי, דר"מ אומר בהדיא אי טמא שתיק, ורבי יוסי קאמר אין רואין כלל מכלל דרבי יוסי סבר אי לא בעי לא חזי ליה ולא הוי טמא: **נותנין לו ז' ימי המשתה.** דלא חזי ליה, דלמא מטמא ליה: **ולכסותו.** אם נראה הנגע בכסותו: **אם ממתינין לדבר הרשות.** הרי[ז] ממתינין לו שאין מטמאין עד שמפנה כל הכלים שבבית ולפי' מינה דבטומאה דגופיה נמי ממתין לדבר הרשות דומיא דהכא, כיון[ח] דאשכחן דבטומאה דגופיה ממתינין לו לדבר הרשות כ"ש דממתינין לו לדבר מלוה כגון חתן ורגל: **משמעות דורשין.** דמר דריש מהאי קרא ומר דריש מהאי קרא: **דבר הרשות איכא בינייהו.** רבי יהודה דמפיק מביום[ט] הראות בו ומכאן אמרו חתן ורגל דהיינו מלוה ממתינין לו אבל לדבר הרשות אין ממתינין לו בטומאה דגופיה, ורבי סבר דבדבר רשות נמי ממתינין לו, כדאמרי' לעיל דרבי יליף טומאה דגופיה להמתין לו מטומאה דביתו: [י] **לא גמרינן.** דהוי חידוש, ומחידוש לא ילפינן, דכל היכא דליכא חידוש אין לך דבר בו אלא חידושו[כ]: דהא

לטהרו או לטמאו כתיב. בפ' בתרא דנזיר (דף סה: ושם) דריש מיניה פתח הכתוב בטהרה תחילה גבי ספק שער לבן קודם לבהרת והתם דריש מדכתיב לטהרו ברישא והכא דריש מגופיה דקרא: **ה"ג** בתורת כהנים[א] שבעת ימים ימי ספירו וכו'. ולאגב שנכתב (א) בפסוק בתר ואחרי טהרתו וגו' כתבוהו כאן:

יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו. פירש הר"ר קלונימוס דכתיב (ישעיה ז) ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם והיינו מנבואת עמוס אע"פ שישעיה אמרה וישעיה נתנבא בשעה שנתנגע עוזיהו כדמוכחי קראי שהיה רעש ע"י שרעשו עליונים לשורפו ותחתונים לבלעו[ז] הוא מונה לנבואת עמוס שנתנבא שנתים לפני הרעש[ח] וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז) שאז נגזרה גזירה וכמה יש עד גלות הושע בן אלה שהיה בשנת שש לחזקיהו[ט] חשבונו ס"ה שנים ב' שנים קודם נגעו וכ"ה דנגעו דעוזיהו נתנגע כ"ה שנים לפני מותו[י] וי"ו דיותם ושש עשרה דאחז[כ] ושש לחזקיה היה הגלות הרי ס"ה שנים ויותם בן כ"ה שנים כשמלך[ל] וא"כ היה עיבורו בימי חלוטו מכל מקום אין ר' יוסי בר' יהודה מוקשה די"ל דנתנגע בסוף השנה ועיבורו היתה בתחילת השנה וכפי' נביאים[ל] פרש"י חשבון זה וכן מוכיח בסדר עולם[מ] ומאחר שזה אמת נמצא שצריך לייסב והלא עוזיהו וירבעם מלכו כאחת[נ] דהא[ס] ירבעם מלך מ"א שנה[ע] וא"כ כשמת היה מ"א למלכות עוזיהו והכתוב אומר[פ] בשנת שלשים ושמנה לעוזיה מלך יהודה מלך זכריה בן ירבעם וא"כ חסר ג' שנים וי"ל דמלך ג' שנים בחיי אביו וכן הגיה במקלת פירושים דהכי הוה מעשה דזכריה מלך בחיי ירבעם אביו ג' שנים:

מאי דלא גלי לא גלי. יש מקשין למה אין רבי דורש ק"ו הא אדם דן ק"ו מעצמו[ע] ושמא יש שום פירכא או שמא מצורע חידוש הוא א"כ ז' ימים משמע מיעוט לאפוקי ימי חלוטו ואידך[ל] דמצטריך לגופיה מיהו (ב) מדכתיב ביה לו שמע מינה למעוטי: [ב]**ויש** יום שאי אתה רואה בו. תימה לר"מ למה אינו רואה להקל ועוד למאי דפי' רבינו יצחק[פ] דלכולי עלמא בתחילת הסגר רואין להקל לעולם יכול לראות ועוד ופינו את הבית עד שיראו למה טורח לפנות שמא ימצא טהור:

משמעות דורשין איכא בינייהו. ר' דורש מופינו וביום אצטריך למידרש ביום ולא בלילה כדלקמן וי"ו לא משמע ליה ור' יהודה דורש מוביום אבל ופינו את הבית שמא אצטריך לרבי יהודה אפי' חבילי קש וחבילי עצים כדתנן בנגעים (פ' י"ב מ"ה) לרבי יהודה:

דבר הרשות איכא בינייהו. דרבי יהודה סבר חידוש הוא ואין ללמוד הימנה שאר המתנות ומביום הראות בו לא משמע אלא המתנה דמלוה דמשמע דתלוי הדבר בקביעת היום כגון רגל והוא הדין לחתן ורבי סבר לרבות נמי המתנה שאינה מלוה וגמרינן שפיר להמתנה מופינו כל דבר הרשות דבבית לא פליגי דהא בהדיא כתיב ופינו את הבית אלא דבר הרשות דגופיה איכא בינייהו ואין[מ] נראה לפרש שאר דברי רשות כגון חבילי קש ופליגי בבתים [ג] דלרבי יהודה דאמר חידוש הוא לא ילפינן: דהא

עין משפט נר מצוה

סח א מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:

סט ב מיי' פ"ט שם הלכה ח:

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' רבי אומר אינו צריך כו'. נ"ב ותימה דבסמוך קאמרינן אליבא דרבא ורבי אומר איצטריך וכו' וא"כ מאי אינו צריך דקאמר הכא ולע"ג וי"ל דכוונת הברייתא דא"צ לקרא לדבר מלוה וה"ל רק לכתוב לדבר הרשות דגופיה וכ"ש לדבר מלוה דגופיה והוי כמילתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא וכמ"ש תוס' בדף הסמוך בד"ה נפקא ליה וכו' יעוש"ה ועפ"ז מיושב מה שתמה מהרש"א שם על דבריהם כנלע"ד ודוק היטב: **ב] תום' ד"ה יש יום שאי אתה רואה בו.** עי' על דבריהם במשנה למלך פ"ז מהלכות יו"ט הלכה ט"ו: **ג] ד"ה דבר הרשות איכא בינייהו כו' דלר' יהודה דאמר חידוש הוא לא ילפינן.** עיין קרבן אהרן פ' תזריע דף קל"ח:

18/06/2018 אוצר החכמה

◆

הגהות מהר"י לנדא

א] גמ' רבי יהודה אומר שבעת ימים יספרו לו. נ"ל רבי אומר וכן הוא בתורת כהנים ועיין במס' חולין דף קמא ע"א ודו"ק:

◆

רבינו חננאל

אי טהור א"ל טהור אי טמא שתיק דבמילתא דכהן תליא מילתא ועד שאמר טמא בחזקה קאי ואמר ר' נראין דברי ר' יוסי שאמר אין רואין כלל במוחלט. **והתניא איפכא** נראין דברי ר' מאיר במוחלט ודברי ר' יוסי במוסגר. **ופרקינן תרי תנאי ואליבא דרבי.** האי תנא דתני אמר רבי נראין דברי רבי מאיר במוחלט שרואין סבר דלמא אחזי ליה לטהרו וצוותא דעלמא עדיפא ליה מצוותא דאשתו והאי תנא דתני אמר ר' נראין דברי ר' יוסי במוחלט סבר אי חזי ליה טהרה מצריכו לספירת שבעה ואוסרו באשתו שהיה מותר בה כל ימי חלוטו וצוותא דאשתו עדיפא ליה מצוותא דעלמא לפיכך קתני נראין דברי ר' יוסי דאמר אין רואין במוחלט כו'. **ואמרינן למימרא דר' סבר מוחלט מותר באשתו.** ואמרינן הין. והתניא דרבי סבר המוחלט מותר באשתו דתניא וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים שיהא כמנודה וכאבל שאסור בתשמיש המטה ואין אהלו אלא אשתו כדכתיב שובו לכם לאהליכם בז' ימי ספרו ולא בז' ימי חלוטו דברי רבי ורבי יוסי אומר א) דנתי לפני ר' לימדתנו רבינו יותם לא היה לעוזיהו אלא בימי חלוטו א"ל אף אני אומר כן כי בימי חלוטו מותר הוא ואינו אסור בתשמיש המטה אלא בימי ספרו ולא אמרינן ק"ו אלא בימי ספרו דגלי רחמנא ביה איסורא אסיר אבל חלוט דלא גלי ביה רחמנא איסורא שרי. **למימרא דבדיבורא דכהן תליא מילתא** דכתיב וביום הראות בו בשר חי יטמא ומה ת"ל וביום לימא ובהראות בו יטמא וביום למה לי אלא יש יום שאתה רואה ויש יום שאי אתה רואה מכאן אמרו חתן שנולד בו נגע נותנין לו ז' ימי המשתה ולאיצטליתו ולכסותו וכן ברגל נותנין לו כל ימי הרגל דברי רבי ר' יוסי אומר אינו צריך הרי הוא אומר וצוה הכהן ופנו את הבית אם ממתינין לו לפנות את כליו שהוא דבר הרשות ק"ו שממתינין לו בימי חתונתו ובימי הרגל שמצוה לשמוח בהן. ור' יהודה[ס] מצוה ב) בכהן לא גמרי' דחדוש הוא דהא עצים ואבנים בעלמא לא מיטמו והכא מיטמו בנגעים הלכך חדוש הוא ומחדושא לא גמרינן ופשוטה היא.

חשק שלמה על ר"ח א) גי' רבינו צ"ע לכאורה ואולי דטס"ה וצ"ל דברי ר' ר' יוסי בר"י אומר בימי ספירו ק"ו לימי חלוטו וא"ר חייא דנתי וכו'. ב) אולי צ"ל מלוה מכלים לא גמרינן.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) לקמן דף טו:, ב) [תוספתא נגעים פ"ח], ג) [זבחים ז: יד: מנחות נג:], ד) נגעים פ"ג מ"ב [בכורות לד:], ה) עיין ב"ק עב: וחולין צח:, ו) מצורע פרשתא ב פ"א ה"א, ז) מדרש תנחומא פרשת צו יג ועי' ישעיה ו ד וברש"י שם, ח) עמוס א א, ט) מ"ב יח י, י) סדר עולם רבה ספכ"ט, כ) מ"ב טו לג - טז ב, ל) ישעיה ז ח, מ) סדר עולם שם ועי' רש"י מ"ב טו ח, נ) מ"ב יד כג, ס) מ"ב טו ח, ע) [כדאיתא נדה יט:], פ) לעיל ע"א בסוד"ה בהסגר.

◆

הגהות הב"ח

(א) תום' ד"ה ה"ג כו' ולאגב שנכתב בפרק בתרא ואחרי טהרתו. נ"ב פירוש דהאי קרא דיחזקאל שבעת ימים יספרו לו איירי אם נצטרע כדמוכח בפרק בתרא דף ע"ו מפרש"י והתוס' בהדיא לשם מ"מ לא היה צריך להאי דמויושב מחוץ לאהלו גרידא דריש ימי ספירו ולא ימי חלוטו אלא אגב דמייתי להאי קרא בפ' בתרא כתבוהו כאן: (ב) ד"ה מאי כו' מדכתיב ביה לו. נ"ב עיין בספרי דדרשינן לו משמע ימי ספירו ולא ימי חלוטו:

◆

תורה אור השלם

א) זֹאת תּוֹרַת נֶגַע צָרַעַת בֶּגֶד הַצֶּמֶר אוֹ הַפִּשְׁתִּים אוֹ הַשְּׁתִי אוֹ הָעֵרֶב אוֹ כָּל כְּלִי עוֹר לְטַהֲרוֹ אוֹ לְטַמְּאוֹ: [ויקרא יג, נט]

ב) וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת כָּל שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים: [ויקרא יד, ח]

ג) לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם: [דברים ה, כו]

ד) וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ לוֹ: [יחזקאל מד, כו]

ה) וּבְיוֹם הֵרָאוֹת בּוֹ בָּשָׂר חַי יִטְמָא: [ויקרא יג, יד]

ו) וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ אֶת הַבַּיִת בְּטֶרֶם יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל אֲשֶׁר בַּבָּיִת וְאַחַר כֵּן יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת הַבָּיִת: [ויקרא יד, לו]

◆

הגהות וציונים

א] צ"ל דברי רבי ר' יוסי בר' יהודה אומר (כמו לעיל עי' הג' מהר"י לנדא) וכ"ה בכת"י (הג' חת"ס עי"ש, דק"ס עי"ש): ב] צ"ל ורבי מהתם, וכ"ה בכת"י (דק"ס, ועי' לעיל): ג] בכת"י נוסף **האי תנא דאמר אמר רבי נראין דברי ר"מ במוסגר ודברי ר' יוסי במוחלט סבר צוותא דאשתו עדיף ליה ולהכי** (ונשמט בדפוס בשגגה מחמת הדומות, דק"ס): ד] בכת"י נוסף **מצערו**: ה] בכת"י נוסף **דשרי ליה ליכנס במחנה ישראל ואית ליה**: ו] יש להוסיף **ומשלחו** (באה"מ): ז] נדצ"ל **שהרי**: ח] צ"ל **וכיון** (מנחת יהודה): ט] בכת"י **דמפיק ליה מוביום**: י] בכת"י נוסף **ורבי יהודה. דלא יליף טומאה דגופיה מטומאה דלאו גופיה להמתין לו לדבר הרשות סבר מהתם מטומאה דביתו לא ילפינן** דהוי חידוש וכו': כ] צ"ל **והא** (רש"ש): ל] אולי צ"ל **ואע"ג דאיצטריך**. או שצ"ל **ולאידך מיצטריך** לגופיה (ע"פ באה"מ עי"ש): מ] נראה דיש כאן ט"ס וצ"ל **ועוד** נראה, והד"א עם הדבור הבא (חזו"א עי"ש עוד בהגהתו ובביאור דבריו): נ] נדצ"ל **ורבי** (וכגירסתו לעיל בברייתא, ועי' אות א):

רש"י כת"י **תנאי הוא ואליבא דר'.** כלומר [תנא] קמא דסבירא ליה לר' צוותא דאשתו עדיפא ליה הלכך נראין דברי ר' מאיר במוסגר ודברי ר' יוסי במוחלט כולה שיטה כדפרשית ותנא בתרא דסבירא ליה לר' דצוותא דעלמא עדיפא ליה הילכך נראין דברי ר' מאיר דאמר רואין במוחלט דאי מטהר ליה שמחה היא לו דצוותא דעלמא ניחא ליה טפי מצוותא דאשתו ודברי ר' יוסי דאמ' אין רואין במוסגר דילמא מטמא ליה ואסר ליה בצוותא דעלמא אע"ג (דקאי הסגר) [דכשהוא מחליטו יהיה מותר בתשמיש] בקול שמיעת בני אדם ניחא ליה טפי. כללא דמילתא ר' מאיר סבר צוותא דעלמא עדיפה ליה ור' יוסי סבר היכא דניחא ליה בדעלמא והיכא דניחא בדאשתו ור' סבירא ליה כר' יוסי דאין כהן רשאי לשתוק וסבירא ליה דר' צוותא דאשתו עדיף ליה ולמאן דתני איפכא סבירא ליה דר' צוותא דעלמא עדיף ליה. [המשך בסוף המסכת]

בְּהֶסְגֵּר שֵׁנִי - כשהסתיים השבוע השני של ימי ההסגר במועד, שדינו או לטהרה או לטומאה מוחלטת, ואם יטמאנו הכהן ויהפוך למצורע מוחלט, יצטרך לצאת מהמחנה ולפרוש מבני אדם[א], **מַר** - רבי מאיר שאמר רואים לטהר ולא לטמא **סָבַר, בְּכֹהֵן תַּלְיָא מִילְּתָא** [-תלוי הדבר] אם לטהר או לטמא, ואם רואה שהנגע טמא הרשות בידו לשתוק ולא לטמאותו[ב], ולפיכך **אִי טָהוֹר** - אם רואה שהוא טהור, **אָמַר לֵיהּ טָהוֹר** - אומר לו [-פוסק] שהוא טהור, **וְאִי** רואה שהוא **טָמֵא, שָׁתֵיק** - ישתוק ולא יטמאנו כדי שלא יביאנו לידי צער במועד[ג]. **וּמַר** - רבי יוסי שאמר שאין רואים את הנגע במועד **סָבַר**, 'זֹאת תּוֹרַת נֶגַע צָרַעַת וגו' **לְטַהֲרוֹ אוֹ לְטַמְּאוֹ' כְּתִיב** (ויקרא יג נט), ומכאן שמשראה הכהן את הנגע, חייב לפסוק את דינו לטהרה או לטומאה ואסור לו לשתוק[ד], ולפיכך אם יראה הכהן שדינו לטומאה, יצטרך לטמאותו ויהיה מצורע מוחלט שעליו לצאת מהמחנה, ואף שירויח שמעתה יהיה מותר באשתו, יתכן שאדם זה מעדיף חברת שאר בני אדם יותר מחברת אשתו ויצטער על שילוחו מחוץ למחנה[ה], ולכן אוסר רבי יוסי לראות במועד מצורע בסוף ההסגר השני[ו].

הגמרא דנה בשיטת רבי שהובאה בברייתא לעיל:

אָמַר מַר - הובא לעיל בברייתא, **אָמַר רַבִּי, נִרְאִין דִּבְרֵי רַבִּי יוֹסֵי בְּמוּחְלָט וְדִבְרֵי רַבִּי מֵאִיר בְּמוּסְגָּר**. מקשה הגמרא, **וְהָתַנְיָא אִיפְּכָא** - הלא בברייתא אחרת שנינו להיפך את דברי רבי, שנראים דברי רבי מאיר במוחלט ודברי רבי יוסי במוסגר. מתרצת הגמרא, **תַּנָּאֵי הִיא אַלִּיבָּא דְּרַבִּי** - מחלוקת תנאים היא בדעת רבי, **מַר סָבַר** - התנא ששנה 'נראין דברי רבי מאיר במוחלט ודברי רבי יוסי במוסגר', סובר בדעת רבי **צַוְותָא דְּעָלְמָא עֲדִיף לֵיהּ** - שאדם מעדיף חברת שאר בני אדם יותר מחברת אשתו[ז]. ולכן נראים דברי רבי מאיר במוחלט שרואים את נגעו, שכן אם יטמאנו הכהן לא הפסיד כלום שהרי כבר היה טמא עד כה, ואף אם יטהרנו ויאסר באשתו לא יצטער על כך, משום שמעתה יוכל לשוב אל המחנה ולבוא בחברת בני אדם שעדיפה לו מחברת אשתו. ונראים דברי רבי יוסי במוסגר שאין רואים את נגעו במועד, שמא יטמאנו הכהן ויצטרך לצאת מחוץ למחנה, ואף שמעתה יהיה מותר באשתו, יצטער על פרישתו מחברת בני אדם שעדיפה לו מחברת אשתו[ח]. **וּמַר סָבַר** - והתנא ששנה 'נראין דברי רבי יוסי במוחלט ודברי רבי מאיר במוסגר', סובר בדעת רבי **צַוְותָא דְּאִשְׁתּוֹ עֲדִיפָא לֵיהּ** - שאדם מעדיף את חברת אשתו יותר מחברת בני אדם, ולפיכך נראים דברי רבי יוסי במוחלט שאין רואים את נגעו, שמא יטהרנו הכהן ויצטרך להתחיל במנין ימי ספירו בהם נאסר באשתו, ועל אף שירויח שיוכל לשוב אל המחנה ולבוא בחברת בני אדם, יצטער על האיסור באשתו שחברתה עדיפה לו על חברת בני אדם. ונראים דברי רבי מאיר במוסגר שרואים את נגעו, משום שאף אם יטמאנו הכהן ויצטרך לפרוש מחברת בני אדם, ישמח משום שמעתה יהיה מותר באשתו[ט].

מדברי רבי עולה שמצורע מוחלט מותר באשתו. הגמרא תדון בזה ותבאר את המקור להלכה זו:

מבררת הגמרא, **לְמֵימְרָא** - האם ניתן לומר **דִּמְוּחְלָט מוּתָּר בְּתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה**[י]. משיבה הגמרא, **אִין** - אכן כך הוא הדין לדעת רבי[יא], **וְהָתַנְיָא** - וכך שנינו בברייתא, שנאמר בתורה (ויקרא יד ח) לגבי מצורע מוחלט שנטהר מצרעתו, **'וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים'**, כלומר, **שֶׁיְּהֵא אָסוּר בְּתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה** למשך שבעה ימים, וְכך משמעו בכתוב שכן

א. **על** פי רש"י כת"י (לעיל ע"א ד"ה לא).

ב. **בשאר** ימות השנה אף לדעת רבי מאיר אסור לכהן לשתוק משראה את הנגע וחייב לפסוק את דינו לטהרה או לטומאה, ודווקא במועד מתיר רבי מאיר לשתוק, שכשם שדורשים [להלן בהמשך הסוגיא] מהפסוק שמפני שמחת החג רשאי הכהן להמנע מלראות נגעים ברגל, הוא הדין שיכול לראות ולשתוק אם יהיה דינו לטומאה. תוספות הרא"ש (לעיל ע"א ד"ה לכן).

ג. **ואף** שאם יטמאנו יהיה מוחלט וירויח שיהיה מותר באשתו, סובר רבי מאיר שאדם מעדיף להשאר בהסגרו שיכול לשמוע קול בני אדם, וכשנעשה מוחלט ומשתלח מחוץ למחנה, מצטער. רש"י כת"י (לעיל ע"א ד"ה לא).

ד. **אמנם** לדעת רבי מאיר אין כוונת הכתוב שחייב דווקא לטהר או לטמא. ועוד יש לומר, שלדעתו אף השתיקה במוסגר נחשבת כ'לטמאו' כיון שנשאר בהסגרו. תוספות הרא"ש (לעיל ע"א ד"ה לכן).

ה. **רש"י** כת"י (לעיל ע"א ד"ה לא).

ו. **וכמו** כן נחלקו רבי מאיר ורבי יוסי במצורע מוחלט כפי שמוכח מדברי רבי [כמבואר בביאורנו לעיל (ע"א), וראה עוד בהערות שם בביאור המחלוקת בזה], אלא שרבא לא הוזקק לבאר זאת מאחר וכבר מפורש בדברי רבי שנחלקו במוחלט, ודווקא לגבי מוסגר שלא נתבאר בדבריו אם נחלקו בהסגר ראשון או שני, ואם בתחילת ההסגר הראשון [דהיינו טהור] או בסופו, הוזקק רבא לבאר במה נחלקו כדי שלא נטעה בדברי רבי. ובזה מבואר גם הטעם שדברי רבא הובאו רק לאחר הברייתא ולא כביאור למשנה, שכן כוונת רבא לא היתה לבאר את המשנה ולפרט באלו אופנים נחלקו, אלא לבאר את דברי רבי שלא נטעה בהם. חיים וחסד (מוסאפיה, שו"ת ח"ב סי' ז ד"ה וזהו) [וראה עוד שם שהרחיב לבאר].

ז. **'צוותא'** הוא מלשון חיבור ושיתוף. ר"ש בן היתום (ד"ה צוותא).

ח. **רש"י** כת"י (ד"ה תנאי).

ט. **הסוגיא** נתבארה על פי המיוחס לרש"י ורש"י כת"י. אך התוספות (לעיל ע"א ד"ה אמר - השני) הקשו על מה שכתב רש"י שאין המוסגר משתלח מחוץ למחנה, שהרי שנינו במגילה (ח:) שאין בין מצורע מוסגר למוחלט אלא פריעה ופרימה [שהמוחלט צריך לפרוע את שערו ולפרום את בגדיו מה שאין כן במוסגר], ומסיקה שם הגמרא שלגבי שילוח מחוץ למחנה שניהם שוים ואף המוסגר משתלח, ואם כן אם יטמא הכהן את המוסגר ויעשנו מוחלט לא יפסיד כלום ולא יצטער, שהרי גם בימי הסגרו היה שלוח מחוץ למחנה [וראה בריטב"א (לעיל ע"א ד"ה והקשו) שביאר שאמנם אין המוסגר משתלח מחוץ לשלש מחנות, אך שייך בו קצת דין שילוח כיון שעליו להתרחק מחברת בני אדם. וראה עוד בביאורי רש"י]. וכתבו התוספות שרש"י חזר בו מדבריו אלו. ובמיוחס לרש"י לא מצאנו שחזר בו, אך ברש"י כת"י (ד"ה צוותא) אכן חזר בו וכתב שאף המוסגר משתלח מחוץ למחנה כפי שמוכח במגילה שם, ומבאר, שצערו של המוסגר אם יטמאנו הכהן ויחליטנו, הוא שעד עתה היה מצפה שמא יטהרנו הכהן, ומשנעשה מוחלט אבדה תקותו ומצטער על כך. וכך הוא ביאור המחלוקת בין שתי הברייתות, התנא ששנה 'נראין דברי רבי מאיר במוחלט ודברי רבי יוסי במוסגר' סובר שאדם מעדיף חברת בני אדם, ולכן, במוחלט רשאי לראותו כיון שאם יטהרנו יוכל לשוב למחנה ולא יצטער, ולא איכפת לו שיאסר באשתו משום שעדיפה לו חברת בני אדם מחברת אשתו. אך במוסגר לא יראה שמא יטמאנו ויצטער משום שאבדה תקותו להיטהר, ואף שיהיה מותר באשתו אין זו שמחה עבורו. והתנא ששנה 'נראין דברי רבי יוסי במוחלט ודברי רבי מאיר במוסגר' סובר שאדם מעדיף את חברת אשתו, ולכן במוסגר רשאי לראות את הנגע, משום שאם יטהרנו בודאי ישמח, שהרי יהיה מותר גם באשתו וגם לשוב למחנה, ואף אם יטמאנו לא יצטער על שאבדה תקותו להיטהר, משום שמעתה יהיה מותר באשתו. ובמוחלט לא יראה, שמא יטהרנו הכהן ויאסר באשתו, ואף שיוכל לשוב למחנה יצטער על האיסור באשתו שחברתה עדיפה לו מחברת שאר בני אדם.

עוד הקשו התוספות על מה שכתב רש"י שהמוסגר אסור באשתו, מהסוגיא במגילה (שם) שמשמע שמלבד פריעה ופרימה אין חילוק בין המוסגר למוחלט, ואם כן אף לגבי תשמיש המטה דינם שוה, ולפי הדעה שהמוחלט מותר באשתו כמבואר להלן, בודאי שאף המוסגר מותר [וראה בביאורי רש"י יישוב על כך]. ולכן פירשו התוספות, שהמוסגר והמוחלט שוים הם, הן לגבי שילוח מחוץ למחנה ששניהם משתלחים, והן לגבי תשמיש המטה ששניהם מותרים, אלא שהמוחלט טעון פריעה ופרימה [שהוא ניוול גדול. ריטב"א (לעיל ע"א ד"ה ומפני)] ועליו להכריז לכולם שהוא טמא שידעו הכל להתרחק ממנו, והמוסגר לא, וזהו ההפסד שיש למוסגר כשנעשה מוחלט, ועוד, שעד עתה קיוה שמא ימצא טהור וכשנעשה מוחלט אבדה תקותו ומצטער. וכך הוא ביאור המחלוקת בין שתי הברייתות לדעת רבי, התנא ששנה 'נראין דברי רבי מאיר במוחלט ודברי רבי יוסי במוסגר' סובר שאדם מעדיף חברת בני אדם, ולכן רואים במוחלט, שאף אם יטהרנו לא איכפת לו שיאסר באשתו כיון שיוכל לשוב אל המחנה, ואין רואים במוסגר שמא יטמאנו ויצטרך פריעה ופרימה והכרזה על טומאתו שיתרחקו ממנו, וגם יצטער שאבדה תקותו להיטהר. והתנא ששנה 'נראין דברי רבי יוסי במוחלט ודברי רבי מאיר במוסגר' סובר שאדם מעדיף את חברת אשתו, ולכן אין רואים במוחלט שמא יטהרנו הכהן ויאסר באשתו, ואף שיהיה מותר לבוא אל המחנה יצטער על שיאסר באשתו, ורואים במוסגר שאם יטהרנו ישמח שיהיה מותר הן באשתו והן לבוא למחנה, ואף אם יטמאנו לא יצטער על שזקוק פריעה ופרימה והכרזה על טומאתו, משום שאינו מצטער אלא במניעת חברת אשתו.

ולדעת התוספות, שיטת רבי יוסי עצמו היא שלעולם אדם מעדיף את חברת אשתו, ולכן אין רואים במוחלט שמא יטהרנו ויצטרך לפרוש מאשתו, והטעם שאין רואים במוסגר הוא שמא יטמאנו ויהיה חייב בפריעה ופרימה [ולא כפירוש רש"י לדעת רבי יוסי שיש המעדיפים חברת בני אדם ויש המעדיפים חברת נשותיהם, ראה בהערה לעיל (ע"א)]. ושיטת רבי מאיר היא שאדם מעדיף חברת בני אדם, ולכן רואים במוחלט שאף אם יטהרנו לא איכפת לו שיאסר באשתו משום שמעתה יוכל לשוב אל המחנה, ורואים גם במוסגר משום שאם יהיה הנגע טמא ישתוק הכהן ולא יטמאנו, ולא יצטרך פריעה ופרימה ולפרוש מבני אדם. ריטב"א (שם).

י. **שהלא** מצד הסברא ראוי לאסור את המוחלט בתשמיש המטה, שאף בשבעת הימים שסופר לטהרתו וכן בימי הסגר שני [כדעת רש"י] הקלים יותר אסור הוא בתשמיש, כל שכן בימי חלוטו החמורים [כפי שיבואר בהערה להלן], ואם כן מנין להתיר בהם. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה למימרא - הראשון).

יא. **אמנם** ישנה דעה הסוברת שאסור באשתו כפי שיבואר להלן, אך הגמרא מבקשת להוכיח שלדעת רבי מותר כמבואר לעיל. על פי רבינו חננאל (ד"ה ואמרינן).

בהסגר שני מר סבר בכהן תליא מילתא אי טהור אמר ליה טהור ואי טמא שתיק ומר סבר א) לטהרו או לטמאו כתיב אמר מר אמר רבי נראין דברי רבי יוסי במוחלט ודברי ר' מאיר במוסגר והתניא איפכא תנאי היא אליבא דרבי מר סבר צוותא דעלמא עדיף ליה ומר סבר צוותא דאשתו עדיפא ליה למימרא דמוחלט מותר בתשמיש המטה א אין והתניא א) ב) וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים שיהא אסור בתשמיש המטה ואין אהלו אלא אשתו שנאמר ג) לך אמור להם שובו לכם לאהליכם א] ר' יהודה אומ' ד) שבעת ימים יספרו לו ב) ימי ספירו ולא ימי חלוטו ר' יוסי בר' יהודה אומר ז' ימי ספירו ק"ו לימי חלוטו וא"ר חייא דנתי לפני רבי לימדתנו רבינו יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו אמר לו אף אני כך אמרתי במאי קמיפלגי ר' יוסי בר' יהודה סבר גלי רחמנא בימי ספירו וכ"ש בימי חלוטו ומר סבר ג) מאי דגלי גלי ומאי דלא גלי לא גלי למימרא דבכהן תליא מילתא אין והתניא ה) וביום הראות בו יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאי אתה רואה בו מכאן אמרו ד) חתן שנולד בו נגע נותנין לו ז' ימי המשתה לו ולביתו ולכסותו וכן ברגל נותנין לו שבעת ימי הרגל דברי רבי יהודה א] א] ר' אומר אינו צריך ב הרי הוא אומר ו) וצוה הכהן ופנו את הבית אם ממתינים לו לדבר הרשות כל שכן לדבר מצוה מאי בינייהו אמר אביי משמעות דורשין איכא בינייהו ורבא אמר דבר הרשות איכא בינייהו ורבי יהודה ב] מהתם לא גמרינן דחידוש הוא

דהא

בהסגר שני. דאי מטמא ליה מחליט ליה בטומאה חמורה ומצער ליה: **מר.** ר"מ דאמר רואה להקל לטהר אבל לא לטמא: **סבר בכהן תלא רחמנא.** דאי מטמא ליה הוי טמא ואי לא בעי מטמא ליה לא הוי טמא, ולהכי חזי ליה להקל אבל לא להחמיר, דאי חזי ליה דהוי טמא לא לימא ליה כלום ולא הוי טמא: **ומר.** ר' יוסי דאמר לא להקל: **סבר לטהרו ולטמאו כתיב.** דכי חזי ליה כהן דטמא לא מצי למשתק, ודלמא הוי טמא ונמצא מצערו שמטמאו במועד: **והא תניא איפכא.** דברי ר"מ במוחלט ודברי ר' יוסי במוסגר: **מר סבר צוותא דאשתו עדיף ליה.** ג] ולהכי חזי ליה במועד בהסגר שני דאי מטהרו משמחו, ואפי' מטמא ליה ומחליט ליה ומשדר ליה חוץ מג' מחנות ולית ליה צוותא דאינשי דעלמא אפ"ה לית ליה צערא דהא אית ליה צוותא דאשתו, ומותר הוא באשתו להתיחד עמה בימי חלוטו, ודברי ר' יוסי במוחלט דאפי' מטהר ליה ד] דאע"ג דשרי ליה למחנה ישראל אית ליה צערא דלית ליה צוותא דאשתו דאסור הוא, דכיון דמטהר ליה מחלוטו מיבעי ליה למימני שבע ימי ספירו, ובימי ספירו אסור בתשמיש המטה דכתיב וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים ואהלו זו אשתו דכתיב שובו לכם לאהליכם: **ומר סבר צוותא דעלמא עדיף ליה.** האי תנא דאמר א"ר נראין דברי ר"מ במוחלט ודברי ר' יוסי במוסגר סבר צוותא דעלמא עדיף ליה, ולהכי חזי בימי חלוטו דאי מטמאו לא מטמא יותר מדמעיקרא, ואי מטהרו משמחו ה] דאית ליה צוותא דעלמא, אף על גב דאסור בתשמיש המטה צוותא דעלמא עדיף ליה, ודברי רבי יוסי במוסגר דלא חזי ליה, דלמא מטמא ליה ו] חוץ לג' מחנות ולית ליה צוותא דעלמא ומצער ליה: **ימי ספירו.** אסור בתשמיש המטה ולא ימי חלוטו: **יותם לא היה לעוזיהו אלא בימי חלוטו.** כלומר לא נתעברה אמו דיותם אלא בימי חלוטו דעוזיהו, דעוזיהו היה מצורע ולא נזקק לאשתו בימי ספירו אלא בימי חלוטו: **אף אני כך אמרתי.** דמצורע מותר בתשמיש המטה, דוישב מחוץ לאהלו בימי ספירו כתיב: **ורבי סבר מאי דגלי גלי.** להכי אמרי' ימי ספירו ולא ימי חלוטו: **למימרא דבכהן תליא מילתא.** פריך בין לר"מ בין לרבי יוסי, דר"מ אומר בהדיא אי טמא שתיק, ורבי יוסי קאמר אין רואין כלל מכלל דרבי יוסי סבר אי לא בעי לא חזי ליה ולא הוי טמא: **נותנין לו ז' ימי המשתה.** דלא חזי ליה, דלמא מטמא ליה: **ולכסותו.** אם נראה הנגע בכסותו: **אם ממתינין לדבר הרשות.** הרי ז] ממתינין לו שאין מטמאין עד שמפנה כל הכלים שבבית וילפי' מינה דבטומאה דגופיה נמי ממתין לדבר הרשות דומיא דהכא, כיון ח] דאשכחן דבטומאה דגופיה ממתינין לו לדבר הרשות כ"ש דממתינין לו לדבר מצוה כגון חתן וברגל: **משמעות דורשין.** דמר דריש מהאי קרא ומר דריש מהאי קרא: **דבר הרשות איכא בינייהו.** רבי יהודה דמפיק מביום ט] הראות בו ומכאן אמרו חתן ורגל דהיינו מצוה ממתינין לו אבל לדבר הרשות אין ממתינין לו בטומאה דגופיה, ורבי סבר דבדבר רשות נמי ממתינין לו, כדאמרי' לעיל דרבי יליף טומאה דגופיה להמתין לו מטומאה דביתו: י] **לא גמרינן.** דהוי חידוש, ומחידוש לא ילפינן, דכל היכא דאיכא חידוש אין לך דבר בו אלא חידושו ס):

דהא

לטהרו או לטמאו כתיב. בפ' בתרא דנזיר (דף סה: וסס) דריש מיניה פתח הכתוב בטהרה תחילה גבי ספק שער לבן קודם לשחרת והתם דריש מדכתיב לטהרו ברישא והכא דריש מגופיה דקרא: **ה"ג** בתורת כהנים שבעת ימים ימי ספירו וכו'. ואגב שנכתב (א) בפסוק בתר ואחרי טהרתו וגו' כתבוהו כאן:

יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו. פירש הר"ר קלונימוס דכתיב (ישעיה ז) ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם והיינו מנבואת עמוס אע"פ שישעיה אמרה וישעיה נתנבא בשעה שנתנגע עוזיהו כדמוכח בקראי שהיה רעש ע"י שרעשו עליונים לשורפו ותחתונים לבלעו ז) הוא מונה לנבואת עמוס שנתנבא שנתים לפני הרעש ח) וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז) שאז נגזרה גזירה וכמה יש עד גלות הושע בן אלה שהיה בשנת שש לחזקיהו ט) חשבונו ס"ה שנים ב' שנים קודם נגעו וכ"ה דנגעו דעוזיהו נתנגע כ"ה שנים לפני מותו י) וי"ו דיותם ושש עשרה דאחז כ) ושש לחזקיה היה הגלות הרי ס"ה שנים ויותם בן כ"ה שנים כשמלך כ) וא"כ היה עיבורו בימי חלוטו מכל מקום אין ר' יוסי בר' יהודה מוקשה די"ל דנתנגע בסוף השנה ועיבורו היתה בתחילת השנה ובפי' נביאים ל) פרש"י חשבון זה וכן מוכיח בסדר עולם י) ומאחר שזה אמת נמצא שצריך ליישב והלא עוזיהו וירבעם מלכו כאחת מ) דהא כ] ירבעם מלך מ"א שנה נ) וא"כ כשמת היה מ"א למלכות עוזיהו והכתוב אומר ס) בשנת שלשים ושמנה לעזריה מלך יהודה מלך זכריה בן ירבעם וא"כ הרי ג' שנים וי"ל דמלך ג' שנים בחיי אביו וכן הגיה במקלט פירושים דהכי הוה מעשה דזכריה מלך בחיי ירבעם אביו ג' שנים:

מאי דלא גלי לא גלי. יש מקשין למה אין רבי דורש ק"ו הא אדם דן ק"ו מעצמו ע) ושמא יש שום פירכא או שמא מצורע חידוש הוא א"נ ז' ימים משמע מיעוט לאפוקי ימי חלוטו ואידך ל] דמצטריך לגופיה מיהו (ב) מדכתיב ביה לו שמע מינה למעוטי: ב] **ויש** יום שאי אתה רואה בו. תימה לר"מ למה אינו רואה להקל ועוד למאי דפי' רבינו יצחק פ) דלכולי עלמא בתחילת הסגר רואין להקל לעולם יכול לראות ועוד ופינו את הבית עד שיראו למה טורח לפנות שמא ימצא טהור:

משמעות דורשין איכא בינייהו. ר' דורש מופינו וביום אצטריך למידרש ביום ולא בלילה כדלקמן וי"ו לא משמע ליה ור' יהודה דורש מוביום אבל ופינו את הבית שמא אצטריך לרבי יהודה אפי' חבילי קש וחבילי עצים כדתנן בנגעים (פ' י"ב מ"ה) לרבי יהודה:

דבר הרשות איכא בינייהו. דלרבי יהודה סבר חידוש הוא ואין ללמוד הימנה שאר המתנות ומביום הראות בו לא משמע אלא המתנה דמצוה דמשמע דתלוי הדבר בקביעת היום כגון רגל והוא הדין לחתן ורבי סבר לרבות נמי המתנה שאינה מצוה וגמרינן שפיר להמתנה מופינו כל דבר הרשות דבבית לא פליגי דהא בהדיא כתיב ופינו את הבית אלא דבר הרשות דגופיה איכא בינייהו ואין מ] נראה לפרש שאר דברי רשות כגון חבילי קש ופליגי בבתים ג] דלרבי יהודה דאמר חידוש הוא לא ילפינן:

דהא

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) לקמן דף טו:, ב) [תוספתא נגעים פ"ח], ג) [זבחים ז: יד: מנחות נג:], ד) נגעים פ"ג מ"ב [בכורות לד:], ה) עיין ב"ק עב: וחולין צח:, ו) מצורע פרשתא ב פ"א הי"א, ז) מדרש תנחומא פרשת צו יג ועי' ישעיה ו ד וברש"י שם, ח) עמוס א א, ט) מ"ב יח י, י) סדר עולם רבה ספי"ט, כ) מ"ב טו לג - טז ב, ל) ישעיה ז ח, מ) סדר עולם שם ועי' רש"י מ"ב טו ח, נ) מ"ב יד כג, ס) מ"ב טו ח, ע) [כדאיתא נדה יט:], פ) לעיל ע"א בסוד"ה בהסגר.

◆

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה ה"ג כו' ואגב שנכתב בפרק בתרא ואחרי טהרתו. נ"ב פירוש דהאי קרא דיחזקאל שבעת ימים יספרו לו איירי אם נצטרע כדמוכח בפרק בתרא דף ט"ו מפרש"י והתוס' בהדיא לשם מ"מ לא היה צריך להאי דמוישב מחוץ לאהלו גרידא דריש ימי ספירו ולא ימי חלוטו אלא אגב דמייתי להאי קרא כפ' בתרא כתבוהו כאן: (ב) ד"ה מאי כו' מדכתיב ביה לו. נ"ב עיין בספרי דדרשינן לו משמע ימי ספירו ולא ימי חלוטו:

◆

תורה אור השלם

א) זֹאת תּוֹרַת נֶגַע צָרַעַת בֶּגֶד הַצֶּמֶר אוֹ הַפִּשְׁתִּים אוֹ הַשְּׁתִי אוֹ הָעֵרֶב אוֹ כָּל כְּלִי עוֹר לְטַהֲרוֹ אוֹ לְטַמְּאוֹ: [ויקרא יג, נט]

ב) וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת כָּל שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים: [ויקרא יד, ח]

ג) לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם: [דברים ה, כו]

ד) וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ לוֹ: [יחזקאל מד, כו]

ה) וּבְיוֹם הֵרָאוֹת בּוֹ בָּשָׂר חַי יִטְמָא: [ויקרא יג, יד]

ו) וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ אֶת הַבַּיִת בְּטֶרֶם יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל אֲשֶׁר בַּבָּיִת וְאַחַר כֵּן יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת הַבָּיִת: [ויקרא יד, לו]

◆

הגהות וציונים

א] צ"ל דברי רבי ר' יוסי בר' יהודה אומר (כמו לעיל עי' הג' מהר"י לנדא) וכ"ה בכת"י (הג' חת"ס עי"ש, דק"ס עי"ש): ב] צ"ל ורבי מהתם, וכ"ה בכת"י (דק"ס, ועי' לעיל): ג] בכת"י נוסף **האי תנא דאמר אמר רבי נראין דברי ר"מ במוסגר ודברי ר' יוסי במוחלט סבר צוותא דאשתו עדיף ליה** ולהכי (ונשמט בדפוס בשגגה מחמת הדומות, דק"ס): ד] בכת"י נוסף **מצערו**: ה] בכת"י נוסף **דשרי ליה ליכנס במחנה ישראל ואית ליה**: ו] יש להוסיף **ומשלחו** (באה"מ): ז] נדצ"ל **שהרי**: ח] צ"ל **וכיון** (מנחת יהודה): ט] בכת"י **דמפיק ליה מוביום**: י] בכת"י נוסף **ורבי יהודה. דלא יליף טומאה דגופיה מטומאה דלאו גופיה להמתין לו לדבר הרשות סבר מהתם מטומאה דביתו** לא ילפינן דהוי חידוש וכו': כ] צ"ל **והא** (רש"ש): ל] אולי צ"ל **ואע"ג דאיצטריך**. או שצ"ל **ולאידך מיצטריך** לגופיה (ע"פ באה"מ עי"ש): מ] נראה דיש כאן ט"ס וצ"ל **ועוד נראה**, והד"א עם הדבור הבא (חזו"א עי"ש עוד בהגהתו ובביאור דבריו):

עין משפט
נר מצוה

סח א מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:

סט ב מיי' פ"ט שם הלכה ח:

◆

הגהות מהר"ב
רנשבורג

א] גמ' רבי אומר אינו צריך כו'. נ"ב ותימה דבסמוך קאמרינן אליבא דרבא ורבי אומר איצטריך וכו' וא"כ מאי אינו צריך דקאמר הכא ולע"ג וי"ל דכוונת הברייתא דא"ל לקרא לדבר מצוה וה"ל רק לכתוב לדבר הרשות דגופיה וכ"ש לדבר מצוה דגופיה והוי כמילתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא וכמ"ש תוס' בדף הסמוך בד"ה נפקא ליה וכו' יעוש"ה ועפ"ז מיושב מה שתמה מהרש"א שם על דבריהם כנלע"ד ודוק היטב: **ב] תוס' ד"ה ויש יום שאי אתה רואה בו.** עי' על דבריהם במשנה למלך פ"ז מהלכות יו"ט הלכה ט"ז: **ג] ד"ה דבר הרשות איכא בינייהו כו' דלר' יהודה דאמר חידוש הוא לא ילפינן.** עיין קרבן אהרן פ' תזריע דף קל"ח:

◆

הגהות
מהר"י לנדא

א] גמ' רבי יהודה אומר שבעת ימים יספרו לו. נ"ל **רבי אומר** וכן הוא בתורת כהנים ועיין במס' חולין דף קמא ע"א ודו"ק:

◆

משנת ראשונים

כי פליגי בהסגר שני. לכך אני אומר דוהסגיר את הנגע על שני דרכים, האחד שיסגירנו בתוך סימן שיעשה סביבותיו באחד מן הצבעים כדי שיהא ניכר אם פשה, כי הפשיון מטמא בכל שהו, והחכם שבחכמים אי אפשר לו לעמוד בטביעות עין על פשיון כל שהוא, אם לא יעשה לו סימן סביב, וילמד סתום מן המפורש מהסגר דנתקים דכתיב בהו והתגלח ואת הנתק לא יגלח והסגיר הכהן את הנתק, ופירושו שמגלח כל שערות שסביב הנגע, ומניח שתי שערות סמוך לנגע להכיר בהן פשיון הנגע, ובזה יהיה הנתק מוסגר שבעת ימים. ועל דרך השני שיסגירנו ויכסנו בכלאים בגדים כדי שלא יסיר הנגע על ידי חיכוך וחיפוף, והוסיף הכתוב גבי נגעי בתים סגירת הבית כדי שלא יכנסו בני אדם וישתמשו בו ויתחככו בכותלים ויסור הנגע, וממילא צריך סגירת הנגע בצבע להכיר הפשיון. והראב"ד פי' בהסגר ראשון כולי עלמא לא פליגי דחזי במועד, דאי טהור א"ל טהור, ואי טמא שתיק וקא משוי ליה בהסגר שבוע שני, ואפי' לר' יוסי דאמר לטהרו או לטמאו מיקיים הכא לטמאו, דאי עמד בעיניו בשבוע ראשון טומאתו הסגר הוא, הילכך אי שתיק ושביק ליה בתורת מוסגר בשבוע שני קא אשכחן ביה טומאה בכי האי גונא. **[תוס' הרא"ש]** **שיהא אסור בתשמיש המטה.** והא דנקט תשמיש המטה בהדיא, ולא נקט נמי כמה דברים שהוא דומה בהם למנודה ולאבל, כגון כל הני מילי דמפרש לקמן בריש פרק ואלו מגלחין (טו. ובע"ב) כגון שאילת שלום ועטיפת הראש ועוד מילי אחריני טובא, היינו משום דעיקר קרא באיסור תשמיש, כדמפרש דאין אהלו אלא אשתו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **שובו לכם לאהליכם.** האי קרא במשנה תורה כתיב אחר מתן תורה שא"ל הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל שובו לכם לאהליכם לפי שקודם מתן תורה הזהירם ואמר להם אל תגשו אל אשה ועכשיו היה צריך להתירן, שכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **נותנין לו ז' ימי המשתה.** אמר יתברך וצוה הכהן ופנו את הבית הנה כבר המתין הפסוק מדה מן הזמן עד שיפנה כל שבבית ואחר כך יראה וידון עליו אמרו בסיפרא אם ממתינים לו לדבר הרשות לא ימתינו לו לדבר מצוה ולזה חתן שהוא עוסק במצות פריה ורביה או האדם במועד אשר הוא מתעסק במצות הרגל ימתין עד שיעבור הרגל או החופה, וכן בביתו ובבגדיו כאשר התחדש בהן צרעת לא יראה עד אחר הרגל או החופה כדי שלא יעצב באופן מאופני העצבון. **[פהמ"ש להרמב"ם נגעים פ"ג ה"ב]** **כל שכן לדבר מצוה.** ור' [יהודה] סבר מילתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

רש"י כת"י **תנאי הוא ואליבא דר'.** כלומר [תנא] קמא דסבירא ליה לר' צוותא דאשתו עדיפא ליה הלכך נראין דברי ר' מאיר במוסגר ודברי ר' יוסי במוחלט כולה שיטה כדפרשית ותנא בתרא דסבירא ליה לר' דצוותא דעלמא עדיפא ליה הילכך נראין דברי ר' מאיר דאמר רואין במוחלט דאי מטהר ליה שמחה היא לו דצוותא דעלמא ניחא ליה טפי מצוותא דאשתו ודברי ר' יוסי דאמ' אין רואין במוסגר דילמא מטמא ליה ואסר ליה בצוותא דעלמא אע"ג (דקאי הסגר) [דכשהוא מחליטו יהיה מותר בתשמיש] בקול שמיעת בני אדם ניחא ליה טפי. כללא דמילתא ר' מאיר סבר צוותא דעלמא עדיפא ליה ור' יוסי סבר איכא דניחא ליה בדעלמא ואיכא דניחא בדאשתו ור' סבירא ליה כר' יוסי דאין כהן רשאי לשתוק וסבירא ליה דצוותא דאשתו עדיף ליה ולמאן דתני איפכא סבירא ליה דר' צוותא דעלמא עדיף ליה. [המשך בסוף המסכת]

אֵין אָהֳלוֹ אֶלָּא אִשְׁתּוֹ[יב], וכפי שמצאנו **שֶׁנֶּאֱמַר** בדברי ה׳ אל משה רבינו לאחר מתן תורה (דברים ה כז), **׳לֵךְ אֱמוֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם׳**, כלומר, אמור לבני ישראל שמעתה יכולים לשוב לאהליהם ושוב יהיו מותרים בנשותיהם[יג], הרי ששיבה לאהל פירושה היתר תשמיש המטה, ואם כן האמור במצורע שעליו לישב מחוץ לאהלו היינו איסור תשמיש המטה. אמנם איסור זה נאמר בשבעת הימים שסופר לטהרתו, אך לגבי ימי חלוטו נחלקו תנאים. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר**, נאמר (יחזקאל מד כו) **׳שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ לוֹ׳**, כלומר, שצריך לספור שבעה ימים ואסור בהם באשתו, ודווקא בשבעת **יְמֵי סְפִירוֹ** אלו אסור, **וְלֹא** נאסר באשתו **בִּימֵי חִלּוּטוֹ** - בימים בהם הוא מצורע מוחלט[יד]. **רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה** חולק **וְאוֹמֵר, מִשִּׁבְעַת יְמֵי סְפִירוֹ** הקלים שאסור בהם באשתו, נלמד **קַל וָחוֹמֶר לִימֵי חִלּוּטוֹ** החמורים[טו] שאף בהם אסור באשתו. **וְאָמַר רַבִּי חִיָּיא, דַּנְתִּי** - נשאתי ונתתי[טז] **לִפְנֵי רַבִּי** ואמרתי לו, הלא **לִימַּדְתָּנוּ רַבֵּינוּ, שֶׁיּוֹתָם** בנו של עוזיהו מלך יהודה, **לֹא הָיָה לוֹ לְעוּזִיָּהוּ** - לא נתעברה אמו מעוזיהו **אֶלָּא בִּימֵי חִלּוּטוֹ** - בימים שבהם היה עוזיהו מצורע מוחלט[יז], שהרי עוזיהו היה מצורע עשרים וחמש שנים לפני מותו[יח], ולאחר מותו מלך יותם כשהוא בן עשרים וחמש שנה (מלכים ב׳ טו לג), הרי שנתעברה אמו מעוזיהו בימי חלוטו, ומוכח שמצורע מוחלט מותר באשתו[יט]. **אָמַר לוֹ** רבי לרבי חייא, אכן **אַף אֲנִי כָּךְ אָמַרְתִּי** שמצורע מוחלט מותר באשתו[כ]. ומבואר אם כן שלדעת רבי מצורע מוחלט מותר באשתו וכפי שנתבאר לעיל.

הגמרא מבארת את טעמי מחלוקתם של רבי יוסי ברבי יהודה ורבי יהודה:

בְּמַאי קָמִיפַּלְגִי - במה נחלקו רבי יוסי ברבי יהודה ורבי יהודה[כא], **רַבִּי יוֹסֵי בְּרַבִּי יְהוּדָה סָבַר, גַּלֵּי רַחֲמָנָא** - גילתה התורה שאסור באשתו **בִּימֵי סְפִירוֹ, וְכָל שֶׁכֵּן בִּימֵי חִלּוּטוֹ** החמורים. **וּמַר** [-רבי יהודה] **סָבַר, מַאי דְּגַלֵּי גַּלֵּי וּמַאי דְּלֹא גַּלֵּי לֹא גַּלֵּי** - אין ללמוד בקל וחומר, אלא בימי ספירו בהם גילתה התורה לאיסור, אכן נאסר, אך לגבי ימי חלוטו שלא אסרה, אין לאסור[כב].

מתוך הסוגיא לעיל עולה שטהרת וטומאת המצורע תלויה בדיבורו של הכהן וכל זמן שלא יטמאנו ישאר בטהרתו[כג]. הגמרא דנה בהלכה זו:

מבררת הגמרא, **לְמֵימְרָא** - האם ניתן לומר **דִּבְכֹהֵן תַּלְיָא מִילְּתָא** - שבכהן תלוי הדבר אם יטמא המצורע וכל זמן שלא יטמאנו הכהן ישאר בטהרתו[כד]. משיבה הגמרא, **אִין** - אכן כך הדין, **וְהָתַנְיָא** - וכן

[יב] **ואין** לבאר כפשוטו ש׳אהלו׳ היינו ביתו ופירושו שאף שמותר לו לשוב למחנה לא ישוב לביתו, שכן לא מסתבר שיהיה ביתו חמור מכל המחנה. גור אריה (ויקרא יד ח).

[יג] **בני** ישראל נאסרו בנשותיהם שלשה ימים לפני מתן תורה, כפי שנאמר (שמות יט טו) ׳היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה׳, והכלל הוא שדבר שבמנין [-שנמנו עליו לאוסרו] צריך מנין אחר להתירו, ולכן לאחר מתן תורה הוזקק הכתוב לפרש ולהתירם בנשותיהם מכאן והלאה. רש״י כת״י (ד״ה לאהליכם) על פי הגמרא בביצה (ה:). ואין לומר שכוונת הפסוק ׳שובו לכם לאהליכם׳ היינו לבתיהם כפשוטו, שהרי מעולם לא נאסרו להם בתיהם שיהא צורך להתירם. קרבן אהרן (מצורע פ״א אות יא).

[יד] **פסוק** זה נאמר לגבי כהן שנטמא בטומאת מת, שסופר שבעה ימים ומזים עליו מים שנתקדשו באפר פרה אדומה ואחר כך נטהר, אך כיון שנקט הפסוק בלשון ספירה המיוחדת למצורע, דרשוהו להלן (טו:) לגבי שבעת ימי הספירה של מצורע. על פי המיוחס לרש״י (שם ד״ה יספרו). אמנם, בפסוק זה לא הוזכר כלל איסור תשמיש המטה. ואכן התוספות (ד״ה ה״ג) [על פי הגהות הב״ח (אות א)] ביארו שכוונת הברייתא לפסוק ׳וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים׳ שהוזכר קודם, וממנו משמע שדווקא בימי ספירו [שהם שבעת הימים המוזכרים בפסוק] אסרה התורה אך לא בימי חלוטו, אלא כיון שלהלן (טו:) מובא הפסוק ביחזקאל לגבי מצורע נקטה אותו הברייתא אף כאן. וכן כתב ברש״י כת״י (ד״ה שבעת) שהלימוד הוא מהפסוק בויקרא, וכתב שאין גורסים את הפסוק ביחזקאל. וכן כתב בשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה שבעת). וראה גם בתורת כהנים (מצורע פ״א ה״א) שמובאת ברייתא זו בנוסח דומה, ושם נדרשת הלכה זו מהפסוק ׳וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים׳.

וראה בהערה להלן כיצד משמע מהפסוק למעט ימי חלוטו.

[טו] **שהרי** צריך לצאת בהם מחוץ לשלש מחנות, וחייב בפריעה ופרימה, ומטמא בביאה [שמטמא את כל הנמצא עמו בבית], מה שאין כן בימי ספירו. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה וק״ו).

[טז] **נשאתי** ונתתי בביאור הפסוקים עד שהסקתי מהם. ר״ש בן היתום (ד״ה דנתי).

[יז] **עוזיהו** מלך יהודה נעשה מצורע לאחר שנכנס להיכל להקטיר קטורת, ונותר בצרעתו עד יום מותו כמבואר בדברי הימים ב׳ (כו טז-כא). ועוד מבואר בישעיה (ו ד) וברש״י שם, שבזמן שנצטרע רעדו מזוזות ההיכל ונמלא בית המקדש עשן, ורעשו השמים וביקשו לשורפו כמו שנשרפו מאתים וחמשים אנשי קורח שהקטירו קטורת (במדבר טז לה), וביקשה הארץ לבולעו כקורח שנבלע באדמה (שם טז לא-לג), ויצאה בת קול ואמרה כלשון הפסוק (שם יז ה) ׳זכרון לבני ישראל וגו׳ ולא יהיה כקורח וכעדתו׳ וגו׳, כלומר שהמערערים על הכהונה לא יענשו עוד כקורח בבליעה ולא כעדתו בשריפה, אלא ׳כאשר דבר ה׳ ביד משה לו׳ (שם), היינו כמשה שנצטרע בידו כדבר ה׳ אליו בסנה ׳הבא נא ידך בחיקך וגו׳ והנה ידו מצורעת כשלג׳ (שמות ד ו), ואף עוזיהו נענש בצרעת.

[יח] **כך** מוכח מתוך הכתובים, שישעיה התנבא על גלות עשרת השבטים ששים וחמש שנים לפני שגלו ואמר (ישעיה ז ח) ׳ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם׳, ונבואה זו נאמרה לאחר הרעש שהיה כשנצטרע עוזיהו [ראה בהערה הקודמת] שאז התחיל ישעיה להתנבא [ראה ישעיה (א א) וברש״י, ושם (ו ד)], אך מנין ששים וחמש השנים הוא מתחילת נבואתו של עמוס שהתנבא שנתיים לפני הרעש כמבואר בפסוק (עמוס א א) ואף הוא התנבא על גלות זו ואמר (שם ז יא) ׳וישראל גלה יגלה מעל אדמתו׳, שכבר אז נגזרה הגזירה. וכך הוא חשבון השנים מאותה נבואה עד שגלו, שנתיים שחלפו מנבואת עמוס עד שנצטרע עוזיהו, ועוד עשרים וחמש שנים מאותו יום עד שמת, ועוד שש עשרה שנים שמלך יותם בנו אחרי מותו כמבואר במלכים ב׳ (טו לג), ועוד שש עשרה שנים שמלך אחז בנו אחריו (שם טז ב), ועוד שש שנים שמלך חזקיהו בנו אחריו, ובשנה הששית למלכותו גלו עשרת השבטים כמבואר שם (יח י-יא). וחשבון זה עולה יפה אם נאמר שחלפו עשרים וחמש שנים מיום שנצטרע עד שמת, ומתוך כך מוכח שעוזיהו נצטרע עשרים וחמש שנים לפני מותו. תוספות (ד״ה יותם) [וכתב בשרביט הזהב (בגוס׳) שיש להגיה בדבריהם שעוזיהו נצטרע עשרים ושש שנים לפני מותו ובזה מבואר שאף עיבורו של יותם היה בימי חלוטו ולא רק לידתו]. וראה בילקוט ביאורים ביאור נוסף.

[יט] **ואין** לדחות ולומר שעוזיהו שימש מטתו באיסור, שאם כן לא היו מקבלים עליהם למלך את יותם שנולד באיסור עשה [׳וישב מחוץ לאהלו׳] ובפסול יוחסין. ריטב״א (ד״ה אבל). אך ראה במצבת משה (ד״ה יותם) שהוכיח שהנולד מאיסור עשה כשר למלוכה, ואם כן קשה שאף אם נולד יותם באיסור לא היה להם למנוע ממנו את המלוכה כיון שהיה צדיק גמור ובדין שיירש את אביו וימלוך תחתיו. וביאר באופן אחר, שנאמר (מלכים ב׳ טו ג, ה) על עזריה [הוא עוזיהו] ׳ויעש הישר בעיני ה׳ וגו׳ וינגע ה׳ את המלך ויהי מצורע עד יום מותו׳ וגו׳, ומבואר שנצטרע בגלל שהקטיר קטורת בהיכל כפי שפירש ברש״י שם [וראה עוד בהערה לעיל], ומשמע שמלבד חטא זה לא היו בידו חטאים נוספים [וראה שם שהאריך עוד בזה], ואם כן לא יתכן ששימש מטתו באיסור. ולדעת רבי יוסי ברבי יהודה יש ליישב, שאמנם נולד יותם באותו שנה שנצטרע עוזיהו אך אמו נתעברה מעוזיהו בתחילת השנה לפני שנצטרע, ואם כן אין הוכחה שמותר לשמש מטתו בימי חלוטו. תוספות (ד״ה יותם).

[כ] **רבי** חייא סבר שדעת רבי שהמוחלט אסור באשתו ולכן תמה לפניו שממה שלימד לגבי עוזיהו מוכח שמותר, והשיב לו רבי שאכן מותר ולא אמרתי שאסור. ועוד יש לפרש, שרבי חייא לא תמה על רבי אלא הקשה לפניו על שיטת רבי יוסי ברבי יהודה שאוסר, ורבי השיב לו שאכן שיטתו תמוהה ואף אני איני סובר כן. מזרחי (ויקרא יד ח).

[כא] **שהרי** אין הכרח מתוך הפסוק אם ימי חלוטו אסורים בתשמיש המטה או מותרים, ואם כן יש לבאר מה טעמיהם לדרוש ממנו איסור או היתר. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה במאי).

[כב] **לכאורה** יש לתמוה מדוע לדעת רבי יהודה אין לומדים את הקל וחומר מימי ספירו לאסור בימי חלוטו. ויתכן שהיתה לו פירכא כל שהיא על הקל וחומר [ויתכן שהפירכא היא, שאין ללמוד לאסור בימי חלוטו שאין להם קצבה מימי ספירו הקצובים לשבעה ימים. מצבת משה (ד״ה ומאי). וראה עוד שם שהאריך בזה]. ועוד יש לומר, ש׳שבעה ימים׳ האמורים בפסוק משמע שדווקא בהם אסור בתשמיש המטה ולמעט ימי חלוטו. תוספות (ד״ה מאי) [וראה עוד מה שכתבו שם].

והטעם שהתורה החמירה בתשמיש המטה בימי ספירו יותר מימי חלוטו [לדעת רבי יהודה], מפני שביקשה התורה להעניש את המצורע שיפרוש מבני אדם כיון שחטא בלשון הרע והבדיל בין איש לאשתו ובין אדם לחבירו, כפי שכתב רש״י (ויקרא יג מו) [על פי הגמרא בערכין (טז:)], ובימי חלוטו הוא מופרש מכל בני אדם ואין צורך לאוסרו באשתו, שאף אם תבא אליו אשתו לא יהיה זה אלא דרך עראי שהרי הוא מצוי מחוץ למחנה, אך בימי ספירו שמותר לבוא אל המחנה ואינו מופרש מבני אדם, ביקשה התורה להפרישו לכל הפחות במקצת, ומה גם שחטאו שהבדיל בין איש לאשתו חמור ממה שהבדיל בין אדם לחבירו, ולכן אסרוהו באשתו. ובזה גם מיושבת קושיית התוספות על כך שלא לומדים לאסור בימי חלוטו קל וחומר מימי ספירו [לדעת רבי יהודה], שהרי יש טעם מיוחד לאסור דווקא בימי ספירו. באר בשדה (ויקרא יד ח) [וראה שם ביאור נוסף, וראה עוד במשכיל לדוד (שם)].

[כג] **כפי** שמוכח הן מדברי רבי מאיר שאין רואים את הנגע במועד על מנת לטמא, והן מדברי רבי יוסי שאין רואים כלל, וכיון שלא יראנו הכהן ולא יטמאנו, ישאר בטהרתו. המיוחס לרש״י (ד״ה למימרא).

[כד] **כך** ביאר המשנה למלך (יום טוב פ״ז הט״ז ד״ה ודע דבגמרא) את קושיית הגמרא. וכן משמע ברש״י כת״י (ד״ה למימרא). אמנם בשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה למימרא - הסני) כתב, שקושיית הגמרא היא על כך שיכול הכהן להמנע מלראות את הנגע, כפי שאומר רבי יוסי שאין רואים את הנגע במועד, ואף לדעת רבי מאיר אם דינו לטומאה לא יראנו. וראה גם בקרן אורה (ד״ה למימרא), שדין זה שטהרת וטומאת המצורע היא על פי הכהן, דבר ברור הוא ונלמד מהכתוב (דברים כא ה) ׳ונגשו הכהנים וגו׳ ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע׳ וכפי שכתב הרמב״ם (טומאת מצורע פ״ט ה״ג) [וראה עוד לעיל

בהסגר שני מר סבר בכהן תליא מילתא אי טהור אמר ליה טהור ואי טמא שתיק ומר סבר [א] לטהרו או לטמאו כתיב אמר מר אמר רבי נראין דברי רבי יוסי במוחלט ודברי ר' מאיר במוסגר והתניא איפכא תנאי היא אליבא דרבי מר סבר צוותא דעלמא עדיף ליה ומר סבר צוותא דאשתו עדיפא ליה למימרא דמוחלט מותר בתשמיש המטה [א] אין והתניא [א] [ב] וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים שיהא אסור בתשמיש המטה ואין אהלו אלא אשתו שנאמר [ג] לך אמור להם שובו לכם לאהליכם [א] ר' יהודה אומ' [ד] שבעת ימים יספרו לו [ב] ימי ספירו ולא ימי חלוטו ר' יוסי בר' יהודה אומר ז' ימי ספירו ק"ו לימי חלוטו וא"ר חייא דנתי לפני רבי לימדתנו רבינו יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו אמר לו אף אני כך אמרתי במאי קמיפלגי ר' יוסי בר' יהודה סבר גלי רחמנא בימי ספירו וכ"ש בימי חלוטו ומר סבר [ג] מאי דגלי גלי ומאי דלא גלי לא גלי למימרא דבכהן תליא מילתא אין והתניא [ה] וביום הראות בו יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאי אתה רואה בו מכאן אמרו [ד] חתן שנולד בו נגע נותנין לו ז' ימי המשתה לו ולביתו ולכסותו וכן ברגל נותנין לו שבעת ימי הרגל דברי רבי יהודה [א] [א] ר' אומר אינו צריך [ב] הרי הוא אומר [ו] וצוה הכהן ופנו את הבית אם ממתינים לו לדבר הרשות כל שכן לדבר מצוה מאי בינייהו אמר אביי משמעות דורשין איכא בינייהו ורבא אמר דבר הרשות איכא בינייהו ורבי יהודה [ב] מהתם לא גמרינן דחידוש הוא

דהא

לטהרו או לטמאו כתיב. בפ' בתרא דנזיר (דף סה: ושם) דריש מיניה פתח הכתוב בטהרה תחילה גבי ספק שער לבן קודם לשחרת והתם דריש מדכתיב לטהרו ברישא והכא דריש מגופיה דקרא: **ה"ג** בתורת כהנים [ו] שבעת ימים ימי ספירו וכו'. ואגב שנכתב (א) בפסוק בתר ואחרי טהרתו וגו' כתבוהו כאן:

יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו. פירש הר"ר קלונימוס דכתיב (ישעיה ז) ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם והיינו מנבואת עמוס אע"פ שישעיה אמרה וישעיה נתנבא בשנה שנתנגע עוזיהו כדמוכחי קראי שהיה רעש ע"י שרעשו עליונים לשורפו ותחתונים לבלעו [ז] הוא מונה לנבואת עמוס שנתנבא שנתים לפני הרעש [ח] וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז) שאז נגזרה גזירה וכמה יש עד גלות הושע בן אלה שהיה בשנת שש לחזקיהו [ט] תשבונו ס"ה שנים ב' שנים קודם נגעו וכ"ה דנגעו דעוזיהו נתנגע כ"ה שנים לפני מותו [י] וי"ו דיותם ושש עשרה דאחז [כ] ושש לחזקיה היה הגלות הרי ס"ה שנים ויותם בן כ"ה שנים כשמלך [ל] וא"כ היה עיבורו בימי חלוטו מכל מקום אין ר' יוסי בר' יהודה מוקשה די"ל דנתנגע בסוף השנה ועיבורו היתה בתחילת השנה ובפי' נביאים פרש"י חשבון זה וכן מוכיח בסדר עולם ומאחר שזה אמת נמצא שצריך לייסב והלא עוזיהו וירבעם מלכו כאחת דהא ירבעם מלך מ"א שנה וא"כ כשמת היה מ"א למלכות עוזיהו והכתוב אומר בשנת שלשים ושמנה לעזריה מלך יהודה מלך זכריה בן ירבעם וא"כ חסר ג' שנים וי"ל דמלך ג' שנים בחיי אביו וכן הגיה במקלא פירושים דהכי הוה מעשה דזכריה מלך בחיי ירבעם אביו ג' שנים:

מאי דלא גלי לא גלי. יש מקשין למה אין רבי דורש ק"ו הא אדם דן ק"ו מעצמו [ע] ושמא יש שום פירכא או שמא מצורע חידוש הוא א"נ ז' ימים משמע מיעוט לאפוקי ימי חלוטו ואידך [ל] דמצטריך לגופיה מיהו (ב) מדכתיב ביה לו שמע מינה למעוטי: [ב] **ויש** יום שאי אתה רואה בו. תימה לר"מ למה אינו רואה להקל ועוד למאי דפי' רבינו יצחק [פ] דלכולי עלמא בתחילת הסגר רואין להקל לעולם יכול לראות ועוד ופינו את הבית עד שיראו למה טורח לפנות שמא ימצא טהור:

משמעות דורשין איכא בינייהו. ר' דורש מופינו וביום אצטריך למידרש ביום ולא בלילה כדלקמן וי"ו לא משמע ליה ור' יהודה דורש מוביום אבל ופינו את הבית שמא אצטריך לרבי יהודה אפי' אבילי קש ואבילי עצים כדתנן בנגעים (פ' י"ב מ"ה) לרבי יהודה:

דבר הרשות איכא בינייהו. דרבי יהודה סבר חידוש הוא ואין ללמוד הימנה שאר המתנות ומביום הראות בו לא משמע אלא המתנה למצוה דמשמע דתלוי הדבר בקביעת היום כגון רגל והוא הדין לחתן ורבי סבר לרבות נמי המתנה שאינה מצוה וגמרינן שפיר להמתנה מופינו כל דבר הרשות דבבית לא פליגי דהא בהדיא כתיב ופינו את הבית אלא דבר הרשות דגופיה איכא בינייהו ואין [מ] נראה לפרש שאר דברי רשות כגון אבילי קש ופליגי בבתים [ג] דלרבי יהודה דאמר חידוש הוא לא ילפינן:

דהא

בהסגר שני. דאי מטמא ליה מחליט ליה בטומאה חמורה ומצער ליה: מר. ר"מ דאמר רואה להקל לטהר אבל לא לטמא: סבר בכהן תלא רחמנא. דאי מטמא ליה הוי טמא ואי לא בעי מטמא ליה לא הוי טמא, ולהכי חזי ליה להקל אבל לא להחמיר, דאי חזי ליה דהוי טמא לא לימא ליה כלום ולא הוי טמא: ומר. ר' יוסי דאמר לא להקל: סבר לטהרו ולטמאו כתיב. דכי חזי ליה כהן דטמא לא מצי למשתק, ודלמא הוי טמא ונמצא מצערו שמטמאו במועד: והא תניא איפכא. דברי ר"מ במוחלט דברי ר' יוסי במוסגר: מר סבר צוותא דאשתו עדיף ליה. [ג] ולהכי חזי ליה במועד בהסגר שני דאי מטהרו משמחו, ואפי' מטמא ליה ומחליט ליה ומשדר ליה חוץ מג' מחנות ולית ליה צוותא דאינשי דעלמא אפ"ה לית ליה צערא דהא אית ליה צוותא דאשתו, ומותר הוא באשתו להתיחד עמה בימי חלוטו, ודברי ר' יוסי במוחלט דאפי' מטהר ליה [ד] דאע"ג דשרי ליה למחנה ישראל אית ליה צערא דלית ליה צוותא דאשתו דאסור הוא, דכיון דמטהר ליה מחלוטו מיבעי ליה למימני שבע ימי ספירו, ובימי ספירו אסור בתשמיש המטה דכתיב וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים ואהלו זו אשתו דכתיב שובו לכם לאהליכם: ומר סבר צוותא דעלמא עדיף ליה. האי תנא דאמר א"ר נראין דברי ר"מ במוחלט ודברי ר' יוסי במוסגר סבר צוותא דעלמא עדיף ליה, ולהכי חזי בימי חלוטו דאי מטמאו לא מטמא יותר מדמעיקרא, ואי מטהרו משמחו [ה] דאית ליה צוותא דעלמא, אף על גב דאסור בתשמיש המטה צוותא דעלמא עדיף ליה, ודברי רבי יוסי במוסגר דלא חזי ליה, דלמא מטמא ליה [ו] חוץ לג' מחנות ולית ליה צוותא דעלמא ומצער ליה: ימי ספירו. אסור בתשמיש המטה ולא ימי חלוטו: יותם לא היה לעוזיהו אלא בימי חלוטו. כלומר לא נתעברה אמו דיותם אלא בימי חלוטו דעוזיהו, דעוזיהו היה מצורע ולא נזקק לאשתו בימי ספירו אלא בימי חלוטו: אף אני כך אמרתי. דמצורע מותר בתשמיש המטה, דוישב מחוץ לאהלו בימי ספירו כתיב: ורבי סבר מאי דגלי גלי. להכי אמרי' ימי ספירו ולא ימי חלוטו: למימרא דבכהן תליא מילתא. פריך בין לר"מ בין לרבי יוסי, דר"מ אומר בהדיא אי טמא שתיק, ורבי יוסי קאמר אין רואין כלל מכלל דרבי יוסי סבר אי לא בעי לא חזי ליה ולא הוי טמא: נותנין לו ז' ימי המשתה. דלא חזי ליה, דלמא מטמא ליה: ולכסותו. אם נראה הנגע בכסותו: אם ממתינין לדבר הרשות. הרי [ז] ממתינין לו שאין מטמאין עד שמפנה כל הכלים שבבית וילפי' מינה דבטומאה דגופיה נמי ממתין לדבר הרשות דומיא דהכא, כיון [ח] דאשכחן דבטומאה דגופיה ממתינין לו לדבר הרשות כ"ש דממתינין לו לדבר מצוה כגון חתן וברגל: משמעות דורשין. דמר דריש מהאי קרא ומר דריש מהאי קרא: דבר הרשות איכא בינייהו. רבי יהודה דמפיק מביום [ט] הראות בו ומכאן אמרו חתן ורגל דהיינו מצוה ממתינין לו אבל לדבר הרשות אין ממתינין לו בטומאה דגופיה, ורבי סבר דבדבר רשות נמי ממתינין לו, כדאמרי' לעיל דרבי יליף טומאה דגופיה להמתין לו מטומאה דביתו: [י] לא גמרינן. דהוי חידוש, ומחידוש לא ילפינן, דכל היכא דאיכא חידוש אין לך דבר בו אלא חידושו:

דהא

עין משפט נר מצוה

סח א מיי' פי"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:

סט ב מיי' פ"ט שם הלכה ח:

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' **רבי אומר אינו צריך כו'.** נ"ב ותימה דבסמוך קאמרינן אליבא דרבא ורבי אומר איצטריך וכו' וא"כ מאי אינו צריך דקאמר הכא ולע"ג וי"ל דכוונת הברייתא דא"צ לקרא לדבר מצוה וה"ל רק לכתוב לדבר הרשות דגופיה וכ"ש לדבר מצוה דגופיה והוי כמילתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא וכמ"ש תוס' בדף הסמוך בד"ה נפקא ליה וכו' יעוש"ה ועפ"ז מיושב מה שתמה מהרש"א שם על דבריהם כנלע"ד ודוק היטב: **ב]** תום' ד"ה **יש יום שאי אתה רואה בו.** עי' על דבריהם במשנה למלך פ"ז מהלכות יו"ט הלכה ט"ז: **ג]** ד"ה **דבר הרשות איכא בינייהו כו' דלר' יהודה דאמר חידוש הוא לא ילפינן.** עיין קרבן אהרן פ' תזריע דף קל"ח:

◆

הגהות מהר"י לנדא

א] גמ' רבי יהודה אומר שבעת ימים יספרו לו. נ"ל **רבי אומר** וכן הוא בתורת כהנים ועיין במס' חולין דף קמא ע"א ודו"ק:

◆

משנת ראשונים

כי פליגי בהסגר שני. לכך אני אומר דוהסגיר את הנגע על שני דרכים, האחד שיסגירנו בתוך סימן שיעשה סביבותיו באחד מן הצבעים כדי שיהא ניכר אם פשה, כי הפשיון מטמא בכל שהו, והחכם שבחכמים אי אפשר לו לעמוד בטביעות עין על פשיון כל שהוא, אם לא יעשה לו סימן סביב, וילמד סתום מן המפורש מהסגר דנתקים דכתיב בהו והתגלח ואת הנתק לא יגלח והסגיר הכהן את הנתק, ופירושו שמגלח כל שערות שסביב הנגע, ומניח שתי שערות סמוך לנגע להכיר בהן פשיון הנגע, ובזה יהיה הנתק מוסגר שבעת ימים. ועל דרך השני שיסגירנו ויכסנו בבלאים בגדים כדי שלא יסיר הנגע על ידי חיכוך וחיפוף, והוסיף הכתוב גבי נגעי בתים סגירת הבית כדי שלא יכנסו בני אדם וישתמשו בו ויתחככו בכותלים ויסור הנגע, וממילא צריך סגירת הנגע בצבע להכיר הפשיון. והראב"ד פי' בהסגר ראשון כולי עלמא לא פליגי דחזי במועד, דאי טהור א"ל טהור, ואי טמא שתיק וקא משוי ליה בהסגר שבוע שני, ואפי' לר' יוסי דאמר לטהרו או לטמאו מיקיים הכא לטמאו, דאי עמד בעיניו בשבוע ראשון טומאתו הסגר הוא, הילכך אי שתיק ושביק ליה בתורת מוסגר בשבוע שני קא אשכחן ביה טומאה בכי האי גונא. **[תוס' הרא"ש]** **שיהא אסור בתשמיש המטה.** והא דנקט תשמיש המטה בהדיא, ולא נקט נמי כמה דברים שהוא דומה בהם למנודה ולאבל, כגון כל הני מילי דמפרש לקמן בריש פרק ואלו מגלחין (טו. ובע"ב) כגון שאילת שלום ועטיפת הראש ועוד מילי אחריני טובא, היינו משום דעיקר קרא באיסור תשמיש, כדמפרש דאין אהלו אלא אשתו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **שובו לכם לאהליכם.** האי קרא במשנה תורה כתיב אחר מתן תורה שא"ל הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל שובו לכם לאהליכם לפי שקודם מתן תורה הזהירם ואמר להם אל תגשו אל אשה ועכשיו היה צריך להתירן, שכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **נותנין לו ז' ימי המשתה.** אמר יתברך וצוה הכהן ופנו את הבית הנה כבר המתין הפסוק מדה מן הזמן עד שיפנה כל שבבית ואחר כך יראה וידון עליו אמרו בסיפרא אם ממתינים לו לדבר הרשות לא ימתינו לו לדבר מצוה ולזה חתן שהוא עוסק במצות פריה ורביה או האדם במועד אשר הוא מתעסק במצות הרגל ימתין עד שיעבור הרגל או החופה, וכן בביתו ובבגדיו כאשר התחדש בהן צרעת לא יראה עד אחר הרגל או החופה כדי שלא יעצב באופן מאופני העצבון. **[פהמ"ש להרמב"ם נגעים פ"ג ה"ב]** **כל שכן לדבר מצוה.** ור' [יהודה] סבר מילתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) לקמן דף טו:, ב) [תוספתא נגעים פ"ח], ג) [זבחים ז: יד: מנחות נג:], ד) נגעים פ"ג מ"ב [בכורות לד:], ה) עיין ב"ק עב: וחולין צח:, ו) מצורע פרשתא ב פ"א הי"א, ז) מדרש תנחומא פרשת צו יג ועי' ישעיה ו ד וברש"י שם, ח) עמוס א א, ט) מ"ב יח י, י) סדר עולם רבה ספכ"ט, כ) מ"ב טו לג - טז ב, ל) ישעיה ז ח, מ) סדר עולם שם ועי' רש"י מ"ב טו ח, נ) מ"ב יד כג, ס) מ"ב טו ח, ע) [כדאיתא נדה יט:], פ) לעיל ע"א בסוד"ה בהסגר.

◆

הגהות הב"ח

(א) תום' ד"ה ה"ג כו' ואגב שנכתב בפרק בתרא ואחרי טהרתו. נ"ב פירוש דהאי קרא דיחזקאל שבעת ימים יספרו לו איירי אם נטמא כדמוכח בפרק בתרא דף ט"ו מפרש"י והתוס' בהדיא לגם מ"מ לא היה צריך להאי דמויסב מחוץ לאהלו גרידא דריש ימי ספירו ולא ימי חלוטו אלא אגב דמייתי להאי קרא בפ' בתרא כתבוהו כאן: **(ב)** ד"ה מאי כו' מדכתיב ביה לו. נ"ב עיין בספרי דדרשינן לו משמע ימי ספירו ולא ימי חלוטו:

◆

תורה אור השלם

א) זֹאת תּוֹרַת נֶגַע צָרַעַת בֶּגֶד הַצֶּמֶר אוֹ הַפִּשְׁתִּים אוֹ הַשְּׁתִי אוֹ הָעֵרֶב אוֹ כָּל כְּלִי עוֹר לְטַהֲרוֹ אוֹ לְטַמְּאוֹ: [ויקרא יג, נט]

ב) וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת כָּל שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים: [ויקרא יד, ח]

ג) לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם: [דברים ה, כז]

ד) וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ לוֹ: [יחזקאל מד, כו]

ה) וּבְיוֹם הֵרָאוֹת בּוֹ בָּשָׂר חַי יִטְמָא: [ויקרא יג, יד]

ו) וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ אֶת הַבַּיִת בְּטֶרֶם יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל אֲשֶׁר בַּבָּיִת וְאַחַר כֵּן יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת הַבָּיִת: [ויקרא יד, לו]

◆

הגהות וציונים

א] צ"ל דברי **רבי** ר' יוסי בר' יהודה אומר (כמו לעיל עי' הג' מהר"י לנדא) וכ"ה בכת"י (הג' חת"ס עי"ש, דק"ס עי"ש): **ב]** צ"ל **ורבי** מהתם, וכ"ה בכת"י (דק"ס, ועי' לעיל): **ג]** בכת"י נוסף **האי תנא דאמר אמר רבי נראין דברי ר"מ במוסגר ודברי ר' יוסי במוחלט סבר צוותא דאשתו עדיף ליה ולהכי** (ונשמט בדפוס בשגגה מחמת הדומות, דק"ס): **ד]** בכת"י נוסף מצערו: **ה]** בכת"י נוסף **דשרי ליה ליכנס במחנה ישראל ואית ליה:** **ו]** יש להוסיף **ומשלחו** (באה"מ): **ז]** נדצ"ל **שהרי:** **ח]** צ"ל **וכיון** (מנחת יהודה): **ט]** בכת"י **דמפיק ליה מוביום:** **י]** בכת"י נוסף **ורבי יהודה. דלא יליף טומאה דגופיה מטומאה דלאו גופיה להמתין לו לדבר הרשות סבר מהתם מטומאה דביתו** לא **ילפינן** דהוי חידוש וכו': **כ]** צ"ל **והא** (רש"ש): **ל]** אולי צ"ל **ואע"ג דאיצטריך**. או שצ"ל **ולאידך מיצטריך** לגופיה (ע"פ באה"מ עי"ש): **מ]** נראה דיש כאן ט"ס וצ"ל **ועוד** נראה, והד"א עם הדבור הבא (חזו"א עי"ש עוד בהגהתו ובביאור דבריו):

רש"י כת"י **תנאי הוא ואליבא דר'.** כלומר [תנא] קמא דסבירא ליה לר' צוותא דאשתו עדיפא ליה הלכך נראין דברי ר' מאיר במוסגר ודברי ר' יוסי במוחלט כולה שיטה כדפרשית ותנא בתרא דסבירא ליה לר' דצוותא דעלמא עדיפא ליה הילכך נראין דברי ר' מאיר דאמר רואין במוחלט דאי מטהר ליה שמחה היא לו דצוותא דעלמא ניחא ליה טפי מצוותא דאשתו ודברי ר' יוסי דאמ' אין רואין במוסגר דילמא מטמא ליה ואסר ליה בצוותא דעלמא אע"ג (דקאי הסגר) [דכשהוא מחליטו יהיה מותר בתשמיש] בקול שמיעת בני אדם ניחא ליה טפי. כללא דמילתא ר' מאיר סבר צוותא דעלמא עדיפא ליה ור' יוסי סבר איכא דניחא ליה בדעלמא ואיכא דניחא בדאשתו ור' סבירא ליה כר' יוסי דאין כהן רשאי לשתוק וסבירא ליה דצוותא דאשתו עדיף ליה ולמאן דתני איפכא סבירא ליה דר' צוותא דעלמא עדיף ליה. [המשך בסוף המסכת]

אהח18/06/2018

18/05/2018

שנינו בברייתא, שנאמר (ויקרא יג יד) לגבי מי שנצטרע בכל גופו ודינו שטהור[כה], **'וּבְיוֹם הֵרָאוֹת בּוֹ** בָּשָׂר חַי יִטְמָא', כלומר, שאם נראה בו בשר חי שנרפא מהנגע ושוב אין הצרעת מכסה את כל גופו, הרי הוא טמא[כו]. ודורשים מ'וביום', **יֵשׁ יוֹם שֶׁאַתָּה רוֹאֶה בּוֹ** - יש ימים שבהם הכהן נזקק לראות את הנגע ולפסוק את דינו, **וְיֵשׁ יוֹם שֶׁאִי אַתָּה רוֹאֶה בּוֹ** - שאין הכהן רואה את הנגע ופוסק את דינו[כז]. **מִכָּאן אָמְרוּ, חָתָן שֶׁנּוֹלַד בּוֹ נֶגַע** בשבעת ימי המשתה שלו, **נוֹתְנִין** [-ממתינים] **לוֹ** מלראות את נגעיו עד שיעברו **שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה** כדי לא לצערו בימי שמחתו[כח], **לוֹ** - הן אם נראה נגע בגופו, **וּלְבֵיתוֹ** - והן אם נראה נגע בביתו[כט], **וְלִכְסוּתוֹ** - והן אם נראה נגע בבגדו[ל]. **וְכֵן** הדין בכל אדם **בָּרֶגֶל** שהוא זמן שמחה, **שֶׁנּוֹתְנִין** [-ממתינים] **לוֹ** מלראות את נגעיו עד לאחר **שִׁבְעַת יְמֵי הָרֶגֶל**, ועל ימים אלו דרשנו מהפסוק שאין רואים בהם את הנגע[לא], **דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. רַבִּי אוֹמֵר, אֵינוֹ צָרִיךְ** את הפסוק 'וביום הראות בו' ללמד הלכה זו[לב], **שֶׁהֲרֵי הוּא אוֹמֵר** (ויקרא יד לו) לגבי נגע שנראה בקירות הבית וזקוק הכהן להסגיר את הבית, **'וְצִוָּה הַכֹּהֵן וּפִנּוּ אֶת הַבַּיִת** בְּטֶרֶם יָבֹא הַכֹּהֵן לִרְאוֹת אֶת הַנֶּגַע וְלֹא יִטְמָא כָּל אֲשֶׁר בַּבָּיִת' וגו', כלומר, הכהן מצווה לפנות את הבית מהכלים שבתוכו כדי שלא יטמאו על ידי הבית לאחר שיסגיר אותו ותחול עליו טומאה[לג], וממתין עד שיסיימו לפנות את הבית ורק אז מסגיר אותו, הרי שמעכבים את ראיית נגע הבית מפני טומאת הכלים על אף שאין בזה צורך מצוה אלא רשות בלבד, והוא הדין לנגעי אדם שממתינים מפני דבר הרשות, ועתה יש ללמוד מכאן **שֶׁאִם מַמְתִּינִים לוֹ** לנגעי גופו **לִדְבַר הָרְשׁוּת, כָּל שֶׁכֵּן** שימתינו **לִדְבַר מִצְוָה**, ולא יראה הכהן את נגעי החתן בשבעת ימי המשתה ואת של כל אדם בימי הרגל שמצוה לשמוח בהם[לד]. אם כן מוכח מברייתא זו שטומאת המצורע תלויה בדיבורו של הכהן וכל זמן שלא יטמאנו ישאר בטהרתו, שאם לא כן מה יועיל בכך שימתין עד לאחר ימי המשתה והרגל[לה].

הגמרא מוסיפה לדון במחלוקתם של רבי יהודה ורבי:

מבררת הגמרא, **מַאי בֵּינַיְיהוּ** - מה ההבדל בין שיטת רבי יהודה שלמד מ'וביום' לשיטת רבי שלמד מ'ופנו את הבית'. משיבה הגמרא, **אָמַר אַבַּיֵי, מַשְׁמָעוּת דּוֹרְשִׁין אִיכָּא בֵּינַיְיהוּ** - ההבדל ביניהם הוא רק באופן הדרשה מן הפסוקים, שרבי יהודה דורש מ'וביום' ורבי דורש מ'ופנו את הבית'[לו], אך אין ביניהם חילוק להלכה. **וְרָבָא אָמַר, דְּבַר הָרְשׁוּת אִיכָּא בֵּינַיְיהוּ** - מחלוקתם היא גם להלכה, האם מעכבים את ראיית הנגע אף לצורך דבר הרשות, שלדעת רבי יהודה שלמד נגעי אדם מ'וביום', אין ממתינים לנגעי אדם אלא לדבר מצוה[לז], ואילו לדעת רבי שלמד מ'ופנו את הבית', כשם שמצאנו בנגעי בתים שהכהן ממתין מפני טומאת הכלים שהוא צורך רשות, כך לגבי נגעי אדם אפשר להמתין אף לצורך דבר הרשות[לח].

הגמרא מבארת את טעמי המחלוקת לשיטת רבא:

וְרַבִּי יְהוּדָה שלא למד נגעי אדם מנגעי בתים, מה טעמו, **מֵהָתָם** [-משם], מנגעי בתים **לֹא גָּמְרִינַן** - לא ניתן ללמוד לנגעי אדם, משום **דְּחִידּוּשׁ הוּא** שהתחדש לגבי נגעי בתים,

---

(ע״א) בהערה בהקדמה למשנה], ולא על כך הקשתה הגמרא, אלא על מה שאמרו שהכהן יכול לשתוק לדעת רבי מאיר, או להמנע מלראות את הנגע לדעת רבי יוסי.

כה. כפי שנאמר (ויקרא יג יב-יג) 'ואם פרוח תפרח הצרעת בעור וכסתה הצרעת את כל עור הנגע מראשו ועד רגליו וגו' וטהר את הנגע כלו הפך לבן טהור הוא'.

כו. הבשר החי שבתוך הנגע נקרא 'מחיה' והוא סימן טומאה גם אם אין שער לבן בנגע, כמבואר ברש״י על התורה (שם יג י).

כז. בגמרא להלן (ח.) יבואר עוד הלימוד מפסוק זה.

כח. אדם שנראה בו נגע, בית דין כופים אותו לבוא אל הכהן שיפסוק את דינו, כפי שנאמר (ויקרא יג ב) 'אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת או בהרת וגו' והובא אל אהרן הכהן' וגו', אך לגבי חתן [וכן בימי הרגל כפי שיבואר בסמוך] דרשו מהפסוק שממתינים לו עד לאחר ימי השמחה. פי' הרא״ש על המשנה (נגעים פ״ג מ״ב).

כט. אם נראה בקיר הבית נגע בצבע ירקרק או אדמדם ומראהו שקוע מן הקיר, מסגיר הכהן את הבית לשבעה ימים, ובאותם ימים הבית טמא ומטמא כל אדם או כלי הנמצא בו, כמבואר בפרשת מצורע (ויקרא יד לו-לח) וברש״י שם.

ל. דיני נגעים שייכים גם בבגדים כמבואר בפרשת תזריע (ויקרא יג מז-נט), ונתבאר במסכת נגעים (פי״א).

גם לגבי ביתו וכסותו הטעם שממתינים הוא כדי שלא לצערו, שכן בימים אלו יש להמנע מכל דבר העלול להביא לידי צער ועצבות. רמב״ם (פי' המשניות, נגעים פ״ג מ״ב).

לא. יש להקשות, שלדעת רבי מאיר אף בימים אלו יכול הכהן לראות את הנגע רק על מנת לטהר אם יהיה טהור ואם יראה שהוא טמא ישתוק. ולפירוש רבינו יצחק [שהובא בתוספות לעיל (ע״א ד״ה נהסגר), וראה בהערה שם], קשה אף לדעת רבי יוסי, שהרי מודה שרואים בתחילת הסגר ראשון על מנת לטהר. תוספות (ד״ה יש) [וראה במשנה למלך (יום טוב פ״ז הט״ז ד״ה ודע דגמרא) שהוכיח מהתוספות שלא גרסו במשנה לעיל (ע״א) רואין את הנגעים 'בתחילה', וכן לא גרסו בדברי רבא (שם) 'בטהור כולי עלמא לא פליגי דלא חזו ליה', וראה עוד בהערה לעיל (שם)]. והשפת אמת (בתוס' שם) תירץ את קושיית התוספות לדעת רבי מאיר, שלדעתו אכן אפשר לראות נגעים בימים אלו על מנת לטהר, והמיעוט מ'וביום' מלמד רק שאין הכהן מחוייב לראות את הנגע, וכן משמע מלשון הברייתא 'נותנין לו' שבאו להקל עליו, אבל אם רוצה לראות על מנת לטהר, הרשות בידו.

לב. 'אינו צריך' משמע שאין אנו זקוקים כלל לדרשה מ'וביום', אמנם לדעת רבא שתבואר להלן (ח.) מודה רבי שזקוקים גם לדרשה מ'וביום', וראה בהערה להלן (שם).

לג. בית מנוגע שהסגירו הכהן מטמא את הכלים שבתוכו כמבואר בהערה לעיל.

לד. כפי שנאמר (דברים כד ה) לגבי חתן 'ושמח את אשתו אשר לקח', ולגבי רגל נאמר (שם טז יד) 'ושמחת בחגך'. ר״ש בן היתום (ד״ה לדבר). והרמב״ם בפירוש המשניות (נגעים פ״ג מ״ב) כתב, שהחתן עוסק במצות פריה ורביה, וכן כל אדם במועד עוסק בשמחת הרגל. וראה עוד בהערה להלן בענין שמחת חתן.

לה. משנה למלך (יום טוב פ״ז הט״ז ד״ה ודע דגמרא). ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה אין) ביאר לשיטתו שתמיהת הגמרא היתה על כך שהכהן נמנע מלראות את הנגע [כמבואר בהערה לעיל], שעתה מוכיחה הגמרא מהברייתא שאכן יש ימים בהם הרשות ביד הכהן להמנע מלראות את הנגע. וכן ביאר הקרן אורה (ד״ה למימרא).

לו. ויתכן לפרש שרבי יהודה אינו דורש מ'ופנו את הבית' משום שזקוק לרבות ממנו שמפנים אף חבילות קש ועצים וכשיטתו בנגעים (פי״ב מ״ה). ורבי אינו דורש מתיבת 'ביום' משום שזקוק לדרוש ממנו שאין רואים נגעים בלילה [כפי שמבאר אביי להלן (ח.) לדעת רבי יהודה], ואינו דורש מהאות וא״ו של 'וביום' משום שלדעתו האות וא״ו לא ניתנה להידרש. תוספות (ד״ה משמעות). אך להלן (ח. ד״ה נפקא) ביארו התוספות באופן אחר על פי מסקנת הגמרא, וראה בהערה שם.

לז. שכן 'וביום' משמע למעט יום שיש בו קביעות שמחמתה אין רואים, והיינו קביעות של מצוה כרגל וכן ימי משתה של חתן. תוספות (ד״ה דבר).

לח. לגבי נגעי בתים, לכל הדעות ממתינים אף לדבר הרשות כפי שמוכח מהפסוק 'ופנו את הבית', אלא שלדעת רבי יהודה אין ללמוד נגעי אדם מנגעי בתים אלא מ'וביום', שממנו משמע שההמתנה היא לצורך מצוה [כמבואר בהערה הקודמת]. תוספות (שם).

ולדעת אביי לכל הדעות ממתינים אף לדבר הרשות אף בנגעי אדם, אלא שרבי לומד זאת מנגעי בתים, ולדעת רבי יהודה אי אפשר ללמוד נגעי אדם מנגעי בתים משום שהם חידוש [כפי שיבואר בסמוך] וצריך ללמוד מ'וביום' לנגעי הגוף לדבר מצוה, ולאחר שלמדנו דבר מצוה בנגעי הגוף שוב ניתן ללמוד מנגעי בתים שאף לדבר רשות ממתינים. תוספות (להלן ח. ד״ה נפקא) [ופירשו כן על פי מסקנת הגמרא שם, אמנם בתחילה פירשו את דעת אביי באופן אחר כמבואר בהערה לעיל]. וראה בהערה שם בהרחבה.

מסוגיא זו הוכיח הפני יהושע בכתובות (קונטרס אחרון דף ד. ד״ה ונוהג) ששבעת ימי המשתה של חתן הם מצוה מן התורה, שהרי לדעת רבא לומד רבי יהודה מהפסוק שמותר להמתין רק לדבר מצוה ובכלל זה שבעת ימי המשתה של חתן. ועוד, שנקט בדבריו חתן לפני רגל ששניהם למדים מהפסוק שממתינים להם, ומשמע שחתן ורגל דינם שוה כפי שכתבו התוספות (כתובות ד. ד״ה מסייע), ואם כן ימי המשתה של חתן הם מן התורה כרגל, ואף רבי לא חלק על רבי יהודה בזה. והקשה מכאן על מה שכתב הרא״ש (כתובות פ״א סי' ה) ששבעת ימי המשתה הם מדרבנן, ובשם הרמ״ה כתב שם שהיום הראשון הוא מן התורה והשאר מדרבנן. וכן הוכיח גם האור זרוע (הל' אבילות סי' תלב) מסוגייתנו, ששבעת ימי המשתה הם מן התורה.

דְּהָא עֵצִים וַאֲבָנִים בְּעָלְמָא לֹא מִטַּמְּאוּ - שהרי בכל מקום כלי עץ שאין להם בית קיבול ואבנים אינם מקבלים טומאה[א], **וְהָכָא מִטַּמְּאוּ** - ואילו כאן בנגעי בתים הם מקבלים טומאה, שהרי ציותה התורה לפנות מן הבית את הכלים כדי שלא יטמאו, ובכללם גם פשוטי כלי עץ וכלי אבן[ב]. וכיון שנתחדשה בהם הלכה שאינה נוהגת בשאר מקומות, שוב אי אפשר ללמוד מהם לנגעי אדם [וכן לנגעי בגדים[ג]] שממתינים לצורך דבר הרשות, שכן כל דבר חידוש אין לך בו אלא חידושו[ד].

וְרַבִּי אָמַר, אכן מנגעי בתים לבד לא ניתן ללמוד שממתינים לדבר רשות בנגעי אדם מפני החידוש שבבתים, ולכן **אִצְטְרִיךְ** - זקוקים אנו לשני הלימודים, הן 'וביום' והן 'ופינו', **דְּאִי כְּתַב רַחֲמָנָא** - שאם היתה התורה כותבת רק **'וּבְיוֹם הֵרָאוֹת בּוֹ'** [שממנו למדו שיש ימים בהם אין רואים את הנגע], **הֲוָה אָמֵינָא** - הייתי יכול לומר, שדווקא **לִדְבַר מִצְוָה, אִין** - אכן מעכבים את ראיית הנגע, שכן 'וביום' משמע שבא למעט יום שיש בו קביעות מיוחדת, כרגל וכחתן שהם דבר מצוה[ה], אך **לְ**צורך **דְּבַר הָרְשׁוּת** שמא נאמר ש**לֹא** ממתינים, לכך **כְּתַב רַחֲמָנָא 'וְצִוָּה הַכֹּהֵן** וּפִנּוּ אֶת הַבַּיִת' וגו', ללמדנו שממתינים אף לצורך דבר הרשות כטומאת הכלים. **וְאִי כְּתַב רַחֲמָנָא** רק את הפסוק **'וְצִוָּה הַכֹּהֵן** ופינו את הבית', **הֲוָה אָמֵינָא** - הייתי יכול לומר **הָנֵי אִין דְּלָאו טוּמְאָה דְּגוּפֵיהּ** - דווקא בנגעי בתים שאינם טומאת גופו ממתינים אף לדבר הרשות, **אֲבָל לגבי טוּמְאָה דְּגוּפֵיהּ** [-של נגעי גופו], **אֵימָא מֵיחֱזָא חַזְיָא לֵיהּ** - שמא נאמר שיראה הכהן את הנגע ולא ימתין לצורך דבר הרשות, ולא ניתן ללמוד מנגעי בתים מפני החידוש שבהם. אך מאחר וגילתה התורה בלימוד 'וביום' שממתינים לדבר מצוה בנגעי אדם, שוב ניתן ללמוד שממתינים בהם אף לדבר רשות מנגעי בתים על אף החידוש שבהם[ו]. מסיקה הגמרא, **צְרִיכָא** - אכן נצרכים שני הלימודים[ז].

הגמרא מבארת את הלימוד שנתבאר לעיל מהפסוק 'וביום הראות בו':

אָמַר מַר - הובא בברייתא לעיל (ז:) בדברי רבי יהודה, שלומדים מהפסוק 'וביום הראות בו בשר חי', **שֶׁיֵּשׁ יוֹם שֶׁאַתָּה רוֹאֶה בּוֹ וְיֵשׁ יוֹם שֶׁאִי אַתָּה רוֹאֶה בּוֹ**, ומכאן שאין רואים נגעי חתן בימי המשתה שלו ואת של כל אדם בימי הרגל. מבררת הגמרא, **מַאי מַשְׁמַע** - כיצד משמע לדרוש כן, הלא הפסוק נזקק לגופו[ח] ואינו מיותר לדרוש ממנו דין נוסף. משיבה הגמרא, **אָמַר אַבַּיֵי, אִם כֵּן** שהפסוק נזקק לגופו ולא בא לרבות כלום[ט], **לִיכְתּוֹב רַחֲמָנָא** - שיכתוב הפסוק **'בְּיוֹם', מַאי** - מהו **'וּבְיוֹם'** בתוספת האות וא"ו, אלא **שְׁמַע מִינָּהּ** - מוכח מהאות וא"ו שנכתבה להידרש **שֶׁיֵּשׁ יוֹם שֶׁאַתָּה רוֹאֶה בּוֹ וְיֵשׁ יוֹם שֶׁאִי אַתָּה רוֹאֶה בּוֹ**.

הגמרא מביאה ביאור שונה, **רָבָא אָמַר**, לא האות וא"ו בלבד מיותרת, אלא **כּוּלָּהּ קְרָא יְתֵירָא הוּא** - המילה 'וביום' כולה מיותרת היא, **דְּאִם כֵּן** שלא נכתבה כדי לדרוש הימנה, **לִכְתּוֹב רַחֲמָנָא 'וּבְהֵרָאוֹת** בו' וגו' דהיינו בזמן שיראה בשר חי בנגע, **מַאי** - לשם מה נכתבה המילה **'וּבְיוֹם'**, אלא **שְׁמַע מִינָּהּ** - מוכח מכך שנכתבה כדי לדרוש הימנה **שֶׁיֵּשׁ יוֹם שֶׁאַתָּה רוֹאֶה בּוֹ וְיֵשׁ יוֹם שֶׁאִי אַתָּה רוֹאֶה בּוֹ**.

הגמרא מבארת את מחלוקתם של אביי ורבא באופן הדרשה מ'וביום':

מבארת הגמרא את דעת אביי, **וְאַבַּיֵי** שסבר שאין המילה 'וביום' מיותרת כולה, סובר **שֶׁהַהוּא** - המילה 'ביום', **מִיבָּעֵי לֵיהּ** - זקוקה לדרשה אחרת, שדווקא **בַּיּוֹם** רואה הכהן את הנגע **וְלֹא בַּלַּיְלָה**', ולכן הוזקקנו לדרוש ש'יש יום שאי אתה רואה בו' מהאות וא"ו. מקשה הגמרא על רבא, **וְרָבָא** שלומד שהמילה 'וביום' נדרשת שיש יום שאי אתה רואה בו, **בַּיּוֹם וְלֹא בַּלַּיְלָה מְנָא לֵיהּ** - מנין לו שאין רואים את הנגע בלילה. משיבה הגמרא, **נַפְקָא לֵיהּ** - הוא לומד דין זה **מֵ**הפסוק האמור לגבי ראיית הנגע **'לְכָל מַרְאֵה עֵינֵי הַכֹּהֵן'** (ויקרא יג יב)[יא], משמע שמדובר ביום שאז הכהן יכול לראות את הנגע[יב].

הגמרא חוזרת ומבארת את שיטת אביי, **וְאַבַּיֵי** שדרש למעט ראיית נגעים בלילה מ'ביום', לדעתו **הַהוּא** - הפסוק 'לכל מראה עיני הכהן' **מִיבָּעֵי לֵיהּ** [-נזקק] להידרש **לְמַעוּטֵי סוּמָא בְּאַחַת מֵעֵינָיו** - למעט את הסומא אפילו בעין אחת שלא יראה נגעים, שכן 'עיני' משמע שרק כהן שרואה בשתי עיניו כשר לראיית נגעים[יג], ולכן אין הפסוק מיותר למעט ראייה בלילה וזקוקים ל'ביום' למיעוט זה. מקשה הגמרא על רבא, **וְרָבָא נַמִּי מִיבָּעֵי לֵיהּ לְהָכִי** - הלא גם לדעת רבא הפסוק 'לכל מראה עיני הכהן' נדרש למעט סומא בעין אחת, וכיצד למד ממנו רבא שאין רואים בלילה. משיבה הגמרא, **אִין הָכִי נַמִּי** - אכן כך, לא

א. **כמבואר** בכלים (פ"ב מ"א) לגבי פשוטי כלי עץ, ובברייתא בשבת (נח.) לגבי כלי אבן.

ב. **כדברי** רבי יהודה עצמו בנגעים (פי"ב מ"ה) הסובר שיש לפנות מן הבית אף חבילות קש ועצים משום שחסה עליהם התורה שלא יטמאו משיסגיר את הבית, שגזירת הכתוב היא שמקבלים טומאה על אף שבשאר מקומות אינם מקבלים טומאה. משנה למלך (טומאת צרעת פי"ד ה"ד). וראה שם עוד, שלכאורה יש לבאר את שיטת רבי יהודה בנגעים באופן אחר, שאין העצים והאבנים מקבלים טומאה אלא גזירת הכתוב היא שיש לפנות את הבית אף מדברים שאינם מקבלים טומאה [וכן פירש הרע"ב שם], ולפי זה החידוש שהתחדש בנגעי בתים הוא טומאת העצים והאבנים של הבית עצמו, שאף הוא נטמא כפי שכתב הרמב"ם (שם פט"ו ה"א). אמנם לפי זה תמוה, שהיה לו לרבי יהודה לבאר בפשטות הטעם שלא ניתן ללמוד מנגעי בתים שממתינים לדבר הרשות, שגזירת הכתוב היא שימתין הכהן עד שיפנו את הבית ולא מפני טומאת הכלים, ועוד, שאם החידוש הוא טומאת הבית עצמו היתה הגמרא נוקטת שהחידוש הוא טומאתו במחובר לקרקע מה שאין כן בכל מקום, אלא מוכח שהגמרא פירשה את שיטת רבי יהודה בנגעים שהעצים והאבנים שבתוך הבית טמאים, וזהו החידוש, וממתין הכהן מלהסגיר את הבית כדי שלא יטמאו. וראה עוד שם שהוכיח גם מתוספות (ד"ה נפקא) [הו"ד בהערה להלן] שפירשו כן. וכן פירש האליהו רבה (נגעים שם) את שיטת רבי יהודה, שהוא דורש מ'ולא יטמא כל אשר בבית' (ויקרא יד לו) לרבות עצים ואבנים שמקבלים טומאה מהבית [אמנם ראה במשנה למלך (שם) שחזר והקשה על כך, והוכיח שהעצים והאבנים שבבית אינם טמאים, והוסיף להרחיב בענין זה]. וראה עוד בילקוט ביאורים.

ג. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה דהא).

ד. **שכשם** שאותה הלכה שנתחדשה בו אינה נוהגת בשאר מקומות, כך שאר ההלכות הנוהגות בו אינן נוהגות בשאר מקומות. על פי רש"י (פסחים מד: ד"ה חידוש).
ועל אף שהחידוש בנגעי בתים הוא להחמיר [שעצים ואבנים מקבלים טומאה], אין למדים מהם אף להקל שממתינים בראיית הנגע, ואין אומרים שדווקא לחומרא לא ניתן ללמוד מהם. תוספות (ד"ה נפקא). וראה עוד בילקוט ביאורים.

ה. **תוספות** (לעיל ז: ד"ה דבר).

ו. **המיוחס** לרש"י (ד"ה אבל). ולפירושו אף לדעת רבי נגעי בתים נחשבים חידוש, אלא שהוא סובר שמאחר ולמדנו שממתינים לדבר מצוה בנגעי הגוף, שוב ניתן ללמוד מנגעי בתים שהוא הדין לדבר רשות, כיון שכבר מצינו בהם ענין המתנה. אך בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הני) כתב, שלדעת רבי טומאת נגעי בתים אין בה חידוש שהרי אף בנגעי בגדים ישנו חידוש דומה לטומאת העצים והאבנים, שהרי חוטי שתי וערב נטמאים בנגעי בגדים כמבואר בתורה (ויקרא יג נח), מה שאין כן בשאר טומאות, ומוכח שכל דיני נגעים שוים הם ואינם בגדר חידוש וניתן ללמוד זה מזה, אלא שמכל מקום נגעי הגוף חמורים מנגעי בתים משום שהטומאה שבהם יוצאת מגופו, ולכן לא ניתן ללמוד בהם המתנה מנגעי בתים [ואמנם לגבי נגעי בגדים ניתן ללמוד מנגעי בתים ללא ריבוי מיוחד], ולכן מלמד הפסוק 'וביום' שאף בנגעי הגוף ממתינים לגבי דבר מצוה ושוב ניתן ללמוד מנגעי בתים שהוא הדין לדבר הרשות. וראה עוד בילקוט ביאורים.

ז. **ומבואר** שאף לדעת רבי נצרך הלימוד מ'וביום'. ולפי זה מה שאמר על כך בברייתא לעיל (ז:) 'אינו צריך', היינו שלא היה צריך הכתוב 'וביום' ללמדנו שממתינים לדבר מצוה, אלא היה יכול ללמד שממתינים לדבר הרשות והיינו לומדים לדבר מצוה מקל וחומר, אולם דרך הכתוב לפרש דבר שניתן ללומדו בקל וחומר. הגהות מהר"ב רנשבורג (לעיל ז: אות א).

ח. **לפרש** את הדין שביום שיראה בשר חי בתוך הנגע, יטמא [ראה בהערה לעיל (ז:)]. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מאי).

ט. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה דאם).

י. **וכיון** שגילה הכתוב בנגעי גופו החמורים שטומאתם יוצאת מגופו שאין רואים בלילה, בודאי שהוא הדין לגבי נגעי בגדים ובתים. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מיבעי).

יא. **מדובר** במי שנצטרע בכל גופו והנגע נראה לכל מראה עיני הכהן.

יב. **המיוחס** לרש"י (ד"ה מראה). וביאר המנחת יהודה (אהע"ז סי' טו ענף טו ד"ה ואמת), ש'מראה עיני' משמע שרואה בהבחנה ברורה, ובלילה אף לאור הנר לא ניתן להבחין בין מראות הנגעים אם היא עזה כשלג או פחות, ושאר הבחנות כיוצא בזה שיש לדייק בהם במראות נגעים. ומעין זה משמע בפירוש ר"ש בן היתום (ד"ה מראה).

יג. **ר"ש** בן היתום (ד"ה ואביי).

דהא עצים ואבנים בעלמא לא מטמאו והכא מטמאו ורבי[א] אמר[ב] אצטריך דאי כתב רחמנא וביום הראות בו הוה אמינא לדבר מצוה אין לדבר הרשות לא כתב רחמנא וצוה הכהן ואי כתב רחמנא וצוה הכהן הוה אמינא הני אין דלאו טומאה דגופיה אבל טומאה דגופיה אימא מיחזא חזיא ליה צריכא. אמר מר יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאי אתה רואה בו מאי משמע אמר אביי א"כ ליכתוב רחמנא ביום מאי וביום שמע מינה יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאי אתה רואה בו רבא אמר כולה קרא יתירא הוא דא"כ לכתוב רחמנא ובהראות מאי וביום שמע מינה יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאי אתה רואה בו ואביי ההוא מיבעי ליה [א]ביום ולא בלילה ורבא ביום ולא בלילה מנא ליה נפקא ליה [א]מלכל מראה עיני הכהן ואביי ההוא מיבעי ליה [ב]למעוטי סומא באחת מעיניו[ה] ורבא נמי מיבעי ליה להכי אין הכי נמי ואלא ביום ולא בלילה מנא ליה נפקא ליה [ב]מכנגע נראה לי בבית לי ולא לאורי ואביי אי מהתם הוה אמינא הני מילי טומאה דלאו דגופיה אבל טומאה דגופיה אפילו לאורו נמי קא משמע לן:

מתני' ועוד אמר ר' מאיר מלקט אדם עצמות אביו ואמו מפני ששמחה היא לו ר' יוסי אומר [ג]אבל הוא לו [ד]לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום:

גמ' ורמינהו [ה]המלקט עצמות אביו ואמו הרי זה מתאבל עליהם כל היום ולערב אין מתאבל עליהן ואמר רב חסדא [ו]אפילו צרורין לו בסדינו אמר אביי אימא מפני ששמחת הרגל עליו: ולא יעורר על מתו: מאי לא יעורר על מתו אמר רב כד הדר ספדנא במערבא אמרי יבכון עמיה כל מרירי ליבא: קודם הרגל שלשים יום: מאי שנא שלשים יום אמר רב כהנא[ג] אמר רב יהודה אמר רב מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל ובא ספדן ועמד על פתח ביתו ונטלתן אשתו ונתנתן לו ונמנע ולא עלה באותה שעה אמרו לא יעורר על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום ושמואל אמר לפי

דהא עצים. פשוטי כלי עץ לא מקבלי טומאה[ג]: ורבי אמר אצטריך. כלומר אע"ג דיליף טומאה דגופיה מטומאה דלאו גופיה לדבר הרשות מוצוה הכהן, אצטריך ביום[ד] הראות בו: אבל טומאה דגופיה אימא לא. דלא יליף טומאה דגופיה מטומאה דלאו גופיה לדבר הרשות מוצוה הכהן דהוה אמינא[ה] חידוש הוא, קמ"ל וביום הראות דהיינו טומאה דגופיה דממתינין לו לדבר מצוה, והואיל ואשכחן דממתינין לו לטומאה דגופיה מיהא לדבר מצוה אית ליה נמי כח למילף מוצוה הכהן דממתינין לטומאה דגופיה לדבר הרשות נמי אף על גב דחידוש הוא: כולה קרא יתירא. כלומר כולה תיבה דביום הראות[ו] קרא יתירא: מראה עיני הכהן. משמע ביום שיכול לראות: לי ולא לאורי. שאין צריך לאור הנר דהיינו ביום, ובההוא שעתא נמי ובא הכהן, אלמא דאין רואין אלא ביום [illegible]. וביום הראות בו, דבו היינו טומאה דגופיה: **מתני'** מלקט אדם עצמות אביו ואמו. ומוליכן למקום אחר לקוברן בקברות אבותם: מפני ששמחה היא לו. שקוברן בקברי אבותיו, ולא מצטער במועד: ר' יוסי אומר. לא ילקט מפני שאבל הוא לו: לא יעורר על מתו. אם מת לו מת חדש או חדשים קודם המועד, לא יעורר מפרש בגמ' כד הדר ספדנא במערבא, כלומר שלא ישכור ספדן לחזור על קרוביו לומר בכו עמי כל מרי נפש: לא יספידנו. שאם מת לו מת בתוך שלשים יום לפני הרגל לא ישכור ספדן להספידו, ושלשים יום אתרוייהו קאי, וטעמא דשלשים יום מפרש בגמ': **גמ'** הרי הוא מתאבל עליהן. וקשיא לרבי מאיר דאמר מפני ששמחה היא לו: אפילו צרורין בסדינו. שאינו מלקטן ואינו רואה אותן הרי זה מתאבל כל זמן שלא נקברו: מפני ששמחת הרגל עליו. כלומר הרבה הוא עוסק בשמחת הרגל ואינו מצטער במלקט עצמות אביו ואמו: יבכון עמיה. (אפילו) הכי אסור למימר במועד, היינו לא יעורר על מתו: אמר רב (נחמן) מעשה כו'. כלומר שהיו לו מעות מזומנין לצורך לעלות לרגל ונתנתן אשתו להספדנים ונמנע מלעלות לרגל:

דהא עצים ואבנים לא מטמאו. ואפ"ה מטמאו כאן עצים ואבנים לאו דוקא[ז] דהא תנן במסכת נגעים (פי"ב מ"ה) לרבי יהודה אפילו חבילי קש וחבילי תבן וא"כ צריך לומר [א] דרבי נמי מודה לר' יהודה וכן משמע מדלא מסיק דרבי סבר לה כר' שמעון דפליג התם:

מאי וביום יש יום שאתה רואה. משמע לאביי דר' יהודה דריש וי"ו וכן פ"ק דסנהדרין (דף יד. ושם) גבי ושופטיך[ד] ופ' אלו מגלחות (ב"מ דף כז.) גבי ומלאת[ה] וקשה איהו גופיה לא דריש וי"ו דואם המר ימיר[ו] בפ"ק דתמורה (דף ג:) ובסוף פרק טרף בקלפי (יומא ד' מה.) גבי והאש[ז] ושמא דריש ליה לדרשה אחרינא מיהו הכא קשה טפי כיון דר' יהודה דריש וי"ו מאי טעמא לא אמר רבא דהכא נמי דריש וי"ו למה חולק על אביי היה לו להזכירה ושמא רבא קאמר אפילו לא דריש ר' יהודה וי"ו הכא להאי דרשה יש ליישבה[ח]:

נפקא ליה מכנגע נראה לי ולא לאורי. תימה דהא לעיל אמר רבא לר' יהודה חידוש הוא ולא גמרינן מיניה [ב] ולפירוש שפירש[ח] דרבי יהודה לטעמיה דמצריך ופינו בעצים ובאבנים ניחא דלענין פינו דוקא חידוש ועי"ל כיון דלאורו (א) אינו יכול לראות בלא נר א"כ פוסל מטעם ראיה יש לנו ללמוד הימנו כיון דחזינן דבעלמא נמי אשכחנא קפידא בראיה טפי מעולי רגלים[ט] דבעינן שתי עינים ובעינן נמי שלא יהא יום המעונן[י] ותימה דהכא משמע דרבא ממעט לילה מהאי קרא ובפ' אחד דיני ממונות (סנהדרין ד' לד: ושם) מייתי קרא וביום הראות בו והיינו כאביי (ב) וי"ל דאורחיה דהש"ס[כ] לאתויי דרשות הפשוטים יותר ושמא אי לא כתב כנגע נראה לי הוה מוקמינן וביום הראות למעוטי לילה וכן בפ"ב דמגילה (דף כ.) ולא מוהלין אלא ביום דריש התם מביום השמיני ביום ולא בלילה ובפ' ר' אליעזר דמילה (שבת קלב. ושם) דריש מיניה ביום אפילו בשבת ומבן שמונת ימים דרשינן ימים ולא לילות ובפ' החובל[ל] (ב"ק דף פז.) מייתי שבח נעורים לאביה מבנעוריה בית אביה ובריש פ"ק דקדושין (דף ג:) מוקי לה בהפרת נדרים דוקא ושבח נעורים נפקי מוכי ימכור וגו' וכן בפ' קמא דקדושין (ג: יד.) מייתי ספר כריתות ואין דבר אחר כורתה מספר כריתות ובפרק [המביא גטן] (גיטין דף כא:) מפקי לה רבנן מוכתב לה [נ]וספר כריתות אצטריך לדרשה אחרינא ומיהו תימה היאך נוכל ליישב הסוגיא דפרק אחד דיני ממונות (סנהדרין דף לד:) אליבא דרבא דמייתי לה התם למיגמר[ט] דין ביום מנגעים ובשלמא אי מייתי מוביום הראות בו מצינו לאוקמי בגמר דין אלא כנגע [ג] נראה לי היינו תחלת דין (ג) ואביי דאמר אי מהתם הני מילי דטומאה לאו דגופיה וקיימא פירכא דלעיל דמגופיה דאית[י] ליה לאביי משמעות דורשין איכא בינייהו דמשמע דרבי יהודה לא דריש מופינו הוה דריש ליה נמי שפיר ואצטריך וביום הראות ע"כ נראה לי דה"פ לעיל משמעות דורשין איכא בינייהו רבי סבר דביום הראות אצטריך לדרשה אחרינא דביום ולא בלילה כדפרישית נמי לעיל[מ] ורבי יהודה סבר דתרוייהו דרשינן ואצטריך לתרי קראי כי היכי דלית ליה לרבי דמופינו ה"א טומאה דלאו גופיה קמ"ל וביום ומביום לא שמעינן אלא לדבר מצוה קמ"ל ופינו ולפי זה לכ"ע ממתינין לדבר הרשות דהא תרוייהו דרשי ופינו כדפרישית [ד] ומלתא דאתיא מק"ו טרח וכתב לה קרא דהיינו דבר מצוה וקשה קצת אליבא דרבי יהודה שמה שיש בחומרא חידוש אין ללמוד הימנו קולא דקאמר משום דחידוש הוא דהא עצים ואבנים לא מטמאו אין ללמוד ממנה אלא דכוותיה אמרינן פרק כל הבשר (חולין ד' קח. ושם) בשר בחלב חידוש הוא ופירש רבינו יעקב[י] דאי תרי ליה כולי יומא בחלבא שרי וכי מבשל ליה אסור דבהדי הדדי אסור והחידוש אינו מן האיסור והאי לחודיה והאי לחודיה שרי דהא כלאים נמי כל חדא שרי ובהצטרפות אסירי כדמסיק בפ' אלו עוברין (פסחים דף מד:) [א] משמע כשהאיסור חידוש אין ללמוד ממנו קולא מהאי טעמא היה מיישב רבינו יצחק בר אברהם ההיא דעדים זוממין דחידוש הוא[ס]:

ורמינהו המלקט כו'. במס' שמחות (פרק יב ע"ש) והוה מצי לשנויי הא מני ר' יוסי היא דאמר במשנה אבל הוא לו:

ולערב אינו מתאבל ואמר רב חסדא. בלא דרב חסדא הקשה היטב אלא כך רגילות הש"ס אגב גררא להביא פירוש הברייתא דאפילו צרורין לו בסדינו אינו מתאבל לערב ויש מפרשים דארישא קאי אפילו צרורין לו בסדינו כמה ימים צריך להתאבל כל זמן שרואה אותן ופי' קמא ניחא טפי אבל לא שייך הכא כל כך לפירוש ראשון דהא מסיפא אינו מתאבל לערב לא מצי להקשות על המשנה כי אם מרישא וצריך לומר דמייתי סיפא אגב גררא והא דרב חסדא אגב גררא נגררא: דקא

עין משפט נר מצוה

ע א מיי' פ"ט מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלד:

עא ב מיי' שם הל' ה:

עב ג מיי' פי"א מהל' אבל הלכה ג סמג לאוין עה ועשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סי' תג סעיף ד:

עג ד מיי' שם הלכה ו ופ"ו מהלכות י"ט הלכה כד סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף ג וטוש"ע י"ד סי' שמו סעיף א:

עד ה ו מיי' פי"ב מהל' אבל הלכה ח טור ש"ע י"ד סי' תג סעיף א:

רבינו חננאל

[מתני'] ועוד אמר ר"מ **מלקט אדם עצמות אביו ואמו במועד:** א) אוקמא מפני ששמחת הרגל עליו ואינו מתאבל עליהן אבל בשאר הימים זולתי המועד המלקט עצמו' אביו ואמו מתאבל עליהן כל היום ולערב אינו מתאבל עליהן אמר רב חסדא ואפילו צרורין בסדינין: **ירושלמי** תני המעביר ארון ממקום למקום אין בו משום ליקוט עצמות ר' יוסי אומר לעולם אין בהן משום ליקוט אלא אם (חסר בכ"י) ב) כר' אחא דאמר יש ליקוט עצמות בארון של עץ והורה לו שלא להטמאות כר' יוסי דאמר אין ליקוט עצמות בארון ואפי' של עץ. **תני ליקוט עצמות אין אומרים עליהן קינין** ונהי ואין אומרין עליהן ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים ואלו הן ברכת אבלים שאומרים בבהכ"נ. ותנחומי אבלים שאומרים בשורה. תני' אבל אומרים עליהן דברי' רבנן דקיסרי אמרי (רבנן) קילוסין. ולא יעורר על מתו. איזהו עירעור מזכירו בין המתים. הספד מספידו בפני עצמו. תני אשה לא תעורר על לווייתה

חשק שלמה על ר"ח

א) נ"ל אמר אביי אימא מפני וכו'. ב) לפנינו בירושלמי הגי' אלא המעביר באפיקרסין ממקום למקום וכו' ר' מנא הורי לר' הלל לקרוע ולהתאבל כר' אחא דאמר כו'.

הגהות מהר"י לנדא

א] תוס' ד"ה נפקא לי' וכו' משמע כשהאיסור חידוש אין ללמוד ממנו קולא. נ"ל כשההיתר חידוש אין ללמוד ממנו איסור. וע' בתוס' סנהדרין כז ע"א בד"ה ואין לך וכו'. וע' בנודע ביהודה תניא בהשמטות לסי' ל"ז בחלק י"ד:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה נפקא ליה וכו' וספר כריתות איצטריך לדרשה אחרינא. וע"ע תוס' זבחים דף קיז ע"א ד"ה והתורה ובכריתות דף טו ע"א תוס' ד"ה ערות:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) נגעים פ"ב מ"ג, ב) שמחות פרק יב, ג) כלים פרק ב מ"א, ד) דברים כא ב, ה) דברים כב ג, ו) ויקרא כז י, ז) ויקרא ו ה, ח) [וע"ע תוספות מנחות נא: ד"ה וי"ו ותוספות סנהדרין יד. ד"ה ור"ש], ט) ריש חגיגה, י) נגעים פרק ב מ"ב, כ) [וכ"כ תוספות מגילה כ. ובסנהדרין לד: בד"ה לכתי' ובזבחים קיז. ד"ה והתורה], ל) [בגמ' שם לא מייתי שום קרא ערש"י שם ותוספות], מ) ז: ד"ה משמעות, נ) ע"ש בתוד"ה דחדוש וע"י הג' הב"ח, ס) [וע"ע תוס' סנהדרין כז. ד"ה אין לך].

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה נפקא כו' ועוד י"ל כיון דלאורו לא אינו אלא משום דאינו יכול לראות בלא נר כו' קפידא בראייה כגון עולי רגלים: (ב) בא"ד וי"ל דאורחיה דהש"ס כו'. נ"ב וכה"ג כתבו התוס' במסכת סוכה בדף כד ובדף ל ע"ש: (ג) בא"ד היינו תחלת דין הס"ד ואח"כ מה"ד ואביי אי מהתם ה"א הני מילי טומאה דלאו דגופי' וקשה דלעיל משמע דלא ס"ל פירכא דמגופיה דאית ליה לאביי כו' דמשמע דר' יהודה דלא דריש מופינו הוה דריש ליה נמי ספיר אלא דאיצטריך לחבילי קש וחבילי עצים לכך דריש וביום הראות כו' דמופינו ה"א ה"מ טומאה דלאו כו' הימנו קולא דקאמר הכא חידוש הוא כו' ממנה אלא דכוותיה דהכי אמרינן פ' כל הבשר כו' ופירש רבינו יעקב דזהו חידושו דלאי תרו ליה. נ"ב שם בדף קח קאמר בפסח דבשר בחלב חידוש הוא ופירש בקונטרס דחידושו דשניהם מין היתר זה לבדו וזה לבדו וכשנתערבו נאסרין ובתוס' הקשו עליו דטעם זה לא יתכן דבפרק אלו עוברין דף מד ובפ' ג' מינים דף לה קאמר בהדיא דאין זה חידושו דהא כלאים נמי הכי הוה אלא זהו חידושו דלאי תרו כו':

תורה אור השלם

א) וְאִם פָּרוֹחַ תִּפְרַח הַצָּרַעַת בָּעוֹר וְכִסְּתָה הַצָּרַעַת אֵת כָּל עוֹר הַנֶּגַע מֵרֹאשׁוֹ וְעַד רַגְלָיו לְכָל מַרְאֵה עֵינֵי הַכֹּהֵן: [ויקרא יג, יב]

ב) וּבָא אֲשֶׁר לוֹ הַבַּיִת וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת: [ויקרא יד, לה]

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה דהא וכו' דרבי נמי מודה לר' יהודה. נ"ב ע' במ"ל פי"ד מהלכות טומאת צרעת הלכה ד ודוק: **ב] ד"ה נפקא** לי' וכו' ולפי' שפי' דר"י לטעמיה דמצריך ופינו בעצים ובאבנים ניחא. נ"ב עיין במ"ל הנ"ל: **ג] בא"ד** נ"ל היינו תחלת דין. נ"ב כאן הס"ד ואח"כ מתחיל הדיבור ואביי וכו'. וכ"כ בס' שמע שלמה פ' תזריע וע' בקרבן אהרן דף קלח ריש ע"ב: **ד] בא"ד ומלתא דאתי'** מק"ו טרח וכתב לה קרא. נ"ב כוונת דבריהם כמ"ש לעיל עה"ג דלא היה צריך קרא דוביום הראות וגו' לכתוב משמעותו לדבר מצוה רק הו"ל לפרש להדי' דבר הרשות דגופי' ולק"מ קו' מהרש"א בזה על התוס' ודו"ק כי משמעות קרא דביום משמע להדי' לדבר מצוה וכמ"ש תוס' לעיל ד"ה דבר הרשות כו':

הגהות וציונים

א] צ"ל ור' יוסי בר' יהודה, וכ"ה בכת"י (דק"ס), וע' עמוד הקודם אות א-ב: ב] בכת"י הגירסא ור"י בר"י **תרי קראי למה לי** איצטריך (ותיבת "אמר" ליתא), ולשון ישר הוא מאד [עי' הגר"ב רנשבורג בעמוד הקודם אות א] (דק"ס): ג] [בהרא"ש ובב"י איתא **ואמרי לה** כו'] (גליון): ד] צ"ל **וביום**: ה] בכת"י מוצאה הכהן **דהא** חידוש: ו] בכת"י כולה תיבה **דוביום**, ותיבת "הראות" ליתא: ז] ראה בעמוד הקודם אות מ וע"ש בחזו"א, וע' ראש משביר: ח] צ"ל **שפירשתי** (חזו"א ע"ש ולעיל בתוד"ה דהא) וע' לעיל בעמוד הקודם תוד"ה משמעות, וע"ע גנזי יוסף: ט] יש להוסיף למיגמר **גמר** דין (מהרש"א): י] וקיימא פירכא דלעיל דמגופי' **ואיצטריך וביום הראות והא אית** ליה לאביי משמעות כו' עד לא דריש **ומופינו** הוי דריש ליה נמי **שפיר ע"כ נרא'** לי דה"פ כצ"ל וכ"ה בחילופי גרסאות (גליון), ע"פ מהרש"א ע"ש, וע' הג' הב"ח:

מפסוק זה למד רבא שאין רואים בלילה, **וְאֶלָּא בַּיּוֹם וְלֹא בַּלַּיְלָה מְנָא לֵיהּ** - מנין לו לרבא, **נַפְקָא לֵיהּ** - הוא לומד זאת מֵהפסוק האמור בנגעי בתים שאומר בעל הבית לכהן **'כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת'** (ויקרא יד לה), ומתיבת 'לי' המיותרת[יד] דורשים שצריך להיות באופן שיוכל לומר **'לִי'** בעצמי נראה הנגע, **'וְלֹא** כאשר אני נצרך **לְאוֹרִי'** - לאור הנר כדי לראותו, הרי שמדובר ביום שאז אינו צריך לאור הנר, ועל אותו זמן נאמר שם שהכהן בא לראות את הנגע[טו], הרי שאין רואים נגעים בלילה[טז], ואם כן שוב מיותרת המילה 'ביום' לדרוש ממנה שיש יום שאי אתה רואה בו.

הגמרא שבה ומבארת את דעת אביי, **וְאַבַּיֵי** שדרש מ'ביום' למעט ראיית הנגע בלילה, סובר שאין די בלימוד 'לי ולא לאורי', שכן **אִי מֵהָתָם** - אם הייתי לומד רק משם, **הֲוָה אָמֵינָא הָנֵי מִילֵּי טוּמְאָה דְּלָאו דְּגוּפֵיהּ** - הייתי יכול לומר שדווקא לגבי טומאה שאינה בגופו כנגעי בתים שבהם עוסק הפסוק, אין רואים בלילה, **אֲבָל** לגבי **טוּמְאָה דְּגוּפֵיהּ** [-של נגעי גופו], הייתי אומר שניתן לראות **אֲפִילּוּ לְאוֹרוֹ נַמִּי** - גם בלילה לאור הנר[יז], **קָא מַשְׁמַע לָן** - לכך משמיענו הפסוק 'ביום' האמור לגבי נגעי הגוף, שאף אותם אין רואים בלילה[יח], ואם כן לא ניתן לדרוש מכאן שיש יום שאי אתה רואה בו אלא מהאות וא״ו בלבד וכפי שנתבאר לעיל[יט].

* * *

משנה

המשנה ממשיכה לעסוק אודות דברים האסורים במועד משום צער, ודנה אם מותר ללקט את עצמות המת מן המקום שהוא קבור שם, כדי להעבירו משם ולקברו בקברות אבותיו[כ]. וכמו כן, מבארת המשנה את איסור ההספד על המת בימים שלפני המועד:

וְעוֹד אָמַר רַבִּי מֵאִיר, כלומר, כשם שהיה רבי מאיר מיקל לראות את הנגעים במועד (לעיל ז.), כך היה מיקל קולא אחרת[כא], **שֶׁמְּלַקֵּט אָדָם עַצְמוֹת אָבִיו וְאִמּוֹ** בחולו של מועד כדי לקוברם בקברות אבותם[כב], **מִפְּנֵי שֶׁשִּׂמְחָה הִיא לוֹ** שקוברם בקברות אבותיו[כג], ואינו מצטער מחמת כך במועד[כד].

רַבִּי יוֹסֵי חולק **וְאוֹמֵר**, שאין ללקט עצמות במועד משום **שֶׁאֵבֶל הוּא לוֹ**, כלומר, לבו דואג עליו בראותו עצמות אביו ואמו, ונמצא שמצטער במועד[כה].

דיני ההספד בימים שלפני המועד:

לֹא יְעוֹרֵר אָדָם עַל מֵתוֹ - אדם שמת קרובו חודש או חודשיים לפני הרגל, לא ישכור ספדן לעורר מחדש את קרובי המת לבכי תוך שלושים יום שלפני הרגל[כו]. **וְכֵן לֹא יַסְפִּידֶנּוּ** - אם מת קרובו תוך שלושים יום לפני הרגל לא ישכור ספדן להספידו, **קוֹדֶם לָרֶגֶל שְׁלֹשִׁים יוֹם**[כז]. וטעמם של דינים אלו מבואר בגמרא.

*

[יד] **שיטה** לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה כנגע).

[טו] **כפי** שנאמר שם בסמוך (ויקרא יד לו) 'ואחר כן יבא הכהן לראות את הבית'.

[טז] **ומכאן** נלמד גם לנגעי הגוף שאף אותם אין רואים בלילה. ואף שרבא עצמו ביאר בדעת רבי יהודה שלא ניתן ללמוד נגעי הגוף מנגעי בתים שהם חידוש, היינו דווקא לגבי המתנה לצורך דבר הרשות, משום שהחידוש שבנגעי בתים הוא באותו ענין עצמו של פינוי הבית מפני טומאת הכלים [דהיינו פשוטי כלי עץ וכלי אבן שנתחדשה בהם טומאה בנגעי בתים כמבואר לעיל], אבל לענין ראייה בלילה לא מצאנו חידוש בנגעי בתים, ולפיכך ניתן ללמוד מהם לנגעי הגוף. תוספות (ד״ה נפקא) [על פי ביאור המשנה למלך (טומאת צרעת פי״ד ה״ד)]. וראה בדבריהם יישוב נוסף. ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה אלא) תירץ, שלאחר שדרשנו מ'וביום' לגבי המתנה לדבר רשות שאין מחלקים בין נגעי בתים לנגעי הגוף, שוב ניתן ללמוד מנגעי בתים אף לגבי ראייה בלילה.

[יז] **שיתכן** שלגבי נגעי גופו החמורים [שטומאתם יוצאת מגופו, כמבואר בהערה לעיל] לא נמתין עד הבוקר אלא יראנו בלילה. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה אלא).

[יח] **ואמנם** מהפסוק 'ביום' האמור בנגעי הגוף ניתן ללמוד אף לנגעי בתים, אלא שהוזקקה התורה למיעוט 'לי' כדי למעט ראיית הנגע אפילו ביום אם הוא נמצא בבית אפל וחשוך [ראה במסכת נגעים (פ״ב מ״ג), שבית אפל שנראה בו נגע אין צריך לפתוח בו פתחים כדי לראות את הנגע, ודינו שטהור, וראה בר״ש (שם) בשם התורת כהנים (מצורע פ״ה הי״א) וברש״י בחולין (י: ד״ה אין) שנלמד מ'לי ולא לאורי']. ורבא סובר שמ'לי' ניתן למעט גם לילה וגם בית אפל. אהל משה (ד״ה אפילו). וראה עוד בחזון איש (נגעים סי׳ ד סק״ה) שהקש[illegible]ה בנגעים על המבואר כאן שמ'לי' ממעטים לילה, ותירץ, שעיקר הלימוד מ'לי' הוא למעט שאין פותחים חלונות בבית אפל, אך ממילא משמע למעט גם ראייה בלילה לאור הנר, שהרי אם לא היינו ממעטים ראייה לאור הנר היה אפשר לראות גם בבית אפל לאור הנר ואין צריך לפתוח בו חלונות. מכאן מוכח, שאף לדעת אביי [שביאר לעיל (ז:) את המחלוקת של רבי ורבי יהודה ש'משמעות דורשין איכא בינייהו'] סובר רבי יהודה שלא ניתן ללמוד נגעי הגוף מנגעי בתים, אלא שחולק על רבי באופן הלימוד מהפסוקים כמבואר לעיל (שם), שלדעת רבי לומדים המתנה לדבר רשות בנגעי הגוף מנגעי בתים, ומ'ביום' ממעטים ראיית לילה [ואת האות וא״ו אינו דורש כלל], ולדעת רבי יהודה לא ניתן ללמוד נגעי הגוף מנגעי בתים, אלא לומדים מהוא״ו של 'וביום' המתנה לדבר מצוה בנגעי הגוף [ומ'ביום' למעט ראיית לילה], ולאחר שלמדנו המתנה למצוה שוב ניתן ללמוד גם לדבר הרשות מנגעי בתים [כדעת רבא לשיטת רבי]. ונמצא ששניהם סוברים שאף בנגעי הגוף ממתינים גם לדבר הרשות. תוספות (ד״ה נפקא) [וחזרו בהם ממה שפירשו לעיל (ז: ד״ה משמעות) בדעת אביי]. ועולה מכך, שלדעת אביי רבי לומד המתנה לרשות בנגעי הגוף מנגעי בתים, ורבי יהודה לומד מהוא״ו של 'וביום' המתנה למצוה, ושוב לומד מנגעי בתים אף לרשות, ושניהם לומדים מ'ביום' למעט ראיית לילה, ולדעת רבא, רבי סובר שאי אפשר ללמוד המתנה לרשות בנגעי הגוף מנגעי בתים אלא לאחר שלמדנו מ'ביום' שממתינים למצוה, ורבי יהודה סובר שלא ניתן כלל ללמוד מנגעי בתים ואין ממתינים לדבר הרשות בנגעי הגוף, וראיית לילה ממעטים מ'לי ולא לאורי' [בין לנגעי בתים ובין לנגעי הגוף כפי שנתבאר בהערה לעיל].

[יט] **והיינו** לדעת רבי יהודה, אך לדעת רבי סובר אביי שלומדים מ'ביום' למעט ראייה בלילה ואת האות וא״ו אינו דורש כמבואר בהערה הקודמת.

[כ] **מיוחס** לרש״י (ד״ה מלקט). וראה ביאור ענין זה בהרחבה להלן בהערה לדברי המשנה.

[כא] **ר״י** מלוניל (ד״ה ועוד), ומאירי (ד״ה אמר המאירי). ואף שהפסיקה המשנה את דברי רבי מאיר כשהביאה את דברי חכמים החולקים עליו בקולא הראשונה, עדיין שייך לומר 'ועוד' ואין זו נחשבת הפסקה, וכמו שביארה הגמרא בעירובין (כג.) שאם ההפסקה היא באותו ענין, וכמו כאן שהביאו דברי חכמים שנחלקו עליו, אין זו הפסקה. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה ועוד).

[כב] **מיוחס** לרש״י (ד״ה מלקט). וכן פירש בשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה מלקט) והוסיף, שדרכם היה לקבור את מתיהם לפי משפחות, ואם משום איזו סיבה לא יכלו להוליך אחד ממתיהם למקום קבורת בני משפחתו ונקבר במקום אחר, לאחר שנתעכל הבשר היו מוציאים את עצמותיו משם וקוברים אותו במקום קבורת בני משפחתו. וכן כתב בחידושי הר״ן (ד״ה והא). אמנם בירושלמי (פ״א ה״ה) מבואר שכך היה המנהג בזמנם, שהיו קוברים בתחילה את כל מתיהם בשוחות עמוקות ולחות כדי שיתעכל הבשר מהר, ולאחר שנתעכל הבשר, היו מלקטים את העצמות מתוך קבר זה, ונותנים אותן לתוך ארון של עץ ארז, כדי לקוברן בקבר הגון [והובא מנהג זה בשולחן ערוך (יו״ד סי׳ שסג ס״ד)]. ובאור זרוע (ח״ב סי׳ תכ) ביאר שליקוט עצמות השנוי כאן, היינו כגון שלא היה המת משתמר היטב בקברו, ויש לחשוש שמא יוציאוהו משם או שמא יכנסו מים לקברו, ועל כן מלקט הוא את עצמותיהם כדי להעבירן למקום אחר שאין שם חששות אלו.

[כג] **מיוחס** לרש״י (ד״ה מפני שמחה). וכתב בנימוקי יוסף (ד״ה מלקט), ששמח מפני שמכבד אביו ואמו בכך שקוברם עתה בקבר הגון. בירושלמי (פ״א ה״ה, הובא בנימוקי יוסף שם) נאמר ששמח למחר משום שניצולו אבותיו מן הדין [כי אחר שנתעכל הבשר נפטרים מחיבוט הקבר. קרבן העדה (שם ד״ה שנינוחו)]. ואף שביום הליקוט הוא מצטער בכך, הותר הדבר מחמת השמחה שתגיע לו מזה אחר כך, כשם שמותר לאשה לסוד בסיד על אף שהיא מצירה בכך עתה, מחמת השמחה שתגיע לה מזה אחר כך (להלן ט:). קרן אורה (ד״ה מפני).

[כד] **מיוחס** לרש״י (ד״ה מפני שמחה). ופירש כן לפי ההוה אמינא של הגמרא להלן כדרכו בהרבה מקומות, אבל במסקנא מפרשת הגמרא את המשנה באופן אחר. מירא דכיא (ברש״י שם) [וראה בשפת אמת (ד״ה מפני) שיישב פירוש רש״י גם למסקנת הגמרא].

[כה] **פסקי** הרי״ד (ד״ה ועוד) ונימוקי יוסף (ד״ה רבי). והוסיף הר״י מלוניל (ד״ה ועוד), שליבו דואג כשרואה עצמותיהם משום שאז נזכר שכך תהיה אחריתו רימה ותולעה. ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה ר׳ יוסי) ביאר, שבראותו עצמותיהם נזכר במיתתם ולכן מצטער ונאנח. והר״ן (ד״ה ר׳ יוסי) ביאר, שמצטער משום שרואה שנעשו רימה ותולעה. וראה באור זרוע (סי׳ תכ) שנראה מדבריו שלמד דברי רבי יוסי כפשוטם, ש'אבל הוא לו' וצריך להתאבל במועד.

[כו] **שמה** ששנינו במשנה 'שלשים יום' מוסב גם על 'לא יעורר אדם על מתו'. מיוחס לרש״י (ד״ה לא יספידנו).

[כז] **ביארנו** על פי המיוחס לרש״י (ד״ה לא יעורר, ד״ה לא יספידנו) שפירש כן על פי הגמרא להלן [ולפירושו, במת ישן שייך לשון 'לא יעורר' לפי שכבר נשתכח הצער קצת מלבבות האבלים וההספד מעורר מחדש את הצער]. ויוצא מדבריו, שאין חילוק באיסור ההספד בין אם מת המת זמן קרוב לפני הרגל או זמן מופלג ממנו, בכל אופן אין להספיד בשלושים יום שקודם הרגל. אבל במאירי (ד״ה ולא יעורר) ובנימוקי יוסף (ד״ה לא) ועוד ראשונים ביארו 'לא יעורר', שמי שמת לו מת בתוך המועד באופן שהוא ראוי להספידו [כגון שהוא תלמיד חכם, כמבואר להלן (כו:)], לא יעורר אנשים אחרים שהם מרי נפש לְבַכּוֹת עמו את מתיהם הישנים, כדי שלא להרבות בבכי ובמספד במועד. 'ולא יספידנו' היינו שמי שמת לו מת לפני ימים רבים לא יספידנו. ולדבריהם, מה ששנינו 'קודם לרגל שלושים יום', מוסב רק על 'ולא יספידנו'.

ובירושלמי (פ״א ה״ה) מבואר שלא יעורר ולא יספידנו, שניהם מדברים במת ישן, כלומר, שמת יותר משלושים יום קודם לרגל. והחילוק בין עירור להספד הוא, שבעירור הוא מזכיר מת זה בין שאר המתים, כלומר, שמספיד מתים אחרים ובתוך ההספד הרי הוא מספיד גם מת זה, והספד הוא שמספידו בפני עצמו. אבל 'מת חדש', כלומר, שמת

דהא עצים ואבנים בעלמא לא מטמאו והכא מטמאו ורבי[א] אמר[ב] אצטריך דאי כתב רחמנא וביום הראות בו הוה אמינא לדבר מצוה אין לדבר הרשות לא כתב רחמנא וצוה הכהן ואי כתב רחמנא וצוה הכהן הוה אמינא הני אין דלאו טומאה דגופיה אבל טומאה דגופיה אימא מיחזא חזיא ליה צריכא אמר מר יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאי אתה רואה בו מאי משמע אמר אביי א"כ ליכתוב רחמנא ביום מאי וביום שמע מינה יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאי אתה רואה בו רבא אמר כולה קרא יתירא הוא דא"כ לכתוב רחמנא ובהראות מאי וביום שמע מינה יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאי אתה רואה בו ואביי ההוא מיבעי ליה [א]ביום ולא בלילה ורבא ביום ולא בלילה מנא ליה נפקא ליה [א]מלכל מראה עיני הכהן ואביי ההוא מיבעי ליה [ב]למעוטי סומא באחת מעיניו[ה] ורבא נמי מיבעי ליה להכי אין הכי נמי ואלא ביום ולא בלילה מנא ליה נפקא ליה [ב]מכנגע נראה לי בבית לי ולא לאורי ואביי אי מהתם הוה אמינא הני מילי טומאה דלאו דגופיה אבל טומאה דגופיה אפילו לאורו נמי קא משמע לן: **מתני'** ועוד אמר ר' מאיר מלקט אדם עצמות אביו ואמו מפני ששמחה היא לו ר' יוסי אומר [ג]אבל הוא לו [ד]לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום: **גמ'** ורמינהו [ג][ה]המלקט עצמות אביו ואמו הרי זה מתאבל עליהם כל היום ולערב אין מתאבל עליהן ואמר רב חסדא [ו]אפילו צרורין לו בסדינו אמר אביי אימא מפני ששמחת הרגל עליו: ולא יעורר על מתו: מאי לא יעורר על מתו אמר רב כד הדר ספדנא במערבא אמרי יבכון עמיה כל מרירי ליבא: קודם הרגל שלשים יום: מאי שנא שלשים יום אמר רב כהנא[ג] אמר רב יהודה אמר רב מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל ובא ספדן ועמד על פתח ביתו ונטלתן אשתו ונתנתן לו ונמנע ולא עלה באותה שעה אמרו לא יעורר על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום ושמואל אמר

לפי

רש"י

דהא עצים. פשוטי כלי עץ לא מקבלי טומאה[ג]: **ורבי אמר אצטריך.** כלומר אע"ג דיליף טומאה דגופיה מטומאה דלאו גופיה לדבר הרשות מצוה הכהן, אצטריך ביום[ד] הראות בו: **אבל טומאה דגופיה אימא לא.** דלא יליף טומאה דגופיה מטומאה דלאו גופיה לדבר הרשות מצוה הכהן דהוה אמינא[ה] חידוש הוא, קמ"ל וביום הראות דהיינו טומאה דגופיה דממתינין לו לדבר מצוה, והואיל ואשכחן דממתינין לו לטומאה דגופיה מיהא לדבר מצוה אית ליה נמי כח למילף מצוה הכהן דממתינין לטומאה דגופיה לדבר הרשות נמי אף על גב דחידוש הוא: **כולה קרא יתירא.** כלומר כולה תיבה דביום הראות[ו] קרא יתירא: **מראה עיני הכהן.** משמע ביום שיכול לראות: **לי ולא לאורי.** שאין צריך לאור הנר דהיינו ביום, ובההיא שעתא נמי ובא הכהן, אלמא דאין רואין אלא ביום: **קמ"ל. וביום הראות בו,** דבו היינו טומאה דגופיה: **מתני' מלקט אדם עצמות אביו ואמו.** ומוליכן למקום אחר לקוברן בקברות אבותם: **מפני ששמחה היא לו.** שקוברן בקברי אבותיו, ולא מצטער במועד: **ר' יוסי אומר.** לא ילקט מפני שאבל הוא לו: **לא יעורר על מתו.** אם מת לו מת חדש או חדשים קודם המועד, לא יעורר מפרש בגמ' כד הדר ספדנא במערבא, כלומר שלא ישכור ספדן לחזור על קרוביו לומר בכו עמי כל מרי נפש: **לא יספידנו.** שאם מת לו מת בתוך שלשים יום לפני הרגל לא ישכור ספדן להספידו, ושלשים יום אתרוייהו קאי, וטעמא דשלשים יום מפרש בגמ': **גמ' הרי הוא מתאבל עליהן.** וקשיא לרבי מאיר דאמר מפני ששמחה היא לו: **אפילו צרורין בסדינו.** שאינו מלקטן ואינו רואה אותן הרי זה מתאבל כל זמן שלא נקברו: **מפני ששמחת הרגל עליו.** כלומר הרבה הוא עוסק בשמחת הרגל ואינו מצטער במלקט עצמות אביו ואמו: **יבכון עמיה.** (אפילו) הכי אסור למימר במועד, היינו לא יעורר על מתו: **אמר רב (נחמן) מעשה כו'.** כלומר שהיו לו מעות מזומנין לצורך לעלות לרגל ונתנתן אשתו להספדנים ונמנע מלעלות לרגל:

לפי

תוספות

דהא עצים ואבנים לא מטמאו. ואפ"ה מטמאו כאן עצים ואבנים לאו דוקא[ו] דהא תנן במסכת נגעים (פי"ב מ"ה) לרבי יהודה אפילו חבילי קש וחבילי תבן וא"כ צריך לומר [א] דרבי נמי מודה לר' יהודה וכן משמע מדלא מסיק דרבי סבר לה כר' שמעון דפליג התם:

מאי וביום יש יום שאתה רואה. משמע לאביי דר' יהודה דריש וי"ו וכן פ"ק דסנהדרין (דף יד. ושם) גבי ושופטיך[ז] ופ' אלו מציאות (ב"מ דף כז.) גבי ושמלת[ח] וקשה איהו גופיה לא דריש וי"ו דואם המר ימיר[י] בפ"ק דתמורה (דף ב:) ובסוף פרק טרף בקלפי (יומא ד' מה.) גבי והאש[י] ושמא דריש ליה לדרשה אחרינא מיהו הכא קשה טפי כיון דר' יהודה דריש וי"ו מאי טעמא לא אמר רבא דהכא נמי דריש וי"ו למה חולק על אביי היה לו להזכירה ושמא רבא קאמר אפילו לא דריש ר' יהודה וי"ו הכא להאי דרשה יש ליישבה[ח]:

נפקא ליה מכנגע נראה לי ולא לאורי. תימה דהא לעיל אמר רבא לר' יהודה חידוש הוא ולא גמרינן מיניה [ב] ולפירוש שפירש[מ] דרבי יהודה לטעמיה דמצריך ופינו בעצים ובאבנים ניחא דלענין פינו דוקא חידוש ועי"ל כיון דלאורו (א) אינו יכול לראות בלא נר א"כ פוסל מטעם ראיה יש לנו ללמוד הימנו כיון דחזינן דבעלמא נמי אשכחנא קפידא בראיה טפי מעולי רגלים[ט] דבעינן שתי עינים ובעינן נמי שלא יהא יום המעונן[י] ותימה דהכא משמע דרבא ממעט לילה מהאי קרא ובפ' אחד דיני ממונות (סנהדרין ד' לד: ושם) מייתי קרא וביום הראות בו והיינו כאביי (ב) וי"ל דאורחיה דהש"ס[כ] לאתויי דרשות הפשוטים יותר ושמא אי לא כתב כנגע נראה לי הוה מוקמינן וביום הראות למעוטי לילה וכן בפ"ב דמגילה (דף כ.) ולא מוהלין אלא ביום דריש התם מביום השמיני ביום ולא בלילה ובפ' ר' אליעזר דמילה (שבת קלב. ושם) דריש מיניה ביום אפילו בשבת ומבן שמונת ימים דרשינן ימים ולא לילות ובפ' החובל[ל] (ב"ק דף פז.) מייתי שבח נעורים לאביה מבנעוריה בית אביה ובריש פ"ק דקדושין (דף ג:) מוקי לה בהפרת נדרים דוקא ושבח נעורים נפקי מוכי ימכור וגו' וכן בפ' קמא דקדושין (ג: יד.) מייתי ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה מספר כריתות ובפרק [המביא גטן] (גיטין דף כא:) מפקי לה רבנן מוכתב לה °וספר כריתות אצטריך לדרשה אחרינא ומיהו תימה היאך נוכל ליישב הסוגיא דפרק אחד דיני ממונות (סנהדרין דף לד:) אליבא דרבא דמייתי לה התם למיגמר[ט] דין ביום מנגעים ובשלמא אי מייתי מוביום הראות בו מצינו לאוקמי בגמר דין אלא כנגע [ג] נראה לי היינו תחילת דין (ג) ואביי דאמר אי מהתם הני מילי דטומאה לאו דגופיה וקיימא פירכא דלעיל דמגופיה דאית[י] ליה לאביי משמעות דורשין איכא בינייהו דמשמע דרבי יהודה לא דריש מופינו הוה דריש ליה נמי שפיר ואצטריך וביום הראות ע"כ נראה לי דה"פ לעיל משמעות דורשין איכא בינייהו רבי סבר דביום הראות אצטריך לדרשה אחרינא דביום ולא בלילה כדפרישית נמי לעיל[מ] ורבי יהודה סבר דתרווייהו דרשינן ואיצטריך לתרי קראי כי היכי דאית ליה לרבי דמופינו ה"א טומאה דלאו גופיה קמ"ל וביום ומביום לא שמעינן אלא לדבר מצוה קמ"ל ופינו ולפי זה לכ"ע ממתינין לדבר הרשות דהא תרווייהו דרשי ופינו כדפרישית [ד] ומלתא דאתיא מק"ו טרח וכתב לה קרא דהיינו דבר מצוה וקשה קצת אליבא דרבי יהודה שמה שיש בחומרא חידוש אין ללמוד הימנו קולא דקאמר משום דחידוש הוא דהא עצים ואבנים לא מטמאו אין ללמוד ממנה אלא דכוותיה אמרינן פרק כל הבשר (חולין ד' קח. ושם) בשר בחלב חידוש הוא ופירש רבינו יעקב[י] דאי תרי ליה כולי יומא בחלבא שרי וכי מבשל ליה אסור והחידוש אינו מן האיסור דבהדי הדדי אסור והאי לחודיה והאי לחודיה שרי דהא כלאים נמי כל חדא שרי ובהצטרפות אסירי כדמסיק בפ' אלו עוברין (פסחים דף מד:) [א] משמע כשהאיסור חידוש אין ללמוד ממנו קולא מהאי טעמא היה מיישב רבינו יצחק בר אברהם ההיא דעדים זוממין דחידוש הוא[ס]: **ורמינהו** המלקט כו'. במס' שמחות (פרק יב ע"ש) והוה מצי לשנויי הא מני ר' יוסי היא דאמר במשנה אבל הוא לו: **ולערב** אינו מתאבל ואמר רב חסדא. בלא דרב חסדא הקשה היטב אלא כך רגילות הש"ס אגב גררא להביא פירוש הברייתא דאפילו צרורין לו בסדינו אינו מתאבל לערב ויש מפרשים דארישא קאי אפילו צרורין לו בסדינו כמה ימים צריך להתאבל כל זמן שרואה אותן ופי' קמא ניחא טפי אבל לא שייך הכא כל כך לפירוש ראשון דהא מסיפא אינו מתאבל לערב לא מצי להקשות על המשנה כי אם מרישא וצריך לומר דמייתי סיפא אגב גררא והא דרב חסדא אגב גררא לגררא:

דקא

מסורת הש"ס עם הוספות

א) נגעים פ"ב מ"ג, ב) שמחות פרק יב, ג) כלים פרק ב מ"א, ד) דברים כא ב, ה) דברים כב ג, ו) ויקרא כז י, ז) ויקרא ו ה, ח) [וע"ע תוספות מנחות נא: ד"ה וי"ו ותוספות סנהדרין יד. ד"ה ור"ש], ט) [כדאיתא ריש חגיגה], י) נגעים פרק ב מ"ב, כ) [וכ"כ תוספות מגילה כ. ובסנהדרין לד: בד"ה דכתי' ובזבחים קיז. ד"ה והתורה], ל) [בגמ' שם לא מייתי שום קרא ערש"י שם ותוספות], מ) ז: ד"ה משמעות, נ) עי"ש בתוד"ה דחדוש ועי' הג' הב"ח, ס) [וע"ע תוס' סנהדרין כז. ד"ה אין לך].

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה נפקא כו' ועוד י"ל כיון דלאורו לא אינו אלא משום דאינו יכול לראות בלא נר כו' קפידא בראייה כגון עולי רגלים: (ב) בא"ד וי"ל דאורחיה דהש"ס כו'. נ"ב וכה"ג כתבו התוס' במסכת סוכה בדף כד ובדף ל ע"ש: (ג) בא"ד היינו תחלת דין הס"ד ואח"כ מה"ד ואביי אי מהתם ה"א הני מילי טומאה דלאו דגופי' וקשה דלעיל משמע דלא ס"ל פירכא למגופיה דאית ליה לאביי כו' דמשמע דר' יהודה דלא דריש מופינו הוה דריש ליה נמי שפיר אלא דאיצטריך לחבילי קש וחבילי עצים לכך דריש וביום הראות כו' דמופינו ה"א ה"מ טומאה דלאו כו' הימנו קולא דקאמר הכא חידוש הוא כו' ממנה אלא דכוותיה דהכי אמרינן פ' כל הבשר כו' ופירש רבינו יעקב דזהו חידושו דאי תרו ליה. נ"ב שם בדף קח קאמר בסתם דבשר בחלב חידוש הוא ופירש בקונטרס דחידושו דשניהם מין היתר זה לבדו וזה לבדו וכשנתערבו נאסרין ובתוס' הקשו עליו דטעם זה לא יתכן דבפרק אלו עוברין דף מד ובפ' ג' מינים דף לח קאמר בהדיא דאין זה חידושו דהא כלאים נמי הכי הוה אלא זהו חידושו דאי תרו כו':

◆

תורה אור השלם

א) וְאִם פָּרוֹחַ תִּפְרַח הַצָּרַעַת בָּעוֹר וְכִסְּתָה הַצָּרַעַת אֵת כָּל עוֹר הַנֶּגַע מֵרֹאשׁוֹ וְעַד רַגְלָיו לְכָל מַרְאֵה עֵינֵי הַכֹּהֵן: [ויקרא יג, יב]

ב) וּבָא אֲשֶׁר לוֹ הַבַּיִת וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת: [ויקרא יד, לה]

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה דהא וכו' דרבי נמי מודה לר' יהודה. נ"ב עי' במ"ל פי"ד מהלכות טומאת צרעת הלכה ד ודוק: ב] ד"ה נפקא לי' וכו' ולפי' שפי' דר"י לטעמיה דמצריך ופינו בעצים ובאבנים ניחא. נ"ב עיין במ"ל הנ"ל: ג] בא"ד נ"ל היינו תחלת דין. נ"ב כאן הס"ד ואח"כ מתחיל הדיבור ואביי וכו'. וכ"כ בס' שמע שלמה פ' תזריע ועי' בקרבן אהרן דף קלא ריש ע"ב: ד] בא"ד ומלתא דאתי' מק"ו טרח וכתב לה קרא. נ"ב כוונת דבריהם כמ"ש לעיל עה"ג דלא היה צריך קרא דוביום הראות וגו' לכתוב משמעותו לדבר מצוה רק הו"ל לפרש להדי' דבר הרשות דגופי' ולק"מ קו' מהרש"א בזה על התוס' ודו"ק כי משמעות קרא דביום משמע להדי' לדבר מצוה וכמ"ש תוס' לעיל ד"ה דבר הרשות כו':

עין משפט נר מצוה

ע א מיי' פ"ט מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלד:

עא ב מיי' שם הל' ה:

עב ג מיי' פי"א מהל' אבל הלכה ג סמג עשין עה ועשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סי' תג סעיף ד:

עג ד מיי' שם הלכה ו ופ"ו מהלכות י"ט הלכה כד סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף ב וטוש"ע י"ד סי' שמז סעיף א:

עד ה ו מיי' פי"ב מהל' אבל הלכה ח טור ש"ע י"ד סי' תג סעיף א:

◆

הגהות מהר"י לנדא

או] תוס' ד"ה נפקא לי' וכו' משמע כשהאיסור חידוש אין ללמוד ממנו קולא. נ"ל כשההיתר חידוש אין ללמוד ממנו איסור. ועי' בתוס' סנהדרין כז ע"א בד"ה ואין לך וכו'. ועי' בנודע ביהודה תניגא בהשמטות לסי' ל"ז בחלק י"ד:

◆

גליון הש"ס

תוס' ד"ה **נפקא ליה וכו' וספר כריתות איצטריך לדרשה אחרינא.** וע"ע תוס' זבחים דף קיז ע"א ד"ה והתורה ובכריתות דף טו ע"א תוס' ד"ה ערות:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

משנת ראשונים

ועוד אמר רבי מאיר. משום דא"ר מאיר חדא קולא בחול המועד, דאמ' לעיל רואין את הנגעים להקל, וקאמר נמי קולא אחריתי קתני ועוד, ואע"ג דאפסקוה רבנן, כיון דבמילתיה אפסקוה לא חשיבא הפסקה, כדמסיק תלמודא בפרק עושין פסין. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מלקט אדם עצמות. כך היה דרכן שהיו קוברין מתיהן משפחות, ולפעמים שלא היו יכולין להוליך המת עם קברו אבותיו, או מחמת חירום ותגר שהיה בדרך, או שמא שהיה רחוק משם או שמא לא היו לו קרובים שם שיטרחו להוליכו, והיו קוברים אותו במקום עראי עד שיתעכל הבשר, ואחר כך היו מלקטין העצמות ומוליכין אותן לקברן בקברי אבותיו. והכי נמי בירושלמי דמכילתא, בראשונה היו קוברין אותו במהמורות, נתאכל הבשר היו מלקטין העצמות וקוברין אותו בארונים, אותו היום היה מתאבל למחר היה שמח, שנינוחו אבותיו מן הדין. המהמורות הם חפירות קרקע, כמו יפילם במהמורות בל יקומו (תהלים קמ יא) קאמר ר' מאיר דמותר ללוקטן במועד. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ר' יוסי אומר אבל הוא לו. כלומר אע"פ שאין אבלות חלה עליו, לבו דואג עליו בראותו אחריתו שהוא רמה ותולעה. [ר"י מלוניל] **לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום.** כך היה דרכם, כי אחר ז' או אחר ל' שעברו אחר קבורת המת היו מתאספים כל קרובי המת ואוהביו, ובאים על קברו ואומרים שם קנות ומספדים ודרשות לכבודו, ועדיין עושין כן בכמה מקומות וקורין לה השכבה, ומוציאין על זה האבלים יציאות רבות, וקאמר הכא דאסור לעשות כן ל' יום קודם הרגל. והכי פי' דמתני', לא יעורר על מתו שמת זמן מרובה קודם הרגל, לא יעורר עליו לספדו קודם הרגל ל' יום. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

הגהות וציונים א] צ"ל ור' יוסי בר' יהודה, וכ"ה בכת"י (דק"ס), ועי' עמוד הקודם אות א-ב: ב] בכת"י הגירסא ור"י בר"י איצטריך (ותיבת "אמר" ליתא), ולשון ישר הוא אמר (עי' הגר"ב רנשבורג בעמוד הקודם אות ט): ג] [בהרא"ש ובכ"י] איתא ואמרי לה כרן (גליון): ד] צ"ל וביום: ה] בכת"י מוצאה הכהן דהא חידוש: ו] בכת"י כולה תיבה דוביום, ותיבת "הראות" ליתא: ז] ראה בעמוד הקודם אות מ ועי"ש בחזו"א, ועי' ראש משביר: ס] צ"ל שפירשתי (חזו"א עי"ש ולעיל בתוד"ה דהא) ועי' לעיל בעמוד הקודם תוד"ה משמעות, וע"ע בגדי יוסף: ט] יש להוסיף למיגמר גמר דין (מהרש"א): י] וקיימא פירכא לעיל דמגופיה ואצטריך וביום הראות והא אית ליה לאביי משמעות כו' עד לא דריש ליה ומופינו הוי דריש ליה נמי שפיר ע"כ נרא' לי דה"פ כצ"ל וכ"ה בחלופי גרסאות (גליון), ע"פ מהרש"א עי"ש, ועי' הג' הב"ח.

גמרא

שנינו במשנה 'אמר רבי מאיר מלקט אדם עצמות אביו ואמו מפני ששמחה היא לו'. עתה מבינה הגמרא שפירוש המשנה הוא כפשוטה שיש שמחה לאדם בליקוט עצמות אביו ואמו. הגמרא מקשה על כך מברייתא:

וּרְמִינְהוּ - יש להקשות על המשנה ממה ששנינו בברייתא, **הַמְלַקֵּט עַצְמוֹת אָבִיו וְאִמּוֹ, הֲרֵי זֶה מִתְאַבֵּל עֲלֵיהֶם כָּל הַיּוֹם**[כח], **וְלָעֶרֶב אֵין מִתְאַבֵּל עֲלֵיהֶן**, לפי שהאבילות של ליקוט עצמות אינה נוהגת אלא יום אחד בלבד[כט]. **וְאָמַר רַב חִסְדָּא** על דברי הברייתא, שמה ששנינו שיש להתאבל על ליקוט העצמות, הוא **אֲפִילּוּ** אם **צְרוּרִין לוֹ בִּסְדִינוֹ**, כלומר, אפילו אם העצמות היו צרורים בתכריכים, ומשום כך לא הוצרך ללקטם וגם לא ראה אותם בשעת ההוצאה, הרי זה מתאבל עליהן כל זמן שלא נקברו[ל]. על כל פנים מבואר בברייתא, שחלה אבילות בשביל ליקוט עצמות אביו ואמו, ומוכח מכך שיש צער לאדם בליקוט עצמות אביו ואמו[לא], וקשה היאך שנינו בדברי רבי מאיר שמותר ללקט עצמותיהם במועד מפני ש'שמחה היא לו'[לב].

מתרצת הגמרא, **אָמַר אַבַּיֵי, אֵימָא** - תאמר ותפרש את דברי רבי מאיר, שאין כוונתו שיש שמחה לאדם במה שמלקט עצמות אביו ואמו שבודאי יש לו צער מכך, אלא כוונתו **מִפְּנֵי שֶׁשִּׂמְחַת הָרֶגֶל עָלָיו** - שמוטל עליו חיוב שמחת הרגל, ומתוך שעוסק הרבה בכך, אינו מצטער כל כך בליקוט עצמות אביו ואמו, ועל כן מותר ללקטן במועד. ורבי יוסי חולק וסובר, ששמחת הרגל אינה מסירה ממנו את הצער של ליקוט העצמות, ועל כן אסור ללקטן במועד[לג].

★

שנינו במשנה, **וְלֹא יְעַרְעֵר עַל מֵתוֹ.**

הגמרא מבררת מהו ה'ערעור' שנאסר:

שואלת הגמרא, **מַאי** [-מהו] **'לֹא יְעַרְעֵר עַל מֵתוֹ'**. משיבה הגמרא, **אָמַר רַב, כַּד הָדַר סַפְדָנָא בְּמַעֲרָבָא, אָמְרִי**[לד], **יִבְכּוּן עִמֵּיהּ כָּל מְרִירֵי לִיבָּא**, כלומר, דרך הספדנים בארץ ישראל לסובב בעיר, ולומר, שיבואו ויבכו עמו כל אלו שלבם מר עליהם על מות המת, לפי שהוא יודע לספוד כהוגן[לה]. וזו כוונת המשנה 'לא יעורר על מתו', שלא ישכור ספדן לחזור על קרובי המת, לעוררם לבכות עמו על המת[לו].

★

שנינו במשנה, ולא יספידנו **קוֹדֶם הָרֶגֶל שְׁלֹשִׁים יוֹם.**

הגמרא מבררת מדוע נאסרו הערעור וההספד גם בשלושים יום שלפני הרגל:

שואלת הגמרא, **מַאי שְׁנָא שְׁלֹשִׁים יוֹם** - מדוע נאסר לעורר על המת ולהספידו כבר משלושים יום קודם לרגל. משיבה הגמרא, **אָמַר רַב**

תוך שלושים יום לפני הרגל, מותר לעורר עליו ולהספידו אף סמוך לרגל. ובבית אפרים (שו"ת, יו"ד סי' עז) דייק מדברי הרמב"ן (תורת האדם, ענין ההספד ד"ה אבל), שאין הדבר תלוי אם מת המת תוך שלושים יום לפני הרגל או לא, אלא אף אם מת ארבעים או חמישים יום קודם הרגל כל שההספד הוא תוך שלושים יום למיתה מותר אף אם הוא תוך שלושים יום קודם הרגל. וכגון מי שמת בכ"ח ניסן, שהוא יותר משלושים יום קודם לחג השבועות, מותר להספידו עד כ"ז אייר, מפני שהוא עדיין תוך שלושים יום למיתה אף שעכשיו כבר שלושים יום לפני החג.

כח. ואין הכוונה דווקא באביו ואמו, אלא גם על כל הקרובים שמתאבל על מיתתם מתאבל על ליקוט עצמותיהם. ומתאבל עליהם בכל הדברים שמתאבל במיתתם, שהם כפיית המטה, עטיפת הראש, נעילת הסנדל ותשמיש המטה ורחיצה וסיכה. וכמו כן, חייב לקרוע עליהם כדרך שחייב לקרוע עליהם במיתתם. אבל אין אומרים עליהם קינים ונהי, ולא ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים, אבל אומרים עליהם 'קילוסים', כלומר, דברי שבח על המת, או דברי שבח להקב"ה שהוא ממית ומחיה. רא"ש (סי' י).

כט. בירושלמי (פ"א ה"ה) אמרו 'אותו היום היה מתאבל, ולמחר היה שמח, לומר שנינוחו אבותיו מן הדין', כלומר, שלמחרת של יום ליקוט עצמות שוב אינו חייב להראות אבילות משום שאחרי שנתעכל הבשר כבר ניצלו אבותיו מן הדין. פני משה (שם).

ובפירוש רש"י כת"י (ד"ה מתאבל, ד"ה ולערב) ביאר, שאבילות זו היא מדרבנן בלבד מפני כבוד אביו ואמו. ועל כן, הואיל וגם מי שמתו מוטל לפניו ממש אין עליו מן התורה אלא חיוב אנינות של יום אחד בלבד [כמו שדרשו בברכות (טז:) מן הפסוק (עמוס ח י) 'ואחריתה כיום מר'], כאן שעיקר האבילות היא מדרבנן לא הטילו עליו יותר. ומשום כך, גם בלילה שאחר ליקוט העצמות אינו מתאבל, לפי שאנינות לילה אינה אלא מדרבנן [כמבואר בברכות (שם)].

ל. מיוחס לרש"י (ד"ה אפילו) על פי שרביט הזהב (ברש"י שם). וכתב עפי"ז בשרביט הזהב שרב חסדא חידש שני דינים לחומרא. א. שאף אם לא ראה את העצמות אלא היו צרורים בסדין בתוך הקבר וכך הוציא אותן משם, מכל מקום חייב להתאבל [וכן הביא המאירי (ד"ה זהו) בפירוש הראשון]. ב. שאם לא הספיק לקבור את העצמות ביום הליקוט הרי זה ממשיך להתאבל בימים הבאים עד שיקברו. אמנם הראשונים [תוספות (ד"ה ולערב), פסקי הרי"ד ור"י מלוניל (ד"ה ועוד), הר"ן (ד"ה ואמר)] פירשו להיפך, שרב חסדא חידש שאף אם לא הספיק לקוברן ביום הראשון, מתאבל עליהם רק עד הערב ולא יותר, אפילו שעדיין הן צרורים לו בסדינו [וכן פסק הרמב"ם (אבל פי"ב ה"ח)]. ורש"י כת"י (ד"ה ואפי') וכן התוספות (שם) בשם יש מפרשים פירשו, שאפילו צרורין בסדינו כמה ימים מתאבל עליהן ביום שרואה אותן. וכתב החזון איש (יו"ד סי' ריג אות ג), שזה לא מסתבר לומר שסתם ראייה מחייבת אבל, אלא אולי כוונתם שאם פסקו מלהתעסק בקבורתן מחמת איזו סיבה, ולאחר מכן שוב עלתה בידם לחזור ולקוברן הרי יום זה נחשב כיום ליקוט עצמות ושוב חייבים להתאבל.

לא. בלב רחב (ברש"י ד"ה הרי) העיר, היאך הקשו ממה שאבילות נוהגת בליקוט העצמות, על מה ששנינו שיש לו שמחה מכך, הרי אפשר ששמח בזה אלא שחכמים חייבו אותו להתאבל יום אחד [מחמת כבוד מתו], ועל כן מותר הליקוט בחול המועד שהרי אין אבילות נוהגת בו. ותירץ, שהמקשה סבר שחיוב האבילות בכל מקום הוא מחמת הצער שיש לאבלים, ואם כן ממה שחייבו להתאבל גם משום ליקוט עצמות, מוכח שאין שמחה מכך אלא צער, ולכן קשה מהברייתא על דברי רבי מאיר במשנה.

לב. וקשה, מדוע הוצרכה הגמרא להביא את דברי רב חסדא, הרי גם בלי דבריו קשה מהברייתא על דברי רבי מאיר שבמשנה. וביארו התוספות (ד"ה ולערב), שאין הכי נמי, אך כך רגילות הגמרא שכשהיא מביאה ברייתא לאיזה צורך, היא מביאה בדרך אגב גם את ביאור האמוראים לאותה ברייתא. והריטב"א (ד"ה אמר) תירץ, שלולא דברי רב חסדא היה ניתן לפרש, שהאבילות על ליקוט העצמות אינה חלה אלא לאחר שנקברו העצמות בקברן החדש, ועל כן היה ניתן לומר שמה שהתיר רבי מאיר ליקוט עצמות במועד, היינו דווקא אם אינו קוברן במועד, שנמצא שלא יתאבל על כך במועד, אך מכך שאמר רב חסדא שאף אם צרורים לו בסדינו, והיינו שלא קברן עדיין, מכל מקום חלה עליו אבילות, הרי מבואר שהאבילות תלויה בליקוט עצמות, ואם כן קשה מדוע התיר רבי מאיר ללקט במועד.

הגמרא היתה יכולה לתרץ שברייתא זו שנויה כדעת רבי יוסי שאמר במשנתנו 'אבל הוא לו'. תוספות (ד"ה ורמינהו). וברש"י כת"י (ד"ה ואפי') כתב, שלא רצתה הגמרא להעמיד את המשנה באופן שיצא מדברי אחד מן התנאים שיש שמחה בליקוט עצמות. ובנחלת דוד (ד"ה ורמינהו) תירץ, שאי אפשר להעמיד את הברייתא רק כדעת רבי יוסי ולומר שתנא קמא [שהוא רבי מאיר שבמשנתנו] חולק עליו וסובר שאין אבילות נוהגת על ליקוט עצמות, לפי שאם כן קשה מדוע נקטה משנתנו את מחלוקתם רק בחול המועד ולא בשאר ימות השנה, אלא מוכח שבשאר ימות השנה שניהם מודים שהאבילות נוהגת מחמת ליקוט עצמות.

לג. ביארנו על פי המיוחס לרש"י (ד"ה מפני ששמחת). והיוצא מפירושו, שרבי מאיר ורבי יוסי לא נחלקו על כך שיש צער לאדם בליקוט עצמות אביו ואמו, רק נחלקו אם שמחת הרגל משכיחה צער זה או לא. [ומה שמביא המקשה את הברייתא שהמלקט עצמות חייב להתאבל, אין זה כדי להוכיח שאבילות חלה אף במועד, אלא להוכיח מכך שיש צער בליקוט העצמות, וכפי שנתבאר לעיל]. אולם הנימוקי יוסף (ד"ה המלקט) והמאירי (ד"ה אמר המאירי ועוד) ועוד ראשונים פירשו, שקושיית הגמרא היא היאך התיר רבי מאיר ללקט עצמות במועד, והרי על ידי כן תחול עליו אבילות כמו ששנינו בברייתא. ומתרצת הגמרא, שחיוב השמחה המוטל עליו ברגל, דוחה את חיוב האבילות של ליקוט עצמות שהוא רק מדרבנן, אבל המלקט עצמות אביו ואמו בשאר ימות השנה חלה עליו אבילות כמו ששנינו בברייתא. ורבי יוסי סובר שמכל מקום אסור ללקט עצמות במועד, לפי שאף שאין אבילות חלה במועד, יש לו צער בראותו עצמות אביו ואמו. היוצא מפירושם, שגם למסקנת הגמרא המחלוקת שבין רבי מאיר ורבי יוסי היא אם ליקוט העצמות גורם לאדם שמחה או צער, רק שהגמרא הקשתה שאף אם יש לו מכך שמחה מכל מקום יהא אסור מחמת האבילות שחלה עליו, ועל כך מתרצת הגמרא שאין לחוש לכך לפי שהרגל דוחה את האבילות. [ואין להקשות שלרבי מאיר שיש לאדם שמחה בליקוט עצמות אביו ואמו היאך יתכן שתחול עליו אבילות מחמת כך, לפי שהאבילות שחייבו חכמים אינה מפני הצער אלא מפני כבוד המת, כמבואר ברש"י (סוכה כה. ד"ה טירדא)]. והעיר בקרן אורה (ד"ה מפני), שאם כן אביי לא היה צריך לומר 'אימא מפני ששמחת הרגל עליו', שלשון זו משמע שעתה מבארים דברי רבי מאיר שבמשנה באופן אחר ממה שביארנום בהוה אמינא, והרי גם עתה פירוש דבריו הוא שיש שמחה לאדם בליקוט העצמות, ורק מה שהיה קשה מהאבילות תירצנו שאין אבילות במועד, והיה לאביי לומר 'רגל שאני שאין מתאבלים בו'.

לד. בכת"י אין גורסים תיבה זו. דקדוקי סופרים (אות ט). והרמב"ן (תורת האדם, ענין ההספד אות יז ד"ה מתניתין) גרס 'ואמר' [וכך זה עולה יפה עם מה שנאמר לפני כן 'ספדנא' בלשון יחיד והיינו שהספדן אומר 'יבכון' וכו'].

לה. ר"י מלוניל ור"ן (ד"ה ולא יעורר).

לו. מיוחס לרש"י (ד"ה לא יערער), ר"י מלוניל ור"ן (שם). אך בירושלמי (פ"א ה"ה הו"ד בריטב"א לעיל ז. ד"ה לא) מבואר שהערעור הוא שמזכיר את מתו בין שאר המתים, כלומר, שמספיד מתים אחרים ובתוך ההספד הרי הוא מספיד גם מת זה. וראה בביאורי רש"י שהרחבנו בביאור דברי רש"י בגמרא (ד"ה יבכון).

דהא עצים ואבנים בעלמא לא מטמאו והכא מטמאו ורבי [א] אמר [ב] אצטריך דאי כתב רחמנא וביום הראות בו הוה אמינא לדבר מצוה אין לדבר הרשות לא כתב רחמנא וצוה הכהן ואי כתב רחמנא וצוה הכהן הוה אמינא הני אין דלאו טומאה דגופיה אבל טומאה דגופיה אימא מיחזא חזיא ליה צריכא אמר מר יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאי אתה רואה בו מאי משמע אמר אביי א"כ ליכתוב רחמנא ביום מאי וביום שמע מינה יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאי אתה רואה בו רבא אמר כולה קרא יתירא הוא דא"כ לכתוב רחמנא ובהראות מאי וביום שמע מינה יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאי אתה רואה בו ואביי ההוא מיבעי ליה א ביום ולא בלילה ורבא ביום ולא בלילה מנא ליה נפקא ליה א) מלכל מראה עיני הכהן ואביי ההוא מיבעי ליה ב למעוטי סומא באחת מעיניו [ה] ורבא נמי מיבעי ליה להכי אין הכי נמי ואלא ביום ולא בלילה מנא ליה נפקא ליה ב) מכנגע נראה לי בבית לי ולא לאורי ואביי אי מהתם הוה אמינא הני מילי טומאה דלאו דגופיה אבל טומאה דגופיה אפילו לאורו נמי קא משמע לן: **מתני'** ועוד אמר ר' מאיר מלקט אדם עצמות אביו ואמו מפני ששמחה היא לו ר' יוסי אומר ג אבל הוא לו ד לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום: **גמ'** ורמינהו ג) ה המלקט עצמות אביו ואמו הרי זה מתאבל עליהם כל היום ולערב אין מתאבל עליהן ואמר רב חסדא ו אפילו צרורין לו בסדינו אמר אביי אימא מפני ששמחת הרגל עליו: ולא יעורר על מתו: מאי לא יעורר על מתו אמר רב כד הדר ספדנא במערבא אמרי יבכון עמיה כל מרירי ליבא: קודם הרגל שלשים יום: מאי שנא שלשים יום אמר רב כהנא [ג] אמר רב יהודה אמר רב מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל ובא ספדן ועמד על פתח ביתו ונטלתן אשתו ונתנתן לו ונמנע ולא עלה באותה שעה אמרו לא יעורר על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום ושמואל אמר לפי

דהא עצים. פשוטי כלי עץ לא מקבלי טומאה [ג]: ורבי אמר אצטריך. כלומר אע"ג דיליף טומאה דגופיה מטומאה דלאו גופיה לדבר הרשות מוצוה הכהן, אצטריך ביום [ד] הראות בו: אבל טומאה דגופיה אימא לא. דלא יליף טומאה דגופיה מטומאה דלאו גופיה לדבר הרשות מוצוה הכהן דהוה אמינא [ה] חידוש הוא, קמ"ל וביום הראות דהיינו טומאה דגופיה דממתינין לו לדבר מצוה, והואיל ואשכחן דממתינין לו לטומאה דגופיה מיהא לדבר מצוה אית ליה נמי כח למילף מוצוה הכהן דממתינין לטומאה דגופיה לדבר הרשות נמי אף על גב דחידוש הוא: כולה קרא יתירא. כלומר כולה תיבה דביום הראות [ו] קרא יתירא: מראה עיני הכהן. משמע ביום שיכול לראות: לי ולא לאורי. שאין צריך לאור הנר דהיינו ביום, ובההוא שעתא נמי ובא הכהן, אלמא דאין רואין אלא ביום: קמ"ל. וביום הראות בו, דבו היינו טומאה דגופיה: **מתני'** מלקט אדם עצמות אביו ואמו. ומוליכן למקום אחר לקוברן בקברות אבותם: מפני ששמחה היא לו. שקוברן בקברי אבותיו, ולא מצטער במועד: ר' יוסי אומר. לא ילקט מפני שאבל הוא לו: לא יערער על מתו. אם מת לו מת חדש או חדשים קודם המועד, לא יערער מפרש בגמ' כד הדר ספדנא במערבא, כלומר שלא ישכור ספדן לחזור על קרוביו לומר בכו עמי כל מרי נפש: לא יספידנו. שאם מת לו מת בתוך שלשים יום לפני הרגל לא ישכור ספדן להספידו, ושלשים יום אתרוייהו קאי, וטעמא דשלשים יום מפרש בגמ': **גמ'** הרי הוא מתאבל עליהן. וקשיא לרבי מאיר דאמר מפני ששמחה היא לו: אפילו צרורין בסדינו. שאינו מלקטן ואינו רואה אותן הרי זה מתאבל כל זמן שלא נקברו: מפני ששמחת הרגל עליו. כלומר הרבה הוא עוסק בשמחת הרגל ואינו מצטער במלקט עצמות אביו ואמו: יבכון עמיה. (אפילו) הכי אסור למימר במועד, היינו לא יעורר על מתו: אמר רב (נחמן) מעשה כו'. כלומר שהיו לו מעות מזומנין לצורך לעלות לרגל ונתנתן אשתו להספדנים ונמנע מלעלות לרגל:

דהא עצים ואבנים לא מטמאו. ואפ"ה מטמאו כאן עלים ואבנים לאו דוקא [ז] דהא תנן במסכת נגעים (פי"ג מ"ה) לרבי יהודה אפילו חבילי קש וחבילי תבן וא"כ צריך לומר [א] דרבי נמי מודה לר' יהודה וכן משמע מדלא מסיק דרבי סבר לה כר' שמעון דפליג התם:

מאי וביום יש יום שאתה רואה. משמע לאביי דר' יהודה דריש וי"ו וכן פ"ק דסנהדרין (דף יד. ושם) גבי ושופטיך [ד] ופ' אלו מציאות (ב"מ דף כז.) גבי ומצאת [ה] וקשה איהו גופיה לא דריש וי"ו דואם המר ימיר [ו] בפ"ק דתמורה (דף ב:) ובסוף פרק טרף בקלפי (יומא ד' מה.) גבי והאש [ז] ושמא דריש ליה לדרשה אחרינא מיהו הכא קשה טפי כיון דר' יהודה דריש וי"ו מאי טעמא לא אמר רבא דהכא נמי דריש וי"ו למה חולק על אביי היה לו להזכירה ושמא רבא קאמר אפילו לא דריש ר' יהודה וי"ו הכא להאי דרשה יש לייתרה [ח]:

נפקא ליה מכנגע נראה לי ולא לאורי. תימה דהא לעיל אמר רבא לר' יהודה חידוש הוא ולא גמרינן מיניה [ב] ולפירוש שפירש [ח] דרבי יהודה לטעמיה דמצריך ופינו בעלים ובאבנים ניחא דלענין ופינו דוקא חידוש ועי"ל כיון דלאורו (א) אינו יכול לראות בלא נר א"כ פוסל מטעם ראיה יש לנו ללמוד הימנו כיון דחזינן דבעלמא נמי אשכחנא קפידא בראיה טפי מעולי רגלים [ט] דבעינן שתי עינים ובעינן נמי שלא יהא יום המעונן [י] ותימה דהכא משמע דרבא ממעט לילה מהאי קרא ובפ' אחד דיני ממונות (סנהדרין ד' לד: ושם) מייתי קרא וביום הראות בו והיינו כאביי (ב) וי"ל דאורחיה דהש"ס [כ] לאתויי דרשות הפשוטים יותר ושמא אי לא כתב כנגע נראה לי הוה מוקמינן וביום הראות למעוטי לילה וכן בפ"ב דמגילה (דף כ.) ולא מוהלין אלא ביום דריש התם מביום השמיני ביום ולא בלילה ובפ' ר' אליעזר דמילה (שבת קלב. ושם) דריש מיניה ביום אפילו בשבת ומבן שמונת ימים דרשינן ימים ולא לילות ובפ' החובל [ל] (ב"ק דף פז.) מייתי שבח נעורים לאביה מבנעוריה בית אביה ובריש פ"ק דקדושין (דף ג:) מוקי לה בהפרת נדרים דוקא ושבח נעורים נפקי מוכי ימכור וגו' וכן בפ' קמא דקדושין (ג: יד.) מייתי ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה מספר כריתות ובפרק [המביא גטן] (גיטין דף כא:) מפקי לה רבנן מוכתב לה [ס] וספר כריתות אצטריך לדרשה אחרינא ומיהו תימה היאך נוכל ליישב הסוגיא דפרק אחד דיני ממונות (סנהדרין דף לד:) אליבא דרבא דמייתי לה התם למיגמר [ט] דין ביום מנגעים ובשלמא אי מייתי מוביום הראות בו מצינו לאוקמי בגמר דין אלא כנגע [ג] נראה לי היינו תחלת דין (ג) ואביי דאמר אי מהתם הני מילי דטומאה לאו דגופיה וקיימא פירכא דלעיל דמגופיה דאית [י] ליה לאביי משמעות דורשין איכא בינייהו דמשמע דרבי יהודה לא דריש מופינו הוה דריש ליה נמי שפיר ואצטריך וביום הראות ע"כ נראה לי דה"פ לעיל משמעות דורשין איכא בינייהו רבי סבר דביום הראות אצטריך לדרשה אחרינא דביום ולא בלילה כדפרישית נמי לעיל [מ] ורבי יהודה סבר דתרוייהו דרשינן ואיצטריך לתרי קראי כי היכי דאית ליה לרבי דמופינו ה"א טומאה דלאו גופיה קמ"ל וביום ומביום לא שמעינן אלא לדבר מצוה קמ"ל ופינו ולפי זה לכ"ע ממתינין לדבר הרשות דהא תרוייהו דרשי ופינו כדפרישית [ד] ומלתא דאתיא מק"ו טרח וכתב לה קרא דהיינו דבר מצוה וקשה קצת אליבא דרבי יהודה שמה שיש בחומרא חידוש אין ללמוד הימנו קולא דקאמר משום דחידוש הוא דהא עלים ואבנים לא מטמאו אין ללמוד ממנה אלא דכוותיה אמרינן פרק כל הבשר (חולין ד' קח. ושם) בשר בחלב חידוש הוא ופירש רבינו יעקב [ס] דאי תרי ליה כולי יומא בחלבא שרי וכי מבשל ליה אסור והחידוש אינו מן האיסור דבהדי הדדי אסור והאי לחודיה והאי לחודיה שרי דהא כלאים נמי כל חדא שרי ובהצטרפות אסירי כדמסיק בפ' אלו עוברין (פסחים דף מד:) [א] משמע כשהאיסור חידוש אין ללמוד ממנו קולא מהאי טעמא היה מיישב רבינו יצחק בר אברהם ההיא דעדים זוממין דחידוש הוא [פ]: **ורמינהו** המלקט כו'. במס' שמחות (פרק יב ע"ש) והוה מצי לשנויי הא מני ר' יוסי היא דאמר במשנה אבל הוא לו: **ולערב** אינו מתאבל ואמר רב חסדא. בלא דרב חסדא הקשה היטב אלא כך רגילות הש"ס אגב גררא להביא פירוש הברייתא דאפילו צרורין לו בסדינו אינו מתאבל לערב ויש מפרשים דארישא קאי אפילו צרורין לו בסדינו כמה ימים צריך להתאבל כל זמן שרואה אותן ופי' קמא ניחא טפי אבל לא שייך הכא כל כך לפירוש ראשון דהא מסיפא אינו מתאבל לערב לא מצי להקשות על המשנה כי אם מרישא וצריך לומר דמייתי סיפא אגב גררא והא דרב חסדא אגב גררא לגררא:

דקא

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) נגעים פ"ב מ"ג, ב) שמחות פרק יב, ג) כלים פרק ב מ"א, ד) דברים כא ב, ה) דברים כב ג, ו) ויקרא כז י, ז) ויקרא ו ה, ח) [וע"ע תוספות מנחות נא: ד"ה וי"ו ותוספות סנהדרין יד. ד"ה ור"ש], ט) [כדאיתא ריש חגיגה], י) נגעים פרק ב מ"ב, כ) [וכ"כ תוספות מגילה כ. ובסנהדרין לד: בד"ה דכתי' ובזבחים קיז. ד"ה והתורה], ל) [בגמ' שם לא מייתי שום קרא ערש"י שם ותוספות], מ) ז: ד"ה משמעות, נ) עי"ש בתוד"ה דחדוש ועי' הג' הב"ח, ס) [וע"ע תוס' סנהדרין כז. ד"ה אין לך].

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה נפקא כו' ועוד י"ל כיון דלאורו לא אינו אלא משום דאינו יכול לראות בלא נר כו' קפידא בראייה כגון עולי רגלים: (ב) בא"ד וי"ל דאורחיה דהש"ס כו'. נ"ב וכה"ג כתבו התוס' במסכת סוכה בדף כד ודף ל ע"ש: (ג) בא"ד היינו תחלת דין הס"ד ואח"כ מה"ד ואביי אי מהתם ה"א הני מילי טומאה דלאו דגופי' וקשה דלעיל משמע דלא ס"ל פירכא דמגופיה דאית ליה לאביי כו' דמשמע דר' יהודה דלא דריש מופינו הוה דריש ליה נמי שפיר אלא דאיצטריך לחבילי קש וחבילי עצים לכך דריש וביום הראות כו' דמופינו ה"א ה"מ טומאה דלאו כו' הימנו קולא דקאמר הכא חידוש הוא כו' ממנה אלא דכוותיה דהכי אמרינן פ' כל הבשר כו' ופירש רבינו יעקב דזהו חידושו דאי תרו ליה. נ"ב שם בדף קח קאמר בפסח דבשר בחלב חידוש הוא ופירש בקונטרס דחידושו דשניהם מין היתר זה לבדו וזה לבדו וכשנתערבו נאסרין ובתוס' הקשו עליו דבפרק כל הבשר לא יתכן דבפרק אלו עוברין דף מד ובפ' מייתי מינה דף לא קאמר דהיתר לאו זה חידושו הוא כלאים נמי הכי הוא אלא זהו חידושו דלאי תרו כו':

תורה אור השלם

א) וְאִם פָּרוֹחַ תִּפְרַח הַצָּרַעַת בָּעוֹר וְכִסְּתָה הַצָּרַעַת אֵת כָּל עוֹר הַנֶּגַע מֵרֹאשׁוֹ וְעַד רַגְלָיו לְכָל מַרְאֵה עֵינֵי הַכֹּהֵן: [ויקרא יג, יב]

ב) וּבָא אֲשֶׁר לוֹ הַבַּיִת וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת: [ויקרא יד, לה]

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה דהא וכו' דרבי נמי מודה לר' יהודה. נ"ב עי' במ"ל פי"ב מהלכות טומאת צרעת הלכה ז ודוק: ב] ד"ה נפקא ל' וכו' ולפי' שפי' דר"י לטעמיה דמצריך ופינו בעצים ובאבנים ניחא. נ"ב עיין במ"ל הנ"ל: ג] בא"ד נ"ל היינו תחלת דין נ"ב כאן הס"ד ואח"כ מתחיל הדיבור ואביי וכו'. וכ"כ בס' שמע שלמה פ' תזריע ועי' בקרבן אהרן דף קלה ריש ע"ב: ד] בא"ד ומלתא דאתי' מק"ו טרח וכתב לה קרא. נ"ב כוונת דבריהם כמ"ש לעיל עה"ג דלא היה צריך קרא דוביום הראות וגו' לכתוב משמעותו לדבר מצוה רק הו"ל לפרש להדי' דבר הרשות לגופי' ולק"מ קו' מהרש"א ודו"ק כי משמעות קרא דביום משמע להדי' לדבר מצוה וכמ"ש תוס' לעיל ד"ה דבר הרשות כו':

עין משפט
נר מצוה

ע א מיי' פ"ט מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלד:

עא ב מיי' שם הל' ה:

עב ג מיי' פי"ג מהל' אבל הלכה ג סמג לאוין עה ועשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סי' תג סעיף ד:

עג ד מיי' שם הלכה ו ופ"ו מהלכות י"ט הלכה כד סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף ג וטוש"ע י"ד סי' שמז סעיף א:

עד ה ו מיי' פי"ב מהל' אבל הלכה ח טור ש"ע י"ד סי' תג סעיף א:

הגהות
מהר"י לנדא

אן תוס' ד"ה נפקא לי' וכו' משמע כשהאיסור חידוש אין ללמוד ממנו קולא. נ"ל כשההיתר חידוש אין ללמוד ממנו איסור. ועי' בתוס' סנהדרין כו ע"א בד"ה ואין לך וכו'. ועי' בנודע ביהודה תנינא בהשמטות לסי' ל"ז בחלק י"ד:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה נפקא ליה וכו' וספר כריתות איצטריך לדרשה אחרינא. וע"ע תוס' זבחים דף קיז ע"א ד"ה והתורה ובכריתות דף טו ע"א תוס' ד"ה ערות:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

משנת ראשונים

ועוד אמר רבי מאיר. משום דא"ר מאיר חדא קולא בחול המועד, דאמ' לעיל רואין את הנגעים להקל, וקאמר נמי קולא אחריתי קתני ועוד, ואע"ג דאפסקוה רבנן, כיון דבמילתיה אפסקוה לא חשיבא הפסקה, כדמסיק תלמודא בפרק עושין פסין. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מלקט אדם עצמות. כך היה דרכן מתחילה שהיו קוברין מתיהן משפחות, ולפעמים שלא היו יכולין להוליך המת עם קברו אבותיו, או מחמת חירום ותגר שהיה בדרך, או שמא שהיה הדרך רחוק משום יותר מדאי, או שמא לא היו לו קרובים שם שיטרחו להוליכו, והיו קוברים אותו במקום ערעי עד שיתעכל הבשר, ואחר כך היו מלקטין העצמות ומוליכין אותן לקברן בקברי אבותיהן. הכי נמי בירושלמי דמכילתא, בראשונה היו קוברין אותו במהמורות, נתאכל הבשר היו מלקטין העצמות וקוברין אותו בארונים, אותו היום היה מתאבל למחר היה שמח, שנינוחו אבותיו מן הדין. מהמורות הם חפירות קרקע, כמו יפילם במהמורות בל יקומו (תהלים קמ יא). קאמר ר' מאיר דמותר ללוקטן במועד. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ר' יוסי אומר אבל הוא לו. כלומר אע"פ שאין אבלות חלה עליו, דואג עליו בראותו אחריתו שהוא רמה ותולעה. [ר"י מלוניל]

לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום. כך היה דרכם, כי אחר ז' או אחר ל' שעברו אחר קבורת המת היו מתאספים כל קרובי המת ואוהביו, ואומרים שם קנות ומספדים ודרשות לכבודו, ועדיין עושין כן בכמה מקומות וקורין לה השכבה, ומוציאין על זה האבלים יציאות רבות, וקאמר הכא דאסור לעשות כן ל' יום קודם הרגל. והכי פי' דמתני', לא יעורר על מתו שמת זמן מרובה קודם הרגל, לא יעורר עליו לספדו קודם הרגל ל' יום. [**שיטה לתלמיד ר"י מפאריש**]

הגהות וציונים

א] צ"ל ור' יוסי **בר'** יהודה, וכ"ה בכת"י (דק"ס), ועי' עמוד הקודם אות א-ב: ב] בכת"י הגירסא ור"י בר"י **תרי קראי למה לי** איצטריך (ותיבת "אמר" ליתא), ולשון ישר הוא מאד (עי' הגר"ב רנשבורג בעמוד הקודם אות א) (דק"ס): ג] [בהרא"ש ובב"י איתא **ואמרי** לה כו'] (גליון): ד] צ"ל וביום: ה] בכת"י מוצוה הכהן **דהא** חידוש: ו] בכת"י כולה תיבה **דו**ביום, ותיבת "הראות" ליתא: ז] ראה בעמוד הקודם אות מ ועי"ש בחזו"א, ועי' ראש משביר: ח] צ"ל **שפירשתי** (חזו"א עי"ש ולעיל בתוד"ה דהא בעמוד הקודם תוד"ה משמעות, וע"ע גנזי יוסף: ט] יש להוסיף למיגמר **גמר** דין (מהרש"א): י] וקיימא פירכא דלעיל דמגופי' **ואיצטריך וביום הראות והא אית** ליה לאביי משמעות כו' עד לא דריש ומופינו הוי דריש ליה נמי **שפיר ע"כ נרא'** לי דה"פ כצ"ל וכ"ה בחילופי גרסאות (גליון), ע"פ מהרש"א עי"ש, ועי' הג' הב"ח:

כַּהֲנָא אָמַר[לז] **רַב יְהוּדָה אָמַר רַב**, טעם האיסור הוא, משום שהיה **מַעֲשֶׂה בְּאָדָם אֶחָד, שֶׁכִּינֵּס** [-לקט וקיבץ] **מָעוֹת** כדי שיוכל **לַעֲלוֹת לָרֶגֶל** לירושלים, והיו מזומנים לו בביתו, **וּבָא סַפְדָן וְעָמַד עַל פֶּתַח בֵּיתוֹ** והספיד שם את קרובו של אותו אדם שמת, **וּנְטָלָתַן אִשְׁתּוֹ** לאותן מעות **וּנְתָנָתַן לוֹ** - ונתנה אותן לספדן בשכר הספדו, **וּמשום** כך **נִמְנַע** בעל הבית **וְלֹא עָלָה** באותה שנה לרגל, ששוב לא היו בידיו מעות עבור הוצאות הדרך. **בְּאוֹתָהּ שָׁעָה אָמְרוּ** - גזרו חכמים, **שֶׁלֹּא יְעוֹרֵר** אדם **עַל מֵתוֹ וְלֹא יַסְפִּידֶנּוּ קוֹדֶם לָרֶגֶל שְׁלֹשִׁים יוֹם**[לח], ועל כן נאסר הדבר כבר שלושים יום שלפני הרגל, לפי שמאז חל החיוב לשאול ולדרוש בהלכות הרגל (פסחים ו.), ודרכם של בני אדם היא שמעת ששומעים שדורשים בהלכות הרגל הם מכינים מעות לצורך אותו רגל[לט].

וּשְׁמוּאֵל אָמַר,

18/08/2013

לז. **הרא״ש** (סי׳ יג) והרשב״א (שו״ת, ח״א סי׳ קמ) גרסו ׳ואמרי לה׳. ועל פי גירסא זו כתב הרא״ש, שאף שבכל מקום שנחלקו רב ושמואל בדיני איסור והיתר ההלכה כרב (בכורות מט:), מכל מקום כאן הואיל ולפי הלשון הראשון בעל מימרא זו אינו רב אלא רב כהנא, על כן יתכן לומר שאין הלכה כשיטה זו אלא כשיטת שמואל המובאת להלן בגמרא. אך בבית אפרים (שו״ת, יו״ד סי׳ עח ד״ה והנה המחמירין) כתב, שלפי שתי הלשונות בעל המימרא הוא רב, אך נחלקו מי אמרה בשם רב רב כהנא או רב יהודה.

לח. **מכאן** משמע שגם איסור הערעור נוהג משלושים יום שלפני הרגל, וכדעת המיוחס לרש״י במשנה (ד״ה לא יספידנו), ולא כדעת שאר ראשונים שהובאו שם בהערה ש׳לא יעורר׳ הוא במועד עצמו. בית אפרים (שו״ת, יו״ד סי׳ עז ד״ה ומלשון).

לט. **רש״י** כת״י (ד״ה גלוסה). והרשב״א (שם) ביאר, שמן הדין ששואלים ודורשים בהלכות החג קודם לחג שלושים יום, נלמד שכל שלושים יום שלפני החג נחשב כזמנו של החג, ומאז מוטל על האדם לטרוח בענייני החג, וכמו שאמרו (פסחים ו.) לענין היוצא בשיירא והעושה ביתו אוצר, שאם הוא קודם לשלושים יום שלפני הפסח אינו זקוק לבער את החמץ שבביתו, אך אם הוא תוך שלושים יום לפסח זקוק לבערו. וכן משמע מדברי רש״י בפסחים (שם ד״ה קודם).

דהא עצים ואבנים בעלמא לא מטמאו והכא מטמאו ורבי[ה] אמר[ב] אצטריך דאי כתב רחמנא וביום הראות בו הוה אמינא לדבר מצוה אין לדבר הרשות לא כתב רחמנא וצוה הכהן ואי כתב רחמנא וצוה הכהן הוה אמינא הני אין דלאו טומאה דגופיה אבל טומאה דגופיה אימא מיחזא חזיא ליה צריכא אמר מר יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאי אתה רואה בו מאי משמע אמר אביי א"כ ליכתוב רחמנא ביום מאי וביום שמע מינה יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאי אתה רואה בו רבא אמר כולה קרא יתירא הוא דא"כ לכתוב רחמנא ובהראות מאי וביום שמע מינה יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאי אתה רואה בו ואביי ההוא מיבעי ליה [א]ביום ולא בלילה ורבא ביום ולא בלילה מנא ליה נפקא ליה [א]מלכל מראה עיני הכהן ואביי ההוא מיבעי ליה [ב]למעוטי סומא באחת מעיניו[ה] ורבא נמי מיבעי ליה להכי אין הכי נמי ואלא ביום ולא בלילה מנא ליה נפקא ליה [ב]מכנגע נראה לי בבית לי ולא לאורי ואביי אי מהתם הוה אמינא הני מילי טומאה דלאו דגופיה אבל טומאה דגופיה אפילו לאורו נמי קא משמע לן:

מתני' ועוד אמר ר' מאיר מלקט אדם עצמות אביו ואמו מפני ששמחה היא לו ר' יוסי אומר [ג]אבל הוא לו [ד]לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום:

גמ' ורמינהו [ג][ה]המלקט עצמות אביו ואמו הרי זה מתאבל עליהם כל היום ולערב אין מתאבל עליהן ואמר רב חסדא [ו]אפילו צרורין לו בסדינו אמר אביי אימא מפני ששמחת הרגל עליו: ולא יערער על מתו: מאי לא יערער על מתו אמר רב כד הדר ספדנא במערבא אמרי יבכון עמיה כל מרירי ליבא: קודם הרגל שלשים יום: מאי שנא שלשים יום אמר רב כהנא[ג] אמר רב יהודה אמר רב מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל ובא ספדן ועמד על פתח ביתו ונטלתן אשתו ונתנתן לו ונמנע ולא עלה באותה שעה אמרו לא יעורר על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום ושמואל אמר לפי

דהא עצים. פשוטי כלי עץ לא מקבלי טומאה[ג]: ורבי אמר אצטריך. כלומר אע"ג דיליף טומאה דגופיה מטומאה דלאו גופיה לדבר הרשות מצוה הכהן, אצטריך ביום[ד] הראות בו: אבל טומאה דגופיה אימא לא. דלא יליף טומאה דגופיה מטומאה דלאו גופיה לדבר הרשות מצוה הכהן דהוה אמינא[ה] חידוש הוא, קמ"ל וביום הראות דהיינו טומאה דגופיה דממתינין לו לדבר מצוה, והואיל ואשכחן דממתינין לו לטומאה דגופיה מיהא לדבר מצוה אית ליה נמי כח למילף מצוה הכהן דממתינין לטומאה דגופיה לדבר הרשות נמי אף על גב דחידוש הוא: כולה קרא יתירא. כלומר כולה תיבה דביום הראות[ו] קרא יתירא: מראה עיני הכהן. משמע ביום שיכול לראות: לי ולא לאורי. שאין צריך לאור הנר דהיינו ביום, ובההוא שעתא נמי ובא הכהן, אלמא דאין רואין אלא ביום: קמ"ל. וביום הראות בו, דבו היינו טומאה דגופיה: מתני' מלקט אדם עצמות אביו ואמו. ומוליכן למקום אחר לקוברן בקברות אבותם: מפני ששמחה היא לו. שקוברן בקברי אבותיו, ולא מצטער במועד: ר' יוסי אומר. לא ילקט מפני שאבל הוא לו: לא יערער על מתו. אם מת לו מת חדש או חדשים קודם המועד, לא יערער מפרש בגמ' כד הדר ספדנא במערבא, כלומר שלא ישכור ספדן לחזור על קרוביו לומר בכו עמי כל מרי נפש: לא יספידנו. שאם מת לו מת בתוך שלשים יום לפני הרגל לא ישכור ספדן להספידו, ושלשים יום אתרוייהו קאי, וטעמא דשלשים יום מפרש בגמ': גמ' הרי הוא מתאבל עליהן. וקשיא לרבי מאיר דאמר מפני ששמחה היא לו: אפילו צרורין בסדינו. שאינו מלקטן ואינו רואה אותן הרי זה מתאבל כל זמן שלא נקברו: מפני ששמחת הרגל עליו. כלומר הרבה הוא עוסק בשמחת הרגל ואינו מצטער במלקט עצמות אביו ואמו: יבכון עמיה. (אפילו) הכי אסור למימר במועד, היינו לא יעורר על מתו: אמר רב (נחמן) מעשה כו'. כלומר שהיו לו מעות מזומנין לצורך לעלות לרגל ונתנתן אשתו להספדים ונמנע מלעלות לרגל:

דהא עצים ואבנים לא מטמאו. ואפ"ה מטמאו כאן עצים ואבנים לאו דוקא[ו] דהא תנן במסכת נגעים (פי"ג מ"ה) לרבי יהודה אפילו חבילי קש וחבילי תבן וא"כ צריך לומר [א] דרבי נמי מודה לר' יהודה וכן משמע מדלא מסיק דרבי סבר לה כר' שמעון דפליג התם:

מאי וביום יש יום שאתה רואה. משמע לאביי דר' יהודה דריש וי"ו וכן פ"ק דסנהדרין (דף יד. ושם) גבי ושופטיך[ד] ופ' אלו מגלחות (כ"מ דף כז.) גבי ומלאת[ה] וקשה איהו גופיה לא דריש וי"ו דואם המר ימיר[ו] בפ"ק דתמורה (דף ב:) ובסוף פרק טרף בקלפי (יומא ד' מה.) גבי והאש[ז] ושמא דריש ליה לדרשה אחרינא מיהו הכא קשה טפי כיון דר' יהודה דריש וי"ו מאי טעמא לא אמר רבא דהכא נמי דריש וי"ו למה חולק על אביי היה לו להזכירה ושמא רבא קאמר אפילו לא דריש ר' יהודה וי"ו הכא להאי דרשה יש ליישבה[ח]:

נפקא ליה מכנגע נראה לי ולא לאורי. תימה דהא לעיל אמר רבא לר' יהודה חידוש הוא ולא גמרינן מיניה [ב] ולפירוש שפירש[ט] דרבי יהודה לטעמיה דמצריך ופינו בעצים ובאבנים ניחא דלענין פינו דוקא חידוש ועי"ל כיון דלאורו (א) אינו יכול לראות בלא נר א"כ פוסל מטעם ראיה יש לנו ללמוד הימנו כיון דחזינן דבעלמא נמי אשכחנא קפידא בראיה טפי מעולי רגלים[ט] דבעינן שתי עינים ובעינן נמי שלא יהא יום המעונן[י] ותימה דהכא משמע דרבא ממעט לילה מהאי קרא ובפ' אחד דיני ממונות (סנהדרין ד' לד: ושם) מייתי קרא וביום הראות בו והיינו כאביי (ב) וי"ל דאורחיה דהש"ס[כ] לאתויי דרשות הפשוטים יותר ושמא אי לא כתב כנגע נראה לי הוה מוקמינן וביום הראות למעוטי לילה וכן בפ"ב דמגילה (דף כ.) ולא מוהלין אלא ביום דריש התם מביום השמיני ביום ולא בלילה ובפ' ר' אליעזר דמילה (שבת קלב. ושם) דריש מיניה ביום אפילו בשבת ומבן שמונת ימים דרשינן ימים ולא לילות ובפ' החובל[ל] (ב"ק דף פז.) מייתי שבח נעורים לאביה מבנעוריה בית אביה ובריש פ"ק דקדושין (דף ג:) מוקי לה בהפרת נדרים דוקא ושבח נעורים נפקי מוכי ימכור וגו' וכן בפ' קמא דקדושין (ג: יד.) מייתי ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה מספר כריתות ובפרק [המביא גטן] (גיטין דף כא:) מפקי לה רבנן מוכתב לה [°]וספר כריתות אצטריך לדרשה אחרינא ומיהו תימה היאך נוכל ליישב הסוגיא דפרק אחד דיני ממונות (סנהדרין דף לד:) אליבא דרבא דמייתי לה התם למיגמר[ט] דין ביום מנגעים ובשלמא אי מייתי מוביום הראות בו מצינו לאוקמי בגמר דין אלא כנגע [ג] נראה לי היינו תחילת דין (ג) ואביי דאמר אי מהתם הני מילי דטומאה לאו דגופיה וקיימא פירכא דלעיל דמגופיה דאית[י] ליה לאביי משמעות דורשין איכא בינייהו דמשמע דרבי יהודה לא דריש מופינו הוה דריש ליה נמי שפיר ואצטריך וביום הראות ע"כ נראה לי דה"פ לעיל משמעות דורשין איכא בינייהו רבי סבר דביום הראות אצטריך לדרשה אחרינא דביום ולא בלילה כדפרישית נמי לעיל[מ] ורבי יהודה סבר דתרוייהו דרשינן ואיצטריך לתרי קראי כי היכי דאית ליה לרבי דמופינו ה"א טומאה דלאו גופיה קמ"ל וביום ומביום לא שמעינן אלא לדבר מצוה קמ"ל ופינו ולפי זה לכ"ע ממתינין לדבר הרשות דהא תרוייהו דרשי ופינו כדפרישית [ד] ומלתא דאתיא מק"ו טרח וכתב לה קרא דהיינו דבר מצוה וקשה קצת אליבא דרבי יהודה שמה שיש בחומרא חידוש אין ללמוד הימנו קולא דקאמר משום דחידוש הוא דהא עצים ואבנים לא מטמאו אין ללמוד ממנה אלא דכוותיה אמרינן פרק כל הבשר (חולין ד' קח. ושם) בשר בחלב חידוש הוא ופירש רבינו יעקב[נ] דאי תרי ליה כולי יומא בחלבא שרי וכי מבשל ליה אסור דבהדי הדדי אסור והחידוש אינו מן האיסור והאי לחודיה והאי לחודיה שרי דהא כלאים נמי כל חדא שרי ובהצטרפות אסירי כדמסיק בפ' אלו עוברין (פסחים דף מד:) [א] משמע כשהאיסור חידוש אין ללמוד ממנו קולא מהאי טעמא היה מיישב רבינו יצחק בר אברהם ההיא דעדים זוממין דחידוש הוא[ס]:

ורמינהו המלקט כו'. במס' שמחות (פרק יב ע"ש) והוה מצי לשנויי הא מני ר' יוסי היא דאמר במשנה אבל הוא לו:

ולערב אינו מתאבל ואמר רב חסדא. בלא דרב חסדא הקשה היטב אלא כך רגילות הש"ס אגב גררא להביא פירוש הברייתא דאפילו צרורין לו בסדינו אינו מתאבל לערב ויש מפרשים דארישא קאי אפילו צרורין לו בסדינו כמה ימים צריך להתאבל כל זמן שרואה אותן ופי' קמא ניחא טפי אבל לא שייך הכא כל כך לפירוש ראשון דהא מסיפא אינו מתאבל לערב לא מצי להקשות על המשנה כי אם מרישא וצריך לומר דמייתי סיפא אגב גררא והא דרב חסדא אגב גררא לגררא:

דקא

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) נגעים פ"ב מ"ג, ב) שמחות פרק יב, ג) כלים פרק ב מ"א, ד) דברים כא ה, ה) דברים כב ג, ו) ויקרא כז י, ז) ויקרא ו ה, ח) [וע"ע תוספות מנחות נא: ד"ה וי"ו ותוספות סנהדרין יד. ד"ה ור"ש], ט) [כדליתא ריש חגיגה], י) נגעים פרק ב מ"ב, כ) [וכ"כ תוספות מגילה כ. ובסנהדרין לד: בד"ה דכתי' ובזבחים קיז. ד"ה והתורה], ל) [בגמ' שם לא מייתי שום קרא ערש"י שם ותוספות], מ) ז: ד"ה משמעות, נ) עי"ש בתוד"ה דחדוש ועי' הג' הב"ח, ס) [וע"ע תוס' סנהדרין כז. ד"ה אין לך].

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה נפקא כו' ועוד י"ל כיון דלאורו לא אינו אלא משום דאינו יכול לראות בלא נר כו' קפידא בראייה כגון עולי רגלים: (ב) בא"ד וי"ל דאורחיה דהש"ס כו'. נ"ב וכה"ג כתבו התוס' במסכת סוכה בדף כד ובדף ל ע"ש: (ג) בא"ד היינו תחלת דין הס"ד ואח"כ מה"ד ואביי אי מהתם ה"א הני מילי טומאה דלאו דגופי' וקשה דלעיל משמע דלא ס"ל פירכא דמגופיה דאית ליה לאביי כו' דמשמע דר' יהודה דלא דריש מופינו הוה דריש ליה נמי שפיר אלא דאיצטריך לחבילי קש וחבילי עצים לכך דריש וביום הראות כו' דמופינו ה"א ה"מ טומאה דלאו כו' הימנו קולא דקאמר הכא חידוש הוא כו' ממנה אלא דכוותיה דהכי אמרינן פ' כל הבשר כו' ופירש רבינו יעקב דזהו חידושו דאי תרו ליה. נ"ב שם בדף קח קאמר בסתם דבשר בחלב חידוש הוא ופירש בקונטרס לחידושו דשניהם מין היתר זה לבדו וזה לבדו וכשנתערבו נאסרין ובתוס' הקשו עליו דטעם זה לא יתכן דבפרק אלו עוברין דף מד ובפ' ג' מינים דף לה קאמר בהדיא דאין זה חידושו דהא כלאים נמי הכי הוה אלא זהו חידושו דאי תרו כו':

תורה אור השלם

א) וְאִם פָּרוֹחַ תִּפְרַח הַצָּרַעַת בָּעוֹר וְכִסְּתָה הַצָּרַעַת אֵת כָּל עוֹר הַנֶּגַע מֵרֹאשׁוֹ וְעַד רַגְלָיו לְכָל מַרְאֵה עֵינֵי הַכֹּהֵן: [ויקרא יג, יב]

ב) וּבָא אֲשֶׁר לוֹ הַבַּיִת וְהִגִּיד לַכֹּהֵן לֵאמֹר כְּנֶגַע נִרְאָה לִי בַּבָּיִת: [ויקרא יד, לה]

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה דהא וכו' דרבי נמי מודה לר' יהודה. נ"ב עי' במ"ל פי"ד מהלכות טומאת צרעת הלכה ד ודוק: ב] ד"ה נפקא לי' וכו' ולפי' שפי' דר"י לטעמיה דמצריך ופינו בעצים ובאבנים ניחא. נ"ב עיין במ"ל הנ"ל: ג] בא"ד נ"ל היינו תחלת דין. נ"ב כאן הס"ד ואח"כ מתחיל הדיבור ואביי וכו'. וכ"כ בס' שמע שלמה פ' תזריע ועי' בקרבן אהרן דף קלא ריש ע"ב: ד] בא"ד ומלתא דאתי' מק"ו טרח וכתב לה קרא. נ"ב כוונת דבריהם כמ"ש לעיל עה"ג דלא היה צריך קרא דוביום הראות וגו' לכתוב משמעותו לדבר מצוה רק הו"ל לפרש להדי' דבר הרשות דגופי' ולק"מ קו' מהרש"א בזה על התוס' ודו"ק כי משמעות קרא דביום משמע להדי' לדבר מצוה וכמ"ש תוס' לעיל ד"ה דבר הרשות כו':

עין משפט
נר מצוה

ע א מיי' פ"ט מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלד:

עא ב מיי' שם הל' ה:

עב ג מיי' פי"א מהל' אבל הלכה ג סמג לאוין עה ועשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סי' תג סעיף ד:

עג ד מיי' שם הלכה ו ופ"ו מהלכות י"ט הלכה כד סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף ג וטוש"ע י"ד סי' שמז סעיף א:

עד ה ו מיי' פי"ב מהל' אבל הלכה ח טור ש"ע י"ד סי' תג סעיף א:

הגהות מהר"י לנדא

א] תוס' ד"ה נפקא לי' וכו' משמע כשהאיסור חידוש אין ללמוד ממנו קולא. נ"ל כשההיתר חידוש אין ללמוד ממנו איסור. ועי' בתוס' סנהדרין כו ע"א בד"ה ואין לך וכו'. ועי' בנודע ביהודה תנינא בהשמטות לסי' ל"ז בחלק י"ד:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה נפקא ליה וכו' וספר כריתות איצטריך לדרשה אחרינא. וע"ע תוס' זבחים דף קיז ע"א ד"ה והתורה ובכריתות דף טו ע"א תוס' ד"ה ערות:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

משנת ראשונים

ועוד אמר רבי מאיר. משום דא"ר מאיר חדא קולא בחול המועד, דאמ' לעיל רואין את הנגעים להקל, וקאמר נמי קולא אחריתי קתני ועוד, ואע"ג דאפסקוה רבנן, כיון דבמילתיה אפסקוה לא חשיבא הפסקה, כדמסיק תלמודא בפרק עושין פסין. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מלקט אדם עצמות. כך היה דרכן שהיו קוברין מתיהן משפחות, ולפעמים שלא היו יכולין להוליך המת עם קברו אבותיו, או מחמת חירום ותגר שהיה בדרך, או שמא שהיה רחוק משם יותר מדאי, או שמא לא היו לו קרובים שם שיטרחו להוליכו, והיו קוברים אותו במקום עראי עד שיתעכל הבשר, ואחר כך היו מלקטין העצמות ומוליכין אותן לקברן בקברי אבותיו. והכי נמי בירושלמי דמכילתא, בראשונה היו קוברין אותו במהמורות, נתאכל הבשר היו מלקטין העצמות וקוברין אותו בארונים, אותו היום היה מתאבל למחר היה שמח, שנינוחו אבותיו מן הדין. מהמורות הם חפירות קרקע, כמו יפילם במהמורות בל יקומו (תהלים קמ יא) קאמר ר' מאיר דמותר ללוקטן במועד. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ר' יוסי אומר אבל הוא לו. כלומר אע"פ שאין אבלות חלה עליו, לבו דואג עליו בראותו אחריתו שהוא רמה ותולעה. [ר"י מלוניל] **לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום.** כך היה דרכם, כי אחר ז' או אחר ל' שעברו אחר קבורת המת היו מתאספים כל קרובי המת ואוהביו, ובאים על קברו ואומרים שם קנות ומספדים ודרשות לכבודו, ועדיין עושין כן בכמה מקומות וקורין לה השכבה, ומוציאין על זה האבלים יציאות רבות, וקאמר הכא דאסור לעשות כן ל' יום קודם הרגל. והכי פי' דמתני', לא יעורר על מתו שמת זמן מרובה קודם הרגל, לא יעורר עליו לספדו קודם הרגל ל' יום. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

הגהות וציונים

א] צ"ל ור' יוסי בר' יהודה, וכ"ה בכת"י (דק"ס), ועי' עמוד הקודם אות א-ב: ב] בכת"י הגירסא ור"י בר"י תרי קראי למה לי איצטריך (ותיבת "אמר" ליתא), ולשון ישר הוא מאד [עי' הגר"ב רנשבורג בעמוד הקודם אות א] (דק"ס): ג] [בהרא"ש ובב"י איתא ואמרי לה כו'] (גליון): ד] צ"ל וביום: ה] בכת"י מוצוה הכהן דהא חידוש: ו] בכת"י כולה תיבה דוביום, ותיבת "הראות" ליתא: ז] ראה בעמוד הקודם אות מ ועי"ש בחזו"א, ועי' ראש משביר: ח] צ"ל שפירשתי (חזו"א עי"ש ולעיל בתוד"ה דהא) ועי' לעיל בעמוד הקודם תוד"ה משמעות, וע"ע גנזי יוסף: ט] יש להוסיף למיגמר גמר דין (מהרש"א): י] וקיימא פירכא דלעיל דמגופי' ואיצטריך וביום הראות והא אית ליה לאביי משמעות כו' עד לא דריש ומופינו הוי דריש ליה נמי שפיר ע"כ נרא' לי דה"פ כצ"ל וכ"ה בחילופי גרסאות (גליון), ע"פ מהרש"א עי"ש, ועי' הג' הב"ח:

[א] לפי [א] שאין המת משתכח מן הלב[ב] שלשים יום מאי בינייהו איכא בינייהו דקעביד בחנם: **מתני'** [ב] אין חופרין כוכין וקברות במועד [ג] אבל מחנכין את הכוכין במועד [ד] ועושין נברכת במועד וארון עם המת בחצר רבי יהודה אוסר אלא אם כן יש עמו נסרים: **גמ'** מאי כוכין ומאי קברות אמר רב יהודה כוכין בחפירה וקברות בבנין תניא נמי הכי אלו הן כוכין ואלו הן קברות כוכין בחפירה וקברות בבנין: אבל מחנכין את הכוכין: כיצד מחנכין אמר רב יהודה [ה] שאם היה ארוך מקצרו במתניתא תנא [ג] מאריך בו ומרחיב בו: ועושין נברכת כו': מאי נברכת אמר רב יהודה זו בקיע[ג] והתניא[ד] הנברכת והבקיע אמר אביי ואיתימא רב כהנא גיהא ובר גיהא: וארון עם המת בחצר: תנינא להא דתנו רבנן [ו] עושין כל צורכי המת גוזזין לו שערו ומכבסין לו כסותו ועושין לו ארון מנסרין המנוסרין מערב יו"ט רבן שמעון בן גמליאל אומר אף מביאין עצים ומנסרן בצינעא בתוך ביתו: **מתני'** [ה] [ז] אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מייבמין מפני ששמחה היא לו אבל מחזיר הוא את גרושתו [ח] ועושה אשה תכשיטיה במועד רבי יהודה אומר לא תסוד מפני שניוול הוא לה. [ו] [ט] ההדיוט תופר כדרכו [י] והאומן מכליב [כ] ומסרגין את המטות רבי יוסי אומר ממתחין: **גמ'** וכי שמחה היא לו מאי הוי אמר רב יהודה אמר שמואל וכן אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא ואמרי לה אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא [ל] לפי שאין מערבין שמחה בשמחה רבה בר [רב] הונא אמר מפני שמניח שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו אמר ליה אביי לרב יוסף הא דרבה בר [רב] הונא דרב הוא דאמר רב דניאל בר קטינא אמר רב [ז] מנין שאין נושאין נשים במועד שנאמר [א] ושמחת בחגך ולא באשתך עולא אמר מפני הטורח רבי יצחק נפחא אמר מפני ביטול פריה ורביה מיתיבי כל אלו שאמרו אסורין לישא במועד

מותרין

לפי שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום. כלומר כיון דמת אין משתכח מן הלב שלשים יום, אם מספידו פחות משלשים יום לפני הרגל אתי למיספד ברגל, דעדיין לא שכחו: דעביד בחנם. מ"ד משום מעות שזימן לרגל כיון דספדן עביד בחנם שפיר דמי, ומ"ד לפי שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום בחנם נמי אסור: **מתני'** אין חופרין כוכין וקברות. לצורך מתים, שדרכן לחפור כוכין וקברות לזמנן לצורך מתים שימותו, דטירחא יתירא הוא: מחנכין. מפרש בגמ': נברכת. בריכה של כובסין, ולית ביה טירחא כולי האי: וארון עם המת בחצר. שהמת שם מותר לעשות ארון ולנסר הנסרים מתחילה לצורך הארון ולעשותו כולו, אבל לא בחצר אחרת, שלא יאמרו מלאכה אחרת היא: ר' יהודה אוסר. להביא עצים ולעשותן נסרים לצורך הארון, אא"כ היו מנוסרים בתחילה קודם י"ט: **גמ'** גיהא ובר גיהא. (א) בריכה גדולה שעושין בחצר שיכנסו בו כל השופכים, בקיע בר גיהא בריכה קטנה שעושין סמוך לגדולה כדי שיכנסו המים היוצאין מן הגדולה לקטנה שהיא מליאה ונכנסין לקטנה: וארון עם המת בחצר. כלומר כשמת בחצר (שפיר דמי) דמוכחא מילתא דלצורך המת עבידא מאי למיעבד ארון ובאותה חצר: מנסרין המנוסרין.[ק] יש עמו נסרין מתוקנין מערב המועד, דטורח גדול לעשותן במועד: **מתני'** מפני ששמחה היא לו. מפרש בגמ': מחזיר גרושתו. דאינה שמחה כל כך: ועושה אשה תכשיטיה. הני תכשיטין דקא מפרש בגמ'[ח]: לא תסוד. בסיד, מפני שניוול הוא אלא עכשיו במועד שהיא תסוד בסיד ומצטערת: ומסרגין את המטות. בגמ' מפרש[ט]: **גמ'** מאי הוי. וכי שמחה אסורה ביו"ט: דאין מערבין שמחה בשמחה. כלומר בעינן דליסמח בשמחת מועד לחודיה: מפני הטורח. ליטרח לצורך נישואין, וטירחא במועד אסור: משום ביטול פריה ורביה. דאי שרי נשואין ביו"ט אין אדם נושא אשה כל השנה כולה אלא ממתין עד המועד, שיהא עושה סעודה אחת למועד ולנשואין:

מותרין

דקא עביד בחנם. ונראה דהלכה כרב באיסורי ואפילו לשמואל י"ל דלא אסירי אלא ע"י ספדנא אבל הוא עצמו שרי יותר[ג] מתאפק מצערו על ידי צעקה וישמח לאחר זמן: **אין** חופרין כוכין וקברות במועד. פי' בקונטרס לצורך מתים הוא עושה אפילו כשאין צריך עתה כדתנן בהמוכר פירות (ב"ב דף ק:) המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר עושה רחבה[ד] של מערה אבל לצורך המת שמת כבר מותר אפילו ביו"ט שני למיגז ליה גלימא ולמיגז ליה אסא כדאמר בפ"ק דביצה (דף ו. ושם) כ"ש חול המועד ואע"פ שיש לחלק דחול המועד דאורייתא[ה] ויו"ט שני דרבנן כמו יו"ט שני דעצרת ויו"ט שני דשביעי של פסח ושמיני עצרת אין נראה דבכל יום[ה] שני קאמר בביצה ועוד כל ענין[ו] מלאכה חמיר טפי י"ט שני מחול המועד וכמו שפירש בקונטרס דאיירי בחופר מחיים כך פר"ח אבל לאחר מיתה שרי והא דתנינן[ז] כוכין וקברות אפילו בלא מת וארון דוקא עם המת שמא כשחופר הוא רגיל לחפור בבית[ח] והוי הכירא דצריך למת נראה לי והא דלא שרי הכא לר' יהודה אלא מנסרים המנוסרים מערב יו"ט והתם שרי למיגז ליה גלימא ואסא שמא נסרים יכולים למצוא מנוסרים הרבה אבל גלימא ואסא לא ימצא עשויים או שמא בנסירת נסרים יש קול ופירסום גדול וי"מ דאין חופרין מיירי אפילו לאחר מיתה דומיא דמחנכין דמשמע לאחר מיתה דמפרש בגמ' שאם היה ארוך מקצרו ומחיים אין רגילות לשנותו כי אינו יודע מי ישים בו ויש לפרש שעושה לצורכו או לצורך אחר וכמו שפירש[ט] שהיו עושין והא דשרינן בפ"ק דביצה (דף ו. ושם) למיגז ליה גלימא ואסא היינו דוקא כדפרישית שלא ימצא גלימא ואסא עשוי מערב יו"ט אבל כוכין וקברות ימצא הרבה שהיו רגילים לחפור מחיים ומהאי טעמא יכול להיות מותר בזמן הזה לפי שאין עושין כוכין וקברות מחיים:

ועושין נברכת במועד. תימה ואמאי צריך במועד והלא אין מכבסין במועד וי"ל לצורך כל אותם שהתירו חכמים לכבס לקמן בפרק בתרא (דף יג:) וי"מ לרחוץ את המת ותכריכין:

וארון עם המת בחצר. אמרינן בירושלמי[ל] אמר רבי מנא הדא דאמר במת שאינו מפורסם אבל במת שמפורסם עושין לו ארון אפילו בשוק כהדא דרבי חנינא חברייהו דרבנן דמך בחול המועד עבדי ליה ארון בשוקא ונראה דלדידן שיש קהלות מועטין חשבינן להו מפורסם לכולהו מתים: **גיהא** ובר גיהא. פי' ר"ח מחמצן ונדיין דפרק לא יחפור (ב"ב דף יט.) וליתא דהתם[מ] תנן מרחיקין את הנברכת שלשה טפחים וקאמרינן בגמ' לא שנו אלא מן החמצן אבל מן הנדיין ארבע אמות ובתוספתא[נ] תני מרחיקין את הנברכת ואת הבקיעה שלשה טפחים: **ומנסרן** בצנעא. ואסור בפרהסיא ויש ליתן טעם דלא דמי להאי (שבת דף קמו:) דכל שאסרו חכמים משום מראית העין כו' ודמי טפי להאי דפ' אע"פ (כתובות ס. ושם) לינור שעלו בו קשקשים כו': **אבל** מחזיר גרושתו. בירושלמי[ס] הדא דתימא מהנישואין פירוש גרשה אחר נישואין והחזיר אבל לא מן האירוסין: **לפי** שאין מערבין שמחה בשמחה. גזירת הכתוב כדדריש לקמן מקרא דשלמה ובירושלמי[פ] דריש מדכתיב[ע] מלא שבוע זאת וטעם נראה קצת דכמו שאין עושין מצות חבילות[פ] דבעינן שיהא לבו פנוי למצוה אחת ולא יפנה עצמו הימנה וכן שמחה בשמחה[י] יהיה לבו פנוי בשמחה: **בחגך** ולא באשתך. °עיקר דרשה הוא ולא אסמכתא כדאמרינן פ"ק דחגיגה (ד' ח: ושם) ורב אשי האי בחגך מאי דריש ביה: **מפני** הטורח. ומתניתין הכי פי' מפני ששמחה היא לו וטורח בה יותר מדאי: **מפני** ביטול פריה ורביה. ומתני' ה"פ מפני ששמחה היא לו ומשהה אותה ברצון עד הרגל שיהא שמח או שיהיה פנוי והא דקתני אבל מחזיר גרושתו שאין שמחה לו ולא שייך עירוב (ב) בשמחה ולא מניח שמחת הרגל וגם אין טורח בה וגם ביטול פריה ורביה אין כאן שהיה לו אשה כבר וסתמא דמילתא יש לו בנים וגם אין רגיל לשהות דבר זה עד הרגל וסעודת ברית מילה מותר לעשות בחול המועד דליכא שמחה כדאמרינן פ' קמא דכתובות (ד' ח.) דלא מברכין שהשמחה במעונו משום דאית ליה צערא לינוקא אי נמי כיון שזמנו קבוע אין לבטל זה מפני זה אבל סעודת פדיון הבן צריך עיון אם מותר לעשות במועד ואין לומר הא זמנה קבוע[כ] תינח בזמנה שלא בזמנה היאך יהא מותר ונראה לי דקיימא לן כרב אשי דדריש בחגיגה בפ"ק (ד' ח: ושם) בחגך ולא באשתך ואינו אסור לערב שמחה בשמחה וי"ל דלא חשיבי שמחה בשמחה כי אם סעודת נישואין לבד:

איבעי

עין משפט נר מצוה

עה א מיי' פי"א מהלכות אבל הלכה ו:

עו ב ג מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה ח סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף יא:

עז ד מיי' שם הלכה ד:

עח ה מיי' שם הלכה ח טוש"ע שם:

עט ו מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה טו סמג לאוין עה טוש"ע שם סעיף י:

פ ז מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה טו ופ"י מהלכות אישות הלכה יד סמג לאוין שם טוש"ע שם סי' תקמו סעיף א ב וטוש"ע אה"ע סי' סד סעיף ו:

פא ח מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה כ טוש"ע א"ח שם סעיף ה:

פב ט י מיי' פ"ז מהל' י"ט הלכה ה טור ש"ע שם סי' תקמא סעיף ה:

פג כ מיי' שם פ"ח הלכה יג טוש"ע שם סעיף ג:

פד ל מיי' שם פ"ז הלכה טו ופ"י מהל' אישות הלכה יד טוש"ע אה"ע סי' סב סעיף ג:

תורה אור השלם

א) וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: [דברים טז, יד]

רבינו חננאל

במועד שנאמר העתידין עורר לויתן: **קודם לרגל שלשים יום.** דאמר רב מעשה באחד שקבץ מעות לרגל בא ספדן ועמד על פתח ביתו נטלן ונתנן לו ונמנע לעלות לרגל התקינו שלא יעורר כו': [מתני'] **אין חופרין כוכין וקברות במועד.** פי' להקבר בהן לאחר הרגל תניא הן הן כוכין הן הן קברות אלא שהכוכין בחפירה והקברו' בבנין. **ומחנכין את הכוכין.** כיצד מחנכין אותן. אמר רב יהודה אם היה ארוך מקצרו במתניתא תנא מאריך ומרחיב בו. **ועושין נברכת במועד.** מאי נברכת. גוהא בר גוהא פי' ירושלמי נברכת זה בקיע. **ועושין ארון עם המת בחצר.** פי' שאם יעשו את הארון בחוץ יאמרו כל העם מותר לעשות במועד שאינן יודעין שמת לו מת. כדתניא עושין כל צרכי המת גוזזין שערו ומכבסין את כסותו ועושין לו ארון מנסרין את[ל] המנוסרין מעיו"ט. ר"ש בן גמליאל אף מביא עצים ומנסרן בצינעא לתוך ביתו: **ירושלמי** ל"ש אלא באדם שאינו מפורסם כלומר אינו אדם חשוב אבל אם הוא אדם חשוב עושין לו ארון אפילו בשוק כד דמך ר' חנינא חברין דרבנן עבדו ליה ארון בשוק. והכל מודים שלא יקוץ ארזים ודכוותיה לא יחצוב לו אבנים ואם היו חצובות פלוגתא דר' יהודה ורבנן: **מתני' אין נושאין נשים במועד כו'.** מ"ט א"ר חנינא מפני

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [ברכות נח: ע"ש], ב) [תוספתא פרק א], ג) תוספתא פ"א ה"ה, ד) תוספתא דב"ב ריש פרק א, ה) [לקמן יח:], ו) [לקמן יג. פסחים נה:], ז) חגיגה ח:, ח) לקמן ט:, ט) לקמן י., י) [כדאיתא בכורות מט:], כ) עיין חגיגה יח. ובתוס' שם ובריש פרקין ותוס' ע"ז כב. ד"ה תיפוק, ל) דפרקין ה"ו, מ) ב"ב יז., נ) [דב"ב פ"א], ס) דפרקין ה"ז, ע) בראשית כט כז, פ) [ברכות מט.].

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה גיהא ובר גיהא נברכת בריכה גדולה שעושין כו' היוצאין מן הגדולה כשהיא מליאה כו' כצ"ל ותיבת לקטנה נמחק: (ב) תוס' ד"ה מפני ביטול כו' ולא שייך עירוב שמחה בשמחה ולא:

◆

גליון הש"ס

תוס' ד"ה בחגך כו' עיקר דרשה כו'. ועי' כתובות דף מז ע"א תוס' ד"ה דמסר:

◆

רש"י כת"י

דקא עביד. ספדן בחנם מאן דאמ' משום מעשה שהיה ליכא. **אין חופרין.** במועד לצורך מתים שדרכן לחפור כוכין וקברות בזמנן[מ] לצורך מתים שימותו דטירחא יתירא הוא והא דאמרינן בעלמא (ביצה ו.) דאפילו ביום[נ] שני יתעסקו בו ישראל הני מילי כגון טלטול ושאר דברים שאין בו טורח כגון לכבס ולגזוז שער אבל חפירה לא. **מחנכין.** מפרש בגמרא. **נברכת.** של כובסין ולית בזה טורח כולי האי. **וארון עם המת בחצר.** שהמת שם מותר לעשות לו ארון ולנסר נסרים לעשותן ארון לכתחילה (ס"א - לעשותו כולו כתחילה) אבל לא בחצר אחרת שלא יאמרו מלאכה אחרת הוא. **ר' יהודה אוסר.** להביא עצים ולעשות נסרים לצורך הארון אלא אם כן מנסרין הנסרים מתחלה קודם יום טוב. **כוכין.** קרקע המיוחד לבית הקברות וחופרין חפירה באמצע מעט ופותח בתוך אותה חפירה למטה כוכין הרבה לכל צד כזה ... **בקוע.** גומא למים. **הנברכת והבקיע.** (אמר ליה) [אלמא] תרי מיני נינהו. **גיהא ובר גיהא.** בקיע קטן הסמוך לגדול וצריך מתוקן מזה (ומזה) לזה כשהגדול מלא הולכין המים לקטן. **תנינא.** במתני' להא דתנו רבנן בברייתא אלמא ברייתא עיקר. **מנסרים המנוסרים.** דטורח גדול הן לעשותן במועד. **מפני ששמחה הוא לו.** כדמפרש בגמרא. **מחזיר גרושתו.** אינה שמחה כל כך דאין שמחה אלא באשה שלא היתה לו מעולם. *[ומסרגין **את המטות.** אורגים בחבלים. **וממתחין.** אם היה רפוי [שנארג] זה ימים רבים ורפו החבלין ממתחן]* [רש"י רי"ף]. **מאי הוי.** שמחה ביום טוב מי אסירא. **שאין מערבין** שמחה בשמחת החג כדיליף לקמן. ושמחת בחגיך **ולא באשתך.** והכא באשתך ולא בחגך דמשום [חביבות] אשתו מניח שמחת הרגל לגמרי אבל שאר שמחה (שהיא) [שאינם של אשתו][ס] מבטל שמחת החג ... בשבילה אית ליה לרב דמערבין שמחה וקראי לקמן ... לא דריש. **מפני הטורח.** שיש טורח גדול בסעודה וקא טרח טירחא יתירא במועד והיינו דקתני מפני שהרגל שמחה הוא וטורח הוא בו ולמאן דאמ' נמי משום פריה ורביה מתרץ לה נמי למתני' הכי שמתבטל מפריה ורביה וממתין לה עד המועד ששמחה הוא לו וחייב לשמוח בו בסעודה דקסבר כי עבד במועד הוה ליה רווחא דסליק סעודתיה מהכא[ע] ולהכא ומתבטל ואינו נושא עד המועד. *[**מפני ביטול פריה ורביה.** אם נזדמנה לו אשה קודם המועד [לא ישאנה אלא בחג דאומר אמתין] לישאנה עד החג מפני סעודת החג דסבר [דהוי] ליה רווחא וסלקין ליה סעודתו להכי ולהכי ומתבטל ואינו נושא אשה עד המועד.]* [רש"י רי"ף]. **כל אלו שאמרו.** כגון הנושא בתולה והעושה את יבמתו דקתני מתניתין מותרין לישא ערב הרגל ואע"ג דהשתא הוו שבעת ימי המשתה של נישואין ברגל אלמא טעמ' דמתניתין לאו משום שמחה ולאו משום טורח ולאו פריה ורביה ואם איתא אפילו (עבר) [ערב הרגל] ליתסר נמי וקשי' לכולהו.

הגהות וציונים

א] בכת"י עד ל' יום: ב] צ"ל אם יש (באה"מ): ג] צ"ל דיותר (מנחת יהודה): ד] במשנה שם איתא עושה תוכה (עי"ש): ה] נדצ"ל יו"ט שני: ו] צ"ל ועוד דלענין (פורת יוסף): ז] נראה דתיבות "והא דתנינן" מיותר (שפ"א עי"ש), ועי' בילקו"מ: ח] נדצ"ל בבית הקברות (רש"ש): ט] נדצ"ל שפירש רש"י (באה"מ): י] נראה דיש להוסיף דבעינן שיהיה לבו (באה"מ): כ] צ"ל ותו תינח בזמנה, ומקשים על מילה שלא בזמנה (שו"ת משיב דבר ח"ב סי' פ"ה) והמג"א (תקס"ח סק"י) כתב דלא הקשו במילה דכיון שהוא ערל אף שלא בזמנה חשוב כזמנו: ל] "את" מיותר (וליתא בכת"י): מ] ברש"י שברי"ף לזמנם (ועי' רש"י לפנינו): נ] ברש"י שברי"ף ביו"ט שני: ס] ברש"י שברי"ף שאינו מבטל שמחת החג בשבילם אית וכו': ע] נדצ"ל להכא ולהכא:

לְפִי שֶׁאֵין הַמֵּת מִשְׁתַּכֵּחַ מִן הַלֵּב שְׁלֹשִׁים יוֹם, כלומר, כשמספידים ומזכירים את המת מתעורר ומתחדש שוב הצער על מותו, וצער זה אינו משתכח מן הלב עד שיעברו שלושים יום מן ההספד, ועל כן אם יספידוהו תוך שלושים יום שלפני הרגל יש לחשוש שמא יבואו להספידו אף בתוך הרגל[א].

שואלת הגמרא, **מַאי בֵּינַיְיהוּ** - מהו ההבדל להלכה בין רב לשמואל. משיבה הגמרא, **אִיכָּא בֵּינַיְיהוּ דְּקָעָבֵיד בְּחִנָּם** - יש הבדל ביניהם באופן שהספדן מספיד בחינם, לשיטת רב שטעם האיסור הוא רק משום שמא יתן כספו לספדן ולא יעלה לרגל, מותר להספידו, אבל לשמואל שהטעם הוא משום שגורם שיספידו אף ברגל עצמו, אף בחינם אסור[ב].

* * *

משנה

המשנה מבארת דיני חפירת קברים ובריכות, ועשיית ארונות למתים במועד:

אֵין חוֹפְרִין כּוּכִין [-קברים בכותלי מערת קבורה[ג]] **וּקְבָרוֹת**[ד] **בַּמּוֹעֵד** להכינם לצורך מתים שימותו אחר המועד[ה], משום שיש בחפירה זו טורח גדול[ו]. **אֲבָל מְחַנְּכִין** - מתקנים **אֶת הַכּוּכִין בַּמּוֹעֵד**, לפי שאין בזה כל כך טורח[ז].

א. **מיוחס** לרש"י (ד"ה לפי). ואין להקשות על פי מה שפירש רש"י במשנה (לעיל ע"א ד"ה לא יספידנו), ש'לא יספידנו' אמור על מי שמת לו מת תוך שלושים יום קודם הרגל, והיינו 'מת חדש', שאם כן היאך אמרו כאן בטעם האיסור שהמת אינו משתכח מן הלב שלושים יום, הרי בין כך ובין כך מזמן המיתה עד הרגל לא עברו שלושים יום והוא יזכור את המת, והצער כבר נמצא בלבו, וכפי שביאר הראב"ד [הו"ד ברא"ש (סי' יג) ובנימוקי יוסף (ד"ה לפי)] את דברי הירושלמי (פ"א ה"ה) שמותר להספיד מת חדש אפילו בערב הרגל מפני שהמרירות כבר בלבו ואין תוספת צער במה שמספידו. וצריך לומר שרש"י סובר בדעת הבבלי שגם במת חדש ההספד מוסיף לו יגון על יגונו, ומעורר יותר את המרירות בלבו, ועל כן לדעת שמואל אם יספידנו תוך שלושים יום לרגל יש לחשוש שמא מתוך שתתגבר המרירות בלבו יותר יבוא להספידו גם ברגל עצמו. על פי שדה הארץ (פרשת חיי שרה דרוש ב, כו. מדפי הספר), שער המלך (שביתת יו"ט פ"ו הכ"ד). והוסיף בשער המלך שעל פי פירוש זה, נחלקו הבבלי והירושלמי בסברא זו עצמה, האם ניתן לומר שההספד על מת חדש מעורר יותר את המרירות בלבו או לא.

בנימוקי יוסף (שם) כתב, שעל ידי שמספידים את המת מתחדש צער מיתתו על קרוביו כאילו מת באותו יום, ולא ישתכח מהם צער זה עד ששוב יעברו שלושים יום מההספד. ועל כן, אם יספידוהו תוך שלושים יום שלפני הרגל ויתחדש על קרוביו צער מיתתו, כשיבא הרגל עדיין לא יפוג אותו הצער, ונמצא שיצטער במועד.

וקשה, שבברכות (נח:) אמרו שאין המת משתכח מן הלב עד שנים עשר חודש. ויש לומר שהם שני עניינים שונים, שכוונת הגמרא בברכות היא שאין המת משתכח לגמרי מן הלב עד שיעברו עליו שנים עשר חודש [ועל כן נוהגת אבילות על אביו ואמו שנים עשר חודש], ומה שאמרו כאן שאין המת משתכח עד שלושים יום, היינו שהצער שמתחדש על ידי ההספד עד שנראה להם כאילו מת היום, אינו משתכח מן האדם עד עבור שלושים יום מההספד. בית אפרים (שו"ת יו"ד סי' עח ד"ה ועוד).

ב. **וכתבו** התוספות (ד"ה דקא), שנראה שההלכה היא כרב שהרי בכל ענייני איסור והיתר נפסקה ההלכה כרב (בכורות מט:), ועל כן מותר להספיד בחינם תוך שלושים יום לרגל. והוסיפו, שאף לשמואל שאסר אף להספיד בחינם, אינו אסור אלא להספיד על ידי ספדן, אבל קרובו של המת עצמו מותר להספידו לפי שאדרבה מה שצועק עכשיו על המת מועיל לו שאחר כך יוכל להתאפק מצערו ויוכל לשמוח בשמחת הרגל. [וראה מה שכתב בענין זה הפרי מגדים (או"ח משב"ז סי' תקמז סק"א)]. אבל הרמב"ם (אבל פי"א ה"ו), פסק כשמואל שטעם האיסור הוא מפני שמצטער ברגל. וכן פסק הרא"ש (סי' יג), והוכיח כן ממה שאמרו בירושלמי (ה"ה) שלא נאסר לעורר ולהספיד אלא על 'מת ישן', דהיינו שמת יותר משלושים יום קודם הרגל, אבל על 'מת חדש' דהיינו שמת בתוך שלושים יום לרגל מותר לעורר ולהספיד, והיינו לפי שהאיסור הוא משום שעל ידי ההספד הרי הוא מעורר מחדש את צערו ועל ידי כן יצטער ברגל, וזה לא שייך במת חדש שגם בלי הספד עדיין המרירות כבדה על לבו. ובשער המלך (יו"ט פ"ו הכ"ד) הקשה לשיטה זו, מדוע לא אמרה הגמרא שיש גם נפקא מינה בין רב לשמואל במת חדש, שלדעת רב אסור להספידו בשכר ולדעת שמואל מותר להספידו בין בחינם ובין בשכר, וראה בדבריו מה שתירץ. ובבית אפרים (שם ד"ה ולאיתוי) תירץ, שכיון שמצאנו בכמה מקומות שמותר להספיד על מת חדש קודם המועד, לכן אם היינו אומרים שיש נפקא מינה במת חדש שלדעת רב אסור היינו מוכרחים ליישב שבאותם מקומות מדובר שמספידים בחינם, ועל כן נקטה הגמרא נפקא מינה זו עצמה אם מותר להספיד בחינם ושוב לא טרחה להביא עוד נפקא מינות שביניהם.

כתב הרי"ץ גיאת (שערי שמחה ח"ב הלכות חול המועד, עמ' יג), שבזמן הזה שאין עולים לרגל, מותר לשיטת רב לעורר ולהספיד על המת תוך שלושים יום לרגל, שהרי לדבריו טעם האיסור הוא רק משום שמא יתן כספו לספדן וימנע מלעלות לרגל. והקשה עליו הרמב"ן (תורת האדם, ענין ההספד ד"ה מתניתין לא), שאם כן מדוע לא אמרה הגמרא שיש גם נפקא מינה בין רב לשמואל אם מותר לעורר ולהספיד בזמן הזה. ועל כן כתב, שגם לרב נוהג האיסור אף בזמן הזה, או משום שכל דבר שנאסר במנין החכמים אף אם בטל הטעם של האיסור לא נתבטל האיסור עד שיהא שם מנין אחר של חכמים לבטלו (ביצה ה.). או משום שגם מתחילה לא היתה התקנה משום ביטול עליית הרגל בלבד, אלא גם משום ביטול שמחת הרגל, שדרך האדם לכנס מעות לצורך שמחת הרגל כל שלושים יום שלפני הרגל, ועל ידי ההספד עלול הוא להתבטל משמחה זו.

ג. **רש"י** (ברכות יד: ד"ה כוך).

ד. **בגמרא** יבואר מהו החילוק בין כוך לקבר.

ה. **כך** היה דרכם לחפור כוכים וקברות להיות מזומנים למתים שעתידים למות. מיוחס לרש"י ונימוקי יוסף (ד"ה אין). והביאו התוספות (ד"ה אין) ראיה לזה מהמשנה בבבא בתרא (ק:) שמבארת דיני המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר, משמע שהיו עושים קברים מחיים.

ומה שנתבאר שהמשנה מדברת בחפירת קברים לצורך אחר המועד, כן פירשו הרי"ף ורבינו חננאל (ד"ה אין), וכן פירש הרא"ש (סי' יג) בשם רש"י (שם). אמנם הנימוקי יוסף (שם) פירש שהמשנה עוסקת שחופר לצורך מתים שימותו במועד, ומחדשת המשנה שאף שיצטרכו לקברים אלו במועד, וכגון בירושלים שהיו בה שישים ריבוא ולא יתכן שבארבעה ימים של חול המועד לא ימותו מהם כמה אנשים, אעפ"כ אסור לחפור במועד, כיון שאין צריכים אותם כעת למת מסוים [ראה בביאורי רש"י שיש אחרונים שדייקו במיוחס לרש"י כשיטה זו]. וראה בהערה להלן שיטת הראב"ד שהמשנה אוסרת לחפור כוכין וקברות אפילו למי שכבר מת.

ובענין המנהג לחפור קברות שיהיו מזומנים לקבור בהם, כתב בברכי יוסף (או"ח סי' תקמז אות ג), דהיינו דווקא בחופר סתם שלא לשם אדם מסוים אלא שיהיה מזומן למי שימות, אבל לחפור קבר עבור אדם מסוים אסור אף בחול כדי שלא יתרע מזלו. אך ראה בריב"ש (שו"ת סי' קיד) שכתב, שרק לצורך חולה אין לחפור קבר שמא תיטרף דעתו עליו וימות מהר, אבל לצורך אדם בריא מותר. והבית יוסף (יו"ד סי' שלט ס"א) כתב, שאף לצורך חולה מותר לחפור קבר לפי שהחפירה היא בבית הקברות ואין החולה מרגיש בדבר. ורק להכין לו בביתו שאר צרכי המת אסור לפי שאולי ירגיש בדבר ותיטרף דעתו עליו. והתוספות (ד"ה אין) כתבו, שבזמננו אין נוהגים לעשות כוכים וקברות מחיים.

ו. **מיוחס** לרש"י (ד"ה אין).

ז. **הגמרא** בסמוך מבארת דהיינו שהיו מקצרים או מאריכים או מרחיבים את הקבר כדי להתאימו למת.

לפירוש הרי"ף שהמשנה מדברת כשעושים כן לצורך מתים שימותו אחר המועד, נאמר כאן שמותר לחנך כוכים במועד עבור מתים שימותו לאחר המועד. והקשה הרמב"ן (תורת האדם ענין הקבורה אות לג) בשם הראב"ד, מאחר ואין בתיקון הקבר צורך המועד מדוע התירו אותו. אמנם הרמב"ן (שם ובמלחמת ה' ד"ה אמר הכותב) יישב קושיא זו, שאף שאין צורך לכך במועד, מכל מקום התירו חכמים דבר זה לפי שדנו אותם כצרכי רבים, והדין בצרכי רבים שאינם לצורך המועד שאסרו בהם תחילת עשייתם אולם התירו תיקונם, וכמו שמצאנו לעיל (ה.) בדין בורות שיחין ומערות של רבים, שאם הרבים צריכים להם במועד מותר אפילו לחפור תחילה, אולם אם אין הרבים צריכים להם במועד אסור לחופרם אבל מכל מקום מותר לחוטטם [-להעלות מקרקעיתם את הצרורות שנפלו שם. מיוחס לרש"י (שם ד"ה חוטטין)], והוא הדין בקברים שאין בהם צורך במועד, שמפני שהם צרכי רבים אסור לחופרם תחילה אולם מותר לתקנם.

ולפירוש הנימוקי יוסף שהמשנה מדברת כשחופר קברים לצורך מתים שימותו במועד, באה המשנה כאן להתיר לחנוך קברים לצורך המועד, והיינו שרק לחפור תחילה אסרו אף שודאי יצטרכו להם במועד כל עוד ואין מת מסוים שצריך לקבר, אולם לתקן התירו משום שבודאי יצטרכו לזה במועד. [אמנם ראה בהמשך ההערה הוכחת התוספות שהמשנה מדברת לאחר מיתה, וזה לא יתיישב גם לפי דברי הרמב"ן והנימוקי יוסף].

אמנם הראב"ד (שביתת יום טוב פ"ח ה"ד וה"ח, וכן הביאו הרמב"ן שם) פירש, שמשנתנו מדברת בעשיית כוכים וקברים ותיקונם במועד לצורך מי שכבר מת, ואפילו באופן זה אסרה המשנה לחפור עבורו כוכים וקברות במועד, והתירו רק לתקן. והטעם שאסרו לחפור למת כוכים וקברות אף שאפילו ביום טוב שני עושים כל צרכי מת (ביצה ו.) ומכל שכן בחולו של מועד, הוא לפי שחפירת הכוכים היא טירחא גדולה ומעשה אומן, שהכוכים הם בחלל הסלע ולקברות בונים כתלים סביב, ועל כן כיון שאפשר לקבור אותו עד אחרי המועד בקברים פשוטים כעין שלנו [שלדברי הראב"ד היא ה'נברכת' המובאת להלן במשנה (ראה בהערה הסמוכה)], ולאחר המועד יוציאו אותו משם ויקברוהו בקבר הגון לפי כבודו, לכן לא התירו לחפור עבורו כוך או לבנות קבר במועד, ורק לתקן התירו משום שאין בזה טירחא.

וגם התוספות (ד"ה אין) כתבו בשם יש מפרשים, שהמשנה באה לאסור אף לצורך מי שמת, והוכיחו זאת משום שאם המשנה מדברת מחיים מה שייך לחנך את הקבר ולקצר או להרחיב כדי להתאימו למת, הרי עדיין לא ידוע מי יקבר שם. וביארו טעם האיסור, לפי שאפשר לקברו בקבר אחר המוכן כבר שהרי בזמן המשנה היו רגילים לחפור קברות מחיים.

לפי[א] [א)] שאין המת משתכח מן הלב[א] שלשים יום מאי בינייהו איכא בינייהו דקעביד בחנם: **מתני'** [ב]אין חופרין כוכין וקברות במועד [ג]אבל מחנכין את הכוכין במועד [ד]ועושין נברכת במועד וארון עם המת בחצר רבי יהודה אוסר אלא אם כן יש עמו נסרים: **גמ'** מאי כוכין ומאי קברות אמר רב יהודה כוכין בחפירה וקברות בבנין תניא נמי הכי אלו הן כוכין ואלו הן קברות כוכין בחפירה וקברות בבנין: אבל מחנכין את הכוכין: כיצד מחנכין אמר רב יהודה [ה]שאם היה ארוך מקצרו במתניתא תנא [ב)]מאריך בו ומרחיב בו: ועושין נברכת כו': מאי נברכת אמר רב יהודה זו בקיע[ג)] והתניא[ד)] הנברכת והבקיע אמר אביי ואיתימא רב כהנא גיהא ובר גיהא: וארון עם המת בחצר: תנינא להא דתנו רבנן [ו]עושין כל צורכי המת גוזזין לו שערו ומכבסין לו כסותו ועושין לו ארון מנסרין המנוסרין מערב יו"ט רבן שמעון בן גמליאל אומר אף מביאין עצים ומנסרן בצינעא בתוך ביתו: **מתני'** [ה)] [ז]אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מייבמין מפני ששמחה היא לו אבל מחזיר הוא את גרושתו [ח]ועושה אשה תכשיטיה במועד רבי יהודה אומר לא תסוד מפני שניוול הוא לה [ו)] [ט]ההדיוט תופר כדרכו [י]והאומן מכליב [כ]ומסרגין את המטות רבי יוסי אומר[ב] ממתחין: **גמ'** וכי שמחה היא לו מאי הוי אמר רב יהודה אמר שמואל וכן אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא ואמרי לה אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא [ל]לפי שאין מערבין שמחה בשמחה רבה בר [רב] הונא אמר מפני שמניח שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו אמר ליה אביי לרב יוסף הא דרבה בר [רב] הונא דרב הוא דאמר רב דניאל בר קטינא אמר רב [ז)]מנין שאין נושאין נשים במועד שנאמר [א)]ושמחת בחגך ולא באשתך עולא אמר מפני הטורח רבי יצחק נפחא אמר מפני ביטול פריה ורביה מיתיבי כל אלו שאמרו אסורין לישא במועד מותרין

רש"י

לפי שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום. כלומר כיון דמת אין משתכח מן הלב שלשים יום, אם מספידו פחות משלשים יום לפני הרגל אתי למיספד ברגל, דעדיין לא שכחו: דעביד בחנם. מ"ד משום מעות שזימן לרגל כיון דספדן עביד בחנם שפיר דמי, ומ"ד לפי שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום בחנם נמי אסור: **מתני'** אין חופרין כוכין וקברות. לצורך מתים, שדרכן לחפור כוכין וקברות לזמנן לצורך מתים שימותו, דטירחא יתירא הוא: מחנכין. מפרש בגמ': נברכת. בריכה של כובסין, ולית ביה טירחא כולי האי: וארון עם המת בחצר. שהמת שם מותר לעשות ארון ולנסר הנסרים מתחילה לצורך הארון ולעשותו כולו, אבל לא בחצר אחרת, שלא יאמרו מלאכה אחרת היא: ר' יהודה אוסר. להביא עצים ולעשותן נסרים לצורך הארון, אא"כ היו מנוסרים בתחילה קודם י"ט: **גמ'** גיהא ובר גיהא. (א) בריכה גדולה שעושין בחצר שיכנסו בו כל השופכים, בקיע בר גיהא בריכה קטנה שעושין סמוך לגדולה כדי שיכנסו המים היוצאין מן הגדולה לקטנה שהיא מליאה ונכנסין לקטנה: וארון עם המת בחצר. כלומר כשמת בחצר (שפיר דמי) דמוכחא מילתא דלצורך המת עבידא מאי למיעבד ארון ובאותה חצר: מנסרין המנוסרין.[ג] יש עמו נסרין מתוקנין מערב המועד, דטורח גדול לעשותן במועד: **מתני'** מפני ששמחה היא לו. מפרש בגמ': מחזיר גרושתו. דאינה שמחה כל כך: ועושה אשה תכשיטיה. הני תכשיטין דקא מפרש בגמ'[פ)]: לא תסוד. בסיד, מפני שניוול הוא אלא עכשיו במועד שהיא תסוד בסיד ומלטטרת: ומסרגין את המטות. בגמ' מפרש[ט)]: **גמ'** מאי הוי. וכי שמחה אסורה ביו"ט: דאין מערבין שמחה בשמחה. כלומר בעינן דלישמח בשמחת מועד לחודיה: מפני הטורח. ליטרח לצורך נישואין, וטירחא במועד אסור: משום ביטול פריה ורביה. דאי שרי נשואין ביו"ט אין אדם נושא אשה כל השנה כולה אלא ממתין עד המועד, שיהא עושה סעודה אחת למועד ולנשואין:

מותרין

תוספות

דקא עביד בחנם. ונראה דהלכה כרב באיסורי[י)] ואפילו לשמואל י"ל דלא אסירי אלא ע"י ספדנא אבל הוא עצמו שרי יותר[ד] מתאפק מצערו על ידי צעקה וישמח לאחר זמן: **אין** חופרין כוכין וקברות במועד. פי' בקונטרס לצורך מתים הוא עושה אפילו כשאין צריך עתה כדתנן בהמוכר פירות (ב"ב דף ק:) המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר עושה רחבה[ה] של מערה אבל לצורך המת שמת כבר מותר אפילו ביו"ט שני למיגז ליה גלימא ולמיגז ליה אסא כדאמר בפ"ק דביצה (דף ו. ושם) כ"ש חול המועד ואע"פ שיש לחלק דחול המועד דאורייתא[כ)] ויו"ט שני דרבנן כמו יו"ט שני דעצרת ויו"ט שני דשביעי של פסח ושמיני עצרת אין נראה דבכל יום[ו] שני קאמר בביצה ועוד כל ענין[ז] מלאכה חמיר טפי י"ט שני מחול המועד וכמו שפירש בקונטרס דאיירי בחופר מחיים כך פר"ח אבל לאחר מיתה שרי והא דתנינן[ח] כוכין וקברות אפילו בלא מת וארון דוקא עם המת שמא כשחופר הוא רגיל לחפור בבית[ט] והוי הכירא דצריך למת נראה לי והא דלא שרי הכא לר' יהודה אלא מנסרים המנוסרים מערב יו"ט והתם שרי למיגז ליה גלימא ואסא שמא נסרים יכולים למצוא מנוסרים הרבה אבל גלימא ואסא לא ימצא עשויים או שמא בנסירת נסרים יש קול ופירסום גדול וי"מ דאין חופרין מיירי אפילו לאחר מיתה דומיא דמחנכין דמשמע לאחר מיתה דמפרש בגמ' שאם היה ארוך מקצרו ומחיים אין רגילות לשנותו כי אינו יודע מי ישים בו ויש לפרש שעושה לצורכו או לצורך אחר וכמו שפירש[י] שהיו עושין והא דשרינן בפ"ק דביצה (דף ו. ושם) למיגז ליה גלימא ואסא היינו דוקא כלפריסית שלא ימצא גלימא ואסא עשוי מערב יו"ט אבל כוכין וקברות ימצא הרבה שהיו רגילים לחפור מחיים ומהאי טעמא יכול להיות מותר בזמן הזה לפי שאין עושין כוכין וקברות מחיים: **ועושין** נברכת במועד. תימה ולמאי צריך במועד והלא אין מכבסין במועד וי"ל לצורך כל אותם שהתירו חכמים לכבס לקמן בפרק בתרא (דף יג:) וי"מ לרחוץ את המת ותכריכין: **וארון** עם המת בחצר. אמרינן בירושלמי[ל)] אמר רבי מנא הדא דאמר במת שאינו מפורסם אבל במת שמפורסם עושין לו ארון אפילו בשוק כהדא דרבי חנינא חברייהו דרבנן דמך בחול המועד עבדי ליה ארון בשוקא ונראה דלדידן שיש קהלות מועטין חשבינן להו מפורסם לכולהו מתים: **גיהא** ובר גיהא. פי' ר"ח מחמתן ונדיין דפרק לא יחפור (ב"ב דף יט.) וליתא דהתם[מ)] תנן מרחיקין את הנברכת שלשה טפחים וקאמרינן בגמ' לא שנו אלא מן החמתן אבל מן הנדיין ארבע אמות ובתוספתא[נ)] תני מרחיקין את הנברכת ואת הבקיעה שלשה טפחים: **ומנסרן** בצנעא. ואסור בפרהסיא ויש ליתן טעם דלא דמי להיא (שבת דף קמו:) דכל שאסרו חכמים משום מראית העין כו' ודמי טפי להיא דפ' אע"פ (כתובות ס. ושם) ליגור שעלו בו קשקשים כו': **אבל** מחזיר גרושתו. בירושלמי[ס)] הדא דתימא מהנישואין פירוש גרשה אחר נישואין והחזיר אבל לא מן האירוסין: **לפי** שאין מערבין שמחה בשמחה. גזירת הכתוב כדדריש לקמן מקרא דשלמה ובירושלמי[ס)] דריש מדכתיב[ע)] מלא שבוע זאת וטעם נראה קצת דכמו שאין עושין מצות חבילות[פ)] דבעינן[כ] שיהא לבו פנוי למצוה אחת ולא יפנה עצמו הימנה וכן שמחה בשמחה[ק)] יהיה לבו פנוי בשמחה: **בחגך** ולא באשתך. עיקר דרשה הוא ולא אסמכתא כדאמרינן פ"ק דחגיגה (ד' ח: ושם) ורב אשי האי בחגך מאי דריש ביה: **מפני** הטורח. ומתניתין הכי פי' מפני ששמחה היא לו וטורח בה יותר מדאי: **מפני** ביטול פריה ורביה. ומתני' ה"פ מפני ששמחה היא לו ומשהה אותה ברצון עד הרגל שיהא שמח או שיהיה פנוי והא דקתני אבל מחזיר גרושתו שאין שמחה לו ולא שייך עירוב (ב) בשמחה ולא מניח שמחת הרגל וגם אין טורח בה וגם ביטול פריה ורביה אין כאן שהיה לו אשה כבר וסתמא דמילתא יש לו בנים וגם אין רגיל לשהות דבר זה עד הרגל וסעודת ברית מילה מותר לעשות בחול המועד דליכא שמחה כדאמרינן פ' קמא דכתובות (ד' ח.) דלא מברכין שהשמחה במעונו משום דלית ליה צערא לינוקא אי נמי כיון שזמנו קבוע אין לבטל זה מפני זה אבל סעודת פדיון הבן צריך עיון אם מותר לעשות במועד ואין לומר הא זמנה קבוע[ל] תינח בזמנה שלא בזמנה היאך יהא מותר ונראה לי דקיימא לן כרב אשי דדריש בחגיגה בפ"ק (ד' ח: ושם) בחגך ולא באשתך ואינו אסור לערב שמחה בשמחה וע"ל דלא חשיבי שמחה בשמחה כי אם סעודת נישואין לבד:

איבעי

עין משפט
נר מצוה

עה א מיי' פ"ו מהלכות אבל הלכה ו:
עו ב ג מיי' פ"ז מהל' י"ט הלכה ח סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף יא:
עז ד מיי' שם הלכה ד:
עח ה מיי' שם הלכה ח טוש"ע שם:
עט ו מיי' פ"ו מהלכות י"ט הלכה טו סמג לאוין עה טוש"ע שם סעיף ו:
פ ז מיי' פ"ו מהלכות י"ט הלכה טו ופ"י מהלכות אישות הלכה יד סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמו סעיף א ב ד וטוש"ע אה"ע סי' סד סעיף ו:
פא ח מיי' פ"ו מהלכות י"ט הלכה כ טוש"ע א"ח שם סעיף ה:
פב ט י מיי' שם הלכה יט טוש"ע שם סי' תקמז סעיף ה:
פג כ מיי' שם פ"ז הלכה יג טוש"ע שם סעיף ג:
פד ל מיי' שם פ"ו הלכה טו ופ"י מהל' אישות הלכה יד טוש"ע אה"ע סי' סד סעיף ג:

תורה אור השלם

א) וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: [דברים טז, יד]

משנת ראשונים

ורבי יהודה אוסר. לנסרן לכתחלה ולפי שאין דרך לרוב מתים לעשות ארון אע"פ שיודע לאיזה מת הוא עושה אסור לעשותו אלא בפני מת כדי שלא יתשדוהו רבים. [ר"י מלוניל]

גיהא ובר גיהא. לכך פי' רבי' אברהם בר' דוד דמתני' מיירי בחופר כוכין וקברות לצורך המתים שכבר מתו במועד, ואפילו הכי אסרי' להו לבנותן, כי שניהם בנין קבע הם של אבנים וסיד כל סביבות הארון ולפי מדתו שהיו בונין לו כפי כבודו קבר עולם, וכיון דאפשר להו בנברכת עד אחר המועד לשהויי למטרח כולי האי, ונברכת הוא הבקיע והוא חריץ עמוק בקרקע כפי מדת המת בלא בנין אבנים סביב כותלי החפירה כמו שאנו עושין עכשיו. ובלשון ירושלמי קרי להו מהמורות דבסמוך לעיל. ולא היו קוברין המתים שם לקבר עולם, אלא לפי שעה עד שיתעכל הבשר, אבל מחנכין הכוכין והקברות העשויין מקודם הרגל, כדמפרש רב יהודה שאם היה ארוך מקצרו, ובמתני' שרי אף להאריכו או להרחיבו, דליכא בהא טירחא כולי האי כיון שהוא כבר בנוי ועומד. מאי נברכת, בקיע קבר בלא בנין כדפרישית. ופריך, והתניא גבי נברכת הכובסין בפ' לא יחפור הנברכת והבקיע, אלמא תרי מילי נינהו. ומשני גיהא בר גיהא, דודאי גבי כובסין תרי מילי נינהו מפני שהם צריכין לשני חריצין כדפרי' ליקח מים צלולין תדיר. מיהו תרוייהו ענין אחד הם, כי כל שהוא חפירת קרקע בלא בנין אבנים נקרא נברכת או בקיע, שאינו עושה בנין אלא מבקע הקרקע. ולפי זה ניחא לפי מנהג הפשוט בכל ישראל, כי חפירת קבר בלא בנין אבנים כעין שלנו מותרת לעשות במועד לצורך המתים שמתו, אבל לעשות לו בתחלה בנין עולם באבנים עם סיד אסור, ואם היה עשוי כבר מקודם הרגל, ואינו לפי מדת המת מותר לקצרו או להאריכו או להרחיבו, וכן עיקר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** [המשך בסוף המסכת]

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [ברכות נח: ע"ש], ב) [תוספתא פרק א], ג) תוספתא פ"א ה"ה, ד) תוספתא דב"ב ריש פרק א, ה) [לקמן יח:], ו) [לקמן יג. פסחים נה:], ז) חגיגה ח:, ח) לקמן ט:, ט) לקמן י., י) [כדאיתא בכתובות מט:], כ) עיין חגיגה יח. ובתוס' שם ובריש פרקין ותוס' ע"ז כב. ד"ה תיפוק, ל) דפרקין ה"ז, מ) ב"ב יז., נ) [לב"נ פ"א], ס) דפרקין ה"ז, ע) בראשית כט כז, פ) [ברכות מט.].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה גיהא וכו' גיהא נברכת בריכה גדולה שעושין כו' היוצאין מן הגדולה כשהיא מליאה כו' כצ"ל ותיבת לקטנה נמחק: (ב) תוס' ד"ה מפני ביטול כו' ולא שייך עירוב שמחה בשמחה ולא:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה בחגך כו' עיקר דרשה כו'. ועי' כתובות דף מז ע"א תוס' ד"ה דאמר:

רש"י כת"י

דקא עביד. ספדן בחנם מאן דלמ' משום מעשה שהיה ליה. אין חופרין. במועד לצורך מתים שדרכן לחפור כוכין וקברות בזמנן לצורך מתים שימותו דטירחא יתירה הוא ולא דמיא לדתנן בעלמא (ביצה ו.) דאפילו ביום שני יתעסקו בו ישראל הני מילי כגון טלטול ושאר דברים שאין בו טורח כגון לכבס ולגזוז שער אבל ... מחנכין. מפרש בגמרא. נברכת. של כובסין ולית בזה טורח כולי האי. וארון עם המת בחצר. שהמת שם מותר לעשות לו ארון ולנסר נסרים שעושין ארון לכתחילה (ס"א - לעשותו כולו כתחילה) אבל לא בחצר אחרת שלא יאמרו מלאכה אחרת הוא. ר' יהודה אוסר. להביא עצים ולעשות נסרים לצורך הארון אלא אם כן מנסרין הנסרים מתחלה קודם יום טוב. כוכין. קרקע המיוחד לבית הקברות וחופרין חפירה באמצע מעט ופותח בתוך אותה חפירה לכל צד וצד מטה כוכין הרבה לכל מת ... גומא למת. בקיע. ... הנברכת והבקיע. [אמר ליה] תרי מילי נינהו. גיהא ובר גיהא. בקיע קטן הסמוך לגדול ומקרין ממנו מזה (ומזה) לזה כשהגדול מלא הולכין המים לקטן. תנינא. כמתניתין. דתנו רבנן עושין כל צורכי המת עיקר. מנסרים המנוסרים. דטורח גדול לעשותן במועד. מפני ששמחה הוא לו. כדמפרש בגמרא. מחזיר גרושתו. אינה שמחה כל כך דאין שמחה אלא באשה שלא היתה לו מעולם. *[ומסרגין את המטות. אורגים בחבלים. וממתחין. אם היה רפוי [שנארג] זה ימים רבים ורפו החבלין ממתחן]* [רש"י רי"ף]. מאי הוי. שמחה ביום טוב מי אסירא. שאין מערבין שמחה בשמחת החג כדיליף לקמן. ושמחת בחגיך ולא באשתך. והכא באשתך ולא בחגך דמשום [חביבות] אשתו מניח שמחת הרגל לגמרי אבל שאר שמחה (שהיא) [שאינס של אשתו][ס] מבטל שמחת החג ... בשבילה אית ליה לרב למערבין שמחה וקרא' לקמן ... לא דריש. מפני הטורח. שיש טורח גדול בסעודה וקא טרח טירחא יתירא במועד והיינו דקתני מפני שהרגל שמחה הוא וטורח הוא בו ולמאן דאמ' נמי משום פריה ורביה מתרך לה נמי למתני' הכי שמתבטל מפריה ורביה וממתין לה עד המועד ששמחה הוא לו וחייב לשמוח בו בסעודה דקסבר כי עבד במועד הוה ליה רווחא דסליק סעודתיה מהכא[ע] ולהכא ומתבטל ואינו נושא עד המועד. *[מפני ביטול פריה ורביה. אם נזדמנה לו אשה קודם המועד [לא ישאנה אלא בחג דאומר אמתין] לישאנה עד החג מפני סעודת החג דסבר [דהוי] ליה רווחא ומסלקין ליה סעודתו להכי ולהכי ומתבטל ואינו נושא אשה עד המועד.]* [רש"י רי"ף]. כל אלו שאמרו. כגון הנושא בתולה והנושא את יבמתו דקתני מתניתין מותרין לישא ערב הרגל ואע"ג דהשתא הוו שבעת ימי המשתה של נישואין ברגל אלמא טעמ' דמתניתין לאו משום שמחה ולאו משום טורח ולאו פריה ורביה ואם איתא אפילו (עבר) [ערב הרגל] ליתסר נמי וקשי' לכולהו.

הגהות וציונים א] בכת"י עד ל' יום: ב] במשניות איתא אף ממתחין, ועי' תוי"ט, מלאכת שלמה, יד דוד: ג] צ"ל אם יש (באה"מ): ד] צ"ל דיותר (מנחת יהודה): ה] במשנה שם איתא עושה תוכה (עי"ש): ו] נדצ"ל יו"ט שני: ז] צ"ל ועוד דלענין (פורת יוסף): ח] נראה דתיבות "והא דתנינן" מיותר (שפ"א עי"ש), ועי' בילקו"מ: ט] נדצ"ל בבית הקברות (רש"ש): י] נדצ"ל שפירש רש"י (באה"מ): כ] נראה דיש להוסיף דבעינן שיהיה לבו (באה"מ): ל] צ"ל ותו תינח בזמנה, ומקשים על מילה שלא בזמנה (שו"ת משיב דבר ח"ב סי' פ"ה) והמג"א (תקס"ח סק"י) כתב דלא הקשו במילה דכיון שהוא ערל אף שלא בזמנה חשוב כזמנו: מ] ברש"י שברי"ף לזמנם (ועי' רש"י לפנינו): נ] ברש"י שברי"ף ביו"ט שני: ס] ברש"י שברי"ף שאינו מבטל שמחת החג בשבילם אית וכו': ע] נדצ"ל להכא ולהכא:

וְעוֹשִׂין [-חופרים] **נִבְרֶכֶת** - כמין בריכה שמכבסים בה בגדים **בַּמּוֹעֵד**, מפני שאין בזה טירחה כל כך[ח].

וְכן עושים במועד **אָרוֹן** לצורך קבורת המת[ט], ומותר אף להביא עצים ולנסרם לצורך עשיית הארון, אולם דווקא **עִם הַמֵּת בְּחָצֵר** - בזמן שהמת נמצא בחצר שבה הוא עושה את הארון, שאז ניכר שהוא עושה אותו לצרכו. אבל אם המת אינו נמצא באותה חצר אסור לעשות לו ארון, לפי שיחשדוהו שהוא עושה אותו לצורך אחר, וכגון להניח בו מעות[י]. אולם **רַבִּי יְהוּדָה** חולק **וְאוֹסֵר** לעשות ארון למת, **אֶלָּא אִם כֵּן יֵשׁ עִמּוֹ נְסָרִים** מוכנים מערב המועד, אבל להביא עצים ולנסרם לצורך עשיית הארון אסור משום שיש בכך טורח גדול[יא].

★

גמרא

שנינו במשנה, 'אין חופרין כוכין וקברות במועד'. הגמרא מבררת מה החילוק בין כוכין לקברות:

שואלת הגמרא, **מַאי** [-מה הם] **כּוּכִין וּמַאי קְבָרוֹת**, כלומר מהו החילוק ביניהם. משיבה הגמרא, **אָמַר רַב יְהוּדָה, 'כּוּכִין'** הם **בַּחֲפִירָה** בקרקע, כלומר, שהיה דרכם לחפור מערה תחת הקרקע, ושוב חופרים בכותלי אותה מערה כמה 'כוכים' [-קברים], וגודלו של כל כוך הוא כפי הצורך לקבורת אדם אחד[יב]. **וּ'קְבָרוֹת'** שהובאו במשנה הם **בְּבִנְיָן** - שבונים בנין מעל גבי הקרקע לקבור בו את המת[יג].

תַּנְיָא נַמִּי הָכִי - שנינו כן בברייתא כמו שאמר רב יהודה, **אֵלּוּ הֵן כּוּכִין וְאֵלּוּ הֵן קְבָרוֹת, כּוּכִין בַּחֲפִירָה וּקְבָרוֹת בְּבִנְיָן.**

★

שנינו במשנה, **אֲבָל מְחַנְּכִין אֶת הַכּוּכִין** במועד.

הגמרא מבררת מהו ה'חינוך' שהותר:

שואלת הגמרא, **כֵּיצַד מְחַנְּכִין** - מהו ה'חינוך' שהותר לעשות במועד. משיבה הגמרא, **אָמַר רַב יְהוּדָה, שֶׁאִם הָיָה הכוך אָרוֹךְ** מכדי מידת המת **מְקַצְּרוֹ**, ואף שיש בכך קצת טירחה מכל מקום אין זו טירחה יתירה[יד]. **וּבְמַתְנִיתָא תָּנָא** - בברייתא שנינו, **מַאֲרִיךְ בּוֹ וּמַרְחִיב בּוֹ** - שאם היה הכוך קצר מדי באורך או ברוחב, הרי זה חופר ומאריכו או מרחיבו כצרכו[טו].

★

שנינו במשנה, **וְעוֹשִׂין נִבְרֶכֶת כו'** במועד.

הגמרא מבררת מהי נברכת:

שואלת הגמרא, **מַאי** [-מה זו] **נִבְרֶכֶת**. משיבה הגמרא, **אָמַר רַב יְהוּדָה, זוֹ בָּקִיעַ** - חפירה שחופרים בקרקע כדי שיתקבצו שם המים[טז].

מקשה הגמרא, **וְהָתַנְיָא** - והלא שנינו בברייתא **הַנִּבְרֶכֶת וְהַבָּקִיעַ**, משמע שנברכת ובקיע הם שני דברים שונים. מתרצת הגמרא, **אָמַר אַבַּיֵי, וְאִיתֵימָא** - ויש אומרים שאמר זאת **רַב כַּהֲנָא**, נברכת ובקיע שתיהן הן בריכות החפורות בקרקע החצר, ומה ששנינו בברייתא 'הנברכת והבקיע' שמוכח שהם שני דברים, היינו לפי שהיו נוהגים לחפור שתי בריכות בחצר, האחת היא **גִּיהָא** - בריכה גדולה שהיו מתקבצים לתוכה כל המים שהשתמשו בהם לצרכי החצר[יז], וְהשניה היא **בַּר גִּיהָא** - בריכה קטנה שהיו חופרים בסמוך לבריכה הגדולה[יח], כדי שיכנסו אליה המים היוצאים מן הגדולה כשהיא מליאה, ועל כן ייחדו לכל אחת שם בפני עצמו, ל'גיהא' קראו 'נברכת'

ח. **מיוחס לרש"י** (ד"ה נברכת). וקשה, שאין בנברכת זו צורך המועד שהרי אסור לכבס בגדים במועד (להלן יד.). ויש לומר, שהנברכת נצרכת לאותם שהתירו להם לכבס במועד [כמבואר להלן (יג:-יד.)]. תוספות ונימוקי יוסף (ד"ה ועושין). והקשו הרמב"ן (תורת האדם שם) והמאירי (ד"ה ועושין), מדוע הובא דין עשיית נברכת הכובסים באמצע הדינים השייכים למת. וביארו הריטב"א (ד"ה וגוהה) והנימוקי יוסף (שם), שכיון שנברכת היא חפירה, נשנה דינה יחד עם דין חפירת הכוכים.

עוד הביאו התוספות, שיש מפרשים שנברכת זו היתה עשויה לצורך רחיצת המת ותכריכיו, ולכן יש בה צורך למועד [ולפי זה מובן גם מדוע נשנה דין זה כאן במשנתנו]. והראב"ד (שביתת יום טוב פ"ח ה"ד) פירש, שנברכת היא חפירה שהיו עושים לקבור בה את המתים לפי שעה, והיא דומה לקברים שבזמננו, ומותר לעשותה במועד משום שאין בחפירתה טורח ואומנות כמו בקברים וכוכים [שקברים הם בבנין, ולכוכים צריכים לחצוב בסלע. רמב"ן (תורת האדם שם)].

ט. **אף** שהרישא של המשנה מדברת מדיני חפירת כוכים וקברות לצורך אנשים העתידים למות, מכל מקום הסיפא מדברת מדיני עשיית ארון לצורך מי שמת כבר. על פי רמב"ן (תורת האדם שם).

י. **ואין** זה דומה לשאר צרכי המת שהתירו לעשותם אפילו ביום טוב שני וכל שכן בחול המועד ולא הצריכו לעשותם דווקא במקום שנמצא שם המת, לפי שבשאר צרכי המת הדבר ניכר עבור מה הם נעשים, ולא יחשדוהו שעושה אותם לצורך אחר [וגם חפירת קבר, הרי נעשית בבית הקברות וניכרת שהיא לצורך המת. תוספות (ד"ה אין)], אבל סתם ארון נעשה לתת בו מעות ולא לצורך מת. רמב"ן (מלחמת ה' ד"ה וכן, תורת האדם שם). ובנימוקי יוסף (ד"ה והארון) ביאר שיש מקום לחשד, משום שאין דרך לעשות ארונות לרוב המתים, ולכן הצריכו דווקא עמו בחצר. אולם הריטב"א (ד"ה והארון) כתב, שהחמירו יותר בעשיית ארון לפי שאין בו צורך המת כל כך, שהרי ניתן לקברו בקרקע בלא ארון ומצוה בכך.

בירושלמי (ה"ו, הו"ד בתוס' ד"ה והארון) אמרו, שאם היה המת אדם מפורסם מותר לעשות לו ארון אף אם אינו נמצא באותו חצר, לפי שכולם יודעים ממיתתו ומבינים שהארון נעשה לצרכו. והוסיפו התוספות על כך, שבזמננו שאנו רק מתי מעט והקהילות קטנות, מותר לעשות ארון עבור כל מת, לפי שמיתת כל אחד מבני הקהילה נודעת מיד לכל בני הקהילה, ועל כן כל אחד נחשב כמת מפורסם.

יא. **מיוחס לרש"י** (להלן ד"ה מנסרין). ובתוספות (ד"ה אין) ביארו, שנסירת עצים אסורה לפי שאפשר למצוא הרבה נסרים מנוסרים, או משום שיש לנסירה קול ופרסום גדול. [והרמב"ן (תורת האדם שם) ביאר שרבי יהודה אוסר נסירת עצים מאותו טעם שלרבנן אסור לקצוץ ארזים, ויבואר בהמשך].

בירושלמי (שם, הו"ד ברי"ף) אמרו, שגם חכמים מודים שאסור לקצוץ ארזים מן היער במועד כדי לנסר מהם נסרים לארון, ונחלקו רק בארזים שכבר נקצצו מערב יום טוב אם מותר לחלקם לנסרים. וכמו כן, לפי כל השיטות אסור לחצוב אבנים מהסלעים במועד כדי לבנות מהם קבר, אבל לחלק במועד אבנים החצובות מערב יום טוב כדי לבנות מהם קבר, תלוי במחלוקת רבי יהודה וחכמים. וביאר הרמב"ן (שם), שהטעם בכך הוא מפני החשד, שיחשדוהו שקוצץ הארזים וחוצב את האבנים לצורך אחר, לפי שמלאכות אלו רחוקות מעשיית הארון או הקבר ואינו ניכר שהן לצורך המת, ואין רגילות שרק אחר שכבר מת המת קוצצים ארזים ומנסרים אותם כדי לעשות מהם ארון, או לחצוב עבורו אבנים מן הסלע ולחלק אותם כדי לבנות מהם קבר.

יב. **על** פי המשנה בבבא בתרא (ק:-קא.) ורשב"ם (ד"ה עושה, ד"ה ופותח). וראה עוד במשנה שם מדות המערה והכוכין שהיו נוהגים לחפור בזמן המשנה.

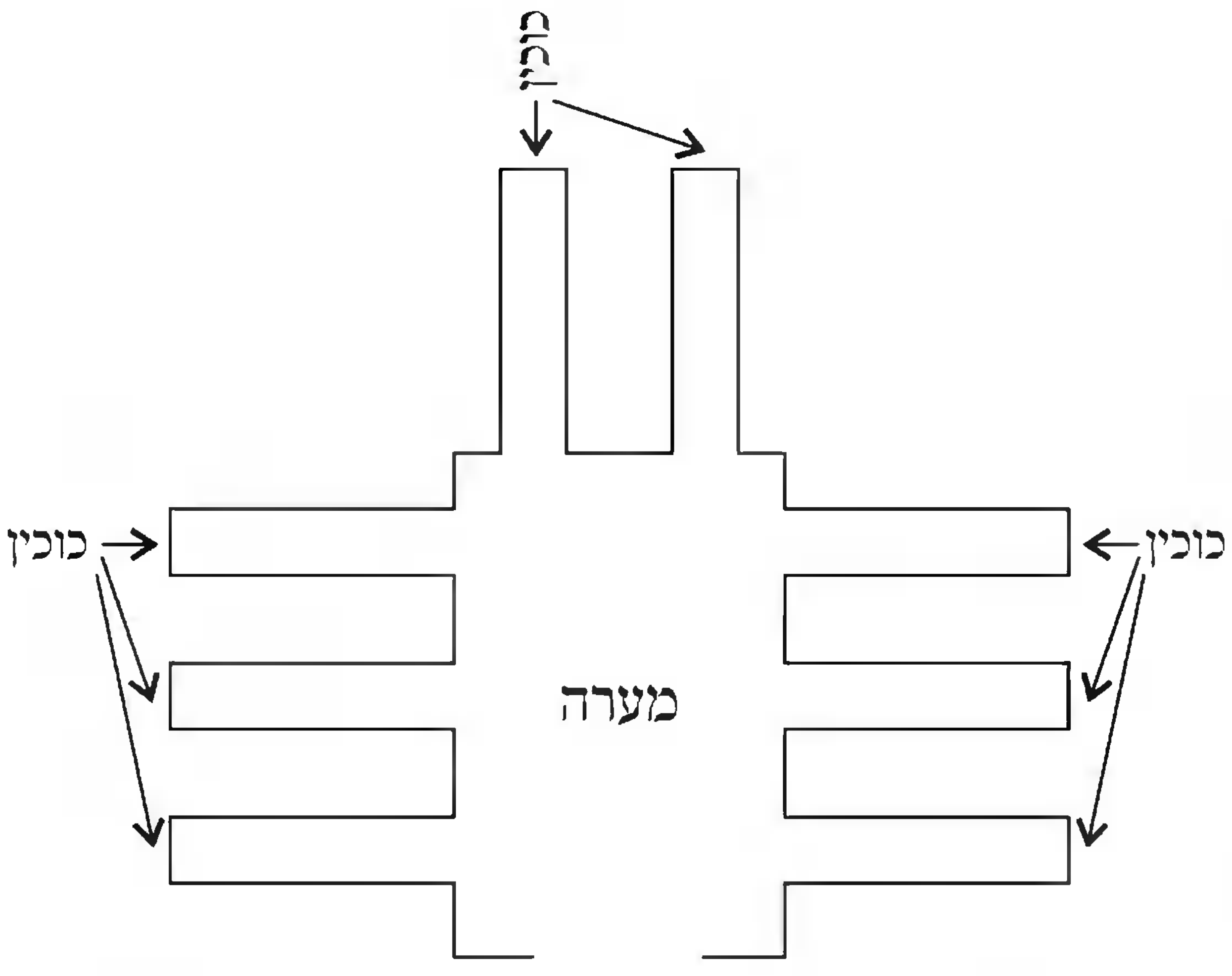

יג. **רמב"ם** (פיה"מ מ"ו). וכתב המאירי (ד"ה אמר - הראשון) שלפי דברי הגמרא יש לבאר המשנה כך, 'אין חופרין כוכין ואין בונין קברות'. אך הרמב"ן (תורת האדם שם ד"ה גרס) הוכיח מכמה מקומות ששנינו לשון חפירה בקברים, ולכן ביאר, שגם הקברים הם בחפירה, אלא שהקבר בונים לו כותלי בנין מסביב, ולפעמים מגביהים את הכתלים הרבה מעל הארץ, והוא הנקרא 'נפש הקבר' (שקלים פ"ב מ"ה).

יד. **שיטה לתלמיד הר"י מפריש** (ד"ה שאם).

טו. **מדברי** המאירי והנימוקי יוסף (ד"ה אבל) נראה, שאין מחלוקת בין רב יהודה לברייתא, ומותר בין לקצר ובין להאריך או להרחיב. אך רבינו שלמה בן היתום (ד"ה אין וד"ה אבל) ביאר, ש'מאריך בו ומרחיב בו' היינו שאם היו הכוכים חפורים ועומדים ונתמלאו בעפר ובעשבים מותר לחדשם במועד, ועל פי זה פירש שהברייתא דלא כרב יהודה, אלא סוברת שאסור לקצר ורק לחדשם מותר. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה במתניתא) פירש, שהברייתא חולקת על המשנה ומתירה יותר ממנה, שהמשנה התירה רק 'לחנך' את הכוכין ופירש רב יהודה דהיינו שאם היה ארוך מקצרו אבל אסור להאריך או להרחיב, והברייתא התירה אף להאריך ולהרחיב.

טז. **רש"י** כת"י (ד"ה בקיע).

יז. **רש"י** (ד"ה גיהא) ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה ועושין). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אמר) פירש, שממשיכים לתוכה מים על ידי חריץ או צינור, או על ידי מילוי בכתף.

יח. **פירש** רבינו שלמה בן היתום (שם) שמשום שהיא קטנה נקראת 'בר גיהא', וכמו בכל דבר שישנו גדול וקטן שדרך הגמרא לקרוא לגדול בשמו ולקטן בר פלוני.

א לפי [א] שאין המת משתכח מן הלב[א] שלשים יום מאי בינייהו איכא בינייהו דקעביד בחנם:

מתני' ב אין חופרין כוכין וקברות במועד ג אבל מחנכין את הכוכין במועד ד ועושין נברכת במועד וארון עם המת בחצר רבי יהודה אוסר אלא אם כן יש עמו נסרים:

גמ' מאי כוכין ומאי קברות אמר רב יהודה כוכין בחפירה וקברות בבנין תניא נמי הכי אלו הן כוכין ואלו הן קברות כוכין בחפירה וקברות בבנין: אבל מחנכין את הכוכין: כיצד מחנכין אמר רב יהודה ה שאם היה ארוך מקצרו במתניתא תנא [ג] מאריך בו ומרחיב בו: ועושין נברכת כו': מאי נברכת אמר רב יהודה זו בקיע[ג] והתניא[ד] הנברכת והבקיע אמר אביי ואיתימא רב כהנא גיהא ובר גיהא: וארון עם המת בחצר: תנינא להא דתנו רבנן ו עושין כל צורכי המת גוזזין לו שערו ומכבסין לו כסותו ועושין לו ארון מנסרין המנוסרין מערב יו"ט רבן שמעון בן גמליאל אומר אף מביאין עצים ומנסרן בצינעא בתוך ביתו:

מתני' [ה] ז אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מייבמין מפני ששמחה היא לו אבל מחזיר הוא את גרושתו ח ועושה אשה תכשיטיה במועד רבי יהודה אומר לא תסוד מפני שניוול הוא לה [י] ט ההדיוט תופר כדרכו י והאומן מכליב כ ומסרגין את המטות רבי יוסי אומר[ז] ממתחין:

גמ' וכי שמחה היא לו מאי הוי אמר רב יהודה אמר שמואל וכן אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא ואמרי לה אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא ל לפי שאין מערבין שמחה בשמחה רבה בר [רב] הונא אמר מפני שמניח שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו אמר ליה אביי לרב יוסף הא דרבה בר [רב] הונא דרב הוא דאמר רב דניאל בר קטינא אמר רב [י] מנין שאין נושאין נשים במועד שנאמר [א] ושמחת בחגך ולא באשתך עולא אמר מפני הטורח רבי יצחק נפחא אמר מפני ביטול פריה ורביה מיתיבי כל אלו שאמרו אסורין לישא במועד מותרין

לפי שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום. כלומר כיון דמת אין משתכח מן הלב שלשים יום, אם מספידו פחות משלשים יום לפני הרגל אתי למיספד ברגל, דעדיין לא שכחו: דעביד בחנם. מ"ד משום מעות שזימן לרגל כיון דספדן עביד בחנם שפיר דמי, ומ"ד לפי שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום בחנם נמי אסור: **מתני'** אין חופרין כוכין וקברות. לצורך מתים, שדרכן לחפור כוכין וקברות לזמנן לצורך מתים שימותו, דטירחא יתירא הוא: מחנכין. מפרש בגמ': נברכת. בריכה של כובסין, ולית ביה טירחא כולי האי: וארון עם המת בחצר. שהמת שם מותר לעשות ארון ולנסר הנסרים מתחילה לצורך הארון ולעשותו כולו, אבל לא בחצר אחרת, שלא יאמרו מלאכה אחרת היא: ר' יהודה אוסר. להביא עצים ולעשותן נסרים לצורך הארון, אא"כ היו מנוסרים בתחילה קודם י"ט: **גמ'** גיהא ובר גיהא. (א) בריכה גדולה שעושין בחצר שיכנסו בו כל השופכים, בקיע בר גיהא בריכה קטנה שעושין סמוך לגדולה כדי שיכנסו המים היוצאין מן הגדולה לקטנה שהיא מליאה ונכנסין לקטנה: וארון עם המת בחצר. כלומר כשמת בחצר (שפיר דמי) דמוכחא מילתא דלצורך המת עבידא מאי למיעבד ארון ובאותה חצר: מנסרין המנוסרין.[ג] יש עמו נסרין מתוקנין מערב המועד, דטורח גדול לעשותן במועד: **מתני'** מפני ששמחה היא לו. מפרש בגמ': מחזיר גרושתו. דאינה שמחה כל כך: ועושה אשה תכשיטיה. הני תכשיטין דקא מפרש בגמ'[ח]: לא תסוד. בסיד, מפני שניוול הוא אלא עכשיו במועד שהיא תסוד בסיד ומלטערת: ומסרגין את המטות. בגמ' מפרש[ט]: **גמ'** מאי הוי. וכי שמחה אסורה ביו"ט: דאין מערבין שמחה בשמחה. כלומר בעינן דליסמח בשמחת מועד לחודיה: מפני הטורח. ליטרח לצורך נישואין, וטירחא במועד אסור: משום ביטול פריה ורביה. דאי שרי נשואין ביו"ט אין אדם נושא אשה כל השנה כולה אלא ממתין עד המועד, שיהא עושה סעודה אחת למועד ולנשואין:

מותרין

דקא עביד בחנם. ונראה דהלכה כרב באיסורי[י] ואפילו לשמואל י"ל דלא אסירי אלא ע"י ספדנא אבל הוא עצמו שרי יותר[ד] מתאפק מלערו על ידי צעקה וישמח לאחר זמן: **אין** חופרין כוכין וקברות במועד. פי' בקונטרס לצורך מתים הוא עושה אפילו כשאין צריך עתה כדתנן בהמוכר פירות (ב"ב דף ק:) המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר עושה רחבה[ה] של מערה אבל לצורך המת שמת כבר מותר אפילו ביו"ט שני למיגז ליה גלימא ולמיגז ליה אסא כדאמר בפ"ק דביצה (דף ו. ושם) כ"ש חול המועד ואע"פ שיש לחלק דחול המועד דאורייתא[כ] ויו"ט שני דרבנן כמו יו"ט שני דעצרת ויו"ט שני דשביעי של פסח ושמיני עצרת אין נראה דבכל יום[ו] שני קאמר בביצה ועוד כל ענין[ז] מלאכה חמיר טפי י"ט שני מחול המועד וכמו שפירש בקונטרס דאיירי בחופר מחיים כך פר"ח אבל לאחר מיתה שרי והא דתנינן[ח] כוכין וקברות אפילו בלא מת וארון דוקא עם המת שמא כשחופר הוא רגיל לחפור בבית[ט] והוי הכירא דצריך למת נראה לי והא דלא שרי הכא לר' יהודה אלא מנסרים המנוסרים מערב יו"ט והתם שרי למיגז ליה גלימא ואסא שמא נסרים יכולים למצוא מנוסרים הרבה אבל גלימא ואסא לא ימצא עשויים או שמא בנסירת נסרים יש קול ופירסום גדול וי"מ דאין חופרין מיירי אפילו לאחר מיתה דומיא דמחנכין דמשמע לאחר מיתה דמפרש בגמ' שאם היה ארוך מקצרו ומחיים אין רגילות לשנותו כי אינו יודע מי ישים בו ויש לפרש שעושה לצורכו או לצורך אחר וכמו שפירש[י] שהיו עושין והא דשרינן בפ"ק דביצה (דף ו. ושם) למיגז ליה גלימא ואסא היינו דוקא כדפרישית שלא ימצא גלימא ואסא עשוי מערב יו"ט אבל כוכין וקברות ימצא הרבה שהיו רגילים לחפור מחיים ומהאי טעמא יכול להיות מותר בזמן הזה לפי שאין עושין כוכין וקברות מחיים: **ועושין** נברכת במועד. תימה ואמאי צריך במועד והלא אין מכבסין במועד וי"ל לצורך כל אותם שהתירו חכמים לכבס לקמן בפרק בתרא (דף יג:) וי"מ לרחוץ את המת ותכריכין: **וארון** עם המת בחצר. אמרינן בירושלמי[ל] אמר רבי מנא הדא דאמר במת שאינו מפורסם אבל במת שמפורסם עושין לו ארון אפילו בשוק כהדא דרבי חנינא חברייהו דרבנן דמך בחול המועד עבדי ליה ארון בשוקא ונראה דלדידן שיש קהלות מועטין חשבינן להו מפורסם לכולהו מתים: **גיהא** ובר גיהא. פי' ר"ח מחמלן ונדיין דפרק לא יחפור (ב"ב דף יט.) וליתא דהתם[מ] תנן מרחיקין את הנברכת שלשה טפחים וקאמרינן בגמ' לא שנו אלא מן החמלן אבל מן הנדיין ארבע אמות ובתוספתא[נ] תני מרחיקין את הנברכת ואת הבקיעה שלשה טפחים: **ומנסרן** בצנעא. ואסור בפרהסיא ויש ליתן טעם דלא דמי להיא (שבת דף קמו:) דכל שאסרו חכמים משום מראית העין כו' ודמי טפי להיא דפ' אע"פ (כתובות ס. ושם) ליגור שעלו בו קשקשים כו': **אבל** מחזיר גרושתו. בירושלמי[ס] הדא דתימא מהנישואין פירוש גרשה אחר נישואין והחזיר אבל לא מן האירוסין: **לפי** שאין מערבין שמחה בשמחה. גזירת הכתוב כדדריש לקמן מקרא דשלמה ובירושלמי[ס] דריש מדכתיב[ע] מלא שבוע זאת וטעם נראה קצת דכמו שאין עושין מצות חבילות[פ] דבעינן שיהא לבו פנוי למצוה אחת ולא יפנה עצמו הימנה וכן שמחה בשמחה[ס] יהיה לבו פנוי בשמחה: **בחגך** ולא באשתך. [פ] עיקר דרשה הוא ולא אסמכתא כדאמרינן פ"ק דחגיגה (ד' ח: ושם) ורב אשי האי בחגך מאי דריש ביה: **מפני** הטורח. ומתניתין הכי פי' מפני ששמחה היא לו וטורח בה יותר מדאי: **מפני** ביטול פריה ורביה. ומתני' ה"פ מפני ששמחה היא לו ומשהה אותה ברצון עד הרגל שיהא שמח או שיהיה פנוי והא דקתני אבל מחזיר גרושתו שאין שמחה לו ולא שייך עירוב (ב) בשמחה ולא מניח שמחת הרגל וגם אין טורח בה וגם ביטול פריה ורביה אין כאן שהיה לו אשה כבר וסתמא דמילתא יש לו בנים וגם אין רגיל לשהות דבר זה עד הרגל וסעודת ברית מילה מותר לעשות בחול המועד דליכא שמחה כדאמרינן פ' קמא דכתובות (ד' ח.) דלא מברכין שהשמחה במעונו משום דאית ליה צערא לינוקא אי נמי כיון שזמנו קבוע אין לבטל זה מפני זה אבל סעודת פדיון הבן צריך עיון אם מותר לעשות במועד ואין לומר הא זמנה קבוע[ל] תינח בזמנה שלא בזמנה היאך יהא מותר ונראה לי דקיימא לן כרב אשי דדריש בחגיגה בפ"ק (ד' ח: ושם) בחגך ולא באשתך ואינו אסור לערב שמחה בשמחה ועי"ל דלא חשיבי שמחה בשמחה כי אם סעודת נישואין לבד:

איבעי

עין משפט נר מצוה

עה א מיי' פי"א מהלכות אבל הלכה ו:

עו ב ג מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה ח סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף יא:

עז ד מיי' שם הלכה ד:

עח ה מיי' שם הלכה ח טוש"ע שם:

עט ו מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה טו סמג לאוין עה טוש"ע שם סעיף י:

פ ז מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה טו ופ"י מהלכות אישות הלכה יד סמג לאוין שם טוש"ע שם סי' תקמו סעיף א ב וטוש"ע אה"ע סי' סד סעיף ו:

פא ח מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה כ טוש"ע א"ח שם סעיף ה:

פב ט י מיי' פ"ז מהל' י"ט הלכה ח טור ש"ע שם סי' תקמא סעיף ה:

פג כ מיי' שם פ"ח הלכה יג טוש"ע שם סעיף ג:

פד ל מיי' שם פ"ז הלכה טו ופ"י מהל' אישות הלכה יד טוש"ע אה"ע סי' סד סעיף ג:

תורה אור השלם

א) וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: [דברים טז, יד]

משנת ראשונים

ורבי יהודה אוסר. לנסרן לכתחלה ולפי שאין דרך לרוב מתים לעשות ארון אע"פ שידע לאיזה מת הוא עושה אסור לעשותו אלא בפני מת כדי שלא יחשדוהו רבים. [ר"י מלוניל]

גיהא ובר גיהא. לכך פי' רבי' אברהם בר' דוד דמתני' מירי בחופר כוכין וקברות לצורך המתים שכבר מתו במועד, ואפילו הכי אסרי' להו לבנותן, כי שניהם בנין קבע הם של אבנים וסיד כל סביבות הארון ולפי מדתו שהיו בונין לו כפי כבודו קבר עולם, וכיון דאפשר להו בנברכת עד אחר המועד אמאי לשיהרי למטרח כולי האי. ונברכת הוא הבקיע והוא חריץ עמוק בקרקע כפי מדת המת בלא בנין אבנים סביב כותלי החפירה כמו שאנו עושין עכשיו. ובלשון ירושלמי קרי להו מהמורות כפרישית לעיל. ולא היו קוברין המתים שם לקבר עולם, אלא לפי שעה עד שיתעכל הבשר, אבל מחנכין הכוכין והקברות העשויין מקודם הרגל, כדמפרש רב יהודה שאם היה ארוך מקצרו, ובמתני' שרי אף להאריכו מעט או להרחיבו, דליכא בהא טירחא כולי האי כיון שהוא כבר בנוי ועומד. מאי נברכת, בקיע קבר בלא בנין כדפרישית. ופריך, והתניא גבי נברכת הכובסין בפ' לא יחפור הנברכת והבקיע, אלמא תרי מילי נינהו. ומשני גיהא בר גיהא, דודאי גבי כובסין תרי מילי נינהו מפני שהם צריכין לשני חריצין כדפרי' ליקח מים צלולין תדיר. מיהו תרוייהו ענין אחד הם, כי כל שהוא חפירת קרקע בלא בנין אבנים נקרא נברכת או בקיע, שאינו עושה בנין אלא מבקע הקרקע. ולפי זה ניחא לפי מנהג הפשוט בכל ישראל, כי חפירת קבר בלא בנין אבנים כעין שלנו מותרת לעשות במועד לצורך המתים שמתו, אבל לעשות לו בתחלה בנין עולם באבנים עם סיד אסור, ואם היה עשוי כבר מקודם הרגל, ואינו לפי מדת המת מותר לקצרו או להאריכו או להרחיבו, וכן עיקר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** [המשך בסוף המסכת]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [ברכות נח: ע"ש], ב) [תוספתא פרק א], ג) תוספתא פ"א ה"ה, ד) תוספתא דב"ב ריש פרק א, ה) [לקמן יח:], ו) [לקמן יג. פסחים נה:], ז) חגיגה ח:, ח) לקמן ט:, ט) לקמן י., י) [כדאיתא בכורות מט:], כ) עיין חגיגה יח. ובתוס' שם ובריש פרקין ותוס' ע"ז כב. ד"ה תיפוק, ל) דפרקין ה"ו, מ) ב"ב יז., נ) [דב"ב פ"א], ס) דפרקין ה"ז, ע) בראשית כט כז, פ) [ברכות מט.].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה גיהא ובר גיהא נברכת בריכה גדולה שעושין כו' היוצאין מן הגדולה כשהיא מליאה כו' כצ"ל ותיבת לקטנה נמחק: (ב) תוס' ד"ה מפני ביטול כו' ולא שייך עירוב שמחה בשמחה ולא:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה בחגך כו' עיקר דרשה כו'. ועי' כתובות דף מז ע"א תוס' ד"ה דמקר:

רש"י כת"י

דקא עביד. ספדן בחנם מאן דאמ' משום מעשה שהיה ליהא. **אין חופרין.** במועד לצורך מתים שדרכן לחפור כוכין וקברות בזמנן[מ] לצורך מתים שימותו דטירחא יתירה הוא והא דאמרינן בעלמא (ביצה ו.) דאפילו ביום[נ] שני יתעסקו בו ישראל הני מילי כגון טלטול ושאר דברים שאין בו טורח כגון לכבס ולגזוז שער אבל חפירה לא. **מחנכין.** מפרש בגמרא. **נברכת.** של כובסין ולית בזה טורח כולי האי. **וארון עם המת בחצר.** שהמת שם מותר לעשות לו ארון ולנסר נסרים לעשותן ארון לכתחילה (ס"א - לעשותו כולו כתחילה) אבל לא בחצר אחרת שלא יאמרו מלאכה אחרת הוא. **ר' יהודה אוסר.** להביא עצים ולעשות נסרים לצורך הארון אלא אם כן מנסרין הנסרים מתחלה קודם יום טוב. **כוכין.** קרקע המיוחד לבית הקברות וחופרין חפירה באמצע מעט ופותח בתוך אותה חפירה למטה כוכין הרבה לכל צד מה ... **בקוע.** גומא למים. **הנברכת והבקיע.** (אמר ליה) [אלמא] תרי מיני נינהו. **גיהא ובר גיהא.** בקיע קטן הסמוך לגדול וחריץ מתוקן מזה (ומזה) לזה כשהגדול מלא הולכין המים לקטן. **תנינא.** במתני' להא דתנו רבנן בבריתא אלמא בריתא עיקר. **מנסרים המנוסרים.** דטורח גדול הן לעשותן במועד. **מפני ששמחה הוא לו.** כדמפרש בגמרא. **מחזיר גרושתו.** אינה שמחה כל כך דאין שמחה אלא באשה שלא היתה לו מעולם. *[**ומסרגין את המטות.** אורגים בחבלים. **וממתחין.** אם היה רפוי [שנארג] זה ימים רבים ורפו החבלין ממתחן]* [רש"י רי"ף]. **מאי הוי.** שמחה ביום טוב מי אסירא. **שאין מערבין** שמחה בשמחת החג כדיליף לקמן. **ושמחת בחגיך ולא באשתך.** והכא באשתך ולא בחגך דמשום [חביבות] אשתו מניח שמחת הרגל לגמרי אבל שאר שמחה (שהיא) [שאינם של אשתו][ס] מבטל שמחת החג ... בשבילה אית ליה לרב דמערבין שמחה וקראי לקמן ... לא דריש. **מפני הטורח.** שיש טורח גדול בסעודה וקא טרח טירחא יתירא במועד והיינו דקתני מפני שהרגל שמחה הוא וטורח הוא בו ולמאן דאמ' נמי משום פריה ורביה מתרץ לה נמי למתני' הכי שמתבטל מפריה ורביה וממתין לה עד המועד ששמחה הוא לו וחייב לשמוח בו בסעודה דקסבר כי עבד במועד הוה ליה רווחא דסליק סעודתיה מהכא[ע] ולהכא ומתבטל ואינו נושא עד המועד. *[**מפני ביטול פריה ורביה.** אם נזדמנה לו אשה קודם המועד [לא ישאנה אלא בחג דאומר אמתין] לישאנה עד החג מפני סעודת החג דסבר [דהוי] ליה רווחא ומלקין ליה סעודתו להכי ולהכי ומתבטל ואינו נושא אשה עד המועד.]* [רש"י רי"ף]. **כל אלו שאמרו.** כגון הנושא בתולה והנושא את יבמתו דקתני מתניתין מותרין לישא ערב הרגל ואע"ג דהשתא הוו שבעת ימי המשתה של נישואין ברגל אלמא טעמ' דמתניתין לאו משום שמחה ולאו משום טורח ולאו פריה ורביה ואם איתא אפילו (עבר) [ערב הרגל] ליתסר נמי וקשי' לכולהו.

הגהות וציונים

א] בכת"י עד ל' יום: ב] במשניות איתא אף ממתחין, ועי' תוי"ט, מלאכת שלמה, יד דוד: ג] צ"ל אם יש (באה"מ): ד] צ"ל דיותר (מנחת יהודה): ה] במשנה שם איתא עושה תובה (עי"ש): ו] נדצ"ל יו"ט שני: ז] צ"ל ועוד דלענין (פורת יוסף): ח] נראה דתיבות "והא דתנינן" מיותר (שפ"א עי"ש), ועי' בילקו"מ: ט] נדצ"ל בבית הקברות (רש"ש): י] נדצ"ל שפירש רש"י (באה"מ): כ] נראה דיש להוסיף דבעינן שיהיה לבו (באה"מ): ל] צ"ל ותו תינח בזמנה, ומקשים על מילה שלא בזמנה (שו"ת משיב דבר ח"ב סי' פ"ה) והמג"א (תקס"ח סק"י) כתב דלא הקשו במילה דכיון שהוא ערל אף שלא בזמנה חשוב כזמנו: מ] ברש"י שברי"ף לזמנם (ועי' רש"י לפנינו): נ] ברש"י שברי"ף ביו"ט שני: ס] ברש"י שברי"ף שאינו מבטל שמחת החג בשבילם אית וכו': ע] נדצ"ל להכא ולהכא:

ול'בר גיהא' קראו 'בקיע'. וכל זה כשמזכירים את שניהם, אבל כשמזכירים רק אחד מהם קוראים לפעמים לגדולה בקיע או לקטנה נברכת, שהרי הכל הוא ענין אחד, ועל כן אמר רב יהודה שהנברכת היא בקיע[יט].

*

שנינו במשנה, **וְעוֹשִׂים אָרוֹן עִם הַמֵּת בְּחָצֵר.**

אומרת הגמרא, **תְּנֵינָא לְהָא דְּתָנוּ רַבָּנָן** - שנינו במשנה כדברי הברייתא דלהלן[כ], **עוֹשִׂין כָּל צוֹרְכֵי הַמֵּת** במועד, **גּוֹזְזִין לוֹ שְׂעָרוֹ, וּמְכַבְּסִין לוֹ כְּסוּתוֹ**[כא]. **וְעוֹשִׂין לוֹ אָרוֹן** לקבורה דווקא **מִנְּסָרִין הַמְּנוּסָּרִין מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב**, אבל אם אין שם עצים מנוסרים, אסור להביא במועד עצים ולנסרם כדי לעשות מהם ארון למת, לפי שיש בכך טורח רב [והיינו כשיטת רבי יהודה במשנה[כב]]. אולם **רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל** חולק **וְאוֹמֵר, אַף מְבִיאִין עֵצִים וּמְנַסְּרָן** במועד לנסרים כדי לעשות מהם ארון, אך בתנאי שינסרם **בְּצִינְעָא בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ,** כלומר, בחצר שהמת בתוכו, אבל לא בחצר אחרת שמא יחשדוהו שמנסרם לצורך אחר [וכשיטת תנא קמא במשנה[כג]].

* * *

משנה

המשנה מבארת דיני נישואין האסורים והמותרים במועד:
אֵין נוֹשְׂאִין נָשִׁים בַּמּוֹעֵד[כד], **לֹא בְּתוּלוֹת וְלֹא אַלְמָנוֹת,** וְכן **לֹא מְיַיבְּמִין** אשת אח שמת בלא בנים[כה], **מִפְּנֵי שֶׁשִּׂמְחָה הִיא לוֹ** שהרי נושא אשה שהיא חדשה לו, והגמרא להלן תבאר מפני מה שמחה זו אסורה במועד[כו]. **אֲבָל מַחֲזִיר הוּא אֶת גְּרוּשָׁתוֹ** מן הנישואין, משום שאין בכך שמחה כל כך שהרי אינה חדשה לו[כז].

המשנה מבארת דיני עשיית צרכי הגוף של נוי האשה במועד:
וְעוֹשָׂה אִשָּׁה תַּכְשִׁיטֶיהָ - מתקנת את קישוטי גופה [כגון כוחלת ופוקסת ושאר תכשיטי גופה המבוארים בגמרא (להלן ט:)] **בַּמּוֹעֵד,** לפי שדברים אלו נחשבים כצורך הגוף וכעין אוכל נפש, ועל כן מותר לה לעשותם כדרכם בלי שינוי ואף אם יש בדבר טורח גדול[כח].

[יט] **שרביט** הזהב (ד"ה גיהא). וכתב רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ומתכן) שנברכת ובקיע שניהם מותר לחפור במועד.
נתבאר על פי המיוחס לרש"י (ד"ה גיהא), וכל זה הוא לפי שיטתו שביאר במשנה ש'נברכת' היא בריכה העשויה להדיח בה בגדים. אך כבר הובא לעיל בהערה לדברי המשנה מה שהקשו הראשונים על פירושו, וביארו אחרת את דברי המשנה, ולדבריהם מתפרשת הגמרא כאן באופנים אחרים: התוספות (ד"ה ועושין) הביאו בשם יש מפרשים, שהנברכת עשויה לרחיצת המת ותכריכיו. וכעין זה פירש בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אמר), שהיא גומא שממשיכים לתוכה מים חמים כדי לרחוץ בה את כלי תשמישי המת. ופירש לפי זה דברי הגמרא, שמה שאמר רב יהודה שהוא 'בקיע', פירושו חריץ ארוך וקצר. ומה שאמר אביי 'גיהא ובר גיהא', היינו שהיו עושים שני חריצים זה אצל זה, אחד גדול ואחד קטן, בקטן מכבסים תכריכי המת ושאר כלי תשמישו, ומן החריץ הגדול לוקחים תמיד מים צלולים לכבס בהם הסדינים והכלים שנתעסקו בו, ולרחוץ בהם ידי המתעסקים במת.
הראב"ד (שביתת יו"ט פ"א ה"ד) פירש, שנברכת היא חפירה שהיו עושים לקבור בה את המתים לפי שעה, והיא דומה לקברים שבזמננו. וביאר בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (שם) את הגמרא לשיטתו, שתחילה ביאר רב יהודה שנברכת היא 'בקיע', והיינו קבר בלא בנין. ומקשה הגמרא מברייתא ששנינו בבבא בתרא לענין הרחקת בריכת הכובסים כדי שלא יזיקו 'הנברכת והבקיע', הרי שנברכת ובקיע הם שני דברים. ומתרצת הגמרא 'גיהא ובר גיהא', כלומר, לגבי כובסים יש שני מיני חריצים, האחד עשוי לכבס בו והשני ליקח ממנו מים צלולים כמו שהתבאר, ועל כן נקראו בשמות שונים, אבל באמת שניהם הם ענין אחד, שכל חפירה בקרקע שהיא בלי בנין אבנים נקראת נברכת או בקיע. וראה עוד בדברי הרמב"ן (תורת האדם ענין הקבורה אות לג ד"ה גרס) מה שביאר בענין זה.

[כ] **ומכאן** למדנו שדברי הברייתא הם עיקר וסומכים עליה. רש"י כת"י ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה תניא).

[כא] **אין** להקשות מדוע לא שנה התנא בין צורכי המת גם חפירת קבר וכוך עבורו, לפי שדין זה לא הוצרך לכתבו שדבר פשוט הוא שעושים לו קבר ואין משליכים אותו לכלבים, וגם לא יעברו על 'בל תלין', ולא הוצרך התנא לשנות אלא דברים אלו שאינם נעשים אלא לצרכי כבודו של המת בלבד. רמב"ן (תורת האדם ענין הקבורה אות לג ד"ה ואם תשאל אלא). אכן לשיטת הראב"ד (הובאה לעיל בהערה) שאף לצורך מי שמת כבר אסור לחפור כוכים וקברות במועד, בדווקא נקטה הברייתא גזיזת שערו וכיבוס בגדיו ולא חפירת כוכים וקברות.

[כב] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ועושין).

[כג] **וכתב** הרי"ף, שהלכה כרבן שמעון בן גמליאל משום שמשנתנו סתמה כדבריו, והיינו שתנא קמא במשנה התיר לעשות ארון בחצר ואפילו אם אין לו נסרים מערב יום טוב. ומשמע מדברי הרי"ף שאף שרבן שמעון בן גמליאל נקט בדבריו 'בית', והמשנה נקטה בדבריה 'חצר', אין הבדל ביניהם ובית וחצר דינם שוה לענין זה [ראה שפת אמת (ד"ה וארון)]. אבל מדברי הרמב"ן (תורת האדם שם ד"ה ואם תשאל כיון) נראה, שרבן שמעון בן גמליאל בדווקא נקט בדבריו 'בית', ובא להחמיר שההיתר לנסר נסרים לצורך עשיית הארון למת הוא דווקא בבית ממש שהוא מקום צנוע שאין רבים רואים אותו, ולא בחצר. וביאר שהטעם לחומרא זו הוא, משום שככל שהמלאכה רחוקה מעשיית הארון ואינו ניכר שעושה אותה לצורך המת, כך יש יותר מקום לחשד שעושה מלאכה זו לצורך אחר, ומטעם זה אסרו לגמרי קציצת ארזים, שאין דרך להתחיל לקצוץ ארזים ולנסור נסרים לצורך ארון למת רק אחר שכבר מת המת, ולכן אף שהתירו לנסור נסרים לא התירו אלא דווקא בצינעא בתוך הבית. ואף מדברי הר"ן (על הרי"ף, ביצה ט. ד"ה בית שמאי) משמע שבדווקא נקט רבן שמעון בן גמליאל בתוך הבית, שביאר הר"ן שיש חילוק בין דין המשנה לדין הברייתא, שהמשנה מדברת מצד חשד, ולכן אם יודעים שעושה לצורך המת [וכגון בחצר או אפילו בשוק לאדם מפורסם] מותר, אולם הברייתא שהתירה לנסר דווקא בצינעא בתוך ביתו, זהו מדין אחר, שעצם המלאכה אסורה, ורק במקום צורך התירו רבנן בצינעא [ראה דבריו בהרחבה בסמוך].
הקשו התוספות (ד"ה ומנסרן), אם בפרהסיא אסור לנסר מדוע הותר הדבר בצנעה, והרי בשבת (סד:) אמר רב, שכל דבר שאסרו חכמים משום מראית העין אף בחדרי חדרים אסור. וכתבו, שהדין השנוי כאן דומה יותר לדין השנוי בכתובות (ס.) 'צינור שעלו בו קשקשים [-מרזב שקשים ועשבים מעכבים את קילוחו. רש"י (שם ד"ה צנור וד"ה קשקשים)], ממעכן ברגליו בצנעה ואינו חושש', הרי שגם שם הדבר אסור בפרהסיא ומכל מקום מותר בצנעה. ולא ביארו התוספות, מדוע באמת גם בצינור וגם בארון לא נאסר הדבר אף בחדרי חדרים, אולם בכתובות (שם ד"ה ממעכן) ביארו התוספות, שלא נאסר לעשות בחדרי חדרים אלא דבר ששייך בו חשש שיבואו לחשדו שעבר על איסור תורה, אבל דבר שלא שייך לחשדו בו אלא שעבר על איסור דרבנן [כמו מיעוך הקשקשים כלאחר יד שאינו אלא איסור דרבנן] לא אסרו אותו אלא בפרהסיא ולא בצנעה. ולפי זה, יתכן שגם כאן התכוונו התוספות לומר, שהואיל וכל האיסור מלאכה בחולו של מועד הוא מדרבנן [וכשיטת התוספות בחגיגה (יח. ד"ה חולו)], על כן לא שייך שיחשדוהו באיסור תורה ולא אסרו את הניסור אלא בפרהסיא ולא בצנעה. ע"פ חתם סופר (שו"ת אה"ע ח"ב סי' קעג).
אבל הר"ן (שם) הביא שיטת רבינו ניסים גאון, שהוכיח מהמשנה כאן ומדין צינור הנזכר ומעוד מקומות, שלא נפסקה הלכה כרב. אך הר"ן עצמו חלק עליו ודחה שאם כדבריו שמשניות אלו סותרות דברי רב הגמרא היתה אומרת 'לימא מתניתין דלא כרב', אלא ביאר הר"ן שודאי הלכה כרב, אך לא נאמר כלל זה אלא בדבר שהוא היתר גמור וחכמים אסרוהו רק מפני מראית העין, כגון מי שבשבת נשרו כליו [-בגדיו] במי גשמים, שאם ישטח אותם בשמש כדי שיתייבשו לא עשה בכך שום איסור, אלא שחששו חכמים שמא יחשדוהו שכבסם בשבת, ועל כן לא חילקו בו בין צנעה לפרהסיא, לפי שאם יתירו לו לשטחם ברשות היחיד יעשה כן אף ברשות הרבים שיחשוב לעצמו שבאותה שעה אין מי שיראה אותו, ועוד שגם ברשות היחיד יש לחשוש שמא יראוהו. אבל עשיית ארון במועד, או מיעוך הקשקשים בצינור, אלו דברים שאסורים בעצם אלא שחכמים התירום בדוחק מפני הצורך [ארון מפני כבוד המת, וצינור משום פסידא], ועל כן לא רצו להתירם בפרהסיא אלא בצנעה, ואין לחשוש שמא מתוך שיתירו אותם בצנעה יעשה אותם בפרהסיא, שהרי העושה אותם יודע שבעצם דברים אלו אסורים הם. ועוד, שאף אם יש לחשוש לכך, מכל מקום הוכרחו חכמים להתיר אותם מפני הצורך.

[כד] **משנתנו** מדברת מחול המועד ולא מיום טוב עצמו, שהרי ביום טוב גם מבלי הטעם של שמחה אסור לקדש אשה [גזירה שמא יכתוב] כמו ששנינו בביצה (לו:) [ואף לכונסה לחופה אסור בשבת ויום טוב, כמו שהוכיח רבינו תם (ספר הישר, שו"ת סי' מח אות י) ממה ששנינו שם 'אין מיבמין']. כתב סופר (שו"ת או"ח סי' קלח).

[כה] **מי** שהיה נשוי אשה ומת בלא בנים, מצוה על אחיו ליבם [-לישא] את אשתו, כמו שנאמר בתורה (דברים כה ה) 'כי ישבו אחים יחדיו ומת אחד מהם ובן אין לו וגו' יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה' וגו'.

[כו] **הנישואין** אסורים במועד אף בלי סעודה. נימוקי יוסף (להלן יח: ד"ה אין כונסין). אבל לארס [-לקדש] אשה במועד בלי סעודה מותר. גמרא (להלן יח:).
ראה להלן בהערה, בדברי הגמרא 'מפני ביטול פריה ורביה' מדוע הוצרך התנא לפרט את כל אופני הנישואין האסורים, ולא היה די לו לסתום ולשנות 'אין נושאין נשים במועד'.

[כז] **ודווקא** אם גירשה לאחר נישואיה, מכיון שהוא רגיל עמה ולבו גס בה, גם אם מחזירה במועד אין לו בזה שמחה יתירה, אבל אם גירשה מן האירוסין אסור לישא אותה שוב במועד, שהרי חדשה היא לו ויש לו בזה שמחה. מאירי (ד"ה אמר - השני) בשם הירושלמי (ה"ז). ואפילו אם רוצה לארס אותה בלבד ולעשות סעודה, גם כן אסור, כיון שלא נשאה מעולם עתה היא חדשה לו וגם בזה יש לו שמחה. משנה ברורה (סי' תקמו סק"ח).

[כח] **ריטב"א** (ד"ה עושה). ומדברי המיוחס לרש"י (להלן ט: ד"ה אלא) נראה, שטעם ההיתר הוא מפני שהתכשיטים גורמות לה שמחה.
ואין להקשות, מדוע אין אוסרים לעשות תכשיטים במועד כמו שאסרו לגלח במועד משום שלא יכנס למועד כשהוא מנוול (להלן יח.) [פירוש, שאם יהא מותר לגלח במועד חששו חכמים שמא יסמכו על זה ולא יגלחו שערם לפני המועד, ויכנסו בתחילת הרגל כשהם מנוולים]. יש לומר שבזה לא חששו חכמים לגזור משני טעמים: א. מפני

אוצר החכמה
18/06/2018אהחח

א לפי[א] שאין המת משתכח מן הלב[א] שלשים יום מאי בינייהו איכא בינייהו דקעביד בחנם:

מתני' [ב]אין חופרין כוכין וקברות במועד [ג]אבל מחנכין את הכוכין במועד [ד]ועושין נברכת במועד וארון עם המת בחצר רבי יהודה אוסר אלא אם כן יש עמו נסרים:

גמ' מאי כוכין ומאי קברות אמר רב יהודה כוכין בחפירה וקברות בבנין תניא נמי הכי אלו הן כוכין ואלו הן קברות כוכין בחפירה וקברות בבנין: אבל מחנכין את הכוכין: כיצד מחנכין אמר רב יהודה [ה]שאם היה ארוך מקצרו במתניתא תנא [ג]מאריך בו ומרחיב בו: ועושין נברכת כו': מאי נברכת אמר רב יהודה זו בקיע[ג] והתניא[ד] הנברכת והבקיע אמר אביי ואיתימא רב כהנא גיהא ובר גיהא: וארון עם המת בחצר: תנינא להא דתנו רבנן [ו]עושין כל צורכי המת גוזזין לו שערו ומכבסין לו כסותו ועושין לו ארון מנסרין המנוסרין מערב יו"ט רבן שמעון בן גמליאל אומר אף מביאין עצים ומנסרן בצינעא בתוך ביתו:

מתני' [ה][ז]אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מייבמין מפני ששמחה היא לו אבל מחזיר הוא את גרושתו [ח]ועושה אשה תכשיטיה במועד רבי יהודה אומר לא תסוד מפני שניוול הוא לה [ו][ט]ההדיוט תופר כדרכו [י]והאומן מכליב [כ]ומסרגין את המטות רבי יוסי אומר[ב] ממתחין:

גמ' וכי שמחה היא לו מאי הוי אמר רב יהודה אמר שמואל וכן אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא ואמרי לה אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא [ל]לפי שאין מערבין שמחה בשמחה רבה בר [רב] הונא אמר מפני שמניח שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו אמר ליה אביי לרב יוסף הא דרבה בר [רב] הונא דרב הוא דאמר רב דניאל בר קטינא אמר רב [ז]מנין שאין נושאין נשים במועד שנאמר [א]ושמחת בחגך ולא באשתך עולא אמר מפני הטורח רבי יצחק נפחא אמר מפני ביטול פריה ורביה מיתיבי כל אלו שאמרו אסורין לישא במועד מותרין

לפי שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום. כלומר כיון דמת אין משתכח מן הלב שלשים יום, אם מספידו פחות משלשים יום לפני הרגל אתי למיספד ברגל, דעדיין לא שכחו: **דעביד בחנם.** מ"ד משום מעות שזימן לרגל כיון דספדן עביד בחנם שפיר דמי, ומ"ד לפי שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום בחנם נמי אסור: **מתני' אין חופרין כוכין וקברות.** לצורך מתים, שדרכן לחפור כוכין וקברות לזמנן לצורך מתים שימותו, דטירחא יתירא הוא: **מחנכין.** מפרש בגמ': **נברכת.** בריכה של כובסין, ולית ביה טירחא כולי האי: **וארון עם המת בחצר.** שהמת שם מותר לעשות ארון ולנסר הנסרים מתחילה לצורך הארון ולעשותו כולו, אבל לא בחצר אחרת, שלא יאמרו מלאכה אחרת היא: **ר' יהודה אוסר.** להביא עצים ולעשותן נסרים לצורך הארון, אא"כ היו מנוסרים בתחילה קודם י"ט: **גמ' גיהא ובר גיהא.** (א) בריכה גדולה שעושין בחצר שיכנסו בו כל השופכים, בקיע בר גיהא בריכה קטנה שעושין סמוך לגדולה כדי שיכנסו המים היוצאין מן הגדולה לקטנה שהיא מליאה ונכנסין לקטנה: **וארון עם המת בחצר.** כלומר כשמת בחצר (שפיר דמי) דמוכחא מילתא דלצורך המת עבידא מצי למיעבד ארון ובאותה חצר: **מנסרין המנוסרין.**[ג] יש עמו נסרין מתוקנין מערב המועד, דטורח גדול לעשותן במועד: **מתני' מפני ששמחה היא לו.** מפרש בגמ': **מחזיר גרושתו.** דאינה שמחה כל כך: **ועושה אשה תכשיטיה.** הני תכשיטין דקא מפרש בגמ'[ח]: **לא תסוד.** בסיד, מפני שניוול הוא אלא עכשיו במועד שהיא תסוד בסיד ומלטערת: **ומסרגין את המטות.** בגמ' מפרש[ט]: **גמ' מאי הוי.** וכי שמחה אסורה ביו"ט: **דאין מערבין שמחה בשמחה.** כלומר בעינן דליסמח בשמחת מועד לחודיה: **מפני הטורח.** ליטרח לצורך נישואין, וטירחא במועד אסור: **משום ביטול פריה ורביה.** דאי שרי נשואין ביו"ט אין אדם נושא אשה כל השנה כולה אלא ממתין עד המועד, שיהא עושה סעודה אחת למועד ולנשואין:

דקא עביד בחנם. ונראה דהלכה כרב באיסורי ואפילו לשמואל י"ל דלא אסירי אלא ע"י ספדנא אבל הוא עצמו שרי יותר מתאפק מצערו על ידי צעקה וישמח לאחר זמן: **אין חופרין כוכין וקברות במועד.** פי' בקונטרס לצורך מתים הוא עושה אפילו כשאין צריך עתה כדתנן בהמוכר פירות (ב"ב דף ק:) המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר עושה רחבה[ה] של מערה אבל לצורך המת שמת כבר מותר אפילו ביו"ט שני למיגז ליה גלימא ולמיגז ליה אסא כדאמר בפ"ק דבילה (דף ו. ושם) כ"ש חול המועד ואע"פ שיש לחלק דחול המועד דאורייתא[כ] ויו"ט שני דרבנן כמו יו"ט שני דעצרת ויו"ט שני דשביעי של פסח ושמיני עצרת אין נראה דבכל יום[ו] שני קאמר בבילה ועוד כל ענין[ז] מלאכה חמיר טפי י"ט שני מחול המועד וכמו שפירש בקונטרס דאיירי בחופר מחיים כך פר"ח אבל לאחר מיתה שרי והא דתנינן[ח] כוכין וקברות אפילו בלא מת וארון דוקא עם המת שמא כשחופר הוא רגיל לחפור בבית[ט] והוי הכירא דצריך למת נראה לי והא דלא שרי הכא לר' יהודה אלא מנסרים המנוסרים מערב יו"ט והתם שרי למיגז ליה גלימא ואסא שמא נסרים יכולים למצוא מנוסרים הרבה אבל גלימא ואסא לא ימצא עשויים או שמא בנסירת נסרים יש קול ופירסום גדול וי"מ דאין חופרין מיירי אפילו לאחר מיתה דומיא דמחנכין דמשמע לאחר מיתה דמפרש בגמ' שאם היה ארוך מקצרו ומחיים אין רגילות לשנותו כי אינו יודע מי ישים בו ויש לפרש שעושה לצורכו או לצורך אחר וכמו שפירש[י] שהיו עושין והא דשרינן בפ"ק דבילה (דף ו. ושם) למיגז ליה גלימא ואסא היינו דוקא כדפרישית שלא ימצא גלימא ואסא עשוי מערב יו"ט אבל כוכין וקברות ימצא הרבה שהיו רגילים לחפור מחיים ומהאי טעמא יכול להיות מותר בזמן הזה לפי שאין עושין כוכין וקברות מחיים: **ועושין נברכת במועד.** תימה ואמאי צריך במועד והלא אין מכבסין במועד וי"ל לצורך כל אותם שהתירו חכמים לכבס לקמן בפרק בתרא (דף יג:) וי"מ לרחוץ את המת ותכריכין: **וארון עם המת בחצר.** אמרינן בירושלמי[ל] אמר רבי מנא הדא דאמר במת שאינו מפורסם אבל במת שמפורסם עושין לו ארון אפילו בשוק כהדא דרבי חנינא חברייהו דרבנן דמך בחול המועד עבדי ליה ארון בשוקא ונראה דלדידן שיש קהלות מועטין חשבינן להו מפורסם לכולהו מתים: **גיהא ובר גיהא.** פי' ר"ח מתמלאין ונדלין דפרק לא יחפור (ב"ב דף יט.) וליתא דהתם[מ] תנן מרחיקין את הנברכת שלשה טפחים וקאמרינן בגמ' לא שנו אלא מן החמלן אבל מן הנדלין ארבע אמות ובתוספתא[נ] תני מרחיקין את הנברכת ואת הבקיעה שלשה טפחים: **ומנסרן בצנעא.** ואסור בפרהסיא ויש ליתן טעם דלא דמי להאיה (שבת דף קמו:) דכל שאסרו חכמים משום מראית העין כו' ודמי טפי להאיה דפ' אע"פ (כתובות ס. ושם) לינור שעלו בו קשקשים כו': **אבל מחזיר גרושתו.** בירושלמי[ס] הדא דתימא מהנישואין פירוש גרשה אחר נישואין והחזיר אבל לא מן האירוסין: **לפי שאין מערבין שמחה בשמחה.** גזירת הכתוב כדדריש לקמן מקרא דשלמה וירושלמי[ס] דריש מדכתיב[ע] מלא שבוע זאת וטעם נראה קצת דכמו שאין עושין מצות חבילות[פ] דבעינן שיהא לבו פנוי למצוה אחת ולא יפנה עצמו הימנה וכן שמחה בשמחה[כ] יהיה לבו פנוי בשמחה: **בחגך ולא באשתך.** °עיקר דרשה הוא ולא אסמכתא כדאמרינן פ"ק דחגיגה (ד' ח: ושם) ורב אשי האי בחגך מאי דריש ביה: **מפני הטורח.** ומתניתין הכי פי' מפני ששמחה היא לו וטורח בה יותר מדאי: **מפני ביטול פריה ורביה.** ומתני' ה"פ מפני ששמחה היא לו ומשהה אותה ברצון עד הרגל שיהא שמח או שיהיה פנוי והא דקתני אבל מחזיר גרושתו שאין שמחה לו ולא שייך עירוב (ב) בשמחה ולא מניח שמחת הרגל וגם אין טורח בה וגם ביטול פריה ורביה אין כאן שהיה לו אשה כבר וסתמא דמילתא יש לו בנים וגם אין רגיל לשהות דבר זה עד הרגל וסעודת ברית מילה מותר לעשות בחול המועד דליכא שמחה כדאמרינן פ' קמא דכתובות (ד' ח.) דלא מברכין שהשמחה במעונו משום דלית ליה צערא לינוקא אי נמי כיון שזמנו קבוע אין לבטל זה מפני זה אבל סעודת פדיון הבן צריך עיון אם מותר לעשות במועד ואין לומר הא זמנה קבוע[ל] תינח בזמנה שלא בזמנה היאך יהא מותר ונראה לי דקיימא לן כרב אשי דדריש בחגיגה בפ"ק (ד' ח: ושם) בחגך ולא באשתך ואינו אסור לערב שמחה בשמחה ועי"ל דלא חשיבי שמחה כי אם סעודת נישואין לבד:

איבעי

עין משפט נר מצוה

עה א מיי' פי"א מהלכות אבל הלכה ו:

עו ב ג מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה ח סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף יא:

עז ד מיי' שם הלכה ד:

עח ה מיי' שם הלכה ח טוש"ע שם:

עט ו מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה טו סמג לאוין עה טוש"ע שם סעיף י:

פ ז מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה טו ופ"י מהלכות אישות הלכה יד סמג לאוין שם טוש"ע שם סי' תקמו סעיף א ב וטוש"ע אה"ע סי' סד סעיף ו:

פא ח מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה כ טוש"ע א"ח שם סעיף ה:

פב ט י מיי' פ"ז מהל' י"ט הלכה ה טור ש"ע שם סי' תקמא סעיף ה:

פג כ מיי' שם פ"ח הלכה יג טוש"ע שם סעיף ב:

פד ל מיי' שם פ"ז הלכה טז ופ"י מהל' אישות הלכה יד טוש"ע אה"ע סי' סב סעיף ב:

תורה אור השלם

א) וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: [דברים טז, יד]

משנת ראשונים

ורבי יהודה אוסר. לנסרן לכתחלה ולפי שאין דרך לרוב מתים לעשות ארון אע"פ שידוע לאיזה מת הוא עושה אסור לעשותו אלא בפני מת כדי שלא יחשדוהו רבים. **[ר"י מלוניל]**

גיהא ובר גיהא. לכך פי' רבי' אברהם בר' דוד דמתני' מירי בחופר כוכין וקברות לצורך המתים שכבר מתו במועד, ואפילו הכי אסרי' להו לבנותן, כי שניהם בנין קבע הם של אבנים וסיד כל סביבות הארון ולפי מדתו שהיו בונין לו כפי כבודו קבר עולם, וכיון דאפשר להו בנברכת עד אחר המועד אמאי לשיתרי למטרח כולי האי. ונברכת הוא הבקיע והוא חריץ עמוק בקרקע כפי מדת המת בלא בנין אבנים סביב כותלי החפירה כמו שאנו עושין עכשיו. ובלשון ירושלמי קרי להו מהמורות כדפרישית לעיל. ולא היו קוברין המתים שם לקבר עולם, אלא לפי שעה עד שיתעכל הבשר, אבל מחנכין הכוכין והקברות העשויין מקודם הרגל, כדמפרש רב יהודה שאם היה ארוך מקצרו, ובמתני' שרי אף להאריכו מעט או להרחיבו, דליכא בהא טירחא כולי האי כיון שהוא כבר בנוי ועומד. מאי נברכת, בקיע קבר בלא בנין כדפרישית. ופריך, והתניא גבי נברכת הכובסין בפ' לא יחפור הנברכת והבקיע, אלמא תרי מילי נינהו. ומשני גיהא בר גיהא, דודאי גבי כובסין תרי מילי נינהו מפני שהם צריכין לשני חריצין כדפרי' ליקח מים צלולין תדיר. מיהו תרוייהו ענין אחד הם, כי כל שהוא חפירת קרקע בלא בנין אבנים נקרא נברכת או בקיע, שאינו עושה בנין אלא מבקע הקרקע. ולפי זה ניחא לפי מנהג הפשוט בכל ישראל, כי חפירת קבר בלא בנין אבנים כעין שלנו מותרת לעשות במועד לצורך המתים שמתו, אבל לעשות לו בתחלה בנין עולם באבנים עם סיד אסור, ואם היה עשוי כבר מקודם הרגל, ואינו לפי מדת המת מותר לקצרו או להאריכו או להרחיבו, וכן עיקר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** [המשך בסוף המסכת]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [ברכות נח: ע"ש], ב) [תוספתא פרק א], ג) תוספתא פ"א ה"ה, ד) תוספתא דב"ב ריש פרק א, ה) [לקמן יח:], ו) [לקמן יג. פסחים נה:], ז) חגיגה ח:, ח) לקמן ט:, ט) לקמן י., י) [כדאיתא בכורות מט:], כ) עיין חגיגה יח. ובתוס' שם וברש"י פרקין ותוס' ע"ז כב. ד"ה תיפוק, ל) דפרקין ה"ז, מ) ב"ב יז., נ) [דב"ב פ"א], ס) דפרקין ה"ז, ע) בראשית כט כז, פ) [ברכות מט.].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה גיהא ובר גיהא נברכת בריכה גדולה שעושין כו' היוצאין מן הגדולה כשהיא מליאה כו' כצ"ל ותיבת לקטנה נמחק: (ב) תוס' ד"ה מפני ביטול כו' ולא שייך עירוב שמחה בשמחה ולא:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה בחגך כו' עיקר דרשה כו'. ועי' כתובות דף מז ע"א תוס' ד"ה דמסר:

רש"י כת"י

דקא עביד. ספדן בחנם מאן דאמ' משום מעשה שהיה ליכא. **אין חופרין.** במועד לצורך מתים שדרכן לחפור כוכין וקברות בזמנן[מ] לצורך מתים שימותו דטירחא יתירא הוא והא דאמרינן בעלמא (בילה ו.) דאפילו ביום[נ] שני יתעסקו בו ישראל הני מילי כגון טלטול ושאר דברים שאין בו טורח כגון לכבס ולגזוז שער אבל חפירה לא. **מחנכין.** מפרש בגמרא. **נברכת.** של כובסין ולית בזה טורח כולי האי. **וארון עם המת בחצר.** שהמת שם מותר לעשות לו ארון ולנסר נסרים לעשותן ארון לכתחילה (ס"א - לעשותו כולו כתחילה) אבל לא בחצר אחרת שלא יאמרו מלאכה אחרת הוא. **ר' יהודה אוסר.** להביא עצים ולעשות נסרים לצורך הארון אלא אם כן מנסרין הנסרים מתחלה קודם יום טוב. **כוכין.** קרקע המיוחד לבית הקברות וחופרין חפירה באמצע מעט ופותח בתוך אותה חפירה למטה כוכין הרבה לכל צד מזה ... **בקוע.** גומא למים. **הנברכת והבקיע.** (אמר ליה) [אלמא] תרי מיני נינהו. **גיהא ובר גיהא.** בקיע קטן הסמוך לגדול וחריץ מתוקן מזה (ומזה) לזה כשהגדול מלא הולכין המים לקטן. **תנינא.** במתני' להא דתנו רבנן בבריתא אלמא בריתא עיקר. **מנסרים המנוסרים.** דטורח גדול הן לעשותן במועד. **מפני ששמחה הוא לו.** כדמפרש בגמרא. **מחזיר גרושתו.** אינה שמחה כל כך דאין שמחה אלא באשה שלא היתה לו מעולם. *[ומסרגין את המטות. אורגים בחבלים. וממתחין. אם היה רפוי [שנארג] זה ימים רבים ורפו החבלין ממתחן]* [רש"י רי"ף]. **מאי הוי.** שמחה ביום טוב מי אסירא. **שאין מערבין שמחה בשמחה** כדיליף לקמן. **ושמחת בחגיך ולא באשתך.** והכא באשתך ולא בחגך דמשום [חביבות] אשתו מניח שמחת הרגל לגמרי אבל שאר שמחה (שהיא) [שאינם של אשתו][ס] מבטל שמחת החג ... בשבילה אית ליה לרב דמערבין שמחה וקראי לקמן ... לא דריש. **מפני הטורח.** שיש טורח גדול בסעודה וקא טרח טירחא יתירא במועד והיינו דקתני מפני ששמחה הוא לו ולמאן דאמ' נמי משום פריה ורביה מתרץ לה נמי למתני' הכי שמתבטל מפריה ורביה עד המועד ששמחה הוא לו ואייב לשמוח בו בסעודה דקסבר כי עבד במועד הוה ליה רווחא דסליק סעודתיה מהכא[ע] ולהכא ומתבטל ואינו נושא עד המועד. *[מפני ביטול פריה ורביה. אם נזדמנה לו אשה קודם המועד [לא ישאנה אלא בחג דאומר אמתין] לישאנה עד החג מפני סעודת החג דסבר [דהוין] ליה רווחא וסלקין ליה סעודתו להכי ולהכי ומתבטל ואינו נושא אשה עד המועד.]* [רש"י רי"ף]. **כל אלו שאמרו.** כגון הנושא בתולה והנושא את יבמתו דקתני מתניתין מותרין לישא ערב הרגל ואע"ג דהשתא הוו שבעת ימי המשתה של נישואין ברגל אלמא טעמ' דמתניתין לאו משום שמחה ולאו משום טורח ולאו פריה ורביה ואם איתא אפילו (עבר) [ערב הרגל] ליתסר נמי וקשי' לכולהו.

הגהות וציונים

א] בכת"י עד ל' יום: ב] במשניות איתא אף ממתחין, ועי' תוי"ט, מלאכת שלמה, יד דוד: ג] צ"ל אם יש (באה"מ): ד] צ"ל דיותר (מנחת יהודה): ה] במשנה שם איתא עושה תובה (עי"ש): ו] נדצ"ל יו"ט שני: ז] צ"ל ועוד דלענין (פורת יוסף): ח] נראה דתיבות "והא דתנינן" מיותר (שפ"א עי"ש, ועי' בילקו"מ): ט] נדצ"ל בבית הקברות (רש"ש): י] נדצ"ל שפירש רש"י (באה"מ): כ] נראה דיש להוסיף דבעינן שיהיה לבו (באה"מ): ל] צ"ל ותו תינח בזמנה, ומקשים על מילה שלא בזמנה (שו"ת משיב דבר ח"ב סי' פ"ה) והמג"א (תקס"ח סק"י) כתב דלא הקשו במילה דכיון שהוא ערל אף שלא בזמנה חשוב כזמנו: מ] ברש"י שברי"ף לזמנם (ועי' רש"י לפנינו): נ] ברש"י שברי"ף ביו"ט שני: ס] ברש"י שברי"ף שאינו מבטל שמחת החג בשבילם אית וכו': ע] נדצ"ל להכא ולהכא:

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אף על פי שכל התכשיטים מותרים במועד[כט], **לֹא תָסוּד** - לא תמשח[ל] האשה את בשרה בסיד במועד כדי להשיר השיער ולעדן הבשר[לא], **מִפְּנֵי שֶׁנִּיוּוּל הוּא לָהּ** במועד, כלומר, על אף שכאשר תסלק את הסיד מעל גופה לאחר המועד[לב], תשמח בהשרת השיער ובעידון הבשר, מכל מקום עתה במועד שהסיד עליה[לג], גנאי וצער הוא לה ונמצא שמצטערת במועד מחמת ניוולה. וחכמים מתירים אף לסוד בסיד במועד אף על פי שתסלק את הסיד לאחר המועד[לד]. וטעם המחלוקת יבואר בגמרא (להלן ט:).

המשנה מבארת דברים המותרים במועד כשנעשים במעשה הדיוט או במעשה אומן בשינוי:
הַהֶדְיוֹט - מי שאינו בקי במלאכת התפירה[לה], **תּוֹפֵר כְּדַרְכּוֹ** במועד, כשהוא לצורך המועד[לו], לפי שמותר לעשות מעשה הדיוט לצורך המועד[לז], **וְהָאוּמָּן** בתפירה, דהיינו חייט, אם צריך לתפור לצורך המועד אינו תופר כדרכו, אלא **מְשַׁנֶּה** מדרך תפירתו **וּמַכְלִיב** - עושה תפירות כעין שיני הכלב [בגמרא (להלן י.) יבואר אופן תפירה זאת].

וְכֵן מְסָרְגִין אֶת הַמִּטּוֹת - אורגים בחבלים את מקום המשכב של המיטות כדי לישן עליהם במועד[לח] [ובגמרא (שם) יבואר איזו אריגה מותרת]. **רַבִּי יוֹסֵי** חולק **וְאוֹמֵר**, אין מסרגין את חבלי המיטות, אלא רק **מְמַתְּחִין** אותם בלבד [ובגמרא (שם) יבואר מהו פירושו של 'ממתחין'].

★

גמרא

שנינו במשנה, 'אין נושאין נשים במועד וכו', מפני ששמחה היא לו'. הגמרא מבררת מדוע נאסרה שמחת הנישואין במועד:
מקשה הגמרא, **וְכִי** אם הנישואין **שִׂמְחָה הִיא לוֹ, מַאי הָוֵי** - מה החיסרון בכך, וכי אסור לשמוח במועד.

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים בתירוץ הקושיא:
מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר שְׁמוּאֵל, וְכֵן אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי אוֹשַׁעְיָא, וְאָמְרִי לָהּ** - ויש אומרים שאָמַר זאת **רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי חֲנִינָא**, ביאור הטעם 'מפני ששמחה היא לו' הוא, **לְפִי שֶׁאֵין מְעָרְבִין שִׂמְחָה** אחרת **בְּשִׂמְחָה** של מועד, מפני שהאדם חייב לשמוח במועד רק מחמת שמחת המועד ולא מחמת דבר אחר[לט] [ובגמרא (להלן ט.) יבואר מנין שאין מערבין שמחה בשמחה].

רַבָּה בַּר [רַב] הוּנָא אָמַר, מה ששנינו 'מפני ששמחה היא לו' ביאורו, **מִפְּנֵי שֶׁמַּנִּיחַ שִׂמְחַת הָרֶגֶל** בשעה שעוסק בשמחת הנישואין ושוכח ממנה לגמרי ואינו עוסק בה כלל, **וְעוֹסֵק** רק **בְּשִׂמְחַת אִשְׁתּוֹ**.

אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי לְרַב יוֹסֵף, הָא - מאמר זה **דְּרַבָּה בַּר [רַב] הוּנָא, דְּרַב הוּא** - דברי רב הם[מ], **דְּאָמַר רַב דָּנִיֵּאל בַּר קְטִינָא אָמַר רַב, מִנַּיִן שֶׁאֵין נוֹשְׂאִין נָשִׁים בַּמּוֹעֵד, שֶׁנֶּאֱמַר** (דברים טז יד) **'וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ'**, ודורשים שהשמחה ששמחים במועד, תהיה רק **בְּחַגֶּךָ** - בשמחה הבאה מחמת החג, **וְלֹא בְּאִשְׁתְּךָ** - ולא בשמחה הבאה מחמת נישואין, והשמח באשתו אינו שמח בשמחת החג[מא].

עוּלָּא אָמַר, כוונת המשנה לאסור נישואין במועד **מִפְּנֵי הַטּוֹרַח**, שיש טורח גדול בהכנת סעודת הנישואין, וכן יצטרך לטרוח עבור האורחים שיגיעו לשמחו[מב], והרי הוא טורח בה טירחא גדולה[מג] ואסור לטרוח במועד טרחה שהיא מיותרת. וכך פירוש המשנה 'אין נושאין נשים במועד וכו' מפני שהמועד הוא זמן שמחה לו והרי הוא טורח בו מחמת שמחת נישואיו'[מד].

רַבִּי יִצְחָק נַפָּחָא אָמַר, כוונת המשנה לאסור נישואין במועד **מִפְּנֵי בִּיטּוּל פְּרִיָּה וּרְבִיָּה**, שאם יהא מותר לעשות נישואין במועד, הרי שכל אדם שתזדמן לו אשה באמצע השנה, לא ישאנה מיד אלא ימתין מלישאנה עד המועד, כדי שירויח שסעודת המועד תעלה לו גם עבור המועד וגם עבור מצות הנישואין, ולא יצטרך לטרוח ולהוציא הוצאות נוספות עבור סעודת הנישואין כמו שהיה מוציא אם היה מקיימה בזמנה באמצע השנה, ונמצא שבמשך כל הזמן שעד הרגל הרי הוא מתבטל ממצות פריה ורביה[מה]. וכך כוונת המשנה, 'אין נושאין

שהקישוט הוא דבר שצריכה לעשותו בכל יום ויום. ב. שאין דרכן של הנשים להשהות את תיקוני תכשיטיהן. ריטב"א (שם).

[כט] **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה ר' יהודה).

[ל] **רש"י** (שבת פ: ד"ה טופלות).

[לא] **המיוחס** לרש"י לקמן (ט: ד"ה שמחה). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לא) כתב שעושה כן כדי שתיראה אדומה לאחר שתקלף את הסיד.
כתב המאירי (ד"ה המשנה הששית), 'והיה מנהג הנערות הקטנות שבהם, כשהיו קרובות לבגרות שהיו טופלות כל בשרן בסיד וכיוצא בו מן הדברים שיחממו הבשר כדי להביא דם נדותן, והיו נותנים עמו סממנים אחרים כדי לפתוח נקבי גוף הקטנים כדי להשיר את השיער'.

[לב] **שכך** היה דרכן לעשות, כשנותנת הסיד על פניה שאינה מסירתו אחרי יום או יומיים כי אם אחר זמן מרובה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מפני), מאירי (ד"ה ועושה).

[לג] **ועוד** שידיה קשורות ומכוסות. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה מפני).

[לד] **מאירי** (שם).

[לה] **ובגמרא** להלן (י.) יבואר מי נקרא הדיוט לענין זה.

[לו] **תוספות** (להלן י. ד"ה ההדיוט), וכן הוא הדין להלן בענין החייט.

[לז] **לפי** שמלאכת תפירת ההדיוט אינה מדוייקת ומכוונת, נחשבת תפירתו כמלאכה הנעשית על ידי שינוי. רבינו שלמה בן היתום (להלן י. ד"ה ההדיוט). והמאירי (שם ד"ה המשנה השביעית) כתב שמלאכת הדיוט אינה קרויה מלאכה ומותרת.

[לח] **מאירי** (להלן י. ד"ה ומסרגין). מיטותיהם היו עשויות מארבעה כרעיים [רגלים], שלהם קשורים חבלים שהיו אורגים אותם בצורת שתי וערב, ועל חבלים אלו היו מניחים את מצע המיטה ושוכבים עליהם.

[לט] **המיוחס** לרש"י (ד"ה לפי). והתוספות (ד"ה לפי) כתבו שהטעם הוא על דרך שאמרו (ברכות מט.) שאין עושים מצוות חבילות חבילות, כלומר שצריך שיהיה לב האדם פנוי למצוה אחת ולא יפנה עצמו הימנה למצוה אחרת, וכמו כן הוא הדין כאן במשנתנו צריך שיהא לבו פנוי לשמחת המועד ולא יפנה לבו ממנה לשמחה אחרת. ובנימוקי יוסף (ד"ה שאין) כתב, שכאשר מערב שמחה בשמחה אינו שמח כראוי בשום אחת מהן.

[מ] **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה אמר ליה) מבאר שאביי מקשה על רבה בר רב הונא, כלומר, מדוע אמר רבה בר רב הונא מימרא זו כאילו היא של עצמו ולא אמרה בשם רב, והרי כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם (אבות פ"ו מ"ו ועוד).

[מא] **כלומר**, לולא הפסוק היה ניתן לומר שעיקר קפידת התורה היא שיהא אדם שמח בחג, אבל אין חילוק בין אם שמחתו היא מחמת החג או מחמת דבר אחר, אבל מדרשת הפסוק 'ושמחת בחגך' למדנו שהשמחה צריכה להיות רק מחמת החג ולא מחמת דבר אחר שעל ידו ישכח לגמרי משמחת החג. ע"פ כתב סופר (שו"ת או"ח סי' קלח).
רב סובר שמותר לערב שמחה אחרת בשמחת המועד [וחולק על דרשת הגמרא דלהלן (ט.)], ולשיטתו לא נאסרה במועד אלא שמחת נישואין בלבד, לפי שעל ידה שוכח לגמרי משמחת החג, אבל שמחה אחרת שאינה של נישואין [כגון פדיון הבן] מותר לעשות במועד לפי שאינו שוכח על ידה את שמחת הרגל. אבל לשמואל שאמר אין מערבין שמחה בשמחה, אסור לעשות שום שמחה במועד אף אם אינו שוכח מחמתה את שמחת הרגל, שהרי לדעתו אסור לערב כלל שמחה אחרת בשמחת הרגל. רש"י כת"י (ד"ה ושמחת), רש"י (על הרי"ף ד"ה שאין). וכן כתבו התוספות (ד"ה מפני ביטול - בפירושם הראשון). אך בפירושם השני כתבו, שאף לשמואל לא נאסר לערב בשמחת הרגל אלא שמחת נישואין בלבד.
ביארנו על פי רש"י כת"י (ד"ה ושמחת). אך המגן אברהם (סי' תקמו סק"א) ביאר את דרשת רב כך, 'ושמחת בחגך' ולא באשתך, כלומר, שמחת הסעודה שאתה עושה לצורך הרגל דהיינו בשר ויין [שהרי אין שמחה אלא בבשר ויין], יהיה בחגך [מחמת החג] ולא באשתך [מחמת אשתך]. ועל פי זה כתב, שלרב מותר לישא אשה במועד בלי סעודה. אבל לשמואל שאמר 'אין מערבין שמחה בשמחה' הכוונה שאין לערב שום שמחה בשמחת הרגל, ועל כן אף נישואין בלי סעודה שגם בזה יש שמחה אסורים במועד [ומה שאמרו להלן (יח.), שאף נישואין בלי סעודה אסורים, היינו לפי שמואל]. עוד כתב המגן אברהם (סי' תרצו ס"ק יח), שיש נפקא מינה בין רב לשמואל לענין נישואין בפורים, שלרב שדורש 'ושמחת בחגך ולא באשתך' הרי שלא נאסרה שמחה אחרת אלא בחג, ופורים לא נחשב חג ומועד לענין זה, ועל כן מותר לעשות בו נישואין, אבל לשמואל שאמר 'אין מערבין שמחה בשמחה' לא נאמר הדין בשמחת החג בלבד, ועל כן גם בשמחת פורים אסור לערב שמחה אחרת.

[מב] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מפני).

[מג] **רש"י** כת"י (ד"ה מפני הטורח), שיטה לתלמיד הר"י מפריש (שם).

[מד] **רש"י** כת"י (ד"ה מפני הטורח). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש פירש 'מפני ששמחה היא לו מחמת נישואי אשתו ויבוא לטרוח בה במועד טרחה יתירה'.

[מה] **ואף** אם כבר קיים מצות פריה ורביה [שכבר יש לו בן ובת], מכל מקום מצוה להוליד ילדים נוספים, כמו שאמרו ביבמות (סב:) נשא אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו, ודרשו כן מן הפסוק (קהלת יא ו) 'בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך'. תוספות הרא"ש (ד"ה מפני).

[א] לפי [א] שאין המת משתכח מן הלב[א] שלשים יום מאי בינייהו איכא בינייהו דקעביד בחנם:

מתני' [ב] אין חופרין כוכין וקברות במועד [ג] אבל מחנכין את הכוכין במועד [ד] ועושין נברכת במועד וארון עם המת בחצר רבי יהודה אוסר אלא אם כן יש עמו נסרים:

גמ' מאי כוכין ומאי קברות אמר רב יהודה כוכין בחפירה וקברות בבנין תניא נמי הכי אלו הן כוכין ואלו הן קברות כוכין בחפירה וקברות בבנין: אבל מחנכין את הכוכין: כיצד מחנכין אמר רב יהודה [ה] שאם היה ארוך מקצרו במתניתא תנא [ג] מאריך בו ומרחיב בו: ועושין נברכת כו': מאי נברכת אמר רב יהודה זו בקיע והתניא[ד] הנברכת והבקיע אמר אביי ואיתימא רב כהנא גיהא ובר גיהא: וארון עם המת בחצר: תנינא להא דתנו רבנן [ו] עושין כל צורכי המת גוזזין לו שערו ומכבסין לו כסותו ועושין לו ארון מנסרין המנוסרין מערב יו"ט רבן שמעון בן גמליאל אומר אף מביאין עצים ומנסרן בצינעא בתוך ביתו:

מתני' [ה] [ז] אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מייבמין מפני ששמחה היא לו אבל מחזיר הוא את גרושתו [ח] ועושה אשה תכשיטיה במועד רבי יהודה אומר לא תסוד מפני שניוול הוא לה [ו] [ט] ההדיוט תופר כדרכו [י] והאומן מכליב [כ] ומסרגין את המטות רבי יוסי אומר[ב] ממתחין:

גמ' וכי שמחה היא לו מאי הוי אמר רב יהודה אמר שמואל וכן אמר רבי אלעזר אמר רבי אושעיא ואמרי לה אמר ר' אלעזר אמר ר' חנינא [ל] לפי שאין מערבין שמחה בשמחה רבה בר [רב] הונא אמר מפני שמניח שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו אמר ליה אביי לרב יוסף הא דרבה בר [רב] הונא דרב הוא דאמר רב דניאל בר קטינא אמר רב [ז] מנין שאין נושאין נשים במועד שנאמר [א] ושמחת בחגך ולא באשתך עולא אמר מפני הטורח רבי יצחק נפחא אמר מפני ביטול פריה ורביה מיתיבי כל אלו שאמרו אסורין לישא במועד מותרין

לפי שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום. כלומר כיון דמת אין משתכח מן הלב שלשים יום, אם מספידו פחות משלשים יום לפני הרגל אתי למיספד ברגל, דעדיין לא שכחו: דעביד בחנם. מ"ד משום מעות שזימן לרגל כיון דספדן עביד בחנם שפיר דמי, ומ"ד לפי שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום בחנם נמי אסור: **מתני'** אין חופרין כוכין וקברות. לצורך מתים, שדרכן לחפור כוכין וקברות לזמנן לצורך מתים שימותו, דטירחא יתירא הוא: מחנכין. מפרש בגמ': נברכת. בריכה של כובסין, ולית ביה טירחא כולי האי: וארון עם המת בחצר. שהמת שם מותר לעשות ארון ולנסר הנסרים מתחילה לצורך הארון ולעשותו כולו, אבל לא בחצר אחרת, שלא יאמרו מלאכה אחרת היא: ר' יהודה אוסר. להביא עצים ולעשותן נסרים לצורך הארון, אא"כ היו מנוסרים בתחילה קודם י"ט: **גמ'** גיהא ובר גיהא. (א) בריכה גדולה שעושין בחצר שיכנסו בו כל השופכים, בקיע בר גיהא בריכה קטנה שעושין סמוך לגדולה כדי שיכנסו המים היוצאין מן הגדולה לקטנה שהיא מליאה ונכנסין לקטנה: וארון עם המת בחצר. כלומר כשמת בחצר (שפיר דמי) דמוכחא מילתא דלצורך המת עבידא מאי למיעבד ארון ובאותה חצר: מנסרין המנוסרין.[ג] יש עמו נסרין מתוקנין מערב המועד, דטורח גדול לעשותן במועד: **מתני'** מפני ששמחה היא לו. מפרש בגמ': מחזיר גרושתו. דאינה שמחה כל כך: ועושה אשה תכשיטיה. הני תכשיטין דקא מפרש בגמ'[ח]: לא תסוד. בסיד, מפני שניוול הוא אלא עכשיו במועד שהיא תסוד בסיד ומצטערת: ומסרגין את המטות. בגמ' מפרש[ט]: **גמ'** מאי הוי. וכי שמחה אסורה ביו"ט: דאין מערבין שמחה בשמחה. כלומר בעינן דליסמח בשמחת מועד לחודיה: מפני הטורח. ליטרח לצורך נישואין, וטירחא במועד אסור: משום ביטול פריה ורביה. דאי שרי נשואין ביו"ט אין אדם נושא אשה כל השנה כולה אלא ממתין עד המועד, שיהא עושה סעודה אחת למועד ולנשואין:

דקא עביד בחנם. ונראה דהלכה כרב באיסורי[י] ואפילו לשמואל י"ל דלא אסירי אלא ע"י ספדנא אבל הוא עצמו שרי יותר[ד] מתאפק מלצער על ידי צעקה וישמח לאחר זמן: **אין** חופרין כוכין וקברות במועד. פי' בקונטרס לצורך מתים הוא עושה אפילו כשאין צריך עתה כדתנן בהמוכר פירות (ב"ב דף ק:) המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר עושה רחבה[ה] של מערה אבל לצורך המת שמת כבר מותר אפילו ביו"ט שני למיגז ליה גלימא ולמיגז ליה אסא כדאמר בפ"ק דביצה (דף ו. ושם) כ"ש חול המועד ואע"פ שיש לחלק דחול המועד דאורייתא[כ] ויו"ט שני דרבנן כמו יו"ט שני דעצרת ויו"ט שני דשביעי של פסח ושמיני עצרת אין נראה דבכל יום[ו] שני קאמר בביצה ועוד כל ענין[ז] מלאכה חמיר טפי י"ט שני מחול המועד וכמו שפירש בקונטרס דאיירי בחופר מחיים כך פר"ח אבל לאחר מיתה שרי והא דתנן[ח] כוכין וקברות אפילו בלא מת וארון דוקא עם המת שמא כשחופר הוא רגיל לחפור בבית[ט] והוי הכירא דצריך למת נראה לי והא דלא שרי הכא לר' יהודה אלא מנסרים המנוסרים מערב יו"ט והתם שרי למיגז ליה גלימא ואסא שמא נסרים יכולים למצוא מנוסרים הרבה אבל גלימא ואסא לא ימצא עשויים או שמא בנסירת נסרים יש קול ופירסום גדול וי"מ דאין חופרין מיירי אפילו לאחר מיתה דומיא דמחנכין דמשמע לאחר מיתה דמפרש בגמ' שאם היה ארוך מקצרו ומחיים אין רגילות לשנותו כי אינו יודע מי ישים בו ויש לפרש שעושה לצורכו או לצורך אחר וכמו שפירש[י] שהיו עושין והא דשרינן בפ"ק דביצה (דף ו. ושם) למיגז ליה גלימא ואסא היינו דוקא כדפרישית שלא ימצא גלימא ואסא עשוי מערב יו"ט אבל כוכין וקברות ימצא הרבה שהיו רגילים לחפור מחיים ומהאי טעמא יכול להיות מותר בזמן הזה לפי שאין עושין כוכין וקברות מחיים: **ועושין** נברכת במועד. תימה ואמאי צריך במועד והלא אין מכבסין במועד וי"ל לצורך כל אותם שהתירו חכמים לכבס לקמן בפרק בתרא (דף יג:) וי"מ לרחוץ את המת ותכריכין: **וארון** עם המת בחצר. אמרינן בירושלמי[ל] אמר רבי מנא הדא דאמר במת שאינו מפורסם אבל במת שמפורסם עושין לו ארון אפילו בשוק כהדא דרבי חנינא חברייהו דרבנן דמך בחול המועד עבדי ליה ארון בשוקא ונראה לדידן שיש קהלות מועטין חשבינן להו מפורסם לכולהו מתים: **גיהא** ובר גיהא. פי' ר"ח מחמלן ונדיין דפרק לא יחפור (ב"ב דף יט.) וליתא דהתם[מ] תנן מרחיקין את הנברכת שלשה טפחים וקאמרינן בגמ' לא שנו אלא מן החמלן אבל מן הנדיין ארבע אמות ובתוספתא[נ] תני מרחיקין את הנברכת ואת הבקיעה שלשה טפחים: **ומנסרן** בצנעא. ואסור בפרהסיא ויש ליתן טעם דלא דמי להיא (שבת דף קמו:) דכל שאסרו חכמים משום מראית העין כו' ודמי טפי להא דפ' אע"פ (כתובות ס. ושם) ליגור שעלו בו קשקשים כו': **אבל** מחזיר גרושתו. בירושלמי[ס] הדא דתימא מהנישואין פירוש גרשה אחר נישואין והחזיר אבל לא מן האירוסין: **לפי** שאין מערבין שמחה בשמחה. גזירת הכתוב כדדריש לקמן מקרא דשלמה ובירושלמי[ס] דריש מדכתיב[ע] מלא שבוע זאת וטעם נראה קצת דכמו שאין עושין מצות חבילות[פ] דבעינן שיהא לבו פנוי למצוה אחת ולא יפנה עצמו הימנה וכן שמחה בשמחה[כ] יהיה לבו פנוי בשמחה: **בחגך** ולא באשתך. °עיקר דרשה הוא ולא אסמכתא כדאמרינן פ"ק דחגיגה (ד' ח: ושם) ורב אשי האי בחגך מאי דריש ביה: **מפני** הטורח. ומתניתין הכי פי' מפני שמחה היא לו וטורח בה יותר מדאי: **מפני** ביטול פריה ורביה. ומתני' ה"פ מפני שמחה היא לו ומשהה אותה ברצון עד הרגל שיהא שמח או שיהיה פנוי והא דקתני אבל מחזיר גרושתו שאין שמחה לו ולא שייך עירוב (ב) בשמחה ולא מניח שמחת הרגל וגם אין טורח בה וגם ביטול פריה ורביה אין כאן שהיה לו אשה כבר וסתמא דמילתא יש לו בנים וגם אין רגיל לשהות דבר זה עד הרגל וסעודת ברית מילה מותר לעשות בחול המועד דליכא שמחה כדאמרינן פ' קמא דכתובות (ד' ח.) דלא מברכין שהשמחה במעונו משום דאית ליה צערא לינוקא אי נמי כיון שזמנו קבוע אין לבטל זה מפני זה אבל סעודת פדיון הבן צריך עיון אם מותר לעשות במועד ואין לומר הא זמנה קבוע[ל] תינח בזמנה שלא בזמנה היאך יהא מותר ונראה לי דקיימא לן כרב אשי דדריש בחגיגה בפ"ק (ד' ח: ושם) בחגך ולא באשתך ואינו אסור לערב שמחה בשמחה ועי"ל דלא חשיבי שמחה בשמחה כי אם סעודת נישואין לבד:

איבעי

עין משפט נר מצוה

עה א מיי' פי"א מהלכות אבל הלכה ו:

עו ב ג מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה ח סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף יא:

עז ד מיי' שם הלכה ד:

עח ה מיי' שם הלכה ח טוש"ע שם:

עט ו מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה טו סמג לאוין עה טוש"ע שם סעיף י:

פ ז מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה טו ופ"י מהלכות אישות הלכה יד סמג לאוין שם טוש"ע שם סי' תקמו סעיף א ב וטוש"ע אה"ע סי' סד סעיף ו:

פא ח מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה כ טוש"ע א"ח שם סעיף ה:

פב ט י מיי' פ"ז מהל' י"ט הלכה ה טור ש"ע שם סי' תקמא סעיף ה:

פג כ מיי' שם פ"ח הלכה יג טוש"ע שם סעיף ב:

פד ל מיי' שם פ"ז הלכה טז ופ"י מהל' אישות הלכה יד טוש"ע אה"ע סי' סד סעיף ב:

◆

תורה אור השלם

א) וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: [דברים טז, יד]

◆

משנת ראשונים

ורבי יהודה אוסר. לנסרן לכתחלה ולפי שאין דרך לרוב מתים לעשות ארון אע"פ שיודע לאיזה מת הוא עושה אסור לעשותו אלא בפני מת כדי שלא יחשדוהו רבים. [ר"י מלוניל]

גיהא ובר גיהא. לכך פי' רבי' אברהם בר' דוד דמתני' מירי בחופר כוכין וקברות לצורך המתים שכבר מתו במועד, ואפילו הכי אסרי' להו לבנותן, כי שניהם בנין קבע הם של אבנים וסיד כל סביבות הארון ולפי מדתו שהיו בונין לו כפי כבודו קבר עולם, וכיון דאפשר להו בנברכת עד אחר המועד אמאי לשיתרי למטרח כולי האי. ונברכת הוא הבקיע והוא חריץ עמוק בקרקע כפי מדת המת בלא בנין אבנים סביב כותלי החפירה כמו שאנו עושין עכשיו. ובלשון ירושלמי קרי להו מהמורות כדפרישית לעיל. ולא היו קוברין המתים שם לקבר עולם, אלא לפי שעה עד שיתעכל הבשר, אבל מחנכין הכוכין והקברות העשויין מקודם הרגל, כדמפרש רב יהודה שאם היה ארוך מקצרו, ובמתני' שרי אף להאריכו מעט או להרחיבו, דליכא בהא טירחא כולי האי כיון שהוא כבר בנוי ועומד. מאי נברכת, בקיע קבר בלא בנין כדפרישית. ופריך, והתניא גבי נברכת הכובסין בפ' לא יחפור הנברכת והבקיע, אלמא תרי מילי נינהו. ומשני גיהא בר גיהא, דודאי גבי כובסין תרי מילי נינהו מפני שהם צריכין לשני חריצין כדפרי' ליקח מים צלולין תדיר. מיהו תרוייהו ענין אחד הם, כי כל שהוא חפירת קרקע בלא בנין אבנים נקרא נברכת או בקיע, שאינו עושה בנין אלא מבקע הקרקע. ולפי זה ניחא לפי מנהג הפשוט בכל ישראל, כי חפירת קבר בלא בנין אבנים כעין שלנו מותרת לעשות במועד לצורך המתים שמתו, אבל לעשות לו בתחלה בנין עולם באבנים עם סיד אסור, ואם היה עשוי כבר מקודם הרגל, ואינו לפי מדת המת מותר לקצרו או להאריכו או להרחיבו, וכן עיקר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** [המשך בסוף המסכת]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [ברכות נח: ע"ש], ב) [תוספתא פרק א], ג) תוספתא פ"א ה"ה, ד) תוספתא דב"ב ריש פרק א, ה) [לקמן יח:], ו) [לקמן יג. פסחים נה:], ז) חגיגה ח:, ח) לקמן ט:, ט) לקמן י., י) [כדאיתא בכורות מט:], כ) עיין חגיגה יח. ובתוס' שם ובריש פרקין ותוס' ע"ז כב. ד"ה תיפוק, ל) דפרקין ה"ו, מ) ב"ב יז., נ) [דב"ב פ"א], ס) דפרקין ה"ז, ע) בראשית כט כז, פ) [ברכות מט.].

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה גיהא ובר גיהא נברכת בריכה גדולה שעושין כו' היוצאין מן הגדולה כשהיא מליאה כו' כצ"ל ותיבת לקטנה נמחק: (ב) תוס' ד"ה מפני ביטול כו' ולא שייך עירוב שמחה בשמחה ולא:

◆

גליון הש"ס

תוס' ד"ה בחגך כו' עיקר דרשה כו'. ועי' כתובות דף מז ע"א תוס' ד"ה דמסר:

◆

רש"י כת"י

דקא עביד. ספדן בחנם מאן דאמ' משום מעשה שהיה ליכא. **אין חופרין.** במועד לצורך מתים שדרכן לחפור כוכין וקברות בזמנן[מ] לצורך מתים שימותו דטירחא יתירא הוא והא דאמרינן בעלמא (ביצה ו.) דאפילו ביום[נ] שני יתעסקו בו ישראל הני מילי כגון טלטול ושאר דברים שאין בו טורח כגון לכבס ולגזוז שער אבל חפירה לא. **מחנכין.** מפרש בגמרא. **נברכת.** של כובסין ולית בזה טורח כולי האי. **וארון עם המת בחצר.** שהמת שם מותר לעשות לו ארון ולנסר נסרים לעשותן ארון לכתחילה (ס"א - לעשותו כולו כתחילה) אבל לא בחצר אחרת שלא יאמרו מלאכה אחרת הוא. **ר' יהודה אוסר.** להביא עצים ולעשות נסרים לצורך הארון אלא אם כן מנסרין הנסרים מתחלה קודם יום טוב. **כוכין.** קרקע המיוחד לבית הקברות וחופרין חפירה באמצע מעט ופותח בתוך אותה חפירה למטה כוכין הרבה לכל צד מזה ... **בקוע.** גומא למים. **הנברכת והבקיע.** (אמר ליה) [אלמא] תרי מיני נינהו. **גיהא ובר גיהא.** בקיע קטן הסמוך לגדול וחריץ מתוקן מזה (ומזה) לזה כשהגדול מלא הולכין המים לקטן. **תנינא.** במתני' להא דתנו רבנן בבריתא אלמא בריתא עיקר. **מנסרים המנוסרים.** דטורח גדול הן לעשותן במועד. **מפני ששמחה הוא לו.** כדמפרש בגמרא. **מחזיר גרושתו.** אינה שמחה כל כך דאין שמחה אלא באשה שלא היתה לו מעולם. *[**ומסרגין את המטות.** אורגים בחבלים. **וממתחין.** אם היה רפוי [שנארג] זה ימים רבים ורפו החבלין ממתחן]* [רש"י רי"ף]. **מאי הוי.** שמחה ביום טוב מי אסירא. **שאין מערבין שמחה** בשמחת החג כדיליף לקמן. **ושמחת בחגיך ולא באשתך.** והכא באשתך ולא בחגך דמשום [חביבות] אשתו מניח שמחת הרגל לגמרי אבל שאר שמחה (שהיא) [שאינה של אשתו][ס] מבטל שמחת החג ... בשבילה אית ליה לרב דמערבין שמחה וקראי לקמן ... לא דריש. **מפני הטורח.** שיש טורח גדול בסעודה וקא טרח טירחא יתירא במועד והיינו דקתני מפני שהרגל שמחה הוא וטורח הוא בו ולמאן דאמ' נמי משום פריה ורביה מתרץ לה נמי למתני' הכי שמתבטל מפריה ורביה וממתין לה עד המועד ששמחה הוא לו וחייב לשמוח בו בסעודה דקסבר כי עבד במועד הוה ליה רווחא דסליק סעודתיה מהכא[ע] ולהכא ומתבטל ואינו נושא עד המועד. *[**מפני ביטול פריה ורביה.** אם נזדמנה לו אשה קודם המועד [לא ישאנה אלא בחג לאומר אמתין] לישאנה עד החג מפני סעודת החג דסבר [דהוי] ליה רווחא וסלקין ליה סעודתו להכי ולהכי ומתבטל ואינו נושא אשה עד המועד.]* [רש"י רי"ף]. **כל אלו שאמרו.** כגון הנושא בתולה והנושא את יבמתו דקתני מתניתין מותרין לישא ערב הרגל ואע"ג דהשתא הוו שבעת ימי המשתה של נישואין ברגל אלמא טעמ' דמתניתין לאו משום שמחה ולאו משום טורח ולאו פריה ורביה ואם איתא אפילו (עבר) [ערב הרגל] ליתסר נמי וקשי' לכולהו.

הגהות וציונים א] בכת"י עד ל' יום: ב] במשניות איתא **אף** ממתחין, ועי' תוי"ט, מלאכת שלמה, יד דוד: ג] צ"ל **אם** יש (באה"מ): ד] צ"ל **דיותר** (מנחת יהודה): ה] במשנה שם איתא עושה **תובה** (עי"ש): ו] נדצ"ל **יו"ט** שני: ז] צ"ל ועוד **דלענין** (פורת יוסף): ח] נראה דתיבות "והא דתנינן" מיותר (שפ"א עי"ש), ועי' בילקו"מ: ט] נדצ"ל בבית **הקברות** (רש"ש): י] נדצ"ל שפירש **רש"י** (באה"מ): כ] נראה דיש להוסיף **דבעינן** שיהיה לבו (באה"מ): ל] צ"ל **ותו** תינח בזמנה, ומקשים על מילה שלא בזמנה (שו"ת משיב דבר ח"ב סי' פ"ה) והמג"א (תקס"ח סק"י) כתב דלא הקשו במילה דכיון שהוא ערל אף שלא בזמנה חשוב כזמנו: מ] ברש"י שברי"ף **לזמנם** (ועי' רש"י לפנינו): נ] ברש"י שברי"ף **ביו"ט** שני: ס] ברש"י שברי"ף **שאינו** מבטל שמחת החג **בשבילם** אית וכו': ע] נדצ"ל **להכא** ולהכא:

נשים במועד וכו׳ מפני ששמחת המועד עליו והרי הוא עושה בו סעודה, ועל כן חוששים שמא ישהה את מצות הנישואין עד המועד, כדי שאותה סעודה תעלה לו גם לשם נישואיו׳[מו].

הגמרא מקשה מברייתא על כל תירוצי האמוראים:

מֵיתִיבֵי - הקשו בני הישיבה על דברי האמוראים, שנינו בברייתא, **כָּל אֵלּוּ שֶׁאָמְרוּ** חכמים **שֶׁאֲסוּרִין לִישָּׂא בַּמּוֹעֵד**, אסורים רק ברגל עצמו,

---

[מו] **ביארנו** ע״פ המיוחס לרש״י (ד״ה משום), ורש״י כת״י (ד״ה מפני ביטול). אך התוספות (ד״ה מפני ביטול) ביארו, שהחשש הוא שמא ימתין מלישאנה עד הרגל לפי שאז הוא שמח יותר, או מפני שאז הרי הוא פנוי יותר ממלאכה [ואינו צריך להתבטל ממלאכתו עבור הנישואין. רבינו חננאל (להלן ט. ד״ה עולא)]. וכך הוא ביאור המשנה לשיטה זו, ׳אין נושאין נשים במועד וכו׳ מפני שנישואיו הם שמחה גדולה לו, ועל כן חוששים שמא ימתין מלישאנה עד המועד שאז הוא שמח ביותר וגם שאינו עוסק אז במלאכתו, ונמצא שכל הזמן שהמתין התבטל מפריה ורביה׳. וכך פירש גם בשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה משום).

הגמרא להלן (ט.) תבאר שמה שאמר שמואל שאין מערבין שמחה בשמחה נלמד מפסוק, וכן הטעם שאמרו רבה בר רב הונא ורב גם כן נלמד מפסוק ׳ושמחת בחגך׳, ואם כן לכאורה נראה שעולא ורב יצחק נפחא חולקים עליהם וסוברים שהאיסור לישא נשים במועד אינו מן התורה אלא רק מדרבנן כיון שאין להם מקור מפסוק. אך יותר נראה לומר, שהאמוראים אינם חולקים זה על זה, וכל אחד מודה גם לטעם שאמר חבירו, אלא שבאו ליישב מדוע הוצרך התנא של המשנה לפרט, ׳אין נושאין נשים לא בתולות ולא אלמנות ולא מיבמין׳, שלכאורה גם אם היה התנא שונה בסתם ׳אין נושאין נשים במועד׳ היה הכל בכלל. ועל כרחך יש לומר, שהתנא פירט את כל האופנים האלו, להשמיענו שיש הרבה טעמים באיסור הנישואין במועד, ובכל אופן שפירט שייך טעם אחר. שהטעם של ׳אין מערבין שמחה בשמחה׳ או ׳ושמחת בחגך ולא באשתך׳ שייך רק בנושא בתולה שעיקר שמחת נישואין אינה אלא בנושא בתולה, ולא בנושא אלמנה או ביבום. ואם כן מכך שאסר התנא גם לישא אלמנה, למדנו שגם באופן שאין חשש של עירוב או ביטול שמחת הרגל, מכל מקום אסור משום ביטול פריה ורביה. ומה שאסר התנא אף ליבם במועד, על כרחך אינו משום ביטול פריה ורביה, שזה לא שייך ביבום, שהרי מסתמא יש ליבם כבר אשה ובנים ואינו מיבם את יבמתו אלא כדי להקים לאחיו שם בישראל, ועל כן מה שגם היבום נאסר הוא רק מפני הטעם של טורח. קרן אורה (ד״ה אין). וראה שם שמיישב על פי דבריו כמה קושיות.

אך **מוּתָּרִין** לכתחילה **לִישָּׂא בְּעֶרֶב הָרֶגֶל**, ואף ששה מתוך שבעת ימי הסעודה של הנישואין יהיו ברגל. והרי מברייתא זו **קַשְׁיָא לְכוּלְּהוּ** - קשה לכל הטעמים שנאמרו לעיל באיסור הנישואין ברגל. שהרי אף אם ישא בערב הרגל, עדיין עסוק הוא ברגל עצמו בשמחת אשתו, ומערבב בכך את שמחת הרגל או שוכח אותה לגמרי, וכמו כן הרי הוא טורח ברגל בשמחת ימי הנישואין, וכמו כן יש לחשוש שמא ירצה למעט בהוצאותיו ועל כן ימתין מלישא עד ערב הרגל כדי שסעודות הרגל יעלו לו אף לסעודות של ששה מתוך שבעת ימי הנישואין ונמצא שיתבטל מפריה ורביה.

מתרצת הגמרא, **לָא קַשְׁיָא** [-לא קשה]. ומבארת הגמרא, **לְמַאן דְּאָמַר** - למי שסובר שטעם איסור הנישואין הוא **מִשּׁוּם שִׂמְחָה**, כלומר, בין לשמואל שהטעם הוא מפני שאין מערבין שמחה בשמחה, ובין לרבה בר רב הונא ולרב שאמרו שהטעם הוא לפי שמניח לגמרי את שמחת הרגל עבור שמחת אשתו[א], **עִיקַּר שִׂמְחָה** של נישואין **חַד יוֹמָא הוּא** - אינו אלא ביום הראשון של הנישואין, אך בשאר הימים אין השמחה גדולה כל כך ואינה מגרעת משמחת המועד, ועל כן כשנושא בערב הרגל לא שייכים חששות אלו. **וּלְמַאן דְּאָמַר** - לדעת עולא שאמר שהאיסור הוא **מִשּׁוּם טִירְחָא** - שיטרח טירחה יתירה בחול המועד עבור סעודת הנישואין, **עִיקַּר טִירְחָא** של צרכי סעודת הנישואין **חַד יוֹמָא הוּא** - אינו אלא עבור הסעודה של היום הראשון, אבל הכנת הסעודות של שאר הימים אין בה טורח כל כך, ועל כן גם לשיטתו אין לאסור לישא אשה בערב הרגל. **וּלְמַאן דְּאָמַר** - ולדעת רבי יצחק נפחא שאמר שהאיסור הוא **מִשּׁוּם בִּיטּוּל פְּרִיָּה וּרְבִיָּה**, שיגרם על ידי שישהה את עצמו מלישא את אשתו עד המועד, אין לחשוש לכך אלא אם כן היה מותר לישאנה במועד עצמו, שאז מעלה בדעתו שאף אם לא יוכל לישאנה ביום הראשון של המועד ישאנה ביום השני[ב], אך כיון שאסרו חכמים לישא במועד עצמו, **לְחַד יוֹמָא לָא מַשְׁהֵי אִינִישׁ נַפְשֵׁיהּ** - עבור היתר נישואין של אותו היום של ערב הרגל שהוא יום אחד בלבד, לא ישהה את עצמו ויסמוך שישאנה אז, לפי שחושש שמא יארע לו אז אונס[ג] שימנע ממנו לישאנה בו ביום ויצטרך להמתין עד לאחר הרגל, ועל כן ישאנה כבר באמצע השנה בזמן שיהא ראוי לכך אף שיצטרך להוציא הוצאות מיוחדות עבור סעודת הנישואין[ד].

הגמרא חוזרת לבאר את שיטת שמואל שסובר שטעם המשנה הוא משום שאין מערבין שמחה בשמחה, ומבררת את המקור לאיסור זה:

מבררת הגמרא, **וּדְאֵין מְעָרְבִין שִׂמְחָה בְּשִׂמְחָה, מְנָלָן** - מהיכן למדנו דין זה.

משיבה הגמרא, **דִּכְתִיב** [-שנאמר] (מלכים א' ח סה) בענין השמחה הגדולה שעשה שלמה המלך בחנוכת בית המקדש הראשון, '**וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בָעֵת הַהִיא אֶת הֶחָג, וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד נַחַל מִצְרַיִם, [לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵינוּ] שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם**', ופירוש הפסוק הוא שמקודם עשו שבעת ימי חג לשמחת חנוכת בנין בית המקדש, ואחר כך חגגו את שבעת ימי חג הסוכות[ה].

מסיימת הגמרא את ההוכחה, **וְאִם אִיתָא** - ואם הדין הוא **דִּמְעָרְבִין שִׂמְחָה בְּשִׂמְחָה**, קשה, **דְּאִיבָּעֵי לֵיהּ לְמִינְטַר** - היה שלמה המלך צריך להמתין מלעשות את שמחת חנוכת הבית **עַד הֶחָג** - חג הסוכות[ו], **וּמֵיעֲבַד שִׁבְעָה לְהָכָא וּלְהָכָא** - ולעשות בשבעת ימי חג הסוכות משתה ושמחה שיעלו גם לחנוכת המקדש וגם לרגל, שבאופן זה לא היו ישראל מתבטלים ממלאכתם זמן מרובה כל כך[ז]. ומכך שלא עשה כן מוכח שאין מערבין שמחה בשמחה, שעל כן לא רצה שלמה המלך לערבב את שמחת חנוכת הבית בשמחת חג הסוכות.

הגמרא מנסה לדחות את ההוכחה:

מקשה הגמרא, **וְדִלְמָא מִינְטַר לָא נָטְרִינַן** - שמא רק אין ממתינים ומשהים את השמחה עד הרגל, כלומר, הואיל ומה שאין מערבין שמחה בשמחה נלמד מחנוכת הבית שבימי שלמה, שמא אין ללמוד משם אלא שאם נזדמנו לאדם נישואין לפני הרגל, אסור להשהותם עד הרגל כדי לערבב שמחת נישואיו עם שמחת הרגל, כמו שגם שלמה המלך לא המתין עם שמחת חנוכת הבית עד הרגל אלא עשאה מיד כשסיים את בנין בית המקדש, **וְהֵיכָא דְּאִתְרְמֵי עָבְדִינַן** - אך אם נזדמנו לו נישואין ברגל, מותר לעשותם אז ולערבב את שמחתו עם שמחת הרגל ואין צריך לדחותם עד לאחר הרגל, שאף שלמה המלך אם היה מסיים את בנין הבית בערב הרגל, היה עושה את סעודות הרגל וחנוכת הבית כאחד, לפי שאין איסור לערבב שמחה בשמחה כשנזדמנו שתיהן יחד באותו זמן[ח].

מתרצת הגמרא, עדיין יש להוכיח משלמה המלך שאין מערבין שמחה בשמחה אפילו כשנזדמנו שתי השמחות בזמן אחד, שאם לא כן, **אִיבָּעֵי לֵיהּ לְשַׁיּוּרֵי פּוּרְתָּא** - היה לשלמה המלך לשייר מעט מסיום בנין הבית עד הרגל, כדי שתזדמן לו שמחת חנוכת הבית ברגל, ואז היה מותר לו לערבב את שמחת הרגל עם שמחת חנוכת הבית, ומכך שלא עשה כן, מוכח שאף אם היה מסיים לבנות ברגל עצמו, לא היה יכול לערב את שתי השמחות יחד, אלא היה צריך להמתין עד לאחר הרגל ואז לקיים שמחת חנוכת הבית, הרי שאין מערבין שמחה בשמחה כלל[ט].

שוב מקשה הגמרא, הרי עדיין יתכן לומר שלעולם מותר לערבב שמחה כשהזדמנו שתיהן יחד, ואף שלמה המלך אילו היה

[א] **רש"י** כת"י (ד"ה למאן).

[ב] **ר"ן** (ד"ה לחד).

[ג] **מלאכה** או חולי. ר"ן (שם).

[ד] **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה ולר' יצחק). וקשה, שאם כן היו צריכים לאסור לערוך נישואין שנים או שלשה ימים קודם הרגל, משום אותו חשש, שמא ישהה עצמו עד אז כדי שסעודות הרגל יעלו לו לחלק מסעודות ימי הנישואין, ולא יחשוש לשמא יארע לו אונס ביום שירצה לישאנה שהרי עדיין יוכל לישאנה ביום המחרת שהוא עדיין לפני הרגל. ויש לומר, שלא חששו חכמים שישהה את הנישואין כדי למעט בהוצאותיו אלא אם כן יוכל לערב את סעודת הנישואין עצמה עם סעודת הרגל, וזה רק אם היה יכול לישאנה ברגל עצמו או בערב הרגל, על ידי שיעשה את סעודת הנישואין בלילה שלאחריו שהוא ליל יום טוב, אבל לא חששו שישהה את הנישואין עד כמה ימים שלפני הרגל, שבאופן זה מכל מקום יצטרך לעשות סעודת נישואין לעצמה [וירויח רק שסעודת שאר ימי המשתה יוכל לערב עם סעודות הרגל]. ריטב"א (ד"ה לחד). ומשמע מדבריו, שאם נשא בערב הרגל מותר לו לעשות את סעודת הנישואין גם בליל הרגל. וראה עוד מה שדנו בענין זה, בבית יוסף (או"ח סי' תקמו ס"ג), מגן אברהם (שם סק"ד), ושער הציון (שם ס"ק יד).

[ה] **רש"י** כת"י (ד"ה שבעת) [כמפורש בדברי הימים (ב' ז ט) 'ויעשו ביום השמיני עצרת, כי חנוכת הבית עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים'. ע"פ מהרש"א (ח"א ד"ה לא)].

[ו] **אף** שבתורה נקראו גם פסח ושבועות בשם 'חג' (ויקרא כג ו, דברים טז י), מכל מקום ייחדו חכמים את השם 'חג' לחג הסוכות, משום שפשטות לשון 'חג' הוא לשון מחול וריקוד [כמו 'בקול רינה ותודה המון חוגג' (תהלים מב ה)], והואיל ובסוכות היתה שמחה יתירה של בית השואבה, לפיכך ראוי הוא ביותר להיקרא בשם 'חג'. תוספות יום טוב (ר"ה פ"א מ"ב).

[ז] **תוספות** (ד"ה איבעי). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה איבעי ליה) כתב, שהיה עדיף לעשותן יחד כדי להרבות יותר בשמחה, וכן כדי שלא יצטרכו לעזוב את בתיהם לזמן גדול. והמהרש"א (ח"א ד"ה איבעי) כתב, שהיה לו להמתין כדי שיוכלו להתענות ביום הכפורים, שהרי על ידי שהקדימו ועשו את שמחת חנוכת הבית בימים שלפני חג הסוכות, לא התענו ביום הכפורים, כמבואר להלן בגמרא. וראה בילקוט ביאורים מדוע מיאנו התוספות לפרש כמהרש"א.

[ח] **ביארנו** ע"פ המיוחס לרש"י (ד"ה ודלמא). והעולה מפירושו, שגם לפי דחיית הגמרא היה מוכח מן המעשה של שלמה המלך שאין מערבין שמחה בשמחה אלא שהיו אומרים שהאיסור הוא רק אם נזדמנה לו השמחה לפני הרגל שלא ידחה אותה עד הרגל כדי לערבבה עם שמחת הרגל, אבל אם נזדמנה לו השמחה ברגל מותר לערבבה עם שמחת הרגל. אבל מדברי רש"י כת"י (ד"ה ודילמא, ד"ה והיכא) נראה, שכעת רוצה הגמרא לדחות שאין ראיה כלל מן המעשה של שלמה שאין מערבין שמחה בשמחה, לפי שיש לומר שמה שלא השהה שלמה את חנוכת הבית עד חג הסוכות, לא היה מפני שאין מערבין שמחה בשמחה אלא כדי שלא להשאיר את המזבח בטל בכל הימים שבין גמר בנין הבית לסוכות. והקרן אורה (ד"ה ודילמא) ביאר גם כן את קושיית הגמרא על דרך זו, שלעולם מותר לערב שמחה בשמחה בכל אופן, אלא שלא היה שלמה יכול להשהות את שמחת חנוכת הבית עד חג הסוכות מפני שצריך לעשות השמחה בזמנה דהיינו מיד כשנגמר בנין בית המקדש.

[ט] **המיוחס** לרש"י (ד"ה אי). וברש"י כת"י (ד"ה לשיורי) הוסיף, שבאופן זה לא היה צריך לחשוש לכך שהמזבח עומד בטל, שהרי עדיין לא נשלם בנין הבית.

מותרין לישא ערב הרגל קשיא לכולהו לא קשיא למאן דאמר משום שמחה עיקר שמחה חד יומא הוא למ"ד משום טירחא עיקר טירחא חד יומא הוא למ"ד משום ביטול פריה ורביה לחד יומא לא משהי איניש נפשיה. ודאין מערבין שמחה בשמחה מנלן דכתיב [א] ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים [לפני ה' אלהינו] שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום ואם איתא דמערבין שמחה בשמחה איבעי ליה למינטר עד החג ומיעבד שבעה להכא ולהכא ודלמא מינטר לא נטרינן והיכא דאתרמי עבדינן איבעי ליה לשיורי[א] פורתא שיורי בנין בהמ"ק לא משיירינן איבעי ליה לשיורי[א] באמה (א) כליא עורב אמה כליא עורב צורך בנין הבית הוא אלא מדמייתר קרא מכדי כתיב ארבעה עשר יום שבעת ימים ושבעת ימים למה לי שמע מינה הני לחוד והני לחוד. א"ר פרנך א"ר יוחנן אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא מאי דרוש אמרו קל וחומר ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה מקדש °דקדושתו קדושת עולם וקרבן צבור ויום הכפורים דענוש כרת לא כ"ש אלא אמאי היו דואגים התם צורך גבוה הכא צורך הדיוט הכא נמי מיעבד ליעבדו מיכל לא ניכלו ולא לישתו אין שמחה בלא אכילה ושתיה ומשכן דדחי שבת מנלן אילימא מדכתיב [ב] ביום הראשון [ג] וביום השביעי דלמא שביעי לקרבנות אמר רב נחמן בר יצחק אמר קרא [ד] ביום עשתי עשר יום מה יום כולו רצוף אף עשתי עשר כולן רצופין ודלמא ימים הראויין כתיב קרא אחרינא [ה] ביום שנים עשר יום מה יום כולו רצוף אף שנים עשר יום כולן רצופין ודלמא הכא נמי ימים הראויין אם כן תרי קראי למה לי ומקדש דדוחה יום הכפורים מנלן אילימא מדכתיב ארבעה עשר יום ודלמא ימים הראויין גמר יום יום מהתם יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא ומנלן דאחיל להו דתני[ב] תחליפא [ו] ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו לאהליהם שהלכו ומצאו נשיהם בטהרה שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בבן זכר על כל הטובה שיצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא לדוד עבדו ולישראל עמו בשלמא לישראל עמו דאחיל להו עון יום הכפורים אלא לדוד עבדו מאי היא אמר רב יהודה אמר רב [ג] בשעה שביקש שלמה להכנים ארון למקדש[ג] דבקו שערים זה לזה[ד] אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה פתח ואמר [ז] שאו שערים ראשיכם וגו' ולא נענה כיון שאמר [ח] ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה וידעו הכל שמחל לו הקב"ה על אותו עון. ר' יונתן בן עסמיי [ד] ורבי יהודה בן גרים תנו פרשת נדרים בי ר' שמעון בן יוחי איפטור מיניה באורתא לצפרא הדור וקא מפטרי מיניה אמר להו ולאו איפטריתו מיני[ה] באורתא אמרו ליה למדתנו רבינו [א] תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת שנאמר ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וכתיב [ט] וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם אלא מכאן לתלמיד הנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת א"ל לבריה בני אדם הללו אנשים של צורה[ה] הם זיל גביהון דליברכוך אזל אשכחינהו דקא רמו קראי אהדדי כתיב [י] פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו וכתיב [כ] אורח חיים פן תפלס לא קשיא כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים

כאן

מותרין לישא ערב הרגל. כלומר מותר לכתחלה, ואע"ג דשבעת[ו] ימים של סעודה יהיו ברגל: עיקר שמחה. דנישואין חד יומא, ובשאר יומי לא חשיב מערב שמחה בשמחה: עיקר טירחא. דנישואין ביום ראשון דנישואין: לחד יומא לא משהו אינשי. כלומר כיון שאינו יכול להתחיל אלא בערב הרגל אין ממתינין עד הרגל, דדלמא מתרמי מלתא דלא מצי מתחיל בערב הרגל ולא[ז] מתחיל כל הרגל: ועביד ז'. יומי שמחה להכא ולהכא לחנוכת הבית ולרגל: ודלמא מינטר לא נטרינן. נישואין עד הרגל כי היכי דלא נטר שלמה, אבל אי מתרמי ליה עביד: אי הכי. דהיכא דלאו איקרי ליה עביד, איבעי ליה לשיורי בבנין עד הרגל כי היכי דליתרמי ליה חנוכת הבית ברגל: אמה כליא עורב. הגג כלה ומקלר למעלה על כאמה, ומחפין אותו שם בברזל ובמסמרים כדי שלא ישבו העורבים עליו, וזהו לא חשיב כבנין: ודלמא אמה כליא עורב נמי צורך בנין הוא. להכי לא שיירוה, אלא כל היכא דאיתרמי ליה לנישואין ברגל לא ידעינן מנלן דלא עבדינן: שמע מינה הני לחוד. דלא מצי למיעבד ליה ביחד אפילו מתרמי: לא עשו ישראל יום כפורים. לפי ששבעה ימים שלפני סוכות כל[ח] יום עשו שמחה ומשתה, דכתיב ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום: וקרבן יחיד. של נשיאים: דאיסור סקילה. דאמור מכרת: וקרבן צבור. דמה שהיו מקריבין בימי חנוכת הבית קרבן צבור הוא: התם. במשכן דגבוה הוו קרבנות: הכא. בחנוכת הבית להדיוט משתה: הכא נמי לעבדו. קרבנות, מיכל לא ניכלו: ביום השביעי. ומשמע לן יום ז' היינו שבת: דלמא שביעי לקרבנות. שאם הקריב נשיא ששי בערב שבת מקריב נשיא שביעי באחד בשבת, ומאי שביעי שביעי לקרבן נשיא: ביום עשתי עשר יום. האי יום יתירא משמע מה יום רצוף שאין בו הפסק אף כולהו י"א יום רצוף דליכא הפסק בינייהו אפילו בשבת: דלמא ימים הראויין. למשתה עביד משתה, לאפוקי יום הכפורים: גמר יום יום מהתם. מנשיאים למשכן דגמרינן מתרי קראי דהוו רצופים אפילו בשבת, אף משתה לחנוכת הבית הוו י"ד רצופים ואפילו [ביוה"כ]: כ"ד רננות. כתיבי בפרשה, בין רנה ותחנה ותפלה ובקשה: פרשת נדרים. מסכת נדרים: ביום השמיני. של חג, היינו בעשרים ושתים: וכתיב וביום עשרים ושלשה. אלמא דבעשרים ושתים ובעשרים ושלשה איפטרו מיניה: של צורה. כלומר חכמים: פלס מעגל רגלך. כלומר שקול מצות ועיין בהן איזו מצוה גדולה, ועשה הגדולה: וכתיב ארח חיים פן תפלס. דמשמע כל מצוה שתבא לידך עשה אותה בין גדולה בין קטנה, ואל תניח קטנה מפני הגדולה: מצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים. תפלס פלס[ט] מעגל רגלך, שתעשה אתה הגדולה וחבריך יעשו קטנה:

ובמצוה

איבעי ליה למינטר עד החג. כדי שלא יתבטלו ישראל ממלאכתן כל כך: **איבעי** ליה לשיורי באמה כליא עורב. שלא היה צורך הבנין כ"כ ואע"פ שהוא מהבנין כדי שלא יביאו הטומאה אין זה צורך כל כך וגם בשעת הבנין בזמן שלא היה[י] השכינה שורה בו לא היה צורך[י]:

כאן

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שבת ל. ערכין ו. ע"ש מנחות קז.] מדות פ"ד מ"ו, ב) [שבת ל. ע"ש], ג) שבת ל. סנהדרין קז:, ד) שבת דף לג:, ה) עיין תענית טז. וברש"י שם ד"ה אדם, ו) [עי' תוספות שבת ל. ד"ה מכליא ותוס' מנחות קז. ד"ה כליא וערכין ו. ד"ה כגון].

הגהות הב"ח

(א) גמ' באמה כליא עורב נ"ב לשון כלוי ומניעת העורבי' מלישב וכן פי' הערוך אלא שכתב דבמקדש ראשון לא היה צריך כליא עורב ע"ש והתוס' בפרק ר' עקיבא כתבו דמוכח כאן שהיה במקדש ראשון כליא עורב:

גליון הש"ס

גמ' דקדושתו קדושת עולם. עיין שבועות דף טז ע"ב תוס' ד"ה קדושתו:

תורה אור השלם

א) וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בָעֵת הַהִיא אֶת הֶחָג וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד נַחַל מִצְרַיִם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵינוּ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם: [מלכים א' ח, סה]

ב) וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה: [במדבר ז, יב]

ג) בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן עַמִּיהוּד: [במדבר ז, מח]

ד) בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן עָכְרָן: [במדבר ז, עב]

ה) בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן עֵינָן: [במדבר ז, עח]

ו) בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שִׁלַּח אֶת הָעָם וַיְבָרְכוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיֵּלְכוּ לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: [מלכים א' ח, סו]

ז) שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: [תהלים כד, ז]

ח) יְיָ אֱלֹהִים אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ זָכְרָה לְחַסְדֵי דָּוִיד עַבְדֶּךָ: [דברי הימים ב' ו, מב]

ט) וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שִׁלַּח אֶת הָעָם לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ לְדָוִיד וְלִשְׁלֹמֹה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: [דברי הימים ב' ז, י]

י) פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ וְכָל דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ: [משלי ד, כו]

כ) אֹרַח חַיִּים פֶּן תְּפַלֵּס נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע: [משלי ה, ו]

עין משפט נר מצוה

פה א טוש"ע י"ד סי' רמב סעיף טז בהגה"ה:

רבינו חננאל

שמערבין שמחת הרגל בשמחת אשתו רב אמר משום שנאמר ושמחת בחגך ולא באשתך. **עולא אמר מפני הטורח** רבי יצחק נפחא אומר משום ביטול פריה ורביה שאם אתה מתירו להכניסה במועד אף מעבירה הוא בכל השנה כולה שלא יבטל ממלאכתו ומכניסה ברגל ונמצא מבטל כל אותה שנה. **ומותבינן כל אלו שאמרו** כגון בתולות אלמנות כו' אסורות לישא במועד ומותרין בערב הרגל קשיא לכולהו. **ופרקינן מאן דאמר משום שמחה חד יומא הוה** והוא יום הכנסת הכלה בערב יום טוב. וכן נמי מי שאמר משום טרחא א) כר' אבא דאמר עלת כלתא נפקת טרחותא מאן דאמר משום פריה ורביה לחד יומא לא משהי נפשיה. **ומנ"ל דאין מערבין שמחה בשמחה** דכתיב ויעש שלמה את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים לפני ה' אלהינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום. **ואסיקנא** מדמייתר קרא מכדי כתיב ארבעה עשר יום שבעת ימים ושבעת ימים למה לי אלא ש"מ שמחת חינוך לבד ושמחת החג לבד. **אמר רבי פרנך א"ר יוחנן אותה שנה לא צמו ביוה"כ** דכתיב שמחה ואין שמחה בלא אכילה מאי דרוש ק"ו ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם דהא יש אחריו קדושה וקרבן הנשיאים קרבן יחיד הוא ולא קרבן צבור ודחי שבת שהוא איסור סקילה. והקריבו בשבת כדכתיב ביום עשתי עשר יום. ביום ביום דכתב קרא למה לי אלא ללמד מה יום כולו רצוף אף שנים עשר כולן רצופין הקריבו בהן והשבת בכללן. **מקדש קדושתו קדושת עולם** דאין אחריו היתר וקרבן צבור ויוה"כ דאיסור כרת הוא לא כ"ש דנידחי ליה והיו דואגין שמא נתחייבו כלייה דאמרי התם במשכן לא דחו שבת אלא בהקרבת קרבנות דצורך גבוה נינהו אבל יום הכפורים דאסור באכילה ושתיה שהוא צורך הדיוט. יצאת ב"ק ואמרה להן כולכם מזומנים לחיי העולם הבא שלא נתכוונתם אלא למצוה. **ומניין שמחל להם שנא'** וביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שהלכו ומצאו נשיהן טהורות שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו זכר על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו שהודיע לכל שמחל לו עון

רש"י כת"י למאן דאמ' משום שמחה. רב יהודה אמר[כ] משום שמחה ורב אמ' מפני שמניח שמחת הרגל אתרויהו קא משני. ומאן דאמ' מפני בטול פריה ורביה. אסור לישא אשה במועד משום דלאו שרינן ודאי משהי נפשיה ומבטל מפריה ורביה דמימר אמר אי לא נסיבנא לה ביום ראשון נסיבנא לה ביום שני אבל השתא דשרינן ערב הרגל ולא רגל לחד יומא לא משהי נפשיה כיון דאילו מיתנים תו לא מצי עביד במועד הילכך ערב רגל מותר. שבעת ימים. לחנוכת וכו' כשנבנה בית המקדש ואחר כך שבעת ימים לחג הסוכות כדאמ' בסמוך. ודילמא מינטר לא מנטרינן. לחנוכת הבית עד הרגל מפני שהמזבח בטל. והיכא דאיתרמי. כלומר אי הוה מתרמי יום בנין סמוך לחג [מערבין שמחה בשמחה] [ע"פ רש"י בע"ין]. [לשיורי פורתא]. כי היכי דניעביד שבעה להכא ולהכא ולא (נמי בטל) [הוי ביטול] מזבח כיון דלא נשלם ומלא (שייך שמ') [שהה ש"מ] דאין מערבין. לא משיירינן. דמידע ידעי דהערמה הוא ועוד דגנאי הוא. אמה כולי עורב. שפודין של ברזל ארוכין אמה שעל גבי הבית לכלות את העורבים שלא יטנפו את הגג וכולי עורב שמונעין את העורבים כמו לא תכלא רחמיך (תהלים מ) ... צורך בנין. שהוא השלמת ל' אמות של קומת בית ראשון וק' אמות של בנין בית שני ושיור בבנין לא משיירנן. הני לחוד והני לחוד. דאין מערבין. אותה שנה לא עשו. יום הכפורים שאכלו כל שבעת ימי חנוך קודם החג וחמישי של קודם החג יום הכפורים. מאי דרוש. דלחו יום הכפורים. קדושת משכן מ' שנה שהלכו במדבר מ' שנה. קרבן יחיד. נשיאים לחנוכת המזבח. שבת דאסור סקילה. דלחו שהקריבו קרבן נשיאים בשבת כדלקמן. קרבן צבור. דכתו' וכל ישראל עמו שכל ישראל עמו הקריבו קרבנות בחנוכת בית המקדש. [המשך בסוף המסכת]

בת שבע ומיתת אוריה שלא נענה שלמה בנו בעת שדבקו שערים זה בזה ולא נפתחו שיכנס הארון אלא כשאמר ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נודע לכל שמחל הקב"ה לדוד עבדו אותו עון ולישראל עמו שיצאת ב"ק ואמרה כולכם מזומנים לחיי העולם הבא. ר' יונתן בן עבראי ור' יהודה בן גרים תנו נדרים בי רשב"י איפטור מיניה באורתא בצפרא נמי אתו וקא מיפטרי אמר להו ולאו כבר איפטריתו אמרו לו לימדתנו רבינו תלמיד הנפטר מרבו ולן וכו' שדר לגבייהו בריה ליברכיה אזל אשכחינהו דמפרשי פלס מעגל רגלך במצוה (שאי אפשר) [שאפשר] לעשותה ע"י אחרים אבל

חשק שלמה על ר"ח א) דברי ר' אבא נמצא בירושלמי כאן הלכה ז' א"ר בא עלת כלתא נפקת טרמותא.

הגהות וציונים א] בכת"י נוסף **בבנין הבית**: ב] בכת"י ובע"י נוסף **רב** תחליפא: ג] בכת"י ארון **לבית קדשי הקדשים** (וכמו בשבת ובסנהדרין): ד] בכת"י זה **בזה**: ה] בכת"י **מינאי**: ו] בכת"י **דששה**. וכ"ה נכון (דק"ס): ז] בכת"י נוסף ולא **מצי** מתחיל: ח] בכת"י **בכל**: ט] צ"ל **בפלס** (באה"מ): י] עי' הגרי"א חבר בילקו"מ שמגיה בדברי התוס' ע"פ הערוך המובא בתוס' מנחות שצ"ל בזמן **שהיה** השכינה, ולפי דבריו נראה גם שצ"ל וגם בשעת הבנין **הראשון** בזמן **שהיה** (עי' בתוס' המצויינים במסוה"ש): כ] נדצ"ל ר"י **דאמר** משום **עירוב** שמחה ורב **דאמר**:

מסיים את בנין הבית ברגל היה מערבב את שמחת הרגל עם שמחת חנוכת הבית, ומה שלא שייר שלמה המלך מעט מסיום בנין הבית עד הרגל כדי שיזדמנו שתי השמחות יחד, היינו משום **דְּשִׁיּוּרֵי בִּנְיַן בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לֹא מְשַׁיְּירִינַן** - אסור לשייר בבנין בית המקדש, אלא בשעה שאפשר לסיים את בניינו חייבים לעשות כן מיד, לפי שהוא גנאי שיעמוד בית המקדש כך בלי שיסיימו את בניינו[י]. ועל כן, הואיל והיה מוכרח לסיים מיד את הבנין, היה חייב גם כן לקיים אז מיד את שמחת חנוכת הבית ולא להשהות את השמחה ולערבבה עם שמחת חג הסוכות, אבל לעולם יתכן שבאופן שהזדמנו לפניו שתי שמחות בזמן אחד מותר לערבבן זו בזו.

מתרצת הגמרא, עדיין יש להוכיח משלמה המלך שאין מערבין שמחה בשמחה אפילו כשנזדמנו שתי השמחות בזמן אחד, שאם לא כן, אף שלא היה ראוי לשייר אפילו מעט מבנין בית המקדש עצמו עד הרגל וכמו שהתבאר, מכל מקום **אִיבָּעֵי לֵיהּ לְשַׁיּוּרֵי בְּאַמָּה כַּלְיָא עוֹרֵב** - היה לשלמה המלך לשייר עד הרגל את חיפוי האמה האחרונה של גג בית המקדש הקרויה 'אמה כליא עורב' [גג ההיכל היה מתקצר בשיפוע ועולה מארבעה צדדיו כעין מגדל, עד שלמעלה בראש גובהו היה ארכו ורחבו רק אמה על אמה, והיו מחפים אותה אמה בטס של ברזל שתחובים בו מסמרים חדים, כדי למנוע מהעורבים לשבת שם ולהשליך שם דבר טמא[יא], ואותו חיפוי נקרא 'אמה כליא עורב'[יב]], שהרי חיפוי זה אינו נחשב כחלק מבנין בית המקדש עצמו[יג], ולא היה גנאי לבית המקדש אם היו משיירים את השלמת אותה אמה עד הרגל, ואם כן מזה שלא השהה שלמה המלך את השלמתה עד הרגל כדי לערבב יחד את שמחת חנוכת הבית ושמחת חג הסוכות, מוכח שאין מערבין שמחה בשמחה כלל ואפילו אם נזדמנו שתיהן יחד באותו זמן[יד].

דוחה הגמרא, **אַמָּה כַּלְיָא עוֹרֵב** גם כן **צוֹרֶךְ בִּנְיַן הַבַּיִת הוּא**, לפי שאמה זו משלימה את שיעור הגובה הנצרך של ההיכל[טו], ועל כן היה גנאי לשייר בנייתו, ואם כן אפשר שרק משום כך לא השהה את בניינה של אותה אמה עד לערב הרגל אלא בנה אותה מיד כשהתאפשר לו, והואיל וכבר נשלם בנין הבית לפני הרגל היה אסור לו להשהות את שמחת חנוכת הבית עד הרגל, ולכן עדיין קשה שיתכן לומר שאם הזדמנו לפניו שתי השמחות יחד מותר לערבבן, כיון שאף שלמה המלך אילו היה מסיים את בנין הבית ברגל, היה מערבב את שמחת הרגל עם שמחת חנוכת הבית.

מחמת הקושיא לעיל הגמרא מסיקה שהלימוד מהפסוק של חנוכת הבית בימי שלמה שאין מערבין שמחה בשמחה הוא באופן אחר:

מסיקה הגמרא, המקור למה שאין מערבין שמחה בשמחה אינו מעצם הדבר שלא השהה שלמה המלך את סיום הבנין עד חג הסוכות שהרי יש לדחות שזה היה מטעם אחר וכמו שהתבאר, **אֶלָּא** המקור לכך הוא **מִדְּמְיַיתַּר קְרָא** - מכך שנכתב לשון מיותר בפסוק באותו ענין, **מִכְּדִי כְּתִיב** - הרי כתוב בפסוק (שם) '**וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בָעֵת הַהִיא אֶת הֶחָג** וגו' **אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם**', ואם כן מה שנאמר בפסוק מקודם לזה '**שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים**', **לָמָּה לִי** - מדוע הוצרך הפסוק לכתבו, הרי ידוע שארבעה עשר יום הם שתי פעמים שבעת ימים, אלא **שְׁמַע מִינָּהּ** - מוכח מכך שדייק הפסוק לכתוב 'שבעת ימים, ושבעת ימים', **דְּהָנֵי** - שבעת הימים של חנוכת הבית **לְחוּד** - היה עליהם לחגוג אותם בנפרד, **וְהָנֵי** - וכמו כן שבעת הימים של סוכות **לְחוּד** - היה עליהם לחגוג אותם בנפרד, ואף אם שתי השמחות היו מזדמנות יחד באותו זמן, היה אסור עליהם לערבבן, לפי שאף באופן זה אין מערבין שמחה בשמחה[טז].

אגב שהזכירו את שמחת חנוכת בית המקדש הראשון, מבארת הגמרא איך נהגו ביום הכפורים של אותה שנה:

אָמַר רַבִּי פַּרְנָךְ אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, בְּאוֹתָהּ שָׁנָה של חנוכת בית המקדש הראשון, **לֹא עָשׂוּ יִשְׂרָאֵל אֶת יוֹם הַכִּפּוּרִים** - לא צמו ביום הכפורים, לפי ששבעה ימים רצופים קודם חג הסוכות עשו בכל יום

[י] **רש"י** כת"י (ד"ה לא, בפירוש השני). ובפירוש הראשון כתב, שלא היה אפשר לשייר מעט בסיום הבנין מפני שהיה ניכר שזו הערמה. ובפירוש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה שיורי) פירש, שהיה אסור לשייר מעט לפי שבניית בית המקדש היא מצוה [כמבואר בסנהדרין (כ:)], ומכיון שהתחיל בה אסור להשהותה, וכמו שדרשו במכילתא (בא פ"ט) על הפסוק (שמות יב יז) 'ושמרתם את המַצות', אל תקרא כן אלא 'ושמרתם את המִצְוֹת' מצוה הבאה לידך אל תחמיצנה, אלא אם באה מצוה לידך עשה אותה מיד.

[יא] **על** פי תוספות (ד"ה איבעי - השני, ערכין ו. ד"ה כגון). ורבינו גרשום (מנחות קז. ד"ה מכולי) פירש, שהיה מונע את העורבים מלנוח שם כדי שלא יטנפו את הגג.

[יב] **המיוחס** לרש"י (ד"ה אמה) על פי תפארת ישראל (מדות פ"ד מ"ו בועז אות ד). ורש"י בערכין (ו. ד"ה אמה) כתב, שגובה המסמרים היה אמה. ובשבת (ל. ד"ה לכליא) כתב רש"י שהטסים עצמם היו חדים כסכין בכל סביבותיהם. ובתפארת ישראל שם מדייק מדברי רש"י בערכין (ו. ד"ה אמה) ובמנחות (קז. ד"ה כליא), שהמסמרים היו מחפים את כל גג ההיכל. אך הרמב"ם (פיהמ"ש מדות שם, בית הבחירה פ"ד ה"ג) ביאר, ש'כלה עורב' היה טס של ברזל חד כמו סייף שגובהו אמה, והיה מונח על גבי המעקה של ההיכל כדי שלא ינוחו עליו העופות. וראה מה שכתב בביאור דבריו בתפארת ישראל שם. ונקרא 'כליא עורב' על שם שהוא מונע את העורבים מלבוא שם, והוא מלשון 'לא תכלא רחמיך' (תהלים מ יב), שפירושו לא תמנע רחמיך. רש"י כת"י (ד"ה אמה). ורש"י בערכין (שם, בפירושו האחרון) פירש ש'כליא' הוא לשון גירושין, ועל כן נקרא 'כליא עורב' על שם שמגרש את העורבים. והרמב"ם (פיהמ"ש מדות שם) פירש ש'כליא' הוא מלשון מאבד ומכלה, דהיינו שהוא מאבד ומכלה את העורבים הבאים שם לפי שרגליהם נחתכות מחמת חדות הברזל. והערוך (ערך כל - השני, הו"ד בתוס' מנחות קז. ד"ה כליא) פירש, ש'כליא עורב' הוא כמין צורה שהיו עושים בגג ההיכל כדי להפריח בה את העופות, כדרך שעושים שומרי זרעים בשדותיהם.

[יג] **המיוחס** לרש"י (ד"ה אמה). והתוספות (ד"ה איבעי - השני) כתבו שאינו צורך הבנין כל כך. והוסיפו, שאף על פי שהוא חלק מהבנין כדי שלא יביאו עורבים טומאה, מכל מקום אין זה נחשב צורך כל כך. ועוד, שבזמן שהיתה השכינה שורה בבית המקדש לא היה צורך בו. ונראה, שכוונתם למה שכתבו התוספות (מנחות קז. ד"ה כליא, ערכין ו. ד"ה כגון) בשם הערוך (ערך כל - השני), שבמקדש ראשון שהיתה השכינה שרויה בו, לא היו עופות פורחים עליו ולא הוצרכו ל'כליא עורב', אבל במקדש שני שאין קדושתו כקדושת הבית הראשון, חששו שמא יפרחו העופות על המקדש וישליכו שם דבר טמא על כן עשו 'כליא עורב'. והקשו התוספות שם על זה, שהרי כאן מבואר שבבית המקדש שבנה שלמה המלך שהוא הבית הראשון כבר היה כליא עורב. ותירצו, ששלמה המלך לא ידע שמפאת קדושת בית המקדש שיבנה לא יפרחו עופות עליו ועל כן עשה לו כליא עורב, אולם אחר כך כשראה קדושתו ולא היה צורך בכליא עורב, שמטו משם. ע"פ מהרי"א חבר (בתוס' שם).

[יד] **וקשה**, שלפי ההוה אמינא של הגמרא ש'אמה כליא עורב' אינה צורך הבנין, מה היה מועיל מה שהיה משייר את בניינה עד הרגל, והרי כיון שכבר גמר את כל שאר הבנין לפני חג הסוכות, כבר חל אז חיוב שמחת חנוכת הבית והיה אסור לדחותה כדי לערבבה עם שמחת הרגל. מהרש"א (ח"א ד"ה איבעי - השני). ויש לומר, שמכל מקום כיון שהיה בה צורך הבנין קצת [וכמבואר בדברי התוספות (ד"ה איבעי - השני)], לא היה חל חיוב שמחת חנוכת הבית עד שגם היא תבנה. ע"פ קרן אורה (ד"ה איבעי).

[טו] **שהוא** שלושים אמה בבית המקדש הראשון [כמפורש במלכים (א' ו ב)], ומאה אמה בבית המקדש השני [כמו ששנינו במדות (פ"ד מ"ו)]. רש"י כת"י (ד"ה וכן). [אך ראה בתוספות יו"ט (יומא פ"ה מ"א) שבירר שמה שנאמר שגובה ההיכל בבית המקדש הראשון היה רק שלושים אמה, היינו רק מהקרקעית עד תקרת ההיכל עצמו, אבל למעלה מן ההיכל היו עליות נוספות [כמפורש בדברי הימים (א' כח יא)], ומתקרת ההיכל עד לגגו העליון היה גובה של תשעים אמה, ונמצא שבסך הכל היה גובה כותל ההיכל בבית המקדש הראשון מאה ועשרים אמה, וכמו שנאמר בדברי הימים (ב' ג ד) 'והגבה מאה ועשרים', וכמו שכתב רש"י בדברי הימים (שם). ופשוט, שה'אמה כליא עורב' היתה למעלה בגובה הגג, כמו במקדש שני שגובה ההיכל עצמו היה רק ארבעים אמה, והאמה כליא עורב היתה למעלה בגובה הגג שהוא מאה אמה [כמפורש במדות (שם)]].

[טז] **וקשה**, עתה שכבר כתוב 'שבעת ימים ושבעת ימים' ולמדנו שהיו שבעה ימים לחנוכת הבית ושבעה ימים לחג הסוכות ושעשו אותם בנפרד לפי שאין מערבין שמחה בשמחה, מדוע הוצרך לכתוב שוב 'ארבעה עשר יום'. ויש לומר, שאם לא היה כתוב 'ארבעה עשר יום' היינו אומרים שמה שנאמר 'שבעת ימים ושבעת ימים' לא בא ללמד שצריך שיהיו נפרדים לפי שאין מערבין שמחה בשמחה, אלא כתב כן משום שהיו שני מיני שמחות האחד משום חנוכת הבית, והאחר משום חג הסוכות, אבל הואיל ופרט הכתוב 'ארבעה עשר יום' נמצא שיש יתור בפסוק, ועל כן דורשים מה שכתוב 'שבעת ימים ושבעת ימים' ללמד שאין מערבין שמחה בשמחה. ראש משביר (ד"ה מיכדי, בפירוש האחרון). ובפירוש שני כתב בשם מהר"ש אלפנדרי, שהוצרך לכתוב גם 'ארבעה עשר יום', ללמד לגזירה שוה שהארבעה עשר יום היו רצופים כדלהלן בגמרא, וכן תירץ במירא דכייא (ד"ה אלא).

וכך מסקנת הגמרא, שהלימוד שאין מערבין שמחה בשמחה הוא ממה שנאמר בשלמה המלך 'שבעת ימים ושבעת ימים'. אך בירושלמי (ה"ז) הביאו, שרבי יעקב בר אחא למד דין זה ממה שאמר לבן ליעקב אחרי שנשא את לאה ורצה לישא גם את רחל 'מלא שבוע זאת, ונתנה לך גם את זאת' (בראשית כט כז), כלומר, עכשיו אסור לך לישא את רחל לפי שאתה חייב לשמוח שבעה ימים עבור נישואי לאה ואין מערבין שמחה בשמחה, על כן מקודם תמלא את השבוע של לאה, ואחר כך ניתן לך גם את רחל ותשמח שבעה ימים נוספים עבורה. וכתב המרדכי (רמז תתמג), שעל פי

מותרין לישא ערב הרגל קשיא לכולהו לא קשיא למאן דאמר משום שמחה עיקר שמחה חד יומא הוא למ"ד משום טירחא עיקר טירחא חד יומא הוא למ"ד משום ביטול פריה ורביה לחד יומא לא משהי איניש נפשיה ודאין מערבין שמחה בשמחה מנלן דכתיב [א] ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים [לפני ה' אלהינו] שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום ואם איתא דמערבין שמחה בשמחה איבעי ליה למינטר עד החג ומיעבד שבעה להכא ולהכא ודלמא מינטר לא נטרינן והיכא דאתרמי עבדינן איבעי ליה לשיורי[א] פורתא שיורי בנין בהמ"ק לא משיירינן איבעי ליה לשיורי [א] באמה (א) כליא עורב אמה כליא עורב צורך בנין הבית הוא אלא מדמייתר קרא מכדי כתיב ארבעה עשר יום שבעת ימים ושבעת ימים למה לי שמע מינה הני לחוד והני לחוד א"ר פרנך א"ר יוחנן אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא מאי דרוש אמרו קל וחומר ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה מקדש [ה] דקדושתו קדושת עולם וקרבן צבור ויום הכפורים דענוש כרת לא כ"ש אלא אמאי היו דואגים התם צורך גבוה הכא צורך הדיוט הכא נמי מיעבד ליעבדו מיכל לא ניכלו ולא לישתו אין שמחה בלא אכילה ושתיה ומשכן דדחי שבת מנלן אילימא מדכתיב [ב] ביום הראשון [ג] וביום השביעי דלמא שביעי לקרבנות אמר רב נחמן בר יצחק אמר קרא [ד] ביום עשתי עשר יום מה יום כולו רצוף אף עשתי עשר כולן רצופין ודלמא ימים הראויין כתיב קרא אחרינא [ה] ביום שנים עשר יום מה יום כולו רצוף אף שנים עשר יום כולן רצופין ודלמא הכא נמי ימים הראויין אם כן תרי קראי למה לי ומקדש דדוחה יום הכפורים מנלן אילימא מדכתיב ארבעה עשר יום ודלמא ימים הראויין גמר יום יום מהתם יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא ומנלן דאחיל להו דתני[ב] תחליפא [ו] ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו לאהליהם שהלכו ומצאו נשיהם בטהרה שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בבן זכר על כל הטובה שיצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא לדוד עבדו ולישראל עמו בשלמא לישראל עמו דאחיל להו עון יום הכפורים אלא לדוד עבדו מאי היא אמר רב יהודה אמר רב [ג] בשעה שביקש שלמה להכנים ארון למקדש[ג] דבקו שערים זה לזה[ד] אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה פתח ואמר [ז] שאו שערים ראשיכם וגו' ולא נענה כיון שאמר [ח] ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה וידעו הכל שמחל לו הקב"ה על אותו עון. ר' יונתן בן עסמיי [ד] ורבי יהודה בן גרים תנו פרשת נדרים בי ר' שמעון בן יוחי איפטור מיניה באורתא לצפרא הדור וקא מפטרי מיניה אמר להו ולאו איפטריתו מיני[ה] באורתא אמרו ליה למדתנו רבינו [א] תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת שנאמר ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וכתיב [ט] וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם אלא מכאן לתלמיד הנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת א"ל לבריה בני אדם הללו אנשים של צורה[ה] הם זיל גביהון דליברכוך אזל אשכחינהו דקא רמו קראי אהדדי כתיב [י] פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו וכתיב [כ] אורח חיים פן תפלס לא קשיא כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים

כאן

מותרין לישא ערב הרגל. כלומר מותר לכתחלה, ואע"ג דשבעת[ו] ימים של סעודה יהיו ברגל: **עיקר שמחה.** דנישואין חד יומא, ובשאר יומי לא חשיב מערב שמחה בשמחה: **עיקר טירחא.** דנישואין ביום ראשון דנישואין: **לחד יומא לא משהו אינשי.** כלומר כיון שאינו יכול להתחיל אלא בערב הרגל אין ממתינין עד הרגל, דדלמא מתרמי מלתא דלא מצי מתחיל בערב הרגל ולא[ז] מתחיל כל הרגל: **ועביד ז'.** יומי שמחה להכא ולהכא לחנוכת הבית ולרגל: **ודלמא מינטר לא נטרינן.** נישואין עד הרגל כי היכי דלא נטר שלמה, אבל אי מתרמי ליה עביד: **אי הכי.** דהיכא דלאי איקרי ליה עביד, איבעי ליה לשיורי בבנין עד הרגל כי היכי דליתרמי ליה חנוכת הבית ברגל: **אמה כליא עורב.** הגג כלה ומקצר למעלה עד כאמה, ומחפין אותו שם בברזל ובמסמרים כדי שלא ישבו העורבים עליו, וזהו לא חשיב כבנין: **ודלמא אמה כליא עורב נמי צורך בנין הוא.** להכי לא שייריה, אלא כל היכא דאיתרמי ליה לנישואין ברגל לא ידעינן מנלן דלא עבדינן: **שמע מינה הני לחוד.** דלא מצי למיעבד ליה ביחד אפילו מתרמי: **לא עשו ישראל יום כפורים.** לפי ששבעה ימים שלפני סוכות כל[ח] יום עשו שמחה ומשתה, דכתיב ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום: **וקרבן יחיד.** של נשיאים: **דאיסור סקילה.** לחמור מכרת: **וקרבן צבור.** דמה שהיו מקריבין בימי חנוכת הבית קרבן צבור הוא: **התם.** במשכן דגבוה הוו קרבנות: **הכא.** בחנוכת הבית להדיוט משתה: **הכא נמי לעבדו.** קרבנות, מיכל לא ניכלו: **ביום השביעי.** ומשמע לן יום ז' היינו שבת: **דלמא שביעי לקרבנות.** שאם הקריב נשיא ששי בערב שבת מקריב נשיא שביעי באחד בשבת, ומאי שביעי שביעי לקרבן נשיא: **ביום עשתי עשר יום.** האי יום יתירא משמע מה יום רצוף שאין בו הפסק אף כולהו י"א יום רצוף דליכא הפסק בינתיים אפילו בשבת: **דלמא ימים הראויין.** למשתה עביד משתה, לאפוקי יום הכפורים: **גמר יום יום מהתם.** מנשיאים דמשכן דגמרינן מתרי קראי דהוו רצופים אפילו בשבת, אף משתה דחנוכת הבית הוו י"ד רצופים ואפילו [ביוה"כ]: **כ"ד רננות.** כתיבי בפרשה, בין רנה ותחנה ותפלה ובקשה: **פרשת נדרים.** מסכת נדרים: **ביום השמיני.** של חג, היינו בעשרים ושתים: **וכתיב וביום עשרים ושלשה.** אלמא דבעשרים ושתים ובעשרים ושלשה איפטרו מיניה: **של צורה.** כלומר חכמים: **פלס מעגל רגלך.** כלומר שקול מצות ועיין בהן איזו מצוה גדולה, ועשה הגדולה: **וכתיב ארח חיים פן תפלס.** דמשמע כל מצוה שתבא לידך עשה אותה בין גדולה בין קטנה, ואל תניח קטנה מפני הגדולה: **מצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים.** תפלס פלס[ט] מעגל רגלך, שתעשה אתה הגדולה וחבריך יעשו קטנה:

ובמצוה

איבעי ליה למינטר עד החג. כדי שלא יתבטלו ישראל ממלאכתן כל כך: **איבעי** ליה לשיורי באמה כליא עורב. שלא היה צורך הבנין כ"כ ואע"פ שהוא מהבנין כדי שלא יביאו הטומאה אין זה צורך כל כך וגם בשעת הבנין בזמן שלא היה[י] השכינה שורה בו לא היה צורך[כ]:

כאן

עין משפט נר מצוה

פה א טוש"ע י"ד סי' רמב סעיף טו בהגה"ה:

◆

משנת ראשונים

איבעי ליה למינטר עד החג. דבלאו הכי היו ישראל עולין לרגל. **[תוס' הרא"ש]**

כדי להרבות יותר בשמחה מפני ב' שמחות, ועוד שלא לעכב ישראל חוץ לבתיהם זמן מרובה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ודלמא מנטר לא נטרינן. כיון דהבנין שלם ונגמר ומחייבי בחנוך לא נטרינן, שלא יהא המזבח בטל כיון שראוי להקריב עליו, דאדרבה זריזים מקדימין למצות. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

כליא עורב. פירש בקונטרס מסמרות חדין תוחבין בראש גג ההיכל לכלות העורבים שלא ישבו עליו. ובמקום אחר פירש כמין טבלא חדה זקופה על צידה, וחדודה לחתוך כמו סכין. ובערוך ערך כל פי', שעשו צורה להבריח בה העופות מגג ההיכל, כדרך שעושין עכשיו שומרי זרעים, וקראו אותה כליה עורב. ועוד פירש בערוך מקדש ראשון ששכינה שרויה בו לא היו צריכין כליא עורב, שלא היו עופות פורחין עליו, אבל במקדש שני שלא היתה קדושתו כקדושת ראשון הוצרכו לכליא עורב. ובפ' ראשון דמועד קטן לא משמע כן, דקאמר איבעי ליה לשיורי באמת כליה עורב, משמע שהיה שם כליה עורב. ושמא תחלה עשה כליא עורב שלא היה ידוע, אחרי כן כשראה קדושתו שמטו. **[תוד"ה כליה, מנחות קז.]**

מקדש דקדושתו קדושת עולם. פירש בקונטרס שאין אחריה היתר במות. ויש לפרש קדושת עולם שהאריכו בקדושה יותר. א"נ לפי שאין ראוי לחזור ולקדש אלא באותו מקום קרי ליה קדושת עולם. **[תוד"ה קדושתו, שבועות טז:]**

ואין לומר קדושת עולם ממש, שהיו יודעים שהיה עתיד ליחרב. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אין שמחה בלא אכילה ושתיה. אע"ג דלא כתיב שמחה בחנוכת המקדש אלא הבאת קרבנות, מ"מ כשמביאין קרבנות צריך להיות שם שמחה, כדכתיב וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת. **[תוס' הרא"ש]**

ומורי הר"ר יחיאל ז"ל פי' דבהדיא כתיב שמחה בחנוך הבית בפ' ראה, כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, ודרשינן בפ"ק דמגילה (י.) מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים, וכתיב והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם וגו' ושמחתם לפני ה' אלהיכם וגו', ולכך הוצרכו לבא כל ישראל לחנוכת הבית לשמוח בשמחת הבית כדקאמר קרא, ולכך קאמר אין שמחה בלא אכילה ושתיה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ורבי יהודה בן גרים.** ה"ג בפ' במה מדליקין (שבת לג, ב), ופר"ש אביו ואמו גרים היו. ואית דגרסי ר' יהודה דמן גרים, ואיכא למימר דמאותו מקום היה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **של צורה הם.** של חכמה ושל ענוה. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **זיל לגבייהו.** לך אצלם ללוותם ולעזור להם בצרכיהם, אולי יברכוך. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **אורח חיים פן תפלס.** אבל הראב"ד ז"ל פי' אורח חיים על תלמוד תורה, שלא יכריענה עם שום מצוה כי היא קודמת על כל המצות ובכלל שיוכל לקיים המצות ע"י אחרים כי הוא צריך ללמוד ואם לא ילמוד מהיכן ידע המצות, אבל במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים כגון כיבוד אב ואם וקבורת מת מצוה במקום שאין שם קוברים וכיוצא בזה המצוה קודמת. ואתיא כאיסי בן יהודה דבפ"ק דקידושין. **[חידושי הר"ן]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שבת ל. ערכין ו. ע"ש מנחות קז.] מדות פ"ד מ"ו, ב) [שבת ל. ע"ש], ג) שבת ל. סנהדרין קז:, ד) שבת דף לג:, ה) עיין תענית טז. וברש"י שם ד"ה אדם, ו) [עי' תוספות שבת ל. ד"ה כליא ותוס' מנחות קז. ד"ה כליא ובערכין ו. ד"ה כגון].

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' באמה כליא עורב נ"ב לשון כלוי ומניעת העורבי' מלישב וכן פי' הערוך אלא שכתב דבמקדש ראשון לא היה צריך כליא עורב ע"ש והתוס' בפרק ר' עקיבא כתבו דמוכח כאן שהיה במקדש ראשון כליא עורב:

◆

גליון הש"ס

גמ' דקדושתו קדושת עולם. עיין שבועות דף טז ע"ב תוס' ד"ה קדושתו:

◆

תורה אור השלם

א) וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בָעֵת הַהִיא אֶת הֶחָג וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד נַחַל מִצְרַיִם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵינוּ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם: [מלכים א׳ ח, סה]

ב) וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה: [במדבר ז, יב]

ג) בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן עַמִּיהוּד: [במדבר ז, מח]

ד) בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן עָכְרָן: [במדבר ז, עב]

ה) בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן עֵינָן: [במדבר ז, עח]

ו) בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שִׁלַּח אֶת הָעָם וַיְבָרְכוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיֵּלְכוּ לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: [מלכים א׳ ח, סו]

ז) שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: [תהלים כד, ז]

ח) יְיָ אֱלֹהִים אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶיךָ זָכְרָה לְחַסְדֵי דָּוִיד עַבְדֶּךָ: [דברי הימים ב׳ ו, מב]

ט) וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שִׁלַּח אֶת הָעָם לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ לְדָוִיד וְלִשְׁלֹמֹה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: [דברי הימים ב׳ ז, י] י) פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ וְכָל דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ: [משלי ד, כו]

כ) אֹרַח חַיִּים פֶּן תְּפַלֵּס נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע: [משלי ה, ו]

רש"י בת"י

למאן דאמ' משום שמחה. רב יהודה אמר[ק] משום שמחה ורב אמ' מפני שמניח שמחת הרגל אתרויהו קא מסני. **ומאן דאמ' מפני בטול פריה ורביה.** אסור לישא אשה במועד משום דאי שרינן ואי משהי נפשיה ומבטל מפריה ורביה דמימר אמר אי לא נסיבנא לה ביום ראשון נסיבנא לה ביום שני אבל השתא דשרינן ערב הרגל ולא רגל לחד יומא לא משהי נפשיה כיון דאילו מיתנים תו לא מצי עביד במועד הילכך ערב רגל מותר. **שבעת ימים.** לחנוכת וכו' כשנבנה בית המקדש ואחר כך שבעת ימים לחג הסוכות כדאמ' בסמוך. **ודילמא מינטר לא מנטרינן.** לחנוכת הבית עד הרגל מפני שהמזבח בטל. **והיכא דאיתרמי.** כלומר אי הוה מתרמי יום בנין סמוך לחג [מערבין שמחה בשמחה] [ע"פ רש"י בע"י]. **[לשיורי פורתא].** כי היכי דניעביד שבעה להכא ולהכא ולא (נמי בטל) [הוי ביטול] מזבח כיון דלא נשלם ומדלא (סייך סמ') [שהה ש"מ] דאין מערבין. **לא משיירינן.** דמידע ידעי דהערמה הוא ועוד דגנאי הוא. **אמה כולי עורב.** שפודין של ברזל ארוכין אמה שעל גבי הבית לכלות את העורבים שלא יטנפו את הגג וכולי עורב שמונעין את העורבים כמו לא תכלא רחמיך (תהלים מ) ... **צורך בנין.** שהוא השלמת ל' אמות של קומת בית ראשון וק' אמות של בנין בית שני ושיור בבנין לא משיירנן. **הני לחוד והני לחוד.** דאין מערבין. **אותה שנה לא עשו.** יום הכפורים שאכלו כל שבעת ימי חנוך קודם החג וחמישי של קודם החג יום הכפורים. **מאי דרוש.** דדחו יום הכפורים. **קדושת משכן** מ' שנה שהלכו במדבר מ' שנה. **קרבן יחיד.** נשיאים לחנוכת המזבח. **שבת דאסור סקילה.** דהו שהקריבו קרבן נשיאים בשבת כדלקמן. **קרבן צבור.** דכתו' וכל ישראל עמו שכל ישראל הקריבו קרבנות בחנוכת בית המקדש. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף בבנין הבית: ב] בכת"י ובע"י נוסף רב תחליפא: ג] בכת"י ארון לבית קדשי הקדשים (וכמו בשבת ובסנהדרין): ד] בכת"י זה בזה: ה] בכת"י מינאי: ו] בכת"י דששה. וכ"ה נכון (דק"ס): ז] בכת"י נוסף ולא מצי מתחיל: ח] בכת"י בכל: ט] צ"ל בפלם (באה"מ): י] עי' הגרי"א חבר בילקו"מ שמגיה בדברי התוס' ע"פ הערוך המובא בתוס' מנחות שצ"ל בזמן שהיה השכינה, ולפי דבריו נראה גם שצ"ל וגם בשעת הבנין הראשון בזמן שהיה (עי' בתוס' המצויינים במסוה"ש): כ] נדצ"ל ר"י דאמר משום עירוב שמחה ורב דאמר:

משתה לחנוכת הבית, וכמו שנאמר (מלכים א׳ ח סה) ׳וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בָעֵת הַהִיא אֶת הֶחָג וגו׳ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם׳[יז], וחמשה ימים לפני סוכות הוא יום הכפורים. ובסמוך תבאר הגמרא מדוע אכן לא צמו.

וְהָיוּ דּוֹאֲגִים וְאוֹמְרִים, שֶׁמָּא נִתְחַיְּיבוּ שׂוֹנְאֵיהֶן שֶׁל יִשְׂרָאֵל[יח] **כְּלָיָיה** - עונש כרת[יט], כדין האוכל והשותה ביום הכפורים[כ]. **יָצְתָה בַּת קוֹל** מן השמים[כא] **וְאָמְרָה לָהֶם, כּוּלְּכֶם מְזוּמָּנִין לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא**, מבלי שיקדים לכך שום צער גיהנם ויסורין[כב], לפי שנמחל לכם עון זה, כיון שהתכוונתם למצוה[כג].

הגמרא מבארת מדוע לא צמו ביום הכפורים:

שואלת הגמרא, **מַאי דְּרוּשׁ** - איזו דרשה דרשו שלמה המלך והסנהדרין מתחילה, שעל פיה הורו לכל העם שלא לצום ביום הכפורים[כד].

משיבה הגמרא, **אָמְרוּ** שיש לדרוש **קַל וָחוֹמֶר** מחנוכת המשכן שבמדבר שדחתה את השבת כדלהלן, שגם חנוכת בית המקדש תדחה את יום הכפורים. וקל וחומר זה נדרש משלושה צדדים, **וּמַה חֲנוּכַּת הַמִּשְׁכָּן**, א. שקדושתו קלה **שֶׁהֲרֵי אֵין קְדוּשָּׁתוֹ קְדוּשַּׁת עוֹלָם**, שכן לא נהגה קדושתו, כלומר האיסור להקריב בבמות מחמתו, אלא בארבעים שנה שהיו ישראל במדבר, אבל לאחר שנכנסו לארץ ישראל שוב הותרו הבמות [כמבואר במגילה (ט:-י.) ובזבחים (קיב:)][כה], ב. **וְכֵן קָרְבַּן יָחִיד** היו אותם קרבנות שהקריבו אז לחנוכת המזבח (במדבר ז י-פג), שהרי הנשיאים הביאו אותם מממונם, כל נשיא ביום שלו[כו], ג. ואף על פי שהיו נחשבים ל׳קרבן יחיד׳, קרבנותיו של כל אחד מהם היה **דּוֹחֶה** את האיסור מלאכה **בְּשַׁבָּת**[כז] [הואיל והיו שנים עשר נשיאים והקריבו קרבנותיהם ברציפות יום אחר יום, נמצא שאחד מהם הקריב בשבת, ובסמוך יבואר מנין שאכן הקריבו ברציפות ודחו את השבת], **דְּאִיסּוּר** חמור הוא שחייבים עליו **סְקִילָה** (סנהדרין נג.)[כח] [אם עברו עליו בעדים והתראה], וחמור הוא מאיסור שעונשו כרת, אם כן מכל שכן שחנוכת בית המקדש, א. שקדושתו חמורה כיון **דִּקְדוּשָּׁתוֹ קְדוּשַּׁת עוֹלָם** שאין אחריה היתר במות [כמבואר במגילה ובזבחים (שם)][כט], ב. **וְכֵן** הקרבנות שהקריבו אז היו **קָרְבַּן צִבּוּר**, שכל ישראל הביאו אותם[ל], ג. **וְכֵן יוֹם הַכִּפּוּרִים דַּעֲנוּשׁ כָּרֵת** - המחללו [בין בעשיית מלאכה ובין באכילה ושתיה] אינו נענש בסקילה אלא בכרת בלבד [כמו שנאמר בתורה (ויקרא כג כט-ל)], **לֹא כׇּל שֶׁכֵּן** שקרבנות אלו ידחו אותו[לא].

מקשה הגמרא, **אֶלָּא** לפי זה שאכלו בהיתר ביום הכפורים מחמת הקל וחומר, **אַמַּאי הָיוּ דּוֹאֲגִים** מהעונש, הרי כדין עשו.

ירושלמי זה נהגו הראשונים שלא לעשות נישואי שתי אחיות או שני אחים או של אח ואחות ביחד. וראה בכתב סופר (שו״ת, או״ח סי׳ קלח) שכתב, שיש נפקא מינה בין אם הלימוד הוא משלמה המלך או מ׳מלא שבוע זאת׳ לענין אם מותר לערבב שמחה בשמחה אחרת שחיובה רק מדרבנן, שאם הלימוד הוא משלמה המלך אין ללמוד משם אלא שאין לערבב שמחה בשמחה שחיובה מן התורה כמו שמחת חג הסוכות, ואם כן יתכן שיהא מותר לערבב שמחה בשמחה אחרת שחיובה רק מדרבנן, אבל אם הלימוד הוא מ׳מלא שבוע זאת׳ יש ללמוד משם שגם בשמחה שחיובה מדרבנן בלבד אסור לערבב שמחה אחרת, שהרי שמחת נישואין מיום הראשון ואילך אינה אלא מדרבנן. וראה רמב״ן (על התורה, בראשית כט כא) שכתב, שדרשת הירושלמי היא אסמכתא בלבד.

[יז] **המיוחס** לרש״י (ד״ה לא). אך המהרש״א (ח״א ד״ה לא) כתב, שמפסוק זה אין ראיה ששבעת ימי חנוכת בית המקדש היו לפני שבעת ימי חג הסוכות, אלא ההוכחה לכך היא מן הפסוק בדברי הימים (ב׳ ז ט) ׳כי חנוכת הבית עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים׳.

[יח] **כוונתם** באמת לעצמם אלא אמרו כן בלשון סגי נהור כאדם התולה קללתו בחבירו, וכמו שפירש רש״י (במדבר טז יד) על מה שאמרו דתן ואבירם למשה ׳העיני האנשים ההם תנקר׳.

[יט] **הרבינו** שלמה בן היתום (ד״ה כלייה), שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה שמא). עונש כרת הוא, חיוב מיתה על ידי קיצור שנות חיי האדם. וראה בגמרא להלן (כח.) ובירושלמי (ביכורים פ״ב ה״א) עד איזה גיל מת מי שחייב כרת.
דעת רש״י (כת״י ד״ה כרת, שבת כה: ד״ה כרת), שעונש כרת כולל גם כילוי בנים. וכן כתבו התוספות (שם ע״א ד״ה כרת) בשם רבינו תם. אך בשם ריב״א כתבו, שאינו נענש בכילוי בנים אלא על אותן עבירות שנאמר בהן בפירוש לשון ׳ערירי׳ [כגון הבא על דודתו (ויקרא כ כ)]. וראה מה שכתב בזה הרמב״ן (ויקרא יח כט).
וראה עוד מה שדנו הרמב״ם (תשובה פ״ח ה״א), והרמב״ן (שער הגמול ד״ה והכרת, ויקרא שם), אם כל מי שחייב כרת נענש גם בעולם הבא, או שמא רק באלו שגילה בהם הכתוב כן.

[כ] **כמפורש** בתורה (ויקרא כג כט).

[כא] **התוספות** בסנהדרין (יא. ד״ה בת) כתבו, ש׳בת קול׳ נקראת כן כיון שאין שומעים את הקול הבא מן השמים, אלא שמתוך הקול היוצא מן השמים יוצא קול אחר ואותו קול שומעים [כמו מה שלפעמים כשאדם מכה בכח הרי הוא שומע קול אחר היוצא למרחוק מתוך קול ההכאה], ועל כן נקרא ׳בת קול׳ לפי שהוא קול היוצא מתוך קול אחר. והתוספות יום טוב (יבמות פט״ז מ״ו) כתב, שהוא קול מחודש לשעתו מהשם יתברך להודיע סודו ליראיו, וקראוהו ׳בת קול׳ ולא ׳בן קול׳ על שם תשות כחו שאינו נבואה ממש אלא למטה ממנה. ובפירוש רבינו שלמה בן היתום (ד״ה יצאה) כתב, שהיו שומעים קול היוצא מבין העננים והרקיע ומכריז ואומר, והמכריז הוא מלאך שמצווהו ה׳ לצאת מהפרגוד להכריז ולהשמיע לישראל מה שציוהו, וישראל קראו לו בת קול.

[כב] **כן** כתבו התוספות (כתובות קג: ד״ה מזומן) בשם הרב רבי מאיר, והעץ יוסף (ד״ה לאהליהם). [ועל פי דבריהם יש ליישב מה שמשמע מתשובת הבת קול ׳כולכם מזומנים לחיי עולם הבא׳, שדאגתם היתה על עונש של כלייה שיגיע להם בעולם הבא, ומדוע דאגו על כך שהרי אף אם אכלו ביום הכפורים שלא כדין שהוא חיוב כרת, מכל מקום אין בכלל זה עונש של אבדון בעולם הבא, כמבואר ברמב״ן (תורת האדם שער הגמול ד״ה והכרת, ויקרא יח כט). [ואף שמהרמב״ם (תשובה ריש פ״ח) משמע שכל כרת הוא אבדן חיי העולם הבא, כבר תמהו בזה המפרשים]. אבל לדברי התוספות מיושב, שדאגתם היתה על עונש הכרת בעולם הזה שהיא מיתה בלא זמנה, ועל כך בישרה להם הבת קול שכולם מזומנים לחיי עולם הבא בלי דין ובלי יסורים, שבזה נכלל גם שלא ימותו קודם זמנם].

[כג] **רבינו** חננאל (ד״ה מקדש). אבל המהרש״א (ח״א ד״ה ואמר על) כתב, שהבת קול דייקה ואמרה ׳כולכם׳, לומר שלא רק אלו שהתכוונו באכילתם לשם שמחת מצוה מזומנים לחיי עולם הבא, אלא אף אלו שלא התכוונו לשם שמים אלא התכוונו לשם אכילה גסה, מזומנים גם הם לכך.

[כד] **על** פי חתם סופר (עה״ת, הפטרת פקודי ד״ה אז יקהל).

[כה] **שיטה** לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה שאין). בימי יהושע בן נון אחרי שעברו ישראל את הירדן [באותן ארבע עשרה שנה שבהן כבשו וחילקו בני ישראל את ארץ ישראל. רד״ק (יהושע יח א)] עד שהוקם המשכן בשילה, וכן אחרי שחרב משכן שילה עד שהוקם בית המקדש בירושלים, היה מותר להקריב קרבנות בבמות [׳במה׳ הוא מקום שהיו מקריבים עליו קרבנות מחוץ למשכן ולבית המקדש ונקראת בלשון חז״ל גם ׳במה קטנה׳], ולא היה בזה איסור משום שחיטה או העלאה בחוץ [הנלמד ממה שנאמר (ויקרא יז ד, ט) ׳ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן לה׳ וגו׳, ׳ואל פתח אהל מועד לא יביאנו לעשות אותו לה׳ וגו׳]. אך משהוקם בית המקדש בירושלים נאסרו הבמות, ושוב לא היה להם היתר לעולם. משנה בזבחים (קיב:). ובגמרא (שם קיט.) למדו דינים אלו מפסוק. [אך במגילה (שם) מבואר שדבר זה נתון במחלוקת תנאים, ויש מי שסובר שגם קדושת בית המקדש בטלה אחרי שנחרב ומותר להקריב בבמות בזמן הזה. וראה מה שכתבו התוספות (שבועות טז: ד״ה קדושתו) בענין זה].
רבינו שלמה בן היתום (ד״ה קל) פירש, שמה שאמרו שהמשכן אין קדושתו קדושת עולם, היינו שכשבנה שלמה את הבית נגנז המשכן ונפסל [כמו שמשמע בזבחים (נט:), ובמכילתא (יתרו מס׳ דבחודש פי״א)].

[כו] **בספרי** (נשא פמ״ח) אמרו, שמכך שנאמר בקרבן נחשון נשיא שבט יהודה (במדבר ז יז) ׳זה קרבן נחשון בן עמינדב׳, למדנו שקרבנות אלו הביא נחשון משל עצמו ולא משל אנשי שבטו, וכלשון זה נאמר בתורה גם בקרבנות שאר הנשיאים.

[כז] **סתם** קרבן יחיד אינו דוחה את השבת, שלא התירה התורה להקריב בשבת אלא את שני קרבנות התמיד של שחר ובין הערבים ואת שני הכבשים של קרבנות יום השבת בלבד, שהם קרבנות ציבור שקבועים ליום הזה. רבינו שלמה בן היתום (ד״ה וקרבן).

[כח] **וזה** נלמד ממה שנאמר במקושש (במדבר טו לה) ׳מות יומת האיש, רגום אותו באבנים׳. על פי רש״י (סנהדרין שם ד״ה שאר).

[כט] **ביארנו** על פי שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה שאין), וכן נראה מדברי רש״י בשבועות (טז: ד״ה קדושת). והוסיף בשיטה לתלמיד הר״י מפריש, שאין לפרש שלמקדש יש קדושת עולם ממש, שהרי היו יודעים בנבואה שעתיד להחרב [כמובא בילקוט שמעוני (מלכים א׳ רמז קפו)]. ותוספות בשבועות (שם ד״ה קדושתו, בפירוש הראשון) פירשו, שעל בית המקדש אמרו ש׳קדושתו קדושת עולם׳ לעומת המשכן שאינו כן, לפי שבית המקדש עמד יותר שנים בקדושתו מהמשכן. עוד פירשו, שבית המקדש נקרא ׳קדושת עולם׳ לפי שאף אחרי שנחרב אינו ראוי לחזור ולקדשו אלא באותו מקום שמקודש לעולם. וכן פירש בתוספות הרא״ש (ד״ה מקדש).

[ל] **שנאמר** (מלכים א׳ ח סב) ׳והמלך וכל ישראל עמו זובחים זבח לפני ה׳׳.

[לא] **אין** להקשות, היאך דרשו קל וחומר לעקור את הפסוק המחייב להתענות ביום הכפורים, וכעין מה שהקשו (לעיל ז.) לענין תוספת שביעית. לפי ששם רצו לומר שמחמת הגזירה שוה יתבטל לגמרי דין תוספת שביעית הנלמד מפסוק, ועל כן הקשו שאין לעקור פסוק מחמת גזירה שוה, אבל כאן לא רצו לעקור לגמרי את דין התענית בכל ימי הכפורים שבשנים הבאות, אלא רק באותה שנה בלבד מחמת שמחת חנוכת בית המקדש. רש״י כת״י (ד״ה כרת), שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה לא).
וקשה, שניתן לפרוך את הקל וחומר, ממה שמבואר בשבועות (טז:) שאין ללמוד מהמשכן למקדש לפי שמצד אחד קדושת המשכן חמורה שהרי נמשח בשמן המשחה, מה שאין כן בית המקדש. ויש לומר, שמה שיש חשיבות למשכן לעומת בית המקדש מחמת הקדושה העצמית שלו שנמשח בשמן המשחה אף שקדושת בית המקדש היא קדושת עולם, דבר זה תלוי במחלוקת רבי אליעזר וחכמים במסכת נזיר (מז.) בכהן גדול ונזיר שמצאו מת מצוה, שרבי אליעזר סובר שיטמא כהן גדול ולא יטמא מת

מותרין לישא ערב הרגל קשיא לכולהו לא קשיא למאן דאמר משום שמחה עיקר שמחה חד יומא הוא למ"ד משום טירחא עיקר טירחא חד יומא הוא למ"ד משום ביטול פריה ורביה לחד יומא לא משהי איניש נפשיה ודאין מערבין שמחה בשמחה מנלן דכתיב [א] ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים [לפני ה' אלהינו] שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום ואם איתא דמערבין שמחה בשמחה איבעי ליה למינטר עד החג ומיעבד שבעה להכא ולהכא ודלמא מינטר לא נטרינן והיכא דאתרמי עבדינן איבעי ליה לשיורי[א] פורתא שיורי בנין בהמ"ק לא משיירינן איבעי ליה לשיורי [א] באמה (א) כליא עורב אמה כליא עורב צורך בנין הבית הוא אלא מדמייתר קרא מכדי כתיב ארבעה עשר יום שבעת ימים ושבעת ימים למה לי שמע מינה הני לחוד והני לחוד א"ר פרנך א"ר יוחנן אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא מאי דרוש אמרו קל וחומר ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה מקדש [ב] דקדושתו קדושת עולם וקרבן צבור ויום הכפורים דענוש כרת לא כ"ש אלא אמאי היו דואגים התם צורך גבוה הכא צורך הדיוט הכא נמי מיעבד ליעבדו מיכל לא ניכלו ולא לישתו אין שמחה בלא אכילה ושתיה ומשכן דדחי שבת מנלן אילימא מדכתיב [ב] ביום הראשון [ג] וביום השביעי דלמא שביעי לקרבנות אמר רב נחמן בר יצחק אמר קרא [ד] ביום עשתי עשר יום מה יום כולו רצוף אף עשתי עשר כולן רצופין ודלמא ימים הראויין כתיב קרא אחרינא [ה] ביום שנים עשר יום מה יום כולו רצוף אף שנים עשר יום כולן רצופין ודלמא הכא נמי ימים הראויין אם כן תרי קראי למה לי ומקדש דדוחה יום הכפורים מנלן אילימא מדכתיב ארבעה עשר יום ודלמא ימים הראויין גמר יום יום מהתם יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא ומנלן דאחיל להו דתני[ב] תחליפא [ו] ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו לאהליהם שהלכו ומצאו נשיהם בטהרה שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בבן זכר על כל הטובה שיצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא לדוד עבדו ולישראל עמו בשלמא לישראל עמו דאחיל להו עון יום הכפורים אלא לדוד עבדו מאי היא אמר רב יהודה אמר רב [ג] בשעה שביקש שלמה להכניס ארון למקדש[ג] דבקו שערים זה לזה[ד] אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה פתח ואמר [ז] שאו שערים ראשיכם וגו' ולא נענה כיון שאמר [ח] ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה וידעו הכל שמחל לו הקב"ה על אותו עון. ר' יונתן בן עסמיי [ד] ורבי יהודה בן גרים תנו פרשת נדרים בי ר' שמעון בן יוחי איפטור מיניה באורתא לצפרא הדור וקא מפטרי מיניה אמר להו ולאו איפטריתו מיני[ה] באורתא אמרו ליה למדתנו רבינו [א] תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת שנאמר ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וכתיב [ט] וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם אלא מכאן לתלמיד הנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת א"ל לבריה בני אדם הללו אנשים של צורה[ה] הם זיל גביהון דליברכוך אזל אשכחינהו דקא רמו קראי אהדדי כתיב [י] פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו וכתיב [כ] אורח חיים פן תפלס לא קשיא כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים

כאן

מותרין לישא ערב הרגל. כלומר מותר לכתחלה, ואע"ג דשבעת[ו] ימים של סעודה יהיו ברגל: עיקר שמחה. דנישואין חד יומא, ובשאר יומי לא חשיב מערב שמחה בשמחה: עיקר טירחא. דנישואין ביום ראשון דנישואין: לחד יומא לא משהו אינשי. כלומר כיון שאינו יכול להתחיל אלא בערב הרגל אין ממתינין עד הרגל, דדלמא מתרמי מלתא דלא מצי מתחיל בערב הרגל ולא[ז] מתחיל כל הרגל: ועביד ז'. יומי שמחה להכא ולהכא לחנוכת הבית ולרגל: ודלמא מינטר לא נטרינן. נישואין עד הרגל כי היכי דלא נטר שלמה, אבל אי מתרמי ליה עביד: אי הכי. דהיכא דאי איקרי ליה עביד, איבעי ליה לשיורי בבנין עד הרגל כי היכי דליתרמי ליה חנוכת הבית ברגל: אמה כליא עורב. הגג כלה ומקצר למעלה עד כאמה, ומחפין אותו שם בברזל ובמסמרים כדי שלא ישבו העורבים עליו, זהו לא חשיב כבנין: ודלמא אמה כליא עורב נמי צורך בנין הוא. להכי לא שייריה, אלא כל היכא דאיתרמי ליה לנישואין ברגל לא ידעינן מנלן דלא עבדינן: שמע מינה הני לחוד. דלא מצי למיעבד ליה ביחד אפילו מתרמי: לא עשו ישראל יום כפורים. לפי ששבעה ימים שלפני סוכות כל[ח] יום עשו שמחה ומשתה, דכתיב ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום: וקרבן יחיד. של נשיאים: דאיסור סקילה. לחמור מכרת: וקרבן צבור. דמה שהיו מקריבין בימי חנוכת הבית קרבן צבור הוא: התם. במשכן לגבוה הוו קרבנות: הכא. בחנוכת הבית להדיוט משתה: הכא נמי לעבדו. קרבנות, מיכל לא ניכלו: ביום השביעי. ומשמע לן יום ז' היינו שבת: דלמא שביעי לקרבנות. שאם הקריב נשיא ששי בערב שבת מקריב נשיא שביעי באחד בשבת, ומאי שביעי שביעי לקרבן נשיא: ביום עשתי עשר יום. האי יום יתירא משמע מה יום רצוף שאין בו הפסק אף כולהו י"א יום רצוף דליכא הפסק בינתיים אפילו בשבת: דלמא ימים הראויין. למשתה עביד משתה, לאפוקי יום הכפורים: גמר יום יום מהתם. מנשיאים דמשכן דגמרינן מתרי קראי דהוו רצופים אפילו בשבת, אף משתה דחנוכת הבית הוו י"ד רצופים ואפילו [ביוה"כ]: כ"ד רננות. כתיבי בפרשה, בין רנה ותחנה ותפלה ובקשה: פרשת נדרים. מסכת נדרים: ביום השמיני. של חג, היינו בעשרים ושתים: וכתיב וביום עשרים ושלשה. אלמא דבעשרים ושתים ובעשרים ושלשה איפטרו מיניה: של צורה. כלומר חכמים: פלס מעגל רגלך. כלומר שקול מצות ועיין בהן איזו מצוה גדולה, ועשה הגדולה: וכתיב ארח חיים פן תפלס. דמשמע כל מצוה שתבא לידך עשה אותה בין גדולה בין קטנה, ואל תניח קטנה מפני הגדולה: מצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים. תפלס פלס[ט] מעגל רגלך, שתעשה אתה הגדולה ותצריך יעשו קטנה:

וכמלוה

איבעי ליה למינטר עד החג. כדי שלא יתבטלו ישראל ממלאכתן כל כך: **איבעי** ליה לשיורי באמה כליא עורב. שלא היה צורך הבנין כ"כ ואע"פ שהוא מהבנין כדי שלא יביאו הטומאה אין זה צורך כל כך וגם בשעת הבנין בזמן שלא היה[י] השכינה שורה בו לא היה צורך[ו]:

כאן

עין משפט
נר מצוה

פה א טוש"ע י"ד סי' רמב סעיף טז בהגה"ה:

משנת ראשונים

איבעי ליה למינטר עד החג. דבלאו הכי היו ישראל עולין לרגל.
[תוס' הרא"ש]

כדי להרבות יותר בשמחה מפני ב' שמחות, ועוד שלא לעכב ישראל חוץ לבתיהם זמן מרובה.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ודלמא מנטר לא נטרינן. כיון דהבנין שלם ונגמר ומחייבי בחנוך לא נטרינן, שלא יהא המזבח בטל כיון שראוי להקריב עליו, דאדרבה זריזים מקדימין למצות.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

כליא עורב. פירש בקונטרס מסמרות חדין תוחבין בראש גג ההיכל לכלות העורבים שלא ישבו עליו. ובמקום אחר פירש כמין טבלא חדה זקופה על צידה, וחדודה לחתוך כמו סכין. ובערוך ערך כל פי', שעשו צורה להבריח בה העופות מגג ההיכל, כדרך שעושין עכשיו שומרי זרעים, וקראו אותה כליה עורב. ועוד פירש בערוך מקדש ראשון ששכינה שרויה בו לא היו צריכין כליא עורב, שלא היו עופות פורחין עליו, אבל במקדש שני שלא היתה קדושתו כקדושת ראשון הוצרכו לכליא עורב. ובפ' ראשון דמועד קטן לא משמע כן, דקאמר איבעי ליה לשיורי באמת כליה עורב, משמע שהיה שם כליה עורב. ושמא תחלה עשה כליא עורב שלא היה ידוע, אחרי כן כשראה קדושתו שמטו.
[תוד"ה כליה, מנחות קז.]

מקדש דקדושתו קדושת עולם. פירש בקונטרס שאין אחריה היתר במות. ויש לפרש קדושת עולם שהאריכו בקדושה יותר. א"נ לפי שאין ראוי לחזור ולקדש אלא באותו מקום קרי ליה קדושת עולם. **[תוד"ה קדושתו, שבועות טז:]**

ואין לומר קדושת עולם ממש, שהיו יודעים שהיה עתיד ליחרב.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

אין שמחה בלא אכילה ושתיה. אע"ג דלא כתיב שמחה בחנוכת המקדש אלא הבאת קרבנות, מ"מ כשמביאין קרבנות צריך להיות שם שמחה, כדכתיב וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת.
[תוס' הרא"ש]

ומורי הר"ר יחיאל ז"ל פי' דבהדיא כתיב שמחה בחנוך הבית בפ' ראה, כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, ודרשינן בפ"ק דמגילה (י.) מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים, וכתיב והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם וגו' ושמחתם לפני ה' אלהיכם וגו', ולכך הוצרכו לבא כל ישראל לחנוכת הבית לשמוח בשמחת הבית כדקאמר קרא, ולכך קאמר אין שמחה בלא אכילה ושתיה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ורבי יהודה בן גרים.** ה"ג בפ' במה מדליקין (שבת לג, ב), ופר"ש אביו ואמו גרים היו. ואית דגרסי ר' יהודה דמן גרים, ואיכא למימר דמאותו מקום היה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **של צורה הם.** של חכמה ושל ענוה. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **זיל לגבייהו.** לך אצלם ללוותם ולעזור להם בצרכיהם, אולי יברכוך. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **אורח חיים פן תפלס.** אבל הראב"ד ז"ל פי' אורח חיים על תלמוד תורה, שלא יכריענה עם שום מצוה כי היא קודמת על כל המצות ובכלל שיוכל לקיים המצות ע"י אחרים כי הוא צריך ללמוד ואם לא ילמוד מהיכן ידע המצות, אבל במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים כגון כיבוד אב ואם וקבורת מת מצוה במקום שאין שם קוברים וכיוצא בזה המצוה קודמת. ואתיא כאיסי בן יהודה דבפ"ק דקידושין.
[חידושי הר"ן]

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [שבת ל. ערכין ו. ע"ש מנחות קז.] מדות פ"ד מ"ו, ב) [שבת ל. ע"ש], ג) שבת ל. סנהדרין קז:, ד) שבת דף לג:, ה) עיין תענית טז. וברש"י שם ד"ה אדם, ו) [עי' תוספות שבת ל. ד"ה מכליא ותוס' מנחות קז. ד"ה כליא וערכין ו. ד"ה כגון].

הגהות הב"ח

(א) גמ' באמה כליא עורב נ"ב לשון כלוי ומניעת העורבי' מליסב וכן פי' הערוך אלא שכתב דבמקדש ראשון לא היה צריך כליא עורב ע"ש והתוס' בפרק ר' עקיבא כתבו דמוכח כאן שהיה במקדש ראשון כליא עורב:

גליון הש"ס

גמ' דקדושתו קדושת עולם. עיין שבועות דף טז ע"ב תוס' ד"ה קדושתו:

תורה אור השלם

א) וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בָעֵת הַהִיא אֶת הֶחָג וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד נַחַל מִצְרַיִם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵינוּ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם: [מלכים א', ח, סה]

ב) וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה: [במדבר ז, יב]

ג) בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן עַמִּיהוּד: [במדבר ז, מח]

ד) בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן עָכְרָן: [במדבר ז, עב]

ה) בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן עֵינָן: [במדבר ז, עח]

ו) בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שִׁלַּח אֶת הָעָם וַיְבָרְכוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיֵּלְכוּ לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: [מלכים א', ח, סו]

ז) שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: [תהלים כד, ז]

ח) יְיָ אֱלֹהִים אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶיךָ זָכְרָה לְחַסְדֵי דָּוִיד עַבְדֶּךָ: [דברי הימים ב' ו, מב]

ט) וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שִׁלַּח אֶת הָעָם לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ לְדָוִיד וְלִשְׁלֹמֹה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: [דברי הימים ב' ז, י]

י) פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ וְכָל דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ: [משלי ד, כו]

כ) אֹרַח חַיִּים פֶּן תְּפַלֵּס נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע: [משלי ה, ו]

רש"י כת"י **למאן דאמ' משום שמחה.** רב יהודה אמר[כ] משום שמחה ורב אמ' מפני שמניח שמחת הרגל ואתרויהו קא מסני. **ומאן דאמ' מפני בטול פריה ורביה.** אסור לישא אשה במועד משום דאי שריק ולאי משהי נפשיה ומבטל מפריה ורביה דמימר אמר אי לא נסיבנא לה ביום ראשון נסיבנא לה ביום שני אבל השתא דשריק ערב הרגל ולא רגל לחד יומא לא משהי נפשיה כיון דאילו מיתנים תו לא מצי עביד במועד הילכך ערב רגל מותר. **שבעת ימים.** לחנוכת וכו' כשנבנה בית המקדש ואחר כך שבעת ימים לחג הסוכות כדאמ' בסמוך. **ודילמא מינטר לא מנטרינן.** לחנוכת הבית עד הרגל מפני שהמזבח בטל. **והיכא דאיתרמי.** כלומר אי הוה מתרמי יום בנין סמוך לחג [מערבין שמחה בשמחה] [ע"פ רש"י בע"י]. **[לשיורי פורתא].** כי היכי דניעביד שבעה להכא ולהכא ולא (נמי בטל) [הוי ביטול] מזבח כיון דלא נשלם ומדלא (שייך שמ') [שהה ש"מ] דלאין מערבין. **לא משיירינן.** דמידע ידעי דהערמה הוא ועוד דגנאי הוא. **אמה כולי עורב.** שפודין של ברזל ארוכין אמה שעל גבי הבית לכלות את העורבים שלא יטנפו את הגג וכולי עורב שמונעין את העורבים כמו לא תכלא רחמיך (תהלים מ) ... **צורך בנין.** שהוא השלמת ל' אמות של קומת בית ראשון וק' אמות של בנין בית שני ושיור בבנין לא משיירנן. **הני לחוד והני לחוד.** דאין מערבין. **אותה שנה לא עשו.** יום הכפורים שאכלו כל שבעת ימי חנוך קודם החג וחמישי של קודם החג יום הכפורים. **מאי דרוש.** דדחו יום הכפורים. **קדושת משכן** מ' שנה שהלכו במדבר מ' שנה. **קרבן יחיד.** נשיאים לחנוכת המזבח. **שבת דאסור סקילה.** דהו שהקריבו קרבן נשיאים בשבת כדלקמן. **קרבן צבור.** דכתו' וכל ישראל עמו שכל ישראל הקריבו קרבנות בחנוכת בית המקדש. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים א] בכת"י נוסף **בבנין הבית**: ב] בכת"י ובע"י נוסף **רב** תחליפא: ג] בכת"י ארון **לבית קדשי הקדשים** (וכמו בשבת ובסנהדרין): ד] בכת"י זה **בזה**: ה] בכת"י **מינאי**: ו] בכת"י **דששה**. וכ"ה נכון (דק"ס): ז] בכת"י נוסף ולא **מצי** מתחיל: ח] בכת"י **בכל**: ט] צ"ל **בפלס** (באה"מ): י] עי' הגרי"א חבר בילקו"מ שמגיה בדברי התוס' ע"פ הערוך המובא בתוס' מנחות שצ"ל בזמן **שהיה** השכינה, ולפי דבריו נראה גם שצ"ל וגם בשעת הבנין **הראשון** בזמן **שהיה** (עי' בתוס' המצויינים במסוה"ש): כ] נדצ"ל ר"י **דאמר** משום **עירוב** שמחה ורב **דאמר**:

מתרצת הגמרא, שכן יש לפרוך את הקל וחומר, **דְּהָתָם** - שם בחנוכת המשכן, מה שחיללו את השבת היה בשחיטת הקרבנות והקטרת העולות, וכן הקטרת אימורי החטאות[לב], שכל זה הוא **צוֹרֶךְ גָּבוֹהַּ** [-שמים], ולצורך זה הותרה העבודה במשכן בשבת, אך **הָכָא** - כאן בחנוכת המקדש חיללו את יום הכפורים באכילה ושתיה שהן **צוֹרֶךְ הֶדְיוֹט**, ועל כן דאגו[לג].

מקשה הגמרא, **הָכָא נַמִּי** - גם כאן בחנוכת הבית מדוע באמת הוצרכו לעשות כן לאכול ולשתות ביום הכפורים, **מֵיעֲבַד לֶיעְבְּדוּ** - שיקריבו את הקרבנות של חנוכת הבית ביום הכפורים כמו שהוקרבו בשבת קרבנותיו של אחד מהנשיאים בחנוכת המשכן, אך **מֵיכַל לָא נֵיכְלוּ וְלָא לִישְׁתּוּ** - שלא יאכלו ולא ישתו בו ביום, ובשר השלמים שהקריבו בו ביום יאכלוהו במוצאי יום הכפורים ולמחרת.

מתרצת הגמרא, **אֵין שִׂמְחָה בְּלֹא אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה**, וכיון שהביאו קרבנות שלמים לחנוכת הבית, היו חייבים לשמוח[לד] ועל כן היו צריכים לאכול ולשתות, וסברו שאף מצוה זו דוחה את יום הכפורים[לה].

הגמרא חוזרת למה שנאמר לעיל שבחנוכת המשכן שבמדבר, דחו קרבנותיו של אחד מהנשיאים את השבת:

מבררת הגמרא, **וְהַקָּרְבָּנוֹת שהקריב אחד מהנשיאים בחנוכת הַמִּשְׁכָּן, דְּדָחֵי** [-שדחה] **שַׁבָּת, מְנָלָן** - מהיכן למדנו דבר זה. **אִילֵימָא** - אם נאמר שלמדנו כן **מִדִּכְתִיב** - ממה שנאמר גבי קרבנות הנשיאים (במדבר ז יב) **'וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן** אֶת קָרְבָּנוֹ' וגו', ומפסוק זה ואילך מונה התורה את סדר הקרבת כל נשיא ונשיא ביומו, **וְנאמר** (שם ז מח, מט) **'בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי** נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם, קָרְבָּנוֹ קַעֲרַת כֶּסֶף אַחַת' וגו', ונפרש ש'ביום השביעי' היינו יום השבת שהוא השביעי לימות השבוע[לו]. הרי אין זה מוכרח, **דִּלְמָא שְׁבִיעִי לְקָרְבָּנוֹת** - שמא הפסוק קורא 'יום השביעי' ליום שהקריבו בו את הקרבן של הנשיא השביעי אף שזה היה היום השמיני מהיום שהקריב בו הנשיא הראשון[לז] [והיה זה באחד בשבת, והנשיא הששי הקריב בששי בשבת, והשביעי באחד בשבת], אך לעולם לא הקריבו בשבת.

מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק**, מפסוק אחר יש להוכיח שחנוכת המשכן דחתה את השבת, **דְּאָמַר קְרָא** - נאמר בפסוק בהמשך פרשת קרבנות הנשיאים (שם ז עב) **'בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם** נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר'[לח], ותיבת 'יום' השניה מיותרת, ובאה ללמד ש'עשתי עשר' דומה ל'יום', **מַה** [-כשם] **שיּוֹם כּוּלּוֹ רָצוּף** שאין בו הפסק בין היום ובין הלילה[לט], **אַף עַשְׁתֵּי עָשָׂר** יום של קרבנות הנשיאים היו **כּוּלָּן רְצוּפִין** יום אחר יום בלי הפסק ביניהם, ונמצא שאחד מן הנשיאים הקריב בשבת.

מצוה לפי שמביא קרבן על טומאתו מה שאין כן כהן גדול, אבל חכמים סוברים שהנזיר יטמא לפי שאין קדושתו קדושת עולם ואל יטמא כהן גדול שקדושתו קדושת עולם, הרי שלרבי אליעזר מחשיבים את הקדושה העצמית של הנזיר אף נגד קדושת עולם של הכהן הגדול, אבל חכמים סוברים שאין הקדושה העצמית חשובה נגד קדושת עולם, ולכן סוגיית הגמרא כאן לא הקשתה כן על הקל וחומר כיון שהיא הולכת בשיטת חכמים בנזיר. לקח טוב (כלל טו אות ב).

הקשה מהר"ץ חיות (הו"ד בשו"ת חתם סופר או"ח סי' רח ד"ה בדף ז'), היאך למדו שחנוכת בית המקדש דוחה שבת מחנוכת המשכן, והרי מבואר ברמב"ם (מעשה הקרבנות פ"ג הט"ו) שחנוכת המשכן היתה הוראת שעה, ואין למדים מהוראת שעה [כמבואר בחגיגה (ו.)]. ותירץ החתם סופר (שם, בתירוץ ראשון), שהרמב"ם כתב רק שאופן הקרבנות שהקריבו אז, כגון הקטורת (במדבר ז יד) היה הוראת שעה, אבל עיקר חיוב חנוכת הבית היא מצוה לדורות. וגם בקנאת סופרים (על ספר המצוות לרמב"ם, שורש השלישי) כתב שדעת הרמב"ם בזה היא כשיטת הרמב"ן (במדבר ז יג) שכתב, שה' הסכים על דעת הנשיאים וציוה 'נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום יקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח' (שם ז יא), ולפיכך יתכן שהיא מצוה לדורות שיחנכו לעולם בית המקדש והמזבח, ולכך עשה שלמה המלך חנוכת הבית, וכן עשו אנשי כנסת הגדולה חנוכת הבית כשנבנה בית המקדש השני [כמפורש בעזרא (ו טז)], וכן יעשו לימות המשיח כשיבנה בית המקדש השלישי [כנאמר ביחזקאל (מג כו)]. וגם בהשגות לספר המצוות (שורש שלישי) כתב הרמב"ן כן, ופירש שעיקר החנוכה היא מצוה לדורות, ורק שיעורי הקרבנות שהביאו הנשיאים היו הוראת שעה [והוסיף, שמצוה זאת נתבאר גם ממה שכתוב בסוף פרשת הקרבנות (ויקרא ז לז) 'זאת התורה לעולה ולמנחה ולחטאת ולאשם ולמילואים' הרי שמנה את קרבנות המילואים עם שאר הקדשים שהם לדורות]. אבל בזוהר הרקיע (עשין קכז-קכח) כתב, שחנוכת המקדש הראשון של שלמה וכן חנוכת בית שני לא היו בתורת חובה אלא קיימו אותן בתורת נדבה, ראה שם מה שהאריך לבאר בזה.

[לב] **רש"י** כת"י (ד"ה התם - הראשון). וקשה, שהרי הנשיאים הקריבו גם שלמים [כמפורש בתורה (במדבר ז יז)] והם נאכלים לבעליהם, ונמצא שהיו צריכים לבשלם או לצלותם בשבת. ויש לומר, שאותם שלמים שהוקרבו בערב שבת בישלום או צלאום בערב שבת ואכלו מבשרם בשבת, ואותם שהוקרבו בשבת נזרק דמם והוקטר חלבם ונעשה בהם כל צורך גבוה בו ביום, אך אכילת בשרם לבעליהם היתה רק לאחר השבת [שהשלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחד (זבחים נה.)]. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הכא) בשם ריב"ם.

[לג] **רש"י** (כת"י שם, שבת ל. ד"ה דיום). וברש"י כת"י כתב עוד, שאף בישלו מאכלם ביום הכפורים. וקשה, שאף לפי סברתם שהותר להם לאכול ולשתות ביום הכפורים מכל מקום מדוע בישלו בו ביום, הרי היו יכולים לאכול מה שהתבשל מאתמול. ותירץ במלא העומר (ויקרא כג כח), שמה שביום הכפורים אסור לעשות מלאכת אוכל נפש מה שאין כן בשאר ימים טובים, הוא לפי שיום הכפורים אסור באכילה ושתיה, והואיל ולפי סברתם הותר להם לאכול ולשתות באותה שנה ביום הכפורים מחמת שמחת חנוכת הבית, הותרו להם גם בישול ושאר מלאכות לצורך אוכל נפש. אך בבן יהוידע (ד"ה הכא) כתב, שיש למחוק מדברי רש"י כת"י את תיבת 'ובשלו'. [ובבראשית רבה (לה ג) כתוב שאכלו ושתו ביום הכפורים והדליקו נרות ביום שבת לצורך השמחה, ומבואר שם שדאגו גם על מה שחיללו את השבת. וזה לא כמשמעות הגמרא כאן שרק את יום הכפורים חיללו שהוא איסור כרת, ולא את השבת].

החתם סופר (עה"ת, הפטרת פקודי ד"ה אז יקהל) ביאר, שודאי אלו שאכילתם ביום הכפורים היתה לשם מצוה וכיונו כל מחשבתם לכבוד ה' בלי שום כוונה אחרת להנאת הגוף, להם היתה אכילה זו צורך גבוה כמו קרבנות הנשיאים ויותר, ולהם לא נדחה הקל וחומר. ומתחילה לא הקהיל שלמה המלך לכך אלא גדולי ישראל ובעלי רוח הקודש שעמדו על דעתם וידעו שיוכלו לעמוד על דעתם ולכוין באכילתם רק לשם שמים, ולא התכוין שכל ישראל יאכלו וישתו ביום הכפורים. אך ישראל נקהלו כולם מאליהם וכל אחד שיער בנפשו שיוכל לעמוד על דעתו ולכוין באכילתו לשם שמים בלבד. ועל כן אכלו כולם ביום הכפורים ולא היה שלמה המלך יכול למנוע זאת מהם כי כל אדם נאמן על עצמו. אך לבסוף דאגו, לפי שאף שכל אחד ידע בנפשו שהתכוין לשם שמים, מכל מקום היה דואג על חבירו אולי הוא לא התכוין לשם שמים ונמצא שאכל באיסור לפי שלגביו שאכילתו היתה צורך הדיוט לא היה ניתן לדרוש הקל וחומר. עד שיצאה הבת קול והעידה שכולם מזומנים לחיי העולם הבא, לפי שכל ישראל התכוונו לשם שמים בלבד. ומבואר מדבריו, שלפי האמת לא נדחה הקל וחומר, שהרי גם אכילתם היתה צורך גבוה. אך הרש"ש (יומא פא. ד"ה מה) כתב שלמסקנא נדחה הקל וחומר, אלא שמן השמים נמחל להם.

[לד] **אין** להקשות מנין שהיו צריכים לשמוח והרי לא נאמרה שמחה בחנוכת הבית, לפי שכל המביא קרבן שלמים חייב לשמוח, וכמו שנאמר בענין האבנים שהקימו בני ישראל בעבר הירדן (דברים כז ז) 'וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת' וגו'. תוספות הרא"ש (ד"ה אין). וכן כתב בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אין) בשם ריב"ם. ובשם מורו רבינו יחיאל פירש, שבפירוש נאמר בתורה חיוב שמחה בחנוכת הבית בפרשת ראה, שתחילה נאמר שם (דברים יב ט) 'כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה', ודרשו במגילה (י.) 'מנוחה' זו שילה, 'נחלה' זו ירושלים, ולאחר מכן נאמר (שם יב י-יא) 'והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שמה תביאו וגו' [והיינו בית המקדש שבירושלים] ושמחתם לפני ה' אלהיכם', הרי שהוצרכו כל ישראל לבוא לירושלים ולשמוח בשמחת הבית.

[לה] **מדברי** הגמרא מבואר רק שאכלו ושתו אז ביום הכפורים, אך אינו מבואר איך היתה הנהגתם לגבי שאר העינויים האסורים ביום הכפורים [נעילת הסנדל ורחיצה וכו']. והיה ניתן לומר, שאף שאר העינויים נדחו, שהרי טעם הדחייה היה משום השמחה של חנוכת הבית, וגם עינויים אלו מונעים את השמחה. וראה בשואל ומשיב (שו"ת רביעאה ח"ג סי' מ) שחידש, שלדעת הראשונים הסוברים ששאר העינויים אינם אסורים אלא מדרבנן, לא נאסרו עינויים אלו אלא לאחר חורבן בית המקדש. ולדעתו לא נהגו עינויים אלו כלל בימי שלמה. ולענין הנהגתם במלאכות האסורות ביום הכפורים, ראה מה שנכתב לעיל בהערה בשם המדרש ורש"י כת"י.

ולענין עבודת הקרבנות של יום הכפורים באותה שנה, ראה מה שכתב בחידושי רבינו מאיר שמחה (ח"ב הארות והערות סי' מב אות ד), שבכוונה חינך שלמה המלך את בית המקדש ביום הכפורים כדי לחנך בעבודה זו גם את קודש הקדשים [שהרי בכל ימות השנה אין שום עבודה נעשית בקודש הקדשים אלא רק ביום הכפורים שהכהן גדול מַזֶּה שם מדם הפר והשעיר, ומכניס לשם את הכף והמחתה]. ומבואר מדבריו, שעשו באותה שנה את עבודת יום הכפורים כמו בשאר השנים. אך מדברי הספורנו (במדבר ט ב) נראה, שגם עבודת יום הכפורים התבטלה באותה שנה.

[לו] **המיוחס** לרש"י (ד"ה ביום השביעי). והוסיף המהרש"א (ח"א ד"ה אילימא), שהואיל ובשבת (פז:) אמרו שיום הראשון של הנשיאים היה ביום ראשון של מעשה בראשית, ופירוש מה שנאמר בנשיאים 'ביום הראשון' היינו יום ראשון של השבוע, נמצא שמה שנאמר בהמשך 'ביום השביעי' היינו שביעי למעשה בראשית שהוא שבת.

[לז] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ודילמא שביעי).

ולפי זה שונה פירוש 'ביום השביעי', שהוא שביעי לנשיאים ולא לימי בראשית, מפירוש 'ביום הראשון' שהוא ראשון לנשיאים וגם ראשון למעשה בראשית. מהרש"א (שם).

[לח] **פירוש** 'עשתי עשר' הוא אחד עשר. וראה אבן עזרא שם שביאר מדוע השתנה מספר זה ונקרא 'עשתי עשר' ולא 'אחד עשר' כמו שאר המספרים שאחרי מספר עשרה [שנים עשר, שלושה עשר].

[לט] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ביום עשתי). ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה אמר רב נחמן) פירש, שאין הפסק בשעותיו.

מותרין לישא ערב הרגל קשיא לכולהו לא קשיא למאן דאמר משום שמחה עיקר שמחה חד יומא הוא למ"ד משום טירחא עיקר טירחא חד יומא הוא למ"ד משום ביטול פריה ורביה לחד יומא לא משהי איניש נפשיה ודאין מערבין שמחה בשמחה מנלן דכתיב [א] ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים [לפני ה' אלהינו] שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום ואם איתא דמערבין שמחה בשמחה איבעי ליה למינטר עד החג ומיעבד שבעה להכא ולהכא ודלמא מינטר לא נטרינן והיכא דאתרמי עבדינן איבעי ליה לשיורי[א] פורתא שיורי בנין בהמ"ק לא משיירינן איבעי ליה לשיורי [א]באמה (א) כליא עורב אמה כליא עורב צורך בנין הבית הוא אלא מדמייתר קרא מכדי כתיב ארבעה עשר יום שבעת ימים ושבעת ימים למה לי שמע מינה הני לחוד והני לחוד א"ר פרנך א"ר יוחנן אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא מאי דרוש אמרו קל וחומר ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה מקדש °דקדושתו קדושת עולם וקרבן צבור ויום הכפורים דענוש כרת לא כ"ש אלא אמאי היו דואגים התם צורך גבוה הכא צורך הדיוט הכא נמי מיעבד ליעבדו מיכל לא ניכלו ולא לישתו אין שמחה בלא אכילה ושתיה ומשכן דדחי שבת מנלן אילימא מדכתיב [ב] ביום הראשון [ג] וביום השביעי דלמא שביעי לקרבנות אמר רב נחמן בר יצחק אמר קרא [ד] ביום עשתי עשר יום מה יום כולו רצוף אף עשתי עשר כולן רצופין ודלמא ימים הראויין כתיב קרא אחרינא [ה] ביום שנים עשר יום מה יום כולו רצוף אף שנים עשר יום כולן רצופין ודלמא הכא נמי ימים הראויין אם כן תרי קראי למה לי ומקדש דדוחה יום הכפורים מנלן אילימא מדכתיב ארבעה עשר יום ודלמא ימים הראויין גמר יום יום מהתם יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא ומנלן דאחיל להו דתני[ב] תחליפא [ג] [ו] ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו לאהליהם שהלכו ומצאו נשיהם בטהרה שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בבן זכר על כל הטובה שיצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא לדוד עבדו ולישראל עמו בשלמא לישראל עמו דאחיל להו עון יום הכפורים אלא לדוד עבדו מאי היא אמר רב יהודה אמר רב [ג] בשעה שביקש שלמה להכנים ארון למקדש[ג] דבקו שערים זה לזה[ד] אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה פתח ואמר [ז] שאו שערים ראשיכם וגו' ולא נענה כיון שאמר [ח] ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה וידעו הכל שמחל לו הקב"ה על אותו עון. ר' יונתן בן עסמיי [ד] ורבי יהודה בן גרים תנו פרשת נדרים בי ר' שמעון בן יוחי איפטור מיניה באורתא לצפרא הדור וקא מפטרי מיניה אמר להו ולאו איפטריתו מיני[ה] באורתא אמרו ליה למדתנו רבינו [א] תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת שנאמר ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וכתיב [ט] וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם אלא מכאן לתלמיד הנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת א"ל לבריה בני אדם הללו אנשים של צורה[ה] הם זיל גביהון דליברכוך אזל אשכחינהו דקא רמו קראי אהדדי כתיב [י] פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו וכתיב [כ] אורח חיים פן תפלס לא קשיא כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים כאן

מותרין לישא ערב הרגל. כלומר מותר לכתחלה, ואע"ג דשבעת[ו] ימים של סעודה יהיו ברגל: **עיקר שמחה.** דנישואין חד יומא, ובשאר יומי לא חשיב מערב שמחה בשמחה: **עיקר טירחא.** דנישואין ביום ראשון דנישואין: **לחד יומא לא משהו אינשי.** כלומר כיון שאינו יכול להתחיל אלא בערב הרגל אין ממתינין עד הרגל, דדלמא מתרמי מלתא דלא מצי מתחיל בערב הרגל ולא[ז] מתחיל כל הרגל: **ועביד ז'.** יומי שמחה להכא ולהכא לחנוכת הבית ולרגל: **ודלמא מינטר לא נטרינן.** נישואין עד הרגל כי היכי דלא נטר שלמה, אבל אי מתרמי ליה עביד: **אי הכי.** דהיכא דאי איקרי ליה עביד, איבעי ליה לשיורי בבנין עד הרגל כי היכי דליתרמי ליה חנוכת הבית ברגל: **אמה כליא עורב.** הגג כלה ומקלר למעלה עד כאמה, ומחפין אותו שם בברזל ובמסמרים כדי שלא ישבו העורבים עליו, זהו לא חשיב כבנין: **ודלמא** אמה כליא עורב נמי צורך בנין הוא. להכי לא שייריה, אלא כל היכא דאיתרמי ליה לנישואין ברגל לא ידעינן מנלן דלא עבדינן: **שמע מינה** הני לחוד. דלא מצי למיעבד ליה ביחד אפילו מתרמי: **לא עשו ישראל** יום כפורים. לפי שבעה ימים שלפני סוכות כל[ח] יום עשו שמחה ומשתה, דכתיב ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום: **וקרבן יחיד.** של נשיאים: **דאיסור סקילה.** דחמור מכרת: **וקרבן צבור.** דמה שהיו מקריבין בימי חנוכת הבית קרבן צבור הוא: **התם.** במשכן לגבוה הוו קרבנות: **הכא.** בחנוכת הבית להדיוט משתה: **הכא נמי לעבדו.** קרבנות, מיכל לא ניכלו: **ביום השביעי.** ומשמע לן יום ז' היינו שבת: **דלמא שביעי לקרבנות.** שאם הקריב נשיא ששי בערב שבת מקריב נשיא שביעי באחד בשבת, ומאי שביעי שביעי לקרבן נשיא: **ביום עשתי עשר יום.** האי יום יתירא משמע מה יום רצוף שאין בו הפסק אף כולהו י"א יום רצוף דליכא הפסק בינתיים אפילו בשבת: **דלמא ימים הראויין.** למשתה עביד משתה, לאפוקי יום הכפורים: **גמר יום יום מהתם.** מנשיאים דמשכן דגמרינן מתרי קראי דהוו רצופים אפילו בשבת, אף משתה דחנוכת הבית הוו י"ד רצופים ואפילו [ביוה"כ]: **כ"ד רננות.** כתיבי בפרשה, בין רנה ותחנה ותפלה ובקשה: **פרשת נדרים.** מסכת נדרים: **ביום השמיני.** של חג, היינו בעשרים ושתים: **וכתיב** וביום עשרים ושלשה. אלמא דבעשרים ושתים ובעשרים ושלשה איפטרו מיניה: **של צורה.** כלומר חכמים: **פלס מעגל רגלך.** כלומר שקול מצות ועיין בהן איזו מצוה גדולה, ועשה הגדולה: **וכתיב** ארח חיים פן תפלס. דמשמע כל מצוה שתבא לידך עשה אותה בין גדולה בין קטנה, ואל תניח קטנה מפני הגדולה: **מצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים.** תפלס פלס[ט] מעגל רגלך, שתעשה אתה הגדולה וחבריך יעשו קטנה:

ובמצוה

איבעי ליה למינטר עד החג. כדי שלא יתבטלו ישראל ממלאכתן כל כך: **איבעי** ליה לשיורי באמה כליא עורב. שלא היה צורך הבנין כ"כ ואע"פ שהוא מהבנין כדי שלא יביאו הטומאה אין זה צורך כל כך וגם בשעת הבנין בזמן שלא היה[י] השכינה שורה בו לא היה צורך[ו]:

כאן

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [שבת ל. ערכין ו. ע"ש מנחות קז.] מדות פ"ד מ"ו, ב) [שבת ל. ע"ש], ג) שבת ל. סנהדרין קז:, ד) שבת דף לג:, ה) עיין תענית טז. וברש"י שם ד"ה אדם, ו) [עי' תוספות שבת ל. ד"ה מכלא ותוס' מנחות קז. ד"ה כליא וערכין ו. ד"ה כגון].

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' באמה כליא עורב נ"ב לשון כלוי ומניעת העורבי' מליסב וכן פי' הערוך אלא שכתב דבמקדש ראשון לא היה צריך כליא עורב ע"ש והתוס' בפרק ר' עקיבא כתבו דמוכח כאן שהיה במקדש ראשון כליא עורב:

◆

גליון הש"ס

גמ' דקדושתו קדושת עולם. עיין שבועות דף טז ע"ב תוס' ד"ה קדושתו:

◆

תורה אור השלם

א) וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בָעֵת הַהִיא אֶת הֶחָג וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד נַחַל מִצְרַיִם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵינוּ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם: [מלכים א' ח, סה]

ב) וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה: [במדבר ז, יב]

ג) בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן עַמִּיהוּד: [במדבר ז, מח]

ד) בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן עָכְרָן: [במדבר ז, עב]

ה) בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן עֵינָן: [במדבר ז, עח]

ו) בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שִׁלַּח אֶת הָעָם וַיְבָרְכוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיֵּלְכוּ לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: [מלכים א' ח, סו]

ז) שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: [תהלים כד, ז]

ח) יְיָ אֱלֹהִים אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ זָכְרָה לְחַסְדֵי דָּוִיד עַבְדֶּךָ: [דברי הימים ב' ו, מב]

ט) וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שִׁלַּח אֶת הָעָם לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ לְדָוִיד וְלִשְׁלֹמֹה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: [דברי הימים ב' ז, י]

י) פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ וְכָל דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ: [משלי ה, כו]

כ) אֹרַח חַיִּים פֶּן תְּפַלֵּס נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע: [משלי ה, ו]

עין משפט
נר מצוה

פה א טוש"ע י"ד סי' רמב סעיף טז בהגה"ה:

◆

משנת ראשונים

איבעי ליה למינטר עד החג. דבלאו הכי היו ישראל עולין לרגל. **[תוס' הרא"ש]**

כדי להרבות יותר בשמחה מפני ב' שמחות, ועוד שלא לעכב ישראל חוץ לבתיהם זמן מרובה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ודלמא מנטר לא נטרינן. כיון דהבנין שלם ונגמר ומחייבי בחנוך לא נטרינן, שלא יהא המזבח בטל כיון שראוי להקריב עליו, דאדרבה זריזים מקדימין למצות. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

כליא עורב. פירש בקונטרס מסמרות חדין תוחבין בראש גג ההיכל לכלות העורבים שלא ישבו עליו. ובמקום אחר פירש כמין טבלא חדה זקופה על צידה, וחדודה לחתוך כמו סכין. ובערוך ערך כל פי', שעשו צורה להבריח בה העופות מגג ההיכל, כדרך שעושין עכשיו שומרי זרעים, וקראו אותה כליה עורב. ועוד פירש בערוך מקדש ראשון ששכינה שורייה בו לא היו צריכין כליא עורב, שלא היו עופות פורחין עליו, אבל במקדש שני שלא היתה קדושתו כקדושת ראשון הוצרכו לכליא עורב. ובפ' ראשון דמועד קטן לא משמע כן, דקאמר איבעי ליה לשיורי באמת כליה עורב, משמע שהיה שם כליה עורב. ושמא תחלה עשה כליא עורב שלא היה יודע, אחרי כן כשראה קדושתו שמטו. **[תוד"ה כליה, מנחות קז.]**

מקדש דקדושתו קדושת עולם. פירש בקונטרס שאין אחריה היתר במות. ויש לפרש קדושת עולם שהאריכו בקדושה יותר. א"נ לפי שאין ראוי לחזור ולקדש אלא באותו מקום קרי ליה קדושת עולם. **[תוד"ה קדושתו, שבועות טז:]**

ואין לומר קדושת עולם ממש, שהיו יודעים שהיה עתיד ליחרב. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אין שמחה בלא אכילה ושתיה. אע"ג דלא כתיב שמחה בחנוכת המקדש אלא הבאת קרבנות, מ"מ כשמביאין קרבנות צריך להיות שם שמחה, כדכתיב וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת. **[תוס' הרא"ש]**

ומורי הר"ר יחיאל ז"ל פי' דבהדיא כתיב שמחה בחנוך הבית בפ' ראה, כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, ודרשינן בפ"ק דמגילה (י.) מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים, וכתיב והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם וגו' ושמחתם לפני ה' אלהיכם וגו', ולכך הוצרכו לבא כל ישראל לחנוכת הבית לשמוח בשמחת הבית כדקאמר קרא, ולכך קאמר אין שמחה בלא אכילה ושתיה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ורבי יהודה בן גרים.** ה"ג בפ' במה מדליקין (שבת לג, ב), ופר"ש אביו ואמו גרים היו. ואית דגרסי ר' יהודה דמן גרים, ואיכא למימר דמאותו מקום היה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **של צורה הם.** של חכמה ושל ענוה. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **זיל לגבייהו.** לך אצלם ללוותם ולעזור להם בצרכיהם, אולי יברכוך. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **אורח חיים פן תפלס.** אבל הראב"ד ז"ל פי' אורח חיים על תלמוד תורה, שלא יכריענה עם שום מצוה כי היא קודמת על כל המצות ובכלל שיוכל לקיים המצות ע"י אחרים כי הוא צריך ללמוד ואם לא ילמוד מהיכן ידע המצות, אבל במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים כגון כיבוד אב ואם וקבורת מת מצוה במקום שאין שם קוברים וכיוצא בזה המצוה קודמת. ואתיא כאיסי בן יהודה דבפ"ק דקידושין.

[חידושי הר"ן]

הגהות וציונים א] בכת"י נוסף **בבנין הבית**: ב] בכת"י ובע"י נוסף **רב** תחליפא: ג] בכת"י ארון **לבית קדשי הקדשים** (וכמו בשבת ובסנהדרין): ד] בכת"י זה **בזה**: ה] בכת"י **מינאי**: ו] בכת"י **דששה**. וכ"ה נכון (דק"ס): ז] בכת"י נוסף ולא **מצי** מתחיל: ח] בכת"י **בכל**: ט] צ"ל **בפלם** (באה"מ): י] עי' הגר"א חבר בילקו"מ שמגיה בדברי התוס' ע"פ הערוך המובא בתוס' מנחות שצ"ל בזמן **שהיה** השכינה, ולפי דבריו נראה גם שצ"ל וגם בשעת הבנין **הראשון** בזמן **שהיה** (עי' בתוס' המצויינים במסוה"ש): כ] נדצ"ל ר"י **דאמר** משום **עירוב** שמחה ורב **דאמר**:

רש"י כת"י **למאן דאמ' משום שמחה.** רב יהודה אמר[כ] משום שמחה ורב אמ' מפני שמניח שמחת הרגל אתרויהו קא משני. **ומאן דאמ' מפני בטול פריה ורביה.** אסור לישא אשה במועד משום דאי שרינן ולאי משהי נפשיה ומבטל מפריה ורביה דמימר אמר אי לא נסיבנא לה ביום ראשון נסיבנא לה ביום שני אבל השתא דשרינן ערב הרגל ולא רגל לחד יומא לא משהי נפשיה כיון דאילו מיתנים תו לא מצי עביד במועד הילכך ערב רגל מותר. **שבעת ימים.** לחנוכת וכו' כשנבנה בית המקדש ואחר כך שבעת ימים לחג הסוכות כדאמ' בסמוך. **ודילמא מינטר לא מנטרינן.** לחנוכת הבית עד הרגל מפני שהמזבח בטל. **והיכא דאיתרמי.** כלומר אי הוה מתרמי יום בנין סמוך לחג [מערבין שמחה בשמחה] [ע"פ רש"י בע"י]. **[לשיורי פורתא].** כי היכי דניעביד שבעה להכא ולהכא ולא (נמי בטל) [הוי ביטול] מזבח כיון דלא נשלם ומדלא (שייך שמ') [שהה ש"מ] דאין מערבין. **לא משיירינן.** דמידע ידעי דהערמה הוא ועוד דגנאי הוא. **אמה כולי עורב.** שפודין של ברזל ארוכין אמה שעל גבי הבית לכלות את העורבים שלא יטנפו את הגג וכולי עורב שמונעין את העורבים כמו לא תכלא רחמיך (תהלים מ) ... **צורך בנין.** שהוא השלמת ל' אמות של קומת בית ראשון וק' אמות של בנין בית שני ושיור בבנין לא משיירין. **הני לחוד והני לחוד.** דאין מערבין. **אותה שנה לא עשו.** יום הכפורים שאכלו כל שבעת ימי חנוך קודם החג ותשיעי של קודם החג יום הכפורים. **מאי דרוש.** דדחו יום הכפורים. **קדושת משכן** מ' שנה שהלכו במדבר מ' שנה. **קרבן יחיד.** נשיאים דחנוכת המזבח. **שבת דאסור סקילה.** דהא שהקריבו קרבן נשיאים בשבת כדלקמן. **קרבן צבור.** דכתו' וכל ישראל עמו שכל ישראל הקריבו קרבנות בחנוכת בית המקדש. [המשך בסוף המסכת]

דוחה הגמרא, **וְדִלְמָא** - שמא נלמד משם שרק **בְּיָמִים הָרְאוּיִין** להקרבה שהם ימות החול, הקריבום רצופים ולא הפסיק ביניהם יום חול שלא הקריבו בו, אבל יום השבת שאינו ראוי לקרבנות שאין זמנם קבוע[מ], לא הקריבו בו הנשיאים[מא].

מחמת הקושיא הגמרא מביאה דרשה אחרת, **כְּתִיב קְרָא אַחֲרִינָא** - נאמר פסוק אחר באותה פרשה (שם ז עח) **'בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי'**, וגם שם יש לדרוש מיתור תיבת 'יום' השניה, **מַה יּוֹם כּוּלּוֹ רָצוּף, אַף שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם כּוּלָּן רְצוּפִין.**

שוב מקשה הגמרא, **וְדִלְמָא הָכָא נַמִּי** - שמא גם משם נלמד שרק **בְּיָמִים הָרְאוּיִין** להקרבה הקריבו רצופים ולא בשבת.

מתרצת הגמרא, **אִם כֵּן** שהפסוק מלמד רק על ימות החול, **תְּרֵי קְרָאֵי** - שני פסוקים ללמד אותו לימוד שהקריבו רצופים בימות החול, **לָמָּה לִי.** אלא ודאי שהיתור בפסוק השני בא ללמד שהנשיאים הקריבו רצופים ממש, ואף בשבת[מב].

הגמרא חוזרת למה שנאמר לעיל ששמחת חנוכת בית המקדש בימי שלמה דחתה את יום הכפורים:

מבררת הגמרא, **וַחֲנוּכַּת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ** בימי שלמה **דְּדוֹחֶה יוֹם הַכִּפּוּרִים מְנָלָן** - מנין למדנו דבר זה. **אִילֵּימָא** - אם נאמר שלמדנו אותו, **מִדִּכְתִיב** - ממה שנאמר שם (מלכים א' ח סה) **'וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בָעֵת הַהִיא אֶת הֶחָג וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ וגו' שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם'**, ויש לדרוש כדלעיל שכשם ש'יום' הוא רצוף שאין בו הפסק בין היום ובין הלילה, כך גם 'ארבעה עשר' הם רצופים[מג], והואיל והגמר של אותם ארבעה עשר יום היה בסוף חג הסוכות[מד], יוצא שיום הכפורים היה אחד מימי חנוכת הבית.

ואם תקשה ותאמר הרי יש לדחות כדלעיל, **וְדִלְמָא** [-ושמא] רק **יָמִים הָרְאוּיִין** למשתה ושמחה עשו בו את חנוכת הבית ברציפות, אבל לא ביום הכפורים שאינו ראוי לכך[מה].

מתרצת הגמרא, **גָּמַר 'יוֹם' 'יוֹם' מֵהָתָם** - לומדים 'יום' הנאמר בחנוכת בית המקדש, בגזירה שוה מ'יום' הנאמר בחנוכת המשכן, שכשם ש'יום' הכתוב במשכן היינו בלא הפסק אף של ימים שאינם ראויים דהיינו שבת כמו שהתבאר לעיל, אף 'יום' הכתוב במקדש היינו בלא הפסק כלל אף של ימים שאינם ראויים, דהיינו יום הכפורים[מו].

הגמרא חוזרת לדברי רבי יוחנן לעיל, **'יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה לָהֶם כּוּלְּכֶם מְזוּמָּנִין לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא'.**

מבררת הגמרא, **וּמְנָלָן דְּאַחִיל לְהוּ** - מנין לנו שאכן מחל להם על עון האכילה והשתיה ביום הכפורים עד שהיו מזומנים לחיי העולם הבא[מז]. משיבה הגמרא, **דְּתָנֵי** [-ששנה] **תַּחֲלִיפָא** בברייתא, נאמר לאחר חנוכת בית המקדש (מלכים א' ח סו) **'בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שִׁלַּח אֶת הָעָם, וַיְבָרְכוּ אֶת הַמֶּלֶךְ, וַיֵּלְכוּ לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב, עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ'**, ודורשים את הפסוק כך, מה שנאמר **'וַיֵּלְכוּ לְאָהֳלֵיהֶם'**, היינו **שֶׁהָלְכוּ** לבתיהם **וּמָצְאוּ** את **נְשֵׁיהֶם בְּטָהֳרָה**[מח]. ומה שנאמר **'שְׂמֵחִים'**, היינו **שֶׁנֶּהֱנוּ מִזִּיו הַשְּׁכִינָה**[מט] כשראו את האש שירדה משמים על המזבח[נ]. ומה שנאמר **'וְטוֹבֵי לֵב'**, היינו **שֶׁכָּל אֶחָד וְאֶחָד** מהם **נִתְעַבְּרָה** אז **אִשְׁתּוֹ בְּבֵן זָכָר**[נא]. ומה שנאמר **'עַל כָּל הַטּוֹבָה'**, היינו **שֶׁיָּצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה לָהֶם כּוּלְּכֶם מְזוּמָּנִין לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא**, שהוא העולם שכולו טוב (קידושין לט:), לפי שנמחל לכם עון האכילה ביום הכפורים, הרי שדברי רבי יוחנן שנמחל להם עון האכילה ביום הכפורים, רמוזים בפסוק זה.

הגמרא מבארת את המשך הפסוק המובא בברייתא:

נאמר בסוף הפסוק הנזכר, 'על כל הטובה אשר עשה ה' **לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ'**. מבררת הגמרא, **בִּשְׁלָמָא** - מובן הדבר מה שנאמר 'הטובה אשר עשה ה' וגו' **לְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ'**, שטובה זו היא מה **דְּאַחִיל לְהוּ** - שמחל להם **עֲוֹן יוֹם הַכִּפּוּרִים** וכדלעיל. **אֶלָּא** הטובה שעשה ה' **'לְדָוִד עַבְדּוֹ' מַאי** [-מה] **הִיא** טובה זאת.

משיבה הגמרא, **אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, בְּשָׁעָה שֶׁבִּיקֵּשׁ שְׁלֹמֹה לְהַכְנִיס הָאָרוֹן לַמִּקְדָּשׁ** לאחר גמר בנייתו, **דָּבְקוּ הַשְּׁעָרִים** של בית קודש הקדשים[נב] **זֶה לָזֶה**, ולא היו מניחים אותו להכניסו לתוך קודש הקדשים[נג]. **אָמַר** אז **שְׁלֹמֹה עֶשְׂרִים וְאַרְבַּע רְנָנוֹת** -

---

מ. **כמבואר** ביומא (נ.) ובתמורה (יד.).

מא. וקשה, שאם לא הקריבו ברציפות אלא בימות החול מדוע הוצרך הכתוב להשמיענו דבר זה שאין בו נפקא מינה לדינא. ויש לומר, שמשמיענו ששום אחד מהנשיאים לא נתעצל מלהקריב קרבנו ביום הראוי לו. חידושי רבי משה מאימראן (ד"ה ודילמא).

מב. ומה שעשו כן לדחות את השבת, היה על פי הדיבור, שהרי ה' אמר למשה 'נשיא אחד ליום נשיא אחד ליום יקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח' (במדבר ז יא). רש"י כת"י (ד"ה כרת).

מג. **שהרי** תיבות 'ארבעה עשר יום' הן מיותרות, שהרי כבר נאמר 'שבעת ימים ושבעת ימים'. ואף שלעיל בגמרא אמרו שמהכפילות נלמד שלא עירבבו את שבעת ימי חנוכת הבית עם שבעת ימי החג לפי שאין מערבין שמחה בשמחה, מכל מקום גם אם היה כתוב רק 'שבעת ימים ושבעת ימים' היה ניתן לדרוש כן, שאם היה מותר לערב שמחה בשמחה ורק משום שלא הזדמנו יחד לא עירבבו אותם היה הכתוב יכול לכוללם ולכתוב 'ארבעה עשר יום' ולא הוצרך לכתוב כלל 'שבעת ימים ושבעת ימים', וממה שפירטם 'שבעת ימים ושבעת ימים' היו דורשים שמן הדין היו נפרדים אלו לעצמם ואלו לעצמם, ועל כן נמצא, שתיבות 'ארבעה עשר יום' מיותרות לדרוש שהיו רצופים. על פי מירא דכייא (ד"ה אלא).

מד. **כמפורש** בדברי הימים (ב' ז ט) 'ויעשו ביום השמיני עצרת, כי חנוכת הבית עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים'.

מה. **ואין** להקשות שאם לא עשו משתה ושמחה ביום הכפורים, מדוע הוצרך הכתוב להשמיענו שבשאר הימים עשו אותם ברציפות שהרי אין בכך שום נפקא מינה לענין הדין. לפי שהיה ניתן לומר שעיקר השמחה היה רק ביום הראשון של חנוכת בית המקדש ובשאר הימים לא שמחו כל כך, ועל כן משמיענו הכתוב שאינו כן אלא הארבעה עשר יום היו רצופים, כלומר, שכולם היו שוים לענין השמחה. חידושי ר' משה מאימראן (ד"ה ודילמא).

מו. **אין** זו גזירה שוה גמורה שהתקבלה למשה מסיני, שאם כן, לא היו צריכים לדרוש בקל וחומר מחנוכת המשכן שחנוכת בית המקדש דוחה את יום הכפורים אלא היו יכולים לדרוש זאת מגזירה שוה שהיא עדיפה מקל וחומר, רק היא גילוי בלבד שפירוש 'יום' הוא ימים רצופים בלי שום הפסק אפילו מימים שאינם ראויים. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה גמר).

מז. **אין** להקשות שכאן משמע שמה שאכלו ושתו ביום הכפורים היה נחשב להם לחטא אלא שנמחל להם, ואילו לעיל אמרו שמה שעשו כן היה על פי הקל וחומר שדרשו מנשיאים, ואם כן הרי עשו כדין ולא הוצרכו למחילה. לפי שדרשת הקל וחומר היתה בטעות שהרי יש לדחות אותו כמו שאמרו לעיל 'התם צורך גבוה הכא צורך הדיוט'. על פי רש"ש (יומא פא. ד"ה מה). אבל בעץ יוסף (ד"ה הכא) ביאר, שכוונת הגמרא היא מנין ששאר עוונותיהם נמחלו באותו יום הכפורים אף על פי שלא התענו בו. ובחוות יאיר (שו"ת סי' רלו) כתב, שאף שדחו את עינוי יום הכפורים מחמת הקל וחומר מכל מקום הוצרכו לכפרה על כך, והביא ראיה מכך שאף המחלל שבת מחמת פיקוח נפש וכדומה זקוק הוא לכפרה.

אין להקשות, שהרי רבי יוחנן עצמו אמר שיצאה בת קול ואמרה כולכם מזומנים לחיי העולם הבא, ומכאן נלמד שה' מחל להם. לפי שכוונת הגמרא היא לברר מנין שאכן יצאה הבת קול. ריא"ף (על עין יעקב, ד"ה ומנ"ל).

מח. **שאין** אהלו אלא אשתו כמו שדרשו לעיל (ז:). שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לאהליהם).

מט. **שההנאה** מזיו השכינה קרויה שמחה, וכנאמר (תהלים לב יא) 'שמחו בה'' וגו', וכן 'והמלך ישמח באלהים' (שם סג יב). שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה שמחים). והמהרש"א (ח"א ד"ה שמחים) הביא את הפסוק (שם טז יא) 'שובע שמחות את פניך' [להיות שובע בשמחות במה שאראה את פניך. מצודת דוד (שם)].

נ. **כמבואר** בדברי הימים ב' (ז א, ג). רבינו שלמה בן היתום (ד"ה שנהנו, בפירוש הראשון). עוד פירש, שנהנו מזיו השכינה כשראו את כל בית המקדש מלא עשן (מלכים א' ח י).

נא. **שלשון** 'טוב' מתייחס לבן זכר, כמו שנאמר בלידת משה רבינו (שמות ב ב) 'ותרא אותו כי טוב הוא'. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה וטוב). ומהרש"א (ח"א ד"ה וטובי) פירש, שמכך שמצינו (ב"ב טז:) אצל רבי שמעון ברבי שכשנולדה לו בת חלשה דעתו, למדנו שלידת בן מביאה טובה ללב.

נב. **רש"י** (שבת ל. ד"ה דבקו).

נג. **רש"י** (ברכות כט. ד"ה ביומא).

מאת ה' אירע דבר זה לשלמה, כדי שיצטרך להזכיר את שמו של דוד אביו, ואז יפתח ה' את שערי קודש הקדשים כדי להודיע לכל העולם שמחל לו ה' על העון של בת שבע, כדלהלן. רש"י כת"י (ד"ה שדבקו). וכן כתב בשיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה דבקו). וכתב שם עוד שעשה ה' כן לפי שהיה מתאוה לתפילתו של שלמה המלך. [אך בבמדבר רבה (יד ג) אמרו, שזה אירע לשלמה מפני שנתגאה ואמר 'בנה בניתי בית זבול לך' (מלכים א' ח יג), כלומר, שתלה את בנין בית המקדש בעצמו].

בשמות רבה (ח א) מסופר מעשה זה באופן אחר, שהארון שעשה שלמה היה רחבו עשר אמות, וגם פתח בית המקדש היה רחבו עשר אמות בצמצום, ועשר אמות אינן יכולות להכנס בתוך עשר אמות. ועוד, שגם טועני הארון היו תופסים מקום.

מותרין לישא ערב הרגל קשיא לכולהו לא קשיא למאן דאמר משום שמחה עיקר שמחה חד יומא הוא למ"ד משום טירחא עיקר טירחא חד יומא הוא למ"ד משום ביטול פריה ורביה לחד יומא לא משהי איניש נפשיה ודאין מערבין שמחה בשמחה מנלן דכתיב [א] ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים [לפני ה' אלהינו] שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום ואם איתא דמערבין שמחה בשמחה איבעי ליה למינטר עד החג ומיעבד שבעה להכא ולהכא ודלמא מינטר לא נטרינן והיכא דאתרמי עבדינן איבעי ליה לשיורי[א] פורתא שיורי בנין בהמ"ק לא משיירינן איבעי ליה לשיורי [א] באמה (א) כליא עורב אמה כליא עורב צורך בנין הבית הוא אלא מדמייתר קרא מכדי כתיב ארבעה עשר יום שבעת ימים ושבעת ימים למה לי שמע מינה הני לחוד והני לחוד א"ר פרנך א"ר יוחנן אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא מאי דרוש אמרו קל וחומר ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה מקדש [ב] דקדושתו קדושת עולם וקרבן צבור ויום הכפורים דענוש כרת לא כ"ש אלא אמאי היו דואגים התם צורך גבוה הכא צורך הדיוט הכא נמי מיעבד ליעבדו מיכל לא ניכלו ולא לישתו אין שמחה בלא אכילה ושתיה ומשכן דדחי שבת מנלן אילימא מדכתיב [ב] ביום הראשון [ג] וביום השביעי דלמא שביעי לקרבנות אמר רב נחמן בר יצחק אמר קרא [ד] ביום עשתי עשר יום מה יום כולו רצוף אף עשתי עשר כולן רצופין ודלמא ימים הראויין כתיב קרא אחרינא [ה] ביום שנים עשר יום מה יום כולו רצוף אף שנים עשר יום כולן רצופין ודלמא הכא נמי ימים הראויין אם כן תרי קראי למה לי ומקדש דדוחה יום הכפורים מנלן אילימא מדכתיב ארבעה עשר יום ודלמא ימים הראויין גמר יום יום מהתם יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא ומנלן דאחיל להו דתני[ב] תחליפא [ו] ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו לאהליהם שהלכו ומצאו נשיהם בטהרה שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בבן זכר על כל הטובה שיצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא לדוד עבדו ולישראל עמו בשלמא לישראל עמו דאחיל להו עון יום הכפורים אלא לדוד עבדו מאי היא אמר רב יהודה אמר רב [ג] בשעה שביקש שלמה להכניס ארון למקדש[ג] דבקו שערים זה לזה[ד] אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה פתח ואמר [ז] שאו שערים ראשיכם וגו' ולא נענה כיון שאמר [ח] ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה וידעו הכל שמחל לו הקב"ה על אותו עון. ר' יונתן בן עסמיי [ד] ורבי יהודה בן גרים תנו פרשת נדרים בי ר' שמעון בן יוחי איפטור מיניה באורתא לצפרא הדור וקא מפטרי מיניה אמר להו ולאו איפטריתו מיני[ה] באורתא אמרו ליה למדתנו רבינו [א] תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת שנאמר ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וכתיב [ט] וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם אלא מכאן לתלמיד הנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת א"ל לבריה בני אדם הללו אנשים של צורה[ה] הם זיל גביהון דליברכוך אזל אשכחינהו דקא רמו קראי אהדדי כתיב [י] פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו וכתיב [כ] אורח חיים פן תפלס לא קשיא כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים כאן

מותרין לישא ערב הרגל. כלומר מותר לכתחלה, ואע"ג דשבעת[ו] ימים של סעודה יהיו ברגל: עיקר שמחה. דנישואין חד יומא, ובשאר יומי לא חשיב מערב שמחה בשמחה: עיקר טירחא. דנישואין ביום ראשון דנישואין: לחד יומא לא משהו [illegible] כלומר כיון שאינו יכול להתחיל אלא בערב הרגל אין ממתינין עד הרגל, דדלמא מתרמי מלתא דלא מצי מתחיל בערב הרגל ולא[ז] מתחיל כל הרגל: ועביד ז'. יומי שמחה להכא ולהכא לחנוכת הבית ולרגל: ודלמא מינטר לא נטרינן. נישואין עד הרגל כי היכי דלא נטר שלמה, אבל אי מתרמי ליה עביד: אי הכי. דהיכא דלא איקרי ליה עביד, איבעי ליה לשיורי בבנין עד הרגל כי היכי דליתרמי ליה חנוכת הבית ברגל: אמה כליא עורב. הגג כלה ומקלר למעלה עד כאמה, ומחפין אותו שם בברזל ובמסמרים כדי שלא ישבו העורבים עליו, זהו לא חשיב כבנין: ודלמא אמה כליא עורב נמי צורך בנין הוא. להכי לא שיירה, אלא כל היכא דאיתרמי ליה לנישואין ברגל לא ידעינן מנלן דלא עבדינן: שמע מינה הני לחוד. דלא מצי למיעבד ליה ביחד אפילו מתרמי: לא עשו ישראל יום כפורים. לפי שבעה ימים שלפני סוכות כל[ח] יום עשו שמחה ומשתה, דכתיב ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום: וקרבן יחיד. של נשיאים: דאיסור סקילה. דחמור מכרת: וקרבן צבור. דמה שהיו מקריבין בימי חנוכת הבית קרבן צבור הוא: התם. במשכן דגבוה הוו קרבנות: הכא. בחנוכת הבית להדיוט משתה: הכא נמי לעבדו. קרבנות, מיכל לא ניכלו: ביום השביעי. ומשמע לן יום ז' היינו שבת: דלמא שביעי לקרבנות. שאם הקריב נשיא ששי בערב שבת מקריב נשיא שביעי באחד בשבת, ומאי שביעי שביעי לקרבן נשיא: ביום עשתי עשר יום. האי יום יתירא משמע מה יום רצוף שאין בו הפסק אף כולהו י"א יום רצוף דליכא הפסק בינתיים אפילו בשבת: דלמא ימים הראויין. למשתה עביד משתה, לאפוקי יום הכפורים: גמר יום יום מהתם. מנשיאים דמשכן דגמרינן מתרי קראי דהוו רצופים אפילו בשבת, אף משתה דחנוכת הבית הוו י"ד רצופים ואפילו [ביוה"כ]: כ"ד רננות. כתיבי בפרשה, בין רנה ותחנה ותפלה ובקשה: פרשת נדרים. מסכת נדרים: ביום השמיני. של חג, היינו בעשרים ושתים: וכתיב וביום עשרים ושלשה. אלמא דבעשרים ושתים ובעשרים ושלשה איפטרו מיניה: של צורה. כלומר חכמים: פלס מעגל רגלך. כלומר שקול מצות ועיין בהן איזו מצוה גדולה, ועשה הגדולה: וכתיב ארח חיים פן תפלס. דמשמע כל מצוה שתבא לידך עשה אותה בין גדולה בין קטנה, ואל תניח קטנה מפני הגדולה: מצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים. תפלס פלס[ט] מעגל רגלך, שתעשה אתה הגדולה וחבריך יעשו קטנה: ובמצוה

איבעי ליה למינטר עד החג. כדי שלא יתבטלו ישראל ממלאכתן כל כך: **איבעי** ליה לשיורי באמה כליא עורב. שלא היה צורך הבנין כ"כ ואע"פ שהוא מהבנין כדי שלא יביאו הטומאה אין זה צורך כל כך וגם בשעת הבנין בזמן שלא היה[י] השכינה שורה בו לא היה צורך[ו]: כאן

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שבת ל. ערכין ו. ע"ש מנחות קז.] מדות פ"ד מ"ו, ב) [שבת ל. ע"ש], ג) שבת ל. סנהדרין קז:, ד) שבת דף לג:, ה) עיין תענית טז. וברש"י שם ד"ה אדם, ו) [עי' תוספות שבת ל. ד"ה מכליא ותוס' מנחות קז. ד"ה כליא וערכין ו. ד"ה כגון].

הגהות הב"ח

(א) גמ' באמה כליא עורב נ"ב לשון כלוי ומניעת העורבי' מלישב וכן פי' הערוך אלא שכתב דבמקדש ראשון לא היה צריך כליא עורב ע"ש והתוס' בפרק ר' עקיבא כתבו דמוכח כאן שהיה במקדש ראשון כליא עורב:

גליון הש"ס

גמ' דקדושתו קדושת עולם. עיין שבועות דף טז ע"ב תוס' ד"ה קדושתו:

תורה אור השלם

א) וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בָעֵת הַהִיא אֶת הֶחָג וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד נַחַל מִצְרַיִם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵינוּ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם: [מלכים א, ח, סה]

ב) וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה: [במדבר ז, יב]

ג) בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן עַמִּיהוּד: [במדבר ז, מח]

ד) בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן עָכְרָן: [במדבר ז, עב]

ה) בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן עֵינָן: [במדבר ז, עח]

ו) בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שִׁלַּח אֶת הָעָם וַיְבָרְכוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיֵּלְכוּ לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: [מלכים א' ח, סו]

ז) שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: [תהלים כד, ז]

ח) יְיָ אֱלֹהִים אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ זָכְרָה לְחַסְדֵי דָּוִיד עַבְדֶּךָ: [דברי הימים ב' ו, מב]

ט) וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שִׁלַּח אֶת הָעָם לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ לְדָוִיד וְלִשְׁלֹמֹה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: [דברי הימים ב' ז, י]

י) פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ וְכָל דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ: [משלי ד, כו]

כ) אֹרַח חַיִּים פֶּן תְּפַלֵּס נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע: [משלי ה, ו]

עין משפט נר מצוה

פה א טוש"ע י"ד סי' רמב סעיף טז בהגה"ה:

משנת ראשונים

איבעי ליה למינטר עד החג. דבלאו הכי היו ישראל עולין לרגל. **[תוס' הרא"ש]**

כדי להרבות יותר בשמחה מפני ב' שמחות, ועוד שלא לעכב ישראל חוץ לבתיהם זמן מרובה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ודלמא מנטר לא נטרינן. כיון דהבנין שלם ונגמר ומחייבי בחנוך לא נטרינן, שלא יהא המזבח בטל כיון שראוי להקריב עליו, דאדרבה זריזים מקדימין למצות. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

כליא עורב. פירש בקונטרס מסמרות חדין תוחבין בראש גג ההיכל לכלות העורבים שלא ישבו עליו. ובמקום אחר פירש כמין טבלא חדה זקופה על צידה, וחדודה לחתוך כמו סכין. ובערוך ערך כל פי', שעשו צורה להבריח בה העופות מגג ההיכל, כדרך שעושין עכשיו שומרי זרעים, וקראו אותה כליה עורב. ועוד פירש בערוך מקדש ראשון ששכינה שרוייה בו לא היו צריכין כליא עורב, שלא היו עופות פורחין עליו, אבל במקדש שני שלא היתה קדושתו כקדושת ראשון הוצרכו לכליא עורב. ובפ' ראשון דמועד קטן לא משמע כן, דקאמר איבעי ליה לשיורי באמת כליה עורב, משמע שהיה שם כליה עורב. ושמא תחלה עשה כליא עורב שלא היה ידוע, אחרי כן כשראה קדושתו שמטו. **[תוד"ה כליה, מנחות קז.]**

מקדש דקדושתו קדושת עולם. פירש בקונטרס שאין אחריה היתר במות. ויש לפרש קדושת עולם שהאריכו בקדושה יותר. א"נ לפי שאין ראוי לחזור ולקדש אלא באותו מקום קרי ליה קדושת עולם. **[תוד"ה קדושתו, שבועות טז:]**

ואין לומר קדושת עולם ממש, שהיו יודעים שהיה עתיד ליחרב. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אין שמחה בלא אכילה ושתיה. אע"ג דלא כתיב שמחה בחנוכת המקדש אלא הבאת קרבנות, מ"מ כשמביאין קרבנות צריך להיות שם שמחה, כדכתיב וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת. **[תוס' הרא"ש]**

ומורי הר"ר יחיאל ז"ל פי' דבהדיא כתיב שמחה בחנוך הבית בפ' ראה, כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, ודרשינן בפ"ק דמגילה (י.) מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים, וכתיב והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם וגו' ושמחתם לפני ה' אלהיכם וגו', ולכך הוצרכו לבא כל ישראל לחנוכת הבית לשמוח בשמחת הבית כדקאמר קרא, ולכך קאמר אין שמחה בלא אכילה ושתיה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ורבי יהודה בן גרים.** ה"ג בפ' במה מדליקין (שבת לג, ב), ופר"ש אביו ואמו גרים היו. ואית דגרסי ר' יהודה דמן גרים, ואיכא למימר דמאותו מקום היה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **של צורה הם.** של חכמה ושל ענוה. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **זיל לגבייהו.** לך אצלם ללוותם ולעזור להם בצרכיהם, אולי יברכוך. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **אורח חיים פן תפלס.** אבל הראב"ד ז"ל פי' אורח חיים על תלמוד תורה, שלא יכריענה עם שום מצוה כי היא קודמת על כל המצות ובכלל שיוכל לקיים המצות ע"י אחרים כי הוא צריך ללמוד ואם לא ילמוד מהיכן ידע המצות, אבל במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים כגון כיבוד אב ואם וקבורת מת מצוה במקום שאין שם קוברים וכיוצא בזה המצוה קודמת. ואתיא כאיסי בן יהודה דבפ"ק דקידושין. **[חידושי הר"ן]**

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף **בבנין הבית**: **ב]** בכת"י ובע"י נוסף **רב** תחליפא: **ג]** בכת"י ארון **לבית קדשי הקדשים** (וכמו בשבת ובסנהדרין): **ד]** בכת"י זה **בזה**: **ה]** בכת"י **מינאי**: **ו]** בכת"י **דששה**. וכ"ה נכון (דק"ס): **ז]** בכת"י נוסף ולא **מצי מתחיל**: **ח]** בכת"י **בכל**: **ט]** צ"ל **בפלס** (באה"מ): **י]** עי' הגרי"א חבר בילקו"מ שמגיה בדברי התוס' ע"פ הערוך המובא בתוס' מנחות שצ"ל בזמן **שהיה השכינה**, ולפי דבריו נראה גם שצ"ל וגם בשעת הבנין **הראשון** בזמן **שהיה** (עי' בתוס' המצויינים במסוה"ש): **כ]** נדצ"ל ר"י **דאמר** משום **עירוב** שמחה ורב **דאמר**:

רש"י כת"י

למאן דאמ' משום שמחה. רב יהודה אמר[כ] משום שמחה ורב אמ' מפני שמניח שמחת הרגל אתרויהו קא משני. **ומאן דאמ' מפני בטול פריה ורביה.** אסור לישא אשה במועד משום דאי שרינן ולאי משהי נפשיה ומבטל מפריה ורביה דמימר אמר אי לא נסיבנא לה ביום ראשון נסיבנא לה ביום שני אבל השתא דשרינן ערב הרגל ולא רגל לחד יומא לא משהי נפשיה כיון דאילו מיתניס תו לא מצי עביד במועד הילכך ערב רגל מותר. **שבעת ימים.** לחנוכת וכו' כשנבנה בית המקדש ואחר כך שבעת ימים לחג הסוכות כדאמ' בסמוך. **ודילמא מינטר לא מנטרינן.** לחנוכת הבית עד הרגל מפני שהמזבח בטל. **והיכא דאיתרמי.** כלומר אי הוה מתרמי יום בנין סמוך לחג [מערבין שמחה בשמחה] [ע"פ רש"י בע"י]. **[לשיורי פורתא].** כי היכי דניעביד שבעה להכא ולהכא ולא (נמי בטל) [הוי ביטול] מזבח כיון דלא נשלם ומלתא (שייך שמ') [שהם ש"מ] דלאין מערבין. **לא משיירינן.** דמידע ידעי דהערמה הוא ועוד דגנאי הוא. **אמה כולי עורב.** שפודין של ברזל ארוכין אמה שעל גבי הבית לכלות את העורבים שלא יטנפו את הגג וכולי עורב שמונעין את העורבים כמו לא תכלא רחמיך (תהלים מ) ... **צורך בנין.** שהוא השלמה לי' אמות של קומת בית ראשון וק' אמות של בנין בית שני ושיור בבנין לא משיירינן. **הני לחוד והני לחוד.** דלאין מערבין. **אותה שנה לא עשו.** יום הכפורים שאכלו כל שבעת ימי חנוך קודם החג וחמישי של קודם החג יום הכפורים. **מאי דרוש.** דלמו יום הכפורים. **קדושת משכן** מ' שנה שהלכו במדבר מ' שנה. **שבת דאסור סקילה.** שבת דחי ששהקריבו קרבן נשיאים בשבת כדלקמן. **קרבן יחיד.** נשיאים לחנוכת המזבח. **קרבן צבור.** דכתו' וכל ישראל עמו שכל ישראל הקריבו קרבנות בחנוכת בית המקדש. [המשך בסוף המסכת]

לשונות של תפילה רינה ותחינה[נד] הנזכרים בתפילה שהתפלל שלמה בעת חנוכת בית המקדש (שם ח כב-נג)[נה], **וְלֹא נַעֲנָה** מן השמים ולא נפתחו השערים. **וּפָתַח** עוד **וְאָמַר 'שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם** וגו' **וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד'** (תהלים כד ז), כלומר, פיתחו השערים דלתותיכם כדי שיכנס הארון, **וְלֹא נַעֲנָה.** ורק **כֵּיוָן שֶׁאָמַר 'ה' אֱלֹהִים אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ זָכְרָה לְחַסְדֵי דָּוִד עַבְדֶּךָ'** (דה״י ב' ו מב), **מִיָּד נַעֲנָה** מן השמים, ונפתחו השערים והכניסו את הארון לתוך קודש הקדשים[נו]. **בְּאוֹתָהּ שָׁעָה** שראו כולם שרק בזכות דוד התקבלה תפילת שלמה והיה ניתן להכניס את הארון, **נֶהֶפְכוּ פְּנֵי שׂוֹנְאֵי דָּוִד**[נז] מחמת רוב צערם לשחור, **כְּשׁוּלֵי** [-כתחתית] **קְדֵירָה** המשחרת מפני שהיא תמיד סמוכה לאש, **וְיָדְעוּ הַכֹּל שֶׁמָּחַל לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל אוֹתוֹ עָוֹן** של בת שבע [המסופר בשמואל (ב' פרק יא)][נח], ומה שהודיע ה' לעיני כולם שמחל לו, זו היא הטובה שעשה ה' לדוד עבדו.

★

אגב הלימוד מן הפסוק 'ביום השמיני שלח את העם' שנזכר לעיל, מביאה הגמרא הלכה הנלמדת מפסוק זה:

רַבִּי יוֹנָתָן בֶּן עַסְמַיי וְרַבִּי יְהוּדָה בֶּן גֵּרִים - שבא ממשפחת גרים[נט], **תָּנוּ פָּרָשַׁת נְדָרִים** - למדו מסכת נדרים[ס], **בֵּי** - בבית מדרשו של **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַי. אִיפַּטוּר מִינֵּיהּ בְּאוּרְתָּא** - נפרדו ממנו בלילה, לפי שרצו לחזור לבתיהם באותו הלילה[סא], אך לבסוף התעכבו בעירו של רבי שמעון ולנו שם. **לְצַפְרָא** - בבוקר, **הֲדוּר וְקָא מִפַּטְרֵי מִינֵּיהּ** - חזרו ונפרדו ממנו פעם שניה. **אֲמַר לְהוּ** - אמר להם רבי שמעון בר יוחאי, **וְלָאו אִיפְּטַרִיתוּ מִינַּי בְּאוּרְתָּא** - וכי לא נפרדתם ממני כבר אתמול בלילה. **אָמְרוּ לֵיהּ** [-לו], **לִמַּדְתָּנוּ רַבֵּינוּ** - הרי דין זה למדנו ממך **שֶׁתַּלְמִיד** שהיה לומד תורה מחוץ לעירו, **שֶׁנִּפְטַר** [-נפרד] **מֵרַבּוֹ** כדי לחזור לעירו באותו יום, ולבסוף **לָן בְּאוֹתָהּ הָעִיר**, ורוצה לחזור לעירו למחרת, אין די במה שכבר נפרד ממנו אתמול, **וְצָרִיךְ לִיפָּטֵר מִמֶּנּוּ פַּעַם אַחֶרֶת, שֶׁנֶּאֱמַר** (מלכים א' ח סו) **'בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שִׁלַּח אֶת הָעָם וַיְבָרֲכוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיֵּלְכוּ לְאָהֳלֵיהֶם'** וגו', ויום השמיני הוא חג שמיני עצרת שהוא ביום השנים ועשרים בתשרי, **וּכְתִיב** (דה״י ב' ז י) **'וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שִׁלַּח אֶת הָעָם** לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְדָוִד וְלִשְׁלֹמֹה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ', ומבואר שנפרדו ממנו שתי פעמים ומדוע הוצרכו לכך, **אֶלָּא מִכָּאן** נלמד, **לְתַלְמִיד הַנִּפְטָר מֵרַבּוֹ וְלָן בְּאוֹתָהּ הָעִיר, שֶׁצָּרִיךְ לִיפָּטֵר מִמֶּנּוּ פַּעַם אַחֶרֶת**[סב].

לאחר שנפרדו ממנו, **אֲמַר לֵיהּ** [-לו] רבי שמעון בן יוחאי **לִבְרֵיהּ**

נד. **על** פי המיוחס לרש״י (ד״ה כ״ד). ואין הכוונה שבכל פעם אמר לשון רינה. רבינו שלמה בן היתום (ד״ה אמר רב יהודה).

נה. **להלן** רשימת הפסוקים שכתובים בהם לשונות אלו במלכים א' (ח). פסוק כ״ח [ה' פעמים]. פסוק כ״ט [ב' פעמים]. פסוק ל' [ב']. פסוק ל״ג [ב']. פסוק ל״ה [א']. פסוק ל״ח [ב']. פסוק מ״ב [א']. פסוק מ״ד [א']. פסוק מ״ה [ב']. פסוק מ״ז [א']. פסוק מ״ח [א']. פסוק מ״ט [ב']. פסוק נ״ב [ב']. אור ישועה (ד״ה אמר).
אך אין לפרש, שהעשרים וארבע רננות, הן עשרים וארבע ברכות שהיו אומרים בתפילת תענית, דהיינו שמונה עשרה ברכות של כל יום ועוד שש ברכות נוספות [כמו ששנינו בתענית (טו.)], לפי שבימי שלמה עדיין לא ניתקנה תפילת שמונה עשרה. ועוד, שבברכות (כט.) אמרו בפירוש להיפך, שהעשרים וארבע ברכות שאומרים בתפילת תענית ניתקנו כנגד העשרים וארבע רננות שאמר שלמה המלך. רש״י כת״י (ד״ה כ״ד). אך ביד רמ״ה (סנהדרין קז. ד״ה דלס) פירש, שהעשרים וארבע רננות הן עשרים וארבעה מזמורים שבתהלים המתחילים בלשון קריאה או בלשון צעקה ושועה ותפילה ותחינה ורינה, שכולם נקראים 'רננות'.

נו. **מה** שדרשו שהעשרים וארבע רננות ותפילת 'זכרה לחסדי דויד עבדך' אמר שלמה המלך על הכנסת הארון, הוא לפי שגם בדברי הימים ב' הובאו ה'רננות' ולפני כן נאמר (שם ו יא) 'ואשים שם את הארון', ואחרי הרננות נאמר הפסוק 'זכרה לחסדי דויד עבדך'. ועל כן דרשו שכל תפילות אלו היו על הכנסת הארון. ומיד אחר כך נאמר (שם ב' ז א) 'וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מהשמים וגו' וכבוד ה' מלא את הבית', והיינו, שרק אחרי שכילה את כל תפילות האלה נתמלא הבית מכבוד ה' על ידי שהכניסו בו הארון שעליו שרתה השכינה. מהרש״א (ח״א סנהדרין קז: ואמר כ״ד רננות). והקשה ביפה עינים (שבת ל. ד״ה כ״ד), שבאותו ענין בדברי הימים (ב' פרק ו) יש פחות מעשרים וארבע רננות, ואילו במלכים א' שכן יש שם עשרים וארבע רננות לא נאמר הפסוק 'זכרה לחסדי דוד עבדך'. והביא שבבמדבר רבה (יד ג) אמרו שאמר שלמה עשרים וארבעה פסוקים [מן הפסוק (דה״י ב' ו יח) 'כי האמנם ישב אלהים את האדם על הארץ', עד הפסוק (שם ו מא) 'ועתה קומה ה' אלהים לנוחך אתה וארון עוזך'], וזה מובן יותר שהרי מיד אחר כך (שם ו מב) נאמר 'זכרה לחסדי דוד עבדך'.
בשמות רבה (ח א) נאמר, שכשראה שלמה המלך שאינו יכול להכניס את הארון לקודש הקדשים הלך והביא את ארונו של דוד ואמר 'אל תשב פני משיחך' (דה״י ב' ו מב). ועוד אמרו שם שבאותה שעה קם דוד לתחיה, ואמר שלמה המלך 'רבון העולמים עשה בזכותו של זה', שנאמר 'זכרה לחסדי דויד עבדך', ואז נענה מיד.

נז. **והם** צאצאיהם של שאול ושמעי בן גרא וכיוצא בו. רש״י (שבת ל. ד״ה שונאי). בבבא מציעא (נט.) מבואר, ששונאי דוד היו מקניטים אותו על עון בת שבע. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה וידעו). ועתה הצטערו על שמחל לו ה' את העון. רבינו שלמה בן היתום (ד״ה באותה). ובתפארת שלמה (הקדמה למועדים ד״ה ומסיים) פירש שבחיי דוד היו שונאיו מתלוצצים עליו ולא היה כבודם להתראות לפניו וללמוד ממנו דרכי ה', אולם לאחר הסתלקותו כשראו השערים נפתחים בזכותו אזי הבינו את עוצם קדושתו, לזה נהפכו פניהם של שונאי דוד כשולי קדירה מחמת בושתם על שלא היו מכירים כח קדושתו ולא נתנו אל לבבם להתחבר עמו בחייו.

נח. **בשמואל** ב' (פרק יא) מסופר שדוד בא על בת שבע אשת אוריה החתי, ולאחר מכן גרם שימות אוריה במלחמה. בשבת (ל.) ובסנהדרין (קז:) אמרו שביקש דוד מאת ה' שימחול לו על אותו עון, ומחל לו ה' [אחרי שקיבל על עצמו יסורים ונצטרע ששה חדשים]. ועוד ביקש דוד מאת ה', שיעשה לו אות לעיני כולם להודיע להם שמחל לו [כדי שלא יצערו אותו שונאיו]. ואמר לו ה' 'בחייך איני מודיע, בחיי שלמה בנך אני מודיע'. והיינו מה שאמרו כאן שלא נענה שלמה המלך בתפילתו אלא כשהזכיר זכותו של דוד אביו, שזה היה האות שמחל לו ה'.
בשבת (נו.) מבואר שלא חטא דוד כלל, לפי שכל היוצא למלחמת בית דוד היה כותב גט כריתות לאשתו [כדי שלא תהא אשתו עגונה אם ימות ולא ימצאוהו, או אם ימות בלי בנים ותיזקק אשתו ליבם, או אם יפול בשבי וכדומה]. וגם על הריגת אוריה לא היה חייב לפי שאוריה מרד במלכות כמבואר שם. לעומת זה, בעבודה זרה (ד:) אמרו, שלא היה דוד ראוי לאותו מעשה, רק גזירת מלך היתה כדי ליתן פתחון פה למי שרוצה לחזור בתשובה [פירוש, שאם יאמר החוטא לא אשוב מפני שה' לא יקבל אותי בתשובה, אומרים לו צא ולמד מדוד שנתקבלה תשובתו. ע״פ רש״י (שם ד״ה לא)]. וכתב בבן יהוידע (שבת ל. ד״ה שמחל), שמה שנחשב לו עון לדוד המלך אף שלקחה בהיתר, היינו משום שלקחה בסתר ולא בגלוי, שזה היה נראה לעולם כאילו היא אשת איש והיה בכך חילול השם.

נט. **רש״י** כת״י (ד״ה ר' יהודה). ורש״י בשבת (לג: ד״ה בן) כתב, שהיה בנם של גר וגיורת. אך בשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה ור' יהודה) כתב, שיש גורסים 'דמן גריס' ופירושו שבא מן המקום ששמו 'גריס'.
כתבו רבינו שלמה בן היתום (ד״ה ה״ג) ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה בי), שהוא יהודה בן גרים שהלשין על רבי שמעון בר יוחאי (שבת לג:), ולבסוף נתן בו רבי שמעון עיניו ונעשה גל של עצמות (שם לד.). והוסיף רבינו שלמה בן היתום, שהמעשה שהובא כאן היה קודם שהלשין על רבי שמעון. אך בדברי רש״י בשבת (שם לג: ד״ה וסיפר) מבואר שלא הלשין רבי יהודה בן גרים על רבי שמעון [אלא שמתוך שסיפר לתלמידים או למשפחתו נשמעו הדברים למלכות]. וכן משמע בתוספות (שם ד״ה ה״ג) שכתבו, שאין לגרוס שם בסוף הסוגיא שנעשה גל של עצמות שהוא לשון גנאי, רק יש לגרוס 'נח נפשיה'. והריטב״א (שבת לד. ד״ה פגע) כתב שאותו יהודה בן גרים שנזכר בשבת אינו אותו הנזכר בסוגייתנו שהיה אדם גדול, אלא אדם אחר היה.

ס. **המיוחס** לרש״י (ד״ה פרשת). ורש״י כת״י (ד״ה פרשת, בפירוש הראשון) ביאר, שלמדו הפרשיה הראשונה של פרשת ראשי המטות (במדבר ל ב-יז) העוסקת בדיני נדרים. ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה פרשת) פירש, שלמדו פרשה זו ומסכת נדרים התלויה בה.

סא. **שיטה** לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה איפטור).

סב. **וקשה**, שבודאי גם מתחילה לא התכוונו לחזור ביום העשרים ושנים שהוא יום טוב, ואם כן מדוע נטלו רשות ביום זה. ויש לומר, שבתחילה התכוונו לחזור לבתיהם ביום שאחרי שמיני עצרת שהוא עשרים ושלושה בתשרי, ועל כן נטלו רשות ביום העשרים ושנים כשבדעתם לנסוע בעשרים ושלושה. אך לאחר כך נמלכו בהם ורצו להשאר בירושלים עד יום העשרים וארבעה בתשרי, ועל כן שוב נטלו רשות משלמה ביום העשרים ושלושה כשבדעתם לנסוע ביום המחרת שהוא העשרים וארבעה. ומכאן למדנו, שאם מתחילה כשנטל רשות מרבו התכוון ללון בעיר ולנסוע למחרתו אינו חייב לחזור וליטול רשות, שהרי גם בימי שלמה התכוונו מתחילה לנסוע למחרת, ואף על פי כן לא הוצרכו לחזור וליטול רשות אלא מפני ששוב דחו את נסיעתם עד ליום העשרים וארבעה. על פי ט״ז (יו״ד סי' רמב סק״ט) בדעת הנמוקי יוסף (ד״ה כתיב). אך בש״ך ובנקודת הכסף (יו״ד שם ס״ק לג) כתב, שאף אם מתחילה הגיד לרבו שבדעתו לנסוע רק למחרת מכל מקום חייב ליטול שוב רשות ממנו ביום הנסיעה. ומה שנטלו רשות משלמה ביום העשרים ושנים אף שלא עלה בדעתם לנסוע בו ביום, היינו לפי שחששו אולי לא יוכלו ליטול רשות ביום נסיעתם, או משום שהואיל שנפטרו ממנו בסיומה של שמחת החג נטלו אז גם כן רשות לצורך נסיעתם. ובבן יהוידע (ד״ה והנה) ביאר, שבכוונה נטלו רשות ביום שמיני עצרת כדי להתברך בו משלמה המלך, לפי שהוא יום רצון שיתקבלו בו הברכות והבקשות יותר מכל ימות השנה כולה כמו שנאמר בזוהר הקדוש. וראה עוד מה שכתבו בזה במהרש״א ועיון יעקב.
וקשה, מאחר שרבי שמעון בר יוחאי הוא עצמו בעל המימרא שתלמיד הנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת [וכמו שמוכח ממה שאמרו לו 'לימדתנו רבינו' וכו'], למה שאל אותם על מה ששוב באו להפרד ממנו. ויש לומר, ששאל אותם רק כדי לחדדם בהלכה. מהרש״א (ח״א להלן ע״ב ד״ה א״ל). ובבן יהוידע (ד״ה דכתיב) הקשה,

מותרין לישא ערב הרגל קשיא לכולהו לא קשיא למאן דאמר משום שמחה עיקר שמחה חד יומא הוא למ"ד משום טירחא עיקר טירחא חד יומא הוא למ"ד משום ביטול פריה ורביה לחד יומא לא משהי איניש נפשיה ודאין מערבין שמחה בשמחה מנלן דכתיב [א] ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים [לפני ה' אלהינו] שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום ואם איתא דמערבין שמחה בשמחה איבעי ליה למינטר עד החג ומיעבד שבעה להכא ולהכא ודלמא מינטר לא נטרינן והיכא דאתרמי עבדינן איבעי ליה לשיורי[א] פורתא שיורי בנין בהמ"ק לא משיירינן איבעי ליה לשיורי [א] באמה (א) כליא עורב אמה כליא עורב צורך בנין הבית הוא אלא מדמייתר קרא מכדי כתיב ארבעה עשר יום שבעת ימים ושבעת ימים למה לי שמע מינה הני לחוד והני לחוד א"ר פרנך א"ר יוחנן אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא מאי דרוש אמרו קל וחומר ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה מקדש °דקדושתו קדושת עולם וקרבן צבור ויום הכפורים דענוש כרת לא כ"ש אלא אמאי היו דואגים התם צורך גבוה הכא צורך הדיוט הכא נמי מיעבד ליעבדו מיכל לא ניכלו ולא לישתו אין שמחה בלא אכילה ושתיה ומשכן דדחי שבת מנלן אילימא מדכתיב [ב] ביום הראשון [ג] וביום השביעי דלמא שביעי לקרבנות אמר רב נחמן בר יצחק אמר קרא [ד] ביום עשתי עשר יום מה יום כולו רצוף אף עשתי עשר כולן רצופין ודלמא ימים הראויין כתיב קרא אחרינא [ה] ביום שנים עשר יום מה יום כולו רצוף אף שנים עשר יום כולן רצופין ודלמא הכא נמי ימים הראויין אם כן תרי קראי למה לי ומקדש דדוחה יום הכפורים מנלן אילימא מדכתיב ארבעה עשר יום ודלמא ימים הראויין גמר יום יום מהתם יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא ומנלן דאחיל להו דתני[ב] תחליפא [ב] [ו] ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו לאהליהם שהלכו ומצאו נשיהם בטהרה שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בבן זכר על כל הטובה שיצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא לדוד עבדו ולישראל עמו בשלמא לישראל עמו דאחיל להו עון יום הכפורים אלא לדוד עבדו מאי היא אמר רב יהודה אמר רב [ג] בשעה שביקש שלמה להכניס ארון למקדש[ג] דבקו שערים זה לזה[ד] אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה פתח ואמר [ז] שאו שערים ראשיכם וגו' ולא נענה כיון שאמר [ח] ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה וידעו הכל שמחל לו הקב"ה על אותו עון. ר' יונתן בן עסמיי [ד] ורבי יהודה בן גרים תנו פרשת נדרים בי ר' שמעון בן יוחי איפטור מיניה באורתא לצפרא הדור וקא מפטרי מיניה אמר להו ולאו איפטריתו מיני[ה] באורתא אמרו ליה למדתנו רבינו [א] תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת שנאמר ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וכתיב [ט] וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם אלא מכאן לתלמיד הנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת א"ל לבריה בני אדם הללו אנשים של צורה[ה] הם זיל גביהון דליברכוך אזל אשכחינהו דקא רמו קראי אהדדי כתיב [י] פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו וכתיב [כ] אורח חיים פן תפלס לא קשיא כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים כאן

מותרין לישא ערב הרגל. כלומר מותר לכתחלה, ואע"ג דשבעת[ו] ימים של סעודה יהיו ברגל: **עיקר שמחה.** דנישואין חד יומא, ובשאר יומי לא חשיב מערב שמחה בשמחה: **עיקר טירחא.** דנישואין ביום ראשון דנישואין: **לחד יומא לא משהו אינשי.** כלומר כיון שאינו יכול להתחיל אלא בערב הרגל אין ממתינין עד הרגל, דדלמא מתרמי מלתא דלא מצי מתחיל בערב הרגל ולא[ז] מתחיל כל הרגל: **ועביד ז'.** יומי שמחה להכא ולהכא לחנוכת הבית ולרגל: **ודלמא מינטר לא נטרינן.** נישואין עד הרגל כי היכי דלא נטר שלמה, אבל אי מתרמי ליה עביד: **אי הכי.** דהיכא דאי איקרי ליה עביד, איבעי ליה לשיורי בבנין עד הרגל כי היכי דליתרמי ליה חנוכת הבית ברגל: **אמה כליא עורב.** הגג כלה ומקצר למעלה עד כאמה, ומחפין אותו שם בברזל ובמסמרים כדי שלא ישבו העורבים עליו, זהו לא חשיב כבנין: **ודלמא אמה כליא עורב נמי צורך בנין הוא.** להכי לא שייריה, אלא כל היכא דאיתרמי ליה לנישואין ברגל לא ידעינן מנלן דלא עבדינן: **שמע מינה הני לחוד.** דלא מצי למיעבד ליה ביחד אפילו מתרמי: **לא עשו ישראל יום כפורים.** לפי ששבעה ימים שלפני סוכות כל[ח] יום עשו שמחה ומשתה, דכתיב ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום: **וקרבן יחיד.** של נשיאים: **דאיסור סקילה.** לחמור מכרת: **וקרבן צבור.** דמה שהיו מקריבין בימי חנוכת הבית קרבן צבור הוא: **התם.** במשכן לגבוה הוו קרבנות: **הכא.** בחנוכת הבית להדיוט משתה: **הכא נמי לעבדו.** קרבנות, מיכל לא ליכלו: **ביום השביעי.** ומשמע לן יום ז' היינו שבת: **דלמא שביעי לקרבנות.** שאם הקריב נשיא ששי בערב שבת מקריב נשיא שביעי באחד בשבת, ומאי שביעי שביעי לקרבן נשיא: **ביום עשתי עשר יום.** האי יום יתירא משמע מה יום רצוף שאין בו הפסק אף כולהו י"א יום רצוף דליכא הפסק בינתיים אפילו בשבת: **דלמא ימים הראויין.** למשתה עביד משתה, לאפוקי יום הכפורים: **גמר יום יום מהתם.** מנשיאים דמשכן דגמרינן מתרי קראי דהוו רצופים אפילו בשבת, אף משתה דחנוכת הבית הוו י"ד רצופים ואפילו [ביוה"כ]: **כ"ד רננות.** כתיבי בפרשה, בין רנה ותחנה ותפלה ובקשה: **פרשת נדרים.** מסכת נדרים: **ביום השמיני.** של חג, היינו בעשרים ושתים: **וכתיב וביום עשרים ושלשה.** אלמא דבעשרים ושתים ובעשרים ושלשה איפטרו מיניה: **של צורה.** כלומר חכמים: **פלס מעגל רגלך.** כלומר שקול מצות ועיין בהן איזו מצוה גדולה, ועשה הגדולה: **וכתיב ארח חיים פן תפלס.** דמשמע כל מצוה שתבא לידך עשה אותה בין גדולה בין קטנה, ואל תניח קטנה מפני הגדולה: **מצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים.** תפלס פלס[ט] מעגל רגלך, שתעשה אתה הגדולה וחבריך יעשו קטנה: ובמצוה

איבעי ליה למינטר עד החג. כדי שלא יתבטלו ישראל ממלאכתן כל כך: **איבעי** ליה לשיורי באמה כליא עורב. שלא היה צורך הבנין כ"כ ואע"פ שהוא מהבנין כדי שלא יאכלו הטומאה אין זה צורך כל כך וגם בשעת הבנין בזמן שלא היה[י] השכינה שורה בו לא היה צורך[כ]:

פה א טוש"ע י"ד סי' רמב סעיף טו בהגה"ה:

משנת ראשונים

איבעי ליה למינטר עד החג. דבלאו הכי היו ישראל עולין לרגל. **[תוס' הרא"ש]**

כדי להרבות יותר בשמחה מפני ב' שמחות, ועוד שלא לעכב ישראל חוץ לבתיהם זמן מרובה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ודלמא מנטר לא נטרינן. כיון דהבנין שלם ונגמר ומחייבי בחנוך לא נטרינן, שלא יהא המזבח בטל כיון שראוי להקריב עליו, דאדרבה זריזים מקדימין למצות. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

כליא עורב. פירש בקונטרס מסמרות חדין תוחבין בראש גג ההיכל לכלות העורבים שלא ישבו עליו. ובמקום אחר פירש כמין טבלא חדה זקופה על צידה, וחדודה לחתוך כמו סכין. ובערוך ערך כל פי', שעשו צורה להבריח בה העופות מגג ההיכל, כדרך שעושין עכשיו שומרי זרעים, וקראו אותה כליה עורב. ועוד פירש בערוך מקדש ראשון ששכינה שרויה בו לא היו צריכין כליא עורב, שלא היו עופות פורחין עליו, אבל במקדש שני שלא היתה קדושתו כקדושת ראשון הוצרכו לכליא עורב. ובפ' ראשון דמועד קטן לא משמע כן, דקאמר איבעי ליה לשיורי באמת כליה עורב, משמע שהיה שם כליה עורב. ושמא תחלה עשה כליא עורב שלא היה ידוע, אחרי כן כשראה קדושתו שמטו. **[תוד"ה כליה, מנחות קז.]**

מקדש דקדושתו קדושת עולם. פירש בקונטרס שאין אחריה היתר במות. ויש לפרש קדושת עולם שהאריכו בקדושה יותר. א"נ לפי שאין ראוי לחזור ולקדש אלא באותו מקום קרי ליה קדושת עולם. **[תוד"ה קדושתו, שבועות טז:]**

ואין לומר קדושת עולם ממש, שהיו יודעים שהיה עתיד ליחרב. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אין שמחה בלא אכילה ושתיה. אע"ג דלא כתיב שמחה בחנוכת המקדש אלא הבאת קרבנות, מ"מ כשמביאין קרבנות צריך להיות שם שמחה, כדכתיב וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת. **[תוס' הרא"ש]**

ומורי הר"ר יחיאל ז"ל פי' דבהדיא כתיב שמחה בחנוך הבית בפ' ראה, כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, ודרשינן בפ"ק דמגילה (י.) מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים, וכתיב והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם וגו' ושמחתם לפני ה' אלהיכם וגו', ולכך הוצרכו לבא כל ישראל לחנוכת הבית לשמוח בשמחת הבית כדקאמר קרא, ולכך קאמר אין שמחה בלא אכילה ושתיה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ורבי יהודה בן גרים.** ה"ג בפ' במה מדליקין (שבת לג, ב), ופר"ש אביו ואמו גרים היו. ואית דגרסי ר' יהודה דמן גרים, ואיכא למימר דמאותו מקום היה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **של צורה הם.** של חכמה ושל ענוה. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **זיל לגביהו.** לך אצלם ללוותם ולעזור להם בצרכיהם, אולי יברכוך. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **אורח חיים פן תפלס.** אבל הראב"ד ז"ל פי' אורח חיים על תלמוד תורה, שלא יכריענה עם שום מצוה כי היא קודמת על כל המצות ובכלל שיוכל לקיים המצות ע"י אחרים כי הוא צריך ללמוד ואם לא ילמוד מהיכן ידע המצות, אבל במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים כגון כיבוד אב ואם וקבורת מת מצוה במקום שאין שם קוברים וכיוצא בזה המצוה קודמת. ואתיא כאיסי בן יהודה דבפ"ק דקידושין.

[חידושי הר"ן]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שבת ל. ערכין ו. ע"ש מנחות קז.] מדות פ"ד מ"ו, ב) [שבת ל. ע"ש], ג) שבת ל. סנהדרין קז:, ד) שבת דף לג:, ה) עיין תענית טז. וברש"י שם ד"ה אדם, ו) [עי' תוספות שבת ל. ד"ה מכליא ותוס' מנחות קז. ד"ה כליא ובערכין ו. ד"ה כגון].

הגהות הב"ח

(א) גמ' באמה כליא עורב נ"ב לשון כלוי ומניעת העורבי' מליטב וכן פי' הערוך אלא שכתב דבמקדש ראשון לא היה צריך כליא עורב ע"ש והתוס' בפרק ר' עקיבא כתבו דמוכח כאן שהיה במקדש ראשון כליא עורב:

גליון הש"ס

גמ' דקדושתו קדושת עולם. עיין שבועות דף טז ע"ב תוס' ד"ה קדושתו:

תורה אור השלם

א) וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בָעֵת הַהִיא אֶת הֶחָג וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד נַחַל מִצְרַיִם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵינוּ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם: [מלכים א' ח, סה]

ב) וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה: [במדבר ז, יב]

ג) בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן עַמִּיהוּד: [במדבר ז, מח]

ד) בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן עָכְרָן: [במדבר ז, עב]

ה) בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן עֵינָן: [במדבר ז, עח]

ו) בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שִׁלַּח אֶת הָעָם וַיְבָרְכוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיֵּלְכוּ לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: [מלכים א' ח, סו]

ז) שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: [תהלים כד, ז]

ח) יְיָ אֱלֹהִים אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ זָכְרָה לְחַסְדֵי דָּוִיד עַבְדֶּךָ: [דברי הימים ב' ו, מב]

ט) וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שִׁלַּח אֶת הָעָם לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ לְדָוִיד וְלִשְׁלֹמֹה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: [דברי הימים ב' ז, י]

י) פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ וְכָל דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ: [משלי ד, כו]

כ) אֹרַח חַיִּים פֶּן תְּפַלֵּס נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע: [משלי ה, ו]

רש"י בת"י למאן דאמ' משום שמחה. רב יהודה אמר[ק] משום שמחה ורב אמ' מפני שמניח שמחת הרגל אתרוויהו קא מסני. ומאן דאמ' מפני בטול פריה ורביה. אסור לישא אשה במועד משום דאי שרינן ודאי משהי נפשיה ומבטל מפריה ורביה דמימר אמר אי לא נסיבנא לה ביום ראשון נסיבנא לה ביום שני אבל השתא דשרינן ערב הרגל ולא רגל לחד יומא לא משהי נפשיה כיון דאילו מיתנים תו לא מצי עביד במועד הילכך ערב רגל מותר. שבעת ימים. לחנוכת וכו' כשנבנה בית המקדש ואחר כך שבעת ימים לחג הסוכות כדלמ' בסמוך. ודילמא מינטר לא מנטרינן. לחנוכת הבית עד הרגל מפני שהמזבח בטל. והיכא דאיתרמי. כלומר אי הוה מתרמי יום בנין סמוך לחג [מערבין שמחה בשמחה] [ע"פ רש"י בע"ין]. [לשיורי פורתא]. כי היכי דניעביד שבעה להכא ולהכא ולא (נמי בטל) [הוי ביטול] מזבח כיון דלא נשלם ומדלא (שייך שמ') [שהה ש"מ] דאין מערבין. לא משיירינן. דמידע ידעי דהערמה הוא ועוד דגנאי הוא. אמה כולי עורב. שפודין של ברזל ארוכין אמה שעל גבי הבית לכלות את העורבים שלא יטנפו את הגג וכולי עורב שמונעין את העורבים כמו לא תכלה רחמיך (תהלים מ) ... צורך בנין. שהוא השלמת ל' אמות של קומת בית ראשון וק' אמות של בנין בית שני ושיור בבנין לא משיירנן. הני לחוד והני לחוד. דאין מערבין. אותה שנה לא עשו. יום הכפורים שאכלו כל שבעת ימי חנוך קודם החג וחמישי של קודם החג יום הכפורים. מאי דרוש. דחו יום הכפורים. קדושת משכן מ' שנה שהלכו במדבר מ' שנה. קרבן יחיד. נשיאים לחנוכת המזבח. שבת דאסור סקילה. דחו שהקריבו קרבן נשיאים בשבת כדלקמן. קרבן צבור. דכתי' וכל ישראל עמו שכל ישראל הקריבו קרבנות בחנוכת בית המקדש. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף בבנין הבית: ב] בכת"י ובע"י נוסף רב תחליפא: ג] בכת"י ארון לבית קדשי הקדשים (וכמו בשבת ובסנהדרין): ד] בכת"י זה בזה: ה] בכת"י מינאי: ו] בכת"י דששה. וכ"ה נכון (דק"ס): ז] בכת"י נוסף ולא מצי מתחיל: ח] בכת"י בכל: ט] צ"ל בפלם (באה"מ): י] עי' הגר"א חבר בילקו"מ שמגיה בדברי התוס' ע"פ הערוך המובא בתוס' מנחות שצ"ל בזמן שהיה השכינה, ולפי דבריו נראה גם שצ"ל וגם בשעת הבנין הראשון בזמן שהיה (עי' בתוס' המצויינים במסוה"ש): כ] נדצ"ל ר"י דאמר משום עירוב שמחה ורב דאמר:

- לבנו רבי אלעזר[סג], **בְּנֵי אָדָם הַלָּלוּ** - רבי יונתן בן עסמיי ורבי יהודה בן גרים, **אֲנָשִׁים שֶׁל צוּרָה** - אנשים גדולים[סד], כלומר, חכמים[סה] **הֵם, זִיל גַּבַּיְהוּ דְּלִיבָרְכוּךְ** - לך אליהם ללוותם ולעזור להם בצרכיהם, ואולי מתוך כך יברכוך[סו]. **אֲזַל** - הלך אליהם רבי אלעזר, **אַשְׁכְּחִינְהוּ דְּקָא רָמוּ קְרָאֵי אַהֲדָדֵי** - מצאם שהקשו סתירה בפסוקים, **כְּתִיב** - נאמר במשלי (ד כו) **'פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ וְכָל דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ'** - שקול דרכך, כלומר, עיין במצוות המוטלות לפניך איזו מהן גדולה ואיזו מהן קטנה ועשה את הגדולה, ואז יהיו כל דרכיך נכונים. ומבואר מכך שיש להניח את המצוה הקטנה מפני המצוה הגדולה ולעשות הגדולה. **וּכְתִיב** בפסוק אחר (שם ה ו) **'אֹרַח חַיִּים פֶּן תְּפַלֵּס'** - אל תשקול את דרך המצוות, אלא כל מצוה הבאה לידך עשה בין גדולה ובין קטנה, ואל תניח את הקטנה מפני הגדולה. ותירצו, **לָא קַשְׁיָא, כָּאן** - בפסוק שהובא מתחילה שצריך לשקול דרכו ולבחור דווקא במצוה הגדולה, מדובר **בְּמִצְוָה שֶׁאֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתָהּ עַל יְדֵי אֲחֵרִים** - כלומר, שהמצוה הקטנה לא תתבטל אם הוא לא יעשנה אלא תיעשה על ידי אחרים, ובאופן זה עדיף שהוא עצמו יעשה את המצוה הגדולה, שהרי מכל מקום גם המצוה הקטנה תיעשה על ידי אחרים,

18/06/2018

מדוע לא הסתפקו התלמידים לומר לו את הדין עצמו רק גם אמרו לו את מקור הדין הנלמד מהפסוק, מאחר שבודאי רבי שמעון בר יוחאי ידע זה. ותירץ, שהם הבינו שאף שרבי שמעון בר יוחאי שאלם בסתם מדוע שוב באו אליו מכל מקום לא בא בכך לבחון אותם אם הם יודעים את עיקר הדין שהרי זה כבר מוכח מכך שבאו שוב להפרד ממנו, אלא ודאי רצה לבחון אם הם יודעים גם את מקור הדין, ועל כן השיבו בחכמה ואמרו לו גם את הדין עצמו וגם את מקורו מהפסוק. ובקרן אורה (ד"ה אמר) ביאר [על פי שיטת הט"ז הנ"ל], שרבי שמעון נתן להם רשות בכוונה שמתי שירצו יסעו, וזה היה מועיל אם גם תלמידיו היו מתכוונים לכך, אבל תלמידיו התכוונו בנטילת הרשות לנסוע מיד אלא שלבסוף התעכבו עד למחרת ועל כן הוצרכו לחזור וליטול רשות. ורבי שמעון תמה מדוע הוצרכו לחזור וליטול רשות שהרי הוא התכוין בנתינת הרשות אף אם ילכו רק למחרת וחשב שגם הם התכוונו לכך. וענו לו תלמידיו, למדתנו רבינו וכו', כלומר, שאף שאתה התכוונת לכך מכל מקום כוונתינו בנטילת הרשות היתה על מנת לנסוע מיד אלא שעל ידי איזו סיבה התעכבה נסיעתנו ועל כן צריכים אנו לחזור וליטול רשות, כמו שהיה בימי שלמה. אך בפתח עינים (ד"ה ולא) ביאר, שרבי שמעון בר יוחאי לא היה בעל המימרא שתלמיד הנפטר מרבו ולן וכו', ומה שאמרו לו 'למדתנו רבינו' וכו', היה זה דרך כבוד כמו שחייב התלמיד לומר לרבו, כמבואר ברמב"ם (תלמוד תורה פ"ה ה"ט).

סג. **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה אמר).

סד. **רש"י** כת"י (ד"ה אנשי).

סה. **המיוחס** לרש"י (ד"ה שלו). ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה בני) ביאר, שהם אנשים שיש להם חכמה וענוה. ובעין אליהו (ד"ה אנשים) פירש, שכשם שהרופא המומחה מכיר בחולאת האדם על ידי ההסתכלות בצורתו, כך החכם בחכמת התורה מכיר בחולאת הנפשות על ידי ההסתכלות בצורת האדם. ורבי שמעון בר יוחאי הכיר בצורת שני תלמידיו שהם צדיקים, ועל כן קראם 'אנשים של צורה'. ובישמח משה (במדבר ד"ה והנ"ל) פירש, אנשים של צורה, כלומר שיש להם צלם אלהים והשכינה שורה עליהם.

סו. **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה זיל). וכתב המאירי (ד"ה לעולם), 'לעולם תהא ברכת תלמיד חכם חביבה לו לאדם וישתדל בכל כחו שיברכוהו'.

מותרין לישא ערב הרגל. כלומר מותר לכתחלה, ואע"ג דשבעת[ו] ימים של סעודה יהיו ברגל: עיקר שמחה. דנישואין חד יומא, ובשאר יומי לא חשיב מערב שמחה בשמחה: עיקר טירחא. דנישואין ביום ראשון דנישואין: לחד יומא לא משהו אינשי. כלומר כיון שאינו יכול להתחיל אלא בערב הרגל אין ממתינין עד הרגל, דדלמא מתרמי מלתא דלא מצי מתחיל בערב הרגל ולא[ז] מתחיל כל הרגל: ועביד ז'. יומי שמחה להכא ולהכא לחנוכת הבית ולרגל: ודלמא מינטר לא נטרינן. ניסואין עד הרגל כי היכי דלא נטר שלמה, אבל אי מתרמי ליה עביד: אי הכי. דהיכא דאי איקרי ליה עביד, איבעי ליה לשיורי בבנין עד הרגל כי היכי דליתרמי ליה חנוכת הבית ברגל: אמה כליא עורב. הגג כלה ומקלר למעלה עד כאמה, ומחפין אותו שם בברזל ובמסמרים כדי שלא ישבו העורבים עליו, זהו לא חשיב כבנין: ודלמא אמה כליא עורב נמי צורך בנין הוא. להכי לא שייריה, אלא כל היכא דאיתרמי ליה לנישואין ברגל לא ידעינן מנלן דלא עבדינן: שמע מינה הני לחוד. דלא מצי למיעבד ליה ביחד אפילו מתרמי: לא עשו ישראל יום כפורים. לפי שסבעה ימים שלפני סוכות כל[ח] יום עשו שמחה ומשתה, דכתיב ויעש שלמה בעת ההיא את החג שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום: וקרבן יחיד. של נשיאים: דאיסור סקילה. לחמור מכרת: וקרבן צבור. דמה שהיו מקריבין בימי חנוכת הבית קרבן לבור הוא: התם. במשכן דגבוה הוו קרבנות: הכא. בחנוכת הבית להדיוט משתה: הכא נמי לעבדו. קרבנות, מיכל לא ניכלו: ביום השביעי. ומשמע לן יום ז' היינו שבת: דלמא שביעי לקרבנות. שאם הקריב נשיא ששי בערב שבת מקריב נשיא שביעי באחד בשבת, ומאי שביעי שביעי לקרבן נשיא: ביום עשתי עשר יום. האי יום יתירא משמע מה יום רצוף שאין בו הפסק אף כולהו י"א יום רצוף דליכא הפסק בינתיים אפילו בשבת: דלמא ימים הראויין. למשתה עביד משתה, לאפוקי יום הכפורים: גמר יום יום מהתם. מנשיאים דמשכן דגמרינן מתרי קראי דהוו רצופים אפילו בשבת, אף משתה דחנוכת הבית הוו י"ד רצופים ואפילו [ביוה"כ]: כ"ד רננות. כתיבי בפרשה, בין רנה ותחנה ותפלה ובקשה: פרשת נדרים. מסכת נדרים: ביום השמיני. של חג, היינו בעשרים ושתים: וכתיב וביום עשרים ושלשה. אלמא דבעשרים ושתים ובעשרים ושלשה איפטרו מיניה: של צורה. כלומר חכמים: פלס מעגל רגלך. כלומר שקול מצות ועיין בהן איזו מצוה גדולה, ועשה הגדולה: וכתיב ארח חיים פן תפלס. דמשמע כל מצוה שתבא לידך עשה אותה בין גדולה בין קטנה, ואל תניח קטנה מפני הגדולה: מצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים. תפלס פלס[ט] מעגל רגלך, שתעשה אתה הגדולה וחבריך יעשו קטנה: ובמצוה

מותרין לישא ערב הרגל קשיא לכולהו לא קשיא למאן דאמר משום שמחה שמחה עיקר שמחה חד יומא הוא למ"ד משום טירחא עיקר טירחא חד יומא הוא למ"ד משום ביטול פריה ורביה לחד יומא לא משהי איניש נפשיה ודאין מערבין שמחה בשמחה מנלן דכתיב [א] ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים [לפני ה' אלהינו] שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום ואם איתא דמערבין שמחה בשמחה איבעי ליה למינטר עד החג ומיעבד שבעה להכא ולהכא ודלמא מינטר לא נטרינן והיכא דאתרמי עבדינן איבעי ליה לשיורי[א] פורתא שיורי בנין בהמ"ק לא משיירינן איבעי ליה לשיורי [ו] באמה (א) כליא עורב אמה כליא עורב צורך בנין הבית הוא אלא מדמייתר קרא מכדי כתיב ארבעה עשר יום שבעת ימים ושבעת ימים למה לי שמע מינה הני לחוד והני לחוד א"ר פרנך א"ר יוחנן אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כליה יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא מאי דרוש אמרו קל וחומר ומה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה מקדש [ב] דקדושתו קדושת עולם וקרבן צבור ויום הכפורים דענוש כרת לא כ"ש אלא אמאי היו דואגים התם צורך גבוה הכא צורך הדיוט הכא נמי מיעבד ליעבדו מיכל לא ניכלו ולא לישתו אין שמחה בלא אכילה ושתיה ומשכן דדחי שבת מנלן אילימא מדכתיב [ב] ביום הראשון [ג] וביום השביעי דלמא שביעי לקרבנות אמר רב נחמן בר יצחק אמר קרא [ד] ביום עשתי עשר יום מה יום כולו רצוף אף עשתי עשר כולן רצופין ודלמא ימים הראויין כתיב קרא אחרינא [ה] ביום שנים עשר יום מה יום כולו רצוף אף שנים עשר יום כולן רצופין ודלמא הכא נמי ימים הראויין אם כן תרי קראי למה לי ומקדש דדוחה יום הכפורים מנלן אילימא מדכתיב ארבעה עשר יום ודלמא ימים הראויין גמר יום יום מהתם יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא ומנלן דאחיל להו דתני[ב] תחליפא [ג] [ו] ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו לאהליהם שהלכו ומצאו נשיהם בטהרה שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בבן זכר על כל הטובה שיצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא לדוד עבדו ולישראל עמו בשלמא לישראל עמו דאחיל להו עון יום הכפורים אלא לדוד עבדו מאי היא אמר רב יהודה אמר רב [ד] בשעה שביקש שלמה להכנים ארון למקדש[ג] דבקו שערים זה לזה[ד] אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה פתח ואמר [ז] שאו שערים ראשיכם וגו' ולא נענה כיון שאמר [ח] ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה וידעו הכל שמחל לו הקב"ה על אותו עון. ר' יונתן בן עסמיי [ה] ורבי יהודה בן גרים תנו פרשת נדרים בי ר' שמעון בן יוחי איפטור מיניה באורתא לצפרא הדור וקא מפטרי מיניה אמר להו ולאו איפטריתו מיני[ה] באורתא אמרו ליה למדתנו רבינו [א] תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת שנאמר ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וכתיב [ט] וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם אלא מכאן לתלמיד הנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת א"ל לבריה בני אדם הללו אנשים של צורה[ו] הם זיל גביהון דליברכוך אזל אשכחינהו דקא רמו קראי אהדדי כתיב [י] פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו וכתיב [כ] אורח חיים פן תפלס לא קשיא כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים כאן

איבעי ליה למינטר עד החג. כדי שלא יתבטלו ישראל ממלאכתן כל כך: **איבעי** ליה לשיורי באמה כליא עורב. שלא היה לוכך הבנין כ"כ ואע"פ שהוא מהבנין כדי שלא יביאו הטומאה אין זה לוכך כל כך וגם בשעת הבנין בזמן שלא היה[י] השכינה שורה בו לא היה לוכך[י]:

עין משפט נר מצוה

פה א טוש"ע י"ד סי' רמב סעיף טו בהגה"ה:

◆

משנת ראשונים

איבעי ליה למינטר עד החג. דבלאו הכי היו ישראל עולין לרגל. **[תוס' הרא"ש]**

כדי להרבות יותר בשמחה מפני ב' שמחות, ועוד שלא לעכב ישראל חוץ לבתיהם זמן מרובה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ודלמא מנטר לא נטרינן. כיון דהבנין שלם ונגמר ומחייבי בחנוך לא נטרינן, שלא יהא המזבח בטל כיון שראוי להקריב עליו, דאדרבה זריזים מקדימין למצות. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

כליא עורב. פירש בקונטרס מסמרות חדין תוחבין בראש גג ההיכל לכלות העורבים שלא ישבו עליו. ובמקום אחר פירש כמין טבלא חדה זקופה על צידה, וחדודה לחתוך כמו סכין. ובערוך ערך כל פי', שעשו צורה להבריח בה העופות מגג ההיכל, כדרך שעושין עכשיו שומרי זרעים, וקראו אותה כליה עורב. ועוד פירש בערוך מקדש ראשון ששכינה שרויה בו לא היו צריכין כליא עורב, שלא היו עופות פורחין עליו, אבל במקדש שני שלא היתה קדושתו כקדושת ראשון הוצרכו לכליא עורב. ובפ' ראשון דמועד קטן לא משמע כן, דקאמר איבעי ליה לשיורי באמת כליה עורב, משמע שהיה שם כליה עורב. ושמא תחלה עשה כליא עורב שלא היה יודע, אחרי כן כשראה קדושתו שמטו. **[תוד"ה כליה, מנחות קז.]**

מקדש דקדושתו קדושת עולם. פירש בקונטרס שאין אחריה היתר במות. ויש לפרש קדושת עולם שהאריכו בקדושה יותר. א"נ לפי שאין ראוי לחזור ולקדש אלא באותו מקום קרי ליה קדושת עולם. **[תוד"ה קדושתו, שבועות טז:]**

ואין לומר קדושת עולם ממש, שהיו יודעים שהיה עתיד ליחרב. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אין שמחה בלא אכילה ושתיה. אע"ג דלא כתיב שמחה בחנוכת המקדש אלא הבאת קרבנות, מ"מ כשמביאין קרבנות צריך להיות שם שמחה, כדכתיב וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת. **[תוס' הרא"ש]**

ומורי הר"ר יחיאל ז"ל פי' דבהדיא כתיב שמחה בחנוך הבית בפ' ראה, כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה, ודרשינן בפ"ק דמגילה (י.) מנוחה זו שילה נחלה זו ירושלים, וכתיב והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיכם בו לשכן שמו שם וגו' ושמחתם לפני ה' אלהיכם וגו', ולכך הוצרכו לבא כל ישראל לחנוכת הבית לשמוח בשמחת הבית כדקאמר קרא, ולכך קאמר אין שמחה בלא אכילה ושתיה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ורבי יהודה בן גרים.** ה"ג בפ' במה מדליקין (שבת לג, ב), ופר"ש אביו ואמו גרים היו. ואית דגרסי ר' יהודה דמן גרים, ואיכא למימר דמאותו מקום היה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **של צורה הם.** של חכמה ושל ענוה. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **זיל לגבייהו.** לך אצלם ללוותם ולעזור להם בצרכיהם, אולי יברכוך. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **אורח חיים פן תפלס.** אבל הראב"ד ז"ל פי' אורח חיים על תלמוד תורה, שלא יכריענה עם שום מצוה כי היא קודמת על כל המצות ובכלל שיוכל לקיים המצות ע"י אחרים כי הוא צריך ללמוד ואם לא ילמוד מהיכן ידע המצות, אבל במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים כגון כיבוד אב ואם וקבורת מת מצוה במקום שאין שם קוברים וכיוצא בזה המצוה קודמת. ואתיא כאיסי בן יהודה דבפ"ק דקידושין. **[חידושי הר"ן]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שבת ל. ערכין ו. ע"ש מנחות קז.] מדות פ"ד מ"ו, ב) [שבת ל. ע"ש], ג) שבת ל. סנהדרין קז:, ד) שבת דף לג:, ה) עיין תענית טז. וברש"י שם ד"ה אדם, ו) [עי' תוספות שבת ל. ד"ה מכליא ותוס' מנחות קז. ד"ה כליא ובערכין ו. ד"ה כגון].

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' באמה כליא עורב נ"ב לשון כלוי ומניעת העורבי' מליסב וכן פי' הערוך אלא שכתב דבמקדש ראשון לא היה צריך כליא עורב ע"ש והתוס' בפרק ר' עקיבא כתבו דמוכח כאן שהיה במקדש ראשון כליא עורב:

◆

גליון הש"ס

גמ' דקדושתו קדושת עולם. עיין שבועות דף טז ע"ב תוס' ד"ה קדושתו:

◆

תורה אור השלם

א) וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה בָעֵת הַהִיא אֶת הֶחָג וְכָל יִשְׂרָאֵל עִמּוֹ קָהָל גָּדוֹל מִלְּבוֹא חֲמָת עַד נַחַל מִצְרַיִם לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֵינוּ שִׁבְעַת יָמִים וְשִׁבְעַת יָמִים אַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם: [מלכים א' ח, סה]

ב) וַיְהִי הַמַּקְרִיב בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן אֶת קָרְבָּנוֹ נַחְשׁוֹן בֶּן עַמִּינָדָב לְמַטֵּה יְהוּדָה: [במדבר ז, יב]

ג) בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי נָשִׂיא לִבְנֵי אֶפְרָיִם אֱלִישָׁמָע בֶּן עַמִּיהוּד: [במדבר ז, מח]

ד) בְּיוֹם עַשְׁתֵּי עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי אָשֵׁר פַּגְעִיאֵל בֶּן עָכְרָן: [במדבר ז, עב]

ה) בְּיוֹם שְׁנֵים עָשָׂר יוֹם נָשִׂיא לִבְנֵי נַפְתָּלִי אֲחִירַע בֶּן עֵינָן: [במדבר ז, עח]

ו) בַּיּוֹם הַשְּׁמִינִי שִׁלַּח אֶת הָעָם וַיְבָרְכוּ אֶת הַמֶּלֶךְ וַיֵּלְכוּ לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ לְדָוִד עַבְדּוֹ וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: [מלכים א' ח, סו]

ז) שְׂאוּ שְׁעָרִים רָאשֵׁיכֶם וְהִנָּשְׂאוּ פִּתְחֵי עוֹלָם וְיָבוֹא מֶלֶךְ הַכָּבוֹד: [תהלים כד, ז]

ח) יְיָ אֱלֹהִים אַל תָּשֵׁב פְּנֵי מְשִׁיחֶךָ זָכְרָה לְחַסְדֵי דָּוִיד עַבְדֶּךָ: [דברי הימים ב' ו, מב]

ט) וּבְיוֹם עֶשְׂרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שִׁלַּח אֶת הָעָם לְאָהֳלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ לְדָוִיד וְלִשְׁלֹמֹה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ: [דברי הימים ב' ז, י]

י) פַּלֵּס מַעְגַּל רַגְלֶךָ וְכָל דְּרָכֶיךָ יִכֹּנוּ: [משלי ד, כו]

כ) אֹרַח חַיִּים פֶּן תְּפַלֵּס נָעוּ מַעְגְּלֹתֶיהָ לֹא תֵדָע: [משלי ה, ו]

רש"י כת"י למאן דאמ' משום שמחה. רב יהודה אמר[כ] משום שמחה ורב אמ' מפני שמניח שמחת הרגל אתרויהו קא משני. ומאן דאמ' מפני בטול פריה ורביה. אסור לישא אשה במועד משום דאי שרינן ודאי משהי נפשיה ומבטל מפריה ורביה דמימר אמר אי לא נסיבנא לה ביום ראשון נסיבנא לה ביום שני אבל השתא דשרינן ערב הרגל ולא רגל לחד יומא לא משהי נפשיה כיון דאילו מיתנים תו לא מצי עביד במועד הילכך ערב רגל מותר. שבעת ימים. לחנוכת וכו' כשנבנה בית המקדש ואחר כך שבעת ימים לחג הסוכות כדאמ' בסמוך. ודילמא מינטר לא מנטרינן. לחנוכת הבית עד הרגל מפני שהמזבח בטל. והיכא דאיתרמי. כלומר אי הוה מתרמי יום בנין סמוך לחג [מערבין שמחה בשמחה] [ע"פ רש"י בע"י]. [לשיורי פורתא]. כי היכי דניעביד שבעה להכא ולהכא ולא (נמי בטל) [הוי ביטול] מזבח כיון דלא נשלם ומדלא (סייך שמ') [שמע מ"מ] דאין מערבין. לא משיירינן. דמידע ידעי דהערמה הוא ועוד דגנאי הוא. אמה כולי עורב. שפודין של ברזל ארוכין אמה שעל גבי הבית לכלות את העורבים שלא יטנפו את הגג וכולי עורב שמונעין את העורבים כמו לא תכלא רחמיך (תהלים מ) ... צורך בנין. שהוא השלמת ל' אמות של קומת בית ראשון וק' אמות של בנין בית שני ושיור בבנין לא משיירנן. הני לחוד והני לחוד. דאין מערבין. אותה שנה לא עשו. יום הכפורים שאכלו כל שבעת ימי חנוך קודם החג וחמישי של קודם החג יום הכפורים. מאי דרוש. דדחו יום הכפורים. קדושת משכן מ' שנה שהלכו במדבר מ' שנה. קרבן יחיד. נשיאים לחנוכת המזבח. שבת דאסור סקילה. דהו שהקריבו קרבן נשיאים בשבת כדלקמן. קרבן צבור. דכתו' וכל ישראל עמו שכל ישראל הקריבו קרבנות בחנוכת בית המקדש. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים א] בכת"י נוסף **בבנין הבית**: ב] בכת"י ובע"י נוסף **רב** תחליפא: ג] בכת"י ארון **לבית קדשי הקדשים** (וכמו בשבת ובסנהדרין): ד] בכת"י זה **בזה**: ה] בכת"י **מינאי**: ו] בכת"י **דששה**. וכ"ה נכון (דק"ס): ז] בכת"י נוסף ולא **מצי** מתחיל: ח] בכת"י **בכל**: ט] צ"ל **בפלס** (באה"מ): י] עי' הגר"א חבר בילקו"מ שמגיה בדברי התוס' ע"פ הערוך המובא בתוס' מנחות שצ"ל בזמן **שהיה** השכינה, ולפי דבריו נראה גם שצ"ל וגם בשעת הבנין **הראשון** בזמן **שהיה** (עי' בתוס' המצויינים במסוה"ש): כ] נדצ"ל ר"י **דאמר** משום **עירוב** שמחה ורב **דאמר**:

כאן במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים הדר יתבי וקא מבעי להו כתיב [א] יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה הא חפצי שמים ישוו בה וכתיב [ב] כל חפצים לא ישוו בה דאפילו חפצי שמים לא ישוו בה כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים אמרו ליה מאי בעית הכא אמר להו דאמר לי אבא זיל גבייהו דליברכוך אמרו ליה יהא רעוא דתזרע ולא תחצד תעייל ולא תיפוק תיפוק ולא תעייל ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך לבלבל פתורך ולא תחזי שתא חדתא כי אתא לגבי אבוה א"ל לא מבעיא דברוכי לא בירכון אבל צעורי צעורן א"ל מאי אמרו לך הכי והכי אמרו לי א"ל הנך כולהו ברכתא נינהו תזרע ולא תחצד תוליד בנים ולא ימותו תעייל ולא תיפוק תעייל כלתא ולא לימותו בנך דליפקון תיפוק ולא תעייל תוליד[א] בנתא ולא ימותו גוברייהו ולידרו לותיך ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך דהאי עלמא אושפיזך וההיא עלמא ביתא דכתיב [ג] קרבם בתימו לעולם אל תקרי קרבם אלא קברם לבלבל פתורך בבני ובנתא ולא תיחזי שתא חדתא דלא תמות אנתך ולא תנסב אינתתא אחריתי. ר' שמעון בן חלפתא אפטר מיניה דרב[ב] א"ל (אבוה[ג]) זיל לגביה דליברכך א"ל יהא רעוא דלא תבייש ולא תתבייש [ד]אתא גבי אבוה א"ל מאי אמר לך א"ל מילין בעלמא הוא דאמר לי א"ל ברכך ברכתא דברכן קודשא בריך הוא לישראל ותנא בה דכתיב [ד] ואכלתם אכול ושבוע והללתם וגו' ולא יבושו עמי לעולם וידעתם כי בקרב ישראל אני וגו' ולא יבושו עמי לעולם: **ועושה אשה תכשיטיה:** ת"ר [א]אלו הן תכשיטי נשים כוחלת ופוקסת ומעבירה (סרק[ה]) על פניה ואיכא דאמרי מעברת [א] סרק על פניה של מטה דביתהו דרב חסדא מקשטא באנפי כלתה יתיב רב הונא בר חיננא קמיה דרב חסדא ויתיב וקאמר לא שנו אלא ילדה אבל זקנה לא א"ל האלהים אפילו אמך ואפילו אימא דאימך ואפילו עומדת על [י]קברה דאמרי אינשי בת שיתין כבת שית לקל טבלא רהטא: **ר' יהודה אומר לא תסוד:** תניא רבי יהודה אומר [א]אשה לא תסוד (א) מפני שניוול הוא לה [ג]ומודה ר' יהודה [ב]בסיד שיכולה לקפלו במועד שטופלתו במועד שאע"פ שמצירה היא עכשיו שמחה היא לאחר זמן ומי אית ליה לרבי יהודה האי סברא והתנן [ג]רבי יהודה אומר נפרעין מהן מפני שמצר [ג]אמרו לו אע"פ שמצר עכשיו שמח הוא לאחר זמן אמר רב נחמן בר יצחק הנח להלכות מועד דכולהו מצר עכשיו ושמח לאחר זמן נינהו רבינא אמר כותי[ז] לענין פרעון לעולם מצר. [י]אמר רב יהודה בנות ישראל שהגיעו לפירקן ולא הגיעו לשנים עניות טופלות אותן בסיד עשירות טופלות אותן בסולת בנות מלכים בשמן המור שנאמר [ה] ששה חדשים בשמן המור [כ]מאי שמן המור רב הונא בר חייא אמר סטכת[ל] רב ירמיה בר אמי אמר שמן זית שלא הביא שליש תניא רבי יהודה אומר אנפיקינון שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותו שמשיר את השער ומעדן את הבשר [מ]רב ביבי הוה ליה ברתא טפלה אבר אבר שקל בה ד' מאה זוזי ההוא כותי בשבבותיה דה"ל ברתא טפלה בחד זמנא ומתה אמר קטלא ביבי לברתי אמר רב נחמן רב ביבי דשתי שיכרא בעיין בנתיה טפלא אנן דלא שתינן שיכרא לא בעיין בנתין טפלא:

ההדיוט

ובמצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים. אל תפלם, אלא מצוה שבא לידך בין גדולה בין קטנה עשה: **וכל חפציך לא ישוו בה.** שתבטל כל חפציך בשביל שתעסוק בתורה: **חפצי שמים ישוו בה.** כלומר שאם יש לך לעסוק במצוה תבטל תלמוד תורה ועסוק במצוה: **דאפילו חפצי שמים לא.** דמבטל מצוה ועוסק בתלמוד תורה: **תעייל ולא תיפוק תיפוק ולא תעייל.** משמע ליה בסחורה, תעייל ולא תיפוק שתביא סחורה ולא תמכרנה, תיפוק ולא תעייל שתוליא בסחורה במקום אחר ולא תביאנה: **תעייל כלתא.** שדרך כלתא הולכת אצל הבעל: **ולא תיפוק.** דלא לימות בנך, דהדרי נפקי מינך והדרי לבי נשייהו: **שתא חדתא.** זו שנה ראשונה של נישואין, דכתיב כי יקח איש אשה חדשה לא יצא וגו' (דברים כד): **ליחרב ביתך.** בית קברתך, דלא תמות, אלא תחיה לאורך ימים: **לא תבוש ולא תתבייש.** לא תיבוש אחריני כדי שלא תתבייש, שלא תבא לידי כך פן תתביים: **ותנא בה.** ושנה בה לא יבושו עמי לעולם, והיינו לא תבייש ולא תתבייש: **כוחלת.** נותנת כחול בין עיניה, כדי שדומות נאים: **פוקסת.** מחלקת שערה לכאן ולכאן[ז]: **ומעברת סרק על פניה.** סם אחד[ח], כדי שתראה אדומה: **סכין על פניה של מטה.** כדי להעביר שער של מטה: **היתה מיקשטא.** כי הני קשוטין כדאמר הכא: **באנפי כלתה.** שהיתה כל כך זקינה שהיתה לה כלה שהיא אשת בנה: **לא שנו.** הא דאמר עושה אשה תכשיטיה: **אלא ילדה.** בחורה שדרכה בכך, ולהכי הוי לה שמחה במועד: **אבל זקינה לא.** והיכי עבדא אשתך הכי דמיקשטא הא הויא זקינה: **ואפילו עומדת על פתח קברה.** שריא להתקשט: **לקל טבלא רהטא.** פירוש קשקוש הזוג, ר"ל מיני זמר בהילולא, וכי היכי דרהטא ילדה בת שית לקל הילולא הכי עבדא (ב) בת שיתין, והכי נמי מיקשטא: **שניוול הוא לה.** שגנאי הוא לה וניוול[ט] בסיד, ומצטערת בסיד[י]: **שיכולה לקפלו במועד.**[כ] אע"פ שהיא מנוולת בסיד: **שמחה היא לאחר זמן.** במועד, לסוף המועד לאחר שקפלתו את הסיד שטפלה, לפי שמשיר את השער ומעדן את הבשר, והואיל דהאי סיד משמחתה לאחר זמן להכי שרי לה לטופלו במועד אע"פ שהיא מצירה עכשיו: **ומי אית ליה לרבי יהודה האי סברא.** אע"ג שהיא מצירה עכשיו שמחה וכו': **נפרעים מהם.** מהכותים ביום חגם מפני שהוא מצער, דכל אדם שפורע מיצר, אבל לא משלמים להם ממון ביום חגם לפי שמשמחם ביום חגם ומודה לע"ז, כדפי' במס' ע"ז[ט]: **שמח הוא לאחר זמן.** שפרע לו, ואמאי נפרע מהן, אבל לרבי יהודה לא אית ליה האי סברא דמשום שמיצר עכשיו שרי, והיכי[ל] אית ליה האי סברא גבי טפול אע"ג שהיא מצירה עכשיו שמחה היא לאחר זמן: **הנח להלכות מועד.** להכי א"ר יהודה הכא דשרי אע"פ שהיא מצירה כו': **דכולהו הלכות מועד.** דשרי משום האי טעמא נמי שרו, כגון אפיה ובישול דמצער השתא כשהוא אופה ומבשל, ולהכי שרי דשמח הוא כשהוא אוכל אפייתו ובישולו בי"ט: **כותי לעולם מיצר.** שפורע, ולהכי לא אית ליה לר' יהודה התם אע"פ שמיצר שמח וכו', אבל לעיל[מ] גבי טפול אית ליה לר' יהודה אע"פ שמצירה עכשיו שמחה לאחר זמן: **שהגיעו לפירקן.** לשיער: **ולא הגיעו לשנים.** שאינן בנות י"ב שנה ויום אחד, שעדיין אינו דין שיהא להן שער[נ] ובושות על כך: **עניות טופלות.** השיער בסיד ומשירות אותן: **אנפיקינון.** היינו אנפיקינון דקתני התם במנחות (דף פה:) אנפיקינון לא יביא, היינו אותו שמן שעושין מזיתים:[ס] **שלא הביאו שליש.** שלא בישלו שליש: **ולמה סכין אותו.** אבל הני קא מהדר דקאמר טופלין כו': **ושקל בה ארבע מאה זוזי.** שנתייפת ונטל מבעלה כך: **טפלה כולה בחד זימנא.** דסבר למיעבד כרב ביבי, ומתה: **בעיין בנתין טפלא.** דשכר מגדל השער ומעבה[ע] את הבשר:

תופר

כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים. עשיית מצוה עדיף שהרי מפסיקין אפילו לר"ש בן יוחי לעושה סוכה ולולב כדאי' בירושלמי[ס] אבל בהפסקה דתפלה °וק"ש אין מפסיקין לר"ש בן יוחי (ג) [א] ובירושלמי[ו] זה שננו וזה שננו ואין מפסיקין שננו מפני שננו:

פוקסת. פי' בקונטרס מתקנת שער שלא יתפזר וקשה דבפרק המלניע (שבת דף לד: ושם) אמר (ד) דמתחייב בשבת משום טוה ועוד דסורקת ה"ל למיתני כמו גבי נזיר (נזיר מב.) ובפ' קמא דכתובות (דף ד: ושם) פירש בקונטרס[ע] קליעת שער וקשיא דבפרק המלניע שונה גודלת ופוקסת ואין לפרש מעברת סרק על פניה דהכא תני תרוייהו וגם בפ' קמא[מ] דכתובות ויש לפרש דמתקנת שערה בידיה חוץ לצעיף וריב"א מפרש שנותנת חוטין של בצק (ה) [דקין[פ]] על פניה להאדים הבשר והיינו טוייה והאי דקורא ליה בירושלמי[י] נובע שהוא מאדים הבשר ובנין נמי שייך בתיקון האשה למאי דמפורש סוף המלניע (שבת דף נה.) משום בונה ומייתי קרא דויבן את הצלע[ס]: **סטכת.** בפרק כל הקרבנות (מנחות דף פו.) מפרש דשמן המור הוא סטכת ובפ' קמא דמגילה (דף יג.) מאי שמן המור רב הונא אמר רבי חייא סטכת[ל]:

ההדיוט

עין משפט נר מצוה

פו א ב מיי' פ"ז מהל' יום טוב הלכה כ סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמו סעיף ה:

פז ג מיי' פ"ט מהלכות ע"ז הלכה א סמג לאוין מה טוש"ע י"ד סי' קמח סעיף א:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' וא"ד מעברת סכין ע"פ של מטה כצ"ל. (וכ"ה ברש"י ורי"ף ורא"ש ומרדכי):

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה כאן במצוה שאי אפשר וכו' ובירושלמי זה שננו וכו'. הוא מלשון ושנותם כמ"ש מהרש"א. וכן הוא בלשון הירושלמי הנ"ל זה שינון וזה שינון:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

רבינו חננאל

אבל מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים אורח חיים פן תפלס. **תוב כתיב** יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה הא חפצי שמים ישוו בה במצוה (שאפשר) [שאי אפשר] לעשותה ע"י אחרים. כל חפצים לא ישוו בה במצוה (שאי אפשר) [שאפשר] לעשות' ע"י אחרים. **אמר להו אבא** שדרני לגביכו דתתברכון יתי אמרו ליה תהא רעוא דתזרע ולא תחצד פי' דתוליד בנים ולא תקברם תעייל ולא תיפוק תעייל כלתך לביתך ולא תוציאם תיפוק ולא תעייל תוציא בנות לבית בעליהן ולא ימותו בעליהן וישובו אליך ליחרב ביתך וליתוב אושפיזך. פי' יהיה ביתך חרבה והוא מקום קברך שאתה עתיד להקבר בו כי הוא מקום של אדם. כלומר תאריך ימים בעולם הזה הנקרא אושפיזא. וישאר מקום קברך חרב הנקרא ביתך שנאמר קרבם בתימו לעולם. **ליבלבל פתורך.** כלומר יהיו לך בנים הרבה ויבלבלו שלחנך ולא תיחזי שתא חדתא דלא תימות אתתך ותיתב אחריתי. **א"ל ר' לבריה זיל לגביה ר"ש בן חלפתא דליברכך** אזל לגביה א"ל תהא רעוא דלא תיבוש ולא תתבייש. א"ל אבוה ברי ברכך ברכתא דברכינהו הקדוש ב"ה לישראל ותנא ביה שנא' ואכלתם אכול ושבוע וגו': **ועושה תכשיטיה במועד.** ת"ר אלו הן תכשיטי נשים גודלת כוחלת פוקסת א) נוטלת שערה וציפרניה ומעברת שרק על פניה איכא דאמרי מעברת סכין על פניה של מטה. דביתהו דרב חסדא הוה מתקשטא באנפי כלותיה כו'. ואפי' עומדת על פתח קברה דאמרי אינשי בת שיתין כבת שית לקל טבלא רהטא. **ר"י אומר לא תסוד כו'.** תניא ר' יהודה אומר אשה לא תסוד במועד מפני שניוול הוא לה אם היא תשאר בסיד. ומודה בסיד שיכולה לקפלו במועד שטופלתו במועד ואע"פ שמצירה עכשיו שמחה היא לאחר זמן. **ומי אית ליה לר' יהודה האי סברא** והתנן במס' ע"ז ר' יהודה אומר נפרעין מהן מפני שהוא מיצר כו'. **ופירק רב נחמן בר יצחק** הנח להלכות מועד דכולהו אע"פ שמצירות עכשיו שמחות לאחר זמן. **אמר רב יהודה אמר רב בנות ישראל** שהגיעו לפירקן ולא הגיעו לשנים עניות טופלות אותן בסיד עשירות בסולת בנות מלכים בשמן המור והוא סטכת איכא דאמרי שמן זית שלא הביא שליש. **תניא אפיקנון שמן זית** שלא הביא שליש סכין אותו שמשיר את השיער ומעדן את הבשר:

חשק שלמה על ר"ח א) כ"ה נוסחת הברייתא בירושלמי כאן הלכה ז'.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) ע"ז ו:, ב) תוספתא פ"א ה"ה ע"ש, ג) ע"ז ז., ד) שבת פ: ע"ש פסחים מג. ע"ש, ה) מגילה יג. מנחות פו. ע"ש, ו) [עי' רש"י מנחות פו. ד"ה סטכתא], ז) [שבת פ: ע"ש], ח) כן פי' הערוך ערך פקס ועיין פי' רש"י שבת סד: ד"ה ולא תפקוס ושני הפירושים שהביא שם לד: ד"ה וכן הפוקסת, ט) ו:, י) נדה דף מו., כ) [פ"ק דשבת סוף הלכה ב], ל) פ"א דברכות ה"ב, מ) [צ"ל שני] (יז.), נ) שבת פ"י ה"ו, ס) בראשית ב כב.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' אשה לא תסוד במועד מפני שניוול כו' מפני שמיצר הוא [לון] אמרו לו אע"פ שמיצר הוא עכשיו שמח: (ב) רש"י ד"ה לקל טבלא כו' הכי עבדא לרהוט בת שיתין: (ג) תוס' ד"ה כאן כו' בן יוחי כדאמרינן בירושלמי זה שננו: (ד) ד"ה פוקסת כו' דבפרק המלניע אמר דפוקסת מתחייבת בשבת: (ה) בא"ד חוטין של בצק והוא תקון על פניה:

◆

גליון הש"ס

תוס' ד"ה כאן במצוה וכו' וק"ש אין מפסיקין. להדיא איתא בשבת דף יא ע"א דלק"ש מפסיקין וצ"ע:

◆

תורה אור השלם

א) יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים וְכָל חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ בָהּ: [משלי ג, טו]

ב) כִּי טוֹבָה חָכְמָה מִפְּנִינִים וְכָל חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ בָהּ: [משלי ח, יא]

ג) קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם מִשְׁכְּנֹתָם לְדֹר וָדֹר קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם עֲלֵי אֲדָמוֹת: [תהלים מט, יב]

ד) וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת שֵׁם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: [יואל ב, כו-כז]

ה) וּבְהַגִּיעַ תֹּר נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּבְּשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי הַנָּשִׁים: [אסתר ב, יב]

◆

הגהות וציונים

א] צ"ל תפיק בנתא. וכ"ה בכת"י ובע"י (דק"ס): ב] צ"ל דרבי (רש"ש), וכ"ה בדפו"ר: ג] [צ"ל א"ל לבריה כ"ה בע"י] (גליון): ד] [כי אתא] (גליון): ה] [צ"ל שרק עי' רש"י וכן גי' הערוך] (גליון): ו] בכת"י נוסף **פתח:** ז] בדפו"י **גוי** (וכן בכל העמוד בגמ' וברש"י): ח] צ"ל סם **אדום** (יעב"ץ): ט] בכת"י להגוול: י] נדצ"ל ומצטערת **במועד** (באה"מ): כ] בכת"י נוסף **שסבה עצמה כ"כ שמתייבש הסיד עליה** מהרה ויכולה לקלפו במועד ולהפילו שטופלתו במועד: **שאע"פ שהיא מצירה עכשיו. במועד לפי** שהיא מנוולת בסיד (ונשמט בדפוסים בשגגה, דק"ס): ל] צ"ל **והכא** (מהרש"א): מ] בכת"י שמיצר **עכשיו** שמח וכו' אבל **לעולם** גבי: נ] הד"א (רש"ש, גנזי יוסף): ס] בכת"י **ומגנה:** ע] צ"ל **מפרש בגמ' דפוקסת היינו פירכוס ושם** (יז ע"א) פי' בקונטרס **דפירכוס היינו** קליעת שער, עי"ש ד ע"ב תוס' ד"ה פוקסת (גליון): פ] רש"א (גליון), בדפו"ר "תקון" (ועי' הג' הב"ח: צ] נראה דבגי' התוס' בגמ' דהכא לא היה התיבות "מאי שמן המור" אלא מילתא דר"ה בפנ"ע ולא לפרושי שמן המור מהו אלא אבנות מלכים דבסטכת ולכן הקשו מהתם (רש"ש, גנזי יוסף, ראש משביר): ק] הג' הב"ח דפו"ר:

כָּאן - ואילו הפסוק 'אוֹרַח חַיִּים פֶּן תְּפַלֵּס' מדבר **בְּמִצְוָה שֶׁאִי אֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתָהּ עַל יְדֵי אֲחֵרִים**, ואם הוא לא יעשה אותה תתבטל לגמרי[א], ועל כן אין לו לשקול איזו מצוה קטנה ואיזו גדולה אלא יעשה את המצוה הראשונה הבאה לידו, שהרי אין מעבירים על המצוות[ב].

הֲדַר יָתְבִי - לאחר שתירצו סתירה זו הלכו מעט וחזרו וישבו[ג], **וְקָא מִבָּעֵי לְהוּ** - והקשו סתירה אחרת בפסוקים, **כְּתִיב** - נאמר לענין חשיבות התורה (משלי ג טו) '**יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים וְכָל חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ בָהּ**' - התורה חשובה יותר ממרגליות וגם כל שאר חפצי האדם אינם דומים לשוויה של התורה, ועל כן מוטל על האדם לבטל מכל חפציו כדי לעסוק בתורה. ומשמע מכך שרק 'חפציך', שהם חפצי האדם עצמו דהיינו דברי רשות, יש לבטל בשביל עסק התורה, **הָא** [-אבל] **חֶפְצֵי שָׁמַיִם** - דהיינו שאר מצוות, **יִשְׁווּ בָהּ** - דומים הם לשוויה של התורה, ועל כן ראוי להתבטל מן התורה כדי לעסוק במצוות. **וְאִילּוּ** בפסוק אחר (שם ח יא) **כְּתִיב 'כָּל חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ בָהּ'**, ומכך שנאמר 'כל חפצים', מבואר **דַּאֲפִילּוּ חֶפְצֵי שָׁמַיִם** - המצוות, **לֹא יִשְׁווּ בָהּ** - אינם דומים לשוויה של התורה, ומשמע שיש להתבטל משאר מצוות כדי לעסוק בתורה, וזה היפך המשמעות מהפסוק הקודם.

אהרן 18/06/2018

ותירצו, **כָּאן** - הפסוק 'כָּל חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ בָהּ', שמשמע שהתורה קודמת אף למצוות, מדבר **בְּמִצְוָה שֶׁאֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתָהּ עַל יְדֵי אֲחֵרִים**, שהואיל ואף אם לא יעשה את המצוה היא לא תתבטל, עדיף שיעסוק בתורה והמצוה תיעשה על ידי אחרים[ד]. ואילו **כָּאן** - הפסוק 'וְכָל חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ בָהּ' שמשמע שהמצוות קודמות לתורה, מדבר **בְּמִצְוָה שֶׁאִי אֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹתָהּ עַל יְדֵי אֲחֵרִים**, שאז יעשה המצוה אף שיתבטל עבורה מעסק התורה[ה].

אחרי שיישבו גם סתירה זאת, **אָמְרוּ לֵיהּ** רבי יונתן בן עסמיי ורבי יהודה בן גרים לרבי אלעזר ברבי שמעון, **מַאי בָּעֵית הָכָא** - מה רצונך כאן. **אֲמַר לְהוּ, דְּאָמַר לִי אַבָּא** [רבי שמעון בר יוחאי], **זִיל גַּבַּיְיהוּ דְּלִיבָרְכוּךְ** - לך אליהם שיברכוך.

החכמים בירכו אותו בלשון משל וחידה:
אָמְרוּ לֵיהּ רבי יונתן בן עסמיי ורבי יהודה בן גרים לרבי אלעזר, **יְהֵא רַעֲוָא** - יהי רצון **דְּתִזְרַע וְלֹא תֶּחְצַד** - שתזרע ולא תזכה לקצור, **תְּעַיֵּיל וְלֹא תֵּיפּוּק** - תביא סחורה לכאן ולא תצליח למכרה, **תֵּיפּוּק וְלֹא תְּעַיֵּיל** - תוציא מעות על סחורה הנמצאת במקום אחר ולא תצליח להביאה לכאן למכרה, **לִיחְרוּב בֵּיתָךְ** - יחרב ביתך הקבוע, **וְלֵיתּוּב אוּשְׁפִּיזָךְ** - ותתיישב האכסניא שלך, כלומר, שתדור בדירת הארעי שלך, **לְבַלְבֵּל פְּתוֹרָךְ** - שולחנך יהיה מבולבל, **וְלֹא תֶּחֱזֵי שַׁתָּא חַדְתָּא** - ולא תראה שנה חדשה. כך הוא פירושם הפשוט של דבריהם, והבין רבי אלעזר שהתכוונו לקללו.

ועל כן, **כִּי אֲתָא לְגַבֵּי אֲבוּהַ** - כשחזר ובא אצל אביו, **אֲמַר לֵיהּ** לאביו, **לֹא מִבַּעְיָא דְּבָרוּכֵי לֹא בֵּירְכָן** - לא רק שלא ברכו אותי, **אֲבָל צַעוּרֵי צַעוּרָן** - אלא אף ציערוני[ו]. **אֲמַר לֵיהּ** אביו, **מַאי אָמְרוּ**

א. כגון שלא נמצא מי שיוכל לקיימה אלא הוא בלבד, או שהיא מצוה המוטלת על גופו כגון לולב ושופר וכיבוד אב ואם ודומיהם. מאירי (ד"ה אעפ"י). עוד כתב שם, שאף הוצאת המת והכנסת כלה נחשבות למצוה שאי אפשר לעשותן על ידי אחרים ואף שיש שם עוד אנשים העוסקים בזה, מפני שכולם חייבים להשתתף בזה כדי להרבות בכבוד המת והכלה.
[מדברי תוספות הרא"ש (לעיל ע"א ד"ה כאן) מבואר, דהיינו דווקא אם שתי המצוות אי אפשר לעשותן על ידי אחרים. אבל אם אחת מהן אפשר לעשותה על ידי אחרים והאחרת אי אפשר לעשותה על ידי אחרים, יעשה את המצוה שאי אפשר לעשות על ידי אחרים, והאחרת תיעשה על ידי אחרים. ולפי זה, מה שנקטה הגמרא 'כאן במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים' בלשון יחיד, הוא לאו דווקא, והכוונה כמו 'כאן במצוות שאי אפשר לעשותן על ידי אחרים'].

ב. ר"ן (לעיל ע"א ד"ה וכתיב).
בחכם צבי (שו"ת סי' קו) הביא ראיה מכאן, למה שפסק הרדב"ז (ח"ד סי' יג) במי שהיה חבוש בבית האסורים ונתנו לו רשות לצאת פעם אחת בשנה שיצא עבור המצוה הראשונה הבאה לידו שאינו יכול לקיים בבית האסורים, ולא ישגיח אם היא מצוה קלה או חמורה.
מה שחילקו בין מצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים למצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים, היינו דווקא כל זמן שלא התחיל במצוה אלא שהזדמנו לפניו שתי המצוות, אבל אם כבר התחיל בקיום איזו מצוה ובעודו עסוק בה הזדמנה לפניו מצוה אחרת, אף אם המצוה הראשונה יכולה להעשות על ידי אחרים והמצוה השניה אינה יכולה להעשות על ידי אחרים, אל יניח את המצוה שהתחיל לעסוק בה, לפי שהעוסק במצוה פטור מן המצוה (ברכות יא.). ע"פ ר"ן (על הרי"ף קידושין לב. ד"ה אבא). וראה עוד ב'קול בן לוי' ללשונות הרמב"ם (הו"ד בספר הליקוטים על הרמב"ם ת"ת פ"ג ה"ד).
ביארנו על פי המיוחס לרש"י (ד"ה ובמלוה), שהנידון הוא במי שהזדמנו לפניו שתי מצוות איזו מהן יקיים. אך ברש"י כת"י (לעיל ע"א ד"ה פלס) פירש, שהנידון הוא במי שעוסק בתלמוד תורה והזדמנה לפניו קיום איזו מצוה האם יניח את לימוד התורה עבור קיום המצוה או לא. ועל זה אמרו שאם אותה מצוה אפשר לעשותה על ידי אחרים אל יניח את לימודו שעל כך נאמר הפסוק 'אורח חיים בן תפלס', כלומר, אל תשקול את התורה שהיא 'אורח חיים' נגד שאר המצוות, ואל תתבטל מלימודך עבור מצוות אחרות, לפי שהתורה קודמת לכל דבר. אבל אם המצוה אינה יכולה להעשות על ידי אחרים, תקיים את המצוה פן תתבטל, ועל זה נאמר הפסוק 'פלס מעגל דרכך'.
המהרש"א (ח"א ד"ה כאן) הקשה על פירוש המיוחס לרש"י, שבמגילה (ג:) מצינו להיפך שמי שהזדמנו לפניו קבורת מת מצוה יחד עם עשיית פסח או מילה הרי המצוה הגדולה שהיא קבורת מת מצוה דוחה את פסח ומילה שהן מצוות קטנות [לעומת קבורת מת מצוה]. ועל כן כתב, שלולא פירוש רש"י היה מפרש להיפך, שאם אפשר לעשות את המצוה הגדולה על ידי אחרים אין לו לפלס ולשקול את המצוות המוטלות לפניו ולהניח את המצוה הקטנה המוטלת עליו בפרט כגון פסח או מילה עבור המצוה הגדולה של קבורת מת מצוה, אלא יקיים הוא מצות פסח או מילה ויקיימו אחרים את המצוה הגדולה של קבורת מת מצוה, ועל כך נאמר הפסוק 'אורח חיים פן תפלס'. אך אם אי אפשר לקיים המצוה הגדולה על ידי אחרים, אזי כן יש לו לשקול את המצוות המוטלות לפניו, ויניח את המצוה הקטנה עבור המצוה הגדולה, ועל כך נאמר הפסוק 'פלס מעגל רגלך'. וראה ביישוב דעת המיוחס לרש"י במצפה איתן ובארות המים.

ג. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה הדור).
בבן יהוידע (ד"ה הדור) דייק מכך שמתחילה כשהיו עוסקים ביישוב הסתירה הראשונה לא נאמר 'יתבי' ורק ביישוב הסתירה השניה נאמר כן, שמתחילה כשבא אליהם רבי אלעזר לא היו יושבים אלא עומדים לפי שהיו מוכנים לרכוב ולנסוע משם רק היו אומרים דברי תורה אלו למלוויהם כדי להפרד מהם מתוך דברי תורה. אך כשראו שרבי אלעזר בא אליהם והבינו שרצה להתברך מפיהם, הסתכלו בשרטוטי המצח שלו וראו סימנים של פורעניות, והסכימו בדעתם לברכו בברכות השייכות לאותן פורעניות, אך ראו שהכוכב השולט באותה שעה היה שבתאי או מאדים ואין אותה שעה מסוגלת לברכה שתדחה את הפורעניות, על כן התחכמו לשבת ולהתעכב עד שתעבור אותה שעה, וכל מה שהתיישבו והתחילו לעסוק ביישוב הסתירה השניה ומה ששאלו אותו בשביל מה הגיע אליהם, הכל היה כדי שעל ידי כן תעבור אותה שעה ויוכלו לברכו. וראה שם שבדבריו יישב כמה קושיות בסוגיא.

ד. לפי שמצות תלמוד תורה שקולה כנגד כל המצוות, משום שהתלמוד מביא לידי מעשה, ועל כן היא קודמת לכולם. רמב"ם (ת"ת פ"ג הל' ג-ד). ובשנות אליהו (פירוש הארוך פאה פ"א ה"א) ביאר, שהשׂכל מחייב כן, שהרי כל תיבה ותיבה של לימוד תורה היא מצוה גדולה ושקולה כנגד כל המצוות [והרי כשלומד דף אחד מקיים כמה מאות מצוות, ובודאי עדיף לקיים מאה מצוות מלקיים רק מצוה אחת].
וקשה, שכלל זה לא נאמר בתלמוד תורה בלבד, אלא אף בכל המצוות הדין כן, שאם הזדמנו לפניו שתי מצוות האחת יכולה להעשות על ידי אחרים והשניה אינה יכולה להעשות על ידי אחרים יעשה את המצוה שאינה יכולה להעשות על ידי אחרים [ותלמוד תורה היא מצוה שאי אפשר לקיימה על ידי אחרים, שהרי מה שמוטל עליו ללמוד אינו מתקיים על ידי מה שאחרים לומדים], ואם כן מה החידוש בתלמוד תורה יותר מבשאר מצוות. ויש לומר, שהחידוש הוא שאף בתלמוד תורה שעיקרו אינו אלא בשביל להגיע על ידו לקיום המצוות (קידושין מ:), והיה ניתן לומר שצריך לבטל מהלימוד גם עבור מצוה שיכולה להעשות על ידי אחרים, לכך השמיעו לנו תלמידי רבי שמעון שאינו כן ואין לבטל מתלמוד תורה אלא עבור מצוה שאינה יכולה להעשות על ידי אחרים כדלהלן. תוספות הרא"ש (לעיל ע"א ד"ה כאן), מאירי (ד"ה אעפ"י).

ה. ואף שהעוסק במצוה פטור מן המצוה (ברכות יא.), מכל מקום לא נאמר כן במצות תלמוד תורה [ואף שהיא גם כן מצוה שאי אפשר לעשות על ידי אחרים, כמו שהתבאר]. והטעם, לפי שעיקר מצות תלמוד תורה הוא כדי להגיע על ידה לידיעת שאר המצוות וקיומן, ועל כן מבטלים אותה בשביל כל מצוה שאי אפשר לקיימה על ידי אחרים. מאירי (ד"ה אעפ"י). ובשבת (ע: ד"ה וסמא) הוסיף המאירי לכך את דברי הירושלמי (ברכות פ"א ה"ב) הלומד על מנת שלא לעשות נוח לו שלא נברא. אבל בקובץ שיעורים (ח"ב סי' יט סק"ב) הוכיח מדברי הרמב"ם (אישות פט"ו ה"ב) שגם במצות תלמוד תורה נאמר שהעוסק בה פטור מן המצוה. ועל כן ביאר שמה שחייב להתבטל מן התורה עבור מצוה שאינה יכולה להעשות על ידי אחרים הוא מפני שאין האדם חייב ללמוד תורה אלא בשעה שהוא פנוי ובטל מעשיית צרכיו, אבל בשעה שהוא צריך לעשות מלאכתו לא מוטל עליו כלל חיוב ללמוד [כמו שדרשו בברכות (לה:) מן הפסוק (דברים יא יד) 'ואספת דגנך'], ועל כן גם בשעה שהוא צריך לעסוק בקיום איזו מצוה אינו חייב כלל במצות לימוד התורה, שבודאי קיום המצוות עדיפה מצרכי הגוף לענין זה. וכל זה במצוה שאי אפשר לקיימה על ידי אחרים, אבל מצוה שאפשר לקיימה על ידי אחרים אינה מפקיעה את החיוב של תלמוד תורה. עוד כתב שם, שאף מצוה שאי אפשר לקיימה על ידי אחרים, אם אפשר לקיימה לאחר זמן דינה כאילו היה אפשר לקיימה על ידי אחרים ואינה מפקיעה את החיוב של לימוד התורה.

ו. **ביארנו** על פי רבינו שלמה בן היתום (ד"ה א"ל) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה

כאן במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים הדר יתבי וקא מבעי להו כתיב [א] יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה הא חפצי שמים ישוו בה וכתיב [ב] כל חפצים לא ישוו בה דאפילו חפצי שמים לא ישוו בה כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים אמרו ליה מאי בעית הכא אמר להו דאמר לי אבא זיל גבייהו דליברכוך אמרו ליה יהא רעוא דתזרע ולא תחצד תעייל ולא תיפוק תיפוק ולא תעייל ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך לבלבל פתורך ולא תחזי שתא חדתא כי אתא לגבי אבוה א"ל לא מבעיא דברוכי לא בירכן אבל צעורי צעורן א"ל מאי אמרו לך הכי והכי אמרו לי א"ל הנך כולהו ברכתא נינהו תזרע ולא תחצד תוליד בנים ולא ימותו תעייל ולא תיפוק תעייל כלתא ולא לימותו בנך דליפקון תיפוק ולא תעייל תוליד[א] בנתא ולא ימותו גוברייהו ולהדרו לותיך ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך דהאי עלמא אושפיזך והדיא עלמא ביתא דכתיב [ג] קרבם בתימו לעולם אל תקרי קרבם אלא קברם לבלבל פתורך בבני ובנתא ולא תיחזי שתא חדתא דלא תמות אנתך ולא תנסב אינתתא אחריתי ר' שמעון בן חלפתא אפטר מיניה דרב[ב] א"ל (אבוה[ג]) זיל לגביה דליברכך א"ל יהא רעוא דלא תבייש ולא תתבייש [ד]אתא גבי אבוה א"ל מאי אמר לך א"ל מילין בעלמא הוא דאמר לי א"ל ברכך ברכתא דברכן קודשא בריך הוא לישראל ותנא בה דכתיב [ד] ואכלתם אכול ושבוע והללתם וגו' ולא יבושו עמי לעולם וידעתם כי בקרב ישראל אני וגו' ולא יבושו עמי לעולם: ועושה אשה תכשיטיה: ת"ר אלו הן תכשיטי נשים כוחלת ופוקסת ומעבירה (סרק[ה]) על פניה ואיכא דאמרי מעברת [א] סרק על פניה של מטה דביתהו דרב חסדא מקשטא באנפי כלתה יתיב רב הונא בר חיננא קמיה דרב חסדא ויתיב וקאמר לא שנו אלא ילדה אבל זקנה לא א"ל האלהים אפילו אמך ואפילו אימא דאימך ואפילו עומדת על[ו] קברה דאמרי אינשי בת שיתין כבת שית לקל טבלא רהטא: ר' יהודה אומר לא תסוד: תניא רבי יהודה אומר אשה לא תסוד (א) מפני שניוול הוא לה ומודה ר' יהודה בסיד שיכולה לקפלו במועד שטופלתו במועד שאע"פ שמצירה היא עכשיו שמחה היא לאחר זמן ומי אית ליה לרבי יהודה האי סברא והתנן רבי יהודה אומר נפרעין מהן מפני שמצר אמרו לו אע"פ שמצר עכשיו שמח הוא לאחר זמן אמר רב נחמן בר יצחק הנח להלכות מועד דכולהו מצר עכשיו ושמח לאחר זמן נינהו רבינא אמר כותי[ז] לענין פרעון לעולם מצר אמר רב יהודה בנות ישראל שהגיעו לפירקן ולא הגיעו לשנים עניות טופלות אותן בסיד עשירות טופלות אותן בסולת בנות מלכים בשמן המור שנאמר [ה] ששה חדשים בשמן המור מאי שמן המור רב הונא בר חייא אמר סטכת רב ירמיה בר אמי אמר שמן זית שלא הביא שליש תניא רבי יהודה אומר אנפיקנון שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותו שמשיר את השער ומעדן את הבשר רב ביבי הוה ליה ברתא טפלה אבר אבר שקל בה ד' מאה זוזי הוה ההוא כותי בשבבותיה דה"ל ברתא טפלה בחד זמנא ומתה אמר קטלא ביבי לברתי אמר רב נחמן רב ביבי דשתי שיכרא בעיין בנתיה טפלא אנן דלא שתינן שיכרא לא בעיין בנתין טפלא:

ההדיוט

18/06/2018אהח
אוצר החכמה

ובמצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים. אלא תפלה, אלא מצוה שבא לידך בין גדולה בין קטנה עשה: **וכל חפציך לא ישוו בה.** שתבטל כל חפציך בשביל שתעסוק בתורה: **חפצי שמים ישוו בה.** כלומר שאם יש לך לעסוק במצוה תבטל תלמוד תורה ועסוק במצוה: **דאפילו חפצי שמים לא.** דמבטל מצוה ועוסק בתלמוד תורה: **תעייל ולא תיפוק תיפוק ולא תעייל.** משמע ליה בסחורה, תעייל ולא תיפוק שתביא סחורה ולא תמכרנה, תיפוק ולא תעייל שתוציא בסחורה במקום אחר ולא תביאנה: **תעייל כלתא.** שדרך כלתא הולכת אצל הבעל: **ולא תיפוק.** דלא לימות בנך, דהדרי נפקי מינך והדרי לבי נשייהו: **שתא חדתא.** זו שנה ראשונה של נישואין, דכתיב כי יקח איש אשה חדשה לא יצא וגו' (דברים כד): **ליחרב ביתך.** בית קברתך, דלא תמות, אלא תחיה לאורך ימים: **לא תבוש ולא תתבייש.** לא תביוש אחריני כדי שלא תתבייש, שלא תבא לידי כך פן תתבייש: **ותנא בה.** ושנה בה לא יבושו עמי לעולם, והיינו לא תבייש ולא תתבייש: **כוחלת.** נותנת כחול בין עיניה, כדי שדומות נאים: **פוקסת.** מחלקת שערה לכאן ולכאן: **ומעברת סרק על פניה.** סם אחד[ח], כדי שתראה אדומה: **סכין על פניה של מטה.** כדי להעביר שער של מטה: **היתה מיקשטא.** כי הני קשוטין כדאמר הכא: **באנפי כלתה.** שהיתה כל כך זקינה שהיתה לה כלה שהיא אשת בנה: **לא שנו.** הא דאמר עושה אשה תכשיטיה: **אלא ילדה.** בחורה שדרכה בכך, ולהכי הוי לה שמחה במועד: **אבל זקינה לא.** והיכי עבדא אתתך הכי דמיקשטא הא הויא זקינה: **ואפילו עומדת על פתח קברה.** שריא להתקשט: **לקל טבלא רהטא.** פירוש קשקוש הזוג, ר"ל מיני זמר בהילולא, וכי היכי דרהטא ילדה בת שית לקל הילולא הכי עבדא (ב) בת שיתין, והכי נמי מיקשטא: **שניוול הוא לה.** שגנאי הוא לה וניוול[ט] בסיד, ומצטערת בסיד[י]: **שיכולה לקפלו במועד.**[כ] אע"פ שהיא מנוולת בסיד: **שמחה היא לאחר זמן.** במועד, לסוף המועד לאחר שקפלתו את הסיד שטפלה, לפי שמשיר את השער ומעדן את הבשר, והואיל דהאי סיד משמחתה לאחר זמן להכי שרי לה לטופלו במועד אע"פ שהיא מצירה עכשיו: **ומי אית ליה לרבי יהודה האי סברא.** אע"ג שהיא מצירה עכשיו שמחה וכו': **נפרעים מהם.** מהכותים ביום חגם מפני שהוא מצער, דכל אדם שפורע מיצר, אבל לא משלמים להם ממון ביום חגם לפי שמשמחם ביום חגם ומודה לע"ז, כדפי' במס' ע"ז: **שמח הוא לאחר זמן.** שפרע לו, ואמאי נפרע מהן, אבל לרבי יהודה לא אית ליה האי סברא דמשום שמיצר עכשיו שרי, והיכי[ל] אית ליה האי סברא גבי טפול אע"ג שהיא מצירה עכשיו שמחה היא לאחר זמן: **הנח להלכות מועד.** להכי א"ר יהודה הכא דשרי אע"פ שהיא מצירה כו': **דכולהו הלכות מועד.** דשרי משום האי טעמא נמי שרו, כגון אפיה ובישול דמצער השתא כשהוא אופה ומבשל, ולהכי שרי דשמח הוא כשהוא אוכל אפייתו ובישולו בי"ט: **כותי לעולם מיצר.** שפורע, ולהכי לא אית ליה לר' יהודה התם אע"פ שמיצר שמח וכו', אבל לעיל[מ] גבי טפול אית ליה לר' יהודה אע"פ שמצירה עכשיו שמחה לאחר זמן: **שהגיעו לפירקן.** לשיער: **ולא הגיעו לשנים.** שאין בנות י"ב שנה ויום אחד, שעדיין אינו דין שיהא להן שער[נ] ובושות על כך: **עניות טופלות.** השיער בסיד ומשירות אותן: **אנפיקינון.** היינו אנפיקינון דקתני התם במנחות (דף פה:) אנפיקינון לא יביא, היינו אותו שמן שעושין מזיתים: **שלא הביאו שליש.** שלא בישלו שליש: **ולמה סכין אותו.** אבל הני קא מהדר דקאמר טופלין כו': **ושקל בה ארבע מאה זוזי.** שנתייפת ונטל מבעלה כך: **טפלה כולה בחד זימנא.** דסבר למיעבד כרב ביבי, ומתה: **בעיין בנתין טפלא.** דשכר מגדל השער ומעבה[ס] את הבשר:

תופר

כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים. עשיית מצוה עדיף שהרי מפסיקין אפילו לר"ש בן יוחי לעושה סוכה ולולב כדאי' בירושלמי אבל בהפסקה דתפלה ° וק"ש אין מפסיקין לר"ש בן יוחי (ג) [א] ובירושלמי[ל] זה שננו וזה שננו ואין מפסיקין שננו מפני שננו:

פוקסת. פי' בקונטרס מתקנת שער שלא יתפזר וקשה דבפרק המצניע (שבת דף צד: ושם) אמר (ד) דמתחייב בשבת משום טוה ועוד דסורקת ה"ל למיתני כמו גבי נזיר (נזיר מב.) ובפ' קמא דכתובות (דף ד: ושם) פירש בקונטרס[ע] קליעת שער וקשיא דבפרק המצניע שונה גודלת ופוקסת ואין לפרש מעברת סרק על פניה דהכא תני תרוייהו וגם בפ' קמא דכתובות ויש לפרש דמתקנת שערה בידיה חוץ לצעיף וריב"א מפרש שנותנת חוטין של בצק (ה) [דקין[פ]] על פניה להאדים הבשר והיינו טוייה והאי דקורא ליה בירושלמי צובע שהוא מאדים הבשר ובנין נמי שייך בתיקון האשה לאמי דמפורש סוף המצניע (שבת דף צה.) משום בונה ומייתי קרא דויבן את הצלע: **סטכת.** בפרק כל הקרבנות (מנחות דף פו.) מפרש דשמן המור הוא סטכת ובפ' קמא דמגילה (דף יג.) מאי שמן המור רב הונא אמר רבי חייא סטכת[צ]:

ההדיוט

עין משפט
נר מצוה

פו א ב מיי' פ"ז מהל' יום טוב הלכה כ סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמו סעיף ה:

פז ג מיי' פ"ט מהלכות ע"ז הלכה א סמג לאוין מה טוש"ע י"ד סי' קמח סעיף א:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' וא"ד מעברת סכין ע"פ של מטה כצ"ל. (וכ"ה ברש"י ורי"ף ורא"ש ומרדכי):

◆

הגהות מהר"ב
רנשבורג

א] תוס' ד"ה כאן במצוה שאי אפשר וכו' ובירושלמי זה שננו וכו'. הוא מלשון ושננתם כמ"ש מהרש"א. וכן הוא בלשון הירושלמי הנ"ל זה שינון וזה שינון:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

משנת ראשונים

ועושה אשה תכשיטיה. אע"פ שטורחת שלא לצורך, כדי לעשות שלום בין איש לאשתו התירו חכמים כדי שלא תתגנה בעיניו. **[ספר הנר]**

באנפי כלתה. הא דקאמר באפי כלתה להודיע שזקינה היתה, והיינו דקאמר לא שנו אלא ילדה שהיא בת פריה ורביה, אבל זקנה שאינה בת פריה ורביה לא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

בנות ישראל שהגיעו לפרקן ולא הגיעו לשנים וכו'. פי' שכבר צמח שער שלהן ולא הגיעו לי"ג שנים ואין דין שיהא להן שיער והן קטנות ובושות, העניות סדין אותו בסיד להשיר השיער. פ"א, שהגיעו לשנים שהאשה בוגרת ולא בגרה ולא גדלה בשר, עניים טחים בשר בנותיהם בסיד, ומה צורך לכך כדי שיסתתמו נקבים קטנים וגומות שער שבעור ויכנס הבל לפנים, ויחם קרבה ותבגור ותגדל בשר, ובנות עשירים טופלין אותן בסולת ובנות מלכים בשמן המור וריחו טוב וממיני שרף הוא והוא מר דרור, ומי שטופל כל בשרה פעם אחת כל הבל שלה נכנס לפנים, והיא מתחממת ומתה, כדרך שאירע את בת הגוי. **[הערוך]**

רב ביבי דשתי שכרא כו'. מחמת דלא הוה איפשר ליה למישתי יין יפה אלא שכר תמרים ושעורים, לפיכך נשתחרו בנותיו שהשיכר מגדל את השיער ומשחיר את הבשר, אנן דלא שתינן, משום דהוה עשיר וחתניה דבי נשיאה. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) ע"ז ו:, ב) תוספתא פ"א ה"ה ע"ש, ג) ע"ז ב., ד) שבת פ: ע"ש פסחים מג. ע"ש, ה) מגילה יג. מנחות פו. ע"ש, ו) [עי' רש"י מנחות פו. ד"ה סטכתא], ז) [שבת פ: ע"ש], ח) כן פי' הערוך ערך פקס ועיין פי' רש"י שבת סד: ד"ה ולא תפקוס ושני הפירושים שהביא שם לד: ד"ה וכן הפוקסת, ט) ו:, י) נדה דף מו., כ) [פ"ק דשבת סוף הלכה ב], ל) פ"א דברכות ה"ב, מ) [נ"ל שני] (יז.), נ) שבת פ"י ה"ו, ס) בראשית ב כב.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' אשה לא תסוד במועד מפני שניוול כו' מפני שמיצר הוא [לו] אמרו לו אע"פ שמיצר הוא עכשיו שמח: (ב) רש"י ד"ה לקל טבלא כו' הכי עבדא לרהוט בת שיתין: (ג) תוס' ד"ה כאן כו' בן יוחי כדאמרינן בירושלמי זה שננו: (ד) ד"ה פוקסת כו' דבפרק המצניע אמר דפוקסת מתחייבת בשבת: (ה) בא"ד חוטין של בצק והוא תקון על פניה:

◆

גליון הש"ס

תוס' ד"ה כאן במצוה וכו' וק"ש אין מפסיקין. להדיא איתא בשבת דף יא ע"א דלק"ש מפסיקין וצ"ע:

◆

תורה אור השלם

א) יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים וְכָל חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ בָהּ: [משלי ג, טו]

ב) כִּי טוֹבָה חָכְמָה מִפְּנִינִים וְכָל חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ בָהּ: [משלי ח, יא]

ג) קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם מִשְׁכְּנֹתָם לְדֹר וָדֹר קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם עֲלֵי אֲדָמוֹת: [תהלים מט, יב]

ד) וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת שֵׁם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: [יואל ב, כו-כז]

ה) וּבְהַגִּיעַ תֹּר נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּבְּשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי הַנָּשִׁים: [אסתר ב, יב]

◆

הגהות וציונים

א] צ"ל תפיק בנתא. וכ"ה בכת"י ובע"י (דק"ס): ב] צ"ל דרבי (רש"ש), וכ"ה בדפו"ר: ג] [צ"ל א"ל לבריה כ"ה בע"י] (גליון): ד] [כי אתא] (גליון): ה] [צ"ל שרק עי' רש"י וכן גי' הערוך] (גליון): ו] בכת"י נוסף פתח: ז] בדפו"י גוי (וכן בכל העמוד בגמ' וברש"י): ח] צ"ל סם אדום (יעב"ץ): ט] בכת"י להנוול: י] נדצ"ל ומצטערת במועד (באה"מ): כ] בכת"י נוסף שסכה עצמה כ"כ שמתייבש הסיד עליה מהרה ויכולה לקלפו במועד ולהפילו שטופלתו במועד: שאע"פ שהיא מצירה עכשיו. במועד לפי שהיא מנוולת בסיד (ונשמט בדפוסים בשגגה, דק"ס): ל] צ"ל והכא (מהרש"א): מ] בכת"י שמיצר עכשיו שמח וכו' אבל לעולם גבי: נ] הד"א (רש"ש, גנזי יוסף): ס] בכת"י ומגנה: ע] צ"ל מפרש בגמ' דפוקסת היינו פירכוס ושם (יז ע"א) פי' בקונטרס דפירכוס היינו קליעת שער, ע"ש ד ע"ב תוס' ד"ה פוקסת (גליון): פ] רש"א (גליון), בדפו"ר "תקון" ועי' הג' הב"ח: צ] נראה דבגי' התוס' בגמ' דהכא לא היה התיבות "מאי שמן המור" אלא מילתא דר"ה בפנ"ע ולא לפרושי שמן המור מהו אלא אבנות מלכים דבסטכת ולכן הקשו מהתם (רש"ש, גנזי יוסף, ראש משביר): ק] הג' הב"ח דפו"ר:

לָךְ, אמר לו **הָכִי וְהָכִי אָמְרוּ לִי** - כך וכך אמרו לי, כמו שהובא לעיל.

אֲמַר לֵיהּ אביו, **הָנָךְ כּוּלְּהוּ בִּרְכָתָא נִינְהוּ** - כל אלו ברכות הם. שמה שאמרו לך **תִּזְרַע וְלֹא תֶחְצַד**, בירכוך שתוליד **בָּנִים**, שלידת בנים קרויה זריעה'[ז], **וְלֹא יָמוּתוּ** בחייך, שמיתתם קרויה קצירה.

ומה שאמרו **תְּעַיֵּיל וְלֹא תֵיפּוּק**, בירכוך **שֶׁתְּעַיֵּיל כַּלָּתָא** - תכניס כלות לביתך, דהיינו שישאו בניך נשים, ודרך אשה נשואה ללכת לגור עם בעלה בבית אביו. 'ולא תיפוק' היינו **וְלֹא לֵימוּתוּ בְּנָךְ דְּלֵיפְּקוּן** - שלא ימותו בניך אחרי נישואיהם ולא יגרמו שיצאו כלותיך מביתך לשוב לבתי אבותיהן[ח]. ומה שאמרו **תֵּיפּוּק וְלֹא תְעַיֵּיל**, בירכוך **שֶׁתּוֹלִיד**[ט] **בְּנָתָא** [-בנות] ותוציא אותן מביתך על ידי שתשיא אותן לבעליהן וילכו לגור במקומם, **וְלֹא יָמוּתוּ גּוּבְרַיְיהוּ וְלִיהַדְרוּ לְוָתָךְ** - ולא ימותו בעליהן ויגרמו שיחזרו בנותיך לביתך.

ומה שאמרו **לִיחְרוּב בֵּיתָךְ וְלֵיתוּב אוּשְׁפִּיזָךְ**, כוונתם **דְּהַאי עָלְמָא אוּשְׁפִּיזָךְ** - העולם הזה נחשב כאכסנייתך שאתה דר בו רק בדרך ארעי, **וְהַהִיא עָלְמָא בֵּיתָא** - והעולם הבא, כלומר, הקבר נחשב ביתך הקבוע עד שיחיו המתים', **דִּכְתִיב** (תהלים מט יב) בענין הרשעים, **'קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם'**, ודורשים **אַל תִּקְרֵי** את הפסוק רק כמו שנאמר בו **'קִרְבָּם'**, **אֶלָּא** גם כאילו נאמר בו[יא] **'קִבְרָם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם'**[יב], שהרשעים ימותו ויבואו לקברם שהוא ביתם לעולם[יג], ומכאן שהקבר קרוי בית, ועל כן גם הם נתכוונו לברך אותך שתחיה לאורך ימים, וביתך הקבוע שהוא קברך ייחרב, כלומר, יהיה רֵק ושומם, ואכסנייתך שהוא העולם הזה יהיה מיושב שתשב בו לאורך ימים.

ומה שאמרו לך **לְבַלְבֵּל פְּתוֹרָךְ**, כוונתם **בְּבָנֵי וּבְנָתָא** - שיהיו לך הרבה בנים ובנות קטנים סביב שולחנך, והם יבלבלו כל מה שעל השולחן[יד].

ומה שאמרו לך **וְלֹא תֶיחֱזֵי שַׁתָּא חַדְתָּא**, בירכוך **דְּלֹא תָּמוּת אִנְתְּתָךְ** [-אשתך] בחייך, **וְלֹא תִנְסַב אִינְתְּתָא אַחֲרִיתִי** - ולא תצטרך לישא אשה אחרת, והיינו 'שתא חדתא' [-שנה אחת], לפי שעם כל אשה חדשה שלוקח צריך לשמוח שנה אחת, כמו שנאמר (דברים כד ה) 'כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה וגו' נָקִי יִהְיֶה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אֶחָת וְשִׂמַּח אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקָח'[טו].

אגב מעשה זה מביאה הגמרא מעשה דומה:

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן חֲלַפְתָּא אִפְּטַר מִינֵּיהּ דְּרַבִּי - נפרד מרבי[טז], **אֲמַר לֵיהּ (אבוה) [לִבְרֵיהּ**[יז]**]** - לבנו[יח], **זִיל לְגַבֵּיהּ דְּלִיבָרְכָךְ** - לך אליו [אל רבי שמעון בן חלפתא] שיברך אותך. **אֲמַר לֵיהּ** רבי שמעון בן חלפתא לבנו של רב, **יְהֵא רַעֲוָא** - יהי רצון **דְּלֹא תְּבַיֵּישׁ** אתה אנשים אחרים, ובזכות זה תזכה **שֶׁלֹּא תִתְבַּיֵּישׁ** על ידי אחרים, לפי שה' נוהג עם בריותיו מדה כנגד מדה[יט]. **אֲתָא** - בא בנו של רב **לְגַבֵּי אֲבוּהּ. אֲמַר לֵיהּ** אביו, **מַאי** [-מה] **אֲמַר לָךְ** רבי שמעון בן חלפתא. **אֲמַר לֵיהּ** בנו, **מִילִּין בְּעָלְמָא** - דברים בעלמא, כלומר, ברכה פשוטה **הוּא דְּאָמַר לִי**, לפי שברכה זו היתה קלה בעיניו[כ]. **אֲמַר לֵיהּ** רב לבנו, **בָּרְכָךְ בִּרְכְתָא דְּבָרְכָן קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְיִשְׂרָאֵל וְתָנָא בָּהּ** - רבי שמעון בירכך בברכה חשובה שבה בירך הקדוש ברוך הוא לישראל ושנה בה, **דִּכְתִיב** (יואל ב כו) **'וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם** וגו' **וְלֹא יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם'**, ומיד בפסוק הבא (שם ב כז) נאמר **'וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי'** וגו' **וְלֹא יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם'**, ומכך שברכת 'ולא יבושו' כתובה פעמיים יש לדרוש, שהתכוין הנביא לשני דברים, בפסוק הראשון אמר להם שלא יביישו בני ישראל את האחרים, ובפסוק השני בירכם שבזכות זה שלא יביישו את האחרים יזכו שגם הם לא יתביישו מאחרים[כא].

★

שנינו במשנה, **וְעוֹשָׂה אִשָּׁה תַּכְשִׁיטֶיהָ** במועד.

אלא). וכן נראה מהמיוחס לרש"י (ד"ה תעייל). אבל המהרש"א (ד"ה א"ל), דייק מכך שאמר רבי אלעזר לאביו שציערו אותו ולא אמר שקללו אותו, שאף רבי אלעזר הבין שלא היה בדעתם לקללו ושיש כוונה אחרת בדבריהם וכדלהלן, אלא שלפי שלא הבין את הכוונה הנסתרת שבדבריהם, אמר שציערוהו במה שבירכוהו באופן שלא הבין כוונתם. [וראה להלן בהערה, מדוע באמת בירכו אותו רק בדרך רמז]. אך בבן יהוידע (ד"ה אלא) כתב שרבי אלעזר לא רצה להזכיר על עצמו לשון קללה ועל כן כינה את הקללות בלשון צער.

ז. **כמו** שנאמר (קהלת יא ו) 'בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידיך' [וביבמות (סב:) פירשו פסוק זה, שמי שהיו לו בנים בילדותו יחזור ויוליד בנים בזקנותו]. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה כלהו).

ח. **וקשה**, הרי כבר בירכוהו שיוליד בנים ולא ימותו, ולשם מה הוצרכו שוב לברכו על כך בענין כלותיו שלא יצאו על ידי מיתת בניו. ויש לומר, שנכלל בברכה זו גם שלא יצאו כלותיו מביתו על ידי גט. מהרש"א (ח"א ד"ה תעייל).

ט. **הגירסא** בכת"י היא 'תפיק בנתא'. הגהות וציונים.

י. **רש"י** כת"י (ד"ה וההוא).

וכמו ששנינו (אבות פ"ד משנה ט"ז) 'רבי יעקב אומר העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא, התקן עצמך בפרוזדור כדי שתיכנס לטרקלין'. מהרש"א (ח"א ד"ה דהאי).

יא. **כן** היא כוונת כל דרשת 'אל תקרי' שבש"ס, שאינה באה לשנות את גירסת הכתוב, אלא לומר שאפשר לדרוש תיבה זו בשני אופנים. וראה אריכות רבה בענין זה בהקדמת ספר 'קורא באמת', המבאר כל 'אל תקרי' שבש"ס.

יב. **לפי** ש'קרבם' ו'קברם' הן תיבות המתהפכות, כמו 'כשב' ו'כבש', 'שִׂמְלָה' ו'שַׂלְמָה'. מהרש"א (שם).

יג. **רש"י** כת"י (ד"ה קרבם). ונאמר פסוק זה על הרשעים, אף שהקבר הוא גם בית לצדיק לאחר מותו מכל מקום אינו ביתו לעולם שהרי יקום בתחיית המתים, אבל לרשעים הוא 'בתימו לעולם' שהרי אינם קמים בתחיית המתים. מהרש"א (ח"א ד"ה דהאי).

יד. **שיטה** לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה לבלבל). ובחידושי רבינו משה מאימראן (ד"ה ואמר) ביאר, שאין לפרש שהיתה כוונתם עתה לברך אותו בבנים שהרי כבר ברכו אותו בכך מקודם באמרם 'תזרע ולא תחצד', אך עתה ברכו אותו שיהיו מזונותיו בריוח ויהיו בניו סמוכים על שולחן אביהם ולא על שולחן אחרים. ועוד פירש שכוונת הברכה 'לבלבל פתורך בבני ובנתא' היא על נכדים שדרכם להיות אצל זקנם. והוסיף עוד לפרש (בד"ה ויש), שברכוהו שגם אחרי שיוליד בנים ובנות וישיא אותם, עוד יאריך ימים עד זקנה ושיבה [כאמרם ליחרוב ביתך וכו'], ויוליד עוד בנים אחרים קיימים ומרובים [כאמרם לבלבל פתורך וכו'].

טו. **הסמיכו** את הברכה לאשתו מיד אחרי ברכת 'לבלבל פתורך', לומר שאף שיתברך בריבוי בנים כדלעיל, והמיתה מצויה בנשים מחמת הלידה, בכל זאת גם אשתו תאריך ימים ולא יצטרך לישא אשה חדשה. רבינו משה מאימראן (שם).

וקשה, מדוע באמת לא בירכו אותו רק בדרך רמז. ויש לומר, שמה שרבי שמעון אמר לרבי אלעזר שילך ויתברך מפיהם, הוא לפי שהוא סבר שהם שלמים יותר וראויים יותר לברכו ממנו. אך הם סברו להיפך שרבי שמעון הוא גדול יותר מהם ויותר ראוי שהוא יברך את בנו. אך לפי שלא רצו לסרב על בקשת רבי שמעון, על כן התחכמו ובירכו אותו בלשון קללה כדי שיחזור לאביו ואביו יהפוך לו את הקללה לברכה, ונמצא שיתברך בכפלות, דהיינו גם מצד ברכתם שהרי במחשבתם גם הם התכוונו לברכו, והן מצד ברכת אביו רבי שמעון. מהר"ם פדווא (הו"ד במהר"ם שיף סוף חולין ד"ה במדרש רבה, ובבנין ציון, שו"ת החדשות סי' ע). וראה בבנין ציון שם שיישב כמה קושיות בסוגיא על פי דברי מהר"ם פדווא. והמהרש"א (ח"א ד"ה א"ל) הקשה על פירוש זה, שאיך ידעו שרבי אלעזר לא יבין בעצמו את הרמזים ואביו כן יבין אותם. על כן פירש שעשו כן כדי לחדד את רבי אלעזר לידע אם יבין כוונת דבריהם. והשל"ה (מסכת פסחים מצה עשירה דרוש חמישי אות יז) ביאר, שהמזל של רבי אלעזר היה מורה עליו רע, ורבי יונתן בן עסמיי ורבי יהודה בן גרים היו אנשי צורה, דהיינו שידעו צורת הכוכבים והמזלות וצורת שרטוטי הפנים ויודעים המערכת, על כן אמרו מה שמורה המערכת כדי שיהפך אביו את הכל לטובה על ידי תפילתו. ובישמח משה (במדבר ד"ה והנ"ל) ביאר, שברכוהו בלשון נסתר כדי שלא יוכל המלאך המקטרג לקטרג על הברכות, שאף שמחשבתם היתה לטובה מכל מקום המקטרג אינו מבין את המחשבות, עיין שם שהאריך בזה. וכעין זה פירש בעיון יעקב (ד"ה א"ל, בפירוש השני).

אהחח18/06/2018

כתב המאירי (לעיל ע"א ד"ה לעולם), שלמדנו מכאן שלעולם תהא ברכת תלמידי חכמים חביבה בעיני האדם, ואם יברכוהו בדברים חשודים אל יחשדם שמא נתרשלו בברכתו, שאינו כן, אלא יתבונן בדבריהם וימצאם נכוחים ואל תהא ברכתם קלה בעיניו.

טז. **הרש"ש** (ד"ה ר"ש) הגיה 'מיניה דרבי', והיינו רבי יהודה הנשיא, וציין למה שמבואר בשבת (קנג.) שרבי שמעון בן חלפתא היה תלמידו של רבי. וכתב שכך היא הגירסא בעין יעקב. וגם בדקדוקי סופרים (אות ר) כתב שהיא הגירסא הנכונה. וכדבריהם מבואר ברבינו שלמה בן היתום (ד"ה אמר - הראשון).

יז. **כן** הגיה במסורת הש"ס, וכן היא הגירסא בעין יעקב. הגהות וציונים.

יח. **והוא** או רבן גמליאל ברבי או רבי שמעון ברבי. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה אמר - הראשון). [והיינו לפי הגירסא שרבי שלח את בנו להתברך].

יט. **מהרש"א** (ח"א ד"ה לא). והוסיף, שלפי זה, מה שאמר לו 'לא תבייש' אינו מכלל הברכה רק היו דברי מוסר שאמר לו שיתנהג כך שלא לבייש את האחרים שעל ידי כן יזכה לברכה שלא יתבייש מאחרים.

כ. **מאירי** (לעיל ע"א ד"ה לעולם).

כא. **אף** שפירושו הפשוט של 'ולא יבושו' הוא שלא יתביישו הם מאחרים, מכל מקום הואיל ובפסוק השני הוא מיותר, על כן דורשים אותו ב'אם אינו ענין' לענין שלא יביישו את האחרים. מהרש"א (שם). ['אם אינו ענין וכו' תנהו ענין וכו', היא אחת מן

כאן במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים הדר יתבי וקא מבעי להו כתיב [א] יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה הא חפצי שמים ישוו בה וכתיב [ב] כל חפצים לא ישוו בה דאפילו חפצי שמים לא ישוו בה כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים אמרו ליה מאי בעית הכא אמר להו דאמר לי אבא זיל גבייהו דליברכוך אמרו ליה יהא רעוא דתזרע ולא תחצד תעייל ולא תיפוק תיפוק ולא תעייל ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך לבלבל פתורך ולא תחזי שתא חדתא כי אתא לגבי אבוה א"ל לא מבעיא דברוכי לא בירכן אבל צעורי צערן א"ל מאי אמרו לך הכי והכי אמרו לי א"ל הנך כולהו ברכתא נינהו תזרע ולא תחצד תוליד בנים ולא ימותו תעייל ולא תיפוק תעייל כלתא ולא לימותו בנך דליפקון תיפוק ולא תעייל תוליד[א] בנתא ולא ימותו גובריהו ולידהדרו לותיך ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך דהאי עלמא אושפיזך והיא עלמא ביתא דכתיב [ג] קרבם בתימו לעולם אל תקרי קרבם אלא קברם לבלבל פתורך בבני ובנתא ולא תיחזי שתא חדתא דלא תמות אנתך ולא תנסב אינתתא אחריתי ר' שמעון בן חלפתא אפטר מיניה דרב[ב] א"ל (אבוה[ג]) זיל לגביה דליברכך א"ל יהא רעוא דלא תבייש ולא תתבייש [ד]אתא גבי אבוה א"ל מאי אמר לך א"ל מילין בעלמא הוא דאמר לי א"ל ברכך ברכתא דברכן קודשא בריך הוא לישראל ותנא בה דכתיב [ד] ואכלתם אכול ושבוע והללתם וגו' ולא יבושו עמי לעולם וידעתם כי בקרב ישראל אני וגו' ולא יבושו עמי לעולם: ועושה אשה תכשיטיה: ת"ר [א]אלו הן תכשיטי נשים כוחלת ופוקסת ומעבירה (סרק[ה]) על פניה ואיכא דאמרי מעברת [א] סרק על פניה של מטה דביתהו דרב חסדא מקשטא באנפי כלתה יתיב רב הונא בר חיננא קמיה דרב חסדא ויתיב וקאמר לא שנו אלא ילדה אבל זקנה לא א"ל האלהים אפילו אמך ואפילו אימא דאימך ואפילו עומדת על [ו]קברה דאמרי אינשי בת שיתין כבת שית לקל טבלא רהטא: ר' יהודה אומר לא תסוד: תניא רבי יהודה אומר [ב]אשה לא תסוד (א) מפני שניוול הוא לה [ג]ומודה ר' יהודה [ב]בסיד שיכולה לקפלו במועד שטופלתו במועד שאע"פ שמצירה היא עכשיו שמחה היא לאחר זמן ומי אית ליה לרבי יהודה האי סברא והתנן [ג] רבי יהודה אומר נפרעין מהן מפני שמצר [ג]אמרו לו אע"פ שמצר עכשיו שמח הוא לאחר זמן אמר רב נחמן בר יצחק הנח להלכות מועד דכולהו מצר עכשיו ושמח לאחר זמן נינהו רבינא אמר כותי[ז] לענין פרעון לעולם מצר [ד] אמר רב יהודה בנות ישראל שהגיעו לפירקן ולא הגיעו לשנים עניות טופלות אותן בסיד עשירות טופלות אותן בסולת בנות מלכים בשמן המור שנאמר [ה] ששה חדשים בשמן המור [ה] מאי שמן המור רב הונא בר חייא אמר סטכת[ו] רב ירמיה בר אמי אמר שמן זית שלא הביא שליש תניא רבי יהודה אומר אנפיקינון שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותו שמשיר את השער ומעדן את הבשר [ז] רב ביבי הוה ליה ברתא טפלה אבר אבר שקל בה ד' מאה זוזי הוה ההוא כותי בשבבותיה דה"ל ברתא טפלה בחד זימנא ומתה אמר קטלא ביבי לברתי אמר רב נחמן רב ביבי דשתי שיכרא בעיין בנתיה טפלא אנן דלא שתינן שיכרא לא בעיין בנתין טפלא:

ההדיוט

ובמצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים. אל תפלס, אלא מצוה שבא לידך בין גדולה בין קטנה עשה: **וכל חפציך לא ישוו בה.** שתבטל כל חפציך בשביל שתעסוק בתורה: **חפצי שמים ישוו בה.** כלומר שאם יש לך לעסוק במצוה תבטל תלמוד תורה ועסוק במצוה: **דאפילו חפצי שמים לא.** דמבטל מצוה ועוסק בתלמוד תורה: **תעייל ולא תיפוק תיפוק ולא תעייל.** משמע ליה בסחורה, תעייל ולא תיפוק שתביא סחורה ולא תמכרנה, תיפוק ולא תעייל שתוליא בסחורה במקום אחר ולא תביאנה: **תעייל כלתא.** שדרך כלתא הולכת אצל הבעל: **ולא תיפוק.** דלא לימות בנך, דהדרי נפקי מינך והדרי לבי נשייהו: **שתא חדתא.** זו שנה ראשונה של נישואין, דכתיב כי יקח איש אשה חדשה לא יצא וגו' (דברים כד): **ליחרב ביתך.** בית קברתך, דלא תמות, אלא תחיה לאורך ימים: **לא תבוש ולא תתבייש.** לא תיבוש אחריני כדי שלא תתבייש, שלא תבא לידי כך פן תתבייש: **ותנא בה.** ושנה בה לא יבושו עמי לעולם, והיינו לא תבייש ולא תתבייש: **כוחלת.** נותנת כחול בין עיניה, כדי שדומות נאים: **פוקסת.** מחלקת שערה לכאן ולכאן[ח]: **ומעברת סרק על פניה.** סם אחד[ח], כדי שתראה אדומה: **סכין על פניה של מטה.** כדי להעביר שער של מטה: **היתה מיקשטא.** כי הני קשוטין כדאמר הכא: **באנפי כלתה.** שהיתה כל כך זקינה שהיתה לה כלה שהיא אשת בנה: **לא שנו.** הא דאמר עושה אשה תכשיטיה: **אלא ילדה.** בחורה שדרכה בכך, ולהכי הוי לה שמחה במועד: **אבל זקינה לא.** והיכי עבדא אשתך הכי דמיקשטא הא הויא זקינה: **ואפילו עומדת על פתח קברה.** שריא להתקשט: **לקל טבלא רהטא.** פירוש קשקוש הזוג, ר"ל מיני זמר בהילולא, וכי היכי דרהטא ילדה בת שית לקל הילולא הכי עבדא (ב) בת שיתין, והכי נמי מיקשטא: **שניוול הוא לה.** שגנאי הוא לה וניוול[ט] בסיד, ומצטערת בסיד[י]: **שיכולה לקפלו במועד.**[כ] אע"פ שהיא מנוולת בסיד: **שמחה היא לאחר זמן.** במועד, לסוף המועד לאחר שקפלתו את הסיד שטפלה, לפי שמשיר את השער ומעדן את הבשר, והואיל דהאי סיד משמחתה לאחר זמן להכי שרי לה לטופלו במועד אע"פ שהיא מצירה עכשיו: **ומי אית ליה לרבי יהודה האי סברא.** אע"ג שהיא מצירה עכשיו שמחה וכו': **נפרעים מהם.** מהכותים ביום חגם מפני שהוא מצער, דכל אדם שפורע מיצר, אבל לא משלמים להם ממון ביום חגם לפי שמשמחם ביום חגם ומודה לע"ז, כדפי' במס' ע"ז[ט]: **שמח הוא לאחר זמן.** שפרע לו, ואמאי נפרע מהן, אבל לרבי יהודה לא אית ליה האי סברא דמשום שמיצר עכשיו שרי, והיכי[ל] אית ליה האי סברא גבי טפול אע"ג שהיא מצירה עכשיו שמחה היא לאחר זמן: **הנח להלכות מועד.** להכי א"ר יהודה הכא דשרי אע"פ שהיא מצירה כו': **דכולהו הלכות מועד.** דשרי משום האי טעמא נמי שרו, כגון אפיה ובישול דמצער השתא כשהוא אופה ומבשל, ולהכי שרי דשמח הוא כשהוא אוכל אפייתו ובישולו בי"ט: **כותי לעולם מיצר.** שפורע, ולהכי לא אית ליה לר' יהודה התם אע"פ שמיצר שמח וכו', אבל לעיל[מ] גבי טפול אית ליה לר' יהודה אע"פ שמצירה עכשיו שמחה לאחר זמן: **שהגיעו לפירקן.** לשיער: **ולא הגיעו לשנים.** שאינן בנות י"ב שנה ויום אחד, שעדיין אינו דין שיהא להן שער[נ] ובושות על כך: **עניות טופלות.** השיער בסיד ומשירות אותן: **אנפיקינון.** היינו אנפיקינון דקתני התם במנחות (דף פה:) אנפיקינון לא יביא, היינו אותו שמן שעושין מזיתים: [י] **שלא הביאו שליש.** שלא בישלו שליש: **ולמה סכין אותו.** אבל הני קא מהדר דקאמר טופלין כו': **ושקל בה ארבע מאה זוזי.** שנתייפת ונטל מבעלה כך: **טפלה כולה בחד זימנא.** דסבר למיעבד כרב ביבי, ומתה: **בעיין בנתין טפלא.** דסבר מגדל השער ומעבה[ס] את הבשר:

תופר

כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים. עשיית מצוה עדיף שהרי מפסיקין אפילו לר"ש בן יוחי לעושה סוכה ולולב כדאי' בירושלמי[כ] אבל בהפסקה דתפלה °וק"ש אין מפסיקין לר"ש בן יוחי (ג) [א] ובירושלמי[ל] זה שננו וזה שננו ואין מפסיקין שננו מפני שננו: **פוקסת.** פי' בקונטרס מתקנת שער שלא יתפזר וקשה דבפרק המלניע (שבת דף לד: ושם) אמר (ד) דמתחייב בשבת משום טוה ועוד דסורקת ה"ל למיתני כמו גבי נזיר (נזיר מב.) ובפ' קמא דכתובות (דף ד: ושם) פירש בקונטרס[ע] קליעת שער וקשיא דבפרק המלניע שונה גודלת ופוקסת ואין לפרש מעברת סרק על פניה דהכא תני תרוייהו וגם בפ' קמא[מ] דכתובות ויש לפרש דמתקנת שערה בידיה חוץ לצעיף וריב"א מפרש שנותנת חוטין של בלק (ה) [דקין[פ]] על פניה להאדים הבשר והיינו טוייה והאי דקורא ליה בירושלמי[נ] צובע שהוא מאדים הבשר ובנין נמי שייך בתיקון האשה למאי דמפורש סוף המלניע (שבת דף לה.) משום בונה ומייתי קרא דויבן את הצלע[ס]: **סטכת.** בפרק כל הקרבנות (מנחות דף פו.) מפרש דשמן המור הוא סטכת ובפ' קמא דמגילה (דף יג.) מאי שמן המור רב הונא אמר רבי חייא סטכת[צ]:

ההדיוט

עין משפט
נר מצוה

פו א ב מיי' פ"ז מהל' יום טוב הלכה כ סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמו סעיף ה:

פז ג מיי' פ"ט מהלכות עכו"ם הלכה א סמג לאוין מה טוש"ע י"ד סי' קמח סעיף א:

הגהות הגר"א

[א] גמ' וא"ד מעברת סרק על פניה של מטה כצ"ל. (וכ"ה ברש"י ורי"ף ורא"ש ומרדכי):

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה כאן במצוה שאי אפשר וכו' ובירושלמי זה שננו וכו'. הוא מלשון ושננתם כמ"ש מהרש"א. וכן הוא בלשון הירושלמי הנ"ל זה שינון וזה שינון:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

משנת ראשונים

ועושה אשה תכשיטיה. אע"פ שטורחת שלא לצורך, כדי לעשות שלום בין איש לאשתו התירו חכמים כדי שלא תתגנה בעיניו. **[ספר הנר]**

באנפי כלתה. הא דקאמר באפי כלתה להודיע שזקינה היתה, והיינו דקאמר לא שנו אלא ילדה שהיא בת פריה ורביה, אבל זקנה שאינה בת פריה ורביה לא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

בנות ישראל שהגיעו לפרקן ולא הגיעו לשנים וכו'. פי' שכבר צמח שער שלהן ולא הגיעו לי"ג שנים ואין דין שיהא להן שיער והן קטנות ובושות, העניות סדין אותו בסיד להשיר השיער. פ"א, שהגיעו לשנים שהאשה בוגרת ולא בגרה ולא גדלה בשר, עניים טחים בשר בנותיהם בסיד, ומה צורך לכך כדי שיסתתמו נקבים קטנים וגומות שער שבעור ויכנס הבל לפנים, ויחם קרבה ותבגור ותגדל בשר, ובנות עשירים טופלין אותן בסולת ובנות מלכים בשמן המור וריחו טוב וממיני שרף הוא והוא מר דרור, ומי שטופל כל בשרה פעם אחת כל הבל שלה נכנס לפנים, והיא מתחממת ומתה, כדרך שאירע את בת הגוי. **[הערוך]**

רב ביבי דשתי שכרא כו'. מחמת דלא הוה איפשר ליה למישתי יין יפה אלא שכר תמרים ושעורים, לפיכך נשתחרו בנותיו שהשיכר מגדל את השיער ומשחיר את הבשר, אנן דלא שתינן, משום דהוה עשיר וחתניה דבי נשיאה. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) ע"ז ו:, ב) תוספתא פ"א ה"ה ע"ש, ג) ע"ז ב., ד) [ע"ש פסחים מג. ע"ש], ה) מגילה יג. מנחות פו. ע"ש, ו) [ע' רש"י מנחות פו. ד"ה סטכת], ז) [שבת פ:], ח) כן פי' הערוך ערך פקס ועיין פי' רש"י שבת סד: ד"ה ולא פוקסת ושני הפירושים שהביא שם לד: ד"ה וכן הפוקסת, ט) ו:, י) נדה דף מז., כ) [פ"ק דשבת סוף הלכה ב], ל) פ"א דברכות ה"ב, מ) [ע"ל שנין (יז.), נ) שבת פ"י ה"ו, ס) בראשית ב כב.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אשה לא תסוד במועד מפני שניוול כו' מפני שמיצר הוא [לו] אמרו לו אע"פ שמיצר הוא עכשיו שמח: (ב) רש"י ד"ה לקל טבלא כו' הכי עבדא לרהוט בת שיתין: (ג) תוס' ד"ה כאן כו' בן יוחי דאמרינן בירושלמי זה שננו: (ד) ד"ה פוקסת כו' דבפרק המלניע אמר דפוקסת מתחייבת בשבת: (ה) בא"ד חוטין של בלק על פניה ותקון על פניה:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה כאן במצוה וכו' וק"ש אין מפסיקין. להדיא איתא בשבת דף יא ע"א דלק"ש מפסיקין וצ"ע:

תורה אור השלם

א) יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים וְכָל חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ בָהּ: [משלי ג, טו]

ב) כִּי טוֹבָה חָכְמָה מִפְּנִינִים וְכָל חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ בָהּ: [משלי ח, יא]

ג) קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם מִשְׁכְּנֹתָם לְדֹר וָדֹר קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם עֲלֵי אֲדָמוֹת: [תהלים מט, יב]

ד) וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת שֵׁם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: [יואל ב, כו-כז]

ה) וּבְהַגִּיעַ תֹּר נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּבְּשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי הַנָּשִׁים: [אסתר ב, יב]

הגהות וציונים

א] צ"ל תפיק בנתא. וכ"ה בכת"י ובע"י (דק"ס): ב] צ"ל דרבי (רש"ש), וכ"ה בדפו"ר: ג] [צ"ל א"ל לבריה] כ"ה בע"י (גליון): ד] [כי אתא] (גליון): ה] [צ"ל שרק עי' רש"י וכן גי' הערוך] (גליון): ו] בכת"י נוסף פתח: ז] בדפו"י גוי (וכן בכל העמוד בגמ' וברש"י): ח] צ"ל סם אדום (יעב"ץ): ט] בכת"י להנוול: י] נדצ"ל ומצטערת במועד (באה"מ): כ] בכת"י נוסף שכבה עצמה כ"כ שמתייבש הסיד עליה מהרה ויכולה לקלפו במועד ולהפילו שטופלתו במועד: שאע"פ שהיא מצירה עכשיו. במועד לפי שהיא מנוולת בסיד (ונשמט בדפוסים בשגגה, דק"ס): ל] צ"ל והכא (מהרש"א): מ] בכת"י שמיצר עכשיו שמח וכו' אבל לעולם גבי: נ] הד"א (רש"ש, גנזי יוסף): ס] בכת"י ומגנה: ע] צ"ל מפרש בגמ' דפוקסת היינו פירכוס ושם (יז ע"א) פי' בקונטרס דפירכוס היינו קליעת שער, ע"ש ד ע"ב תוס' ד"ה פוקסת (גליון): פ] רש"א (גליון), בדפו"ר "תקון" (ועי' הג' הב"ח): צ] נראה דבגי' התוס' בגמ' דהכא לא היה התיבות "מאי שמן המור" אלא מילתא דר"ה בפנ"ע ולא לפרושי שמן המור מהו אלא אבנות מלכים דבסטכת ולכן הקשו מהתם (רש"ש, גנזי יוסף, ראש משביר): ק] הג' הב"ח דפו"ר:

הגמרא מביאה ברייתא המבררת אלו תכשיטים התירו לנשים במועד:

תָּנוּ רַבָּנַן בברייתא, **אֵלּוּ הֵן תַּכְשִׁיטֵי נָשִׁים** המותרים במועד, **כּוֹחֶלֶת** - צובעת סביב עיניה[כב] בצבע ששמו כחול[כג], כדי שייראו עיניה יפות, **וּפוֹקֶסֶת** - מחלקת שערה לכאן ולכאן[כד], **וּמַעֲבִירָה (סרק)** - נותנת סם אדום[כה] **עַל פָּנֶיהָ** כדי שתראה אדומה. **וְאִיכָּא דְּאָמְרִי** - יש שאמרו שמועה זו בלשון אחרת, **מַעֲבֶרֶת (סרק) [סַכִּין[כו]] עַל פָּנֶיהָ שֶׁל מַטָּה**, כלומר, שמעברת משם את השערות בסכין[כז].

הגמרא מבררת לאלו נשים הותר להתקשט:

מספרת הגמרא, **דְּבֵיתְהוּ** - אשתו **דְּרַב חִסְדָּא, מְקַשְּׁטָא** - היתה מתקשטת בחול המועד בתכשיטים אלו שנשנו בברייתא, **בְּאַנְפֵּי** [-בפני] **כַּלָּתָהּ**, כלומר, אף שהיתה זקנה, שכבר התחתן בנה והיתה לה כלה[כח]. **יָתֵיב** [-ישב] **רַב הוּנָא בַּר חִינְנָא קַמֵּיהּ דְּרַב חִסְדָּא** ועסקו בפירוש משנתנו, **וְיָתֵיב** רב הונא **וְקָאָמַר, לֹא שָׁנוּ** - לא נשנה דין זה שמותר לאשה להתקשט במועד, **אֶלָּא יַלְדָּה** - אשה צעירה, שהיא רגילה להתקשט ועל כן יש לה מכך שמחה במועד, **אֲבָל** לאשה **זְקֵנָה, לֹא** הותר להתקשט, מפני שאינה רגילה בכך ואין לה שמחה מזה. ומדוע אשתך שהיא זקנה מתקשטת במועד[כט].

אֲמַר לֵיהּ רב חסדא לרב הונא, **הָאֱלֹהִים** [-לשון שבועה] **שֶׁאֲפִילּוּ אִמָּךְ** שהיא זקנה, **וַאֲפִילּוּ אִימָּא דְּאִימָּךְ** שהיא זקנה יותר, **וַאֲפִילּוּ** אשה **הָעוֹמֶדֶת עַל** פתח **קִבְרָהּ**, כלומר, שהיא זקנה מאד[ל], כולן מותרות להתקשט במועד, לפי שגם להן הקישוט משמח, **דְּאָמְרִי אִינְשֵׁי** - שאומרים העולם, **בַּת שִׁיתִּין כְּבַת שִׁית, לְקָל טַבְלָא רָהֲטָא**, כלומר, אשה בת שישים היא כילדה בת שש לענין זה, שכששומעת את קול קשקוש הפעמון[לא], דהיינו קול כלי זמר של שמחת נישואים, גם היא יוצאת מביתה ורצה לשמוע את כלי הזמר[לב]. וכמו שאף הזקנות רצות לשמוע כלי זמר, כך גם הזקנות נהנות ושמחות מקישוט גופן כמו הצעירות[לג].

★

שנינו במשנה, **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, לֹא תָּסוּד** אשה את בשרה בסיד מפני שניוול הוא לה.

הגמרא מביאה ברייתא המבארת את דעתו של רבי יהודה:

תַּנְיָא בברייתא, **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אִשָּׁה לֹא תָּסוּד** במועד, אף שלאחר שתקלוף את הסיד תשמח בהשרת השער ובעידון הבשר, **מִפְּנֵי שֶׁעתה** במועד שהסיד עליה **נִיוּוּל** [-גנאי] **הוּא לָהּ**, ונמצא שמצטערת במועד מחמת ניוולה[לד]. **וּמוֹדֶה רַבִּי יְהוּדָה בְּסִיד שֶׁיְּכוֹלָה לְקַפְּלוֹ** - לקלפו ולהסירו מעליה **בַּמּוֹעֵד** עצמו[לה], **שֶׁטּוֹפַלְתּוֹ** [-שמותרת למושחו עליה] **בַּמּוֹעֵד, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁמְּצֵירָה** [-מצטערת] **הִיא עַכְשָׁיו** כשהסיד עליה, מכל מקום **שְׂמֵחָה הִיא לְאַחַר זְמַן** בתוך המועד עצמו כשמקלפת את הסיד, שאז שערה נושר ובשרה מתעדן[לו].

הגמרא מקשה סתירה בדברי רבי יהודה:

מקשה הגמרא, **וּמִי אִית לֵיהּ לְרַבִּי יְהוּדָה הַאי סְבָרָא** - וכי סובר רבי יהודה סברא זאת שדנים לפי השמחה שתבא לו לאחר מכן, ולא לפי הצער של עכשיו, **וְהָתְנַן** - והרי שנינו במשנה (ע"ז ב.) ששלושה ימים לפני חגיהם של העכו"ם אסור לשאת ולתת עמהם וכו', כדי שלא יגרום הישראל שהעכו"ם יודה לעבודה זרה שלו ביום חגו על הטובה

המדות שהתורה נדרשת בהן. ופירושה, שפסוק שאם נפרש אותו על הענין המדובר בו הוא מיותר, מפרשים אותו על ענין אחר].

וכך הוא פירוש הפסוקים לפי דרשת הגמרא, 'ואכלתם אכול', שתאכלו את מה שאומות העולם אכלו מכם, דהיינו מה שגזלו מכם, לפי שבעת הגאולה יחזירו לכם כל מה שגזלו מכם בשנות הגלות. 'ושבוע והללתם', דהיינו שתברכו את ה', וכמו שנאמר (דברים ח י) 'ואכלת ושבעת וברכת' וגו'. 'את ה'' הוא השם של מדת הרחמים. 'אשר עשה עמכם להפליא' דהיינו שעשה עמכם נפלאות בעת הגאולה. 'ולא יבושו עמי לעולם', היינו שלא תביישו את מי שאין לו, לפי שלכולכם תהיה אז מדה זו שלא לבייש. ובזכות זה, 'וידעתם כי בקרב ישראל אני וגו' ולא יבושו עמי לעולם', ששוב לא תתביישו מן האומות בגלות. מהרש"א (שם).

[כב] **כב.** רש"י (שבת לד: ד"ה משום).

[כג] **כג.** רש"י ביחזקאל (כג מ).

[כד] **כד. מיוחס** לרש"י (ד"ה פוקסת), וכן פירש הערוך (ערך פקס - השני). ותוספות (ד"ה פוקסת) הביאו בשם רש"י, שפוקסת הוא שמתקנת שערה שלא יתפזר, ואכן כך פירש רש"י ברי"ף (ד"ה פוקסת) [וכעין זה פירש רש"י בשבת (לד: ד"ה וכן הפוקסת) בשם רבותיו, שמתקנת שערה במסרק או בידיה]. והקשו התוספות, ממה שהגמרא שם בשבת חשבה לומר שהפוקסת בשבת חייבת משום מלאכת טווה, ותיקון השער אינו טויה. עוד הקשו, שתיקון זה נקרא 'סירוק' כמו שמצאנו בנזיר (מב.) [וראה יישוב לדברי רש"י בביאורי רש"י כאן]. והתוספות פירשו מחמת קושייתם, שפוקסת היינו שמתקנת בידיה את השערות שמחוץ לצעיף]. ובשם הריב"א פירשו, שנותנת חוטים דקים של בצק על פניה להאדים הבשר [שכשמתקשים החוטים מורידה אותם מפניה ונשאר תחתיהם אדום. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה פוקסת)]. וכן פירש רש"י בשבת (שם בפירוש שני), וביאר שם בהמשך דבריו (ד"ה טווה) שהגמרא מדמה עשיית חוטי הבצק לטויה.

[כה] **כה. מיוחס** לרש"י (ד"ה ומעברת) כפי גירסת היעב"ץ (ברש"י). וכן פירש רש"י בשבת (לה. ד"ה סרק). אמנם בפירוש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ומעברת) גרס כאן 'שרק' [בשי"ן ימנית], ופירש שהוא מלשון טיחה והשוואה [וכמו שפירש רש"י בשבת (יח: ד"ה סריק) ששורק פי התנור בטיט], וכתב שהוא דבר לבן ששורקות על פניהן כדי שיצהיבו.

[כו] **כו. כך** היא הגירסא במיוחס לרש"י (ד"ה סכין) ובעוד ראשונים, וכך הגיה הגר"א (אות א).

[כז] **כז. ואף** שגילוח השערות אסור במועד [מפני שגזרו שמא ישהה את עצמו מלגלח עד המועד ונמצא שיכנס לרגל כשהוא מנוול (כדלהלן יד.)], מכל מקום שערות אלו התירו להעביר מפני שהוא ניוול גדול לגדלן. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה סכין). וראה שם טעם נוסף.

וקשה, שבסנהדרין (כא.) אמרו שאין להן לבנות ציון לא שער בית השחי ולא שער בית הערוה. ויש לומר, שזה היה רק לפני ש'גבהו בנות ציון' (ישעיה ג טז, ראה בשבת סב:). יעב"ץ (ד"ה ע"פ).

[כח] **כח. מיוחס** לרש"י (ד"ה באנפי), רש"י כת"י (ד"ה באנפי). ורבנו שלמה בן היתום (ד"ה באנפי) פירש, שהיתה מתקשטת בפניהן ממש, כדי ללמדן שיהיו זריזות ונקיות כמותה. והקשה הרש"ש (ברש"י שם), שבקידושין (כט:) מבואר שרב חסדא היה בן שש עשרה שנה כשנשא אשה ומסתמא שגם אשתו היתה בערך באותו גיל, ואם כן כשהיתה בת שבע עשרה שנה כבר היתה יכולה להוליד בן, ואם גם אותו בן היה בן שש עשרה שנה כשנשא אשה נמצא שהיתה אז אשת רב חסדא רק כבת שלושים ושלוש, והיאך אמר רש"י שלפי שהיתה לה כלה כבר היתה זקינה. ותירץ על פי מה שאמר רב חסדא (ב"ב קמא.), שאצלו הבנות חשובות יותר מהבנים, ופירש רשב"ם (שם ד"ה אנ"ר חסדא) שלא נתקיימו בניו רק בנותיו, והתוספות (שם ד"ה לדידי) הקשו שבכמה מקומות בגמרא מצינו שהיו לו לרב חסדא בנים. אך יש לומר שכוונת הרשב"ם היא שרב חסדא אמר דבר זה בצעירותו ואז עדיין לא נתקיימו לו בנים כי אם בנות, אך בזקנותו היו לו בנים, וראה להלן (כח.) שרב חסדא חי תשעים ושתים שנה, ואולי נולדו בניו רק לעת זקנותו, ולכן גם אשתו היתה זקינה כשהיתה לה כלה.

[כט] **כט. מיוחס** לרש"י (ד"ה אגב), רבינו שלמה בן היתום (ד"ה בת, בפירוש השני).

[ל] **ל. ע"פ** רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ואפילו).

[לא] **לא. שבזמנם** היו רגילים להביא הדס וענפי דקלים לשמוח לפני החתן והכלה, וכשמביאים אותם לפניהם מקשקשים לפניהם בשוק בתופים ובפעמונים. רש"י (שבת קי. ד"ה דכי). והרשב"ם (ב"ב קמה: ד"ה קול) פירש, שהיו משמיעים קול בפעמון לקרוא לאנשים שיבואו וישמחו עם החתן.

[לב] **לב. דרך** הנערות לרוץ לקראת קול זמר. רד"ל (פרקי דרבי אליעזר פל"ח אות ו). וביאר בזה מה שהביא שם בפרקי דרבי אליעזר, ששכם בן חמור הביא נערות שיתופפו ליד ביתו של יעקב כדי שדינה תצא לקול התופים. ועוד כתב שמשום כך נקטה הגמרא בת שש, כדי לרמוז למעשה דינה שהיתה אז בת שש.

[לג] **לג. וכך** היא ההלכה. ואף אם היא זקנה ופנויה ואין בדעתה להנשא עוד, מכל מקום מותרת להתקשט במועד. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה טבלא).

[לד] **לד. שכן** הדרך כשנותנת סיד על פניה הוא שאינה מסירתו אחרי יום או יומיים כי אם אחר זמן מרובה, ואם כן לא יהיה לה השמחה של קישוט זה במועד כי אם אחר המועד, וכל ימי המועד הוא גנאי וצער לה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (לעיל ח: ד"ה מפני). אך מדברי רש"י בעבודה זרה שהובאו להלן בהערה משמע, שמסירים את הסיד לאחר יום או יומיים, וכאן מדובר כשמושחת את הסיד בסוף ימי המועד.

[לה] **לה. דהיינו** כשמושחת על בשרה הרבה סיד, שזה גורם שהסיד שעליה יתייבש מהר. מיוחס לרש"י (ד"ה שיכולה), על פי דקדוקי סופרים (אות ו, הו"ד בהגהות וציונים). ורש"י בעבודה זרה (ו: ד"ה במוך) ביאר, דהיינו כשמושחת את הסיד בתחילת המועד ותוכל להסירו לאחר יום או יומיים שהוא עדיין תוך ימי המועד.

[לו] **לו. מלשון** הברייתא 'ומודה רבי יהודה', נראה שחכמים חולקים על רבי יהודה וסוברים שמותר לסוד אפילו כשאינה יכולה לקפלו במועד. והביא המגיד משנה (שביתת יום טוב פ"ז ה"כ) שכן למד הרי"ץ גיאת ולכן פסק הלכה כתנא קמא [אמנם בהלכות הרי"ץ גיאת שלפנינו (הל' חול המועד) פסק הלכה כרבי יהודה, וראה בהערות יצחק ירנן (הערה קלג)]. וכן כתב בפסקי הרי"ד (ד"ה ר' יהודה) שתנא קמא מתיר והלכה כמותו. אולם כתב הריטב"א (לעיל ח: ד"ה ר' יהודה) שיש מי שפירש, שרבי יהודה לא בא לחלוק על דברי חכמים אלא לפרש דבריהם, ומה ששנינו 'ומודה רבי יהודה', היינו שמודה לעצמו. וכתב שכן דעת הרמב"ם שהרי פסק (שם) הלכה כרבי יהודה. והלחם משנה (שם) ביאר, שאף שחכמים של המשנה אינם חולקים על רבי יהודה, מכל מקום יש תנא אחר שחולק עליו, ועל כן שנינו בברייתא 'ומודה רבי יהודה' וכו', כלומר, שמודה לאותו תנא.

כאן במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים הדר יתבי וקא מבעי להו כתיב [א] יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה הא חפצי שמים ישוו בה וכתיב [ב] כל חפצים לא ישוו בה דאפילו חפצי שמים לא ישוו בה כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים אמרו ליה מאי בעית הכא אמר להו דאמר לי אבא זיל גבייהו דליברכוך אמרו ליה יהא רעוא דתזרע ולא תחצד תעייל ולא תיפוק תיפוק ולא תעייל ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך לבלבל פתורך ולא תחזי שתא חדתא כי אתא לגבי אבוה א"ל לא מבעיא דברוכי לא בירכן אבל צעורי צעורן א"ל מאי אמרו לך הכי והכי אמרו לי א"ל הנך כולהו ברכתא נינהו תזרע ולא תחצד תוליד בנים ולא ימותו תעייל ולא תיפוק תעייל כלתא ולא לימותו בנך דליפקון תיפוק ולא תעייל תוליד[א] בנתא ולא ימותו גוברייהו ולהדרו לותיך ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך דהאי עלמא אושפיזך וההיא עלמא ביתא דכתיב [ג] קרבם בתימו לעולם אל תקרי קרבם אלא קברם לבלבל פתורך בבני ובנתא ולא תיחזי שתא חדתא דלא תמות אנתך ולא תנסב אינתתא אחריתי ר' שמעון בן חלפתא אפטר מיניה דרבי[ב] א"ל (אבוה[ג]) זיל לגביה דליברכך א"ל יהא רעוא דלא תביש ולא תתבייש [ד]אתא גבי אבוה א"ל מאי אמר לך א"ל מילין בעלמא הוא דאמר לי א"ל ברכך ברכתא דברכן קודשא בריך הוא לישראל ותנא בה דכתיב [ד] ואכלתם אכול ושבוע והללתם וגו' ולא יבושו עמי לעולם וידעתם כי בקרב ישראל אני וגו' ולא יבושו עמי לעולם: ועושה אשה תכשיטיה: ת"ר [א]אלו הן תכשיטי נשים כוחלת ופוקסת ומעבירה (סרק[ה]) על פניה ואיכא דאמרי מעברת [א] סרק על פניה של מטה דביתהו דרב חסדא מקשטא באנפי כלתה יתיב רב הונא בר חיננא קמיה דרב חסדא ויתיב וקאמר לא שנו אלא ילדה אבל זקנה לא א"ל האלהים אפילו אמך ואפילו אימא דאימך ואפילו עומדת על [ו]קברה דאמרי אינשי בת שיתין כבת שית לקל טבלא רהטא: ר' יהודה אומר לא תסוד: תניא רבי יהודה אומר [ה]אשה לא תסוד (א) מפני שניוול הוא לה [ב]ומודה ר' יהודה [ב]בסיד שיכולה לקפלו במועד שטופלתו במועד שאע"פ שמצירה היא עכשיו שמחה היא לאחר זמן ומי אית ליה לרבי יהודה האי סברא והתנן [ג]רבי יהודה אומר נפרעין מהן מפני שמצר [ג]אמרו לו אע"פ שמצר עכשיו שמח הוא לאחר זמן אמר רב נחמן בר יצחק הנח להלכות מועד דכולהו מצר עכשיו ושמח לאחר זמן נינהו רבינא אמר כותי[ז] לענין פרעון לעולם מצר [ד]אמר רב יהודה בנות ישראל שהגיעו לפירקן ולא הגיעו לשנים עניות טופלות אותן בסיד עשירות טופלות אותן בסולת בנות מלכים בשמן המור שנאמר [ה] ששה חדשים בשמן המור [ו]מאי שמן המור רב הונא בר חייא אמר סטכת[ו] רב ירמיה בר אמי אמר שמן זית שלא הביא שליש תניא רבי יהודה אומר אנפיקינון שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותו שמשיר את השער ומעדן את הבשר [ז]רב ביבי הוה ליה ברתא טפלה אבר אבר שקל בה ד' מאה זוזי הוה ההוא כותי בשבבותיה דה"ל ברתא טפלה בחד זמנא ומתה אמר קטלא ביבי לברתי אמר רב נחמן רב ביבי דשתי שיכרא בעיין בנתיה טפלא אנן דלא שתינן שיכרא לא בעיין בנתין טפלא:

ההדיוט

ובמצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים. אל תפלם, אלא מצוה שבא לידך בין גדולה בין קטנה עשה: וכל חפציך לא ישוו בה. שתבטל כל חפציך בשביל שתעסוק בתורה: חפצי שמים ישוו בה. כלומר שאם יש לך לעסוק במצוה תבטל תלמוד תורה ועסוק במצוה: דאפילו חפצי שמים לא. דמבטל מצוה ועוסק בתלמוד תורה: תעייל ולא תיפוק תיפוק ולא תעייל. משמע ליה בסחורה, תעייל ולא תיפוק שתביא סחורה ולא תמכרנה, תיפוק ולא תעייל שתוליא בסחורה במקום אחר ולא תביאנה: תעייל כלתא. שדרך כלתא הולכת אצל הבעל: ולא תיפוק. דלא לימות בנך, דהדרי נפקי מינך והדרי לבי נשייהו: שתא חדתא. זו שנה ראשונה של נישואין, דכתיב כי יקח איש אשה חדשה לא יצא וגו' (דברים כד): ליחרב ביתך. בית קברתך, דלא תמות, אלא תחיה לאורך ימים: לא תבוש ולא תתבייש. לא תיבוש אחריני כדי שלא תתבייש, שלא תבא לידי כך פן תתבייש: ותנא בה. ושנה בה לא יבושו עמי לעולם, והיינו לא תבייש ולא תתבייש: כוחלת. נותנת כחול בין עיניה, כדי שדומות נאים: פוקסת. מחלקת שערה לכאן ולכאן[ח]: ומעברת סרק על פניה. סם אחד[ח], כדי שתראה אדומה: סכין על פניה של מטה. כדי להעביר שער של מטה: היתה מיקשטא. כי הני קשוטין כדאמר הכא: באנפי כלתה. שהיתה כל כך זקינה שהיתה לה כלה שהיא אשת בנה: לא שנו. הא דאמר עושה אשה תכשיטיה: אלא ילדה. בחורה שדרכה בכך, ולהכי הוי לה שמחה במועד: אבל זקינה לא. והיכי עבדא אמתך הכי דמיקשטא הא הויא זקינה: ואפילו עומדת על פתח קברה. שריא להתקשט: לקל טבלא רהטא. פירוש קשקוש הזוג, ר"ל מיני זמר בהילולא, וכי היכי דרהטא ילדה בת שית לקל הילולא הכי עבדא (ג) בת שיתין, והכי נמי מיקשטא: שניוול הוא לה. שגנאי הוא לה וניוול[ט] בסיד, ומלטערת בסיד[י]: שיכולה לקפלו במועד.[כ] אע"פ שהיא מנוולת בסיד: שמחה היא לאחר זמן. במועד, לסוף המועד לאחר שקפלתו את הסיד שטפלה, לפי שמסיר את השער ומעדן את הבשר, והואיל דהאי סיד משמחתה לאחר זמן להכי שרי לה לטופלו במועד אע"פ שהיא מצירה עכשיו: ומי אית ליה לרבי יהודה האי סברא. אע"ג שהיא מצירה עכשיו שמחה וכו': נפרעים מהם. מהכותים ביום חגם מפני שהוא מצער, דכל אדם שפורע מיצר, אבל לא משלמים להם ממון ביום חגם לפי שמשמחם ביום חגם ומודה לע"ז, כדפי' במס' ע"ז[ט]: שמח הוא לאחר זמן. שפרע לו, ואמאי נפרע מהן, אבל לרבי יהודה לא אית ליה האי סברא דמשום שמיצר עכשיו שרי, והיכי[ל] אית ליה האי סברא גבי טפול אע"ג שהיא מצירה עכשיו שמחה היא לאחר זמן: הנח להלכות מועד. להכי א"ר יהודה הכא דשרי אע"פ שהיא מצירה כו': דכולהו הלכות מועד. דשרי משום האי טעמא נמי שרו, כגון אפיה ובישול דמצער השתא כשהוא אופה ומבשל, ולהכי שרי דשמח הוא כשהוא אוכל אפייתו ובישולו בי"ט: כותי לעולם מיצר. שפורע, ולהכי לא אית ליה לר' יהודה התם אע"פ שמיצר שמח וכו', אבל לעיל[מ] גבי טפול אית ליה לר' יהודה אע"פ שמצירה עכשיו שמחה לאחר זמן: שהגיעו לפירקן. לשיער: ולא הגיעו לשנים. שאינן בנות י"ב שנה ויום אחד, שעדיין אינו דין שיהא להן שער[נ] ובושות על כך: עניות טופלות. השיער בסיד ומשירות אותן: אנפיקינון. היינו אנפיקינון דקתני התם במנחות (דף פה:) אנפיקינון לא יביא, היינו אותו שמן שעושין מזיתים: [נ] שלא הביאו שליש. שלא בישלו שליש: ולמה סכין אותו. אלא הכי קא מהדר דקאמר טופלין כו': ושקל בה ארבע מאה זוזי. שנתייפת ונטל מבעלה כך: טפלה כולה בחד זימנא. דסבר למיעבד כרב ביבי, ומתה: בעיין בנתין טפלא. דשכר מגדל השער ומעבה[ס] את הבשר:

תופר

כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים. עשיית מצוה עדיף שהרי מפסיקין אפילו לר"ש בן יוחי לעושה סוכה ולולב כדאי' בירושלמי[ס] אבל בהפסקה דתפלה [ס]וק"ש אין מפסיקין לר"ש בן יוחי (ג) [א] ובירושלמי[ע] זה שננו וזה שננו ואין מפסיקין שננו מפני שננו:

פוקסת. פי' בקונטרס מתקנת שער שלא יתפזר וקשה דבפרק המצניע (שבת דף צד: ושם) אמר (ד) דמתחייב בשבת משום טוה ועוד דפוקסת ה"ל למיתני כמו גבי נזיר (נזיר מב.) ובפ' קמא דכתובות (דף ד: ושם) פירש בקונטרס[ע] קליעת שער וקשיא דבפרק המצניע שונה גודלת ופוקסת ואין לפרש מעברת סרק על פניה דהכא תני תרוייהו וגם בפ' קמא[מ] דכתובות ויש לפרש דמתקנת שערה בידיה חוץ לצעיף וריב"א מפרש שנותנת חוטין של בצק (ה) [דקין[פ]] על פניה להאדים הבשר והיינו טוייה והאי דקורא ליה בירושלמי[נ] צובע שהוא מאדים הבשר ובנין נמי שייך בתיקון האשה כמאי דמפורש סוף המצניע (שבת דף צה.) משום בונה ומייתי קרא דויבן את הצלע[ס]: **סטכת.** בפרק כל הקרבנות (מנחות דף פו.) מפרש דשמן המור הוא סטכת ובפ' קמא דמגילה (דף יג.) מאי שמן המור רב הונא אמר רבי חייא סטכת[צ]:

ההדיוט

עין משפט נר מצוה

פו א ב מיי' פ"ז מהל' יום טוב הלכה כ סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמו סעיף ה:

פז ג מיי' פ"ט מהלכות ע"ז הלכה א סמג לאוין מה טוש"ע י"ד סי' קמח סעיף א:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' וא"ד מעברת סכין ע"פ של מטה כצ"ל. (וכ"ה ברש"י וברי"ף ורא"ש ומרדכי):

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה כאן במצוה שאי אפשר וכו' ובירושלמי זה שננו וכו'. הוא מלשון ושננתם כמ"ש מהרש"א. וכן הוא בלשון הירושלמי הנ"ל זה שינון וזה שינון:

◆

רי"ו בת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

משנת ראשונים

ועושה אשה תכשיטיה. אע"פ שטורחת שלא לצורך, כדי לעשות שלום בין איש לאשתו התירו חכמים כדי שלא תתגנה בעיניו. **[ספר הנר]**

באנפי כלתה. הא דקאמר באפי כלתה להודיע שזקינה היתה, והיינו דקאמר לא שנו אלא ילדה שהיא בת פריה ורביה, אבל זקנה שאינה בת פריה ורביה לא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

בנות ישראל שהגיעו לפרקן ולא הגיעו לשנים וכו'. פי' שכבר צמח שער שלהן ולא הגיעו לי"ג שנים ואין דין שיהא להן שיער והן קטנות ובושות, העניות סדין אותו בסיד להשיר השיער. פ"א, שהגיעו לשנים שהאשה בוגרת ולא בגרה ולא גדלה בשר, עניים טחים בשר בנותיהם בסיד, ומה צורך לכך כדי שיסתתמו נקבים קטנים וגומות שער שבעור ויכנס הבל לפנים, ויחם קרבה ותבגור ותגדל בשר, ובנות עשירים טופלין אותן בסולת ובנות מלכים בשמן המור וריחו טוב וממיני שרף הוא והוא מר דרור, ומי שטופל כל בשרה פעם אחת כל הבל שלה נכנס לפנים, והיא מתחממת ומתה, כדרך שאירע את בת הגוי. **[הערוך]**

רב ביבי דשתי שכרא כו'. מחמת דלא הוה איפשר ליה למישתי יין יפה אלא שכר תמרים ושעורים, לפיכך נשתחרו בנותיו שהשיכר מגדל את השער ומשחיר את הבשר, אנן דלא שתינן, משום דהוה עשיר וחתניה דבי נשיאה. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) ע"ז ו:, ב) תוספתא פ"א ה"ה ע"ש, ג) ע"ז ב., ד) שבת פ: ע"ש פסחים מג. ע"ש, ה) מגילה יג. מנחות פו. ע"ש, ו) [ע' רש"י מנחות פו. ד"ה סטכת], ז) [שבת פ: ע"ש], ח) בן פי' הערוך ערך פקס ועיין פי' רש"י שבת סד: ד"ה ולא תפקוס ושני הפירושים שהביא שם לד: ד"ה וכן הפוקסת, ט) ו:, י) נדה דף מו., כ) פ"ק דמו"ק סוף הלכה בן, ל) פ"א דברכות ה"ב, מ) [ע"ל שני] (יז.), נ) שבת פ"י ה"ו, ס) בראשית ב כב.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' אשה לא תסוד במועד מפני שניוול הוא לה: [לו] אמרו לו אע"פ שמצר הוא עכשיו שמח: (ב) רש"י ד"ה לקל טבלא כו' הכי עבדא להדהט בת שיתין: (ג) תום' ד"ה כאן כו' בן יוחי דאמרינן בירושלמי זה שננו: (ד) ד"ה פוקסת כו' דבפרק המצניע אמר דפוקסת מתחייבת בשבת: (ה) בא"ד חוטין של בצק והוא תקון על פניה:

◆

גליון הש"ס

תוס' ד"ה כאן במצוה וכו' וק"ש אין מפסיקין. להדיא איתא בשבת דף יא ע"א דלק"ש מפסיקין וצ"ע:

◆

תורה אור השלם

א) יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים וְכָל חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ בָהּ: [משלי ג, טו]

ב) כִּי טוֹבָה חָכְמָה מִפְּנִינִים וְכָל חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ בָהּ: [משלי ח, יא]

ג) קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם מִשְׁכְּנֹתָם לְדֹר וָדֹר קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם עֲלֵי אֲדָמוֹת: [תהלים מט, יב]

ד) וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת שֵׁם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: [יואל ב, כו-כז]

ה) וּבְהַגִּיעַ תֹּר נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּבְּשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי הַנָּשִׁים: [אסתר ב, יב]

◆

הגהות וציונים

א] צ"ל תפיק בנתא. וכ"ה בכת"י ובע"י (דק"ס): ב] צ"ל דרבי (רש"ש), וכ"ה בדפו"ר: ג] [צ"ל א"ל לבריה כ"ה בע"י] (גליון): ד] [כי אתא] (גליון): ה] [צ"ל שרק עי' רש"י וכן גי' הערוך] (גליון): ו] בכת"י נוסף פתח: ז] בדפו"י גוי (וכן בכל העמוד בגמ' וברש"י): ח] צ"ל סם אדום (יעב"ץ): ט] בכת"י להגוול: י] נדצ"ל ומצטערת במועד (באה"מ): כ] בכת"י נוסף שסכה עצמה כ"כ שמתייבש הסיד עליה מהרה ויכולה לקלפו במועד ולהפילו שטופלתו במועד: שאע"פ שהיא מצירה עכשיו. במועד לפי שהיא מנוולת בסיד (ונשמט בדפוסים בשגגה, דק"ס): ל] צ"ל והכא (מהרש"א): מ] בכת"י שמיצר עכשיו שמח וכו' אבל לעולם גבי: נ] הד"א (רש"ש, גנזי יוסף): ס] בכת"י ומגנה: ע] צ"ל מפרש בגמ' דפוקסת היינו פירכוס ושם (יז ע"א) פי' בקונטרס דפירכוס היינו קליעת שער, ע"ש ד ע"ב תוס' ד"ה פוקסת (גליון): פ] רש"א (גליון), בדפו"ר "תקון" (ועי' הג' הב"ח): צ] נראה דבגי' התוס' בגמ' דהכא לא היה התיבות "מאי שמן המור" אלא מילתא דר"ה בפנ"ע ולא לפרושי שמן המור מהו אלא אבנות מלכים דבסטכת ולכן הקשו מהתם (רש"ש, גנזי יוסף, ראש משביר): ק] הג' הב"ח דפו"ר:

הנעשית לו במה שהרויח במשא ומתן, ונמצא שעבר הישראל על מה שנאמר (שמות כג יג) 'וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים וגו' לֹא יִשָּׁמַע עַל פִּיךָ'[לז], כלומר, לא תגרום שעל ידך יזכיר העכו"ם את שם העבודה זרה שלו[לח]. ולדעת חכמים אסור באותם ימים אף להפרע [-לגבות] מן העכו"ם את החוב שהוא חייב לישראל, שגם בזה יש לחשוש שמא יבוא להודות לעבודה זרה שלו על הטובה שנעשית לו שנפטר מחובו. אולם **רַבִּי יְהוּדָה** חולק **וְאוֹמֵר, נִפְרָעִין מֵהֶן** את חובם, **מִפְּנֵי שֶׁהָעכו"ם מֵיצֵר** - מצטער בפרעון חובו, ובודאי לא יבוא מתוך כך להודות לעבודה זרה שלו. **אָמְרוּ לוֹ** חכמים לרבי יהודה, **אַף עַל פִּי שֶׁהָעכו"ם מֵיצֵר עַכְשָׁיו** - בשעת הפרעון, מכל מקום **שָׂמֵחַ הוּא לְאַחַר זְמַן** בתוך ימי אידו[לט] במה שנפטר מהחוב, ושוב יש לחשוש שיודה על כך לעבודה זרה שלו. ומשמע שרבי יהודה שמתיר סובר שאין דנים לפי השמחה שתבא לו אחר כך אלא לפי הצער הבא לו בשעת הפרעון. וקשה, שזה לא כדבריו בסוגייתנו, שהתיר לאשה לסוד במועד הגם שיש לה בזה צער, מפני השמחה שתבוא לה מכך לאחר זמן.

מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, הַנַּח לְהִלְכוֹת מוֹעֵד** שאין ללמוד מהן לדברים אחרים, משום **דְּכוּלְּהוּ** - כל המלאכות שהותרו במועד, כגון אפיה ובישול, **מֵיצֵר עַכְשָׁיו וְשָׂמֵחַ לְאַחַר זְמַן נִינְהוּ** [-הם], שהרי בשעה שעוסק במלאכות אלו הרי הוא מצטער מחמת הטורח, ומכל מקום הותרו לפי ששמח בהן לאחר מכן בשעת אכילתו, ועל כן התיר רבי יהודה אף לסוד בסיד כשתשמח בכך לאחר זמן בתוך המועד, אבל בהלכות עבודה זרה סובר רבי יהודה שאין דנים לפי השמחה שתבא אחר כך אלא לפי הצער של עכשיו, והואיל ועכשיו העכו"ם מצטער בפרעון חובו, השמחה שתבוא לו אחר כך אינה נחשבת כאילו הישראל גרם אותה.

הגמרא מביאה תירוץ אחר:

רָבִינָא אָמַר, מה שהתיר רבי יהודה להפרע מן העכו"ם לפני יום חגם, אינו רק משום שעכשיו צער הוא לו, אלא משום שהוא סובר **שְׁכּוּתִי** [-נכרי] **לְעִנְיַן פֵּרָעוֹן לְעוֹלָם מֵיצֵר** ואף לאחר זמן, שבכל שעה הוא נזכר ומצטער על המעות שיצאו ממנו בפרעון חובו ואינו שמח בכך כלל[מ], אך אם היתה לו שמחה מפרעון חובו אפילו לאחר זמן, אף רבי יהודה היה אוסר לגבות חובו, שגם רבי יהודה סובר שדנים לפי השמחה שלאחר זמן, ועל כן התיר לאשה לסוד במועד אם תוכל לשמוח בכך בתוך המועד.

הגמרא מבארת אלו נשים טופלות בשרן בסיד, ולאיזה צורך עושות כן:

אָמַר רַב יְהוּדָה, בְּנוֹת יִשְׂרָאֵל שֶׁהִגִּיעוּ לְפִירְקָן - שגדלו להם שתי שערות המעידות על גדלותן[מא], וְאולם עדיין **לֹא הִגִּיעוּ לְשָׁנִים** הראויות לכך, דהיינו שעדיין אינן בנות שתים עשרה שנה[מב], ומשום כך מתביישות בשערות אלו ורוצות להסירן[מג], **הָעֲנִיּוֹת** שביניהן, **טוֹפְלוֹת אוֹתָן** - מושחות שערות אלו **בְּסִיד** כדי להשירן, **וְהָעֲשִׁירוֹת טוֹפְלוֹת אוֹתָן בְּסוֹלֶת** [-קמח נקי מאד[מד]], **וּבְנוֹת מְלָכִים** שהן עוד יותר עשירות[מה], טופלות אותן **בְּשֶׁמֶן הַמּוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר** בהכנת הנערות לביאתן לפני אחשורוש (אסתר ב יב), שהיו מושחים אותן '**שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמּוֹר**'[מו].

הגמרא מבררת מהו שמן המור:

מבררת הגמרא, **מַאי** [-מהו] **שֶׁמֶן הַמּוֹר**. משיבה הגמרא, **רַב הוּנָא בַּר חִיָּיא אָמַר, סְטַכַּת** - מין שמן המעורב בבשמים[מז]. **רַב יִרְמְיָה בַּר אַמִּי**[מח] **אָמַר**, שמן המור הוא **שֶׁמֶן זַיִת שֶׁלֹּא הֵבִיא** [-לא התבשל] **שְׁלִישׁ** בגידולו, ומחמת שלא נגמר בישולו יש בו חריפות להשיר השיער[מט].

הגמרא מביאה ברייתא בענין שמן זית שלא הביא שליש:

תַּנְיָא בברייתא, **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר**, שמן **אַנְפִּיקִינוֹן** ששנינו (מנחות פה:) שאין להביאו למנחות, הוא **שֶׁמֶן זַיִת שֶׁלֹּא הֵבִיא שְׁלִישׁ**[נ].

וְלָמָּה סָכִין אוֹתוֹ, כלומר, את כל המינים שנמנו לעיל שבנות ישראל טופלות[נא], לפי **שֶׁמַּשִּׁיר אֶת הַשֵּׂעָר, וּמְעַדֵּן** - מצהיב ומבהיק **אֶת הַבָּשָׂר**[נב].

הגמרא מבארת את האופן הנכון שבו יש לסוד את הבנות בסיד:

מספרת הגמרא, **רַב בֵּיבָי הֲוָה לֵיהּ בְּרַתָּא** - היתה לו בת, **וּטְפָלָהּ** - משח את גופה בסיד[נג] **אֵבֶר אֵבֶר**, כלומר, היום משח לה אבר אחד ואחר כמה ימים משח אבר אחר וכן הלאה[נד], ולא משח כל גופה בבת אחת[נה], וכשהשיא אותה **שְׁקַל בָּהּ** - לקח עבורה מחתנה **אַרְבַּע**

לז. רש"י (ע"ז ו. ד"ה משום).

לח. ע"פ רש"י (שמות כג יג). הגמרא בעבודה זרה (ו.) מסתפקת האם האיסור לשאת ולתת עמהם הוא משום 'הרווחה', כלומר, שמא ירויח העובד כוכבים במשא ומתן ויודה על כך לעבודה זרה ביום חגם, או שמא האיסור הוא משום 'לפני עור לא תתן מכשול', כלומר, שמא ימכור הישראל בהמה לעובד כוכבים והוא יקריב אותה לעבודה זרה שלו, ונמצא שהישראל גרם לעובד כוכבים לעבור על האיסור להקריב לעבודה זרה. אך ספק זה הוא רק בענין האיסור לשאת ולתת עמהם, אבל בענין שאר האיסורים המובאים במשנה שם (ב.) בודאי הטעם הוא משום שמא יודה לעבודה זרה על כך [כמפורש בגמרא (שם ו:)]. וגם לענין האיסור לשאת ולתת עמהם, אף שהספק לא נפשט בפירוש, מכל מקום מפשטות סוגיית הגמרא נראה שהעיקר הוא שטעם האיסור משום שיודה לעבודה זרה. ר"ן (על הרי"ף, שם ב. ד"ה והכן). וראה בתוספות (שם ד"ה אסור) ושאר ראשונים שם, שביארו על מה סמכו בזמננו לשאת ולתת עמהם ביום חגם.

לט. מאירי (ד"ה שלשה). וביאר בתוספות רי"ד (ד"ה אמרו), שאף ביום הפרעון עצמו, לאחר שעברה שעה מהפרעון והוא יגיע לביתו יהיה שמח בכך [ובזה מבואר מדוע גם ביום אידו אסור ליפרע, כי השמחה אינה למחר אלא כבר אחר שעה. וכן כתב מהר"ם (עבודה זרה ב. ברש"י ד"ה שמח) בדעת רש"י. ועיין בזה בילקוט ביאורים].

מ. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הנח). וכתב הר"י מלוניל (ע"ז משנה א ד"ה לפרען), שכל ממון ישראל הנופל ביד העכו"ם הם סבורים להחזיק בו לעולם וכשיוצא מידם הם צעורים לעולם ולכן לא ילך ויודה על כך רק להיפך מתקצף ומקלל במלכו.

מא. כמבואר במשנה בנדה (נב.), וראה שם (ע"ב) בגמרא ובראשונים היכן שתי שערות אלו צריכות להיות.

מב. כמבואר בנדה (מו.).

מג. שהוא גנאי להן, שעל ידי השערות חושבים שכבר הגיעו לשנים, ונראות מבוגרות מכפי גילן. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ולא).

מד. מצודת דוד (מלכים א' ה ב).

מה. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה בנות).

מו. בכת"י אין גורסים 'שנאמר ששה חדשים' וגו' אלא 'ששה חדשים' וגו', והיא הקדמה לקטע הבא של הגמרא. וגירסא זאת נכונה, שהרי כמו שלא הביאה הגמרא ראיה שהעניות טופלות בסיד והעשירות בסולת, כך אינה צריכה להביא ראיה שבנות מלכים טופלות בשמן המור, אלא על כרחך שכאן מתחיל ענין אחר, והיינו שאגב שהוזכר שמן המור מביאה הגמרא את הדרשה דלהלן על הפסוק 'ששה חדשים בשמן המור'. דקדוקי סופרים (אות כ). וכן פירש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה אגב), וכנראה שגרס כגירסת הכתב יד.

מז. גליון (שבת פ:). וכן ביאר המהרש"ל (חידושים שבת פ: ד"ה רב הונא), והוסיף, שגם הערוך (ערך סטכת) שפירש מירא דכיא התכוין לכך ופירש 'מר' מלשון בושם, [שהרי 'מר דרור' (שמות ל כג) תירגם אונקלוס 'מירא דכיא', והוא אחד ממיני הבשמים שהיו מרקחים בהם את שמן המשחה].

מח. גירסת כת"י היא 'רב ירמיה בר אבא'. וכן היא הגירסא בשבת (פ:) ובעוד מקומות. דקדוקי סופרים (אות ל) [ואכן לא מצאנו בכל הש"ס אמורא בשם רב ירמיה בר אמי].

מט. מיוחס לרש"י (מנחות פו. ד"ה שמשיר). וביאר המהרש"ל (שם), שלפירוש רב ירמיה נקרא שמן זה 'שמן המור', על שם מרירותם של הזיתים שהשמן מופק מהם [שהואיל ולא הביאו שליש הם מרים מאד].

ביארנו כפי פשטות הסוגיא, שרב ירמיה חולק על רב הונא ואומר פירוש אחר מהו שמן המור, וכן הביא רבינו שלמה בן היתום (ד"ה רב הונא) בפירושו השני. אולם בפירושו הראשון שם הביא יש מפרשים שרב ירמיה הולך על דברי רב הונא ובא לפרש מהו 'סטכת' שאמר רב הונא. וכן נראה מפירוש רש"י כת"י (ד"ה סטכת).

נ. מיוחס לרש"י (ד"ה אנפיקינון). אך רש"י כת"י (ד"ה ר' יהודה, בפירוש הראשון) ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה תניא) פירשו, שרבי יהודה בא לפרש ששמן המור הנזכר במגילת אסתר, הוא הנקרא בלשוננו 'אנפיקינון', והיינו שמן זית שלא הביא שליש.

נא. מיוחס לרש"י (ד"ה ולמה). אבל ברש"י כת"י (ד"ה ולמה, בפירוש ראשון) ובפירוש רבינו שלמה בן היתום (שם) משמע שזה המשך דברי רבי יהודה, שלאחר שאמר ששמן המור הוא 'אנפיקינון' והוא שמן זית שלא הביא שליש, ביאר גם כן למה סכין אותו. וכתב ברש"י כת"י, שבא לבאר למה היו סכין אותו בימי אחשורוש.

נב. רש"י (מגילה יג. ד"ה מעדן). ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה ומעדן) פירש, שמרוב חמימותו הוא מבשל את הבשר ומרככו יפה יפה.

נג. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה טפלה), וכן פירש רש"י בשבת (פ: ד"ה טפלה). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (שם) פירש, שטפלה בשמן המור.

נד. רבינו שלמה בן היתום (שם).

נה. וביאר רבינו חננאל (שבת פ: ד"ה והמלכים), שמי שטופלת את כל הבשר בבת אחת, כל הבל [חום] הגוף נכנס לפנים והיא מתחממת ומתה.

כאן במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים הדר יתבי וקא מבעי להו כתיב [א] יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה הא חפצי שמים ישוו בה וכתיב [ב] כל חפצים לא ישוו בה דאפילו חפצי שמים לא ישוו בה כאן במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים אמרו ליה מאי בעית הכא אמר להו דאמר לי אבא זיל גבייהו דליברכוך אמרו ליה יהא רעוא דתזרע ולא תחצד תעייל ולא תיפוק תיפוק ולא תעייל ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך לבלבל פתורך ולא תחזי שתא חדתא כי אתא לגבי אבוה א"ל לא מבעיא דברוכי לא בירכן אבל צעורי צעורן א"ל מאי אמרו לך הכי והכי אמרו לי א"ל הנך כולהו ברכתא נינהו תזרע ולא תחצד תוליד בנים ולא ימותו תעייל ולא תיפוק תעייל כלתא ולא לימותו בנך דליפקון תיפוק ולא תעייל תוליד[א] בנתא ולא ימותו גברייהו ולידהדרו לותיך ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך דהאי עלמא אושפיזך והאיא עלמא ביתא דכתיב [ג] קרבם בתימו לעולם אל תקרי קרבם אלא קברם לבלבל פתורך בבני ובנתא ולא תיחזי שתא חדתא דלא תמות אנתך ולא תנסב אינתתא אחריתי ר' שמעון בן חלפתא אפטר מיניה דרב[ב] א"ל (אבוה[ג]) זיל לגביה דליברכך א"ל יהא רעוא דלא תבייש ולא תתבייש [ד] אתא גבי אבוה א"ל מאי אמר לך א"ל מילין בעלמא הוא דאמר לי א"ל ברכך ברכתא דברכן קודשא בריך הוא לישראל ותנא בה דכתיב [ד] ואכלתם אכול ושבוע והללתם וגו' ולא יבושו עמי לעולם וידעתם כי בקרב ישראל אני וגו' ולא יבושו עמי לעולם: ועושה אשה תכשיטיה: ת"ר [א] אלו הן תכשיטי נשים כוחלת ופוקסת ומעבירה (סרק[ה]) על פניה ואיכא דאמרי מעברת [א] סרק על פניה של מטה דביתהו דרב חסדא מקשטא באנפי כלתה יתיב רב הונא בר חיננא קמיה דרב חסדא ויתיב וקאמר לא שנו אלא ילדה אבל זקנה לא א"ל האלהים אפילו אמך ואפילו אימא דאימך ואפילו עומדת על [ו] קברה דאמרי אינשי בת שיתין כבת שית לקל טבלא רהטא: ר' יהודה אומר לא תסוד: תניא רבי יהודה אומר [ב] אשה לא תסוד (א) מפני שניוול הוא לה [ג] ומודה ר' יהודה [ב] בסיד שיכולה לקפלו במועד שטופלתו במועד שאע"פ שמצירה היא עכשיו שמחה היא לאחר זמן ומי אית ליה לרבי יהודה האי סברא והתנן [ג] רבי יהודה אומר נפרעין מהן מפני שמצר [ג] אמרו לו אע"פ שמצר עכשיו שמח הוא לאחר זמן אמר רב נחמן בר יצחק הנח להלכות מועד דכולהו מצר עכשיו ושמח לאחר זמן נינהו רבינא אמר כותי[ז] לענין פרעון לעולם מצר [ד] אמר רב יהודה בנות ישראל שהגיעו לפירקן ולא הגיעו לשנים עניות טופלות אותן בסיד עשירות טופלות אותן בסולת בנות מלכים בשמן המור שנאמר [ה] ששה חדשים בשמן המור [ה] מאי שמן המור רב הונא בר חייא אמר סטכת [ו] רב ירמיה בר אמי אמר שמן זית שלא הביא שליש תניא רבי יהודה אומר אנפיקנון שמן זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותו שמשיר את השער ומעדן את הבשר [ז] רב ביבי הוה ליה ברתא טפלה אבר אבר שקל בה ד' מאה זוזי הוה ההוא כותי בשבבותיה דה"ל ברתא טפלה בחד זמנא ומתה אמר קטלא ביבי לברתי אמר רב נחמן רב ביבי דשתי שיכרא בעיין בנתיה טפלא אנן דלא שתינן שיכרא לא בעיין בנתין טפלא:

ההדיוט

ובמצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים. אל תפלס, אלא מצוה שבא לידך בין גדולה בין קטנה עשה: וכל חפציך לא ישוו בה. שתבטל כל חפציך בשביל שתעסוק בתורה: חפצי שמים ישוו בה. כלומר שאם יש לך לעסוק במצוה תבטל תלמוד תורה ועסוק במצוה: דאפילו חפצי שמים לא. דמבטל מצוה ועוסק בתלמוד תורה: תעייל ולא תיפוק תיפוק ולא תעייל. משמע ליה בסחורה, תעייל ולא תיפוק שתביא סחורה ולא תמכרנה, תיפוק ולא תעייל שתוציא בסחורה במקום אחר ולא תביאנה: תעייל כלתא. שדרך כלתא הולכת אצל הבעל: ולא תיפוק. דלא לימות בנך, דהדרי נפקי מינך והדרי לבי נשייהו: שתא חדתא. זו שנה ראשונה של נשואין, דכתיב כי יקח איש אשה חדשה לא יצא וגו' (דברים כד): ליחרב ביתך. בית קברתך, דלא תמות, אלא תחיה לאורך ימים: לא תבוש ולא תתבייש. לא תיבוש אחריני כדי שלא תתבייש, שלא תבא לידי כך פן תתבייש: ותנא בה. ושנה בה לא יבושו עמי לעולם, והיינו לא תבייש ולא תתבייש: כוחלת. נותנת כחול בין עיניה, כדי שדומות נאים: פוקסת. מחלקת שערה לכאן ולכאן[ק]: ומעברת סרק על פניה. סם אחד[ק], כדי שתראה אדומה: סכין על פניה של מטה. כדי להעביר שער של מטה: היתה מיקשטא. כי הני קשוטין כדאמר הכא: באנפי כלתה. שהיתה כל כך זקינה שהיתה לה כלה שהיא אשת בנה: לא שנו. הא דאמר עושה אשה תכשיטיה: אלא ילדה. בחורה שדרכה בכך, ולהכי הוי לה שמחה במועד: אבל זקינה לא. והיכי עבדא אמך הכי דמיקשטא הא הויא זקינה: ואפילו עומדת על פתח קברה. שריא להתקשט: לקל טבלא רדהטא. פירוש קשקוש הזוג, ר"ל מיני זמר בהילולא, וכי היכי דרהטא ילדה בת שית לקל הילולא הכי עבדא (ב) בת שיתין, והכי נמי מיקשטא: שניוול הוא לה. שגנאי הוא לה וניוול[ט] בסיד, ומצטערת בסיד[י]: שיכולה לקפלו במועד.[כ] אע"פ שהיא מנוולת בסיד: שמחה היא לאחר זמן. במועד, לסוף המועד לאחר שקפלתו את הסיד שטפלה, לפי שמסיר את השער ומעדן את הבשר, והואיל דהאי סיד משמחתה לאחר זמן להכי שרי לה לטופלו במועד אע"פ שהיא מצירה עכשיו: ומי אית ליה לרבי יהודה האי סברא. אע"ג שהיא מצירה עכשיו שמחה וכו': נפרעים מהם. מהכותים ביום חגם מפני שהוא מצער, דכל אדם שפורע מיצר, אבל לא משלמים להם ממון ביום חגם לפי שמשמחם ביום חגם ומודה לע"ז, כדפי' במס' ע"ז[ט]: שמח הוא לאחר זמן. שפרע לו, ואמאי נפרע מהן, אבל לרבי יהודה לא אית ליה האי סברא דמשום שמיצר עכשיו שרי, והיכי[ל] אית ליה האי סברא גבי טפול אע"ג שהיא מצירה עכשיו שמחה היא לאחר זמן: הנח להלכות מועד. להכי א"ר יהודה הכא דשרי אע"פ שהיא מצירה כו': דכולהו הלכות מועד. דשרי משום האי טעמא נמי שרו, כגון אפיה ובישול דמצער השתא כשהוא אופה ומבשל, ולהכי שרי דשמח הוא כשהוא אוכל אפייתו ובישולו בי"ט: כותי לעולם מיצר. שפורע, ולהכי לא אית ליה לר' יהודה התם אע"פ שמיצר שמח וכו', אבל לעיל[מ] גבי טפול אית ליה לר' יהודה אע"פ שמצירה עכשיו שמחה לאחר זמן: שהגיעו לפירקן. לשיער: ולא הגיעו לשנים. שאינן בנות י"ב שנה ויום אחד, שעדיין אינו דין שיהא להן שער[י] ובושות על כך: עניות טופלות. השיער בסיד ומשירות אותן: אנפיקינון. היינו אנפיקינון דקתני התם במנחות (דף פה:) אנפיקינון לא יביא, היינו אותו שמן שעושין מזיתים: [י] שלא הביאו שליש. שלא בישלו שליש: ולמה סכין אותו. אבל הני קא מהדר דקאמר טופלין כו': ושקל בה ארבע מאה זוזי. שנתייפת ונטל מבעלה כך: טפלה כולה בחד זימנא. דסבר למיעבד כרב ביבי, ומתה: בעיין בנתין טפלא. דשכר מגדל השער ומעבה[ק] את הבשר:

תופר

כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים. עשיית מצוה עדיף שהרי מפסיקין אפילו לר"ש בן יוחי לעושה סוכה ולולב כדאי' בירושלמי[ס] אבל בהפסקה דתפלה ° וק"ש אין מפסיקין לר"ש בן יוחי (ג) [א] ובירושלמי[נ] זה שננו וזה שננו ואין מפסיקין שננו מפני שננו:

פוקסת. פי' בקונטרס מתקנת שער שלא יתפזר וקשה דבפרק המצניע (שבת דף צד: ושם) אמר (ד) דמתחייב בשבת משום טוה ועוד דסורקת ה"ל למיתני כמו גבי נזיר (נזיר מב.) ובפ' קמא דכתובות (דף ד: ושם) פירש בקונטרס[ע] קליעת שער וקשיא דבפרק המצניע שונה גודלת ופוקסת ואין לפרש מעברת סרק על פניה דהכא תני תרוייהו וגם בפ' קמא[מ] דכתובות ויש לפרש דמתקנת שערה בידיה חוץ לצעיף וריב"א מפרש שנותנת חוטין של בצק (ה) [דקין[פ]] על פניה להאדים הבשר והיינו טוייה והאי דקורא ליה בירושלמי[ו] צובע שהוא מאדים הבשר ובנין נמי שייך בתיקון האשה למאי דמפורש סוף המצניע (שבת דף צה.) משום בונה ומייתי קרא דויבן את הצלע[ק]: סטכת. בפרק כל הקרבנות (מנחות דף פו.) מפרש דשמן המור הוא סטכת ובפ' קמא דמגילה (דף יג.) מאי שמן המור רב הונא אמר רבי חייא סטכת[צ]:

ההדיוט

עין משפט
נר מצוה

פו א ב מיי' פ"ז מהל' יום טוב הלכה כ סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמו סעיף ה:

פז ג מיי' פ"ט מהלכות ע"ז הלכה א סמג לאוין מה טוש"ע י"ד סי' קמח סעיף א:

הגהות הגר"א

[א] גמ' וא"ד מעברת סכין ע"פ של מטה כצ"ל. (וכ"ה ברש"י ורי"ף ורא"ש ומרדכי):

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה כאן במצוה שאי אפשר וכו' ובירושלמי זה שננו וכו'. הוא מלשון ושננתם כמ"ש מהרש"א. וכן הוא בלשון הירושלמי הנ"ל זה שינון וזה שינון:

רש"י כת"י [נדפס בסוף המסכת]

משנת ראשונים

ועושה אשה תכשיטיה. ואע"פ שטורחת שלא לצורך, כדי לעשות שלום בין איש לאשתו התירו חכמים כדי שלא תתגנה בעיניו. [ספר הנר]

באנפי כלתה. הא דקאמר באפי כלתה להודיע שזקינה היתה, והיינו דקאמר לא שנו אלא ילדה שהיא בת פריה ורביה, אבל זקנה שאינה בת פריה ורביה לא. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

בנות ישראל שהגיעו לפרקן ולא הגיעו לשנים וכו'. פי' שכבר צמח שער שלהן ולא הגיעו לי"ב שנים ואין דין שיהא להן שיער והן קטנות ובושות, העניות סדין אותו בסיד להשיר השיער. פ"א, שהגיעו לשנים שהאשה בוגרת ולא בגרה ולא גדלה בשר, עניים טחים בשר בנותיהם בסיד, ומה צורך לכך כדי שיסתתמו נקבים קטנים וגומות שער שבעור ויכנס הבל לפנים, ויחם קרבה ותגדל בשר, ובנות עשירים טופלין אותן בסולת ובנות מלכים בשמן המור וריחו טוב וממיני שרף הוא והוא מר דרור, ומי שטופל כל בשרה פעם אחת כל הבל שלה נכנס לפנים, והיא מתחממת ומתה, כדרך שאירע את בת הגוי. [הערוך]

רב ביבי דשתי שכרא כו'. מחמת דלא הוה איפשר ליה למישתי יין יפה אלא שכר תמרים ושעורים, לפיכך נשתחרו בנותיו שהשיכר מגדל את השיער ומשחיר את הבשר, אנן דלא שתינן, משום דהוה עשיר וחתניה דבי נשיאה. [פירוש ר"ש בן היתום]

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) ע"ז ו:, ב) תוספתא פ"א ה"ה ע"ש, ג) ע"ז ב., ד) שבת פ: ע"ש פסחים מג. ע"ש, ה) מגילה יג. מנחות פו. ע"ש, ו) [עי' רש"י מנחות פו. ד"ה סטכתא], ז) [שבת פ: ע"ש], ח) כן פי' הערוך ערך פקס ועיין פי' רש"י שבת סד: ד"ה ולא תפקוס ושני הפירושים שהביא שם צד: ד"ה וכן הפוקסת, ט) ו:, י) נדה דף מו., כ) [פ"ק דשבת סוף הלכה ב], ל) פ"א דברכות ה"ב, מ) [צ"ל שני] (יז.), נ) שבת פ"י ה"ו, ס) בראשית ב כב.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אשה לא תסוד במועד מפני שניוול כו' מפני שמיצר הוא [לון ק] אמרו לו אע"פ שמיצר הוא עכשיו שמח: (ב) רש"י ד"ה לקל טבלא כו' הכי עבדא לרהוט בת שיתין: (ג) תוס' ד"ה כאן כו' בן יוחי כדאמרינן בירושלמי זה שננו: (ד) ד"ה פוקסת כו' דבפרק המצניע אמר דפוקסת מתחייבת בשבת: (ה) בא"ד חוטין של בצק והוא תקון על פניה:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה כאן במצוה וכו' וק"ש אין מפסיקין. להדיא איתא בשבת דף יא ע"א דלק"ש מפסיקין וצ"ע:

תורה אור השלם

א) יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים וְכָל חֲפָצֶיךָ לֹא יִשְׁווּ בָהּ: [משלי ג, טו]

ב) כִּי טוֹבָה חָכְמָה מִפְּנִינִים וְכָל חֲפָצִים לֹא יִשְׁווּ בָהּ: [משלי ח, יא]

ג) קִרְבָּם בָּתֵּימוֹ לְעוֹלָם מִשְׁכְּנֹתָם לְדֹר וָדֹר קָרְאוּ בִשְׁמוֹתָם עֲלֵי אֲדָמוֹת: [תהלים מט, יב]

ד) וַאֲכַלְתֶּם אָכוֹל וְשָׂבוֹעַ וְהִלַּלְתֶּם אֶת שֵׁם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר עָשָׂה עִמָּכֶם לְהַפְלִיא וְלֹא יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: וִידַעְתֶּם כִּי בְקֶרֶב יִשְׂרָאֵל אָנִי וַאֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם וְאֵין עוֹד וְלֹא יֵבֹשׁוּ עַמִּי לְעוֹלָם: [יואל ב, כו-כז]

ה) וּבְהַגִּיעַ תֹּר נַעֲרָה וְנַעֲרָה לָבוֹא אֶל הַמֶּלֶךְ אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ מִקֵּץ הֱיוֹת לָהּ כְּדָת הַנָּשִׁים שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ כִּי כֵּן יִמְלְאוּ יְמֵי מְרוּקֵיהֶן שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּשֶׁמֶן הַמֹּר וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בַּבְּשָׂמִים וּבְתַמְרוּקֵי הַנָּשִׁים: [אסתר ב, יב]

הגהות וציונים

א] צ"ל תפיק בנתא. וכ"ה בכת"י ובע"י (דק"ס): ב] צ"ל דרבי (רש"ש), וכ"ה בדפו"ר: ג] [צ"ל א"ל לבריה כ"ה בעי"ן (גליון): ד] [כי אתא] (גליון): ה] [צ"ל שרק עי' רש"י וכן גי' הערוך] (גליון): ו] בכת"י נוסף פתח: ז] בדפו"י גוי (וכן בכל העמוד בגמ' וברש"י): ח] צ"ל סם אדום (יעב"ץ): ט] בכת"י להגזול: י] נדצ"ל ומצטערת במועד (באה"מ): כ] בכת"י נוסף שסכה עצמה כ"כ שמתייבש הסיד עליה מהרה ויכולה לקלפו במועד ולהפילו שטופלתו במועד: שאע"פ שהיא מצירה עכשיו. במועד לפי שהיא מנוולת בסיד (ונשמט בדפוסים בשגגה, דק"ס): ל] צ"ל והכא (מהרש"א): מ] בכת"י שמיצר עכשיו שמח וכו' אבל לעולם גבי: נ] הד"א (רש"ש, גנזי יוסף): ס] בכת"י ומגנה: ע] צ"ל מפרש בגמ' דפוקסת היינו פירכום ושם (יז ע"א) פי' בקונטרס פירכום היינו קליעת שער, ע"ש ד ע"ב תוס' ד"ה פוקסת (גליון): פ] רש"א (גליון), בדפו"ר "חקון" ועי' הג' הב"ח: צ] נראה דבגי' התוס' בגמ' דהכא לא היה התיבות "מאי שמן המור" אלא מילתא דר"ה בפנ"ע ולא לפרושי שמן המור מהו אלא אבנות מלכים דבסטכת ולכן הקשו מהתם (רש"ש, גנזי יוסף, ראש משביר): ק] הג' הב"ח בפו"ר

מֵאָה זוּזֵי, לפי שנתייפתה מאד על ידי הטיפול והרבה אנשים קפצו עליה לנושאה[נו]. **הֲוָה הַהוּא כּוּתִי בְּשִׁבָבוּתֵיהּ** - היה נכרי שדר בשכנותו של רב ביבי שאף לו היתה בת, וכיון שראה שבתו של רב ביבי התייפתה כל כך על ידי הטיפול ולקח עבורה הרבה ממון, עשה אף הוא כן לבתו, אלא **שְׁטְפָלָהּ בְּחַד זִמְנָא** - משח את כל גופה בפעם אחת, **וּמֵתָה** בתו לפי ששרפה הסיד. **אָמַר** אותו נכרי, **קַטְלָא בֵּיבָי לִבְרַתִּי** - הרג רב ביבי את בתי, כלומר, ממנו למדתי לעשות כך, ועל ידי זה מתה בתי[נז].

אָמַר רַב נַחְמָן, רַב בֵּיבָי דְּשָׁתֵי שִׁיכְרָא - שמחמת עניותו הרי הוא רגיל לשתות שֵׁכָר[נח] שהוא מגדל שיער ומשחיר את הבשר, **בָּעֲיָין בְּנָתֵיהּ טִפְלָא** - בנותיו צריכות לטפול שערן ובשרן בסיד, אך **אֲנַן** [-אנחנו] **דְּלָא שָׁתֵינַן שִׁיכְרָא** - שאין אנו שותים שכר אלא יין[נט], **לָא בָּעֲיָין בְּנָתִין טִפְלָא** - אין בנותינו צריכות לטפול שערן ובשרן, שאין עליהן שיער והבשר שלהן מעודן.

★

[נו] **רש"י** בשבת (פ: ד"ה סקל).

[נז] **רש"י** כת"י ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה קטליה).

[נח] **שמחמת** עוניו אין באפשרותו לשתות יין יפה, ושותה שכר שעורים ותמרים. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה אמר).

[נט] **לפי** שהיה עשיר (ראה גיטין לא:), וחתנו של הנשיא [-ריש גלותא] (חולין קכד.). רבינו שלמה בן היתום (ד"ה אנן).

שנינו במשנה, **הַהֶדְיוֹט תּוֹפֵר כְּדַרְכּוֹ** בחולו של מועד[א].

מבררת הגמרא, **הֵיכִי דָּמֵי** - במה מדובר במשנה ש**הֶדְיוֹט** לענין תפירה אינו נחשב לאומן ורשאי לתפור כדרכו.

מבארת הגמרא, **אָמְרֵי דְּבֵי רַבִּי יַנַּאי** - אמרו בבית מדרשו של רבי ינאי, **כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְהוֹצִיא מְלֹא מַחַט בְּבַת אַחַת** - שאינו יודע לעשות מספר תפירות בבת אחת, דהיינו לתחוב את המחט בבגד הרבה תחיבות כמלא אורך המחט, ואחר כך כשמושך המחט נעשות כמה תפירות במשיכה אחת, ומי שיודע לעשות כן נחשב לאומן.

רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא אָמַר ביאור אחר, **כָּל מִי שֶׁאֵינוֹ יָכוֹל לְכַוֵּין** - לדייק בתפירת **הָאִימְרָא** - בד עבה שתופר אדם **בְּחֵפֶת** [-בשפת] **חֲלוּקוֹ**[ב], וצריך שיהיה אותו בד ישר ושוה בכולו, וההדיוט אינו יודע לעשות כן אלא במקום אחד הוא מרחיבו ובמקום אחר הוא מקצרו[ג].

★

שנינו במשנה, וְהחייט **הָאוּמָּן מַכְלִיב** בחול המועד, שמְשַׁנֶּה מדרך תפירתו הרגילה.

מבררת הגמרא, **מַאי** [-מהו] **'מַכְלִיב'**. מבארת הגמרא, **רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר, מַפְסִיעַ** - אינו תופר תפירות סמוכות זו לזו כדרכו, אלא מרחיקן כשיני הכלב הרחוקות זו מזו.

רַבָּה בַּר שְׁמוּאֵל אָמַר ביאור אחר, **שִׁינֵּי**[ו] **כַּלְבְּתָא** - אינו תוחב את המחט כדרכו בשורה ישרה, אלא תוחב אחד למעלה ואחד למטה כשיני הכלב שכל אחת גבוהה מחברתה[ד].

★

שנינו במשנה, **מְסָרְגִין אֶת הַמִּטּוֹת** לצורך המועד. רבי יוסי אומר ממתחין.

מבררת הגמרא, **מַאי** [-מהו] **'מְסָרְגִין' וּמַאי 'מְמַתְּחִין'**.

מבארת הגמרא, **כִּי אֲתָא** [-כשבא] **רַב דִּימִי** מארץ ישראל לבבלי **אָמַר, פְּלִיגִי בָּהּ** - נחלקו בזאת **רַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא וְרַבִּי אַסִּי, וְתַרְוַיְיהוּ** - ושניהם אמרו דבריהם **מִשְּׁמֵיהּ דְּחִזְקִיָּה וְרַבִּי יוֹחָנָן**, כלומר, שנחלקו כיצד ביארו חזקיה ורבי יוחנן את דברי המשנה.

חַד - אחד מהם **אָמַר**, ש**מְסָרְגִין** שהתיר תנא קמא, היינו שעושה את מקום המשכב שבמטה על ידי שאורג חבלים בצורת מרובעים של **שְׁתִי וָעֵרֶב**[ז] בין ארוכות המטה[ח]. **וּמְמַתְּחִין** שהתיר רבי יוסי היינו **שְׁתִי בְּלֹא עֵרֶב**, שלא התיר אלא רק למתוח את חוט השתי לאורך המטה, אבל לא לארוג בו את חוט הערב שברוחב המטה.

וְחַד אָמַר, מְסָרְגִין שהתיר תנא קמא היינו רק **שְׁתִי בְּלֹא עֵרֶב**, אך שתי וערב אסור. **וּמְמַתְּחִין** שהתיר רבי יוסי אינו אלא **שֶׁאִם הָיָה** החבל שכבר ארוג במטה **רָפוּי** ונופל המצע לצד הקרקע, **מְמַתְּחוֹ** לחבל הרפוי, כדי שיוכל לשכב עליו, אבל למתוח חבלים חדשים במטה, אסור אף שתי לבד.

הגמרא מקשה על הדעה השניה:

מקשה הגמרא, **אֵינִי** - האם כך הוא ביאור מחלוקתם, **וְהָא תָּנֵי** - והלא שנה **רַב תַּחֲלִיפָא בַּר שָׁאוּל** בברייתא, **וְשָׁוִין** תנא קמא של משנתנו ורבי יוסי שנחלקו בסירוג המטה, **שֶׁאֵין מַפְשִׁילִין** את **הַחֲבָלִים לְכַתְּחִלָּה** - שאין קולעים חוטים לעשות מהם גדילים לחבלים חדשים לצורך סירוג המטה[ט]. וקשה, **בִּשְׁלָמָא** - הברייתא מובנת **לְמַאן דְּאָמַר** - לדברי האומר ש**מְסָרְגִין** שהתיר תנא קמא היינו **שְׁתִי וָעֵרֶב, וּמְמַתְּחִין** שהתיר רבי יוסי היינו **שְׁתִי בְּלֹא עֵרֶב, הַיְינוּ דְּקָתָנֵי** - מובן גם מה ששנה **רַב תַּחֲלִיפָא בַּר שָׁאוּל, 'וְשָׁוִין** תנא קמא ורבי יוסי **שֶׁאֵין מַפְשִׁילִין חֲבָלִים לְכַתְּחִלָּה'**, שבא ללמדנו שאף תנא קמא שהתיר למתוח חבלים לכתחילה שתי וערב, וכן רבי יוסי שהתיר למתוח לכתחילה רק שתי בלבד, מכל מקום שניהם מודים שלא התירו לקלוע ולהכין חבלים חדשים במועד, אפילו אם אין לו חבלים לצורך סירוג זה ועושה כן לצורך המועד[י]. **אֶלָּא לְמַאן דְּאָמַר** - לדברי האומר ש**מְסָרְגִין** שהתיר תנא קמא, אינו אלא **שְׁתִי בְּלֹא עֵרֶב, וּמְמַתְּחִין** שהתיר רבי יוסי אינו אלא **שֶׁאִם הָיָה** החבל **רָפוּי, הָיָה מְמַתְּחוֹ**, אם כן קשה, **הַשְׁתָּא** - מעתה שלדברי הכל אריגת **שְׁתִי וָעֵרֶב אָמְרַתְּ לֹא** הותרה במועד, הכנת **חֲבָלִים** חדשים **לְכַתְּחִלָּה מִיבַּעְיָא** - וכי יש צורך לומר שמלאכה זו היא אסורה לדברי הכל,

---

[א] **ואף** שלענין שבת ההדיוט חייב כמו האומן, כמבואר בשבת (יח:) שהדיוט שחקק כלי בבקעת עץ חייב, מכל מקום בחול המועד התירו מלאכת הדיוט לצורך המועד. תוספות הרא"ש (ד"ה ההדיוט). ושלא לצורך המועד אסור אפילו בשינוי. תוספות (ד"ה ההדיוט). עוד כתבו התוספות, שלפי מה שנפסק להלכה כשיטת רבי יוסי (להלן יב. במשנה) שדבר האבד מותר לעשותו כדרכו אף בלא שינוי, אם כן צריך לפרש שאין משנתנו עוסקת בדבר האבד, שאם הוא דבר האבד, מותר אף לאומן לתפור כדרכו בלא שינוי. ואם נחשב לדבר האבד כשבגדיו או נעליו קרועים ואם ילך בהם כך בלא לתקנם יקרעו יותר, עיין בילקוט ביאורים שיטת התוספות והראשונים בזה.

[ב] **דרכם** היתה לתפור בד עבה מסביב לשולי הבגד, כדי שלא יתבלה הבגד כשיגרר על הארץ. רש"י כת"י (ד"ה חפת).

[ג] **הרמב"ם** (יום טוב פ"ז ה"ה) כתב שמעשה הדיוט היינו מי שאינו מהיר באותה מלאכה, ולא הביא את ביאורי האמוראים בגדר הדיוט. וביאר הבית יוסף (או"ח סי' תקמא ס"ה ד"ה והרמב"ם) שיטתו, שסבר שאין כאן מחלוקת, אלא כל אחד פירש אופן אחד, וכל אחד מודה לאופן שביאר חבירו, ולכן כללם הרמב"ם יחד וכתב הגדרה כללית להדיוט 'שאינו מהיר באותה מלאכה'. אולם בדברי הרא"ש (סי' טז) מבואר שסובר הוא שהאמוראים נחלקו בדבר, ולהלן תבואר שיטתו.

[ד] **ברש"י** כת"י (ד"ה רבה) גרס 'כלבתא' בלבד ללא תיבת 'שיני', ומפרש ש'כלבתא' הוא מין תפירה הנקרא כך, וכן נראה במיוחס לרש"י (ד"ה כלבתא). אולם לגירסא שלפנינו 'שיני כלבתא' נראה לפרש, שרבה בר שמואל לא בא לחלוק ולבאר צורה אחרת לתפירת 'מכליב' המותרת, אלא לפרש דברי רבי יוחנן, שלכן נקרא המפסיע 'מכליב', משום שצורת תפירתו כצורת שיני הכלב. יד דוד (ד"ה מאי). ובחידושי מהר"ם מאימראן (ד"ה רבה) פירש, שלגירסת 'שיני כלבתא' בא רבה להוסיף שצריך שתידמה התפירה לשיני הכלב בכל צורותיה, שמלבד שצריך להרחיק התפירות זו מזו כשיני הכלב כמבואר בדברי רבי יוחנן, אף צריך שיעשן אחת למטה ואחת למעלה כשיני הכלב [וראה שיטת הרא"ש בהערה לקמן, שיש להחמיר למעשה כדברי שניהם, אף שנראה מדבריו שמפרש שרבי יוחנן ורבה בר שמואל נחלקו להלכה].

[ה] **הרמב"ם** (שם) סתם כדברי המשנה שהאומן מותר לתפור רק כשהוא מכליב, ולא הביא כלל ביאורי האמוראים באופני 'מכליב'. וביאר הבית יוסף (שם) שגם בזה סבר הרמב"ם שלא נחלקו האמוראים בדבר [כשיטתו בגדר 'הדיוט' בהערה לעיל], וכל אחד מודה לאופן שביאר חבירו שגם הוא נקרא 'מכליב'. אולם שיטת הרא"ש (שם) שמחלוקת אמוראים היא [וכן לעיל בענין הדיוט, ראה שם בהערה], ומה שנקרא 'מכליב' לדברי האחד ומותר, עדיין אסור הוא לדברי חבירו. ופסק הרא"ש שיש להחמיר כשתי הדעות, הן לענין מי נקרא הדיוט, שאם יודע אחד משני הדברים המבוארים לעיל, דהיינו, או שיודע רק להוציא כמלא מחט בבת אחת, או שיודע רק לתפור ישר את שפת החלוק, בזה לבד נחשב כאומן ואסור לתפור בלא שינוי, והן לענין השינוי שיש לאומן לעשות, דהיינו, שיש לו גם להרחיב ולפזר התפירות זו מזו, וגם לעשות אחת למעלה ואחת למטה כשיני הכלב. והטעם שאין אומרים בזה ספק דרבנן לקולא, ראה ילקוט ביאורים דברי הגר"א והשפת אמת בזה.

[ו] **המיוחס לרש"י** (לעיל ג: ד"ה כי אתא).

[ז] **סריגה** היא כעין האריגה, אלא שבסריגה יש ריוח בין חוט לחוט. הגהת השולחן ערוך (או"ח סי' תקמא ס"ג).

[ח] **יש** לתמוה, שהרי התבאר בגמרא לעיל [בענין תופר] שכשעושה מלאכה לצורך המועד יש לו לעשותה בשינוי, ואם כן איך התירו לסרג המטה בלא שינוי. תוספות (ד"ה במסרגין). וכתב הרא"ש (סי' יח), שבזה התירו משום שהוא דבר האבד [כמבואר לקמן (יב:) שדבר האבד מותר בלא שינוי], שאם לא יסרגנו עכשיו יתקלקל לגמרי. ורבי יוסי שלא התיר לסרג, סבר שאינו דבר האבד. קרן אורה (בתוס' ד"ה כיון). ורבינו ירוחם (נתיב ד ח"ה) כתב, שסירוג המטה מעשה הדיוט הוא ועל כן מותר בלא שינוי. אולם מלשון הרמב"ם (יום טוב פ"ז ה"ה) נראה, שאכן לא הותר סירוג המטה אלא כשעושהו בשינוי. שפת אמת (בתוס' ד"ה במסרגין).

[ט] **המיוחס לרש"י** (ד"ה שאין). ובנמוקי יוסף (ד"ה שאין) פירש, 'גדילת הצמר או הקנבוס כשעושין ממנו חוטין ארוכין לעשות חבלים נקרא 'מפשילין', לפי שאינה בדקדוק כדרך שאר טויות'. ומלאכה זו אסורה במועד משום שיש בה טורח רב. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ושוין), חיי אדם (נשמת אדם סי' קי ס"א). אולם הטור (או"ח סי' תקמא) פירש ש'מפשילין' היינו חיבור החבלים למטה. וביאר הב"י (שם ס"ג ד"ה מסרגין) דעתו, שלא הותר הסירוג אלא כשמחבר למטה חבלים שכבר היו בה ויצאו ומחזירם עתה שנית, אבל חבלים חדשים שלא היו בה מעולם אסור. אולם המאמר מרדכי (שם סק"ג) חולק עליו בביאור דעת הטור ומפרש, שרק כאשר החבלים לא ניתקו מן המטה לגמרי, כגון שהם מחוברים עדיין מצד אחד, מותר לחברם מהצד השני, אבל כשיצאו ממנה לגמרי הרי זה חשוב כהפשלת חבלים לכתחילה ואסור. וכן בלשון האחרונים [יד דוד (ד"ה ושוין), שפת אמת (בתוס' ד"ה במסרגין)] שהביאו את שיטת הטור נראה שפירשו דבריו כמאמר מרדכי.

[י] **ריטב"א** (ד"ה ושוין).

ההדיוט תופר כדרכו: היכי דמי הדיוט אמרי דבי רבי ינאי כל שאינו יכול להוציא מלא מחט בבת אחת רבי יוסי בר חנינא אמר כל שאינו יכול לכוין אימרא בחפת חלוקו: **והאומן מכליב:** מאי מכליב רבי יוחנן אמר מפסיע רבה בר שמואל אמר שיני[א] כלבתא: **מסרגין את המטות:** מאי מסרגין ומאי ממתחין כי אתא רב דימי אמר פליגי בה ר' חייא בר אבא ור' אסי ותרווייהו משמיה דחזקיה ור' יוחנן חד אמר מסרגין שתי וערב וממתחין שתי בלא ערב וחד אמר מסרגין שתי בלא ערב וממתחין שאם היה רפוי ממתחו איני והא תני רב תחליפא בר שאול ושוין שאין מפשילין חבלים לכתחלה בשלמא למאן דאמר מסרגין שתי וערב וממתחין שתי בלא ערב היינו דקתני רב תחליפא בר שאול [א]ושוין שאין מפשילין חבלים לכתחלה אלא למאן דאמר מסרגין שתי בלא ערב ממתחין שאם היה רפוי היה ממתחו השתא שתי וערב אמרת לא חבלים לכתחלה מיבעיא קשיא א"ל רב נחמן בר יצחק לרבי חייא בר אבין מי איכא למאן דאמר מסרגין שתי בלא ערב והתנן [א]רבי מאיר אומר המטה משיסרוג בה שלשה בתים אלא כי אתא רבין אמר במסרגין כולי עלמא לא פליגי דשתי וערב אלא כי פליגי בממתחין מר סבר ממתחין שתי בלא ערב ומר סבר שאם היה רפוי ממתחו מיתיבי מסרגין את המטה ואין צריך לומר שממתחין דברי ר' מאיר ר' יוסי אומר ממתחין אבל לא מסרגין וי"א אין ממתחין כל עיקר בשלמא למאן דאמר ממתחין שתי בלא ערב היינו דאתו יש אומרים לאיפלוגי אלא למאן דאמר שאם היה רפוי ממתחו ליש אומרים ממתחו נמי לא אין כיון דאפשר למלייה במאני לא טרחינן: **מתני'** [ב]מעמידין תנור וכירים [ג]וריחים[ב] במועד ר' יהודה אומר אין מכבשין את הריחים בתחילה: **גמ'** מאי מכבשין רב יהודה אמר מנקר ריחיא רב יחיאל אמר בת עינא מיתיבי [ב]מעמידין תנור וכירים במועד ובלבד שלא יגמור מלאכתן דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים אף יגמור רבי יהודה אומר משמו מעמידין את החדשה ומכבשין את הישנה ויש אומרים אין מכבשין כל עיקר בשלמא למאן דאמר מכבשין מנקר ריחיא היינו דמשכחת לה בישנה אלא למאן דאמר בת עינא ישנה בת עינא למה לה כגון דקא בעי לארווחי טפי פורתא רב הונא שמעיה לההוא גברא דקא מנקר ריחיא בחולא דמועדא אמר מאן האי [ג]איתחיל[ג] גופיה דקא מחיל חולא דמועדא סבר לה כיש אומרים דרש רב חמא [ד]נוקרין ריחים במועד משום (א) רבי מאיר אמר אפילו סוס שרוכב עליו וחמור שרוכב עליו [ה](ומותר[ד]) ליטול צפרנים בחולו של מועד אבל

תופר כדרכו. בחולו של מועד: היכי דמי הדיוט. שאינו אומן, שתופר כדרכו: מלא מחט בבת אחת. שאינו יכול ללקוט נימי התפירה של חלוק כדי לתפור[ה]. כשהוא תופר תוחב תחיבות הרבה כמלא אורך המחט ואח"כ מושכה מן הבגד, ונמלאו תפירות הרבה במשיכה אחת, והיודע לעשות כן אומן הוא: שאינו יכול לכוין אימרא בחפת חלוקו. שאינו יודע לתחוב[ו] אותו בגד עד שעושין ממנו אימרא בחפת[ז] חלוקו, אלא שבמקום אחד מקצרו ובמקום אחד מרחיבו: האומן. החייט מכליב: מפסיע. שאינו תופר ביושר[ח] אלא מפזר התפירה, ולהכי קרי מכליב שדומין תחובי המחט לשיני הכלב, רחוקות[ט] זו מזו כשיני הכלב: כלבתא. שאינו תופר כדרכו (ב) תוחב זה בסמוך זה אלא שתוחב המחט פעם אחת למעלה ופעם אחת למטה, ולהכי קרי ליה כלבתא דהכי קיימי שיני הכלב שן אחד גבוה מחבירו: מסרגין שתי וערב. שאורגין מטה של חבלים בשתי וערב: שתי בלא ערב. שמותח השתי ואינו אורג בה הערב: שאם היה רפוי. זה שנארג ימים רבים, והיו החבלים רפויין ותלוין למטה שאינן מתוחין, ממתחן: ושוין. רבי מאיר ור' יוסי: שאין מפשילין חבלים לכתחלה. שאין גודלים חבלים לכתחלה: המטה. לעולם אינה מקבלת טומאה עד שיסרג בה ג' בתי נירין, שהשתי כבר מתוח ואורג בה שלשה בתי נירין דערב, אלמא דמסרגין קרי שתי וערב: היינו דאתו יש אומרים לאפלוגי. דאפילו שתי בלא ערב לא מצי: ממתח נמי לא. בתמיה, אתו יש אומרים למיסר נמי מתוחי[י], ואמאי הא לא קעביד מלאכה, ואי לא עביד הכי לא מצי למיזגא עלה: אין. ודאי אתו יש אומרים למיסר נמי מתוחי[י], משום דהואיל ואפשר למלייה למטה במאני עד לעיל והדר מצי למירמא עלייהו כרים וכסתות למיזגא עלייהו: לא טרחינן. דהוי טורח דלא צריך: מתני' מעמידין תנור וכירים. שעושין אותם לכתחלה כדאמרינן לקמן. תנור תוכו חלול מקום שפיתת (ג) שתי קדירות, כירה מקום שפיתת קדירה אחת: מכבשין. א] בגמ' מפרש: גמ' מנקר ריחיא. שכשהיא ישנה וחלקה ואין החטין יכולין לפרך[כ] מנקרין אותה חותכין[ל] אותה כדי שלא יהא שוה, כדי שיפרכו החטין תחתיה: בת עינא. נקב שעושין באמצע הריחים שהתבואה נופלת לתוכה: היינו דמשכחת לה בישנה. לפי שהישנה צריכה לכך שכבר היא חלקה, לפי שתדיר היא טוחנת: אלא למאן דאמר. דמכבשין היינו בת עינא, ישנה בת עינא למה, והלא כבר אית לה בת עינא שכבר היא ישנה מלטחון, ואי לא הוי לה בת עינא לא מצי למיטחן: כגון דבעי לארווחי. האי בת עינא טפי, וכי האי גוונא משכחת לה בישנה: מנקר ריחיא. בישנה: איתחיל[ג] גופיה. יתחלל גופו: מותר ליטול. להן לפרנים כדרך העושין עכשיו לסוסים שלנו, דאי לא עביד ליה הכי הוה ליה צערא ולא מצי אזיל:

ההדיוט תופר כדרכו. נראה דוקא לצורך המועד אבל בחנם למה יתירו אפילו על ידי שינוי מיהו לא איירי בדבר האבד דהיכא דאיכא דבר האבד קיימא לן[ג] כר' יוסי דאין מצריך שינוי בדבר האבד והיכא דבגדיו או מנעליו מקורעין ואם יניח אותן עד לאחר מועד יתקלקלו ראיתי רבותי שאין מקילין כלל להתיר אפילו על ידי נכרי כדאמרינן לקמן (דף יב.) כל שאינו עושה אינו אומר לנכרי ועושה ושמא לא היו חושבים אותו דבר האבד או שמא אין כל דבר האבד מותר בלא שינוי דבפ' מקום שנהגו (פסחים דף נה:) משמע דוקא עולי רגלים מתקנין מנעלים במועד[ד]: **במסרגין** כולי עלמא לא פליגי דשתי וערב. תימה היאך מותר לעשות מלאכה כי האי בלא שינוי: **ממתוחי** נמי לא. בלאו הכי נמי נראה דמצי לאקשויי היכי קאמר ר' יוסי שאם היה רפוי ממתחו אבל לא מסרגין שתי וערב הא אפילו בשתי בלא ערב אסור: **כיון** דאפשר למלויי במאני. משמע דאין מותר אלא לצורך המועד: ה"ג **רבי** יהודה אומר אין מכבשין את הריחים בתחילה. ובחדשה קאמר דהא בגמרא מתיר ישנה ואין נראה לומר דבגמ' דמתיר ישנה משום ר' אליעזר קאמר והא משמיה דידיה כי למה נדחוק לעשות מחלוקת חנם ועוד דלכתחילה משמע חדשה ואם תאמר כבוש מאן דכר שמיה י"ל תנא קמא אמר מעמידין ובחדשה קאמר ומשמע אפילו כבוש ור' יהודה אוסר בכבוש ואית דגרים ר' יהודה אומר מכבשין את הריחים ולא גרס לכתחילה והיא היא אבל עתה קשיא יותר כבוש מאן דכר שמיה תנא קמא נמי שרי יש לומר דת"ק שרי העמדה בעלמא שאין זה בנין גמור (ד) וה"ה לאסר כבוש בין בחדשה בין בישנה ור' יהודה שרי כבוש בישנה וגירסא ראשונה נראה לרבי ומעמידין נראה דוקא העמדה[מ] דתנור אין זה בנין בתחילה אלא הוא עשוי כבר אבל אינו מחובר בקרקע וצריך לחברו ולטפלו בארץ כדמפרש בפרק כל הכלים (שבת דף קכה.) אי נמי כי ההוא דפ' המביא כדי יין (ביצה לב.) גבי תנור דבי"ט אין סכין אותו ואין טשין אותו במטלית וכו' הכא במועד שרי ולקמן בשמעתין[ה] נמי קאמר ושוין שאין גודלים תנור בתחילה ובירושלמי[ו] תני ר' חלפתא ובלבד שלא יגלחנו בתחילה ופירש בתוספ' דלא ידע מאי גילוח ול"נ דגרסינן שלא יגדלנו: **סוס** שרוכב עליו. פי' בתוספות לצורך המועד משמע שאסור לרכוב בחנם: למיסקל

עין משפט נר מצוה

פח א טוש"ע א"ח סי' תקמא סעיף ב:
פט ב מיי' פ"ח מהלכות י"ט הלכה יג טוש"ע שם סי' תקמ סעיף ז:
צ ג ד מיי' שם טור ש"ע שם סעיף ח:
צא ה מיי' שם הלכה טו טוש"ע שם סי' תקלו סעיף א:

◆

רבינו חננאל

ההדיוט תופר כדרכו בתלמו"ד א"י מפור"ש לפיכ"ך כתבנ"ו והנחנ"ו ז"ה. **דבי ר' ינאי אמרי** כדרכו ממלא את המחט. מכליב אחת אחת ר' יוחנן א' כדרכו (אפי') אחת אחת. מכליב. מפסיע. כלומר מדלג. מתני' מסייע לר' יוחנן הרצענין מכלבין במועד אין תימר חדא חדא היינו אורחייהו כך היא אומנותן א) של מפסע. ר' יוסי ב"ר חנינא אומר המזווג את האמריות ב) זהו אומן וכל מי שאינו מזווג אינו אומן א"ר סימון הדיוט תופר כיסין כיסין. **מסרגין את המטות.** ר' יוסי אומר ממתחין. ר' חייא בר אבא ור' אמי פליגי תרוייהו משום דחזקיה ור' יוחנן (אמרו) חד אמר מסרגין כגון אריגה שתי וערב ממתחין שתי בלא ערב. וחד אמר מסרגין שתי בלא ערב. ממתחין שאם היה רפוי ממתחו. **איני** והתני ר' חלפתא בן שאול ושוין פי' ת"ק ור' יוסי שאין מפשילין חבלים לכתחלה. **ומתמה רב נחמן בר יצחק** מי איכא מ"ד מסרגין שתי בלא ערב. והתנן ר"מ אומר משיסרוג בה שלשה בתים מי אפשר לעשות בית בלא שתי וערב אלא כ"ע מסרגין שתי וערב כי פליגי בממתחין. **ולא איפשיט לן בהדיא** האי מיתוח מה הוא אי שתי בלא ערב. או אם היה רפוי ממתחו. אפשר למימליא במני. אפשר למלאות רפיון חבלי המטה בכסתות הרבה: [**מתני'**] מעמידין תנור וכירים במועד ר"י אומר אין מכבשין את הריחים במועד בתחלה. מאי מכבשין. רב יהודה אמר מנקר ריחיא פי' כיון שיעמדו הריחים מלטחון מנקרין בהן נקרין קטנים כמין חידודין כדי לטחון במהרה רב יחיאל אמר בת עינא. **ומקשינן עליה דרב יחיאל** ומפרק כגון דנקרה ובעי לארווחי ביה טפי רב הונא שמע לההוא גברא דהוה מנקר ריחיא בחולו של מועד אמר מאן האי דמחיל י"ט ליתחיל גופיה. ורב הונא סבר לה כי"א דאמרו אין מכבשין כל עיקר. **דרש רב חמא נוקרין ריחים** בחולו של מועד משום רבינו אמרו אפי' סוס שרוכב עליו וחמור

חשק שלמה על ר"ח

א) בירושלמי שם הגי' אלא כי אנן קיימין במפסיע. ב) לפנינו בירושלמי איתא כל שהוא מזווג את האמריות זהו הדיוט ופשוט דט"ס ול"נ כגי' רבינו ז"ל.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) כלים פט"ז מ"א, ב) [עירובין דף קד.], ג) לקמן יב., ד) [וע"ש בפסחים תוס' ד"ה עולי רגלים], ה) דף יא., ו) דפרקין ה"ט ע"ש, ז) יא. ולפנינו שם רב יהודה.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' נוקרין ריחים במועד משום רבינו אמרו (אפילו) תז"מ ונ"ב בס"א ל"ג ליה. עוד נ"ב ונראה דרבינו הוא רב ועי' במ"ש פ' לולב הגזול דף לג ע"א אפרש"י רבינו רבי שם הארכתי על זה: (ב) רש"י ד"ה כלבתא כו' כדרכו לתחוב זה: (ג) ד"ה מעמידין כו' מקום שפיתת קדירה אחת כירה מקום שפיתת שתי קדירות. נ"ב כ"ה בריש פ' כירה: (ד) תוס' ד"ה ה"ג ר"י כו' שאין זה בנין גמור אבל בנין בתחילה אסור וה"ה דאסור כבוש:

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] רש"י ד"ה מכבשין בגמ' מפרש. נ"ב עי' נדה כו ע"ב בתוס' ד"ה בפלוגתא וכו' ועיין ודו"ק:

◆

גליון הש"ס

גמ' מעמידין תנור וכירים וריחים כצ"ל:

◆

רש"י כת"י

כל שאינו יכול. כל שאינו יודע להוציא מלא מחט בבת אחת כשהוא אומן תוחב תחיבות הרבה כמלא אורך מחט ואחר כך מושכה מן הבגד ונמלא תפירות הרבה במשיכה אח' ודרכו לעשות כן בבגד נמר שבלה ומתמסמס והולך והרגהו[ס] במחט בענין זה מוטין אדסים כעין אריגה דערי"א[ע] בלע"ז והיודע לעשות כן הרי זה אומן. שאין יודע לכוין **אמרא בחפת חלוקו.** שפה. חפת. שדרך לתת בגד עבה סביב שולי החלוק שלא יבלו כשנגררין בארץ וההדיוט אינו יכול לכוין באותו בגד שתהא השפה מכוונת בו אלא מעוקמת לכאן ולכאן ועושהו רחב במקום אחד וקצר[פ] זה. מפסיע. תופר מהרה תפירות רחוקו' זו מזו בשטיי"ר[צ] בלע"ז כעין שני הכלב שרחוקות זו מזו. ה"ג **רבה אמ' כלבתא** ולא גרסי' שיני דשם תפירה כך היא תפירה שאינה יפה אלא תפירה אחת למעלה ואחת למטה כעין שיני הכלב שאין שוות זו כנגד זו. מסרגין את המטות. אורגין בחבלים. ר' יוסי אומר ממתחין. אם רפוי שנארג זה ימים רבים ורפו החבלים ממתחין אבל לא מסרגין. שתי. בלא ערב (אבל מיתוח אינו אלא שאם היה ארוג כבר ועברו ימים רבים ורפו החבלין ממתחין אבל לא מסרגין). **שתי וערב.** כדרך אריגת מטה שתי וערב לאורך ולרוחב. **וחד אמ' מסרגין שתי בלא ערב.** אבל מיתוח אינו אלא שאם היה ארוג כבר ועברו ימים רבים ורפו החבלים שישים עין אחד לראש המטה כדי למתוח החבלים. **ושוין.** ר' מאיר ור' יוסי. **אין מפשילין.** אין גודלין ועושין חבלים. **השתא.** לר' יוסי אמרת לא ותנא קמא לא שרי אלא בלא ערב מפשילין מבעיא. **מי איכא למאן דאמ' מסרגין.** היינו שתי בלא ערב בתמיה. **מטה.** מאימתי נגמרה לטומאה. **משיסרג בה שלשה בתים.**[ק] ועוד אי בשתי בה ג' בתים למאי חזי. **אלא כי פליגי.** ר' יוסי[ר] ב"ר חנינא ור' חייא. **בממתחין.** ואליבא דר' יוסי דמתני'. **מתוח נמי לא.** בתמיה מאי איכא. **כיון דאיפשר למלייה במאני.** אם היה רפוי והחבלים מעמיקין למטה יכול שיתן שם כרים וכסתות הן בה[ש] עד שימלאנו. ה"ג במתני' **מעמידין תנור ורחים במועד.** העמדת ריחים במקום קביעתן מעמידין. בונין ומושיבין ומתקנין תנור שלהן לכתחלה כדאמרינן לקמן רבא שרא למגדל תנור וכגון שצריך[ת] שתי קדירות. **כירים.** מקום שפיתת קדרה אחת שמטילים קטנים היו ושל חרס כעין כלים גדולים ויכול לנטלן בכל מקום שירצה ויש מהן שהיו מעמידו וקבעו במקום אחד שמטיתו בטיט וקובעו מלמטה ולמעלה היה מכסהו כמו כן באותו טיט כדי שיעכב חמימותו וזו היא העמדה. **מכבשין.** מפרש בגמרא. (מכאן עד סוף הפרק חסר בכת"י) *[**מנקר ריחיא.** (שהכה) [מכה] בפטיש ומנקר על הריחים התחתונה (שתחוב בו הברזל) [כשהן חלקות יותר מלאי ואינן טוחנין יפה]. **בת עינא.** (חור ונקב שבעליונה) [נקב שבריחים התחתונה שתחוב בו הברזל ונקב שבעליונה שבו נופלין החיטין. **סוס שרוכב.** בו והולך לדרכו יכול ליטול לפרניו במועד דא"א לו לילך אא"כ נוטל לפרניו [דזימנין דמיתקל ומת].

הגהות וציונים א] ע' רש"י כת"י שמוחק תיבת "שיני", וכן ליתא בכת"י, ועיין יד דוד: ב] "וריחים" לא גרסינן (ריטב"א עי"ש), וכן ליתא במשבי"ר וברי"ף: ג] צ"ל לתחיל, וכ"ה בעירובין (יעב"ץ): ד] צ"ל מותר (גליון), וכ"ה בכת"י ושם נוסף ליטול לו צפרנים: ה] דיבור זה מורכב מב' פירושים. ועד כאן הוא מפי' רגמ"ה ושם נוסף כדי לתפור הקריעה שקורין שרצי"ן והס"ד. ומכאן הוא מפי' רש"י וצ"ל כשהאומן תופר (כ"ה ברש"י שברי"ף וריב"ב, ועי' רש"י כת"י: ו] צ"ל לחתוך, כ"ה בדפו"ר ונשתבש אח"כ (דק"ס): ז] נדצ"ל בשפת (באה"מ), ועי' רש"י יומא עז ע"ב ד"ה מחתת: ח] בכת"י שאינו תופר כדרכו (ועי' רש"ש): ט] צ"ל שמפוזרות: י] צ"ל מתוח (רש"ש): כ] צ"ל להפרך (באה"מ): ל] בכת"י וחותכין: מ] צ"ל דהעמדה (גנזי יוסף), ומתיבות ומעמידין נראה וכו' הוא ענין אחר ולאפוקי מפי' רש"י (כת"י) דבתנור אף בונין לכתחילה (ע"פ תוס' הרא"ש עי"ש): נ] נראה דט"ס וקאי על סוף הדבור הקודם, ובסוף דבריו נראה דחסר וצ"ל ועיין שבת לח ע"ב (ועי' הג' הב"ח): ס] ברש"י שברי"ף ואורג בו במחט: ע] משוך: פ] ברש"י שברי"ף במקום זה וקצר במקום זה: צ] לתפור תפירה גסה: ק] ניכר כאן חסרון ועיין ב"השיטה" לתלמיד ר' יחיאל מפריש: ר] ע"פ הגי' שלפנינו בגמ' נדצ"ל ר' אסי ור' חייא: ש] אולי צ"ל כרים וכסתות הרבה: ת] נראה דחסר וצ"ל שצריך למועד: תנור. מקום שפיתת שתי (ע"פ רש"י שברי"ף עי"ש):

הלא יש בה טורח גדול יותר מאשר אריגת שתי וערב, והיה לו לתנא של הברייתא לומר 'ושוין שאין אורגין שתי וערב וכל שכן שאין מפשילין'[יא]. ואם כן קשה לשיטת האומר שאף תנא קמא אוסר לארוג שתי וערב, לָמָה הוצרכה הברייתא לחדש זאת.

אומרת הגמרא, **קַשְׁיָא** - אכן קשה מהברייתא על דברי האומר שאף תנא קמא אוסר לארוג שתי וערב[יב].

מוסיפה הגמרא להקשות על דבריו, **אָמַר לֵיהּ רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק לְרַבִּי חִיָּיא בַּר אָבִין, מִי אִיכָּא לְמַאן דְּאָמַר** - וכי יש מי שיכול לפרש **שֶׁמְּסָרְגִין** היינו **שְׁתִי בְּלֹא עֵרֶב, וְהָתְנַן** - והלא שנינו במשנה (כלים פט"ז מ"א), **רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, הַמִּטָּה**, מאימתי היא נחשבת לכלי לקבל טומאה, **מִשֶּׁיְּסָרוֹג בָּהּ** - משיארוג בה את חבלי הערב בין חבלי השתי שמתוחים בה מקודם, אחד מעל חבל השתי ואחד מתחתיו, ויווצרו על יד כך **שְׁלֹשָׁה בָּתִּים** - שלשה מקומות שבהם חבלי הערב עונבים את חבלי השתי[יג], שאז נעשית ראויה קצת לשכיבה בדוחק[יד]. ומוכח מזה שלשון 'סריגה' הוא על אריגת הערב, וצריך שיהיה שם גם שתי וגם ערב[טו].

מכח קושיות אלו דוחה הגמרא את דברי רב דימי שאמר שיש מי שמבאר שמסרגין היינו שתי בלא ערב ומביאה ביאור אחר:

אֶלָּא, כִּי אֲתָא - כאשר הגיע **רָבִין** מארץ ישראל **אָמַר**, **בְּבֵיאוּר** 'מְסָרְגִין' שאמר תנא קמא, **כּוּלֵּי עָלְמָא לֹא פְּלִיגִי** - לא נחלקו רבי חייא ורבי אסי **דְּהַיְינוּ** אריגת **שְׁתִי וָעֵרֶב. אֶלָּא כִּי פְּלִיגִי** - רק בזה נחלקו **בְּבֵיאוּר** 'מְמַתְּחִין' שאמר רבי יוסי, **מָר** - אחד מהם **סָבַר** 'מְמַתְּחִין' היינו, אריגת **שְׁתִי בְּלֹא עֵרֶב**, שרק זאת התיר רבי יוסי וחולק על מה שהתיר תנא קמא אף לארוג את חוטי הערב, **וּמָר** - אחד מהם **סָבַר** שרבי יוסי אינו מתיר אף את אריגת חוטי השתי לבד, אלא רק **שֶׁאִם הָיָה רָפוּי** - שמרוב הימים נעשו החבלים רפויים ואינם מתוחים, ותלויים לצד תחתית המטה ואינם ראויים לשכב עליהם, **מְמַתְּחוֹ** לחבל הרפוי.

מקשה הגמרא, **מֵיתִיבֵי** - הקשו בני הישיבה על דברי האומר שלא התיר רבי יוסי אלא מיתוח בלבד, שנינו בברייתא, **מְסָרְגִין אֶת הַמִּטָּה** במועד **וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר שֶׁמְּמַתְּחִין, דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר**, רק **מְמַתְּחִין** את המטה **אֲבָל לֹא מְסָרְגִין. וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אֵין מְמַתְּחִין כָּל עִיקָּר** - כלל. וקשה, **בִּשְׁלָמָא לְמַאן דְּאָמַר** - הברייתא מובנת למי שסובר ש'מְמַתְּחִין' הכוונה היא לאריגת **שְׁתִי בְּלֹא עֵרֶב, הַיְינוּ דְּאָתוּ** - מובן מה שבאו ה'**יֵשׁ אוֹמְרִים**' **לְאִיפְּלוּגֵי** - לחלוק על כך ולומר שאין ממתחים כל עיקר, שאפילו שתי בלא ערב שהתיר רבי יוסי אוסרים הם, ומתירים רק למתוח את החבלים הקיימים. **אֶלָּא לְמַאן דְּאָמַר** - למי שסובר שאף רבי יוסי לא התיר לארוג כלל אלא שה'ממתחין' שהתיר רבי יוסי הוא **שֶׁאִם הָיָה רָפוּי מְמַתְּחוֹ**, אם כך וכי נאמר של'**יֵשׁ אוֹמְרִים**' **מְמַתְּחוֹ נַמִּי לֹא** - שאסרו אף למתוח את החבלים הקיימים, והרי אין זו מלאכה, ואם לא ימתח החבלים אינו יכול לשכב על המטה, ומדוע אסרו לעשות כן לצורך הרגל[טז].

מתרצת הגמרא, **אִין** - כן, אכן אפשר לומר שהיש אומרים אסרו אף למתוח החבלים, אף שאין המטה ראויה כך לשכיבה, מכל מקום **כֵּיוָן דְּאֶפְשָׁר לְמִמְלְיֵיהּ בְּמָאנֵי** - למלאות בכלים את החלל שנוצר במטה בגלל רפיון החבלים, ואז יניח כרים וכסתות וישכב עליהם[יז], על כן **לֹא טָרְחִינַן** - אין לו לטרוח למתוח את החבלים, מפני שהיא טירחה שאינה לצורך המועד[יח].

* * *

משנה

המשנה מבארת דין עשיית מלאכה במועד במכשירי אוכל נפש:

מַעֲמִידִין - בונים מחדש[יט] **תַּנּוּר וְכִירַיִם**[כ] לצורך אפיה ובישול, **וְכֵן** מעמידים את **הָרֵיחַיִם** במקום הקבוע להם[כא], לצורך טחינת חיטים **בַּמּוֹעֵד**[כב]. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אֵין מְכַבְּשִׁין אֶת הָרֵיחַיִם**[כג] **בַּתְּחִילָּה** - כשהם חדשים, אבל בריחים ישנים מותר[כד].

★

גמרא

מבררת הגמרא, **מַאי** [-מהו] '**מְכַבְּשִׁין** את הריחים' שנחלקו בו רבי יהודה ותנא קמא.

יא. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה שתי).

יב. **הגמרא** נקטה לשון 'קשיא' ולא 'תיובתא' משום שיש לתרץ הקושיא [כמבואר ברש"י (סנהדרין עג. ד"ה קשיא) וברשב"ם (ב"ב נג: ד"ה קשיא) בשם רבינו חננאל בשם רבותיו, שלשון 'קשיא' נקטו כשיש יישוב לקושיא, ולשון 'תיובתא' הוא כשאין ליישב], שצריך להשמיענו איסור הפשלת החבלים, שלא נאמר שאמנם שתי וערב אין עושים לדברי הכל כיון שיוכל לישון אף אם יעשה שתי בלבד ויניח עליו כרים וכסתות, אבל כשאין כלל חבלים במטה, היה לנו להתיר הפשלת החבלים, כדי שלא יצטרך לישן על גבי הקרקע, ועל כן נשנה בברייתא שעם כל זאת לא התירו לעשות כן. ריטב"א (ד"ה קשיא). [אולם ראה ברשב"ם שם שכתב שלא נראה לו לחלק בין לשון 'קשיא' ל'תיובתא'].

יג. **המיוחס** לרש"י (ד"ה המטה) ועל פי רש"י בשבת (קג. ד"ה בית). ומפרשי המשנה [ר"ש משאנץ, רא"ש, רע"ב (כלים פט"ז מ"א)] פירשו, שכשמסרגים המטה בחבלים, בין כל חבל לחבל קרוי בית.

יד. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה המטה).

טו. **שאין** לשון 'בתים' בשתי בלבד אלא כשהם שתי וערב. ועוד, שאם ימתח בה השתי בלא הערב עדיין אינה ראויה לכלום ולא היה לה לקבל טומאה, ועל כרחנו לפרש שמסרג בה שתי וערב. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (שם).

טז. **גם** בלא קושיא זו יכלה הגמרא להקשות מהברייתא לדברי האומר שרבי יוסי אסר אף שתי לבד, שאם כן לא היה לו לומר 'אין מסרגין' שהוא שתי וערב, כמסקנת הגמרא, אלא היה לו יותר להחמיר ולאסור אריגת השתי לבד, וכל שכן שנאסור שתי וערב. תוספות (ד"ה ממתחי'). ובקרן אורה ושפת אמת (בתוס' שם) תירצו, שלשון 'סירוג' כולל שני הדברים, דהיינו שתי וערב יחד וגם שתי לבד, ואין הוכחת הגמרא לעיל מהמשנה בכלים אלא שאי אפשר לפרש שהסירוג הוא רק שתי לבד, ואם כן בדברי תנא קמא שאמר 'מסרגין' כלול אף שתי וערב יחד, וכמו כן רבי יוסי שאמר 'אבל לא מסרגין' כולל בדבריו את שני האופנים, ואף לאסור שתי לבד. וראה בילקוט ביאורים תירוצים נוספים.

יז. **המיוחס** לרש"י (ד"ה אין). ורבינו חננאל (ד"ה ולא) ורש"י כת"י (ד"ה כיון) פירשו באופן קצת שונה, שימלא את החלל רק בכרים וכסתות וישכב עליהם.

יח. **תוספות** (ד"ה כיון).

יט. **המיוחס** לרש"י, רש"י כת"י (ד"ה מעמידין). והתוספות (ד"ה רבי) חלקו עליו ופירשו שלא התירו אלא להעמידם, דהיינו לקבוע ולחבר לקרקע תנור וכירים שיש לו מכבר, אבל לא לבנותם מחדש.

כ. **המיוחס** לרש"י (ד"ה מעמידין) פירש, שתנור תוכו חלול ויש לו מקום לשפיתת שתי קדירות [העמדת הסיר על גבי האש נקראת 'שפיתה'. רש"י (סוטה יא: ד"ה ושופתות)], וכירה קטנה יותר ויש לה מקום לשפיתת קדירה אחת, וכן כתב רש"י במסכת נדה (כו. ד"ה תנור). וכתבו התוספות שם (ע"ב ד"ה בפלוגתא) שרש"י לא דייק, שהרי במסכת שבת (לח:) מבואר, שכירה היא מקום שפיתת שתי קדירות. והב"ח (אות ג) הגיה ברש"י על פי המבואר במסכת שבת וגרס להיפך, שתנור הוא מקום שפיתת קדירה אחת וכירה שתי קדירות. ועיין ערוך לנר (נדה כו: בתוס' ד"ה בפלוגתא) שיישב דברי רש"י כגירסא שלפנינו.

כא. **רש"י** כת"י (ד"ה מעמידין). ובתוספות הרא"ש הביא דבריו אלו ותמה על מה שחילק בזה בין תנור שמותר לבנותו מחדש לבין ריחים שמותר רק להעמידם אבל לא לבנותם מחדש. ולכן ביאר, שמה שהתירו חכמים בין בתנור ובין בריחים הוא רק באופן שמעמידם מחדש, היינו בתנור וריחים שהיו כבר עשויים ורק עתה מעמידם וקובעם בקרקע, אבל לא התירו לבנותם מחדש בחול המועד, עיי"ש שהביא ראיות לשיטתו [ועיין בהערה להלן שסברת הריטב"א להחמיר בריחים יותר מבתנור].

כב. **רבינו** חננאל (ד"ה מעמידין), הרי"ף, והריטב"א (ד"ה גירסת) לא גרסו בדברי תנא קמא 'ריחים' כלל אלא רק 'מעמידין תנור וכירים במועד' [ונראה שגם המיוחס לרש"י גרס כן]. וביאר הריטב"א, שלא התיר תנא קמא לעשות אלא מכשירי אוכל נפש כתנור וכירים, ולא ריחים שהם מכשירין דמכשירין.

כג. **הגמרא** תבאר בסמוך מה היא כבישת הריחים.

כד. **רא"ש** (סי' יח), שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ור' יהודה) וכמבואר להלן בגמרא בדברי רבי יהודה בברייתא. עוד ביאר בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ר' יהודה, ד"ה ומכבשין), שכבישת ריחים חדשים שעדיין לא נכבשו מעולם, צריך לזה אומנות לעשותה, ויש בזה טורח, אבל בישנים שכבר נכבשו פעם, ואין צריך אלא לתקנם, אין בזה טורח ואין צריך לזה אומנות.

מלשון המשנה נראה שרבי יהודה בא לחלוק על תנא קמא בדין כבישת הריחים, ואף שתנא קמא לא הזכיר בדבריו דין זה, מכל מקום במה שהתיר העמדת הריחים ואפילו חדשים, כלול בזה גם היתר כבישתם, ואף בתחילה. ועל כך בא רבי יהודה לחלוק, שלא הותרה כבישתם בתחילה אלא בישנים. תוספות (ד"ה רבי) בביאור גירסת המשנה שלפנינו. אולם הביאו התוספות גירסא אחרת בדברי רבי יהודה, שהזכיר בדבריו היתר כבישת ריחים ישנים בלבד [ולא האיסור כבישה בתחילה כגירסא שלפנינו], ולגירסא

ההדיוט תופר כדרכו: היכי דמי הדיוט אמרי דבי רבי ינאי כל שאינו יכול להוציא מלא מחט בבת אחת רבי יוסי בר חנינא אמר כל שאינו יכול לכוין אימרא בחפת חלוקו: והאומן מכליב: מאי מכליב רבי יוחנן אמר מפסיע רבה בר שמואל אמר שיני[א] כלבתא: מסרגין את המטות: מאי מסרגין ומאי ממתחין כי אתא רב דימי אמר פליגי בה ר' חייא בר אבא ור' אסי ותרווייהו משמיה דחזקיה ור' יוחנן חד אמר מסרגין שתי וערב וממתחין שתי בלא ערב וחד אמר מסרגין שתי בלא ערב וממתחין שאם היה רפוי ממתחו איני והא תני רב תחליפא בר שאול ושוין שאין מפשילין חבלים לכתחלה בשלמא למאן דאמר מסרגין שתי וערב וממתחין שתי בלא ערב היינו דקתני רב תחליפא בר שאול [א]ושוין שאין מפשילין חבלים לכתחלה אלא למאן דאמר מסרגין שתי בלא ערב ממתחין שאם היה רפוי היה ממתחו השתא שתי וערב אמרת לא חבלים לכתחלה מיבעיא קשיא א"ל רב נחמן בר יצחק לרבי חייא בר אבין מי איכא למאן דאמר מסרגין שתי בלא ערב והתנן [א]רבי מאיר אומר המטה משיסרוג בה שלשה בתים אלא כי אתא רבין אמר במסרגין כולי עלמא לא פליגי דשתי וערב אלא כי פליגי בממתחין מר סבר ממתחין שתי בלא ערב ומר סבר שאם היה רפוי ממתחו מיתיבי מסרגין את המטה ואין צריך לומר שממתחין דברי ר' מאיר ר' יוסי אומר ממתחין אבל לא מסרגין וי"א אין ממתחין כל עיקר בשלמא למאן דאמר ממתחין שתי בלא ערב היינו דאתו יש אומרים לאיפלוגי אלא למאן דאמר שאם היה רפוי ממתחו ליש אומרים ממתחו נמי לא אין כיון דאפשר לממלייה במאני לא טרחינן: **מתני'** [ב]מעמידין תנור וכירים [ג]וריחים[ב] במועד ר' יהודה אומר אין מכבשין את הריחים בתחילה: **גמ'** מאי מכבשין רב יהודה אמר מנקר ריחיא רב יחיאל אמר בת עינא מיתיבי [ב]מעמידין תנור וכירים במועד ובלבד שלא יגמור מלאכתן דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים אף יגמור רבי יהודה אומר משמו מעמידין את החדשה ומכבשין את הישנה ויש אומרים אין מכבשין כל עיקר בשלמא למאן דאמר מכבשין מנקר ריחיא היינו דמשכחת לה בישנה אלא למאן דאמר בת עינא ישנה בת עינא למה לה כגון דקא בעי לארווחי טפי פורתא רב הונא שמעיה לההוא גברא דקא מנקר ריחיא בחולא דמועדא אמר מאן האי [ג]איתחיל[ג] גופיה דקא מחיל חולא דמועדא סבר לה כיש אומרים דרש רב חמא [ד]נוקרין ריחים במועד משום (א) רבי מאיר אמר אפילו סוס שרוכב עליו וחמור שרוכב עליו [ה](ומותר[ד]) ליטול צפרנים בחולו של מועד

אבל

תופר כדרכו. בחולו של מועד: **היכי דמי הדיוט.** שאינו אומן, שתופר כדרכו: **מלא מחט בבת אחת.** שאינו יכול ללקוט נימי התפירה של חלוק כדי לתפור[ה]. כשהוא תופר תוחב תחיבות הרבה כמלא אורך המחט ואח"כ מושכה מן הבגד, ונמצאו תפירות הרבה במשיכה אחת, והיודע לעשות כן אומן הוא: **שאינו יכול לכוין אימרא בחפת חלוקו.** שאינו יודע לתחוב[ו] אותו בגד עב שעושין ממנו אימרא בחפת[ז] חלוקו, אלא שבמקום אחד מקצרו ובמקום אחד מרחיבו: **האומן.** החייט מכליב: **מפסיע.** שאינו תופר ביושר[ח] אלא מפזר התפירה, ולהכי קרי מכליב שדומין תחובי המחט לשיני הכלב, רחוקות[ט] זו מזו כשיני הכלב: **כלבתא.** שאינו תופר כדרכו (ב) תוחב זה בסמוך זה אלא שתוחב המחט פעם אחת למעלה ופעם אחת למטה, ולהכי קרי ליה כלבתא דהכי קיימי שיני הכלב שן אחד גבוה מחבירו: **מסרגין שתי וערב.** שאורגין מטה של חבלים בשתי וערב: **שתי בלא ערב.** שמותח השתי ואינו אורג בה הערב: **שאם היה רפוי.** זה שנארג ימים רבים, והיו החבלים רפויין ותלוין למטה שאינן מתוחין, ממתחן: **ושוין.** רבי מאיר ור' יוסי: **שאין מפשילין חבלים לכתחלה.** שאין גודלים חבלים לכתחלה: **המטה.** לעולם אינה מקבלת טומאה עד שיסרג בה ג' בתי נירין, שהשתי כבר מתוח ואורג בה שלשה בתי נירין דערב, אלמא דמסרגין קרי שתי וערב: **היינו דאתו יש אומרים לאפלוגי.** דאפילו שתי בלא ערב לא מצי: **ממתח נמי לא.** בתמיה, אתו יש אומרים למיסר נמי מתוחי[י], ואמאי הא לא קעביד מלאכה, ואי לא עביד הכי לא מצי למיזגא עלה: **אין.** ודאי אתו יש אומרים למיסר נמי מתוחי[י], משום דהואיל ואפשר למלייה למטה במאני עד לעיל והדר מצי למירמא עלייהו כרים וכסתות למיזגא עלייהו: **לא טרחינן.** דהוי טורח דלא צריך: **מתני' מעמידין** תנור וכירים. שעושין אותם לכתחלה כדאמרינן לקמן. תנור תוכו חלול מקום שפיתת (ג) שתי קדירות, כירה מקום שפיתת קדירה אחת: **מכבשין.** [א] בגמ' מפרש: **גמ' מנקר ריחיא.** כשהיא ישנה וחלקה ואין החטין יכולין לפרך[כ] מנקרין אותה חותכין[ל] אותה כדי שלא יהא שוה, כדי שיפרכו החטין תחתיה: **בת עינא.** נקב שעושין באמצע הריחים שהתבואה נופלת לתוכה: **היינו דמשכחת לה בישנה.** לפי שהישנה צריכה לכך שכבר היא חלקה, לפי שתדיר היא טוחנת: **אלא למאן דאמר.** דמכבשין היינו בת עינא, ישנה בת עינא למה, והלא כבר אית לה בת עינא שכבר היא ישנה מלטחון, ואי לא הוי לה בת עינא לא מצי למיטחן: **כגון דבעי לארווחי.** האי בת עינא טפי, וכי האי גוונא משכחת לה בישנה: **מנקר ריחיא.** בישנה: **איתחיל[ג] גופיה.** יתחלל גופו: **מותר ליטול.** להן צפרנים כדרך העושין עכשיו לסוסים שלנו, דאי לא עביד ליה הכי הוה ליה צערא ולא מצי אזיל:

אבל

ההדיוט תופר כדרכו. נראה דוקא לצורך המועד אבל בחנם למה יתירו אפילו על ידי שינוי מיהו לא איירי בדבר האבד דהיכא דאיכא דבר האבד קיימא לן[ג] כר' יוסי דאין מצריך שינוי בדבר האבד והיכא דבגדיו או מנעליו מקורעין ואם יניח אותן עד לאחר מועד יתקלקלו ראיתי רבותי שאין מקילין כלל להתיר אפילו על ידי נכרי כדאמרינן לקמן (דף יב.) כל שאינו עושה אינו אומר לנכרי ועושה ושמא לא היו חושבים אותו דבר האבד או שמא אין כל דבר האבד מותר בלא שינוי דפ' מקום שנהגו (פסחים דף נה:) משמע דוקא עולי רגלים מתקנין מנעלים במועד[ד]: **במסרגין** כולי עלמא לא פליגי דשתי וערב. תימה היאך מותר לעשות מלאכה כי האי בלא שינוי: **ממתוחי** נמי לא. בלאו הכי נמי נראה דמצי לאקשויי היכי קאמר ר' יוסי שאם היה רפוי ממתחו אבל לא מסרגין שתי וערב הא אפילו בשתי בלא ערב אסור: **כיון** דאפשר למלויי במאני. משמע דאין מותר אלא לצורך המועד: ה"ג **רבי** יהודה אומר אין מכבשין את הריחים בתחילה. ובחדשה קאמר דהא בגמרא מתיר ישנה ואין נראה לומר דבגמ' דמתיר ישנה משום ר' אליעזר קאמר והא משמיה דידיה כי למה נדחוק לעשות מחלוקת חנם ועוד דלכתחילה משמע חדשה ואם תאמר כבוש מאן דכר שמיה י"ל תנא קמא אמר מעמידין ובחדשה קאמר ומשמע אפילו כבוש ור' יהודה אוסר בכבוש ואית דגרים ר' יהודה אומר מכבשין את הריחים ולא גרס לכתחילה והיא היא אבל עתה קשיא יותר כבוש מאן דכר שמיה תנא קמא נמי שרי יש לומר דת"ק שרי העמדה בעלמא שאין זה בנין גמור (ד) וה"ה דאסר כבוש בין בחדשה בין בישנה ור' יהודה שרי כבוש בישנה וגירסא ראשונה נראה לרבי ומעמידין נראה דוקא העמדה[מ] דתנור אין זה בנין בתחילה אלא הוא עשוי ככד אבל אינו מחובר בקרקע וצריך לחברו ולטפלו בארץ כדמפרש בפרק כל הכלים (שבת דף קכה.) אי נמי כי ההוא דפ' המביא כדי יין (ביצה לב.) גבי תנור דבי"ט אין סכין אותו ואין טשין אותו במטלית וכו' הכא במועד שרי ולקמן בשמעתין[נ] נמי קאמר ושוין שאין גודלים תנור בתחילה ובירושלמי[י] תני ר' חלפתא ובלבד שלא יגלחנו בתחילה ופירש בתוספ' דלא ידע מאי גילוח ול"נ דגרסינן שלא יגדלנו: **סוס** שרוכב עליו. פי' בתוספות לצורך המועד משמע שאסור לרכוב בחנם:

למיסקל

מסורת הש"ס עם הוספות

א) כלים פט"ז מ"א, ב) [עירובין דף קד.], ג) לקמן יב., ד) [וע"ש בפסחים תוס' ד"ה עולי רגלים], ה) דף יא., ו) דפרקין ה"ט ע"ש, ז) יא. ולפנינו שם רב יהודה.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' נוקרין ריחים במועד משום רבינו אמרו (אפילו) תז"מ ונ"ב בס"א ל"ג ליה. עוד נ"ב ונראה דרבינו הוא רב ועי' במ"ש פ' לולב הגזול דף לג ע"א אפרש"י רבינו רבי שם הארכתי על זה: (ב) רש"י ד"ה כלבתא כו' כדרכו לתחוב זה: (ג) ד"ה מעמידין כו' מקום שפיתת קדירה אחת כירה מקום שפיתת שתי קדירות. נ"ב כ"ה בריש פ' כירה: (ד) תוס' ד"ה ה"ג ר"י כו' שאין זה בנין גמור אבל בנין בתחילה אסור וה"ה דאסור כבוש:

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] רש"י ד"ה מכבשין בגמ' מפרש. נ"ב עי' נדה כו ע"ב בתוס' ד"ה בפלוגתא וכו' ועיין ודו"ק:

◆

גליון הש"ס

גמ' מעמידין תנור וכירים וריחים כצ"ל:

◆

רש"י כת"י

כל שאינו יכול. כל שאינו יודע להוציא מלא מחט בבת אחת כשהוא אומן תוחב תחיבות הרבה כמלא אורך מחט ואחר כך מושכה מן הבגד ונמצא תפירות הרבה במשיכה אח' ודרכו לעשות כן בבגד למר שבלה ומתמסמס והולך ואורגהו[ס] במחט בענין זה מוטין חדשים כעין אריגה דטרי"א בלע"ז והיודע לעשות כן הרי זה אומן. **שאין יודע לכוין אמרא בחפת חלוקו.** שפה. חפת. שדרך לתת בגד עבה סביב שולי החלוק שלא יבלו כשנגררין בארץ וההדיוט אינו יכול לכוין באותו בגד שתהא השפה מכוונת בו אלא מעוקמת לכאן ולכאן ועושהו רחב במקום אחד וקצר[ע] זה. **מפסיע.** תופר מהרה תפירות רחוקו' זו מזו בשטיי"ר בלע"ז כעין שני הכלב שרחוקות זו מזו. ה"ג **רבה אמ' כלבתא** ולא גרסי' שיני דשם תפירה כך היא תפירה שאינה יפה אלא תפירה אחת למעלה ואחת למטה כעין שיני הכלב שאינן שוות זו כנגד זו. **מסרגין את המטות.** אורגין בחבלים. **ר' יוסי אומר** ממתחין. אם רפוי שנארג זה ימים רבים ורפו החבלים ממתחין אבל לא מסרגין. **שתי.** בלא ערב (אבל מיתוח אינו אלא שאם היה ארוג כבר ועברו ימים רבים ורפו החבלין ממתחין אבל לא מסרגין). **שתי וערב.** כדרך אריגת מטה שתי וערב לאורך ולרוחב. **וחד אמ' מסרגין שתי בלא ערב.** אבל מיתוח אינו אלא שאם היה ארוג כבר ועברו ימים רבים ורפו החבלים שישים עין אחד לראש המטה כדי למתוח החבלים. **ושוין.** ר' מאיר ור' יוסי. **אין מפשילין.** אין גודלין ועושין חבלים. **השתא.** לר' יוסי אמרת לא ותנא קמא לא שרי אלא בלא ערב מפשילין מבעיא. **מי איכא למאן דאמ' מסרגין.** היינו שתי בלא ערב בתמיה. **מטה.** מאימתי גמרה לטומאה. **משיסרג בה שלשה בתים.**[פ] ועוד אי בשתי ג' בתים למאי חזי. **אלא כי פליגי.** ר' יוסי[צ] ב"ר חנינא ור' חייא. **בממתחין.** ולאיכא דר' יוסי דמתני'. **מתוח נמי לא.** בתמיה מאי איכא. **כיון דאיפשר למלייה במאני.** אם היה רפוי והחבלים מעמיקין למטה יכול שיתן שם כרים וכסתות הן בה[ק] עד שימלאנו. ה"ג במתני' **מעמידין תנור ורחים במועד.** העמדת ריחים במקום קביעתן מעמידין. בונין ומושיבין ומתקנין תנור שלהן לכתחלה כדאמרינן לקמן[ז] רבא שרא למגבל תנור וכגון שצריך[ר] שתי קדירות. **כירים.** מקום שפיתת קדרה אחת מטריהם קטנים היו ושל חרס כעין כדים גדולים ויכול לנשאן בכל מקום שירצה ויש מהן שהיו מעמידו וקבעו במקום אחד שמטיחו בטיט וקובעו מלמטה ומלמעלה היה מכסהו כמו כן באותו טיט כדי שיעכב חמימותו וזו היא העמדה. **מכבשין.** מפרש בגמרא. (מכאן עד סוף הפרק חסר בכת"י) *[**מנקר ריחיא.** (שהכה) [שמכה] בפטיש ומנקר על הריחים התחתונה (שתחוב בו הברזל) [כשהן חלקות יותר מדאי ואינן טוחנין יפה]. **בת עינא.** (חור ונקב שבעליונה) [נקב שבריחים התחתונה שתחוב בו הברזל ונקב שבעליונה] שבו נופלין החיטין. **סוס שרוכב.** בו והולך לדרכו יכול ליטול צפרניו במועד דא"א לו לילך אא"כ נוטל צפרניו [דזימנין דמיתקל ומת].

עין משפט נר מצוה

פח א טוש"ע א"ח סי' תקמא סעיף ג:

פט ב מיי' פ"ח מהלכות י"ט הלכה יג טוש"ע שם סי' תקמ סעיף ז:

צ ג ד מיי' שם טור ש"ע שם סעיף ח:

צא ה מיי' שם הלכה טו טוש"ע שם סי' תקלו סעיף א:

◆

משנת ראשונים

והאומן מכליב. היא תפירה על ידי שינוי כדמפרש בגמ', משום כבוד המועד התירו לעשותה כדפרי'. ויש מפרשים דלכך התירו תפירה על ידי שינוי משום דהוי דבר האבד, דאי שבק ליה מיקרע טפי ומפסיד כוליה בגד. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

כל שאינו יכול להוציא מלא מחט. כך הוא דרך האומנין שממלאין כל המחט תפירות דקות ותכופות, ואחר כך מושכין המחט בבת אחת, ועל ידי כן הם ממהרין בתפירתן. ובבגדי צמר הוא נוח לעשות מפני שהבגד רך ושם רגילין לעשותו ולא בבגדי פשתן. והדיוט אינו יודע לכוין התפירה ישרה ומכוונת בענין זה, אלא מושך מחטו עם החוט בכל פעם שהוא תוחב מחטו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

כל שאינו יכול לכוון אימרא. סביב שולי החלוק כופלין הבגד ,או תופרין שם לולאות כדי שלא יקרע הבגד דרך השולים, ודבר זה קרוי אימרא. ויש אומנות לכוין האימרא עם שולי הבגד שלא יעקם תפירתו להרחיב במקום אחד ולקצר במקום אחר. ונראה לומר דלא פליגי אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא, מר קרי אומן מי שהוא בקי בדבר זה, ומר קרי אומן למי שהוא בקי בדבר זה. תדע דהא מילתא דר' ינאי דמלוי מחט לא שייכא אלא בבגדי צמר ולא בבגדי פשתן, ומילתיה דר' יוסי בר חנינא דכיון האימרא, שייכא בבגדי פשתן טפי מבגדי צמר, ולכך נמי קאמר בחפת חלוקו, דסתם חלוק של פשתן הוא. ולפיכך כל אדם שהוא יודע בעצמו שהוא אומן ובקי בכך, או למלאות מחטו בבת אחת, או שיודע לכוין אימרא בחפת חלוקו, אינו קרוי הדיוט, ולכך יזהר שלא יתפור כדרכו אלא על ידי שינוי שיהא מכליב. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

המיטה משיסרוג בה שלשה בתים. אז הוא גמר מלאכה שלה וראויה לקבל טומאה, דחזיא לשכיבה פורתא ע"י הדחק, והיינו אריגת ערב עם השתי כדאמ' גבי שבת האורג שלשה בתי נירין (שבת קה.), ובפ' האורג תנן שלשה בתים של ערב, דלישנא דבית לא שייך אלא בשתי וערב, דבשתי לחוד לא מיקרי בית, ועוד דשלשה בתים שתי בלא ערב לא חזי למידי, אלמא לשון סירוג שתי וערב הוא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] עי' רש"י כת"י שמוחק תיבת "שיני", וכן ליתא בכת"י, ועיין יד דוד: ב] "וריחים" לא גרסינן (ריטב"א ע"ש), וכן ליתא במשבי"ר וברי"ף: ג] צ"ל לתחיל, וכ"ה בעירובין (יעב"ץ): ד] [צ"ל מותר] (גליון), וכ"ה בכת"י ושם נוסף ליטול לו צפרנים: ה] דיבור זה מורכב מב' פירושים. ועד כאן הוא מפי' רגמ"ה ושם נוסף כדי לתפור הקריעה שקורין שרצי"ן והס"ד. ומכאן הוא מפי' רש"י וצ"ל כשהאומן תופר (כ"ה ברש"י שברי"ף וריב"ב, ועי' רש"י כת"י): ו] צ"ל לחתוך, כ"ה בדפו"ר ונשתבש אח"כ (דק"ס): ז] נדצ"ל בשפת (באה"מ), ועי' רש"י יומא עז ע"ב ד"ה מתחת: ח] בכת"י שאינו תופר כדרכו (ועי' רש"ש): ט] בכת"י שמפוזרות: י] צ"ל מתוח (רש"ש): כ] צ"ל להפרך (באה"מ): ל] בכת"י וחותכין: מ] צ"ל דהעמדה (גנזי יוסף), ומתיבות ומעמידין נראה וכו' הוא ענין אחר ולאפוקי מפי' רש"י (כת"י) דבתנור אף בונין לכתחילה (ע"פ תוס' הרא"ש עי"ש): נ] נראה דט"ס וקאי על סוף הדבור הקודם, ובסוף דבריו נראה דחסר וצ"ל ועיין שבת לח ע"ב (ועי' הג' הב"ח): ס] ברש"י שברי"ף ואורג בו במחט: ע] ברש"י שברי"ף במקום זה וקצר במקום זה: פ] ניכר כאן חסרון ועיין ב"השיטה" לתלמיד ר' יחיאל מפריש: צ] ע"פ הגי' שלפנינו בגמ' נדצ"ל ר' אסי ור' חייא: ק] אולי צ"ל כרים וכסתות הרבה: ר] נראה דחסר וצ"ל שצריך למועד: תנור. מקום שפיתת שתי (ע"פ רש"י שברי"ף עי"ש):

הגמרא מביאה שנחלקו בזה אמוראים:
רַב יְהוּדָה אָמַר, מְנַקֵּר רֵיחַיָּא - ניקור הריחים, ועושים כן כאשר אבן הריחים התחתונה חלקה מרוב השימוש בה ואין החיטים נטחנות היטב, לכן מכים עליה בפטיש[כה] לעשות בה כמין גומות וחריצים כדי שיפרכו החיטים ויטחנו היטב.

רַב יְחִיאֵל אָמַר, בַּת עֵינָא - בת עין, כלומר, עשיית הנקב שבאמצע הריחים שלשם שופכים את גרעיני התבואה. ואף שמעשה אומן הוא, התיר תנא קמא בין בחדשים ובין בישנים, וכל שכן ניקור הריחים שמעשה הדיוט הוא ומותר[כו].

הגמרא מקשה על פירוש זה מברייתא:
מֵיתִיבֵי - הקשו בני הישיבה על דברי רב יחיאל, שנינו בברייתא, **מַעֲמִידִין תַּנּוּר וְכִירַיִם**[כז] **בַּמּוֹעֵד, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יִגְמוֹר מְלַאכְתָּן**[כח], שלא התירו אלא לבנותם ולקבעם בקרקע[כט] אך לא לגמור מלאכתם, כדי לשייר דבר מועט לשינוי[ל], **דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. וַחֲכָמִים** חולקים **וְאוֹמְרִים, אַף יִגְמוֹר** מלאכתם[לא]. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר מִשְּׁמוֹ** של רבי אליעזר, **מַעֲמִידִין אֶת הַחֲדָשָׁה** - הריחים החדשים, **וּמְכַבְּשִׁין אֶת הַיְשָׁנָה**, אבל אין מכבשין את הריחים החדשים, וזהו שאמר רבי אליעזר שלא יגמור מלאכתם[לב]. **וְיֵשׁ אוֹמְרִים, אֵין מְכַבְּשִׁין כָּל עִיקָּר** - אף בישנים.

ומבארת הגמרא את הקושיא מברייתא זו:
הרי שמבואר בברייתא שההיתר של 'מכבשין' הוא רק בריחים ישנים, ולפי זה **בִּשְׁלָמָא** - מובן הדבר **לְמַאן דְּאָמַר** - לדברי רב יהודה שמפרש ש'**מְכַבְּשִׁין**' היינו **מְנַקֵּר רֵיחַיָּא, הַיְינוּ דְּמַשְׁכַּחַת לָהּ בִּישָׁנָה** - שמצוי דבר זה לקרות בריחים ישנים, שכיון שטחנו בו הרבה הוא נעשה חלק, וצריך שוב לנקרו. **אֶלָּא לְמַאן דְּאָמַר** - לדברי רב יחיאל המפרש ש'מכבשין' היינו **בַּת עֵינָא**, קשה, וכי **יְשָׁנָה בַּת עֵינָא לָמָּה לָהּ** - למה צריך לתקן לו נקב לשפיכת החיטים, והרי מאחר שישנן הוא וכבר טחנו בו, ודאי שיש בו נקב כזה, שהרי בלא זה אי אפשר היה לטחון בו.

מתרצת הגמרא, פעמים שאף בישן יש צורך בתיקון הנקב של החיטים, **וּכְגוֹן, דְּקָא בָּעֵי לְאַרְוּוֹחֵי טְפֵי פּוּרְתָּא** - שהוא רוצה להרחיב מעט את הנקב הקיים, ועל כך אמר רבי יהודה את ההיתר של 'מכבשין' בישן.

הגמרא מביאה מעשה המלמדנו מה סובר רב הונא בניקור הריחים:
רַב הוּנָא שַׁמְעֵיהּ לְהַהוּא גַּבְרָא - שמע לאדם אחד, **דְּקָא מְנַקֵּר רֵיחַיָּא בְּחוּלָּא דְּמוֹעֲדָא** - שהיה מכה בפטיש[לג] ומנקר ריחים ישנים[לד] בחול המועד. תמה רב הונא **וְאָמַר, מַאן הַאי** - מי הוא זה העושה כן בחול המועד, ולכן הקפיד עליו רב הונא וקיללו '**אִיתַּחִיל גּוּפֵיהּ דְּקָא מַחִיל חוּלָּא דְּמוֹעֲדָא**' - יתחלל גופו על שהוא מחלל את חול המועד. ומבארת הגמרא שרב הונא הקפיד אף שאותו אדם ניקר ריחים ישנים, משום **שֶׁסָּבַר לָהּ כְּיֵשׁ אוֹמְרִים** שבברייתא, הסוברים שאין מכבשין כלל, אף לא בישנים.

★

הגמרא מביאה שרב חמא דרש ברבים להתיר ניקור הריחים ומלאכות נוספות לצורך המועד:
דָּרַשׁ רַב חָמָא ברבים, **נוֹקְרִין רֵיחַיִם** בין חדשים ובין ישנים[לה] **בַּמּוֹעֵד. מִשּׁוּם** [-בשם] **רַבִּי מֵאִיר אָמַר, אֲפִילּוּ סוּס שֶׁרוֹכֵב עָלָיו וַחֲמוֹר שֶׁרוֹכֵב עָלָיו** לצורך המועד[לו], **(ו)מוּתָּר**[לז] **לִיטּוֹל [לוֹ] צִפָּרְנַיִם בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**, שאם לא יטול ציפורניהם יש להם צער בהליכתם ואינם יכולים ללכת, וצורך המועד הוא[לח].

זו שיטת תנא קמא היא לחומרא, שאסר כבישת ריחים אף בישנים, ועל כך בא רבי יהודה לחלוק ולהתיר בישנים.

[כה] **רש"י** כת"י (ד"ה מנקר). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה סבר) כתב, 'מכין עליהם בראש הדק של הפטיש מכות קטנות ותכופות'.

[כו] **כן** כתב הרא"ש (סי' יח) בשם הראב"ד, שלרב יהודה התיר תנא קמא רק ניקור הריחים, ולא עשיית בת עין שמעשה אומן היא, ורב יחיאל היקל והתיר אף בת עין. אולם בתוספותיו (ד"ה מאי) כתב שהראב"ד הסתפק בזה, שאולי יש לפרש להיפך, שיותר יש להתיר עשיית בת עין שאי אפשר לטחון בלעדיה, מה שאין כן בלא ניקור אפשר לטחון בדוחק, ואם כן המתיר ניקור הריחים כל שכן שיתיר בת עין, אבל המתיר בת עין אינו מתיר הניקור. אלא שמסתבר לו לפרש שהמתיר ניקור לא התיר בת עין, והוכיח זאת ממה שדרש רב חמא לקמן.

[כז] **בגליון** הש"ס הגיה והוסיף 'וריחים' [שהרי סוף דברי הברייתא הם לענין ריחים], וכן כתב בקרן אורה (ד"ה משנה).

[כח] **ואיסור** גמר מלאכתם ביום טוב מבואר בברייתא בביצה (לד.) שתנור וכירים חדשים אין סכים אותם בשמן כדי להחליקם ולצחצחם, ואין משפשפים ומחליקים אותם במטלית לפני הסקתם בכבשן הגדול, ואין מעבירים את חומם לאחר הסקתם על ידי שרייתם במים צוננים כדי להקשותם ולחזקם, שכל הדברים האלו אסורים ביום טוב משום תיקון כלי. על פי קרן אורה (בתוס' ד"ה רבי יהודה). ובריחים [ראה בהערה לעיל שיש סוברים שגם ריחים נשנו בדברי רבי אליעזר, וגם עליהם אמר שלא יגמור מלאכתם], גמר מלאכתן הוא כבישתם. קרן אורה (ד"ה משנה).

[כט] **עיין** לעיל בהערה במשנה שנחלקו רש"י ותוספות אם מותר אף לבנותם מתחילה או רק לקבעם בקרקע.

[ל] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ה"ג).

[לא] **היינו** כשיטת תנא קמא של משנתנו. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה וחכמים).

[לב] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ר' יהודה).

[לג] **ראה** רש"י כת"י (ד"ה מנקר) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה סבר) המובאים לעיל.

[לד] **המיוחס** לרש"י (ד"ה מנקר). בשיטה לתלמיד הר"י מפריש והריטב"א (ד"ה סבר) פירשו, שאף שלא היה ידוע לרב הונא שהמעשה היה בריחים ישנים, מכל מקום מוכח שסבר רב הונא כיש אומרים האוסרים אף בישנים. שהרי אם סובר הוא כרבי יהודה שמתיר בריחים ישנים, לא היה לו לקללו, שהרי רק שמע את קול הניקור ולא ראהו לאיש בעיניו, והיה לו לתלות שאולי ניקור זה הנשמע בישנים הוא, שהרי אי אפשר להבחין בקול הניקור בין ישנים לחדשים, ולא היה לו לקללו על כך, ולכן ממה שקיללו בלא שבירר הדבר, מוכח שסובר כיש אומרים שכל ניקור אסור ואף בריחים ישנים. ובמנחם משיב נפש (ברש"י ד"ה מנקר) פירש בשם טל חיים, שאם היו הריחים חדשים לא היה לגמרא לומר שרב הונא הקפיד משום שסובר כיש אומרים, אלא משום שסובר כרבי יהודה שאמר משמו של רבי אליעזר שלא התירו אלא בישנים ובחדשים אסור, אלא משום שאף שהיו ריחים ישנים הקפיד עליו, על כן אמרו שסבר כיש אומרים, שרק הם אסרו אף בישנים.

[לה] **שאם** היה סובר לאסור בחדשים, היה לו לבאר זאת שלא יטעו השומעים להתיר, ואם כן מוכח שפסק כתנא קמא שהתיר כיבוש הריחים בין בחדשים ובין בישנים. וכן נראה שפסק כרב יהודה שפירש ש'מכבשין' היינו ניקור, ולכן לא דרש להתיר אלא לנקר הריחים, אבל עשיית הנקב לשפיכת החיטים שהיא מעשה אומן, לא דרש להם להתיר לעשות כן בחול המועד, כרב יחיאל שהתיר אף עשיית בת עינא. רא"ש (סי' יח) בשם הראב"ד. וראה בהערה לעיל על משנתנו שהריטב"א לא גרס 'ריחים' בדברי תנא קמא [שלא התיר תנא קמא העמדה אלא בתנור וכירים שהם מכשירי אוכל נפש, ולא בריחים שהם מכשירין דמכשירין], ועל כן פירש (ד"ה דרש) שרב חמא סתם והתיר הניקור לגמרי משום שפסק כרבי יהודה וכפירושו של רב יחיאל ש'מכבשין' היינו בת עינא, ונמצא שלא אסר רבי יהודה בחדש אלא בת עינא שהיא מעשה אומן ולא ניקור שהוא מעשה הדיוט, שממנו לא דיבר כלל רבי יהודה לאסור. ועיין במה שביאר בשיטת הרמב"ם (יום טוב פ"ח הי"ג) שהתיר בין ניקור ובין בת עין אף בריחים חדשים.

18/06/2018אהח

[לו] **תוספות** (ד"ה סוס). ולא התירו אלא לאדם הרגיל ברכיבה, שאינו רגיל ללכת ברגליו. רא"ש (סי' יט).
ובתוספות הוסיפו שמשמע שאסור לרכוב בחול המועד בחינם. וכתב הב"י (או"ח סי' תקלו ס"א ד"ה ומיהו) דהיינו כשאינו לצורך כלל, אבל לטייל מותר [וכן מדויק מלשון 'אפילו' שנקט רב חמא, שכאן התירו יותר ממלאכות אחרות שאינן מותרות אלא לצורך המועד ממש. ב"ח (שם ד"ה ומה), הגר"א (שם ס"א ד"ה לטייל)]. אולם כתב שמדברי הרא"ש (שם) משמע, שרק מלאכות שעושה לצורך הרכיבה כגון נטילת צפרנים וכדומה, לא התירו אותן אלא לצורך המועד, אבל הרכיבה עצמה מותרת לגמרי אפילו שאינה לצורך המועד מאחר שאין בזה מלאכה כלל, שאף בשבת אינה אסורה אלא משום שבות דרבנן. וכן פסק הרמ"א (או"ח סי' תקלו ס"א).

[לז] **תוקן** ע"פ הגליון וגירסת כת"י, וכן תוספת תיבת 'לו' שבסמוך ע"פ גירסת כת"י, והובא בהגהות וציונים.

[לח] **שמתוך** שציפורניו גדולות, רגליו נתקלות זו בזו ונופל. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מותר).

ההדיוט תופר כדרכו: היכי דמי הדיוט אמרי דבי רבי ינאי כל שאינו יכול להוציא מלא מחט בבת אחת רבי יוסי בר חנינא אמר כל שאינו יכול לכוין אימרא בחפת חלוקו: **והאומן מכליב:** מאי מכליב רבי יוחנן אמר מפסיע רבה בר שמואל אמר שיני[א] כלבתא: **מסרגין את המטות:** מאי מסרגין ומאי ממתחין כי אתא רב דימי אמר פליגי בה ר' חייא בר אבא ור' אסי ותרוייהו משמיה דחזקיה ור' יוחנן חד אמר מסרגין שתי וערב וממתחין שתי בלא ערב וחד אמר מסרגין שתי בלא ערב וממתחין שאם היה רפוי ממתחו איני והא תני רב תחליפא בר שאול ושוין שאין מפשילין חבלים לכתחלה בשלמא למאן דאמר מסרגין שתי וערב וממתחין שתי בלא ערב היינו דקתני רב תחליפא בר שאול [א]ושוין שאין מפשילין חבלים לכתחלה אלא למאן דאמר מסרגין שתי בלא ערב ממתחין שאם היה רפוי היה ממתחו השתא שתי וערב אמרת לא חבלים לכתחלה מיבעיא קשיא א"ל רב נחמן בר יצחק לרבי חייא בר אבין מי איכא למאן דאמר מסרגין שתי בלא ערב והתנן [א]רבי מאיר אומר המטה משיסרוג בה שלשה בתים אלא כי אתא רבין אמר במסרגין כולי עלמא לא פליגי דשתי וערב אלא כי פליגי בממתחין מר סבר ממתחין שתי בלא ערב ומר סבר שאם היה רפוי ממתחו מיתיבי מסרגין את המטה ואין צריך לומר שממתחין דברי ר' מאיר ר' יוסי אומר ממתחין אבל לא מסרגין וי"א אין ממתחין כל עיקר בשלמא למאן דאמר ממתחין שתי בלא ערב היינו דאתו יש אומרים לאיפלוגי אלא למאן דאמר שאם היה רפוי ממתחו ליש אומרים ממתחו נמי לא אין כיון דאפשר לממלייה במאני לא טרחינן: **מתני'** [ב]מעמידין תנור וכירים [ג]וריחים[ב] במועד ר' יהודה אומר אין מכבשין את הריחים בתחילה: **גמ'** מאי מכבשין רב יהודה אמר מנקר ריחיא רב יחיאל אמר בת עינא מיתיבי [ד]מעמידין תנור וכירים במועד ובלבד שלא יגמור מלאכתן דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים אף יגמור רבי יהודה אומר משמו מעמידין את החדשה ומכבשין את הישנה ויש אומרים אין מכבשין כל עיקר בשלמא למאן דאמר מכבשין מנקר ריחיא היינו דמשכחת לה בישנה אלא למאן דאמר בת עינא ישנה בת עינא למה לה כגון דקא בעי לארווחי טפי פורתא רב הונא שמעיה לההוא גברא דקא מנקר ריחיא בחולא דמועדא אמר מאן האי [ה]איתחיל[ג] גופיה דקא מחיל חולא דמועדא סבר לה כיש אומרים דרש רב חמא [ו]נוקרין ריחים במועד משום (א) רבי מאיר אמר אפילו סוס שרוכב עליו וחמור שרוכב עליו [ז](ומותר[ד]) ליטול צפרנים בחולו של מועד אבל

תופר כדרכו. בחולו של מועד: **היכי דמי הדיוט.** שאינו אומן, שתופר כדרכו: **מלא מחט בבת אחת.** שאינו יכול ללקוט נימי התפירה של חלוק כדי לתפור[ט]. כשהוא תופר תוחב תחיבות הרבה כמלא אורך המחט ואח"כ מושכה מן הבגד, ונמלאו תפירות הרבה במשיכה אחת, והיודע לעשות כן אומן הוא: **שאינו יכול לכוין אימרא בחפת חלוקו.** שאינו יודע לתחוב[י] אותו בגד עב שעושין ממנו אימרא בחפת[ז] חלוקו, אלא שבמקום אחד מקצרו ובמקום אחד מרחיבו: **האומן.** החייט **מכליב: מפסיע.** שאינו תופר ביושר[ס] אלא מפזר התפירה, ולהכי קרי מכליב שדומין תחובי המחט לשיני הכלב, רחוקות[ע] זו מזו כשיני הכלב: **כלבתא.** שאינו תופר כדרכו (ג) תוחב זה בסמוך זה אלא שתוחב המחט פעם אחת למעלה ופעם אחת למטה, ולהכי קרי ליה כלבתא דהכי קיימי שיני הכלב שן אחד גבוה מחבירו: **מסרגין שתי וערב.** שאורגין מטה של חבלים בשתי וערב: **שתי בלא ערב.** שמותח השתי ואינו אורג בה הערב: **שאם היה רפוי.** זה שנארג ימים רבים, והיו החבלים רפוין ותלוין למטה שאין מתוחין, ממתחן ושוין. **רבי מאיר ור' יוסי: שאין מפשילין חבלים לכתחלה.** שאין גודלים חבלים לכתחלה: **המטה.** לעולם אינה מקבלת טומאה עד שיסרג בה ג' בתי נירין, שהשתי כבר מתוח ואורג בה שלשה בתי נירין דערב, אלמא דמסרגין קרי שתי וערב: **היינו דאתו יש אומרים לאפלוגי.** דאפילו שתי בלא ערב לא מלי: **ממתח נמי לא.** בתמיה, אתו יש אומרים למיסר נמי מתוחי[ך], ואמאי הא לא קעביד מלאכה, ואי לא עביד הכי לא מלי למיזגא עלה: **אין.** ודאי אתו יש אומרים למיסר נמי מתוחי[ך], משום דהואיל ואפשר למלייה למטה במאני עד לעיל והדר מלי למירמא עלייהו כרים וכסתות למיזגא עלייהו: **לא טרחינן.** דהוי טורח דלא צריך: **מתני' מעמידין תנור וכירים.** שעושין אותם לכתחלה כדאמרינן לקמן. תנור תוכו חלול מקום שפיתת (ג) שתי קדירות, כירה מקום שפיתת קדירה אחת: **מכבשין.** [א] בגמ' מפרש: **גמ' מנקר ריחיא.** כשהיא ישנה וחלקה ואין החטין יכולין לפרך[כ] מנקרין אותה חותכין[ל] אותה כדי שלא יהא שוה, כדי שיפרכו החטין תחתיה: **בת עינא.** נקב שעושין באמצע הריחים שהתבואה נופלת לתוכה: **היינו דמשכחת לה בישנה.** לפי שהישנה צריכה לכך שכבר היא חלקה, לפי שתדיר היא טוחנת: **אלא למאן דאמר.** דמכבשין היינו בת עינא, ישנה בת עינא למה, והלא כבר אית לה בת עינא שכבר היא ישנה מלטחון, ואי לא הוי לה בת עינא לא מלי למיטחן: **כגון דבעי לארווחי.** האי בת עינא טפי, וכי האי גוונא משכחת לה בישנה: **מנקר ריחיא.** בישנה: **איתחיל[ג] גופיה.** יתחלל גופו: **מותר ליטול.** להן צפרנים כדרך העושין עכשיו לסוסים שלנו, דאי לא עביד ליה הכי הוה ליה צערא ולא מלי אזיל: אבל

ההדיוט תופר כדרכו. נראה דוקא לצורך המועד אבל בחנם למה יתירו אפילו על ידי שינוי מיהו לא איירי בדבר האבד דהיכא דאיכא דבר האבד קיימא לן[ג] כר' יוסי דאין מצריך שינוי בדבר האבד והיכא דבגדיו או מנעליו מקורעין ואם יניח אותן עד לאחר מועד יתקלקלו ראיתי רבותי שאין מקילין כלל להתיר אפילו על ידי נכרי כדאמרינן לקמן (דף יב.) כל שאינו עושה אינו אומר לנכרי ועושה ושמא לא היו חושבים אותו דבר האבד או שמא אין כל דבר האבד מותר בלא שינוי דבפ' מקום שנהגו (פסחים דף נה:) משמע דוקא עולי רגלים מתקנין מנעלים במועד[ד]: **במסרגין** כולי עלמא לא פליגי דשתי וערב. תימה היאך מותר לעשות מלאכה כי האי בלא שינוי: **ממתוחי** נמי לא. בלאו הכי נמי נראה דמלי לאקשויי היכי קאמר ר' יוסי שאם היה רפוי ממתחו אבל לא מסרגין שתי וערב הא אפילו בשתי בלא ערב אסור: **כיון** דאפשר למלויי במאני. משמע דאין מותר אלא לצורך המועד: ה"ג **רבי** יהודה אומר אין מכבשין את הריחים בתחילה. ובחדשה קאמר דהא בגמרא מתיר ישנה ואין נראה לומר דבגמ' דמתיר ישנה משום ר' אליעזר קאמר והא משמיה דידיה כי למה נדחוק לעשות מחלוקת חנם ועוד דלכתחילה משמע חדשה ואם תאמר כבוש מאן דכר שמיה י"ל תנא קמא אמר מעמידין ובחדשה קאמר ומשמע אפילו כבוש ור' יהודה אוסר בכבוש ואית דגרים ר' יהודה אומר מכבשין את הריחים ולא גרס לכתחילה והיא היא אבל עתה קשיא יותר כבוש מאן דכר שמיה תנא קמא נמי שרי יש לומר דת"ק שרי העמדה בעלמא שאין זה בנין גמור (ד) וה"ה לאסר כבוש בין בחדשה בין בישנה ור' יהודה שרי כבוש בישנה וגירסא ראשונה נראה לרבי ומעמידין נראה דוקא העמדה[מ] דתנור אין זה בנין בתחילה אלא הוא עשוי כבר אבל אינו מחובר בקרקע וצריך לחברו ולטפלו בארץ כדמפרש בפרק כל הכלים (שבת דף קכה.) אי נמי כי ההוא דפ' המביא כדי יין (ביצה לג.) גבי תנור דבי"ט אין סכין אותו ואין טשין אותו במטלית וכו' הכא במועד שרי ולקמן במעתין[ה] נמי קאמר ושוין שאין גודלים תנור בתחילה ובירושלמי[ו] תני ר' חלפתא ובלבד שלא יגלחנו בתחילה ופירש בתוספ' דלא ידע מאי גילוח ול"נ דגרסינן שלא יגלדנו: **סום** שרוכב עליו. פי' בתוספות לצורך המועד משמע שאסור לרכוב בחנם: למיסקל

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) כלים פט"ז מ"א, ב) [עירובין דף קד.], ג) לקמן יב., ד) [וע"ש בפסחים תוס' ד"ה עולי רגלים], ה) [illegible], ו) דפרקין ה"ט ע"ש, ז) יא. ולפנינו שם רב יהודה.

עין משפט
נר מצוה

פח א טוש"ע א"ח סי' תקמא סעיף ג:

פט ב מיי' פ"ח מהלכות י"ט הלכה יג טוש"ע שם סי' תקמ סעיף ז:

צ ג ד מיי' שם טור ש"ע שם סעיף ח:

צא ה מיי' שם הלכה טו טוש"ע שם סי' תקלו סעיף א:

הגהות הב"ח

(א) גמ' נוקרין ריחים במועד משום רבינו אמרו (אפילו) תז"מ ונ"ב בס"א ל"ג ליה. עוד נ"ב ונראה דרבינו הוא רב ועי' במ"ש פ' לולב הגזול דף לג ע"א אפרש"י רבינו רבי שם הארכתי על זה: (ב) רש"י ד"ה כלבתא כו' כדרכו לתחוב זה: (ג) ד"ה מעמידין כו' מקום שפיתת קדירה אחת כירה מקום שפיתת שתי קדירות. נ"ב כ"ה בריש פ' כירה: (ד) תוס' ד"ה ה"ג ר"י כו' שאין זה בנין גמור אבל בנין בתחילה אסור וה"ה לאסור כבוש:

הגהות מהר"ב
רנשבורג

א] רש"י ד"ה מכבשין בגמ' מפרש[פ]. נ"ב עי' נדה כו ע"ב בתוס' ד"ה בפלוגתא וכו' ועיין ודו"ק:

גליון הש"ם

גמ' מעמידין תנור וכירים וריחים כנ"ל:

רש"י כת"י

כל שאינו יכול. כל שאינו יודע להוציא מלא מחט בבת אחת כשהוא אומן תוחב תחיבות הרבה כמלא אורך מחט ואחר כך מושכה מן הבגד ונמלא תפירות הרבה במשיכה אח' ודרכו לעשות כן בבגד למר שבלה ומתמסמס והולך וארגהו[פ] במחט בענין זה חוטין חדשים כעין אריגה דטרי"א בלע"ז והיודע לעשות כן הרי זה אומן. שאין יודע לכוין אמרא בחפת חלוקו. שפה. חפת. שדרך לתת בגד עבה סביב שולי החלוק שלא יבלו כשנגררין בארץ וההדיוט אינו יכול לכוין באותו בגד שתהא השפה מכוונת בו אלא מעוקמת לכאן ולכאן ועושהו רחב במקום אחד וקצר[ע] זה. מפסיע. תופר מהרה תפירות רחוקו' זו מזו בשטיי"ר בלע"ז כעין שני הכלב שרחוקות זו מזו. ה"ג רבה אמ' כלבתא ולא גרסי' שיני דשם תפירה כן היא תפירה שאינה יפה אלא תפירה אחת למעלה ואחת למטה כעין שיני הכלב שאינן שוות זו כנגד זו. מסרגין את המטות. אורגין בחבלים. ר' יוסי אומר ממתחין. אם רפוי שנארג זה ימים רבים ורפו החבלים ממתחין אבל לא מסרגין. שתי. בלא ערב (אבל מיתוח אינו אלא שאם היה ארוג כבר ועברו ימים רבים ורפו החבלין ממתחין אבל לא מסרגין). שתי וערב. כדרך אריגת מטה שתי וערב לאורך ולרוחב. וחד אמ' מסרגין שתי בלא ערב. אבל מיתוח אינו אלא שאם היה ארוג כבר ועברו ימים רבים ורפו החבלים שיש עין אחד לראש המטה כדי למתוח החבלים. ושוין. ר' מאיר ור' יוסי. אין מפשילין. אין גודלין ועושין חבלים. השתא. לר' יוסי אמרת לא ותנא קמא לא שרי אלא בלא ערב מפשילין מבעיא. מי איכא למאן דאמ' מסרגין. היינו שתי בלא ערב בתמיה. מטה. מאימתי נגמרה לטומאה. משיסרג בה שלשה בתים.[פ] ועוד אי בשתי ג' בתים למאי חזי. אלא כי פליגי. ר' יוסי[ל] ב"ר חנינא ור' חייא. בממתחין. ואליבא דר' יוסי למתני'. מתוח נמי לא. בתמיה מאי איכא. כיון דאיפשר למלייה במאני. אם היה רפוי והחבלים מעמיקין למטה יכול שיתן שם כרים וכסתות הן בה[פ] עד שימלאנו. ה"ג במתני' מעמידין תנור ורחים במועד. העמדת ריחים במקום קביעתן מעמידין. בונין ומושיבין ומתקנין תנור שלהן לכתחלה כדאמרינן לקמן[י] רבא שרא למגדל תנור וכגון שצריך[ק] שתי קדירות. כירים. מקום שפיתת קדרה אחת תוריהם קטנים היו ושל חרס כעין כדים גדולים ויכול לנשאן בכל מקום שירצה ויש מהן שהיו מעמידו וקבעו במקום אחד שמטיחו בטיט וקובעו מלמטה ומלמעלה היה מכסהו כמו כן באותו טיט כדי שיעכב חמימותו וזו היא העמדה. מכבשין. מפרש בגמרא. (מכאן עד סוף הפרק חסר בכת"י) *[מנקר ריחיא. (שהכה) [שמכה] בפטיש ומנקר על הריחים התחתונה (שתחוב בו הברזל) [כשהן חלקות יותר מדאי ואין טוחנין יפה]. בת עינא. (חור ונקב שבעליונה) [נקב שבריחים התחתונה שתחוב בו הברזל ונקב שבעליונה] שבו טפלין החיטין. סוס שרוכב. בו והולך לדרכו יכול ליטול צפרניו במועד דאל"א לו לילך אח"כ נוטל צפרניו [דזימנין דמיתקל ומת].

משנת ראשונים

והאומן מכליב. היא תפירה על ידי שינוי כדמפרש בגמ', משום כבוד המועד התירו לעשותה כדפרי'. ויש מפרשים דלכך התירו תפירה על ידי שינוי משום דהוי דבר האבד, דאי שבק ליה מיקרע טפי ומפסיד כוליה בגד. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

כל שאינו יכול להוציא מלא מחט. כך הוא דרך האומנין שממלאין כל המחט תפירות דקות ותכופות, ואחר כך מושכין המחט בבת אחת, ועל ידי כן הם ממהרין בתפירתן. ובבגדי צמר הוא נוח לעשות מפני שהבגד רך ושם רגילין לעשותו ולא בבגדי פשתן. והדיוט אינו יודע לכוין התפירה ישרה ומכוונת בענין זה, אלא מושך מחטו עם החוט בכל פעם שהוא תוחב מחטו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

כל שאינו יכול לכוון אימרא. סביב שולי החלוק כופלין הבגד, או תופרין שם לולאות כדי שלא יקרע הבגד דרך השולים, ודבר זה קרוי אימרא. ויש אומנות לכוין האימרא עם שולי הבגד שלא יעקם תפירתו להרחיב במקום אחד ולקצר במקום אחר. ונראה לומר דלא פליגי אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא, מר קרי אומן מי שהוא בקי בדבר זה, ומר קרי אומן למי שהוא בקי בדבר זה. תדע דהא מילתא דר' ינאי דמלוי מחט לא שייכא אלא בבגדי צמר ולא בבגדי פשתן, ומילתיה דר' יוסי בר חנינא דכיון האימרא, שייכא בבגדי פשתן טפי מבגדי צמר, ולכך נמי קאמר בחפת חלוקו, דסתם חלוק של פשתן הוא. ולפיכך כל אדם שהוא יודע בעצמו שהוא אומן ובקי בכך, או למלאות מחטו בבת אחת, או שיודע לכוין אימרא בחפת חלוקו, אינו קרוי הדיוט, ולכך יזהר שלא יתפור כדרכו אלא על ידי שינוי שיהא מכליב. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

המיטה משיסרוג בה שלשה בתים. אז הוא גמר מלאכה שלה וראויה לקבל טומאה, דחזיא לשכיבה פורתא ע"י הדחק, והיינו אריגת ערב עם השתי כדאמ' גבי שבת האורג שלשה בתי נירין (שבת קה.), ובפ' האורג תנן שלשה בתים של ערב, דלישנא דבית לא שייך אלא בשתי וערב, דבשתי לחוד לא מיקרי בית, ועוד דשלשה בתים שתי בלא ערב לא חזי למידי, אלמא לשון סירוג שתי וערב הוא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] עי' רש"י כת"י שמוחק תיבת "שיני", וכן ליתא בכת"י, ועיין יד דוד: ב] "וריחים" לא גרסינן (ריטב"א ע"ש), וכן ליתא במשב"ר וברי"ף: ג] צ"ל לתחיל, וכ"ה בעירובין (יעב"ץ): ד] [צ"ל מותר] (גליון), וכ"ה בכת"י ושם נוסף ליטול לו צפרנים: ה] דיבור זה מורכב מב' פירושים. ועד כאן הוא מפי' רגמ"ה ושם נוסף כדי לתפור הקריעה שקורין שרצי"ן והס"ד. ומכאן הוא מפי' רש"י וצ"ל כשהאומן תופר (כ"ה ברש"י שברי"ף וריב"ב, ועי' רש"י כת"י): ו] צ"ל לחתוך, כ"ה בדפו"ר ונשתבש אח"כ (דק"ס): ז] נדצ"ל בשפת (באה"מ), ועי' רש"י יומא עז ע"ב ד"ה מחתת: ס] בכת"י שאינו תופר כדרכו (ועי' רש"ש): ע] בכת"י שמפוזרות: י] צ"ל מתוח (רש"ש): כ] צ"ל להפרך (באה"מ): ל] בכת"י וחותכין: מ] צ"ל דהעמדה (גנזי יוסף), ומתיבות ומעמידין נראה וכו' הוא ענין אחר ולאפוקי מפי' רש"י (כת"י) דבתנור אף בונין לכתחילה (ע"פ תוס' הרא"ש ע"ש): נ] נראה דט"ס וקאי על סוף הדבור הקודם, ובסוף דבריו נראה דחסר וצ"ל ועיין שבת לח ע"ב (ועי' הג' הב"ח): ס] ברש"י שברי"ף ואורג בו במחט: ע] ברש"י שברי"ף במקום זה וקצר במקום זה: פ] ניכר כאן חסרון ועיין ב"השיטה" לתלמיד ר' יחיאל מפריש: צ] ע"פ הגי' שלפנינו בגמ' נדצ"ל ר' אסי ור' חייא: ק] אולי צ"ל כרים וכסתות הרבה: ר] נראה דחסר וצ"ל שצריך למועד: תנור. מקום שפיתת שתי (ע"פ רש"י שברי"ף ע"ש):

אבל חמרא דריחיא לא [א]רב יהודה שרי למישקל טופריה לחמרא דריחיא ולאוקומי ריחיא ולמיבני ריחיא[א] ולמיבני אמת ריחיא ולמיבני אוריא (רבא[ב]) שרא לסרוקי סוסיא ולמיבני אקרפיטא ולמיבני איצטבא רבא שרא למישקל דמא לבהמה בחולא דמועדא א"ל אביי תניא דמסייע לך [א]מקיזין דם לבהמה ואין מונעין רפואה לבהמה בחולו של מועד רבא שרא לכסכוסי קירמי מ"ט מעשה הדיוט הוא אמר רב יצחק בר אמי אמר רב חסדא [ב]קיטורי בירי[ג] [ז]אסיר מ"ט מעשה אומן הוא. אמר רבא [ג]מאן דמתקיל (א) ארעא אדעתא דבי דרי שרי אדעתא דארעא אסיר היכי דמי מוליא במוליא ונצא בנצא (ב) אדעתא דבי דרי שקל מוליא ושדא בנצא אדעתא דארעא ואמר רבא האי מאן דזכי זיכי אדעתא דציבי שרי אדעתא דארעא אסיר [ה]היכי דמי שקיל רברבי ושביק זוטרי אדעתא דציבי שקל רברבי וזוטרי אדעתא דארעא ואמר רבא האי מאן דפתח מיא לארעיה אדעתא דכוורי שרי אדעתא דארעא אסיר היכי דמי פתח תרי בבי חד מעילאי וחד מתתאי אדעתא דכוורי פתח חד בבא אדעתא דארעא ואמר רבא האי מאן דפשח דיקלא אדעתא דחיותא שרי אדעתא דדיקלא אסיר היכי דמי [ו]שקיל כוליה מחד גיסא אדעתא דחיותא מהאי גיסא ומהאי גיסא אדעתא דדיקלא ואסיר ואמר רבא הני תמרי תוחלני מיגזרינהו שרי מייצינהו אסיר רב פפא אמר כיון דמתלעי [ח]כפרקמטיא האבד דמי ושרי. ואמר רבא פרקמטיא כל שהוא אסור א"ר יוסי בר אבין ובדבר האבד מותר רבינא הוה ליה ההוא עיסקא דהוה מזדבן בשיתא אלפי שהיה לזבוניה בתר חולא דמועדא וזבניה בתריסר אלפי רבינא הוה מסיק זוזי בבני [ט]אקרא דשנואתא אתא לקמיה דרב אשי א"ל מהו למיזל האידנא עלייהו א"ל כיון דהאידנא הוא דמשכחת להו ביומי אחריני לא משכחת להו כפרקמטיא האבד דמי ושרי תניא נמי גבי ע"ז כי האי גוונא הולכין ליריד

אבל חמרא דריחיא. שכך עושין שהיו טוחנים אגב [illegible], לא מצי למישקל להוא חמרא לפרניו, דלא מצי למטחן במועד אלא לצורך מועד כדמפרש לקמן פרק מי שהפך (דף יב:), הלכך טחינה מועטת יכול לטחון בחמור ולא מרעי ליה גידול לפרניו: לאוקומי ריחיא. להעמיד להשים[ד] הריחים זו על גב זו: אמת ריחיא. העץ שהריחים בנוי עליו: ולמיבני אוריא. רפת בקר: לסרוקי סוסיא. להסריק סוסים במסרק של ברזל: למיבני אקורפיטא. מה שמשימין התבואה לתוכו לפני הסוסים שקורין מנייטור"ה[ה] בלע"ז: איצטבא. בנין אבנים[ו]: למישקל דמא. להקיז: לכסכוסי. גיהוץ שקורין קוביל"ר[ז]: קרמין. בגדים[ח]: מעשה הדיוט. דמותר לעשותו בחולו של מועד, דלאו מעשה אומן הוא: קיטורי בירי[ט] אסיר. למיעבד במועד, שכך היו עושין שהיו נוטלין כליס חלוקין[י] והיו מחליקין עליהן בית יד של חלוקיהם, מעשה אומן הוא ואסור. ל"א לכווץ קמטין שאדם עושה בבית יד, שממלאים אותה בקנה של שבלים חלקים ומקמטין, פרוונצ"א[כ] בלע"ז: דמתקיל תיקלא. שחופר משם האדמה לצורך הגורן לחבוט שם חטין לצורך המועד, היינו אדעתא דבי דרי ושרי: אדעתא דארעא. שחופר שדהו לצורך זריעה אסור, משום דדמי כחורש בי"ט[ל]: מוליא במוליא. שנוטל הקרקע ממקום גבוה ומניחו שם על גבי מקום גבוה היינו מוליא במוליא: או נצא בנצא. שחופר במקום נמוך ומניחו במקום נמוך דהיינו אדעתא דארעא ואסור, דזה דרכו של חורש שדהו (ג) שאינו משגיח באיזה מקום שירד המחרישה בקרקע אפילו במקום נמוך חורש, והיינו[מ] דומיא דחרישה ואסור: אבל שקל מוליא. שנוטל הקרקע ממקום גבוה: ושדא בנצא. במקום נמוך, היינו אדעתא דבי דרי אדעתא דגורן, שכך דרכו של גורן שמשוה הגרנות[נ], וזה מותר: דזכי זיכיא. שמכבד את הקרקע מעצים קטנים שעליה שנוטלם: אדעתא דציבי. אם ליקטן אדעתא דעצים להסיקן, דנקט רברבי ושבק זוטרי: אדעתא דארעא. דלהכי ליקטן שרוצה לזרוע הקרקע, שלוקט גדולים וקטנים, אסור (ד): אדעתא דכוורי. שעושין המים שיוצאין מן הגומא של ביבר לחוץ, אם לצורך שיצאו המים וישתיירו הדגים מותר: כגון דפתח תרי בבי. אחד שבו נכנסין המים לגומא ונכנסין אף הדגים לגומא, ואחד שהמים יוצאין חוץ לגומא והדגים משתיירים בתוכה ולוקחים אותם, שרי, דהיינו אדעתא לכוורי: דארעא. דפתח חד בבא שבו נכנסים המים לגומא, ואידך פתח שבו יוצאין המים לחוץ לא פתח: אדעתא דארעא. שכשהגומא מליאה מים יוצאין המים למעלה ומשקין כל השדה, וכי האי גוונא אסור: דפשח דיקלא. שזומר הדקל מן הענפים שבו: אדעתא דחיותא. דראויין למאכל בהמה, דנקט מן הענפים מאחד גיסא בין לחין בין יבשין לצורך מאכל בהמה, היינו לחיותא ושרי: דנקיט מהאי גיסא. דדיקלא ומהאי גיסא ענפים יבישין שבו, היינו אדעתא דדיקלא ואסור: הני תמרי תוחלני. תמרים שלא נתבשלו כל צרכן: מיגזרינהו. לחותכן לשנים ולאוכלן הכי בי"ט שרי, דלצורך יום טוב קעביד: מייצינהו אסור. לכובשן במשוי ומוליא ליחה שבהן לחוץ היינו[ס] אסור, שעכשיו אינן נתלעים, אלא לעשות מהן צימוקים לאכלן בחול הוא מכוין, ואסור לתקן ביום טוב מאכל דחול: כיון דמתלעי. אי לאו דמייצינהו: כדבר האבד. כלומר כסחורה שאדם יכול לעשותה במועד כדי שלא יפסיד בה אם לא עשאה, הכי נמי מצי למייצינהו, דאי לא עביד הכי מיתלעי, ושרי: פרקמטיא כל שהוא. לעשות סחורה בחולו של מועד: ובדבר האבד מותר. שאם יש לו הפסד אם לא יעשנה לאותה סחורה מותר לעשותה, אבל בחנם שלא[ע] להרויח אסור: הוה מסיק זוזי. שהיו חייבין לו מעות באותו מקום:

יריד

למישקל טופרי. פירש (ה) בתוספתא דה"ה לדידן שמותר לתקן ברזלים דקרקע קשה ומתקלקל ומשום שאין ברזלים בימי חכמים שאין צריך רק למשקל טופריה שהיה הקרקע מטוננת כמו ברוסי"א היה אסור: איצטבא ואקרופיטא. עניני ספסל וקלא הם חלוקים כדאמרינן בריש פרק עשרה יוחסין (קדושין דף ע.) ליתיב מר אקרופיטא אמר ליה מי סני ספסל כדאמרי רבנן או אילטבא כדאמרי אינשי: ואין מונעין רפואה מבהמה. (ו) דברפואה דבהמה שיש בה מלאכה איירי אבל רפואה שאין בה איסור מלאכה רק גזירה משום שחיקת סממנין אפילו בשבת איכא מאן דשרי והלכה כמאן דשרי כדאי' בפ' במה בהמה (שבת דף נג:) דרש רבא הלכה כרבי יאשיה דלית ליה גזירה משום שחיקת סממנין ברפואה דבהמה פי' דלסרוקי סוסיא שפירש בקונטרס אושטלי"ר[פ] בלעז אין נראה לי דהא קי"ל דבין קירוד ובין קירצוף שרי (ז) כדאי' סוף פרק שני דביצה (דף כג.) לר' שמעון דאמר דבר שאין מתכוין מותר וקיימא לן כוותיה אלא ענין אחר הוא: כסכוסי. פי' בקונטרס אנפשיי"ר[צ] בלע"ז ויש מפרשים ליקיי"ר[ק] ולשון כסכוס משמע כן כדאי' פ' תולין (שבת דף קמא. ושם) מכסכסו מבפנים ואין מכסכסו מבחוץ גבי טיט: קיטורי בירי. גרסינן בריי"ש ולא בידי בדלי"ת (ח) והוי מענין בירית טהורה בפ' במה אשה יוצאה (שם דף סג.) (ובפרק חזקת הבתים) (ב"ב דף נד): מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא (ט) דבי דרי שקל מוליא ושדי בנצא אדעתא דארעא. [א] וכן גרס רבינו גרשון[ר] ורב אלפס גרס בהפך מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא דארעא מוליא בנצא אדעתא דבי דרי משמע שיותר קרקע שוה צריך לחרוש מלידוש ואיפכא מסתברא טפי דלדידן צריך קרקע שוה לידוש יותר מלחרוש ושמא לפי שהיו דשין במוריגין אין צריך קרקע שוה ויש מפרשים כדי לעשות דיר של בהמה[ש]: פרקמטיא כל שהוא. פי' רבינו יצחק בתשובתו כי רבינו יעקב לא היה חושב הלואת רבית פרקמטיא והא דאמר רבינא הוה מסיק זוזי בבני אקרא דשנואתא משמע דחשיב פרקמטיא ולא שרי אלא משום דבר האבד היה אומר רבינו יעקב דסחורת יין היתה כדאמרינן באיזהו נשך (ב"מ עג:) רבינא הוה יהיב זוזי לבני אקרא דשנואתא ושפכי ליה טפי כופייתא אבל הלואה דשולחנות בקביעות וחילוף נראה (י) דחשיב פרקמטיא: ובדבר האבד מותר. פירוש בדבר שאם לא ימכרנה עתה שמא לא ימכרנה יפה פעם אחרת ויפסיד מן הקרן אבל אם לא יפסיד מן הקרן אלא שלא ירויח כל כך אין זה חשוב דבר האבד וכל שכן לקנות סחורה שמא תהיה יותר ביוקר אחר המועד אבל לקנות יין כשר בתוך המועד מותר והר"ר יוסף פירש דיש לאסור לאף על פי שלא ימצא בזול הרי ימצא ביוקר ואין זה דבר האבד:

כוורא

עין משפט נר מצוה

צב א מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה טו סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמ סעיף א:

צג ב מיי' שם טוש"ע א"ח סי' תקלו ס"ב:

צד ג טוש"ע א"ח סי' תקמ סעיף ה:

צה ד מיי' שם הלכה ז טוש"ע שם סעיף ו:

צו ה מיי' שם הלכה טו טוש"ע א"ח סי' תקלו סעיף ג:

צז ו מיי' שם הלכה יד טוש"ע א"ח סי' תקמא סעיף ג:

[ו מיי' שם טוש"ע שם]:

צח ז מיי' פ"ח הלכה יב שם ופ"ב מהל' זכיה ומתנה מהל' ד עד הלכה ט טוש"ע א"ח סי' תקלו סעיף ט וטור ש"ע ח"מ סי' רעה סעיף יז יח יט כ:

צט ח טוש"ע א"ח שם סעיף י:

ק ט טוש"ע שם ס"ח:

קא י טוש"ע שם סעיף יא:

קב כ טוש"ע שם סי' תקלג סעיף ג:

קג ל מ נ מיי' פ"ז שם הלכה כב טוש"ע שם סי' תקלט סעיף א:

◆

הגהות הגר"א

[א] תוס' ד"ה מוליא במוליא כו' וכן גרס ר"ג ורב אלפס משמע שיותר קרקע שוה צריך לחרוש כו' ושמא לפי שהיו דשין כו' וי"מ כדי לעשות דיר כו' ודרש"י גרים בהיפך מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא דארעא מוליא בנצא אדעתא דבי דרי כצ"ל:

◆

רבינו חננאל

וחמור שרוכב עליו מותר ליטול צפרניו. אבל חמור הטוחן בריחים לא. ר' יהודה שרא ליטול צפרנים של חמור הטוחן בריחים ולאוקמי ריחיא ולמבני ריחיא ולמבני אמת הריחים ולמבני אוריא פי' אוריות[ב] סוסים. רבא שרא לסרוקי סוסיא ולמיבני אקרפיטיא ואיצטבא. רבא שרא למשקל דמא תניא נמי הכי מקיזין דם לבהמה. ואין מונעין רפואה לבהמה בחולו של מועד. רבא שרא לכסכוסי קירמי. ופירשו הגאונים א) תרטיב ר' אמתענה ותליינא. אמר רב חסדא קיטורא בידא אסור מעשה אומן הוא במס' יו"ט פ"ב (דף כג). אמר רבא מאן דתקיל תיקלא ג) פי' אזלח וגה אל ארץ וגעל הא מועתר אל אי שקיל ויהיב מוליא במוליא ונצא בנצא העפר הרך נותן ברך והקשה בקשה אדעתא דבי דרי עביד ושרי פי' מוליא בנצא הרך בקשה אדעתא דארעא ואסיר. וכן מאן דזכי זכיא. פי' מסקל ומנקה הקרקע שקיל רברבי פי' העצים הגדולים נוטל ומניח הקיסמין קטנים אדעתא דציבי ושרי שקיל רברבי וזוטרי אדעתא דארעא עביד ואסיר. וכן מאן דפתח מיא בארעיה דעיילי מהאי גיסא ודנפקי מהאי גיסא אדעתא למיצד כוורי הוא ושרי מחד גיסא אסיר. וכן מאן דפשח דיקלא מחד גיסא אדעתא דחיותא שרי מהאי גיסא ומהאי גיסא אדעתא דדיקלא ואסיר והני תוחלני שרי למגזרינהו מייצינהו אסור. בחגיגה בפרק אין דורשין[כ] אומר שם משל אי משכחת[פ] תוחלא אכול כו' והם התמרים הרכים הנקראים בטיית שודאך עליו דיבר בכאן והתיר לחותכם מן הדקל ולא התיר לדורכן בנרתק שלהן לעשותן כמו אלו התמרים הנקראים בטיית אל לוג. ורב פפא התיר את זאת מפני שמתליעין. רב פפא אמר כיון דמתלען כפרקמטיא האבד דמי ושרי. ואמר רבא פרקמטיא כל שהוא אסור. א"ר יוסי בר אבין ובדבר האבד מותר. רבינא הוה ליה ההוא עיסקא דהוה מזדבן בשיתא אלפי שהיה לבתר מועדא בתריסר אלפי. רבינא הוה מסיק זוזי בבני אקרא דשנואתא אתא לקמיה דרב אשי א"ל מהו למיזל האידנא א"ל כיון דהאידנא משכחת להו וביומי אחריני לא משכחת להו כפרקמטיא האבד דמי ושרי.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) תוספתא פ"ב ה"ו, ב) [עי' ביצה כג.], ג) ב"ב נד., ד) בבא בתרא נד., ה) [שם], ו) [שם], ז) [שם], ח) [לקמן יא.], ט) [עי' ב"מ עג:], י) [ועי' תוס' ב"ב נד. ד"ה מוליא], כ) טו: ע"ש.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר רבא מאן דמתקיל תיקלא אדעתא. נ"ב כן היא גירסת רש"י ונימוקי יוסף ופירוש מסקל השדה: (ב) שם ונצא בנצא אדעתא דארעא שקל מוליא ושדא בנצא אדעתא דבי דרי ואמר רבא כצ"ל: (ג) רש"י ד"ה או נצא כו' שאינו משגיח באיזה מקום. נ"ב פירוש דרכו של חורש אינו אלא לרפויי ארעא עי' לעיל דף ג ע"ב: (ד) ד"ה אדעתא דארעא דלהכי כו' אסור הס"ד ואח"כ מה"ד דפתח מיא לארעיה שעושין חור והמים יוצאין מן הגומא: (ה) תוס' ד"ה למישקל כו' פי' בתוספות כו' לתקן ברזלים דכיון דהקרקע קשה ומתקלקל: (ו) ד"ה ואין מונעין רפואה מבהמה נראה דברפואה דבהמה: (ז) בא"ד וכן קרלוף שרי אפילו בי"ט כדאיתא: (ח) ד"ה קיטורי כו' ולא בידי בדלי"ת. נ"ב פירוש דיש גורסין בידי בדלי"ת ופי' לעשות קשרי בית ידים אסור מפני שעושה מעשה אומן וכך היא גירסת הרמב"ם: (ט) ד"ה מוליא כו' אדעתא דארעא שקל מוליא ושדי בנצא אדעתא דבי דרי וכן גרס ר"ג ור"א גרס בהיפך כו' בנצא אדעתא דבי דרי מוליא בנצא אדעתא דארעא משמע שיותר כו' כצ"ל: (י) ד"ה פרקמטיא כו' בקביעות וחילוף נראה דלא חשיב פרקמטיא:

◆

גליון הש"ס

תוס' ד"ה ואין מונעין וכו' אין נ"ל דהא קיי"ל. עיין ברא"ש דהגירסא הכא רב. ולפ"ז לק"מ דרב לשיטתיה דס"ל דבר שאין מתכוין אסור. ואסור קרצוף בי"ט:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

הגהות וציונים

א] בכת"י ובri"ף ורא"ש ליתא "ולמיבני ריחיא", ועיין תוס' לעיל ע"א ד"ה ה"ג ר"י ובהג' הב"ח שם (רש"ש), ועי' שם רש"י כת"י ובתוס' הרא"ש (ועי' דק"ס): ב] [צ"ל רב וכ"א ברא"ש ובערוך ערך אקרפטא] (גליון), וכ"ה בכת"י ועי' גליון הש"ס: ג] [בב"י סי' תקמא העתיקו נוסח הגמ' קטורי בי ידי ע"ש] (גליון), וכ"ה בכת"י והרבה ראשונים בידי, ועי' תוס': ד] צ"ל ולהשים (באה"מ): ה] אבוס: ו] בכת"י איצטבא. כסא (ועי' תוס'): ז] להכניס לגיגית: ח] דקים כקרום ביצה. ערוך (גליון): ט] בכת"י בידי, ועי' אות ג וברש"ש ויד דוד: י] צ"ל חלקים (רש"ש, ראש משביר): כ] לעשות קיפול בבגד: ל] "בי"ט" ליתא בכת"י: מ] בכת"י והוי: נ] בכת"י הגומות: ס] תיבת "היינו" מיותר (גנזי יוסף): ע] נדצ"ל שבא להרויח (באה"מ), ועי' מה"ן ובחזו"א: פ] לשפשף בהמה עם מסרק המיוחד לכך: צ] להחליק: ק] לכבס במי קמח: ר] נראה שכאן שייך התיבות בפרק חזקת הבתים (ב"ב נד ע"א) במקום בסוף הדיבור הקודם (באה"מ): ש] נדצ"ל אורות: ת] נראה דיש להוסיף תמרי (ע"ש בחגיגה בהג' הב"ח)

חשק שלמה על ר"ח א) לפי הנראה הוא הולכת הדברים בלה"ק שלא לטעות לצורך החג כדי לנקותם. ב) הולכת הדברים בלה"ק עינו דקירה. ופי' דקר את פני הארץ כי עשה עפר.

אֲבָל חֲמָרָא דְּרֵיחַיָּא - חמור הקשור לאבן הריחים ומסובבה על ידי הילוכו ובכך נטחנות החיטים שתחת האבן[א], **לֹא** - אין נוטלים ציפורניו בחול המועד, מפני שלא התירו בחול המועד לטחון אלא לצורך המועד, ויכול החמור לטחון טחינה מועטת כזו אף כשציפרניו מגודלות בלא שתזקנה לו[ב].

הגמרא מביאה שרב יהודה הקל בנטילת ציפורני החמור, ובעוד מלאכות לצורך האדם והבהמה:

רַב יְהוּדָה שָׁרֵי - התיר אף **לְמִישְׁקַל טוּפְרֵיהּ לַחֲמָרָא דְּרֵיחַיָּא** - ליטול את ציפורני החמור הטוחן בריחים[ג], **וּלְאוֹקוּמֵי רֵיחַיָּא** - להעמיד את אבני הריחים זו על גב זו, **וּלְמִיבְנֵי רֵיחַיָּא** - לבנות את הריחים[ד], **וּלְמִיבְנֵי אַמַּת רֵיחַיָּא** - לבנות את עץ הבסיס לריחים[ה], **וּלְמִיבְנֵי אוּרְיָא** - ולבנות רפת בקר לצורך בהמותיו, משום שניזוקות כשאין להן מקום יפה לשכב והוא דבר האבד[ו].

(רבא) [רַבִּ[ז]] שְׁרָא - התיר **לְסָרוּקֵי סוּסְיָא** - לסרוק את שערות הסוס במסרק של ברזל כדי ל[illegible][ח], **וּלְמִיבְנֵי אֲקַרְפִּיטָא** - לבנות אבוס שממנו אוכלת הבהמה, **וּלְמִיבְנֵי אִיצְטַבָּא** - ולבנות ספסל אבנים לישיבה[ט].

רָבָא שְׁרָא - התיר **לְמִישְׁקַל דְּמָא לִבְהֵמָה בְּחוּלָּא דְּמוֹעֲדָא** - להקיז דם לבהמה לרפואתה בחול המועד, משום שהוא דבר האבד[י].

אביי מביא ראיה לדברי רבא:

אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי, תַּנְיָא דִּמְסַיֵּיעַ לָךְ - שנינו ברייתא המסייעת לדבריך, **מַקִּיזִין דָּם לִבְהֵמָה, וְאֵין מוֹנְעִין רְפוּאָה לִבְהֵמָה** - אין נמנעים מלרפא את הבהמה, אף בעשיית מלאכה[יא] **בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד.**

רָבָא שְׁרָא לְכַסְכּוּסֵי קִירְמֵי - התיר לכבס[יב] בגדי פשתן רקומים ומצויירים[יג]. **מַאי טַעֲמָא** - מה הטעם שמותר לעשות כן, משום **שֶׁמַּעֲשֵׂה הֶדְיוֹט הוּא** שמותר לצורך המועד, וכיבוס הבגדים הוא לשם לבישתם במועד[יד].

הגמרא מביאה תיקון האסור בבגדים משום שהוא מעשה אומן:

אָמַר רַב יִצְחָק בַּר אַמִּי, אָמַר רַב חִסְדָּא, קִיטּוּרֵי בִּירִי - קישורי בתי הידים, דהיינו שממלא שרוולי הבגדים בחבילת קני שבלים חלקים ומכווץ בהם קמטים לנוי[טו], **אֲסִיר** בחול המועד. מבררת הגמרא, **מַאי טַעֲמָא** - מה הטעם שמעשה זה אסור. משיבה הגמרא, משום **שֶׁמַּעֲשֵׂה אוּמָּן הוּא**, ולא הותר אף שהוא לצורך המועד[טז].

הגמרא מביאה כמה מימרות של רבא במלאכות שדינן במועד תלוי בכוונת העושה אותן[יז]:

אָמַר רָבָא, מַאן דְּמִתְקִיל אַרְעָא - מי שמסיר המכשולים בקרקעו[יח] ומשוה פניה, **אַדַּעְתָּא דְּבֵי דָרֵי** - אם עושה כן לצורך הגורן, דהיינו, לשם הכנתה לדישת התבואה על גביה לצורך המועד, **שְׁרֵי** - מותר. אך **אַדַּעְתָּא דְּאַרְעָא** - כשעושה לצורך הכשרת הקרקע לזריעה

א. **רש"י** ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אבל).

ב. **מסתבר** שהכל לפי הענין והצורך, שמה שהוא דבר האבד מותר. ריטב"א (ד"ה אבל).

ג. **עיין** ילקוט ביאורים, שהובאה שם מחלוקת התוספות (ד"ה למשקל) והראשונים בענין תיקון הברזלים ברגלי הסוסים.

ד. **ביאר** המאירי (ד"ה ומעמידין) בשם רש"י, שהיינו פיסול אבני הריחים מן ההר, ואף זה התירו לצורך המועד. והוא פירש שהיינו לבנות מקום מושב הריחים. אולם הרי"ף והרא"ש (סי' כ) לא גרסו 'ולמיבני ריחיא'. וכן מוכח מדברי התוספות לעיל (ע"א ד"ה ה"ג) שגם הם סברו שאסור לבנות הריחים מתחילה, שפירשו, ש'מעמידין הריחים' שבמשנה, היינו רק לקובעם בארץ ולא לבנותם מתחילה. רש"ש (ד"ה ולמיבני). ועיין לעיל (ע"א) שגם ברש"י כת"י (ד"ה מעמידין) אסר לבנות הריחים, ולא התיר אלא העמדתם במקומם [אף שהתיר לבנות תנור, ועיין שם מהו החילוק בין ריחים לתנור].

ה. **רש"י** (ד"ה אמת). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ולמיבני אמתא) פירש, שהוא חישוק רחב שבתוכו מסתובבים הריחים. והמאירי (ד"ה ומעמידין) פירש, דהיינו לחפור אמת המים ולהמשיכם בה אל הריחים [עבור אבני ריחים שמסתובבות על ידי תנועת המים].

ו. **רש"י** (ד"ה ולמיבני) ורש"י כת"י (ד"ה אוריא). אולם בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה למיבני אוריא) כתב, שלא מסתבר להתיר בנין גדול כזה במועד. אלא 'אוריא' היינו אבוס שהבהמה אוכלת ממנו. וכן כתב הטור (או"ח סי' תקמ סעיפים ה-ו). ובשם רבינו פרץ הביא, שלא הותר אף לבנות את האבוס אלא להושיבו במקומו בלבד.

ז. **על** פי הגהות וציונים.

ח. **רש"י** (ד"ה לסרוקי) ורמב"ם (יום טוב פ"ח הט"ו). ואף שתולש שערות ועושה חבורה, וביום טוב אסור שהרי פסיק רישיה הוא [כלומר, כאדם האומר אחתוך ראש בהמה זו ואיני רוצה שתמות, שכיון שאי אפשר שלא תמות, הרי זה כמי שהתכוון לעשותו, והוא הדין בכל מקום שודאי שמחמת מעשיו תעשה מלאכה, אף שאינו מתכוון לכך, חייב] ואסור אף לרבי שמעון המתיר באינו מתכוון. תוספות הרא"ש (ד"ה שרא). ומותר לסרוק אף שערות ערפו וזנבו שאינם צורך כל כך. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה לסרוקי). ואף לקלוע שערותיו מותר. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לסרוקי). משום שגם אלו מצורכי הרכיבה הם, שכל שאינו נסרק כראוי אינו חשוב כל כך לשימוש בני אדם. מאירי (ד"ה ובונין), משנה ברורה (סי' תקלו סק"ה).

ורש"י כת"י (ד"ה סרוקי) פירש, ש'סרוקי' הינו קירצוף הסוסים, וכן הביאו התוספות (ד"ה ואין) בשמו. אולם דחו פירוש זה, משום שקירצוף מותר אף ביום טוב, שאינו פסיק רישיה ומותר לרבי שמעון שהלכה כמותו, כמבואר בביצה (כג.). ועיין גליון הש"ס (בתוס') שיישב קושיית התוספות.

ט. **רש"י** (ד"ה אקרפיטא, ד"ה איצטבא). ורש"י כת"י (ד"ה ספסל) פירש שגם 'אקרפיטא' הוא ספסל, וכן כתבו התוספות (ד"ה איצטבא) שאיצטבא ואקרופיטא הם שני מיני ספסל השונים מעט זה מזה. וכן מצאנו בקידושין (ע.). ובחידושי הר"ן (ד"ה ולמבני - הראשון והשני) ביאר, שאקרופיטא הוא ספסל עץ ואיצטבא היא ספסל מאבנים. ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה למיבני) כתב, שאין לגרוס 'איצטבא' אלא 'אקרפיטא' בלבד, שהכל ענין אחד הוא. וביאר, שהוא ספסל הבנוי מאבנים כעין דוכן הכהנים. [ועיין לעיל בהערה על 'ולמיבני אוריא', שיש שפירשו שם שהיינו אבוס. ופירוש זה אכן יתכן למפרשים כאן שאקרפיטא הוא ספסל, ודין אבוס לא התפרש כאן, ועל כן ניתן לפרש לעיל שהוא אבוס. אבל לדעת רש"י שאקרפיטא הוא אבוס, לא ניתן לפרש שגם 'אוריא' הוא אבוס, ואכן פירש לעיל (ד"ה ולמיבני) שהוא רפת].

בניית כל הבנינים שהוזכרו כאן לא הותרה אלא במעשה הדיוט ולא במעשה אומן, ואף שהיא לצורך המועד, כשם ששנינו לענין תפירה (לעיל ח:) ועשיית מעקה (להלן יא.) שאף לצורך המועד לא הותרו אלה במעשה הדיוט. אבל תיקון הריחים המבואר לעיל שהוא צורך אוכל נפש, מותר אף במעשה אומן. ולא הוצרכה הגמרא לפרש חילוק זה מפני שהוא מפורש במשניות. רמב"ן (פסקי דיני חוה"מ ד"ה ושאינו). וכתב נמוקי יוסף (ד"ה קרפיטא) בשם האחרונים, שדברי הרמב"ן אלו הם כלל לכל שכיוצא בזה.

י. **ריטב"א** (ד"ה למשקל) ומאירי (ד"ה מקיזין). ואין צריך לומר שמותר להקיז דם לאדם, ואף על פי שאינו חולה אלא שעושה כן לשמור בריאותו. מאירי (שם). וראה ילקוט ביאורים אם הוא משום דבר האבד או משום צורך המועד.

יא. **שהרי** עשיית רפואה שאין בה מלאכה לא אסרו חכמים אף בשבת ויום טוב, אלא משום שלא יבא לידי שחיקת סממנים, ולא גזרו אלא ברפואת אדם אבל בבהמה לא גזרו, כדברי רבא בשבת (נג:). ועל כן כאן שהתירו רק בחול המועד, מוכח שהכוונה אף לרפואה שיש בה מלאכה, שהיא אסורה בשבת ויום טוב ומותרת במועד. תוספות (ד"ה ואין).

יב. **רש"י** (ד"ה לכסכוסי) ע"פ אוצר לעזי רש"י. וברש"י כת"י (ד"ה לכסכוסי) ובתוספות (ד"ה כסכוסי) פירשו בשם רש"י, שהיינו כיבוס במי קמח להקשות את הבגד [כך ביאר הסמ"ג (לאוין עה) פירוש זה, וכן פירש רש"י בבבא מציעא (ס: ד"ה לכסכוסי), שהיינו כיבוס במי סובין]. אולם כתבו התוספות שמשמעות 'כסכוס' היא כיש מפרשים שהוא גיהוץ והחלקת הבגדים באבן זכוכית לאחר הכיבוס [כך ביאר הסמ"ג (שם) פירוש זה]. והרמב"ם (יום טוב פ"ח הי"ד), הריטב"א (ד"ה לכסכוסי) והטור (או"ח סי' תקמ"א ס"ג) פירשו, שהוא מיעוך הבגדים היטב כדי שיולבנו ויתרככו.

יג. **רש"י** (ב"מ ס: ד"ה קרמי). והערוך (ערך קרם ב, הובא בהגהות וציונים) פירש, בגדים דקים כקרום.

יד. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מעשה).

טו. **רש"י** (ד"ה קיטורי בפירושו השני, ביצה כג. ד"ה אי, כת"י ד"ה קיטורי). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה קיטורי) ובמאירי (ד"ה מרככין) הוסיפו, שתופרים בבגד להחזיק הקמטים, ויש בזה מעשה אומנות. עוד פירש רש"י (שם בפירוש הראשון), שהיו מחליקים בתי יד של חלוקיהם על גבי כלים חלקים, ומעשה אומן הוא ואסור. וכתבו יד דוד (ד"ה קטורי) ורש"ש (ברש"י ד"ה קטורי בא"ד), שמאחר שמשני פירושי רש"י מבואר שהתיקון הוא בבתי היד, נראה שגירסתו 'בידי' בדל"ת שהוא מלשון בית יד, כגירסא שדחו התוספות (ד"ה קיטורי). והתוספות גרסו כגירסתנו 'קיטורי בירי' ברי"ש, ופירשו שהוא מלשון בירית, שהיא מתכשיטי הנשים [כמו שאמרו בשבת (סג.), 'בירית טהורה ויוצאין בה בשבת']. וכתב הריטב"א (ד"ה קיטורי), שאף ששנינו (לעיל ח:) 'עושה אשה תכשיטיה במועד', מכל מקום קישוט זה אסור משום שאפשר לה בלעדיו, ולא התירו אלא קישוטים שבגופה ממש, כגון כוחלת ופוקסת.

טז. **ואף** שתפירת הבגדים מותרת אף במעשה אומן כשעושה בשינוי, כמו ששנינו לעיל (ח:) 'האומן מכליב', אין זה אלא בתפירת הבגדים שאי אפשר בלעדיה ללבשם ואינו יכול ללכת ערום, ולכן עשו לו תקנה שיתפרם בשינוי. אבל כאן שאפשר בלא מלאכות אלו, לא התירו. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ובערון).

יז. **מימרות** אלו נאמרו בבבא בתרא (נד.) גם לענין קנין חזקה בשדה הפקר, שתלוי בכוונת העושה, שאם עשה את הפעולה לצורך השבחת הקרקע קנה בקנין חזקה, ואם כוונתו להשתמש בקרקע, אין במעשהו קנין.

יח. **'אתקיל'** הוא מלשון תקלה, ונאמר על הסרת התקלה, שישנן מילים בלשון הקודש שמשמשות לדבר והיפוכו, דהיינו הן לעצם הדבר והן לסילוקו. כמו שפירש רש"י בביאור תיבת 'לדשנו' (שמות כז ג), והביא דוגמאות לזה. הגהות ר' גדליה ליפשיץ (ב"ב נד. ד"ה דאתקיל).

אבל חמרא דריחיא לא [א]רב יהודה שרי למישקל טופריה לחמרא דריחיא ולאוקומי ריחיא ולמיבני ריחיא[א] ולמיבני אמת ריחיא ולמיבני אוריא (רבא[ב]) שרא [ב]לסרוקי סוסיא [ג]ולמיבני אקרפיטא [ד]ולמיבני איצטבא רבא שרא למישקל דמא לבהמה בחולא דמועדא א"ל אביי תניא דמסייע לך [א][ה]מקיזין דם לבהמה ואין מונעין רפואה לבהמה בחולו של מועד רבא [ו]שרא לכסכוסי קירמי מ"ט מעשה הדיוט הוא אמר רב יצחק בר אמי אמר רב חסדא [ב]קיטורי בירי[ג] [ו]אסיר מ"ט מעשה אומן הוא אמר רבא [ג][ז]מאן דמתקיל (א) ארעא אדעתא דבי דרי שרי אדעתא דארעא אסיר היכי דמי מוליא [ד]במוליא ונצא בנצא (ב) אדעתא דבי דרי שקל מוליא ושדא בנצא אדעתא דארעא ואמר רבא [ח]האי מאן דזכי זיכי אדעתא דציבי שרי אדעתא דארעא אסיר [ה]היכי דמי שקיל רברבי ושביק זוטרי אדעתא דציבי שקל רברבי וזוטרי אדעתא דארעא ואמר רבא [ט]האי מאן דפתח מיא לארעיה אדעתא דכוורי שרי אדעתא דארעא אסיר היכי דמי [ו]פתח תרי בבי חד מעילאי וחד מתתאי אדעתא דכוורי פתח חד בבא אדעתא דארעא ואמר רבא [י]האי מאן דפשח דיקלא אדעתא דחיותא שרי אדעתא דדיקלא אסיר היכי דמי [ז]שקיל כוליה מחד גיסא אדעתא דחיותא מהאי גיסא ומהאי גיסא אדעתא דדיקלא ואסיר ואמר רבא הני תמרי תוחלני מיגזרינהו שרי מייצינהו אסיר רב פפא אמר [כ]כיון דמתלעי [ח]כפרקמטיא האבד דמי ושרי ואמר רבא [ל]פרקמטיא כל שהוא אסור א"ר יוסי בר אבין [מ]ובדבר האבד מותר רבינא הוה ליה ההוא עיסקא דהוה מזדבן בשיתא אלפי שהייה לזבוניה בתר חולא דמועדא וזבניה בתריסר אלפי רבינא הוה מסיק זוזי בבני [ט]אקרא דשנואתא אתא לקמיה דרב אשי א"ל מהו למיזל האידנא עלייהו א"ל [נ]כיון דהאידנא הוא דמשכחת להו ביומי אחריני לא משכחת להו כפרקמטיא האבד דמי ושרי תניא נמי גבי ע"ז כי האי גוונא הולכין

ליריד

למישקל טופרי. פירש (ה) בתוספתא דה"ה לדידן שמותר לתקן ברזלים דקרקע קשה ומתקלקל ומשום שאין ברזלים בימי חכמים שאין צריך רק למשקל טופריה שהיה הקרקע מטוננת כמו ברוסי"א היה אסור: **איצטבא** ואקרופיטא. עניני ספסל וקלת הם חלוקים כדאמרינן בריש פרק עשרה יוחסין (קדושין דף ע.) ליתיב מר אקרופיטא אמר ליה מי סני ספסל כדאמרי רבנן או איצטבא כדאמרי אינשי: **ואין** מונעין רפואה מבהמה. (ו) דברפואה דבהמה שיש בה מלאכה איירי אבל רפואה שאין בה איסור מלאכה רק גזירה משום שחיקת סממנין אפילו בשבת איכא מאן דשרי והלכה כמאן דשרי כדאי' בפ' במה בהמה (שבת דף נג:) דרש רבא הלכה כרבי יאשיה דלית ליה גזירה משום שחיקת סממנין ברפואה דבהמה פי' לסרוקי סוסיא שפירש בקונטרס אושטלי"ר בלעז [ס]אין נראה לי דהא קי"ל דבין קירוד ובין קירצוף שרי (ז) כדאי' סוף פרק שני דביצה (דף כג.) לר' שמעון דאמר דבר שאין מתכוין מותר וקיימא לן כוותיה אלא ענין אחר הוא: **כסכוסי.** פי' בקונטרס אנפשיי"ר בלע"ז ויש מפרשים ליקיי"ר ולשון כסכוס משמע כן כדאי' פ' תולין (שבת דף קמא. ושם) מכסכסו מבפנים ואין מכסכסו מבחוץ גבי טיט: **קיטורי** בירי. גרסינן ברי"ש ולא בידי בדלי"ת (ח) והוי מענין בירית טהורה בפ' במה אשה יוצאה (שם דף סג.) (ובפרק חזקת הבתים) (ב"ב דף נד): **מוליא** במוליא ונצא בנצא אדעתא (ט) דבי דרי שקל מוליא ושדי בנצא אדעתא דארעא. [א] וכן גרס רבינו גרשון[נ] ורב אלפס גרס בהפך מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא דארעא מוליא בנצא אדעתא דבי דרי משמע שיותר קרקע שוה צריך לחרוש מלידוש ואיפכא מסתברא טפי דלדידן צריך קרקע שוה לידוש יותר מלחרוש ושמא לפי שהיו דשין במורגין אין צריך קרקע שוה ויש מפרשים כדי לעשות דיר של בהמה[י]: **פרקמטיא** כל שהוא. פי' רבינו יצחק בתשובתו כי רבינו יעקב לא היה חושב הלואת רבית פרקמטיא והא דאמר רבינא הוה מסיק זוזי בבני אקרא דשנואתא משמע דחשיב פרקמטיא ולא שרי אלא משום דבר האבד היה אומר רבינו יעקב דסחורת יין היתה כדאמרינן באיזהו נשך (ב"מ עג:) רבינא הוה יהיב זוזי לבני אקרא דשנואתא ושפכי ליה טפי כופייתא אבל הלואה דשולחנות בקביעות וחילוף נראה (י) דחשיב פרקמטיא: **ובדבר** האבד מותר. פירוש בדבר שאם לא ימכרנה עתה שמא לא ימכרנה יפה פעם אחרת ויפסיד מן הקרן אבל אם לא יפסיד מן הקרן אלא שלא ירויח כל כך אין זה חשוב דבר האבד וכל שכן לקנות סחורה שמא תהיה יותר ביוקר אחר המועד אבל לקנות יין כשר בתוך המועד מותר והר"ר יוסף פירש דיש לאסור דאף על פי שלא ימצא בזול הרי ימצא ביוקר ואין זה דבר האבד:

כוורא

אבל חמרא דריחיא. שכך עושין שהיו טוחנים אגב חמורים, לא מצי למישקל לההוא חמרא לפרניו, דלא מצי למטחן במועד אלא לצורך מועד כדמפרש לקמן פרק מי שהפך (דף יב:), הלכך טחינה מועטת יכול לטחון בחמור ולא מרעי ליה גידול לפרניו: לאוקומי ריחיא. להעמיד להשים[ד] הריחים זו על גב זו: אמת ריחיא. העץ שהריחים בנוי עליו: ולמיבני אוריא. רפת בקר: לסרוקי סוסיא. להסריק סוסים במסרק של ברזל: למיבני אקורפיטא. מה שמשימין התבואה לתוכו לפני הסוסים שקורין מנייטור"ה בלע"ז: איצטבא. בנין אבנים[ה]: למישקל דמא. להקיז: לכסכוסי. גיהוץ שקורין קוביל"ר: קרמין. בגדים[ו]: מעשה הדיוט. דמותר לעשותו בחולו של מועד, דלאו מעשה אומן הוא: קיטורי בירי[ז] אסיר. למיעבד במועד, שכך היו עושין שהיו נוטלין כלים חלוקין[ח] והיו מחליקין עליהן בית יד של חלוקיהם, מעשה אומן הוא ואסור. ל"א לכורך קמטין שאדם עושה בבית יד, שממלאים אותה בקנה של שבלים חלקים ומקמטין, פרונצי"א בלע"ז: דמתקיל תיקלא. שחופר מסם האדמה לצורך הגורן לחבוט שם חטין לצורך המועד, היינו אדעתא דבי דרי ושרי: אדעתא דארעא. שחופר שדהו לצורך זריעה אסור, משום דדמי כחורש בי"ט[ט]: מוליא במוליא. שנוטל הקרקע ממקום גבוה ומניחו שם על גבי מקום גבוה היינו מוליא במוליא: או נצא בנצא. שחופר במקום נמוך ומניחו במקום נמוך דהיינו אדעתא דארעא ואסור, דזה דרכו של חורש שדהו (ג) שאינו משגיח באיזה מקום שירד המחרישה בקרקע אפילו במקום נמוך חורש, והיינו[י] דומיא לחרישה ואסור: אבל שקל מוליא. שנוטל הקרקע ממקום גבוה: ושדא בנצא. במקום נמוך, היינו אדעתא דבי דרי אדעתא דגורן, שכך דרכו של גורן שמשוה הגרנות[כ], וזה מותר: דזכי זיכיא. שמכבד את הקרקע מעצים קטנים שעליה שנוטלם: אדעתא דציבי. אם ליקטן אדעתא דעצים להסיקן, דנקט רברבי ושבק זוטרי: אדעתא דארעא. דלהכי ליקטן שרוצה לזרוע הקרקע, שלוקט גדולים וקטנים, אסור (ד): אדעתא דכוורי. שעושין המים שיוצאין מן הגומא של ביבר לחוץ, אם לצורך שיצאו המים וישתיירו הדגים מותר: כגון דפתח תרי בבי. אחד שבו נכנסין המים לגומא ונכנסין אף הדגים לגומא, ואחד שהמים יוצאין חוץ לגומא והדגים משתיירים בתוכה ולוקחים אותם, שרי, דהיינו אדעתא דכוורי: דארעא. דפתח חד בבא שבו נכנסים המים לגומא, ואידך פתח שבו יוצאין המים לחוץ לא פתח: אדעתא דארעא. שכשהגומא מליאה מים יוצאין המים למעלה ומשקין כל השדה, וכי האי גוונא אסור: דפשח דיקלא. שזומר הדקל מן הענפים שבו: אדעתא דחיותא. דראויין למאכל בהמה, דנקט מן הענפים דמחד גיסא בין לחין בין יבשין לצורך מאכל בהמה, היינו דחיותא ושרי: דנקיט מהאי גיסא. דדיקלא ומהאי גיסא ענפים יבישין שבו, היינו אדעתא דדיקלא ואסור: הני תמרי תוחלני. תמרים שלא נתבשלו כל צרכן: מיגזרינהו. לחותכן לשנים ולאוכלן הכי ביו"ט שרי, דלצורך יום טוב קעביד: מייצינהו אסור. לכובשן במשוי ומוציא ליחה שבהן לחוץ היינו[ל] אסור, שעכשיו אינן נתלעים, אלא לעשות מהן צימוקים לאכלן בחול הוא מכוין, ואסור לתקן ביום טוב מאכל דחול: כיון דמתלעי. אי לאו דמייצינהו: כדבר האבד. כלומר כסחורה שאדם יכול לעשותה במועד כדי שלא יפסיד בה אם לא עשאה, הכי נמי מצי למייצינהו, דאי לא עביד הכי מיתלעי, ושרי: פרקמטיא כל שהוא. לעשות סחורה בחולו של מועד: ובדבר האבד מותר. שאם יש לו הפסד אם לא יעשנה לאותה סחורה מותר לעשותה, אבל בחנם שלא[מ] להרויח אסור: הוה מסיק זוזי. שהיו חייבין לו מעות באותו מקום:

יריד

עין משפט נר מצוה

צב א מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה טו סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמ סעיף ח:
צג ב מיי' שם טוש"ע א"ח סי' תקלו ס"ב:
צד ג טוש"ע א"ח סי' תקמ סעיף ה:
צה ד מיי' שם הלכה ז טוש"ע שם סעיף ו:
צו ה מיי' שם הלכה טו טוש"ע א"ח סי' תקלו סעיף ג:
צז ו מיי' שם הלכה יד טוש"ע א"ח סי' תקמא סעיף ג:
[ו מיי' שם טוש"ע שם]:
צח ז מיי' פ"ח הלכה יב שם ופ"ב מהל' זכיה ומתנה מהל' ד עד הלכה ט טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ט וטור ש"ע ח"מ סי' רעה סעיף יז יח יט כ:
צט ח טוש"ע א"ח שם סעיף י:
ק ט טוש"ע שם ס"ח:
קא י טוש"ע שם סעיף יא:
קב כ טוש"ע שם סי' תקלג סעיף ג:
קג ל מ נ מיי' פ"ז שם הלכה כב טוש"ע שם סי' תקלט סעיף א:

הגהות הגר"א

[א] תוס' ד"ה מוליא במוליא כו' וכן גרס ר"ג ורב אלפס משמע שיותר קרקע שוה צריך לחרוש כו' ושמא לפי שהיו דשין כו' וי"מ כדי לעשות דיר כו' ורש"י גרים בהיפך מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא דארעא מוליא בנצא אדעתא דבי דרי כצ"ל:

משנת ראשונים

ולמיבני אוריא. הוא אבוס שבו אוכלים הסוסים, ובלע"ז קרוקא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

לסרוקי סוסיא. יש הרבה סוסים של שרים שסורקין שער צואריהם וקולעין אותן להנאתן. והיא הוא דשרי במועד, אבל בי"ט מיתסר. ויש מפרש לסרוקי סוסיא הוא קרצוף. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

איצטבא. יש מפרשים בנין שעושין מאבנים וטיט לישב עליהן, נראה דבזה הוי בניין גמור לכך נראה דאיצטבא היינו ספסלים שלנו נסר שמחברים בו רגלים. **[סמ"ק מצידך סימן קצד]**

לכסכוסי קירמי. נ"ל שהוא תיקון שעושין ביריעות הקורין בל"ע קראר ומעשה הדיוט הוא שאין צריך אומן. **[תלמיד הרשב"א]**

ובערוך פירש לכסכוסי כמו לרכוכי, כי דרך הוא לקבץ מקצת בגד של פשתים בתוך ידיו ומשפשפן לרככן, שכשרוחצין אותן ומתיבשין בשמש או ברוח הם קשים, ולכך נותן הבגד בתוך ידיו, ומוליך ומביא ידיו עד שיתרכך הבגד ונעשה כמין קמטים קטנים וכשלובשו מתפשטין. קירמי הם בגדי חשובים דקים כקרום ביצה. ויש מפרשים לכסכוסי קרמי, לכבד הצעיפים של הנשים שכובסין אותם בסולת מבושל. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **קטורי בירי.** לשון בירית טהורה דפ' במה אשה (שבת סג.),שהוא כלי שבשוקי הנשים, אף זהו כן, כי דרך הנשים שמקמטות בתי שוקיהם בדפוסים של עץ העשים למדת השוק באורך ובעובי, ומכניסין אותן דפוסין בתוך הבתי שוקים, ומעגלין את הבתי שוקים סביב הדפוסים עד שנתמלא כולו קמטים ותופרין את כולה דרך הקמטים לדבקם יחד שלא יתפרדו ויש שם אונות, ולכך אסור אפילו הוי צורך י"ט. ובערוך גריס קטורי בי ידי, ופי' מכנסין ומלקטין ומכווצים הנשים בית יד של חלוקיהן ונראה כווץ ומעשה אומן הוא ואסור. וכן הוא דרך הנשים שיש להן נסר ארוך וקצר מן הרחב ותוחבין אותו בתוך הבית יד, ולוקחין אבן זכוכין ומקמטין אותה על הנסר בחוזק מלמעלה למטה ומחליקה עד שנתמלאת כל הבית יד כלו קמטין. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **הני תמרי תוחלני.** פירוש תמרים לחים מאד וקשים שאין תולדתן להתבשל באילן והן כובשין אותן אחר לקיטה, כדי שיתחממו ויצא מהם המרירות והלחות, והן כמו בוסר, כדאמרינן [ברכות ל"ו:] מתחלי דערלה. ולהכי אמר מגזרינהו, מפני שהן נלקטין עם העוקצין כעין פירות שאין מבושלין, ומגזרינהו כדי לאכלן. אבל מכבשינהו כדי למצותן אסור, שהן ככבשין שאין יכול לאכול מהן במועד. כי מפני כבישתן נמאסין עד שיתחמצו ויבשלו. וצריך זמן ארוך, ואין יכול לאכול מהן במועד. והראי"ג ז"ל פירש תמרי דהנוניתא פירוש תמרים שמנים מאד, כדאמרינן, קרב לגבי דיהנא ואידהן. **[המכתם]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) תוספתא פ"ב ה"ו, ב) [עי' ביצה כג.], ג) ב"ב נד., ד) בבא בתרא נד., ה) [שם], ו) [שם], ז) [שם], ח) [לקמן יג.], ט) [עי' ב"מ עג:], י) [ועי' תוס' ב"ב נד. ד"ה מוליא].

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר רבא מאן דמתקיל תיקלא אדעתא. נ"ב כן היא גירסת רש"י ונימוקי יוסף ופירוש מסקל השדה: (ב) שם ונצא בנצא אדעתא דארעא שקל מוליא ושדא בנצא אדעתא דבי דרי ואמר רבא כצ"ל: (ג) רש"י ד"ה או נצא כו' שאינו משגיח באיזה מקום. נ"ב פירוש דרכו של חורש אינו אלא לרפויי ארעא עי' לעיל דף ג ע"ב: (ד) ד"ה אדעתא דארעא דלהכי כו' אסור הס"ד ואח"כ מה"ד דפתח מיא לארעיה שעושין חור והמים יוצאין מן הגומא: (ה) תוס' ד"ה למישקל כו' פי' בתוספתא כו' לתקן ברזלים דכיון דהקרקע קשה ומתקלקל: (ו) ד"ה ואין מונעין רפואה מבהמה נראה דברפואה דבהמה: (ז) בא"ד ובין קלקוף שרי אפילו בי"ט כדאיתא: (ח) ד"ה קיטורי כו' ולא בידי בדלי"ת. נ"ב פירוש דיש גורסין בידי בדלי"ת ופי' לעשות קשרי בית ידים אסור מפני שעושה מעשה אומן וכן היא גירסת הרמב"ם: (ט) ד"ה מוליא כו' אדעתא דארעא שקל מוליא ושדי בנצא אדעתא דבי דרי וכן גרס ר"ג ור"א גרס בהיפך כו' בנצא אדעתא דבי דרי מוליא בנצא אדעתא דארעא משמע שיותר כו' כצ"ל: (י) ד"ה פרקמטיא כו' בקביעות וחילוף נראה דלא חשיב פרקמטיא:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה ואין מונעין וכו' אין נ"ל דהא קיי"ל. עיין ברא"ש דהגירסא הכא רב. ולפ"ז לק"מ דרב לשיטתיה דס"ל דבר שאין מתכוין אסור. ואסור קלקוף בי"ט:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י וברי"ף ורא"ש ליתא "ולמיבני ריחיא", ועיין תוס' לעיל ע"א ד"ה ג"ר ר"י והבג' הב"ח שם (רש"ש), ועי' שם רש"י כת"י ובתוס' הרא"ש (ועי' דק"ס): ב] [צ"ל רב וכ"א ברא"ש ובערוך ערך אקרפטא] (גליון), וכ"ה בכת"י ועי' גליון הש"ס: ג] [בב"י סי' תקמא העתיקו נוסח הגמ' קטורי בי ידי ע"ש] (גליון), וכ"ה בכת"י והרבה ראשונים בידי, ועי' תוס': ד] צ"ל ולהשים (באה"מ): ה] בכת"י איצטבא. כסא (ועי' תוס'): ו] [דקים כקרום ביצה. ערוך] (גליון): ז] בכת"י בידי, ועי' אות ג וברש"ש ויד דוד: ח] צ"ל חלקים (רש"ש, ראש משביר): ט] "בי"ט" ליתא בכת"י: י] בכת"י והוי: כ] בכת"י הגומות: ל] תיבת "היינו" מיותר (גנזי יוסף): מ] נדצ"ל שבא להרויח (באה"מ), ועי' ממ"נ ובחזו"א: נ] נראה שכאן שייך התיבות בפרק חזקת הבתים (ב"ב נד ע"א) במקום בסוף הדיבור הקודם (באה"מ):

18/06/2018

באמצעות סילוק המכשולים והשוואת פניה, **אֲסִיר** - אסור, מפני שזה דומה לחרישה האסורה בחול המועד[יט].

מבררת הגמרא, **הֵיכִי דָּמֵי** - כיצד ניכר מתוך מעשיו שכוונתו לצורך הגורן, ולא יהיה בזה משום מראית העין שיאמרו הרואים שעושה לצורך חרישה[כ]. מבארת הגמרא, אם הוא נותן **מוּלְיָא בְּמוּלְיָא** - תל בתל, שאינו משוה ומיישר את כל הקרקע, אלא שמשפיל ומרחיב את תלי העפר שבה, על ידי שנוטל העפר מראשם ונותנו לצידיהם[כא], וכמו כן **נִצָּא בְּנִצָּא** - גומא בגומא[כב], שגורר העפר שבשפת הגומא לאמצעיתה, וכך מרחיב את קרקע הגומא ומשווה פניה[כג], אז ניכר שעושה **אַדַּעְתָּא דְּבֵי דָּרֵי**, שכן לצורך גורן די בכך שיש בה מקומות ישרים בפני עצמם אף שאין כולם בגובה שוה[כד], ומותר לעשות כן. אבל אם **שְׁקַל מוּלְיָא וּשְׁדָא בְּנִצָּא** - נטל תל והשליכו לגומא, ובכך משווה את פני כל הקרקע, נראה שעושה כן **אַדַּעְתָּא דְּאַרְעָא** ואסור לעשות כן אפילו אם דעתו לצורך עשיית גורן[כה].

הוראה נוספת במלאכה בחול המועד התלויה בכוונתו:

וְאָמַר רָבָא, הַאי מַאן דְּזָכֵי זִיכֵי - המכבד והמנקה הקרקע מעצים שעליה[כו], **אַדַּעְתָּא דְּצִיבֵי** - אם מלקטם לצורך העצים, דהיינו שרוצה להסיקם, **שָׁרֵי** - מותר. אך אם מלקטם **אַדַּעְתָּא דְּאַרְעָא** - לייפות הקרקע לצורך זריעה, **אֲסִיר**, מפני שעבודת הקרקע אסורה בחול המועד.

מבררת הגמרא, **הֵיכִי דָּמֵי** - כיצד יהיה ניכר מתוך מעשיו שכוונתו לצורך העצים. מבארת הגמרא, אם **שָׁקֵיל רַבְרְבֵי וְשָׁבֵיק זוּטְרֵי** - נוטל את העצים הגדולים ומניח את הקטנים בקרקע, אז ניכר שמלקט **אַדַּעְתָּא דְּצִיבֵי** - לצורך העצים, שלכן הוא בוחר את העצים הגדולים הראויים להסקה ועוזב את הקטנים שאין מסיקים בהם. אך אם **שָׁקַל רַבְרְבֵי וְזוּטְרֵי** - נטל הן את העצים הגדולים והן את הקטנים, נראה שעושה כן **אַדַּעְתָּא דְּאַרְעָא** - לצורך השבחת הקרקע, שלכך נטל את כולם שתהיה הקרקע ראויה לזריעה.

הוראה נוספת במלאכה התלויה בכוונתו:

וְאָמַר רָבָא, הַאי מַאן דְּפָתַח מַיָּא לְאַרְעֵיהּ - הפותח פֶּתח למי הנהר שיכנסו לגומא שבשדהו, **אַדַּעְתָּא דְּכַוְורֵי** - לדעת שיכנסו הדגים עם המים לגומא ויצודם, **שָׁרֵי** - מותר, שעושה כן לצורך אכילת הדגים במועד[כז]. אבל אם עושה כן **אַדַּעְתָּא דְּאַרְעָא** - שהמים ישקו שדהו, **אֲסִיר**, מפני שאסור להשקות שדהו בחול המועד[כח].

מבררת הגמרא, **הֵיכִי דָּמֵי** - כיצד יהיה ניכר שעושה לצורך צידת הדגים. מבארת הגמרא, אם **פָּתַח תְּרֵי בָּבֵי** - שני פתחים לגומא, **חַד מֵעִילָּאֵי וְחַד מִתַּתָּאֵי** - אחד מלמעלה שדרכו יכנסו המים לגומא שבשדה, ואחד מלמטה שדרכו יצאו המים מן הגומא, אז ניכר שעושה כן **אַדַּעְתָּא דְּכַוְורֵי** - שצריך את הדגים, שכך תתרוקן הגומא ויוותרו בה הדגים ויצודם. אבל אם **פָּתַח חַד בָּבָא** - רק פתח אחד שדרכו יכנסו המים, נראה שכוונתו **אַדַּעְתָּא דְּאַרְעָא**, ולכך לא עשה פתח נוסף ליציאת המים משום שרצונו שהמים יעלו על גדות הגומא וישקו שדהו.

הוראה נוספת במלאכה בחול המועד התלויה בכוונתו:

וְאָמַר רָבָא, הַאי מַאן דְּפָשַׁח דִּיקְלָא - הזומר דקל וממעט ענפיו, **אַדַּעְתָּא דְּחֵיוָתָא** - עבור מאכל בהמותיו[כט], **שָׁרֵי**. אבל אם זומרו **אַדַּעְתָּא דְּדִיקְלָא** - שיצמח יותר טוב[ל], **אֲסִיר**.

מבררת הגמרא, **הֵיכִי דָּמֵי** - כיצד יהיה ניכר שעושה לצורך בהמותיו. מבארת הגמרא, אם **שָׁקֵיל כּוּלֵּיהּ מֵחַד גִּיסָא** - נוטל את כל הענפים שבצד אחד של הדקל, הן לחים והן יבשים, אז ניכר שזומר **אַדַּעְתָּא דְּחֵיוָתָא**, ולא להשבחת הדקל[לא]. אך אם הוא נוטל את הענפים היבשים **מֵהַאי גִּיסָא וּמֵהַאי גִּיסָא** - משני צדי הדקל, נראה שזומר **אַדַּעְתָּא דְּדִיקְלָא**, שכן המנהג להשביח את הדקל על ידי הסרת הענפים היבשים מכל צדדיו[לב] **וַאֲסִיר**.

מימרא נוספת של רבא:

וְאָמַר רָבָא, הָנֵי תַּמְרֵי תּוּחְלָנֵי - תמרים אלו שלא נתבשלו כל צרכם[לג], כך דינם, **מִיגְזְרִינְהוּ** - חיתוכם לשנים בשביל לאוכלם כך במועד, **שָׁרֵי** - מותר, שהרי עושה כן לצורך המועד[לד]. אבל **מַיְיצְינְהוּ** - כבישתם תחת משאות כבדים כדי שתצא ליחתם ולא יתליעו, **אֲסִיר**, שאינם עשויים להתליע במועד, ומטרתו למנוע התלעתם לזמן רב, ואין

[יט] **עיין** רש"י (ד"ה אדעתא - הראשון) שכתב, שדומה לחורש ביום טוב. ובהגהות וציונים הובא, שבכת"י אין תיבות 'ביום טוב'.

[כ] **שאין** די בכוונתו להיתר, אלא צריך גם שיהיה ניכר ממעשיו שכוונתו להיתר. ריטב"א (ד"ה אדעתא), נמוקי יוסף (ד"ה אדעתא - הראשון) וחידושי הר"ן (ד"ה היכי). אולם כתב הריטב"א, שאם עשה בלא היכר ואומר שהתכוון להיתר, אין קונסים אותו [ולא כדרך שקונסים את העושה מלאכה במועד (יב:)]. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה היכי) פירש, שעלינו לדעת מה כוונתו, שאם נדע שכוונתו לאיסור, מוטל עלינו למחות בידו על כך.

[כא] **רשב"ם** (שם ד"ה מוליא) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מוליא). או שנוטל תל אחד ומניחו בצד חבירו ונעשה לתל אחד רחב יותר. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (שם).

[כב] **כמו** 'חריצין ונעיצין' (ב"ק נ:), שהם בורות. נמוקי יוסף (ד"ה נצא). ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה שקל) פירש 'נצא' היינו מקום חלול, כמו 'בנוצתה' (ויקרא א טז), שהוא מקום חלול בעוף שבו נכנס המזון.

[כג] **רשב"ם** (שם).

[כד] **ואדרבא** עבור הגורן טוב יותר כשיש בקרקע מדרון. חידושי הר"ן (ד"ה אדעתא).

[כה] **ביארנו** לפי גירסת הגמרא שלפנינו וכפירוש רשב"ם (ב"ב נד.). אך גירסת רש"י (ד"ה או, ד"ה ושדא) היא להיפך 'מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא דארעא, מוליא בנצא אדעתא דבי דרי'. ופירש, 'מוליא במוליא' היינו שאם נוטל עפר ממקום גבוה ומניחו שם על גבי מקום גבוה, וכן 'נצא בנצא' היינו שחופר במקום נמוך ומניחו במקום נמוך, נראה שעושה כן לצורך הכשרת הקרקע לזריעה, שכן דרכו של חורש שמרפה את הקרקע [כן פירש הב"ח (אות ג) בדברי רש"י. וברש"י כת"י (ד"ה אדעתא - הראשון) כתב שעושה כן להכשיר הקרקע לחרישה שיעשה אחר המועד, וכן משמע בתוספות (ד"ה מוליא)], ואינו מקפיד ליישרה שתהיה בלא תלים וגומות. אבל אם לוקח עפר ממקום גבוה ומניחו במקום נמוך, ניכר שעושה כן לצורך הגורן, שכך הדרך לעשות את הגורן על גבי קרקע שוה בלא גומות, ומותר. וכתבו התוספות (שם) שמסתבר כגירסא זו, שהרי אנו צריכים קרקע חלקה עבור דישת הגורן יותר מלחרישה. וכתבו שאולי מפני שבזמן הגמרא היו דשים במוריגים לא הוצרכו לקרקע שוה.

עוד כתבו התוספות, שיש מפרשים ש'בי דרי' היינו דיר בהמה, ולכך אין צריך עבורו קרקע שוה כל כך [שדי שתהיה הקרקע חלקה כדי מקום רביצת בהמה אחת בכל מקום ומקום בשדה, כך שמקצת הבהמות תרבצנה במקומות הגבוהים ומקצתן בנמוכים. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אדעתא - השלישי)].

[כו] **רש"י** (ד"ה זכי) ורבינו חננאל (ד"ה וכן - הראשון). ולפירושם אין בזה משום מלאכה אלא טירחה בעלמא. אחרונים]. וברש"י כת"י ונמוקי יוסף (ד"ה זכי) פירשו, שתולש העצים מן הקרקע ויש בכך מלאכה.

'זכי' מתפרש על פי הכתוב (איוב לג ט) 'זך אני בלי פשע'. ר"י בן חכמון (ב"ב נד. ד"ה ואמר - הראשון).

[כז] **ואף** שממילא גם משקה את השדה, מכל מקום אינו אסור שדבר שאינו מתכוון הוא. משנה ברורה (סי' תקלז ס"ק לג). וראה ילקוט ביאורים במה שדנו הפוסקים האם מותר לצוד אף יותר מכדי צורך אכילתו.

[כח] **כל** זה אינו אלא בשדה ניר או שדה בור, אבל מותר להשקות שדה שיש בה זרעים במועד, כמבואר לעיל (ו:). רש"י כת"י (ד"ה חד בבא) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה דפתח).

[כט] **כשענפי** הדקל רכים, הם ראויים למאכל בהמה. רש"י כת"י (ד"ה דפשח).

[ל] **מקל** מעליו משא הענפים כדי שיטעון יותר פירות ויהיה כחו מרובה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה דמפשח).

[לא] **והרשב"ם** (ב"ב נד. ד"ה כוליה) כתב, שעל ידי חיתוך הענפים בצד אחד בלבד, מגלה את האילן ומקלקלו, וכך ניכר שאינו עושה לתועלת האילן.

[לב] **רשב"ם** (שם ד"ה מהאי).

[לג] **'תמרים** לחים מאד וקשים כעין בוסר, כדאמרינן (ברכות לו:) מתחלי דערלה'. נמוקי יוסף (ד"ה תוחלני).

[לד] **רש"י** (ד"ה מיגזרינהו). וצריך עיון, איזו מלאכה יש במעשה זה, שלא הותר אלא משום צורך המועד. חזון איש (או"ח סי' קלה ברש"י ד"ה מיגזרינהו). ומדברי רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ואמר - החמישי) נראה, שיש בכך משום טירחה במועד, שגם היא לא הותרה אלא לצורך המועד.

אולם רש"י בכת"י (ד"ה מיגזרינהו), שיטת ריב"ב, חידושי הר"ן, נמוקי יוסף (ד"ה מיגזרינהו) ומאירי (ד"ה תמרים) בשם גדולי המפרשים פירשו, ש'מיגזרינהו' היינו תלישתם מהדקל. שמאחר שתמרים אלו נתלשים עם עוקציהם כדרך פירות שאינם בשלים כל צורכם, נקראת תלישתם גזירה ולא תלישה. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מיגדרינהו) גרס 'מיגדרינהו' בדל"ת, שכן תלישת התמרים מהדקל נקראת 'גדירה', כמבואר ברש"י בשבת (עג: ד"ה גודר). והמאירי (ד"ה תמרים) כתב ש'מיגזרינהו' הוא כמו מיגדרינהו. ולהלן יבוארו דברי רבא ורב פפא לפירוש זה.

אבל חמרא דריחיא לא [א]רב יהודה שרי למישקל טופריה לחמרא דריחיא ולאוקומי ריחיא ולמיבני ריחיא[א] ולמיבני אמת ריחיא ולמיבני אוריא (רבא[ב]) שרא [ב]לסרוקי סוסיא [ג]ולמיבני אקרפיטא [ד]ולמיבני איצטבא רבא שרא למישקל דמא לבהמה בחולא דמועדא א"ל אביי תניא דמסייע לך א) [ה]מקיזין דם לבהמה ואין מונעין רפואה לבהמה בחולו של מועד רבא [ו]שרא לכסכוסי קירמי מ"ט מעשה הדיוט הוא אמר רב יצחק בר אמי אמר רב חסדא ב) קיטורי בירי[ג] [ו]אסיר מ"ט מעשה אומן הוא אמר רבא ג) [ז]מאן דמתקיל (א) ארעא אדעתא דבי דרי שרי אדעתא דארעא אסיר היכי דמי מוליא [ד]במוליא ונצא בנצא (ב) אדעתא דבי דרי שקל מוליא ושדא בנצא אדעתא דארעא ואמר רבא [ח]האי מאן דזכי זיכי אדעתא דציבי שרי אדעתא דארעא אסיר ה) היכי דמי שקיל רברבי ושביק זוטרי אדעתא דציבי שקל רברבי וזוטרי אדעתא דארעא ואמר רבא [ט]האי מאן דפתח מיא לארעיה אדעתא דכוורי שרי אדעתא דארעא אסיר היכי דמי ו) פתח תרי בבי חד מעיילאי וחד מתתאי אדעתא דכוורי פתח חד בבא אדעתא דארעא ואמר רבא [י]האי מאן דפשח דיקלא אדעתא דחיותא שרי אדעתא דדיקלא אסיר היכי דמי ז) שקיל כוליה מחד גיסא אדעתא דחיותא מהאי גיסא ומהאי גיסא אדעתא דדיקלא ואסיר ואמר רבא הני תמרי תוחלני מיגזרינהו שרי מייצינהו אסיר רב פפא אמר [כ]כיון דמתלעי ח) כפרקמטיא האבד דמי ושרי ואמר רבא [ל]פרקמטיא כל שהוא אסור א"ר יוסי בר אבין [מ]ובדבר האבד מותר רבינא הוה ליה ההוא עיסקא דהוה מזדבן בשיתא אלפי שהייה לזבוניה בתר חולא דמועדא וזבניה בתריסר אלפי רבינא הוה מסיק זוזי בבני ט) אקרא דשנואתא אתא לקמיה דרב אשי א"ל מהו למיזל האידנא עלייהו א"ל [נ]כיון דהאידנא הוא דמשכחת להו ביומי אחריני לא משכחת להו כפרקמטיא האבד דמי ושרי תניא נמי גבי ע"ז כי האי גוונא הולכין ליריד

אבל חמרא דריחיא. שכך עושין שהיו טוחנים אגב חמורים, לא מצי למישקל לההוא חמרא לפרניו, דלא מצי למטחן במועד אלא לצורך מועד כדמפרש לקמן פרק מי שהפך (דף יב:), הלכך טחינה מועטת יכול לטחון בחמור ולא מרעי ליה גידול לפרניו: **לאוקומי ריחיא.** להעמיד להשים[ד] הריחים זו על גב זו: **אמת ריחיא.** העץ שהריחים בנוי עליו: **ולמיבני אוריא.** רפת בקר: **לסרוקי סוסיא.** להסריק סוסים במסרק של ברזל: **למיבני אקורפיטא.** מה שמשימין התבואה לתוכו לפני הסוסים שקורין מנייטור"ה בלע"ז: **איצטבא.** בנין אבנים[ה]: **למישקל דמא.** להקיז: **לכסכוסי.** גיהוץ שקורין קוביל"ר: **קרמין.** בגדים[ו]: **מעשה הדיוט.** דמותר לעשותו בחולו של מועד, דלאו מעשה אומן הוא: **קיטורי בירי[ז] אסיר.** למיעבד במועד, שכך היו עושין שהיו נוטלין כלים חלוקין[ח] והיו מחליקין עליהן בית יד של חלוקיהם, מעשה אומן הוא ואסור. ל"א לכויץ קמטין שאדם עושה בבית יד, שממלאים אותה בקנה של שבלים חלקים ומקמטין, פרונצי"א בלע"ז: **דמתקיל תיקלא.** שחופר משם האדמה לצורך הגורן לחבוט שם חטין לצורך המועד, היינו אדעתא דבי דרי ושרי: **אדעתא דארעא.** שחופר שדהו לצורך זריעה אסור, משום דדמי כחורש בי"ט[ט]: **מוליא במוליא.** שנוטל הקרקע ממקום גבוה ומניחו שם על גבי מקום גבוה היינו מוליא במוליא: **או נצא בנצא.** שחופר במקום נמוך ומניחו במקום נמוך דהיינו אדעתא דארעא ואסור, דזה דרכו של חורש שדהו (ג) שאינו משגיח באיזה מקום שירד המחרישה בקרקע אפילו במקום נמוך חורש, והיינו[י] דומיא דחרישה ואסור: **אבל שקל מוליא.** שנוטל הקרקע ממקום גבוה: **ושדא בנצא.** במקום נמוך, היינו אדעתא דבי דרי אדעתא דגורן, שכך דרכו של גורן שמשוה הגרנות[כ], וזה מותר: **דזכי זיביא.** שמכבד את הקרקע מעפרים קטנים שעליה שנוטלם: **אדעתא דציבי.** אם ליקטן אדעתא דעצים להסיקן, דנקט רברבי ושבק זוטרי: **אדעתא דארעא.** דלהכי ליקטן שרוצה לזרוע הקרקע, שלוקט גדולים וקטנים, אסור (ד): **אדעתא דכוורי.** שעושין המים שיוצאין מן הגומא של ביבר לחוץ, אם לצורך שיצאו המים וישתיירו הדגים מותר: כגון דפתח תרי בבי. אחד שבו נכנסין המים לגומא ונכנסין אף הדגים לגומא, ואחד שהמים יוצאין חוץ לגומא והדגים משתיירים בתוכה ולוקחים אותם, שרי, דהיינו אדעתא דכוורי: **דארעא.** דפתח חד בבא שבו נכנסים המים לגומא, ואידך פתח שבו יוצאין המים לחוץ לא פתח: **אדעתא דארעא.** שכשהגומא מליאה מים יוצאין המים למעלה ומשקין כל השדה, וכי האי גוונא אסור: **דפשח דיקלא.** שזומר הדקל מן הענפים שבו: **אדעתא דחיותא.** דראויין למאכל בהמה, דנקט מן הענפים דמחד גיסא בין לחין בין יבשין לצורך מאכל בהמה, היינו לחיותא ושרי: **דנקיט מהאי גיסא.** דדיקלא ומהאי גיסא ענפים יבישין שבו, היינו אדעתא דדיקלא ואסור: **הני תמרי תוחלני.** תמרים שלא נתבשלו כל צרכן: **מיגזרינהו.** לחותכן לשנים ולאוכלן הכי בי"ט שרי, דלצורך יום טוב קעביד: **מייצינהו אסור.** לכובשן במשוי ומוציא ליחה שבהן לחוץ היינו[ל] אסור, שעכשיו אינן נתלעים, אלא לעשות מהן נימוקים לאכלן בחול הוא מכוין, ואסור לתקן ביום טוב מאכל דחול: **כיון דמתלעי.** אי לאו דמיילינהו: **כדבר האבד.** כלומר כסחורה שאדם יכול לעשותה במועד כדי שלא יפסיד בה אם לא עשאה, הכי נמי מצי למיילינהו, דאי לא עביד הכי מיתלעי, ושרי: **פרקמטיא כל שהוא.** לעשות סחורה בחולו של מועד: **ובדבר האבד מותר.** שאם יש לו הפסד אם לא יעשנה לאותה סחורה מותר לעשותה, אבל בתנאי שלא[מ] להרויח אסור: **הוה מסיק זוזי.** שהיו חייבין לו מעות באותו מקום: **יריד**

למישקל טופרי. פירש (ה) בתוספתא דה"ה לדידן שמותר לתקן ברזלים דקרקע קשה ומתקלקל ומשום שאין ברזלים בימי חכמים שאין צריך רק למשקל טופריה שהיה הקרקע מטוננת כמו ברוסי"א היה אסור: **איצטבא** ואקרופיטא. עניני ספסל וקצת הם חלוקים כדאמרינן בריש פרק עשרה יוחסין (קדושין דף ע.) ליתיב מר אקרופיטא אמר ליה מי סני ספסל כדאמרי רבנן או איצטבא כדאמרי אינשי:

ואין מונעין רפואה מבהמה. (ו) דברפואה דבהמה שיש בה מלאכה איירי אבל רפואה שאין בה איסור מלאכה רק גזירה משום שחיקת סממנין אפילו בשבת איכא מאן דשרי והלכה כמאן דשרי כדאי' בפ' במה בהמה (שבת דף נג:) דרש רבא הלכה כרבי יאשיה דלית ליה גזירה משום שחיקת סממנין ברפואה דבהמה פי' דלסרוקי סוסיא שפירש בקונטרס אושטלי"ר בלעז °אין נראה לי דהא קי"ל דבין קירוד ובין קירצוף שרי (ז) כדאי' סוף פרק שני דביצה (דף כג.) לר' שמעון דאמר דבר שאין מתכוין מותר וקיימא לן כוותיה אלא ענין אחר הוא:

כסכוסי. פי' בקונטרס אנפסיי"ר בלע"ז ויש מפרשים ליקיי"ר ולשון כסכוס משמע כן כדאי' פ' תולין (שבת דף קמא. ושם) מכסכסו מבפנים ואין מכסכסו מבחוץ גבי טיט:

קיטורי בירי. גרסינן ברי"ש ולא בידי בדלי"ת (ח) והוי מענין בירית טהורה בפ' במה אשה יוצאה (שם דף סג.) (ובפרק חזקת הבתים) (ב"ב דף נד):

מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא (ט) דבי דרי שקל מוליא ושדי בנצא אדעתא דארעא. [א] וכן גרס רבינו גרשון[י] ורב אלפס גרס בהפך מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא דארעא מוליא בנצא אדעתא דבי דרי משמע שיותר קרקע שוה צריך לחרוש מלידוש ואיפכא מסתברא טפי דלדידן צריך קרקע שוה לידוש יותר מלחרוש ושמא לפי שהיו דשין במוריגין אין צריך קרקע שוה ויש מפרשים כדי לעשות דיר של בהמה[י]:

פרקמטיא כל שהוא. פי' רבינו יצחק בתשובתו כי רבינו יעקב לא היה חושב הלואת רבית פרקמטיא והא דאמר רבינא הוה מסיק זוזי בבני אקרא דשנואתא משמע דחשיב פרקמטיא ולא שרי אלא משום דבר האבד היה אומר רבינו יעקב דסחורת יין היתה כדאמרינן באיזהו נשך (ב"מ עג:) רבינא הוה יהיב זוזי לבני אקרא דשנואתא ושפכי ליה טפי כופייתא אבל הלואה דשולחנות בקביעות וחילוף נראה (י) דחשיב פרקמטיא:

ובדבר האבד מותר. פירוש בדבר שאם לא ימכרנה עתה שמא לא ימכרנה יפה פעם אחרת ויפסיד מן הקרן אבל אם לא יפסיד מן הקרן אלא שלא ירויח כל כך אין זה חשוב דבר האבד וכל שכן לקנות סחורה שמא תהיה יותר ביוקר אחר המועד אבל לקנות יין כשר בתוך המועד מותר והר"ר יוסף פירש דיש לאסור דאף על פי שלא ימצא בזול הרי ימצא ביוקר ואין זה דבר האבד:

כוורא

עין משפט נר מצוה

צב א מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה טו סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמ סעיף ח:
צג ב מיי' שם טוש"ע א"ח סי' תקלו ס"ב:
צד ג טוש"ע א"ח סי' תקמ סעיף ה:
צה ד מיי' שם הלכה ז טוש"ע שם סעיף ו:
צו ה מיי' שם הלכה טו טוש"ע א"ח סי' תקלו סעיף ג:
צז ו מיי' שם הלכה יד טוש"ע א"ח סי' תקמא סעיף ג:
[ו מיי' שם טוש"ע שם]:
צח ז מיי' פ"ח הלכה יב סמג ופ"ב מהל' זכיה ומתנה הל' ד עד הלכה ט טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף ט וטור ש"ע ח"מ סי' רעה סעיף יז יח יט כ:
צט ח טוש"ע א"ח שם סעיף י:
ק ט טוש"ע שם ס"ח:
קא י טוש"ע שם סעיף יא:
קב כ טוש"ע שם סי' תקלג סעיף ג:
קג ל מ נ מיי' פ"ז שם הלכה כב טוש"ע שם סי' תקלט סעיף א:

הגהות הגר"א

[א] תוס' ד"ה מוליא במוליא כו' וכן גרס ר"ג ורב אלפס משמע שיותר קרקע שוה צריך לחרוש כו' ושמא לפי שהיו דשין כו' וי"מ כדי לעשות דיר כו' ורש"י גרים בהיפך מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא דארעא מוליא בנצא אדעתא דבי דרי כצ"ל:

משנת ראשונים

ולמיבני אוריא. הוא אבוס שבו אוכלים הסוסים, ובלע"ז קרוקא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

לסרוקי סוסיא. יש הרבה סוסים של שרים שסורקין שער צואריהם וקולעין אותן להנאתן. והיא הוא דשרי במועד, אבל בי"ט מיתסר. ויש מפרש לסרוקי סוסיא הוא קרצוף. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

איצטבא. יש מפרשים בנין שעושין מאבנים וטיט לישב עליהן, נראה דבזה הוי בניין גמור לכך נראה דאיצטבא היינו ספסלים שלנו נסר שמחברים בו רגלים. **[סמ"ק מצירך סימן קצד]**

לכסכוסי קירמי. נ"ל שהוא תיקון שעושין ביריעות הקורין בל"ע קראר ומעשה הדיוט הוא שאין צריך אומן. **[תלמיד הרשב"א]**

ובערוך פירש לכסכוסי כמו לרכוכי, כי דרך הוא לקבץ מקצת בגד של פשתים בתוך ידיו ומשפשפן לרככן, שכשרוחצין אותן ומתיבשין בשמש או ברוח הם קשים, ולכך נותן הבגד בתוך ידיו, ומוליך ומביא ידיו עד שיתרכך הבגד ונעשה כמין קמטים קטנים וכשלובשו מתפשטין. קירמי הם בגדי חשובים דקים כקרום ביצה. ויש מפרשים לכסכוסי קרמי, לכבד הצעיפים של הנשים שכובסין אותם בסולת מבושל. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **קטורי בירי.** לשון בירית טהורה דפ' במה אשה (שבת סג.), שהוא כלי שבשוקי הנשים, אף זהו כן, כי דרך הנשים שמקמטות בתי שוקיהם בדפוסים של עץ העשים למדת השוק באורך ובעובי, ומכניסין אותן דפוסין בתוך הבתי שוקים, ומעגלין את הבתי שוקים סביב הדפוסים עד שנתמלא כולו קמטים ותופרין את כולה דרך הקמטים לדבקם יחד שלא יתפרדו ויש שם אונות, ולכך אסור אפילו הוי צורך י"ט. ובערוך גריס קטורי בי ידי, ופי' מכנסין ומלקטין ומכווצים הנשים בית יד של חלוקיהן ונראה כווץ ומעשה אומן הוא ואסור. וכן הוא דרך הנשים שיש להן נסר ארוך וקצר מן הרחב ותוחבין אותו בתוך הבית יד, ולוקחין אבן זכוכין ומקמטין אותה על הנסר בחוזק מלמעלה ומחליקה עד שנתמלאת כל הבית יד כלו קמטין. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] **הני תמרי תוחלני.** פירוש תמרים לחים מאד וקשים שאין תולדתן להתבשל באילן והן כובשין אותן אחר לקיטה, כדי שיתחממו ויצא מהם המרירות והלחות, והן כמו בוסר, כדאמרינן [ברכות ל"ו:] מחלי דערלה. ולהכי אמר מגזרינהו, מפני שהן נלקטין עם העוקצין כעין פירות שאין מבושלין, ומגזרינהו כדי לאכלן. אבל מכבשינהו כדי למצותן אסור, שהן כבשין שאין יכול לאכול מהן במועד. כי מפני כבישתן נמאסין עד שיתחמצו ויבשלם. וצריך זמן ארוך, ואין יכול לאכול מהן במועד. והראי"ג ז"ל פירש תמרי דהנוניתא פירוש תמרים שמנים מאד, כדאמרינן, קרב לגבי דיהנא ואידהן. **[המכתם]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) תוספתא פ"ב ה"ז, ב) [עי' ביצה כג.], ג) ב"ב נד., ד) בבא בתרא נד., ה) [שם], ו) [שם], ז) [שם], ח) [לקמן יא.], ט) [עי' ב"מ עג:], י) [ועי' תוס' ב"ב נד. ד"ה מוליא].

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר רבא מאן דמתקיל תיקלא אדעתא. נ"ב כן היא גירסת רש"י ונימוקי יוסף ופירוש מסקל השדה: (ב) שם ונצא בנצא אדעתא דארעא שקל מוליא ושדא בנצא אדעתא דבי דרי ואמר רבא כו' כצ"ל: (ג) רש"י ד"ה או נצא כו' שאינו משגיח באיזה מקום. נ"ב פירוש דרכו של חורש אינו אלא לרפויי ארעא עי' לעיל דף ג ע"ב: (ד) ד"ה אדעתא דארעא להכי כו' אסור הס"ד ואח"כ מה"ד דפתח מיא לארעיה שעושין חור והמים יוצאין מן הגומא: (ה) תוס' ד"ה למישקל כו' פי' בתוספות כו' לתקן ברזלים דכיון דהקרקע קשה ומתקלקל: (ו) ד"ה ואין מונעין רפואה מבהמה נראה דברפואה דבהמה: (ז) בא"ד ובין קרלוף שרי אפילו בי"ט כדאיתא: (ח) ד"ה קיטורי כו' ולא בידי בדלי"ת. נ"ב פירוש דיש גורסין בידי בדלי"ת ופי' לעשות קשרי בית ידים אסור מפני שעושה מעשה אומן וכן היא גירסת הרמב"ם: (ט) ד"ה מוליא כו' אדעתא דארעא שקל מוליא ושדי בנצא אדעתא דבי דרי וכן גרס ר"ג ור"א גרס בהיפך כו' בנצא אדעתא דבי דרי מוליא בנצא אדעתא דארעא משמע שיותר כו' כצ"ל: (י) ד"ה פרקמטיא כו' בקביעות וחילוף נראה דלא חשיב פרקמטיא:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה ואין מונעין וכו' אין נ"ל דהא קיי"ל. עיין ברא"ש דהגירסא הכא רב. ולפ"ז לק"מ דרב לשיטתיה דס"ל דבר שאין מתכוין אסור. ואסור קרלוף בי"ט:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י וברי"ף ורא"ש ליתא "ולמיבני ריחיא", ועיין תוס' לעיל ע"א ד"ה ה"ג רי"ו והבה"ג הב"ח שם (רש"ש), ועי' שם רש"י כת"י ובתוס' הרא"ש (ועי' דק"ס): ב] [צ"ל רב וכ"א ברא"ש ובערוך ערך אקרפטא] (גליון), וכ"ה בכת"י ועי' גליון הש"ס: ג] [בב"י סי' תקמא העתיק נוסח הגמ' קטורי בי ידי ע"ש] (גליון), וכ"ה בכת"י והרבה ראשונים בידי, ועי' תוס': ד] צ"ל ולהשים (באה"מ): ה] בכת"י איצטבא. כסא (ועי' תוס'): ו] [דקים כקרום ביצה. ערוך] (גליון): ז] בכת"י בידי, ועי' אות ג וברש"ש ויד דוד: ח] צ"ל חלקים (רש"ש, ראש משביר): ט] "בי"ט" ליתא בכת"י: י] בכת"י והוי: כ] בכת"י הגומות: ל] תיבת "היינו" מיותר (גנזי יוסף): מ] נדצ"ל שבא להרויח (באה"מ), ועי' ממ"נ ובחזו"א: נ] נראה שכאן שייך התיבות בפרק חזקת הבתים (ב"ב נד ע"א) במקום בסוף הדיבור הקודם (באה"מ):

לתקן מאכלים לצורך ימי החול. **רַב פָּפָּא אָמַר, כֵּיוָן דְּמִתְלְעִי** - כיון שבלא מעשיו עלולים התמרים להתליע ולהיפסד[לה], **כִּפְרַקְמַטְיָא הָאָבֵד דָּמֵי** - הרי זה כמסחר במועד שהותר במקום הפסד **וּשְׁרִי**[לו].

מימרא נוספת של רבא, בדין סחורה במועד:

וְאָמַר רָבָא, פְּרַקְמַטְיָא - קניית סחורה או מכירתה בחול המועד, אפילו **כָּל שֶׁהוּא** - מעט סחורה[לז], **אָסוּר** משום טירחה[לח].

הגמרא מבארת היתר דבר האבד בסחורה, ומביאה שתי עובדות בזה:

אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר אָבִין, וּבְדָבָר הָאָבֵד - אם מסחר זה הוא דבר האבד, שאם לא יעשהו עד לאחר המועד יהיה לו הפסד[לט], **מוּתָּר** לעשותו בחול המועד[מ].

אוצר החכמה 18/06/2018

מספרת הגמרא, **רָבִינָא הֲוָה לֵיהּ הַהוּא עִיסְקָא דַּהֲוָה מִזְדַּבַּן בְּשִׁיתָּא אַלְפֵי** - היתה לו סחורה שראויה להימכר במועד בששת אלפים, אך כדי שלא לעשות סחורה במועד[מא], **שַׁהְיֵיהּ לְזַבּוּנֵיהּ בָּתַר חוּלָּא דְמוֹעֲדָא** - המתין למוכרה אחר חול המועד, **וְזַבְּנֵיהּ בִּתְרֵיסַר אַלְפֵי** - ומכרה בשנים עשר אלף[מב].

מעשה נוסף שאירע לרבינא:

רָבִינָא הֲוָה מַסִּיק זוּזֵי בִּבְנֵי אַקְרָא דְּשַׁנְוָאתָא - היה נושה מעות בבני מחוז נהר שנוואתה[מג], **אֲתָא לְקַמֵּיהּ דְּרַב אַשִׁי אָמַר לֵיהּ** - בא רבינא לפני רב אשי ושאלו[מד], **מַהוּ לְמֵיזַל הָאִידְנָא עֲלַיְיהוּ** - האם מותר לי ללכת אליהם עכשיו בחול המועד כשהם בביתם לגבות מהם את חובי. **אָמַר לֵיהּ** רב אשי, **כֵּיוָן דְּהָאִידְנָא הוּא דְּמַשְׁכַּחַת לְהוּ, בְּיוֹמֵי אַחֲרִינֵי לֹא מַשְׁכַּחַת לְהוּ** - כיון שרק עתה במועד תמצא אותם בביתם ובימים אחרים לא תמצאם[מה], ולא תוכל לגבות מעותיך, **כִּפְרַקְמַטְיָא הָאָבֵד דָּמֵי וּשְׁרִי** - הרי זה כעשיית סחורה בדבר האבד, ומותר[מו].

מביאה הגמרא ראיה להיתר זה מברייתא:

תַּנְיָא נַמִּי גַּבֵּי עֲבוֹדָה זָרָה כִּי הַאי גַּוְונָא - שנינו כעין זה בברייתא לענין יריד שביום איד של עבודה זרה, שהתירו האיסורים שבו משום הפסד כפי שהתיר רב אשי במועד[מז]. וכך שנינו, **הוֹלְכִין**

לה. **אף** שספק הוא האם התמרים יתליעו ללא הוצאת הליחה מהם, התיר רב פפא לכובשם. ורבא חלק עליו בזה וסבר שאין להתיר אלא כשההפסד ודאי. קרן אורה (ד״ה ולאיתי).

לו. **ההיתר** משום דבר האבד אינו דווקא במסחר [שאינו מלאכה ממש], אלא אף עשיית מלאכה ממש הותרה משום דבר האבד. ומה שדימה כאן היתר כבישת התמרים לסחורה בדבר האבד דווקא, הוא משום שהפסד התמרים מועט, ורצה למצוא היתר אפילו בהפסד מועט, וזה מצאנו במסחר, שלא נאסר אלא כשעושה להרווחה, אבל כשיש הפסד כל שהוא התירו, כמבואר בסמוך. ובא להוציא משיטת המחמירים לקמן (יב.), שלא התירו לעשות מלאכת דבר האבד אלא כשההפסד מרובה. ריטב״א (ד״ה כפרקמטיא).

והראשונים שביארו שסוגייתנו מדברת בתלישת התמרים מהדקל, כמבואר לעיל בהערה, מבארים כך את מחלוקת רבא ורב פפא, לדברי הכל מותר לתלוש לצורך אכילה במועד, והיינו 'מיגזרינהו שרי', ואסור לתולשם לצורך כבישתם שישתמרו לאחר המועד. אלא שנחלקו רבא ורב פפא כשתלש לצורך המועד ונותרו בידו תמרים שאין לו צורך בהם במועד, רבא אסר לכובשם, שכל מלאכה שאינה לצורך המועד אסורה. ולרב פפא, כיון שתלשם לצורך אכילה ועתה ייפסדו אם ישאירם כך, מותר לכובשם.

לז. **אפילו** כדי שוה פרוטה. חידושי הר״ן (ד״ה כל) ונמוקי יוסף (ד״ה ואמר - השלישי). ואף שאין בזה טירחה יתירה. מאירי (ד״ה אין). ולכן הוצרך רבא להשמיענו איסור סחורה המפורש במשנה (להלן יג.) 'אין לוקחים בתים, עבדים ובהמה' וכו', שבא להוסיף שאף מעט סחורה אסור. ועוד יש לומר, שבא להוסיף שלא רק קניית בתים וכדומה שהם דברים גדולים ויש בקנייתם קול ופרסום, אסורה, אלא אף סחורה כל שהוא אסורה. טל חיים (ד״ה אמר - השני).

לח. **רא״ש** (סי' כג, ובתוספותיו ד״ה אמר). ובתשובותיו (כלל כג) הוסיף, שמתוך טרחתו וטרדתו בדקדוק שווי המקח, ימנע משמחת יום טוב. והנמוקי יוסף (ד״ה וגרסינן) והמגיד משנה (יום טוב פ״ז הכ״ג) כתבו, שטעם האיסור הוא שמא יכתוב, כטעם איסור מקח וממכר בשבת ויום טוב, כמבואר בביצה (לז.). ונפקא מינה, האם מותר להקדיש דבר בחול המועד. לטעם הרא״ש שהמסחר נאסר משום טירחה, אין איסור בדבר, שהרי אין טירחה בזה. אולם לטעם הנמוקי יוסף, שהמסחר נאסר שמא יכתוב, אסור להקדיש, שאף בהקדש חששו שמא יכתוב, כמבואר ברש״י (ביצה לז. ד״ה משום). טל חיים (ד״ה ויש).

לט. **נחלקו** הראשונים, האם הפסד הרווח שניתן להרויח מן הסחורה נחשב כדבר האבד, או שאין נחשב לדבר האבד אלא כשההפסד הוא מהקרן עצמה. התוספות (ד״ה ובדבר) כתבו, שלא התירו אלא בסחורה שאם לא ימכרנה עתה עלול להפסיד מן הקרן, אך אם לא יפסיד מן הקרן, אלא שלא ירויח כל כך אם ימכרנה לאחר המועד כמו שירויח עתה, אין זה דבר האבד ואסור. וכתב הריטב״א (ד״ה ובדבר) בשמם, שאף אם יפסיד רק שכר עמלו ולא משווי הקרן, נחשב כדבר האבד אף לשיטתם. [ואפשר שזהו שכתבו התוספות 'שלא ירויח כל כך', כלומר שאם מחמת המועד נמנע מלהרויח הרבה אך מכל מקום ירויח מעט, אין זה כדבר האבד, כיון שיקבל שכר עמלו].

אולם כתב הריטב״א, שיש חולקים וסוברים שמכיון שהסחורה כבר ברשותו ויכול למוכרה ולהרויח, הרי הרווח הוא דבר האבד. וביאר החזון איש (או״ח סי' קלה י: ד״ה ובדבר) את שיטתם, שאף שלא התירו מלאכה אלא שלא יפסיד, אבל לא כדי להרויח, כמו שאמרו לעיל (ג:) 'פסידא אין, הרווחה לא'. מכל מקום מכיון שאין המסחר אסור אלא משום טירחה, מותר כשעלול להפסיד אף מהרווח. או אפשר לומר, שמכיון שהסחורה שוה עכשיו הרבה ולאחר המועד יפחת שויה, נחשב כהפסד מהקרן עצמה ומותר. [וכן משמע מהריטב״א שכתב 'דכיון שכבר הוא ברשותו והגיע לו מקום הריוח, דבר האבד הוא אם ההפסד כנגד הריוח']. ומדברי רש״י (ד״ה ובדבר) שכתב 'אבל בחנם שלא להרויח אסור' נראה, שרק אם לא ירויח כלל, ומוכר את הסחורה משום שצריך למעות, אסור, אבל אם יש לו מכך מעט רווח, מותר. וכשיטת החולקים שבריטב״א. חזון איש (שם).

מ. **ואפילו** אם הוא הפסד כל שהוא. ריטב״א (ד״ה כפרקמטיא) ונמוקי יוסף (ד״ה ובדבר). ועיין ביאור הלכה (סי' תקלט ס״א ד״ה דבר) בענין ספק דבר האבד.

מא. **שלא** היתה דבר האבד. חידושי הר״ן (ד״ה זבני). אולם הנמוקי יוסף (ד״ה שהייה) פירש, שהיתה דבר האבד, שכן היתה לו כמות גדולה של סחורה ונזדמנו לו קונים שיקנו את כולה, ומחמת ההמתנה לאחר המועד, יצטרך למוכרה מעט מעט ויש בזה הפסד גדול, ומשום כך מעיקר הדין הותר לו למוכרה במועד, אלא שהחמיר על עצמו לפנים משורת הדין.

מב. **ממעשה** זה נלמד כי אין מעצור לה' מלתת שכר טוב ואף לשלם תשלומי כפל ליראיו הנמנעים מלעשות דבר נגד כבוד שמו, אף אם יהיה להם ספק נזק מכך. הערת הבונה בעין יעקב.

מג. **רש״י** (ב״מ עג: ד״ה לבני, וע״פ אוצר לעזי רש״י). ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה אקרא) פירש ש'אקרא' הוא נמל.

מד. **רבינא** היה תלמיד חבר של רב אשי, ושלח לו את שאלתו כדי לחלוק לו כבוד. רבינו שלמה בן היתום (ד״ה רבינא - השני).

מה. **שבשאר** ימות השנה היו הולכים למסחרם. חידושי הר״ן (ד״ה רבינא). או שהיו מעבדים שדותיהם. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה דהאידנא).

מו. **מעשה** זה התבאר לפי דברי רש״י (ד״ה הוה). אולם התוספות (ד״ה פרקמטיא) והרא״ש (סי' כד) בשם ר״ת פירשו, שהלואת מעות ופריעתן אינה כפרקמטיא, ומותרת במועד אף בלא הפסד. אלא רבינא היה נותן להם מעות לפני הבציר, עבור יין שינתן לו בשעת הבציר, כמבואר בבבא מציעא (עג:), ודבר זה הוא כמסחר, ולכך לא התיר לו רב אשי אלא משום דבר האבד. והט״ז (או״ח סי' תקלט סק״א) כתב, שלשון 'למיזל עלייהו' מורה, שאף בזה לא אסרו אלא כשצריך לטרוח ללכת לעיר אחרת, או שצריך לטרוח לתבוע בבית דין. אבל כשהלווה בעירו ואין צריך לתובעו בבית דין, מותר לגבות חובו אף אם יכול למוצאו לאחר המועד. אולם רבי עקיבא איגר (על השו״ע שם) דחה, שלדברי הט״ז מדוע היה קשה לרא״ש [ולתוספות], שלדעת ר״ת מותר ללוות ולגבות חוב בחול המועד [והוצרכו ליישב שמדובר במסחר], הרי אף אם אין בגביית חוב מעות משום איסור סחורה, ניתן לפרש שנאסר ללכת עבורו לעיר אחרת או לתובעו בבית דין משום טירחה.

מז. **בברייתא** זו מצאנו שדבר האסור מדרבנן, הותר מפני הפסד. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה תניא).

לְיָרִיד [-יום השוק] **שֶׁל עוֹבְדֵי כּוֹכָבִים וּמַזָּלוֹת** שנקבע ביום חג עבודה זרה שלהם[א], **וְלוֹקְחִים** [-וקונים] מהם **בְּהֵמָה, עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת, בָּתִּים, שָׂדוֹת וּכְרָמִים. וְכוֹתֵב** שטר לראיה שקנה מהם, **וּמַעֲלֶה** את השטר לאשר אמיתתו **בְּעַרְכָּאוֹת שֶׁלָּהֶן** - מקום מושב גדוליהם ושופטיהם, ואף שחשיבות וכבוד הוא להם ויש לחוש שמא ילכו ויודו על כך לעבודה זרה[ב], מכל מקום רשאי לעשות כן, **מִפְּנֵי שֶׁהוּא כְּמַצִּיל מִיָּדָן** - שאם יערער הנכרי על מכירתו, תהיה לו ראיה על מה שקנה ממנו ולא יפסידו, ואם לא ילך ביום זה שוב לא ימצאם ביום אחר, להביא המוכר או העדים בפניהם לאשר המכירה[ג]. הרי שמבואר בברייתא שאף שאסרו חכמים ללכת לערכאות, אף על פי כן ביריד התירו לו, שמא לא יזדמנו לו שופטי הערכאות ביום אחר, ויהיה זה דבר [illegible][ד]. והוא כעין ההיתר שהתיר רב אשי לגבות חוב בחול המועד, שמא לא ימצא בעלי חובותיו לאחר המועד.

הגמרא מביאה פסקי האמוראים בדין עשיית כלים שונים על ידי קליעה[ה]:

רַב, שְׁרָא - התיר **לְחִיָּיא בַּר אַשִׁי לְמִיגְדַּל** - לקלוע **אוֹהֲרֵי** - מצודות דגים **בְּחוּלָּא דְמוֹעֲדָא** - בחול המועד, כדי לצוד בהם דגים לצורך המועד. **מַאי טַעֲמָא, מַעֲשֵׂה הֶדְיוֹט הוּא**, שהן מצודות קטנות. **אֲבָל** לעשות **אִיזְלֵי** - מצודות של עופות **אָסוּר** בחול המועד. **מַאי טַעֲמָא**, משום **שֶׁמַּעֲשֵׂה אוּמָּן הוּא** שגדולות הן[ו].

רַב יְהוּדָה שְׁרָא לְאַמֵּי תַּנּוּרָאָה - אדם ששמו אמי שהיה יוצר תנורים, והתיר לו רב **לְמִיגְדַּל תַּנּוּרֵי** - לבנות מתחילה תנור, לצורך אפיה במועד[ז], **וּלְרַבָּה בַּר עַשְׁבִּי** התיר **לְמִיגְדַּל מַהוּלְתָא** - לקלוע נפה לצורך המועד[ח]. מקשה הגמרא, **אִינִי** - האם כך הדין שמותר לבנות תנור לכתחילה, **וְהָא תָּנֵי** - והלא שנה **רַבָּה בַּר שְׁמוּאֵל** בברייתא, **וְשָׁוִין** - רבי אליעזר וחכמים שנחלקו לעיל (י.) האם מותר לגמור מלאכת התנור, הסכימו והשוו דעתם, **שֶׁאֵין גּוֹדְלִין תַּנּוּר לְכַתְּחִילָּה** במועד. מתרצת הגמרא, **לֹא קַשְׁיָא, כָּאן** - שהתיר רב יהודה הוא **בִּימוֹת הַחַמָּה** - בימים שהשמש בתוקפה כגון בחול המועד פסח, שהתנור העשוי מטיט מתייבש מהר על ידי החמה וניתן לאפות בו פת במועד לצורכו, **כָּאן** - הברייתא האוסרת מדברת **בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים** - כגון בחול המועד סוכות[ט], שהטיט לא יתייבש עד לאחר המועד ולא יוכל להשתמש בתנור במועד, הרי זו טירחה שלא לצורך המועד ואסור.

★ ★ ★

משנה

המשנה מבארת דברים המותרים במועד רק כשנעשים במעשה הדיוט:

עוֹשִׂין במועד **מַעֲקֶה** [-כותל נמוך] **לְגַג וּלְמִרְפֶּסֶת**[י] באופן שהוא **מַעֲשֵׂה הֶדְיוֹט, אֲבָל לֹא** באופן שהוא **מַעֲשֵׂה אוּמָּן**, לפי שלא הותר לעשות מעשה אומן אלא לצורך אוכל נפש או דבר האבד[יא]. והגמרא תבאר מהו מעשה הדיוט[יב].

וכן **שָׁפִין אֶת הַסְּדָקִין** - טחים בטיט[יג] את הסדקים שבתנור, **וּמַעְגִּילִין אוֹתָן בְּמַעְגִּילָה** - ואף גוללים בקרקעית התנור את המעגילה[יד] [-כלי עץ עגול גדול העשוי להחליק את הטיט שבכותל[טו]]

א. **רש"י** (עירובין מז. ד"ה ליריד). 'שוק שמתקבצין בו כל הסוחרים, ונקרא יריד לשון ירידה והשפלה, בעבור שילכו שם הגוים לגדל ולקלס עבודה זרה שלהם, הפכוהו חכמים בלשון גנאי'. רבנו שלמה בן היתום (ד"ה ליריד).

ב. **רש"י** (עירובין מז. ד"ה בערכאות, ע"ז יג. ד"ה ומעלה). אולם הריטב"א (ע"ז יג. ד"ה וכותב) ובחידושי הר"ן (ד"ה ומעלה) פירשו, שהאיסור הוא משום מה שדרשו במכילתא (משפטים מס' דנזיקין פ"א) 'לפניהם' (שמות כא א) ולא לפני גוים, שאסור לדון בפני דייני גוים, שנותן להם בזה חשיבות, שנאמר (דברים לב לא) 'ואויבינו פלילים'. וכמו שכתב רש"י בשמות (כא א), 'שהמביא דיני ישראל לפני גוים מחלל את השם ומייקר שם עבודה זרה להחשיבה'. וכתב החתם סופר (שו"ת חו"מ סי' ג), שרש"י לא פירש כך בברייתא זו, משום שסבר שאינו אלא כשאויבינו פלילים, כלומר, שניגש לשופטי הגויים לדון בין איש לרעהו. אבל כשרק מקיים ומאשר המקח, אין איסור זה. ועל כן ביאר רש"י שיש חשש שילכו ויודו לעבודה זרה.

ג. **המיוחס לרש"י** (ד"ה ומעלה). כלומר, איסור הליכה לערכאות לאשר את השטר הוא רק ביריד שהוא יום אידם, שאז חששו שילך הגוי ויודה לעבודה זרה, כמבואר בהערה לעיל לדעת רש"י, ולכן אילו היה ניתן למוצאם לאחר היריד היה אסור לאשר את השטר בערכאות ביריד.

נראה מפירושו שצריך לטעם זה שאינו מוצאם אלא ביריד, רק כדי להתיר איסור ההליכה לערכאות, שמשום שהוא דבר האבד אינו חייב להמתין עד לאחר היריד להעלות בערכאות, אבל עצם הקניה מותרת אף בלא טעם זה [כמבואר ברש"י בעירובין (מז. ד"ה ליריד וד"ה בהמה) ובע"ז (יג: ד"ה שאין). ועיין בכסף משנה (עבודה זרה פ"ט הי"ד) ובביאור הלכה (סי' תקלט סי"ב ד"ה אין) שהוכיחו מדברי רש"י (ע"ז יג. ד"ה שהוא) שהטעם שהוזכר בברייתא שמציל מידם, לא נאמר להתיר את עצם הקניה ביריד]. אולם שאר הראשונים [ריטב"א (י: ד"ה ותניא), חידושי הר"ן (ד"ה ומעלה), מאירי (ד"ה יארוד) ועוד, וכן בעבודה זרה (יג.)] פירשו, שהיתר דבר האבד המבואר כאן הוצרך גם לעצם הקניה ביריד, שלולא היתר זה היתה אסורה. והוא כשיטתם במסכת עבודה זרה (יג:) שאף הקניה מהם אסורה ביום אידם. אלא שנחלקו באופן ההיתר, דעת הראב"ד [הובא בתוספות הרא"ש (ד"ה ותניא) ובמאירי (שם)] וחידושי הר"ן (ד"ה ומעלה), שלא התירו ללכת ליריד ביום אידם אלא בשביל לגבות חובו, כהיתר שהתיר רב אשי לרבינא במועד, ולא לקנות מהם סתם, שאין זו הצלה מידם אפילו שקונה מהם בזול אלא כשגובה את חובו. ועל כך אמרו בגמרא שם (יג.) שממעט את נכסי העכו"ם בהליכתו ליריד. אולם הריטב"א (ד"ה ותניא, ע"ז יג. ד"ה לא) והרא"ש (ע"ז פ"א סי' יא) והר"ן (ע"ז יג. ד"ה וי"א) ועוד ראשונים פירשו, שכיון שביריד ימצא דברים הנצרכים לו בזול, ולאחר היריד לא ימצאם אלא בקושי וביוקר, נחשב לדבר האבד. וגם על כך אמרו שממעטם, כיון שקונה מהם בזול.

ד. **ואף** אם ימצאם לאחר זמן, יש לו לחוש שבזמן מועט שיעבור, יכפור המוכר. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מפני).

ה. **ראה** דברי המאירי שהובאו להלן בדין מהולתא.

ו. **במיוחס לרש"י** (ד"ה אוהרי, ד"ה אזלי) מבואר שהחילוק בין אוהרי לאוזלי הוא שזה לדגים וזה לעופות. [אולם לא ביאר טעם החילוק בין מצודת דגים למצודת עופות]. וברש"י כת"י (ד"ה למיגדל, ד"ה אוהרי) מבואר, שאלו קטנות ואלו גדולות, ורק לעשיית הגדולות צריך אומן. אך הריטב"א (ד"ה פירש), הרא"ש (סי' כה), נימוקי יוסף (ד"ה אוהרי, ד"ה אזלי) ומאירי (ד"ה קליעות) פירשו, שמצודות של דגים קולעים מן ענפים דקים, והוא מעשה הדיוט. ומצודות של עופות הן רשתות שעשויות ממטוה חוטי הפשתן, ונקראות איזלי, מפני שתרגום 'מטוה' (שמות לה כה) הוא 'עיזלי' [ואל"ף ועי"ן מתחלפות. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה רבא)], והוא מעשה אומן.

ז. **המיוחס לרש"י** (ד"ה למיגדל). וכן כתב רש"י בסוכה (לו. ד"ה מגדלי) שאף ש'מיגדל' הוא לשון גדילים, מכל מקום אינו דווקא שזירה או קליעה, אלא כל עשיה ותיקון נקרא כן, וזה נלמד מסוגייתנו. והמיוחס לרש"י פירש לעיל (י. ד"ה מעמידין) דברי המשנה 'מעמידין תנור וכירים', דהיינו שבונים אותם מתחילה, על פי דבריו כאן, וכפי שציין שם. אולם לדעת התוספות (שם ד"ה ה"ג) אסור לבנותם מתחילה, ולא הותרה אלא העמדתם על מקומם. ולדבריו צריך לפרש כאן כפירוש הריטב"א (ד"ה פירש), נימוקי יוסף (ד"ה למגדל, בפירושו השני) ומאירי (ד"ה קליעות), שגדילת התנור אינה בניה גמורה של התנור, שאסורה במועד, אלא היא קליעת התנור מענפים דקים, ועליהם טחים בטיט מבית ומחוץ, שהיא מלאכת עראי ומעשה הדיוט, ולכך מותרת אף מתחילה. ועוד פירש הנימוקי יוסף (שם) ש'מיגדל' הוא כמו מיגבל, והיינו שמותר אף לגבל את הטיט לעשיית התנור.

ח. **ודווקא** בקליעה ולא באריגה, שכל שהוא דרך קליעה ולא דרך אריגה גמורה, מעשה הדיוט הוא ולצורך המועד מותר. מאירי (ד"ה קליעות).

ט. **המיוחס לרש"י** (ד"ה בימות וד"ה כאן). כוונתו ליישב מדוע הגמרא לא תירצה בפשטות 'כאן בפסח כאן בסוכות'. על כן כתב, שאין החילוק בהכרח בין פסח לסוכות, אלא החילוק בין ימים שהחמה בתוקפה לימים שיש בהם גשמים. אלא שעל פי רוב ימי הפסח הם בימות החמה, והגשמים מצויים יותר בסוכות.

י. **בזמן** המשנה היו הרבה בתים פתוחים לכל חצר, והיו בונים עליות מעל גבי הבתים. וכדי שיוכלו דיירי העליות להיכנס ולצאת מן החצר לעליות מבלי שיצטרכו לעבור דרך הבתים, היו בונים מרפסת גדולה לפני פתחי העליות, והיתה אורכה כאורך כל העליות שבחצר, והיו עולים מן החצר למרפסת דרך סולם שהיה מוצב בחצר, ומן המרפסת נכנסים לעליות. על פי שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ועושין).

מרפסת, הוא מלשון 'מרפס', כלומר, מקום שדורסים בו. רש"י כת"י (ד"ה מרפסת).

יא. **על** פי מאירי (להלן יט. ד"ה כשתתבונן).

יב. **כתב** הראב"ד (הו"ד בתוספות הרא"ש ד"ה ועושין), שאין לפרש שעושה המעקה לשם קיום מצות מעקה [כנאמר בתורה (דברים כב ח)], שהרי בספרי (כי תצא פי' רכט) אמרו שהמרפסת פטורה מן המעקה. רק המדובר במעקה שעושים לשמירה בעלמא או לצניעות [ובגג היינו גם כן באופן שאינו חייב במעקה, כגון שהבית שמתחתיו אין בו ארבע אמות על ארבע אמות. חזון איש (יו"ד סי' ריד, ביאורים למסכת חולין קלו. ד"ה למעוטי)]. וגם הריטב"א (ד"ה ועושה) כתב כן, והוסיף, שמעקה של מצוה מותר לעשותה כדרכה ואפילו במעשה אומן. אך המאירי (ד"ה המשנה התשיעית) כתב שאין שיטה זו נראית, אלא אף מעקה של מצוה אינו מותר לעשות אלא במעשה הדיוט. וכתב, שמה שמבואר בספרי שהמרפסת פטורה מן המעקה, היינו במרפסת שאינה עשויה למעבר אלא שמניחים בה עצים, אך מרפסת העשויה למעבר בני אדם חייבת במעקה. וראה מה שכתב בזה בביאור הלכה (סי' תקמ ס"א ד"ה וכן).

יג. **רע"ב** (פ"א מ"י).

יד. **מיוחס** לרש"י (ד"ה ומעגילין). ופירש כן לפי ההוה אמינא של הגמרא להלן. אך למסקנא מפרשת הגמרא פירוש אחר בדברי המשנה, וכמו שיבואר. מירא דכייא (ברש"י שם).

טו. **מיוחס** לרש"י (להלן כה: ד"ה והוו). ורש"י במכות (ז. ד"ה היה) ביאר, שהיא חתיכת

[א] לירד של עכו"ם [א]ולוקחים בהמה עבדים ושפחות בתים שדות וכרמים וכותב ומעלה בערכאות שלהן מפני שהוא כמציל מידן. רב [ב]שרא לחייא [א] בר אשי למיגדל אוהרי בחולא דמועדא מאי טעמא מעשה הדיוט הוא אבל [ג]איזלי אסור מאי טעמא מעשה אומן הוא רב יהודה [ד]שרא לאמי תנוראה למיגדל תנורי ולרב' בר עשבי למיגדל מהולתא איני והא תני רבה בר שמואל ושוין שאין גודלין תנור לכתחילה לא קשיא [ה]כאן בימות החמה כאן בימות הגשמים: **מתני'** [ו]עושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן [ז]שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל אבל לא במחלצים [ח]הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד [ט]ובלבד שלא יתכוין לעשות מלאכתו במועד [י]וכל כבשין שהוא יכול לאכול מהן במועד כובשן: **גמ'** היכי דמי מעשה הדיוט רב יוסף אמר [ב] בהוצא ודפנא במתניתא תנא צר בצרור ואינו טח בטיט: שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה: השתא במעגילה אמרת שרי ביד וברגל מיבעיא הכי קאמר שפין את הסדקין ומעגילין אותן כעין מעגילה ביד וברגל אבל לא במחלצים: הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד: ורמינהי [ג] עד ימיו היה פטיש מכה בירושלים כו' עד ימיו אין מכאן ואילך לא לא קשיא כאן בדנפחי כאן בדנגרי מתקיף לה רב חסדא יאמרו קלא רבה אסיר קלא זוטר שרי אלא אמר רב חסדא לא קשיא הא במגלי הא בחציני רב פפא אמר כאן קודם גזירה כאן לאחר גזירה רב אשי אמר הא ר' יהודה הא ר' יוסי דאמר ר' יצחק בר אבדימי [ד] מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי אמר רבינא כמאן מדלינן האידנא קביותא דדשא בחולא דמועדא כמאן כר' יוסי: כבשין שהוא יכול לאכול במועד כובשן: (א) בדיתא לבאי כוורי אזיל כולי עלמא צוד אייתו כוורא שרא להו רבא למימלח מינייהו אמר ליה אביי והא תנן כבשין שהוא יכול לאכול מהן במועד כובשן אמר ליה כיון דמעיקרא אדעתא דאכילה אייתינהו ואי שביק להו פסדי [ה] כפרקמטיא האבד דשרי ואיכא דאמרי [כ]שרי להו רבא מיצד מיזל[ב] אייתויי ומימלח אמר ליה אביי והא אנן כבשין שהוא יכול לאכול מהן (ב) כובשן תנן אמר ליה הני נמי מיתאכלי אגב איצצא כי הא דשמואל עבדו ליה שיתין איצצי ואכל רבא איקלע לבי ריש גלותא עבדי ליה שיתין איצצי ואכל. רב איקלע לבי רב[ג] שפיר אייתו לקמיהו ההוא כוורא תילתא בישולא תילתא מילחא ותילתא טוויא אמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא סמוך למיסרחיה מעלי ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא טווייא באחוה אסוקיה באבוה מיכלי בבריה אשתי עליה אבוה ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא תחלי וחלבא ליטעון גופא ולא ליטעון פוריא ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא תחלי וחלבא מיא ולא שיכרא ולא חמרא:

הדרן עלך משקין בית השלחין

ירייד של עכו"ם. יומא דשוקא: ומעלה בערכאות. לקיימן בחתימתן, דכיון דהשתא הוא דמשכח להו וליומא אחרינא לא שרי: אוהרי. שצדין בו דגים שקורין רוש"א[ד]: איזלי. רשתות שצדין בו עופות: למגדל תנורא. לעשות התנור מחדש: מהולתא. נפה: בימות החמה. כלומר כשיש[ה] ימות החמה כגון בפסח דחבול עלמא שאין יורדין בו גשמים מותר לעשות בו תנור, לפי שלאלתר יבש ויכולין לאפות בו פת ברגל לצורך הרגל: כאן בימות הגשמים. כלומר כשיורדין הגשמים ברגל כגון בסוכות אין עושין תנור, לפי שאינו יבש לאלתר עד לאחר הרגל ועבד טירחא שלא לצורך הרגל: **מתני'** מעקה למרפסת. כותל קטנה העושין על האיצטבות שלפני העליות גדולות, כעין שיש על שפת נהר ריינוס: שפין את הסדקין. שבתנור: ומעגילין אותן במעגילה. שגוללין על קרקעית התנור עץ גדול עגול כדי לסתום הסדקין: ביד וברגל. (ג) שלוקח בידו עץ ובועטין ביד על התנור לסתום הסדקים, או בועט ברגלו על קרקעית התנור: מחלצים. עץ כעין רגל שדוחקו במעזיבה לסתום הסדקין, ויש בו מעשה אומן יותר ממעגילה: ציר. רגל הדלת, כמו הדלת תסוב על צירה (משלי כו): צינור. הוא החור שבאסקופה התחתונה, כמו[י] צינורא דדשא: הקורה. מה שעל הפתח שתחזור בו הדלת, וקורין אוברטו"ר[ו]: מנעול. בלנדור"א[ז]: ובלבד שלא יתכוין לעשות מלאכתו במועד. כשיש לו לתקן כל אלו בשאר ימות השנה ומניחו עד המועד: וכבשין. של ציר, כלומר דגים ושאר דברים שכובשים במלח שיכול לאוכלן במועד, שלא יהא צריך להמתין באכילתן עד לאחר המועד, שיהו נכבשין מהר וראוין לאכול מיד: **גמ'** הוצא. הוצי דקל: (ד) דופנא. עבדי לחיים של[ח] גדר: ואינו טח בטיט. זה הוא מעשה הדיוט: מעגילה. דרך אומנות יותר: ביד וברגל. דלאו מעשה אומן הוא לא כל שכן: כעין מעגילה. ולא מעגילה ממש, אלא כעין מעגילה ביד וברגל[ט]: עד ימיו. של יוחנן כ"ג היה פטיש מכה בירושלים בחולו של מועד, והוא גזר עליו ובטלו, אלמא אסור, ומתני' קתני ומתקנין מנעול ומפתח: מתניתין דמתקנין אלו בחוש"מ בדנגרי. במנעול של עץ שרי, דלא הוי קלא רבה: בדנפחי. דפטיש היינו קורנס אסור, דהוי קלא רבה ואוולדי קלא אסור: מגלי. מסר הגדול שרי, דלא מוליד קלא כלום[כ]: בחציני. ברר"א[ל] אסיר, דהוי אוולדי קלא טפי[י]: לאחר שגזר. יוחנן כ"ג: הא ר' יהודה הא ר' יוסי. בפירקא דלקמן (דף יב.), דרבי יוסי לא בעי לשנויי לדבר האבד, ומתני' דשרי הכא כל הני בלא שינוי ר' יוסי היא: כמאן מדלינן האידנא קביותא דדשא. כשיוצאין מסמרים של עץ מן הקורה שעל הפתח[ל] דשרי למיעבד בלא שינוי: בדיתא. שם נהר: לבאי. שם מקום[מ]: כוורי. הכי עשו דרך לנהר שיצאו מימיו ונשתיירו שם דגים הרבה: למימלח. (ה) הרבה, אע"פ שאין יכולים לאוכלן במועד, שהרי היו מלוחין הרבה: כבשין. בחומץ ובמלח שקורין קונפוסט"א[נ], והכא נמי כיון שמלחן הרבה כדי להצניען תו לא חזו במועד: אמר ליה הני נמי. (ו) דמלחינהו: מתאכלי. במועד: אגב איצצא. שמושך[ס] המלח מהן: (ז) שיתין איצצי. כלומר רוחצין אותו הרבה פעמים, מגלי ליה ששים זימני: רב איקלע. במועד: תילתא מילחא. אגב אילגא: סמוך למיסרחיה מעלי. כלומר יפה הוא לאחר זמן שנילוד יותר מההיא שעתא דנילוד: טווייא באחוה. במלח, שהמלח נברא מן המים כדגים: אסקיה באבוה. לאחר שצלאו נותנו במים לונן: אכליה בבריה. מטילין אותו בציר היוצא מן הדגים ואוכלין אותו: משתיא עליה אבוה. ששותין עליו מים, שדגים נבראו מן המים[י]: לטעון גופא. כלומר לאחר אכילתו מהלך הרבה קודם שישן: ולא לטעון פוריא. לא ישן לאלתר אחריהם: תחלי. שחלים: מיא ולא שכרא. מוטב לשתות אחריהן מים ולא שכר: הדרן עלך משקין בית השלחין

כוורא סמוך למסרחיה מעלי. ובזמן הזה תופסים סכנה למיכל סמוך לסירחון וגם משתי עלה אבוה דאמר בסמוך דמעלי ושמא נשתנו כמו הרפואות שבש"ס שאינן טובות בזמן הזה או שמא נהרות דבבל מעלו לו טפי ויש מפרשים דכוורא לא בכלל דגים איירי ושם[פ] דג ששמו כוורא ומשונה בדברים האלו משאר דגים כדאמרינן פ' כל הבשר (חולין דף קט:) אסר לן גירותא שרא לן לישנא דכוורא ואין נראה שיהא בכל הלשונות של דגים טעם אחד:

הדרן עלך משקין בית השלחין

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עירובין מז. ע"ז יג., ב) לעיל ז., ג) מע"ש פ"ה משנה ט"ו סוטה מז:, ד) [לקמן דף יב: ע"ש], ה) [לעיל י:], ו) [ברכות דף יח:], ז) עירובין כז סע"ב, ח) שמות לה כה, ט) לקמן דף יב., י) עיין עירובין פד., כ) ז., ל) ע' ריטב"א, מ) שבת עג ע"א.

עין משפט נר מצוה

קד א מיי' פ"ט מהלכות יו"ט הלכה יד טוש"ע י"ד סי' קמט סעיף ג:

קה ב ג טוש"ע א"ח סי' תקמא סעיף א:

קו ד ה מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה יג טוש"ע א"ח סי' תקמ סעיף ז:

קז ו מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סעיף א:

קח ז מיי' שם פ"ז הלכה ה טוש"ע שם סעיף ג:

קט ח מיי' שם פ"ח הלכה ז טוש"ע שם סעיף ד:

קי ט מיי' שם פ"ז הלכה ד טוש"ע שם סי' תקלח סעיף ו:

קיא י מיי' שם הלכה ז טוא"ח סי' תקלג:

קיב כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף ד:

הגהות הב"ח

(א) גמ' בדיתא לבאי כוורא. נ"ב כך הוא גירסת האלפס בפומבדיתא לבאי כוורא ופי' הר"ן פוס שם המקום היושב על נהר בדיתא לבאי כוורא לדו והביאו דגים רבים שנתייבש הנהר ומתו הדגים עכ"ל: (ב) שם והא אנן כבשין שהוא יכול לאכול מהן במועד כובשן תנן: (ג) רש"י ד"ה ביד וברגל (שלוקח בידו עץ) תא"מ ונ"ב נ"ל טעות: (ד) ד"ה דופנא כו'. נ"ב ע' לעיל בפירושו בדף ז' ע"א: (ה) ד"ה למימלח למולחן הרבה אע"פ: (ו) ד"ה א"ל הני נמי אע"ג דמלחינהו: (ז) ד"ה אגב כו' המלח מהן הס"ד ואח"כ מה"ד עבדי ליה שיתין איצצי כלומר רוחצין אותו הרבה פעמים הס"ד ואח"כ מה"ד שיתין איצצי ששים פעמים הס"ד:

רבינו חננאל

להו כפרקמטיא האבוד דמי ושרי. **רב שרא לר' חייא בר אשי למיגדל אהורי.** פי' במס' גיטין בסוף פרק הניזקין (דף ס' ע"ב) ומפרשי רבנן אוזלי שבאו מצולא תרגום ויביאו מטוה[י] כד עזיל ומפרשי אוהורי אלפכוך. מ"ט מעשה הדיוט אבל איזלי אסיר מ"ט מעשה אומן הוא. **רב יהודה שרא לאבי תנוראה** למגדל תנורא בחולי דמועדא. ולרבא בר עישבי שרא למגדל מהולתא בחולי דמועדא. **[מתני'] ועושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן.** היכי דמי מעשה הדיוט בהוצא ודפנא. במתניתא תנא צר בצרור ואינו טח בטיט ושפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל אבל לא במחלצים: **מתני' הציר והצינור והקורה והמפתח שנשברו מתקנן במועד ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד.** איני והא תנן בסוף מס' סוטה עד כל ימי פטיש היה מכה בירושלים עד ימיו של יוחנן כהן גדול אין מיכן ואילך לא. **ופריק רב הונא** האי פטיש דאסיר מיכן ואילך בדנפחי. והא דתנן הצינור כו' בדנגרי הוא ושרי. **מתקיף ליה רב חסדא** ונדחה ופריק בחציני אסיר ומתניתין דהכא במגלא ושרי א) קודם גזירה פירש קודם גזירת יוחנן כ"ג. **ורב אשי אמר מתני' דהתם ר' יהודה היא** ומתני' דהכא ר' יוסי דאמר רב יצחק בר אבא מאן תנא דבעי שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי דאי ר' יוסי הא אמר[ט] זולף וגומר וגף כדרכו. **אמר רבינא כמאן מדלינן האידנא כו'.** וכבשין שיכול לאכול מהן במועד מכבשן. רבא שרא לבני בדיתא לבאי למיצד ולמימלח א"ל אביי והתנן כבשין שיכול לאכול מהן מכבשן. שיכול אין לא יכול לא. א"ל הני נמי מתאכלי אגב איצצא כשיכבשום דחוקים כי הא דשמואל עבדו ליה ששים איצצי ואכל. פי' מיני תבשיל. **אמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא** סמוך למיסרחי מעלי. ותוב אמר דג טוויא באחווה פירוש המלח מן הים והדג מן הים נמצאו שניהן אביהן הים והן כמו אחים. וא"ל מלח הדג במלח שהוא אחיו וצלה אותו במלח. אסוקיה באבוה. פי' כשתעלהו מן האש שוטפהו במים מלוחין שהן אביו אוכליה בבריה פירוש אכול אותו בבנו והוא ציר של דגים שהוא יוצא מן השמנונית של דג כי הוא חשוב לדג כבנו. וכשתאכלהו שתה אחריו המים כי באותה העת ובאותו מקום היו אומרים להם הרופאים כשתאכל דגים שתה אחריו המים ולא יין ב) או יין ולא שכר. כוורא תחלי וחלבא ליטעון גופא ולא ליטעון פוריא. פי' כשיאכל אותם עד שיתעכלו במעיו לא ישן כי השינה מיד מזיקתו:

הדרן עלך משקין בית השלחין

רש"י כת"י

למיגדל אוהרי. לקלע קליעות מצודות קטנים לדגים. **איזלי.** מצודות גדולות. **לאמי תנורא.** עושה תנור [וע' בר"ח ובהגהת חו"י ברי"ף]. **למיגדל.** ליקלע הולי התנור ולעשותו טיח דמקין היו על הוולין דראוי לאפות בו במועד. **מהולתא.** נפה וכברה. **בימות החמה.** דחביל עלמא מתייבש התנור מהר ויכול לאפות בו במועד שרי. **בימות הגשמים.** מתעכב לייבש ולאו אופה בו לאותו שנעשה במועד. **מרפסת.** לשון מרפס [ומדרס][י] אלודי"ר[פ] בלע"ז. **מעשה הדיוט.** בגמרא מפרש. **שפין את הסדקין.** גגותיהן לא היו מסופצין ומשתמשין עליהן כדרך שמשתמשין בעלייה ומתקנין אותן וטחין אותן ומים הטפלין יולאין דרך צינורות למטה לחוץ ואם יש סדקין בטיחת הטיט נופלין המים בבית ואיכא פסידא. **שפין.** טחין. **במעגילה.** עץ עגול שבו מחליקין את הגגות כדאמרינן במסכת מכות[צ] היה מעגל במעגילה. **במחלצים.** כלי אומנות של ברזל רחבה כמין כף ולה בית יד וקורין אותה טרואל"ה[צ]. **הציר.** כמו הדלת תסוב על צירה רגל הדלת סובבת. **והצינור.** החור שבאסקופה התחתונה כמו צינורא דדשא[י]. **והקורה.** קורות הבית ממש שנשברו אפילו קודם יו"ט. **ובלבד שלא יתכוין וכו'.** אם נשברו קודם יו"ט לא יאמר אמתין לי עד המועד שמלאכה אסורה לי ואעשה זאת. **כבשין.** דגים ושאר דברים שכובשים במלח. **שהוא יכול לאכול מהן במועד.** שלא צריך להמתין באכילתן עד לאחר המועד שיהו נכבשין מהר וראוין לאכול מיד. **הוצא.** הולי דקל. **דפנא.** הולי לומי"ר[ק] בלע"ז. **ואינו טח בטיט.** דהוא מעשה הדיוט. **מעגילה.** דרך אומנות יותר ממחלצים[ר]. **כעין מעגילה.** יפה יפה כאלו טחו במעגילה. **כמאן מדלינן.** כמאן עבדי' האידנא. **קביותא.** פומבדיתא. מקום היושב על יד הנהר בדיתא הוא הנהר. **לבאי כוורי.** הולדו דגים הרבה. **צוד.** לדו והביאו דגים הרבה. **למימלח מינייהו.** ולקיימם עד לאחר המועד. **והא תנן.** וה"נ כיון דמלחינהו כ"כ כדי להצניען תו לא חזו לאכלם במועד ונמצאת מלאכה מליחה שלא לצורך יו"ט דהא מלאכה הוא גבי אבות מלאכות המפשיטו והמולחו[ש]. **אייתינהו.** דעתן היה (והאי) [והוי] כעין פרקמטיא האבד לאוכלן במועד ושרי. **מיתאכלי אגב איצצא.** שכובשין אותן במכבש פרס"א ואוכלין אותן מיד שילא לחלוחית המלח הנבלע בכולן. **שיתין איצצי.** ששים פעמים עושין אותן שיהיו מעוכין יפה [רש"י ברי"ף]*.

חשק שלמה על ר"ח

א) נראה דל"ל רב פפא אמר כאן קודם כאן לאחר גזירה כו'. ב) לפנינו בגמ' הגירסא להיפך. ואולי דרבינו היה לו גי' אחרת.

הגהות וציונים

א] בכת"י שרא ליה לרב חייא בר אשי: ב] צ"ל מיזל מיצד, וכ"ה בכת"י וראשונים (דק"ס, רש"ש): ג] בכת"י ודפו"ר לבי בר שפיר: ד] רשת חוטים: ה] בכת"י נוסף ברגל: ו] "מעל הדלת", משקוף: ז] נ"א קלבדור"א, ופירושו כלי סגירה: ח] תיבות "לחיים של" שיבוש הוא וצ"ל עבדי גדר לומי"ר בלע"ז, וכ"ה בס"א והמדפיסים טעו והדפיסו כלפנינו (ראש משביר, וע' רש"י כת"י): ט] בכת"י נוסף **אבל לא במחלצים אפי' כעין מחלצים ביד וברגל.** ועיין ריטב"א: י] הפירוש על "הא במגלי הא בחציני" נראה לי טעות דהא מכחיש המוחש ובספר מגוה מצאתי "מגלי. אינו דרך אומנותו:" (הגר"ב אשכנזי מובא במלא"ש) חציני. הוי דרך אומנותו: כ] מוט ארוך מעץ או ממתכת: ל] בכת"י נוסף **בחוש"מ לחוץ ונופלת הקורה מחזירין אותה ותוקעין המסמרים בחורין דהיינו כר' יוסי דשרי** (וכ"ה בערוך ערך כוא): מ] ע"כ כאן ט"ס וע' נמוק"י (רש"ש), והנה בכת"י הגי' לבאי כוורי. **כלומר יצאו כל המים ונשתיירו שם הרבה דגים איכא דאמרי פומבדיתא** שם מקום **לבאי כוורי** הכי עשו וכו' (והפי' ללשון אחר שבני אותה העיר עשו כן בעצמם להוציא המים כדי לצוד הדגים, דק"ס): נ] "תערובת", מאכל עשוי מדברים כבושים: ס] צ"ל **שמוצץ** (כ"ה בכת"י ובדפוסים נשתבש, דק"ס): ע] צ"ל **אלא שם דג** (באה"מ): פ] גזוזטרא לאורך קומת הבנין, ועולים אליה דרך סולם או מדרגות: צ] כלי המשמש למריחת הטיח: ק] נדצ"ל "לורי"ר", ופירושו עץ הער:

כדי להחליק את הטיט שבתנור ולסתום את הסדקים, או בועטים על קרקעית התנור **בְּיָד וּבְרֶגֶל** לסתום בכך את הסדקים, **אֲבָל לֹא** יסתמום **בְּמַחֲלָצַיִם** [-חתיכת עץ שיש לה צורת רגל[טז], שדוחקה על הטיט שבתנור לסתום הסדקים], שיש בכך יותר מעשה אומן מבמעגילה[יז].

המשנה מבארת מלאכות המותרות במועד משום 'דבר האבד'[יח]:
הַצִּיר - רגל הדלת התחובה בחורי המפתן[יט], **וְהַצִּינּוֹר** - החור שבמפתן שבו נכנס הציר[כ], **וְהַקּוֹרָה** - המשקוף שעל הפתח[כא], **וְהַמַּנְעוּל וְהַמַּפְתֵּחַ** של הדלת, **שֶׁנִּשְׁבְּרוּ, מְתַקְּנָן בַּמּוֹעֵד**, אף בלי שינוי, מפני שזה הפסד גדול והוא 'דבר האבד', שאם יניח הפתח פתוח והדלתות שבורות נמצא מאבד כל אשר בבית[כב]. ומותר לתקנם אף אם נשברו קודם המועד, **וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יִתְכַּוֵּין לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ בַּמּוֹעֵד** - שלא יתעצל קודם המועד[כג] ויאמר אמתין עד המועד שאז אסור לי לעשות מלאכה אחרת ואתקן את אלו[כד], שלא התירו לתקנם במועד כשנשברו קודם המועד אלא באופן ששכח לתקנם קודם המועד ולא במכוין להניח לתקנם במועד[כה].

המשנה מבארת מלאכות המותרות במועד מפני שיש בהן צורך אוכל נפש במועד:
וְכָל כְּבָשִׁין - מיני אוכלים שכובשים אותם בחומץ או במלח, כגון דגים וירקות[כו], **שֶׁהוּא יָכוֹל לֶאֱכוֹל מֵהֶן בַּמּוֹעֵד** - שהם נכבשים בזמן קצר ויוכל לאכול מהם במועד לאחר כבישתם[כז], **כּוֹבְשָׁן** במועד, מפני שהוא עושה זאת לצורך המועד. אבל אם אינם נכבשים אלא בזמן מרובה ולא יוכל לאוכלם במועד, אסור לכובשם במועד, שהרי אין בכך צורך המועד[כח].

★

גמרא

שנינו במשנה, 'עושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן'. הגמרא מבררת מהו מעשה הדיוט:
מבררת הגמרא, **הֵיכִי דָּמֵי** - מהו **מַעֲשֵׂה הֶדְיוֹט** האמור בעשיית מעקה.

מבארת הגמרא, **רַב יוֹסֵף אָמַר**, עושה את המעקה **בְּהוּצָא** - לולבי דקלים[כט] **וְדַפְנָא** - ענפים של העץ הנקרא 'דפנא'[ל], והיינו שמענפי הדפנא עושה עמודים לגדר, וקולע את ענפי הדקל בין העמודים[לא].

ביאור נוסף בדברי המשנה, **בְּמַתְנִיתָא תָּנָא** - בברייתא שנינו בביאור דברי המשנה, עושה את המעקה על ידי **שָׁצָר בִּצְרוֹר** - מניח אבנים זה על גבי זה, **וְאֵינוֹ טָח** ביניהם **בְּטִיט** לחברם, שגם זה הוא מעשה הדיוט שהתירוהו חכמים במועד[לב].

★

שנינו במשנה, **שָׁפִין אֶת הַסְּדָקִין וּמַעְגִּילִין אוֹתָן בְּמַעְגִּילָה** ביד וברגל.

הגמרא מבררת את פירוש המשנה:
מקשה הגמרא, **הַשְׁתָּא בְּמַעְגִּילָה אָמְרַת שְׁרִי** - עתה שכבר השמיענו התנא שמותר להחליק את הטיט במעגילה אף שהיא קצת מעשה אומן, **בְּיָד וּבְרֶגֶל מִיבַּעְיָא** - וכי הוצרך לשנות שמותר לעשות כן ביד וברגל, הרי מכל שכן שזה מותר, שהרי אין בכך מעשה אומן כלל.

מתרצת הגמרא, לעולם אין כוונת המשנה להתיר לעגל במעגילה, רק **הָכִי קָאָמַר** - כך כוונת המשנה, **שָׁפִין אֶת הַסְּדָקִין, וּמַעְגִּילִין אוֹתָן כְּעֵין מַעְגִּילָה בְּיָד וּבְרֶגֶל** - מותר להחליק אותם יפה יפה ביד וברגל עד שיֵּרָאֶה כאילו עיגל אותם במעגילה, **אֲבָל לֹא** - אין לעשות זאת **בְּמַחֲלָצַיִם**, והוא הדין שאף במעגילה אסור, שלא התירו אלא ביד וברגל כעין מעגילה[לג].

★

עץ עבה וחלקה ובה בית יד. ותוספות (שם ד"ה אלו) כתבו, שהיא אבן עגולה וקצת ארוכה ויש לה שני שינים ארוכים ומעגלים אותה על פני כל הגג כדי להשוות את הטיח שעליה. וכן כתב בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מחלצים).

[טז] **מיוחס** לרש"י (ד"ה מחלצים). וברש"י כת"י (ד"ה במחלצים) פירש, שהוא כלי אומנות העשוי מברזל, רחב כעין כף ויש לו בית יד.

[יז] **ביארנו** על פי המיוחס לרש"י (ד"ה שפין) שהמשנה מדברת מסתימת הסדקים שבתנור. והקשה רבינו שלמה בן היתום (ד"ה שפין) על כך, מדוע הוצרך התנא לפרש זאת, והרי במשנה (לעיל י.) שנינו שמותר להעמיד תנור לכתחילה במועד, ואם כן מכל שכן שמותר לסתום סדקיו. ותירץ בראש משביר (ד"ה כעין), שאולי יש בתיקון הסדקים יותר אומנות מבהעמדת התנור. ובברית יעקב (ד"ה שפין) תירץ, שהתנא משמיענו שלא רק העמדת התנור שהיא לצורך אפיית פת במועד מותרת, אלא אף תיקון הסדקים שבתנור מותר כל שאינו עושה מעשה אומן. ותירץ עוד, שהתנא משמיענו שאף בימות הגשמים שאסור להעמיד בהן תנור כדלעיל בגמרא, מכל מקום מותר לתקן אז את הסדקים שבתנור. אבל ברש"י כת"י (ד"ה שפין) פירש, שהמשנה מדברת מסתימת הסדקים שבטיח הגגות, והיינו שגגותיהם לא היו משופעים אלא ישרים, והיו משתמשים עליהם כמו שמשתמשים בעלייה, וטחים אותם בטיט ועל ידי כך מי הגשמים אינם נופלים לתוך הבית אלא יוצאים דרך צינורות לחוץ, ואם יש סדקים בטיח הרי המים נופלים לתוך הבתים דרך סדקים אלו, ועל כן צריך לסתום סדקים אלו. וכן פירש בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה שפין) והוסיף, שהרגילות היא שהטיט מתבקע בימות החמה מרוב היובש וכשבאים ימות הגשמים צריך לתקנם ולשפות הסדקים והבקעים שבו. והריטב"א (ד"ה שפין) כתב, שמה שלא התירו אלא מעשה הדיוט בלבד היינו רק אם עושה כן מפני שחושש שמא יֵרדו גשמים, אבל אם כבר יָרדו גשמים והם דולפים לתוך הבית, מותר לסתום הסדקים כדרכו ואפילו במעשה אומן לפי שאין אדם דר בדירה סרוחה, ועוד שאין לך דבר האבד גדול מזה. והביא ראיה לדבריו מהירושלמי.

[יח] **מאירי** (ד"ה המשנה העשירית).

[יט] **והוא** מלשון הכתוב (משלי כו יד) 'הדלת תיסוב על צירה'. מיוחס לרש"י (ד"ה ציר). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הציר) ביאר, שהכוונה לשני צירים, הציר התחתון התחוב באסקופה התחתונה, והציר העליון התחוב במשקוף.

[כ] **וכשנתקלקל** הציר או הצינור, הדלת נופלת בשעה שפותחים או סוגרים אותה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה והצנור).

[כא] **על פי** מיוחס לרש"י (ד"ה הקורה), ומשנה ברורה (סי' תקמ ס"ק יא). ורש"י כת"י (ד"ה והקורה) פירש, שהיא אחת מקורות הבית. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה והקורה) פירש, שקורה השנויה במשנה הוא בריח גדול שמחזיק את הדלת מבפנים, אלא שהוא הדין שאם נשברה אחת מקורות הבית שמותר לתקנה.

[כב] **שלחן** ערוך (או"ח סי' תקמ ס"ד), על פי דברי הגמרא להלן.

[כג] **רמב"ם** (פירוש המשניות מ"י).

[כד] **רש"י** כת"י (ד"ה ובלבד).

[כה] **משנה** ברורה (סי' תקמ ס"ק טו).

[כו] **בזמן** המשנה היו רגילים לצוד דגים קטנים ולכבשם במלח ובחומץ ועל ידי כן היו מתקיימים ימים רבים, וכן היו עושים גם במקצת דברים אחרים, ומשנכבשו אינם ראויים לאכילה עד שיעבור זמן מסוים. על פי מאירי (ד"ה המשנה האחת עשרה).

[כז] **מיוחס** לרש"י (ד"ה וכבשין). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה כבשין) פירש, דהיינו שנתן עליהם רק מעט מלח. אך הנימוקי יוסף (ד"ה כבשין) כתב, שהזמן שאין הכבשים ראויים לאכילה לאחר כבישתם הוא רק יום או יומיים לאחר כבישתם. ונראה מדבריו, שמה ששנינו 'שהוא יכול לאכול מהן במועד' היינו שכבשם בתחילת ימי המועד, שאז גם אחרי שיעבור עליהם יום או יומיים לכבישתם ויהיו ראויים לאכילה, עדיין יהיה תוך המועד.

[כח] **מכך** שאסרה המשנה לכבוש כבשים במועד, יש להוכיח שהכבישה נחשבת [לענין שבת] כמלאכה לכל הפחות מדרבנן, שאין לומר שאינה מלאכה אלא שאסורה מחמת הטורח, שהרי התוספות (להלן יב: ד"ה מכניס), הסתפקו בדבר שאין בו משום מלאכה רק טורח בלבד אם הוא אסור במועד. ואכן הרמב"ם (שבת פכ"ב ה"י) כתב, שהכובש כבשים אסור משום שנראה כמבשל. אגלי טל (אופה ס"ל אות סא). אולם רש"י (שבת קמ: ד"ה ואלו) כתב, שהכובש כבשים נראה כמעבד.

[כט] **רש"י** (סוכה כג. ד"ה בהוצא). ובשבת (עז: ד"ה הוצא) פירש, גדר קוצים או לולבים.

[ל] **במיוחס** לרש"י (לעיל ז. ד"ה דפנא) פירש, שהוא העץ הנקרא 'ביי"ר'. אך ברש"י כת"י (שם ד"ה דפנא) כתב, שהוא העץ הנקרא 'לוריי"ר', והפירות הגדלים בו נקראים 'בייש'. ולפי זה נראה, דהיינו 'ארונים' שהוא אחד מהעשרה מיני ארזים שנמנו בראש השנה (כג.) ופירשו שם בגמרא שהוא העץ 'ערי', וביאר רש"י (שם ד"ה ערי) 'לורי"ר' שם האילן, ואת פריו קוראים 'ביי"ש'. אחרונים.

[לא] **מיוחס** לרש"י (לעיל ז. ד"ה דפנא), וכן נראה מדבריו כאן (ד"ה דופנא). אך מדברי רש"י כת"י (ד"ה דפנא, ולעיל שם ד"ה דפנא) נראה, שעושים הגדר או מהוצא או מדפנא. ובנימוקי יוסף (לעיל שם ד"ה דפנא) פירש, שדפנא הוא דופן של נסרים.

[לב] **רב** יוסף אינו חולק על הברייתא, רק הברייתא מדברת מבנין של אבנים ורב יוסף מדבר מבנין של עץ. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה צר).

[לג] **וקשה**, שלפי מה שהתבאר לעיל שבמחלצים יש יותר מעשה אומן מבמעגילה, לא יובן מה שאמרה המשנה 'אבל לא במחלצים', שהרי מכך ששנינו שמותר לעגל רק ביד ורגל כעין מעגילה, מוכח שבמעגילה עצמה אסור, ואם כן הרי מכל שכן שאסור לעשות כן במחלצים, ומדוע הוצרך התנא להשמיענו זאת. ויש לומר, שמה ששנינו 'אבל לא במחלצים' פירושו, שאסור לעגל ביד ורגל באופן הדומה לעיגול של מחלצים. ריטב"א (ד"ה כעין). אך ברש"י כת"י (ד"ה מעגילה) כתב שהמעגילה היא יותר

א) ליריד של עכו"ם [א] ולוקחים בהמה עבדים ושפחות בתים שדות וכרמים וכותב ומעלה בערכאות שלהן מפני שהוא כמציל מידן רב [ב] שרא לחייא[א] בר אשי למיגדל אוהרי בחולא דמועדא מאי טעמא מעשה הדיוט הוא אבל [ג] איזלי אסור מאי טעמא מעשה אומן הוא רב יהודה [ד] שרא לאמי תנוראה למיגדל תנורי ולרב' בר עשבי למיגדל מהולתא איני והא תני רבה בר שמואל ושוין שאין גודלין תנור לכתחילה לא קשיא [ה] כאן בימות החמה כאן בימות הגשמים: **מתני'** [ו] עושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן [ז] שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל אבל לא במחלצים [ח] הציר והצינור והקורה והמפתח שנשברו מתקנן במועד [ט] ובלבד שלא יתכוין לעשות מלאכתו במועד [י] וכל כבשין שהוא יכול לאכול מהן במועד כובשן: **גמ'** היכי דמי מעשה הדיוט רב יוסף אמר ב) בהוצא ודפנא במתניתא תנא צר בצרור ואינו טח בטיט: שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה: השתא במעגילה אמרת שרי ביד וברגל מיבעיא הכי קאמר שפין את הסדקין ומעגילין אותן כעין מעגילה ביד וברגל אבל לא במחלצים: הציר והצינור והקורה והמפתח שנשברו מתקנן במועד: ורמינהי ג) עד ימיו היה פטיש מכה בירושלים כו' עד ימיו אין מכאן ואילך לא לא קשיא כאן בדנפחי כאן בדנגרי מתקיף לה רב חסדא יאמרו קלא רבה אסיר קלא זוטר שרי אלא אמר רב חסדא לא קשיא הא במגלי הא בחציני רב פפא אמר כאן קודם גזירה כאן לאחר גזירה רב אשי אמר הא ר' יהודה הא ר' יוסי דאמר ר' יצחק בר אבדימי ד) מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי אמר רבינא כמאן מדלינן האידנא קביותא דדשא בחולא דמועדא כמאן כר' יוסי: כבשין שהוא יכול לאכול במועד כובשן: (א) בדיתא לבאי כוורי אזיל כולי עלמא צוד אייתו כוורא שרא להו רבא למימלח מינייהו אמר ליה אביי והא תנן כבשין שהוא יכול לאכול מהן במועד כובשן אמר ליה כיון דמעיקרא אדעתא דאכילה אייתינהו ואי שביק להו פסדי ה) כפרקמטיא האבד דמי ושרי ואיכא דאמרי [כ] שרי להו רבא מיצד מיזל[ב] אייתויי ומימלח אמר ליה אביי והא אנן כבשין שהוא יכול לאכול מהן (ב) כובשן תנן אמר ליה הני נמי מיתאכלי אגב איצצא כי הא דשמואל עבדו ליה שיתין איצצי ואכל רבא איקלע לבי ריש גלותא עבדי ליה שיתין איצצי ואכל רב איקלע לבי רב[ג] שפיר אייתו לקמייהו ההוא כוורא תילתא בישולא תילתא מילחא ותילתא טוויא אמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא סמוך למיסרחיה מעלי ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא טווייא באחוה אסוקיה באבוה מיכלי בבריה אשתי עליה אבוה ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא תחלי וחלבא ליטעון גופא ולא ליטעון פוריא ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא תחלי וחלבא מיא ולא שיכרא ולא חמרא:

הדרן עלך משקין בית השלחין

יריד של עכו"ם. יומא דשוקא: ומעלה בערכאות. לקיימן בחתימתן, דכיון דהשתא הוא דמשכח להו וליומא אחרינא לא שרי: אוהרי. שצדין בו דגים שקורין רוש"א: איזלי. רשתות שצדין בו עופות[ד]: למגדל תנורא. לעשות התנור מחדש: מהולתא. נפה: בימות החמה. כלומר כשיש[ה] ימות החמה כגון בפסח דחבול עלמא שאין יורדין בו גשמים מותר לעשות בו תנור, לפי שלאלתר יבש ויכולין לאפות בו פת ברגל לצורך הרגל: כאן בימות הגשמים. כלומר כשיורדין הגשמים ברגל כגון בסוכות אין עושין תנור, לפי שאינו יבש לאלתר עד לאחר הרגל ועבד טירחא שלא לצורך הרגל:

מתני' מעקה למרפסת. כותל קטנה העושין על האיצטבות שלפני העליות גדולות, כעין שיש על שפת נהר ריינוס: שפין את הסדקין. שבתנור: ומעגילין אותן במעגילה. שגוללין על קרקעית התנור עץ גדול עגול כדי לסתום הסדקין: ביד וברגל. (ג) שלוקח בידו עץ ובועטין ביד על התנור לסתום הסדקים, או בועט ברגלו על קרקעית התנור: מחלצים. עץ כעין רגל שדוחקו במעזיבה לסתום הסדקין, ויש בו מעשה אומן יותר ממעגילה: ציר. רגל הדלת, כמו הדלת תסוב על צירה (משלי כו): צינור. הוא החור שבאסקופה התחתונה, כמו[ו] צינורא דדשא: הקורה. מה שעל הפתח שתחזור בו הדלת, וקורין אוברטו"ר: מנעול. בלבדור"א: ובלבד שלא יתכוין לעשות מלאכתו במועד. שיש לו לתקן כל אלו בשאר ימות השנה ומניחו עד המועד: וכבשין. של ציר, כלומר דגים ושאר דברים שכובשים במלח שיכול לאוכלן במועד, שלא יהא צריך להמתין באכילתן עד לאחר המועד, שיהו נכבשין מהר וראוין לאכול מיד: **גמ'** הוצא. הוצי דקל: (ד) דופנא. עבדי לחיים של[ו] גדר: ואינו טח בטיט. זה הוא מעשה הדיוט: מעגילה. דרך אומנות יותר: ביד וברגל. דלאו מעשה אומן הוא לא כל שכן: כעין מעגילה. ולא מעגילה ממש, אלא כעין מעגילה ביד וברגל[ז]: עד ימיו. של יוחנן כ"ג היה פטיש מכה בירושלים בחולו של מועד, והוא גזר עליו ובטלו, אלמא אסור, ומתני' קתני ומתקנין מנעול ומפתח: מתניתין דמתקנין אלו בחוש"מ בדנגרי. במנעול של עץ שרי, דלא הוי קלא רבה: בדנפחי. דפטיש היינו קורנס אסור, דהוי קלא רבה ואולודי קלא אסור: מגלי. מסר הגדול שרי, דלא מוליד קלא כלום[ח]: בחציני. ברר"א אסיר, דהוי אולודי קלא טפי[ח]: לאחר שגזר. יוחנן כ"ג: הא ר' יהודה הא ר' יוסי. בפירקא לקמן (דף יב.), דרבי יוסי לא בעי לשנויי לדבר האבד, ומתני' דשרי הכא כל הני בלא שינוי ר' יוסי היא:

כמאן מדלינן האידנא קביותא דדשא. כשיוצאין מסמרים של עץ מן הקורה שעל הפתח[ט] דשרי למיעבד בלא שינוי: בדיתא. שם נהר: לבאי. שם מקום[י]: כוורי. הכי עשו דרך לנהר שיצאו מימיו ונשתיירו שם דגים הרבה: למימלח. (ה) הרבה, אע"פ שאין יכולים לאוכלן במועד, שהרי היו מלוחין הרבה: כבשין. בחומץ ובמלח שקורין קונפוסט"א, והכא נמי כיון שמלחן הרבה כדי להצניען תו לא חזו במועד: אמר ליה הני נמי. (ו) דמלחינהו: מתאכלי. במועד: אגב איצצא. שמוסך[כ] המלח מהן: (ז) שיתין איצצי. כלומר רוחצין אותו הרבה פעמים, מגלי ליה ששים זימני: רב איקלע. במועד: תילתא מילחא. אגב אילגא: סמוך למיסרחיה מעלי. כלומר יפה הוא לאחר זמן שנילוד יותר מההיא שעתא דנילוד: טווייא באחוה. במלח, שהמלח נברא מן המים כדגים: אסקיה באבוה. לאחר שצלאו נותנו במים לונן: אכליה בבריה. מטילין אותו בציר היוצא מן הדגים ואוכלין אותו: משתיא עליה אבוה. ששותין עליו מים, שדגים נבראו מן המים[ל]: לטעון גופא. כלומר לאחר אכילתו מהלך הרבה קודם שישן: ולא לטעון פוריא. לא ישן לאלתר אחריהם: תחלי. שחלים: מיא ולא שכרא. מוטב לשתות אחריהן מים ולא שכר: הדרן עלך משקין בית השלחין

כוורא סמוך למסרחיה מעלי. ובזמן הזה תופסים סכנה למיכל סמוך לסירחון וגם משתי עלה אבוה לאמר בסמוך דמעלי ושמא נשתנו כמו הרפואות שבש"ס שאינן טובות בזמן הזה או שמא נהרות דבבל מעלו לו טפי ויש מפרשים דכוורא לא בכלל דגים מיירי ושם[נ] דג ששמו כוורא ומשונה בדברים האלו משאר דגים כדאמרינן פ' כל הבשר (חולין דף קט:) אסר לן גירותא שרא לן ליסנא דכוורא ואין נראה שיהא בכל הלשונות של דגים טעם אחד:

הדרן עלך משקין בית השלחין

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עירובין מז. ע"ז יג., ב) לעיל ז., ג) מע"ש פ"ה משנה ט"ו סוטה מז:, ד) [לקמן דף יב: ע"ש], ה) [לעיל י:], ו) [ברכות דף יח:], ז) עירובין כז סוע"ב, ח) עיין עירובין פד., ט) ז., י) עי' ריטב"א, כ) שבת עג ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' בדיתא לבאי כוורא. נ"ב כך הוא גירסת האלפס בפומבדיתא לבאי כוורא ופי' הר"ן פום שם המקום היושב על נהר בדיתא לבאי כוורא לדו והביאו דגים רבים שנתייבש הנהר ומתו הדגים עכ"ל: (ב) שם והא אנן כבשין שהוא יכול לאכול מהן במועד כובשן תנן: (ג) רש"י ד"ה ביד וברגל (שלוקח בידו עץ) תא"מ ונ"ב נ"ל טעות: (ד) ד"ה דופנא כו'. נ"ב עי' לעיל בפירושו בדף ז' ע"א: (ה) ד"ה למימלח למולחן הרבה אע"פ: (ו) ד"ה א"ל הני נמי אע"ג דמלחינהו: (ז) ד"ה אגב כו' המלח מהן הס"ד ואח"כ מה"ד עבדו ליה שיתין איצצי כלומר רוחצין אותו הרבה פעמים הס"ד ואח"כ מה"ד שיתין איצצי ששים פעמים הס"ד:

רש"י כת"י

למיגדל אוהרי. לקלע קליעות מצודות קטנים לדגים. איזלי. מצודות גדולות. לאמי תנורא. שומר תנור [ועי' בר"ח ובהגהות הרי"ף]. למגדל. ליקלע הולי התנור ולעשותו טיח [illegible] ההולכין דלאו לאפות בו במועד. מהולתא. נפה וכברה. בימות החמה. דחביל עלמא מתייבש התנור מהר ויכול לאפות בו במועד שרי. בימות הגשמים. מתעכב לייבש ואינו אופה בו באותו מועד. מרפסת. לשון מרפס [ומדרס] ח) לאודי"ר בלע"ז. מעשה הדיוט. בגמרא מפרש. שפין את הסדקין. גגותיהן לא היו שופעין ומשתמשין עליהן כדרך שמשתמשין בעלייה [illegible] אומן [illegible] דרך [illegible] ואם יש [illegible] נופלין [illegible] פסידא. [illegible] במעגילה. [illegible] את [illegible] במסכת [illegible] מעגל [illegible] כלי [illegible] רחבה [illegible] וקורין [illegible] הציר. [illegible] רגל הדלת סובבת. והצינור. החור שבאסקופה התחתונה כמו צינורא דדשא[י]. והקורה. קורות הבית ממש שנשתברו אפילו קודם יו"ט. ובלבד שלא יתכוין וכו'. אם נשתברו קודם יו"ט לא יאמר אמתין לי עד המועד שמלאכה אסורה לי ואעשה זאת. כבשין. דגים ושאר דברים שכובשים במלח. שהוא יכול לאכול מהן במועד. שלא צריך להמתין באכילתן עד לאחר המועד שיהו נכבשין מהר וראוין לאכול מיד. הוצא. הולי דקל. דפנא. הולי לומי"ר בלע"ז. ואינו טח בטיט. דהוא מעשה הדיוט. מעגילה. דרך אומנות יותר ממחללים[ז]. כעין מעגילה. יפה יפה כאלו טחו במעגילה. כמאן מדלינן. כמאן עבדי' האידנא. קביותא. כמין נגר בדלת בחולו של מועד כר' יוסי. בדיתא. פומבדיתא. מקום היושב על יד הנהר בדיתא הוא הנהר. לבאי כוורי. הולדו דגים הרבה. צוד. לדו והביאו דגים הרבה. למימלח מינייהו. ולקיימם עד לאחר המועד. והא תנן. וה"נ כיון דמלחינהו כ"כ כדי להצניען תו לא חזו לאכלם במועד נמצאת מלאכת מליחה שלא לורך יו"ט (והאי) [והוי] כעין מליחה שלא לצורך יו"ט דאב מלאכה הוא גבי אבות מלאכות המפשיטו והמולחו[כ]. אייתינהו. דעתן היה לאוכלן במועד ושרי. מיתאכלי אגב איצצא. שכובשין אותן במכבש פרס"א ואוכלין אותן מיד שילא לחלוחית המלח הנבלע בכולן. שיתין איצצי. ששים פעמים עושין אותן שיהיו מעוכין יפה [רש"י ברי"ף]*.

עין משפט
נר מצוה

קד א מיי' פ"ט מהלכות ע"ז הלכה יד טוש"ע י"ד סי' קמט סעיף ג:

קה ב ג טוש"ע א"ח סי' תקמא סעיף א:

קו ד ה מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה יג טוש"ע א"ח סי' תקמ סעיף ז:

קז ו מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סעיף א:

קח ז מיי' שם פ"ז הלכה ה טוש"ע שם סעיף ג:

קט ח מיי' שם פ"ח הלכה ז טוש"ע שם סעיף ד:

קי ט מיי' שם פ"ז הלכה ד טוש"ע שם סי' תקלא סעיף ו:

קיא י מיי' שם הלכה ז טוא"ח סי' תקלג:

קיב כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף ד:

משנת ראשונים

הולכין ליריד של עכו"ם. שוק שמתקבצין בו כל הסוחרין, ונקרא יריד לשון ירידה והשפלה בעבור שילכו שם הגוים לגדל ולקלס ע"ז שלהן הפכוהו חכמים בלשון גנאי.
[פירוש ר"ש בן היתום]

מפני שהוא כמציל מידן. מפני שלא יכול לקנות מן הגוים סחורה בזול בבתיהן כמו שיקנה ביריד.
[פירוש ר"ש בן היתום]

למיגדל תנורא. וגדילת תנור הוא שעושין תנורין מהוצין וטחין אותן בטיט מבית ומחוץ ומעשה הדיוט הוא.
[ריטב"א]

כך הוא דרך עשייתן, שגודלין קנים והוצין למטה לשיעור אורך ורוחב התנור ולמדת גובהו, וטחין עליה בטיט, ולכשנתייבש הטיט קצת מדליקין אש בתוכו ונשרפין ההוצין והקנים ונשאר טיח הטיט עומד מעצמו.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

עושין מעקה לגג ולמרפסת. [illegible] הלוך שעושין בין העליות, ולא סוף דבר למצות מעקה, דהא מרפסת פטור מן המעקה כדאיתא בספרי ועוד דאי משום מצות מעקה למה לא יעשה כדרכו, אלא ודאי מתני' בגג שאינו חייב במעקה אלא שהוא רוצה לעשות משום שימור ולכך עושה בשינוי.
[ריטב"א]

שפין את הסדקין. דרך גגין של מעזיבה וטח טיט, שהטיט מתבקע בימות החמה מרוב היובש, וכשבאין ימות הגשמים צריך לתקנם ולשפות הסדקין והבקעין שבו, וקאמר דמותר לסתמן ולשוף סדקיהן בחול המועד שלא יהו הגשמים מזלפין למטה בתוך הבית ואיכא פסידא, ובלבד שלא יעשה מעשה אומן, ובגמ' מפרש מאי קאסר ומאי שרי תנא דמתני'.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מחלצים. הם אגפים של מעגילה עשויין מעץ, ועל ידיהן מעגלין המגילה בקל על הגג, וקאמר שפין את הסדקין במעגילה לנוהגה ביד וברגל בלא מחלצים, אבל עם המחלצים אסור, משום דמחזי כעובדין דחול, ואע"ג דאיכא טירחא לעגלה ביד וברגל טפי מבחלצים, מיהו כל כמה דאפשר לשנויי משנינן. ענין אחר. מחלצים הוא עץ עב בראשו, ומכין ממנו על הגג מכות תכופות וסמוכות זו לזו להשוות קרקעות הגג, והטיח מתקשה ואין הגשמים נכנסין. ונראה לי עיקר מה שמצאתי בפירושי מורי הר' יחיאל ז"ל, מעגילה הוא דף קטן ועב קצת ושני ראשיה חדין, ובאמצע תקועין שתי יתידות או אחת יוצאות מעבר אחד, ועבר השני הוא חלק מאד, והאומנין הטחין הכתלים העשויין מטיח טיט רגילים בו להשוות טיח הכותל. וכן כשעושין קרקעות התנור מעגלין אותו כלי סביב על הטיח להשוותו. ומחלצים הוא כלי של ברזל, כף רחב מצד אחד וקצר מצד אחר, ודרך בוני אבן לטוח בו טיח הטרכסיד, וקוריאן לו טרואיל"א בלע"ז, ומבעגילה יש אומנות יותר מבמחלצים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

[המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים **א]** בכת"י שרא ליה לרב חייא בר אשי: **ב]** צ"ל מיזל מיצד, וכ"ה בכת"י וראשונים (דק"ס, רש"ש): **ג]** בכת"י ודפו"ר לבי בר שפיר: **ד]** "שצדין בו עופות" ליתא בכת"י, ועיין רא"ש: **ה]** בכת"י נוסף ברגל: **ו]** תיבות "לחיים של" שיבוש הוא וצ"ל עבדי גדר לומי"ר בלע"ז, וכ"ה בס"א והמדפיסים טעו והדפיסו כלפנינו (ראש משביר, ועי' רש"י כת"י): **ז]** בכת"י נוסף אבל לא במחלצים אפי' כעין מחלצים ביד וברגל. ועיין ריטב"א: **ח]** הפירוש על "הא במגלי הא בחציני" נראה לי טעות דהא מכחיש המוחש ובספר מוגה מצאתי "מגלי. אינו דרך אומנותו: חציני. הוי דרך אומנותו:" (הגר"ב אשכנזי מובא במלא"ש): **ט]** בכת"י נוסף בחוש"מ לחוץ ונופלת הקורה מחזירין אותה ותוקעין המסמרים בחורין דהיינו כר' יוסי דשרי (וכ"ה בערוך ערך כוא): **י]** ע"כ כאן ט"ס ועי' נמוק"י (רש"ש), והנה בכת"י הגי' לבאי כוורי. כלומר יצאו כל המים ונשתיירו שם הרבה דגים איכא דאמרי פומבדיתא שם מקום לבאי כוורי הכי עשו וכו' (והפי' ללשון אחר שבני אותה העיר עשו כן בעצמם להוציא המים כדי לצוד הדגים, דק"ס): **כ]** צ"ל שמוציץ (כ"ה בכת"י ובדפוסים נשתבש, דק"ס): **ל]** צ"ל אלא שם דג (באה"מ):

שנינו במשנה, **הַצִּיר וְהַצִּינּוֹר וְהַקּוֹרָה וְהַמַּנְעוּל וְהַמַּפְתֵּחַ שֶׁנִּשְׁבְּרוּ, מְתַקְּנָן בַּמּוֹעֵד.**

הגמרא מקשה על משנתנו ממשנה בסוטה:

מדברי המשנה נראה שמותר לתקן את כל אלו כדרכם, אף שאי אפשר לתקנם אלא על ידי הכאה בפטיש[לד]. ועל כן מקשה הגמרא, **וּרְמִינְהִי** - ויש להקשות על משנתנו ממה ששנינו בסוטה (מז:) גבי יוחנן כהן גדול **שֶׁעַד יָמָיו הָיָה פַּטִּישׁ מַכֶּה בִּירוּשָׁלַיִם כו'**, כלומר, בעלי המלאכה היו מכים בפטיש ועושים מלאכת דבר האבד במועד. ופירוש המשנה הוא **שֶׁעַד יָמָיו, אִין** - אכן היה הפטיש מכה, אבל **מִכָּאן וְאֵילָךְ** - מימי יוחנן כהן גדול והלאה, **לָא** - שוב לא היה הפטיש מכה, לפי שהוא גזר ואסר זאת, משום שקול הפטיש נשמע למרחוק וכולם יודעים שעושים מלאכה במועד ואין הכל יודעים שהוא לצורך דבר האבד[לה], ומתוך כך יבואו להתיר מלאכה אף בדבר שאינו אבד[לו]. וקשה, היאך שנינו במשנתנו שמותר לתקן את הציר וכו' במועד.

הגמרא מביאה כמה תירוצים ליישוב הסתירה:

מתרצת הגמרא, **לָא קַשְׁיָא, כָּאן** - תקנת יוחנן כהן גדול היתה רק **בִּדְנַפָּחֵי** - נפחים המתקנים כלים העשויים מברזל, מפני שההכאה בפטיש על גבי הברזל משמיעה קול חזק. ואילו **כָּאן** - משנתנו מדברת **בִּדְנַגָּרֵי** - ציר ומפתח העשויים מעץ שתיקונם נעשה על ידי נגר, ועל כן מותר לתקנם במועד, מפני שההכאה בפטיש על גבי עץ אינה משמיעה קול חזק כל כך[לז].

רב חסדא מקשה על תירוץ זה, **מַתְקִיף לָהּ רַב חִסְדָּא** - הקשה רב חסדא על תירוץ הגמרא, אם כן **יֹאמְרוּ** העולם, **קָלָא רַבָּה** - קול חזק **אֲסִירָא** אסור להשמיע במועד, ואילו **קָלָא זוּטָר** - קול חלש **שְׁרֵי** - מותר להשמיע במועד, כלומר, הואיל וטעם גזירת יוחנן כהן גדול היתה משום מראית העין, אין לחלק בין קול חזק לקול חלש[לח].

רב חסדא מתרץ באופן אחר, **אֶלָּא אָמַר רַב חִסְדָּא, לָא קַשְׁיָא, הָא** - משנתנו שהתירה לתקן כל אלו, היינו כשמתקנם **בְּמַגָּלֵי** - במסורים גדולים בלבד שאינם משמיעים קול כלל, **הָא** - ואילו מה שגזר יוחנן כהן גדול, היינו **בְּחֲצִינֵי** - כשמתקנים בפטיש והדומה לו, שהם משמיעים לכל הפחות קול חלש[לט].

תירוץ נוסף, **רַב פָּפָּא אָמַר, כָּאן** - מה שהתירה משנתנו לתקן כל אלו בפטיש, היינו **קוֹדֶם** שנגזרה **הַגְּזֵירָה** של יוחנן כהן גדול, **וְכָאן** - מה שהתבאר מהמשנה בסוטה שאסור להכות בפטיש, היינו **לְאַחַר הַגְּזֵירָה** שגזר יוחנן כהן גדול.

תירוץ נוסף, **רַב אַשִׁי אָמַר, הָא רַבִּי יְהוּדָה, הָא רַבִּי יוֹסֵי** - המשנה בסוטה שמבואר בה שיוחנן כהן גדול אסר להכות בפטיש, הולכת בשיטת רבי יהודה הסובר (להלן יב.) שמי שהיה יינו בבור [-המקום שהיין נופל בו אחרי שדרכו את הענבים בגת], ומחמת אונס שאירע לו לא הספיק להוציא היין משם ולהעבירו לחביות לפני הרגל, אע"פ שאם ישהה את היין בבור ולא יעבירנו לחביות עד אחר המועד יחמיץ, והרי זה דבר האבד, מכל מקום אסור לו להכניס את כל היין לחביות ולסתום את החביות במגופה כדרכו בכל השנה, ולא התירו לו אלא רק לסתום את הבור בנסרים. הרי שסובר רבי יהודה שאף עבור דבר האבד אין לעשות מלאכה במועד בלא שינוי, ולכן לדעתו יש להחמיר גם לענין לתקן בפטיש אף עבור דבר האבד, כיון שהוא משמיע קול. ואילו משנתנו שהתירה לתקן בפטיש, הולכת בשיטת רבי יוסי המיקל לענין דבר האבד, וסובר (שם) שמותר לו להכניס את כל היין לחביות ולסתום את החביות במגופה כדרכו בכל השנה בלא שינוי. הרי שסובר שעבור דבר האבד מותר לעשות מלאכה אף בלא שינוי. וכיון שמצינו שהוא מיקל במלאכת דבר האבד, כמו כן יש לנו לומר שמותר לדעתו גם לתקן בפטיש עבור דבר האבד, אף שהוא משמיע קול[מ], **דְּאָמַר רַבִּי יִצְחָק בַּר אַבְדִּימִי, מַאן תַּנָּא** - מי הוא התנא המצריך **שִׁינּוּי בַּמּוֹעֵד בִּמְלֶאכֶת דָּבָר הָאָבֵד**, הרי הוא **דְּלָא כְּרַבִּי יוֹסֵי**[מא].

אהח18/06/2018

הגמרא מבארת שנהגו למעשה כרבי יוסי:

אָמַר רָבִינָא, כְּמַאן מְדַלֵּינַן הָאִידָּנָא קַבְיוּתָא דְּדַשָּׁא בְּחוּלָּא דְּמוֹעֲדָא - כדעת מי נוהגים בזמננו להרים בחולו של מועד את הקורה שעל הפתח, כלומר, כשיצאו המסמרים מן הקורה במועד ועל ידי כך נפלה הקורה, מרימים אותה ומחזירים אותה למקומה, וחוזרים ותוקעים את המסמרים במקומם בלא שינוי, אף שהוא מעשה אומן[מב], **כְּמַאן** - כדעת מי נהגו כן, **כְּרַבִּי יוֹסֵי** שמתיר מלאכה בדבר האבד בלא שינוי[מג].

★

שנינו במשנה, **כְּבָשִׁין שֶׁהוּא יָכוֹל לֶאֱכוֹל בַּמּוֹעֵד, כּוֹבְשָׁן.**

מספרת הגמרא, **בְּדִיתָא** [-שם נהר] **לְבָאֵי** [-שם מקום], כלומר, בני העיר 'לבאי' היושבת על שפת נהר 'בדיתא', **כַּוְורֵי** - הטו את מי הנהר למקום אחר ויבשו אותו, ונשתיירו שם הרבה דגים[מד]. **אֲזִיל כּוּלֵּי עָלְמָא** - הלכו כל אנשי המקום במועד, **צוּד אַיְיתוּ כַּוְורָא** - וצדו והביאו הרבה דגים לצורך המועד, אך מחמת שהיו הדגים מרובים מאד לא הספיקו לאכול את כולם במועד. ועל כן שאלו אם יוכלו למולחם ולכובשם ולהניחם לאחר המועד[מה]. **שְׁרָא לְהוּ רָבָא לְמִימְלַח מִינַּיְיהוּ** - התיר להם רבא למלחם בהרבה מלח כדי שיתקיימו עד לאחר המועד.

מקשה הגמרא, **אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי** לרבא, **וְהָא תְּנַן** - והרי שנינו במשנתנו, **כְּבָשִׁין שֶׁהוּא יָכוֹל לֶאֱכוֹל מֵהֶן בַּמּוֹעֵד כּוֹבְשָׁן**, ומבואר

כלי אומנות ממחלצים. ולפי זה כוונת התנא להשמיענו שביד ורגל מותר לעגל אף באופן הדומה למעגילה, אבל לעגל בכלי אפילו במחלצים אסור, וכל שכן שאסור לעגל במעגילה. וראה מה שדן בקרן אורה (ד"ה הכי) בפירוש זה.

לד. **על** פי תוספות רי"ד (ד"ה הציר).

לה. **רש"י** (סוטה מז: ד"ה עד), שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה עד).

לו. **תוספות** הרא"ש (ד"ה קלא).

לז. **ריטב"א** (ד"ה ועד). ומבואר מדבריו שהחילוק הוא בין מיני הכלים שעליהם מכים בפטיש, אבל לא בפטישים עצמם. אך בתוספות רי"ד (ד"ה אמר) ביאר, שהחילוק הוא בין מיני הפטישים, שבפטיש של נפחים אסור לתקן מפני שקולו גדול, אבל בפטיש של נגרים שהוא קובע בו המסמרים אין קולו גדול ומותר.

לח. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה קול).

לט. **מיוחס** לרש"י (ד"ה מגלי, ד"ה בחציני). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה במגלי) ביאר, שלתקן במגל יד מותר מפני שאין זה כלי האומנים, אך לתקן בפטיש אסור מפני שהוא מעשה אומן. וכן כתבו הריטב"א (ד"ה ועוד) ובתוספות הרא"ש (ד"ה קלא). [והר"ר בצלאל אשכנזי (הו"ד במלאכת שלמה מ"י) כתב על דברי המיוחס לרש"י שהמסור אינו משמיע קול, שזה נראה לו טעות שהחוש מכחיש זה, ושמצא בספר מוגה כפירוש הראשונים הנ"ל]. ונראה מדברי תוספות הרא"ש, שרב חסדא סובר שגזירת יוחנן כהן גדול לא היתה רק בפטיש שקולו נשמע למרחוק, אלא שגזר שכל מלאכת דבר האבד לא תיעשה בדרך אומנות אלא בשינוי בלבד. עוד כתב בתוספות הרא"ש שם, שלפי תירוץ זה, בין משנתנו ובין המשנה בסוטה הולכים בשיטת רבי יהודה המצריך שינוי במלאכת דבר האבד כדלהלן, אבל לרבי יוסי הסובר להלן שאין צריך שינוי, גם בחציני מותר. וסובר רבי יוסי, שמה שאסר יוחנן כהן גדול היה רק לדורו לפי שראה שהיו מכוונים את מלאכתם ומניחים אותה למועד, אך לא גזר כן לכל הדורות. אבל רבי יהודה סבר שיוחנן גזר ואסר גם לכל הדורות שלאחריו.

מ. **תוספות** רי"ד (ד"ה אמר), קרן אורה (ד"ה ורמינהו).

וסובר רבי יוסי שמעולם לא גזר יוחנן כהן גדול על כך, או שמא גזר ולא קיבלו הציבור ממנו. תוספות הרא"ש (ד"ה רב אשי).

מא. **על** פי מיוחס לרש"י (להלן יב. ד"ה דלא). אך ברש"י כת"י (שם ד"ה מאן), ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ה"ג) פירשו, 'מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא, כרבי יוסי', פירוש, בשיטת איזה מן התנאים נשנה הדין שאין צריך לעשות שינוי במלאכת דבר האבד במועד, הרי זה כרבי יוסי. וראה בשיטה שם שהביא גם גירסא אחרת.

מב. **על** פי תוספות הרא"ש (ד"ה כמאן).

מג. **ואכן** נפסקה ההלכה כרבי יוסי [כמפורש בגמרא (להלן יב.)], ולא כרבי יהודה ויוחנן כהן גדול. ריטב"א (ד"ה ועד), מאירי (ד"ה זהו - השני), קרן אורה (ד"ה ורמינהו).

מד. **מיוחס** לרש"י (ד"ה בדיתא, ד"ה כוורי). ורש"י כת"י (ד"ה בדיתא, ד"ה לבאי) פירש 'בדיתא' במקום פומבדיתא היושב על נהר בדיתא, 'לבאי כוורי' צדו דגים הרבה. והריטב"א (ד"ה בדיתא) פירש, 'בדיתא לבאי כוורי', הנהר שנקרא בדיתא הוציא דגים.

מה. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אזול).

יריד של עכו"ם. יומא דשוקא: ומעלה בערכאות. לקיימן בחתימתן, דכיון דהשתא הוא דמשכח להו וליומא אחרינא לא שרי: אוהרי. שצדין בו דגים שקורין רוש"א: איזלי. רשתות שצדין בו עופות[ד]: למגדל תנורא. לעשות התנור מחדש: מהולתא. נפה: בימות החמה. כלומר כשיש[ה] ימות החמה כגון בפסח דחבול עלמא שאין יורדין בו גשמים מותר לעשות בו תנור, לפי שלאלתר יבש ויכולין לאפות בו פת ברגל לצורך הרגל: כאן בימות הגשמים. כלומר כשיורדין הגשמים ברגל כגון בסוכות אין עושין תנור, לפי שאינו יבש לאלתר עד לאחר הרגל ועבד טירחא שלא לצורך הרגל:

[א] ליריד של עכו"ם [א] ולוקחים בהמה עבדים ושפחות בתים שדות וכרמים וכותב ומעלה בערכאות שלהן מפני שהוא כמציל מידן רב [ב] שרא לחייא[א] בר אשי למיגדל אוהרי בחולא דמועדא מאי טעמא מעשה הדיוט הוא אבל [ג] איזלי אסור מאי טעמא מעשה אומן הוא רב יהודה [ד] שרא לאמי תנוראה למיגדל תנורי ולרב' בר עשבי למיגדל מהולתא איני והא תני רבה בר שמואל ושוין שאין גודלין תנור לכתחילה לא קשיא [ה] כאן בימות החמה כאן בימות הגשמים: **מתני'** [ו] עושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן [ז] שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל אבל לא במחלצים [ח] הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד [ט] ובלבד שלא יתכוין לעשות מלאכתו במועד [י] וכל כבשין שהוא יכול לאכול מהן במועד כובשן: **גמ'** היכי דמי מעשה הדיוט רב יוסף אמר [ג] בהוצא ודפנא במתניתא תנא צר בצרור ואינו טח בטיט: שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה: השתא במעגילה אמרת שרי ביד וברגל מיבעיא הכי קאמר שפין את הסדקין ומעגילין אותן כעין מעגילה ביד וברגל אבל לא במחלצים: הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד: ורמינהי [ג] עד ימיו היה פטיש מכה בירושלים כו' עד ימיו אין מכאן ואילך לא לא קשיא כאן בדנפחי כאן בדנגרי מתקיף לה רב חסדא יאמרו קלא רבה אסיר קלא זוטר שרי אלא אמר רב חסדא לא קשיא הא במגלי הא בחציני רב פפא אמר כאן קודם גזירה כאן לאחר גזירה רב אשי אמר הא ר' יהודה הא ר' יוסי דאמר ר' יצחק בר אבדימי [ד] מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי אמר רבינא כמאן מדלינן האידנא קביותא דדשא בחולא דמועדא כמאן כר' יוסי: כבשין שהוא יכול לאכול במועד כובשן: (א) בדיתא לבאי כוורי אזיל כולי עלמא צוד אייתו כוורא שרא להו רבא למימלח מינייהו אמר ליה אביי והא תנן כבשין שהוא יכול לאכול מהן במועד כובשן אמר ליה כיון דמעיקרא אדעתא דאכילה אייתינהו ואי שביק להו פסדי [ה] כפרקמטיא האבד דמי ושרי ואיכא דאמרי [כ] שרי להו רבא מיצד מיזל[ב] אייתויי ומימלח אמר ליה אביי והא אנן כבשין שהוא יכול לאכול מהן (ב) כובשן תנן אמר ליה הני נמי מיתאכלי אגב איצצא כי הא דשמואל עבדו ליה שיתין איצצי ואכל רבא איקלע לבי ריש גלותא עבדי ליה שיתין איצצי ואכל רב איקלע לבי רב[ג] שפיר אייתו לקמיהו ההוא כוורא תילתא בישולא תילתא מילחא ותילתא טוויא אמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא סמוך למיסרחיה מעלי ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא טווייא באחוה אסוקיה באבוה מיכלי בבריה אשתי עליה אבוה ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא תחלי וחלבא ליטעון גופא ולא ליטעון פוריא ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא תחלי וחלבא מיא ולא שיכרא ולא חמרא:

הדרן עלך משקין בית השלחין

מתני' מעקה למרפסת. כותל קטנה העושין על האיצטבות שלפני העליות גדולות, כעין שיש על שפת נהר ריינוס: שפין את הסדקין. שבתנור: ומעגילין אותן במעגילה. שגוללין על קרקעית התנור עץ גדול עגול כדי לסתום הסדקין: ביד וברגל. (ג) שלוקח בידו עץ וטועטין ביד על התנור לסתום הסדקים, או בועט ברגלו על קרקעית התנור: מחלצים. עץ כעין רגל שדוחקו במעזיבה לסתום הסדקין, ויש בו מעשה אומן יותר ממעגילה: ציר. רגל הדלת, כמו הדלת תסוב על צירה (משלי כו): צינור. הוא החור שבאסקופה התחתונה, כמו[י] צינורא דדשא: הקורה. מה שעל הפתח שתחזור בו הדלת, וקורין אוברטו"ר: מנעול. בלנדור"א: ובלבד שלא יתכוין לעשות מלאכתו במועד. כשיש לו לתקן כל אלו בשאר ימות השנה ומניחו עד המועד: וכבשין. של ציר, כלומר דגים ושאר דברים שכובשים במלח שיכול לאוכלן במועד, שלא יהא צריך להמתין באכילתן עד לאחר המועד, שיהו נכבשין מהר וראוין לאכול מיד: **גמ'** הוצא. הולי דקל: (ד) דופנא. עבדי לחיים של[ו] גדר: ואינו טח בטיט. זה הוא מעשה הדיוט: מעגילה. דרך אומנות יותר: ביד וברגל. דלאו מעשה אומן הוא לא כל שכן: כעין מעגילה. ולא מעגילה ממש, אלא כעין מעגילה ביד וברגל[ז]: עד ימיו. של יוחנן כ"ג היה פטיש מכה בירושלים בחולו של מועד, והוא גזר עליו ובטלו, אלמא אסור, ומתני' קתני ומתקנין מנעול ומפתח: מתניתין דמתקנין אלו בחוש"מ בדנגרי. במנעול של עץ שרי, דלא הוי קלא רבה: בדנפחי. דפטיש היינו קורנס אסור, דהוי קלא רבה ואולודי קלא אסור: מגלי. מסר הגדול שרי, דלא מוליד קלא כלום[ח]: בחציני. ברר"א אסיר, דהוי אולודי קלא טפי[ח]: לאחר שגזר. יוחנן כ"ג: הא ר' יהודה הא ר' יוסי. בפירקא לקמן (דף יב.), דרבי יוסי לא בעי לשנויי לדבר האבד, ומתני' דשרי הכא כל הני בלא שינוי ר' יוסי היא: כמאן מדלינן האידנא קביותא דדשא. כשיוצאין מסמרים של עץ מן הקורה שעל הפתח[ט] דשרי למיעבד בלא שינוי: בדיתא. שם נהר: לבאי. שם מקום[י]: כוורי. הכי עשו דרך לנהר שיצאו מימיו ונשתיירו שם דגים הרבה: למימלח. (ה) הרבה, אע"פ שאין יכולים לאוכלן במועד, שהרי היו מלוחין הרבה: כבשין. בחומץ ובמלח שקורין קונפוסט"א, והכא נמי כיון שמלחן הרבה כדי להצניען תו לא חזו במועד: אמר ליה הני נמי. (ו) דמלחינהו: מתאכלי. במועד: אגב איצצא. שמושך[כ] המלח מהן: (ז) שיתין איצצי. כלומר רוחצין אותו הרבה פעמים, מגלי ליה ששים זימני: רב איקלע. במועד: תילתא מילחא. אגב איללא: סמוך למיסרחיה מעלי. כלומר יפה הוא לאחר זמן שניצוד יותר מההיא שעתא דניצוד: טווייא באחוה. במלח, שהמלח נברא מן המים כדגים: אסקיה באבוה. לאחר שצלאו נותנו במים צונן: אכליה בבריה. מטילין אותו בציר היוצא מן הדגים ואוכלין אותו: משתיא עליה אבוה. ששותין עליו מים, שדגים נבראו מן המים[ל]: לטעון גופא. כלומר לאחר אכילתו מהלך הרבה קודם שישן: ולא לטעון פוריא. לא ישן לאלתר אחריהם: תחלי. שחלים: מיא ולא שכרא. מוטב לשתות אחריהן מים ולא שכר: הדרן עלך משקין בית השלחין

כוורא סמוך למסרחיה מעלי. ובזמן הזה תופסים סכנה למיכל סמוך לסירחון וגם משתי עלה אבוה לאמר בסמוך דמעלי ושמא נשתנו כמו הרפואות שבש"ס שאין טובות בזמן הזה או שמא נהרות דבבל מעלו לו טפי ויש מפרשים דכוורא לא בכלל דגים איירי ושם[ל] דג ששמו כוורא ומשונה בדברים האלו משאר דגים כדאמרינן פ' כל הבשר (חולין דף קט:) אסר לן גירותא שרא לן ליסנא דכוורא ואין נראה שיהא בכל הלשונות של דגים טעם אחד:

הדרן עלך משקין בית השלחין

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עירובין מז. ע"ז יג., ב) לעיל ז., ג) מע"ש פ"ה משנה ע"ז סוטה מז:, ד) [לקמן דף יב: ע"ש], ה) [לעיל י:], ו) [ברכות דף יח:], ז) עירובין כז סוע"ב, ח) עיין עירובין פד., ט) ז., י) עי' ריטב"א, כ) שבת עג ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' בדיתא לבאי כוורא. נ"ב כך הוא גירסת האלפס בפומבדיתא לבאי כוורא ופי' הר"ן פוס שם המקום היושב על נהר בדיתא לבאי כוורא לצו והביאו דגים רבים שנתייבש הנהר ומתו הדגים עכ"ל: (ב) שם והא אנן כבשין שהוא יכול לאכול מהן במועד כובשן תנן: (ג) רש"י ד"ה ביד וברגל (שלוקח בידו עץ) תא"מ ונ"ב נ"ל טעות: (ד) ד"ה דופנא כו'. נ"ב עי' לעיל בפירושו בדף ז' ע"א: (ה) ד"ה למימלח למולחן הרבה אע"פ: (ו) ד"ה א"ל הני נמי אע"ג דמלחינהו: (ז) ד"ה אגב כו' המלח מהן הס"ד ואח"כ מה"ד עבדו ליה שיתין איצצי כלומר רוחצין אותו הרבה פעמים הס"ד ואח"כ מה"ד שיתין איצצי ששים פעמים הס"ד:

רש"י כת"י

למיגדל אוהרי. לקלע קליעות מצודות קטנים לדגים. איזלי. מצודות גדולות. לאמי תנורא. שומר תנור [וע' בר"ח ובהגהות חו"י ברי"ף]. למגדל. ליקלע הוצי התנור ולעשותו טיח דטחין היו על ההוצין דראוי לאפות בו במועד. מהולתא. נפה וכברה. בימות החמה. דחביל עלמא מתייבש התנור מהר ויכול לאפות בו במועד שרי. בימות הגשמים. מתעכב לייבש ואינו אופה בו באותו שנעשה במועד. מרפסת. לשון מרפס [ומדרס][ח] אלודי"ר בלע"ז. מעשה הדיוט. בגמרא מפרש. שפין את הסדקין. גגותיהן לא היו משופעין ומשתמשין עליהן כדרך שמשתמשין בעלייה ומתקנין אותן וטחין אותן ומים הנופלין יוצאין דרך צינורות למטה לחוץ ואם יש סדקין בטחיית הטיט נופלין המים בבית ואיכא פסידא. שפין. טחין. במעגילה. עץ עגול שבו מחליקין את הגגות כדאמרינן במסכת מכות[ט] היה מעגל במעגילה. במחלצים. כלי אומנות של ברזל רחבה כמין כף ולה בית יד וקורין אותה טרואל"ה. הציר. כמו הדלת תסוב על צירה רגל הדלת סובבת. והצינור. החור שבאסקופה התחתונה כמו צינורא דדשא[י]. והקורה. קורות הבית ממש שנשברו אפילו קודם יו"ט. ובלבד שלא יתכוין וכו'. אם נשברו קודם יו"ט לא יאמר אמתין לי עד המועד שמלאכה אסורה לי ואעשה זאת. כבשין. דגים ושאר דברים שכובשים במלח. שהוא יכול לאכול מהן במועד. שלא צריך להמתין באכילתן עד לאחר המועד שיהו נכבשין מהר וראוין לאכול מיד. הוצא. הוצי דקל. דפנא. הוצי לומי"ר בלע"ז. ואינו טח בטיט. דהוא מעשה הדיוט. מעגילה. דרך אומנות יותר ממחלצים[י]. כעין מעגילה. יפה יפה כאלו טחו במעגילה. כמאן מדלינן. כמאן עבדי' האידנא. קביותא. כמין נגר בדלת בתוכו של מועד כר' יוסי. בדיתא. פומבדיתא. מקום היושב על יד הנהר בדיתא הוא הנהר. לבאי כוורי. הולדו דגים הרבה. צוד. צדו והביאו דגים הרבה. למימלח מינייהו. ולקיימם עד לאחר המועד. והא תנן. וה"נ כיון דמלחינהו כ"כ כדי להצניען תו לא חזו לאכלם במועד נמצאת מלאכת מליחה שלא לצורך יו"ט (והאי) [והוי] כעין מליחה שלא לצורך יו"ט דאב מלאכה הוא גבי אבות מלאכות המפשיטו והמולחו[ל]. אייתינהו. דעתן היה לאוכלן במועד ושרי. מיתאכלי אגב איצצא. שכובשין אותן במכבש פרס"א ואוכלין אותן מיד שיצא לחלוחית המלח הנבלע בכולן. שיתין איצצי. ששים פעמים עושין אותן שיהיו מעוכין יפה [רש"י ברי"ף]*.

עין משפט נר מצוה

קד א מיי' פ"ט מהלכות ע"ז הלכה יד טוש"ע י"ד סי' קמט סעיף ג:
קה ב ג טוש"ע א"ח סי' תקמא סעיף א:
קו ד ה מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה יג טוש"ע א"ח סי' תקמ סעיף ז:
קז ו מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סעיף א:
קח ז מיי' שם פ"ז הלכה ה טוש"ע שם סעיף ג:
קט ח מיי' שם פ"ח הלכה ז טוש"ע שם סעיף ד:
קי ט מיי' שם פ"ז הלכה ד טוש"ע שם סי' תקלא סעיף ו:
קיא י מיי' שם הלכה ז טוא"ח סי' תקלג:
קיב כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף ד:

משנת ראשונים

הולכין ליריד של עכו"ם. שוק שמתקבצין בו כל הסוחרין, ונקרא יריד לשון ירידה והשפלה בעבור שילכו שם הגוים לגדל ולקלס ע"ז שלהן הפכוהו חכמים בלשון גנאי. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

מפני שהוא כמציל מידן. מפני שלא יכול לקנות מן הגוים סחורה בזול בבתיהן כמו שיקנה ביריד. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

למיגדל תנורא. וגדילת תנור הוא שעושין תנורין מהוצין וטחין אותן בטיט מבית ומחוץ ומעשה הדיוט הוא. **[ריטב"א]**

כך הוא דרך עשייתן, שגודלין קנים והוצין למטה לשיעור אורך ורוחב התנור ולמדת גובהו, וטחין עליה בטיט, ולכשנתייבש הטיט קצת מדליקין אש בתוכו ונשרפין ההוצין והקנים ונשאר טיח הטיט עומד מעצמו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

עושין מעקה לגג ולמרפסת. פי' הלוך שעושין בין העליות, ולא סוף דבר למצות מעקה, דהא מרפסת פטור מן המעקה כדאיתא בסיפרי ועוד דאי משום מצות מעקה למה לא יעשה כדרכו, אלא ודאי מתני' בגג שאינו חייב במעקה אלא שהוא רוצה לעשות משום שימור ולכך עושה בשינוי. **[ריטב"א]**

שפין את הסדקין. דרך גגין של מעזיבה וטח טיט, שהטיט מתבקע בימות החמה מרוב היובש, וכשבאין ימות הגשמים צריך לתקנם ולשפות הסדקים והבקעין שבו, וקאמר דמותר לסתמן ולשוף סדקיהן בחול המועד שלא יהו הגשמים מזלפין למטה בתוך הבית ואיכא פסידא, ובלבד שלא יעשה מעשה אומן, ובגמ' מפרש מאי קאסר ומאי שרי תנא דמתני'. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מחלצים. הם אגפים של מעגילה עשויין מעץ, ועל ידיהן מעגלין המגילה בקל על הגג, וקאמר שפין את הסדקין במעגילה לנוהגה ביד וברגל בלא מחלצים, אבל עם המחלצים אסור, משום דמחזי כעובדין דחול, ואע"ג דאיכא טירחא לעגלה ביד וברגל טפי מבמחלצים, מיהו כל כמה דאפשר לשנויי משנינן. ענין אחר. מחלצים הוא עץ עב בראשו, ומכין ממנו על הגג מכות תכופות וסמוכות זו לזו להשוות קרקעות הגג, והטיח מתקשה ואין הגשמים נכנסין. ונראה לי עיקר מה שמצאתי בפירושי מורי הר' יחיאל ז"ל, מעגילה הוא דף קטן ועב קצת ושני ראשיה חדין, ובאמצע תקועין שתי יתידות או אחת יוצאות מעבר אחד, ועבר השני הוא חלק מאד, והאומנין הטחין הכתלים העשויין מטיח טיט רגילים בו להשוות טיח הכותל. וכן כשעושין קרקעות התנור מעגלין אותו כלי סביב סביב על הטיח להשוותו. ומחלצים הוא כלי של ברזל, כף רחב מצד אחד וקצר מצד אחר, ודרך בוני אבן לטוח בו טיח הטרכסיד, וקוריאן לו טרואיל"א בלע"ז, ומבמעגילה יש אומנות יותר מבמחלצים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

[המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים א] בכת"י שרא ליה לרב חייא בר אשי: ב] צ"ל מיזל מיצד, וכ"ה בכת"י וראשונים (דק"ס, רש"ש): ג] בכת"י ודפו"ר לבי בר שפיר: ד] "שצדין בו עופות" ליתא בכת"י, ועיין רא"ש: ה] בכת"י נוסף ברגל: ו] תיבות "לחיים של" שיבוש הוא וצ"ל עבדי גדר לומי"ר בלע"ז, וכ"ה בס"א והמדפיסים טעו והדפיסו כלפנינו (ראש משביר, ועי' רש"י כת"י): ז] בכת"י נוסף אבל לא במחלצים אפי' כעין מחלצים ביד וברגל. ועיין ריטב"א: ח] הפירוש על "הא במגלי הא בחציני" נראה לי טעות דהא מכחיש המוחש ובספר מוגה מצאתי "מגלי. אינו דרך אומנותו: חציני. הוי דרך אומנותו:" (הגר"ב אשכנזי מובא במלא"ש): ט] בכת"י נוסף בחוש"מ לחוץ ונופלת הקורה מחזירין אותה ותוקעין המסמרים בחורין דהיינו כר' יוסי דשרי (וכ"ה בערוך ערך כוא): י] ע"כ כאן ט"ס ועי' נמוק"י (רש"ש), והנה בכת"י הגי' לבאי כוורי. כלומר יצאו כל המים ונשתיירו שם הרבה דגים איכא דאמרי פומבדיתא שם מקום לבאי כוורי הכי עשו וכו' (והפי' ללשון אחר שבני אותה העיר עשו כן בעצמם להוציא המים כדי לצוד הדגים, דק"ס): כ] צ"ל שמוצץ (כ"ה בכת"י ובדפוסים נשתבש, דק"ס): ל] צ"ל אלא שם דג (באה"מ):

אוצר החכמה
18/06/2018

מכך שאם אינם ראויים לאכלם במועד אסור לכבשם, והיאך התרת לכבוש דגים אלו באופן שלא יהיו ראויים להאכל במועד מחמת רוב מליחותם.

מתרצת הגמרא, **אָמַר לֵיהּ** רבא לאביי, **כֵּיוָן דְּמֵעִיקָּרָא אַדַּעְתָּא דַּאֲכִילָה אַיְיתִינְהוּ** - הואיל ומתחילה הביאו את הדגים על דעת לאוכלם במועד, ולא התכוונו להביאם על דעת למולחם, אלא שנשארו מהם, **וְאִי שָׁבֵיק לְהוּ פָּסְדֵי** - וכעת שכבר הדגים ברשותם אם יניחו אותם בלא מליחה יתקלקלו, **כִּפְרַקְמַטְיָא הָאָבֵד דָּמֵי** - הרי זה דומה לסחורה שאם לא ימכרנה במועד תיפסד, שמותר למכרה במועד [כמבואר לעיל (י:)], **וּשְׁרֵי** - ועל כן מותר גם למלוח דגים אלו במועד כדי שלא יתקלקלו ויפסדו.

הגמרא מביאה גירסא אחרת במעשה של בני העיר 'ליבאי':

וְאִיכָּא דְּאָמְרֵי - ויש שאמרו שמועה זו בלשון אחרת, **שָׁרֵי לְהוּ רָבָא מֵיצַד מֵיזַל**[מו] **אַיְיתוּיֵי וּמִמְלַח** - מתחילה כבר התיר רבא לבני העיר ליבאי ללכת ולצוד הרבה דגים במועד ולמולחם כדי שיתקיימו עד לאחר המועד [ושלא כפי שאמרו בלשון הראשון, שמתחילה צדו אותם לצורך המועד].

אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי לרבא, **וְהָא אֲנַן כְּבָשִׁין שֶׁהוּא יָכוֹל לֶאֱכוֹל מֵהֶן כּוֹבְשָׁן תְּנַן** - והרי אנחנו שנינו במשנתנו שאינו מותר לכבוש אלא באופן שיוכל לאכול ממנו במועד, וכיצד התרת להם לצוד דגים אלו ולמולחם על אף שלא יהיו ראויים לאכילה במועד מחמת רוב מליחתם. **אָמַר לֵיהּ** רבא לאביי, **הָנֵי נַמִּי מִיתְאָכְלֵי אַגַּב אִיצְצָא** - אף דגים אלו ראויים הם לאכילה במועד על ידי שימשוך מהם את המלח, כלומר, שישטפם במים הרבה פעמים ועל ידי זה יוציא מהם את כל מילחם[מז]. רבא מביא ראיה לדבריו, **כִּי הָא דִּשְׁמוּאֵל** - כמו שהיה מעשה אצל שמואל, **דַּעֲבַדוּ לֵיהּ שִׁיתִּין אִיצְצֵי** - שעשו עבורו 'ששים [הרבה[מח]] איצצות', כלומר, הביאו לפניו דגים שהיו כבושים במלח לאחר שהדיחו אותם פעמים רבות במים עד שיצא כל מילחם, **וְאָכַל** מהם שמואל.

הגמרא מביאה עוד שני מעשיות בענין אכילת דגים מלוחים על ידי הדחה:

מספרת הגמרא, **רָבָא אִיקְלַע** [-הזדמן] **לְבֵי רֵישׁ גָּלוּתָא** - לבית הריש גלותא[מט], **וַעֲבַדִי לֵיהּ שִׁיתִּין אִיצְצֵי** - הביאו לפניו דגים שהיו כבושים במלח לאחר שהדיחו אותם פעמים רבות במים, **וְאָכַל** מהם.

עוד מספרת הגמרא, **רַב אִיקְלַע** - הזדמן במועד[נ] **לְבֵי רַב שַׁפִּיר** [-שם אדם[נא]], **אַיְיתוּ לְקַמַּיְיהוּ הַהוּא כַּוְורָא** - הגישו לפניהם דג[נב] **תִּילְתָּא בִּישׁוּלָא** - שליש ממנו היה מבושל במים, **וְתִילְתָּא מִילְחָא** - ושליש ממנו היה כבוש במלח והדיחוהו ממלחו, **וְתִילְתָּא טַווְיָא** - ושליש ממנו היה צלוי באש. ומכל מעשים אלו מבואר, שניתן לאכול דגים הכבושים במלח על ידי שמדיחים אותם במים הרבה פעמים.

כמה מאמרים בענין צורת האכילה הראויה בדגים:

אָמַר רַב, אָמַר לִי אַדָּא [-שם אדם] **צַיָּידָא** [-צייד של דגים[נג]], **כַּוְורָא** - דג, **סָמוּךְ לְמִיסְרְחֵיהּ מְעַלֵּי** - ראוי יותר לאכלו מעט קודם שיסריח[נד], כלומר, זמן רב אחר צידתו, מאשר לאכלו סמוך לצידתו[נה].

וְאָמַר רַב, אָמַר לִי אַדָּא צַיָּידָא, כַּוְורָא - הדג, כך ראוי לנהוג באכילתו, **טַווְיָא בַּאֲחוּהּ** - יש לצלותו ב'אחיו' של הדג, כלומר, במלח שגם הוא נברא מהמים כמותו. ולאחר שצלאו, **אַפּוּקֵיהּ בַּאֲבוּהּ** - יש לשרותו 'באביו' של הדג, שהם המים שהדג נברא מהם במעשה בראשית, כלומר, במים צוננים. ולאחר מכן **מֵיכְלֵי בִּבְרֵיהּ** - יש לאכלו ב'בנו' של הדג, כלומר, לתת אותו בציר[נו] [-מוהל היוצא ממנו כשמולחים אותו[נז], ועל שם כך נקרא 'בנו'] וככה יש לאכלו[נח]. **אִשְׁתֵּי עֲלֵיהּ אֲבוּהּ** - שותין אחריו מים שהוא 'אביו' של הדג, כמו שהתבאר[נט].

וְאָמַר רַב, אָמַר לִי אַדָּא צַיָּידָא, האוכל **כַּוְורָא** [-דגים] או

מו. **גירסת** כת"י וראשונים היא 'מיזל מיצד' [-ללכת ולצוד]. והיא הגירסא הנכונה. הגהות וציונים.

מז. **מיוחס** לרש"י (ד"ה אגב, ד"ה שיתין). וכעין זה פירש בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה א"ל), שיוכלו לתקנם על ידי שרייה במים או בחומץ כמה פעמים ועל ידי כך ימתיק מלחם ויהיו ראויים להאכל במועד. והרמב"ם (שביתת יו"ט פ"ז ה"ז) כתב, שיוכלו לסוחטם בידיהם הרבה פעמים עד שיתרככו. וכעין זה כתב הנימוקי יוסף (ד"ה איצצא), שאיצצא הוא לשון דוחק, וביאר, שאם ירצו לדחוק את הדגים תחת המכבש ולסוחטם מן המלח יהיו ראויים לאכילה במועד.

אין להקשות על האיכא דאמרי, היאך התיר להם רבא לצוד ולמלוח מהם הרבה יותר מכדי צורך המועד, לפי שעל כל דג ודג ניתן לומר שאותו יסחטו ויכינו לאכלו במועד.

18/06/2018ארח

ואף שזאת היא הערמה, הרי אף ביום טוב מותר לעשות הערמה כזאת (ביצה יא:), ומכל שכן במועד. נימוקי יוסף (ד"ה איצצא). וכתב המגן אברהם (סי' תקלג סק"ז), שרק בדגים ניתן לומר כן לפי שטעם כל דג שונה מחבירו, ולא בקמח, ועל כן אסור לטחון קמח במועד יותר מכדי הצורך למועד (כדלהלן יב:).

כתב הריטב"א (ד"ה אית), שלענין הדין אין מחלוקת בין שתי הלשונות של הגמרא, וההלכה היא כשתיהן [ועל כן, אם צדו הרבה דגים לצורך המועד ונשתיירו מהם, מותר למלחם אף באופן שלא יוכלו לאכלם במועד, וכמו כן מותר לכתחילה לצוד ולמלוח הרבה דגים יותר מכדי הצורך באופן שיוכלו לסוחטם ולאכלם במועד].

וקשה על שתי הלשונות, מדוע לא התירו לצוד ולמלוח אלא רק באופנים האמורים, והרי אמרו בירושלמי (פ"ב ה"ג), ששיירה המביאה סחורה במועד [ותצא משם לפני סוף המועד] מותר לקנות מהם אף שלא לצורך המועד לפי שזה נחשב כדבר האבד, ומוכח מכך שמניעת הריוח הוא כמו הפסד ודבר האבד, ואם כן גם כאן הואיל ולאחר המועד כבר לא יוכלו לצוד דגים אלו יהא נחשב כדבר האבד ובכל אופן יהא מותר לצודם ולכובשם אף שלא לצורך המועד. ויש לומר, שדגים אלו הרי הם כמו מציאה, ומניעת ריוח של מציאה אינה נחשבת הפסד כמו מניעת קניית סחורה. ועוד יש לומר, שרק מקח וממכר הותר משום מניעת ריוח לפי שאין בכך לא מלאכה ולא טורח, אבל לא הותרה משום כך מליחת וכבישת דגים שהיא כמו מלאכה ואף יש בה טורח. ראב"ד (הו"ד ברא"ש סי' כח).

מח. **מיוחס** לרש"י (ד"ה שיתין) על פי רש"ש (ברש"י שם). וביאר ברש"ש שם, שלשון 'שיתין' הוא לאו בדווקא רק הכוונה לרבוי פעמים, כמבואר בתוספות (ב"ק לג: ד"ה שיתין).

מט. **כך** היו קוראים לנשיא ישראל שבגולה, כלומר ראש ישראל המפוזרים והמוגלים. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה רבא).

נ. **מיוחס** לרש"י (ד"ה רב). ויש מן האחרונים שהקשה מדוע הוצרך לפרש כן, הלא מה שהגמרא רוצה להוכיח הוא שאפשר לאכול דגים על ידי איצצא ולזה אין נפקא מינה בין אם המעשה היה בחול או במועד. ויש שתירץ, שפירש כן לפי שרב לא היה אוכל בסעודת הרשות (חולין צה:), וגם שנראה מדבריו (שם פד.) שלא היה אוכל בשר ודגים בימות החול.

נא. **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה בר).

נב. **מן** הלשון 'ההוא כוורא' נראה שהיה מין דג מסוים הידוע להם. אך יש לדחות, שדרך הגמרא לנקוט לשון זה. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה אייתו).

נג. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אדא).

נד. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה סמוך).

נה. **כתב** רבינו שלמה בן היתום (ד"ה אמר), שהתכוין לומר לו אם תרצה שהדג יועיל לך ולא יזיקך, הניחהו עד שיסרח. וכתב בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה סמוך), שזה נאמר רק בדגי הים שמתוך הסרחון של מי הים אינם טובים עד שינוחו כדי שיצא מהם טעם הים. אבל בדגי הנהרות הוא להיפך שאומרים העולם שמסוכן לאכלם לאחר זמן. וראה דברי התוספות בזה להלן בהערה.

ביארנו על פי מיוחס לרש"י (ד"ה סמוך). אך הר"ן (ד"ה כוורא, בפירוש הראשון) פירש, 'כוורא סמוך למסרחיה מעלי', שהמקום בדג ששם מתחיל להסריח הוא הטוב שבו. וכן כתב בתוספות הרא"ש (ד"ה סמיך) שסמוך לנקב בית הרעי הוא מוטעם וטוב. וכעין זה פירש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה אמר, בפירוש השני).

נו. **מיוחס** לרש"י (ד"ה אכליה), ערוך (ערך כור, בפירוש הראשון). אך שם בפירוש השני כתב, ש'בריה' הוא מורייס של דגים, והיינו שמביאים דגים קטנים שאין בהם שמנונית ומולחים אותם כדי שיתייבשו ועושים מהם מורייס ומשלחים מהם מנות איש לרעהו, וכשיאכל בו הדג הרי זה מטיב את טעמו, ועל כן הרי הוא לו כבן.

נז. **רמב"ם** (פיה"מ יומא פ"ח מ"ד).

נח. **מיוחס** לרש"י (שם). בערוך (שם, בפירוש הראשון) כתב, שמטביל את הדג בציר.

נט. **וכתב** בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ומשתי), שדווקא אחר אכילתו יש לשתות מים שזה מועיל לבריאות הגוף, אבל בתוך אכילתו יש לשתות עמו יין. ובערוך (ערך כורא) כתב בשם רב שרירא גאון, שקודם שיתעכל הדג יש לשתות מים, אבל לאחר שיתעכל יש לשתות עליו יין ושכר, וכל אדם ראוי לעשות כטוב לגופו.

התוספות (ד"ה כוורא) תמהו על מה שבזמננו אין נוהגים כמו שמבואר כאן בגמרא ואדרבה סוברים שיש סכנה לאכול דג סמוך לסרחונו, וכן לשתות מים אחרי אכילתו. ותירצו, דשמא נשתנו הטבעים בעניינים אלו, וכמו הרפואות שהובאו בגמרא שאינן טובות בזמן הזה, או שמא נאמרו דברי הגמרא רק לענין הדגים הגדלים בנהרות של בבל שהן מועילות יותר לדגים. עוד כתבו בשם יש מפרשים, שהגמרא כאן לא התכוונה ב'כוורא' לכל מיני הדגים, אלא למין אחד של דגים ששמו 'כוורא' והוא משונה בדברים אלו משאר הדגים, והביאו ראיה לכך. ורבינו חננאל (ד"ה וכשמאכלוהו) כתב כתירוץ הראשון של התוספות, שבאותה העת ובאותו המקום היו אומרים להם הרופאים

[א]ליריד של עכו"ם [א]ולוקחים בהמה עבדים ושפחות בתים שדות וכרמים וכותב ומעלה בערכאות שלהן מפני שהוא כמציל מידן רב [ב]שרא לחייא[א] בר אשי למיגדל אוהרי בחולא דמועדא מאי טעמא מעשה הדיוט הוא אבל [ג]איזלי אסור מאי טעמא מעשה אומן הוא רב יהודה [ד]שרא לאמי תנוראה למיגדל תנורי ולרב' בר עשבי למיגדל מהולתא איני והא תני רבה בר שמואל ושוין שאין גודלין תנור לכתחילה לא קשיא [ה]כאן בימות החמה כאן בימות הגשמים: **מתני'** [ו]עושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן [ז]שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל אבל לא במחלצים [ח]הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד [ט]ובלבד שלא יתכוין לעשות מלאכתו במועד [י]וכל כבשין שהוא יכול לאכול מהן במועד כובשן: **גמ'** היכי דמי מעשה הדיוט רב יוסף אמר [ג]בהוצא ודפנא במתניתא תנא צר בצרור ואינו טח בטיט: שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה: השתא במעגילה אמרת שרי ביד וברגל מיבעיא הכי קאמר שפין את הסדקין ומעגילין אותן כעין מעגילה ביד וברגל אבל לא במחלצים: הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד: ורמינהי [ג]עד ימיו היה פטיש מכה בירושלים כו' עד ימיו אין מכאן ואילך לא לא קשיא כאן בדנפחי כאן בדנגרי מתקיף לה רב חסדא יאמרו קלא רבה אסיר קלא זוטר שרי אלא אמר רב חסדא לא קשיא הא במגלי הא בחציני רב פפא אמר כאן קודם גזירה כאן לאחר גזירה רב אשי אמר הא ר' יהודה הא ר' יוסי דאמר ר' יצחק בר אבדימי [ד]מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי אמר רבינא כמאן מדלינן האידנא קביותא דדשא בחולא דמועדא כמאן כר' יוסי: כבשין שהוא יכול לאכול במועד כובשן: (א) בדיתא לבאי כוורי אזיל כולי עלמא צוד אייתו כוורא שרא להו רבא למימלח מינייהו אמר ליה אביי והא תנן כבשין שהוא יכול לאכול מהן במועד כובשן אמר ליה כיון דמעיקרא אדעתא דאכילה אייתינהו ואי שביק להו פסדי [ה]כפרקמטיא האבד דמי ושרי ואיכא דאמרי [כ]שרי להו רבא מיצד מיזל[ב] אייתויי ומימלח אמר ליה אביי והא אנן כבשין שהוא יכול לאכול מהן (ב) כובשן תנן אמר ליה הני נמי מיתאכלי אגב איצצא כי הא דשמואל עבדו ליה שיתין איצצי ואכל רבא איקלע לבי ריש גלותא עבדי ליה שיתין איצצי ואכל רב איקלע לבי רב[ג] שפיר אייתו לקמייהו ההוא כוורא תילתא בישולא תילתא מילחא ותילתא טוויא אמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא סמוך למיסרחיה מעלי ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא טווייא באחוה אסוקיה באבוה מיכלי בבריה אשתי עליה אבוה ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא תחלי וחלבא ליטעון גופא ולא ליטעון פוריא ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא תחלי וחלבא מיא ולא שיכרא ולא חמרא:

הדרן עלך משקין בית השלחין

יריד של עכו"ם. יומא דשוקא: ומעלה בערכאות. לקיימן בחתימתן, דכיון דהשתא הוא דמשכח להו וליומא אחרינא לא שכי: אוהרי. שצדין בו דגים שקורין רוש"א: איזלי. רשתות שצדין בו עופות[ד]: למגדל תנורא. לעשות התנור מחדש: מהולתא. נפה: בימות החמה. כלומר כשיש[ה] ימות החמה כגון בפסח דהבול עלמא שאין יורדין בו גשמים מותר לעשות בו תנור, לפי שלאלתר יבש ויכולין לאפות בו פת ברגל לצורך הרגל: כאן בימות הגשמים. כלומר כשיורדין הגשמים ברגל כגון בסוכות אין עושין תנור, לפי שאינו יבש לאלתר עד לאחר הרגל ועבד טירחא שלא לצורך הרגל: מתני' מעקה למרפסת. כותל קטנה העושין על האיצטבות שלפני העליות גדולות, כעין שיש על שפת נהר ריינוס: שפין את הסדקין. שבתנור: ומעגילין אותן במעגילה. שגוללין על קרקעית התנור עץ גדול עגול כדי לסתום הסדקין: ביד וברגל. (ג) שלוקח בידו עץ וטוען ביד על התנור לסתום הסדקים, או בוטע ברגלו על קרקעית התנור: מחלצים. עץ כעין רגל שדוחקו במעזיבה לסתום הסדקין, ויש בו מעשה אומן יותר ממעגילה: ציר. רגל הדלת, כמו הדלת תסוב על צירה (משלי כו): צינור. הוא החור שבאסקופה התחתונה, כמו[י] צינורא דדשא: הקורה. מה שעל הפתח שתחזור בו הדלת, וקורין אוברטו"ר: מנעול. בלבדור"א: ובלבד שלא יתכוין לעשות מלאכתו במועד. שיש לו לתקן כל אלו בשאר ימות השנה ומניחו עד המועד: וכבשין. של ציר, כלומר דגים ושאר דברים שכובשים במלח שיכול לאוכלן במועד, שלא יהא צריך להמתין באכילתן עד לאחר המועד, שיהו נכבשין מהר וראוין לאכול מיד: גמ' הוצא. הולי דקל: (ד) דופנא. עבדי לחיים של[ו] גדר: ואינו טח בטיט. זה הוא מעשה הדיוט: מעגילה. דרך אומנות יותר: ביד וברגל. דלאו מעשה אומן הוא כל שכן: כעין מעגילה. ולא מעגילה ממש, אלא כעין מעגילה ביד וברגל[ז]: עד ימיו. של יוחנן כ"ג היה פטיש מכה בירושלים בחולו של מועד, והוא גזר עליו ובטלו, אלמא אסור, ומתני' קתני ומתקנין מנעול ומפתח: מתניתין דמתקנין אלו בחוש"מ בדנגרי. במנעול של עץ שרי, דלא הוי קלא רבה: בדנפחי. דפטיש היינו קורנס אסור, דהוי קלא רבה ואולודי קלא אסור: מגלי. מסר הגדול שרי, דלא מוליד קלא כלום[ח]: בחציני. בגרז"א אסיר, דהוי אולודי קלא טפי[ט]: לאחר שגזר. יוחנן כ"ג: הא ר' יהודה הא ר' יוסי. בפירקא לקמן (דף יב.), דרבי יוסי לא בעי לשנויי לדבר האבד, ומתני' דשרי הכא כל הני בלא שינוי ר' יוסי היא: כמאן מדלינן האידנא קביותא דדשא. כשיוצאין מסמרים של עץ מן הקורה שעל הפתח[ט] דשרי למיעבד בלא שינוי: בדיתא. שם נהר: לבאי. שם מקום[י]: כוורי. הכי עשו דרך לנהר שיצאו מימיו ונשתיירו שם דגים הרבה: למימלח. (ה) הרבה, אע"פ שאין יכולים לאוכלן במועד, שהרי היו מלוחין הרבה: כבשין. בחומץ ובמלח שקורין קונפוסט"א, והכא נמי כיון שמלחן הרבה כדי להצניען תו לא חזו במועד: אמר ליה הני נמי. (ו) דמלחינהו: מתאכלי. במועד: אגב איצצא. שמוסך[כ] המלח מהן: (ז) שיתין איצצי. כלומר רוחצין אותו הרבה פעמים, מגלי ליה ששים זימני: רב איקלע. במועד: תילתא מילחא. אגב אילנא: סמוך למיסרחיה מעלי. כלומר יפה הוא לאחר זמן שנילוד יותר מההיא שעתא דנילוד: טווייא באחוה. במלח, שהמלח נברא מן המים כדגים: אסקיה באבוה. לאחר שצלאו נותנו במים צונן: אבליה בבריה. מטילין אותו בציר היוצא מן הדגים ואוכלין אותו: משתיא עליה אבוה. ששותין עליו מים, שדגים נבראו מן המים[ל]: לטעון גופא. כלומר לאחר אכילתו מהלך הרבה קודם שישן: ולא לטעון פוריא. לא ישן לאלתר אחריהם: תחלי. שחלים: מיא ולא שכרא. מוטב לשתות אחריהן מים ולא שכר: הדרן עלך משקין בית השלחין

כוורא סמוך למסרחיה מעלי. ובזמן הזה תופסים סכנה למיכל סמוך לסירחון וגם משתי עלה אבוה דאמר בסמוך דמעלי ושמא נשתנו כמו הרפואות שבש"ס שאינן טובות בזמן הזה או שמא נהרות דבבל מעלו לו טפי ויש מפרשים דכוורא לא בכלל דגים מיירי ושם[ל] דג ששמו כוורא ומשונה בדברים האלו משאר דגים כדאמרינן פ' כל הבשר (חולין דף קט:) אסר לן גירותא שרא לן לישנא דכוורא ואין נראה שיהא בכל הלשונות של דגים טעם אחד:

הדרן עלך משקין בית השלחין

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עירובין מז. ע"ז יג., ב) לעיל ז., ג) מע"ש פ"ה משנה ט"ו סוטה מז:, ד) [לקמן דף יב: ע"ש], ה) [לעיל י:], ו) [ברכות דף יח:], ז) עירובין כז סוע"ב, ח) עיין עירובין פד., ט) ז., י) עי' ריטב"א, כ) שבת עג ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' בדיתא לבאי כוורא. נ"ב כך הוא גירסת האלפס בפומבדיתא לבאי כוורא ופי' הר"ן פוס שם המקום בדיתא שם נהר בדיתא לבאי כוורא לדו והביאו דגים רבים שנתייבש הנהר ומתו הדגים עכ"ל: (ב) שם והא אנן כבשין שהוא יכול לאכול מהן במועד כובשן תנן: (ג) רש"י ד"ה ביד וברגל (שלוקח בידו עץ) תא"מ ונ"ב נ"ל טעות: (ד) ד"ה דופנא כו'. נ"ב עי' לעיל בפירושו בדף ז' ע"א: (ה) ד"ה למימלח למולחן הרבה אע"פ: (ו) ד"ה א"ל הני נמי אע"ג דמלחינהו: (ז) ד"ה אגב כו' המלח מהן הס"ד ואח"כ מה"ד עבדו ליה שיתין איצצי כלומר רוחצין אותו הרבה פעמים הס"ד ואח"כ מה"ד שיתין איצצי ששים פעמים הס"ד:

אוצר החכמה 18/06/2018

רש"י כת"י

למיגדל אוהרי. לקלע קליעות מצודות קטנים לדגים. איזלי. מצודות גדולות. לאמי תנורא. שומר תנור [ועי' בר"ח ובהגהת חו"י ברי"ף]. למגדל. ליקלע הולי התנור ולעשותו טיח דטחין היו על ההולין דראוי לאפות בו במועד. מהולתא. נפה וכברה. בימות החמה. דתביל עלמא מתייבש התנור מהר ויכול לאפות בו במועד שרי. בימות הגשמים. מתעכב לייבש ואינו אופה בו באותו שנעשה במועד. מרפסת. לשון מרפס [ומדרס][ח] אלודיי"ר בלע"ז. מעשה הדיוט. בגמרא מפרש. שפין את הסדקין. גגותיהן לא היו משופעין ומשתמשין עליהן כדרך שמשתמשין בעלייה ומתקנין אותן וטחין אותן ומים הנופלין יוצאין דרך צינורות למטה לחוץ ואם יש סדקין בטחיית הטיט נופלין המים בבית ואיכא פסידא. שפין. טחין. במעגילה. עץ עגול שבו מחליקין את הגגות כדאמרינן במסכת מכות[ט] היה מעגל במעגילה. במחלצים. כלי אומנות של ברזל רחבה כמין כף ולה בית יד וקורין אותה טרואל"ה. הציר. כמו הדלת תסוב על צירה רגל הדלת סובבת. והצינור. החור שבאסקופה התחתונה כמו צינורא דדשא[י]. והקורה. קורות הבית ממש שנשתברו אפילו קודם יו"ט. ובלבד שלא יתכוין וכו'. אם נשתברו קודם יו"ט לא יאמר אמתין לי עד המועד שמלאכה אסורה לי ואעשה זאת. כבשין. דגים ושאר דברים שכובשים במלח. שהוא יכול לאכול מהן במועד. שלא צריך להמתין באכילתן עד לאחר המועד שיהו נכבשין מהר וראוין לאכול מיד. הוצא. הולי דקל. דפנא. הולי לומי"ר בלע"ז. ואינו טח בטיט. דהוא מעשה הדיוט. מעגילה. דרך אומנות יותר ממחלצים[י]. בעין מעגילה. יפה יפה כאלו טחו במעגילה. כמאן מדלינן. כמאן עבדי' האידנא. קביותא. כמין נגר בדלת בחולו של מועד כר' יוסי. בדיתא. פומבדיתא. מקום היושב על יד הנהר בדיתא הוא הנהר. לבאי כוורי. הולדו דגים הרבה. צוד. לדו והביאו דגים הרבה. למימלח מינייהו. ולקיימם עד לאחר המועד. והא תנן. וה"ע כיון דמלחינהו כ"כ כדי להצניען תו לא חזו לאכלם במועד ונמצאת מלאכת מליחה שלא לצורך יו"ט (והאי) [והוי] כעין מליחה שלא לצורך יו"ט דאב מלאכה הוא גבי אבות מלאכות המפשיטו והמולחו[כ]. אייתינהו. דעתן היה לאוכלן במועד ושרי. מיתאכלי אגב איצצא. שכובשין אותן במכבש פרס"א ואוכלין אותן מיד שילא לחלוחית המלח הנבלע בכולן. שיתין איצצי. ששים פעמים עושין אותן שיהיו מעולין יפה [רש"י בר"ף]]*.

עין משפט נר מצוה

קד א מיי' פ"ט מהלכות ע"ז הלכה יד טוש"ע י"ד סי' קמט סעיף ג:
קה ב ג טוש"ע א"ח סי' תקמא סעיף א:
קו ד ה מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה יג טוש"ע א"ח סי' תקמ סעיף ז:
קז ו מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סעיף א:
קח ז מיי' שם פ"ז הלכה ה טוש"ע שם סעיף ג:
קט ח מיי' שם פ"ח הלכה ז טוש"ע שם סעיף ד:
קי ט מיי' שם פ"ז הלכה ד טוש"ע שם סי' תקלא סעיף ו:
קיא י מיי' שם הלכה ז טוא"ח סי' תקלג:
קיב כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף ד:

משנת ראשונים

הולכין ליריד של עכו"ם. שוק שמתקבצין בו כל הסוחרין, ונקרא יריד לשון ירידה והשפלה בעבור שילכו שם הגוים לגדל ולקלס ע"ז שלהן הפכוהו חכמים בלשון גנאי.
[פירוש ר"ש בן היתום]

מפני שהוא כמציל מידן. מפני שלא יכול לקנות מן הגוים סחורה בזול בבתיהן כמו שיקנה ביריד.
[פירוש ר"ש בן היתום]

למיגדל תנורא. וגדילת תנור הוא שעושין תנורין מהוצין וטחין אותן בטיט מבית ומחוץ ומעשה הדיוט הוא.
[ריטב"א]

כך הוא דרך עשייתן, שגודלין קנים והוצין למטה לשיעור אורך ורוחב התנור ולמדת גובהו, וטחין עליה בטיט, ולכשנתייבש הטיט קצת מדליקין אש בתוכו ונשרפין ההוצין והקנים ונשאר טיח הטיט עומד מעצמו.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

עושין מעקה לגג ולמרפסת. פי' הלוך שעושין בין העליות, ולא סוף דבר למצות מעקה, דהא מרפסת פטור מן המעקה כדאיתא בסיפרי ועוד דאי משום מצות מעקה למה לא יעשה כדרכו, אלא ודאי מתני' בגג שאינו חייב במעקה אלא שהוא רוצה לעשות משום שימור ולכך עושה בשינוי. **[ריטב"א]**

שפין את הסדקין. דרך גגין של מעזיבה וטח טיט, שהטיט מתבקע בימות החמה מרוב היובש, וכשבאין ימות הגשמים צריך לתקנם ולשפות הסדקים והבקעין שבו, וקאמר דמותר לסתמן ולשוף סדקיהן בחול המועד שלא יהו הגשמים מזלפין למטה בתוך הבית ואיכא פסידא, ובלבד שלא יעשה מעשה אומן, ובגמ' מפרש מאי קאסר ומאי שרי תנא דמתני'.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מחלצים. הם אגפים של מעגילה עשויין מעץ, ועל ידיהן מעגלין המגילה בקל על הגג, וקאמר שפין את הסדקין במעגילה לנוהגה ביד וברגל בלא מחלצים, אבל עם המחלצים אסור, משום דמחזי כעובדין דחול, ואע"ג דאיכא טירחא לעגלה ביד וברגל טפי מבחלצים, מיהו כל כמה דאפשר לשנויי משנינן. ענין אחר. מחלצים הוא עץ עב בראשו, ומכין ממנו על הגג מכות תכופות וסמוכות זו לזו להשוות קרקעות הגג, והטיח מתקשה ואין הגשמים נכנסין. ונראה לי עיקר מה שמצאתי בפירושי מורי הר' יחיאל ז"ל, מעגילה הוא דף קטן ועב קצת ושני ראשיה חדין, ובאמצע תקועין שתי יתידות או אחת יוצאות מעבר אחד, ועבר השני הוא חלק מאד, והאומנין הטחין הכתלים העשויין מטיח טיט רגילים בו להשוות טיח הכותל. וכן כשעושין קרקעות התנור מעגלין אותו כלי סביב סביב על הטיח להשוותו. ומחלצים הוא כלי של ברזל, כף רחב מצד אחד וקצר מצד אחר, ודרך בוני אבן לטוח בו טיח הטרכסיד, וקוריאן לו טרואיל"א בלע"ז, ומבעגילה יש אומנות יותר מבמחלצים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

[המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י שרא ליה לרב חייא בר אשי: ב] צ"ל מיזל מיצד, וכ"ה בכת"י וראשונים (דק"ס, רש"ש): ג] בכת"י ודפו"ר לבי בר שפיר: ד] "שצדין בו עופות" ליתא בכת"י, ועיין רא"ש: ה] בכת"י נוסף ברגל: ו] תיבות "לחיים של" שיבוש הוא וצ"ל עבדי גדר לומי"ר בלע"ז, וכ"ה בס"א והמדפיסים טעו והדפיסו כלפנינו (ראש משביר, ועי' רש"י כת"י): ז] בכת"י נוסף אבל לא במחלצים אפי' כעין מחלצים ביד וברגל. ועיין ריטב"א: ח] הפירוש על "הא במגלי הא בחציני" נראה לי טעות דהא מכחיש המוחש ובספר מוגה מצאתי "מגלי. אינו דרך אומנותו: חציני. הוי דרך אומנותו:" (הגר"ב אשכנזי מובא במלא"ש): ט] בכת"י נוסף בחוש"מ לחוץ ונופלת הקורה מחזירין אותה ותוקעין המסמרים בחורין דהיינו כר' יוסי דשרי (וכ"ה בערוך ערך כוא): י] ע"כ כאן ט"ס ועי' נמוק"י (רש"ש), והנה בכת"י הגי' לבאי כוורי. כלומר יצאו כל המים ונשתיירו שם הרבה דגים איכא דאמרי פומבדיתא שם מקום לבאי כוורי הכי עשו וכו' (והפי' ללשון אחר שבני אותה העיר עשו כן בעצמם להוציא המים כדי לצוד הדגים, דק"ס): כ] צ"ל שמוצץ (כ"ה בכת"י ובדפוסים נשתבש, דק"ס): ל] צ"ל אלא שם דג (באה"מ):

תַּחְלֵי [-שחליים[ס]], **וַחֲלָבָא** [-או חָלָב] שכל אלו כבדים הם על הגוף[סא], **לִיטְעוֹן גּוּפָא** - ישא גופו את משאם, **וְלָא לִיטְעוֹן פּוּרְיָא** - ולא תשא המיטה את משאם, כלומר, ילך הרבה לאחר אכילתם קודם שיישן כדי שיתעכלו במעיו, ולא יישן על מיטתו מיד לאחר אכילתו[סב].

וְאָמַר רַב, אָמַר לִי אַדָּא צַיָּידָא, האוכל **כַּוְורָא תַּחְלֵי וַחֲלָבָא, מַיָּא וְלָא שִׁיכְרָא** - ישתה לאחריהם מים ולא שכר, **שִׁיכְרָא וְלָא חַמְרָא** - ואם אינו רוצה לשתות מים, ישתה לאחריהם שכר ולא יין.

הדרן עלך משקין בית השלחין

אוצר החכמה18/06/2018

כשתאכל דגים תשתה אחריו מים. והביא דבריו בתוספות הרא״ש (ד״ה מסתי) שהוסיף על כך שלא כל המקומות שווים והיום נהגו שהיין טוב יותר. וכתב בכסף משנה (דעות פ״ד ה״ח) בענין זה, שרפואת והנהגת מלכות בבל שבה היו חכמי התלמוד משונה משאר ארצות. אך בהגהות יעב״ץ (בתוס׳ שם) כתב על תמיהת התוספות, שדברי הגמרא שלא טוב לאכול דג מיד לאחר מיתתו, אמורים רק לענין דג שממיתים אותו וזה נהוג אף בזמן הזה, ומה שנהגו היום שלא לאכול דג סמוך לסרחונו היינו רק בדג שמת מעצמו.

ס. **מיוחס** לרש״י (ד״ה תחלי). אך רבינו שלמה בן היתום (ד״ה וכן) פירש, שתחלי הם תמרים שהם כבדים על הגוף.

סא. **על** פי רבינו שלמה בן היתום (ד״ה ליטעון).

סב. **וקשה**, שהרמב״ם (דעות פ״ד ה״ג) כתב, שלא יהלך אדם ולא יתייגע ולא יטייל עד שיתעכל המזון שבמעיו. ויש לומר, שדברי הגמרא הם דווקא במאכלים שהוזכרו כאן, ודברי הרמב״ם הם בשאר מאכלים. הגהות מהרצ״ח (ד״ה לטעון). וכן נראה מדברי רבינו שלמה בן היתום (ד״ה וכן). [אך גם דברי הרמב״ם נאמרו רק על הליכה בינונית, אבל הליכה לאט טובה היא גם אחר אכילת שאר דברים, כמו שביאר הפרי חדש (הו״ד בספר הליקוטים שם)].

[א] ליריד של עכו"ם [א]ולוקחים בהמה עבדים ושפחות בתים שדות וכרמים וכותב ומעלה בערכאות שלהן מפני שהוא כמציל מידן רב [ב]שרא לחייא[א] בר אשי למיגדל אוהרי בחולא דמועדא מאי טעמא מעשה הדיוט הוא אבל [ג]איזלי אסור מאי טעמא מעשה אומן הוא רב יהודה [ד]שרא לאמי תנוראה למיגדל תנורי ולרב' בר עשבי למיגדל מהולתא איני והא תני רבה בר שמואל ושוין שאין גודלין תנור לכתחילה לא קשיא [ה]כאן בימות החמה כאן בימות הגשמים: **מתני'** [ו]עושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן [ז]שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה ביד וברגל אבל לא במחלצים [ח]הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד [ט]ובלבד שלא יתכוין לעשות מלאכתו במועד [י]וכל כבשין שהוא יכול לאכול מהן במועד כובשן: **גמ'** היכי דמי מעשה הדיוט רב יוסף אמר [ג]בהוצא ודפנא במתניתא תנא צר בצרור ואינו טח בטיט: שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה: השתא במעגילה אמרת שרי ביד וברגל מיבעיא הכי קאמר שפין את הסדקין ומעגילין אותן כעין מעגילה ביד וברגל אבל לא במחלצים: הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד: ורמינהי [ג]עד ימיו היה פטיש מכה בירושלים כו' עד ימיו אין מכאן ואילך לא לא קשיא כאן בדנפחי כאן בדנגרי מתקיף לה רב חסדא יאמרו קלא רבה אסיר קלא זוטר שרי אלא אמר רב חסדא לא קשיא הא במגלי הא בחציני רב פפא אמר כאן קודם גזירה כאן לאחר גזירה רב אשי אמר הא ר' יהודה הא ר' יוסי דאמר ר' יצחק בר אבדימי [ד]מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי אמר רבינא כמאן מדלינן האידנא קביותא דדשא בחולא דמועדא כמאן כר' יוסי: כבשין שהוא יכול לאכול במועד כובשן: (א) בדיתא לבאי כוורי אזיל כולי עלמא צוד אייתו כוורא שרא להו רבא למימלח מינייהו אמר ליה אביי והא תנן כבשין שהוא יכול לאכול מהן במועד כובשן אמר ליה כיון דמעיקרא אדעתא דאכילה אייתינהו ואי שביק להו פסדי [ה]כפרקמטיא האבד דמי ושרי ואיכא דאמרי [כ]שרי להו רבא מיצד מיזל[ב] אייתויי ומימלח אמר ליה אביי והא אנן כבשין שהוא יכול לאכול מהן (ב) כובשן תנן אמר ליה הני נמי מיתאכלי אגב איצצא כי הא דשמואל עבדו ליה שיתין איצצי ואכל רבא איקלע לבי ריש גלותא עבדי ליה שיתין איצצי ואכל רב איקלע לבי רב[ג] שפיר אייתו לקמייהו ההוא כוורא תילתא בישולא תילתא מילחא ותילתא טוויא אמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא סמוך למיסרחיה מעלי ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא טווייא באחוה אסוקיה באבוה מיכלי בבריה אשתי עליה אבוה ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא תחלי וחלבא ליטעון גופא ולא ליטעון פוריא ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא תחלי וחלבא מיא ולא שיכרא ולא חמרא:

הדרן עלך משקין בית השלחין

יריד של עכו"ם. יומא דשוקא: ומעלה בערכאות. לקיימן בחתימתן, דכיון דהשתא הוא דמשכח להו וליומא אחרינא לא שרי: אוהרי. שצדין בו דגים שקורין רוש"א: איזלי. רשתות שצדין בו עופות[ד]: למגדל תנורא. לעשות התנור מחדש: מהולתא. נפה: בימות החמה. כלומר כשיש[ה] ימות החמה כגון בפסח דחבול עלמא שאין יורדין בו גשמים מותר לעשות בו תנור, לפי שלאלתר יבש ויכולין לאפות בו פת ברגל לצורך הרגל: כאן בימות הגשמים. כלומר כשיורדין הגשמים ברגל כגון בסוכות אין עושין תנור, לפי שאינו יבש לאלתר עד לאחר הרגל ועבד טירחא שלא לצורך הרגל: **מתני'** מעקה למרפסת. כותל קטנה העושין על האיצטבות שלפני העליות גדולות, כעין שיש על שפת נהר ריינוס: שפין את הסדקין. שבתנור: ומעגילין אותן במעגילה. שגוללין על קרקעית התנור עץ גדול עגול כדי לסתום הסדקין: ביד וברגל. (ג) שלוקח בידו עץ וצועטין ביד על התנור לסתום הסדקים, או בועט ברגלו על קרקעית התנור: מחלצים. עץ כעין רגל שדוחקו במעזיבה לסתום הסדקין, ויש בו מעשה אומן יותר ממעגילה: ציר. רגל הדלת, כמו הדלת תסוב על צירה (משלי כו): צינור. הוא החור שבאסקופה התחתונה, כמו[י] צינורא דדשא: הקורה. מה שעל הפתח שתחזור בו הדלת, וקורין אוברטו"ר: מנעול. בלדור"א: ובלבד שלא יתכוין לעשות מלאכתו במועד. כשיש לו לתקן כל אלו בשאר ימות השנה ומניחו עד המועד: וכבשין. של ציר, כלומר דגים ושאר דברים שכובשים במלח שיכול לאוכלן במועד, שלא יהא צריך להמתין באכילתן עד לאחר המועד, שיהו נכבשין מהר וראוין לאכול מיד: **גמ'** הוצא. הוצי דקל: (ד) דופנא. עבדי לחיים של[י] גדר: ואינו טח בטיט. זה הוא מעשה הדיוט: מעגילה. דרך אומנות יותר: ביד וברגל. דלאו מעשה אומן הוא לא כל שכן: כעין מעגילה. ולא מעגילה ממש, אלא כעין מעגילה ביד וברגל[ז]: עד ימיו. של יוחנן כ"ג היה פטיש מכה בירושלים בחולו של מועד, והוא גזר עליו ובטלו, אלמא אסור, ומתני' קתני ומתקנין מנעול ומפתח: מתניתין דמתקנין אלו בחוש"מ בדנגרי. במנעול של עץ שרי, דלא הוי קלא רבה: בדנפחי. דפטיש היינו קורנס אסור, דהוי קלא רבה ואולודי קלא אסור: מגלי. מסר הגדול שרי, דלא מוליד קלא כלוס[ח]: בחציני. בגרז"א אסיר, דהוי אולודי קלא טפי[ט]: לאחר שגזר. יוחנן כ"ג: הא ר' יהודה הא ר' יוסי. בפירקא לקמן (דף יב.), דרבי יוסי לא בעי לשנויי לדבר האבד, ומתני' דשרי הכא כל הני בלא שינוי ר' יוסי היא: כמאן מדלינן האידנא קביותא דדשא. כשואלין מסמרים של עץ מן הקורה שעל הפתח[ט] דשרי למיעבד בלא שינוי: בדיתא. שם נהר: לבאי. שם מקום[י]: כוורי. הכי עשו דרך לנהר שיצאו מימיו ונשתיירו שם דגים הרבה: למימלח. (ה) הרבה, אע"פ שאין יכולים לאוכלן במועד, שהרי היו מלוחין הרבה: כבשין. בחומץ ובמלח שקורין קונפוסט"א, והכא נמי כיון שמלחן הרבה כדי להצניען תו לא חזו במועד: אמר ליה הני נמי. (ו) דמלחינהו: מתאכלי. במועד: אגב איצצא. שמושך[ט] המלח מהן: (ז) שיתין איצצי. כלומר רוחצין אותו הרבה פעמים, מגלי ליה ששים זימני: רב איקלע. במועד: תילתא מילחא. אגב אילנא: סמוך למיסרחיה מעלי. כלומר יפה הוא לאחר זמן שנילוד יותר מההיא שעתא דנילוד: טווייא באחוה. במלח, שהמלח נברא מן המים כדגים: אסקיה באבוה. לאחר שצלאו נותנו במים צונן: אכליה בבריה. מטילין אותו בציר היוצא מן הדגים ואוכלין אותו: משתיא עליה אבוה. ששותין עליו מים, שדגים נבראו מן המים[י]: לטעון גופא. כלומר לאחר אכילתו מהלך הרבה קודם שישן: ולא לטעון פוריא. לא ישן לאלתר אחריהם: תחלי. שחלים: מיא ולא שכרא. מוטב לשתות אחריהן מים ולא שכר: הדרן עלך משקין בית השלחין

כוורא סמוך למסרחיה מעלי. ובזמן הזה תופסים סכנה למיכל סמוך לסירחון וגם משתי עלה אבוה לאמר בסמוך דמעלי ושמא נשתנו כמו הרפואות שבש"ס שאינן טובות בזמן הזה או שמא נהרות דבבל מעלו לו טפי ויש מפרשים דכוורא לא בכלל דגים איירי ושם[ל] דג ששמו כוורא ומשונה בדברים האלו משאר דגים כדאמרינן פ' כל הבשר (חולין דף קט:) אסר לן גירותא שרא לן לישנא דכוורא ואין נראה שיהא בכל הלשונות של דגים טעם אחד:

הדרן עלך משקין בית השלחין

עין משפט נר מצוה

קד א מיי' פ"ט מהלכות ע"ז הלכה יד טוש"ע י"ד סי' קמט סעיף ג:
קה ב ג טוש"ע א"ח סי' תקמא סעיף א:
קו ד ה מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה יג טוש"ע א"ח סי' תקמ סעיף ז:
קז ו מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סעיף א:
קח ז מיי' שם פ"ז הלכה ה טוש"ע שם סעיף ג:
קט ח מיי' שם פ"ח הלכה ז טוש"ע שם סעיף ד:
קי ט מיי' שם פ"ז הלכה ד טוש"ע שם סי' תקלה סעיף ו:
קיא י מיי' שם הלכה ז טוא"ח סי' תקלג:
קיב כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף ד:

◆

משנת ראשונים

הולכין ליריד של עכו"ם. שוק שמתקבצין בו כל הסוחרין, ונקרא יריד לשון ירידה והשפלה בעבור שילכו שם הגוים לגדל ולקלס ע"ז שלהן הפכוהו חכמים בלשון גנאי. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

מפני שהוא כמציל מידן. מפני שלא יכול לקנות מן הגוים סחורה בזול בבתיהן כמו שיקנה ביריד. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

למיגדל תנורא. וגדילת תנור הוא שעושין תנורין מהוצין וטחין אותן בטיט מבית ומחוץ ומעשה הדיוט הוא. **[ריטב"א]**

כך הוא דרך עשייתן, שגודלין קנים והוצין למטה לשיעור אורך ורוחב התנור ולמדת גובהו, וטחין עליה בטיט, ולכשנתייבש הטיט קצת מדליקין אש בתוכו ונשרפין ההוצין והקנים ונשאר טיח הטיט עומד מעצמו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

עושין מעקה לגג ולמרפסת. פי' הלוך שעושין בין העליות, ולא סוף דבר למצות מעקה, דהא מרפסת פטור מן המעקה כדאיתא בסיפרי ועוד דאי משום מצות מעקה למה לא יעשה כדרכו, אלא ודאי מתני' בגג שאינו חייב במעקה אלא שהוא רוצה לעשות משום שימור ולכך עושה בשינוי. **[ריטב"א]**

שפין את הסדקין. דרך גגין של מעזיבה וטח טיט, שהטיט מתבקע בימות החמה מרוב היובש, וכשבאין ימות הגשמים צריך לתקנם ולשפות הסדקים והבקעין שבו, וקאמר דמותר לסתמן ולשוף סדקיהן בחול המועד שלא יהו הגשמים מזלפין למטה בתוך הבית ואיכא פסידא, ובלבד שלא יעשה מעשה אומן, ובגמ' מפרש מאי קאסר ומאי שרי תנא דמתני'. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) ערובין מז. ע"ז יג., ב) לעיל ז., ג) מע"ש פ"ה משנה ט' ע"ז סוטה מז:, ד) [לקמן דף יב: ע"ש], ה) [לעיל י:], ו) [ברכות דף יח:], ז) עירובין כז סוע"ב, ח) עיין עירובין פד., ט) ז., י) עי' ריטב"א, כ) שבת עג ע"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' בדיתא לבאי כוורא. נ"ב כך הוא גירסת האלפס בפומבדיתא לבאי כוורא ופי' הר"ן פום שם המקום היושב על נהר בדיתא לבאי כוורא לדו והביאו דגים רבים שנתייבש הנהר ומתו הדגים עכ"ל: (ב) שם והא אנן כבשין שהוא יכול לאכול מהן במועד כובשן תנן: (ג) רש"י ד"ה ביד וברגל (שלוקח בידו עץ) תא"מ ונ"ב נ"ל טעות: (ד) ד"ה דופנא כו'. נ"ב עי' לעיל בפירושו בדף ז' ע"א: (ה) ד"ה למימלח למולחן הרבה אע"פ: (ו) ד"ה א"ל הני נמי אע"ג דמלחינהו: (ז) ד"ה אגב כו' המלח מהן הס"ד ואח"כ מה"ד עבדו ליה שיתין אילני כלומר רוחצין אותו הרבה פעמים הס"ד ואח"כ מה"ד שיתין איצצי ששים פעמים הס"ד:

◆

רש"י כת"י

למיגדל אוהרי. לקלע קליעות מצודות קטנים לדגים. **איזלי.** מצודות גדולות. **לאמי תנורא.** שומר תנור [ועי' בר"ח ובהגהת חו"י ברי"ף]. **למגדל.** ליקלע הולי התנור ולעשותו טיח דטחין היו על ההולין דראוי לאפות בו במועד. **מהולתא.** נפה וכברה. **בימות החמה.** דחביל עלמא מתייבש התנור מהר ויכול לאפות בו במועד שרי. **בימות הגשמים.** מתעכב לייבש ואינו אופה בו באותו שנעשה במועד. **מרפסת.** לשון מרפס [ומדרס][ח] אלודיי"ר בלע"ז. **מעשה הדיוט.** בגמרא מפרש. **שפין את הסדקין.** גגותיהן לא היו משופעין ומשתמשין עליהן כדרך שמשתמשין בעלייה ומתקנין אותן וטחין אותן ומים הנופלין יוצאין דרך צינורות למטה לחוץ ואם יש סדקין בטחיית הטיט נופלין המים בבית ואיכא פסידא. **שפין.** טחין. **במעגילה.** עץ עגול שבו מחליקין את הגגות כדאמרינן במסכת מכות[ט] היה מעגל במעגילה. **במחלצים.** כלי אומנות של ברזל רחבה כמין כף ולה בית יד וקורין אותה טרואל"ה. **הציר.** כמו הדלת תסוב על צירה רגל הדלת סובבת. **והצינור.** החור שבאסקופה התחתונה כמו צינורא דדשא[י]. **והקורה.** קורות הבית ממש שנשברו אפילו קודם

יו"ט. **ובלבד שלא יתכוין וכו'.** [illegible] **כבשין.** דגים ושאר דברים שכובשים במלח. **שהוא יכול לאכול מהן במועד.** שלא צריך להמתין באכילתן עד לאחר המועד [illegible] **גמ' הוצא.** [illegible] **דפנא.** [illegible] **ואינו טח בטיט.** [illegible] **מעגילה.** [illegible] **כמאן מדלינן.** [illegible] **קביותא.** [illegible] **בדיתא.** [illegible] **לבאי כוורי.** [illegible] **והא תנן.** [illegible] **מיתאכלי אגב איצצא.** [illegible] **שיתין איצצי.** [illegible] [רש"י בר"י]*.

מחלצים. הם אגפים של מעגילה עשויין מעץ, ועל ידיהן מעגלין המגילה בקל על הגג, וקאמר שפין את הסדקין במעגילה לנוהגה ביד וברגל בלא מחלצים, אבל עם המחלצים אסור, משום דמחזי כעובדין דחול, ואע"ג דאיכא טירחא לעגלה ביד וברגל טפי ממחלצים, מיהו כל כמה דאפשר לשנויי משנינן. ענין אחר. מחלצים הוא עץ [illegible] ונראה לי עיקר כמו שמצאתי בפירושי מורי הר' יחיאל ז"ל, מעגילה הוא דף קטן [illegible] והאומנין הטחין הכתלים [illegible] ומחלצים הוא כלי של ברזל [illegible] הטרכסיד, וקורין לו טרואיל"א בלע"ז, ומבמעגילה יש אומנות יותר מבמחלצים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

(המשך בסוף המסכת)

הגהות וציונים א) בכת"י שרא ליה לרב חייא בר אשי: ב) צ"ל מיזל מיצד, וכ"ה בכת"י וראשונים (דק"ס, רש"י). ג) בכת"י ודפו"ר לבי רב שפיר: ד) "שצדין בו עופות" ליתא בכת"י, ועיין ראש"ש: ה) בכת"י נוסף ברגל: ו) [illegible] ז) בכת"י נוסף אבל לא במחלצים אפי' כעין מחלצים ביד וברגל. ועיין ריטב"א: ח) [illegible] ט) בכת"י נוסף בחוש"מ לחוץ ונופלת [illegible] י) [illegible] כ) צ"ל שמוצץ [illegible] ל) צ"ל אלא שם דג (באה"מ).

מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד דברי ר' יהודה רבי יוסי אומר [א]זולף וגומר וגף[א] כדרכו: **גמ'** פתח באבל וסיים במועד אמר רב שישא בריה דרב אידי [ב]זאת אומרת דברים המותרין במועד אסורים בימי אבלו רב אשי אמר לא מיבעיא קאמר °לא מיבעיא בימי אבלו דמדרבנן הוא ושרי אלא אפילו במועד דאיסור מלאכה מדאורייתא במקום פסידא שרו רבנן[א]. תניא כוותיה דרב שישא בריה דרב אידי [ג]אלו דברים העושין לאבל בימי אבלו [ד]זיתיו הפוכין טוענין לו וכדו לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ומרביצים שדהו משתגיע עונת המים שלו ר' יהודה אומר אף זורעין לו שדה ניר ושדה העומדת לפשתן אמרו לו אם לא תזרע בבכיר תזרע באפל אם לא תזרע פשתן תזרע ממין אחר [ד]רבן שמעון בן גמליאל אומר זיתיו הפוכין ואין שם אומן אלא הוא כדו לגוף ואין שם אומן אלא הוא פשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה בצינעא [ה]יתר על כן אמר רבן שמעון בן גמליאל[ג] אם היה אומן לרבים וספר ובלן לרבים והגיע עת הרגל ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה [ו]האריסין והחכירין והקבלנין הרי אלו יעשו אחרים בשבילן[ב] [ז]החמרין הגמלין והספנין הרי אלו לא יעשו [ח]ואם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו [ט]שכיר יום אפילו בעיר אחרת לא יעשה היתה מלאכת אחרים בידו אע"פ שבקיבולת לא יעשה אף על פי שבקיבולת ולא מיבעיא שאינה קיבולת אדרבה קיבולת כדידיה דמי אלא אימא [י]בין קיבולת בין שאינה קיבולת לא יעשה [כ]היתה מלאכתו ביד אחרים בביתו לא יעשו בבית אחר יעשו. מריון בריה דרבין ומר בריה דרב אחא בריה דרבא [ל]הוה להו ההוא גמלא דתורא בהדי הדדי איתרע ביה מילתא במר בריה דרב אחא בריה דרבא ופסקיה לגמליה אמר רב אשי גברא רבה כמר בריה דרב אחא עביד הכי נהי דלפסידא דידיה לא חייש אדאחרים לא חייש והא תניא אם היו מושכרין או מוחכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו והוא סבר [ד][מ]אדם חשוב שאני.

אמר

מי שהפך את זיתיו. שהזמינן ליתנם על גבי הבד להוציא מהן שמן: ואירעו אבל. בשאר ימות השנה שלא סמוך לרגל, ואינו יכול ליתנם על גבי הבד לפי שאבל אסור בעשיית מלאכה[ה]: או אונס. היינו מילתא אחריתי, כלומר מי שהפך את זיתיו לפני הרגל ואירעו אונס ולא היה יכול ליתנם על גבי בית הבד ובא הרגל: או שהטעוהו פועלים. שהשכיר[ג] ליתנם על גבי בית הבד קודם הרגל ולא באו: טוען קורה ראשונה. כלומר נותנן[ד] על גבי בית הבד ברגל וסוחט עליהן הקורה פעם אחת, דאי לא עביד הכי איכא פסידא יתירא: ומניחה. בו[ה] שלא יסחוט יותר עד לאחר המועד: זולף וגומר כדרכו. כלומר נותנו על גבי בית הבד וסוחט הכל. כל מידי דשפוך קרי זילוף: גמ' פתח באבל וסיים במועד. דקתני מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל, ולא פירש אם יכול לטעון קורה באבילות אם לא, אלא מילי דמועד קא פריש, דכי אירע לו קודם המועד אונס טוען קורה ראשונה במועד: אסור בימי אבלו. כלומר להכי לא פריש[ו], דאסור לו לטעון אפילו קורה ראשונה בימי אבלו: לא מיבעיא בימי אבלו. דאין אסור במלאכה אלא מדרבנן דשרי לטעון קורה ראשונה: אלא אפילו. חולו של מועד דאסירא ביה מלאכה מדאורייתא, דכתיב (שמות כג) את חג המצות תשמור שבעת ימים לימד על כל החג שהוא אסור[ז]: במקום פסידא שרו רבנן. לטעון קורה ראשונה: העושין לאבל. אחרים, אבל הוא עצמו אינו רשאי: כדו לגוף. מגופת החבית: וזיתיו הפוכין. נותנין אותן על בית הבד וטוענין לו קורה ראשונה, אבל הוא עצמו אינו עושה, היינו כרב שישא דאמר דברים המותרין בחוש"מ אסורין בימי אבלו: ופשתנו להעלות מן המשרה. כל הני אית בהו פסידא אי לא עביד להו: משתגיע עונת המים שלו. כשהגיע זמנו להשקות השדה, שכך היו נוהגין כל אחד ואחד משקה כל השדות שבבקעה איש יומו או שבוע אחד: שדה ניר. שדה חרושה: שדה העומדת לפשתן. שאם לא תזרע עכשיו מכאן ואילך אינו ראוי לפשתן: אמרו לו. לא תזרע שדה ניר ושדה פשתן, שאם לא תזרע בבכיר בשדה ניר תזרע באפל, ולא הוי פסידא יתירא: בלן. שומר בית המרחץ ומשמשן בבית המרחץ, ונוטל מכל אחד שכרו: והגיע עת הרגל. שהכל צריכין לו הרי זה יעשה, כיון דאית ליה פסידא ואיכא נמי צורך רבים, ול"ג הכא בצינעא דהא רבים הוא: האריסין. מקבלי השדות לשנים[נ] לשליש ולרביע: החכירים. שקיבל לשמירה ולעבודה לסכום כך וכך כורין אני נותן לך ממנה: והקבלנים. שקיבלו לשומרה לזמן פלוני בסכום כך וכך בין יהיה הרבה או מעט, הרי אלו יעשו אחרים בשבילם: הגמלים והספנים הרי אלו לא יעשו. לא ישכירו לכתחילה, לפי שהמלאכה שלהם הוא: ואם היו מוחכרין או מושכרין. הם או בהמתם אצל אחרים למהלך חדש או חדשים הרי אלו יעשו הם לעצמן ולא יפסידו כל שכרן, ובעלים נמי לא יפסידו, והכא לא קתני על ידי אחרים שהרי הן בעצמן מושכרין, אבל אריסים אפשר להם על ידי אחרים בעבודת קרקע: שכיר יום. אחד, ואפילו בעיר אחרת ואין יודעין שם שהוא אבל וליכא משום מראית העין: לא יעשה. הואיל ובידו לחזור כדאמרינן (ב"ק דף קטז:) פועל חוזר ואפילו בחצי היום, וליכא פסידא כולי האי: אם היתה מלאכת אחרים בידו. בביתו, כגון בגד לארוג, הואיל וברשותיה לגומרו לאחר זמן הרי (א) אלו לא יעשו: ואע"פ שבקיבולת. אחרים[ס] היא, שקיבל עליו לגמירות אותו בגד לאורגו בכך וכך: קיבולת. לעשות בכך וכך (שרי[ט]): כדידיה דמיא. ואסור, אבל שאינה קיבולת דלא הוה כדידיה שרי: בביתו. של אבל לא יעשו אותו (ב) משום חשד שיאמרו הוא בעצמו מסייע במלאכה, אי נמי שלא יאמרו בימי אבלו השכירו[י] לזה הפועל: גמלא. צמד בקר בין שניהם, שור אחד לזה ושור אחד לזה: איתרע ביה מילתא. אבילות: פסקיה לגמליה. הפסיק שורו מן הצמד ולא שלחו לחרוש בשדה, לפי שהיה אבל ומצווה על שביתת בהמתו מדרבנן: להפסד דידיה לא חייש. דלא קא מעבד ארעא מגמליה משום דאבל הוא: לפסידא דאחריני. כגון מריון לא חייש, דלא קא משדר לגמליה הוי ליה פסידא דלא הוה ליה בהמה לחרוש, וכיון דשרי כדתניא אם היו מוחכרין וכו' הוה ליה למיחש אפסידא דחבריה: הוא סבר. מר בריה דרב אחא: אדם חשוב שאני. דהא והא אסור לדידיה למיעבד:

מקבלי

רבי יוסי אומר זולף וגומר וגף כדרכו. פי' בקונטרס לישנא אחרינא וגף משום דאיכא פסידא (ג) שמוליכן בלא מגופה וי"ל דצריך לכסותו מפני השרצים ומיהו מגופה לא היה צריך דדיו בכיסוי מועט ושמן[כ] חדש מתקלקל: **אפילו** חול המועד דאסורא במלאכה מדאורייתא. [י]פרק קמא (דף ב. בד"ה משקין) פירשתי: **רבי** יהודה אומר אף זורעים כו'. במתניתין מחמיר רבי יהודה וכאן מיקל: **בורו** לגוף. ספרים אחרים כדו: **רבן** שמעון בן גמליאל אומר כו'. ואף על גב דרבן שמעון בן גמליאל נמי מודה לדרב שישא בריה דרב אידי דאסורין בימי אבלו מודה היכא דאין שם אומן אלא הוא דשרי ובצינעא (ד) [ל]יעשו ע"י אחרים משום פסידא דמשכיר שרינן וגבי אבלו דשרינן הוא עצמו באין שם שיעשה כמותו ואומן לרבים וספר וכו' משום דצורך דרבים ורגילא שריא[מ] לעיל ויש מפרשים דהא דשרינן לאבל עצמו (ה) כשלא ימצא אחרים כדמשמע הלשון ואין שם אומן אלא הוא אבל לכתחילה צריך לעשות על ידי אחרים מיהו לפי הטעם הזה לא ידענא בחמרין וספרין[נ] כשמושכרין אבל אחרים למה אין מצריך בשמוך על ידי אחרים ולפי טעם קמא ניחא דאין מי שיעשה דבר זה באותו[ס] שיש (ו) אומנות דחמר וגמל וספן:

אמר

עין משפט נר מצוה

א א מיי' פ"ז מהל' י"ט הלכה ג טוש"ע א"ח סי' תקלח סעיף א:

ב ב מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה י טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף י:

ג ג מיי' שם:

ד ד ה טור יו"ד סי' שפ:

ה ו מיי' שם הלכה יא טוש"ע שם סעיף יב:

ו ז ח מיי' שם טוש"ע שם סעיף יד:

ז ט מיי' שם הלכה יב טוש"ע שם סעיף יג:

ח י מיי' שם הלכה יג טוש"ע שם סעיף יז:

ט כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף יח:

י ל מ טוש"ע שם סעיף כא:

גליון הש"ס

גמ' לא מיבעיא בימי אבלו דמדרבנן. עיין לקמן דף יד ע"ב תוס' ד"ה עשה דיחיד:

רבינו חננאל

מי שהפך את זיתיו לטחנן ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו הפועלים ונכנס המועד טוען קורה ראשונה ומניחם לאחר המועד דברי ר"י ר' יוסי אומר זולף וגומר (א) כדרכו ומקשינן מתניתין[ע] באבל ולא פירש אם מותר לעשות מלאכתו במקום פסידא אם לא. וקפץ ומורה לנו בחולו של מועד שמותר במקום פסידא. ופירק רב שישא בריה דרב אידי זאת אומרת דברים המותרין בחוש"מ אסורין לעשותן בימי אבלו. תניא כותיה אלו דברים שעושין לאבל בימי אבלו. פירוש התירו משום פסידא לעשות לו אחרים ולא הוא אבל ע"י אחרים התירו לו להפוך זיתיו ולגוף כדיו ולהעלות פשתנו מן המשרה וצמרו מן היורה ומרביצין שדהו משתגיע עונת המים שלו. ר' יהודה אומר אף זורעין כו' ר' שמעון בן גמליאל אומר זיתיו הפוכין פשתנו במשרה צמרו ביורה ואין שם אומן אלא הוא הרי זה עושה בצנעא בתוך ביתו וכן היה אומר אם היה ספר או בלן לרבים והגיע הרגל ואין שם אלא הוא הרי זה יעשה. האריסין והחכירין והקבלנין בשדותיו הרי אלו יעשו אבל החמרין והגמלין והספינה שלו לא יעשה בהן מלאכה בימי אבלו ואם היו מקודם מושכרין ביד אחרים עושין. שכיר יום שלו אפילו בעיר אחרת לא יעשה היתה מלאכת אחרים בידו בין בקיבולת בין שאינה בקיבולת לא יעשה היתה מלאכתו ביד אחרים בביתו לא יעשה בבית אחר יעשה. מריון ומר בריה דרב אחא הוו שותפי אירע ביה במר בריה דרב אחא אבל. שדר ופסקיה לגמליה. אמר רב אשי והתניא אם היו מושכרין אצל אחרים שרו. ודחינן הני מילי באיניש דעלמא אבל אדם חשוב אפי' מושכרין לא:

אמר

חשק שלמה על ר"ח

א) רבינו לא גרס וגף גבי זיתים וכ"כ ברא"ש בהלכות ועיין בתוס' שם לא גרסינן וגף.

הגהות וציונים

א] עי' רש"י כת"י שמוחק "וגף", וכן ליתא בכת"י ובמשב"ר, ועי' תוס' ובהג' הב"ח אות ג. ב] תיבות "אחרים בשבילן" ליתא בכת"י ובראשונים, ועי' רא"ש שכתב דמפי' רש"י משמע דגרסינן כאן תיבות אלו ובשום ספר לא גרסינן כן אלא "אלו יעשו" (עיי"ש). ג] צ"ל ששכרו (באה"מ): ד] צ"ל נותנה (ד"ס עפ' כת"י): ה] נדצ"ל כן (באה"מ): ו] בכת"י נוסף בלום בימי אבלו: ז] בכת"י מקבלי שדות לשמור: ח] תיבת "אחרים" נראה מיותר (רש"ש): ט] ס"א אינו (גליון), בכת"י והוא דבור בפנ"ע (רש"ש): י] צ"ל שכרו: כ] ס"א ושמא (גליון): ל] ע' רש"י הב"ח דקאי על הא דהאריסין, מ] צ"ל דצורך הרבים ורגל שרי (ותיבת "לעיל" מיותר, ראש משביר ועי' גנזי יוסף): נ] צ"ל וספנין (רש"ש, גנזי יוסף ועוד): ס] צ"ל כאותו שיש לו אומנות (רש"ש, גנזי יוסף): ע] נדצ"ל פתח באבל:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין רש"י לעיל ב. ד"ה משקין, ב) שמחות פ"ה, ג) שמחות שם ה"ז ע"ש, ד) [לקמן יב. שבת נא. וש"נ], ה) לקמן טו: כא., ו) חגיגה דף יח., ז) [עי' תוס' לחגיגה יח. ד"ה חולו ותוס' ע"ז כב. ד"ה תיפוק ליה].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אם היתה כו' לאחר זמן הרי לא יעשה אע"פ שבקיבולת כו' כן צריך להיות והד"א ותיבת אלו נמחק: (ב) ד"ה בביתו של אבל לא יעשו אותו אחרים משום חשד: (ג) תוס' ד"ה רבי יוסי כו' דאיכא פסידא בשמוליכן. נ"ב לשון הר"ן וגף לא גרסי' גבי זיתים משום דאין דרך לעשות לזיתים מגופה דאפי' הניחו מגולה לא פסדי וכן נמצא בפרש"י באלפס ובנימוקי יוסף ע"ש אבל בלשון אחר פירש דגרסי' ליה אע"ג דליכא פסידא לזיתים בלא מגופה מ"מ ודאי כשמוליכין אותן איכא פסידא שניתז השמן בלא מגופה: (ד) ד"ה רשב"ג כו' ובצינעא והאריסין יעשו: (ה) בא"ד דשרינן לאבל עצמו היינו דוקא כשלא ימצא: (ו) בא"ד באותו שיש לו אומנות:

רש"י כת"י

מי שהפך את זיתיו. שנותנן בתוך המעטן לאחר לקיטתן ועוברין ומניחן כדי שיתבשלו ואחר כך נותנן בבית הבד ודרך הוא שמהפכין כשמכניסין אותו לבית הבד ואי לא מסיקן לאחר שהפכן פסדי. ואירעו. שארעו אבל ואבל אסור בעשיית מלאכה. או אונס או שהטעוהו פועלים. ולא באו למלאכתו והגיע המועד. טוען. על הזיתים קורה של בית הבד פעם ראשונה כדי שיזובו מקצתן ולא יפסידו אבל לטעון קורה פעם שניה אינו טוען דתו לא פסדי ודרך הוא שטוענין עליהן קורה וכובשין אותו לאחר קורה ראשונה במנחות (פו.). זולף. ממלה. וגומר. את כולן כדרכו וגף לא גרסינן דאין דרך לעשות לשמן מגופה דאפילו מניחו מגולה לא יפסיד ואם לא אירעו אונס אלא כיון מלאכתו במועד אסור. פתח באבל וסיים במועד. דגבי מועד תני תקנתא בהדי נפשיה דלא קתני מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל טוען קורה ראשונה בימי אבלו שלא במועד וכן מי שאירעו אונס כיון דפתח באבל אמאי לא תני תקנתא. זאת אומרת. מדקתני ואירע אבל או אונס ועכב עד המועד מחמת אבלו או מחמת אונס. דברים המותרין במועד. כגון קורה ראשונה שמותר לו לטעון הוא בעצמו בחולו של מועד אסור לו לטעון בימי אבלו אבל אחרים עושין לו. איסור מלאכה דאבל עצמו דרבנן כדי שלא ישכח אבילתו וקרא בפרקין דלקמן (טו:) והפכתי חגיכם לאבל מה חג אסור בעשיית מלאכה אף אבל אסמכתא בעלמא הוא. אלא אפילו בחולו של מועד דאיסור מלאכה מדאורייתא. כדאמרינן בפרק אין דורשין (חגיגה יח.) את חג המצות תשמור לימד על חולו של מועד שאסור בעשיי' מלאכה. במקום פסידא שרו רבנן. דלא מסרן הכתוב אלא לחכמים הילכך קתני [תרי מילי] וארעו אבל ולא הספיק [לעוכרס תחלה או שהפך את זיתיו סמוך למועד ואירעו אונס ולא יכול לעוכרס] עד שבא המועד [ומן הדין היה לשנות טוען קורה ראשונה בין במועד בין בימי אבלו אלא] דלא איצטריך למתני ליה. תניא כותיה דרב ששת [נ"א: שישא]. דאבל עצמו אסור לטעון קורה ראשונה אלא אחרים עושין לו. ה"ג דברים העושים לאבל בימי אבלו זיתיו הפוכין טוענין לו. קורה ראשונה. בורו לגוף וכו'. כלומר דברים שאחרים רשאין לעשותן לו אילו הן זיתיו הפוכין ומתוקנין בבית הבד דפסדי בבד טוענין לו קורה כיון דפסדי אבל להפוך לכתחילה דלא פסדי לא. בורו (לגוף). שיורד היין לתוכו איפשר לגופו ולעשות לו מגופה עליו (אי"ם אין חותמין אותה דליכא דליכא פסידא כל כך דלא מחמיץ כולי האי ואין אחרים עושין לו). מישרה. שסורין [בו] פשתן. מן היורה. של צבע שאם (יעמיד) [יעמוד] יותר מדאי (מפסיד) [יפסיד]. משהגיע עונת מים. של שדהו להשקות. מרביצין לו. משקין אותו כעין אין מכבדין ואין מרביצין (לו אותו כעין אין מכבדין ואין מרביצ'). שדה ניר. קרקע אחר חרישתו זורעין לו דהפסד הוא כשאינו זרוע. פשתן. אם אינו זורע בזמנו שוב אינו יכול לזורעו. אמרו לו. אם (כן) לא תזרע שדה ניר כיון שאינו זורע המבוכר זורע באפל. ה"ג רבן גמליאל אומר זיתיו הפוכין ובורו לגוף ואין שם אומן אלא הוא. עושה לעצמו כיון דמפסיד. בלן. שומר המרחץ ומשמשן במרחץ ונוטל מכל אחד ואחד שכרו. הרי זה יעשה. כיון דאיכא פסידא ואיכא נמי צורך רבים ולא גרסינן הכא בצנעה דהא דרבים הוא ובפרהסיא הוא דעביד. אריס. למחצה לשליש ולרביע. חוכרין. שוכר קרקע חבירו ועובדה ונוטל אותה שנותן לו דבר קצוב לשנה ה' כורין או י' כורין לפי מה שהקרקע גדול ואלו לעשות. קבלנין. שקבלו לעשות את כל עבודת השדה ובעל הבית שוכרן וכל אלו שקבלו השדה לשנים מרובין וארען אבל. [המשך בסוף המסכת]

פרק שני - מי שהפך

בפרק זה יתבארו פרטים נוספים בדיני 'מלאכת דבר האבד' בחול המועד[א]. ותחילה תבאר המשנה באלו אופנים הותרה מלאכת ייצור השמן במועד. יש להקדים ולפרש את צורת ייצור השמן בזמן המשנה. תחילה מכניסים את הזיתים לתוך כלי גדול הנקרא 'מעטן', ומתוך הדוחק שהם נתונים בו, הזיתים מתחממים ומבשילים, וקליפתם מתרככת, והשמן שבתוכם מתאסף ונעשה נוח לצאת. לאחר ארבעה או חמשה ימים[ב] שהזיתים נתונים במעטן, הופכים אותם בעזרת קנה מיוחד כדי לבדוק אם כבר התחממו כל הצורך, ולאחר מכן מעבירם מהמעטן לבית הבד והוא מקום ייצור השמן, שם טוחנם תחילה בריחים, ואוסף את הזיתים הטחונים לתוך סל גדול העשוי מנצרים שנקרא 'עקל בית הבד', ומניח ודוחק עליהם קורה גדולה וכבדה, והשמן נסחט מהם וזב לתוך בורות איסוף השמן. לאחר מכן חוזר וטוחן את הגפת [-הפסולת שנותרה מהזיתים], וטוען עליהם שנית את קורת בית הבד, עד שנסחט מהם כל השמן[ג].

משנה

מִי שֶׁהָפַךְ אֶת זֵיתָיו במעטן, והרי הם מוכנים ליתנם בבית הבד לסחוט מהם את השמן[ד], ואם לא יסחוט אותם מיד הם יתקלקלו, ולא תהיה אפשרות לעשות מהם שמן, **וְאֵירְעוֹ אֵבֶל** - שמת אחד מקרוביו, ובשבעת ימי האבל אסור במלאכה[ה], ואם לא יסחט את זיתיו בבית הבד בימי האבל, יהיה לו הפסד[ו]. **אוֹ** מי שסבר לייצר שמן קודם המועד, ולאחר שהפך את זיתיו אירע לו **אוֹנֶס**, כגון שחלה, **אוֹ שֶׁשָּׂכַר** פועלים לעבודה זו, **וְהִטְעוּהוּ הַפּוֹעֲלִים** ולא באו לעבודתם[ז], ולפיכך לא סיים את ייצור השמן קודם המועד, ואם יניח את זיתיו כך, יהיה לו הפסד גדול. **טוֹעֵן קוֹרָה רִאשׁוֹנָה** - התירו לו לתת בחול המועד את זיתיו בבית הבד, ואף להניח ולדחוק עליהם את הקורה פעם אחת, בכדי שיזוב עיקר השמן מהזיתים. **וּמַנִּיחָהּ** - ועליו להשאיר את הקורה כך, ולא יסחוט עוד עד **לְאַחַר הַמּוֹעֵד**, והגם שאינו מסיים את כל סדר ייצור השמן, לא יגרם לו עוד נזק גדול כל כך, **דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה**[ח].

רַבִּי יוֹסֵי חולק **וְאוֹמֵר**, שלא רק טעינת קורה ראשונה הותרה לו, אלא **זוֹלֵף וְגוֹמֵר** - שופך את הזיתים על בית הבד[ט], וסוחטם עד תום כל שמנם, ואוסף את השמן לכדים **וְגָף** - ומכסה את פי הכדים במגופה [-מכסה][י] **כְּדַרְכּוֹ** בכל ימות השנה[יא].

★

גמרא

הגמרא מפרשת את דין 'מי שאירעו אבל' המוזכר במשנה:

מקשה הגמרא, התנא **פָּתַח בְּמִי שאירעו אֵבֶל, וְסִיֵּים** בביאור דיני ייצור שמן **בַּמּוֹעֵד**, כפי ששנינו 'טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד', ומדוע לא פירש האם גם בימי אבלות רשאי לטעון קורה ראשונה ולהניחה לאחר האבל[יב].

מביאה הגמרא מחלוקת בטעם המשנה שלא פירשה שבאבלות טוען קורה ראשונה:

אָמַר רַב שִׁישָׁא בְּרֵיהּ דְּרַב אִידִי, זֹאת אוֹמֶרֶת - יש להוכיח מהמשנה **שֶׁדְּבָרִים הַמּוּתָּרִין בְּחוֹל הַמּוֹעֵד**, כגון טעינת קורה ראשונה שמותרת משום שזה דבר האבד, **אֲסוּרִים הֵם בִּימֵי אֶבְלוֹ**, ולכן לא פירש התנא את דין האבל, ללמדנו שרק במועד הותרה טעינת הקורה, ולא בימי אבלות[יג].

רַב אַשִׁי אָמַר, ההיתר האמור במשנה נוהג גם באבל, והטעם שהתנא לא פירש אלא לענין חול המועד, משום **שֶׁלֹּא מִיבַּעְיָא קָאָמַר**

א. **מאירי** (ד"ה מי). ובדרך אגב הוזכר בה ענין איסור מלאכה לאבל בימי אבלותו. ומכל מקום כתב הריטב"א (לקמן יז: ד"ה והא דאמרינן) שדיני אבלות הם מעיקר ענייני מסכת זו, ולכן נשנו מהם גם במשנה זו.

ב. **על** פי רש"י (כת"י) במנחות (פו. ד"ה ומגגו). ובפירוש ריבב"ן (ד"ה מי שהפך) כתוב שהזיתים נמצאים במעטן תשעה או עשרה ימים.

ג. **על** פי דברי הגמרא בבבא מציעא (עד.), בבא בתרא (סז:), מנחות (פו.), רש"י (שבת יח. ד"ה שטוענין, שם קלג: ד"ה קנה, שם קמד: ד"ה נפל, בבא מציעא עד: ד"ה על העביט, בבא בתרא יז. ד"ה גפת, סנהדרין כו. ד"ה עקל, עבודה זרה עה. ד"ה גורגי ושם ע"ב ד"ה בריחים), רש"ש (ד"ה מי). וראה שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מי).

ד. **המיוחס** לרש"י (ד"ה מי). ורש"י כת"י (ד"ה מי) פירש שכבר הפכם לתוך בית הבד, ועתה צריך לסחוט מהם את השמן. ויש מפרשים שגם טחן כבר את הזיתים [והפך אותם בריחים תחת האבן המתגלגלת עליהם]. תוספות רי"ד ור"ן (ד"ה מי שהפך).

ה. **מסכת** שמחות (פ"ה ה"א), וראה בית יוסף (יו"ד סי' שפ ד"ה ומה שכתב מלאכה) שדעת הפוסקים שאיסור מלאכה כל שבעה ימים הוא אפילו בצינעא, ושלא כדעת הסובר שאיסור מלאכה בצינעא נוהג רק בשלשת ימי האבלות הראשונים.

ו. **ומדובר** בשאר ימות השנה, ולא סמוך לרגל, והנידון במשנה בהלכה זו הוא האם יש להתיר לו לעסוק במלאכה בימי אבלותו. המיוחס לרש"י (ד"ה ואירעו). אמנם יש מן הראשונים (רש"י כת"י ד"ה זאת, רבינו יהונתן ד"ה מי שהפך ועוד) שפירשו שמדובר כשאירע לו אבל סמוך לרגל, ומחמת איסור המלאכה בימי האבלות לא סיים את ייצור השמן קודם המועד, והנידון במשנה אם במקרה כזה יש להתיר לו לסיים את מלאכתו בימי חול המועד.

ז. **אף** על פי שגם זה בכלל 'אונס', פירט התנא מקרה זה בפני עצמו כדי להשמיע שאף אם היה יכול ללכת אליהם ולהוסיף על שכרם, ויתכן שכך היו הפועלים באים לעבוד, מכל מקום אונס הוא. מהר"ם מרוטנבורג (הל' שמחות סי' ח ד"ה גרסינן) בשם הראב"ד, וכן כתב הריטב"א (ד"ה או). לפי הדעות (הנ"ל בהערה) שהמשנה עוסקת באבלות הסמוכה למועד, פירט התנא אבלות אף על פי שגם היא בכלל 'אונס', כדי להשמיע בדרך אגב שאבל אסור בעשיית מלאכה (שם). והשושנים לדוד (פ"ב מ"א) פירש, שהתנא מחדש שלא רק אבלות, שיש בה שני צדדי אונס, שהרי הוא גם אסור במלאכה מן הדין וגם טרוד באבלותו, נחשבת כאונס, אלא אף בשאר אונסים, שאין בהם אלא צד אונס אחד, מותר לסיים מלאכתו במועד.

ח. **הרמב"ם** (יום טוב פ"ז ה"ג) בהעתיקו את דין משנתנו כתב שמותר להפוך את זיתיו במועד. ומשמעות דבריו שגם אם טרם הפך את זיתיו, מותר להופכם במועד. והראב"ד השיג על דבריו, שלא מצינו היתר אלא כשהיו הזיתים הפוכים קודם המועד. והריטב"א (ד"ה כך הגירסא, בתירוץ שני) כתב שאפשר שבמקומו של הרמב"ם היה נגרם הפסד גם על ידי שיהוי ההפיכה, והכל לפי המקום והזמן. והמגיד משנה תירץ שהרמב"ם סמך על גירסתו בברייתא המובאת בגמרא, המתירה להפוך לכתחילה.

ט. **כך** הוא ביאור תיבת 'זולף'. רע"ב (פ"ב מ"א) על פי המיוחס לרש"י (ד"ה זולף) שכתב ששפיכה קרויה זילוף. ורש"י כת"י (ד"ה זולף) פירש שזולף היינו ממצה, סוחט היטב. והרמב"ם (פירוש המשניות פ"ב מ"א) פירש שזולף הוא הגורף את הזיתים מהבור.

י. **בפירוש** המיוחס לרש"י (ד"ה זולף) ורבינו חננאל לא הזכירו את הגפת הכדים, ואכן נחלקו הראשונים אם גורסים במשנה 'וגף' או לא. רש"י כת"י (ד"ה וגומר), הנימוקי יוסף (ד"ה וגף) ועוד, כתבו שאין לגרוס 'וגף', אך הרי"ף, הרמב"ם (פירוש המשניות פ"ב מ"א) והרמב"ן (תורת האדם שער האבל ענין האבלות ד"ה דברים) גרסו 'וגף'. תוספות (ד"ה רבי יוסי) ביארו את שני הצדדים, הטעם שלא לגרוס 'וגף' הוא משום שאין צורך לעשות מגופה ממש, אלא די לכסות את השמן בכיסוי מועט כדי שלא יכנסו לתוכו שרצים. וטעם אלו הגורסים 'וגף' הוא משום ששמן חדש מתקלקל אם אינו מוגף כראוי.

יא. **מתוך** שהזכיר רבי יוסי 'כדרכו', משמע שלדעת רבי יהודה, גם טעינת קורה ראשונה שהותרה, צריך לעשותה בשינוי ולא כדרכו, ומכך למדה הגמרא (לעיל ע"א) שרבי יהודה מצריך שינוי במלאכת דבר האבד. ריטב"א (ד"ה ר' יוסי) וכעין זה במאירי (ד"ה ור' יוסי). ויש אומרים, שלדעת רבי יהודה אין צורך בשינוי אחר במלאכת ייצור השמן, אלא מה שאינו גומר את מלאכתו עד תומה, הוא גופו של השינוי. ריטב"א בשם תוספות, ותוספות הרא"ש (ד"ה טוען). מחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי היא כשאירע אונס שמחמתו לא סיים את מלאכתו קודם המועד, אבל אם לא אירע לו אונס, לדעת כולם אף אם זיתיו הפוכים ועתיד להיגרם לו נזק, לא הותר לו לעסוק במלאכה במועד, כפי ששנינו לעיל (ע"א) 'ובלבד שלא יתכוין לעשות מלאכתו במועד'. וכן שנינו לקמן (יב:) 'וכולן אם כוונו מלאכתן במועד, יאבדו'. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה וכל).

יב. **לדעת** הראשונים (הובאו דבריהם לעיל בהערה) שהמשנה עוסקת באבל הסמוך למועד, ואינה דנה בדיני איסור מלאכה באבל, כוונת הגמרא להקשות מאחר שהתנא מדבר באופן שהפך את זיתיו ואירעו אבל, ומיד לאחריו הגיע המועד, ופתח אם כן את דבריו באיסור עשיית מלאכה באבל, היה עליו לפרש שהיתר טעינת קורה ראשונה על גבי הזיתים נוהג גם באבל שאינו סמוך למועד, כשם שפירש שהיתר זה נוהג במועד גם אם אינו סמוך לאבל [אם אירעו אונס], ומדוע התנא לא נהג כך, ולא פירש היתר באבל שאינו סמוך למועד (רש"י כת"י ד"ה פתח, רבינו יהונתן ד"ה מניחו).

יג. **והטעם** שהחמירו באבל יותר מבחול המועד, פירשו בתוספות (לקמן יב. ד"ה אמר, וראה גם בשיטה לתלמיד הר"י מפריש ד"ה אמר רב שישא), מפני שאיסור מלאכה באבלות הוא מדרבנן, ובחול המועד עיקרו מדאורייתא (כמבואר בסמוך), וחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה. והרא"ש (סי' ד) פירש שבימי אבלו החמירו יותר כיון שיכול לעשות את מלאכתו על ידי אחרים, מה שאין כן במועד, שהכל אסורים בו במלאכה. והב"ח (יו"ד סי' שפ סק"ג, וראה נימוקי יוסף ד"ה אסור לאבל) פירש שהטעם שהחמירו באבל הוא מפני שאם האבל יעסוק במלאכה בימי אבלותו, יטרד בה, ויתבטל מהאבלות, וישכח את צרתו, מה שאין כן בחול המועד.

מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד דברי ר' יהודה רבי יוסי אומר א זולף וגומר וגף[א] כדרכו: **גמ'** פתח באבל וסיים במועד אמר רב שישא בריה דרב אידי ב זאת אומרת דברים המותרין במועד אסורים בימי אבלו רב אשי אמר לא מיבעיא קאמר °לא מיבעיא בימי אבלו דמדרבנן הוא ושרי אלא אפילו במועד דאיסור מלאכה מדאורייתא במקום פסידא שרו רבנן[ה] תניא כוותיה דרב שישא בריה דרב אידי ג אלו דברים העושין לאבל בימי אבלו ד זיתיו הפוכין טוענין לו וכדו לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ומרביצים שדהו משתגיע עונת המים שלו ר' יהודה אומר אף זורעין לו שדה ניר ושדה העומדת לפשתן אמרו לו אם לא תזרע בבכיר תזרע באפל אם לא תזרע פשתן תזרע ממין אחר ד רבן שמעון בן גמליאל אומר זיתיו הפוכין ואין שם אומן אלא הוא כדו לגוף ואין שם אומן אלא הוא פשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה בצינעא ה יתר על כן אמר רבן שמעון בן גמליאל[ג] אם היה אומן לרבים וספר ובלן לרבים והגיע עת הרגל ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה ו האריסין והחכירין והקבלנין הרי אלו יעשו אחרים בשבילן[ב] ז החמרין הגמלין והספנין הרי אלו לא יעשו ח ואם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו ט שכיר יום אפילו בעיר אחרת לא יעשה היתה מלאכת אחרים בידו אע"פ שבקיבולת לא יעשה אף על פי שבקיבולת ולא מיבעיא שאינה קיבולת אדרבה קיבולת כדידיה דמי אלא אימא י בין קיבולת בין שאינה קיבולת לא יעשה כ היתה מלאכתו ביד אחרים בביתו לא יעשו בבית אחר יעשו מריון בריה דרבין ומר בריה דרב אחא בריה דרבא ל הוה להו ההוא גמלא דתורא בהדי הדדי איתרע ביה מילתא במר בריה דרב אחא בריה דרבא ופסקיה לגמליה אמר רב אשי גברא רבה כמר בריה דרב אחא עביד הכי נהי דלפסידא דידיה לא חייש אדאחרים לא חייש והא תניא אם היו מושכרין או מוחכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו והוא סבר ז) מ אדם חשוב שאני.

אמר

מי שהפך את זיתיו. שהזמינן ליתנם על גבי הבד להוציא מהן שמן: ואירעו אבל. בשאר ימות השנה שלא סמוך לרגל, ואינו יכול ליתנם על גבי הבד לפי שאבל אסור בעשיית מלאכה[ס]: או אונס. היינו מילתא אחריתי, כלומר מי שהפך את זיתיו לפני הרגל ואירעו אונס ולא היה יכול ליתנם על גבי בית הבד ובא הרגל: או שהטעוהו פועלים. שהשכיר[ג] ליתנם על גבי בית הבד קודם הרגל ולא באו: טוען קורה ראשונה. כלומר נותנן[ד] על גבי בית הבד ברגל וסוחט עליהן הקורה פעם אחת, דאי לא עביד הכי איכא פסידא יתירא: ומניחה. בו[ה] שלא יסחוט יותר עד לאחר המועד: זולף וגומר כדרכו. כלומר נותנו על גבי בית הבד וסוחט הכל. כל מידי דשפוך קרי זילוף: גמ' פתח באבל וסיים במועד. דקתני מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל, ולא פירש אם יכול לטעון קורה באבילות אם לא, אלא מילי דמועד קא פריש, דכי אירע לו קודם המועד אונס טוען קורה ראשונה במועד: אסור בימי אבלו. כלומר להכי לא פריש[ו], דאסור לו לטעון אפילו קורה ראשונה בימי אבלו: לא מיבעיא בימי אבלו. דאין אסור במלאכה אלא מדרבנן דשרי לטעון קורה ראשונה: אלא אפילו. חולו של מועד דאסירא ביה מלאכה מדאורייתא, דכתיב (שמות כג) את חג המצות תשמור שבעת ימים לימד על כל החג שהוא אסור[ז]: במקום פסידא שרו רבנן. לטעון קורה ראשונה: העושין לאבל. אחרים, אבל הוא עצמו אינו רשאי: כדו לגוף. מגופת החבית: וזיתיו הפוכין. נותנין אותן על בית הבד וטוענין לו קורה ראשונה, אבל הוא עצמו אינו עושה, היינו כרב שישא דאמר דברים המותרין בחוש"מ אסורין בימי אבלו: ופשתנו להעלות מן המשרה. כל הני אית בהו פסידא אי לא עביד להו: משתגיע עונת המים שלו. כשהגיע זמנו להשקות השדה, שכך היו נוהגין כל אחד ואחד משקה כל השדות שבבקעה איש יומו או שבוע אחד: שדה ניר. שדה חרושה: שדה העומדת לפשתן. שאם לא תזרע עכשיו מכאן ואילך אינו ראוי לפשתן: אמרו לו. לא תזרע שדה ניר ושדה פשתן, שאם לא תזרע בבכיר בשדה ניר תזרע באפל, ולא הוי פסידא יתירא: בלן. שומר בית המרחץ ומשמשן בבית המרחץ, ונוטל מכל אחד שכרו: והגיע עת הרגל. שהכל צריכין לו הרי זה יעשה, כיון דאית ליה פסידא ואיכא נמי צורך רבים, ול"ג הכא בצינעא דהא רבים הוא: האריסין. מקבלי השדות לשנים[ז] לשליש ולרביע: החכירים. שקיבל לשמירה ולעובדה לסכום כך וכך כורין אני נותן לך ממנה: והקבלנים. שקיבלו לשומרה לזמן פלוני בסכום כך וכך בין יהיה הרבה או מעט, הרי אלו יעשו אחרים בשבילם: הגמלים והספנים הרי אלו לא יעשו. לא ישכירו לכתחילה, לפי שהמלאכה שלהם הוא: ואם היו מוחכרין או מושכרין. הם או בהמתם אצל אחרים למהלך חדש או חדשים הרי אלו יעשו הם לעצמן ולא יפסידו כל שכרן, ובעלים נמי לא יפסידו, והכא לא קתני על ידי אחרים שהרי הן בעצמן מושכרין, אבל אריסים אפשר להם על ידי אחרים בעבודת קרקע: שכיר יום. אחד, ואפילו בעיר אחרת ואין יודעין שם שהוא אבל וליכא משום מראית העין: לא יעשה. הואיל ובידו לחזור כדאמרינן (ב"ק דף קטז:) פועל חוזר ואפילו בחצי היום, וליכא פסידא כולי האי: אם היתה מלאכת אחרים בידו. בביתו, כגון בגד לארוג, הואיל וברשותיה לגומרו לאחר זמן הרי (א) אלו לא יעשו: ואע"פ שבקיבולת. אחרים[ח] היא, שקיבל עליו למיתות אותו בגד לאורגו בכך וכך: קיבולת. לעשות בכך וכך (שרי[ט]): כדידיה דמיא. ואסור, אבל שאינה קיבולת דלא הוה כדידיה שרי: בביתו. של אבל לא יעשו אותו (ב) משום חשד שיאמרו הוא בעצמו מסייע במלאכה, אי נמי שלא יאמרו בימי אבלו השכירו[י] לזה הפועל: גמלא. צמד בקר בין שניהם, שור אחד לזה ושור אחד לזה: איתרע ביה מילתא. אבילות: פסקיה לגמליה. הפסיק שורו מן הצמד ולא שלחו לחרוש בשדה, לפי שהיה אבל ומצווה על שביתת בהמתו מדרבנן: להפסד דידיה לא חייש. דלא קא מעבד ארעא מגמליה משום דאבל הוא: לפסידא דאחריני. כגון מריון לא חייש, דלא קא משדר לגמליה הוי ליה פסידא דלא הוה ליה בהמה לחרוש, וכיון דשרי כדתניא אם היו מוחכרין וכו' הוה ליה למיחש אפסידא דחבריה: הוא סבר. מר בריה דרב אחא: אדם חשוב שאני. דהא והא אסור לדידיה למיעבד:

מקבלי

רבי יוסי אומר זולף וגומר וגף כדרכו. פי' בקונטרס לישנא אחרינא וגף משום דליכא פסידא (ג) שמוליכן בלא מגופה וי"ל דצריך לכסותו מפני השרצים ומיהו מגופה לא היה צריך דדיו בכיסוי מועט ושמן[ק] חדש מתקלקל: **אפילו** חול המועד דאסורא במלאכה מדאורייתא. [י] פרק קמא (דף ב. בד"ה משקין) פירשתי: **רבי** יהודה אומר אף זורעים כו'. במתניתין מחמיר רבי יהודה וכאן מיקל: **בורו** לגוף. ספרים אחרים כדו: **רבן** שמעון בן גמליאל אומר כו'. ואף על גב דרבן שמעון בן גמליאל נמי מודה לדרב שישא בריה דרב אידי דאסורין בימי אבלו מודה היכא דאין שם אומן אלא הוא דשרי ובצינעא (ד) [ל] יעשו ע"י אחרים משום פסידא דמשכיר שרינן וגבי אבלו דשרינן הוא עצמו באין שם שיעשה כמותו ואומן לרבים וספר וכו' משום דצורך דרבים ורגלא שריא[מ] לעיל ויש מפרשים דהא דשרינן לאבל עצמו (ה) כשלא ימצא אחרים כדמשמע הלשון ואין שם אומן אלא הוא אבל לכתחילה צריך לעשות על ידי אחרים מיהו לפי הטעם הזה לא ידענא בחמרין וספרין[נ] כשמושכרין אצל אחרים למה אין מצריך בסמוך על ידי אחרים ולפי טעם קמא ניחא דאין מי שיעשה דבר זה באותו[ס] שיש (ו) אומנות לחמר וגמל וספן:

אמר

עין משפט נר מצוה

א א מיי' פ"ז מהל' י"ט הלכה ג טוש"ע א"ח סי' תקלח סעיף א:
ב ב מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה י טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף י:
ג ג מיי' שם:
ד ד ה טור יו"ד סי' שפ:
ה ו מיי' שם הלכה יא טוש"ע שם סעיף יב:
ו ז ח מיי' שם טוש"ע שם סעיף יד:
ז ט מיי' שם הלכה יב טוש"ע שם סעיף יג:
ח י מיי' שם הלכה יג טוש"ע שם סעיף יז:
ט כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף יח:
י ל מ טוש"ע שם סעיף כא:

גליון הש"ס

גמ' לא מיבעיא בימי אבלו דמדרבנן. עיין לקמן דף יד ע"ב תוס' ד"ה עשה דיחיד:

משנת ראשונים

מי שהפך את זיתיו. מעשה מלאכת הזיתים כך הוא, כי אחר הלקיטה צוברן אותן במעטן, היא גיגית גדולה שמכניסין אותם שם כאחת כדי שיתחממו, ומתוך כך הם מתבשלות והשמן נוח לצאת. ולאחר שנתבשלו מלמעלה כל צרכן הופכין אותן בתוך המעטן, מה של מעלה למטה. ומשהפכן אם יתאחרו להוציא מהן השמן יותר מן השיעור הדרוש להם לאומנים יתקלקלו כולן, אלא מיד צריך לטוענן בבית הבד להוציא שומנן, ואחר כך כותשין אותן במכתש וחוזרין לטוענן בבית הבד ומוציאין מהן השמן השני. ויש שטוחנין אותן עוד בריחים ומחזירין אותן בבית הבד וטוענין אותן קורות ואבנים הרבה, ומוציאין אותן עוד שמן שלישי, וקאמר הכא דמי שהפך את זיתיו קודם הרגל שהיה סבור להוציא שומנן קודם הרגל. ואירעו אונס ולא היה לו פנאי להוציאן קודם הרגל, ועכשיו שהוא בתוך המועד אם ימתין עד אחר הרגל, יתקלקלו זיתיו והוה ליה דבר האבד. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

טען קורה ראשונה וכו'. ר' יהודה לטעמיה דבעי שינוי בדבר האבד, והיינו שינוי דאינו גומר מלאכת המסיקה, ור' יוסי לטעמיה דלא מצריך שינוי בדבר האבד, הילכך זולף וגומר כדרכו, כך נראה לפרש פלוגתייהו. וכן מוכח בגמ' דמייתי אמתני' מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי, אלמא דטעמיה דר' יוסי דמתני' משום הכי הוא. **[תוס' הרא"ש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין רש"י לעיל ב. ד"ה משקין, ב) שמחות פ"ה, ג) שמחות שם ה"ז ע"ש, ד) [לקמן יב. שבת נא. וש"נ], ה) לקמן טו: כא., ו) חגיגה דף יח., ז) [עי' תוס' דחגיגה יח. ד"ה חולו ותוס' ע"ז כב. ד"ה תיפוק ליה].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אם היתה כו' לאחר זמן הרי לא יעשה אע"פ שבקיבולת כו' כן צריך להיות והד"א ותיבת אלו נמחק: (ב) ד"ה בביתו של אבל לא יעשו אותו אחרים משום חשד: (ג) תוס' ד"ה רבי יוסי כו' דאיכא פסידא כשמוליכן. נ"ב לשון הר"ן וגף לא גרסי' גבי זיתים משום דאין דרך לעשות לזיתים מגופה דאפי' הניחו מגולה לא פסדי וכן נמצא בפרש"י באלפס ובנימוקי יוסף ע"ש אבל בלשון אחר פירש דגרסי' ליה אע"ג דליכא פסידא לזיתים בלא מגופה מ"מ ודאי כשמוליכין אותן איכא פסידא שניתז השמן בלא מגופה: (ד) ד"ה רשב"ג כו' ובצינעא והאריסין יעשו: (ה) בא"ד דשרינן לאבל עצמו היינו דוקא כשלא ימצא: (ו) בא"ד באותו שיש לו אומנות:

רש"י כת"י

מי שהפך את זיתיו. שנותנן בתוך המעטן לאחר לקיטתן וצוברין ומניחן כדי שיתבשלו ואחר כך נותנן בבית הבד ודרך הוא שמהפכין כשמכניסין אותו לבית הבד ואי לא מסיקן לאחר שהפכן פסדי. ואירעו. שארעו אבל ואבל אסור בעשיית מלאכה. או אונס או שהטעוהו פועלים. ולא באו למלאכתו והגיע המועד. טוען. על הזיתים קורה של בית הבד פעם ראשונה כדי שיזובו מקלתן ולא יפסידו אבל לטעון קורה פעם שניה אינו טוען דתו לא פסדי ודרך הוא שטוענין עליהן קורה וכובשין אותו לאחר קורה ראשונה במנחות (פו.). זולף. ממלא. וגומר. את כולן כדרכו וגף לא גרסינן דאין דרך לעשות לשמן מגופה דאפילו מניחו מגולה לא יפסיד ואם לא אירעו אונס אלא כיון מלאכתו במועד אסור. פתח באבל וסיים במועד. דגבי מועד תני תקנתא באפי נפשיה דלא קתני מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל טוען קורה ראשונה בימי אבלו שלא במועד וכן מי שאירעו אונס כיון דפתח באבל אמאי לא תני תקנתא. זאת אומרת. מדקתני ואירע אבל או אונס ועכב עד המועד מחמת אבלו או מחמת אונס. דברים המותרין במועד. כגון קורה ראשונה שמותר לו לטעון הוא בעצמו בחולו של מועד אסור לו לטעון בימי אבלו אבל אחרים עושין לו. איסור מלאכה דאבל עצמו דרבנן כדי שלא ישכח אבילותו וקרא בפרקין דלקמן (טו:) והפכתי חגיכם לאבל מה חג אסור בעשיית מלאכה אף אבל אסמכתא בעלמא הוא. **אלא אפילו בחולו של מועד דאיסור מלאכה מדאוריתא.** כדאמרינן בפרק אין דורשין (חגיגה יח.) את חג המצות תשמור לימד על חולו של מועד שאסור בעשיי' מלאכה. **במקום פסידא שרו רבנן.** דלא מסרן הכתוב אלא לחכמים הילכך קתני [תרי מילי] ואירעו אבל ולא הספיק [לעוטרס תחלה או שהפך את זיתיו סמוך למועד ואירעו] אונס ולא יכול לעוטרס] עד שבא המועד [ומן הדין היה לשנות טוען קורה ראשונה בין במועד בין בימי אבלו אלא] למתני ליה. **תניא כותיה דרב ששת** [נ"א: שישא]. דאבל עצמו אסור לטעון קורה ראשונה אלא אחרים עושין לו. ה"ג **דברים העושים לאבל בימי אבלו** זיתיו הפוכין טוענין לו. קורה ראשונה. בורו לגוף וכו'. כלומר שאחרים רשאין לעשותן לו אילו הן זיתיו הפוכין ומתוקנין בבית הבד דפסדי בגד טוענין לו קורה כיון דפסדי אבל להפך לכתחילה דלא פסדי לא. בורו (לגוף). שיורד היין לתוכו איפסר לגופו ולעשות לו מגופה עליו (א"ס אין חותמין אותה דליכא פסידא כל כך דלא מחמיץ כולי האי ואין אחרים עושין לו). מישרה. שסורין [בו] פשתן. מן היורה. של צבע שאם (יעמוד) [יעמדו] יותר מדאי (מפסיד) [יפסיד]. משהגיע עונת מים. של שדהו להשקות. מרביצין לו. משקין אותו כעין אין מכבדין ואין מרבילין (לו אותו כעין אין מכבדין ואין מרביצ'). שדה ניר. קרקע אחר חרישתו זורעין לו דהפסד הוא כשאינו אם אינו זורע בזמנו שוב אינו יכול לזורעו. **אמרו לו.** אם (כן) לא תזרע שדה ניר שלו בזרע המבוכר תזרע באפל. רבן **גמליאל אומר** זיתיו הפוכין ובורו לגוף **ואין שם אומן אלא הוא.** עושה לעצמו כיון דמפסיד. בלן. שומר המרחץ ומשמשן במרחץ ונוטל מכל אחד ואחד שכרו. הרי זה יעשה. כיון דאיכא פסידא ואיכא נמי צורך רבים ולא גרסינן בצינעא דהא דרבים הוא ובפרהסיא הוא דעביד. **ארים.** למחצה לשליש ולרביע. חוכרין. שוכר קרקע חבירו ועובד ונותן לו דבר קצוב לשנה ה' כורין או י' כורין לפי מה שהקרקע גדול וראוי לעשות. קבלנין. שקבלו לעשות את כל עבודת הבית שוכרן וכל אלו שקבלו השדה לשנים מרובין וארען אבל. [המשך בסוף המסכת]

האריסין והחכירין והקבלנין וכו'. על כן נראה לי כפי' הראב"ד, האריסין והחכירין והקבלנין בשדה של האבל הרי אלו יעשו, ובשביל שבעל השדה הוא אבל לא ימנעו מלעובדה ומלשומרה. החמרין הגמלין הספנין, ובעל החמור והגמל והספינה הרי אלו לא יעשו בתחלה, כיון שלא שכרו ממנו קודם שיעשה אבל, ואעפ"י ששכרום כבר לשבוע או לחודש כפי הרגילות וכלה הזמן קודם האבל, לא יעשו בתחלה. אבל אם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים מעיקרא, ואירע אבל לבעליהן בתוך זמן השכירות הרי אלו יעשו. והא דאמרינן באריסין וחכירין וקבלנין הרי אלו עושין, דמשמע אפילו לכתחלה, ובחמר וגמל וספן אסרו לכתחלה, פי' הראב"ד הטעם משום דארעא לאריסותא קיימא, ומנהג האריסות ידוע הוא במקום, וכיון שזה היה אריסו מקודם לכן, מסתמא לא מסלק ליה, והו"ל כמו שהיתה מוחכרת אצלו מעיקרא. מה שאין כן בחמר וגמל וספינה, שהוא דרך בני אדם להחליף מזה לזה, וכל המרבה בשכרן קודם, והזמנים כך מתחלפים עליהם, פעמים שהן נשכרין בזול ופעמים ביוקר, ומשום הכי אסור בתחלה. שכיר יום אפי' בעיר אחרת לא יעשה. פי' אם יש לאבל שכיר יום במלאכת האבל הוא עושה, ושכיר ופועל כעבדו של אבל דמי, וכל מלאכה שהיא בעבודת קרקע פרהסיא הוא. **[תוס' הרא"ש]** [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] עי' רש"י כת"י שמוחק "וגף", וכן ליתא בכת"י ובמשבי"ר, ועי' תוס' ובהג' הב"ח אות ג: **ב]** תיבות "אחרים בשבילן" ליתא בכת"י ובראשונים, ועי' רא"ש שכתב דמפי' רש"י משמע דגרסינן כאן תיבות אלו ובשום ספר לא נמצא כך אלא "אלו יעשו" משמע שהן בעצמן עושין (עי"ש): **ג]** צ"ל שכשרן (באה"מ): **ד]** צ"ל **נותנה** (דק"ס עפ"י כת"י): **ה]** נדצ"ל **כן** (באה"מ): **ו]** בכת"י נוסף **כלום בימי אבלו**: **ז]** צ"ל בכלי שדות לשמור: **ח]** תיבת "אחרים" נראה מיותר (רש"ש): **ט]** ס"א אינו (גליון), בכת"י שכר: **י]** צ"ל שכרו (באה"מ): **כ]** ס"א **ושמא** (גליון) כ"ה בדפו"ר: **ל]** עי' הג' הב"ח דקאי על הא דהאריסין, הוא דבור בפנ"ע (רש"ש): **מ]** צ"ל דצורך **הרבים** ורגל שרי (ותיבת "לעיל" מיותר, ראש משביר ועי' גנזי יוסף): **נ]** צ"ל **וספנין** (רש"ש, גנזי יוסף ועוד): **ס]** צ"ל **כאותו** שיש לו אומנות (רש"ש, גנזי יוסף):

אוצר החכמה 18/06/2018

- דבריו נאמרו בדרך 'אין צריך לומר', **לָא מִיבַּעְיָא** - אין צריך לומר שהותרה טעינת קורה ראשונה **בִּימֵי אֶבְלוֹ, דְּמִדְּרַבָּנָן הוּא, וּשְׁרֵי** - שאיסור המלאכה בימים אלו הוא מדרבנן[יד], ובודאי הותר במקום הפסד, **אֶלָּא אֲפִילּוּ בַּמּוֹעֵד, דְּאִיסּוּר הַמְּלָאכָה בּוֹ הוּא מִדְּאוֹרַיְיתָא** [-מן התורה][טו], אף על פי כן 'לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת' (חגיגה יח.)[טז], ומשמיענו התנא, **שֶׁבִּמְקוֹם פְּסֵידָא** [-הפסד] **שָׁרוּ רַבָּנָן** - התירו חכמים לטעון קורה ראשונה במועד[יז].

מביאה הגמרא סיוע לדברי רב שישא:

תַּנְיָא כְּוָותֵיהּ דְּרַב שִׁישָׁא בְּרֵיהּ דְּרַב אִידִי - שנינו בברייתא[יח] כדברי רב שישא בר רב אידי שטעינת קורה אסורה בימי האבל, שהנה בדין אבל שנינו שלא רק שהוא אסור בעשיית מלאכה, אלא אף לאחרים אסור לעשות עבורו[יט], ויש דברים שמותר לאחרים לעשות עבורו, ועל זה שנינו: **וְאֵלּוּ דְּבָרִים הָעוֹשִׂין** - שאנשים אחרים רשאים לעשות **לְאָבֵל בְּשִׁבְעַת יְמֵי אֶבְלוֹ**[כ], כדי להצילו מהפסד בימים הללו. אם היו **זֵיתָיו הֲפוּכִין**[כא], ואם לא יטענו את קורת בית הבד עליהם יגרם לו הפסד, **טוֹעֲנִין לוֹ** את קורת בית הבד עליהם, כדי שלא יפסדו[כב]. **וְאִם הָיָה כַּדּוֹ** מגולה, ויש צורך **לָגוּף** [-לכסות] אותו במכסה, כדי שלא ינזק מה שבתוכו[כג], מותר לאחרים לכסות עבורו. **וְאִם הָיָה פִּשְׁתָּנוֹ** שרוי במי המשרה, מותר לאחרים **לְהַעֲלוֹת** את הפשתן **מִן הַמִּשְׁרָה**, כדי שלא יתקלקל[כד]. **וְכֵן אֶת צַמְרוֹ** מותר **לְהַעֲלוֹת מִן הַיּוֹרָה** [-סיר] שהוא נתון בה על מנת לצובעו[כה], מפני שאם ישהה בה יותר מדאי, יתקלקל וישרף[כו]. **וּמַרְבִּיצִים** - משקים את **שָׂדֵהוּ** ואת שדות שכניו, **מִשֶּׁתַּגִּיעַ עוֹנַת הַמַּיִם שֶׁלּוֹ** - כשיגיע תורו של האבל להשקות את כל השדות הסמוכים לשדהו[כז], כדי שלא יגרם נזק[כח].

ומוכח מהברייתא כדעת רב שישא בריה דרב אידי, שדין אבלות חמור מדיני חול המועד, שהרי טעינת קורה ראשונה כשהיו זיתיו הפוכים הותרה בחול המועד, ואילו באבלות מבואר בברייתא שלא התירו לאבל לטעון בעצמו, אלא אחרים טוענים לו.

ממשיכה הגמרא בהבאת דברי הברייתא:

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אַף אחרים **זוֹרְעִין לוֹ שְׂדֵה נִיר** - את השדה החרושה שלו, מפני שכאשר השדה כבר חרושה ומוכנה לזריעה, כל עיכוב בזריעה הוא הפסד[כט]. **וְכֵן** לדברי רבי יהודה זורעים לו **שָׂדֶה הָעוֹמֶדֶת לִזְרִיעַת פִּשְׁתָּן**, מפני שאם לא יזרעו אותה בעונת הזריעה, אי אפשר עוד לזרוע בה פשתן בשנה זו[ל]. **אָמְרוּ לוֹ** חכמים, בשדה ניר, הפסד זה אינו מתיר לזרוע עבורו בימי אבלו, שהרי גם **אִם לֹא תִּזָּרַע** שדה הניר שלו **בְּבָכִיר** - בתחילת זמן הזריעה, **תִּזָּרַע בְּאָפִיל** - עדיין יוכלו לזורעה מאוחר יותר, שזמן הזריעה אינו רק שבעה ימים[לא], ובשדה העומדת לזריעת פשתן, אין הפסד זה מתיר לזרוע עבורו, שהרי **אִם לֹא תִּזָּרַע** שדהו **בְּפִשְׁתָּן, תִּזָּרַע מִמִּין אַחֵר**, ואין הפסד מרובה[לב].

18/06/2018

רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, ישנם אופנים שהאבל רשאי לעשות את מלאכתו בעצמו, כיצד, אם היו **זֵיתָיו הֲפוּכִין, וְאֵין שָׁם אוּמָּן** שבקי במלאכת בית הבד **אֶלָּא הוּא** [-האבל עצמו], וכן אם היה **כַּדּוֹ** צריך **לָגוּף** [-לכסות], **וְאֵין שָׁם אוּמָּן** הבקי בכך **אֶלָּא הוּא**, וכן

יד. **אף** על פי שהגמרא לקמן (טו:) לומדת איסור מלאכה באבל מהפסוק (עמוס ח י) 'והפכתי חגיכם לאבל', אין זו אלא אסמכתא מפסוק של דברי קבלה לאיסור שאסרו חכמים. רש"י כת"י (ד"ה דבריס) ותוספות (לקמן יד: ד"ה עשה, חגיגה יח. ד"ה חולו). ואף אסמכתא זו, היא סמך קלוש, מפני שהפסוק כלל אינו עוסק באיסור מלאכה. ריטב"א (לעיל ג. ד"ה והא דקתני).

טו. **שנאמר** (שמות כג טו), 'את חג המצות תשמר שבעת ימים', ואמרו חז"ל (חגיגה יח.) שפסוק זה שמזכיר שמירה בכל שבעת ימי החג מלמד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה. המיוחס לרש"י (ד"ה אלא). וראה במסכת חגיגה (שם) מקורות נוספים לאיסור מלאכה בחול המועד. אמנם תוספות (חגיגה שם ד"ה חולו) הביאו דעה שאיסור מלאכה בחול המועד אינו אלא מדרבנן, וכוונת הגמרא כאן לומר שהוא כעין איסור דאורייתא, כיון שהסמיכוהו על פסוק בתורה [מה שאין כן הסמך של איסור מלאכה באבל, שאינו אלא מדברי קבלה, וגם הוא סמך קלוש] ריטב"א (שם).

טז. **כמו** שהביאו רש"י כת"י (ד"ה במקום) ותוספות (לעיל ג. ד"ה משקין).

יז. **יש** שפירשו (תוספות רי"ד ד"ה רב אשי, וכן כתבו הרבה אחרונים) שרב שישא ורב אשי נחלקו בפירוש המשנה, לדעת רב שישא המשנה מדברת באבל הסמוך למועד, ובהכרח שדברים המותרים במועד אסורים בימי אבלו, ולכן לא יכל להשלים את עשיית שמנו בימי אבלו. ואילו רב אשי סובר שהמשנה מדברת באבל שאינו סמוך למועד, ופירשה רק את דין המועד, וכל שכן שגם באבל כך הדין.

יח. **ראה** מסכת שמחות (פ"ה).

יט. **מסכת** שמחות (פ"ה ה"א).

כ. **אבל** הוא עצמו אינו רשאי לעשותם. ואף על ידי אחרים לא הותר אלא על ידי זרים, שאין מעשי ידיהם שלו, אבל לא על ידי אשתו ובניו ובנותיו [הסמוכים על שולחנו], עבדיו ושפחותיו, שכל אלו מעשי ידיהם שלו. שולחן ערוך (יו"ד סי' שפ ס"ד, על פי מסכת שמחות פ"ה ה"א).

כא. **הרי"ף** ועוד ראשונים גורסים 'זיתיו להפוך', וראה לעיל בהערה שהרמב"ם (יום טוב פ"ז ה"ג, אבל פ"ה ה"י) התיר הפיכת זיתים אפילו אם לא היו הפוכים מתחילה. אמנם רבינו יהונתן (ד"ה אמר רב שישא) והר"ן (ד"ה תניא) כתבו שגם לגירסת 'זיתיו להפוך' יש לפרש שמדובר כשהיו הזיתים הפוכים כבר ומתוקנים לבית הבד, אבל להפוך לכתחילה, אסור.

כב. **ובמסכת** שמחות (פ"ה ה"ג) מבואר שלדעת רבי יהודה מותר לטעון קורה ראשונה בלבד, והשאר יניח לאחר האבל. ודעת רבי יוסי שאף בזו יש הפסד, ועל כן מותר לגמור עבורו את כל מלאכת עשיית השמן [וכמחלוקתם במשנתנו לענין עשיית מלאכות אלו בחול המועד]. ומרש"י כת"י (ד"ה ה"ג דבריס) משמע שגרס בפירוש בברייתא שלפנינו 'זיתיו הפוכין טוענין לו קורה ראשונה' [ויש שם ט"ס בציון הד"ה].

כג. **ויש** גורסים 'בורו לגוף' (רש"י כת"י ותוספות ד"ה בורו), וראה לקמן (יב. בהערה) לענין הגפת בור של יין.

כד. **מפני** שהדרך היא לשרות את גבעולי הפשתן במים כדי שיתרככו, ואחר כך מייבשם בתנור. ואם ישהו במשרה יותר מהראוי, ירקבו. תפארת ישראל (מועד קטן פ"ב מ"ג יכין אות יז).

כה. **רש"י** כת"י (ד"ה מן היורה), וכפי ששנינו בשבת (יז:).

כו. **רבינו** יהונתן (ד"ה מן).

כז. **מפני** שכך היתה דרכם שאחד מבעלי השדות שבבקעה [-מקום השדות], משקה את כל שדות הבקעה, כל אחד ביומו [או כל אחד בשבוע שלו] על פי הסדר. ולכן הזכיר התנא שההיתר הוא כשתגיע עונת המים שלו.

כח. **כמה** פירושים נאמרו בדין זה:

א. בפירוש המיוחס לרש"י (ד"ה משתגיע) פירש שכאשר מגיע תור האבל להשקות את כל שדות הבקעה, עושים עבורו את ההשקאה, כדי שלא יפסיד הוא ושכניו [וההיתר הוא משום הפסד שכניו. קרבן נתנאל (סי' א סק"ב)].

ב. רש"י כת"י (ד"ה משהגיע) פירש שכאשר מגיע הזמן ששדהו של האבל זקוקה למים, מותר להשקותה עבורו כדי שלא תפסד [וראה גם לשון הרמב"ם (אבל פ"ה ה"י)].

ג. הרמב"ן (תורת האדם שער האבל ענין האבלות ד"ה דבריס) פירש שמדובר על שדה העומדת לפני זריעה, ויש עונה שבה צריך להשקותה השקאה מועטת [כלשון הגמרא לעיל (ו:) 'שרי לתרבוצי', ופירש שם המיוחס לרש"י (ד"ה לתרבוצי) דהיינו השקאה מועטת] כדי שיוכלו לזורעה בזמנה. ודבר האבד הוא, שאם לא ישקוה בעונה זו, יבואו ימות הגשמים ושוב לא תזרע השנה יפה [ולדבריו, שדה שכבר נזרעה אסור להשקותה, אלא אם היא בית השלחין והגיע זמן הזרעים לשתות. ולשיטתו דין זה אינו מוזכר כאן, אלא בירושלמי (פ"ב ה"ג)].

ד. הרא"ש (סי' א) פירש, שבמקומות שאין מספיק מים בכדי השקאת כל שדות הבקעה ביום אחד, נוהגים לקבוע תור, שכל אחד משקה את שדהו ביום אחר, ואם מגיע תורו של האבל בימי אבלותו משקים לו את שדהו, שאם לא כן יפסיד את המים של תורו, ולא יקבל מים אחרים תמורתם לעולם [וראה בפסקי הרי"ד (ד"ה תניא). והר"ן (ד"ה ומרבילין) צירף פירוש זה עם פירוש הרמב"ן].

כט. **רש"י** כת"י (ד"ה שדה). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ר' יהודה) פירש, שאם האבל יזרע את שדהו שבוע או שבועיים אחרי זריעת שאר השדות שבבקעה, גם כשיגיע זמן הקצירה יקצרו שאר השדות תחילה, ומשעה שנקצרים שאר השדות, נפרצות גדרות הבקעה ורגלי הכל מצויים בשדות, ותהא תבואתו של האבל למרמס ברגלי אדם ובהמה.

ל. **ומכיון** שיש רווח גדול בפשתן, סובר רבי יהודה שהדבר נחשב כדבר האבד אם לא יוכל לזרוע פשתן. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה וכן).

לא. **כלשון** רבינו יהונתן והר"ן (ד"ה ומרבילין). וכן שנינו במסכת שמחות (פ"ה ה"ו) 'וחכמים אומרים, לא זרעה פשתן יזרענה מין אחר, לא זרעה בשבת [-בשבוע] זה יזרענה בשבת אחרת' [וראה שם גירסת הגר"א].

לב. **תוספות** (ד"ה רבי יהודה) ציינו שבמשנתנו מחמיר רבי יהודה ואסר מלאכה במועד אף במקום הפסד, ולא התיר אלא טעינת קורה ראשונה בלבד. ואילו כאן לענין אבל רבי יהודה מיקל וסובר שלאבל מותר אף בחשש הפסד מועט. והרמב"ן (תורת האדם שער האבל ענין האבלות ד"ה דבריס) הביא שהירושלמי (פ"ב ה"א) התקשה בענין זה, ותירץ שרבי יהודה מתיר מלאכה בהפסד מועט, כפי שמתיר כאן לזרוע את שדות האבל, אלא שבמשנתנו לענין מי שהפך את זיתיו, החמיר רבי יהודה מחשש שמא יבוא להערים ולהפוך את זיתיו בזמן האסור, וכשישאלוהו מדוע הוא עושה מלאכה, יאמר שהיו זיתיו הפוכים והרי הוא עושה מלאכת דבר האבד. והירושלמי מקשה עוד, שבמשנתנו הקל רבי יוסי שרשאי לסיים את כל מלאכת ייצור השמן, ואילו בברייתא החמירו חכמים ואסרו לזרוע את שדות האבל, אף על פי שיש בזה הפסד מועט, ומן הסתם חכמים החולקים על רבי יהודה הם רבי יוסי. ומסיק הירושלמי, שאכן צריך לומר שחכמים החולקים כאן על רבי יהודה אינם רבי יוסי, ורבי יוסי יתיר את זריעת שדותיו של אבל בימי אבלו, כשיטת רבי יהודה בברייתא.

מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד דברי ר' יהודה רבי יוסי אומר [א]זולף וגומר וגף[א] כדרכו: **גמ'** פתח באבל וסיים במועד אמר רב שישא בריה דרב אידי [ב]זאת אומרת דברים המותרין במועד אסורים בימי אבלו רב אשי אמר לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא בימי אבלו דמדרבנן הוא ושרי אלא אפילו במועד דאיסור מלאכה מדאורייתא במקום פסידא שרו רבנן תניא כוותיה דרב שישא בריה דרב אידי [ג]אלו דברים העושין לאבל בימי אבלו זיתיו הפוכין טוענין לו וכדו לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ומרביצים שדהו משתגיע עונת המים שלו ר' יהודה אומר אף זורעין לו שדה ניר ושדה העומדת לפשתן אמרו לו אם לא תזרע בבכיר תזרע באפל אם לא תזרע פשתן תזרע ממין אחר [ד]רבן שמעון בן גמליאל אומר זיתיו הפוכין ואין שם אומן אלא הוא כדו לגוף ואין שם אומן אלא הוא פשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה בצינעא [ה]יתר על כן אמר רבן שמעון בן גמליאל אם היה אומן לרבים וספר ובלן לרבים והגיע עת הרגל ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה [ו]האריסין והחכירין והקבלנין הרי אלו יעשו אחרים בשבילן[ב] [ז]החמרין הגמלין והספנין הרי אלו לא יעשו [ח]ואם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו [ט]שכיר יום אפילו בעיר אחרת לא יעשה היתה מלאכת אחרים בידו אע"פ שבקיבולת לא יעשה אף על פי שבקיבולת ולא מיבעיא שאינה קיבולת אדרבה קיבולת כדידיה דמי אלא אימא [י]בין קיבולת בין שאינה קיבולת לא יעשה [כ]היתה מלאכתו ביד אחרים בביתו לא יעשו בבית אחר יעשו מריון בריה דרבין ומר בריה דרב אחא בריה דרבא [ל]הוה להו ההוא גמלא דתורא בהדי הדדי איתרעא ביה מילתא במר בריה דרב אחא בריה דרבא ופסקיה לגמליה אמר רב אשי גברא רבה כמר בריה דרב אחא עביד הכי נהי דלפסידא דידיה לא חייש אדאחרים לא חייש והא תניא אם היו מושכרין או מוחכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו והוא סבר [מ]אדם חשוב שאני.

אמר

מי שהפך את זיתיו. שהזמינן ליתנם על גבי הבד להוציא מהן שמן: ואירעו אבל. בשאר ימות השנה שלא סמוך לרגל, ואינו יכול ליתנם על גבי הבד לפי שאבל אסור בעשיית מלאכה[ה]: או אונס. היינו מילתא אחריתי, כלומר מי שהפך את זיתיו לפני הרגל ואירעו אונס ולא היה יכול ליתנם על גבי בית הבד ובא הרגל: או שהטעוהו פועלים. שהשכיר[ג] ליתנם על גבי בית הבד קודם הרגל ולא באו: טוען קורה ראשונה. כלומר נותנן[ד] על גבי בית הבד ברגל וסוחט עליהן הקורה פעם אחת, דאי לא עביד הכי איכא פסידא יתירא: ומניחה. בו[ה] שלא יסחוט יותר עד לאחר המועד: זולף וגומר כדרכו. כלומר נותנו על גבי בית הבד וסוחט הכל. כל מידי דשפוך קרי זילוף: גמ' פתח באבל וסיים במועד. דקתני מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל, ולא פירש אם יכול לטעון קורה באבילות אם לא, אלא מילי דמועד קא פריש, דכי אירע לו קודם המועד אונס טוען קורה ראשונה במועד: אסור בימי אבלו. כלומר להכי לא פריש[ו], דאסור לו לטעון אפילו קורה ראשונה בימי אבלו: לא מיבעיא בימי אבלו. דאין אסור במלאכה אלא מדרבנן דשרי לטעון קורה ראשונה: אלא אפילו. חולו של מועד דאסירא ביה מלאכה מדאורייתא, דכתיב (שמות כג) את חג המצות תשמור שבעת ימים לימד על כל החג שהוא אסור[ז]: במקום פסידא שרו רבנן. לטעון קורה ראשונה: העושין לאבל. אחרים, אבל הוא עצמו אינו רשאי: כדו לגוף. מגופת החבית: וזיתיו הפוכין. נותנין אותן על בית הבד וטוענין לו קורה ראשונה, אבל הוא עצמו אינו עושה, היינו כרב שישא דאמר דברים המותרין בחוה"מ אסורין בימי אבלו: ופשתנו להעלות מן המשרה. כל הני אית בהו פסידא אי לא עביד להו: משתגיע עונת המים שלו. כשהגיע זמנו להשקות השדה, שכך היו נוהגין כל אחד ואחד משקה כל השדות שבבקעה איש יומו או שבוע אחד: שדה ניר. שדה חרושה: שדה העומדת לפשתן. שאם לא תזרע עכשיו מכאן ואילך אינו ראוי לפשתן: אמרו לו. לא תזרע שדה ניר ושדה פשתן, שאם לא תזרע בבכיר בשדה ניר תזרע באפל, ולא הוי פסידא יתירא: בלן. שומר בית המרחץ ומשמשן בבית המרחץ, ונוטל מכל אחד שכרו: והגיע עת הרגל. שהכל צריכין לו הרי זה יעשה, כיון דאית ליה פסידא ואיכא נמי צורך רבים, ול"ג הכא בצינעא דהא רבים הוא: האריסין. מקבלי השדות לשנים[ז] לשליש ולרביע: החכירים. שקיבלו לשמירה ולעבודה לסכום כך וכך כורין אני נותן לך ממנה: והקבלנים. שקיבלו לשומרה לזמן פלוני בסכום כך וכך בין יהיה הרבה או מעט, הרי אלו יעשו אחרים בשבילם: הגמלים והספנים הרי אלו לא יעשו. לא ישכירו לכתחילה, לפי שהמלאכה שלהם הוא: ואם היו מוחכרין או מושכרין. הם או בהמתם אצל אחרים למהלך חדש או חדשים הרי אלו יעשו הם לעצמן ולא יפסידו כל שכרן, ובעלים נמי לא יפסידו, והכא לא קתני על ידי אחרים שהרי הן בעצמן מושכרין, אבל אריסים אפשר להם על ידי אחרים בעבודת קרקע: שכיר יום. אחד, ואפילו בעיר אחרת ואין יודעין שם שהוא אבל וליכא משום מראית העין: לא יעשה. הואיל ובידו לחזור כדאמרינן (ב"ק דף קטז:) פועל חוזר ואפילו בחצי היום, וליכא פסידא כולי האי: אם היתה מלאכת אחרים בידו. בביתו, כגון בגד לארוג, הואיל וברשותיה לגומרו לאחר זמן הרי (א) אלו לא יעשו: ואע"פ שבקיבולת. אחרים[ח] היא, שקיבל עליו לגמירות אותו בגד לאורגו בכך וכך: קיבולת. לעשות בכך וכך (שרי[ט]): כדידיה דמיא. ואסור, אבל שאינה קיבולת דלא הוה כדידיה שרי: בביתו. של אבל לא יעשו אותו (ב) משום חשד שיאמרו הוא בעצמו מסייע במלאכה, אי נמי שלא יאמרו בימי אבלו השכירו[י] לזה הפועל: גמלא. צמד בקר בין שניהם, שור אחד לזה ושור אחד לזה: איתרע ביה מילתא. אבילות: פסקיה לגמליה. הפסיק שורו מן הצמד ולא שלחו לחרוש בשדה, לפי שהיה אבל ומצווה על שביתת בהמתו מדרבנן: להפסד דידיה לא חייש. דלא קא מעבד ארעא מגמליה משום דאבל הוא: לפסידא דאחריני. כגון מריון לא חייש, דלא קא מסדר לגמליה הוי ליה פסידא דלא הוה ליה בהמה לחרוש, וכיון דשרי כדתניא אם היו מוחכרין וכו' הוה ליה למיחש אפסידא דחבריה: הוא סבר. מר בריה דרב אחא: אדם חשוב שאני. דהא והא אסור לדידיה למיעבד:

מקבלי

רבי יוסי אומר זולף וגומר וגף כדרכו. פי' בקונטרס לישנא אחרינא וגף משום דאיכא פסידא (ג) שמוליכן בלא מגופה וי"ל דצריך לכסותו מפני השרצים ומיהו מגופה לא היה צריך דדיו בכיסוי מועט ושמן[כ] חדש מתקלקל: **אפילו** חול המועד דאסורא במלאכה מדאורייתא. [ו] פרק קמא (דף ג. בד"ה משקין) פירשתי: **רבי** יהודה אומר אף זורעים כו'. במתניתין מחמיר רבי יהודה וכאן מיקל: **בורו** לגוף. ספרים אחרים כדו: **רבן** שמעון בן גמליאל אומר כו'. ואף על גב דרבן שמעון בן גמליאל נמי מודה לדרב שישא בריה דרב אידי דאסורין בימי אבלו מודה היכא דאין שם אומן אלא הוא דשרי ובצינעא (ד) [ל] יעשו ע"י אחרים משום פסידא דמשכיר שרינן וגבי אבלו דשרינן הוא עצמו באין שם שיעשה כמותו ואומן לרבים וספר וכו' משום דצורך דרבים ורגילא שריא[מ] לעיל ויש מפרשים דהא דשרינן לאבל עצמו (ה) כשלא ימצא אחרים כדמשמע הלשון ואין שם אומן אלא הוא אבל לכתחילה צריך לעשות על ידי אחרים מיהו לפי הטעם הזה לא ידענא בחמרין וספרין[נ] כשמושכרין אצל אחרים למה אין מצריך בסמוך על ידי אחרים ולפי טעם קמא ניחא דאין מי שיעשה דבר זה באותו[ס] שיש (ו) אומנות לחמר וגמל וספן:

אמר

האריסין והחכירין והקבלנין וכו'. על כן נראה לי כפי' הראב"ד, האריסין והחכירין והקבלנין בשדה של האבל הרי אלו יעשו, ובשביל שבעל השדה הוא אבל לא ימנעו מלעובדה ומלשומרה. החמרין הגמלין הספנין, ובבעל החמור והגמל [illegible] לא יעשו בתחלה, כיון שלא שכרו ממנו קודם שיעשה אבל, ואעפ"י ששכרום כבר לשבוע או לחודש [illegible] וכלה הזמן קודם האבל, לא יעשו בתחלה. אבל אם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים מעיקרא, [illegible] בעליהן בתוך זמן השכירות הרי אלו יעשו. והא דאמרינן באריסין וחכירין וקבלנין הרי אלו עושין לכתחלה, ובחמר וגמל וספן אסרו לכתחלה, פי' הראב"ד הטעם משום דארעא לאריסותא קיימא, [illegible] במקום, וכיון שזה היה אריסו מקודם לכן, מסתמא לא מסלק ליה, וה"ל כמו שהיתה מוחכרת אצלו מעיקרא. מה שאין כן בחמר וגמל וספינה, שהוא דרך בני אדם להחליף מזה לזה, וכל המרבה בשכרן קודם, [illegible] עליהם, פעמים שהן נשכרין בזול ופעמים ביוקר, ומשום הכי אסור בתחלה. שכיר יום אפי' בעיר אחרת לא יעשה. [illegible] אם יש לאבל שכיר יום במלאכת האבל הוא עושה, ושכיר ופועל כעבדו של אבל דמי, וכל מלאכה שהיא בעבודת קרקע פרהסיא הוא. **[תוס' הרא"ש]** [המשך בסוף המסכת]

קורה ראשונה שמותר לו לטעון הוא בעצמו בחולו של מועד אסור לו לטעון בימי אבלו אבל אחרים עושין לו. איסור מלאכה לאבל עצמו דרבנן כדי שלא ישכח אבילתו וקרא בפרקין דלקמן (טו:) והפכתי חגיכם לאבל מה חג אסור ב[illegible] אסמכתא בעלמא הוא. **אלא אפילו בחולו של מועד דאיסור מלאכה מדאוריתא.** [illegible] (חגיגה יח.) את חג המצות תשמור לימד על חולו של מועד שאסור בעשיי' מלאכה. **במקום פסידא** [illegible] הכתוב אלא לחכמים הילכך קתני [תרי מילי] וארעו אבל ולא הספיק [לעוטרס תחלה או שהפך את זיתיו [illegible] אונס ולא יכול לעוטרס] עד שבא המועד [ומן הדין היה לשנות טוען קורה ראשונה בין במועד בין בימי [illegible] למתני ליה. **תניא כותיה דרב ששת** [נ"א: שישא]. דאבל עצמו אסור לטעון קורה ראשונה אלא [illegible] **דברים העושים לאבל בימי אבלו זיתיו הפוכין טוענין לו.** קורה ראשונה. **בורו לגוף וכו'.** [illegible] ראשאין לעשותן לו אילו הן זיתיו הפוכין ומתוקנין בבית הבד טוענין לו קורה כיון דפסדי אבל [illegible] פסדי לא. בורו (לגוף). שיורד היין לתוכו איפשר לגופו ולעשות לו מגופה עליו (אי"ם אין מותמין את [illegible] כל כך דלא מחמיץ כולי האי ואין אחרים עושין לו). מישרה. שמורין [בו] פשתן. מן היורה. של צבע [illegible] יותר מדאי (מפסיד) [יפסיד]. משהגיע עונת מים. של שדהו להשקות. מרביצין לו. משקין אות[illegible] מרבילין (לו אותו כעין אין מכבדין ואין מרבי"ל). שדה ניר. קרקע אחר חרישתו זורעין לו דהפסד הוא [illegible] אם אינו זורע בזמנו שוב אינו יכול לזורעו. אמרו לו. אם (כן) לא תזרע שדה ניר שלו זורע המבוכר [illegible] **גמליאל אומר זיתיו הפוכין ובורו לגוף ואין שם אומן אלא הוא.** עושה לעצמו כיון דמפסי[illegible] ומשמשן במרחץ ונוטל מכל אחד ואחד שכרו. הרי זה יעשה. כיון דאיכא פסידא ואיכא נמי צורך רבים [illegible] דהא דרבים הוא ובפרהסיא הוא דעביד. **ארים.** למחצה לשליש ולרביע. **חוכרין.** שוכר קרקע אחירו ועו[illegible] לו דבר קצוב לשנה ה' כורין או י' כורין לפי מה שהקרקע גדול וראוי לעשות. **קבלנין.** שקבלו לעשות את [illegible] הבית שוכרן וכל אלו שקבלו השדה לשנים מרובין וארען אבל. [המשך בסוף המסכת]

עין משפט נר מצוה

א א מיי' פ"ז מהל' י"ט הלכה ג טוש"ע א"ח סי' תקלח סעיף א:
ב ב מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה י טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף י:
ג ג מיי' שם:
ד ד ה טור יו"ד סי' שפ:
ה ו מיי' שם הלכה יא טוש"ע שם סעיף יב:
ו ז ח מיי' שם טוש"ע שם סעיף יד:
ז ט מיי' שם הלכה יב טוש"ע שם סעיף יג:
ח י מיי' שם הלכה יג טוש"ע שם סעיף יז:
ט כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף יח:
י ל מ טוש"ע שם סעיף כא:

◆

גליון הש"ס

גמ' **לא מיבעיא בימי אבלו דמדרבנן.** עיין לקמן דף יד ע"ב תוס' ד"ה עשה דיחיד:

◆

משנת ראשונים

מי שהפך את זיתיו. מעשה מלאכת הזיתים כך הוא, כי אחר הלקיטה צוברן אותן במעטן, היא גדולה שמכניסין אותם שם כאחת כדי שיתחממו, ומתוך כך הם מתבשלות והשמן נוח לצאת. ולאחר שנתבשלו מלמעלה כל צרכן הופכין אותן בתוך המעטן, מה של מעלה למטה. ומשהפכן אם יתאחרו להוציא מהן השמן יותר מן השיעור הידוע להם לאומנים יתקלקלו כולן, אלא מיד צריך לטוענן בבית הבד להוציא שומנן, ואחר כך כותשין אותן במכתש וחוזרין לטוענן בבית הבד ומוציאין מהן השמן השני. ויש שטוחנין אותן עוד בריחים ומחזירין אותן בבית הבד וטוענין אותן קורות ואבנים הרבה, ומוציאין אותן עוד שמן שלישי, וקאמר הכא דמי שהפך את זיתיו קודם הרגל שהיה סבור להוציא שומנן קודם הרגל. ואירעו אונס ולא היה לו פנאי להוציאן קודם הרגל, ועכשיו שהוא בתוך המועד אם ימתין עד אחר הרגל, יתקלקלו זיתיו והוה ליה דבר האבד. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

טען קורה ראשונה וכו'. ר' יהודה לטעמיה דבעי שינוי בדבר האבד, והיינו שינוי דאינו גומר מלאכת המסיקה, ור' יוסי לטעמיה דלא מצריך שינוי בדבר האבד, הילכך זולף וגומר כדרכו, כך נראה לפרש פלוגתייהו. וכן מוכח בגמ' דמייתי אמתני' מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי, אלמא דטעמיה דר' יוסי דמתני' משום הכי הוא. **[תוס' הרא"ש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין רש"י לעיל ב. ד"ה משקין, ב) שמחות פ"ה, ג) שמחות שם ה"ז ע"ש, ד) [לקמן יב. שבת נא. וש"נ], ה) לקמן טו: כא., ו) חגיגה דף יח., ז) [עי' תוס' דחגיגה יח. ד"ה חולו ותוס' ע"ז כב. ד"ה תיפוק ליה].

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אם היתה כו' לאחר זמן הרי לא יעשה אע"פ שבקיבולת כו' כן צריך להיות והד"א ותיבת אלו נמחק: **(ב)** ד"ה בביתו של אבל לא יעשו אותו אחרים משום חשד: **(ג)** תוס' ד"ה רבי יוסי כו' דאיכא פסידא כשמוליכן. נ"ב לשון הר"ן וגף לא גרסי' גבי זיתים משום דאין דרך לעשות לזיתים מגופה דלפי' הניחו מגולה לא פסדי וכן נמצא בפרש"י באלפס ובנימוקי יוסף ע"ש אבל בלשון אחר פירש דגרסי' ליה אע"ג דליכא פסידא לזיתים בלא מגופה מ"מ ודאי כשמוליכין אותן איכא פסידא שניתז השמן בלא מגופה: **(ד)** ד"ה רשב"ג כו' ובצינעא והאריסין יעשו: **(ה)** בא"ד דשרינן לאבל עצמו היינו דוקא כשלא ימצא: **(ו)** בא"ד באותו שיש לו אומנות:

◆

רש"י כת"י

מי שהפך את זיתיו. שנותנן בתוך המעטן לאחר לקיטתן וצוברין ומניחן כדי שיתבשלו ולאחר כך נותנן בבית הבד ודרך הוא שמהפכין כשמכניסין אותו לבית הבד ואי לא מסיקן לאחר שהפכן פסדי. **ואירעו.** שאירעו אבל ואבל אסור בעשיית מלאכה. **או אונס או שהטעוהו פועלים.** ולא באו למלאכתו והגיע המועד. **טוען.** על הזיתים קורה של בית הבד פעם ראשונה כדי שיזובו מקצתן ולא יפסידו אבל לטעון קורה פעם שניה אינו טוען דתו לא פסדי ודרך הוא שטוענין עליהן קורה וכובשין אותו לאחר קורה ראשונה במנחות (פו.). **זולף.** ממלא. **וגומר.** את כולן כדרכו וגף לא גרסינן דאין דרך לעשות לשמן מגופה דאפילו מניחו מגולה לא יפסיד ואם לא אירעו אונס אלא כיון מלאכתו במועד אסור. **פתח באבל וסיים במועד.** דגבי מועד תני תקנתא ואפי' נפשיה דלא קתני מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל טוען קורה ראשונה בימי אבלו במועד וכן מי שאירעו אונס כיון דפתח באבל אמאי לא תני תקנתא. **זאת אומרת.** מדקתני ואירע אבל או אונס ועכב עד המועד מחמת אבלו או מחמת אונס. **דברים המותרין במועד.** כגון

הגהות וציונים

א] עי' רש"י כת"י שמוחק "וגף", וכן ליתא בכת"י ובמשב"ר, ועי' תוס' ובהג' הב"ח אות ג: **ב]** תיבות "אחרים בשבילן" ליתא בכת"י ובראשונים, ועי' רא"ש שכתב דמפי' רש"י משמע [illegible] בשום ספר לא נמצא כך אלא "אלו יעשו" משמע שהן בעצמן עושין (עי"ש): **ג]** צ"ל [illegible] **ד]** צ"ל נותנה (דק"ס עפ"י כת"י): **ה]** נדצ"ל כן (באה"מ): **ו]** בכת"י נוסף **כלום בימי** [illegible] **ז]** [illegible] שדות לשמור: **ח]** תיבת "אחרים" נראה מיותר (רש"ש): **ט]** ס"א אינו (גליון), בכת"י [illegible] **י]** [illegible] (באה"מ): **כ]** ס"א **ושמא** (גליון) כ"ה בדפו"ר: **ל]** עי' הג' הב"ח דקאי על הא דהאריסין, [illegible] **מ]** צ"ל דצורך **הרבים ורגל** שרי (ותיבת "לעיל" מיותר, ראש משביר ועי' גנזי יוסף): **נ]** [illegible] (רש"ש, גנזי יוסף ועוד): **ס]** צ"ל **כאותו** שיש לו אומנות (רש"ש, גנזי יוסף):

פִּשְׁתָּנוֹ שצריך לְהַעֲלוֹת מִן הַמִּשְׁרָה, וְצַמְרוֹ שצריך לְהַעֲלוֹת מִן הַיּוֹרָה, וְאֵין שָׁם **אוּמָּן** לכך **אֶלָּא** הוּא, ואם לא יעשה, יהיה לו הפסד גדול, הֲרֵי זֶה דבר האבד וְיַעֲשֶׂה האבל בעצמו **בְּצִינְעָא** - בסתר, ולא בפני רבים[לג].

יָתֵר עַל כֵּן אָמַר רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, ישנם אופנים שהאבל רשאי לעשות בעצמו את מלאכתו אפילו בפרהסיא[לד], ואפילו אם אין לו הפסד, כיצד, **אִם** הָיָה האבל **אוּמָּן** **לָרַבִּים**[לה], וְכן אם היה סַפָּר וּבַלָּן [-שומר בית המרחץ שמשמש אותם ונוטל מכל אחד שכרו[לו]] לָרַבִּים, וְהִגִּיעַ עֵת הָרֶגֶל, שכל הציבור באים להסתפר ולרחוץ במרחץ לכבוד הרגל, וְאֵין שָׁם **אוּמָּן** במלאכות אלו **אֶלָּא** הוּא, הֲרֵי זֶה יַעֲשֶׂה האבל עצמו את מלאכתו בפרהסיא[לז], כדי שלא יפסיד את שכר עבודת הימים הללו, ומאחר שיש בזה גם צורך הציבור[לח].

הברייתא מבארת דיני איסור מלאכה באבל שעובד בקרקע של אחרים:

הָאֲרִיסִין - עובדי אדמה, שעובדים באדמת אחרים, ומקבלים תמורת עבודתם חצי או שליש או רבע מהיבול. וְהַחֲכִירִין - עובדי אדמה, ששוכרים חלקת אדמה, והם עובדים בה ונוטלים את פירותיה, ותמורת השכירות הם מתחייבים לשלם לבעל הקרקע כמות מסויימת מהיבול, בין אם יהיה היבול רב ובין אם יהיה מעט[לט]. וְהַקַּבְּלָנִין - עובדי אדמה, שעובדים באדמת אחרים, ופירותיה לבעל הקרקע, והוא מתחייב לשלם להם תמורת עבודתם כמות מסויימת מהיבול, בין אם יהיה היבול רב או מועט[מ]. אם הם אבלים, הֲרֵי אֵלּוּ יַעֲשׂוּ **אֲחֵרִים** את מלאכתם בִּשְׁבִילָן, כיון שבעל השדה מפסיד מהשבתת המלאכה בימי האבלות[מא], וגם לאבל עצמו יש הפסד. אבל האבלים עצמם לא יעשו[מב].

הַחַמָּרִין - בעלי חמורים, שמשכירים את עצמם ואת חמוריהם להולכת משאות, וכן הַגַּמָּלִין - המוליכים על גבי גמליהם, וְהַסַּפָּנִין - שמשכירים את עצמם ואת ספינותיהם להולכת משאות דרך הים, אם אירעם אבל בימים שבהם אינם מושכרים למלאכה, הֲרֵי אֵלּוּ **לֹא** יַעֲשׂוּ - לא ישכירו את עצמם או את בהמתם בימים אלו, מפני שהם ברשות עצמם ואין אחרים מפסידים מביטול מלאכתם, לכן לא הותר להם לעסוק במלאכה בימי האבלות. **וְאִם הָיוּ** הם, או בהמתם או ספינתם **מוּחְכָּרִין אוֹ מוּשְׂכָּרִין אֵצֶל אֲחֵרִים**[מג], להוליך את משאם למרחקים, כמהלך חודש או חודשיים, הֲרֵי אֵלּוּ יַעֲשׂוּ את מלאכתם בעצמם בימי

לג. **דעת** תוספות (ד"ה רבן שמעון) שדברי רבן שמעון בן גמליאל אינם סותרים לדברי רב שישא שאבל אסור במלאכת דבר האבד בימי אבלו, מפני שגם רב שישא מודה שכאשר אין שם אומן אלא הוא, מותר לו לעסוק במלאכת דבר האבד בעצמו. אמנם הריטב"א (ד"ה תגלח) כתב שלדברי רבן שמעון בן גמליאל, אין חומרא באבל יותר מבמועד, שהרי לא אסרו באבלות לעסוק במלאכת דבר האבד אלא כאשר יש אחרים שיעשו זאת במקומו, ואילו במועד, שהכל אסורים במלאכה, אין מי שיעשה מלאכתו במקומו. ובהכרח, רב שישא שאמר שאבלות חמור מחול המועד סובר כתנא קמא החולק על רבן שמעון בן גמליאל ואוסר לאבל לעסוק במלאכה אפילו כשאין שם אומן אחר. וכן כתב התוספות רי"ד (ד"ה אמר) שהראיה לדברי רב שישא היא מדברי תנא קמא, ואילו רב אשי מעמיד את משנתנו כרבן שמעון בן גמליאל.

וכתב הראב"ד (הו"ד ברא"ש סי' א), שאף משנתנו אינה סוברת כרבן שמעון בן גמליאל, מפני שבמשנה מדובר באדם שאירע לו אבל סמוך לרגל, ולכן לא יכל לסיים את מלאכת ייצור שמנו קודם המועד, והותרה לו מלאכה בחול המועד [ראה לעיל בהערה שכמה ראשונים פירשו כך את המשנה]. ואילו לדברי רבן שמעון בן גמליאל שהאבל מותר במלאכה כשאי אפשר על ידי אחרים, כיצד הותר לו לטעון קורה במועד, הלא היה עליו לעשות כן בצינעא בימי האבל ולא להותיר למועד. והרא"ש דחה דבריו, שגם אם הותר לו לעסוק בכך בימי אבלו, מתוך מרירות האבל אין דעתו סובלת להתעסק במלאכה באותם ימים, ולכן אינו נחשב כמי שהותיר מלאכתו בכוונה לעסוק בה במועד.

לד. **כך** פירש השפת אמת (ד"ה יתר) שתוספת החידוש בבבא זו היא שמותר לו לעשות מלאכה אפילו בפרהסיא. והקרן אורה (ד"ה יתר) כתב שתוספת החידוש היא שאפילו כאשר לאבל עצמו אין הפסד [אלא רק מניעת רווח], מכל מקום הותרה לו מלאכה לצורך הרבים שזקוקים למלאכתו. וכעין זה פירש החזון איש (או"ח סי' קלה לדף יא: ד"ה אלו), שבבבא זו הוסיף רבן שמעון בן גמליאל להתיר אף מלאכה שאינה דבר האבד, כאשר היא לצורך המועד.

לה. **לא** התפרש אם מדובר במין אומנות מסוים, או בכל אומן שהרבים צריכים לו, ומדברי רעק"א (להלן כח.), וכן מהשבות יעקב (ח"א סי' פו) ועוד אחרונים, שכתבו שלדברי רשב"ג מותר לשחוט, משמע שזה כולל כל מיני אומנות. ובתוספתא בבא מציעא (פי"א ה"ג) מצינו רשימת בעלי אומניות שהרבים צריכים להם בשעת הרגל, והוזכרו שם סַפָּר, בלן, נחתום ושולחני לרבים. והרבה ראשונים אינם גורסים כאן כלל 'אומן לרבים' [וראה דקדוקי סופרים שתיבה זו הושמטה גם בנוסחת כתב יד], וכן במסכת שמחות (פ"ה ה"ז) הוזכר רק ספר ובלן לרבים.

לו. **רש"י** (מיוחס וכת"י ד"ה בלן).

לז. **רש"י** (מיוחס ד"ה הגיע, כת"י ד"ה הרי). וראה ביאורי רש"י.

לח. **בתוספות** (ד"ה רבן שמעון) הובאו שתי דעות האם היתר זה נאמר רק כאשר אין כלל אומן אחר באותה אומנות, או שמא אף אם יש אומן אחר, אלא שאינו בקי בה כמו האבל, מותר לאבל לעסוק במלאכה לתועלת הרבים.

דעת הראב"ד (הו"ד ברא"ש סי' ב), שדין זה שאמר רבן שמעון בן גמליאל, מוסכם ללא חולק. אך הרי"ף והרמב"ם [שהשמיטו דין זה] ומהר"ם מרוטנבורג (הלכות שמחות סוף סי' ח ד"ה כללו) סוברים שחכמים חולקים על רבן שמעון בן גמליאל גם בדין זה, והלכה כמותם. וכתב השפת אמת (ד"ה יתר) שכדבריהם משמע מלשון הברייתא 'יתר על כן אמר רבן שמעון בן גמליאל', משמע שדין זה הוא חידוש יותר מהדין הקודם, ואם שם נחלקו עליו חכמים, כל שכן בזה.

לט. **המיוחס** לרש"י (ד"ה החכירים). והיינו שכל זמן שיהיה יבול משדה זו, מקבל בעל השדה את חלקו ממנה, ואם לא תתן השדה יבול, אף על פי כן יצטרך החוכר לקנות תבואה בשוק ולשלם לו כפי מה שהתנו (ראה סמ"ע סי' שכ סק"ב).

מ. **המילה** 'קבלן' מובאת בש"ס בכמה משמעויות (מאירי ד"ה כבר), ובענינו מצינו כמה ביאורים מהו 'קבלן', ומה החילוק בינו לבין אריס או חוכר. ותחילה יש להקדים את הכלל בהסכמים הללו, שהנותן את הוצאות הטיפול בקרקע ואת הזרעים, הוא בעל היבול, וכפי התנאי שביניהם, וכדלהלן (סמ"ע סי' שכ סק"ד).

אריסות: מבואר בתוספות (בבא מציעא קג: ד"ה ואזל) שבעל הקרקע נותן את כל ההוצאות, והאריס עובד באדמתו, ועל כן היבול הוא של בעל הקרקע, והאריס מקבל תשלום עבור עבודתו אחוז מסויים מהיבול, חצי או שליש או רבע, כפי שהתנו מתחילה.

חכירות: מבואר בפוסקים (רמב"ם שכירות פ"ח ה"א, שו"ע חו"מ סי' שכ ס"א) שהיא כמו שכירות בית, שהאדמה מושכרת לחוכר, והוא עובד בה לעצמו והיבול שייך לו, אלא שהוא משלם לבעל הקרקע עבור חכירת האדמה כמות קבועה מראש של פירות, כפי תנאם.

קבלנות: מבואר ברי"ף (בבא מציעא קג.) וברמב"ם (שכירות פ"ח ה"ב) שהקבלן נותן את ההוצאות ולכן היבול שלו. אך בעוד שחוכר משלם כמות פירות קצובה מראש, הקבלן משלם אחוז מהיבול, מחצה או שליש או רבע, כפי שהתנו [ולכן אם לא יצמח יבול, החוכר יצטרך לקנות פירות מהשוק ולשלם לבעל הקרקע, והקבלן יהא פטור מתשלום].

אמנם מרש"י כת"י (ד"ה קבלנין) מוכח שהקבלן בעניננו הוא שכיר של בעל הבית, שבעל הבית נותן את ההוצאות, והיבול שלו, והוא שוכר את הקבלן לעבוד באדמתו תמורת סכום קצוב לשנה [וברש"י על הרי"ף (ד"ה הקבלנים) מבואר שהכוונה לכמות פירות קצובה]. וכך ביאר הרש"ש בשיטת המיוחס לרש"י (ד"ה והקבלנים), וכך מפורש ברבינו יהונתן, ריטב"א (ד"ה האריסין), ור"ן (ד"ה והקבלנין). והחילוק בין אריס לקבלן הוא שאריס מקבל אחוז מהיבול, והקבלן מקבל כמות קצובה מראש [וראה עוד בב"ח (יו"ד סי' שפ סק"ז) ובש"ך (שם סקי"ב) שפירשו בשיטת המיוחס לרש"י שהקבלן כחוכר, אלא שהחוכר משלם לבעל הקרקע בפירות, והקבלן משלם מעות, וכדבריהם מפורש במאירי].

מא. **שהרי** אריסים וקבלנים הם כפועלים של בעל הקרקע שהיבול שלו, ואם לא יעבדו בשדה בימי אבלותם, יפסד היבול ויפסיד בעל הקרקע. ואף חוכרים שהיבול שלהם, מכל מקום כיון שעליהם לשלם לבעל הקרקע מתוך יבול השדה דווקא, אם ישבית את השדה בימי האבלות יפסיד בעל הקרקע. רש"י כת"י (ד"ה הרי). והרא"ש (סי' ג) הקשה, הרי חוכר מתחייב לשלם כמות פירות קצובה, ואם לא יהיה די יבול בקרקע זו, יהא עליו להשלים לו ממקום אחר, ואם כן אין הפסד לבעל הקרקע. ותירץ הב"ח (יו"ד סי' שפ סק"ז) שחוכר שמשבית את עבודת הקרקע מחמת אבלות על קרובו שמת, רשאי להפחית את ההפסד שנגרם לו בשבוע זה מדמי החכירה, כדין חוכר שהשבית את עבודת הקרקע מחמת 'מכת מדינה' (ב"מ קה:), ואף אבלות נחשבת כ'מכת מדינה', שהרי 'גלגל המיתה חוזר בעולם' [וראה מה שתירץ עוד הנחלת דוד (ד"ה האריסין). ובשיטת הרא"ש עיין בסמוך].

מב. **שיטת** רבינו חננאל, הרי"ף, הרמב"ם (אבל פ"ה הי"א), הראב"ד (הו"ד ברא"ש סי' ג), הרא"ש (שם) ועוד, שהברייתא דנה במקרה שבעל הקרקע הוא אבל, ויש לו אריסים או חכירים או קבלנים שעוסקים כל השנה בעבודת אדמותיו, ובאופן זה מתירה הברייתא לאריסים לעבוד בשדהו של האבל. ואין גורסים בברייתא 'הרי אלו יעשו **אחרים** בשבילן', אלא 'הרי אלו יעשו', כיון שהאריסים עצמם עושים את מלאכתם בשדה האבל.

ומסקנת הריטב"א (ד"ה האריסין) שלפירוש זה מותר לאריסים ולקבלנים לעבוד בשדה אפילו כאשר על פי התנאי שביניהם אין להם חלק בפירותיה [כגון קבלנים שהתנו לתת את הפירות לבעל השדה, והם יקבלו שכר קבוע במעות תמורת עבודתם], שמכל מקום עבודתם בשדה נחשבת כמלאכתם, ולא כמלאכת בעל השדה. ואף הרואה אותם בעבודתם תולה שבאריסות הם עושים, ואינם נראים כשכירי יום של האבל. אך מדברי רבינו יהונתן (ד"ה האריסין) והר"ן (ד"ה הרי) משמע שלא הותר לקבלן לעבוד אלא כאשר שכרו קצוב מפירות שדה זו. וראה לקמן (יב.) בטעמי מחלוקתם.

מג. **חכירה** בבהמה היינו שהשימוש הוא תמורת חלק מהרווחים שיבואו על ידי העבודה בבהמה, ובשכירות השימוש הוא תמורת סכום קצוב מראש. רשב"ם (בבא בתרא קכג: ד"ה מושכרת, ד"ה מושכרת. וראה רבינו גרשום שם ובערכין יח.). והפרישה (יו"ד סי' שפ ס"ק טו) והש"ך (שם ס"ק טו) כתבו בהלכה זו שחכירה ושכירות ענינם אחד, אלא שבחכירה התשלום הוא בפירות, ובשכירות התשלום הוא במעות.

עין משפט נר מצוה

א א מיי' פ"ז מהל' י"ט הלכה ג טוש"ע א"ח סי' תקלח סעיף א:
ב ב מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה י טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף י:
ג ג מיי' שם:
ד ד ה טור יו"ד סי' שפ:
ה ו מיי' שם הלכה יא טוש"ע שם סעיף יב:
ו ז ח מיי' שם טוש"ע שם סעיף יד:
ז ט מיי' שם הלכה יב טוש"ע שם סעיף יג:
ח י מיי' שם הלכה יג טוש"ע שם סעיף יז:
ט כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף יח:
י ל מ טוש"ע שם סעיף כא:

גליון הש"ס

גמ' לא מיבעיא בימי אבלו דמדרבנן. עיין לקמן דף יד ע"ב תוס' ד"ה עשה דיחיד:

משנת ראשונים

מי שהפך את זיתיו. מעשה מלאכת הזיתים כך הוא, כי אחר הלקיטה צוברן אותן במעטן, היא גיגית גדולה שמכניסין אותם שם כאחת כדי שיתחממו, ומתוך כך הם מתבשלות והשמן נוח לצאת. ולאחר שנתבשלו מלמעלה כל צרכן הופכין אותן בתוך המעטן, מה של מעלה למטה. ומשהפכן אם יתאחרו להוציא מהן השמן יותר מן השיעור הידוע להם לאומנים יתקלקלו כולן, אלא מיד צריך לטוענן בבית הבד להוציא שומנן, ואחר כך כותשין אותן במכתש וחוזרין לטוענן בבית הבד ומוציאין מהן השמן השני. ויש שטוחנין אותן עוד בריחים ומחזירין אותן בבית הבד וטוענין אותן קורות ואבנים הרבה, ומוציאין אותן עוד שמן שלישי, וקאמר הכא דמי שהפך את זיתיו קודם הרגל שהיה סבור להוציא שומנן קודם הרגל. ואירעו אונס ולא היה לו פנאי להוציאן קודם הרגל, ועכשיו שהוא בתוך המועד אם ימתין עד אחר הרגל, יתקלקלו זיתיו והוה ליה דבר האבד.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

טען קורה ראשונה וכו'. ר' יהודה לטעמיה דבעי שינוי בדבר האבד, והיינו שינוי דאינו גומר מלאכת המסיקה, ור' יוסי לטעמיה דלא מצריך שינוי בדבר האבד, הילכך זולף וגומר כדרכו, כך נראה לפרש פלוגתייהו. וכן מוכח בגמ' דמייתי אמתני' מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי, אלמא דטעמיה דר' יוסי דמתני' משום הכי הוא. **[תוס' הרא"ש]**

האריסין והחכירין והקבלנין וכו'. על כן נראה לי כפי' הראב"ד, האריסין והחכירין והקבלנין בשדה של האבל הרי אלו יעשו, ובשביל שבעל השדה הוא אבל לא ימנעו מלעובדה ומלשומרה. החמרין הגמלין הספנין, ובעל החמור והגמל והספינה הוא אבל, הרי אלו לא יעשו בתחלה, כיון שלא שכרו ממנו קודם שיעשה אבל, ואעפ"י ששכרום כבר לשבוע או לחודש כפי הרגילות וכלה הזמן קודם האבל, לא יעשו בתחלה. אבל אם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים מעיקרא, ואירע אבל לבעליהן בתוך זמן השכירות הרי אלו יעשו. והא דאמרינן באריסין וחכירין וקבלנין הרי אלו עושין, דמשמע אפילו לכתחלה, ובחמר וגמל וספן אסרו לכתחלה, פי' הראב"ד הטעם משום דארעא לאריסותא קיימא, ומנהג האריסות ידוע הוא במקום, וכיון שזה היה אריסו מקודם לכן, מסתמא לא מסלק ליה, וה"ל כמו שהיתה מוחכרת אצלו מעיקרא. מה שאין כן בחמר וגמל וספינה, שהוא דרך בני אדם להחליף מזה לזה, וכל המרבה בשכרן קודם, והזמנים כמו כן מתחלפים עליהם, פעמים שהן נשכרין בזול ופעמים ביוקר, ומשום הכי אסור בתחלה. שכיר יום אפי' בעיר אחרת לא יעשה. פי' אם יש לאבל שכיר יום במלאכת האבל הוא עושה, ושכיר ופועל כעבדו של אבל דמי, וכל מלאכה שהיא בעבודת קרקע פרהסיא הוא. **[תוס' הרא"ש]** [המשך בסוף המסכת]

רבי יוסי אומר זולף וגומר וגף כדרכו. פי' בקונטרס לישנא אחרינא וגף משום דאיכא פסידא (ג) שמוליכן בלא מגופה וי"ל דצריך לכסותו מפני השרצים ומיהו מגופה לא היה צריך דדיו בכיסוי מועט ושמן[כ] אדם מתקלקל: **אפילו** חול המועד דאסורא במלאכה מדאורייתא. [ו] פרק קמא (דף ב. בד"ה משקין) פירשתי: **רבי** יהודה אומר אף זורעים כו'. במתניתין מחמיר רבי יהודה וכאן מיקל: **בורו** לגוף. ספרים אחרים כדו: **רבן** שמעון בן גמליאל אומר כו'. ואף על גב דרבן שמעון בן גמליאל נמי מודה לדרב שישא בריה דרב אידי דאסורין בימי אבלו מודה היכא דאין שם אומן אלא הוא דשרי ובצינעא (ד) [ל] יעשו ע"י אחרים משום פסידא דמשכיר שרינן וגבי אבלו דשרינן הוא עצמו באין שם שיעשה כמותו ואומן לרבים וספר וכו' משום דצורך דרבים ורגילא שריא[מ] לעיל ויש מפרשים דהא דשרינן לאבל עצמו (ה) כשלא ימצא אחרים כדמשמע הלשון ואין שם אומן אלא הוא אבל לכתחילה צריך לעשות על ידי אחרים מיהו לפי הטעם הזה לא ידענא בחמרין וספרין[נ] כשמושכרין אצל אחרים למה אין מצריך בשמוך על ידי אחרים ולפי טעם קמא ניחא דאין מי שיעשה דבר זה כאותו[ס] שיש (ו) אומנות דחמר וגמל וספן: אמר

מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד דברי ר' יהודה רבי יוסי אומר [א]זולף וגומר וגף[א] כדרכו: **גמ'** פתח באבל וסיים במועד אמר רב שישא בריה דרב אידי [ב]זאת אומרת דברים המותרין במועד אסורים בימי אבלו רב אשי אמר לא מיבעיא קאמר [ה]לא מיבעיא בימי אבלו דמדרבנן הוא ושרי אלא אפילו במועד דאיסור מלאכה מדאורייתא במקום פסידא שרו רבנן[ו] תניא כוותיה דרב שישא בריה דרב אידי [ג]אלו דברים העושין לאבל בימי אבלו [ב]זיתיו הפוכין טוענין לו וכדו לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ומרביצים שדהו משתגיע עונת המים שלו ר' יהודה אומר אף זורעין לו שדה ניר ושדה העומדת לפשתן אמרו לו אם לא תזרע בבכיר תזרע באפל אם לא תזרע פשתן תזרע ממין אחר [ד]רבן שמעון בן גמליאל אומר זיתיו הפוכין ואין שם אומן אלא הוא כדו לגוף ואין שם אומן אלא הוא פשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה בצינעא [ה]יתר על כן אמר רבן שמעון בן גמליאל[ג] אם היה אומן לרבים וספר ובלן לרבים והגיע עת הרגל ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה [ו]האריסין והחכירין והקבלנין הרי אלו יעשו אחרים בשבילן[ב] [ז]החמרין הגמלין והספנין הרי אלו לא יעשו [ח]ואם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו [ט]שכיר יום אפילו בעיר אחרת לא יעשה היתה מלאכת אחרים בידו אע"פ שבקיבולת לא יעשה אף על פי שבקיבולת ולא מיבעיא שאינה קיבולת אדרבה קיבולת כדידיה דמי אלא אימא [י]בין קיבולת בין שאינה קיבולת לא יעשה [כ]היתה מלאכתו ביד אחרים בביתו לא יעשו בבית אחר יעשו מריון בריה דרבין ומר בריה דרב אחא בריה דרבא [ל]הוה להו ההוא גמלא דתורא בהדי הדדי איתרעא ביה מילתא במר בריה דרב אחא בריה דרבא ופסקיה לגמליה אמר רב אשי גברא רבה כמר בריה דרב אחא עביד הכי נהי דלפסידא דידיה לא חייש אדאחרים לא חייש והא תניא אם היו מושכרין או מוחכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו והוא סבר[ז] [מ]אדם חשוב שאני. אמר

מי שהפך את זיתיו. שהזמינן ליתנס על גבי הבד להוציא מהן שמן: ואירעו אבל. בשאר ימות השנה שלא סמוך לרגל, ואינו יכול ליתנס על גבי הבד לפי שאבל אסור בעשיית מלאכה[ה]: או אונס. היינו מילתא אחריתי, כלומר מי שהפך את זיתיו לפני הרגל ואירעו אונס ולא היה יכול ליתנס על גבי בית הבד ובא הרגל: או שהטעוהו פועלים. שהשכיר[ג] ליתנס על גבי בית הבד קודם הרגל ולא באו: טוען קורה ראשונה. כלומר נותנן[ד] על גבי בית הבד ברגל ונותן עליהן הקורה פעם אחת, דאי לא עביד הכי איכא פסידא יתירא: ומניחה. בו[ה] שלא יסחוט יותר עד לאחר המועד: זולף וגומר כדרכו. כלומר נותנו על גבי בית הבד וסוחט הכל. כל מידי דשפוך קרי זילוף: **גמ'** פתח באבל וסיים במועד. דקתני מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל, ולא פירש אם יכול לטעון קורה באבילות אם לא, אלא מילי דמועד קא פריש, דכי אירע לו קודם המועד אונס טוען קורה ראשונה במועד: אסור בימי אבלו. כלומר להכי לא פריש[ו], דאסור לו לטעון אפילו קורה ראשונה בימי אבלו: לא מיבעיא בימי אבלו. דאין אסור במלאכה אלא מדרבנן דשרי לטעון קורה ראשונה: אלא אפילו. חולו של מועד דאסירא ביה מלאכה מדאורייתא, דכתיב (שמות כג) את חג המצות תשמור שבעת ימים לימד על כל החג שהוא אסור[ז]: במקום פסידא שרו רבנן. לטעון קורה ראשונה: העושין לאבל. אחרים, אבל הוא עצמו אינו רשאי: כדו לגוף. מגופת החבית: וזיתיו הפוכין. נותנין אותן על בית הבד וטוענין לו קורה ראשונה, אבל הוא עצמו אינו עושה, היינו כרב שישא דאמר דברים המותרין בחוה"מ אסורין בימי אבלו: ופשתנו להעלות מן המשרה. כל הני אית בהו פסידא אי לא עביד להו: משתגיע עונת המים שלו. כשהגיע זמנו להשקות השדה, שכך היו נוהגין כל אחד ואחד משקה כל השדות שבבקעה איש יומו או שבוע אחד: שדה ניר. שדה חרושה: שדה העומדת לפשתן. שאם לא תזרע עכשיו מכאן ואילך אינו ראוי לפשתן: אמרו לו. לא תזרע שדה ניר ושדה פשתן, שאם לא תזרע בבכיר בשדה ניר תזרע באפל, ולא הוי פסידא יתירא: בלן. שומר בית המרחץ ומשמשן בבית המרחץ, ונוטל מכל אחד שכרו: והגיע עת הרגל. שהכל צריכין לו הרי זה יעשה, כיון דאית ליה פסידא ואיכא נמי צורך רבים, ול"ג הכא בצינעא דהא רבים הוא: האריסין. מקבלי השדות לשנים[ז] לשליש ולרביע: החכירים. שקיבל לשמירה ולעבודה לסכום כך וכך כורין אני נותן לך ממנה: והקבלנים. שקיבלו לשומרה לזמן פלוני בסכום כך וכך בין יהיה הרבה או מעט, הרי אלו יעשו אחרים בשבילם: הגמלים והספנים הרי אלו לא יעשו. לא ישכירו לכתחילה, לפי שהמלאכה שלהם היא: ואם היו מוחכרין או מושכרין. הם או בהמתם אצל אחרים למהלך חדש או חדשים הרי אלו יעשו הם לעצמן ולא יפסידו כל שכרן, ובעלים נמי לא יפסידו, והכא לא קתני על ידי אחרים שהרי הן בעצמן מושכרין, אבל אריסים אפשר להם על ידי אחרים בעבודת קרקע: שכיר יום. אחד, ואפילו בעיר אחרת ואין יודעין שם שהוא אבל וליכא משום מראית העין: לא יעשה. הואיל ובידו לחזור כדאמרינן (ב"ק דף קטז:) פועל חוזר ואפילו בחצי היום, וליכא פסידא כולי האי: אם היתה מלאכת אחרים בידו. בביתו, כגון בגד לארוג, הואיל וברשותיה לגומרו לאחר זמן הרי (א) אלו לא יעשו: ואע"פ שבקיבולת. אחרים[ח] היא, שקיבל עליו לגמירות אותו בגד לאורגו בכך וכך: קיבולת. לעשות בכך וכך (שרי[ט]): כדידיה דמיא. ואסור, אבל שאינה קיבולת דלא הוה כדידיה שרי: בביתו. של אבל לא יעשו אותו (ב) משום חשד שיאמרו הוא בעצמו מסייע במלאכה, אי נמי שלא יאמרו בימי אבלו השכירו[י] לזה הפועל: גמלא. צמד בקר בין שניהם, שור אחד לזה ושור אחד לזה: איתרע ביה מילתא. אבילות: פסקיה לגמליה. הפסיק שורו מן הצמד ולא שלחו לחרוש בשדה, לפי שהיה אבל ומצווה על שביתת בהמתו מדרבנן: להפסד דידיה לא חייש. דלא קא מעבד ארעא מגמליה משום דאבל הוא: לפסידא דאחריני. כגון מריון לא חייש, דלא קא משדר לגמליה הוי ליה פסידא דלא הוה ליה בהמה לחרוש, וכיון דשרי כדתניא אם היו מוחכרין וכו' הוה ליה למיחש אפסידא דחבריה: הוא סבר. מר בריה דרב אחא: אדם חשוב שאני. דהא והא אסור לדידיה למיעבד: מקבלי

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין רש"י לעיל ב. ד"ה משקין, ב) שמחות פ"ה, ג) שמחות שם ה"ז ע"ש, ד) [לקמן יב. שבת נא. וש"נ], ה) לקמן טו: כא., ו) חגיגה דף יח., ז) [עי' תוס' דחגיגה יח. ד"ה חולו ותוס' ע"ז כב. ד"ה תיפוק ליה].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אם היתה כו' לאחר זמן הרי לא יעשה אע"פ שבקיבולת כו' כן צריך להיות והד"א ותיבת אלו נמחק: (ב) ד"ה בביתו של אבל לא יעשו אותו אחרים משום חשד: (ג) תוס' ד"ה רבי יוסי כו' דליכא פסידא כשמוליכן. נ"ב לשון הר"ן וגף לא גרסי' גבי זיתים משום דאין דרך לעשות לזיתים מגופה דאפי' הניחו מגולה לא פסדי וכן נמצא בפרש"י באלפס ובנימוקי יוסף ע"ש אבל בלשון אחר פירש דגרסי' ליה אע"ג דליכא פסידא לזיתים בלא מגופה מ"מ ודאי כשמוליכין אותן איכא פסידא שניתז השמן בלא מגופה: (ד) ד"ה רשב"ג כו' ובצינעא והאריסין יעשו: (ה) בא"ד דשרינן לאבל עצמו היינו דוקא כשלא ימצא: (ו) בא"ד באותו שיש לו אומנות:

רש"י כת"י

מי שהפך את זיתיו. שנותנן בתוך המעטן לאחר לקיטתן וצוברין ומניחין כדי שיתבשלו ואחר כך נותנן בבית הבד ודרך הוא שמהפכן כשמכניסין אותו לבית הבד ואי לא מסיקן לאחר שהפכן פסדי. ואירעו. שארעו אבל ואבל אסור בעשיית מלאכה. **או אונס או שהטעוהו פועלים.** ולא באו למלאכתו והגיע המועד. טוען. על הזיתים קורה של בית הבד פעם ראשונה כדי שיזובו מקלתן ולא יפסידו אבל לטעון קורה פעם שניה אינו טוען דתו לא פסדי ודרך הוא שטוענין עליהן קורה וכובשין אותו לאחר קורה ראשונה במנחות (פו.). זולף. ממלא. וגומר. את כולן כדרכו וגף לא גרסינן דאין דרך לעשות לשמן מגופה דאפילו מניחו מגולה לא יפסיד ואם לא אירעו אונס אלא כיון מלאכתו במועד אסור. **פתח באבל וסיים במועד.** דגבי מועד תני תקנתא באפי נפשיה דלא קתני מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל טוען קורה ראשונה בימי אבלו שלא במועד וכן מי שאירעו אונס כיון דפתח באבל אמאי לא תני תקנתא. **זאת אומרת.** מדקתני ואירע אבל או אונס ועכב עד המועד מחמת אבלו או מחמת אונס. **דברים המותרין במועד.** כגון קורה ראשונה שמותר לו לטעון הוא בעצמו בחולו של מועד אסור לו לטעון בימי אבלו אבל אחרים עושין לו. איסור מלאכה דאבל עצמו דרבנן כדי שלא ישכח אבילתו וקרא בפרקין דלקמן (טו:) והפכתי חגיכם לאבל מה חג אסור בעשיית מלאכה אף אבל אסמכתא בעלמא הוא. **אלא אפילו בחולו של מועד דאיסור מלאכה מדאוריתא.** כדאמרינן בפרק אין דורשין (חגיגה יח.) את חג המצות תשמור לימד על חולו של מועד שאסור בעשיי' מלאכה. **במקום פסידא שרו רבנן.** דלא מסרן הכתוב אלא לחכמים הילכך קתני [תרי מילי] וארעו אבל ולא הספיק [לעוצרם תחלה או שהפך את זיתיו סמוך למועד ואירעו אונס ולא יכול לעוצרם] עד שבא המועד [ומן הדין היה לשנות טוען קורה ראשונה בין במועד בין בימי אבלו אלא] דלא איצטריך למתני ליה. **תניא כוותיה דרב ששת** [נ"א: שישא]. דאבל עצמו אסור לטעון קורה ראשונה אלא אחרים עושין לו. ה"ג **דברים העושים לאבל בימי אבלו זיתיו הפוכין טוענין לו.** קורה ראשונה. בורו לגוף וכו'. כלומר דברים שאחרים רשאין לעשותן לו אילו הן זיתיו הפוכין ומתוקנין בבית הבד טוענין לו קורה כיון דפסדי אבל להפוך לכתחילה דלא פסדי לא. בורו (לגוף). שיורד היין לתוכו איפסר לגופו ולעשות לו מגופה עליו (אי"ם אין חותמין אותה דליכא פסידא כל כך דלא מתמין כולי האי ואין אחרים עושין לו). מישרה. שסורין [בו] פשתן. מן היורה. של נבע שאם (יעמיד) [יעמוד] יותר מלאי (מפסיד) [יפסיד]. משהגיע עונת מים. של שדהו להשקות. מרביצין לו. משקין אותו [illegible] מרבילין (לו אותו כעין אין מכבדין ואין מרביל'). שדה ניר. קרקע אחר חרישתו זורעין לו דהפסד הוא [illegible] אם אינו זורע בזמנו שוב אינו יכול לזורעו. אמרו לו. אם (כן) לא תזרע שדה ניר שלו בזרע המבוכר [illegible] גמליאל אומר זיתיו הפוכין ובורו לגוף ואין שם אומן אלא הוא. עושה לעצמו כיון למפסיד [illegible] ומשמש במרחץ ונוטל מכל אחד ואחד שכרו. הרי זה יעשה. כיון דאיכא פסידא ואיכא נמי צורך רבים [illegible] דהא דרבים הוא ובפרהסיא הוא דעביד. ארים. למחצה לשליש ולרביע. חוכרין. שוכר קרקע חבירו ועובד [illegible] לו דבר קצוב לשנה ה' כורין או י' כורין לפי מה שהקרקע גדול וראוי לעשות. קבלנין. שקבלו לעשות את [illegible] הבית שוכרן וכל אלו שקבלו השדה לשנים מרובין וארען אבל. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] עי' רש"י כת"י שמוחק "וגף", וכן ליתא בכת"י ובמשבי"ר, ועי' תוס' ובהג' הב"ח אות ג: ב] תיבות "אחרים בשבילן" ליתא בכת"י ובראשונים, ועי' רא"ש שכתב דמפי' רש"י משמע דגרסינן כאן תיבות אלו ובשום ספר לא נמצא כך אלא "אלו יעשו" משמע שהן בעצמן עושין (עי"ש): ג] צ"ל ששכרן (באה"מ): ד] צ"ל **נותנה** (דק"ס עפ"י כת"י): ה] נדצ"ל **כן** (באה"מ): ו] בכת"י נוסף **כלום בימי אבלו**: ז] בכת"י **מקבלי שדות לשמור**: ח] תיבת "אחרים" נראה מיותר (רש"ש): ט] ס"א אינו (גליון), בכת"י **שכר**: י] צ"ל **שכרו** (באה"מ): כ] ס"א **ושמא** (גליון) כ"ה בדפו"ר: ל] עי' הג' הב"ח דקאי על הא דהאריסין, והוא דבור בפנ"ע (רש"ש): מ] צ"ל דצורך **הרבים ורגל** שרי (ותיבת "לעיל" מיותר, ראש משביר ועי' גנזי יוסף): נ] צ"ל **וספנין** (רש"ש, גנזי יוסף ועוד): ס] צ"ל **כאותו** שיש לו אומנות (רש"ש, גנזי יוסף):

אבלותם, כדי שלא יפסידו הם את כל שכרם, וגם בעלי המשא לא יפסידו מהעיכוב[מד].

מוסיפה הברייתא, **שְׂכִיר יוֹם** - פועל שהשכיר את עצמו לעבודת יום אחד, ואירעו אבל, **אֲפִילּוּ** אם מקום עבודתו הוא **בְּעִיר אַחֶרֶת**, ולא בעירו, ובני אותה עיר אינם יודעים שהוא אבל, ואם עושה מלאכה אין לחשוש למראית העין[מה], אף על פי כן **לֹא יַעֲשֶׂה** מלאכה, מפני שפועל רשאי לחזור בו משכירותו אפילו באמצע יום העבודה (בבא מציעא עז.), ועל כן אין הפסדו מרובה[מו].

אבל אומן **שֶׁהָיְתָה מְלֶאכֶת אֲחֵרִים בְּיָדוֹ**, שקיבל לעשות מלאכה בביתו, כגון אריגת בגד, **אַף עַל פִּי שֶׁ**המלאכה נמסרה לו על ידי הבעלים **בְּקִיבּוֹלֶת** - בקבלנות, שקיבל לעשות את העבודה בתשלום קבוע מראש בעד כל העבודה ולא בשכר יומי או חודשי[מז]. מכל מקום **לֹא יַעֲשֶׂה** מלאכתו בימי האבלות, מפני שהוא רשאי לסיים את המלאכה לאחר זמן[מח].

מקשה הגמרא בתוך הבאת דברי הברייתא, וכי יתכן לומר **'אַף עַל פִּי שֶׁבְּקִיבּוֹלֶת', וְלֹא מִיבַּעְיָא שֶׁאֵינָהּ קִיבּוֹלֶת** - ומשמע מכך שכאשר המלאכה נמסרה לו שלא בקבלנות, אלא כפועל שכיר של בעל הבגד, כל שכן שאסור לו לעשותה, והלא **אַדְּרַבָּה**, כאשר קיבל את המלאכה **בְּקִיבּוֹלֶת, כְּדִידֵיהּ דָּמֵי** - הרי הוא נראה כעוסק במלאכת עצמו, כי אינו משועבד לבעלים לעבוד בימים ובשעות מסויימות[מט], ובודאי אסור לו לעבוד בימי אבלו. אבל כשהמלאכה בידו שלא בקיבולת, הוא משועבד למעסיקו לעבוד בימים שנקבעו לעבודה, ויכול בעל הבגד לכופו לעסוק רק במלאכה זו כדי שישלימנה במועד שקבעו ביניהם, ועל כן ניכר לכל שהמלאכה אינה שלו, וזו סברא להתיר לו לעבוד בימי אבלו, ואם כן קשה לשון הברייתא שאמרה אף על פי שבקיבולת, והרי קיבולת זו יותר סברא לאסור.

מסיקה הגמרא, **אֶלָּא אֵימָא** - עליך לגרוס בברייתא כך, אומן שהיתה מלאכת אחרים בידו, **בֵּין** אם היא בידו **בְּקִיבּוֹלֶת וּבֵין שֶׁאֵינָהּ** בְּקִיבּוֹלֶת, **לֹא יַעֲשֶׂה** בימי אבלותו[נ], מפני שאינו מפסיד, שגם העוסק שלא בקיבולת, בידו לדחות את השלמת עבודתו עד אחרי ימי האבלות[נא].

ממשיכה הברייתא, אם **הָיְתָה מְלַאכְתּוֹ** של האבל **בְּיַד** אומנים **אֲחֵרִים**, ששכרם עוד קודם האבל לעסוק עבורו במלאכה, אם הם עוסקים בה **בְּבֵיתוֹ, לֹא יַעֲשׂוּ** אותה בימי האבלות, מפני שיחשדו שהאבל מסייע עמם במלאכה[נב]. אך אם הם עוסקים במלאכה **בְּבַיִת אַחֵר**[נג], ולא ניכר שעוסקים הם במלאכתו של האבל, **יַעֲשׂוּ**, ולא יפסידו שכרם[נד].

הגמרא מביאה מעשה בענין בהמתו של אבל המשועבדת לעבודת אחרים:

החכמים **מָרְיוֹן בְּרֵיהּ דְּרָבִין, וּמַר בְּרֵיהּ דְּרַב אַחָא בְּרֵיהּ דְּרָבָא, הֲוָה לְהוּ הַהוּא גַּמְלָא דְּתוֹרָא בַּהֲדֵי הֲדָדֵי** - היה להם צמד בקר בשותפות, שור אחד של מריון, ושור שני של מר בר רב אחא. **אִיתְרְעָא בֵּיהּ מִילְּתָא בְּמַר בְּרֵיהּ דְּרַב אַחָא בְּרֵיהּ דְּרָבָא** - אירע אבל אצל מר בר רב אחא בר רבא, **וּפַסְקֵיהּ לְגַמְלֵיהּ** - וניתק את שורו מצמד הבקר, ולא שלחו לעבודתו כל ימי אבלותו, מפני שהאבל מצווה שלא לעשות מלאכה אף על ידי בהמתו[נה].

אָמַר רַב אַשִׁי, וכי **גַּבְרָא רַבָּה** - אדם גדול **כְּמַר בְּרֵיהּ דְּרַב אַחָא עֲבֵיד הָכִי** - נוהג כך, **נְהִי דִּלְפְסֵידָא דִּידֵיהּ לָא חָיֵישׁ** - הגם שאינו חושש להפסד שלו, **אַדַּאֲחֵרִים לָא חָיֵישׁ** - וכי רשאי הוא שלא לחוש להפסד של אחרים, שכיון שניתק את הבהמה שלו גרם למריון שלא יוכל לעבוד בבהמתו, ואיך הוא יכול לגרום לו הפסד, **וְהָא תַּנְיָא** - והלא בברייתא מבואר שבמקרה כזה מותר לשותפו לעבוד בבהמתו בימי האבל, כפי ששנינו **אִם הָיוּ** בהמותיו של האבל **מוּשְׂכָּרִין אוֹ מוּחְכָּרִין אֵצֶל אֲחֵרִים, הֲרֵי אֵלּוּ יַעֲשׂוּ**. ושורו של מר בר רב אחא הרי משועבד לעבוד אצל שותפו מריון, ואם כן מר בר רב אחא לא היה לו למנוע מהבהמה שלו לעבוד עם הבהמה של מריון.

מד. **וכאן** אין אפשרות שיעשו אחרים עבורם, שהרי הם עצמם מושכרים למלאכה, ואינם כאריסים שמלאכתם בעבודת האדמה יכולה להעשות על ידי אחרים. המיוחס לרש״י (ד״ה ואם). והיינו, שלעבודת האדמה אפשר מן הסתם לשכור אחרים שיעשו במקומו באותו מחיר, אבל חמר או גמל לא ימצא אחרים כשהוא באמצע הדרך אלא ביוקר, וגם יצטרך לפרוק את המשא ולהטעינו מחדש, וכל זה הפסד גדול הוא. חזון איש (או״ח סי׳ קלה לדף יא: ד״ה אלו).

אף בבבא זו, דעת הרי״ף, הרמב״ם (אבל פ״ה הי״א) ורבים מהראשונים, שהברייתא עוסקת במקרה שהחמר, הגמל, או הספן אינו אבל, אלא בעל הבהמה או הספינה נעשה אבל. ואם כן צריך לבאר מדוע חכיריו ואריסיו של אבל רשאים לעבוד בימי אבלו, ואילו חמרים וספנים [שאף הם חוכרים או שוכרים את חמורו או ספינתו] אינם רשאים לעבוד. ונאמרו כמה דרכים בביאור ענין זה:

א. דעת הראב״ד (הו״ד ברא״ש סי׳ ג) שבין בחכירים ואריסים ובין בגמלים וספנים מדובר שכבר הסתיים הזמן שנקבע מראש לחכירה, אלא שבחכירות קרקע, מן הסתם החכירה תמשיך לפי אותם תנאים, ולכן רשאים החוכרים לעבוד בשדה גם לאחר שכלה הזמן, אבל בחכירות מטלטלים כחמור או ספינה, הדרך הוא להחליף פעמים רבות את תנאי החכירה ולכן אם כלה הזמן אינם רשאים לעבוד בבהמתו או בספינתו, מפני שאינם נחשבים עוד כחוכרים. ואם האבלות אירעה קודם שכלה זמן החכירה, בודאי מותר גם בחמר וספן, כפי שמסיימת הברייתא 'ואם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו'.

ב. רבינו יהונתן (ד״ה האריסין) מפרש שהנידון הוא האם האבל רשאי להחכיר לכתחילה בתוך ימי אבלותו, ולכן בקרקע הדבר מותר, כיון שהכל יודעים שההסכם הוא לזמן ארוך, אבל חמור וספינה אסור להחכיר בתוך ימי אבלו, מפני שהדרך להחכירם לזמן קצר, ונראה כמחכיר כדי שיעבדו בהם לצורכו בימי אבלו.

ג. הרמב״ן (תורת האדם שער האבל ענין האבלות ד״ה האריסין) מפרש שחכירי או אריסי קרקע עובדים באדמת האבל לעצמם, שהקרקע מוחכרת להם [או יש להם לכל הפחות חלק בפירותיה], ולכן עבודתם מותרת. אבל חמרים, גמלים וספנים מדובר כשאינם חוכרים את החמור או הספינה, אלא הם פועליו של האבל, שעושים עבורו מלאכה בבהמותיו או בספינותיו, ולכן אסורים לעסוק בה בימי אבלו [והחידוש בזה הוא, שהגם שהמלאכה נעשית על ידי אחרים, ובמקום רחוק, אף על פי כן אסור]. ומה שמסיימת הברייתא 'ואם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו', הכוונה שכאשר חמורו או ספינתו מוחכרים או מושכרים לאחרים, רשאים הללו לעבוד בהם בימי אבלו.

כתב הרא״ש (סי׳ ג) שלשיטה זו, שמדובר בברייתא כשהחמרים והספנים אינם אבלים בעצמם, אין להקל לאבל לעסוק במלאכה בעצמו, גם כאשר הוא מושכר לעבודת אחרים.

מה. **רש״י** (מיוחס וכת״י ד״ה שכיר).

מו. **גם** כאן סוברים רבינו חננאל, הרמב״ם (אבל פ״ה ה״י) והרבה ראשונים שמדובר בשכיר יום של האבל שעובד בשדהו, והברייתא משמיעה שאפילו אם השדה בעיר אחרת, לא יעסוק בעבודת האבל, מפני שהוא כעבדו של האבל שאסור לעסוק במלאכתו [כמבואר במסכת שמחות (פ״ה ה״א)]. וכל מלאכת עבודת קרקע נחשבת כמלאכה בפרהסיא שאסורה בודאי. רא״ש (סי׳ ג).

מז. **ראה** שיטת ריב״ב (ד״ה בין) ומאירי (ד״ה כבר). וראה עוד להלן.

מח. **רש״י** (ד״ה ואם היתה).

מט. **כך** פירשו רבינו יהונתן (ד״ה שכיר) והר״ן (ד״ה ואם) שבקיבולת 'קיבל עליו לגומרה בסך פלוני מתי שירצה, בסוף השבוע או בסוף חודש' [וראה לשון המיוחס לרש״י ורש״י כת״י (ד״ה ואע״פ) 'שקיבל עליו לצמיתות אותו בגד לארוג בכך וכך']. אבל שלא בקיבולת יכול הבעלים לדחקו שיגמרנה היום, או שלא יעשה מלאכה אחרת עד שיגמרנה.

נ. **ומכל** מקום יש חילוק בין העוסק בקיבולת לשאינו בקיבולת, שכאשר האבל שכיר בעבודה זו, היינו שלא קיבל את העבודה בקיבולת, רשאי לשכור אחרים לעשותה במקומו, אך העוסק בקיבולת אינו רשאי לשכור אחרים תחתיו, מפני שהמלאכה נחשבת כמלאכתו. חזון איש (או״ח סי׳ קלה לדף יא: ד״ה אלו).

נא. **רש״י** כת״י (ד״ה שאינה), ומרדכי (הלכות אבלות רמז תתקסט). ודייק הדרכי משה (יו״ד סי׳ שפ סק״ז) שאם אכן אי אפשר לדחות את המלאכה לאחר האבל, והדבר אבד אם לא יעשנו מיד, מותר לו לעסוק בו אף באבלותו, כדי למנוע הפסד מהבעלים. ומכל מקום להלכה לא התיר הרמ״א (יו״ד סי׳ שפ סע״ז) באופן זה אלא על ידי אחרים שיעשו את מלאכתו עבורו.

נב. **המיוחס** לרש״י (ד״ה בביתו). והוסיף טעם שני, שכאשר האומן עוסק במלאכה בבית האבל, יחשדוהו שמא שכרו לכך בימי אבלו.

נג. **בין** אם הם עוסקים בקיבולת, ובין שלא בקיבולת. רבינו יהונתן (ד״ה שכיר) וב״ח (יו״ד סי׳ שפ סקי״ב).

נד. **על** פי רבינו יהונתן (ד״ה שכיר).

אף כשעוסקים במלאכתו בבית אחר, לא הותר אלא כששכרם קודם ימי אבלו. מרדכי (סי׳ תתמט).

נה. **כפי** ששנינו במסכת שמחות (פ״א ה״א) 'אבל כל שבעת הימים אסור לעשות מלאכה, הוא ובניו ובנותיו ועבדיו ושפחותיו ובהמתו'. וגם איסור זה הוא מדרבנן.

מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד דברי ר' יהודה רבי יוסי אומר [א]זולף וגומר וגף[א] כדרכו: **גמ'** פתח באבל וסיים במועד אמר רב שישא בריה דרב אידי [ב]זאת אומרת דברים המותרין במועד אסורים בימי אבלו רב אשי אמר לא מיבעיא קאמר ◦לא מיבעיא בימי אבלו דמדרבנן הוא ושרי אלא אפילו במועד דאיסור מלאכה מדאורייתא במקום פסידא שרו רבנן[ו] תניא כוותיה דרב שישא בריה דרב אידי [ג]אלו דברים העושין לאבל בימי אבלו [ג]זיתיו הפוכין טוענין לו וכדו לגוף ופשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ומרביצים שדהו משתגיע עונת המים שלו ר' יהודה אומר אף זורעין לו שדה ניר ושדה העומדת לפשתן אמרו לו אם לא תזרע בבכיר תזרע באפל אם לא תזרע פשתן תזרע ממין אחר [ד]רבן שמעון בן גמליאל אומר זיתיו הפוכין ואין שם אומן אלא הוא כדו לגוף ואין שם אומן אלא הוא פשתנו להעלות מן המשרה וצמרו להעלות מן היורה ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה בצינעא [ה]יתר על כן אמר רבן שמעון בן גמליאל[ה] אם היה אומן לרבים וספר ובלן לרבים והגיע עת הרגל ואין שם אומן אלא הוא הרי זה יעשה [ו]האריסין והחכירין והקבלנין הרי אלו יעשו אחרים בשבילן[ב] [ז]החמרין הגמלין והספנין הרי אלו לא יעשו [ח]ואם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו [ט]שכיר יום אפילו בעיר אחרת לא יעשה היתה מלאכת אחרים בידו אע"פ שבקיבולת לא יעשה אף על פי שבקיבולת ולא מיבעיא שאינה קיבולת אדרבה קיבולת כדידיה דמי אלא אימא [י]בין קיבולת בין שאינה קיבולת לא יעשה [כ]היתה מלאכתו ביד אחרים בביתו לא יעשו בבית אחר יעשו מריון בריה דרבין ומר בריה דרב אחא בריה דרבא [ל]הוה להו ההוא גמלא דתורא בהדי הדדי איתרעא ביה מילתא במר בריה דרב אחא בריה דרבא ופסקיה לגמליה אמר רב אשי גברא רבה כמר בריה דרב אחא עביד הכי נהי דלפסידא דידיה לא חייש והא תניא אם היו מושכרין או מוחכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו והוא סבר[ז] [מ]אדם חשוב שאני.
אמר

מי שהפך את זיתיו. שהזמינן ליתנם על גבי הבד להוציא מהן שמן: ואירעו אבל. בשאר ימות השנה שלא סמוך לרגל, ואינו יכול ליתנם על גבי הבד לפי שאבל אסור בעשיית מלאכה[ב]: או אונס. היינו מילתא אחריתי, כלומר מי שהפך את זיתיו לפני הרגל ואירעו אונס ולא היה יכול ליתנם על גבי בית הבד ובא הרגל: או שהטעוהו פועלים. שהשכיר[ג] ליתנם על גבי בית הבד קודם הרגל ולא באו: טוען קורה ראשונה. כלומר נותנן[ד] על גבי בית הבד ברגל וסוחט עליהן הקורה פעם אחת, דאי לא עביד הכי איכא פסידא יתירא: ומניחה. בו[ה] שלא יסחוט יותר עד לאחר המועד: זולף וגומר כדרכו. כלומר נותנו על גבי בית הבד וסוחט הכל. כל מידי דשפוך קרי זילוף: גמ' פתח באבל וסיים במועד. דקתני מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל, ולא פירש אם יכול לטעון קורה באבילות אם לא, אלא מילי דמועד קא פריש, דכי אירע לו קודם המועד אונס טוען קורה ראשונה במועד: אסור בימי אבלו. כלומר להכי לא פריש[ו], דאסור לו לטעון אפילו קורה ראשונה בימי אבלו: לא מיבעיא בימי אבלו. דאין אסור במלאכה אלא מדרבנן דשרי לטעון קורה ראשונה: אלא אפילו. חולו של מועד דאסירא ביה מלאכה מדאורייתא, דכתיב (שמות כג) את חג המצות תשמור שבעת ימים לימד על כל החג שהוא אסור[ז]: במקום פסידא שרו רבנן. לטעון קורה ראשונה: העושין לאבל. אחרים, אבל הוא עצמו אינו רשאי: כדו לגוף. מגופת החבית: וזיתיו הפוכין. נותנין אותן על בית הבד וטוענין לו קורה ראשונה, אבל הוא עצמו אינו עושה, היינו כרב שישא דאמר דברים המותרין בחוה"מ אסורין בימי אבלו: ופשתנו להעלות מן המשרה. כל הני אית בהו פסידא אי לא עביד להו: משתגיע עונת המים שלו. כשהגיע זמנו להשקות השדה, שכך היו נוהגין כל אחד ואחד משקה כל השדות שבבקעה איש יומו או שבוע אחד: שדה ניר. שדה חרושה: שדה העומדת לפשתן. שאם לא תזרע עכשיו מכאן ואילך אינו ראוי לפשתן: אמרו לו. לא תזרע שדה ניר ושדה פשתן, שאם לא תזרע בבכיר בשדה ניר תזרע באפל, ולא הוי פסידא יתירא: בלן. שומר בית המרחץ ומשמשן בבית המרחץ, ונוטל מכל אחד שכרו: והגיע עת הרגל. שהכל צריכין לו הרי זה יעשה, כיון דאית ליה פסידא ואיכא נמי צורך רבים, ול"ג הכא בלינעא דהא רבים הוא: האריסין. מקבלי השדות לשנים[ז] לשליש ולרביע: החכירים. שקיבל לשמירה ולעבודה לשכום כך וכך כורין אני נותן לך ממנה: והקבלנים. שקיבלו לשומרה לזמן פלוני בשכום כך וכך בין יהיה הרבה או מעט, הרי אלו יעשו אחרים בשבילם: הגמלים והספנים הרי אלו לא יעשו. לא ישכירו לכתחילה, לפי שהמלאכה שלהם הוא: ואם היו מוחכרין או מושכרין. הם או בהמתם אצל אחרים למהלך חדש או חדשים הרי אלו יעשו הם לעצמן ולא יפסידו כל שכרן, ובעלים נמי לא יפסידו, והכא לא קתני על ידי אחרים שהרי הן בעצמן מושכרין, אבל אריסים אפשר להם על ידי אחרים בעבודת קרקע: שכיר יום. אחד, ואפילו בעיר אחרת ואין יודעין שם שהוא אבל וליכא משום מראית העין: לא יעשה. הואיל ובידו לחזור כדאמרינן (ב"ק דף קטז:) פועל חוזר ואפילו בחצי היום, וליכא פסידא כולי האי: אם היתה מלאכת אחרים בידו. בביתו, כגון בגד לארוג, הואיל וברשותיה לגומרו לאחר זמן הרי (א) אלו לא יעשו: ואע"פ שבקיבולת. אחרים[ח] היא, שקיבל עליו לגמרו אותו בגד לאורגו בכך וכך: קיבולת. לעשות בכך וכך (שרי[ט]): כדידיה דמיא. ואסור, אבל שאינה קיבולת דלא הוה כדידיה שרי: בביתו. של אבל לא יעשו אותו (ב) משום חשד שיאמרו הוא בעצמו מסייע במלאכה, אי נמי שלא יאמרו בימי אבלו השכירו[י] לזה הפועל: גמלא. צמד בקר בין שניהם, שור אחד לזה ושור אחד לזה: איתרע ביה מילתא. אבילות: פסקיה לגמליה. הפסיק שורו מן הצמד ולא שלחו לחרוש בשדה, לפי שהיה אבל ומצווה על שביתת בהמתו מדרבנן: להפסד דידיה לא חייש. דלא קא מעבד ארעא מגמליה משום דאבל הוא: לפסידא דאחריני. כגון מריון לא חייש, דלא קא משדר לגמליה הוי ליה פסידא דלא הוה ליה בהמה לחרוש, וכיון דשרי כדתניא אם היו מוחכרין וכו' הוה ליה למיחש אפסידא לחבריה: הוא סבר. מר בריה דרב אחא: אדם חשוב שאני. דהא והא אסור לדידיה למיעבד:
מקבלי

רבי יוסי אומר זולף וגומר וגף כדרכו. פי' בקונטרס לישנא אחרינא וגף משום דאיכא פסידא (ג) שמוליכן בלא מגופה וי"ל דצריך לכסותו מפני השרצים ומיהו מגופה לא היה צריך דדיו בכיסוי מועט ושמן[כ] חדש מתקלקל: **אפילו** חול המועד דאסורא במלאכה מדאורייתא. [י] פרק קמא (דף ג. בד"ה משקין) פירשתי: **רבי** יהודה אומר אף זורעים כו'. במתניתין מחמיר רבי יהודה וכאן מיקל: **בורו** לגוף. ספרים אחרים כדו: **רבן** שמעון בן גמליאל אומר כו'. ואף על גב דרבן שמעון בן גמליאל נמי מודה לדרב שישא בריה דרב אידי דאסורין בימי אבלו מודה היכא דאין שם אומן אלא הוא דשרי ובלינעא (ד)[ל] יעשו ע"י אחרים משום פסידא דמשכיר שרינן וגבי אבלו דשרינן הוא עצמו באין שם שיעשה כמותו ואומן לרבים וספר וכו' משום לצורך דרבים ורגילא שריא[מ] לעיל ויש מפרשים דהא דשרינן לאבל עצמו (ה) כשלא ימצא אחרים כדמשמע הלשון ואין שם אומן אלא הוא אבל לכתחילה צריך לעשות על ידי אחרים מיהו לפי הטעם הזה לא ידענא בחמרין וספרין[נ] כשמושכרין אצל אחרים למה אין מצריך בסמוך על ידי אחרים ולפי טעם קמא ניחא דאין מי שיעשה דבר זה באותו[ס] שיש (ו) אומנות דחמר וגמל וספן:
אמר

עין משפט
נר מצוה

א א מיי' פ"ז מהל' י"ט הלכה ג טוש"ע א"ח סי' תקלח סעיף א:
ב ב מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה י טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף י:
ג ג מיי' שם:
ד ד ה טור יו"ד סי' שפ:
ה ו מיי' שם הלכה יא טוש"ע שם סעיף יב:
ו ז ח מיי' שם טוש"ע שם סעיף יד:
ז ט מיי' שם הלכה יב טוש"ע שם סעיף יג:
ח י מיי' שם הלכה יג טוש"ע שם סעיף יז:
ט כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף יח:
י ל מ טוש"ע שם סעיף כא:

גליון הש"ס

גמ' לא מיבעיא בימי אבלו דמדרבנן. עיין לקמן דף יד ע"ב תוס' ד"ה עשה דיחיד:

משנת ראשונים

מי שהפך את זיתיו. מעשה מלאכת הזיתים כך הוא, כי אחר הלקיטה צוברן אותן במעטן, היא גיגית גדולה שמכניסין אותם שם כאחת כדי שיתחממו, ומתוך כך הם מתבשלות והשמן נוח לצאת. ולאחר שנתבשלו מלמעלה כל צרכן הופכין אותן בתוך המעטן, מה של מעלה למטה. ומשהפכן אם יתאחרו להוציא מהן השמן יותר מן השיעור הידוע להם לאומנים יתקלקלו כולן, אלא מיד צריך לטוענן בבית הבד להוציא שומנן, ואחר כך כותשין אותן במכתש וחוזרין לטוענן בבית הבד ומוציאין מהן השמן השני. ויש שטוחנין אותן עוד בריחים ומחזירין אותן בבית הבד וטוענין אותן קורות ואבנים הרבה, ומוציאין אותן עוד שמן שלישי, וקאמר הכא דמי שהפך את זיתיו קודם הרגל שהיה סבור להוציא שומנן קודם הרגל. ואירעו אונס ולא היה לו פנאי להוציאן קודם הרגל, ועכשיו שהוא בתוך המועד אם ימתין עד אחר הרגל, יתקלקלו זיתיו והוה ליה דבר האבד.
[שיטה לתלמיד
ר"י מפאריש]

טען קורה ראשונה וכו'. ר' יהודה לטעמיה דבעי שינוי בדבר האבד, והיינו שינוי דאינו גומר מלאכת המסיקה, ור' יוסי לטעמיה דלא מצריך שינוי בדבר האבד, הילכך זולף וגומר כדרכו, כך נראה לפרש פלוגתייהו. וכן מוכח בגמ' דמייתי אמתני' מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי, אלמא דטעמיה דר' יוסי דמתני' משום הכי הוא.
[תוס' הרא"ש]

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עיין רש"י לעיל ב. ד"ה משקין, ב) שמחות פ"ה, ג) שמחות שם ה"ז ע"ש, ד) [לקמן יג. שבת נא. וש"נ], ה) לקמן כא., ו) חגיגה דף יח., ז) [ע' תוס' דחגיגה יח. ד"ה חולו ותוס' ע"ז כב. ד"ה תיפוק ליה].

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אם היתה כו' לאחר זמן הרי לא יעשה אע"פ שבקיבלנות כו' כן צריך להיות והד"א ותיבת אלו נמחק: (ב) ד"ה בביתו כו' של אבל לא יעשו אותו אחרים משום חשד: (ג) תוס' ד"ה רבי יוסי כו' דאיכא פסידא כשמוליכן. נ"ב לשון הר"ן וגף לא גרסי' גבי זיתים משום דאין דרך לעשות לזיתים מגופה דלפי' הניחו מגולה לא פסדי וכן גמלא בפרש"י בהלפס ובנימוקי יוסף ע"ש אבל בלשון אחר פירש דגרסי' ליה וע"ג דליכא פסידא לזיתים בלא מגופה מ"מ ודאי כשמוליכן אותן איכא פסידא שניזוק השמן בלא מגופה: (ד) ד"ה רשב"ג כו' ובלינעא לא יעשו ע"י אחרים יעשו: (ה) בא"ד דשרינן לאבל עצמו דוקא כשלא ימצא: (ו) בא"ד באותו שיש לו אומנות:

רש"י כת"י

מי שהפך את זיתיו. שנותנן בתוך המעטן לאחר לקיטתן וצוברין ומניחן כדי שיתבשלו ואחר כך נותנן בבית הבד ודרך הוא שמהפכין כשמכניסין אותו לבית הבד ואי לא מסיקן לאחר שהפכן פסדי. ואירעו. שארעו אבל ואבל אסור בעשיית מלאכה. **או אונס או שהטעוהו פועלים.** ולא באו למלאכתו והגיע המועד. **טוען.** על הזיתים קורה של בית הבד פעם ראשונה כדי שיזובו מקצתן ולא יפסידו אבל לטעון קורה פעם שניה אינו טוען דתו לא פסדי ודרך הוא שטוענין עליהן קורה וכובשין אותו לאחר קורה ראשונה במנחות (פו.). זולף. ממלא. וגומר. את כולן כדרכו וגף לא גרסינן דאין דרך לעשות לשמן מגופה דאפילו מניחו מגולה לא יפסיד ואם לא אירעו אונס אלא כיון מלאכתו במועד אסור. **פתח באבל וסיים במועד.** דגבי מועד תני תקנתא באפי נפשיה דלא קתני מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל טוען קורה ראשונה בימי אבלו שלא במועד וכן מי שאירעו אונס כיון דפתח באבל אמאי לא תני תקנתא. **זאת אומרת.** מדקתני וארע אבל או אונס ועכב עד המועד מחמת אבלו או מחמת אונס. **דברים המותרין במועד.** כגון קורה ראשונה שמותר לו לטעון הוא בעצמו בחולו של מועד אסור לו לטעון בימי אבלו אבל אחרים עושין לו. איסור מלאכה דאבל עצמו דרבנן כדי שלא ישכח אבילתו וקרא בפרקין דלקמן (טו:) והפכתי חגיכם לאבל מה חג אסור בעשיית מלאכה אף אבל אסמכתא בעלמא הוא. **אלא אפילו בחולו של מועד דאיסור מלאכה מדאוריתא.** כדאמרינן בפרק אין דורשין (חגיגה יח.) את חג המצות תשמור לימד על חולו של מועד שאסור בעשיי' מלאכה. **במקום פסידא שרו רבנן.** דלא מסרן הכתוב אלא לחכמים הילכך קתני [תרי מילי] וארעו אבל ולא הספיק [לעוכרס תחלה או שהפך את זיתיו סמוך למועד ואירעו אונס ולא יכול לעוכרס] עד שבא המועד [ומן הדין היה לשנות טוען קורה ראשונה בין במועד בין בימי אבלו אלא] דלא איצטריך למתני ליה. **תניא כותיה דרב ששת** [נ"א: שישא]. דאבל עצמו אסור לטעון קורה ראשונה אלא אחרים עושין לו. ה"ג **דברים העושים לאבל בימי אבלו זיתיו הפוכין טוענין לו.** קורה ראשונה. בורו לגוף וכו'. כלומר דברים שאחרים רשאין לעשותן לו אילו הן זיתיו הפוכין ומתוקנין בבית הבד דפסדי בבד טוענין לו קורה כיון דפסדי אבל להפוך לכתחילה דלא פסדי לא. בורו (לגוף). שיורד היין לתוכו איפשר לגופו ולעשות לו מגופה עליו (א"ם אין חותמין אותה דליכא פסידא כל כך דלא מחמין כולי האי ואין אחרים עושין לו). מישרה. שסורין [בו] פשתן. מן היורה. של נבע שאם (יעמיד) [יעמוד] יותר מלאי (מפסיד) [יפסיד]. משהגיע עונת מים. של שדהו להשקות. מרביצין לו. משקין אותו כעין אין מכבדין ואין מרבילין (לו אותו כעין אין מכבדין ואין מרביצ'). שדה ניר. קרקע אחר חרישתו זורעין לו דהפסד הוא כשאינו זרוע. פשתן. אם אינו זורע בזמנו שוב אינו יכול לזורעו. **אמרו לו.** אם (כן) לא תזרע שדה ניר שלו בורע המבוכר תזרע באפל. ה"ג **רבן גמליאל אומר זיתיו הפוכין ובורו לגוף ואין שם אומן אלא הוא.** עושה לעצמו כיון דמפסיד. בלן. שומר המרחץ ומשמשן במרחץ ונוטל מכל אחד ואחד שכרו. הרי זה יעשה. כיון דאיכא פסידא ואיכא נמי צורך רבים ולא גרסינן הכא בלנעה דהא דרבים הוא ובפרהסיא הוא דעביד. **ארים.** למחצה לשליש ולרביע. חוכרין. שוכר קרקע חבירו ועובדה ונוטל אותה שנותן לו דבר קצוב לשנה ה' כורין או י' כורין לפי מה שהקרקע גדול וראוי לעשות. קבלנין. שקבלו לעשות את כל עבודת השדה ובעל הבית שוכרן וכל אלו שקבלו השדה לשנים מרובין וארען אבל. [המשך בסוף המסכת]

האריסין והחכירין והקבלנין וכו'. על כן נראה לי כפי' הראב"ד, האריסין והחכירין והקבלנין בשדה של האבל הרי אלו יעשו, ובשביל שבעל השדה הוא אבל לא ימנעו מלעובדה ומלשומרה. החמרין הגמלין הספנין, ובעל החמור והגמל והספינה הוא אבל, הרי אלו לא יעשו בתחלה, כיון שלא שכרו ממנו קודם שיעשה אבל, ואעפ"י ששכרום כבר לשבוע או לחודש כפי הרגילות וכלה הזמן קודם האבל, לא יעשו בתחלה. אבל אם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים מעיקרא, ואירע אבל לבעליהן בתוך זמן השכירות הרי אלו יעשו. והא דאמרינן באריסין וחכירין וקבלנין הרי אלו עושין, דמשמע אפילו לכתחלה, ובחמר וגמל וספן אסרו לכתחלה, פי' הראב"ד הטעם משום דארעא לאריסותא קיימא, ומנהג האריסות ידוע הוא במקום, וכיון שזה היה אריסו מקודם לכן, מסתמא לא מסלק ליה, וה"ל כמו שהיתה מוחכרת אצלו מעיקרא. מה שאין כן בחמר וגמל וספינה, שהוא דרך בני אדם להחליף מזה לזה, וכל המרבה בשכרן קודם, והזמנים כמו כן מתחלפים עליהם, פעמים שהן נשכרין בזול ופעמים ביוקר, ומשום הכי אסור בתחלה. שכיר יום אפי' בעיר אחרת לא יעשה. פי' אם יש לאבל שכיר יום במלאכת האבל הוא עושה, ושכיר ופועל כעבדו של אבל דמי, וכל מלאכה שהיא בעבודת קרקע פרהסיא הוא. **[תוס' הרא"ש]** [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] עי' רש"י כת"י שמוחק "וגף", וכן ליתא בכת"י ובמשבי"ר, ועי' תוס' ובהג' הב"ח אות ג: ב] תיבות "אחרים בשבילן" ליתא בכת"י ובראשונים, ועי' רא"ש שכתב דמפי' רש"י משמע דגרסינן כאן תיבות אלו ובשום ספר לא נמצא כך אלא "אלו יעשו" משמע שהן בעצמן עושין (עי"ש): ג] צ"ל ששכרן (באה"מ): ד] צ"ל נותנה (דק"ס עפ"י כת"י): ה] נדצ"ל כן (באה"מ): ו] בכת"י נוסף **כלום בימי אבלו**: ז] בכת"י מקבלי **שדות לשמור**: ח] תיבת "אחרים" נראה מיותר (רש"ש): ט] ס"א אינו (גליון), בכת"י שכר: י] צ"ל **שכרו** (באה"מ): כ] ס"א **ושמא** (גליון) כ"ה בדפו"ר: ל] עי' הג' הב"ח דקאי על הא דהאריסין, והוא דבור בפנ"ע (רש"ש): מ] צ"ל דצורך **הרבים ורגל** שרי (ותיבת "לעיל" מיותר, ראש משביר ועי' גנזי יוסף): נ] צ"ל **וספנין** (רש"ש, גנזי יוסף ועוד): ס] צ"ל **כאותו** שיש לו אומנות (רש"ש, גנזי יוסף):

מיישבת הגמרא, **וְהוּא** [-מר בר רב אחא] **סָבַר**, אף על פי שדבר זה מותר לכל אבל, אך לגבי **אָדָם חָשׁוּב** כמותו, **שָׁאנֵי** - הדין שונה, ואסור לעבוד בבהמתו, גם כאשר היא משועבדת לעבוד אצל אחר, כדי שלא ירננו אחריו שמיקל בדיני אבלות[נו].

נו. יש אומרים שכאשר אדם חשוב מחמיר בדין זה, עליו לפרוע לשותפו את חלקו במעות. אך יש סוברים שהחוב מוטל גם על השותף להמנע ממלאכה בבהמתו של שותפו החשוב, כדי שלא ירננו אחריו, ולכן אין צורך לפרוע לשותף את חלקו. ריטב"א (ד"ה ופרקינן), וראה מאירי (ד"ה ילאה) שפסק שיש לו לפרוע מעות.

מסוגייתנו משמע, שמן הדין מותר לשותפו של אבל לעבוד בעסק השותפות בימי האבלות [ואך אם שותפו הוא אדם חשוב יש להמנע מכך]. אמנם בירושלמי (פ"ג ה"ה) אמרו, שני שותפין, שני חנוונים שאירע אבל לאחד מהן, הרי אלו נועלין את חנותן. משמע שמן הדין אסור לשותף לעבוד בעסק השותפות. ונאמרו שתי דרכים ביישוב קושיא זו:

א. הרי"ף והרמב"ם (אבל פ"ה ה"ט) הביאו להלכה את דברי הירושלמי, והשמיטו את המעשה המובא בגמרתנו. ותמה הרמב"ן (תורת האדם שער האבל, ענין האבלות ד"ה רב מריון) כיצד פסקו כירושלמי כנגד משמעות הבבלי. ותירץ, שלשיטתם התלמודים אינם חולקים, והכל מודים שאסור לשותף לעסוק בעסק השותפות, אלא שההסכם בין מריון לבין מר בר רב אחא היה שצמד הבקר יהיה שבוע ברשותו של זה ושבוע ברשותו של זה. וכשאירע האבל למר בר רב אחא, שבוע של מריון היה. וכיון שאינם כשאר שותפים, אלא שורו של מר בר רב אחא כמושכר בשבוע זה למריון, תמה רב אשי מאותה ששנינו שבהמתו של אבל המושכרת ביד אחרים, אינו רשאי לבטלה. ומסקנת הגמרא, שמכל מקום אדם חשוב צריך להחמיר גם בכך. וכתב הרמב"ן שבגמרא לא משמע כפירוש זה, שהרי רב אשי אמר 'נהי דלפסידא דידיה לא חייש' וכו', משמע שגם למר בר רב אחא היה הפסד בביטול מלאכת השור, ואילו לפירושו בדעת הרי"ף כל ההפסד היה רק למריון, שהיתה זכותו לעבוד בשור בשבוע זה.

ב. הראב"ד (הובא ברא"ש סי' ה) והרמב"ן פירשו שהבבלי והירושלמי אינם סותרים זה לזה, אלא הכל מודים שאסור לשותפו של אבל לעסוק בעסק השותפות בפרהסיא, ומותר לו לעסוק בצינעא לצורך עצמו, ואינו צריך להבטל ממלאכתו. ועל כן, אם יש להם חנות משותפת, נועלים חנותם, מפני שדבר של פרהסיא הוא. אך העבודה בשורו של השותף, ברשות שותפו, אינה נחשבת כ'פרהסיא', מפני שאין הכל יודעים של מי השור. ולמסקנת הגמרא, בשורו של אדם חשוב אסור לשותף לעבוד, שמחמת חשיבותו יודעים כולם שהשור שלו [והכסף משנה (אבל פ"ה ה"ט) פירש כך גם בדעת הרי"ף והרמב"ם].

לשיטת הראב"ד והרמב"ן, 'אדם חשוב שאני' מעיקר הדין, ולא מטעם חומרא, מפני שהמלאכה הנעשית בשורו נחשבת כפרהסיא. אך לשיטת הרי"ף והרמב"ם יש לדון אם אדם חשוב חייב מן הדין להחמיר יותר מאחרים, או שמא רשאי הוא להחמיר אם ירצה. ולשון המיוחס לרש"י (ד"ה אדם) 'דהא והא אסור לדידיה למיעבד', משמע מן הדין. ואילו לשון רש"י כת"י (ד"ה אדם) 'ומחמיר על עצמו', משמע חומרא בעלמא שרשאי הוא להחמיר אם ירצה. וראה עוד בלשון רבינו חננאל [שמשמע שאדם חשוב אסור מן הדין] ולשון המאירי (ד"ה ילאה) שמשמע מדבריו שאדם חשוב ראוי לו להחמיר. ודן בדבר בשו"ת מים עמוקים (ח"ב סי' נג ד"ה והן אמת) שצידד לומר שכל אדם חשוב ינהג לעצמו כפי הראוי לו, אלא שמפני שראוי לו להחמיר, הוא רשאי לגרום הפסד לאחרים מחמת חומרתו. ובשו"ת גינת ורדים (יו"ד כלל ה סי' י) חולק וסובר שאדם חשוב אסור מן הדין, ואם לא כן לא היה רשאי לגרום נזק לזולתו.

הגמרא דנה בענין גוי העושה מלאכה בשבת בקבלנות עבור ישראל: **אָמַר שְׁמוּאֵל**, נכרים **מְקַבְּלֵי קִיבּוֹלֶת** - שעושים מלאכה עבור ישראל בקבלנות, כגון שקיבלו לבנות עבורו בית, אם הם עוסקים במלאכה זו סמוך לעיר שבה גר היהודי **בְּתוֹךְ הַתְּחוּם** - באלפיים אמה הסמוכות לעיר, שמותר ללכת לשם בשבת[א], **אָסוּר** להניחם שיעסקו במלאכתם בשבת, כיון שישראל רשאים להלך לשם בשבת, הכל יודעים שעוסקים הם בשבת במלאכתו של זה, ויבואו לחשוד שמסר להם את המלאכה בשבת עצמה[ב]. אבל אם הנכרים עוסקים במלאכה מחוּץ **לַתְּחוּם**, שאין ישראל רשאים להגיע לשם בשבת, ולא יראו שהנכרים עושים מלאכת ישראל בשבת, **מוּתָּר** להניחם לעסוק בה בשבת, מאחר שהם קבלנים, הרי במלאכת עצמם הם עוסקים[ג].

מוסיפה הגמרא, **אָמַר רַב פָּפָּא, וַאֲפִילּוּ** אם הנכרים עוסקים במלאכה מחוּץ **לַתְּחוּם, לֹא אֲמָרָן** - לא אמרנו שיהא מותר להניחם לעסוק בה **אֶלָּא דְּלֵיכָּא מָתָא דְּמִקָּרְבָא לְהָתָם** - כשאין עיר אחרת קרובה בתוך אלפיים אמה למקום עבודתם, **אֲבָל אִיכָּא מָתָא דְּמִקָּרְבָא לְהָתָם** - אם ישנה עיר קרובה לשם, **אָסוּר** להניחם לעבוד בשבת, כיון שדרי העיר הקרובה ידעו שהם עוסקים במלאכתו של יהודי, ויבואו לחשוד שבשבת מסר להם[ד].

מוסיפה הגמרא עוד, **אָמַר רַב מְשַׁרְשְׁיָא, וְכִי לֵיכָּא מָתָא דְּמִקָּרְבָא לְהָתָם נַמִּי לֹא אֲמָרָן** - אפילו כאשר אין עיר הסמוכה למקום עבודתם לא התרנו שיעבדו בה **אֶלָּא בְּשַׁבָּתוֹת וּבְיָמִים טוֹבִים, דְּלָא שְׁכִיחִי אִינְשֵׁי דְּאָזְלֵי לְהָתָם** - שאסור לצאת בהם חוץ לתחום, וממילא לא מצוי שיזדמנו יהודים לשם, **אֲבָל בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד, דִּשְׁכִיחִי אִינְשֵׁי דְּאָזְלֵי וְאָתוּ לְהָתָם** - שאין בו איסור תחומין, ולכן מצוי שאנשים הולכים למקום עבודת הנכרים, **אָסוּר**, כיון שהיהודים שיראו אותם בעבודתם ידעו שהם עוסקים במלאכתו של ישראל, ויחשדו שמא בחול המועד מסר להם לעסוק בעבודה זו האסורה במועד[ה].

מספרת הגמרא בענין זה:

מַר זוּטְרָא בְּרֵיהּ דְּרַב נַחְמָן בָּנוּ לֵיהּ אַפַּדְנָא - בנו לו בית טרקלין[ו] פועלים נכרים **מְקַבְּלֵי קִיבּוֹלֶת** - קבלנים, והם עסקו במלאכה זו גם בשבת[ז], אלא שמקום הבניה היה מחוּץ **לַתְּחוּם**. לאחר שנשלמה הבניה, **אִיקְּלַע** - הזדמן **רַב סַפְרָא**, וְעמו **רַב הוּנָא בַּר חִינְנָא** למקומו של מר זוטרא, **וְלָא עָלּוּ לְגַבֵּיהּ** - ולא נכנסו אצלו לבקרו, מפני שלדעתם ביתו נבנה באיסור. **וְאִיכָּא דְּאָמְרִי** - ויש אומרים **הוּא נַמִּי לֹא עָל בְּגַוֵּיהּ** - שאף מר זוטרא עצמו חשש שבניית הבית היתה באיסור, ולא נכנס לתוכו כל ימיו[ח].

מקשה הגמרא, **וְהָאָמַר** [-והלא אמר] **שְׁמוּאֵל, שֶׁמְקַבְּלֵי קִיבּוֹלֶת** נכרים שעובדים **בְּתוֹךְ הַתְּחוּם אָסוּר** להניחם לעבוד בשבת, אבל אם הם עובדים **חוּץ לַתְּחוּם, מוּתָּר**, ואיזה איסור היה אם כן בבניית ביתו של מר זוטרא שנבנה מחוץ לתחום[ט]. מתרצת הגמרא, אצל **אָדָם חָשׁוּב** כמר זוטרא **שָׁאנֵי** - הדין שונה, ואסור לו להניח לקבלניו לעבוד

א. **כפי** שדורשת הגמרא בעירובין (נא.) שתחום [-גבול] שבת הוא אלפיים אמה מהפסוק (שמות טז כט) 'אל יצא איש ממקומו ביום השביעי'.
רבינו יהונתן (ד"ה אמר שמואל) כתב שאין כוונת שמואל לאלפיים אמה בלבד, אלא לארבעת אלפים אמה, כיון שעד ארבעת אלפים אמה מותר ללכת על ידי 'עירוב תחומין'. וראה הגהות אשר"י (סי' י) שנקט בפשיטות שהשיעור הוא אלפיים אמה. והתוספת שבת (סי' רמד סק"ז) ביאר שאין מתחשבים בכך שאפשר להלך על ידי עירוב מעבר לשיעור זה, כיון שאין מערבים עירובי תחומין אלא לצורך מצוה וכיון שזה לא כל כך שכיח לכן לא גזרו על זה. וכעין זה כתב המחצית השקל (שם במג"א סק"ח).

ב. **מיוחס** לרש"י (ד"ה אבל). וברש"י כת"י (ד"ה אבל) יש גירסא שהחשד הוא שהישראל יסייע להם בעבודתם. וראה כעין שני פירושים אלו לעיל (יא:) גבי עשיית מלאכה בביתו של האבל בפירוש הראשון במיוחס לרש"י וברש"י כת"י (ד"ה בניתו).

ג. **אבל** אם הגויים עובדים אצל ישראל כשכירים, בודאי אסור להעסיקם בשבת, מפני ששכיר אינו עוסק בשל עצמו אלא במלאכת הבעלים, והוא כשלוחו וכעבדו של בעל הבית במלאכה זו (ראה תוס' ע"ז כא: ד"ה אריסא, מאירי שם ד"ה יש שואלים, ולשון הרא"ש סו"ם ג לענין אבל).
בדברי שמואל מבואר שאסור למסור לגוי מלאכה בקבלנות שיעסוק בה עבור ישראל בשבת בתוך התחום, ורש"י (המיוחס ד"ה מקבלי, כת"י ד"ה חוץ) הקשה שבמסכת שבת (יז:) מצינו שמותר למסור סמוך לשבת בגדים לגוי על מנת שיכבסם בשבת [וכביסה נחשבת מלאכה בקבלנות]. ותירץ, שבכביסת בגד לא ניכר שהגוי עוסק בשל ישראל, ושמואל שאסר, בדברים הניכרים אסר, כגון בניית בית עבור יהודי. אך רבינו תם (תוספות ד"ה אמר) הביא כמה ראיות שמותר למסור מלאכה לגוי בקבלנות אפילו כאשר ניכר שעוסק בה בשבת עבור ישראל, ואם כן קשה, מדוע שמואל אסר להעסיק גוי בקבלנות בתוך התחום. וכמה דרכים נאמרו ביישוב קושיא זו:
א. רש"י כת"י (ד"ה אדם, בלשון שניה) ורבינו תם (ספר הישר, תשובות סי' ו) פירשו, שאכן מותר להעסיק גוי בקבלנות בשבת, ושמואל שאסר מקבלי קיבולת בתוך התחום, כלל אינו עוסק בשבתות ומועדים אלא בימי אבלות [כפשטות הסוגיא שעוסקת כולה באבלות], מכיון שאיסור מלאכה בימי אבלות הוא מדרבנן (כמובא לעיל יא:), החמירו חכמים באיסורו כדי שלא יזלזלו בו, ואסרו למסור מלאכה לאומן בקבלנות כאשר הוא סמוך בתוך תחום שבת למקומו של האבל. ומכל מקום למעשה החמיר רבינו תם על עצמו, ולא הניח לגוים לבנות עבורו בית בשבת בקבלנות (תוספות ע"ז כא: ד"ה אריסא).
ב. בעל המאור (ד"ה אמר שמואל) פירש שיש חילוק בין 'קבלנות' לבין 'קיבולת', כי הקבלן הוא עובד אדמה שיש לו חלק בפירות הקרקע, ואילו העוסק בקיבולת אין לו חלק בפירות מלאכתו, אלא המלאכה כולה לבעל הבית, והוא מקבל עליה שכר, כגון העוסק בקיבולת בכביסה או בבנין בית. ועל כן, מותר להעסיק קבלנים שיעבדו באדמתו, הן בשבתות ומועדים [על ידי גויים] והן בימי אבלות, מפני שהכל יודעים שבמלאכת עצמם הם עוסקים, עבור חלק הרווח שלהם. אבל להעסיק עובדים בקיבולת הדבר תלוי, אם המלאכה נעשית בצינעא בבית אחר, או שהמלאכה נעשית בפהרסיא אך לא ידוע שהיא מלאכה של ישראל, מותר בין בשבתות ובין באבלות. אך אם היא מלאכה ידועה ונעשית בפרהסיא, עליה אמר שמואל שאסור לעשותה בימי אבלותו, אלא אם כן היא מחוץ לתחום. והגמרא בסמוך מוסיפה לפרש שגם בשבתות ובימים טובים הדין כן, שחוץ לתחום מותר לעשותה על ידי גויים, ובתוך התחום אסור. ובחול המועד אף חוץ לתחום אסור. וכן דעת המאירי (ע"ז שם ד"ה יש שואלים, וראה בסוגייתנו ד"ה מי שמסר וד"ה ומכל מקום) והר"ן (על הרי"ף, ע"ז שם ד"ה ומהא שמעינן), וראה מה שביארו בטעם הדבר. והריטב"א (לעיל יא: ד"ה האריסין) הקשה על שיטה זו.
ג. ר"י (בתוספות ע"ז שם) והרמב"ן (ע"ז כא: ד"ה אבל) ורבים מהראשונים סוברים שאסור למסור מלאכה בקבלנות לגוי שיעסוק בה בשבת, כי אם בדבר שידוע לכל שדרכו בקבלנות, כגון אריס בשדה של ישראל, שהדבר ידוע שדרך שדות למוסרן לאריס. אבל בסוגייתנו מדובר על קבלנות של בניית בתים, שאין דרכם בקבלנות אלא לשכור פועלים בכל יום, וכיון שכן, נראים הגויים כשכירי יום של ישראל ואסור בתוך התחום [ובמקום שהמנהג הוא שגם בניית בתים נעשית בקבלנות, אפשר שיש להתיר לדעה זו. ראה ביאור הלכה (סי' רמד ס"א ד"ה או)]. ומכל מקום בדברים שאין בהם מראית עין, כגון בכביסה לכובס, בודאי מותר בכל ענין, כמו שפירש רש"י.
המשנה ברורה (סי' רנב ס"ק טז ובשער הציון אות טז) כתב בשם האחרונים, שגם בקבלנות המותרת בשבת, אסור לקצוב לנכרי זמן לסיום המלאכה באופן שאי אפשר שיגמרנה אם לא יעבוד בשבת, מפני שבאופן זה הוא נחשב כשלוחו לעבוד בשבת.

ד. **והיינו** כשגרים באותה עיר יהודים, אבל מגורי גויים אינם אוסרים. ספר האורה (לרש"י ח"ב סי' נב) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה דליכא). ואין חוששים שמא יזדמנו אורחים יהודים לאותה עיר ויראו את הגוי עוסק במלאכתו של זה, כיון שמן הסתם אין דרך יהודים לשבות אלא אצל יהודים. מגן אברהם (סי' רמד סק"ח).

ה. **לפירוש** רבינו תם (הנ"ל בהערה) שדברי שמואל נאמרו לענין ימי אבלות, ולא לענין מלאכה בשבתות ובמועדים, יתפרשו אף דברי רב משרשיא לענין אבלות, והוא מגביל את ההיתר שהתיר שמואל למסור מלאכה בקבלנות בימי אבלותו, שלא הותר אלא כשיעסוק בה גוי בשבתות וימים טובים מחוץ לתחום, כיון שאין ישראל מצויים אצלו, אבל בחול המועד, וכל שכן בימות החול, שישראל מצויים להלך לשם, לא הותר לעסוק במלאכת האבל בקבלנות אפילו מחוץ לתחום. ספר הישר (תשובות סי' ו). וראה רש"י כת"י (בלישנא אחרינא ד"ה בחו') שכתב שכוונת רב משרשיא לחול ממש ולא לחול המועד, ולא הוזכר בדבריו חול המועד אלא מתוך שהזכיר בתחילת דבריו שבתות וימים טובים. [הובאו שני תירוצים אלו בראש (סי' ז). ותוספות (ד"ה אמר) הניחו דברים אלו בצריך עיון]. ואף על פי שאין אבלות בחול המועד, היינו רק אבלות בפרהסיא, אבל בדברים שבצינעא נוהגים איסורי אבלות, וכיון שנוהגת אז אבלות, אסור לבנות עבורו בית בקבלנות. רבינו יהונתן (ד"ה אמר שמואל). ועוד, שלא אמרו 'אין אבלות במועד' אלא מפני כבוד הרגל, אבל בבניית בית עבורו לא שייך היתר זה. מאירי (ד"ה יש מי) והשלמה (ד"ה אמר).

ו. **ראה** רש"י (שבת עו: ד"ה אפדנא). ובפירוש ר"ש בן היתום (ד"ה מר זוטרא) הביא שני פירושים אם 'אפדנא' הוא בית או פלטרין רחב.

ז. **ורש"י** כת"י (ד"ה אפדניה) פירש שלא בשבת בנו לו אלא בחול המועד. ורבינו תם (ספר הישר, תשובות סי' ו. וכן רש"י כת"י בלישנא אחרינא ד"ה אפדנא) פירש שבימי אבלו בנו לו.

ח. **רש"י** כת"י (ד"ה איכא - הראשון). וכן הלכה, שהאיסור הוא כל ימיו. שולחן ערוך (או"ח סי' רמד ס"ג) ומשנה ברורה (שם ס"ק כא). ולא כדברי תלמיד הר"י מפריש (ד"ה לא עייל) ותוספות הרא"ש (ד"ה ואיכא) שכתבו שמן הדין אין איסור אלא עד שתהיה שהות לבנות בית אחר כיוצא בו [ובספר המנהיג (הל' שבת עמ' קכט) כתב בשם ראב"ן לחלק, שאם ישראל נתן את החומרים לבניה, אסור לדור בבית לעולם, ואם הגוי הביא את החומרים משלו, אין איסור אלא עד בכדי שיעשו כיוצא בו]. וראה במשנה ברורה (שם) שמכל מקום לא נאסר הבית בהנאה, ועל כן מותר למוכרו לגוי.

ט. **לפי** הדעה שהמעשה של מר זוטרא היה בבניית בית בחול המועד (ראה לעיל בהערה), שאלת הגמרא היא מדברי שמואל שהתיר בניית בית חוץ לתחום, ושלא כדברי רב משרשיא, שהרי רב משרשיא אמר שבחול המועד אפילו חוץ לתחום אסור, ואין מקום לקושיא. רש"י כת"י (ד"ה איכא - השני).

אמר שמואל [א]מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר אמר רב פפא ואפי' חוץ לתחום לא אמרן אלא דליכא מתא דמקרבא להתם אבל איכא מתא דמקרבא להתם אסור אמר רב משרשיא וכי ליכא מתא דמקרבא להתם נמי לא אמרן אלא בשבתות ובימים טובים דלא שכיחי אינשי דאזלי להתם [ב]אבל בחוש"מ דשכיחי אינשי דאזלי ואתו להתם אסור מר זוטרא בריה דרב נחמן בנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום איקלע רב ספרא ורב הונא בר חיננא ולא עלו לגביה[א] ואיכא דאמרי הוא נמי לא על בגוויה והאמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר [ה]אדם חשוב שאני ואיכא דאמרי סיועי[ב] סייע בתיבנא בהדייהו. רב חמא [ג]שרא להו (א) לאבונגרי דבי ריש גלותא למיעבד להו עבידתא בחולא דמועדא אמר כיון דאגר לא קא שקלי שרשויי הוא דקא משרשו ליה[ג] ולית לן בה. תנו רבנן [ד]מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד ובמועד אסור [ה]כללו של דבר כל שהוא עושה אומר לנכרי ועושה [ו]וכל שאינו עושה אינו אומר לנכרי ועושה תניא אידך [ז]מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד [ו]ובלבד שלא ימדוד ושלא ישקול ושלא ימנה כדרך שהוא עושה בחול. ת"ר [ז]אין מרביעין בהמה בחולו של מועד [ח]כיוצא בו אין מרביעין בבכור ולא בפסולי המוקדשין תניא אידך אין מרביעין בהמה בחולו של מועד ר' יהודה אומר [ט]חמורה שתבעה מרביעין עליה זכר בשביל שלא תצטנן ושאר כל הבהמות מכניסין אותן לבקרות. ת"ר [ה][י]אין מדירין לא בשבתות ולא בימים טובים ולא בחולו של מועד ואם באו מאליהן מותר ואין מסייעין אותן ואין מוסרין להם שומר לנער את צאנם היה שכיר שבת שכיר חדש שכיר שנה שכיר שבוע מסייעין אותן [ד] [א] ומוסרין להם שומר לנער את צאנם [ב] ר' אומר [ל]בשבת בטובה ביו"ט במזונות במועד בשכר אמר רב יוסף הלכתא כרבי: **מתני'** וכן מי שהיה יינו בתוך הבור ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו [ו][כ]זולף וגומר וגף כדרכו דברי ר' יוסי ר' יהודה אומר עושה לו לימודים בשביל שלא יחמיץ: **גמ'** וצריכא דאי אשמעינן קמייתא בההיא קאמר ר' יוסי משום דמישחא נפיש פסידיה אבל חמרא דלא נפיש פסידיה אימא מודי ליה לרבי יהודה ואי אשמעינן בתרייתא בההיא קאמר רבי יהודה אבל בהך אימא מודה לר' יוסי צריכא. אמר רב יצחק בר אבא [ז]מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי אמר רב יוסף [ל]הלכה כר' יוסי בעו מיניה מרב נחמן בר יצחק מהו למישע חביתא דשיכרא בחולא דמועדא אמר להו [ח]סיני אמר הלכה [מ]כר' יוסי אימור דאמר רבי יוסי בחמרא בשיכרא מי אמר חמרא טעמא מאי משום דנפיש פסידיה שיכרא נמי אית בה פסידא דאמר אביי [ט]אמרה לי אם בר שית סאוי ושייע מבר[ט] תמני ולא שייע. אמר רב חמא בר גוריא אמר רב הלכות מועד כהלכות כותים בהלכה[ו] למאי הלכתא אמר רב דניאל בר[ז] קטינא (אמר רב)[ח] לומר שהן עקורות ואין למידות זו מזו דאמר שמואל [נ]זופתין כוזתא ואין זופתין חביתא רב דימי מנהרדעא אמר [ס]זופתין חביתא ואין זופתין כוזתא מר חייש לפסידא ומר חייש לטירחא אמר אביי [י]נקטינן הלכות מועד כהלכות שבת

יש

מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור. ליתן מלאכה לנכרי בקיבולת כי עבדי ליה בשבתא, דידעי כולי עלמא ואמרי היום בשבת יהב ליה, והא דשרי בית הלל בפ"ק דשבת (ד' יז:) ליתן כלים לכובס בע"ש עם חשיכה ואפי' בתוך התחום משום דכביסה בנכרי[ט] מידי דלא מינכר וליכא חשדא, אבל מידי דמינכר בתוך התחום אסור משום חשדא: אבל אי איכא מתא דמקרבא להתם. אותן[י] פועלים נכרים אסורים, דאינהו ידעי דהני נכרים עבדי ליה מלאכה ואמרי בשבתא יהב להו: אסור. דאמרי היום יהבו ליה: סיועי הוה מסייע בתיבנא. שהיה נותן להם תבן למלאכה, דהואיל והוא מסייע בהדייהו אסור: אבונגרי. מכבדי סולחנות: למיעבד עבידתייהו. אם נשבר השלחן שרי לתקנו: שרשויי. ריוח בעלמא כדי סעודתם[כ] דקא אכלי בהדייהו, ולא קא חשיב מלאכה: מקבלין קיבולת. נותנה לנכרי לעשותה אחר המועד: אין מרביעין בהמה. משום דעביד מלאכה בחולו של מועד: אין מרביעין. אין אוחזין הבהמה ומביאין עליה זכר: בבכור. דקעביד ביה מלאכה, וכתיב (דברים טו) לא תעבוד בבכור שורך: לבקרות. מקום שיש שם בהמות, והיא רובעת[כ] מעצמה: מדיירין. מכניסין בהמה לשדה כדי שיזבלו זבל, ומזבלין השדה: אין מסייעין אותן. לבהמה לבא בשדה, או אם נכרים הם אין מסייעין להם להסיען ממקום למקום כדי שתזבל כל השדה, אפילו באין מעצמם: לנער. לשמור, כגון[ל] אם נכרים הם: שכיר שבת. ששכרו כל השבוע לדייר שדהו: שבוע. שמיטה: מסייעין. כאילו של נכרים הוא: ה"ג ועושה נכרי בשבת וי"ט ומסייעין במועד. דלא טרח מלאכה[מ], כלומר יכולין לסייע לאותו שכיר לדייר: ומוסרין לו רועה אחד לנער צאנו. שמדיירין אותה, הואיל ואינו שכיר לשבת ממש: רבי אומר בשבת בטובה. אם רוצה שום אדם לסייע לאותו שכיר בטובתו עושה, כלומר בחנם ולא בשכר: **מתני'** בתוך הבור. שלפני הגת, אותו כלי שהיין נופל בו מן הגת קרוי בור: זולף וגומר כדרכו. כלומר מריק אותו בחבית וגף החבית במגופה גמורה: עושה לו למודים. אינו יכול לגוף כדרכו, אלא שיחפס (ב) היינו לימודין בשביל שלא יחמיץ, שאם אינו סותמו מחמיץ: **גמ'** וצריכא. למימר בתרוייהו בשני בבי דמתני' דמשחא ולחמרא[נ] ר' יוסי אומר זולף כו': בההיא. רישא דמתניתין: קאמר רבי יוסי. זולף כדרכו: דמשחא. יקיר, וליכא פסידא יתירא: מודה ליה לר' יהודה. דאינו זולף וגף ממש אלא עושה לימודים ערלאי: דלא כר' יוסי. דאמר גומר כדרכו ואינו צריך שינוי: למישע. לגוף החבית: סיני. [ל] רב יוסף: הלכה כר' יוסי. דגף כדרכו: בר שית סאוי ושייע מבר תמני ולא שייע. כלומר יפה שכר מוגף שמחזיק ששה סאין משכר שהוא בכלי גדול שמחזיק שמונה סאין[ס]: כהלכות כותים. דאמרינן (חולין דף ד.) היכא דאחזיק אחזיק היכא דלא אחזיק לא אחזיק: עקורות. כאשה עקרה שאין לאדם ממנה פרי אלא גופה: ואין למידין זו מזו. דאימא כשם שזו מותרת כך זו מותרת, כמו בכותים ולא[ע] אמרינן כי היכי דמחזיק בהאי מחזיק בהאי אלא לא ילפי הני מהני: מר. דאמר זופתין חביתא חייש לפסידא, ובחביתא איכא פסידא יתירא אי לא זפתי לה משום דנפיש יינא, ובכוזא ליכא פסידא יתירא, כוזא כלי קטן: מר. דאמר זופתין לכוזא דחייש[פ] לטירחא יתירא, ובכוזא ליכא טירחא יתירא, ובחביתא איכא טירחא יתירא:

אמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום. הא דשרינן כלים לכובס נכרי פירש בקונט' דלא מינכר שהוא של ישראל ור' יעקב לא היה מחלק ואומר דשרי במועד וגם בשבת דהא ריחים של מים איכא השמעת קול ושרינן בפ"ק דשבת (דף יח. ושם) ובפ"ק דע"ז (דף כא: ושם) שרינן להשכיר שדה לנכרי משום דאריסותיה קעביד וכ"ש קבלנות שאין הבית מתעלה בכך אלא ממהר לעשות ואע"ג דר' שמעון בן אלעזר פליג מסתמא הלכה כר' שמעון בן גמליאל דקא אסר התם מרחץ במשנה משמע הא שדה שרי כדדייק התם ותניא בפ"ק דשבת (דף יט.) גבי ספינה פוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת אלמא אין הנכרי מניח לעשות קבלנותו בשביל ישראל ואיכא מאן דאמר אפי' לפסוק אין צריך ובשמעתין דאסר שמואל מפרש רבינו יעקב כאותו פירוש שמעמידין כולהו שמעתא באבל וכדרב שישא דאמר (לעיל יא:) דברים המותרי' בחש"מ אסורין בימי אבלו דהוי דאורייתא או כעין דאורייתא אבל במועד הקילו וכ"ש שיש להן להקל בשבת דלא חיישינן כל כך דלא ליזלזל ביה וא"ת כיון דבאבילות איירי שמואל היכי קאמר וכי ליכא מתא דמיקרבא להתם (ג) לא אמרן אלא בשבתות וימים טובים דלא שכיחי דאזלי מדוכתא אבל בחולו של מועד אסור וצריך עיון: **דברי** רבי יוסי. בשמן (ד) תניא מילתא דר' יהודה ברישא וכיון דאתחיל מילתא דרבי יוסי מסיים לה וגף ביין לא ידענא אי אבור אי אחבית קאי מיהו לכאורה אחבית קאי דשייך בה מגופה ומדקתני בה זולף וגומר משמע לאבור קאי דלאחבית לא שייך משמע דגף אחרי כן וגם עושין לו לימודין משמע דקאי אבור ולית ליה זולף וגומר דלאחבית לא שייך לימודין דסגי בכיסוי קטן:

מכנים

עין משפט נר מצוה

יא א מיי' פ"ו מהל' שבת הל' יד טוש"ע א"ח סי' רמד סעיף א:
יב ב מיי' פ"ז מהל' יו"ט הלכה כה טוש"ע שם סי' תקמג סעיף ג:
יג ג טוש"ע שם סי' תקמב סעיף א:
יד ד מיי' שם טוש"ע שם סי' תקמג סעיף ג:
טו ה מיי' שם הל' כד טוש"ע שם סעיף א:
טז ו מיי' שם הלכה כה טוש"ע שם סעיף ג:
יז ז מיי' שם פ"ח הלכה טו טוש"ע שם סי' תקלו סעיף ג:
יח ח מיי' פ"א מהל' מעילה הלכה ט:
יט ט י מיי' פ"ח מהל' יו"ט הל' יא טוש"ע שם סי' תקלו סעיף יד:
כ כ מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה ג (ופ"ג מהל' אבל הל' ו) טוש"ע א"ח סי' תקלח סעיף א:
כא ל מיי' פ"ז מהל' יו"ט הל' ג ופ"ח הלכה ז טוש"ע שם סי' תקלו סעיף א:
כב מ מיי' שם פ"ח הלכה יד:
כג נ ס מיי' שם טוש"ע שם סי' תקלח סעיף א:

הגהות הגר"א

[א] גמ' שכיר שבוע מסייעין אותן. נ"ב במועד. ומה שנדפס בלדו ס"א ועושה כו' נמחק: **[ב]** שם ר' אומר בשבת בטובה. נ"ב פי' דקאי ארישא דאינו שכיר שבת ובאו מאליהן מותר במועד אפי' נותן לו שכר אח"כ וכסיפא שכיר שבת מסייעין כו' דוקא במועד לבד ומוסרין לו שומר לנער אף בשכר [עי' מ"א] (עמש"ש) [סו"ע] אבל הרמב"ם מפרש אסיפא (וכ"כ המ"מ) לכן השמיט שבת וי"ט דס"ל דהכא בכל ענין אסור ובמועד כו' אף בשכר מותר (ועמ"ש רבינו בא"ח סי' תקל"ז)

גליון הש"ס

גמ' וכל שאינו עושה אינו אומר. עיין בב"מ דף ל ע"א תוס' ד"ה אבל הכא:

רבינו חננאל

אמר שמואל מקבלי קיבולת. פי' אם קיבלו קיבולת בתוך התחום אסור. חוץ לתחום מותר. ואסיקנא הני מילי בשבתות ובי"ט דלא שכיחי אינשי דנפקי חוץ לתחום אבל בחולו של מועד דאיכא דנפקי חוץ לתחום אסור. **מר זוטרא** בנו ליה **נכרים בקיבולת** אפדנא חוץ לתחום ולא עיילי רבנן בההוא אפדנא איכא דאמרי הוא נמי לא על בההוא אפדנא. ואע"ג דאמר שמואל כי האי גוונא שרי אדם חשוב שאני איכא דאמרי עבדיה סייע בהדייהו בתיבנא. **רב חמא שרא לאבונגרי דבי ריש גלותא** למיעבד להון עבידתא בחולי דמועדא מ"ט דכיון דלא אגרא שקלי שרשויי הוא דמשרשי להו כגון דורון הוא ושרי: **ת"ר מקבלין קיבולת במועד** לעשותה לאחר המועד ובלבד שלא ישקול ושלא ימדוד ושלא ימנה כדרך שהוא עושה בחול וכן אינו נותן בקיבולת לנכרי במועד. כללו של דבר כל דבר שמותר לו לעשותו אומר לנכרי ועושה וכל שאינו מותר לעשותו אינו אומר לנכרי ועושה: **ת"ר אין מרביעין בהמה בחולו של מועד.** כיוצא בו אין מרביעין בבכור ולא בפסולי המוקדשין. ר' יהודה אומר חמורה שתבעה מרביעין עליה בשביל שלא תצטנן ושאר כל הבהמות מכניסין אותן לבקרות: **ת"ר אין מדיירין בחולו של מועד.** פי' מכניסין הבהמות לדיר כדי שיטול זבלן לזבל השדות והאילנות ואם באו מאליהן מותר אבל אין מסייעין הרועים ואין מוסרין להם שומר לנער את צאנן ואם היה שכיר שנה שכיר חדש שכיר שבת מסייעין הרועין ומוסרין להם שומר לנער צאנן ר' אומר אם באו בשבת בטובה בלא כלום הנאה או ביום טוב במזונות בלבד כלומר שכירותכם היא סעודתכם במועד אפי' בשכר אמר רב יוסף הלכתא כרבי:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שבת נא. וש"נ], ב) [תוספתא פרק ב], ג) [שם], ד) [שם], ה) [עי' בתוספתא ספ"ב דשביעית], ו) שמחות פ"ה, ז) [לעיל יא. ע"ש], ח) [ברכות דף סד.], ט) [קידושין לא: וש"נ], י) [עי' פרש"י בעירובין ה. ד"ה והאמר ר"נ], כ) עי' ברכות דף טז., ל) ברכות סד. הוריות יד ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' רב חמא שרא להו לאבונגרי. נ"ב עי' סוף דף יח בפרש"י ד"ה לעצמו: **(ב)** רש"י ד"ה עושה כו' אלא שיחפס בנסרים היינו לימודין: **(ג)** תום' ד"ה אמר כו' מתא דמיקרבא להתם נמי לא אמרן: **(ד)** ד"ה דברי ר' יוסי בשמן תנן מילתא דר' יהודה ברישא וביין תנן מילתא דר' יוסי ברישא דכיון דאתחיל במילתא דר' יוסי וכו' אי אבור קאי אי אחבית וכו' משמע דאבור קאי. נ"ב כלומר דפי' זולף היינו שסוחט וממלא וכשהוא בבור שייך לומר דממלא כל היין לתוך הבור וגומר כדרכו כולו ולהורידו לבור אבל אחבית לא שייך זולף וגומר כל עיקר אלא אבור קאי וקאמר וגף כדרכו דאח"כ כשסחט וממלא הכל מניח מגופה על הבור שהיין בתוכו ומכסהו כדרכו וזה עולה כגירסת הספרים בורו לגוף:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י וראשונים **איקלעו** וכו' ולא **עיילו לגוויה**: **ב]** בכמה ראשונים איתא וא"ד **עבדיה סייע** (ועי' הג' בן אריה בילקו"מ): **ג]** תיבת "ליה" מיותר וליתא בכת"י (דק"ס): **ד]** ס"א **ועושה נכרי בשבת ויו"ט ומסייעין במועד** (גליון, עי' הג' הגר"א ועי' רש"י וברש"י כת"י: **ה]** בדפו"ר **כבר** (ועי' ר"ח ומאירי) ובדפוסים המאוחרים הגיהו ע"פ רש"י (דק"ס): **ו]** [תיבת "בהלכה" ליתא בהרי"ף ובהרא"ש] (גליון) וכן ליתא בכת"י, ובאמת שאין לזה הבנה (דק"ס): **ז]** גי' הרי"ף והרא"ש **בר רב** קטינא (גליון): **ח]** [ליתא בהרא"ש] (גליון): **ט]** צ"ל **דכביסת בגד** מידי (ראש משביר) ועי' רש"י כת"י: **י]** צ"ל **לאותן** (רש"ש) וכ"ה בכת"י: **כ]** צ"ל **נרבעת** (בארות המים): **ל]** צ"ל **כמו ניעור**, וכעי"ז בכת"י ותיבות "אם נכרים הם" ליתא (דק"ס): **מ]** "ה"ג ועושה וכו' טרח מלאכה" ליתא בכת"י, ועי' הג' הגר"א אות א (ועי' רש"י כת"י ושבדי"ף [שע"פ הנוסחא שם הוסיפוהו המדפיסים, דק"ס] ומשמע שהוא פי' ולא גירסא), ראה אות ד: **נ]** צ"ל ודחמרא **פלוגתא דר' יהודה ור' יוסי**. והשאר נמחק (ממ"נ, ע"ש וביד דוד): **ס]** בכת"י נוסף **ואינו מוגף**: **ע]** צ"ל **דלא** (רש"ש): **פ]** בכת"י **חייש**: **צ]** כאן יש להוסיף התיבות **אבל במועד**, במקום להלן (רש"ש, פורת יוסף עי"ש), ועי' תוס' חגיגה יח ע"א:

עבורו בשבת אפילו מחוץ לתחום[י]. **וְאִיכָּא דְּאָמְרִי** - ויש אומרים שכך היה המעשה, שהגם שהנכרים הללו היו קבלנים, אך מר זוטרא **סַיּוּעֵי סַיַּיע בְּתִיבְנָא בַּהֲדַיְיהוּ** - סיפק להם תבן לעבודתם[יא], ומאחר שהוא מסייע לעבודתם, אסור היה לו להניחם לעסוק בה בשבת.

הגמרא מביאה מעשה בענין עבודת פועלים בשכר בחול המועד:
רַב חָמָא שְׁרָא לְהוּ לְאַבּוּנְגָרֵי דְּבֵי רֵישׁ גָּלוּתָא - רב חמא התיר לשמשים שתפקידם היה לסדר את השולחנות בבית ראש הגולה **לְמֶיעְבַּד לְהוּ עֲבִידְתָּא בְּחוּלָּא דְּמוֹעֲדָא** - לעשות עבודה בבית ראש הגולה בחול המועד, כגון, לתקן שולחן שנשבר. **וְאָמַר** בביאור הוראתו, **כֵּיוָן דַּאֲגַר לֹא קָא שָׁקְלֵי** - שמסדרי השולחנות הללו אינם נוטלים על כך שכר ממש, ואין להם בעבודה זו אלא **מה דְּשַׁרְשׁוּיֵי הוּא דְּקָא מְשָׁרְשׁוּ לֵיהּ**[יב] - שהם מרויחים את דמי סעודתם, שאינם צריכים להוציא הוצאות על מזון, מפני שהם אוכלים על שולחן ראש הגולה תמורת עבודתם. על כן אין הם נחשבים כעובדים בשכר, אלא כמקבלי דורון מראש הגולה, **וְלֵית לָן בָּהּ** - ואין איסור בדבר. אבל עבודה תמורת שכר ממש אסורה בחול המועד, אף אם מלאכת תיקון השולחנות עצמה היא מלאכה המותרת במועד[יג].

הגמרא דנה בענין מסירת מלאכה לנכרי בקבלנות בחול המועד:
תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **מְקַבְּלִין קִיבּוֹלֶת** - מותר למסור מלאכה לנכרי בקבלנות **בְּחוּל הַמּוֹעֵד** על מנת **לַעֲשׂוֹתָהּ לְאַחַר הַמּוֹעֵד**, שהרי אין ביניהם אלא הסכם ודיבור בעלמא[יד], **וְאִם** מוסרה על מנת לעשותה **בַּמּוֹעֵד, אָסוּר**[טו]. **כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, כָּל** מלאכה **שֶׁהוּא עוֹשֶׂה** - שישראל רשאי לעשותה במועד, **אוֹמֵר לְנָכְרִי וְעוֹשֶׂה** - רשאי הוא לומר לנכרי לעשותה עבורו במועד, **וְכָל** מלאכה **שֶׁיִּשְׂרָאֵל אֵינוֹ עוֹשֶׂה** אותה בעצמו, מחמת איסור מלאכה במועד, **אֵינוֹ אוֹמֵר לְנָכְרִי וְעוֹשֶׂה**[טז].

תַּנְיָא אִידָךְ - שנינו עוד בברייתא אחרת בענין זה, **מְקַבְּלִין קִיבּוֹלֶת** - מותר למסור מלאכה לנכרי בקבלנות **בְּחוּל הַמּוֹעֵד** על מנת **לַעֲשׂוֹתָהּ לְאַחַר הַמּוֹעֵד, וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יִמְדּוֹד וְשֶׁלֹּא יִשְׁקוֹל וְשֶׁלֹּא יִמְנֶה כְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בְּחוֹל**, כגון צמר, שבימות החול רגילים למסור אותו לאומן לטויה לפי משקל, ובמועד ימסור לו מבלי לשקולו[יז].

הגמרא מבארת מדיני עבודה בבהמה בחול המועד:
תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא[יח], **אֵין מַרְבִּיעִין בְּהֵמָה** - אין אוחזים בהמה ומביאים עליה זכר[יט] **בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**, מפני שמלאכה היא[כ], ואסורה בחול המועד.

מוסיפה הברייתא דין נוסף **כַּיּוֹצֵא בּוֹ, אֵין מַרְבִּיעִין בִּבְכוֹר** - אסור להרביע בהמה שקדושה בקדושת 'בכור', מפני שהתורה אמרה (דברים טו יט) 'לֹא תַעֲבֹד בִּבְכֹר שׁוֹרֶךָ', והרבעה נחשבת כעבודה בבהמה. **וְכֵן לֹא** מרביעים **בִּפְסוּלֵי הַמּוּקְדָּשִׁין** - בבהמה שהוקדשה לקרבן ונפל בה מום ונפדית, שאף לאחר פדיון היא אסורה בעבודה (בכורות יד.)[כא].

[י] **מפני** שעליו להרחיק את עצמו אפילו מדבר הדומה לעבירה. רש"י כת"י (ד"ה אדם).

[יא] **המיוחס** לרש"י (ד"ה סיועי). והיינו שסיפק להם התבן בשבת, אבל אם היה מספק להם קודם השבת, אין איסור בדבר. שולחן ערוך הרב (סי' רמד ס"כ, ושם בקונטרס אחרון אות י). ורש"י כת"י (ד"ה אלא - השני) פירש שהקבלנים הנכרים לקחו תבן מבית התבן של מר זוטרא בלי ידיעתו, ואף על פי כן לא רצה להשתמש בבית מאחר שנבנה בסיוע התבן שלו. ויש גורסים שעבדיו של מר זוטרא סייעו בתבן לקבלנים הללו (ראה הגהות וציונים).

[יב] **ראה** הגהות וציונים שאין גורסים 'ליה' [שהרי השמשים הם המרויחים ולא ראש הגולה], וכן כתב הקרן אורה (ד"ה רב חמא) שמדברי רש"י משמע שגרס 'שרשויי הוא דקא משרשי להו'. אמנם יש ראשונים שגרסו 'ליה', וראה עוד להלן (בהערה).

[יג] **והטעם**, מפני שעל ידי נטילת שכר המלאכה דומה ל'עובדא דחול' [-למעשי יום חול]. רא"ש (סי' ט). וכן פסק השולחן ערוך (או"ח סי' תקמב ס"א). אך יש סוברים שמותר לפועל ליטול שכר עבור מלאכה המותרת במועד, ודווקא כאן היה אסור לשמשים ליטול שכר ממש, משום שהשולחנות הללו לא היו נצרכים כל כך למועד, אלא רק להרווחה בעלמא. פסקי ריא"ז (הלכה ג דין ה) ור"ן (ד"ה רב חמא) בשם יש מפרשים. וראה גם בריטב"א (ד"ה הא עובדא), הובאו דבריו במשנה ברורה (סי' תקמב סק"ב בשם 'יש פוסקים'). מדברי הראבי"ה (סי' תתכה) נראה שמפרש את ענין ה'אבונגרי' באופן אחר, שאותם עובדים היו קבלנים נכרים שקיבלו עליהם את מלאכת סידור השולחנות ותיקונם. ואם כן היה ראוי לאסור עליהם לעסוק בה בחול המועד כדין מקבלי קיבולת [שאסורים בשבת בתוך התחום ובחול המועד אף מחוץ לתחום]. ואף על פי כן התיר להם רב חמא, כיון שאינם נוטלים שכר ממש אלא רק ריוח סעודתם.
ור"ש בן היתום (ד"ה אמר רב חמא) פירש שהעובדים הללו היו גויים, ואת תיקון השולחנות אצל ראש הגולה היו עושים בחינם, ומשמיענו רב חמא שמותר לקבל מהם את השירות בחול המועד, שמאחר שאין ראש הגולה משלם מאומה וכל הרווח הוא שלו, מותר לו לקבל דורון מהגוי במועד [ולפירושו מיושבת הגירסא 'שרשויי הוא דקא משרשו ליה', כלומר, שהם גורמים רווח לראש הגולה]. וכעין זה פירש המאירי (ד"ה אדם גדול), והוסיף שדווקא כאשר הם עושים את המלאכה בבית ראש הגולה וכיוצא בו מותר, מפני שלגודל מעלתו מתפרסם הדבר שהעובדים הללו אינם מקבלים שכר, אבל אצל שאר אנשים אסור אפילו אם יעשו בחינם, מפני החשד שמא יאמרו שעושים בשכר. הריא"ז סובר שדווקא אצל מתקני שולחנות סעודה אינה נחשבת כשכר, מפני שהדבר נחשב כמי שתיקנו את השולחן לצורך עצמם לאכול עליו במועד, ולא לצורך ראש הגולה.

[יד] **ר"ש** בן היתום (ד"ה תנו רבנן - הראשון). ואם הגוי יעבור על התנאי ויעשנה במועד, אין בכך איסור. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הלכך), תוספות הרא"ש (ד"ה מקבלין) ורבינו ירוחם (נ"ד ח"ה לז.). אך הריטב"א (ד"ה ובמועד) סובר שיש איסור בדבר, מאחר שנמסרה לו הקיבולת במועד עצמו, אי אפשר להניחו לעסוק בה במועד.

[טו] **מיוחס** לרש"י ורש"י כת"י (ד"ה מקבלין). ורבינו תם (ספר הישר, תשובות סי' ו) הקשה על פירושם, שאם כן היה לו לומר 'נותנים קיבולת'. לכן פירש רבינו תם שהברייתא מדברת על האומן שמקבל את הקיבולת, שמותר לו לקבלה במועד, אפילו באומן ישראל, וכל שכן בגוי, ובלבד שמקבלה כדי לעשותה אחר המועד, אבל לעשותה במועד אסור, לישראל מפני איסור מלאכה במועד, ולגוי מפני שמסרוה לו במועד עצמו. ומכאן דייק רבינו תם שאם מסרו מלאכה בקיבולת לגוי לפני המועד, מותר לו לעשותה במועד [וכמו שהבאנו לעיל מדבריו בהערה, שלשיטתו כל האיסור בתוך התחום הוא דווקא באבל ולא בגלל איסור שבת או חול המועד].
ולעצם ענין מסירת קיבולת לישראל במועד על מנת לעשותה לאחר המועד, ראה גם בריטב"א (ד"ה תניא) שמתיר. והאליה רבה (או"ח סי' תקמג סק"ג) כתב שהפוסקים לא הזכירו היתר בישראל. וראה שפת אמת (ד"ה תניא) ושער הציון (סי' תקמג סק"ה) שהעירו על דבריו.

[טז] **ודווקא** בדבר שאסור לישראל מפני שהוא מלאכה, אבל בדברים האסורים משום טירחה או מפני שהם 'עובדין דחול' [-כמעשי ימות החול], מותר לומר לגוי לעשותם עבורו. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אינו). והריטב"א (ד"ה וכל) כתב, שכפל לשון הברייתא ['כל שהוא עושה' 'וכל שאינו עושה'] בא ללמד שהאמירה לגוי בדינים אלו היא כעשיית ישראל ממש, ולכן מלאכה שמותר לישראל לעשותה רק במעשה הדיוט ולא במעשה אומן, לא יאמר לגוי לעשותה מעשה אומן. ומלאכה שהותרה לישראל רק בצינעא, לא יאמר לגוי לעשותה בפרהסיא.

[יז] **רש"י** כת"י (ד"ה שלא). והוא הדין בדבר שדרכו במדידה, כגון שמוסר לו בנין בית, או דבר שדרכו במנין, כגון מעות שמוסרן להתיכן ולצור מהן מטבעות אחרים, אסור למדוד ולמנות בשעת מסירה. רבינו יהונתן (ד"ה ובלבד - השני, ד"ה ושלא).

[יח] **ראה** תוספתא (פ"ב ה"ו).

[יט] **כדי** שתתעבר.

[כ] **המיוחס** לרש"י (ד"ה אין מרביעין - הראשון) ורש"י כת"י (ד"ה בבכור). ומבואר ברבינו יהונתן (ד"ה אין מרביעין - הראשון) שהדבר אסור מפני הטורח. ואין מניעת הוולדות נחשבת כ'דבר האבד', אלא כמניעת רווח. ריטב"א (ד"ה תנו רבנן).

[כא] **מצינו** כמה דעות האם איסור ההרבעה בחול המועד ובבהמות שיש בהן איסור עבודה מחמת קדושתן הוא בהרבעת הזכר או בנקבה או בשניהם.
בדברי רבינו יהונתן (ד"ה אין מרביעין - השני) מפורש שיש איסור הרבעה בין בזכר ובין בנקבה, בנקבה מפני שעובד בה עבודה כשמביא עליה זכר, ובזכר מפני שעצם הבעילה נקראת עבודה, כפי שמצינו בעבד עברי ש'עובד את רבו בלילה' כשרבו מוסר לו שפחה כנענית (קידושין טו.). וראה גם בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אין מרביעין - הראשון וד"ה ולא) שכתב בשם רבו הר"י מפריש שהאיסור הוא בין בהעלאת הזכר על הנקבה, ובין באחיזת הנקבה כדי שיעלה עליה זכר, בין במועד ובין בפסולי המוקדשין.
המשנה למלך (מעילה פ"א ה"ט) מצדד שאין ההרבעה נחשבת כעבודה של הזכר, אלא של הנקבה שמביאים עליה את הזכר. ומאחר ומעשה ההרבעה לא נעשה ע"י הבעלים, אלא הבעלים גורם שהבהמה הרובעת תעבוד בנרבעת שהיא בהמת קדשים, אין כאן איסור עבודה מן התורה אלא איסור דרבנן, וסיים שלדבריו אין איסור הרבעה בבהמת פסולי המוקדשין אלא כאשר הנרבעת היא מפסולי המוקדשין, אבל אם רק הרובע הוא מפסולי המוקדשין אין איסור.
בשו"ת חתם סופר (ח"ב סי' שה) מסיק שמלשון הברייתא משמע להיפך, שהרי באיסור הרבעה בחול המועד שנינו 'אין מרביעין בהמה', ואילו באיסור הרבעה בבכור ובפסולי המוקדשין דקדקה הברייתא לשנות 'אין מרביעין בבכור ובפסולי המוקדשין' בתוספת אות השימוש בי"ת, ללמד שהאיסור הוא דווקא להשתמש בבהמת קודש להרביע בה, והיינו כשהזכר הוא בכור או פסולי המוקדשין, אבל אין איסור להרביע בהמת חולין על נקבת פסולי המוקדשין.
בהרבעת בהמת פסולי המוקדשין מצינו איסור נוסף, מדין כלאיים, כמו שאמרו במסכת מכות (כב.) 'המרביע שור פסולי המוקדשים לוקה שנים', ופירש רש"י (שם ד"ה המרביע) שאסור להרביעו אפילו עם שור אחר, משום כלאים שמרביע חולין על קדשים או קדשים על חולין, והם נחשבים כשני מינים. וראה משנה למלך (כלאים פ"ט הי"א) שהאריך ליישב מדוע הגמרא במכות מזכירה רק איסור כלאים, ואילו בסוגייתנו הוזכר רק איסור עבודה בבהמת קדשים. ומסקנתו, שבסוגייתנו יש להעמיד שמדובר במרביע בהמת פסולי המוקדשין על בהמת פסולי המוקדשין אחרת, ולכן אין בכך איסור כלאים, אלא רק איסור עבודה בבהמת קדשים.

אמר שמואל [א]מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר אמר רב פפא ואפי' חוץ לתחום לא אמרן אלא דליכא מתא דמקרבא להתם אבל איכא מתא דמקרבא להתם אסור אמר רב משרשיא וכי ליכא מתא דמקרבא להתם נמי לא אמרן אלא בשבתות ובימים טובים דלא שכיחי אינשי דאזלי להתם [ב]אבל בחוש"מ דשכיחי אינשי דאזלי ואתו להתם אסור מר זוטרא בריה דרב נחמן בנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום איקלע רב ספרא ורב הונא בר חיננא ולא עלו לגביה[א] ואיכא דאמרי הוא נמי לא על בגוויה והאמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר [א]אדם חשוב שאני ואיכא דאמרי סיועי[ב] סייע בתיבנא בהדייהו רב חמא [ג]שרא להו (א) לאבונגרי דבי ריש גלותא למיעבד להו עבידתא בחולא דמועדא אמר כיון דאגר לא קא שקלי שרשויי הוא דקא משרשו ליה[ג] ולית לן בה תנו רבנן [ד]מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד ובמועד אסור [ה]כללו של דבר כל שהוא עושה אומר לנכרי ועושה °וכל שאינו עושה אינו אומר לנכרי ועושה תניא אידך [ב]מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד [ו]ובלבד שלא ימדוד ושלא ישקול ושלא ימנה כדרך שהוא עושה בחול. ת"ר [ג][ז]אין מרביעין בהמה בחולו של מועד [ח]כיוצא בו אין מרביעין בבכור ולא בפסולי המוקדשין תניא אידך אין מרביעין בהמה בחולו של מועד ר' יהודה אומר [ד]חמורה שתבעה מרביעין עליה זכר בשביל שלא תצטנן ושאר כל הבהמות מכניסין אותן לבקרות. ת"ר [ה][ט]אין מדירין לא בשבתות ולא בימים טובים ולא בחולו של מועד ואם באו מאליהן מותר ואין מסייעין אותן ואין מוסרין להם שומר לנער את צאנם היה שכיר שבת שכיר חדש שכיר שנה שכיר שבוע מסייעין אותן [ד] [א]ומוסרין להם שומר לנער את צאנם [ב] ר' אומר [י]בשבת בטובה ביו"ט במזונות במועד בשכר אמר רב יוסף הלכתא כרבי: **מתני'** וכן מי שהיה יינו בתוך הבור ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו [ו][כ]זולף וגומר וגף כדרכו דברי ר' יוסי ר' יהודה אומר עושה לו לימודים בשביל שלא יחמיץ: **גמ'** וצריכא דאי אשמעינן קמייתא בההיא קאמר ר' יוסי משום דמישחא נפיש פסידיה אבל חמרא דלא נפיש פסידיה אימא מודי ליה לרבי יהודה ואי אשמעינן בתרייתא בההיא קאמר רבי יהודה אבל בהך אימא מודה לר' יוסי צריכא אמר רב יצחק בר אבא [ז]מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי אמר רב יוסף [ל]הלכה כר' יוסי בעו מיניה מרב נחמן בר יצחק מהו למישע חביתא דשיכרא בחולא דמועדא אמר להו [ח]סיני אמר הלכה [מ]כר' יוסי אימור דאמר רבי יוסי בחמרא בשיכרא מי אמר חמרא טעמא מאי משום דנפיש פסידיה שיכרא נמי אית בה פסידא דאמר אביי [ט]אמרה לי אם בר שית סאוי ושייע מבר[ה] תמני ולא שייע. אמר רב חמא בר גוריא אמר רב הלכות מועד כהלכות כותים בהלכה[ו] למאי הלכתא אמר רב דניאל בר[ז] קטינא (אמר רב)[ח] לומר שהן עקורות ואין למידות זו מזו דאמר שמואל [נ]זופתין כוזתא ואין זופתין חביתא רב דימי מנהרדעא אמר [ס]זופתין חביתא ואין זופתין כוזתא מר חייש לפסידא ומר חייש לטירחא אמר אביי [י]נקטינן הלכות מועד כהלכות שבת

מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור. ליתן מלאכה לנכרי בקיבולת כי עבדי ליה בשבתא, דידעי כולי עלמא ואמרי היום בשבת יהב ליה, והא דשרי בית הלל בפ"ק דשבת (ד' יז:) ליתן כליס לכובס בע"ש עם חשיכה ואפי' בתוך התחום משום דכביסה בנכרי[ט] מידי דלא מינכר וליכא חשדא, אבל מידי דמינכר בתוך התחום אסור משום חשדא: אבל אי איכא מתא דמקרבא להתם. אותן[י] פועלים נכרים אסורים, דאינהו ידעי דהני נכרים עבדי ליה מלאכה ואמרי בשבתא יהב להו: אסור. דאמרי היום יהבו ליה: סיועי הוה מסייע בתיבנא. שהיה נותן להם תבן למלאכה, דהואיל והוא מסייע בהדייהו אסור: אבונגרי. מסדרי שולחנות: למיעבד עבידתייהו. אם נשבר השלחן שרי לתקנו: שרשויי. ריוח בעלמא כדי סעודתם[כ] דקא אכלי בהדייהו, ולא קא חשיב מלאכה: מקבלין קיבולת. נותנה לנכרי לעשותה אחר המועד: אין מרביעין בהמה. משום דעביד מלאכה בחולו של מועד: אין מרביעין. אין אוחזין הבהמה ומביאין עליה זכר: בבכור. דקעביד ביה מלאכה, וכתיב (דברים טו) לא תעבוד בבכור שורך: לבקרות. מקום שיש שם בהמות, והיא רובעת[כ] מעלמה: מדיירין. מכניסין בהמה לשדה כדי שיוליאו זבל, ומזבלין השדה: אין מסייעין אותן. לבהמה לבא בשדה, או אם נכרים הם אין מסייעין להם להסיען ממקום למקום כדי שתזבל כל השדה, אפילו בבאין מעלמם: לנער. לשמור, כגון[ל] אם נכרים הם: שכיר שבת. שסכרו כל השבוע לדייר שדהו: שבוע. שמיטה: מסייעין. כאילו של נכרים הוא: ה"ג ועושה נכרי בשבת וי"ט ומסייעין במועד. דלא טרח מלאכה[מ], כלומר יכולין לסייע לאותו שכיר לדייר: ומוסרין לו רועה אחד לנער צאנו. שמדיירין אותה, הואיל ואינו שכיר לשבת ממש: רבי אומר בשבת בטובה. אם רוצה שום אדם לסייע לאותו שכיר בטובתו עושה, כלומר בחנם ולא בשכר: **מתני'** בתוך הבור. שלפני הגת, אותו כלי שהיין נופל בו מן הגת קרוי בור: זולף וגומר כדרכו. כלומר מריק אותו בחבית וגף החבית במגופה גמורה: עושה לו למודים. אינו יכול לגוף כדרכו, אלא שיחפס (ב) היינו לימודין בשביל שלא יחמיץ, שאם אינו סותמו מחמיץ: **גמ'** וצריכא. למימר בתרוייהו בשני בבי דמתני' למשחא ולחמרא[נ] ר' יוסי אומר זולף כו': בהדיא. רישא דמתניתין: קאמר רבי יוסי. זולף כדרכו: דמשחא. יקיר, ואיכא פסידא יתירא: מודה ליה לר' יהודה. דאינו זולף וגף ממש אלא עושה לימודים ערלי: דלא כר' יוסי. דאמר גומר כדרכו ואינו צריך שינוי: למישע. לגוף החבית: סיני. [ל]רב יוסף: הלכה כר' יוסי. דגף כדרכו: בר שית סאוי ושייע מבר תמני ולא שייע. כלומר יפה שכר מוגף שמחזיק שש סאין משכר שהוא בכלי גדול שמחזיק שמונה סאין[ס]: כהלכות כותים. דאמרינן (חולין דף ד.) היכא דלאחזיק אחזיק היכא דלא אחזיק לא אחזיק: עקורות. כאשה עקרה שאין לאדם ממנה פרי אלא גופה: ואין למידין זו מזו. דאימא כשם שזו מותרת כך זו מותרת, כמו בכותים ולא[ע] אמרינן כי היכי דמחזיק בהאי מחזיק בהאי אלא לא ילפי הני מהני: מר. דאמר זופתין חביתא חייש לפסידא, ובחביתא איכא פסידא יתירא אי לא זפתי לה משום דנפיש יינא, ובכוזתא ליכא פסידא יתירא, כוזא כלי קטן: מר. דאמר זופתין לכוזא דחייש[פ] לטירחא יתירא, ובכוזא ליכא טירחא יתירא, ובחביתא איכא טירחא יתירא: יש

אמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום. הא דשרינן כליס לכובס נכרי פירש בקונט' דלא מינכר שהוא של ישראל ור' יעקב לא היה מחלק ואומר דשרי במועד וגם בשבת דהא ריחים של מים איכא השמעת קול ושרינן בפ"ק דשבת (דף יח. ושם) ובפ"ק דע"ז (דף כא: ושם) שרינן להשכיר שדה לנכרי משום דאריסותיה קעביד וכ"ש קבלנות שאין הבית מתעלה בכך אלא ממהר לעשות ואע"ג דר' שמעון בן אלעזר פליג מסתמא הלכה כר' שמעון בן גמליאל דקא אסר התם מרחץ במשנה משמע הא שדה שרי כדדייק התם ותניא בפ"ק דשבת (דף יט.) גבי ספינה פוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת אלמא אין הנכרי מניח לעשות קבלנותו בשביל ישראל ואיכא מאן דאמר אפי' לפסוק אין צריך ובשמעתין דאסר שמואל מפרש רבינו יעקב כאותו פירוש שמעמידין כולהו שמעתתא באבל וכדרב שישא דאמר (לעיל יא:) דברים המותרי' בחש"מ אסורין בימי אבלו [נ]דהוי דאורייתא או כעין דאורייתא אבל במועד הקילו וכ"ש שיש להן להקל בשבת דלא חיישינן כל כך דלא ליזול ביה וא"ת כיון דבאבילות איירי שמואל היכי קאמר וכי ליכא מתא דמיקרבא להתם (ג) לא אמרן אלא בשבתות וימים טובים דלא שכיחי דאזלי מדוכתא אבל בחולו של מועד אסור וצריך עיון: **דברי** רבי יוסי. בשמן (ד) תניא מילתא דר' יהודה ברישא וכיון דאתחיל מילתא דרבי יוסי מסיים לה וגף ביין לא ידענא אי אבור אי אחבית קאי מיהו לכאורה אחבית קאי דשייך בה מגופה ומדקתני בה זולף וגומר משמע לאבור קאי דלאחבית לא שייך משמע דגף אחרי כן וגם עושין לו לימודין משמע דקאי אבור ולית ליה זולף וגומר דלאחבית לא שייך לימודין דסגי בכיסוי קטן:

מכניס

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שבת נח. וש"נ], ב) [תוספתא פרק ב], ג) [שם], ד) [שם], ה) [עי' בתוספתא ספ"ב דשביעית], ו) שמחות פ"ה, ז) [לעיל יא. ע"ש], ח) [ברכות דף סד.], ט) [קידושין לא: וש"נ], י) [עי' פרש"י בעירובין ה. ד"ה והאמר ר"נ], כ) עי' ברכות דף טז., ל) ברכות סד. הוריות יד ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' רב חמא שרא להו לאבונגרי. נ"ב עי' סוף דף יח בפרש"י ד"ה לעצמו: (ב) רש"י ד"ה עושה כו' אלא שיחפס בנסרים היינו לימודין: (ג) תוס' ד"ה אמר כו' מתא דמיקרבא להתם נמי לא אמרן: (ד) ד"ה דברי ר' יוסי בשמן תנן מילתא דר' יהודה ברישא וביין תנן מילתא דר' יוסי ברישא דכיון דאתחיל במילתא דר' יוסי וכו' אי אבור קאי אי אחבית וכו' משמע דאבור קאי. נ"ב כלומר דפי' זולף היינו שסוחט וממלא וכשהוא בבור שייך לומר דממלא כל היין לתוך הבור וגומר כדרכו כולו והורידו לבור אבל אחבית לא שייך זולף וגומר כל עיקר אלא אבור קאי וקאמר וגף כדרכו דאח"כ כשסחט וממלא הכל מניח מגופה על הבור שהיין בתוכו ומכסהו כדרכו וזה עולה כגירסת הספרים בורו לגוף:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י וראשונים **איקלעו** וכו' ולא **עיילו לגוויה**: ב] בכמה ראשונים איתא וא"ד **עבדיה** סייע (ועי' הג' בן אריה בילקו"מ): ג] תיבת "ליה" מיותר וליתא בכת"י (דק"ס): ד] ס"א **ועושה נכרי בשבת ויו"ט ומסייעין במועד** (גליון), עי' הג' הגר"א ועי' רש"י וברש"י כת"י: ה] בדפו"ר **כבר** (ועי' ר"ח ומאירי) ובדפוסים המאוחרים הגיהו ע"פ רש"י (דק"ס): ו] [תיבת "בהלכה" ליתא בהרי"ף ובהרא"ש] (גליון) וכן ליתא בכת"י, ובאמת שאין לזה הבנה (דק"ס): ז] גי' הרי"ף והרא"ש **בר רב** קטינא (גליון): ח] [ליתא בהרא"ש] (גליון): ט] צ"ל **דכביסת בגד** מידי (ראש משביר) ועי' רש"י כת"י: י] צ"ל **לאותן** (רש"ש) וכ"ה בכת"י: כ] צ"ל **נרבעת** (בארות המים): ל] צ"ל **כמו ניעור**, וכעי"ז בכת"י ותיבות "אם נכרים הם" ליתא (דק"ס): מ] "ה"ג ועושה וכו' טרח מלאכה" ליתא בכת"י, ועי' הג' הגר"א אות א (ועי' רש"י כת"י ושברי"ף [שע"פ הנוסחא שם הוסיפוהו המדפיסים, דק"ס] ומשמע שהוא פי' ולא גירסא), ראה אות ד: נ] צ"ל ודחמרא **פלוגתא דר' יהודה ור' יוסי**. והשאר נמחק (ממ"נ, ע"ש וביד דוד): ס] בכת"י נוסף **ואינו מוגף**: ע] צ"ל **דלא** (רש"ש): פ] בכת"י **חייש**: ל] כאן יש להוסיף התיבות **אבל במועד**, במקום להלן (רש"ש, פורת יוסף ע"ש), ועי' תוס' חגיגה יח ע"א:

עין משפט נר מצוה

יא א מיי' פ"ו מהל' שבת הל' יב טוש"ע א"ח סי' רמד סעיף א:
יב ב מיי' פ"ז מהל' יו"ט הלכה כה טוש"ע שם סי' תקמג סעיף ג:
יג ג טוש"ע שם סי' תקמג סעיף א:
יד ד מיי' שם טוש"ע שם סי' תקמג סעיף ג:
טו ה מיי' שם הל' כד טוש"ע שם סעיף א:
טז ו מיי' שם הלכה כה טוש"ע שם סעיף ג:
יז ז מיי' שם פ"ח הלכה יד טוש"ע שם סי' תקלו סעיף א:
יח ח מיי' פ"א מהל' מעילה הלכה ט:
יט ט מיי' פ"ח מהל' יו"ט הל' יו טוש"ע שם סי' תקלו סעיף יד:
כ כ מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה ג ופי"ג מהל' אבל הל' ו טוש"ע א"ח סי' תקלו סעיף ב:
כא ל מיי' פ"ו מהל' יו"ט הל' ג ופ"ח הלכה ז טוש"ע שם סי' תקלו סעיף א:
כב מ מיי' שם פ"ח הלכה יד:
כג נ ס מיי' שם טוש"ע שם סי' תקלו סעיף א:

הגהות הגר"א

[א] גמ' שכיר שבוע מסייעין אותן. נ"ב במועד. ומה שנפסק בלדו [illegible] ועושה כו' נמחק: [ב] שם ר' אומר בשבת בטובה. נ"ב פי' דקאי אשכיר [illegible] שבת ובלו מלאכין מותר במועד אפי' נותן שכר [illegible] שבת מסייעין כו' דוקא במועד לבד ומוסרין לו שומר לנער [illegible] (עי' מ"א) [טו"ע] אבל הרמב"ם מפרש אסיפא (וכ"כ המ"מ) לכן השמיט שבת וי"ט דכ"ש דבהם בכל ענין אסור ובמועד בשכר אף לשכיר מותר (ועמ"ש רבינו בא"ח סי' תקלו):

גליון הש"ס

גמ' וכל שאינו עושה אינו אומר. עיין בכ"מ דף ל ע"א תוס' ד"ה אבל הכא:

משנת ראשונים

לאבונגרי דבי ריש גלותא. האי עובדא דאבונגרי דבי ריש גלותא קשה מאד אי מלאכות המותרות במועד הן כי נקטי אגרא מאי הוי, ואי במלאכות האסורות אפי' עבדי בחנם גמור אסור, וראיתי מי שפירשה באבונגרי שהיה מוטל עליהם לתת לו מעות ידועים או לעשות לו מלאכה כנגדם וכל יומא ויומא מנכין [illegible] פעולתן הוה [ממש] כשכיר [illegible] והכי אמרינן דכיון דאינו אלא ניכוי חוב המוטל עליהן מקודם והרשות בידם לעשות מלאכה בנכוי קבלנות היא ומותר כדי קבלנות, ובתוספות רבינו ידידיה ז"ל פירשה באבונגרי ישראל ובמלאכות המותרות במועד היו ואעפ"כ אסור לעשותן בשכר ממש כדי להרויח השכר כעושה מלאכתו בחול, אבל מפני שבזה לא היה אלא נכוי בלבד התיר להם דלא מחזי כשכר מועד, ומיהו אלו אי אפשר לבעל המלאכה לעשות אלא בשכר, מותר לאלו לעשות אפי' בשכר ממש, הן מפני צורך המועד הן מפני דבר האבד, אבל הכא ע"כ כשהיה אפשר לעשות מלאכת ריש גלותא ע"י אחרים. וזהו הנכון. **[ריטב"א]** אכוונגרי הם שמשי המלך, ויש מפרשין לשון נגרות כלומר נגרי דבי ריש גלותא, התיר להם לעשות רגלי השולחן. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **לנער את צאנם.** פי' לשמור את צאנם כדי שיעמדו בתוך שדהו. **[חדושי הר"ן]** והרמב"ם ז"ל (יו"ט פ"ח הי"א) פירש להוליכן ממקום למקום כדי שיזבלו כל השדה וכן אמרו בירושלמי דבמסכת שביעית (פ"ג ה"ג) מהו מנערה, מוליכה ממקום למקום באותה שדה. **[ריטב"א]** [המשך בסוף המסכת]

18/06/2018אחח
אוצר החכמה

תַּנְיָא אִידָךְ - שנינו עוד ברייתא אחרת בענין זה[כב], **אֵין מַרְבִּיעִין בְּהֵמָה בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר**, אף על פי שסתם הרבעה אסורה במועד, אך **חֲמוֹרָה** [-חמור נקבה] **שֶׁתָּבְעָה** זכר[כג], **מַרְבִּיעִין עָלֶיהָ זָכָר, בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא תִּצְטַנֵּן** - מפני שאם לא ירביעו עליה עתה, יחלוף הזמן שהיא תובעת, ויהיה קשה להרביעה אחר כך[כד], ולכן נחשבת ההרבעה כמלאכת דבר האבד[כה]. **וּשְׁאָר כָּל הַבְּהֵמוֹת**, הגם שאסור להרביען ממש, אבל **מַכְנִיסִין אוֹתָן לַבְּקָרוֹת** - למקום שיש שם בהמות[כו], והן רובעות מעצמן[כז].

הגמרא מביאה ברייתא בענין זיבול במועד על ידי רועים נכרים:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא (תוספתא שביעית פ"ג הט"ו), **אֵין מְדַיְּירִין** - אסור להכניס לשדה שצריכה זיבול דיר בהמות על מנת שיזבלוה בצואתם, **לֹא בְּשַׁבָּתוֹת וְלֹא בְּיָמִים טוֹבִים וְלֹא בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**, שאף על פי שאינו מזבל בידים, הרי הוא נראה כמזבל[כח], והזיבול הוא מהמלאכות האסורות בשבת[כט]. **וְאִם בָּאוּ** רועים נכרים **מֵאֲלֵיהֶן**, והכניסו את בהמותיהם לשדותיו של ישראל שלא מדעתו, **מוּתָּר** להניחן להכנס[ל], ומכל מקום **אֵין מְסַיְּיעִין אוֹתָן** אין מסייעים לאותם נכרים במלאכתם[לא], **וְאֵין מוֹסְרִין לָהֶם** - לנכרים הללו **שׁוֹמֵר** שיעזור להם **לְנַעֵר אֶת צֹאנָם** - להוליך את הבהמות ממקום למקום, שעל ידי כך הן נפנות ומזבלות את השדה[לב].

מוסיפה הברייתא, אם **הָיָה** הרועה הנכרי **שְׂכִיר שַׁבָּת** - מושכר אצל הישראל לשבוע שלם, לזבל בשבוע זה את שדהו, וכן אם היה **שְׂכִיר חֹדֶשׁ** - מושכר לזיבול השדה למשך חודש, או **שְׂכִיר שָׁנָה** שלמה, או **שְׂכִיר שָׁבוּעַ** - שהושכר למטרה זו למשך שבע שנים[לג], בכל אלו **מְסַיְּיעִין אוֹתָן** - רשאי הישראל לסייע להם בהולכת הבהמות בכל השדה, **וּמוֹסְרִין לָהֶם** גם **שׁוֹמֵר לְנַעֵר אֶת צֹאנָם**, שמכיון שנשכרו למלאכה זו לזמן ארוך, הרי הם כעוסקים במלאכת עצמם, ודינם כאילו היתה השדה של נכרי[לד].

רַבִּי אוֹמֵר, שכאשר באו נכרים מאליהם לדייר שדה של ישראל, **בְּשַׁבָּת** מותר לגמול להם רק **בְּהַכָּרַת טוֹבָה** ולא בשכר ממש, **וּבְיוֹם טוֹב** מותר לגמול להם **בִּמְזוֹנוֹת** שיעניק להם[לה], **וּבַמּוֹעֵד** מותר לשלם להם אפילו **בְּשָׂכָר** ממש[לו]. **אָמַר רַב יוֹסֵף, הִלְכְתָא כְּרַבִּי.**

* * *

משנה

משנה זו היא המשך למשנה הקודמת, והיא מבארת באלו אופנים הותרה מלאכת ייצור היין במועד, מדין 'דבר האבד':

בזמן המשנה היו דורכים את הענבים בגת [-מקום שעשוי לדריכת הענבים][לז], וממנה היה היין נמשך במדרון[לח] ויורד לתוך בור המתוקן לפני הגת[לט], ומן הבור מריקים אותו לחביות. ואם משתהה היין בבור יותר על המידה, עלול להחמיץ.

אומרת המשנה, וכשם שמותר למי שאירעו אונס, לייצר שמן במועד[מ], **כֵּן גַּם מִי שֶׁדָּרַךְ** את ענביו, וכבר **הָיָה יֵינוֹ בְּתוֹךְ הַבּוֹר**

[כב] **ראה** תוספתא (פ"ג ה"ו).

[כג] **שהיא** להוטה אחר זכר יותר משאר בהמות. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה שתבעה).

[כד] **מפני** שכך דרכה של חמורה שהיא מצטננת מחמימות תאוותה, ושוב קשה לזווגה. רש"י כת"י (ד"ה ה"ג). והנימוקי יוסף (ד"ה חמורה) כתב שאם תצטנן מתאוותה, תעקר ולא תתאווה עוד לעולם.

[כה] **וראה** באליה רבה (או"ח סי' תקלו סק"ג) ובברכי יוסף (שם סק"א) שדנו האם רבי יהודה חולק על תנא קמא [וכך סוברים הרי"ף והרא"ש שהשמיטו את הקולא בחמורה שתבעה], או שמא תנא קמא דיבר בשאר בהמות, ורבי יהודה בחמורה [וכך סובר הנימוקי יוסף (ד"ה חמורה) שהביא קולא זו].

[כו] **כן** תרגם יונתן על הפסוק (בראשית יח ז) 'ואל הבקר רץ אברהם', וּלְבַקְרוּתָא רהט אברהם. דהיינו אל מקום עמידת השוורים. ערוך (ערך בקר ג).

[כז] **מדברי** המאירי (ד"ה אין מרביעין) משמע שבדין הכנסה לבקרות, גם תנא קמא מודה. וכן כתב החסדי דוד (על תוספתא פ"ב ה"ו). אך החתם סופר (שו"ת יו"ד סי' דש) כתב שמסתימת כל הפוסקים משמע שגם דין זה הוא רק לרבי יהודה, אבל לתנא קמא אסור להכניס לבקרות. ובשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' עא) האריך בזה.

[כח] **רבינו** יהונתן ונימוקי יוסף (ד"ה אין מדיירין).

[כט] **המזבל** הוא תולדת חורש או זורע. נימוקי יוסף (ד"ה אין מדיירין). ובירושלמי (שבת פ"ז ה"ב) אמרו שהמזבל חייב משום חורש.

[ל] **רש"י** כת"י (ד"ה אין מסייעין וד"ה ואם באו). ובמיוחס לרש"י הוסיף שהוא הדין כשבאו בהמות מאליהן, מותר להניחן לזבל מעצמן, אבל אסור לסייע להן לבוא ולדייר את השדה.

[לא] **ובבהמות** הנכנסות מאליהן, אם התחילו להכנס אין מסייעים להן לדחוק בהן להכנס לעומק השדה, אלא מניחים אותן כמות שהן, ואם יכנסו יכנסו. ר"ש בן היתום (ד"ה ואין מסייעין).

[לב] **ירושלמי** (שביעית פ"ג ה"ג) וניעור הוא כמשמעו, שעל ידי זה הבהמות מתנערות מהזבל. וכעין זה פירש ברש"י כת"י (ד"ה שומר) וברמב"ם (יום טוב פ"ח הי"א). והמיוחס לרש"י (ד"ה לנער) פירש 'לנער - לשמור'.

הטעם שלא מוסרים להם שומר, פירש הלבוש (או"ח סי' תקלו סי"ד) מפני שאם ימסור להם שומר יהא נראה כמי ששכרם מתחילה לדייר עבורו.

[לג] **כלשון** זו גם בנדרים (לז:) ובבבא מציעא (נח.). ובשיטה מקובצת (נדרים שם ד"ה ואם היה) מבואר שהדברים אמורים בדרך 'זו ואין צריך לומר זו', כי מאחר שהותר שכיר שבת, כל שכן שהותרו שכיר חודש ושכיר שנה.

[לד] **כך** פירשו המיוחס לרש"י (ד"ה שכיר שבת וד"ה מסייעין) ועוד ראשונים. והערוך (ערך נער ד) פירש להיפך, שכאשר הרועה הוא שכיר שבת או שכיר שנה אצל נכרי אחר, בודאי לא הזדמן עתה לשדהו של ישראל אלא באקראי בעלמא, ולא יתעכב כאן זמן רב, ולכן מותר לסייע לו ולמסור לו שומר לנער את צאנו.

ישנה גירסא בבבא זו 'היה שכיר שבת שכיר חודש שכיר שנה שכיר שבוע מסייעין אותם ועושה נכרי בשבת ויום טוב ומסייעין במועד ומוסרין להם שומר לנער את צאנם' (ראה הגהות וליונים). ולגירסא זו, ההיתר שנאמר לסייע לשכיר שבת או חודש, נאמר רק בחול המועד, אבל בשבת ויום טוב מותר להניחו לדייר, אך אין לסייע לו. ולענין מסירת שומר לפי גירסא זו, דעת הב"ח (או"ח סי' תקלו סק"י) שמותר למסור להם שומר בין במועד ובין בשבת ויום טוב. אך השולחן ערוך (שם סי"ד) פסק שגם למסור שומר לא הותר אלא בחול המועד.

[לה] **אלא** שאין מזמנים את הגוי לאכול ביום טוב, גזירה שמא ירבה לבשל בשבילו (ביצה כא:), על כן יתן לו את המזונות לאחר יום טוב. ראב"ד (הו"ד ברא"ש סי' יב). [או שיתן לו מזונות ממה שכבר הכין עבור עצמו, שבזה אין איסור (כמבואר בביצה שם). תלמיד הרשב"א (ד"ה בשבת). והמאירי (ד"ה היה) סובר שיש בזה איסור]. והרא"ש (שם) כתב שאין כלל איסור בנתינת מזונות לגוי ביום טוב, ולא אסרו חכמים אלא להזמין נכרי לביתו, מפני שהוא רוצה לכבדו ומרבה מנות בשבילו, אבל עבדים ושפחות נכרים או שליח נכרי שהגיע ביום טוב לבית ישראל, בכל אלו אין איסור שיאכלו עימו משלו, והוא הדין ברועים הללו.

[לו] **מצינו** שלשה ביאורים בדברי רבי:

א. דבריו מוסבים על הרישא, בנכרים שבאו מאליהם לדייר את שדהו, שתנא קמא התיר להניחם לדייר, אך לא לסייע בידם, ורבי סובר שכאשר באו מאליהם מותר גם לתת להם אחר כך גמול, בשבת טובה, ביום טוב מזונות, ובחול המועד שכר. מגיד משנה בשם רש"י (ראה רש"י כת"י ד"ה בשבת וד"ה בטובה) וטור ושולחן ערוך (או"ח סי' תקלו סי"ד). ולשיטה זו, לעולם אין היתר לשכור שומר שיסייע לנכרים לנער את הצאן, אפילו לדעת רבי [ואפילו במועד. ובשבת אסור אפילו למסור להם שומר שעובד בחינם, כפי הגירסא שהובאה לעיל]. מגן אברהם (שם ס"ק טו), הגר"א (בביאורו שם) ומשנה ברורה (שם ס"ק מח-מט).

ב. דבריו מוסבים על הסיפא, במה שהתיר תנא קמא למסור שומר שיסייע לשכיר שמושכר לזמן, אלא שתנא קמא אינו מתיר כי אם למסור שומר שיעסוק במלאכה זו בחינם, ורבי סובר שמותר אפילו לשכור שומר למלאכה זו, אלא שבשבת יוכל לגמול לשומר רק בטובה, וביום טוב במזונות, ובחול המועד אפילו בשכר ממש. רמב"ם (יום טוב פ"ח הי"א וכביאור המגיד משנה). וכתב הב"ח (או"ח סי' תקלו סק"י) שכן נראה מפירוש רש"י שלפנינו (ראה מיוחס לרש"י ד"ה ה"ג וד"ה רבי). והקרן אורה (ד"ה רבי) כתב שלפירוש זה אין הכרח שיש כאן מחלוקת, ואפשר שגם תנא קמא מודה שמותר לגמול לשומר, כפי מה שפירש רבי [אך הריטב"א (ד"ה אמר רב יוסף) כתב שממה שנזקק רב יוסף (בסמוך) לפסוק הלכה כרבי, מוכח שתנא קמא אינו מודה לו].

ג. דבריו מוסבים על עיקר מה שאסר תנא קמא לדייר בשבת וביום טוב [אם לא באו מאליהם ולא היו שכירים לזמן], ורבי חולק וסובר שמותר לדייר לכתחילה על ידי נכרים, בשבת בטובה, ביום טוב במזונות, ובחול המועד בשכר. רבינו יהונתן (ד"ה ואין מוסר), כלבו (סי' ס ד"ה אין מתלעין) בשם רי"ף, וארחות חיים (הלכות חולו של מועד סי' כג) בשם ראב"ד. וכתב החזון יחזקאל (תוספתא שביעית פ"ג הט"ו) שכדבריהם משמע מהתוספתא (שם), שכן מפורש שם בדברי תנא קמא 'אין מדיירין לא בשבתות ולא בימים טובים ולא בחולו של מועד אפילו בטובה', ועל דברים אלו מסיימת הברייתא 'רבי אומר מדיירין בשבת בטובה', משמע שרבי מתיר אפילו לכתחילה [וכן דייק הקרן אורה מלשון הברייתא המובאת בירושלמי (שביעית פ"ג ה"ג)].

[לז] **ראה** רש"י בזבחים (קיב. ד"ה גתה).

[לח] **רש"י** עבודה זרה (נו: ד"ה שהתחיל).

[לט] **ויש** כמה דרכים לעשיית בור זה, יש שהיו עושים חפירה ונותנים כלי בתוכה כדי שירד היין לתוך הכלי (רש"י ע"ז נו. ד"ה מה שבבור, ומיוחס לרש"י ד"ה במוך). ויש שהיו מתקנים את דפנות הבור בסיד, והיין יורד לתוך הבור ומחמת הסיד אינו נבלע בקרקע (רש"י ע"ז שם), או שהיו מתקנים אותו יפה בבנין אבנים בקרקע (רש"י כת"י ד"ה בור). ובלשון המקרא נקרא הבור 'יקב'. רש"י (במדבר יח כז).

[מ] **כפי** ששנינו במשנה הקודמת.

אמר שמואל [א]מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר אמר רב פפא ואפי' חוץ לתחום לא אמרן אלא דליכא מתא דמקרבא להתם אבל איכא מתא דמקרבא להתם אסור אמר רב משרשיא וכי ליכא מתא דמקרבא להתם נמי לא אמרן אלא בשבתות ובימים טובים דלא שכיחי אינשי דאזלי להתם [ב]אבל בחוש"מ דשכיחי אינשי דאזלי ואתו להתם אסור מר זוטרא בריה דרב נחמן בנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום איקלע רב ספרא ורב הונא בר חיננא ולא עלו לגביה[א] ואיכא דאמרי הוא נמי לא על בגוויה והאמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר [א] אדם חשוב שאני ואיכא דאמרי סיועי[ב] סייע בתיבנא בהדייהו רב חמא [ג]שרא להו (א) לאבונגרי דבי ריש גלותא למיעבד להו עבידתא בחולא דמועדא אמר כיון דאגר לא קא שקלי שרשויי הוא דקא משרשו ליה[ג] ולית לן בה תנו רבנן [ד]מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד ובמועד אסור [ה]כללו של דבר כל שהוא עושה אומר לנכרי ועושה [ו]וכל שאינו עושה אינו אומר לנכרי ועושה תניא אידך [ג]מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד [ו]ובלבד שלא ימדוד ושלא ישקול ושלא ימנה כדרך שהוא עושה בחול. ת"ר [ג] [ז]אין מרביעין בהמה בחולו של מועד [ח]כיוצא בו אין מרביעין בבכור ולא בפסולי המוקדשין תניא אידך אין מרביעין בהמה בחולו של מועד ר' יהודה אומר [ד]חמורה שתבעה מרביעין עליה זכר בשביל שלא תצטנן ושאר כל הבהמות מכניסין אותן לבקרות. ת"ר [ה] [ט]אין מדיירין לא בשבתות ולא בימים טובים ולא בחולו של מועד ואם באו מאליהן מותר ואין מסייעין אותן ואין מוסרין להם שומר לנער את צאנם היה שכיר שבת שכיר חדש שכיר שנה שכיר שבוע מסייעין אותן [ד] [א] ומוסרין להם שומר לנער את צאנם [ב] ר' אומר [י]בשבת בטובה ביו"ט במזונות במועד בשכר אמר רב יוסף הלכתא כרבי: **מתני'** וכן מי שהיה יינו בתוך הבור ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו [ו] [כ]זולף וגומר וגף כדרכו דברי ר' יוסי ר' יהודה אומר עושה לו לימודים בשביל שלא יחמיץ: **גמ'** וצריכא דאי אשמעינן קמייתא בההיא קאמר ר' יוסי משום דמישחא נפיש פסידיה אבל חמרא דלא נפיש פסידיה אימא מודי ליה לרבי יהודה ואי אשמעינן בתרייתא בההיא קאמר רבי יהודה אבל בהך אימא מודה לר' יוסי צריכא אמר רב יצחק בר אבא [ז]מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי אמר רב יוסף [ל]הלכה כר' יוסי בעו מיניה מרב נחמן בר יצחק מהו למישע חביתא דשיכרא בחולא דמועדא אמר להו [ח]סיני אמר הלכה [מ]כר' יוסי אימור דאמר רבי יוסי בחמרא בשיכרא מי אמר חמרא טעמא מאי משום דנפיש פסידיה שיכרא נמי אית בה פסידא דאמר אביי [ט]אמרה לי אם בר שית סאוי ושייע מבר[כ] תמני ולא שייע. אמר רב חמא בר גוריא אמר רב הלכות מועד כהלכות כותים בהלכה[י] למאי הלכתא אמר רב דניאל בר[י] קטינא (אמר רב)[ס] לומר שהן עקורות ואין למידות זו מזו דאמר שמואל [נ]זופתין כוזתא ואין זופתין חביתא רב דימי מנהרדעא אמר [ס]זופתין חביתא ואין זופתין כוזתא מר חייש לפסידא ומר חייש לטירחא אמר אביי [ע]נקטינן הלכות מועד כהלכות שבת

מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור. ליתן מלאכה לנכרי בקיבולת כי עבדי ליה בשבתא, דידעי כולי עלמא ואמרי היום בשבת יהב ליה, והא דשרי בית הלל בפ"ק דשבת (ד' יח:) ליתן כלים לכובס בע"ש עם חשיכה ואפי' בתוך התחום משום דכביסה בנכרי[ט] מידי דלא מינכר וליכא חשדא, אבל מידי דמינכר בתוך התחום אסור משום חשדא: אבל אי איכא מתא דמקרבא להתם. אותן[י] פועלים נכרים אסורים, דאינהו ידעי דהני נכרים עבדי ליה מלאכה ואמרי בשבתא יהב להו: אסור. דאמרי היום יהבו ליה: סיועי הוה מסייע בתיבנא. שהיה נותן להם תבן למלאכה, דהואיל והוא מסייע בהדייהו אסור: אבונגרי. מסדרי שולחנות: למיעבד עבידתייהו. אם נשבר השלחן שרי לתקנו: שרשויי. ריוח בעלמא כדי סעודתם[כ] דקא אכלי בהדייהו, ולא קא חשיב מלאכה: מקבלין קיבולת. נותנה לנכרי לעשותה אחר המועד: אין מרביעין בהמה. משום דעביד מלאכה בחולו של מועד: אין מרביעין. אין אוחזין הבהמה ומביאין עליה זכר: בבכור. דקעביד ביה מלאכה, וכתיב (דברים טו) לא תעבוד בבכור שורך: לבקרות. מקום שיש שם בהמות, והיא רובעת[ל] מעצמה: מדיירין. מכניסין בהמה לשדה כדי שיזבלו זבל, ומזבלין השדה: אין מסייעין אותן. לבהמה לבא בשדה, או אם נכרים הם אין מסייעין להם להסיען ממקום למקום כדי שתזבל כל השדה, אפילו בבאין מעצמם: לנער. לשמור, כגון[ל] אם נכרים הם: שכיר שבת. ששכרו כל השבוע לדייר שדהו: שבוע. שמיטה: מסייעין. כאילו של נכרים הוא: ה"ג ועושה נכרי בשבת וי"ט ומסייעין במועד. דלא טרח מלאכה[מ], כלומר יכולין לסייע לאותו שכיר לדייר: ומוסרין לו רועה אחד לנער צאנו. שמדיירין אותה, הואיל ואינו שכיר לשבת ממש: רבי אומר בשבת בטובה. אם רוצה שום אדם לסייע לאותו שכיר בטובתו עושה, כלומר בחנם ולא בשכר: **מתני'** בתוך הבור. שלפני הגת, אותו כלי שהיין נופל בו מן הג[illegible]בור: זולף וגומר כדרכו. כלומר מריק אותו בחבית וגף החבית במגופה גמורה: עושה לו למודים. אינו יכול לגוף כדרכו, אלא שיחפס (ב) היינו לימודין בשביל שלא יחמיץ, שאם אינו סותמו מחמיץ: **גמ'** וצריכא. למימר תרוייהו בשני בבי דמתני' דמשחא וחמרא[נ] ר' יוסי אומר זולף כו': בההיא. רישא דמתניתין: קאמר רבי יוסי. זולף כדרכו: דמשחא. יקיר, ואיכא פסידא יתירא: מודה ליה לר' יהודה. דאינו זולף וגף ממש אלא עושה לימודים עראי: דלא כר' יוסי. דאמר גומר כדרכו ואינו צריך שינוי: למישע. לגוף החבית: סיני. [ס] רב יוסף: הלכה כר' יוסי. וגף כדרכו: בר שית סאוי ושייע מבר תמני ולא שייע. כלומר יפה שכר מוגף שמחזיק ששה סאין משכר שהוא בכלי גדול שמחזיק שמונה סאין[פ]: כהלכות כותים. דאמרינן (חולין דף ד.) היכא דאחזיק אחזיק היכא דלא אחזיק לא אחזיק: עקורות. כאשה עקרה שאין לאדם ממנה פרי אלא גופה: ואין למידין זו מזו. דאימא כשם שזו מותרת כך זו מותרת, כמו בכותים ולא[ע] אמרינן כי היכי דמחזיק בהאי מחזיק בהאי אלא לא ילפי הני מהני: מר. דאמר זופתין חביתא חייש לפסידא, ובחביתא איכא פסידא יתירא אי לא זפתי לה משום דנפיש יינא, ובכוזא ליכא פסידא יתירא, כוזא כלי קטן: מר. דאמר זופתין לכוזא דחייש[פ] לטירחא יתירא, ובכוזא ליכא טירחא יתירא, ובחביתא איכא טירחא יתירא:

אמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום. הא דשרינן כלים לכובס נכרי פירש בקונט' דלא מינכר שהוא של ישראל ור' יעקב לא היה מחלק ואומר דשרי במועד וגם בשבת דהא ריחים של מים איכא השמעת קול ושרינן בפ"ק דשבת (דף יח. ושם) ובפ"ק דע"ז (דף כא: ושם) שרינן להשכיר שדה לנכרי משום דאריסותיה קעביד וכ"ש קבלנות שאין הבית מתעלה בכך אלא ממהר לעשות ואע"ג דר' שמעון בן אלעזר פליג מסתמא הלכה כר' שמעון בן גמליאל דקא אסר התם מרחץ במשנה משמע הא שדה שרי כדדייק התם ותניא בפ"ק דשבת (דף יט.) גבי ספינה פוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת אלמא אין הנכרי מניח לעשות קבלנותו בשביל ישראל ואיכא מאן דאמר אפי' לפסוק אין צריך ובשמעתין דאסר שמואל מפרש רבינו יעקב כאותו פירוש שמעמידין כולהו שמעתא באבל וכדרב שישא דאמר (לעיל יא:) דברים המותרי' בחש"מ אסורין בימי אבלו[ל] דהוי דאורייתא או כעין דאורייתא אבל במועד הקילו וכ"ש שיש להן להקל בשבת דלא חיישינן כל כך דלא ליזול ביה וא"ת כיון דבאבילות איירי שמואל היכי קאמר וכי ליכא מתא דמיקרבא להתם (ג) לא אמרן אלא בשבתות וימים טובים דלא שכיחי דאזלי מדוכתא אבל בחולו של מועד אסור וצריך עיון: **דברי** רבי יוסי. בשמן (ד) תניא מילתא דר' יהודה ברישא וכיון דאתחיל מילתא דרבי יוסי מסיים לה וגף ביין לא ידענא אי אבור אי אחבית קאי מיהו לכאורה אחבית קאי דשייך בה מגופה ומדקתני בה זולף וגומר משמע דאבור קאי דלאחבית לא שייך משמע דגף אחרי כן וגם עושין לו לימודין משמע דקאי אבור ולית ליה זולף וגומר דלאחבית לא שייך לימודין דסגי בכיסוי קטן:

מכניס

ים

עין משפט נר מצוה

יא א מיי' פ"ז מהל' שבת הל' יד טוש"ע א"ח סי' רמד סעיף א:

יב ב מיי' פ"ז מהל' יו"ט הלכה כה טוש"ע שם סי' תקמג סעיף ב:

יג ג טוש"ע שם סי' תקמב סעיף א:

יד ד מיי' שם טוש"ע שם סי' תקמג סעיף ג:

טו ה מיי' שם הל' כד טוש"ע שם סעיף א:

טז ו מיי' שם הלכה כה טוש"ע שם סעיף ג:

יז ז מיי' שם פ"א הלכה טו טוש"ע שם סי' תקלו סעיף ג:

יח ח מיי' פ"א מהל' מעילה הלכה ט:

יט ט י מיי' פ"א מהל' יו"ט הל' יא טוש"ע שם סי' תקלו סעיף יד:

כ כ מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה ג (ופי"ג מהל' אבל הל' ו) טוש"ע א"ח סי' תקלח סעיף א:

כא ל מיי' פ"ז מהל' יו"ט הל' ג ופ"ח הלכה ז טוש"ע שם סי' תקלז סעיף א:

כב מ מיי' שם פ"ח הלכה יד:

כג נ ס מיי' שם טוש"ע שם סי' תקלח סעיף א:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' שכיר שבוע מסייעין אותן. נ"ב במועד. ומה שנדפס בלדו ס"א ועושה כו' נמחק: **[ב] שם ר' אומר בשבת בטובה.** נ"ב פי' דקאי ארישא באינו שכיר שבת ובאו מאליהן מותר במועד אפי' נותן לו שכר אח"כ ובסיפא שכיר שבת מסייעין כו' דוקא במועד לבד ומוסרין לו שומר לנער אף בשכר [עי' מ"א] (עמס"ש) [שו"ע] אבל הרמב"ם מפרש אסיפא (וכ"כ המ"מ) לכן השמיט שבת וי"ט דס"ל דבהם בכל ענין אסור ובמועד כו' אף לשכור מותר (ועמ"ש רבינו בא"ח סי' תקל"ז):

◆

גליון הש"ס

גמ' וכל שאינו עושה אינו אומר. עיין ב"מ דף ל ע"א תוס' ד"ה אבל הכא:

◆

משנת ראשונים

לאבונגרי דבי ריש גלותא. האי עובדא דאבונגרי דבי ריש גלותא קשה מאד אי מלאכות המותרות במועד הן כי נקטי אגרא מאי הוי, ואי במלאכות האסורות אפי' עבדי בחנם גמור אסור, וראיתי מי שפירשה באבונגרי גוים שהיה מוטל עליהם לתת לו מעות ידועים או לעשות לו מלאכה כנגדם וכן כל יומא ויומא מגבין מחובן כדי פעולתן הוה [ממש] כשכיר בשכר ממש, והכי אמרינן דכיון דאינו אלא ניכוי חוב המוטל עליהן מקודם והרשות בידם לעשות מלאכה בנכרי קבלנות היא ומותר כדי קבלנות, והתוספות רבינו ידידיה ז"ל פירשה באבונגרי ישראל ובמלאכות המותרות במועד היו ואעפ"כ אסור לעשותן בשכר ממש כדי להרויח השכר כעושה מלאכתו בחול, אבל מפני שבזה לא היה אלא נכוי בלבד התיר להם דלא מחזי כשכר ממש, ומיהו אלו אי אפשר לבעל המלאכה לעשות אלא בשכר, מותר לאלו לעשות אפי' בשכר ממש, הן מפני צורך המועד הן מפני דבר האבד, אבל הכא ע"כ כשהיה אפשר לעשות מלאכת ריש גלותא ע"י אחרים. וזהו הנכון. [ריטב"א] המלך, ויש מפרשין לשון נגרות כלומר נגרי דבי ריש גלותא, התיר להם לעשות רגלי השלחן. [פירוש ר"ש בן היתום] **לנער את צאנם.** פי' לשמור את צאנם כדי שיעמדו בתוך שדהו. [חדושי הר"ן] והרמב"ם ז"ל (יו"ט פ"ח הי"א) פירש להוליכן ממקום למקום כדי שיזבלו כל השדה וכן אמרו בירושלמי דבמסכת שביעית (פ"ג ה"ג) מהו מנערה, מוליכה ממקום למקום באותה שדה. [ריטב"א] [המשך בסוף המסכת]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שבת נא. וש"נ], ב) [תוספתא פרק ב], ג) [שם], ד) [שם], ה) [עי' בתוספתא ספ"ב דשביעית], ו) שמחות פ"ה, ז) [לעיל יא. ע"ש], ח) [ברכות דף סד.], ט) [קידושין לא: וש"נ], י) [עי' פרש"י בעירובין ה. ד"ה והאמר ר"נ], כ) עי' ברכות דף טז., ל) ברכות סד. הוריות יד ע"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' רב חמא שרא להו לאבונגרי. נ"ב עי' סוף דף יח בפרש"י ד"ה לעצמו: (ב) רש"י ד"ה עושה כו' אלא שיחפס בנסרים היינו לימודין: (ג) תום' ד"ה אמר כו' מתא דמיקרבא להתם נמי לא אמרן: (ד) ד"ה דברי ר' יוסי בשמן תנן מילתא דר' יהודה ברישא וביין תנן מילתא דר' יוסי ברישא דכיון דאתחיל במילתא דר' יוסי וכו' אי אבור קאי אי אחבית וכו' משמע דאבור קאי. נ"ב כלומר דפי' זולף היינו שסוחט וממלא וכשהוא בבור שייך לומר דממלא כל היין לתוך הבור וגומר כדרכו כולו ולהורידו לבור אבל אחבית לא שייך זולף וגומר כל עיקר אלא אבור קאי וקאמר וגף כדרכו דאח"כ כשסחט וממלא הכל מניח מגופה על הבור שהיין בתוכו ומכסהו כדרכו וזה עולה כגירסת הספרים דורו לגוף:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

הגהות וציונים

א] בכת"י וראשונים **איקלעו** וכו' ולא עיילו לגוויה: ב] בכמה ראשונים איתא וא"ד **עבדיה** סייע (ועי' הג' בן אריה בילקו"מ): ג] תיבת "ליה" ליתא בכת"י (דק"ס): ד] ס"א **ועושה נכרי בשבת ויו"ט ומסייעין במועד** (גליון, עי' הג' הגר"א ועי' רש"י וברש"י כת"י: ה] בדפוס **כבר** (ועי' ר"ח ומאירי) ובדפוסים המאוחרים הגיהו ע"פ רש"י (דק"ס): ו] תיבת "בהלכה" ליתא (גליון) וכן ליתא בכת"י, ובאמת שאין לזה הבנה (דק"ס): ז] גי' הרי"ף והרא"ש בר רב קטינא (גליון): ח] ליתא בהרא"ש (גליון): ט] צ"ל **דכביסת בגד** מידי (רש"ש): י] צ"ל **לאותן** (רש"ש) וכ"ה בכת"י: כ] צ"ל **נרבעת** (בארות המים): ל] צ"ל **כמו ניעור**, וכצ"ל בכת"י ותיבות "אם נכרים הם" ליתא (דק"ס): מ] "ה"ג ועושה וכו' טרח מלאכה", ועי' הג' בכת"י, ועי' הגר"א אות א ועי' רש"י כת"י וברי"ף [שע"פ הנוסחא שם הסופרים המדפיסים, דק"ס] ומשמע שהוא פי' ולא גירסא, ראה אות ד: נ] צ"ל **דחמרא** פלוגתא דר' יהודה ור' יוסי. השאר נמחק (מ"מ, ע"ש וביד דוד): ס] בכת"י **ואינו מוגף**: ע] צ"ל **דלא** (רש"ש): פ] בכת"י **חייש**: צ] כאן יש להוסיף התיבות **אבל במועד**, במקום להלן (רש"ש, פורת יוסף עי"ש), ועי' תוס' חגיגה יח ע"א:

שלפני הגת, **וְאֵירְעוֹ אֵבֶל**, והוא אסור בעשיית מלאכה[מא], **אוֹ** מי שסבר לסיים את מלאכת היין קודם המועד, ואירע לו **אוֹנֶס**, **אוֹ שֶׁ**שכר פועלים למלאכה זו, והם **הִטְעוּהוּ** ולא באו לעבוד, ולכן לא הספיק לסיים את מלאכתו קודם המועד. ואם יניח את היין בבור עד אחר המועד, עלול היין להחמיץ ולהתקלקל. **זוֹלֵף וְגוֹמֵר** - רשאי הוא להריק את היין לחביות[מב], **וְגָף** - ואף רשאי לסגור את החביות במגופה [-מכסה המחובר לחבית בטיט], **כְּדַרְכּוֹ** בכל ימות השנה[מג], **דִּבְרֵי רַבִּי יוֹסֵי**[מד].

רַבִּי יְהוּדָה חולק **וְאוֹמֵר** שאינו רשאי לגוף את החביות במגופה, אלא **עוֹשֶׂה לוֹ לִימּוּדִים** - מכסה את היין באופן ארעי בנסרים של עץ, **בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא יַחְמִיץ**[מה], ודיו בכך שמונע הפסד מרובה[מו].

★

גמרא

הגמרא מבארת מדוע השמיענו התנא את מחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי בשני אופנים:

וּצְרִיכָא - צריכה המשנה להשמיענו את מחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי הן לענין ייצור שמן במועד והן לענין ייצור יין במועד, **דְּאִי אַשְׁמְעִינַן קַמַּיְיתָא** - שאילו היה התנא משמיענו רק את הדין הראשון, לענין שמן, הייתי אומר שדווקא **בְּהַהִיא קָאָמַר** - בדין ההוא אמר **רַבִּי יוֹסֵי** שרשאי לגמור כדרכו, **מִשּׁוּם דְּמִשְׁחָא נְפִישׁ פְּסֵידֵיהּ** - מפני ששמן הוא יקר[מז] ויש בקילקולו הפסד גדול, ולכן התירו לו לעשות הכל כדי שלא יארע לו הפסד גדול, **אֲבָל חַמְרָא דְּלָא נְפִישׁ פְּסֵידֵיהּ** - אבל ביין שאינו יקר כל כך, ואין בו הפסד גדול, **אֵימָא מוֹדֵי לֵיהּ** - שמא נאמר שרבי יוסי מודה **לְרַבִּי יְהוּדָה**. וְכֵן **אִי אַשְׁמְעִינַן בָּתְרַיְיתָא** - אילו היה התנא משמיע רק את הדין השני, ביין, הייתי אומר שדווקא **בְּהַהִיא קָאָמַר** - בדין זה אמר **רַבִּי יְהוּדָה** שלא יגוף כדרכו, מפני שאין ההפסד רב כל כך, **אֲבָל בְּהָךְ** - בשמן, **אֵימָא מוֹדֶה לְרַבִּי יוֹסֵי** - שמא נאמר שרבי יהודה מודה לרבי יוסי שהוא רשאי לעשות הכל כדרכו כדי שלא יפסד, **צְרִיכָא** - לכן צריך התנא להשמיע את מחלוקתם בשני המקרים.

הגמרא מפרשת שרבי יוסי אינו מצריך שינוי במלאכת דבר האבד:

אָמַר רַב יִצְחָק בַּר אַבָּא, מַאן תַּנָּא - מי ששונה שצריך לעשות **שִׁינּוּי בְּחוּל הַמּוֹעֵד בְּ**מלאכת '**דָּבָר הָאָבֵד**', הוא סובר **דְּלָא** [-שלא] **כְּרַבִּי יוֹסֵי**, שהרי רבי יוסי מתיר לעשות את מלאכת ייצור השמן והיין בחול המועד כדרכו ללא שינוי, מפני שהיא מלאכת דבר האבד[מח].

אָמַר רַב יוֹסֵף, הֲלָכָה כְּרַבִּי יוֹסֵי, שמלאכת דבר האבד אינה טעונה שינוי[מט].

הגמרא דנה אם הגפת חבית שכר מותרת במועד:

בָּעוּ מִינֵּיהּ - שאלו בני הישיבה **מֵרַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, מַהוּ לְמֵישַׁע חֲבִיתָא דְּשִׁיכְרָא בְּחוּלָּא דְמוֹעֲדָא** - האם מותר לטוח בטיט את מגופת החבית של שכר[נ] בחול המועד[נא]. **אָמַר לְהוּ** - אמר להם רב נחמן בר יצחק, '**סִינַי**' [-רב יוסף, שנקרא 'סיני'[נב]] **אָמַר שֶׁהֲלָכָה כְּרַבִּי יוֹסֵי**, ואם כן מותר לטוח את מגופת החביות במועד, כפי שאמר רבי יוסי במשנה.

הוסיפו בני הישיבה לשאול, **אֵימוּר** - מה שיכולים אנו לומר, **דְּאָמַר רַבִּי יוֹסֵי** שמותר להגיף חבית, **בְּחַמְרָא** - בחבית של יין, אבל **בְּשִׁיכְרָא מִי אָמַר** - וכי אמר רבי יוסי שמותר לטוח מגופת חבית של שכר. השיב להם רב נחמן, **חַמְרָא טַעֲמָא מַאי** - מה הטעם שהתיר רבי יוסי להגיף חבית יין, **מִשּׁוּם דִּנְפִישׁ פְּסֵידֵיהּ** - שהפסדו מרובה[נג], **שִׁיכְרָא נַמִּי אִית בָּהּ פְּסֵידָא** - גם בשכר יש הפסד כאשר אינו מוגף כראוי, **דְּאָמַר אַבַּיֵי, אָמְרָה לִי אֵם** - האם האומנת שגידלה אותי[נד] אמרה לי, עדיף שכר **בַּר שִׁית סָאוֵי** - בכלי קטן בן שישה סאים, **וְשָׁיֵיעַ** - אם הוא מוגף כראוי, **מִבַּר תַּמְנֵי וְלָא שָׁיֵיעַ** - משכר

מא. וראה לעיל (יא: בהערה) שנחלקו הראשונים אם מדובר באבל הסמוך למועד [וכל המשנה עוסקת בדיני איסור מלאכה בחול המועד], או באינו סמוך למועד [והמשנה עוסקת בבבא זו בדיני איסור מלאכה בימי אבל].

מב. המיוחס לרש״י (ד״ה זולף). אולם התוספות הרא״ש (ד״ה וכן) והטור (או״ח סי׳ תקלח) מפרשים שמדובר כשעדיין לא הסתיימה דריכת היין, שהחל לרדת מהגת לבור, אך עוד לא ירד כולו, ולכן יש בזה חשש קלקול, בדומה למשנה הקודמת שעוסקת לאחר הפיכת הזיתים וקודם סחיטתם. ו'זולף' היינו שמסיים את דריכתו.

מג. כדעת המיוחס לרש״י (ד״ה זולף) שלרבי יוסי מותר להעביר את היין לחביות ולכסותן, כתב גם הר״י מלוניל (ד״ה לדעת), והוסיף שלפירוש זה, הטעם שהתיר רבי יוסי את הגפת החבית [אף על פי שאין היין המגולה מחמיץ בחבית במהירות], הוא כדי שלא יפוג ריחו וחוזקו של היין ויוכלו למוזגו במים רבים. ורש״י כת״י (ד״ה זולף) פירש שגם לדעת רבי יוסי לא הותר להעביר את היין לחביות, אלא ממצה [-סוחט] את היין לבור, ומכסה את הבור יפה במגופה, כדרכו. ותוספות (ד״ה דברי) הסתפקו בדבר.

מד. הטעם לכך שבמשנה הקודמת הקדים התנא את דברי רבי יהודה לרבי יוסי, וכאן הקדים את דברי רבי יוסי, מפני שמשנה זו היא המשכה של הקודמת, וכיון שהתחיל התנא בהבאת דברי רבי יוסי בסיום המשנה הקודמת, השלים כאן את דבריו, ואחר כך חזר לדברי רבי יהודה. תוספות (ד״ה דברי).

מה. המיוחס לרש״י (ד״ה עושה) פירש שרבי יהודה חולק רק לענין כיסוי החביות. אך תוספות (ד״ה דברי) כתבו שלדעת רבי יהודה אסור גם להריק את היין לחביות, אלא עושה לימודים לכסות את הבור שהיין בתוכו, כדי שלא יחמיץ [וכתבו ראיה לדבר, שהרי 'לימודים' הם נסרים גדולים, וזה שייך לגבי בור, ולא גבי חבית שאין צורך בנסרים גדולים לכסותה].

מו. כמבואר במיוחס לרש״י (לעיל יא: ד״ה טוען) שלרבי יהודה מלאכת דבר האבד מותרת רק כדי למנוע הפסד מרובה. ובגמרא יבואר שישנה מחלוקת בין רבי יוסי לרבי יהודה האם צריך שינוי במלאכת דבר האבד, ולעיל (יא:) בהערה התבאר אם מחלוקת נוספת היא שנלמדת מדבריהם, או שמא זהו טעמו של רבי יהודה האוסר לסיים את כל המלאכה אף על פי שיגרם לו הפסד מועט, מפני שהוא מצריך שינוי במלאכת דבר האבד, וזהו השינוי, שלא יסיים מלאכתו.

מז. המיוחס לרש״י (ד״ה למשחא) ורש״י כת״י (ד״ה משחא). וביתר ביאור כתב בפירוש רבינו שלמה בן היתום (ד״ה ואריכא) שבד של זיתים שוה כעשר של ענבים. והרש״ש (ד״ה משום) העיר מהמבואר בנזיר (לא:) שבגליל יין יקר יותר משמן. וכתב שיש לפרש בסוגייתנו דמישחא נפיש פסידיה - שהשמן מתקלקל יותר מן היין, ולכן ההפסד גדול יותר [וכבר פירש כך בפירוש ר״ש בן היתום (שם) בפירושו השני].

מח. ולדעת רבי יהודה החולק על רבי יוסי, צריך שינוי במלאכת דבר האבד. גמרא לעיל (יא.) והתבאר לעיל (יא: בהערה) מנין למדה הגמרא שלדעת רבי יהודה צריך לשנות במלאכת דבר האבד.

מט. וכן הכלל נקוט בידינו (עירובין מו:), שבכל מקום שנחלקו רבי יהודה ורבי יוסי, הלכה כרבי יוסי. ואף על פי כן נזקק רב יוסף לפסוק בפירוש כרבי יוסי, מפני שהכלל האמור בעירובין אינו מוסכם על הכל, כמו שאמרו שם (מו:) שרב אינו סובר כן. ר״ש בן היתום (ד״ה אמר רב יוסף). ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה אמר רב יוסף) כתב שמכאן מוכח שרב יוסף חולק על אותו כלל, ולכן נזקק לפסוק כרבי יוסי. והקרבן נתנאל (סי׳ יג אות ע) כתב שכלל זה אינו שייך בעניננו, מאחר שבגמרא לעיל (יא.) פירש רב אשי שהטעם שיוחנן כהן גדול ביטל את הכאת הפטיש במועד (סוטה מז:), הוא מפני שאסר מלאכת דבר האבד במועד, כשיטת רבי יהודה, ובודאי אין בידינו כלל שהלכה כרבי יוסי כנגד יוחנן כהן גדול, ולכן היה צריך רב יוסף לפסוק בפירוש כדבריו.

הריטב״א (ד״ה ואמר) הקשה, שהסוגיות בפרק ראשון מוכיחות שאסור לטרוח במועד טירחה מרובה אפילו במקום הפסד, ולכאורה הן אינן מתאימות לדברי רבי יוסי שמתיר מלאכת דבר האבד ללא שינוי. ותירץ, שבודאי הלכה ככל אותן הסוגיות, אלא שגם רבי יוסי מודה שישנם דברים שאסור לטרוח בהם, כגון בגידולים מחוברים לקרקע כשעדיין אינם ראויים להקצר, שמאחר שגם אם יטרח בהם אין ודאות שיגדלו כראוי, על כן אין לטרוח בהם הרבה מחמת חשש הפסד. מה שאין כן בדבר שאם לא יעשה את המלאכה הפסדו ברור, מתיר רבי יוסי.

נ. שכר הוא משקה מְשַׁכֵּר הנעשה משעורים או תמרים (ראה רש״י כת״י ד״ה שית, וראה לקמן ע״ב).

נא. פירוש 'למישע' הוא לטוח, שכן היו רגילים לטוח את המגופה בטיט, וכן תרגם אונקלוס על הפסוק (ויקרא יד מג) 'וטח את הבית', 'וישוע ית ביתא'. פירוש ר״ש בן היתום (ד״ה והטינן). ויש מפרשים 'למישע חביתא' היינו למרוח בתוך החבית זפת או שומן, כדי לקיים את טעם השכר. רש״י כת״י (ד״ה למישע, בפירושו הראשון), ובעל המאור (ד״ה וחופפין). והמאירי (ד״ה ולמדת) הקשה, שאם כן היינו הנידון המובא בהמשך הגמרא לענין זיפות כלי היין. אך בדברי הבעל המאור מבואר שאכן הנידונים שוים, ומכאן ראיה שהלכה כדעת המתיר לקמן לזפת חביות במועד.

נב. ראה ברכות (סד.) והוריות (יד.). ופירש רש״י (הוריות שם ד״ה רב יוסף) שהיו קוראים כך לרב יוסף לפי שהיו משניות ובריתות סדורות לו כנתינתן מהר סיני.

נג. הגם שאינו מרובה כשל שמן, כמבואר לעיל.

נד. אמו של אביי מתה בלידתו, ובכל מקום שאמר 'אמרה לי אם', כוונתו לאומנת שגידלה אותו. קידושין (לא:). והיא היתה אשתו של רבה שגדלו בביתו (ראה רש״י ב״מ קז. ד״ה דאמר).

אמר שמואל [א]מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר אמר רב פפא ואפי' חוץ לתחום לא אמרן אלא דליכא מתא דמקרבא להתם אבל איכא מתא דמקרבא להתם אסור אמר רב משרשיא וכי ליכא מתא דמקרבא להתם נמי לא אמרן אלא בשבתות ובימים טובים דלא שכיחי אינשי דאזלי להתם [ב]אבל בחוש"מ דשכיחי אינשי דאזלי ואתו להתם אסור מר זוטרא בריה דרב נחמן בנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום איקלע רב ספרא ורב הונא בר חיננא ולא עלו לגביה[א] ואיכא דאמרי הוא נמי לא על בגוויה והאמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר [א] אדם חשוב שאני ואיכא דאמרי סיועי[ב] סייע בתיבנא בהדייהו רב חמא [ג]שרא להו (א) לאבונגרי דבי ריש גלותא למיעבד להו עבידתא בחולא דמועדא אמר כיון דאגר לא קא שקלי שרשויי הוא דקא משרשו ליה[ג] ולית לן בה תנו רבנן [ד]מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד ובמועד אסור [ה]כללו של דבר כל שהוא עושה אומר לנכרי ועושה °וכל שאינו עושה אינו אומר לנכרי ועושה תניא אידך [ב]מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד [ו]ובלבד שלא ימדוד ושלא ישקול ושלא ימנה כדרך שהוא עושה בחול. ת"ר [ג][ז]אין מרביעין בהמה בחולו של מועד [ח]כיוצא בו אין מרביעין בבכור ולא בפסולי המוקדשין תניא אידך אין מרביעין בהמה בחולו של מועד ר' יהודה אומר [ד]חמורה שתבעה מרביעין עליה זכר בשביל שלא תצטנן ושאר כל הבהמות מכניסין אותן לבקרות. ת"ר [ה][ט]אין מדיירין לא בשבתות ולא בימים טובים ולא בחולו של מועד ואם באו מאליהן מותר ואין מסייעין אותן ואין מוסרין להם שומר לנער את צאנם היה שכיר שבת שכיר חדש שכיר שנה שכיר שבוע מסייעין אותן [ד] [א] ומוסרין להם שומר לנער את צאנם [ב][ה] ר' אומר [י]בשבת בטובה ביו"ט במזונות במועד בשכר אמר רב יוסף הלכתא כרבי: **מתני'** וכן מי שהיה יינו בתוך הבור ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו [ו][כ]זולף וגומר וגף כדרכו דברי ר' יוסי ר' יהודה אומר עושה לו לימודים בשביל שלא יחמיץ: **גמ'** וצריכא דאי אשמעינן קמייתא בההיא קאמר ר' יוסי משום דמישחא נפיש פסידיה אבל חמרא דלא נפיש פסידיה אימא מודי ליה לרבי יהודה ואי אשמעינן בתרייתא בההיא קאמר רבי יהודה אבל בהך אימא מודה לר' יוסי צריכא אמר רב יצחק בר אבא [ז]מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי אמר רב יוסף [ל]הלכה כר' יוסי בעו מיניה מרב נחמן בר יצחק מהו למישע חביתא דשיכרא בחולא דמועדא אמר להו [ח]סיני אמר הלכה [מ]כר' יוסי אימור דאמר רבי יוסי בחמרא בשיכרא מי אמר חמרא טעמא מאי משום דנפיש פסידיה שיכרא נמי אית בה פסידא דאמר אביי [ט]אמרה לי אם בר שית סאוי ושייע מבר[ט] תמני ולא שייע. אמר רב חמא בר גוריא אמר רב הלכות מועד כהלכות כותים בהלכה[י] למאי הלכתא אמר רב דניאל בר[ז] קטינא (אמר רב)[ס] לומר שהן עקורות ואין למידות זו מזו דאמר שמואל [נ]זופתין כוזתא ואין זופתין חביתא רב דימי מנהרדעא אמר [ס]זופתין חביתא ואין זופתין כוזתא מר חייש לפסידא ומר חייש לטירחא אמר אביי [ע]נקטינן הלכות מועד כהלכות שבת

מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור. ליתן מלאכה לנכרי בקיבולת כי עבדי ליה בשבתא, דידעי כולי עלמא ואמרי היום בשבת יהב ליה, והא דשרי בית הלל בפ"ק דשבת (ד' יז:) ליתן כלים לכובס בע"ש עם חשיכה ואפי' בתוך התחום משום דכביסה בנכרי[ט] מידי דלא מינכר וליכא חשדא, אבל מידי דמינכר בתוך התחום אסור משום חשדא: אבל אי איכא מתא דמקרבא להתם. אותן[י] פועלים נכרים אסורים, דאינהו ידעי דהני נכרים עבדי ליה מלאכה ואמרי בשבתא יהב להו: אסור. דאמרי היום יהבו ליה: סיועי הוה מסייע בתיבנא. שהיה נותן להם תבן למלאכה, דהואיל והוא מסייע בהדייהו אסור: אבונגרי. מסדרי שולחנות: למיעבד עבידתייהו. אם נשבר השלחן שרי לתקנו: שרשויי. ריוח בעלמא כדי סעודתם[כ] דקא אכלי בהדייהו, ולא קא חשיב מלאכה: מקבלין קיבולת. נותנה לנכרי לעשותה אחר המועד: אין מרביעין בהמה. משום דעביד מלאכה בחולו של מועד: אין מרביעין. אין אוחזין הבהמה ומביאין עליה זכר: בבכור. דקעביד ביה מלאכה, וכתיב (דברים טו) לא תעבוד בבכור שורך: לבקרות. מקום שיש שם בהמות, והיא רובעת[ל] מעצמה: מדיירין. מכניסין בהמה לשדה כדי שיוליאו זבל, ומזבלין השדה: אין מסייעין אותן. לבהמה לבא בשדה, או אם נכרים הם אין מסייעין להם להסיען ממקום למקום כדי שתזבל כל השדה, אפילו בבאין מעצמם: לנער. לשמור, כגון[ל] אם נכרים הם: שכיר שבת. שסכרו כל השבוע לדייר שדהו: שבוע. שמיטה: מסייעין. כאילו של נכרים הוא: ה"ג ועושה נכרי בשבת וי"ט ומסייעין במועד. דלא טרח מלאכה[מ], כלומר יכולין לסייע לאותו שכיר לדייר: ומוסרין לו רועה אחד לנער צאנו. שמדיירין אותה, הואיל ואינו שכיר לשבת ממש: רבי אומר בשבת בטובה. אם רוצה שום אדם לסייע לאותו שכיר בטובתו עושה, כלומר בחנם ולא בשכר: **מתני'** בתוך הבור. שלפני הגת, אותו כלי שהיין נופל בו מן הגת קרוי בור: זולף וגומר כדרכו. כלומר מריק אותו בחבית וגף החבית במגופה גמורה: עושה לו למודים. אינו יכול לגוף כדרכו, אלא שיחפס (ב) היינו לימודין בשביל שלא יחמיץ, שאם אינו סותמו מחמיץ: **גמ'** וצריכא. למימר בתרוייהו בשני בבי דמתני' דמשחא ודחמרא[נ] ר' יוסי אומר זולף כו': בההיא. רישא דמתניתין: קאמר רבי יוסי. זולף כדרכו: דמשחא. יקיר, ואיכא פסידא יתירא: מודה ליה לר' יהודה. דאינו זולף וגף ממש אלא עושה לימודים עראי: דלא כר' יוסי. דאמר גומר כדרכו ואינו צריך שינוי: למישע. לגוף החבית: סיני. [ס]רב יוסף: הלכה כר' יוסי. דגף כדרכו: בר שית סאוי ושייע מבר תמני ולא שייע. כלומר יפה שכר מוגף שמחזיק ששה סאין משכר שהוא בכלי גדול שמחזיק שמונה סאין[פ]: כהלכות כותים. דאמרינן (חולין דף ד.) היכא דאחזיק אחזיק היכא דלא אחזיק לא אחזיק: עקורות. כאשה עקרה שאין לאדם ממנה פרי אלא גופה: ואין למידין זו מזו. דאימא כשם שזו מותרת כך זו מותרת, כמו בכותים ולא[ע] אמרינן כי היכי דמחזיק בהאי מחזיק בהאי אלא לא ילפי הני מהני: מר. דאמר זופתין חביתא חייש לפסידא, ובחביתא איכא פסידא יתירא אי לא זפתי לה משום דנפיש יינא, ובכוזתא ליכא פסידא יתירא, כוזא כלי קטן: מר. דאמר זופתין לכוזא דחייש[פ] לטירחא יתירא, ובכוזא ליכא טירחא יתירא, ובחביתא איכא טירחא יתירא:

אמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום. הא דשרינן כלים לכובס נכרי פירש בקונט' דלא מינכר שהוא של ישראל ור' יעקב לא היה מחלק ואומר דשרי במועד וגם בשבת דהא ריחים של מים איכא השמעת קול ושרינן בפ"ק דשבת (דף יח. ושם) ובפ"ק דע"ז (דף כא: ושם) שרינן להשכיר שדה לנכרי משום דאריסותיה קעביד וכ"ש קבלנות שאין הבית מתעלה בכך אלא ממהר לעשות ואע"ג דר' שמעון בן אלעזר פליג מסתמא הלכה כר' שמעון בן גמליאל דקא אסר התם מרחץ במשנה משמע הא שדה שרי כדדייק התם ותניא בפ"ק דשבת (דף יט.) גבי ספינה פוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת אלמא אין הנכרי מניח לעשות קבלנותו בשביל ישראל ואיכא מאן דאמר אפי' לפסוק אין צריך ובשמעתין דאסר שמואל מפרש רבינו יעקב כאותו פירוש שמעמידין כולהו שמעתא באבל וכדרב שישא דאמר (לעיל יא:) דברים המותרי' בחש"מ אסורין בימי אבלו [צ]דהוי דאורייתא או כעין דאורייתא אבל במועד הקילו וכ"ש שיש להן להקל בשבת דלא חיישינן כל כך דלא ליזול ביה וא"ת כיון דבאבילות איירי שמואל היכי קאמר וכי ליכא מתא דמיקרבא להתם (ג) לא אמרן אלא בשבתות וימים טובים דלא שכיחי דאזלי מדוכתא אבל בחולו של מועד אסור וצריך עיון: **דברי** רבי יוסי. בשמן (ד) תניא מילתא דר' יהודה ברישא וכיון דאתחיל מילתא דרבי יוסי מסיים לה וגף ביין לא ידענא אי אבור אי אחבית קאי מיהו לכאורה אחבית קאי דשייך בה מגופה ומדקתני בה זולף וגומר משמע לאבור קאי דלאחבית לא שייך משמע דגף אחרי כן וגם עושין לו לימודין משמע דקאי אבור ולית ליה זולף וגומר דלאחבית לא שייך לימודין דסגי בכיסוי קטן:

מכניס

יש

עין משפט נר מצוה

יא א מיי' פ"ו מהל' שבת הל' יד טוש"ע א"ח סי' רמד סעיף א:
יב ב מיי' פ"ז מהל' יו"ט הלכה כה טוש"ע שם סי' תקמג סעיף ב:
יג ג טוש"ע שם סי' תקמב סעיף א:
יד ד מיי' שם טוש"ע שם סי' תקמג סעיף ג:
טו ה מיי' שם הל' כד טוש"ע שם סעיף א:
טז ו מיי' שם הלכה כה טוש"ע שם סעיף ג:
יז ז מיי' שם פ"ח הלכה טו טוש"ע שם סי' תקלו סעיף ג:
יח ח מיי' פ"א מהל' מעילה הלכה ט:
יט ט י מיי' פ"ח מהל' יו"ט הל' יא טוש"ע שם סי' תקלז סעיף יד:
כ כ מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה ג (ופי"ג מהל' אבל הל' ו) טוש"ע א"ח סי' תקלא סעיף א:
כא ל מיי' פ"ז מהל' יו"ט הל' ג ופ"ח הלכה ז טוש"ע שם סי' תקלז סעיף א:
כב מ מיי' שם פ"ח הלכה יד:
כג נ ס טוש"ע שם סי' תקלא סעיף א:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' שכיר שבוע מסייעין אותן. נ"ב במועד. ומה שנדפס בלדו ס"א ועושה כו' נמחק: **[ב] שם ר' אומר בשבת בטובה.** נ"ב פי' דקאי ארישא באינו שכיר שבת ובאו מאליהן מותר במועד אפי' נותן לו שכר אח"כ ובסיפא שכיר שבת מסייעין כו' דוקא במועד לבד ומוסרין לו שומר לנער אף בשכר [עי' מ"א] (עמש"ם) [שו"ע] אבל הרמב"ם מפרש אסיפא (וכ"כ המ"מ) לכן השמיט שבת וי"ט דס"ל דבהם בכל ענין אסור ובמועד כו' אף לשכור מותר (ועמ"ש רבינו בא"ח סי' תקל"ז):

◆

גליון הש"ס

גמ' וכל שאינו עושה אינו אומר. עיין בב"מ דף ל ע"א תוס' ד"ה אבל הכא:

◆

משנת ראשונים

לאבונגרי דבי ריש גלותא. האי עובדא דאבונגרי דבי ריש גלותא קשה מאד אי מלאכות המותרות במועד הן כי נקטי אגרא מאי הוי, ואי במלאכות האסורות אפי' עבדי בחנם גמור אסור, וראיתי מי שפירשה באבונגרי גוים שהיה מוטל עליהם לתת לו מעות ידועים או לעשות לו מלאכה כנגדם וכן כל יומא ויומא מנכין מחובן כדי פעולתן הוה [ממש] כשכיר יום ואסור, להכי אמרינן דכיון דאינו אלא ניכוי חוב המוטל עליהן מקודם והרשות בידם לעשות מלאכה בנכוי קבלנות היא ומותר כדי קבלנות, ובתוספות רבינו ידידיה ז"ל פירשוה באבונגרי ישראל ובמלאכות המותרות במועד היו ואעפ"כ אסור לעשותן בשכר ממש כדי להרויח השכר כעושה מלאכתו בחול, אבל מפני שבזה לא היה אלא נכוי בלבד התיר להם דלא מחזי כשכר מועד, ומיהו אלו אי אפשר לבעל המלאכה לעשות אלא בשכר, מותר לאלו לעשות אפי' בשכר ממש, הן מפני צורך המועד הן מפני דבר האבד, אבל הכא ע"כ כשהיה אפשר לעשות מלאכת ריש גלותא ע"י אחרים. וזהו הנכון. **[ריטב"א]** אבונגרי הם שמשי המלך, ויש מפרשין לשון נגרות כלומר נגרי דבי ריש גלותא, התיר להם לעשות רגלי השולחן. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **לנער את צאנם.** פי' לשמור את צאנם כדי שיעמדו בתוך שדהו. **[חדושי הר"ן]** והרמב"ם ז"ל (יו"ט פ"ח הי"א) פירש להוליכן ממקום למקום כדי שיזבלו כל השדה וכן אמרו בירושלמי דבמסכת שביעית (פ"ג ה"ג) מהו מנערה, מוליכה ממקום למקום באותה שדה. **[ריטב"א]** [המשך בסוף המסכת]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שבת נא. וש"נ], ב) [תוספתא פרק ב], ג) [שם], ד) [שם], ה) [עי' בתוספתא ספ"ב דשביעית], ו) שמחות פ"ה, ז) [לעיל יא. ע"ש], ח) [ברכות דף סד.], ט) [קידושין לא: וש"נ], י) [עי' פרש"י בעירובין ה. ד"ה והאמר ר"נ], כ) עי' ברכות דף טז., ל) ברכות סד. הוריות יד ע"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' רב חמא שרא להו לאבונגרי. נ"ב עי' סוף דף יח בפרש"י ד"ה לעצמו: **(ב)** רש"י ד"ה עושה כו' אלא שיחפס בנסרים היינו לימודין: **(ג)** תום' ד"ה אמר כו' מתא דמיקרבא להתם נמי לא אמרן: **(ד)** ד"ה דברי ר' יוסי בשמן תנן מילתא דר' יהודה ברישא וביין תנן מילתא דר' יוסי ברישא דכיון דאתחיל במילתא דר' יוסי וכו' אי אבור קאי אי אחבית וכו' משמע דאבור קאי. נ"ב כלומר דפי' זולף היינו שסוחט וממלא וכשהוא בבור שייך לומר דממלא כל היין לתוך הבור וגומר כדרכו כולו והורידו לבור אבל אחבית לא שייך זולף וגומר כל עיקר אלא אבור קאי וקאמר וגף כדרכו דאח"כ כשסחט וממלא הכל מניח מגופה על הבור שהיין בתוכו ומכסהו כדרכו וזה עולה כגירסת הספרים בורו לגוף:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

הגהות וציונים

א] בכת"י וראשונים **איקלעו** וכו' ולא **עיילו לגוויה**: ב] בכמה ראשונים איתא וא"ד **עבדיה** סייע (ועי' הג' בן אריה בילקו"מ): ג] תיבת "ליה" מיותר וליתא בכת"י (דק"ס): ד] ס"א **ועושה נכרי בשבת ויו"ט ומסייעין במועד** (גליון), עי' הג' הגר"א ועי' רש"י וברש"י כת"י: ה] בדפו"ר **כבר** (ועי' ר"ח ומאירי) ובדפוסים המאוחרים הגיהו ע"פ רש"י (דק"ס): ו] [תיבת "בהלכה" ליתא בהרי"ף ובהרא"ש] (גליון) וכן ליתא בכת"י, ובאמת שאין לזה הבנה (דק"ס): ז] גי' הרי"ף והרא"ש **בר רב** קטינא (גליון): ח] [ליתא בהרא"ש] (גליון): ט] צ"ל **דכביסת בגד** מידי (ראש משביר) ועי' רש"י כת"י: י] צ"ל **לאותן** (רש"ש) וכ"ה בכת"י: כ] צ"ל **נרבעת** (בארות המים): ל] צ"ל **כמו ניעור**, וכעי"ז בכת"י ותיבות "אם נכרים הם" ליתא (דק"ס): מ] "ה"ג ועושה וכו' טרח מלאכה" ליתא בכת"י, ועי' הג' הגר"א אות א (ועי' רש"י כת"י ושברי"ף [שע"פ הנוסחא שם הוסיפוהו המדפיסים, דק"ס] ומשמע שהוא פי' ולא גירסא), ראה אות ד: נ] צ"ל ודחמרא **פלוגתא** דר' יהודה ור' יוסי. והשאר נמחק (ממ"נ, ע"ש וביד דוד): ס] בכת"י נוסף **ואינו** מוגף: ע] צ"ל **דלא** (רש"ש): פ] בכת"י **חייש**: צ] כאן יש להוסיף התיבות **אבל במועד**, במקום להלן (רש"ש, פורת יוסף עי"ש), ועי' תוס' חגיגה יח ע"א:

שממלא כלי גדול בן שמונה סאים אם אינו מוגף[נה]. ועל כן מותר לטוח את מגופת חבית השכר במועד[נו].

★

הגמרא מביאה כלל לגבי הלכות איסור מלאכה בחול המועד:
אָמַר רַב חָמָא בַּר גּוּרְיָא אָמַר רַב, הִלְכוֹת איסורי מלאכה בחול **הַמּוֹעֵד כְּהִלְכוֹת כּוּתִים** הן (**בַּהֲלָכָה**[נז]), הכותים הם גויים שהביא סנחריב מארץ כותה והושיבם בערי שומרון, אחרי שהגלה משם את עשרת השבטים, ואף על פי שהתגיירו, לא קיימו את המצוות כראוי (מלכים ב׳ יז כד-מא). ואמרו במסכת חולין (ד.), שלגבי מצוות שידוע שהחזיקו בהן הכותים, סומכים עליהם, אך במצוות שלא ידוע שהחזיקו בהן, אי אפשר לסמוך עליהם, ואין ללמוד מהחזקתם במצוה אחת, שהם מחזיקים גם באחרת. וכך הן גם הלכות מועד, כפי שיתבאר בסמוך.

מבררת הגמרא, **לְמַאי הִלְכְתָא** - לגבי איזו הלכה דימו את הלכות מועד להלכות כותים. מפרשת הגמרא, **אָמַר רַב דָּנִיֵּאל בַּר קְטִינָא (אָמַר רַב), לוֹמַר שֶׁהִלְכוֹת** מועד **הֵן** הלכות **עֲקוּרוֹת** - עקרות, כאשה עקרה שאין לאדם ממנה ולד אלא גופה בלבד, כך אי אפשר להוציא מדין האמור בהלכות המועד, דינים נוספים, **וְאֵין לְמֵידוֹת זוֹ מִזּוֹ.**

דוגמא לדבר, **דְּאָמַר שְׁמוּאֵל, זוֹפְתִין כּוּזְתָא** - מותר למרוח בחול המועד זפת על כלי קטן של יין[נח], כדי שלא יפסד טעם היין שבתוכו[נט], **וְאֵין זוֹפְתִין חֲבִיתָא** - אסור למרוח במועד זפת על חבית יין גדולה, אף על פי שהיין שבתוכה נפסד. ואילו **רַב דִּימִי מִנְּהַרְדְּעָא אָמַר** להיפך, **זוֹפְתִין חֲבִיתָא** - חבית גדולה, **וְאֵין זוֹפְתִין כּוּזְתָא** - כלי קטן[ס]. והטעם לכך שאמרו דינים הפוכים זה מזה, משום **דְּמַר** - רב דימי, **חָיֵישׁ לְפְסֵידָא** - חשש להפסד הנגרם לבעל היין, וכיון שיינה של חבית מרובה, וההפסד גדול, מותר לזפתה, ואילו בכלי קטן ההפסד מועט, ואין היתר לזפתו. **וּמַר** - שמואל, **חָיֵישׁ לְטִירְחָא** - חשש שלא יטרח בעל היין במועד יתר על המידה, ובזיפות החבית הטירחה מרובה[סא], והיא אסורה אפילו במקום הפסד, ולכן התיר רק את זיפות הכוז, שאין בו טירחה כל כך[סב]. ומאחר שיש סברא להעדיף את מיעוט הטירחה, ויש סברא להעדיף את מיעוט ההפסד, על כן אי אפשר כלל ללמוד דין מדין בהלכות איסור מלאכה בחול המועד[סג].

מוסיפה הגמרא כלל בהלכות איסורי מלאכה במועד:
אָמַר אַבַּיֵי, נָקְטִינַן - כך מסורת בידינו מרבותינו[סד], **שֶׁהִלְכוֹת מוֹעֵד** הן **כְּהִלְכוֹת שַׁבָּת**, כשם שבמלאכות שבת, יש מהן שהעושה אותן פטור מקרבן חטאת, אבל אסור מדרבנן[סה], ויש מהן שמותר לעשותן לכתחילה[סו], כך גם במלאכות חול המועד,

---

נה. המיוחס לרש״י (ד״ה נר). ורש״י כת״י פירש, שגם שכר חלש שנעשה על ידי הטלת ששה סאים של שעורים או תמרים לתוך בור השכר, משובח יותר משכר חזק שנעשה על ידי הטלת שמונה סאים שעורים או תמרים לבור, אם נתנו את החזק בכלי שאינו זפות ואת החלש בכלי זפות.

נו. הקרן אורה (ד״ה מאן) מפרש שבודאי בני הישיבה שהסתפקו בדין הגפת חבית שכר ידעו שיש הפסד בהנחתה מגולה, שאם לא כן לא היו מסתפקים כלל, ובודאי גם רב נחמן בר יצחק מודה שאין בהגפתה הפסד מרובה, שאם לא כן מדוע השיבם שההגפה מותרת רק לרבי יוסי ולא לרבי יהודה. על כן צריך לפרש שלענין עצם ההגפה לא היה נידון, והיא מותרת בודאי, וכל הנידון היה האם מותר למרח טיט על פי המגופה כדרכו כל ימות השנה, מפני שגם רבי יוסי שאינו מצריך שינוי במלאכת דבר האבד, מודה שאם אפשר לשנות ללא הפסד כלל, עליו לשנות, ולכן סברו בני הישיבה שאם לא ימרח טיט על מגופת חבית שכר לא יגרם לו הפסד כלל. ורב נחמן בר יצחק השיבם שאפילו מניעת המירוח גורמת הפסד, והיא מותרת לרבי יוסי [ועיין שם שתלה הדבר במחלוקת אמוראים האם רבי יוסי מצריך שינוי כאשר לא יגרם לו כל הפסד על ידו].

נז. ראה הגהות וציונים שאין גורסים ׳בהלכה׳.

נח. ׳כוז׳ הוא כלי קטן ביחס לחבית, ראה משנה תמיד (פ״ג מ״ו) ׳הכוז דומה לקתון גדול׳ [קתון הוא פך של מים (תפארת ישראל יומא פ״ג הלכתא גבירתא א-ה), והוא קטן מאוד ביחס לחבית]. והרמב״ם (יום טוב פ״ח הי״ד) פירש שכוז הוא בקבוק. ובטור (או״ח סי׳ תקלח) מפרש שהוא כלי קטן לשתיה.

נט. מפני שבחבית שאינה זפותה יוצא טעם היין וכוחו אפילו דרך הדפנות. רש״י כת״י (ד״ה למשעא), ר״י מלוניל (ד״ה מהו) ומרדכי (סי׳ תתנג).

ומדובר כשלא כיון את מלאכתו לחול המועד, אלא אירע לו אונס או טעות שמחמתם לא השלים מלאכתו קודם המועד. רא״ש (סי׳ יד).

ס. ומחלוקתם היא דווקא לענין זיפות שזופתים את החבית מבפנים כדי שיתחזק היין, אבל אם יש סדקים ממש בחבית או כל קלקול אחר שמונע מהיין לשהות בתוכה, הכל מודים שמותר לתקן את החבית אפילו במלאכה גמורה. מרדכי (סי׳ תתנג).

כתב בהגהות אשר״י (סי׳ יד) שמחלוקתם נאמרה ביינות החזקים שהיו בימיהם, שלא היו נפסדים כל כך ללא זיפות, אבל ביינות הקלים שלנו, אף שמואל מודה שמותר לזפף את החביות, אבל אסור לזפף נודות וקנקנים.

סא. היינו משום שהטורח גדול ביחס להפסד המועט, אבל אם ההפסד מרובה אין חשש בטירחא. ריטב״א (ד״ה מר).

סב. יש מי שפוסק כרב דימי שמותר לזפת רק חביות (בעל המאור ד״ה זופתין, וראה בית יוסף או״ח סי׳ תקלח ד״ה ומ״ש שיש אוסרים, שתמה על דבריו), והרמב״ם (יום טוב פ״ח הי״ד) פסק כדברי שניהם להקל, שמותר לזפת בין חבית ובין כוז. והקשה המגן אברהם (סי׳ תקלח סק״א) היאך אפשר לפסוק כשני הצדדים להקל, והלא אין אומרים ׳ספק דרבנן לקולא׳ כאשר בכל אחד מהצדדים ישנה קולא, וכאן כאשר נחשוש לטירחה יש בכך קולא לענין כוז, וכאשר נחשוש להפסד יש בכך קולא לענין חבית. והפרי מגדים (שם א״א סק״א) תירץ, שכאשר אין סתירה בין הקולות, ולא נעקרת תקנת חכמים כאשר נקל בשתיהן, אפשר להקל כשתי הקולות.

סג. שהרי אם נבוא לדמות הלכות זו לזו, נבוא לומר שכשם שהשקאת שדה בית השלחין מותרת במועד (לעיל ג.), כך תהא מותרת השקאת בית הבעל, כי הטירחה בהשקאתן שוה. ובאמת אין הדין כן, אלא שדה בית השלחין מותר להשקותה כדי למנוע הפסד, אבל שדה בית הבעל אסור להשקותה במועד מפני שאין הפסד במניעת השקאתה (כמבואר לעיל שם). רש״י כת״י (ד״ה ואין).

כתב הראבי״ה (סי׳ תתלה) שהטעם לכך שאי אפשר ללמוד את הלכות מועד זו מזו, הוא משום שעיקר איסור מלאכה במועד הוא כדי שישמח במועד, ומתוך השמחה יהיה נוח לו ללמוד ולהבין בהלכות הרגל, ולכן אסרו מלאכות שיש בהן טירחה יתירה, מפני שהטירחה מביאה עצבות, ומאידך התירו מלאכת דבר האבד, כדי שלא יתעצב מחמת ההפסד.

סד. ראה רש״י (גיטין נט: ד״ה נקטינן) ורשב״ם (ב״ב פב. ד״ה נקטינן).

סה. והיינו בכל מקום ששנינו בהן ׳פטור׳, מלבד שלש הלכות ששנינו בהן ׳פטור׳ והן מותרות לכתחילה, כמבואר בגמרא (שבת ג.).

סו. והיינו היכן ששנינו בהן ׳מותר׳.

אמר שמואל [א]מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר אמר רב פפא ואפי' חוץ לתחום לא אמרן אלא דליכא מתא דמקרבא להתם אבל איכא מתא דמקרבא להתם אסור אמר רב משרשיא וכי ליכא מתא דמקרבא להתם נמי לא אמרן אלא בשבתות ובימים טובים דלא שכיחי אינשי דאזלי להתם [ב]אבל בחוש"מ דשכיחי אינשי דאזלי ואתו להתם אסור מר זוטרא בריה דרב נחמן בנו ליה אפדנא מקבלי קיבולת חוץ לתחום איקלע רב ספרא ורב הונא בר חיננא ולא עלו לגביה ואיכא דאמרי הוא נמי לא על בגוויה והאמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר אדם חשוב שאני ואיכא דאמרי סיועי סייע בתיבנא בהדייהו רב חמא [ג]שרא להו (א) לאבונגרי דבי ריש גלותא למיעבד להו עבידתא בחולא דמועדא אמר כיון דאגר לא קא שקלי שרשויי הוא דקא משרשו ליה ולית לן בה תנו רבנן [ד]מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד ובמועד אסור [ה]כללו של דבר כל שהוא עושה אומר לנכרי ועושה וכל שאינו עושה אינו אומר לנכרי ועושה תניא אידך מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד [ו]ובלבד שלא ימדוד ושלא ישקול ושלא ימנה כדרך שהוא עושה בחול. ת"ר [ז]אין מרביעין בהמה בחולו של מועד [ח]כיוצא בו אין מרביעין בבכור ולא בפסולי המוקדשין תניא אידך אין מרביעין בהמה בחולו של מועד ר' יהודה אומר חמורה שתבעה מרביעין עליה זכר בשביל שלא תצטנן ושאר כל הבהמות מכניסין אותן לבקרות. ת"ר [ט]אין מדירין לא בשבתות ולא בימים טובים ולא בחולו של מועד ואם באו מאליהן מותר ואין מסייעין אותן ואין מוסרין להם שומר לנער את צאנם היה שכיר שבת שכיר חדש שכיר שנה שכיר שבוע מסייעין אותן [א] ומוסרין להם שומר לנער את צאנם [ב] ר' אומר [י]בשבת בטובה ביו"ט במזונות במועד בשכר אמר רב יוסף הלכתא כרבי: **מתני'** וכן מי שהיה יינו בתוך הבור ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו [כ]זולף וגומר וגף כדרכו דברי ר' יוסי ר' יהודה אומר עושה לו לימודים בשביל שלא יחמיץ: **גמ'** וצריכא דאי אשמעינן קמייתא בההיא קאמר ר' יוסי משום דמישחא נפיש פסידיה אבל חמרא דלא נפיש פסידיה אימא מודי ליה לרבי יהודה ואי אשמעינן בתרייתא בההיא קאמר רבי יהודה אבל בהך אימא מודה לר' יוסי צריכא אמר רב יצחק בר אבא מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי אמר רב יוסף [ל]הלכה כר' יוסי בעו מיניה מרב נחמן בר יצחק מהו למישע חביתא דשיכרא בחולא דמועדא אמר להו סיני אמר הלכה [מ]כר' יוסי אימור דאמר רבי יוסי בחמרא בשיכרא מי אמר חמרא טעמא מאי משום דנפיש פסידיה שיכרא נמי אית בה פסידא דאמר אביי אמרה לי אם בר שית סאוי ושייע מבר תמני ולא שייע. אמר רב חמא בר גוריא אמר רב הלכות מועד כהלכות כותים בהלכה למאי הלכתא אמר רב דניאל בר קטינא (אמר רב) לומר שהן עקורות ואין למידות זו מזו דאמר שמואל [נ]זופתין כוזתא ואין זופתין חביתא רב דימי מנהרדעא אמר [ס]זופתין חביתא ואין זופתין כוזתא מר חייש לפסידא ומר חייש לטירחא אמר אביי נקטינן הלכות מועד כהלכות שבת

מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור. ליתן מלאכה לנכרי בקיבולת כי עבדי ליה בשבתא, דידעי כולי עלמא ואמרי היום בשבת יהב ליה, והא דשרי בית הלל בפ"ק דשבת (ד' יז:) ליתן כלים לכובס בע"ש עם חשיכה ואפי' בתוך התחום משום דכביסה בנכרי מידי דלא מינכר וליכא חשדא, אבל מידי דמינכר בתוך התחום אסור משום חשדא: אבל אי איכא מתא דמקרבא להתם. אותן פועלים נכרים אסורים, דאינהו ידעי דהני נכרים עבדי ליה מלאכה ואמרי בשבתא יהב להו: אסור. דאמרי היום יהבו ליה: סיועי הוה מסייע בתיבנא. שהיה נותן להם תבן למלאכה, דהואיל והוא מסייע בהדייהו אסור: אבונגרי. מסדרי שולחנות: למיעבד עבידתייהו. אם נשבר השלחן שרי לתקנו: שרשויי. ריוח בעלמא כדי סעודתם דקא אכלי בהדייהו, ולא קא חשיב מלאכה: מקבלין קיבולת. נותנה לנכרי לעשותה אחר המועד: אין מרביעין בהמה. משום דעביד מלאכה בחולו של מועד: אין מרביעין. אין אוחזין הבהמה ומביאין עליה זכר: בבכור. דקעביד ביה מלאכה, וכתיב (דברים טו) לא תעבוד בבכור שורך: לבקרות. מקום שיש שם בהמות, והיא רובעת מעצמה: מדיירין. מכניסין בהמה לשדה כדי שיזבלוה זבל, ומזבלין השדה: אין מסייעין אותן. לבהמה לבא בשדה, או אם נכרים הם אין מסייעין להם להסיען ממקום למקום כדי שתזבל כל השדה, אפילו בבאין מעצמם: לנער. לשמור, כגון אם נכרים הם: שכיר שבת. ששכרו כל השבוע לדייר שדהו: שבוע. שמיטה: מסייעין. כאילו של נכרים הוא: ה"ג ועושה נכרי בשבת וי"ט ומסייעין במועד. דלא טרח מלאכה, כלומר יכולין לסייע לאותו שכיר לדייר: ומוסרין לו רועה אחד לנער צאנו. שמדיירין אותה, הואיל ואינו שכיר לשבת ממש: רבי אומר בשבת בטובה. אם רוצה שום אדם לסייע לאותו שכיר בטובתו עושה, כלומר בחנם ולא בשכר: **מתני'** בתוך הבור. שלפני הגת, אותו כלי שהיין נופל בו מן הגת קרוי בור: זולף וגומר כדרכו. כלומר מריק אותו בחבית וגף החבית במגופה גמורה: עושה לו למודים. אינו יכול לגוף כדרכו, אלא שיחפס (ב) היינו לימודין בשביל שלא יחמיץ, שאם אינו סותמו מחמיץ: **גמ'** וצריכא. למימר בתרוייהו בשני בבי דמתני' דמשחא ודחמרא ר' יוסי אומר זולף כו': בההיא. רישא דמתניתין: קאמר רבי יוסי. זולף כדרכו: דמשחא. יקיר, ואיכא פסידא יתירא: מודה ליה לר' יהודה. דאינו זולף וגף ממש אלא עושה לימודים ערלי: דלא כר' יוסי. דאמר גומר כדרכו ואינו צריך שינוי: למישע. לגוף החבית: סיני. רב יוסף: הלכה כר' יוסי. דגף כדרכו: בר שית סאוי ושייע מבר תמני ולא שייע. כלומר יפה שכר מוגף שמחזיק שש סאין משכר שהוא בכלי גדול שמחזיק שמונה סאין: כהלכות כותים. דאמרינן (חולין דף ד.) היכא דאחזיק אחזיק היכא דלא אחזיק לא אחזיק: עקורות. כאשה עקרה שאין לאדם ממנה פרי אלא גופה: ואין למידין זו מזו. דאימא כשם שזו מותרת כך זו מותרת, כמו בכותים ולא אמרינן כי היכי דמחזיק בהאי מחזיק בהאי אלא לא ילפי הני מהני: מר. דאמר זופתין חביתא חייש לפסידא, ובחביתא איכא פסידא יתירא אי לא זפתי לה משום דנפיש יינא, ובכוזתא ליכא פסידא יתירא, כוזא כלי קטן: מר. דאמר זופתין לכוזא דחייש לטירחא יתירא, ובכוזא ליכא טירחא יתירא, ובחביתא איכא טירחא יתירא:

אמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום. הא דשרינן כלים לכובס נכרי פירש בקונט' דלא מינכר שהוא של ישראל ור' יעקב לא היה מחלק ואומר דשרי במועד וגם בשבת דהא ריחים של מים איכא השמעת קול ושרינן בפ"ק דשבת (דף יח. ושם) ובפ"ק דע"ז (דף כא: ושם) שרינן להשכיר שדה לנכרי משום דאריסותיה קעביד וכ"ש קבלנות שאין הבית מתעלה בכך אלא ממהר לעשות ואע"ג דר' שמעון בן אלעזר פליג מסתמא הלכה כר' שמעון בן גמליאל דקא אסר התם מרחץ במשנה משמע הא שדה שרי כדדייק התם ותניא בפ"ק דשבת (דף יט.) גבי ספינה פוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת אלמא אין הנכרי מניח לעשות קבלנותו בשביל ישראל ואיכא מאן דאמר אפי' לפסוק אין צריך ובשמעתין דאסר שמואל מפרש רבינו יעקב כאותו פירוש שמעמידין כולהו שמעתתא באבל וכדרב שישא דאמר (לעיל יא:) דברים המותרי' בחש"מ אסורין בימי אבלו דהוי דאורייתא או כעין דאורייתא אבל במועד הקילו וכ"ש שיש להן להקל בשבת דלא חיישינן כל כך דלא ליזלזל ביה וא"ת כיון דבאבילות איירי שמואל היכי קאמר וכי ליכא מתא דמיקרבא להתם (ג) לא אמרן אלא בשבתות וימים טובים דלא שכיחי דאזלי מדוכתא אבל בחולו של מועד אסור וצריך עיון: **דברי** רבי יוסי. בשמן (ד) תניא מילתא דר' יהודה ברישא וכיון דלתחיל מילתא דרבי יוסי מסיים לה וגף ביין לא ידענא אי אבור אי אחבית קאי מיהו לכאורה אחבית קאי דשייך בה מגופה ומדקתני בה זולף וגומר משמע דאבור קאי דאחבית לא שייך משמע דגף אחרי כן וגם עושין לו לימודין משמע דקאי אבור ולית ליה זולף וגומר דאחבית לא שייך לימודין דסגי בכיסוי קטן:

מכניס

יס

עין משפט
נר מצוה

יא א מיי' פ"ו מהל' שבת הל' יד טוש"ע א"ח סי' רמד סעיף א:
יב ב מיי' פ"ז מהל' יו"ט הלכה כה טוש"ע שם סי' תקמג סעיף ב:
יג ג טוש"ע שם סי' תקמב סעיף א:
יד ד מיי' שם טוש"ע שם סי' תקמג סעיף ג:
טו ה מיי' שם הל' כד טוש"ע שם סעיף א:
טז ו מיי' שם הלכה כה טוש"ע שם סעיף ג:
יז ז מיי' שם פ"ח הלכה טו טוש"ע שם סי' תקלו סעיף ג:
יח ח מיי' פ"א מהל' מעילה הלכה ט:
יט ט י מיי' פ"ח מהל' יו"ט הל' יא טוש"ע שם סי' תקלו סעיף יד:
כ כ מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה ג (ופי"ג מהל' אבל הל' ו) טוש"ע א"ח סי' תקלח סעיף א:
כא ל מיי' פ"ז מהל' יו"ט הל' ג ופ"ח הלכה ז טוש"ע שם סי' תקלז סעיף א:
כב מ מיי' שם פ"ח הלכה יד:
כג נ ס מיי' שם טוש"ע שם סי' תקלח סעיף א:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' שכיר שבוע מסייעין אותן. נ"ב במועד. ומה שנדפס בלדו ס"א ועושה כו' נמחק: **[ב] שם ר' אומר בשבת בטובה.** נ"ב פי' דקאי ארישא באינו שכיר שבת ובאו מאליהן מותר במועד אפי' נותן לו שכר אח"כ ובסיפא שכיר שבת מסייעין כו' דוקא במועד לבד ומוסרין לו שומר לנער אף בשכר [עי' מ"א] (עמש"ס) [שו"ע] אבל הרמב"ם מפרש אסיפא (וכ"כ המ"מ) לכן השמיט שבת וי"ט דס"ל דבהם בכל ענין אסור ובמועד כו' אף לשכור מותר (ועמ"ש רבינו בא"ח סי' תקל"ז):

◆

גליון הש"ס

גמ' וכל שאינו עושה אינו אומר. עיין בב"מ דף ל ע"א תוס' ד"ה אבל הכא:

◆

משנת ראשונים

לאבונגרי דבי ריש גלותא. האי עובדא דאבונגרי דבי ריש גלותא קשה מאד אי מלאכות המותרות במועד הן כי נקטי אגרא מאי הוי, ואי במלאכות האסורות אפי' עבדי בחנם גמור אסור, וראיתי מי שפירשה באבונגרי גוים שהיה מוטל עליהם לתת לו מעות ידועים או לעשות לו מלאכה כנגדם וכן כל יומא ויומא מנכין מחובן כדי פעולתן הוה [ממש] כשכיר יום ואסור, להכי אמרינן דכיון דאינו אלא ניכוי חוב המוטל עליהן מקודם והרשות בידם לעשות מלאכה בנכוי קבלנות היא ומותר כדי קבלנות, ובתוספות רבינו ידידיה ז"ל פירשוה באבונגרי ישראל ובמלאכות המותרות במועד היו ואעפ"כ אסור לעשותן בשכר ממש כדי להרויח השכר כעושה מלאכתו בחול, אבל מפני שבזה לא היה אלא נכוי בלבד התיר להם דלא מחזי כשכר מועד, ומיהו אלו אי אפשר לבעל המלאכה לעשות אלא בשכר, מותר לאלו לעשות אפי' בשכר ממש, הן מפני צורך המועד הן מפני דבר האבד, אבל הכא ע"כ כשהיה אפשר לעשות מלאכת ריש גלותא ע"י אחרים. וזהו הנכון. **[ריטב"א]** אכוונגרי הם שמשי המלך, ויש מפרשין לשון נגרות כלומר נגרי דבי ריש גלותא, התיר להם לעשות רגלי השולחן. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **לנער את צאנם.** פי' לשמור את צאנם כדי שיעמדו בתוך שדהו. **[חדושי הר"ן]** והרמב"ם ז"ל (יו"ט פ"ח הי"א) פירש להוליכן ממקום למקום כדי שיזבלו כל השדה וכן אמרו בירושלמי דבמסכת שביעית (פ"ג ה"ג) מהו מנערה, מוליכה ממקום למקום באותה שדה. **[ריטב"א]** [המשך בסוף המסכת]

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [שבת כ. וש"נ], ב) [תוספתא פרק ב], ג) [שם], ד) [שם], ה) [עי' תוספתא ספ"ב דשביעית], ו) שמחות פ"ה, ז) [לעיל יא. ע"ש], ח) [ברכות דף סד.], ט) [קידושין לג. וש"נ], י) [עי' פרש"י בעירובין ה. ד"ה והאמר ר"נ], כ) עי' ברכות דף טז., ל) ברכות סד. הוריות יד ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' רב חמא שרא להו לאבונגרי. נ"ב עי' סוף דף יח בפרש"י ד"ה לעצמו: (ב) רש"י ד"ה עושה כו' אלא שיחפס היינו לימודין: (ג) תוס' ד"ה אמר כו' מתא דמיקרבא להתם נמי לא אמרן: (ד) ד"ה דברי ר' יוסי בשמן תנן מילתא דר' יהודה ברישא וביין תנן מילתא דר' יוסי ברישא דכיון דלתחיל במילתא דר' יוסי וכו' אי אבור קאי אי אחבית וכו' משמע דלאבור קאי. נ"ב לאו דוקא דלפי' רש"י היינו שפותח וממלה וכשהוא בבור שייך לומר דממלה כל היין לתוך הבור וגומר כדרכו כולו והורידו לבור אבל אחבית לא שייך זולף וגומר כל עיקר אלא אבור אבל לפמ"ש כדרכו ממלה הכל מגיח מגופה על הבור שהיין בתוכו ומכסהו כדרכו וזה עולה כגירסת הספרים בורו לגוף:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י וראשונים איקלעו וכו' ולא עיילו לגווייה: ב] בכמה ראשונים איתא וא"ד עבידיה סייע (ועי' הג' בן אריה בילקו"מ): ג] תיבת "ליה" מיותר וליתא בכת"י (דק"ס): ד] ס"א ועושה נכרי בשבת ויו"ט ומסייעין במועד (גליון, עי' הג' הגר"א ועי' ברש"י כת"י): ה] בדפו"ר כבר (ועי' ר"ח ומאירי) ובאחרים הגיהו ע"פ רש"י (דק"ס): ו] תיבת "בהלכה" ליתא (גליון) וכן ליתא בכת"י, ובאמת שאין לזה הבנה: ז] גי' הרי"ף והרא"ש בר רב קטינא (גליון): ח] ליתא בהרא"ש (גליון): ט] צ"ל דכביסת בגד מידי (רש"י כת"י): י] צ"ל לאותן (רש"ש) וכ"ה בכת"י: כ] צ"ל נרבעת (בארות המים): ל] צ"ל כמו ניעור, וכעי"ז בכת"י, ותיבות "אם נכרים הם" ליתא (דק"ס): מ] "ה"ג ועושה וכו' לא טרח מלאכה" בכת"י, ועי' הג' הגר"א אות א (ועי' רש"י כת"י: שע"פ הנוסחא שם הוסיפוהו המדפיסים, דק"ס] ומשמע שהוא פי' ולא גירסא), ראה אות ד: נ] צ"ל ודחמרא פלוגתא דר' יהודה ור' יוסי. והשאר נמחק (ממ"נ, ע"ש וביד דוד): ס] בכת"י נוסף ואינו מוגף: ע] צ"ל דלא (רש"ש): פ] בכת"י חייש: צ] כאן יש להוסיף התיבות **אבל במועד**, במקום להלן (רש"ש, פורת יוסף עי"ש), ועי' תוס' חגיגה יח ע"א:

יש מהן פטור אבל אסור ויש מהן מותר לכתחלה[א]. רב הונא חצדו ליה חצדא במועדא איתיביה רבה בר רב הונא לרב הונא טוחנין קמח במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור [ב] א דבר שאבוד במועד מותר לעשותו במועד דבר שאינו אבוד במועד אסור במה דברים אמורים בתלושין מן הקרקע אבל מחובר לקרקע אפי' כולו אבוד אסור ב ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן ג ובלבד שלא ידוש בפרות אמר ליה[ג] יחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה דתניא כלל אמר רבן שמעון בן גמליאל משום ר' יוסי דבר התלוש מן הקרקע אפילו מקצתו אבוד מותר והמחובר לקרקע אפי' כולו אבוד אסור ואי ר' יוסי ידוש נמי בפרות הא[ד] אמר רב יצחק בר אבא [ג] מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי אמר לך ה"נ כיון דכל יומא לאו בפרות דיישי האידנא נמי לאו שינוי הוא. ת"ר ד טוחנין במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם טחן והותיר הרי זה מותר קוצצין עצים במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם קצץ והותיר הרי זה מותר ה מטילין שכר במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם הטיל והותיר הרי זה מותר ובלבד שלא יערים ורמינהו [ד] מטילין שכר במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים ואע"פ שיש לו ישן ו מערים ושותה מן החדש תנאי היא דתניא[ה] אין מערימין בכך ר' יוסי בר יהודה אומר מערימין. רב חצדו ליה חצדא בחולא דמועדא שמע שמואל איקפד לימא שמואל כיחידאה סבירא ליה[ו] לא חצדא דחיטי הוה דלא הוה פסיד ורב מאי טעמא עביד הכי אין לו מה יאכל הוה ושמואל לא סיימוה קמיה אי נמי [ז] אדם חשוב שאני. ר' יהודה נשיאה נפק[ח] בחומרתא דמדושא ואשתי מיא דאחים קפילא ארמאה שמע ר' אמי [ט] איקפד אמר רב יוסף מאי טעמא איקפד (א) אי משום חומרתא דמדושא הא תניא [י] השירין הנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלין בחצר אי משום דאישתי מיא דאחים קפילא ארמאה הא אמר (ב) שמואל בר[ג] יצחק אמר רב [כ] ז כל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי נכרים אדם חשוב שאני. אמר רב חננאל אמר רב קוצץ אדם דקל במועד אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו [ל] לייט עלה אביי רב אשי הוה ליה אבא בשלנייא אזל למיקצייה בחולא דמועדא אמר ליה רב שילא משלנייא לרב אשי מאי דעתיך דקאמר רב חננאל אמר רב קוצץ אדם דקל במועד אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו הא לייט עלה אביי אמר ליה [מ] לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי אישתמיט נרגא בעי למיפסקיה לשקיה שבקיה והדר אתא רב יהודה ח שרא למיעקר כיתנא ולמיקטל כשותא ולמיעקר שומשמי אמר ליה אביי לרב יוסף בשלמא כיתנא חזי לחפיפה כשותא חזי לשיכרא אלא שומשמי למאי חזי חזי לנזיי דאית בהו רבי ינאי הוה ליה ההוא פרדיסא דמטא זמניה בחולא דמועדא קטפיה לשנה שהיוה כולי עלמא לפרדיסייהו בחולא דמועדא אפקריה רבי ינאי לפרדיסיה ההוא שתא: **מתני'** ט מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים י ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד ובלבד שלא יכוין את מלאכתו במועד כ וכולן אם כוונו מלאכתן במועד יאבדו: **גמ'** תנא ל ובלבד שיכניסם בצנעא לתוך ביתו רב יוסף הוה ליה כשורי[ד] עיילינהו בימא אמר ליה אביי והתניא ובלבד שיכניסם בצנעא בתוך ביתו אמר ליה צנעא דהני יממא הוא מ כיון דבליליא בעו גברא יתירי ובעו מדוכרי[ה] דנורא אוושא מילתא: ושולה פשתנו מן המשרה כו': נ בעי מיניה רבי ירמיה מרבי זירא [ס] כוון מלאכתו במועד ומת מהו שיקנסו בניו אחריו אם תימצי לומר

צרם

יש מהן פטור אבל אסור. והא דקתני אין זופתין אסור למיעבד לכתחילה אבל בדיעבד[ו] לא הוי חייב, והא דקתני זופתין הוי מותר לכתחילה: למיחצד. לקצור, ורב הונא יש לו מה יאכל הוה ואמאי שרי לה: אמר ליה. האי דקתני מחובר אפי' כולו אבוד נמי אסור ר' יוסי היא, ויחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה: כיון דכל יומא לאו בפרות דיישי האידנא לאו שינוי הוא. כי דיישי בלא פרות, ולעולם ר' יוסי היא, והא דאסר בפרות משום דאוושא מילתא היא: ואם טחן. במועד לצורך המועד והותיר עד לאחר המועד: מותר. לאכלו אחר המועד: ובלבד שלא יערים. שלא יעשה הרבה ויאמר לצורך המועד אני עושה, ומתכוין כדי שתשתייר לאחר המועד: מערים ושותה מן החדש. שיכול לומר לצורך המועד הטילו: לימא שמואל. דאקפיד כיחידאה סבירא ליה, כההיא מתניתא (ג) במחובר אפי' כולו אבוד נמי אסור ואוקימנא כר' יוסי יחידאה: חצדא דחיטי דלא הוה פסידא. להכי איקפד, אבל בחצדא דשערי לא סבר לה כר' יוסי דאסיר: אין לו מה יאכל הוה. להכי עביד הכי: לא סיימוה קמיה. לא אמרו לו דלא הוה ליה מה יאכל, להכי איקפד: אדם חשוב שאני. רב לא הוה ליה למיעבד הכי אפי' אין לו מה יאכל: נפק. בחצר בשבת: בחומרתא דמדושא. טבעת היא של מתכת וחותמה של אלמוג[ע]: שירין. נוסקי"א[ז] בלעז: כל שהוא נאכל כמות שהוא חי. ומיא שתו אינשי כמות שהן: אדם חשוב שאני. יש לו להחמיר על עצמו יותר, ולא הוה ליה למיפק בחומרתא דמדושא ולא למישתי מיא דאחים קפילא נכרי: לנסורת. עלים דקים שנופלין מן החתיכה: אבא. יער: בשלנייא. פירוש שם העיר, כלומר היה לו יער באותו מקום: אישתמיט נרגא בעי למיפסקיה לשקיה. דרב אסי, משום דעבר אדאביי: שבקיה. לאבא, דלא קצליה במועד, שהרגיש משום דעבר אדאביי נפל ליה נרגא: למיעקר כיתנא. בחולא דמועדא: למיקטל. לחתוך: כשותא. הומלו"ן[ח]: לחפיפה. לכסות בו מאכל כגון תאנים ותמרים לצורך המועד: לנזיי. כמו נזייתא דשיכרא (ב"ק דף לה.), לנזיי גרעינין דאית בהו בשומשמין דחזו למיעבד בהו משחא: אפקריה ר' ינאי לפרדיסיה. משום דעל ידו היה תקלה לעלמא, דשהו עד לחולא דמועדא וקטפי: מתני' שולה. מעלה: שלא יכוין מלאכתו במועד. שיש לו פנאי בשאר ימות השנה והוא משהה למועד: יאבדו. שאסור ליהנות מהן: גמ' צינעא דידהו יממא הוא. אפי' בלילה כיממא דמי, ולא סגי ליה שלא להכניסן, להכי מכניסן נמי ביום: מדוכרי דנורא. אבוקות: מהו שיקנסו בניו אחריו. לבניו נמי יהא אסור אותה מלאכה, דכיון דכוון מלאכתו במועד דין הוא שיהו אסורין ליהנות ממנה כשם שהיה אביהם קיים:

גרס

מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים. פירש בתוספות הרב דבאסיפת פירות איכא מלאכה כדאמרינן פרק אין דורשין (חגיגה דף יח.) גבי חג האסיף אסיפה במועד מי שרי ואיני יודע מה מלאכה (ד) וצריך עיון אי טרח בלא מלאכה אסיר כי היכי דאסירי בפרקמטיא[פ] ולקמן בשמעתין (דף יג.) אמר מועד משום טירחא ולא טירחא הוא ושמא היינו דוקא בדבר שהוא מלאכה[צ]:

אם תימצי לומר צרם אזן הבכור ומת קנסו בנו אחריו. משום דאיסורא עשה אבל כוון מלאכתו לא עשה איסורא עדיין ולא צריך להגיה דאוריי'[ט] אבל בפ' השולח (גיטין מד. וש"ם) דגבי מכר ומת (ה) בעי אי קנסו בנו אחריו התם גרסינן ודאי איסורא דאורייתא משום דמכר ומת נמי עבד איסור' אלא דלא הוי דאוריי':

נטייבה

עין משפט נר מצוה

כד א מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הל' ב טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף א:

כה ב ג מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סעיף טו:

כו ד מיי' שם טוש"ע שם סי' תקלג סעיף א:

כז ה ו מיי' פ"ז שם הלכה ח טוש"ע שם:

כח ז מיי' פי"ז מהל' מאכלות אסורות הלכה יד סמג לאוין קמב טוש"ע י"ד סי' קיג סעיף א:

כט ח מיי' פ"ח מהל' יו"ט הלכה יד טוש"ע א"ח סי' תקלג סעיף ב:

ל ט מיי' שם פ"ז הל' ג טוש"ע שם סי' תקלח סעיף ב:

לא י כ מיי' שם והל' ד טוש"ע שם סעיף א:

לב ל מיי' שם הל' ד טוש"ע שם סעיף ו:

לג מ נ מיי' שם הל' ג טוש"ע שם סעיף ב:

◆

רבינו חננאל

18/06/2018 אהח
אוצר החכמה

מתני' וכן מי שהיה יינו בבור ואירעו אבל או אונס או שהטעוהו פועלים ר' יוסי אומר זולף וגומר כדרכו ר' יהודה אומר עושה לו לימודים כו'. פירוש לימודים מכסהו וצריכא דאי אשמועינן משחא משום דנפיש פסידיה שרי ר' יוסי אבל חמרא כו'. אמר ר' בר אבא מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי דהא ר' יוסי שרי כדרכו בלא שינוי אמר רב יוסף הלכתא כר' יוסי: **בעא מיניה מרב נחמן בר יצחק** מהו למישעיה לחביתא דשיכרא בחולו של מועד אמר להו רב יוסף דהוא סיני כדגרסינן בסוף הוריות רבה עוקר הרים רב יוסף סיני הוא דאמר הלכה כר' יוסי דאמר זולף וגומר וגף כדרכו אמרו ליה אימור דאמר ר' יוסי גף כדרכו בחמרא דאי שבקת ליה מגולה מפסיד שיכרא מי אמר אמר להו שיכרא נמי אית ביה פסידא טובא דאמר אביי אמרה לי אם חביתא דאית בה שית סאוי תמרי או כיוצא בהן ושייעא כח אותו השכר חזק א) כמו חבית שיש בה שמונת סאין ולא שיעא כלומר אם תשאר מגולה יש בשכר הפסד: **אמר רב הלכות מועד כהלכות כותים** למאי הלכתא לומר שעקרות הן ואין למידות זו מזו. דאמר שמואל זופתין כוזתא ואין זופתין חבית והלא זו וזו זיפות הוא אלא אין למידין זו מזו ב) זיפות הכוזתא אם תשאר בלא זיפות. פי' חייש לטירחא ומר חייש לפסידא מפורש בירושלמי. שמואל אמר זפתין גרבא ולא זפתין כוזתא ג) דזיפתא גלידא. **רב הונא חצדו ליה בחולא דמועדא** איתיביה רבה בר רב הונא והתניא דבר האבד מותר לעשותו במועד ושאינו אבד אסור לעשותו בד"א בתלוש אבל במחובר אפילו כולו אבד אסור ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש כו'. ובלבד שלא ידוש בפרות. אמר ליה רב הונא הא מתניתא יחידאה היא דהא רשב"ג תני לה משום ר' יוסי ולא סמכינן עליה אי הכי דר' יוסי היא ידוש בפרות דהא ר' יוסי לא בעי שינוי ופרקינן כיון דכל יומא איכא דדיש בלא פרות לאו שינוי: **תנו רבנן טוחנין קמח במועד** לצורך המועד שלא לצורך המועד אסור ואם טחן לצורך המועד והותיר מותר כיוצא בו קוצצין קוצין[י] במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור וכו' וכן מטילין שכר לצורך המועד כו' ובלבד שלא יערים. **איני והתניא** אע"פ שיש לו שכר ישן מערים ושותה מן החדש. ופרקינן תנאי היא דתניא אין מערימין בכך משום ר' יוסי בר' יהודה אמרו מערימין ואע"ג דלמיחצד למי שאין לו מה יאכל שרי איקפד שמואל עליה דרב ואמר אפילו הכי אדם חשוב שאני. **ר' יהודה נשיאה נפק בחומרתא דמדושא** ואשתי מיא דאחים קפילא ארמאה. ואיקפד ר' אמי עליה. ואמר רב יוסף תרוייהו שרו להו רבנן חומרתא דמדושא דתניא השירים והצמידים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלין בחצר ואי מיא דאחים קפילא נכרי האמר שמואל בר רב יצחק כל הנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בשולי נכרים ואמרינן אפילו הכי אדם חשוב שאני לא הוה ליה למיעבד הכי. **אמר רב חננאל אמר רב קוצץ אדם** דקל במועד אע"פ שאין צריך לו אלא לנסורת שלו לייט עלה אביי אזל רב אשי למקצץ ההיא אבא ואישתמיט נרגא ובעא למיפסקיה לשקיה ושבקיה והדר. **רב יהודא שרא למיעקר כיתנא** ולמיקטל כשותא ולמיעקר שומשמי אמר אביי בשלמא כיתנא חזי לחפיפה כשותא נמי חזו לשיכרא אלא שומשמי למאי חזו ואמרינן לנזיי דאית בהו. **רבי ינאי קטף פרדיסאה בחולי דמועדא** משום דמטא [זמניה] וחשש לפסידא לשנה אחרת שהו כ"ע לפרדיסייהו וקטפוה בחולי דמועדא אפקר ר' ינאי לפרדיסיה ההיא שתא: **ירושלמי** אמר ר' יעקב בר אחא בשם ר' אבין פרקמטיא אבידה שריא מטלטלתא במועדא. שיירתא שרי מיזבון מינה במועדא: **מתני' מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים כו'.** תניא ובלבד שיכניס בצינעא לתוך ביתו ואי הוו כעין כשורי דרב יוסף דבלילא בעו גברי יתירי ובעי אבוקות של אש ואוושא מילתא טפי עדיף לעייולינהו בימא. **שולה פשתנו מן המשרה** שלא תאבד

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עי' שבת דף ג., ב) [תוספתא פרק א], ג) [לעיל דף יא. ע"ש], ד) [שבת קלט:], ה) שבת קיז:, ו) עיין מגילה יח: יבמות פג. וברש"ש, ז) [לעיל יא: שבת נא. וש"נ], ח) [עי' מה שפירשו תוס' שבת מו: ד"ה ואמר עולא ותוס' עירובין סט. ד"ה כיון], ט) [שבת נא.], י) שם מו:, כ) שבת נא. יבמות מו. ע"ז לח. נט., ל) [קידושין לג: וש"נ], מ) [עירובין קב: וש"נ], נ) [עי' תוס' בכורות לד: ד"ה בעא], ס) גיטין מד. ע"ש בכורות לד:, ע) ע"ע רש"י עירובין סט., פ) לעיל י:, צ) עי' לקמן יט. תוד"ה וטווה, ק) לעיל דף ב., ר) ע"ש נט: ועי' ריטב"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' אי משום חומרתא דמדושא הא תניא השירין. נ"ב עי' מ"ש פ' הדר דף סט בתוס' ד"ה כיון: (ב) שם הא אמר רב שמואל: (ג) רש"י ד"ה לימא וכו' דבמחובר אפי': (ד) תוס' ד"ה מכנים כו' ואיני יודע מה מלאכה איכא באסיפה וצריך עיון: (ה) ד"ה אם כו' דגבי מכר ומת דבעי אי קנסו בנו אחריו התם ודאי גרסינן איסורא דאורייתא:

◆

רש"י כת"י

חצדו ליה חצדא. קצרו לו גוים קצירה של תבואה שלו ודבר האבד הוא. **אבל מחובר וכו'.** ולית ליה להאי תנא (ד)מתני'[ק] משקין בית השלחין דקתני במחובר אפי' דבר [האבד] (ה)אסור ושלחין מחוברין ודבר האבד הוא. **שלא ידוש בפרות.** דבעינן שינוי היכא דאיפשר. **מתניתא יחידאה היא.** ר' יוסי. **ידוש נמי בפרות.** דהא ר' יוסי לא בעי שנוי ומשני התם האי דקתני ובלבד שלא ידוש בפרות לאו משום דבעי שינוי דהא לאו שינוי הוא דכיון דכל יומא רובא דעלמא לאו בפרות דיישי האי נמי כי לא דיש לאו שינוי הוא אלא אוושא דמלתא הוא. **קוצץ.** שקוצץ עצים מן האילן. חוטב. חטיבת עצים תלושין בתוך הבית. **ובלבד שלא יערים.** (אסברקא). **תנאי הוא.** דאיכא תנא דאמ' מערימין ואיכא תנא דאמ' אין מערימין בכך לענין שבת קאי בפרק (חבית שנשברה) [כל כתבי] (שבת קיז:). **כיחידאה.** רבן [שמעון בן] גמליאל משום ר' יוסי דלעיל. **לא סיימוה קמיה.** לא [היה יודע שלצורך המועד הוה] (ואם טחן לצורך היה יודע). **נפיק בחומרתא דמדושא.** יצא בטבעת לאוירו שלא היתה ממתכת אלא מאותו עץ של מדושא [ואמרינן] במסכת שבת[ר] היא של אלמוג וחותמה של מתכת או היא של מתכת וחותמה של אלמוג הרי זה אסורה לטבעת מכוערת היא ואין תכשיט של איש אלא אם כן היא וחותמה של נחושת דהשתא הויא תכשיט[ע] ומותר לצאת בה בשבת לחצר אבל לא לרשות הרבים והאי דקא אסרינן לאוירו גזירה משום רשות הרבים. **ואישתי מיא.** בחול ולא חש לבשולי גוים. **אי משום חומרתא דמדושא.** נהי דליתיה לתכשיט טלטול מיהא שרי. **נסורת.** לשרוף פסולת דקה שנופלת מן העץ. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים א] בכת"י וראשונים נוסף **מתניתא**: ב] צ"ל **דהא** (רש"ש): ג] צ"ל אמר **רב** (הג' הב"ח) שמואל בר **רב** (כת"י) יצחק (וכ"ה במקומות המצויינים במסוה"ש, דק"ס): ד] פי' נ"י קורות כבידים וגדולים (גליון): ה] [גי' הערוך בערך מדבר **מדבורי** דנורא פי' אבוקות] (גליון): ו] בכת"י אסור למיעבד אבל **אי עביד** לא וכו' (ותיבת "לכתחילה" ליתא): ז] בית נפש שכנגד הלב (רש"י ישעיה ג, כ) שמחברין בו פתיחות פי החלוק (רש"י שבועות ו:): ח] צמח המשמש לעשיית שכר: ט] עי' היטב תוס' חגיגה יח ע"א ד"ה חוש"מ: י] בכת"י **עצים** (כמו בגמ'):

חשק שלמה על ר"ח א) נראה מזה דרבינו היה גורס כבר תמניא. ב) אולי צ"ל אם תשאר בלא זפות תפסיד רב דימי וכו' אמר זופתין חביתא ואין זופתין כוזתא פי' מר חייש. ג) אולי צ"ל זפתין גרבא דזיפתא דקקירא ולא זפתין כוזתא דזיפתא גלידא.

יֵשׁ מֵהֶן שהעושה אותם **פָּטוּר** מעונש מלקות **אֲבָל אָסוּר** לעשותן, דהיינו שכל המלאכות האסורות בחול המועד, אין לוקין עליהן[א], **וְיֵשׁ מֵהֶן** שמוּתָּר לעשותן **לְכַתְּחִלָּה**[ב].

הגמרא דנה על מלאכת קצירה במועד בדבר האבד:

מספרת הגמרא, **רַב הוּנָא חַצְדוּ לֵיהּ חֲצָדָא בְּמוֹעֲדָא** - קצרו את תבואת שדהו בחול המועד[ג]. **אֵיתִיבֵיהּ** - הקשה **רַבָּה בַּר רַב הוּנָא לַאֲבִיו רַב הוּנָא**, והלא שנינו בברייתא[ד], **טוֹחֲנִין** חיטים לעשות מהם **קֶמַח בַּמּוֹעֵד**, כאשר הוא זקוק לקמח **לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד**[ה]. **וְשֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, אָסוּר**[ו]. היתר נוסף הוא מלאכת 'דבר האבד', ועל כן **דָּבָר שֶׁאָבוּד** אם לא יעשוהו **בַּמּוֹעֵד, מוּתָּר לַעֲשׂוֹתוֹ בַּמּוֹעֵד. דָּבָר שֶׁאֵינוֹ אָבוּד** אם לא יעשוהו **בַּמּוֹעֵד, אָסוּר** לעשותו. אך היתר 'דבר האבד' לא נאמר בכל מקרה, אלא **בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים, בִּ**דברים **תְּלוּשִׁין מִן הַקַּרְקַע, אֲבָל** ביבול שהוא **מְחוּבָּר לַקַּרְקַע, אֲפִילּוּ** אם יהא **כּוּלּוֹ אָבוּד** כשלא יעסוק בו במועד, **אָסוּר** לעשותו במועד[ז]. ומכל מקום 'לצורך המועד' אין חילוק בין תלוש למחובר, לכן אדם שיש לו תבואה מחוברת בשדהו, **אִם אֵין לוֹ מַה יֹּאכַל** אלא אם יקצור מיבול אדמתו במועד[ח], הרי הוא **קוֹצֵר**[ט] **וּמְעַמֵּר** [-אוסף עומרים למקום אחד] **וְדָשׁ** [-חובט] את התבואה להפרידה מן השבלים, **וְזוֹרֶה** - משליך לרוח כדי להפריד את גרעיני התבואה מהקש והמוץ, **וּבוֹרֵר** את הפסולת מהגרעינים **וְטוֹחֵן** קמח, ואוכל מתבואתו[יא], **וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יָדוּשׁ בְּעֶזְרַת פָּרוֹת**, אלא יחבוט על התבואה במקל[יב], מפני שצריך לשנות במה שאפשר[יג]. וכיון שכן, הקשה רבה בר רב הונא כיצד התיר רב הונא שיקצרו עבורו במועד, הלא עשיר גדול היה[יד] והיה לו כל צרכו לאכול, ומלאכת מחובר לקרקע אסורה לו אפילו אם יהיה בה הפסד.

אֲמַר לֵיהּ - השיב רב הונא לרבה בנו, ברייתא זו שהבאת, שאוסרת מלאכת דבר האבד במחובר, **יְחִידָאָה הִיא** - כדברי תנא יחיד היא שנויה, **וְלָא סְבִירָא לָן כְּוָותֵיהּ** - ואין אנו סוברים כמותו, אלא כדעת חכמים החולקים עליו ומתירים מלאכת דבר האבד אפילו במחובר. ולכן התרתי לקצור עבורי, כדי למנוע את הפסד היבול[טו]. וראיה לדבר שברייתא זו היא דעת יחיד, **דְּתַנְיָא** - שכן שנינו בברייתא אחרת, **כְּלָל** זה **אָמַר רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל מִשּׁוּם רַבִּי יוֹסֵי, דָּבָר הַתָּלוּשׁ מִן הַקַּרְקַע, אֲפִילּוּ** אם רק **מִקְצָתוֹ** יהא **אָבוּד** אם לא יעסקו בו במועד, **מוּתָּר** לעשותו במועד. **וְהַמְחוּבָּר לַקַּרְקַע, אֲפִילּוּ** אם **כּוּלּוֹ** יהא **אָבוּד, אָסוּר** לעשותו במועד. הרי שהחילוק במלאכת דבר האבד בין מחובר לקרקע לבין תלוש, נאמר רק בשם רבי יוסי, אבל חכמים אינם מודים בו, ואנו פוסקים כחכמים שמותר לעשות מלאכת דבר האבד אפילו במחובר[טז].

חזר והקשה רבה[יז], **וְאִי** - ואם אכן הברייתא הראשונה שנויה כדעת **רַבִּי יוֹסֵי**, מדוע אסרה למי שאין לו מה יאכל לדוש בפרות, **יָדוּשׁ נַמִּי בְּפָרוֹת** כדרכו, **דְּהָא**[יח] **אָמַר רַב יִצְחָק בַּר אַבָּא** (לעיל ע"א), **מַאן תַּנָּא** - מי ששונה שצריך לעשות **שִׁינּוּי בְּחוֹל הַמּוֹעֵד בִּמְלֶאכֶת דָּבָר הָאָבֵד**, סובר **דְּלָא כְּרַבִּי יוֹסֵי**, מפני שלרבי יוסי אין צורך לשנות[יט]. ובהכרח שלא רבי יוסי שנה ברייתא זו[כ].

מתרצת הגמרא, **אָמַר לָךְ** רב הונא, אכן ברייתא זו מדברי רבי יוסי היא שאינו מצריך שינוי בדבר האבד, **וְהָכָא נַמִּי** - וגם כאן לא מטעם שצריך שינוי אסרה הברייתא לדוש בפרות, שהרי **כֵּיוָן דְּכָל יוֹמָא לָאו בְּפָרוֹת דָּיְישִׁי** - מאחר שגם בשאר ימות השנה ישנם רבים

א. **ראה** לעיל (יח: ובהערה שם) שנחלקו ראשונים אם מלאכת חול המועד אסורה מדרבנן או מן התורה. וכתב הנימוקי יוסף (ד"ה פטור - השני) שאף אם מלאכת חול המועד אסורה מן התורה, אין לוקין עליה מכח הלאו של 'לא תעשה כל מלאכה', מפני שלאו שבכללות הוא [-לאו שכולל איסורים נוספים מלבד מלאכת חול המועד]. ויש שכתבו שהטעם שאין לוקים על מלאכת חול המועד הוא משום שאיסור עשה הוא ולא לאו (רמב"ן ע"ז כב. ד"ה הא, ריטב"א ד"ה יש).

ב. **רש"י** כת"י (לעיל יב. ד"ה כהלכות שבת) בלשון השניה. וכעין זה פירשו רבינו גרשום והמיוחס לרש"י (ד"ה יש), שעל מלאכת הזיפות ששנינו בה מחלוקת שמואל ורב דימי אימתי היא מותרת ואימתי אסורה, אומר אביי שכאשר היא מותרת, ההיתר הוא לכתחילה, וכאשר היא אסורה, אינה אסורה אלא מדרבנן, ואם עשאה אין לוקין עליה מכח הלאו של 'לא תעשה כל מלאכה'. וכתב הריטב"א (ד"ה יש) שלא את עיקר הדין שאין מלקות במלאכת חול המועד בא להשמיענו, שהרי פשוט הוא [ועוד, שפעמים יש עונש גם במלאכת חול המועד, כפי ששנינו בסמוך שהמכוון מלאכתו למועד קונסים אותו ומאבדים את הדברים שעשה], אלא ללמדנו שיש מלאכות דומות מאוד זו לזו, ואף על פי כן זו מותרת לכתחילה וזו אסורה. וכעין השמועות שנאמרו לעיל.

רש"י כת"י פירש עוד (בלשון ראשונה), שלא מדובר כאן על המלאכות האסורות והמותרות במועד, אלא על המותרות בלבד, וכשם שבשבת ישנן שתי דרגות היתר, יש את המותרות מהתורה ואסורות מדרבנן, שאין עליהן חיוב חטאת, ויש את המותרות אף מדרבנן, כך גם במועד ישנן שתי דרגות היתר, יש את המותרות לגמרי מפני שהן מלאכת דבר האבד, ויש שהתירו חכמים לעשותן, אך רק בצינעא, כמו ששנינו להלן (יג:) על כמה מלאכות שמותר לעשותן לצורך המועד, אבל צריך לעשותן בצינעא.

ג. **רש"י** כת"י (ד"ה חצדו) פירש שגויים הם שקצרו עבורו. ומכל מקום כתב בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה חצדא) שאין חילוק בדבר, כיון שכל מה שאסור לישראל לעשות במועד, אסור לומר גם לגוי לעשות עבורו (לעיל ע"א).

ד. **הברייתא** מפרשת שישנם כמה מיני היתר שהתירו חכמים בעשיית מלאכה בחולו של מועד, ותחילה תבאר הברייתא היתר מלאכה הנעשית 'לצורך המועד'.

ה. **ואפילו** אם יש לו לחם בביתו רשאי לטחון כדי לאפות פת טריה וחמה. רשב"א (שו"ת ח"א סי' תתמה).

ו. **כוונת** התנא להשמיע חידוש בתיבות אלה [שלכאורה הן מיותרות ונשמעות מהרישא], שמותר לטחון לצורך המועד אפילו בהרווחה גמורה ולא בצמצום, ורק מה שאין בו צורך המועד כלל אסור. ריטב"א (ד"ה טוחנין).

ז. **הטעם** שהחמירו במחובר, מפני שדבר של פרהסיא הוא. שיטת ריב"ב (ד"ה אפילו).

ח. **ואפילו** אם בידו לקנות אוכל מן השוק, אלא שאין בידו עתה אוכל מלבד תבואת שדהו. רמב"ם (יום טוב פ"ז ה"ו). אך בשאילתות (שאילתא קע) משמע שדווקא אם אין לו כלל והוא נצרך ללוות מהבריות הותרה לו מלאכה, כדי שלא יתעצב במועד על שנצרך ללוות, אבל אם אינו צריך ללוות ויכול לקנות מן השוק, אסור. וראה עוד בהערה להלן.

ט. **אפילו** אם אין חשש הפסד ליבול כשלא יקצור. רמב"ם (שם).

י. **כל** המלאכות האלו מנויות במשנה בשבת (עג.), וראה שם את ביאורן.

יא. **מלאכות** חול המועד נמסרו לחכמים להורות בהן איזו מלאכה אסורה ואיזו מותרת (חגיגה יח.), והם התירו למי שאין לו מה יאכל לעסוק במלאכה כדי שיוכל לשמוח במועד, ומתוך שמחה יהא נוח לו ללמוד ולהבין בהלכות הרגל. ראבי"ה (סי' תתלה). וראה לעיל בשם השאילתות.

ומכל מקום לא הותרו כל המלאכות הללו אלא כפי מה שהוא צריך לאכילתו. רמב"ם (יום טוב פ"ז ה"ו). ומבואר בריטב"א (ד"ה ושלא) שכאשר אינו זקוק אלא למלאכה אחת, כגון טחינה, רשאי לעשות בהרווחה גמורה ולא בצמצום, אבל כשצריך לעשות כמה מלאכות, כגון קצירה ועימור ודישה וכו', לא יעשה אלא כדי צרכו בצמצום ככל האפשר. וראה שער הציון (סי' תקלג אות מט).

וכתב הרא"ש (סי' יז) שהיתר זה של 'אין לו מה יאכל' נאמר אפילו אם כיוון מלאכתו במועד, מפני שבצורך אוכל לא אסרו כיוון מלאכתו במועד.

יב. **ר"י** מלוניל (ד"ה ובלבד).

יג. **רש"י** כת"י (ד"ה שלא).

יד. **כמבואר** בתענית (כ:), וראה גם מהרש"א (ברכות ה: ח"א ד"ה תקיפו). וראה עוד בפירוש ר"ש בן היתום (ד"ה רב הונא).

טו. **ובאופן** שאי אפשר היה לקצור את התבואה קודם המועד. ריטב"א (ד"ה רב הונא).

טז. **כתבו** רש"י כת"י, ר"י מלוניל והר"ן (ד"ה אבל) שרבי יוסי האוסר מלאכת דבר האבד במחובר, חולק בהכרח על התנא ששנה את המשנה בתחילת המסכת (ב.) 'משקין בית השלחין במועד', שהרי השקיית בית השלחין אף היא מלאכת דבר האבד במחובר. והקרן אורה (ד"ה בד"א) הקשה שאם כן מדוע סבר רבה בר רב הונא להקשות לאביו מדברי רבי יוסי, והלא פשוט שהלכה כסתם משנה המתירה מלאכת דבר האבד במחובר. על כן מסיק הקרן אורה שגם רבי יוסי לא אסר מלאכת דבר האבד במחובר אלא כגון קצירה, שהיא מלאכה גדולה ומפורסמת, וגם משום שאתה נותן בה תורת כל אחד בידו לקבוע אם היא מלאכת דבר האבד או לא, ולכן אסר הכל. אבל בהשקיית בית השלחין וכיוצא בה, מודה רבי יוסי להתיר. וכעין זה כתב השפת אמת (ד"ה יחידאי) שהשקיית בית השלחין מותרת לדעת כולם אף על פי שהיא במחובר, מפני שלעולם שדות בית השלחין זקוקות להשקייה במועד, לכן לא גזרו עליהן כלל, אבל שאר מלאכת מחובר שמזדמן במקרה במועד, סובר רבי יוסי שאסור אף במקום הפסד.

יז. **פירוש** ר"ש בן היתום (ד"ה אמר ליה).

יח. **וכך** גורס הרש"ש (ד"ה ואי), 'דהא אמר'.

יט. **ואף** על פי שרבי יוסי שהתיר ללא שינוי הורה כן לענין 'מלאכת דבר האבד', ואילו בברייתא נאמר שצריך לשנות במלאכה הנעשית לצורך המועד [דהיינו ב'אין לו מה יאכל'] ולא מוזכר בה שינוי בדבר האבד, ואם כן מה מקשה הגמרא, מכל מקום מבינה הגמרא שדין אחד וטעם אחד לשניהם, וכשם שבדבר האבד התיר רבי יוסי ללא שינוי, כך היה לו להתיר אף באין לו מה יאכל. מעשה רקח (יום טוב פ"ז ה"ו). [וראה חזון איש (או"ח סי' קלה לדף יב:) שסובר שבמלאכות הנעשות לצורך המועד מודה רבי יוסי שצריך שינוי, והקשה, אם כן מה מקשה הגמרא שלדעת רבי יוסי יהא מותר לדוש בפרות כשאין לו מה יאכל. והניח בצריך עיון]. והמרכבת המשנה (שם) כתב שהגמרא הבינה שסיום דברי הברייתא 'ובלבד שלא ידוש בפרות', מוסב הן על העושה מלאכה במחובר מפני שאין לו מה יאכל, והן על העושה מלאכת דבר האבד בתלוש, שבשתיהן צריך שינוי, ועל מלאכת דבר האבד מקשה הגמרא מדוע הוא זקוק לשנות.

כ. **אלא** ברייתא זו מדברי חכמים היא, הסוברים כרבי יוסי לענין איסור מלאכת דבר האבד במחובר, וחולקים עליו לענין היתר מלאכת דבר האבד ללא שינוי. ומאחר שחכמים היא, צריך לפסוק הלכה כמותם לענין מחובר. ריטב"א (ד"ה אלא).

18/06/2018אהח

יש מהן פטור אבל אסור ויש מהן מותר לכתחלה[א]. רב הונא חצדו ליה חצדא במועדא איתיביה רבה בר רב הונא לרב הונא טוחנין קמח במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור [ב] [א]דבר שאבוד במועד מותר לעשותו במועד דבר שאינו אבוד במועד אסור במה דברים אמורים בתלושין מן הקרקע אבל מחובר לקרקע אפי' כולו אבוד אסור [ב]ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן [ג]ובלבד שלא ידוש בפרות אמר ליה[א] יחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה דתניא כלל אמר רבן שמעון בן גמליאל משום ר' יוסי דבר התלוש מן הקרקע אפילו מקצתו אבוד מותר והמחובר לקרקע אפי' כולו אבוד אסור ואי ר' יוסי ידוש נמי בפרות הא[ב] אמר רב יצחק בר אבא [ג] מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי אמר לך ה"נ כיון דכל יומא לאו בפרות דיישי האידנא נמי לאו שינוי הוא ת"ר [ד]טוחנין במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם טחן והותיר הרי זה מותר קוצצין עצים במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם קצץ והותיר הרי זה מותר [ה]מטילין שכר במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם הטיל והותיר הרי זה מותר ובלבד שלא יערים ורמינהו [ד] מטילין שכר במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים ואע"פ שיש לו ישן [ו]מערים ושותה מן החדש תנאי היא דתניא[ה] אין מערימין בכך ר' יוסי בר יהודה אומר מערימין רב חצדו ליה חצדא בחולא דמועדא שמע שמואל איקפד לימא שמואל כיחידאה סבירא ליה[ו] לא חצדא דחיטי הוה דלא הוה פסיד ורב מאי טעמא עביד הכי אין לו מה יאכל הוה ושמואל לא סיימוה קמיה אי נמי [ז] אדם חשוב שאני ר' יהודה נשיאה נפק[ח] בחומרתא דמדושא ואשתי מיא דאחים קפילא ארמאה שמע ר' אמי [ט] איקפד אמר רב יוסף מאי טעמא איקפד (א) אי משום חומרתא דמדושא הא תניא [י] השירין הנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלין בחצר אי משום דאישתי מיא דאחים קפילא ארמאה הא אמר (ב) שמואל בר[ג] יצחק אמר רב [כ] [ז]כל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי נכרים אדם חשוב שאני. אמר רב חננאל אמר רב קוצץ אדם דקל במועד אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו [ל] לייט עלה אביי רב אשי הוה ליה אבא בשלנייא אזל למיקצייה בחולא דמועדא אמר ליה רב שילא משלנייא לרב אשי מאי דעתיך דקאמר רב חננאל אמר רב קוצץ אדם דקל במועד אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו הא לייט עלה אביי אמר ליה [מ] לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי אישתמיט נרגא בעי למיפסקיה לשקיה שבקיה והדר אתא רב יהודה [ח]שרא למיעקר כיתנא ולמיקטל כשותא ולמיעקר שומשמי אמר ליה אביי לרב יוסף בשלמא כיתנא חזי לחפיפה כשותא חזי לשיכרא אלא שומשמי למאי חזי חזי לנזיי דאית בהו רבי ינאי הוה ליה ההוא פרדיסא דמטא זמניה בחולא דמועדא קטפיה לשנה שהיוה כולי עלמא לפרדיסייהו לחולא דמועדא אפקריה רבי ינאי לפרדיסיה ההוא שתא: **מתני'** [ט]מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים [י]ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד [כ]ובלבד שלא יכוין את מלאכתו במועד [ל]וכולן אם כוונו מלאכתן במועד יאבדו: **גמ'** תנא [מ]ובלבד שיכניסם בצנעא לתוך ביתו רב יוסף הוה ליה כשורי[ד] עיילינהו בימ ma אמר ליה אביי והתניא ובלבד שיכניסם בצנעא בתוך ביתו אמר ליה צנעא דהני יממא הוא [נ]כיון דבליליא בעו גברא יתירי ובעו מדוכרי[ה] דנורא אוושא מילתא: ושולה פשתנו מן המשרה כו': [ס]בעי מיניה רבי ירמיה מרבי זירא [ס]כוון מלאכתו במועד ומת מהו שיקנסו בניו אחריו אם תימצי לומר

צרם

יש מהן פטור אבל אסור. והא דקתני אין זופתין אסור למיעבד לכתחילה אבל בדיעבד[ו] לא הוי חייב, והא דקתני זופתין הוי מותר לכתחילה: **למיחצד.** לקצור, ורב הונא יש לו מה יאכל הוה ואמאי שרי לה: **אמר ליה.** האי דקתני מחובר אפי' כולו אבוד נמי אסור ר' יוסי היא, ויחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה: **כיון דכל יומא לאו בפרות דיישי האידנא לאו שינוי הוא.** כי דיישי בלא פרות, ולעולם ר' יוסי היא, והא דאסר בפרות משום דאוושא מילתא היא: **ואם טחן.** במועד לצורך המועד והותיר עד לאחר המועד: **מותר.** לאכלו אחר המועד: **ובלבד שלא יערים.** שלא יעשה הרבה ויאמר לצורך המועד אני עושה, ומתכוין כדי שתשתייר לאחר המועד: **מערים ושותה מן החדש.** שיכול לומר לצורך המועד הטילו: **לימא שמואל.** דאקפיד כיחידאה סבירא ליה, כההיא מתניתא (ג) במחובר אפי' כולו אבוד נמי אסור ואוקימנא כר' יוסי יחידאה: **חצדא דחיטי דלא הוה פסידא.** להכי איקפד, אבל בתלתא דשערי לא סבר לה כר' יוסי דאסיר: **אין לו מה יאכל הוה.** להכי עביד הכי: **לא סיימוה קמיה.** לא אמרו לו דלא הוה ליה מה יאכל, להכי איקפד: **אדם חשוב שאני.** רב לא הוה ליה למיעבד הכי אפי' אין לו מה יאכל: **נפק.** בחצר בשבת: **בחומרתא דמדושא.** טבעת היא של מתכת וחותמה של אלמוג[ע]: **שירין.** נוסקי"א בלעז: **כל שהוא נאכל כמות שהוא חי.** ומיא שתו אינשי כמות שהן: **אדם חשוב שאני.** יש לו להחמיר על עצמו יותר, ולא הוה ליה למיפק בחומרתא דמדושא ולא למישתי מיא דאחים קפילא נכרי: **לנסורת.** עצים דקים שנופלין מן החתיכה: **אבא.** יער: **בשלנייא.** פירוש שם העיר, כלומר היה לו יער באותו מקום: **אישתמיט נרגא בעי למיפסקיה לשקיה.** דרב אשי, משום דעבר אדאביי: **שבקיה.** לאבא, דלא קצליה במועד, שהרגיש משום דעבר אדאביי נפל ליה נרגא: **למיעקר כיתנא.** בחולא דמועדא: **למיקטל.** לחתוך: **כשותא.** הומלו"ן: **לחפיפה.** לכסות בו מאכל כגון תאנים ותמרים לצורך המועד: **לנזיי.** כמו נזייתא דשיכרא (ב"ק דף לה.), לנזיי גרעינין דאית בהו בשומשמין דחזו למיעבד בהו משחא: **אפקריה ר' ינאי לפרדיסיה.** משום דעל ידו היה תקלה לעלמא, דשהו עד לחולא דמועדא וקטפי: **מתני' שולה.** מעלה: **שלא יכוין מלאכתו במועד.** שיש לו פנאי בשאר ימות השנה והוא משהה למועד: **יאבדו.** שאסור ליהנות מהן: **גמ' צינעא דידהו יממא הוא.** אפי' בלילה כיממא דמי, ולא סגי ליה שלא להכניסן, להכי מכניסן נמי ביום: **מדוכרי דנורא.** אבוקות: **מהו שיקנסו בניו אחריו.** לבניו נמי יהא אסור אותה מלאכה, דכיון דכוון מלאכתו במועד דין הוא שיהו אסורין ליהנות ממנה כמו שהיה אביהם קיים:

נרס

מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים. פירש בתוספות הרב דבאסיפת פירות איכא מלאכה כדאמרינן פרק אין דורשין (חגיגה דף יח.) גבי חג האסיף אסיפה במועד מי שרי ואיני יודע מה מלאכה (ד) וצריך עיון אי טרח בלא מלאכה אסיר כי היכי דאסירי בפרקמטיא[פ] ולקמן בשמעתין (דף יג.) אמר מועד משום טירחא ולא טירחא הוא ושמא היינו דוקא בדבר שהוא מלאכה[ז]:

אם תימצי לומר צרם אזן הבכור ומת קנסו בנו אחריו. משום דאיסורא עשה אבל כיון מלאכתו לא עשה איסורא עדיין ולא צריך להגיה דאוריי'[ז] אבל בפ' השולח (גיטין מד. ושם) דגבי מכר ומת (ה) בעי אי קנסו בנו אחריו התם גרסינן ודאי איסורא דאורייתא משום דמכר ומת נמי עבד איסור' אלא דלא הוי דאוריי':

נטייבה

עין משפט נר מצוה

כד א מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הל' ב טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף א:

כה ב ג מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סעיף טו:

כו ד מיי' שם טוש"ע שם סי' תקלג סעיף א:

כז ה ו מיי' פ"ז שם הלכה ח טוש"ע שם:

כח ז מיי' פי"ז מהל' מאכלות אסורות הלכה יד סמג לאוין קמב טוש"ע י"ד סי' קיג סעיף א:

כט ח מיי' פ"ח מהל' יו"ט הלכה יוד טוש"ע א"ח סי' תקלג סעיף ב:

ל ט מיי' שם פ"ז הל' ג טוש"ע שם סי' תקלח סעיף ב:

לא י כ מיי' שם והל' ד טוש"ע שם סעיף א:

לב ל מיי' שם הל' ד טוש"ע שם סעיף ו:

לג מ נ מיי' שם הל' ג טוש"ע שם סעיף ב:

משנת ראשונים

נפק בחומרתא דמדושא. אלא נראה לפרש חומרתא דמדושא קשר של בשמים, כמו חומרתא דפילון. מיהו בסמוך משמע שהוא טבעת, ואיכא למימר דהא והא איתיה, שהוא טבעת, אלא במקום מושב האבן יש בו בשמים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

נראה לר"י דחומרתא דמדושא היינו טבעת של עץ, כמו שמפרשים רבותיו של רש"י, ולא של אלמוג כמו שהוא מפרש, דאלמוגין מפרש בראש השנה (כג.) כסיתא והכא קאמר דמדושא, אלא של עץ אחר הוא ששמו מדושא ואין שם תכשיט עליו, וכשיוצאים בו דרך מלבוש לא הוי קישוט אלא טלטול בעלמא. ולהכי ידע רב יוסף דר' אמי לא איקפד אלא משום טלטול. **[תוד"ה ואמר, שבת מו:]**

אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו. ואין זה נקרא מערים, דהא לנסורת של דקל מיהא צריך, ואי איפשר ליהנות מן הנסורת אלא א"כ יקצוץ הדקל, דדמי לשוחט את הבהמה ואינו צריך אלא לאכול כזית ממנה דמותר. **[תוס' הרא"ש]**

ולמיקטל כשותא. והתיר עוד ללקט הכשות, הוא עשב מר שקורין הומלון, שנותנין אותו בשכר בשביל שיחמיץ, ולפי שאין עוקרין אותו מן הקרקע אלא קוצצין את הזרע שלמעלה והשאר מתייבש על הקרקע שייך ביה לשון קטלא, כדאיתא בפ' בכל מערבין דקטלין להיזמתא ומייתין כשותא, פי' הכשות גדל על הסנאים ומאוירו הוא יונק, ואם קוצצין הסנה, הכשות מת ומתייבש בעצמו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

חזי לחפיפה. פי' הראב"ד שורין את הזרע, והנשים חופפות בו פניהן וידיהן לצחצח מראיתן ולהחליק בשרן. **[תוס' הרא"ש]**

אפקריה רבי ינאי לפרדיסיה ההוא שתא. ואית דלא גרסי ההיא שתא, דלעולם אפקריה לפי שהיה לעולם קבוע זמן בצירת כרמו של ר' ינאי שלא היה מתבשל לעולם כל צרכו אלא בחולו של מועד של חג, והיה עלול אותו כרם משאר כרמים שאם היה מתאחר מלבצור יום או יומיים היה חוזר כולו פרט, לפיכך הפקירו לעולם ולא [רצה] להוציא בו הוצאותיו הצריכות לו. **[ר"י מלוניל]** **בעו גברא יתירי.** לפי שאין בני אדם מצויין באותה שעה ברחובות, וצריך לחזר אחר אנשים הרבה לסייע, נשמע הקול למרחוק ביותר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **אושא מילתא.** ועוד שאין אדם [נושא] משאוי כבד בלילה כמו שנושא ביום, מפני שאינו רואה לילך אף על פי שיהיו לפניו אבוקות של אור. **[ר"י מלוניל]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עי' שבת דף ג., ב) [תוספתא פרק א], ג) [לעיל דף יא. ע"ש], ד) [שבת קלט:], ה) שבת קיז:, ו) עיין מגילה יח: יבמות פג. וברש"ש, ז) [לעיל יא: שבת נא. וש"נ], ח) [עי' מה שפירשו תוס' שבת מו: ד"ה ואמר עולא ותוס' עירובין סט. ד"ה כיון], ט) [שבת נא.], י) שם מו:, כ) שבת נא. יבמות מו. ע"ז לח. נט., ל) [קידושין לג: וש"נ], מ) [עירובין קב: וש"נ], נ) [עי' תוס' בכורות לד: ד"ה בעא], ס) גיטין מד. ע"ש בכורות לד:, ע) ע"ע רש"י עירובין סט., פ) לעיל י:, צ) עי' לקמן יט. תוד"ה וטווה, ק) לעיל דף ב., ר) ע"ש נט: ועי' ריטב"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אי משום חומרתא דמדושא הא תניא השירין. נ"ב עי' מ"ש פ' הדר דף סט בתוס' ד"ה כיון: (ב) שם הא אמר רב שמואל: (ג) רש"י ד"ה לימא וכו' דבמחובר אפי': (ד) תוס' ד"ה מכנים כו' ואיני יודע מה מלאכה איכא באסיפה וצריך עיון: (ה) ד"ה אם כו' דגבי מכר ומת דבעי אי קנסו בנו אחריו התם ודאי גרסינן איסורא דאורייתא:

רש"י כת"י

חצדו ליה חצדא. קצרו לו גוים קצירה של תבואה שלו ודבר האבד הוא. **אבל מחובר וכו'.** ולית ליה להאי תנא (ד)מתני'[ק] משקין בית השלחין דקתני במחובר אפי' דבר [האבד] (ה)אסור ושלחין מחוברין ודבר האבד הוא. **שלא ידוש בפרות.** דבעינן שינוי היכא דאיפשר. **מתניתא יחידאה היא.** ר' יוסי. **ידוש נמי בפרות.** דהא ר' יוסי לא בעי שנוי ומשני התם האי דקתני ובלבד שלא ידוש בפרות לאו משום דבעי שינוי דהא לאו שינוי הוא דכיון דכל יומא רובא דעלמא לאו בפרות דיישי האי נמי כי לא דייש לאו שינוי הוא אלא אוושא דמלתא הוא. **קוצץ.** שקוצץ עצים מן האילן. **חוטב.** חטיבת עצים תלושין בתוך הבית. **ובלבד שלא יערים.** (אשברקא). **תנאי הוא.** דאיכא תנא דאמ' מערימין ואיכא תנא דאמ' אין מערימין בכך לענין שבת קאי בפרק (חבית שנשברה) [כל כתבי (שבת קיז:)]. **כיחידאה.** רבן [שמעון בן] גמליאל משום ר' יוסי דלעיל. **לא סיימוה קמיה.** לא [היה יודע שלצורך המועד הוה] (ואם טחן לצורך היה יודע). **נפיק בחומרתא דמדושא.** יצא בטבעת לאצירו שלא היתה ממתכת אלא מאותו עץ של מדושא (ואמרינן) במסכת שבת[ר] היא של אלמוג וחותמה של מתכת או היא של מתכת וחותמה של אלמוג הרי זה אסורה דטבעת מכוערת היא ואין תכשיט של איש אלא אם כן היא וחותמה של נחושת דהשתא הויא תכשיט[ש] ומותר לצאת בה בשבת לחצר אבל לא לרשות הרבים והאי דקא אסרינן לאצירו גזירה משום רשות הרבים. **ואישתי מיא.** בחול ולא חש לבשולי גוים. **אי משום חומרתא דמדושא.** נהי דליתיה לתכשיט טלטול מיהא שרי. **נסורת.** לשרוף פסולת דקה שנופלת מן העץ. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י וראשונים נוסף מתניתא: ב] צ"ל דהא (רש"ש): ג] צ"ל אמר רב (הג' הב"ח) שמואל בר רב (כת"י, יצחק (וכ"ה במקומות המצויינים במסה"ש, דק"ס): ד] פי' בנ"י קורות כבידים וגדולים (גליון): ה] [גי' הערוך בערך מדבר מדבורי דנורא פי' אבוקות] (גליון): ו] בכת"י אסור למיעבד אבל אי עביד לא וכו' (ותיבת "לכתחילה" ליתא): ז] עי' היטב תוס' חגיגה יח ע"א ד"ה חוש)

שדשים ללא עזרת פרות, **הָאִידָּנָא נַמִּי לָאו שִׁינּוּי הוּא** - גם היום, במועד, דישה ללא פרות אינה נחשבת לשינוי, אלא הטעם שאסור לדוש בפרות הוא משום שהדבר משמיע קול למרחוק[כא], וגורם לזלזול בכבוד המועד, ובאיסור זה גם רבי יוסי מודה[כב].

מסקנת הדברים, שלדעת חכמים שהלכה כמותם[כג] כל מלאכת דבר האבד מותרת, אף במחובר. ואילו לרבי יוסי מלאכת דבר האבד בתלוש מותרת ללא שינוי[כד], ובמחובר אסורה[כה]. ולא הותרה לדעתו מלאכה במחובר אלא למי שאין לו מה יאכל[כו].

הגמרא מביאה ברייתא הדנה בהיתר 'צורך המועד':

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **טוֹחֲנִין** קמח **בַּמּוֹעֵד לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, וְשֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, אָסוּר. וְאִם טָחַן** לצורך המועד **וְהוֹתִיר** - והשאיר מן הקמח לאחר המועד, **הֲרֵי זֶה מוּתָּר** באכילה לאחר המועד. וכן **קוֹצְצִין עֵצִים בַּמּוֹעֵד לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד**, להשתמש בהם לבישול לכבוד המועד, **וְשֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, אָסוּר** לקצוץ. **וְאִם קָצַץ** לצורך המועד **וְהוֹתִיר** לאחר המועד, **הֲרֵי זֶה מוּתָּר** להשתמש בהם. וכן **מְטִילִין** - מכינים ומבשלים[כז] **שֵׁכָר בַּמּוֹעֵד**[כח] **לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, וְשֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, אָסוּר**[כט]. **וְאִם הֵטִיל** לצורך המועד **וְהוֹתִיר, הֲרֵי זֶה מוּתָּר** לשתותו לאחר המועד. **וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַעֲרִים** - שלא יעשה בערמה להכין כמות גדולה ולומר 'לצורך המועד אני מכין', כאשר כוונתו באמת שישתייר ממנה לאחר המועד[ל].

מקשה הגמרא, **וּרְמִינְהוּ** - יש להקשות מברייתא אחרת ששנינו בה, **מְטִילִין שֵׁכָר בַּמּוֹעֵד לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד, וְשֶׁלֹּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד אָסוּר, אֶחָד** [-בין] **שֵׁכָר** העשוי **מִתְּמָרִים וְאֶחָד** [-ובין] **שֵׁכָר** העשוי **מִשְּׂעוֹרִים**[לא]. **וְאַף עַל פִּי שֶׁיֵּשׁ לוֹ** שכר **יָשָׁן** בביתו, **מַעֲרִים** - רשאי הוא לנהוג בערמה ולהכין שכר חדש, **וְיִהְא שׁוֹתֶה מִן** השכר **הֶחָדָשׁ** בחול המועד, שלצורך המועד הכינו, והישן ישאר לו לצורך אחר המועד. ונמצא ששתי הברייתות סותרות זו לזו בדין הערמה בעשיית שכר, שהאחת אוסרת להערים והשניה מתירה[לב].

מתרצת הגמרא, **תַּנָּאֵי הִיא** - ישנה מחלוקת תנאים בדין זה, **דְּתַנְיָא** בברייתא (תוספתא שבת פי"ד ה"ו)[לג] לענין חבית שנשברה בשבת בראש הגג, ואסרו חכמים להציל את היין הזב ממנה אלא כפי הצריך לו לשבת, ועל ידי כלי אחד שמניח תחתיה, ולא יותר. אבל אם הזדמנו לו אורחים והוא צריך יין עבורם, מותר להציל יותר[לד]. ונחלקו בברייתא, לדעת תנא קמא **אֵין מַעֲרִימִין בְּכָךְ** - אסור להערים שיהיה מותר לו להציל יותר על ידי שיזמין אורחים שאינם צריכים לאכול ויותירו[לה]. **רַבִּי יוֹסֵי בַּר יְהוּדָה** חולק **וְאוֹמֵר, מַעֲרִימִין** - מותר להערים בכך ולזמן אורחים שאינם צריכים לאכול על מנת שיותירו מן היין. ואם כן אף הברייתות הסותרות נחלקו במחלוקת זו, לדעת רבי יוסי בר יהודה מותר להערים אף בענין עשיית מלאכה במועד כשכוונתו להותיר לאחר המועד, ולדעת תנא קמא, אסור[לו].

הגמרא מביאה מעשה בענין קצירה בחול המועד:

לְרַב היתה תבואה בשדהו, **וְחָצְדוּ לֵיהּ חֲצָדָא בְּחוּלָּא דְמוֹעֲדָא** - קצרו את תבואתו בחול המועד. **שָׁמַע שְׁמוּאֵל** מעשה זה, **וְאִיקְפַּד** - הקפיד על כך שנהגו שלא כדין. הבינה הגמרא שהמדובר היה על תבואה שעלולה להיפסד אם לא יקצרוה מיד, ולכן קצרוה כדין 'דבר האבד', ולכן תמהה הגמרא, **לֵימָא שְׁמוּאֵל כִּיחִידָאָה סְבִירָא לֵיהּ** - האם נאמר ששמואל שאסר את קצירת התבואה סובר כדעת יחיד, כרבי יוסי שאסר (לעיל) לעסוק במלאכת דבר האבד במחובר לקרקע[לז]. משיבה הגמרא, **לֹא** - שמואל אינו סובר כרבי יוסי[לח]. אלא **חֲצָדָא דְחִיטֵּי הֲוָה, דְּלֹא הֲוָה פָּסֵיד** - היה זה קציר של חיטים, שאינן עלולות להיפסד גם אם לא יקצרום מיד[לט], אבל בקציר שעורים מודה שמואל שמותר לקוצרו כדין 'דבר האבד'. שואלת הגמרא, **וּמֵאַחַר** שהיו אלו

18/06/2018אהח

כא. 'כיון דאוושא מילתא'. רש"י (המיוחס ד"ה כיון וכת"י ד"ה ידוש). והיינו השמעת קול, ראה ערוך (ערך אווש). וראה ברבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה נתיב ד חלק ה) שכתב, שהדישה בפרות עושה המייה גדולה, וכשאינו דש בפרות, לא יישמע כל כך הדבר.

כב. והרמב"ם (יום טוב פ"ז ה"ו) כתב שהאיסור לדוש בפרות הוא מפני שכל דבר שאין בו הפסד אם ישנה, צריך לשנות. וביאר הכסף משנה שהרמב"ם מפרש שכיון שגם בשאר ימות השנה רבים דשים ללא פרות, מוכח שאין בכך הפסד כלל, ולכן אין זה בכלל דין 'שינוי' שנחלקו בו רבי יוסי ורבי יהודה, ואף רבי יוסי מודה שצריך לשנות ולדוש ללא פרות כיון שאין הפסד בדבר. וכתב הבית יוסף (בכסף משנה שם ובאו"ח סי' תקלז ד"ה ונראה) שלפי טעמו של רש"י שהאיסור לדוש בפרות הוא משום פרסום, בודאי אסור לדוש גם באמצעות בעלי חיים אחרים. אבל לפי הרמב"ם שהאיסור הוא מפני שצריך שינוי, יתכן שדישה בבעלי חיים אחרים נחשבת לשינוי.

כג. ראה שולחן ערוך (או"ח סי' תקלז ס"א וט"ו).

כד. ובדין זה הלכה כמותו, כמבואר לעיל (ע"א).

כה. אף על ידי שינוי.

כו. ואף הוא לא יעשה בפרסום רב, שלא ידוש בפרות.

כז. ראה רש"י בשבת (קלט: ד"ה מטילין) ובהגהות וציונים שם.

כח. את השכר היו מכינים על ידי הטלת מי תמרים או מי שעורים לתוך הגיגית שמכינים בה את השכר. ראה פסחים (מב:) ורש"י שם (ד"ה דרמו וד"ה שכר). ועוד היו רגילים להטיל לשכר גם ירק הנקרא כשות. גמרא בסמוך ובב"מ (מב:).

כט. אבל כשצריך באמת שכר למועד מותר להרבות בשיעורים, כלומר, להטיל גיגית מלאה שכר אף על פי שיודע שלא יזדקק לכולו, כשם שהתירו ביום טוב למלא את כל התנור בפת אף על פי שאינו צריך אלא לככר אחד (ביצה יז.). שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ושלא).

ל. איסור הערמה זה מוסב על כל דברי הברייתא, טחינה, קציצה והטלת שכר. כתב ר"ש בן היתום (ד"ה מטילין שכר) שהיה מקום להקשות מדוע הברייתא חוזרת על דינים אלו בטחינת קמח, קציצת עצים והטלת שכר. אלא שכך דרך הגמרא, שכאשר אין מה ללמוד מכפל הדינים, אין הגמרא מקשה קושיא זו כל עיקר. אך הריטב"א (ד"ה ת"ר) כתב שכל אחד מהדינים נצרך והוא ענין בפני עצמו, וכוונת הברייתא להשמיע שאפילו טחינת קמח, שהיא צורך גדול, אסורה כאשר איננה לצורך המועד, ומאידך אפילו קציצת עצים והטלת שכר מותרות לצורך המועד, ומותר אפילו לעשותם בהרווחה ולא בצמצום.

לא. אף על פי שהכנתו נעשית בטירחה מרובה. משנה ברורה (סי' תקלג סק"ד).

לב. הקרן אורה (ד"ה ורמינהו) והשפת אמת (ד"ה ה"ז) דנים לחלק בין שני מיני ההערמה שנזכרים בברייתות, שכן הערמה של הכנת חדש לצורך המועד כשיש לו שכר ישן היא הערמה קלה, כיון שסוף סוף הוא שותה באמת במועד את השכר אשר הכין לו. אבל הערמה של הכנת כמות גדולה במועד כשאינו נצרך אלא למעט, זו הערמה חמורה וניכרת, מאחר שמה שמכין במועד הוא לצורך חול. וכיון שהגמרא מקשה סתירה בין שתי הברייתות, כתב השפת אמת שצריך לומר שמהברייתא הקודמת מדוייק שגם הערמה קלה של הכנת חדש כאשר יש לו ישן אסורה [וזה נלמד מכפל הדברים בברייתא שם, שכבר נאמר בה מתחילה 'שלא לצורך המועד אסור', והיינו שאסור להכין כמות גדולה מכפי צרכו במועד, ומדוע צריך להוסיף שנית 'ובלבד שלא יערים' שמשמע שוב שהכנת כמות גדולה אסורה. אלא בודאי, 'שלא לצורך המועד' היינו הערמה של הכנת כמות גדולה, 'ובלבד שלא יערים' משמע גם הערמת הכנת חדש כשיש לו ישן]. וראה גם בשער הציון (סי' תקלג אות ז).

לג. ראה בגמרא (שבת קיז:), והגר"א בהגהותיו לתוספתא השווה את הגירסא בתוספתא למובא בגמרא.

לד. ראה שבת (שם ודף קמג:) בפרטי דין זה ובטעמיו.

לה. רש"י (שבת קיז: ד"ה אין מערימין).

לו. בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הכא) כתב בשם רבו, שאף על פי שישנן כמה מיני הערמות המוזכרות בש"ס, פעמים להיתר ופעמים לאיסור, כאן הסתבר לגמרא לדמות הערמה באיסור הצלה מן החבית בשבת, שבעיקרו נאסר רק משום טירחה, להערמה במלאכה גמורה בחול המועד, מפני שטירחא בשבת ומלאכה בחול המועד שקולים הם בחומרתם, ועל כן יש לתלות את מחלוקת הברייתות כאן במחלוקת התנאים לענין טירחה בשבת. הגמרא בשבת (קלט:) מקשה מהברייתא לעיל שמתירה להערים, על דברי רב אשי המובאים שם שאינו מתיר הערמה שכזו. וראה שם בתוספות (ד"ה מאי שנא) ובריטב"א (ד"ה ותמיהא) שדנו האם מוכח מקושיית הגמרא שהלכה כרבי יוסי ברבי יהודה המתיר להערים. והרמב"ם (יום טוב פ"ז ה"ח) פסק להקל, אך השולחן ערוך (או"ח סי' תקלג ס"א) פסק להחמיר.

לז. ואף על פי שמצינו לשמואל ששיטתו לפסוק אף כיחידים (מגילה יח:), אך כאן שמשמעות המשנה שלא כרבי יוסי [שכן שנינו לעיל (ב.) 'משקין בית השלחין במועד', ושם היא מלאכת דבר האבד במחובר (וראה עוד לעיל בענין זה)], דעת שמואל שיש להעדיף סתם משנה מברייתא (ראה יבמות פג:). ולכן מקשה הגמרא היאך יתכן שפסק כאן כדעת רבי יוסי היחיד. רש"ש (ד"ה לימא).

לח. המיוחס לרש"י (ד"ה חצדא).

לט. הראשונים (ר"י מלוניל ונמוקי יוסף ד"ה חצדא, ר"ש בן היתום ד"ה ומתרצינן) כתבו שבשעורים שאינן נקצרות בזמן, הגרעינים נפרדים מהשיבולת, ועל ידי כך הן אובדות [וראה ירושלמי (פ"א ה"א) ששעורים שאינן נקצרות בזמנן פוקעות ואובדות], מה שאין כן בחיטים [וכתב השאילתות (שאילתא קע) שאף על פי שגם חיטים שיניחם עשרה ימים ללא קצירה יאבדו, אך אפשר להניחם ארבעה או חמשה ימים ללא קצירה ולא יאבדו]. ויש לציין, שבשעורים יש הפסד כשלא יקצרום במועד מפני שקציר השעורים הוא בפסח, ובו מביאים את מנחת העומר מן השעורים. ואילו בחיטים אין הפסד מפני שזמן קציר החיטים הוא בשבועות, שבו מביאים את קרבן שתי הלחם מן החיטים (ראה רש"י שמות לד כב). ושנינו במדרש (רות רבה פ"ה סי' יא) 'מתחלת קציר שעורים עד כלות קציר

יש מהן פטור אבל אסור ויש מהן מותר לכתחלה א). רב הונא חצדו ליה חצדא במועדא איתיביה רבה בר רב הונא לרב הונא טוחנין קמח במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ג) א דבר שאבוד במועד מותר לעשותו במועד דבר שאינו אבוד במועד אסור במה דברים אמורים בתלושין מן הקרקע אבל מחובר לקרקע אפי' כולו אבוד אסור ב ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן ג ובלבד שלא ידוש בפרות אמר ליה ה) יחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה דתניא כלל אמר רבן שמעון בן גמליאל משום ר' יוסי דבר התלוש מן הקרקע אפילו מקצתו אבוד מותר והמחובר לקרקע אפי' כולו אבוד אסור ואי ר' יוסי ידוש נמי בפרות הא ו) אמר רב יצחק בר אבא ג) מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי אמר לך ה"נ כיון דכל יומא לאו בפרות דיישי האידנא נמי לאו שינוי הוא ת"ר ד טוחנין במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם טחן והותיר הרי זה מותר קוצצין עצים במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם קצץ והותיר הרי זה מותר ה מטילין שכר במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם הטיל והותיר הרי זה מותר ובלבד שלא יערים ורמינהו ד) מטילין שכר במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים ואע"פ שיש לו ישן ו מערים ושותה מן החדש תנאי היא דתניא ח) אין מערימין בכך ר' יוסי בר יהודה אומר מערימין רב חצדו ליה חצדא בחולא דמועדא שמע שמואל איקפד לימא שמואל כיחידאה סבירא ליה י) לא חצדא דחיטי הוה דלא הוה פסיד ורב מאי טעמא עביד הכי אין לו מה יאכל הוה ושמואל לא סיימוה קמיה אי נמי ז אדם חשוב שאני ר' יהודה נשיאה נפק כ) בחומרתא דמדושא ואשתי מיא דאחים קפילא ארמאה שמע ר' אמי ט) איקפד אמר רב יוסף מאי טעמא איקפד (א) אי משום חומרתא דמדושא הא תניא י) השירין הנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלין בחצר אי משום דאישתי מיא דאחים קפילא ארמאה הא אמר (ב) שמואל בר ג] יצחק אמר רב כ) ז כל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי נכרים אדם חשוב שאני. אמר רב חננאל אמר רב קוצץ אדם דקל במועד אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו ל) לייט עלה אביי רב אשי הוה ליה אבא בשלנייא אזל למיקצייה בחולא דמועדא אמר ליה רב שילא משלנייא לרב אשי מאי דעתיך דקאמר רב חננאל אמר רב קוצץ אדם דקל במועד אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו הא לייט עלה אביי אמר ליה מ) לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי אישתמיט נרגא בעי למיפסקיה לשקיה שבקיה והדר אתא רב יהודה ח שרא למיעקר כיתנא ולמיקטל כשותא ולמיעקר שומשמי אמר ליה אביי לרב יוסף בשלמא כיתנא חזי לחפיפה כשותא חזי לשיכרא אלא שומשמי למאי חזי חזי לנזיי דאית בהו רבי ינאי הוה ליה ההוא פרדיסא דמטא זמניה בחולא דמועדא קטפיה לשנה שהיוה כולי עלמא לפרדיסייהו לחולא דמועדא אפקריה רבי ינאי לפרדיסיה ההוא שתא: **מתני'** ט מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים י ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד כ ובלבד שלא יכוין את מלאכתו במועד ל וכולן אם כוונו מלאכתן במועד יאבדו: **גמ'** תנא מ ובלבד שיכניסם בצנעא לתוך ביתו רב יוסף הוה ליה כשורי ד] עיילינהו בימָמא אמר ליה אביי והתניא ובלבד שיכניסם בצנעא בתוך ביתו אמר ליה צנעא דהני יממא הוא נ כיון דבליליא בעו גברא יתירי ובעו מדוכרי ה] דנורא אושא מילתא: ושולה פשתנו מן המשרה כו': ס) בעי מיניה רבי ירמיה מרבי זירא ע) כוון מלאכתו במועד ומת מהו שיקנסו בניו אחריו אם תימצי לומר

צרם

יש מהן פטור אבל אסור. והא דקתני אין זופתין אסור למיעבד לכתחילה אבל בדיעבד ו] לא הוי חייב, והא דקתני זופתין הוי מותר לכתחילה: למיחצד. לקצור, ורב הונא יש לו מה יאכל הוה ואמאי שרי לה: אמר ליה. האי דקתני מחובר אפי' כולו אבוד נמי אסור ר' יוסי היא, ויחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה: כיון דכל יומא לאו בפרות דיישי האידנא לאו שינוי הוא. כי דיישי בלא פרות, ולעולם ר' יוסי היא, והא דאסר בפרות משום דאוושא מילתא היא: ואם טחן. במועד לצורך המועד והותיר עד לאחר המועד: מותר. לאכלו אחר המועד: ובלבד שלא יערים. שלא יעשה הרבה ויאמר לצורך המועד אני עושה, ומתכוין כדי שתשתייר לאחר המועד: מערים ושותה מן החדש. שיכול לומר לצורך המועד הטילו: לימא שמואל. דאקפיד כיחידאה סבירא ליה, כההיא מתניתא (ג) במחובר אפי' כולו אבוד נמי אסור ואוקימנא כר' יוסי יחידאה: חצדא דחיטי דלא הוה פסידא. להכי איקפד, אבל בחלדא דשערי לא סבר לה כר' יוסי דאסיר: אין לו מה יאכל הוה. להכי עביד הכי: לא סיימוה קמיה. לא אמרו לו דלא הוה ליה מה יאכל, להכי איקפד: אדם חשוב שאני. רב לא הוה ליה למיעבד הכי אפי' אין לו מה יאכל: נפק. באצר בשבת: בחומרתא דמדושא. טבעת היא של מתכת וחותמה של אלמוג ט): שירין. נושקי"א בלעז: כל שהוא נאכל כמות שהוא חי. ומיא שתו אינשי כמות שהן: אדם חשוב שאני. יש לו להחמיר על עצמו יותר, ולא הוה ליה למיפק בחומרתא דמדושא ולא למישתי מיא דאחים קפילא נכרי: לנסורת. עצים דקים שנופלין מן החתיכה: אבא. יער: בשלנייא. פירוש שם העיר, כלומר היה לו יער באותו מקום: אישתמיט נרגא בעי למיפסקיה לשקיה. דרב אשי, משום דעבר אדאביי: שבקיה. לאבא, דלא קצליה במועד, שהרגיש משום דעבר אדאביי נפל ליה נרגא: למיעקר כיתנא. בחולא דמועדא: למיקטל. לחתוך: כשותא. הומלו"ן: לחפיפה. לכסות בו מאכל כגון תאנים ותמרים לצורך המועד: לנזיי. כמו נזייתא דשיכרא (ב"ק דף לה.), לנזיי גרעינין דאית בהו בשומשמין דחזו למיעבד בהו משחא: אפקריה ר' ינאי לפרדיסיה. משום דעל ידו היה תקלה לעלמא, דשהו עד לחולא דמועדא וקטפי: מתני' שולה. מעלה: שלא יכוין מלאכתו במועד. שיש לו פנאי בשאר ימות השנה והוא משהה למועד: יאבדו. שאסור ליהנות מהן: גמ' צינעא דידהו יממא הוא. אפי' בלילה כיממא דמי, ולא סגי ליה שלא להכניסן, להכי מכניסן נמי ביום: מדוכרי דנורא. אבוקות: מהו שיקנסו בניו אחריו. לבניו נמי יהא אסור אותה מלאכה, דכיון דכוון מלאכתו במועד דין הוא שיהו אסורין ליהנות ממנה כשם שהיה אביהם קיים:

נרס

מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים. פירש בתוספות הרב דבאסיפת פירות איכא מלאכה כדאמרינן פרק אין דורשין (חגיגה דף יח.) גבי חג האסיף אסיפה במועד מי שרי ואיני יודע מה מלאכה (ד) וצריך עיון אי טרח בלא מלאכה אסיר כי היכי דאסירי בפרקמטיא פ) ולקמן בשמעתין (דף יג.) אמר מועד משום טירחא ולא טירחא הוא ושמא היינו דוקא בדבר שהוא מלאכה צ):

אם תימצי לומר צרם אזן הבכור ומת קנסו בנו אחריו. משום דאיסורא עשה אבל כוון מלאכתו לא עשה איסורא עדיין ולא צריך להגיה דאוריי' ק) אבל בפ' השולח (גיטין מד. וסם) דגבי מכר ומת (ה) בעי אי קנסו בנו אחריו התם גרסינן ודאי איסורא דאורייתא משום דמכר ומת נמי עבד איסור' אלא דלא הוי דאוריי':

נטייבה

עין משפט
נר מצוה

כד א מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הל' ב טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף א:
כה ב ג מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סעיף טו:
כו ד מיי' שם טוש"ע שם סי' תקלג סעיף א:
כז ה ו מיי' פ"ז שם הלכה ח טוש"ע שם:
כח ז מיי' פי"ז מהל' מאכלות אסורות הלכה יד סמג לאוין קמב טוש"ע י"ד סי' קיג סעיף א:
כט ח מיי' פ"ח מהל' יו"ט הלכה יוד טוש"ע א"ח סי' תקלג סעיף ב:
ל ט מיי' שם פ"ז הל' ג טוש"ע שם סי' תקלח סעיף ב:
לא י כ מיי' שם והל' ד טוש"ע שם סעיף א:
לב ל מיי' שם הל' ד טוש"ע שם סעיף ו:
לג מ נ מיי' שם הל' ג טוש"ע שם סעיף ב:

◆

משנת ראשונים

נפק בחומרתא דמדושא. אלא נראה לפרש חומרתא דמדושא קשר של בשמים, כמו חומרתא דפילון. מיהו בסמוך משמע שהוא טבעת, ואיכא למימר דהא והא איתיה, שהוא טבעת, אלא במקום מושב האבן יש בו בשמים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

נראה לר"י דחומרתא דמדושא היינו טבעת של עץ, כמו שמפרשים רבותיו של רש"י, ולא של אלמוג כמו שהוא מפרש, דאלמוגין מפרש בראש השנה (כג.) כסיתא והכא קאמר דמדושא, אלא של עץ אחר הוא ששמו מדושא ואין שם תכשיט עליו, וכשיוצאים בו דרך מלבוש לא הוי קישוט אלא טלטול בעלמא. ולהכי ידע רב יוסף דר' אמי לא איקפד אלא משום טלטול. **[תוד"ה ואמר, שבת מו:]**

אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו. ואין זה נקרא מערים, דהא לנסורת של דקל מיהא צריך, ואי איפשר ליהנות מן הנסורת אלא א"כ יקצרן הדקל, דדמי לשוחט את הבהמה ואינו צריך אלא לאכול כזית ממנה דמותר. **[תוס' הרא"ש]**

ולמיקטל כשותא. והתיר עוד ללקט הכשות, הוא עשב מר שקורין הומלון, שנותנין אותו בשכר בשביל שיחמיץ, ולפי שאין עוקרין אותו מן הקרקע אלא קוצצין את הזרע שלמעלה והשאר מתייבש על הקרקע שייך ביה לשון קטלא, כדאיתא בפ' בכל מערבין דקטלין להיזמתא ומייתין כשותא, פי' הכשות גדל על הסנאים ומאוירו הוא יונק, ואם קוצצין הסנה, הכשות מת ומתייבש בעצמו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

חזי לחפיפה. פי' הראב"ד שורין את הזרע, והנשים חופפות בו פניהן וידיהן לצחצח מראיתן ולהחליק בשרן. **[תוס' הרא"ש]**

אפקריה רבי ינאי לפרדיסיה ההוא שתא. ואית דלא גרסי ההיא שתא, דלעולם אפקריה לפי שהיה לעולם קבוע זמן בצירת כרמו של ר' ינאי שלא היה מתבשל לעולם כל צרכו אלא בחולו של מועד של חג, והיה עלול אותו כרם משאר כרמים שאם היה מתאחר מלבצור יום או יומיים היה חוזר כולו פרט, לפיכך הפקירו לעולם ולא [רצה] להוציא בו הוצאותיו הצריכות לו. **[ר"י מלוניל]** **בעו גברא יתירי.** לפי שאין בני אדם מצויין באותה שעה ברחובות, וצריך לחזור אחר אנשים הרבה לסייע, נשמע הקול למרחוק ביותר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **אושא מילתא.** ועוד שאין אדם [נושא] משאוי כבד בלילה כמו שנושא ביום, מפני שאינו רואה לילך אף על פי שיהיו לפניו אבוקות של אור. **[ר"י מלוניל]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עי' שבת דף ג., ב) [תוספתא פרק א], ג) [לעיל דף יא. ע"ש], ד) [שבת קלט:], ה) שבת קיז:, ו) עיין מגילה יח: יבמות פג. וברש"ש, ז) [לעיל יא: שבת נא. וש"נ], ח) [עי' מה שפירשו תוס' שבת מו: ד"ה ואמר עולא ותוס' עירובין סט. ד"ה כיון], ט) [שבת נא.], י) שם מו:, כ) שבת נא. יבמות מו. ע"ז לח. נט., ל) [קידושין לג: וש"נ], מ) [עירובין קב: וש"נ], נ) [עי' תוס' בכורות לד: ד"ה בעא], ס) גיטין מד. ע"ש בכורות לד:, ע) ע"ע רש"י עירובין סט., פ) לעיל י:, צ) עי' לקמן יט. תוד"ה וטווה, ק) לעיל דף ב., ר) ע"ש נט: ועי' ריטב"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' אי משום חומרתא דמדושא הא תניא השירין. נ"ב עי' מ"ס פ' הדר דף סט בתוס' ד"ה כיון: (ב) שם הא אמר רב שמואל: (ג) רש"י ד"ה לימא וכו' דבמחובר אפי': (ד) תוס' ד"ה מכנים כו' ואיני יודע מה מלאכה איכא באסיפה וצריך עיון: (ה) ד"ה אם כו' דגבי מכר ומת דבעי אי קנסו בנו אחריו התם ודאי גרסינן איסורא דאורייתא:

◆

רש"י כת"י

חצדו ליה חצדא. קצרו לו גוים קצירה של תבואה שלו ודבר האבד הוא. **אבל מחובר וכו'.** ולית ליה להאי תנא (ד)מתני' ק) משקין ב"ע השלחין דקתני במחובר אפי' דבר [האבד] (ה)אסור ושלחין מחוברין ודבר האבד הוא. **שלא ידוש בפרות.** דבעינן שינוי היכא דאיפשר. **מתניתא יחידאה היא.** ר' יוסי. **ידוש נמי בפרות.** דהא ר' יוסי לא בעי שנוי ומשני התם האי דקתני ובלבד שלא ידוש בפרות לאו משום דבעי שינוי דהא לאו שינוי הוא דכיון דכל יומא רובא דעלמא לאו בפרות דיישי האי נמי כי לא דייש לאו שינוי הוא אלא אוושא דמלתא הוא. **קוצץ.** שקוצץ עצים מן האילן. **מוטב.** מטיבת עצים תלושין בתוך הבית. **ובלבד שלא יערים.** (אסברקא). **תנאי הוא.** דאיכא תנא דאמ' מערימין ואיכא תנא דאמ' אין מערימין בכך לענין שבת קאי בפרק (חבית שנשברה) [כל כתבי (שבת קיז:)]. **כיחידאה.** רבן [שמעון בן] גמליאל משום ר' יוסי לעיל. **לא סיימוה קמיה.** לא [היה יודע שלצורך המועד הוה] (ואם טחן לצורך היה יודע). **נפיק בחומרתא דמדושא.** יצא בטבעת לאצירו שלא היתה ממתכת אלא מאותו עץ של מדושא [ואמרינן] במסכת שבת ר) היא של אלמוג וחותמה של מתכת או היא של מתכת וחותמה של אלמוג הרי זה אסורה דטבעת מכוערת היא ואין תכשיט של איש אלא אם כן היא וחותמה של נחושת דהשתא הויא תכשיט ע) ומותר לצאת בה בשבת לחצר אבל לא לרשות הרבים והאי דקא אסרינן לאצירו גזירה משום רשות הרבים. **ואישתי מיא.** בחול ולא חש לבשולי גוים. **אי משום חומרתא דמדושא.** נהי דליתיה לתכשיט טלטול מיהא שרי. **נסורת.** לשרוף פסולת דקה שנופלת מן העץ. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י וראשונים נוסף **מתניתא**: **ב]** צ"ל **דהא** (רש"ש): **ג]** צ"ל **אמר רב** (הג' הב"ח) שמואל בר **רב** (כת"י) יצחק (וכ"ה במקומות המצויינים במסוה"ש, דק"ס): **ד]** פי' נ"י קורות כבידים וגדולים (גליון): **ה]** [גי' הערוך בערך מדבר **מדבורי** דנורא פי' אבוקות] (גליון): **ו]** בכת"י אסור למיעבד אבל **אי עביד** לא וכו' (ותיבת "לכתחילה" ליתא): **ז]** עי' היטב תוס' חגיגה יח ע"א ד"ה חוש"מ:

חיטים, אם כן, **רַב, מַאי טַעֲמָא עֲבִיד הָכִי** - מדוע רב התיר לקצור עבורו במועד כשאין הפסד בדבר. משיבה הגמרא, **אֵין לוֹ מַה יֹּאכַל הֲוָה** - לרב לא היה אוכל אחר, ולכן נזקק שיקצרו עבורו חיטים למאכלו. מוסיפה הגמרא לשאול, **וְאִם כֵּן מדוע שְׁמוּאֵל** הקפיד, הלא באין לו מה יאכל מותר לקצור לדעת כולם. משיבה הגמרא, **לֹא סַיְּימוּהָ קַמֵּיהּ** - לא סיימו לספר לפניו את המעשה בשלמותו, ולכן לא ידע שלרב לא היה מה לאכול. **אִי נַמִּי** - אופן נוסף, שמואל הקפיד מפני שעל אף שלכל אדם מותר לקצור כשאין לו מה יאכל, אך **אָדָם חָשׁוּב שָׁאנֵי** - דינו שונה, ועליו להמנע מקצירה אף באופן זה, כדי שלא ילמדו עמי הארץ להקל לקצור אף לכתחילה[מ].

הגמרא מביאה מעשה נוסף של הקפדת אמורא על מעשי חבירו[מא]: האמורא **רַבִּי יְהוּדָה נְשִׂיאָה**[מב] **נְפַק** - יצא בשבת לחצרו **בְּחוּמַרְתָּא דְּמָדוֹשָׁא** - כשעל אצבעו טבעת של מתכת שקבוע בה חותם עשוי ממין עץ שנקרא 'אלמוג'[מג]. וְעוד דבר עשה רבי יהודה נשיאה, **אִשְׁתֵּי מַיָּא דְּחַמִּים קַפִּילָא אֲרַמָּאָה** - שתה, בימות החולי[מד], מים שחימם נחתום נכרי, ולא חשש בהם לאיסור בישולי נכרים[מה]. **שָׁמַע רַבִּי אַמִּי** שכך נהג הנשיא, **אִיקְפַּד** - הקפיד על כך שהקל בדברים אלו.

הגמרא דנה בדין יציאה בשבת לחצר ב'חומרתא דמדושא', ויש להקדים, שמן התורה מותר לצאת בשבת אפילו לרשות הרבים עם תכשיטים בדרך קישוט ומלבוש, מפני שהם כשאר הבגדים. אך חכמים גזרו שלא תצא אשה בתכשיטיה מפני החשש שמא תסירם להראותם לחברותיה, ותבא לטלטלם ארבע אמות ברשות הרבים (שבת נט:). יש תנאים שסוברים (שם סד:) שבכלל הגזירה היא שלא לצאת בתכשיטים אפילו לחצר שדינה מן התורה כרשות היחיד, שמא תמשך ותצא בהם אף לרשות הרבים[מו]. ולדעה זו ישנם בתכשיטים שני איסורים, אסור להתקשט בהם שמא תצא לרשות הרבים, ואסור לטלטלם מפני איסור 'מוקצה', שהרי השימוש שהם עשויים לו, אסור בשבת. אמנם באיסור הטלטול נאמרה קולא, שמותר לטלטלו לצורך גופו [-להשתמש בו שימוש מותר], או לצורך מקומו [-כדי לפנות את המקום שעליו מונח המוקצה, לצורך שימוש אחר].

שואלת הגמרא, **אָמַר רַב יוֹסֵף, מַאי טַעֲמָא אִיקְפַּד** - מאיזה טעם הקפיד רבי אמי על רבי יהודה נשיאה, **אִי מִשּׁוּם** שרבי יהודה נשיאה הקל לצאת **בחוּמַרְתָּא דְּמָדוֹשָׁא**, והיא טבעת שאינה נאה ואינה עשויה לקישוט[מז], ולכן אין איסור להתקשט בה בחצר[מח], אלא שרבי אמי סבר שהיא 'מוקצה'[מט] ואסור לטלטלה בשבת, **הָא תַּנְיָא** - הלא שנינו בברייתא, **הַשִּׁירִין הַנְּזָמִים וְהַטַּבָּעוֹת**, שהם מיני תכשיטים[נ], אף על פי שאסור להתקשט בהם, שמא יצא בהן לרשות הרבים[נא], **הֲרֵי הֵן כְּכָל הַכֵּלִים הַנִּיטָּלִין בְּחָצֵר**, שמאחר שתורת 'כלי' עליהן אינם 'מוקצים' לגמרי, אלא דינם כ'כלי שמלאכתו לאיסור', ומותר לטלטלן לצורך גופן או מקומן, וכשאינו מטלטלם דרך קישוט, מותר לטלטלם גם לחצר. ואם כן גם חומרתא דמדושא מותר לטלטלה לצורך גופה או מקומה, כיון שגם עליה יש שם 'כלי'[נב], ורבי יהודה נשיאה טילטלה לצורך גופה או מקומה[נג], ומה איסור יש בדבר[נד]. **וְאִי** - ואם הקפדתו של רבי אמי היתה **מִשּׁוּם דְּאִישְׁתֵּי מַיָּא דְּאַחִים**

החטים שלשה חדשים'. ועל כן בחול המועד [פסח] אין אפשרות של הפסד בהשהיית קצירת החיטים.

מ. **קשה**, וכי אדם חשוב צריך למות ברעב, מאחר שאין לו מה לאכול כיצד אפשר לאסור עליו לקצור ולאכול. תירץ הריטב"א (ד"ה רב) שאדם חשוב צריך ללוות ולאכול. או שיקצור בצינעא ובצמצום גדול. [וכדבריו משמע בשאילתות (שאילתא קטו)]. והכסף משנה (יום טוב פ"ז ה"ו) כתב שמכאן למד הרמב"ם (שם) ש'אין לו מה יאכל' אין הכוונה שאין לו אפשרות להשיג מזון, אלא אף כשיכול לקנות מהשוק, אם אין לו אוכל משלו, רשאי הוא לקצור ולאכול מתבואתו, ובאדם חשוב סובר שמואל שאסור לו באופן זה לקצור, אלא עליו לקנות אוכל מהשוק. והשפת אמת (ד"ה א"נ) והרש"ש (ברש"י ד"ה אדם) צידדו לפרש שלפי התירוץ 'אדם חשוב שאני' המדובר היה באמת בקציר שעורים, ורב קצרו מדין מלאכת דבר האבד, ושמואל הקפיד מפני שאדם חשוב יש לו להחמיר בדבר האבד. אבל באין לו מה יאכל, גם אדם חשוב אינו צריך להחמיר.

מא. **כן** כתב הר"ש בן היתום (ד"ה ר' יהודה), שמעשה זה הוזכר כאן מפני שגם בו הוזכרה הקפדת אמורא על חברו. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אדם) הוסיף שגם קפידא זו דומה לקודמתה, מפני שלמסקנת הסוגיא היתה רק משום שדינו של אדם חשוב שונה משאר בני אדם.

מב. **רבי** יהודה נשיאה המוזכר פעמים רבות בש"ס בבלי וירושלמי היה בנו של רבן גמליאל בר רבי, ומן האמוראים היה, ושימש כנשיא ישראל בארץ ישראל (ראה גיטין עו: ורש"י שם ד"ה בי דינא, תענית כד. ורש"י שם ד"ה רבי יהודה). והראשונים נחלקו אם רבי יהודה נשיאה המוזכר כאן הוא בן בנו של רבי, או שמא הוא רבי יהודה נשיאה מאוחר, בן בנו של רבי יהודה נשיאה נכדו של רבי. והטעם למחלוקת זו הוא מפני שמוזכר כאן שהיה זה בזמן רבי אמי, ורבי אמי לא היה סמוך לזמנו של רבי אלא אחר רבי יוחנן [ורבי יוחנן עצמו היה תלמיד צעיר בזמן רבי (ראה דורות הראשונים ימי האמוראים פט"ז)]. וכן מצינו (להלן יז.) שרבי יהודה נשיאה חי אחר פטירת רב יהודה תלמידם של רב ושמואל, ומפני טעמים אלו ואחרים כתבו תוספות (ע"ז לג: ד"ה בעא, ר"ה כ. ד"ה שלח) שמדובר כאן על רבי יהודה נשיאה מאוחר, נכד נכדו של רבי [וכפשטות דברי הירושלמי (ברכות פ"ג ה"א)]. אך הרמב"ן (ע"ז לז. ד"ה מדקאמרינן) והרבה ראשונים ואחרונים [ספר הכריתות (יסוד עולם אות טז-יז), משמעות המאירי בפתיחה למסכת אבות, ריטב"א (ראש השנה יח. ד"ה ועל אלול), ר"ש בן היתום (ד"ה ר' יהודה), שו"ת תשב"ץ (ח"א סי' קלו), מנהגי מהרי"ל (ליקוטים אות עט), ספר יוחסין (מאמר א ד"ה והתכונה הרביעית, ומאמר ב סדר האמוראים ערך ר' יהודה נשיאה), שו"ת מהרלב"ח (קונטרס הסמיכה ד"ה ובעיקר הדין וד"ה עוד כתב)] כתבו שהיה רק רבי יהודה נשיאה אחד, והוא בן בנו של רבי. וכתב הרמב"ן שהאריך ימים עד ימי רבי אמי ועד אחר רב יהודה, והוא היה אביו של האמורא הלל שסידר את קביעות השנים שאנו נוהגים בו [וראה בספר דורות הראשונים (ימי האמוראים פ"א ופרקים כג - כח). ואין דבריו מוכרחים כנגד כמה ראשונים].

מג. **המיוחס** לרש"י (ד"ה בחומרתא). ולהלן יתבאר ענין זה בהרחבה.

מד. **רש"י** כת"י (ד"ה ואישתי), וראה גם רש"י בשבת (נא. ד"ה ואייתי).

מה. **שאסור** לאכול כל דבר שבישלו גוי. משנה (ע"ז לה:). ואיסור דרבנן הוא (גמרא שם לח.). וטעם האיסור, או כדי שלא יהיה ישראל רגיל אצל הגוי ויאכילנו דבר טמא (רש"י שם לח. ד"ה מדרבנן), או שמא יבואו על ידי זה לידי חתנות בין ישראל לאומות (תוס' שם ד"ה אלא, ורש"י שם לה: ד"ה והשלקות).

מו. **ויש** אומרים שאפילו בחצר המעורבת או בבית אסורה להתקשט בהם, שמא תצא בהם לרשות הרבים (ראה שולחן ערוך או"ח סי' שג סי"ח). ואין איסורים אלו נחשבים כ'גזירה לגזירה', אלא הכל גזירה אחת. תוספות (עירובין סט. ד"ה כיון).

מז. **כן** כתבו תוספות (שבת מו: ד"ה ואמר), ומשום שאילו היתה תכשיט נאה היה אסור לצאת בה לחצר בדרך קישוט ולבישה, ואילו רבי יהודה נשיאה יצא בחומרתא בדרך לבישה, כמשמעות הלשון 'נפק בחומרתא דמדושא', ולכן בהכרח לומר שלא היתה זו טבעת נאה, ואין בלבישתה קישוט אלא כשאר טילטול. ומכאן למדו תוספות שלא היתה זו טבעת של אלמוג [כפי המבואר במיוחס לרש"י], מפני שאלמוג הוא עץ משובח ונאה (ראה מלכים א' י יא), אלא היתה של עץ שנקרא מדושא, ואינו נאה. וכעין זה פירש רש"י כת"י (ד"ה נפיק), שהיא טבעת של עץ הנקרא מדושא, ומכוערת היא, ואפילו טבעת ממתכת שרק חותמה של עץ אינה נחשבת 'תכשיט' לגבי איש, אלא רק אם כולה מתכת. וראה עוד ברש"י בעירובין (סט. ד"ה בחומרתא) שהביא שני פירושים, או שהיתה טבעת שחותמה ממין אחר ולכן אינה תכשיט, או שאין זו טבעת אלא קשר של בשמים, שאף הוא אינו תכשיט.

מח. **כי** לא גזרו חכמים אלא על תכשיטים, וזו אינה תכשיט.

מט. **שהרי** אינו תכשיט נאה העשוי לקישוט, אלא חתיכת עץ העשויה לשמש כחותם, והחתימה אסורה בשבת (ראה תוספות בעירובין סט. ד"ה כיון).

נ. **ה'שירין'** פירש רש"י (שבת מו: קידושין מח. ד"ה השירין, שבת סא: ד"ה בשיר) שהם אצעדות [-מין תכשיט עגול, פעמים שהוא סביב הזרוע ופעמים סביב הרגל (ראה לשון הכתוב שמואל ב' א י, וברש"י במדבר לא נ, ישעיה ג כ, שבת סג: ד"ה אצעדה, ב"מ כה. ד"ה כשיר)]. ה'נזמים' הם תכשיטי האף (בראשית כד מז, ובמקומות רבים), ופעמים נקראים כן גם תכשיטי האוזן (שמות לב ב). והטבעות הם תכשיטים שעל האצבע (ברכות מא. ועוד). ובמיוחס לרש"י כאן (ד"ה שירין) תרגם על 'שירין' נושקי"א בלעז, וזה שלא כפירוש רש"י בשאר מקומות, שלא תרגם 'נושקי"א' על 'אצעדה' אלא על תכשיט אחר שהוא כמין קרס מתכת ועשוי לחיבור הבגד, ונקרא 'בתי הנפש' (ישעיה ג כ וברש"י שם) או 'כבינה' (רש"י שבת נז. ד"ה מכבנין, גיטין טו. ד"ה כבינתי).

נא. **ומשמעות** הברייתא שאפילו לחצר אסור לצאת בהם בדרך קישוט, מפני שלא מצאה להם הברייתא היתר אלא 'ככל הכלים הניטלים בחצר', דהיינו ככלים שמלאכתן לאיסור שמותר לטלטלם לצורך גופם ומקומם, ולא מדין 'תכשיט'. תוספות (שבת מו: ד"ה ואמר).

נב. **הגמרא** מדמה בדיני מוקצה את חומרתא דמדושא לתכשיטים גמורים, מפני ששניהם אינם ראויים לשימוש בשבת. ומכל מקום, מאחר ששם כלי עליהם, אלא שמלאכתם אסורה בשבת, הם ניטלים לצורך גופם ומקומם.

נג. **כגון** לשמח בה את התינוק, או שאר ענינים. תוספות (עירובין סט. ד"ה כיון). ודווקא לחצר טילטלה, אבל לרשות הרבים בודאי אסור. וכמבואר בעירובין (שם) שרבי יהודה נשיאה עצמו ראה אדם מטלטל חומרתא דמדושא, ואמר עליו שהוא מחלל שבת (עיין שם). ופירש רבינו חננאל (שם) שאותו אדם טילטל לרשות הרבים, ואילו רבי יהודה נשיאה שיצא בטבעת כזו, לחצר יצא ולא לרשות הרבים.

נד. **ביאור** הסוגיא על פי דברי תוספות (שבת מו: ד"ה ואמר, עירובין סט. ד"ה כיון). וראה שם (תוספות בעירובין) שרבינו תם (ספר הישר סי' רד) ביאר באופן אחר [שרבי יהודה נשיאה יצא לבוש בחומרתא דמדושא לרשות הרבים, וטעם ההיתר הוא מפני שהוא תכשיט, ובאיש לא גוזרים שמא יסיר את תכשיטיו להראותם לאחרים. והגמרא אמרה שהטעם שרבי אמי חשש משום שאין זה נחשב כלי כלל, ואסור לטלטלו מדין מוקצה. אך רב יוסף הוכיח מברייתא שכל מיני התכשיטים תורת כלי עליהם, ולכן מותר לאיש גם

יש מהן פטור אבל אסור ויש מהן מותר לכתחלה[א]. רב הונא חצדו ליה חצדא במועדא איתיביה רבה בר רב הונא לרב הונא טוחנין קמח במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור [ג] [א]דבר שאבוד במועד מותר לעשותו במועד דבר שאינו אבוד במועד אסור במה דברים אמורים בתלושין מן הקרקע אבל מחובר לקרקע אפי' כולו אבוד אסור [ב]ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן [ג]ובלבד שלא ידוש בפרות אמר ליה[א] יחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה דתניא כלל אמר רבן שמעון בן גמליאל משום ר' יוסי דבר התלוש מן הקרקע אפילו מקצתו אבוד מותר והמחובר לקרקע אפי' כולו אבוד אסור ואי ר' יוסי ידוש נמי בפרות הא[ב] אמר רב יצחק בר אבא [ג]מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי אמר לך ה"נ כיון דכל יומא לאו בפרות דיישי האידנא נמי לאו שינוי הוא ת"ר [ד]טוחנין במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם טחן והותיר הרי זה מותר קוצצין עצים במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם קצץ והותיר הרי זה מותר [ה]מטילין שכר במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם הטיל והותיר הרי זה מותר ובלבד שלא יערים ורמינהו [ד]מטילין שכר במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים ואע"פ שיש לו ישן [ו]מערים ושותה מן החדש תנאי היא דתניא[ה] אין מערימין בכך ר' יוסי בר יהודה אומר מערימין רב חצדו ליה חצדא בחולא דמועדא שמע שמואל איקפד לימא שמואל כיחידאה סבירא ליה[י] לא חצדא דחיטי הוה דלא הוה פסיד ורב מאי טעמא עביד הכי אין לו מה יאכל הוה ושמואל לא סיימוה קמיה אי נמי [ז]אדם חשוב שאני ר' יהודה נשיאה נפק[פ] בחומרתא דמדושא ואשתי מיא דאחים קפילא ארמאה שמע ר' אמי [ט]איקפד אמר רב יוסף מאי טעמא איקפד (א) אי משום חומרתא דמדושא הא תניא [י]השירין הנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלין בחצר אי משום דאישתי מיא דאחים קפילא ארמאה הא אמר (ב) שמואל בר[ג] יצחק אמר רב [כ][ז]כל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי נכרים אדם חשוב שאני. אמר רב חננאל אמר רב קוצץ אדם דקל במועד אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו [ל]לייט עלה אביי רב אשי הוה ליה אבא בשלנייא אזל למיקצייה בחולא דמועדא אמר ליה רב שילא משלנייא לרב אשי מאי דעתיך דקאמר רב חננאל אמר רב קוצץ אדם דקל במועד אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו הא לייט עלה אביי אמר ליה [מ]לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי אישתמיט נרגא בעי למיפסקיה לשקיה שבקיה והדר אתא רב יהודה [ח]שרא למיעקר כיתנא ולמיקטל כשותא ולמיעקר שומשמי אמר ליה אביי לרב יוסף בשלמא כיתנא חזי לחפיפה כשותא חזי לשיכרא אלא שומשמי למאי חזי חזי לנזיי דאית בהו רבי ינאי הוה ליה ההוא פרדיסא דמטא זמניה בחולא דמועדא קטפיה לשנה שהיוה כולי עלמא לפרדיסייהו לחולא דמועדא אפקריה רבי ינאי לפרדיסיה ההוא שתא:

מתני' [ט]מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים [י]ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד [כ]ובלבד שלא יכוין את מלאכתו במועד [ל]וכולן אם כוונו מלאכתן במועד יאבדו:

גמ' תנא [מ]ובלבד שיכניסם בצנעא לתוך ביתו רב יוסף הוה ליה כשורי[ד] עיילינהו בימא אמר ליה אביי והתניא ובלבד שיכניסם בצנעא בתוך ביתו אמר ליה צנעא דהני יממא הוא [נ]כיון דבליליא בעו גברא יתירי ובעו מדוכרי[ס] דנורא אושא מילתא: ושולה פשתנו מן המשרה כו': [ס]בעי מיניה רבי ירמיה מרבי זירא [פ]כוון מלאכתו במועד ומת מהו שיקנסו בניו אחריו אם תימצי לומר

צרם

יש מהן פטור אבל אסור. והא דקתני אין זופתין אסור למיעבד לכתחילה אבל בדיעבד[י] לא הוי חייב, והא דקתני זופתין הוי מותר לכתחילה: **למיחצד.** לקצור, ורב הונא יש לו מה יאכל הוה ואמאי שרי לה: **אמר ליה.** האי דקתני מחובר אפי' כולו אבוד נמי אסור ר' יוסי היא, ויחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה: **כיון דכל יומא לאו בפרות דיישי האידנא לאו שינוי הוא.** כי דיישי בלא פרות, ולעולם ר' יוסי היא, והא דאסר בפרות משום דאוושא מילתא היא: **ואם טחן.** במועד לצורך המועד והותיר עד לאחר המועד: **מותר.** לאכלו אחר המועד: **ובלבד שלא יערים.** שלא יעשה הרבה ויאמר לצורך המועד אני עושה, ומתכוין כדי שתשתייר לאחר המועד: **מערים ושותה מן החדש.** שיכול לומר לצורך המועד הטילו: **לימא שמואל.** דאקפיד כיחידאה סבירא ליה, כההיא מתניתא (ג) במחובר אפי' כולו אבוד נמי אסור ואוקימנא כר' יוסי יחידאה: **חצדא דחיטי דלא הוה פסידא.** להכי איקפד, אבל בחצדא דשערי לא סבר לה כר' יוסי דאסיר: **אין לו מה יאכל הוה.** להכי עביד הכי: **לא סיימוה קמיה.** לא אמרו לו דלא הוה ליה מה יאכל, להכי איקפד: **אדם חשוב שאני.** רב לא הוה ליה למיעבד הכי אפי' אין לו מה יאכל: **נפק.** באגר בשבת: **בחומרתא דמדושא.** טבעת היא של מתכת וחותמה של אלמוג[ע]: **שירין.** נוסקי"א בלעז: **כל שהוא נאכל כמות שהוא חי.** ומיא שתו אינשי כמות שהן: **אדם חשוב שאני.** יש לו להחמיר על עצמו יותר, ולא הוה ליה למיפק בחומרתא דמדושא ולא למישתי מיא דאחים קפילא נכרי: **לנסורת.** עלים דקים שנופלין מן החתיכה: **אבא.** יער: **בשלנייא.** פירוש שם העיר, כלומר היה לו יער באותו מקום: **אישתמיט נרגא בעי למיפסקיה לשקיה.** דרב אשי, משום דעבר אדאביי: **שבקיה.** לאבא, דלא קצליה במועד, שהרגיש משום דעבר אדאביי נפל ליה נרגא: **למיעקר כיתנא.** בחולא דמועדא: **למיקטל.** לחתוך: **כשותא.** הומלו"ן: **לחפיפה.** לכסות בו מאכל כגון תאנים ותמרים לצורך המועד: **לנזיי.** כמו נזייתא דשיכרא (ב"ק דף לה.), לנזיי גרעינין דאית בהו בשומשמין דחזו למיעבד בהו משחא: **אפקריה ר' ינאי לפרדיסיה.** משום דעל ידו היה תקלה לעלמא, דשהו עד לחולא דמועדא וקטפי:

מתני' שולה. מעלה: **שלא יכוין מלאכתו במועד.** שיש לו פנאי בשאר ימות השנה והוא משהה למועד: **יאבדו.** שאסור ליהנות מהן: **גמ' צינעא דידהו יממא הוא.** אפי' בלילה כיממא דמי, ולא סגי ליה שלא להכניסן, להכי מכניסן נמי ביום: **מדוכרי דנורא.** אבוקות: **מהו שיקנסו בניו אחריו.** לבניו נמי יהא אסור אותה מלאכה, דכיון דכון מלאכתו במועד דין הוא שיהו אסורין ליהנות ממנה כמו שהיה אביהם קיים:

נרס

מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים. פירש בתוספות הרב דבאסיפת פירות איכא מלאכה כדאמרינן פרק אין דורשין (חגיגה דף יח.) גבי חג האסיף אסיפה במועד מי שרי ואיני יודע מה מלאכה (ד) וצריך עיון אי טרח בלא מלאכה אסיר כי היכי דאסירי בפרקמטיא[פ] ולקמן בשמעתין (דף יג.) אמר מועד משום טירחא ולא טירחא הוא ושמא היינו דוקא בדבר שהוא מלאכה[ל]:

אם תימצי לומר צרם אזן הבכור ומת קנסו בנו אחריו. משום דאיסורא עשה אבל כוון מלאכתו לא עשה איסורא עדיין ולא צריך להגיה דאוריי'[י] אבל בפ' השולח (גיטין מד. וסם) דגבי מכר ומת (ה) בעי אי קנסו בנו אחריו התם גרסינן ודאי איסורא דאורייתא משום דמכר ומת נמי עבד איסור' אלא דלא הוי דאוריי':

נטייבה

עין משפט
נר מצוה

כד א מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הל' ב טוש"ע א"ח סי' תקלג סעיף א:
כה ב ג מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סעיף טו:
כו ד מיי' שם טוש"ע שם סי' תקלג סעיף א:
כז ה ו מיי' פ"ז שם הלכה ח טוש"ע שם:
כח ז מיי' פי"ז מהל' מאכלות אסורות הלכה יד סמג לאוין קמח טוש"ע י"ד סי' קיג סעיף א:
כט ח מיי' פ"ח מהל' יו"ט הלכה יוד טוש"ע א"ח סי' תקלג סעיף ב:
ל ט מיי' שם פ"ז הל' ג טוש"ע שם סי' תקלח סעיף ב:
לא י כ מיי' שם והל' ד טוש"ע שם סעיף א:
לב ל מיי' שם הל' ד טוש"ע שם סעיף ו:
לג מ נ מיי' שם הל' ג טוש"ע שם סעיף ב:

* * *

משנת ראשונים

נפק בחומרתא דמדושא. אלא נראה לפרש חומרתא דמדושא קשר של בשמים, כמו חומרתא דפילון. מיהו בסמוך משמע שהוא טבעת, ואיכא למימר דהא והא איתיה, שהוא טבעת, אלא במקום מושב האבן יש בו בשמים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

נראה לר"י דחומרתא דמדושא היינו טבעת של עץ, כמו שמפרשים רבותיו של רש"י, ולא של אלמוג כמו שהוא מפרש, דאלמוגין מפרש בראש השנה (כג.) כסיתא והכא קאמר דמדושא, אלא של עץ אחר הוא ששמו מדושא ואין שם תכשיט עליו, וכשיוצאים בו דרך מלבוש לא הוי קישוט אלא טלטול בעלמא. ולהכי ידע רב יוסף דר' אמי לא איקפד אלא משום טלטול. **[תוד"ה ואמר, שבת מו:]**

אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו. ואין זה נקרא מערים, דהא לנסורת של דקל מיהא צריך, ואי איפשר ליהנות מן הנסורת אלא א"כ יקצוץ הדקל, דדמי לשוחט את הבהמה ואינו צריך אלא לאכול כזית ממנה דמותר. **[תוס' הרא"ש]**

ולמיקטל כשותא. והתיר עוד ללקט הכשות, הוא עשב מר שקורין הומלון, שנותנין אותו בשכר בשביל שיחמיץ, ולפי שאין עוקרין אותו מן הקרקע אלא קוצצין את הזרע שלמעלה והשאר מתייבש על הקרקע שייך ביה לשון קטלא, כדאיתא בפ' בכל מערבין דקטלין להיזמתא ומייתין כשותא, פי' הכשות גדל על הסנאים ומאוירו הוא יונק, ואם קוצצין הסנה, הכשות מת ומתייבש בעצמו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

חזי לחפיפה. פי' הראב"ד שורין את הזרע, והנשים חופפות בו פניהן וידיהן לצחצח מראיתן ולהחליק בשרן. **[תוס' הרא"ש]**

אפקריה רבי ינאי לפרדיסיה ההוא שתא. ואית דלא גרסי ההיא שתא, דלעולם אפקריה לפי שהיה לעולם קבוע זמן בצירת כרמו של ר' ינאי שלא היה מתבשל לעולם כל צרכו אלא בחולו של מועד של חג, והיה עלול אותו כרם משאר כרמים שאם היה מתאחר מלבצור יום או יומים היה חוזר כולו פרט, לפיכך הפקירו לעולם ולא [רצה] להוציא בו הוצאותיו הצריכות לו. **[ר"י מלוניל]** **בעו גברא יתירי.** לפי שאין בני אדם מצויין באותה שעה ברחובות, וצריך לחזר אחר אנשים הרבה לסייע, נשמע הקול למרחוק ביותר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **אושא מילתא.** ועוד שאין אדם [נושא] משאוי כבד בלילה כמו שנושא ביום, מפני שאינו רואה לילך אף על פי שיהיו לפניו אבוקות של אור. **[ר"י מלוניל]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עי' שבת דף ג., **ב)** [תוספתא פרק א], **ג)** [לעיל דף יא. ע"ש], **ד)** [שבת קלט:], **ה)** שבת קיז., **ו)** עיין מגילה יח: יבמות פג. וברש"ש, **ז)** [לעיל יא: שבת נא. וש"נ], **ח)** [עי' מה שפירשו תוס' שבת מו: ד"ה ואמר עולא ותוס' עירובין סט. ד"ה כיון], **ט)** [שבת נא.], **י)** שם מו., **כ)** שבת נח. יבמות מו. ע"ז לח. נט., **ל)** [קידושין לג: וש"נ], **מ)** [עירובין קב: וש"נ], **נ)** [עי' תוס' בכורות לד: ד"ה בעא], **ס)** גיטין מד. ע"ש בכורות לד:, **ע)** ע"ע רש"י עירובין סט., **פ)** לעיל י:, **צ)** עי' לקמן יט. תוד"ה וטווה, **ק)** לעיל דף ב., **ר)** ע"ש נט: ועי' ריטב"א.

* * *

הגהות הב"ח

(א) גמ' אי משום חומרתא דמדושא הא תניא השירין. נ"ב עי' מ"ש פ' הדר דף סט בתוס' ד"ה כיון: **(ב)** שם הא אמר רב שמואל: **(ג)** רש"י ד"ה לימא וכו' דבמחובר אפי': **(ד)** תוס' ד"ה מכנים כו' ואיני יודע מה מלאכה איכא באסיפה וצריך עיון: **(ה)** ד"ה אם כו' דגבי מכר ומת דבעי אי קנסו בנו אחריו התם ודאי גרסינן איסורא דאורייתא:

* * *

רש"י כת"י

חצדו ליה חצדא. קצרו לו גוים קצירה של תבואה שלו ודבר האבד הוא. **אבל מחובר וכו'.** וליא ליה להאי תנא (ד)מתני'[ק] משקין בית השלחין דקתני במחובר אפי' דבר [האבד] (ה)אסור ושלחין מחוברין ודבר האבד הוא. **שלא ידוש בפרות.** דבעינן שינוי היכא דאיפשר. **מתניתא יחידאה היא.** ר' יוסי. **ידוש נמי בפרות.** דהא ר' יוסי לא בעי שנוי ומשני התם האי דקתני ובלבד שלא ידוש בפרות לאו משום דבעי שינוי דהא לאו שינוי הוא דכיון דכל יומא רובא דעלמא לאו בפרות דיישי האי נמי כי לא דייש לאו שינוי הוא אלא אוושא דמלתא הוא. **קוצץ.** שקוצץ עצים מן האילן. **חוטב.** חטיבת עצים תלושין בתוך הבית. **ובלבד שלא יערים.** (אשברקא). **תנאי הוא.** דאיכא תנא דאמ' מערימין ואיכא תנא דאמ' אין מערימין בכך לענין שבת קאי בפרק (חבית שנשברה) [כל כתבי (שבת קיז:)]. **כיחידאה.** רבן [שמעון בן] גמליאל משום ר' יוסי דלעיל. **לא סיימוה קמיה.** לא [היה יודע שלצורך המועד הוה] (ואם טחן לצורך היה יודע). **נפיק בחומרתא דמדושא.** יצא בטבעת לאוירו שלא היתה ממתכת אלא מאותו עץ של מדושא [ואמרינן] במסכת שבת[ר] היא של אלמוג וחותמה של מתכת או היא של מתכת וחותמה של אלמוג הרי זה אסורה דטבעת מכוערת היא ואין תכשיט של איש אלא אם כן היא וחותמה של נחושת דהשתא הויא תכשיט[ע] ומותר לנא' בה בשבת לאגר אבל לא לרשות הרבים והאי דקא אסרינן לאוירו גזירה משום רשות הרבים. **ואישתי מיא.** בחול ולא חש לבשולי גוים. **אי משום חומרתא דמדושא.** נהי דליתיה לתכשיט טלטול מיהא שרי. **נסורת.** לשרוף פסולת דקה שנופלת מן העץ. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים **א]** בכת"י וראשונים נוסף **מתניתא**: **ב]** צ"ל **דהא** (רש"ש): **ג]** צ"ל **אמר רב** (הג' הב"ח) שמואל **בר רב** (כת"י) יצחק (וכ"ה במקומות המצויינים במסוה"ש, דק"ס): **ד]** פי' נ"י קורות כבידים וגדולים (גליון): **ה]** [גי' הערוך בערך מדבר **מדבורי** דנורא פי' אבוקות] (גליון): **ו]** בכת"י אסור למיעבד אבל **אי עביד** לא וכו' (ותיבת "לכתחילה" ליתא): **ז]** עי' היטב תוס' חגיגה יח ע"א ד"ה חוש"מ:

קַפִּילָא אֲרַמָּאָה - שרבי יהודה נשיאה שתה מים שחימם נחתום נכרי, **הָא אָמַר שְׁמוּאֵל בַּר יִצְחָק**[נה] **אָמַר רַב, כָּל** מאכל **שֶׁנֶּאֱכָל** לרוב בני אדם **כְּמוֹת שֶׁהוּא חַי** - בלא בישול, אף אם בישלו נכרי **אֵין בּוֹ מִשּׁוּם בִּישּׁוּלֵי נָכְרִים**, מפני שהבישול אינו מתקנו לאכילה אלא רק משביחו. ונמצא שמותר לשתות מים שחיממם נכרי, שהרי דרך בני אדם לשתותם חיים, ללא חימום. מתרצת הגמרא, רבי אמי סבר **שֶׁאָדָם חָשׁוּב** כרבי יהודה נשיאה, **שָׁאנֵי** - דינו שונה, ועליו להחמיר אף בדברים המותרים כדי שלא ילמדו ממעשיו להקל בדברים אחרים[נו], ולכן הקפיד[נז].

★

הגמרא מבארת פרטים בהיתר מלאכה לצורך המועד:

אָמַר רַב חֲנַנְאֵל[נח] **אָמַר רַב**, מי שצריך במועד לדבר מועט, ואי אפשר לו אלא על ידי מלאכה מרובה[נט], מותר לעשותה במועד[ס]. ולכן **קוֹצֵץ אָדָם** אילן **דֶּקֶל בַּמּוֹעֵד**[סא], **אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ** את העץ עצמו, **אֶלָּא** הוא זקוק במועד רק **לַנְּסוֹרֶת שֶׁלּוֹ** - לפסולת הדקה הנופלת בשעת חיתוך העץ. **לָיֵיט עֲלָהּ אַבַּיֵי** - קילל אביי את מי שינהג כך[סב], לקצוץ דקל במועד רק לצורך הנסורת.

מספרת הגמרא, **רַב אַשִׁי הֲוָה לֵיהּ אִבָּא בִּשְׁלַנְיָא** - היה לרב אשי יער במקום הנקרא שלנייא, **אֲזַל לְמִיקְצְיֵיהּ בְּחוּלָּא דְמוֹעֲדָא** - הלך רב אשי לקצוץ את היער בחול המועד, ולא היה צריך אלא את הנסורת[סג]. **אָמַר לֵיהּ רַב שִׁילָא מִשְּׁלַנְיָא לְרַב אַשִׁי, מַאי דַּעְתָּיךְ** - מה סבור אתה בבואך לקצוץ את היער, האם משום **דְּקָאָמַר רַב חֲנַנְאֵל אָמַר רַב, קוֹצֵץ אָדָם דֶּקֶל בַּמּוֹעֵד אַף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ צָרִיךְ אֶלָּא לַנְּסוֹרֶת שֶׁלּוֹ**, ועל דבריו אתה סומך להתיר, **וְהָא לָיֵיט עֲלָהּ אַבַּיֵי** - והלא אביי קילל מי שינהג כך. **אָמַר לֵיהּ** - השיב רב אשי לרב שילא, **לֹא שְׁמִיעַ לִי** - לא נשמעו לי דברי אביי. ומפרשת הגמרא כוונתו[סד], **כְּלוֹמַר**, בודאי שמע את דברי אביי, אך התכוין לומר, **לֹא סְבִירָא לִי** - איני סובר כדבריו, ואיני חושש להם. כשבא לקצוץ **אִישְׁתְּמִיט נַרְגָּא, בָּעֵי לְמִיפְסְקֵיהּ לְשָׁקֵיהּ** - נשמט הגרזן וכמעט שחתך את רגלו של רב אשי. הרגיש רב אשי שאירע לו כך מפני שעבר על קללת אביי, ולכן **שַׁבְקֵיהּ** - הניח את היער כמות שהוא, **וַהֲדַר אֲתָא** - וחזר לביתו[סה].

הגמרא מביאה אופן נוסף של מלאכה מרובה שהותרה לצורך דבר מועט[סו]:

רַב יְהוּדָה שְׁרָא - התיר **לְמִיעְקַר כִּיתָּנָא** - לעקור פשתן בחול המועד[סז], **וּלְמִיקְטַל כְּשׁוּתָא** - ולחתוך מהמחובר את הירק הנקרא 'כשות', **וּלְמִיעְקַר שׁוּמְשְׁמֵי** - ולעקור שומשמין. **אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי לְרַב יוֹסֵף, בִּשְׁלָמָא** - דברי רב יהודה מובנים לענין **כִּיתָּנָא** - פשתן, משום **דַּחֲזֵי לַחֲפִיפָה** - הוא ראוי לכסות בו מאכלים במועד[סח], וכן מובנים דבריו לענין **כְּשׁוּתָא**, משום **דַּחֲזֵי לְשִׁיכְרָא** - הוא ראוי להכנת שכר במועד, שמטילים כשות בשכר כדי שיחמיץ[סט], **אֶלָּא שׁוּמְשְׁמֵי** - שומשמין הלא אינם ראויים לאכילה סמוך לעקירתם מהקרקע, אלא רק לאחר זמן, כשיכמשו[ע], ואם כן **לְמַאי חֲזֵי** - לאיזה שימוש הם ראויים כשעוקרים אותם במועד. השיב לו רב יוסף, **חֲזֵי לְנַזְיֵי דְּאִית בְּהוּ** - ראויים הם מפני הגרעינים שיש בהם, שאפשר להכין מהם 'שמן שומשמין'[עא] במועד[עב].

הגמרא מביאה מעשה ללמד שצריך זהירות כשמקילים בעשיית מלאכה בחול המועד:

רַבִּי יַנַּאי הֲוָה לֵיהּ הַהוּא פַּרְדֵּיסָא - היה לרבי ינאי כרם[עג], **דִּמְטָא זִמְנֵיהּ בְּחוּלָּא דְמוֹעֲדָא** - שהגיע זמן בצירתו במועד, והיה עלול להפסד אם לא יבצרוהו מיד[עד]. **קַטְפֵיהּ** - בצר אותו רבי ינאי בחול המועד. **לְאחר שָׁנָה שַׁהְיוּהָ כּוּלֵּי עָלְמָא לְפַרְדֵּיסַיְיהוּ לְחוּלָּא דְמוֹעֲדָא** - השהו כל בעלי הכרמים את בצירת כרמיהם עד חול המועד, מפני שהבינו ממעשי רבי ינאי שמותר לבצור כרם במועד. ושלא כדין עשו, מפני שאם יש אפשרות לבצור את הכרם קודם המועד, אסור להשהותו למועד[עה]. **אַפְקְרֵיהּ רַבִּי יַנַּאי לְפַרְדֵּיסֵיהּ הַהוּא שַׁתָּא**

18/06/2018אהח

לצאת בה לרשות הרבים. ואילו אותו אדם שיצא בחומרתא דמדושא ורבי יהודה נשיאה אמר שהוא מחלל שבת, החזיקו בידו ולא בדרך מלבוש, ולכן בודאי אסור]. וראה עוד מה שפירשו התוספות רי"ד (ד"ה נפק) והריטב"א (ד"ה רב יהודה).

נה. **יש** גורסים 'רב שמואל בר רב יצחק'. הגהות וציונים.

נו. **רש"י** (שבת נא. ד"ה אדם).

נז. **ההקפדה** עליו היתה הן לענין 'חומרתא דמדושא' והן לענין מים שהוחמו על ידי נחתום גוי. מיוחס להריטב"א (ד"ה אדם). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אדם) כתב שלמסקנא הקפדתו היתה רק משום ששתה מים שהוחמו על ידי גוי, ולא משום שיצא בחומרתא דמדושא. וכך מצדד השפת אמת (ד"ה אר"י). כעין מעשה זה מובא בגמרא בשבת (נא.) ברב נחמן ששתה מים שהוחמו על ידי נחתום נכרי, ושמע רבי אמי והקפיד, וגם שם מסיקה הגמרא שרבי אמי סבר שדינו של אדם חשוב שונה. ומכל מקום כתב החתם סופר (ד"ה רבי יהודה) שיתכן לחלק בין המקרים, מפני ששם מפורש בגמרא שרב נחמן שתה את המים בביתו, ואילו בסוגייתנו נאמר בסתם שרבי יהודה נשיאה שתה מי נחתום גוי, ואפשר ששתאם בבית הגוי. ויתכן שלכן הגמרא במסכת שבת מסיימת 'הוא סבר אדם חשוב שאני', כלומר, רבי אמי סבר להחמיר באדם חשוב אפילו כששותה בביתו, ואין הלכה כמותו, מפני שגם אדם חשוב לא צריך להחמיר כל כך. אבל בסוגייתנו מסיימת הגמרא בסתם 'אדם חשוב שאני', מפני שאפשר שכך היא ההלכה, שאדם חשוב צריך להחמיר שלא לשתות מים כאלו בבית הגוי.

נח. **רב** חנאל האמורא היה מתלמידי רב (חולין פו:), ורגיל הוא לומר שמועות בשם רב בכל הש"ס.

נט. **לשון** המאירי (ד"ה מי שצריך).

ס. **והוא** דומה לשוחט את הבהמה ואינו צריך אלא לאכול כזית ממנה, שמותר. תוספות הרא"ש (ד"ה קוצץ).

סא. **וכגון** אילן דקל זקן שאינו נותן פירות, אבל עץ עושה פרי אסור לקצוץ, כפי שאמר רב עצמו במסכת בבא בתרא (כו.). ר"ש בן היתום (ד"ה לייט).

סב. **תיבת** 'ארור' (בראשית ג יד) תרגם אונקלוס 'ליט'. ר"ש בן היתום (ד"ה לייט). ובכמה מקומות בש"ס מצינו לשון זו 'לייט עלה אביי' (ברכות כט. שבת קכ: פסחים קד. תענית כט: קידושין לג: עא: ובסוגייתנו). ובספר יוחסין (מאמר ב סדר אמוראים ערך רב אחאי) כתב שכל אמורא רגיל לתפוס לשונו, כמו 'מגדף בה רבי אבהו', 'תהי בה רבי יוחנן', 'לייט עלה אביי', 'פריך רב אחאי', שכל אלו הם לשונות רגילים אצל אותו אמורא.

סג. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אזל).

סד. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה כלומר).

סה. **ברש"י** כת"י (ד"ה שבקיה, בלשון הראשונה) הובא פירוש נוסף, שכאשר הגרזן נשמט, הבין רב אשי שלא היה ראוי לזלזל כך ברב שילא, לקצוץ את היער בפניו כשהוא סובר שיש איסור בדבר, ולכן הניח רב אשי את היער בזמן ההוא ולא קצצו, ואחר שהלך רב שילא משם חזר רב אשי ובא ליער וקצצו במועד. ולפירוש זה לא חזר בו רב אשי ממה שחלק על אביי. הבית יוסף (או"ח סי' תקלג ד"ה מותר לטמון) כתב לפרש עוד, שרב אשי אכן לא חזר בו ממחלוקתו על אביי, אך הבין שאירע לו מה שאירע מפני שזלזל בכבודו של אביי ואמר 'לא סבירא לי' וגם הלך לעשות מעשה כנגדו, ולכן רק באותה פעם לא קצץ את היער. וכתב שיש לדייק כן בדברי המיוחס לרש"י (ד"ה אישתמיט) שכתב 'בעי למפסקיה לשקיה דרב אשי, משום דעבר אדאביי', כלומר, לא משום שעשה שלא כדין, אלא מפני שעבר על דברי אביי באופן של זלזול.

סו. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה והדר). ומפני שגם בדינו של רב יהודה שהגמרא מביאה כעת הותר לעקור שומשמין מהקרקע רק מפני תועלת קטנה שתהיה לו מהם.

סז. **כך** דרך קצירת הפשתן, שעוקרים אותו מהארץ עם שרשיו. ר"ש בן היתום ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה רב יהודה).

סח. **המיוחס** לרש"י (ד"ה לחפיפה). והיינו שכאשר הפירות מונחים להתייבש בחמה, וענינם מתקשרים ויש חשש שמא ירד גשם על הפירות, מכסים אותם בגבעולי הפשתן הארוכים להגן עליהם. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה רב יהודה). ויש מפרשים, שהנשים שורות את זרע הפשתן במים וחופפות בו את פניהן וידיהן, כדי להחליק את בשרן ולצחצח את מראיהן. שיטת ריב"ב (ד"ה דחזי לחפיפה), תוספות הרא"ש (ד"ה חזי) בשם הראב"ד, ריטב"א (ד"ה חזי).

סט. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ולמיקטל). או כדי לתת בשכר חריפות ומעט מרירות. שיטת ריב"ב (ד"ה דחזי לשיכרא).

ע. **רש"י** כת"י (ד"ה שומשמי).

עא. **כפי** שנזכר במשנה (שבת כד: נדרים נג.).

עב. **המיוחס** לרש"י (ד"ה לנזיי). אך רש"י כת"י (ד"ה לנזייתא) פירש שראויים הם מפני הכמושים שיש ביניהם, שהם ראויים לאכילה מיד. וכן הוא מפורש ברש"י בפירוש החומש (ויקרא יט יט). והשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה חזי) פירש, שהזרע שבראש השומשמין ראוי לאכילה בעודו לח, אף על פי שעדיין אי אפשר לעשות ממנו שמן עד שיתייבש זמן מרובה. והתירו את עקירת כל השומשמין מפני אותה תועלת קטנה של אכילת זרעוניהם.

עג. **כך** פירש רש"י במקומות רבים שפרדס הוא כרם (כתובות לה: ב"מ עג. קו: ב"ב יג. כו. ד"ה פרדיסא). וראה גם פירוש ר"ש בן היתום (ד"ה ר' ינאי).

עד. **ר"ש** בן היתום (ד"ה קרי), בית יוסף (או"ח סי' תקלז ד"ה מי שיש).

עה. **ושנינו** במשנה (בסמוך) שהמכוין מלאכתו למועד, אסור להנות מאותה מלאכה.

18/06/2018

יש מהן פטור אבל אסור ויש מהן מותר לכתחלה[א]. רב הונא חצדו ליה חצדא במועדא איתיביה רבה בר רב הונא לרב הונא טוחנין קמח במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור [ב]דבר שאבוד במועד מותר לעשותו במועד דבר שאינו אבוד במועד אסור במה דברים אמורים בתלושין מן הקרקע אבל מחובר לקרקע אפי' כולו אבוד אסור [ב]ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן [ג]ובלבד שלא ידוש בפרות אמר ליה[א] יחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה דתניא כלל אמר רבן שמעון בן גמליאל משום ר' יוסי דבר התלוש מן הקרקע אפילו מקצתו אבוד מותר והמחובר לקרקע אפי' כולו אבוד אסור ואי ר' יוסי ידוש נמי בפרות הא[ב] אמר רב יצחק בר אבא [ג]מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי אמר לך ה"נ כיון דכל יומא לאו בפרות דיישי האידנא נמי לאו שינוי הוא ת"ר [ד]טוחנין במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם טחן והותיר הרי זה מותר קוצצין עצים במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם קצץ והותיר הרי זה מותר [ה]מטילין שכר במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם הטיל והותיר הרי זה מותר ובלבד שלא יערים ורמינהו [ו]מטילין שכר במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים ואע"פ שיש לו ישן [ז]מערים ושותה מן החדש תנאי היא דתניא[ח] אין מערימין בכך ר' יוסי בר יהודה אומר מערימין רב חצדו ליה חצדא בחולא דמועדא שמע שמואל איקפד לימא שמואל כיחידאה סבירא ליה[י] לא חצדא דחיטי הוה דלא הוה פסיד ורב מאי טעמא עביד הכי אין לו מה יאכל הוה ושמואל לא סיימוה קמיה אי נמי [י]אדם חשוב שאני ר' יהודה נשיאה נפק[ק] בחומרתא דמדושא ואשתי מיא דאחים קפילא ארמאה שמע ר' אמי [ט]איקפד אמר רב יוסף מאי טעמא איקפד (א) אי משום חומרתא דמדושא הא תניא [י]השירין הנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלין בחצר אי משום דאישתי מיא דאחים קפילא ארמאה הא אמר (ב) שמואל בר[ג] יצחק אמר רב [כ]כל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי נכרים אדם חשוב שאני. אמר רב חננאל אמר רב קוצץ אדם דקל במועד אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו [ל]לייט עלה אביי רב אשי הוה ליה אבא בשלנייא אזל למיקצייה בחולא דמועדא אמר ליה רב שילא משלנייא לרב אשי מאי דעתיך דקאמר רב חננאל אמר רב קוצץ אדם דקל במועד אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו הא לייט עלה אביי אמר ליה [מ]לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי אישתמיט נרגא בעי למיפסקיה לשקיה שבקיה והדר אתא רב יהודה [ח]שרא למיעקר כיתנא ולמיקטל כשותא ולמיעקר שומשמי אמר ליה אביי לרב יוסף בשלמא כיתנא חזי לחפיפה כשותא חזי לשיכרא אלא שומשמי למאי חזי חזי לנזיי דאית בהו רבי ינאי הוה ליה ההוא פרדיסא דמטא זמניה בחולא דמועדא קטפיה לשנה שהיוה כולי עלמא לפרדיסייהו לחולא דמועדא אפקריה רבי ינאי לפרדיסיה ההוא שתא: **מתני'** [ט]מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים [י]ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד [כ]ובלבד שלא יכוין את מלאכתו במועד [ל]וכולן אם כוונו מלאכתן במועד יאבדו: **גמ'** תנא [מ]ובלבד שיכניסם בצנעא לתוך ביתו רב יוסף הוה ליה כשורי[ד] עיילינהו בימא אמר ליה אביי והתניא ובלבד שיכניסם בצנעא בתוך ביתו אמר ליה צנעא דהני יממא הוא [נ]כיון דבליליא בעו גברא יתירי ובעו מדוכרי[ה] דנורא אושא מילתא: ושולה פשתנו מן המשרה כו': [ס]בעי מיניה רבי ירמיה מרבי זירא[פ] כוון מלאכתו במועד ומת מהו שיקנסו בניו אחריו אם תימצי לומר

צרם

יש מהן פטור אבל אסור. והא דקתני אין זופתין אסור למיעבד לכתחילה אבל בדיעבד[י] לא הוי חייב, והא דקתני זופתין הוי מותר לכתחילה: **למיחצד.** לקצור, ורב הונא יש לו מה יאכל הוה ואמאי שרי לה: **אמר ליה.** האי דקתני מחובר אפי' כולו אבוד נמי אסור ר' יוסי היא, ויחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה: **כיון דכל יומא לאו בפרות דיישי האידנא לאו שינוי הוא.** כי דיישי בלא פרות, ולעולם ר' יוסי היא, והא דאסר בפרות משום דאוושא מילתא היא: **ואם טחן.** במועד לצורך המועד והותיר עד לאחר המועד: **מותר.** לאכלו אחר המועד: **ובלבד שלא יערים.** שלא יעשה הרבה ויאמר לצורך המועד אני עושה, ומתכוין כדי שתשתייר לאחר המועד: **מערים ושותה מן החדש.** שיכול לומר לצורך המועד הטילו: **לימא שמואל.** דאקפיד כיחידאה סבירא ליה, כההיא מתניתא (ג) במחובר אפי' כולו אבוד נמי אסור ואוקימנא כר' יוסי יחידאה: **חצדא דחיטי דלא הוה פסידא.** להכי איקפד, אבל באגלא דשערי לא סבר לה כר' יוסי דאסיר: **אין לו מה יאכל הוה.** להכי עביד הכי: **לא סיימוה קמיה.** לא אמרו לו דלא הוה ליה מה יאכל, להכי איקפד: **אדם חשוב שאני.** רב לא הוה ליה למיעבד הכי אפי' אין לו מה יאכל: **נפק.** בחצר בשבת: **בחומרתא דמדושא.** טבעת היא של מתכת וחותמה של אלמוג[ט]: **שירין.** נוסקי"א בלעז: **כל שהוא נאכל כמות שהוא חי.** ומיא שתו אינשי כמות שהן: **אדם חשוב שאני.** יש לו להחמיר על עצמו יותר, ולא הוה ליה למיפק בחומרתא דמדושא ולא למישתי מיא דאחים קפילא נכרי: **לנסורת.** עצים דקים שנופלין מן החתיכה: **אבא.** יער: **בשלנייא.** פירוש שם העיר, כלומר היה לו יער באותו מקום: **אישתמיט נרגא בעי למיפסקיה לשקיה.** דרב אשי, משום דעבר אדאביי: **שבקיה.** לאבא, דלא קצייה במועד, שהרגיש משום דעבר אדאביי נפל ליה נרגא: **למיעקר כיתנא.** בחולא דמועדא: **למיקטל.** לחתוך: **כשותא.** הומלו"ן: **לחפיפה.** לכסות בו מאכל כגון תאנים ותמרים לצורך המועד: **לנזיי.** כמו נזייתא דשיכרא (ב"ק דף לה.), לנזיי גרעינין דאית בהו בשומשמין דחזו למיעבד בהו משחא: **אפקריה ר' ינאי לפרדיסיה.** משום דעל ידו היה תקלה לעלמא, דשהו עד לחולא דמועדא וקטפי: **מתני' שולה.** מעלה: **שלא יכוין מלאכתו במועד.** שיש לו פנאי בשאר ימות השנה והוא משהה למועד: **יאבדו.** שאסור ליהנות מהן: **גמ' צינעא דידהו יממא הוא.** אפי' בלילה כיממא דמי, ולא סגי ליה שלא להכניסן, להכי מכניסן נמי ביום: **מדוכרי דנורא.** אבוקות: **מהו שיקנסו בניו אחריו.** לבניו נמי יהא אסור אותה מלאכה, דכיון דכוון מלאכתו במועד דין הוא שיהו אסורין ליהנות ממנה כשם שהיה אביהם קיים:

גרס

מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים. פירש בתוספות הרב דבאסיפת פירות איכא מלאכה כדאמרינן פרק אין דורשין (חגיגה דף יח.) גבי חג האסיף אסיפה במועד מי שרי ואיני יודע מה מלאכה (ד) וצריך עיון אי טרח בלא מלאכה אסיר כי היכי דאסירי בפרקמטיא[פ] ולקמן בשמעתין (דף יג.) אמר מועד משום טירחא ולא טירחא הוא ושמא היינו דוקא בדבר שהוא מלאכה[צ]:

אם תימצי לומר צרם אזן הבכור ומת קנסו בנו אחריו. משום דאיסורא עשה אבל כוון מלאכתו לא עשה איסורא עדיין ולא צריך להגיה דאוריי'[ו] אבל בפ' השולח (גיטין מד. ושם) דגבי מכר ומת (ה) בעי אי קנסו בנו אחריו התם גרסינן ודאי איסורא דאורייתא משום דמכר ומת נמי עבד איסור' אלא דלא הוי דאוריי':

נטייבה

עין משפט נר מצוה

כד א מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הל' ב טוש"ע א"ח סי' תקלז סעיף א:
כה ב ג מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סעיף טו:
כו ד מיי' שם טוש"ע שם סי' תקלג סעיף א:
כז ה ו מיי' פ"ז שם הלכה ח טוש"ע שם:
כח ז מיי' פי"ז מהל' מאכלות אסורות הלכה יד סמג לאוין קמב טוש"ע י"ד סי' קיג סעיף א:
כט ח מיי' פ"א מהל' יו"ט הלכה יד טוש"ע א"ח סי' תקלג סעיף ב:
ל ט מיי' שם פ"ז הל' ג טוש"ע שם סי' תקלח סעיף ב:
לא י כ מיי' שם והל' ד טוש"ע שם סעיף א:
לב ל מיי' שם הל' ד טוש"ע שם סעיף ו:
לג מ נ מיי' שם הל' ג טוש"ע שם סעיף ב:

◆

משנת ראשונים

נפק בחומרתא דמדושא. אלא נראה לפרש חומרתא דמדושא קשר של בשמים, כמו חומרתא דפילון. מיהו בסמוך משמע שהוא טבעת, ואיכא למימר דהא והא איתיה, שהוא טבעת, אלא במקום מושב האבן יש בו בשמים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

נראה לר"י דחומרתא דמדושא היינו טבעת של עץ, כמו שמפרשים רבותיו של רש"י, ולא של אלמוג כמו שהוא מפרש, דאלמוגין מפרש בראש השנה (כג.) כסיתא והכא קאמר דמדושא, אלא של עץ אחר הוא ששמו מדושא ואין שם תכשיט עליו, וכשיוצאים בו דרך מלבוש לא הוי קישוט אלא טלטול בעלמא. ולהכי ידע רב יוסף דר' אמי לא איקפד אלא משום טלטול. **[תוד"ה ואמר, שבת מו:]**

אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו. ואין זה נקרא מערים, דהא לנסורת של דקל מיהא צריך, ואי איפשר ליהנות מן הנסורת אלא א"כ יקצוץ הדקל, דדמי לשוחט את הבהמה ואינו צריך אלא לאכול כזית ממנה דמותר. **[תוס' הרא"ש]**

ולמיקטל כשותא. והתיר עוד ללקט הכשות, הוא עשב מר שקורין הומלון, שנותנין אותו בשכר בשביל שיחמיץ, ולפי שאין עוקרין אותו מן הקרקע אלא קוצצין את הזרע שלמעלה והשאר מתייבש על הקרקע שייך ביה לשון קטלא, כדאיתא בפ' בכל מערבין דקטלין להיזמתא ומייתין כשותא, פי' הכשות גדל על הסנאים ומאוירו הוא יונק, ואם קוצצין הסנה, הכשות מת ומתייבש בעצמו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

חזי לחפיפה. פי' הראב"ד שורין את הזרע, והנשים חופפות בו פניהן וידיהן לצחצח מראיתן ולהחליק בשרן. **[תוס' הרא"ש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עי' שבת דף ג., ב) [תוספתא פרק א], ג) [לעיל דף יא. ע"ש], ד) [שבת קלט:], ה) שבת קיז:, ו) עיין מגילה יח: יבמות פג. וברש"ש, ז) [לעיל יא: שבת נא. וש"נ], ח) [עי' מה שפירשו תוס' שבת מו: ד"ה ואמר עולא ותוס' עירובין סט. ד"ה כיון], ט) [שבת נא.], י) שם מו:, כ) שבת נא. יבמות מו. ע"ז לח. נט., ל) [קידושין לג: וש"נ], מ) [עירובין קב: וש"נ], נ) [עי' תוס' בכורות לד: ד"ה בעא], ס) גיטין מד. ע"ש בכורות לד:, ע) ע"ע רש"י עירובין סט., פ) לעיל י:, צ) עי' לקמן יט. תוד"ה וטווה, ק) לעיל דף ב., ר) ע"ש נט: ועי' ריטב"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' אי משום חומרתא דמדושא הא תניא השירין. נ"ב עי' מ"ש פ' הדר דף סט בתוס' ד"ה כיון: (ב) שם הא אמר רב שמואל: (ג) רש"י ד"ה לימא וכו' דבמחובר אפי': (ד) תוס' ד"ה מכנים כו' ואיני יודע מה מלאכה איכא באסיפה וצריך עיון: (ה) ד"ה אם כו' דגבי מכר ומת דבעי אי קנסו בנו אחריו התם ודאי גרסינן איסורא דאורייתא:

◆

רש"י בת"י

חצדו ליה חצדא. קצרו לו גוים קצירה של תבואה שלו ודבר האבד הוא. **אבל מחובר וכו'.** ולית ליה להאי תנא (ד)מתני'[ק] משקין בית השלחין דקתני במחובר אפי' דבר [האבד] (ה)אסור ושלחין מחוברין ודבר האבד הוא. **שלא ידוש בפרות.** דבעינן שינוי היכא דאיפשר. **מתניתא יחידאה היא.** ר' יוסי. **ידוש נמי בפרות.** דהא ר' יוסי לא בעי שנוי ומשני התם האי דקתני ובלבד שלא ידוש בפרות לאו משום דבעי שינוי דהא לאו שינוי הוא דכיון דכל יומא רובא דעלמא לאו בפרות דיישי האי נמי כי לא דייש לאו שינוי הוא אלא אוושא דמלתא הוא. **קוצץ.** שקוצץ עצים מן האילן. **מוטב.** חטיבת עצים תלושין בתוך הבית. **ובלבד שלא יערים.** (אשברקא). **תנאי הוא.** דאיכא תנא דאמ' מערימין ואיכא תנא דאמ' אין מערימין בכך לענין שבת קאי בפרק (חבית שנשברה) [כל כתבי (שבת קיז:)]. **כיחידאה.** רבן [שמעון בן] גמליאל משום ר' יוסי דלעיל. **לא סיימוה קמיה.** לא [היה יודע שלצורך המועד הוה] (ואם טחן לצורך היה יודע). **נפיק בחומרתא דמדושא.** יאה בטבעת לאצירו שלא היתה ממתכת אלא מאותו עץ של מדושא [ואמרינן] במסכת שבת[ר] היא של אלמוג וחותמה של מתכת או היא של מתכת וחותמה של אלמוג הרי זה אסורה דטבעת מכוערת היא ואין תכשיט של איש אלא אם כן היא וחותמה של נחושת דהשתא הויא תכשיט[ש] ומותר לצאת בה בשבת לחצר אבל לא לרשות הרבים והאי דקא אסרינן לאצירו גזירה משום רשות הרבים. **ואישתי מיא.** בחול ולא חש לבשולי גוים. **אי משום חומרתא דמדושא.** נהי דליתיה לתכשיט טלטול מיהא שרי. **נסורת.** לשרוף פסולת דקה שנופלת מן העץ. [המשך בסוף המסכת]

אפקריה רבי ינאי לפרדיסיה ההוא שתא. ואית דלא גרסי ההיא שתא, דלעולם אפקריה לפי שהיה לעולם קבוע זמן בצירת כרמו של ר' ינאי שלא היה מתבשל לעולם כל צרכו אלא בחולו של מועד של חג, והיה עלול אותו כרם משאר כרמים שאם היה מתאחר מלבצור יום או יומיים היה חוזר כולו פרט, לפיכך הפקירו לעולם ולא [רצה] להוציא בו הוצאותיו הצריכות לו. **[ר"י מלוניל]** **בעו גברא יתירי.** לפי שאין בני אדם מצויין באותה שעה ברחובות, וצריך לחזר אחר אנשים הרבה לסייע, נשמע הקול למרחוק ביותר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **אושא מילתא.** ועוד שאין אדם [נושא] משאוי כבד בלילה כמו שנושא ביום, מפני שאינו רואה לילך אף על פי שיהיו לפניו אבוקות של אור. **[ר"י מלוניל]**

הגהות וציונים א] בכת"י וראשונים נוסף **מתניתא**: ב] צ"ל **דהא** (רש"ש): ג] צ"ל **אמר רב** (הג' הב"ח) שמואל **בר רב** (כת"י) יצחק (וכ"ה במקומות המצויינים במסוה"ש, דק"ס): ד] פי' נ"י קורות כבידים וגדולים (גליון): ה] [גי' הערוך בערך מדבר **מדבורי** דנורא פי' אבוקות] (גליון): ו] בכת"י אסור למיעבד אבל **אי עביד** לא וכו' (ותיבת "לכתחילה" ליתא): ז] עי' היטב תוס' חגיגה יח ע"א ד"ה חוש"מ:

אוצר החכמה 18/06/2018

- הפקיר רבי ינאי את פירות כרמו באותה שנה[עו], מרוב צער על שיצאה תקלה כזו על ידו[עז].

* * *

משנה

המשנה דנה אודות מלאכת דבר האבד בחול המועד:

מַכְנִיס אָדָם פֵּירוֹתָיו במועד למקום המשתמר **מִפְּנֵי הַגַּנָּבִים**, אם חפץ בכך[עח]. **וְכֵן שׁוֹלֶה** - מעלה[עט] ומוציא **פִּשְׁתָּנוֹ מִן הַמִּשְׁרָה** - המים שהפשתן שורה בהם כדי להתרכך, שיהא נוח לכותשו ולא ישבר בכתישה[פ], **בִּשְׁבִיל שֶׁלֹּא תֹּאבַד**, שאם ישהה במים יותר מדאי עלול הוא להרקיב או להיגנב[פא]. **וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יְכַוֵּין אֶת מְלַאכְתּוֹ בַּמּוֹעֵד**[פב] - כל מה שהותרו מלאכות אלו ושאר מלאכות של דבר האבד, הוא בתנאי שלא ישהה את המלאכה בכוונה עד המועד, דהיינו שהיה לו פנאי לעשותה קודם לכן ולא עשה[פג]. **וְכוּלָּן** - כל אותן המלאכות שהתירו במועד משום דבר האבד, **אִם כִּוְּונוּ** לעשות את **מְלַאכְתָּן בַּמּוֹעֵד, יֵאָבְדוּ** - אסור ליהנות מהן[פד].

*

גמרא

שנינו במשנה שמותר להכניס את הפירות במועד מפני הגנבים. הגמרא מביאה ברייתא שמוסיפה על דין זה:

תָּנָא - שנינו בברייתא, **וּבִלְבַד שֶׁיַּכְנִיסֵם בִּצְנְעָא לְתוֹךְ בֵּיתוֹ**, שאם יעשה הדבר בפרהסיא עלול לצאת מזה מכשול, שבני אדם יסברו שמותר הדבר לכתחילה וישהו מלאכתם בכוונה לחול המועד[פה].

הגמרא מביאה מעשה בענין עשיית מלאכה בצנעא במועד:

רַב יוֹסֵף הֲוָה לֵיהּ כְּשׁוּרֵי - היו לו קורות עץ שהיו מונחות במועד במקום שחשש שיגנבו, **עַיְּילִינְהוּ בִּימָמָא** - הכניסם רב יוסף ביום למקום המשתמר. **אֲמַר לֵיהּ אַבַּיֵי** לרב יוסף, **וְהָתַנְיָא** - והרי שנינו בברייתא [שהובאה לעיל], **וּבִלְבַד שֶׁיַּכְנִיסֵם בִּצְנְעָא בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ**, והיה לך להמתין עד הלילה להכניסם בצנעה, ומדוע הכנסתם בפרהסיא באמצע היום. **אֲמַר לֵיהּ** רב יוסף לאביי, **צִנְעָא דְהָנֵי** - צנעת קורות אלו, דהיינו הכנסתם בלילה, **יְמָמָא הוּא** - הרי הוא כמו הכנסתם ביום, **כֵּיוָן דִּבְלֵילְיָא בָּעוּ גַּבְרָא יְתֵירֵי** - מפני שבלילה צריכים יותר אנשים מביום בשביל להכניסם, לפי שהראיה בלילה קשה יותר[פו], **וְגַם בָּעוּ מְדוֹכְרֵי דְנוּרָא** - צריכים אז אבוקות של אש להאיר את החשיכה, ואם כן גם בלילה **אָוְושָׁא מִילְּתָא** - יש קול לדבר כמו ביום, ואם אין אתה מתירו להכניסם אלא בצנעא, נמצא שלא יוכל להכניסם כלל, לפיכך באופן זה מותר להכניסם גם ביום[פז].

*

שנינו במשנה, **וְשׁוֹלֶה פִּשְׁתָּנוֹ מִן הַמִּשְׁרָה** כו׳ וכולן אם כוונו מלאכתן במועד יאבדו.

הגמרא מסתפקת אם קנסו רק את האדם עצמו שכוון את מלאכתו למועד, או גם את בניו שירשו ממנו:

בָּעֵי מִינֵּיהּ - שאל **רַבִּי יִרְמְיָה מֵרַבִּי זֵירָא**, אם **כִּוֵּון** אדם **מְלַאכְתּוֹ**

[עו] **יש** שאינם גורסים ׳ההוא שתא׳, ומפרשים שרבי ינאי הפקיר את כרמו לעולם, מפני שכך היתה דרכו של כרם זה שענביו מבשילים בחול המועד סוכות, ומיד היה צריך לבוצרם, ולכן העדיף להפקירו לגמרי ולא להוציא עליו הוצאות. ר״י מלוניל (ד״ה אפקריה). והמאירי (ד״ה כבר ביארנו) כתב שגם את פירות אותה השנה לא הפקיר, אלא שנמנע מבצירת הכרם עד אחר החג, אף על פי ששכניו כבר הקדימו לבצור בחול המועד ועל ידי כך נעשה כרמו כהפקר [מפני שאחר הבצירה כבר לא מעמידים שומרים על הכרמים, וגם גדרות הכרם נפרצות, ראה מרדכי (סי׳ תתנג)].

[עז] **והירושלמי** (ה״ג) מסיים על מעשה זה, ׳ילפון מקלקלתא, ומתקנתא לא ילפון׳, דרך בני אדם שלמדים דברי קלקול ולא תיקון.

ויש ראשונים (פסקי הרי״ד ד״ה ר׳ ינאי, ר״ש בן היתום ד״ה קרי) שגורסים בגמרתינו ׳קרי עלייהו חכמים המה להרע׳ וגו׳. והיינו שרבי ינאי קרא על המשהים את מלאכתם למועד את הפסוק (ירמיה ד כב) ׳חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו׳, מפני שנהגו כמנהג חכמים לדקדק לעשות כפי שנהג רבם רבי ינאי, אבל עשו כן להרע, שהרי רבי ינאי אירע לו כן במקרה, ואילו הם כיוונו מלאכתם לכתחילה. ועוד, שרבי ינאי כשראה שכך אירע על ידו הפקיר את כרמו, והם לא דקדקו ללמוד ממנו ולחדול מבצירת כרמיהם, והיינו ׳ולהיטיב לא ידעו׳, שלא למדו ממנו את עשיית הטוב (ר״ש בן היתום, ורא״ה ר״י מלוניל ד״ה ירושלמי).

[עח] **התוספות** (ד״ה מכניס) הביאו בשם תוספות הרב, שיש בהכנסת הפירות איסור מלאכה, אך כתבו שלא נודע להם איזו מלאכה יש בזה. וכתבו עוד, שצריך עיון אם יש לאסור משום טרחה בלבד בלא מלאכה, כשם שאסרו לעסוק במסחר בחול המועד (לעיל י:). אכן להלן (יט. ד״ה וטווה) כתבו התוספות, שאסרו טירחה בחול המועד גם בלא מלאכה, וכך כתב המרדכי (סי׳ תתנה). וראה ברש״ש (בתוס׳ ד״ה מכניס) שכתב לבאר דברי תוספות הרב, שמדובר כאן באסיפת הפירות מן השדה והיא מלאכת מעמר [וראה במאירי (ד״ה מכניס) שכתב ׳מכניס אדם פירותיו מן הגנות ומן הפרדסים׳]. וכתב הריטב״א (ד״ה מכניס), שדין זה הוא בין בפירות תלושים ובין מחוברים.

דין זה אינו להתיר פירות דווקא, אלא אף שאר דברים, כמבואר בגמרא להלן שרב יוסף הכניס לתוך ביתו קורות שהיו בחוץ, מפני שחשש מן הגנבים.

[עט] **המיוחס לרש״י** (ד״ה שולה). וכל מה שמעלה מן המים נקרא ׳שולה׳. רש״י כת״י (ד״ה שולה).

[פ] **נמוקי יוסף** (ד״ה ושולה). כך הדרך, בתחילה שורים את גבעולי הפשתן במים עד שיתרככו, ואחר כך מיבשים אותם בתנור, ולאחר מכן מכים עליהם כדי לעשות מהם חוטים. תפארת ישראל (יכין ב״מ פ״ו מ״א אות ט).

[פא] **מאירי** (ד״ה ושולה). התנא כתב כל אלו הדוגמאות של דברים האבדים במועד, לפי שאמרה הגמרא לעיל (ע״א) שהלכות המועד עקורות הן ואין למידות זו מזו, ועל כן הוצרך התנא לפרט היתר בכל מלאכה. ריטב״א (ד״ה מכניס).

[פב] **דין** זה שאסור לכוין המלאכה למועד כבר נשנה במשנה לעיל (יא.), ומשנתנו מוסיפה שאף כשההפסד הוא רב, אם כיון לעשותו במועד אסור. או שבאה להוסיף את הדין שאף בדיעבד יאבדו. ריטב״א (שם).

[פג] **המיוחס לרש״י** (ד״ה שלא). וכן אם היה יכול לדחות המלאכה עד לאחר המועד, והתחיל בה סמוך למועד, שאם לא יגמרנה כשיגיע המועד תהיה דבר האבד. רש״י (גיטין מד: ד״ה ואם). אמנם הר״ש בן היתום (ד״ה ובלבד) ביאר, ש׳לא יכוין׳ הכוונה שלא יעשה מלאכתו באומנות ובדקדוק כדרך שעושה בחול.

[פד] **המיוחס לרש״י** (ד״ה יאבדו). וביאר התוספות יו״ט (מ״ג) כוונתו, שיש להניח את הדבר בלא מלאכה עד שיאבד ולא יהנו ממנו. אולם השפת אמת (ד״ה וכולן) ביאר, שכוונת רש״י לומר שקונסים אותו שלא יהנה ממה שנוסף על ידי מלאכתו, אבל מה שהיה שוה לפני המלאכה אין סברא לקונסו. והרמב״ם (יו״ט פ״ז ה״ד) פירש, שבית דין מפקירים את הדבר [וכתב במלאכת שלמה (מ״ג) שלפי דבריו יש לנקד ׳יְאַבְּדוּ׳]. וראה בשפת אמת (שם) שהוכיח מלשון המשנה כדעת הרמב״ם. והרמ״ך (שם) כתב בשם הגאונים, שמניחים המלאכה שתאבד, כלומר שאין מניחים לו לעשות המלאכה, אבל אם כבר עשאה לא קנסו להפסידה, וכך פסק הטור (סי׳ תקלח ס״ו). וראה בתוספות יו״ט מה שכתב בזה. וכתבו הריטב״א (ד״ה מכניס) והמאירי (ד״ה ושולה), שדווקא אם כיון מלאכתו במזיד קנסו אותו, כמשמעות לשון המשנה, אך אם שכח או התעצל שלא העלה על דעתו לעשות לפני המועד, לא קנסוהו. עוד ביאר הנמוקי יוסף (ד״ה יאבדו) שמה שאמרה המשנה שיאבדו, הוא קנס מדרבנן כמבואר להלן (יג.), אולם מן התורה אין בכך איסור, שכן מלאכת דבר האבד הותרה מן התורה. וכן כתב הריטב״א (שם ד״ה משום). והטעם שקנסוהו, כדי שלא יעשה ויבוא לידי כך שיוציאו עליו לעז שטורח במועד. ר״ש בן היתום (ד״ה תנא). ובכף החיים (או״ח סי׳ תקלח אות כ) ביאר, כדי שלא יהא חוטא נשכר. ובערוך השלחן (שם ס״ד) ביאר, שאם לא נקנסו יניח כל אחד מלאכתו למועד ויעקר איסור מלאכה בחול המועד.

[פה] **רש״י** כת״י (ד״ה שיכניסם), ר״י מלוניל (ד״ה ובלבד) ועוד. וכמבואר לעיל במעשה דרבי ינאי. ודווקא להכניס פירותיו מפני הגנבים צריך בצנעא, אולם להוציא פשתנו מן המשרה אם חושש שירקיב, מותר אף בפרהסיא, שלא כל מלאכת דבר האבד הצריכו שתהיה בצנעא, כפי שמוכח לעיל (יא.) שהתירו תיקון מלאכת דבר האבד על ידי פטיש שהוא משמיע קול, והצריכו צנעא, רק באופן שמלאכה זו בעצמה אינה דבר האבד, ונחשבת דבר האבד רק מחמת סיבה חיצונית שחושש מגניבה. ריטב״א (ד״ה תנא) בשם הרמב״ן. וביאר המגיד משנה (יו״ט פ״ז ה״ג) בשם הרמב״ן, שהחילוק הוא בין אם הוא דבר האבד ודאי, או רק חשש של דבר האבד, כחשש גניבה. וכן מבואר במאירי (ד״ה מכניס). והשפת אמת (ד״ה ובלבד) כתב לבאר בטעם החילוק, שאם הוא דבר האבד מחמת עצמו, הרי ניכר הדבר שעושה זאת בחול המועד מפני שהוא דבר האבד, מה שאין כן אם דבר האבד רק מחמת סיבה חיצונית, אין ניכר שעושה זאת מחמת שהוא דבר האבד, ולפיכך לכתחילה יש לו לעשות בצינעא. אמנם יש ראשונים [תניא רבתי (סי׳ נא ד״ה טוחנין), קיצור פסקי הרא״ש (סי׳ יז) וטור (סי׳ תקלח ס״ג)] שכתבו, שאף בדבר האבד ממש, כמו שולה פשתנו מן המשרה, הצריכו שיעשה בצנעא.

[פו] **ר״י** מלוניל (ד״ה אוושא). ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה בעו), ביאר שלפי שאין בני אדם מצויים באותה שעה ברחובות וצריך לחזר אחר אנשים הרבה לסייע, נשמע הקול למרחוק ביותר.

[פז] **המיוחס לרש״י** (ד״ה צינעא). אמנם השלחן ערוך (או״ח סי׳ תקלח ס״ג) כתב שבאופן זה יכניסם ביום, מפני שבלילה ישנו יותר פרסום. וכן משמע בראשונים [שיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפאריס (ד״ה ובעו), נמוקי יוסף (ד״ה אוושא) ועוד]. ולשיטתם מתפרש לשון הגמרא ׳צנעא דהני יממא הוא׳ שדווקא ביום היא צנעתם ולא בלילה, לפי שבלילה ישנו פרסום גדול יותר. רש״ש (ד״ה צנעא).

יש מהן פטור אבל אסור ויש מהן מותר לכתחלה[ק]. רב הונא חצדו ליה חצדא במועדא איתיביה רבה בר רב הונא לרב הונא טוחנין קמח במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור [ב] [א]דבר שאבוד במועד מותר לעשותו במועד דבר שאינו אבוד במועד אסור במה דברים אמורים בתלושין מן הקרקע אבל מחובר לקרקע אפי' כולו אבוד אסור [ב]ואם אין לו מה יאכל קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן [ג]ובלבד שלא ידוש בפרות אמר ליה[א] יחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה דתניא כלל אמר רבן שמעון בן גמליאל משום ר' יוסי דבר התלוש מן הקרקע אפילו מקצתו אבוד מותר והמחובר לקרקע אפי' כולו אבוד אסור ואי ר' יוסי ידוש נמי בפרות הא[ב] אמר רב יצחק בר אבא [ג]מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא כר' יוסי אמר לך ה"נ כיון דכל יומא לאו בפרות דיישי האידנא נמי לאו שינוי הוא ת"ר [ד]טוחנין במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם טחן והותיר הרי זה מותר קוצצין עצים במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם קצץ והותיר הרי זה מותר [ה]מטילין שכר במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור ואם הטיל והותיר הרי זה מותר ובלבד שלא יערים ורמינהו [ד]מטילין שכר במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור אחד שכר תמרים ואחד שכר שעורים ואע"פ שיש לו ישן [ו]מערים ושותה מן החדש תנאי היא דתניא[ה] אין מערימין בכך ר' יוסי בר יהודה אומר מערימין רב חצדו ליה חצדא בחולא דמועדא שמע שמואל איקפד לימא שמואל כיחידאה סבירא ליה[ו] לא חצדא דחיטי הוה דלא הוה פסיד ורב מאי טעמא עביד הכי אין לו מה יאכל הוה ושמואל לא סיימוה קמיה אי נמי [ז]אדם חשוב שאני ר' יהודה נשיאה נפק[ח] בחומרתא דמדושא ואשתי מיא דאחים קפילא ארמאה שמע ר' אמי [ט]איקפד אמר רב יוסף מאי טעמא איקפד (א) אי משום חומרתא דמדושא הא תניא [י]השירין הנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלין בחצר אי משום דאישתי מיא דאחים קפילא ארמאה הא אמר (ב) שמואל בר[ג] יצחק אמר רב [כ]כל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי נכרים אדם חשוב שאני. אמר רב חננאל אמר רב קוצץ אדם דקל במועד אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו [ל]לייט עלה אביי רב אשי הוה ליה אבא בשלנייא אזל למיקצייה בחולא דמועדא אמר ליה רב שילא משלנייא לרב אשי מאי דעתיך דקאמר רב חננאל אמר רב קוצץ אדם דקל במועד אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו הא לייט עלה אביי אמר ליה [מ]לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי אישתמיט נרגא בעי למיפסקיה לשקיה שבקיה והדר אתא רב יהודה [ח]שרא למיעקר כיתנא ולמיקטל כשותא ולמיעקר שומשמי אמר ליה אביי לרב יוסף בשלמא כיתנא חזי לחפיפה כשותא חזי לשיכרא אלא שומשמי למאי חזי חזי לנזיי דאית בהו רבי ינאי הוה ליה ההוא פרדיסא דמטא זמניה בחולא דמועדא קטפיה לשנה שהיוה כולי עלמא לפרדיסייהו לחולא דמועדא אפקריה רבי ינאי לפרדיסיה ההוא שתא: **מתני'** [ט]מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים [י]ושולה פשתנו מן המשרה בשביל שלא תאבד [כ]ובלבד שלא יכוין את מלאכתו במועד [ל]וכולן אם כוונו מלאכתן במועד יאבדו: **גמ'** תנא [מ]ובלבד שיכניסם בצנעא לתוך ביתו רב יוסף הוה ליה כשורי[ד] עיילינהו ביממא אמר ליה אביי והתניא ובלבד שיכניסם בצנעא בתוך ביתו אמר ליה צנעא דהני יממא הוא [נ]כיון דבליליא בעו גברא יתירי ובעו מדוכרי[ה] דנורא אושא מילתא: ושולה פשתנו מן המשרה כו': [ס]בעי מיניה רבי ירמיה מרבי זירא [ע]כוון מלאכתו במועד ומת מהו שיקנסו בניו אחריו אם תימצי לומר צרם

יש מהן פטור אבל אסור. והא דקתני אין זופתין אסור למיעבד לכתחילה אבל בדיעבד[ו] לא הוי חייב, והא דקתני זופתין הוי מותר לכתחילה: **למיחצד.** לקצור, ורב הונא יש לו מה יאכל הוה ואמאי שרי לה: **אמר ליה.** האי דקתני מחובר אפי' כולו אבוד נמי אסור ר' יוסי היא, ויחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה: **כיון דכל יומא לאו בפרות דיישי האידנא לאו שינוי הוא.** כי דיישי בלא פרות, ולעולם ר' יוסי היא, והא דאסר בפרות משום דאוושא מילתא היא: **ואם טחן.** במועד לצורך המועד והותיר עד לאחר המועד: **מותר.** לאכלו אחר המועד: **ובלבד שלא יערים.** שלא יעשה הרבה ויאמר לצורך המועד אני עושה, ומתכוין כדי שתשתייר לאחר המועד: **מערים ושותה מן החדש.** שיכול לומר לצורך המועד הטילו: **לימא שמואל.** דאקפיד כיחידאה סבירא ליה, כההיא מתניתא (ג) במחובר אפי' כולו אבוד נמי אסור ואוקימנא כר' יוסי יחידאה: **חצדא דחיטי דלא הוה פסידא.** להכי איקפד, אבל באגלא דשערי לא סבר לה כר' יוסי דאסיר: **אין לו מה יאכל הוה.** להכי עביד הכי: **לא סיימוה קמיה.** לא אמרו לו דלא הוה ליה מה יאכל, להכי איקפד: **אדם חשוב שאני.** רב לא הוה ליה למיעבד הכי אפי' אין לו מה יאכל: **נפק.** באחר בשבת: **בחומרתא דמדושא.** טבעת היא של מתכת וחותמה של אלמוג[ע]: **שירין.** נוסקי"א דלונ"ז: **כל שהוא נאכל כמות שהוא חי.** ומיא שתו אינשי כמות שהן: **אדם חשוב שאני.** יש לו להחמיר על עצמו יותר, ולא הוה ליה למיפק בחומרתא דמדושא ולא למישתי מיא דאחים קפילא נכרי: **לנסורת.** עצים דקים שנופלין מן החתיכה: **אבא.** יער: **בשלנייא.** פירוש שם העיר, כלומר היה לו יער באותו מקום: **אישתמיט נרגא בעי למיפסקיה לשקיה.** דרב אשי, משום דעבר אדאביי: **שבקיה.** לאבא, דלא קצליה במועד, שהרגיש משום דעבר אדאביי נפל ליה נרגא: **למיעקר כיתנא.** בחולא דמועדא: **למיקטל.** לחתוך: **כשותא.** הומלו"ן: **לחפיפה.** לכסות בו מאכל כגון תאנים ותמרים לצורך המועד: **לנזיי.** כמו נזייתא דשיכרא (ב"ק דף לה.), לנזיי גרעינין דאית בהו בשומשמין דחזו למיעבד בהו משחא: **אפקריה ר' ינאי לפרדיסיה.** משום דעל ידו היה תקלה לעלמא, דשהו עד לחולא דמועדא וקטפי: **מתני' שולה.** מעלה: **שלא יכוין מלאכתו במועד.** שיש לו פנאי בשאר ימות השנה והוא משהה למועד: **יאבדו.** שאסור ליהנות מהן: **גמ' צינעא דידהו יממא הוא.** אפי' בלילה כיממא דמי, ולא סגי ליה שלא להכניסן, להכי מכניסן נמי ביום: **מדוכרי דנורא.** אבוקות: **מהו שיקנסו בניו אחריו.** לבניו נמי יהא אסור אותה מלאכה, דכיון דכוון מלאכתו במועד דין הוא שיהו אסורין ליהנות ממנה כשם שהיה אביהם קיים: גרס

מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים. פירש בתוספות הרב דבאסיפת פירות איכא מלאכה כדאמרינן פרק אין דורשין (חגיגה דף יח.) גבי חג האסיף אסיפה במועד מי שרי ואיני יודע מה מלאכה (ד) וצריך עיון אי טרח בלא מלאכה אסיר כי היכי דאסירי בפרקמטיא[פ] ולקמן בשמעתין (דף יג.) אמר מועד משום טירחא ולא טירחא הוא ושמא היינו דוקא בדבר שהוא מלאכה[צ]:

אם תימצי לומר צרם אזן הבכור ומת קנסו בנו אחריו. משום דאיסורא עשה אבל כוון מלאכתו לא עשה איסורא עדיין ולא צריך להגיה דאוריי'[ז] אבל בפ' השולח (גיטין מד. וסם) לגבי מכר ומת (ה) בעי אי קנסו בנו אחריו התם גרסינן ודאי איסורא דאורייתא משום דמכר ומת נמי עבד איסור' אלא דלא הוי דאוריי':

נטייבה

עין משפט נר מצוה

כד א מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הל' ב טוש"ע א"ח סי' תקלו סעיף א:
כה ב ג מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סעיף טו:
כו ד מיי' שם טוש"ע שם סי' תקלג סעיף א:
כז ה ו מיי' פ"ז שם הלכה ח טוש"ע שם:
כח ז מיי' פי"ז מהל' מאכלות אסורות הלכה יד סמג לאוין קמב טוש"ע י"ד סי' קיג סעיף א:
כט ח מיי' פ"ח מהל' יו"ט הלכה יוד טוש"ע א"ח סי' תקלג סעיף ב:
ל ט מיי' שם פ"ז הל' ג טוש"ע שם סי' תקלח סעיף ב:
לא י כ מיי' שם והל' ד טוש"ע שם סעיף א:
לב ל מיי' שם הל' ד טוש"ע שם סעיף ו:
לג מ נ מיי' שם הל' ג טוש"ע שם סעיף ב:

משנת ראשונים

נפק בחומרתא דמדושא. אלא נראה לפרש חומרתא דמדושא קשר של בשמים, כמו חומרתא דפילון. מיהו בסמוך משמע שהוא טבעת, ואיכא למימר דהא והא איתיה, שהוא טבעת, אלא במקום מושב האבן יש בו בשמים. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

נראה לר"י דחומרתא דמדושא היינו טבעת של עץ, כמו שמפרשים רבותיו של רש"י, ולא של אלמוג כמו שהוא מפרש, דאלמוגין מפרש בראש השנה (כג.) כסיתא והכא קאמר דמדושא, אלא של עץ אחר הוא ששמו מדושא ואין שם תכשיט עליו, וכשיוצאים בו דרך מלבוש לא הוי קישוט אלא טלטול בעלמא. ולהכי ידע רב יוסף דר' אמי לא איקפד אלא משום טלטול. [תוד"ה ואמר, שבת מו:]

אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו. ואין זה נקרא מערים, דהא לנסורת של דקל מיהא צריך, ואי איפשר ליהנות מן הנסורת אלא א"כ יקצוץ הדקל, דדמי לשוחט את הבהמה ואינו צריך אלא לאכול כזית ממנה דמותר. [תוס' הרא"ש]

ולמיקטל כשותא. והתיר עוד ללקט הכשות, הוא עשב מר שקורין הומלון, שנותנין אותו בשכר בשביל שיחמיץ, ולפי שאין עוקרין אותו מן הקרקע אלא קוצצין את הזרע שלמעלה והשאר מתייבש על הקרקע שייך ביה לשון קטלא, כדאיתא בפ' בכל מערבין דקטלין להיזמתא ומייתין כשותא, פי' הכשות גדל על הסנאים ומאוירו הוא יונק, ואם קוצצין הסנה, הכשות מת ומתייבש בעצמו. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

חזי לחפיפה. פי' הראב"ד שורין את הזרע, והנשים חופפות בו פניהן וידיהן לצחצח מראיתן ולהחליק בשרן. [תוס' הרא"ש]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עי' שבת דף ג., ב) [תוספתא פרק א], ג) [לעיל דף יא. ע"ש], ד) [שבת קלט:], ה) שבת קיז., ו) עיין מגילה יח: יבמות פג. וברש"ש, ז) [לעיל יא: שבת נא. וש"נ], ח) [עי' מה שפירשו תוס' שבת מו: ד"ה ואמר עולא ותוס' עירובין סט. ד"ה כיון], ט) [שבת נא.], י) שם מו:, כ) שבת נא. יבמות מו. ע"ז לח. נט., ל) [קידושין לג: וש"נ], מ) [עירובין קב: וש"נ], נ) [עי' תוס' בכורות לד: ד"ה בעא], ס) גיטין מד. ע"ש בכורות לד:, ע) ע"ע רש"י עירובין סט., פ) לעיל י:, צ) עי' לקמן יט. תוד"ה וטווה, ק) לעיל דף ב., ר) ע"ש נט: ועי' ריטב"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אי משום חומרתא דמדושא הא תניא השירין. נ"ב עי' מ"ש פ' הדר דף סט בתוס' ד"ה כיון: (ב) שם הא אמר רב שמואל: (ג) רש"י ד"ה לימא וכו' דבמחובר אפי': (ד) תוס' ד"ה מכנים כו' ואיני יודע מה מלאכה איכא באסיפה וצריך עיון: (ה) ד"ה אם כו' דגבי מכר ומת דבעי אי קנסו בנו אחריו התם ודאי גרסינן איסורא דאורייתא:

רש"י כת"י

חצדו ליה חצדא. קצרו לו גוים קצירה של תבואה שלו ודבר האבד הוא. **אבל מחובר וכו'.** ולית ליה להאי תנא (ד)מתני'[ק] משקין בית השלחין דקתני במחובר אפי' דבר [האבד] (ה)אסור ושלחין מחוברין ודבר האבד הוא. **שלא ידוש בפרות.** דבעינן שינוי היכא דאיפשר. **מתניתא יחידאה היא.** ר' יוסי. **ידוש נמי בפרות.** דהא ר' יוסי לא בעי שנוי ומשני התם האי דקתני ובלבד שלא ידוש בפרות לאו משום דבעי שינוי דהא לאו שינוי הוא דכיון דכל יומא רובא דעלמא לאו בפרות דיישי האי נמי כי לא דייש לאו שינוי הוא אלא אוושא דמלתא הוא. **קוציץ.** שקוצץ עצים מן האילן. **חוטב.** חטיבת עצים תלושין בתוך הבית. **ובלבד שלא יערים.** (אסברקא). **תנאי הוא.** דאיכא תנא דאמ' מערימין ואיכא תנא דאמ' אין מערימין בכך לענין שבת קאי בפרק (חבית שנשברה) [כל כתבי (שבת קיז:)]. **כיחידאה.** רבן [שמעון בן] גמליאל משום ר' יוסי דלעיל. **לא סיימוה קמיה.** לא [היה יודע שלצורך המועד הוה] (ואם טחן לצורך היה יודע). **נפיק בחומרתא דמדושא.** יצא בטבעת לחצירו שלא היתה ממתכת אלא מאותו עץ של מדושא [ואמרינן] במסכת שבת[ר] היא של אלמוג וחותמה של מתכת או היא של מתכת וחותמה של אלמוג הרי זה אסורה דטבעת מכוערת היא ואין תכשיט של איש אלא אם כן היא וחותמה של מתכת דהשתא הויא תכשיט[ע] ומותר לצאת בה בשבת לחצר אבל לא לרשות הרבים והאי דקא אסרינן לחצירו גזירה משום רשות הרבים. **ואישתי מיא.** בחול ולא חש לבשולי גוים. **אי משום חומרתא דמדושא.** נהי דליתיה לתכשיט טלטול מיהא שרי. **נסורת.** לשרוף פסולת דקה שנופלת מן העץ. [המשך בסוף המסכת]

אפקריה רבי ינאי לפרדיסיה ההוא שתא. ואית דלא גרסי היא שתא, דלעולם אפקריה לפי שהיה לעולם קבוע זמן בצירת כרמו של ר' ינאי שלא היה מתבשל לעולם כל צרכו אלא בחולו של מועד של חג, והיה עלול אותו כרם משאר כרמים שאם היה מתאחר מלבצור יום או יומים היה חוזר כולו פרט, לפיכך הפקירו לעולם ולא [רצה] להוציא בו הוצאותיו הצריכות לו. [ר"י מלוניל] **בעו גברא יתירי.** לפי שאין בני אדם מצויין באותה שעה ברחובות, וצריך לחזור אחר אנשים הרבה לסייע, נשמע הקול למרחוק ביותר. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] **אושא מילתא.** ועוד שאין אדם [נושא] משאוי כבד בלילה כמו שנושא ביום, מפני שאינו רואה לילך אף על פי שיהיו לפניו אבוקות של אור. [ר"י מלוניל]

הגהות וציונים א] בכת"י וראשונים נוסף **מתניתא**: ב] צ"ל **דהא** (רש"ש): ג] צ"ל אמר **רב** (הג' הב"ח) שמואל בר **רב** (כת"י) יצחק (וכ"ה במקומות המצויינים במסוה"ש, דק"ס): ד] פי' נ"י קורות כבידים וגדולים (גליון): ה] [גי' הערוך בערך מדבר **מדבורי** דנורא פי' אבוקות] (גליון): ו] בכת"י אסור למיעבד אבל **אי עביד** לא וכו' (ותיבת "לכתחילה" ליתא): ז] עי' היטב תוס' חגיגה יח ע"א ד"ה חוש"מ:

לעשותה **בַּמּוֹעֵד וָמֵת, מַהוּ** - מה הדין לגבי כך **שֶׁיִּקְנְסוּ** בית דין את **בָּנָיו אַחֲרָיו** שאף הם יהיו אסורים ליהנות מאותה המלאכה[פח].

הגמרא מבארת שאף שכבר נסתפקו בשאלה כיוצא בזו במקומות אחרים, יש להסתפק גם כאן, משום שיש לחלק בין הדברים. ותחילה מבארת הגמרא מדוע אין לפשוט מהספק לגבי בכור בהמה שקדוש הוא ואסור ליהנות ממנו ויש ליתנו לכהן, והכהן אסור לאכלו במקומו אלא שוחטו בעזרה ומקריבו כדין קדשים קלים ואוכל את בשרו[פט]. אמנם אם נפל בו מום מותר לאכלו במקומו, אך אסור לכהן לעשות בו מום בידים[צ], ואם עבר ועשה קנסוהו חכמים שלא ישחטו ולא יהנה ממנו. ונסתפקה הגמרא (בכורות לד:) האם קנסו באופן זה גם את בנו אחריו שלא יהנה מאותה בהמה.

מבארת הגמרא, **אִם תִּימְצֵי** [-תרצה] **לוֹמַר**

[פח] **הגמרא** להלן (יג.) מבארת את צדדי הספק, האם הקנס שקנסו חכמים הוא על הממון עצמו שאסור בהנאה, או על האדם שעבר על דבריהם שאסור לו להנות ממעשהו. ומשמע שלא נסתפק רבי ירמיה כפשוטו האם קנסו את הבן, וכי 'אבות אכלו בוסר ושני בנים תכהינה' (ירמיה לא כח), אלא נסתפק כמבואר שמא גזרו על ממונו של האב קנס שלא להנות ממנו, ולכן אף בניו שירשו הממון אסור להם להנות ממנו [ומה שנקטה הגמרא דווקא 'בניו', משום שאחרים בכל אופן אינם יכולים להנות מהדבר משום שאינו שלהם. וכל זה לשיטת רש"י עפ"י התוספות יו"ט שהובא בהערה במשנה, שפירש מה ששנינו במשנה 'יאבדו' היינו שילכו לאיבוד].

[פט] **בכור** אדם או בהמה טהורה או חמור, קדוש הוא ואסור ליהנות ממנו אפילו בזמן הזה, כמו שנאמר (שמות יג ב) 'קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא'. ומצוה זו היא זכר למכת בכורות, כאמור (שם יג טו) 'ויהרוג ה' כל בכור בארץ מצרים מבכור אדם ועד בכור בהמה, על כן אני זובח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה'. ומי שיש לו בכור בהמה טהורה נותנו לכהן, והכהן מקריבו על המזבח ובשרו נאכל לכהן (במדבר יח ז-יח). ובכור אדם פדיונו חמשה סלעים שנותנם לכהן (שם יח טז). ובכור חמור פדיונו בשה (שמות יג יג).

[צ] **שדרשו** (בכורות לג:) מהפסוק (ויקרא כב כא) 'כל מום לא יִהְיֶה בו', 'לא יַהֲיֶה בו', כלומר, לא תטיל בו מום. המיוחס לרש"י, רש"י כת"י ונמוקי יוסף (להלן יג. ד"ה גרס). ואם נפל בו מום מאליו מותר לאכלו במקומו, כמו שכתוב (דברים טו כא-כב) 'וכי יהיה בו מום פסח או עיור כל מום רע לא תזבחנו לה' אלהיך, בשעריך תאכלנו'. ובזמן הזה מטפל בו הכהן עד שיפול בו מום מאליו ויאכלנו.

שבכהן **שֶׁצָּרַם** - חתך מעט את **אֹזֶן בְּכוֹר** בהמתו ועשה בה מום, יש לפשוט **שֶׁקָּנְסוּ** את **בְּנוֹ אַחֲרָיו**, עדיין אין להוכיח משם לפשוט גם את הספק כאן במכוין מלאכתו במועד, משום שיתכן שדווקא בצרם אוזן בכור החמירו **מִשּׁוּם דְּאִיסּוּרָא דְּאוֹרַיְיתָא** הוא לצרום את אוזנו[א], אולם המכוין מלאכתו לעשותה במועד, שאין במלאכה שעושה איסור תורה שהרי מלאכת דבר האבד היא שמותר לעשותה במועד, אלא שאסרוה חכמים כשכיון לעשותה במועד ואמרו שתאבד, יתכן שלא החמירו כל כך לקנוס גם את בנו[ב].

הגמרא ממשיכה לבאר, שכמו כן אין לפשוט את ספקו של רבי ירמיה מספק דומה שנסתפקה בו הגמרא (גיטין מד.) לגבי המוכר עבד כנעני שלו לנכרי, שאסור לעשות כן[ג], ואם עבר ומכרו קנסוהו חכמים שיצא העבד לחירות, כלומר, שאם ברח העבד מהנכרי אין הישראל שמכרו רשאי לחזור ולהשתעבד בו. וכן קנסוהו שיפדנו מיד הנכרי ולא ישתעבד בו[ד]. ומסתפקת שם הגמרא במכר עבדו ומת, אם קנסו גם את בנו שאסור להשתעבד בו אם ברח, או לא קנסוהו[ה]:

אומרת הגמרא, **וְכֵן** אפילו **אִם תִּמְצֵי** [-תרצה] **לוֹמַר, שֶׁבְּמָכַר** את **עַבְדּוֹ לְעוֹבֵד כּוֹכָבִים וָמֵת**, יש לפשוט **שֶׁקָּנְסוּ** גם את **בְּנוֹ אַחֲרָיו**, עדיין אין לפשוט שגם במכוין מלאכתו לעשותה במועד קונסים את בנו, **מִשּׁוּם דְּ**במוכר עבדו לנכרי, **כָּל יוֹמָא** - כל יום ויום **מַפְקַע לֵיהּ** המוכר **מִמִּצְוֹת** שהוא חייב בהם כאשה, ובהיותו אצל הנכרי אינו מקיימם, ויתכן שמפני דבר זה החמירו חכמים וקנסו גם את בנו, אבל **הָכָא** במכוין מלאכתו לעשותה במועד שאין טעם חומרה זו, יש להסתפק **מַאי** - מה דין בנו במלאכה זו, האם **גַּבְרָא** - את האדם שכוון לעשות את המלאכה במועד **קָנִיס** [-קנסו] **רַבָּנָן, וְהָא לֵיתֵיהּ** - והרי איננו, שהרי מת, ואת בנו לא קנסו רבנן ויהיה מותר לו ליהנות מהמלאכה, **אוֹ דִּלְמָא** - או שמא יש לומר, **מָמוֹנָא** - את המלאכה עצמה שכיון לעשותה במועד **קָנִיס רַבָּנָן** שלא יהנו ממנה, **וְהָא אִיתֵיהּ** - והרי המלאכה קיימת גם אחר מיתת האב, וגם לבן יהיה אסור ליהנות ממנה.

אָמַר לֵיהּ רבי זירא לרבי ירמיה, **תְּנֵיתוּהָ** - שנינו זאת כבר במשנה (שביעית פ"ד מ"ב), **שָׂדֶה שֶׁנִּתְקַוְּוצָה** - שנטלו את קוציה **בַּשְּׁבִיעִית**, אף על פי שעשה איסור[ו], מכל מקום **תִּזָּרַע לְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית** - מותר לזרוע את השדה במוצאי שמיטה, ולא קנסוהו שלא יהנה מהאיסור שעבר, אבל אם **נִטַּיְיבָה** - נזדבלה על ידי שהוליך זבל לשדה בעגלות וזיבלה בידים[ז], **אוֹ נִדַּיְירָה** - נזדבלה על ידי שהכניס בה בהמות וזיבלוה בגלליהם, **לֹא תִּזָּרַע לְמוֹצָאֵי שְׁבִיעִית**, מפני שקנסוהו חכמים. ואף שמלאכות אלו אינן אסורות אלא מדרבנן, החמירו בהם חכמים משום שהן מלאכות הנעשות בקרקע, מה שאין כן הסרת הקוצים מהשדה שאינה עבודה בקרקע[ח]. **וְאָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא** על דין זה, **נַקְטִינַן** - מקובל בידינו מרבותינו[ט], **שֶׁהֱטִיבָהּ** בשביעית **וָמֵת, בְּנוֹ זוֹרְעָהּ**, כלומר, שלא קנסו את בנו תחתיו.

מוכיח רבי זירא מזה, **אַלְמָא** - מוכח **דִּלְדִידֵיהּ** [-לו עצמו] **קָנְסוּ רַבָּנָן, לִבְרֵיהּ** [-לבנו] **לֹא קָנְסוּ רַבָּנָן, וְהָכָא נַמִּי** - כמו כן כאן, אם כיון לעשות מלאכתו במועד ומת, יש לפשוט **דִּלְדִידֵיהּ קָנְסוּ רַבָּנָן, לִבְרֵיהּ לֹא קָנְסוּ רַבָּנָן**[י].

א. **המיוחס** לרש"י (ד"ה משום). וגירסת התוספות (לעיל יב: ד"ה אלא) 'משום דאיסורא עשה'. והוסיפו, שאין צריך להגיה 'משום דאיסורא דאורייתא' [כגירסת רש"י], מפני שבלא כך יש לחלק בין נידוננו לצורם אוזן בכור, ששם עשה מעשה, שצרם, מה שאין כן כאן שלא עשה שום מעשה, רק השהה את עשיית המלאכה למועד. וכתב בצפנת פענח (יו"ט פ"ז ה"ד) שגירסת רש"י ותוספות תלויה בביאור האופן שמדובר כאן, אם כבר עשה את המלאכה, או רק השהה את המלאכה לחול המועד ועדיין לא עשה, שרש"י מבאר שכבר עשה את המלאכה, והתוספות מבארים שעדיין לא עשה את המלאכה, רק השהה למועד [אמנם ברש"י בגיטין (מד: ד"ה ולא) מבואר שפירש כתוספות].

ב. **המיוחס** לרש"י (ד"ה משום). ופירש כן לשיטתו (לעיל יא: ד"ה אלא) שאיסור עשיית מלאכה סתם במועד הוא מן התורה [ראה תוספות (חגיגה יח. ד"ה חולו), ובהקדמה למסכת], ולכן מפרש שמכל מקום המכוין מלאכתו לעשותה במועד אין במלאכה זו איסור תורה, משום שהיא מלאכת דבר האבד. וכן כתב הריטב"א (ד"ה משום). אמנם לדעת התוספות (שם) והרמב"ם (יו"ט פ"ז ה"א) שאיסור עשיית המלאכה במועד אינו אלא מדרבנן [ראה בהקדמה למסכת ובילקוט ביאורים (לעיל יא:)], דברי הגמרא מתפרשים כפשוטם, שצורם אוזן בכור הוא איסור דאורייתא, ואילו איסור עשיית מלאכה במועד הוא רק מדרבנן. תוספות (שם).

אם היינו פושטים בבכורות כצד שלא קנסו את בנו, בודאי שנוכל לפשוט גם כאן שלא קנסו את בנו, שאם בצורם אוזן הבכור החָמוּר שעשה האב איסור דאורייתא לא קנסו את בנו, כל שכן שבמכוין מלאכתו במועד הקל שלא עשה בו האב איסור דאורייתא, לא קנסו את בנו. וכוונת הגמרא היא רק שאם נפשוט שם שקנסו את בנו לא נוכל להוכיח ולפשוט משם למכוין משום שהוא קל. כעין זה ברש"י בגיטין (מד: ד"ה ולא).

ג. **וטעם** האיסור, שכיון שמל העבד וטבל לשם עבדות חייב הוא במצוות כאשה, וכשמוכר אותו לנכרי הוא מבטלו מן המצוות, שבהיותו בבית הגוי אינו מניח לו לקיים מצוות. רש"י בגיטין (מג: ד"ה יצא) וכן כאן בכתב יד (ד"ה המוכר).

ד. **משנה** בגיטין (מג:) וגמרא שם (מד.).

ה. **כך** מבאר המיוחס לרש"י (ד"ה מכר), שספק הגמרא הוא אם כשברח העבד יוכל הבן לכופו לעבודתו. אמנם רש"י בגיטין (מד. ד"ה מהו) ביאר, שהספק אם קנסו את הבן לשוב ולפדותו מיד הנכרי, ולאחר שיפדנו לא ישתעבד בו. וכתב השפת אמת (ד"ה אמ"ל) שפשוט למיוחס לרש"י שאין לקנוס את בנו לפדותו, והספק הוא רק אם ברח העבד. וראה שם מה שהוסיף לדייק כן מלשון הגמרא בגיטין. וכתב עוד, שלפי רש"י בגיטין פשוט שאם ברח העבד אין הבן יכול להשתעבד בו, שמכיון שקנסו חכמים את האב שיצא העבד לחירות מיד כשמכרו לנכרי, איך שייך לומר שיחזור הבן וישתעבד בעבד אחר שכבר יצא לחירות. ובפורת יוסף (ד"ה מכר) הקשה מסברא זו על המיוחס לרש"י, וכתב שיש לבאר שהספק הוא אם קנסו גם את הבן לפדותו [כרש"י בגיטין]. והאחרונים ביארו בדעת המיוחס לרש"י, שסובר שחכמים הפקיעו את העבד רק כשבורח ולא מיד בשעת המכירה, והגמרא מסתפקת באופן שהעבד ברח לאחר מיתת האב וכבר זכה בו הבן, האם הבן יכול להשתעבד בו, או שגם ממנו הפקיעו חכמים את העבד. ואמנם אם ברח העבד בחיי האב ודאי לא יוכל הבן להשתעבד בו, שכבר יצא לחפשי.

ו. **אחת** מהמצוות שציותה התורה בשביעית הוא לשבות מעבודות הקרקע, שנאמר (ויקרא כה ד) 'שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור'. מהתורה אסורות המלאכות חרישה [ויש אומרים שחרישה אסורה מדברי סופרים], זריעה, קצירה, זמירה [קציצת ענפים יבשים באילן המסייעים לצמיחתו] ובצירה [גם קצירה ובצירה האסורות הן באופן שקוצר לצורך ניקוי הקרקע, וכן בבצירה, שבוצר כדי לסייע לגידול האילן]. שאר מלאכות אסורות רק מדברי סופרים. וכמבואר לעיל (ג.).

לדעת רש"י בבכורות (לד: ד"ה שנתקווצה) ובגיטין (מד: ד"ה שנתקווצה) ולדעת התוספות (ד"ה נטייבה - הראשון), נתקווצה הוא איסור דרבנן, שנוטל את הקוצים שאינם מחוברים לקרקע. והכריחו התוספות (ד"ה נטייבה - הראשון) כן, משום שאם מדובר בקוצים מחוברים, הרי יש בנטילתם מלאכה דאורייתא שמייפה את הקרקע, וודאי היה צריך לקונסו שלא לזרוע את השדה במוצאי שביעית, ואילו בנתקווצה דינו שמותר לזרוע במוצאי שביעית, כמבואר בסמוך. אך לדעת רבינו גרשום (בכורות שם ד"ה שנתקווצה) הוא איסור מן התורה שעוקר את הקוצים המחוברים לקרקע. וכן כתב החזון איש (שביעית סי' יט ס"ק טו) בדעת הרמב"ם (שמיטה פ"א ה"ד) [וכן נראה שיש לבאר בדעת המאירי (ד"ה שדה). וכן ניתן לבאר בדעת המיוחס לרש"י (ד"ה נידיירה)]. וביאר, שאף שעקירת הקוצים היא מלאכה מדאורייתא לא קנסוהו משום שהיא אינה אלא הכשרת הקרקע לחרישה, מה שאין כן זיבול שהיא עבודה חשובה שמכשיר את הקרקע לזריעה וגם משביחה את הפירות, ולא תלו את הקנס באם היא מלאכה דאורייתא או לא.

ז. **המיוחס** לרש"י (ד"ה נטייבה). והביא הריטב"א (ד"ה ניטייבה) בשם התוספות, שהקשו שאם 'נטייבה' הכוונה שזיבל את השדה, אם כן הרי זו מלאכה גמורה, ומדוע נקט התנא דוקא מלאכה זו. ועוד, שאם כן היה לו לכתוב 'נדיירה' ונלמד מזה קל וחומר ל'נטייבה'. ועוד, שבירושלמי (שביעית פ"ד ה"ב) וכן בתוספתא (שביעית פ"ג ה"ו) פירשו ש'נטייבה' הכוונה שחורש יותר ממה שהתירו, ומדוע נטה רש"י מפירוש זה. ולכן כתב, שיש לפרש 'נטייבה' כירושלמי, ומשמיענו התנא שאף על פי שאינן מלאכות גמורות גזרו עליהן שלא תזרע השדה במוצאי שביעית.

ח. **משום** שאינה מכינה את הקרקע לזריעה [אלא רק לחרישה], מה שאין כן זיבול. רא"ש (שביעית פ"ד מ"ב). ובחזון איש (שביעית סי' יט ס"ק טו) מבואר, שהחילוק בין זיבול לקיווץ הוא שזיבול היא עבודה חשובה שמכינה את הקרקע לזריעה וגם משביחה את הפירות, אך הסרת הקוצים אינה עבודה המשביחה את הפירות. וכמבואר בהערה לעיל.

ט. **רש"י** בעירובין (ה. ד"ה והאמר).

י. **הנמוקי** יוסף (ד"ה וכתב) ביאר, שבפשטות קביעת הגמרא שלא קנסו את בנו, היא רק על מלאכת דבר האבד, אבל במלאכת דבר שאינו אבד שעשאה במועד קנסו את בנו, וכן הביא הבית יוסף (או"ח סי' תקלח ס"ו ד"ה ומ"ש ומותר) בשם רבינו ירוחם שהביא בשם מפרשים, וכתב שזה לפי הסובר שאיסור מלאכה בחול המועד הוא מן התורה, שקונסים את בנו כמו בצורם אוזן בכור שקונסים את בנו משום שעבר איסור דאורייתא. אך הבית יוסף העיר עליו שלא דקדק בשמועתו, שהרי מסקנת הגמרא בבכורות (לד:) שבצורם אוזן בכור לא קנסו את בנו אחריו. אמנם הט"ז (שם סק"ג) ביאר את שיטת רבינו ירוחם, שמהגמרא מוכח שלא נסתפק רבי ירמיה במלאכה שאינה דבר האבד, שאם כן היה לו לומר אם תימצי לומר כיון מלאכתו במועד בדבר שאינו אבד קנסו בנו אחריו וכו', שהרי גם זה הוא איסור דאורייתא, ומדוע נקט צורם אוזן בכור, אלא מוכח מכך שבאופן זה לא נסתפק כלל, והיה פשוט לו שקנסו את בנו אחריו, והטעם משום שזה גרוע מצורם אוזן בכור, משום שיש כאן שני חסרונות, גם שהוא מכוין את מלאכתו לחול המועד, וגם שהוא איסור דאורייתא, מה שאין כן בצורם אוזן בכור שרק עושה איסור דאורייתא, בזה יש להסתפק.

18/06/2018אחח

צרם אזן בכור קנסו בנו אחריו משום דאיסורא דאורייתא[א] ואם תמצי לומר מכר עבדו לעובד כוכבים ומת קנסו בנו אחריו משום דכל יומא מפקע ליה ממצות הכא מאי גברא קנים רבנן והא ליתיה או דלמא ממונא קנים רבנן והא איתיה א"ל תניתוה א) שדה א שנתקוצה בשביעית תזרע למוצאי שביעי' ב נטייבה או נדיירה לא תזרע למוצאי שביעית ואמר ר' יוסי בר חנינא ב) ג נקטינן הטיבה ומת בנו זורעה אלמא לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן ה"נ לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן אמר אביי ג) ד נקטינן טימא טהרותיו[ב] ומת לא קנסו בנו אחריו מאי טעמא ד) ה היזק שאינו ניכר לא שמיה היזק[ג] לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן: **מתני'** ו אין לוקחין בתים עבדים ובהמה אלא לצורך המועד או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל: **גמ'** בעא מיניה רבא מרב נחמן שכר פעולה שאין לו מה יאכל מהו ה) א"ל תנינא או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל לאתויי מאי לאו לאתויי שכר פעולה א"ל לא פרושי קא מפרש. איתיביה אביי ו) ז אין כותבין שטרי חוב במועד ואם אינו מאמינו (א) או שאין לו מה יאכל ה"ז יכתוב שאין לו מה יאכל לאתויי מאי לאו ח לאתויי שכר פעולה שמע מינה. מותיב רב ששת ז) וחכ"א ט שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות החייטין והספרין והכובסין ח) החייטין שכן ט) הדיוט תופר כדרכו בחולו של מועד הספרין והכובסין שכן י) הבאין ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מותרין לספר ולכבס בחולו של מועד ואי ס"ד שכר פעולה שאין לו מה יאכל שרי כל מלאכות נמי לישתרו דהא איכא[ד] שכר פעולה שאין לו מה יאכל מתקיף לה רב פפא אלא מעתה בנין לישתרי שכן כ) כותל הגוהה לרה"ר סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה מתקיף לה רבינא אלא מעתה לבלר לישתרי שכן כותבין ל) קידושי נשים גיטין ושוברין אלא אמר רב אשי מועד אארבעה עשר קא רמית מועד משום טירחא הוא ובמקום פסידא שרו רבנן ארבעה עשר משום צורך יום טוב הוא מידי דצורך יו"ט שרו רבנן מידי דלאו צורך יום טוב לא שרו רבנן: **מתני'** י אין מפנין מבית לבית אבל מפנה הוא לחצרו אין מביאין כלים מבית האומן אם חושש להם מפנן לחצר אחרת: **גמ'** והאמרת רישא אין מפנין כלל אמר אביי כ סיפא אתאן לבית שבחצר: ואין מביאין כלים מבית האומן: מ) אמר רב פפא בדיק לן רבא תנן אין מביאין כלים מבית האומן ורמינהו מוליכין ומביאין כלים מבית האומן ואע"פ שאינן לצורך המועד ושנינן ליה ל כאן בארבעה עשר כאן בחולו של מועד איבעית אימא הא והא בחולו של מועד כאן במאמינו כאן בשאינו מאמינו

והתניא

צרם אזן בכור. חתך מאזנו מעט, כדי שיהא בעל מום ויהא מותר לו, ואסור לעשות כן משום מום לא יהיה בו (ויקרא כב)[ה] כלומר לא תטיל בו מום, ואם הטיל בו מום קנסוהו רבנן דלא יהנה ממנו, ואם מת אין בניו נהנין ממנו: משום דאיסורא דאורייתא הוא. אבל האי דכוון מלאכתו במועד דלאו איסורא דאורייתא הוא, דהא בלא מתכוין מותר לגמרי: מכר עבדו לעובד כוכבים. קנסוהו רבנן ויצא לחירות, דאי ברח מן העובד כוכבים אין ישראל יכול לכופו לעבודתו, ואם מת אין בניו יכולין לכופו: דכל יומא מפקע ליה ממצות. דכל זמן שהוא ברשות העובד כוכבים אינו עוסק במצות: גברא. דנתכוון לעשות מלאכה קנסו רבנן שלא ליהנות ממנה: ממונא קנסוה רבנן. ואפילו בניו אין יכולין ליהנות ממנה: שנתקווצה. ניטלו ממנה קוצים שבה: נטייבה. נזבלה, שהוליך הזבל בעגלות ומשאות: נידיירה. על ידי דיר בהמה, לזבלה (ג) עבודת קרקע היא (נזדבלה), כל הני מדרבנן ניכהו[ו] ואעפ"כ קנסו דלא תזרע למוצאי שביעית: טימא טהרותיו. של חבירו קנסו דחייב לפרעו: היזק שאינו ניכר הוא. דהא בעיניה הוא: שכר פעולה שאין לו מה יאכל. שאין לו לפועל מה יאכל: מהו. שיתן לו מלאכה ולשוכרו כדי שיהא לו מה לאכול: לאתויי מאי. אי למוכר הא תני ליה לצורך (ג) המועד, אלא לאתויי שכר פעולה שאין לו מה יאכל דמותר: פרושי קא מפרש. לצורך (ד) המועד כילד כגון שאין לו למוכר מה יאכל, ולעולם לא תיפשוט מינה לשכר פעולה: ואם אינו מאמינו. מלוה ללוה: שאין לו מה יאכל לאתויי מאי. אם משום לוה הא קאמר אם אינו מאמינו מותר, והכא לא מצי לתרוצי פרושי קא מפרש דהכי מיתרמי[ז] מילתא דאם אינו מאמינו שאין לו מה יאכל, לאו מילתא היא, דהא מותר בלאו הכי: לאו לאתויי שכר פעולה. שאין לו לסופר מה יאכל שרי בחולו של מועד: כל מלאכה נמי תשתרי. בערב הפסח דהא אישתרי שכר פעולה בחולו של מועד, אלא תיפשוט מיניה דשכר פעולה שאין לו מה יאכל אסור בחולו של מועד: מתקיף לה רב פפא. אדרב ששת פריך, מדפריך מהאי דתנן שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים כו' אלמא סבר כל מלאכה שרשאי אתה לעשות בחולו של מועד עושין אותה בערב הפסח: א"כ בנין לישתרי. בערב הפסח, דהא כותל הגוהה לרה"ר מותר לבנותו בחולו של מועד: מתקיף לה רבינא. סבר נמי כרב פפא: ה"ג אלא אמר רב אשי: משום צורך י"ט. שרי כגון הני ג' אומניות ותו לא, והוא הדין אם אין לו מה יאכל, דאין צורך י"ט גדול מזה: **מתני'** אבל מפנה הוא לחצרו. והא משמע ליה עכשיו שמביא מבית שבחצר אחרת לחצרו: אם חושש. שמא יגנבו: **גמ'** והא אמרת רישא אין מפנין. מבית לבית: סיפא אתאן לבית שבחצר. והכי קתני מפנה הוא מבית שבחצרו לחצרו: בדיק לן. אי ידעינן לתרוצי: בי"ד. מוליכין ומביאין כלים: בחולו של מועד. אין מביאין: כאן במאמינו. לאומן אין מביאין, דשלא לצורך הוא: אין מאמינו. מביאין:

נטייבה או נדיירה. פי' בקונטרס היינו מלאכה שבקרקע מדרבנן אבל נטלו קולים אין זו עבודת קרקע ובגיטין (ד' מד: ושם) פירש בקונטרס דבקוולה[ז] מלאכה דרבנן וצ"ל דאיירי בקולים תלושים דמחוברים[ח] כל דהו הוי דאורייתא דאמרינן בשבת (ד' קג.) התולש עולשין והמזרד זרדין אם ליפות את הקרקע כל שהוא ואע"פ שאין מכוין ליפות דקאמר[ט] התם דפטור גבי שבת כגון בארעא דחבריה אבל גבי שביעית לא בעינן מלאכת מחשבת: **נטייבה.** פי' בקונטרס זבל בהמות ופי' ר"ח חורש בה חרישה יתירה ובירושלמי ס) מפרש כן ומ"מ אין נראה שהא מן התורה וקשה היכי מוכח מיניה בבכורות (ד' לד:) בעיא דצרם אוזן בבכור דהוי דאורייתא ומוכר עבדו נמי בפ' השולח (גיטין מד:) הא גבי עבד דכ"ע (ה) דפקע ממצות חמיר טפי ואומר ר"ת דבשביעית נחמיר כדאמר בקדושין פ"ק (ד' כ.) כמה קשה אבקה של שביעית משום הכי יש לפשוט כל הני א"נ ראוי להחמיר טפי (ו) מבשום מקום משום דהיו מזלזלין בה כדאמר (בסוף[י]) הניזקין (דף נד.) שהיו חשודין על השביעית לכך מייתי שפיר מינה:

אין לוקחין בתים עבדים כו' אלא לצורך המועד. פי' הר"ר יוסף הוא הדין בשאר דברים צריך לצורך המועד דהא אסור למכור פירות אלא לצורך המועד[נ] אלא רבותא קמ"ל דאפי' הני דהוין בפרהסיא שרי לצורך המועד וצריך עיון אי צריך (ז) הני ליגעא כמו בההיא דפירות כסות וכלים (לקמן ע"ב) וההיא דלעיל (דף יב:) מכניס פירות מצריך בגמ' ליגעא אע"פ שאינו במשנה:

אין מפנין מבית לבית. בירושלמי מתיר מבית אחר לביתו שערב לאדם לדור בשלו:

בשביל

מסורת הש"ס עם הוספות

א) שביעית פרק ד' מ"ב גיטין מד: בכורות לד:, ב) [עי' פרש"י ערכין ה. בד"ה והאמר ר"נ], ג) גיטין מד: בכורות לד:, ד) [גיטין נג. וש"נ], ה) עיין תוס' לעיל ו: ד"ה דמזולל, ו) לקמן יח:, ז) פסחים נה. [תוספתא שם פ"ג], ח) [פסחים נה:], ט) [לעיל ח:], י) לקמן ע"ב, כ) [לעיל ז. ע"ש], ל) [לקמן יח:], מ) [פסחים נה:], נ) לעיל ג., ס) שביעית פ"ד ה"ב, ע) יהושע ו ג-ד, פ) דברים כ כ, צ) יב ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' ואם אינו מאמינו או. תיבת או מוקף וי"ב מפרש"י משמע דלא גרס או: (ב) רש"י ד"ה נדיירה ע"י דיר בהמה לזבלה נידבלה עבודת קרקע היא כל הני: (ג) ד"ה לאתויי כו' הא תני ליה לצורך המועד אלא לאתויי: (ד) ד"ה פרושי קא מפרש לצורך המועד כילד כגון: (ה) תוספות ד"ה נטייבה כו' עבד לכו"ע דמפקע ליה ממצות חמיר טפי: (ו) בא"ד ראוי להחמיר טפי בשביעית מבשום מקום: (ז) ד"ה אין לוקחין כו' וצ"ע אי צריך בהני ליגעא כו' והה"ה דלעיל גבי מכניס:

רש"י כת"י

צרם. כהן אוזן בכור לעשות בו מום דבכור נוהג בזמן הזה ומי שיש לו בכור נותנו לכהן וכהן מיטפל בו עד שיומם מאליו ויאכלנו לאחר שיש בו מום וכל זמן שלא הומם דקדשים בחוץ הוא ואם כהן צרם אוזן להתירו קנסוהו רבנן כדאמרינן בבכורות (לד.) הצורם אוזן בבכור הרי זה לא ישחוט עולמית דקנסינן ליה ולא לעבד איסורא כדכתיב (ויקרא כב) כל מום לא יהיה בו קרי ביה [לא יָהֵן] להטיל בו מום והיינו דקאמר [illegible] מהו אבהן מום וכו'. דאיסורא דאורייתא. דעבד בלאו דלא יהיה בו ובנו עבד מלאכה במועד לאיסור דלאורייתא במקום פסידה מיהא שרי כדאמרינן [illegible] מדרבנן הוא ולהכי לא קנסינהו בניו אחריו. המוכר עבדו כנעני לגוי קנסוהו לפדותו עד מאה בדמיו במס' גיטין (מד.) בפרק השולח גט משום דהפקיעו מידי מצות דעבד חייב בכל מצות שהאשה חייבת כגון לא תעשה או מצות [עשה] שלא הזמן גרמא. (ממונא שיאבד קנסוה רבנן).

ממונא קנים רבנן. שיהא נאבד אותו ממון בין ישנו לבעלים בין אינו. נתקווצה. נטלו קולים מתוכה דלאו מלאכה היא כולי האי [ולא חשיב עבודה] [ריטב"א]. נטייבה. הטיבו הקרקע בזבל על ידי משאות חמורים ועגלות. נדיירה. ניזבליה על ידי דיר של בהמות כדפרשית לעיל[ל]. טימא טהרותיו. של חבירו אע"פ שלא גזלן שהרי שלו מוטל לפניו קנסוהו. לא שמיה היזק. וקנסא בעלמא ולדידיה קנסו וכו' (בתים ועבדים ושפחות אלא לצורך המועד רב נחמן הכי סבירא ליה מתני'). אין לוקחין בתים עבדים ובהמה אלא לצורך המועד. שהקונה צריך להם בתים לדור בהם במועד עבדים לשמשו ולא למוכרן בהמה לשחיטה. או לצורך המוכר. שצריך המוכר למעות לצורך יום טוב ושאין לו מה יאכל כלומר אם בשביל צורך המועד צריך שישתכר להוליכן לבית הקונה ולעסוק בהן שאין לו לשכיר מה יאכל ביום טוב אם לא ישתכר כאן התירו חכמים לקונתן כדי שישתכר זה. ל"א ושאין לו מה יאכל כלומ' שיקנה עבדים לצורך[מ] שאין לו מה יאכל כגון הסופר והוא יקנה עבדים כדי שיכתוב הסופר את שטר המכירה ויתן לו שכרו ויאכל זה בחולו של מועד אלמא יכול לקנות כדי שיתן שכר פעולה. **פרושי קא מפרש.** לצורך המועד שאין לו מה יאכל אם לא ימכור. ה"ג ת"ש אין כותבין שטרי וכו'. ולא גרסי' איתיביה. [המשך בסוף המסכת]

עין משפט נר מצוה

לד א מיי' פ"א מהל' שמיטה ויובל הל' יד סמג לאוין רנט:

לה ב ג מיי' שם הל' יג:

לו ד ה מיי' פ"ז מהל' חובל ומזיק הל' ג ג סמג עשין ע טוש"ע ח"מ סי' שפה סעיף א:

לז ו מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה כב טוש"ע א"ח סי' תקלט סעיף ח:

לח ז מיי' שם הל' יב טוש"ע שם סי' תקמה סעיף א:

לט ח מיי' שם טוש"ע שם סי' תקמד סעיף ג:

מ ט מיי' שם פ"ח הלכה יט טוש"ע שם סי' תסח סעיף ה:

מא י כ מיי' שם הל' טו טוש"ע שם סי' תקלה סעיף א:

מב ל מיי' שם הל' כא טוש"ע שם סי' תקמ סעיף י:

רבינו חננאל

ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד וכולן שכוונו מלאכתן במועד יאבדו. בעי ר' ירמיה הרי הצורם אוזן בבכור קונס בנו אחריו משום דההוא איסורא דאורייתא הוא וכן המוכר עבדו לעכו"ם משום דכל יומא מפקע ליה ממצות מכוין מלאכתו במועד קנסו בנו אחריו או לא. ופשטנא א"ר יוסי ב"ר חנינא נקטינן הטיבה ומת בנו זורעה בנו אחריו אלמא לדידיה קנסו. לבריה לא קנסו רבנן: (פיסקא) [מתני'] אין לוקחין בתים ועבדים [ו]בהמה אלא לצורך [המועד] או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל. בעי רבא מרב נחמן שכר פעולה שאין לו לפועל מה יאכל במועד כגון הסופר שאין לו אלא שכר שטר המקנה. וכן כיוצא בו הפועלים מהו שיתירו לו למכור ולקנות כדי שיקחו אלו שכרם. ופשטנא דאפילו לשכר פעולה שרי. ומותיב רב ששת ג' אומניות עושין מלאכתן בערבי פסחים עד חצות החייטין כו'. ואי ס"ד דכל מי שאין לו מה יאכל שרינן לשכר פעולה כל אומניות לישתרו דהא מי שאין לו מה יאכל וצריך לשכר פעולה שרי. ורב פפא מתקיף הכי כל בנין לישתרי דהא כותל שסותרו ובונהו כדרכו מפני הסכנה. ורבינא מתקיף כל לבלר לישתרי דהא כותבין גיטי נשים כו'. ופריק רב אשי י"ד אדמועד קרמית מועד משום טרחא ולא טירחא הוא במקום פסידא שרו רבנן. י"ד משום י"ט הוא מידי דהוי צורך יו"ט שרי ליה רבנן דלא צורך י"ט לא שרו ליה רבנן: ירושלמי א"ר יוסי א"ר אבין קרנא ואגרא קרן ב) או ידע דמזבן ופחת מן קרנא יזבין ואי לא לא יזבין ר' חנניא חברין דרבנן אמר פרקמטיא ניגבת מנכסי יתומים קטנים הוין בעי למימר בשיש עדים יודעין הא אין עדים יודעין נעשית כפקדון כך אנו אומרים פקדון לא ניתנה לגבות מנכסי יתומין קטנים מה בינה למלוה מלוה להוצאה ניתנה. וזו לא ניתנה להוצאה. **א"ר אבא בר ממל אילו היה מי שימנה עמי** הייתי מתיר המלאכה. כלום אסרו המלאכה בחולו של מועד אלא שיהו אוכלין ושותין ויגעים בתורה. והאידנא אוכלין ושותין ופוחזין. ריב"ל שאל לרשב"ל. מהו ליקח בתים מן העכו"ם בשבת אמר ליה מותר כיצד עושה מראה לו כיסין של דינרים והעכו"ם חותם ומעלה בערכאין וכן מצינו שנכבשה יריחו בשבת שנא'[ע] כה תעשה ששת ימים וכתיב וביום השביעי תסובו את העיר ז' פעמים וכתיב[פ] עד רדתה אפי' בשבת: (פיסקא) [מתני'] **אין מפנין מבית לבית אבל מפנה הוא בבית[צ] שבחצירו:** ירושלמי אין מפנין לא מדירה נאה לדירה נאה ולא מדירה נאה לדירה כעורה ובתוך שלו אפילו מדירה נאה של חבירו לדירה כעורה שלו מפנין מפני ששמחה היא לו להיות דר בתוך שלו אין מפנין מת ולא עצמות מקבר לקבר ממכובד למכובד ולא מבזוי לבזוי. ואצ"ל ממכובד לבזוי ובתוך שלו אפילו ממכובד לבזוי ערב לאדם בשעה שהוא נינח אצל אבותיו: (פיסקא) [מתני'] **אין מביאין כלים מבית האומן אם חושש להן מפנן לחצר אחרת.** ומקשינן והתנינן מוליכין ומביאין מבית האומן ופרקי' הא בי"ד מתני' דהכא בחולו של מועד.

חשק שלמה על ר"ח א) רבינו היה גורס במשנה ואבנים וכ"ה הגי' במשנה שבירושלמי וכ"ה גי' הרי"ף והרא"ש ז"ל ועי' בירושלמי דמפרש איזה לורך המועד שייך באבנים ע"ש. ב) לפנינו הגי' בירושלמי אין ידע דלא מזבן והוא פחת מן קרנא וכו' וע"ש במפרש.

הגהות וציונים א] עי' תוס' בעמוד הקודם ומשמע דלא הי' בגירסתם תיבת "דאורייתא" אלא "משום דאיסורא עבד" ועי' תוס' חגיגה יח ע"א: ב] בכת"י טהרות, וכ"ה נכון או שצ"ל טהרותיו של חבירו (וכ"ה ברש"י והפסק הנקודה צ"ל אחרי תיבות "של חבירו", דק"ס): ג] בכת"י נוסף וקנסא דרבנן הוא, וכ"ה בגיטין ובבכורות: ד] בכת"י דהא אישתרי שכר: ה] בכת"י נוסף לא יְהֵיֶה בו מום כלומר (וע"ע רש"י כת"י): ו] נדצ"ל דהיכי מתרצי מילתא (רש"ש): ז] צ"ל איכא מלאכה (באה"מ): ח] צ"ל דאי מחוברים (ראש משביר): ט] צ"ל ואע"ג שבאין מכוין ליפות קאמר (ראש משביר): י] צ"ל בפרק (גליון): כ] אולי צ"ל לבית (עי' במפרשי המשנה ובירושלמי שהביא בסמוך): ל] ועי' רש"י לקמן יח ע"ב ושם ברש"י כת"י (ועי' ממ"נ): מ] כ"ה בהגהות הב"ח כת"י: נ] נדצ"ל לצורך מי שאין:

הגמרא מביאה דין נוסף שאין קונסים בו את בנו:

אָמַר אַבַּיֵי, נַקְטִינַן - מקובל בידינו מרבותינו, שאם **טִימֵּא** אדם **טָהֳרוֹתָיו** של חבירו, כגון שטימא תרומתו של כהן וכעת אינו יכול לאכלה[יא], **וָמֵת** אותו אדם שטימא, **לֹא קָנְסוּ בְּנוֹ אַחֲרָיו** לשלם את הנזק, אלא רק את אותו אדם עצמו קנסו לשלם. **מַאי טַעְמָא** - מה הטעם, **הֶיזֵּק שֶׁאֵינוֹ נִיכָּר** - היזק באופן שהדבר קיים לפנינו כמות שהיה ולא נשתנה[יב], **לָאו שְׁמֵיהּ הֶיזֵּק** - לא חשוב היזק לחייב את המזיק מן התורה[יג], ואף המטמא טהרות, היזק שאינו ניכר הוא, שהרי הטהרות מונחות לפנינו כמות שהיו ולא נשתנו, ולכן מצד הדין היה צריך להיות פטור, אלא שחכמים קנסוהו לשלם כדי שלא יהא כל אחד הולך ומטמא טהרותיו של חבירו ואומר פטור אני[יד], ולפיכך, **לְדִידֵיהּ** - למטמא עצמו **קָנְסוּ רַבָּנָן, אבל לִבְרֵיהּ לָא קָנְסוּ רַבָּנָן**[טו].

* * *

משנה

המשנה שלפנינו מבארת שאסור לקנות ולמכור במועד, אלא לצורך המועד[טז]:

אֵין לוֹקְחִין - אין קונים במועד **בָּתִּים עֲבָדִים וּבְהֵמָה, אֶלָּא לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד** - שהלוקח צריך להם במועד, כגון בית לדור בו, עבד לשמשו, בהמה לשחיטה[יז], **אוֹ** שקונה את הבתים והעבדים והבהמה **לְצוֹרֶךְ הַמּוֹכֵר שֶׁאֵין לוֹ מַה יֹּאכַל**[יח] והוא צריך למעות להוצאות יום טוב.

*

גמרא

נתבאר במשנה שאדם שאין לו מה לאכול מותר לו למכור אף דברים שאסור למוכרם במועד ומותר לקנות ממנו, הגמרא דנה האם מותר גם לבעל הבית להמציא מלאכה בחול המועד לפועל שאין לו מה לאכול:

בְּעָא מִינֵּיהּ - שאל ממנו **רָבָא מֵרַב נַחְמָן, שְׂכַר פְּעוּלָּה** - לשכור פועל שיעשה מלאכה במועד באופן **שֶׁאֵין לוֹ** [-לפועל] **מַה יֹּאכַל** ויוכל במעות שמשתכר לקנות את צורכי המועד, **מַהוּ** - האם מותר הדבר או לא[יט].

רב נחמן רוצה לפשוט את הספק מהמשנה:

אָמַר לֵיהּ רב נחמן לרבא, **תְּנֵינָא** - שנינו במשנתנו שלוקחין דברים לצורך המועד, והוסיפה המשנה, **אוֹ לְצוֹרֶךְ הַמּוֹכֵר שֶׁאֵין לוֹ מַה יֹּאכַל**, והוספת התיבות 'שאין לו מה יאכל' לכאורה מיותרת, שהרי פשוט שצורך המועד של המוכר הוא מפני שאין לו מה לאכול, שכן איזה צורך אחר יש לו למכור במועד, ולא היה לתנא לכפול את דבריו, ואם כן **לְאֵתוֹיֵי מַאי** - מה כוונת התנא לרבות בתיבות אלו[כ], **לָאו** - האם לא **לְאֵתוֹיֵי** - לרבות אופן זה של **שְׂכַר פְּעוּלָּה**, כלומר, כאילו נאמרו בפסקה זו שני דינים, האחד, שלוקחים בתים וכו' לצורך המוכר שאין לו מה יאכל, ודין נוסף, שלוקחים בתים וכו' אף אם המוכר או הקונה שניהם אין להם כעת צורך במכירה זו, אולם יש בה תועלת לצורך אדם אחר שאין לו מה לאכול, ועל ידי המכירה יוכל להשתכר בהולכת הדברים מבית המוכר לבית הקונה, או בכתיבת שטר המכירה[כא]. ואם כן נפשט הספק, שמותר לשכור אדם למלאכה במועד אם אין לו מה לאכול.

רבא דוחה את הראיה:

אָמַר לֵיהּ רבא לרב נחמן, **לֹא** - אין לפשוט מכאן את הספק, שיתכן שאין כוונת המשנה לרבות שכר פעולה, אלא **פֵּרוּשֵׁי קָא מְפָרֵשׁ** - התנא מפרש בזה את הדין של מכירה לצורך המועד של המוכר, באיזה אופן הוא צורך המועד מצד המוכר, כגון שאין לו מה לאכול במועד, ואמנם יתכן ששכר פעולה אסור.

אביי פושט את הספק ממשנה להלן:

אֵיתִיבֵיהּ אַבַּיֵי[כב] - הקשה אביי על רבא, מדוע אמר שאין לפשוט את הספק, והרי שנינו במשנה (להלן יח:), **אֵין כּוֹתְבִין שִׁטְרֵי חוֹב בַּמּוֹעֵד**, הואיל ויכול לכותבם אחר המועד, **וְאִם אֵינוֹ מַאֲמִינוֹ** המלוה ללוה בלי שטר, והלוה זקוק למעות, **אוֹ שֶׁאֵין לוֹ** ללוה[כג] **מַה יֹּאכַל** וזקוק הוא לכסף לצורך אכילתו במועד, **הֲרֵי זֶה יִכְתּוֹב**. ומה ששנינו '**שֶׁאֵין לוֹ מַה יֹּאכַל**' לכאורה מיותר, שהרי כבר שנינו שאפילו אם יש ללוה מה לאכול, אלא שהמלוה אינו מאמין לו, מותר לכתוב שטר משום

[יא] **שתרומה** נאכלת לכהן רק כשהיא טהורה (יבמות עג:).

[יב] **המיוחס** לרש"י (ד"ה היזק) ורש"י בגיטין (מד. ד"ה היזק). וראה בילקוט ביאורים ביאור אחר בשם התוספות בגדר היזק שאינו ניכר.

[יג] **בגיטין** (נג.) נחלקו חזקיה ורבי יוחנן אם היזק שאינו ניכר שמיה היזק או לא, לדעת חזקיה שמיה היזק וחייב מן התורה, ולדעת רבי יוחנן לא שמיה היזק, אלא קנס הוא שקנסו חכמים את המזיק במזיד בהיזק שאינו ניכר לשלם, כדי שלא יהא כל אחד הולך ומטמא טהרותיו של חבירו ואומר פטור אני.

[יד] **כדעת** רבי יוחנן המבוארת בהערה לעיל.

[טו] **אביי** מוסיף, שאפילו אם נפסוק בספיקות הקודמים שקנסו את בנו, מכל מקום בנדון זה ברור הוא שלא קנסו את בנו, והטעם משום שכאן מעיקר הדין גם האב פטור, מפני שהיזק שאינו ניכר אינו חשוב היזק לחייב מן התורה. ריטב"א (ד"ה נקטי', גיטין מד: ד"ה אמר). והוסיף, שאביי בא להשמיענו עוד, שלהלכה היזק שאינו ניכר לאו שמיה היזק [בגיטין ביאר הריטב"א שזהו עיקר חידושו של אביי, וכן מבואר בחידושי רבינו קרשקש (גיטין שם ד"ה אמר)]. והקרן אורה (ד"ה אמר) ביאר, שיש חידוש גדול יותר באופן של אביי מהאופנים שהוזכרו בגמרא, שהיה מקום לומר שמכיון שחכמים חייבו את האב לשלם, כבר נשתעבדו נכסיו לתשלום הנזק, וממילא יהיה בנו חייב לשלם מן הירושה, משמיענו אביי שלא קנסו את ממונו להשתעבד לניזק, אלא רק את האדם המזיק עצמו. וראה שם עוד.

[טז] **כך** הוא לדעת התוספות (ד"ה אין לוקחין). וראה הערה להלן שיש הסוברים שלא כל מקח וממכר אסור במועד.

[יז] **ואף** שאינו צורך המועד אלא ללוקח בלבד, ואילו למוכר אין בכך צורך למועד, מכל מקום מותר, וכן בדין להלן במשנה, שקונה לצורך המוכר, אף שעבור הלוקח אין זה צורך המועד, מותר. פסקי הרי"ד (ד"ה אין) ועוד.

דין המשנה נוגע גם לשאר דברים, כגון פירות, כמבואר לקמן (ע"ב), שאף פרקמטיא שלהן אסורה שלא לצורך המועד, והמשנה נקטה דברים אלו כדי לחדש שאף שיש בהם פרסום, מכל מקום מותר לצורך המועד. תוספות (ד"ה אין לוקחין). אמנם המאירי (ד"ה אין) הביא, שיש אומרים ששאר דברים שמכירתם לא נעשית בפרסום, מותר למוכרם אף שלא לצורך המועד. ועיין עוד במגיד משנה (יום טוב פ"ז הכ"ג).

[יח] **לאו** דווקא שאין לו מה לאכול, אלא גם אם יש לו, ומוכר כדי שיהיו לו מעות בהרווחה, ויוציא לצורך יום טוב יותר ממה שדרכו להוציא בחול, מותר. שלחן ערוך (או"ח סי' תקלט ס"ד).

[יט] **במיוחס** לרש"י (ד"ה מהו) ובריטב"א (ד"ה שכר) מבואר, שהספק הוא אם מותר לבעל הבית להמציא מלאכה לפועל, אבל הפועל עצמו פשוט שמותר לו להשכיר עצמו [כגון אצל גוי]. נשמת אדם (כלל קה סי' י). אמנם בנמוקי יוסף (ד"ה שכר) ביאר, שהספק על הפועל, אם מותר לו להשכיר את עצמו ולעשות מלאכה לצרכי אכילתו. וראה עוד בנשמת אדם שם מה שהאריך.

רבא הסתפק בדבר, משום שדין זה אינו דומה למה ששנינו במשנה שהותר לאדם לקנות ולעסוק במקח וממכר בחול המועד, אף שהוא רק לצורך המוכר שאין לו מה שיאכל, לפי ששם המוכר עוסק בדבר שלו שהוא צורך המועד והלוקח מסייע לו, מה שאין כן כאן, שהפועל עוסק בדבר של אחרים [ובאופן זה נראה שמחלל את המועדות יותר מהיכן שעושה לעצמו. וזאת לפנים בישראל (מ"ד)], ועוד, שמקח וממכר אינו מלאכה [ואסור רק משום גזירה. המכתם (ד"ה לא)], וכאן הפועל עושה מלאכה. ריטב"א (ד"ה שכר) והמכתם (שם).

נחלקו הפוסקים באיזה אופן נסתפקה הגמרא, דעת המגן אברהם (או"ח סי' תקמב סק"א) שהספק הוא באופן שאין לו כלל מה לאכול, אבל אם יש לו לחם ומים פשוט שאסור לעשות מלאכה [וכן משמע מלשון הנמוקי יוסף (במשנה ד"ה שאין), שכתב 'כדי להחיות נפשו'. ועל הצד שאסור יהיה חייב למכור חפץ שיש לו. בית יוסף (שם ס"ב ד"ה כתב)]. ודעת האליהו רבה (שם סק"ג), שהספק הוא גם באופן שיש לו לאכול בצמצום אלא שרוצה להשתכר כדי שיהיו לו צרכי יום טוב ברווח.

כתב בפסקי הריא"ז (ה"ג אות ב), שלשכור פועל באופן שהמלאכה עצמה נצרכת לו לחול המועד, מותר אפילו אם יש לפועל מה לאכול, כפי שמותר לקנות לצורך המועד. והספק הוא רק באופן שגוף המלאכה אינה נצרכת לו לחול המועד.

[כ] **המיוחס** לרש"י (ד"ה לאתויי) על פי הגהת הב"ח בדבריו (אות ג), ריטב"א (ד"ה שאין) ועוד. אמנם לפי הגירסא הנדפסת במיוחס לרש"י, משמע שכוונת הגמרא שכל התיבות 'או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל' לכאורה מיותרות. ולפי זה לא מובן כיצד יתפרש הלשון 'או לצורך המוכר' לפי מה שרוצה הגמרא לבאר כעת, הרי הגמרא רוצה להעמיד את התיבות 'שאין לו מה יאכל' בפועל.

[כא] **רבינו** חננאל (ד"ה אין), שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה או לצורך) ועוד.

[כב] **ביארנו** כפירוש הר"ש בן היתום (ד"ה איתיביה) לפי גירסת הגמרא. אך רש"י כת"י ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ה"ג ת"ש) ועוד, כתבו שיש לגרוס 'תא שמע' ולא 'איתיביה', מכיון שהגמרא באה לפשוט את הספק ולא להקשות.

[כג] **כן** הביאור להבנת הגמרא לפני הוכחת אביי, אמנם אביי מוכיח שאין הביאור כך, וכמו שיתבאר בהמשך.

צרם אזן בכור קנסו בנו אחריו משום דאיסורא דאורייתא ואם תמצי לומר מכר עבדו לעובד כוכבים ומת קנסו בנו אחריו משום דכל יומא מפקע ליה ממצות הכא מאי גברא קנים רבנן והא ליתיה או דלמא ממונא קנים רבנן והא איתיה א"ל תניתוה שדה שנתקווצה בשביעית תזרע למוצאי שביעי' נטייבה או נדיירה לא תזרע למוצאי שביעית ואמר ר' יוסי בר חנינא נקטינן הטיבה ומת בנו זורעה אלמא לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן ה"נ לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן אמר אביי נקטינן טימא טהרותיו ומת לא קנסו בנו אחריו מאי טעמא היזק שאינו ניכר לא שמיה היזק לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן: **מתני'** אין לוקחין בתים עבדים ובהמה אלא לצורך המועד או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל: **גמ'** בעא מיניה רבא מרב נחמן שכר פעולה שאין לו מה יאכל מהו א"ל תנינא או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל לאתויי מאי לאו לאתויי שכר פעולה א"ל לא פרושי קא מפרש איתיביה אביי אין כותבין שטרי חוב במועד ואם אינו מאמינו (א) או שאין לו מה יאכל ה"ז יכתוב שאין לו מה יאכל לאתויי מאי לאו לאתויי שכר פעולה שמע מינה מותיב רב ששת וחכ"א שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות החייטין והספרין והכובסין החייטין שכן הדיוט תופר כדרכו בחולו של מועד הספרין והכובסין שכן הבאין ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מותרין לספר ולכבס בחולו של מועד ואי ס"ד שכר פעולה שאין לו מה יאכל שרי כל מלאכות נמי לישתרו דהא איכא שכר פעולה שאין לו מה יאכל מתקיף לה רב פפא אלא מעתה בנין לישתרי שכן כותל הגוהה לרה"ר סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה מתקיף לה רבינא אלא מעתה לבלר לישתרי שכן כותבין קידושי נשים גיטין ושוברין אלא אמר רב אשי מועד אארבעה עשר קא רמית מועד משום טירחא הוא ובמקום פסידא שרו רבנן ארבעה עשר משום צורך יום טוב הוא מידי דצורך יו"ט שרו רבנן מידי דלאו צורך יום טוב לא שרו רבנן: **מתני'** אין מפנין מבית לבית אבל מפנה הוא לחצרו אין מביאין כלים מבית האומן אם חושש להם מפנן לחצר אחרת: **גמ'** והאמרת רישא אין מפנין כלל אמר אביי סיפא אתאן לבית שבחצר: ואין מביאין כלים מבית האומן: אמר רב פפא בדיק לן רבא תנן אין מביאין כלים מבית האומן ורמינהו מוליכין ומביאין כלים מבית האומן ואע"פ שאינן לצורך המועד ושנינן ליה כאן בארבעה עשר כאן בחולו של מועד איבעית אימא הא והא בחולו של מועד כאן במאמינו כאן בשאינו מאמינו

והתניא

צרם אזן בכור. חתך מאזנו מעט, כדי שיהא בעל מום ויהא מותר לו, ואסור לעשות כן משום מום לא יהיה בו (ויקרא כב)[ס] כלומר לא תטיל בו מום, ואם הטיל בו מום קנסוהו רבנן דלא יהנה ממנו, ואם מת אין בניו נהנין ממנו: **משום דאיסורא דאורייתא הוא.** אבל האי דכוון מלאכתו במועד דלאו איסורא דאורייתא הוא, דהא בלא מתכוין מותר לגמרי: **מכר עבדו לעובד כוכבים.** קנסוהו רבנן ויצא לחירות, דאי ברח מן העובד כוכבים אין ישראל יכול לכופו לעבודתו, ואם מת אין בניו יכולין לכופו: **דכל יומא מפקע ליה ממצות.** דכל זמן שהוא ברשות העובד כוכבים אינו עוסק במצות: **גברא.** דנתכוון לעשות מלאכה קנסו רבנן שלא ליהנות ממנה: **ממונא קנסוה רבנן.** ואפילו בניו אין יכולין ליהנות ממנה: **שנתקווצה.** ניטלו ממנה קוצים שבה: **נטייבה.** נזבלה, שהוליך הזבל בעגלות ומשאות: **נידיירה.** על ידי דיר בהמה, (ב) לזבלה עבודת קרקע היא (נזדבלה), כל הני מדרבנן נינהו[י] ואעפ"כ קנסו דלא תזרע למוצאי שביעית: **טימא טהרותיו.** של חבירו קנסו דחייב לפרעו: **היזק שאינו ניכר הוא.** דהא בעיניה הוא: **שכר פעולה שאין לו מה יאכל.** שאין לו לפועל מה יאכל: **מהו.** שיתן לו מלאכה ולשוכרו כדי שיהא לו מה לאכול: **לאתויי מאי.** אי למוכר הא תני ליה לצורך (ג) המועד, אלא לאתויי שכר פעולה שאין לו מה יאכל דמותר: **פרושי קא מפרש.** לצורך (ד) המועד כיצד כגון שאין לו למוכר מה יאכל, ולעולם לא תיפשוט מיניה לשכר פעולה: **ואם אינו מאמינו.** מלוה ללוה: **שאין לו מה יאכל לאתויי מאי.** אי משום לוה הא קאמר אם אינו מאמינו מותר, והכא לא מצי לתרוצי פרושי קא מפרש דהכי מיתרמי[ף] מילתא דאם אינו מאמינו שאין לו מה יאכל, לאו מילתא היא, דהא מותר בלאו הכי: **לאו לאתויי שכר פעולה.** שאין לו לסופר מה יאכל שרי בחולו של מועד: **כל מלאכה נמי תשתרי.** בערב הפסח דהא אישתרי שכר פעולה בחולו של מועד, אלא תיפשוט מיניה דשכר פעולה שאין לו מה יאכל אסור בחולו של מועד: **מתקיף לה רב פפא.** אדרב ששת פריך, מדפריך מהאי דתנן שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים כו' אלמא סבר כל מלאכה שרשאי אתה לעשות בחולו של מועד עושין אותה בערב הפסח: **א"כ בנין לישתרי.** בערב הפסח, דהא כותל הגוהה לרה"ר מותר לבנותו בחולו של מועד: **מתקיף לה רבינא.** סבר נמי כרב פפא: ה"ג **אלא אמר רב אשי: משום צורך י"ט.** שרי כגון הני ג' אומניות ותולא, והוא הדין אם אין לו מה יאכל, דאין צורך י"ט גדול מזה: **מתני' אבל מפנה הוא לחצרו.** והא משמע ליה עכשיו שמביא מבית שבחצר אחרת לחצרו: **אם חושש.** שמא יגנבו: **גמ' והא אמרת רישא אין מפנין.** מבית לבית: **סיפא אתאן לבית שבחצר.** והכי קתני מפנה הוא מבית שבחצרו לחצרו: **בדיק לן.** אי ידעינן לתרוצי: **בי"ד.** מוליכין ומביאין כלים: **בחולו של מועד.** אין מביאין: **כאן במאמינו.** לאומן אין מביאין, דשלא לצורך הוא: **אין מאמינו.** מביאין:

והתניא

נטייבה או נדיירה. פי' בקונטרס היינו מלאכה שבקרקע מדרבנן אבל נטלו קוצים אין זו עבודת קרקע ובגיטין (ד' מד: ושם) פירש בקונטרס דבקוצה[י] מלאכה דרבנן וצ"ל דאיירי בקוצים תלושים דמחוברים[ס] כל דהו הוי דאורייתא דאמרינן בשבת (ד' קג.) התולש עולשין והמזרד זרדין אם ליפות את הקרקע כל שהוא ואע"פ שאין מכוין ליפות דקאמר[ע] התם דפטור גבי שבת כגון בארעא דחבריה אבל גבי שביעית לא בעינן מלאכת מחשבת: **נטייבה.** פי' בקונטרס זבל בהמות ובפי' ר"ח חורש בה חרישה יתירה ובירושלמי[פ] מפרש כן ומ"מ אין נראה שתהא מן התורה וקשה היכי מוכח מיניה בבכורות (ד' לד:) בעיא דצרם אוזן בבכור דהוי דאורייתא ומוכר עבדו נמי בפ' השולח (גיטין מד:) הא גבי עבד דכ"ע (ה) דפקע ממצות חמיר טפי ואומר ר"ת דבשביעית נחמיר כדאמר בקדושין פ"ק (ד' כ.) כמה קשה אבקה של שביעית משום הכי יש לפשוט כל הני א"נ ראוי להחמיר טפי (ו) מבשום מקום משום דהיו מזלזלין בה כדאמר (בסוף[צ]) הניזקין (דף נד.) שהיו חשודין על השביעית לכך מייתי שפיר מינה: **אין** לוקחין בתים עבדים כו' אלא לצורך המועד. פי' הר"ר יוסף הוא הדין בשאר דברים צריך לצורך המועד דהא אסור למכור פירות אלא לצורך המועד[ק] אלא רבותא קמ"ל דאפי' הני דהויין בפרהסיא שרי לצורך המועד וצריך עיון אי צריך (ז) הני לינעל כמו בההיא דפירות כסות וכלים (לקמן ע"ב) וההיא דלעיל (דף יב:) מכניס פירות מצריך בגמ' לינעל אע"פ שאינו במשנה: **אין** מפנין מבית לבית. בירושלמי מתיר מבית אחר לביתו שערב לאדם לדור בשלו:

בשביל

מסורת הש"ס עם הוספות

א) שביעית פרק ד מ"ב גיטין מד: בכורות לד:, ב) [עי' פרש"י עירובין ה. בד"ה והאמר ר"נ], ג) גיטין מד: בכורות לד:, ד) [גיטין נג. וש"נ], ה) עיין תוס' לעיל ו. ד"ה דמזולי, ו) לקמן יח:, ז) פסחים נה. [תוספתא שם פ"ג], ח) [פסחים נה:], ט) [לעיל ח:], י) לקמן ע"ב, כ) [לעיל ז. ע"ש], ל) [לקמן יח:], מ) [פסחים נה:], נ) לעיל ג., ס) שביעית פ"ד ה"ב, ע) יב ע"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' ואם אינו מאמינו או. תיבת או מוקף ונ"ב מפרש"י משמע דלא גרס או: (ב) רש"י ד"ה נידיירה ע"י דיר בהמה ניזדבלה עבודת קרקע: (ג) ד"ה לאתויי כו' הא תנא ליה לצורך המוכר אלא לאתויי: (ד) ד"ה פרושי קא מפרש לצורך המוכר כילד כגון: (ה) תוספות ד"ה נטייבה פי' כו' גבי עבד דכולי עלמא דמפקע ליה ממצות חמיר טפי: (ו) בא"ד ראוי להחמיר טפי בשביעית מבשום מקום: (ז) ד"ה אין לוקחין כו' וצ"ע אי אין צריך בהני לינעל כו' וההיא דלעיל גבי מכנים:

◆

רש"י כת"י

צרם. כהן אוזן בכור לפסלו במום דבכור נוהג בזמן הזה ומי שיש לו בכור נותנו לכהן וכהן מיטפל בו עד שיומם מאליו ויאכלנו דאינו רשאי לאכלו כל זמן שלא הומם דקדשים בחוץ הוא ואם צרם כהן אוזן בכור להתירו קנסוהו רבנן כדאמרינן בבכורות (לד.) הצורם אוזן בכור הרי זה לא ישחוט (עולמית) דקנסינן ליה על דעבד איסורא כדכתוב (ויקרא כב) כל מום לא יהיה בו קרי ביה לא [י]הַ[י]ה להטיל בו מום והיינו דקאמ' אם תמצא לומר וכו' דקא מיבעיא לה התם צרם אוזן ומת מהו שיקנסו בניו אחריו וכו'. **דאיסורא דאוריתא.** דעבר בלאו דלא יהיה בו אבל גבי מועד אע"ג דאיסור מלאכה במועד דאוריתא במקום פסידא מיהא שרי כדאמרן והכא קנסא מדרבנן הוא ואימא דלא ליקנסו בניו אחריו. **המוכר** עבדו כנעני לגוי קנסוהו לפדותו עד מאה בדמיו במס' גיטין (מד.) בפרק השולח גט משום דהפקיעו מידי מצות דעבד חייב בכל מצות שהאשה חייבת כגון לא תעשה או מצות [עשה] שלא הזמן גרמא. (ממונא שיאבד קנסוה רבנן). **ממונא** קנים רבנן. שיהא נאבד אותו ממון בין ישנו לבעלים בין אינו. **נתקווצה.** נטלו קוצים מתוכה דלאו מלאכה היא כולי האי [ולא חשיב עבודה] [ריטב"א]. **נטייבה.** הטיבו הקרקע בזבל על ידי משאות חמורים ועגלות. **נדיירה.** ניזבליה על ידי דיר של בהמות כדפרשית לעיל[ע]. **טימא טהרותיו.** של חבירו אע"פ שלא גזלן שהרי שלו מוטל לפניו קנסוהו. **לא שמיה היזק.** וקנסא בעלמא ולדידיה קנסו וכו' (בתים ועבדים ושפחות אלא לצורך המועד רב נחמן הכי סבירא ליה מתני'). **אין לוקחין בתים עבדים ובהמה אלא לצורך המועד.** שהקונה צריך להם בתים לדור בהם במועד עבדים לשמשו ולא למוכרן בהמה לשחיטה. **או לצורך המוכר.** שצריך המוכר למעות לצורך יום טוב ושאין לו מה יאכל כלומר אם בשביל צורך המועד צריך שישתכר להוליכן לבית הקונה ולעסוק בהן שאין לו לשכיר מה יאכל ביום טוב אם לא ישתכר כאן התירו חכמים לקונתן כדי שישתכר זה. ל"א ושאין לו מה יאכל כלומ' שיקנה עבדים לצורך[ל] שאין לו מה יאכל כגון הסופר והוא יקנה עבדים כדי שיכתוב הסופר את שטר המכירה ויתן לו שכרו ויאכל זה בחולו של מועד אלמא יכול לקנות כדי שיתן שכר פעולה. **פרושי קא מפרש.** לצורך המועד שאין לו מה יאכל אם לא ימכור. ה"ג ת"ש **אין כותבין שטרי וכו'.** ולא גרסי' איתיביה. [המשך בסוף המסכת]

עין משפט נר מצוה

לד א מיי' פ"א מהל' שמיטה ויובל הל' יד סמג לאוין רסו:
לה ב ג מיי' שם הל' יג:
לו ד ה מיי' פ"ז מהל' חובל ומזיק הל' א ב ג סמג עשין ע טוש"ע ח"מ סי' שפה סעיף א:
לז ו מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה כב טוש"ע א"ח סי' תקלט סעיף יב:
לח ז מיי' שם הל' יב טוש"ע שם סי' תקמה סעיף ו:
לט ח מיי' שם טוש"ע שם סי' תקמד סעיף ג:
מ ט מיי' שם פ"ח הלכה יט טוש"ע שם סי' תסח סעיף ה:
מא י כ מיי' שם הל' טז טוש"ע שם סי' תקלה סעיף א:
מב ל מיי' שם הל' כא טוש"ע שם סי' תסח סעיף י:

◆

משנת ראשונים

נטייבה. תמן אמרי כשניטלו קוציה, ורבנן דהכא אמרי משחרש. על דעתין דרבנן דהכא אי זהו הטיוב, כל העם חורש פעם אחד והוא חורש ב' פעמים.
[ר"ש משנץ, שביעית]

אין לוקחין בתים וכו'. כולהו משכחת לו לצורך המועד, בתים לדור בה בריוח במועד, אבנים לתקן כותל הגוהה דשרינן בפ"ק (ז.) לתקנו במועד, והכי מפרש בירושלמי, עבדים צריך לו לשמשו במועד, בהמה לשחיטה.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

וחכ"א שלש אומניות. ומשמע דרבנן דשרו שלש מלאכות לגמור ולהתחיל, הכי נמי שרו גמר של כל שאר מלאכות שהן לצורך המועד כדברי ר' מאיר, אלא שהן מוסיפין להתיר התחלה באלו שלש מלאכות, ואיפשר שאינן מתירין אלא אלו שלש מלאכות בלבד בין לגמור בין להתחיל דלא שני להו לרבנן בין התחלת מלאכה לגמרי מלאכה, אלא כשהתירו הכל התירו, וכשאסרו הכל אסרו.
[רבינו דוד, פסחים]

אלא אמר רב אשי מועד אארבעה עשר קא רמית. ונראה שכך יישבו לשון הגמ' כי היאך ס"ד לתלות ענין י"ד בענין המועד, שהרי אין טעם איסורין שוה כי טעם איסור מלאכות במועד הוא משום טרחא ושלא למעט בשמחת הרגל ולפיכך התירו חכמים כל שהוא צורך המועד וכל שהוא דבר האבד כדי שלא יהא דואג על אבדתו ונמנע משמחת יום טוב, וכן התירו שכר פעולה שאין לו מה יאכל, אבל איסור מלאכות בי"ד אינו למעט טורח ועמל דהא חול גמור הוא, ואין הטעם אלא כדי להכין צרכי יום טוב או שיתעסק בצרכי פסחו בזמן בית המקדש, או בזמן הזה בצרכי מצה ומרור והכשר כליו וביעור חמץ כדפרשית בדוכתה, ולפיכך כל שהוא לצורך הכנת צורך יום טוב כגון שאין לו מה יאכל ברגל מותר בי"ד, ומנו חכמים שלש אומניות אלו שיש בהן צורך עונג יום טוב לכלל ופרט אבל שאר מלאכות שאין בהם צורך יום טוב אין להתיר אע"פ שיהא מותר כיוצא בהם במועד לצורך דבר האבד וכיוצא בהם כנ"ל, ורבינא ורב פפא נמי אהאי טעמא סמכי אלא דלא פרישו לא ואתא רב אשי ופריש לה.
[ריטב"א]

הגהות וציונים

א] עי' תוס' בעמוד הקודם ומשמע דלא הי' בגירסתם תיבת "דאורייתא" אלא "משום דאיסורא עבד" ועי' תוס' חגיגה יח ע"א: ב] בכת"י **טהרות**, וכ"ה נכון או שצ"ל טהרותיו **של חבירו** (וכ"ה ברש"י והפסק הנקודה צ"ל אחרי תיבות "של חבירו", דק"ס): ג] בכת"י נוסף **וקנסא דרבנן הוא**, וכ"ה בגיטין ובבכורות: ד] בכת"י דהא **אישתרי** שכר: ה] בכת"י נוסף **לא יְהַיֶּה בו מום** כלומר (וע"ע רש"י כת"י): ו] נדצ"ל **דהיכי מתרצי** מילתא (רש"ש): ז] צ"ל **איכא** מלאכה (באה"מ): ח] צ"ל **דאי מחוברים** (ראש משביר): ט] צ"ל **ואע"ג שבאין** מכוין ליפות **קאמר** (ראש משביר): י] צ"ל **בפרק** (גליון): כ] ועי' רש"י לקמן יח ע"ב ושם ברש"י כת"י (ועי' ממ"נ): ל] נדצ"ל לצורך **מי** שאין:

שזהו דבר האבד[כד], ואם כן **לְאֲתוּיֵי מַאי** - מה בא התנא להוסיף בזה, **לָאו לְאֲתוּיֵי** - האם לא בא לרבות **שְׂכַר פְּעוּלָּה**, וכוונת המשנה, שגם באופן שהמלוה מאמין ללוה, אלא שאין לסופר מה לאכול וזקוק הוא לכסף, מותר ללוה לתת לו לכתוב את השטר במועד לצורך אכילתו, ומוכח מכאן ששכר פעולה מותר.

מסיקה הגמרא, **שְׁמַע מִינָּהּ** - אכן יש לפשוט ממשנה זו ששכר פעולה במועד מותר[כה].

רב ששת מקשה על אביי:

מוֹתִיב רַב שֵׁשֶׁת - הקשה רב ששת לאביי, שנינו במשנה (פסחים נה.) לענין איסור עשיית מלאכה בערב פסח קודם חצות[כו], **וַחֲכָמִים אוֹמְרִים שָׁלֹשׁ אוּמָּנִיּוֹת**, כלומר, שלש מלאכות המפורטות להלן, אפילו אומנים **עוֹשִׂין מְלָאכָה** - מותר להם להתחיל במלאכתם **בְּעַרְבֵי פְסָחִים**, ואפילו במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה כל היום, ובלבד שיגמרו את מלאכתם **עַד חֲצוֹת**, ואלו הן, **הַחַיָּיטִין וְהַסַּפָּרִין וְהַכּוֹבְסִין**. ומבואר בברייתא (שם נה:) בטעם היתר מלאכות אלו, **הַחַיָּיטִין** מותרים לעשות מלאכה, **שֶׁכֵּן הֶדְיוֹט** [-אדם שאינו אומן בתפירה] **תּוֹפֵר כְּדַרְכּוֹ בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**, כמו ששנינו לעיל (ח:), ומאחר שמצינו שמלאכה זו הותרה אף בתוך המועד שהוא חמור מערב פסח, לפיכך בערב פסח שהוא קל מחול המועד, התירו אף לאומן[כז], וכן **הַסַּפָּרִין וְהַכּוֹבְסִין** מותרים במלאכה זו בערבי פסחים, **שֶׁכֵּן הַבָּאִין מִמְּדִינַת הַיָּם וְהַיּוֹצֵא מִבֵּית הָאֲסוּרִין מוּתָּרִין לְסַפֵּר וּלְכַבֵּס בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**, כמו ששנינו להלן (ע"ב), ומאחר שמצינו קצת היתר במלאכות אלו בחול המועד, לפיכך בערב פסח שהוא קל מחול המועד, התירו לכולם להסתפר ולכבס עד חצות היום[כח].

אחת 18/06/2018

ומקשה רב ששת, **וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ** - ואם כפי שעלה על דעתך **שְׂכַר פְּעוּלָּה שֶׁאֵין לוֹ מַה יֹּאכַל שָׁרֵי** - מותר בחול המועד, אם כן **כָּל מְלָאכוֹת נַמִּי לִישְׁתַּרְוּ** - יהיה מותר לעשותם בערב הפסח, **דְּהָא אִיכָּא** - שהרי יש אופן שמותר לעשותם בתוך המועד, בשביל **שְׂכַר פְּעוּלָּה כְּשֶׁאֵין לוֹ מַה יֹּאכַל**, וכשם שהתירו חכמים לחייטים וספרים וכובסים לעשות מלאכה בערב פסח מפני שיש אופן שמותר לעשותו בחול המועד, כמו כן יש להתיר מטעם זה בכל המלאכות. ומכך שהתירו חכמים לעשות רק את שלושת המלאכות הנזכרות, מוכח שאין להתיר עשיית מלאכה במועד לצורך שכר פעולה.

מקושיית רב ששת משמע שסובר שהטעם שהתירו לחייטים וספרים וכובסים לעשות מלאכה בערבי פסחים הוא בגלל שמצינו בהם היתר במועד, ואם כן לדעתו כל מלאכה שיש בה היתר לעשותה במועד באופנים מסוימים כפי שנתבאר, מותר לעשותה בערב פסח בכל אופן, משום שערב פסח קל מחול המועד. האמוראים להלן מקשים על סברא זו ומוכיחים שאין טעם ההיתר משום זה בלבד.

מַתְקִיף לָהּ - הקשה **רַב פָּפָּא** על רב ששת, **אֶלָּא מֵעַתָּה** - לפי דבריך, גם ללא ההיתר עשיית מלאכה במועד לפועל שאין לו מה לאכול, **בִּנְיָן לִישְׁתְּרֵי** - יהיה מותר לעסוק בבניה בערב פסח, **שֶׁכֵּן** מצינו אופן שמותר לבנות בתוך המועד, כמו ששנינו בברייתא **כּוֹתֶל הַגּוֹהֶה** - הנוטה[כט] **לִרְשׁוּת הָרַבִּים, סוֹתֵר וּבוֹנֶה** את הכותל במועד **כְּדַרְכּוֹ** - בלא שינוי[ל], **מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה** שמא יפול על עוברי דרכים. ואם כן מדוע לא התירו חכמים בערב פסח גם מלאכת בנין[לא].

קושיא נוספת על רב ששת כעין זה:

מַתְקִיף לָהּ רָבִינָא, אֶלָּא מֵעַתָּה לַבְלָר - סופר, **לִישְׁתְּרֵי** - יהיה מותר לו לכתוב בערב הפסח, **שֶׁכֵּן** יש אופן שמותר לכתוב במועד וכמו שמבואר במשנה (להלן יח:), **כּוֹתְבִין** במועד **קִידּוּשֵׁי נָשִׁים** - שטר קידושין, כשמקדשים את האשה בשטר[לב], **גִּיטִּין**, כגון שיוצא לדרך רחוקה, ואם לא יכתוב גט עכשיו יש לחשוש שמא לא יחזור ותישאר עגונה[לג], **וְשׁוֹבָרִין**[לד] - כגון שהלוה אינו רוצה לשלם את חובו אם לא יקבל שובר מהמלוה, לפיכך מותר לכתוב, שמא לאחר הרגל לא יהיה ללוה לפרוע[לה]. ומדוע אסור הדבר בערב הפסח.

ומוכח ממשנה זו שאין עיקר הטעם שהותרו המלאכות הנזכרות בערב הפסח משום שיש להן היתר בחול המועד.

רב אשי מבאר מדוע הותרו בערב פסח רק שלש האומניות הנזכרות לעיל, ומיישב את דברי אביי:

אֶלָּא אָמַר רַב אַשִׁי, מוֹעֵד אַאַרְבָּעָה עָשָׂר קָא רָמֵית - מהיתר מלאכה במועד על היתר מלאכה בארבעה עשר אתה רב ששת מקשה, והלא חילוק גדול ביניהם, **מוֹעֵד** איסור המלאכה בו **מִשּׁוּם טִירְחָא הוּא** - כדי שלא יטרח במועד וימעט בשמחת הרגל, **וּלְפִיכָךְ בִּמְקוֹם פְּסֵידָא** - שיהיה לו הפסד אם לא תיעשה המלאכה, **שָׁרוּ רַבָּנָן** - התירו חכמים לעשות, כדי שלא יהיה דואג על איבוד ממונו וימנע משמחת יום טוב, וכן התירו בכל מקום שהוא לצורך שמחת יום טוב, כגון שכר

[כד] **המיוחס** לרש"י (ד"ה שאין) על פי הערות הגרי"ש אלישיב (ד"ה ולכס) ועוד [והיינו משום שמא לאחר המועד לא ימצא ממי ללוות]. ומשמע מדבריו שלא גרס במשנה את תיבת 'או'. הגהות הב"ח (אות א). אך רש"י כת"י (ד"ה שכר) והריטב"א (ד"ה ולכס) ביארו שמתיבת 'או' מוכח שהכוונה לדין נוסף. [וראה בהערה להלן שמבואר בדבריהם שאכן גם לצורך הלוה, הלואה הותרה רק באופן שאין לו מה לאכול, ולא משום דבר האבד אחר, כגון שלא ימצא ממי ללוות אחר המועד].

[כה] **כעת** אין לדחות שהתנא 'פרושי קא מפרש' כפי שדחתה הגמרא לעיל, וכלומר, שהתנא מפרש שמה שהותר ללוות, הוא רק באופן שאין ללוה מה לאכול, משום שהרי אף בלא טעם זה של אין לו מה יאכל, מותר [משום דבר האבד, כפי שנתבאר]. המיוחס לרש"י (ד"ה שאין). ורש"י כת"י (ד"ה שכר) והריטב"א (ד"ה ולכס) ביארו, שכעת אין לדחות 'פרושי קא מפרש', משום שנכתב במשנה 'או שאין לו מה יאכל', ומוכח שזה דין חדש [אמנם לדעת המיוחס לרש"י אף בלא תיבת 'או' יש להוכיח. וראה בהגהות הב"ח (אות א) שכתב שאכן המיוחס לרש"י לא גרס תיבת 'או'. אך לדעת רש"י כת"י והריטב"א בלא תיבת 'או' היה ניתן לדחות 'פירושי קא מפרש', משום שאכן כתיבת שטר לצורך הלוה במועד מותרת רק באופן שאין לו מה לאכול, ולא משום דבר האבד אחר, כגון שלא ימצא ממי ללוות אחר המועד. על פי רש"י כת"י (ד"ה ולכס)].

[כו] **חמור** ערב פסח מערבי שבתות ומשאר ערבי ימים טובים לענין איסור עשיית מלאכה, שבערבי שבתות וימים טובים לא אסרו חכמים את המלאכה אלא מן המנחה ולמעלה, ואילו בערב פסח אסרו את המלאכה מחצות היום ומעלה, והטעם מבואר בירושלמי (פסחים פ"ד ה"א), לפי שמחצות היום ולמעלה הוא זמן הכשר להקרבת קרבן הפסח, ואינו דין שיהא קרבנו של אדם קרב והוא עוסק במלאכתו, ודעת רבים היא שאף בזמן הזה שאין קרבן פסח, נוהג איסור זה, כדי שיטרח אדם בהכנות צרכי ליל הסדר, ובתחילת הפרק שם (נ.) מובא במשנה שיש מקומות שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח אף לפני חצות היום, כדי שלא יהא אדם טרוד במלאכתו ויבוא לידי שכחת ביעור חמץ ושחיטת הפסח והכנות צרכי ליל הסדר. ובמשנה המובאת כאן הובאו דברי רבי מאיר שאמר, שמלאכה שהיא לצורך המועד, אם התחיל בה לפני ארבעה עשר בניסן מותר לו לגומרה בערב פסח אפילו במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה לפני חצות, אבל להתחיל אסור, וחכמים מוסיפים על רבי מאיר, שבשלש מלאכות המפורטות להלן מותר אפילו להתחיל.

[כז] **רש"י** בפסחים (נה: ד"ה שכן ההדיוט).

[כח] **רש"י** בפסחים (שם ד"ה שכן הבא).

[כט] **רש"י** (לעיל ז. ד"ה גוהה).

[ל] **ריטב"א** (ד"ה החייטין) בשם התוספות.

[לא] **לכאורה** היה על רבינא להקשות מכל מלאכות שהותרו בחול המועד באופן של דבר האבד, ומדוע הקשה דווקא מכותל גוהה. וביאר הריטב"א (שם) בשם התוספות, שרבינא לא הקשה כך, לפי שלדעת רבי יהודה (לעיל יא:) לא הותרה מלאכת דבר האבד אלא בשינוי, ואם כן היה רב ששת יכול לטעון שמה שלא התירה המשנה בפסחים כל מלאכה, משום שמבואר בברייתא שהמשנה התירה דברים אלו אף בלא שינוי ['שכן הדיוט תופר כדרכו בחול המועד'], והמשנה היא כרבי יהודה שסובר שדבר האבד בחול המועד הותר רק בשינוי, ודווקא מדבר שהותר כדרכו במועד יש ללמוד לערב יום טוב, אך מדבר האבד שמותר רק בשינוי בחול המועד, אין ללמוד שמותר לעשות בערב יום טוב. וראה עוד מה שתירץ בהמכתם (ד"ה ולי).

[לב] **ומותר** לכותבו במועד, מחשש שמא אם לא יכתוב ויקדש עכשיו, יקדמנו אחר, והרי זה דבר האבד, כמבואר להלן (יח:).

[לג] **רע"ב** (פ"ג מ"ג).

[לד] **'שובר'** היינו שכותב המלוה ללוה שפרע לו את חובו, לראיה עבור הלוה שפרע את חובו.

[לה] **תפארת** ישראל (שם אות כא). ובמלאכת שלמה (שם) כתב, שמשום כך אין לחשוש, אלא מדובר באופן שאין למלוה שטר חובו שאם לא יפרע לו עכשיו, לא יוכל להוציא ממנו בפעם אחרת, אך אם יש לו שטר חוב אין המלוה מפסיד שכן יתבענו לאחר המועד. וכתב הרע"ב (שם) שבאופן זה שהלוה אינו מוכן לפרוע בלא שובר אנו שומעים לו ואי אפשר לחייבו לפרוע.

צרם אזן בבכור קנסו בנו אחריו משום דאיסורא דאורייתא[א] ואם תמצי לומר מכר עבדו לעובד כוכבים ומת קנסו בנו אחריו משום דכל יומא מפקע ליה ממצות הכא מאי גברא קנים רבנן והא ליתיה או דלמא ממונא קנים רבנן והא איתיה א"ל תניתוה [א] שדה [א] שנתקווצה בשביעית תזרע למוצאי שביעי' [ב] נטייבה או נדיירה לא תזרע למוצאי שביעית ואמר ר' יוסי בר חנינא [ב] [ג] נקטינן הטיבה ומת בנו זורעה אלמא לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן ה"נ לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן אמר אביי [ג] [ד] נקטינן טימא טהרותיו[ב] ומת לא קנסו בנו אחריו מאי טעמא [ד] [ה] היזק שאינו ניכר לא שמיה היזק[ג] לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן: **מתני'** [ו] אין לוקחין בתים עבדים ובהמה אלא לצורך המועד או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל: **גמ'** בעא מיניה רבא מרב נחמן שכר פעולה שאין לו מה יאכל מהו [ה] א"ל תנינא או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל לאתויי מאי לאו לאתויי שכר פעולה א"ל לא פרושי קא מפרש איתיביה אביי [ו] [ז] אין כותבין שטרי חוב במועד ואם אינו מאמינו (א) או שאין לו מה יאכל ה"ז יכתוב שאין לו מה יאכל לאתויי מאי לאו [ח] לאתויי שכר פעולה שמע מינה מותיב רב ששת [ז] וחכ"א [ט] שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות החייטין והספרין והכובסין [ח] החייטין שכן [ט] הדיוט תופר כדרכו בחולו של מועד הספרין והכובסין שכן [י] הבאין ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מותרין לספר ולכבס בחולו של מועד ואי ס"ד שכר פעולה שאין לו מה יאכל שרי כל מלאכות נמי לישתרו דהא איכא[ד] שכר פעולה שאין לו מה יאכל מתקיף לה רב פפא אלא מעתה בנין לישתרי שכן [י] כותל הגוהה לרה"ר סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה מתקיף לה רבינא אלא מעתה לבלר לישתרי שכן כותבין [ל] קידושי נשים גיטין ושוברין אלא אמר רב אשי מועד אארבעה עשר קא רמית מועד משום טירחא הוא ובמקום פסידא שרו רבנן ארבעה עשר משום צורך יום טוב הוא מידי דצורך יו"ט שרו רבנן מידי דלאו צורך יום טוב לא שרו רבנן: **מתני'** [י] אין מפנין מבית לבית אבל מפנה הוא לחצרו אין מביאין כלים מבית האומן אם חושש להם מפנן לחצר אחרת: **גמ'** והאמרת רישא אין מפנין כלל אמר אביי [כ] סיפא אתאן לבית שבחצר: ואין מביאין כלים מבית האומן: [מ] אמר רב פפא בדיק לן רבא תנן אין מביאין כלים מבית האומן ורמינהו מוליכין ומביאין כלים מבית האומן ואע"פ שאינן לצורך המועד ושנינן ליה [ל] כאן בארבעה עשר כאן בחולו של מועד איבעית אימא הא והא בחולו של מועד כאן במאמינו כאן בשאינו מאמינו

והתניא

צרם אזן בבכור. חתך מאזנו מעט, כדי שיהא בעל מום ויהא מותר לו, ואסור לעשות כן משום מום לא יהיה בו (ויקרא כב)[ס] כלומר לא תטיל בו מום, ואם הטיל בו מום קנסוהו רבנן דלא יהנה ממנו, ואם מת אין בניו נהנין ממנו: משום דאיסורא דאורייתא הוא. אבל האי דכוון מלאכתו במועד דלאו איסורא דאורייתא הוא, דהא בלא מתכוין מותר לגמרי: מכר עבדו לעובד כוכבים. קנסוהו רבנן ויצא לחירות, דאי ברח מן העובד כוכבים אין ישראל יכול לכופו לעבודתו, ואם מת אין בניו יכולין לכופו: דכל יומא מפקע ליה ממצות. דכל זמן שהוא ברשות העובד כוכבים אינו עוסק במצות: גברא. דנתכוון לעשות מלאכה קנסו רבנן שלא ליהנות ממנה: ממונא קנסוה רבנן. ואפילו בניו אין יכולין ליהנות ממנה: שנתקווצה. ניטלו ממנה קוצים שבה: נטייבה. נזבלה, שהוליך הזבל בעגלות ומשאות: נידיירה. על ידי דיר בהמה, (ב) לזבלה עבודת קרקע היא (נזדבלה), כל הני מדרבנן נינהו[י] ואעפ"כ קנסו דלא תזרע למוצאי שביעית: טימא טהרותיו. של חבירו קנסו דחייב לפרעו: היזק שאינו ניכר הוא. דהא בעיניה הוא: שכר פעולה שאין לו מה יאכל. שאין לו לפועל מה יאכל: מהו. שיתן לו מלאכה ולשוכרו כדי שיהא לו מה לאכול: לאתויי מאי. אי למוכר הא תני ליה לצורך (ג) המועד, אלא לאתויי שכר פעולה שאין לו מה יאכל דמותר: פרושי קא מפרש. לצורך (ד) המועד כיצד כגון שאין לו למוכר מה יאכל, ולעולם לא תיפשוט מיניה לשכר פעולה: ואם אינו מאמינו. מלוה ללוה: שאין לו מה יאכל לאתויי מאי. אם משום לוה הא קאמר אם אינו מאמינו מותר, והכא לא מצי לתרוצי פרושי קא מפרש דהכי מיתרמי[ו] מילתא דאם אינו מאמינו שאין לו מה יאכל, לאו מילתא היא, דהא מותר בלאו הכי: לאו לאתויי שכר פעולה. שאין לו לסופר מה יאכל שרי בחולו של מועד: כל מלאכה נמי תשתרי. בערב הפסח דהא אישתרי שכר פעולה בחולו של מועד, אלא תיפשוט מיניה דשכר פעולה שאין לו מה יאכל אסור בחולו של מועד: מתקיף לה רב פפא. אדרב ששת פריך, מדפריך מהאי דתנן שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים כו' אלמא סבר כל מלאכה שרשאי אתה לעשות בחולו של מועד עושין אותה בערב הפסח: א"כ בנין לישתרי. בערב הפסח, דהא כותל הגוהה לרה"ר מותר לבנותו בחולו של מועד: מתקיף לה רבינא. סבר נמי כרב פפא: ה"ג אלא אמר רב אשי: משום צורך י"ט. שרי כגון הני ג' אומניות ותולא, והוא הדין אם אין לו מה יאכל, דאין צורך י"ט גדול מזה: מתני' אבל מפנה הוא לחצרו. והא משמע ליה עכשיו שמפנה מבית שבחצר אחרת לחצרו: אם חושש. שמא יגנבו: גמ' והא אמרת רישא אין מפנין. מבית לבית: סיפא אתאן לבית שבחצר. והכי קתני מפנה הוא מבית שבחצרו לחצרו: בדיק לן. אי ידעינן לתרוצי: בי"ד. מוליכין ומביאין כלים: בחולו של מועד. אין מביאין: כאן במאמינו. לאומן אין מביאין, דשלא לצורך הוא: אין מאמינו. מביאין:

והתניא

נטיבה או נדיירה. פי' בקונטרס היינו מלאכה שבקרקע מדרבנן אבל נטלו קוצים אין זו עבודת קרקע ובגיטין (ד' מד: ושם) פירש בקונטרס דבקוצה[ו] מלאכה דרבנן וצ"ל דאיירי בקוצים תלושים למחוברים[ס] כל דהו הוי דאורייתא דאמרינן בשבת (ד' קג.) התולש עולשין והמזרד זרדין אם ליפות את הקרקע כל שהוא ואע"פ שאין מכוין ליפות דקאמר[ט] התם דפטור גבי שבת כגון בארעא דחבריה אבל גבי שביעית לא בעינן מלאכת מחשבת: **נטיבה.** פי' בקונטרס זבל בהמות ובפי' ר"ח חורש בה חרישה יתירא ובירושלמי[ס] מפרש כן ומ"מ אין נראה שתהא מן התורה וקשה היכי מוכח מיניה בבכורות (ד' לד:) בעיא דצרם אוזן בבכור דהוי דאורייתא ומוכר עבדו נמי בפ' השולח (גיטין מד:) הא גבי עבד דכ"ע (ה) דפקע ממצות חמיר טפי ואומר ר"ת דבשביעית נחמיר כדאמר בקדושין פ"ק (ד' כ.) כמה קשה אבקה של שביעית משום הכי יש לפשוט כל הני א"נ ראוי להחמיר טפי (ו) מבשום מקום משום דהיו מזלזלין בה כדאמר (בסוף[י]) הניזקין (דף נד.) שהיו חשודין על השביעית לכך מייתי שפיר מינה: **אין** לוקחין בתים עבדים כו' אלא לצורך המועד. פי' הר"ר יוסף הוא הדין בשאר דברים צריך לצורך המועד דהא אסור למכור פירות אלא לצורך המועד[י] אלא רבותא קמ"ל דאפי' הני דהויין בפרהסיא שרי לצורך המועד וצריך עיון אי צריך (ז) הני לינעא כמו בההיא דפירות כסות וכלים (לקמן ע"ב) וההיא דלעיל (דף יב:) מכנים פירות מצריך בגמ' לינעא אע"פ שאינו במשנה: **אין** מפנין מבית לבית. בירושלמי מתיר מבית אחר לביתו שערב לאדם לדור בשלו:

בשביל

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) שביעית פרק ד מ"ב גיטין מד: בכורות לד:, ב) [עי' פרש"י עירובין ה. בד"ה והאמר ר"נ], ג) גיטין מד: בכורות לד:, ד) [גיטין נג. וש"נ], ה) עיין תוס' לעיל ו. ד"ה דמוזלי, ו) לקמן יח:, ז) פסחים נה. [תוספתא שם פ"ג], ח) [פסחים נה:], [illegible] ח:], י) לקמן ע"ב, כ) [לעיל ז. ע"ש], ל) [לקמן יח:], מ) [פסחים נה:], נ) לעיל ג., ס) שביעית פ"ד ה"ב, ע) יב ע"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' ואם אינו מאמינו או. תיבת או מוקף ונ"ב מפרש"י משמע דלא גרס או[ס]: (ב) רש"י ד"ה נידיירה ע"י דיר בהמה ניזדבלה עבודת קרקע: (ג) ד"ה לאתויי כו' הא תנא ליה לצורך המוכר אלא לאתויי: (ד) ד"ה פרושי קא מפרש לצורך המוכר כיצד כגון: (ה) תוספות ד"ה נטייבה פי' כו' גבי עבד דכולי עלמא דמפקע ליה ממצות חמיר טפי: (ו) בא"ד ראוי להחמיר טפי בשביעית מבשום מקום: (ז) ד"ה אין לוקחין כו' וצ"ע אי צריך בהני לינעא כו' והיא דלעיל גבי מכנים:

◆

רש"י כת"י

צרם. כהן אוזן בכור לפסלו במום דבכור נוהג בזמן הזה ומי שיש לו בכור נותנו לכהן וכהן מיטפל בו עד שיומם מאיליו ויאכלנו דאינו רשאי לאכלו כל זמן שלא הומם דקדשים בחוץ הוא ואם צרם כהן אוזן בכור להתירו קנסוהו רבנן כדאמרינן בבכורות (לד.) הצורם אוזן בכור הרי זה לא ישחוט (עליו) עולמית דקנסינן ליה על דעבד איסורא כדכתוב (ויקרא כב) כל מום לא יהיה בו קרי ביה לא [י]הַ[י]ה להטיל בו מום והיינו דקאמ' אם תמצא לומר וכו' דקא מיבעיא לה התם צרם אוזן ומת מהו שיקנסו בניו אחריו וכו'. **דאיסורא דאוריתא.** דעבר בלאו דלא יהיה בו אבל גבי מועד אע"ג דאיסור מלאכה במועד דאוריתא במקום פסידא מיהא שרי כדאמרן והכא קנסא מדרבנן הוא ואימא דלא ליקנסו בניו אחריו. **המוכר** עבדו כנעני לגוי קנסוהו לפדותו עד מאה בדמיו במס' גיטין (מד.) בפרק השולח גט משום דהפקיעו מידי מצות דעבד חייב בכל מצות שהאשה חייבת כגון לא תעשה או מצות [עשה] שלא הזמן גרמא. (ממונא שיאבד קנסוה רבנן). **ממונא קנים רבנן.** שיהא נאבד אותו ממון בין ישנו לבעלים בין אינו. **נתקווצה.** נטלו קוצים מתוכה דלאו מלאכה היא כולי האי [ולא חשיב עבודה] [ריטב"א]. **נטייבה.** הטיבו הקרקע בזבל על ידי משאות חמורים ועגלות. **נדיירה.** ניזבליה על ידי דיר של בהמות כדפרשית לעיל[ע]. **טימא טהרותיו.** של חבירו אע"פ שלא גזלן שהרי שלו מוטל לפניו קנסוהו. **לא שמיה היזק.** וקנסא בעלמא ולדידיה קנסו וכו' (בתים ועבדים ושפחות אלא לצורך המועד רב נחמן הכי סבירא ליה מתני'). **אין לוקחין בתים עבדים ובהמה אלא לצורך המועד.** שהקונה צריך להם בתים לדור בהם במועד עבדים לשמשו ולא למוכרן בהמה לשחיטה. **או לצורך המוכר.** שצריך המוכר למעות לצורך יום טוב ושאין לו מה יאכל כלומר אם בשביל צורך המועד צריך שישתכר להוליך לבית הקונה ולעסוק בהן שאין לו לשכיר מה יאכל ביום טוב אם לא ישתכר כאן התירו חכמים לקונתן כדי שישתכר זה. ל"א ושאין לו מה יאכל כלומ' שיקנה עבדים לצורך[ל] שאין לו מה יאכל כגון הסופר והוא יקנה עבדים כדי שיכתוב הסופר את שטר המכירה ויתן לו שכרו ויאכל זה בחולו של מועד אלמא יכול לקנות כדי שיתן שכר פעולה. **פרושי קא מפרש.** לצורך המועד שאין לו מה יאכל אם לא ימכור. ה"ג ת"ש אין כותבין שטרי וכו'. ולא גרסי' איתיביה. [המשך בסוף המסכת]

עין משפט
נר מצוה

לד א מיי' פ"א מהל' שמיטה ויובל הל' יד סמג לאוין רסז:

לה ב ג מיי' שם הל' יג:

לו ד ה מיי' פ"ז מהל' חובל ומזיק הל' א ב ג סמג עשין ע טוש"ע ח"מ סי' שפה סעיף א:

לז ו מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה כב טוש"ע א"ח סי' תקלט סעיף יב:

לח ז מיי' שם הל' יג טוש"ע שם סי' תקמה סעיף ו:

לט ח מיי' שם טוש"ע שם סי' תקמב סעיף ג:

מ ט מיי' שם פ"ח הלכה יט טוש"ע שם סי' תמח סעיף ה:

מא י כ מיי' שם הל' טז טוש"ע שם סי' תקלה סעיף א:

מב ל מיי' שם הל' כא טוש"ע שם סי' תמח סעיף

◆

משנת ראשונים

נטיבה. תמן אמרי כשניטלו קוציה, ורבנן דהכא אמרי משחרש. על דעתין דרבנן דהכא אי זהו הטיוב, כל העם חורש פעם אחד והוא חורש ב' פעמים.
[ר"ש משנץ, שביעית]

אין לוקחין בתים וכו'. כולהו משכחת לו לצורך המועד, בתים לדור בה בריוח במועד, אבנים לתקן כותל הגוהה דשרינן בפ"ק (ז.) לתקנו במועד, והכי מפרש בירושלמי, עבדים צריך לו לשמשו במועד, בהמה לשחיטה.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

וחכ"א שלש אומניות. ומשמע דרבנן דשרו שלש מלאכות לגמור ולהתחיל, הכי נמי שרו גמר של כל שאר מלאכות שהן לצורך המועד כדברי ר' מאיר, אלא שהן מוסיפין להתיר התחלה באלו שלש מלאכות, ואיפשר שאינן מתירין אלא אלו שלש מלאכות בלבד בין לגמור בין להתחיל דלא שני להו לרבנן בין התחלת מלאכה לגמרי מלאכה, אלא כשהתירו הכל התירו, וכשאסרו הכל אסרו.
[רבינו דוד, פסחים]

אלא אמר רב אשי מועד אארבעה עשר קא רמית. ונראה שכך יישבו לשון הגמ' כי היאך ס"ד לתלות ענין י"ד בענין המועד, שהרי אין טעם איסורין שוה כי טעם איסור מלאכות במועד הוא משום טרחא ושלא למעט בשמחת הרגל ולפיכך התירו חכמים כל שהוא צורך המועד וכל שהוא דבר האבד כדי שלא יהא דואג על אבדתו ונמנע משמחת יום טוב, וכן התירו שכר פעולה שאין לו מה יאכל, אבל איסור מלאכות בי"ד אינו למעט טורח ועמל דהא חול גמור הוא, ואין הטעם אלא כדי להכין צרכי יום טוב או שיתעסק בצרכי פסחו בזמן בית המקדש, או בזמן הזה בצרכי מצה ומרור והכשר כליו וביעור חמץ כדפרשית בדוכתה, ולפיכך כל שהוא לצורך הכנת צורך יום טוב כגון שאין לו מה יאכל ברגל מותר בי"ד, ומנו חכמים שלש אומניות אלו שיש בהן צורך עונג יום טוב לכלל ופרט אבל שאר מלאכות שאין בהם צורך יום טוב אין להתיר אע"פ שיהא מותר כיוצא בהם במועד לצורך דבר האבד וכיוצא בהם כנ"ל, ורבינא ורב פפא נמי אהאי טעמא סמכי אלא דלא פרישו לא ואתא רב אשי ופריש לה.
[ריטב"א]

הגהות וציונים

א] עי' תוס' בעמוד הקודם ומשמע דלא הי' בגירסתם תיבת "דאורייתא" אלא "משום דאיסורא עבד" ועי' תוס' חגיגה יח ע"א: ב] בכת"י טהרות, וכ"ה נכון או שצ"ל טהרותיו של חבירו (וכ"ה ברש"י והפסק הנקודה צ"ל אחרי תיבות "של חבירו", דק"ס): ג] בכת"י נוסף וקנסא דרבנן הוא, וכ"ה בגיטין ובבכורות: ד] בכת"י דהא אישתרי שכר: ה] בכת"י נוסף לא יְהְיֶה בו מום כלומר (וע"ע רש"י כת"י): ו] נדצ"ל דהיכי מתרצי מילתא (רש"ש): ז] צ"ל איכא מלאכה (באה"מ): ח] צ"ל דאי מחוברים (ראש משביר): ט] צ"ל ואע"ג שבאין מכוין ליפות קאמר (ראש משביר): י] צ"ל בפרק (גליון): כ] ועי' רש"י לקמן יח ע"ב ושם ברש"י כת"י (ועי' ממ"נ): ל] נדצ"ל לצורך מי שאין:

פעולה[לו]. אך **אַרְבָּעָה עָשָׂר** איסור המלאכה בו **מִשּׁוּם צוֹרֶךְ יוֹם טוֹב הוּא** - שיהיה פנוי להכין צרכי יום טוב ולא יהיה טרוד במלאכה, ולא משום טרחה ועמל, שהרי אין זה יום טוב אלא חול גמור הוא, ועל כן **מִידִי דְּצוֹרֶךְ יוֹם טוֹב** - כל דבר שהוא לצורך יום טוב כתפירה, תספורת וכיבוס, **שָׁרוּ** - התירו **רַבָּנָן** לעשותו בערב הפסח[לז], אך **מִידִי** - דבר **דְּלָאו צוֹרֶךְ יוֹם טוֹב**, כגון דבר האבד או שאר מלאכות שמצינו שהתירו לעשות בחול המועד, **לָא שָׁרוּ רַבָּנָן** לעשותו בערב הפסח אם אינו לצורך יום טוב, משום שאין כאן הטעם של שמחת יום טוב, ולפיכך נקטו בברייתא דווקא את שלושת מלאכות אלו, משום שבהם יש צורך יום טוב, ודרך בני אדם לאחרם עד ערב יום טוב.

אם כן עיקר הטעם שהתירו מלאכה בערב יום טוב אינו משום שערב יום טוב קל מחול המועד ויש להתיר בו כל מה שהקילו בו בחול המועד החמור, כפי שסבר רב ששת. אלא עיקר הטעם הוא שהתירו בערב יום טוב כל מלאכה שהיא לצורך יום טוב[לח]. ולפיכך אין להקשות על אביי כקושיית רב ששת לעיל, שאם שכר פעולה מותר בחול המועד מדוע לא התירו כל מלאכה בערב יום טוב, שכן מה שאינו לצורך יום טוב לא התירו.

18/06/2018אהח

* * *

משנה

משנתנו דנה בהעברת חפצים ממקום למקום בחול המועד:
אֵין מְפַנִּין בחול המועד תבואה וכלים שאינם לצורך המועד[לט], **מִבַּיִת** אחד **לְבַיִת** אחר הרחוק ממנו, מפני הטורח[מ]. **אֲבָל מְפַנֶּה הוּא** מהבית **לַחֲצֵרוֹ**, ובגמרא יתבאר טעם ההיתר[מא].

דין נוסף, **אֵין מְבִיאִין** בחול המועד **כֵּלִים מִבֵּית הָאוּמָּן** שתיקנם, כשאין צריך להם במועד[מב], משום שיש בזה טורח שלא לצורך[מג]. **וְאִם חוֹשֵׁשׁ לָהֶם** שמא יגנבו[מד], **מְפַנָּן לְחָצֵר אַחֶרֶת** הסמוכה לבית האומן שהכלים נשמרים בה, שבמקום הפסד התירו חכמים. אך לא יביאם לביתו, שזו טירחה שאינה נחוצה לצורך שמירתם[מה].

*

גמרא

שנינו במשנה, שמותר לפנות כלים מהבית לחצר, והבינה הגמרא שההיתר הוא אפילו לפנות מבית שבחצר אחרת לחצרו. ועל כן מקשה הגמרא, **וְהָאָמְרַתְּ** - והרי אמרת **בְּרֵישָׁא** של משנתנו **אֵין מְפַנִּין** מבית לבית **כְּלָל**, ואם כן אסור אף מבית לחצר הרחוקה ממנו, שהלא אין טעם לחלק בין פינוי מבית לבית לבין פינוי מבית לחצר[מו], ונמצא שהרישא שאסרה סותרת את הסיפא שהתירה.

מתרצת הגמרא, **אָמַר אַבַּיֵי, הַסֵּיפָא אָתָאן** - באה ללמד **לְבַיִת שֶׁבֶּחָצֵר**, שמותר לפנות מבית שנמצא בחצר לאותה חצר עצמה[מז], שאין בזה טירחה כל כך[מח]. אולם מבית שבחצר אחת לחצר אחרת אכן אסור לפנות.

*

שנינו במשנה, **וְאֵין מְבִיאִין כֵּלִים מִבֵּית הָאוּמָּן**.

[לו] **ריטב"א** (ד"ה אלא).

[לז] **והוא** הדין שמותר להמציא מלאכה בערב הפסח לפועל שאין לו מה לאכול בשביל שכר הפעולה, שאין לך צורך יום טוב גדול מזה. המיוחס לרש"י (ד"ה משום). והוסיף הריטב"א (שם) בשם רש"י והתוספות, שהוא הדין לכל מלאכה שהיא לצורך יום טוב, והמשנה נקטה רק שלש אומניות אלו, כיון שבדרך כלל בערב יום טוב אלו הם המלאכות הנצרכות לעשותם לצורך היום טוב. ועיין בשפת אמת (ד"ה י"ד) שדן אם מותר לעשות את שלושת המלאכות האלו בערב יום טוב כשאינם לצורך היום טוב. והקרן אורה (ד"ה אלא) כתב שאסור.

[לח] **ומה** שנקטה הברייתא טעם ההיתר לעשות את המלאכות האלו בערב יום טוב, משום שהותרו המלאכות האלו לעשותם בחול המועד, כוונתה לומר כשם שמצינו שהותרו מלאכות אלו בחול המועד באופן שיש בהם צורך המועד, כך יש להתירם בערב יום טוב משום שיש בהם צורך המועד. ריטב"א (שם) בשם רש"י ותוספות. אמנם הקרן אורה (ד"ה אלא) הקשה, שבמשנה בפסחים (נה.) נחלקו חכמים ורבי יוסי בענין רצענים אם הותרו לעשות מנעלים בערב יום טוב, ומבואר בברייתא (שם ע"ב) שדעת חכמים שאין להתיר זאת בערב יום טוב משום שמלאכה זו לא הותרה בחול המועד, ומשמע שההיתר בערב יום טוב נסמך על מה שהותר בחול המועד, שאם נאמר שעיקר ההיתר הוא משום צורך יום טוב, אם כן גם עשיית מנעלים צריכה להיות מותרת שכן היא צורך יום טוב. ולכן ביאר, שעיקר הטעם הוא שהתירו בערב יום טוב כל מה שהקילו בו בחול המועד, ודבר שלא מצינו שהקילו בו בחול המועד לא התירו אפילו אם הוא צורך יום טוב [כגון רצענים], וכן למדו להתיר בערב יום טוב רק בדברים שבמועד התירום משום שגוף המלאכה נצרך ליום טוב, אך בדברים שהותרו בחול המועד משום הפסד ולא משום שגוף המלאכה נצרך ליום טוב [כגון שכר מלאכה], לא למדו להתיר בערב יום טוב שלא במקום הפסד אפילו אם גוף המלאכה הוא לצורך יום טוב.

[לט] **ריטב"א** (ד"ה אין מפנין), וכן פסק השולחן ערוך (או"ח סי' תקלה ס"א). וכתב במשנה ברורה (שם סק"ד), שאם מעביר דברים לצורך המועד, מותר לעשות זאת אף בפרהסיא אם הוא דבר הידוע וניכר שהוא צורך המועד.

[מ] **רש"י** כת"י (ד"ה אין), ר"י מלוניל (מ"ה) ועוד ראשונים. טעם איסור טירחה בחול המועד, משום שנראה כמבזה את המועדות. יראים (סי' שד). והריטב"א (ד"ה אלא) כתב, כדי שלא ימעט בשמחת הרגל.

והריטב"א (ד"ה אבל) הוסיף טעם אחר לדין משנתנו, שכאשר מוליך חפצים בפרהסיא ממקום למקום [כגון שמוציאו מחצר לחצר דרך רשות הרבים או דרך מבוי. ע"פ שולחן ערוך (או"ח סי' תקלה ס"א)], נראה הדבר כמעשה חול.

[מא] **ברש"י** כת"י (ד"ה אין) ור"י מלוניל (מ"ה) מבואר, שהמשנה עוסקת במפנה חפצים ממקום למקום. אך בירושלמי (ה"ד) מבואר, שמשנתנו עוסקת במפנה דירתו [כלומר עוקר דירתו ועובר לגור במקום אחר]. ומדברי הבית יוסף (או"ח סי' תקלה ס"א ד"ה ומ"ש רבינו אף) בביאור דעת הטור מבואר, שלשון 'פינוי' כולל את שני הדברים, בין מפנה כליו ובין מפנה דירתו. אך השפת אמת (ד"ה והאמרת) נוטה לומר, שנחלקו הבבלי והירושלמי בכוונת המשנה, ולירושלמי היתה גירסא אחרת במשנה ולכך פירש אותה על מפנה דירתו, עיין שם.

הירושלמי (שם) מתיר לעבור מדירה שאינה שלו לדירה שלו במועד, מפני ששמחה היא לאדם כשהוא דר בתוך שלו. והראשונים דנו האם הלכה כירושלמי או לא, ולהלכה כתב השולחן ערוך (או"ח שם ס"ב) 'יש מתירים לפנות מחצר של אחר לחצר שלו, ואפילו מנאה לכעורה'. וכתב המשנה ברורה (שם סק"ז), שרק במפנה דירתו יש להקל בזה, אך אין להקל לפנות כלים לחצר שלו.

[מב] **ריטב"א** (ד"ה אין מביאין) ועוד ראשונים, וכן מבואר בברייתא להלן (ע"ב).

[מג] **רש"י** (פסחים נה: ד"ה לאגר). והנמוקי יוסף (ד"ה אין מביאין) כתב שהאיסור הוא מפני החשד, שיחשבו הרואים שנתנם לאומן במועד לתקנם, ושהאומן תיקנם במועד [ור"י מלוניל (מ"ו) הביא את שני הטעמים]. וכתב הב"ח (או"ח סי' תקלה ס"ד) נפקא מינה בין הטעמים, שלטעמו של רש"י, יהיה מותר להביא כלים אם בית האומן ובית בעל הכלים הם באותה חצר, שבאופן זה אין לאסור מצד הטורח, כמבואר בגמרא להלן. אמנם לטעם השני, יהיה אסור אף באופן זה, כיון שעדיין שייך בזה חשד.

וכתבו האחרונים, שלדעת רש"י שהאיסור הוא מפני הטורח, איסור הולכת כלים מבית האומן כבר כלול בדין הראשון של משנתנו שאין מפנים מבית לבית, והמשנה הביאה את דין האומן רק לצורך המשך המשנה שבסמוך, שאם חושש להם רשאי לפנותם.

[מד] **המיוחס** לרש"י (ד"ה אם). וכגון שבית האומן רעוע ויכולים לגנוב ממנו. מאירי (ד"ה אמר - השני). ורש"י כת"י (ד"ה ואם) הביא אופן אחר של חשש, שהאומן צריך את שכרו במועד, ובעל הכלי חושש להשאיר את הכלי ברשות האומן אחר התשלום, פן יתבענו לשלם פעם נוספת.

[מה] **ואין** אומרים שכיון שכבר הוצרך לטרוח, רשאי לטרוח גם טירחה מרובה ולהביאם לביתו שישתמרו יפה, אלא רשאי לטרוח רק כפי ההכרח. ריטב"א (ד"ה אמר). וכתב, שמכל מקום אם יש חשש לכלים בכל מקום שהם, מותר לו אף להביאם לביתו [וכמבואר להלן (ע"ב)].

אף באופן שהאומן נחשב כשומר שכר [ראה בשולחן ערוך (חו"מ סי' שו)], רשאי להביא את הכלי מבית האומן כשחושש מפני גנבים, לפי שאינו רוצה לבא ולטרוח עם האומן בדין. מאירי (פסחים נה: ד"ה מוליכין).

יש להקשות, הלא לעיל (יב:) התירה המשנה להכניס פירותיו לביתו מפני הגנבים, ומדוע כאן עליו לפנותם רק לחצר אחרת. ויש לומר, ששם הקילו כיון שחשש גניבתם ניכר וגלוי הוא לכל. מאירי (ד"ה אמר).

[מו] **שבשני** האופנים ישנה טירחה. ולטעם שהביא הריטב"א (ד"ה אבל) שהאיסור הוא משום שנראה כמעשה חול, הרי בשני האופנים ישנה פרהסיא ונראה כמעשה חול.

[מז] **המיוחס** לרש"י (ד"ה סיפא). ורש"י כת"י (ד"ה מפנין) ועוד ראשונים פירשו, שכוונת הגמרא 'לבית שבחצר' שמותר לפנות מבית לבית באותה חצר. וכן פסק השולחן ערוך (או"ח סי' תקלה ס"א).

[מח] **ר"ן** (ד"ה והא) ונמוקי יוסף (ד"ה אבל). ולטעם שהביא הריטב"א (ד"ה אבל) שהאיסור הוא משום מעשה חול, כאן שמוליך את הכלים באותה חצר ולא דרך רשות הרבים, אין זה בפרהסיא ואינו נראה כמעשה חול.

צרם אזן בבכור קנסו בנו אחריו משום דאיסורא דאורייתא[א] ואם תמצי לומר מכר עבדו לעובד כוכבים ומת קנסו בנו אחריו משום דכל יומא מפקע ליה ממצות הכא מאי גברא קנים רבנן והא ליתיה או דלמא ממונא קנים רבנן והא איתיה א"ל תניתוה א) שדה [א] שנתקווצה בשביעית תזרע למוצאי שביעי' [ב] נטייבה או נדיירה לא תזרע למוצאי שביעית ואמר ר' יוסי בר חנינא ב) [ג] נקטינן הטיבה ומת בנו זורעה אלמא לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן ה"נ לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן אמר אביי ג) [ד] נקטינן טימא טהרותיו[ב] ומת לא קנסו בנו אחריו מאי טעמא ד) [ה] היזק שאינו ניכר לא שמיה היזק[ג] לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן: **מתני'** [ו] אין לוקחין בתים עבדים ובהמה אלא לצורך המועד או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל: **גמ'** בעא מיניה רבא מרב נחמן שכר פעולה שאין לו מה יאכל מהו ה) א"ל תנינא או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל לאתויי מאי לאו לאתויי שכר פעולה א"ל לא פרושי קא מפרש איתיביה אביי ו) [ז] אין כותבין שטרי חוב במועד ואם אינו מאמינו (א) או שאין לו מה יאכל ה"ז יכתוב שאין לו מה יאכל לאתויי מאי לאו [ח] לאתויי שכר פעולה שמע מינה מותיב רב ששת ז) וחכ"א [ט] שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות החייטין והספרין והכובסין ח) החייטין שכן ט) הדיוט תופר כדרכו בחולו של מועד הספרין והכובסין שכן י) הבאין ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מותרין לספר ולכבס בחולו של מועד ואי ס"ד שכר פעולה שאין לו מה יאכל שרי כל מלאכות נמי לישתרו דהא איכא[ז] שכר פעולה שאין לו מה יאכל מתקיף לה רב פפא אלא מעתה בנין לישתרי שכן כ) כותל הגוהה לרה"ר סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה מתקיף לה רבינא אלא מעתה לבלר לישתרי שכן כותבין ל) קידושי נשים גיטין ושוברין אלא אמר רב אשי מועד ארבעה עשר קא רמית מועד משום טירחא הוא ובמקום פסידא שרו רבנן ארבעה עשר משום צורך יום טוב הוא מידי דצורך יו"ט שרו רבנן מידי דלאו צורך יום טוב לא שרו רבנן: **מתני'** [י] אין מפנין מבית לבית אבל מפנה הוא לחצרו אין מביאין כלים מבית האומן אם חושש להם מפנן לחצר אחרת: **גמ'** והאמרת רישא אין מפנין כלל אמר אביי [כ] סיפא אתאן לבית שבחצר: ואין מביאין כלים מבית האומן: מ) אמר רב פפא בדיק לן רבא תנן אין מביאין כלים מבית האומן ורמינהו מוליכין ומביאין כלים מבית האומן ואע"פ שאינן לצורך המועד ושנינן ליה [ל] כאן בארבעה עשר כאן בחולו של מועד איבעית אימא הא והא בחולו של מועד כאן במאמינו כאן בשאינו מאמינו

והתניא

צרם אזן בבכור. חתך מאזנו מעט, כדי שיהא בעל מום ויהא מותר לו, ואסור לעשות כן משום מום לא יהיה בו (ויקרא כב)[ה] כלומר לא תטיל בו מום, ואם הטיל בו מום קנסוהו רבנן דלא יהנה ממנו, ואם מת אין בניו נהנין ממנו: **משום דאיסורא דאורייתא הוא.** אבל האי דכוון מלאכתו במועד דלאו איסורא דאורייתא הוא, דהא בלא מתכוין מותר לגמרי: **מכר עבדו לעובד כוכבים.** קנסוהו רבנן ויצא לחירות, דאי ברח מן העובד כוכבים אין ישראל יכול לכופו לעבודתו, ואם מת אין בניו יכולין לכופו: **דכל יומא מפקע ליה ממצות.** דכל זמן שהוא ברשות העובד כוכבים אינו עוסק במצות: **גברא.** דנתכוון לעשות מלאכה קנסו רבנן שלא ליהנות ממנה: **ממונא קנסוה רבנן.** ואפילו בניו אין יכולין ליהנות ממנה: **שנתקווצה.** ניטלו ממנה קוצים שבה: **נטייבה.** נזבלה, שהוליך הזבל בעגלות ומשאות: **נידיירה.** על ידי דיר בהמה, (ב) לזבלה עבודת קרקע היא (נזדבלה), כל הני מדרבנן נינהו[ד] ואעפ"כ קנסו דלא תזרע למוצאי שביעית: **טימא טהרותיו.** של חבירו קנסו דחייב לפרעו: **היזק שאינו ניכר הוא.** דהא בעיניה הוא: **שכר פעולה שאין לו מה יאכל.** שאין לו לפועל מה יאכל: **מהו.** שיתן לו מלאכה ולשוכרו כדי שיהא לו מה לאכול: **לאתויי מאי.** אי למוכר הא תני ליה לצורך (ג) המועד, אלא לאתויי שכר פעולה שאין לו מה יאכל דמותר: **פרושי קא מפרש.** לצורך (ד) המועד כיצד כגון שאין לו למוכר מה יאכל, ולעולם לא תיפשוט מינה לשכר פעולה: **ואם אינו מאמינו.** מלוה ללוה: **שאין לו מה יאכל לאתויי מאי.** אם משום לוה הא קאמר אם אינו מאמינו מותר, והכא לא מצי לתרוצי פרושי קא מפרש דהכי מיתרמי[ו] מילתא דאם אינו מאמינו שאין לו מה יאכל, לאו מילתא היא, דהא מותר בלאו הכי: **לאו לאתויי שכר פעולה.** שאין לו לסופר מה יאכל שרי בחולו של מועד: **כל מלאכה נמי תשתרי.** בערב הפסח דהא אישתרי שכר פעולה בחולו של מועד, אלא תיפשוט מינייה דשכר פעולה שאין לו מה יאכל אסור בחולו של מועד: **מתקיף לה רב פפא.** אדרב ששת פריך, מדפריך מהאי דתנן שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים כו' אלמא סבר כל מלאכה שרשאי אתה לעשות בחולו של מועד עושין אותה בערב הפסח: **א"כ בנין לישתרי.** בערב הפסח, דהא כותל הגוהה לרה"ר מותר לבנותו בחולו של מועד: **מתקיף לה רבינא.** סבר נמי כרב פפא: **ה"ג אלא אמר רב אשי: משום צורך י"ט.** שרי כגון הני ג' אומניות ותולא, והוא הדין אם אין לו מה יאכל, דאין צורך י"ט גדול מזה: **מתני' אבל מפנה הוא לחצרו.** והא משמע ליה עכשיו שמפנה מבית שבחצר אחרת לחצרו: **אם חושש.** שמא יגנבו: **גמ' והא אמרת רישא אין מפנין.** מבית לבית: **סיפא אתאן לבית שבחצר.** והכי קתני מפנה הוא מבית שבחצרו לחצרו: **בדיק לן.** אי ידעינן לתרוצי: **בי"ד.** מוליכין ומביאין כלים: **בחולו של מועד.** אין מביאין: **כאן במאמינו.** לאומן אין מביאין, דשלא לצורך הוא: **אין מאמינו.** מביאין:

והתניא

נטייבה או נדיירה. פי' בקונטרס היינו מלאכה שבקרקע מדרבנן אבל נטלו קוצים אין זו עבודת קרקע ובגיטין (ד' מד: ושם) פירש בקונטרס דבקוצה מלאכה דרבנן וי"ל דאיירי בקוצים תלושים דמחוברים[ח] כל דהו הוי דאורייתא דאמרינן בשבת (ד' קג.) התולש עולשין והמזרד זרדין אם ליפות את הקרקע כל שהוא ואע"פ שאין מכוין ליפות דקאמר[ט] התם דפטור גבי שבת כגון באראה דחבריה אבל גבי שביעית לא בעינן מלאכת מחשבת: **נטייבה.** פי' בקונטרס זבל בהמות ובפי' ר"ח חורש בה חרישה יתירה ובירושלמי מפרש כן ומ"מ אין נראה שתהא מן התורה וקשה היכי מוכח מיניה בבכורות (ד' לד:) בעיא דצרם אוזן בבכור דהוי דאורייתא ומוכר עבדו נמי בפ' השולח (גיטין מד:) הא גבי עבד דכ"ע (ה) דפקע ממצות חמיר טפי ואומר ר"ת דבשביעית נחמיר כדאמר בקדושין פ"ק (ד' כ.) כמה קשה אבקה של שביעית משום הכי יש לפשוט כל הני א"נ ראוי להחמיר טפי (ו) מבשום מקום משום דהיו מזלזלין בה כדאמר (בסוף[י]) הניזקין (דף נד.) שהיו חשודין על השביעית לכך מייתי שפיר מינה: **אין לוקחין בתים עבדים כו' אלא לצורך המועד.** פי' הר"ר יוסף הוא הדין בשאר דברים צריך לצורך המועד דהא אסור למכור פירות אלא לצורך המועד[כ] אלא רבותא קמ"ל דאפי' הני דהויין בפרהסיא שרי לצורך המועד וצריך עיון אי צריך (ז) הני לינעל כמו בההיא דפירות כסות וכלים (לקמן ע"ב) וההיא דלעיל (דף יב:) מכניס פירות מצריך בגמ' לינעל אע"פ שאינו במשנה: **אין מפנין מבית לבית.** בירושלמי מתיר מבית אחר לביתו שערב לאדם לדור בשלו:

בשביל

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) שביעית פרק ד מ"ב גיטין מד: בכורות לד:, ב) [עי' פרש"י עירובין ה. בד"ה והאמר ר"נ], ג) גיטין מד: בכורות לד:, ד) [גיטין נג. וש"נ], ה) עיין תוס' לעיל ו. ד"ה דמוזלי, ו) לקמן יח:, ז) פסחים נה. [תוספתא שם פ"ג], ח) [פסחים נה:], ט) [לעיל ח:], י) לקמן ע"ב, כ) [לעיל ז. ע"ש], ל) [לקמן יח:], מ) [פסחים נה:], [illegible] ג., ס) שביעית פ"ד ה"ב, ע) יב ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' ואם אינו מאמינו או. תיבת או מוקף וצ"ב מפרש"י משמע דלא גרס או: (ב) רש"י ד"ה נידיירה ע"י דיר בהמה נזדבלה עבודת קרקע: (ג) ד"ה לאתויי כו' הא תנא ליה לצורך המוכר אלא לאתויי: (ד) ד"ה פרושי קא [illegible] לצורך המוכר כילד כגון: (ה) תוספות ד"ה נטייבה פי' כו' גבי עבד דכולי עלמא דמפקע ליה ממלות חמיר טפי: (ו) בא"ד ראוי להחמיר טפי בשביעית מבשום מקום: (ז) ד"ה אין לוקחין כו' וצ"ע אי צריך בהני לינעל כו' וההיא דלעיל גבי מכניס:

רש"י כת"י

צרם. כהן אוזן בכור לפסלו במום דבכור נוהג בזמן הזה ומי שיש לו בכור נותנו לכהן וכהן מיטפל בו עד שיומם מאליו ויאכלנו דלאו רשאי לאכלו כל זמן שלא הומם דקדשים בתוך הוא ואם גרם כהן אוזן בכור להתירו קנסוהו רבנן כדאמרינן בבכורות (לד.) הצורם אוזן בכור הרי זה לא ישחוט (עליו) עולמית דקנסינן ליה על דעבד איסורא כדכתוב (ויקרא כב) כל מום לא יהיה בו קרי ביה לא [י]הי[ו]ה להטיל בו מום והיינו דקאמ' אם תמצא לומר וכו' דקא מיבעיא לה התם גרס אוזן ומת מהו שיקנסו בניו אחריו וכו'. **דאיסורא דאוריתא.** דעבר בלאו דלא יהיה בו אבל גבי מועד אע"ג דאיסור מלאכה במועד דאורייתא במקום פסידא מיהא שרי כדאמרן והכא קנסא מדרבנן הוא ואימא דלא ליקנסו בניו אחריו. **המוכר עבדו כנעני לגוי** קנסוהו לפדותו עד מאה בדמיו במס' גיטין (מד.) בפרק השולח גט משום דהפקיעו מידי מצות דעבד חייב בכל מצות שהאשה חייבת כגון לא תעשה או מצות [עשה] שלא הזמן גרמא. (ממונא שיאבד קנסוה רבנן). **ממונא קנים רבנן.** שיהא נאבד אותו ממון בין ישנו לבעלים בין אינו. **נתקווצה.** נטלו קוצים מתוכה דלאו מלאכה היא כולי האי [ולא חשיב עבודה] [ריטב"א]. **נטייבה.** הטיבו הקרקע בזבל על ידי משאות חמורים ועגלות. **נדיירה.** ניזבליה על ידי דיר של בהמות כדפרשית לעיל[ע]. **טימא טהרותיו.** של חבירו אע"פ שלא גזלן שהרי שלו מוטל לפניו קנסוהו. **לא שמיה היזק.** וקנסא בעלמא ולדידיה קנסו וכו' (בתים ועבדים ושפחות אלא לצורך המועד רב נחמן הכי סבירא ליה מתני'). **אין לוקחין בתים עבדים ובהמה אלא לצורך המועד.** שהקונה צריך להם בתים לדור בהם במועד עבדים לשמשו ולא למוכרן בהמה לשחיטה. **או לצורך המוכר.** שצריך המוכר למעות לצורך יום טוב ושאין לו מה יאכל כלומר אם בשביל צורך המועד צריך שישתכר להוליך לבית הקונה ולעסוק בהן שאין לו לשכיר מה יאכל ביום טוב אם לא ישתכר כאן התירו חכמים לקונתן כדי שישתכר זה. ל"א ושאין לו מה יאכל כלומ' שיקנה עבדים לצורך[ל] שאין לו מה יאכל כגון הסופר והוא יקנה עבדים כדי שיכתוב הסופר את שטר המכירה ויתן לו שכרו ויאכל זה בחולו של מועד אלמא יכול לקנות כדי שיתן שכר פעולה. **פרושי קא מפרש.** לצורך המועד שאין לו מה יאכל אם לא ימכור. ה"ג ת"ש **אין כותבין שטרי וכו'.** ולא גרסי' איתיביה. [המשך בסוף המסכת]

עין משפט
נר מצוה

לד א מיי' פ"א מהל' שמיטה ויובל הל' יד סמג לאוין רסו:

לה ב ג מיי' שם הל' יג:

לו ד ה מיי' פ"ז מהל' חובל ומזיק הל' א ב ג סמג עשין ע טוש"ע ח"מ סי' שפה סעיף א:

לז ו מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה כב טוש"ע א"ח סי' תקלט סעיף יב:

לח ז מיי' שם הל' יב טוש"ע שם סי' תקמה סעיף ו:

לט ח מיי' שם טוש"ע שם סי' תקמב סעיף ג:

מ ט מיי' שם פ"ח הלכה יט טוש"ע שם סי' תסח סעיף ה:

מא י כ מיי' שם הל' טז טוש"ע שם סי' תקלה סעיף א:

מב ל מיי' שם הל' כא טוש"ע שם סי' תסח סעיף י:

משנת ראשונים

נטייבה. תמן אמרי כשניטלו קוציה, ורבנן דהכא אמרי משחרש. על דעתין דרבנן דהכא אי זהו הטיוב, כל העם חורש פעם אחד והוא חורש ב' פעמים.

[ר"ש משנץ, שביעית]

אין לוקחין בתים וכו'. כולהו משכחת לו לצורך המועד, בתים לדור בה בריוח במועד, אבנים לתקן כותל הגוהה דשרינן בפ"ק (ז.) לתקנו במועד, והכי מפרש בירושלמי, עבדים צריך לו לשמשו במועד, בהמה לשחיטה.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

וחכ"א שלש אומניות. ומשמע דרבנן דשרו שלש מלאכות לגמור ולהתחיל, הכי נמי שרו גמר של כל שאר מלאכות שהן לצורך המועד כדברי ר' מאיר, אלא שהן מוסיפין להתיר התחלה באלו שלש מלאכות, ואיפשר שאינן מתירין אלא אלו שלש מלאכות בלבד בין לגמור בין להתחיל דלא שני להו לרבנן בין התחלת מלאכה לגמרי מלאכה, אלא כשהתירו הכל התירו, וכשאסרו הכל אסרו.

[רבינו דוד, פסחים]

אלא אמר רב אשי מועד ארבעה עשר קא רמית. ונראה שכך יישבו לשון הגמ' כי היאך ס"ד לתלות ענין י"ד בענין המועד, שהרי אין טעם איסורין שוה כי טעם איסור מלאכות במועד הוא משום טרחא ושלא למעט בשמחת הרגל ולפיכך התירו חכמים כל שהוא צורך המועד וכל שהוא דבר האבד כדי שלא יהא דואג על אבדתו ונמנע משמחת יום טוב, וכן התירו שכר פעולה שאין לו מה יאכל, אבל איסור מלאכות בי"ד אינו למעט טורח ועמל דהא חול גמור הוא, ואין הטעם אלא כדי להכין צרכי יום טוב או שיתעסק בצרכי פסחו בזמן בית המקדש, או בזמן הזה בצרכי מצה ומרור והכשר כליו וביעור חמץ כדפרשית בדוכתה, ולפיכך כל שהוא לצורך הכנת צורך יום טוב כגון שאין לו מה יאכל ברגל מותר בי"ד, ומנו חכמים שלש אומניות אלו שיש בהן צורך עונג יום טוב לכלל ופרט אבל שאר מלאכות שאין בהם צורך יום טוב אין להתיר אע"פ שיהא מותר כיוצא בהם במועד לצורך דבר האבד וכיוצא בהם כנ"ל, ורבינא ורב פפא נמי אהאי טעמא סמכי אלא דלא פרישו לא ואתא רב אשי ופריש לה.

[ריטב"א]

הגהות וציונים א] עי' תוס' בעמוד הקודם ומשמע דלא הי' בגירסתם תיבת "דאורייתא" אלא "משום דאיסורא עבד" ועי' תוס' חגיגה יח ע"א: ב] בכת"י **טהרות**, וכ"ה נכון או שצ"ל טהרותיו **של חבירו** (וכ"ה ברש"י והפסק הנקודה צ"ל אחרי תיבות "של חבירו", דק"ס): ג] בכת"י נוסף **וקנסא דרבנן הוא**, וכ"ה בגיטין ובבכורות: ד] בכת"י דהא **אישתרי** שכר: ה] בכת"י נוסף **לא יְהְיֶה בו מום** כלומר (וע"ע רש"י כת"י): ו] נדצ"ל **דהיכי מתרצי** מילתא (רש"ש): ז] צ"ל **איכא** מלאכה (באה"מ): ח] צ"ל **דאי מחוברים** (ראש משביר): ט] צ"ל **ואע"ג שבאין** מכוין ליפות **קאמר** (ראש משביר): י] צ"ל **בפרק** (גליון): כ] ועי' רש"י לקמן יח ע"ב ושם ברש"י כת"י (ועי' ממ"נ): ל] נדצ"ל לצורך **מי שאין**:

הגמרא מבארת דין זה:

אָמַר רַב פָּפָּא, בָּדֵיק לָן רָבָא - רבא בחן אותנו כדי לחדדנו ולראות אם נדע לענות על שאלתו[מט], ושאל כך, **תְּנַן** - שנינו במשנתנו, **אֵין מְבִיאִין כֵּלִים מִבֵּית הָאוּמָּן. וּרְמִינְהוּ** - ויש להקשות, הלא שנינו במשנה בפסחים (נה:), **מוֹלִיכִין וּמְבִיאִין כֵּלִים מִבֵּית הָאוּמָּן, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵינָן לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד.**

ממשיך רב פפא ומספר, **וְשַׁנֵּינַן לֵיהּ** - ותירצנו לו לרבא, **כָּאן** - המשנה בפסחים המתירה להוליך ולהביא כלים עוסקת **בְּאַרְבָּעָה עָשָׂר** בניסן, כלומר בערב פסח, שכיון שהוא חול לא אסרו בו חכמים רק דברים שיש בעשייתם מלאכה[נ], אך דברים שאינם מלאכה ויש בהם רק טירחה, כהבאת כלים, לא אסרו. **וְכָאן** - משנתנו שאוסרת עוסקת **בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**, שבו אסרו חכמים אף דברים שיש בהם טירחה בלבד בלא מלאכה[נא].

אוצר החכמה 18/06/2018

עוד תירצו לרבא על הסתירה, **אִיבָּעֵית אֵימָא** - אם תרצה תוכל ליישב זאת כך, **הָא וְהָא** - זו וזו, שתי המשניות עוסקות **בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**, והחילוק ביניהן הוא, **שֶׁכָּאן** - במשנתנו מדובר **בְּמַאֲמִינוֹ** לאומן שאף אם ישלם לו במועד וישאיר אצלו את הכלי, לא יתבע ממנו תשלום פעם נוספת, וכיון שאין לבעל הכלים חשש הפסד, לא התירו לו להוליכם לביתו, שהרי זה שלא לצורך. אך **כָּאן** - במשנה בפסחים מדובר **בְּשֶׁבַּעַל** הכלי **אֵינוֹ מַאֲמִינוֹ** לאומן, וחושש שיתבע ממנו תשלום פעם נוספת, אולם האומן צריך את שכרו בחול המועד, ועל כן התירה המשנה לבעל הכלי לקחת את הכלים בחול המועד בשעה שמשלם לאומן[נב].

[מט] ע"פ המיוחס לרש"י ורש"י כת"י (ד"ה בדיק).

[נ] אסרו חכמים לעשות מלאכה בערב פסח אחר חצות, ואיסור מלאכה קודם חצות תלוי במנהג המקום. משנה (פסחים נ.), גמרא (שם ע"ב) ושולחן ערוך (או"ח סי' תסח סעיפים א, ג).

[נא] רש"י כת"י (ד"ה ואמרי) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה כאן בחולו) [אמנם התוספות לעיל (יב: ד"ה מכניס) הסתפקו אם יש בחול המועד איסור טירחה כשאין בה מלאכה, וראה עוד בתוספות להלן (יט. ד"ה וטווה) ובמצבת משה (ד"ה אין מביאין) בענין זה]. ולטעם שהובא לעיל שאיסור הולכת והבאת כלים הוא מפני החשד, ביאר ר"י מלוניל (מ"ו), שלא החמירו באיסור מלאכה בערב פסח כפי שהחמירו בחול המועד, ולא אסרו בו שמא יחשדו שעשה מלאכה. והמאירי (פסחים נה: ד"ה מוליכין) פירש, שכיון שאיסור המלאכה בערב פסח מתחיל רק אחר חצות [ראה בהערה לעיל], אף כשנוטלו מהאומן אחר חצות יבינו הרואים שהכלי תוקן קודם חצות.

[נב] רש"י (פסחים נה: ד"ה במאמינו). ובדרך אחרת פירש, ש'מאמינו' הכוונה שבעל הכלים אינו חושש שהאומן ימכור את הכלים אם לא יטלם ממנו במועד. ו'אינו מאמינו' הכוונה, שבעל הכלים חושש שהאומן ימכרם אם לא יטלם מיד מביתו.

צרם אזן בבכור קנסו בנו אחריו משום דאיסורא דאורייתא[א] ואם תמצי לומר מכר עבדו לעובד כוכבים ומת קנסו בנו אחריו משום דכל יומא מפקע ליה ממצות הכא מאי גברא קנים רבנן והא ליתיה או דלמא ממונא קנים רבנן והא איתיה א"ל תניתוה [א] שדה א שנתקווצה בשביעית תזרע למוצאי שביעי' ב נטייבה או נדיירה לא תזרע למוצאי שביעית ואמר ר' יוסי בר חנינא [ב] ג נקטינן הטיבה ומת בנו זורעה אלמא לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן ה"נ לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן אמר אביי [ג] ד נקטינן טימא טהרותיו[ב] ומת לא קנסו בנו אחריו מאי טעמא [ד] ה היזק שאינו ניכר לא שמיה היזק[ג] לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן: **מתני'** ו אין לוקחין בתים עבדים ובהמה אלא לצורך המועד או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל: **גמ'** בעא מיניה רבא מרב נחמן שכר פעולה שאין לו מה יאכל מהו[ה] א"ל תנינא או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל לאתויי מאי לאו לאתויי שכר פעולה א"ל לא פרושי קא מפרש איתיביה אביי [ו] ז אין כותבין שטרי חוב במועד ואם אינו מאמינו (א) או שאין לו מה יאכל ה"ז יכתוב שאין לו מה יאכל לאתויי מאי לאו ח לאתויי שכר פעולה שמע מינה מותיב רב ששת [ז] וחכ"א ט שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות החייטין והספרין והכובסין [ח] החייטין שכן [ט] הדיוט תופר כדרכו בחולו של מועד הספרין והכובסין שכן [י] הבאין ממדינת הים והיוצא מבית האסורין מותרין לספר ולכבס בחולו של מועד ואי ס"ד שכר פעולה שאין לו מה יאכל שרי כל מלאכות נמי לישתרו דהא איכא[ד] שכר פעולה שאין לו מה יאכל מתקיף לה רב פפא אלא מעתה בנין לישתרי שכן [כ] כותל הגוהה לרה"ר סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה מתקיף לה רבינא אלא מעתה לבלר לישתרי שכן כותבין [ל] קידושי נשים גיטין ושוברין אלא אמר רב אשי מועד ארבעה עשר קא רמית מועד משום טירחא הוא ובמקום פסידא שרו רבנן ארבעה עשר משום צורך יום טוב הוא מידי דצורך יו"ט שרו רבנן מידי דלאו צורך יום טוב לא שרו רבנן: **מתני'** י אין מפנין מבית לבית אבל מפנה הוא לחצרו אין מביאין כלים מבית האומן אם חושש להם מפנן לחצר אחרת: **גמ'** והאמרת רישא אין מפנין כלל אמר אביי כ סיפא אתאן לבית שבחצר: ואין מביאין כלים מבית האומן: [מ] אמר רב פפא בדיק לן רבא תנן אין מביאין כלים מבית האומן ורמינהו מוליכין ומביאין כלים מבית האומן ואע"פ שאינן לצורך המועד ושנינן ליה ל כאן בארבעה עשר כאן בחולו של מועד איבעית אימא הא והא בחולו של מועד כאן במאמינו כאן בשאינו מאמינו

והתניא

צרם אזן בבכור. חתך מאזנו מעט, כדי שיהא בעל מום ויהא מותר לו, ואסור לעשות כן משום מום לא יהיה בו (ויקרא כב)[ס] כלומר לא תטיל בו מום, ואם הטיל בו מום קנסוהו רבנן דלא יהנה ממנו, ואם מת אין בניו נהנין ממנו: **משום דאיסורא דאורייתא הוא.** אבל האי דכוון מלאכתו במועד דלאו איסורא דאורייתא הוא, דהא בלא מתכוין מותר לגמרי: **מכר עבדו לעובד כוכבים.** קנסוהו רבנן ויצא לחירות, דאי ברח מן העובד כוכבים אין ישראל יכול לכופו לעבודתו, ואם מת אין בניו יכולין לכופו: **דכל יומא מפקע ליה ממצות.** דכל זמן שהוא ברשות העובד כוכבים אינו עוסק במצות: **גברא.** דנתכוון לעשות מלאכה קנסו רבנן שלא ליהנות ממנה: **ממונא קנסוה רבנן.** ואפילו בניו אין יכולין ליהנות ממנה: **שנתקווצה.** ניטלו ממנה קוצים שבה: **נטייבה.** נזבלה, שהוליך הזבל בעגלות ומשאות: **נידיירה.** על ידי דיר בהמה, (ב) נזבלה עבודת קרקע היא (נזדבלה), כל הני מדרבנן נינהו[י] ואעפ"כ קנסו דלא תזרע למוצאי שביעית: **טימא טהרותיו.** של חבירו קנסו דחייב לפרעו: **היזק שאינו ניכר הוא.** דהא בעיניה הוא: **שכר פעולה שאין לו מה יאכל.** שאין לו לפועל מה יאכל: **מהו.** שיתן לו מלאכה ולשוכרו כדי שיהא לו מה לאכול: **לאתויי מאי.** אי למוכר הא תני ליה לצורך (ג) המועד, אלא לאתויי שכר פעולה שאין לו מה יאכל דמותר: **פרושי קא מפרש.** לצורך (ד) המועד כיצד כגון שאין לו למוכר מה יאכל, ולעולם לא תיפשוט מיניה לשכר פעולה: **ואם אינו מאמינו.** מלוה ללוה: **שאין לו מה יאכל לאתויי מאי.** אם משום לוה הא קאמר אם אינו מאמינו מותר, והכא לא מצי לתרוצי פרושי קא מפרש דהכי מיתרמי[ו] מילתא דאם אינו מאמינו שאין לו מה יאכל, לאו מילתא היא, דהא מותר בלאו הכי: **לאו לאתויי שכר פעולה.** שאין לו לסופר מה יאכל שרי בחולו של מועד: **כל מלאכה נמי תשתרי.** בערב הפסח דהא אישתרי שכר פעולה בחולו של מועד, אלא תיפשוט מיניה דשכר פעולה שאין לו מה יאכל אסור בחולו של מועד: **מתקיף לה רב פפא.** אדרב ששת פריך, מדפריך מהאי דתנן שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים כו' אלמא סבר כל מלאכה שרשאי אתה לעשות בחולו של מועד עושין אותה בערב הפסח: **א"כ בנין לישתרי.** בערב הפסח, דהא כותל הגוהה לרה"ר מותר לבנותו בחולו של מועד: **מתקיף לה רבינא.** סבר נמי כרב פפא: **ה"ג אלא אמר רב אשי: משום צורך י"ט.** שרי כגון הני ג' אומניות ותולא, והוא הדין אם אין לו מה יאכל, דאין צורך י"ט גדול מזה: **מתני' אבל מפנה הוא לחצרו.** והא משמע ליה עכשיו שמביא מבית שבחצר אחרת לחצרו: **אם חושש.** שמא יגנבו: **גמ' והא אמרת רישא אין מפנין.** מבית לבית: **סיפא אתאן לבית שבחצר.** והכי קתני מפנה הוא מבית שבחצרו לחצרו: **בדיק לן.** אי ידעינן לתרוצי: **בי"ד.** מוליכין ומביאין כלים: **בחולו של מועד.** אין מביאין: **כאן במאמינו.** לאומן אין מביאין, דשלא לצורך הוא: **אין מאמינו.** מביאין:

והתניא

נטייבה או נדיירה. פי' בקונטרס היינו מלאכה שבקרקע מדרבנן אבל נטלו קוצים אין זו עבודת קרקע ובגיטין (ד' מד: ושם) פירש בקונטרס דבקוצה[י] מלאכה דרבנן וצ"ל דאיירי בקוצים תלושים דמחוברים[ס] כל דהו הוי דאורייתא דאמרינן בשבת (ד' קג.) התולש עולשין והמזרד זרדין אם ליפות את הקרקע כל שהוא ואע"פ שאין מכוין ליפות דקאמר[ע] התם דפטור גבי שבת כגון בארעא דחבריה אבל גבי שביעית לא בעינן מלאכת מחשבת: **נטייבה.** פי' בקונטרס זבל בהמות ובפי' ר"ח חורש בה חרישה יתירא ובירושלמי[פ] מפרש כן ומ"מ אין נראה שהא מן התורה וקשה היכי מוכח מיניה בבכורות (ד' לד:) בעיא דגרם אוזן בבכור דהוי דאורייתא ומוכר עבדו נמי בפ' השולח (גיטין מד:) הא גבי עבד דכ"ע (ה) דפקע ממצות חמיר טפי ואומר ר"ת דבשביעית נחמיר כדאמר בקדושין פ"ק (ד' כ.) כמה קשה אבקה של שביעית משום הכי יש לפשוט כל הני א"נ ראוי להחמיר טפי (ו) מבשום מקום משום דהיו מזלזלין בה כדאמר (בסוף[י]) הניזקין (דף נה.) שהיו חשודין על השביעית לכך מייתי שפיר מינה:

אין לוקחין בתים עבדים כו' אלא לצורך המועד. פי' הר"ר יוסף הוא הדין בשאר דברים צריך לצורך המועד דהא אסור למכור פירות אלא לצורך המועד[י] אלא רבותא קמ"ל דאפי' הני דהויין בפרהסיא שרי לצורך המועד וצריך עיון אי צריך (ז) הני ליתנא כמו בההיא דפירות כסות וכלים (לקמן ע"ב) וההיא דלעיל (דף יב:) מכניס פירות מצריך בגמ' ליתנא אע"פ שאינו במשנה:

אין מפנין מבית לבית. בירושלמי מתיר מבית אחר לביתו שערב לאדם לדור בשלו:

בשביל

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) שביעית פרק ד מ"ב גיטין מד: בכורות לד:, ב) [עי' פרש"י עירובין ה. בד"ה והאמר ר"נ], ג) גיטין מד: בכורות לד:, ד) [גיטין נג. וש"נ], ה) עיין תוס' לעיל ו. ד"ה דמזולי, ו) לקמן יח:, ז) פסחים נה. [תוספתא שם פ"ג], ח) [פסחים נה:], ט) [לעיל ח:], י) לקמן ע"ב, כ) [לעיל ז. ע"ש], ל) [לקמן יח:], מ) [פסחים נה:], נ) לעיל ג., ס) שביעית פ"ד ה"ב, ע) יב ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' ואם אינו מאמינו או. תיבת או מוקף ונ"ב מפרש"י משמע דלא גרס או[פ]: (ב) רש"י ד"ה נידיירה ע"י דיר בהמה נזדבלה עבודת קרקע: (ג) ד"ה לאתויי כו' הא תנא ליה לצורך המוכר אלא לאתויי: (ד) ד"ה פרושי קא מפרש לצורך המוכר כיצד כגון: (ה) תוספות ד"ה נטייבה פי' כו' גבי עבד דכולי עלמא דמפקע ליה ממצות חמיר טפי: (ו) בא"ד ראוי להחמיר טפי בשביעית מבשום מקום: (ז) ד"ה אין לוקחין כו' וצ"ע אי צריך בהני ליתנא כו' וההיא דלעיל גבי מכנים:

רש"י כת"י

צרם. כהן אוזן בכור לפסלו במום דבכור נוהג בזמן הזה ומי שיש לו בכור נותנו לכהן וכהן מיטפל בו עד שיומם מאליו ויאכלנו דאינו רשאי לאכלו כל זמן שלא הומם דקדשים בחוץ הוא ואם גרם כהן אוזן בכור להתירו קנסוהו רבנן כדאמרינן בבכורות (לד.) הגורם אוזן בכור הרי זה לא ישחוט (עליו) עולמית דקנסינן ליה על דעבד איסורא כדכתוב (ויקרא כב) כל מום לא יהיה בו קרי ביה לא [י]הַ[י]ה להטיל בו מום והיינו דקאמ' אם תמצא לומר וכו' דקא מיבעיא לה התם גרם אוזן ומת מהו שיקנסו בניו אחריו וכו'. **דאיסורא דאוריתא.** דעבד בלאו לא יהיה בו אבל גבי מועד אע"ג דאיסור מלאכה במועד דאורייתא במקום פסידא מיהא שרי [illegible] קנסא מדרבנן הוא [illegible] בניו אחריו. **המוכר** עבדו [illegible] גיטין (מד.) בפרק השולח גט משום [illegible] מצות דעבד חייב בכל מצות שהאשה חייבת [illegible] ממונא קנים רבנן.

עין משפט
נר מצוה

לד א מיי' פ"א מהל' שמיטה ויובל הל' יד סמג לאוין רסז:
לה ב ג מיי' שם הל' יג:
לו ד ה מיי' פ"ז מהל' חובל ומזיק הל' א ב ג סמג עשין ע טוש"ע ח"מ סי' שפה סעיף א:
לז ו מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה כב טוש"ע א"ח סי' תקלט סעיף יב:
לח ז מיי' שם הל' יב טוש"ע שם סי' תקמה סעיף ו:
לט ח מיי' שם טוש"ע שם סי' תקמב סעיף ב:
מ ט מיי' שם פ"ח הלכה יט טוש"ע שם סי' תסח סעיף ה:
מא י כ מיי' שם הל' טז טוש"ע שם סי' תקלה סעיף א:
מב ל מיי' שם הל' כא טוש"ע שם סי' תסח סעיף י:

◆

משנת ראשונים

נטייבה. תמן אמרי כשניטלו קוציה, ורבנן דהכא אמרי משחרש. על דעתין דרבנן דהכא אי זהו הטיוב, כל העם חורש פעם אחד והוא חורש ב' פעמים.

[ר"ש משנץ, שביעית]

אין לוקחין בתים וכו'. כולהו משכחת לו לצורך המועד, בתים לדור בה בריוח במועד, אבנים לתקן כותל הגוהה דשרינן בפ"ק (ז.) לתקנו במועד, והכי מפרש בירושלמי, עבדים צריך לו לשמשו במועד, בהמה לשחיטה.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

וחכ"א שלש אומנויות. ומשמע דרבנן דשרו שלש מלאכות לגמור ולהתחיל, הכי נמי שרו גמר של כל שאר מלאכות שהן לצורך המועד כדברי ר' מאיר, אלא שהן מוסיפין להתיר התחלה באלו שלש מלאכות, ואיפשר שאינן מתירין אלא אלו שלש מלאכות בלבד בין לגמור בין להתחיל דלא שני להו לרבנן בין התחלת מלאכה לגמרי מלאכה, אלא כשהתירו הכל התירו, וכשאסרו הכל אסרו.

[רבינו דוד, פסחים]

אלא אמר רב אשי מועד ארבעה עשר קא רמית. ונראה שכך יישבו לשון הגמ' כי היאך ס"ד לתלות ענין י"ד בענין המועד, שהרי אין טעם איסורין שוה כי טעם איסור מלאכות במועד הוא משום טרחא ושלא למעט בשמחת הרגל ולפיכך התירו חכמים כל שהוא צורך המועד וכל שהוא דבר האבד כדי שלא יהא דואג על אבדתו ונמנע משמחת יום טוב, וכן התירו שכר פעולה שאין לו מה יאכל, אבל איסור מלאכות בי"ד אינו למעט טורח ועמל דהא חול גמור הוא, ואין הטעם אלא כדי להכין צרכי יום טוב או שיתעסק בצרכי פסחו בזמן בית המקדש, או בזמן הזה בצרכי מצה ומרור והכשר כליו וביעור חמץ כדפרשית בדוכתה, ולפיכך כל שהוא לצורך הכנת צורך יום טוב כגון שאין לו מה יאכל ברגל מותר בי"ד, ומנו חכמים שלש אומניות אלו שיש בהן צורך עונג יום טוב לכלל ופרט אבל שאר מלאכות שאין בהם צורך יום טוב אין להתיר אע"פ שיהא מותר כיוצא בהם במועד לצורך דבר האבד וכיוצא בהם כנ"ל, ורבינא ורב פפא נמי אהאי טעמא סמכי אלא דלא פרישו לא ואתא רב אשי ופריש לה.

[ריטב"א]

[illegible] בין ישנו לבעלים בין אינו. נתקווצה. נטלו קוצים מתוכה דלאו מלאכה היא כולי האי [ולא חשיב עבודה]. נטייבה. הטיבו הקרקע בזבל על ידי משאות חמורים ועגלות. נדיירה. ניזבליה על ידי דיר של בהמות [illegible][ע]. **טימא טהרותיו.** של חבירו אע"פ שלא גזלן שהרי שלו מוטל לפניו קנסוהו. **לא שמיה היזק.** [illegible] קנסו וכו' (בתים ועבדים ושפחות אלא לצורך המועד רב נחמן הכי סבירא ליה מתני'). **אין לוקחין** [illegible] **אלא לצורך המועד.** שהקונה צריך להם בתים לדור בהם במועד עבדים לשמשו ולא למוכרן [illegible] **לצורך המוכר.** שצריך המוכר למעות לצורך יום טוב ושאין לו מה יאכל כלומר אם בשביל צורך המועד [illegible] בית הקונה ולעסוק בהן שאין לו לשכיר מה יאכל ביום טוב אם לא ישתכר כאן התירו חכמים לקונתן כדי [illegible] לו מה יאכל כלומ' שיקנה עבדים לצורך[ל] שאין לו מה יאכל כגון הסופר והוא יקנה עבדים כדי שיכתוב [illegible] ויתן לו שכרו ויאכל זה בחולו של מועד אלמא יכול לקנות כדי שיתן שכר פעולה. **פרושי קא מפרש.** [illegible] יאכל אם לא ימכור. ה"ג ת"ש **אין כותבין שטרי וכו'.** ולא גרסי' איתיביה. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] עי' תוס' בעמוד הקודם ומשמע דלא הי' בגירסתם תיבת "דאורייתא" אלא "משום דאיסורא עבד" ועי' תוס' חגיגה יח ע"א: ב] בכת"י **טהרות**, וכ"ה נכון או שצ"ל **טהרותיו של חבירו** (וכ"ה ברש"י והפסק הנקודה צ"ל אחרי תיבות "של חבירו", דק"ס): ג] בכת"י נוסף **וקנסא דרבנן הוא**, וכ"ה בגיטין ובבכורות: ד] בכת"י דהא **אישתרי** שכר: ה] בכת"י נוסף **לא יְהַיֶה בו מום** כלומר (וע' רש"י כת"י): ו] נדצ"ל **דהיכי מתרצי** מילתא (רש"ש): ז] צ"ל **איכא** מלאכה (באה"מ): ח] צ"ל **דאי מחוברים** (ראש משביר): ט] צ"ל **ואע"ג שבאין** מכוין ליפות **קאמר** (ראש משביר): י] צ"ל **בפרק** (גליון): כ] ועי' רש"י לקמן יח ע"ב ושם ברש"י כת"י (ועי' ממ"נ): ל] נדצ"ל לצורך **מי שאין**:

18/06/2018 אוצר החכמה

והתניא (א) [א] מביאין כלים מבית האומן כגון כד מבית הכדר וכוס מבית הזגג אבל לא צמר מבית הצבע ולא כלים מבית האומן ואם אין לו מה יאכל נותן לו שכרו ומניחו אצלו ואם אינו מאמינו מניחו בבית הסמוך לו ואם חושש להם שמא יגנבו [א] א (א) מפנן לחצר אחרת ואם אינו מאמינו) מביאן בצנעה בתוך ביתו תרצת מביאין מוליכין קשיא דקתני אין מביאין וכל שכן שאין מוליכין אלא מחוורתא כדשניין מעיקרא:

מתני' [ב] מחפין את הקציעות בקש רבי יהודה אומר [ג] אף מעבין [ד] מוכרי פירות כסות וכלים מוכרים בצנעה לצורך המועד [ה] הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה לצורך המועד רבי יוסי אומר הם החמירו על עצמן: **גמ'** פליגי בה רבי חייא בר אבא ורבי אסי ותרוייהו משמיה דחזקיה ורבי יוחנן[ג] חד אמר מחפין אקלושי מעבין אסמוכי וחד אמר מחפין בין אקלושי בין אסמוכי מעבין עושה אותו כמין כרי תניא נמי הכי מעבין עושה אותו כמין כרי דברי ר' יהודה: מוכרי פירות כסות וכלים מוכרין בצנעה וכו': אבעיא להו הן החמירו על עצמן דלא הוו עבדי כלל או דלמא דהוו עבדי בצנעה ת"ש מוכרי פירות כסות וכלים מוכרין בצנעה לצורך המועד ר' יוסי אומר תגרי טבריא הן החמירו על עצמן שלא יהו מוכרין כל עיקר [ו] צדי חיות ועופות ודגים צדין בצנעה לצורך המועד רבי יוסי אומר צדי עכו הן החמירו על עצמן שלא יהו צדין כל עיקר דשושי חילקא טרגים וטיסני דוששין בצנעה לצורך המועד ר' יוסי אומר דשושי ציפורי הן החמירו על עצמן שלא יהו דוששין כל עיקר. אמר אביי חילקא חדא לתרתי טרגים חדא לתלת טיסני חדא לארבעה כי אתא רב דימי אמר[ב] כונתא מיתיבי (ב) [ז] חילקא טרגים וטיסני טמאין בכל מקום בשלמא למ"ד חדא לתרתי לתלת ולארבעה משום הכי טמאין בכל מקום דאתכשור אלא למ"ד כונתא אמאי טמאין בכל מקום הא לא איתכשור כגון דמיקלפן דאי לאו דשרא להו במיא לא הוה מיקלפא ואמאי קרי ליה חילקא דשקל חלקיהו מיתיבי (ג) הנודר מן הדגן אסור אף בפול המצרי יבש ומותר בלח ומותר באורז בחילקא וטרגים וטיסני בשלמא למ"ד חדא לתרתי חדא לתלת וחדא לארבעה שפיר דנפקו להו מתורת דגן אלא למ"ד כונתא[ג] דגן מעליא הוא קשיא. רב הונא [ח] שרא להו להנהו כרופייתא למיזל לזבוני כי אורחייהו בשוקא איתיביה רב כהנא (ד) [ט] חנות פתוחה לסטיו פותח ונועל כדרכו פתוחה לרה"ר פותח אחת ונועל אחת [י] וערב יום טוב האחרון של חג מוציא ומעטר את שוקי העיר בפירות בשביל כבוד י"ט האחרון מפני כבוד י"ט האחרון אין שלא מפני כבוד י"ט לא לא קשיא [כ] הא בפירי הא בתבלין:

הדרן עלך מי שהפך

ואלו [ל] מגלחין במועד הבא ממדינת הים ומבית השביה והיוצא מבית האסורין והמנודה שהתירו לו חכמים וכן מי שנשאל לחכם והותר (י) והנזיר והמצורע (א) מטומאתו לטהרתו [מ] ואלו מכבסין במועד הבא ממדינת הים ומבית השביה והיוצא מבית האסורין ומנודה

והתניא. סיועא: כד וכוס לצורך המועד הן, אבל צמר וכלים אין[ד] לצורך המועד: ואם אין לו. לאומן מה יאכל נותן לו שכרו: מפנן לחצר אחרת, ואם אינו מאמינו. בחצר אחרת: מביאן לתוך ביתו. אלמא בשאינו מאמינו מביאן: מוליכין קשיא. דקתני מתני' דפעמים[ה] מוליכין, ומתני' דהכא קתני אין מביאין כל שכן דאין מוליכין, וליכא לתרץ באין מאמינו דמוליכין מאי מאמינו שייך: כדשניין מעיקרא. כאן בארבעה עשר כאן בחולו של מועד: **מתני'** מחפין. מכסין: הדשושות. שדשין וכותשין חיטין לדייסא: והגרוסות. שטוחנין פולין לגריסין: [ו] בצנעה. שמא יאמרו זה לוקח שלא לצורך המועד: **גמ'** אקלושי. שמכסהו בענפים מרוחקין זה מזה, דלא הוי כסוי גמור: אסמוכי. הענפים סומך זה לזה, דהוי כסוי גמור: כמין כרי. מכנסין אותן ביחד כדי שיהו נוחין לכסות: החמירו על עצמם דלא עבדי כלל. ולחומרא: או דלמא. החמירו על עצמן לעשות בצנעה מדעתן, ואם רוצין לעשות בפרהסיא עושין, ולקולא: דשושי. דשי תבואה, איכא דאמרי דשושי המשברין תבואה חדא לשנים ושורין במים כו': כונתא. כוסמת שלותתין אותן היינו חילקא: טמאים בכל מקום. מקבלין טומאה בין בכפרים בין בכרכים, דקיימא לן (פסחים דף מ.) סולת של בני כרכים מקבלת טומאה שהוכשרה במים, ובני כפרים אין מקפידין אסולת נקיה ללתות במים וסולת שלהן טהור שלא הוכשר מעולם, אבל חילקא טמאין בכל מקום אפילו בכפרים, דאי אפשר להם בלא לתיתה, משום הכי טמאין, דהא מיתכשר דשרי להו במיא: לעולם הוי כונתא ומיקלפן, דשרי להו במיא דשרי[ז] קליפה: דשקיל חלקיהו. כלומר כשנוטל הקליפה והוי חלק: כרופייתא. מוכרי בשמים[ח]: חנות פתוח לסטיו פותח ונועל כדרכו. הואיל ואינו פתוח לרה"ר כשאר חנויות: פותח דלת אחד ונועל דלת אחד. אבל כדרכו לא, אינו מוכר כדרכו[ט]: הא בפירי. שיש לחשוד שקונה לצורך (ב) ימות השנה: בתבלין. מוכר כדרכו, כגון כרוז וכרשינין[י] הכל יודעין דלצורך המועד הן וליכא חשדא, שאין ראוין להתקיים, הלכך אפי' בפרהסיא מותר:

הדרן עלך מי שהפך

ואלו מגלחין במועד הבא ממדינת הים כו'. במועד, לפי שהיה אנוס שלא היה יכול לגלח קודם: ומי שנשאל לחכם. שנדר שלא לגלח, ושאל לחכם במועד: מטומאתו לטהרתו. נזיר טמא כשעלה מטומאתו ושוב אינו משמר נזרו ומגלח[כ], וכן מצורע שעלה מטומאתו מגלח ברגל, לפי שלא היה להם פנאי[ל] לגלח קודם הרגל:

גמ'

בשביל כבוד יום טוב האחרון. אבל מרישא (ג) לחנות פתוחה לרשות הרבים פותח אחת ונועל אחת ורב הונא מתיר באורחייהו[מ] בשוקא לא פריך דיש לאוקמיה בי"ט ולא בחול המועד ולהכי פריך מסיפא דמיירי בחול המועד דהא ערב י"ט האחרון חול המועד: **בתבלין.** פי' בקונט' כרוז וכרשינין[י] והקשה בתוס' רבי פרץ דכרוז וקפלוט אינן חשובין תבלין דהא אמרינן (חולין דף ו.) דתבלין לטעמא עבידי ואפילו באלף לא בטיל ולפת וקפלוט אינו צריך לשער כי אם בששים כדאיתא פרק גיד הנשה (שם דף צז:) (ד) ותבלין כך נידוכין כדרכן בפ"ק דבילה (דף יד.) א"כ אינו כרוז ובערוך פירש מיני בשמים:

הדרן עלך מי שהפך

ואלו מגלחין במועד. משום דתנא באידך פירקין דברים שעושין לצורך המועד כמו מוכרי פירות דנעשים כדין קתני נמי ואלו נעשים שלא כדין לצורך המועד: **והיוצא** מבית האסורים. שאינו יכול לגלח קודם המועד שאין מניחין לו לגלח ואפילו מניחין לו אינו ערב לאדם לגלח בבית האסורין: [כ"ה בירושלמי] ומנודה

עין משפט נר מצוה

מג א מיי' פ"ח מהל' י"ט הל' טז טוש"ע א"ח סי' תקלד סעיף ג:

מד ב ג מיי' פ"ח שם הלכה יד טוש"ע שם סי' תקלח סעיף ד:

מה ד מיי' שם פ"ו הלכה כג טוש"ע שם סימן תקלט סעיף יא:

מו ה ו מיי' שם הלכה ט טוש"ע שם סי' תקלג סעיף ה:

מז ז מיי' פט"ו מהל' טומאת אוכלין הל' א:

מח ח מיי' פ"ז מהל' י"ט הל' כג טוש"ע א"ח סי' תקלט סעיף י:

מט ט י [illegible] שם טוש"ע שם סעיף יא:

א ל מיי' שם הלכה יז יח טוש"ע שם סי' תקלא סעיף ד:

ב מ מיי' שם סמג לאוין עה טוש"ע שם סי' תקלד סעיף א:

* * *

רבינו חננאל

[מתני'] מחפין את הקציעות בקש. ר' יהודה אומר אף מעבין. סוגיא דשמעתא מחפין[נ] בעצים של קש דקים בין בעצים של קש עבים. פירוש קלושי דקים. סומכי עבים מעבין עושין אותן כמין כרי כלומר כמו גדיש: **ירושלמי** ר' יהודה אומר יאבד דבר מועט ואל יאבד דבר מרובה. ר' יוסי אומר אל יאבד דבר כל עיקר. כהנא אמר אית מילין דקשין הן (החמירו) מנגעים ואהלות: **מוכרי פירות כסות וכלים מוכרין בצינעא לצורך המועד** ר' יוסי אומר הן החמירו על עצמן אוקימנא הן החמירו על עצמן שלא יעשו כל עיקר דתניא מוכרי כסות וכלים מוכרין בצינעא לצורך המועד ר' יוסי [אומר] תגרי טבריא הן החמירו על עצמן שלא יהו עושין כל עיקר. וכן צדי עכו החמירו על עצמן שלא יהו צדין כל עיקר. **חילקא חטה אחת נחלקת לשתים** טרגין חדא לתלת טיסני חדא לארבע כי אתא רב דימי אמר האי חילקא כתנא הוא איני והתניא חילקא טרגין וטיסני טמאים אי אמרת חטה דשושה לשתים שלש וארבע וכמו הסולת היינו דאיתמר דאיתכשר ומקבלי טומאה אלא כותנא אמאי טמאה והא לא הוכשרה. **ופרקינן כגון דמגלפו ההיא כותנא.** פי' כוסמת. דאי לאו דשדא בהו מיא לא הוה משלם כלומר מתקלפת הקליפה שלהן. **ת"ש הנודר מן הדגן** אסור אף בפול המצרי יבש ומותר בלח. ומותר באורז חלקא טרגים וטיסני בשלמא למ"ד דשישי היינו דנפקי להו מתורת דגן אלא למ"ד כותנא דגן גמור הוא כדכתיב והחטה והכוסמת ועלתה בתיובתא לרב דימי. **רב יהודה שרא** להנהו כרופייתא למיזל ולמיזבני בשוקא כי אורחייהו אוקימנא בתבלי והא דתניא חנות הפתוחה לסטיו פותח ונועל כדרכו כו' אוקימנא בפירות: **ירושלמי** צדי חיה ועופות ודגים צדין בחכה ובמכמורות ולא ממעטין בשמחת הרגל ר' אמי מקיל לון שממעטין בשמחת הרגל: **הדרן עלך פרק מי שהפך**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [פסחים נה:] ע"ש עה"ג, ב) כעי"ז לעיל י., ג) מכשירין פ"ו מ"ב, ד) [נדרים נה: תוספתא שם פ"ד], ה) [תוספתא פ"ב], ו) [לקמן יד:], ז) עיין ביצה דף כט, ח) עי' נזיר ח:, ט) עי' מל"מ פ"ז מהל' יו"ט הי"ט, י) לעיל ז ע"א.

* * *

הגהות הב"ח

(א) מתני' והמצורע העולה מטומאתו[ק]: (ב) רש"י ד"ה הא בפירי שקונה לצורך שאר ימות השנה: (ג) תוס' ד"ה בשביל כו' אבל מרישא דתני לחנות פתוחה כו' ערב י"ט האחרון חוה"מ הוא: (ד) ד"ה בתבלין כו' כדאיתא פ' גיד הנשה ותנן נמי דתבלין נידוכין כדרכן בפ"ק:

* * *

הגהות הגר"א

[א] גמ' (מפנן לחצר אחרת ואם אינו מאמינו) תא"מ (וכן ליתא בדפו"י):

* * *

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' מפנן לחצר אחרת ואם אינו מאמינו. זה נמחק וצ"ב בפסחים נה ע"ב כל זה איננו ויעו"ש בתוס' ד"ה ואם מתירא וכו' ובמהרש"א שם:

* * *

רש"י כת"י

והתניא. בניחותא. כד מבית הכדר כרים וכסתות מבית האומן. ולצורך יום טוב [עי' הגהות חו"י ברי"ף]. **ולא כלים.** שאר כלים שאין צריכין ביום טוב. **מוליכין קשיא.** דקתני מתני' דפסחים מוליכין ומביאין ומתני' דהכא קתני מביאין אין מוליכין לא והכא ליכא לשנויי במאמינו דמוליכין מאי מאמינו ומאי שאינו מאמינו איכא. **מחפין את הקציעות.** תאנים השטוחות בשדה לייבשן מחפין אותן בקש מפני הגשמים קציעות תאנים שצירפן לתוך כלי וקורין אותו מקלוע ואינו מרובע אלא ג' קרנות יש לו ועושין עיגול התאנים כמין הכלי. **מעבין.** בגמ' פליגי בה בפי' מחפין ומעבין. **אקלושי.** מעט מחפין ולא כל צרכן כדרך שעושה בחול. **אסמוכי.** מחפין אותן יפה יפה בעובי בכל הצורך. **לא שנא הכי ולא שנא הכי.** בין עב בין קלוש קרי ליה מחופין. **מעבין [וכו' כמין כרין].** עושין אותן הקציעות כמין כרי שצורפן ומכניסן יחד בכרי כדי שיהו העליונות מגיעות על התחתונות. **הדשושות.** שדשין וכותשין חטין לדייסא. **הגרוסות.** טוחנין פולין לגריסין. **בצנעה.** שמא יאמרו זה לוקח [שלא] לצורך המועד. **החמירו.** מפר' בגמרא. **החמירו על עצמן.** דלא עבדי כלל ולחומרא. **או דילמא.** החמירו לעשות בצנעה מדעתן ואם רצו לעשות בפרהסיא עושין ולקולא. **עכו.** שם העיר. **דשושי חילקא.** דושין את החלקא ואת הטרגים כולן חטין הם אלא חילקא חד לתרי שדש את התבואה וכותשין עד שמתחלקת לשנים. **דשושי צפורי.** מקום. **טרגים.** מחלק כל חטה לתלת תלת ולשון תריגון הוא[ס]. **כי אתא רב דימי אמ'.** מאי חילקא כונתא כוסמת שמקלפין אותה. **טמאין בכל מקום.** אפילו בכפרים דקיימ' לן סולת של בני כרכים מקבלת טומאה שהוכשרה במים שדרך בני כרכים שלותתין את החטה במים בני כפרים אין מקפידין בסולת נקייה ואין לותתין וסולת שלהם טהורה שלא היתה לה הכשר מעולם אבל חילקא טמאה בכל מקום אפילו בכפרים דאי אפשר לה בלא לתיתה. **אלא למאן דאמר כונתא אמאי טמאין.** כיון דלאו מידי דתבירה נינהו הא לא הוכשרו. **ואמאי קרא ליה חילקא.** כיון דאין חילקא חדא לתרי והיכי משמע חילוק ואת אמרת כונתא שאין מחלקין אותן מאי משמעות איכא. **דשוו חילקיהו.** חלקין הן [כשמסירין] קליפתן פלינ"ש[ע] בלע"ז. **הנודר מן הדגן אסור בפול המצרי.** פישול"ש[פ] ומין קטנית היא ומידי דמדגן הוא שדרך לעשותן ליבוריס וכל מידי דמדגן קא אסר עליה. **מותר בחלקא.** שאחר שנחלק לא מידגן. **מותר באורז.** מי"ל[צ] וקסבר לאו מין דגן הוא. **כוסמת.** מין חטה מעליה. **(כרובייתא) [כרופייתא].** מוכרי תבלין כגון כרוז וכרישן. **סטיו** אלטנאות מכל ארבע רוחות (במקום אחד לנוע כגון בזוית אחד) [בחנות ופעמים] הולכין בני אדם לישב שם וחנות פתוחה לתוכו מקום לנוע הוא שרחוק מרשות הרבים. **פותח.** האי חנות ומוכר כדרכו דבצנעה הוא (ברש"י ברי"ף - הוא פתח החנות ומוכר בתוכו דצינעא הוא). **פותח אחד ונועל אחד.** כדי שיבינו האנשים שאין מותר כל כך לקנות ולמכור בחולו של מועד (ברש"י ברי"ף - למכור בצינעא שמא יאמרו זה לוקח שלא לצורך המועד) לכך חנות להיות לה שני פתחים. **תבלין.** כגון כרוז (וכרימון) [וכרישין] שהכל יודעין שלצורך המועד הם שאין ראוין להתקיים הילכך אפי' בפרהסיה שרי. **אלו מגלחין הבא ממדינת הים.** במועד שלא היה לו פנאי לגלח קודם המועד. **מבית השביה.** שהשבוהו גוים למרחקים. **מבית האסורין.** אפילו בעירו. **והמנודה שהתירו לו חכמים.** נדוי במועד שלא היה יכול לפני המועד דמנודה אסור בתספורת. **מי שנשאל.** שנדר שלא לגלח שעשה עצמו נזיר ונשאל לחכם במועד וחכם מתיר לו נדרו שפותח לו בחרטה וזה לא היה בידו לעשות מקודם המועד שהיה בדעתו לגמור את נזרו אי נמי כגון שלא מצא חכם פתח להתירו ועכשיו מצא (ברש"י ברי"ף - אי נמי כגון שלא מצא חכם להתיר ועכשיו מצאו) דאנוס הוא עד השתא. **והנזיר.** שהשלים נזרתו במועד. ה"ג **ומצורע העולה מטומ' לטהרתו.** דכתיב (ויקרא יד) וביום השביעי יגלח את כל שערו וגו' שאם חל שביעי שלו במועד מותר בתספורת ולא גזרינן שמא ישהא קרבנותיו[ט] וכן נזיר נמי לא גזרינן וגלוח דכתיב (שם יג) והתגלח ואת הנתק לא יגלח לא קא חשיב דאינו אלא דבר מועט שמגלח סביב הנתק ועוד דאין זה גילוח לשום טהרה אלא להסגר שני ואמרינן באידך פירקין[י] אין רואין את הנגעים במועד לא להקל ולא להחמיר והכי לא עבדינן במועד גילוח דנתק.

הגהות וציונים

א] [כ"ז ליתא בפסחים עי' בב"י סי' תקלד דבספרים שלנו הנוסחא ואם חושש להם שמא **יגנבו מביאן** בצנעה בתוך ביתו] (גליון), וכן ליתא בדפו"ר והוסיפוהו ע"פ רש"י והרמב"ם. ובכת"י ורי"ף רא"ש ועוד ליתא "ואם אינו מאמינו מביאן בצנעה בתוך ביתו" ועי' ריטב"א, וע"ע דק"ס: ב] בכת"י נוסף **חילקא** כונתא. ולשון ישר הוא מאד (דק"ס): ג] בכת"י נוסף **אמאי מותר**: ד] בכת"י וכלים **אחרים אינן** צורך: ה] צ"ל **דפסחים** (גליון): ו] נראה דדבור זה שייך לעיל אמוכרי פירות (מראה אש), אולם עי' תוי"ט ובדבש תמר: ז] צ"ל **דנישרי** (ראש משביר): ח] צ"ל מוכרי **תבלין** (ראש משביר): ט] "אינו מוכר כדרכו" ליתא בכת"י: י] צ"ל **וכרישין** (רש"ש ע"פ תוס' דפו"ר): כ] נדצ"ל כשעלה מטומאתו **ומגלח ושוב משמר נזרו** וכן מצורע וכו' (מנחת יהודה), עי' במדבר ו, ט (ועי' תפא"י במשניות): ל] בכת"י שלא היה **יכול** לגלח (ועי' רש"י כת"י ובמל"מ פ"ז מהל' יו"ט הי"ט): מ] צ"ל **באורחייהו** (באה"מ): נ] נדצ"ל מחפין **בין** בעצים: ס] ועי' מלאכת שלמה ובדק"ס (מובא בשינויי נוסחאות במשניות): ע] בלי בליטות פ] חימצי (רש"י חולין נב.), מיני שעועית: צ] "הירז", נקרא בזמנינו דוחן (כתוס' ברכות לז.):

הגמרא מביאה ראיה לחילוק שבין מאמינו לאומן לבין אינו מאמינו:

וְהָתַנְיָא - וכן שנינו בברייתא, **מְבִיאִין כֵּלִים** בחול המועד **מִבֵּית הָאוּמָּן, כְּגוֹן כַּד מִבֵּית הַכַּדָּר** - אומן שעושה כדים, **וְכוֹס מִבֵּית הַזַּגָּג** - אומן שעושה כלי זכוכית[א], מפני שהם לצורך המועד. **אֲבָל לֹא** מביאים בחול המועד **צֶמֶר מִבֵּית הַצַּבָּע, וְלֹא** שאר **כֵּלִים** שאינם לצורך המועד[ב] **מִבֵּית הָאוּמָּן**, משום שהיא טירחה שאינה לצורך המועד[ג]. **וְאִם אֵין לוֹ** לאומן **מַה שֶׁיֹּאכַל** במועד, **נוֹתֵן לוֹ שְׂכָרוֹ** במועד כדי שיהא לו לאכול במועד, **וּמַנִּיחוֹ** [-את הכלי] **אֶצְלוֹ** עד לאחר המועד[ד]. **וְאִם אֵינוֹ מַאֲמִינוֹ** לאומן, וחושש שכשיבא אחר המועד ליטול את הכלי יתבע ממנו האומן שכר פעם שניה, נוטל את הכלי מבית האומן **וּמַנִּיחוֹ בְּבַיִת הַסָּמוּךְ לוֹ** [-לאומן] באותה החצר, ולא יביאם לביתו[ה]. **וְאִם חוֹשֵׁשׁ לָהֶם שֶׁמָּא יִגָּנְבוּ** מהבית הסמוך לאומן, שאין בית המשתמר סמוך לאומן, **(מְפַנָּן לְבַיִת שֶׁבְּחָצֵר אַחֶרֶת**[ו]**. וְאִם אֵינוֹ מַאֲמִינוֹ**[ז] לבעל הבית שבחצר**), מְבִיאָן בְּצִנְעָה בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ**[ח]. ומוכח מברייתא זו שיש לחלק בהבאת כלים בין מאמינו לאינו מאמינו, שאף כלים שאסור להביאם מבית האומן, אם אינו מאמינו מותר להביאם[ט]. ועל כן אף את הסתירה בין משנתנו לבין המשנה בפסחים יש ליישב בכך.

מקשה הגמרא על תירוץ זה, **תָּרַצְתְּ** את הסתירה לגבי **מְבִיאִין**, שבפסחים שנינו שמביאים כלים מבית האומן ובמשנתנו שנינו שאין מביאים, אבל **מוֹלִיכִין** - מה ששנינו בפסחים שמוליכים כלים לבית האומן, עדיין **קַשְׁיָא** ממשנתנו הסותרת דין זה, **דְּקָתָנֵי** [-שכתוב] במשנתנו **אֵין מְבִיאִין** כלים מבית האומן, **וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁאֵין מוֹלִיכִין** לבית האומן, כיון שזה טירחה שלא לצורך המועד. ואין לתרץ קושיא זו שהמשנה בפסחים עוסקת כשבעל הבית אינו מאמינו לאומן, שהרי הדין ש'אין מוליכין' עוסק כשהכלי ברשותו של בעל הבית ולא ברשות האומן.

מחמת קושיא זו, הגמרא חוזרת מהתירוץ השני שהשיבו תלמידי רבא[י]:

מסיקה הגמרא, **אֶלָּא מְחַוַּוְרְתָּא** - ברור הדבר, שהתירוץ הנכון הוא **כִּדְשַׁנְּיָין מֵעִיקָּרָא** - כפי שתירצנו בתחילה, שהמשנה בפסחים מדברת בארבעה עשר בניסן, ועל כן מותר בין להביא ובין להוליך כלים לבית האומן, משום שאין בזה מלאכה אלא טירחה בעלמא שלא נאסרה בארבעה עשר, ואילו משנתנו מדברת בחול המועד שאף טירחה בעלמא אסורה בו, ומשום כך אסור להוליך ולהביא כלים מבית האומן.

★ ★ ★

משנה

המשנה הקודמת דנה בענייני טירחה בחול המועד. משנתנו תדון בדבר נוסף שאינו מלאכה גמורה:

מְחַפִּין [-מכסים] בחול המועד **אֶת הַקְּצִיעוֹת** - תאנים ששטחו אותם בשדה ליבוש[יא] **בְּקַשׁ**, מחשש שמא ירדו גשמים ויקלקלו את הקציעות[יב]. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, אַף מְעַבִּין**. ובגמרא יתבאר מהו החילוק בין 'מחפין' ו'מעבין'[יג].

דין עשיית סחורה ומלאכה לצורך המועד[יד]:

מוֹכְרֵי פֵּירוֹת, כְּסוּת [-בגדים] **וְכֵלִים, מוֹכְרִים בִּצְנְעָה לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד**. אך אסור למכור ולקנות שלא לצורך המועד[טו]. ומחמת כן אף המכירה לצורך המועד תיעשה בצנעה, שמא יאמרו הרואים שהלוקח קנה שלא לצורך המועד[טז].

א. 'זגג' הוא מלשון 'זכך', שאותיות ג' וכ' מתחלפים, והוא מלשון זכוכית. נימוקי יוסף (ד"ה הזגג), וראה שם שהביא פירוש נוסף.

ב. **הכוונה** רק לכלים שאינם נצרכים למועד, בדומה ל'צמר מבית הצבע' שהזכירה הברייתא. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ולא כלים).

ג. **או** מפני החשד, ראה הערה לעיל (ע"א במשנתנו).

ד. **אין** חידוש בכך שרשאי ליתן לו שכרו, ואפילו כשיש לאומן מה שיאכל רשאי לתת לו שכרו, שהרי אין שום חשש איסור בתשלום שכר. ונקטה זאת הברייתא מחמת הדין האמור להלן, שאם אינו מאמינו רשאי להביאו מבית האומן, ודין זה הוא רק כשאין לו מה יאכל, שהתירו לו ליתן את שכרו ולהביא את הכלי מחמת שאינו מאמינו, אך אם יש לו מה יאכל, לא יתן לאומן את שכרו ולא יטול ממנו את הכלי. מגן אברהם (סי' תקלד סק"ז).

ה. **ראה** בהערה לעיל (ע"א), שלדעת רש"י שהאיסור להביא מבית האומן הוא מפני הטורח, מותר להביא מבית לבית באותה חצר, לפי שאין טורח בדבר. ולדעה זו, כוונת הברייתא לחדש שאף שאינו מאמינו לאומן, לא התירו לו להביא את הכלי לביתו, אלא יביאנו רק לאותה חצר. אך לדעה שהאיסור הוא מפני החשד, יש איסור להביא מבית האומן אף באותה החצר, ולפי זה כוונת הברייתא לחדש, שאם אינו מאמינו התירו להביא את הכלי באותה החצר על אף שיש בזה חשד.

ו. **מהרש"א** (פסחים נה: בתוס' ד"ה ואם).

ז. **המיוחס** לרש"י (ד"ה מפנן) גרס תיבות אלו [וראה גירסת הראבי"ה (סי' תתלג) וספר הפרנס (סי' שלא)]. אך כמה ראשונים לא גרסו אותן, אלא גרסו 'ואם חושש להם שמא יגנבו, מביאם בצינעא בתוך ביתו'. והרבה ראשונים גרסו 'ואם חושש להם שמא יגנבו, מפנן לחצר אחרת' ותו לא, וכלשון משנתנו, ולא גרסו את ההמשך 'ואם אינו מאמינו מביאן בצינעא בתוך ביתו'. דקדוקי סופרים (אות מ), עיין שם.

ולפי הגירסא השניה, צריך לומר, שאף שהמשנה התירה רק להביאם לחצר אחרת, הברייתא עוסקת בשאינם משתמרים בחצר אחרת ולכך רשאי להביאם לביתו. ע"פ ריטב"א (לעיל ע"א ד"ה אמר).

ח. **הטעם** שיביאנו בצינעא, לדעת רש"י שהאיסור להביא מבית האומן הוא מפני הטורח, יביאנו בצינעא כדי שלא ילמדו ממנו העם היתר להביא כלים מהאומן, ותצא תקלה מתחת ידו, ומעין מה שמצינו לעיל (יב:). אחרונים. ולדעת הראשונים שהאיסור להביא מבית האומן הוא מפני החשד, לכך יביאנו בצינעא, שלא יחשדוהו. ויש להקשות, הלא מותר להביא מלאכה לאומן כשאין לו מה לאכול (לעיל ע"א), וכיון שהברייתא עוסקת במי שאין לו מה יאכל, מדוע צריך להביאו לביתו בצינעא, הלא אף אם יחשבו שהביאו לאומן בחול המועד, אין איסור בדבר ואין מקום לחשד. וצריך לומר, שיש לחשוש שהרואה אינו יודע שלא היה לאומן מה לאכול, וחושד בבעל הבית שעשה שלא כדין בכך שנתנם לאומן במועד. מגן אברהם (סי' תקלד סק"ז).

ברמב"ן (פסקי חוה"מ ד"ה ולענין לנעה) משמע, שאף כשמביא מבית האומן לחצר אחרת, צריך שיהא בצינעא. וכתבו האחרונים, שלפי זה משנתנו התירה רק בצינעא, אלא שלא הזכירה זאת, כפי שהמשנה שלפניה לא הזכירה זאת. אך בבית יוסף (או"ח סי' תקלד ס"ג) משמע, שכשמביאו לחצר אחרת אין צריך צינעא. [וראה בהערה לעיל בחילופי הנוסחאות שבברייתא].

אם אינו יכול להביא בצינעא רשאי להביא בפרהסיא מפני שהוא דבר האבד, וכפי שמוכח לעיל (יב:). רמב"ן (פסקי חוה"מ ד"ה ולענין לנעה).

ט. **לעיל** הובאה גירסת הראשונים, שהברייתא מסיימת 'ואם חושש להם שמא יגנבו, מפנן לחצר אחרת' ותו לא, וכלשון משנתנו, ואין גורסים 'ואם אינו מאמינו מביאן בצינעא בתוך ביתו'. וביאר הריטב"א (לעיל ע"א ד"ה אמר) לגירסא זו, שאף שכבר שנינו דין זה במשנה, מכל מקום הגמרא מוכיחה את החילוק בין מאמינו לאין מאמינו דווקא מהברייתא ולא מהמשנה, משום שהיה מקום לפרש שמשנתנו עוסקת בחושש בפני הגנבים שבמבוי, ורק באופן כזה הותר לו להביאם מבית האומן, אך אם אין חשש גנבים אלא שאינו מאמין לאומן, לא הותר מחמת כן להביא את הכלים מהאומן, לפי שהוא חשש רחוק, ועוד, שיכול להביא עדים בשעת הפרעון שיראו שלא קיבל באותה עת את הכלי, ולכך הוכיחה הגמרא דווקא מהברייתא, שבה נאמר במפורש שאף באינו מאמינו רשאי להביא את הכלי מבית האומן.

י. **הגמרא** אינה חוזרת בה להלכה מהחילוק בין מאמינו לבין אינו מאמינו, ובודאי שבאינו מאמינו מותר להביא כלים מבית האומן, שהרי הגמרא הביאה לכך ראיה מברייתא. אלא שאת הסתירה בין משנתנו למשנה בפסחים אי אפשר לתרץ בזה. ריטב"א (ד"ה אלא).

יא. **דרך** עשייתן, חותכים את עוקצי התאנים כדי שיזוב המוהל שלהן, ומניחים אותן כך ליבוש, אחר כך צוברים אותן בכלי עגול, והן נדבקות ונעשות עיגול אחד. רש"י (ביצה ג: ד"ה ליטרא, ב"מ כא: ד"ה קציעות). וקרויות 'קציעות' על שם האיזמל שקוצצים בו את עוקצי התאנים, שקרוי 'מקצוע'. רש"י (זבחים עג. ד"ה ליטרא, ביצה ג: ד"ה ליטרא). ובדרך אחרת כתב רש"י (מנחות נד: ד"ה מקצוע), ש'מקצוע' הוא הכלי שצוברים בתוכו את הקציעות.

יב. **רש"י** כת"י (ד"ה מחפין).

יג. **כתב** ר"י מלוניל (מ"ז), שכל הנידון הוא כשאינו ודאי שיבואו גשמים ורק חושש להם, אך אם ברור לו שיבואו גשמים, לכולי עלמא מכסה אותם כדרכם בחול כדין דבר האבד, שהתירו בו גם טירחה מרובה. וכן כתב בארץ צבי (הגהות למלכת מסה, אות לג), עיין שם.

יד. **אגב** שהזכירה המשנה דין קציעות, הביאה דין נוסף בפירות, והיינו דין מכירתם, ואגב כך הביאה דין מכירה גם בדברים נוספים. ר"ש בן היתום (ד"ה מוכרי).

טו. **יש** להעיר, מדוע המשנה לא כתבה דין זה יחד עם דין מכירת בתים ועבדים ובהמה (לעיל ע"א). ותירץ בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מוכרי), שבדרך כלל בתים עבדים ובהמה אינם מיועדים לשימוש מיידי וסתם מכירתם אינה לצורך המועד, ולכך נקטה המשנה שם לשון איסור 'אין לוקחין', היינו שבסתם אין לוקחים אלא אם כן הוא לצורך המועד. אך פירות כסות וכלים מיועדים בדרך כלל לשימוש מיידי וסתם מכירתם לצורך המועד היא, ועל כן נקטה כאן המשנה בפשטות את היתר המכירה, אלא שמוסיפה שיש להזהר למכור רק בצינעא ולצורך המועד.

טז. **המיוחס** לרש"י (ד"ה בצנעה). ורש"י כת"י (ד"ה פותח אחד) פירש, שטעם הצינעא הוא

והתניא [א] [א]מביאין כלים מבית האומן כגון כד מבית הכדר וכוס מבית הזגג אבל לא צמר מבית הצבע ולא כלים מבית האומן ואם אין לו מה יאכל נותן לו שכרו ומניחו אצלו ואם אינו מאמינו מניחו בבית הסמוך לו ואם חושש להם שמא יגנבו [א] א ([א] מפנן לחצר אחרת ואם אינו מאמינו) מביאן בצנעה בתוך ביתו תרצת מביאין מוליכין קשיא דקתני אין מביאין וכל שכן שאין מוליכין אלא מחוורתא כדשניין מעיקרא:

מתני' [ב]מחפין את הקציעות בקש רבי יהודה אומר [ג]אף מעבין [ד]מוכרי פירות כסות וכלים מוכרים בצנעה לצורך המועד [ה]הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה לצורך המועד רבי יוסי אומר הם החמירו על עצמן: **גמ'** פליגי בה רבי חייא בר אבא ורבי אסי ותרוייהו משמיה דחזקיה ורבי יוחנן[ב] חד אמר מחפין אקלושי מעבין אסמוכי וחד אמר מחפין בין אקלושי בין אסמוכי מעבין עושה אותו כמין כרי תניא נמי הכי מעבין עושה אותו כמין כרי דברי ר' יהודה: מוכרי פירות כסות וכלים מוכרין בצנעה וכו': אבעיא להו הן החמירו על עצמן דלא הוו עבדי כלל או דלמא דהוו עבדי בצנעה ת"ש מוכרי פירות כסות וכלים מוכרין בצנעה לצורך המועד ר' יוסי אומר תגרי טבריא הן החמירו על עצמן שלא יהו מוכרין כל עיקר [ו]צדי חיות ועופות ודגים צדין בצנעה לצורך המועד רבי יוסי אומר צדי עכו הן החמירו על עצמן שלא יהו צדין כל עיקר דשושי חילקא טרגים וטיסני דוששין בצנעה לצורך המועד ר' יוסי אומר דשושי ציפורי הן החמירו על עצמן שלא יהו דוששין כל עיקר אמר אביי חילקא חדא לתרתי טרגים חדא לתלת טיסני חדא לארבעה כי אתא רב דימי אמר[ג] כונתא מיתיבי [ג] [ז]חילקא טרגים וטיסני טמאין בכל מקום בשלמא למ"ד חדא לתרתי לתלת ולארבעה משום הכי טמאין בכל מקום דאתכשור אלא למ"ד כונתא אמאי טמאין בכל מקום הא לא איתכשור כגון דמיקלפן דאי לאו דשרא להו במיא לא הוה מיקלפא ואמאי קרי ליה חילקא דשקל חלקידהו מיתיבי [ד]הנודר מן הדגן אסור אף בפול המצרי יבש ומותר בלח ומותר באורז בחילקא וטרגים וטיסני בשלמא למ"ד חדא לתרתי חדא לתלת וחדא לארבעה שפיר דנפקו להו מתורת דגן אלא למ"ד כונתא[ג] דגן מעליא הוא קשיא רב הונא [ח]שרא להו להנהו כרופייתא למיזל לזבוני כי אורחייהו בשוקא איתיביה רב כהנא [ה] [ט]חנות פתוחה לסטיו פותח ונועל כדרכו פתוחה לרה"ר פותח אחת ונועל אחת [י]וערב יום טוב האחרון של חג מוציא ומעטר את שוקי העיר בפירות בשביל כבוד י"ט האחרון מפני כבוד י"ט האחרון אין שלא מפני כבוד י"ט לא לא קשיא [כ]הא בפירי הא בתבלין:

הדרן עלך מי שהפך

ואלו [ל]מגלחין במועד הבא ממדינת הים ומבית השביה והיוצא מבית האסורין והמנודה שהתירו לו חכמים וכן מי שנשאל לחכם והותר [ו]והנזיר והמצורע (א) מטומאתו לטהרתו [מ]ואלו מכבסין במועד הבא ממדינת הים ומבית השביה והיוצא מבית האסורין ומנודה

והתניא. סיועא: כד וכוס לצורך המועד הן, אבל צמר וכלים אין[ד] צורך המועד: ואם אין לו. לאומן מה יאכל נותן לו שכרו: מפנן לחצר אחרת, ואם אינו מאמינו. בחצר אחרת: מביאן לתוך ביתו. אלמא בשאינו מאמינו מביאן: מוליכין קשיא. דקתני מתני' דפעמים[ה] מוליכין, ומתני' דהכא קתני אין מביאין כל שכן דאין מוליכין, וליכא לתרץ באין מאמינו דמוליכין מאי מאמינו שייך: כדשניין מעיקרא. כאן בארבעה עשר כאן בחולו של מועד: **מתני'** מחפין. מכסין: הדשושות. שדשין וכותשין חיטין לדייסא: והגרוסות. שטוחנין פולין לגריסין: [ו]בצנעה. שמא יאמרו זה לוקח שלא לצורך המועד: **גמ'** אקלושי. שמכסהו בענפים מרוחקין זה מזה, דלא הוי כסוי גמור: אסמוכי. הענפים סומך זה לזה, דהוי כסוי גמור: כמין כרי. מכנסין אותן ביחד כדי שיהו נוחין לכסות: החמירו על עצמם דלא עבדי כלל. ולחומרא: או דלמא. החמירו על עצמן לעשות בצנעה מדעתן, ואם רוצין לעשות בפרהסיא עושין, ולקולא: דשושי. דשי תבואה, איכא דאמרי דשושי המשברין תבואה חדא לשנים ושורין במים כו': כונתא. כוסמת שלותתין אותן היינו חילקא: טמאים בכל מקום. מקבלין טומאה בין בכפרים בין בכרכים, דקיימא לן (פסחים דף מ.) סולת של בני כרכים מקבלת טומאה שהוכשרה במים, ובני כפרים אין מקפידין אסולת נקיה ללתות במים וסולת שלהן טהור שלא הוכשר מעולם, אבל חילקא טמאין בכל מקום אפילו בכפרים, דאי אפשר להם בלא לתיתה, משום הכי טמאין, דהא מיתכשר דשרי להו במיא: לעולם הוי כונתא ומיקלפן, דשרי להו במיא דשרי[ז] קליפה: דשקיל חלקידהו. כלומר כשנוטל הקליפה והוי חלק: כרופייתא. מוכרי בשמים[ח]: חנות פתוח לסטיו פותח ונועל כדרכו. הואיל ואינו פתוח לרה"ר כשאר חנויות: פותח דלת אחד ונועל דלת אחד. אבל כדרכו לא, אינו מוכר כדרכו[ט]: הא בפירי. שיש לחשוד שקונה לצורך (ב) ימות השנה: בתבלין. מוכר כדרכו, כגון כרוב וכרשינין[י] הכל יודעין דלצורך המועד הן וליכא חשדא, שאין ראוין להתקיים, הלכך אפי' בפרהסיא מותר:

הדרן עלך מי שהפך

ואלו מגלחין במועד הבא ממדינת הים כו'. במועד, לפי שהיה אנוס שלא היה יכול לגלח קודם: ומי שנשאל לחכם. שנדר שלא לגלח, ושאל לחכם במועד: מטומאתו לטהרתו. נזיר טמא כשעלה מטומאתו ושוב אינו משמר נזרו ומגלח[כ], וכן מצורע שעלה מטומאתו מגלח ברגל, לפי שלא היה להם פנאי[ל] לגלח קודם הרגל: גמ'

בשביל כבוד יום טוב האחרון. אבל מרישא (ג) דחנות פתוחה לרשות הרבים פותח אחת ונועל אחת ורב הונא מתיר באורחייהו[מ] בשוקא לא פריך דיש לאוקמיה בי"ט[י] ולא בחול המועד ולהכי פריך מסיפא דמיירי בחול המועד דהא ערב י"ט האחרון חול המועד: **בתבלין.** פי' בקונט' כרוב וכרשינין[י] והקשה בתוס' רבי פרץ דכרוב וקפלוט אינן חשובין תבלין דהא אמרינן (חולין דף ו.) דתבלין לטעמא עבידי ואפילו באלף לא בטיל ולפת וקפלוט אינו צריך לשער כי אם בששים כדאיתא פרק גיד הנשה (שם דף צו:) (ד) ותבלין כך נידוכין כדרכן בפ"ק דביצה (דף יד.) א"כ אינו כרוב ובערוך פירש מיני בשמים:

הדרן עלך מי שהפך

ואלו מגלחין במועד. משום דתנא באידך פירקין דברים שעושין לצורך המועד כמו מוכרי פירות דנעשים כדין קתני נמי ואלו נעשים שלא כדין לצורך המועד: **והיוצא** מבית האסורים. שאינו יכול לגלח קודם המועד שאין מניחין לו לגלח ואפילו מניחין לו אינו ערב לאדם לגלח בבית האסורין: [כ"ה בירושלמי] ומנודה

עין משפט
נר מצוה

מג א מיי' פ"ח מהל' י"ט הל' טו טוש"ע א"ח סי' תקלד סעיף ג:

מד ב ג מיי' פ"ח שם הלכה יד טוש"ע שם סי' תקלח סעיף ד:

מה ד מיי' שם פ"ז הלכה כג טוש"ע שם סימן תקלט סעיף יא:

מו ה ו מיי' שם הלכה ט טוש"ע שם סי' תקלג סעיף ה:

מז ז מיי' פט"ז מהל' טומאת אוכלין הל' א:

מח ח מיי' פ"ז מהל' י"ט הל' כג טוש"ע א"ח סי' תקלט סעיף י:

מט ט י כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף יא:

א ל מיי' שם הלכה יז יח טוש"ע שם סי' תקלא סעיף ד:

ב מ מיי' שם סמג לאוין עה טוש"ע שם סי' תקלד סעיף א:

משנת ראשונים

אסור אף בפול המצרי יבש. פול המצרי הוא מין קטניות שקורין פישול"ש, והיבש צוברי' אותו בגורן לחובטו יחד ולעשותו דגן, אבל הלח לא נחבט בכלי אלא נפרד ביד ואינו נעשה דגן, ובנדרים הלך אחר לשון בני אדם, והם אינן קורין דגן אלא לדבר שנחבט בגורן, וכל דבר הנפרך הם קורין קליות. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ומותר בחילקא וטרגים וטיסני. ואע"פ שקודם שנחלקו היה אסור בחטים, עתה שנחלקו ליתנהו בכלל דגן ולא אסר עצמו אלא במה שנקראת חטה. אי נמי הא דקאמר מותר [מיירי] שנחלקו קודם נדרו ויצאו כבר מכלל דגן. **[פי' הרא"ש נדרים]**

כונתא דגן מעליא הוא. דהא תנן (פסחים לה.) כוסמין ושיפון מין חטה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

חנות פתוחה לסטיו. סטיו הוא יציע שלפניה בתים ובתוכו איצטבאות מזומנים לישב ולמכור עליהם כל דבר. ותנות הפתוח להם מקום צנוע הוא שהוא רחוק מרשות הרבים, ואין רבים מצוין שם, והלכך מוכר שם כדרכו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

הא בפירי הא בתבלין. שיש לחשוד אותו שקנה לצורך ימות השנה שהם ראוים להתקיים אחר הרגל, אבל תבלין שאדם קונה ממנו מעט הכל יודעים שלצורך המועד הן נקנין שהרי אינם ראויין להתקיים הילכך אפילו בפרהסיא שרי. **[ר"י מלוניל]**

הבא ממדינת הים. כל אדם שבא מדרך רחוקה קרינן ליה בכולי תלמודא בא ממדינת הים, ומדינת הים לאו דוקא. ומותר ליה לגלח במועד מתוך שהיה קודם טרוד ונחרץ לדרכו לא היה לו פנאי לגלח קודם הרגל. וכן הבא מן השביה שנשבה לבין הגוים ולא נפדה עד עכשיו, מותר לו לגלח במועד, כיון שלא היה לו פנאי לגלח קודם הרגל. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [פסחים נה:] ע"ש עה"ג, **ב)** כעי"ז לעיל י., **ג)** מכשירין פ"ו מ"ב, **ד)** [נדרים נה: תוספתא שם פ"ד], **ה)** [תוספתא פ"ב], **ו)** [לקמן יד:], **ז)** עיין ביצה דף כט, **ח)** עי' מל"מ פ"ז מהל' יו"ט הי"ט, **ט)** לעיל ז ע"א.

הגהות הב"ח

(א) מתני' והמצורע העולה מטומאתו[ס]: **(ב)** רש"י ד"ה הא בפירי שקונה לצורך שאר ימות השנה: **(ג)** תוס' ד"ה בשביל כו' אבל מרישא דתני דחנות פתוחה כו' ערב י"ט האחרון חוה"מ הוא: **(ד)** ד"ה בתבלין כו' כדאיתא פ' גיד הנשה ותנן נמי דתבלין נידוכין כדרכן בפ"ק:

הגהות הגר"א

[א] גמ' (מפנן לחצר אחרת ואם אינו מאמינו) תא"מ (וכן ליתא בדפו"י):

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' מפנן לחצר אחרת ואם אינו מאמינו. זה נמחק וכ"כ בפסחים נה ע"ב כל זה אינו ויעו"ש בתוס' ד"ה ואם מתירא וכו' ובמהרש"א שם:

רש"י כת"י

והתניא. בניחותא. **כד** מבית הכדר כדים וכסתות מבית האומן. ולצורך יום טוב [עי' הגהות חו"י ברי"ף]. **ולא כלים.** שאר כלים שאין צריכין ביום טוב. **מוליכין קשיא.** דקתני מתני' דפסחים מוליכין ומביאין ומתני' דהכא קתני מביאין אין מוליכין לא והכא ליכא לשנויי במאמינו דמוליכין מאי מאמינו ומאי שאינו מאמינו איכא. **מחפין את הקציעות.** תאנים השטוחות בשדה לייבשן מחפין אותן בקש מפני הגשמים קציעות תאנים שאירפן לתוך כלי וקורין אותו מקלוע ואינו מרובע אלא ג' קרנות יש לו ועושין עיגול התאנים כמין הכלי. **מעבין.** בגמ' פליגי בה בפי' מחפין ומעבין. **אקלושי.** מעט מחפין ולא כל צרכן כדרך שעושה בחול. **אסמוכי.** מחפין אותן יפה יפה בעובי בכל הצורך. **לא שנא הכי ולא שנא הכי.** בין עב בין קלוש קרי ליה מחופין. **מעבין [וכו' כמין כרין].** עושין אותן הקציעות כמין כרי שאורפן ומכניסן יחד בכרי כדי שיהו העליונות מגינות על התחתונות. **הדשושות.** שדשין וכותשין חטין לדייסא. **הגרוסות.** טוחנין פולין לגריסין. **בצנעה.** שמא יאמרו זה לוקח [שלא] לצורך המועד. **החמירו.** מפר' בגמרא. **החמירו על עצמן. דלא עבדי כלל** ולחומרא. **או דילמא.** החמירו לעשות בצנעה מדעתן ואם רצו לעשות בפרהסיא עושין ולקולא. **עכו.** שם העיר. **דשושי חילקא.** דוששין את החלקא ואת הטרגים כולן חטין הם אלא חילקא חד לתרי שדש את התבואה וכותשין עד שמתחלקת לשנים. **דשושי צפורי.** מקום. **טרגים.** מחלק כל חטה לתלת תלא ולשון תריגון הוא. **כי אתא רב דימי אמ'.** מאי חילקא כונתא כוסמת שמקלפין אותה. **טמאין בכל מקום.** אפילו בכפרים דקיימ' לן סולת של בני כרכים מקבלת טומאה שהוכשרה במים שדרך בני כרכים שלותתין את החטה במים בני כפרים אין מקפידין בסולת נקייה ואין לותתין וסולת שלהם טהורה שלא היתה לה הכשר מעולם אבל חילקא טמאה בכל מקום אפילו בכפרים דאי אפשר לה בלא לתיתה. **אלא למאן דאמר כונתא אמאי טמאין.** כיון דלאו מידי דתבירה נינהו הא לא הוכשרו. **ואמאי קרא ליה חילקא.** כיון דאין חילקא חדא לתרי והיכי משמע חילוק ואת אמרת כונתא שאין מחלקין אותן מאי משמעות איכא. **דשוו חילקידהו.** חלקין הן [כשמסירין] קליפתן פלינ"ש בלע"ז. **הנודר מן הדגן אסור בפול המצרי.** פיסול"ש ומין קטנית היא ומידי דמדגן הוא שדרך לעשותן ליבורים וכל מידי דמדגן קא אסר עליה. **מותר בחלקא.** שאחר שנחלק לא מידגן. **מותר באורז.** מי"ל וקסבר לאו מין דגן הוא. **כוסמת.** מין חטה מעליה. (כרוביתא) [כרופייתא]. מוכרי תבלין כגון כרוב וכרישין. **סטיו** אצטבאות מכל ארבע רוחות (במקום אחד צנוע כגון בזוית אחד) [בחנות ופעמים] הולכין בני אדם לישב שם וחנות פתוחה לתוכן מקום צנוע הוא שרחוק מרשות הרבים. **פותח.** האי חנות ומוכר כדרכו דצנעה הוא (ברש"י ברי"ף - הוא פתח החנות ומוכר בתוכו דצינעא הוא). **פותח אחד ונועל אחד.** כדי שיבינו האנשים שאין מותר כל כך לקנות ולמכור בחולו של מועד (ברש"י ברי"ף - למכור בצינעא שמא יאמרו זה לוקח שלא לצורך המועד) דלך חנות להיות לה שני פתחים. **תבלין.** כגון כרוב (וכרימון) [וכרישין] שהכל יודעין שלצורך המועד הם שאין ראוין להתקיים הילכך אפי' בפרהסיה שרי. **הבא ממדינת הים.** במועד שלא היה לו פנאי לגלח קודם המועד. **מבית השביה.** שהשבוהו גוים למרחקים. **מבית האסורין.** אפילו בעירו. **והמנודה שהתירו לו חכמים.** נדוי במועד שלא היה יכול לפני המועד דמנודה אסור בתספורת. **מי שנשאל.** שנדר שלא לגלח שעשה עצמו נזיר ונשאל לחכם במועד וחכם מתיר לו נדרו שפותח לו בחרטה וזה לא היה בידו לעשות מקודם המועד שהיה בדעתו לגמור את נזרו אי נמי כגון שלא מצא חכם פתח להתירו ועכשיו מצא (ברש"י ברי"ף - אי נמי כגון שלא מצא חכם להתיר ועכשיו מצאו) לאנוס הוא עד השתא. **והנזיר.** שהשלים נזירתו במועד. ה"ג **ומצורע העולה מטומ' לטהרתו.** דכתיב (ויקרא יד) וביום השביעי יגלח את כל שערו וגו' שאם חל שביעי שלו במועד מותר בתספורת ולא גזרינן שמא ישהא קרבנותיו[ס] וכן נזיר נמי לא גזרינן וגלוח דכתיב (שם יג) והתגלח ואת הנתק לא יגלח לא קא חשיב דאינו אלא דבר מועט שמגלח סביב הנתק ועוד דאין זה גילוח לשום טהרה אלא להסגר שני ואמרינן באלך פירקין[ט] אין רואין את הנגעים במועד לא להקל ולא להחמיר ולהכי לא עבדינן במועד גילוח דנתק.

הגהות וציונים

א] [כ"ז ליתא בפסחים עי' בב"י סי' תקלד דבספרים שלנו הנוסחא ואם חושש להם שמא **יגנבו מביאן** בצנעה בתוך ביתו] (גליון), וכן ליתא בדפו"ר והוסיפוהו ע"פ רש"י והרמב"ם. ובכת"י ורי"ף רא"ש ועוד ליתא "ואם אינו מאמינו מביאן בצנעה בתוך ביתו" ועי' ריטב"א, וע"ע דק"ס: **ב]** בכת"י נוסף **חילקא** כונתא. ולשון ישר הוא מאד (דק"ס): **ג]** בכת"י נוסף **אמאי מותר**: **ד]** בכת"י וכלים **אחרים אינן** צורך: **ה]** צ"ל **דפסחים** (גליון): **ו]** נראה דדבור זה שייך לעיל אמוכרי פירות (מראה אש), אולם עי' תוי"ט ובדבש תמר: **ז]** צ"ל **דנישרי** (ראש משביר): **ח]** צ"ל מוכרי **תבלין** (ראש משביר): **ט]** "אינו מוכר כדרכו" ליתא בכת"י: **י]** צ"ל **וכרישין** (רש"ש ע"פ תוס' דפו"ר): **כ]** נדצ"ל כשעלה מטומאתו **ומגלח ושוב משמר נזרו** וכן מצורע וכו' (מנחת יהודה), עי' במדבר ו, ט (ועי' תפא"י במשניות): **ל]** בכת"י שלא היה **יכול** לגלח (ועי' רש"י כת"י ובמל"מ פ"ז מהל' יו"ט הי"ט): **מ]** צ"ל **כאורחייהו** (באה"מ): **נ]** ועי' מלאכת שלמה ובדק"ס (מובא בשינויי נוסחאות במשניות):

הַצַּיָּידִין שצדים חיות עופות ודגים למאכל[יז], **וְהַדָּשׁוֹשׁוֹת** - הדשים וכותשים חטים לדייסה, **וְהַגָּרוֹסוֹת** - שטוחנים פולים לגריסים[יח], **עוֹשִׂין** מלאכתם זו **בְּצִנְעָה לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד**, כדי שלא יאמרו שעושים הם שלא לצורך המועד[יט].

אוצר החכמה 18/06/2018

רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, המוכרים ובעלי המלאכה שהזכירה המשנה, **הֵם הֶחְמִירוּ עַל עַצְמָן** בעשיית מלאכות אלו במועד. ודבריו יבוארו בגמרא.

★

גמרא

נחלקו תנא קמא ורבי יהודה במשנתנו, אם רק מחפים את הקציעות או אף מעבים. הגמרא מבארת את מחלוקתם:

פְּלִיגִי בָּהּ - נחלקו בביאור משנתנו **רַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא וְרַבִּי אַסִּי, וְתַרְוַיְיהוּ** - ושניהם אמרו את פירושם **מִשְּׁמֵיהּ** [-בשמו] **דְּחִזְקִיָּה וְרַבִּי יוֹחָנָן**[כ]. **חַד** - אחד מהם **אָמַר**, **'מְחַפִּין'** היינו **אַקְלוּשֵׁי** - שמניח מעט ענפים בריחוק זה מזה, ואין זה כיסוי גמור, ורק באופן זה התיר תנא קמא, ו**'מְעַבִּין'** שהתיר רבי יהודה היינו **אַסְמוּכֵי** - שמניח הרבה ענפים סמוכים זה לזה, והוא כיסוי גמור[כא]. **וְחַד** - ואחד מהם **אָמַר**, **'מְחַפִּין'** היינו **בֵּין אַקְלוּשֵׁי בֵּין אַסְמוּכֵי**, כלומר, אף תנא קמא מתיר לעשות כיסוי מענפים רבים הסמוכים זה לזה, ו**'מְעַבִּין'** שהוסיף רבי יהודה להתיר, היינו **שֶׁעוֹשֶׂה אוֹתוֹ כְּמִין כְּרִי** - שאוסף את הקציעות לערימה כדי שהעליונות ישמרו על התחתונות מהגשמים, ורק לאחר מכן מכסה את הכרי בקש, ואף דבר זה התיר רבי יהודה לעשותו במועד[כב].

הגמרא מביאה ברייתא כביאור השני:

תַּנְיָא נַמִּי הָכִי - שנינו כן בברייתא כביאור השני, **מְעַבִּין, עוֹשֶׂה אוֹתוֹ כְּמִין כְּרִי, דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה.**

★

שנינו במשנה, **מוֹכְרֵי פֵּירוֹת כְּסוּת וְכֵלִים מוֹכְרִין בְּצִנְעָה** וכו', הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה לצורך המועד, רבי יוסי אומר הם החמירו על עצמן.

הגמרא מבארת את דברי רבי יוסי:

אִבַּעְיָא לְהוּ - הסתפקו בני הישיבה, האם כוונת רבי יוסי היא **שֶׁהֵן** - המוכרים ובעלי המלאכה **הֶחְמִירוּ עַל עַצְמָן דְּלֹא הֲווּ עָבְדִי כְּלָל** - שלא היו עושים מלאכתם במועד כלל ואפילו בצנעה, ונמצא שרבי יוסי מחמיר מתנא קמא המתיר לעשות בצנעה. **אוֹ דִּלְמָא** - או שמא כוונת רבי יוסי, שבעלי המלאכה החמירו על עצמם בכך **דַּהֲווּ עָבְדִי בְּצִנְעָה** - שהיו עושים מלאכתם בצנעה ולא בפרהסיא. ולפי זה נמצא שרבי יוסי מיקל מתנא קמא, שתנא קמא סובר שמחויבים מן הדין לעשות מלאכתם בצנעה, ולדעת רבי יוסי אינם מחויבים בזה מן הדין אלא רק החמירו לנהוג כן, ולדעתו רשאים האומנים לשנות מנהגם ולעשות בפרהסיא[כג].

הגמרא פושטת את הספק כצד הראשון:

תָּא שְׁמַע - בא ושמע ראיה לפשוט את הספק, ששנינו בברייתא, **מוֹכְרֵי פֵּירוֹת כְּסוּת וְכֵלִים, מוֹכְרִין** במועד **בְּצִנְעָה לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, תַּגָּרֵי טְבֶרְיָא** - מוכרי הפירות הכסות והכלים שהיו בטבריא, **הֵן הֶחְמִירוּ עַל עַצְמָן שֶׁלֹּא יְהוּ מוֹכְרִין כָּל עִיקָּר.** כמו כן **צָדֵי חַיּוֹת וְעוֹפוֹת וְדָגִים, צָדִין** במועד **בְּצִנְעָה לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, צָדֵי עַכּוֹ** - הציידים שהיו בעכו, **הֵן הֶחְמִירוּ עַל עַצְמָן שֶׁלֹּא יְהוּ צָדִין כָּל עִיקָּר**[כד]. כמו כן **דָּשׁוֹשֵׁי** - בעלי המלאכה הכותשים **חִילְקָא**[כה], **טַרְגִּים וְטִיסְנֵי** [-תבואה הכתושה בכמה אופנים, כפי שיבואר להלן], **דּוֹשְׁשִׁין** - כותשים במועד **בְּצִנְעָה לְצוֹרֶךְ הַמּוֹעֵד. רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, דָּשׁוֹשֵׁי צִיפּוֹרִי** - כותשי התבואה שהיו בציפורי, **הֵן הֶחְמִירוּ עַל עַצְמָן שֶׁלֹּא יְהוּ דּוֹשְׁשִׁין כָּל עִיקָּר.** ומוכח מברייתא זו שרבי יוסי מחמיר יותר מתנא קמא, וסובר שנהגו לאסור לעשות מלאכות אלו אף בצנעה[כו].

★

כדי שיבינו שאין מותר כל כך לקנות ולמכור בחול המועד. וראה טעם נוסף בהערה להלן (לגבי ציידים דשושות וגרוסות) בשם הרמב״ן.

בגמרא יתבאר כיצד נעשית המכירה בצינעא.

[יז] **שיטה** לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה הציידין), וכלשון הגמרא בסמוך [וראה בביאור הלכה (סי׳ תקלו ד״ה סל) שהביא דעה שציידי דגים אינם צריכים צינעא, והסיק להלכה שצריך צינעא, עיין שם באריכות].

[יח] **'גריסים'** הם תבואה או קטניות שאינם טחונים דק, אלא כל גרעין נחלק לכמה חתיכות וכך אוכלים אותן. ע״פ רש״י (ע״ז יט. ד״ה גרסה) [וכאן הכוונה לפולים, שהם מין קטנית, שהרי על חטים אמר התנא 'דשושות'].

[יט] **בעלי** מלאכות אלו רגילים לעשותן הרבה ביחד לצורך זמן מרובה, ולכך אף כשעושים את המלאכה רק לצורך המועד יעשו בצינעא, שלא יחשדו בהם שעושים זאת גם לצורך חול. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה גרוסות). וכתב עוד, שאף לכל אדם אין להקל לעשותן בפרהסיא, משום שגם הם ברוב פעמים עושים מלאכות אלו הרבה יחד לזמן מרובה.

אך הרמב״ן (פסקי מוה״מ ד״ה ולענין צנעה) כתב, שכל העושה מלאכה לצורך אוכל נפש ומכשיריו, בין מלאכת הדיוט בין מלאכת אומן, אינו צריך לעשותו בצינעא. ולא מצאנו צינעא אלא רק במי שהאומנות שלו בכך כל השנה, שהוא צריך צינעא בין כשעושה לצורך אוכל נפש ובין לשאר צרכי המועד, וזוהי הצינעא ששנינו בציידים ודשושות ובחנות של מוכרי פירות כסות וכלים, שכל מי שהוא נעשה מוכר לרבים נראה כעוסק במלאכתו כשאר ימות השנה. ולפי טעם זה, רק האומנים צריכים צינעא, אך מי שאינו אומן רשאי לעשות מלאכות אלו בפרהסיא [וכתב הריטב״א (לעיל ע״א ד״ה מוכרי), שמטעם זה נקטה המשנה בלשונה בעלי אומניות]. וכן פסקו הרמב״ם (יום טוב פ״ז ה״ט) והשולחן ערוך (או״ח סי׳ תקלג ס״ה). וכן במכירת פירות כסות וכלים, דווקא אלו שאומנותם בכך כל השנה צריכים צינעא, אך בעל הבית המוכר לצורך המועד רשאי למכור בפרהסיא, לפי שניכר לכל שמוכר לצורך המועד. מגן אברהם (סי׳ תקלט ס״ק יא) בשם הפוסקים, ופרי מגדים (א״א שם).

[כ] **כלומר**, חזקיה ורבי יוחנן אמרו דבר אחד, ונחלקו רבי חייא בר אבא ורבי אסי מהו הדבר.

[כא] **ותנא** קמא אוסר זאת מפני שהוא דומה לדרך חול. ע״פ רש״י כת״י (ד״ה אקלושי) ושיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה מחפין). ובפירוש מסכת משקין (ד״ה מעבין) כתב שהוא טירחה יתירה [ואף שהוא דבר האבד, לא התירו כל טורח בדבר האבד, אלא שיערו את הטורח נגד ההפסד. אחרונים. וראה בהערה במשנה בשם ר״י מלוניל].

[כב] **ותנא** קמא אוסר, מפני שלאחר שמעבה את הקציעות לערימה עדיין צריך לכסות את העליונות בקש, והרי זו טירחה מרובה. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה מעבין כמין).

ומבואר, שרבי יהודה מיקל ומתיר אף לעבות וכל שכן לחפות. ואף שמצינו לעיל (יא:) שרבי יהודה מחמיר בדיני דבר האבד, זהו משום שעושה מלאכה, אך כאן שאינו מלאכה אלא טירחה בעלמא, סובר רבי יהודה שאין להחמיר בו. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה אף מעבין). וכתב עוד, שאם תנא קמא במשנתנו הוא רבי יוסי שהיקל לעיל (יא:) בדיני דבר האבד, צריך לומר שלעיל היקל משום שודאי הדבר אבד, ואילו כאן זהו רק חשש שמא ירדו גשמים ואינו ודאי [ראה בהערה לעיל במשנה], ועל כן סובר תנא קמא שאין להתיר טירחה יתירה.

אמנם בירושלמי מבואר, שמחמת הסתירה בדעת רבי יהודה בין משנתנו למשנה לעיל (יא:), אכן אין לגרוס בדברי רבי יהודה 'אף מעבין', אלא רק 'מעבין', והיינו שרבי יהודה מחמיר. וכן מבואר בר״י מלוניל (מ״ז), וביאר, שתנא קמא מתיר לכסות כדרכו בחול משום שהוא דבר האבד, ואילו רבי יהודה מחמיר ומצריך שינוי, שלא יכסה כלל בקש, אלא יניח את הקציעות אלו על אלו, וכך ישמרו התחתונות מהגשמים, ואמנם העליונות יתקלקלו אם ירדו גשמים. [ולדעה ש'מחפין' הוא אקלושי ו'מעבין' הוא אסמוכי, אזי תנא קמא מיקל ומתיר לכסות מתחילה, ורבי יהודה מחמיר ואוסר לכסות מתחילה, ורק אם כבר מכוסה קצת מבעוד יום, מתיר רבי יהודה לעבות את הכיסוי ולהוסיף עליו שיהא מכוסה כל צרכו. ע״פ מאירי (ד״ה אמר המאירי מחפין). וראה ביאור אחר במכתם (ד״ה מחפין)]. וראה עוד בקרן אורה (ד״ה פליגי) בענין זה.

[כג] **המיוחס** לרש״י (ד״ה או). אך הריטב״א (ד״ה איבעיא) פירש, שהנפקא מינה הוא במקום שלא נהגו להחמיר, שלפי צד זה בגמרא יהיו מותרים לעשות מלאכתם בפרהסיא אף לרבי יוסי.

[כד] **בירושלמי** (ה״ה) אמרו, שאין הכוונה שהיו נמנעים לגמרי מלצוד דגים, שהרי אי אפשר להכין דגים קודם הרגל שמא יתקלקלו, ואם לא יצודו במועד, לא יהיו דגים בשוק ונמצא שממעטים משמחת הרגל. אלא החמירו שלא לצוד ברשתות, והיו צדים רק בחכה או במכמורת [היא מצודה העשויה מדפי עץ או מענפי ערבה. תפארת ישראל (כלים פכ״ג מ״ה יכין אות לג)]. ומוסיף הירושלמי, שאפילו באופן זה יש בזה משום מיעוט שמחת הרגל לפי שלא יהיו דגים בריוח, ולכן רבי אמי היה מקלל את הנוהגים כן.

[כה] **המיוחס** לרש״י (ד״ה דשושי). ובדרך אחרת פירש, ש'דשושי' הכוונה דשי תבואה [ולפירוש זה, כוונת הברייתא דשי התבואה הדוששים חילקא וכו׳. ע״פ רבינו גרשום (ד״ה דשושות) ושיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה הדשו׳)].

[כו] **ראה** בשפת אמת (ד״ה ר׳) שנוטה לומר, שרבי יוסי אינו סובר שחובה בכל מקום לנהוג כן, אלא הוא רק בא להשמיע שמנהג מקומו היה להחמיר ואין לשנות ממנו. ותנא קמא סובר שאף במקום שנהגו אין זה מנהג ומותר לשנותו, כיון שהוא ממעט בשמחת יום טוב, ועיין שם שדן בזה. וראה מה שכתב בשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה ומיה׳) בענין זה.

עין משפט
נר מצוה

מג א מיי' פ"ח מהל' י"ט הל' טז טוש"ע א"ח סי' תקלד סעיף ג:
מד ב ג מיי' פ"ח שם הלכה יד טוש"ע שם סי' תקלא סעיף ד:
מה ד מיי' שם פ"ז הלכה כג טוש"ע שם סימן תקלט סעיף יא:
מו ה ו מיי' שם הלכה ט טוש"ע שם סי' תקלג סעיף ה:
מז ז מיי' פט"ז מהל' טומאת אוכלין הל' א:
מח ח מיי' פ"ז מהל' י"ט הל' כג טוש"ע א"ח סי' תקלט סעיף י:
מט ט י כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף יא:
א ל מיי' שם הלכה יז יח טוש"ע שם סי' תקלא סעיף ד:
ב מ מיי' שם סמג לאוין עה טוש"ע שם סי' תקלד סעיף א:

בשביל כבוד יום טוב האחרון. אבל מרישא (ג) דחנות פתוחה לרשות הרבים פותח אחת ונועל אחת ורב הונא מתיר באורחייהו[מ] בשוקא לא פריך דיש לאוקמיה בי"ט[י] ולא בחול המועד ולהכי פריך מסיפא דמיירי בחול המועד דהא ערב י"ט האחרון חול המועד: **בתבלין.** פי' בקונט' כרוב וכרשינין[ו] והקשה בתוס' רבי פרץ דכרוב וקפלוט אינן חשובין תבלין דהא אמרינן (חולין דף ו.) דתבלין לטעמא עבידי ואפילו באלף לא בטיל ולפת וקפלוט אינו צריך לשער כי אם בששים כדאיתא פרק גיד הנשה (שם דף צו:) (ד) ותבלין כך נידוכין כדרכן בפ"ק דביצה (דף יד.) א"כ אינו כרוב ובערוך פירש מיני בשמים:

הדרן עלך מי שהפך

ואלו מגלחין במועד. משום דתנא באידך פירקין דברים שעושין לצורך המועד כמו מוכרי פירות דנעשים כדין קתני נמי ואלו נעשים שלא כדין לצורך המועד: **והיוצא** מבית האסורים. שאינו יכול לגלח קודם המועד שאין מניחין לו לגלח ואפילו מניחין לו אינו ערב לאדם לגלח בבית האסורין: [כ"ה בירושלמי]

ומנודה

והתניא (א) [א] מביאין כלים מבית האומן כגון כד מבית הכדר וכום מבית הזגג אבל לא צמר מבית הצבע ולא כלים מבית האומן ואם אין לו מה יאכל נותן לו שכרו ומניחו אצלו ואם אינו מאמינו מניחו בבית הסמוך לו ואם חושש להם שמא יגנבו [א] [א] (מפנן לחצר אחרת ואם אינו מאמינו) מביאן בצנעה בתוך ביתו תרצת מביאין מוליכין קשיא דקתני אין מביאין וכל שכן שאין מוליכין אלא מחוורתא כדשניין מעיקרא: **מתני'** [ב] מחפין את הקציעות בקש רבי יהודה אומר [ג] אף מעבין [ד] מוכרי פירות כסות וכלים מוכרים בצנעה לצורך המועד [ה] הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה לצורך המועד רבי יוסי אומר הם החמירו על עצמן: **גמ'** פליגי בה רבי חייא בר אבא ורבי אסי ותרוייהו משמיה דחזקיה ורבי יוחנן[ב] חד אמר מחפין אקלושי מעבין אסמוכי וחד אמר מחפין בין אקלושי בין אסמוכי מעבין עושה אותו כמין כרי תניא נמי הכי מעבין עושה אותו כמין כרי דברי ר' יהודה: מוכרי פירות כסות וכלים מוכרין בצנעה וכו': אבעיא להו הן החמירו על עצמן דלא הוו עבדי כלל או דלמא דהוו עבדי בצנעה ת"ש מוכרי פירות כסות וכלים מוכרין בצנעה לצורך המועד ר' יוסי אומר תגרי טבריא הן החמירו על עצמן שלא יהו מוכרין כל עיקר [ו] צדי חיות ועופות ודגים צדין בצנעה לצורך המועד רבי יוסי אומר צדי עכו הן החמירו על עצמן שלא יהו צדין כל עיקר דשושי חילקא טרגים וטיסני דוששין בצנעה לצורך המועד ר' יוסי אומר דשושי ציפורי הן החמירו על עצמן שלא יהו דוששין כל עיקר אמר אביי חילקא חדא לתרתי טרגים חדא לתלת טיסני חדא לארבעה כי אתא רב דימי אמר[ב] כונתא מיתיבי (ג) [ז] חילקא טרגים וטיסני טמאין בכל מקום בשלמא למ"ד חדא לתרתי לתלת ולארבעה משום הכי טמאין בכל מקום דאתכשור אלא למ"ד כונתא אמאי טמאין בכל מקום הא לא איתכשור כגון דמיקלפן דאי לאו דשרא להו במיא לא הוה מיקלפא ואמאי קרי ליה חילקא דשקל חלקיהו מיתיבי (ד) הנודר מן הדגן אסור אף בפול המצרי יבש ומותר בלח ומותר באורז בחילקא וטרגים וטיסני בשלמא למ"ד חדא לתרתי חדא לתלת וחדא לארבעה שפיר דנפקו להו מתורת דגן אלא למ"ד כונתא[ג] דגן מעליא הוא קשיא רב הונא [ח] שרא להו להנהו כרופייתא למיזל לזבוני כי אורחיהו בשוקא איתיביה רב כהנא (ה) [ט] חנות פתוחה לסטיו פותח ונועל כדרכו פתוחה לרה"ר פותח אחת ונועל אחת [י] וערב יום טוב האחרון של חג מוציא ומעטר את שוקי העיר בפירות בשביל כבוד י"ט האחרון מפני כבוד י"ט האחרון אין שלא מפני כבוד י"ט לא לא קשיא [כ] הא בפירי הא בתבלין:

הדרן עלך מי שהפך

ואלו [ל] מגלחין במועד הבא ממדינת הים ומבית השביה והיוצא מבית האסורין והמנודה שהתירו לו חכמים וכן מי שנשאל לחכם והותר [י] והנזיר והמצורע (א) מטומאתו לטהרתו [מ] ואלו מכבסין במועד הבא ממדינת הים ומבית השביה והיוצא מבית האסורין ומנודה

והתניא. סיועא: כד וכום לצורך המועד הן, אבל צמר וכלים אין[ד] צורך המועד: ואם אין לו. לאומן מה יאכל נותן לו שכרו: מפנן לחצר אחרת, ואם אינו מאמינו. בחצר אחרת: מביאן לתוך ביתו. אלמא בשאינו מאמינו מביאן: מוליכין קשיא. דקתני מתני' דפעמים[ה] מוליכין, ומתני' דהכא קתני אין מביאין כל שכן דאין מוליכין, וליכא לתרץ באין מאמינו דמוליכין מאי מאמינו שייך: כדשניין מעיקרא. כאן בארבעה עשר כאן בחולו של מועד: **מתני'** מחפין. מכסין: הדשושות. שדשין וכותשין חיטין לדייסא: והגרוסות. שטוחנין פולין לגריסין: [ו] בצנעה. שמא יאמרו זה לוקח שלא לצורך המועד: **גמ'** אקלושי. שמכסהו בענפים מרוחקין זה מזה, דלא הוי כסוי גמור: אסמוכי. הענפים סומך זה לזה, דהוי כסוי גמור: כמין כרי. מכנסין אותן ביחד כדי שיהו נוחין לכסות: החמירו על עצמם דלא עבדי כלל. ולחומרא: או דלמא. החמירו על עצמן לעשות בצנעה מדעתן, ואם רוצין לעשות בפרהסיא עושין, ולקולא: דשושי. דשי תבואה, איכא דאמרי דשושי המשברין תבואה חדא לשנים ושורין במים כו': כונתא. כוסמת שלותתין אותן היינו חילקא: טמאים בכל מקום. מקבלין טומאה בין בכפרים בין בכרכים, דקיימא לן (פסחים דף מ.) סולת של בני כרכים מקבלת טומאה שהוכשרה במים, ובני כפרים אין מקפידין אסולת נקיה ללתות במים וסולת שלהן טהור שלא הוכשר מעולם, אבל חילקא טמאין בכל מקום אפילו בכפרים, דאי אפשר להם בלא לתיתה, משום הכי טמאין, דהא מיתכשר דשרי להו במיא: לעולם הוי כונתא ומיקלפן, דשרי להו במיא דשרי[ז] קליפה: דשקיל חלקיהו. כלומר כשנוטל הקליפה והוי חלק: כרופייתא. מוכרי בשמים[ח]: חנות פתוח לסטיו פותח ונועל כדרכו. הואיל ואינו פתוח לרה"ר כשאר חנויות: פותח דלת אחד ונועל דלת אחד. אבל כדרכו לא, אינו מוכר כדרכו[ט]: הא בפירי. שיש לחשוד שקונה לצורך (ב) ימות השנה: בתבלין. מוכר כדרכו, כגון כרוב וכרשינין[י] הכל יודעין דלצורך המועד הן וליכא חשדא, שאין ראוין להתקיים, הלכך אפי' בפרהסיא מותר:

הדרן עלך מי שהפך

ואלו מגלחין במועד הבא ממדינת הים כו'. במועד, לפי שהיה אנוס שלא היה יכול לגלח קודם: ומי שנשאל לחכם. שנדר שלא לגלח, ושאל לחכם במועד: מטומאתו לטהרתו. נזיר טמא כשעלה מטומאתו ושוב אינו משמר נזרו ומגלח[כ], וכן מצורע שעלה מטומאתו מגלח ברגל, לפי שלא היה להם פנאי[ל] לגלח קודם הרגל:

גמ'

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [פסחים נה:] ע"ש עה"ג, ב) כעי"ז לעיל י., ג) מכשירין פ"ו מ"ב, ד) [נדרים נה: תוספתא שם פ"ד], ה) [תוספתא פ"ב], ו) [לקמן יד:], ז) עיין ביצה דף כט, ח) עי' מל"מ פ"ז מהל' יו"ט הי"ט, ט) לעיל ז ע"א.

הגהות הב"ח

(א) מתני' והמצורע העולה מטומאתו: (ב) רש"י ד"ה הא בפירי שקונה לצורך שאר ימות השנה: (ג) תוס' ד"ה בשביל כו' אבל מרישא דתני דחנות פתוחה כו' ערב י"ט האחרון חוה"מ הוא: (ד) ד"ה בתבלין כו' כדאיתא פ' גיד הנשה ותנן נמי דתבלין נידוכין כדרכן בפ"ק:

הגהות הגר"א

[א] גמ' (מפנן לחצר אחרת ואם אינו מאמינו) תא"מ (וכן ליתא בדפו"י):

הגהות מהר"ב
רנשבורג

א] גמ' מפנן לחצר אחרת ואם אינו מאמינו. זה נמחק וכ"ב בפסחים נה ע"ב כל זה אינו ויעו"ש בתוס' ד"ה ואם מתירא וכו' ובמהרש"א שם:

רש"י כת"י

והתניא. בניחותא. כד מבית הכדר כרים וכסתות מבית האומן. ולצורך יום טוב [עי' הגהות חו"י ברי"ף]. ולא כלים. שאר כלים שאין צריכין ביום טוב. מוליכין קשיא. דקתני מתני' דפסחים מוליכין ומביאין ומתני' דהכא קתני מביאין אין מוליכין לא והכא ליכא לשנויי במאמינו דמוליכין מאי מאמינו ומאי שאינו מאמינו איכא. מחפין את הקציעות. תאנים השטוחות בשדה לייבשן מחפין אותן בקש מפני הגשמים קציעות תאנים שגורפן לתוך כלי וקורין אותו מקצוע ואינו מרובע אלא ג' קרנות יש לו ועושין עיגול התאנים כמין הכלי. מעבין. בגמ' פליגי בה בפי' מחפין ומעבין. אקלושי. מעט מחפין ולא כל צרכן כדרך שעושה בחול. אסמוכי. מחפין אותן יפה יפה בעובי בכל הצורך. לא שנא הכי ולא שנא הכי. בין עב בין קלוש קרי ליה מחופין. מעבין [וכו' כמין כרין]. עושין אותן הקציעות כמין כרי שגורפן ומכניסן יחד בכרי כדי שיהו העליונות מגינות על התחתונות. הדשושות. שדשין וכותשין חטין לדייסא. הגרוסות. טוחנין פולין לגריסין. בצנעה. שמא יאמרו זה לוקח [שלא] לצורך המועד. החמירו. מפר' בגמרא. החמירו על עצמן. דלא עבדי כלל ולחומרא. או דילמא. החמירו לעשות בצנעה מדעתן ואם רצו לעשות בפרהסיא עושין ולקולא. עכו. שם העיר. דשושי חילקא. דוששין את החלקא ואת הטרגים כולן חטין הם אלא חילקא חד לתרי שדש את התבואה וכותשין עד שמתחלקת לשנים. דשושי צפורי. מקום. טרגים. מחלק כל חטה לתלת תלת ולשון תריגון הוא. כי אתא רב דימי אמ'. מאי חילקא כונתא כוסמת שמקלפין אותה. טמאין בכל מקום. אפילו בכפרים דקיימ' לן סולת של בני כרכים מקבלת טומאה שהוכשרה במים שדרך בני כרכים שלותתין את החטה במים בני כפרים אין מקפידין בסולת נקייה ואין לותתין וסולת שלהם טהורה שלא היתה לה הכשר מעולם אבל חילקא טמאה בכל מקום אפילו בכפרים דאי אפשר לה בלא לתיתה. אלא למאן דאמר כונתא אמאי טמאין. כיון דלאו מידי דתבירה ניהו הא לא הוכשרו. ואמאי קרא ליה חילקא. כיון דלאו חילקא חדא לתרי והיכי משמע חילוק ואת אמרת כונתא שאין מחלקין אותן מאי משמעות איכא. דשוו חילקיהו. חלקין הן [כשמסירין] קליפתן פליל"ש בלע"ז. הנודר מן הדגן אסור בפול המצרי. פישול"ש ומין קטנית היא ומידי דמדגן הוא שדרך לעשותן ליבורים וכל מידי דמדגן קא אסר עליה. מותר בחלקא. שאחר שנחלק לא מידגן. מותר באורז. מי"ל וקסבר לאו מין דגן הוא. כוסמת. מין חטה מעליה. (כרוביתא) [כרופייתא]. מוכרי תבלין כגון כרוב וכרישין. סטיו אצטבאות מכל ארבע רוחות (במקום אחד צנוע כגון בזוית אחד) [בחנות ופעמים] הולכין בני אדם ליישב שם וחנות פתוחה לתוכן מקום צנוע הוא שרחוק מרשות הרבים. פותח. האי חנות ומוכר כדרכו דצנעה הוא (ברש"י ברי"ף - הוא פתח החנות ומוכר בתוכו דצינעא הוא). פותח אחד ונועל אחד. כדי שיכירו האנשים שאין מותר כל כך לקנות ולמכור בחולו של מועד (ברש"י ברי"ף - למכור בצינעא שמא יאמרו זה לוקח שלא לצורך המועד) דלך חנות להיות לה שני פתחים. תבלין. כגון כרוב (וכרימון) [וכרישין] שהכל יודעין שלצורך המועד הם שאין ראוין להתקיים הילכך אפי' בפרהסיה שרי. הבא ממדינת הים. במועד שלא היה לו פנאי לגלח קודם המועד. מבית השביה. שהשבוהו גוים למרחקים. מבית האסורין. אפילו בעירו. והמנודה שהתירו לו חכמים. נדוי במועד שלא היה יכול לפני המועד דמנודה אסור בתספורת. מי שנשאל. שנדר שלא לגלח שעשה עצמו נזיר ונשאל לחכם במועד וחכם מתיר לו נדרו שפותח לו בחרטה וזה לא היה בידו לעשות מקודם המועד שהיה בדעתו לגמור את נזרו אי נמי כגון שלא מצא חכם פתח להתירו ועכשיו מצא (ברש"י ברי"ף - אי נמי כגון שלא מצא חכם להתיר ועכשיו מצאו) דאנוס הוא עד השתא. והנזיר. שהשלים נזירתו במועד. ה"ג ומצורע העולה מטומ' לטהרתו. דכתיב (ויקרא יד) וביום השביעי יגלח את כל שערו וגו' שאם חל שביעי שלו במועד מותר בתספורת ולא גזרינן שמא ישהא קרבנותיו[ח] וכן נזיר נמי לא גזרינן וגלוח דכתיב (שם יג) והתגלח ואת הנתק לא יגלח לא קא חשיב דאינו אלא דבר מועט שמגלח סביב הנתק ועוד דאין זה גילוח לשום טהרה אלא להסגר שני ואמרינן באידך פירקין[ט] אין רואין את הנגעים במועד לא להקל ולא להחמיר ולהכי לא עבדינן במועד גילוח דנתק.

משנת ראשונים

אסור אף בפול המצרי יבש. פול המצרי הוא מין קטניות שקורין פישול"ש, והיבש צוברי' אותו בגורן לחובטו יחד ולעשותו דגן, אבל הלח לא נחבט בכלי אלא נפרד ביד ואינו נעשה דגן, ובנדרים הלך אחר לשון בני אדם, והם אינן קורין דגן אלא לדבר שנחבט בגורן, וכל דבר הנפרך הם קורין קליות. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ומותר בחילקא וטרגים וטיסני. ואע"פ שקודם שנחלקו היה אסור בחטים, עתה שנחלקו ליתנהו בכלל דגן ולא אסר עצמו אלא במה שנקראת חטה. אי נמי הא דקאמר מותר [מיירי] שנחלקו קודם נדרו ויצאו כבר מכלל דגן. **[פי' הרא"ש נדרים]**

כונתא דגן מעליא הוא. דהא תנן (פסחים לה.) כוסמין ושיפון מין חטה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

חנות פתוחה לסטיו. סטיו הוא יציע שלפניה בתים ובתוכו איצטבאות מזומנים לישב ולמכור עליהם כל דבר. וחנות הפתוח להם מקום צנוע הוא שהוא רחוק מרשות הרבים, ואין רבים מצוין שם, והלכך מוכר שם כדרכו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

הא בפירי הא בתבלין. שיש לחשוד אותו שקנה לצורך ימות השנה שהם ראוים להתקיים אחר הרגל, אבל תבלין שאדם קונה ממנו מעט הכל יודעים שלצורך המועד הן נקנין שהרי אינם ראויין להתקיים הילכך אפילו בפרהסיא שרי. **[ר"י מלוניל]**

הבא ממדינת הים. כל אדם שבא מדרך רחוקה קרינן ליה בכולי תלמודא בא ממדינת הים, ומדינת הים לאו דוקא. ומותר ליה לגלח במועד מתוך שהיה קודם טרוד ונחוץ לדרכו לא היה לו פנאי לגלח קודם הרגל. וכן הבא מן השביה שנשבה לבין הגוים ולא נפדה עד עכשיו, מותר לו לגלח במועד, כיון שלא היה לו פנאי לגלח קודם הרגל. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

הגהות וציונים

א] [כ"ז ליתא בפסחים עי' בב"י סי' תקלד דבספרים שלנו הנוסחא ואם חושש להם שמא **יגנבו מביאן** בצנעה בתוך ביתו] (גליון), וכן ליתא בדפו"ר והוסיפוהו ע"פ רש"י והרמב"ם. ובכת"י וריי"ף רא"ש ועוד ליתא "ואם אינו מאמינו מביאן בצנעה בתוך ביתו" ועי' ריטב"א, וע"ע דק"ס: **ב]** בכת"י נוסף **חילקא** כונתא. ולשון ישר הוא מאד (דק"ס): **ג]** בכת"י נוסף **אמאי מותר**: **ד]** בכת"י וכלים **אחרים אינן** צורך: **ה]** צ"ל **דפסחים** (גליון): **ו]** נראה דדבור זה שייך לעיל אמוכרי פירות (מראה אש), אולם עי' תוי"ט ובדבש תמר: **ז]** צ"ל **דנישרי** (ראש משביר): **ח]** צ"ל מוכרי **תבלין** (ראש משביר): **ט]** "אינו מוכר כדרכו" ליתא בכת"י: **י]** צ"ל **וכרישין** (רש"ש ע"פ תוס' דפו"ר): **כ]** נדצ"ל כשעלה מטומאתו **ומגלח ושוב משמר נזרו** וכן מצורע וכו' (מנחת יהודה), עי' במדבר ו, ט (ועי' תפא"י במשניות): **ל]** בכת"י שלא היה **יכול** לגלח (ועי' רש"י כת"י ובמל"מ פ"ז מהל' יו"ט הי"ט): **מ]** צ"ל **כאורחייהו** (באה"מ): **נ]** ועי' מלאכת שלמה ובדק"ס (מובא בשינויי נוסחאות במשניות):

אוצר החכמה
18/06/2018

הגמרא מבארת מה הם 'חילקא טרגיס וטיסני' האמורים בברייתא: **אָמַר אַבַּיֵי**, '**חִילְקָא**' הוא חיטה[כז] המחולקת **חֲדָא לְתַרְתֵּי** - אחד לשנים, כלומר כל גרעין מגרעיני החיטה מחולק לשני חלקים[כח]. '**טַרְגִּיס**' הוא **חֲדָא לְתְלָת** - גרעין אחד לשלשה חלקים. '**טִיסְנֵי**' הוא **חֲדָא לְאַרְבְּעָה** - גרעין אחד לארבעה חלקים[כט]. אולם **כִּי אֲתָא** [-כשבא] **רַב דִּימִי** מארץ ישראל לבבל[ל], **אָמַר**, 'חילקא' אין זה חיטה מחולקת אלא **כּוּנְתָּא** - כוסמת[לא].

מקשה הגמרא על פירושו של רב דימי, **מֵיתִיבֵי** - הקשו בני הישיבה על דברי רב דימי, שנינו בברייתא[לב], **חִילְקָא טַרְגִּיס וְטִיסְנֵי טְמֵאִין בְּכָל מָקוֹם** - מקבלים טומאה בין בכרכים ובין בכפרים, לפי שאי אפשר לעשותם בלא שריה במים, ומים מכשירים את האוכל לקבלת טומאה. ואף שסתם סולת שבכפרים אינו מקבל טומאה, לפי שאין בני הכפרים מקפידים שתהא הסולת נקיה ואינם שורים את חיטיהם במים לפני הטחינה, מכל מקום בחילקא טרגיס וטיסני שלא ניתן לעשותם אחרת, ודאי שגם בכפרים שראום במים[לג]. ויש להקשות, **בִּשְׁלָמָא לְמַאן דְּאָמַר** - הברייתא מובנת לדעת אביי ש'חילקא טרגיס וטיסני' הם גרעיני חיטה שכל **חֲדָא** [-אחד] מהם מחולק **לְתַרְתֵּי לִתְלָת וּלְאַרְבְּעָה**, שמִּשּׁוּם **הָכִי** [-כן] **טְמֵאִין בְּכָל מָקוֹם**, **דְּבוַדַּאי אִתְכַּשּׁוּר** [-הוכשרו] לקבל טומאה על ידי שנשרו במים, כיון שאין אפשרות לחלקם בלא שריה. **אֶלָּא לְמַאן דְּאָמַר** - לדעת רב דימי, ש'חילקא' אינו חיטה מחולקת אלא **כּוּנְתָּא** - כוסמת, **אַמַּאי** [-מדוע] **טְמֵאִין בְּכָל מָקוֹם, הָא לֹא אִיתְכַּשּׁוּר** - הרי החילקא לא הוכשרה לקבלת טומאה, שהרי אין מדובר בכוסמת שבורה לחלקים, ואין הכרח לשרותה, ומדוע היא מקבלת טומאה[לד].

מתרצת הגמרא, מה שאמר רב דימי ש'חילקא' הוא כוסמת, מדובר **כְּגוֹן דְּמִיקַּלְּפָן** - שגרעיני הכוסמת מקולפים, **דְּאִי לָאו דְּשָׁרָא לְהוּ בְּמַיָּא** - שאילו לא היה שורה אותם במים קודם הקילוף, **לֹא הֲוָה מִיקַּלְּפָא** - לא היתה הכוסמת מתקלפת, ואם כן ודאי שאף בכפרים שרו אותה במים, והוכשרה לקבל טומאה בכל מקום[לה].

מקשה הגמרא לרב דימי, **וְאַמַּאי קָרֵי לֵיהּ חִילְקָא** - מדוע קורים לכוסמת המקולפת 'חילקא', הרי אין מחלקים את הגרעינים לשנים אלא רק מקלפים אותם, ומה שייך בזה לשון חילוק[לו]. מתרצת הגמרא, משום **דְּשָׁקְלֵי**[לז] **חַלְקַיְהוּ** - שנטל את קליפתה ובכך היא נשארת חלקה. היינו, שלרב דימי 'חילקא' הוא מלשון חָלָק[לח].

קושיא נוספת על פירושו של רב דימי:

מֵיתִיבֵי, שנינו בברייתא, **הַנּוֹדֵר מִן הַדָּגָן**, שאסר על עצמו בלשון נדר את כל הדגן שבעולם, **אָסוּר אַף בְּפוֹל הַמִּצְרִי** [-מין קטנית[לט]] כשהוא **יָבֵשׁ**, שכל דבר שדרך לעשות ממנו ערימה בגורן קרוי דגן, ואף פול המצרי יבש הדרך לערמו בגורן, והוא בכלל הדגן שאסר על עצמו[מ]. **וּמוּתָּר בְּפוֹל** המצרי **לַח**, משום שאין עורמים אותו, ואינו בכלל דגן[מא]. **וּ**כמו כן **מוּתָּר** הוא **בְּאוֹרֶז**, משום שאינו מין דגן[מב], וכמו כן מותר הוא **בְּחִילְקָא וְטַרְגִּיס וְטִיסְנֵי**, שאף הם אינם כלולים ב'דגן' שנדר ממנו.

ומברייתא זו יש להקשות, **בִּשְׁלָמָא לְמַאן דְּאָמַר** - אם נאמר כאביי הסובר ש'חילקא טרגיס וטיסני' הינם חיטה שחילקוה **חֲדָא לְתַרְתֵּי** [-אחד לשנים], **חֲדָא לִתְלָת** [-לשלש] **וַחֲדָא לְאַרְבְּעָה**, **שַׁפִּיר** - מובן הדבר שהנודר מן הדגן מותר בהם, כיון **דְּ**מינים אלו **נָפְקוּ לְהוּ** - יצאו להם **מִתּוֹרַת דָּגָן** אחר שנחלקו, משום שהחיטים השתנו ואינם קרויים עתה 'דגן' אלא 'דשישין'[מג], ואף אין דרך לצוברם

כז. **רש"י** (ברכות לז. יומא מז. ד"ה חילקא).

כח. **ושורים** את החיטים השבורות במים. המיוחס לרש"י (ד"ה דשוסי) ורבינו גרשום (ד"ה משברין).

כט. '**חילקא**' לשון חילוק, שהחיטה מחולקת לשנים. 'טרגיס' מלשון 'טרייא', שהוא שלשה בלשון יונית. 'טיסני' מלשון 'טיסריס', שהוא ארבעה בלשון יונית. ר"ש בן היתום (ד"ה דשוסי).

ל. **בתקופת** האמוראים, היו כמה חכמים שבאו מארץ ישראל לבבל, והביאו לבבל את ההלכות שנלמדו בישיבות ארץ ישראל [ראה בברכות (לח:) 'רבותינו היורדים מארץ ישראל'. ולשון רש"י (סוכה מג: ד"ה וכל) 'כל נחותי, כל הסיעה שירדו מארץ ישראל לבבל, ושעלו מבבל לארץ ישראל וחזרו'. וראה עוד באגרת רב שרירא גאון (כתיבת התלמוד אות עא)]. בין חכמים אלו היו רב דימי (כאן, ברכות ו: ועוד), עולא (ברכות כז: לח: ועוד), רבין (ברכות כב. ועוד) ועוד.

לא. **רבינו** חננאל (ד"ה ופרקינן) ור"ש בן היתום (ד"ה כי אתא) [וכפי שתרגם אונקלוס על הפסוק (שמות ט לב) 'והחטה והכוסמת לא לקו' 'וְחִיטַּיָא וְכוּנְתַּיָא לָא לַקָאָה'. ר"ש בן היתום (שם)]. והיינו כוסמין, שהוא מין חיטה. ע"פ שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה כונתא).

כונתא האמורה כאן, הכוונה לכוסמת שלא חילקו אותה לחתיכות, כמבואר בסמוך. ועתה סבורה הגמרא שמדובר שאף אינה מקולפת. [והמיוחס לרש"י (ד"ה כונתא) כתב, 'כוסמת שלותתין אותן', כלומר, ששורים אותה במים כדי להסיר את הסובין קודם הטחינה. אמנם ביאר במנחם משיב נפש (במיוחס לרש"י שם), שפירש זאת על פי מסקנת הגמרא, אך עתה הגמרא אינה סבורה כן. וראה עוד בהערה להלן (לגבי 'כגון דמיקלפן' וכו') ובביאורי רש"י (בד"ה כונתא)].

רב דימי נחלק רק על חילקא, אך בטרגיס וטיסני הוא מודה לאביי. וראה ביד דוד (ד"ה אמר) שהעיר מה טעם החילוק.

לב. **בשיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה טמאים) מבואר שזו ברייתא, עיין שם. ומעין זה שנינו במשנה (מכשירין פ"ו מ"ג).

לג. **כל** דבר מאכל, אינו ראוי לקבל טומאה עד שישפך עליו קודם לכן משקה משבעת המשקים [שהם יין, דבש, שמן, חלב, טל, דם או מים], וזהו הכשרו לקבל טומאה. ולאחר ההכשר עדיין הוא טהור עד שתיגע בו טומאה, כגון שרץ או נבילה וכדומה. שנאמר (ויקרא יא לח) 'וכי יותן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו טמא הוא לכם', שרק אחר שניתן מים על אוכל נטמא.

ושנינו בברייתא (פסחים מ.), 'הקמחין והסלתות של נכרים, של כפרים טהורים ושל כרכין טמאין'. והיינו, שבני הכרכים מקפידים לשרות את תבואתם במים לפני הטחינה כדי שתהיה הסולת שלהם נקיה, ולפיכך הקמח והסולת שלהם ודאי כבר הוכשרו לקבל טומאה. אבל בני הכפרים כיון שאינם מקפידים שתהיה סולתם נקיה, ואינם שורים תבואתם במים לפני הטחינה, נמצא שלא הוכשרה הסולת מעולם, ואינה מקבלת טומאה. הברייתא המובאת כאן מחדשת, שחילקא טירגיס וטיסני טמאים אף בכפרים.

אף שהמים לא ניתנו על התבואה על דעת להכשירם, מכל מקום כיון שניתנו עליה ברצון הם מכשירים, כמבואר במסכת מכשירין (פ"א מ"א). שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה טמאים).

לד. **לכאורה** כוונת הברייתא לכוסמת שמבשלים אותה בשלימותה, וכוונת הקושיא היא שבין בכרכים ובין בכפרים אינה מקבלת טומאה.

הקושיא היא רק על חילקא, אך בטרגיס וטיסני מודה רב דימי שהם חיטה הכתושה לשלשה ולארבעה, ראה בהערה לעיל.

18/06/2018אהח

לה. **פירשנו** כרבינו חננאל (ד"ה חילקא, ד"ה ופרקינן) ור"ש בן היתום (מד"ה כי אתא ואילך), שבתחילה לא ידעה הגמרא שמדובר בכוסמת קלופה, אלא היתה סבורה ש'חילקא' זהו כוסמת שאינה קלופה, ומתרצת ש'חילקא' זהו כוסמת מקולפת, ולצורך הקילוף יש לשרותה במים. וכן מבואר מלשון הגמרא 'כגון דמיקלפן', שלפני כן הגמרא היתה סבורה שאינם מקולפים, ורק בתירוץ הבינה שמדובר במקולפים. וראה בביאורי רש"י (בד"ה כונתא).

אמנם בדקדוקי סופרים (אות ג) הביא, שבכת"י אין את התיבות 'כגון דמיקלפן'. ולפי זה ביאר, שודאי גם בהוה אמינא ידענו ש'חילקא' היא כוסמת קלופה, אלא שהגמרא היתה סבורה שאף שלשבור את החטים לחלקים יש צורך בשריה, אולם לקלף כוסמת אפשר גם בעודה יבשה, ועל כן הקשתה מדוע היא מקבלת טומאה. ועתה מסיקה הגמרא שאי אפשר לקלפה בלא שריה. וכן פירשו ברש"י כת"י (ד"ה כי, ד"ה טמאין), בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה כונתא, ד"ה אי) וב'פירוש מסכת משקין' (ד"ה אלא - הראשון, ד"ה אמ').

לו. **רש"י** כת"י (ד"ה ואמאי).

לז. **בכת"י** הגירסא 'דשוי חילקייהו'. דקדוקי סופרים, וכן גירסת רש"י כת"י (ד"ה דשוו). והיינו שעשאם חלקים.

לח. **המיוחס** לרש"י (ד"ה דשקיל). אמנם המאירי (ד"ה הנודר) כתב, שהוא מלשון חלוק, שהקליפה היא לבוש של הגרעין כחלוק המולבש על האדם, וכאשר נוטל את הקליפה הרי זה כמו שנטל מהגרעין את לבושו.

לט. **רש"י** (מנחות ל: ד"ה פול), וכתב שהיא שעועית [ע"פ לעזי רש"י], וכן כתב רבינו פרחיה (שבת ל: ד"ה פול).

מ. **ברייתא** זו היא כשיטת רבי מאיר שהובאה במשנה בנדרים (נה.). אך לדעת חכמים (שם) אין נכלל בדגן רק חמשת מיני דגן [חטה, שעורה, כוסמת, שבולת שועל ושיפון], ואילו שאר מיני קטניות אינם בכלל דגן אף אם עורמים אותם לערימה בגורן, ולכן הנודר מן הדגן מותר בהם.

מא. **מאירי** (ד"ה הנודר) [כלומר, פול המצרי לח אינו קרוי דגן מצד מינו, שהרי אינו מין דגן אלא מין קטנית, ואף אינו קרוי דגן מחמת שעושים ממנו ערימה, לפי שבעודו לח אין דרכו בכך]. ורש"י (נדרים נד. ד"ה פול) והר"ן (שם ד"ה אסור) כתבו, שדבר לח קרוי 'ירק' ולא 'דגן'.

מב. **כן** סוברת ברייתא זו [וחולקת על רבי יוחנן בן נורי (פסחים קיד:) הסובר שאורז הוא מין דגן]. רש"י כת"י (ד"ה מותר). ואף אין עושים ממנו ערימה בגורן. מכתם לדוד (שו"ת, או"ח סי' כ).

נחלקו המפרשים האם אורז בלשון חז"ל הוא מה שאנו קוראים אורז, או שהוא דוחן. ראה תוספות (ברכות לז. ד"ה רש"י) ומשנה ברורה (סי' רח ס"ק כה).

מג. **ע"פ** רש"י (נדרים נה: ד"ה טיסני), ר"ש בן היתום (ד"ה בשלמא) ופירוש מסכת משקין (ד"ה כולהו).

והתניא (א) [א]מביאין כלים מבית האומן כגון כד מבית הכדר וכוס מבית הזגג אבל לא צמר מבית הצבע ולא כלים מבית האומן ואם אין לו מה יאכל נותן לו שכרו ומניחו אצלו ואם אינו מאמינו מניחו בבית הסמוך לו ואם חושש להם שמא יגנבו [א] [א] (א) מפנן לחצר אחרת ואם אינו מאמינו) מביאן בצנעה בתוך ביתו תרצת מביאין מוליכין קשיא דקתני אין מביאין וכל שכן שאין מוליכין אלא מחוורתא כדשניין מעיקרא:

מתני' [ב]מחפין את הקציעות בקש רבי יהודה אומר [ג]אף מעבין [ד]מוכרי פירות כסות וכלים מוכרים בצנעה לצורך המועד [ה]הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה לצורך המועד רבי יוסי אומר הם החמירו על עצמן:

גמ' פליגי בה רבי חייא בר אבא ורבי אסי ותרוייהו משמיה דחזקיה ורבי יוחנן[ב] חד אמר מחפין אקלושי מעבין אסמוכי וחד אמר מחפין בין אקלושי בין אסמוכי מעבין עושה אותו כמין כרי תניא נמי הכי מעבין עושה אותו כמין כרי דברי ר' יהודה: מוכרי פירות כסות וכלים מוכרין בצנעה וכו': אבעיא להו הן החמירו על עצמן דלא הוו עבדי כלל או דלמא דהוו עבדי בצנעה ת"ש מוכרי פירות כסות וכלים מוכרין בצנעה לצורך המועד ר' יוסי אומר תגרי טבריא הן החמירו על עצמן שלא יהו מוכרין כל עיקר [ו]צדי חיות ועופות ודגים צדין בצנעה לצורך המועד רבי יוסי אומר צדי עכו הן החמירו על עצמן שלא יהו צדין כל עיקר דשושי חילקא טרגים וטיסני דוששין בצנעה לצורך המועד ר' יוסי אומר דשושי ציפורי הן החמירו על עצמן שלא יהו דוששין כל עיקר אמר אביי חילקא חדא לתרתי טרגים חדא לתלת טיסני חדא לארבעה כי אתא רב דימי אמר[ב] כונתא מיתיבי [ג] [ז]חילקא טרגים וטיסני טמאין בכל מקום בשלמא למ"ד חדא לתרתי לתלת ולארבעה משום הכי טמאין בכל מקום דאתכשור אלא למ"ד כונתא אמאי טמאין בכל מקום הא לא איתכשור כגון דמיקלפן דאי לאו דשרא להו במיא לא הוה מיקלפא ואמאי קרי ליה חילקא דשקל חלקיהו מיתיבי [ד]הנודר מן הדגן אסור אף בפול המצרי יבש ומותר בלח ומותר באורז בחילקא וטרגים וטיסני בשלמא למ"ד חדא לתרתי חדא לתלת וחדא לארבעה שפיר דנפקו להו מתורת דגן אלא למ"ד כונתא[ג] דגן מעליא הוא קשיא רב הונא [ח]שרא להו להנהו כרופייתא למיזל לזבוני כי אורחייהו בשוקא איתיביה רב כהנא [ה] [ט]חנות פתוחה לסטיו פותח ונועל כדרכו פתוחה לרה"ר פותח אחת ונועל אחת [י]וערב יום טוב האחרון של חג מוציא ומעטר את שוקי העיר בפירות בשביל כבוד י"ט האחרון מפני כבוד י"ט האחרון אין שלא מפני כבוד י"ט לא לא קשיא [כ]הא בפירי הא בתבלין:

הדרן עלך מי שהפך

ואלו [ל]מגלחין במועד הבא ממדינת הים ומבית השביה והיוצא מבית האסורין והמנודה שהתירו לו חכמים וכן מי שנשאל לחכם והותר [מ]והנזיר והמצורע (א) מטומאתו לטהרתו [נ]ואלו מכבסין במועד הבא ממדינת הים ומבית השביה והיוצא מבית האסורין

ומנודה

והתניא. סיועא: כד וכוס לצורך המועד הן, אבל צמר וכלים אין[ד] לצורך המועד: **ואם אין לו.** לאומן מה יאכל נותן לו שכרו: **מפנן** לחצר אחרת, **ואם אינו מאמינו.** בחצר אחרת: **מביאן** לתוך ביתו. אלמא בשאינו מאמינו מביאן: **מוליכין קשיא.** דקתני מתני' דפעמים[ה] מוליכין, ומתני' דהכא קתני אין מביאין כל שכן דאין מוליכין, וליכא לתרץ באין מאמינו דמוליכין מאי מאמינו שייך: **כדשניין מעיקרא.** כאן בארבעה עשר כאן בחולו של מועד: **מתני' מחפין.** מכסין: **הדשושות.** שדשין וכותשין חיטין לדייסא: **והגרוסות.** שטוחנין פולין לגריסין: [ו]**בצנעה.** שמא יאמרו זה לוקח שלא לצורך המועד: **גמ' אקלושי.** שמכסהו בענפים מרוחקין זה מזה, דלא הוי כסוי גמור: **אסמוכי.** הענפים סומך זה לזה, דהוי כסוי גמור: **כמין כרי.** מכנסין אותן ביחד כדי שיהו נוחין לכסות: **החמירו** על עצמם דלא עבדי כלל. ולחומרא: **או דלמא.** החמירו על עצמן לעשות בצנעה מדעתן, ואם רוצין לעשות בפרהסיא עושין, ולקולא: **דשושי.** דשי תבואה, איכא דאמרי דשושי המשברין תבואה חדא לשנים ושורין במים כו': **כונתא.** כוסמת שלותתין אותן היינו חילקא: **טמאים בכל מקום.** מקבלין טומאה בין בכפרים בין בכרכים, דקיימא לן (פסחים דף מ.) סולת של בני כרכים מקבלת טומאה שהוכשרה במים, ובני כפרים אין מקפידין אסולת נקיה ללתות במים וסולת שלהן טהור שלא הוכשר מעולם, אבל חילקא טמאין בכל מקום אפילו בכפרים, דאי אפשר להם בלא לתיתה, משום הכי טמאין, דהא מיתכשר דשרי להו במיא: לעולם הוי כונתא ומיקלפן, דשרי להו במיא דשרי[ו] קליפה: **דשקיל חלקייהו.** כלומר כשנוטל הקליפה והוי חלק: **כרופייתא.** מוכרי בשמים[ח]: **חנות פתוח לסטיו** פותח ונועל כדרכו. הואיל ואינו פתוח לרה"ר כשאר חנויות: **פותח דלת אחד ונועל דלת אחד.** אבל כדרכו לא, אינו מוכר כדרכו[ט]: **הא בפירי.** שיש לחשוד שקונה לצורך (ב) ימות השנה: **בתבלין.** מוכר כדרכו, כגון כרוז וכרשינין[י] הכל יודעין דלצורך המועד הן וליכא חשדא, שאין ראוין להתקיים, הלכך אפי' בפרהסיא מותר:

הדרן עלך מי שהפך

ואלו מגלחין במועד הבא ממדינת הים כו'. במועד, לפי שהיה אנוס שלא היה יכול לגלח קודם: **ומי שנשאל לחכם.** שנדר שלא לגלח, ושאל לחכם במועד: **מטומאתו לטהרתו.** נזיר טמא כשעלה מטומאתו ושוב אינו משמר נזרו ומגלח[כ], וכן מצורע שעלה מטומאתו מגלח ברגל, לפי שלא היה להם פנאי[ל] לגלח קודם הרגל:

גמ'

בשביל כבוד יום טוב האחרון. אבל מרישא (ג) דחנות פתוחה לרשות הרבים פותח אחת ונועל אחת ורב הונא מתיר באורחייהו[מ] בשוקא לא פריך דיש לאוקמיה בי"ט[נ] ולא בחול המועד ולהכי פריך מסיפא דמיירי בחול המועד דהא ערב י"ט האחרון חול המועד: **בתבלין.** פי' בקונט' כרוז וכרשינין[י] והקשה בתוס' רבי פרץ דכרוז וקפלוט אינן חשובין תבלין דהא אמרינן (חולין דף ו.) דתבלין לטעמא עבידי ואפילו באלף לא בטיל ולפת וקפלוט אינו צריך לשער כי אם בששים כדאיתא פרק גיד הנשה (שם דף צז:) (ד) ותבלין כך נידוכין כדרכן בפ"ק דביצה (דף יד.) א"כ אינו כרוז וערוך פירש מיני בשמים:

הדרן עלך מי שהפך

ואלו מגלחין במועד. משום דתנא באידך פירקין דברים שעושין לצורך המועד כמו מוכרי פירות דנעשים כדין קתני נמי ואלו נעשים שלא כדין לצורך המועד: **והיוצא** מבית האסורים. שאינו יכול לגלח קודם המועד שאין מניחין לו לגלח ואפילו מניחין לו אינו ערב לאדם לגלח בבית האסורין: [כ"ה בירושלמי]

ומנודה

כדי שיהו העליונות מגינות על התחתונות. **הדשושות.** שדשין וכותשין חטין לדייסא. **הגרוסות.** טוחנין פולין לגריסין. **בצנעה.** שמא יאמרו זה לוקח [שלא] לצורך המועד. **החמירו.** מפר' בגמרא. **החמירו על עצמן.** דלא עבדי כלל ולחומרא. **או דילמא.** החמירו לעשות בצנעה מדעתן ואם רצו לעשות בפרהסיא עושין ולקולא. **עכו.** שם העיר. **דשושי חילקא.** דוששין את החלקא ואת הטרגים כולן חטין הם אלא חילקא חד לתרי שדם את התבואה וכותשין עד שמתחלקת לשנים. **דשושי צפורי.** מקום. **טרגים.** מחלק כל חטה לתלת תלת ולשון תריגון הוא. **כי אתא רב דימי אמ'.** מאי חילקא כונתא כוסמת שמקלפין אותה. **טמאין בכל מקום.** אפילו בכפרים דקיימ' לן סולת של בני כרכים מקבלת טומאה שהוכשרה במים שדרך בני כרכים שלותתין את החטה במים בני כפרים אין מקפידין בסולת נקייה ואין לותתין וסולת שלהם טהורה שלא היתה לה הכשר מעולם אבל חילקא טמאה בכל מקום אפילו בכפרים דאי אפשר לה בלא לתיתה. **אלא למאן דאמר כונתא אמאי טמאין.** כיון דלאו מידי דתבירה ניהו הא לא הוכשרו. **ואמאי קרא ליה חילקא.** כיון דאין חילקא חדא לתרי והיכי משמע חילוק ואת אמרת כונתא שאין מחלקין אותן מאי משמעות איכא. **דשוו חילקיהו.** חלקין הן [כשמסירין] קליפתן פליג"ש בלע"ז. **הנודר מן הדגן אסור בפול המצרי.** פישול"ש ומין קטנית היא ומידי דמדגן הוא שדרך לעשותן ליבורים וכל מידי דמדגן קא אסר עליה. **מותר בחלקא.** שאחר שנחלק לא מידגן. **מותר באורז.** מי"ל וקסבר לאו מין דגן הוא. **כוסמת.** מין חטה מעליה. **(כרובייתא) [כרופייתא].** מוכרי תבלין כגון כרוז וכריסין. **סטיו** אצטבאות מכל ארבע רוחות (במקום אחד לבוע כגון בזוית אחד) [בחנות ופעמים] הולכין בני אדם לייסב שם וחנות פתוחה לתוכן מקום צנוע הוא שרחוק מרשות הרבים. **פותח.** האי חנות ומוכר כדרכו דבצנעה הוא (ברש"י ברי"ף - הוא פתח החנות ומוכר בתוכו דצינעא הוא). **פותח אחד ונועל אחד.** כדי שיבינו האנשים שאין מותר כל כך לקנות ולמכור בחולו של מועד (ברש"י ברי"ף - למכור בצינעא שמא יאמרו זה לוקח שלא לצורך המועד) דלך חנות להיות לה שני פתחים. **תבלין.** כגון כרוז (וכרימון) [וכריסין] שהכל יודעין שלצורך המועד הם שאין ראוין להתקיים הילכך אפי' בפרהסיה שרי. **הבא ממדינת הים.** במועד שלא היה לו פנאי לגלח קודם המועד. **מבית השביה.** שהשבוהו גוים למרחקים. **מבית האסורין.** אפילו בעירו. **והמנודה שהתירו לו חכמים.** נדוי במועד שלא היה יכול לפני המועד דמנודה אסור בתספורת. **מי שנשאל.** שנדר שלא לגלח שעשה עצמו נזיר ונשאל לחכם במועד וחכם מתיר לו נדרו שפותח לו בחרטה וזה לא היה בידו לעשות מקודם המועד שהיה בדעתו לגמור את נזרו אי נמי כגון שלא מגלח חכם פתח להתירו ועכשיו מגלח (ברש"י ברי"ף - אי נמי כגון שלא מצא חכם להתיר ועכשיו מצאו) דאנוס הוא עד השתא. **והנזיר.** שהשלים נזירתו במועד. ה"ג **ומצורע העולה מטומ' לטהרתו.** דכתיב (ויקרא יד) וביום השביעי יגלח את כל שערו וגו' שאם חל שביעי שלו במועד מותר בתספורת ולא גזרינן שמא ישהא קרבנותיו[ס] וכן נזיר נמי לא גזרינן וגלוח דכתיב (שם יג) והתגלח ואת הנתק לא יגלח לא קא חשיב דאינו אלא דבר מועט שמגלח סביב הנתק ועוד דאין זה גילוח לשום טהרה אלא להסגר שני ואמרינן באידך פירקין[ט] אין רואין את הנגעים במועד לא להקל ולא להחמיר ולהכי לא עבדינן במועד גילוח דנתק.

עין משפט נר מצוה

מג א מיי' פ"ח מהל' י"ט הל' טז טוש"ע א"ח סי' תקלד סעיף ג:

מד ב ג מיי' פ"ח שם הלכה יד טוש"ע שם סי' תקלח סעיף ד:

מה ד מיי' שם פ"ז הלכה כג טוש"ע שם סימן תקלט סעיף יא:

מו ה ו מיי' שם הלכה ט טוש"ע שם סי' תקלג סעיף ה:

מז ז מיי' פט"ז מהל' טומאת אוכלין הל' א:

מח ח מיי' פ"ז מהל' י"ט הל' כג טוש"ע א"ח סי' תקלט סעיף י:

מט ט י כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף יא:

א ל מיי' שם הלכה יז יח טוש"ע שם סי' תקלא סעיף ד:

ב מ מיי' שם סמג לאוין עה טוש"ע שם סי' תקלד סעיף א:

משנת ראשונים

אסור אף בפול המצרי יבש. פול המצרי הוא מין קטניות שקורין פישול"ש, והיבש צוברי' אותו בגורן לחובטו יחד ולעשותו דגן, אבל הלח לא נחבט בכלי אלא נפרד ביד ואינו נעשה דגן, ובנדרים הלך אחר לשון בני אדם, והם אינן קורין דגן אלא לדבר שנחבט בגורן, וכל דבר הנפרך הם קורין קליות. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ומותר בחילקא וטרגים וטיסני. ואע"פ שקודם שנחלקו היה אסור בחטים, עתה שנחלקו ליתנהו בכלל דגן ולא אסר עצמו אלא במה שנקראת חטה. אי נמי הא דקאמר מותר [מיירי] שנחלקו קודם נדרו ויצאו כבר מכלל דגן. **[פי' הרא"ש נדרים]**

כונתא דגן מעליא הוא. דהא תנן (פסחים לה.) כוסמין ושיפון מין חטה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

חנות פתוחה לסטיו. סטיו הוא יציע שלפניה בתים ובתוכו איצטבאות מזומנים לישב ולמכור עליהם כל דבר. וחנות הפתוח להם מקום צנוע הוא שהוא רחוק מרשות הרבים, ואין רבים מצוין שם, והלכך מוכר שם כדרכו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

הא בפירי הא בתבלין. שיש לחשוד אותו שקנה לצורך ימות השנה שהם ראוים להתקיים אחר הרגל, אבל תבלין שאדם קונה ממנו מעט הכל יודעים שלצורך המועד הן נקנין שהרי אינם ראויין להתקיים הילכך אפילו בפרהסיא שרי. **[ר"י מלוניל]**

הבא ממדינת הים. כל אדם שבא מדרך רחוקה קרינן ליה בכולי תלמודא בא ממדינת הים, ומדינת הים לאו דוקא. ומותר ליה לגלח במועד מתוך שהיה קודם טרוד ונחרץ לדרכו לא היה לו פנאי לגלח קודם הרגל. וכן הבא מן השביה שנשבה לבין הגוים ולא נפדה עד עכשיו, מותר לו לגלח במועד, כיון שלא היה לו פנאי לגלח קודם הרגל. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [פסחים נה:] ע"ש עה"ג, ב) כעי"ז לעיל י., ג) מכשירין פ"ו, ד) [נדרים נה: תוספתא שם פ"ד], ה) [תוספתא פ"ב], ו) [לקמן יד:], ז) עיין ביצה דף כט, ח) עי' מל"מ פ"ז מהל' יו"ט הי"ט, ט) לעיל ז ע"א.

הגהות הב"ח

(א) מתני' והמצורע העולה מטומאתו[ס]: (ב) רש"י ד"ה הא בפירי שקונה לצורך שאר ימות השנה: (ג) תוס' ד"ה בשביל כו' אבל מרישא דתני לחנות פתוחה כו' ערב י"ט האחרון חוה"מ הוא: (ד) ד"ה בתבלין כו' כדאיתא פ' גיד הנשה ותנן נמי דתבלין נידוכין כדרכן בפ"ק:

הגהות הגר"א

[א] גמ' (מפנן לחצר אחרת ואם אינו מאמינו) תא"מ (וכן ליתא בדפו"י):

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' מפנן לחצר אחרת ואם אינו מאמינו. זה נמחק ונ"ב בפסחים נה ע"ב כל זה איננו ויעו"ש בתוס' ד"ה ואם מתירא וכו' ובמהרש"א שם:

רש"י כת"י

והתניא. בניחותא. כד מבית הכדר כרים וכסתות מבית האומן. ולצורך יום טוב [עי' הגהות חו"י ברי"ף]. **ולא כלים.** שאר כלים שאין צריכין ביום טוב. **מוליכין קשיא.** דקתני מתני' דפסחים מוליכין ומביאין ומתני' דהכא קתני מביאין אין מוליכין לא והכא ליכא לשנויי במאמינו דמוליכין מאי מאמינו ומאי שאינו מאמינו איכא. **מחפין את הקציעות.** תאנים השטוחות בשדה לייבשן מחפין אותן בקש מפני הגשמים קליעות תאנים שצורפן לתוך כלי וקורין אותו מקלוע ואינו מרובע אלא ג' קרנות יש לו ועושין עיגול התאנים כמין הכלי. **מעבין.** בגמ' פליגי בה בפי' מחפין ומעבין. **אקלושי.** מעט מחפין ולא כל צרכן כדרך שעושה בחול. **אסמוכי.** מחפין אותן יפה יפה בעובי בכל הצורך. **לא שנא הכי ולא שנא הכי.** בין עב בין קלוש קרי ליה מחופין. **מעבין [וכו' כמין כרין].** עושין אותן הקליעות כמין כרי שצורפן ומכניסן יחד בכרי

הגהות וציונים א] [כ"ז ליתא בפסחים עי' בב"י סי' תקלד דבספרים שלנו הנוסחא ואם חושש להם שמא **יגנבו מביאן** בצנעה בתוך ביתו] (גליון), וכן ליתא בדפו"ר והוסיפוהו ע"פ רש"י והרמב"ם. ובכת"י ורי"ף רא"ש ועוד ליתא "ואם אינו מאמינו מביאן בצנעה בתוך ביתו" ועי' ריטב"א, וע"ע דק"ס: ב] בכת"י נוסף **חילקא** כונתא. ולשון ישר הוא מאד (דק"ס): ג] בכת"י נוסף **אמאי מותר**: ד] בכת"י וכלים **אחרים אינן** צורך: ה] צ"ל **דפסחים** (גליון): ו] נראה דדבור זה שייך לעיל אמוכרי פירות (מראה אש), אולם עי' תוי"ט ובדבש תמר: ז] צ"ל **דנישרי** (ראש משביר): ח] צ"ל מוכרי **תבלין** (ראש משביר): ט] "אינו מוכר כדרכו" ליתא בכת"י: י] צ"ל **וכרישין** (רש"ש ע"פ תוס' דפו"ר): כ] נדצ"ל כשעלה מטומאתו **ומגלח ושוב משמר נזרו** וכן מצורע וכו' (מנחת יהודה), עי' במדבר ו, ט (ועי' תפא"י במשניות): ל] בכת"י שלא היה **יכול** לגלח (ועי' רש"י כת"י ובמל"מ פ"ז מהל' יו"ט הי"ט): מ] צ"ל **באורחייהו** (באה"מ): נ] ועי' מלאכת שלמה ובדק"ס (מובא בשינויי נוסחאות במשניות):

אוצר החכמה 18/06/2018

לערימה בגורן[מד]. **אֶלָּא לְמַאן דְּאָמַר** - אלא לרב דימי ש'חילקא' הוא **כּוּנְתָּא** - כוסמת קלופה, הרי **דָּגָן מְעַלְּיָא** [-מעולה ומובחר] **הוּא**, שהרי כוסמת היא מין חיטה[מה], והגרעין שלם[מו], ומדוע הנודר מן הדגן מותר בו. מסיימת הגמרא, **קַשְׁיָא** - אכן קשה מברייתא זו על פירושו של רב דימי[מז].

★

שנינו במשנה, מוכרי פירות כסות וכלים מוכרים בצנעה לצורך המועד. הגמרא דנה באופנים שמותר למכור אף בפרהסיא:

מספרת הגמרא, **רַב הוּנָא שְׁרָא לְהוּ לְהַנְהוּ כְּרוּפְיָיתָא** - התיר לאותם מוכרי תבלינים[מח], **לְמֵיזַל לְזַבּוּנֵי כִּי אוֹרְחַיְיהוּ בְּשׁוּקָא** - ללכת למכור במועד כדרכם בחול, בשוק ובפרהסיא.

אֵיתִיבֵיהּ - הקשה **רַב כָּהֲנָא** לרב הונא, שנינו בברייתא בענין אופן המכירה בצנעה במועד, אם **הַחֲנוּת פְּתוּחָה לְסְטָיו** - רחבה קטנה שלפני הבתים המוקפת בספסלים, ובני אדם הולכים לשבת שם[מט], **פּוֹתֵחַ וְנוֹעֵל** את החנות **כְּדַרְכּוֹ**, שהואיל והחנות פתוחה למקום צנוע, אין זו מכירה בפרהסיא שאסורה. אבל אם החנות **פְּתוּחָה לִרְשׁוּת הָרַבִּים**, **פּוֹתֵחַ** דלת **אַחַת וְנוֹעֵל** דלת **אַחַת**[נ] כדי שיהיה שינוי מדרך המכירה שבכל ימות השנה, ובכך יהיה ניכר לכל שמוכרים שם רק לצורך המועד[נא]. **וְ**דינים אלו נאמרו בסתם ימי חול המועד, אך **בְּעֶרֶב יוֹם טוֹב הָאַחֲרוֹן שֶׁל חַג** שהוא היום האחרון של חול המועד, **מוֹצִיא וּמְעַטֵּר אֶת שׁוּקֵי הָעִיר בְּפֵירוֹת** ומוכרם בפרהסיא, **בִּשְׁבִיל כְּבוֹד יוֹם טוֹב הָאַחֲרוֹן**[נב]. ומסיים רב כהנא את קושייתו, משמע בברייתא שרק **מִפְּנֵי כְּבוֹד יוֹם טוֹב הָאַחֲרוֹן**, **אִין** - אכן הותר למכור בפרהסיא, אבל **שֶׁלֹּא מִפְּנֵי כְּבוֹד יוֹם טוֹב** האחרון, **לֹא** הותר זאת, וקשה על רב הונא שהתיר למוכרי תבלין למכור בפרהסיא אף בשאר ימי המועד[נג].

אוצר החכמה אהרון 18/06/2018

מתרצת הגמרא, **לֹא קַשְׁיָא**, **הָא** - מה שאמרה הברייתא שאסור למכור בפרהסיא, היינו **בְּפֵירֵי** [-בפירות], שראויים להתקיים אף לאחר הרגל, וכדי שלא יחשדו בלוקח שקנה אותם שלא לצורך המועד תיקנו למכרם בצנעה ולא בפרהסיא[נד]. **וְהָא** - מה שרב הונא התיר למכרו כדרכו, מדובר **בְּתַבְלִין**, כגון כרוב וכרישין[נה] שאינם ראויים להתקיים, והכל יודעים שקונה אותם לצורך המועד ולא שייך בהם חשד, ועל כן מותר למכרם אפילו בפרהסיא[נו].

הדרן עלך מי שהפך

פרק שלישי - ואלו מגלחין

פרק זה ממשיך לעסוק בהלכות חול המועד ויתבארו בו מלאכות נוספות שאסור לעשותם בחול המועד, ואופנים מסוימים שמותר לעשותם. ורוב הפרק יעסוק בחמשה עניינים: א. האופנים שמותר בהם תספורת שער וכיבוס בגדים. ב. ביאור ענייני נידוי ושמתא וחרם, האופנים שמתחייבים בהם וכיצד עושים אותם. ג. האופנים שמלאכת כתיבה מותרת והאופנים שאסורה. ד. דיני אבילות בימים טובים ובחול המועד. ה. דיני אבילות הנוהגים בכל ימות השנה[נז].

משנה

במשנה להלן מתבאר שאסור לספר שערו בחול המועד, אלא שהמשנה מונה אופנים שונים שבהם מותר לספר שערותיו ולכבס בגדיו בחול המועד.

וְאֵלּוּ מְגַלְּחִין בַּמּוֹעֵד - אף על פי שאסרו חכמים לכל אדם לגלח שערותיו בחול המועד מהטעם שיתבאר בגמרא (להלן יד.), מכל מקום באופנים הנזכרים להלן מותר לגלח שערות ראשו בחול המועד[נח]: א.

[מד] **רש"י** כת"י (ד"ה מותר).

[מה] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה כונתא), וכפי ששנינו בברייתא (פסחים לה.) 'כוסמין מין חיטין'.

[מו] **פירוש** מסכת משקין (ד"ה אלא - השני).

[מז] **בכל** מקום שנאמר 'קשיא', לא בטלו דבריו של זה שאמרו עליו כן, אלא שלא מצאו לו באותה שעה תירוץ, ויש לתרץ אותה בדוחק. ואינו דומה ל'תיובתא' שנדחה לגמרי. רשב"ם (ב"ב נב: ד"ה ופסק) בשם רבינו חננאל, ומעין זה כתב רש"י (סנהדרין עב. ד"ה קשיא) [אך רשב"ם עצמו (ב"ב שם) חולק, וסובר שאין לחלק כן בין 'קשיא' ל'תיובתא', ראה שם מה שחילק וביאר בזה]. וכאן יש ליישב את הקושיא על רב דימי, שבנדרים הלך אחר לשון בני אדם, ואף שאכן כונתא הוא מין דגן, אך בלשון בני אדם אינו נחשב דגן כשהוא מקולף, ועל כן אינו כלול בלשון הנדר. למנצח לדוד (ד"ה אלא), וראה תירוץ נוסף בקשות מיושב (ד"ה מיתיבי). אמנם רבינו חננאל (ד"ה ת"ש) ור"ש בן היתום (ד"ה אלא) גרסו 'תיובתא'.

[מח] **ע"פ** המיוחס לרש"י (ד"ה כרופייתא, ד"ה בתבלין) [וראה הגהות וציונים (אות ס)], רש"י כת"י (ד"ה כרוכייתא) וב"ח (או"ח סי' תקלט ס"ד). 'תבלין' הם מיני מאכל הניתנים לתקן את התבשיל. ב"ח (שם). אמנם הגירסא לפנינו במיוחס לרש"י היא 'מוכרי בשמים'. וכן פירש הערוך (ערך כרף א). וראה בהערות להלן.

[מט] **ע"פ** רש"י כת"י (ד"ה סטיו), רש"י בסוכה (מג: ד"ה על), ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה חנות).

[נ] **המיוחס** לרש"י (ד"ה פותח). על פי רוב ישנן שתי דלתות לחנות. ערוך השלחן (או"ח סי' תקלט סי"ג) [ורש"י כת"י (ד"ה פותח אחד) כתב ש'דרך חנות להיות לה שני **פתחים**']. אם יש לחנות רק דלת אחת, יפתח את הדלת רק מעט ולא יפתחנה לרווחה. אחרונים, ממשמעות ביאור הלכה (סי' תקלט ד"ה אינו) [וראה גם לשון המאירי (ד"ה אמר המאירי מוכרי) 'לא יפתחו חנותם לגמרי, אלא נועלין מקצתו ומוכרין בצינעא'].

[נא] **ע"פ** רש"י כת"י (ד"ה פותח אחד), שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הפתוחה) ועוד ראשונים. והמאירי (ד"ה אמר המאירי מוכרי) והנמוקי יוסף (ד"ה ונועל) כתבו, שכשפותח אחת ונועל אחת זוהי מכירה בצינעא.

[נב] **הרמב"ם** (יו"ט פ"ז הכ"ג) העתיק ערב יום טוב האחרון של 'סוכות'. וביאר המגיד משנה (שם), שדווקא בערב יום טוב האחרון של סוכות התירו לעטר שוקי העיר בפירות, משום ששמיני עצרת הוא רגל בפני עצמו (ר"ה ד: ועוד), אבל בערב שביעי של פסח שאינו רגל בפני עצמו, לא התירו. ובמשנה ברורה (סי' תקלט ס"ק לז) כתב בשם האחרונים, שלמכור בפרהסיא מותר גם בערב שביעי של פסח, ורק אין בו את ההיתר לעטר בפירות [שזוהי פרהסיא גדולה], שהיתר זה הוא רק בערב שמיני עצרת משום כבוד הרגל.

[נג] **רב** כהנא לא הקשה מתחילת הברייתא שמבואר בה שאין למכור אלא בצינעא, משום שאפשר להעמיד שכוונתה על מכירה ביום טוב עצמו, וכפי שמצינו במסכת ביצה (יא:) שישנם אופנים שמותר למכור ביום טוב [ונפסק בשולחן ערוך (או"ח סי' תקיט ס"א)]. ועל כן הקשה רב כהנא רק מהסיפא, שממנה מוכח שאף בחול המועד יש למכור בצינעא. תוספות (ד"ה בשביל) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ומוליא). וראה עוד בקרן אורה ובשלמי תודה (ד"ה איתיביה) בענין זה.

[נד] **מלבד** בערב יום טוב האחרון, שהתירו למכור זאת בפרהסיא מפני כבוד יום טוב.

[נה] **במיוחס** לרש"י (ד"ה בתבלין) כתב 'כרשינין', וצריך לגרוס 'כרישין'. רש"ש (במיוחס לרש"י שם). וכן הגירסא ברש"י כת"י (ד"ה כרוכייתא). ['כרישין' הם כרתי. רש"י (ברכות מד: ד"ה כרישין)]. אמנם התוספות (ד"ה בתבלין) הקשו על רש"י, שבכמה מקומות משמע שכרוב וכרישין אינם קרויים 'תבלין'. ועל כן הביאו את דברי הערוך (ערך כרף א), שתבלין הוא מיני בשמים. והב"ח (או"ח סי' תקלט ס"ד) יישב קושיית תוספות, שלשון תבלין לפעמים פירושו בשמים, ולפעמים פירושו מיני ירקות שמתקנים בהם את הקדירה, וכמו שפירש רש"י בחומש (בראשית ד כב) שתיבול הוא לשון תיקון. וכן הביא במצבת משה (ארץ צבי אות לד) מדברי הרמב"ם (פירוש המשניות, ערלה פ"ג מ"י), שתבלין הוא כל דבר שמשביחים בו את האוכל, כגון השום והשמן והבצל והחומץ והיין.

[נו] **המיוחס** לרש"י (ד"ה בתבלין). ולדעת הערוך (ערך כרף א) שפירש שתבלין הכוונה מיני בשמים, טעם ההיתר הוא מחמת שהדרך לקנות מהם מעט מעט רק לצורך המועד, ולכך מותר למכרם בפרהסיא אף שהם מתקיימים גם אחר המועד. ב"ח (או"ח סי' תקלט ס"ד). וסיים, שלהלכה יש להתיר בשני האופנים, בין בדברים שאינם מתקיימים אחר המועד, ובין בדברים שניכר שמכירתם היא רק לצורך המועד. וכן כתבו בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הא בתבלי) ועוד ראשונים, וכן פסק המשנה ברורה (סי' תקלט ס"ק לג).

[נז] **מאירי** (ד"ה אלו).

[נח] **המאירי** (ד"ה אמר) ביאר, שאלו שהתנא מזכיר ראוי להתיר להם גילוח וכיבוס במועד, הואיל ובאונס ידוע וניכר נכנסו לרגל בניוולם. בר"ש בן היתום (ד"ה ואלו) ביאר, שההיתר הוא לגלח ולתקן שערו ושפמו. אכן בתוספות (להלן יד. ד"ה ומנודה) דנו, האם בכל האופנים הנזכרים להלן מותר לגלח את כל שערות הראש, או שגם באופנים הללו לא התירו אלא גילוח של יפוי אבל לגלח את כל שערות הראש אסור, שהגילוח הוא מלאכה האסורה בחול המועד ואינה מותרת מעיקר הדין אלא במקום גילוח של יפוי. אכן בקרן אורה (שם ד"ה ואמר) כתב, ששאר הפוסקים

והתניא [א] מביאין כלים מבית האומן כגון כד מבית הכדר וכוס מבית הזגג אבל לא צמר מבית הצבע ולא כלים מבית האומן ואם אין לו מה יאכל נותן לו שכרו ומניחו אצלו ואם אינו מאמינו מניחו בבית הסמוך לו ואם חושש להם שמא יגנבו [א] (א) מפנן לחצר אחרת ואם אינו מאמינו) מביאן בצנעה בתוך ביתו תרצת מביאין מוליכין קשיא דקתני אין מביאין וכל שכן שאין מוליכין אלא מחוורתא כדשניין מעיקרא: **מתני'** [ב] מחפין את הקציעות בקש רבי יהודה אומר [ג] אף מעבין [ד] מוכרי פירות כסות וכלים מוכרים בצנעה לצורך המועד [ה] הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה לצורך המועד רבי יוסי אומר הם החמירו על עצמן: **גמ'** פליגי בה רבי חייא בר אבא ורבי אסי ותרוייהו משמיה דחזקיה ורבי יוחנן[ב] חד אמר מחפין אקלושי מעבין אסמוכי וחד אמר מחפין בין אקלושי בין אסמוכי מעבין עושה אותו כמין כרי תניא נמי הכי מעבין עושה אותו כמין כרי דברי ר' יהודה: מוכרי פירות כסות וכלים מוכרין בצנעה וכו': אבעיא להו הן החמירו על עצמן דלא הוו עבדי כלל או דלמא דהוו עבדי בצנעה ת"ש מוכרי פירות כסות וכלים מוכרין בצנעה לצורך המועד ר' יוסי אומר תגרי טבריא הן החמירו על עצמן שלא יהו מוכרין כל עיקר [ו] צדי חיות ועופות ודגים צדין בצנעה לצורך המועד רבי יוסי אומר צדי עכו הן החמירו על עצמן שלא יהו צדין כל עיקר דשושי חילקא טרגים וטיסני דוששין בצנעה לצורך המועד ר' יוסי אומר דשושי ציפורי הן החמירו על עצמן שלא יהו דוששין כל עיקר אמר אביי חילקא חדא לתרתי טרגים חדא לתלת טיסני חדא לארבעה כי אתא רב דימי אמר[ב] כונתא מיתיבי [ז] חילקא טרגים וטיסני טמאין בכל מקום בשלמא למ"ד חדא לתרתי לתלת ולארבעה משום הכי טמאין בכל מקום דאתכשור אלא למ"ד כונתא אמאי טמאין בכל מקום הא לא איתכשור כגון דמיקלפן דאי לאו דשרא להו במיא לא הוה מיקלפא ואמאי קרי ליה חילקא דשקל חלקיהו מיתיבי הנודר מן הדגן אסור אף בפול המצרי יבש ומותר בלח ומותר באורז בחילקא וטרגים וטיסני בשלמא למ"ד חדא לתרתי חדא לתלת וחדא לארבעה שפיר דנפקו להו מתורת דגן אלא למ"ד כונתא[ג] דגן מעליא הוא קשיא רב הונא [ח] שרא להו להנהו כרופייתא למיזל לזבוני כי אורחייהו בשוקא איתיביה רב כהנא [ט] חנות פתוחה לסטיו פותח ונועל כדרכו פתוחה לרה"ר פותח אחת ונועל אחת [י] וערב יום טוב האחרון של חג מוציא ומעטר את שוקי העיר בפירות בשביל כבוד יום טוב האחרון מפני כבוד י"ט האחרון אין שלא מפני כבוד י"ט לא לא קשיא [כ] הא בפירי הא בתבלין:

הדרן עלך מי שהפך

ואלו [ל] מגלחין במועד הבא ממדינת הים ומבית השביה והיוצא מבית האסורין והמנודה שהתירו לו חכמים וכן מי שנשאל לחכם והותר [מ] והנזיר והמצורע (א) מטומאתו לטהרתו [נ] ואלו מכבסין במועד הבא ממדינת הים ומבית השביה והיוצא מבית האסורין ומנודה

והתניא. סיועא: כד וכוס לצורך המועד הן, אבל צמר וכלים אין[ד] לצורך המועד: ואם אין לו. לאומן מה יאכל נותן לו שכרו: מפנן לחצר אחרת. ואם אינו מאמינו. בחצר אחרת: מביאן לתוך ביתו. אלמא בשאינו מאמינו מביאן: מוליכין קשיא. דקתני מתני' דפעמים[ה] מוליכין, ומתני' דהכא קתני אין מביאין כל שכן דאין מוליכין, וליכא לתרץ באין מאמינו דמוליכין מאי מאמינו שייך: כדשניין מעיקרא. כאן בארבעה עשר כאן בחולו של מועד: **מתני'** מחפין. מכסין: הדשושות. שדשין וכותשין חיטין לדייסא: והגרוסות. שטוחנין פולין לגריסין: [ו] בצנעה. שמא יאמרו זה לוקח שלא לצורך המועד: **גמ'** אקלושי. שמכסהו בענפים מרוחקין זה מזה, דלא הוי כסוי גמור: אסמוכי. הענפים סומך זה לזה, דהוי כסוי גמור: כמין כרי. מכנסין אותן ביחד כדי שיהו נוחין לכסות: החמירו על עצמם דלא עבדי כלל. ולחומרא: או דלמא. החמירו על עצמן לעשות בצנעה מדעתן, ואם רוצין לעשות בפרהסיא עושין, ולקולא: דשושי. דשי תבואה, איכא דאמרי דשושי המשברין תבואה חדא לשנים ושורין במים כו': כונתא. כוסמת שלותתין אותן היינו חילקא: טמאים בכל מקום. מקבלין טומאה בין בכפרים בין בכרכים, דקיימא לן (פסחים דף מ.) סולת של בני כרכים מקבלת טומאה שהוכשרה במים, ובני כפרים אין מקפידין אסולת נקיה ללתות במים וסולת שלהן טהור שלא הוכשר מעולם, אבל חילקא טמאין בכל מקום אפילו בכפרים, דאי אפשר להם בלא לתיתה, משום הכי טמאין, דהא מיתכשר דשרי להו במיא: לעולם הוי כונתא ומיקלפן, דשרי להו במיא דשרי[ז] קליפה: דשקיל חלקייהו. כלומר כשנוטל הקליפה והוי חלק: כרופייתא. מוכרי בשמים[ח]: חנות פתוח לסטיו פותח ונועל כדרכו. הואיל ואינו פתוח לרה"ר כשאר חנויות: פותח דלת אחד ונועל דלת אחד. אבל כדרכו לא, אינו מוכר כדרכו[ט]: הא בפירי. שיש לחשוד שקונה לצורך (ב) ימות השנה: בתבלין. מוכר כדרכו, כגון כרוז וכרשינין[י] הכל יודעין דלצורך המועד הן וליכא חשדא, שאין ראוין להתקיים, הלכך אפי' בפרהסיא מותר:

הדרן עלך מי שהפך

ואלו מגלחין במועד הבא ממדינת הים כו'. במועד, לפי שהיה אנוס שלא היה יכול לגלח קודם: ומי שנשאל לחכם. שנדר שלא לגלח, ושאל לחכם במועד: מטומאתו לטהרתו. נזיר טמא כשעלה מטומאתו ושוב אינו משמר נזרו ומגלח[כ], וכן מצורע שעלה מטומאתו מגלח ברגל, לפי שלא היה להם פנאי[ל] לגלח קודם הרגל: גמ'

בשביל כבוד יום טוב האחרון. אבל מרישא (ג) דחנות פתוחה לרשות הרבים פותח אחת ונועל אחת ורב הונא מתיר באורחייהו[מ] בשוקא לא פריך דיש לאוקמיה בי"ט[נ] ולא בחול המועד ולהכי פריך מסיפא דמיירי בחול המועד דהא ערב י"ט האחרון חול המועד: **בתבלין.** פי' בקונט' כרוז וכרשינין[י] והקשה בתוס' רבי פרץ דכרוז וקפלוט אינן חשובין תבלין דהא אמרינן (חולין דף ו.) דתבלין לטעמא עבידי ואפילו באלף לא בטיל ולפת וקפלוט אינו צריך לשער כי אם בששים כדאיתא פרק גיד הנשה (שם דף צז:) (ד) ותבלין כך נידוכין כדרכן בפ"ק דביצה (דף יד.) א"כ אינו כרוז ובערוך פירש מיני בשמים:

הדרן עלך מי שהפך

ואלו מגלחין במועד. משום דתנא באידך פירקין דברים שעושין לצורך המועד כמו מוכרי פירות דנעשים כדין קתני נמי ואלו נעשים שלא כדין לצורך המועד: **והיוצא** מבית האסורים. שאינו יכול לגלח קודם המועד שאין מניחין לו לגלח ואפילו מניחין לו אינו ערב לאדם לגלח בבית האסורין: [כ"ה בירושלמי]

ומנודה

עין משפט נר מצוה

מג א מיי' פ"ח מהל' י"ט הל' טו טוש"ע א"ח סי' תקלד סעיף ג:

מד ב ג מיי' פ"ח שם הלכה יד טוש"ע שם סי' תקלח סעיף ד:

מה ד מיי' שם פ"ז הלכה כג טוש"ע שם סימן תקלט סעיף יא:

מו ה ו מיי' שם הלכה ט טוש"ע שם סי' תקלג סעיף ה:

מז ז מיי' פט"ז מהל' טומאת אוכלין הל' א:

מח ח מיי' פ"ז מהל' י"ט הל' כג טוש"ע א"ח סי' תקלט סעיף י:

מט ט י כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף יא:

א ל מיי' שם הלכה יז יח טוש"ע שם סי' תקלא סעיף ד:

ב מ מיי' שם סמג לאוין עה טוש"ע שם סי' תקלד סעיף א:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [פסחים נה:] ע"ש עה"ג, ב) כעי"ז לעיל י., ג) מכשירין פ"ו מ"ב, ד) [נדרים נה: תוספתא שם פ"ד], ה) [תוספתא פ"ב], ו) [לקמן יד:], ז) עיין ביצה דף כט, ח) עי' מל"מ פ"ז מהל' יו"ט הי"ט, ט) לעיל ז ע"א.

הגהות הב"ח

(א) מתני' והמצורע העולה מטומאתו[ס]: (ב) רש"י ד"ה הא בפירי שקונה לצורך שאר ימות השנה: (ג) תוס' ד"ה בשביל כו' אבל מרישא דתני דחנות פתוחה כו' ערב י"ט האחרון חוה"מ הוא: (ד) ד"ה בתבלין כו' כדאיתא פ' גיד הנשה ותנן נמי דתבלין נידוכין כדרכן בפ"ק:

הגהות הגר"א

[א] גמ' (מפנן לחצר אחרת ואם אינו מאמינו) תא"מ (וכן ליתא בדפו"י):

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' מפנן לחצר אחרת ואם אינו מאמינו. זה נמחק ונ"ב בפסחים נה ע"ב כל זה אינו ויעו"ש בתוס' ד"ה ואם מתיירא וכו' ובמהרש"א שם:

רש"י כת"י

והתניא. בניחותא. כד מבית הכדר כרים וכסתות מבית האומן. ולצורך יום טוב [עי' הגהות חו"י ברי"ף]. ולא כלים. שאר כלים שאין צריכין ביום טוב. מוליכין קשיא. דקתני מתני' דפסחים מוליכין ומביאין ומתני' דהכא קתני מביאין אין מוליכין לא והכא ליכא לשנויי במאמינו דמוליכין מאי מאמינו ומאי שאינו מאמינו איכא. מחפין את הקציעות. תאנים השטוחות בשדה לייבשן מחפין אותן בקש מפני הגשמים קציעות תאנים שאורפן לתוך כלי וקורין אותו מקלוע ואינו מרובע אלא ג' קרנות יש לו ועושין עיגול התאנים כמין הכלי. מעבין. בגמ' פליגי בה בפי' מחפין ומעבין. אקלושי. מעט מחפין ולא כל צרכן כדרך שעושה בחול. אסמוכי. מחפין אותן יפה יפה בעובי בכל הצורך. לא שנא הכי ולא שנא הכי. בין עב בין קלוש קרי ליה מחופין. מעבין [וכו' כמין כרי]. עושין אותן הקציעות כמין כרי שאורפן ומכניסן יחד בכרי כדי שיהו העליונות מגיעות על התחתונות. הדשושות. שדשין וכותשין חטין לדייסא. הגרוסות. טוחנין פולין לגריסין. בצנעה. שמא יאמרו זה לוקח [שלא] לצורך המועד. החמירו. מפר' בגמרא. החמירו על עצמן. דלא עבדי כלל ולחומרא. או דילמא. החמירו לעשות בצנעה מדעתן ואם רצו לעשות בפרהסיא עושין ולקולא. עכו. שם העיר. דשושי חילקא. דוששין את החלקא ואת הטרגים כולן חטין הם אלא חילקא חד לתרי שדש את התבואה וכותשין עד שמתחלקת לשנים. דשושי צפורי. מקום. טרגים. מחלק כל חטה לתלת תלת ולשון תריגון הוא. כי אתא רב דימי אמ'. מאי חילקא כונתא כוסמת שמקלפין אותה. טמאין בכל מקום. אפילו בכפרים דקיימ' לן סולת של בני כרכים מקבלת טומאה שהוכשרה במים שדרך בני כרכים שלותתין את החטה במים בני כפרים אין מקפידין בסולת נקייה ואין לותתין וסולת שלהם טהורה שלא היתה לה הכשר מעולם אבל חילקא טמאה בכל מקום אפילו בכפרים דאי אפשר לה בלא לתיתה. אלא למאן דאמר כונתא אמאי טמאין. כיון דלאו מידי דתבירה נינהו הא לא הוכשרו. ואמאי קרא ליה חילקא. כיון דאין חילקא אלא לתרי והיכי משמע חילוק ואת אמרת כונתא שאין מחלקין אותן מאי משמעות איכא. דשוו חילקיהו. חלקין הן [כשמסירין] קליפתן פליג"ש בלע"ז. הנודר מן הדגן אסור בפול המצרי. פיסול"ש ומין קטנית היא ומידי דמדגן הוא שדרך לעשותן ליבורים וכל מידי דמדגן קא אסר עליה. מותר בחלקא. שאחר שנחלק לא מידגן. מותר באורז. מי"ל וקסבר לאו מין דגן הוא. כוסמת. מין חטה מעליה. (כרוביתא) [כרופייתא]. מוכרי תבלין כגון כרוז וכריסין. סטיו אצטבאות מכל ארבע רוחות (במקום אחד צנוע כגון בזוית אחד) [בחנות ופעמים] הולכין בני אדם לישב שם וחנות פתוחה לתוכן מקום צנוע הוא שרחוק מרשות הרבים. פותח. האי חנות ומוכר כדרכו דבצנעה הוא (ברש"י ברי"ף - הוא פתח החנות ומוכר בתוכו דצינעא הוא). פותח אחד ונועל אחד. כדי שיבינו האנשים שאין מותר כל כך לקנות ולמכור בחולו של מועד (ברש"י ברי"ף - למכור בצינעא שמא יאמרו זה לוקח שלא לצורך המועד) דרך חנות להיות לה שני פתחים. תבלין. כגון כרוז (וכרימון) [וכרישין] שהכל יודעין שלצורך המועד הם שאין ראוין להתקיים הילכך אפי' בפרהסיא שרי. הבא ממדינת הים. במועד שלא היה לו פנאי לגלח קודם המועד. מבית השביה. שהשבוהו גוים למרחקים. מבית האסורין. אפילו בעירו. והמנודה שהתירו לו חכמים. נדויו במועד שלא היה יכול לפני המועד דמנודה אסור בתספורת. מי שנשאל. שנדר שלא לגלח שעשה עצמו נזיר ונשאל לחכם במועד וחכם מתיר לו נדרו שפותח לו בחרטה וזה לא היה בידו לעשות מקודם המועד שהיה בדעתו לגמור את נזרו אי נמי כגון שלא מצא חכם פתח להתירו ועכשיו מצא (ברש"י ברי"ף - אי נמי כגון שלא מצא חכם להתיר ועכשיו מצאו) לאנוס הוא עד השתא. והנזיר. שהשלים נזירתו במועד. ה"ג ומצורע העולה מטומ' לטהרתו. דכתיב (ויקרא יד) וביום השביעי יגלח את כל שערו וגו' שאם חל שביעי שלו במועד מותר בתספורת ולא גזרינן שמא ישהא קרבנותיו[ס] וכן נזיר נמי לא גזרינן וגלוח דכתיב (שם יג) והתגלח ואת הנתק לא יגלח לא קא חשיב דאינו אלא דבר מועט שמגלח סביב הנתק ועוד דאין זה גילוח לשום טהרה אלא להסגר שני ואמרינן באידך פירקין[ט] אין רואין את הנגעים במועד לא להקל ולא להחמיר ולהכי לא עבדינן במועד גילוח דנתק.

משנת ראשונים

אסור אף בפול המצרי יבש. פול המצרי הוא מין קטניות שקורין פישול"ש, והיבש צוברי' אותו בגורן לחובטו יחד ולעשותו דגן, אבל הלח לא נחבט בכלי אלא נפרד ביד ואינו נעשה דגן, ובנדרים הלך אחר לשון בני אדם, והם אינן קורין דגן אלא לדבר שנחבט בגורן, וכל דבר הנפרך הם קורין קליות. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ומותר בחילקא וטרגיס וטיסני. ואע"פ שקודם שנחלקו היה אסור בחטים, עתה שנחלקו ליתנהו בכלל דגן ולא אסר עצמו אלא במה שנקראת חטה. אי נמי הא דקאמר מותר [מיירי] שנחלקו קודם נדרו ויצאו כבר מכלל דגן. **[פי' הרא"ש נדרים]**

כונתא דגן מעליא הוא. דהא תנן (פסחים לה.) כוסמין ושיפון מין חטה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

חנות פתוחה לסטיו. סטיו הוא יציע שלפניה בתים ובתוכו איצטבאות מזומנים לישב ולמכור עליהם כל דבר. וחנות הפתוח להם מקום צנוע הוא שהוא רחוק מרשות הרבים, ואין רבים מצוין שם, והלכך מוכר שם כדרכו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

הא בפירי הא בתבלין. שיש לחשוד אותו שקנה לצורך ימות השנה שהם ראוים להתקיים אחר הרגל, אבל תבלין שאדם קונה ממנו מעט הכל יודעים שלצורך המועד הן נקנין שהרי אינם ראויין להתקיים הילכך אפילו בפרהסיא שרי. **[ר"י מלוניל]**

הבא ממדינת הים. כל אדם שבא מדרך רחוקה קרינן ליה בכולי תלמודא בא ממדינת הים, ומדינת הים לאו דוקא. ומותר ליה לגלח במועד מתוך שהיה קודם טרוד ונחוץ לדרכו לא היה לו פנאי לגלח קודם הרגל. וכן הבא מן השביה שנשבה לבין הגוים ולא נפדה עד עכשיו, מותר לו לגלח במועד, כיון שלא היה לו פנאי לגלח קודם הרגל. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

הגהות וציונים

א] [כ"ז ליתא בפסחים עי' בב"י סי' תקלד דבספרים שלנו הנוסחא ואם חושש להם שמא יגנבו **מביאן** בצנעה בתוך ביתו] (גליון), וכן ליתא בדפו"ר והוסיפוהו ע"פ רש"י והרמב"ם. ובכת"י ורי"ף רא"ש ועוד ליתא "ואם אינו מאמינו מביאן בצנעה בתוך ביתו" ועי' ריטב"א, וע"ע דק"ס: ב] בכת"י נוסף **חילקא** כונתא. ולשון ישר הוא מאד (דק"ס): ג] בכת"י נוסף **אמאי מותר**: ד] בכת"י וכלים **אחרים אינן** צורך: ה] צ"ל **דפסחים** (גליון): ו] נראה דדבור זה שייך לעיל אמוכרי פירות (מראה אש), אולם עי' תוי"ט ובדבש תמר: ז] צ"ל **דגישרי** (ראש משביר): ח] צ"ל מוכרי **תבלין** (ראש משביר): ט] "אינו מוכר כדרכו" ליתא בכת"י: י] צ"ל **וכרישין** (רש"ש ע"פ תוס' דפו"ר): כ] נדצ"ל כשעלה מטומאתו **ומגלח ושוב משמר נזרו** וכן מצורע וכו' (מנחת יהודה), עי' במדבר ו, ט (ועי' תפא"י במשניות): ל] בכת"י שלא היה **יכול** לגלח (ועי' רש"י כת"י ובמל"מ פ"ז מהל' יו"ט הי"ט): מ] צ"ל **כאורחייהו** (באה"מ): נ] ועי' מלאכת שלמה ובדק"ס (מובא בשינויי נוסחאות במשניות):

הַבָּא בחול המועד[נט] **מִמְּדִינַת הַיָּם** - מדרך רחוקה[ס] למקום יישוב, שהיה אנוס ולא היה יכול לגלח קודם הרגל. ב. וְכן הבא בחול המועד **מִבֵּית הַשִּׁבְיָה**, דהיינו ששבוהו גוים למרחקים[סא]. ג. וְכן **הַיּוֹצֵא מִבֵּית הָאֲסוּרִין**, ואפילו מבית האסורים שבעירו[סב], שבמקומות אלו אין הדרך לגלח[סג] ולכן לא התגלח לפני המועד. ד. וְכן **הַמְּנוּדֶּה** [שנידוהו משום שלא שמע לקול בית דין וכיוצא בזה[סד]] **שֶׁהִתִּירוּ לוֹ חֲכָמִים** את נידויו במועד, ולא היה יכול לגלח קודם המועד משום שמנודה אסור בתספורת[סה]. ה. **וְכֵן מִי שֶׁנִּשְׁאַל לְחָכָם** במועד שיתיר לו את נדרו[סו] שנדר שלא לגל[illegible]רותיו[סז], **וְהוּתַּר** נדרו על ידי החכם.

אוצר החכמה 18/06/2018

ו. וְכן **הַנָּזִיר** שנטמא בטומאת מת, שדינו שמגלח את שערותיו ביום השביעי שבו נטהר מטומאתו[סח]. ז. וְכן **הַמְּצוֹרָע** [**הָעוֹלֶה**[סט]] **מִטּוּמְאָתוֹ לְטָהֳרָתוֹ** לאחר שנרפא מן הנגע וטיהרו הכהן בציפורים, שדינו לגלח את שערותיו ביום השביעי[ע], שני האחרונים מותרים לגלח בחול המועד, כיון שלא היו יכולים לגלח קודם הרגל[עא].

בהמשך המשנה מתבאר שאסור לכבס בגדיו בחול המועד, אלא שהמשנה מונה אופנים שונים שבהם מותר לכבס בגדיו בחול המועד.

וְאֵלּוּ מְכַבְּסִין בַּמּוֹעֵד - אף על פי שאסרו חכמים לכבס בגדים במועד[עב], מכל מקום באופנים המנויים להלן מותר לכבס במועד, והם: א. **הַבָּא** בחול המועד **מִמְּדִינַת הַיָּם** - מדרך רחוקה[עג] למקום יישוב, שהיה אנוס ולא היה יכול לכבס בגדיו קודם הרגל. ב. וְכן הבא **מִבֵּית הַשִּׁבְיָה**, דהיינו ששבוהו גוים למרחקים[עד]. ג. וְכן **הַיּוֹצֵא מִבֵּית הָאֲסוּרִין**, ואפילו מבית האסורים שבעירו[עה], שבמקומות אלו אין הדרך לכבס[עו] ולא היה באפשרותו לכבס לפני המועד.

לא חילקו בכך ובאופנים המנויים במשנה מותר לגלח את כל שערותיהם. הריטב"א (ד"ה ואלו - הראשון) העיר, מדוע נאמר 'ואלו מגלחין' בוי"ו החיבור, היה צריך לומר 'אלו מגלחין', שהרי לא שנינו לעיל אופנים שאין מגלחים במועד. ותירץ, שדין משנתנו שרק למי שהיה אנוס בערב החג מותר לו לגלח שערו, דומה למה ששנינו לעיל (יא:) שרק מי שאירע לו אונס קודם הרגל מותר לו להפוך את זיתיו, ולכן שנינו 'ואלו מגלחין'. ובתוספות (ד"ה ואלו) ביארו, שמשום שבסוף הפרק לעיל שנינו שמוכרי פירות וכיוצא בהם מותרים למכור בחול המועד בצינעא, שאלו הם דברים הנעשים כדין, כיון שהם צורך המועד, שנינו כאן דברים הנעשים שלא כדין לצורך המועד, שהתירום חכמים רק באופנים של אונס. אכן יש מהראשונים [רש"י כת"י (ד"ה אלו), רמב"ם (במשנה הנדמ"ח מכתב ידו) ומאירי (ד"ה אלו)] שגרסו 'אלו מגלחין', ולפי גירסא זו אין זה המשך למה ששנינו לעיל.

נט. **מיוחס** לרש"י (ד"ה ואלו). ובר"י מלוניל (ד"ה ואלו) הוסיף, שבכלל זה הוא כשבא בערב הרגל סמוך ללילה, ולא היה לו פנאי לגלח קודם המועד. וכן הביא בבית יוסף (סי' תקלא ס"ד ד"ה והבא) בשם רבינו ירוחם (אדם וחוה נ"ד ח"ה).

ס. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הבא), וביאר שבכל התלמוד נקראת דרך רחוקה 'מדינת הים'. ובמחצית השקל ביאר עפ"י המגן אברהם (סי' תקלד סק"ו), שבאופן שבא מדרך רחוקה מאד, הדבר מפורסם שהיה אנוס בערב הרגל, ולכן מותר לו, אבל באופן אחר שאין הדבר מפורסם אסור. ובריטב"א (ד"ה הבא) כתב, שכוונת התנא שבא מחוץ לעיר ולאו דווקא שבא מדרך רחוקה, וכך דרך התנא שפעמים קורא לחוץ לעיר מדינת הים.

סא. **רש"י** כת"י (ד"ה מבית השביה).

סב. **רש"י** כת"י (ד"ה מבית האסורין).

סג. **מטעם** זה אף אם נשבה או נאסר על ידי ישראל המניחים לו לגלח, מכל מקום כיון שאין דרך אדם לייפות עצמו ולגלח בזמן שהוא שבוי או אסור מפני שהוא עסוק בצערו, לכן מותר לו לגלח בחול המועד. תוספות (ד"ה והיוצא) בשם הירושלמי (ה"א), והמאירי (ד"ה ומבית). ובשושנים לדוד (מ"א ד"ה והיוצא) ביאר לפי זה מדוע נקטה המשנה 'הבא וכו' ומבית השביה והיוצא מבית האסורים', ולא נקטה בקיצור 'הבא וכו' מבית השביה ומבית והאסורים', אלא שהפסיקם התנא בתיבת 'והיוצא', לומר שאינם דומים זה לזה, שהבא מבית השביה, היינו שהיה שבוי ביד גוים, וזה אכן פשוט יותר שמותר לו לגלח, כיון שהגוים לא הניחו לו לגלח קודם הרגל, ושוב הוסיף התנא, שאף היוצא מבית האסורים, דהיינו שהיה אסור בידי ישראל מותר לו לגלח.

סד. **עפ"י** הגמרא להלן (יד:). ודיני המנודה והאופנים שמנדים עליהם יתבארו בגמרא להלן (יד:-יז:).

סה. **רש"י** כת"י (ד"ה והמנודה) כמסקנת הגמרא להלן (טו.). אמנם אין להביא ראיה מכאן שמנודה אסור בתספורת, שהרי אף אילו היה מותר בתספורת, אין דרך המנודה לעשות כן, מפני שהוא הולך נדהם ונזוף, והיה נחשב לו לחוצפה אם היה מסתפר. ריטב"א (ד"ה ומנודה). וראה עוד בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (להלן טו. ד"ה מנודין) מה שביאר בזה.

סו. **בבית** דוד (קורינאלדי, פ"ג מ"א ד"ה שנשאל) ביאר, שהמבקש התרה לנדרו נקרא 'נשאל' ולא שואל, כיון שגם החכם שואל אותו אם הוא מתחרט על הנדר שנדר.

סז. **מיוחס** לרש"י (ד"ה ומי). וברש"י כת"י (ד"ה מי) ביאר דהיינו שעשה עצמו נזיר. והוסיף, שהחכם התיר לו נדרו על ידי שפתח לו בחרטה [היינו שהחכם מוצא לנודר פתחון פה לומר על דעת כן לא נדרתי. עפ"י רש"י (ערובין סד: ד"ה פותחין). ומבואר בגמרא (שם) שיש תנאים הסוברים שאין צריך פתח לחרטה, אלא די בזה שמתחרט על כך שנדר]. ועוד הוסיף, שמדובר שלא היה יכול להתיר את נדרו לפני המועד, משום שלפני המועד היה עדיין בדעתו לסיים את נזירותו, ורק בתוך המועד חזר בו וביקש להתיר את נדר נזירותו. או שכבר הלך לחכם לפני המועד, אלא שהחכם לא מצא פתח להתיר את נדרו לפני המועד, ורק בתוך המועד מצא פתח, שבאופנים הללו היה אנוס עד המועד. אבל אם כבר רצה להתיר את נדרו לפני הרגל, ולא הלך אז לחכם, אינו חשוב אנוס בזה שלא התגלח לפני הרגל, ואסור לו לגלח במועד. והרא"ש (סי' א) הביא שהקשו בירושלמי (ה"א), שאם לא נשאל על נדרו לפני הרגל מדוע הותר לו לגלח ברגל. ותירצו, שמדובר באופן שנשאל לפני הרגל אך החכם לא מצא לו פתח, ורק ברגל מצא לו החכם פתח. וכתב הרא"ש, שלפי זה לדעת הסובר שאין החכם צריך למצוא פתח על מה שהנודר חוזר בו מהנדר, אלא יכול להתיר לו הנדר על ידי חרטה כל שהיא, לא שייך אופן שיהא מותר לו לגלח במועד, שהרי מאחר שלא נשאל על נדרו לפני הרגל שוב אסור לו לגלח במועד, ומה שלפני הרגל היה בדעתו להשלים את נדרו ורק בתוך המועד חוזר בו ומתחרט על הנדר, אין זה נחשב לאונס שמשום כך יהא מותר לו לגלח. אך הוסיף שרש"י אינו סובר כך. וביאר בקרבן נתנאל (סק"א) דהיינו מה שכתב ברש"י כת"י באופן הראשון של היתר הגילוח, שלפני הרגל היה בדעתו לסיים את נזירותו ורק בתוך המועד חזר בו וביקש להתיר את נזירותו. ומוכח שגם אופן זה נחשב לאונס ומותר לגלח משום כך במועד. וראה עוד מה שכתב לפי מה שכתוב במיוחס לרש"י. וברבינו גרשום (ד"ה מי), שהוא כעין לשון המיוחס לרש"י, הגירסא היא 'ושאל לחכם והתיר לו נדרו במועד', וביאר המגיה (שם) שכוונתו כהרא"ש, שנשאל קודם המועד אלא שהחכם לא התיר לו עד המועד. ובתלמיד הרשב"א (ד"ה והמנודה) כתב, שגם אם לא התיר נדרו לפני הרגל מחמת שכחה או עצלות מותר לו לגלח בחול המועד. ובתפארת ישראל (פ"ג מ"א בועז אות א) נקט בדעת המיוחס לרש"י כסתימת הרי"ף והרמב"ם (יום טוב פ"ז הי"ט), שגם אילו היה יכול להישאל קודם הרגל ולא נשאל אלא ברגל, מותר לו לגלח בחול המועד.

סח. **מיוחס** לרש"י (ד"ה מטומאתו). וכמו שכתוב בפסוק (במדבר ו ט) 'וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו'. ולפירושו, 'מטומאתו לטהרתו' ששנינו להלן עולה גם על נזיר. אמנם ברש"י כת"י, במאירי ובר"ן (ד"ה והנזיר) פירשו, שאין המדובר כאן בנזיר שנטמא, אלא בנזיר טהור שנשלם נזירותו במועד, וביום זה מביא קרבנות וחייבתו התורה לגלח את שער ראשו כמו שכתוב (במדבר ו יח) 'וגלח הנזיר פתח אהל מועד את ראש נזרו, ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים'. ולפי זה, התיבות 'מטומאתו לטהרתו' עולים רק על מצורע ולא על נזיר. ובתפארת ישראל (שם) וברש"ש (ברש"י שם) הקשו, שלפי פירוש רש"י ש'מטומאתו לטהרתו' עולה גם על נזיר, היה צריך התנא לשנות בלשון רבים 'מטומאתם לטהרתם'. ובתפארת ישראל הוסיף להקשות, מדוע אכן לא פירש רש"י כהר"ן שמדובר מנזיר טהור שהשלים נזירותו. וראה עוד מה שהאריך בזה, וראה בביאורי רש"י ובילקוט ביאורים מה שנתבאר בזה.

סט. **רש"י** כת"י (ד"ה ומצורע) והגהות הב"ח. ויש מהראשונים [הרי"ף, הרמב"ם (פירוש המשניות פ"ג מ"א), והרא"ש (סי' א)] הגורסים 'והעולה מטומאתו לטהרתו'. וביאר הרמב"ם, דהיינו כגון טמא מת או בא על הנדה הטמאים שבעת ימים, שכשעולים מטומאתם מותר להם לגלח. וראה בילקוט ביאורים ביאור שיטה זו.

ע. **וכמו** שכתוב (ויקרא יד ט) 'והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו'. עפ"י המיוחס לרש"י (יד: ד"ה ניגוור), וכך פירש רש"י כת"י (ד"ה ומצורע). וביאר המשנה למלך (יום טוב פ"ז הי"ט ד"ה ודע דתגלחת), שהטעם שלא פירשו שהמשנה עוסקת בתגלחת הראשונה של המצורע בשעה שהכהן רואה שנטהר מצרעתו, שבזה ודאי לא היה יכול לגלח לפני המועד, היינו משום שלפי רבי יוסי (לעיל ז.) אין רואים את הנגעים במועד, אפילו במצורע מוחלט הבא ליטהר, ובפרט שיש ברייתא (שם) הסוברת שגם רבי מודה בזה לרבי יוסי, ולכן לא פירשו את המשנה באופן זה שאינו נוהג אלא לדעתו של רבי מאיר (שם). וראה עוד מה שהאריך בפרטי דיני תגלחת ראשונה בחול המועד. ויש מן הראשונים שפירש שהמשנה עוסקת גם בתגלחת הראשונה של המצורע. עפ"י ר"ש בן היתום (להלן יד. ד"ה והמצורע). וראה עוד בביאורי רש"י בדעת המיוחס לרש"י בזה.

עא. **מיוחס** לרש"י (ד"ה מטומאתו). ובתוספות (להלן יד. ד"ה ומנודה) הקשו, מה החידוש שמותר להם לגלח, הרי כל מי שלא היה לו פנאי לגלח לפני הרגל מותר לו לגלח במועד. ותירצו, שהיינו סבורים לאסור עליהם לגלח, שמא יבואו להשהות את גילוחם עד הרגל וישהו את הבאת קרבנותיהם. וכן ביארו ברש"י כת"י ובנמוקי יוסף (ד"ה ומצורע) [אמנם לא כתבו שטעם ההיתר הוא משום שלא היה להם פנאי לגלח קודם הרגל]. ובמשנה למלך (יום טוב פ"ז הי"ט ד"ה ולא ידעתי) ביאר כעין זה אף בדעת המיוחס לרש"י, שהיינו סבורים לאסור עליהם לגלח משום שיהיו נזירים ומצורעים אחרים שיהיה להם פנאי לגלח לפני הרגל וישהו גילוחם עד הרגל. וראה עוד בביאורי רש"י בביאור דעת המיוחס לרש"י. עוד תירצו התוספות, שאם נפרש כמו שסברה הגמרא להלן (יז:) שהמשנה עוסקת רק באופן שלא היה להם פנאי לגלח קודם הרגל, אפשר לומר שהחידוש במשנה הוא מה שיש לדקדק בדבריה שדווקא הנזיר והמצורע העולים מטומאתם בחול המועד רשאים לגלח, אבל אם כבר עלו מטומאתם לפני הרגל אינם רשאים לגלח.

עב. **והטעם** שאסרו לכבס ראה בהערה להלן בגמרא (יד.).

עג. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הבא), וראה עוד שיטות בהערה לעיל.

עד. **רש"י** כת"י (ד"ה מבית השביה).

עה. **רש"י** כת"י (ד"ה מבית האסורין).

עו. **מטעם** זה אף אם נשבה או נאסר על ידי ישראל המניחים לו לכבס, מכל מקום כיון שאין דרך אדם לכבס בזמן שהוא שבוי או אסור מפני שהוא עסוק בצערו, על כן מותר לו לכבס בחול המועד. עפ"י תוספות (ד"ה והיוצא) בשם ירושלמי, והמאירי (ד"ה ומבית).

ד. **וְכֵן הַמְנוּדֶּה** [שנידוהו משום שלא שמע לקול בית דין וכיוצא בזה] **שֶׁהִתִּירוּ לוֹ חֲכָמִים** את נידויו במועד, ולא היה יכול לכבס קודם המועד משום שמנודה אסור לכבס בגדיו[א]. ה. **וְכֵן מִי שֶׁנִּשְׁאַל לְחָכָם** במועד שיתיר לו את נדרו שנדר שלא לכבס בגדיו[ב], **וְהוּתַּר.** כל אלו מותרים לכבס במועד לפי שלא היה להם פנאי לכבס לפני המועד.

ו. וכן מותר לכבס במועד **מִטְפְּחוֹת הַיָּדַיִם** - שמנגבים בהן הידים בשעת אכילה, משום שנמאסות תמיד אף אם כבסן סמוך לרגל[ג], **וּמִטְפְּחוֹת הַסַּפָּרִים** - סודרים שמניחים הַסַּפָּרִים על כתפם של המסתפרים שלא יטנפו מהשערות, והמגלח את אותם שמותר לגלחם במועד, צריך לכבסם אף אם כבסם סמוך לרגל, כיון שצריך לכבסם בכל עת שמשתמש בהם[ד], **וּמִטְפְּחוֹת הַסְּפָג** - סודרים שמתנגבים בהם כשיוצאים מבית המרחץ[ה]. ז. וכן **הַזָּבִין וְהַזָּבוֹת וְהַנִּדּוֹת וְהַיּוֹלְדוֹת** שבגדיהם מתלכלכים תמיד[ו]. ח. **וְכֵן כָּל** הטמאים **הָעוֹלִין** במועד **מִטּוּמְאָה לְטָהֳרָה**, כגון מצורע ביום השביעי מטהרתו הראשונה על ידי הכהן בצפרים, או טמא מת, שבגדיהם שלובשים בשבעת ימי ספירת טהרתם נטמאים, וצריכים להחליף בגדיהם או לכבסם ולטובלם במקוה[ז], **הֲרֵי אֵלּוּ מוּתָּרִין** לכבס בגדיהם במועד. **וּשְׁאָר כָּל אָדָם אֲסוּרִין** לכבס בגדיהם במועד.

★

גמרא

שנינו במשנה אופנים מסוימים שבהם מותר לגלח בחול המועד, ומבואר מזה שבדרך כלל אסור לגלח בחול המועד, הגמרא מבררת טעם איסור זה.

שואלת הגמרא, **וּשְׁאָר כָּל אָדָם** שאינם בכלל אותם המנויים במשנה, **מַאי טַעֲמָא אֲסוּרִין** לגלח בחול המועד[ח].

להבנת ביאור הגמרא יש להקדים כך. במסכת תענית (כו.) שנינו שני עניינים שהיו נוהגים בזמן שבית המקדש היה קיים: א. הכהנים היו מחולקים לעשרים וארבעה משמרות[ט], ובכל שבוע עבדו במקדש משמר אחד מהם. ב. כיון שקרבנות הציבור קרבים עבור כל אחד מבני ישראל ואין ראוי שלא יעמוד אדם על הקרבן שמקריבים עבורו, אך מאידך אי אפשר שכל ישראל יעמדו כל יום על קרבנות הציבור, לכן התקינו שמואל ודוד עשרים וארבעה מעמדות, שבכל שבוע יעמוד מעמד אחד על הקרבן. ומקצת מאנשי המעמד היו כהנים לויים וישראלים מירושלים שקבועים ועומדים לעמוד על קרבן אחיהם, ושאר אנשי המעמד היו מתכנסים בעריהם ומתפללים שיתקבלו הקרבנות לרצון[י].

מבארת הגמרא, הטעם מדוע אסור לגלח במועד הוא **כְּדִתְנַן** - כמו ששנינו (תענית טו:), '**אַנְשֵׁי מִשְׁמָר** שעובדים במקדש באותו שבוע, **וְאַנְשֵׁי מַעֲמָד** - כהנים לויים וישראלים בשבוע שעליהם לעמוד בשעת עבודת קרבנות הציבור ולהתפלל שיתקבלו הקרבנות לרצון[יא], **אֲסוּרִין לְסַפֵּר** שערותיהם **וּלְכַבֵּס** בגדיהם באותו שבוע, **וּבַחֲמִישִׁי** - וביום חמישי שבאותו שבוע של משמרתם, **מוּתָּרִין** אנשי משמר ואנשי מעמד[יב] להסתפר ולכבס בגדיהם[יג], **מִפְּנֵי כְּבוֹד הַשַּׁבָּת**'. מבררת הגמרא, **וְאָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, מַאי טַעֲמָא** אסורים אנשי משמר ואנשי מעמד בתספורת וכיבוס, אדרבה, הרי ראוי היה שיהיו מצווים להסתפר כדי שלא יהיו מנוולים בעבודתם[יד]. מבאר רבי אלעזר, הטעם הוא **כְּדֵי שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ לְמִשְׁמַרְתָּן כְּשֶׁהֵן מְנוּוָּלִין** בשערותיהם המגודלים ובבגדיהם המלוכלכים, שאילו לא היו אסורים מלספר ולכבס בשבוע המשמר והמעמד, הם היו מתעצלים מלספר ולכבס לפני שיגיע זמן המשמר, וממתינים לזמן זה שבו הם פנויים ובטלים ממלאכתם ואז היו מספרים ומכבסים, ונמצא שבכניסתם למשמר הם עדיין מנוולים, ואין כבוד עבודת המקדש בכך[טו], ומטעם זה אסרו חכמים לספר ולכבס בשבוע המשמר, ועל ידי זה יזדרזו לספר ולכבס קודם לכן.

מסיימת הגמרא, **הָכָא נַמִּי** - גם כאן טעם איסור הגילוח בחול המועד הוא **כְּדֵי שֶׁלֹּא יִכָּנְסוּ לָרֶגֶל כְּשֶׁהֵן מְנוּוָּלִין**[טז] [-מגודלי שער], והיינו שאילו היה מותר לגלח בחול המועד, לא היו מתגלחים לפני הרגל, והיו נכנסים לרגל כשהם מגודלי שער. אמנם לאחר שאסרו גילוח בחול המועד, מעתה יקדימו להסתפר קודם המועד, ונמצא שיכנסו לרגל כשהם מתוקנים ויפים[יז].

★

[א] **ר״י** מלוניל (פירוש המשנה, מ״ב), כמסקנת הגמרא להלן (טו.).

[ב] **רש״י** כת״י (להלן יח. ד״ה ומי). ובנמוקי יוסף (להלן יח. ד״ה ומי) פירש, שמדובר באופן שלא נזדמן לו חכם להתיר לו עד המועד. וראה בהערה לעיל (יג:) בענין הנשאל על נדרו שלא לגלח.

[ג] **שיטה** לתלמיד הר״י מפריש (להלן יח. ד״ה ומטפחו׳, קובץ שיטות קמאי עמ׳ רפט).

[ד] **רש״י** כת״י (ד״ה מטפחות ספרים, בפירושו השני) ותוספות (להלן יח: ד״ה הספרים). והקשו השיטה לתלמיד הר״י מפריש (להלן יח. ד״ה ואית דגרסי) והריטב״א (שם ד״ה ומטפחות), שהרי אותם שהתירו להם להסתפר מועטים הם, ולא מסתבר שיצטרך הספר לכבס עבורם את המטפחות. ועוד פירשו הראשונים [רש״י כת״י (בפירושו הראשון), ר״ש בן היתום (להלן יח. ד״ה מטפחות ספרים), והריטב״א (שם)], שצריך לומר הַסְּפָרִים, והיינו הסודרים המניחים על הספרים מכתבי הקודש כשגוללים אותם. והוסיף הר״ש בן היתום, שמותר לכבסם מפני שהעם בטלים.

[ה] **והוא** מלשון 'עלה ונסתפג' ששנינו ביומא (לא:). רש״י כת״י (ד״ה מטפחות הספג). והוסיף, שמנגב בה פניו ידיו ורגליו בכל היום.

[ו] **מאירי** (ד״ה זבין).

[ז] **ר״י** מלוניל (פירוש המשנה, מ״ב).

[ח] **עפ״י** המיוחס לרש״י (ד״ה ושאר), וכן פירש ברש״י כת״י (ד״ה מאי), ששאלת הגמרא היא על איסור גילוח [וראה עוד בזה בהערה להלן במה שמבארת הגמרא]. והוסיף בביאור שאלת הגמרא, שכיון שגילוח הוא שמחה לאדם, היה לנו להתירה בחול המועד. ובריטב״א (ד״ה ושאר) ביאר, שאף שגילוח הוא מלאכה גמורה, מכל מקום יש לנו להתיר מלאכה זו במועד, שמכיון שהיא תיקון ויפוי הגוף הרי היא כצורך אוכל נפש, ואין לך צורך המועד גדול מזו.

[ט] **במסכת** תענית (כז.) מבואר שבתחילה חילק משה רבינו את הכהנים למשמרות [ונחלקו שם אם לשמונה משמרות או לששה עשר], עד שבאו שמואל ודוד והעמידום על עשרים וארבעה משמרות, ושמות המשמרות מנויים בדברי הימים (א׳ כד ז-יח). ובראש חודש ניסן התחיל לעבוד המשמר הראשון ובכל שבוע התחלפו המשמרות, ולאחר עשרים וארבעה שבועות התחיל שוב המשמר הראשון. מאירי (שם טו: ד״ה המשנה השלישית). גם הלויים נתחלקו לעשרים וארבעה משמרות לשיר על הקרבן. רש״י (שם ד״ה כהנים).

[י] **עפ״י** רש״י (תענית כו. ד״ה על). וראה עוד בהערה להלן בשם הריטב״א שם.

[יא] **רש״י** (תענית טו: ד״ה אנשי - השלישי). אך הריטב״א (שם כו. ד״ה ומה - הראשון) כתב, שרק ישראלים בלבד היו במעמד. ומה ששנינו 'כהנים ולויים וישראלים', היינו שעל ידי שהיה גם מעמד מישראלים נמצא שהיו מצויים על הקרבן כהנים ולויים וישראלים, כהנים לעבודתם ולויים לשיר על הדוכן, וישראלים למעמדם. וראה עוד במשנה (שם כו.) ובגמרא שם בביאור סדר והנהגת המשמרות והמעמדות.

[יב] **עפ״י** המיוחס לרש״י (להלן יז: ד״ה איבעי - השלישי). וראה שיטות נוספות בענין אנשי משמר בילקוט ביאורים. וכל ההיתר הוא רק ביום חמישי אבל לא ביום ששי, מפני הטורח שטרודים בהכנות לשבת. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה ובחמישי) בשם רש״י בתענית (טו: ד״ה ובחמישי). אכן המאירי (ד״ה אנשי) ביאר, שכל שכן שמותרים ביום ששי [וכן כתב הריטב״א (להלן יז: ד״ה ותנא)], אלא שאין הדרך להסתפר בו מפני הטורח.

[יג] **שיטה** לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה ובחמישי). אולם ברש״י כת״י להלן (יז: ד״ה משמרה) כתב, שמותרים רק בכיבוס הבגדים ולא בגילוח.

[יד] **ריטב״א** (ד״ה ושאר).

[טו] **ולא** רק לענין הכהנים העובדים בבית המקדש נאמר כן, אלא גם אנשי המעמד ראוי שלא יכנסו למשמרתם כשהם מנוולים, הן אותם שהיו בירושלים, שהרי הם גם נכנסים להר הבית, והן אותם שבערים, שהרי הם מתאספים לבתי כנסיות לצורך עבודת המקדש. ערוך השולחן העתיד (קדשים, ח״א סי׳ כו סכ״ד). והוסיף (שם, סי׳ לד ס״י), שאף שהכהנים העובדים בבית המקדש לובשים בגדי כהונה, מכל מקום יש להם לכבס בגדיהם לפני שתיכנס משמרתם, שבגדי כהונה לובשים רק בבית המקדש, אך אין ראוי שיבואו עם בגדיהם המלוכלכים לבית המקדש.

[טז] **בפסקי** הרי״ד (ד״ה שלא) ובר״ש בן היתום (ד״ה ושאר) גרסו, 'שלא יעלו לרגל כשהן מנוולין'. וביאר בר״ש בן היתום עפ״י מה שדרשה הגמרא בחגיגה (ג.), על הפסוק (שמות כג יז) 'יֵרָאֶה כל זכורך אל פני האדון ה׳', ש'כדרך שבא לראות [את השכינה] כך בא ליראות' [לפני השכינה], והיינו שצריכים ישראל להקביל פני השכינה כשהם מתוקנים ויפים כחתן.

[יז] **עפ״י** המיוחס לרש״י (ד״ה ושאר) ורש״י כת״י (ד״ה הכא). ויש ראשונים [רמב״ם (פיהמ״ש פ״ג מ״א), ר״י מלוניל (פירוש המשנה, מ״ב) וריטב״א (ד״ה הכא)] שביארו, שגם איסור כיבוס הבגדים הוא מטעם שלא יכנסו לרגל כשהם מנוולים. ובר״ש בן היתום (להלן יח. ד״ה ושאר) ביאר, שאיסור כיבוס הבגדים הוא מטעם שזה טורח גדול ועובדין דחול.

בשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה כדי) כתב, שמכאן מבואר שמצוה להסתפר ולכבס

ומנודה שהתירו לו חכמים וכן מי שנשאל לחכם והותר [א] א מטפחות הידים ומטפחות הספרים ומטפחות הספג ב הזבין והזבות והנדות והיולדות וכל העולין מטומאה לטהרה [ב] הרי אלו מותרין ושאר כל אדם אסורין: **גמ'** ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין כדתנן [א] ג אנשי משמר ואנשי מעמד אסורין לספר ולכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת ואמר [ג] רבה בר בר חנה אמר ר' אלעזר מ"ט ד כדי שלא יכנסו למשמרתן כשהן מנוולין הכא נמי כדי שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין. בעי ר' זירא אבדה לו אבידה ערב הרגל [ג] כיון דאנים מותר או דלמא כיון דלא מוכחא מילתא לא אמר אביי [ג] יאמרו כל הסריקין אסורין סריקי בייתוס מותרין ולטעמיך הא דאמר רבי אסי אמר רבי יוחנן [ד] כל מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד התם נמי יאמרו כל הסריקין אסורין סריקי בייתוס מותרין הא אתמר עלה אמר מר בר רב אשי איזורו מוכיח עליו [ה] רב אשי מתני בעי ר' זירא אומן שאבדה לו אבידה ערב הרגל מהו כיון דאומן הוא מוכחא מילתא או דלמא כיון דלא מוכחא מילתא כי הנך לא תיקו: ממדינת הים: מתניתין דלא כר' יהודה דתניא [ו] ר' יהודה אומר הבא ממדינת הים לא יגלח מפני שיצא שלא ברשות אמר רבא לשוט דברי הכל אסור למזונות דברי הכל מותר לא נחלקו אלא להרויחא [ד] מר מדמי ליה כלשוט [ה] ומר מדמי ליה כלמזונות מיתיבי אמר ר' [ו] נראין דברי ר' יהודה כשיצא שלא ברשות ודברי חכמים כשיצא ברשות מאי שלא ברשות אילימא לשוט והאמרת דברי הכל אסור ואלא למזונות והאמרת דברי הכל מותר אלא פשיטא להרויחא אימא סיפא נראין דברי חכמים כשיצא ברשות מאי ברשות אילימא למזונות הא אמרת דברי הכל מותר ואלא להרויחא והא אמרת נראין דברי רבי יהודה בהא [ה] הכי קאמר נראין דברי ר' יהודה לרבנן כשיצא שלא ברשות ומאי ניהו לשוט שאפילו חכמים לא נחלקו עליו אלא להרויחא אבל לשוט מודו ליה ונראין דברי רבנן לר' יהודה כשיצא ברשות ומאי ניהו למזונות שאפילו רבי יהודה לא נחלק עליהם אלא להרויחא אבל למזונות מודה להו. אמר שמואל קטן הנולד במועד מותר לגלח [ו] במועד שאין לך בית האסורין גדול מזה במועד אין מעיקרא לא מתיב ר' פנחס [ח] כל אלו שאמרו מותר לגלח במועד מותר לגלח בימי אבלו הא אסור לגלח במועד אסור לגלח בימי אבלו ואי

גמ' הכי גרסינן ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין כדתנן אנשי משמר כו' ואמר רבה בר בר חנה כו' עד כשהן מנוולים. ומאן דמתרשל ולא גילח מקמי רגל ומטי זמן עלייהו לגלח ברגל החמירו רבנן הואיל ולא מזרזי נפשייהו לספר מקמי רגל דלא להוי ברגל מנוולין, אם היו מגלחין במועד לא היו מגלחים לפני המועד ונכנסין לרגל כשהן מנוולין: **אבדה לו אבידה.** שלא היה לו פנאי לגלח קודם הרגל: **דלא מוכחא מילתא.** דלא ידעי כולי עלמא דאנוס היה, אלא יאמרו הוא מכוין להשהות עד המועד: **יאמרו כל הסריקין אסורין וכו'.** כלומר דבייתוס היה יכול לסרוק חלותיו בלי שהות לפי שהיה לו דפוס, ואעפ"כ אסרו משום דאמרי כל הסריקים כו', הכא נמי כיון דלא מיגליא לכולי עלמא אונסיה יאמרו כולי עלמא אסורין לגלח וזה מותר: **מי שאין לו אלא חלוק אחד.** נמי לאו מוכחא מילתא לכולי עלמא: **איזורו מוכיח עליו.** דמי שאין לו אלא חלוק אחד פושטו ומתעטף במקטרינו וחוגרו באיזורו ועומד ומכבס החלוק, ומודיע לכל שאין לו אלא חלוק אחד: **אומן.** כגון ספר, שהכל באים אצלו ערב הרגל ורואים שאבדה לו אבידה ואנוס הוא ואינו יכול לספר עצמו: **כי הנך.** דמתניתין דקתני מגלחין, דמידע לכל: **מפני שיצא שלא ברשות.** כלומר הואיל ולא יצא ברשות אחרים אלא ברצון עצמו לאו אנוס הוא: **לשוט.** אם יצא שלא לצורך, ולא יצא אלא כדי לשוט בעולם ולראותו, וחזר במועד: **דברי הכל אסור.** לגלח במועד: **למזונות.** שיצא לחזר אחר מזונות, שאין לו מזונות וחזר במועד אחריהן [ז], דברי הכל מותר לגלח במועד לפי שיצא באונס: **להרויחא.** שיש לו נכסים הרבה ויוצא כדי להרויח יותר: **נראין לי דברי רבי יהודה.** לאסר בגילוח לבא ממדינת הים, כשיצא שלא ברשות: **ודברי חכמים.** המתירין כשיצא ברשות: **אילימא לשוט.** דקאמר רבי נראין דברי ר"י בילא לשוט דהיינו שלא ברשות, הא אמרת וכו', ומאי נראין דברי רבי יהודה הלא שניהם מודים בה, אלא פשיטא להרווחא, ואשמעינן דנראין לו דברי ר' יהודה שאוסר בגילוח: **והא נראין דברי רבי יהודה בהא.** וקשיא אדרבי, דרישא נראה לו דברי ר"י לאסר בהרווחא וסיפא נראה לו דברי חכמים דמתירין הרווחא, אלא ודאי איכא למשמע מהכא דלאו הכי הוא כדקאמרת דבלשוט ובמזונות פליגי [ח]: **ה"ק.** לאו היתר דידיה אשמעינן ולא רואה אני קאמר, אלא פלוגתייהו קמ"ל במאי פליגי, נראין דברי ר"י האוסר לחכמים וכו': **קטן הנולד במועד.** ולו שערות גדולים, מותר לגלח במועד שער ראשו המצערו: **שאין לך בית האסורין גדול מזה.** ממעי אמו שהיה שם, ואנוס הוא: **מעיקרא לא.** דאם נולד קודם הרגל אינו מגלח ברגל, הואיל והיה יכול לגלח קודם הרגל:

ואי

ומנודה וכו' ושנשאל. בירושל' מקשה (א) הני למה התירו והלא פשע שלא בא לפני המועד לפני חכמים להתיר לו ומשני שכלו לו שלשים יום של נדוי במועד דאין נדוי פחות משלשים יום [ט] וכן מי שנשאל לחכם מוקי לה כשבא בחול המועד אי נמי לפני המועד לא מצאו (ב) בו פתח וגילוח הראש נמי אסור במועד דהא אמר בגמ' שלא יכנסו לרגל מנוולין ואין לך ניוול גדול מזה ושמא לא קאי טעמא בגמרא אלא אשארא אבל גילוח של ראשו אסור משום מלאכה אפילו במקום אונס ושאר גילוח [ט] דבעי בגמרא מאי טעמא אסורין והיינו גילוח של יפוי דהוה לך למישרי לצורך המועד אע"פ שהיא מלאכה אבל גילוח כל הראש אסור משום מלאכה והני (ג) כגון נזיר ומצורע הוא דשרי משום מצוה ולפי זה אסור לגלח ראשו במועד ועוד יש לפרש שנראה שמותר לגלח ראשו במועד וא"ת מאי קא משמע לן נזיר ומצורע יש לומר דס"ד לאסור שלא ישהו קרבנותיהן [י] קא משמע לן דשרי ואי מיירי הכא בשלא היה להן פנאי דוקא והוא כדבעי למימר בגמרא [כ] יש לומר דהכי קאמר דנזיר ומצורע העולין מטומאה לטהרה דוקא שעולין עתה אבל עולין מטומאה לטהרה מקודם רגל אסורין:

ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין. אע"פ שהוא מלאכה היה לנו להתירה לצורך המועד (ד) א"כ [אף] שיש מלאכות אסורות במועד שאין בהן טורח כגון פרקמטיא [ל] מכל מקום זה שהוא ליפוי ראוי להתיר לכבוד מועד ויש מפרשים דקאי על גילוח הראש דאסרינן משום טירחא מכל מקום מקשה דהיה לו להתיר לצורך המועד ואין זה (ה) נוטה לפי מה שפירש' המשנה [מ] דגילוח כל הראש מלאכה גמורה ואסור:

שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו במועד. ואם תאמר היאך יכבסנו במועד אם כן ישאר במועד בלא חלוק בשעת כיבוס וכמו כן היה יכול לכבס קודם המועד ויהיה בלא חלוק בשעת כיבוס וכי תימא כשכבסו קודם מועד ומשום הכי מותר לכבסו במועד [מ] א"כ תרתי נמי אם יתלכלכו למה נאסור לו והלא לא פשע י"ל דדי לו בשתי חלוקין אחד ליו"ט ראשון ואחד לי"ט אחרון בירושלמי אמרו בגדי קטנים מותר לכבסן במועד דניכרים שהם קטנים ומלוכלכין כמי שאין לו אלא חלוק אחד (ו):

אומן שאבדה לו אבידה ערב הרגל. פירש בקונטרס דבאומן מבעי' ליה אבל בני העיר אע"פ שאין להם (ז) אומן אחר לא מיבעיא ליה דפשיטא דאסורים יש להסתפק אם חלה ונתרפא אם מותר לגלח אם מוכחא מילתא כי הני:

מתני' דלא כר"י. תימה לוקמא אפילו כר"י ולמזונות אפי' רבי יהודה מודה ושמא כיון דקתני ר"י אומר הבא וכו' משמע שבא לחלוק על המשנה:

אלא להרווחא והא אמרת נראין דברי ר"י בהא. נראה דל"ג ועוד מכלל דפליגי רבנן אפילו למזונות [נ] ובההיא פ"ק דשחיטת חולין (דף יב.) (ח) נראין דברי רבי יהודה שמלאה באשפה ל"ג ועוד:

עשה

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) תענית טו:, ב) [שם יז. ע"ש], ג) פסחים לז. חולין קז:, ד) חולין שם [לקמן יח.] תענית כט:, ה) עיין תוס' תענית שם ד"ה מי, ו) [תוספתא פרק ב], ז) [תוספתא שם], ח) [לקמן יז: תוספתא פ"ב], ט) לקמן טז., י) עי' לקמן סוע"ב (ועי' רש"י כת"י סוף עמוד הקודם), כ) לקמן יז:, ל) לעיל י:, מ) ועיין רש"י כת"י ורש"י תענית כט: ד"ה חולו ובתוס' לקמן יח. ד"ה אע"ג, נ) יומא לא ע"ב.

◆

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה ומנודה כו' בירושלמי מקשה וא"ת הני למה התירו: (ב) בא"ד א"נ לפני המועד לא מצאו לו פתח וגילוח כל הראש נמי אסור כו' אשארא אבל גילוח של כל הראש אסור משום: (ג) בא"ד והני דוקא כגון נזיר ומצורע כו' אסור לגלח כל ראשו במועד כו' שמותר לגלח כל ראשו: (ד) ד"ה ושאר כו' א"נ אע"פ שיש דברים אסורות במועד שאין בהן מלאכה אלא טורח כגון פרקמטיא: (ה) בא"ד ואין זה נראה לפי מה שפי': (ו) ד"ה שאין כו' כמי שאין לו אלא חלוק אחד דמי הס"ד: (ז) ד"ה אומן כו' אע"פ שאין להם אלא אומן אחד לא מיבעיא ליה: (ח) ד"ה אלא כו' פ"ק דשחיטת חולין דקאמר נראין דברי ר' יהודה שמלאה באשפה נמי ל"ג ועוד:

◆

רש"י כת"י

מטפחות ידים. שמנגבין בה את הידים בשעת אכילה. **מטפחות ספרים.** מטפחות שגולל בו ספרו. ל"א מטפחות סַפָּרִים זו היא כסות שנותן המסתפר על כתיפיו מפני השער וכן המגלח לבא ממדינת הים וליוצ' מבית האיסורין צריך לכבס אותה מטפחת אע"פ שנכבסה קודם המועד צריך לכבסה תדיר. **מטפחות הספג.** שמנגבין בה פניו ידיו ורגליו כל היום או כשיוצאין מבית המרחץ לשון עלה ונסתפג [נ]. **וכל העולים וכו'.** מותרין לכבס בגדיהם. **מאי טעמא אסורין.** דגילות שמחה [היא לאדם] וליסתרי. **אנשי משמר.** כ"ד משמרות של כהנים ושל לוים. **אנשי מעמד.** משפחת ישראל שהעמידו בערי ישראל ובירושלים לכל משמר ומשמר אותן שבערי ישראל כשהגיע משמרת עבודת כהנים (אם) היו מתפללים בעריהם על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון ואותן שבירושלם היו עומדין על גביהן בשעת הקרבת תמידין ומוספין של צבור כדאמרינן (תענית כז.) האיך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו ולפיכך היו הללו אנשי מעמד מזומנין שם שאי אפשר שיהיו כל ישראל עומדין שם בירושלים ורואין קרבנם וכונן אסורין לספר ולכבס בשבת שלהן שאם אתה מתירו נמצא משהא עצמו לספר ולכבס עד באמצע השבת שלו ויכנס למשמרתו כשהוא מנוול הילכך אסור כדי שיסתפר קודם למשמרתו. [המשך בסוף המסכת]

עין משפט
נר מצוה

ג א מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה כא טוש"ע א"ח סי' תקלב סעיף א:
ד ב מיי' שם:
ה ג ד מיי' פ"ז מהל' כלי המקדש הלכה יא ופ"ז מהל' יו"ט הל' יט ופ"א מהל' ביאת מקדש הלכה יב:
ו ה מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הל' יח טוש"ע א"ח סי' תקלא סעיף ד:

◆

רבינו חננאל

ואלו מגלחין במועד הבא ממדינת הים ומבית השביה והיוצא מבית האסורין כו'. מ"ט כדתנן אנשי משמר ואנשי מעמד אסורין לספר ולכבס ואמרינן מה טעם שלא יכנסו למשמרתן מנוולין דכיון דיודעין דאסורין לכבס אף הן מספרין ומכבסין מקודם ונכנסין מתוקנין ומגוהצין. הכא נמי כדי שלא יכנסו לרגל מנוולין. **בעי ר' ירמיה אבדה לו אבידה** ערב הרגל כיון דטרוד הוא באבידתו אנוס הוא ומותר לספר ולכבס במועד או דלמא כיון דלא מוכחא מלתא כמו השביה ובית האסורים לא. ועלתה בתיקו. **פירוש יאמרו כל הסריקין אסורין כו'** הא לגבי מצה בפסח איתמר דאסרו רבנן לעשות מצות סרוקות מפני שהאשה שוהה עליהן ומחמצתן ואמרו בייתוס עושה בדפוס שהייה אלא בפעם אחת קובעה בדפוס ונמצאת המצה מצויירת. ומתמהינן התם יאמרו כל הסריקין אסורין סריקי בייתוס מותרין מי יודע כי בדפוס נעשו הכא נמי יאמרו הכל אסורין לספר ולכבס וזה האיש מותר אבל מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד. כי איזורו מוכיח עליו כלומר כשרואין אדם ערום חגור איזור ורוחץ חלוקו כל רואיו יודעין שאין לו אלא חלוק אחד: **הבא ממדינת הים.** מתניתין דלא כר' יהודה דתניא ר' יהודה אומר הבא ממדינת הים לא יגלח מפני שיצא שלא ברשות אמר רבה לשוט פי' לשוט כמטייל וכמשתעשע כלומר שלא לצורך דברי הכל אסור למזונות כלומר יצא למדינת הים ודחוק לבקש מחיה דברי הכל מותר. כי פליגי ר"י וחכמים כשיצא להרויחא פירוש להתעשר כלומר לסחור ולהרויח. ר"י מדמי ליה לשוט דהא בכאן מחייתו מצויה ואסיר ורבנן מדמו לה ליוצא בבקשת מזון. **ומותבינן עליה אמר ר'** נראין דברי ר' יהודה שיצא שלא ברשות ונראין דברי חכמים שיצא ברשות ואי אמרינן לא פליגי אלא בהרויחא קשיא א) דר"י ואמר נראין דברי ר' יהודה בהרויחא מכלל דפליגי רבנן עליה ועוד נראין דברי חכמים אלא פליגי אפי' לשוט. והאמרת לשוט דברי הכל אסור. ופרקינן הכי קאמר נראין דברי ר' יהודה **לחכמים** ומודה להו[ל] כשיצא שלא ברשות ומאי ניהו למזונות שאף ר' יהודה לא חלק אלא בהרויחא. וקי"ל כסתמא דמתני' דשרי אפי' מאן דנפיק להרויחא וכן אמר הגאון זצ"ל. **אמר** שמואל קטן הנולד **ברגל** מגלחין אותו במועד אין לך בית אסורין גדול ממעי אמו. איני שאם נולד קודם המועד

חשק שלמה על ר"ח א) נראה דל"ל קשיא דרבי אדרבי דברישא אמר נראין כו' ובסיפא אמר נראין דברי חכמים וכו'.

הגהות וציונים א] [פרש"י ע"ז לקמן יח ע"א ותוס' שם ע"ב] (גליון): ב] עיין תוס' לקמן יח ע"ב ד"ה העולים ששייך לכאן ועי"ש ברש"ש: ג] בכת"י נוסף מהו: ד] בכת"י להרווחה (בכל הענין): ה] בכת"י נוסף ועוד מכלל דפליגי רבנן אפילו לשוט והא אמרת דברי הכל אסור. וכ"ה בכת"י של רש"י שלפנינו ובריטב"א, ועי' רש"י כת"י (ועי' תוס' שמחקוהו): ו] צ"ל לגלחו, וכ"ה בכת"י וראשונים (דק"ס): ז] תיבת "אחריהן" מיותר (רש"ש): ח] בכת"י דבלשוט ובמזונות לא פליגי אלא בהרווחא פליגי (ועי' רש"ש): ט] צ"ל ושאר גילוח הוא דבעי (רש"ש): י] צ"ל שפירשתי במשנה [בדיבור הקודם] (רש"ש): כ] צ"ל אפילו לשוט (רש"ש, דק"ס), עי' אות ה: ל] נראה דחסר וצ"ל לחכמים ומודו ליה כשיצא שלא ברשות ומאי ניהו לשוט ונראין דברי חכמים לר"י ומודה להו כשיצא ברשות ומאי ניהו למזונות:

נתבאר במשנה כמה אופנים שבהם לא היה יכול להסתפר לפני הרגל ולכן מותר לו להסתפר ברגל. הגמרא להלן דנה באופן נוסף שלא נתבאר במשנה.

בָּעֵי [-נסתפק] **רַבִּי זֵירָא**, מי **שֶׁאָבְדָה לוֹ אֲבֵידָה בְּעֶרֶב הָרֶגֶל**, ומשום כך לא היה לו פנאי לגלח בערב הרגל, **[מַהוּ[יח]]** - האם מותר לו לגלח בחול המועד[יט]. האם אנו אומרים **דְּכֵיוָן דַּאֲנִיס** - שהיה אנוס מלגלח בערב הרגל, יש לדמותו לאופנים המבוארים במשנה שכשלא היה לו פנאי לגלח לפני המועד מותר לו לגלח בחול המועד, ואף כאן יהא **מוּתָּר** לו לגלח בחול המועד. **אוֹ דִּלְמָא** - שמא יש לחלק ולומר, **דְּכֵיוָן דְּלָא מוֹכְחָא מִילְּתָא** - שאין מפורסם הדבר שנאבדה לו אבידה[כ], **לֹא** התירו לו, משום שיאמרו הרואים שהמתין בכוונה עד הרגל ולא משום שהיה לו אונס, ויבואו ללמוד מכך שמותר לגלח בחול המועד[כא].

פושטת הגמרא, **אָמַר אַבַּיֵי**, הסברא ודאי נותנת שלא התירו לו לגלח כיון שהאונס אינו ידוע לכולם, וכמו שמצינו שאסרו חכמים לאופה ששמו בייתוס לעשות מצות מצוירות בפסח, משום שחששו שהרואים **יֹאמְרוּ**, וכי **כָּל הַסְּרִיקִין** - המצות המצוירות **אֲסוּרִין** בפסח, ורק **סְרִיקֵי בַּיְיתוֹס מוּתָּרִין**[כב], והיינו שכל שאין סיבת ההיתר ידועה וניכרת לכל, יש לאסור אף במקום שאין טעם האיסור קיים, כדי שלא יבואו להקל אף במקום שטעם האיסור קיים. ולפיכך אף כאן, אם נתיר לגלח למי שאבדה לו אבידה, יאמרו הבריות וישאלו לעצמם, וכי לכולם אסור לגלח בחול המועד ולאיש זה מותר, ויבואו להתיר לכולם לגלח בחול המועד, ולא יבינו את טעם החילוק שרק לו התירו מפני שנאבדה לו אבידה, ולפיכך אין להתיר בזה.

מקשה רבי זירא לאביי, **וּלְטַעְמָיךְ** - ולשיטתך שיש לחשוש כאן כשם שחששו לענין פסח, אם כן קשה על **הָא דְּאָמַר רַבִּי אַסִּי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן**, שאף על פי שאסרו חכמים לכבס בחול המועד, מכל מקום **כָּל מִי שֶׁאֵין לוֹ אֶלָּא חָלוּק** [-כתונת שעל בשרו[כג]] **אֶחָד, מוּתָּר לְכַבְּסוֹ בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**, מפני שאף אם כיבסו בערב החג, אינו יכול שלא לכבסו שנית בחול המועד מפני הכנימה שעליו[כד], שהרי אין לו בגד להחליף, והרי הוא כמי שלא היה לו פנאי לכבס לפני המועד. והרי **הָתָם נַמִּי** - גם באופן ההוא היה לנו לאסור עליו לכבסו, משום שאין ניכר לבריות שאין לו אלא חלוק אחד, **וְיֹאמְרוּ**, '**כָּל הַסְּרִיקִין אֲסוּרִין, סְרִיקֵי בַּיְיתוֹס מוּתָּרִין**', ויבואו להתיר כיבוס בכל האופנים, ובעל כרחנו לומר שבדין הכיבוס במועד אין לומר סברא זו, ואם כן גם מי שאבדה לו אבידה בערב הרגל, יש להתיר לו לגלח במועד ולא לחשוש שיאמרו כן[כה].

מתרצת הגמרא, **הָא אִתְּמַר עֲלָהּ** - הרי כבר נאמר על זה שמי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו במועד, **אָמַר מָר בַּר רַב אַשִׁי**, הטעם שבאופן זה לא חששו שיבואו ללמוד שבכל האופנים מותר לכבס בחול המועד, הוא משום **שֶׁאֵיזוֹרוֹ מוֹכִיחַ עָלָיו** - חגורתו שלובש בשעה שמכבס את חלוקו מודיעה עליו שאין לו אלא חלוק אחד, שכיון שאין לו אלא חלוק אחד, הרי בשעה שפושט את חלוקו לכבסו, לובש הוא את הבגד העליון לבדו, ומתוך שהבגד העליון פתוח מלפניו הרי הוא חוגרו בחגורה כדי לסוגרו שלא יראה בשרו, וכשהוא נראה כן יודעים האנשים שאין לו חלוק אחר, שאילו היה לו חלוק אחר, לא היה חוגר את הבגד העליון בחגורה אלא היה חוגר את החלוק כדרכו[כו]. ואם כן אין להוכיח מדין זה שאין חוששים לסברת 'יאמרו כל הסריקין אסורין סריקי בייתוס מותרין' לענין כיבוס במועד, שכן באופן זה יש הוכחה והיכר שכיבוס זה שונה מסתם כיבוס. אמנם כשאבדה לו אבידה בערב הרגל אכן יש לאסור גילוח בחול המועד כיון שאין ניכר אונסו.

הגמרא מביאה את ספיקו של רבי זירא באופן שונה:

רַב אַשִׁי מַתְנֵי - שונה את הספק כך, **בָּעֵי רַבִּי זֵירָא, אוּמָּן**, כגון סַפָּר שבני העיר באים אליו בערב הרגל להסתפר[כז], ורואים **שֶׁאָבְדָה לוֹ אֲבֵידָה עֶרֶב הָרֶגֶל** ומתוך שהיה טרוד לחפש אבידתו לא הספיק לספר את עצמו בערב הרגל, **מַהוּ** - האם מותר לו להתגלח בחול המועד[כח]. האם אנו אומרים **דְּכֵיוָן דְּאוּמָּן הוּא** וכולם באים אליו בערב הרגל להתגלח ועתה אינו מגלח משום שמחזר אחר אבידתו, **מוֹכְחָא**

בגדיו [וכן רחיצה] בערב הרגל, כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול.

בתוספות רי"ד (ד"ה ובחמישי) ובמאירי (ד"ה אנשי) העירו, מדוע לא התירו לגלח בחול המועד ביום חמישי מפני כבוד השבת, כשם שהתירו לאנשי משמר. ובתוספות רי"ד ביאר, שאם בחול המועד יתירו לגלח ביום חמישי תיעקר התקנה שלא לגלח במועד, כיון שההדיוטות סבורים שהגילוח אסור בחול המועד כשאר מלאכות האסורות בחול המועד, ואם יראו שביום חמישי מותר לגלח, יבואו לגלח בשאר ימות השבוע בחול המועד, אבל אנשי המשמר שמשמרתם בימי חול גמורים, יודעים שלא נאסר להם משום איסור מלאכה אלא כדי שלא יעלו למשמרתם כשהם מנוולים, לכן אם יתירו להם לגלח ביום חמישי עדיין לא יבואו משום כך להתיר בכל ימות השבוע. ובמאירי ביאר, שהמשמר לעולם מתחיל במוצאי שבת, ולכן אין לחשוש שישהה את עצמו מלגלח לפני המשמר כדי לגלח ביום חמישי, אך לגבי הרגל יתכן שיום הראשון של חול המועד יחול ביום חמישי או סמוך לו, ויש לחשוש שישהה עצמו מלגלח לפני הרגל, לכן אסרו את הגילוח גם לכבוד שבת. וראה תירוצים נוספים בילקוט ביאורים.

[יח] **כת"י**. הגהות וציונים.

[יט] **רש"י** כת"י (ד"ה אבדה). וברבינו חננאל (ד"ה בעי) הוסיף, שהספק הוא גם על כיבוס במועד.

[כ] **ואינו** כשאר האופנים שבמשנתנו, שבהם ידוע לכולם האונס. רש"י כת"י (ד"ה אבדה). ובשער הציון (סי' תקלא סק"ז) ביאר עפ"י מה שכתב הריטב"א (ד"ה אמר), ששאר האופנים במשנה הם דברים ידועים שמי שארע לו אחד מהם הרי הוא אנוס גמור שאינו יכול לגלח, ולכן גם הנשאל על נדרו במועד אף שיתכן שלא היה ידוע לכולם שנדר, מכל מקום כל היודע שנדר יודע גם שהיה אנוס לפני הרגל, אך מי שנאבדה לו אבידה אינו ידוע לכולם שמפני זה אינו יכול לגלח לפני הרגל.

[כא] **רש"י** כת"י (ד"ה אבדה). וממה שלא הוזכר אופן זה במשנה אין לפשוט שלא התירו לו, משום שאפשר לומר שהתנא 'תני ושייר' ולא כתב את כל האופנים. תוספות (להלן יז: ד"ה ותנא).

[כב] **חכמים** אסרו לעשות צורות על המצות של פסח, מפני שעשייתן על הבצק נמשכת זמן רב, ויש לחשוש שמחמת שהייה זו יחמיץ הבצק. ואופה אחד ששמו בייתוס, היה לו 'דפוס' [-תבנית] שחקוק בה צורה, והיה מטביע את הצורה על הבצק בלא לשהות בכך כלל, ושאל לפני החכמים אם מותר לו לעשות סריקין על ידי תבנית זו, כיון שבזה אין חשש לחימוץ. והשיבו לו, שאי אפשר להתיר לו, כיון שאין ידוע לכולם שעושה כן בלא שהות, וכשיראו את מצותיו של בייתוס שהן מצוירות, יתמהו ויאמרו 'כל הסריקים אסורים וסריקי בייתוס מותרים' ויבואו להתיר לעשות מצות אלו בפסח (פסחים לז.). ואביי השאיל לשון זה לכל מקום שיש לחשוש כן, כמו בנידון סוגייתנו.

18/06/2018אהחח

[כג] **עפ"י** רש"י (שבת קכ. ד"ה חלוק).

[כד] **רש"י** (תענית כט: ד"ה חולו). וברש"י כת"י (ד"ה מותר) ביאר, שצריך לכבסו במועד מפני הזיעה. והוסיף, שמי שיש לו שני חלוקים אסור לו לכבס את שניהם, כיון שהיה לו לכבס את שניהם לפני הרגל. וביארו בתוספות (ד"ה שאין), ששני חלוקים מספיקים לכל החג, שחלוק מכובס אחד הוא לובש ביום טוב הראשון, ואת החלוק השני הוא לובש ביום טוב האחרון.

[כה] **דעת** רבי זירא שבאיסור קל ככיבוס וגילוח בחול המועד אין לאסור על מי שהיה לו אונס משום ש'יאמרו כל הסריקין' וכו', שהרי אין גוזרים גזירה לגזירה [ודווקא לענין מצות בפסח שהנידון לענין חשש חימוץ שהוא איסור דאורייתא, גזרו חכמים לאסור אפילו במקום שלא שייך טעם האיסור, ומשום שלא יאמרו 'כל הסריקין' וכו']. אבל אביי שאמר שגם באיסור זה הקל יש לאסור גם במקום שנאנס ואבדה לו אבידה משום ש'יאמרו כל הסריקין' וכו', והיינו משום שהוא מחשיבו כגזירה אחת, אם כן יש לאסור גם באופן שאין לו אלא חלוק אחד. עפ"י ריטב"א (ד"ה וליטעמיך).

[כו] **מיוחס** לרש"י (ד"ה איזורו) [עפ"י מלא הרועים (בכס"י)], וכן פירש בערוך (ערך אזור) בשם רבני מגנצא. והמאירי (ד"ה מי) פירש, שכאשר אינו לובש את חלוקו, הרי הוא מהדק את החגורה על הבגד העליון, כיון שחסר לו החום מהחלוק. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה איזורו) פירש, שכשהוא מכבס את חלוקו ועומד בלא חלוק, אינו חוגר את איזורו, שאינו רוצה להדק את בגדי הצמר אל בשרו מפני שהם קשים, ו'איזורו מוכיח עליו' היינו שמה שאינו חגור באיזורו מוכיח זאת. וכעין זה פירש ברש"י כת"י (ד"ה איזורו, בפירוש הראשון). ובמסכת חולין (קח.) פירש רש"י (ד"ה איזורו) באופן אחר, והוא שכל אדם כשמכבס את חלוקו הרי הוא מכבסו בלי החגורה, מפני שהוא מעביר אותה לחלוק השני, אבל זה שאין לו אלא חלוק אחד, הרי הוא מכבסו עם החגורה, ובזה מוכח שאין לו אלא חלוק אחד. וכעין זה פירש ברש"י כת"י (ד"ה איזורו, בפירוש השני), שכשאין לו אלא חלוק אחד, הרי הוא משלחו לכובס כשהאיזור תלוי בחלוקו. ובבית יוסף (או"ח סי' תקלד סעיף א (ג) ד"ה וה"ר פרץ) כתב, שלפי דברי רש"י בחולין, אין היתר זה שייך בזמנינו, שאין לנו איזור שמוכיח עליו, אבל לפי פירוש רש"י כאן, שייך היתר זה אפילו בזמן הזה, כל שבשעה שהוא מכבס ניכר עליו שהוא עומד בלא חלוק. וראה תוספת ביאור בזה בביאורי רש"י.

[כז] **ובמאירי** (ד"ה עיר) פירש, שהוא הספר היחיד בעיר. ומדברי התוספות המובאים בהערה להלן, נראה שהספק הוא גם כשאינו הספר היחיד בעיר.

[כח] **רש"י** כת"י (ד"ה אומן). ודייקו מכך בתוספות (ד"ה אומן), שכל הספק הוא רק על האומן עצמו, אבל על שאר בני העיר אין להסתפק, שאף אם אין להם בעיר ספר

ומנודה שהתירו לו חכמים וכן מי שנשאל לחכם והותר [א] [א]מטפחות הידים ומטפחות הספרים ומטפחות הספג [ב]הזבין והזבות והנדות והיולדות וכל העולין מטומאה לטהרה [ב] הרי אלו מותרין ושאר כל אדם אסורין: **גמ'** ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין כדתנן [א] [ג]אנשי משמר ואנשי מעמד אסורין לספר ולכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת ואמר [ב] רבה בר בר חנה אמר ר' אלעזר מ"ט [ד]כדי שלא יכנסו למשמרתן כשהן מנוולין הכא נמי כדי שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין בעי ר' זירא אבדה לו אבידה ערב הרגל [ג] כיון דאנים מותר או דלמא כיון דלא מוכחא מילתא לא אמר אביי [ג] יאמרו כל הסריקין אסורין סריקי בייתוס מותרין ולטעמיך הא דאמר רבי אסי אמר רבי יוחנן [ד] כל מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד התם נמי יאמרו כל הסריקין אסורין סריקי בייתוס מותרין הא אתמר עלה אמר מר בר רב אשי איזורו מוכיח עליו [ה] רב אשי מתני בעי ר' זירא אומן שאבדה לו אבידה ערב הרגל מהו כיון דאומן הוא מוכחא מילתא או דלמא כיון דלא מוכחא מילתא כי הנך לא תיקו: ממדינת הים: מתניתין דלא כר' יהודה דתניא [ו] ר' יהודה אומר הבא ממדינת הים לא יגלח מפני שיצא שלא ברשות אמר רבא לשוט דברי הכל אסור למזונות דברי הכל מותר לא נחלקו אלא להרויחא [ד] מר מדמי ליה כלשוט [ה]ומר מדמי ליה כלמזונות מיתיבי אמר ר' [ז]נראין דברי ר' יהודה כשיצא שלא ברשות ודברי חכמים כשיצא ברשות מאי שלא ברשות אילימא לשוט והאמרת דברי הכל אסור ואלא למזונות והאמרת דברי הכל מותר אלא פשיטא להרויחא אימא סיפא נראין דברי חכמים כשיצא ברשות מאי ברשות אילימא למזונות הא אמרת דברי הכל מותר ואלא להרויחא והא אמרת נראין דברי רבי יהודה בהא [ה] הכי קאמר נראין דברי ר' יהודה לרבנן כשיצא שלא ברשות ומאי ניהו לשוט שאפילו חכמים לא נחלקו עליו אלא להרויחא אבל לשוט מודו ליה ונראין דברי רבנן לר' יהודה כשיצא ברשות ומאי ניהו למזונות שאפילו רבי יהודה לא נחלק עליהם אלא להרויחא אבל למזונות מודה להו. אמר שמואל קטן הנולד במועד מותר לגלח [ו] במועד שאין לך בית האסורין גדול מזה במועד אין מעיקרא לא מתיב ר' פנחס [ח]כל אלו שאמרו מותר לגלח במועד מותר לגלח בימי אבלו הא אסור לגלח במועד אסור לגלח בימי אבלו

ואי

גמ' הכי גרסינן ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין כדתנן אנשי משמר כו' ואמר רבה בר בר חנה כו' עד כשהן מנוולים. ומאן דמתרשל ולא גילח מקמי רגל ומטי זמן עלייהו לגלח ברגל החמירו רבנן הואיל ולא מזרזי נפשייהו לספר מקמי רגל דלא להוי ברגל מנוולין, אם היו מגלחין במועד לא היו מגלחים לפני המועד ונכנסין לרגל כשהן מנוולין: **אבדה לו אבידה.** שלא היה לו פנאי לגלח קודם הרגל: **דלא מוכחא מילתא.** דלא ידעי כולי עלמא דאנוס היה, אלא יאמרו הוא מכוין להשהות עד המועד: **יאמרו כל הסריקין אסורין וכו'.** כלומר דבייתוס היה יכול לסרוק חלוקיו בלי שהות לפי שהיה לו דפוס, ואעפ"כ אסרו משום דאמרי כל הסריקים כו', הכא נמי כיון דלא מיגליא לכולי עלמא אונסיה יאמרו כולי עלמא אסורין לגלח וזה מותר: **מי שאין לו אלא חלוק אחד.** נמי לאו מוכחא מילתא לכולי עלמא: **איזורו מוכיח עליו.** דמי שאין לו אלא חלוק אחד פושטו ומתעטף במקטרינו וחוגרו באיזורו ועומד ומכבס החלוק, ומודיע לכל שאין לו אלא חלוק אחד: **אומן.** כגון ספר, שהכל באים אצלו ערב הרגל ורואים שאבדה לו אבידה ואנוס הוא ואינו יכול לספר עצמו: **כי הנך.** דמתניתין דקתני מגלחין, דמידע לכל: **מפני שיצא שלא ברשות.** כלומר הואיל ולא יצא ברשות אחרים אלא ברצון עצמו לאו אנוס הוא: **לשוט.** אם יצא שלא לצורך, ולא יצא אלא כדי לשוט בעולם ולראותו, וחזר במועד: **דברי הכל אסור.** לגלח במועד: **למזונות.** שיצא לחזר אחר מזונות, שאין לו מזונות וחזר במועד אחריהן [ז], דברי הכל מותר לגלח במועד לפי שיצא באונס: **להרויחא.** שיש לו נכסים הרבה ויוצא כדי להרויח יותר: **נראין לי דברי רבי יהודה.** לאסר בגילוח לבא ממדינת הים, כשיצא שלא ברשות: **ודברי חכמים.** המתירין כשיצא ברשות: **אילימא לשוט.** דקאמר רבי נראין דברי ר"י ביצא לשוט דהיינו שלא ברשות, הא אמרת וכו', ומאי נראין דברי רבי יהודה הלא שניהם מודים בה, אלא פשיטא להרווחא, ואשמעינן דנראין לו דברי ר' יהודה שאוסר בגילוח: **והא נראין דברי רבי יהודה בהא.** וקשיא דרבי אדרבי, דברישא נראה לו דברי ר"י לאסר בהרווחא ובסיפא נראה לו דברי חכמים דמתירין הרווחא, אלא ודאי איכא למשמע מהכא דלאו הכי הוא כדקאמרת דבלשוט ובמזונות פליגי [ט]: **ה"ק.** לאו היתר דידיה אשמעינן ולא רואה אני קאמר, אלא פלוגתייהו קמ"ל במאי פליגי, נראין דברי ר"י האוסר לחכמים וכו': **קטן הנולד במועד.** ולו שערות גדולים, מותר לגלח במועד שער ראשו המצערו: **שאין לך בית האסורין גדול מזה.** ממעי אמו שהיה שם, ואנוס הוא: **מעיקרא לא.** דאם נולד קודם הרגל אינו מגלח ברגל, הואיל והיה יכול לגלח קודם הרגל:

ואי

ומנודה וכו' ושנשאל. בירושל' מקשה (א) הני למה התירו והלא פשע שלא בא לפני המועד לפני חכמים להתיר לו ומשני שכלו לו שלשים יום של נדוי במועד דאין נדוי פחות משלשים יום [ט] וכן מי שנשאל לחכם מוקי לה כשבא בחול המועד אי נמי לפני המועד לא מצאו (ב) בו פתח וגילוח הראש נמי אסור במועד דהא אמר בגמ' שלא יכנסו לרגל מנוולין ואין לך ניוול גדול מזה ושמא לא קאי טעמא בגמרא אלא אשארא אבל גילוח של ראשו אסור משום מלאכה אפילו במקום אונס ושאר גילוח [ט] דבעי בגמרא מאי טעמא אסורין והיינו גילוח של יפוי דהוה לך למישרי לצורך המועד אע"פ שהיא מלאכה אבל גילוח כל הראש אסור משום מלאכה והני (ג) כגון נזיר ומצורע הוא דשרי משום מצוה ולפי זה אסור לגלח ראשו במועד ועוד יש לפרש שנראה שמותר לגלח ראשו במועד וא"ת מאי קא משמע לן נזיר ומצורע יש לומר דס"ד לאסור שלא ישהו קרבנותיהן [י] קא משמע לן דשרי ואי מיירי הכא בשלא היה להן פנאי דוקא והוא כדבעי למימר בגמרא [כ] יש לומר דהכי קאמר דנזיר ומצורע העולין מטומאה לטהרה דוקא שעולין עתה אבל עולין מטומאה לטהרה מקודם רגל אסורין:

ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין. אע"פ שהוא מלאכה היה לנו להתירה לצורך המועד (ד) א"נ [אף] שיש מלאכות אסורות במועד שאין בהן טורח כגון פרקמטיא [ל] מכל מקום זה שהוא ליפוי ראוי להתיר לכבוד מועד ויש מפרשים דקאי על גילוח הראש דאסרינן משום טירחא מכל מקום מקשה דהיה לו להתיר לצורך המועד ואין זה (ה) נוטה לפי מה שפירש' המשנה [מ] דגילוח כל הראש מלאכה גמורה ואסור:

שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו במועד. ואם תאמר היאך יכבסנו במועד אם כן ישאר במועד בלא חלוק בשעת כיבוס וכמו כן היה יכול לכבס קודם המועד ויהיה בלא חלוק בשעת כיבוס וכי תימא כשכבסו קודם מועד ומשום הכי מותר לכבסו במועד [נ] א"כ תרתי נמי אם יתלכלכו למה נאסור לו והלא לא פשע י"ל דדי לו בשתי חלוקין אחד ליו"ט ראשון ואחד לי"ט אחרון בירושלמי אמרו בגדי קטנים מותר לכבסן במועד דניכרים שהם קטנים ומלוכלכין כמי שאין לו אלא חלוק אחד (ו):

אומן שאבדה לו אבידה ערב הרגל. פירש בקונטרס דבאומן מבעי' ליה אבל בני העיר אע"פ שאין להם (ז) אומן אחר לא מיבעיא ליה דפשיטא דאסורים יש להסתפק אם חלה ונתרפא אם מותר לגלח אם מוכחא מילתא כי הני:

מתני' דלא כר"י. תימה לוקמא אפילו כר"י ולמזונות אפי' רבי יהודה מודה ושמא כיון דקתני ר"י אומר הבא וכו' משמע שבא לחלוק על המשנה:

אלא להרווחא והא אמרת נראין דברי ר"י בהא. נראה דל"ג ועוד מכלל דפליגי רבנן אפילו למזונות [ס] וההיא פ"ק דשחיטת חולין (דף יב.) (ח) נראין דברי רבי יהודה שמלאה באשפה ל"ג ועוד:

עשה

עין משפט נר מצוה

ג א מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה כא טוש"ע א"ח סי' תקלד סעיף א:

ד ב מיי' שם:

ה ג ד מיי' פ"ז מהל' כלי המקדש הלכה יא ופ"ז מהל' י"ט הל' יט ופ"א מהל' ביאת מקדש הלכה יב:

ו ה מיי' פ"ז מהלכות י"ט הל' יח טוש"ע א"ח סי' תקלא סעיף ד:

משנת ראשונים

וכן מי שנשאל לחכם והותר. שהיה נדור בנזיר שלא לגלח, ובתוך הרגל נשאל לחכם והותר, וקודם הרגל לא היה יכול לגלח שהיה בדעתו לגמור נזירותו, או שלא מצא חכם להתיר לו עד עכשיו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ומטפחות הספרים. שכורכין בהן הספרים, הואיל והעם בטילין רוחצין אותן לא שנא מטפחות של ספר תורה של רבים, ולא שנא מטפחות של ספרי יחידים. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

שהתינוקות מכסים בהם הספרים בשעה שהם לומדים, או המטפחות גוללים בהם ספרי תורה, ומשום כבוד ספרים הותרו לכבס. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

פירוש, אלונטית מכבסין אותם במועד, ואפילו כיבסן לפני המועד. וטעמא הוי משום שמתלכלכין תמיד וצריכין כיבוס תדיר, דאין הכיבוס אסור אלא שלא יכנסו לרגל מלוכלכין, ואלו כיון שמתלכלכין תמיד מותר לכבסן במועד. **[הלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורג]**

הזבין והזבות והנדות והיולדות וכל העולין מטומאה לטהרה. משום ד[illegible]דיר הם מלכלכים בגדים יותר, וכן נידות ויולדות צריכין להן הרבה בגדים. ולגבי כבוס בגדים מייתי להו מכללא דכל העולה מטומאה לטהרה, אבל באידך בבא קמייתא דמתני' דגבי גלוח לא הוה צריך למיכלל כל העולה מטומאה לטהרה, דהתם לא מצינו עולה מטומאה לטהרה שטעון גלוח אלא מצורע לחודיה וההוא תניא בהדיא, אבל הכא איכא טובא עולין מטומאה לטהרה שטעונין כבוס, וכייל להו בלשון קצרה, הני דתדירי טפי תנינהו בהדיא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. דוקא באנשי משמר מצאנו היתר זה, אבל במועד לא הותר לגלח כלל לא בכבוד שבת ולא בכבוד יו"ט. וטעמא דמילתא נ"ל שאם תתיר לגלח בחמישי במועד מיעקרא תקנתא דרבנן, שההדיוטות סוברים שמפני שהגילוח נחשב עבודה נאסר במועד כמו שנאסרו שאר העבודות, ואם יראו שבחמישי מגלחין יגלחו נמי בכל המועד, אבל אנשי המשמר שהוא חול גמור יודעים שלא נאסר מחמת עבודה, אלא כדי שלא יעלו למשמרתן כשהם מנוולים, הילכך אם יתירו החמישי לא יבואו להתיר כל ימי השבוע. **[תוס' רי"ד]** **מ"ט כדי שלא יכנסו למשמרתן וכו'.** מה טעם אסורין לספר ולכבס כשהן במשמרתן, והלא כל שכן שהיה ראוי שיהא מצוה לגלח ולא יהיו מנוולים בעבודתם. **[ריטב"א]** **יאמרו כל הסריקין אסורין.** לכך נקראו סריקין לפי שמציירין אותם בכלי שהוא כמין מסרק. **[רבינו מנוח]** **איזורו מוכיח עליו.** כשהוא מכבס חלוקו והוא הולך בלא חלוק אינו חגור איזור, שאינו רוצה להדק את בגדי הצמר אל בשרו מפני שהם קשים, והכל יודעים שאין לו אלא חלוק אחד אלא אותו שהוא מכבס, לא נפיק מיניה חורבה, אבל הכא ליכא הוכחה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **מתני' דלא כרבי יהודה.** ולא שייך הכא למימר יאמרו הסריקין אסורין, דקלא אית לה למילתא יציאת האדם על מה היא. והראב"ד פירש, ר' יהודה אומר הבא ממדינת הים לא יגלח מפני שיוצא שלא ברשות. פי' שאסור לצאת מארץ ישראל חוצה לארץ, וכיון שלא היה לו מתחלה לצאת, אם בא במועד לא נתיר לו לגלח ולכבס מפני אונסו. **[תוס' הרא"ש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) תענית טו:, ב) [שם יז. ע"ש], ג) פסחים לו. חולין קז:, ד) חולין שם [לקמן יח.] תענית כט:, ה) עיין תוס' תענית שם ד"ה מי, ו) [תוספתא פרק ב], ז) [תוספתא שם], ח) [לקמן יז: תוספתא פ"ב], ט) לקמן טז., י) עי' לקמן סוע"ב (ועי' רש"י כת"י סוף עמוד הקודם), כ) לקמן יז:, ל) לעיל י:, מ) ועיין רש"י כת"י ורש"י תענית כט: ד"ה חולו ובתוס' לקמן יח. ד"ה אע"ג, נ) יומא לא ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה ומנודה כו' בירושלמי מקשה וא"ת הני למה התירו: (ב) בא"ד א"נ לפני המועד לא מצאו לו פתח וגילוח כל הראש נמי אסור כו' אשארא אבל גילוח של כל הראש אסור משום: (ג) בא"ד והני דוקא כגון נזיר ומצורע כו' אסור לגלח כל ראשו במועד כו' שמותר לגלח כל ראשו: (ד) ד"ה ושאר כו' א"נ אע"פ שיש דברים אסורות במועד שאין בהן מלאכה אלא טורח כגון פרקמטיא: (ה) בא"ד ואין זה נראה לפי מה שפי': (ו) ד"ה שאין כו' כמי שאין לו אלא חלוק אחד דמי הס"ד: (ז) ד"ה אומן כו' אע"פ שאין להם אלא אומן אחד לא מיבעיא ליה: (ח) ד"ה אלא כו' פ"ק דשחיטת חולין דקאמר נראין דברי ר' יהודה שמלאה באשפה נמי ל"ג ועוד:

רש"י כת"י

מטפחות ידים. שמנגבין בה את הידים בשעת אכילה. **מטפחות ספרים.** מטפחות שגולל בו ספרו. ל"א מטפחות ספרים זו היא כסות שנותן המסתפר על כתיפיו מפני השער וכן המגלח לבא ממדינת הים ויוצא מבית האסורין צריך לכבס אותה מטפחת אע"פ שנכבסה קודם המועד צריך לכבסה תדיר. **מטפחות הספג.** שמנגבין בה פניו ידיו ורגליו כל היום או כשיוצאין מבית המרחץ לשון עלה ומספג [נ]. **וכל העולים וכו'.** מותרין לכבס בגדיהם. **מאי טעמא אסורין.** דגילוח שמחה [היא לאדם] ולישתרי. **אנשי משמר.** כ"ד משמרות של כהנים ושל לוים. **אנשי מעמד.** משפחת ישראל שהעמידו בערי ישראל ובירושלים לכל משמר ומשמר אותן שבערי ישראל כשהגיע משמרת עבודת כהנים (אם) היו מתפללים בעריהם על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון ואותן שבירושלים היו עומדין על גביהן בשעת הקרבת תמידין ומוספין של צבור כדאמרינן (תענית כו.) האיך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו ולפיכך היו הללו אנשי מעמד מזומנין שם שאי אפשר שיהיו כל ישראל עומדין שם בירושלים ורואין קרבנם וכולן אסורין לספר ולכבס בשבת שלהן שאם אתה מתירו נמצא משהא עצמו לספר ולכבס עד באמצע השבת שלו ויכנס למשמרתו כשהוא מנוול הילכך אסור כדי שיסתפר קודם למשמרתו. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] [פרש"י ע"ז לקמן יח ע"א ותוס' שם ע"ב] (גליון): ב] עיין תוס' לקמן יח ע"ב ד"ה העולים ששייך לכאן ועי"ש ברש"ש: ג] בכת"י נוסף מהו: ד] בכת"י להרווחה (בכל הענין): ה] בכת"י נוסף ועוד מכלל דפליגי רבנן אפילו לשוט והא אמרת דברי הכל אסור. וכ"ה בכת"י של רש"י שלפנינו ובריטב"א, ועי' רש"י כת"י (ועי' תוס' שמחקוהו): ו] צ"ל לגלחו, וכ"ה בכת"י וראשונים (דק"ס): ז] תיבת "אחריהן" מיותר (רש"ש): ח] בכת"י דבלשוט ובמזונות לא פליגי אלא בהרווחא פליגי (ועי' רש"ש): ט] צ"ל ושאר גילוח הוא דבעי (רש"ש): י] צ"ל שפירשתי במשנה [בדיבור הקודם] (רש"ש): כ] צ"ל אפילו לשוט (רש"ש, דק"ס), עי' אות ה:

אחח18/06/2018

מִילְּתָא - ניכר הדבר לכל שאנוס הוא, וכיון שכן יש להתיר לו להתגלח במועד כאותם המפורשים במשנה. **אוֹ דִּלְמָא, כֵּיוָן דְּלָא מוֹכְחָא מִילְּתָא כִּי הָנָךְ** - שאין זה אונס מפורסם כאותם האופנים ששנינו במשנה שהאונס שלהם ידוע ומפורסם לכל, **לֹא** התירו לו להתגלח. **תֵּיקוּ** - תעמוד שאלה זו בספק, שלא נפשטה[כט].

★

שנינו במשנה 'ואלו מגלחין במועד, הבא **מִמְּדִינַת הַיָּם**'.

אומרת הגמרא, **מַתְנִיתִין דְּלֹא כְּרַבִּי יְהוּדָה** - משנתנו שהתירה למי שבא ממדינת הים לגלח אינה הולכת בשיטת רבי יהודה שבברייתא. **דְּתַנְיָא** בברייתא, **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, הַבָּא** בחול המועד **מִמְּדִינַת הַיָּם לֹא יְגַלֵּחַ** - אסור לו לגלח, **מִפְּנֵי שֶׁיָּצָא שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת** אחרים, כלומר שלא הכריחוהו לצאת למדינת הים, אלא יצא ברצון עצמו, וכיון שלא היה אנוס ביציאתו, לא התירו לו לגלח ברגל[ל].

הגמרא מבררת באלו אופנים נחלקו חכמים ורבי יהודה:

אומרת הגמרא, **אָמַר רָבָא**, דין הבא ממדינת הים תלוי מדוע יצא לשם, שאם יצא שלא לצורך אלא כדי **לָשׁוּט** - לטייל בעולם ולראותו[לא], **לְדִבְרֵי הַכֹּל** [אף לחכמים] **אָסוּר** לו לגלח, שכל שאינו אנוס ביציאתו לא התירו לו לגלח[לב]. ואם יצא למדינת הים **לִמְזוֹנוֹת** - למצוא שם פרנסה ומזונות לאכול[לג], **לְדִבְרֵי הַכֹּל** [אף לרבי יהודה] **מוּתָּר** לו לגלח, שכיון שיצא בעל כרחו הרי הוא אנוס בדבר[לד]. **לֹא נֶחְלְקוּ** חכמים ורבי יהודה, **אֶלָּא** באופן שיצא **לְהֶרְוֵיחָא** - להרויח יותר מנכסיו המרובים שיש לו כבר[לה], **מַר** - רבי יהודה **מְדַמֵּי לֵיהּ** - את היוצא להרווחה **כְּמִי** שיצא **לָשׁוּט**, שהרי לא היה אנוס לצאת. **וּמַר** - והתנא של משנתנו[לו] **מְדַמֵּי לֵיהּ כְּמִי** שיצא **לִמְזוֹנוֹת**, כיון שכן הוא דרך כל הסוחרים, והרי זו כיציאה הכרחית שאנוס הוא בכך[לז].

הגמרא מקשה על דברי רבא מברייתא:

מֵיתִיבֵי - הקשו בני הישיבה על דברי רבא, שנינו בברייתא, **אָמַר רַבִּי** והכריע במחלוקת זו, **נִרְאִין** להלכה **דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה** שאמר שהבא ממדינת הים לא יגלח, **כְּשֶׁיָּצָא שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת**, **וְנִרְאִים** להלכה **דִּבְרֵי חֲכָמִים** שהתירו לו לגלח, **כְּשֶׁיָּצָא בִּרְשׁוּת**.

מבררת הגמרא את דברי רבי, **מַאי שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּת** - לאיזה אופן קורא רבי 'יצא שלא ברשות' שבו נראין לו דברי רבי יהודה, **אִילֵימָא** - אם נאמר שכוונתו למי שיצא **לָשׁוּט**, ונקרא שלא ברשות מפני שאינו מוכרח בכך, יקשה על רבא, **וְהָאָמְרַתְּ** - והרי אמרת שבאופן זה **לְדִבְרֵי הַכֹּל אָסוּר**, ואם כן לא שייך לומר שבאופן זה נראים דברי רבי יהודה האוסר, שהרי אף לדברי חכמים אסור. **וְאֶלָּא** אם תאמר שכוונת רבי 'שלא ברשות' היא למי שיצא **לִמְזוֹנוֹת**[לח], יקשה על רבא, **וְהָאָמְרַתְּ** - הרי אמרת שבאופן זה **לְדִבְרֵי הַכֹּל מוּתָּר**, ולא שייך לומר שנראים דברי רבי יהודה בזה והדבר אסור, שהרי אף רבי יהודה מודה באופן זה שמותר. **אֶלָּא פְּשִׁיטָא** שכוונת רבי 'שלא ברשות' היא למי שיצא **לְהֶרְוֵיחָא**, שבאופן זה אמר רבא שנחלקו רבי יהודה וחכמים, והשמיענו רבי שנראים לו דברי רבי יהודה האוסר.

מקשה הגמרא, **אֵימָא סֵיפָא** - אמור ובאר את דברי רבי בסיפא של הברייתא שאמר, '**נִרְאִין דִּבְרֵי חֲכָמִים כְּשֶׁיָּצָא בִּרְשׁוּת**'. ויש לברר, **מַאי בִּרְשׁוּת** - לאיזה אופן קורא רבי 'יצא ברשות' שבו נראין לו דברי חכמים, **אִילֵימָא** - אם נאמר שכוונתו למי שיצא **לִמְזוֹנוֹת**,

---

אחר, בודאי אסורים להסתפר, אף שגם הם היו אנוסים מלהסתפר בערב הרגל משום שהספר היה טרוד באבידתו. וראה בילקוט ביאורים בטעם הדבר. ובמאירי (ד״ה עיר) נראה שפירש, שהספק הוא גם על שאר בני העיר.

לדעת רב אשי, גם רבי זירא סובר שאין להתיר גילוח בחול המועד לאדם שאינו אומן שאבדה לו אבידה, כיון שאין הדבר ניכר וידוע לרבים, וספיקו היה רק באומן שאבדה לו אבידה שאונסו מפורסם ביותר. עפ״י הראשונים [מאירי (ד״ה מי), פסקי הריא״ז (ה״א ס״ג), והגהות אשר״י (פ״ג סי׳ א ד״ה אסור)] שפסקו בספק הקודם לאיסור כמסקנת הגמרא לעיל, וספק זה לא הוכרע בגמרא. וראה שיטות נוספות בהערה להלן במסקנת הגמרא בספק זה.

כט. **ברבינו** חננאל (ד״ה נעי) הביא, שהכרעת הגמרא 'תיקו', מתייחסת ללשון הראשון בגמרא. וכעין זה נקט הב״ח (סי׳ תקלד ס״ג ד״ה אבל) בדעת הרי״ף והרמב״ם והרא״ש, שלא הביאו ספיקות אלו, שהכרעת הגמרא 'תיקו', מתייחסת גם ללשון הראשון בגמרא. וביאר בדעתם, שרבי זירא חולק על דעת אביי שיש לאסור משום 'יאמרו כל הסריקין אסורין וסריקי בייתוס מותרין', אלא לדעתו גם היתר הכיבוס למי שאין לו אלא חלוק אחד, אינו רק משום שאיזורו מוכיח עליו, אלא אף אם אין איזורו מוכיח עליו מותר. וכיון שזה ספק שלא נפשט בגמרא, הכריעו בזה להקל שכל שהיה אנוס בערב הרגל מותר לגלח במועד, אף שאין אונסו ידוע לכל העולם, ולכן לא הביאו ספיקות אלו, וחלק שם על הבית יוסף (סי׳ תקלא ס״ג ד״ה והא) שביאר בהשמטתם ספיקות אלו, משום שהכריעו בזה לחומרא.

ל. **מיוחס** לרש״י (ד״ה מפני). ובריטב״א (ד״ה לשוט) תמה, מדוע הוא נקרא 'יצא שלא ברשות'. ואף אם נאמר שכיון שיצא שלא לצורך לכן לא התירו לו לגלח בחול המועד, עדיין אינו טעם מספיק לכנותו 'יצא שלא ברשות'. ולכן פירש כפירוש הראב״ד [בעל האשכול (אלברשטאדט, ח״ב סי׳ מה)], דהיינו שיצא מארץ ישראל לחוץ לארץ, ויציאתו היא שלא ברשות משום שאסור לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ. וראה בביאורי רש״י בביאור מחלוקת הראשונים.

לא. **מיוחס** לרש״י (ד״ה לשוט). וברש״י כת״י ביאר, שיצא לשוטט בארצות לצחוק ולצוותא בעלמא. ובמגן אברהם (סי׳ תקלא סק״ז) פסק, שאם יצא לראות פני חבירו מותר לו לגלח, כיון שנחשב שיצא לדבר מצוה.

לב. **עפ״י** המיוחס לרש״י (ד״ה למזונות). ובריטב״א (ד״ה לשוט) ביאר [בשיטת רש״י], דהיינו משום שהיה לו לשוב בשעה שיהיה לו פנאי לגלח. ולשיטת הראב״ד שהובאה בהערה לעיל, כל האיסור אינו אלא ביצא מארץ ישראל לחוץ לארץ, אבל היוצא מארץ ישראל לארץ ישראל או מחוץ לארץ לחוץ לארץ, גם אם יצא לשוט בעלמא, וחזר למקומו בחול המועד, מותר לו לגלח. האשכול (שם).

לג. **מיוחס** לרש״י (ד״ה למזונות), וכן כתב הריבב״ן, שהוא עני. וראה עוד בגדרי יצא למזונות בהערה להלן.

לד. **בשיטה** לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה כי) הקשה בשם ריב״ם, האיך ניתן להתיר באופן שיצא למזונות, הרי כשיצא לשוט סוברים כולם שאסור לגלח, ואם כן גם כשיצא למזונות יש לאסור מטעם שאמר אביי לעיל, 'יאמרו כל הסריקין אסורין' וכו׳. ותירץ בשם רבו, שכל היוצא למדינת הים ידוע לכולם אם יוצא למזונות או לשוט, ולכן לא תצא תקלה אם יתירו למי שיצא למזונות, ולא יבואו להתיר משום כך גם למי שיצא לשוט. וכן ביאר בתוספות הרא״ש (ד״ה מתני׳).

הקשו הראשונים [תוספות והריטב״א (ד״ה מתני׳) ושיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה כי)], לפי רבא שאמר שכשיצא למזונות גם רבי יהודה מודה שמותר לו לגלח, מדוע אמרה הגמרא לעיל 'מתניתין דלא כרבי יהודה', הרי אפשר להעמיד את המשנה גם כרבי יהודה ולומר שהמשנה עוסקת באופן שיצא למזונות, והוסיף הריטב״א, שאין לומר שכיון שהמשנה אינה מחלקת באיזה אופן הוא יצא הרי שהתירה בכל אופן, שהרי גם חכמים מודים שאם יצא לשוט אסור לגלח, ומוכח מכך שאין כוונת המשנה להתיר בכל האופנים. ותירץ בשיטה לתלמיד הר״י מפריש, שממה שנאמר בברייתא 'רבי יהודה אומר' ולא 'אמר רבי יהודה', משמע שרבי יהודה חולק, וכעין זה תירצו בתוספות. והריטב״א תירץ, שאכן כוונת רבא לומר שיתכן להעמיד את המשנה גם כרבי יהודה, וכוונת המשנה להתיר רק באופן שיצא למזונות.

לה. **מיוחס** לרש״י (ד״ה להרויחא). והריבב״ן פירש, שאינו עשיר גדול, והוא ירא שמא יתמעטו מזונותיו.

לו. **ר״ש** בן היתום (ד״ה ומר). וראה בהערה לעיל בשם הריטב״א, שנקט שאפשר להעמיד את משנתנו כרבי יהודה, ולפירושו כוונת רבא היא על חכמים החולקים על רבי יהודה.

לז. **עפ״י** פסקי הריא״ז (ה״א ס״ג) ומצבת משה (ד״ה מפני). ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה כי) ביאר מחלוקתם, שחכמים סוברים שכיון שיצא לצורך, אינו נכלל במה שקנסו חכמים למי שלא גילח לפני הרגל, ורבי יהודה סובר שכיון שיצא לדבר שאינו צורך גמור, שייך לקונסו שהיה עליו לעלות בדעתו שיצטרך לגלח לפני הרגל. עוד כתב (ד״ה ולמזונות), שיצא למזונות היינו אף כשיש לו כל צרכו לכל ימי המועד ויציאתו היתה לצורך מזונות של אחר המועד, ומותר לו לגלח בחול המועד, שאם לא כן היה יכול רבא להעמיד מחלוקתם באופן שיצא לצורך מזונות של אחר המועד, ולא דווקא ביש לו נכסים הרבה ורוצה להרויח יותר.

ולפירוש בעל האשכול שהובא בהערה לעיל, ש'שלא ברשות' היינו איסור יציאה מארץ ישראל לחוץ לארץ, ביאר בתוספות הרא״ש (ד״ה מתני׳) את כוונת הגמרא, 'לשוט לדברי הכל אסור' היינו שכדי לשוט אסור לצאת לחוץ לארץ, וממילא כשחוזר משם אסור לו לגלח בחול המועד. 'למזונות לדברי הכל מותר' היינו שעבור מזונות מותר לו לצאת לחוץ לארץ, וממילא מותר לו לגלח כשחוזר. 'לא נחלקו אלא להרויחא' היינו שנחלקו אם מותר לצאת לחוץ לארץ עבור הרווחה, שרבי יהודה סובר שאסור לצאת משום כך לחוץ לארץ ולכן אסור לו לגלח אם חזר במועד, ורבנן סוברים שמותר לצאת משום כך לחוץ לארץ, ולכן מותר לו לגלח כשחוזר במועד.

לח. **הקשה** הרא״ש (סי׳ א ד״ה הבא), לפי פירוש המיוחס לרש״י שמה שאמר רבי יהודה 'שלא ברשות' היינו שיצא מרצונו ולא היה מוכרח לצאת, איך היתה הוה אמינא לגמרא לומר שכשיצא למזונות הרי הוא נחשב שיצא שלא ברשות, הרי הוא מוכרח לצאת עבור מזונות. והוכיח מכאן כפירוש הראב״ד, שמה שאמר רבי יהודה 'שלא ברשות' היינו שעבר על איסור יציאה מארץ ישראל לחוץ לארץ, והגמרא סברה בתחילה שלפי רבי יהודה אסור לצאת מארץ ישראל אפילו לצורך מזונות. ואכן ברש״י כת״י (ד״ה אילימא) לא גרס תיבות 'ואלא למזונות והאמרת דברי הכל מותר', והיינו משום שלא היה הוה אמינא לגמרא שרבי יהודה דיבר באופן שיצא למזונות.

ומנודה שהתירו לו חכמים וכן מי שנשאל לחכם והותר [א] אמטפחות הידים ומטפחות הספרים ומטפחות הספג בהזבין והזבות והנדות והיולדות וכל העולין מטומאה לטהרה[ב] הרי אלו מותרין ושאר כל אדם אסורין: **גמ'** ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין כדתנן גאנשי משמר ואנשי מעמד אסורין לספר ולכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת ואמר רבה בר בר חנה אמר ר' אלעזר מ"ט דכדי שלא יכנסו למשמרתן כשהן מנוולין הכא נמי כדי שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין בעי ר' זירא אבדה לו אבידה ערב הרגל[ג] כיון דאנים מותר או דלמא כיון דלא מוכחא מילתא לא אמר אביי יאמרו כל הסריקין אסורין סריקי בייתום מותרין ולטעמיך הא דאמר רבי אסי אמר רבי יוחנן דכל מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד התם נמי יאמרו כל הסריקין אסורין סריקי בייתום מותרין הא אתמר עלה אמר מר בר רב אשי איזורו מוכיח עליו רב אשי מתני בעי ר' זירא אומן שאבדה לו אבידה ערב הרגל מהו כיון דאומן הוא מוכחא מילתא או דלמא כיון דלא מוכחא מילתא כי הנך לא תיקו: ממדינת הים: מתניתין דלא כר' יהודה דתניא ר' יהודה אומר הבא ממדינת הים לא יגלח מפני שיצא שלא ברשות אמר רבא לשוט דברי הכל אסור למזונות דברי הכל מותר לא נחלקו אלא להרויחא[ד] מר מדמי ליה כלשוט הומר מדמי ליה כלמזונות מיתיבי אמר ר' נראין דברי ר' יהודה כשיצא שלא ברשות ודברי חכמים כשיצא ברשות מאי שלא ברשות אילימא לשוט והאמרת דברי הכל אסור ואלא למזונות והאמרת דברי הכל מותר אלא פשיטא להרויחא אימא סיפא נראין דברי חכמים כשיצא ברשות מאי ברשות אילימא למזונות הא אמרת דברי הכל מותר ואלא להרויחא והא אמרת נראין דברי רבי יהודה בהא[ה] הכי קאמר נראין דברי ר' יהודה לרבנן כשיצא שלא ברשות ומאי ניהו לשוט שאפילו חכמים לא נחלקו עליו אלא להרויחא אבל לשוט מודו ליה ונראין דברי רבנן לר' יהודה כשיצא ברשות ומאי ניהו למזונות שאפילו רבי יהודה לא נחלק עליהם אלא להרויחא אבל למזונות מודה להו. אמר שמואל קטן הנולד במועד מותר לגלח[ו] במועד שאין לך בית האסורין גדול מזה במועד אין מעיקרא לא מתיב ר' פנחס חכל אלו שאמרו מותר לגלח במועד מותר לגלח בימי אבלו הא אסור לגלח במועד אסור לגלח בימי אבלו

ואי

גמ' הכי גרסינן ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין כדתנן אנשי משמר כו' ואמר רבה בר בר חנה כו' עד כשהן מנוולים. ומאן דמתרשל ולא גילח מקמי רגל ומטי זמן עלייהו לגלח ברגל החמירו רבנן הואיל ולא מזרזי נפשייהו לספר מקמי רגל דלא להוי ברגל מנוולין, אם היו מגלחין במועד לא היו מגלחים לפני המועד ונכנסין לרגל כשהן מנוולין: **אבדה לו אבידה.** שלא היה לו פנאי לגלח קודם הרגל: **דלא מוכחא מילתא.** דלא ידעי כולי עלמא דאנוס היה, אלא יאמרו הוא מכוין להשהות עד המועד: **יאמרו כל הסריקין אסורין וכו'.** כלומר דבייתום היה יכול לסרוק חלותיו בלי שהות לפי שהיה לו דפוס, ואעפ"כ אסרו משום דאמרי כל הסריקים כו', הכא נמי כיון דלא מיגליא לכולי עלמא אונסיה יאמרו כולי עלמא אסורין לגלח וזה מותר: **מי שאין לו אלא חלוק אחד.** נמי לאו מוכחא מילתא לכולי עלמא: **איזורו מוכיח עליו.** דמי שאין לו אלא חלוק אחד פושטו ומתעטף במקטרינו וחוגרו באיזורו ועומד ומכבס החלוק, ומודיע לכל שאין לו אלא חלוק אחד: **אומן.** כגון ספר, שהכל באים אצלו ערב הרגל ורואים שאבדה לו אבידה ואנוס הוא ואינו יכול לספר עצמו: **כי הנך.** דמתניתין דקתני מגלחין, דמידע לכל: **מפני שיצא שלא ברשות.** כלומר הואיל ולא יצא ברשות אחרים אלא ברצון עצמו לאו אנוס הוא: **לשוט.** אם יצא שלא לצורך, ולא יצא אלא כדי לשוט בעולם ולראותו, וחזר במועד: **דברי הכל אסור.** לגלח במועד: **למזונות.** שיצא לחזר אחר מזונות, שאין לו מזונות וחזר במועד אחריהן[ז], דברי הכל מותר לגלח במועד לפי שיצא באונס: **להרויחא.** שיש לו נכסים הרבה ויוצא כדי להרויח יותר: **נראין לי דברי רבי יהודה.** לאסר בגילוח לבא ממדינת הים, כשיצא שלא ברשות: **ודברי חכמים.** המתירין כשיצא ברשות: **אילימא לשוט.** דקאמר רבי נראין דברי ר"י ביצא לשוט דהיינו שלא ברשות, הא אמרת וכו', ומאי נראין דברי רבי יהודה הלא שניהם מודים בה, אלא פשיטא להרווחא, ואשמעינן דנראין לו דברי ר' יהודה שאוסר בגילוח: **והא נראין דברי רבי יהודה בהא.** וקשיא דרבי אדרבי, דברישא נראה לו דברי ר"י לאסר בהרווחא ובסיפא נראה לו דברי חכמים דמתירין הרווחא, אלא ודאי איכא למשמע מהכא דלאו הכי הוא כדקאמרת דבלשוט ובמזונות פליגי[ח]: **ה"ק.** לאו היתר דידיה אשמעינן ולא רואה אני קאמר, אלא פלוגתייהו קמ"ל במאי פליגי, נראין דברי ר"י האוסר לחכמים וכו': **קטן הנולד במועד.** ולו שערות גדולים, מותר לגלח במועד שער ראשו המנוערו: **שאין לך בית האסורין גדול מזה.** ממעי אמו שהיה שם, ואנוס הוא: **מעיקרא לא.** דאם נולד קודם הרגל אינו מגלח ברגל, הואיל והיה יכול לגלח קודם הרגל:

ואי

ומנודה וכו' ושנשאל. בירושל' מקשה (א) הני למה התירו והלא פשע שלא בא לפני המועד לפני חכמים להתיר לו ומשני שכלו לו שלשים יום של נדוי במועד דאין נדוי פחות משלשים יום וכן מי שנשאל לחכם מוקי לה כשבא בחול המועד אי נמי לפני המועד לא מצאו (ב) בו פתח וגילוח הראש נמי אסור במועד דהא אמר בגמ' שלא יכנסו לרגל מנוולין ואין לך ניוול גדול מזה ושמא לא קאי טעמא בגמרא אלא אשארא אבל גילוח של ראשו אסור משום מלאכה אפילו במקום אונס ושאר גילוח[ט] דבעי בגמרא מאי טעמא אסורין והיינו גילוח של יפוי דהוה לן למישרי לצורך המועד אע"פ שהיא מלאכה אבל גילוח כל הראש אסור משום מלאכה והני (ג) כגון נזיר ומצורע הוא דשרי משום מצוה ולפי זה אסור לגלח ראשו במועד ועוד יש לפרש שנראה שמותר לגלח ראשו במועד וא"ת מאי קא משמע לן נזיר ומצורע יש לומר דס"ד דאסור שלא ישהו קרבנותיהן קא משמע לן דשרי ואי איירי הכא בשלא היה להן פנאי דוקא והוא כדבעי למימר בגמרא יש לומר דהכי קאמר דנזיר ומצורע העולין מטומאה לטהרה דוקא שעולין עתה אבל עולין מטומאה לטהרה מקודם רגל אסורין:

ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין. אע"פ שהוא מלאכה היה לנו להתירה לצורך המועד (ד) א"נ [אף] שיש מלאכות אסורות במועד שאין בהן טורח כגון פרקמטיא מכל מקום זה שהוא ליפוי ראוי להתיר לכבוד מועד ויש מפרשים דקאי על גילוח הראש דאסרינן משום טירחא מכל מקום מקשה דהיה לו להתיר לצורך המועד ואין זה (ה) נוטה לפי מה שפירש' המשנה[י] דגילוח כל הראש מלאכה גמורה ואסור: **שאין** לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו במועד. ואם תאמר היאך יכבסנו במועד אם כן ישאר במועד בלא חלוק בשעת כיבוס וכמו כן היה יכול לכבס קודם המועד ויהיה בלא חלוק בשעת כיבוס וכי תימא כשכבסו קודם מועד ומשום הכי מותר לכבסו במועד א"כ תרתי נמי אם יתלכלכו למה נאסור לו והלא לא פשע י"ל דדי לו בשתי חלוקין אחד ליו"ט ראשון ואחד לי"ט אחרון בירושלמי אמרו בגדי קטנים מותר לכבסן במועד דניכרים שהם קטנים ומלוכלכין כמי שאין לו אלא חלוק אחד (ו): **אומן** שאבדה לו אבידה ערב הרגל. פירש בקונטרס דבאומן מבעי' ליה אבל בני העיר אע"פ שאין להם (ז) אומן אחר לא מיבעיא ליה דפשיטא דאסורים יש להסתפק אם חלה ונתרפא אם מותר לגלח אם מוכחא מילתא כי הני: **מתני'** דלא כר"י. תימה לוקמא אפילו כר"י ולמזונות אפי' רבי יהודה מודה ושמא כיון דקתני ר"י אומר הבא וכו' משמע שבא לחלוק על המשנה:

אלא להרווחא והא אמרת נראין דברי ר"י בהא. נראה דל"ג ועוד מכלל דפליגי רבנן אפילו למזונות[כ] וההיא פ"ק דשחיטת חולין (דף יב.) (ח) נראין דברי רבי יהודה שמלאה באשפה ל"ג ועוד:

עשה

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) תענית טו:, ב) [שם יז. ע"ש], ג) פסחים נו. חולין קז:, ד) חולין שם [לקמן יח.] תענית כט:, ה) עיין תוס' תענית שם ד"ה מי, ו) [תוספתא פרק ב], ז) [תוספתא שם], ח) [לקמן יז: תוספתא פ"ב], ט) לקמן טז., י) עי' לקמן סוע"ב (ועי' רש"י כת"י סוף עמוד הקודם), כ) לקמן יז:, ל) לעיל י:, מ) ועיין רש"י כת"י ורש"י תענית כט: ד"ה חולו ובתוס' לקמן יח. ד"ה אע"ג, נ) יומא לא ע"ב.

◆

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה ומנודה כו' בירושלמי מקשה וא"ת הני למה התירו: (ב) בא"ד א"נ לפני המועד לא מצאו לו פתח וגילוח כל הראש נמי אסור כו' אשארא אבל גילוח של כל הראש אסור משום: (ג) בא"ד והני דוקא כגון נזיר ומצורע כו' אסור לגלח כל ראשו במועד כו' שמותר לגלח כל ראשו: (ד) ד"ה ושאר כו' א"נ אע"פ שיש דברים אסורות במועד שאין בהן מלאכה אלא טורח כגון פרקמטיא: (ה) בא"ד ואין זה נראה לפי מה שפי': (ו) ד"ה שאין כו' כמי שאין לו אלא חלוק אחד דמי הס"ד: (ז) ד"ה אומן כו' אע"פ שאין להם אלא אומן אחד לא מיבעיא ליה: (ח) ד"ה אלא כו' פ"ק דשחיטת חולין דקאמר נראין דברי ר' יהודה שמלאה באשפה נמי ל"ג ועוד:

◆

רש"י כת"י

מטפחות ידים. שמנגבין בה את הידים בשעת אכילה. **מטפחות ספרים.** מטפחות שגולל בו ספרו. ל"א מטפחות סַפָּרים זו היא כסות שנותן המסתפר על כתיפיו מפני השער וכן המגלח לבא ממדינת הים וליוצ' מבית האיסורין צריך לכבס אותה מטפחת אע"פ שנכבסה קודם המועד צריך לכבסה תדיר. **מטפחות הספג.** שמנגבין בה פניו ידיו ורגליו כל היום או כשיוצאין מבית המרחץ לשון עלה ונסתפג. **וכל העולים וכו'.** מותרין לכבס בגדיהם. **מאי טעמא אסורין.** דגילוח שמחה [היא לאדם] וליסתרי. **אנשי משמר.** כ"ד משמרות של כהנים ושל לוים. **אנשי מעמד.** משפחת ישראל שהעמידו בערי ישראל ובירושלים לכל משמר ומשמר אותן שבערי ישראל כשהגיע משמרת עבודת כהנים (אם) היו מתפללים בעריהם על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון ואותן שבירושלם היו עומדין על גביהן בשעת הקרבת תמידין ומוספין של צבור כדאמרינן (תענית כז.) האיך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו ולפיכך היו הללו אנשי מעמד מזומנין שם שאי אפשר שיהיו כל ישראל עומדין שם בירושלים ורואין קרבנם וכולן אסורין לספר ולכבס בשבת שלהן שאם אתה מתירו נמצא משהא עצמו לספר ולכבס עד באמצע השבת שלו ויכנס למשמרתו כשהוא מנוול הילכך אסור כדי שיסתפר קודם למשמרתו. [המשך בסוף המסכת]

עין משפט
נר מצוה

ג א מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה כא טוש"ע א"ח סי' תקלד סעיף א:

ד ב מיי' שם:

ה ג ד מיי' פ"ו מהל' כלי המקדש הלכה יא ופ"ז מהל' י"ט הל' יט ופ"א מהל' ביאת מקדש הלכה יב:

ו ה מיי' פ"ז מהלכות י"ט הל' יח טוש"ע א"ח סי' תקלא סעיף ד:

◆

משנת ראשונים

וכן מי שנשאל לחכם והותר. שהיה נדור בנזיר שלא לגלח, ובתוך הרגל נשאל לחכם והותר, וקודם הרגל לא היה יכול לגלח שהיה בדעתו לגמור נזירותו, או שלא מצא חכם להתיר לו עד עכשיו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ומטפחות הספרים. שכורכין בהן הספרים, הואיל והעם בטילין רוחצין אותן לא שנא מטפחות של ספר תורה של רבים, ולא שנא מטפחות של סיפרי יחידים. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

שהתינוקות מכסים בהם הספרים בשעה שהם לומדים, או המטפחות גוללים בהם ספרי תורה, ומשום כבוד ספרים הותרו לכבס. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

פירוש, אלונטית מכבסין אותם במועד, ואפילו כיבסן לפני המועד. וטעמא הוי משום שמתלכלכין תמיד וצריכין כיבוס תדיר, דאין הכיבוס אסור אלא שלא יכנסו לרגל מלוכלכין, ואלו כיון שמתלכלכין תמיד מותר לכבסן במועד. **[הלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורג]**

הזבין והזבות והנדות והיולדות וכל העולין מטומאה לטהרה. משום דדייבי תדיר הם מלכלכים בגדים יותר, וכן נידות ויולדות צריכין להן הרבה בגדים. ולגבי כבוס בגדים מייתי להו מכללא דכל העולה מטומאה לטהרה, אבל באידך בבא קמייתא דמתני' דגבי גלוח לא הוה צריך למיכלל כל העולה מטומאה לטהרה, דהתם לא מצינו עולה מטומאה לטהרה שטעון גלוח אלא מצורע לחודיה וההוא תניא בהדיא, אבל הכא איכא טובא עולין מטומאה לטהרה שטעונין כבוס, וכייל להו בלשון קצרה, והני דתדירי טפי תנינהו בהדיא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. דוקא באנשי משמר מצאנו היתר זה, אבל במועד לא הותר לגלח כלל לא בכבוד שבת ולא בכבוד יו"ט. וטעמא דמילתא נ"ל שאם תתיר לגלח בחמישי במועד מיעקרא תקנתא דרבנן, שההדיוטות סוברים שמפני שהגילוח נחשב עבודה נאסר במועד כמו שנאסרו שאר העבודות, ואם יראו שבחמישי מגלחין יגלחו נמי בכל המועד, אבל אנשי המשמר שהוא חול גמור יודעים שלא נאסר מחמת עבודה, אלא כדי שלא יעלו למשמרתן כשהם מנוולים, הילכך אם יתירו החמישי לא יבואו להתיר כל ימי השבוע. **[תוס' רי"ד]** **מ"ט כדי שלא יכנסו למשמרתן וכו'.** מה טעם אסורין לספר ולכבס כשהן במשמרתן, והלא כל שכן שהיה ראוי שיהא מצוה לגלח ולא יהיו מנוולים בעבודתם. **[ריטב"א]** **יאמרו כל הסריקין אסורין.** לכך נקראו סריקין לפי שמציירין אותם בכלי שהוא כמין מסרק. **[רבינו מנוח]** **איזורו מוכיח עליו.** כשהוא מכבס חלוקו והוא הולך בלא חלוק אינו חגור איזור, שאינו רוצה להדק את בגדי הצמר אל בשרו מפני שהם קשים, והכל יודעים שאין לו אלא חלוק אחד אלא אותו שהוא מכבס, לא נפיק מיניה חורבה, אבל הכא ליכא הוכחה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **מתני' דלא כרבי יהודה.** ולא שייך הכא למימר יאמרו הסריקין אסורין, דקלא אית לה למילתא יציאת האדם על מה היא. והראב"ד פירש, ר' יהודה אומר הבא ממדינת הים לא יגלח מפני שיצא שלא ברשות. פי' שאסור לצאת מארץ ישראל חוצה לארץ, וכיון שלא היה לו מתחלה לצאת, אם בא במועד לא נתיר לו לגלח ולכבס מפני אונסו. **[תוס' הרא"ש]**

הגהות וציונים א] (פרש"י ע"ז לקמן יח ע"א ותוס' שם ע"ב) (גליון): ב] עיין תוס' לקמן יח ע"ב ד"ה העולים ששייך לכאן ועי"ש ברש"ש: ג] בכת"י נוסף מהו: ד] בכת"י להרווחה (בכל הענין): ה] בכת"י נוסף **ועוד מכלל דפליגי רבנן אפילו לשוט והא אמרת דברי הכל אסור.** וכ"ה בכת"י של רש"י שלפנינו ובריטב"א, ועי' רש"י כת"י (ועי' תוס' שמחקוהו): ו] צ"ל **לגלחו**, וכ"ה בכת"י וראשונים (דק"ס): ז] תיבת "אחריהן" מיותר (רש"ש): ח] בכת"י דבלשוט ובמזונות **לא** פליגי **אלא בהרווחא פליגי** (ועי' רש"ש): ט] צ"ל ושאר גילוח **הוא** דבעי (רש"ש): י] צ"ל שפירשתי **במשנה** [בדיבור הקודם] (רש"ש): כ] צ"ל אפילו **לשוט** (רש"ש, דק"ס), עי' אות ה:

יקשה על רבא, **הָא אָמְרַת** שבאופן זה לְדִבְרֵי הַכֹּל מוּתָּר, ואם כן לא שייך להכריע ולומר שבאופן זה נראים דברי חכמים המתירים, שהרי אף לרבי יהודה מותר. **וְאֶלָּא** אם תאמר שכוונת רבי 'יצא ברשות' היא למי שיצא **לְהֶרְוֵיחָא**, יקשה על רבא, **וְהָא אָמְרַת** - והרי כבר אמרת שעל כך אמר רבי בתחילת דבריו שנִרְאִין לו דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה **בְּהָא** - באופן זה, ואם כן יסתרו דברי רבי מהסיפא לדבריו ברישא, שברישא אמר, שנראים לו דברי רבי יהודה האוסר אם יצא להרווחה, ובסיפא אמר, שנראים לו דברי חכמים המתירים אם יצא להרווחה[לט].

וכדי ליישב את דברי רבי, על כרחך לומר שלא כדברי רבא שאמר שלא נחלקו חכמים ורבי יהודה לא באופן שיצא למזונות ולא באופן שיצא לשוט, אלא חכמים ורבי יהודה חולקים גם באופן שיצא לשוט מלבד מה שנחלקו באופן שיצא להרווחה, ורבי מכריע כרבי יהודה ביצא לשוט, והיינו יצא שלא ברשות, וכחכמים ביצא להרווחה, דהיינו ברשות[מ].

מתרצת הגמרא, **הָכִי קָאָמַר**, כלומר, אין כוונת רבי לומר באיזה אופן הוא מתיר, ולא להכריע במחלוקת זו, אלא כוונתו לבאר באיזה אופן הם חולקים, וכך מתפרשים דבריו, **נִרְאִין** דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה לְרַבָּנָן - חכמים מודים לרבי יהודה שהבא ממדינת הים אסור לגלח במועד, **כְּשֶׁיָּצָא** למדינת הים **שֶׁלֹּא** בִּרְשׁוּת, **וּמַאי** נִיהוּ - ומהו יצא שלא ברשות, כשיצא לָשׁוּט, ובאופן זה אף לרבנן אינו אנוס ואסור הוא לגלח במועד, שֶׁאֲפִילּוּ חֲכָמִים המתירים לגלח **לֹא** נֶחְלְקוּ עָלָיו - על רבי יהודה, **אֶלָּא** כשיצא **לְהֶרְוֵיחָא**, שבאופן זה סוברים חכמים שחשוב כאונס, **אֲבָל** כשיצא לָשׁוּט, מוֹדוּ לֵיהּ - מודים חכמים לרבי יהודה שאינו אנוס ואסור הוא לגלח במועד. **וְנִרְאִין** דִּבְרֵי רַבָּנָן לְרַבִּי יְהוּדָה - רבי יהודה מודה לחכמים שהבא ממדינת הים מותר לגלח במועד, **כְּשֶׁיָּצָא** בִּרְשׁוּת, **וּמַאי** נִיהוּ - ומהו יצא ברשות, כשיצא לִמְזוֹנוֹת, שבאופן זה ודאי אנוס הוא ומותר לגלח במועד, שֶׁאֲפִילּוּ רַבִּי יְהוּדָה האוסר לגלח **לֹא** נֶחְלַק עֲלֵיהֶם **אֶלָּא** כשיצא **לְהֶרְוֵיחָא**, שבאופן זה סובר רבי יהודה שאינו כאנוס[מא], **אֲבָל** כשיצא לִמְזוֹנוֹת, **מוֹדֶה** רבי יהודה לְהוּ - לחכמים שהוא אנוס ומותר הוא לגלח במועד. ולפי ביאור זה מתפרשים דברי רבי כדברי רבא במחלוקת חכמים ורבי יהודה.

★

הגמרא להלן דנה על גילוח קטן בחול המועד באופנים שונים:

אומרת הגמרא, **אָמַר שְׁמוּאֵל**, קָטָן הַנּוֹלָד בַּמּוֹעֵד עם שער רב, **מוּתָּר** לְגַלֵּחַ שער ראשו המצערו[מב] בַּמּוֹעֵד, משום שֶׁאֵין לְךָ יוצא מִבֵּית הָאֲסוּרִין גָּדוֹל מִזֶּה, שהיה במעי אמו ויצא משם, והרי שנינו במשנתנו שהיוצא מבית האסורים מותר לגלח במועד.

אומרת הגמרא, ממה שאמר שמואל, 'קטן הנולד במועד' יש לדייק שבַּמּוֹעֵד **אִין** - דווקא אם נולד במועד מותר לגלחו, אך אם נולד **מֵעִיקָּרָא** - לפני הרגל, **לֹא** - אסור לגלחו במועד, משום שהיו יכולים לגלחו לפני המועד[מג].

הגמרא מקשה על דיוק זה:

מֵתִיב [-הקשה] **רַב פִּנְחָס**[מד] על הדיוק הנשמע מדברי שמואל, שנינו בברייתא, אף על פי שאָבֵל אסור בתספורת, מכל מקום **כָּל אֵלּוּ** **שֶׁאָמְרוּ** חכמים במשנתנו שמוּתָּר להם לְגַלֵּחַ בַּמּוֹעֵד, **מוּתָּר** לכל אחד מהם אף לְגַלֵּחַ בִּימֵי אֶבְלוֹ, כגון אם בא ממדינת הים ונודע לו שמת אחד משבעה קרוביו שחייב להתאבל עליהם, מותר לו לגלח. ויש לדייק מדברי הברייתא, **הָא** **[אֲבָל]** שאר כל אדם ששנינו במשנתנו **שֶׁאָסוּר** להם לְגַלֵּחַ בַּמּוֹעֵד, **אָסוּר** להם לְגַלֵּחַ אף בִּימֵי **אֶבְלוֹ**[מה],

אהח18/06/2018

לט. **הריטב"א** (ד"ה אלא) העיר, שהיה אפשר להוכיח מדברי רבי עצמם שלא יתכן שהכוונה 'ברשות' היא להרווחה, שהרי אם כן מדוע בתחילת דבריו קורא ליצא להרווחה 'שלא ברשות' ובסוף דבריו קורא לו 'ברשות'. ותירץ, שמכך אין להוכיח, שהיה אפשר לומר שכיון שנחלקו רבי יהודה וחכמים ביצא להרווחה, ולדברי חכמים הוא נחשב ליצא ברשות, ולדברי רבי יהודה הוא נחשב ליצא שלא ברשות, על כן בתחילת דברי רבי שהיו נראים לו דברי רבי יהודה, קרא ליצא להרווחה 'שלא ברשות', ובסוף דבריו קרא לו 'ברשות', רק הסתירה היא מהדינים המשתנים.

בכת"י נוסף, 'ועוד יש להקשות, אם נפרש שמה שאמר רבי, נראין דברי חכמים שיצא ברשות, היינו יצא להרווחה, מכלל דפליגי רבנן אפילו לשוט - משמע מזה שחכמים חולקים ומתירים אפילו כשיצא לשוט [שממה שאמר רבי 'ודברי חכמים כשיצא ברשות', משמע שיש דבר שנחלקו בו שאינו רואה את דבריהם, והיינו יצא לשוט. רש"י כת"י (ד"ה והא)], והא אמרת - והרי כבר אמרת [רבא] שביצא לשוט דברי הכל אסור'. הגהות וציונים. וברש"י כת"י (ד"ה והא) ביאר, שמה שלא הקשתה הגמרא כך לעיל, שאם נפרש את דברי רבי 'נראין דברי רבי יהודה כשיצא שלא ברשות' היינו שיצא להרווחה, נשמע מכך שרבי יהודה עצמו חולק ואוסר גם כשיצא למזונות, והרי רבא אמר שכשיצא למזונות כולם מודים שמותר, היינו משום שקושיא זו היא בכלל מה שמקשה הגמרא מהסיפא, 'אילימא למזונות הא אמרת רישא דברי הכל מותר'.

מ. רש"י כת"י (ד"ה והא). ומדבריו נראה, שגם לפי קושיית הגמרא, מודה רבי יהודה שביצא למזונות מותר לו לגלח. וכן מבואר בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה והאמרת), וביאר, שלא מסתבר לומר שרבי יהודה יחלוק גם ביצא למזונות, כי הרי אין לך אונס גדול מזה, שהרי מה היה עליו לעשות, וכי ימות ברעב. ובמיוחס לרש"י (ד"ה והא) נראה, שלפי קושיית הגמרא, חולק רבי יהודה ואוסר לגלח גם באופן שיצא למזונות. וראה בהגהות וציונים (כרש"י) האם אכן הגירסא בדבריו שרבי יהודה חולק בכך. וראה עוד בהערה לעיל בביאור שאלת הגמרא 'ואלא למזונות', בשם הרא"ש.

מא. ועל כך אמר רבי יהודה, 'מפני שיצא שלא ברשות', שהוא סובר שהיוצא להרווחה דומה ליוצא לשוט, ונחשב יוצא שלא ברשות. וחכמים סוברים שאופן כזה דומה ליוצא למזונות, ונחשב יוצא ברשות. ר"ן (ד"ה נראין).

מב. מיוחס לרש"י (ד"ה קטן). והריטב"א (ד"ה אמר שמואל) קילס פירוש זה, משום שאם צריך לגלח את הקטן לצורך תיקון גופו או לצורך רפואה, בודאי שמותר לגלחו בחול המועד, ואפילו אם נולד קודם המועד, שהרי אפילו מבהמה אין מונעים רפואה בחול המועד, כמבואר בברייתא לעיל (י:), ועל כרחך שהכוונה היא לצער מועט שיש להקטן משערו. וראה עוד בביאור דברי המיוחס לרש"י בילקוט ביאורים.

מג. מיוחס לרש"י (ד"ה מעיקרא) ורש"י כת"י (ד"ה במועד). והר"ן (ד"ה במועד) כתב, שאם נתיר לגלח קטן בחול המועד, יבואו להתיר גם לגלח גדול בחול המועד.

מד. 'רב פנחס', כך היא הגירסא בגמרא להלן (ע"ב), וכך גרס הרשב"א (שו"ת, ח"א סי' קל), ואין הגירסא 'רבי פנחס'.

מה. **ראה** בדקדוקי סופרים שצריך לומר, 'כל אלו שאמרו מותרין לגלח במועד, מותרין לגלח בימי אבלן, הא אסורין לגלח במועד אסורין לגלח בימי אבלן', הכל בלשון רבים. וכעין זה גרס ברש"י כת"י (להלן ע"ב ד"ה הא, ד"ה דילמא) ובנמוקי יוסף (שם ד"ה ובגמרא).

ומנודה שהתירו לו חכמים וכן מי שנשאל לחכם והותר [א] [א]מטפחות הידים ומטפחות הספרים ומטפחות הספג [ב]הזבין והזבות והנדות והיולדות וכל העולין מטומאה לטהרה[ב] הרי אלו מותרין ושאר כל אדם אסורין: **גמ'** ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין כדתנן [א] [ג]אנשי משמר ואנשי מעמד אסורין לספר ולכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת ואמר [ג]רבה בר בר חנה אמר ר' אלעזר מ"ט [ד]כדי שלא יכנסו למשמרתן כשהן מנוולין הכא נמי כדי שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין בעי ר' זירא אבדה לו אבידה ערב הרגל[ג] כיון דאנים מותר או דלמא כיון דלא מוכחא מילתא לא אמר אביי [ה]יאמרו כל הסריקין אסורין סריקי בייתוס מותרין ולטעמיך הא דאמר רבי אסי אמר רבי יוחנן [ד]כל מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד התם נמי יאמרו כל הסריקין אסורין סריקי בייתוס מותרין הא אתמר עלה אמר מר בר רב אשי איזורו מוכיח עליו[ה] רב אשי מתני בעי ר' זירא אומן שאבדה לו אבידה ערב הרגל מהו כיון דאומן הוא מוכחא מילתא או דלמא כיון דלא מוכחא מילתא כי הנך לא תיקו: ממדינת הים: מתניתין דלא כר' יהודה דתניא [ו]ר' יהודה אומר הבא ממדינת הים לא יגלח מפני שיצא שלא ברשות אמר רבא לשוט דברי הכל אסור למזונות דברי הכל מותר לא נחלקו אלא להרויחא[ו] מר מדמי ליה כלשוט [ה]ומר מדמי ליה כלמזונות מיתיבי אמר ר' [ז]נראין דברי ר' יהודה כשיצא שלא ברשות ודברי חכמים כשיצא ברשות מאי שלא ברשות אילימא לשוט והאמרת דברי הכל אסור ואלא למזונות והאמרת דברי הכל מותר אלא פשיטא להרויחא אימא סיפא נראין דברי חכמים כשיצא ברשות מאי ברשות אילימא למזונות הא אמרת דברי הכל מותר ואלא להרויחא והא אמרת נראין דברי רבי יהודה בהא[ז] הכי קאמר נראין דברי ר' יהודה לרבנן כשיצא שלא ברשות ומאי ניהו לשוט שאפילו חכמים לא נחלקו עליו אלא להרויחא אבל לשוט מודו ליה ונראין דברי רבנן לר' יהודה כשיצא ברשות ומאי ניהו למזונות שאפילו רבי יהודה לא נחלק עליהם אלא להרויחא אבל למזונות מודה להו. אמר שמואל קטן הנולד במועד מותר לגלח[ו] במועד שאין לך בית האסורין גדול מזה במועד אין מעיקרא לא מתיב ר' פנחס [ח]כל אלו שאמרו מותר לגלח במועד מותר לגלח בימי אבלו הא אסור לגלח במועד אסור לגלח בימי אבלו

ואי

גמ' הכי גרסינן ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין כדתנן אנשי משמר כו' ואמר רבה בר בר חנה כו' עד כשהן מנוולים. ומאן דמתרשל ולא גילח מקמי רגל ומטי זמן עלייהו לגלח ברגל החמירו רבנן הואיל ולא מזרזי נפשייהו לספר מקמי רגל דלא להוי ברגל מנוולין, אם היו מגלחין במועד לא היו מגלחים לפני המועד ונכנסין לרגל כשהן מנוולין: **אבדה לו אבידה.** שלא היה לו פנאי לגלח קודם הרגל: **דלא מוכחא מילתא.** דלא ידעי כולי עלמא דאנוס היה, אלא יאמרו הוא מכוין להשהות עד המועד: **יאמרו כל הסריקין אסורין וכו'.** כלומר דבייתוס היה יכול לסרוק אלותיו בלי שהות לפי שהיה לו דפוס, ואעפ"כ אסרו משום דאמרי כל הסריקים כו', הכא נמי כיון דלא מיגליא לכולי עלמא אונסיה יאמרו כולי עלמא אסורין לגלח וזה מותר: **מי שאין לו אלא חלוק אחד.** נמי לאו מוכחא מילתא לכולי עלמא: **איזורו מוכיח עליו.** דמי שאין לו אלא חלוק אחד פושטו ומתעטף במקטרינו וחוגרו באיזורו ועומד ומכבס החלוק, ומודיע לכל שאין לו אלא חלוק אחד: **אומן.** כגון ספר, שהכל באים אצלו ערב הרגל ורואים שאבדה לו אבידה ואנוס הוא ואינו יכול לספר עצמו: **כי הנך.** דמתניתין דקתני מגלחין, דמידע לכל: **מפני שיצא שלא ברשות.** כלומר הואיל ולא יצא ברשות אחרים אלא ברצון עצמו לאו אנוס הוא: **לשוט.** אם יצא שלא לצורך, ולא יצא אלא כדי לשוט בעולם ולראותו, וחזר במועד: **דברי הכל אסור.** לגלח במועד: **למזונות.** שיצא לחזר אחר מזונות, שאין לו מזונות וחזר במועד אחריהן[ו], דברי הכל מותר לגלח במועד לפי שיצא באונס: **להרויחא.** שיש לו נכסים הרבה ויצא כדי להרויח יותר: **נראין לי דברי רבי יהודה.** דאסר בגילוח לבא ממדינת הים, כשיצא שלא ברשות: **ודברי חכמים.** המתירין כשיצא ברשות: **אילימא לשוט.** דקאמר רבי נראין דברי ר"י ביצא לשוט דהיינו שלא ברשות, הא אמרת וכו', ומאי נראין דברי רבי יהודה הלא שניהם מודים בה, אלא פשיטא להרווחא, ואשמעינן דנראין לו דברי ר' יהודה שאוסר בגילוח: **והא נראין דברי רבי יהודה בהא.** וקשיא דרבי אדרבי, דברישא נראה לו דברי ר"י לאסר בהרווחא ובסיפא נראה לו דברי חכמים דמתירין הרווחא, אלא ודאי איכא למשמע מהכא דלאו הכי הוא כדקאמרת דבלשוט ובמזונות פליגי[ס]: **ה"ק.** לאו היתר דידיה אשמעינן ולא רואה אני קאמר, אלא פלוגתייהו קמ"ל במאי פליגי, נראין דברי ר"י האוסר לחכמים וכו': **קטן הנולד במועד.** ולו שערות גדולים, מותר לגלח במועד שער ראשו המצערו: **שאין לך בית האסורין גדול מזה.** ממעי אמו שהיה שם, ואנוס הוא: **מעיקרא לא.** דאם נולד קודם הרגל אינו מגלח ברגל, הואיל והיה יכול לגלח קודם הרגל:

ואי

ומנודה וכו' ושנשאל. בירושל' מקשה (א) הני למה התירו והלא פשע שלא בא לפני המועד לפני חכמים להתיר לו ומשני שכלו לו שלשים יום של נדוי במועד דאין נדוי פחות משלשים יום[ט] וכן מי שנשאל לחכם מוקי לה כשבא בחול המועד אי נמי לפני המועד לא מצאו (ב) בו פתח וגילוח הראש נמי אסור במועד דהא אמר בגמ' שלא יכנסו לרגל מנוולין ואין לך ניוול גדול מזה ושמא לא קאי טעמא בגמרא אלא אשארא אבל גילוח של ראשו אסור משום מלאכה אפילו במקום אונס ושאר גילוח[ט] דבעי בגמרא מאי טעמא אסורין והיינו גילוח של יפוי דהוה לן למישרי לצורך המועד אע"פ שהיא מלאכה אבל גילוח כל הראש אסור משום מלאכה והני (ג) כגון נזיר ומצורע הוא דשרי משום מצוה ולפי זה אסור לגלח ראשו במועד ועוד יש לפרש שנראה שמותר לגלח ראשו במועד וא"ת מאי קא משמע לן נזיר ומצורע יש לומר דס"ד דאסור שלא ישהו קרבנותיהן[י] קא משמע לן דשרי ואי מיירי הכא בשלא היה להן פנאי דוקא והוא כדבעי למימר בגמרא[כ] יש לומר דהכי קאמר דנזיר ומצורע העולין מטומאה לטהרה דוקא שעולין עתה אבל עולין מטומאה לטהרה מקודם רגל אסורין:

ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין. אע"פ שהוא מלאכה היה לנו להתירה לצורך המועד (ד) א"נ [אף] שיש מלאכות אסורות במועד שאין בהן טורח כגון פרקמטיא[ל] מכל מקום זה שהוא ליפוי ראוי להתיר לכבוד מועד ויש מפרשים דקאי על גילוח הראש דאסרינן משום טירחא מכל מקום מקשה דהיה לו להתיר לצורך המועד ואין זה (ה) נוטה לפי מה שפירש' המשנה[מ] דגילוח כל הראש מלאכה גמורה ואסור: **שאין** לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו במועד. ואם תאמר היאך יכבסנו במועד אם כן ישאר במועד בלא חלוק בשעת כיבוס וכמו כן היה יכול לכבס קודם המועד ויהיה בלא חלוק בשעת כיבוס וכי תימא כשכבסו קודם מועד ומשום הכי מותר לכבסו במועד[נ] א"כ תרתי נמי אם יתלכלכו למה נאסור לו והלא לא פשע י"ל דדי לו בשתי חלוקין אחד ליו"ט ראשון ואחד לי"ט אחרון בירושלמי אמרו בגדי קטנים מותר לכבסן במועד דניכרים שהם קטנים ומלוכלכין כמי שאין לו אלא חלוק אחד (ו): **אומן** שאבדה לו אבידה ערב הרגל. פירש בקונטרס דאומן מבעי' ליה אבל בני העיר אע"פ שאין להם (ז) אומן אחר לא מיבעיא ליה דפשיטא דאסורים יש להסתפק אם חלה ונתרפא אם מותר לגלח אם מוכחא מילתא כי הני: **מתני'** דלא כר"י. תימה לוקמא אפילו כר"י ולמזונות אפי' רבי יהודה מודה ושמא כיון דקתני ר"י אומר הבא וכו' משמע שבא לחלוק על המשנה: **אלא** להרווחא והא אמרת נראין דברי ר"י בהא. נראה דל"ג ועוד מכלל דפליגי רבנן אפילו למזונות[פ] ובההיא פ"ק דשחיטת חולין (דף יב.) (ח) נראין דברי רבי יהודה שמלאה באספה ל"ג ועוד:

עשה

עין משפט נר מצוה

ג א מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה כא טוש"ע א"ח סי' תקלד סעיף א:
ד ב מיי' שם:
ה ג ד מיי' פ"ו מהל' כלי המקדש הלכה יא ופ"ז מהל' י"ט הל' יט ופ"א מהל' ביאת מקדש הלכה יב:
ו ה מיי' פ"ז מהלכות י"ט הל' יח טוש"ע א"ח סי' תקלא סעיף ד:

◆

משנת ראשונים

וכן מי שנשאל לחכם והותר. שהיה נדור בנזיר שלא לגלח, ובתוך הרגל נשאל לחכם והותר, וקודם הרגל לא היה יכול לגלח שהיה בדעתו לגמור נזירותו, או שלא מצא חכם להתיר לו עד עכשיו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ומטפחות הספרים. שכורכין בהן הספרים, הואיל והעם בטילין רוחצין אותן לא שנא מטפחות של ספר תורה של רבים, ולא שנא מטפחות של סיפרי יחידים. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

שהתינוקות מכסים בהם הספרים בשעה שהם לומדים, או המטפחות גוללים בהם ספרי תורה, ומשום כבוד ספרים הותרו לכבס. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

פירוש, אלונטית מכבסין אותם במועד, ואפילו כיבסן לפני המועד. וטעמא הוי משום שמתלכלכין תמיד וצריכין כיבוס תדיר, דאין הכיבוס אסור אלא שלא יכנסו לרגל מלוכלכין, ואלו כיון שמתלכלכין תמיד מותר לכבסן במועד. **[הלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורג]**

הזבין והזבות והנדות והיולדות וכל העולין מטומאה לטהרה. משום דדייבי תדיר הם מלכלכים בגדים יותר, וכן נידות ויולדות צריכין להן הרבה בגדים. ולגבי כבוס בגדים מייתי להו מכללא דכל העולה מטומאה לטהרה, אבל באידך בבא קמייתא דמתני' דגבי גלוח לא הוה צריך למיכלל כל העולה מטומאה לטהרה, דהתם לא מצינו עולה מטומאה לטהרה שטעון גלוח אלא מצורע לחודיה וההוא תניא בהדיא, אבל הכא איכא טובא עולין מטומאה לטהרה שטעונין כבוס, וכייל להו בלשון קצרה, והני דתדירי טפי תנינהו בהדיא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. דוקא באנשי משמר מצאנו היתר זה, אבל במועד לא הותר לגלח כלל לא בכבוד שבת ולא בכבוד יו"ט. וטעמא דמילתא נ"ל שאם תתיר לגלח בחמישי במועד מיעקרא תקנתא דרבנן, שההדיוטות סוברים שמפני שהגילוח נחשב עבודה נאסר במועד כמו שנאסרו שאר העבודות, ואם יראו שבחמישי מגלחין יגלחו נמי בכל המועד, אבל אנשי המשמר שהוא חול גמור יודעים שלא נאסר מחמת עבודה, אלא כדי שלא יעלו למשמרתן כשהם מנוולים, הילכך אם יתירו החמישי לא יבואו להתיר כל ימי השבוע. **[תוס' רי"ד]** **מ"ט כדי שלא יכנסו למשמרתן וכו'.** מה טעם אסורין לספר ולכבס כשהן במשמרתן, והלא כל שכן שהיה ראוי שיהא מצוה לגלח ולא יהיו מנוולים בעבודתם. **[ריטב"א]** **יאמרו כל הסריקין אסורין.** לכך נקראו סריקין לפי שמציירין אותם בכלי שהוא כמין מסרק. **[רבינו מנוח]** **איזורו מוכיח עליו.** כשהוא מכבס חלוקו והוא הולך בלא חלוק אינו חגור איזור, שאינו רוצה להדק את בגדי הצמר אל בשרו מפני שהם קשים, והכל יודעים שאין לו אלא חלוק אחד אלא אותו שהוא מכבס, לא נפיק מיניה חורבה, אבל הכא ליכא הוכחה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **מתני' דלא כרבי יהודה.** ולא שייך הכא למימר יאמרו הסריקין אסורין, דקלא אית לה למילתא יציאת האדם על מה היא. והראב"ד פירש, ר' יהודה אומר הבא ממדינת הים לא יגלח מפני שיוצא שלא ברשות. פי' שאסור לצאת מארץ ישראל חוצה לארץ, וכיון שלא היה לו מתחלה לצאת, אם בא במועד לא נתיר לו לגלח ולכבס מפני אונסו. **[תוס' הרא"ש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) תענית טו:, ב) [שם יז. ע"ש], ג) פסחים לז. חולין קז:, ד) חולין שם [לקמן יח.] תענית כט:, ה) עיין תוס' תענית שם ד"ה מי, ו) [תוספתא פרק ב], ז) [תוספתא שם], ח) [לקמן יז: תוספתא פ"ב], ט) לקמן טז., י) עי' לקמן סוע"ב (ועי' רש"י כת"י סוף עמוד הקודם), כ) לקמן יז:, ל) לעיל י:, מ) ועיין רש"י כת"י ורש"י תענית כט: ד"ה חולו ובתוס' לקמן יח. ד"ה אע"ג, נ) יומא לא ע"ב.

◆

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה ומנודה כו' בירושלמי מקשה וא"ת הני למה התירו: (ב) בא"ד א"נ לפני המועד לא מצאו לו פתח וגילוח כל הראש נמי אסור כו' אשארא אבל גילוח של כל הראש אסור משום: (ג) בא"ד והני דוקא כגון נזיר ומצורע כו' אסור לגלח כל ראשו במועד כו' שמותר לגלח כל ראשו: (ד) ד"ה ושאר כו' א"נ אע"פ שיש דברים אסורות במועד שאין בהן מלאכה אלא טורח כגון פרקמטיא: (ה) בא"ד ואין זה נראה לפי מה שפי': (ו) ד"ה שאין כו' כמי שאין לו אלא חלוק אחד דמי הס"ד: (ז) ד"ה אומן כו' אע"פ שאין להם אלא אומן אחד לא מיבעיא ליה: (ח) ד"ה אלא כו' פ"ק דשחיטת חולין דקאמר נראין דברי ר' יהודה שמלאה באספה נמי ל"ג ועוד:

◆

רש"י כת"י

מטפחות ידים. שמנגבין בה את הידים בשעת אכילה. **מטפחות ספרים.** מטפחות שגולל בו ספרו. ל"א מטפחות סַפָּרים זו היא כסות שנותן המסתפר על כתיפיו מפני השער וכן המגלח לבא ממדינת הים וליוצ' מבית האיסורין צריך לכבס אותה מטפחת אע"פ שנכבסה קודם המועד צריך לכבסה תדיר. **מטפחות הספג.** שמנגבין בה פניו ידיו ורגליו כל היום או כשיוצאין מבית המרחץ לשון עלה ונסתפג[ס]. **וכל העולים וכו'.** מותרין לכבס בגדיהם. **מאי טעמא אסורין.** דגילוח שמחה [היא לאדם] וליִשתרי. **אנשי משמר.** כ"ד משמרות של כהנים ושל לוים. **אנשי מעמד.** משפחת ישראל שהעמידו בערי ישראל ובירושלים לכל משמר ומשמר אותן שבערי ישראל כשהגיע משמרת עבודת כהנים (אם) היו מתפללים בעריהם על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון ואותן שבירושלם היו עומדין על גביהן בשעת הקרבת תמידין ומוספין של צבור כדאמרינן (תענית כז.) האיך קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו ולפיכך היו הללו אנשי מעמד מזומנין שם שאי אפשר שיהיו כל ישראל עומדין שם בירושלם ורואין קרבנם וכולן אסורין לספר ולכבס בשבת שלהן שאם אתה מתירו נמצא משהא עצמו לספר ולכבס עד באמצע השבת שלו ויכנס למשמרתו כשהוא מנוול הילכך אסור כדי שיסתפר קודם למשמרתו. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] [פרש"י ע"ז לקמן יח ע"א ותוס' שם ע"ב] (גליון): ב] עיין תוס' לקמן יח ע"ב ד"ה העולים ששייך לכאן ועי"ש ברש"ש: ג] בכת"י נוסף מהו: ד] בכת"י להרווחה (בכל הענין): ה] בכת"י נוסף ועוד מכלל דפליגי רבנן אפילו לשוט והא אמרת דברי הכל אסור. וכ"ה בכת"י של רש"י שלפנינו ובריטב"א, ועי' רש"י כת"י (ועי' תוס' שמחקוהו): ו] צ"ל לגלחו, וכ"ה בכת"י וראשונים (דק"ס): ז] תיבת "אחריהן" מיותר (רש"ש): ח] בכת"י דבלשוט ובמזונות לא פליגי אלא בהרווחא פליגי (ועי' רש"ש): ט] צ"ל ושאר גילוח הוא דבעי (רש"ש): י] צ"ל שפירשתי במשנה [בדיבור הקודם] (רש"ש): כ] צ"ל אפילו לשוט (רש"ש, דק"ס), עי' אות ה:

ואי אמרת קטן אית ביה פלוגתא נמצאת אבילות נוהגת בקטן והתניא מקרעין לקטן מפני עגמת[א] נפש אמר רב אשי מי קתני הא אסורין דלמא יש מהן אסור ויש מהן מותר אמימר ואי תימא רב שישא בריה דרב אידי מתני הכי אמר שמואל קטן מותר לגלחו במועד לא שנא נולד במועד ולא שנא נולד מעיקרא אמר רב פנחס אף אנן נמי תנינא כל אלו שאמרו מותר לגלח במועד מותר לגלח בימי אבלו הא אסורין לגלח במועד אסורין לגלח בימי אבלו אי אמרת קטן אסור נמצאת אבילות נוהגת בקטן ותניא מקרעין לקטן מפני עגמת נפש אמר רב אשי מי קתני הא אסורין דלמא יש מהן אסור ויש מהן מותר. אבל אינו נוהג אבילותו ברגל שנאמר ושמחת בחגך אי אבילות דמעיקרא הוא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד ואי אבילות דהשתא הוא לא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים. מנודה מהו שינהוג נידויו ברגל אמר רב יוסף תא שמע דנין דיני נפשות ודיני מכות ודיני ממונות ואי לא ציית דינא משמתינן ליה ואי סלקא דעתך אינו נוהג נידויו ברגל משומת ואתי מעיקרא אתי רגל דחי ליה השתא משמתינן ליה אנן א"ל אביי ודלמא לעיוני בדיניה דאי לא תימא הכי דיני נפשות דקתני ה"נ דקטלין ליה והא קא מימנעי משמחת יום טוב דתניא ר"ע אומר מנין לסנהדרין (שראו בא') שהרגו את הנפש שאין טועמין כל אותו היום ת"ל לא תאכלו על הדם אלא לעיוני בדיניה ה"נ לעיוני בדיניה א"ל אם כן נמצאת מענה את דינו אתו מצפרא ומעייני בדיניה ועיילי ואכלי ושתו כולי יומא והדר אתו בשקיעת החמה וגמרינן[ג] לדיניה וקטלו ליה אמר אביי ת"ש ומנודה שהתירו לו חכמים אמר רבא מי קתני שהתירוהו חכמים[ד] שהתירו לו חכמים קתני דאזל ופייסיה לבעל דיניה ואתי קמי דרבנן ושרו ליה. מצורע מהו שינהיג צרעתו ברגל אמר אביי תא שמע והנזיר והמצורע (א) מטומאתו לטהרתו הא בימי טומאתו נהיג לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא בימי טומאתו דלא נהיג אבל לטהרתו ניגזור שמא ישהה קרבנותיו קמ"ל אמר רבא ת"ש והצרוע לרבות כהן גדול והא כה"ג דכל השנה כרגל לכולי עלמא דמי דתנן כהן גדול מקריב אונן ואינו אוכל שמע מינה נוהג צרעתו ברגל שמע מינה. אבל אסור בתספורת מדקאמר להו רחמנא לבני אהרן ראשיכם אל תפרעו מכלל דכולי עלמא אסור[ע]

מנודין

ואי אמרת בקטן אית ליה פלוגתא. חילוק, דנולד קודם הרגל אינו מגלח ברגל, ואית לן[ו] למימר הואיל ואסור לגלח ברגל אסור לגלח נמי בימי אבלו, א"כ נמצאת אתה אומר[ז] אבילות אפילו בקטן: **מקרעין** לקטן. את בגדיו: **מפני עגמת נפש.** שיבכו הרואין וירבו בכבוד המת, ולא מפני שהוא אבל: **מי קתני הא אסורין.** דמשמע[ח] האסורין לגלח במועד אסורין לגלח באבל: **יש מהן אסורין.** בשאר כל אדם שאסורין לגלח במועד (ב) אסורין לגלח בימי אבלן: **ויש מהן מותרין.** כגון קטן זה שנולד קודם הרגל שאסור לגלח ברגל מותר לגלח בימי אבלו: **אתי עשה דרבים.** ושמחת: **ודחי עשה דיחיד.** אבל, דכתיב (ירמיה ו) אבל יחיד עשי לך: **דהשתא.** שאירעו במועד: **דנין דיני נפשות.** במועד, אבל לא ביום טוב, שאסור משום שבות, ודייקינן מינה מדדנין במועד מכלל דאי לא ציית נמי משמתינן ליה במועד: **אתי רגל ודחי ליה.** שאינו נוהג נדוי ברגל: **דלמא לעיוני.** הא דתני דדנין לא אמרי' דלימא איש פלוני חייב איש פלוני זכאי ואיכא[ט] למידק מינה דאי לא ציית משמתינן ליה, אלא מעייני בדין ולא אמרי ליה כלום: **מענה את דינו.** דכי לא אמרו ליה דינו לאלתר דעייני ביה הוה ליה עינוי הדין: **אלא.** לעולם דנין דינו וגומרין ממש במועד, ואיכא למידק מינה אי לא ציית משמתינן ליה, ואיכא למשמע מינה דנוהג נמי ברגל, ודאמרת א"כ מימנע[י] משמחת י"ט הכא במאי עסקינן דאתו מצפרא כו': **ת"ש מנודה שהתירו לו חכמים.** קא סלקא דעתך התירו לכל מנודה נידויו ברגל, דאין נידוי נוהג ברגל: **דאזיל ופייסיה לבעל דיניה.** ברגל, והתירו לו חכמים ב"ד שבאותו דור: **שינהיג צרעתו.** שלא יבא אל תוך המחנה ולא יגלח: **הא בימי טומאתו נוהג.** צרעתו ברגל: **ניגזור.** שלא יהא מגלח במועד, דכיון דגילח צריך להביא קרבן, ושמא משהה קרבנותיו עד ליום טוב האחרון ומקריבן ואסור להקריב קרבנות יחיד בי"ט: **לרבות כ"ג.** שנוהג בו צרעת: **הא כהן גדול כל השנה לדידיה כרגל לכולי עלמא דמי.** דתנן כ"ג מקריב אונן, מדאמר לו אהרן למשה ואכלתי חטאת היום (ויקרא י) ולא אמר למשה והקרבתי מכלל דהקרבה באנינות, ולמדנו דכ"ג מקריב אונן, אבל כולי עלמא בשאר ימות השנה אונן אינו משלח קרבנותיו, כדאמרינן לקמן (דף טו:) שלמים בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא אונן, וברגל משלח, וכהן גדול אונן מקריב כל השנה אלמא כל השנה לדידיה כרגל דמי, וקתני דנוהג בו צרעת, תיפשוט דכל מצורע נוהג צרעתו ברגל: **אל תפרעו.** גידול שער, והאי קרא גבי מיתת נדב ואביהוא כתיב, ומדאצטריך קרא למישרי להו מכלל דאחריני אסורין: [פ]**מצורעין.** אע"ג דכתיב[צ] וראשו יהיה פרוע הא דריש[ק] ליה לקמן[ר] להאי פרוע למילתא אחריתי:

מנודין

עשה דיחיד. משמע דאבילות איכא עשה דאורייתא מדלא קאמר ודחי עשה דרבנן והאי דקאמר לעיל (דף יא:) לא מבעיא ימי אבלו דרבנן היינו עשיית מלאכה דנפקא לן (לקמן טו:) באסמכתא מוהפכתי חגיכם לאבל אבל גוף האבילות דאורייתא מיהו נראה לי דשמחת הרגל נמי דרבנן ושמחת היינו בשלמי שמחה כדאיתא בחגיגה (ח.): **מהו** שינהוג נידויו ברגל. [א] והקשה הרב הא ליכא אלא עשה (ג) ואין עשה דוחה עשה ואפילו עשה ליכא אלא עזרא גזר כדלקמן (דף טז.) והא לאו קושיא היא דהא נידוי דחי לאו דמקלל חברו דאיכא לאו ושמא מסוטה ילפינן ועוד כיון שעבר על דברי הדיינין הרי יש כאן עשה דרבים: **ואי** לא ציית דינא משמתינן ליה. תימה לימא דאי לא ציית דינא נחתינן לנכסיה [ב] מיהו פריך שפיר: **ממנעי** משמחת י"ט. הקשה בתוס' הר"א היכי קשה ליה דהא ממנעי משמחת י"ט מאכילה ושתיה וגוף ההריגה דהוא מלאכה לא חיישינן ונראה לי מדאסר רחמנא הבערת בת כהן בשבת[י] מכלל דבמועד שרי אי נמי כיון שהיא מצוה לצורך י"ט קרינא בה: **נמצאת** אתה מענה את דינו. קשיא לן דבפ' אחד דיני ממונות (סנהדרין דף לה.) בשמעתין דלפיכך אין דנין (בשבת[מ]) מוכח דעינוי הדין לא שייך עד שילינוהו אחר שיגמור הדין וכי תימא לעיוני דהכא היינו גמר דין ולא יהרגוהו עדיין עד אחר הרגל א"כ אמאי פריך לימא לעיוני בעלמא בלא גמר דין ולא יעשוהו[נ] גמר דין עד אחר המועד וי"ל דמשתכחי אף על גב דאיכא סופרי דיינין הכותבים דברי כל אחד מ"מ הסברא אשר בלב משתכח ומהאי טעמא אמרינן (שם) דאין דנין בערב שבת דליבא דאינשי אינשי: **אמר** אביי ת"ש מנודה שהתירו כו'. אביי לטעמיה דדחי ודלמא לעיוני ואין חושב ראייה להוכחה דלעיל ואע"ג דדחי דאי לא תימא דקאמ' לא חש באותו דיחוי [ג] ואפי' נראה דיחוי ה"נ מסתברא מ"מ נוכל לומר לעיוני בלאו הכי נמי מסתברא: **והא** כ"ג דכל השנה כולה כרגל כו'. משמע דאם אין מנודה נוהג נידוי ברגל הוא הדין כ"ג אינו נוהג נידוי כלל וקשה דהא[ס] כ"ג דן ודנין אותו ואי לא ציית דינא (לא) משמתינן ליה ולמאי דפרישית לעיל [ד] דנוכל לומר למיחת לנכסיה ניחא:

מנודין

עין משפט
נר מצוה

ז א מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה ד טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף כז:
ח ב מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יט טוש"ע א"ח סי' תקלא סעיף ו:
ט ג מיי' פ"י מהלכות אבל הלכה ג ח טוש"ע א"ח סי' תקמח סעיף א:
י ד טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף א:
יא ה ו מיי' פ"ז מהל' י"ט הלכה יב טוש"ע א"ח סי' תקמח סעיף י:
יב ז מיי' פ"ג מהל' סנהדרין הלכה ד סמג לאוין רל:
יג ח מיי' שם הלכה ה:
יד ט מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:
טו י מיי' פ"ב מהלכות ביאת המקדש הל' ו:
טז כ מיי' שם הל' ח:
יז ל מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו:
יח מ מיי' פ"ה מהל' אבל הל' א ג סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' של סעיף א:

◆

תורה אור השלם

א) וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: [דברים טז, יד]

ב) לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנֵנוּ: [ויקרא יט, כו]

ג) וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא: [ויקרא יג, מה]

ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

◆

רבינו חננאל

אסור לגלחו במועד. **והתנן כל אלו שאמרו מגלחין במועד** מותר לגלח בימי אבלו הא אסור לגלח במועד אסור לגלח בימי אבלו ואי אמרת קטן הנולד קודם הרגל אסור לגלח במועד נמצאת אתה אומר אבלות נוהגת בקטן. ותניא מקרעין לקטן מפני עגמת נפש. **ודחי רב אשי מי קתני האסורים** לגלח במועד אסורים לגלח בימי אבלן מדוקיא הא אסורין בכאן אסורים בכאן שמעי' מיניה דילמא יש מהן אסור ויש מהן מותר א) וכי קתני הא אסורה קתני. **איכא דאמרי קטן הנולד** בין ברגל בין קודם לרגל מותר לגלחו במועד. אין אבלות נוהגת ברגל דאי אבלות מעיקרא דהא חלה עליה אתי עשה דרבים ושמחת בחגך דהיא שמחה לישראל כולו ודחה עשה דיחיד וכ"ש אבלות דרגל דאכתי לא חיילא עליה דעשה דרבים דחה לה. **מנודה מהו לנהוג נדויו ברגל.** פשיט רב יוסף ת"ש דנין במועד דיני נפשות ודיני ממונות ודיני מכות. וכיון דדיינינן ליה אי לא צאית דינא משמתינן ליה ואי ס"ד אין נוהג נידויו ברגל מאן דמשמת מקמי רגל אתי רגל דחי ליה השתא משמתינן ליה. **ופריק אביי דילמא האי דנין דקתני עיונא בדינא בעלמא.** דאי לא תימא [הכי] דנין דיני נפשות דקתני דינא ממש הוא פסקינן לדיניה וקטלינן ליה במועד. הא מימנעי דייני משמחת י"ט. דתניא ר"ע אומר מנין לסנהדרין שהרגו את הנפש שאין טועמין כו' ולא איפשיטא בהדיא. וקי"ל דהלכתא כרבא ומסקנא דשמעתא כוותיה סלקא: **מצורע אסיקנא** שנוהג צרעתו ברגל. **אבל אסור בתספורת** שנא' ראשיכם אל תפרעו לבני אהרן מכלל דכ"ע אסור. ב) כר"א דאמר וראשו יהיה פרוע אין פרוע אלא גידול שער דברי רבי אליעזר וכן

חשק שלמה על ר"ח א) אולי צ"ל וכי קתני אסורה הא התירא קתני. ב) נראה דחסר כאן וצ"ל מצורע אסור בתספורת כר"א.

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [לקמן דף כו:], ב) [תוספתא פ"ב ע"ש], ג) סנהדרין סג. ע"ש, ד) [לעיל יג:], ה) [לקמן טו.], ו) יומא יג: הוריות יב: [ב"ק קי. זבחים לט.], ז) ביצה דף לו: עי"ש, ח) תורה אור ג, ט) טו., י) שבת קו. יבמות ו:, כ) [סנהדרין יח. ע"ש], ל) יחזקאל כד יז.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' ת"ש והנזיר והמצורע העולה מטומאתו: (ב) רש"י ד"ה יש מהן וכו' לגלח במועד יש מהן אסורין לגלח: (ג) תום' ד"ה מהו כו' הא ליכא אלא עשה דיחיד ואין עשה דיחיד דוחה עשה דרבים ואפילו עשה ליכא:

◆

הגהות מהר"ב
רנשבורג

א] תוס' ד"ה מהו שינהיג וכו' והקשה הרב כו' אלא עזרא גזר כדלקמן. עיין ריטב"א דבור המתחיל מנודה: ב] ד"ה ואי לא ציית כו' מיהו פריך שפיר. עיין יד דוד: ג] ד"ה אמר אביי כו' אביי לטעמיה כו' ואפילו נראה דיחוי ה"נ מסתברא כו'. בספריסס היה הגירסא א"ל אביי ודלמא לעיוני ה"נ מסתברא דאי לא תימא הכי כו' וק"ל: ד] ד"ה והא כ"ג כו' ולמאי דפרישית לעיל. בד"ה ואי לא ליית:

◆

גליון הש"ס

גמ' נמצאת אבלות נוהגת בקטן. ק"ל הא אדרבה כיון דבקטן לא שייך אבלות אין זה יוצא מן הכלל דכל שאסור במועד אסור בימי אבלו דימי אבלו היינו במי שהוא אבל משא"כ קטן דאינו אבל ובמועד אינו איסור על הקטן רק על המגלח אבל באבל דהמגלח אינו אבל ועל קטן ליכא איסור ולע"ג: שם מי קתני הא אסורין. כעין זה זבחים קב ע"א: שם לא מיבעיא קאמר. עיין לקמן דף יח ע"ב תוס' ד"ה העולים: שם מכלל דכולי עלמא אסור. עיין לקמן דף כ"ג ע"ב תוס' ד"ה ואינו אוכל:

◆

רש"י כת"י

ה"ג **הא אסורין** לגלח במועד אסורין בימי אבלן **ואי אמרת קטן.** אית חילוק דאם נולד קודם המועד אסור לגלחו כיון דדייקינן הא אסורין לגלח במועד אסורין בימי אבלן נמי' דאבל אסור לגלח את בנו קטן ונמצא אבילות נוהגת בקטן כלומר מקרעין בגדיו לקטן בנו של אבל. **מפני עגמת נפש.** שירבו וידברו בכבוד המת אבל משום תורת אבילות לא. **מי קתני.** בבריתא אסורין[ס] לגלח במועד אסורין לגלח בימי אבלן. **דילמא.** הכי קאמר כל אלו שאמרו מותרין במועד כולן מותרין לגלח בימי אבלן אלא[ע] יש מהן מותרין בימי אבלן כגון קטן הנולד לפני הרגל ויש מהן אסורין שאר כל אדם. **מתני הכי.** דבהדי' מפרש שמואל למלתיה לא שנא נולד במועד ולא שנא קודם המועד והאי דקשיא ליה לישנא קמא השתא מסייע. **רב [אשי].** אמ' מיהא לא תסייע מי קתני האסורין וכו'. **אי אבילות דמעיקרא הוא.** שחלה קודם המועד עליו. **עשה דרבים.** ושמחת שכל ישראל עושין ביחד שמחת יום טוב. **עשה דיחיד.** דקאמ' רחמנא ליחזקאל[ל] האנק דום התאנח ודום כאבל (מאי שנא האנק מכולהו). **ואי אבילות דהשתא.** שמת לו מת בתוך המועד וכבר חלה שמחת יום טוב כל שכן דלא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים. **מנודה מהו.** דאבל פשיט' ליה שאבילותו מפסיק במועד אלא מנודה ומצורע מבעיא לי וכן כולהו איתך (אבל) בשיטה זו. **דנין.** במועד וביום טוב אין דנין [דתנן (ביצה לו:) אלו הן משום רשות לא דנין] וכו' וכיון דדנין ודאי אי לא ציית לדינא משמתינן ליה ואי ס"ד וכו'. **והשתא משמתי' ליה.** אי לא ציית לדינא בתמיה אלמא נוהג נדויו ברגל. אמ' ליה **אביי ודלמא.** הא דקתני דנין לעיוני דמעיינין בדיניה ומתרינן ליה לאלתר ואי לא ציית לא משמתינן ליה עד לאחר המועד ופתותי הוא דפתח ליה נהי דליכא לשהויי למפתח לדינא בתר דעיינוה דילמא משתכחי להו לדינייהו וטעמ' כדמפ' בסנהדרין (לה.) אבל דינא לא מקיימינן ליה לאלתר. **אלא.** לאו לעיוני ומקטל לא קטלינא ליה עד לאחר המועד. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים א] [גי' הערוך אגמת ע"ש] (גליון) וכ"ה בכת"י (גם להלן): ב] [אלא כצ"ל וכ"ג רש"י (גליון): ג] [צ"ל וגמרי יעב"ץ] (גליון) וכ"ה בדפו"ר. ובכת"י וראשונים הגי' אתו סמוך לשקיעת החמה וגמרי (וכ"ה נכון דדיני נפשות גומרין ביום, דק"ס): ד] בכת"י ליתא תיבת "חכמים", וכך היא הגירסא בכל הספרים. ויש גורסים "מי קתני שהתירו חכמים", והגירסא הזאת נכונה יותר (ריטב"א ע"ש וברש"י כת"י), ועי' רש"ש: ה] בכת"י אסורין: ו] בכת"י נוסף נמי: ז] בכת"י אתה נוהג אבילות בקטן: ח] בכת"י מי קתני האסורין, ויש למחוק תיבת "דמשמע" שאין לו שום הבנה (דק"ס): ט] בכת"י דאיכא: י] נדצ"ל מימנעי: כ] שייך לדף טו ע"א: ל] נדצ"ל הא איכא דדריש ליה (וכעי"ז ברש"י כת"י): מ] [צ"ל בע"ש] (גליון) נ] צ"ל ולא יעשו (באה"מ): ס] נדצ"ל האסורין: ע] נראה דחסר וצ"ל אלא האסורין במועד יש מהן:

18/06/2018אוצה

וְאִי אָמְרַתְּ כדברי שמואל שבענין גילוח **קָטָן** במועד, **אִית בֵּיהּ פְּלוּגְתָּא** - יש בו חילוק זה, שאם נולד לפני הרגל אסור לגלחו במועד, אם כן קטן הנולד לפני ימי אבלו, והיינו שלאחר שנולד מת אחד מקרוביו, יהא אסור לגלחו[א], וכפי המדוקדק מהברייתא שבאופן שאסור לגלח במועד כמו כן אסור לגלח בימי אבלו, מעתה **נִמְצֵאת** אתה אומר, שתורת **אֲבֵילוּת נוֹהֶגֶת בְּקָטָן, וְהָתַנְיָא** - והרי שנינו בברייתא שאין אבילות נוהגת בקטן, ששנינו **מְקָרְעִין לְקָטָן** את בגדיו[ב] כשמת אחד מקרוביו, **מִפְּנֵי עָגְמַת נֶפֶשׁ** - כדי שיבכו הרואים וירבו בכבוד המת. ומשמע שרק מטעם זה מקרעין לקטן, אבל לא מפני חובת הקטן באבילות, שאין עליו חובת אבילות. וכיון שאין דיני אבילות נוהגים בקטן מדוע יהא אסור לו לגלח בימי אבלו[ג].

מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב אַשִׁי, מִי קָתָנֵי** - וכי שנינו בברייתא את מה שדייק רב פנחס '**הָא אֲסוּרִין** לגלח במועד, אסורין לגלח בימי אבלם', הרי לא נאמר בברייתא אלא לצד אחד, דהיינו שאלו המותרים לגלח במועד מותרים לגלח גם בימי אבלם, אך לענין אלו האסורים לגלח במועד, **דִּלְמָא** - יתכן לומר בדעת הברייתא, **שֶׁיֵּשׁ מֵהֶן שֶׁאָסוּר** להם לגלח בימי אבלם, **וְיֵשׁ מֵהֶן שמוּתָּר** להם לגלח בימי אבלם, כגון קטן הנולד לפני הרגל, שאף שאסור לו לגלח במועד, מותר לו לגלח בימי אבלו.

הגמרא מביאה את המשא ומתן בין האמוראים באופן אחר:
אֲמֵימַר וְאִי תֵּימָא רַב שִׁישָׁא בְּרֵיהּ דְּרַב אִידִי מַתְנֵי הָכִי - אחד מהם היה שונה כך, **אָמַר שְׁמוּאֵל, קָטָן מוּתָּר לְגַלְּחוֹ בַּמּוֹעֵד**, ופירש שמואל את דבריו ואמר, **לָא שְׁנָא** - אין הדין שונה בין אם **נוֹלַד בַּמּוֹעֵד, וְלָא שְׁנָא נוֹלַד מֵעִיקָּרָא** - ובין אם נולד לפני המועד.

לפי גירסא זו בדברי שמואל, מביא רב פנחס סיוע לדבריו:
אומרת הגמרא, **אָמַר רַב פִּנְחָס, אַף אֲנַן נַמִּי תְּנֵינָא** - אף אנו שנינו כן בברייתא שמותר לגלח קטן במועד אפילו אם נולד קודם המועד, שהרי שנינו, **כָּל אֵלּוּ שֶׁאָמְרוּ** חכמים במשנתנו **שמוּתָּר** להם **לְגַלֵּחַ בַּמּוֹעֵד, מוּתָּר** לכל אחד מהם אף **לְגַלֵּחַ בִּימֵי אֶבְלוֹ**, כגון אם בא ממדינת הים ומת אחד משבעה קרוביו שחייב להתאבל עליהם, מותר לו לגלח. ויש לדייק מדברי הברייתא, **הָא** שאר כל אדם ששנינו במשנתנו **שאָסוּר** להם **לְגַלֵּחַ בַּמּוֹעֵד, אָסוּר** להם **לְגַלֵּחַ** אף **בִּימֵי אֶבְלוֹ**, וממילא יש ללמוד מכאן שמותר לגלח קטן במועד אפילו אם נולד לפני הרגל, שהרי **אִי אָמְרַתְּ** לא כדברי שמואל אלא **שקָטָן** הנולד לפני הרגל **אָסוּר** לגלחו במועד, נצטרך לומר שכמו כן אסור לגלחו בימי אבלו, ואם כן **נִמְצֵאת אֲבֵילוּת נוֹהֶגֶת בְּקָטָן, וַהֲלֹא תַּנְיָא**, **שמְקָרְעִין לְקָטָן** רק **מִפְּנֵי עָגְמַת נֶפֶשׁ** ולא מפני אבילות, שאינה נוהגת בו, ומדוע יהא אסור לגלחו.

רב אשי דוחה את הראיה לשמואל:
אָמַר רַב אַשִׁי, מִי קָתָנֵי - וכי שנינו בברייתא מה שדייק רב פנחס '**הָא אֲסוּרִין** לגלח במועד, אסורין לגלח בימי אבלם', הרי לא נאמר בברייתא אלא שאלו המותרים לגלח במועד מותרים גם לגלח בימי אבלם, אך **דִּלְמָא** - יתכן לומר בדעת הברייתא, שאלו שאסורים לגלח במועד, **יֵשׁ מֵהֶן שֶׁאָסוּר** להם לגלח בימי אבלם, **וְיֵשׁ מֵהֶן שמוּתָּר** להם לגלח בימי אבלם, כגון קטן הנולד לפני הרגל, שאף שאסור לו לגלח במועד, מותר לו לגלח בימי אבלו.

★

הגמרא להלן דנה בדיני האבל [-מי שמת לו אחד משבעה קרובים שחייב להתאבל עליהם, ואלו הם, אב ואם, אח ואחות, בן ובת, ואיש שמתה אשתו או אשה שמת בעלה], והמנודה [שנידוהו משום שאינו שומע לקול בית דין], והמצורע, האם הלכותיהם נוהגים גם ברגל, ואגב זה דנה הגמרא להלן בשאר פרטי דיניהם.

אומרת הגמרא, **אָבֵל אֵינוֹ נוֹהֵג** מנהגי **אֲבֵילוּתוֹ בָּרֶגֶל, שֶׁנֶּאֱמַר** בפסוק העוסק בהלכות הרגל '**וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ**' (דברים טז יד), ומצות האבילות שעניינה להימנע משמחה, נדחית מפני מצות השמחה ברגל. ומוסיפה הגמרא לבאר שבכל האופנים נדחית האבילות מפני מצות השמחה ברגל, **דאִי אֲבֵילוּת דְּמֵעִיקָּרָא הוּא**, והיינו שמת קרובו קודם המועד וכבר חלה עליו אבילות לפני הרגל, מצות האבילות שכבר חלה נדחית מפני מצות השמחה, משום **דאָתֵי עֲשֵׂה דְּרַבִּים** - באה מצות השמחה ברגל שכל ישראל מקיימים אותה ביחד[ד], **וְדָחֵי עֲשֵׂה דְּיָחִיד** - ודוחה את מצות האבילות שמצוותה להימנע משמחה, שהיא מצוה על היחיד, כמו שנאמר בפסוק המדבר על האבל שיש לעשות על חורבן ירושלים, 'אבל יחיד עשי לך' (ירמיה ו כו)[ה], **וְאִי אֲבֵילוּת דְּהַשְׁתָּא הוּא** - ואם מת קרובו בתוך המועד, וכבר חלה עליו מצות השמחה לפני חיוב האבילות, **לָא אָתֵי** - כל שכן[ו] שלא תבוא מצות האבילות שהיא **עֲשֵׂה דְּיָחִיד, וְדָחֵי** - ותדחה את מצות השמחה ברגל שהיא מצות **עֲשֵׂה דְּרַבִּים**. ומשום כך בכל אופן אין אבל נוהג אבילותו ברגל.

לאחר שהביאה הגמרא שאבילות אינה נוהגת בחול המועד, היא מסתפקת מה הדין של מנודה ומצורע ברגל[ז]:
מוסיפה הגמרא לדון, **מְנוּדֶּה**[ח], **מַהוּ שֶׁיִּנְהוֹג נִידּוּיוֹ בָּרֶגֶל** - האם הוא

[א] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ואי). וברש"י כת"י (ד"ה הא) פירש, שכשם שקטן הנולד קודם המועד אסור לגלחו במועד, כך גם יהא אסור לאבל לגלח את בנו הקטן, ואם כן נמצא שאבילות נוהגת בקטן.

[ב] **הב"ח** (יו"ד סי' שמ סק"ז) דקדק ממה שנקט התנא לשון 'מקרעין' ולא אמר 'קורעין', שאין צריך לקרוע קריעה גמורה, ואין מדקדקים בכל דיני קריעה בקריעה זו, כיון שאין כאן חובת קריעה אלא מפני עוגמת נפש נעשית.

[ג] **שלא** מצינו שינהגו בו שאר דיני אבילות מפני עגמת נפש, אלא רק מה שמקרעין את בגדיו.

בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מקרעין) הקשה בשם רבו, מה הקשה רב פנחס, הרי יתכן לומר שמה שאסור לגלח קטן במועד הוא משום האיסור העומד על הגדול המגלחו במועד, שאיסורי חול המועד חלים על כל איש מישראל, ואינו מדיני הקטן שאסור לגלחו, אבל בימי אבלו של הקטן יש לומר שמי שאינו אבל מותר לגלחו, שאין על המגלח חובת אבילות, ועל הקטן עצמו גם כן אין חובת אבילות. וכן הקשה בקרן אורה (לעיל ע"א ד"ה מתיב) [וכעין זה הקשה בגליון הש"ס (ד"ה נמצאת). ולפירוש רש"י כת"י שהובא בהערה לעיל, שקושיית הגמרא היא באופן שהאבל יגלח את הקטן, הרי זה דומה ממש לגילוח הקטן בחול המועד]. ותירץ בקרן אורה, שגם בחול המועד אין הגילוח אסור משום עשיית מלאכה אלא משום גזירה שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול, ואילו היינו אומרים שאסור לגלח גם את הקטן שנולד קודם המועד, היה זה משום גזירה שיבואו להתיר גם לגלח גדול, ואם כן גם כשהקטן אבל יש לאסור לגלחו משום גזירה שיבואו להתיר לגלח גם אבל גדול. ואם כן מצינו שאבילות נוהגת בקטן. וראה תירוץ נוסף בילקוט ביאורים.

[ד] **רש"י** כת"י (ד"ה עשה דרבים).

[ה] **מיוחס** לרש"י (ד"ה ודחי). ופירוש הפסוק הוא, תתאבלי על החורבן כמו שמתאבל מי שהיה לו רק בן יחיד ומת. רש"י (ירמיה שם). ועל פי זה כתב הרש"ש (ברש"י שם), שאין לומר שכוונת המיוחס לרש"י להביא ראיה שאבילות היא מצות עשה של יחיד משום שכתוב 'אבל יחיד', שהרי כוונת הפסוק היא על מי שהיה לו בן יחיד, ועוד שעל זה שהיא נחשבת מצות עשה של יחיד אין צריך להביא ראיה, אלא כוונת המיוחס לרש"י להביא ראיה שאבילות היא מצות עשה. וראה עוד בילקוט ביאורים בכוונת המיוחס לרש"י. וברש"י כת"י (ד"ה עשה דיחיד) הביא שהמקור לכך שהיא מצות עשה הוא הפסוק ביחזקאל (כד יז), שנאמר ליחזקאל בנבואה שתמות אשתו, ואז 'הֵאָנֵק דֹּם' [-התמקמק בשתיקה [כאבל]. רש"י (שם)]. וביאר הרא"ש (סוף סי' ג) בכוונתו, שהיה מקובל עד זמן יחזקאל שיש מצות אבילות מצד הלכה למשה מסיני, ובא יחזקאל והסמיך מצוה זו בפסוק זה. ובנמוקי יוסף (ד"ה ודחי) כתב, שהמקור למצות עשה זו הוא המשך הפסוק (שם) שנאמר ליחזקאל בנבואה שתמות אשתו ומכל מקום 'מתים אבל לא תעשה' [-אבילות שעושים על מתים לא תעשה עליה. רד"ק (שם)]. וממה שאמר ה' ליחזקאל שלא יעשה אבילות על אשתו, יש לדקדק ששאר העם עושים אבילות.

בתוספות (ד"ה עשה) דייקו מסוגייתנו שמצות אבילות היא מן התורה, ומה שאמרו לעיל (יא:), שאבילות הוא מדרבנן, היינו רק לענין איסור עשיית מלאכה, שאיסור זה נלמד מאסמכתא, אבל גוף האבילות הוא מן התורה. וראה עוד בגדרי מצות אבילות אם היא מן התורה או מדברי סופרים בילקוט ביאורים.

[ו] **רבינו** חננאל (ד"ה אבל אין אבילות). ובנחלת דוד (ד"ה אבל) העיר, שאדרבה אבילות שחלה במועד חמורה יותר, שהרי יש לו לנהוג את אבילותו לאחר הרגל, ובאבילות שחלה לפני המועד, אם נהג באבילות לפני הרגל, הרגל מבטל את אבילותו לגמרי.

[ז] **וכן** סדר הגמרא להלן, שלאחר שבירורה הלכה מסוימת באבילות, מפסוק או ממשנה או מברייתא או מדברי האמוראים, דנה בהלכה זו לענין מנודה ומצורע. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מהו).

[ח] **בשיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מנודה) ביאר, שמנודה הוא מלשון הפסוק (בראשית ד יב) 'נע ונד', ומלשון הפסוק (איוב יח יח) 'וּמִתֵּבֵל יְנִדֻּהוּ' [-ירחיקוהו כמו נדה. אבן עזרא (שם)]. ונקרא כך משום שאין אחרים יושבים בארבע אמותיו [כמבואר בבבא מציעא (נט:)].

ואי אמרת קטן אית ביה פלוגתא ° נמצאת אבילות נוהגת בקטן והתניא א) אמקרעין לקטן מפני עגמת[א] נפש אמר רב אשי ° מי קתני הא אסורין דלמא יש מהן אסור ויש מהן מותר אמימר ואי תימא רב שישא בריה דרב אידי מתני הכי אמר שמואל בקטן מותר לגלחו במועד לא שנא נולד במועד ולא שנא נולד מעיקרא אמר רב פנחס אף אנן נמי תנינא כל אלו שאמרו מותר לגלח במועד מותר לגלח בימי אבלו הא אסורין לגלח במועד אסורין לגלח בימי אבלו אי אמרת קטן אסור נמצאת אבילות נוהגת בקטן ותניא מקרעין לקטן מפני עגמת נפש אמר רב אשי מי קתני הא אסורין דלמא יש מהן אסור ויש מהן מותר. גאבל אינו נוהג אבילותו ברגל שנאמר א) ושמחת בחגך אי אבילות דמעיקרא הוא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד ואי אבילות דהשתא הוא לא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים דמנודה מהו שינהוג נידויו ברגל אמר רב יוסף התא שמע ג) דנין דיני נפשות ודיני מכות ודיני ממונות ואי לא ציית דינא ומשמתינן ליה ואי סלקא דעתך אינו נוהג נידויו ברגל משומת ואתי מעיקרא אתי רגל דחי ליה השתא משמתינן ליה אנן א"ל אביי ודלמא לעיוני בדיניה דאי לא תימא הכי דיני נפשות דקתני ה"נ דקטלין ליה והא קא מימנעי משמחת יום טוב דתניא ר"ע אומר ג) זמנין זלסנהדרין (שראו בא') שהרגו את הנפש שאין טועמין כל אותו היום ת"ל ב) לא תאכלו על הדם אלא לעיוני בדיניה ה"נ לעיוני בדיניה א"ל אם כן נמצאת מענה את דינו[ב] חאתו מצפרא ומעייני בדיניה ועיילי ואכלי ושתו כולי יומא והדר אתו בשקיעת החמה וגמרינן[ג] לדיניה וקטלו ליה אמר אביי ת"ש ומנודה שהתירו לו חכמים אמר רבא מי קתני שהתירוהו חכמים[ד] שהתירו לו חכמים קתני דאזל ופייסיה לבעל דיניה ואתי קמי דרבנן ושרו ליה מצורע מהו שינהיג צרעתו ברגל אמר אביי תא שמע ד) והנזיר והמצורע (א) מטומאתו לטהרתו הא בימי טומאתו נהיג ° לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא בימי טומאתו דלא נהיג אבל לטהרתו ניגזור שמא ישהה קרבנותיו קמ"ל אמר רבא ת"ש ג) והצרוע ה) טלרבות כהן גדול והא כה"ג דכל השנה כרגל לכולי עלמא דמי דתנן ו) כהן גדול ימקריב אונן כואינו אוכל שמע מינה לנוהג צרעתו ברגל שמע מינה. מאבל אסור בתספורת מדקאמר להו רחמנא לבני אהרן ד) ראשיכם אל תפרעו ° מכלל דכולי עלמא אסור[ה] ומדאצטריך קרא למישרי להו מכלל דאחריני אסורין: מצורעין. אע"ג דכתיב[ו] וראשו יהיה פרוע הא דריש[ז] ליה לקמן ט) להאי פרוע למילתא אחריתי:

מנודין

ואי אמרת בקטן אית ליה פלוגתא. חילוק, דנולד קודם הרגל אינו מגלח ברגל, ואית לן[ו] למימר הואיל ואסור לגלח ברגל אסור לגלח נמי בימי אבלו, א"כ נמצאת אתה אומר[ז] אבילות אפילו בקטן: **מקרעין** לקטן. את בגדיו: **מפני עגמת נפש.** שיבכו הרואין וירבו בכבוד המת, ולא מפני שהוא אבל: **מי קתני הא אסורין.** דמשמע[ח] האסורין לגלח במועד אסורין לגלח באבל: **יש מהן אסורין.** בשאר כל אדם שאסורין לגלח במועד (ב) אסורין לגלח בימי אבלן: **ויש מהן מותרין.** כגון קטן זה שנולד קודם הרגל שאסור לגלח ברגל מותר לגלח בימי אבלו: **אתי עשה דרבים.** ושמחת: **ודחי עשה דיחיד.** אבל, דכתיב (ירמיה ו) אבל יחיד עשי לך: **דהשתא.** שאירעו במועד: **דנין דיני נפשות.** במועד, אבל לא ביום טוב, שאסור משום שבות[ט], ודייקינן מינה מדדנין במועד מכלל דאי לא ציית נמי משמתינן ליה במועד: **אתי רגל ודחי ליה.** שאינו נוהג נדוי ברגל: **דלמא לעיוני.** הא דתני דדנין לא אמרי' דלימא איש פלוני חייב איש פלוני זכאי ואיכא[י] למידק מינה דאי לא ציית משמתינן ליה, אלא מעייני בדין ולא אמרי ליה כלום: **מענה את דינו.** דכי לא אמרו ליה דינו לאלתר דעייני ביה הוה ליה עינוי הדין: **אלא.** לעולם דנין דינו וגומרין ממש במועד, ואיכא למידק מינה אי לא ציית משמתינן ליה, ואיכא למשמע מינה דנוהג נמי ברגל, ודאמרת א"כ מימנע[כ] משמחת י"ט הכא במאי עסקינן דאתו מצפרא כו': **ת"ש מנודה שהתירו לו חכמים.** קא סלקא דעתך התירו לכל מנודה נידויו ברגל, דאין נידוי נוהג ברגל: **דאזיל ופייסיה לבעל דיניה.** ברגל, והתירו לו חכמים ב"ד שבאותו דור: **שינהיג צרעתו.** שלא יבא אל תוך המחנה ולא יגלח: **הא בימי טומאתו נוהג.** צרעתו ברגל: **ניגזור.** שלא יהא מגלח במועד, דכיון דגילח צריך להביא קרבן, ושמא משהה קרבנותיו עד ליום טוב האחרון ומקריבן ואסור להקריב קרבנות יחיד בי"ט: **לרבות כ"ג.** שנוהג בו צרעת: **הא כהן גדול כל השנה לדידיה כרגל לכולי עלמא דמי.** דתנן כ"ג מקריב אונן, מדאמר לו אהרן למשה ואכלתי חטאת היום (ויקרא י) ולא אמר למשה והקרבתי מכלל דהקרבה באנינות, ולמדנו דכ"ג מקריב אונן, אבל כולי עלמא בשאר ימות השנה אונן אינו משלח קרבנותיו, כדאמרינן לקמן (דף טו:) שלמים בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא אונן, וברגל משלח, וכהן גדול אונן מקריב כל השנה אלמא כל השנה לדידיה כרגל דמי, וקתני דנוהג בו צרעת, תיפשוט דכל מצורע נוהג צרעתו ברגל: **אל תפרעו.** גידול שער, והאי קרא גבי מיתת נדב ואביהוא כתיב,

---

עשה דיחיד. משמע דאבילות איכא עשה דאורייתא מדלא קאמר ודחי עשה דרבנן והאי דקאמר לעיל (דף יא:) לא מבעיא ימי אבלו דרבנן היינו עשיית מלאכה דנפקא לן (לקמן טו:) באסמכתא מוהפכתי חגיכם לאבל אבל גוף האבילות דאורייתא מיהו נראה לי דשמחת הרגל נמי דרבנן ושמחת היינו בשלמי שמחה כדאיתא בחגיגה (ח.): **מהו** שינהוג נידויו ברגל. [א] והקשה הרב הא ליכא אלא עשה (ג) ואין עשה דוחה עשה ואפילו עשה ליכא אלא עזרא גזר כדלקמן (דף טז.) והא לאו קושיא היא דהא נידוי דחי לאו דמקלל חברו דאיכא לאו ושמא מסוטה ילפינן ועוד כיון שעבר על דברי הדיינין הרי יש כאן עשה דרבים: **ואי** לא ציית דינא משמתינן ליה. תימה לימא דאי לא ציית דינא נחתינן לנכסיה [ב] מיהו פריך שפיר: **ממנעי** משמחת י"ט. הקשה בתוס' הר"א היכי קשה ליה דהא ממנעי משמחת י"ט מאכילה ושתיה וגוף ההריגה דהוא מלאכה לא חיישינן ונראה לי מדאסר רחמנא הבערת בת כהן בשבת[י] מכלל דבמועד שרי אי נמי כיון שהיא מצוה לצורך י"ט קרינא בה: **נמצאת** אתה מענה את דינו. קשיא לן דבפ' אחד דיני ממונות (סנהדרין דף לה.) משמעין דלפיכך אין דנין (בשבת[ל]) מוכח דעינוי הדין לא שייך עד שילינוהו אחר שיגמור הדין וכי תימא דלעיוני דהכא היינו גמר דין ולא יהרגוהו עדיין עד אחר הרגל א"כ אמאי פריך לימא לעיוני בעלמא בלא גמר דין ולא יעשוהו[מ] גמר דין עד אחר המועד וי"ל דמשתכחי אף על גב דאיכא סופרי דיינין הכותבים דברי כל אחד מ"מ הסברא אשר בלב משתכח ומהאי טעמא אמרינן (שם) דאין דנין בערב שבת דליבא דאינשי אינשי: **אמר** אביי ת"ש מנודה שהתירו כו'. אביי לטעמיה דדחי ודלמא לעיוני ואין חושב ראייה להוכחה דלעיל ואע"ג דדחי דחי לא תימא דקאמ' לא חש באותו דיחוי [ג] ואפי' נראה דיחוי ה"נ מסתברא מ"מ נוכל לומר לעיוני בלאו הכי נמי מסתברא: **והא** כ"ג דכל השנה כולה כרגל כו'. משמע דאם אין מנודה נוהג נידוי ברגל הוא הדין כ"ג אינו נוהג נידוי כלל וקשה דהא[נ] כ"ג דן ודנין אותו ואי לא ציית דינא (לא) משמתינן ליה ולמאי דפרישית לעיל [ד] דנוכל לומר למיחת לנכסיה ניחא:

עין משפט נר מצוה

ז א מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה ד טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף כו:
ח ב מיי' פ"ו מהלכות י"ט הלכה יט טוש"ע א"ח סי' תקלא סעיף ו:
ט ג מיי' פ"י מהלכות אבל הלכה ג ת טוש"ע א"ח סי' תקמח סעיף א:
י ד טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף א:
יא ה ו מיי' פ"ג מהל' י"ט הלכה יב טוש"ע א"ח סי' תקמח סעיף ו:
יב ז מיי' פ"י מהל' סנהדרין הלכה ד סמג לאוין לב:
יג ח מיי' שם הלכה ה:
יד ט מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:
טו י מיי' פ"ג מהלכות ביאת המקדש הל' ו:
טז כ מיי' שם סל' ח:
יז ל מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו:
יח מ מיי' פ"ה מהל' אבל הל' א ב ג סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' של סעיף א:

תורה אור השלם

א) וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: [דברים טז, יד]

ב) לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנֵנוּ: [ויקרא יט, כו]

ג) וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא: [ויקרא יג, מה]

ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

משנת ראשונים

ודחי עשה דיחיד. דכתיב (ויקרא י יט) ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה', שחובה עליו להתאבל, אע"ג מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל (כד יז) האנק דום. [חדושי הר"ן]

מנודה. לשון מנודה מגזרת נע ונד, וכתיב ומתבל ינדוהו (איוב יח יח), שאין אחרים רשאין לישב בארבע אמותיו. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

והא קא מימנעי משמחת יו"ט. תימה מאי קשיא ליה אי שמחת י"ט נדחית מפני רציחת בי"ד, והלא אפי' עבודה דוחה דכתיב מעם מזבחי תקחנו למות, ונראה לי דודאי שנגמר דינו רציחתו דוחה עבודה, והכי פריך ומי קטלינן ליה, כלומר וכי דנין אותו במועד כדי להורגו, וימנעו משמחת י"ט, יותר טוב שלא ידונו אותו במועד. [תוס' הרא"ש] **ואכלי ושתו כולי יומא והדר אתו.** כולי יומא, לאו דוקא שאפי' לדברי המחמיר (ביצה טו:), בחציו לכם סגי, והדר אתו סמוך לשקיעת החמה, פי' אחר שהופג יינם ונתיישב דעתם דהא ודאי שתוי אל יורה ואל ידון דיני נפשות כלל. [ריטב"א] **ניגזור שמא ישהה קרבנותיו.** דאי שרינן ליה לגלח במועד כשנתרפא, זימנין שיתרפא קודם הרגל חדש אחד או שנים וטריחא ליה מילתא לעלות לירושלים השתא בשביל הבאת קרבנות, וימתין להביא קרבנותיו עד הרגל שיצטרך לעלות בלאו הכי, ועוד שיחשוב בלבו שיפטור עצמו משלמי שמחה ברגל בשלמי צרעתו, ולהכי נגזור דאפילו לא נתרפא עד תוך הרגל לא נשרי ליה לגלח ברגל, ולא יביא קרבנותיו ברגל כלל, קמ"ל דלא גזרינן. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] **והצרוע לרבות כהן גדול.** קרא יתירא קא דריש, דלעיל מיניה כתיב איש צרוע הוא טמא הוא, אלמא במצורע משתעי קרא, ולמה לי למהדר ולמיכתב והצרוע אשר בו הנגע, הוה לי למכתב בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע לחוד. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לקמן דף כו:], ב) [תוספתא פ"ב ע"ש], ג) סנהדרין סג. ע"ש, ד) [לעיל יג:], ה) [לקמן טו.], ו) יומא יג: הוריות יב: [ב"ק קי. זבחים קא.], ז) ביצה דף לו: ע"ש, ח) תורה אור, ט) טו., י) שבת קי. יבמות ו:, כ) [סנהדרין לה. ע"ש], ל) יחזקאל כד יז.

הגהות הב"ח

(א) גמ' ת"ש הנזיר והמצורע העולה מטומאתו: (ב) רש"י ד"ה יש מהן וכו' לגלח במועד יש מהן אסורין לגלח: (ג) תוס' ד"ה מהו כו' ליכא אלא עשה דיחיד ואין עשה דיחיד דוחה עשה דרבים ואפילו עשה ליכא:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה מהו שינהיג וכו' והקשה הרב כו' אלא עזרא גזר כדלקמן. עיין ריטב"א דבור המתחיל מנודה: ב] ד"ה ואי לא ציית כו' מיהו פריך שפיר. עיין יד דוד: ג] ד"ה אמר אביי כו' אביי לטעמיה כו' ואפילו נראה דיחוי ה"נ מסתברא כו'. בספריסס היה הגירסא א"ל אביי ודלמא לעיוני ה"נ מסתברא. ול"ל תימא הכי כו' וכו': ד] ד"ה והא כ"ג כו' ולמאי דפרישית לעיל. עיין לעיל ד"ה ואי לא ציית:

גליון הש"ס

גמ' נמצאת אבלות נוהגת בקטן. ק"ל הא אדרבה כיון דבקטן לא שייך אבלות אין זה הוכחה מן הכלל דכל שאסור במועד אסור בימי אבלו דהיינו במי שהוא אבל משא"כ קטן דאינו אבל ובמועד אינו אסור על הקטן רק על המגלח אבל באבלות המגלח אינו אבל ועל קטן ליכא איסור ולע"ג: שם מי קתני הא אסורין. כעין זה זבחים קב ע"ב: שם לא מיבעיא קאמר. עיין לקמן דף יח ע"ב תוס' ד"ה העולים: שם מכלל דכולי עלמא אסור. עיין לקמן דף כ"ג ע"ב תוס' ד"ה ואינו אוכל:

רש"י כת"י

ה"נ הא אסורין לגלח במועד אסורין בימי אבלן ואי אמרת קטן. אית חילוק דאם נולד קודם המועד אסור לגלחו כיון דדייקינן הא אסורין לגלח במועד אסורין בימי אבלן נמי' דאבל אסור לגלח את בנו קטן ונמצא אבילות נוהגת בקטן כלומר מקרעין בגדיו לקטן בנו של אבל. **מפני עגמת נפש.** שיבכו וידברו בכבוד המת אבל משום תורת אבילות לא. **מי קתני.** בבריתא אסורין[ם] לגלח במועד אסורין לגלח בימי אבלן. **דילמא.** הכי קאמר כל אלו שאמרו מותרין במועד כולן מותרין לגלח בימי אבלן אלא[ס] יש מהן מותרין בימי אבלן כגון קטן הנולד לפני הרגל ויש מהן אסורין שאר כל אדם. **מתני הכי.** דבהדי' מפרש שמואל למלתיה לא שנא נולד במועד ולא שנא קודם המועד והאי דקשיא ליה ללישנא קמא השתא מסייע. **רב [אשי].** אמ' מיהא לא תסייע מי קתני האסורין וכו'. **אי אבילות דמעיקרא הוא.** שחלה קודם המועד עליו. **עשה דרבים.** ושמחת שכל ישראל עושין ביחד שמחת יום טוב. **עשה דיחיד.** דקאמ' רחמנא ליחזקאל[ל] האנק דום התאנה דום כאבל (מאי שנא האנק מכולהו). **ואי אבילות דהשתא.** שמת לו מת בתוך המועד וכבר חלה שמחת יום טוב כל שכן דלא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים. **מנודה מהו.** דאבל פשיט' ליה שאבילותו מפסיק במועד אלא מנודה ומצורע מבעיא לי וכן כולהו איבך (אבל) בשיטה זו. **דנין.** במועד וביום טוב אין דנין [דתנן (ביצה לו:) אלו הן משום רשות לא דנין] וכו' וכיון דדנין ודאי אי לא ציית לדינא משמתינן ליה ואי ס"ד וכו'. **והשתא משמתי' ליה.** אי לא ציית לדינא בתמיה אלמא נוהג נדוי ברגל. **אמ' ליה אביי ודלמא.** הא דקתני דנין לעיוני דמעיינין בדיניה ומתרין ליה לאלתר ואי לא ציית לא משמתינן ליה עד לאחר המועד ופתוחי הוא דפתח ליה נהי דליכא לשהויי למפתח לדינא בתר דעייניה דילמא משתכחי להו לדיינהו וטעמ' כדמפ' בסנהדרין (לה.) אבל דינא לא מקיימינן ליה לאלתר. **אלא.** לאו לעיוני ומקטל לא קטלינא ליה עד לאחר המועד. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] [גי' הערוך אגמת ע"ש] (גליון) וכ"ה בכת"י (גם להלן): ב] [אלא כצ"ל וכ"ג רש"י] (גליון): ג] [צ"ל וגמרי יעב"ץ] (גליון) וכ"ה בדפו"ר. ובכת"י וראשונים הגי' אתו סמוך לשקיעת החמה וגמרי (וכ"ה נכון דדיני נפשות גומרין ביום, דק"ס): ד] בכת"י ליתא תיבת "חכמים", וכך היא הגירסא בכל הספרים. ויש גורסים "מי קתני שהתירו חכמים", והגירסא הזאת נכונה יותר (ריטב"א עי"ש וברש"י כת"י), ועי' רש"י: ה] בכת"י אסורין: ו] בכת"י נוסף נמי: ז] בכת"י אתה נוהג אבילות בקטן: ח] בכת"י מי קתני האסורין, ויש למחוק תיבת "דמשמע" שאין לו שום הבנה (דק"ס): ט] בכת"י דאיכא: י] נדצ"ל מימנעי: כ] נדצ"ל הא איכא דדריש ליה (וכעי"ז ברש"י כת"י): ל] [צ"ל בע"ש] (גליון): מ] צ"ל ולא יעשו (באה"מ): נ] נדצ"ל האסורין: ס] נראה דחסר וצ"ל אלא האסורין במועד יש מהן:

נוהג ברגל בהלכות מנודה שהוא אסור בשאילת שלום ובנעילת הסנדל, וחייב בעטיפת הראש ושאר ענייני נידוי[ט].

פושטת הגמרא, **אָמַר רַב יוֹסֵף, תָּא שְׁמַע** - בוא ושמע ראיה לפשוט הספק ממה ששנינו בברייתא, **דָּנִין** בחול המועד **דִּינֵי נְפָשׁוֹת** [-חייבי מיתות בית דין], **וְדִינֵי מַכּוֹת** [-חייבי מלקות], **וְדִינֵי מָמוֹנוֹת.** ומוכיח רב יוסף, שכיון שדנים דיני ממונות במועד, **וְאִי לָא צָיֵית דִּינָא מְשַׁמְּתִינַן לֵיהּ** - והרי ודאי שכלול בזה גם הדין שאם החייב לא יקבל על עצמו את הדין ינדו אותו במועד[יא]. **וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ** - ואילו היה עולה בדעתך לומר שמנודה **אֵינוֹ נוֹהֵג נִידּוּיוֹ בָּרֶגֶל**, יש לנו לדון בקל וחומר, ומה אם **מְשׁוּמֶּת וְאָתֵי מֵעִיקָּרָא** - מי שכבר היה מנודה לפני הרגל, **אָתֵי רֶגֶל דָּחֵי לֵיהּ** - באה מצות השמחה ברגל ודוחה את נידויו, שאינו נוהג בו הלכות מנודה, כל שכן **דְּהַשְׁתָּא** - עתה במועד כשאינו מקבל על עצמו את פסק הדין, וכי **מְשַׁמְּתִינַן לֵיהּ אֲנַן** - אנחנו ננדה אותו ברגל[יב]. ואם שנינו בברייתא שדנים במועד ובכלל זה שגם מנדים במועד, הרי לנו הוכחה שאף המנודה לפני הרגל ממשיך לנהוג נידויו בתוך הרגל.

דוחה הגמרא, **אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי** לרב יוסף, **וְדִלְמָא** מה ששנינו בברייתא שדנים דיני ממונות במועד, אין הכוונה שפוסקים את הדין, ויהיה ניתן לדקדק מכך שאם לא יציית לפסק הדין ינדוהו, אלא כוונת הברייתא היא רק **לְעַיּוֹנֵי בְּדִינֵיהּ** - שיעיינו בדינו, אמנם לא יפסקו את הדין ויאמרו לנידון אם הוא זכאי או חייב[יג], וממילא אין לנו לדקדק מהברייתא אם מנדים אותו במועד או לא.

הגמרא מוכיחה שכוונת הברייתא שרק מעיינים בדינו[יד]:
דְּאִי לָא תֵּימָא הָכִי - שאם לא תאמר כך, אלא כוונת הברייתא היא שגם גומרים את דינו בחול המועד, אם כן **דִּינֵי נְפָשׁוֹת דְּקָתָנֵי** - מה ששנינו בתחילת הברייתא שדנים דיני נפשות בחול המועד, **הָכִי נַמִּי דְּקָטְלִין לֵיהּ** - כמו כן נאמר שכוונת הברייתא שגומרים את דינו והורגים אותו, **וְהָא קָא מִימַּנְעִי** - והרי אם הבית דין יהרגו בחול המועד, הם יימנעו משום כך **מִשִּׂמְחַת יוֹם טוֹב**, שיהא אסור להם לטעום כלום לאחר מכן[טו].

הגמרא מביאה את המקור לכך שבית דין שהרגו את הנפש אסורים לטעום באותו יום:
דְּתַנְיָא בברייתא, **רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, מִנַּיִן לְסַנְהֶדְרִין (שֶׁרָאוּ בְּאֶחָד) שֶׁהָרְגוּ אֶת הַנֶּפֶשׁ** - שדנו למיתה את מי שנתחייב בה על עבירה שעשה וגמרו את דינו[טז] **שֶׁ**לאחר מכן **אֵין טוֹעֲמִין כָּל אוֹתוֹ הַיּוֹם, תַּלְמוּד לוֹמַר** - מלמדנו הכתוב (ויקרא יט כו) **'לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם'**, ודורש רבי עקיבא מהפסוק, שאין לדיינים לאכול לאחר שדנו אדם למיתה ושפכו את דמו[יז].

מסיימת הגמרא, **אֶלָּא** מוכרחים אנו לומר שמה ששנינו בברייתא שדנים דיני נפשות, היינו רק **לְעַיּוֹנֵי בְּדִינֵיהּ** - לעיין בדינו, אך לא לומר לו את גמר הדין[יח], **הָכָא נַמִּי** - כך גם מה ששנינו בברייתא שדנים דיני ממונות אין זה אלא **לְעַיּוֹנֵי בְּדִינֵיהּ** - שיעיינו בדינו, אמנם לא יפסקו את הדין ויאמרו לנידונים מי זכאי ומי חייב. מעתה אין לנו לדקדק מהברייתא אם מנדים אותו במועד או לא.

רב יוסף מקשה על ביאורו של אביי:
אָמַר לֵיהּ רב יוסף לאביי, **אִם כֵּן** שמה ששנינו בברייתא דנים דיני נפשות במועד היינו שבית הדין רק מעיינים בדינו, אך אינם גומרים ופוסקים את דינו, **נִמְצֵאתָ מְעַנֶּה אֶת דִּינוֹ**, שהרי כאשר הנידון רואה שעיינו כבר בדינו ואינו יודע מה שפסקו מתענה הוא בכך, ואסור לענות דינו של אדם[יט].

מכח קושיא זו חוזרת הגמרא לפרש את הברייתא כדעת רב יוסף, ומיישבת את קושיית אביי, איך יתכן שדנים דיני נפשות בחול המועד, הרי משום כך יימנעו הדיינים משמחת יום טוב:
[**אֶלָּא**[כ]] ודאי כוונת הברייתא היא שאף גומרים את הדין בחול המועד, וממילא אפשר לדקדק מהברייתא שאם אינו מציית לפסק הדין משמתים אותו במועד, וממילא יש להוכיח מכך שמנודה נוהג נידויו ברגל[כא]. ומה שהקשה אביי, שאם גם בדיני נפשות יגמרו את הדין, יימנעו הדיינים משמחת יום טוב, אין זו קושיא, מפני שיש להם עצה איך לא להימנע משמחת יום טוב, והיינו שלא יגמרו את הדין מיד בתחילת היום, אלא **אָתוּ מְצַפְרָא וּמְעַיְּינֵי בְּדִינֵיהּ** - הדיינים באים בבוקר ומעיינים בדינו, ועדיין לא יגמרוהו, **וְעָיְילֵי וְאָכְלֵי וְשָׁתוּ כּוּלֵּי יוֹמָא** - ונכנסים לבתיהם ואוכלים ושותים[כב] במשך כל היום[כג], **וַהֲדַר אָתוּ בִּשְׁקִיעַת הַחַמָּה**[כד] **וְגָמְרִינַן לְדִינֵיהּ וְקָטְלוּ לֵיהּ** - וחוזרים סמוך

[ט] **עפ"י** המאירי (ד"ה אבל).

הקשו בתוספות (ד"ה מהו, עפ"י הגהות הב"ח) ובתוספות הרא"ש (ד"ה מנודה), הרי במנודה אין בו אלא מצות עשה של יחיד, ומה הספק אם נוהג נידויו ברגל, הרי הגמרא כבר אמרה לעיל בענין אבילות ברגל, שאין מצות עשה של יחיד דוחה מצות שמחת יום טוב שהיא מצות עשה של רבים. והוסיפו בתוספות, שהלכות מנודה אין בהם אפילו מצוה מן התורה אלא היא גזירה שגזר עזרא הנביא, כמבואר בגמרא להלן (טז.). ותירצו בתוספות, שכיון שהמנודה עבר על דברי חכמים ולכן נידוהו, הרי יש כאן מצות עשה של רבים לשמוע להוראת החכמים. וראה תירוצים נוספים בילקוט ביאורים.

[י] **אך** לא ביום טוב, שאסור לדון בו משום שבות מדברי סופרים. מיוחס לרש"י (ד"ה דנין).

[יא] **כדין** מי שאינו מקבל את פסק הדין, וכן מי שאומר שאינו בא לבית דין, כמבואר בבבא קמא (קיב:). תוספות הרא"ש (ד"ה ואי לא).

[יב] **אף** שמצינו שמי שמת לו מת ברגל, נוהג את אבילותו לאחר הרגל, וכמו כן ננדה אותו שינהג את נידויו לאחר הרגל, אמנם אין זה דומה לאבילות, שאבילות חלה עליו ממילא, אך לא מסתבר שאנו ננדה אותו ברגל, כדי שינהג נידויו לאחר הרגל. תוספות הרא"ש (ד"ה השתא).

[יג] **מיוחס** לרש"י (ד"ה דלמא). אכן שאר ראשונים [רש"י כת"י (ד"ה אמ' ליה), ריטב"א (ד"ה ואמר), ומאירי (ד"ה ולענין)] ביארו, שהפירוש 'ודלמא לעיוני' היינו שיגמרו את הדין, אך אם יתחייב נידוי לא ינדוהו בחול המועד אלא לאחר המועד. והוסיף הריטב"א, שכיון ששנינו 'דנין' דיני ממונות, ודאי הכוונה שגם גומרים את הדין. והמאירי הוסיף, שאם אין גומרים את הדין מדוע יתחילו לדון במועד. וראה עוד בהערה להלן.

[יד] **התוספות** (ד"ה אמר) גרסו כאן בגמרא, **'הכא נמי מסתברא'**. עפ"י הגהות מהר"ב רנשבורג (אות ג).

[טו] **הקשה** בתוספות הרא"ש (ד"ה ואי קטלינן), מה מקשה הגמרא שאם יהרגוהו יתבטלו משמחת יום טוב, הרי מיתת בית דין היתה דוחה שבת לולי שהתורה מיעטה שאין מיתת בית דין דוחה שבת, כמו שהגמרא דורשת ביבמות (ו:) מהפסוק 'לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת' (שמות לה ג), ואם כן בודאי שמיתת בית דין תדחה שמחת יום טוב. ותירץ, שאכן אם היה נגמר דינו בשבת היתה מיתת בית דין דוחה שבת לולי שמיעטה התורה, אך הגמרא מקשה, וכי דנים אותו בחול המועד ועל ידי כך יבואו הדיינים להתבטל משמחת יום טוב, הרי טוב יותר שלא ידונו אותו בחול המועד ולא יבואו לידי ביטול שמחת יום טוב.

בלחם משנה (סנהדרין פי"ג ה"ה) ביאר, שאם אכן גמרו הדיינים את דינו והרגוהו בחול המועד, יש להם להתענות כל אותו היום, כיון שאיסור עינוי בחול המועד אינו אלא מדרבנן, ואינו דוחה את האיסור מן התורה לאכול על הדם. וראה עוד בהערה להלן בשם הריטב"א.

[טז] **עפ"י** המיוחס לרש"י (ד"ה מענה וד"ה אלא) וריטב"א (ד"ה הכי). וברש"י כת"י (ד"ה אלא) נראה, דהיינו שהרגוהו ממש.

[יז] **ר"ש** בן היתום (ד"ה על הדם). והוסיף, שאף שהוא התחייב בדמו, ואין הריגתו נחשבת לשפיכות דמים האסורה, מכל מקום התורה כתבה 'דם' סתם, והרי גם מי שהתחייב בדמו בכלל. והריטב"א (ד"ה הכי) כתב, שאיסור זה הוא מדרבנן ודרשה זו אינה אלא אסמכתא. וראה עוד בהערה לעיל בשם הלחם משנה ובילקוט ביאורים.

[יח] **עפ"י** המיוחס לרש"י (ד"ה מענה וד"ה אלא). והריטב"א (ד"ה ואמר) פירש דהיינו שיגמרו את דינו, אלא שלא יהרגוהו. וראה עוד בתוספות (ד"ה נמצאת) שדנו בכוונת הגמרא.

[יט] **משום** שנאמר (ויקרא יט יח) 'ואהבת לרעך כמוך'. רמ"ה (סנהדרין לה. ד"ה פיסקא לפיכך).

[כ] **גליון** בשם מיוחס לרש"י (ד"ה אלא). וראה עוד בביאורי רש"י בשם המהרש"א.

[כא] **מיוחס** לרש"י (ד"ה אלא). וראה עוד בדעת אביי בביאור הברייתא בהערה להלן בשם התוספות.

[כב] **ברש"י** כת"י (ד"ה נמצאת) ובמאירי (ד"ה ככר) גרסו, 'ושתו מיא'. וביארו, שאינם יכולים לשתות יין, כיון ששתוי יין אינו יכול להורות. והביא המאירי, שהרמב"ם (סנהדרין פי"ג ה"ה) סתם וכתב, 'ואוכלין בית דין ושותין ואחר כך גומרין את דינו סמוך לשקיעת החמה', ומשמע שמותר להם לשתות יין. וביאר בדעתו שאין כאן איסור ששתוי לא יורה, שכיון שכבר גמרו את הדין בדעתם, אין אמירת הגמר דין נחשבת להוראה, וכן ביאר הרשב"א (שו"ת, ח"א סי' רמז). והריטב"א (ד"ה ופרכינן) ביאר, שאכן שותים יין, אך שאין גומרים את דינו אלא אחר שהופג יינם ונתיישבה דעתם עליהם.

[כג] **הריטב"א** (ד"ה ואכלי) ביאר, שאינם מחויבים דווקא לאכול כל היום, שהרי במסכת ביצה (טו:) מביאה הגמרא שנחלקו תנאים לגבי מה שנאמר ביום טוב 'עצרת תהיה לכם' (במדבר כט לה), דהיינו לאכול ולשתות ביום טוב, האם כוונת התורה שחייבים לקיים מצות 'לכם'. ואף לדברי המחמיר בשמחת יום טוב וסובר שחייבים לקיים בו מצות 'לכם', די שיקיימו בחציו של היום.

[כד] **הראשונים** [הר"ש בן היתום (ד"ה סמוך), ריטב"א (ד"ה והדר), ונמוקי יוסף (ד"ה

ואי אמרת קטן אית ביה פלוגתא ◦נמצאת אבילות נוהגת בקטן והתניא (א) [א]מקרעין לקטן מפני עגמת[ב] נפש אמר רב אשי ◦מי קתני הא אסורין דלמא יש מהן אסור ויש מהן מותר אמימר ואי תימא רב שישא בריה דרב אידי מתני הכי אמר שמואל [ב]קטן מותר לגלחו במועד לא שנא נולד במועד ולא שנא נולד מעיקרא אמר רב פנחס אף אנן נמי תנינא כל אלו שאמרו מותר לגלח במועד מותר לגלח בימי אבלו הא אסורין לגלח במועד אסורין לגלח בימי אבלו אי אמרת קטן אסור נמצאת אבילות נוהגת בקטן ותניא מקרעין לקטן מפני עגמת נפש אמר רב אשי מי קתני הא אסורין דלמא יש מהן אסור ויש מהן מותר. [ג]אבל אינו נוהג אבילותו ברגל שנאמר א) ושמחת בחגך אי אבילות דמעיקרא הוא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד ואי אבילות דהשתא הוא לא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים [ד]מנודה מהו שינהוג נידויו ברגל אמר רב יוסף [ה]תא שמע [ג]דנין דיני נפשות ודיני מכות ודיני ממונות ואי לא ציית דינא [ו]משמתינן ליה ואי סלקא דעתך אינו נוהג נידויו ברגל משומת ואתי מעיקרא אתי רגל דחי ליה השתא משמתינן ליה אנן א"ל אביי ודלמא לעיוני בדיניה דאי לא תימא הכי דיני נפשות דקתני ה"נ דקטלין ליה והא קא מימנעי משמחת יום טוב דתניא ר"ע אומר [ג]מנין [ז]לסנהדרין (שראו בא') שהרגו את הנפש שאין טועמין כל אותו היום ת"ל ב) לא תאכלו על הדם אלא לעיוני בדיניה ה"נ לעיוני בדיניה א"ל אם כן נמצאת מענה את דינו[ג] [ח]אתו מצפרא ומעייני בדיניה ועיילי ואכלי ושתו כולי יומא והדר אתו בשקיעת החמה וגמרינן[ג] לדיניה וקטלו ליה אמר אביי ת"ש ומנודה שהתירו לו חכמים אמר רבא מי קתני שהתירוהו חכמים[ד] שהתירו לו חכמים קתני דאזל ופייסיה לבעל דיניה ואתי קמי דרבנן ושרו ליה מצורע מהו שינהיג צרעתו ברגל אמר אביי תא שמע [ד]והנזיר והמצורע (א) מטומאתו לטהרתו הא בימי טומאתו נהיג ◦לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא בימי טומאתו דלא נהיג אבל לטהרתו ניגזור שמא ישהה קרבנותיו קמ"ל אמר רבא ת"ש [ג]והצרוע [ה] [ט]לרבות כהן גדול והא כה"ג דכל השנה כרגל לכולי עלמא דמי דתנן [י]כהן גדול [י]מקריב אונן [כ]ואינו אוכל שמע מינה [ל]נוהג צרעתו ברגל שמע מינה. [מ]אבל אסור בתספורת מדקאמר להו רחמנא לבני אהרן ד) ראשיכם אל תפרעו ◦מכלל דכולי עלמא אסור[ס]

מנודין

עשה דיחיד. משמע דאבילות איכא עשה דאורייתא מדלא קאמר ודחי עשה דרבנן והאי דקאמר לעיל (דף יא:) לא מבעיא ימי אבלו דרבנן היינו עשיית מלאכה דנפקא לן (לקמן טו:) באסמכתא מוהפכתי חגיכם לאבל אבל גוף האבילות דאורייתא מיהו נראה לי דשמחת הרגל נמי דרבנן ושמחת היינו בשלמי שמחה כדאיתא בחגיגה (ח.): **מהו** שינהוג נידויו ברגל. [א] והקשה הרב הא ליכא אלא עשה (ג) ואין עשה דוחה עשה ואפילו עשה ליכא אלא עזרא גזר כדלקמן (דף טז.) והא לאו קושיא היא דהא נידוי דחי לאו דמקלל חברו דאיכא לאו ושמא מסוטה ילפינן ועוד כיון שעבר על דברי הדיינין הרי יש כאן עשה דרבים: **ואי** לא ציית דינא משמתינן ליה. תימה לימא דאי לא ציית דינא נחתינן לנכסיה [ב] מיהו פריך שפיר: **ממנעי** משמחת י"ט. הקשה בתוס' הר"א היכי קשה ליה דהא ממנעי משמחת י"ט מאכילה ושתיה וגוף ההריגה דהוא מלאכה לא חיישינן ונראה לי מדאסר רחמנא הבערת בת כהן בשבת[י] מכלל דבמועד שרי אי נמי כיון שהיא מצוה לצורך י"ט קרינא בה: **נמצאת** אתה מענה את דינו. קשיא לן דפ' אחד דיני ממונות (סנהדרין דף לה.) בשמעתין דלפיכך אין דנין (בשבת[ל]) מוכח דעינוי הדין לא שייך עד שילינוהו אחר שיגמור הדין וכי תימא דלעיוני דהכא היינו גמר דין ולא יהרגוהו עדיין עד אחר הרגל א"כ אמאי פריך לימא לעיוני בעלמא בלא גמר דין ולא יעשוהו[מ] גמר דין עד אחר המועד וי"ל דמשתכחי אף על גב דאיכא סופרי דיינין הכותבים דברי כל אחד מ"מ הסברא אשר בלב משתכח ומהאי טעמא אמרינן (שם) דאין דנין בערב שבת דליבא דאינשי אינשי: **אמר** אביי ת"ש מנודה שהתירו כו'. אביי לטעמיה דדחי ודלמא לעיוני ואין חושב ראייה להוכחה דלעיל ואע"ג דדחי לא תימא דקאמ' לא חש באותו דיחוי [ג] ואפי' נראה דיחוי ה"נ מסתברא מ"מ נוכל לומר לעיוני בלאו הכי נמי מסתברא: **והא** כ"ג דכל השנה כולה כרגל כו'. משמע דאם אין מנודה נוהג נידוי ברגל הוא הדין כ"ג אינו נוהג נידוי כלל וקשה דהא [כ] כ"ג דן ודנין אותו ואי לא ציית דינא (לא) משמתינן ליה ולמאי דפרישית לעיל [ד] דנוכל לומר למיחת לנכסיה ניחא:

ואי אמרת בקטן אית ליה פלוגתא. חילוק, דנולד קודם הרגל אינו מגלח ברגל, ואית לן[י] למימר הואיל ואסור לגלח ברגל אסור לגלח נמי בימי אבלו. א"כ נמצאת אתה אומר[ו] אבילות אפילו בקטן: מקרעין לקטן. את בגדיו: מפני עגמת נפש. שיבכו הרואין וירבו בכבוד המת, ולא מפני שהוא אבל: מי קתני הא אסורין. דמשמע[ח] האסורין לגלח במועד אסורין לגלח באבל: יש מהן אסורין. בשאר כל אדם שאסורין לגלח במועד (ב) אסורין לגלח בימי אבלן: ויש מהן מותרין. כגון קטן זה שנולד קודם הרגל שאסור לגלח ברגל מותר לגלח בימי אבלו: אתי עשה דרבים. ושמחת: ודחי עשה דיחיד. אבל, דכתיב (ירמיה ו) אבל יחיד עשי לך: דהשתא. שאירעו במועד: דנין דיני נפשות. במועד, אבל לא ביום טוב, שאסור משום שבות[ו], ודייקינן מינה מדדנין במועד מכלל דאי לא ציית נמי משמתינן ליה במועד: אתי רגל ודחי ליה. שאינו נוהג נדוי ברגל: דלמא לעיוני. הא דתני דדנין לא אמרי' דלימא איש פלוני חייב איש פלוני זכאי ואיכא[ט] למידק מינה דאי לא ציית משמתינן ליה, אלא מעייני בדין ולא אמרי ליה כלום: מענה את דינו. דכי לא אמרו ליה דינו לאלתר דעייני ביה הוה ליה עינוי הדין: אלא. לעולם דנין דינו וגומרין ממש במועד, ואיכא למידק מינה אי לא ציית משמתינן ליה, ואיכא למשמע מינה דנוהג נמי ברגל, ודאמרת א"כ מימנע[י] משמחת י"ט הכא במאי עסקינן דאתו מצפרא כו': ת"ש מנודה שהתירו לו חכמים. קא סלקא דעתך התירו לכל מנודה נידויו ברגל, דאין נידוי נוהג ברגל: דאזיל ופייסיה לבעל דיניה. ברגל, והתירו לו חכמים ב"ד שבאותו דור: שינהיג צרעתו. שלא יצא אל תוך המחנה ולא יגלח: הא בימי טומאתו נוהג. צרעתו ברגל: ניגזור. שלא יהא מגלח במועד, דכיון דגילח צריך להביא קרבן, ושמא משהה קרבנותיו עד ליום טוב האחרון ומקריבן ואסור להקריב קרבנות יחיד בי"ט: לרבות כ"ג. שנוהג בו צרעת: הא כהן גדול כל השנה לדידיה כרגל לכולי עלמא דמי. דתנן כ"ג מקריב אונן, מדאמר לו אהרן למשה ואכלתי חטאת היום (ויקרא י) ולא אמר למשה והקרבתי מכלל דהקרבה באנינות, ולמדנו דכ"ג מקריב אונן, אבל כולי עלמא בשאר ימות השנה אונן אינו משלח קרבנותיו, כדאמרינן לקמן (דף טו:) שלמים בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא אונן, וברגל משלח, וכהן גדול אונן מקריב כל השנה אלמא כל השנה לדידיה כרגל דמי, וקתני דנוהג בו צרעת, תיפשוט דכל מצורע נוהג צרעתו ברגל: אל תפרעו. גידול שער, והאי קרא גבי מיתת נדב ואביהוא כתיב, ומדאצטריך קרא למישרי להו מכלל דאחריני אסורין: מצורעין. אע"ג דכתיב[פ] וראשו יהיה פרוע הא דריש[צ] ליה לקמן[ט] להאי פרוע למילתא אחריתי:

מנודין

עין משפט נר מצוה

ז א מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה ד טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף כז:
ח ב מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יט טוש"ע א"ח סי' תקלא סעיף ו:
ט ג מיי' פ"י מהלכות אבל הלכה ג מ טוש"ע א"ח סי' תקמח סעיף א:
י ד טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף א:
יא ה ו מיי' פ"ז מהל' י"ט הלכה יב טוש"ע א"ח סי' תקמה סעיף י:
יב ז מיי' פי"ג מהל' סנהדרין הלכה ד סמג לאוין רל:
יג ח מיי' שם הלכה ה:
יד ט מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:
טו י מיי' פ"ב מהלכות ביאת המקדש הל' ו:
טז כ מיי' שם הל' ח:
יז ל מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו:
יח מ מיי' פ"ה מהל' אבל הל' א ב סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שצ סעיף א:

◆

תורה אור השלם

א) וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: [דברים טז, יד]

ב) לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנֵנוּ: [ויקרא יט, כו]

ג) וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא: [ויקרא יג, מה]

ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

◆

משנת ראשונים

ודחי עשה דיחיד. דכתיב (ויקרא י יט) ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה', שחובה עליו להתאבל, א"נ מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל (כד יז) האנק דום. **[חדושי הר"ן]**

מנודה. לשון מנודה מגזרת נע ונד, וכתיב ומתבל ינידוהו (איוב יח יח), שאין אחרים רשאין לישב בארבע אמותיו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

והא קא מימנעי משמחת יו"ט. תימה מאי קשיא ליה אי שמחת י"ט נדחית מפני רציחת בי"ד, והלא אפי' עבודה דוחה דכתיב מעם מזבחי תקחנו למות, ונראה לי דודאי שנגמר דינו רציחתו דוחה עבודה, והכי פריך ומי קטלינן ליה, כלומר וכי דנין אותו במועד כדי להורגו, וימנעו משמחת י"ט, יותר טוב שלא ידונו אותו במועד. [תוס' הרא"ש] **ואכלי ושתו כולי יומא והדר אתו.** כולי יומא, לאו דוקא שאפי' לדברי המחמיר (ביצה טו:), בחציו לכם סגי, והדר אתו סמוך לשקיעת החמה, פי' אחר שהופג יינם ונתיישב דעתם דהא ודאי שתוי אל יורה ואל ידון דיני נפשות כלל. [ריטב"א] **ניגזור שמא ישהה קרבנותיו.** דאי שרינן ליה לגלח במועד כשנתרפא, זימנין שיתרפא קודם הרגל חדש אחד או שנים וטריחא ליה מילתא לעלות לירושלים השתא בשביל הבאת קרבנות, וימתין להביא קרבנותיו עד הרגל שיצטרך לעלות בלאו הכי, ועוד שיחשוב בלבו שיפטור עצמו משלמי שמחה ברגל בשלמי צרעתו, ולהכי נגזור דאפילו לא נתרפא עד תוך הרגל לא נשרי ליה לגלח ברגל, ולא יביא קרבנותיו ברגל כלל, קמ"ל דלא גזרינן. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] **והצרוע לרבות כהן גדול.** קרא יתירא קא דריש, דלעיל מיניה כתיב איש צרוע הוא טמא הוא, אלמא במצורע משתעי קרא, ולמה לי למהדר ולמיכתב והצרוע אשר בו הנגע, הוה לי למכתב בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע לחוד. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לקמן דף כו:], ב) [תוספתא פ"ב ע"ש], ג) סנהדרין סג. ע"ש, ד) [לעיל יג:], ה) [לקמן טו.], ו) יומא יג: הוריות יב: [ב"ק קי. זבחים לט.], ז) ביצה דף לו: ע"ש, ח) תורה אור ג, ט) טו., י) שבת קו. יבמות ו:, כ) [סנהדרין יח. ע"ש], ל) יחזקאל כד יז.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' ת"ש והנזיר והמצורע העולה מטומאתו: (ב) רש"י ד"ה יש מהן וכו' לגלח במועד יש מהן אסורין לגלח: (ג) תוס' ד"ה מהו כו' הא ליכא אלא עשה דיחיד ואין עשה דיחיד דוחה עשה דרבים ואפילו עשה ליכא:

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה מהו שינהיג וכו' והקשה הרב כו' אלא עזרא גזר כדלקמן. עיין ריטב"א דבור המתחיל מנודה: ב] ד"ה ואי לא ציית כו' מיהו פריך שפיר. עיין יד דוד: ג] ד"ה אמר אביי כו' אביי לטעמיה כו' ואפילו נראה דיחוי ה"נ מסתברא כו'. בספריהם היה הגירסא א"ל אביי ודלמא לעיוני ה"נ מסתברא דאי לא תימא הכי כו' וק"ל: ד] ד"ה והא כ"ג כו' ולמאי דפרישית לעיל. בד"ה ואי לא ציית:

◆

גליון הש"ס

גמ' נמצאת אבלות נוהגת בקטן. ק"ל הא אדרבה כיון דבקטן לא שייך אבלות אין זה יוצא מן הכלל דכל שאסור במועד אסור בימי אבלו דימי אבלו היינו במי שהוא אבל משא"כ קטן דאינו אבל ובמועד אינו איסור על הקטן רק על המגלח אבל באבל דהמגלח אינו אבל ועל קטן ליכא איסור ולע"ג: שם מי קתני הא אסורין. כעין זה זבחים קב ע"א: שם לא מיבעיא קאמר. עיין לקמן דף יח ע"ב תוס' ד"ה העולים: שם מכלל דכולי עלמא אסור. עיין לקמן דף כ"ג ע"ב תוס' ד"ה ואינו אוכל:

◆

רש"י כת"י

ה"ג הא אסורין לגלח במועד אסורין בימי אבלן ואי אמרת קטן. אית חילוק דאם נולד קודם המועד אסור לגלחו כיון דדייקינן הא אסורין לגלח במועד אסורין בימי אבלן נמצ' דאבל אסור לגלח את בנו קטן ונמצא אבילות נוהגת בקטן כלומר מקרעין בגדיו לקטן בנו של אבל. **מפני עגמת נפש.** שירבו וידברו בכבוד המת אבל משום תורת אבילות לא. **מי קתני.** בבריתא אסורין[ה] לגלח במועד אסורין לגלח בימי אבלן. **דילמא.** הכי קאמר כל אלו שאמרו מותרין במועד כולן מותרין בימי אבלן אלא[ב] יש מהן מותרין בימי אבלן כגון קטן הנולד לפני הרגל ויש מהן אסורין שאר כל אדם. **מתני הכי.** דבהדי' מפרש שמואל למלתיה לא שנא נולד במועד ולא שנא נולד קודם המועד והאי דקשיא ליה ללישנא קמא השתא מסייע. **רב [אשי].** אמ' מיהא לא תסייע מי קתני האסורין וכו'. **אי אבילות דמעיקרא הוא.** שחלה קודם המועד עליו. **עשה דרבים.** ושמחת שכל ישראל עושין ביחד שמחת יום טוב. **עשה דיחיד.** דקאמ' רחמנא ליחזקאל[ל] האנק דום התאנק דום כאבל (מאי שנא האנק מכולהו). **ואי אבילות דהשתא.** שמת לו מת בתוך המועד וכבר חלה שמחת יום טוב כל שכן דלא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים. **מנודה מהו.** דאבל פשיט' ליה שאבילותו מפסיק במועד אלא מנודה ומצורע מבעיא לי וכן כולהו איך (אבל) בשיטה זו. **דנין.** במועד וביום טוב אין דנין דתנן (ביצה לו:) אלו הן משום רשות לא דנין וכו' וכיון דדנין ולאו אי לא ציית לדינא משמתינן ליה ואי ס"ד וכו'. **והשתא משמתי' ליה.** אי לא ציית לדינא בתמיה אלמא נוהג נדויו ברגל. **אמ' ליה אביי ודלמא.** הא דקתני דנין לעיוני בדיניה ומתרין ליה לאלתר ואי לא ציית לא משמתינן ליה עד לאחר המועד ופתוחי הוא דפתח ליה נהי דליכא לשהויי למפתח לדינא בתר דעייניה דילמא משתכחי להו לדינייהו וטעמ' כדמפ' בסנהדרין (לה.) אבל דינא לא מקיימינן ליה לאלתר. **אלא.** לאו לעיוני ומקטל לא קטלינא ליה עד לאחר המועד. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים א] [גי' הערוך אגמת ע"ש] (גליון) וכ"ה בכת"י (גם להלן): ב] [אלא כצ"ל וכ"ג רש"י] (גליון): ג] [צ"ל וגמרי יעב"ץ] (גליון) וכ"ה בדפו"ר. ובכת"י וראשונים הגי' אתו סמוך לשקיעת החמה וגמרי (וכ"ה נכון דדיני נפשות גומרין ביום, דק"ס): ד] בכת"י ליתא תיבת "חכמים", והגירסא הזאת נכונה יותר (ריטב"א עי"ש וברש"י כת"י), ועי' רש"ש: ה] בכת"י אסורין: ו] בכת"י נוסף נמי: ז] בכת"י אתה נוהג אבילות בקטן: ח] בכת"י מי קתני האסורין, ויש למחוק תיבת "דמשמע" שאין לו שום הבנה (דק"ס): ט] בכת"י דאיכא: י] נדצ"ל מימנעי: כ] נדצ"ל הא איכא דדריש ליה (וכעי"ז ברש"י כת"י): ל] [צ"ל בע"ש] (גליון): מ] צ"ל ולא יעשו (באה"מ): נ] נדצ"ל האסורין: ס] נראה דחסר וצ"ל אלא האסורין במועד יש מהן:

לשקיעת החמה וגומרים את דינו והורגים אותו, ונמצא שלא נמנעו הדיינים משמחת יום טוב.

אביי לא קיבל את ביאורו של רב יוסף שכוונת הברייתא שגם גומרים דיני ממונות בחול המועד, אלא סובר שיתכן לפרש כדחייתו שרק מעיינים בדינו, ואין להוכיח מכאן שמנודה נוהג נידויו במועד, לכן מביא אביי ראיה נוספת בנידון זה[כה].

אָמַר אַבַּיֵי, תָּא שְׁמַע - בוא ושמע ראיה לפשוט את הספק ממה ששנינו במשנתנו, 'ואלו מגלחין במועד וכו' **וּמְנוּדֶּה שֶׁהִתִּירוּ לוֹ חֲכָמִים**', וסבר אביי שכוונת המשנה היא, שברגל התירו חכמים לכל מנודה את נידויו, משום שאין נידוי נוהג ברגל[כו].

דוחה הגמרא, **אָמַר רָבָא, מִי קָתָנֵי** - האם שנינו במשנה 'מנודה **שֶׁהִתִּירוּהוּ חֲכָמִים**', שמשמעו שחכמים התירו לכל מנודה לגלח משום שאין דיני מנודה נוהגין בחול המועד, הרי 'מנודה **שֶׁהִתִּירוּ לוֹ חֲכָמִים' קָתָנֵי** - שנינו[כז], ואין זה משום שחכמים התירו לכל מנודה, אלא מדובר באופן **דַּאֲזַל וּפַיְּיסֵיהּ לְבַעַל דִּינֵיהּ וְאָתֵי קַמֵּי דְּרַבָּנָן וּשְׁרוּ לֵיהּ** - שהלך ברגל ופייס את בעל דינו, ובא לפני החכמים דהיינו הבית דין שבדורו, והתירו לו את נידויו. ואדרבה יש להוכיח ממשנתנו שכל מנודה נוהג את נידויו בחול המועד, ורק באופן שפייס את בעל דינו והותר נידויו מותר לו לגלח[כח].

הגמרא עוברת להסתפק בדיני מצורע ברגל:

מְצוֹרָע מוחלט, אשר דינו לישב מחוץ למחנה, ואסור בגילוח שערותיו, **מַהוּ שֶׁיַּנְהִיג צָרַעְתּוֹ בָּרֶגֶל** - האם גם ברגל נוהגים בו דינים אלו, או שברגל מותר לו להיכנס לתוך המחנה ולגלח שערותיו[כט].

פושטת הגמרא, **אָמַר אַבַּיֵי, תָּא שְׁמַע** - בוא ושמע ראיה לפשוט את הספק ממה ששנינו במשנתנו, 'ואלו מגלחין במועד וכו', **וְהַנָּזִיר, וְהַמְּצוֹרָע** העולה **מִטּוּמְאָתוֹ לְטָהֳרָתוֹ**', ומשמע שדווקא אם נטהר מטומאתו יכול הוא לגלח, **הָא** כל זמן שהוא עדיין **בִּימֵי טוּמְאָתוֹ, נָהֵיג** - הרי הוא נוהג בדיני מצורע ואסור לו לגלח ברגל.

דוחה הגמרא, באמת יתכן שאין המצורע נוהג בדינים אלו ברגל, ואכן יכול הוא לגלח במועד אף אם עדיין לא נטהר מטומאתו, ומה שנקט התנא את היתר הגילוח במצורע באופן שעולה מטומאתו, אין כוונת התנא שנדקדק שאם אינו עולה מטומאתו אסור הוא בגילוח, אלא **לֹא מִיבַּעְיָא קָאָמַר** - לא היה זה אלא בדרך 'אין צריך לומר', וכך כוונתו, **לֹא מִיבַּעְיָא** - אין צריך לומר שכשהמצורע **בִּימֵי טוּמְאָתוֹ, דְּלֹא נָהֵיג** - שאינו נוהג את דיני צרעתו ברגל, ומותר לו לגלח שערותיו בחול המועד, **אֲבָל** כאשר הוא נטהר מטומאתו **לְטָהֳרָתוֹ**, היה מקום לומר **שֶׁנִּיגְזוֹר** עליו איסור גילוח במועד, שהרי ביום השמיני לטהרתו לאחר שגילח שערו ביום השביעי, צריך הוא להביא את קרבנות טהרתו[ל], ואם נתיר לו לגלח בחול המועד ביום השביעי לטהרתו, יש לחשוש **שֶׁמָּא יַשְׁהֶה קָרְבְּנוֹתָיו** - יתעכב מלהביא את קרבנותיו עד יום טוב האחרון, ויש לחשוש שיקריב אז את הקרבן, והרי אסור להקריב קרבנות יחיד ביום טוב[לא], ומטעם זה היה מקום לגזור ולאסור את הגילוח על המצורע ביום השביעי לטהרתו, **קָא מַשְׁמַע לָן** - משמיענו התנא שאף כשנטהר מטומאתו מותר לו לגלח במועד, וכל שכן כשעדיין עומד בטומאתו ואינו צריך להביא את קרבנותיו, שמותר לו לגלח במועד. מעתה חוזר הספק האם מצורע נוהג דיני צרעתו ברגל.

פושטת הגמרא, **אָמַר רָבָא, תָּא שְׁמַע** - בוא ושמע ראיה ממה ששנינו בברייתא על הפסוק (ויקרא יג מה) 'וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים' וגו', והלא תיבת 'והצרוע' מיותרת כיון שבפסוק הקודם נאמר 'איש צרוע הוא' וגו', והיה לו לומר 'ובגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע'[לב], אלא בא הכתוב **לְרַבּוֹת כֹּהֵן גָּדוֹל** שאף בו נוהגים דינים אלו[לג]. מוכיח רבא, **וְהָא** - והרי **כֹּהֵן גָּדוֹל, דְּכָל הַשָּׁנָה כָּרֶגֶל לְכוּלֵּי עָלְמָא דָּמֵי** - שבכל ימות השנה כהונתו נחשבת אצלו כימי הרגל אצל שאר העם, שהרי אין אנינות חלה עליו כלל, **כִּדְתְנַן** - כמו ששנינו (הוריות יב:), **כֹּהֵן גָּדוֹל מַקְרִיב** - יכול להקריב קרבנות גם כשהוא **אוֹנֵן**[לד] [-יום שמת בו אחד משבעת קרוביו שחייב להתאבל עליהם], **וְאֵינוֹ אוֹכֵל** - אך אסור לו לאכול מהקרבנות שהוא הקריב

והא)] גרסו 'סמוך לשקיעת החמה'. וכן הביא בדקדוקי סופרים בשם כתב יד, וביאר, שהרי דיני נפשות גומרים ביום ואין גומרים בלילה כמו שמבואר במסכת סנהדרין (לב.).

כה. **תוספות** (ד״ה אמר). והוסיפו, שמה שהגמרא דחתה שאי אפשר לפרש שדנים דיני נפשות היינו רק שמעיינים בדינו משום ש'אם כן נמצאת מענה את דינו', הוא רק דחיה לענין ה'הכי נמי מסתברא', דהיינו שמה שרצינו להוכיח מדנים דיני נפשות ש'על כרחך' מה ששנינו שדנים דיני ממונות היינו עיון הדין ולא גמר הדין, נדחה, אך עדיין יש ללמוד כן בברייתא שדנים דיני ממונות היינו עיון הדין ולא גמר הדין, מבלי שיהא הוכחה לכך.

כו. **מיוחס לרש״י** (ד״ה ת״ש). דיוק אביי הוא ממה שלא נקטה המשנה מנודה שעבר נידויו או שנשלם זמן נידויו ברגל. ריטב״א (ד״ה ומשום). וראה בילקוט ביאורים שנחלקו הראשונים האם היתר הגילוח למנודה הוא בערב הרגל או רק ברגל עצמו.

כז. **רבא** מדייק ממה שלא נקטה המשנה 'התירוהו' אלא 'התירו לו', שהלשון 'התירוהו' משמעותו שהתירו חכמי התלמוד לפי שעה את כל המנודים מפני כבוד הרגל, אולם הלשון 'התירו לו' משמעותו שהתירו לו באופן פרטי. ריטב״א (ד״ה ומנודה). וכתב שיש גורסים 'מי קתני מנודה שהתירו חכמים, מנודה שהתירו לו חכמים קתני', וכתב שגירסא זאת נוחה יותר, שלשון 'מנודה שהתירו חכמים' משמעותו, שחכמים התירו לכל המנודים, אלא שלא מצאנו גירסא זו בספרים.

כח. **ראשונים** [רבינו חננאל (ד״ה ופריך), ריטב״א (ד״ה ודחינן) ומאירי (ד״ה ולענין)]. וברש״י כת״י (ד״ה דאזל) כתב, שבאופן שלא פייס את בעל דינו אין להוכיח ממשנתנו אם נוהג נידויו או לא.

כט. **מיוחס לרש״י** (ד״ה שינהיג). והוסיף בתוספות רי״ד (ד״ה מצורע), שאף אילו נאמר שמותר לו להיכנס לתוך המחנה, מכל מקום לא בטל דינו שכל מי שנכנס ומאהיל עמו באהל אחד, נטמא. וברש״י כת״י (ד״ה שנוהג) ביאר שהמדובר כאן הוא מאיסור כיבוס הבגדים ושאילת שלום הנוהגים במצורע.

בקרן אורה (ד״ה מצורע) הקשה, מדוע לא הוכיחה הגמרא שמצורע נוהג צרעתו ברגל, ממה שהמשנה לעיל (ז.) דנה אם רואים נגעים במועד לטהר או לטמא, ומשמע שהמצורע הטמא נוהג טומאתו ברגל, וכן מבואר בגמרא (שם ע״ב) שמצורע אסור בתשמיש המיטה ברגל. וביאר, שכל נידון סוגייתנו אינו אלא על ההלכות של מצורע שאסור בהם מדיני אבילות, כגון איסור התספורת וחיובו בעטיפת הראש, אבל דברים שלא נאסר משום אבילות אלא משום טומאה, כמו שילוח חוץ למחנה, בודאי שלא הותר ברגל, וכן תשמיש המיטה שלא נאסר משום אבילות, שהרי הוא אסור בזה גם בימי ספירת ימי טהרתו, בודאי שאסור בהם גם בימי הרגל.

ל. **וכמו** שכתוב (ויקרא יד ט-י) 'והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו וגו', וביום השמיני יקח שני כבשים תמימים וכבשה אחת בת שנתה תמימה' וגו'.

לא. **מיוחס לרש״י** (ד״ה ניגזור). והתוספות רי״ד (ד״ה אבל) הביא פירוש זה בשם המורה, והקשה עליו, שאם כן היתה הגמרא צריכה לומר כך בפירוש 'דילמא אתי לשהויי קרבנותיו ביום טוב האחרון'. ועוד כיון שאכן אסור להקריב קרבנות יחיד אלו ביום טוב, הרי גם אם יביאם לבית המקדש להקריבם, וכי יקריבום הכהנים, והרי כהנים זריזים הם, ואף אם הוא לא ידע שאסור להקריבם ביום טוב, הכהנים ידעו שאסור להקריבם, וממילא אין לחשוש שיקריבם ביום טוב. ולכן פירש, שהיינו אומרים שלא יגלח במועד, שאם נתיר לגלח למי שעלה מטומאתו במועד, מעתה גם מי שעלה מטומאתו לפני המועד, ישהה עצמו מלהביא מיד את קרבנותיו עד הרגל, שיאמר שכעת אין לי פנאי לגלח, אלא אגלח בחול המועד ואז אביא קרבנותי, ואין ראוי שישהה אדם את הקרבנות שנתחייב בהן. וכעין זה פירשו ברש״י כת״י (ד״ה ניגזור) ובתוספות הרא״ש (ד״ה מהו), שיש לחשוש שמי שעלה מטומאתו לפני הרגל ישהה קרבנותיו, משום שיתעצל מלעלות לירושלים פעמיים, ויאמר הואיל ומותר לגלח ברגל, אגלח ברגל ואז אביא את קרבנותי. והוסיפו בתוספות רי״ד ובתוספות הרא״ש, שהטעם שבאמת לא גזרו הוא כעין מה שמסיקה הגמרא להלן (יז:), שאף אם היה למצורע פנאי לגלח לפני הרגל, התירו לו לגלח ברגל, כדי שלא ישהה קרבנותיו לאחר הרגל.

באהבת איתן (פ״ג מ״א) כתב על הקושיא השניה של התוספות רי״ד, שצריך להגיה במיוחס לרש״י ולגרוס 'שמא משהה קרבנותיו עד ליום טוב האחרון ומקריבן, דאסור להקריב קרבנות' וכו'. וכוונת המיוחס לרש״י שהמצורע יסבור להקריבן ביום טוב אחרון, ולבסוף לא יקריבן, שהרי אסור להקריב קרבנות יחיד ביום טוב, ונמצא שיאחר את קרבנותיו לאחר יום טוב. והוסיף, שכעין זה פירש המיוחס לרש״י להלן (יז: ד״ה שלא). ולפי זה מתיישבת גם הקושיא הראשונה, שעיקר החשש אינו ממה שישהה קרבנותיו ליום טוב האחרון, אלא שמשום כך ישהה את קרבנו לאחר הרגל, ולכן הגמרא לא נקטה 'דילמא אתי לשהויי קרבנותיו ביום טוב האחרון'.

לב. **רש״י** כת״י (ד״ה והצרוע). והר״ש בן היתום (ד״ה אמ׳ אביי - השני) ביאר, שהלימוד הוא משום שהיה יכול להיות כתוב 'צרוע אשר בו הנגע', והאותיות וא״ו וה״א מיותרים, ובאים לרבות כהן גדול.

לג. **אף** שאם מת לו מת יש עליו איסור 'את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום' (ויקרא כא י), מכל מקום הכהן המצורע צריך שיהא ראשו פרוע ובגדיו פרומים. ריטב״א (ד״ה ת״ש והצרוע).

לד. **במיוחס** לרש״י (ד״ה הא) ביאר, שלומדים כן ממה שאמר אהרן למשה (ויקרא י יט) 'ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה'', ולא אמר לו והקרבתי חטאת היום, משמע שלהקריב באנינות אכן מותר לו. וברש״י כת״י (ד״ה מקריב) ביאר, שלומדים דין זה ממה

ואי אמרת קטן אית ביה פלוגתא ° נמצאת אבילות נוהגת בקטן והתניא א) א מקרעין לקטן מפני עגמת א] נפש אמר רב אשי ° מי קתני הא אסורין דלמא יש מהן אסור ויש מהן מותר אמימר ואי תימא רב שישא בריה דרב אידי מתני הכי אמר שמואל ב קטן מותר לגלחו במועד לא שנא נולד במועד ולא שנא נולד מעיקרא אמר רב פנחס אף אנן נמי תנינא כל אלו שאמרו מותר לגלח במועד מותר לגלח בימי אבלו הא אסורין לגלח במועד אסורין לגלח בימי אבלו אי אמרת קטן אסור נמצאת אבילות נוהגת בקטן ותניא מקרעין לקטן מפני עגמת נפש אמר רב אשי מי קתני הא אסורין דלמא יש מהן אסור ויש מהן מותר. ג אבל אינו נוהג אבילותו ברגל שנאמר א) ושמחת בחגך אי אבילות דמעיקרא הוא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד ואי אבילות דהשתא הוא לא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים ד מנודה מהו שינהוג נידויו ברגל אמר רב יוסף ה תא שמע ב) דנין דיני נפשות ודיני מכות ודיני ממונות ואי לא ציית דינא ו משמתינן ליה ואי סלקא דעתך אינו נוהג נידויו ברגל משומת ואתי מעיקרא אתי רגל דחי ליה השתא משמתינן ליה אנן א"ל אביי ודלמא לעיוני בדיניה דאי לא תימא הכי דיני נפשות דקתני ה"נ דקטלין ליה והא קא מימנעי משמחת יום טוב דתניא ר"ע אומר ג) מנין ז לסנהדרין (שראו בא') שהרגו את הנפש שאין טועמין כל אותו היום ת"ל ב) לא תאכלו על הדם אלא לעיוני בדיניה ה"נ לעיוני בדיניה א"ל אם כן נמצאת מענה את דינו ב] ח אתו מצפרא ומעייני בדיניה ועיילי ואכלי ושתו כולי יומא והדר אתו בשקיעת החמה וגמרינן ג] לדיניה וקטלו ליה אמר אביי ת"ש ומנודה שהתירו לו חכמים אמר רבא מי קתני שהתירוהו חכמים ד] שהתירו לו חכמים קתני דאזל ופייסיה לבעל דיניה ואתי קמי דרבנן ושרו ליה מצורע מהו שינהיג צרעתו ברגל אמר אביי תא שמע ד) והנזיר והמצורע (א) מטומאתו לטהרתו הא בימי טומאתו נהיג ° לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא בימי טומאתו דלא נהיג אבל לטהרתו ניגזור שמא ישהה קרבנותיו קמ"ל אמר רבא ת"ש ג) והצרוע ה) ט לרבות כהן גדול והא כה"ג דכל השנה כרגל לכולי עלמא דמי דתנן ו) כהן גדול י מקריב אונן כ ואינו אוכל שמע מינה ל נוהג צרעתו ברגל שמע מינה. מ אבל אסור בתספורת מדקאמר להו רחמנא לבני אהרן ד) ראשיכם אל תפרעו ° מכלל דכולי עלמא אסור ה]

מנודין

ואי אמרת בקטן אית ליה פלוגתא. חילוק, דנולד קודם הרגל אינו מגלח ברגל, ואית לן ו] למימר הואיל ואסור לגלח ברגל אסור לגלח נמי בימי אבלו, א"כ נמצאת אתה אומר ז] אבילות אפילו בקטן: מקרעין לקטן. את בגדיו: מפני עגמת נפש. שיבכו הרואין וירבו בכבוד המת, ולא מפני שהוא אבל: מי קתני הא אסורין. דמשמע ח] האסורין לגלח במועד אסורין לגלח באבל: יש מהן אסורין. בשאר כל אדם שאסורין לגלח במועד (ב) אסורין לגלח בימי אבלן: ויש מהן מותרין. כגון קטן זה שנולד קודם הרגל שאסור לגלח ברגל מותר לגלח בימי אבלו: אתי עשה דרבים. ושמחת: ודחי עשה דיחיד. אבל, דכתיב (ירמיה ו) אבל יחיד עשי לך: דהשתא. שאירעו במועד: דנין דיני נפשות. במועד, אבל לא ביום טוב, שאסור משום שבות ז), ודייקינן מינה מדדנין במועד מכלל דאי לא ציית נמי משמתינן ליה במועד: אתי רגל ודחי ליה. שאינו נוהג נדוי ברגל: דלמא לעיוני. הא דתני דדנין לא אמרי' דלימא איש פלוני חייב איש פלוני זכאי ואיכא ט] למידק מינה דאי לא ציית משמתינן ליה, אלא מעייני בדין ולא אמרי ליה כלום: מענה את דינו. דכי לא אמרו ליה דינו לאלתר דעייני ביה הוה ליה עינוי הדין: אלא. לעולם דנין דינו וגומרין ממש במועד, ואיכא למידק מינה אי לא ציית משמתינן ליה, ואיכא למשמע מינה דנוהג נמי ברגל, ודאמרת א"כ מימנע י] משמחת י"ט הכא במאי עסקינן דאתו מצפרא כו': ת"ש מנודה שהתירו לו חכמים. קא סלקא דעתך התירו לכל מנודה נידויו ברגל, דאין נידוי נוהג ברגל: דאזיל ופייסיה לבעל דיניה. ברגל, והתירו לו חכמים ב"ד שבאותו דור: שינהיג צרעתו. שלא יצא אל תוך המחנה ולא יגלח: הא בימי טומאתו נוהג. צרעתו ברגל: ניגזור. שלא יהא מגלח במועד, דכיון דגילח צריך להביא קרבן, ושמא משהה קרבנותיו עד ליום טוב האחרון ומקריבן ואסור להקריב קרבנות יחיד בי"ט: לרבות כ"ג. שנוהג בו צרעת: הא כהן גדול כל השנה לדידיה ברגל לכולי עלמא דמי. דתנן כ"ג מקריב אונן, מדאמר לו אהרן למשה ואכלתי חטאת היום (ויקרא י) ולא אמר למשה והקרבתי מכלל דהקרבה באנינות, ולמדנו דכ"ג מקריב אונן, אבל כולי עלמא בשאר ימות השנה אונן אינו משלח קרבנותיו, כדאמרינן לקמן (דף טו:) שלמים בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא אונן, וברגל משלח, וכהן גדול אונן מקריב כל השנה אלמא כל השנה לדידיה כרגל דמי, וקתני דנוהג בו צרעת, תיפשוט דכל מצורע נוהג צרעתו ברגל: אל תפרעו. גידול שער, והאי קרא גבי מיתת נדב ואביהוא כתיב, ומדאצטריך קרא למישרי להו מכלל דאחריני אסורין: מצורעין. אע"ג דכתיב ס] וראשו יהיה פרוע הא דריש ס] ליה לקמן ט) להאי פרוע למילתא אחריתי:

עשה דיחיד. משמע דאבילות איכא עשה דאורייתא מדלא קאמר ודחי עשה דרבנן והאי דקאמר לעיל (דף יא:) לא מבעיא ימי אבלו דרבנן היינו עשיית מלאכה דנפקא לן (לקמן טו:) באסמכתא מוהפכתי חגיכם לאבל אבל גוף האבילות דאורייתא מיהו נראה לי דשמחת הרגל נמי דרבנן ושמחת היינו בשלמי שמחה כדאיתא בחגיגה (ח.): מהו שינהוג נידויו ברגל. א] והקשה הרב הא ליכא אלא עשה (ג) ואין עשה דוחה עשה ואפילו עשה ליכא אלא עזרא גזר כדלקמן (דף טז.) והא לאו קושיא היא דהא נידוי דחי לאו דמקלל חברו דאיכא לאו ושמא מסוטה ילפינן ועוד כיון שעבר על דברי הדיינין הרי יש כאן עשה דרבים: ואי לא ציית דינא משמתינן ליה. תימה לימא דאי לא ציית דינא נחתינן לנכסיה ב] מיהו פריך שפיר: ממנעי משמחת י"ט. הקשה בתוס' הר"א היכי קשה ליה דהא ממנעי משמחת י"ט מאכילה ושתיה וגוף ההריגה דהוא מלאכה לא חיישינן ונראה לי מדאסר רחמנא הבערת בת כהן בשבת י) מכלל דבמועד שרי אי נמי כיון שהיא מצוה לצורך י"ט קרינא בה: נמצאת אתה מענה את דינו. קשיא לן דבפ' אחד דיני ממונות (סנהדרין דף לה.) בשמעתין דלפיכך אין דנין (בשבת ל]) מוכח דעינוי הדין לא שייך עד שילינוהו אחר שיגמור הדין וכי תימא לעיוני דהכא היינו גמר דין ולא יהרגוהו עדיין עד אחר הרגל א"כ מאי פריך לימא לעיוני בעלמא בלא גמר דין ולא יעשוהו מ] גמר דין עד אחר המועד וי"ל דמשתכחי אף על גב דאיכא סופרי דיינין הכותבים דברי כל אחד מ"מ הסברא אשר בלב משתכח ומהאי טעמא אמרינן (שם) דאין דנין בערב שבת דליבא דאינשי אינשי: אמר אביי ת"ש מנודה שהתירו כו'. אביי לטעמיה דדחי ודלמא לעיוני ואין חושב ראייה להוכחה דלעיל ואע"ג דדחי דחי לא תימא דקאמ' לא חש באותו דיחוי ג] ואפי' נראה דיחוי ה"נ מסתברא מ"מ נוכל לומר לעיוני בלאו הכי נמי מסתברא: והא כ"ג דכל השנה כולה כרגל כו'. משמע דאם אין מנודה נוהג נידוי ברגל הוא הדין כ"ג אינו נוהג נידוי כלל וקשה דהא כ) כ"ג דן ודנין אותו ואי לא ציית דינא (לא) משמתינן ליה ולמאי דפרישית לעיל ד] דנוכל לומר למיחת לנכסיה ניחא:

עין משפט נר מצוה

ז א מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה ד טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף כז:
ח ב מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יט טוש"ע א"ח סי' תקלא סעיף ו:
ט ג מיי' פ"י מהלכות אבל הלכה ג ה טוש"ע א"ח סי' תקמח סעיף א:
י ד טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף א:
יא ה ו מיי' פ"ז מהל' י"ט הלכה יב טוש"ע א"ח סי' תקמה סעיף י:
יב ז מיי' פי"ג מהל' סנהדרין הלכה ד סמג לאוין רל:
יג ח מיי' שם הלכה ה:
יד ט מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:
טו י מיי' פ"ב מהלכות ביאת המקדש הל' ו:
טז כ מיי' שם הל' ח:
יז ל מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו:
יח מ מיי' פ"ה מהל' אבל הל' א ב סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' של סעיף א:

תורה אור השלם

א) וְשָׂמַחְתָּ בְּחַגֶּךָ אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתֶךָ וְהַלֵּוִי וְהַגֵּר וְהַיָּתוֹם וְהָאַלְמָנָה אֲשֶׁר בִּשְׁעָרֶיךָ: [דברים טז, יד]

ב) לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם לֹא תְנַחֲשׁוּ וְלֹא תְעוֹנֵנוּ: [ויקרא יט, כו]

ג) וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא: [ויקרא יג, מה]

ד) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

משנת ראשונים

ודחי עשה דיחיד. דכתיב (ויקרא י יט) ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה', שחובה עליו להתאבל, א"נ מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל (כד יז) האנק דום. **[חדושי הר"ן]**

מנודה. לשון מנודה מגודת נע ונד, וכתיב ומתבל ינידוהו (איוב יח יח), שאין אחרים רשאין לישב בארבע אמותיו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

והא קא מימנעי משמחת יו"ט. תימה מאי קשיא ליה אי שמחת י"ט נדחית מפני רציחת בי"ד, והלא אפי' עבודה דוחה דכתיב מעם מזבחי תקחנו למות, ונראה לי דודאי שנגמר דינו רציחתו דוחה עבודה, והכי פריך ומי קטלינן ליה, כלומר וכי דנין אותו במועד כדי להורגו, וימנעו משמחת י"ט, יותר טוב שלא ידונו אותו במועד. **[תוס' הרא"ש]** **ואכלי ושתו כולי יומא והדר אתו.** כולי יומא, לאו דוקא שאפי' לדברי המחמיר (ביצה טו:), בחציו לכם סגי, והדר אתו סמוך לשקיעת החמה, פי' אחר שהופג יינם ונתיישב דעתם דהא ודאי שתוי אל יורה ואל ידון דיני נפשות כלל. **[ריטב"א]** **ניגזור שמא ישהה קרבנותיו.** דאי שרינן ליה לגלח במועד כשנתרפא, זימנין שיתרפא קודם הרגל חדש אחד או שנים וטריחא ליה מילתא לעלות לירושלים השתא בשביל הבאת קרבנות, וימתין להביא קרבנותיו עד הרגל שיצטרך לעלות בלאו הכי, ועוד שיחשוב בלבו שיפטור עצמו משלמי שמחה ברגל בשלמי צרעתו, ולהכי נגזור דאפילו לא נתרפא עד תוך הרגל לא נשרי ליה לגלח ברגל, ולא יביא קרבנותיו ברגל כלל, קמ"ל דלא גזרינן. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **והצרוע לרבות כהן גדול.** קרא יתירא קא דריש, דלעיל מיניה כתיב איש צרוע הוא טמא הוא, אלמא במצורע משתעי קרא, ולמה לי למהדר ולמיכתב והצרוע אשר בו הנגע, הוה לי למכתב בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע לחוד. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לקמן דף כו:], ב) [תוספתא פ"ב ע"ש], ג) סנהדרין סג. ע"ש, ד) [לעיל יג:], ה) [לקמן טו.], ו) יומא יג: הוריות יב: [ב"ק קי. זבחים לט.], ז) ביצה דף לו: ע"ש, ח) תורה אור ג, ט) טו., י) שבת קו. יבמות ו:, כ) [סנהדרין יח. ע"ש], ל) יחזקאל כד יז.

הגהות הב"ח

(א) גמ' ת"ש והנזיר והמצורע העולה מטומאתו: (ב) רש"י ד"ה יש מהן וכו' לגלח במועד יש מהן אסורין לגלח: (ג) תוס' ד"ה מהו כו' הא ליכא אלא עשה דיחיד ואין עשה דיחיד דוחה עשה דרבים ואפילו עשה ליכא:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה מהו שינהיג וכו' והקשה הרב כו' **אלא עזרא גזר כדלקמן.** עיין ריטב"א דבור המתחיל מנודה: **ב]** ד"ה **ואי לא ציית** כו' מיהו פריך שפיר. עיין יד דוד: **ג]** ד"ה **אמר אביי כו' אביי לטעמיה כו' ואפילו נראה דיחוי ה"נ מסתברא כו'.** בספריים היה הגירסא א"ל אביי ודלמא לעיוני ה"נ מסתברא דאי לא תימא הכי כו' וק"ל: **ד]** ד"ה והא כ"ג כו' ולמאי דפרישית לעיל. בד"ה ואי לא ציית:

גליון הש"ס

גמ' נמצאת אבלות נוהגת בקטן. ק"ל הא אדרבה כיון דבקטן לא שייך אבלות אין זה יוצא מן הכלל דכל שאסור במועד אסור בימי אבלו דימי אבלו היינו במי שהוא אבל משא"כ קטן דאינו אבל ובמועד אינו איסור על הקטן רק על המגלח אבל באבל דהמגלח אינו אבל ועל קטן ליכא איסור ולע"ג: **שם מי קתני הא אסורין.** כעין זה זבחים קב ע"א: **שם לא מיבעיא קאמר.** עיין לקמן דף יח ע"ב תוס' ד"ה העולים: **שם מכלל דכולי עלמא אסור.** עיין לקמן דף כ"ג ע"ב תוס' ד"ה ואינו אוכל:

רש"י כת"י

ה"ג **הא אסורין** לגלח במועד אסורין בימי אבלן **ואי אמרת קטן.** אית חילוק דאם נולד קודם המועד אסור לגלחו כיון דדייקינן הא אסורין לגלח במועד אסורין בימי אבלן נמי' דאבל אסור לגלח את בנו קטן ונמצא אבילות נוהגת בקטן כלומר מקרעין בגדיו לקטן בנו של אבל. **מפני עגמת נפש.** שירבו וידברו בכבוד המת אבל משום תורת אבילות לא. **מי קתני.** בברייתא אסורין נ] לגלח במועד אסורין לגלח בימי אבלן. **דילמא.** הכי קאמר כל אלו שאמרו מותרין במועד כולן מותרין לגלח בימי אבלן אלא ס] יש מהן מותרין בימי אבלן כגון קטן הנולד לפני הרגל ויש מהן אסורין שאר כל אדם. **מתני הכי.** דההי' מפרש שמואל למלתיה לא שנא נולד במועד ולא שנא קודם המועד והאי דקשיא ליה לליסנא קמא הסתא מסייע. **רב [אשי].** אמ' מיהא לא תסייע מי קתני האסורין וכו'. **אי אבילות דמעיקרא הוא.** שחלה קודם המועד עליו. **עשה דרבים.** ושמחת שכל ישראל עושין ביחד שמחת יום טוב. **עשה דיחיד.** דקאמ' רחמנא ליחזקאל ל) האנק דום התאנה ודום כאבל (מאי שנא האנק מכולהו). **ואי אבילות דהשתא.** שמת לו מת בתוך המועד וכבר חלה שמחת יום טוב כל שכן דלא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים. **מנודה מהו.** דאבל פשיט' ליה שאבילותו מפסיק במועד אלא מנודה ומצורע מבעיא לי וכן כולהו איך (אבל) בשיטה זו. **דנין.** במועד וביום טוב אין דנין [דתנן (ביצה לו:) אלו הן משום רשות לא דנין] וכו' וכיון דדנין ודאי אי לא ציית לדינא משמתינן ליה ואי ס"ד וכו'. **והשתא משמתי' ליה.** אי לא ציית לדינא בתמיה אלמא נוהג נדויו ברגל. **אמ' ליה אביי ודלמא.** הא דקתני דנין לעיוני דמעיינין בדיניה ומתרין ליה לאלתר ואי לא ציית לא משמתינן ליה עד לאחר המועד ופתוחי הוא דפתח ליה נהי דליכא לשהויי למפתח לדינא בתר דעייניה דילמא משתכחי להו לדינייהו וטעמ' כדמפ' בסנהדרין (לה.) אבל דינא לא מקיימינן ליה לאלתר. **אלא.** לאו לעיוני ומקטל לא קטלינא ליה עד לאחר המועד. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] [גי' הערוך **אגמת** ע"ש] (גליון) וכ"ה בכת"י (גם להלן): ב] [**אלא** כצ"ל וכ"ג רש"י] (גליון): ג] [צ"ל **וגמרי** יעב"ץ] (גליון) וכ"ה בדפו"ר. ובכת"י וראשונים הגי' **אתו סמוך לשקיעת** החמה וגמרי (וכ"ה נכון דדיני נפשות גומרין ביום, דק"ס): ד] בכת"י ליתא תיבת "חכמים", וכך היא הגירסא בכל הספרים. ויש גורסים "מי קתני **שהתירו** חכמים", והגירסא הזאת נכונה יותר (ריטב"א עי"ש וברש"י כת"י), ועי' רש"ש: ה] בכת"י **אסורין**: ו] בכת"י נוסף **נמי**: ז] בכת"י אתה **נוהג אבילות בקטן**: ח] בכת"י מי קתני **האסורין**, ויש למחוק תיבת "דמשמע" שאין לו שום הבנה (דק"ס): ט] בכת"י **דאיכא**: י] נדצ"ל **מימנעי**: כ] נדצ"ל הא **איכא דדריש** ליה (וכעי"ז ברש"י כת"י): ל] [צ"ל **בע"ש**] (גליון): מ] צ"ל ולא **יעשו** (באה"מ): נ] נדצ"ל **האסורין**: ס] נראה דחסר וצ"ל אלא **האסורין במועד** יש מהן:

כשהוא אונן[לה]. ואילו שאר העם בשאר ימות השנה אינם יכולים לשלח את קרבנותיהם כשהם אוננים, ומאידך ברגל הם יכולים לשלח את קרבנותיהם כשמת להם אחד משבעת הקרובים, נמצא שדין הכהן הגדול בכל ימות השנה שוה לדינם של כל ישראל ברגל. מעתה, כיון שהברייתא מרבה דיני מצורע בכהן גדול, שמצינו בו שכל ימות השנה נחשבים אצלו כימות הרגל, **שְׁמַע מִינָּהּ** - יש להוכיח מכאן שכל מצורע **נוֹהֵג צָרַעְתּוֹ בָּרֶגֶל**. מסיקה הגמרא, **שְׁמַע מִינָּהּ** - אכן יש להוכיח מכאן שמצורע נוהג את הלכות המצורע ברגל.

★

אגב שהובאו דיני אבל ומנודה ומצורע במועד וברגל, יובאו מכאן ואילך דינים נוספים האמורים בהם שאינם שייכים למועד ולרגל. הגמרא דנה בכמה מנהגי צער ואבלות, האם אבל ומנודה ומצורע צריכים לנהוג בהם, ומביאה תחילה דין תספורת:

אומרת הגמרא, **אָבֵל אָסוּר בְּתִסְפּוֹרֶת**[לו]. ולמדים זאת **מִדְּקָאָמַר לְהוּ רַחֲמָנָא** - ממה שאמר להם ה' **לִבְנֵי אַהֲרֹן** לאחר מיתת נדב ואביהוא אחיהם (ויקרא י ו), **'רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ'**, כלומר, אל תגדלו שיער ראשכם[לז], **מִכְּלָל דְּהָכֵי עָלְמָא** - ומשמע מזה שלכל העולם **אָסוּר** להסתפר בימי אבלם ועליהם לגדל את שערם, שמחמת ששאר האבלים אסורים בתספורת הוצרך ה' להתיר זאת לבני אהרן[לח].

שנאמר לגבי כהן גדול (ויקרא כא יא-יב), 'ועל כל נפשות מת לא יבא לאביו ולאמו לא יטמא, ומן המקדש לא יצא ולא יחלל את מקדש אלהיו', ולומדים מכך שאפילו שמת לו מת לא יצא מן המקדש, שאם יעבוד במקדש לא תתחלל עבודתו משום מה שהוא אונן.

[לה] **שקדשים** אסורים לאונן, וזה נלמד מקל וחומר ממעשר שני שאסור לאונן, שנאמר במעשר שני (דברים כו יד) 'לא אכלתי באוני ממנו'. רש"י כת"י (ד"ה ואינו). וגם כהן גדול אונן אסור בכך, כמו שאמר אהרן למשה (ויקרא י יט) 'ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה''. ריטב"א (ד"ה והרי). אך הקשה, שכיון שמצינו שכהן גדול אינו אוכל באנינות, הרי שאין דינו כדיני רגל לשאר העם, והיינו כמו שהקשה בתוספות רי"ד (ד"ה כהן), שהרי שאר העם אף אוכלים קדשים ברגל אם מת להם מת, שלא חלה האנינות ברגל, ומאידך הכהן גדול אינו אוכל באנינות, הרי שחלה עליו האנינות. ותירץ הריטב"א, שאכן עיקר כוונת הגמרא למה ששנינו ברישא של משנה זו (הוריות יב:), שכהן גדול אינו פורע ואינו פורם [כשמת לו מת], הרי שאצל כהן גדול, לענין דיני פריעה ופרימה, כל ימות השנה נחשבים אצלו כרגל, ומכל מקום כשהוא מצורע חייב הוא בפריעה ופרימה, וכמו כן יש להוכיח שכל מצורע נוהג צרעתו ברגל. וראה עוד מה שתירץ בתוספות רי"ד.

[לו] **איסור** תספורת לאבל הוא כל שלושים יום. ומי שאבל על אביו או אמו, אסור להסתפר עד שיגערו בו חבריו. ברייתא להלן (כב:). וראה בהערה להלן האם הוא איסור דאורייתא או דרבנן.

[לז] **ביום** השמיני לחנוכת המשכן, הקריבו נדב ואביהוא בני אהרן קטורת אשר לא צִוָּה, ויצאה אש מלפני ה' ואכלתם ומתו. ואמר הקב"ה לאהרן ולבניו שלא יתאבלו, כדי שלא לבלבל את שמחתו של הקב"ה בחנוכת המשכן, ורק שאר בני ישראל יבכו על מיתתם. ויקרא (י א-ו) ורש"י (שם י ו).

'פריעה' היא לשון גידול שיער, כמאמר הכתוב בענין נזיר (במדבר ו ה) 'כל ימי נדר נזרו תער לא יעבור על ראשו וגו' גדל פרע שער ראשו'. [ולהלן (טו.) יבואר שהיא גם לשון 'גילוי', וכאן לדעת כולם הכוונה לגידול שער].

לדעת רש"י (ויקרא שם) 'ראשיכם אל תפרעו' זהו איסור, שה' אסר על בני אהרן לגדל שיער, והיו חייבים להסתפר. אך הרמב"ן (שם) פירש שזו רשות, שה' התיר להם להסתפר אם ירצו, ואינם חייבים לגדל שיער כשאר האבלים. וכן משמע במיוחס לרש"י (ד"ה אבל).

אף שהציווי נאמר גם לאהרן, ככתוב (ויקרא שם) 'ויאמר משה אל אהרן ולאלעזר ולאיתמר בניו, ראשיכם אל תפרעו', מכל מקום עיקר הציווי כאן היה לבניו שהיו כהנים הדיוטים, שאף שכהן הדיוט אינו מצווה באיסור פריעת הראש, נצטוו בכך לאותה שעה. אך אהרן כהן גדול היה, וכבר נאמר בכהן גדול שאסור בפריעת הראש אף לדורות (שם כא י-יא). ולפיכך הלימוד בגמרא כאן הוא ממה שנצטוו אלעזר ואיתמר. על פי רשב"ם ורמב"ן (שם י ו).

[לח] **נחלקו** הראשונים האם חיוב אבלות הוא מן התורה. יש הסוברים שכל שבעת הימים מן התורה [רי"ף (ברכות טז.) בשם מקצת רבותינו]. יש הסוברים שרק היום הראשון הוא מן התורה ושאר הימים מדרבנן [רי"ף (לקמן כ. ברכות שם), רמב"ם (אבל פ"א ה"א, פ"ה ה"א) ועוד]. ויש הסוברים שאינו מן התורה כלל [רבינו יונה (ברכות שם ד"ה מאי) בשם רבני צרפת, רא"ש (סי' ג) בשם ר"י, ועוד]. ולדעת הסוברים שאין אבלות מן התורה, דרשה זו שכאן ושאר הדרשות שיובאו להלן לחיוב מנהגי אבלות, הן אסמכתא בעלמא ואינן דרשות גמורות. ריטב"א (ד"ה אבל). ולדעת הסוברים שרק יום ראשון מן התורה, אף מנהגי אבלות שיובאו להלן הינם מן התורה ביום הראשון, ובשאר הימים מדרבנן. ע"פ רמב"ם (אבל פ"ה ה"א).

אמנם איסור תספורת הוא שלושים יום, כנזכר בהערה לעיל, והגמרא להלן (יט:) דורשת זאת בגזרה שוה מנזיר. ואף לדעות הסוברים שעיקר אבלות מן התורה, נחלקו הראשונים האם זו גזרה שוה גמורה [ראב"ד (אבל פ"ו ה"א)], או שזו אסמכתא בעלמא ואיסורו מדרבנן [רמב"ם (שם), רא"ש (סי' ג) בשם רבינו מאיר, ועוד].

מבררת הגמרא, **מְנוּדִּין וּמְצוֹרָעִין, מָה הֵן בְּתִסְפּוֹרֶת** - האם הם מותרים להסתפר[א]. משיבה הגמרא, **תָּא שְׁמַע** - בא ושמע ראיה לפשוט הספק מברייתא, ששנינו בה **מְנוּדִּין וּמְצוֹרָעִין אֲסוּרִין לְסַפֵּר וּלְכַבֵּס**.

הגמרא מביאה את המשך הברייתא:
מְנוּדֶּה שֶׁמֵּת בנידויו ולא ביקש מחילה מן החכמים שיתירו לו נידויו[ב], **בֵּית דִּין סוֹקְלִין אֶת אֲרוֹנוֹ** - מניחים אבנים על ארונו[ג], כדי לבזותו, לפי שזלזל בנידוי חכמים[ד]. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר**, מה שנאמר שסוקלים את ארונו, **לֹא שֶׁיַּעֲמִידוּ עָלָיו גַּל אֲבָנִים כְּגַלּוֹ שֶׁל עָכָן**, שמעל בחרם שהחרים יהושע, ואחר שהרגוהו נאמר בו (יהושע ז כו) 'וַיָּקִימוּ עָלָיו גַּל אֲבָנִים גָּדוֹל'[ה], **אֶלָּא בֵּית דִּין שׁוֹלְחִין וּמַנִּיחִין אֶבֶן גְּדוֹלָה**[ו] **עַל אֲרוֹנוֹ** של המנודה[ז]. **לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל הַמִּתְנַדֶּה וּמֵת בְּנִידּוּיוֹ, בֵּית דִּין סוֹקְלִין אֶת אֲרוֹנוֹ**[ח].

★

הגמרא דנה בענין חיוב עטיפת הראש באבל, מנודה ומצורע:
אומרת הגמרא, **אָבֵל חַיָּיב בַּעֲטִיפַת הָרֹאשׁ** - שמכסה ראשו בטלית או בסודר, ונוטל את כנפות הסודר ועוטף בהם את זקנו ושפמו וראש חוטמו[ט]. ולמדים זאת **מִדְּקָאָמַר לֵיהּ רַחֲמָנָא** - ממה שאמר לו ה' **לִיחֶזְקֵאל**, שאחר שאשתו תמות במגיפה לא ינהג מנהגי אבלות, ובכלל זה אמר לו (יחזקאל כד יז) '**וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם**'[י] - אל תעטוף ראשך כדרך האבלים שעוטפים את ראשם וזקנם עד השפם[יא], **מִכְּלָל דְּכוּלֵּי עָלְמָא מִיחַיְּיבִי** - ומשמע מכך, שכל העולם בזמן אבלותם חייבים בעטיפת הראש, שמחמת שכך דרך האבלים הוצרך ה' לומר ליחזקאל שלא ינהג כן[יב].

מבררת הגמרא, **מְנוּדֶּה, מַהוּ בַּעֲטִיפַת הָרֹאשׁ** - האם הוא מחויב בכך. משיבה הגמרא, **אָמַר רַב יוֹסֵף, תָּא שְׁמַע** - בא ושמע ראיה לפשוט הספק מברייתא, שנאמר במשנה בתענית (י. יב:), שאם היתה עצירת גשמים היו הציבור מתענים שלש עשרה תעניות, ושנינו על כך בברייתא (שם יד:), שאם התענו הציבור את כולן ולא נענו, 'חברים [-תלמידי חכמים] אין שאילת שלום ביניהן וכו', **וְהֵן מִתְעַטְּפִין וְיוֹשְׁבִין כִּמְנוּדִּין וְכַאֲבֵלִים, עַד שֶׁיְּרַחֲמוּ עֲלֵיהֶם מִן הַשָּׁמַיִם**'. ומהלשון 'מתעטפין כמנודין' מוכח שמנודה חייב בעטיפת הראש.

דוחה הגמרא את הראיה, **אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי** לרב יוסף, **דִּלְמָא מְנוּדֶּה לַשָּׁמַיִם שָׁאנֵי, דַּחֲמִיר** - שמא שונה הדבר במי שמנודה לשמים, שנידוי חמור הוא, ויתכן שלכך הוצרכו לעטיפת הראש, שהרי בעצירת הגשמים הם כמנודים לשמים, אבל שאר מנודים יתכן שאינם חייבים בעטיפת הראש[יג].

עוד מבררת הגמרא, **מְצוֹרָע, מַהוּ בַּעֲטִיפַת הָרֹאשׁ** - האם הוא מחויב בכך. משיבה הגמרא, **תָּא שְׁמַע** ראיה, שאמרה התורה בדיני

א. **אף** שנאמר במפורש בתורה לגבי מצורע (ויקרא יג מה) 'וראשו יהיה פרוע', מכל מקום הסתפקה הגמרא האם הוא מותר בתספורת, משום שבגמרא להלן הובאה דעת רבי עקיבא שדרש 'פרוע' לדבר אחר. המיוחס לרש"י (לעיל יד: ד"ה מצורעין). וכן כתבו התוספות (ד"ה מנודין). אמנם להלן כתבו התוספות (ד"ה ורבנן), שיתכן שגם רבי עקיבא להלן אינו חולק על כך שפרוע מלמד שמצורע אסור בתספורת, אלא הוא לומד מן הפסוק שני דברים. וכתב הריטב"א (ד"ה מנודין) שלפי זה הגמרא אינה מסתפקת על מצורעים, אלא רק על מנודים, ונקטה מצורעין מתוך שגרת לשון [וראה עוד בהערה להלן על דברי הגמרא 'מצורע מהו בתפילין'].

הגמרא נקטה את הספק על מנודים ומצורעים יחדיו [אף שאין דיניהם תלויים זה בזה], משום שהיא פושטת את שניהם מברייתא אחת. המיוחס לרש"י (ד"ה מנודין).

אין להוכיח ממשנתנו שהמנודה אסור בתספורת, ממה שהתירו לו לגלח במועד מחמת שלא היה יכול להסתפר קודם. משום שיתכן שמן הדין היה מותר לו להסתפר בימי נידויו, אך מכל מקום אין דרך לעשות כן מפני שהוא נזוף, וכשמסתפר נראה שמזלזל בנידוי וזו דרך חוצפה, ועל כן התירו לו להסתפר במועד. ריטב"א (לעיל יג: ד"ה ומנודה). וכן ממה שהתירה משנתנו למצורע להתגלח במועד, אין להוכיח שקודם לכן הוא אסור להתגלח, משום שאף אם מותר לו להתגלח, יש לו מצוה מיוחדת להתגלח ביום השביעי ועל כן התירו לו להתגלח אם חל יום זה ברגל. ספר המכתם (ד"ה מנודין). וראה ביאורים נוספים בילקוט ביאורים.

ב. ר"ש בן היתום (ד"ה מנודה שמת).

ג. **אין** הכוונה שיזרקו האבנים על ארונו כדרך שסוקלים אדם חי החייב סקילה [כמבואר בסנהדרין (מה.)], אלא שיניחום על ארונו, כפי שמשמע מדברי רבי יהודה להלן.

ד. **ריטב"א** (ד"ה ללמדך). והרמב"ם (תלמוד תורה פ"ז ה"ד) כתב, 'רוגמין אותו לפי שהוא מובדל מן הציבור'.

ה. **אחר** שבני ישראל כבשו את העיר יריחו, עשה יהושע חרם שלא יקחו משללה אלא יתנוהו לאוצר בית ה', ועכן מעל בחרם, והרגוהו והקימו על קברו גל אבנים גדול (יהושע פרקים ו-ז). והטעם שהקימו גל אבנים, כדי לפרסם את עונשו. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה כגלו). ויהיה זה לאות לבני ישראל שלא ירשיעו עוד. אלשיך (יהושע ז כו).

הטעם שהיה מקום לדמות את מי שמת בנידויו לעכן, משום שאף עכן מת בעודו מוחרם. ע"פ יד המלך (תלמוד תורה פ"ז ה"ד).

ו. **תיבת** 'גדולה' אינה בכת"י ובראשונים. הגהות וציונים. וכן הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ז ה"ד) והשולחן ערוך (יו"ד סי' שלד ס"ג) כתבו 'ומניחין אבן על ארונו'. וראה ביד המלך (שם) שביאר את ענין אבן גדולה.

ז. **היינו** בשעה שנושאים אותו לקברו. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה שכל). והטעם שדי באבן אחת, משום שזהו רק להזהיר את העם לבל ירשיעו, ולענין זה די באבן אחת. ר"ש בן היתום (ד"ה ומניחין), ועיין שם טעם נוסף. ומעין זה כתב הר"י מלוניל (ד"ה כגלו), שהוא לזכר בעלמא.

רבי יהודה אינו חולק על תנא קמא, אלא מפרש דבריו. תלמיד הרשב"א (ד"ה ר') [וכן משמע ממה שפסק הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ז ה"ד) כרבי יהודה. יד המלך (שם)]. אך בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לא) הסתפק, האם רבי יהודה חולק על תנא קמא או מפרשו.

מלשון הברייתא 'שולחין' יש לדייק שבית הדין עצמם אינם הולכים אחרי מיטתו, אלא שולחים שליח. ר"ש בן היתום (ד"ה אלא).

ח. **כתב** רש"י כת"י (ד"ה ללמדך), שאינו יודע ביאור לשון זה [שהרי זהו גוף הדין שלימדה הברייתא, שיש לסקול את ארונו של המנודה, ומה באה להוסיף בזה]. והפרישה (יו"ד סי' שלד אות יז) ביאר, שהברייתא באה לומר שטעם נתינת האבן היא כדי ללמד לאחרים ולהראות להם שמבזים את המנודה, וילמדו מכך להמנע מלעשות רע שלא יארע להם גם כן כך. אך המהר"ץ חיות (ד"ה ללמדך) כתב, שבאמת אין עיקר מקום תיבות אלו כאן, ולקוחות הן מהמשנה בעדיות (פ"ה מ"ו) בה מסופר שנידו את אלעזר בן חנוך על שזלזל בטהרת ידים, וכשמת הניחו לו אבן גדולה על קברו, ושם מסיימת המשנה 'מלמד שכל המתנדה ומת בנידויו', והיינו אפילו אם הוא תלמיד חכם, 'סוקלין את ארונו'. אך בגמרא כאן אין לתיבות אלו הבנה. וראה ביאור נוסף בב"ח (יו"ד סי' שלד ס"ו).

כתבו האחרונים, שאף שהרחקת המצורע הרי היא כהרחקת מנודה, מכל מקום מצורע שמת אין סוקלים את ארונו [וכן משמע קצת בנביא (דה"י ב' כו כג)]. והטעם שאין לדמותו למנודה בענין זה, מפני שמצורע שמת, אם היה חי שמא היה מתרפא, אך במנודה אין לומר כן, שהרי חכמים אכן יכולים להתיר את נידויו אף לאחר מותו כמבואר בסנהדרין (סח.), וכיון שלא התירוהו נשאר בנידויו.

ט. **רבינו** חננאל (להלן כד. ד"ה לא שנו), המיוחס לרש"י (שם ד"ה פי'), ושולחן ערוך (יו"ד סי' שפו ס"א). והרמב"ם (אבל פ"ה הי"ט) פירש, שמכסה פיו. טעם העיטוף, כדי שיהא עומד כאדם נכנע ונשבר. מאירי (ד"ה אבל).

עתה אין נוהגים בעטיפת הראש, משום שזה מביא לידי צחוק מן הנכרים והעבדים שבינינו. תוספות (להלן כא. ד"ה אלו) וסמ"ג (עשין דרבנן ב). וכן כתב הרמ"א (יו"ד סי' שפו ס"א), שבמדינות אשכנז אין נוהגים בעטיפת הראש. וכתב הש"ך (שם סק"א), שמכל מקום יש לנהוג בעטיפה קצת, דהיינו למשוך הכובע למטה לפני העינים. אך השולחן ערוך (שם) פסק שאבל חייב בעטיפת הראש, וכתב בבית יוסף (שם) על דברי הסמ"ג, 'ואנו לא ראינו ולא שמענו מי שפטר מעטיפה מפני טענה זו'. וכן כתב בברכי יוסף (שם סק"ב), שהעולם נוהגים בעטיפת הראש, עיין שם.

י. **נאמר** בפסוק (יחזקאל כד טז-יז) שאמר ה' ליחזקאל 'בן אדם, הנני לוקח ממך את מחמד עיניך [-אשתך] במגפה, ולא תספד ולא תבכה ולא תבוא דמעתך. הֵאָנֵק דֹּם, מֵתִים אֵבֶל לא תעשה, פארך חֲבוֹשׁ עליך ונעליך תשים ברגליך ולא תעטה על שפם ולחם אנשים לא תאכל'. והיינו שלא יתאבל כדרך האבלים. ומבואר בפסוקים (שם כד יט-כד) שהיה זה רמז לישראל שעתידים מתיהם למות מבלי שיתאבלו עליהם [שמרוב מתים לא יספיקו לספוד ולהתאבל עליהם. וכן מחמת רוב הצרות לא יצטערו על מי שמת, אלא ישמח כל אחד על כך שמת חבירו והוא עצמו ניצל מהפורענות. רש"י כת"י (ד"ה אבל)].

יא. **היינו** שעוטפים ראשם עד ראש החוטם שמעל השפם. ע"פ תורת האדם לרמב"ן (אבלות אות קב).

'תעטה' הוא לשון עטיפה, כמאמר הכתוב 'מעיל צדקה יעטני' (ישעיה סא י). ו'שפם' היינו שיער השפתים. מצודות דוד (יחזקאל שם).

יב. **הלכה** בידינו שאין נביא רשאי לחדש מצוה (שבת קד.). ועל כן כשלמדו חז"ל הלכות מדברי נביאים, אזי אם לשון הנביא הוא בדרך מעשה ולא בדרך ציווי, אזי הדין הנלמד ממנו הוא מדרבנן ולא מן התורה. ואם לשון הנביא הוא בדרך ציווי, אזי או שהוא אמור כבר בתורה, או שהנביא בא לבאר דין תורה, או שזהו דין שקיבלוהו מהלכה למשה מסיני, והסמיכוהו על הפסוק בנביא. רמב"ן (השגות לספר המצוות שורש ב).

יג. **ואף** לשון הברייתא 'מתעטפין כמנודין', הכוונה כמנודים לשמים. שרביט הזהב (ד"ה דילמא).

כיון שהספק לא נפשט, יש להקל בדבר, והמנודה אינו חייב בעטיפת הראש. רבינו חננאל (ד"ה ודמי). וכן פסקו הרי"ף, הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ז ה"ד) והרא"ש (סי' ד). אך רב האי גאון (מובא באוצר הגאונים ד"ה רב האיי) כתב, שמנודה חייב בעטיפת הראש, משום שדברי אביי הם דחייה בעלמא לראייתו של רב יוסף, ולא בא לחלוק עליו להלכה. וכן פסק הראבי"ה (סי' תתמ) ועוד.

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת ת"ש [א]מנודין [ב]ומצורעין אסורין לספר ולכבס מנודה שמת ב"ד סוקלין את ארונו ר' יהודה אומר לא שיעמידו עליו גל אבנים כגלו של עכן [ג]אלא ב"ד שולחין ומניחין אבן גדולה[א] על ארונו (א) ללמדך שכל המתנדה ומת בנידויו ב"ד סוקלין את ארונו. [ד]אבל חייב בעטיפת הראש מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל א) ולא תעטה על שפם מכלל דכולי עלמא מיחייבי מנודה מהו בעטיפת הראש אמר רב יוסף ת"ש [ג]והן מתעטפין ויושבין כמנודין וכאבלים עד שירחמו עליהם מן השמים א"ל אביי דלמא מנודה לשמים שאני דחמיר מצורע מהו בעטיפת הראש ת"ש ב) ועל שפם יעטה [ה]מכלל שחייב בעטיפת הראש ש"מ. [ג]אבל [ו]אסור להניח תפילין מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל א) פארך חבוש עליך מכלל דכ"ע אסור[ד] מנודה מהו בתפילין תיקו מצורע מהו בתפילין ת"ש [ה] ב) והצרוע [ז]לרבות כ"ג בגדיו יהיו פרומים [ח]שיהו מקורעים ב) וראשו יהיה פרוע אין פריעה אלא [ט]גידול שער דברי ר"א ר"ע אומר נאמרה הוייה בראש ונאמרה הוייה בבגד מה הוייה האמורה בבגד דבר שחוץ מגופו אף הוייה[ג] בראש דבר שחוץ מגופו מאי לאו אתפילין אמר רב פפא לא אכומתא[ד] וסודרא. אבל [י]אסור בשאילת שלום דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל א) האנק דום מנודה מהו בשאילת שלום אמר רב יוסף ת"ש [י]ובשאילת שלום שבין אדם לחברו כבני אדם הנזופין למקום א"ל אביי דלמא מנודה לשמים שאני דחמיר מצורע מהו בשאילת שלום ת"ש ב) ועל שפם יעטה שיהו שפתותיו מדובקות זו בזו שיהא כמנודה וכאבל [ל]ואסור בשאילת שלום ש"מ וניפשוט מינה למנודה אמר רב אחא בר פנחס משמיה דרב יוסף מי קתני שאסור שיהא כמנודה וכאבל [קתני[ה]] במילי אחרנייתא ואסור נמי בשאילת שלום. [מ]אבל אסור בדברי תורה[ו] מדקאמר רחמנא ליחזקאל א) דום מנודה מהו בדברי תורה אמר רב יוסף ת"ש[ח] מנודה [נ]שונה ושונין לו נשכר ונשכרין לו [ס]מוחרם לא שונה ולא שונין לו לא נשכר ולא נשכרין לו [ע]אבל שונה הוא לעצמו שלא יפסיד את למודו[ו] [פ]ועושה לו חנות קטנה בשביל פרנסתו ואמר רב זבוני מיא בפקתא דערבות שמע מינה מצורע מהו בדברי תורה [י] ת"ש ג) והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיעה[ז] מכאן אמרו [י]הזבין והמצורעין ובועלי נדות [צ]מותרין לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במדרש ובש"ס בהלכות ובאגדות [ק]ובעלי קריין אסורין ש"מ. אבל [ר]אסור בתכבוסת דכתיב ד) וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר אליה התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל ואל תסוכי שמן והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת מנודין ומצורעין מה הן בתכבוסת ת"ש מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס ש"מ. אבל [ש]חייב בקריעה דקאמר להו רחמנא לבני אהרן ה) לא תפרומו מכלל דכ"ע מיחייבי מנודה מהו בקריעה תיקו מצורע מהו בקריעה ת"ש ב) בגדיו יהיו פרומים [ת]שיהו מקורעין שמע מינה. אבל [א]חייב בכפיית המטה דתני בר קפרא

דמות

רש"י

מנודין ומצורעין מהו. להכי קאמר להו בהדדי משום דפשיט להו בהדדי: **מנודה שמת וכו'.** סיפא דברייתא היא: **כגלו של עכן.** דכתיב (יהושע ז) ויקימו עליו גל אבנים גדול: **והן מתעטפין.** מפורש במסכת תענית לאחר שהתענו שלש עשרה ת"צ: **מנודה לשמים.** כי הני שאני דחמירי, ולהכי צריכי עטיפת הראש, אבל אחרים אין צריכין עטיפת הראש: **יעטה.** משמע עטיפת הראש: **פארך.** זה תפילין: **דבר שהוא חוץ מגופו אף הוייה האמורה בראש.** ראשו יהיה פרוע משמע מגולה, כענין דכתיב ופרע את ראש האשה (במדבר ה): **דבר שהוא חוץ מגופו.** ולא אמרינן משער שהוא מגופו: **מאי לאו.** שיהא ראשו מגולה מתפילין: **אכומתא וסודרא.** כלומר שיהא ראשו מגולה מכומתא וסודרא, אבל תפילין מניח: **דהא א"ל רחמנא ליחזקאל האנק דום.** כלומר בדבר זה תנהוג אבילות שתדום ולא תשאל לשלום: **ת"ש.** דתני גבי תעניות הן יושבין כמנודין ואבלים כו': **שפם.** משמע שפתותיו מדובקות: **מי קתני[פ] כמנודה.** שאסור בשאילת שלום: **מוחרם.** שמחרימין אותו לאחר ל' יום לאחר הנדוי א]: **בפקתא דערבות.** בשוק של אותו מקום: **בעלי קריין אסורין.** לפי שבא להם מחמת שמחה וקלות ראש וליכא אימה:

דמות

תוספות

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת. ומראשו יהיה פרוע לא בעי לאוכוחי דלית ליה דר"א דמוקי לה לקמן בתספורת תדע דלקמן בעי לאוכוחי מינה הנחת תפילין כר"ע:

(מנודה[ס]) מהו בעטיפת הראש אמר רב יוסף תא שמע. ולא נראה לו דברי רב פפא דמוקי ראשו יהיה פרוע אכומתא וסודרא:

וראשו יהיה פרוע. צריך עיון אי פליגי הכי בראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו דלעיל מייתי (א) עליה תספורת לאבל ולא מייתי מיניה למצורע דמשמע דסבר כר"ע ופליג אדר' אליעזר כדפרישית לעיל ושמא ר"ע לא פליג אדרבי אליעזר דפריעת הראש היינו גידול שער בין במצורע בין באבל ותרוייהו דורש ר"ע ולעיל דלא מייתי מיניה למצורע משום דמשכח ברייתא בהדיא מייתי לה ואע"ג דבריש דסוגיא מייתי אבל אינו נוהג אבילותו ברגל ומניח המשנה לקמן[ל] ומייתי קראי דושמחת לפי שצריך לפרש מנלן מתני'[י] דאבל אינו נוהג אבילותו ברגל אבל ראשו יהיה פרוע דמיירי בגידול שער דומה לו דבר פשוט וניחא ליה לאתויי ברייתא: **אסור** בשאילת שלום דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום. דמשמע שתיקה משאילת שלום ומתלמוד תורה נמי משמע בסמוך מהאנק דום והא דהיה יחזקאל נוהג אבילות בהאנק דום ובכל שאר דברים לא היה עושה שהיה צריך להראות בקצת דברים שהוא אבל ולא היה נוהג דיני אבל אלא למשל: **שיהו** שפתותיו מדובקות. לעיל דרשינן מיניה עטיפת הראש ושמא תרוייהו משמע א"נ מדכתיב שפם ולא כתיב שפה:

ובועלי נדות מותרין. אחר שטבל לקרי אבל לקריו צריך טבילה ולרבי יהודה משמע התם דלא צריך טבילה לדברי תורה לבעל קרי היכא דלא נטהר ע"י טבילה זו בפרק מי שמתו (ברכות דף כו.) במשמשת וראתה דם ובעל קרי שראה זיבה צריכין טבילה ור' יהודה פוטר והא דהכא בלא טבילה כרבי יהודה צריך ליישב דאיירי רבי יהודה בסיפא דהך ברייתא בפ' מי שמתו (שם דף כב.) וקאמר רבי יהודה שונה הוא בהלכות דרך ארץ וליכא למימר דלרבי יהודה נמי בועלי נדות חייבין טבילה כמו בעל קרי בעלמא דהשתא ומה בעל קרי שראה זיבה אחר כך שהיה חייב כבר פוטר רבי יהודה בועל נדה לא כל שכן מיהו לכאורה נ"ל דלא פליגי רבי יהודה ורבנן אלא בהני טומאות דדומיא דקרי הוי דהיינו לטומאה יוצאה עליו מגופו אבל בטומאת שרצים[ק] מודה רבי יהודה דבהדי קרי צריך טבילה א"כ ה"נ בועל נדה מודה דלא חשיב טומאה יוצאה מגופו ואפילו מאן דבעי למימר בפרק אלו דברים בפסחים (דף סח.) ובפ"ק דיומא (דף ו.) דמשתלח חוץ לשתי מחנות כמו בעל קרי מ"מ לא חשיב טומאה יוצאה מגופו ורבי יהודה נמי הצריך טבילה לדברי תורה ° ובתוספ' פי' דכיון דטומאת בועל נדה מכח קרי רבי יהודה מודה דצריך טבילה:

ה"ג **מנודין** ומצורעין מה הן בתכבוסת ת"ש מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס. ובספר הרב לא היה כתוב כל זה והיה קשה לרב למה לא בעי ליה ותירץ דכבר אייתי לעיל הך ברייתא דגבי[ל] תספורת והא הקשה לקמן[מ] גבי עשיית מלאכה קמיבעי ומביא ברייתא דמתנייא לעיל[י] ונשכרין ותירץ דאגב דמצורע קאי בתיקו קא בעי מנודה ומייתי לברייתא דלעיל:

ורחילה

עין משפט נר מצוה

יט א מיי' פ"ו מהלכות ת"ת הלכה ד סמג לאוין רח ועשין לב טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ג:

כ ב מיי' פ"ו מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין שם:

כא ג מיי' פ"ו מהלכות ת"ת הלכה ה סמג שם טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ג:

כב ד מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה יט סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפו:

כג ה מיי' פ"ו מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין שם:

כד ו מיי' פ"ד מהלכות אבל הלכה ט סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפח סעיף א [טוש"ע א"ח סי' לח [illegible] ס"ק יב]:

כה ז ח מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלה:

כו י מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א כ סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפה סעיף א:

כז כ ל מיי' פ"ה מהלכות תענית הל' ה טוש"ע א"ח סי' תקעה סעיף ז:

כח ד מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:

כט מ מיי' פ"ה מהל' אבל הל' ה טו סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפה סעיף א:

ל נ ס ע פ מיי' פ"ו מהלכות ת"ת הל' [illegible] ד טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף [illegible]:

לא צ מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:

לב ק מיי' פ"ד מהל' ק"ש הל' ח טוש"ע א"ח סי' פח:

לג ר מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א ג סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפט סעיף א:

לד ש מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה א סמג עשין דרבנן ג טוש"ע שם סי' שמ סעיף א:

לה ת מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:

לו א מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א יח סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפז סעיף א:

רבינו חננאל

מנודה וכן מצורע דתניא מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס. מנודה שמת ב"ד סוקלין את ארונו. ר' יהודה אומר לא שיעמידו עליו גל אבנים כגל עכן. אלא ב"ד שולחין ומניחין אבן על ארונו כו'. **אבל חייב בעטיפת הראש** מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל לא תעטה על שפם מכלל דכ"ע אסירי וכן מנודה דתנן והן מתעטפין ויושבין כמנודין ואבלין עד שירחמו עליהן מן השמים. **ודחי אביי ודלמא מנודה לשמים** דחמיר חייב בעטיפת הראש אבל מנודה לבני אדם לא. ולקולא עבדינן. ולא מחייבינן למנודה בעטיפת הראש דהא איבעיא ולא איפשיטא. מצורע אסיקנא דחייב בעטיפת הראש. **אבל אסור בתפלין** מדכתיב ביחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דכ"ע אסירי מנודה מהו בתפלין תיקו. מצורע מהו בתפלין ולא איפשיטא בהדיא. **אבל אסור בשאילת שלום** מדכתיב ביחזקאל האנק דום אלא דבר מכלל דכ"ע אסירי.[ס] מנודה מאי ת"ש מנודה שונה ושונין לו נשכר ונשכרין לו מוחרם לא שונה ולא שונין לו [לא נשכר] ולא נשכרין לו אבל שונה לעצמו שלא יפסיד תלמודו ועושה לו חנות קטנה בפקתא דערבות שהיא ארץ ציה רחוקה מן הישוב לזבוני מיא כדי פרנסתו וכן מצורע מותר בדברי תורה. **אבל אסור בתכבוסת ובסיכה** שנאמר וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר אליה התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל ואל תסוכי שמן והיית כאשה זו ימים רבים מתאבלת על מת. **אבל אסור ברחיצה** דרחיצה בכלל סיכה היא מנודה ומצורע ברחיצה לא איפשיטא בהדיא. אבל חייב בקריעת בגדיו מדכתיב בבני אהרן ובגדיכם לא תפרומו מכלל דכולי עלמא חייבי וכן מצורע מנודה מאי תיקו אבל חייב בכפיית המטה. מנודים ומצורעים מהו תיקו

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) ברכות יט. עדיות פ"ה מ"ו, ב) תענית דף יד:, ג) סוכה כה. כתובות ו: ע"ש [מס' שמחות פ"ו ברכות יא. טז:] ועי' לקמן כא., ד) [עי' תוס' ישנים נדה ז: ד"ה הקשה ה"ר ראבי"ה וכו'], ה) [לעיל דף יד:] תו"כ תזריע פרשתא ה פ"ב ה"ה-ו, ו) תענית יב:, ז) עיין תוס' לקמן כא. ד"ה ואסור, ח) עיין מס' שמחות פרק ה הי"ב ובנוסחת הגר"א ונחלת יעקב שם, ט) ברכות כב., י) [תוספתא דברכות פרק ב], כ) לקמן דף יז:, ל) יט ע"א.

אהחנ18/06/2018

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה וראשו כו' לעיל מייתי מיניה איסור תספורת לאבל:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] רש"י ד"ה מוחרם שמחרימין בחרם לאחר ל' יום לאחר הנדוי. נ"ב לאחר ששים תניא לקמן דף טז ע"א ואולי כוונת רש"י אחרי שלשים השניים דתניא שם ושונין לאחר שלשים ומחרימין לאחר ששים:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה ובועלי נדות וכו' ובתוספ' פי' דכיון דטומאת בועל נדה. עיין משנה למלך פ"ג ה"ג מהל' ביאת מקדש:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

תורה אור השלם

א) הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: [יחזקאל כד, יז]

ב) וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא: [ויקרא יג, מה]

ג) רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְיָ אֵלַי הַקְהֶל לִי אֶת הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת דְּבָרָי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל הָאֲדָמָה וְאֶת בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן: [דברים ד, ט-י]

ד) וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבְּלִי נָא וְלִבְשִׁי נָא בִגְדֵי אֵבֶל וְאַל תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל מֵת: [שמואל ב' יד, ב]

ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

הגהות וציונים א] "גדולה" ליתא בכת"י ובראשונים: ב] צ"ל **אסורין** (בדפו"ר אסו', דק"ס): ג] בכת"י נוסף **האמורה**: ד] [פי' כומתא מגבעה רבה [צ"ל רכה, ממ"נ] שהיא כמלא הראש ואין עולה למעלה מן הראש. ערוך] (גליון): ה] ס"א (גליון): ו] בכת"י וראשונים שלא **יפסיד** את **תלמודו**, ועיין רש"ש: ז] צ"ל וברתת **ובזיע אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע**, וכ"ה בכת"י וכמו בברכות (ונשמט בשגגה מחמת הדומות, דק"ס, רש"ש): ח] נראה דכאן צ"ל הפסק הנקודה. ובכת"י נוסף עוד דיבור אחרי דיבור זה **ואסור נמי בשאילת שלום. אבל מנודה אין אסור בשאילת שלום**:: ט] גי' רש"א **מצורע** (גליון), ולפי"ז יש למחוק התיבות "אמר רב יוסף" (גנזי יוסף): י] צ"ל **למתני'** (ראש משביר): כ] נדצ"ל בטומאת **מת** (רש"ש, ע"ש): ל] צ"ל **גבי** (רש"ש): מ] נדצ"ל **דלקמן**: נ] יש להוסיף **נשכר** ונשכרין (באה"מ): ס] בכת"י נוסף **וכן מנודה וכן מצורע. אבל אסור בדברי תורה מדאמר רחמנא ליחזקאל האנק דום מכלל דכ"ע אסירי** מנודה מאי (ועי' חי' הר"ן):

המצורע (ויקרא יג מה) 'וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה', **מִכְּלָל** - ומבואר מזה **שֶׁ**מצורע **חַיָּיב בַּעֲטִיפַת הָרֹאשׁ**. מסיקה הגמרא, **שְׁמַע מִינָּהּ** - אכן יש להוכיח כן[יד].

★

הגמרא דנה בענין הנחת תפילין באבל, מנודה ומצורע:

אומרת הגמרא, **אָבֵל אָסוּר לְהַנִּיחַ תְּפִלִּין**. ולמדים זאת **מִדְּקָאָמַר** [-ממה שאמר] **לֵיהּ רַחֲמָנָא לִיחֶזְקֵאל** כשאמר לו שלא ינהג אבלות על מות אשתו (יחזקאל כד יז) **'פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ'**, כלומר, הנח את התפילין הקרויות 'פאר'[טו], **מִכְּלָל דְּכוּלֵּי עָלְמָא אָסוּר**[טז] - ומשמע מכך, שכל העולם בזמן אבלותם אסורים בהנחת תפילין, שמחמת ששאר האבלים אסורים בתפילין הוצרך ה' לומר ליחזקאל שלא ימנע מלהניחן[יז].

מבררת הגמרא, **מְנוּדֶּה, מַהוּ בִּתְפִלִּין** - האם הוא מחויב בהנחתן. משיבה הגמרא, **תֵּיקוּ** - תעמוד שאלה זו בספק, שלא נפשטה[יח].

עוד מבררת הגמרא, **מְצוֹרָע, מַהוּ בִּתְפִלִּין**. משיבה הגמרא, **תָּא שְׁמַע** ראיה מברייתא, נאמר בפסוק בדיני המצורע (ויקרא יג מה) 'וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע, בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ' וגו', ודורשת על כך הברייתא, תיבת **'וְהַצָּרוּעַ'** מיותרת, והיא באה **לְרַבּוֹת כֹּהֵן גָּדוֹל**, שאף בו נוהגים דיני צרעת[יט]. ומה שנאמר **'בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרוּמִים'**, היינו **שֶׁיְּהוּ** בגדיו של המצורע **מְקוֹרָעִים**[כ]. ומה שנאמר **'וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ', אֵין פְּרִיעָה אֶלָּא גִּידּוּל שֵׂעָר**, וכוונת הכתוב שהמצורע צריך לגדל שערו ואסור בתספורת, **דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר, נֶאֶמְרָה הֲוָיָה בְּרֹאשׁ**, שנאמר 'וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ', ו'יִהְיֶה' מלשון הויה, **וְנֶאֶמְרָה הֲוָיָה בְּבֶגֶד**, שנאמר 'בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים', ו'יִהְיוּ' מלשון הויה, ויש ללמוד בגזירה שוה, **מָה** - כשם **שֶׁהֲוָיָה הָאֲמוּרָה בְּבֶגֶד** הכוונה **לְדָבָר שֶׁחוּץ מִגּוּפוֹ** של המצורע, שהרי הבגדים אינם מגופו של האדם, **אַף הֲוָיָה** האמורה **בְּרֹאשׁ**, הכוונה היא **לְדָבָר שֶׁחוּץ מִגּוּפוֹ** של המצורע, כלומר, שראשו יהיה פרוע ומגולה[כא] מדבר שחוץ לגופו, ואין הכוונה לאיסור תספורת, שכן גידול השיער הוא מגוף האדם[כב]. ומסיימת הגמרא את ההוכחה לדין תפילין במצורע, **מַאי** - מהו הדבר שחוץ מגופו שלגביו דרש רבי עקיבא שראשו של המצורע יהיה מגולה, **לָאו אַתְּפִלִּין** - האם אין הכוונה על תפילין, שראשו יהיה מגולה מן התפילין ולא יניחם. ומבואר אם כן שלדברי רבי עקיבא המצורע אסור בתפילין.

דוחה הגמרא, **אָמַר רַב פָּפָּא, לֹא**, יתכן שאין כוונת רבי עקיבא על תפילין, אלא **אַכּוּמְתָא וְסוּדָרָא** - על כובע או סודר נאה[כג], שלא יחבשם ויהיה ראשו מגולה מהם, אבל תפילין חייב להניח[כד].

★

הגמרא דנה בענין שאילת שלום באבל, מנודה ומצורע:

אומרת הגמרא, **אָבֵל אָסוּר בִּשְׁאֵילַת שָׁלוֹם** - אסור לו לשאול בשלומם של אחרים כל שבעת ימי האבלות[כה]. ולמדים זאת ממה **דְּקָאָמַר לֵיהּ רַחֲמָנָא לִיחֶזְקֵאל** שאחר מיתת אשתו לא ינהג מנהגי אבלות, אך אמר לו (יחזקאל כד יז) **'הֵאָנֵק דּוֹם'**, כלומר, בדבר זה תנהג אבלות, שתשב דומם ואל תשאל לשלום אחרים[כו]. ואם על יחזקאל שנצטוה להימנע ממנהגי אבלות, נאסרה שאילת שלום, כל שכן שנאסרה על שאר אבלים[כז].

יד. **הגמרא** לא הסתפקה האם מצורע חייב בעטיפת הראש, שהרי הדבר מפורש בכתוב, אלא כתבה באופן זה משום 'יגדיל תורה ויאדיר'. רש"י כת"י (ד"ה דלמא). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ת"ש) ביאר, שכיון שבשאר הדינים המובאים כאן נסתפקו גם על מצורע, לכן נקטה כך הגמרא גם לענין עטיפת הראש. והר"ש בן היתום (ד"ה מצורע) כתב, שאין הכל בקיאים בתרגום המקרא לכן הוצרכה הגמרא לפרש.

טו. **כמו** שנאמר (דברים כח י) 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך', ודרשו חכמים (ברכות ו.) אלו תפילין שבראש. משנה ברורה (סי' כה ס"ק יג). ומכל מקום אף תפילין של יד בכלל פאר, שכל התפילין ענין אחד הם. נשמת חיים (שו"ת סי' קכד). וראה מה שביאר האמרי אמת (מכתבי תורה סי' כט) בטעם הדבר.

טז. **בכת"י** הגירסא 'אסירי'. דקדוקי סופרים (אות ס).

יז. **הטעם** שאבל פטור מתפילין ולא משאר מצוות, משום שתפילין קרויות 'פאר', ואצל אבל שמתגולל בצערו בעפר אין זה פאר לתפילין. רש"י (ברכות יא. ד"ה אלמה, כתובות ו: ד"ה שנאמר). ובדרך אחרת פירש רש"י (סוכה כה. ד"ה שנאמר), שהתפילין הן 'פאר' למי שמניחן, ואבל שמניחן ומתפאר בהן מראה בעצמו שאינו אבל.

להלן (כא.) נחלקו תנאים, האם אבל אסור בתפילין שני ימים ובשלישי מותר, או שבראשון אסור ובשני מותר. והתבאר טעמם בגמרא שם, שאיסור תפילין הוא רק בימים שהם עיקר האבלות, ונחלקו האם עיקר האבלות הוא יום אחד או שני ימים. הגמרא שם מסיקה שאבל אסור בתפילין רק ביום הראשון לאבלותו, וכן פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' שפח ס"א).

הקשה הריטב"א (ד"ה מדקאמר), מאחר שלמדים את האיסור בתפילין מיחזקאל, שיהא אבל אסור בתפילין שבעה ימים, וכשם ששאר האיסורים שלמדנו מיחזקאל הינם כל שבעת הימים. ותירץ, שלא מסתבר לאסור כל כך, משום שאינו בדין לפרוק ממנו עול מלכות שמים כל שבעת ימי האבלות.

ראה בהערה לעיל (סוף יד:) שנחלקו הראשונים האם ימי אבלות הם מן התורה. ואם האבלות היא מדרבנן, יש לפרש שראו חכמים לעקור מצות עשה של תפילין בשב ואל תעשה, משום שהם קרויים פאר, ואין ראוי שאבל יניחם. רא"ש (סי' ג). וראה בדרך המלך (בן רבי, אבל פ"ד ה"ט) שדן בענין זה.

יח. **להלכה** הסכימו רוב הפוסקים, שמנודה חייב בתפילין. ש"ך (יו"ד סי' שלד ס"ק יג). לכאורה היתה יכולה הגמרא לפשוט ספק זה מרבי אליעזר שהיה מנודה [כמבואר בבבא מציעא (נט:)] והניח תפילין [כמבואר בסנהדרין (סח.)]. אלא שיתכן שמתוך שרבי אליעזר היה גדול בתורה לא השגיח במה שנידוהו. ראבי"ה (סי' תת"מ) [וראה בגליון התוספות (נדה ז: ד"ה שמותי) ובתוספות (שם ד"ה וקרע) בענין זה]. והמאירי (ד"ה אף) תירץ, שיתכן שמשום כבודו של רבי אליעזר, אמרו החכמים במפורש בשעת הנידוי שיהא הנידוי קל לחלק מהדינים, וכל שכן שהקלו עליו בענין הנחת תפילין שהן עיקר גדול לתלמיד חכם.

יט. **תיבת** 'והצרוע' מיותרת לדרשה, כיון שבפסוק הקודם כבר נאמר 'איש צרוע הוא'. רש"י כת"י (לעיל יד: ד"ה והצרוע). וראה עוד בהערה לעיל (שם).

המשך הברייתא אמורה בין לגבי כהן בין לגבי ישראל. רש"י כת"י (ד"ה מנין).

כ. **לכאורה** דין זה 'שיהו מקורעים' הוא פירוש בעלמא ללשון הפסוק 'יהיו פרומים' ואין בו תוספת חידוש, והברייתא הביאה זאת כיון שהיא מבארת את הפסוק על הסדר ופורטת אותו [ועיין מה שביאר בקרבן אהרן (תזריע פי"ב אות ו) בלשון הספרא (שם)]. וראה עוד בהערה להלן לגבי 'מצורע מהו בקריעה'.

כא. **'פרוע'** משמעו מגולה, כמו שנאמר בענין סוטה 'ופרע את ראש האשה' (במדבר ה יח), והכוונה שיגלה את שערה. המיוחס לרש"י (ד"ה דבר - הראשון). ומבואר בברייתא זו שתיבת 'פרוע' יכולה להתפרש בשתי משמעויות, האחת לשון גדול שער, והשניה לשון גילוי [וראה בשפתי חכמים (ויקרא י ו), שגם בסוטה יש לפרש את לשון הפסוק מלשון גידול שיער, שבשעה שפורע קליעת שיער האשה, למראית עין נראה כאילו הוא מתארך וגדֵל].

כב. **רבי** עקיבא חולק על רבי אליעזר, וסובר שהתורה אינה מחייבת את המצורע לגדל שערות ראשו, ומתירה לו לגלחם. המיוחס לרש"י (ד"ה דבר, לעיל יד: ד"ה מצורעין) ורש"י כת"י (ד"ה מצורעין). אך התוספות (ד"ה ת"ש) הסתפקו בזה, וכתבו שיתכן שרבי עקיבא מודה ש'ראשו יהיה פרוע' מתפרש על גידול שיער, אלא שהוא דורש ממנו גם לדבר נוסף שאינו מגופו. וכתב השפת אמת (בתוס' שם), שלשיטת רש"י, מה ששנינו בברייתא לעיל שמצורע אסור בתספורת, זהו כרבי אליעזר שדרש זאת מ'ראשו יהיה פרוע', ואינו כרבי עקיבא. אך יתכן לומר, שהברייתא היא כרבי עקיבא, אלא שכוונתה לאסור מדרבנן ולא מן התורה [ונראה בשפת אמת, שהטעם שהגמרא לעיל הביאה ראיה לכך שמצורע אסור בתספורת מהברייתא הנזכרת, ולא הביאה זאת מהברייתא שלפנינו לגבי מחלוקת רבי אליעזר ורבי עקיבא, משום שמשמע לגמרא שהברייתא ההיא נפסקה להלכה. וראה בתוספות (שם) ובשרביט הזהב (בתוס' ד"ה מנודין)].

כג. **רש"י** כת"י (ד"ה כומתא וד"ה סודרא) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לא) [וראה בקידושין (ח.) ובפסחים (קיא.) שסודרא הוא מלבוש כבוד]. והערוך (ערך כמתא) כתב, שכומתא היא מגבעת רכה המכסה את כל הראש וצמודה ואינה גבוהה מן הראש.

כד. **כוונת** רב פפא, שהמצורע לא ילבש בגדי חשיבות על ראשו. אך מודה רב פפא שהוא חייב בעטיפת הראש, אלא שיעשה זאת בבגדים פשוטים. קרן אורה (בתוס' ד"ה מצורע). וכן כתב הרמב"ן (תורת האדם אבלות סי' סג) בשם הר"י בן גיאת, שבמצורע נאמרו שני דינים, גם עטיפת הראש, וגם שראשו יהיה פרוע ממגבעתו וסודרו. ואמנם בתוספות (ד"ה מנודה) נראה, שלדעת רב פפא בשיטת רבי עקיבא, המצורע אינו מחוייב בעטיפת הראש. וכן הבינו בדעתו בתוספת העזרה (ספרא תזריע פ"ה ד"ה דברים) ובבארות המים (בתוס' שם) ועוד אחרונים. אך בקרן אורה (שם) ביאר, שגם לשיטת תוספות אבל חייב בעטיפת הראש לרב פפא.

כה. **כמבואר** להלן (כא:). עוד מבואר שם שגם אחרים אסורים לשאול בשלומו, והוא אסור להשיבם אם שאלוהו, ועיין שם פרטי הדין.

כתב הרמב"ם (אבל פ"ה ה"כ), שאם אבל אסור בשאילת שלום, קל וחומר שהוא אסור להרבות דברים ולשחוק.

כו. **'האנק'** הוא ענין אנחה כמו 'אנקת אסיר' (תהלים קב כא), ו'דום' הוא ענין שתיקה כמו 'וידום אהרן' (ויקרא י ג). מצודת ציון (יחזקאל שם). והגמרא כאן מפרשת שב'האנק דום' נצטווה יחזקאל להתאבל, והיינו האנק ותתאנח כאבל, ו'דום' ושתוק משאילת שלום. רד"ק (שם). ור"י מלוניל (ד"ה אבל) כתב, שהגמרא מפרשת 'האנק דום', שכשיעבור אדם על פניך תתאנח ותעמוד בדממה, שלא תתן שלום לשום אדם. וראה עוד בהערה להלן.

כז. **שהרי** מהפסוק משמע שהוקל על יחזקאל במנהגי האבלות יותר משאר אבלים,

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת ת"ש [א]מנודין [ב]ומצורעין אסורין לספר ולכבס מנודה שמת ב"ד סוקלין את ארונו ר' יהודה אומר לא שיעמידו עליו גל אבנים כגלו של עכן [ג]אלא ב"ד שולחין ומניחין אבן גדולה[א] על ארונו [א]ללמדך שכל המתנדה ומת בנידויו ב"ד סוקלין את ארונו. [ד]אבל חייב בעטיפת הראש מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל [א]ולא תעטה על שפם מכלל דכולי עלמא מיחייבי מנודה מהו בעטיפת הראש אמר רב יוסף ת"ש [ג]והן מתעטפין ויושבין כמנודין וכאבלים עד שירחמו עליהם מן השמים א"ל אביי דלמא מנודה לשמים שאני דחמיר מצורע מהו בעטיפת הראש ת"ש [ב]ועל שפם יעטה [ה]מכלל שחייב בעטיפת הראש ש"מ. [ג]אבל [ו]אסור להניח תפילין מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל [א]פארך חבוש עליך מכלל דכ"ע אסור[ב] [ד]מנודה מהו בתפילין תיקו מצורע מהו בתפילין ת"ש [ה][ב]והצרוע [ז]לרבות כ"ג בגדיו יהיו פרומים [ח]שיהו מקורעים [ב]וראשו יהיה פרוע אין פריעה אלא [ט]גידול שער דברי ר"א ר"ע אומר נאמרה הויה בראש ונאמרה הויה בבגד מה הויה האמורה בבגד דבר שחוץ מגופו אף הויה[ג] בראש דבר שחוץ מגופו מאי לאו אתפילין אמר רב פפא לא אכומתא[ד] וסודרא. אבל [י]אסור בשאילת שלום דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל [א]האנק דום מנודה מהו בשאילת שלום אמר רב יוסף ת"ש [ו][כ]ובשאילת שלום שבין אדם לחבירו כבני אדם הנזופין למקום א"ל אביי דלמא מנודה לשמים שאני דחמיר מצורע מהו בשאילת שלום ת"ש [ב]ועל שפם יעטה שיהו שפתותיו מדובקות זו בזו שיהא כמנודה וכאבל [ל]ואסור בשאילת שלום ש"מ וניפשוט מינה למנודה אמר רב אחא בר פנחס משמיה דרב יוסף מי קתני שאסור שיהא כמנודה וכאבל [קתני[ח]] במילי אחרנייתא ואסור נמי בשאילת שלום. [מ]אבל אסור בדברי תורה[ט] מדקאמר רחמנא ליחזקאל [א]דום מנודה מהו בדברי תורה אמר רב יוסף ת"ש[י] מנודה [נ]שונה ושונין לו נשכר ונשכרין לו [ס]מוחרם לא שונה ולא שונין לו לא נשכר ולא נשכרין לו [ע]אבל שונה הוא לעצמו שלא יפסיק את למודו[ז] [פ]ועושה לו חנות קטנה בשביל פרנסתו ואמר רב זבוני מיא בפקתא דערבות שמע מינה מצורע מהו בדברי תורה [ט]ת"ש [ג]והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיעה[ז] מכאן אמרו [י]הזבין והמצורעין ובועלי נדות [צ]מותרין לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במדרש ובש"ס בהלכות ובאגדות [ק]ובעלי קריין אסורין ש"מ. אבל [ר]אסור [ס]בתכבוסת דכתיב [ד]וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר אליה התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל ואל תסוכי שמן והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת מנודין ומצורעין מה הן בתכבוסת ת"ש מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס ש"מ. אבל [ש]חייב בקריעה דקאמר להו רחמנא לבני אהרן [ה]לא תפרומו מכלל דכ"ע מיחייבי מנודה מהו בקריעה תיקו מצורע מהו בקריעה ת"ש [ב]בגדיו יהיו פרומים [ת]שיהו מקורעין שמע מינה. אבל [א]חייב בכפיית המטה דתני בר קפרא

דמות

מנודין ומצורעין מהו. להכי קאמר להו בהדדי משום דפשיט להו בהדדי: מנודה שמת וכו'. סיפא דברייתא היא: כגלו של עכן. דכתיב (יהושע ז) ויקימו עליו גל אבנים גדול: והן מתעטפין. מפורש במסכת תענית לאחר שהתענו שלש עשרה ת"צ: מנודה לשמים. כי הני שאני דחמירי, ולהכי צריכי עטיפת הראש, אבל אחרים אין צריכין עטיפת הראש: יעטה. משמע עטיפת הראש: פארך. זה תפילין: דבר שהוא חוץ מגופו אף הוייה האמורה בראש. ראשו יהיה פרוע משמע מגולה, כענין דכתיב ופרע את ראש האשה (במדבר ה): דבר שהוא חוץ מגופו. ולא אמרינן משער שהוא מגופו: מאי לאו. שיהא ראשו מגולה מתפילין: אכומתא וסודרא. כלומר שיהא ראשו מגולה מכומתא וסודרא, אבל תפילין מניח: דהא א"ל רחמנא ליחזקאל האנק דום. כלומר בדבר זה תנהוג אבילות שתדום ולא תשאל לשלום: ת"ש. דתני גבי תעניות הן יושבין כמנודין ואבלים כו': שפם. משמע שפתותיו מדובקות: מי קתני[ט] כמנודה. שאסור בשאילת שלום: מוחרם. שמחרימין בחרם לאחר ל' יום לאחר הנדוי[א]: בפקתא דערבות. בשוק של אותו מקום: בעלי קריין אסורין. לפי שבא להם מחמת שמחה וקלות ראש וליכא אימה:

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת. ומראשו יהיה פרוע לא בעי לאוכוחי דלית ליה דר"א דמוקי לה לקמן בתספורת תדע דלקמן בעי לאוכוחי מיניה הנחת תפילין כר"ע: **(מנודה[ט])** מהו בעטיפת הראש אמר רב יוסף תא שמע. ולא נראה לו דברי רב פפא דמוקי ראשו יהיה פרוע אכומתא וסודרא:

וראשו יהיה פרוע. צריך עיון אי פליגי הכי בראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו דלעיל מייתי (א) עליה תספורת לאבל ולא מייתי מיניה למצורע דמשמע דסבר כר"ע ופליג אדר' אליעזר כדפרישית לעיל ושמא ר"ע לא פליג אדרבי אליעזר דפריעת הראש היינו גידול שער בין במצורע בין באבל ותרוייהו דורש ר"ע ולעיל דלא מייתי מיניה למצורע משום דמשכח ברייתא בהדיא מייתי לה ואע"ג דברישא דסוגיא מייתי אבל אינו נוהג אבילותו ברגל ומניח המשנה דלקמן[ל] ומייתי קראי דושמחת לפי שצריך לפרש מנלן מתני'[ק] דאבל אינו נוהג אבילותו ברגל אבל ראשו יהיה פרוע דמיירי בגידול שער דומה לו דבר פשוט וניחא ליה לאתויי ברייתא: **אסור** בשאילת שלום דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום. דמשמע שתיקה משאילת שלום ומתלמוד תורה נמי משמע בסמוך מהאנק דום והא דהיה יחזקאל נוהג אבילות בהאנק דום ובכל שאר דברים לא היה עושה שהיה צריך להראות בקצת דברים שהוא אבל ולא היה נוהג דיני אבל אלא למשל: **שיהו** שפתותיו מדובקות. לעיל דרשינן מיניה עטיפת הראש ושמא תרוייהו משמע א"נ מדכתיב שפם ולא כתיב שפה:

ובועלי נדות מותרין. אחר שטבל לקריו אבל לקריו צריך טבילה ולרבי יהודה משמע התם דלא צריך טבילה לדברי תורה לבעל קרי היכא דלא נטהר ע"י טבילה זו בפרק מי שמתו (ברכות דף כו.) במשמשת וראתה דם ובעל קרי שראה זיבה צריכין טבילה ור' יהודה פוטר והא דהכא בלא טבילה כרבי יהודה צריך ליישב דאיירי רבי יהודה בסיפא דהך ברייתא בפ' מי שמתו (שם דף כב.) וקאמר רבי יהודה שונה הוא בהלכות דרך ארץ וליכא למימר דלרבי יהודה נמי בועלי נדות חייבין טבילה כמו בעל קרי בעלמא דהשתא ומה בעל קרי שראה זיבה אחר כך שהיה חייב כבר פוטר רבי יהודה בועל נדה לא כל שכן מיהו לכאורה נ"ל דלא פליגי רבי יהודה ורבנן אלא בהני טומאות דדומיא דקרי הוי דהיינו דטומאה יוצאה עליו מגופו אבל בטומאת שרצים[ק] מודה רבי יהודה דבהדי קרי צריך טבילה א"כ ה"נ בועל נדה מודה דלא חשיב טומאה יוצאה מגופו ואפילו מאן דבעי למימר בפרק אלו דברים בפסחים (דף סח.) ובפ"ק דיומא (דף ו.) דמשתלח חוץ לשתי מחנות כמו בעל קרי מ"מ לא חשיב טומאה יוצאה מגופו ורבי יהודה נמי הצריך טבילה לדברי תורה °ובתוספ' פי' דכיון דטומאת בועל נדה מכח קרי רבי יהודה מודה דצריך טבילה:

ה"ג **מנודין** ומצורעין מה הן בתכבוסת ת"ש מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס. ובספר הרב לא היה כתוב כל זה והיה קשה לרב למה לא בעי ליה ותירץ דכבר אייתי לעיל הך ברייתא דגבי[ל] תספורת והא הקשה לקמן[מ] גבי עשיית מלאכה קמיבעי ומביא ברייתא דמתנייא לעיל[ק] ונסכרין ותירץ דאגב דמצורע קאי בתיקו קא בעי מנודה ומייתי לברייתא דלעיל:

ורחיצה

מסורת הש"ס עם הוספות

א) ברכות יט. עדיות פ"ה מ"ו, ב) תענית דף יד:, ג) סוכה כה. כתובות ו: ע"ש [מס' שמחות פ"ו ברכות יא. טו:] ועי' לקמן כא., ד) [עי' תוס' ישנים נדה ז: ד"ה הקשה ה"ר ראבי"ה וכו'], ה) [לעיל דף יד:] תו"כ תזריע פרשתא ג פי"ב ה"ה-ו, ו) תענית יב:, ז) עיין תוס' לקמן כא. ד"ה ואסור, ח) עיין מס' שמחות פרק ה הי"ב ובנוסחת הגר"א ונחלת יעקב שם, ט) ברכות כב., י) [תוספתא דברכות פרק ב], כ) לקמן דף יז:, ל) יט ע"א.

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה וראשו כו' דלעיל מייתי מיניה איסור תספורת לאבל:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] רש"י ד"ה מוחרם שמחרימין בחרם לאחר ל' יום לאחר הנדוי. נ"ב לאחר ששים תניא לקמן דף טז ע"א ואולי כוונת רש"י אחרי שלשים השניים דתניא שם ושונין לאחר שלשים ומחרימין לאחר ששים:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה ובועלי נדות וכו' ובתוספ' פי' דכיון דטומאת בועל נדה. עיין משנה למלך פ"ג ה"ג מהל' ביאת מקדש:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

תורה אור השלם

א) הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: [יחזקאל כד, יז]

ב) וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא: [ויקרא יג, מה]

ג) רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְיָ אֵלַי הַקְהֶל לִי אֶת הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת דְּבָרָי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל הָאֲדָמָה וְאֶת בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן: [דברים ד, ט-י]

ד) וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבְּלִי נָא וְלִבְשִׁי נָא בִגְדֵי אֵבֶל וְאַל תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל מֵת: [שמואל ב' יד, ב]

ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

עין משפט נר מצוה

יט א מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה ד סמג לאוין רח ועשין לה טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ג:
כ ב מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין שם:
כא ג מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה ד סמג שם טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ג:
כב ד מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה א יט סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפו:
כג ה מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלה:
כד ו מיי' פ"ד מהלכות אבל הלכה ט סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפח סעיף א [וש"ע א"ח סי' לח ע' ש"ך יו"ד סי' שלד ס"ק יב]:
כה ז ח ט מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלה:
כו י מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א כ סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפה סעיף א:
כז כ מיי' פ"ג מהלכות תענית הל' ח טוש"ע א"ח סי' תקעה סעיף ז:
כח ל מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:
כט מ מיי' פ"ה מהלכות אבל הל' א טו סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפד:
ל נ ס ע פ מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הל' ד ה טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ג:
לא צ מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:
לב ק מיי' פ"ד מהל' ק"ש הל' ח טוש"ע א"ח סי' פח:
לג ר מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א ג סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפט סעיף א:
לד ש מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה א סמג עשין דרבנן ג טוש"ע שם סי' שמ סעיף א:
לה ת מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:
לו א מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א יח סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפז סעיף א:

משנת ראשונים

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת. איכא דלא גרסי מצורעין, דהא במצורע כת' קרא בהדיא ראשו יהיה פרוע. מיהו אין למוחקו מן הספרים, דלקמן בסמוך מוקי ר' עקיבא להאי קרא בדבר שחוץ לגופו כגון כומתא וסודרא, ולא איירי בתספורת. וה"ג מנודין ומצורעין מה הן בתספורת, ולהכי איבעיא ליה בהני תרתי כחדא, משום דפשיט להו תרוייהו מחדא מתניתא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל ולא תעטה על שפם. שמתה אשתו של יחזקאל, וא"ל רחמנא, "מתים אבל לא תעשה" רמז להם לישראל שלא יוכלו להתאבל אלו על אלו מרוב הפורענות שתבא על שונאיהם בחייהן וישמח כל אחד במיתתו של חבירו ולא יקשור עליו אבל, וכל הני מילי דמזהר ליה ליחזקאל שלא יעשה, מכלל ששאר אבלים עושין כן, ואם כן אבל חייב בעטיית שפה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דכ"ע אסור.** וא"ת ומאי שנא לגבי תפילין אמרינן דדוקא ליחזקאל נאמר ולא לשאר אבלים, וגבי תלמוד תורה ילפינן שאר אבלים מיחזקאל, דאמרינן אבל אסור בתלמוד תורה, מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום. ויש לומר דלאסור גמרינן, דמדאסר רחמנא ליחזקאל לכ"ע נמי אסור, אבל להתיר לא גמרינן, דליה לחודיה למשרי אתא. **[תוד"ה חוץ, כתובות ו:]** אי נמי בתר האנק דם כתיב מתים אבל לא תעשה, הילכך הא דכתיב בתר מתים אבל לא תעשה לך, אמרי' דשני משאר אבלים, ולא אהאנק דם דכתיב מקמיה. **[תוס' הרא"ש]** ויש ליתן טעם למה אסר רחמנא הני תרי מילי ליחזקאל, ולא נשתנה מכל דבר משאר אבלים, כי אם יהיה בטל מתלמוד תורה וימנע משאילת שלום לא מוכחא מילתא שיהא אבל, שאם הוא בטל מתלמוד תורה אמרי אינשי לאו משום אבל הוא, אלא מלאכה אית ליה למעבד שאינו יכול ללמוד, ופוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא. וכן בשאילת שלום מאן דחזי שאינו שואל בשלום חביריו יאמר בעל מחשבות הוא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום.** תצעק, כלומר שאל בשלום אחרים, מכלל דכולי עלמא אסירי. **[ריבב"ן]** **כבני אדם הנזופין.** כמו געורין, תרגון ויגער בו, ונזף ביה [בראשית ל"ז] **[פהמ"ש להרמב"ם]** [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] "גדולה" ליתא בכת"י ובראשונים: ב] צ"ל **אסורין** (בדפו"ר אסו', דק"ס): ג] בכת"י נוסף **האמורה**: ד] [פי' כומתא מגבעה רבה [צ"ל רכה, ממ"נ] שהיא כמלא הראש ואין עולה למעלה מן הראש. ערוך] (גליון): ה] ס"א (גליון): ו] בכת"י וראשונים שלא **יפסיד** את **תלמודו**: ז] צ"ל **באימה וביראה וברתת ובזיע**, וכ"ה בכת"י וכמו בברכות (ונשמט בשגגה מחמת הדומות, דק"ס, רש"ש): ח] נראה דכאן צ"ל הפסק הנקודה. ובכת"י נוסף עוד דיבור אחרי דיבור זה **ואסור נמי בשאילת שלום. אבל מנודה אין אסור בשאילת שלום:** ט] גי' רש"א **מצורע** (גליון), ולפי"ז יש למחוק התיבות "אמר רב יוסף" (גנזי יוסף): י] צ"ל **למתני'** (ראש משביר): כ] נדצ"ל בטומאת **מת** (רש"ש, ע"ש): ל] צ"ל **גבי** (רש"ש): מ] נדצ"ל **דלקמן**: נ] יש להוסיף **נשכר** ונשכרין (באה"מ):

מבררת הגמרא, **מְנוּדֶּה, מַהוּ בִּשְׁאֵילַת שָׁלוֹם** - האם מותר לו לשאול בשלום אחרים[כח]. משיבה הגמרא, **אָמַר רַב יוֹסֵף, תָּא שְׁמַע** ראיה לפשוט הספק, שבברייתא שהובאה לעיל שנינו, שאם עברו שלוש עשרה התעניות שהיו גוזרים על הציבור כשלא ירדו גשמים, ולא נענו, 'הן יושבים כאבלים וכמנודים' וכו', ומשמע שהם חשובים כמנודים. ועוד שנינו במשנה (תענית יב:) באותו ענין, ש'ממעטים במשא ומתן וכו' **וּבִשְׁאֵילַת שָׁלוֹם שֶׁבֵּין אָדָם לַחֲבֵרוֹ, כִּבְנֵי אָדָם הַנְּזוּפִין לַמָּקוֹם**' [-לקדוש ברוך הוא][כט]. ומבואר שהמנודה אסור בשאילת שלום[ל].

דוחה הגמרא, **אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי** לרב יוסף, **דִּלְמָא מְנוּדֶּה לַשָּׁמַיִם שָׁאנֵי, דַּחֲמִיר** - שמא שונה הדבר במי שמנודה לשמים, שנידוי חמור הוא, ויתכן שלכך נאסרו בשאילת שלום, שהרי בעצירת הגשמים הם כמנודים לשמים. אבל שאר מנודים יתכן ומותרים הם בשאילת שלום[לא].

מבררת עוד הגמרא, **מְצוֹרָע, מַהוּ בִּשְׁאֵילַת שָׁלוֹם.** משיבה הגמרא, **תָּא שְׁמַע** ראיה, ששנינו בברייתא, מה שנאמר בפסוק לגבי מצורע (ויקרא יג מה) '**וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה**', יש לדרוש **שֶׁיְּהוּ שְׂפָתוֹתָיו** של המצורע **מְדוּבָּקוֹת זוֹ בָּזוֹ**[לב], והיינו **שֶׁיְּהֵא כִּמְנוּדֶּה וּכְאָבֵל, וְאָסוּר בִּשְׁאֵילַת שָׁלוֹם.** מסיקה הגמרא, **שְׁמַע מִינָּהּ** - אכן יש להוכיח מכאן שהמצורע אסור בשאילת שלום.

מקשה הגמרא, הלא לעיל נשארנו בספק מה דין מנודה לגבי שאילת שלום, וקשה, **וְנִיפְשׁוֹט מִינָּהּ** [-מברייתא זו] **לִמְנוּדֶּה** שאסור בשאילת שלום, שהרי מפורש בברייתא 'שיהא כמנודה וכאבל ואסור בשאילת שלום', ומדוע לא הוכחנו מברייתא זו. מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב אַחָא בַּר פִּנְחָס מִשְּׁמֵיהּ** [-משמו] **דְּרַב יוֹסֵף**, יש לדחות הוכחה זו, שהרי **מִי קָתָנֵי** - וכי נאמר בברייתא 'שיהא כמנודה וכאבל **שֶׁאָסוּר** בשאילת שלום', כלומר, שבדבר זה דומה המצורע למנודה, שאסור בשאילת שלום, ומשום כך נוכל לפשוט למנודה, הרי אין הלשון כך אלא 'ואסור', ואם כן '**שֶׁיְּהֵא כִּמְנוּדֶּה וּכְאָבֵל**' **[קָתָנֵי]** - שנינו תחילה, והכוונה שהמצורע יהיה כמותם **בְּמִילֵּי אַחֲרָנְיָיתָא** - בדברים אחרים ולא לענין שאילת שלום[לג], ולאחר מכן מוסיפה הברייתא, **וְאָסוּר** המצורע **נַמִּי** [-גם] **בִּשְׁאֵילַת שָׁלוֹם**, אך אינו דומה בזה למנודה.

★

הגמרא דנה בענין לימוד תורה לאבל, מנודה ומצורע:

אומרת הגמרא, **אָבֵל אָסוּר בְּדִבְרֵי תוֹרָה.** ולמדים זאת **מִדְּקָאָמַר רַחֲמָנָא לִיחֶזְקֵאל** בפסוק המובא לעיל (יחזקאל כד יז) '**הֵאָנֵק דֹּם**', כלומר, שידום מדברי תורה בשעת אבלותו על אשתו, ואם על יחזקאל שנצטוה להימנע ממנהגי אבלות נאסר לימוד התורה, כל שכן שעל שאר אבלים נאסר[לד].

מבררת הגמרא, **מְנוּדֶּה, מַהוּ בְּדִבְרֵי תוֹרָה.** משיבה הגמרא, **אָמַר רַב יוֹסֵף, תָּא שְׁמַע** ראיה, ששנינו בברייתא, **מְנוּדֶּה שׁוֹנֶה** לאחרים[לה] דברי תורה, **וַאֲחֵרִים שׁוֹנִין לוֹ**[לו], וכמו כן, **נִשְׂכָּר** לעשות מלאכת אחרים, **וְנִשְׂכָּרִין לוֹ** אחרים לעשות מלאכתו. אמנם אם הוא **מוּחְרָם**[לז], שדינו חמור יותר, **לֹא שׁוֹנֶה** לאחרים **וְלֹא שׁוֹנִין לוֹ, לֹא נִשְׂכָּר וְלֹא נִשְׂכָּרִין לוֹ, אֲבָל שׁוֹנֶה הוּא לְעַצְמוֹ** כדי **שֶׁלֹּא יַפְסִיק אֶת לִמּוּדוֹ**[לח], **וְעוֹשֶׂה לוֹ חֲנוּת קְטַנָּה בִּשְׁבִיל פַּרְנָסָתוֹ** - שירויח כדי מזונותיו בצמצום, כדי שימעט במשא ומתן עם הבריות[לט]. ומביאה הגמרא דוגמא לחנות קטנה שאין צריך בה למשא ומתן, **וְאָמַר רַב**, כגון **זַבּוּנֵי מַיָּא** - למכור מים **בְּפַקְתָּא דַּעֲרָבוֹת** - בשוק של מקום ששמו ערבות, שאין מצויים שם מים[מ]. ומדברי הברייתא שהמנודה שונה לאחרים ואחרים שונים לו, מבואר שמותר בדברי תורה. מסיקה הגמרא, אכן **שְׁמַע מִינָּהּ.**

ולא מסתבר שבדבר זה החמיר עליו יותר משאר אבלים. תוספות הרא"ש (ד"ה מדקאמר). ובדרך אחרת פירש, שלשון הפסוק הוא 'הֵאָנֵק דֹּם, מתים אֵבל לא תעשה, פארך חבוש עליך, ונעליך תשים ברגליך' וגו'. ומכך שלא נאמר קודם 'מתים אבל לא תעשה' ואחר כך 'האנק דם, פארך חבוש עליך' וכו', אלא נאמר קודם 'האנק דם' ואחר כך 'מתים אבל לא תעשה', משמע, שאמר לו ה' 'האנק דום' ובזה אתה שוה לשאר אבלים, אך בשאר דברים 'מתים אבל לא תעשה', שלא תנהג מנהגי אבלות, אלא יהיה פארך חבוש עליך ונעליך ברגליך וכו'. אמנם יש מפרשים [רבנו חננאל (ד"ה אבל אסור בשאלת), רא"ש (סי' ג) ונמוקי יוסף (ד"ה האנק - הראשון) בשם ר"מ הלוי] להיפך, שאכן אף בשאילת שלום נצטוה יחזקאל שלא לנהוג אבלות, והפסוק מתפרש 'האנק דם מתים אבל לא תעשה', כלומר, 'האנק' ו'דום' שהם מנהגי אבל על המתים, לא תעשה, אלא תשאל לשלום ותלמד תורה, ומכך שהוצרך הקב"ה להתיר ליחזקאל דברים אלו, משמע ששאר אבלים אסורים בהם.

טעם הדבר שהוצרך לנהוג בדבר זה כאבל, אף שבשאר דברים נאסר עליו לנהוג אבלות, ביארו התוספות (ד"ה אסור), שהיה צריך להראות בקצת דברים שהוא אבל, ולא היה נוהג דיני אבל אלא למשל [כלומר, הלא כל המעשה של יחזקאל היה משל לעם ישראל, להראות להם שעתידים מתיהם למות בלי שיתאבלו עליהם, ועל כן היה צריך יחזקאל לנהוג אבלות במקצת דברים כדי להראות לעם שהוא אבל, ואזי הם יראו שאף שהוא אבל מכל מקום אינו נוהג אבלות ברוב הדברים. קול יהודה (כ"ק, סו"ת סי' ו אות נ)]. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ויש) ביאר, שהלא מעיקר הדין היה לו לנהוג אבלות בכל העניינים מחמת מיתת אשתו, אלא שבכל מנהגי אבלות הניכרים לרואים ציוהו הקב"ה שלא ינהג בהם, כדי לרמוז לרואים שעתידים מתיהם למות ולא יתאבלו עליהם. אך לענין שאילת שלום, אף אם ימנע מכך לא יהיה ניכר לרואים שעושה כן משום אבלות אלא יהיו סבורים שבעל מחשבות הוא, ולכך חויב לנהוג אבלות בזה [וזהו הטעם אף במה שנאסר יחזקאל בדברי תורה, כמבואר להלן].

כח. **ממה** שהסתפקו רק על שאילת שלום, משמע שמותר לדבר עם המנודה. רא"ש (סי' ד).

כט. '**נזיפה**' עניינה גערה [כפי שתרגם אונקלוס (בראשית לז י)], והיינו שגערו בו בית דין ושיתקוהו בנזיפה. רש"י כת"י (ד"ה נזיפה).

ל. **במיוחס** לרש"י (ד"ה ת"ש) מבואר, שהגמרא מביאה ראיה למנודה מכך שמצאנו בברייתא שהם נקראים מנודים, ומבואר במשנה שהם ממעטים בשאילת שלום. אמנם ברש"י כת"י (ד"ה נזיפה) מבואר, שהראיה היא מהמשנה בלבד, שנאמר בה שהם ממעטים בשאילת שלום כבני אדם הנזופים למקום, ומכך שנאמר בהם שהם כנזופים למקום, משמע שהם מנודים, ש'נזיפה' היא מעין נידוי. וראה להלן (טז.) החילוק בין נזיפה לנידוי.

לא. **כיון** שנשאר הדבר בספק, יש לפסוק לקולא, והמנודה מותר בשאילת שלום. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה דילמא). וכן הסכמת רוב הפוסקים. ש"ך (יו"ד סי' שלד ס"ק יב).

וראה עוד בהערה לעיל לגבי עטיפת הראש.

לב. **הגמרא** לעיל למדה מפסוק זה שהמצורע חייב בעטיפת הראש, ומכל מקום יתכן שאפשר ללמוד את שני הדברים מהפסוק. תוספות (ד"ה שיהו). ועוד כתבו, שיש לומר שכאן הלימוד הוא ממה שכתוב 'שפם' ולא 'שפה'. וראה במלבי"ם (ויקרא שם), שמילת 'שפם' באה רק במקום שבולם שפתיו מלדבר. כי 'שפתים' בא תמיד בריבוי של זוג, כלשון 'עינים' 'ידים' 'רגלים' שהם שנים, אבל כשמדביק שפתיו זו לזו עד שנראות כשפה אחת מחוברת, קרוי הדבר 'שפם'.

אמנם ראה בהערה לעיל (לגבי 'כוממא וסודרא'), שלדעת רב פפא בשיטת רבי עקיבא יתכן שאין למדים מ'ועל שפם יעטה' חיוב עטיפת הראש מן התורה. ולפי זה למדים מהפסוק רק איסור שאילת שלום.

לג. **היינו** כגון לענין כיבוס ותספורת. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מי). ובהעמק שאלה (שאילתא ל אות ד) ביאר, שהכוונה לענין איסור להרבות בשיחה וסיפורים עם בני אדם, שאסורים בו מצורע ומנודה, מלבד איסור שאילת שלום. וזו כוונת הדרשה שבברייתא זו 'שיהו שפתותיו מדובקות זו בזו'.

לד. **ראה** ביאור הלימוד לעיל לגבי 'אבל אסור בשאילת שלום'.

אף שלעיל למדה הגמרא מ'האנק דום' שאבל אסור בשאילת שלום, אפשר ללמוד את שני הדברים, משום שמשמעות הפסוק שצריך לשתוק משניהם. תוספות (ד"ה אסור). והריטב"א (ד"ה אבל) הוסיף לבאר, שרצה הקב"ה שיחזקאל ישב דומם מדברי תורה ומדברי שלום, לרמז שהקב"ה אסף שלומו מעם ישראל בעוונותיהם, ושאבדה תורתם.

לה. **רש"י** כת"י (ד"ה שונה) ורמב"ם (תלמוד תורה פ"ז ה"ד).

לו. **אמנם** הלומד או המלמד יתרחק ארבע אמות מהמנודה, שזהו עיקר הנידוי. ריטב"א (ד"ה מנודה).

לז. '**מוחרם**' היינו שאומרים עליו 'יהא בחרם'. והוא עונש חמור מאד. ומחרימים רק על עבירה חמורה, או למי שנידוהו ולא חזר בו שלושים יום, ושבו ונידוהו ולא חזר שלושים יום, אזי מחרימים אותו ביום השישים [כמבואר להלן (טז.)]. ריטב"א (ד"ה מנודה). וכן ביאר בהגהות מהר"ב רנשבורג (אות א) את המיוחס לרש"י (ד"ה מוחרם).

לח. **בכת"י** ובראשונים הגירסא 'שלא יפסיד את תלמודו'. הגהות וציונים. ושונה לעצמו בלחש. רש"י כת"י (ד"ה שונה הוא) ומאירי (ד"ה ולקנות).

לט. **ע"פ** רש"י כת"י (ד"ה חנות), מאירי (ד"ה ולקנות) ונמוקי יוסף (ד"ה שונה).

מ. **המיוחס** לרש"י (ד"ה בפקתא). ורש"י כת"י (ד"ה זבוני) ורש"י בברכות (נד. ד"ה בפקתא) כתבו, ש'פקתא' היא בקעה.

לדעת המאירי (ד"ה ולקנות), הגמרא מביאה דוגמא לחנות שאין צריך בה למשא ומתן. ור"י מלוניל (ד"ה זבוני) ובחידושי הר"ן (ד"ה בפקתא) ביארו, שהלא אין לו אפשרות להתפרנס ממלאכה אחרת, שאין אדם רשאי לשכור אותו לשום מלאכה, וגם הוא אינו רשאי לשכור אחרים שיעבדו בקרקעותיו, ונמצא שאם ירצה להתפרנס יאלץ למכור כליו וחפציו ויכלה את ממונו, ועל כן נתנה לו הגמרא עצה שישתכר וירויח קצת

18/06/2018אהח

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת ת"ש [א] מנודין [ב] ומצורעין אסורין לספר ולכבס מנודה שמת ב"ד סוקלין את ארונו ר' יהודה אומר לא שיעמידו עליו גל אבנים כגלו של עכן [ג] אלא ב"ד שולחין ומניחין אבן גדולה[א] על ארונו (א) ללמדך שכל המתנדה ומת בנדויו ב"ד סוקלין את ארונו. [ד] אבל חייב בעטיפת הראש מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל (א) ולא תעטה על שפם מכלל דכולי עלמא מיחייבי מנודה מהו בעטיפת הראש אמר רב יוסף ת"ש (ב) והן מתעטפין ויושבין כמנודין וכאבלים עד שירחמו עליהם מן השמים א"ל אביי דלמא מנודה לשמים שאני דחמיר מצורע מהו בעטיפת הראש ת"ש (ב) ועל שפם יעטה [ה] מכלל שחייב בעטיפת הראש ש"מ. (ג) אבל [ו] אסור להניח תפילין מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל (א) פארך חבוש עליך מכלל דכ"ע אסור[ב] (ד) מנודה מהו בתפילין תיקו מצורע מהו בתפילין ת"ש (ה) (ב) והצרוע [ז] לרבות כ"ג בגדיו יהיו פרומים [ח] שיהו מקורעים (ב) וראשו יהיה פרוע אין פריעה אלא [ט] גידול שער דברי ר"א ר"ע אומר נאמרה הוייה בראש ונאמרה הוייה בבגד מה הוייה האמורה בבגד דבר שחוץ מגופו אף הוייה[ג] בראש דבר שחוץ מגופו מאי לאו אתפילין אמר רב פפא לא אכומתא[ד] וסודרא. אבל [י] אסור בשאילת שלום דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל (א) האנק דום מנודה מהו בשאילת שלום אמר רב יוסף ת"ש (ו) [כ] ובשאילת שלום שבין אדם לחברו כבני אדם הנזופין למקום א"ל אביי דלמא מנודה לשמים שאני דחמיר מצורע מהו בשאילת שלום ת"ש (ב) ועל שפם יעטה שיהו שפתותיו מדובקות זו בזו שיהא כמנודה וכאבל [ל] ואסור בשאילת שלום ש"מ וניפשוט מינה למנודה אמר רב אחא בר פנחס משמיה דרב יוסף מי קתני שאסור שיהא כמנודה וכאבל [קתני[ה]] במילי אחרנייתא ואסור נמי בשאילת שלום. [מ] אבל אסור בדברי תורה (ז) מדקאמר רחמנא ליחזקאל (א) דום מנודה מהו בדברי תורה אמר רב יוסף ת"ש (ח) מנודה [נ] שונה ושונין לו נשכר ונשכרין לו [ס] מוחרם לא שונה ולא שונין לו לא נשכר ולא נשכרין לו [ע] אבל שונה הוא לעצמו שלא יפסיק את למודו[ו] [פ] ועושה לו חנות קטנה בשביל פרנסתו ואמר רב זבוני מיא בפקתא דערבות שמע מינה מצורע מהו בדברי תורה (ט) ת"ש (ג) והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיעה[ז] מכאן אמרו (י) הזבין והמצורעין ובועלי נדות [צ] מותרין לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במדרש ובש"ס בהלכות ובאגדות [ק] ובעלי קריין אסורין ש"מ. אבל [ר] אסור (כ) בתכבוסת דכתיב (ד) וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר אליה התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל ואל תסוכי שמן והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת מנודין ומצורעין מה הן בתכבוסת ת"ש מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס ש"מ. אבל [ש] חייב בקריעה דקאמר להו רחמנא לבני אהרן (ה) לא תפרמו מכלל דכ"ע מיחייבי מנודה מהו בקריעה תיקו מצורע מהו בקריעה ת"ש (ב) בגדיו יהיו פרומים [ת] שיהו מקורעין שמע מינה. אבל [א] חייב בכפיית המטה דתני בר קפרא

דמות

מנודין ומצורעין מהו. להכי קאמר להו בהדדי משום דפשיט להו בהדדי: מנודה שמת וכו'. סיפא דברייתא היא: כגלו של עכן. דכתיב (יהושע ז) ויקימו עליו גל אבנים גדול: והן מתעטפין. מפורש במסכת תענית לאחר שהתענו שלש עשרה ת"צ: מנודה לשמים. כי הני שאני דחמירי, ולהכי צריכי עטיפת הראש, אבל אחרים אינן צריכין עטיפת הראש: יעטה. משמע עטיפת הראש: פארך. זה תפילין: דבר שהוא חוץ מגופו אף הוייה האמורה בראש. ראשו יהיה פרוע משמע מגולה, כענין דכתיב ופרע את ראש האשה (במדבר ה): דבר שהוא חוץ מגופו. ולא אמרינן משער שהוא מגופו: מאי לאו. שיהא ראשו מגולה מתפילין: אכומתא וסודרא. כלומר שיהא ראשו מגולה מכומתא וסודרא, אבל תפילין מניח: דהא א"ל רחמנא ליחזקאל האנק דום. כלומר בדבר זה תנהוג אבילות שתדום ולא תשאל לשלום: ת"ש. דתני גבי תעניות הן יושבין כמנודין ואבלים כו': שפם. משמע שפתותיו מדובקות: מי קתני[ח] כמנודה. שאסור בשאילת שלום: מוחרם. שמחרימין אחרם לאחר ל' יום לאחר הנדוי [א]: בפקתא דערבות. בשוק של אותו מקום: בעלי קריין אסורין. לפי שבא להם מתוך שמחה וקלות ראש וליכא אימה:

דמות

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת. ומראשו יהיה פרוע לא בעי לאוכוחי דלית ליה דר"א דמוקי לה לקמן בתספורת תדע דלקמן בעי לאוכוחי מינה הנחת תפילין כר"ע: **(מנודה[ט])** מהו בעטיפת הראש אמר רב יוסף תא שמע. ולא נראה לו דברי רב פפא דמוקי ראשו יהיה פרוע אכומתא וסודרא: **וראשו** יהיה פרוע. צריך עיון אי פליגי הכי בראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו דלעיל מייתי (א) עליה תספורת לאבל ולא מייתי מיניה למצורע דמשמע דסבר כר"ע ופליג אדר' אליעזר כדפרישית לעיל ושמא ר"ע לא פליג אדרבי אליעזר דפריעת הראש היינו גידול שער בין במצורע בין באבל ותרוייהו דורש ר"ע ולעיל דלא מייתי מיניה למצורע משום דמשכח ברייתא בהדיא מייתי לה ואע"ג דבריש סוגיא מייתי אבל אינו נוהג אבילותו ברגל ומניח המשנה לקמן[ל] ומייתי קראי דושמחת לפי שצריך לפרש מנלן מתני'[י] דאבל אינו נוהג אבילותו ברגל אבל ראשו יהיה פרוע דמיירי בגידול שער דומה לו דבר פשוט וניחא ליה לאתויי ברייתא: **אסור** בשאילת שלום דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום. דמשמע שתיקה משאילת שלום ומתלמוד תורה נמי משמע בסמוך מהאנק דום והא דהיה יחזקאל נוהג אבילות בהאנק דום ובכל שאר דברים לא היה עושה שהיה צריך להראות בקצת דברים שהוא אבל ולא היה נוהג דיני אבל אלא למשל: **שיהו** שפתותיו מדובקות. לעיל דרשינן מיניה עטיפת הראש ושמא תרוייהו משמע א"נ מדכתיב שפם ולא כתיב שפה: **ובועלי** נדות מותרין. אחר שטבל לקרי אבל לקריו צריך טבילה ולרבי יהודה משמע התם דלא צריך טבילה לדברי תורה לבעל קרי היכא דלא נטהר ע"י טבילה זו בפרק מי שמתו (ברכות דף כו.) במשמשת ורואה דם ובעל קרי שראה זיבה צריכין טבילה ור' יהודה פוטר והא דהכא בלא טבילה כרבי יהודה צריך לייסב דאיירי רבי יהודה בסיפא דהך ברייתא בפ' מי שמתו (שם דף כב.) וקאמר רבי יהודה שונה הוא בהלכות דרך ארץ וליכא למימר דלרבי יהודה נמי בועלי נדות חייבין טבילה כמו בעל קרי בעלמא דהשתא ומה בעל קרי שראה זיבה אחר כך שהיה חייב כבר פוטר רבי יהודה בועל נדה לא כל שכן מיהו לאורה נ"ל דלא פליגי רבי יהודה ורבנן אלא בהני טומאות דדומיא דקרי הוי דהיינו דטומאה יוצאה עליו מגופו אבל בטומאת שרצים[כ] מודה רבי יהודה דבהדי קרי צריך טבילה א"כ ה"נ בועל נדה מודה דלא חשיב טומאה יוצאה מגופו ואפילו מאן דבעי למימר בפרק אלו דברים בפסחים (דף סח.) ובפ"ק דיומא (דף ו.) דמשתלא חוץ לשתי מחנות כמו בעל קרי מ"מ לא חשיב טומאה יוצאה מגופו ורבי יהודה נמי הצריך טבילה לדברי תורה ° ובתוספ' פי' דכיון דטומאת בועל נדה מכח קרי רבי יהודה מודה דצריך טבילה: ה"ג **מנודין** ומצורעין מה הן בתכבוסת ת"ש מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס. ובספר הרב לא היה כתוב כל זה והיה קשה לרב למה לא בעי ליה ותירץ דכבר אייתי לעיל הך ברייתא דגבי[ל] תספורת והא הקשה לקמן[מ] גבי עשיית מלאכה קמיבעי ומביא ברייתא דמתנייא לעיל[נ] ונשכרין ותירץ דאגב דמצורע קאי בתיקו קא בעי מנודה ומייתי לברייתא דלעיל:

ורחילה

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) ברכות יט. עדיות פ"ה מ"ו, ב) תענית דף יד:, ג) סוכה כה. כתובות ו: ע"ש [מס' שמחות פ"ו ברכות יא. טו:] ועי' לקמן כא., ד) [עי' תוס' ישנים נדה ז: ד"ה הקשה ה"ר ראב"י"ה וכו'], ה) [לעיל דף יד:] תו"כ תזריע פרשתא ה פי"ב ה"ה-ו, ו) תענית יב:, ז) עיין תוס' לקמן כא. ד"ה ואסור, ח) עיין מס' שמחות פרק ה הי"ב ובנוסחת הגר"א ונחלת יעקב שם, ט) ברכות כב., י) [תוספתא דברכות פרק ב], כ) לקמן דף יז:, ל) יט ע"א.

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה וראשו כו' דלעיל מייתי מיניה איסור תספורת לאבל:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] רש"י ד"ה מוחרם שמחרימין בחרם לאחר ל' יום לאחר הנדוי. נ"ב לאחר ששים תניא לקמן דף טז ע"א ואולי כוונת רש"י אחרי שלשים השניים דתניא שם ושונין לאחר שלשים ומחרימין לאחר ששים:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה ובועלי נדות וכו' ובתוספ' פי' דכיון דטומאת בועל נדה. עיין משנה למלך פ"ג ה"ג מהל' ביאת מקדש:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

תורה אור השלם

א) הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: [יחזקאל כד, יז]

ב) וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא: [ויקרא יג, מה]

ג) רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְיָ אֵלַי הַקְהֶל לִי אֶת הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת דְּבָרָי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל הָאֲדָמָה וְאֶת בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן: [דברים ד, ט-י]

ד) וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבְּלִי נָא וְלִבְשִׁי נָא בִגְדֵי אֵבֶל וְאַל תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל מֵת: [שמואל ב' יד, ב]

ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

עין משפט
נר מצוה

יט א מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה ד סמג לאוין רח ועשין רלה טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ב:
כ ב מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין שם:
כא ג מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה ד סמג שם טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ג:
כב ד מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה א יט סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפו:
כג ה מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלה:
כד ו מיי' פ"ד מהלכות אבל הלכה ט סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפח סעיף א [טוש"ע א"ח סי' לח ועי' ש"ך יו"ד סי' שלד ס"ק יג]:
כה ז ח ט מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלה:
כו י מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א כ סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפה סעיף א:
כז כ מיי' פ"ג מהלכות תענית הל' ח טוש"ע א"ח סי' תקעה סעיף ז:
כח ל מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:
כט מ מיי' פ"ה מהלכות אבל הל' א טו סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפד:
ל נ ס ע פ מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הל' ד ה טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ג:
לא צ מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:
לב ק מיי' פ"ד מהל' ק"ש הל' ח טוש"ע א"ח סי' פח:
לג ר מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א ג סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפט סעיף א:
לד ש מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה א סמג עשין דרבנן ב טוש"ע שם סי' שמ סעיף א:
לה ת מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:
לו א מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א יח סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפז סעיף א:

משנת ראשונים

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת. אית דלא גרסי מצורעין, דהא במצורע כת' קרא בהדיא ראשו יהיה פרוע. מיהו אין למוחקו מן הספרים, דלקמן בסמוך מוקי ר' עקיבא להאי קרא בדבר שחוץ לגופו כגון כומתא וסודרא, ולא מיירי בתספורת. וה"ג מנודין ומצורעין מה הן בתספורת, ולהכי איבעיא ליה בהני תרתי כחדא, משום דפשיט להו תרוייהו מחדא מתניתא.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל ולא תעטה על שפם. שמתה אשתו של יחזקאל, וא"ל רחמנא, "מתים אבל לא תעשה" רמז להם לישראל שלא יוכלו להתאבל אלו על אלו מרוב הפורענות שתבא על שונאיהם בחייהן וישמח כל אחד במיתתו של חבירו ולא יקשור עליו אבל, וכל הני מילי דמזהר ליה ליחזקאל שלא יעשה, מכלל ששאר אבלים עושין כן, ואם כן אבל חייב בעטיית שפה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דכ"ע אסור.** וא"ת ומאי שנא לגבי תפילין אמרינן דדוקא ליחזקאל נאמר ולא לשאר אבלים, וגבי תלמוד תורה ילפינן שאר אבלים מיחזקאל, דאמרינן אבל אסור בתלמוד תורה, מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום. ויש לומר דלאסור גמרינן, דמדאסר רחמנא ליחזקאל לכ"ע נמי אסור, אבל להתיר לא גמרינן, דליה לחודיה למשרי אתא. **[תוד"ה חוץ, כתובות ו:]** אי נמי בתר האנק דם כתיב מתים אבל לא תעשה, הילכך הא דכתיב בתר מתים אבל לא תעשה לך, אמרי' דשני משאר אבלים, ולא אהאנק דם דכתיב מקמיה. **[תוס' הרא"ש]** ויש ליתן טעם למה אסר רחמנא הני תרי מילי ליחזקאל, ולא נשתנה מכל דבר משאר אבלים, כי אם יהיה בטל מתלמוד תורה וימנע משאילת שלום לא מוכחא מילתא שיהא אבל, שאם הוא בטל מתלמוד תורה אמרי אינשי לאו משום אבל הוא, אלא מלאכה אית ליה למעבד שאינו יכול ללמוד, ופוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא. וכן בשאילת שלום מאן דחזי שאינו שואל בשלום חביריו יאמר בעל מחשבות הוא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום.** תצעק, כלומר שאל בשלום אחרים, מכלל דכולי עלמא אסירי. **[ריבב"ן]** **כבני אדם הנזופין.** כמו געורין, תרגום ויגער בו, ונזף ביה [בראשית ל"ז] **[פהמ"ש להרמב"ם]** [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים א] "גדולה" ליתא בכת"י ובראשונים: ב] צ"ל **אסורין** (בדפו"ר אסו', דק"ס): ג] בכת"י נוסף **האמורה**: ד] [פי' כומתא מגבעה רבה [צ"ל רכה, ממ"נ] שהיא כמלא הראש ואין עולה למעלה מן הראש. ערוך] (גליון): ה] ס"א (גליון): ו] בכת"י וראשונים שלא **יפסיד** את **תלמודו**: ז] צ"ל וברתת ובזיע **אף כאן באימה וביראה** וברתת ובזיע, וכ"ה בכת"י וכמו בברכות (ונשמט בשגגה מחמת הדומות, דק"ס, רש"ש): ח] נראה דכאן צ"ל הפסק הנקודה. ובכת"י נוסף עוד דיבור אחרי דיבור זה **ואסור נמי בשאילת שלום. אבל מנודה אין אסור בשאילת שלום**: ט] גי' רש"א **מצורע** (גליון), ולפי"ז יש למחוק התיבות "אמר רב יוסף" (גנזי יוסף): י] צ"ל **למתני'** (ראש משביר): כ] נדצ"ל בטומאת **מת** (רש"ש, ע"ש): ל] צ"ל **גבי** (רש"ש): מ] נדצ"ל דלקמן: נ] יש להוסיף **נשכר** ונשכרין (באה"מ):

עוד מבררת הגמרא, **מְצוֹרָע, מַהוּ בְּדִבְרֵי תוֹרָה. תָּא שְׁמַע** ראיה לפשוט הספק מברייתא, ששנינו בה, נאמר בדברי משה כשהזהיר את ישראל קודם כניסתם לארץ בקיום התורה והמצוות (דברים ד ט) 'וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ', ומיד לאחר מכן נאמר (שם ד י) 'יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב'[מא], ומסמיכות הדברים יש לדרוש, **מַה** - כשם שבפסוק **לְהַלָּן** העוסק ב'יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ וגו' בְּחֹרֵב', היינו במעמד הר סיני, היה זה **בְּאֵימָה וּבְיִרְאָה**[מב] **וּבְרֶתֶת** [-ברעדה[מג]] **וּבְזִיעָה** [-בזעזוע ונענוע מחמת היראה[מד]], וכמו שנאמר במעמד הר סיני (שמות כ טו) 'וַיַּרְא הָעָם וַיָּנֻעוּ וַיַּעַמְדוּ מֵרָחֹק', כלומר, שנרעדו ונסוגו לאחוריהם מרוב אימה[מה], כך אף מה שנאמר קודם לכן 'וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ' דהיינו לימוד התורה, צריך שיהיה באימה וביראה וברתת ובזיע[מו]. מסיימת הברייתא, **מִכָּאן אָמְרוּ** חכמים, **הַזָּבִין**[מז] **וְהַמְּצוֹרָעִין וּבוֹעֲלֵי נִדּוֹת**[מח], אף שהם טמאים בטומאה חמורה[מט], **מוּתָּרִין** הם **לִקְרוֹת בַּתּוֹרָה וּבַנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים, וְלִשְׁנוֹת בַּמִּדְרָשׁ**[נ] **(ובש"ס [ובַתַּלְמוּד**[נא]**] בַּהֲלָכוֹת**[נב] **וּבָאַגָּדוֹת**[נג], כיון שהם באימה ובכובד ראש, שהרי זבים ומצורעים ליבם דואג מחמת מחלתם, ובועל נדה דואג מחמת חטאו[נד]. **וְאילו בַּעֲלֵי קְרָיִין** [-מי שיצאה ממנו שכבת זרע], אף שטומאתם קלה[נה], **אֲסוּרִין** הם בדברי תורה, לפי שטומאתם באה מתוך שמחה וקלות ראש ואינם מצויים באימה[נו].

ומבואר בברייתא שהמצורע מותר בדברי תורה. מסיקה הגמרא, **שְׁמַע מִינָּהּ**.

★

הגמרא דנה בענין כיבוס בגדים באבל, מנודה ומצורע:

אומרת הגמרא, **אָבֵל אָסוּר בְּתִכְבּוֹסֶת** - לכבס בגדיו בימי אבלותו[נז]. ולמדים זאת ממה **דִּכְתִיב** אחר שאבשלום ברח לגשור ויואב שר צבא דוד רצה להשיבו לירושלים (שמואל ב' יד ב), **'וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה, וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבְּלִי נָא וְלִבְשִׁי נָא בִגְדֵי אֵבֶל וְאַל תָּסוּכִי שֶׁמֶן, וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל מֵת'**[נח]. ומה שאמר לה 'וְלִבְשִׁי נָא בִּגְדֵי אֵבֶל' פירושו שתלבש בגדים מנוולים ומלוכלכים כדרך האבלים[נט], ומכאן למדנו שהאבל אסור לכבס בגדיו.

מבררת הגמרא, **מְנוּדִּין וּמְצוֹרָעִין, מַהוּ בְּתִכְבּוֹסֶת**[ס]. משיבה הגמרא, **תָּא שְׁמַע** ראיה לפשוט הספק מברייתא, ששנינו בה, **מְנוּדִּין וּמְצוֹרָעִין אֲסוּרִין לְסַפֵּר וּלְכַבֵּס**. מסיקה הגמרא, **שְׁמַע מִינָּהּ**.

★

הגמרא דנה בענין חיוב קריעת בגדים באבל, מנודה ומצורע:

אומרת הגמרא, **אָבֵל חַיָּיב בִּקְרִיעָה** - לקרוע את בגדיו[סא]. ולמדים

בסחורה קלה. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה זבוני) ביאר מעין זה, שהגמרא הביאה דוגמא זו, שאף שבני אדם פורשים ממנו מחמת שהוא מוחרם, ודאי יקנו ממנו מים לקיומם. והוסיף, שאין זו אלא עצה טובה, אך יכול למכור גם דבר אחר. וראה עוד בריטב"א (ד"ה לא) ובר"ש בן היתום (ד"ה אמ'). המאירי (שם) כתב, שימכור בתוך ביתו ובצינעא. ובאלפסי זוטא (פ"ג סי' ד) כתב, שהוא מוליך את המים לבתים, והקונים עומדים בריחוק ארבע אמות.

[מא] **בברייתא** כאן מבואר, ש'והודעתם לבניך ולבני בניך' הוא על כללות לימוד התורה, שיש להודיע אותה וללמדה לדורות הבאים. וכן משמע ברש"י על התורה (שם). ופירש (שם ד י), ש'יום אשר עמדת וגו' בחורב' חוזר על מה שנאמר בפסוק שלפניו 'פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך', כלומר, שלא תשכח את הקולות והלפידים שראו עיניך במעמד הר סיני. אך הרמב"ן (שם ד ט) כתב לפי פשוטו של מקרא, שכוונת הפסוק שעלינו להודיע לבנינו ולבני בנינו את מעמד הר סיני.

[מב] **'אימה'** היא פחד מחמת רוממות הדבר, ולא מחמת הרע שעלול לבא ממנו על האדם. 'יראה' היא מלשון 'ראה', ועניינו פחד הבא על ידי שאדם מצייר בדמיונו דבר. הכרמל (ערך אימה, ירא).

[מג] **'רתת'** הוא תרגום של רעדה, כפי שתרגם אונקלוס (שמות טו טו). חותם תכנית (ערך רעדה).

[מד] **ע"פ** רמב"ן, בעל הטורים (שמות כ טו) ומפתחות הדמשק (ערך זעה).

[מה] **רש"י** בברכות (כב. ד"ה מה להלן) ובשמות (כ טו).

[מו] **בכת"י** ובעין יעקב נוסף 'אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע', וכן היא הגירסא בגמרא בברכות (כב.), ונשמט בטעות בגמרא כאן. הגהות וציונים.

[מז] **'זב'** הוא אדם שיצאה ממנו 'זיבה', והיא מין ליחה היוצאת מפי האמה, ואמר הכתוב (ויקרא טו ב-טו) שאדם זה טמא ומטמא עד שיטהר. וביארו חכמים (נדה מג:), שאינו טמא בתורת 'זב' משום ראיית פעם אחת, אלא בשתי ראיות, דהיינו שתזוב ממנו אותה זיבה שתי פעמים, ובאופן זה צריך לספור שבעה נקיים ולטבול כדי להיטהר, ואם ראה שלש ראיות, חייב גם להביא קרבן [שתי תורים או שני בני יונה, אחד לחטאת ואחד לעולה (שם יד-טו)]. על פי רמב"ם (מחוסרי כפרה פ"ב ה"ו) וספר החינוך (מצוה קעח).

[מח] **'נדה'** היא אשה שראתה דם, כנאמר בתורה (ויקרא טו יט) 'ואשה כי תהיה זבה, דם יהיה זובה בבשרה, שבעת ימים תהיה בנדתה' וגו'. הבא על הנדה, טמא שבעת ימים כטומאת הנדה עצמה, כאמור בתורה (ויקרא טו כד) 'ואם שכב ישכב איש אתה, ותהי נדתה עליו וטמא שבעת ימים' וגו'.

[מט] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הזבין). זב גמור ומצורע ובועל נידה, כולם טמאים שבעה ימים קודם שיטהרו (ויקרא טו יג, יד ח, טו כד). וראה עוד במסכת כלים (פ"א משניות ג-ד) חומרת טומאות אלו.

[נ] **היינו** ספרא וספרי, שהן הלכות של מדרשי מקראות. רש"י (קידושין מט. ד"ה מדרש). בכת"י ובעין יעקב נוסף 'במשנה', ובברכות (כב.) גרסו 'משנה' במקום 'מדרש'. דקדוקי סופרים (אות ג). ו'משנה' היינו לגרוס את המשניות כפי שקיבלם מרבו בלי פירוש. רש"י (סוטה כ. ד"ה אתא).

[נא] **דקדוקי** סופרים (אות ג) ע"פ דפו"י, וכתב שהגירסא לפנינו היא משינויי הצנזור. 'תלמוד' שהיה בימי התנאים, ביאורו לעמוד על עיקר טעמי המשנה, מפני מה זה טמא וזה טהור, זה אסור וזה מותר, ועל מה כל דבר נסמך ועל איזה פסוק. וכן להבין דבר מתוך דבר, שכשהיה דבר חדש נשאל בבית המדרש, מהיכן ילמדוהו ולאיזו משנה ידמוהו. רש"י (סוטה כ. ד"ה והדר).

[נב] **היינו** הלכה למשה מסיני. רש"י (קידושין מט. ד"ה הלכות).

[נג] **הם** דברי חכמים, שהסמיכום על הפסוקים. ר"ע מברטנורא (נדרים פ"ד מ"ג) [אך בשיטה מקובצת (שם לה: ד"ה ומלמדו) כתב בשם הרי"ץ, 'אגדות, כמשמען'].

[נד] **רש"י** כת"י (ד"ה ובועלי). ופירש, שמדובר בבועל נידה במזיד מתוך קלות ראש, שלאחר מכן מתחרט על חטאו. אך הריטב"א (ד"ה ובועלי) ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הזבין) כתבו, שמדובר בבועל נדה בשוגג, שראתה דם בשעת תשמיש, ודואג על כך שבא חטא לידו.

מה שנאמר בברייתא שבועלי נדות מותרים בלימוד תורה אף שהם טמאים שבעת ימים, הכוונה רק לאחר שטבלו לקריין, שהרי אם לא טבלו הרי הם כשאר בעלי קריין שאסורים בלימוד תורה עד שיטבלו, כמבואר בהמשך הברייתא. רש"י (ברכות כב. ד"ה ובועלי) ותוספות (ד"ה בועלי). וראה בהערה להלן.

האיסור לבא על אשה בעת נדתה מפורש בתורה (ויקרא יח יט), 'ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב', ועונשו של הבא עליה בכרת (שם כ יח).

[נה] **בעל** קרי טעון טבילה, וטמא עד הערב, ונטהר (ויקרא טו טז).

[נו] **בין** אם ראה קרי מחמת תשמיש, ובין אם ראה שלא מחמת תשמיש, אינו מצוי באימה, שאם ראה בלא תשמיש הרי זה בא מחמת שמחה וקלות ראש שהרהר בעבירה. ואף אם שימש מיטתו, שמחה היא לו. רש"י כת"י (ד"ה ובועלי).

עיקר הטעם שבעל קרי אסור בלימוד תורה עד שיטבול, הוא מתקנת עזרא (ב"ק פב:), ולימוד זה של הברייתא אינו אלא אסמכתא לתקנת עזרא. תוספות (שם ד"ה אתא) [ומחמת כן, אף בועלי נדה שהם באימה אסורים בדברי תורה עד שיטבלו לקריין, כמבואר בהערה לעיל, לפי שתקנת עזרא היתה על כל בעל קרי]. אמנם תקנה זו נתבטלה כמבואר בברכות (כב.), וכן נפסק להלכה (שולחן ערוך או"ח סי' פח ס"א), שבעל קרי מותר בלימוד תורה.

[נז] **איסור** הכביסה הוא בכל שבעת ימי האבילות ואפילו במים צוננים. וכשם שאסור לכבס בימי האבלות, כך אסור ללבוש בגדים המכובסים קודם לכן. שלחן ערוך (יו"ד סי' שפט ס"א). ובגמרא להלן (כג.) יתבאר דין ה'גיהוץ' שהוא חמור מכיבוס.

[נח] **אחר** שאמנון בן דוד עינה את תמר אחותו, אבשלום אחיו שנאו על כך, וכעבור שנתיים שלח את נעריו להורגו. לאחר מכן ברח אבשלום לגשור מפחדו של דוד אביו, ושהה שם שלש שנים. בתוך זמן זה דוד התנחם על אמנון, וליבו נכסף והתאוה לאבשלום בנו. כשראה זאת יואב שר צבא דוד, התחכם בדבר כדי לזרז את דוד להשיב את אבשלום. מה עשה, לקח אשה חכמה מהעיר תקוע [שאנשיה פיקחים מחמת שהם רגילים בשמן זית. מנחות (פה: הוצא' ברש"י כת"י ד"ה וישלח)], ואמר לה ללכת לדוד ולהֵראות אליו כאשה המתאבלת ימים רבים, ולספר לו שאלמנה היא ויש לה שני בנים, והרג האחד את אחיו, ועתה מבקשים בני משפחתה להרוג את הרוצח, והיא מבקשת מהמלך שימנע זאת כדי שישאר לה זכר בארץ. המלך הסכים לדבריה, ואזי אמרה לו האשה שכמו כן אין לו להעניש את אבשלום ועליו להשיבו לביתו. ואכן שלח דוד את יואב שישיב את אבשלום לביתו. שמואל (ב' פרקים יג-יד).

[נט] **רש"י** כת"י (ד"ה לבשי). ויש להעיר, הרי אמר לה שתהיה כאשה המתאבלת ימים רבים, ואם כן גם מה שלבשה בגדים מנוולים אינו מדין אבלות אלא כדי להראות שהיא אבלה ביותר, וכיצד אפשר ללמוד מכאן שאבל אסור ללבוש בגדים מכובסים. וביאר בשרביט הזהב (ד"ה שנא'), שמן הסתם לא אמר לה לעשות יותר מחוק התורה, ואם לבישת בגדים מנוולים אינם כלל מדיני אבלות, לא היה אומר לה לעשות כן.

[ס] **הגמרא** נקטה את הספק על מנודים ומצורעים יחדיו [אף שאין דיניהם תלויים זה בזה], משום שהיא פושטת את שניהם מברייתא אחת. ע"פ המיוחס לרש"י (ד"ה מנודין).

[סא] **ראה** להלן (כב:) דיני הקריעה. ולהלן (כד.) מבואר עוד, שאבל על אביו או אמו חייב ללכת בבגדים קרועים מלבד חיוב הקריעה. אחרונים.

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת ת"ש [א]מנודין [ב]ומצורעין אסורין לספר ולכבס מנודה שמת ב"ד סוקלין את ארונו ר' יהודה אומר לא שיעמידו עליו גל אבנים כגלו של עכן [ג]אלא ב"ד שולחין ומניחין אבן גדולה[א] על ארונו [א]ללמדך שכל המתנדה ומת בנידויו ב"ד סוקלין את ארונו. [ד]אבל חייב בעטיפת הראש מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל [א]ולא תעטה על שפם מכלל דכולי עלמא מיחייבי מנודה מהו בעטיפת הראש אמר רב יוסף ת"ש [ג]והן מתעטפין ויושבין כמנודין וכאבלים עד שירחמו עליהם מן השמים א"ל אביי דלמא מנודה לשמים שאני דחמיר מצורע מהו בעטיפת הראש ת"ש [ב]ועל שפם יעטה [ה]מכלל שחייב בעטיפת הראש ש"מ. [ג]אבל [ו]אסור להניח תפילין מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל [א]פארך חבוש עליך מכלל דכ"ע אסור[ב] [ד]מנודה מהו בתפילין תיקו מצורע מהו בתפילין ת"ש [ה][ב]והצרוע [ז]לרבות כ"ג בגדיו יהיו פרומים [ח]שיהו מקורעים [ב]וראשו יהיה פרוע אין פריעה אלא [ט]גידול שער דברי ר"א ר"ע אומר נאמרה הוייה בראש ונאמרה הוייה בבגד מה הוייה האמורה בבגד דבר שחוץ מגופו אף הוייה[ג] בראש דבר שחוץ מגופו מאי לאו אתפילין אמר רב פפא לא אכומתא[ד] וסודרא. אבל [י]אסור בשאילת שלום דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל [א]האנק דום מנודה מהו בשאילת שלום אמר רב יוסף ת"ש [י][כ]ובשאילת שלום שבין אדם לחבירו כבני אדם הנזופין למקום א"ל אביי דלמא מנודה לשמים שאני דחמיר מצורע מהו בשאילת שלום ת"ש [ב]ועל שפם יעטה שיהו שפתותיו מדובקות זו בזו שיהא כמנודה וכאבל [ל]ואסור בשאילת שלום ש"מ וניפשוט מינה למנודה אמר רב אחא בר פנחס משמיה דרב יוסף מי קתני שאסור שיהא כמנודה וכאבל [קתני[י]] במילי אחרנייתא ואסור נמי בשאילת שלום. [מ]אבל אסור בדברי תורה[ז] מדקאמר רחמנא ליחזקאל [א]דום מנודה מהו בדברי תורה אמר רב יוסף ת"ש[ח] מנודה [נ]שונה ושונין לו נשכר ונשכרין לו [ס]מוחרם לא שונה ולא שונין לו לא נשכר ולא נשכרין לו [ע]אבל שונה הוא לעצמו שלא יפסיק את למודו[ו] [פ]ועושה לו חנות קטנה בשביל פרנסתו ואמר רב זבוני מיא בפקתא דערבות שמע מינה מצורע מהו בדברי תורה [ט]ת"ש [ג]והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיעה[ז] מכאן אמרו [י]הזבין והמצורעין ובועלי נדות [צ]מותרין לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במדרש ובש"ס בהלכות ובאגדות [ק]ובעלי קריין אסורין ש"מ. אבל [ר]אסור [כ]בתכבוסת דכתיב [ד]וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר אליה התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל ואל תסוכי שמן והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת מנודין ומצורעין מה הן בתכבוסת ת"ש מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס ש"מ. אבל [ש]חייב בקריעה דקאמר להו רחמנא לבני אהרן [ה]לא תפרומו מכלל דכ"ע מיחייבי מנודה מהו בקריעה תיקו מצורע מהו בקריעה ת"ש [ב]בגדיו יהיו פרומים [ת]שיהו מקורעין שמע מינה. אבל [א]חייב בכפיית המטה דתני בר קפרא

דמות

מנודין ומצורעין מהו. להכי קאמר להו בהדדי משום דפשיט להו בהדדי: **מנודה שמת וכו'.** סיפא דברייתא היא: **כגלו של עכן.** דכתיב (יהושע ז) ויקימו עליו גל אבנים גדול: **והן מתעטפין.** מפורש במסכת תענית לאחר שהתענו שלש עשרה ת"צ: **מנודה לשמים.** כי הני שאני דחמירי, ולהכי צריכי עטיפת הראש, אבל אחרים אין צריכין עטיפת הראש: **יעטה.** משמע עטיפת הראש: **פארך.** זה תפילין: **דבר שהוא חוץ מגופו אף הוייה האמורה בראש.** ראשו יהיה פרוע משמע מגולה, כענין דכתיב ופרע את ראש האשה (במדבר ה): **דבר שהוא חוץ מגופו.** ולא אמרינן משער שהוא מגופו: **מאי לאו.** שיהא ראשו מגולה מתפילין: **אכומתא וסודרא.** כלומר שיהא ראשו מגולה מכומתא וסודרא, אבל תפילין מניח: **דהא א"ל רחמנא ליחזקאל האנק דום.** כלומר בדבר זה תנהוג אבילות שתדום ולא תשאל לשלום: **ת"ש.** דתני גבי תעניות הן יושבין כמנודין ואבלים כו': **שפם.** משמע שפתותיו מדובקות: **מי קתני[ס] כמנודה.** שאסור בשאילת שלום: **מוחרם.** שמחרימין בחרם לאחר ל' יום לאחר הנדוי[א]: **בפקתא דערבות.** בשוק של אותו מקום: **בעלי קריין אסורין.** לפי שבא להם מחמת שמחה וקלות ראש וליכא אימה:

דמות

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת. ומראשו יהיה פרוע לא בעי לאוכוחי דלית ליה דר"א דמוקי לה לקמן בתספורת תדע דלקמן בעי לאוכוחי מינה הנחת תפילין כר"ע: **(מנודה[ט])** מהו בעטיפת הראש אמר רב יוסף תא שמע. ולא נראה לו לדברי רב פפא דמוקי ראשו יהיה פרוע אכומתא וסודרא:

וראשו יהיה פרוע. צריך עיון אי פליגי הכי בראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו דלעיל מייתי (א) עליה תספורת לאבל ולא מייתי מיניה למצורע דמשמע דסבר כר"ע ופליג אדר' אליעזר כדפרישית לעיל ושמא ר"ע לא פליג אדרבי אליעזר דפריעת הראש היינו גידול שער בין במצורע בין באבל ותרוייהו דורש ר"ע ולעיל דלא מייתי מיניה למצורע משום דמשכח ברייתא בהדיא מייתי לה ואע"ג דברישא דסוגיא מייתי אבל אינו נוהג אבילותו ברגל ומניח המשנה לקמן[ו] ומייתי קרא דושמחת לפי שצריך לפרש מנלן מתני'[ז] דאבל אינו נוהג אבילותו ברגל אבל ראשו יהיה פרוע דמיירי בגידול שער דומה לו דבר פשוט וניחא ליה לאתויי ברייתא: **אסור** בשאילת שלום דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום. דמשמע שתיקה משאילת שלום ומתלמוד תורה נמי משמע בסמוך מהאנק דום והא דהיה יחזקאל נוהג אבילות בהאנק דום ובכל שאר דברים לא היה עושה שהיה צריך להראות בקצת דברים שהוא אבל ולא היה נוהג דיני אבל אלא למשל: **שיהו** שפתותיו מדובקות. לעיל דרשינן מיניה עטיפת הראש ושמא תרוייהו משמע א"נ מדכתיב שפם ולא כתיב שפה:

ובועלי נדות מותרין. אחר שטבל לקרי אבל לקריו צריך טבילה ולרבי יהודה משמע התם דלא צריך טבילה לדברי תורה לבעל קרי היכא דלא נטהר ע"י טבילה זו בפרק מי שמתו (ברכות דף כו.) במשמשת ורואה דם ובעל קרי שראה זיבה צריכין טבילה ור' יהודה פוטר והא דהכא בלא טבילה כרבי יהודה צריך ליישב דאיירי רבי יהודה בסיפא דהך ברייתא בפ' מי שמתו (שם דף כב.) וקאמר רבי יהודה שונה הוא בהלכות דרך ארץ וליכא למימר דלרבי יהודה נמי בועלי נדות חייבין טבילה כמו בעל קרי בעלמא דהשתא ומה בעל קרי שראה זיבה אחר כך שהיה חייב כבר פוטר רבי יהודה בועל נדה לא כל שכן מיהו לכאורה נ"ל דלא פליגי רבי יהודה ורבנן אלא בהני טומאות דדומיא דקרי הוי דהיינו דטומאה יוצאה עליו מגופו אבל בטומאת שרצים[ק] מודה רבי יהודה דבהדי קרי צריך טבילה א"כ ה"נ בועל נדה מודה דלא חשיב טומאה יוצאה מגופו ואפילו מאן דבעי למימר בפרק אלו דברים בפסחים (דף סח.) ובפ"ק דיומא (דף ו.) דמשתלח חוץ לשתי מחנות כמו בעל קרי מ"מ לא חשיב טומאה יוצאה מגופו ורבי יהודה נמי הצריך טבילה לדברי תורה [ס]ובתוספ' פי' דכיון דטומאת בועל נדה מכח קרי רבי יהודה מודה דצריך טבילה:

ה"ג **מנודין** ומצורעין מה הן בתכבוסת ת"ש מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס. ובספר הרב לא היה כתוב כל זה והיה קשה לרב למה לא בעי ליה ותירץ דכבר אייתי לעיל הך ברייתא דגבי[ל] תספורת והא הקשה לקמן[מ] גבי עשיית מלאכה קמיבעי ומביא ברייתא דמתנייא לעיל[נ] ונשכרין ותירץ דאגב דמצורע קאי בתיקו קא בעי מנודה ומייתי לברייתא דלעיל:

ורחילה

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) ברכות יט. עדיות פ"ה מ"ו, ב) תענית דף יד:, ג) סוכה כה. כתובות ו: ע"ש [מס' שמחות פ"ו ברכות יא. טז:] ועי' לקמן כא., ד) [עי' תוס' ישנים נדה ז: ד"ה הקשה ה"ר ראבי"ה וכו'], ה) [לעיל דף יד:] תו"כ תזריע פרשתא ה פי"ב ה"ה-ו, ו) תענית יב:, ז) עיין תוס' לקמן כא. ד"ה ואסור, ח) עיין מס' שמחות פרק ה הי"ב ובנוסחת הגר"א ונחלת יעקב שם, ט) ברכות כב., י) [תוספתא דברכות פרק ב], כ) לקמן דף יז:, ל) יט ע"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה וראשו כו' דלעיל מייתי מיניה איסור תספורת לאבל:

◆

הגהות מהר"ב
רנשבורג

א] רש"י ד"ה מוחרם שמחרימין בחרם לאחר ל' יום לאחר הנדוי. נ"ב לאחר ששים תניא לקמן דף טז ע"א ואולי כוונת רש"י אחרי שלשים השניים דתניא שם ושונין לאחר שלשים ומחרימין לאחר ששים:

◆

גליון הש"ס

תוס' ד"ה ובועלי נדות וכו' ובתוספ' פי' דכיון דטומאת בועל נדה. עיין משנה למלך פ"ג ה"ג מהל' ביאת מקדש:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

תורה אור השלם

א) הֶאָנֵק דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: [יחזקאל כד, יז]

ב) וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא: [ויקרא יג, מה]

ג) רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְיָ אֵלַי הַקְהֶל לִי אֶת הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת דְּבָרָי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל הָאֲדָמָה וְאֶת בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן: [דברים ד, ט-י]

ד) וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבְּלִי נָא וְלִבְשִׁי נָא בִגְדֵי אֵבֶל וְאַל תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל מֵת: [שמואל ב' יד, ב]

ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

עין משפט
נר מצוה

יט א מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה ד סמג לאוין רח ועשין לה טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ג:

כ ב מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין שם:

כא ג מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה ד סמג שם טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ג:

כב ד מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה א יט סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וס[illegible]:

כג ה מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלה:

כד ו מיי' פ"ד מהלכות אבל הלכה ט סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפח סעיף א [טוש"ע א"ח סי' לח עי' ש"ך יו"ד סי' שלד ס"ק יג]:

כה ז ח ט מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלה:

כו י מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א כ סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפה סעיף א:

כז כ מיי' פ"ג מהלכות תענית הל' ח טוש"ע א"ח סי' תקעה סעיף ז:

כח ל מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:

כט מ מיי' פ"ה מהלכות אבל הל' א טו סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפד:

ל נ ס ע פ מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הל' ד ה טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ג:

לא צ מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:

לב ק מיי' פ"ד מהל' ק"ש הל' ח טוש"ע א"ח סי' פח:

לג ר מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א ג סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפט סעיף א:

לד ש מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה א סמג עשין דרבנן ג טוש"ע שם סי' שמ סעיף א:

לה ת מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:

לו א מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א יח סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפז סעיף א:

◆

משנת ראשונים

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת. איכא דלא גרסי מצורעין, דהא במצורע כת' קרא בהדיא ראשו יהיה פרוע. מיהו אין למוחקו מן הספרים, דלקמן בסמוך מוקי ר' עקיבא להאי קרא בדבר שחוץ לגופו כגון כומתא וסודרא, ולא מיירי בתספורת. וה"ג מנודין ומצורעין מה הן בתספורת, ולהכי איבעיא ליה בהני תרתי כחדא, משום דפשיט להו תרווייהו מחדא מתניתא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל ולא תעטה על שפם.** מתה אשתו של יחזקאל, וא"ל רחמנא "מתים אבל לא תעשה" רמז להם לישראל שלא יוכלו להתאבל אלו על אלו מרוב הפורענות שתבא על שונאהם בחייהן וישמח כל אחד במיתתו של חבירו ולא יקשור עליו אבל, וכל הני מילי דמזהר ליה ליחזקאל שלא יעשה, מכלל שכל שאר אבלים עושין כן, ואם כן אבל חייב בעטיית שפה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דכ"ע אסור.** וא"ת ומאי שנא לגבי תפילין אמרינן דדוקא ליחזקאל נאמר ולא לשאר אבלים, וגבי תלמוד תורה ילפינן שאר אבלים מיחזקאל, דאמרינן אבל אסור בתלמוד תורה, מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום. ויש לומר דלאסור גמרינן, דמדאסר רחמנא ליחזקאל לכ"ע נמי אסור, אבל להתיר לא גמרינן, דליה לחודיה למשרי אתא. **[תוד"ה חוץ, כתובות ו:]** אי נמי בתר האנק דם כתיב מתים אבל לא תעשה, הילכך הא דכתיב בתר מתים אבל לא תעשה לך, אמרי' דשני משאר אבלים, ולא אהאנק דם דכתיב מקמיה. **[תוס' הרא"ש]** ויש ליתן טעם למה אסר רחמנא הני תרי מילי ליחזקאל, ולא נשתנה מכל דבר משאר אבלים, כי אם יהיה בטל מתלמוד תורה ויתעסק בתפלין הוי מוכחא מילתא שיהא אבל, שאם הוא בטל מתלמוד תורה אמרי אינשי לאו משום אבל הוא, אלא מלאכה אית ליה למעבד שאינו יכול ללמוד, ופוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא. וכן בשאילת שלום מאן דחזי שאינו שואל בשלום חבירו יאמר בעל מחשבות הוא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום.** תצעק, כלומר שאל בשלום אחרים, מכלל דכולי עלמא אסירי. **[ריבב"ן]** **כבני אדם הנזופין.** כמו געורין, תרגום ויגער בו, ונזף ביה [בראשית ל"ז] **[פהמ"ש להרמב"ם]** [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים א] "גדולה" ליתא בכת"י ובראשונים: ב] צ"ל **אסורין** (בדפו"ר אסו', דק"ס): ג] בכת"י נוסף **האמורה**: ד] [פי' כומתא מגבעה רבה [צ"ל רכה, ממ"נ] שהיא כמלא הראש ואין עולה למעלה מן הראש. ערוך] (גליון): ה] ס"א (גליון): ו] בכת"י וראשונים שלא **יפסיד** את **תלמודו**: ז] צ"ל וברתת ובזיע **אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע**, וכ"ה בכת"י וכמו בברכות (ונשמט בשגגה מחמת הדומות, דק"ס, רש"ש): ח] נראה דכאן צ"ל הפסק הנקודה. ובכת"י נוסף עוד דיבור אחרי דיבור זה **ואסור נמי בשאילת שלום. אבל מנודה אין אסור בשאילת שלום:**: ט] גי' רש"א **מצורע** (גליון), ולפי"ז יש למחוק התיבות "אמר רב יוסף" (גנזי יוסף): י] צ"ל **למתני'** (ראש משביר): כ] נדצ"ל בטומאת **מת** (רש"ש, ע"ש): ל] צ"ל **גבי** (רש"ש): מ] נדצ"ל **דלקמן**: נ] יש להוסיף **נשכר** ונשכרין (באה"מ):

זאת ממה **דְקָאָמַר לְהוּ רַחֲמָנָא** - שאמר להם ה׳ **לִבְנֵי אַהֲרֹן** לאחר מיתת נדב ואביהוא אחיהם (ויקרא י ו), **׳וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרוֹמוּ׳** - שלא יקרעו את בגדיהם, **מִכְּלָל דְכוּלֵּי עָלְמָא מִיחַיְּיבֵי** - משמע מזה שכל העולם מחויבים בקריעה כשהם אבלים, שמחמת ששאר האבלים חייבים בקריעה הוצרך ה׳ לומר לבני אהרן שלא ינהגו כן[סב].

מבררת הגמרא, **מְנוּדֶּה, מַהוּ בִּקְרִיעָה** - האם הוא חייב לקרוע את בגדיו. משיבה הגמרא, **תֵּיקוּ** - תעמוד שאלה זו בספק, שלא נפשטה[סג].

עוד מבררת הגמרא, **מְצוֹרָע, מַהוּ בִּקְרִיעָה**. משיבה הגמרא, **תָּא שְׁמַע** ראיה, ששנינו בברייתא, מה שאמור בתורה לגבי מצורע (ויקרא יג מה) **׳בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרוּמִים׳**, היינו **שֶׁיְּהוּ מְקוֹרָעִין**, ומבואר שהמצורע חייב בקריעה[סד]. מסיקה הגמרא, **שְׁמַע מִינָּהּ**[סה].

★

הגמרא דנה בענין כפיית המטה באבל, מנודה ומצורע:

אומרת הגמרא, **אָבֵל חַיָּיב בִּכְפִיַּית הַמִּטָּה** - להפוך מטתו מלמעלה למטה, והיינו שרגלי המיטה יפנו כלפי מעלה, והחבלים ששוכבים עליהם יהיו דבוקים לקרקע[סו]. והטעם, **דְּתָנֵי** [-ששנה] **בַּר קַפָּרָא** ברייתא,

---

[סב] **ראה** בהערה לעיל (סוף יד:) מדוע ציוה ה׳ את בני אהרן להמנע מאבלות, ומדוע הלימוד הוא מבני אהרן ולא אף מאהרן עצמו שגם הוא נצטוה בזה.

[סג] **כיון** שנשאר הדבר בספק, יש לפסוק לקולא, והמנודה פטור מקריעה. וכן הסכמת רוב הפוסקים. ש״ך (יו״ד סי׳ שלד ס״ק יג). וראה עוד בהערה לעיל לגבי עטיפת הראש.

[סד] **משמע** שפרימה וקריעה עניינם אחד. ואמנם בלשון חכמים מצינו שפרימה גדולה מקריעה (סוטה ז. ורש״י שם ד״ה ואם), אך צריך לומר שבלשון תורה הם שוים. מצבת משה (ד״ה מצורע). וראה עוד בהכתב והקבלה (ויקרא יג מה) בענין זה.

[סה] **באמת** לא היה לגמרא ספק האם מצורע חייב בקריעה, שהרי זה פסוק מפורש, כפי שהשיבה הגמרא, אלא הגמרא כתבה באופן זה לרווחא דמילתא [כלומר, ביארה זאת בלשון שאלה ותשובה כדי שיבואר הדבר יפה]. ריטב״א (ד״ה מצורע). אמנם השפת אמת (ד״ה מצורע) כתב, שבאבל מצאנו (להלן כו:) שחייב לעשות מעשה קריעה [וכן מצאנו להלן (כד.) שאבל על אביו או על אמו חייב ללבוש בגד קרוע. אחרונים], והגמרא מסתפקת האם במצורע ישנו גם כן חיוב לקרוע, או שדי שילבש בגד קרוע, והגמרא פושטת שדי שילבש בגד קרוע. והמצבת משה (ד״ה מצורע) פירש להפך, שהגמרא פושטת שיש צורך בקריעה ממש ולא די שילבש בגד קרוע. וראה שם בהגהות ארץ צבי (אות קה) ובמנחת חינוך (מצוה קעא אות ב, ומצוה קנ אות ה) שדנו בזה.

[סו] **שיטה** לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה אבל) ונמוקי יוסף (ד״ה בכפית).

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת ת"ש [א]מנודין [ב]ומצורעין אסורין לספר ולכבס מנודה שמת ב"ד סוקלין את ארונו ר' יהודה אומר לא שיעמידו עליו גל אבנים כגלו של עכן [ג]אלא ב"ד שולחין ומניחין אבן גדולה[א] על ארונו [ט]ללמדך שכל המתנדה ומת בנידויו ב"ד סוקלין את ארונו. [ד]אבל חייב בעטיפת הראש מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל [א]ולא תעטה על שפם מכלל דכולי עלמא מיחייבי מנודה מהו בעטיפת הראש אמר רב יוסף ת"ש [ו]והן מתעטפין ויושבין כמנודין וכאבלים עד שירחמו עליהם מן השמים א"ל אביי דלמא מנודה לשמים שאני דחמיר מצורע מהו בעטיפת הראש ת"ש [ב]ועל שפם יעטה [ה]מכלל שחייב בעטיפת הראש ש"מ. [ג]אבל [ו]אסור להניח תפילין מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל [א]פארך חבוש עליך מכלל דכ"ע אסור[ב] [ד]מנודה מהו בתפילין תיקו מצורע מהו בתפילין ת"ש [ה] [ב]והצרוע [ז]לרבות כ"ג בגדיו יהיו פרומים [ח]שיהו מקורעים [ב]וראשו יהיה פרוע אין פריעה אלא [ט]גידול שער דברי ר"א ר"ע אומר נאמרה הוייה בראש ונאמרה הוייה בבגד מה הוייה האמורה בבגד דבר שחוץ מגופו אף הוייה[ג] בראש דבר שחוץ מגופו מאי לאו אתפילין אמר רב פפא לא אכומתא[ד] וסודרא. אבל [י]אסור בשאילת שלום דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל [א]האנק דום מנודה מהו בשאילת שלום אמר רב יוסף ת"ש [ו] [כ]ובשאילת שלום שבין אדם לחבירו כבני אדם הנזופין למקום א"ל אביי דלמא מנודה לשמים שאני דחמיר מצורע מהו בשאילת שלום ת"ש [ב]ועל שפם יעטה שיהו שפתותיו מדובקות זו בזו שיהא כמנודה וכאבל [ל]ואסור בשאילת שלום ש"מ וניפשוט מינה למנודה אמר רב אחא בר פנחס משמיה דרב יוסף מי קתני שאסור שיהא כמנודה וכאבל [קתני[ה]] במילי אחרנייתא ואסור נמי בשאילת שלום. [מ]אבל אסור בדברי תורה[ו] מדקאמר רחמנא ליחזקאל [א]דום מנודה מהו בדברי תורה אמר רב יוסף ת"ש[ח] מנודה [נ]שונה ושונין לו נשכר ונשכרין לו [ס]מוחרם לא שונה ולא שונין לו לא נשכר ולא נשכרין לו [ע]אבל שונה הוא לעצמו שלא יפסיק את למודו[ו] [פ]ועושה לו חנות קטנה בשביל פרנסתו ואמר רב זבוני מיא בפקתא דערבות שמע מינה מצורע מהו בדברי תורה [ט]ת"ש [ג]והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיעה[ז] מכאן אמרו [י]הזבין והמצורעין ובועלי נדות [צ]מותרין לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במדרש ובש"ס בהלכות ובאגדות [ק]ובעלי קריין אסורין ש"מ. אבל [ר]אסור [כ]בתכבוסת דכתיב [ד]וישלח יואב תקועה ויקח משם אשה חכמה ויאמר אליה התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל ואל תסוכי שמן והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת מנודין ומצורעין מה הן בתכבוסת ת"ש מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס ש"מ. אבל [ש]חייב בקריעה דקאמר להו רחמנא לבני אהרן [ה]לא תפרומו מכלל דכ"ע מיחייבי מנודה מהו בקריעה תיקו מצורע מהו בקריעה ת"ש [ב]בגדיו יהיו פרומים [ת]שיהו מקורעין שמע מינה. אבל [א]חייב בכפיית המטה דתני בר קפרא

דמות

מנודין ומצורעין מהו. להכי קאמר להו בהדדי משום דפשיט להו בהדדי: **מנודה שמת וכו'.** סיפא דברייתא היא: **כגלו של עכן.** דכתיב (יהושע ז) ויקימו עליו גל אבנים גדול: **והן מתעטפין.** מפורש במסכת תענית לאחר שהתענו שלש עשרה ת"צ: **מנודה לשמים.** כי הני שאני דחמירי, ולהכי צריכי עטיפת הראש, אבל אחרים אין צריכין עטיפת הראש: **יעטה.** משמע עטיפת הראש: **פארך.** זה תפילין: **דבר שהוא חוץ מגופו אף הוייה האמורה בראש.** ראשו יהיה פרוע משמע מגולה, כענין דכתיב ופרע את ראש האשה (במדבר ה): **דבר שהוא חוץ מגופו.** ולא אמרינן משער שהוא מגופו: **מאי לאו.** שיהא ראשו מגולה מתפילין: **אכומתא וסודרא.** כלומר שיהא ראשו מגולה מכומתא וסודרא, אבל תפילין מניח: **דהא א"ל רחמנא ליחזקאל האנק דום.** כלומר בדבר זה תנהוג אבילות שתדום ולא תשאל לשלום: **ת"ש.** דתני גבי תעניות הן יושבין כמנודין ואבלים כו': **שפם.** משמע שפתותיו מדובקות: **מי קתני[ק] כמנודה.** שאסור בשאילת שלום: **מוחרם.** שמחרימין בחרם לאחר ל' יום לאחר הנדוי[א]: **בפקתא דערבות.** בשוק של אותו מקום: **בעלי קריין אסורין.** לפי שבא להם מחמת שמחה וקלות ראש וליכא אימה:

דמות

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת. ומראשו יהיה פרוע לא בעי לאוכוחי דלית ליה דר"א דמוקי לה לקמן בתספורת תדע דלקמן בעי לאוכוחי מיניה הנחת תפילין כר"ע:

(מנודה[ט]) מהו בעטיפת הראש אמר רב יוסף תא שמע. ולא נראה לו לדברי רב פפא דמוקי ראשו יהיה פרוע אכומתא וסודרא:

וראשו יהיה פרוע. צריך עיון אי פליגי הכי בראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו דלעיל מייתי (א) עליה תספורת לאבל ולא מייתי מיניה למצורע דמשמע דסבר כר"ע ופליג אדר' אליעזר כדפרישית לעיל ושמא ר"ע לא פליג אדרבי אליעזר דפריעת הראש היינו גידול שער בין במצורע בין באבל ותרוייהו דורש ר"ע ולעיל דלא מייתי מיניה למצורע משום דמשנה ברייתא בהדיא מייתי לה ואע"ג דברישא דסוגיא מייתי אבל אינו נוהג אבילותו ברגל ומניח המשנה דלקמן[ל] ומייתי קראי דושמחת לפי שצריך לפרש מנלן מתני'[י] דאבל אינו נוהג אבילותו ברגל אבל ראשו יהיה פרוע דמיירי בגידול שער דומה לו דבר פשוט וניחא ליה לאתויי ברייתא:

אסור בשאילת שלום דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום. דמשמע שתיקה משאילת שלום ומתלמוד תורה נמי משמע בסמוך מהאנק דום והא דהיה יחזקאל נוהג אבילות בהאנק דום ובכל שאר דברים לא היה עושה שהיה צריך להראות בקצת דברים שהוא אבל ולא היה נוהג דיני אבל אלא למשל:

שיהו שפתותיו מדובקות. לעיל דרשינן מיניה עטיפת הראש ושמא תרוייהו משמע א"נ מדכתיב שפם ולא כתיב שפה:

ובועלי נדות מותרין. אחר שטבל לקרי אבל לקריו צריך טבילה ולרבי יהודה משמע התם דלא צריך טבילה לדברי תורה לבעל קרי היכא דלא נטהר ע"י טבילה זו בפרק מי שמתו (ברכות דף כו.) במשמשת ורואה דם ובעל קרי שראה זיבה צריכין טבילה ור' יהודה פוטר והא דהכא בלא טבילה כרבי יהודה צריך ליישב דאיירי רבי יהודה בסיפא דהך ברייתא בפ' מי שמתו (שם דף כב.) וקאמר רבי יהודה שונה הוא בהלכות דרך ארץ וליכא למימר דלרבי יהודה נמי בועלי נדות חייבין טבילה כמו בעל קרי בעלמא דהשתא ומה בעל קרי שראה זיבה אחר כך שהיה חייב כבר פוטר רבי יהודה בועל נדה לא כל שכן מיהו לאמורה נ"ל דלא פליגי רבי יהודה ורבנן אלא בהני טומאות דדומיא דקרי הוי דהיינו דטומאה יוצאה עליו מגופו אבל בטומאת שרצים[כ] מודה רבי יהודה דבהדי קרי צריך טבילה א"כ ה"נ בועל נדה מודה דלא חשיב טומאה יוצאה מגופו ואפילו מאן דבעי למימר בפרק אלו דברים בפסחים (דף סח.) ובפ"ק דיומא (דף ו.) דמשתלח חוץ לשתי מחנות כמו בעל קרי מ"מ לא חשיב טומאה יוצאה מגופו ורבי יהודה נמי הצריך טבילה לדברי תורה [ס]ובתוספ' פי' דכיון דטומאת בועל נדה מכח קרי רבי יהודה מודה דצריך טבילה:

ה"ג **מנודין** ומצורעין מה הן בתכבוסת ת"ש מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס. ובספר הרב לא היה כתוב כל זה והיה קשה לרב למה לא בעי ליה ותירץ דכבר אייתי לעיל הך ברייתא דגבי[ל] תספורת והאי הקשה לקמן[מ] גבי עשיית מלאכה קמיבעי ומביא ברייתא דמתניא לעיל[נ] ונשכרין ותירץ דאגב דמצורע קאי בתיקו קא בעי מנודה ומייתי לברייתא דלעיל:

ורחילה

עין משפט נר מצוה

יט א מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה ד סמג לאוין רח ועשין רלה טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ג:

כ ב מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין שם:

כא ג מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה ד סמג שם טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ג:

כב ד מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה א יט סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפו:

כג ה מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלה:

כד ו מיי' פ"ד מהלכות אבל הלכה ט סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפח סעיף א [טוש"ע א"ח סי' לח ועי' ש"ך יו"ד סי' שלד ס"ק יב]:

כה ז ח ט מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הלכה ו סמג עשין רלה:

כו י מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א כ סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפה סעיף א:

כז כ מיי' פ"ג מהלכות תענית הל' ח טוש"ע א"ח סי' תקעה סעיף ז:

כח ל מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:

כט מ מיי' פ"ה מהלכות אבל הל' א טו סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפד:

ל נ ס ע פ מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הל' ד ה טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ג:

לא צ מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:

לב ק מיי' פ"ד מהל' ק"ש הל' ח טוש"ע א"ח סי' פח:

לג ר מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א ג סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפט סעיף א:

לד ש מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה א סמג עשין דרבנן ב טוש"ע שם סי' שמ סעיף א:

לה ת מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:

לו א מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א יח סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א וסי' שפז סעיף א:

משנת ראשונים

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת. אית דלא גרסי מצורעין, דהא במצורע כת' קרא בהדיא ראשו יהיה פרוע. מיהו אין למוחקו מן הספרים, דלקמן בסמוך מוקי ר' עקיבא להאי קרא בדבר שחוץ לגופו כגון כומתא וסודרא, ולא מיירי בתספורת. וה"ג מנודין ומצורעין מה הן בתספורת, ולהכי איבעיא ליה בהני תרתי כחדא, משום דפשיט להו תרוייהו מחדא מתניתא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל ולא תעטה על שפם. שמתה אשתו של יחזקאל, וא"ל רחמנא, "מתים אבל לא תעשה" רמז להם לישראל שלא יוכלו להתאבל אלו על אלו מרוב הפורענות שתבא על שונאיהם בחייהן וישמח כל אחד במיתתו של חבירו ולא יקשור עליו אבל, וכל הני מילי דמזהר ליה ליחזקאל שלא יעשה, מכלל ששאר אבלים עושין כן, ואם כן אבל חייב בעטיית שפה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דכ"ע אסור.** וא"ת ומאי שנא לגבי תפילין אמרינן דדוקא ליחזקאל נאמר ולא לשאר אבלים, וגבי תלמוד תורה ילפינן שאר אבלים מיחזקאל, דאמרינן אבל אסור בתלמוד תורה, מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום. ויש לומר דלאסור גמרינן, דמדאסר רחמנא ליחזקאל לכ"ע נמי אסור, אבל להתיר לא גמרינן, דליה לחודיה למשרי אתא. **[תוד"ה חוץ, כתובות ו:]** אי נמי בתר האנק דם כתיב מתים אבל לא תעשה, הילכך הא דכתיב בתר מתים אבל לא תעשה לך, אמרי' דשני משאר אבלים, ולא אהאנק דם דכתיב מקמיה. **[תוס' הרא"ש]** ויש ליתן טעם למה אסר רחמנא הני תרי מילי ליחזקאל, ולא נשתנה מכל דבר משאר אבלים, כי אם יהיה בטל מתלמוד תורה וימנע משאילת שלום לא מוכחא מילתא שיהא אבל, שאם הוא בטל מתלמוד תורה אמרי אינשי לאו משום אבל הוא, אלא מלאכה אית ליה למעבד שאינו יכול ללמוד, ופוק חזי כמה בטלני איכא בשוקא. וכן בשאילת שלום מאן דחזי שאינו שואל בשלום חביריו יאמר בעל מחשבות הוא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום.** תצעק, כלומר שאל בשלום אחרים, מכלל דכולי עלמא אסירי. **[ריבב"ן]** **כבני אדם הנזופין.** כמו געורין, תרגון ויגער בו, ונזף ביה [בראשית ל"ז] **[פהמ"ש להרמב"ם]** [המשך בסוף המסכת]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) ברכות יט. עדיות פ"ה מ"ו, ב) תענית דף יד:, ג) סוכה כה. כתובות ו: ע"ש [מס' שמחות פ"ו ברכות יא. טז:] וע' לקמן כא., ד) [עי' תוס' ישנים נדה ו: ד"ה הקשה ה"ר לאבי"ה וכו'], ה) [לעיל דף יד:] תו"כ תזריע פרשתא ה פי"ב ה"ה-ו, ו) תענית יג:, ז) עיין תוס' לקמן כא. ד"ה ואסור, ח) עיין מס' שמחות פרק ה ה"ב ובנוסחת הגר"א ונחלת יעקב שם, ט) ברכות כב., י) [תוספתא דברכות פרק ב], כ) לקמן דף יז:, ל) יט ע"א.

הגהות הב"ח

(א) תוס' ד"ה וראשו כו' לעיל מייתי מיניה איסור תספורת לאבל:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] רש"י ד"ה מוחרם שמ[illegible] בחרם לאחר ל' יום לאחר הנדוי. נ"ב לאחר ששים תניא לקמן דף טז ע"א ואולי כוונת רש"י אחרי שלשים השנויים דתניא שם [illegible] שלשים ומחרימין לאחר ששים:

אוצר החכמה 18/06/2018

גליון הש"ס

תוס' ד"ה ובועלי נדות וכו' ובתוספ' פי' דכיון דטומאת בועל נדה. עיין משנה למלך פ"ג ה"ג מהל' ביאת מקדש:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

תורה אור השלם

א) הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: [יחזקאל כד, יז]

ב) וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא: [ויקרא יג, מה]

ג) רַק הִשָּׁמֶר לְךָ וּשְׁמֹר נַפְשְׁךָ מְאֹד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ וּפֶן יָסוּרוּ מִלְּבָבְךָ כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ וְהוֹדַעְתָּם לְבָנֶיךָ וְלִבְנֵי בָנֶיךָ: יוֹם אֲשֶׁר עָמַדְתָּ לִפְנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּחֹרֵב בֶּאֱמֹר יְיָ אֵלַי הַקְהֶל לִי אֶת הָעָם וְאַשְׁמִעֵם אֶת דְּבָרָי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֹתִי כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל הָאֲדָמָה וְאֶת בְּנֵיהֶם יְלַמֵּדוּן: [דברים ד, ט-י]

ד) וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבְּלִי נָא וְלִבְשִׁי נָא בִגְדֵי אֵבֶל וְאַל תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל מֵת: [שמואל ב' יד, ב]

ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

הגהות וציונים

א] "גדולה" ליתא בכת"י ובראשונים: ב] צ"ל **אסורין** (בדפו"ר אסו', דק"ס): ג] בכת"י נוסף **האמורה**: ד] [פי' כומתא מגבעה רבה [צ"ל רכה, ממ"נ] שהיא כמלא הראש ואין עולה למעלה מן הראש. ערוך] (גליון): ה] ס"א (גליון): ו] בכת"י וראשונים שלא **יפסיד** את **תלמודו**: ז] צ"ל וברתת **ובזיע אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע**, וכ"ה בכת"י וכמו בברכות (ונשמט בשגגה מחמת הדומות, דק"ס, רש"ש): ח] נראה דכאן צ"ל הפסק הנקודה. ובכת"י נוסף עוד דיבור אחרי דיבור זה **ואסור נמי בשאילת שלום. אבל מנודה אין אסור בשאילת שלום**: ט] גי' רש"א **מצורע** (גליון), ולפי"ז יש למחוק התיבות "אמר רב יוסף" (גנזי יוסף): י] צ"ל **למתני'** (ראש משביר): כ] נדצ"ל בטומאת **מת** (רש"ש, ע"ש): ל] צ"ל **גבי** (רש"ש): מ] נדצ"ל **דלקמן**: נ] יש להוסיף **נשכר** ונשכרין (באה"מ):

לז א מיי' פ"ה מהלכות טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:
לח ב מיי' פ"ה מהל' אבל הל' א ו טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א:
לט ג מיי' פ"ג מהלכות תענית הל' ד טוש"ע א"ח סי' תקנה סעיף ג:
מ ד מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א סמג עשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א:
מא ה מיי' פ"ג מהלכות תענית הל' ד טוש"ע א"ח סי' תקנה סעיף ג:
מב ו מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו:
מג ז מיי' פ"ה מהל' אבל הל' א ו טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א:
מד ח טוש"ע י"ד סי' שלב סעיף ג:
מה ט מיי' פ"ג מהל' תענית הלכה ד טוש"ע א"ח סי' תקנה סעיף ג:
מו י מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו:
מז כ מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א ה סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א:
מח ל מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו:
מט מ נ מיי' פ"ב מהלכות ביאת מקדש הלכה יא סמג לאוין שג:

רבינו חננאל

אבל אסור בעשיית מלאכה שנאמר והפכתי חגיכם לאבל מה חג אסור בעשיית מלאכה אף אבל אסור. מצורע תיקו אבל מנודה מותר במלאכה. אבל אסור בנעילת הסנדל מדכתיב ביחזקאל ונעליך תשים ברגליך. מכלל דכ"ע אסירי. כשאמרו אסור בנעילת הסנדל לא אמרו אלא בעיר אבל בדרך מותר. יצא לדרך נועל. נכנס לעיר חולץ. וכן במנודה. מצורע תיקו. אבל אסור בתשמיש המטה שנאמר וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה מכלל דמעיקרא אסיר. מנודה מהו ת"ש כל השנים שהיו ישראל במדבר היו כמנודים והיו משמשין מטותיהן. ודלמא שאני מנודה לשמים דקיל והא אמרת מנודה לשמים חמור הוא ספוקי מספקא ליה אזיל הכא ואזיל הכא מדחי ליה. מצורע מהו בתשמיש המטה ולא איפשיטא בהדיא. אבל אינו משלח קרבנותיו שנאמר שלמים בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא אונן מנודה מהו ולא איפשיטא מצורע מהו ת"ש ר"ש אומר כתיב כאן בבאו יקריב עצמו[פ] בזמן שראוי לבא בקדש יקריב בזמן שאינו ראוי לביאה אינו ראוי להקרבה. אמר רבא מנ"ל דמשדרינן שליחא מבי דינא ומזמנינן ליה לדינא לקמיה גברא רבה שנאמר ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני ה' ופלניא בעל דינך שנא' אתה והם ואהרן ומנ"ל דקבעינן להו זימנא שנאמר מחר. ומנ"ל דקבעינן זימנא בתר זימנא שנאמר קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד. העביר המועד שקבעו לו מועד ולא נענש עד אחר כן. מנ"ל דאי מתפקר בשליחא דבי דינא ואתי שליחא ומחוי ליתיה לישנא בישא שנאמר העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה ומנ"ל דמשמתינן בהרמנא דגברא רבה שנאמר אורו מרוז אמר וגו' ומנ"ל דמחרמינן ליה נמי דכתיב אורו ארור ומנ"ל דמחרמינן על כל מאן דאכיל ושתי בהדיה וקאי בד' אמות דיליה שנאמר אורו ארור יושביה. ומנ"ל דפרטינן חטאיה שנאמר כי לא באו לעזרת ה' פי' לעזרת עם ה'. **איכא דאמרי מרוז אדם גדול הוה** ואיכא דאמרי כוכבא הוה והאי דכתיב יושביה כענין[פ] עייש על בניה תנחם. ומנ"ל דמאן דמתפקר אבי דינא מפקרינן נכסיה שנאמר וכל אשר לא יבא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה. ומנ"ל דנצינן ולטינן ומחינן ומתלשינן שיער ומשבעינן דכתיב ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים

ורחיצה בכלל סיכה. תימה אדבעי[ו] מהו ברחילה אמאי לא בעי מהו בסיכה: **לא** אשארא. דמיירי התם בסוף פ"ק דתענית (דף יג.) בנעילת הסנדל ועשיית מלאכה ואעשיית מלאכה לא קאי דהא מנודה שרי במלאכה אלא אנעילת סנדל[ז] סוף פ"ק דתענית (שם) מסיק הלכתא אבל אסור בין בחמין בין בצונן אבל לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר ולסוף אפילו כל שהוא אסור ובתוס' הרב פי'[ח] קשיא ליה מאי שנא בט' באב ויוה"כ אסור לרחוץ אפילו אצבעות כדמשמע בפרק בתרא דיומא (דף עח.) ומביאין לו מטפחת כו' והא תרוייהו מסיכה נפקי אבילות מואל תסוכי שמן יום הכפורים מוסוך לא סכתי (דניאל י)[מ] ובשם רשב"ם[ט] לפי המסקנא דמסיק בפ"ק דתענית דאבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן הוא הדין ט' באב ויוה"כ ותימה אמאי לא מייתי בסוגיין דתענית ההיא דמטפחת כו' ובשם רבינו תם שמעתי שהיה אוסר לרחוץ כלל בט' באב ויוה"כ חוץ מידיו שחרית דחשיב להו כמו מלוכלכות בטיט ובואה[י] הואיל ואינו יכול ליגע בפיו ועיניו משום בת מלך: **לא** אשארא. פי' לא קאי אנעילת סנדל אלא ארחילה וזיל הכא קמדחי ליה וזיל הכא קמדחי ליה לאעשיית מלאכה לא קאי כדפרישית לעיל וא"ת ואמאי לא פשיט מר"א דסוף פרק הזהב (ב"מ דף נט:[ק]) קרע את בגדיו וחלץ מנעליו וי"ל דשמא היה מחמיר על עצמו אי נמי מספקא ליה כי היכי דמספקא לן: **ושמשו** מטותיהן. בכל הני דלעיל לא מייתי מבני המדבר דלא ידעי היאך היו נוהגין אלא הא פשיטא לן שהיו משמשים מטותיהן שהרי הם היו פרים ורבים וכן גבי שלחו קרבנות דבסמוך שמא יש להוכיח הכי מן הפסוקים: **וישב** מחוץ לאהלו. פי' בימי ספרו ובימי חלוטו פליגי בה לעיל (דף ז:) כי[י] האי גוונא אמרינן[ק] אבל אסור להניח תפילין ולא בכל ימי אבלו קאמרינן אלא יום ראשון בלבד ושני[ק] כדלקמן (דף כא.): **ואחרי** טהרתו. פי' בקונטרס דבטומאת מת איירי ז' ימים ימי הזאתו יספרו לו איירי בימי ספירו וכמו מילתא אחריתי קמ"ל וביום באו לעבודה יביא כהן הדיוט עשירית האיפה וחטאתו כמו חיטוי וקדושתו לעבודה מילי[ל] מילי קאמר וקשה אמאי לא מפרש ליה בכהן גדול ויש לומר משום דבכהן הדיוט איירי דכתיב כי אם לאב ולאם ואילו כ"ג לא יטמא לאביו ולאמו ולא ניחא ליה למימר כדאמרינן בקדושין (דף עח:) רישא בכהן גדול וסיפא בכהן הדיוט ועוד דלא הוה קמ"ל מידי אבל כהן הדיוט ביום חינוכו אינו כתיב בקרא בפירוש מיהו קשה לן כיון דמילי מילי כתיב אמאי ר"ש אומר בבאו מקריב בזמן שראוי לביאה (ב) וקשה דבפרק תמיד נשחט (פסחים דף סב. ושם) דקאמרינן כל[מ] הזבחים ערל וטמא משלחין קרבנותיהן ועוד דהכא נמי לא משמע דאיירי אלא במצורע דהאי דבעי מצורע מהו שישלח קרבנותיו מייתי ליה ונראה לי דר"ש לאפוקי מצורע אתי דרבי יהודה דריש ביום באו ביום שמתחנך לעבודה ור"ש מוקי לביום באו דקאי אדלעיל דאיירי במצורע ולא איירי מידי בעשירית האיפה אלא בא לומר דבמצורע דאיירי בקרא כשיטהר ויכנס לעזרה דהיינו לאחר ימי ספרו אז יקריב חטאתו או שאר קרבנותיו ובתוספות פי' דערל וטמא משלחין קרבנותיהן (ג) בטומאת שרץ ולא בטומאה מגופו והקשה על זה מהא דאמרינן במגילה פ"ק (דף ח.) מזובו ולא מנגעו משמע דאם יטהר מזובו יביא קרבן אע"פ שהוא מצורע וכמו כן קשה למאי דפרישית ותירץ דלא איירי התם לענין קרבן אלא שיהא טהור מדין משכב ומושב דחמירא הוה טפי ממצורע וצ"ע בפרק כל הזבחים שנתערבו (זבחים עד: ושם) ובפרק כל הגט (גיטין דף כח: ושם) [ע] מפורש קצת דיני סמיכה שצריך בעלים ואם כן אין[י] טמא מביא קרבנותיו [ועי' תוס' יבמות קד: ד"ה דאמר]:

מתרין

דמות דיוקני נתתי בהן ובעונותיהם הפכתיה כפו מטותיהן עליה מנודה [א]ומצורע מה הן בכפיית המטה תיקו. [ב]אבל אסור בעשיית מלאכה דכתיב א) והפכתי חגיכם לאבל מה חג אסור במלאכה אף אבל אסור במלאכה מנודה מהו בעשיית מלאכה אמר רב יוסף ת"ש [ג]כשאמרו אסור בעשיית מלאכה לא אמרו אלא ביום אבל בלילה מותר וכן אתה מוצא במנודה ובאבל מאי לאו אכולהו לא אשארא ת"ש מנודה שונה ושונין לו נשכר ונשכרין לו שמע מינה מצורע מהו בעשיית מלאכה תיקו. [ד]אבל אסור ברחיצה דכתיב ב) ואל תסוכי שמן ורחיצה בכלל סיכה מנודה מהו ברחיצה אמר רב יוסף ת"ש כשאמרו אסור ברחיצה [ה]לא אמרו אלא כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו מותר וכן אתה מוצא במנודה ובאבל מאי לאו אכולהו לא אשארא [ו]מצורע מהו ברחיצה תיקו. [ז]אבל אסור בנעילת הסנדל מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל ג) ונעליך תשים ברגליך מכלל דכולי עלמא אסור [ח]מנודה מהו בנעילת הסנדל אמר רב יוסף תא שמע כשאמרו אסור בנעילת הסנדל [ט]לא אמרו אלא בעיר אבל בדרך מותר הא כיצד יצא לדרך נועל נכנס לעיר חולץ וכן אתה מוצא במנודה ובאבל מאי לאו אכולהו לא אשארא [י]מצורע מהו בנעילת הסנדל תיקו. [כ]אבל אסור בתשמיש המטה דכתיב ד) וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה מכלל דמעיקרא אסור מנודה מהו בתשמיש המטה אמר רב יוסף ת"ש כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר מנודין היו ושימשו מטותיהן א"ל אביי ודלמא מנודה לשמים שאני דקיל קיל והא אמרת חמיר ספוקי מספקא ליה זיל הכא קמדחי ליה וזיל הכא קמדחי ליה [ל]מצורע מהו בתשמיש המטה ת"ש דתניא ה) וישב מחוץ לאהלו שיהא כמנודה [א] וכאבל ואסור בתשמיש המטה ואין אהלו אלא אשתו שנא' ו) לך אמור להם שובו לכם לאהליכם שמע מינה ונפשוט נמי למנודה אמר רב הונא בריה דרב פנחס משמיה דרב יוסף מי קתני שאסור שיהא כמנודה וכאבל במילי אחרנייתא ואסור נמי בתשמיש המטה. [מ]אבל אינו משלח קרבנותיו דתניא ר"ש אומר שלמים בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא אונן [נ]מנודה מהו שישלח קרבנותיו אמר רב יוסף ת"ש כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר מנודין היו ושלחו קרבנותיהן א"ל אביי ודלמא מנודה לשמים שאני דקיל קיל והאמרת חמיר ספוקי מספקא ליה ומדחי ליה מצורע מהו שישלח קרבנותיו [ס]ת"ש דתניא ז) ואחרי טהרתו אחר פרישתו מן המת שבעת ימים יספרו לו אלו ז' ימי ספירו ח) וביום באו אל הקודש אל החצר הפנימית לשרת בקודש יקריב חטאתו

זו

דמות דיוקני. בצלם אלהים עשה את האדם (בראשית ט): [כשאמרו. חכמים גבי עברו אלו ולא נענו (תענית דף יג.) אסור במלאכה וכו' וכן אתה מוצא במנודה]: מאי לאו אכולהו. קאמר דמנודה אסור: לא אשארא. דקתני (א), אעטיפת הראש, דאמרי' התם (דף יד:) בתענית צבור מתעטפין ויושבין כמנודין: ורחיצה בכלל סיכה. דכתיב ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו (תהלים קט): כשאמרו אסור ברחיצה. בתענית צבור: אכולהו. ארחילה נמי דמנודה אסור: לא אשארא. קאמר דמנודה אית ליה דין דהני דתעניות צבור: כשאמרו אסור בנעילת הסנדל. בתענית צבור: ויבא אליה. לאחר אבילות: מנודין היו. למקום: ספיקא הוא. אי קיל אי חמיר: זיל הכא ומדחי. לקולא אזלי בהדייהו[ג]: לפיכך נקראים שלמים בזמן שהוא שלם. בדעתו, שדעתו מיושבת עליו: יספרו לו. לעיל מיניה כתיב ואל מת אדם לא יבא לטומאה ובכהן משתעי, ואחרי טהרתו דהיינו מפרישתו מן המת, משיפריש מן המת מונין שבעת ימי הזאתו, שבעת[ד] ימים אחרים יספרו לו, מדאפקיה רחמנא בלשון ספירה ולא נקט הזאה שמעינן שבעת ימי ספירו אם נצטרע: וביום באו ביום טהרתו.[ה] כתיב בכהן גדול:

זו

מאי לאו אכולהו. קאי מנודה נמי לאסור ברחילה. לא אשארא. דקתני אעטיפת הראש דאמרינן (לעיל) (תענית יד:) מתעטפין ויושבין. עטיפה מכסה שפמו וזקנו ותמו במעטפתו או בטליתו. מנודין היו. דכתוב (במדבר יד) יום לשנה תשאו את עונותיכם. ושמשו מטותיהן. לאו בריתא הוא. ספוקי מספקא ליה. לאביי אי חמיר אי קיל. מצורע מהו בתשמיש המטה. בימי (חלוטו) [ספורו]. ואסור בתשמיש המטה. ולעיל[ל] אמרינן שבעת ימי ספירו ולא ימי חלוטו דבימי חלוטו מותר. ואונן נמי אינו משלח שלמים והוא הדין לשאר קרבנות. כשהוא שלם. שלם בשמחה נאכל ואבל אינו שלם. מנודין היו. דכתוב יום לשנה תשאו את (זנותיכם) [עונותיכם]. והקריבו קרבנות. תמידין שבכל יום.[ל] דכתוב לעיל מיניה אל מת אדם לא יבא לטומאה ובכהן משתעי אחרי טהרתו לאחר ימי הזאה שבעת ימים יספרו לו מדאפקיה בלשון ספירה משמע שבעת ימי ספירו ואם יצטרע הוי נמי ימי ספירו גבי טומאת מת וכו' מ"ק] הזאה ואגב אורחיה מפרש לקרא כמשמעו. חטאתו. של כהן גדול שמביא אחרי טהרתו לא מצינו בתורה והכי מפרש (הזאת) [חטאת] זו עשירית האיפה שמביא כהן הדיוט שמחנכין אותו לעבוד תחלה כדכתוב (ויקרא ו) זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו עשירית האיפה סלת ואמרינן[ק] ובניו לרבות עשירית האיפה של כהן הדיוט לחינוך ולאו אקראי דלעיל קאי אלא מנות כהנים דקאמ' לן יחזקאל.

תורה אור השלם

א) וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל כָּל מָתְנַיִם שָׂק וְעַל כָּל רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר: [עמוס ח, י]
ב) וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבְּלִי נָא וְלִבְשִׁי נָא בִגְדֵי אֵבֶל וְאַל תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל מֵת: [שמואל ב' יד, ב]
ג) הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: [יחזקאל כד, יז]
ד) וַיְנַחֵם דָּוִד אֵת בַּת שֶׁבַע אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שְׁלֹמֹה וַיְיָ אֲהֵבוֹ: [שמואל ב' יב, כד]
ה) וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת כָּל שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים: [ויקרא יד, ח]
ו) לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם: [דברים ה, כז]
ז) וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ לוֹ: [יחזקאל מד, כו]
ח) וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים: [יחזקאל מד, כז]

הגהות וציונים

א] בכת"י ובראשונים הנוסח נתתי בכם ובעונותיכם הפכתיה יהפכו מטותיכם עליה: ב] צ"ל **אסורין**, וכ"ה בכת"י (דק"ס): ג] צ"ל **לקולא אזלינן בתרוייהו** (ראש משביר), וכ"ה "בתרוייהו" בכת"י: ד] צ"ל **ושבעת** ימים (ראש משביר): ה] ביום **חינוכו** כתיב בכהן **הדיוט** כצ"ל כפי הסוגיא ופי' התוספות (גליון): ו] נדצ"ל אדבעי **מנודה** מהו (באה"מ): ז] כאן הס"ד, ומה"ד **אבל אסור ברחיצה.** ספ"ק דתענית מסיק וכו' (מנחת יהודה): ח] תיבת "פי'" מיותר כאן ומקומו להלן (רש"ש): ט] כאן יש להוסיף **פי'**. במקום לעיל (רש"ש): י] נדצ"ל **וכי**: כ] עיי"ש פלוגתא דר"א ור"י אי מותר בשני: ל] צ"ל **ומילי** מילי (באה"מ): מ] צ"ל **קאמרינן בכל** הזבחים (באה"מ): נ] צ"ל **איך** (רש"ש): ס] "עצמו" ליתא בכת"י: ע] עי' פורת יוסף בילקו"מ: פ] נדצ"ל **גבי עברו**: צ] נראה דחסר כאן תיבות ד"ה **יספרו לו**: ק] אולי צ"ל **דגבי** טור"מ הו"ל ימי הזאה וכו':

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין תוס' לעיל יד: ד"ה עשה, ב) תענית יג., ג) שם [פסחים נד:], ד) [לקמן דף כ:], ה) תוספתא דתענית פ"א, ו) [לקמן כא.], ז) עיין יבמות עב. וברש"י שם ד"ה משום, ח) לעיל ע"א, ט) [לעיל ז:], י) [זבחים לט:], כ) עיין רש"ש וביומא עו: ועי' לח"מ פ"ה מהל' אבל ה"ג, ל) [עי' ברא"ש ס"ס ד], מ) יומא עו:, נ) יומא עז:, ס) [וע"ש תוספות ד"ה וקרע ובת"י נדה ז: ד"ה הקשה ה"ר ראבי"ה], ע) [ובחגיגה טז:], פ) איוב לח לב, צ) ז:, ק) מנחות נא ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה לא אשארא דקתני התם אעטיפת הראש: (ב) תוס' ד"ה ואחרי כו' בזמן שראוי לביאה דבפ' תמיד נשחט כו' כצ"ל ותיבת וקשה נמחק: (ג) בא"ד ובתוס' פי' כו' משלחין קרבנותיהן איירי בטומאת שרץ:

הגהות הגר"א

[א] גמ' כמנודה מביתו וכאבל כו' כצ"ל:

גליון הש"ס

גמ' הא כיצד יצא לדרך. עי' לקמן דף כז ע"א תוס' ד"ה אם יכול: תוס' ד"ה לא אשארא דמיירי כו' משום בת מלך. ע' שבת דף קט ע"א: ד"ה לא אשארא פי' לא קאי כו' וזיל הכא קמדחי. וכן כתבו כל הפוסקים ותמיה לי לפי ההלכה בתענית דף יג ע"א דבתענית צבור מותר ברחילת כל גופו בצונן אם כן על כרחך הך ברייתא מיירי ברחילת חמין וממילא וכן אתה מולא במנודה ובאבל לא קאי על רחילה דהא באבל אפילו אצבע אסור בחמין וכמבואר שם להדיא דקאי אשארא וא"כ מוכח דקאי אנעילת סנדל ונפשט דמנודה אסור בנעילת סנדל וצע"ג[ט]:

רש"י כת"י

בעונותיהם הפכתיה. שמחמת שבאדם מת פניו הפוכות ומשתנות בר קפרא תני לה לברייתא כעין שכך אומרת שכינה לבני אדם. אל תסוכי שמן. יואב כך אמר לתקועית. רחיצה בכלל סיכה. דכתוב (תהלים קט) ותבוא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו בפרק בתרא דיומא (עו:). כשאמרו אסור ברחיצה.[פ] עברו אלו ולא נענו. וכן אתה מוצא במנודה ובאבל

והברייתא שנויה בלשון כאילו השכינה מקוננת על המת[א], ואומרת, **דְּמוּת דְּיוֹקְנִי** - צורת פני[ב] **נָתַתִּי בָּהֶן** - בבני האדם, שנאמר (בראשית ט ו) 'בְּצֶלֶם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם', **וּבַעֲוֹנוֹתֵיהֶם הֲפַכְתִּיהָ** מחיים למוות[ג], ולכך כל הראויים להתאבל על המת[ד] **כְּפוּ** [-יהפכו] **מִטּוֹתֵיהֶן עָלֶיהָ**[ה]. ועל כן אבל חייב בכפיית המטה[ו].

מבררת הגמרא, **מְנוּדֶּה וּמְצוֹרָע, מָה הֵן בִּכְפִיַּית הַמִּטָּה**[ז]. משיבה הגמרא, **תֵּיקוּ.**

★

הגמרא דנה בענין עשיית מלאכה באבל, מנודה ומצורע:

אומרת הגמרא, **אָבֵל אָסוּר בַּעֲשִׂיַּית מְלָאכָה.** ולמדים זאת **מִדִּכְתִיב** בנבואה על מות המלך יאשיהו[ח] (עמוס ח י) **'וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל',** וממה שהקיש הכתוב חג לאבלות, יש לדרוש, **מַה** - כשם **שֶׁחַג אָסוּר בִּמְלָאכָה, אַף אָבֵל אָסוּר בִּמְלָאכָה**[ט].

מבררת הגמרא, **מְנוּדֶּה, מַהוּ בַּעֲשִׂיַּית מְלָאכָה.** משיבה הגמרא, **אָמַר רַב יוֹסֵף, תָּא שְׁמַע** ראיה, ששנינו בברייתא לגבי דיני תענית ציבור (תענית יג.), **'כְּשֶׁאָמְרוּ** [חכמים שתענית ציבור] **אָסוּר בַּעֲשִׂיַּית מְלָאכָה, לֹא אָמְרוּ אֶלָּא בַּיּוֹם, אֲבָל בַּלַּיְלָה מוּתָּר,** וכשאמרו אסור בנעילת הסנדל, לא אמרו אלא בעיר אבל בדרך מותר, הא כיצד יוצא לדרך נועל נכנס לעיר חולץ, וכשאמרו אסור ברחיצה, לא אמרו אלא כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו מותר, **וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בִּמְנוּדֶּה וּבְאָבֵל'.** ולכאורה, כשמדמה הברייתא מנודה ואבל לדיני תענית ציבור, **מַאי** - מה היא כוונתה, **לָאו אַכּוּלְּהוּ** - האם אין הכוונה על כל מה שמוזכר שם בברייתא, ואף על איסור עשיית מלאכה[י]. ואם כן, יש להוכיח מברייתא זו שאף המנודה אסור בעשיית מלאכה.

דוחה הגמרא, **לֹא,** יתכן שסיום דברי הברייתא 'וכן אתה מוצא במנודה ובאבל' נאמרו רק **אַשְּׁאָרָא** - על שאר הדינים, כגון עטיפת הראש שהמנודה חייב בה[יא], ולא על איסור עשיית מלאכה, ועל כן אין להוכיח מברייתא זו.

הגמרא פושטת להיתר מברייתא אחרת:

תָּא שְׁמַע ראיה אחרת, ששנינו בברייתא (לעיל ע"א), **מְנוּדֶּה שׁוֹנֶה הוּא** לאחרים דברי תורה **וַאחרים שׁוֹנִין לוֹ,** וכמו כן המנודה **נִשְׂכָּר** לעשות מלאכת אחרים **וַאחרים נִשְׂכָּרִין לוֹ** לעשות מלאכתו. ומבואר שמותר הוא בעשיית מלאכה. מסיקה הגמרא, **שְׁמַע מִינָּהּ.**

עוד מבררת הגמרא, **מְצוֹרָע, מַהוּ בַּעֲשִׂיַּית מְלָאכָה.** משיבה הגמרא, **תֵּיקוּ.**

★

הגמרא דנה בענין איסור רחיצה באבל, מנודה ומצורע:

אומרת הגמרא, **אָבֵל אָסוּר בִּרְחִיצָה.** ולמדים זאת **מִדִּכְתִיב** (שמואל ב' יד ב) 'וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה, וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבְּלִי נָא וְלִבְשִׁי נָא בִגְדֵי אֵבֶל **וְאַל תָּסוּכִי שֶׁמֶן**'[יב]. הרי שהאבל אסור בסיכה, **וּרְחִיצָה** הרי היא **בִּכְלַל סִיכָה,** שנאמר (תהלים קט יח) 'וַתָּבֹא כַמַּיִם בְּקִרְבּוֹ וְכַשֶּׁמֶן בְּעַצְמוֹתָיו', והפסוק עוסק ברחיצת גופו במים מבחוץ שעל ידי כך הם נבלעים בקרבו, ולא בשתיה, כשם שהשמן שבפסוק הוא בסיכה מבחוץ[יג].

[א] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (לעיל ע"א ד"ה דתני).

[ב] **ר"ש** בן היתום (ד"ה דמות).

[ג] **נמוקי** יוסף (ד"ה הפכתיה). ורש"י כת"י ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה בעוונותיכם) כתבו, על שם שפני המת משתנים לאחר המיתה. וראה בשיטה שם ביאור נוסף.

[ד] **פרישה** (יו"ד סי' שפז סק"א).

[ה] **בכת"י** ובראשונים הגירסא 'דמות דיוקני נתתי **בכם** **ובעוונותיכם** הפכתיה, **יהפכו מטותיכם** עליה'. הגהות וציונים.

[ו] **כפיית** המיטה היא מדברי סופרים, ואין לה שום סמך מן התורה. מאירי (לעיל ע"א ד"ה אבל - השלישי). והטעם שהופכים דווקא את המטה, משום שהוא מקום מושב ומנוחה של אדם, שבימיהם היו יושבים על המטות דרך שררה וכבוד. פרישה (יו"ד סי' שפז סק"א). ובירושלמי (ה"ה) הובא, שיש המסיימים את מאמרו זה של בר קפרא בלשון 'יכפה הסרסור' [היינו המיטה, שהיא הסרסור לבריאת האדם על ידי הזיווג הנעשה בתוכו. קרבן העדה (שם ד"ה יכפה)].

עוד הובאו בירושלמי (שם) טעמים אחרים לכפיית המיטה. רבי קריספי בשם רבי יוחנן אמר, נאמר בכתוב כשבאו חבריו של איוב לנחמו (איוב ב יג) 'וישבו אתו לארץ', לא נאמר 'על הארץ' אלא 'לארץ', ומשמע שישבו על דבר שהוא סמוך לארץ, מכאן למדנו שהיו ישנים על מיטות כפויות. ורבי יונה ורבי יוסה אמרו טעם אחר בשם רבי שמעון בן לקיש. אחד אמר בשמו, מפני מה הוא ישן על מטה כפויה, כדי שאם יתעורר יזכר שהוא אבל. והשני אמר בשמו, שמתוך שהוא ישן על גבי מטה כפויה ואינו יכול לישן כדרכו, הוא יהיה ניעור בלילה, ויזכור שהוא אבל.

דעת הרמב"ם (אבל פ"ה הי"ח), שאף אם הפך כל המיטות שבבית, וישן על גבי מיטת אחרים, או כסא, או על גבי קרקע, לא יצא ידי חובת כפיית המיטה, וחייב לישון על מיטה כפויה. אמנם הרא"ש (סי' עח) כתב, שאף אם כפה מיטתו ולא ישן על גביה אלא על גבי הקרקע, יצא ידי חובה.

וכתב בנימוקי יוסף (לעיל ע"א ד"ה בכפית), שכל שבעת ימי אבלות הוא שוכב ואוכל עליה, חוץ מבשבת שחייב לזוקפה כמבואר להלן (כ.). והרמב"ן (תורת האדם ענין האבלות אות סג) כתב עוד, שרק בשעת שינה ואכילה רשאי לשבת על מיטה כפויה, אך בשאר הזמן עליו לשבת על גבי קרקע.

עכשיו אין אנו נוהגים בכפיית המיטה, כדי שלא יאמרו הגויים שזהו מעשה כשפים. ועוד, משום שבמיטותינו אין ניכרת הכפיה, לפי שבמיטותינו יוצאים עצים כעין עמודים מארבע קרנות המיטה מוטים כלפי מעלה, ואף אחר שיהפכנה עדיין תהיה המיטה גבוהה מן הארץ. תוספות (להלן כא. ד"ה אלו) וריטב"א (שם ד"ה וא"ר). וכן פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' שפז ס"ב). וכתב הש"ך (שם סק"א), שמכל מקום צריך האבל לשבת ולישן על גבי קרקע.

[ז] **אף** שאין שייך בהם הטעם שמובא בברייתא 'דמות דיוקני' וכו', מכל מקום הגמרא מסתפקת אם יש לחייבם בכפיית המיטה, משום שעוונותיהם גרמו להם את הנידוי והצרעת, וראוי להפוך מטתם, לרמוז שנתרחקו מבני אדם ונהפך להם סדר בני אדם. ריטב"א (ד"ה מנודין). ובגבורת ארי (תענית ל: ד"ה ר"י) פירש, שעיקר הספק הוא האם הם חייבים לישון על הקרקע, כדי שלא יישנו בדרך הנאה וכבוד אלא יצטערו בשכיבתם, אלא שאם אכן הם חייבים לישן על הקרקע, עליהם אף לכפות את מיטתם לעשות היכר לדבר, שלא ישכחו ויישנו עליה.

[ח] **רש"י** (עמוס שם) ע"פ הגמרא להלן (כה:). יאשיהו היה מלך צדיק ממלכי יהודה, וכשמת במלחמה התאבלו עליו כל אנשי יהודה וירושלים (דה"י ב' פרקים לד-לה).

[ט] **דרשה** זו אינה אלא רמז. תוספות (לעיל יד: ד"ה עשה) ורמב"ם (אבל פ"ה ה"ז), וכמבואר לעיל (יא:). וביאר הרדב"ז (שם), שאם הוא לימוד גמור, אם כן כל ענייני מלאכה האסורים בחג יהיו אסורים אף באבל, וכל הדברים המותרים בחג יהיו מותרים באבל, ואין ההלכה כן, אלא ודאי שזהו רמז בעלמא. וכתב בקרן אורה (ד"ה מה), שכל דברים אלו מסורים לחכמים, אלו מלאכות להתיר ואלו לאסור.

נחלקו אמוראים לעיל (יא:) האם איסור מלאכת האבל הוא אף בדבר האבד. ושנינו שם ברייתא כדעת האוסר, אלא יעשה זאת על ידי אחרים. ועוד נחלקו שם התנאים בברייתא, בדבר האבד באופן שאין אחרים שיעשו את המלאכה, האם רשאי לעשותה בעצמו. וכתב הרמ"א (יו"ד סי' שפ ס"ה) שלאחר שלשה ימים הראשונים יש להקל, ואפילו תוך שלשה יש להקל אם הוא הפסד מרובה.

במסכת שמחות (פ"א ה"ט) שנינו, 'כיבוד הבית, והדחת הכוסות, והצעת המיטות, אין בהן משום מלאכה לאבל'. וכתב מהרי"ק (שו"ת סי' לה) שהוא הדין בישול ואפיה. וכן פסק השולחן ערוך (שם סכ"ג).

[י] **הקשו** האחרונים, הלא איסור מלאכה באבל נלמד ממה שדימהו הכתוב לחג, ולפיכך ודאי שאיסורו הוא בין ביום ובין בלילה. וכיון שהברייתא כאן בענין תענית ציבור מחלקת בין יום ללילה, בהכרח שמה שאמרה 'וכן אתה מוצא במנודה ובאבל' אינו חוזר על איסור מלאכה [אמנם ראה בהערה לעיל שהלימוד מ'חג' הוא רמז בעלמא].

[יא] **כמבואר** במסכת תענית (יד:) שבתענית ציבור 'מתעטפין ויושבין כמנודין'. המיוחס לרש"י ורש"י כת"י (ד"ה לא). אמנם התוספות (ד"ה לא - הראשון) כתבו, שכוונת הגמרא 'אשארא' על רחיצה ונעילת הסנדל האמורים בברייתא. והקשה רבי עקיבא איגר על פירוש רש"י (ברש"י שם), הרי בברייתא זו לא מוזכר כלל דין עטיפת הראש. ותירץ בכרוב ממשח (בתוס' ד"ה לא), שצריך לומר בדעת רש"י שכל דיני תענית ציבור הובאו בברייתא זו, ואף עטיפת הראש נשנה שם, והגמרא בתענית לא הביאה את כל לשון הברייתא אלא רק את חלקה האחרון [וכן מבואר במאירי (ד"ה אבל אסור בנעילת), שכתב 'שמא לא אמרו 'וכן במנודה' אלא על עטיפת הראש שהוזכרה שם']. עוד הקשה רבי עקיבא איגר על רש"י, הלא הגמרא לעיל (ע"א) נשארה בספק האם מנודה חייב בעטיפת הראש או לא, ולדברי רש"י יש לפשוט את הספק מהברייתא כאן. ובידי משה (בתוס' שם) תירץ, שהלא לעיל (ע"א) רצה רב יוסף להוכיח מברייתא שמנודה חייב בעטיפת הראש, ואביי דחה שאין להוכיח משם, וסובר רש"י שרב יוסף עצמו לא חזר בו על אף דחיית אביי ואכן לדעתו מנודה חייב בעטיפת הראש. וכיון שכאן הם דברי רב יוסף עצמו, פירש רש"י את דחיית הגמרא על פי דבריו.

[יב] **ענין** הפסוק התבאר לעיל (ע"א).

[יג] **המיוחס** לרש"י (ד"ה ורחיצה) ורש"י כת"י (ד"ה רחיצה), ע"פ הגמרא ביומא (עו:) ורש"י שם (ד"ה דומיא). והרש"ש (ברש"י ד"ה ורחיצה) הקשה על פירושם, שלמסקנת הגמרא שם הפסוק עוסק בשתיה, ולמדו רחיצה כסיכה ממה שכפל הכתוב (דניאל י ג) 'וסוך לא סכתי'. אמנם ראה בתוספות (שבת פו. ד"ה אע"פ) שאף למסקנת הגמרא עיקר הפסוק עוסק ברחיצה. אך המאירי (ד"ה אבל אסור בסיכה) כתב, שכן היה מנהגם לרחוץ ולסוך יחדיו, ולכך כשנאמר 'אל תסוכי שמן' ודאי אף הרחיצה בכלל.

יש להקשות, הלא מצאנו שדוד רחץ אחר מיתת בנו (שמואל ב' יב כ), ואם כן משמע שאבל מותר ברחיצה. ותירץ הריטב"א (ד"ה דכתי'), שדוד רחץ קודם הקבורה ובשעה זו לא חלים עדיין דיני אבילות, ועשה כן משום שרצה לבוא לבית המקדש ולהשתחוות,

דמות דיוקני נתתי בהן ובעוונותיהם הפכתיה כפו מטותיהן[א] עליה מנודה [א]ומצורע מה הן בכפיית המטה תיקו. [ב]אבל אסור בעשיית מלאכה דכתיב [א]והפכתי חגיכם לאבל מה חג אסור במלאכה אף אבל אסור במלאכה[ב] מנודה מהו בעשיית מלאכה אמר רב יוסף ת"ש [ב] [ג]כשאמרו אסור בעשיית מלאכה לא אמרו אלא ביום אבל בלילה מותר וכן אתה מוצא במנודה ובאבל מאי לאו אכולהו לא אשארא ת"ש מנודה שונה ושונין לו נשכר ונשכרין לו שמע מינה מצורע מהו בעשיית מלאכה תיקו. [ד]אבל אסור ברחיצה דכתיב [ב]ואל תסוכי שמן ורחיצה בכלל סיכה מנודה מהו ברחיצה אמר רב יוסף ת"ש [ג]כשאמרו אסור ברחיצה [ה]לא אמרו אלא כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו מותר וכן אתה מוצא במנודה ובאבל מאי לאו אכולהו לא אשארא [ו]מצורע מהו ברחיצה תיקו. [ד] [ז]אבל אסור בנעילת הסנדל מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל [ג]ונעליך תשים ברגליך מכלל דכולי עלמא אסור[ג] [ח]מנודה מהו בנעילת הסנדל אמר רב יוסף תא שמע [ה]כשאמרו אסור בנעילת הסנדל [ט]לא אמרו אלא בעיר אבל בדרך מותר [ו]הא כיצד יצא לדרך נועל נכנס לעיר חולץ וכן אתה מוצא במנודה ובאבל מאי לאו אכולהו לא אשארא [י]מצורע מהו בנעילת הסנדל תיקו. [ז] [כ]אבל אסור בתשמיש המטה דכתיב [ד]וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה מכלל דמעיקרא אסור מנודה מהו בתשמיש המטה אמר רב יוסף ת"ש כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר מנודין היו[ח] ושימשו מטותיהן א"ל אביי ודלמא מנודה לשמים שאני דקיל קיל והא אמרת[ח] חמיר ספוקי מספקא ליה זיל הכא קמדחי ליה וזיל הכא קמדחי ליה [ל]מצורע מהו בתשמיש המטה ת"ש דתניא [ה]וישב מחוץ לאהלו שיהא כמנודה [א] וכאבל [ט]ואסור בתשמיש המטה ואין אהלו אלא אשתו שנא' [ו]לך אמור להם שובו לכם לאהליכם שמע מינה וניפשוט נמי למנודה אמר רב הונא בריה דרב פנחס משמיה דרב יוסף מי קתני שאסור שיהא כמנודה וכאבל במילי אחרנייתא ואסור נמי בתשמיש המטה. [מ]אבל אינו משלח קרבנותיו דתניא [י]ר"ש אומר שלמים בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא אונן [נ]מנודה מהו שישלח קרבנותיו אמר רב יוסף ת"ש כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר מנודין היו ושלחו קרבנותיהן א"ל אביי ודלמא מנודה לשמים שאני דקיל קיל והאמרת חמיר ספוקי מספקא ליה ומדחי ליה מצורע מהו שישלח קרבנותיו [ס]ת"ש דתניא [ז]ואחרי טהרתו אחר פרישתו מן המת שבעת ימים יספרו לו אלו ז' ימי ספירו [ח]וביום באו אל הקודש אל החצר הפנימית לשרת בקודש יקריב חטאתו זו

דמות דיוקני. בצלם אלהים עשה את האדם (בראשית ט): [כשאמרו. חכמים גבי עברו אלו ולא נענו (תענית דף יג.) אסור במלאכה וכו' וכן אתה מוצא במנודה]: מאי לאו אכולהו. קאמר דמנודה אסור: לא אשארא. דקתני (א), אעטיפת הראש, דאמרי' התם (דף יד:) בתענית צבור מתעטפין ויושבין כמנודין: ורחיצה בכלל סיכה. דכתיב ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו[ב] (תהלים קט): כשאמרו אסור ברחיצה. בתענית צבור: אכולהו. ארחילה נמי דמנודה אסור: לא אשארא. קאמר דמנודה אית ליה דין דהני דתעניות צבור: כשאמרו אסור בנעילת הסנדל. בתענית צבור: ויבא אליה. לאחר אבילות: מנודין היו. למקום: ספיקא הוא. אי קיל אי חמיר: זיל הכא ומדחי. דלקולא[ג] אזלי בהדייהו[ג]: לפיכך נקראים שלמים בזמן שהוא שלם. בדעתו, שדעתו מיושבת עליו: יספרו לו. לעיל מיניה כתיב ואל מת אדם לא יבא לטמאה ובכהן משתעי, ואחרי טהרתו דהיינו מפרישתו מן המת, משיפריש מן המת מונין שבעת ימי הזאתו, שבעת[ד] ימים אחרים יספרו לו, מדאפקיה רחמנא בלשון ספירה ולא נקט הזאה שמעינן שבעת ימי ספירו אם נצטרע: וביום באו ביום טהרתו.[ה] כתיב בכהן גדול: זו

מאי לאו אכולהו. קאי מנודה נמי דאסור ברחילה. לא אשארא. דקתני אעטיפת הראש דאמרינן (לעיל) (תענית יד:) מתעטפין ויושבין. עטיפה מכסה שפמו וזקנו וחוטמו במלנפתו או בטליתו. מנודין היו. דכתוב (במדבר יד) יום לשנה תשאו את עוונותיכם. ושמשו מטותיהן. לאו בריתא הוא. ספוקי מספקא ליה. לאביי אי חמיר אי קיל. מצורע מהו בתשמיש המטה. בימי (חלוטו) [ספורו]. ואסור בתשמיש המטה. ולעיל[ל] אמרינן שבעת ימים ימי ספירו ולא ימי חלוטו דבימי חלוטו מותר. ואונן נמי אינו משלח שלמים והוא הדין לשאר קרבנות. בשהוא שלם. שלם בשמחה נאכל ואבל אינו שלם. מנודין היו. דכתוב יום לשנה תשאו את (זונותיכם) [עוונותיכם]. והקריבו קרבנות. תמידין שבכל יום.[ל] דכתוב לעיל מיניה אל מת אדם לא יבא לטמאה ובכהן משתעי אחרי טהרתו לאחר ימי הזאה שבעת ימים יספרו לו מדאפקיה בלשון ספירה משמע שבעת ימי ספירו ואם יצטרע הוי נמי ימי ספירו גבי טומאת מת וכו' מי[ק] הזאה ואגב אורחיה מפרש לקרא כמשמעו. חטאתו. של כהן גדול שמביא אחרי טהרתו לא מצינו בתורה והכי מפרש (הזאת) [חטאת] זו עשירית האיפה שמביא כהן הדיוט שמחנכין אותו לעבוד תחלה כדכתוב (ויקרא ו) זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו עשירית האיפה סלת ואמרינן[ק] ובניו לרבות עשירית האיפה של כהן הדיוט לחינוך ולאו אקראי דלעיל קאי אלא מלות כהנים דקאמ' בן יחזקאל.

ורחיצה בכלל סיכה. תימה אדבעי[ו] מהו ברחילה אמאי לא בעי מהו בסיכה: לא אשארא. דמיירי התם בסוף פ"ק דתענית (דף יג.) בנעילת הסנדל ועשיית מלאכה ואעשיית מלאכה לא קאי דהא מנודה שרי במלאכה אלא אנעילת סנדל[ז] סוף פ"ק דתענית (שם) מסיק הלכתא אבל אסור בין בחמין בין בצונן אבל לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר ולסוף אפילו כל שהוא אסור ובתוס' הרב פי'[ח] קשיא ליה מאי שנא בט' באב ויוה"כ אסור לרחוץ אפילו אצבעות כדמשמע בפרק בתרא דיומא (דף עח.) ומביאין לו מטפחת כו' והא תרוייהו מסיכה נפקי אבילות מואל תסוכי שמן יום הכפורים מוסוך לא סכתי (דניאל י)[מ] ובשם רשב"ם[ט] דלפי המסקנא דמסיק בפ"ק דתענית דאבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן הוא הדין ט' באב ויוה"כ ותימה אמאי לא מייתי בסוגיין דתענית ההיא דמטפחת כו' ובשם רבינו תם שמעתי שהיה אוסר לרחוץ כלל בט' באב ויוה"כ חוץ מידיו שחרית דחשיב להו כמו מלוכלכות בטיט ולואה[י] הואיל ואינו יכול ליגע בפיו ועיניו [ס]משום בת מלך: לא אשארא. פי' לא קאי אנעילת סנדל אלא ארחילה וזיל הכא קמדחי ליה [ט]וזיל הכא קמדחי ליה דאעשיית מלאכה לא קאי כדפרישית לעיל וא"ת ואמאי לא פשיט מר"א דסוף פרק הזהב (ב"מ דף נט:[פ]) קרע את בגדיו וחלץ מנעליו וי"ל דשמא היה מחמיר על עצמו אי נמי מספקא ליה כי היכי דמספקא לן: ושמשו מטותיהן. בכל הני דלעיל לא מייתי מבני המדבר דלא ידעי היאך היו נוהגין אלא הא פשיטא לן שהיו משמשים מטותיהן שהרי הם היו פרים ורבים וכן גבי שלחו קרבנות דבסמוך שמא יש להוכיח הכי מן הפסוקים: וישב מחוץ לאהלו. פי' בימי ספרו ובימי חלוטו פליגי בה לעיל (דף ז:) כי[י] האי גוונא אמרינן[פ] אבל אסור להניח תפילין ולא בכל ימי אבלו קאמרינן אלא יום ראשון בלבד ושני[פ] כדלקמן (דף כא.): ואחרי טהרתו. פי' בקונטרס דבטומאת מת איירי ז' ימים ימי הזאתו יספרו לו איירי בימי ספירו וכמו מילתא אחריתי קמ"ל וביום באו לעבודה יביא כהן הדיוט עשירית האיפה וחטאתו כמו חינוי וקדושתו לעבודה מילי[ק] מילי קאמר וקשה אמאי לא מפרש ליה בכהן גדול ויש לומר משום דבכהן הדיוט איירי דכתיב כי אם לאב ולאם ואילו כ"ג לא יטמא לאביו ולאמו ולא ניחא ליה למימר כדאמרינן בקדושין (דף עח:) רישא בכהן גדול וסיפא בכהן הדיוט ועוד דלא הוה קמ"ל מידי אבל כהן הדיוט ביום חינוכו אינו כתיב בקרא בפירוש מיהו קשה לן כיון דמילי מילי כתיב אמאי ר"ש אומר בבאו מקריב בזמן שראוי לביאה (ב) וקשה דבפרק תמיד נשחט (פסחים דף סב. ושם) דקאמרינן כל[מ] הזבחים ערל וטמא משלחין קרבנותיהן ועוד דהכא נמי לא משמע דאיירי אלא במצורע דהאה דבעי מצורע מהו שישלח קרבנותיו מייתי ליה ונראה לי דר"ש לאפוקי מצורע אתי דרבי יהודה דריש ביום באו ביום שמתחנך לעבודה ור"ש מוקי לביום באו דקאי אדלעיל דאיירי במצורע ולא איירי מידי בעשירית האיפה אלא בא לומר דבמצורע דאיירי בקרא כשיטהר ויכנס לעזרה דהיינו לאחר ימי ספרו אז יקריב חטאתו או שאר קרבנותיו ובתוספות פי' דערל וטמא משלחין קרבנותיהן (ג) בטומאת שרץ ולא בטומאה מגופו והקשה על זה מהא דאמרינן במגילה פ"ק (דף ח.) מזובו ולא מנגעו משמע דאם יטהר מזובו יביא קרבן אע"פ שהוא מצורע וכמו כן קשה למאי דפרישית ותירץ דלא איירי התם לענין קרבן אלא שיהא טהור מדין משכב ומושב דאמירא הוה טפי מבמצורע וע"ע בפרק כל הזבחים שנתערבו (זבחים עד: ושם) ובפרק כל הגט (גיטין דף כח: ושם) [ע]מפורש קצת דיני סמיכה שצריך בעלים ואם כן אין[ו] טמא מביא קרבנותיו [ועי' תוס' יבמות קד: ד"ה דאמר]:

מתרין

עין משפט נר מצוה

לז א מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:

לח ב מיי' פ"ה מהל' אבל הל' א ז טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א:

לט ג מיי' פ"ג מהלכות תענית הל' ד טוש"ע א"ח סי' תקעה סעיף ג:

מ ד מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א ג סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א:

מא ה מיי' פ"ג מהלכות תענית הל' ד טוש"ע א"ח סי' תקעה סעיף ג:

מב ו מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו:

מג ז מיי' פ"ה מהל' אבל הל' א ו טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א:

מד ח טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ב:

מה ט מיי' פ"ג מהל' תענית הלכה ד טוש"ע א"ח סי' תקעה סעיף ג:

מו י מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו:

מז כ מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א ה סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א:

מח ל מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו:

מט מ נ ס מיי' פ"ב מהלכות ביאת מקדש הלכה יא סמג לאוין סג:

משנת ראשונים

ובעוונותיהם הפכתיה. שפני המת משתנים לאחר מיתה. וכן יש מקומות רגילים להפוך המת על פניו שעה קטנה אחר המיתה מיד כדי שתיפול ממנו טיפת דם הממיתו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מנודה ומצורע מה הן בכפיית המטה. פי' ואע"ג דלא שייך בהו טעמא דכפיית המטה דאבל מ"מ כיון שעונותיהם גרמו להם ראוי הוא להפוך מטתן כי נתרחקו מבני אדם ונהפך להם סדר בני אדם. **[ריטב"א]**

שלמים, בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא אונן. פי' הקונטרס שהוא שלם בשמחה. וקשה למורי הר"ר יחיאל ז"ל דגבי מצורע נמי דמיבעיא לן בסמוך אם משלח קרבנותיו, אמאי לא פשיט ליה נמי מהאי קרא, דהא מצורע נמי אינו שלם בשמחה, דכתיב ביה בדד ישב מחוץ למחנה מושבו וגו'. ונראה לי לפרש שלם שאינו [חסר], לאפוקי אונן שחסר מקרוביו. אבל מצורע חליו אינו משום חסרון, כיון דיכול להתרפאות. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מנודה מהו שישלח קרבנותיו. ומיבעיא ליה אם הוא יכול לשלח קרבנותיו לעזרה, דדרשינן בפ"ק דחגיגה (ד:) בגמ' דחגר וסומא טמא פטור מן הראיה, שנאמר ובאת שמה והבאת שמה, כל שישנו בביאה ישנו בהבאה, וכל שאינו בביאה אינו בהבאה, ומנודה ראוי לביאה קרינא ביה, שהוא ראוי לבוא יחידי, ולא דמי למצורע דלקמן דההוא אינו ראוי לביאה כלל, או דילמא מנודה נמי קרינא אינו ראוי לביאה, כיון שאינו ראוי לבוא עם האחרים, כדאמר נמי בפ"ק דחגיגה (ד.) דמקמץ ומצרף נחשת ובורסקי פטורין מעולת ראיה משום דכתיב כל זכורך, מי שיכול לבא עם כל זכורך, יצאו אלו שאינן ראוין לבא עם כל זכורך מפני שהם מסריחין בשביל אומנותן. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ואחרי טהרתו אחר פרישתו מן המת.** ונ"ל דטעות יש בספרים אחר פרישתו מן הצרעת בעינן למיגרס. ואע"ג דלעיל מניה נקיט טומאת מת, היא קרא מילתא באפי' נפשי' הוא, ואינך יכול לפרש המקראות של יחזקאל מיושבים על פשטם, ובדוחק גדול יישבו אותם חכמים. ומה ששאל על המצורע, לא מפני שהוא טמא, שדבר ידוע הוא שהטמא אינו נכנס למחנה שכינה, ואינו שואל אלא לשלח ושלא יכנס, ומפני שהוא דומה לאבל יש לומר שדינו כמו האונן שאסור לשלח קרבנותיו מפני שאינו בשלום, וכגון שהיה קרבן דלא בעי סמיכה, כגון בכור ומעשר ועופות או אשה דלאו בר סמיכה היא. **[תוס' רי"ד]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין תוס' לעיל יד: ד"ה עשה, **ב)** תענית יג., **ג)** שם [פסחים נד:], **ד)** [לקמן דף כ:], **ה)** תוספתא דתענית פ"א, **ו)** [לקמן כא.], **ז)** עיין יבמות עב. וברש"י שם ד"ה משום, **ח)** לעיל ע"א, **ט)** [לעיל ז:], **י)** [זבחים לט:], **כ)** עיין רש"ש וביומא עו: ועי' לח"מ פ"ה מהל' אבל ה"ג, **ל)** [עי' ברא"ש ס"ס ד], **מ)** יומא עו:, **נ)** יומא עז:, **ס)** [וע"ש תוספות ד"ה וקרע ובת"י נדה ז: ד"ה הקשה ה"ר ראבי"ה], **ע)** [ובחגיגה טז:], **פ)** איוב לח לב, **צ)** ז:, **ק)** מנחות נא ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה לא אשארא דקתני התם אעטיפת הראש:

(ב) תוס' ד"ה ואחרי כו' בזמן שראוי לביאה דבפ' תמיד נשחט כו' כצ"ל ותיבת וקשה נמחק:

(ג) בא"ד ובתוס' פי' כו' משלחין קרבנותיהן איירי בטומאת שרץ:

הגהות הגר"א

[א] גמ' כמנודה מביתו וכאבל כו' כצ"ל:

גליון הש"ס

גמ' **הא כיצד יצא לדרך.** עי' לקמן דף כז ע"א תוס' ד"ה אם יכול: תוס' ד"ה **לא אשארא** דמיירי כו' משום בת מלך. ע' שבת דף קט ע"א: ד"ה **לא אשארא** פי' **לא קאי** כו' וזיל הכא קמדחי. וכן כתבו כל הפוסקים ותמיה לי לפי ההלכה בתענית דף יג ע"א דבתענית צבור מותר ברחילת כל גופו בצונן אם כן על כרחך הך ברייתא מיירי ברחילת חמין וממילא וכן אתה מולא במנודה ובאבל לא קאי על רחילה דהא באבל אפילו אצבע אסור בחמין וכמבואר שם להדיא דקאי אשארא וא"כ מוכח דקאי אנעילת סנדל ונפשט דמנודה אסור בנעילת סנדל ולע"ג[ע]:

רש"י כת"י

בעונותיהם הפכתיה. שמחמת שבאדם מת פניו הפוכות ומשתנות בר קפרא תני לה לבריתא כעין שכך אומרת שכינה לבני אדם. **אל תסוכי שמן.** יואב כך אמר לתקועית. **רחיצה בכלל סיכה.** דכתוב (תהלים קט) ותבוא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו בפרק בתרא דיומא (עו:). **כשאמרו אסור ברחיצה.**[פ] עברו אלו ולא נענו. **וכן אתה מוצא במנודה ובאבל**

הגהות וציונים

א] בכת"י ובראשונים הנוסח נתתי **בכם ובעונותיכם** הפכתיה **יהפכו מטותיכם** עליה: **ב]** צ"ל **אסורין**, וכ"ה בכת"י (דק"ס): **ג]** צ"ל **לקולא אזלינן בתרווייהו** (ראש משביר), וכ"ה "בתרויהו" בכת"י: **ד]** צ"ל **ושבעת** ימים (ראש משביר): **ה]** ביום **חינוכו** כתיב בכהן **הדיוט** כצ"ל כפי הסוגיא ופי' התוספות (גליון): **ו]** נדצ"ל אדבעי **מנודה** מהו (באה"מ): **ז]** כאן הס"ד, ומה"ד **אבל אסור ברחיצה**. ספ"ק דתענית מסיק וכו' (מנחת יהודה): **ח]** תיבת "פי'" מיותר כאן ומקומו להלן (רש"ש): **ט]** כאן יש להוסיף **פי'**, במקום לעיל (רש"ש): **י]** נדצ"ל **וכי**: **כ]** עיי"ש פלוגתא דר"א ור"י אי מותר בשני: **ל]** צ"ל **ומילי** מילי (באה"מ): **מ]** צ"ל **קאמרינן בכל** הזבחים (באה"מ): **נ]** צ"ל **איך** (רש"ש): **ס]** "עצמו" ליתא בכת"י: **ע]** עי' פורת יוסף בילקו"מ: **פ]** נדצ"ל **גבי** עברו: **צ]** נראה דחסר כאן תיבות ד"ה **יספרו לו**: **ק]** אולי צ"ל **דגבי** טו"מ **הו"ל ימי** הזאה וכו':

תורה אור השלם

א) וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל כָּל מָתְנַיִם שָׂק וְעַל כָּל רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר: [עמוס ח, י] ב) וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבְּלִי נָא וְלִבְשִׁי נָא בִגְדֵי אֵבֶל וְאַל תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל מֵת: [שמואל ב' יד, ב] ג) הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: [יחזקאל כד, יז] ד) וַיְנַחֵם דָּוִד אֵת בַּת שֶׁבַע אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שְׁלֹמֹה וַיְיָ אֲהֵבוֹ: [שמואל ב' יב, כד] ה) וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת כָּל שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים: [ויקרא יד, ח] ו) לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם: [דברים ה, כז] ז) וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ לוֹ: [יחזקאל מד, כו] ח) וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים: [יחזקאל מד, כז]

מבררת הגמרא, מְנוּדֶּה, מַהוּ בִּרְחִיצָה. משיבה הגמרא, **אָמַר רַב יוֹסֵף, תָּא שְׁמַע** ראיה, ששנינו בברייתא המובאת לעיל כמה דינים בענין תענית ציבור, ומסיימת הברייתא, **כְּשֶׁאָמְרוּ** חכמים שתענית ציבור **אָסוּר בִּרְחִיצָה, לֹא אָמְרוּ אֶלָּא** לרחוץ **כָּל גּוּפוֹ, אֲבָל פָּנָיו יָדָיו וְרַגְלָיו מוּתָּר, וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בִּמְנוּדֶּה וּבְאָבֵל**. ולכאורה, מה שמדמה הברייתא מנודה ואבל לדיני תענית ציבור, **מַאי** - מה היא כוונתה, **לָאו אַכּוּלְּהוּ** - האם אין הכוונה על כל דיני הברייתא ואף על איסור רחיצה[יד], ואם כן יש להוכיח מכאן שהמנודה אסור ברחיצה.

דוחה הגמרא, **לֹא**, יתכן שסיום דברי הברייתא 'וכן אתה מוצא במנודה ובאבל' נאמרו רק **אַשְּׁאָרָא** - על שאר הדינים[טו], ולא על איסור רחיצה, ועל כן אין להוכיח מברייתא זו.

עוד מבררת הגמרא, מְצוֹרָע, מַהוּ בִּרְחִיצָה. משיבה הגמרא, **תֵּיקוּ**.

★

הגמרא דנה בענין נעילת הסנדל באבל, מנודה ומצורע:

אומרת הגמרא, **אָבֵל אָסוּר בִּנְעִילַת הַסַּנְדָּל**. ולמדים זאת **מִדְּקָאָמַר לֵיהּ רַחֲמָנָא לִיחֶזְקֵאל** כשאמר לו שלא ינהג אבלות על מיתת אשתו (יחזקאל כד יז) **'וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ'**[טז], ולא תחלוץ אותם כדרך האבלים, **מִכְּלָל דְּכוּלֵּי עָלְמָא אָסוּר**[יז] - ומשמע מכך שכל העולם בזמן אבלותם אסורים בנעילת הסנדל, שמחמת שכך דרך האבלים הוצרך ה' לומר ליחזקאל שלא ינהג כן[יח].

אהח18/06/2018

מבררת הגמרא, מְנוּדֶּה, מַהוּ בִּנְעִילַת הַסַּנְדָּל[יט]. משיבה הגמרא, **אָמַר רַב יוֹסֵף, תָּא שְׁמַע** ראיה מהברייתא שהובאה לעיל, **כְּשֶׁאָמְרוּ** חכמים שתענית ציבור **אָסוּר בִּנְעִילַת הַסַּנְדָּל, לֹא אָמְרוּ אֶלָּא בָּעִיר, אֲבָל** כאשר הולך **בַּדֶּרֶךְ, מוּתָּר** בנעילת הסנדל. **הָא כֵּיצַד, יָצָא לַדֶּרֶךְ** חוץ לעיר[כ], **נוֹעֵל** את הסנדל, **נִכְנַס לָעִיר חוֹלֵץ** את הסנדל. ומסיימת שם הברייתא, **וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בִּמְנוּדֶּה וּבְאָבֵל**. ולכאורה, **מַאי** כוונת הברייתא שדימתה דיני מנודה לדיני תענית ציבור, **לָאו אַכּוּלְּהוּ** - האם אין הכוונה על כל דיני הברייתא ואף על נעילת הסנדל[כא], ויש להוכיח מכאן שהמנודה אסור בנעילת הסנדל.

דוחה הגמרא, **לֹא**, יתכן שכוונת הברייתא לדמות מנודה לתענית ציבור רק **אַשְּׁאָרָא** - על שאר הדברים ולא על נעילת הסנדל, ועל כן אין להוכיח מברייתא זו[כב].

עוד מבררת הגמרא, מְצוֹרָע, מַהוּ בִּנְעִילַת הַסַּנְדָּל. משיבה הגמרא, **תֵּיקוּ**.

★

הגמרא דנה בענין תשמיש המטה באבל, מנודה ומצורע:

אומרת הגמרא, **אָבֵל אָסוּר בְּתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה**. ולמדים זאת **מִדִּכְתִיב** שאחר שמת בנו של דוד הנולד לו מבת שבע (שמואל ב' יב כד), **'וַיְנַחֵם דָּוִד אֵת בַּת שֶׁבַע אִשְׁתּוֹ, וַיָּבֹא אֵלֶיהָ** וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ', כלומר, לאחר שניחמה ותמו ימי האבילות בא אליה[כג], **מִכְּלָל דְּמֵעִיקָּרָא** - ומשמע מכך שמתחילה, לפני שנסתיימו ימי הניחום שהם ימי האבלות, אבל **אָסוּר** בתשמיש המטה.

מבררת הגמרא, מְנוּדֶּה, מַהוּ בְּתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה[כד]. משיבה הגמרא, **אָמַר רַב יוֹסֵף, תָּא שְׁמַע** ראיה, ששנינו בברייתא, **כָּל אוֹתָן שָׁנִים שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר, מְנוּדִּין הָיוּ** לשמים[כה]. וודאי אף במדבר **שִׁימְּשׁוּ מִטּוֹתֵיהֶן**, שהרי הולידו בנים[כו], ויש להוכיח מכך שהמנודה מותר בתשמיש המטה. דוחה הגמרא, **אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי** לרב יוסף, **וְדִלְמָא מְנוּדֶּה לַשָּׁמַיִם שָׁאנֵי** - ושמא שונה מנודה לשמים, **דְּקִיל** - שהוא קל יותר ממנודה לבני אדם[כז], ולכך הותרו ישראל במדבר בתשמיש, אך מנודה לבני אדם שהוא חמור, יתכן שאסור בתשמיש.

מקשה הגמרא על אביי, וכי מנודה לשמים **קִיל** - קל ממנודה לבני אדם, **וְהָא** [-והרי] **אָמְרַת** לעיל (ע"א) שאין ללמוד חיוב עטיפת הראש ואיסור שאילת שלום ממנודה לשמים למנודה לבני אדם, משום שהמנודה לשמים **חֲמִיר** ממנודה לבני אדם, ואיך אמרת כאן להיפך שהוא קל יותר.

ולא רצה להיכנס שם כשהוא מנוול. והמאירי (ד"ה אבל אסור בתשמיש) כתב, שדין מלך שונה בזה משום 'מלך ביופיו תחזינה עיניך' (ישעיה לג יז).

[יד] **לשון** הגמרא 'אכולהו' הוא לאו דווקא, שהרי הגמרא כבר הוכיחה לעיל שהמנודה מותר בעשיית מלאכה, ובהכרח שאין כוונת הברייתא לדמות מנודה לכל הדינים שבברייתא. אלא הבין רב יוסף שהדימוי הוא על שאר הדברים שבברייתא ואף על איסור רחיצה. אחרונים.

[טו] **היינו** על עטיפת הראש. על פי המיוחס לרש"י (ד"ה לא - הראשון), וכמבואר בהערה לעיל בענין 'מנודה מהו בעשיית מלאכה'. ולדעת התוספות (ד"ה לא - השני), היינו על נעילת הסנדל, שהרי שלשה דינים נשנו בברייתא, עשיית מלאכה, נעילת הסנדל ורחיצה. ובעשיית מלאכה מותר המנודה, כמו שנתבאר לעיל, וברחיצה הלא הגמרא כאן רוצה להתיר, ובהכרח שהדימוי הוא רק על נעילת הסנדל.

[טז] **ענין** הפסוק התבאר לעיל (ע"א).

[יז] **בכת"י** הגירסא 'אסורין'. הגהות וציונים.

[יח] **איסור** נעילת הסנדל הוא דווקא בנעל של עור. וכן האיסור הוא דווקא בעיר, אך המהלך בדרך רשאי לנעול את הסנדל. שולחן ערוך (יו"ד סי' שפב סעיפים א, ד).

[יט] **בגמרא** להלן הוכיח רב יוסף את דיני המנודה, מבני ישראל שהיו מנודים במדבר. ולכאורה, היה יכול להוכיח אף את דין נעילת הסנדל מבני ישראל במדבר, שהרי נאמר בהם (דברים כט ד) 'ונעלך לא בלתה מעל רגלך'. ויש לדחות, שהרי שאף מי שאסור בנעילת הסנדל מותר ללכת עמו בדרך, כאמור בברייתא שהובאה בגמרא כאן, ויתכן שבני ישראל נעלו אותם רק בדרך. יד דוד (ד"ה מנודה).

[כ] **רש"י** בתענית (יג. ד"ה ידיו).

[כא] **ראה** לעיל בהערה שאין הכוונה לכל הדברים, שהרי הוכיחו מברייתא אחרת שהמנודה מותר בעשיית מלאכה.

[כב] **לעיל** מסיקה הגמרא שהמנודה מותר בעשיית מלאכה. ואם כן, אם נאמר שהמנודה מותר גם בנעילת הסנדל, על כרחנו שכוונת הברייתא 'וכן אתה מוצא במנודה' היא על איסור הרחיצה [שהרי בברייתא נאמרו רק שלשה דינים, עשיית מלאכה, נעילת הסנדל ורחיצה]. ולפי זה נוכל לפשוט את מה שנסתפקה הגמרא לגבי רחיצה, אלא שכיון שאין אנו יודעים אם באמת כוונת הברייתא על איסור הרחיצה או על איסור נעילת הסנדל, אין אנו יכולים לפשוט את שני הספיקות, לפי שכל צד שתרצה לפשוט יש לדחות שמא הכוונה לדין השני. תוספות (ד"ה לא - השני).
אמנם כתבו הראב"ד (הו"ד ברא"ש סי' ד) והריטב"א (ד"ה מנודין), שאף שהגמרא אינה פושטת על איזה דין נאמר 'וכן אתה מוצא במנודה ובאבל', בהכרח הכוונה על נעילת הסנדל, שכן מצינו (ב"מ נט:) ברבי אליעזר שנידוהו, וחלץ נעליו, ומוכח שמנודה אסור בנעילת הסנדל. ואף אם נאמר שרבי אליעזר לא עשה כן מעיקר הדין אלא החמיר על עצמו, או שנהג כן מספק [כפי שדוחים התוספות (ד"ה לא - השני) ראיה זו], מכל מקום הרי בעשיית מלאכה הוכחנו לעיל שמנודה מותר, ולגבי רחיצה, האיסור באבל אינו דומה לאיסור בתענית ציבור, שכן מצאנו בגמרא (תענית יג.) שאבל אסור ברחיצת פניו ידיו ורגליו בחמין, ובתענית ציבור מותרת רחיצה זו, כמשמעות הברייתא, וכיצד נאמר בברייתא על רחיצה בתענית ציבור 'וכן אתה מוצא באבל'.
ולדעת רש"י ש'אשארא' היינו על עטיפת הראש [ראה הערה לעיל], יתכן שאכן המנודה מותר בכל שלשת הדינים שנזכרו בברייתא. כד הקמ"ח (ד"ה לא).

[כג] **שכן** תחילה נאמר בפסוק 'וַיְנַחֵם', דהיינו ימי האבילות שמנחמים בהם את האבל, ורק אחר כך 'ויבא אליה'. חכמת אדם (כלל קסה ס"ח). אך במאירי (ד"ה אבל אסור) מבואר, שימי אבלות אינם ימי נחמה, שאין תנחומים לאשה מבנה תוך שבעה, אלא הנחמה כאן היתה אחר ימי האבלות, ולפיכך מוכח שאף בא אליה אחר האבילות.

[כד] **יש** להקשות, הלא צריך להתרחק מהמנודה ארבע אמות, וכיצד היה מקום להתיר לו תשמיש המטה. ותירץ הריטב"א (ד"ה מנודה), שאשתו ובניו אינם מחוייבים להתרחק ממנו, שלא אסרו עליו את הדברים הצריכים לחיותו. והביא עוד, שיש אומרים שרק אשתו אינה מחוייבת בהרחקה, מפני שאשתו כגופו. והמאירי (ד"ה אבל אסור בתשמיש) הביא דעה נוספת, שאמנם אף אשתו חייבת להרחיק ממנו, והגמרא כאן עוסקת באדם שמנודה לעיר אחרת ואינו מנודה לבני עירו, ועל כן אשתו שהיא מבני עירו אינה צריכה להרחיק ממנו. ונידון הגמרא הוא האם יש עליו איסור תשמיש המיטה מצד שהוא צריך לנהוג נידוי בעצמו.

[כה] **במסכת** יבמות (עב.) נאמר שהיו ישראל נזופים במדבר. ופירש שם רש"י (ד"ה איבעית) שהיו נזופים ממעשה העגל. והתוספות (שם ד"ה נזופין) כתבו שהיו נזופים ממעשה המרגלים, אך על מעשה העגל מחל להם הקב"ה. והערוך לנר (בתוס' שם) כתב, שאף רש"י מודה שהיו נזופים מחמת חטא המרגלים, וכוונתו שבשנה ראשונה שהיו במדבר, היו נזופים מחמת חטא העגל [מי"ז בתמוז ועד ראש חודש ניסן], ומט' באב בשנה השניה ועד סוף ארבעים השנים שבמדבר, היו נזופים מחמת חטא המרגלים.

[כו] **תוספות** (ד"ה ושמשו). וצריך לומר, שאף שלא נגזרה גזירת מיתה על הקטנים מגיל עשרים ועל הגדולים מגיל שישים, מכל מקום אף הם היו נזופים, שהרי אם לא היו נזופים, שמא רק הם פרו ורבו במדבר. ר"מ מאימראן (בתוס' שם). וראה בהערה הקודמת.

[כז] **המנודה** לשמים אינו מתבייש כל כך כמנודה לבני אדם, ומצד זה הוא קל יותר. ר"ש בן היתום (ד"ה דקיל). ובשרביט הזהב (ד"ה ודלמא) פירש הטעם, משום שאינו נידוי גמור אלא רק כעין נידוי.

דמות דיוקני נתתי בהן ובעונותיהם הפכתיה כפו מטותיהן[א] עליה מנודה [א] ומצורע מה הן בכפיית המטה תיקו. [ב] אבל אסור בעשיית מלאכה דכתיב [א] והפכתי חגיכם לאבל מה חג אסור במלאכה אף אבל אסור במלאכה[ב] מנודה מהו בעשיית מלאכה אמר רב יוסף ת"ש [ג] [ג] כשאמרו אסור בעשיית מלאכה לא אמרו אלא ביום אבל בלילה מותר וכן אתה מוצא במנודה ובאבל מאי לאו אכולהו לא אשארא ת"ש מנודה שונה ושונין לו נשכר ונשכרין לו שמע מינה מצורע מהו בעשיית מלאכה תיקו. [ד] אבל אסור ברחיצה דכתיב [ב] ואל תסוכי שמן ורחיצה בכלל סיכה מנודה מהו ברחיצה אמר רב יוסף ת"ש [ג] כשאמרו אסור ברחיצה [ה] לא אמרו אלא כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו מותר וכן אתה מוצא במנודה ובאבל מאי לאו אכולהו לא אשארא [ו] מצורע מהו ברחיצה תיקו. [ד] [ז] אבל אסור בנעילת הסנדל מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל [ג] ונעליך תשים ברגליך מכלל דכולי עלמא אסור[ג] [ח] מנודה מהו בנעילת הסנדל אמר רב יוסף תא שמע [ה] כשאמרו אסור בנעילת הסנדל [ט] לא אמרו אלא בעיר אבל בדרך מותר ° הא כיצד יצא לדרך נועל נכנס לעיר חולץ וכן אתה מוצא במנודה ובאבל מאי לאו אכולהו לא אשארא [י] מצורע מהו בנעילת הסנדל תיקו. [ו] [כ] אבל אסור בתשמיש המטה דכתיב [ד] וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה מכלל דמעיקרא אסור מנודה מהו בתשמיש המטה אמר רב יוסף ת"ש כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר מנודין היו[ד] ושימשו מטותיהן א"ל אביי ודלמא מנודה לשמים שאני דקיל והא אמרת[ה] חמיר ספוקי מספקא ליה זיל הכא קמדחי ליה וזיל הכא קמדחי ליה [ל] מצורע מהו בתשמיש המטה ת"ש דתניא [ה] וישב מחוץ לאהלו שיהא כמנודה [א] וכאבל [ט] ואסור בתשמיש המטה ואין אהלו אלא אשתו שנא' [ו] לך אמור להם שובו לכם לאהליכם שמע מינה וניפשוט נמי למנודה אמר רב הונא בריה דרב פנחס משמיה דרב יוסף מי קתני שאסור שיהא כמנודה וכאבל במילי אחרנייתא ואסור נמי בתשמיש המטה. [מ] אבל אינו משלח קרבנותיו דתניא [י] ר"ש אומר שלמים בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא אונן [נ] מנודה מהו שישלח קרבנותיו אמר רב יוסף ת"ש כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר מנודין היו ושלחו קרבנותיהן א"ל אביי ודלמא מנודה לשמים שאני דקיל והאמרת חמיר ספוקי מספקא ליה ומדחי ליה מצורע מהו שישלח קרבנותיו [ס] ת"ש דתניא [ז] ואחרי טהרתו אחר פרישתו מן המת שבעת ימים יספרו לו אלו ז' ימי ספירו [ח] וביום באו אל הקודש אל החצר הפנימית לשרת בקודש יקריב חטאתו

מתרין

רש"י

דמות דיוקני. בצלם אלהים עשה את האדם (בראשית ט): [כשאמרו. חכמים גבי עברו אלו ולא נענו (תענית דף יג.) אסור במלאכה וכו' וכן אתה מוצא במנודה]: מאי לאו אכולהו. קאמר דמנודה אסור: לא אשארא. דקתני (א), אעטיפת הראש, דאמרי' התם (דף יד:) בתענית צבור מתעטפין ויושבין כמנודין: ורחיצה בכלל סיכה. דכתיב ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו[כ] (תהלים קט): כשאמרו אסור ברחיצה. בתענית צבור: אכולהו. ארחיצה נמי דמנודה אסור: לא אשארא. קאמר דמנודה אית ליה דין דהני דתעניות צבור: כשאמרו אסור בנעילת הסנדל. בתענית צבור: ויבא אליה. לאחר אבילות: מנודין היו. למקום: ספיקא הוא. אי קיל אי חמיר: זיל הכא ומדחי. דלקולא [ל] אזלי בהדייהו[ג]: לפיכך נקראים שלמים בזמן שהוא שלם. בדעתו, שדעתו מיושבת עליו: יספרו לו. לעיל מיניה כתיב ואל מת אדם לא יבא לטמאה ובכהן משתעי, ואחרי טהרתו דהיינו מפרישתו מן המת, משיפרש מן המת מונין שבעת ימי הזאתו, שבעת[ד] ימים אחרים יספרו לו, מדאפקיה רחמנא בלשון ספירה ולא נקט הזאה שמעינן שבעת ימי ספירו אם נצטרע: וביום באו ביום טהרתו.[ה] כתיב בכהן גדול:

תוספות

ורחיצה בכלל סיכה. תימה אדבעי[ו] מהו ברחיצה אמאי לא בעי מהו בסיכה: לא אשארא. דמיירי התם בסוף פ"ק דתענית (דף יג.) בנעילת הסנדל ועשיית מלאכה ואעשיית מלאכה לא קאי דהא מנודה שרי במלאכה אלא אנעילת סנדל[ז] סוף פ"ק דתענית (שם) מסיק הלכתא אבל אסור בין בחמין בין בצונן אבל לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר ולסוף אפילו כל שהוא אסור ובתוס' הרב פי'[ח] קשיא ליה מאי שנא בט' באב ויוה"כ אסור לרחוץ אפילו אצבעות כדמשמע בפרק בתרא דיומא (דף עח.) ומביאין לו מטפחת כו' והא תרוייהו מסיכה נפקי אבילות מואל תסוכי שמן יום הכפורים מוסוך לא סכתי (דניאל י)[מ] ובשם רשב"ם[ט] דלפי המסקנא דמסיק בפ"ק דתענית דאבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן הוא הדין ט' באב ויוה"כ ותימה אמאי לא מייתי בסוגיין דתענית ההיא דמטפחת כו' ובשם רבינו תם שמעתי שהיה אוסר לרחוץ כלל בט' באב ויוה"כ חוץ מידיו שחרית דחשיב להו כמו מלוכלכות בטיט וצואה[י] הואיל ואינו יכול ליגע בפיו ועיניו ° משום בת מלך: לא אשארא. פי' לא קאי אנעילת סנדל אלא ארחיצה וזיל הכא קמדחי ליה ° וזיל הכא קמדחי ליה דאעשיית מלאכה לא קאי כדפרישית לעיל וא"ת ואמאי לא פשיט מר"א דסוף פרק הזהב (ב"מ דף נט:[כ]) קרע את בגדיו וחלץ מנעליו וי"ל דשמא היה מחמיר על עצמו אי נמי מספקא ליה כי היכי דמספקא לן: ושמשו מטותיהן. בכל הני דלעיל לא מייתי מבני המדבר דלא ידעי היאך היו נוהגין אלא הא פשיטא לן שהיו משמשים מטותיהן שהרי הם היו פרים ורבים וכן גבי שלחו קרבנות דבסמוך שמא יש להוכיח הכי מן הפסוקים: וישב מחוץ לאהלו. פי' בימי ספרו ובימי חלוטו פליגי בה לעיל (דף ז:) כי[ל] הא גוונא אמרינן[מ] אבל אסור להניח תפילין ולא בכל ימי אבלו קאמרינן אלא יום ראשון בלבד ושני[נ] כלקמן (דף כא.): ואחרי טהרתו. פי' בקונטרס דבטומאת מת איירי ז' ימים ימי הזאתו יספרו לו איירי בימי ספירו וכמו מילתא אחריתי קמ"ל וביום באו לעבודה יביא כהן הדיוט עשירית האיפה וחטאתו כמו חיטוי וקדושתו לעבודה מילי[ס] מילי קאמר וקשה אמאי לא מפרש ליה בכהן גדול ויש לומר משום דבכהן הדיוט איירי דכתיב כי אם לאב ולאם ואילו כ"ג לא יטמא לאביו ולאמו ולא ניחא ליה למימר כדאמרינן בקדושין (דף עח:) רישא בכהן גדול וסיפא בכהן הדיוט ועוד דלא הוה קמ"ל מידי אבל כהן הדיוט ביום חינוכו אינו כתיב בקרא בפירוש מיהו קשה לן כיון דמילי מילי כתיב אמאי ר"ש אומר באו מקריב בזמן שראוי לביאה (ב) וקשה דבפרק תמיד נשחט (פסחים דף סב. ושם) דקאמרינן כל[ע] הזבחים ערל וטמא משלחין קרבנותיהן ועוד דהכא נמי לא משמע דאיירי אלא במצורע דהאה דבעי מצורע מהו שישלח קרבנותיו מייתי ליה ונראה לי דר"ש לאפוקי מצורע אתי דרבי יהודה דריש ביום באו ביום שמתחנך לעבודה ור"ש מוקי לביום באו דקאי אדלעיל דאיירי במצורע ולא איירי מידי בעשירית האיפה אלא בא לומר דבמצורע דאיירי בקרא כשיטהר ויכנס לעזרה דהיינו לאחר ימי ספרו אז יקריב חטאתו או שאר קרבנותיו ובתוספות פי' דערל וטמא משלחין קרבנותיהן (ג) בטומאת שרץ ולא בטומאה מגופו והקשה על זה מהא דאמרינן במגילה פ"ק (דף ח.) מזובו ולא מנגעו משמע דאם יטהר מזובו יביא קרבן אע"פ שהוא מצורע וכמו כן קשה למאי דפרישית ותירץ דלא איירי התם לענין קרבן אלא שיהא טהור מדין משכב ומושב דחמירא הוה טפי ממצורע וע"ע בפרק כל הזבחים שנתערבו (זבחים עד: ושם) ובפרק כל הגט (גיטין דף כח: ושם)[ע] מפורש קצת דיני סמיכה שצריך בעלים ואם כן אין[י] טמא מביא קרבנותיו [ועי' תוס' יבמות קד: ד"ה דאמר]:

עין משפט נר מצוה

לז א מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:
לח ב מיי' פ"ה מהל' אבל הל' א ז טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א:
לט ג מיי' פ"ג מהלכות תענית הל' ד טוש"ע א"ח סי' תקעה סעיף ג:
מ ד מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א ג סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א:
מא ה מיי' פ"ג מהלכות תענית הל' ד טוש"ע א"ח סי' תקעה סעיף ג:
מב ו מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו:
מג ז מיי' פ"ה מהל' אבל הל' א ו טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א:
מד ח טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ב:
מה ט מיי' פ"ג מהל' תענית הלכה ד טוש"ע א"ח סי' תקעה סעיף ג:
מו י מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו:
מז כ מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א ה סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א:
מח ל מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו:
מט מ נ ס מיי' פ"ג מהלכות ביאת מקדש הלכה יא סמג לאוין סג:

משנת ראשונים

ובעוונותיהם הפכתיה. שפני המת משתנים לאחר מיתה. וכן יש מקומות רגילים להפוך המת על פניו שעה קטנה אחר המיתה מיד כדי שתיפול ממנו טיפת דם הממיתו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מנודה ומצורע מה הן בכפיית המטה. פי' ואע"ג דלא שייך בהו טעמא דכפיית המטה דאבל מ"מ כיון שעונותיהם גרמו להם ראוי הוא להפוך מטתן כי נתרחקו מבני אדם ונהפך להם סדר בני אדם. **[ריטב"א]**

שלמים, בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא אונן. פי' הקונטרס שהוא שלם בשמחה. וקשה למורי הר"ר יחיאל ז"ל דגבי מצורע נמי דמיבעיא לן בסמוך אם משלח קרבנותיו, אמאי לא פשיט ליה נמי מהאי קרא, דהא מצורע נמי אינו שלם בשמחה, דכתיב ביה בדד ישב מחוץ למחנה מושבו וגו'. ונראה לי לפרש שלם שאינו [חסר], לאפוקי אונן שחסר מקרוביו. אבל מצורע חליו אינו משום חסרון, כיון דיכול להתרפאות. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מנודה מהו שישלח קרבנותיו. ומיבעיא ליה אם הוא יכול לשלח קרבנותיו לעזרה, דדרשינן בפ"ק דחגיגה (ד:) בגמ' דחגר וסומא טמא פטור מן הראיה, שנאמר ובאת שמה והבאת שמה, כל שישנו בביאה ישנו בהבאה, וכל שאינו בביאה אינו בהבאה, ומנודה ראוי לביאה קרינא ביה, שהוא ראוי לבוא יחידי, ולא דמי למצורע דלקמן דההוא אינו ראוי לביאה כלל, או דילמא מנודה נמי קרינא אינו ראוי לביאה, כיון שאינו ראוי לבוא עם האחרים, כדאמר נמי בפ"ק דחגיגה (ד.) דמקמץ ומצרף נחשת ובורסקי פטורין מעולת ראיה משום דכתיב כל זכורך, מי שיכול לבא עם כל זכורך, יצאו אלו שאינן ראוין לבא עם כל זכורך מפני שהם מסריחין בשביל אומנותן. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ואחרי טהרתו אחר פרישתו מן המת.** ונ"ל דטעות יש בספרים אחר פרישתו מן המת, אלא אחר פרישתו מן הצרעת בעינן למיגרס. ואע"ג דלעיל מניה נקיט טומאת מת, היא קרא מילתא באפי' נפשי' הוא, ואינך יכול לפרש המקראות של יחזקאל מיושבים על פשטם, ובדוחק גדול יישבו אותם חכמים. ומה ששאל על המצורע, לא מפני שהוא טמא, שדבר ידוע הוא שהטמא אינו נכנס למחנה שכינה, ואינו שואל אלא לשלח ושלא יכנס, ומפני שהוא דומה לאבל יש לומר שדינו כמו האונן שאסור לשלח קרבנותיו מפני שאינו בשלום, וכגון שהיה קרבן דלא בעי סמיכה, כגון בכור ומעשר ועופות או אשה דלאו בר סמיכה היא. **[תוס' רי"ד]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין תוס' לעיל יד: ד"ה עשה, ב) תענית יג., ג) שם [פסחים נד:], ד) [לקמן דף כ:], ה) תוספתא דתענית פ"א, ו) [לקמן כא.], ז) עיין יבמות עב. וברש"י שם ד"ה משום, ח) לעיל ע"א, ט) [לעיל ז:], י) [זבחים לט:], כ) עיין רש"ש וביומא עו: ועי' לח"מ פ"ה מהל' אבל ה"ג, ל) [עי' ברא"ש ס"ם ד], מ) יומא עו:, נ) יומא עז:, ס) [וע"ש תוספות ד"ה וקרע וכת"י נדה ז: ד"ה הקשה ה"ר ראבי"ה], ע) [ובחגיגה טז:], פ) איוב לח לב, צ) ז:, ק) מנחות נא ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה לא אשארא דקתני התם אעטיפת הראש: (ב) תוס' ד"ה ואחרי כו' בזמן שראוי לביאה דבפ' תמיד נשחט כו' כצ"ל ותיבת וקשה נמחק: (ג) בא"ד ובתוס' פי' כו' משלחין קרבנותיהן איירי בטומאת שרץ:

הגהות הגר"א

[א] גמ' כמנודה מביתו וכאבל כו' כצ"ל:

גליון הש"ס

גמ' הא כיצד יצא לדרך. עי' לקמן דף כז ע"א תוס' ד"ה אם יכול: תוס' ד"ה לא אשארא דמיירי כו' משום בת מלך. ע' שבת דף קט ע"א: ד"ה לא אשארא פי' לא קאי כו' וזיל הכא קמדחי. וכן כתבו כל הפוסקים ותמיה לי לפי ההלכה בתענית דף יג ע"א דבתענית צבור מותר ברחיצת כל גופו בצונן אם כן על כרחך הך ברייתא מיירי ברחיצת חמין וממילא וכן אתה מוצא במנודה ובאבל לא קאי על רחיצה דהא באבל אפילו אצבע אסור בחמין וכמבואר שם להדיא דקאי אשארא וא"כ מוכח דקאי אנעילת סנדל ונפשט דמנודה אסור בנעילת סנדל ולע"ג[ע]:

רש"י כת"י

בעונותיהם הפכתיה. שמחמת שבאדם מת פניו הפוכות ומשתנות בר קפרא תני לה לבריתא כענין שכך אומרת שכינה לבני אדם. אל תסוכי שמן. יואב כך אמר לתקועית. רחיצה בכלל סיכה. דכתוב (תהלים קט) ותבוא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו בפרק בתרא דיומא (עו:). כשאמרו אסור ברחיצה.[פ] עברו אלו ולא נענו. וכן אתה מוצא במנודה ובאבל מאי לאו אכולהו. קאי מנודה נמי לאסור ברחיצה. לא אשארא. דקתני אעטיפת הראש דאמרינן (לעיל) (תענית יד:) מתעטפין ויושבין. עטיפה מכסה שפמו וזקנו וחטמו במצנפתו או בטליתו. מנודין היו. דכתוב (במדבר יד) יום לשנה תשאו את עונותיכם. ושמשו מטותיהן. לאו בריתא הוא. ספוקי מספקא ליה. לאביי אי חמיר אי קיל. מצורע מהו בתשמיש המטה. בימי (חלוטו) [ספורו]. ואסור בתשמיש המטה. ולעיל[צ] אמרינן שבעת ימים ימי ספירו ולא ימי חלוטו דבימי חלוטו מותר. ואונן נמי אינו משלח שלמים והוא הדין לשאר קרבנות. כשהוא שלם. שלם בשמחה ואבל אינו שלם. מנודין היו. דכתוב יום לשנה תשאו את (זנותיכם) [עונותיכם]. והקריבו קרבנות. תמידין שבכל יום.[צ] דכתוב לעיל מיניה אל מת אדם לא יבא לטמאה ובכהן משתעי אחרי טהרתו לאחר ימי הזאה שבעת ימים יספרו לו מדאפקיה בלשון ספירה משמע שבעת ימי ספירו ואם יצטרע הוי נמי ימי ספירו גבי טומאת מת וכו' מי[ק] הזאה ואגב אורחיה מפרש לקרא כמשמעו. חטאתו. של כהן גדול שמביא אחרי טהרתו לא מצינו בתורה והכי מפרש (הזאת) [חטאת] זו עשירית האיפה שמביא כהן הדיוט שמחנכין אותו לעבוד תחלה כדכתוב (ויקרא ו) זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו עשירית האיפה סלת ואמרינן[ק] ובניו לרבות עשירית האיפה של כהן הדיוט לחינוך ולאו אקראי דלעיל קאי אלא מצות כהנים דקאמ' לן יחזקאל.

הגהות וציונים

א] בכת"י ובראשונים הנוסח נתתי בכם ובעונותיכם הפכתיה יהפכו מטותיכם עליה: ב] צ"ל אסורין, וכ"ה בכת"י (דק"ס): ג] צ"ל לקולא אזלינן בתרווייהו (ראש משביר), וכ"ה "בתרווייהו" בכת"י: ד] צ"ל ושבעת ימים (ראש משביר): ה] ביום חינוכו כתיב בכהן הדיוט כצ"ל כפי הסוגיא ופי' התוספות (גליון): ו] נדצ"ל אדבעי מנודה מהו (באה"מ): ז] כאן הס"ד, ומה"ד אבל אסור ברחיצה. ספ"ק דתענית מסיק וכו' (מנחת יהודה): ח] תיבת "פי'" מיותר כאן ומקומו להלן (רש"ש): ט] כאן יש להוסיף פי', במקום לעיל (רש"ש): י] נדצ"ל וכי: כ] עיי"ש פלוגתא דר"א ור"י אי מותר בשני: ל] צ"ל ומילי מילי (באה"מ): מ] צ"ל קאמרינן בכל הזבחים (באה"מ): נ] צ"ל איך (רש"ש): ס] "עצמור" ליתא בכת"י: ע] עי' פורת יוסף בילקו"מ: פ] נדצ"ל גבי עברו: צ] נראה דחסר כאן תיבות ד"ה יספרו לו: ק] אולי צ"ל דגבי טו"מ הול"ל ימי הזאה וכו':

תורה אור השלם

א) וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל כָּל מָתְנַיִם שָׂק וְעַל כָּל רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר: [עמוס ח, י] ב) וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבְּלִי נָא וְלִבְשִׁי נָא בִגְדֵי אֵבֶל וְאַל תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל מֵת: [שמואל ב' יד, ב] ג) הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: [יחזקאל כד, יז] ד) וַיְנַחֵם דָּוִד אֵת בַּת שֶׁבַע אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שְׁלֹמֹה וַייָ אֲהֵבוֹ: [שמואל ב' יב, כד] ה) וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת כָּל שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים: [ויקרא יד, ח] ו) לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם: [דברים ה, כז] ז) וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ לוֹ: [יחזקאל מד, כו] ח) וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים: [יחזקאל מד, כז]

מתרצת הגמרא, **סְפוּקֵי מְסַפְּקָא לֵיהּ** - אביי הסתפק בדבר זה, האם מנודה לשמים חמור ממנודה לבני אדם או קל יותר[כח], ולכך **זִיל הָכָא קָמַדְחֵי לֵיהּ, וְזִיל הָכָא קָמַדְחֵי לֵיהּ** - אם תלך לכאן יש לדחותו, ואם תלך לכאן יש לדחותו. כלומר, אין לפשוט אחד מהספיקות, כיון שאם תרצה ללמוד חיובים ממנודה לשמים, יש לדחות שיתכן שהוא חמור, ואם תרצה ללמוד ממנו לפטור, יש לדחות שיתכן שהוא קל[כט].

עוד מבררת הגמרא, **מְצוֹרָע, מַהוּ בְּתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה.** משיבה הגמרא, **תָּא שְׁמַע, דְּתַנְיָא** בברייתא, נאמר בפסוק בדיני המצורע (ויקרא יד ח) '**וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ**', ולמדים מזה **שֶׁיְּהֵא כִּמְנוּדֶּה וְכְאָבֵל וְאָסוּר בְּתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה**, ומנין, שהרי **אֵין 'אָהֳלוֹ' אֶלָּא אִשְׁתּוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר** אחר מתן תורה, שאמר הקדוש ברוך הוא למשה (דברים ה כז) '**לֵךְ אֱמוֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם**', כלומר, לך ואמור לישראל שהותרו בתשמיש המיטה וישובו לנשותיהם[ל], וכך אף מה שכתוב במצורע '**וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ**' הכוונה שיפרוש מאשתו. ומפורש אם כן שהמצורע אסור בתשמיש המטה[לא]. מסיקה הגמרא, **שְׁמַע מִינָּהּ.**

מקשה הגמרא, **וְנִיפְשׁוֹט נַמִּי** מברייתא זו **לִמְנוּדֶּה** שהוא אסור בתשמיש המטה, וכמו שמפורש בברייתא 'שיהא כמנודה וכאבל ואסור בתשמיש המטה', ומדוע הגמרא לעיל נשארה בזה בספק ולא פשטה מכאן.

מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב הוּנָא בְּרֵיהּ** [-בנו] **דְּרַב פִּנְחָס**[לב] **מִשְּׁמֵיהּ דְּרַב יוֹסֵף**, יש לדחות הוכחה זו, שהרי **מִי קָתָנֵי** - וכי נאמר בברייתא 'שיהא כמנודה וכאבל **שֶׁאָסוּר** בתשמיש המטה', כלומר שבדבר זה דומה הוא למנודה ואבל שאסורים בתשמיש המטה, הרי אין הלשון כך אלא 'ואסור', ואם כן כך כוונת הברייתא, **שֶׁיְּהֵא כִּמְנוּדֶּה וּכְאָבֵל בְּמִילֵּי אַחֲרָנְיָיתָא** - בדברים אחרים[לג], ואחרי כן מוסיפה הברייתא **וְאָסוּר** המצורע **נַמִּי** [-גם כן] **בְּתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה**, אך אינו דומה בזה למנודה.

★

הגמרא דנה בענין הבאת קרבנות באבל, מנודה ומצורע:

אומרת הגמרא, **אָבֵל אֵינוֹ מְשַׁלֵּחַ קָרְבְּנוֹתָיו** על ידי שליח להקריבם עבורו בבית המקדש[לד]. **דְּתַנְיָא** - ששנינו בברייתא (זבחים לט:), **רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר**, קרבן **שְׁלָמִים** נקרא כן (ויקרא ג ו), על שם שניתן להקריבו רק **בִּזְמַן שֶׁהוּא** [-הבעלים] **שָׁלֵם** בדעתו, שדעתו מיושבת עליו[לה], **וְלֹא בִּזְמַן שֶׁהוּא אוֹנֵן** שאין דעתו מיושבת עליו, והוא הדין לאבל[לו]. ומקרבן שלמים יש ללמוד לשאר הקרבנות, כפי ששנינו בהמשך הברייתא[לז].

מבררת הגמרא, **מְנוּדֶּה, מַהוּ שֶׁיְּשַׁלַּח קָרְבְּנוֹתָיו** על ידי אחרים[לח]. משיבה הגמרא, **אָמַר רַב יוֹסֵף, תָּא שְׁמַע** ראיה מברייתא, **כָּל אוֹתָן שָׁנִים שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בַּמִּדְבָּר, מְנוּדִּין הָיוּ לַשָּׁמַיִם**[לט]. **וַהֲרֵי** גם באותם שנים **שָׁלְחוּ קָרְבְּנוֹתֵיהֶן**[מ], ומוכח שמנודה יכול לשלח קרבנותיו.

דוחה הגמרא, **אָמַר לֵיהּ אַבַּיֵי** לרב יוסף, **וְדִלְמָא מְנוּדֶּה לַשָּׁמַיִם שָׁאנֵי דְּקִיל** - שמא שונה הדבר במנודה לשמים שהוא קל, ולכך הותר לו לשלוח קרבנותיו, ואין להוכיח ממנו למנודה לבני אדם שאף הוא יכול לשלוח קרבנותיו.

כח. **ראה** בילקוט ביאורים שהמנודה לשמים קל בדברים מסוימים וחמור בדברים אחרים.

כט. **כוונת** אביי בכך שדחה לכאן ולכאן, לומר שכיון שהדבר בספק יש לנו להקל בין לכאן ובין לכאן. המיוחס לרש"י (ד"ה זיל) ורבנו גרשום (ד"ה מספקא).

ל. **לפני** קבלת התורה אמר משה לישראל (שמות יט טו) 'אל תגשו אל אשה', ועל כן אחר שקיבלו את התורה הוצרך הקב"ה להתיר להם זאת.

לא. **הפסוק** 'וישב מחוץ לאהלו' נאמר ב'ימי ספירו' [-ימי ספירתו]. כלומר, מצורע שהוחלט באחד מן הנגעים, ואחר כך נתרפא וראה הכהן שנרפא, מטהרו בציפורים ועץ ארז ואזוב ושני תולעת ותגלחת, ויושב מחוץ לאהלו שבעה ימים, ובשמיני מביא קרבנותיו, ושבעת ימים אלו הם ימי ספירו. אמנם בגמרא לעיל (ז:) נחלקו התנאים באיסור תשמיש המיטה במצורע. רבי יהודה אוסר זאת רק בימי ספירו ולא בימי חלוטו, ורבי יוסי בן רבי יהודה סובר, שאם אסר הכתוב בימי ספירו, שטומאתו קלה לכמה דברים [ראה תלמיד הר"י מפריש (לעיל ז: ד"ה וק"ו)], קל וחומר שאסור בימי חלוטו, שהוא טמא גמור. תוספות (ד"ה וישב). אך ברמב"ם (צרעת פ"י ה"ו) מבואר, שספיקות הגמרא בדיני מצורע הינם במצורע מוחלט ולא בימי ספירו. ולדבריו, צריך לומר שאף כאן הגמרא דנה על מצורע מוחלט, והיא פושטת לאיסור. ואף שהפסוק שהביאה הברייתא עוסק בימי ספירו, פשוט לגמרא מסברא שקל וחומר שיש לאסרו בימי חלוטו, והגמרא סוברת שברייתא זו היא כרבי יוסי בן רבי יהודה. שם עולם (ויקרא יד ח). וביאר עוד, שמחמת כן הגמרא הוכיחה איסור תשמיש המיטה במצורע מברייתא זו, ולא מהמשנה בנגעים (פי"ד מ"ג) שנאמר בה שבימי ספירו 'מנודה מביתו שבעת ימים ואסור בתשמיש המיטה', לפי שסתם משנה היא כרבי, ולשיטתו השנויה לעיל (ז:) אין להוכיח מימי ספירו לימי חלוטו, והגמרא רוצה להוכיח מה דינו בימי חלוטו.

לב. **בדקדוקי** סופרים (אות ס) גרס 'רב אחא בר פינחס' [כגירסת הגמרא לעיל (ע"א)].

לג. **היינו** לענין שצריך להיות מחוץ לביתו ממש, שאין מקרא יוצא מידי פשוטו שעליו לצאת מחוץ לאהלו. ודימתה הברייתא איסור זה למנודה ואבל, לומר שהאיסור הוא דווקא כשנכנס לביתו בקביעות ובדרך מריעות [-שמחת חברים], שכשם שהמצורע מנודה ומורחק משאר העולם במריעות וישיבה בקביעות, כך הוא מנודה ומורחק מביתו רק באופן זה. וכשם שאבל יושב בביתו בפני עצמו בלא מריעות, כך מצורע לא יבא לביתו בדרך מריעות [ומלבד איסור זה, למדים מפסוק זה שהמצורע אסור בתשמיש המטה אפילו מחוץ לביתו, מהדרשה ש'אהלו' זו אשתו]. העמק שאלה (שאילתא ל אות ד). ועיין שם ובספר שם עולם (ויקרא יד ח), שדנו באיסור הכניסה לביתו.

לד. **הגמרא** נקטה 'משלח' ולא נקטה 'מביא', משום שאינו רשאי לצאת מביתו כל שבעת ימי אבלות. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ליכנס). ותוספות הרא"ש (ד"ה אבל) תירץ, ששנינו במסכת שמחות (פ"ו הי"א) שביום ראשון ושני לאבלות אין האבל נכנס כלל להר הבית. והטעם, משום שיש לחשוש שמא מתוך צערו יכנס למקום שאינו ראוי לו [וכל זה אם לא נטמא למתו, אך אם נטמא למתו בלאו הכי אינו יכול להכנס לעזרה עד שיטהר]. וראה בהערה להלן על איזה ימים מימי האבלות דנה הגמרא.

לה. **המיוחס** לרש"י (ד"ה לפיכך). ורש"י כת"י (ד"ה כשהוא) פירש 'שלם' בשמחה, ואבל אינו שלם בשמחה. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה שהוא) פירש, 'שלם' בלא חיסרון יצא אונן שהוא חסר מקרוביו. ועוד כתב (ד"ה שלמים), שרבי שמעון דרש כן ממה שקרבן זה קרוי 'שלמים' לשון רבים.

לו. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ולא). וכן כתב הרמב"ם (ביאת מקדש פ"ב הי"א), שאבל אינו משלח קרבנותיו כל שבעת ימי אבלות. וביאר בשערים המצוינים בהלכה (ד"ה שלמים), שהרי טעם האיסור לשלח קרבנותיו הוא מחמת שאין דעתו מיושבת עליו, ואף אבל אין דעתו מיושבת עליו. ונקט רבי שמעון 'אונן' משום שזהו תחילת האבלות, אך הוא הדין אבל. ולשון התוספתא (קרבנות פ"א ה"א, הובא בכסף משנה שם) 'אין אונן רשאי להביא זבחים כל שבעה'. אמנם כתב בערוך השולחן העתיד (ביאת מקדש סי' לה סכ"ד), שאיסור זה הינו מדרבנן, שהרי מן התורה אין אבלות כל שבעה [ראה בהערה לעיל (סוף יד:) שנחלקו בזה הראשונים]. וראה בקרן אורה (לעיל טו. ד"ה והנה, וד"ה והכסף) ובמנחת חינוך (מצוה רסד אות ל) שדנו בענין זה.
אך בתוספות רי"ד (ד"ה אבל) כתב, שאכן אין מדובר על כל שבעת ימי אבלותו אלא דווקא כשהוא אונן, דהיינו יום המיתה, או ביום הקבורה שהוא אונן מדרבנן, אבל בשאר ימי אבלו משלח קרבנותיו ואפילו איסור דרבנן אין עליו.

לז. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ולא). אמנם כתב המאירי (ד"ה אבל שנתחייב), שקרבנות ששעתם עוברת, כגון פסח ושלמי חגיגה, משלחם על ידי אחרים. וראה דעה נוספת בריטב"א (ד"ה אבל אינו) בשם רבותיו, ובטל תורה (ד"ה אבל) דן בדבריהם.

לח. **נקטה** הגמרא 'שישלח' ולא 'שיביא', משום שהמנודה אינו יכול לבא עם העם לעזרה להקריב קרבנותיו, מפני שאסורים לעמוד בארבע אמותיו. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מנודה). וביאר את צדדי הספק, שבחגיגה (ד:) פטרו טמא מהחיוב לבא לבית המקדש ברגל ולהקריב עולת ראיה, משום שנאמר (דברים יב ה) 'ובאת שמה והבאת שמה', כל שישנו בביאה ישנו בהבאה וטמא שאינו ראוי לבא פטור מהבאה. ולפי זה יש להסתפק, האם מנודה נחשב ראוי לביאה כיון שראוי לבא יחידי, או שמא נחשב אינו ראוי לביאה כיון שאינו ראוי לבא עם אחרים שהרי עליהם להתרחק ממנו ד' אמות, וכפי שמצינו (חגיגה ד.) שבורסקי ומצרף נחושת שריחם רע פטורים מעולת ראיה, לפי שאינם יכולים לעלות יחד עם שאר ישראל מפני ריחם.
אך הקרן אורה (זבחים לט: ד"ה וסבר) ור"מ מאימראן (ד"ה מנודה) ביארו, שאף במנודה הנידון הוא מחמת שאינו 'שלם', וכפי שאבל אינו משלח קרבנותיו מטעם זה.

לט. **ראה** לעיל בהערה.

מ. **כתבו** התוספות (ד"ה ושמשו), ששמא יש להוכיח מן הפסוקים שבני ישראל במדבר שלחו קרבנותיהם. וביאר בטורי אבן (חגיגה ו: ד"ה שנטו), שהוכחת רב יוסף היא על פי דעת רבי ישמעאל (חולין טז:), שהיה אסור לבני ישראל לאכול בשר בלי להקריבו לשלמים, ונמצא שהיו משלחים קרבנות לצורך אכילתם [ולדעתו זוהי כוונת הכתוב (ויקרא יז ד-ה) 'איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז וגו', ואל פתח אהל מועד לא הביאו וגו' ונכרת האיש ההוא מקרב עמו'. וזוהי פשטות הכתובים, וכן דעת חז"ל במדרשים וברוב המקומות. רמב"ן (שם)]. אך לדעת רבי עקיבא שהותר להם בשר בלי להקריבו, אכן אין להוכיח שהקריבו ישראל קרבנות במדבר, ואכן לדעת רבי עקיבא רק שבט לוי שלא היו נזופים הקריבו קרבנות, כפי שמשמע בחגיגה (ו:). וכן מבואר בפירוש ר"ש בן היתום (ד"ה תא), שהוכחת רב יוסף היא כדעת רבי ישמעאל. והטעם שרב יוסף פשט מרבי ישמעאל לקולא ולא פשט מרבי עקיבא לחומרא שמנודה אסור בשילוח קרבנותיו, ביאר בעונג יום טוב (שו"ת סי' נג), שהרי הגמרא לעיל כבר דחתה לרב יוסף שיתכן שמנודה לשמים חמור יותר, ולכך אין להוכיח לחומרא מבני ישראל במדבר. וראה עוד בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מנודין), ביד דוד (ד"ה כל

דמות דיוקני נתתי בהן ובעונותיהם הפכתיה כפו מטותיהן[ה] עליה מנודה [א]ומצורע מה הן בכפיית המטה תיקו. [ב]אבל אסור בעשיית מלאכה דכתיב [א]והפכתי חגיכם לאבל מה חג אסור במלאכה אף אבל אסור במלאכה[א] מנודה מהו בעשיית מלאכה אמר רב יוסף ת"ש [ב][ג]כשאמרו אסור בעשיית מלאכה לא אמרו אלא ביום אבל בלילה מותר וכן אתה מוצא במנודה ובאבל מאי לאו אכולהו לא אשארא ת"ש מנודה שונה ושונין לו נשכר ונשכרין לו שמע מינה מצורע מהו בעשיית מלאכה תיקו. [ד]אבל אסור ברחיצה דכתיב [ב]ואל תסוכי שמן ורחיצה בכלל סיכה מנודה מהו ברחיצה אמר רב יוסף ת"ש [ג]כשאמרו אסור ברחיצה [ה]לא אמרו אלא כל גופו אבל פניו ידיו ורגליו מותר וכן אתה מוצא במנודה ובאבל מאי לאו אכולהו לא אשארא [ו]מצורע מהו ברחיצה תיקו. [ד][ז]אבל אסור בנעילת הסנדל מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל [ג]ונעלך תשים ברגליך מכלל דכולי עלמא אסור[ב] [ח]מנודה מהו בנעילת הסנדל אמר רב יוסף תא שמע [ה]כשאמרו אסור בנעילת הסנדל [ט]לא אמרו אלא בעיר אבל בדרך מותר [ס]הא כיצד יצא לדרך נועל נכנס לעיר חולץ וכן אתה מוצא במנודה ובאבל מאי לאו אכולהו לא אשארא [י]מצורע מהו בנעילת הסנדל תיקו. [ו][כ]אבל אסור בתשמיש המטה דכתיב [ד]וינחם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה מכלל דמעיקרא אסור מנודה מהו בתשמיש המטה אמר רב יוסף ת"ש כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר מנודין היו[ו] ושימשו מטותיהן א"ל אביי ודלמא מנודה לשמים שאני דקיל קיל והא אמרת[ח] חמיר ספוקי מספקא ליה זיל הכא קמדחי ליה וזיל הכא קמדחי ליה [ל]מצורע מהו בתשמיש המטה ת"ש דתניא [ה]וישב מחוץ לאהלו שיהא כמנודה [א]וכאבל [ט]ואסור בתשמיש המטה ואין אהלו אלא אשתו שנא' [ו]לך אמור להם שובו לכם לאהליכם שמע מינה וניפשוט נמי למנודה אמר רב הונא בריה דרב פנחס משמיה דרב יוסף מי קתני שאסור שיהא כמנודה וכאבל במילי אחרנייתא ואסור נמי בתשמיש המטה. [מ]אבל אינו משלח קרבנותיו דתניא [י]ר"ש אומר שלמים בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא אונן [נ]מנודה מהו שישלח קרבנותיו אמר רב יוסף ת"ש כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר מנודין היו ושלחו קרבנותיהן א"ל אביי ודלמא מנודה לשמים שאני דקיל קיל והאמרת חמיר ספוקי מספקא ליה ומדחי ליה מצורע מהו שישלח קרבנותיו [ס]ת"ש דתניא [ז]ואחרי טהרתו אחר פרישתו מן המת שבעת ימים יספרו לו אלו ז' ימי ספירו [ח]וביום באו אל הקודש אל החצר הפנימית לשרת בקודש יקריב חטאתו

זו

דמות דיוקני. בצלם אלהים עשה את האדם (בראשית ט): [**כשאמרו.** חכמים גבי עברו אלו ולא נענו (תענית דף יג.) אסור במלאכה וכו' וכן אתה מוצא במנודה]: **מאי לאו אכולהו.** קאמר דמנודה אסור: **לא אשארא.** דקתני (א), אעטיפת הראש, דאמרי' התם (דף יד:) בתענית צבור מתעטפין ויושבין כמנודין: **ורחיצה בכלל סיכה.** דכתיב ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו[ט] (תהלים קט): **כשאמרו אסור ברחיצה.** בתענית צבור: **אכולהו.** ארחיצה נמי דמנודה אסור: **לא אשארא.** קאמר דמנודה אית ליה דין דהני דתעניות צבור: **כשאמרו אסור בנעילת הסנדל.** בתענית צבור: **ויבא אליה.** לאחר אבילות: **מנודין היו.** למקום: **ספיקא הוא.** אי קיל אי חמיר: **זיל הכא ומדחי.** דלקולא[י] אזלי בהדייהו[ג]: **לפיכך נקראים שלמים בזמן שהוא שלם.** בדעתו, שדעתו מיושבת עליו: **יספרו לו.** לעיל מיניה כתיב ואל מת אדם לא יבא לטמאה ובכהן משתעי, ואחרי טהרתו דהיינו מפרישתו מן המת, משיפרוש מן המת מונין שבעת ימי הזאתו, שבעת[ד] ימים אחרים יספרו לו, מדאפקיה רחמנא בלשון ספירה ולא נקט הזאה שמעינן שבעת ימי ספירו אם נצטרע: **וביום באו ביום טהרתו.**[ה] כתיב בכהן גדול:

זו

ורחיצה בכלל סיכה. תימה אלדעי[ו] מהו ברחיצה אמאי לא בעי מהו בסיכה: **לא** אשארא. דמיירי התם בסוף פ"ק דתענית (דף יג.) בנעילת הסנדל ועשיית מלאכה ואעשיית מלאכה לא קאי דהא מנודה שרי במלאכה אלא אנעילת סנדל[י] סוף פ"ק דתענית (שם) מסיק הלכתא אבל אסור בין בחמין בין בצונן אבל לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר ולסוך אפילו כל שהוא אסור ובתוס' הרב פי'[ס] קשיא ליה מאי שנא בט' באב ויוה"כ אסור לרחוץ אפילו אצבעות כדמשמע בפרק בתרא דיומא (דף עח.) ומביאין לו מטפחת כו' והא תרוייהו מסיכה נפקי אבילות מואל תסוכי שמן יום הכפורים מוסוך לא סכתי (דניאל י)[מ] ובשם רשב"ם[ט] דלפי המסקנא דמסיק בפ"ק דתענית דאבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן הוא הדין ט' באב ויוה"כ ותימה אמאי לא מייתי בסוגיין דתענית ההיא דמטפחת כו' ובשם רבינו תם שמעתי שהיה אוסר לרחוץ כלל בט' באב ויוה"כ חוץ מידיו שחרית דחשיב להו כמו מלוכלכות בטיט וצואה[י] הואיל ואינו יכול ליגע בפיו ועיניו[ס] משום בת מלך: **לא** אשארא. פי' לא קאי אנעילת סנדל אלא ארחיצה וזיל הכא קמדחי ליה[ס] וזיל הכא קמדחי ליה דאעשיית מלאכה לא קאי כדפרישית לעיל וא"ת ואמאי לא פשיט מר"א דסוף פרק הזהב (ב"מ דף נט:[ק]) קרע את בגדיו וחלץ מנעליו וי"ל דשמא היה מחמיר על עצמו אי נמי מספקא ליה כי היכי דמספקא לן: **ושמשו** מטותיהן. בכל הני דלעיל לא מייתי מבני המדבר דלא ידעי היאך היו נוהגין אלא הא פשיטא לן שהיו משמשים מטותיהן שהרי הם היו פרים ורבים וכן גבי שלחו קרבנות דבסמוך שמא יש להוכיח הכי מן הפסוקים: **וישב** מחוץ לאהלו. פי' בימי ספרו ובימי חלוטו פליגי בה לעיל (דף ז:) כי[ן] האי גוונא אמרינן[ח] אבל אסור להניח תפילין ולא בכל ימי אבלו קאמרינן אלא יום ראשון בלבד ושני[ק] כדלקמן (דף כא.): **ואחרי** טהרתו. פי' בקונטרס דבטומאת מת איירי ז' ימים ימי הזאתו יספרו לו איירי בימי ספירו וכמו מילתא אחריתי קמ"ל וביום באו לעבודה יביא כהן הדיוט עשירית האיפה ומתלתו כמו מינוי וקדושתו לעבודה מילי[ל] מילי קאמר וקשה אמאי לא מפרש ליה בכהן גדול ויש לומר משום דבכהן הדיוט איירי דכתיב כי אם לאב ולאם ואילו כ"ג לא יטמא לאביו ולאמו ולא ניחא ליה למימר כדאמרינן בקדושין (דף עח:) רישא בכהן גדול וסיפא בכהן הדיוט ועוד דלא הוה קמ"ל מידי אבל כהן הדיוט ביום חינוכו אינו כתיב בקרא בפירוש מיהו קשה לן כיון דמילי מילי כתיב אמאי ר"ש אומר בבאו מקריב בזמן שראוי לביאה (ב) וקשה דבפרק תמיד נשחט (פסחים דף סב. ושם) דקאמרינן כל[מ] הזבחים ערל וטמא משלחין קרבנותיהן ועוד דהכא נמי לא משמע דאיירי אלא במצורע דהאה דבעי מצורע מהו שישלח קרבנותיו מייתי ליה ונראה לי דר"ש לאפוקי מצורע אתי דרבי יהודה דריש ביום באו ביום שמתחנך לעבודה ור"ש מוקי לביום באו דקאי אדלעיל דאיירי במצורע ולא איירי מידי בעשירית האיפה אלא בא לומר דבמצורע דאיירי בקרא כשיטהר ויכנס לעזרה דהיינו לאחר ימי ספרו אז יקריב חטאתו או שאר קרבנותיו ובתוספות פי' דערל וטמא משלחין קרבנותיהן (ג) בטומאת שרץ ולא בטומאה מגופו והקשה על זה מהא דאמרינן במגילה פ"ק (דף ח.) מזובו ולא מנגעו משמע דאם יטהר מזובו יביא קרבן אע"פ שהוא מצורע וכמו כן קשה למאי דפרישית ותירץ דלא איירי התם לענין קרבן אלא שיהא טהור מדין משכב ומושב דחמירא הוה טפי מבמצורע ול"ע בפרק כל הזבחים שנתערבו (זבחים עד: ושם) ובפרק כל הגט (גיטין דף כח: ושם) [ע] מפורש קצת דיני סמיכה שצריך בעלים ואם כן אין[י] טמא מביא קרבנותיו [ועי' תוס' יבמות קד: ד"ה דאמר]:

מתרין

עין משפט
נר מצוה

לז א מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו סמג עשין רלה:
לח ב מיי' פ"ה מהל' אבל הל' א ז טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א:
לט ג מיי' פ"ג מהלכות תענית הל' ד טוש"ע א"ח סי' תקעה סעיף ג:
מ ד מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א ג סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א:
מא ה מיי' פ"ג מהלכות תענית הל' ד טוש"ע א"ח סי' תקעה סעיף ג:
מב ו מיי' פ"י מהל' טומאת צרעת הל' ו:
מג ז מיי' פ"ה מהל' אבל הל' א ו טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א:
מד ח טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ב:
מה ט מיי' פ"ג מהל' תענית הלכה ד טוש"ע א"ח סי' תקעה סעיף ג:
מו י מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו:
מז כ מיי' פ"ה מהלכות אבל הלכה א ה סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף א:
מח ל מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הל' ו:
מט מ נ ס מיי' פ"ב מהלכות ביאת מקדש הלכה יא סמג לאוין שג:

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עיין תוס' לעיל יד: ד"ה עשה, ב) תענית יג., ג) שם [פסחים נד:], ד) [לקמן דף כ:], ה) תוספתא דתענית פ"א, ו) [לקמן כא.], ז) עיין יבמות עב. וברש"י שם ד"ה משום, ח) לעיל ע"א, ט) [לעיל ז:], י) [זבחים לט:], כ) עיין רש"ש וביומא עו: ועי' לח"מ פ"ה מהל' אבל ה"ג, ל) [עי' ברא"ש ס"ם ד], מ) יומא עו:, נ) יומא עז:, ס) [וע"ש תוספות ד"ה וקרע וכת"י נדה ז: ד"ה הקשה ה"ר ראבי"ה], ע) [ובחגיגה טז:], פ) איוב לח לב, צ) ז:, ק) מנחות נא ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה לא אשארא דקתני התם אעטיפת הראש:
(ב) תוס' ד"ה ואחרי כו' בזמן שראוי לביאה דבפ' תמיד נשחט כו' כצ"ל ותיבת וקשה נמחק:
(ג) בא"ד ובתוס' פי' כו' משלחין קרבנותיהן איירי בטומאת שרץ:

הגהות הגר"א

[א] גמ' כמנודה מביתו וכאבל כו' כצ"ל:

גליון הש"ס

גמ' הא כיצד יצא לדרך. עי' לקמן דף כז ע"א תוס' ד"ה אם יכול: תוס' ד"ה לא אשארא דמיירי כו' משום בת מלך. ע' שבת דף קט ע"א: ד"ה לא אשארא פי' לא קאי כו' וזיל הכא קמדחי. וכן כתבו כל הפוסקים ותמיה לי לפי ההלכה בתענית דף יג ע"א דבתענית צבור מותר ברחיצת כל גופו בצונן אם כן על כרחך הך ברייתא מיירי ברחיצת חמין וממילא וכן אתה מוצא במנודה ובאבל לא קאי על רחיצה דהא באבל אפילו אצבע אסור בחמין וכמבואר שם להדיא דקאי אשארא וא"כ מוכח דקאי אנעילת סנדל ונפשט למנודה אסור בנעילת סנדל ולע"ג[ע]:

רש"י כת"י

בעונותיהם הפכתיה. שמחמת שבאדם מת פניו הפוכות ומשתנות בר קפרא תני לה לבריתא כענין שכך אומרת שכינה לבני אדם. **אל תסובי שמן.** יואב כך אמר לתקועית. **רחיצה בכלל סיכה.** דכתוב (תהלים קט) ותבוא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו בפרק בתרא דיומא (עו:). **כשאמרו אסור ברחיצה.**[פ] עברו אלו ולא נענו. **וכן אתה מוצא במנודה ובאבל** **מאי לאו אכולהו.** קאי מנודה נמי לאסור ברחיצה. **לא אשארא.** דקתני אעטיפת הראש דאמרינן (לעיל) (תענית יד:) מתעטפין ויושבין. עטיפה מכסה שפמו וזקנו וחטמו במצנפתו או בטליתו. **מנודין היו.** דכתוב (במדבר יד) יום לשנה תשאו את עונותיכם. **ושמשו מטותיהן.** לאו בריתא הוא. **ספוקי מספקא ליה.** לאביי אי חמיר אי קיל. **מצורע מהו בתשמיש המטה.** בימי (חלוטו) [ספורו]. **ואסור בתשמיש המטה.** ולעיל[צ] אמרינן שבעת ימים ימי ספירו ולא ימי חלוטו דבימי חלוטו מותר. ואונן נמי אינו משלח שלמים והוא הדין לשאר קרבנות. **בשהוא שלם.** שלם בשמחה נאכל ואבל אינו שלם. **מנודין היו.** דכתוב יום לשנה תשאו את (זנותיכם) [עונותיכם]. **והקריבו קרבנות.** תמידין שבכל יום.[צ] דכתוב לעיל מיניה אל מת אדם לא יבא לטמאה ובכהן משתעי אחרי טהרתו לאחר ימי הזאה שבעת ימים יספרו לו מדאפקיה בלשון ספירה משמע שבעת ימי ספירו ואם יצטרע הוי נמי ימי ספירו גבי טומאת מת וכו' מי[ק] הזאה ואגב אורחיה מפרש לקרא כמשמעו. **חטאתו.** של כהן גדול שמביא אחרי טהרתו לא מלינו בתורה והכי מפרש (הזאת) [חטאת] זו עשירית האיפה שמביא כהן הדיוט שמחנכין אותו לעבוד תחלה כדכתוב (ויקרא ו) זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו עשירית האיפה סלת ואמרינן[ק] ובניו לרבות עשירית האיפה של כהן הדיוט לחינוך ולאו אקראי דלעיל קאי אלא מלות כהנים דקאמ' לן יחזקאל.

משנת ראשונים

ובעוונותיהם הפכתיה. שפני המת משתנים לאחר מיתה. וכן יש מקומות רגילים להפוך המת על פניו שעה קטנה אחר המיתה מיד כדי שתיפול ממנו טיפת דם הממיתו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מנודה ומצורע מה הן בכפיית המטה. פי' ואע"ג דלא שייך בהו טעמא דכפיית המטה דאבל מ"מ כיון שעונותיהם גרמו להם ראוי הוא להפוך מטתן כי נתרחקו מבני אדם ונהפך להם סדר בני אדם. **[ריטב"א]**

שלמים, בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא אונן. פי' הקונטרס שהוא שלם בשמחה. וקשה למורי הר"ר יחיאל ז"ל דגבי מצורע נמי דמיבעיא לן בסמוך אם משלח קרבנותיו, אמאי לא פשיט ליה נמי מהאי קרא, דהא מצורע נמי אינו שלם בשמחה, דכתיב ביה בדד ישב מחוץ למחנה מושבו וגו'. ונראה לי לפרש שלם שאינו [חסר], לאפוקי אונן שחסר מקרוביו. אבל מצורע חליו אינו משום חסרון, כיון דיכול להתרפאות. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מנודה מהו שישלח קרבנותיו. ומיבעיא ליה אם הוא יכול לשלח קרבנותיו לעזרה, דדרשינן בפ"ק דחגיגה (ד:) בגמ' דחגר וסומא טמא פטור מן הראיה, שנאמר ובאת שמה והבאת שמה, כל שישנו בביאה ישנו בהבאה, וכל שאינו בביאה אינו בהבאה, ומנודה ראוי לביאה קרינא ביה, שהוא ראוי לבוא יחידי, ולא דמי למצורע דלקמן דההוא אינו ראוי לביאה כלל, או דילמא מנודה נמי קרינא אינו ראוי לביאה, כיון שאינו ראוי לבוא עם האחרים, כדאמר נמי בפ"ק דחגיגה (ד.) דמקמץ ומצרף נחשת ובורסקי פטורין מעולת ראיה משום דכתיב כל זכורך, מי שיכול לבא עם כל זכורך, יצאו אלו שאינן ראוין לבא עם כל זכורך מפני שהם מסריחין בשביל אומנותן. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ואחרי טהרתו אחר פרישתו מן המת.** ונ"ל דטעות יש בספרים אחר פרישתו מן המת, אלא אחר פרישתו מן הצרעת בעינן למיגרס. ואע"ג דלעיל מניה נקיט טומאת מת, היא קרא מילתא באפי' נפשי' הוא, ואינך יכול לפרש המקראות של יחזקאל מיושבים על פשטם, ובדוחק גדול יישבו אותם חכמים. ומה ששאל על המצורע, לא מפני שהוא טמא, שדבר ידוע הוא שהטמא אינו נכנס למחנה שכינה, ואינו שואל אלא לשלח ושלא יכנס, ומפני שהוא דומה לאבל יש לומר שדינו כמו האונן שאסור לשלח קרבנותיו מפני שאינו בשלום, וכגון שהיה קרבן דלא בעי סמיכה, כגון בכור ומעשר ועופות או אשה דלאו בר סמיכה היא. **[תוס' רי"ד]**

תורה אור השלם

א) וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל כָּל מָתְנַיִם שָׂק וְעַל כָּל רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר: [עמוס ח, י] ב) וַיִּשְׁלַח יוֹאָב תְּקוֹעָה וַיִּקַּח מִשָּׁם אִשָּׁה חֲכָמָה וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ הִתְאַבְּלִי נָא וְלִבְשִׁי נָא בִגְדֵי אֵבֶל וְאַל תָּסוּכִי שֶׁמֶן וְהָיִית כְּאִשָּׁה זֶה יָמִים רַבִּים מִתְאַבֶּלֶת עַל מֵת: [שמואל ב' יד, ב] ג) הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: [יחזקאל כד, יז] ד) וַיְנַחֵם דָּוִד אֵת בַּת שֶׁבַע אִשְׁתּוֹ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שְׁלֹמֹה וַיְיָ אֲהֵבוֹ: [שמואל ב' יב, כד] ה) וְכִבֶּס הַמִּטַּהֵר אֶת בְּגָדָיו וְגִלַּח אֶת כָּל שְׂעָרוֹ וְרָחַץ בַּמַּיִם וְטָהֵר וְאַחַר יָבוֹא אֶל הַמַּחֲנֶה וְיָשַׁב מִחוּץ לְאָהֳלוֹ שִׁבְעַת יָמִים: [ויקרא יד, ח] ו) לֵךְ אֱמֹר לָהֶם שׁוּבוּ לָכֶם לְאָהֳלֵיכֶם: [דברים ה, כז] ז) וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ לוֹ: [יחזקאל מד, כו] ח) וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים: [יחזקאל מד, כז]

הגהות וציונים

א] בכת"י ובראשונים הנוסח נתתי **בכם ובעונותיכם** הפכתיה **יהפכו מטותיכם** עליה: ב] צ"ל **אסורין**, וכ"ה בכת"י (דק"ס): ג] צ"ל **לקולא אזלינן בתרוייהו** (ראש משביר), וכ"ה "בתרוייהו" בכת"י: ד] צ"ל **ושבעת** ימים (ראש משביר): ה] ביום חינוכו כתיב **בכהן הדיוט** כצ"ל כפי הסוגיא ופי' התוספות (גליון): ו] נדצ"ל אדבעי **מנודה** מהו (באה"מ): ז] כאן הס"ד, ומה"ד **אבל אסור ברחיצה.** ספ"ק דתענית מסיק וכו' (מנחת יהודה): ח] תיבת "פי'" מיותר כאן ומקומו להלן (רש"ש): ט] כאן יש להוסיף **פי'**, במקום לעיל (רש"ש): י] נדצ"ל **וכי**: כ] עיי"ש פלוגתא דר"א ור"י אי מותר בשני: ל] צ"ל **ומילי** מילי (באה"מ): מ] צ"ל **קאמרינן בכל** הזבחים (באה"מ): נ] צ"ל **איך** (רש"ש): ס] "עצמו" ליתא בכת"י: ע] עי' פורת יוסף בילקו"מ: פ] נדצ"ל **גבי** עברו: צ] נראה דחסר כאן תיבות ד"ה **יספרו לו**: ק] אולי צ"ל **דגבי** טו"מ הו"ל **ימי** הזאה וכו':

18/06/2018אהח

תמהה הגמרא, וכי מנודה לשמים **קִיל** [-קל], **וְהָאָמְרַת** - והרי אמרת לעיל שהמנודה לשמים **חֲמִיר** יותר. מתרצת הגמרא, **סְפוּקֵי מְסַפְּקָא לֵיהּ** לאביי אם המנודה לשמים חמור מהמנודה לבני אדם או קל ממנו, וְעל כן **מַדְחֵי לֵיהּ** לראיה זו, שאפשר לומר שמא הוא קל יותר.

עוד מבררת הגמרא, **מְצוֹרָע, מַהוּ שֶׁיְּשַׁלַּח קָרְבְּנוֹתָיו**[מא]. משיבה הגמרא, **תָּא שְׁמַע** ראיה, **דְּתַנְיָא** בברייתא, יחזקאל הנביא אמר על הכהן שנטמא במת (יחזקאל מד כו), **'וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ לוֹ'** ואזי הוא נטהר ונכנס למקדש[מב], ודורשת הברייתא, הלשון **'וְאַחֲרֵי טָהֳרָתוֹ'** אין הכוונה לאחר שהוא טהור ממש, שאחר שהזו עליו מי חטאת וטבל ביום השביעי ונטהר יספרו לו שבעת ימים נוספים, שהרי לא מצינו בשום מקום שבעת ימים אלו[מג], אלא כוונת הפסוק **שאַחַר פְּרִישָׁתוֹ מִן הַמֵּת** - מנגיעה במת, יספרו לו שבעת ימים[מד], ובהם יזו עליו מי חטאת ביום השלישי והשביעי ויטבול בשביעי, ואחר כך יטהר[מה]. מוסיפה הברייתא ודורשת, מה שנאמר בסוף הפסוק **'שִׁבְעַת יָמִים יִסְפְּרוּ לוֹ'**, אמנם פשוטו של מקרא הוא שאחר פרישתו מן המת יספור שבע ימים לטהרתו, אך כיון שנקט הכתוב לשון 'ספירה' שאינו מצוי בטהרת מת ולא נקט בלשון 'הזאה'[מו], יש לדרוש **שאֵלּוּ שִׁבְעַת יְמֵי סְפִירוֹ** [-ספירתו] של מצורע. כלומר, מצורע שהוחלט באחד מן הנגעים ונתרפא, סופר שבעת ימים ובשמיני מביא קרבנותיו (ויקרא יד ח-לב), ואלו 'ימי ספירו', ובא הפסוק ללמד שעד אחר שבעת ימים אלו אינו נטהר להכנס למקדש[מז]. ממשיכה הברייתא ודורשת, נאמר בפסוק שאחריו (שם מד כז) **'וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל הַקּוֹדֶשׁ אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִית**[מח] **לְשָׁרֵת בַּקּוֹדֶשׁ, יַקְרִיב חַטָּאתוֹ'**,

---

וברש"ש (ד"ה אר"י) בענין זה.

מסוגייתנו יש להוכיח שנידוי הוא מן התורה, שאם הוא רק מדרבנן, הלא במדבר עדיין לא תיקנו חכמים דיני נידוי, וכיצד אפשר להוכיח מבני ישראל במדבר. ריטב"א (לעיל יד: ד"ה מנודה). ואמנם הביא, שלדעת התוספות נידוי הוא מדרבנן. וראה בתשב"ץ (שו"ת ח"ב סי' עב), שאף לסוברים שנידוי הוא מדרבנן, ודאי עיקר הנידוי הוא מן התורה, ועניינו שיהיה מרוחק מבני אדם, אלא שדיני המנודה שיהא אסור לספר ולכבס וכדומה הם מדרבנן [וראה בהערה לעיל בשם השיטה לתלמיד הר"י מפריש, שהנידון האם מנודה משלח קרבנות הוא מצד ההרחקה. וכן ראה בהערה לעיל בשם הריטב"א והמאירי, בגדר איסור תשמיש המיטה במנודה].

מא. נידון הגמרא הוא מחמת שיתכן שמצורע אינו 'שלם', ולכך יש לאסור עליו לשלח קרבנותיו כאבל. ע"פ תוספות רי"ד (מהדו"ב ד"ה מצורע) [אמנם ראה בהערה להלן (טז. על דברי רבי שמעון), שיתכן שהנידון הוא מחמת טומאתו]. עוד כתב תוספות רי"ד (שם), שנקטה הגמרא 'שישלח' ולא 'שיביא', משום שישנה טומאה על המצורע, ואינו רשאי להכנס למקדש ולהביא בעצמו את הקרבן.

מב. **כפי** שנאמר מיד אחריו (שם מד כז) 'וביום בואו אל הקודש וגו' יקריב חטאתו'. כלומר, אחר שספרו לו שבעת ימים ונטהר, יבא לבית המקדש להקריב חטאתו. ע"פ רד"ק (שם). וראה בהמשך הברייתא.

מג. **ריטב"א** (ד"ה ואחרי). אמנם ראה מה שביאר בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לשון) בשם רבו.

מד. 'טהרתו' שבכתוב הוא מלשון סיום, כלומר שסיים והפסיק מלנגוע במת, וכלשון 'טהר יומא' הנזכר בברכות (ב:). ריטב"א (ד"ה ואחרי).

מה. **אף** שדין זה כבר אמור בתורה (במדבר יט יב), השמיע יחזקאל הנביא שמנין ימי ההזאה מתחיל רק כשפרש מהמת. שלא תאמר שטמא מת הוא כנדה, וכשם שמדין תורה נדה מונה שבעה ימים מתחילת ראייתה אף כשהיא רואה דם באותם ימים, ומפסיקה בטהרה ביום השביעי וטובלת לערב, כך טמא מת יכול למנות את שבעת ימי ההזאה אף בעודו נוגע במת. על כן השמיענו יחזקאל שכל זמן שלא פרש מהמת אינו מונה את ימי ההזאה. ריטב"א (ד"ה ואחרי). ותוספות הרא"ש (ד"ה אחרי) כתב בשם הראב"ד, שהחידוש הוא שאף אותו היום שנגע במת עולה למנין השבעה ימים, מפני שלא כתוב 'אחר יום טהרתו', אלא מיד אחר שפרש מהמת מתחיל לספור.

מו. **המיוחס** לרש"י (ד"ה יספרו). שהיה צריך לכתוב 'ואחרי טהרתו שבעת ימי הזאתו יספרו לו'. על פי תוספות (ד"ה ואחרי). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אחרי) כתב, שהיה צריך לומר 'אחרי טהרתו שבעת ימים יטמא לו'.

מז. **לא** הוצרך יחזקאל להשמיענו את שבעת ימי ספירו, שהרי הם מפורשים בתורה (ויקרא יד ח-ט), אלא נרמזו כאן ימי ספירו רק לצורך הדרשה בסמוך שאינו יכול לשלח קרבנותיו. ריטב"א (ד"ה יספרו). אך בתוספות הרא"ש (ד"ה שבעת) כתב, שהחידוש הוא שאף אותו יום שהתרפא בו מצרעתו עולה למנין שבעת ימי ספירו, כשם שבטמא מת עולה יום נגיעתו לשבעת ימי הזאה.

העירו האחרונים, שאף לענין מצורע לא נזכר בתורה לשון ספירה [וראה לשון המאירי (ד"ה אבל שנתחייב) 'אין לשון ספירה מורגל אלא בטהרת מצורע'].

מח. **היינו** ההיכל. ריטב"א (ד"ה וביום). אך בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה וביום) כתב שאי אפשר לומר כן, שהרי לא מצאנו שההיכל קרוי חצר. אלא הכוונה לעזרת כהנים [כלומר, בעזרה שהיה בה המזבח, היו ישראל רשאים להכנס אחת עשרה אמות המזרחיות לכל רוחב העזרה, ומשם ואילך היו אחת עשרה אמות שרק הכהנים רשאים להכנס אליהם, וזוהי עזרת כהנים].

'חַטָּאתוֹ' האמורה בכתוב **זוֹ עֲשִׂירִית הָאֵיפָה** סולת **שֶׁלּוֹ** - של כהן הדיוט, שצריך להביאו ולהקטירו כליל על המזבח בתחילת כניסתו לעבודה[א]. וכך מתפרש הכתוב, 'וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ וגו' לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ', היינו ביום הראשון של עבודתו, 'יַקְרִיב חַטָּאתוֹ' היא עשירית האיפה, שעל ידה הכהן מתחטא ומתקדש לעבודתו[ב]. והפסוק אינו המשך לענין שלפניו, אלא יחזקאל מודיע לכהנים את מצוות הכהונה, אלו **דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה**[ג]. **רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר**, פסוק זה נדרש בהמשך לפסוק שלפניו, שאותו כהן טמא מת או מצורע הנזכר לפני כן, **בְּ'בֹאוֹ**[ד] וגו' **יַקְרִיב חַטָּאתוֹ**', היינו שרק **בִּזְמַן שֶׁהוּא רָאוּי לְבִיאָה** למקדש הוא **רָאוּי לְהַקְרָבָה**, אך **בִּזְמַן שֶׁאֵינוֹ רָאוּי לְבִיאָה, אֵינוֹ רָאוּי לְהַקְרָבָה** ואינו משלח קרבנותיו[ה]. ומדברי רבי שמעון למדנו, שמצורע אינו יכול לשלוח קרבנותיו[ו].

★

מאחר ועסקה הגמרא בדיני המנודה, מאריכה הגמרא בענייני הנידוי, מי מתחייב בו, כמה זמן נוהג הנידוי, ומי יכול להתירו, ובתחילה תבאר הגמרא את סדר ההנהגות שעל בית דין לנהוג בהזמנת בעל הדין לדון עד שמחייבים בנידוי את המסרב לבוא לדון בפניהם.

אָמַר רָבָא, מְנָלָן דִּמְשַׁדְּרִין שְׁלִיחָא דְּבֵי דִּינָא וּמַזְמְנִינַן לֵיהּ לְדִינָא - מנין למדים שיש לבית דין לשלוח שליח לזמן את בעל הדין לבוא לדון, וכל זמן שלא שלחו שליח להזמינו, אף אם בעל הדין הזמינו בפני עדים לבוא לדון, והוא לא בא, אינו נחשב שאינו מציית לבית דין[ז]. **דִּכְתִיב** (במדבר טז יב) בענין מחלוקת קורח ועדתו, כאשר משה רבינו שלח לקרוא לדתן ואבירם, '**וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב**', הרי שמשה רבינו שלח שליח לדתן ואבירם בכדי לזמנם לבוא ולדון על הכהונה[ח], מכאן שיש לשלוח שליח לזמן את בעל הדין לבוא לבית דין.

וּמְנָלָן דְּמַזְמְנִינַן לְדִינָא - ומנין שיש לזמן את בעל הדין לבוא לדין[ט]. **דִּכְתִיב** (שם טז טז) בשעה שקרח ועדתו אמרו שמשה נתן כהונה לאהרן מדעתו, הזמינם משה לדון לפני הקדוש ברוך הוא, ואמר להם שאהרן ומאתיים וחמישים איש יבואו להקטיר קטורת, '**וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל קֹרַח אַתָּה וְכָל עֲדָתְךָ הֱיוּ לִפְנֵי ה' אַתָּה וָהֵם וְאַהֲרֹן מָחָר**', הרי שמשה רבינו זימן את קרח ועדתו לדון על הכהונה, ומכאן שצריך לזמן את בעל הדין לבוא לבית דין.

ומנין למדים שכאשר מזמנים את בעל הדין, יש להזמינו **לְקַמֵּי גַּבְרָא רַבָּה** - שיבוא לדון לפני המומחה שבבית דין, שמזכירים לו את שם המומחה בכדי לחלוק לו כבוד[י]. **דִּכְתִיב** (שם) שמשה אמר לקרח ועדתו, 'הֱיוּ **לִפְנֵי ה'**', שזימנם לבוא לדון לפני ה' שהוא המומחה, ולא אמר להם היו לפנינו[יא].

ומנין למדים שכאשר מזמנים את בעל הדין צריך לומר לו **אַתְּ וּפְלָנְיָא** - אתה מוזמן לדין יחד עם פלוני, כלומר, שצריך השליח לומר לו מי תובעו לדין[יב]. **דִּכְתִיב** (שם) '**אַתָּה וָהֵם וְאַהֲרֹן**', שמשה רבינו אמר לקרח ועדתו שיבואו לדון כנגד אהרן.

א. **וכפי** שנאמר (ויקרא ו יג) 'זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו, עשירית האיפה סולת מנחה, מחציתה בבקר ומחציתה בערב', ומתיבות 'אהרן ובניו' למדו בגמרא (מנחות נא:), שבין כהן גדול ובין כהן הדיוט, כשבאים לעבוד במקדש [illegible] הראשונה, מביאים תחילה עשירית האיפה. המיוחס לרש"י (ד"ה זו). ואף שגם כהן גדול מקריב עשירית האיפה [היינו ביום חינוכו ככהן הדיוט, ומלבד זאת עליו להקריב עשירית האיפה בכל יום ויום], מכל מקום הפסוקים ביחזקאל בהכרח עוסקים בכהן הדיוט, שהרי נאמר לפני כן (יחזקאל מד כה) שהכהן צריך להיטמא לאחד משבעת הקרובים שמתו לו, ואילו כהן גדול אינו מיטמא להם. תוספות (לעיל טו: ד"ה ואחרי).

ב. **תוספות** (לעיל טו: ד"ה ואחרי) וריטב"א (שם ד"ה וביום) [וכלשון הכתוב בשעה שחנכו את המזבח (שמות כט לו) 'וְחִטֵּאתָ על המזבח בכפרך עליו ומשחת אותו לקדשו', 'וְחִטֵּאתָ' פירושו 'ותטהר'].

ואין לפרש בכוונת הפסוק, שביום הראשון שבא לשרת בקודש אחר שנטהר מטומאתו עליו להביא חטאת, שהרי לא מצינו שכהן שנטמא צריך להביא חטאת. רש"י כת"י (לעיל טו: ד"ה חטאתו). ואף אין לפרש שמדובר בכהן שנטמא ונכנס בשוגג בטומאתו למקדש, שעליו להביא קרבן עולה ויורד לחטאת, שהרי אם כן מדוע נאמר 'לשרת בקודש', הלא בלאו הכי עליו להביא חטאת. ריטב"א (לעיל טו: ד"ה וביום). וראה שם הוכחות נוספות.

ג. **פירשנו** כמיוחס לרש"י (ד"ה זו) וכרש"י כת"י (ד"ה ר'), וראה עוד בהגהות וציונים על המיוחס לרש"י (לעיל טו: ד"ה וביום, טז. ד"ה זו). אמנם רבנו גרשום (ד"ה זו, לעיל טו: ד"ה ביום) פירש דעת רבי יהודה, שהפסוק עוסק בעשירית האיפה של כהן גדול שעליו להקריבו בכל יום, והודיע הכתוב שיכול להקריבו רק אחרי שנטהר מטומאת מת, והוא הדין מטומאת צרעת. וראה פירוש נוסף בתוספות הרא"ש (לעיל טו: ד"ה וביום).

ד. **בגליון** הגיה 'וביום בואו', כלשון הפסוק.

ה. **מבואר** במיוחס לרש"י (ד"ה זו) וברש"י כת"י (ד"ה ר'), שדברי רבי שמעון מוסבים גם על טמא מת, ואף הוא אינו משלח קרבנותיו. ותמהו הראשונים, הלא נאמר במסכת פסחים (סז.) שערל וטמא משלחים קרבנותיהם. ולכך פירשו התוספות (לעיל טו: ד"ה ואחרי) והריטב"א (ד"ה ר"ש), שאכן דרשתו של רבי שמעון היא רק על מה שנאמר לפני כן 'יספרו לו' שעוסק במצורע, שרק הוא אינו משלח קרבנותיו, אך טמא מת משלח קרבנותיו ודרשה זו אינה עוסקת בו. וביאר הריטב"א, שהטעם שמצורע חמור לענין זה מטמא מת, מחמת שהוא נזוף הרבה. וביישוב דעת רש"י כתב בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ר'), שאכן רבי שמעון חולק על הגמרא בפסחים, והאריך בענין זה. אמנם דעת הרמב"ם (ביאת מקדש פ"ג ה"ב) והמאירי (לעיל טו: ד"ה אבל שנתחייב, פסחים סח. ד"ה כגר), שהגמרא בפסחים עוסקת בטמא שרץ וכיוצא בו ולא בטמא מת, ואכן טמא מת אינו משלח קרבנותיו. וכתב במאמר המלך (על הרמב"ם שם), שכן צריך לומר בדעת רש"י. ועוד ביאר, שטעם החילוק בין הטמאים הוא, שטומאת צרעת היא טומאה חמורה מחמת שבאה מגופו ולא מבחוץ, וכן טמא מת חמור משאר הטומאות, ולכך בטומאות אלו אינו משלח קרבנותיו.

ו. **כן** מבואר ברבנו חננאל (ד"ה אבל אינו) וברש"י כת"י (ד"ה ר') ועוד ראשונים, שההוכחה שמצורע אינו משלח קרבנותיו היא רק מרבי שמעון. ולפי רבנו גרשום שהובא בהערה לעיל, ההוכחה היא אף מרבי יהודה. וכן מבואר בפירוש ר"ש בן היתום (ד"ה קרבנו). ובדעת המיוחס לרש"י (ד"ה זו) ראה הגהות וציונים.

רבי שמעון אינו חולק על רבי יהודה, וודאי עיקר הכתוב הוא לעשירית האיפה של מנחת חינוך, אלא זו דרשה לעצמה מסמיכות הפסוקים. ריטב"א (ד"ה ר"ש) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ר'). אך התוספות (לעיל טו: ד"ה ואחרי) פירשו, שרבי שמעון חולק על רבי יהודה, וסובר שהפסוק אינו עוסק כלל בעשירית האיפה, אלא רק במצורע, וכוונת הפסוק שביום הראשון שבא לשרת בקודש אחר שנטהר מצרעתו, יביא את חטאתו ושאר קרבנותיו שעליו להביא מחמת הצרעת.

ז. **ריטב"א** (ד"ה אמר). ובנמוקי יוסף (ד"ה אתה) כתב בשם הראב"ד, שלימוד הגמרא הוא מנין שאין הדיינים צריכים לזלזל בעצמם וללכת לקרוא לבעל הדין, אלא בעלי הדינים חייבים לבוא לדון על פי שליחם של בית דין.

ח. **הגמרא** כאן לומדת שמשה רבינו הזמין את דתן ואבירם בכדי לדון, ואילו רש"י על הפסוק (שם) פירש, שמשה רבינו שלח לקרא להם כדי לפייסם בדברי שלום. וכתב בקרבן נתנאל (אות ק) שאף הרי"ף סבר שמשה שלח לפייסם, ולכך גרס בגמרא שלומדים זאת מפסוק אחר.

ט. **לכאורה** קשה הלא הגמרא כבר שאלה קודם מנין ששולחים שליח להזמינו לדין, ואם כן מה שואלת הגמרא שוב מנין שמזמינים לדין. ובהגהות הב"ח (אות א) מחק בשאלה הקודמת 'ומזמנינן ליה לדינא', וגרס בגמרא כך, 'מנלן דקבעינן דוכתא ומשדרינן שליחא דבי דינא' וכו' ופירושו, שהגמרא שואלת מנין שקובעים מקום לדון וכן ששולחים שליח מבית דין לבעל דין, וכן היא גירסת הרא"ש. וביאר המהרש"א (ח"א ד"ה מנלן) שלפי גירסתם תירוץ הגמרא הוא שמהפסוק 'וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם' לומדים ששולחים שליח, ומהמשך הפסוק שאמרו 'לא נעלה' מוכח שקובעים מקום לדון שאמרו לא נעלה לבית דינך למקום שקראת לנו לדון בו. ובשאלה השניה הגמרא שואלת מנין שמזמינים את בעל הדין לדון. והמהרש"א (שם) ביאר את גירסתנו בגמרא, שאכן גם מהפסוק הראשון ניתן ללמוד הזמנה לדין, אלא שניתן ללמוד ממנו גם שההזמנה היא על ידי שליח, ואת זה הגמרא למדה מהפסוק הראשון ששולחים שליח, והגמרא מביאה פסוק נוסף ללמוד הזמנה לדין. ובתורה תמימה על הפסוק (שם אות יג) ביאר, שמהפסוק הראשון שלומדים ששולחים שליח, מוכח רק שכאשר מזמינים לדין צריכים להזמין על ידי שליח ולא די שהתובע לבד יזמינו, כפי שביארנו מהריטב"א לעיל, אבל לא התבאר שאם מבורר לבית דין הענין גם בלא בעל הדין שחייבים להזמינו, ואת זה לומדת הגמרא מהפסוק השני, שאין לבית דין לדון בלא הזמנת בעל הדין לבית דין ואף שנתברר להם הענין לאשורו גם בלעדיו.

י. **רמ"א** (חו"מ סי' יא ס"ג) על פי הנמוקי יוסף (ד"ה אתה).

יא. **היינו** שמשה רבינו ישב בבית דין יחד עם הקדוש ברוך הוא והזמין את קרח ועדתו לדון על הכהונה כנגד אהרן הכהן, ואמר להם לבוא לדון לפני ה' ולא אמר לפנינו. חידושי הר"ן (ד"ה דכתיב), נמוקי יוסף (שם).

יב. **כדי** שידע מי תובעו, ויראה אם יוכל לעשות דבר כדי לפייסו, וגם שיתן אל לבו מה להשיב בדין. ריטב"א (ד"ה את). ובש"ך (חו"מ סי' יא סק"א) סובר שצריך אף התובע להודיעו על מה הוא בא לדון עמו, וחלק על הבאר שבע שכתב שאינו חייב לומר לו על מה הוא בא לדון עמו. וכתב בברכי יוסף (חו"מ סי' יא אות ה) שמדברי הריטב"א (שם) מוכח שצריך לומר לו על מה הוא מזמינו לדון, שהרי כתב שהטעם שצריך לומר מי תובעו, הוא בכדי שיוכל לפייסו, או כדי שיתן אל לבו מה שישיב בדין, אם כן צריך להודיעו אף על מה הוא תובעו, כדי שידע על מה לפייסו או שידע מה להשיב בדין. אמנם בהגהות אמרי ברוך (על השו"ע שם) כתב, שמדברי הריטב"א מוכח שאין צריך לומר לו על מה הוא מזמינו לדון, שכתב רק שצריך לומר לו מי תובעו.

זו עשירית האיפה שלו דברי רבי יהודה ר"ש אומר [א] בבאו[א] יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה בזמן שאינו ראוי לביאה אינו ראוי להקרבה. אמר רבא (א) מנלן [א]דמשדרין שליחא דבי דינא ומזמנינן ליה לדינא דכתיב [ב] וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ומנלן דמזמנינן לדינא דכתיב [ג] ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך לקמי גברא רבה דכתיב [ג] לפני ה' את ופלניא דכתיב [ג] אתה והם ואהרן [ב]דקבעינן זימנא דכתיב [ג] מחר [ג]זימנא בתר זימנא דכתיב [ד] קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד ומנלן [ד]דאי מתפקר בשליחא דבי דינא ואתי ואמר לא מיתחזי כלישנא בישא דכתיב [ה] העיני האנשים ההם תנקר [ה]ומנלן דמשמתינן דכתיב [ו] אורו מרוז דהכי סברא דגברא רבה[ב] דכתיב [ו] אמר מלאך ה' ומנלן דמחרמינן דכתיב [ו] אורו ארור [ו]דאכיל ושתי בהדיה וקאי בארבע אמות דידיה דכתיב [ו] יושביה ומנלן [ז]דפרטינן חטאיה בציבורא דכתיב [ו] כי לא באו לעזרת ה' ואמר עולא [א] בד' מאה שיפורי שמתיה ברק למרוז איכא דאמרי גברא רבה הוה ואיכא דאמרי כוכבא הוה שנאמר [ז] מן שמים נלחמו הכוכבים ומנלן [ח]דמפקרינן נכסיה דכתיב [ח] וכל אשר לא יבא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה ומנלן [ט]דנצינן ולייטינן ומחינן ותלשינן שיער ומשבעינן דכתיב [ט] ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם ומנלן [י]דכפתינן ואסרינן ועבדינן הרדפה דכתיב [י] הן למות הן לשרושי הן לענש נכסין ולאסורין מאי לשרושי אמר אדא[ג] מרי אמר נחמיה בר ברוך אמר רב חייא בר אבין אמר רב יהודה הרדפה מאי הרדפה אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב מנדין לאלתר [כ]ושונין לאחר ל' ומחרימין לאחר ששים א"ל רב הונא בר חיננא הכי אמר רב חסדא [ל]מתרין ביה שני וחמישי ושני [מ]ה"מ לממונא אבל לאפקירותא לאלתר. ההוא טבחא דאיתפקר ברב טובי בר מתנה אימנו עליה אביי ורבא ושמתוהו לסוף אזל פייסיה לבעל דיניה אמר אביי היכי ליעביד לישרי ליה לא חל שמתא עליה תלתין יומין לא לישרי ליה קא בעו רבנן [א] למיעל א"ל לרב אידי בר אבין מידי שמיע לך בהא א"ל הכי אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל [ס] [נ]טוט אסר וטוט שרי אמר ליה ה"מ לממונא אבל לאפקירותא עד דחיילא שמתא עליה תלתין יומין אלמא קסבר אביי הני בי תלתא דשמיתו לא אתו תלתא אחריני ושרו ליה דאיבעיא להו הני בי תלתא דשמיתו מהו למיתי תלתא אחריני ושרו ליה ת"ש [ס] [ס]מנודה לרב מנודה לתלמיד מנודה [כ] לתלמיד אינו מנודה לרב [ע]מנודה לעירו מנודה לעיר אחרת מנודה לעיר אחרת אינו מנודה לעירו [פ]מנודה לנשיא מנודה לכל ישראל מנודה לכל ישראל אינו מנודה לנשיא רשב"ג אומר אחד מן התלמידים שנידה ומת חלקו אינו מופר ש"מ תלת שמע מינה [צ]תלמיד שנידה לכבודו נידויו נידוי ושמע מינה [ק]כל אחד ואחד מיפר חלקו וש"מ הני בי תלתא דשמיתו לא אתו תלתא אחריני ושרו ליה אמר אמימר הלכתא הני בי תלתא דשמיתו [ר]אתו בי תלתא אחריני ושרו ליה א"ל רב אשי לאמימר והא תניא רשב"ג אומר אחד מן התלמידים שנידה ומת חלקו אינו מופר מאי לאו אינו מופר כלל לא עד דאתו בי תלתא אחריני ושרו ליה. ת"ר [ש]אין נידוי פחות מל' יום ואין נזיפה פחות מז' ימים ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [כ] ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים אמר רב חסדא [ת]נידוי שלנו כנזיפה שלהן ונזיפה דידהו שבעה ותו לא והא ר"ש בר רבי ובר קפרא הוו יתבי וקא גרסי קשיא להו שמעתא א"ל ר"ש לבר קפרא דבר זה צריך רבי א"ל בר קפרא לר"ש ומה רבי אומר בדבר זה אזל א"ל לאבוה איקפד אתא בר קפרא לאיתחזויי ליה א"ל בר קפרא איני מכירך מעולם ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין שוב פעם אחד גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק מאי דרש [ל] חמוקי ירכיך כמו חלאים[ד] מה ירך בסתר

אף

זו עשירית האיפה שלו. שמביא כהן הדיוט כשמחנכין אותו לעבוד תחילה, כדכתיב (ויקרא ו) זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו עשירית האיפה ואמרינן (מנחות דף נא:) ובניו לרבות עשירית האיפה של כהן הדיוט לחינוך, ולאו אקראי דלעיל קאי אלא מלות כהנים בעלמא הוא דקאמר יחזקאל[ה], אלמא שלא היה יכול להקריב קרבנו עשירית האיפה עד שנטהר מטומאת מת, והוא הדין מלרעתו: **אמר רבא וכו'.** איידי דאיירי במנודה מפרש להו: **ומזמנינן ליה לדינא.** לבעל דין: **זימנא בתר זימנא.** דאי לא אתי ההוא זימנא קבעינן ליה זימנא אחריתי: **קראו שם.**[ו] שמתא, כלומר שמתא לפרעה שהעביר המועד, כלומר שהעביר אותו מועד ששמו[ז] אחר מועד ראשון: **דאי מתפקר בשליחא דרבנן.** כלומר שחירף שליח ב"ד, ושליח אמר חירפני: **העיני האנשים ההם תנקר.** אי לאו דשליח דא"ל[ח] למשה משה לא הוה ידע: **הכי סברא דגברא פלניא.** דעת פלוני שבא לנדות את פלוני, דצריך לנדותו משמו של אותו חכם: **אמר מלאך ה'.** ברק אמר לשמתו, שהוא שלוחו של מקום: **ומחרימין.** באורור: **ופרטינן חטאיה.** דאמרי לאנשי עירו משום הכי והכי משמתינן ליה: **כוכבא הוה.** מזליה דסיסרא: **דמפקרינן לנכסיה.** דמאן דלא ציית להו לרבנן: **יחרם** (ב) **הוא וכל רכושו.** דהפקר ב"ד הפקר מהכא נפקא לן בכל דוכתי[ו]: **ואריב עמם ואקללם.** לאותם שהושיבו נשים נכריות: **דכפתינן.** ידיו ורגליו: **ואסרינן ליה.** שקושרין אותו על העמוד להלקותו[ז]: **הרדפה.** קא מפרש רב יהודה בריה דרב שמואל לרודפו[ט] מיד, דכיון דלא ציית דינא מנדין אותו: **ושונין.** ומנדין אותו פעם אחרת: **לממונא.** שחייב ממון לחבירו ולא רצה לשלם ע"פ ב"ד: **לאפקירותא.** מבזה תלמידי חכמים: **לא חל עליה שמתא ל' יום.** ואין שמתא פחותה מל' יום: **קא בעו רבנן למיעל.** שצריכין לו: **טוט אסר טוט שרי.** כלומר מלי למישרי ליה אע"ג דלא חל עליה ל' יום, דאותו שופר שנדוהו יכול להתיר לו ומישרי ליה בתוך ל' יום: **לא אתו אחריני ושרו ליה.** מדמהדר איהו נפשיה למישרי: **שנידה לכבודו.** ולא לשם שמים אלא שהתריז נגדו, ודאי[י] כיון דתני אין מנודה לרב ודאי לא נידה אלא בשביל כבודו, דאי במילי דאיסורא הוי כמי שמנודה[כ] לרב דאין חכמה ואין עצה וגו' (משלי כא)[ל], וקתני אין מנודה לרב אבל לכולי עלמא מנודה: **כל אחד מיפר חלקו.** מדקתני חלקו אינו מופר: **לא אתו אחריני ושרו.** מדקתני חלקו אינו מופר לעולם אפי' שרו ליה אחריני: **נזיפה.** גערה, כדלקמן: **נדוי שלנו.** בני בבל: **כנזיפה שלהן.** ארץ ישראל: **צריך רבי.** רבי אבוה דר"ש הוה: **מה רבי אומר בדבר זה.** אין רבי בעולם היודע דבר זה: **א"ל לאבוה.** לפי תומו, ולאו משום ליסנא בישא: **לאיתחזויי ליה.** לבקר את רבי שהיה חולה, שקבל עליו יסורין[ט]: **אמר ליה בר קפרא איני מכירך.** רמז לו שאינו רוצה לראותו: **חמוקי ירכיך.** כמו חמק עבר (שיר ה):

אף

מתרין בו שני וחמישי ושני. פירש בקונטרס שני מתרין בו תחילה ומנדין אותו וכן בחמישי ובשני אחר מחרימין וא"ל שלשים יום ויש מפרשים קודם שינדוהו כלל יתרו בו וכן משמע בפרק הגוזל בתרא (ב"ק דף קיג.):

וטרקיה

עין משפט נר מצוה

נ א ב ג מיי' פכ"ה מהלכות סנהדרין הל' א טוש"ע ח"מ סימן יא סעיף א:
נא ד מיי' שם הלכה ו סמג לאוין רח טוש"ע שם וסימן ח סעיף ה בהג"ה:
נב ה מיי' שם הלכה א ופ"ו מהלכות ת"ת הלכה יד ופכ"ד מהלכות סנהדרין הלכה ז טוש"ע ח"מ סימן ג וטוש"ע י"ד סימן שלד סעיף מג:
נג ו מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה יג טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ט:
נד ז מיי' פכ"ד מהל' סנהדרין הלכה ז:
נה ח מיי' שם הלכה ו טוש"ע ח"מ סימן ב בהג"ה:
נו ט י מיי' שם הלכה א והלכה ט:
נז כ מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה ו טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א:
נח ל מיי' פכ"ה מהל' סנהדרין הלכה א טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א בהג"ה וטוש"ע ח"מ סימן ק סעיף ג:
נט מ מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הל' יג טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א:
ס נ מיי' שם הל' יב טוש"ע י"ד סי' שלד סעי' יג:
סא ס מיי' פ"ו שם הל' יג טוש"ע שם סעיף טו:
סב ע מיי' שם טוש"ע שם סעיף כ:
סג פ מיי' שם טוש"ע שם סעיף כא:
סד צ מיי' שם טוש"ע שם סעיף מה:
סה ק טוש"ע שם סעיף כו:
סו ר מיי' פ"ו שם הל' ט טוש"ע שם סעיף כה:
סז ש ת טוש"ע שם סעיף א:

◆

רבינו חננאל

ואמרטם ואשביעם וגו' ומנ"ל דכפתינן ואסרינן ועבדינן הרדפה שנאמר הן למות הן לשרושי הן לענוש נכסין ולאסורין. **מאי לשרושי הרדפה.** אמר רב יהודה משמיה דרב מנדין לאלתר דמתפקר ושונין לאחר שלשים ומחרימין לאחר ששים. אמרו משמיה דרב חסדא מתרינן ביה שני וחמישי ושני ואח"כ מנדין אותו. והני מילי לממונא אבל לאפקירותא מנדין לאלתר בלא התראה. **ההוא טבחא דאתפקר ברב טובי** אימנו אביי ורבא ושמתי' אזל פייסיה לרב טובי אמר אביי היכי נעביד נישרי ליה לא חל שמתא עליה שלשים יום נשבקיה בשמתיה קא בעו רבנן לאפטורי. **א"ל רב אידי בר אבין הכי אמר שמואל טוט אסר וטוט שרי.** כלומר תקיעת השופר היא השמתא הקול שמכריז בתקיעת שופר הוא האוסר הוא המתיר כלומר אינו צריך ימים לחול עליה שמתא א"ל ה"מ לממונא אבל לאפקירותא עד דחייל עליה שמתא שלשים יום. **דייקינן מדקאמר אביי בעי רבנן לאפטורי** קסבר תלתא דשמיתו לא אתו תלתא אחרינא ושרו מאי ת"ש מנודה לרב מנודה לתלמיד מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב מנודה לעירו מנודה לעיר אחרת. מנודה לעיר אחרת אינו מנודה לעירו. מנודה לנשיא מנודה לכל ישראל מנודה לכל ישראל אינו מנודה לנשיא. רשב"ג אומר אחד מן התלמידים שנידה ומת חלקו אינו מופר ש"מ תלת ש"מ מדקתני אחד מן התלמידים שנידה ומת וקתני נמי מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב דייקינן מינה לרב אינו מנודה הא לכ"ע מנודה ש"מ תלמיד שנידה לכבודו נידויו נידוי ומדקתני ומת חלקו אינו מופר ש"מ דכל אחד מיפר חלקו. ש"מ נמי דלא אתו אחריני ושרו חלקו א' אמימר הלכתא א) דמשמתי מופר עד דאתו תלתא אחריני ושרו ליה. ת"ר אין נדוי פחות **משלשים יום** ואין נזיפה פחות משבעה ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר ויאמר ה' אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים. אמר רב חסדא נידוי שלנו כנזיפה שלהן ונזיפה דידהו שבעה ותו לא והא ר"ש בר רבי ובר קפרא בעידנא דאמר ליה ר' בר קפרא איני מכירך מעולם וכן כדאמר ליה ר' לר' חייא ראה מה קורא לך בחוץ ידעו דנקט מילתא עליהו ונהגו נזיפתא בנפשייהו תלתין יומין. **ואסיקנא נזיפותא דנשיא תלתין יומין.**

חשק שלמה על ר"ח א) נ"ל בי תלתא דשמיתו אתו בי תלתא אחרינא ושרו ליה א"ל רב אשי לאמימר והא תניא אינו מופר עד דאתו וכו'.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שבועות לו.], ב) [עי' תוספות מנחות לד: ד"ה טט] ועי' תוס' ור"ן נדרים ז: ד"ה אין בין, ג) [לקמן יז.], ד) [עי' תוספות סנהדרין ח. ד"ה מפיקנא], ה) [סוכה מט: ע"ש], ו) [יבמות פט:] ועיין מהרצ"ח, ז) עיין מכות כב:, ח) לקמן דף יז., ט) ב"מ פה ע"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר רבא מנלן דקבעינן ומשדרינן שליחא דבי דינא דכתיב וישלח כו' כצ"ל ותיבות ומזמנינן ליה לדינא נמחק[ל]: (ב) רש"י ד"ה יחרם כל רכושו כו' ותיבת הוא נמחק:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' למיעל. נ"ב נ"א למיזל [ועיין ר"ן ופרש"י שבר"ף]:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

תורה אור השלם

א) וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱיָ: [יחזקאל מד, כז]

ב) וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה: [במדבר טז, יב]

ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל קֹרַח אַתָּה וְכָל עֲדָתְךָ הֱיוּ לִפְנֵי יְיָ אַתָּה וָהֵם וְאַהֲרֹן מָחָר: [במדבר טז, טז]

ד) קָרְאוּ שָׁם פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם שָׁאוֹן הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד: [ירמיה מו, יז]

ה) אַף לֹא אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הֲבִיאֹתָנוּ וַתִּתֶּן לָנוּ נַחֲלַת שָׂדֶה וָכָרֶם הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר לֹא נַעֲלֶה: [במדבר טז, יד]

ו) אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְיָ אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא בָאוּ לְעֶזְרַת יְיָ לְעֶזְרַת יְיָ בַּגִּבּוֹרִים: [שופטים ה, כג]

ז) מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא: [שופטים ה, כ]

ח) וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יָבוֹא לִשְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים כַּעֲצַת הַשָּׂרִים וְהַזְּקֵנִים יָחֳרַם כָּל רְכוּשׁוֹ וְהוּא יִבָּדֵל מִקְּהַל הַגּוֹלָה: [עזרא י, ח]

ט) וָאָרִיב עִמָּם וָאֲקַלְלֵם וָאַכֶּה מֵהֶם אֲנָשִׁים וָאֶמְרְטֵם וָאַשְׁבִּיעֵם בֵּאלֹהִים אִם תִּתְּנוּ בְנֹתֵיכֶם לִבְנֵיהֶם וְאִם תִּשְׂאוּ מִבְּנֹתֵיהֶם לִבְנֵיכֶם וְלָכֶם: [נחמיה יג, כה]

י) וְכָל דִּי לָא לֶהֱוֵא עָבֵד דָּתָא דִי אֱלָהָךְ וְדָתָא דִּי מַלְכָּא אָסְפַּרְנָא דִּינָה לֶהֱוֵא מִתְעֲבֵד מִנֵּהּ הֵן לְמוֹת הֵן לִשְׁרֹשִׁי הֵן לַעֲנָשׁ נִכְסִין וְלֶאֱסוּרִין: [עזרא ז, כו]

כ) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה וְאָבִיהָ יָרֹק יָרַק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא תִכָּלֵם שִׁבְעַת יָמִים תִּסָּגֵר שִׁבְעַת יָמִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְאַחַר תֵּאָסֵף: [במדבר יב, יד]

ל) מַה יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן: [שיר השירים ז, ב]

הגהות וציונים

א] [צ"ל וביום בואו] (גליון) וכ"ה בכת"י וברש"י, ובהרבה ראשונים: ב] ס"א **פלניא** (גליון): ג] בכת"י ובספר היוחסין **רב אדא בר** מרי: ד] [כמו חלאים אין חלאים אלא רבנן כדגרסינן בנדרים מט ע"א והן שמתעסקין בתורה שהיא מעשה ידי אומן. ערוך בערך חמק] (גליון): ה] דברי רש"י אינם מובנים דלפי מש"כ לעיל "ולאו אקראי דלעיל קאי" א"כ וביום בואו לא מיירי כלל מטומאה ומנין מוכח בדברי רבי יהודה דאין מצורע משלח קרבנותיו, ונראה דכאן הס"ד ומכאן הוא דבור בפנ"ע וקאי אדברי ר"ש, ולהלן יש למחוק התיבות "עשירית האיפה", והיינו כפי' התוס' (ראש משביר עי"ש ובגנזי יוסף), והנה עי' דק"ס דבכת"י של פי' רש"י שלפנינו ליתא מתיבות "שמביא כהן הדיוט וכו'" (בתחילת הדיבור) עד כאן וכן ליתא שם לעיל בעמוד הקודם כל הדיבור "יספרו לו וכו'", ולפי"ז לפי' רש"י שלפנינו ראיית הגמ' היא באמת מדברי ר"י מדאינו יכול להקריב עד שיטהר מטו"מ ה"ה למצורע (וכדמסיק בסוף דבור זה) וכולה קרא במת משעתי, והגי' בגמ' בסוף עמוד הקודם היא כהגי' בכת"י אלו ז' ימי **פרישתו** [וכל השקלא וטריא בתוד"ה ואחרי הוא להפי' רש"י כת"י] (ע"פ דק"ס), ולפי"ז אפשר דאי"צ להגי' הגליון ברש"י בסוף העמוד הקודם (הגו"צ אות ה) עי' היטב בתוד"ה ואחרי וברד"ק על הפסוק שם (ועי' תוס' רי"ד): ו] צ"ל **לשון** שמתא (באה"מ): ז] בכת"י נוסף לו: ח] בכת"י **א"ל**: ט] נראה שיש להוסיף **לנדותו**: י] תיבת "ודאי" מיותר (מראה אש): כ] צ"ל הוי **נמי מנודה** לרב (כת"י): ל] כ"ה הגירסא ברא"ש עי"ש ובקרבן נתנאל ועי' מהרש"א בח"א:

18/06/2018אהח

ומנין למדים **דְּקָבְעִינַן זִימְנָא** - שצריך לקבוע זמן ליום פלוני שידונו בו, ולא שיבהילוהו לבוא עכשיו מיד לדון[יג]. **דִּכְתִיב** (שם) 'מָחָר', שמשה רבינו קבע זמן לקרח לבוא מחר.

ומנין שאם לא בא בזמן שנקבע, שקובעים לו **זִימְנָא בָּתַר זִימְנָא** - זמן נוסף אחר הזמן הראשון, שאם לא הגיע בזמן הראשון לבית דין, אין מנדים אותו[יד]. **דִּכְתִיב** (ירמיה מו יז) בענין נבואת ירמיה על מלחמות הגוים, **'קָרְאוּ שָׁם פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם שָׁאוֹן, הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד'**[טו], ודורשים את הפסוק כך, 'קראו שם' היינו קראו שמתא ונידוי[טז] לפרעה מלך מצרים על שהעביר את המועד הנוסף שנקבע למלחמה עם נבוכדנצר מלך בבל לאחר שכבר העביר את המועד הראשון[יז]. ומכאן שיש לקבוע מועד נוסף למי שלא בא בפעם הראשונה שקבעו לו, ורק אם לא בא גם בפעם הזאת מנדים אותו.

וּמְנָלָן דְּאִי מִתְפַּקַּר בִּשְׁלִיחָא דְּבֵי דִינָא - ומנין אנו למדים שאם ביזה בעל הדין את שליח בית הדין, **וְאָתֵי וְאָמַר** - ובא השליח ואמר זאת לדיינים, **לָא מִיתְחֲזֵי כְּלִישָּׁנָא בִּישָׁא** - אינו עובר בכך על איסור לשון הרע, שמותר לשליח לספר זאת לדיינים, **דִּכְתִיב** (במדבר טז יד) בענין מחלוקת קרח, כאשר שלח משה רבינו לקרוא לדתן ואבירם, הם ענו לו, **'הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר לֹא נַעֲלֶה'**, כלומר, אף אם יתנקרו עיניהם של השליחים לא נעלה[יח], ונאמר אחר כך (שם טז טו) 'וַיִּחַר לְמֹשֶׁה מְאֹד', הרי שנודע למשה מדבריהם[יט], ומנין ידע משה רבינו שכך אמרו דתן ואבירם אילולא שהשליח סיפר לו, מוכח מכאן שאין איסור לשון הרע כאשר השליח מספר לדיינים את מה שביזהו בעל הדין[כ].

הגמרא מבארת מנין שבית דין מנדים את מי שלא נענה לקריאתם:

וּמְנָלָן דִּמְשַׁמְּתִינַן - ומנין אנו למדים שבית דין מנדים את מי שלא נשמע לקריאתם, **דִּכְתִיב** (שופטים ה כג) בשירת דבורה הנביאה וברק בן אבינועם לאחר מלחמת סיסרא[כא], **'אוֹרוּ מֵרוֹז** אָמַר מַלְאַךְ ה' אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא בָאוּ לְעֶזְרַת ה' בַּגִּבּוֹרִים', הרי שברק נידה את מֵרוֹז[כב] ['אורו' מלשון 'ארור' שהוא לשון נידוי, כמבואר בשבועות (לו.)[כג]] על שלא נענה לבוא לקריאתו של ברק לעזור במלחמה נגד סיסרא.

ויש ללמוד מכאן דבר נוסף, שעל שליח בית הדין לומר בשעת הנידוי, **דְּהָכִי סְבָרָא דְּגַבְרָא רַבָּה** - שכך סובר חכם פלוני, והיינו שמנדהו בשם אותו חכם[כד], **דִּכְתִיב** (שם) **'אָמַר מַלְאַךְ ה''**, שברק אמר למרוז שמנדהו בשליחותו של מקום.

וּמְנָלָן דְּמַחְרְמִינַן - ומנין אנו למדים שבית דין יכולים להחמיר עליו ולהחרימו[כה], **דִּכְתִיב** (שם) **'אוֹרוּ אָרוֹר'**, שקיללו ב'ארור'[כו], ומכך

יג. **מאירי** (ד"ה ענין).

יד. **ר"ן** (ד"ה ומנא), נמוקי יוסף (ד"ה זימנא). ופירש הריטב"א (ד"ה ודקבעינן) שאין לבית דין לכעוס עליו על שלא בא בזמן הראשון, כיון שאולי לא היה לו פנאי ואנוס הוא.

טו. **פשט** הפסוק הוא, שקראו והכריזו שם בחיל נבוכדנצר, שפרעה מלך מצרים המגביה קול שאון של חיילותיו בגאוה, העביר את המועד של המלחמה עם נבוכדנצר ולא בא להלחם משום פחדו.

טז. **'שם'** הוא מלשון 'שמתא' דהיינו נידוי. המיוחס לרש"י (ד"ה קראו).

יז. **נראה** שהלימוד מפסוק זה אינו אלא סימן ורמז, שהרי לא שייך בפרעה הזמנת דין ולא נידוי. שרביט הזהב (ד"ה קראו). וברש"ש (ד"ה זימנא) כתב שפירושו של רש"י דחוק.

ולכאורה קשה היכן מוכח בפסוק ש'העביר המועד' היינו שהעביר את המועד השני ולא את המועד הראשון שנקבע. ובראש משביר (ברש"י ד"ה קראו) ובשרביט הזהב (שם) ביארו, שדיוק הגמרא הוא מכך שנאמר 'המועד' בה"א, ולא נאמר העביר מועד, משמע שהיה מועד אחר חוץ מהמועד הזה. ועיין עוד בקרבן נתנאל (אות ר) מה שתירץ.

יח. **לפי** פשוטו דתן ואבירם התכוונו לומר כן על עצמם, אפילו אם אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אליך, לא נעלה, ואמרו 'האנשים ההם', משום שלא רצו לומר על עצמם, כאדם התולה קללתו באחרים, כפי שפירש רש"י על התורה (שם), אלא שהגמרא דורשת כאן שאמרו כן על השלוחים שינקרו את עיניהם. מהרש"א (ח"א ד"ה לא). ובתשובות יהודה יעלה (סי' ריג) ביאר כיצד דרשה הגמרא שזה עולה על השלוחים, שאמנם דתן ואבירם נתכוונו על עצמם כפי שפירש רש"י על התורה, אלא שהם תלו קללתם בשלוחים, שכנגדם היו מדברים ועליהם אמרו 'העיני האנשים ההם תנקר', וחרפה וצער היה לשלוחים מדבריהם, ומכך שסיפרו למשה מוכח שמותר לשליח לספר לבית דין שבעל הדין ביזהו.

ביארנו על פי המיוחס לרש"י (ד"ה דאי), שלימוד הגמרא הוא שאין איסור לשון הרע כאשר בעל הדין מחרף את השליח. ובחפץ חיים (הלכות לשון הרע, באר מים חיים כלל א אות א) הוכיח מכאן שאיסור לשון הרע הוא אפילו על אמת גמור, שהרי כאן השליח ודאי ידע שהם אמרו לו 'העיני האנשים ההם תנקר', ואף על פי כן לולא שמותר לשליח לספר לבית דין, היה לו איסור לשון הרע לספר. ובנמוקי יוסף (ד"ה דאתפקר) ובר"ן (ד"ה מנא) ביארו, שלימוד הגמרא הוא שאין איסור לשליח לספר כאשר בעל הדין חירף את הדיינים [וזהו איסור רכילות, והוכיח מכאן בחפץ חיים (הלכות רכילות, באר מים חיים כלל א אות ח) שאיסור רכילות הוא אף על אמת גמור], ולומדים מהפסוק 'העיני האנשים', שדתן ואבירם אמרו כן על משה רבינו, אלא שהתורה שינתה את הלשון מפני כבודו של משה רבינו וכתבה 'העיני האנשים' כאילו אמרו כן על אחרים. וכתב הריטב"א (ד"ה דכתיב) שהטעם שאין בזה משום איסור, כדי שיזהרו הכל שלא לדבר בחוצפה לבית דין. ועיין ברש"ש (ד"ה מנלן) שמבאר אף במיוחס לרש"י כנמוקי יוסף והר"ן.

יט. **נמוקי** יוסף (ד"ה דכתיב). וכתב בתשובות יהודה יעלה (שם) שאין לומר שידע כן בנביאות, שמסתמא לא היה הקדוש ברוך הוא מגלה למשה דבר שיביאו לידי חרון אף וכעס.

והר"ן (ד"ה שנאמר) כתב, שההוכחה שהשליח אמר למשה, הוא מכך שמשה כתבו בתורה, ומנין ידע כן אם לא שהשליח אמר לו. וכן כתב ברש"י כת"י (ד"ה בשליחא). והקשה בעיון יעקב (ד"ה לא) מה ההוכחה מכך שמשה כתבו בתורה, שהשליח סיפר לו, אולי הקדוש ברוך הוא אמר לו אחר כך שיכתוב כן בתורה ומנין שהשליח אמר לו. וכן הקשה הרש"ש (ד"ה ואתי) שהרי מבואר במגילה (ז.) שמגילת אסתר ברוח הקודש נאמרה, אם כן משה ודאי ידע ברוח הקודש מה אמרו עליו, שהלא לא גרע מכותבי המגילה. ותירץ בבן יהוידע (ד"ה לא), שודאי אם היה בזה איסור לשון הרע, משה רבינו לא היה כותבו בתורה, משום שאפשר לטעות מכך שמותר לשליח לספר שהבעל דין ביזהו, ואם משה רבינו כתבו ודאי שאין בכך איסור לשון הרע.

כ. **יש** להקשות ממה שמבואר בירושלמי (פאה פ"א ה"א) שמותר לדבר לשון הרע על בעלי מחלוקת, והלא דתן ואבירם היו בעלי מחלוקת, ואם כן אין הוכחה מכאן שמותר לשליח לספר לבית דין שבעל הדין ביזהו. ותירץ בגליון הש"ס על הירושלמי (שם), שמה שמותר לדבר על בעלי מחלוקת זהו דוקא אם רואה שעל ידי שיספר לפני אנשים את גודל תרמיתם של בעלי המחלוקת ויראו שאין הדין עמם תושבת המחלוקת, אבל בלא זה אין היתר לדבר עליהם לשון הרע. ואילו כאן בלא שמותר לשליח בית דין לספר שביזהו, היה אסור לו לספר את דבריהם שעל ידי כך תוגדל המחלוקת. והובאו דבריו להלכה בחפץ חיים (הלכות לשון הרע, באר מים חיים כלל ח אות יז).

כא. **כפי** שמבואר בשופטים (פ"ד), סיסרא היה שר צבאו של יבין מלך כנען ונלחם עם ישראל, ודבורה הנביאה היתה שופטת של ישראל ושלחה לקרא לברק בן אבינועם שיקח עשרת אלפים איש וילחם עם סיסרא, ברק ניצח במלחמה עד שסיסרא ברח והגיע לאהל של יעל אשת חבר הקיני והשקתה אותו חלב ונרדם, לאחר שנרדם ערפה את ראשו עם היתד של האהל, ויצאה לקראת ברק והראתה לו את סיסרא מת, ועל כך שרו דבורה הנביאה וברק בן אבינועם שירה לה'.

כב. **בהמשך** הגמרא יבואר מיהו מרוז.

כג. **שמבואר** שם שלשון ארור יש במשמעותו לשון נידוי או קללה או שבועה, והיינו שכל שמחויב נידוי ואמרו לו 'ארור' הרי הוא מנודה, אף שלא הזכירו במפורש נידוי, שאפשר לנדות בלשון ארור [ואם התכוונו לקללו בלשון ארור אפשר גם לקללו, וכן להשביעו].

הרמב"ם והראב"ד נחלקו האם שמתא היינו נידוי בלבד, או ששמתא הוא יותר חמור מנידוי, דעת הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ז ה"ב) שבכל נידוי אומרים פלוני יהא בשמתא, שאין חילוק בין נידוי לשמתא. והרא"ש (סי' ח) הביא בשם הראב"ד ששמתא הוא יותר חמור מנידוי, שיש נידוי סתם בלא קללה, וכשנראה לבית דין להחמיר יותר, מכריזים עליו שמתא שהוא יותר חמור מנידוי, שיש בו אף קללה, כמבואר בגמרא להלן (יז.), ששמתא הוא מלשון 'שם מיתה' או 'שם שממה'. והטור (יו"ד סי' של"ד ס"א) הביא את שתי השיטות. וכתב הב"ח (שם ס"ק ד) שלכאורה מהגמרא כאן מבואר כרמב"ם, שכן הגמרא שאלה 'מנלן דמשמתינן' שהוא לשון 'שמתא', ואחר כך שואלת הגמרא 'מנלן דמחרמינן', אם כן שמתא שהגמרא אמרה בתחילה נידוי הוא, וכדברי הרמב"ם שכל נידוי אומרים בלשון שמתא, ולפי זה ביאר הב"ח (שם ס"א) שמה שהוכיחה הגמרא שבית דין מנדים מכך שברק אמר 'אורו מרוז', אף שלשון 'ארור' יש בו נידוי וקללה, כמבואר בשבועות (שם), כאן אין הכוונה שקיללוהו, אלא שנידוהו בלשון ארור. ולדעת הראב"ד צריך לומר הטעם שהגמרא נקטה לשון שמתא לגבי נידוי, משום שהגמרא רצתה להשמיענו שבית דין יכולים להחמיר ולנדות אף בלשון שמתא שהוא יותר חמור שיש בו אף קללה, והוכיחה כן ממה שברק אמר 'אורו מרוז', וארור יש בו נידוי וקללה, כמבואר בשבועות (שם), מוכח שאפשר לעשות שמתא דהיינו נידוי וקללה על מי שאינו נענה לבית דין. ועיין עוד בבית יוסף (שם ס"א ד"ה ונראה) שהוכיח מסוגייתנו להלן שהגמרא קוראת לנידוי סתם לשון 'שמתא' כשיטת הרמב"ם.

כד. **שאם** לא אומר לו שהוא על דעת הרב הגדול אין להאשימו אם לא חש לדבריו, כיון שסובר בעל הדין שהשליח אומר כן מעצמו. ר"ן (ד"ה דכתיב) ונמוקי יוסף (ד"ה דהכי).

כה. **חרם** הוא יותר חמור מנידוי, כמבואר לעיל (טו.) מנודה שונה לאחרים ושונים לו, נשכר ונשכרים לו, והמוחרם לא שונה לאחרים ולא שונים לו, לא נשכר ולא נשכרים לו, ומודר הנאה מכל בני אדם חוץ מכדי חייו שמותר לעשות לו.

ומחרימים רק אם עומד בסירובו לאחר שנידוהו שני פעמים. נמוקי יוסף (ד"ה דמחרמינן). והוכיח כן מכך שנאמר בפסוק שלש פעמים לשון 'ארור', 'אורו מרוז אורו ארור'. וכן מבואר להלן בגמרא.

כו. **המיוחס** לרש"י (ד"ה ומחרימין). וכתב הב"ח (שם ס"א) בביאור דברי המיוחס לרש"י,

זו עשירית האיפה שלו דברי רבי יהודה ר"ש אומר [א] בבאו[א] יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה בזמן שאינו ראוי לביאה אינו ראוי להקרבה. אמר רבא (א) מנלן [א] דמשדרין שליחא דבי דינא ומזמנינן ליה לדינא דכתיב [ב] וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ומנלן דמזמנינן לדינא דכתיב [ג] ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך לקמי גברא רבה דכתיב [ג] לפני ה' את ופלניא דכתיב [ג] אתה והם ואהרן [ב] דקבעינן זימנא דכתיב [ג] מחר [ג] זימנא בתר זימנא דכתיב [ד] קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד ומנלן [ד] דאי מתפקר בשליחא דבי דינא ואתי ואמר לא מיתחזי כלישנא בישא דכתיב [ה] העיני האנשים ההם תנקר [ה] ומנלן דמשמתינן דכתיב [ו] אורו מרוז דהכי סברא דגברא רבה[ב] דכתיב [ו] אמר מלאך ה' ומנלן דמחרמינן דכתיב אורו ארור [ו] דאכיל ושתי בהדיה וקאי בארבע אמות דידיה דכתיב [ו] יושביה ומנלן [ז] דפרטינן חטאיה בציבורא דכתיב [ו] כי לא באו לעזרת ה' ואמר עולא [א] בד' מאה שיפורי שמתיה ברק למרוז איכא דאמרי גברא רבה הוה ואיכא דאמרי כוכבא הוה שנאמר [ז] מן שמים נלחמו הכוכבים ומנלן [ח] דמפקרינן נכסיה דכתיב [ח] וכל אשר לא יבא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה ומנלן [ט] דנצינן ולייטינן ומחינן ותלשינן שיער ומשבעינן דכתיב [ט] ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם ומנלן [י] דכפתינן ואסרינן ועבדינן הרדפה דכתיב [י] הן למות הן לשרושי הן לענש נכסין ולאסורין מאי לשרושי אמר אדא[ג] מרי אמר נחמיה בר ברוך אמר רב חייא בר אבין אמר רב יהודה הרדפה מאי הרדפה אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב מנדין לאלתר [כ] ושונין לאחר ל' ומחרימין לאחר ששים א"ל רב הונא בר חיננא הכי אמר רב חסדא [ל] מתרין ביה שני וחמישי ושני [מ] ה"מ לממונא אבל לאפקירותא לאלתר ההוא טבחא דאיתפקר ברב טובי בר מתנה אימנו עליה אביי ורבא ושמתוהו לסוף אזל פייסיה לבעל דיניה אמר אביי היכי ליעביד לישרי ליה לא חל שמתא עליה תלתין יומין לא לישרי ליה קא בעו רבנן [א] למיעל א"ל לרב אידי בר אבין מידי שמיע לך בהא א"ל הכי אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל [ב] [נ] טוט אסר וטוט שרי אמר ליה ה"מ לממונא אבל לאפקירותא עד דחיילא שמתא עליה תלתין יומין אלמא קסבר אביי הני בי תלתא דשמיתו לא אתו תלתא אחריני ושרו ליה דאיבעיא להו הני בי תלתא דשמיתו מהו למיתי תלתא אחריני ושרו ליה ת"ש [ג] [ס] מנודה לרב מנודה [ד] לתלמיד מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב [ע] מנודה לעירו מנודה לעיר אחרת מנודה לעיר אחרת אינו מנודה לעירו [פ] מנודה לנשיא מנודה לכל ישראל מנודה לכל ישראל אינו מנודה לנשיא רשב"ג אומר אחד מן התלמידים שנידה ומת חלקו אינו מופר ש"מ תלת שמע מינה [צ] תלמיד שנידה לכבודו נידויו נידוי ושמע מינה [ק] כל אחד ואחד מיפר חלקו וש"מ הני בי תלתא דשמיתו לא אתו תלתא אחריני ושרו ליה אמר אמימר הלכתא הני בי תלתא דשמיתו [ר] אתו בי תלתא אחריני ושרו ליה א"ל רב אשי לאמימר והא תניא רשב"ג אומר אחד מן התלמידים שנידה ומת חלקו אינו מופר מאי לאו אינו מופר כלל לא עד דאתו בי תלתא אחריני ושרו ליה. ת"ר [ש] אין נידוי פחות מל' יום ואין נזיפה פחות מז' ימים ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [כ] ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים אמר רב חסדא [ת] נידוי שלנו כנזיפה שלהן ונזיפה דידהו שבעה ותו לא והא ר"ש בר רבי ובר קפרא הוו יתבי וקא גרסי קשיא להו שמעתא א"ל ר"ש לבר קפרא דבר זה צריך רבי א"ל בר קפרא לר"ש ומה רבי אומר בדבר זה אזל א"ל לאבוה איקפד אתא בר קפרא לאיתחזויי ליה א"ל בר קפרא איני מכירך מעולם ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין שוב פעם אחד גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק מאי דרש [ה] [ל] חמוקי ירכיך כמו חלאים[ד] מה ירך בסתר

אף

זו עשירית האיפה שלו. שמביא כהן הדיוט כשמחנכין אותו לעבוד תחילה, כדכתיב (ויקרא ו) זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו עשירית האיפה ואמרינן (מנחות דף נא:) ובניו לרבות עשירית האיפה של כהן הדיוט לחינוך, ולאו אקראי דלעיל קאי אלא מלות כהנים בעלמא הוא דקאמר יחזקאל[ה], אלמא שלא היה יכול להקריב קרבנו עשירית האיפה עד שנטהר מטומאת מת, והוא הדין מצרעתו: אמר רבא וכו'. איידי דאיירי במנודה מפרש להו: ומזמנינן ליה לדינא. לבעל דין: זימנא בתר זימנא. דאי לא אתי ההוא זימנא קבעינן ליה זימנא אחריתי: קראו שם.[ו] שמתא, כלומר שמתא לפרעה שהעביר המועד, כלומר שהעביר אותו מועד ששמו[ז] אחר מועד ראשון: דאי מתפקר בשליחא דרבנן. כלומר שחירף שליח ב"ד, ושליח אמר חירפני: העיני האנשים ההם תנקר. אי לאו דשליח דא"ל[ח] למשה משה לא הוה ידע: הכי סברא דגברא פלניא. דעת פלוני שבא לנדות את פלוני, דצריך לנדותו משמו של אותו חכם: אמר מלאך ה'. ברק אמר לשמתו, שהוא שלוחו של מקום: ומחרימין. בארור: ופרטינן חטאיה. דאמרי לאנשי עירו משום הכי והכי משמתינן ליה: כוכבא הוה. מזליה דסיסרא: דמפקרינן לנכסיה. דמאן דלא צייתי להו לרבנן: יחרם (ב) הוא וכל רכושו. דהפקר ב"ד הפקר מהכא נפקא לן בכל דוכתי(ו): ואריב עמם ואקללם. לאותם שהושיבו נשים נכריות: דכפתינן. ידיו ורגליו: ואסרינן ליה. שקושרין אותו על העמוד להלקותו(ז): הרדפה. קא מפרש רב יהודה בריה דרב שמואל לרודפו[ט] מיד, דכיון דלא צייתי דינא מנדין אותו: ושונין. ומנדין אותו פעם אחרת: לממונא. שחייב ממון לחבירו ולא רצה לשלם ע"פ ב"ד: לאפקירותא. מבזה תלמידי חכמים: לא חל עליה שמתא ל' יום. ואין שמתא פחותה מל' יום: קא בעו רבנן למיעל. שצריכין לו: טוט אסר טוט שרי. כלומר מלי למישרי ליה אע"ג דלא חל עליה ל' יום, דאותו שופר שנדוהו יכול להתיר לו ומישרי ליה בתוך ל' יום: לא אתו אחריני ושרו ליה. מדמהדר איהו נפשיה למישרי: שנידה לכבודו. ולא לשם שמים אלא שהתריז נגדו, ודאי[י] כיון דתני אין מנודה לרב ודאי לא נידה אלא בשביל כבודו, דאי במילי דאיסורא הוי כמי שמנודה[כ] לרב דאין חכמה ואין עצה וגו' (משלי כא)(ח), וקתני אין מנודה לרב אבל לכולי עלמא מנודה: כל אחד מיפר חלקו. מדקתני חלקו אינו מופר: לא אתו אחריני ושרו. מדקתני חלקו אינו מופר לעולם אפי' שרו ליה אחריני: נזיפה. גערה, כדלקמן: נדוי שלנו. בני בבל: כנזיפה שלהן. ארץ ישראל: צריך רבי. רבי אבוה דר"ש הוה: מה רבי אומר בדבר זה. אין רבי בעולם היודע דבר זה: א"ל לאבוה. לפי תומו, ולאו משום ליטנא בישא: לאיתחזויי ליה. לבקר את רבי שהיה חולה, שקבל עליו יסורין(ט): אמר ליה בר קפרא איני מכירך. רמז לו שאינו רוצה לראותו: חמוקי ירכיך. כמו חמק עבר (שיר ה):

אף

מתרין בו שני וחמישי ושני. פירש בקונטרס שני מתרין בו תחילה ומנדין אותו וכן בחמישי ובשני אחר מחרימין וא"ל שלשים יום ויש מפרשים קודם שינדוהו כלל יתרו בו וכן משמע בפרק הגוזל בתרא (ב"ק דף קיג.):

וטרקיה

עין משפט
נר מצוה

נ א ב ג מיי' פכ"ה מהלכות סנהדרין הל' ח טוש"ע ח"מ סימן יא סעיף א:
נא ד מיי' שם הלכה ו סמג לאוין רח טוש"ע שם וסימן ח סעיף ה בהג"ה:
נב ה מיי' שם הלכה ח ופ"ו מהלכות ת"ת הלכה יד ופכ"ד מהלכות סנהדרין הלכה ז טוש"ע ח"מ סימן ג וטוש"ע י"ד סימן שלד סעיף מג:
נג ו מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה יג טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ט:
נד ז מיי' פכ"ד מהל' סנהדרין הלכה ז:
נה ח מיי' שם הלכה ו טוש"ע ח"מ סימן ב בהג"ה:
נו ט י מיי' שם הלכה ח והלכה ט:
נז כ מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה י טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א:
נח ל מיי' פכ"ה מהל' סנהדרין הלכה ח טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א בהג"ה וטוש"ע ח"מ סימן ק סעיף ג:
נט מ מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הל' יג טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א:
ס נ מיי' שם הלי"ב טוש"ע י"ד סי' שלד סעי' יג:
סא ס מיי' פ"ז שם הל' יג טוש"ע שם סעיף טו:
סב ע מיי' שם טוש"ע שם סעיף כ:
סג פ מיי' שם טוש"ע שם סעיף כא:
סד צ מיי' שם טוש"ע שם סעיף מה:
סה ק טוש"ע שם סעיף כו:
סו ר מיי' פ"ז שם הל' ט טוש"ע שם סעיף כה:
סז ש ת טוש"ע שם סעיף א:

משנת ראשונים

קראו שם פרעה מלך מצרים. ירמיה היה מתנבא על מצרים שיבא עליהם נבוכדנצר בחיל כבד ויחריב כל הארץ וקבע להם זמן ליום באו, והוא לא בא באותו הזמן והם היו שמחים ומתלוצצים על דברי הנביא, והנביא קבע להם זמן אחר, דסמיך ליה להאי קרא חי אני נאם י"י צבאות כי כתבור בהרים וכרמל בים יבא, כלומר בודאי שיבא לזמן שני. ע"א שקבע זמן לנבוכדנצר לבא על מצרים להחריבה ואע"פ שלא בא באותו הזמן לא הקפיד עליו אלא קבע לו זמן שני, ובא באותו זמן שני ונמסרו בידו.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מאי הרדפה. גירסת הגאונים, מאי הרדפה, אמר רב פפא נצבא דקני. פירוש, שקושרים הקנים זו בזו וחובשין אותו ביניהם, כדי שלא יעמוד בבית האסורים בריוח ולא ילך לכאן ולכאן, ואף לא יוכל לחכך, כעין קסדא שעושין לחבושין. והראב"ד פירש דלשון נצבא הוא נטע של קנים, כלומר עיקרם של קנים שיש בעיקר אחד כמה קנים ובתוכן חובשין אותו, ואין צריך לקשור אלא מן הראש העליון. [תוס' הרא"ש] **בעו רבנן למיזל.** אותן חכמים שהסכימו עמנו לנדותו רוצין ללכת איש איש לדרכו, ואם לא נתירנו עכשיו לא נוכל להתירו עוד עד שיחזרו כלם ונסכים יחד להתירו. ורבינו יב"ם כתב בשם רבי' אליקים בעו רבנן למיעל, רוצים היו להמנות יחד ולהתירו בלי דעתי, ולא יהיה התרתן התרה. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] **טוט אסר וטוט שרי.** האי דאמרינן במו"ק טוט אסר טוט שרי גבי שמתא, היינו שני ת"ח אוסרין וב' אחרים יכולין להתיר. [תוד"ה טט, מנחות לד:] **ואין נזיפה פחות מז' ימים.** ולא נתברר לי מהו ענין הנזיפה, אם הוא כעין נדוי או לא. ודומה שהוא ענין הכלמה כדכתיב הלא תכלם, כאדם שהוא מוכלם ועומד בביתו, ומתחבא מבני אדם ואינו מראה פנים למי שנכלם ממנו, ואינו עומד בגילוי הראש מפני שנכלם אצלו, וממעט בדבורו ובשחוק ובעסקיו כפי שהוא מרוחק מגדול ממנו, שהוא צריך שיצטער בעצמו לעיני רואיו, אבל ריחוק בני אדם ממנו לא באכילה ולא בשתיה ולא בישיבה ולא בשאלת שלום ולא בעטיפה ולא בגיהוץ ותספורת ולא בנעילת הסנדל לא מצינו לו איסור. ודומה שהנזיפה אינה צריכה היתר, אלא להודיעו שמקצת היום ככולו, ועוד משום חיבתו של ר' חייא שהיה מתאוה לראותו. והנזיפה אינה צריכה פיוס, שלא מצינו לכל אלו הנזופין שהוזכר שם שום פיוס, אלא שהנזיפה שהן נוהגין בעצמם ומדעתם היא עיקר הפיוס. [תוס' הרא"ש]

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [שבועות לו.], ב) [עי' תוספות מנחות לד: ד"ה טט] ועי' תוס' ור"ן נדרים ז: ד"ה אין בין, ג) [לקמן יז.], ד) [עי' תוספות סנהדרין ח. ד"ה מפיקנא], ה) [סוכה מט: ע"ש], ו) [יבמות פט:] ועיין מהרצ"ח, ז) עיין מכות כב:, ח) לקמן דף יז., ט) ב"מ פה ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר רבא מנלן דקבעינן דוכתא ומשדרינן שליחא דבי דינא דכתיב וישלח כו' כצ"ל ותיבות ומזמנינן ליה לדינא נמחק: (ב) רש"י ד"ה יחרם כל רכושו כו' ותיבת הוא נמחק:

הגהות הגר"א

[א] גמ' למיעל. נ"ב נ"א למיזל [ועיין ר"ן ופרש"י שבר"ף]:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

תורה אור השלם

א) וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱיִ: [יחזקאל מד, כז]

ב) וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה: [במדבר טז, יב]

ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל קֹרַח אַתָּה וְכָל עֲדָתְךָ הֱיוּ לִפְנֵי יְיָ אַתָּה וָהֵם וְאַהֲרֹן מָחָר: [במדבר טז, טז]

ד) קָרְאוּ שָׁם פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם שָׁאוֹן הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד: [ירמיה מו, יז]

ה) אַף לֹא אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הֲבִיאֹתָנוּ וַתִּתֶּן לָנוּ נַחֲלַת שָׂדֶה וָכָרֶם הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר לֹא נַעֲלֶה: [במדבר טז, יד]

ו) אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְיָ אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא בָאוּ לְעֶזְרַת יְיָ לְעֶזְרַת יְיָ בַּגִּבּוֹרִים: [שופטים ה, כג]

ז) מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא: [שופטים ה, כ]

ח) וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יָבוֹא לִשְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים כַּעֲצַת הַשָּׂרִים וְהַזְּקֵנִים יָחֳרַם כָּל רְכוּשׁוֹ וְהוּא יִבָּדֵל מִקְּהַל הַגּוֹלָה: [עזרא י, ח]

ט) וָאָרִיב עִמָּם וָאֲקַלְלֵם וָאַכֶּה מֵהֶם אֲנָשִׁים וָאֶמְרְטֵם וָאַשְׁבִּיעֵם בֵּאלֹהִים אִם תִּתְּנוּ בְנֹתֵיכֶם לִבְנֵיהֶם וְאִם תִּשְׂאוּ מִבְּנֹתֵיהֶם לִבְנֵיכֶם וְלָכֶם: [נחמיה יג, כה]

י) וְכָל דִּי לָא לֶהֱוֵא עָבֵד דָּתָא דִי אֱלָהָךְ וְדָתָא דִּי מַלְכָּא אָסְפַּרְנָא דִּינָה לֶהֱוֵא מִתְעֲבֵד מִנֵּהּ הֵן לְמוֹת הֵן לִשְׁרֹשִׁי הֵן לַעֲנָשׁ נִכְסִין וְלֶאֱסוּרִין: [עזרא ז, כו]

כ) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה וְאָבִיהָ יָרֹק יָרַק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא תִכָּלֵם שִׁבְעַת יָמִים תִּסָּגֵר שִׁבְעַת יָמִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְאַחַר תֵּאָסֵף: [במדבר יב, יד]

ל) מַה יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן: [שיר השירים ז, ב]

הגהות וציונים

א] [צ"ל וביום בואו] (גליון): ב] ס"א פלניא (גליון) וכ"ה בכת"י וברש"י, ובהרבה ראשונים הגירסא "דהכי סבר גברא רבא פלניא": ג] בכת"י ובספר היוחסין רב אדא בר מרי: ד] [כמו חלאים אין חלאים אלא רבנן כדגרסינן בנדרים מט ע"א והן שמתעסקין בתורה שהיא מעשה ידי אומן. ערוך בערך חמק] (גליון): ה] דברי רש"י אינם מובנים דלפי מש"כ לעיל "ולאו אקראי דלעיל קאי" א"כ וביום בואו לא מיירי כלל מטומאה ומניין מוכח בדברי רבי יהודה דאין מצורע משלח קרבנותיו, ונראה דכאן הס"ד ומכאן הוא דבור בפנ"ע וקאי אדברי ר"ש, ולהלן יש למחוק התיבות "עשירית האיפה", והיינו כפי' התוס' (ראש משביר ע"ש ובגנזי יוסף), והנה עי' דק"ס דבכת"י של פי' רש"י שלפנינו ליתא מתיבות "שמביא כהן הדיוט וכו'" (בתחילת הדיבור) עד כאן וכן ליתא שם לעיל בעמוד הקודם כל הדיבור "יספרו לו וכו'", ולפי"ז לפי רש"י שלפנינו ראיית הגמ' היא באמת מדברי ר"י מדאינו יכול להקריב עד שיטהר מטו"מ ה"ה למצורע (וכדמסיק בסוף דבור זה) וכולה קרא במת משתעי, והגי' בגמ' בסוף עמוד הקודם היא כהגי' בכת"י אלו ז' ימי **פרישתו** [וכל השקלא וטריא בתוד"ה ואחרי הוא להפי' רש"י כת"י] (ע"פ דק"ס), ולפי"ז אפשר דאי"צ להגי' הגליון ברש"י בסוף העמוד הקודם (הגו"צ אות ה) עי' היטב בתוד"ה ואחרי וברד"ק על הפסוק שם (ועי' תוס' רי"ד): ו] צ"ל **לשון** שמתא (בא"מ): ז] בכת"י נוסף לו: ח] בכת"י **א"ל**: ט] נראה שיש להוסיף **לנדותו**: י] תיבת "ודאי" מיותר (מראה אש): כ] צ"ל הוי **נמי מנודה** לרב (כת"י): ל] כ"ה הגירסא ברא"ש עי"ש ובקרבן נתנאל ועי' מהרש"א בח"א:

שכפל הקללה ואמר פעמיים ארור, משמע שכוונתו לחרם שהוא יותר חמור[כז].

ומנין אנו למדים שאם בית דין רצו להחמיר על המנודה מחמת העבירה שעבר, שיכולים להחמיר ולגזור עליו, **דְּאָכֵיל וְשָׁתֵי בַּהֲדֵיהּ** - שאף האוכל ושותה עמו, **וְקָאֵי בְּאַרְבַּע אַמּוֹת דִּידֵיהּ** - וכן שהעומד בארבע אמותיו[כח], יהיה עמו בנידוי, **דִּכְתִיב** (שם) **'אֹרוּ אָרוֹר יוֹשְׁבֶיהָ'**, למדים מכך שאפשר לנדות אף את היושבים עמו[כט].

וּמְנָלָן דְּפָרְטִינַן חֲטָאֵיהּ בְּצִיבּוּרָא - ומנין אנו למדים שמפרטים את חטאו של המנודה בציבור, להודיע לאנשי עירו על איזה חטא מנדים אותו, **דִּכְתִיב** (שם) בנידוי שברק נידה את מרוז, **'כִּי לֹא בָאוּ לְעֶזְרַת ה''**, הרי שברק פירט את חטאו של מרוז על מה נידוהו, כיון שלא בא לעזור במלחמה.

אגב שהובא ענינו של מרוז ללמד כמה הלכות בנידוי, מבארת הגמרא בענינו של מרוז:

וְאָמַר עוּלָּא, בְּאַרְבַּע מֵאָה שִׁיפּוּרֵי שַׁמְתֵיהּ בָּרָק לְמֵרוֹז - בארבע מאות שופרות נידה ברק את מרוז[ל].

הגמרא מבארת מי הוא מרוז:

אִיכָּא דְּאָמְרֵי - יש שאמרו, **גַּבְרָא רַבָּה הֲוָה** - שמרוז היה אדם גדול וחשוב, ובקשוהו שיבוא לעזרתם במלחמה, וכיון שסירב נידוהו[לא], **וְאִיכָּא דְּאָמְרֵי** - ויש שאמרו, **כּוֹכָבָא הֲוָה** - שמרוז הכוונה לכוכב, והוא המזל של סיסרא[לב], **שֶׁנֶּאֱמַר** (שם ה כ) **'מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים** מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא', הרי שהכוכבים נלחמו נגד סיסרא, ומרוז שלא בא לעזרת ישראל להלחם בסיסרא קיללו ברק[לג].

הגמרא מביאה שיש כח ביד חכמים להעניש את מי שאינו שומע לקולם:

וּמְנָלָן דְּמַפְקְרִינַן נִכְסֵיהּ - ומנין אנו למדים שבית דין מפקירים את נכסיו של מי שאינו מציית לחכמים[לד], **דִּכְתִיב** (עזרא י ח) כאשר עזרא קיבץ את כל ישראל לאחר שעלו מן הגולה והיו להם נשים נכריות, **'וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יָבוֹא לִשְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים בַּעֲצַת [כַּעֲצַת] הַשָּׂרִים וְהַזְּקֵנִים, יָחֳרַם כָּל רְכוּשׁוֹ וְהוּא יִבָּדֵל מִקְּהַל הַגּוֹלָה'**, הרי שבית דין יכולים להחרים רכושו של המסרב לשמוע לקול החכמים[לה].

וּמְנָלָן דְּנָצֵינַן[לו] - ומנין אנו למדים שבית דין מריבים ומתקוטטים עם העובר על מצוות ה', בכדי שיחזור בו, **וְלָיְיטִינַן וּמָחֵינַן** - ומקללים ומכים אותו, **וְתָלְשִׁינַן שֵׂיעָר** - ותולשים שערו, **וּמַשְׁבְּעִינַן** - ומשביעים אותו שלא יעבור על האיסור, **דִּכְתִיב** (נחמיה יג כה) שאמר נחמיה על אלו שעברו על דבר ה' ונשאו נשים נכריות, **'וָאָרִיב עִמָּם, וָאֲקַלְלֵם, וָאַכֶּה מֵהֶם אֲנָשִׁים, וָאֶמְרְטֵם, וָאַשְׁבִּיעֵם'**. הרי שאפשר לנהוג בכל העונשים האלו לאלו העוברים על דת.

הגמרא מביאה עונשים נוספים שנותנים לעובר על דת:

וּמְנָלָן דְּכָפְתִינַן - ומנין אנו למדים שכופתים את ידיו ורגליו, **וְאָסְרִינַן** - וקושרים אותו לעמוד להלקותו, **וְעָבְדִינַן הַרְדָּפָה** - ועושים לו הרדפה [כפי שתבאר הגמרא בסמוך מהו הרדפה], **דִּכְתִיב** (עזרא ז כו) באיגרת ששלח דריוש מלך פרס עם עזרא לירושלים לצוות את הכהנים והלויים וגזברי המלך שיקיימו את המצוות ויעבדו את ה' בבית המקדש, **'וְכָל דִּי לָא לֶהֱוָא עָבֵד דָּתָא וגו' לֶהֱוָא מִתְעֲבֵד מִנֵּהּ הֵן לְמוֹת הֵן לִשְׁרֹשִׁי הֵן לַעֲנָשׁ נִכְסִין וְלֶאֱסוּרִין'**, כלומר, כל מי שלא יקיים את דת ה' ודת המלך, ידונו אותו במהרה כפי העונש המגיע לו, אם למיתה או לעונש ממון, או לאסורין, ו'אסורין' היינו כפיתה וקשירה. מבארת הגמרא, **מַאי 'לִשְׁרֹשִׁי'** שנאמר בפסוק (שם). **אָמַר אַדָּא מָרִי אָמַר נְחֶמְיָה בַּר בָּרוּךְ אָמַר רַב חִיָּיא בַּר אָבִין אָמַר רַב יְהוּדָה**, 'לשרשי' **הַיְינוּ הַרְדָּפָה**. הרי שיש לדון את אלו שאינם מקיימים את מצוות ה' בקשירה וכפיתה ובהרדפה. מבארת הגמרא, **מַאי** [-מהו] **הַרְדָּפָה. אָמַר רַב יְהוּדָה בְּרֵיהּ דְּרַב שְׁמוּאֵל בַּר שִׁילַת מִשְּׁמֵיהּ דְּרַב**, הרדפה היינו **שֶׁמְּנַדִּין** אותו **לְאַלְתַּר** - מיד ללא המתנה[לז], ואם לא חזר בו[לח], **שׁוֹנִין** - חוזרים לנדותו שוב **לְאַחַר שְׁלֹשִׁים** יום[לט], ואם לא חזר בו **מַחְרִימִין לְאַחַר שִׁשִּׁים** יום מהנידוי הראשון. **אָמַר לֵיהּ רַב הוּנָא בַּר חִינְנָא** לרב יהודה, **הָכִי** [-כך] **אָמַר רַב חִסְדָּא**, אין מנדים אותו מיד, אלא **מַתְרִין בֵּיהּ שֵׁנִי וַחֲמִישִׁי וְשֵׁנִי** - מזהירים אותו שלש פעמים, ביום שני, ביום חמישי ושוב ביום שני, ורק אם לא חזר בו אחרי ההתראה מנדים אותו[מ], אולם **הָנֵי מִילֵּי** - דברים אלו שאין מנדים מיד אינם אלא **לְמָמוֹנָא** - כשאינו נשמע לבית דין בענייני ממון, שחייבוהו בית דין לשלם לחבירו ולא רצה לשלם[מא], **אֲבָל לְאֶפְקִירוּתָא** - אם מבזה תלמיד חכם, מנדים אותו **לְאַלְתַּר** - מיד בלא להתרות בו.

★

הגמרא מביאה מעשה בענין הנידוי:

הַהוּא טַבָּחָא [-שוחט] **דְּאִיתְפַּקַר** [-שביזה] **בְּרַב טוֹבִי בַּר מַתְּנָה, אִימְנוּ עֲלֵיהּ אַבָּיֵי וְרָבָא וְשַׁמְּתוּהוּ** - נמנו עליו אביי ורבא ונידוהו, **לְסוֹף** חזר בו אותו שוחט, **אֲזַל פַּיְיסֵיהּ לְבַעַל דִּינֵיהּ** - והלך ופייס

ששאלת הגמרא 'מנלן דמחרמינן' היא, מנין שמקללים אותו בפירוש לומר ארור פלוני, שחרם יש בו אף קללה, מה שאין כן לעיל שהגמרא שואלת 'מנלן דמשמתינן', אף שהביאו הפסוק 'אורו מרוז' שהוא לשון קללה, אין הכוונה שמקללים בפירוש אלא שאומרים יהא בשמתא. ראה בהערות לעיל במחלוקת הרמב"ם והראב"ד.

כז. **פרישה** (יו"ד סי' שלד אות ג).

כח. **שזהו** שיעור מקומו של אדם והעומד שם הרי הוא עמו יחד. נמוקי יוסף (ד"ה דמחרמינן).

כט. **מעיקר** הדין אסור לשבת בארבע אמותיו של המנודה, כפי שמוכח בבבא מציעא (נט:), אלא שהעושה כן ויושב עם המנודה אינו בנידוי, וכאן רוצה הגמרא להוכיח שאם בית דין רוצים להחמיר על המנודה מחמת האיסור שעשה, יש כח בידם לנדות את כל מי שישב בארבע אמותיו או יאכל וישתה עמו. ריטב"א (ד"ה דאכיל), רא"ש (סי' ח) בשם הראב"ד.

ל. **שבשעת** הנידוי תוקעים בשופר כמבואר להלן (יז:). ועיין בחתם סופר (דרשות קס ג ד"ה ואת) שביאר ענין זה של ארבע מאות שופרות.

לא. **כן** פירשו רבינו חננאל (ד"ה איכא) והנמוקי יוסף (ד"ה גברא), וכן הוא ברש"י על הנ"ך (שם). אמנם הר"ן (ד"ה אמרי) כתב, שהגמרא מבררת על מי הכוונה בפסוק 'אמר מלאך ה'', וללשון ראשון זהו גברא רבא שכן תלמידי חכמים נקראו מלאכים, דכתיב (שופטים ב א) 'ויעל מלאך ה' מן הגלגל אל הבוכים', וזה היה פנחס. והאיכא דאמרי סוברים שמלאך ה' הכוונה לכוכב ומזל שסייע להם.

לב. **המיוחס** לרש"י (ד"ה כוכבא). וכתב המהרש"א (ח"א ד"ה וא"ד) שאולי מצא כן מבואר במדרש. וכתב עוד, מה שברק נידהו על שלא בא לעזרתו, אף שהוא מזלו של סיסרא, היינו על דרך זה שמלאך רע עונה אמן בעל כרחו [ראה שבת (קיט:)], כך המלאך הרע של סיסרא היה צריך לבוא לעזרת ברק בעל כרחו.

לג. **ושייך** קללה על כוכב ומזל כעין שמצאנו בירמיה שקילל את היום שנולד בו (ירמיה כ יד), וכן באיוב שקילל את המזל שנולד בו (איוב ג). יעב"ץ (ד"ה וא"ד).

אמנם הקשה בשרביט הזהב (ד"ה ואיכא), כיצד אדם ינדה כוכב ואיך שייך בו הנידוי, וגם הכוכב אינו בעל בחירה ורצון ששייך לנדותו, וסיים בצריך עיון. ובזוהר (ח"ג רסט:) כתב, שבעקבות נידויו של ברק כאשר רוצה כוכב מרוז להאיר באים כל הכוכבים ובולעים אותו.

ולפירוש זה בגמרא שמרוז הכוונה לכוכב, מה שברק אמר 'אורו ארור יושביה', צריך לומר שהכוונה לכוכבים שנמצאים בשליטת הכוכב הגדול ששמו מרוז, וכמו שאמרו בברכות (נח:) על הפסוק (איוב לח לב) 'ועיש על בניה תנחם' שעיש הוא כוכב גדול שהרבה כוכבים קבועים בו [ראה בגמרא (שם)]. רבינו חננאל (ד"ה איכא), נמוקי יוסף (ד"ה כוכבא). ובספר הברית (מאמר כוכבי השמים פ"ג) הוכיח מכאן שודאי יש יישוב על הכוכבים [אמנם אינם בעלי בחירה], וברק קילל את הכוכב מרוז על כל יושביו.

לד. **אין** הדבר חובה להפקיר את נכסי מי שאינו מציית לבית דין, אלא שיש לבית דין את הכח להפקיר נכסיו אם רואים בכך צורך. נמוקי יוסף (ד"ה דמפקרינן).

לה. **וכתב** המיוחס לרש"י (ד"ה יחרם) שמכאן לומדים שהפקר בית דין הפקר ויש כח ביד בית דין להפקיר ממון של אחרים, כמבואר ביבמות (פט:).

לו. **'נצינן'** הוא לשון 'ריב', שהתרגום של ריב הוא 'מצותא'. נמוקי יוסף (ד"ה דנייצינן). והוא מלשון הכתוב 'וכי ינצו אנשים' (שמות כא כב). מנחם משיב נפש (ד"ה ומנלן).

לז. **ולשון** הרדפה היינו לרודפו מיד ולנדותו. רש"י (ד"ה הרדפה).

לח. **טור** (יו"ד סי' שלד ס"א).

לט. **שהנידוי** הראשון הוא לשלושים יום, שאין נידוי פחות משלושים יום כמבואר להלן בסמוך, ואם לא חזר בו, חוזרים ומנדים אותו עוד שלושים יום.

מ. **כן** פירש רש"י בבבא קמא (קיג. ד"ה קובעין). וכן פירשו התוספות כאן (ד"ה מתרין). ועיין שם שהביאו פירוש נוסף.

מא. **המיוחס** לרש"י (ד"ה לממונא). והטעם, משום שאולי הוא משתמט עד שימצא מעות ויוכל להחזירם. ר"ן (ד"ה רב).

זו עשירית האיפה שלו דברי רבי יהודה ר"ש אומר (א) בבאו[א] יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה בזמן שאינו ראוי לביאה אינו ראוי להקרבה. אמר רבא (א) מנלן [א]דמשדרין שליחא דבי דינא ומזמנינן ליה לדינא דכתיב (ב) וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ומנלן דמזמנינן לדינא דכתיב (ג) ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך לקמי גברא רבה דכתיב (ג) לפני ה' את ופלניא דכתיב (ג) אתה והם ואהרן [ב]דקבעינן זימנא דכתיב (ג) מחר [ג]זימנא בתר זימנא דכתיב (ד) קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד ומנלן [ד]דאי מתפקר בשליחא דבי דינא ואתי ואמר לא מיתחזי כלישנא בישא דכתיב (ה) העיני האנשים ההם תנקר [ה]ומנלן דמשמתינן דכתיב (ו) אורו מרוז דהכי סברא דגברא רבה[ב] דכתיב (ו) אמר מלאך ה' ומנלן דמחרמינן דכתיב אורו ארור (ו) [ו]דאכיל ושתי בהדיה וקאי בארבע אמות דידיה דכתיב (ו) יושביה ומנלן [ז]דפרטינן חטאיה בציבורא דכתיב (ו) כי לא באו לעזרת ה' ואמר עולא (א) בד' מאה שיפורי שמתיה ברק למרוז איכא דאמרי גברא רבה הוה ואיכא דאמרי כוכבא הוה שנאמר (ז) מן שמים נלחמו הכוכבים ומנלן [ח]דמפקרינן נכסיה דכתיב (ח) וכל אשר לא יבא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה ומנלן [ט]דנצינן ולייטינן ומחינן ותלשינן שיער ומשבעינן דכתיב (ט) ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם ומנלן [י]דכפתינן ואסרינן ועבדינן הרדפה דכתיב (י) הן למות הן לשרושי הן לענש נכסין ולאסורין מאי לשרושי אמר אדא[ג] מרי אמר נחמיה בר ברוך אמר רב חייא בר אבין אמר רב יהודה הרדפה מאי הרדפה אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב מנדין לאלתר [כ]ושונין לאחר ל' ומחרימין לאחר ששים א"ל רב הונא בר חיננא הכי אמר רב חסדא [ל]מתרין ביה שני וחמישי ושני [מ]ה"מ לממונא אבל לאפקירותא לאלתר ההוא טבחא דאיתפקר ברב טובי בר מתנה אימנו עליה אביי ורבא ושמתוהו לסוף אזל פייסיה לבעל דיניה אמר אביי היכי ליעביד לישרי ליה לא חל שמתא עליה תלתין יומין לא לישרי ליה קא בעו רבנן [א] למיעל א"ל לרב אידי בר אבין מידי שמיע לך בהא א"ל הכי אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל (ג) [נ]טוט אסר וטוט שרי אמר ליה ה"מ לממונא אבל לאפקירותא עד דחיילא שמתא עליה תלתין יומין אלמא קסבר אביי הני בי תלתא דשמיתו לא אתו תלתא אחריני ושרו ליה דאיבעיא להו הני בי תלתא דשמיתו מהו למיתי תלתא אחריני ושרו ליה ת"ש (ג) [ס]מנודה לרב מנודה לתלמיד מנודה (ד) לתלמיד אינו מנודה לרב [ע]מנודה לעירו מנודה לעיר אחרת מנודה לעיר אחרת אינו מנודה לעירו [פ]מנודה לנשיא מנודה לכל ישראל מנודה לכל ישראל אינו מנודה לנשיא רשב"ג אומר אחד מן התלמידים שנידה ומת חלקו אינו מופר ש"מ תלת שמע מינה [צ]תלמיד שנידה לכבודו נידויו נידוי ושמע מינה [ק]כל אחד ואחד מיפר חלקו וש"מ הני בי תלתא דשמיתו לא אתו תלתא אחריני ושרו ליה אמר אמימר הלכתא הני בי תלתא דשמיתו [ר]אתו בי תלתא אחריני ושרו ליה א"ל רב אשי לאמימר והא תניא רשב"ג אומר אחד מן התלמידים שנידה ומת חלקו אינו מופר מאי לאו אינו מופר כלל לא עד דאתו בי תלתא אחריני ושרו ליה. ת"ר [ש]אין נידוי פחות מל' יום ואין נזיפה פחות מז' ימים ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר (כ) ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים אמר רב חסדא [ת]נידוי שלנו כנזיפה שלהן ונזיפה דידהו שבעה ותו לא והא ר"ש בר רבי ובר קפרא הוו יתבי וקא גרסי קשיא להו שמעתא א"ל ר"ש לבר קפרא דבר זה צריך רבי א"ל בר קפרא לר"ש ומה רבי אומר בדבר זה אזל א"ל לאבוה איקפד אתא בר קפרא לאיתחזויי ליה א"ל בר קפרא איני מכירך מעולם ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין שוב פעם אחד גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק מאי דרש (ה) (ל) חמוקי ירכיך כמו חלאים[ד] מה ירך בסתר

אף

זו עשירית האיפה שלו. שמביא כהן הדיוט כשמחנכין אותו לעבוד תחילה, כדכתיב (ויקרא ו) זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו עשירית האיפה ואמרינן (מנחות דף נא:) ובניו לרבות עשירית האיפה של כהן הדיוט לחינוך, ולאו אקראי דלעיל קאי אלא מלות כהנים בעלמא הוא דקאמר יחזקאל[ה], אלמא שלא היה יכול להקריב קרבנו עשירית האיפה עד שנטהר מטומאת מת, והוא הדין מצרעתו: אמר רבא וכו'. איידי דאיירי במנודה מפרש להו: ומזמינין ליה לדינא. לבעל דין: זימנא בתר זימנא. דאי לא אתי ההוא זימנא קבעינן ליה זימנא אחריתי: קראו שם.[ו] שמתא, כלומר שמתא לפרעה שהעביר המועד, כלומר שהעביר אותו מועד ששמו[ז] אחר מועד ראשון: דאי מתפקר בשליחא דרבנן. כלומר שחירף שליח ב"ד, ושליח אמר חירפני: העיני האנשים ההם תנקר. אי לאו דשליח דא"ל[ח] למשה משה לא הוה ידע: הכי סברא דגברא פלניא. דעת פלוני שבא לנדות את פלוני, דצריך לנדותו משמו של אותו חכם: אמר מלאך ה'. ברק אמר לשמתו, שהוא שלוחו של מקום: ומחרימין. בארור: ופרטינן חטאיה. דאמרי לאנשי עירו משום הכי והכי משמתינן ליה: כוכבא הוה. מזליה דסיסרא: דמפקרינן לנכסיה. דמאן דלא ציית להו לרבנן: יחרם (ב) הוא וכל רכושו. דהפקר ב"ד הפקר מהכא נפקא לן בכל דוכתי[י]: ואריב עמם ואקללם. לאותם שהושיבו נשים נכריות: דכפתינן. ידיו ורגליו: ואסרינן ליה. שקושרין אותו על העמוד להלקותו[י]: הרדפה. קא מפרש רב יהודה בריה דרב שמואל לרודפו[ט] מיד, דכיון דלא ציית דינא מנדין אותו: ושונין. ומנדין אותו פעם אחרת: לממונא. שחייב ממון לחבירו ולא רצה לשלם ע"פ ב"ד: לאפקירותא. מבזה תלמידי חכמים: לא חל עליה שמתא ל' יום. ואין שמתא פחותה מל': קא בעו רבנן למיעל. שצריכין לו: טוט אסר טוט שרי. כלומר מצי למישרי ליה אע"ג דלא חל עליה ל' יום, דאותו שופר שנדוהו יכול להתיר לו ומישרי ליה בתוך ל' יום: לא אתו אחריני ושרו ליה. מדמהדר איהו נפשיה למישרי: שנידה לכבודו. ולא לשם שמים אלא שהתריס נגדו, ודאי[י] כיון דתני אין מנודה לרב ודאי לא נידה אלא בשביל כבודו, דאי במילי דאיסורא הוי כמי שמנודה[כ] לרב דאין חכמה ואין עצה וגו' (משלי כא)[ח], וקתני אין מנודה לרב אבל לכולי עלמא מנודה: כל אחד מיפר חלקו. מדקתני חלקו אינו מופר: לא אתו אחריני ושרו. מדקתני חלקו אינו מופר לעולם אפי' שרו ליה אחריני: נזיפה. גערה, כדלקמן: נדוי שלנו. בני בבל: כנזיפה שלהן. ארץ ישראל: צריך רבי. רבי אבוה דר"ש הוה: מה רבי אומר בדבר זה. אין רבי בעולם היודע דבר זה: א"ל לאבוה. לפי תומו, ולאו משום לישנא בישא: לאיתחזויי ליה. לבקר את רבי שהיה חולה, שקבל עליו יסורין[ט]: אמר ליה בר קפרא איני מכירך. רמז לו שאינו רוצה לראותו: חמוקי ירכיך. כמו חמק עבר (שיר ה):

אף

מתרין בו שני וחמישי ושני. פירש בקונטרס שני מתרין בו תחילה ומנדין אותו וכן בחמישי ובשני אחר מחרימין וא"ל שלשים יום ויש מפרשים קודם שינדוהו כלל יתרו בו וכן משמע בפרק הגוזל בתרא (ב"ק דף קיג.):

וטרקיה

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [שבועות לו.], ב) [עי' תוספות מנחות לד: ד"ה טט] ועי' תוס' ור"ן נדרים ז: ד"ה אין בין, ג) [לקמן יז.], ד) [עי' תוספות סנהדרין א. ד"ה מפיקנא], ה) [סוכה מט: ע"ש], ו) [יבמות פט:] ועיין מהרצ"ח, ז) עיין מכות כב:, ח) לקמן דף יז., ט) ב"מ פה ע"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר רבא מנלן דקבעינן דוכתא ומשדרינן שליחא דבי דינא דכתיב וישלח כו' כל"ל ותיבות ומזמנינן ליה לדינא נמחק[ל]: (ב) רש"י ד"ה יחרם כל רכושו כו' ותיבת הוא נמחק:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' למיעל. נ"ב נ"א למיזל [ועיין ר"ן ופרש"י שברי"ף]:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

תורה אור השלם

א) וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יְיָ: [יחזקאל מד, כז]

ב) וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה: [במדבר טז, יב]

ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל קֹרַח אַתָּה וְכָל עֲדָתְךָ הֱיוּ לִפְנֵי יְיָ אַתָּה וָהֵם וְאַהֲרֹן מָחָר: [במדבר טז, טז]

ד) קָרְאוּ שָׁם פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם שָׁאוֹן הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד: [ירמיה מו, יז]

ה) אַף לֹא אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הֲבִיאֹתָנוּ וַתִּתֶּן לָנוּ נַחֲלַת שָׂדֶה וָכָרֶם הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר לֹא נַעֲלֶה: [במדבר טז, יד]

ו) אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְיָ אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא בָאוּ לְעֶזְרַת יְיָ לְעֶזְרַת יְיָ בַּגִּבּוֹרִים: [שופטים ה, כג]

ז) מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא: [שופטים ה, כ]

ח) וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יָבוֹא לִשְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים כַּעֲצַת הַשָּׂרִים וְהַזְּקֵנִים יָחֳרַם כָּל רְכוּשׁוֹ וְהוּא יִבָּדֵל מִקְּהַל הַגּוֹלָה: [עזרא י, ח]

ט) וָאָרִיב עִמָּם וָאֲקַלְלֵם וָאַכֶּה מֵהֶם אֲנָשִׁים וָאֶמְרְטֵם וָאַשְׁבִּיעֵם בֵּאלֹהִים אִם תִּתְּנוּ בְנֹתֵיכֶם לִבְנֵיהֶם וְאִם תִּשְׂאוּ מִבְּנֹתֵיהֶם לִבְנֵיכֶם וְלָכֶם: [נחמיה יג, כה]

י) וְכָל דִּי לָא לֶהֱוֵא עָבֵד דָּתָא דִי אֱלָהָךְ וְדָתָא דִּי מַלְכָּא אָסְפַּרְנָא דִּינָה לֶהֱוֵא מִתְעֲבֵד מִנֵּהּ הֵן לְמוֹת הֵן לִשְׁרֹשִׁי הֵן לַעֲנָשׁ נִכְסִין וְלֶאֱסוּרִין: [עזרא ז, כו]

כ) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה וְאָבִיהָ יָרֹק יָרַק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא תִכָּלֵם שִׁבְעַת יָמִים תִּסָּגֵר שִׁבְעַת יָמִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְאַחַר תֵּאָסֵף: [במדבר יב, יד]

ל) מַה יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן: [שיר השירים ז, ב]

עין משפט
נר מצוה

נ א ב ג מיי' פכ"ה מהלכות סנהדרין הל' א טוש"ע ח"מ סימן יא סעיף א:

נא ד מיי' שם הלכה ו סמג לאוין רח טוש"ע שם וסימן ח סעיף ה בהג"ה:

נב ה מיי' שם הלכה א ופ"ו מהלכות ת"ת הלכה יד ופכ"ד מהלכות סנהדרין הלכה ז טוש"ע ח"מ סימן ג וטוש"ע י"ד סימן שלד סעיף מג:

נג ו מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה יג טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ט:

נד ז מיי' פכ"ד מהל' סנהדרין הלכה ז:

נה ח מיי' שם הלכה ו טוש"ע ח"מ סימן ג בהג"ה:

נו ט י מיי' שם הלכה א והלכה ט:

נז כ מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה י טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א:

נח ל מיי' פכ"ה מהל' סנהדרין הלכה א טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א בהג"ה וטוש"ע ח"מ סימן ק סעיף ג:

נט מ מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הל' יג טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א:

ס נ מיי' שם הל' יב טוש"ע י"ד סי' שלד סעי' יג:

סא ס מיי' פ"ז שם הל' יג טוש"ע שם סעיף טו:

סב ע מיי' שם טוש"ע שם סעיף כ:

סג פ מיי' שם טוש"ע שם סעיף כא:

סד צ מיי' שם טוש"ע שם סעיף מה:

סה ק טוש"ע שם סעיף כו:

סו ר מיי' פ"ז שם הל' ט טוש"ע שם סעיף כה:

סז ש ת טוש"ע שם סעיף א:

◆

משנת ראשונים

קראו שם פרעה מלך מצרים. ירמיה היה מתנבא על מצרים שיבא עליהם נבוכדנצר בחיל כבד ויחריב כל הארץ וקבע להם זמן ליום באו, והוא לא בא באותו הזמן והם היו שמחים ומתלוצצים על דברי הנביא, והנביא קבע להם זמן אחר, דסמיך ליה להאי קרא חי אני נאם י"י צבאות כי כתבור בהרים וכרמל בים יבא, כלומר בודאי שיבא לזמן שני. ע"א שקבע זמן לנבוכדנצר לבא על מצרים להחריבה ואע"פ שלא בא באותו הזמן לא הקפיד עליו אלא קבע לו זמן שני, ובא באותו זמן שני ונמסרו בידו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מאי הרדפה. גירסת הגאונים, מאי הרדפה, אמר רב פפא נצבא דקני. פירוש, שקושרים הקנים זו בזו וחובשין אותו ביניהם, כדי שלא יעמוד בבית האסורים בריוח ולא ילך לכאן ולכאן, ואף לא יוכל לחכך, כעין קסדא שעושין לחבושין. והראב"ד פירש דלשון נצבא הוא נטע של קנים, כלומר עיקרם של קנים שיש בעיקר אחד כמה קנים ובתוכן חובשין אותו, ואין צריך לקשור אלא מן הראש העליון. **[תוס' הרא"ש]** **בעו רבנן למיזל.** אותן חכמים שהסכימו עמנו לנדותו רוצין ללכת איש איש לדרכו, ואם לא נתירנו עכשיו לא נוכל להתירו עוד עד שיחזרו כלם ונסכים יחד להתירו. ורבינו יב"ם כתב בשם רבי' אליקים בעו רבנן למיעל, רוצים היו להמנות יחד ולהתירו בלי דעתי, ולא יהיה התרתן התרה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **טוט אסר וטוט שרי.** האי דאמרינן במו"ק טוט אסר טוט שרי גבי שמתא, היינו שני ת"ח אוסרין וב' אחרים יכולין להתיר. **[תוד"ה טט, מנחות לד:]** **ואין נזיפה פחות מז' ימים.** ולא נתברר לי מהו ענין הנזיפה, אם הוא כעין נדוי או לא. ודומה שהוא ענין הכלמה כדכתיב הלא תכלם, כאדם שהוא מוכלם ועומד בביתו, ומתחבא מבני אדם ואינו מראה פנים למי שנכלם ממנו, ואינו עומד בגילוי הראש מפני שנכלם אצלו, וממעט בדבורו ובשחוק ובעסקיו כפי שהוא מרוחק מגדול ממנו, שהוא צריך שיצטער בעצמו לעיני רואיו, אבל ריחוק בני אדם ממנו לא באכילה ולא בשתיה ולא בישיבה ולא בשאלת שלום ולא בעטיפה ולא בגיהוץ ותספורת ולא בנעילת הסנדל לא מצינו לו איסור. ודומה שהנזיפה אינה צריכה היתר, אלא להודיעו שמקצת היום ככולו, ועוד משום חיבתו של ר' חייא שהיה מתאוה לראותו. והנזיפה אינה צריכה פיוס, שלא מצינו לכל אלו הנזופין שהוזכר שם שום פיוס, אלא שהנזיפה שהן נוהגין בעצמם ומדעתם היא עיקר הפיוס. **[תוס' הרא"ש]**

הגהות וציונים

א] [צ"ל וביום בואו] (גליון): ב] ס"א פלניא (גליון) וכ"ה בכת"י וברש"י, ובהרבה ראשונים הגירסא "דהכי סבר גברא רבא פלניא": ג] בכת"י ובספר היוחסין רב אדא בר מרי: ד] [כמו חלאים אין חלאים אלא רבנן כדגרסינן בנדרים מט ע"א והן שמתעסקין בתורה שהיא מעשה ידי אומן. ערוך בערך חמק] (גליון): ה] דברי רש"י אינם מובנים דלפי מש"כ לעיל "ולאו אקראי דלעיל קאי" א"כ וביום בואו לא מיירי כלל מטומאה ומנין מוכח בדברי רבי יהודה דאין מצורע משלח קרבנותיו, ונראה דכאן הס"ד ומכאן הוא דבור בפנ"ע וקאי אדברי ר"ש, ולהלן יש למחוק התיבות "עשירית האיפה", והיינו כפי' התוס' (ראש משביר עי"ש ובגנזי יוסף), והנה עי' דק"ס דבכת"י של פי' רש"י שלפנינו ליתא מתיבות "שמביא כהן הדיוט וכו'" (בתחילת הדיבור) עד כאן וכן ליתא שם לעיל בעמוד הקודם כל הדיבור "יספרו לו וכו'", ולפי"ז לפי' רש"י שלפנינו ראיית הגמ' היא באמת מדברי ר"י מדאינו יכול להקריב עד שיטהר מטו"מ ה"ה למצורע (וכדמסיק בסוף דבור זה) וכולה קרא במת משתעי, והגי' בגמ' בסוף עמוד הקודם היא כהגי' בכת"י אלו ז' ימי פרישתו [וכל השקלא וטריא בתוד"ה ואחרי הוא להפי' רש"י כת"י] (ע"ש בד"ס), ולפי"ז אפשר דא"צ להגיה הגליון (ואות ה) עי' היטב בתוד"ה ואחרי ובהג"ה על הפסוק שם (ועי' תוס' רי"ד). ו] צ"ל לשון שמתא (באה"מ): ז] בכת"י נוסף לו: ח] בכת"י א"ל: ט] נראה שיש להוסיף לנדותו: י] תיבת "ודאי" מיותר (מראה אש): כ] צ"ל הרי נמי מנודה לרב (כת"י): ל] כ"ה הגירסא ברא"ש ע"ש ובקרבן נתנאל ועי' מהרש"א בח"א.

אוצר החכמה 18/06/2018

את רב טובי בר מתנה, **אָמַר אַבַּיֵי**, הֵיכִי לֶיעֱבִיד - כיצד נדון אותו, לִישְׁרֵי לֵיהּ - אם נתיר נידויו, הרי **לָא** חָל **שַׁמְתָּא** עֲלֵיהּ תְּלָתִין יוֹמִין - הוא לא היה בנידוי שלושים יום, ואין נידוי פחות משלושים יום[מב], **לָא** לִישְׁרֵי לֵיהּ - אם לא נתיר נידויו, הרי קָא **בָּעוּ** רַבָּנָן לְמֵיעַל - צריכים החכמים להכנס לבית השוחט לקנות בשר[מג]. **אָמַר** לֵיהּ אביי לְרַב **אִידִי** בַּר אָבִין, מִידִי שְׁמִיעַ לָךְ **בְּהָא** - האם שמעת מה ההלכה בנידון זה אם מתירים את הנידוי קודם שלושים יום. **אָמַר** לֵיהּ רב אידי בר אבין, הָכִי [-כך] **אָמַר** רַב **תַּחֲלִיפָא** בַּר **אֲבִימִי** **אָמַר** שְׁמוּאֵל, טוּט אָסַר וְטוּט שָׁרֵי - שופר[מד] אסר ואותו שופר מתיר אף בתוך שלושים יום [שהיו תוקעים בשופר בשעת הנידוי[מה]], כלומר, אפשר להתיר מיד את הנידוי ולא צריך להמתין שלושים יום.

אביי דוחה את דבריו, **אָמַר** לֵיהּ אביי, הָנֵי מִילֵּי **לְמָמוֹנָא** - דברים אלו שאפשר להתיר קודם שלושים יום אינם אלא אם נידוהו על שאינו נשמע לבית דין בענייני ממון שחייבוהו בדין לשלם, **אֲבָל** **לְאֶפְקִירוּתָא** - אם נידו אותו על שביזה תלמידי חכמים, אין מתירים לו את הנידוי עַד דְּחָיְילָא **שַׁמְתָּא** עֲלֵיהּ תְּלָתִין יוֹמִין - עד שחל עליו הנידוי שלושים יום[מו].

מדייקת הגמרא מדברי אביי, מכך שאביי חיפש דרך להתיר בעצמו את הנידוי של אותו שוחט, **אַלְמָא** **קָסָבַר** **אַבַּיֵי** - מוכח מכך שאביי סובר, הָנֵי בֵּי **תְּלָתָא** דְּשַׁמִּיתוּ - שכאשר שלושה דיינים נידו אדם, **לָא** אָתוּ **תְּלָתָא** אַחֲרִינֵי וְשָׁרוּ לֵיהּ - אין יכולים לבוא שלושה אחרים ולהתיר נידויו[מז].

הגמרא מביאה שבני הישיבה נסתפקו בכך, **דְּאִיבַּעְיָא** לְהוּ - שהסתפקו בני הישיבה, הָנֵי בֵּי **תְּלָתָא** דְּשַׁמִּיתוּ - שלושה דיינים שנידו אדם, מַהוּ לְמֵיתֵי **תְּלָתָא** **אַחֲרִינֵי** וְשָׁרוּ לֵיהּ - האם יכולים לבוא שלושה אחרים ולהתיר נידויו. ופשטוהו מברייתא, **תָּא** **שְׁמַע** - בא ושמע ראיה לפשוט הספק מברייתא, ששנינו בברייתא, **מְנוּדֶּה** **לָרַב** - מי שנידהו הרב על שהחציף פניו כנגדו, הרי הוא **מְנוּדֶּה** אף **לַתַּלְמִיד** - לכל תלמידיו[מח]. אולם **מְנוּדֶּה** **לַתַּלְמִיד** - שהחציף פניו נגד התלמיד ונידהו התלמיד, **אֵינוֹ** **מְנוּדֶּה** **לָרַב**[מט]. וכן **הַמְנוּדֶּה** **לְאַנְשֵׁי** **עִירוֹ**, שאנשי עירו נידוהו על שזלזל בכבודם, הרי הוא **מְנוּדֶּה** אף **לְאַנְשֵׁי** **עִיר** **אַחֶרֶת**, אולם **הַמְנוּדֶּה** **לְעִיר** **אַחֶרֶת** **אֵינוֹ** **מְנוּדֶּה** **לְעִירוֹ**, שאין כח לבני עיר אחרת לנדותו אף לבני עירו[נ]. **הַמְנוּדֶּה** **לַנָּשִׂיא** - מי שנידהו הנשיא, הרי הוא **מְנוּדֶּה** **לְכָל** **יִשְׂרָאֵל**, אולם **הַמְנוּדֶּה** **לְכָל** **יִשְׂרָאֵל** **אֵינוֹ** **מְנוּדֶּה** **לַנָּשִׂיא**[נא]. **רַבָּן** **שִׁמְעוֹן** **בֶּן** **גַּמְלִיאֵל** **אוֹמֵר**, **אֶחָד** **מִן** **הַתַּלְמִידִים** **שֶׁנִּידָּה** אדם יחד עם עוד שני תלמידים, דהיינו ששלושה תלמידים נידו, **וּמֵת** אחד מהם בלא שהתיר את הנידוי, **חֶלְקוֹ** של התלמיד שמת **אֵינוֹ** **מוּפָר**, כיון שמת ואינו יכול להפירנו עוד, ולא מועיל חלק השניים שהתירו[נב], כיון שהוא צריך להתיר חלקו.

הגמרא לומדת מברייתא זו שלושה דינים ומהאחרון שבהם יש לפשוט את הספק אם אחרים יכולים להתיר נידוי שאחרים נידו:

הגמרא מדייקת מהברייתא שלושה דינים, **שְׁמַע** **מִינָּהּ** **תְּלָת** - מוכח מכאן שלושה דינים, **שְׁמַע** **מִינָּהּ** - מכך שהברייתא שונה 'מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב', מוכח **שֶׁתַּלְמִיד** **שֶׁנִּידָּה** **לִכְבוֹדוֹ** - על שזלזלו בכבודו, **נִידּוּיוֹ** **נִידּוּי**, שכך מבואר בברייתא שדווקא לרב אינו מנודה אבל לכל העולם הוא מנודה[נג]. **וּשְׁמַע** **מִינָּהּ** - וממה שאמר רבן שמעון בן גמליאל בתלמיד שמת שחלקו אינו מופר, משמע שרק חלקו אינו מופר אבל חלק האחרים שנידו יחד עמו מופר, ומוכח מכאן שאם נידוהו כמה תלמידים ביחד, **כָּל** **אֶחָד** **וְאֶחָד** **מֵיפֵר** **חֶלְקוֹ** בפני עצמו, ואין צריך שיתאספו כולם ביחד כדי להתיר את הנידוי[נד]. **וּשְׁמַע** **מִינָּהּ** - ומכך שרבן שמעון בן גמליאל אומר שאם מת אותו התלמיד שנידהו, חלקו אינו מופר עוד לעולם ולא יכולים אחרים להתיר את חלקו, מוכח שהָנֵי בֵּי **תְּלָתָא** **דְּשַׁמִּיתוּ**, **לָא** **אָתוּ** **תְּלָתָא** **אַחֲרִינֵי** **וְשָׁרוּ** **לֵיהּ** - שכאשר שלושה דיינים נידו, אין אחרים יכולים להתיר את הנידוי. וניתן לפשוט מברייתא זו את הספק שאין אחרים יכולים להתיר את הנידוי, כפי שסבר אביי.

הגמרא מביאה דעה החולקת על אביי, **אָמַר** **אֲמֵימָר**, **הִלְכְתָא** - ההלכה היא, **הָנֵי** **בֵּי** **תְּלָתָא** **דְּשַׁמִּיתוּ** - שלושה דיינים שנידו אדם, **אָתוּ** **בֵּי** **תְּלָתָא** **אַחֲרִינֵי** **וְשָׁרוּ** **לֵיהּ** - יכולים לבוא אחרים להתיר את הנידוי[נה].

מב. **כפי** שיבואר להלן בסמוך.

מג. **המיוחס** לרש"י (ד"ה קא) וכפי שפירש בריטב"א (ד"ה קא בעי). אמנם רבינו חננאל (ד"ה דייקינן), הרי"ף והרא"ש גרסו, 'קא בעו רבנן לאפטורי', כלומר, שצריכים החכמים ללכת לדרכם ולא יהיה מי שיתיר לו נידויו, שרק המנדים עצמם יכולים להתיר את הנידוי ולא אחרים, וכפי שתדייק הגמרא בסמוך מדברי אביי. וברש"י על הרי"ף (ד"ה קא בעי) הביא את שתי הגירסאות.

מד. **המיוחס** לרש"י (ד"ה טוט). וכן הוא בערוך (ערך טט ג) שכתב ש'טוט' הוא השמעת הקול שיוצא מהשופר.

מה. **כמבואר** לעיל שברק נידה את מרוז בארבע מאות שופרות, וכן הוא בגמרא להלן (יז:).

הקשה הריטב"א (ד"ה הכי) בשם הר"י, אף שמצינו שתוקעים בשופר בשעת הנידוי, לא מצינו שתוקעים בשעת התרת הנידוי. ותירץ, שאכן לשון זה בגמרא הוא לאו דווקא ושיגרת הלשון הוא, ובאמת אין תוקעים בשעת התרה. ועיין שם שהביא פירוש נוסף בשם התוספות במנחות (לד: ד"ה דברים). אמנם במאירי (ד"ה טט) כתב, שדווקא כשמתירים על ידי שופר מותר להתיר נידויו בתוך שלושים, שבכך מתפרסם שהתירו לו נידויו ולא יבאו לידי זלזול כשיראו שנוהגים בו היתר קודם שלושים, וזה מה שאמרה הגמרא 'טוט אסר וטוט שרי', שכאשר מתירים מיד את הנידוי אין היתר אלא על ידי שופר.

מו. **אביי** סובר שאם נידוהו על שביזה תלמידי חכמים אין מתירים לו עד לאחר שלושים יום ואף אם יפייס את מי שביזהו. וכתב הרי"ף שאין הלכה כן, אלא אם מפייס אותו מתירים לו את הנידוי מיד אף בתוך שלושים. וכן פסק הרא"ש (סי' ו). וכן הוא להלכה בטור ובשלחן ערוך (יו"ד סי' שלד סי"ד).

מז. **הגמרא** מוכיחה מכך שאביי חיפש דרכים להתיר את הנידוי בעצמו, שרק המנדים עצמם יכולים להתיר את הנידוי. המיוחס לרש"י (ד"ה קא). והקשה הריטב"א (ד"ה קא) שלפי גירסת רש"י לעיל במעשה של השוחט, שגרס 'קא בעי רבנן למיעל', דהיינו שאביי חיפש להתירו בתוך שלושים, כיון שחכמים צריכים את השוחט לקנות בשר, כיצד מוכח שאביי סובר שאין אחרים יכולים להתיר נידויו. ולכך גרס הריטב"א (ד"ה קא בעי) כפי הגירסא שהובאה לעיל בהערה, שגורסים 'קא בעו רבנן לאפטורי', והיינו שחכמים רוצים ללכת לדרכם, ולכך חיפש אביי להתיר נידויו בתוך שלושים, כדי שלא ילכו קודם שיתירו ולא יהיה מי שיתיר נידויו, ולגירסא זו מוכח בפירוש מדברי אביי שרק המנדים עצמם יכולים להתיר, שלכך רצה אביי להתירו בתוך שלושים.

מח. **נמוקי** יוסף (ד"ה מנודה לתלמיד).

כתב הבית יוסף (יו"ד סי' שלד סעיפים טו-טז ד"ה וכתוב) שבעל הקונדריסין סובר שאם נידהו הרב, הרי הוא מנודה לכל ישראל ואף לחכמים גדולים ממנו, ולא רק לתלמידיו. אמנם דייק הבית יוסף מלשון הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ו הי"ג) שדווקא לתלמידיו הוא מנודה אבל לא לשאר החכמים אפילו הם קטנים ממנו, וסיים הבית יוסף שכן נראה עיקר.

מט. **והוא** הדין שאינו מנודה לחכמים הגדולים ממנו שהם כמו הרב, ומה ששנתה הברייתא שאינו מנודה לרב, להשמיענו שאף על הרב אינו חל הנידוי, אף ששנינו באבות (פ"ג מ"י) 'יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך', לגבי זה אינו חולק לו כבוד. ריטב"א (ד"ה מנודה לתלמיד). וכן פסק הש"ך (יו"ד סי' שלד סק"ל) שנידויו חל על כולם אפילו על חכמים כמותו חוץ מעל הרב ועל חכמים הגדולים ממנו. אמנם הבית יוסף (יו"ד סי' שלד סעיפים טו-טז ד"ה כתב בעל) דייק מהרמב"ם (תלמוד תורה פ"ו הי"ג) שדווקא כל העם חייבים לנהוג בו דין נידוי, אבל שאר התלמידים אפילו הקטנים ממנו אינם חייבים לנהוג בו דין נידוי. ועיין עוד בבית יוסף (שם) שהביא דעת בעל הקונדריסין שחולק בזה. והובא בילקוט ביאורים.

מה ששונה הברייתא שמנודה לתלמיד אינו מנודה לרב, היינו דווקא כאשר התלמיד נידהו לכבודו על שהחציף נגדו, אזי אינו מנודה לרב, אבל אם נידהו על שעבר עבירה מנודה הוא אף לרב, שאין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה' (משלי כא ל). רש"י (ד"ה שנידה) על פי הגמרא להלן (יז.).

נ. **נמוקי** יוסף (ד"ה אינו). ופסקו הטור והרמ"א (יו"ד סי' שלד ס"כ) שדווקא לעירו אינו מנודה, אבל מנודה הוא לשאר עיירות שהן כעיר שנידוהו בו או פחותות ממנה, אבל לא לעיירות שיותר גדולות ממנה.

בש"ך (יו"ד סי' שלד ס"ק לט) הביא מהב"ח (שם סי"ג) שדוקא כשנידוהו מחמת כבודם, אך מי שמנודה בעיר אחרת מחמת שלא ציית לדין, או שמזלזל בבית דין, או שנידוהו מחמת איסור, הרי הוא בודאי מנודה לכל ישראל.

נא. **כתב** הראב"ד [הובא ברא"ש (סי' ח) ובנמוקי יוסף (ד"ה ועלה)] שבכל אלו שאינו מנודה לכל אדם, כגון תלמיד שנידה או מנודה לעיר אחרת וכדומה, אין נוהגים כל האיסורים שבמנודה, אלא שבני אדם מרחיקים אותו כדי לביישו.

נב. **ר"ן** (ד"ה חלקו).

נג. **כפי** שהובא בהערות לעיל, הגמרא להלן (יז.) מוכיחה שודאי מדובר שהתלמיד נידהו לכבודו ואף על פי כן הוא מנודה לכל העולם חוץ מלרב, כיון שאם מדובר שהתלמיד נידה אדם לא לכבודו אלא על דבר איסור שראה בו, הרי הוא מנודה גם לרב, שאין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה', ומכך שמבואר שאין הוא מנודה לרב ודאי הכוונה שנידהו לכבודו. המיוחס לרש"י (ד"ה שנידה).

נד. **אף** שנידוהו כל השלושה יחד, אינם צריכים להתאסף שוב כדי להתירו, אלא כל אחד ואחד יכול להתיר חלקו בפני עצמו. רא"ש (סי' ו), נמוקי יוסף (ד"ה חלקו).

נה. **ודווקא** שהם חשובים כמו השלושה שנידו, כפי שמוכח להלן (יז.) שלא התירו

זו עשירית האיפה שלו דברי רבי יהודה ר"ש אומר [א] בבאו [א] יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה בזמן שאינו ראוי לביאה אינו ראוי להקרבה. אמר רבא (א) מנלן [א] דמשדרין שליחא דבי דינא ומזמנינן ליה לדינא דכתיב [ב] וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ומנלן דמזמנינן לדינא דכתיב [ג] ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך לקמי גברא רבה דכתיב [ג] לפני ה' את ופלניא דכתיב [ג] אתה והם ואהרן [ב] דקבעינן זימנא דכתיב [ג] מחר [ג] זימנא בתר זימנא דכתיב [ד] קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד ומנלן [ד] דאי מתפקר בשליחא דבי דינא ואתי ואמר לא מיתחזי כלישנא בישא דכתיב [ה] העיני האנשים ההם תנקר [ה] ומנלן דמשמתינן דכתיב [ו] אורו מרוז דהכי סברא דגברא רבה [ק] דכתיב [ו] אמר מלאך ה' ומנלן דמחרמינן דכתיב אורו ארור [ו] [ו] דאכיל ושתי בהדיה וקאי בארבע אמות דידיה דכתיב [ו] יושביה ומנלן [ז] דפרטינן חטאיה בציבורא דכתיב [ו] כי לא באו לעזרת ה' ואמר עולא [א] בד' מאה שיפורי שמתיה ברק למרוז איכא דאמרי גברא רבה הוה ואיכא דאמרי כוכבא הוה שנאמר [ז] מן שמים נלחמו הכוכבים ומנלן [ח] דמפקרינן נכסיה דכתיב [ח] וכל אשר לא יבא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה ומנלן [ט] דנצינן ולייטינן ומחינן ותלשינן שיער ומשבעינן דכתיב [ט] ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם ומנלן [י] דכפתינן ואסרינן ועבדינן הרדפה דכתיב [י] הן למות הן לשרושי הן לענש נכסין ולאסורין מאי לשרושי אמר אדא [ג] מרי אמר נחמיה בר ברוך אמר רב חייא בר אבין אמר רב יהודה הרדפה מאי הרדפה אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב מנדין לאלתר [כ] ושונין לאחר ל' ומחרימין לאחר ששים א"ל רב הונא בר חיננא הכי אמר רב חסדא [ל] מתרין ביה שני וחמישי ושני [מ] ה"מ לממונא אבל לאפקירותא לאלתר ההוא טבחא דאיתפקר ברב טובי בר מתנה אימנו עליה אביי ורבא ושמתוהו לסוף אזל פייסיה לבעל דיניה אמר אביי היכי ליעביד לישרי ליה לא חל שמתא עליה תלתין יומין לא לישרי ליה קא בעו רבנן [א] למיעל א"ל לרב אידי בר אבין מידי שמיע לך בהא א"ל הכי אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל [ב] [נ] טוט אסר וטוט שרי אמר ליה ה"מ לממונא אבל לאפקירותא עד דחיילא שמתא עליה תלתין יומין אלמא קסבר אביי הני בי תלתא דשמיתו לא אתו תלתא אחריני ושרו ליה דאיבעיא להו הני בי תלתא דשמיתו מהו למיתי תלתא אחריני ושרו ליה ת"ש [ג] [ס] מנודה לרב מנודה לתלמיד [ד] לתלמיד אינו מנודה לרב [ע] מנודה לעירו מנודה לעיר אחרת מנודה לעיר אחרת אינו מנודה לעירו [פ] מנודה לנשיא מנודה לכל ישראל מנודה לכל ישראל אינו מנודה לנשיא רשב"ג אומר אחד מן התלמידים שנידה ומת חלקו אינו מופר ש"מ תלת שמע מינה [צ] תלמיד שנידה לכבודו נידויו נידוי ושמע מינה [ק] כל אחד ואחד מיפר חלקו וש"מ הני בי תלתא דשמיתו לא אתו תלתא אחריני ושרו ליה אמר אמימר הלכתא הני בי תלתא דשמיתו [ר] אתו בי תלתא אחריני ושרו ליה א"ל רב אשי לאמימר והא תניא רשב"ג אומר אחד מן התלמידים שנידה ומת חלקו אינו מופר מאי לאו אינו מופר כלל לא עד דאתו בי תלתא אחריני ושרו ליה. ת"ר [ש] אין נידוי פחות מל' יום ואין נזיפה פחות מז' ימים ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [כ] ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים אמר רב חסדא [ת] נידוי שלנו כנזיפה שלהן ונזיפה דידהו שבעה ותו לא והא ר"ש בר רבי ובר קפרא הוו יתבי וקא גרסי קשיא להו שמעתא א"ל ר"ש לבר קפרא דבר זה צריך רבי א"ל בר קפרא לר"ש ומה רבי אומר בדבר זה אזל א"ל לאבוה איקפד אתא בר קפרא לאיתחזויי ליה א"ל בר קפרא איני מכירך מעולם ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין שוב פעם אחד גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק מאי דרש [ל] חמוקי ירכיך כמו חלאים [ד] מה ירך בסתר אף

זו עשירית האיפה שלו. שמביא כהן הדיוט כשמחנכין אותו לעבוד תחילה, כדכתיב (ויקרא ו) זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו עשירית האיפה ואמרינן (מנחות דף נא:) ובניו לרבות עשירית האיפה של כהן הדיוט לחינוך, ולאו אקראי דלעיל קאי אלא מצות כהנים בעלמא הוא דקאמר יחזקאל [ט], אלמא שלא היה יכול להקריב קרבנו עשירית האיפה עד שנטהר מטומאת מת, והוא הדין מצרעתו: **אמר רבא וכו'.** איידי דאיירי במנודה מפרש להו: **ומזמינין ליה לדינא.** לבעל דין: **זימנא בתר זימנא.** דאי לא אתי ההוא זימנא קבעינן ליה זימנא אחריתי: **קראו שם.** [י] שמתא, כלומר שמתא לפרעה שהעביר המועד, כלומר שהעביר אותו מועד ששמו [ו] אחר מועד ראשון: **דאי מתפקר בשליחא דרבנן.** כלומר שחירף שליח ב"ד, ושליח אמר חירפני: **העיני האנשים ההם תנקר.** אי לאו דשליח דא"ל [ח] למשה משה לא הוה ידע: **הכי סברא דגברא פלניא.** דעת פלוני שבא לנדות את פלוני, דצריך לנדותו משמו של אותו חכם: **אמר מלאך ה'.** ברק אמר לשמתו, שהוא שלוחו של מקום: **ומחרימין.** בארור: **ופרטינן חטאיה.** דאמרי לאנשי עירו משום הכי והכי משמתינן ליה: **כוכבא הוה.** מזליה דסיסרא: **דמפקרינן לנכסיה.** דמאן דלא ציית להו לרבנן: **יחרם** (נ) **הוא וכל רכושו.** דהפקר ב"ד הפקר מהכא נפקא לן בכל דוכתי [י]: **ואריב עמם ואקללם.** לאותם שהושיבו נשים נכריות: **דכפתינן.** ידיו ורגליו: **ואסרינן ליה.** שקושרין אותו על העמוד להלקותו [י]: **הרדפה.** קא מפרש רב יהודה בריה דרב שמואל לרודפו [ט] מיד, דכיון דלא ציית דינא מנדין אותו: **ושונין.** ומנדין אותו פעם אחרת: **לממונא.** שחייב ממון לחבירו ולא רצה לשלם ע"פ ב"ד: **לאפקירותא.** מבזה תלמידי חכמים: **לא חל עליה שמתא ל' יום.** ואין שמתא פחותה מל' יום: **קא בעו רבנן למיעל.** שצריכין לו: **טוט אסר טוט שרי.** כלומר מאי למישרי ליה אע"ג דלא חל עליה ל' יום, דאותו סופר שנדוהו יכול להתיר לו ומישרי ליה בתוך ל' יום: **לא אתו אחריני ושרו ליה.** מדמהדר איהו נפשיה למישרי: **שנידה לכבודו.** ולא לשם שמים אלא שהתריז נגדו, ודאי [י] כיון דתני אין מנודה לרב ודאי לא נידה אלא בשביל כבודו, דאי במילי דאיסורא הוי כמי שמנודה [ק] לרב דאין חכמה ואין עצה וגו' (משלי כא) [ר], וקתני אין מנודה לרב אבל לכולי עלמא מנודה: **כל אחד מיפר חלקו.** מדקתני חלקו אינו מופר: **לא אתו אחריני ושרו.** מדקתני חלקו אינו מופר לעולם אפי' שרו ליה אחריני: **נזיפה.** גערה, כדלקמן: **נדוי שלנו.** בני בבל: **כנזיפה שלהן.** ארץ ישראל: **צריך רבי.** רבי אבוה דר"ש הוה: **מה רבי אומר בדבר זה.** אין רבי בעולם היודע דבר זה: **א"ל לאבוה.** לפי תומו, ולאו משום לישנא בישא: **לאיתחזויי ליה.** לנקר את רבי שהיה חולה, שקבל עליו יסורין [ט]: **אמר ליה בר קפרא איני מכירך.** רמז לו שאינו רוצה לראותו: **חמוקי ירכיך.** כמו חמק עבר (שיר ה)

מתרין בו שני וחמישי ושני. פירש בקונטרס שני מתרין בו תחילה ומנדין אותו וכן בחמישי ובשני אחר מחרימין וא"ל שלשים יום ויש מפרשים קודם שינדוהו כלל יתרו בו וכן משמע בפרק הגוזל בתרא (ב"ק דף קיג.):

וטורקיה

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [שבועות לו.], ב) [עי' תוספות מנחות לד: ד"ה טען ועי' תוס' נדרים ז: ד"ה אין בין], ג) [לקמן יז.], ד) [עי' תוספות סנהדרין ח. ד"ה מפי], ה) [סוכה מט: ע"ש], ו) [יבמות פט: ועיין מהרש"א], ז) עיין מכות כב:, ח) לקמן יז., ט) ב"מ פה ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר רבא מנלן דקבעינן זימנא ומשדרינן שליחא דבי דינא דכתיב וישלח כו' כל"ל ותיבות ומזמנינן ליה לדינא נמחק: (ב) רש"י ד"ה יחרם כל רכושו כו' ותיבת הוא נמחק:

הגהות הגר"א

[א] גמ' למיעל. נ"ב ל"ג למיעל [ועיין ופרש"י שבר"ן]:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

תורה אור השלם

א) וביום באו אל הקדש אל החצר הפנימית לשרת בקדש יקריב חטאתו נאם אדני יי: [יחזקאל מד, כז]

ב) וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ויאמרו לא נעלה: [במדבר טז, יב]

ג) ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך היו לפני יי אתה והם ואהרן מחר: [במדבר טז, טז]

ד) קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד: [ירמיה מו, יז]

ה) אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאתנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם העיני האנשים ההם תנקר לא נעלה: [במדבר טז, יד]

ו) אורו מרוז אמר מלאך יי ארו ארור ישביה כי לא באו לעזרת יי לעזרת יי בגבורים: [שופטים ה, כג]

ז) מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא: [שופטים ה, כ]

ח) וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה: [עזרא י, ח]

ט) ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשבעם באלהים אם תתנו בנתיכם לבניהם ואם תשאו מבנתיהם לבניכם ולכם: [נחמיה יג, כה]

י) וכל די לא להוא עבד דתא די אלהך ודתא די מלכא אספרנא דינה להוא מתעבד מנה הן למות הן לשרשי הן לענש נכסין ולאסורין: [עזרא ז, כו]

כ) ויאמר יי אל משה ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים תסגר שבעת ימים מחוץ למחנה ואחר תאסף: [במדבר יב, יד]

ל) מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן: [שיר השירים ז, ב]

עין משפט
נר מצוה

נ א ב ג מיי' פכ"ה מהלכות סנהדרין הל' ח טוש"ע ח"מ סימן יא סעיף א:

נא ד מיי' שם הלכה ט סמג לאוין קי טוש"ע שם וסימן שלד סעיף ה בהג"ה:

נב ה מיי' שם הלכה ח ופ"ז מהלכות ת"ת הלכה יד ופכ"ד מהלכות סנהדרין הלכה ז טוש"ע ח"מ סימן ח וטוש"ע י"ד סימן שלד סעיף מג:

נג ו מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה יג טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ט:

נד ז מיי' שם פכ"ה מהל' סנהדרין הלכה ז:

נה ח מיי' שם הלכה ו טוש"ע ח"מ סימן ב בהג"ה:

נו ט י מיי' שם הלכה ח והלכה ט:

נז כ מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה י טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף ח:

נח ל מיי' פכ"ה מהל' סנהדרין הלכה ח טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף מג בהג"ה וטוש"ע ח"מ סימן ח סעיף ג:

נט מ מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הל' ח טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א:

ס נ מיי' שם הל"י טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף יג:

סא ס מיי' שם הל' יג טוש"ע שם סעיף טו:

סב ע מיי' שם טוש"ע שם סעיף כ:

סג פ מיי' שם טוש"ע שם סעיף כא:

סד צ מיי' שם טוש"ע שם סעיף מה:

סה ק טוש"ע שם סעיף כו:

סו ר מיי' פ"ז שם הל' ט טוש"ע שם סעיף כה:

סז ש ת טוש"ע שם סעיף א:

משנת ראשונים

קראו שם פרעה מלך מצרים. ירמיה היה מתנבא על מצרים שיבא עליהם נבוכדנצר בחיל כבד ויחריב כל הארץ וקבע להם זמן ליום בואו, והוא לא בא באותו הזמן והם היו שמחים ומתלוצצים על דברי הנביא, והנביא קבע להם זמן אחר, דסמיך ליה להאי קרא חי אני נאם יי' צבאות כי כתבור בהרים וכרמל בים יבא, כלומר בודאי שיבא לזמן שני. ע"א שקבע זמן לנבוכדנצר לבא על מצרים להחריבה ואע"פ שלא בא באותו הזמן לא הקפיד עליו אלא קבע לו זמן שני, ובא באותו זמן שני ונמסרו בידו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מאי הרדפה. גירסת הגאונים, מאי הרדפה, אמר רב פפא נגבא דקני. פירוש, שקושרים קנים זו בזו וחובשין אותו ביניהם, כדי שלא יעמוד בבית האסורים בריוח ולא ילך לכאן ולכאן, ואף לא יוכל להכך, כעין קוסטא שעושים לחבושין. והראב"ד פירש דלשון נגבא הוא נגע נול של קנים, כלומר עיקרם של קנים שיש בעיקר אחד כמה קנים ובתוכן חובשין אותו, ואין צריך לקשור אלא מן הראש העליון. **[תוס' הרא"ש]** **בעו רבנן למיזל.** אותן חכמים שהסכימו עמנו לנדותו רוצין לילך איש איש לדרכו, ואם לא נתירנו עכשיו לא נוכל להמנות יחד ולהתירו עד שיחזרו כולם ונסכים יחד להתירו. וברבינו יב"ם כתב בשם רבי' אליקים בעו רבנן למיעל, רוצים היו להכנס לבית המדרש ולהתיר בלי דעתו, ולא יהיה התרתן התרה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **טוט אסר וטוט שרי.** האי דאמרינן במ"ק טוט אסר טוט שרי גבי שמתא, היינו שני ת"ח אוסרין וב' אחרים יכולין להתיר. **[תוה"ט טו, מנחות לד:]** **ואין נזיפה פחות מז' ימים.** ולא נתברר לי מהו ענין הנזיפה, אם הוא כעין נדוי או לא. ודומה שהוא ענין הכלמה כדכתיב הלא תכלם, והמתכלם עומד בבית כלו ומתחבא מבני אדם ואינו מראה פנים לאלו שנכלמים ממנו, ואינו עומד בגילוי הראש מפני שנכלם אצלו, וממעט בדבורו ובשחוק ובעסקיו כפי שהוא מרוחק מגדול ממנו, שהוא צריך שיצטער בעצמו לעיני רואיו, אבל ריחוק בני אדם ממנו לא באכילה ולא בשתיה ולא בישיבה ולא בשאלת שלום ולא בעטיפה ובגילוח ותספורת ולא בנעילת הסנדל לא מצינו לו איסור. והנזיפה אינה צריכה פיוס, אלא שהנזיפה שהן נוהגין בעצמם ומדעתם היא עיקר הפיוס. **[תוס' הרא"ש]**

הגהות וציונים

א] צ"ל וביום בואו (גליון) וכ"ה בכת"י וברש"י, ובהרבה ראשונים הגירסא "דהכי סבר גברא רבא פלניא". ב] ס"א פלניא (גליון): ג] בכת"י ובספר היוחסין רב אדא בר מרי: ד] כמו חלאים אין חלאים אלא לשון כרגרסינן בנדרים ס"ו ע"א והן שמתקשטין בהן שהיא מעשה ידי אומן. ערוך בערך חמק (גליון): ה] דברי רש"י אינם מובנים דלפי מש"כ לעיל "ולאו אקראי דלעיל קאי" א"כ וביום בואו לא מיירי כלל מטומאה ומנין מוכח מדברי רבי יהודה דאין מצורע משלח קרבנותיו, ונראה דכאן הס"ד ומכאן הוא ד"ה ר"ש בבואו וכו' ו] בכת"י נוסף לו: ז] כ"ה הגירסא ברא"ש ע"ש ובקרבן נתנאל ועי' מהרש"א בח"א:

הגמרא מקשה מהברייתא המובאת לעיל שמוכח בה שאין אחרים יכולים להתיר נידוי שאחר נידה:

מקשה הגמרא, **אָמַר לֵיהּ רַב אַשִׁי לַאֲמֵימַר, וְהָא תַּנְיָא** - והרי שנינו בברייתא לעיל, **רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, אֶחָד מִן הַתַּלְמִידִים שֶׁנִּידָּה וָמֵת, חֶלְקוֹ אֵינוֹ מוּפָר, מַאי** - מה היא כוונת רבן שמעון בן גמליאל, **לָאו** - האם אין כוונתו לומר שחלק הנידוי של המת **אֵינוֹ מוּפָר כְּלָל**, מוכח שאין אחרים יכולים להפר את חלקו של המנדה. דוחה הגמרא, **לֹא** - אין כוונתו לומר שאין יכולים להפר את חלקו לעולם, אלא כוונתו שאינו מופר רק **עַד דְּאָתוּ בֵּי תְּלָתָא אַחֲרִינֵי וְשָׁרוּ לֵיהּ** - עד שיבואו שלושה אחרים ויפרו את חלקו של מי שמת[נו], והיינו כדברי אמימר שאחרים יכולים להפר את הנידוי.

★

הגמרא מביאה ברייתא שמבארת כמה זמן הוא הנידוי:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **אֵין נִידּוּי פָּחוֹת מִשְּׁלֹשִׁים יוֹם**[נז], **וְאֵין נְזִיפָה** - גערה, שחכם גער בו, ויושב נזוף בביתו[נח], נוהגת **פָּחוֹת מִשִּׁבְעָה יָמִים, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה** גמורה **לַדָּבָר**, שנזיפה היא שבעה ימים, מכל מקום יש **זֵכֶר לַדָּבָר, שֶׁנֶּאֱמַר** במרים כאשר ננזפה על ידי ה' על שדיברה לשון הרע על משה רבינו (במדבר יב יד) **'וְאָבִיהָ יָרֹק יָרַק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא תִכָּלֵם שִׁבְעַת יָמִים'**[נט]. כלומר, ה' אמר למשה הלא כאשר תינזף על ידי אביה הרי היא נזופה שבעה ימים, לפיכך אף בנזיפתי תכלם שבעה ימים. משמע מכאן שנזיפה היא שבעה ימים.

אָמַר רַב חִסְדָּא, נִידּוּי שֶׁלָּנוּ - של בני בבל, הרי הוא **כִּנְזִיפָה שֶׁלָּהֶן** - של בני ארץ ישראל שנוהג רק שבעה ימים[ס].

הגמרא מוכיחה משני מקרים שנזיפה היא שלושים יום ומקשה על הברייתא ששנתה שנזיפה היא שבעה ימים:

מקשה הגמרא, **וּנְזִיפָה דִּידְהוּ** - וכי נזיפה של בני ארץ ישראל היא רק **שִׁבְעָה** ימים **וְתוּ לֹא** - ולא יותר, **וְהָא רַבִּי שִׁמְעוֹן בַּר רַבִּי וּבַר קַפָּרָא הֲווּ יָתְבִי וְקָא גָּרְסִי** - ישבו ולמדו יחד, ובתוך למודם **קַשְׁיָא לְהוּ שְׁמַעְתָּא** - התקשו בהבנת הסוגיא, **אָמַר לֵיהּ רַבִּי שִׁמְעוֹן לְבַר קַפָּרָא, דָּבָר זֶה צָרִיךְ רַבִּי** - צריכים אנו לשאול בזה את רבי שהוא אביו של רבי שמעון, **אָמַר לֵיהּ בַּר קַפָּרָא לְרַבִּי שִׁמְעוֹן, וּמָה רַבִּי אוֹמֵר בְּדָבָר זֶה** - וכי מה יכול רבי לומר בדבר הזה, כלומר, אין רבי בעולם שיודע דבר זה, **אֲזַל** - הלך רבי שמעון בר רבי, **אֲמַר לֵיהּ לַאֲבוּהּ** - ואמר לאביו [לרבי] מה שזלזל בר קפרא בכבודו[סא], **אִיקְפַּד** - הקפיד רבי על בר קפרא. לאחר זמן כשרבי היה חולה וסבל ייסורים[סב], **אֲתָא** [-בא] **בַּר קַפָּרָא לְאִיתְחֲזוּיֵי לֵיהּ** - לבקרו, **אָמַר לֵיהּ** רבי, **בַּר קַפָּרָא, אֵינִי מַכִּירְךָ מֵעוֹלָם**, ורמז לו בכך שאינו רוצה לראותו, **יָדַע דְּנָקַט מִילְּתָא בְּדַעְתֵּיהּ** - הבין בר קפרא שרבי נתן את הדבר לליבו וכועס הוא עליו[סג], לפיכך **נְהַג נְזִיפוּתָא בְּנַפְשֵׁיהּ תְּלָתִין יוֹמִין** - נהג בר קפרא בעצמו כדין נזוף במשך שלושים יום[סד]. מוכח שנזיפה בארץ ישראל היא שלושים יום ולא כפי ששנינו בברייתא שהיא שבעה ימים.

עוד מצאנו שנהגו נזיפה בארץ ישראל שלושים יום, **שׁוּב** היה מעשה שרבי נזף בתלמידו, **שֶׁפַּעַם אֶחָד גָּזַר רַבִּי שֶׁלֹּא יִשְׁנוּ לַתַּלְמִידִים בַּשּׁוּק** [-בפרהסיא], שכבוד התורה היא בצינעא ולא בפרהסיא[סה]. מבררת הגמרא, **מַאי דָּרַשׁ** - מה דרש רבי שאמר כן, כלומר, מהיכן למד דבר זה שאין לשנות בפרהסיא. משיבה הגמרא, רבי דרש את הכתוב (שיר השירים ז ב) **'חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן'**, ודרש רבי, ש'מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן' הכוונה לתורה שהיא מעשה ידי הקדוש ברוך הוא, ומקישים דברי תורה לירך, **מַה יָּרֵךְ בַּסֵּתֶר**, שהיא תמיד מכוסה,

---

את הנידוי שנידה רב יהודה, כיון שלא היה אדם חשוב כמותו שיתיר את נידויו. רא"ש (שם), נמוקי יוסף (שם).

נו. **לאו** דווקא שלושה שמתירים, שכן מדוע יצטרכו שלושה להתיר נידויו של התלמיד שמת, ואם משום שאינם חשובים כמותו, אפילו שלושה אינם יכולים להתיר, כפי שמוכח להלן (שם), אלא די באחד חשוב כמותו שיתיר את הנידוי של אותו תלמיד שמת, והגמרא אמרה כאן שצריך שלושה אגב כך שאמרה לעיל ששלושה שנידו צריכים שלושה אחרים שיתירו נידויו. ריטב"א (ד"ה מאי). אמנם במאירי (18/06/2018) כתב, שתלמיד שנידה ומת צריכים שלושה אחרים שיתירו את הנידוי.

נז. **יש** שפירשו שכוונת הברייתא לומר שאין מתירים את הנידוי קודם שיעברו שלושים יום ואף אם מפייס את התלמיד חכם שביזה, וכדעת אביי לעיל שאין מתירים בתוך שלושים מי שביזה תלמיד חכם. אמנם לעיל התבאר בהערות שהרי"ף והרא"ש פוסקים שלא כאביי, אלא שאם המנודה פייס את התלמיד חכם, מתירים את נידויו אף בתוך שלושים, אם כן צריך ביאור מהי כוונת הברייתא שאין נידוי פחות משלושים יום. ותירצו הריטב"א (ד"ה ת"ר) והרא"ש (סי' ז) שני תירוצים. א. שפירוש הברייתא הוא, שמלכתחילה תמיד מנדים לשלושים יום ולא פחות, ומכל מקום אם חזר בו באמצע הזמן ופייס לתלמיד חכם, מתירים לו אף בתוך שלושים. ב. שלאחר שלושים יום מתירים לו אף אם לא פייס את התלמיד חכם, כיון שנגמר זמן עונשו, כמו לגבי מלקות שלאחר ארבעים מלקות לא מלקים יותר, ומכל מקום דווקא אם בא לבית דין לאחר שלושים יום ומבקש שיתירו לו, אבל אם זלזל בנידויו ולא בא לבקש שיתירו לו, הרי הוא בנידוי עד שימות. והביא הטור (יו"ד סי' שלד סי"ג) שני תירוצים אלו להלכה. ולפי התירוץ השני מה שאמרו בגמרא לעיל שמנדים שלושים יום ואם לא חזר בו מנדים שלושים יום נוספים ואם לא חזר בו מחרימים אותו, כתב הש"ך (יו"ד סי' שלד ס"ק כה), דהיינו כשנידוהו על שעבר עבירה שאז אם לא חזר בו לא מתירים אף לאחר שלושים, אלא מנדים שוב שלושים יום ואחר כך מחרימים, ורק אם נידהו על ממון או על ביזוי תלמיד חכם מתירים לו לאחר שלושים אף אם לא חזר בו [ועיין עוד בב"ח (יו"ד סי' שלד ס"ג) ובפרישה (שם אות כו) שביארו באופן אחר מתי מנדים שוב ומחרימים]. וכתב הבית יוסף (יו"ד סי' שלד סי"ג) שהרמב"ם (תלמוד תורה פ"ו הי"ג) חולק על הדין שכתבו הריטב"א והרא"ש בתירוץ השני, שכתב 'אם החכם חי אין מתירין לו מיד עד שיְרַצֶּה החכם שנידוהו בשבילו'.

בירושלמי (פ"ג ה"א) דרשו שאין נידוי פחות משלושים יום מהפסוק (במדבר יא כ) 'עד חודש ימים עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא' [ועל התיבה 'לזרא', מבואר בתרגום יונתן בן עוזיאל 'לריחוק', והיינו כעין נידוי, ומבואר בפסוק שנידוי הוא עד חודש ימים]. אמנם ברבינו שלמה בן היתום (ד"ה תנו) כתב, קבלה היתה בידם שאין נידוי פחות משלושים יום, ולפיכך לא תמצא לה פסוק.

נח. **ענין** נזיפה הינו מלשון גערה, והיא נוהגת כאשר הרב גוער בנזוף ואומר דברים המראים שאין בדעתו להתקרב אליו. מאירי (ד"ה ספס נזיפה). הנזוף נוהג כאדם המוכלם שיושב בביתו בבושה ומתחבא מבני אדם, ולא יראה פנים למי שהכלימו, וימעט בשחוק ובדיבור ובעסקיו, ויצער עצמו לעיני רואיו אבל אין צריך להתרחק מבני אדם כמנודה לא באכילה ובשתיה ולא בשאילת שלום, ואין צריך לפייס למי שהחציף כנגדו, ואין צריך שיתירו לו, אלא כיון שנהג בניזוף זמן הנזיפה מותר ממילא.

נט. **הטעם** שאין משם ראיה גמורה אלא רק זכר לדבר, ביאר המהרש"א להלן (ע"ב ח"א ד"ה נהג) כיון שמרים לא נסגרה שבעת ימים משום הנזיפה, אלא משום שהיתה מצורעת, וביאור הפסוק הוא, 'ואביה יָרֹק יָרַק בפניה הלא תכלם שבעת ימים', שאילו היה אביה מקפיד עליה, הלא היתה נכלמת לשבעה ימים מחמת הנזיפה, אם כן הצרעת של מרים לא גרועה מנזיפה וגם תסגר שבעת ימים. ויש רק קצת ראיה שנזיפה ראוי שתנהג שבעה ימים. ועוד כתב ששם אין ראיה גמורה כיון שהיא נסגרה רק שבעה ימים כדי שלא יצטרכו ישראל להתעכב עוד בשבילה, כמבואר בפסוק (שם יב טו) 'והעם לא נסע עד האסף מרים'.

ס. **לכאורה** קשה הרי לעיל במעשה של השוחט שביזה את רב טובי בר מתנה, אמר אביי שאי אפשר להתיר נידוי כיון שלא היה בנידוי שלושים יום, והלא מעשה זה היה בבבל, ומדוע נידוהו לשלושים יום ולא לשבעה ימים. ותירץ בהגהות מיימוניות (תלמוד תורה פ"ז אות ב), שמה שאמר רב חסדא שנידוי שלנו הוא שבעה ימים, היינו דווקא כשלא ביזהו לחכם, אלא שהחכם כעס עליו ונידהו, אבל אם ביזה לחכם מנדים שלושים יום. ועיין עוד בקרן אורה (ד"ה אבל) שהאריך בזה. ובחידושי רבינו משה מאימראן (ד"ה אמר) כתב, שרב חסדא שאמר נידוי שלנו שבעה ימים, חולק על אביי שלא רצה להתיר את הנידוי לשוחט כיון שלא עבר עדיין שלושים יום.

סא. **כתב** המיוחס לרש"י (ד"ה א"ל) שרבי שמעון אמר כן לאביו כמספר לפי תומו ולא בכדי לספר לשון הרע על בר קפרא. והקשה בחפץ חיים (באר מים חיים כלל ז אות יח), הלא אף במספר לפי תומו יש איסור לשון הרע. ותירץ, שכוונת רש"י לומר, שלא היה בדעתו בשעת מעשה שיש כאן איסור לשון הרע. אמנם הקשה מדוע היה מותר לרבי להאמין ולקבל את דבריו. ותירץ בתירוץ השני, שאכן רבי לא קיבל את הלשון הרע, וכוונתו היתה במה שאמר לו איני מכירך לראות מה ישיב לו על זה, ואם יראה שישתוק מסתמא הוא אמת, ואם כן באופן זה איננו בכלל מקבלי לשון הרע, כמבואר ברש"י בשבת (נו. ד"ה איה).

סב. **המיוחס** לרש"י (ד"ה לאיתחזויי) על פי הגמרא בבבא מציעא (פה.) שרבי קיבל על עצמו ייסורים.

סג. **על** פי רש"י כת"י (ד"ה דנקיט). ובפירוש לרבי שלמה בן היתום (ד"ה ידע) כתב, ששמר את הדבר בלבו.

סד. **צריך** ביאור לשיטת הרי"ף שהובאה לעיל בהערות שאפשר להתיר נידוי קודם שלושים יום אם מפייס את התלמיד חכם, מדוע בר קפרא לא פייס את רבי קודם שלושים יום ויתיר לו את הנזיפה, שאם בנידוי שהוא חמור אפשר להתיר בתוך שלושים, קל וחומר בנזיפה. ותירץ הרא"ש (סי' ז) שדווקא בנידוי כיון שהוא חמור, הקילו בו שאפשר להתיר בתוך שלושים יום אם חוזר בו המנודה ומפייס את התלמיד חכם, אבל בנזיפה שאינה חמורה כל כך, לא רצו להקל בה לגמרי שיהיה אפשר אף להתיר בתוך הזמן.

סה. **רש"י** בסוכה (מט: ד"ה חמוקי). ובפסחים (קיב.) פירש רש"י (ד"ה אל), שאדם לא ישנה במקום שבני העיר עוברים ושבים שמא יבטלוהו ויפסיקוהו ממשנתו.

זו עשירית האיפה שלו דברי רבי יהודה ר"ש אומר [א] בבאו[א] יקריב בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה בזמן שאינו ראוי לביאה אינו ראוי להקרבה. אמר רבא (א) מנלן דמשדרין שליחא דבי דינא ומזמנינן ליה לדינא דכתיב [ב] וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם בני אליאב ומנלן דמזמנינן לדינא דכתיב [ג] ויאמר משה אל קרח אתה וכל עדתך לקמי גברא רבה דכתיב [ג] לפני ה' את ופלניא דכתיב [ג] אתה והם ואהרן דקבעינן זימנא דכתיב [ג] מחר זימנא בתר זימנא דכתיב [ד] קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד ומנלן דאי מתפקר בשליחא דבי דינא ואתי ואמר לא מיתחזי כלישנא בישא דכתיב [ה] העיני האנשים ההם תנקר ומנלן דמשמתינן דכתיב [ו] אורו מרוז דהכי סברא דגברא רבה[ב] דכתיב [ו] אמר מלאך ה' ומנלן דמחרמינן דכתיב אורו ארור [ו] דאכיל ושתי בהדיה וקאי בארבע אמות דידיה דכתיב [ו] יושביה ומנלן דפרטינן חטאיה בציבורא דכתיב [ו] כי לא באו לעזרת ה' ואמר עולא [א] בד' מאה שיפורי שמתיה ברק למרוז איכא דאמרי גברא רבה הוה ואיכא דאמרי כוכבא הוה שנאמר [ז] מן שמים נלחמו הכוכבים ומנלן דמפקרינן נכסיה דכתיב [ח] וכל אשר לא יבא לשלשת הימים בעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו והוא יבדל מקהל הגולה ומנלן דנצינן ולייטינן ומחינן ותלשינן שיער ומשבעינן דכתיב [ט] ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם ומנלן דכפתינן ואסרינן ועבדינן הרדפה דכתיב [י] הן למות הן לשרושי הן לענש נכסין ולאסורין מאי לשרושי אמר אדא[ג] מרי אמר נחמיה בר ברוך אמר רב חייא בר אבין אמר רב יהודה הרדפה מאי הרדפה אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב מנדין לאלתר ושונין לאחר ל' ומחרימין לאחר ששים א"ל רב הונא בר חיננא הכי אמר רב חסדא מתרין ביה שני וחמישי ושני ה"מ לממונא אבל לאפקירותא לאלתר ההוא טבחא דאיתפקר ברב טובי בר מתנה אימנו עליה אביי ורבא ושמתוהו לסוף אזל פייסיה לבעל דיניה אמר אביי היכי ליעביד לישרי ליה לא חל שמתא עליה תלתין יומין לא לישרי ליה קא בעו רבנן [א] למיעל א"ל לרב אידי בר אבין מידי שמיע לך בהא א"ל הכי אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל טוט אסר וטוט שרי אמר ליה ה"מ לממונא אבל לאפקירותא עד דחיילא שמתא עליה תלתין יומין אלמא קסבר אביי הני בי תלתא דשמיתו לא אתו תלתא אחריני ושרו ליה דאיבעיא להו הני בי תלתא דשמיתו מהו למיתי תלתא אחריני ושרו ליה ת"ש מנודה לרב מנודה לתלמיד מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב מנודה לעירו מנודה לעיר אחרת מנודה לעיר אחרת אינו מנודה לעירו מנודה לנשיא מנודה לכל ישראל מנודה לכל ישראל אינו מנודה לנשיא רשב"ג אומר אחד מן התלמידים שנידה ומת חלקו אינו מופר ש"מ תלת שמע מינה תלמיד שנידה לכבודו נידויו נידוי ושמע מינה כל אחד ואחד מיפר חלקו וש"מ הני בי תלתא דשמיתו לא אתו תלתא אחריני ושרו ליה אמר אמימר הלכתא הני בי תלתא דשמיתו אתו בי תלתא אחריני ושרו ליה א"ל רב אשי לאמימר והא תניא רשב"ג אומר אחד מן התלמידים שנידה ומת חלקו אינו מופר מאי לאו אינו מופר כלל לא עד דאתו בי תלתא אחריני ושרו ליה. ת"ר אין נידוי פחות מל' יום ואין נזיפה פחות מז' ימים ואף על פי שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [כ] ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים אמר רב חסדא נידוי שלנו כנזיפה שלהן ונזיפה דידהו שבעה ותו לא והא ר"ש בר רבי ובר קפרא הוו יתבי וקא גרסי קשיא להו שמעתא א"ל ר"ש לבר קפרא דבר זה צריך רבי א"ל בר קפרא לר"ש ומה רבי אומר בדבר זה אזל א"ל לאבוה איקפד אתא בר קפרא לאיתחזויי ליה א"ל בר קפרא איני מכירך מעולם ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין שוב פעם אחד גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק מאי דרש [ל] חמוקי ירכיך כמו חלאים[ד] מה ירך בסתר

אף

זו עשירית האיפה שלו. שמביא כהן הדיוט כשמחנכין אותו לעבוד תחילה, כדכתיב (ויקרא ו) זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו עשירית האיפה ואמרינן (מנחות דף נא:) ובניו לרבות עשירית האיפה של כהן הדיוט לחינוך, ולאו אקראי דלעיל קאי אלא מלות כהנים בעלמא הוא דקאמר יחזקאל[ה], אלמא שלא היה יכול להקריב קרבנו עשירית האיפה עד שנטהר מטומאת מת, והוא הדין מצרעתו: **אמר רבא וכו'.** אידי דאיירי במנודה מפרש להו: **ומזמנין ליה לדינא.** לבעל דין: **זימנא בתר זימנא.** דאי לא אתי ההוא זימנא קבעינן ליה זימנא אחריתי: **קראו שם.**[ו] שמתא, כלומר שמתא לפרעה שהעביר המועד, כלומר שהעביר אותו מועד ששמו[ז] אחר מועד ראשון: **דאי מתפקר בשליחא דרבנן.** כלומר שחירף שליח ב"ד, ושליח אמר חירפני: **העיני האנשים ההם תנקר.** אי לאו דשליח דא"ל[ח] למשה משה לא הוה ידע: **הכי סברא דגברא פלניא.** דעת פלוני שבא לנדות את פלוני, דצריך לנדותו משמו של אותו חכם: **אמר מלאך ה'.** ברק אמר לשמתו, שהוא שלוחו של מקום: **ומחרימין.** בארור: **ופרטינן חטאיה.** דאמרי לאנשי עירו משום הכי והכי משמתינן ליה: **כוכבא הוה.** מזליה דסיסרא: **דמפקרינן לנכסיה.** דמאן דלא ציית להו לרבנן: **יחרם (ב) הוא וכל רכושו.** דהפקר ב"ד הפקר מהכא נפקא לן בכל דוכתי: **ואריב עמם ואקללם.** לאותם שהושיבו נשים נכריות: **דכפתינן.** ידיו ורגליו: **ואסרינן ליה.** שקושרין אותו על העמוד להלקותו: **הרדפה.** קא מפרש רב יהודה בריה דרב שמואל לרודפו[ט] מיד, דכיון דלא ציית דינא מנדין אותו: **ושונין.** ומנדין אותו פעם אחרת: **לממונא.** שחייב ממון לחבירו ולא רצה לשלם ע"פ ב"ד: **לאפקירותא.** מבזה תלמידי חכמים: **לא חל עליה שמתא ל' יום.** ואין שמתא פחותה מל' יום: **קא בעו רבנן למיעל.** שצריכין לו: **טוט אסר טוט שרי.** כלומר מלי למישרי ליה אע"ג דלא חל עליה ל' יום, דאותו שופר שנדוהו יכול להתיר לו ומישרי ליה בתוך ל' יום: **לא אתו אחריני ושרו ליה.** מדמהדר איהו נפשיה למישרי: **שנידה לכבודו.** ולא לשם שמים אלא שהתריז נגדו, ודאי[י] כיון דתני אין מנודה לרב ודאי לא נידה אלא בשביל כבודו, דאי במילי דאיסורא הוי כמי שמנודה[כ] לרב דאין חכמה ואין עצה וגו' (משלי כא), וקתני אין מנודה לרב אבל לכולי עלמא מנודה: **כל אחד מיפר חלקו.** מדקתני חלקו אינו מופר: **לא אתו אחריני ושרו.** מדקתני חלקו אינו מופר לעולם אפי' שרו ליה אחריני: **נזיפה.** גערה, כדלקמן: **נדוי שלנו.** בני בבל: **כנזיפה שלהן.** ארץ ישראל: **צריך רבי.** רבי אבוה דר"ש הוה: **מה רבי אומר בדבר זה.** אין רבי בעולם היודע דבר זה: **א"ל לאבוה.** לפי תומו, ולאו משום לישנא בישא: **לאיתחזויי ליה.** לבקר את רבי שהיה חולה, שקבל עליו יסורין: **אמר ליה בר קפרא איני מכירך.** רמז לו שאינו רוצה לראותו: **חמוקי ירכיך.** כמו חמק עבר (שיר ה):

אף

מתרין בו שני וחמישי ושני. פירש בקונטרס שני מתרין בו תחילה ומנדין אותו וכן בחמישי ובשני אחר מחרימין וא"ל שלשים יום ויש מפרשים קודם שינדוהו כלל יתרו בו וכן משמע בפרק הגוזל בתרא (ב"ק דף קיג.):

וטרקיה

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שבועות לו.], ב) [עי' תוספות מנחות לד: ד"ה טט] ועי' תוס' ור"ן נדרים ז: ד"ה אין בין, ג) [לקמן יז.], ד) [עי' תוספות סנהדרין ח. ד"ה מפיקנא], ה) [סוכה מט: ע"ש], ו) [יבמות פט:] ועיין מהרצ"ח, ז) עיין מכות כב:, ח) לקמן דף יז., ט) ב"מ פה ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אמר רבא מנלן דקבעינן דוכתא ומשדרינן שליחא דבי דינא דכתיב וישלח כו' כצ"ל ותיבות ומזמנינן ליה לדינא נמחק: (ב) רש"י ד"ה יחרם כל רכושו כו' ותיבת הוא נמחק:

הגהות הגר"א

[א] גמ' למיעל. נ"ב נ"א למיזל [ועיין ר"ן ופרש"י שברי"ף]:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

תורה אור השלם

א) וּבְיוֹם בֹּאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ אֶל הֶחָצֵר הַפְּנִימִית לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ יַקְרִיב חַטָּאתוֹ נְאֻם אֲדֹנָי יֱיָ: [יחזקאל מד, כז]

ב) וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה לִקְרֹא לְדָתָן וְלַאֲבִירָם בְּנֵי אֱלִיאָב וַיֹּאמְרוּ לֹא נַעֲלֶה: [במדבר טז, יב]

ג) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל קֹרַח אַתָּה וְכָל עֲדָתְךָ הֱיוּ לִפְנֵי יְיָ אַתָּה וָהֵם וְאַהֲרֹן מָחָר: [במדבר טז, טז]

ד) קָרְאוּ שָׁם פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם שָׁאוֹן הֶעֱבִיר הַמּוֹעֵד: [ירמיה מו, יז]

ה) אַף לֹא אֶל אֶרֶץ זָבַת חָלָב וּדְבַשׁ הֲבִיאֹתָנוּ וַתִּתֶּן לָנוּ נַחֲלַת שָׂדֶה וָכָרֶם הַעֵינֵי הָאֲנָשִׁים הָהֵם תְּנַקֵּר לֹא נַעֲלֶה: [במדבר טז, יד]

ו) אוֹרוּ מֵרוֹז אָמַר מַלְאַךְ יְיָ אֹרוּ אָרוֹר יֹשְׁבֶיהָ כִּי לֹא בָאוּ לְעֶזְרַת יְיָ לְעֶזְרַת יְיָ בַּגִּבּוֹרִים: [שופטים ה, כג]

ז) מִן שָׁמַיִם נִלְחָמוּ הַכּוֹכָבִים מִמְּסִלּוֹתָם נִלְחֲמוּ עִם סִיסְרָא: [שופטים ה, כ]

ח) וְכֹל אֲשֶׁר לֹא יָבוֹא לִשְׁלֹשֶׁת הַיָּמִים כַּעֲצַת הַשָּׂרִים וְהַזְּקֵנִים יָחֳרַם כָּל רְכוּשׁוֹ וְהוּא יִבָּדֵל מִקְּהַל הַגּוֹלָה: [עזרא י, ח]

ט) וָאָרִיב עִמָּם וָאֲקַלְלֵם וָאַכֶּה מֵהֶם אֲנָשִׁים וָאֶמְרְטֵם וָאַשְׁבִּיעֵם בֵּאלֹהִים אִם תִּתְּנוּ בְנֹתֵיכֶם לִבְנֵיהֶם וְאִם תִּשְׂאוּ מִבְּנֹתֵיהֶם לִבְנֵיכֶם וְלָכֶם: [נחמיה יג, כה]

י) וְכָל דִּי לָא לֶהֱוֵא עָבֵד דָּתָא דִי אֱלָהָךְ וְדָתָא דִּי מַלְכָּא אָסְפַּרְנָא דִּינָה לֶהֱוֵא מִתְעֲבֵד מִנֵּהּ הֵן לְמוֹת הֵן לִשְׁרֹשִׁי הֵן לַעֲנָשׁ נִכְסִין וְלֶאֱסוּרִין: [עזרא ז, כו]

כ) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה וְאָבִיהָ יָרֹק יָרַק בְּפָנֶיהָ הֲלֹא תִכָּלֵם שִׁבְעַת יָמִים תִּסָּגֵר שִׁבְעַת יָמִים מִחוּץ לַמַּחֲנֶה וְאַחַר תֵּאָסֵף: [במדבר יב, יד]

ל) מַה יָּפוּ פְעָמַיִךְ בַּנְּעָלִים בַּת נָדִיב חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ כְּמוֹ חֲלָאִים מַעֲשֵׂה יְדֵי אָמָּן: [שיר השירים ז, ב]

עין משפט נר מצוה

נ א ב ג מיי' פכ"ה מהלכות סנהדרין הל' ח טוש"ע ח"מ סימן יא סעיף א:
נא ד מיי' שם הלכה ו סמג לאוין רח טוש"ע שם וסימן ח סעיף ה בהג"ה:
נב ה מיי' שם הלכה ח ופ"ז מהלכות ת"ת הלכה יד ופכ"ד מהלכות סנהדרין הלכה ז טוש"ע ח"מ סימן ג וטוש"ע י"ד סימן שלד סעיף מג:
נג ו מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה יג טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף ט:
נד ז מיי' פכ"ד מהל' סנהדרין הלכה ז:
נה ח מיי' שם הלכה ו טוש"ע ח"מ סימן ג בהג"ה:
נו ט י מיי' שם הלכה ח והלכה ט:
נז כ מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הלכה י טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א:
נח ל מיי' פכ"ה מהל' סנהדרין הלכה ח טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א בהג"ה וטוש"ע ח"מ סימן ק סעיף ג:
נט מ מיי' פ"ז מהלכות ת"ת הל' יג טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א:
ס נ מיי' שם הל' י"ב טוש"ע י"ד סי' שלד סעי' יג:
סא ס מיי' פ"ז שם הל' יג טוש"ע שם סעיף טו:
סב ע מיי' שם טוש"ע שם סעיף כ:
סג פ מיי' שם טוש"ע שם סעיף כא:
סד צ מיי' שם טוש"ע שם סעיף מה:
סה ק טוש"ע שם סעיף כו:
סו ר מיי' פ"ז שם הל' ט טוש"ע שם סעיף כה:
סז ש ת טוש"ע שם סעיף א:

משנת ראשונים

קראו שם פרעה מלך מצרים. ירמיה היה מתנבא על מצרים שיבא עליהם נבוכדנצר בחיל כבד ויחריב כל הארץ וקבע להם זמן ליום באו, והוא לא בא באותו הזמן והם היו שמחים ומתלוצצים על דברי הנביא, והנביא קבע להם זמן אחר, דסמיך ליה להאי קרא חי אני נאם יי' צבאות כי כתבור בהרים וכרמל בים יבא, כלומר בודאי שיבא לזמן שני. ע"א שקבע זמן לנבוכדנצר לבא על מצרים להחריבה ואע"פ שלא בא באותו הזמן לא הקפיד עליו אלא קבע לו זמן שני, ובא באותו זמן שני ונמסרו בידו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מאי הרדפה. גירסת הגאונים, מאי הרדפה, אמר רב פפא נצבא דקני. פירוש, שקושרים הקנים זו בזו וחובשין אותו ביניהם, כדי שלא יעמוד בבית האסורים בריוח ולא ילך לכאן ולכאן, ואף לא יוכל לחכך, כעין קסדא שעושין לחבושין. והראב"ד פירש דלשון נצבא הוא נטע של קנים, כלומר עיקרם של קנים שיש בעיקר אחד כמה קנים ובתוכן חובשין אותו, ואין צריך לקשור אלא מן הראש העליון. **[תוס' הרא"ש]** **בעו רבנן למיזל.** אותן חכמים שהסכימו עמנו לנדותו רוצין ללכת איש איש לדרכו, ואם לא נתירנו עכשיו לא נוכל להתירו עוד עד שיחזרו כלם ונסכים יחד להתירו. ורבינו יב"ם כתב בשם רבי' אליקים בעו רבנן למיעל, רוצים היו להמנות יחד ולהתירו בלי דעתי, ולא יהיה התרתן התרה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **טוט אסר וטוט שרי.** האי דאמרינן במו"ק טוט אסר טוט שרי גבי שמתא, היינו שני ת"ח אוסרין וב' אחרים יכולין להתיר. **[תוד"ה טט, מנחות לד:]** **ואין נזיפה פחות מז' ימים.** ולא נתברר לי מהו ענין הנזיפה, אם הוא כעין נדוי או לא. ודומה שהוא ענין הכלמה כדכתיב הלא תכלם, כאדם שהוא מוכלם ועומד בביתו, ומתחבא מבני אדם ואינו מראה פנים למי שנכלם ממנו, ואינו עומד בגילוי הראש מפני שנכלם אצלו, וממעט בדבורו ובשחוק ובעסקיו כפי שהוא מרוחק מגדול ממנו, שהוא צריך שיצטער בעצמו לעיני רואיו, אבל ריחוק בני אדם ממנו לא באכילה ולא בשתיה ולא בישיבה ולא בשאלת שלום ולא בעטיפה ולא בגיהוץ ותספורת ולא בנעילת הסנדל לא מצינו לו איסור. ודומה שהנזיפה אינה צריכה היתר, אלא להודיעו שמקצת היום ככולו, ועוד משום חיבתו של ר' חייא שהיה מתאוה לראותו. והנזיפה אינה צריכה פיוס, שלא מצינו לכל אלו הנזופין שהוזכר שם שום פיוס, אלא שהנזיפה שהן נוהגין בעצמם ומדעתם היא עיקר הפיוס. **[תוס' הרא"ש]**

הגהות וציונים

א] [צ"ל וביום בואו] (גליון): ב] ס"א **פלניא** (גליון) וכ"ה בכת"י וברש"י, ובהרבה ראשונים הגירסא "דהכי סבר גברא רבא פלניא": ג] בכת"י ובספר היוחסין **רב אדא בר מרי**: ד] [כמו חלאים אין חלאים אלא רבנן כדגרסינן בנדרים מט ע"א והן שמתעסקין בתורה שהיא מעשה ידי אומן. ערוך בערך חמק] (גליון): ה] דברי רש"י אינם מובנים דלפי מש"כ לעיל "ולאו אקראי דלעיל קאי" א"כ וביום בואו לא איירי כלל מטומאה ומנין מוכח בדברי רבי יהודה דאין מצורע משלח קרבנותיו, ונראה דכאן הס"ד ומכאן הוא דבור בפנ"ע וקאי אדברי ר"ש, ולהלן יש למחוק התיבות "עשירית האיפה", והיינו כפי' התוס' (ראש משביר עי"ש ובגנזי יוסף), והנה עי' דק"ס דבכת"י של פי' רש"י שלפנינו ליתא מתיבות "שמביא כהן הדיוט וכו'" (בתחילת הדיבור) עד כאן וכן ליתא שם לעיל בעמוד הקודם כל הדיבור "יספרו לו וכו'", ולפי"ז לפי' רש"י שלפנינו ראיית הגמ' היא באמת מדברי ר"י מדאינו יכול להקריב עד שיטהר מטו"מ ה"ה למצורע (וכדמסיק בסוף דבור זה) וכולה קרא במת משתעי, והגי' בגמ' בסוף עמוד הקודם היא כהגי' בכת"י אלו ז' ימי **פרישתו** [וכל השקלא וטריא בתוד"ה ואחרי הוא להפי' רש"י כת"י] (ע"פ דק"ס), ולפי"ז אפשר דאי"צ להג' הגליון ברש"י בסוף העמוד הקודם (הגר"צ אות ה) עי' היטב בתוד"ה ואחרי וברד"ק על הפסוק שם (ועי' תוס' רי"ד): ו] צ"ל **לשון** שמתא (באה"מ): ז] בכת"י נוסף לו: ח] בכת"י **א"ל**: ט] נראה שיש להוסיף **לנדותו**: י] תיבת "ודאי" מיותר (מראה אש): כ] צ"ל הוי **נמי מנודה** לרב (כת"י): ל] כ"ה הגירסא ברא"ש עי"ש ובקרבן נתנאל ועי' מהרש"א בח"א:

עין משפט נר מצוה

סח א טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א:

רבינו חננאל

ר' שלא ישנו לתלמידים בשוק שנאמר חמוקי ירכיך כמו חלאים ואין חלאים אלא רבנן כדגרסינן בנדרים (מט.) מאן חולים רבנן והן שמתעסקים בתורה שהיא מעשה ידי אמן ואמר רבי מה ירך זה בסתר אף דברי תורה בסתר והני מילי בשאר ימות השנה. אבל ביומי דכלה לא שנאמר חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה. **ונזיפה דידן כמה הוי חד יומא** כמר עוקבא כד ידע דנקיט שמואל מלתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה חד יומא וכרב נחמן דאמר להההיא דשמעה מפומיה דצורבא מרבנן כמה חציפא הא [אתתא זילי] נהוג בנפשיך חד יומא. **מר זוטרא בר טוביה הוה פסיק סידריה קמיה דרב יהודה** מטי להאי קרא ואלה דברי דוד האחרונים מכלל דאיכא ראשונים שאליה ולא הגיד ליה. א"ל אטו מאן דלא ידע פירושא דהאי פסוקא לאו גברא רבה הוא ידע דנקיט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה חד יומא. **פשטה דראשונים הן דברי השיר** אשר שר דוד ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומיד שאול. א"ל הקב"ה שירה אתה אומר על מפלתו של שאול כו'. כיון דידע דחטא חזר והודה כי שגג כדכתיב שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני ופי' כי כוש הוא שאול. ולפיכך אמר אלה דברי דוד האחרונים נאם דוד בן ישי נאם הגבר הוקם על שהקים עולה של תשובה. רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל אמר לי הוא המושל באדם וצדיק הוא המושל ביראת אלהים הוא מושל בדברו כי מבטל בתחינתו גזירות של הקב"ה הרעות מלבוא על עמו ישראל. **יושב בשבת תחכמוני כו'** עדינו העצני כו' עד רק בדבר אוריה החתי כולן פשוטין הן. עדינו שהיה מעדן עצמו להיות מיושב דעת בדברי תורה וכשיוצא למלחמה קשה כעץ. **אמר רב הונא ת"ח שנידה לכבודו נידויו נידוי** דדייק מדתניא מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב לבדו הא לכ"ע מנודה והני מילי לכבוד עצמו אבל במילי דשמיא אין חכמה ואין תבונה לנגד ה'. **אמר רב יוסף צורבא מרבנן עביד דינא לנפשיה.** במלתא דפסיקא ליה. כגון[ל] הקורא לחבירו עבד יהא בנידוי וכיוצא בו. **ההוא צורבא מרבנן דהוה סני שומעניה** שהיה שם שמים מתחלל על ידו. כגון הא דגרסינן בסוף יוה"כ[ב] מי שיש בידו חילול השם. יצחק דבי ר' אמי אמר כל שחביריו מתביישין משמועתו היכי דמי דאמרי שרי ליה מריה לפלוני.

[א] אף דברי תורה בסתר יצא רבי חייא ושנה לשני בני אחיו בשוק [ב] לרב ולרבה בר בר[א] חנה שמע ר' איקפד אתא ר' חייא לאיתחזויי ליה א"ל [ג] עייא[ב] מי קורא לך בחוץ ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין ביום תלתין שלח ליה תא הדר שלח ליה דלא ליתי מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר מעיקרא סבר [ד] מקצת היום ככולו ולבסוף סבר לא אמרינן מקצת היום ככולו לסוף אתא א"ל אמאי אתית א"ל דשלח לי מר דליתי והא שלחי לך דלא תיתי א"ל זה ראיתי וזה לא ראיתי קרי עליה [א] ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו מ"ט עבד מר הכי א"ל דכתיב [ב] חכמות בחוץ תרונה א"ל [ה] אם קרית לא שנית ואם שנית לא שילשת ואם שילשת לא פירשו לך חכמות בחוץ תרונה כדרבא דאמר רבא כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ והא כתיב [ג] לא מראש בסתר דברתי ההוא ביומי דכלה ור' חייא האי חמוקי ירכיך מאי עביד לה מוקי לה בצדקה ובגמילות חסדים אלמא נזיפה דידהו תלתין יומין נזיפת נשיא שאני [א] ונזיפה דידן כמה הוי חד יומא כי הא דשמואל ומר עוקבא כי הוו יתבי גרסי שמעתא הוה יתיב מר עוקבא קמיה דשמואל ברחוק ד' אמות וכי הוו יתבי בדינא הוה יתיב שמואל קמיה דמר עוקבא ברחוק ד' אמות והוו חייקי ליה דוכתא למר עוקבא בציפתא[ג] ויתיב עילויה כי היכי דלישתמען מיליה כל יומא הוה מלוי ליה מר עוקבא לשמואל עד אושפיזיה יומא חד איטריד בדיניה הוה אזיל שמואל בתריה כי מטא לביתיה א"ל לא נגה לך לישרי לי מר בתיגריה ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה חד יומא. ההיא איתתא דהוות יתבה בשבילא הוות פשטה כרעה וקא מניפה חושלאי[ד] והוה חליף ואזיל צורבא מרבנן ולא איכנעה מקמיה אמר כמה חציפא ההיא איתתא אתאי לקמיה דר"נ אמר לה מי שמעת שמתא מפומיה אמרה ליה לא אמר לה זילי נהוגי נזיפותא חד יומא בנפשך. [ה] זוטרא בר טוביה הוה קפסיק סידרא קמיה דרב יהודה כי מטא להאי פסוקא [ד] ואלה דברי דוד האחרונים א"ל אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי נינהו שתיק ולא אמר ליה ולא מידי הדר א"ל אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי היא א"ל מאי דעתך דלא ידע פירושא דהאי קרא לאו גברא רבה הוא ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה חד יומא ודאתן עלה מיהא אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי היא [ה] וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומכף שאול אמר לו הקב"ה לדוד °דוד שירה אתה אומר על מפלתו של שאול אלמלי[ו] אתה שאול והוא דוד איבדתי כמה דוד מפניו היינו דכתיב [ו] שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני וכי כוש שמו והלא שאול שמו אלא מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו כיוצא בדבר אתה אומר [ז] על אודות האשה הכושית אשר לקח וכי כושית שמה והלא ציפורה שמה אלא מה כושית משונה בעורה אף ציפורה משונה במעשיה[ו] כיוצא בדבר אתה אומר [ח] וישמע עבד מלך הכושי וכי כושי שמו והלא צדקיה שמו אלא מה כושי משונה בעורו אף צדקיה משונה במעשיו כיוצא בדבר אתה אומר [ט] הלא כבני כושיים אתם לי (בית[ז]) ישראל וכי כושיים שמן והלא ישראל שמן אלא מה כושי משונה בעורו אף ישראל משונין במעשיהן מכל האומות. [ז] א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב [ד] נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על נאם דוד בן ישי שהקים עולה של תשובה [י] אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים מאי קאמר א"ר אבהו ה"ק אמר[ח] אלהי ישראל לי דבר צור ישראל אני מושל באדם מי מושל בי צדיק שאני [ח] גוזר גזרה ומבטלה[ט]. [כ] אלה שמות הגבורים אשר לדוד יושב בשבת וגו' מאי קאמר א"ר אבהו ה"ק ואלה שמות גבורותיו של דוד יושב בשבת בשעה שהיה יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא על גבי קרקע דכל כמה דהוה רביה עירא היאירי קיים הוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות כי נח נפשיה הוה מתני דוד לרבנן והוה יתיב על גבי קרקע אמרו ליה ליתיב מר אכרים וכסתות לא קביל עליה [ט] תחכמוני אמר רב אמר לו הקב"ה הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזרה ואתה מבטלה ראש השלישים תהא ראש לשלשת אבות °הוא עדינו העצני כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ על שמונה מאות חלל בפעם אחת שהיה זורק חץ ומפיל שמונה מאות חלל בפעם אחת והיה מתאנח על מאתים דכתיב [ל] איכה ירדף אחד אלף יצתה בת קול ואמרה [מ] רק בדבר אוריה החתי. אמר רבי תנחום בריה דרבי חייא איש כפר עכו אמר רבי יעקב בר אחא אמר ר' שמלאי ואמרי לה אמר ר' תנחום אמר רב הונא לחודיה

תלמיד

אף דברי תורה בסתר. דכתיב בסיפיה דקרא מעשה ידי אומן התורה מעשה אומנתו של הקדוש ברוך הוא: (א) **רב** בר אחוה דרבי חייא דהוא בר אחתיה, ורבה בר בר[א] חנה בר אחוה דר' חייא [דלאו] בר אחתיה, כדאמרינן בסנהדרין[ט]: **עייא.** כך כינה שמו של ר' חייא, לשון גנאי: **ראה מי קורא לך.** כלומר לא מכאן: **תא.** בוא אלי, והדר שלח ליה לא תיתי: **וזה.** שליח שני לא ראיתי: **ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו.** כי הוא על כרחו[י] בא: **מאי טעמא עבדת הכי.** דשנית בשוק: **ביומא דכלה.** דרשה שהכל מצויין שם: **מוקים ליה בצדקה.** דמיבעי למיעבד בסתר: **מר עוקבא.** כתלמיד לשמואל, דשמואל גדול בתורה יותר ממר עוקבא: **כי יתבן בדינא כו'.** משום דמר עוקבא היה נשיא: **חייקי ליה דוכתיה.** מנמיכין לו מקום כשיושב בדין: **כי היכי דמשתמע ליה מיליה.** דשמואל רביה בתורה: **איטריד.** מר עוקבא בדינא שהיה מחשב בדין, ולא אידכר ליה למיזל בתר שמואל: **לא נגה לך.** כלומר לא סגי לך דאזילנא בתרך: **לישרי לי מר בתיגריה.** הב לי רשותא למיהדר: **ידע.** מר עוקבא דנקט. שמואל בדעתיה משום דאזיל בתריה: **מי שמעת שמתא מפומיה.** אי שמית לך: **פסיק סידרא.** לימד פרשיות: **מכלל דאיכא ראשונים.** והלא לא מצינו שאמר דוד דברי אלא במקרא זה, דדברי לשון נבואה: **אתה שאול.** שנולדת במזלו: **והוא דוד.** שנולד במזל שלך: **אבדתי כמה דוד.** שהוא צדיק ממך: **שגיון.** שגגה היתה לו: **משונה במעשיו.** צדיק גמור: **שהקים עולה של תשובה.** שהוא שב תחלה ונתן דרך לשבים, כדאמרינן בפ"ק דע"ז (דף ד:) לא דוד ראוי לאותו מעשה, אלא שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל דוד שמחל לו הקב"ה אותו עון אף אתה חזור בתשובה: **צור ישראל.** מושל באדם אני, מי מושל בי צדיק מושל בי ומבטלה[כ]: **עירא היאירי.** הוה מתני לדוד אגב[ל] כרי' וכסתות, ודוד הוה מתני לרבנן על גבי קרקע: **ראש לג' אבות.** שהוא הולך לפניהם לעוה"ב[י]: **מעדן עצמו.** כופף עצמו ידיו ורגליו ביחד ויושב לארץ: **בדבר אוריה החתי.** נטלו לו מאתים:

תלמיד

מסורת הש"ס עם הוספות

א) סוכה מט:, ב) פסחים ד., ג) [כריתות ח.], ד) [פסחים ד. וש"נ], ה) [ברכות יח.], ו) [עיין תוספות מגילה כח. ד"ה אלמלא], ז) ע"ז ה., ח) [שבת סג. ב"מ פה.], ט) [דף ה.], י) עיין רש"ש, כ) קדושין כח., ל) יומא פו ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה רב בר אחוה. נ"ב עיין לקמן בדף כ' ע"א:

גליון הש"ס

גמ' דוד שירה אתה אומר. עיין יומא דף כב ע"ב תוספות ד"ה והאמר: שם הוא עדינו העצני. עיין רש"י תענית דף כח ע"א ד"ה בני עדין הן הן:

רש"י כת"י

18/06/2018אהח

אף דברי תורה בסתר. דכתו' בסיפיה דקרא מעשה ידי אמן התורה מעשי ידי אומנתו של הקב"ה. **לשני בני אחיו.** רב בר אחוה ובר אחתיה דר' חייא ורבה בר בר[א] חנה אחוה דר' חייא בפרק קמ' דסנהדרין (ה.). **(עוויצ) [עייא].** כך כינה שמו של ר' חייא לשם גנאי וכן אתה מוצא במקרא האמינון אחיך (שמואל ב יג, כ). **ראה מי קורא לך בחוץ.** כלומר לא מכאן. **הדר שלח ליה.** רבי לא תיתי. **זה.** שליח שני לא ראיתי. **ברצות ה' דרכי איש.** שלא ראה ר' חייא שליח שלאחתי לו בשניה דאי הוה חזי ליה לא אתאי. **לא שנית.** הפסוק פעם שני. **בחוץ תרונה.** החכמה עלמה מרננת. [מ] **בסתר דברתי.** בשעת מתן תורה אלמא תורה נשנית בחוץ. **ביומי דכלא.** שדורשין דרשה ברבים. **דילמ' נזיפה דנשיא שאני.** דר' נשיא הוה. **כי הוו יתבי גרסי הוה יתיב מר עוקבא קמיה דשמואל.** כתלמיד לפני רבו דשמואל חכם טפי. **וכי הוה יתיב בדינא הוה יתיב [שמואל] קמיה ברחוק ד' אמות.** כתלמיד לפני רבו דמר עוקבא אב בית דין הוה ומזרע בית דוד הוה במסכת שבת בפרק במה אשה יוצאה (שבת נה.). **והוו חייקו ליה דוכתא למר עוקבא.** במקו' נמוך. **בציפת[א].** במחצלת של בית המדרש. **כי היכי.** דליתיב מר שמואל במקום גבוה ולישתמען מילי דמר שמואל. **מלוה.** מר עוקבא למר שמואל עד אושפיזה. **אמ' ליה.** שמואל לא נגהא ליה עדין לא החשיך כלומר עדיין לא תרשני ללכת מפניך.

[המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] צ"ל ורבה **בר** חנה (ולא "בר בר" חנה) עי' תוס' סנהדרין ה ע"א ד"ה רבה (רש"ש, מלא הרועים): ב] בכת"י ובע"י נוסף **ראה** (וכ"ה ברש"י): ג] מחצלת, עיין רש"י שבת קמ ע"ב ד"ה אציפתא חדתא ובערוך ערך צפא ועיין מהרש"א בח"ה ובח"א (גליון): ד] שעורין קלופין, רש"י סנהדרין כז ע"א ד"ה חושלא והיא היתה מניפה קליפתן מתוכן עיין מהרש"א (גליון): ה] בכת"י ובע"י **רב** זוטרא (וכ"ה מוזכר בכל הש"ס, דק"ס): ו] בע"י נוסף במעשיה **הטובים ובמראיה מכל הנשים**: ז] [צ"ל **בני**] (גליון): ח] בכת"י **אמר דוד** (ותיבות "ה"ק" ליתא), ועי' רש"י כת"י: ט] בכת"י גזרה **והוא מבטלה**: י] צ"ל כי **הא דעל כרחו** בא (כת"י ודפו"ר): כ] בכת"י חסר בנוסח הדיבור ובדפוסים תיקנו אבל גם בנוסח מוטעה (דק"ס), ואולי צ"ל כמו ברש"י בספר שמואל **ומי** מושל בי צדיק **שאני** גוזר גזירה **והוא מבטלה** (ועי' רש"י כת"י): ל] צ"ל **אגבי** (גליון): מ] צ"ל **לא מראש** בסתר:

תורה אור השלם

א) בִּרְצוֹת יְיָ דַּרְכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ: [משלי טז, ז] ב) חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ: [משלי א, כ] ג) קִרְבוּ אֵלַי שִׁמְעוּ זֹאת לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי מֵעֵת הֱיוֹתָהּ שָׁם אָנִי וְעַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהִים שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ: [ישעיה מח, טז] ד) וְאֵלֶּה דִּבְרֵי דָוִד הָאַחֲרֹנִים נְאֻם דָּוִד בֶּן יִשַׁי וּנְאֻם הַגֶּבֶר הֻקַם עָל מְשִׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וּנְעִים זְמִרוֹת יִשְׂרָאֵל: [שמואל ב' כג, א] ה) וַיְדַבֵּר דָּוִד לַייָ אֶת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יְיָ אֹתוֹ מִכַּף כָּל אֹיְבָיו וּמִכַּף שָׁאוּל: [שמואל ב' כב, א] ו) שִׁגָּיוֹן לְדָוִד אֲשֶׁר שָׁר לַייָ עַל דִּבְרֵי כוּשׁ בֶּן יְמִינִי: [תהלים ז, א] ז) וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל אֹדוֹת הָאִשָּׁה הַכֻּשִׁית אֲשֶׁר לָקָח כִּי אִשָּׁה כֻשִׁית לָקָח: [במדבר יב, א] ח) וַיִּשְׁמַע עֶבֶד מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי אִישׁ סָרִיס וְהוּא בְּבֵית הַמֶּלֶךְ כִּי נָתְנוּ אֶת יִרְמְיָהוּ אֶל הַבּוֹר וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר בִּנְיָמִן: [ירמיה לח, ז] ט) הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם יְיָ הֲלוֹא אֶת יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר: [עמוס ט, ז] י) אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לִי דִבֶּר צוּר יִשְׂרָאֵל מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים: [שמואל ב' כג, ג] כ) אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִד יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי רֹאשׁ הַשָּׁלִשִׁי הוּא עֲדִינוֹ הָעֶצְנִי עַל שְׁמֹנֶה מֵאוֹת חָלָל בְּפַעַם אֶחָת: [שמואל ב' כג, ח] ל) אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ רְבָבָה אִם לֹא כִּי צוּרָם מְכָרָם וַייָ הִסְגִּירָם: [דברים לב, ל] מ) אֲשֶׁר עָשָׂה דָוִד אֶת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְיָ וְלֹא סָר מִכֹּל אֲשֶׁר צִוָּהוּ כֹּל יְמֵי חַיָּיו רַק בִּדְבַר אוּרִיָּה הַחִתִּי: [מלכים א' טו, ה]

אַף דִּבְרֵי תּוֹרָה צריך ללומדם **בַּסֵּתֶר**, וכך הוא פירוש הפסוק, 'חמוקי ירכיך' כשם שהירך הוא נסתר[א], כך דברי תורה שהם 'מעשה ידי אמן' צריכ[illegible] להיות נסתרים, 'כמו חלאים', דהיינו שהתורה היא כמו הלוחות שנעשו מאבנים טובות ['חלאים' היינו אבנים טובות[ב]], ולפיכך גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק.

ואף שגזר רבי שלא לשנות לתלמידים בשוק, **יָצָא רַבִּי חִיָּיא וְשָׁנָה לִשְׁנֵי בְּנֵי אֶחָיו בַּשּׁוּק**[ג], דהיינו, **לְרַב וּלְרַבָּה בַּר בַּר חָנָה**[ד], **שָׁמַע רַבִּי** שרבי חייא לא ציית לגזירתו, **אִיקְפַּד** - הקפיד רבי על רבי חייא, **אֲתָא רַבִּי חִיָּיא לְאִיתְחֲזוּיֵי לֵיהּ** - בא רבי חייא לבקר את רבי בימי חוליו, **אָמַר לֵיהּ** רבי, **עִיָּיא** [-כינה שמו בלשון גנאי[ה]], צא ראה **מִי קוֹרֵא לְךָ בַּחוּץ**, ונתכוין לרמוז לו שיצא מכאן[ו], **יָדַע דְּנָקַט מִילְּתָא בְּדַעְתֵּיהּ** - הבין רבי חייא שרבי נתן את הדבר לליבו וכועס הוא עליו, לפיכך **נָהַג נְזִיפוּתָא בְּנַפְשֵׁיהּ תְּלָתִין יוֹמִין** - נהג רבי חייא נזיפות בעצמו שלושים יום, **בְּיוֹם תְּלָתִין שְׁלַח לֵיהּ** - ביום השלושים שלח רבי לרבי חייא, **תָּא** [illegible] התראה לפני, **הֲדַר שְׁלַח לֵיהּ דְּלָא לֵיתֵי** - אולם אחר כך חזר בו רבי ושלח לו שלא יבוא לפניו. שואלת הגמרא, **מֵעִיקָּרָא מַאי סָבַר** - מה סבר רבי בתחילה כששלח לקרוא לו שיבוא, **וּלְבַסּוֹף מַאי סָבַר**, שמחמת זאת אמר לו שלא יבוא. משיבה הגמרא, **מֵעִיקָּרָא סָבַר** - בתחילה סבר רבי שאומרים **מִקְצָת הַיּוֹם כְּכוּלּוֹ** - שכאשר עבר מקצת יום השלושים הרי זה כמו שעבר כולו, כלומר, כאשר נהג בנזיפה במקצת יום השלושים, נחשב כמו שהיה כל יום השלושים בנזיפה[ז], ואם כן תיכף כשעבר מקצת מיום השלושים כבר נגמרו ימי הנזיפה ויכול רבי חייא לבוא אליו, **וּלְבַסּוֹף סָבַר לָא אָמְרִינַן מִקְצָת הַיּוֹם כְּכוּלּוֹ**, ולכך צריך להמתין עד סוף יום השלושים כדי שיוכל לבוא אליו[ח].

אהח18/06/2018

לְסוֹף אֲתָא - לבסוף בא רבי חייא לפני רבי באמצע יום השלושים, **אָמַר לֵיהּ** רבי, **אַמַּאי אָתֵית** - מדוע באת, **אָמַר לֵיהּ** רבי חייא, **דְּשָׁלַח לִי מַר דְּלֵיתֵי** [-שאבוא], שאל אותו רבי, **וְהָא שָׁלְחִי לָךְ דְּלָא תֵּיתֵי** - הרי שלחתי לך אחר כך שלא תבוא, **אָמַר לֵיהּ** רבי חייא, **זֶה** [-השליח הראשון] **רָאִיתִי, וְזֶה** [-השליח השני] **לֹא רָאִיתִי** ולא ידעתי ששלחת לי שלא אבוא, **קָרֵי עֲלֵיהּ** - קרא רבי על רבי חייא את הפסוק (משלי טז ז) '**בִּרְצוֹת ה' דַּרְכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יַשְׁלִים אִתּוֹ**', כלומר, כאשר מעשי האדם רצויים לפני ה', גם אויביו ישלימו עמו, וכך ארע לרבי חייא שאף שרבי עדיין לא רצה לראותו, גלגלו מן השמים בעל כרחו שלא יראה את השליח השני, וכך רבי ישלים עמו.

לאחר שהגיע רבי חייא שאלו רבי, **מַאי טַעְמָא עֲבַד מַר הָכִי** - מה הטעם שעשית כן לשנות לתלמידים בשוק, **אָמַר לֵיהּ** רבי חייא, **דִּכְתִיב** (משלי א כ) '**חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ**', וסבר רבי חייא שפירוש הפסוק הוא, שיש ללמוד את חכמת התורה בחוץ בפרהסיא[ט], **אָמַר לֵיהּ** רבי, **אִם** אמנם **קָרִיתָ** את הפסוק הנזכר, **לֹא שָׁנִיתָ** - לא חזרת עליו פעם שניה כדי להתבונן בו' ולדעת טעמו יפה, **וְאִם שָׁנִיתָ לֹא שִׁילַּשְׁתָּ** - לא חזרת עליו פעם שלישית, **וְאִם שִׁילַּשְׁתָּ לֹא פֵּירְשׁוּ לְךָ** את הפסוק כראוי[יא], שפירוש הפסוק '**חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה**' הוא **כִּדְרָבָא**[יב], **דְּאָמַר רָבָא, כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה מִבִּפְנִים** [-בצנעא], **תּוֹרָתוֹ מַכְרֶזֶת עָלָיו מִבַּחוּץ**, כלומר, הקדוש ברוך הוא מגדל שמו ומפרסמו בעולם[יג].

הגמרא מקשה על רבי, כיצד ניתן לומר שאסור לשנות בחוץ, **וְהָא כְּתִיב** - והלא נאמר (ישעיה מח טז), '**לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי**'[יד], כלומר, בשעת מתן תורה, ניתנה התורה בגלוי ולא בסתר, ללמד שיש לתלמיד חכם לעשות כן לדורות ללמד תורתו בגלוי לכל[טו]. מתרצת הגמרא, **הַהוּא** - פסוק זה נאמר **בְּיוֹמֵי דְּכַלָּה** - יום הדרשה שהיו דורשים לרבים[טז], והכל היו נמצאים שם ולכך יש ללמד בפרהסיא, אך כשמלמדים לתלמידים יש ללמד בצנעא.

הגמרא מקשה על רבי חייא, **וְרַבִּי חִיָּיא** שסובר שמותר לשנות לתלמידים בפרהסיא, **הַאי 'חַמּוּקֵי יְרֵכַיִךְ' מַאי עָבֵיד לָהּ** - כיצד יפרש את הפסוק 'חמוקי ירכיך', שרבי דרש ממנו שצריך ללמוד את התורה בסתר, כפי שנתבאר. מתרצת הגמרא, רבי חייא **מוֹקֵי לָהּ** -

---

[א] 'חמוקי' היינו נסתר ונכסה, כמו שנאמר (שה"ש ה ו) 'ודודי חמק עבר', שפירושו נכסה ונסתר ממני. המיוחס לרש"י לעיל (ע"א ד"ה חמוקי).

[ב] **כפי** שנאמר (משלי כה יב) 'נזם זהב וחלי כתם' והיא אבן טובה. רש"י בסוכה (מט: ד"ה מלאי). והיינו שהתורה היא כמו אבנים טובות ומרגליות, וכפי שהתבאר בהערות לעיל (ע"א) על פי רש"י בסוכה (שם ד"ה חמוקי), שהטעם שדברי תורה בסתר מפני שכבוד התורה הוא בצנעא, והיינו כפי שמובא במדרש תנחומא (בחוקותי ג) אבנים טובות ומרגליות היכן הן נמכרות, לא בחוץ, שאין מוליכים אותן לא לבעלי ירקות ובצלים ושומים, אלא במקום סוחרים, כך התורה היכן היא נאמרת, במקום שמרחיבים לה והוא בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ועיין עוד במהר"ל (נתיבות עולם נתיב הצניעות פ"א) שביאר ענין זה באריכות.
וברבינו חננאל (ד"ה ולפיכך) פירש, 'כמו חלאים' שרומז לתלמידי חכמים, שאין חלאים אלא רבנן, כמאמר הגמרא (נדרים מט.) מאן חולין רבנן, והם שמתעסקים בתורה שהיא מעשה ידי אמן. וכן פירש בערוך (ערך חמק).

[ג] **תמוה** כיצד חסיד כרבי חייא יהיה ממרה את פי הנשיא ורבו. ותירץ היעב"ץ (ד"ה יצא) על פי המבואר בסנהדרין (מט.), שבמקום שבא המלך לבטל דברי תורה אין שומעים לו.

[ד] **רב** היה בן אחיו של רבי חייא ובן אחותו של רבי חייא, שאייבו אביו של רב, היה אחיו של רבי חייא מאביו, ונשא את אחותו של רבי חייא מאמו, כמבואר בסנהדרין (ה.), ואף חנה היה אחיו של רבי חייא, כמבואר בגמרא (שם), ועל פי זה כתב הרש"ש (ד"ה ושנה) שצריך לגרוס כאן 'בר חנה', ולא בר בר חנה, כפי שמבואר בתוספות בסנהדרין (ה. ד"ה רבה), כיון שאם חנה היה אחיו של רבי חייא, אם כן רבה בר בר חנה הוא בן בנו של חנה ואינו בן אחיו של רבי חייא אלא נכד אחיו.

[ה] **המיוחס** לרש"י (ד"ה עייא). וביאר המהרש"א (ח"א ד"ה א"ל) שרבי חייא היה מגמגם בלשונו והיה מבטא ה"א במקום חי"ת כמבואר במגילה (כד:), וודאי היה גם מבטא עי"ן במקום חי"ת שאותיות ה"א וחי"ת הן אותיות דומות בהגייתן, ובדרך לגלוג אמר לו רבי, 'עייא' במקום 'חייא' כפי גמגום לשונו של רבי חייא.

[ו] **המיוחס** לרש"י (ד"ה רמז). והמהרש"א (שם) כתב, שרמז לו בזה שלמד עם התלמידים בחוץ.

[ז] **להלן** (יט:) מביאה הגמרא מחלוקת בין אבא שאול לחכמים האם אומרים מקצת היום ככולו לענין אבילות שבעה.

[ח] **בשיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לא) כתב, שלבסוף סבר רבי שלא אומרים מקצת היום ככולו לענין נידוי, וכן בבית יוסף (יו"ד סי' שלד סי"ד) כתב, 'ומשמע בגמרא דבנזיפה לא אמרינן מקצת היום ככולו'. ומשמע מדבריהם שדווקא בנידוי או בנזיפה סובר רבי שלא אומרים מקצת היום ככולו, אך בשאר דיני התורה כגון באבילות וכדומה, אומרים מקצת היום ככולו. ועיין במצבת משה (ד"ה ולבסוף) שדייק כן מדברי הבית יוסף, וביאר דבריו מדוע שונה דין נזיפה משאר הדינים. ולבסוף רצה לדייק מכך שבשלחן ערוך לא הביא דין מקצת היום בנידוי ובנזיפה, משמע שדינם ככל התורה, וכתב שיתכן לומר שרבי סובר בכל התורה שאין אומרים מקצת היום ככולו, ולכן אנו שפוסקים להלכה מקצת היום ככולו (יו"ד סי' שצה ס"א), אם כן אף בנידוי ובנזיפה כן.

[ט] 'תרונה' שנאמר בפסוק הוא מלשון הכרזה והשמעת קול. מצודת ציון על הפסוק (שם).

[י] **רש"י** (ברכות יח. ד"ה לא).

[יא] **כלומר**, אף אם אדם חזר גירסתו שלש פעמים, עדיין צריך אחר הלימוד ללכת לרב לפרש לפניו את ספיקותיו. פירוש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה אמר ליה ר'). ובמהרש"א (ח"א ד"ה א"ל אם) ביאר, ש'קרית' היינו שלמדת במקרא, ו'שנית' היינו את המשנה, ו'שלשת' הוא בתלמוד, כפי שמבואר בקידושין (ל.) לעולם ישלש אדם שנותיו במקרא במשנה ובתלמוד, ואמר לו רבי אם קרית במקרא, לא שנית את המשניות, ואם שנית, לא שילשת בתלמוד, ואם שלשת, לא פירשו לך, היינו שאף אם למדת את התלמוד, אבל לא שמשת תלמידי חכמים די הצורך, שיפרשו לך פירוש הכתוב שהוא כפי שביאר רבא.

[יב] **רבי** לא אמר לרבי חייא 'כדרבא', שהרי רבא היה הרבה שנים אחר רבי, אלא רבי ביאר לו פירוש זה, והגמרא אומרת שפירוש זה הוא כפי שרבא דרש זאת בדור מאוחר יותר. עץ יוסף על עין יעקב (ד"ה כדרבא).

[יג] **פירוש** רבינו שלמה בן היתום (ד"ה חכמות). ובשיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה תורה) כתב, שהחכמה עצמה דהיינו התורה, היא מכרזת ומודיעה לרבים את טבעו של החכם בעל כורחו.

[יד] **לשון** הפסוק הוא, 'קרבו אלי שמעו זאת, לא מראש בסתר דברתי, מעת היותה שם אני, ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו', ולפי פשוטו, ישעיה אומר, בתחילה כשהתנבאתי על מפלת סנחריב, לא דיברתי בסתר אלא בגלוי, ומעת היות אותה נבואה הייתי שם לקבלה ולפרסמה, ועתה שלחני ה' על ידי מלאכו להתנבא על מפלת בבל. מצודת דוד על הפסוק (שם). הגמרא כאן דורשת את הפסוק על קבלת התורה. ועיין ברש"י על הפסוק (שם) שבמדרש תנחומא (יתרו א) דרשו פסוק זה על התורה, וביאר רש"י שדרשו כן משום שנאמר בו 'שמעו זאת', ומרמז על התורה שנאמר בה (דברים ד מד) 'וזאת התורה'.

[טו] **על** פי שיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה לא).

[טז] **דרשות** החכמים שהיו דורשים ברבים נקראות כלה, על שם שהיו מתאספים כולם כשמחה שעושים לכבוד חתן וכלה. שיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה ביומא).

[א] אף דברי תורה בסתר יצא רבי חייא ושנה לשני בני אחיו בשוק [ב] לרב ולרבה בר בר[א] חנה שמע ר' איקפד אתא ר' חייא לאיתחזויי ליה א"ל [ג] עייא[ב] מי קורא לך בחוץ ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין ביום תלתין שלח ליה תא הדר שלח ליה דלא ליתי מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר מעיקרא סבר [ד] מקצת היום ככולו ולבסוף סבר לא אמרינן מקצת היום ככולו לסוף אתא א"ל אמאי אתית א"ל דשלח לי מר דליתי והא שלחי לך דלא תיתי א"ל זה ראיתי וזה לא ראיתי קרי עליה [א] ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו מ"ט עבד מר הכי א"ל דכתיב [ב] חכמות בחוץ תרונה א"ל [ה] אם קרית לא שנית ואם שנית לא שילשת ואם שילשת לא פירשו לך חכמות בחוץ תרונה כדרבא דאמר רבא כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ והא כתיב [ג] לא מראש בסתר דברתי ההוא ביומי דכלה ור' חייא האי חמוקי ירכיך מאי עביד לה מוקי לה בצדקה ובגמילות חסדים אלמא נזיפה דידהו תלתין יומין נזיפת נשיא שאני [א] ונזיפה דידן כמה הוי חד יומא כי הא דשמואל ומר עוקבא כי הוו יתבי גרסי שמעתא הוה יתיב מר עוקבא קמיה דשמואל ברחוק ד' אמות וכי הוו יתבי בדינא הוה יתיב שמואל קמיה דמר עוקבא ברחוק ד' אמות והוו חייקי ליה דוכתא למר עוקבא בציפתא[ג] ויתיב עילויה כי היכי דלישתמען מיליה כל יומא הוה מלוי ליה מר עוקבא לשמואל עד אושפיזיה יומא חד איטריד בדיניה הוה אזיל שמואל בתריה כי מטא לביתיה א"ל לא נגה לך לישרי לי מר בתיגריה ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה חד יומא ההיא איתתא דהוות יתבה בשבילא הוות פשטה כרעה וקא מניפה חושלאי[ד] והוה חליף ואזיל צורבא מרבנן ולא איכנעה מקמיה אמר כמה חציפא ההיא איתתא אתאי לקמיה דר"נ אמר לה מי שמעת שמתא מפומיה אמרה ליה לא אמר לה זילי נהוגי נזיפותא חד יומא בנפשיך[ה] זוטרא בר טוביה הוה קפסיק סידרא קמיה דרב יהודה כי מטא להאי פסוקא [ד] ואלה דברי דוד האחרונים א"ל אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי נינהו שתיק ולא אמר ליה ולא מידי הדר א"ל אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי היא א"ל מאי דעתך דלא ידע פירושא דהאי קרא לאו גברא רבה הוא ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה חד יומא ודאתן עלה מיהא אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי היא [ה] וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומכף שאול אמר לו הקב"ה לדוד °דוד שירה אתה אומר על מפלתו של שאול אלמלי[ו] אתה שאול והוא דוד איבדתי כמה דוד מפניו היינו דכתיב [ו] שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני וכי כוש שמו והלא שאול שמו אלא מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו כיוצא בדבר אתה אומר [ז] על אודות האשה הכושית אשר לקח וכי כושית שמה והלא ציפורה שמה אלא מה כושית משונה בעורה אף ציפורה משונה במעשיה[ו] כיוצא בדבר אתה אומר [ח] וישמע עבד מלך הכושי וכי כושי שמו והלא צדקיה שמו אלא מה כושי משונה בעורו אף צדקיה משונה במעשיו כיוצא בדבר אתה אומר [ט] הלא כבני כושיים אתם לי (בית[ז]) ישראל וכי כושיים שמן והלא ישראל שמן אלא מה כושי משונה בעורו אף ישראל משונין במעשיהן מכל האומות [י] א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב [ד] נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על נאם דוד בן ישי שהקים עולה של תשובה [י] אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים מאי קאמר א"ר אבהו ה"ק אמר[ח] אלהי ישראל לי דבר צור ישראל אני מושל באדם מי מושל בי צדיק שאני [כ] גוזר גזרה ומבטלה[ט] [כ] אלה שמות הגבורים אשר לדוד יושב בשבת וגו' מאי קאמר א"ר אבהו ה"ק ואלה שמות גבורותיו של דוד יושב בשבת בשעה שהיה יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא על גבי קרקע דכל כמה דהוה רביה עירא היאירי קיים הוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות כי נח נפשיה הוה מתני דוד לרבנן והוה יתיב על גבי קרקע אמרו ליה ליתיב מר אכרים וכסתות לא קביל עליה [כ] תחכמוני אמר רב אמר לו הקב"ה הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזרה ואתה מבטלה ראש השלישים תהא ראש לשלשת אבות °הוא עדינו העצני כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ על שמונה מאות חלל בפעם אחת שהיה זורק חץ ומפיל שמונה מאות חלל בפעם אחת והיה מתאנח על מאתים דכתיב [ל] איכה ירדף אחד אלף יצתה בת קול ואמרה [מ] רק בדבר אוריה החתי. אמר רבי תנחום בריה דרבי חייא איש כפר עכו אמר רבי יעקב בר אחא אמר ר' שמלאי ואמרי לה אמר ר' תנחום אמר רב הונא ואמרי לה אמר רב הונא לחודיה

תלמיד

אף דברי תורה בסתר. דכתיב בספיפיס דקרא מעשה ידי אומן התורה מעשה אומנתו של הקדוש ברוך הוא: (א) רב בר אחוה דרבי חייא דהוא בר אחתיה, ורבה בר בר[א] חנה בר אחוה דר' חייא [דלאו] בר אחתיה, כדאמרינן בסנהדרין[ט]: עייא. כך כינה שמו של ר' חייא, לשון גנאי: ראה מי קורא לך. כלומר לא מכאן: תא. בוא אלי, והדר שלח ליה לא תיתי: וזה. שליח שני לא ראיתי: ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. כי הוא על כרחו[י] בא: מאי טעמא עבדת הכי. דשנית בשוק: ביומא דכלה. דרשה שהכל מלוין שם: מוקים ליה בצדקה. דמיבעי למיעבד בסתר: מר עוקבא. כתלמיד לשמואל, דשמואל גדול בתורה יותר ממר עוקבא: כי יתבן בדינא כו'. משום דמר עוקבא היה נשיא: חייקי ליה דוכתיה. מנמיכין לו מקום כשיושב בדין: כי היכי דמשתמע ליה מיליה. דשמואל רביה בתורה: איטריד. מר עוקבא בדינא שהיה מחשב בדין, ולא אידכר ליה למיזל בתר שמואל: לא נגה לך. כלומר לא סגי לך דאזילנא בתרך:

לישרי

לישרי לי מר בתיגריה. הב לי רשותא למיהדר: ידע. מר עוקבא: דנקט. שמואל בדעתיה משום דאזיל בתריה: מי שמעת שמתא מפומיה. אי שמית לך: פסיק סידרא. לימד פרשיות: מכלל דאיכא ראשונים. והלא לא מצינו שאמר דוד דברי אלא במקרא זה, דדברי לשון נבואה: אתה שאול. שנולדת במזלו: והוא דוד. שנולד במזל שלך: אבדתי כמה דוד. שהוא צדיק ממך: שגיון. שגגה היתה לו: משונה במעשיו. צדיק גמור: שהקים עולה של תשובה. שהוא שב תחלה ונתן דרך לשבים, כדאמרינן בפ"ק דע"ז (דף ד:) לא דוד ראוי לאותו מעשה, אלא שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל דוד שמחל לו הקב"ה אותו עון אף אתה חזור בתשובה: צור ישראל. מושל באדם אני, מי מושל בי צדיק מושל בי ומבטלה[כ]: עירא היאירי. הוה מתני לדוד אגב[ל] כרי' וכסתות, ודוד הוה מתני לרבנן על גבי קרקע: ראש לג' אבות. שהוא הולך לפניהם לעוה"ב[י]: מעדן עצמו. כופף עצמו ידיו ורגליו ביחד ויושב לארץ: בדבר אוריה החתי. נטלו לו מאתים:

תלמיד

עין משפט
נר מצוה

סח א טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א:

◆

משנת ראשונים

לא מראש בסתר דברתי. שכשנתנה תורה בגלוי נתנה ובמדבר מקום מרחב, ללמד שיש לו לתלמיד חכם לעשות כן גם לדורות להיות תורתו הפקר לכל. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ההוא ביומי דכלה. יום הדרשה שדורשין לרבים, סתם דרשות קרי כלה בכולי תלמוד, על שם שכלם מתקבצין כמזומני חתן וכלה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אלמלי אתה שאול, והוא דוד. כלומר אלמלי נולד במזלך ואתה במזלו, לומר שהמזל עמד לך ולא חסידותך, כי הוא יותר חסיד ממך. א"נ שלא היתה קופה של שרצים תלויה מאחריו כמו שתלויה ממך, ואין מעמידין פרנס על הציבור אלא א"כ קופה של שרצים תלויה לו מאחריו, כדאיתא במס' יומא. **[תוס' הרא"ש]**

אלמלי. אומר ר"ת דהיכא שיש אל"ף בסוף אלמלא רוצה לומר אילו לא, והיכא דכתי' אלמלי ביו"ד רוצה לומר אילו היה. **[תוד"ה אלמלא מגילה כא.]**

והיינו דכתיב שגיון לדוד. ולפי פשטיה דקרא פי' מורי הר"ר יחיאל, שגיון הוא שם כלי זמר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אף שאול משונה במעשיו. שהיה יחיד בדורו בענוה ובחסידות, ובספרי דריש משונה במראיתו ובקומתו, דכת' ביה משכמו ומעלה גבוה מעל העם. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אף צפורה משונה במעשיה. שרוב צניעות היתה בה שלא גלתה עצתה אל רעותיה, שכן הוא דרך נשים לספר לחברותיהן אם שבעליהן פורש מהן. ובספרי דריש משונה במראיתה, שהיתה יפת תואר ביותר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

תהא כמוני. תיבת תחכמוני דריש, חי"ת וה"א מתחלפות כדין אותיות א, ח, ה, ע, ר] **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

והיה מתאנח על מאתים. והיינו דכתיב בחד קרא **תשמני** לראש גוים שהוא בגימטריא שמונה מאות שהוא עורר עליהם חניתו, ובאידך קרא, **תשמרני** לראש גוים שהוא בגימ' אלף, שהיה מתפלל על המאתים החסרים לו. **[תוס' הרא"ש]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) סוכה מט:, ב) פסחים ד., ג) [כריתות ח.], ד) [פסחים ד. וש"נ], ה) [ברכות יח.], ו) [עיין תוספות מגילה כא. ד"ה אלמלא], ז) ע"ז ה., ח) [שבת סג. ב"מ פה.], ט) [דף ה.], י) עיין רש"ש.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה רב בר אחוה. נ"ב עיין לקמן בדף כ' ע"א:

◆

גליון הש"ס

גמ' דוד שירה אתה אומר. עיין יומא דף כב ע"ב תוספות ד"ה והאמר: שם הוא עדינו העצני. עיין רש"י תענית דף כח ע"א ד"ה בני עדין הן הן:

◆

רש"י כת"י

אף דברי תורה בסתר. דכתו' בספיפיה דקרא מעשה ידי אמן התורה מעשי ידי אומנתו של הקב"ה. **לשני בני אחיו.** רב בר אחוה ובר אחתיה דר' חייא ורבה בר בר[א] חנה אחוה דר' חייא בפרק קמ' דסנהדרין (ה.). (עוזיע) **[עייא].** כך כינה שמו של ר' חייא לשם גנאי וכן אתה מוצא במקרא האמינון אחיך (שמואל ב יג, כ). **ראה מי קורא לך בחוץ.** כלומר לא מכאן. **הדר שלח ליה.** רבי לא תיתי. **זה.** שליח שני לא ראיתי. **ברצות ה' דרכי איש.** שלא ראה ר' חייא שליח ששלחתי לו בשניה דאי הוה חזי ליה לא אתאי. **לא שנית.** הפסוק פעם שני. **בחוץ תרונה.** החכמה עלמה מרננת. [מ] **בסתר דברתי.** בשעת מתן תורה אלמא תורה נשנית בחוץ. **ביומי דכלא.** שדורשין דרשה ברבים. **דילמ' נזיפה דנשיא שאני.** דר' נשיא הוה. **כי הוו יתבי גרסי הוה יתיב מר עוקבא קמיה דשמואל.** כתלמיד לפני רבו דשמואל חכם טפי. **וכי הוה יתיב בדינא הוה יתיב [שמואל] קמיה ברחוק ד' אמות.** כתלמיד לפני רבו דמר עוקבא אב בית דין הוה ומזרע בית דוד הוה במסכת שבת בפרק במה אשה יוצאה (שבת נה.). **והוו חייקו ליה דוכתא למר עוקבא.** במקו' נמוך. **בציפת[א].** במחצלת של בית המדרש. **כי היכי.** דליתיב מר שמואל במקום גבוה ולישתמען מילי דמר שמואל. **מלוה.** מר עוקבא למר שמואל עד אושפיזיה. **אמ' ליה.** שמואל לא נגהא ליה עדין לא החשיך כלומר עדיין לא תרסני ללכת מפניך.

[המשך בסוף המסכת]

◆

תורה אור השלם

א) בְּרְצוֹת יְיָ דַּרְכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ: [משלי טז, ז] ב) חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ: [משלי א, כ] ג) קִרְבוּ אֵלַי שִׁמְעוּ זֹאת לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי מֵעֵת הֱיוֹתָהּ שָׁם אָנִי וְעַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהִים שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ: [ישעיה מח, טז] ד) וְאֵלֶּה דִּבְרֵי דָוִד הָאַחֲרֹנִים נְאֻם דָּוִד בֶּן יִשַׁי וּנְאֻם הַגֶּבֶר הֻקַם עָל מְשִׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וּנְעִים זְמִרוֹת יִשְׂרָאֵל: [שמואל ב' כג, א] ה) וַיְדַבֵּר דָּוִד לַייָ אֶת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יְיָ אֹתוֹ מִכַּף כָּל אֹיְבָיו וּמִכַּף שָׁאוּל: [שמואל ב' כב, א] ו) שִׁגָּיוֹן לְדָוִד אֲשֶׁר שָׁר לַייָ עַל דִּבְרֵי כוּשׁ בֶּן יְמִינִי: [תהלים ז, א] ז) וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל אֹדוֹת הָאִשָּׁה הַכֻּשִׁית אֲשֶׁר לָקָח כִּי אִשָּׁה כֻשִׁית לָקָח: [במדבר יב, א] ח) וַיִּשְׁמַע עֶבֶד מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי אִישׁ סָרִיס וְהוּא בְּבֵית הַמֶּלֶךְ כִּי נָתְנוּ אֶת יִרְמְיָהוּ אֶל הַבּוֹר וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר בִּנְיָמִן: [ירמיה לח, ז] ט) הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם יְיָ הֲלוֹא אֶת יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר: [עמוס ט, ז] י) אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לִי דִבֶּר צוּר יִשְׂרָאֵל מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים: [שמואל ב' כג, ג]
כ) אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִד יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי רֹאשׁ הַשָּׁלִשִׁי הוּא עֲדִינוֹ הָעֶצְנִי עַל שְׁמֹנֶה מֵאוֹת חָלָל בְּפַעַם אֶחָת: [שמואל ב' כג, ח] ל) אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ רְבָבָה אִם לֹא כִּי צוּרָם מְכָרָם וַייָ הִסְגִּירָם: [דברים לב, ל] מ) אֲשֶׁר עָשָׂה דָוִד אֶת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְיָ וְלֹא סָר מִכֹּל אֲשֶׁר צִוָּהוּ כֹּל יְמֵי חַיָּיו רַק בִּדְבַר אוּרִיָּה הַחִתִּי: [מלכים א' טו, ה]

הגהות וציונים

א] צ"ל ורבה **בר** חנה (ולא "בר בר" חנה) עי' תוס' סנהדרין ה ע"א ד"ה רבה (רש"ש, מלא הרועים): ב] בכת"י ובע"י נוסף **ראה** (וכ"ה ברש"י): ג] מחצלת, עיין רש"י שבת קמ ע"ב ד"ה אציפתא חדתא ובערוך ערך צפא ועיין מהרש"א בח"ה ובח"א (גליון): ד] שעורין קלופין, רש"י סנהדרין כז ע"א ד"ה חושלא והיא היתה מניפה קליפתן מתוכן עיין מהרש"א (גליון): ה] בכת"י ובע"י **רב** זוטרא (וכ"ה מוזכר בכל הש"ס, דק"ס): ו] בע"י נוסף במעשיה **הטובים ובמראיה מכל הנשים**: ז] [צ"ל **בני**] (גליון): ח] בכת"י אמר דוד (ותיבות "ה"ק" ליתא), ועי' רש"י כת"י: ט] בכת"י גזרה **והוא מבטלה**: י] צ"ל **כי הא דעל כרחי בא** (כת"י ודפו"ר): כ] בכת"י חסר בנוסח הדיבור ובדפוסים תיקנו אבל גם בנוסח מוטעה (דק"ס), ואולי צ"ל כמו ברש"י בספר שמואל **ומי** מושל בי צדיק **שאני** גוזר גזירה והוא מבטלה (ועי' רש"י כת"י): ל] צ"ל **אגבי** (גליון): מ] צ"ל **לא מראש** בסתר:

אוצר החכמה
אוצר החכמה 18/06/2018

18/06/2018אחה

מעמיד את הפסוק **בִּצְדָקָה וּבִגְמִילוּת חֲסָדִים**, שצריכים לעשותן בסתר[יז], אך לימוד התורה צריך להיות בגלוי ובפרהסיא.

הגמרא מסיימת להקשות על הברייתא ששנתה לעיל (ע"א) שנזיפה היא שבעה ימים בלבד, **אַלְמָא** - מוכח ממעשה של רבי חייא שנהג נזיפותו שלושים יום, וכן ממעשה של בר קפרא לעיל (ע"א) שאף הוא נהג נזיפותו שלושים יום, **שֶׁנְּזִיפָה דִּידְהוּ** [-של בני ארץ ישראל] **תְּלָתִין יוֹמִין** - היא שלושים יום ולא שבעה ימים בלבד.

מתרצת הגמרא, **נְזִיפַת נָשִׂיא שָׁאנֵי** - נזיפותו של נשיא שונה היא, שחמורה ונוהגת שלושים יום, ולכך בר קפרא ורבי חייא שננזפו מרבי שהיה נשיא, היו נזופים שלושים יום, אבל נזיפה של שאר החכמים נוהגות שבעה ימים בלבד[יח].

רב חסדא פירש לעיל (ע"א) שנידוי של בני בבל הוא שבעה ימים ולא פירש כמה היא נזיפה. הגמרא מבררת כמה זמן צריך לנהוג נזיפה בבבל:

מבררת הגמרא, **וּנְזִיפָה דִּידַן** של בני בבל **כַּמָּה** זמן **הָוֵי**. אומרת הגמרא, **חַד יוֹמָא** - יום אחד.

הגמרא מביאה ראיה שנזיפה של בני בבל אינה אלא יום אחד:

כִּי הָא דִּשְׁמוּאֵל וּמַר עוּקְבָא, כִּי הֲווּ יָתְבִי גָּרְסִי שְׁמַעְתָּא - בזמן שהיו יושבים ולומדים, **הֲוָה יָתֵיב מַר עוּקְבָא קַמֵּיהּ דִּשְׁמוּאֵל** - היה יושב מר עוקבא לפני שמואל **בְּרִחוּק אַרְבַּע אַמּוֹת**, כתלמיד היושב לפני רבו, משום ששמואל היה גדול ממנו בתורה, **וְכִי הֲווּ יָתְבִי בְּדִינָא** - ובזמן שהיו יושבים בדין, **הֲוָה יָתֵיב שְׁמוּאֵל קַמֵּיהּ דְּמַר עוּקְבָא** - היה יושב שמואל לפני מר עוקבא **בְּרִחוּק אַרְבַּע אַמּוֹת**, בכדי לכבודו, משום שמר עוקבא היה הנשיא, **וַהֲווּ חָיְיקִי לֵיהּ דּוּכְתָּא לְמַר עוּקְבָא בְּצִיפְּתָא** - וחקקו למר עוקבא מקום בתוך המחצלת בשעה שישבו בדין, **וְיָתִיב עִילָּוֵיהּ** - וישב עליה בכדי שיהיה יותר נמוך משמואל, **כִּי הֵיכִי דְּלִישְׁתַּמְעָן מִילֵּיהּ** - בכדי שישָׁמעו דברי שמואל שהיה חשוב ממנו ורבו בתורה[יט]. **כָּל יוֹמָא הֲוָה מְלַוֵּי לֵיהּ מַר עוּקְבָא לִשְׁמוּאֵל עַד אוּשְׁפִּיזֵיהּ** - בכל יום היה מלוה מר עוקבא את שמואל עד בית אכסנייתו, **יוֹמָא חַד אִיטְרִיד בְּדִינֵיהּ** - יום אחד היה מר עוקבא טרוד במחשבותיו בדין קשה שבא לפניו, ולא זכר ללכת וללוות את שמואל, **הֲוָה אָזֵיל שְׁמוּאֵל בָּתְרֵיהּ** - והלך שמואל אחרי מר עוקבא, **כִּי מָטָא לְבֵיתֵיהּ** - כאשר הגיע מר עוקבא לביתו, **אֲמַר לֵיהּ** שמואל, **לֹא נְגַהּ לָךְ** - וכי לא החשיך די, ונתכוין לומר לו האם לא היה לך די מה שהלכתי אחריך, **לִישְׁרֵי לִי מַר בְּתִיגְרֵיהּ** - תן לי רשות לחזור לביתי[כ], **יָדַע דִּנְקַט מִילְּתָא בְּדַעְתֵּיהּ** - הבין מר עוקבא שנתן שמואל את הדבר לליבו וכועס הוא עליו, לפיכך **נָהַג נְזִיפוּתָא בְּנַפְשֵׁיהּ חַד יוֹמָא** - נהג מר עוקבא נזיפות בעצמו יום אחד. הרי שנזיפה של בני בבל היא רק יום אחד.

הגמרא מביאה מעשה נוסף שנזיפה בבבל היא יום אחד בלבד:

הַהִיא אִיתְּתָא דַּהֲוָות יָתְבָה בִּשְׁבִילָא - היתה אשה שישבה באמצע השביל שהיה מקום מעבר לאנשים, **הֲוָות פְּשָׁטָה כַּרְעָהּ** - היו רגליה פשוטות לפניה, **וְקָא מְנִיפָה חוּשְׁלָאֵי** - והיתה מניפה באויר שעורים קלופים שהיו מעורבים בקליפתם, כדי להפריד מהם את הקליפות[כא], **וַהֲוָה חָלֵיף וְאָזֵיל צוּרְבָא מֵרַבָּנָן** - וחלף ועבר שם תלמיד צעיר וחריף[כב], **וְלֹא אִיכַּנְעָה מִקַּמֵּיהּ** - ולא נכנעה מלפניו למשוך רגליה כדי להניחו לעבור, והיה צריך לעקם קצת את דרכו מפני רגליה[כג], **אָמַר** אותו תלמיד **כַּמָּה חֲצִיפָא הַהִיא אִיתְּתָא** - כמה חצופה אותה אשה, וגילה בזה שיש בליבו תרעומת על התנהגותה כלפיו, **אֲתַאי** - באה אותה האשה **לְקַמֵּיהּ** [-לפני] **דְּרַב נַחְמָן**, מפני שחששה שהיא בנידוי מהתלמיד שהקפיד על זלזולה בו, **אָמַר לָהּ** רב נחמן, **מִי שְׁמַעַתְּ שַׁמְתָּא מִפּוּמֵּיהּ** - האם שמעת נידוי מפיו של אותו תלמיד[כד], **אָמְרָה לֵיהּ, לֹא, אָמַר לָהּ** רב נחמן, אם כן **זִילִי נְהוֹגִי נְזִיפוּתָא חַד יוֹמָא בְּנַפְשֵׁיךְ** - לכי ותנהגי נזיפות בעצמך למשך יום אחד.

הגמרא מביאה מעשה נוסף שבבבל נוהג נזיפות יום אחד:

זוּטְרָא בַּר טוֹבִיָּה[כה] **הֲוָה קָפָסֵיק סִידְרָא** - היה מלמד פרשיות[כו] **קַמֵּיהּ** [-לפניו] **דְּרַב יְהוּדָה, כִּי מְטָא לְהַאי פְּסוּקָא** - כאשר הגיע לפסוק זה (שמואל ב' כג א) **'וְאֵלֶּה דִּבְרֵי דָוִד הָאַחֲרֹנִים'**, ומבואר שם בהמשך הפסוקים דברי שבח והודאה לה' שאמר דוד, **אָמַר לֵיהּ** לרב יהודה, מכך שנאמר **'דִּבְרֵי דָוִד הָאַחֲרֹנִים', מִכְּלָל דְּאִיכָּא רִאשׁוֹנִים** - משמע מכך שיש דברי נבואה ראשונים שנאמרו קודם, ועל כך שאל

יז. **בתחילת** הפסוק נאמר 'מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב', ו'בת נדיב' מרמז על נודבי צדקה ועושי גמילות חסדים, ועליהם אומר הכתוב 'חמוקי ירכיך' שהעושים צריכים לעשות זאת בסתר. מהרש"א (ד"ה הלי).
וצדקה וגמילות חסדים צריכים לעשות בסתר, כפי שנאמר (משלי כא יד) 'מתן בסתר יכפה אף'. שיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה בצדקה).
יש להעיר, הרי הגמרא דרשה לעיל שמדובר על תורה משום שבסוף הפסוק נאמר 'מעשה ידי אמן' שזו התורה שהיא מעשה ידי הקדוש ברוך הוא, וכיצד ניתן לדרוש את הפסוק על צדקה וגמילות חסדים. וביאר בריא"ף (ד"ה ורבי) על פי דברי המיוחס לרש"י (ד"ה מוקים) שכתב 'דמיבעי למיעבד בסתר', והיינו שצדקה וגמילות חסדים צריכים לעשותן בסתר, משום שנאמר (שם) 'מתן בסתר יכפה אף', ואם כן ממשמעות הכתוב משמע שעוסק בצדקה וגמילות חסדים, כיון שצריכים לעשותן בסתר, ואין אנו זקוקים לדורשן מ'מעשה ידי אמן'. ועיין שם שתירץ תירוץ נוסף.

יח. **הגמרא** מתרצת שנזיפת נשיא היא שלושים יום אף שכל נזיפה היא שבעה ימים, ולכאורה הרי הברייתא שנתה לעיל (ע"א) שדבר זה שנזיפה היא שבעה ימים לומדים ממרים שננזפה על ידי הקדוש ברוך הוא ונתרחקה שבעה ימים, ואם כן קשה, וכי נזיפתו של הנשיא יותר חמורה מנזיפתו של הקדוש ברוך הוא. ותירץ המהרש"א (ח"א ד"ה נהג) שמרים לא נסגרה שבעת ימים משום הנזיפה של הקדוש ברוך הוא, אלא משום שהיתה מצורעת, וההוכחה מהפסוק שנזיפה היא שבעה ימים הוא מכך שנאמר בו (במדבר יב יד) 'ואביה יָרֹק יָרַק בפניה הלא תכלם שבעת ימים', שאילו היה אביה מקפיד עליה, הלא היתה נכלמת לשבעה ימים מחמת הנזיפה, אם כן הלימוד הוא מנזיפת אביה שהיא שבעה ימים ולא מנזיפת הקדוש ברוך הוא. ועוד תירץ, שמרים נסגרה רק שבעה ימים כדי שלא יצטרכו ישראל להתעכב עוד בשבילה, כמבואר בפסוק (שם יב טו) 'והעם לא נסע עד האסף מרים', אבל לעולם יתכן שנזיפה של הקדוש ברוך הוא היא יותר משבעה ימים כמו בנשיא [ועיין עוד במהרש"א שביאר על פי זה מדוע אומרת הברייתא, 'אף על פי שאין ראיה לדבר, זכר לדבר', והיינו שאין זו הוכחה גמורה שנזיפה היא שבעה ימים].

יט. **המיוחס** לרש"י (ד"ה כי היכי). וכתב המהרש"א (ח"א ד"ה והוו) שמר עוקבא עשה כן דרך ענוה ושפלות כלפי שמואל, שאף שבזמן ישיבתם בדין היה שמואל יושב לפני מר עוקבא, לפי שמר עוקבא היה הנשיא, מכל מקום נהג מר עוקבא בענוה לגבי שמואל וישב במקום נמוך יותר משמואל. ועיין בשיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה ה"ג) שפירש באופן אחר, שהיו מגביהים מקומו של מר עוקבא על ידי מחצלות לכבוד וחשיבות כדי שישָׁמעו דבריו. וכן פירש ביעב"ץ (ד"ה הוה), וכתב על דברי רש"י שהם אינם ברורים לו. והובאו דבריהם בילקוט ביאורים.

כ. **המיוחס** לרש"י (ד"ה לישרי). וראה רש"י בקידושין (ע: ד"ה שרי) שכאשר אדם ממהר לעשות בקשת האיש המבקש ממנו דבר מה, או שממהר לדון את דינו שבא לדון לפניו, כדי להיפטר ממנו, משתמשים בלשון 'שרי ליה תיגריה', ואף כאן אמר לו שמואל 'לישרי לי מר בתיגריה', כלומר, פטור אותי מלפניך ותן לי רשות לחזור. וענין בקשת הרשות ביאר ברבינו שלמה בן היתום (ד"ה אמר ליה שמואל) על פי המובא במסכת דרך ארץ (פ"ה ה"א), לעולם אל יפטר אדם לא מאצל רבו ולא מאצל חבירו אלא אם כן נוטל הימנו רשות [והוסיף רבינו שלמה בן היתום שאפילו רב צריך שיטול רשות מן התלמיד. וכן מבואר במדרש רבה (בראשית פרשה מז) שהנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות].

כא. **פירוש** רבינו שלמה בן היתום (ד"ה מנקרה), מהרש"א (ח"א ד"ה וקא).

כב. **'צורבא'** הוא מלשון חריפות, והגמרא רגילה לכנות כך את התלמידי החכמים הצעירים, אבל לתלמיד חכם זקן קוראת הגמרא 'ההוא מרבנן'. רש"י בתענית (ד. ד"ה צורבא).

כג. **שיטה** לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה וקא).

כד. **מכך** שרב נחמן שאל לאשה האם הוא נידה אותך, משמע שתלמיד יכול לנדות אף אם לא ביזוהו אלא רק הקלו בכבודו, שהרי אותה אשה לא ביזתה את אותו צורבא מרבנן אלא רק הקלה בכבודו. וכן הוכיח בשו"ת הריב"ש (סי' רכ). אמנם בהגהות מיימוניות (תלמוד תורה פ"ו אות ז) סובר שמה שאמרו בגמרא לעיל (ע"א) תלמיד שנידה נידויו נידוי היינו דווקא שביזהו בדברים שהם גנאי לו, אבל אם לא ביזהו אלא רק לא כיבדוהו כראוי נידויו אינו נידוי. ובקרן אורה (ד"ה אמר) הקשה מכאן על הגהות מיימוניות, ותירץ, שכאן באשה הזאת יכול היה לנדותה משום שהיתה חצופה במעשיה, כפי שאומרת הגמרא 'כמה חציפא ההיא איתתא'.

כה. **בכתב** יד הגירסא היא 'רב זוטרא', וכן הוא מוזכר בכל הש"ס. דקדוקי סופרים. והוא היה תלמידו של רב שהוזכר כן בכמה מקומות, והיה אף תלמידו של רב יהודה, כפי שמוכח כאן במעשה שמביאה הגמרא. יחוסי תנאים ואמוראים (ערך רב זוטרא בר טוביה).

כו. **שהיה** להם סדרי לימוד בנביאים ובכתובים, והיו גומרים אותם פעם בשנה כפי שאנו עושים בחמשה חומשי תורה, וזוטרא בר טוביה היה לומד ומפרש את אותם הפרקים לפני רב יהודה. שיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה הוה).

עין משפט
נר מצוה

סח א טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א:

משנת ראשונים

לא מראש בסתר דברתי. שכשנתנה תורה בגלוי נתנה ובמדבר מקום מרחב, ללמד שיש לו לתלמיד חכם לעשות כן גם לדורות להיות תורתו הפקר לכל. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ההוא ביומי דכלה. יום הדרשה שדורשין לרבים, סתם דרשות קרי כלה בכולי תלמוד, על שם שכלם מתקבצין כמזומטי חתן וכלה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אלמלי אתה שאול, והוא דוד. כלומר אלמלי נולד במזלך ואתה במזלו, לומר שהמזל עמד לך ולא חסידותך, כי הוא יותר חסיד ממך. א"נ שלא היתה קופה של שרצים תלויה מאחריו כמו שתלויה ממך, ואין מעמידין פרנס על הציבור אלא א"כ קופה של שרצים תלויה לו מאחריו, כדאיתא במס' יומא. **[תוס' הרא"ש]**

אלמלי. אומר ר"ת דהיכא שיש אל"ף בסוף אלמלא רוצה לומר אילו לא, והיכא דכתי' אלמלי ביו"ד רוצה לומר אילו היה. **[תוד"ה אלמלא מגילה כא.]**

והיינו דכתיב שגיון לדוד. ולפי פשטיה דקרא פי' מורי הר"ר יחיאל, שגיון הוא שם כלי זמר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אף שאול משונה במעשיו. שהיה יחיד בדורו בענוה ובחסידות, ובספרי דריש משונה במראיתו ובקומתו, דכת' ביה משכמו ומעלה גבוה מעל העם. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אף צפורה משונה במעשיה. שרוב צניעות היתה בה שלא גלתה עצתה אל רעותיה, שכן הוא דרך נשים לספר לחברותיהן אם שבעליהן פורש מהן. ובספרי דריש משונה במראיתה, שהיתה יפת תואר ביותר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

תהא כמוני. תיבת תחכמוני דריש, חי"ת וה"א מתחלפות כדין אותיות א, ח, ה, ע, ר] **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

והיה מתאנח על מאתים. והיינו דכתיב בחד קרא **תשמני** לראש גוים שהוא בגימטריא שמונה מאות שהוא עורר עליהם חניתו, ובאידך קרא, **תשמרני** לראש גוים שהוא בגימ' אלף, שהיה מתפלל על המאתים החסרים לו. **[תוס' הרא"ש]**

[א]אף דברי תורה בסתר יצא רבי חייא ושנה לשני בני אחיו בשוק [ב]לרב ולרבה בר בר[א] חנה שמע ר' איקפד אתא ר' חייא לאיתחזויי ליה א"ל [ג]עייא[ב] מי קורא לך בחוץ ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין ביום תלתין שלח ליה תא הדר שלח ליה דלא ליתי מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר מעיקרא סבר [ד]מקצת היום ככולו ולבסוף סבר לא אמרינן מקצת היום ככולו לסוף אתא א"ל אמאי אתית א"ל דשלח לי מר דליתי והא שלחי לך דלא תיתי א"ל זה ראיתי וזה לא ראיתי קרי עליה [א]ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו מ"ט עבד מר הכי א"ל דכתיב [ב]חכמות בחוץ תרונה א"ל [ה]אם קרית לא שנית ואם שנית לא שילשת ואם שילשת לא פירשו לך חכמות בחוץ תרונה כדרבא דאמר רבא כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ והא כתיב [ג]לא מראש בסתר דברתי ההוא ביומי דכלה ור' חייא האי חמוקי ירכיך מאי עביד לה מוקי לה בצדקה ובגמילות חסדים אלמא נזיפה דידהו תלתין יומין נזיפת נשיא שאני **א**ונזיפה דידן כמה הוי חד יומא כי הא דשמואל ומר עוקבא כי הוו יתבי גרסי שמעתא הוה יתיב מר עוקבא קמיה דשמואל ברחוק ד' אמות וכי הוו יתבי בדינא הוה יתיב שמואל קמיה דמר עוקבא ברחוק ד' אמות והוו חייקי ליה דוכתא למר עוקבא בציפתא[ג] ויתיב עילויה כי היכי דלישתמען מיליה כל יומא הוה מלוי ליה מר עוקבא לשמואל עד אושפיזיה יומא חד איטריד בדיניה הוה אזיל שמואל בתריה כי מטא לביתיה א"ל לא נגה לך לישרי לי מר בתיגריה ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה חד יומא ההיא איתתא דהוות יתבה בשבילא הוות פשטה כרעה וקא מניפה חושלאי[ד] והוה חליף ואזיל צורבא מרבנן ולא איכנעה מקמיה אמר כמה חציפא ההיא איתתא אתאי לקמיה דר"נ אמר לה מי שמעת שמתא מפומיה אמרה ליה לא אמר לה זילי נהוגי נזיפותא חד יומא בנפשיך[ה] זוטרא בר טוביה הוה קפסיק סידרא קמיה דרב יהודה כי מטא להאי פסוקא [ד]ואלה דברי דוד האחרונים א"ל אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי נינהו שתיק ולא אמר ליה ולא מידי הדר א"ל אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי היא א"ל מאי דעתך דלא ידע פירושא דהאי קרא לאו גברא רבה הוא ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה חד יומא ודאתן עלה מיהא אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי היא [ה]וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומכף שאול אמר לו הקב"ה לדוד °דוד שירה אתה אומר על מפלתו של שאול אלמלי[ו] אתה שאול והוא דוד איבדתי כמה דוד מפניו היינו דכתיב [ו]שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני וכי כוש שמו והלא שאול שמו אלא מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו כיוצא בדבר אתה אומר [ז]על אודות האשה הכושית אשר לקח וכי כושית שמה והלא ציפורה שמה אלא מה כושית משונה בעורה אף ציפורה משונה במעשיה[ו] כיוצא בדבר אתה אומר [ח]וישמע עבד מלך הכושי וכי כושי שמו והלא צדקיה שמו אלא מה כושי משונה בעורו אף צדקיה משונה במעשיו כיוצא בדבר אתה אומר [ט]הלא כבני כושיים אתם לי (בית[ז]) ישראל וכי כושיים שמן והלא ישראל שמן אלא מה כושי משונה בעורו אף ישראל משונין במעשיהן מכל האומות [ז]א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב [ד]נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על נאם דוד בן ישי שהקים עולה של תשובה [י]אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים מאי קאמר א"ר אבהו ה"ק אמר[ח] אלהי ישראל לי דבר צור ישראל אני מושל באדם מי מושל בי צדיק שאני [ח]גוזר גזרה ומבטלה[ט] [כ]אלה שמות הגבורים אשר לדוד יושב בשבת וגו' מאי קאמר א"ר אבהו ה"ק ואלה שמות גבורותיו של דוד יושב בשבת בשעה שהיה יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא על גבי קרקע דכל כמה דהוה רביה עירא היאירי קיים הוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות כי נח נפשיה הוה מתני דוד לרבנן והוה יתיב על גבי קרקע אמרו ליה ליתיב מר אכרים וכסתות לא קביל עליה [כ]תחכמוני אמר רב אמר לו הקב"ה הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזרה ואתה מבטלה ראש השלישים תהא ראש לשלשת אבות °הוא עדינו העצני כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ על שמונה מאות חלל בפעם אחת שהיה זורק חץ ומפיל שמונה מאות חלל בפעם אחת והיה מתאנח על מאתים דכתיב [ל]איכה ירדף אחד אלף יצתה בת קול ואמרה [מ]רק בדבר אוריה החתי. אמר רבי תנחום בריה דרבי חייא איש כפר עכו אמר רבי יעקב בר אחא אמר ר' שמלאי ואמרי לה אמר ר' תנחום אמר רב הונא ואמרי לה אמר רב הונא לחודיה

תלמיד

אף דברי תורה בסתר. דכתיב בסיפיה דקרא מעשה ידי אומן התורה מעשה אומנתו של הקדוש ברוך הוא: (א) **רב** בר אחוה דרבי חייא דהוא בר אחתיה, ורבה בר בר[א] חנה בר אחוה דר' חייא [דלאו] בר אחתיה, כדאמרינן בסנהדרין[ט]: **עייא.** כך כינה שמו של ר' חייא, לשון גנאי: **ראה מי קורא לך.** כלומר לא מכאן: **תא.** בוא אלי, והדר שלא ליה לא תיתי: **וזה.** שליח שני לא ראיתי: **ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו.** כי הוא על כרחו[י] בא: **מאי טעמא עבדת הכי.** דשנית בשוק: **ביומא דכלה.** דרשה שהכל מצויין שם: **מוקים ליה בצדקה.** דמיבעי למיעבד בסתר: **מר עוקבא.** כתלמיד לשמואל, דשמואל גדול בתורה יותר ממר עוקבא: **כי יתבן בדינא כו'.** משום דמר עוקבא היה נשיא: **חייקי ליה דוכתיה.** מנמיכין לו מקום כשיושב בדין: **כי היכי דמשתמע ליה מיליה.** דשמואל רביה בתורה: **איטריד.** מר עוקבא בדינא שהיה מחשב בדין, ולא אידכר ליה למיזל בתר שמואל: **לא נגה לך.** כלומר לא סגי לך דאזילנא בתרך: **לישרי לי מר בתיגריה.** הב לי רשותא למיהדר: **ידע.** מר עוקבא דנקט. שמואל בדעתיה משום דאזיל בתריה: **מי שמעת שמתא מפומיה.** אי שמית לך: **פסיק סידרא.** לימד פרשיות: **מכלל דאיכא ראשונים.** והלא לא מצינו שאמר דוד דברי אלא במקרא זה, דדברי לשון נבואה: **אתה שאול.** שנולדת במזלו: **והוא דוד.** שנולד במזל שלך: **אבדתי כמה דוד.** שהוא צדיק ממך: **שגיון.** שגגה היתה לו: **משונה במעשיו.** צדיק גמור: **שהקים עולה של תשובה.** שהוא שב תחלה ונתן דרך לשבים, כדאמרינן בפ"ק דע"ז (דף ד:) לא דוד ראוי לאותו מעשה, אלא שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל דוד שמחל לו הקב"ה אותו עון אף אתה חזור בתשובה: **צור ישראל.** מושל באדם אני, מי מושל בי צדיק מושל בי ומבטלה[כ]: **עירא היאירי.** הוה מתני לדוד אגב[ל] כרי' וכסתות, ודוד הוה מתני לרבנן על גבי קרקע: **ראש לג' אבות.** שהוא הולך לפניהם לעוה"ב[י]: **מעדן עצמו.** כופף עצמו ידיו ורגליו ביחד ויושב לארץ: **בדבר אוריה החתי.** נטלו לו מאתים:

תלמיד

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) סוכה מט:, ב) פסחים ד., ג) [כריתות ח.], ד) [פסחים ד. וש"נ], ה) [ברכות יח.], ו) [עיין תוספות מגילה כא. ד"ה אלמלא], ז) ע"ז ה., ח) [שבת סג. ב"מ פה.], ט) [דף ה.], י) עיין רש"ש.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה רב בר אחוה. נ"ב עיין לקמן כ' ע"א:

גליון הש"ס

גמ' **דוד שירה אתה אומר.** עיין יומא דף כב ע"ב תוספות ד"ה והאמר: **שם הוא עדינו העצני.** עיין רש"י תענית דף כח ע"א ד"ה בני עדין בן הן:

רש"י כת"י

אף דברי תורה בסתר. דכתי' בסיפיה דקרא מעשה ידי אמן התורה מעשי ידי אומנתו של הקב"ה. **לשני בני אחיו.** רב בר אחוה ובר אחתיה דר' חייא ורבה בר בר[א] חנה אחוה דר' חייא בפרק קמ' דסנהדרין (ה.). **(עוזיע) [עייא].** כך כינה שמו של ר' חייא לשם גנאי וכן אתה מוצא במקרא האמינון אחיך (שמואל ב יג, כ). **ראה מי קורא לך בחוץ.** כלומר לא מכאן. **הדר שלח ליה.** רבי לא תיתי. **זה.** שליח שני לא ראיתי. **ברצות ה' דרכי איש.** שלא ראה ר' חייא שליח ששלחתי לו בשניה דאי הוה חזי ליה לא אתאי. **לא שנית.** הפסוק פעם שני. **בחוץ תרונה.** החכמה עצמה מרננת. מ] **בסתר דברתי.** בשעת מתן תורה אלמא תורה נשנית בחוץ. **ביומי דכלא.** שדורשין דרשה ברבים. **דילמ' נזיפה דנשיא שאני.** דר' נשיא הוה. **כי הוו יתבי גרסי הוה יתיב מר עוקבא קמיה דשמואל.** כתלמיד לפני רבו דשמואל חכם טפי. **וכי הוה יתיב בדינא הוה יתיב [שמואל] קמיה ברחוק ד' אמות.** כתלמיד לפני רבו דמר עוקבא אב בית דין הוה ומזרע בית דוד הוה במסכת שבת בפרק במה אשה יוצאה (שבת נה.). **והוו חייקו ליה דוכתא למר עוקבא.** במקו' נמוך. **בציפת[א].** במחצלת של בית המדרש. **כי היכי.** דליתיב מר שמואל במקום גבוה ולישתמען מילי דמר שמואל. **מלוה.** מר עוקבא למר שמואל עד אושפיזיה. **אמ' ליה.** שמואל לא נגהא ליה עדין לא החשיך כלומר עדיין לא תרשני ללכת מפניך.

[המשך בסוף המסכת]

תורה אור השלם

א) בִּרְצוֹת יְיָ דַּרְכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ: [משלי טז, ז] ב) חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ: [משלי א, כ] ג) קִרְבוּ אֵלַי שִׁמְעוּ זֹאת לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי מֵעֵת הֱיוֹתָהּ שָׁם אָנִי וְעַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהִים שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ: [ישעיה מח, טז] ד) וְאֵלֶּה דִּבְרֵי דָוִד הָאַחֲרֹנִים נְאֻם דָּוִד בֶּן יִשַׁי וּנְאֻם הַגֶּבֶר הֻקַם עָל מְשִׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וּנְעִים זְמִרוֹת יִשְׂרָאֵל: [שמואל ב' כג, א] ה) וַיְדַבֵּר דָּוִד לַייָ אֶת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יְיָ אֹתוֹ מִכַּף כָּל אֹיְבָיו וּמִכַּף שָׁאוּל: [שמואל ב' כב, א] ו) שִׁגָּיוֹן לְדָוִד אֲשֶׁר שָׁר לַייָ עַל דִּבְרֵי כוּשׁ בֶּן יְמִינִי: [תהלים ז, א] ז) וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל אֹדוֹת הָאִשָּׁה הַכֻּשִׁית אֲשֶׁר לָקָח כִּי אִשָּׁה כֻשִׁית לָקָח: [במדבר יב, א] ח) וַיִּשְׁמַע עֶבֶד מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי אִישׁ סָרִיס וְהוּא בְּבֵית הַמֶּלֶךְ כִּי נָתְנוּ אֶת יִרְמְיָהוּ אֶל הַבּוֹר וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר בִּנְיָמִן: [ירמיה לח, ז] ט) הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם יְיָ הֲלוֹא אֶת יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר: [עמוס ט, ז] י) אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לִי דִבֶּר צוּר יִשְׂרָאֵל מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים: [שמואל ב' כג, ג] כ) אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִד יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי רֹאשׁ הַשָּׁלִשִׁי הוּא עֲדִינוֹ הָעֶצְנִי עַל שְׁמֹנֶה מֵאוֹת חָלָל בְּפַעַם אֶחָת: [שמואל ב' כג, ח] ל) אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ רְבָבָה אִם לֹא כִּי צוּרָם מְכָרָם וַייָ הִסְגִּירָם: [דברים לב, ל] מ) אֲשֶׁר עָשָׂה דָוִד אֶת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְיָ וְלֹא סָר מִכֹּל אֲשֶׁר צִוָּהוּ כֹּל יְמֵי חַיָּיו רַק בִּדְבַר אוּרִיָּה הַחִתִּי: [מלכים א' טו, ה]

הגהות וציונים

א] צ"ל ורבה **בר** חנה (ולא "בר בר" חנה) עי' תוס' סנהדרין ה ע"א ד"ה רבה (רש"ש, מלא הרועים): ב] בכת"י ובעי"י נוסף **ראה** (וכ"ה ברש"י): ג] מחצלת, עיין רש"י שבת קמ ע"ב ד"ה אציפתא חדתא ובערוך ערך צפא ועיין מהרש"א בח"ה ובח"א (גליון): ד] שעורין קלופין, רש"י סנהדרין כז ע"א ד"ה חושלא והיא היתה מניפה קליפתן מתוכן עיין מהרש"א (גליון): ה] בכת"י ובעי"י **רב** זוטרא (וכ"ה מוזכר בכל הש"ס, דק"ס): ו] בעי"י נוסף במעשיה **הטובים ובמראיה מכל הנשים**: ז] [צ"ל **בני**] (גליון): ח] בכת"י **אמר דוד** (ותיבות "ה"ק" ליתא), ועי' רש"י כת"י: ט] בכת"י גזרה **והוא מבטלה**: י] צ"ל **כי הא דעל כרחו בא** (כת"י ודפו"ר): כ] בכת"י חסר בנוסח הדיבור ובדפוסים תיקנו אבל גם בנוסח מוטעה (דק"ס), ואולי צ"ל כמו ברש"י בספר שמואל **ומי** מושל בי צדיק **שאני** גוזר גזירה **והוא מבטלה** (ועי' רש"י כת"י): ל] צ"ל **אגבי** (גליון): מ] צ"ל **לא מראש** בסתר:

זוטרא בר טוביה את רב יהודה, **רִאשׁוֹנִים מַאי נִינְהוּ** - אלו הם דברי הנבואה הראשונים, שלא מצאנו שאמר דוד עוד דברים בלשון 'דברי' שהוא לשון נבואה[כז], **שָׁתִיק** - שתק רב יהודה **וְלֹא אָמַר לֵיהּ וְלֹא מִידִי** - ולא ענה לו כלום. **הֲדַר אָמַר לֵיהּ** - חזר שוב זוטרא בר טוביה על קושייתו, מכך שנאמר **'אַחֲרוֹנִים' מִכְּלָל** - משמע **דְּאִיכָּא רִאשׁוֹנִים, רִאשׁוֹנִים מַאי הִיא**[כח]. **אָמַר לֵיהּ** רב יהודה לזוטרא בר טוביה, **מַאי דַּעְתָּךְ** - מה הנך חושב, **דְּלֹא יָדַע פֵּירוּשָׁא דְּהַאי קְרָא לָאו גַּבְרָא רַבָּה הוּא** - שמי שאינו יודע פירושו של פסוק זה אינו אדם חשוב, שסבר רב יהודה שהוא שואלו שוב כדי להקניטו ולקנטרו, ולכך השיב לו בדרך כעס[כט]. **יָדַע דִּנְקַט מִילְּתָא בְּדַעְתֵּיהּ** - הבין זוטרא בר טוביה שרב יהודה נתן את הדבר לליבו וכועס הוא עליו, ולפיכך **נָהַג נְזִיפוּתָא בְּנַפְשֵׁיהּ חַד יוֹמָא** - נהג נזיפות בעצמו יום אחד.

הגמרא מבארת מה הם דברי דוד הראשונים:

וְדַאֲתַן עֲלָהּ מִיהָא - מאחר שבאה שאלה זו לידינו, יש לברר את התשובה לשאלה זו, שמכך שנאמר **'אַחֲרוֹנִים' מִכְּלָל** - משמע **דְּאִיכָּא רִאשׁוֹנִים, רִאשׁוֹנִים מַאי הִיא** - מה הם דברי דוד הראשונים. מבארת הגמרא, דברי נבואתו הראשונים של דוד הם מה שנאמר בפרק הקודם (שם כב א) **'וַיְדַבֵּר דָּוִד לַה' אֶת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל ה' אוֹתוֹ מִכַּף כָּל אוֹיְבָיו וּמִכַּף שָׁאוּל'**, שלעת זקנותו אמר דוד שירה על מה שניצול מכל צרותיו. ובפסוק זה נאמר 'דברי' שהם דברי נבואה[ל].

כיון שהובא פסוק זה, מביאה הגמרא מה שאמר הקדוש ברוך הוא לדוד על דברי השירה האלו[לא]:

אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא לְדָוִד, דָּוִד, שִׁירָה אַתָּה אוֹמֵר עַל מַפַּלְתּוֹ שֶׁל שָׁאוּל, הרי אִלְמָלֵי - אילו היה[לב] **שֶׁאַתָּה** היית נולד במזל של **שָׁאוּל, וְהוּא** היה נולד במזל של **דָּוִד**[לג], **אִיבַּדְתִּי כַּמָּה דָּוִד מִפָּנָיו** - הייתי מאבד אותך מפני שאול[לד], כלומר, מה שלא איבדתי אותך הוא בגלל מזלך ולא בגלל צדקותך, ששאול יותר צדיק ממך, **וְהַיְינוּ דִּכְתִיב** (תהלים ז א) **'שִׁגָּיוֹן** [-שגגה היתה] **לְדָוִד אֲשֶׁר שָׁר לַה' עַל דִּבְרֵי כוּשׁ בֶּן יְמִינִי'**, ויש להקשות על מה שנאמר 'כוש בן ימיני', **וְכִי כּוּשׁ שְׁמוֹ, וַהֲלֹא שָׁאוּל שְׁמוֹ**, שלא מצינו שהיה לדוד עסק עם כוש, ורוב ענייניו היו עם שאול שהוא בן ימיני[לה] [שהוא משבט בנימין[לו]], **אֶלָּא** לכך קרא הכתוב לשאול כוש, לרמז **מַה כּוּשִׁי מְשׁוּנֶּה בְּעוֹרוֹ**, שעורו שחור, **אַף שָׁאוּל מְשׁוּנֶּה בְּמַעֲשָׂיו** משאר האנשים, שהוא צדיק גמור[לז], ועל כך נאמר, ששגגה היתה לדוד על אשר שר לה' על מפלתו של שאול[לח].

כַּיּוֹצֵא בַּדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר - כפי שדרשנו ש'כושי' מרמז על מי שהוא צדיק גמור, דורשת כן הגמרא גם בענין אחר, שנאמר (במדבר יב א) כאשר דיברו מרים ואהרן על משה רבינו שפירש מאשתו ציפורה[לט], **'וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל אוֹדוֹת הָאִשָּׁה הַכּוּשִׁית אֲשֶׁר לָקָח'**, ויש להקשות, **וְכִי כּוּשִׁית שְׁמָהּ** של אשת משה, **וַהֲלֹא צִיפּוֹרָה שְׁמָהּ**[מ], **אֶלָּא** לכך קרא הכתוב לציפורה אשת משה 'כושית', לרמז **מַה כּוּשִׁית** היא **מְשׁוּנָּה בְּעוֹרָהּ, אַף צִיפּוֹרָה מְשׁוּנָּה בְּמַעֲשֶׂיהָ** הטובים[מא].

כַּיּוֹצֵא בַּדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר כן על מה שנאמר (ירמיה לח ז) **'וַיִּשְׁמַע עֶבֶד מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי'** והוא עבדו של צדקיה המלך[מב], וכינה הכתוב את צדקיה 'הכושי', ויש להקשות, **וְכִי כּוּשִׁי שְׁמוֹ, וַהֲלֹא צִדְקִיָּה שְׁמוֹ**[מג], **אֶלָּא** לכך קרא לו הכתוב כושי, לרמז **מַה כּוּשִׁי מְשׁוּנֶּה בְּעוֹרוֹ, אַף צִדְקִיָּה מְשׁוּנֶּה בְּמַעֲשָׂיו** משאר האנשים, שהוא צדיק גמור[מד].

כַּיּוֹצֵא בַּדָּבָר אַתָּה אוֹמֵר על מה שנאמר (עמוס ט ז) **'הֲלֹא כִבְנֵי כוּשִׁיִּים אַתֶּם לִי (בית) [בְּנֵי] יִשְׂרָאֵל'**[מה], **וְכִי כּוּשִׁיִּים שְׁמָן, וַהֲלֹא יִשְׂרָאֵל שְׁמָן, אֶלָּא** לכך דימה את ישראל לבני כושיים, **מַה כּוּשִׁי מְשׁוּנֶּה בְּעוֹרוֹ, אַף יִשְׂרָאֵל מְשׁוּנִּין בְּמַעֲשֵׂיהֶן מִכָּל הָאוּמּוֹת**[מו].

[כז] **המיוחס** לרש"י (ד"ה מכלל). וראה עוד בילקוט ביאורים שהראשונים ביארו באופן אחר.

[כח] **זוטרא** בר טוביה היה סבור שרב יהודה לא השיב לו מחמת שלא הבין את דבריו. שיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה הדר).

[כט] **שיטה** לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה א"ל).

[ל] **והקשה** בריא"ף (ד"ה ואלה) מה סבר זוטרא בר טוביה ששאל מה הם דברי דוד הראשונים, מאחר וכפי שתירצה הגמרא נאמר מפורש בפסוק 'וידבר דוד את דברי השירה הזאת', ומה הוקשה לו בתחילה שנעלם ממנו התירוץ. ועיין שם תירוצו, והובא בילקוט ביאורים.

[לא] **כן** ביאר הריטב"א (ד"ה מכלל) לפי פירוש רש"י, שדברי הגמרא להלן אינם המשך לתירוץ הגמרא הקודם על מה שנאמר 'האחרונים', אלא הם ענין חדש. אולם עיין שם שהביא בשם התוספות פירוש אחר בתירוץ הגמרא ודברי הגמרא כאן הם המשך התירוץ. והובאו דבריו בילקוט ביאורים.

[לב] **ראה** תוספות במגילה (כא. ד"ה אלמלא) ש'אלמלי' ביו"ד בסוף פירושו אילו היה.

[לג] **המיוחס** לרש"י (ד"ה אתה וד"ה והוא). והקשה המהרש"א (ח"א ד"ה אלמלא) על פירוש זה, שהוא דחוק לתלות את מלכות בית דוד במזל, ועוד שהרי מבואר בשבת (קנו:) שאין מזל לישראל. ועיין שם שפירש את הגמרא באופן אחר.

[לד] **לכאורה** מדוע אמר לו הקדוש ברוך הוא שירה אתה אומר על מפלתו של שאול, הרי דוד לא אמר שירה על מפלתו של שאול אלא על שהצילו ה' מידי שאול, שהרי יתכן שדוד ינצל משאול בלא מפלתו של שאול על ידי שלא ירדוף אחרי דוד. ותירץ בריא"ף (ד"ה שירה), שכיון שדוד ניצל משאול בזכות המזל, ואילו מזלו של שאול היה כשל דוד, היה דוד נופל מחמת שאול, אם כן כיצד שר דוד שירה על שהציל אותו ה' מכף שאול, הלא הקדוש ברוך הוא היה חפץ לאבד כמה דוד מפני שאול שהיה יותר צדיק, ומה שדוד לא נאבד מפני שאול היה מצד המזל, אם כן השירה לה' היא רק על מפלתו של שאול, על מה שה' ברא את שאול במזל שפל שלכך נאבד מפני דוד.

[לה] **מהרש"א** (ח"א ד"ה על).

[לו] **שיטה** לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה בן). וכפי שנאמר בשמואל (א' ט א-ב), 'ויהי איש מבן ימין ושמו קיש בן אביאל בן צרור בן בכורת בן אפיח בן איש ימיני גבור חיל, ולו היה בן ושמו שאול בחור וטוב'. ופירש במצודת דוד (שם) שהוא מבני בנימין.

[לז] **כפי** שמצינו שהפסוק מדמה את המעשים לעורו של הכושי, שנאמר (ירמיה יג כג) 'היהפוך כושי עורו וגו' גם אתם תוכלו להיטיב', שירמיה אמר לישראל כפי שעורו של הכושי אינו משתנה, כך אתם לא תוכלו לשנות את מעשיכם הרעים שהורגלתם בהם, והיינו משום ששאר צבעים יכולים להשתנות מה שאין כן צבע עורו השחור של הכושי אינו משתנה. מהרש"א (ח"א ד"ה על).

[לח] **הטעם** שנחשב לו כשגגה, משום שהיה שאול רודפו, ואין אדם נתפס על צערו. תוספות ביומא (כב: ד"ה והאמר).

[לט] **לאחר** קבלת התורה פירש משה רבינו מאשתו, שנשא קל וחומר בעצמו ואמר, ומה אם ישראל שלא דיברה שכינה עמהם אלא פעם אחת בקבלת התורה, אמרה תורה שיפרשו מנשותיהם שנאמר (שמות יט טו) 'היו נכונים לשלשת ימים אל תגשו אל אשה', אני שכל שעה ושעה שכינה מדברת עמי בלא לקבוע לכך זמן, על אחת כמה וכמה שאני צריך לפרוש מאשתי, כמבואר בשבת (פז.).

[מ] **הגמרא** מבינה בפשטות שודאי הכוונה לציפורה אשת משה ולא לאשה אחרת, שהרי הפסוק אומר 'האשה הכושית' בה"א הידיעה, שמשמע האשה הנזכרת כבר, והיא ציפורה שנזכרה כבר שהיא אשתו של משה (שמות ב כא). מהרש"א (ח"א ד"ה כיוצא).

[מא] **מהרש"א** (שם). ובשיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה אף) פירש, שרוב צניעות היתה בה שלא גילתה לחברותיה שבעלה פירש ממנה כדרך נשים שרגילות לספר לחברותיהן אם בעלן פירש מהן [ומרים ידעה שמשה רבינו פירש, שהיתה בצד ציפורה בשעה שנאמר למשה, אלדד ומידד מתנבאים במחנה וכיון ששמעה זאת ציפורה, אמרה אוי לנשותיהן של אלו שיהיו פורשים מנשותיהן כדרך שפירש בעלי ממני, כמבואר ברש"י על התורה (במדבר יב א)].

[מב] **העבד** הוא ברוך בן נריה. רש"י על הפסוק (שם).

[מג] **אף** כאן היה פשוט לגמרא שהכוונה לצדקיה המלך, כיון שנאמר 'הכושי' בה"א הידיעה, שמשמע שעולה על ה'מלך' שנאמר קודם לכן בפסוק וזהו צדקיה שהיה מלך באותה עת, ואין לומר שזה עולה על ברוך בן נריה שהוא העבד שנאמר בפסוק, משום שתיבת 'מלך' נאמרה בפסוק סמוך לתיבת 'הכושי', ואילו 'עבד' נאמר קודם לכן. מהרש"א (שם).

[מד] **כן** מבואר בהוריות (יא:) וברש"י (שם ד"ה מסולס) שצדקיה היה צדיק גמור בעל מעשים טובים. וכן מבואר בערכין (יז.) ובסנהדרין (קג.). ומקשה הגמרא בסנהדרין (שם), הלא נאמר בצדקיה (מלכים ב' כד יט) 'ויעש הרע בעיני ה' ככל אשר עשה יהויקים'. ומתרצת הגמרא, שאף שהיה צדיק, מכל מקום כיון שהיה בידו למחות בבני דורו ולא מיחה נחשב כמי שעשה הרע בעיני ה'. וכן מה שמבואר בברכות (יח:) שלומדים מצדקיה שרשעים בחייהם קרויים מתים, שהכתוב קראו לצדקיה בחייו 'חלל רשע' (יחזקאל כא ל), הרי שצדקיה היה רשע, היינו מפני שלא מיחה בבני דורו, אבל לעולם הוא היה צדיק, כפי שהתבאר בסנהדרין (שם). פרשת דרכים (דרוש כב).

[מה] **כלומר**, הקדוש ברוך הוא אומר, כמו בני כושיים שהמה עבדים לאדוניהם עבדות עולם, כן אתם לי עבדים כל ימי עולם, כי הלוא העליתי אתכם מארץ מצרים מבית עבדים, לכן אתם לי לעבדים. מצודת דוד (שם).

[מו] **בתוספות** הרא"ש (ד"ה אלא) פירש בשם הראב"ד, שהם משונים במעשיהם להרע משאר האומות, שהאומות אינם מניחים יראתם הבזויה, ואילו ישראל המירו את כבודו של ה' בעבודה זרה שאין בה תועלת, וכפי שהתרעם הנביא (ירמיה ב יא) 'ההימיר גוי

[א]אף דברי תורה בסתר יצא רבי חייא ושנה לשני בני אחיו בשוק [ב]לרב ולרבה בר בר[א] חנה שמע ר' איקפד אתא ר' חייא לאיתחזויי ליה א"ל [ג]עייא[ב] מי קורא לך בחוץ ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין ביום תלתין שלח ליה תא הדר שלח ליה דלא ליתי מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר מעיקרא סבר [ד]מקצת היום ככולו ולבסוף סבר לא אמרינן מקצת היום ככולו לסוף אתא א"ל אמאי אתית א"ל דשלח לי מר דליתי והא שלחי לך דלא תיתי א"ל זה ראיתי וזה לא ראיתי קרי עליה [א]ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו מ"ט עבד מר הכי א"ל דכתיב [ב]חכמות בחוץ תרונה א"ל [ה]אם קרית לא שנית ואם שנית לא שלשת ואם שלשת לא פירשו לך חכמות בחוץ תרונה כדרבא דאמר רבא כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ והא כתיב [ג]לא מראש בסתר דברתי ההוא ביומי דכלה ור' חייא האי חמוקי ירכיך מאי עביד לה מוקי לה בצדקה ובגמילות חסדים אלמא נזיפה דידהו תלתין יומין נזיפת נשיא שאני [א]ונזיפה דידן כמה הוי חד יומא כי הא דשמואל ומר עוקבא כי הוו יתבי גרסי שמעתא הוה יתיב מר עוקבא קמיה דשמואל ברחוק ד' אמות וכי הוו יתבי בדינא הוה יתיב שמואל קמיה דמר עוקבא ברחוק ד' אמות והוו חייקי ליה דוכתא למר עוקבא בציפתא[ג] ויתיב עילויה כי היכי דלישתמען מיליה כל יומא הוה מלוי ליה מר עוקבא לשמואל עד אושפיזיה יומא חד איטריד בדיניה הוה אזיל שמואל בתריה כי מטא לביתיה א"ל לא נגה לך לישרי לי מר בתיגריה ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה חד יומא ההיא איתתא דהוות יתבה בשבילא הוות פשטה כרעה וקא מניפה חושלאי[ד] והוה חליף ואזיל צורבא מרבנן ולא איכנעה מקמיה אמר כמה חציפא ההיא איתתא אתאי לקמיה דר"נ אמר לה מי שמעת שמתא מפומיה אמרה ליה לא אמר לה זילי נהוגי נזיפותא חד יומא בנפשיך[ה] זוטרא בר טוביה הוה קפסיק סידרא קמיה דרב יהודה כי מטא להאי פסוקא [ד]ואלה דברי דוד האחרונים א"ל אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי נינהו שתיק ולא אמר ליה ולא מידי הדר א"ל אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי היא א"ל מאי דעתך דלא ידע פירושא דהאי קרא לאו גברא רבה הוא ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה חד יומא ודאתן עלה מיהא אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי היא [ה]וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומכף שאול אמר לו הקב"ה לדוד [ה]דוד שירה אתה אומר על מפלתו של שאול אלמלי[ו] אתה שאול והוא דוד איבדתי כמה דוד מפניו היינו דכתיב [ו]שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני וכי כוש שמו והלא שאול שמו אלא מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו כיוצא בדבר אתה אומר [ז]על אודות האשה הכושית אשר לקח וכי כושית שמה והלא ציפורה שמה אלא מה כושית משונה בעורה אף ציפורה משונה במעשיה[ו] כיוצא בדבר אתה אומר [ח]וישמע עבד מלך הכושי וכי כושי שמו והלא צדקיה שמו אלא מה כושי משונה בעורו אף צדקיה משונה במעשיו כיוצא בדבר אתה אומר [ט]הלא כבני כושיים אתם לי (בית[ז]) ישראל וכי כושיים שמן והלא ישראל שמן אלא מה כושי משונה בעורו אף ישראל משונין במעשיהן מכל האומות [י]א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב [ז]נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על נאם דוד בן ישי שהקים עולה של תשובה [י]אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים מאי קאמר א"ר אבהו ה"ק אמר[ח] אלהי ישראל לי דבר צור ישראל אני מושל באדם מי מושל בי צדיק שאני [ט]גוזר גזרה ומבטלה[ט] [כ]אלה שמות הגבורים אשר לדוד יושב בשבת וגו' מאי קאמר א"ר אבהו ה"ק ואלה שמות גבורותיו של דוד יושב בשבת בשעה שהיה יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא על גבי קרקע דכל כמה דהוה רביה עירא היאירי קיים הוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות כי נח נפשיה הוה מתני דוד לרבנן והוה יתיב על גבי קרקע אמרו ליה ליתיב מר אכרים וכסתות לא קביל עליה [כ]תחכמוני אמר רב אמר לו הקב"ה הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזרה ואתה מבטלה ראש השלישים תהא ראש לשלשת אבות [ח]הוא עדינו העצני כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ על שמונה מאות חלל בפעם אחת שהיה זורק חץ ומפיל שמונה מאות חלל בפעם אחת והיה מתאנח על מאתים דכתיב [ל]איכה ירדף אחד אלף יצתה בת קול ואמרה [מ]רק בדבר אוריה החתי. אמר רבי תנחום בריה דרבי חייא איש כפר עכו אמר רבי יעקב בר אחא אמר ר' שמלאי ואמרי לה אמר ר' תנחום אמר רב הונא ואמרי לה אמר רב הונא לחודיה

תלמיד

אף דברי תורה בסתר. דכתיב בסיפיה דקרא מעשה ידי אומן התורה מעשה אומנתו של הקדוש ברוך הוא: (א) רב בר אחוה דרבי חייא דהוא בר אחתיה, ורבה בר בר[א] חנה בר אחוה דר' חייא [דלאו] בר אחתיה, כדאמרינן בסנהדרין[ט]: עייא. כך כינה שמו של ר' חייא, לשון גנאי: ראה מי קורא לך. כלומר לא מכאן: תא. בוא אלי, והדר שלח ליה לא תיתי: וזה. שליח שני לא ראיתי: ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. כי הוא על כרחו[י] בא: מאי טעמא עבדת הכי. דשנית בשוק: ביומא דכלה. דרשה שהכל מצויין שם: מוקים ליה בצדקה. דמיבעי למיעבד בסתר: מר עוקבא. כתלמיד לשמואל, דשמואל גדול בתורה יותר ממר עוקבא: כי יתבן בדינא כו'. משום דמר עוקבא היה נשיא: חייקי ליה דוכתיה. מנמיכין לו מקום כשיושב בדין: כי היכי דמשתמע ליה מיליה. דשמואל רביה בתורה: איטריד. מר עוקבא בדינא שהיה מחשב בדין, ולא אידכר ליה למיזל בתר שמואל: לא נגה לך. כלומר לא סגי לך דאזילנא בתרך:

ליסרי

לישרי לי מר בתיגריה. הב לי רשותא למיהדר: ידע. מר עוקבא דנקט. שמואל בדעתיה משום דאזיל בתריה: מי שמעת שמתא מפומיה. אי שמית לך: פסיק סידרא. לימד פרשיות: מכלל דאיכא ראשונים. והלא לא מצינו שאמר דוד דברי אלא במקרא זה, דדברי לשון נבואה: אתה שאול. שנולדת במזלו: והוא דוד. שנולד במזל שלך: אבדתי כמה דוד. שהוא צדיק ממך: שגיון. שגגה היתה לו: משונה במעשיו. צדיק גמור: שהקים עולה של תשובה. שהוא שב תחלה ונתן דרך לשבים, כדאמרינן בפ"ק דע"ז (דף ד:) לא דוד ראוי לאותו מעשה, אלא שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל דוד שמחל לו הקב"ה אותו עון אף אתה חזור בתשובה: צור ישראל. מושל באדם אני, מי מושל בי צדיק מושל בי ומבטלה[כ]: עירא היאירי. הוה מתני לדוד אגב[ל] כרי' וכסתות, ודוד הוה מתני לרבנן על גבי קרקע: ראש לג' אבות. שהוא הולך לפניהם לעוה"ב[י]: מעדן עצמו. כופף עצמו ידיו ורגליו ביחד ויושב לארץ: בדבר אוריה החתי. נטלו לו מאתים:

תלמיד

עין משפט
נר מצוה

סח א טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף א:

◆

משנת ראשונים

לא מראש בסתר דברתי. שכשנתנה תורה בגלוי נתנה ובמדבר מקום מרחב, ללמד שיש לו לתלמיד חכם לעשות כן גם לדורות להיות תורתו הפקר לכל. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ההוא ביומי דכלה. יום הדרשה שדורשין לרבים, סתם דרשות קרי כלה בכולי תלמוד, על שם שכלם מתקבצין כמזמוטי חתן וכלה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אלמלי אתה שאול, והוא דוד. כלומר אלמלי נולד במזלך ואתה במזלו, לומר שהמזל עמד לך ולא חסידותך, כי הוא יותר חסיד ממך. א"נ שלא היתה קופה של שרצים תלויה מאחריו כמו שתלויה ממך, ואין מעמידין פרנס על הציבור אלא א"כ קופה של שרצים תלויה לו מאחריו, כדאיתא במס' יומא. **[תוס' הרא"ש]**

אלמלי. אומר ר"ת דהיכא שיש אל"ף בסוף אלמלא רוצה לומר אילו לא, והיכא דכתי' אלמלי ביו"ד רוצה לומר אילו היה. **[תוד"ה אלמלא מגילה כא.]**

והיינו דכתיב שגיון לדוד. ולפי פשטיה דקרא פי' מורי הר"ר יחיאל, שגיון הוא שם כלי זמר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אף שאול משונה במעשיו. שהיה יחיד בדורו בענוה ובחסידות, ובספרי דריש משונה במראיתו ובקומתו, דכת' ביה משכמו ומעלה גבוה מעל העם. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אף צפורה משונה במעשיה. שרוב צניעות היתה בה שלא גלתה עצתה אל רעותיה, שכן הוא דרך נשים לספר לחברותיהן אם שבעליהן פורש מהן. ובספרי דריש משונה במראיתה, שהיתה יפת תואר ביותר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

תהא כמוני. תיבת תחכמוני דריש, חי"ת וה"א מתחלפות כדין אותיות א, ח, ה, ע, ר] **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

והיה מתאנח על מאתים. והיינו דכתיב בחד קרא **תשמני** לראש גוים שהוא בגימטריא שמונה מאות שהוא עורר עליהם חניתו, ובאידך קרא, **תשמרני** לראש גוים שהוא בגימ' אלף, שהיה מתפלל על המאתים החסרים לו. **[תוס' הרא"ש]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) סוכה מט:, ב) פסחים ד., ג) [כריתות ח.], ד) [פסחים ד. וש"נ], ה) [ברכות יח.], ו) [עיין תוספות מגילה כא. ד"ה אלמלא], ז) ע"ז ה., ח) [שבת סג. ב"מ פה.], ט) [דף ה.], י) עיין רש"ש.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה רב בר אחוה. נ"ב עיין לקמן בדף כ' ע"א:

◆

גליון הש"ס

גמ' דוד שירה אתה אומר. עיין יומא דף כב ע"ב תוספות ד"ה והאמר: שם הוא עדינו העצני. עיין רש"י תענית דף כח ע"א ד"ה בני עדין הן הן:

◆

רש"י כת"י

אף דברי תורה בסתר. דכתו' בסיפיה דקרא מעשה ידי אמן התורה מעשי ידי אומנתו של הקב"ה. **לשני בני אחיו.** רב בר אחוה ובר אחתיה דר' חייא ורבה בר בר[א] חנה אחוה דר' חייא בפרק קמ' דסנהדרין (ה.). **(עוזיע) [עייא].** כך כינה שמו של ר' חייא לשם גנאי וכן אתה מוצא במקרא האמינון אחיך (שמואל ב יג, כ). **ראה מי קורא לך בחוץ.** כלומר לא מכאן. **הדר שלח ליה.** רבי לא תיתי. **זה.** שליח שני לא ראיתי. **ברצות ה' דרכי איש.** שלא ראה ר' חייא שליח ששלחתי לו בשניה דאי הוה חזי ליה לא אתאי. **לא שנית.** הפסוק פעם שני. **בחוץ תרונה.** החכמה עצמה מרננת. [מ] **בסתר דברתי.** בשעת מתן תורה אלמא תורה נשנית בחוץ. **ביומי דכלא.** שדורשין דרשה ברבים. **דילמ' נזיפה דנשיא שאני.** דר' נשיא הוה. **כי הוו יתבי גרסי הוה יתיב מר עוקבא קמיה דשמואל.** כתלמיד לפני רבו דשמואל חכם טפי. **וכי הוה יתיב בדינא הוה יתיב [שמואל] קמיה ברחוק ד' אמות.** כתלמיד לפני רבו דמר עוקבא אב בית דין הוה ומזרע בית דוד הוה במסכת שבת בפרק במה אשה יוצאה (שבת נה.). **והוו חייקו ליה דוכתא למר עוקבא.** במקו' נמוך. **בציפת[א].** במחצלת של בית המדרש. **כי היכי.** דליתיב מר שמואל במקום גבוה ולישתמען מילי דמר שמואל. **מלוה.** מר עוקבא למר שמואל עד אושפיזה. **אמ' ליה.** שמואל לא נגהא ליה עדין לא החשיך כלומר עדיין לא תרשני ללכת מפניך.

[המשך בסוף המסכת]

תורה אור השלם

א) בִּרְצוֹת יְיָ דַּרְכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ: [משלי טז, ז] ב) חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ: [משלי א, כ] ג) קִרְבוּ אֵלַי שִׁמְעוּ זֹאת לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי מֵעֵת הֱיוֹתָהּ שָׁם אָנִי וְעַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהִים שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ: [ישעיה מח, טז] ד) וְאֵלֶּה דִּבְרֵי דָוִד הָאַחֲרֹנִים נְאֻם דָּוִד בֶּן יִשַׁי וּנְאֻם הַגֶּבֶר הֻקַם עָל מְשִׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וּנְעִים זְמִרוֹת יִשְׂרָאֵל: [שמואל ב' כג, א] ה) וַיְדַבֵּר דָּוִד לַייָ אֶת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יְיָ אֹתוֹ מִכַּף כָּל אֹיְבָיו וּמִכַּף שָׁאוּל: [שמואל ב' כב, א] ו) שִׁגָּיוֹן לְדָוִד אֲשֶׁר שָׁר לַייָ עַל דִּבְרֵי כוּשׁ בֶּן יְמִינִי: [תהלים ז, א] ז) וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל אֹדוֹת הָאִשָּׁה הַכֻּשִׁית אֲשֶׁר לָקָח כִּי אִשָּׁה כֻשִׁית לָקָח: [במדבר יב, א] ח) וַיִּשְׁמַע עֶבֶד מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי אִישׁ סָרִיס וְהוּא בְּבֵית הַמֶּלֶךְ כִּי נָתְנוּ אֶת יִרְמְיָהוּ אֶל הַבּוֹר וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר בִּנְיָמִן: [ירמיה לח, ז] ט) הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם יְיָ הֲלוֹא אֶת יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר: [עמוס ט, ז] י) אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לִי דִבֶּר צוּר יִשְׂרָאֵל מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים: [שמואל ב' כג, ג] כ) אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִד יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי רֹאשׁ הַשָּׁלִשִׁי הוּא עֲדִינוֹ הָעֶצְנִי עַל שְׁמֹנֶה מֵאוֹת חָלָל בְּפַעַם אֶחָת: [שמואל ב' כג, ח] ל) אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ רְבָבָה אִם לֹא כִּי צוּרָם מְכָרָם וַייָ הִסְגִּירָם: [דברים לב, ל] מ) אֲשֶׁר עָשָׂה דָוִד אֶת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְיָ וְלֹא סָר מִכֹּל אֲשֶׁר צִוָּהוּ כֹּל יְמֵי חַיָּיו רַק בִּדְבַר אוּרִיָּה הַחִתִּי: [מלכים א' טו, ה]

◆

הגהות וציונים

א] צ"ל ורבה **בר** חנה (ולא "בר בר" חנה) עי' תוס' סנהדרין ה ע"א ד"ה רבה (רש"ש, מלא הרועים): ב] בכת"י ובע"י נוסף **ראה** (וכ"ה ברש"י): ג] מחצלת, עיין רש"י שבת קמ ע"ב ד"ה אציפתא חדתא ובערוך ערך צפא ועיין מהרש"א בח"ה ובח"א (גליון): ד] שעורין קלופין, רש"י סנהדרין כז ע"א ד"ה חושלא והיא היתה מניפה קליפתן מתוכן עיין מהרש"א (גליון): ה] בכת"י ובע"י **רב** זוטרא (וכ"ה מוזכר בכל הש"ס, דק"ס): ו] בע"י נוסף במעשיה **הטובים ובמראיה מכל הנשים**: ז] [צ"ל **בני**] (גליון): ח] בכת"י אמר דוד (ותיבות "ה"ק" ליתא), ועי' רש"י כת"י: ט] בכת"י גזרה **והוא מבטלה**: י] צ"ל **כי הא דעל כרחי** בא (כת"י ודפו"ר): כ] בכת"י חסר בנוסח הדיבור ובדפוסים תיקנו אבל גם בנוסח מוטעה (דק"ס), ואולי צ"ל כמו ברש"י בספר שמואל **ומי** מושל בי צדיק **שאני גוזר גזירה והוא מבטלה** (ועי' רש"י כת"י): ל] צ"ל **אגבי** (גליון): מ] צ"ל **לא מראש** בסתר:

אוצר החכמה 18/06/2018

הגמרא ממשיכה לבאר את המשך הפסוק שהובא לעיל (שמואל ב' כג א) 'ואלה דברי דוד האחרונים':

מבררת הגמרא, **אָמַר רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי אָמַר רַבִּי יוֹנָתָן, מַאי דִּכְתִיב** (שם) **'וְאֵלֶּה דִּבְרֵי דָוִד הָאַחֲרֹנִים נְאֻם דָּוִד בֶּן יִשַׁי וּנְאֻם הַגֶּבֶר הוּקַם עָל'**, מה הפירוש 'הקם על'. מבארת הגמרא, **נְאֻם דָּוִד בֶּן יִשַׁי שֶׁהֵקִים עוּלָּהּ שֶׁל תְּשׁוּבָה** - שהוא שב תחילה ונתן דרך לשבים[מז].

18/06/2018אהח

הגמרא ממשיכה לבאר את המשך הפסוקים שנאמרו בדברי דוד האחרונים:

נאמר בהמשך הפסוקים (שם כג ג) **'אָמַר, אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לִי דִבֶּר צוּר יִשְׂרָאֵל מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים'**[מח], **מַאי קָאָמַר** - מהו פירוש הפסוק. **אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, הָכִי קָאָמַר** - כך הוא פירוש הפסוק, **'אָמַר** דוד, **אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לִי** [-אלי] **דִּבֶּר צוּר יִשְׂרָאֵל'**, ומה הם דבריו, **אֲנִי מוֹשֵׁל בָּאָדָם**, אבל **מִי מוֹשֵׁל בִּי, צַדִּיק** מושל בי, **שֶׁאֲנִי גוֹזֵר גְּזֵרָה וְהַצדיק מְבַטְּלָהּ**.

בהמשך הפסוקים לאחר דברי דוד האחרונים נאמר (שם כג ח), **'אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִד יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי** וגו'**, מַאי קָאָמַר** - מהו פירוש הפסוק, שהרי לא ניתן לפרש כפשוטו ששמות הגיבורים הם 'ישב בשבת תחכמני', שהרי אין אלו שמות אנשים[מט]. **אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, הָכִי קָאָמַר, וְאֵלֶּה שְׁמוֹת גְּבוּרוֹתָיו** ומעשיו הטובים[נ] **שֶׁל דָּוִד**, ומונה אותן הכתוב, **'יוֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת'**, דורשת הגמרא, **שֶׁבְּשָׁעָה שֶׁהָיָה** דוד **יוֹשֵׁב בִּישִׁיבָה, לֹא הָיָה יוֹשֵׁב עַל גַּבֵּי כָּרִים וּכְסָתוֹת, אֶלָּא** היה **יוֹשֵׁב עַל גַּבֵּי קַרְקַע**[נא], **דְּכָל כַּמָּה דַּהֲוָה רַבֵּיהּ עִירָא הַיָּאִירִי קַיָּים** - שכל זמן שרבו עירא היאירי היה חי[נב], **הֲוָה מַתְנֵי לְהוּ** - היה שונה להם **לְרַבָּנָן** כאשר היה יושב **עַל גַּבֵּי כָּרִים וּכְסָתוֹת, כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ** - כאשר נפטר ונחה נפשו[נג] של עירא היאירי, **הֲוָה מַתְנֵי דָּוִד לְרַבָּנָן** - היה דוד שונה לחכמים, **וַהֲוָה יָתֵיב** - והיה יושב **עַל גַּבֵּי קַרְקַע, אָמְרוּ לֵיהּ** רבנן לדוד, **לִיתִיב מַר אַכָּרִים וּכְסָתוֹת** - ישב כבודו על גבי כרים וכסתות, **לֹא קַבֵּיל עֲלֵיהּ** - ולא קיבל עליו את דבריהם, אלא ישב בענוה על גבי קרקע בשוה עם כולם[נד].

הגמרא ממשיכה לבאר את הפסוק ולדורשו בדרך שאמרנו, שהפסוק מונה את גבורותיו של דוד:

נאמר בהמשך הפסוק (שם) **'תַּחְכְּמוֹנִי'**[נה], מבארת הגמרא מה הפירוש 'תחכמני', **אָמַר רַב, אָמַר לוֹ הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא** לדוד, **הוֹאִיל וְהִשְׁפַּלְתָּ עַצְמְךָ תְּהֵא כָּמוֹנִי**[נו], **שֶׁאֲנִי גוֹזֵר גְּזֵרָה וְאַתָּה מְבַטְּלָהּ**[נז]. נאמר בהמשך הפסוק (שם), **'רֹאשׁ הַשָּׁלִישִׁים'**[נח], מבארת הגמרא, דהיינו **שֶׁתְּהֵא רֹאשׁ לִשְׁלֹשֶׁת אָבוֹת**, שתלך לפניהם לעולם הבא[נט].

עוד נאמר בפסוק, **'הוּא עֲדִינוֹ הָעֶצְנִי'**. מבארת הגמרא, **שֶׁכְּשֶׁהָיָה** דוד **יוֹשֵׁב וְעוֹסֵק בַּתּוֹרָה הָיָה מְעַדֵּן עַצְמוֹ כְּתוֹלַעַת** - היה כופף את עצמו להיות ידיו ורגליו ביחד ומשפיל עצמו לשבת על הארץ, **וּבְשָׁעָה שֶׁיּוֹצֵא לַמִּלְחָמָה הָיָה מַקְשֶׁה עַצְמוֹ כְּעֵץ**[ס].

עוד ממשיך הפסוק, **'עַל שְׁמוֹנֶה מֵאוֹת חָלָל בְּפַעַם אֶחָת'**. מבארת הגמרא, **שֶׁהָיָה** דוד **זוֹרֵק חֵץ**[סא] **וּמַפִּיל שְׁמוֹנֶה מֵאוֹת חָלָל בְּפַעַם אַחַת, וְהָיָה מִתְאַנֵּחַ עַל** עוד **מָאתַיִם** שלא הפיל, **דִּכְתִיב** (דברים לב ל) **'אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף'**[סב], הרי שאפשר שאחד ירדוף

אלהים וגו' ועמי המיר כבודו בלא יועיל' ופירש במצודת דוד (שם), שהאומות הנכרים אינם עוזבים יראתם על אף שרואים שאין בהם כח, וישראל המירו כבודם בלא יועיל. אמנם במהרש"א (ח"א ד"ה כיוצא) ביאר להיפך, שישראל משונים במעשיהם הטובים משאר האומות.

מז. **מבואר** בנביא (שמואל ב' יא) שדוד בא על בת שבע אשת אוריה החתי שיצא למלחמה [ומבואר בשבת (נו.) שכל האומר דוד חטא אינו אלא טועה, משום שאוריה נתן גט לאשתו קודם שיצא למלחמה]. ומבואר בעבודה זרה (ד:) שדוד לא היה ראוי לאותו מעשה של בת שבע, אלא שהיתה זו גזירה משמים כדי שיחזור בתשובה, ויתן פתחון פה לשבים, שאם חטא יחיד, אומרים לו, לך אצל דוד שעשה תשובה ומחל לו הקדוש ברוך הוא אותו עון, אף אתה חזור בתשובה, וזו כוונת הגמרא, שהקים עולה של תשובה, ששב תחילה ונתן דרך לשבים אחריו.

ובביאור הלשון 'עולה' נאמרו כמה פירושים, ברש"י לעין יעקב (ד"ה עולה) כתב, ש'עולה' הוא מלשון תועלת [שאומרים לו לאדם שיחזור בתשובה והיא תועיל לך. רש"י כתב יד (ד"ה שהקים)]. והמהרש"א (ע"ז ה. ד"ה שהקים) ביאר הלשון 'עולה', שהוא על שם שהעוֹלָה באה על המחשבה, ודוד לא חטא במעשה של בת שבע אלא במחשבה, שהרי אוריה החתי נתן גט לאשתו קודם שיצא למלחמה, כמבואר בשבת (נו.).

מח. **על** פי פשוטו של הפסוק, דוד המלך אמר, אלי דבר וצוה צור ישראל, שאהיה מושל באדם, דהיינו שאמשול בישראל שנקראו אדם [ולא באומות העולם שאינם קרויים אדם כמבואר ביבמות (סא.)], ואהיה צדיק מושל וירא אלהים. רש"י על הפסוק (שם). הגמרא כאן דורשת את הפסוק על ענין אחר.

מט. **ר"ן** (ד"ה מאי), שיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה מאי).

נ. **שיטה** לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה אלה).

נא. **הגמרא** דורשת מלשון 'יושב בשבת' שמשמעו לשון ישיבה נמוכה. רש"י כתב יד (ד"ה בשבת). ובבן יהוידע (ד"ה מתני) ביאר, שהגמרא דורשת מלשון 'יושב בשבת' שמשמע שהיה יושב על מושב שהוא קבוע תמיד ואינו זז, וזהו קרקע שמושבה קבוע בכל מקום.

נב. **עירא** היאירי היה רבו של דוד כפי שנאמר (שמואל ב' כ כו) 'וגם עירא היארי היה כהן לדוד', ולומדים מזה שהיה רב לדוד. רש"י בעירובין (סג. ד"ה עירא).

נג. **לשון** 'נח נפשיה' נאמר בגמרא על מיתת צדיקים, כיון שאינם נחים בעולם הזה אלא עובדים ומייגעים עצמם בעבודת ה', וכשהם נפטרים נחה נפשם מעבודתם. שפתי חכמים (מגילה ו. ד"ה נח). וכן כתב הרוח חיים (אבות פ"ו מ"א). עוד כתב בשפתי חכמים (שם) שהוא לשון 'ניחא', שבעולם האמת נוח לו, מה שאין כן בעולם השקר.

נד. **ולכאורה** קשה הרי מבואר במגילה (כא.) שמימות משה ועד רבן גמליאל היו לומדים תורה מעומד, ואם כן כיצד למדו עירא היאירי ודוד מיושב. ועוד קשה שמבואר עוד בגמרא (שם), שלא ישב הרב על גבי מיטה וישנה לתלמידו על גבי קרקע, ואם כן כיצד עירא היאירי היה יושב על גבי כרים וכסתות ושונה לתלמידיו שישבו על גבי קרקע. ותירץ הרשב"א במגילה (שם ד"ה מימות), על פי מה שתירצה הגמרא במגילה (שם), שדברים קשים מותר ללמוד מיושב ורק דברים רכים ונוחים צריך ללמוד מעומד, ואם כן בסוגיות קשות יכול הרב ללמוד מיושב, כיון שצריך לעיין בהם הרבה, ואם ישב על הארץ כתלמידים לא יוכל לעיין בהם היטב. וכן תירץ הר"ן במגילה (שם ד"ה ומקשו). ועיין עוד בר"ן (שם) שתירץ תירוץ נוסף. ועיין עוד במצפה איתן כאן (ד"ה בשעה) שתירץ את הקושיא הראשונה באופן אחר.

נה. **בפסוק** נאמר 'אלה שמות הגברים אשר לדוד ישב בשבת תחכמני ראש השלשי הוא עדינו העצני על שמנה מאות חלל בפעם אחת', וכפי שפירשנו לעיל אי אפשר לפרש את הפסוק כפשוטו, ולכך פירשה הגמרא שבא לומר את גבורותיו ומעשיו הטובים של דוד.

נו. **הגמרא** דורשת תיבת 'תחכמוני' לשתי תיבות, 'תהא כמוני', שהאותיות חי"ת וה"א הן אותיות מתחלפות. שיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה תהא).

נז. **וזה** הפירוש כמוני, כשם שאני מבטל גזירות ומחשבות של שאר בני אדם, כך אתה תבטל גזירותי. מהרש"א (ח"א ד"ה ה"ק).

נח. **בפסוק** נאמר 'ראש הַשָּׁלִשִׁי'.

נט. **המיוחס** לרש"י (ד"ה ראש). וביאר הר"ן (ד"ה תהא) דהיינו מה שנאמר בסוכה (נב:) שדוד יהיה באמצע, אברהם יצחק יעקב בימינו, אדם שת מתושלח בשמאלו [לפנינו הגירסא בסוכה (שם) דוד באמצע, אדם שת ומתושלח בימינו, ואברהם יעקב ומשה בשמאלו].

והרש"ש (ברש"י שם) כתב, שאולי כוונת רש"י לגמרא בסנהדרין (קב.) שהקדוש ברוך הוא אמר לירבעם בן נבט, חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן, ושאלו מי בראש, ואמר לו הקדוש ברוך הוא בן ישי בראש. והטעם שדוד בראש, ביאר ביעב"ץ (ד"ה תהא), משום שהוא מלך, והאבות לא היו מלכים, ונאמר (מיכה ב יג) 'ויעבור מלכם לפניהם'. והמהרש"א (ח"א ד"ה ה"ק) כתב, שאפשר לפרש עוד מה שהגמרא אומרת ראש לשלושת אבות על פי הגמרא בפסחים (קיט:), שבסעודה שלעתיד לבוא שלושה האבות ימנעו מלברך, ודוד יאמר אני אברך ולי נאה לברך, והיינו כיון שהוא ראש לשלושה אבות והגדול מברך.

ס. **המיוחס** לרש"י (ד"ה מעדן). והערוך (ערך עדן) פירש, שבזמן שהיה עוסק בתורה היה מעדן עצמו עד שיתרכך בשרו כתולעת, שתהא דעתו מיושבת עליו, ובזמן שהיה יוצא למלחמה היה מתקשה כעץ, שהיה משתמש בכל מדה בשעת הצורך. הובאו דבריו במהרש"א (ח"א ד"ה עדינו).

סא. **בפסוק** לא נאמר שהיה זורק חץ, אלא הגמרא מפרשת כן, משום שנאמר בפסוק 'בפעם אחת', ומבינה הגמרא דהיינו במכה אחת, ואי אפשר להרוג שמונה מאות איש במכה אחת אלא רק בחץ שהולך למרחק מאיש לאיש עד שמתו מהחץ שמונה מאות איש, ולכך נאמר בפסוק 'חלל' לשון יחיד, משום שנהרגו במכה אחת והם כמו איש אחד. מהרש"א (ח"א ד"ה על). וכן כתב בבן יהוידע (ד"ה שהיה) שודאי אין דבר זה בדרך הטבע שחץ אחד יהרוג שמונה מאות איש, אלא היה זה נס גדול ועצום שהחץ היה יוצא מזה ונכנס באחר ויוצא מזה ונכנס באחר עד שמונה מאות איש.

סב. **אף** שפסוק זה נאמר על פורענות דהיינו איכה ירדוף אחד מן האומות אלף מישראל, כפי שפירש רש"י על הפסוק (שם), היינו בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום, וכל שכן כאשר ישראל עושים רצונו של מקום שיהיה להיפך, שאחד מישראל ירדוף אלף מהאומות, שמדה טובה מרובה ממידת פורענות. שיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה והיה). וכעין זה כתב המהרש"א (ח"א ד"ה שהיה).

התוספות בסוטה (יא. ד"ה ולעולם) הקשו ממה שנאמר בפרשת בחוקותי (ויקרא כו ח) 'ורדפו מכם חמשה מאה', דהיינו שחמשה אנשים ירדפו מאה אויבים, הלא מידה טובה מרובה ממידת פורענות, ובפורענות נאמר 'ירדוף אחד אלף'. ותירצו, שהפסוק 'איכה ירדוף

[א] אף דברי תורה בסתר יצא רבי חייא ושנה לשני בני אחיו בשוק [ב] לרב ולרבה בר בר[א] חנה שמע ר' איקפד אתא ר' חייא לאיתחזויי ליה א"ל [ג] עייא[ב] מי קורא לך בחוץ ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין ביום תלתין שלח ליה תא הדר שלח ליה דלא ליתי מעיקרא מאי סבר ולבסוף מאי סבר מעיקרא סבר [ד] מקצת היום ככולו ולבסוף סבר לא אמרינן מקצת היום ככולו לסוף אתא א"ל אמאי אתית א"ל דשלח לי מר דליתי והא שלחי לך דלא תיתי א"ל זה ראיתי וזה לא ראיתי קרי עליה א) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו מ"ט עבד מר הכי א"ל דכתיב ב) חכמות בחוץ תרונה א"ל [ה] אם קרית לא שנית ואם שנית לא שילשת ואם שילשת לא פירשו לך חכמות בחוץ תרונה כדרבא דאמר רבא כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ והא כתיב ג) לא מראש בסתר דברתי ההוא ביומי דכלה ור' חייא האי חמוקי ירכיך מאי עביד לה מוקי לה בצדקה ובגמילות חסדים אלמא נזיפה דידהו תלתין יומין נזיפת נשיא שאני [י] ונזיפה דידן כמה הוי חד יומא כי הא דשמואל ומר עוקבא כי הוו יתבי גרסי שמעתא הוה יתיב מר עוקבא קמיה דשמואל ברחוק ד' אמות וכי הוו יתבי בדינא הוה יתיב שמואל קמיה דמר עוקבא ברחוק ד' אמות והוו חייקי ליה דוכתא למר עוקבא בציפתא[ג] ויתיב עילויה כי היכי דלישתמען מיליה כל יומא הוה מלוי ליה מר עוקבא לשמואל עד אושפיזיה יומא חד איטריד בדיניה הוה אזיל שמואל בתריה כי מטא לביתיה א"ל לא נגה לך לישרי לי מר בתיגריה ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה חד יומא ההיא איתתא דהוות יתבה בשבילא הוות פשטה כרעה וקא מניפה חושלאי[ד] והוה חליף ואזיל צורבא מרבנן ולא איכנעה מקמיה אמר כמה חציפא ההיא איתתא אתאי לקמיה דר"נ אמר לה מי שמעת שמתא מפומיה אמרה ליה לא אמר לה זילי נהוגי נזיפותא חד יומא בנפשיך[ה] זוטרא בר טוביה הוה קפסיק סידרא קמיה דרב יהודה כי מטא להאי פסוקא ד) ואלה דברי דוד האחרונים א"ל אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי נינהו שתיק ולא אמר ליה ולא מידי הדר א"ל אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי היא א"ל מאי דעתך דלא ידע פירושא דהאי קרא לאו גברא רבה הוא ידע דנקט מילתא בדעתיה נהג נזיפותא בנפשיה חד יומא ודאתן עלה מיהא אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי היא ה) וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת ביום הציל ה' אותו מכף כל אויביו ומכף שאול אמר לו הקב"ה לדוד [ס] דוד שירה אתה אומר על מפלתו של שאול אלמלי[ו] אתה שאול והוא דוד איבדתי כמה דוד מפניו היינו דכתיב ו) שגיון לדוד אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני וכי כוש שמו והלא שאול שמו אלא מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו כיוצא בדבר אתה אומר ז) על אודות האשה הכושית אשר לקח וכי כושית שמה והלא ציפורה שמה אלא מה כושית משונה בעורה אף ציפורה משונה במעשיה[ו] כיוצא בדבר אתה אומר ח) וישמע עבד מלך הכושי וכי כושי שמו והלא צדקיה שמו אלא מה כושי משונה בעורו אף צדקיה משונה במעשיו כיוצא בדבר אתה אומר ט) הלא כבני כושיים אתם לי (בית[ז]) ישראל וכי כושיים שמן והלא ישראל שמן אלא מה כושי משונה בעורו אף ישראל משונין במעשיהן מכל האומות [י] א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן מאי דכתיב ד) נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על נאם דוד בן ישי שהקים עולה של תשובה י) אמר אלהי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים מאי קאמר א"ר אבהו ה"ק אמר[ח] אלהי ישראל לי דבר צור ישראל אני מושל באדם מי מושל בי צדיק שאני [ס] גוזר גזרה ומבטלה[ט] כ) אלה שמות הגבורים אשר לדוד יושב בשבת וגו' מאי קאמר א"ר אבהו ה"ק ואלה שמות גבורותיו של דוד יושב בשבת בשעה שהיה יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא על גבי קרקע דכל כמה דהוה רביה עירא היאירי קיים הוה מתני להו לרבנן על גבי כרים וכסתות כי נח נפשיה הוה מתני דוד לרבנן והוה יתיב על גבי קרקע אמרו ליה ליתיב מר אכרים וכסתות לא קביל עליה כ) תחכמוני אמר רב אמר לו הקב"ה הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני שאני גוזר גזרה ואתה מבטלה ראש השלישים תהא ראש לשלשת אבות [ס] הוא עדינו העצני כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ על שמונה מאות חלל בפעם אחת שהיה זורק חץ ומפיל שמונה מאות חלל בפעם אחת והיה מתאנח על מאתים דכתיב ל) איכה ירדף אחד אלף ▼ יצתה בת קול ואמרה מ) רק בדבר אוריה החתי. אמר רבי תנחום בריה דרבי חייא איש כפר עכו אמר רבי יעקב בר אחא אמר ר' שמלאי ואמרי לה אמר ר' תנחום אמר רב הונא ואמרי לה אמר רב הונא לחודיה ▲

תלמיד

אף דברי תורה בסתר. דכתיב בסיפיה דקרא מעשה ידי אומן התורה מעשה אומנתו של הקדוש ברוך הוא: (א) רב בר אחוה דרבי חייא דהוא בר אחתיה, ורבה בר בר[א] חנה בר אחוה דר' חייא [דלאו] בר אחתיה, כדאמרינן בסנהדרין[ט]: עייא. כך כינה שמו של ר' חייא, לשון גנאי: ראה מי קורא לך. כלומר לא מכאן: תא. בוא אלי, והדר שלח ליה לא תיתי: וזה. שליח שני לא ראיתי: ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. כי הוא על כרחו[י] בא: מאי טעמא עבדת הכי. דשנית בשוק: ביומא דכלה. דרשה שהכל מלוין שם: מוקים ליה בצדקה. דמיבעי למיעבד בסתר: מר עוקבא. כתלמיד לשמואל, דשמואל גדול בתורה יותר ממר עוקבא: כי יתבן בדינא כו'. משום דמר עוקבא היה נשיא: חייקי ליה דוכתיה. מנמיכין לו מקום כשיושב בדין: כי היכי דמשתמע ליה מיליה. דשמואל רביה בתורה: איטריד. מר עוקבא בדינא שהיה מחשב בדין, ולא אידכר ליה למיזל בתר שמואל: לא נגה לך. כלומר לא סגי לך דאזילנא בתרך:

לישרי

לישרי לי מר בתיגריה. הב לי רשותא למיהדר: ידע. מר עוקבא: דנקט. שמואל בדעתיה משום דאזיל בתריה: מי שמעת שמתא מפומיה. אי שמית לך: פסיק סידרא. לימד פרשיות: מכלל דאיכא ראשונים. והלא לא מצינו שאמר דוד דברי אלא במקרא זה, דדברי לשון נבואה: אתה שאול. שנולדת במזלו: והוא דוד. שנולד במזל שלך: אבדתי כמה דוד. שהוא צדיק ממך: שגיון. שגגה היתה לו: משונה במעשיו. צדיק גמור: שהקים עולה של תשובה. שהוא שב תחלה ונתן דרך לשבים, כדאמרינן בפ"ק דע"ז (דף ד:) לא דוד ראוי לאותו מעשה, אלא שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל דוד שמחל לו הקב"ה אותו עון אף אתה חזור בתשובה: צור ישראל. מושל באדם אני, מי מושל בי צדיק מושל בי ומבטלה[כ]: עירא היאירי. הוה מתני לדוד אגב[ל] כרי' וכסתות, ודוד הוה מתני לרבנן על גבי קרקע: ראש לג' אבות. שהוא הולך לפניהם לעוה"ב[י]: מעדן עצמו. כופף עצמו ידיו ורגליו ביחד ויושב לארץ: בדבר אוריה החתי. נטלו לו מאתים:

תלמיד

עין משפט נר מצוה

סח א טוש"ע י"ד סימן של סעיף א:

◆

משנת ראשונים

לא מראש בסתר דברתי. שכשנתנה תורה בגלוי נתנה ובמדבר מקום מרחב, ללמד שיש לו לתלמיד חכם לעשות כן גם לדורות להיות תורתו הפקר לכל. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ההוא ביומי דכלה. יום הדרשה שדורשין לרבים, סתם דרשות קרי כלה בכולי תלמוד של שם אוצר החכמה 18/06/2018 שכלם מתקבצין כמזמוטי חתן וכלה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אלמלי אתה שאול, והוא דוד. כלומר אלמלי נולד במזלך ואתה במזלו, לומר שהמזל עמד לך ולא חסידותך, כי הוא יותר חסיד ממך. א"נ שלא היתה קופה של שרצים תלויה מאחריו כמו שתלויה ממך, ואין מעמידין פרנס על הציבור אלא א"כ קופה של שרצים תלויה לו מאחריו, כדאיתא במס' יומא. **[תוס' הרא"ש]**

אלמלי. אומר ר"ת דהיכא שיש אל"ף בסוף אלמלא רוצה לומר אילו לא, והיכא דכתי' אלמלי ביו"ד רוצה לומר אילו היה. **[תוד"ה אלמלא מגילה כא.]**

והיינו דכתיב שגיון לדוד. ולפי פשטיה דקרא פי' מורי הר"ר יחיאל, שגיון הוא שם כלי זמר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אף שאול משונה במעשיו. שהיה יחיד בדורו בענוה ובחסידות, ובספרי דריש משונה במראיתו ובקומתו, דכת' ביה משכמו ומעלה גבוה מעל העם. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אף צפורה משונה במעשיה. שרוב צניעות היתה בה שלא גלתה עצתה אל רעותיה, שכן הוא דרך נשים לספר לחברותיהן אם שבעליהן פורש מהן. ובספרי דריש משונה במראיתה, שהיתה יפת תואר ביותר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

תהא כמוני. תיבת תחכמוני דריש, חי"ת וה"א מתחלפות כדין אותיות א, ח, ה, ע, ר] **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

והיה מתאנח על מאתים. והיינו דכתיב בחד קרא **תשמני** לראש גוים שהוא בגימטריא שמונה מאות שהוא עורר עליהם חניתו, ובאידך קרא, **תשמרני** לראש גוים שהוא בגימ' אלף, שהיה מתפלל על המאתים החסרים לו. **[תוס' הרא"ש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) סוכה מט:, ב) פסחים ד., ג) [כריתות ה.], ד) [פסחים ד. וש"נ], ה) [ברכות יח.], ו) [עיין תוספות מגילה כא. ד"ה אלמלא], ז) ע"ז ה., ח) [שבת סג. ב"מ פה.], ט) [דף ה.], י) עיין רש"ש.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה רב בר אחוה. נ"ב עיין לקמן בדף כ' ע"א:

◆

גליון הש"ס

גמ' דוד שירה אתה אומר. עיין יומא דף כב ע"ב תוספות ד"ה והאמר: שם הוא עדינו העצני. עיין רש"י תענית דף כח ע"א ד"ה בני עדין הן הן:

◆

רש"י כת"י

אף דברי תורה בסתר. דכתו' בסיפיה דקרא מעשה ידי אמן התורה מעשי ידי אומנתו של הקב"ה. לשני בני אחיו. רב בר אחוה ובר אחתיה דר' חייא ורבה בר בר[א] חנה אחוה דר' חייא בפרק קמ' דסנהדרין (ה.). (עוזיע) [עייא]. כך כינה שמו של ר' חייא לשם גנאי וכן אתה מוצא במקרא האמינון אחיך (שמואל ב יג, כ). ראה מי קורא לך בחוץ. כלומר לא מכאן. הדר שלח ליה. רבי לא תיתי. זה. שליח שני לא ראיתי. ברצות ה' דרכי איש. שלא ראה ר' חייא שליח ששלחתי לו בשניה דאי הוה חזי ליה לא אתאי. לא שנית. הפסוק פעם שני. בחוץ תרונה. החכמה עלמה מרננת. [מ] בסתר דברתי. בשעת מתן תורה אלמא תורה נשנית בחוץ. ביומי דכלא. שדורשין דרשה ברבים. דילמ' נזיפה דנשיא שאני. דר' נשיא הוה. כי הוו יתבי גרסי הוה יתיב מר עוקבא קמיה דשמואל. כתלמיד לפני רבו דשמואל חכם טפי. וכי הוה יתיב בדינא הוה יתיב [שמואל] קמיה ברחוק ד' אמות. כתלמיד לפני רבו דמר עוקבא אב בית דין הוה ומזרע בית דוד הוה במסכת שבת בפרק במה אשה יוצאה (שבת נה.). והוו חייקו ליה דוכתא למר עוקבא. במקו' נמוך. בציפת[א]. במחצלת של בית המדרש. כי היכי. דליתיב מר שמואל במקום גבוה ולישתמען מילי דמר שמואל. מלוה. מר עוקבא למר שמואל עד אושפיזה. אמ' ליה. שמואל לא נגהא ליה עדין לא החשיך כלומר עדיין לא תרשני ללכת מפניך.

[המשך בסוף המסכת]

◆

הגהות וציונים

א] צ"ל ורבה בר חנה (ולא "בר בר" חנה) עי' תוס' סנהדרין ה ע"א ד"ה רבה (רש"ש, מלא הרועים): ב] בכת"י ובע"י נוסף ראה (וכ"ה ברש"י): ג] מחצלת, עיין רש"י שבת קמ ע"ב ד"ה אציפתא חדתא ובערוך ערך צפא ועיין מהרש"א בח"ה ובח"א (גליון): ד] שעורין קלופין, רש"י סנהדרין כז ע"א ד"ה חושלא והיא היתה מניפה קליפתן מתוכן עיין מהרש"א (גליון): ה] בכת"י ובע"י רב זוטרא (וכ"ה מוזכר בכל הש"ס, דק"ס): ו] בע"י נוסף במעשיה הטובים ובמראיה מכל הנשים: ז] [צ"ל בני] (גליון): ח] בכת"י אמר דוד (ותיבות "ה"ק" ליתא), ועי' רש"י כת"י: ט] בכת"י גזרה והוא מבטלה: י] צ"ל כי הא דעל כרחי בא (כת"י ודפו"ר): כ] בכת"י חסר בנוסח הדיבור ובדפוסים תיקנו אבל גם בנוסח מוטעה (דק"ס), ואולי צ"ל כמו ברש"י בספר שמואל ומי מושל בי צדיק שאני גוזר גזירה והוא מבטלה (ועי' רש"י כת"י): ל] צ"ל אגבי (גליון): מ] צ"ל לא מראש בסתר:

תורה אור השלם

א) בִּרְצוֹת יְיָ דַּרְכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יַשְׁלִם אִתּוֹ: [משלי טז, ז] ב) חָכְמוֹת בַּחוּץ תָּרֹנָּה בָּרְחֹבוֹת תִּתֵּן קוֹלָהּ: [משלי א, כ] ג) קִרְבוּ אֵלַי שִׁמְעוּ זֹאת לֹא מֵרֹאשׁ בַּסֵּתֶר דִּבַּרְתִּי מֵעֵת הֱיוֹתָהּ שָׁם אָנִי וְעַתָּה אֲדֹנָי אֱלֹהִים שְׁלָחַנִי וְרוּחוֹ: [ישעיה מח, טז] ד) וְאֵלֶּה דִּבְרֵי דָוִד הָאַחֲרֹנִים נְאֻם דָּוִד בֶּן יִשַׁי וּנְאֻם הַגֶּבֶר הֻקַם עָל מְשִׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וּנְעִים זְמִרוֹת יִשְׂרָאֵל: [שמואל ב' כג, א] ה) וַיְדַבֵּר דָּוִד לַייָ אֶת דִּבְרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּיוֹם הִצִּיל יְיָ אֹתוֹ מִכַּף כָּל אֹיְבָיו וּמִכַּף שָׁאוּל: [שמואל ב' כב, א] ו) שִׁגָּיוֹן לְדָוִד אֲשֶׁר שָׁר לַייָ עַל דִּבְרֵי כוּשׁ בֶּן יְמִינִי: [תהלים ז, א] ז) וַתְּדַבֵּר מִרְיָם וְאַהֲרֹן בְּמֹשֶׁה עַל אֹדוֹת הָאִשָּׁה הַכֻּשִׁית אֲשֶׁר לָקָח כִּי אִשָּׁה כֻשִׁית לָקָח: [במדבר יב, א] ח) וַיִּשְׁמַע עֶבֶד מֶלֶךְ הַכּוּשִׁי אִישׁ סָרִיס וְהוּא בְּבֵית הַמֶּלֶךְ כִּי נָתְנוּ אֶת יִרְמְיָהוּ אֶל הַבּוֹר וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב בְּשַׁעַר בִּנְיָמִן: [ירמיה לח, ז] ט) הֲלוֹא כִבְנֵי כֻשִׁיִּים אַתֶּם לִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל נְאֻם יְיָ הֲלוֹא אֶת יִשְׂרָאֵל הֶעֱלֵיתִי מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְלִשְׁתִּיִּים מִכַּפְתּוֹר וַאֲרָם מִקִּיר: [עמוס ט, ז] י) אָמַר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לִי דִבֶּר צוּר יִשְׂרָאֵל מוֹשֵׁל בָּאָדָם צַדִּיק מוֹשֵׁל יִרְאַת אֱלֹהִים: [שמואל ב' כג, ג] כ) אֵלֶּה שְׁמוֹת הַגִּבֹּרִים אֲשֶׁר לְדָוִד יֹשֵׁב בַּשֶּׁבֶת תַּחְכְּמֹנִי רֹאשׁ הַשָּׁלִשִׁי הוּא עֲדִינוֹ הָעֶצְנִי עַל שְׁמֹנֶה מֵאוֹת חָלָל בְּפַעַם אֶחָת: [שמואל ב' כג, ח] ל) אֵיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ רְבָבָה אִם לֹא כִּי צוּרָם מְכָרָם וַייָ הִסְגִּירָם: [דברים לב, ל] מ) אֲשֶׁר עָשָׂה דָוִד אֶת הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי יְיָ וְלֹא סָר מִכֹּל אֲשֶׁר צִוָּהוּ כֹּל יְמֵי חַיָּיו רַק בִּדְבַר אוּרִיָּה הַחִתִּי: [מלכים א' טו, ה]

ויפיל אלף איש, והצטער דוד על שהפיל רק שמונה מאות, **יָצְתָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה 'רַק בִּדְבַר אוּרִיָּה הַחִתִּי'**, שמפני החטא של גרימת הריגת אוריה במלחמה[סג], נטלו לו מאתים.

★

אָמַר רַבִּי תַּנְחוּם בְּרֵיהּ דְּרַבִּי חִיָּיא אִישׁ כְּפַר עַכּוֹ אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב בַּר אַחָא אָמַר רַבִּי שְׁמְלַאי, וְאָמְרִי לָהּ - ויש אומרים שאָמַר כן **רַבִּי תַּנְחוּם אָמַר רַב הוּנָא, וְאָמְרִי לָהּ** - ויש אומרים שאָמַר כן **רַב הוּנָא לְחוּדֵיהּ** - רב הונא עצמו,

אחת 18/06/2018

אחד אלף' לא מדובר בהריגה שאחד יהרוג אלף איש, אלא ברדיפה שאחד ירדוף אלף איש, ואילו מה שנאמר 'ורדפו מכם חמשה מאה' מדובר על הריגה, שנאמר בסוף הפסוק 'ונפלו איביכם לפניכם לחרב'. אלא שהקשה על תירוצם באור החיים על הפסוק (שם), שלדברי התוספות קשה מדוע התאנח דוד על המאתיים שלא הרג, הלא פסוק זה אינו מדבר בהריגה. לכך ביאר ששני הפסוקים מדברים על הריגה, ומה שהקשו התוספות יישב על פי שאמרו בתורת כהנים (בחוקותי פכ"ו) על הפסוק (שם) 'ורדפו מכם', שדורשים 'מכם' - מן החלשים ולא מן הגיבורים, ואם כן לא קשה מדוע אין בזה את הברכה שאחד ירדוף אלף, משום שהפסוק מדבר על חלשים כאלו, שבאומות העולם הם אפילו לא יוצאים למלחמה, ואילו בישראל יש ברכה שחמשה חלשים יהרגו מאה, אבל בגיבורים מידה טובה מרובה ממידת פורענות ואחד יהרוג אלף, ועל כן התאנח דוד שלא הרג אלף, כי דוד היה גיבור.

סג. **כפי** שהתבאר לעיל בהערות, דוד בא על בת שבע בזמן שאוריה החתי היה במלחמה, ומבואר בשבת (נו.) שדוד לא חטא בכך, משום שאוריה החתי נתן גט לאשתו קודם המלחמה שהגט יחול משעת כתיבתו אם לא ישוב מן המלחמה, ומבואר בנביא (שמואל ב' יא טו) שלאחר שדוד בא על בת שבע, שלח ליואב בן צרויה שר הצבא, שיתנו את אוריה החתי אל מול פני המלחמה ולא יעזרוהו, כדי שימות במלחמה, ועל ידי כן נמצא שחל הגט ודוד לא עבר על איסור אשת איש. ועל כך אמרה בת קול שמפני גרימת הריגת אוריה לא זכה דוד להרוג אלף איש במכה אחת.

תַּלְמִיד שֶׁנִּידָּה אדם **לִכְבוֹדוֹ** - על שזלזל בכבודו, **נִדּוּיוֹ נִידּוּי**. ודבר זה נלמד מהברייתא, **דְּתַנְיָא** - ששנינו בברייתא, **מְנוּדֶּה לָרַב** - מי שנידהו הרב על שהחציף פניו כנגדו, הרי הוא **מְנוּדֶּה אַף לַתַּלְמִיד** - לכל תלמידיו[א]. אולם **מְנוּדֶּה לַתַּלְמִיד** - שהחציף פניו נגד התלמיד ונדהו התלמיד, **אֵינוֹ מְנוּדֶּה לָרַב**[ב]. מדייקת הגמרא, מדברי הברייתא 'מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב', משמע שדווקא **לָרַב הוּא דְּאֵינוֹ מְנוּדֶּה** כשנידהו התלמיד, **הָא לְכוּלֵּי עָלְמָא** - אבל לכל העולם הוא **מְנוּדֶּה** על ידי נידוי התלמיד, ומבררת הגמרא, **לְמַאי** - על מה נידהו התלמיד, **אִי בְּמִילֵּי דִּשְׁמַיָּא** - אם נאמר שהתלמיד נידהו מחמת דברי שמים, וכגון שראהו עובר על איסור תורה, מדוע אינו מנודה לרב, הלא נאמר (משלי כא ל) **'אֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לְנֶגֶד ה''**, כלומר, אין כל חכם ונבון חשוב נגד ה'[ג], ואם כן על אותו אדם להיות מנודה אף לרב, כיון שכבוד שמים הוא, **אֶלָּא לָאו** - אלא ודאי מדובר שאותו התלמיד נידהו רק **לִכְבוֹד עַצְמוֹ**, על שזלזל בכבודו, ולכך אינו מנודה לרב, ומכל מקום מבואר בברייתא שלשאר הבריות הוא אכן מנודה. מוכח מהברייתא שתלמיד שנידה לכבודו, נידויו נידוי[ד].

אוצר החכמה 18/06/2018

אָמַר רַב יוֹסֵף, צוּרְבָּא מֵרַבָּנָן - תלמיד צעיר וחריף[ה] **עָבֵיד דִּינָא לְנַפְשֵׁיהּ** - עושה דין לעצמו, ויכול לומר לחבירו אתה חייב לי כך וכך, ויכול להוציא ממנו ממון על כרחו על סמך פסקו[ו], אולם זה רק **בְּמִילְּתָא דִּפְסִיקָא לֵיהּ** - בדבר שודאי לו שהדין כמותו.

הַהוּא צוּרְבָּא מֵרַבָּנָן דַּהֲווּ סְנוּ שׁוּמְעָנֵיהּ - שהיו יוצאים עליו שמועות רעות ושנואות[ז], **אָמַר רַב יְהוּדָה, הֵיכִי לֶיעֱבֵיד** - כיצד לדון אותו, **לְשַׁמְּתֵיהּ** - אם לנדותו, הרי **צְרִיכִי לֵיהּ רַבָּנָן** - צריכים אותו תלמידי החכמים שבמקומו ללמוד תורה הימנו, שהיה תלמיד חכם זה רבם[ח], **לָא לְשַׁמְּתֵיהּ** - אם לא ננדה אותו, **קָא מִיתַּחִיל שְׁמָא דִּשְׁמַיָּא** - יתחלל שם שמים, שיאמרו הבריות שתלמידי חכמים מחפים זה על זה, שאילו הוא לא היה תלמיד חכם היו מנדים אותו[ט]. **אָמַר לֵיהּ** רב יהודה **לְרַבָּה בַּר בַּר חָנָה, מִידִי שְׁמִיעַ לָךְ בְּהָא** - האם שמעת דבר הלכה בזה, **אָמַר לֵיהּ** רבה בר בר חנה, **הָכִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מַאי דִּכְתִיב** (מלאכי ב ז) **'כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ ה' צְבָאוֹת הוּא'**, שהכהן שהוא משבט לוי הוא מורה התורה ומלמדה לישראל, כפי שנאמר בשבט לוי (דברים לג י) 'יוֹרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב'[י], וכינה הכתוב את הרב המלמד תורה 'מלאך ה'', לדרוש **שֶׁאִם דּוֹמֶה הָרַב לְמַלְאַךְ** ה', דהיינו, שהוא ירא חטא[יא], **יְבַקְשׁוּ תּוֹרָה מִפִּיו** - ילמדו ממנו תורה, **וְאִם לָאו**, שאין הרב דומה למלאך השם, **אַל יְבַקְשׁוּ תּוֹרָה מִפִּיו**, שאין ללמוד ממנו תורה, שמא ילמדו גם ממעשיו הרעים[יב], ואם כן אפשר לנדות את אותו תלמיד חכם, כיון שאין הפסד במה שלא ילמדו התלמידים ממנו, ואדרבה ראוי הוא שלא ילמדו ממנו תורה[יג], ואכן **שַׁמְּתֵיהּ** - נידהו **רַב יְהוּדָה**.

לְסוֹף אִיחַלַּשׁ - נחלש וחלה **רַב יְהוּדָה**[יד], **אֲתוּ רַבָּנָן לְשַׁיּוּלֵי בֵּיהּ** - באו חכמים לשאול בשלומו ולבקרו, **וַאֲתָא אִיהוּ נַמִּי בַּהֲדַיְיהוּ** - ובא גם אותו תלמיד חכם שרב יהודה נידהו בין שאר החכמים[טו], **כַּד חַזְיֵיהּ** - כאשר ראהו **רַב יְהוּדָה** לאותו תלמיד, **חַיֵּיךְ** - צחק רב יהודה, **אָמַר לֵיהּ** אותו תלמיד לרב יהודה, **לָא מִסְתַּיְיךְ דְּשַׁמְּתֵיהּ לְהַהוּא גַּבְרָא** - לא די לך שנידת לאותו אדם [על עצמו אמר כן],

---

א. **נימוקי** יוסף (ד"ה מנודה לתלמיד).

כתב הבית יוסף (יו"ד סי' שלד סעיף טו-טז ד"ה וכתוב) שבעל הקונדריסין סובר שאם נידהו הרב הרי הוא מנודה לכל ישראל ולא רק לתלמידיו, ואף לחכמים גדולים ממנו, הרי הוא מנודה. אמנם דייק הבית יוסף מלשון הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ו הי"ג) שדווקא לתלמידיו הוא מנודה אבל לא לשאר החכמים אפילו הם קטנים ממנו, וסיים הבית יוסף שכן נראה עיקר.

ב. **והוא** הדין שאינו מנודה לחכמים הגדולים ממנו שהם כמו הרב, ומה ששנתה הברייתא שאינו מנודה לרב, להשמיענו שאף על הרב אינו חל הנידוי, אף ששנינו באבות (פ"ב מ"י) 'יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך', לגבי זה אינו חולק לו כבוד. ריטב"א (ד"ה מנודה לתלמיד). אמנם הבית יוסף (יו"ד סי' שלד סעיפים טו-טז ד"ה כתב בעל) דייק מהרמב"ם (תלמוד תורה פ"ו הי"ג) שדווקא כל העם חייבים לנהוג בו דין נידוי, אבל שאר התלמידים אפילו הקטנים ממנו אינם חייבים לנהוג בו דין נידוי. ועיין עוד בבית יוסף (שם) שהביא דעת בעל הקונדריסין שחולק בזה. והובא בילקוט ביאורים לעיל (טז.). והש"ך (יו"ד סי' שלד סק"ל) הוכיח מהגמרא שנידויו חל על על כולם אפילו על חכמים כמותו, שהגמרא אומרת בסמוך, 'הא לכולי עלמא מנודה', משמע שנידויו חל על כולם אפילו לחכמים כמותו, חוץ מעל הרב ועל חכמים הגדולים ממנו שהם כמו הרב, והיינו כדעת הריטב"א.

ג. **רש"י** על הפסוק (שם). וכפי שדרשה הגמרא בברכות (יט:), שכל מקום שיש חלול השם אין חולקים כבוד לרב.

ד. **לעיל** (טז.) מביאה הגמרא ברייתא זו ומסיקה שיש ללמוד ממנה שהתלמיד שנידה לכבודו נידויו נידוי, ואם כן קשה מדוע חזרו על זה כאן. ותירץ בשיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה תלמיד), שלעיל (שם) למדו מברייתא זו דין נוסף, שאין יכולים להתיר אלא אותם חכמים שהם עצמם נידו, ודין זה נדחה שם למסקנא, ולכך הוצרכה הגמרא לחזור וללמד שהלכה זו שתלמיד יכול לנדות לכבודו, קיימת ואינה נדחית.

ה. **'צורבא'** הוא מלשון חריפות. ולתלמיד חכם זקן לא היו קורים כן אלא 'ההוא מרבנן'. רש"י בתענית (ד. ד"ה צורבא).

ו. **רש"י** (על הרי"ף ד"ה דפסיקא). וכתב הריטב"א (ד"ה צורבא), שהוא הדין כל אדם יכול לעשות דין לעצמו, כפי שמבואר בבבא קמא (כז:), 'עביד איניש דינא לנפשיה', ומה שאומרת הגמרא 'צורבא מרבנן', להשמיענו שאף הוא יכול לעשות דין לעצמו, ולא אומרים שמפני שהוא תלמיד חכם עליו ליזהר ביותר.

אמנם הרא"ש (סי' י) הקשה על פירוש זה שכוונת הגמרא היא לענין להוציא ממון, כיצד אפשר לפרש שעושה דין לעצמו היינו שיכול להוציא ממון מהשני, הרי אף אם הדין ברור לו, הוא אינו ברור לאחרים, ויש בדבר חילול ה'. ועוד, אף אם הדין ברור לדיין אסור לו לדון אפילו עבור קרובו, וכיצד יוכל לדון עבור עצמו. ועל כן הביא הרא"ש את ביאור הראב"ד [על פי גירסת הקרבן נתנאל (שם אות ו)] שאין כוונת הגמרא לענין ממון, אלא 'עושה דין' היינו שיכול לנדות את מי שביזהו, וכגון שקראו עבד וכיוצא בזה, ובזה הוא מנודה לכל ישראל אף לגדולים ממנו, ואינו כמו תלמיד שנידה, משום שזה הוא דין פסוק שהקורא לחבירו עבד יהיה בנידוי, כמבואר בקידושין (כח.). וכן כתב בשיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה עביד) שכן נראה לפרש, כיון שלפירוש הראשון שהוא לענין ממון קשה מה ענין זה לכאן שמדברים מנידוי.

ז. **רש"י** (ד"ה סנו). וכן פירש רש"י במגילה (כה: ד"ה דסני) שיוצאות עליו שמועות רעות ושנואות שהוא נואף. והריטב"א (ד"ה דהוו) פירש, שהיה פרוץ קצת, שהיה מתייחד עם הפנויות והוא כיעור גדול לתלמיד חכם.

ח. **רש"י** (ד"ה צריכי). ואף ששנינו בברייתא לעיל (טו.), המנודה שונה ושונין עמו, דהיינו שמותר ללמוד תורה מהמנודה, אם כן אפשר לנדותו ותלמידיו יוכלו להמשיך ללמוד תורה ממנו, מכל מקום צריכים הם לישב בריחוק ארבע אמות ממנו, וגנאי הדבר לתלמידים. ריטב"א (ד"ה אמר). והנמוקי יוסף (ד"ה צריכי) הוכיח מקושיא זו, ששמתא הוא יותר חמור מנידוי, כדעת הראב"ד, ולא כדעת הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ז ה"ב) שאין חילוק ביניהם [עיין לעיל (טז.) בהערות מחלוקת רמב"ם וראב"ד בענין זה האם נידוי ושמתא שוים בחומרתם, או ששמתא הוא יותר חמור מנידוי], ולכך אף שמנודה שונה ושונין עמו, מי שהוא בשמתא אינו שונה ואין שונין עמו. והקשה, אם כן שלא ישמתוהו אלא רק ינדוהו לאותו תלמיד חכם ויוכלו ללמוד ממנו. ותירץ, שעל עבירות צריך להיות בשמתא שהוא עד יום מותו שאז ודאי שב מחטאו, ולא בנידוי שהוא לשלשים יום. והבית יוסף (יו"ד סי' שלד ס"א ד"ה ודע) סובר כשיטת הרמב"ם שאין חילוק בין נידוי לשמתא, ודחה ראייתו של הנמוקי יוסף, כיון שאפשר לתרץ כריטב"א (שם) שגנאי הוא ללמוד מהמנודה.

ט. **שיטה** לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה קא). וכתב טעם נוסף, שאם יראו תלמיד חכם שנוהג כך ולא מוחים בידו, ילמדו אחרים ממעשיו, ונמצא שם שמים מתחלל. וכן הוא ברש"י כתב יד (ד"ה מיתחיל) ונימוקי יוסף (ד"ה קא).

י. **על** פי המפרשים על הפסוק (שם).

יא. **שיטה** לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה אם). ובאור זרוע (ח"א אלפא ביתא אות לה) כתב, אם הרב דומה למלאך ה' בטהרה, ובמעשים טובים, ונאמן בתורתו שנאה דורש ונאה מקיים.

יב. **שיטה** לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה אם).

יג. **בחגיגה** (טו:) מובא שדווקא לתלמיד קטן, שאינו חכם כל כך, יש איסור ללמוד מרב שאינו דומה למלאך ה', שיש חשש שימשך אחר דעותיו, אבל תלמיד שהוא חכם גדול, מותר לו ללמוד מרב אפילו אם הוא רשע, וכפי שרבי מאיר למד תורה מאחר אף שיצא לתרבות רעה. ולפי זה כתבו התוספות בחגיגה (שם ד"ה הא), שצריך לומר שכאן התלמידים שלמדו ממנו היו קטנים, ולכך יש חשש שימשכו אחריו. ועיין שם שתירצו תירוץ נוסף.

יד. **בספר** חסידים (מקיצי נרדמים סי' תתקפח) הוכיח ממעשה זה שרב יהודה נהיה חולה לאחר שנידהו לאותו תלמיד חכם, ולא חשב שמא לא טוב עשה שנידהו ואולי יחזור בו, שאם אדם יוכיח את חבירו או יתקוטט עמו על שראה בו דבר שלא כהוגן, ומידת הדין פגעה בו במוכיח ולא בעושה הרע, אל יאמר המוכיח, מאחר שאני נענש על כך, אבקשנו מחילה ואחזור בי, כי הקדוש ברוך הוא מנסה את הצדיק לראות אם יהרהר אחר מידותיו ואם יחזור בו מצדקותו, ועוד טעם שמידת הדין פוגעת בצדיק, כדי שלא יחזור הרשע בתשובה, שיאמר אני חוטא ומצליח והוא מצטער ולוקה ועל ידי כן אינו שב בתשובה.

טו. **ועמד** בריחוק ארבע אמות, שהרי אסור לשבת בארבע אמותיו של המנודה [כמבואר בהערות לעיל (טו.)]. ריטב"א (ד"ה ואתא).

במהרי"ל (סי' קנז) הוכיח מכאן שמותר לשונא לבקר את שנואו החולה, שהרי התלמיד חכם בא לבקר את רב יהודה אף שהיה שונא את רב יהודה. והדרכי משה (יו"ד סי' שלה אות א) סובר שאסור לשונא לבקר את שנואו, משום שהחולה יחשוב ששמח בחוליו, וכתב, שאין להוכיח מכאן שמותר לשונא לבקר את שנואו, כיון שיתכן שאותו תלמיד

תלמיד שנידה לכבודו נדויו נידוי דתניא [א]מנודה לרב מנודה לתלמיד מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב לרב הוא דאינו מנודה הא לכולי עלמא מנודה למאי °אי [א]במילי דשמיא [א]אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' אלא לאו לכבוד עצמו אמר רב יוסף צורבא מרבנן [א]עביד דינא לנפשיה[ב] במילתא דפסיקא ליה. [ב]ההוא צורבא מרבנן דהוו סנו שומעניה א"ר יהודה היכי ליעביד לשמתיה[א] צריכי ליה רבנן לא לשמתיה קא מיתחיל שמא דשמיא א"ל לרבב"ח מידי שמיע לך בהא א"ל הכי א"ר יוחנן[ג] מאי דכתיב [ב]כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו שמתיה רב יהודה לסוף איחלש רב יהודה אתו רבנן לשיולי ביה ואתא איהו נמי בהדייהו כד חזייה רב יהודה חייך אמר ליה לא מסתייך דשמתיה לההוא גברא אלא אחוכי נמי חייך בי א"ל לאו בדידך מחייכנא אלא דכי אזלינא לההוא עלמא בדיחא דעתאי דאפילו לגברא כוותך לא חניפי ליה נח נפשיה דרב יהודה אתא לבי מדרשא אמר להו שרו לי אמרו ליה רבנן גברא[ב] דחשיב כרב יהודה ליכא הכא דלישרי לך אלא זיל לגביה דר' יהודה נשיאה דלישרי לך אזל לקמיה א"ל לר' אמי פוק עיין בדיניה אי מיבעי למישרא ליה שרי ליה עיין ר' אמי בדיניה סבר למישרא ליה עמד ר' שמואל בר נחמני על רגליו ואמר ומה שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים יהודה חבירינו על אחת כמה וכמה א"ר זירא מאי דקמן דאתא האידנא האי סבא בבי מדרשא דהא כמה שני לא אתא ש"מ לא מיבעי למישרא ליה לא שרא ליה נפק כי קא בכי ואזיל אתא זיבורא וטרקיה אאמתיה ושכיב עיילוהו למערתא דחסידי ולא קיבלוהו עיילוהו °למערתא דדייני וקיבלוהו מ"ט דעבד כר' אילעאי דתניא [ד]ר' אילעאי אומר אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא. שפחה של בית רבי מאי היא דאמתא דבי רבי חזיתיה לההוא גברא דהוה מחי לבנו גדול [ג]אמרה ליהוי ההוא גברא בשמתא דקעבר משום [ג]ולפני עור לא תתן מכשול דתניא ולפני עור לא תתן מכשול במכה לבנו גדול הכתוב מדבר. ריש לקיש הוה מנטר פרדיסא אתא ההוא גברא וקאכיל תאיני רמא ביה קלא ולא אשגח ביה אמר ליהוי ההוא גברא בשמתא א"ל אדרבה ליהוי ההוא גברא בשמתא אם ממון נתחייבתי לך נידוי מי נתחייבתי לך אתא לבי מדרשא [ד]א"ל שלו נידוי שלך אינו נידוי ומאי תקנתיה זיל לגביה דלישרי לך לא ידענא ליה אמרו ליה זיל לגבי נשיאה דלישרי לך דתניא [ה]נידוהו ואינו יודע מי נידהו ילך אצל נשיא ויתיר לו נדויו. °אמר רב הונא באושא התקינו אב בית דין שסרח אין מנדין אותו אלא אומר[ג] לו [ד]הכבד ושב בביתך חזר וסרח מנדין אותו מפני חילול השם ופליגא דריש לקיש[ה] דאמר ריש לקיש [ו]תלמיד חכם שסרח אין מנדין אותו בפרהסיא שנאמר [ה]וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה כסהו כלילה [ז]מר זוטרא חסידא כי מיחייב צורבא מרבנן שמתא ברישא משמית נפשיה והדר משמית לדידיה כי הוה עייל באושפיזיה שרי ליה לנפשיה והדר שרי ליה לדידיה [ו]אמר[ד] רב גידל אמר רב [ח]ת"ח מנדה לעצמו ומיפר לעצמו אמר רב פפא תיתי לי דלא שמיתי צורבא מרבנן מעולם אלא כי קא מיחייב צורבא מרבנן שמתא היכי עביד כי הא [ז]דבמערבא [ח]מימנו אנגידא דצורבא מרבנן ולא מימנו אשמתא. מאי שמתא אמר רב שם מיתה ושמואל אמר שממה יהיה ומהניא ביה כי טיחיא בתנורא ופליגא דריש לקיש דאמר ריש לקיש כשם שנכנסת במאתים וארבעים ושמונה איברים כך כשהיא יוצאה ממאתים וארבעים ושמונה איברים כשהיא נכנסת דכתיב [ו]והיתה העיר חרם חרם בגימטריא מאתים וארבעים ושמונה הוו כשהיא יוצאה דכתיב [ז]ברוגז רחם תזכור רחם בגימטריא הכי הוו. אמר רב יוסף שדי שמתא אגנובתא דכלבא ואיהי דידה עבדה דההוא כלבא דהוה אכיל מסאני דרבנן ולא הוו קא ידעי מנו ושמתו ליה איתלי ביה נורא בגנובתיה ואכלתיה ההוא אלמא דהוה קא מצער ליה לההוא צורבא מרבנן אתא לקמיה דרב יוסף א"ל זיל שמתיה א"ל מסתפינא מיניה אמר ליה שקילי פתיחא עליה כל שכן דמסתפינא מיניה א"ל שקליה אחתיה בכדא

ואחתיה

תלמיד חכם שנידה לכבודו. כבר פירשתי למעלה[ט]: **עביד** (איניש) דינא לנפשיה. דאמר ליה את מחייבת לי הכי והכי: **דפסיקא** ליה. שודאי הוא לו ולא ספק: **סנו** שומעניה. שיוצאין עליו שמועות רעות: **צריכי** ליה רבנן. לאחריה, דהוה רבהון: **ואם** לאו אל יבקשו תורה.[ס] הואיל וסנו שומעניה הא דצריכי ליה רבנן לאו כלום הוא, דמוטב דלא ילפי מיניה: **אתא** איהו. האי מנודה נמי בהדייהו: **מאי** דקמן. כלומר היכי מתרמי דעל האי סבא ר' שמואל בר נחמני האידנא לבית המדרש: **שמע** מינה. דלהכי איתרמי דאתא האידנא לבי מדרשא דלאו מזליה הוא דלישרי ליה: **וטרקיה** אאמתיה. נשכו למנודה באמתו: **ולא** קבלוהו. דהדרא עכנא למערתא ולא פתחה פיה[י]: **דייני**. ראשי ב"ד, וחסידים עדיפי מינייהו: **מאי** טעמא. קבלוהו: **דעבד** כרבי אילעאי וכו'. בהני שמועות רעות: **מה** שלבו חפץ. עבירה, והואיל ואין מכירין אותו שם ליכא חלול השם. (א) ואמר לן רבי משום רב האי גאון ויעשה מה שלבו חפץ רוצה לומר דודאי כיון שלבוש שחורים וכו' אני ערב בדבר שאינו חפץ מכאן ואילך בעבירה[כ]: **דקא** עבר משום ולפני עור לא תתן מכשול. דכיון דגדול הוא שמא מבעט באביו, והוה ליה איהו מכשילו: **שלך** אינו נידוי. דלאו בדינא שמתיה: **הכבד**. בלשון הזה אומרים לו עשה עצמך כאדם שכבד עליו ראשו ושב בביתך, בלשון כבוד אומר לו. (ב) לישנא אחרינא הכבד התכבד, כבודך שתשב בביתך: **כסהו**. אל תבזה אותו בפרהסיא: **כלילה**. שחשיכה ואין אדם רואה: **משמית** נפשיה. משום יקרא דההוא צורבא מדרבנן: **מימנו** אנגידא. מלקות, ומלקות יפה להם יותר משמתא, והוו מלקי להו: **ומהניא** כי טיחיא בתנורא. כשומן שטוחין את התנור ונבלע בתוכו שאין יוצא לעולם, כלומר מכה לכל מאן דמשמתינן ליה דלא נפקא מיניה לעולם: **ופליגא** דר"ש ב"ל. דאמר יוצאה: **גנובתיה**. זנב: **דידה** עבדא. ומלקי ליה: **מסתפינא** מיניה. דגברא אלמא הוא: **שקיל** פתיחא עלויה. כתוב עליו שמתא: **שקליה**. לכתב שמתא:

ולחתיה

וטרקיה. נשכו באמתו ויש מפרשים מדה כנגד מדה משום דנחשד בזנות: **ולא** קיבלוהו. דהדרא ליה עכנא: **דעבד** אדרבי אילעאי. ולכך לא קיבלוהו אע"פ שהיה תלמיד חכם וי"ג דעבד כר' אילעאי ומשום הכי קיבלוהו דייני: **אם** רואה אדם שיצרו מתגבר עליו. וכתב ר"ח חס ושלום לא הותר לו לעשות עבירה אלא ע"י כך יכנע לבו בפ"ק דקדושין (דף מ. ושם) פירשתי[ל]: **נידוי** מי נתחייבתי לך. אע"פ שמשמתין בעבור ממון כדאמרינן לעיל (דף טז.) הני מילי לממונא י"ל שהיה לו לקרותו לב"ד תחילה שמא יפרע ועוד דבב"ד נמי צריך שני וחמישי ושני כדפירשתי לעיל[מ] וכדמשמע בפרק הגוזל בתרא (ב"ק דף קיג.) ולא דמי לאיסורא (דמכין[ו]) לאלתר כדאמר[ז] בההוא גברא דקאכל תמרי שנשרו בשבת וכן [ריש] פרק הדר (עירובין דף סג.) ובשם רבינו תם שמעתי שהיו רגילין באותו מקום שאוכלין באילנות ונותן דמים והשתא לא היו עוברים על הגזל: **משמית** נפשיה. משום שצריך לנדות ת"ח א"נ כדי שיהא זכור להתיר[נ] והא דלא התיר לחבירו מתחילה כדאמרינן בשבועות פרק קמא (דף ח.) יבא זכאי ויכפר על החייב לכך טוב כשיתיר לחבירו שיהא הוא מותר קודם:

שלא

עין משפט נר מצוה

[סט] [א] מיי' פ"ו מהל' ת"ת הלכה יד טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף יז:

סט א מיי' פ"ב מהל' סנהדרין הלכה יב טוש"ע ח"מ סימן ד:

ע ב מיי' פ"ו מהל' ת"ת הל' יד ופ"ז הלכה א טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף מב וסעיף מג:

עא ג מיי' פ"ו מהלכות ת"ת שם ופ"ו מהל' ממרים הלכה ט טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף מג:

עב ד מיי' פ"ו מהלכות ת"ת שם טוש"ע שם סעיף לט וסעיף מג:

עג ה מיי' שם פ"ז הל' י:

עד ו מיי' שם הל' א טוש"ע שם סעי' מב:

עה ז מיי' שם הלכה יא טוש"ע שם סעי' לג:

עו ח מיי' שם הלכה א טוש"ע שם סעי' מב:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

רבינו חננאל

אבל הא דאמר רב כגון אנא דשקילנא בישרא כו'. **ודאמר ר' יוחנן כגון אנא דאי מסגינא ד' אמות** בלא תורה ובלא תפילין על עצמן בלבד אמרו ולא על זולתם שהיו מחמירין הרבה על עצמם. הלא תראה שכל אחד כך אמר כגון אנא אבל כ"ע כדאמרן וכגון אלישע אחר שהיה מתעסק בספרי מינין ושותה במיני זמר דגרסינן[פ] זמר יווני לא פסק מביתו. אמרו עליו על אחר שהיה עומד מבית המדרש הרבה ספרי מינים היו נושרין לו מחיקו וגרסינן נמי[ע] השותה במיני זמר כו' וכל צורבא מרבנן דהכי עובדיה מתקריה סנו שומעניה. ואמר רב יהודה בההוא צורבא מרבנן דהוו סני שומעניה כדאמרן היכי נעביד ביה נשמתיה צריכי ליה רבנן לא נשמתיה קא מתחלל שם שמים. **א"ל רבה בר בר חנה הכי אמר ר' יוחנן** מ"ד כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא. אם דומה הרב למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו. שמתיה רב יהודה ולא שרייא לשמתיה לא הוא ולא ר' יהודה נשיאה ואמר רב יהודה בעידנא דשכיב בדיחנא דאפילו לגברא רבא כי האי לא חניפי ליה ולא אשכח חד דשרי ליה עד דטרקיה זיבורא אאמתיה ושכיב עיילוה למערתא דחסידי ולא קיבלוה עיילוה למערתא דדייני וקיבלוה. **מאי סני שומעניה דעבד כר' אילעאי** דתניא ר' אילעאי הזקן אומר אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו פירוש מבקש לשתות במיני זמר ולשמוח בשמחה המרגילה לידי עבירה כגון זה אמר ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורין ויכסה שחורין ויעשה מה שלבו חפץ כגון אכילה ושתייה במיני זמר וכיוצא בהן אבל דבר עבירה שיש בה דין אדם או דין שמים ואפילו חייבי לאוין או חייבי עשה וכ"ש למעלה שאיסורן איסור עולם ח"ו שהתיר ר' אילעאי ואפילו בסתר אלא דבר שפירשנו למעלה הוא שאמר לעשות. ואפילו דברים הללו לא התירן לו אלא אמר כמשיא עצה לעשות כך כדי להבריח את יצרו להשלים תאותו וכיון שיראה עצמו לבוש שחורין ועטוף שחורין משתבר יצרו ונמנע ואינו עושה וזה צורבא מרבנן עשה כר' אילעאי ולבש שחורין ונתעטף ואחר זה כולן חזר לשתות במיני זמר כגון שהיה עושה [אלישע] ולפיכך שמתיה רב יהודה. **תנא דבי ר' ישמעאל** ולפני עור לא תתן מכשול זה המכה בנו הגדול שכיון שהוא גדול חוזר גם הוא ומכה אביו זה ונמצא כי אביו גורם לו והכשילו: **ריש לקיש** הוה מנטר פרדיסא אתא ההוא גברא אכיל תאיני רמא ביה קלא לא אשגח ביה אמר ליהוי ההוא גברא בשמתא. א"ל אדרבה ליהוי ההוא גברא בשמתא. אם ממון נתחייבתי לך נידוי מי

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל טז.], ב) עי' ב"ק כז: כח. ועיין ריטב"א ובנמוקי"י, ג) חגיגה טו: ע"ש ושם בתוד"ה הא, ד) חגיגה טז. קידושין מ., ה) [illegible] לט:, ו) [נדרים ז:], ז) [נדרים ז: וע"ש דפריך פשיטא ומשני], ח) פסחים נב., ט) טז. ד"ה שנידה, י) עי' ב"ק קיז רע"א וברש"י שם, כ) ע"ע רש"י בחגיגה ובקידושין, ל) [ועי' תוס' חגיגה טז. ד"ה ויעשה וכו'], מ) טז. ד"ה מתרין, נ) ע"ע תוס' נדרים ז: ד"ה משמת, ס) חגיגה טו:, ע) סוטה מח ע"א.

אוצר החכמה 18/06/2018

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה מה שלבו כו' ואמר לן רבי. נ"ב ולפ"ז ה"ק מ"ט קבלוהו וכ"ה במקצת פרש"י[פ]: (ב) ד"ה הכבד כו' לישנא אחרינא. נ"ב וכן משמע פי' הקרא במלכים ב יד:

◆

גליון הש"ס

גמ' אי במילי דשמיא. עיין תוס' סנהדרין דף ח ע"א ד"ה מפיקנא: **שם למערתא דדייני** וקיבלוהו. עי' שבת דף י ע"א תוס' ד"ה אי איכא: **שם אמר רב הונא באושא** התקינו. בכ"מ פ"ז ה"א מהל' ת"ת הגירסא **אמר רב אויא:**

◆

תורה אור השלם

א) אֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לְנֶגֶד יְיָ: [משלי כא, ל]

ב) כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְיָ צְבָאוֹת הוּא: [מלאכי ב, ז]

ג) לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ: [ויקרא יט, יד]

ד) הַכֵּה הִכִּיתָ אֶת אֱדוֹם וּנְשָׂאֲךָ לִבֶּךָ הִכָּבֵד וְשֵׁב בְּבֵיתֶךָ וְלָמָּה תִתְגָּרֶה בְּרָעָה וְנָפַלְתָּה אַתָּה וִיהוּדָה עִמָּךְ: [מלכים ב' יד, י]

ה) וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם וְכָשַׁל גַּם נָבִיא עִמְּךָ לָיְלָה וְדָמִיתִי אִמֶּךָ: [הושע ד, ה]

ו) וְהָיְתָה הָעִיר חֵרֶם הִיא וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ לַייָ רַק רָחָב הַזּוֹנָה תִּחְיֶה הִיא וְכָל אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבַּיִת כִּי הֶחְבְּאַתָה אֶת הַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר שָׁלָחְנוּ: [יהושע ו, יז]

ז) יְיָ שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי יְיָ פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר: [חבקוק ג, ב]

◆

הגהות וציונים

א] צ"ל היכי נעביד נישמתיה וכו' לא נישמתיה, וכ"ה בכת"י (דק"ס): ב] בכת"י גברא רבא דחשיב: ג] צ"ל אומרים (בדפו"ר או', דק"ס): ד] בכת"י דאמר, וגי' ישרה היא, עי"ש בנדרים בר"ן ד"ה ת"ח מנדה לעצמו: ס] בככת"י נוסף תורה מפיו. והוא הואיל: ו] [צ"ל דמנדין] (גליון): ז] [לא נמצא בשום מקום] (גליון) ועיין מראה כהן בילקו"מ. והנה בדפו"ר איתא כדאמר בההוא גברא דקאסר תמריה וכו', ואולי צ"ל דקאסר חמריה בצינתא בשבת וכו' ריש פרק הדר (באה"מ), עי"ש בעירובין. ועי' מהרש"א: ח] וכ"ה ברש"י שלפנינו, ובדפו"ר איתא מ"ט לא קבלוהו (ועי' תוס' ומהרש"א בח"ה):

אֶלָּא אַחוּכֵי נַמִּי חָיֵיךְ בִּי - אלא שהנך גם צוחק עלי, אָמַר לֵיהּ רב יהודה[טז], לָאו בְּדִידָךְ מְחַיֵּיכְנָא - לא עליך אני צוחק, אֶלָּא דְּכִי אָזְלִינָא לְהַהוּא עָלְמָא בְּדִיחָא דַּעְתַּאי - אלא שכאשר אני הולך לעולם הבא אני שמח, דַּאֲפִילּוּ לְגַבְרָא כְּוָותָךְ לָא חֲנִיפִי לֵיהּ - שאפילו לאדם חשוב כמותך[יז] לא החנפתי ולא נשאתי פנים במקום חילול השם.

נָח נַפְשֵׁיהּ - נפטר ונחה נפשו[יח] דְּרַב יְהוּדָה, אֲתָא לְבֵי מִדְרָשָׁא - בא אותו תלמיד חכם לבית המדרש, אָמַר לְהוּ לחכמים, שְׁרוּ לִי - הַתירו לי את הנידוי, אָמְרוּ לֵיהּ רַבָּנָן, גַּבְרָא דַּחֲשִׁיב כְּרַב יְהוּדָה לֵיכָּא הָכָא דְּלִישְׁרֵי לָךְ - אין כאן בנמצא אדם ששקול כמו רב יהודה שיתיר לך את הנידוי שרב יהודה אסר[יט], אֶלָּא זִיל לְגַבֵּיהּ דְּרַבִּי יְהוּדָה נְשִׂיאָה דְּלִישְׁרֵי לָךְ - לך לרבי יהודה הנשיא[כ] שיתיר לך את הנידוי, שהוא ובית דינו שקולים כרב יהודה[כא], אֲזַל לְקַמֵּיהּ - בא לפני רבי יהודה הנשיא וביקש ממנו שיתיר לו את הנידוי, אָמַר לֵיהּ רבי יהודה הנשיא לְרַבִּי אַמִּי, פּוּק עַיֵּין בְּדִינֵיהּ - צא ועיין בדינו, אִי מִבָּעֵי לְמִישְׁרָא לֵיהּ - ואם תראה טעם הגון שצריכים להתיר לו את הנידוי, שְׁרֵי לֵיהּ - התר לו, עַיֵּין רַבִּי אַמִּי בְּדִינֵיהּ, סָבַר לְמִישְׁרָא לֵיהּ - חשב להתיר לו את הנידוי, אולם עָמַד רַבִּי שְׁמוּאֵל בַּר נַחְמָנִי עַל רַגְלָיו וְאָמַר, וּמַה שִׁפְחָה שֶׁל בֵּית רַבִּי שכאשר נידתה אדם על דבר עבירה, כמבואר להלן בגמרא, לֹא נָהֲגוּ חֲכָמִים קַלּוּת רֹאשׁ בְּנִידּוּיָהּ, ולא התירו לו את הנידוי במשך שָׁלֹשׁ שָׁנִים[כב], בנידוי של יְהוּדָה חֲבֵירֵינוּ, עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה שלא נקל ראש ונתיר את נידויו. אָמַר רַבִּי זֵירָא, מַאי דְּקָמָן - מה משמעות הדבר הזה שבא לפנינו, דַּאֲתָא הָאִידָנָא הַאי סָבָא בְּבֵי מִדְרָשָׁא - שבא היום רבי שמואל בר נחמני לבית המדרש, דְּהָא כַּמָּה שְׁנֵי לָא אֲתָא - שהרי כבר כמה שנים שאינו בא לבית המדרש, שְׁמַע מִינָּהּ - מכך שדוקא היום הוא בא, מוכח שמאת ה׳ נתגלגל הדבר כך[כג], משום שלֹא מִיבָּעֵי לְמִישְׁרָא לֵיהּ - שאין צריכים להתיר לו את הנידוי[כד], ואכן לֹא שְׁרָא לֵיהּ - לא התיר לו רבי אמי את הנידוי.

נְפַק - יצא אותו תלמיד מבית המדרש, כִּי קָא בָּכֵי וְאָזֵיל - כשהוא הולך וממרר בבכי, אֲתָא זִיבּוּרָא וְטַרְקֵיהּ אַאַמָּתֵיהּ - באה צרעה ונשכתו באמתו[כה], וּשְׁכֵיב - ומת, עַיְילוּהוּ לִמְעָרְתָא דַּחֲסִידֵי - הכניסוהו לקוברו במערה של חסידים, וְלָא קִיבְּלוּהוּ, ולא קיבלו אותו אליהם, שהיה נחש כרוך בפתחה של המערה ומנע את הכניסה[כו], עַיְילוּהוּ לִמְעָרְתָא דְּדַיָּינֵי - הכניסוהו לקוברו במערה של ראשי בית הדין, וְקִיבְּלוּהוּ[כז]. מבארת הגמרא, מַאי טַעְמָא - מה הטעם שקבלוהו במערת הדיינים, משום דַּעֲבַד [-שעשה] כְּרַבִּי אִילְעַאי[כח], דְּתַנְיָא - ששנינו בברייתא, רַבִּי אִילְעַאי אוֹמֵר, אִם רוֹאֶה אָדָם שֶׁיִּצְרוֹ מִתְגַּבֵּר עָלָיו, יֵלֵךְ לְמָקוֹם שֶׁאֵין מַכִּירִין אוֹתוֹ ולא ינהגו בו כבוד, וְיִלְבַּשׁ שְׁחוֹרִים וְיִתְעַטֵּף שְׁחוֹרִים, שאינם מלבושי כבוד, וְיַעֲשֶׂה מַה שֶּׁלִּבּוֹ חָפֵץ, וְאַל יְחַלֵּל שֵׁם שָׁמַיִם בְּפַרְהֶסְיָא, שעל ידי הנהגות אלו שהולך למקום שאין מכירים אותו ולובש שחורים, מושפלת רוחו ואין דעתו גסה עליו, ושוב לא יתגבר עליו יצרו, ושמא לבו לא יחפוץ בעבירה, ואף אם לא יצליח לגבור על יצרו ועדיין יחפוץ בעבירה, אין איש מתייחס לעבירותיו, כיון שאין מכירים אותו ואף אינו חשוב בעיניהם מחמת שלובש שחורים, והרי הוא ממעט בחילול השם[כט],

---

חכם לא היה שונא את רב יהודה, אלא מאחר שרב יהודה נידהו בדין, קיבל עליו אותו תלמיד את הדין באהבה. ועוד, מנין לנו שאותו תלמיד שמעשיו היו מגונים, בא לבקר את רב יהודה בהסכמת חכמים.

18/06/2018אהח

[טז] **מכך** שרב יהודה דיבר עמו הוכיח הריטב״א (ד״ה לא) שמותר לדבר עם המנודה, אם לא שהחמירו עליו בית דין בפירוש בעת שנידוהו. וכן הוכיח הרא״ש (סי׳ ד). וכן נפסק להלכה (יו״ד סי׳ שלד ס״ג). וכתב הרמ״א (שם) שמכל מקום לא ירבה עמו בדברים ולא ידבר עמו אלא לצורך.

[יז] **רא״ש** (סי׳ יא). שגרס, ׳דאפילו גברא רבה כוותיך לא מחנפי׳, דהיינו אפילו לאדם חשוב כמותך.

[יח] **עיין** בהערות לעיל (טו:) שהתבאר מדוע הגמרא קוראת למיתת צדיקים ׳נח נפשיה׳.

[יט] **שצריך** שיהיה המתיר שקול כמו המנדה. ריטב״א (ד״ה גברא).

[כ] **אין** הכוונה כאן לרבינו הקדוש, שהוא לא היה בדורו של רב יהודה, כפי שמבואר בקידושין (עב:), כשמת רבי נולד רב יהודה, אלא הכוונה לנכדו. שיטה לרבינו יחיאל מפריש (ד״ה זיל).

[כא] **ריטב״א** (ד״ה זיל).

[כב] **הרא״ש** (סי׳ יא) והר״ן (ד״ה ומה) הקשו בשם הראב״ד, מדוע לא התירו נידויו של אותו אדם שנידתה שפחת רבי עד שלש שנים, אם היא היתה קיימת עדיין למה היא לא התירה לו, ואם מתה, למה לא התירו הנשיא, כמבואר בסמוך שאם נידהו ואינו יודע מי נידהו ילך אצל הנשיא ויתירהו, כיון שהנשיא יותר חשוב מכולם ויכול להתיר את הנידויים של כולם, וכן אותו תלמיד חכם שנידהו רב יהודה, מדוע לא יוכל הנשיא להתיר נידויו. ותירץ הראב״ד, שודאי כאשר אינו יודע מי הוא המנדה, אז הנשיא מתיר, שאנו הולכים בספק אחר הרוב ורוב מישראל אינם שקולים כנשיא, לכך יכול הנשיא להתיר, אבל כשהמנדה ידוע והוא חשוב, כל אדם ימנע מלהחשיב עצמו כנגדו, שאף אם הוא שוה לו בחכמה, שמא אינו שוה לו ביראת חטא ולא בגדולה ולא במנין שנים, ושפחה זו היתה בה חכמה יתירה ויראת חטא ולא רצו להחשיב עצמם כנגדה, עד שנזקקו לו גדולי הדור והתירוהו. והנמוקי יוסף (ד״ה שלש) והר״ן (שם) בשם הראב״ד תירצו תירוץ נוסף, שהשפחה היתה עדיין קיימת, ולא התירתו לפי שאותו אדם לא התחרט על העבירה ולא בא לפניה ולא לפני בית דין שיתירו לו את השמתא שלה, ואף שחכמים נתנו שיעור לנידוי שלשים יום (לעיל טז.), מכל מקום לשמתא אין זמן והרי הוא בשמתא עד שיתוודה חטאו [תירוץ זה הוא להראב״ד לשיטתו שהבאנו לעיל בהערות ששמתא הוא יותר חמור מנידוי, דלא כרמב״ם שאין חילוק בין נידוי לשמתא].

[כג] **שיטה** לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה מאי).

[כד] **במהר״ץ** חיות (ד״ה מאי) האריך לפרש שלא מצאנו בשום מקום שנזכר רבי שמואל בר נחמני בדברי הלכה, אלא בדברי אגדה, והוא בין שאר החכמים שהתעסקו באגדה ולא בהלכה, והם המכונים בירושלמי בשם רבנן דאגדתא (מעשרות פ״א ה״ג), והיה להם בית ועד מיוחד ללמוד דברי אגדתא, ולכך תמהו החכמים שרבי שמואל בר נחמני שהיה ראש החכמים דאגדתא הזדמן לבית המדרש של הלכה, ואמרו שלא לחינם נתגלגל הדבר כן.

[כה] **בשעה** שנפנה. ריטב״א (ד״ה טרקיה). וכתבו התוספות (ד״ה וטרקיה) שהוא מידה כנגד מידה, שלקה באבר שבו חטא. וכן כתב הריטב״א (שם) בפירוש השני. ובפירוש הראשון כתב שנשכו בזרועו.

[כו] **רש״י** (ד״ה ולא). שכן היה דרך קברי הגדולים שהיו נחשים עומדים בפתח מערותיהם, לשמור שלא יקברו שם כל אדם. וכעין זה הוא בבבא קמא (קיז.). שיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד״ה למערתא דחסידי).

[כז] **ראשי** בית הדין דרגתם פחותה משל חסידים, לכך אף שבמערה של החסידים לא רצו לקבלו, הדיינים קבלוהו. רש״י (ד״ה דייני). אמנם התוספות בשבת (י. ד״ה אי) פירשו, שכאן מדובר בדיינים שאינם מומחים שלפעמים נוטים אחר השוחד, ודווקא הם דרגתם פחותה משל חסידים, ולכך הם קיבלוהו. ועיין בשפת אמת בשבת (שם בתוד״ה אי) שהקשה שאם כן הרי הם רשעים ומהו השבח שקבלוהו.

[כח] **כן** גרס רש״י (ד״ה דעבד), שהגמרא עונה ׳דעבד כרבי אילעאי׳, דהיינו שעשה כפי שהורה רבי אילעאי, ועל כן פירש רש״י (ד״ה מאי) ששאלת הגמרא היתה מה הטעם שקיבלוהו במערת הדיינים. אמנם התוספות (ד״ה דעבר) בפירוש הראשון גרסו ׳דעבר אדרבי אילעאי׳, דהיינו שאותו תלמיד חכם לא עשה כרבי אילעאי, ולפי זה שאלת הגמרא היתה מה הטעם שלא קיבלוהו החסידים אף שהיה תלמיד חכם, ועל כך תירצה כיון שלא עשה כרבי אילעאי. ובפירוש השני כתבו כרש״י.

[כט] **כך** פירש רש״י בחגיגה (טז. ד״ה למקום) ובקידושין (מ. ד״ה ילבש). דהיינו, שיש שתי סיבות מדוע שילך למקום שאין מכירים אותו וילבש שחורים. א. שאין דעתו גסה ושמא יקל כח יצרו ולא יחפוץ בעבירה. ב. אף אם יחפוץ בעבירה, אין איש מתייחס לכך שאין מכירים אותו ואינו נראה חשוב בעיניהם. ואף כאן פירש רש״י (ד״ה מה) את שתי הסיבות, אלא שהביאו כשני פירושים שונים [ועיין עוד בביאורי רש״י]. ורבינו חננאל (ד״ה מאי) פירש, שחס ושלום לומר שיעשה מה שליבו חפץ לעבור עבירה אף בסתר, אלא הכוונה בדברי רבי אילעאי ׳ויעשה מה שלבו חפץ׳, הם רק לדברים שאין בהם איסור ממש, אך אינם ראויים, וכגון שיצרו מתגבר עליו לשמוח בשמחה המרגילה לדבר עבירה וכדומה. ואף בכגון אלו לא התיר רבי אילעאי אלא כמשיא עצה, שכיון שינהג בכל זה משתבר יצרו.

בחגיגה (טז.) ובקידושין (מ.) מקשה הגמרא על רבי יצחק שאומר כל העובר עבירה בסתר כאילו דוחק רגלי השכינה, מדברי רבי אילעאי שילך למקום שאין מכירים אותו ויעשה מה שלבו חפץ. ומתרצת הגמרא, שרבי אילעאי מדבר דווקא באופן שאינו יכול לכוף יצרו. והוכיחו התוספות בחגיגה (שם ד״ה ויעשה) שהפירוש בדברי רבי אילעאי היינו כפשוטו שיעשה עבירות בסתר ולא בפרהסיא, שהרי הגמרא מקשה מרבי אילעאי על רבי יצחק שאומר כל העובר עבירה בסתר דוחק רגלי השכינה, הרי שלפי רבי אילעאי אם יצרו מתגבר עליו יכול לעבור עבירה בסתר.

הרי״ף והרא״ש (סי׳ יא) לא פסקו כרבי אילעאי, אלא אף על פי שמתגבר יצרו של אדם הרי הוא מחוייב להתגבר על יצרו, שכן אנו פוסקים כגמרא בברכות (לג:) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. והקשה בקובץ הערות (ביאורי אגדות סי׳ ז אות ח), שנראה מדברי הרי״ף והרא״ש שרבי אילעאי חולק על הגמרא בברכות (שם) שיראת שמים תלויה בידי אדם, וזהו תימה גדול לומר כן, שהרי זהו יסודו של כל התורה שכל אדם יכול לבחור בטוב או ברע, אלא ודאי שאף רבי אילעאי סובר כן, ואף על פי כן סובר שאם אינו יכול לכוף את יצרו, יכול לילך למקום שאין מכירים אותו ולעשות מה שלבו חפץ.

הקשה בפתח עינים (ד״ה אם), מדוע לא אמר רבי אילעאי שאם יצרו של אדם מתגבר עליו שיעסוק בתורה שמבטלת כח היצר הרע, כמבואר בברכות (ה.). ותירץ, שאפשר שכל כך גבר עליו היצר הרע שאינו מניחו ללמוד. ועיין שם שתירץ תירוץ נוסף.

תלמיד שנידה לכבודו נדויו נידוי דתניא [א]מנודה לרב מנודה לתלמיד מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב לרב הוא דאינו מנודה הא לכולי עלמא מנודה למאי °אי [א]במילי דשמיא [א]אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' אלא לאו לכבוד עצמו אמר רב יוסף צורבא מרבנן [א]עביד דינא לנפשיה [ג]במילתא דפסיקא ליה. [ב]ההוא צורבא מרבנן דהוו סנו שומעניה א"ר יהודה היכי ליעביד לשמתיה[א] צריכי ליה רבנן לא לשמתיה קא מיתחיל שמא דשמיא א"ל לרבב"ח מידי שמיע לך בהא א"ל הכי א"ר יוחנן [ג]מאי דכתיב [ב]כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו שמתיה רב יהודה לסוף איחלש רב יהודה אתו רבנן לשיולי ביה ואתא איהו נמי בהדייהו כד חזייה רב יהודה חייך אמר ליה לא מסתייך דשמתיה לההוא גברא אלא אחוכי נמי חייך בי א"ל לאו בדידך מחייכנא אלא דכי אזילנא לההוא עלמא בדיחא דעתאי דאפילו לגברא כוותך לא חניפי ליה נח נפשיה דרב יהודה אתא לבי מדרשא אמר להו שרו לי אמרו ליה רבנן גברא[ב] דחשיב כרב יהודה ליכא הכא דלישרי לך אלא זיל לגביה דר' יהודה נשיאה דלישרי לך אזל לקמיה א"ל לר' אמי פוק עיין בדיניה אי מיבעי למישרא ליה שרי ליה עיין ר' אמי בדיניה סבר למישרא ליה עמד ר' שמואל בר נחמני על רגליו ואמר ומה שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים יהודה חבירינו על אחת כמה וכמה א"ר זירא מאי דקמן דאתא האידנא האי סבא בבי מדרשא דהא כמה שני לא אתא ש"מ לא מיבעי למישרא ליה לא שרא ליה נפק כי קא בכי ואזיל אתא זיבורא וטרקיה אאמתיה ושכיב עיילוהו למערתא דחסידי ולא קיבלוהו עיילוהו °למערתא דדייני וקיבלוהו מ"ט דעבד כר' אילעאי דתניא [ד]ר' אילעאי אומר אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא שפחה של בית רבי מאי היא דאמתא דבי רבי חזיתיה לההוא גברא דהוה מחי לבנו גדול [ג]אמרה ליהוי ההוא גברא בשמתא דקעבר משום [ג]ולפני עור לא תתן מכשול דתניא ולפני עור לא תתן מכשול במכה לבנו גדול הכתוב מדבר. ריש לקיש הוה מנטר פרדיסא אתא ההוא גברא וקאכיל תאיני רמא ביה קלא ולא אשגח ביה אמר ליהוי ההוא גברא בשמתא א"ל אדרבה ליהוי ההוא גברא בשמתא אם ממון נתחייבתי לך נידוי מי נתחייבתי לך אתא לבי מדרשא [ד]א"ל שלו נידוי שלך אינו נידוי ומאי תקנתיה זיל לגביה דלישרי לך לא ידענא ליה אמרו ליה זיל לגבי נשיאה דלישרי לך דתניא [ה]נידוהו ואינו יודע מי נידהו ילך אצל נשיא ויתיר לו נדויו. °אמר רב הונא באושא התקינו אב בית דין שסרח אין מנדין אותו אלא אומרים[ג] לו [ד]הכבד ושב בביתך חזר וסרח מנדין אותו מפני חילול השם ופליגא דריש לקיש [ס]דאמר ריש לקיש [י]תלמיד חכם שסרח אין מנדין אותו בפרהסיא שנאמר [ה]וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה כסהו כלילה [י]מר זוטרא חסידא כי מיחייב צורבא מרבנן שמתא ברישא משמית נפשיה והדר משמית לדידיה כי הוה עייל באושפיזיה שרי ליה לנפשיה והדר שרי ליה לדידיה [י]אמר[ד] רב גידל אמר רב [ז]ת"ח מנדה לעצמו ומיפר לעצמו אמר רב פפא תיתי לי דלא שמיתי צורבא מרבנן מעולם אלא כי קא מיחייב צורבא מרבנן שמתא היכי עביד כי הא [ס]דבמערבא [ח]מימנו אנגידא דצורבא מרבנן ולא מימנו אשמתא. מאי שמתא אמר רב שם מיתה ושמואל אמר שממה יהיה ומהניא ביה כי טיחיא בתנורא ופליגא דריש לקיש דאמר ריש לקיש כשם שנכנסת במאתים וארבעים ושמונה איברים כך כשהיא יוצאה ממאתים וארבעים ושמונה איברים כשהיא נכנסת דכתיב [ו]והיתה העיר חרם חרם בגימטריא מאתים וארבעים ושמונה הוו כשהיא יוצאה דכתיב [ז]ברוגז רחם תזכור רחם בגימטריא הכי הוו אמר רב יוסף שדי שמתא אגנובתא דכלבא ואיהי דידה עבדה דההוא כלבא דהוה אכיל מסאני דרבנן ולא הוו קא ידעי מנו ושמתו ליה איתלי ביה נורא בגנובתיה ואכלתיה ההוא אלמא דהוה קא מצער ליה לההוא צורבא מרבנן אתא לקמיה דרב יוסף א"ל זיל שמתיה א"ל מסתפינא מיניה אמר ליה שקילי פתיחא עליה כל שכן דמסתפינא מיניה א"ל שקליה אחתיה בכדא

ואחתיה

תלמיד חכם שנידה לכבודו. כבר פירשתי למעלה[ט]: **עביד (איניש)** דינא לנפשיה. דאמר ליה את מחייבת לי הכי והכי: **דפסיקא ליה.** שודאי הוא לו ולא ספק: **סנו שומעניה.** שיוצאין עליו שמועות רעות: **צריכי ליה רבנן.** דאתריה, דהוה רבהון: **ואם לאו אל יבקשו תורה.**[ס] הואיל וסנו שומעניה הא דצריכי ליה רבנן לאו כלום הוא, דמוטב דלא ילפי מיניה: **אתא איהו.** האי מנודה נמי בהדייהו: **מאי דקמן.** כלומר היכי מתרמי דעל האי סבא ר' שמואל בר נחמני האידנא לבית המדרש: **שמע מינה.** דלהכי איתרמי דאתא האידנא לבי מדרשא דלאו מזליה הוא דלישרי ליה: **וטרקיה אאמתיה.** נשכו למנודה באמתו: **ולא קבלוהו.** דהדרא עכנא למערתא ולא פתחה פיה[י]: **דייני.** ראשי ב"ד, וחסידים עדיפי מינייהו: **מאי טעמא.** קבלוהו: **דעבד כרבי אילעאי וכו'.** בהני שמועות רעות: **מה שלבו חפץ.** עבירה, והואיל ואין מכירין אותו שם ליכא חלול השם. (א) ואמר לן רבי משום רב האי גאון ויעשה מה שלבו חפץ רוצה לומר דודאי כיון שלבוש שחורים וכו' אני ערב בדבר שאינו חפץ מכאן ואילך בעבירה[כ]: **דקא עבר** משום ולפני עור לא תתן מכשול. דכיון דגדול הוא שמא מבעט באביו, והוה ליה איהו מכשילו: **שלך אינו** נידוי. דלאו בדינא שמתיה: **הכבד.** בלשון הזה אומרים לו עשה עצמך כאדם שכבד עליו ראשו ושב בביתך, בלשון כבוד אומר לו. (ב) לישנא אחרינא הכבד התכבד, כבודך שתשב בביתך: **כסהו.** אל תבזה אותו בפרהסיא: **כלילה.** שחשיכה ואין אדם רואה: **משמית נפשיה.** משום יקרא דההוא צורבא מדרבנן: **מימנו אנגידא.** מלקות, ומלקות יפה להם יותר משמתא, והוו מלקי להו: **ומהניא כי טיחיא בתנורא.** כשומן שטוחין את התנור ונבלע בתוכו שאין יוצא לעולם, כלומר מכה לכל מאן דמשמתינן ליה דלא נפקא מיניה לעולם: **ופליגא דר"ש** ב"ל. דאמר יוצאה: **גנובתיה.** זנב: **דידה עבדא.** ומלקי ליה: **מסתפינא מיניה.** דגברא אלמא הוא: **שקיל פתיחא עלויה.** כתוב עליו שמתא: **שקליה.** לכתב שמתא:

ואחתיה

וטרקיה. נשכו אאמתו ויש מפרשים מדה כנגד מדה משום דנחשד בזונות: **ולא** קיבלוהו. דהדרא ליה עכנא: **דעבר** אדרבי אילעאי. ולכך לא קיבלוהו אע"פ שהיה תלמיד חכם וי"ג דעבד כר' אילעאי ומשום הכי קיבלוהו דייני:

אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו. וכתב ר"ח חס ושלום לא הותר לו לעשות עבירה אלא ע"י כך יכנע לבו כפ"ק דקדושין (דף מ. ושם) פירשתי[ל]:

נידוי מי נתחייבתי לך. אע"פ שמשמתין בעבור ממון כדאמרינן לעיל (דף טז.) הני מילי לממונא י"ל שהיה לו לקרותו לב"ד תחילה שמא יפרע ועוד דבב"ד נמי צריך שני וחמישי ושני כדפירשתי לעיל[מ] וכדמשמע בפרק הגוזל בתרא (ב"ק דף קיג.) ולא דמי לאיסורא (דמכין[ו]) לאלתר כדאמר[ז] בההוא גברא דקאכל תמרי שנשרו בשבת וכן [ריש] פרק הדר (עירובין דף סג.) ובשם רבינו תם שמעתי שהיו רגילין באותו מקום שאוכלין באילנות ונותן דמים והשתא לא היו עוברים על הגזל:

משמית נפשיה. משום דצריך לנדות ת"ח א"נ כדי שיהא זכור להתיר[י] והא דלא התיר לחבירו מתחילה כדאמרינן בשבועות פרק קמא (דף יד.) יבא זכאי ויכפר על החייב לכך טוב כשיתיר לחבירו שיהא הוא מותר קודם:

שלא

עין משפט נר מצוה

[סט] [א] מיי' פ"ו מהל' ת"ת הלכה יד טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף יז:

סט א מיי' פ"ב מהל' סנהדרין הלכה יב טוש"ע ח"מ סימן ד:

ע ב מיי' פ"ו מהל' ת"ת הל' יד ופ"ז הלכה א טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף מב וסעיף מג:

עא ג מיי' פ"ז מהלכות ת"ת שם ופ"ו מהל' ממרים הלכה ט טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף מג:

עב ד מיי' פ"ז מהלכות ת"ת שם טוש"ע שם סעיף לט וסעיף מג:

עג ה מיי' שם פ"ו הל' י:

עד ו מיי' שם הל' א טוש"ע שם סעי' מב:

עה ז מיי' שם הלכה יא טוש"ע שם סעי' לג:

עו ח מיי' שם הלכה א טוש"ע שם סעי' מב:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

משנת ראשונים

קא מיתחיל שמא דשמיא. שיאמרו זונות מפרסמות זו את זו, וכן החכמים מחפין, ואילו היה אחר עושה כן היו מנדין אותו, ועוד שילמדו העם לעשות כמעשיו, יאמרו הלא גם פלוני חכם ויודע מה יש לעשות והוא עושה כן, ואין מוחה בידו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אם דומה הרב למלאך ה'. שהוא ירא חטא מותר ללמוד ממנו, ואם לאו אסור ללמוד ממנו, שמא ילמד גם ממעשיו הרעים, שהרי כל שעה ושעה זה נותן טעם למעשיו ומראה פנים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ילבש שחורים וכו'. אחר שהוא במקום שאינו מקפיד על כבוד עצמו יכנע לבבו, ואם לא יכנע בכך יעשה מה שליבו חפץ בדברים שאין בהם איסור אלא שהם מכוערים. **[מאירי, קידושין מ.]**

וכשיראה בעצמו שבידו לעשות כל מה שבלבו חפץ, שמא תפרח תאותו. **[מאירי]**

אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו. פי', מבקש לשתות במיני זמר ולשמוח בשמחה המרגילה לידי עבירה, כגון זה ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה מה שלבו חפץ, כגון אכילה ושתיה במיני זמר וכיוצא בהן, אבל דבר עבירה שיש בו דין אדם או דין שמים ואפי' חייבי לאוין וחייבי עשה וכ"ש למעלה שאיסורן איסור עולם, חס ושלום שהתיר ר' אלעאי אפי' בסתר. ואפי' דברים הללו לא התירם לו, אלא אמר כמשיא עצה לעשות כדי להבטיח את יצרו להשלים תאותו, וכיון שיראה עצמו לבוש בשחורים ומתעטף שחורים משתבר יצרו ונמנע ואינו עושה, וזה צורבא מרבנן עבד כר' אלעאי ולבש שחורים ועטף שחורים, ואחר כך חזר לשתותן בכל מיני זמר כמו שהיה עושה אלישע, ולפיכך שמתיה רב יהודה. **[רבינו חננאל]** **ויעשה מה שלבו חפץ.** ויעשה מה שלבו חפץ - לגמרי משמע, דמוטב לו לאדם שיעשה חפצו בסתר ולא בפרהסיא. **[תוד"ה ויעשה, חגיגה טז.]** **דהוה מחי לבנו גדול.** גדול היה יותר מן השעור המפורש בפ"ק דקדושין (ל.), דגרסינן התם אדידך על צואריה דברך משיתסר ועד עשרין ותרתין. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ברישא משמית נפשיה.** וי"מ דרך ענוה יתירה שהיתה בו, שהיה ירא מענשו של חכם והיה רוצה להראות שלא היה רוצה לביישו, שהרי אמר זה בלבו הלא גם לעצמו עושה כן, ואע"ג דאמרי' אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים, מ"מ לא היה בשתו מרובה כל כך. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **פתיחא.** הוא שטר נדוי על שם שפותחת ונוקבת לבו של אדם כחץ. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל טז.], ב) עי' ב"ק כז: כח. ועיין ריטב"א ובנמוק"י, ג) חגיגה טו: ע"ש ושם בתוד"ה הא, ד) חגיגה טז. קידושין מ., ה) מנחות דף לט:, ו) [נדרים ז:], ז) [נדרים ז: וע"ש דפריך פשיטא ומשני], ח) פסחים נג., ט) טז. ד"ה שנידה, י) עי' ב"ק קיז רע"א וברש"י שם, כ) ע"ע רש"י בחגיגה ובקידושין, ל) [ועי' תוס' חגיגה טז. ד"ה ויעשה וכו'], מ) טז. ד"ה מתרין, נ) ע"ע תוס' נדרים ז: ד"ה משמת.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה מה שלבו כו' ואמר לן רבי. נ"ב ולפ"ז ה"ק מ"ט קבלוהו וכ"ה במקצת פרש"י[ס]: **(ב)** ד"ה הכבד כו' לישנא אחרינא. נ"ב וכן משמע פי' הקרא במלכים ב יד:

◆

גליון הש"ס

גמ' אי במילי דשמיא. עיין תוס' סנהדרין דף ח ע"א ד"ה מפיקנא: **שם למערתא דדייני וקיבלוהו.** עי' שבת דף י ע"א תוס' ד"ה אי איכא: **שם אמר רב הונא באושא התקינו.** בכ"מ פ"ז ה"א מהל' ת"ת הגירסא **אמר רב אויא:**

◆

תורה אור השלם

א) אֵין חׇכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לְנֶגֶד יְיָ: [משלי כא, ל]

ב) כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְיָ צְבָאוֹת הוּא: [מלאכי ב, ז]

ג) לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ: [ויקרא יט, יד]

ד) הַכֵּה הִכִּיתָ אֶת אֱדוֹם וּנְשָׂאֲךָ לִבֶּךָ הִכָּבֵד וְשֵׁב בְּבֵיתֶךָ וְלָמָּה תִתְגָּרֶה בְּרָעָה וְנָפַלְתָּה אַתָּה וִיהוּדָה עִמָּךְ: [מלכים ב' יד, י]

ה) וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם וְכָשַׁל גַּם נָבִיא עִמְּךָ לָיְלָה וְדָמִיתִי אִמֶּךָ: [הושע ד, ה]

ו) וְהָיְתָה הָעִיר חֵרֶם הִיא וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ לַייָ רַק רָחָב הַזּוֹנָה תִּחְיֶה הִיא וְכָל אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבַּיִת כִּי הֶחְבְּאַתָה אֶת הַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר שָׁלָחְנוּ: [יהושע ו, יז]

ז) יְיָ שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי יְיָ פׇּעׇלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר: [חבקוק ג, ב]

◆

הגהות וציונים

א] צ"ל **היכי נעביד נישמתיה** וכו' **לא נישמתיה**, וכ"ה בכת"י (דק"ס): **ב]** בכת"י **גברא רבא דחשיב**: **ג]** צ"ל **אומרים** (בדפו"ר או', דק"ס): **ד]** בכת"י **דאמר**, וגי' ישרה היא, עי"ש בנדרים בר"ן ד"ה ת"ח מנדה לעצמו: **ה]** בכת"י נוסף תורה **מפיו. והוא** הואיל: **ו]** [צ"ל **דמנדין**] (גליון): **ז]** [לא נמצא בשום מקום] (גליון) ועיין מראה כהן בילקו"מ. והנה בדפו"ר איתא כדאמר בההוא גברא **דקאסר** תמריה וכו', ואולי צ"ל **דקאסר חמריה בצינתא** בשבת וכו' ריש פרק הדר (באה"מ), עי"ש בעירובין. ועי' מהרש"א: **ח]** וכ"ה ברש"י שלפנינו, ובדפו"ר איתא מ"ט **לא** קבלוהו (ועי' תוס' ומהרש"א בח"ה):

ואותו תלמיד חכם עשה כרבי אילעאי, שכיון שיצרו אנסו, הלך למקום שאין מכירים אותו ולבש שחורים כדי שלא לחלל שם שמים, ולכך קיבלוהו הדיינים במערתם[ל].

רבי שמואל בר נחמני הזכיר בדבריו שלא הקילו בנידויה של שפחתו של בית רבי. הגמרא מבארת על מה היה נידויה:

מבררת הגמרא, **שִׁפְחָה שֶׁל בֵּית רַבִּי מַאי הִיא** - על מה נידתה שפחתו של בית רבי. משיבה הגמרא, **דְּאַמְתָא דְּבֵי רַבִּי** - ששפחתו של בית רבי, **חֲזֵיתֵיהּ לְהַהוּא גַּבְרָא דַּהֲוָה מָחֵי** - ראתה לאותו אדם שהיה מכה **לִבְנוֹ גָּדוֹל, אָמְרָה** השפחה, **לֶיהֱוֵי הַהוּא גַּבְרָא בְּשַׁמְתָּא** - יהיה אותו אדם בנידוי[לא], כיון **דְּקָעָבַר מִשּׁוּם 'וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל'** (ויקרא יט יד), שהוא איסור לאו שלא להכשיל איש מישראל בעצה רעה, ובכלל זה שלא להכשילו בחטאים, ואב זה שהיה מכה את בנו הגדול, עבר על לאו זה, משום שיש לחוש שמא יבוא הבן לבעוט באביו, ונמצא אביו מכשילו באיסור של מכה אביו[לב], **דְּתַנְיָא** - ששנינו בברייתא, מה שנאמר (שם) **'וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל', בְּמַכֶּה לִבְנוֹ גָּדוֹל הַכָּתוּב מְדַבֵּר** - הפסוק מדבר על מי שמכה לבנו גדול, שאף הוא עובר על 'לפני עור'[לג].

הגמרא מביאה מעשה בענין מי שנידוהו ואינו יודע מי נידהו:

רֵישׁ לָקִישׁ הֲוָה מְנַטֵּר פַּרְדֵּיסָא - היה שומר על פרדס, **אֲתָא הַהוּא גַּבְרָא וְקָאָכֵיל תְּאֵינֵי** - בא אדם והחל לאכול תאנים מהפרדס, **רָמָא בֵּיהּ קָלָא** - הרים ריש לקיש את קולו לגעור בו שיחדל מלאכול, **וְלָא אַשְׁגַּח בֵּיהּ** - ולא השגיח בו אותו אדם, והמשיך בלקיטת הפירות ואכילתם, **אָמַר** ריש לקיש, **לֶיהֱוֵי הַהוּא גַּבְרָא בְּשַׁמְתָּא** - יהיה אותו אדם בנידוי, **אָמַר לֵיהּ** אותו אדם לריש לקיש, **אַדְּרַבָּה, לֶיהֱוֵי הַהוּא גַּבְרָא** [-ריש לקיש] **בְּשַׁמְתָּא, אִם מָמוֹן נִתְחַיַּיבְתִּי לָךְ** עבור הפירות שאכלתי, אבל **נִידּוּי מִי נִתְחַיַּיבְתִּי לָךְ**, ואין לך לנדותני על חינם[לד]. **אֲתָא לְבֵי מִדְרָשָׁא** - בא ריש לקיש לבית המדרש לשאול כיצד הדין בזה, **אָמְרוּ לֵיהּ, שֶׁלּוֹ** - הנידוי שאותו אדם נידה אותך, הרי הוא **נִידּוּי**, כיון שהמנדה את מי שאינו חייב נידוי מנדים אותו[לה], ואילו **שֶׁלְּךָ** - מה שנידית אותו **אֵינוֹ נִידּוּי**, משום שהוא שלא כדין[לו]. **וּמַאי תַּקַּנְתֵּיהּ** - ומהי תקנתו של ריש לקיש, אמרו לו, **זִיל לְגַבֵּיהּ דְּלִישְׁרֵי לָךְ** - לך אל אותו אדם שנידה אותך שיתיר לך את הנידוי, אמר ריש לקיש, **לָא יָדַעְנָא לֵיהּ** - איני מכירו, **אָמְרוּ לֵיהּ, זִיל לְגַבֵּי נְשִׂיאָה דְּלִישְׁרֵי לָךְ** - לך אצל הנשיא שיתיר לך את הנידוי, **דְּתַנְיָא** - ששנינו בברייתא, **נִידּוּהוּ וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ מִי נִידָּהוּ, יֵלֵךְ אֵצֶל נָשִׂיא וְיַתִּיר לוֹ נִדּוּיוֹ**[לז].

אהח 18/06/2018

אָמַר רַב הוּנָא, בְּאוּשָׁא [בזמן שגלתה הסנהדרין לאושא[לח]] **הִתְקִינוּ, אַב בֵּית דִּין שֶׁסָּרַח אֵין מְנַדִּין אוֹתוֹ, אֶלָּא אוֹמֵר**[לט] **לוֹ, 'הִכָּבֵד וְשֵׁב בְּבֵיתֶךָ'** [כלשון הפסוק (מלכים ב' יד י)], כלומר, תכבד את כבודך על ידי שתשב בביתך, שאם לא תעשה כן יצטרכו לנדותך ויפגע כבודך[מ], והוא יבין וישב בביתו שלשים יום כמנודה[מא], אולם אם **חָזַר וְסָרַח, מְנַדִּין אוֹתוֹ, מִפְּנֵי חִילּוּל הַשֵּׁם.**

הגמרא מביאה שרב הונא חולק על ריש לקיש:

וּפְלִיגָא דְּרֵישׁ לָקִישׁ - מה שאמר רב הונא שאם חזר וסרח מנדים אותו חולק בזה על ריש לקיש, **דְּאָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, תַּלְמִיד חָכָם שֶׁסָּרַח אֵין מְנַדִּין אוֹתוֹ בְּפַרְהֶסְיָא** לעולם, אפילו חזר וסרח כמה פעמים[מב], **שֶׁנֶּאֱמַר** (הושע ד ה) **'וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם וְכָשַׁל גַּם נָבִיא עִמְּךָ**

ל. **אף** שעשה כרבי אילעאי מכל מקום נידוהו, משום שאדם חשוב כמותו צריך לכוף יצרו אף במקומו. ועוד אפשר לומר, שלאחר שנידוהו עשה כרבי אילעאי, ומפני שעשה תשובה קיבלוהו במערת הדיינים, והחסידים לא רצו לקבלו משום שלא נתגבר על יצרו במקומו והוצרך לעשות כרבי אילעאי. ר"ן (ד"ה ויעשה).

לעיל (טו.) מבואר בגמרא שהמת בנידויו בית דין סוקלים את ארונו [היינו שמניחים אבן על הארון], ואם כן ודאי שאין מכבדים אותו בקבורתו, ומדוע אם כן נתעסקו בקבורתו כאן. וכתב הריטב"א (ד"ה דעבד) מה שהגמרא אומרת לעיל (שם) שסוקלים את ארונו היינו דווקא באופן שזלזל בנידויו ולא חשש לחזור בתשובה, אבל כאן אותו תלמיד חכם עשה כרבי אילעאי, אלא שלא יכל לכוף את יצרו, לכך התעסקו בקבורתו. והבית יוסף (יו"ד סי' שלד ס"ד ד"ה וכתוב) כתב בשם תשובות הרשב"א (ח"ה סי' רלו) שמי שמת בנידויו מתעסקים עמו בקבורתו, והוכיח כן ממעשה זה שאותו תלמיד חכם מת בנידויו ונתעסקו עמו בקבורתו, ולא אמרו לעיל (טו.) אלא שבית דין סוקלים את ארונו, אבל ודאי שכל ישראל מתעסקים בקבורתו.

לא. **מכאן** מוכיח הבית יוסף (יו"ד סי' שלד ס"א ד"ה ועוד דקאמרינן) כדעת הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ז ה"ב) שאין חילוק בין נידוי לשמתא, ולא כראב"ד ששמתא יותר חמור מנידוי, שהרי הגמרא אמרה לעיל בסמוך, שפחתו של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים, וכאן מביאה הגמרא את המעשה שהיא אמרה יהיה אותו אדם בשמתא, הרי שאף שהיא אמרה יהיה בשמתא הגמרא קוראת לזה נידוי.

לב. **רש"י** (ד"ה דקא). וכן כתב הנימוקי יוסף (ד"ה לפני), 'שמא לא יוכל לעמוד לפני היצר הרע ויגביה ידו על אביו ויתחייב מיתה'. ובשיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה במכה) כתב, שגורם לו לסרב כנגדו, ויכשל בכבוד אביו.

ביד מלאכי (סי' שסז) הוכיח מכאן שהמכשיל את חבירו בדבר איסור עובר על 'לפני עור' אף אם לבסוף השני לא עבר את האיסור, שהרי שפחתו של בית רבי נידתה אותו אדם על שהכה את בנו, אף שאולי לבסוף בנו לא יכהו, וכפי שכתב רש"י (שם) 'שמא מבעט באביו', והיינו אף שעדיין לא הכהו הרי הוא עובר על איסור 'לפני עור'. ובחקרי לב (חו"מ סי' כא) חלק עליו ותמה על ראייתו, שאפשר ששפחתו של בית רבי ראתה שבנו הגדול בעט באביו על הכאתו ועל כן נידתה אותו [אמנם ברש"י (שם) שכתב 'שמא מבעט באביו' לא משמע כן]. ואף בפרי יצחק (ח"ב סי' מט) חלק על היד מלאכי ודחה ראייתו, שאף אם אכן איסור לפני עור אינו עובר עד שאותו אדם יכשל, אך מכיון שיש איסור להכות בנו הגדול שמא יבוא לבעט באביו, לכך נידתה אותו שפחתו של בית רבי אף אם לבסוף לא יבעט בו, וכן מרש"י אין הוכחה, כיון שכוונת רש"י היא שמא יבעט באביו, ואז כאשר יבעט באביו, יעבור על לפני עור שהכשילו, אבל לעולם אם לא בעט לא עבר.

לג. **ריטב"א** (ד"ה במכה). והיינו שיש חידוש שאף המכה בנו הגדול בשביל לייסרו שלא יעבור על המצוות, עובר על 'לפני עור', כיון שמביאו לידי חטא. וכתב עוד, שלאו דווקא בנו גדול אלא אפילו אם אינו בר מצוה, אין ראוי להביאו לידי מכה אביו או מקלל אביו, והכל לפי טבעו שאם נראה שיכול להתריס כנגדו בדיבור או במעשה, לא יכהו אלא ישדלנו בדברים, והטעם שאמרו בנו הגדול, משום שכן שכיח בגדול שיבעט באביו שמכהו, אבל לעולם אף בקטן אין להכותו אלא אם כן יודע שלא יכשילו. אמנם בבית יוסף (יו"ד סי' שלד סמ"ג ד"ה המכשיל) כתב בשם הקונדריסין, שגדול כאן היינו שהוא בן עשרים ושנים או בן עשרים וארבע, כמבואר בקידושין (ל.), שאדם יוכיח את בנו עד שהוא בן עשרים ושנים, ויש אומרים עד עשרים וארבע.

לד. **להלן** בהערות יבואר מדוע אינו חייב בנידוי על שעבר על איסור גזל.

לה. **דעת** הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ו הי"ד) שבית דין מנדים את המנדה שנידה אדם בלא שחייב נידוי. ודעת הראב"ד (בהשגות שם) שרק המנודה, אם מקפיד על כבודו יכול לנדות בחזרה את מי שנידהו, אבל אין בית דין נזקקים לנדות את המנדה מי שאינו חייב נידוי.

כתב בנימוקי יוסף (ד"ה והא), יש אומרים שדווקא אם אדם זה שנידו אותו ואינו חייב נידוי הוא תלמיד חכם, יכול המנודה לנדות בחזרה את מי שנידהו, אבל אם הוא עם הארץ והמנדה תלמיד חכם, אף על פי שנידהו ואף על פי שביזהו, אין המנדה חייב נידוי, וריש לקיש התחייב נידוי, כיון שלא הכיר את מי שנידהו ושמא היה תלמיד חכם יותר גדול ממנו, שהרי הצריכוהו ללכת לנשיא להתיר נידויו, ואם לא היו מסופקים שהוא אדם גדול מדוע היה צריך ללכת לנשיא, הלא די שפחות חשוב מהנשיא יתיר לו. וכן הביא הבית יוסף (יו"ד סי' שלד סל"ט ד"ה וכן) בשם הרמ"ך. וכן פסק להלכה בשלחן ערוך (שם). אמנם הביא הבית יוסף (שם) בשם מהרי"ק (שורש קסט) דהיינו דווקא לשיטת הראב"ד (שם) שסובר שאין בית דין נזקקים לנדותו, אלא רק אותו אדם יכול לנדות בחזרה, ואם הוא עם הארץ אינו מנדה את התלמיד חכם, אך לשיטת הרמב"ם (שם) שבית דין מנדים את המנדה את מי שאינו חייב נידוי, אין חילוק בין תלמיד חכם לעם הארץ.

לו. **רש"י** (ד"ה שלך). ויש להקשות הלוא אותו אדם עבר על איסור לא תגזול, ומנדים אף על איסורי ממון, ומדוע נידויו אינו נידוי. ותירצו התוספות (ד"ה נידוי) שמכל מקום היה לו לקראו לבית דין תחילה שמא יפרע, ועוד שאף בבית דין לא מנדים אלא לאחר שהתרו בו שני וחמישי ושני, כמבואר לעיל (טז.). ועוד תירצו בשם רבינו תם, שהיו רגילים באותו מקום שאוכלים מהאילנות ומשלמים עליהם מעות אחר כך, ואם כן אין כאן איסור גזל. וכעין זה תירץ הריטב"א (ד"ה שלו) בשם הראב"ד, שהפירות האלו היו עומדים בכל שנה למכירה והלה לא נתכוין לגזלם אלא לשלם תמורתם, והיה על ריש לקיש להתרות בו שאינו רוצה שיטלו תאנים קודם שמנדהו. וראה בילקוט ביאורים תירוצים נוספים מהראשונים.

לז. **שכיון** שאין יודעים מי הוא המנדה, אין יכול כל אדם להתירו, שמא המנדה הוא אדם גדול יותר מהמתירים, אולם הנשיא יכול להתירו, שבספק הולכים אחר הרוב, ורוב ישראל אינם שקולים כמו הנשיא. ר"ן (ד"ה ומה) בשם הראב"ד.

לח. **הסנהדרין** גלו עשר גלויות, ואושא היא אחת מהן, שבימי רבן גמליאל היו באושא, כמבואר בראש השנה (לא:). וברש"י (שם ד"ה ומיבנה).

לט. **צריך** לומר 'אומרים'. דקדוקי סופרים (אות ה).

מ. **רש"י** (ד"ה הכבד). ועוד פירש בדרך אחר ש'הכבד' הוא מלשון 'כבד', והיינו שאומרים לו עשה עצמך כאדם שראשו כבד עליו מחמת חולשה ושב בביתך כדי שלא יצטרכו לנדותך.

מא. **ר"ן** (ד"ה אלא).

מב. **רמב"ם** (תלמוד תורה פ"ז ה"א) וכפי שביאר בכסף משנה (שם).

ריש לקיש סובר שתלמיד חכם שסרח אין מנדים אותו בפרהסיא לעולם, ואין כוונתו לומר שבצנעא כן מנדים, אלא שאומרים לו 'הכבד ושב בביתך', כפי שאמר רב הונא, אלא שלרב הונא רק פעם אחת אומרים לו כן, ולאחר מכן אם חזר וסרח מנדים אותו,

תלמיד שנידה לכבודו נדויו נידוי דתניא [א]מנודה לרב מנודה לתלמיד מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב הוא דאינו מנודה הא לכולי עלמא מנודה למאי [ט]אי [א]במילי דשמיא [א]אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' אלא לאו לכבוד עצמו אמר רב יוסף צורבא מרבנן [א]עביד דינא לנפשיה [ב]במילתא דפסיקא ליה. [ב]ההוא צורבא מרבנן דהוו סנו שומעניה א"ר יהודה היכי ליעביד לשמתיה [א]צריכי ליה רבנן לא לשמתיה קא מיתחיל שמא דשמיא א"ל לרבב"ח מידי שמיע לך בהא א"ל הכי א"ר יוחנן [ג]מאי דכתיב [ב]כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו שמתיה רב יהודה לסוף איחלש רב יהודה אתו רבנן לשיולי ביה ואתא איהו נמי בהדייהו כד חזייה רב יהודה חייך אמר ליה לא מסתייך דשמתיה להוא גברא אלא אחוכי נמי חייך בי א"ל לאו בדידך מחייכנא אלא דכי אזילנא להוא עלמא בדיחא דעתאי דאפילו לגברא כוותך לא חניפי ליה נח נפשיה דרב יהודה אתא לבי מדרשא אמר להו שרו לי אמרו ליה רבנן גברא[ב] דחשיב כרב יהודה ליכא הכא דלישרי לך אלא זיל לגביה דר' יהודה נשיאה דלישרי לך אזל לקמיה א"ל לר' אמי פוק עיין בדיניה אי מיבעי למישרא ליה שרי ליה עיין ר' אמי בדיניה סבר למישרא ליה עמד ר' שמואל בר נחמני על רגליו ואמר ומה שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים יהודה חבירינו על אחת כמה וכמה א"ר זירא מאי דקמן דאתא האידנא האי סבא בבי מדרשא דהא כמה שני לא אתא ש"מ לא מיבעי למישרא ליה לא שרא ליה נפק כי קא בכי ואזיל אתא זיבורא וטרקיה אאמתיה ושכיב עיילוהו למערתא דחסידי ולא קיבלוהו עיילוהו [ט]למערתא דדייני וקיבלוהו מ"ט דעבד כר' אילעאי דתניא [ד]ר' אילעאי אומר אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא שפחה של בית רבי מאי היא דאמתא דבי רבי חזיתיה להוא גברא דהוה מחי לבנו גדול [ג]אמרה ליהוי ההוא גברא בשמתא דקעבר משום [ג]ולפני עור לא תתן מכשול דתניא ולפני עור לא תתן מכשול במכה לבנו גדול הכתוב מדבר. ריש לקיש הוה מנטר פרדיסא אתא ההוא גברא וקאכיל תאיני רמא ביה קלא ולא אשגח ביה אמר ליהוי ההוא גברא בשמתא א"ל אדרבה ליהוי ההוא גברא בשמתא אם ממון נתחייבתי לך נידוי מי נתחייבתי לך אתא לבי מדרשא [ד]א"ל שלו נידוי שלך אינו נידוי ומאי תקנתיה זיל לגביה דלישרי לך לא ידענא ליה אמרו ליה זיל לגבי נשיאה דלישרי לך דתניא [ה]נידוהו ואינו יודע מי נידהו ילך אצל נשיא ויתיר לו נדויו. [ט]אמר רב הונא באושא התקינו אב בית דין שסרח אין מנדין אותו אלא אומרים[ג] לו [ד]הכבד ושב בביתך חזר וסרח מנדין אותו מפני חילול השם ופליגא דריש לקיש [ט]דאמר ריש לקיש [ו]תלמיד חכם שסרח אין מנדין אותו בפרהסיא שנאמר [ה]וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה כסהו כלילה [ו]מר זוטרא חסידא כי מיחייב צורבא מרבנן שמתא ברישא משמית נפשיה והדר משמית לדידיה כי הוה עייל באושפיזיה שרי ליה לנפשיה והדר שרי ליה לדידיה [ז]אמר[ד] רב גידל אמר רב [ז]ת"ח מנדה לעצמו ומיפר לעצמו אמר רב פפא תיתי לי דלא שמיתי צורבא מרבנן מעולם אלא כי קא מיחייב צורבא מרבנן שמתא היכי עביד כי הא [ט]דבמערבא [ח]מימנו אנגידא דצורבא מרבנן ולא מימנו אשמתא. מאי שמתא אמר רב שם מיתה ושמואל אמר שממה יהיה ומהניא ביה כי טיחיא בתנורא ופליגא דריש לקיש דאמר ריש לקיש כשם שנכנסת במאתים וארבעים ושמונה איברים כך כשהיא יוצאה יוצאה ממאתים וארבעים ושמונה איברים כשהיא נכנסת דכתיב [ו]והיתה העיר חרם חרם בגימטריא מאתים וארבעים ושמונה הוו כשהיא יוצאה דכתיב [ז]ברוגז רחם תזכור רחם בגימטריא הכי הוו אמר רב יוסף שדי שמתא אגנובתא דכלבא ואיהי דידה עבדה דההוא כלבא דהוה אכיל מסאני דרבנן ולא הוו קא ידעי מנו ושמתו ליה איתלי ביה נורא בגנובתיה ואכלתיה ההוא אלמא דהוה קא מצער ליה להוא צורבא מרבנן אתא לקמיה דרב יוסף א"ל זיל שמתיה א"ל מסתפינא מיניה אמר ליה שקילי פתיחא עליה כל שכן דמסתפינא מיניה א"ל שקליה אחתיה בכדא

ואחתיה

תלמיד חכם שנידה לכבודו. כבר פירשתי למעלה[ט]: עביד (איניש) דינא לנפשיה. דאמר ליה את מחייבת לי הכי והכי: דפסיקא ליה. שודאי הוא לו ולא ספק: סנו שומעניה. שיוצאין עליו שמועות רעות: צריכי ליה רבנן. דאתריה, דהוה רבהון: ואם לאו אל יבקשו תורה.[ס] הואיל וסנו שומעניה הא דצריכי ליה רבנן לאו כלום הוא, דמוטב דלא ילפי מיניה: אתא איהו. האי מנודה נמי בהדייהו: מאי דקמן. כלומר היכי מתרמי דעל האי סבא ר' שמואל בר נחמני האידנא לבית המדרש: שמע מינה. דלהכי איתרמי דאתא האידנא לבי מדרשא דלאו מזליה הוא דלישרי ליה: וטרקיה אאמתיה. נשכו למנודה באמתו: ולא קבלוהו. דהדרא עכנא למערתא ולא פתחה פיה[י]: דייני. ראשי ב"ד, וחסידים עדיפי מינייהו: מאי טעמא. קבלוהו: דעבד כרבי אילעאי וכו'. בהני שמועות רעות: מה שלבו חפץ. עבירה, והואיל ואין מכירין אותו שם ליכא חלול השם. (א) ואמר לן רבי משום רב האי גאון ויעשה מה שלבו חפץ רוצה לומר דודאי כיון שלבוש שחורים וכו' אני ערב בדבר שאינו חפץ מכאן ואילך בעבירה[כ]: דקא עבר משום ולפני עור לא תתן מכשול. דכיון דגדול הוא שמא מבעט באביו, והוה ליה איהו מכשילו: שלך אינו נידוי. דלאו בדינא שמתיה: הכבד. בלשון הזה אומרים לו עשה עצמך כאדם שכבד עליו ראשו ושב בביתך, בלשון כבוד אומר לו. (ב) לישנא אחרינא הכבד התכבד, כבודך שתשב בביתך: כסהו. אל תבזה אותו בפרהסיא: בלילה. שחשיכה ואין אדם רואה: משמית נפשיה. משום יקרא דההוא צורבא מדרבנן: מימנו אנגידא. מלקות, ומלקות יפה להם יותר משמתא, והוו מלקי להו: ומהניא כי טיחיא בתנורא. כשומן שטוחין את התנור ונבלע בתוכו שאין יוצא לעולם, כלומר מכה לכל מאן דמשמתינן ליה דלא נפקא מיניה לעולם: ופליגא דר"ש ב"ל. דאמר יוצאה: גנובתיה. זנב: דידה עבדא. ומלקי ליה: מסתפינא מיניה. דגברא אלמא הוא: שקיל פתיחא עלויה. כתוב עליו שמתא: שקליה. לכתב שמתא:

ואחתיה

וטרקיה. נשכו אחמתו ויש מפרשים מדה כנגד מדה משום דנחשד בזונות: **ולא** קיבלוהו. דהדרא ליה עכנא: **דעבר** אדרבי אילעאי. ולכך לא קיבלוהו אע"פ שהיה תלמיד חכם וי"ג דעבד כר' אילעאי ומשום הכי קיבלוהו דייני:

אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו. וכתב ר"ח חס ושלום לא הותר לו לעשות עבירה אלא ע"י כך יכנע לבו בפ"ק דקדושין (דף מ. ושם) פירשתי[ל]:

נידוי מי נתחייבתי לך. אע"פ שמשמתין בעבור ממון כדאמרינן לעיל (דף טז.) הני מילי לממונא י"ל שהיה לו לקרותו לב"ד תחילה שמא יפרע ועוד דבב"ד נמי צריך שני וחמישי ושני כדפירשתי לעיל[מ] וכדמשמע בפרק הגוזל בתרא (ב"ק דף קיג.) ולא דמי לאיסורא (דמכין[נ]) לאלתר כדאמר[ז] בההוא גברא דקאכל תמרי שנשרו בשבת וכן [ריש] פרק הדר (עירובין דף סג.) ובשם רבינו תם שמעתי שהיו רגילין באותו מקום שאוכלין באילנות ונותן דמים והשתא לא היו עוברים על הגזל:

משמית נפשיה. משום שצריך לנדות ת"ח א"נ כדי שיהא זכור להתיר[י] והא דלא התיר לחבירו מתחילה כדאמרינן בשבועות פרק קמא (דף יד.) יבא זכאי ויכפר על החייב לכך טוב כשיתיר לחבירו שיהא הוא מותר קודם:

שלא

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [לעיל טז.], ב) עי' ב"ק כז: כח. ועיין ריטב"א ובנמוק"י, ג) חגיגה טו: ע"ש ושם בתוד"ה הא, ד) חגיגה טז. קידושין מ., ה) מנחות דף לט:, ו) [נדרים ז:], ז) [נדרים ז: וע"ש דפריך פשיטא ומשני], ח) פסחים נג., ט) טז. ד"ה שנידה, י) עי' ב"ק קיז רע"א וברש"י שם, כ) ע"ע רש"י בחגיגה ובקידושין, ל) [ועי' תוס' חגיגה טז. ד"ה ויעשה וכו'], מ) טז. ד"ה מתרין, נ) ע"ע תוס' נדרים ז: ד"ה משמת.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה מה שלבו כו' ואמר לן רבי. נ"ב ולפ"ז ה"ק מ"ט קבלוהו [illegible] במקצת פרש"י ס]: (ב) ד"ה הכבד כו' לישנא אחרינא. נ"ב וכן משמע פי' הקרא במלכים ב יד:

◆

גליון הש"ס

גמ' אי במילי דשמיא. עיין תוס' סנהדרין דף ח ע"א ד"ה מפיקנא: שם למערתא דדייני וקיבלוהו. עי' שבת דף י ע"א תוס' ד"ה אי איכא: שם אמר רב הונא באושא התקינו. בכ"מ פ"ז ה"א מהל' ת"ת הגירסא אמר רב אויא:

◆

תורה אור השלם

א) אֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לְנֶגֶד יְיָ: [משלי כא, ל]

ב) כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְיָ צְבָאוֹת הוּא: [מלאכי ב, ז]

ג) לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ: [ויקרא יט, יד]

ד) הַכֵּה הִכִּיתָ אֶת אֱדוֹם וּנְשָׂאֲךָ לִבֶּךָ הִכָּבֵד וְשֵׁב בְּבֵיתֶךָ וְלָמָּה תִתְגָּרֶה בְּרָעָה וְנָפַלְתָּה אַתָּה וִיהוּדָה עִמָּךְ: [מלכים ב' יד, י]

ה) וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם וְכָשַׁל גַּם נָבִיא עִמְּךָ לָיְלָה וְדָמִיתִי אִמֶּךָ: [הושע ד, ה]

ו) וְהָיְתָה הָעִיר חֵרֶם הִיא וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ לַייָ רַק רָחָב הַזּוֹנָה תִּחְיֶה הִיא וְכָל אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבַּיִת כִּי הֶחְבְּאַתָה אֶת הַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר שָׁלָחְנוּ: [יהושע ו, יז]

ז) יְיָ שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי יְיָ פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר: [חבקוק ג, ב]

◆

הגהות וציונים

א] צ"ל היכי נעביד נישמתיה וכו' לא נישמתיה, וכ"ה בכת"י (דק"ס): ב] בכת"י גברא רבא דחשיב: ג] צ"ל אומרים (בדפו"ר או', דק"ס): ד] בכת"י דאמר, וגי' ישרה היא, עי"ש בנדרים בר"ן ד"ה ת"ח מנדה לעצמו: ה] בכת"י נוסף תורה מפיו. והוא הואיל: ו] [צ"ל דמנדין] (גליון): ז] [לא נמצא בשום מקום] (גליון) ועיין מראה כהן בילקו"מ. והנה בדפו"ר איתא כדאמר בההוא גברא דקאסר תמריה וכו', ואולי צ"ל דקאסר חמריה בצינתא בשבת וכו' ריש פרק הדר (באה"מ), עי"ש בעירובין. ועי' מהרש"א: ח] וכ"ה ברש"י שלפנינו, ובדפו"ר איתא מ"ט לא קבלוהו (ועי' תוס' ומהרש"א בח"ה):

עין משפט
נר מצוה

[סט] [או] מיי' פ"ו מהל' ת"ת הלכה יד טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף יז:

סט א מיי' פ"ב מהל' סנהדרין הלכה יג טוש"ע ח"מ סימן ד:

ע ב מיי' פ"ו מהל' ת"ת הל' יד ופ"ז הלכה א טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף מב וסעיף מג:

עא ג מיי' פ"ו מהלכות ת"ת שם ופ"ו מהל' ממרים הלכה ט טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף מג:

עב ד מיי' פ"ו מהלכות ת"ת שם טוש"ע שם סעיף לט וסעיף מג:

עג ה מיי' שם פ"ז הל' י:

עד ו מיי' שם הל' א טוש"ע שם סעי' מב:

עה ז מיי' שם הלכה יא טוש"ע שם סעי' לג:

עו ח מיי' שם הלכה א טוש"ע שם סעי' מב:

◆

רש"י בת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

משנת ראשונים

קא מיתחיל שמא דשמיא. שיאמרו זונות מפרכסות זו את זו, וכן החכמים מחפין, ואילו היה אחר עושה כן היו מנדין אותו, ועוד שילמדו העם לעשות כמעשיו, יאמרו הלא גם פלוני חכם ויודע מה יש לעשות והוא עושה כן, ואין מוחה בידו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אם דומה הרב למלאך ה'. שהוא ירא חטא מותר ללמוד ממנו, ואם לאו אסור ללמוד ממנו, שמא ילמד גם ממעשיו הרעים, שהרי כל שעה ושעה זה נותן טעם למעשיו ומראה פנים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ילבש שחורים וכו'. אחר שהוא במקום שאינו מקפיד על כבוד עצמו יכנע לבבו, ואם לא יכנע בכך יעשה מה שליבו חפץ בדברים שאין בהם איסור אלא שהם מכוערים. **[מאירי, קידושין מ.]**

וכשיראה בעצמו שבידו לעשות כל מה שבלבו חפץ, שמא תפרח תאותו. **[מאירי]**

אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו. פי', מבקש לשתות במיני זמר ולשמוח בשמחה המרגילה לידי עבירה, כגון זה ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה מה שלבו חפץ, כגון אכילה ושתיה במיני זמר וכיוצא בהן, אבל דבר עבירה שיש בו דין אדם או דין שמים ואפי' חייבי לאוין וחייבי עשה וכ"ש למעלה שאיסורן איסור עולם, חס ושלום שהתיר ר' אלעאי אפי' בסתר. ואפי' דברים הללו לא התירם לו, אלא אמר כמשיא עצה לעשות כדי להבטיח את יצרו להשלים תאותו, וכיון שיראה עצמו לבוש בשחורים ומתעטף שחורים משתבר יצרו ונמנע ואינו עושה, וזה צורבא מרבנן עבד כר' אלעאי ולבש שחורים ועטף שחורים, ואחר כך חזר לשתותן בכל מיני זמר כמו שהיה עושה אלישע, ולפיכך שמתיה רב יהודה. **[רבינו חננאל]** **ויעשה מה שלבו חפץ.** ויעשה מה שלבו חפץ - לגמרי משמע, דמוטב לו לאדם שיעשה חפצו בסתר ולא בפרהסיא. **[תוד"ה ויעשה, חגיגה טז.]** **דהוה מחי לבנו גדול.** גדול היה יותר מן השעור המפורש בפ"ק דקדושין (ל.), דגרסינן התם אדידך על צואריה דברך משיתסר ועד עשרין ותרתין. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ברישא משמית נפשיה.** וי"מ דרך ענוה יתירה שהיתה בו, שהיה ירא מענשו של חכם והיה רוצה להראות שלא היה רוצה לביישו, שהרי אמר זה בלבו הלא גם לעצמו עושה כן, ואע"ג דאמרי' אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים, מ"מ לא היה בשתו מרובה כל כך. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **פתיחא.** הוא שטר נדוי על שם שפותחת ונוקבת לבו של אדם כחץ. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אהח18/06/2018

לַיְלָה'[מג], דימה הכתוב את כשלון הנביא ללילה, ללמדנו, שאם נכשל הנביא חלילה, **כַּפֵּהוּ כַּלַּיְלָה**, אל תבזה אותו בפרהסיא, אלא כמו הלילה שיש בו חשיכה ואין אדם רואה בו כלום.

מַר זוּטְרָא חֲסִידָא, כִּי מִיחַיַּיב צוּרְבָא מֵרַבָּנָן שַׁמְתָּא - כאשר היה מחייב תלמיד חכם בנידוי[מד], **בְּרֵישָׁא מְשַׁמֵּית נַפְשֵׁיהּ** - בתחילה היה מנדה את עצמו, משום כבודו של אותו תלמיד חכם[מה], **וַהֲדַר מְשַׁמֵּית לְדִידֵיהּ** - ורק אחר כך היה מנדה את אותו תלמיד חכם[מו], **כִּי הֲוָה עָיֵיל בְּאוּשְׁפִּיזֵיהּ** - וכאשר רצה מר זוטרא להכנס לאכסנייתו, **שָׁרֵי לֵיהּ לְנַפְשֵׁיהּ** - התיר קודם את הנידוי לעצמו[מז], **וַהֲדַר שָׁרֵי לֵיהּ לְדִידֵיהּ** - ואחר כך היה מתיר לאותו תלמיד חכם[מח]. וכפי **שֶׁאָמַר**[מט] **רַב גִּידֵּל אָמַר רַב, תַּלְמִיד חָכָם מְנַדֶּה לְעַצְמוֹ** - את עצמו, והרי הוא נאסר כמנודה, **וְכֵן מֵיפֵר לְעַצְמוֹ** את הנידוי[נ].

אָמַר רַב פָּפָּא, תֵּיתֵי לִי - ישולם שכרי **דְּלָא שַׁמִּיתִי צוּרְבָא מֵרַבָּנָן** - על שלא נידיתי תלמיד חכם **מֵעוֹלָם**. שואלת הגמרא, **אֶלָּא כִּי קָא מִיחַיַּיב** - כאשר מתחייב **צוּרְבָא מֵרַבָּנָן שַׁמְתָּא, הֵיכִי עָבֵיד** - מה עשה רב פפא. משיבה הגמרא, **כִּי הָא דְּבְמַעֲרְבָא מִימְנוּ אַנְּגִידָא דְּצוּרְבָא מֵרַבָּנָן** - כשם שבארץ ישראל היו נמנים יחד כדי להלקות תלמיד חכם שעבר על איסור, **וְלָא מִימְנוּ אַשַּׁמְתָּא** - ולא היו נמנים על נידויו, שסברו שעדיף לתת לתלמיד חכם מלקות ולא נידוי, כך רב פפא היה מלקה ולא מנדה שסבר שעדיף להלקות ולא לנדות.

הגמרא מבארת מהו לשון 'שמתא':

מבררת הגמרא, **מַאי שַׁמְתָּא** - מהו לשון 'שמתא'[נא]. **אָמַר רַב**, שמתא מלשון **שָׁם מִיתָה** - שיש בה מיתה. **וּשְׁמוּאֵל אָמַר**, 'שמתא' מלשון **שְׁמָמָה יִהְיֶה** - לשממון וריקנות יהיה אותו האדם שיש עליו שמתא. מוסיפה הגמרא, **וּמְהַנְּיָא בֵּיהּ** - ומועילה השמתא באדם, **כִּי טִיחְיָא בְּתַנּוּרָא** - כמו שומן שטוחים בו את התנור, שהוא נבלע בתוך התנור ואין יוצא משם לעולם, כן הוא בשמתא שאין עונשו וקללתו יוצא מהאדם לעולם, ונשאר בו רושם אפילו אחר שמתירים אותו. **וּפְלִיגָא דְּרֵישׁ לָקִישׁ** - ומה שאמרנו שנשאר רושם אף לאחר התרת השמתא הוא שלא כשיטת ריש לקיש, **דְּאָמַר רֵישׁ לָקִישׁ, כְּשֵׁם שֶׁשַּׁמְתָּא נִכְנֶסֶת בְּמָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה אֵיבָרִים** שבאדם, שכולם הם בשמתא, **כָּךְ כְּשֶׁהִיא יוֹצְאָה**, היא **יוֹצְאָה מִכָּל הַמָּאתַיִם וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה אֵיבָרִים** שבאדם, בלא שנשאר ממנה כל רושם. ריש לקיש מבאר מנין לו לומר כן, **כְּשֶׁהִיא נִכְנֶסֶת** מנין שהיא נכנסת במאתים וארבעים ושמונה איברים, **דִּכְתִיב** בכיבוש העיר יריחו (יהושע ו יז), **'וְהָיְתָה הָעִיר חֵרֶם'**[נב], **'חֵרֶם' בְּגִימַטְרִיָּא מָאתַיִם וְאַרְבָּעִים וּשְׁמוֹנָה הָווּ**, ובא לרמז שהחרם נכנס בכל המאתים ארבעים ושמונה איברים שבאדם[נג]. **כְּשֶׁהִיא יוֹצְאָה** מנין שהיא יוצאת מכל אותם מאתים ארבעים ושמונה איברים, **דִּכְתִיב** (חבקוק ג ב) **'בְּרוֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר'**[נד], **'רַחֵם' בְּגִימַטְרִיָּא הָכִי הָווּ** - אף 'רחם' היא במנין מאתים ארבעים ושמונה, ובא לרמז שנהפך הרוגז של החרם והנידוי לרחמים בכל האיברים[נה].

אָמַר רַב יוֹסֵף, שְׁדֵי שַׁמְתָּא אַגְּנוּבְתָּא דְּכַלְבָּא - זרוק נידוי על זנבו של כלב, **וְאִיהִי דִּידָהּ עָבְדָה** - והיא כבר תעשה את שלה ותלקה אותו[נו], וכמעשה שהיה, **דְּהַהוּא כַּלְבָּא דַּהֲוָה אָכֵיל מְסָאנֵי דְּרַבָּנָן** - על אותו כלב שהיה אוכל את נעלי החכמים, **וְלָא הֲווּ קָא יָדְעֵי מַנּוּ** - ולא ידעו חכמים מי הוא שאוכל את נעליהם, **וְשַׁמְתּוּ לֵיהּ** -

---

ולריש לקיש אפילו אם סרח כמה פעמים אומרים לו 'הכבד ושב בביתך' ולא מנדים. ומה שאמר ריש לקיש שאין מנדים אותו בפרהסיא, אפשר לומר ש'פרהסיא' יש בכללה גם משמעות כאילו ריש לקיש אמר אין מנדים אותו 'בפירוש', כלומר, שאין מנדים אותו בפירוש לומר פלוני יהא בנידוי, אלא בצנעא כלומר 'בהעלם', שאומרים לו 'הכבד ושב בביתך'. כסף משנה (שם).

הגמרא אומרת שרב הונא חולק על ריש לקיש, ואף שרב הונא אמר בדבריו 'אב בית דין' וריש לקיש אמר 'תלמיד חכם', מבינה הגמרא שאין חילוק ביניהם, ודין חכם ואב בית דין שוה. כסף משנה (שם).

הגמרא לעיל הביאה שרב יהודה נידה את אותו תלמיד חכם שיצאו עליו שמועות רעות, וכן להלן מביאה הגמרא על מר זוטרא שכאשר היה מנדה תלמיד חכם היה קודם מנדה עצמו ואחר כך את התלמיד חכם, הרי שאפשר לנדות תלמיד חכם, ובכדי שלא יחלקו אמוראים אלו על ריש לקיש שאמר אין מנדים את החכם לעולם, צריך לומר שדברי ריש לקיש שאין מנדים את החכם היינו בחכם זקן בחכמה, וכלשון הרמב"ם (שם), דהיינו, שהוא מופלג בחכמה, ורב יהודה ומר זוטרא שנידו תלמידי חכמים היינו חכמים שאינם מופלגים בחכמה. כסף משנה (שם).

[מג] **פירוש** הכתוב הוא, שמחמת מעשיהם יכשלו העם ביום, אף שיש בו אור, ויכשל עמם גם הנביא שקר המתעה אותם, כמו בלילה, שהכל נכשלים בו מחמת החשיכה. מצודת דוד על הפסוק (שם).

[מד] **ראה** לעיל בהערות על דברי ריש לקיש, שהתבאר שאף שמר זוטרא נידה תלמיד חכם אינו חולק על ריש לקיש שסובר שאין מנדים תלמיד חכם.

[מה] **רש"י** (ד"ה משמית). והתוספות (ד"ה משמית) פירשו, שהטעם שנידה עצמו תחילה הוא כדי להראות שהוא מצטער בצערו של התלמיד חכם, ועוד כדי שיזכור להתיר לו אחר כך את הנידוי.

[מו] **יש** שהוכיחו מכאן שמנודה יכול לנדות אחרים, שהרי כאן מר זוטרא היה בנידוי ונידה את אותו תלמיד חכם. אך יש מפקפקים בכך משום שדווקא בנידוי כזה שהוא נידה עצמו יכול לנדות אחרים, אך כל מנודה אינו יכול לנדות אחרים. מאירי לעיל (טז. ד"ה מי שנתנדה).

[מז] **כדי** שלא יצטרכו בני ביתו להתרחק ממנו כדין המנודה שאסור לשבת בארבע אמותיו, לכך קודם שנכנס לביתו התיר נידויו. תוספות בנדרים (ז: ד"ה כי) ור"ן בנדרים (שם ד"ה וכי). והוכיח הר"ן (שם) מכך שאף בני ביתו צריכים להתרחק ממנו ואסורים לשבת בארבע אמותיו. אמנם דעת הרא"ש (סי' ח) שאשתו ובני ביתו אינם צריכים להתרחק ממנו ומותרים לשבת בארבע אמותיו, כיון שאין אדם יכול לחיות בלא שימושם של בני ביתו. ובביאור הגר"א (יו"ד סי' שלד סק"ו) כתב לדחות את ראיית הר"ן, שהרי בגמרא כאן מבואר שמר זוטרא התיר את נידויו קודם שהגיע לאכסנייתו, ואין בהכרח שבני ביתו מצויים שם, ואף על פי כן התיר קודם שהגיע לאכסנייתו. הטעם שהתיר לעצמו קודם שהתיר לתלמיד חכם, הוא על פי המבואר בשבועות (יד.), יבוא זכאי ויכפר על החייב, ולכך כשבא להתיר לחבירו, טוב שיהא הוא מותר קודם. תוספות (ד"ה משמית).

[מח] **והיינו** דווקא כאשר אותו תלמיד חכם חזר בו ועשה תשובה על מה שחטא או שפייס את התלמיד חכם שביזה, ועל כן אפשר להתיר את נידויו מיד. ואף שאביי אמר לעיל (טז.) שאין מתירים נידוי קודם שלשים יום [כאשר נידו על דבר עבירה או על ביזוי תלמיד חכם], כבר הובא בהערות (שם) שהרי"ף פסק דלא כאביי ואפשר להתיר נידוי קודם שלשים יום אם חזר בו. ראב"ד (שו"ת סי' רו).

[מט] **בדקדוקי** סופרים הביא גירסא 'דאמר רב גידל', וכתב שם (אות ח) שגירסא ישרה היא, והיינו שהגמרא מביאה את המימרא של רב גידל כסיוע למר זוטרא שהיה מנדה עצמו קודם שהיה מנדה תלמיד חכם, ואחר כך התיר בעצמו את נידויו, והיינו כדברי רב גידל שתלמיד חכם מנדה עצמו ומתיר לעצמו.

[נ] **הר"ן** בנדרים (ז: ד"ה ת"ח) הביא בשם הרשב"א בנדרים (שם ד"ה הא דאמר רב גידל), שאין החכם מתיר לעצמו אלא בכגון המקרה שהביאה הגמרא ממר זוטרא שלא נתחייב בנידוי, ונידה את עצמו רק מחמת מידת חסידות, משום כבודו של התלמיד חכם, אך אם נידה את עצמו מחמת שהיה חייב בנידוי, אינו יכול להתיר לעצמו. אמנם הביא הר"ן (שם) דעת הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ז הי"א) שבכל ענין שנידה עצמו, יכול להפר לעצמו.

[נא] **עיין** ברבינו חננאל בפסחים (נב. ד"ה איכא) שמשמע שפירש שהגמרא שואלת 'מאי שמתא' בכדי לבאר הטעם שלא היו מתאגדים בארץ ישראל לנדות בשמתא, והיינו משום ששמתא היא חמורה. וכן משמע ברבינו שלמה בן היתום (ד"ה מאי).

[נב] **בפשטות** יהושע אמר שתהיה העיר וכל אשר בה הקדש, לפי שכבשוה בשבת קדש, וראוי שהשלל הנשלל בה יהיה הקדש. רש"י על הפסוק (שם).

אף שריש לקיש דיבר משמתא הוא מוכיח ממה שנאמר 'והיתה העיר חרם', משום ש'חרם' בלשון הפסוק הוא כמו 'שמתא' בלשון הגמרא. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ופליגא). אמנם בבית יוסף (יו"ד סי' שלד ס"א ד"ה והא) מבואר שריש לקיש דיבר על חרם שנכנסת במאתיים ארבעים ושמונה אברים ויוצאת מהם, ואף על פי כן אומרת הגמרא שריש לקיש סובר כן אף בשמתא וחלוק הוא על מה שאמרה הגמרא בשמתא שנשאר רושם, משום שאם ריש לקיש אמר על חרם שיוצאת מכל האברים ואינה מותירה רושם, כל שכן שמתא שהוא יותר קל מחרם שיוצא מכל האברים.

[נג] **המהרש"א** (ח"א ד"ה כשהיא נכנסת) ביאר את הלימוד מפסוק זה, שמה שנאמר בפסוק שתהיה העיר חרם הכוונה לאברים שבאדם, שנאמר בקהלת (ט יד) 'עיר קטנה ואנשים בה מעט', ודורשת הגמרא בנדרים (לב:) עיר זה הגוף, ואנשים בה מעט אלו האברים של האדם, אם כן 'העיר' רומז על כלל האברים שבגוף האדם שהם יהיו חרם. ומשום כך גם הביאה הגמרא מקרא זה שביהושע ולא שאר מקראות שבתורה שנאמר בהם לשון חרם.

[נד] **פשט** הכתוב הוא, כשתקצוף על הרשעים, תזכור לרחם. רש"י על הפסוק (שם).

[נה] **שיטה** לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה רחם). וביאר המהרש"א (ח"א ד"ה כשהיא יוצאה) שהחרם נכנס במאתים ארבעים ושמונה איבריו במידת הדין, והוא יוצא ממנו במידת הרחמים, והיינו כשנכנס החרם ברוגז כלומר במידת הדין, 'רחם תזכור', תזכור את מידת הרחמים על מאתים ארבעים ושמונה איבריו.

[נו] **רב** יוסף נקט בלשונו 'זנב הכלב' לומר שאפילו על זנב הכלב שאינו נראה כאחד מכלל האיברים, מכל מקום החרם פועל בו. מהרש"א (ח"א ד"ה שמתא).

תלמיד שנידה לכבודו נדויו נידוי דתניא [א]מנודה לרב מנודה לתלמיד מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב לרב הוא דאינו מנודה הא לכולי עלמא מנודה למאי °אי [א]במילי דשמיא [א]אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' אלא לאו לכבוד עצמו אמר רב יוסף צורבא מרבנן [א]עביד דינא לנפשיה [ב]במילתא דפסיקא ליה. [ב]ההוא צורבא מרבנן דהוו סנו שומעניה א"ר יהודה היכי ליעביד לשמתיה[א] צריכי ליה רבנן לא לשמתיה קא מיתחיל שמא דשמיא א"ל לרבב"ח מידי שמיע לך בהא א"ל הכי א"ר יוחנן [ג]מאי דכתיב [ב]כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו שמתיה רב יהודה לסוף איחלש רב יהודה אתו רבנן לשיולי ביה ואתא איהו נמי בהדייהו כד חזייה רב יהודה חייך אמר ליה לא מסתייך דשמתיה לההוא גברא אלא אחוכי נמי חייך בי א"ל לאו בדידך מחייכנא אלא דכי אזלינא לההוא עלמא בדיחא דעתאי דאפילו לגברא כוותך לא חניפי ליה נח נפשיה דרב יהודה אתא לבי מדרשא אמר להו שרו לי אמרו ליה רבנן גברא[ב] דחשיב כרב יהודה ליכא הכא דלישרי לך אלא זיל לגביה דר' יהודה נשיאה דלישרי לך אזל לקמיה א"ל לר' אמי פוק עיין בדיניה אי מיבעי למישרא ליה שרי ליה עיין ר' אמי בדיניה סבר למישרא ליה עמד ר' שמואל בר נחמני על רגליו ואמר ומה שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים יהודה חבירינו על אחת כמה וכמה א"ר זירא מאי דקמן דאתא האידנא האי סבא בבי מדרשא דהא כמה שני לא אתא ש"מ לא מיבעי למישרא ליה לא שרא ליה נפק כי קא בכי ואזיל אתא זיבורא וטרקיה אאמתיה ושכיב עיילוהו למערתא דחסידי ולא קיבלוהו עיילוהו °למערתא דדייני וקיבלוהו מ"ט דעבד כר' אילעאי דתניא [ד]ר' אילעאי אומר אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא שפחה של בית רבי מאי היא דאמתא דבי רבי חזיתיה לההוא גברא דהוה מחי לבנו גדול [ג]אמרה ליהוי ההוא גברא בשמתא דקעבר משום [ג]ולפני עור לא תתן מכשול דתניא ולפני עור לא תתן מכשול במכה לבנו גדול הכתוב מדבר. ריש לקיש הוה מנטר פרדיסא אתא ההוא גברא וקאכיל תאיני רמא ביה קלא ולא אשגח ביה אמר ליהוי ההוא גברא בשמתא א"ל אדרבה ליהוי ההוא גברא בשמתא אם ממון נתחייבתי לך נידוי מי נתחייבתי לך אתא לבי מדרשא [ד]א"ל שלו נידוי שלך אינו נידוי ומאי תקנתיה זיל לגביה דלישרי לך לא ידענא ליה אמרו ליה זיל לגבי נשיאה דלישרי לך דתניא [ה]נידוהו ואינו יודע מי נידהו ילך אצל נשיא ויתיר לו נדויו. °אמר רב הונא באושא התקינו אב בית דין שסרח אין מנדין אותו אלא אומר[ג] לו [ד]הכבד ושב בביתך חזר וסרח מנדין אותו מפני חילול השם ופליגא דריש לקיש [ה]דאמר ריש לקיש [ו]תלמיד חכם שסרח אין מנדין אותו בפרהסיא שנאמר [ה]וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה כסהו כלילה [ו]מר זוטרא חסידא כי מיחייב צורבא מרבנן שמתא ברישא משמית נפשיה והדר משמית לדידיה כי הוה עייל באושפיזיה שרי ליה לנפשיה והדר שרי ליה לדידיה [ז]אמר[ד] רב גידל אמר רב [ז]ת"ח מנדה לעצמו ומיפר לעצמו אמר רב פפא תיתי לי דלא שמיתי צורבא מרבנן מעולם אלא כי קא מיחייב צורבא מרבנן שמתא היכי עביד כי הא [ח]דבמערבא [ח]מימנו אנגידא דצורבא מרבנן ולא מימנו אשמתא. מאי שמתא אמר רב שם מיתה ושמואל אמר שממה יהיה ומהניא ביה כי טיחיא בתנורא ופליגא דריש לקיש דאמר ריש לקיש כשם שנכנסת במאתים וארבעים ושמונה איברים כך כשהיא יוצאה ממאתים וארבעים ושמונה איברים כשהיא נכנסת דכתיב [ו]והיתה העיר חרם חרם בגימטריא מאתים וארבעים ושמונה הוו כשהיא יוצאה דכתיב [ז]ברוגז רחם תזכור רחם בגימטריא הכי הוו אמר רב יוסף שדי שמתא אגנובתא דכלבא ואיהי דידה עבדה דההוא כלבא דהוה אכיל מסאני דרבנן ולא הוו קא ידעי מנו ושמתו ליה איתלי ביה נורא בגנובתיה ואכלתיה ההוא אלמא דהוה קא מצער ליה לההוא צורבא מרבנן אתא לקמיה דרב יוסף א"ל זיל שמתיה א"ל מסתפינא מיניה אמר ליה שקילי פתיחא עליה כל שכן דמסתפינא מיניה א"ל שקליה אחתיה בכדא ואחתיה

תלמיד חכם שנידה לכבודו. כבר פירשתי למעלה[ט]: **עביד** (איניש) דינא לנפשיה. דאמר ליה את מחייבת לי הכי והכי: **דפסיקא** ליה. שודאי הוא לו ולא ספק: **סנו** שומעניה. שיוצאין עליו שמועות רעות: **צריכי** ליה רבנן. דאתריה, דהוה רבהון: **ואם** לאו אל יבקשו תורה.[ה] הואיל וסנו שומעניה הא דצריכי ליה רבנן לאו כלום הוא, דמוטב דלא ילפי מיניה: **אתא** איהו. האי מנודה נמי בהדייהו: **מאי** דקמן. כלומר היכי מתרמי דעל האי סבא ר' שמואל בר נחמני האידנא לבית המדרש: **שמע** מינה. דלהכי איתרמי דאתא האידנא לבי מדרשא דלאו מזליה הוא דלישרי ליה: **וטרקיה** אאמתיה. נשכו למנודה באמתו: **ולא** קבלוהו. דהדרא עכנא למערתא ולא פתחה פיה[י]: **דייני**. ראשי ב"ד, וחסידים עדיפי מינייהו: **מאי** טעמא. קבלוהו: **דעבד** כרבי אילעאי וכו'. בהני שמועות רעות: **מה** שלבו חפץ. עבירה, והואיל ואין מכירין אותו שם ליכא חלול השם. (א) ואמר לן רבי משום רב האי גאון ויעשה מה שלבו חפץ רוצה לומר דודאי כיון שלבוש שחורים וכו' אני ערב בדבר שאינו חפץ מכאן ואילך בעבירה[כ]: **דקא** עבר משום ולפני עור לא תתן מכשול. דכיון דגדול הוא שמא מבעט באביו, והוה ליה איהו מכשילו: **שלך** אינו נידוי. דלאו בדינא שמתיה: **הכבד**. בלשון הזה אומרים לו עשה עצמך כאדם שכבד עליו ראשו ושב בביתך, בלשון כבוד אומר לו. (ב) לישנא אחרינא הכבד התכבד, כבודך שתשב בביתך: **כסהו**. אל תבזה אותו בפרהסיא: **כלילה**. שחשיכה ואין אדם רואה: **משמית** נפשיה. משום יקרא דההוא צורבא מדרבנן: **מימנו** אנגידא. מלקות, ומלקות יפה להם יותר משמתא, והוו מלקי להו: **ומהניא** כי טיחיא בתנורא. כשומן שטוחין את התנור ונבלע בתוכו שאין יוצא לעולם, כלומר מכה לכל מאן דמשמתינן ליה דלא נפקא מיניה לעולם: **ופליגא** דר"ש ב"ל. דאמר יוצאה: **גנובתיה**. זנב: **דידה** עבדא. ומלקי ליה: **מסתפינא** מיניה. דגברא אלמא הוא: **שקיל** פתיחא עלויה. כתוב עליו שמתא: **שקליה**. לכתב שמתא: ואחתיה

וטרקיה. נשכו אמתו ויש מפרשים מדה כנגד מדה משום דנחשד בזנות: **ולא** קיבלוהו. דהדרא ליה עכנא: **דעבר** אדרבי אילעאי. ולכך לא קיבלוהו אע"פ שהיה תלמיד חכם וי"ג דעבד כר' אילעאי ומשום הכי קיבלוהו דייני: **אם** רואה אדם שיצרו מתגבר עליו. וכתב ר"ח חס ושלום לא הותר לו לעשות עבירה אלא ע"י כך יכנע לבו בפ"ק דקדושין (דף מ. ושם) פירשתי[ל]: **נידוי** מי נתחייבתי לך. אע"פ שמשמתין בעבור ממון כדאמרינן לעיל (דף טז.) הני מילי לממונא י"ל שהיה לו לקרותו לב"ד תחילה שמא יפרע ועוד דבב"ד נמי צריך שני וחמישי ושני כדפירשתי לעיל[מ] וכדמשמע בפרק הגוזל בתרא (ב"ק דף קיג.) ולא דמי לאיסורא (דמכין[ו]) לאלתר כדאמר[ז] בההוא גברא דקאכל תמרי שנשרו בשבת וכן [ריש] פרק הדר (עירובין דף סג.) ובשם רבינו תם שמעתי שהיו רגילין באותו מקום שאוכלין באילנות ונותן דמים והשתא לא היו עוברים על הגזל: **משמית** נפשיה. משום צער שצריך לנדות ת"ח א"נ כדי שיהא זכור להתיר[נ] והא דלא התיר לחבירו מתחילה כדאמרינן בשבועות פרק קמא (דף יד.) יצא זכאי ויכפר על החייב לכך טוב כשיתיר לחבירו שיהא הוא מותר קודם: שלא

עין משפט
נר מצוה

[סט] [א] מיי' פ"ו מהל' ת"ת הלכה יד טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף יז:

סט א מיי' פ"ב מהל' סנהדרין הלכה יב טוש"ע ח"מ סימן ד:

ע ב מיי' פ"ו מהל' ת"ת הל' יד ופ"ז הלכה א טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף מב וסעיף מג:

עא ג מיי' פ"ו מהלכות ת"ת שם ופ"ו מהל' ממרים הלכה ט טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף מג:

עב ד מיי' פ"ו מהלכות ת"ת שם טוש"ע שם סעיף לט וסעיף מג:

עג ה מיי' שם פ"ז הל' י:

עד ו מיי' שם הל' א טוש"ע שם סעי' מב:

עה ז מיי' שם הלכה יא טוש"ע שם סעי' לג:

עו ח מיי' שם הלכה א טוש"ע שם סעי' מב:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

משנת ראשונים

קא מיתחיל שמא דשמיא. שיאמרו זונות מפרסות זו את זו, וכן החכמים מחפין, ואילו היה אחר עושה כן היו מנדין אותו, ועוד שילמדו העם לעשות כמעשיו, יאמרו הלא גם פלוני חכם ויודע מה יש לעשות והוא עושה כן, ואין מוחה בידו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אם דומה הרב למלאך ה'. שהוא ירא חטא מותר ללמוד ממנו, ואם לאו אסור ללמוד ממנו, שמא ילמד גם ממעשיו הרעים, שהרי כל שעה ושעה זה נותן טעם למעשיו ומראה פנים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ילבש שחורים וכו'. אחר שהוא במקום שאינו מקפיד על כבוד עצמו יכנע לבבו, ואם לא יכנע בכך יעשה מה שליבו חפץ בדברים שאין בהם איסור אלא שהם מכוערים. **[מאירי, קידושין מ.]**

וכשיראה בעצמו שבידו לעשות כל מה שבלבו חפץ, שמא תפרח תאותו. **[מאירי]**

אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו. פי', מבקש לשתות במיני זמר ולשמוח בשמחה המרגילה לידי עבירה, כגון זה ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה מה שלבו חפץ, כגון אכילה ושתיה במיני זמר וכיוצא בהן, אבל דבר עבירה שיש בו דין אדם או דין שמים ואפי' חייבי לאוין וחייבי עשה וכ"ש למעלה שאיסורן איסור עולם, חס ושלום שהתיר ר' אלעאי אפי' בסתר. ואפי' דברים הללו לא התירם לו, אלא אמר כמשיא עצה לעשות כדי להבטיח את יצרו להשלים תאותו, וכיון שיראה עצמו לבוש בשחורים ומתעטף שחורים משתבר יצרו ונמנע ואינו עושה, וזה צורבא מרבנן עבד כר' אלעאי ולבש שחורים ועטף שחורים, ואחר כך חזר לשתותן בכל מיני זמר כמו שהיה עושה אלישע, ולפיכך שמתיה רב יהודה. **[רבינו חננאל]**

ויעשה מה שלבו חפץ. ויעשה מה שלבו חפץ - לגמרי משמע, דמוטב לו לאדם שיעשה חפצו בסתר ולא בפרהסיא. **[תוד"ה ויעשה, חגיגה טז.]**

דהוה מחי לבנו גדול. גדול היה יותר מן השעור המפורש בפ"ק דקדושין (ל.), דגרסינן התם אדידך על צואריה דברך משיתסר ועד עשרין ותרתין. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ברישא משמית נפשיה. וי"מ דרך ענוה יתירה שהיתה בו, שהיה ירא מענשו של חכם והיה רוצה להראות שלא היה רוצה לביישו, שהרי אמר זה בלבו הלא גם לעצמו עושה כן, ואע"ג דאמרי' אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים, מ"מ לא היה בשתו מרובה כל כך. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

פתיחא. הוא שטר נדוי על שם שפותחת ונוקבת לבו של אדם כחץ. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [לעיל טז.], ב) עי' ב"ק כז: כח. ועיין ריטב"א ובנמוק"י, ג) חגיגה טו: ע"ש ושם בתוד"ה הא, ד) חגיגה טז. קידושין מ., ה) מנחות דף לט:, ו) [נדרים ז:], ז) [נדרים ז: וע"ש דפריך פשיטא ומשני], ח) פסחים נב., ט) טז. ד"ה שנידה, י) עי' ב"ק קיז רע"א וברש"י שם, כ) ע"ע רש"י בחגיגה ובקידושין, ל) [ועי' תוס' חגיגה טז. ד"ה ויעשה וכו'], מ) טז. ד"ה מתרין, נ) ע"ע תוס' נדרים ז: ד"ה משמת.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה מה שלבו כו' ואמר לן רבי. נ"ב ולפ"ז ה"ק מ"ט קבלוהו וכ"ה במקצת פרש"י[ח]: (ב) ד"ה הכבד כו' לישנא אחרינא. נ"ב וכן משמע פי' הקרא במלכים ב יד:

◆

גליון הש"ס

גמ' אי במילי דשמיא. עיין תוס' סנהדרין דף ח ע"א ד"ה מפיקנא: **שם למערתא דדייני וקיבלוהו.** עי' שבת דף י ע"א תוס' ד"ה אי איכא: **שם אמר רב הונא באושא התקינו.** בכ"מ פ"ז ה"א מהל' ת"ת הגירסא **אמר רב אויא:**

◆

תורה אור השלם

א) אֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לְנֶגֶד יְיָ: [משלי כא, ל]

ב) כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְיָ צְבָאוֹת הוּא: [מלאכי ב, ז]

ג) לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ: [ויקרא יט, יד]

ד) הַכֵּה הִכִּיתָ אֶת אֱדוֹם וּנְשָׂאֲךָ לִבֶּךָ הִכָּבֵד וְשֵׁב בְּבֵיתֶךָ וְלָמָּה תִתְגָּרֶה בְּרָעָה וְנָפַלְתָּה אַתָּה וִיהוּדָה עִמָּךְ: [מלכים ב' יד, י]

ה) וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם וְכָשַׁל גַּם נָבִיא עִמְּךָ לָיְלָה וְדָמִיתִי אִמֶּךָ: [הושע ד, ה]

ו) וְהָיְתָה הָעִיר חֵרֶם הִיא וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ לַייָ רַק רָחָב הַזּוֹנָה תִּחְיֶה הִיא וְכָל אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבַּיִת כִּי הֶחְבְּאַתָה אֶת הַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר שָׁלָחְנוּ: [יהושע ו, יז]

ז) יְיָ שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי יְיָ פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר: [חבקוק ג, ב]

◆

הגהות וציונים

א] צ"ל **היכי נעביד נישמתיה** וכו' **לא נישמתיה**, וכ"ה בכת"י (דק"ס): ב] בכת"י **גברא רבא דחשיב**: ג] צ"ל **אומרים** (בדפו"ר אר', דק"ס): ד] בכת"י **דאמר**, וגי' ישרה היא, עי"ש בנדרים בר"ן ד"ה ת"ח מנדה לעצמו: ה] בכת"י נוסף תורה **מפיו**. **והוא** הואיל: ו] [צ"ל **דמנדין**] (גליון): ז] [לא נמצא בשום מקום] (גליון) ועיין מראה כהן בילקו"מ. והנה בדפו"ר איתא כדאמר בההוא גברא **דקאסר** תמריה וכו', ואולי צ"ל **דקאסר חמריה בצינתא** בשבת **וכו'** ריש פרק הדר (באה"מ), עי"ש בעירובין. ועי' מהרש"א: ח] וכ"ה ברש"י שלפנינו, ובדפו"ר איתא מ"ט **לא** קבלוהו (ועי' תוס' ומהרש"א בח"ה):

ונידו את זה שאוכל את נעליהם בלא לדעת מיהו, לסוף **אִיתְלֵי בֵּיהּ נוּרָא בְּגְנוּבְתֵיהּ** - נתלה אש בזנבו של הכלב **וַאֲכַלְתֵיהּ** - ושרפה את כל גופו.

הַהוּא אַלָּמָא - אדם אלים, **דַּהֲוָה קָא מְצַעֵר לֵיהּ לְהַהוּא צוּרְבָא מֵרַבָּנָן** - שהיה מצער בקביעות לאחד מתלמידי החכמים, **אֲתָא לְקַמֵּיהּ דְּרַב יוֹסֵף** - בא אותו תלמיד חכם לפני רב יוסף, והתאונן בפניו על צערו, **אָמַר לֵיהּ** רב יוסף, **זִיל שַׁמְתֵיהּ** - לך תנדה אותו, **אָמַר לֵיהּ, מִסְתְּפֵינָא מִינֵּיהּ** - מפחד אני לנדותו מפני אלימותו, שמא יצערני יותר[נז], **אָמַר לֵיהּ** רב יוסף, **שְׁקִילִי פְּתִיחָא עֲלֵיהּ** - תכתוב עליו שטר שמתא[נח] שאם יזיקך יהיה בנידוי, ותראהו את השמתא, ועל ידי כן יניח לך. אמר לו אותו תלמיד חכם, **כָּל שֶׁכֵּן דְּמִסְתְּפֵינָא מִינֵּיהּ** - כל שכן שאפחד ממנו שיזיק לי יותר, **אָמַר לֵיהּ** רב יוסף, **שַׁקְלֵיהּ** - קח את הכתב שעליו השמתא, **וְאַחְתֵיהּ בְּכַדָּא** - הניחֵהו בתוך כד[נט],

---

[נז] **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה מסתפינא).

[נח] **שטר** שמתא נקרא פתיחא מפני שעושים אותו בפתיחת הדין למי שמסרב לבוא לדין, ויש מפרשים מלשון קללה ונזק, כלשון הפסוק (תהלים נה כב) 'והמה פתיחות' [כפי שפירש רש"י על הפסוק (שם), שהוא לשון קללה בארמית]. ריטב"א (ד"ה שקול). וכן בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה פתיחא) הביא את הפסוק 'והמה פתיחות', והוסיף, ששמתא נקראת כך על שם שפותחת ונוקבת לבו של אדם כחץ.

[נט] **כן** מבואר בשיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה שקליה), ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה שקליה). אמנם רש"י להלן (ע"ב ד"ה ואחתיה בכדיה) כתב, ואחתיה בכדא, תקע בתוך הכד ולא ישמעו, ותמוה לפי זה המשך דברי הגמרא 'ואחתיה בי קברי', וכן קשה ש'אחתיה' הוא מלשון להניח ולא לתקוע. ובספר מנחם משיב נפש (ברש"י שם) כתב, שנראה שיש כאן ערבוב דברים וטעות סופר ברש"י, ואפשר שצריך לגרוס כך, שקליה. לכתב שמתא ואחתיה בכדא, ואחר כך מתחיל הדיבור להלן (ע"ב) ואחתיה בי קברי. דלא שכיחי תמן אינשי, ואחר כך מתחיל הדיבור וקרי ביה. כלומר תקע בתוך הכד אלפי שיפורי ולא ישמעו. וכן העיר בדקדוקי סופרים (אות מ) על פי כתבי היד.

תלמיד שנידה לכבודו נדויו נידוי דתניא מנודה לרב מנודה לתלמיד מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב לרב הוא דאינו מנודה הא לכולי עלמא מנודה למאי אי [א]במילי דשמיא אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' אלא לאו לכבוד עצמו אמר רב יוסף צורבא מרבנן עביד דינא לנפשיה במילתא דפסיקא ליה. ההוא צורבא מרבנן דהוו סנו שומעניה א"ר יהודה היכי ליעביד לשמתיה צריכי ליה רבנן לא לשמתיה קא מיתחיל שמא דשמיא א"ל לרבב"ח מידי שמיע לך בהא א"ל הכי א"ר יוחנן מאי דכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו שמתיה רב יהודה לסוף איחלש רב יהודה אתו רבנן לשיולי ביה ואתא איהו נמי בהדייהו כד חזייה רב יהודה חייך אמר ליה לא מסתייך דשמתיה לההוא גברא אלא אחוכי נמי חייך בי א"ל לאו בדידך מחייכנא אלא דכי אזלינא לההוא עלמא בדיחא דעתאי דאפילו לגברא כוותך לא חניפי ליה נח נפשיה דרב יהודה אתא לבי מדרשא אמר להו שרו לי אמרו ליה רבנן ליכא גברא דחשיב כרב יהודה ליכא הכא דלישרי לך אלא זיל לגביה דר' יהודה נשיאה דלישרי לך אזל לקמיה א"ל לר' אמי פוק עיין בדיניה אי מיבעי למישרא ליה שרי ליה עיין ר' אמי בדיניה סבר למישרא ליה עמד ר' שמואל בר נחמני על רגליו ואמר ומה שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים יהודה חבירינו על אחת כמה וכמה א"ר זירא מאי דקמן דאתא האידנא האי סבא בבי מדרשא דהא כמה שני לא אתא ש"מ לא מיבעי למישרא ליה לא שרא ליה נפק כי קא בכי ואזיל אתא זיבורא וטרקיה אאמתיה ושכיב עיילוהו למערתא דחסידי ולא קיבלוהו עיילוהו למערתא דדייני וקיבלוהו מ"ט דעבד כר' אילעאי דתניא ר' אילעאי אומר אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא שפחה של בית רבי מאי היא דאמתא דבי רבי חזיתיה לההוא גברא דהוה מחי לבנו גדול אמרה ליהוי ההוא גברא בשמתא דקעבר משום ולפני עור לא תתן מכשול דתניא ולפני עור לא תתן מכשול במכה לבנו גדול הכתוב מדבר. ריש לקיש הוה מנטר פרדיסא אתא ההוא גברא וקאכיל תאיני רמא ביה קלא ולא אשגח ביה אמר ליהוי ההוא גברא בשמתא א"ל אדרבה ליהוי ההוא גברא בשמתא אם ממון נתחייבתי לך נידוי מי נתחייבתי לך אתא לבי מדרשא א"ל שלו נידוי שלך אינו נידוי ומאי תקנתיה זיל לגביה דלישרי לך לא ידענא ליה אמרו ליה זיל לגבי נשיאה דלישרי לך דתניא נידוהו ואינו יודע מי נידהו ילך אצל נשיא ויתיר לו נדויו. אמר רב הונא באושא התקינו אב בית דין שסרח אין מנדין אותו אלא אומר לו הכבד ושב בביתך חזר וסרח מנדין אותו מפני חילול השם ופליגא דריש לקיש דאמר ריש לקיש תלמיד חכם שסרח אין מנדין אותו בפרהסיא שנאמר וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה כסהו כלילה מר זוטרא חסידא כי מיחייב צורבא מרבנן שמתא ברישא משמית נפשיה והדר משמית לדידיה כי הוה עייל באושפיזיה שרי ליה לנפשיה והדר שרי ליה לדידיה אמר רב גידל אמר רב ת"ח מנדה לעצמו ומיפר לעצמו אמר רב פפא תיתי לי דלא שמיתי צורבא מרבנן מעולם אלא כי קא מיחייב צורבא מרבנן שמתא היכי עביד כי הא דבמערבא מימנו אנגידא דצורבא מרבנן ולא מימנו אשמתא. מאי שמתא אמר רב שם מיתה ושמואל אמר שממה יהיה ומהניא ביה כי טיחיא בתנורא ופליגא דריש לקיש דאמר ריש לקיש כשם שנכנסת במאתים וארבעים ושמונה איברים כך כשהיא יוצאה ממאתים וארבעים ושמונה איברים כשהיא נכנסת דכתיב והיתה העיר חרם חרם בגימטריא מאתים וארבעים ושמונה הוו כשהיא יוצאה דכתיב ברוגז רחם תזכור רחם בגימטריא הכי הוו אמר רב יוסף שדי שמתא אגנובתא דכלבא ואיהי דידה עבדה דההוא כלבא דהוה אכיל מסאני דרבנן ולא הוו קא ידעי מנו ושמתו ליה איתלי ביה נורא בגנובתיה ואכלתיה ההוא אלמא דהוה קא מצער ליה לההוא צורבא מרבנן אתא לקמיה דרב יוסף א"ל זיל שמתיה א"ל מסתפינא מיניה אמר ליה שקילי פתיחא עליה כל שכן דמסתפינא מיניה א"ל שקליה אחתיה בכדא ואחתיה

18/06/2018

תלמיד חכם שנידה לכבודו. כבר פירשתי למעלה: עביד (איניש) דינא לנפשיה. דאמר ליה את מחייבת לי הכי והכי: דפסיקא ליה. שודאי הוא לו ולא ספק: סנו שומעניה. שיוצאין עליו שמועות רעות: צריכי ליה רבנן. דאתריה, דהוה רבהון: ואם לאו אל יבקשו תורה. הואיל וסנו שומעניה הא דצריכי ליה רבנן לאו כלום הוא, דמוטב דלא ילפי מיניה: אתא איהו. האי מנודה נמי בהדייהו: מאי דקמן. כלומר היכי מתרמי דעל האי סבא ר' שמואל בר נחמני האידנא לבית המדרש: שמע מינה. דלהכי איתרמי דאתא האידנא לבי מדרשא דלאו מזליה הוא לישרי ליה: וטרקיה אאמתיה. נשכו למנודה באמתו: ולא קבלוהו. דהדרא עכנא למערתא ולא פתחה פיה: דייני. ראשי ב"ד, וחסידים עדיפי מינייהו: מאי טעמא. קבלוהו: דעבד כרבי אילעאי וכו'. בהני שמועות רעות: מה שלבו חפץ. עבירה, והואיל ואין מכירין אותו שם ליכא חלול השם. (א) ואמר לן רבי משום רב האי גאון ויעשה מה שלבו חפץ רוצה לומר דודאי כיון שלבוש שחורים וכו' אני ערב בדבר שאינו חפץ מכאן ואילך בעבירה: דקא עבר משום ולפני עור לא תתן מכשול. דכיון דגדול הוא שמא מבעט באביו, והוה ליה איהו מכשילו: שלך אינו נידוי. דלאו בדינא שמתיה: הכבד. בלשון הזה אומרים לו עשה עצמך כאדם שכבד עליו ראשו ושב בביתך, בלשון כבוד אומר לו. (ב) לישנא אחרינא הכבד התכבד, כבודך שתשב בביתך: כסהו. אל תבזה אותו בפרהסיא: כלילה. שחשיכה ואין אדם רואה: משמית נפשיה. משום יקרא דההוא צורבא מדרבנן: מימנו אנגידא. מלקות, ומלקות יפה להם יותר משמתא, והוו מלקי להו: ומהניא כי טיחיא בתנורא. כשומן שטוחין את התנור ונבלע בתוכו שאין יוצא לעולם, כלומר מכה לכל מאן דמשמתינן ליה דלא נפקא מיניה לעולם: ופליגא דר"ש ב"ל. דאמר יולדה: גנובתיה. זנב: דידה עבדא. ומלקי ליה: מסתפינא מיניה. דגברא אלמא הוא: שקיל פתיחא עלויה. כתוב עליו שמתא: שקליה. לכתב שמתא: ואחתיה

וטרקיה. נסכו אאמתו ויש מפרשים מדה כנגד מדה משום דנחשד בזונות: **ולא** קיבלוהו. דהדרא ליה עכנא: **דעבר** אדרבי אילעאי. ולכך לא קיבלוהו אע"פ שהיה תלמיד חכם וי"ג דעבד כר' אילעאי ומשום הכי קיבלוהו דייני:

אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו. וכתב ר"ח חס ושלום לא הותר לו לעשות עבירה אלא ע"י כך יכנע לבו בפ"ק דקדושין (דף מ. ושם) פירשתי:

נידוי מי נתחייבתי לך. אע"פ שמשמתין בעבור ממון כדאמרינן לעיל (דף טז.) הני מילי לממונא י"ל שהיה לו לקרותו לב"ד תחילה שמא יפרע ועוד דבב"ד נמי צריך שני וחמישי ושני כדפירשתי לעיל וכדמשמע בפרק הגוזל בתרא (ב"ק דף קיז.) ולא דמי לאיסורא (דמכין) לאלתר כדאמר בההוא גברא דקאכל תמרי שנשרו בשבת וכן [ריש] פרק הדר (עירובין דף סג.) ובשם רבינו תם שמעתי שהיו רגילין באותו מקום שאוכלין באילנות ונותן דמים והשתא לא היו עוברים על הגזל:

משמית נפשיה. משום דצריך לנדות ת"ח א"נ כדי שיהא זכור להתיר והא דלא התיר לחבירו מתחילה כדאמרינן בשבועות פרק קמא (דף יח.) יצא זכאי ויכפר על החייב לכך טוב כשיתיר לחבירו שיהא הוא מותר קודם:

שלא

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [לעיל טז.], ב) ע"י ב"ק כז: כח. ועיין ריטב"א ובנמוק"י, ג) חגיגה טו: ע"ש ושם בתוד"ה הא, ד) חגיגה טז. קידושין מ., ה) מנחות דף לט:, ו) [נדרים ז:], ז) [נדרים ז: וע"ש דפריך פשיטא ומשני], ח) פסחים נב., ט) טז. ד"ה שנידה, י) ע"י ב"ק קיז רע"א וברש"י שם, כ) ע"ע רש"י בחגיגה ובקידושין, ל) [ועי' תוס' חגיגה טז. ד"ה ויעשה וכו'], מ) טז. ד"ה מתרין, נ) ע"ע תוס' נדרים ז: ד"ה משמת.

* * *

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה מה שלבו כו' ואמר לן רבי. נ"ב ולפו"ז ה"ק מ"ט קבלוהו וכ"ה במקצת פרש"י: (ב) ד"ה הכבד כו' לישנא אחרינא. נ"ב וכן משמע פי' הקרא במלכים ב יד:

* * *

גליון הש"ס

גמ' אי במילי דשמיא. עיין תוס' סנהדרין דף ח ע"א ד"ה מפיקנא: **שם למערתא דדייני וקיבלוהו.** עי' שבת דף י ע"א תוס' ד"ה אי איכא: **שם אמר רב הונא באושא התקינו.** בכ"מ פ"ז ה"א מהל' ת"ת הגירסא **אמר רב אויא:**

* * *

תורה אור השלם

א) אֵין חָכְמָה וְאֵין תְּבוּנָה וְאֵין עֵצָה לְנֶגֶד יְיָ: [משלי כא, ל]

ב) כִּי שִׂפְתֵי כֹהֵן יִשְׁמְרוּ דַעַת וְתוֹרָה יְבַקְשׁוּ מִפִּיהוּ כִּי מַלְאַךְ יְיָ צְבָאוֹת הוּא: [מלאכי ב, ז]

ג) לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵּאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ: [ויקרא יט, יד]

ד) הַכֵּה הִכִּיתָ אֶת אֱדוֹם וּנְשָׂאֲךָ לִבֶּךָ הִכָּבֵד וְשֵׁב בְּבֵיתֶךָ וְלָמָּה תִתְגָּרֶה בְּרָעָה וְנָפַלְתָּה אַתָּה וִיהוּדָה עִמָּךְ: [מלכים ב יד, י]

ה) וְכָשַׁלְתָּ הַיּוֹם וְכָשַׁל גַּם נָבִיא עִמְּךָ לָיְלָה וְדָמִיתִי אִמֶּךָ: [הושע ד, ה]

ו) וְהָיְתָה הָעִיר חֵרֶם הִיא וְכָל אֲשֶׁר בָּהּ לַייָ רַק רָחָב הַזּוֹנָה תִּחְיֶה הִיא וְכָל אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבַּיִת כִּי הֶחְבְּאַתָה אֶת הַמַּלְאָכִים אֲשֶׁר שָׁלָחְנוּ: [יהושע ו, יז]

ז) יְיָ שָׁמַעְתִּי שִׁמְעֲךָ יָרֵאתִי יְיָ פָּעָלְךָ בְּקֶרֶב שָׁנִים חַיֵּיהוּ בְּקֶרֶב שָׁנִים תּוֹדִיעַ בְּרֹגֶז רַחֵם תִּזְכּוֹר: [חבקוק ג, ב]

* * *

הגהות וציונים

א] צ"ל היכי נעביד נישמתיה וכו' לא נישמתיה, וכ"ה בכת"י (דק"ס): ב] בכת"י גברא רבא דחשיב: ג] צ"ל אומרים (בדפו"ר או', דק"ס): ד] בכת"י דאמר, וגי' ישרה היא, עי"ש בנדרים בר"ן ד"ה ת"ח מנדה לעצמו: ה] בכת"י נוסף תורה **מפיו. והוא** הואיל: ו] [צ"ל **דמנדין**] (גליון): ז] [לא נמצא בשום מקום] (גליון) ועיין מראה כהן בילקו"מ. והנה בדפו"ר איתא כדאמר בההוא גברא **דקאסר** תמריה וכו', ואולי צ"ל **דקאסר חמריה בצינתא** בשבת וכו' ריש פרק הדר (באה"מ), עי"ש בעירובין. ועי' מהרש"א: ח] וכ"ה ברש"י שלפנינו, ובדפו"ר איתא מ"ט **לא** קבלוהו (ועי' תוס' ומהרש"א בח"ה):

עין משפט נר מצוה

[סט] [א] מיי' פ"ו מהל' ת"ת הלכה יד טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף יז:

סט א מיי' פ"ב מהל' סנהדרין הלכה יב טוש"ע ח"מ סימן ד:

ע ב מיי' פ"ו מהל' ת"ת הל' יד ופ"ז הלכה א טוש"ע י"ד סימן שלד סעיף מב וסעיף מג:

עא ג מיי' פ"ו מהלכות ת"ת שם ופ"ו מהל' ממרים הלכה ט טוש"ע י"ד סי' שלד סעיף מג:

עב ד מיי' פ"ו מהלכות ת"ת שם טוש"ע שם סעיף לג וסעיף מג:

עג ה מיי' שם הל' י:

עד ו מיי' שם הל' א טוש"ע שם סעי' מג:

עה ז מיי' שם הלכה יא טוש"ע שם סעי' לג:

עו ח מיי' שם הלכה א טוש"ע שם סעי' מג:

* * *

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

* * *

משנת ראשונים

קא מיתחיל שמא דשמיא. שיאמרו זונות מפרסמות זו את זו, וכן החכמים מחפין, ואילו היה אחר עושה כן היו מנדין אותו, ועוד שילמדו העם לעשות כמעשיו, יאמרו הלא גם פלוני חכם ויודע מה יש לעשות והוא עושה כן, ואין מוחה בידו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אם דומה הרב למלאך ה'. שהוא ירא חטא מותר ללמוד ממנו, ואם לאו אסור ללמוד ממנו, שמא ילמד גם ממעשיו הרעים, שהרי כל שעה ושעה זה נותן טעם למעשיו ומראה פנים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ילבש שחורים וכו'. אחר שהוא במקום שאינו מקפיד על כבוד עצמו יכנע לבבו, ואם לא יכנע בכך יעשה מה שליבו חפץ בדברים שאין בהם איסור אלא שהם מכוערים. **[מאירי, קידושין מ.]**

וכשיראה בעצמו שבידו לעשות כל מה שלבבו חפץ, שמא תפרח תאותו. **[מאירי]**

אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו. פי', מבקש לשתות במיני זמר ולשמוח בשמחה המרגילה לידי עבירה, כגון זה ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה מה שלבו חפץ, כגון אכילה ושתיה במיני זמר וכיוצא בהן, אבל דבר עבירה שיש בו דין אדם או דין שמים ואפי' חייבי לאוין וחייבי עשה וכ"ש למעלה שאיסורן איסור עולם, חס ושלום שהתיר ר' אלעאי אפי' בסתר. ואפי' דברים הללו לא התירם לו, אלא אמר כמשיא עצה לעשות כדי להבטיח את יצרו להשלים תאותו, וכיון שיראה עצמו לבוש בשחורים ומתעטף שחורים משתבר יצרו ונמנע ואינו עושה, וזה צורבא מרבנן עבד כר' אלעאי ולבש שחורים ועטף שחורים, ואחר כך חזר לשתותן בכל מיני זמר כמו שהיה עושה אלישע, ולפיכך שמתיה רב יהודה. **[רבינו חננאל]** **ויעשה מה שלבו חפץ.** ויעשה מה שלבו חפץ - לגמרי משמע, דמוטב לו לאדם שיעשה חפצו בסתר ולא בפרהסיא. **[תוד"ה ויעשה, חגיגה טז.]** **דהוה מחי לבנו גדול.** גדול היה יותר מן השיעור המפורש בפ"ק דקדושין (ל.), דגרסינן התם אדידך על צואריה דברך משיתסר ועד עשרין ותרתין. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ברישא משמית נפשיה.** וי"מ דרך ענוה יתירה שהיתה בו, שהיה ירא מענשו של חכם והיה רוצה להראות שלא היה רוצה לביישו, שהרי אמר זה בלבו הלא גם לעצמו עושה כן, ואע"ג דאמרי' אינו דומה מתבייש מעצמו למתבייש מאחרים, מ"מ לא היה בשתו מרובה כל כך. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **פתיחא.** הוא שטר נדוי על שם שפותחת ונוקבת לבו של אדם כחץ. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ואחתיה בי קברי וקרי ביה אלפא שפורי בארבעין יומין אזיל עביד הכי פקע כדא ומית אלמא מאי שפורי שנפרעין ממנו מאי תברא אמר רב יצחק בריה דרב יהודה תברי בתי רמי דתניא [א]אמר רבן שמעון בן גמליאל כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני: והנזיר והמצורע מטומאתו לטהרתו: בעא מיניה רבי ירמיה מרבי זירא בשלא היה להם פנאי או דלמא אף בשהיה להם פנאי אמר ליה תנינא [א]כל אלו שאמרו מותרין לגלח במועד בשלא היה להם פנאי אבל היה להם פנאי אסורים [ב]נזיר ומצורע אע"פ שהיה להם פנאי מותרים שלא ישהו קרבנותיהן. תנא הכהן והאבל מותרין בגילוח האי אבל היכי דמי אילימא שחל שמיני שלו בערב הרגל [ג]איבעי ליה לגלוחי בערב הרגל אלא שחל שמיני שלו להיות בשבת ערב הרגל [ד]איבעי ליה לגלוחי ערב שבת דאמר רב חסדא אמר רבינא בר שילא [ב][ה]הלכה כאבא שאול ומודים חכמים לאבא שאול בשחל שמיני שלו להיות בשבת ערב הרגל שמותר לגלח בערב שבת לא צריכא [ו]שחל שביעי שלו להיות בשבת ערב הרגל תנא ברא סבר לה כאבא שאול דאמר [ג][ז]מקצת היום ככולו ויום שביעי עולה לו לכאן ולכאן וכיון דשבת הוי אנוס הוא תנא דידן סבר לה כרבנן דאמרי לא אמרינן מקצת היום ככולו ואכתי לא שלים אבילות דשבעה. האי כהן היכי דמי אילימא דשלים משמרתו ערב הרגל איבעי ליה לגלוחי ערב הרגל לא צריכא [ח]דשלים משמרתו ברגל תנא דידן סבר כיון [ד]דתנן [ט]בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות באימורי הרגלים ובחילוק לחם הפנים כמאן דלא שלים משמרתו ברגל[א] דמי ותנא ברא סבר אע"ג דשייך בהנך משמרות משמרתיה מיהא שלימא ליה. תנו רבנן [ה]כל אלו שאמרו מותרין לגלח במועד מותרין לגלח בימי אבלן והתניא אסורים אמר רב חסדא אמר רב שילא [י]כי תניא הכא מותרין בשתכפוהו אבליו אי בשתכפוהו אבליו מאי איריא כל אלו שאמרו אפי' כולי עלמא נמי דתניא [ו][כ]תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד[ב] שערו מיקל בתער [ל]ומכבס כסותו במים הא אתמר עלה אמר רב חסדא [מ]בתער ולא במספרים [נ]במים ולא בנתר ולא באהל אמר רב חסדא זאת אומרת [ז]אבל אסור בתכבוסת. ת"ר [ח]כשם שאמרו אסור לגלח במועד כך אסור ליטול צפורנים במועד דברי ר' יהודה [ס]ורבי יוסי מתיר וכשם שאמרו אבל אסור לגלח בימי אבלו כך אסור ליטול צפורנים בימי אבלו דברי רבי יהודה ורבי יוסי מתיר אמר עולא הלכה כרבי יהודה באבל והלכה כרבי יוסי במועד שמואל אמר הלכה

ואחתיה בבדא. תקע בתוך הכד ולא ישמעו: **בי קברי.** דלא שכיחי תמן אינשי: **וקרי ביה.** כלומר תקע ביה אלפין שיפורי: **מאי תברי.** למה תוקעין תקיעה ושברים: **תברי בתי רמי.** כלומר שמתא משבר בתים גבוהים: **בשלא היה להן פנאי.** דדוקא נקט שעלו מטומאתם ברגל לפיכך מגלחין, שלא היה להן פנאי לגלח דעדיין לא עלו מטומאתן: **או דלמא אע"פ שהיה להם פנאי.** ולא גילחו קודם המועד מותרים לגלח במועד: **שלא ישהו קרבנותיהן.** בתגלחתן עד לאחר הרגל, דנזיר ומצורע אין מביאין קרבנותיהן עד לאחר גילוח כדכתיב בהו קראי[ט], הלכך לא קנסינן להו בדלא עבדי מקמי רגל, דזימנין דלא עביד קמי רגל (א) ומיאסרי להו במועד נמצא שמשהין הקרבנות ואינן קריבין ביום השמיני בזמנן, לפיכך אמרו[ג] מגלח במועד, דמוטב לקרב זמן הקרבה ולא לאחר: **איבעי ליה לגלוחי ערב הרגל.** דתנן מתניתין (לקמן דף יט.) הקובר מתו שמונה ימים קודם הרגל בטלו ממנו גזרת ל' יום, ומותר בגילוח הואיל וכבר התחיל יום אחד מן השלשים, וזה הואיל ולא גילח ערב הרגל לא יגלח ברגל: **בשבת ערב הרגל.** והוי אנוס דלא מצי לגלח בשמיני ערב הרגל להכי מגלח ברגל: **איבעי ליה לגלוחי ערב שבת.** שהוא שביעי: **הלכה כאבא שאול.** דאפילו לא קבר אלא שבעה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים: **ומודים חכמים לאבא שאול.** אע"ג דבעו שמונה: **בשחל שמיני להיות בשבת ערב הרגל.** דהוי אנוס: **שמותר לגלח בערב שבת.** שהוא שביעי: **האי תנא דברייתא.** דתני אבל מגלח במועד: **סבר כאבא שאול.** דיום שביעי עולה לכאן ולכאן לשבעה ולשלשים, וכיון דכבר התחילו שלשים איבעי ליה לגלוחי קודם הרגל, אלא דשבת הוי ואנוס הוא, להכי מגלח במועד: **ותנא דידן.** דתני אלו מגלחין ברגל ולא אבל: **סבר כרבנן דאמרי לא אמרינן מקצת היום ככולו.** אלא שבעה שלימין בעינן, ואכתי לא שלים אבילות דשבעה קודם הרגל, ולא הוי אנוס, דאפי' לא הוי שבת לא מצי לגלח, להכי אינו מגלח במועד: **דשלים משמרתו ערב הרגל.** בשבת, דלעולם לא שלמה משמרה אלא בשבת: **איבעי ליה לגלוחי ערב הרגל.** כלומר בערב שבת שהוא ערב הרגל, דהא אמרינן (לעיל דף יד.) אנשי משמר אסורין בגילוח ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת: **דשלים משמרה ברגל.** כגון דהוי יום חמישי יום ראשון של רגל דלא מצי לגלח דהוי י"ט, ושלים משמרתו בשבת שהוא יום שלישי לרגל: **תנא דידן.** דאמר אינו מגלח במועד: **סבר כיון דתנן בשלשה פרקים.** בשלשה רגלים כל המשמרות שוים אכתי כמאן דלא שלים משמרתו דמי, ועדיין יש לו חלק באימורי רגלים, ולא שלים משמרתו בכל הרגל, להכי אינו מגלח ברגל, כדתנן אנשי משמר אסורין לגלח: **ותנא ברא.** דאמר מותרין לגלח: **אע"ג דשייך בהנך משמרות.** [שלים[ד]] עיקר משמרתו דידיה, להכי מותר בגילוח: **הא אתמר עלה.** הא דתני תכפוהו אבליו מיקל בתער ולא במספרים, וקאמי[ה] ברייתא דכל הני שמותרין לגלח במועד מותרין לגלח בימי אבלו כשתכפוהו אבליו ומגלח במספרים: **זאת אומרת.** מדתני תכפוהו אבליו מכבס כסותו מכלל דשאר אבל אסור בתכבוסת:

הלכה

שלא ישהו קרבנותיהן. אע"ג דתגלחת דנזיר לא מעכבא[י] מכל מקום רגיל הוא לגלח דמלוה הוא לגלח ולשלוח שערו תחת הדוד[כ]: **כשחל** שמיני בשבת. כגון שמע שמועה בשבת דקבורתו לא היה בשבת ובירושלמי[ל] מוקי לה כשגררתו חיה ונתייאשו לבקש דמונין לו משעה שנתייאשו:

ותנא דידן סבר לה כרבנן. ואין להקשות מ"מ יגלח ע"ש כמו חל שבעה שלו בערב שבת[ו] ערב הרגל דשרו רבנן לגלח ואע"ג דלית להו מקצת היום ככולו באבילות דהתם נשלם האבילות קודם יו"ט אע"ג דמגלח קודם שנשלם דהא לית להו מקצת היום ככולו באבילות והכא[ז] מיהא אית להו משום כבוד יו"ט לאשכחן (יומא דף ו:) בזב וזבה דהויא מקצת היום ככולו אבל כשיש עדיין ימי אבילות לא אבל תימה (ב) דהיכי אסרינן מהאי דלא תני מתניתין האבל והכהן מותרים לגלח משום דלית ליה פנאי והא מיבעיא לעיל (דף יד.) באבדה לו אבידה ולא פשיט מדלא תני לה[ס] דאיכא למימר תנא ושייר כמו כן הכי תני ושייר ויש לומר כיון דאשכחנא פלוגתא דאבא שאול ורבנן באבל אית לן למימר דתנא דמתני' וברייתא בהכי פליגי וכיון דבאבל פליגי בכהן נמי פליגי:

זאת אומרת אבל אסור בתכבוסת. וא"ת פשיטא דהא אפי' שאר מלאכות אסור וי"ל משום דקתני לקמן (דף כא.) אלו דברים שאבל אסור בהן ולא קתני תכבוסת אי נמי תכבוסת (חייב[ח]) קאמר:

ה"ג **ושמואל** אמר הלכה כר' יוסי בזו ובזו. דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל. וא"ת בעירובין (דף מו. ושם) דאמר שמואל[ט] הלכה כדברי המיקל בעירוב ואמר נמי הלכה כרבי יוחנן בן נורי ומקשה התם תרתי למה לי (ג) כו' וי"ל איצטריך הכא לאפוקי מדעולא וא"ת וכיון דאית ליה לשמואל רבי יהודה ור' יוסי הלכה כרבי יוסי כדאמרינן פרק מי שהוציאוהו (שם:) למה ליה למימר הכא הלכה כרבי יוסי וי"ל לאפוקי מדעולא ועולא לא קשיא מידי מהתם דהיכא דאתמר אתמר כדאמר התם:

עין משפט נר מצוה

עז א מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה יט סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקלא סעי' ד:

עח ב מיי' שם:

עט ג ד ה מיי' פ"י מהלכות אבל הל' ז טוש"ע י"ד סימן שצט סעיף ג:

פ ו ז מיי' שם ופ"ז מהלכות יו"ט הלכה יח טוש"ע א"ח סימן תקלא סעיף ז וטוש"ע י"ד סימן שצט סעיף ג:

פא ח מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה יט ופ"א מהלכות ביאת מקדש הלכה יג:

פב ט מיי' פ"ד מהל' כלי המקדש הלכה ד ה:

פג י כ מיי' פ"ו מהל' אבל הל' יג טוש"ע י"ד סימן של סעיף ג:

פד ל מיי' שם טוש"ע י"ד סימן שפט סעיף א:

פה מ מיי' שם טוש"ע י"ד סי' של סעי' ג:

פו נ מיי' שם טוש"ע י"ד סימן שפט סעיף א:

פז ס מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה כ טוש"ע א"ח סי' תקלב סעיף א:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה ותנא דידן וכו' **דאיכא למימר תנא ושייר.** עיין שבת דף עה ע"ב תוספות ד"ה חסר אחת ובכתובות רפ"ג תוספות ד"ה ועל הכותית:

רבינו חננאל

נתחייבתי לך אתא שאיל לבי [א"ל] שלו נידוי שלך אינו נידוי זיל לגבי נשיאה דלישרי לך. דתנא נידוהו ואינו יודע מי נדהו ילך אצל נשיא ויפר לו. **ירושלמי** הדא אמרה המנדה למי שאינו צריך וחזר הוא ונידהו נידוי השני נידוי. **אמר רב הונא באושא התקינו** אב בית דין שסרח אין מנדין אותו אלא אומר לו הכבד ושב בביתך חזר וסרח מנדין אותו מפני חילול השם ריש לקיש אמר תלמיד חכם שסרח אין מבזין אותו בפרהסיא שנאמר וכשלת היום וכשל גם נביא עמך לילה כסהו כלילה. **אמר רב תלמיד חכם מנדה לעצמו ומיפר לעצמו** רב זוטרא חסידא כי הוה מתחייב ת"ח נידוי הוה משמית נפשיה ברישא והדר משמית ליה. וכד הוה עייל לביתיה הוה א) שרי ליה ברישא והדר שרי לנפשיה. **אמר רב פפא תיתי לי דלא שמיתנא צורבא מרבנן מעולם** כי הא דבני מערבא מימנו אנגידא דצורבא מרבנן ולא מימנו אשמותיה אלא מכסין אותו. **מאי שמתא.** רב אמר שם מיתה כלומר מיתה בה ושמואל אמר שם תהא כלומר שם תיתי כדכתיב[מ] ובאה אל בית הגנב וגו'. אמר אבוה דשמואל ומהניא כי טחיה בתנורא כלומר אינה יוצאה משם לעולם. ופליגא דר"ל דאמר כשם שנכנס ברמ"ח איברים כדכתיב והיית חרם. חר"ם בגימטריא רמ"ח הוי כך יוצאה ברמ"ח איברים שנאמר ברוגז רחם תזכור. רח"ם בגימטריא רמ"ח הוי. **אמר רב יוסף שדי שמתא אגנובתא דכלבתא** והיא דידה עבדה ההוא כלבא אכיל מסאני דרבנן ולא הוה ידעי מאן ועבר הא מלתא ושמתו ליה ואזלי נורא בגנובתיה ואכלתיה ההוא אלמא דהוה מצער ההוא צורבא מרבנן כו'. והאידנא נמי מאן דבעי[ז] הכי כרב יוסף רשאי. **מאי שיפורא** אמר רבא שנפרעין ממנו מאי תברי בתי. תניא אמר ר' שמעון בן גמליאל כל מקום שנתנו חכמים עיניהם בו או מיתה או עוני: **ירושלמי** ריב"ל זמין ליה לחד בר נש ג' זימני ולא אשגח ביה אמר אילולי דלא חרמית ב"נ מן יומא הרינא מחרים ליה. שעל כ"ד דברים מנדין על כבוד הרב[ו] וזה אחד מהן שנא'[פ] וכל אשר לא יבא לשלשת הימים וכתיב ביה יבדל מקהל הגולה. **א"ר יצחק אית סגי מינהון מבדרן במתני'.** בתעניות (דף יט) שלח לו שמעון בן שטח צריך אתה נידוי שאילו ב) לא נגזרה גזרה בשני אליהו כו'. בר"ה (דף כא) שלח לו ר"ג כל המעכב את הרבים מעשות מצוה ג) צריך נידוי בפסחים (דף נג) אילמלי תודוס אתה גוזרני עליך נידוי. תנא את מי נידו את אלעזר בן חנוך שפקפק בטהרת ידים. הדא אמרה המפקפק אפי' בדבר מדברי סופרים צריך נידוי. **בעדיות דכמה השקוה.** מהו דכמה. דכוותה. פי' גרים שכמותה השקוה. כלומר גינה שמעיה ואבטליון ונידוהו ומת בנדויו וסקלו את ארונו הדא אמרה המבזה זקן אפילו לאחר מיתה צריך נידוי א"ר יוסי נמנו וגמרו לכשיחזור מקרבין אותו. אמתא חזא לחד ספר מחי ינוקא יותר מן צרכיה אמרה יהא ההוא גברא מוחרם. שאלו לר' אחא ואמר צריך למיחש על גרמיה הדא אמרה העושה דבר שלא כשורה צריך נידוי. **ר' יעקב בן** אביי בשם רב ששת נמנו באושא שלא לנדות זקן [ואתייא כי הא דאמר שמואל בשם ר'] (בר) אבהו דאמר זקן שאירע בו דבר אין מורידין אותו מגדולתו אלא אומרים לו הכבד ושב בביתך. חזקן ששכח תלמודו מחמת אונסו נוהגין בו קדושת הארון ששימש הלוחות. ר' חייא בש"ר יוחנן זקן שנידה לעצמו אפי' כהלכה אין נידויו נידוי. בימי ר' ירמיה אתת עקא על טבראי שלח בעי מנרתא דכספא גבי ר' יעקב ב"ר אבון שלח ליה עדיין לא שב ר' ירמיה מרעתו ובקש לנדותו. וא"ל ר' חייא בר יצחק עטושיא שמעתי שאין מנדין זקן אא"כ עשה כירבעם בן נבט וחביריו שהעמידו עגלים. אמר ליה מי שאמר דכמה השקוה ונידוהו כירבעם בן נבט עשה. ונדון אילין לאילין. וחששו אילין לאילין. וצריכין למשתריא אילין מן אילין:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) חגיגה ה: נדרים ז: ע"ש סוטה מו:, ב) לקמן יט:, ג) [לעיל טו: פסחים ד. וש"נ], ד) סוכה נה:, ה) [לעיל יד. תוספתא פרק ב], ו) תענית יג., ז) לעיל טו., ח) [תוספתא פ"ב], ט) ויקרא יד - במדבר ו (ועי' מל"מ), י) [נזיר מו.], כ) שם מה:, ל) דפרקין ריש ה"ה, מ) זכריה ה ד, נ) ברכות יט., ס) עזרא י ח.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שלא ישהו כו' דלא עביד קמי רגל ואי אסרינן להו במועד: (ב) תוס' ד"ה ותנא כו' אבל תימה דהיכי פשיטא ליה דלתנא דידן לא שרינן ממאי דלא תני במתני' כו' באבדה לו אבידה ולא פשיטא ליה דאינו מגלח מדלא תני לה: (ג) ד"ה ושמואל כו' ומקשה התם תרתי למה לי ה"נ קשיא תרתי למה לי וי"ל דאיצטריך הכא:

רש"י כת"י

וקרי ביה **אלפא שיפורי.** תקע כפיך בתוך הכד אלף פעמים ולא ישמע הקול. **מאי** טעמ' משמתינן בשיפורי. שנפרעין ממנו. דדייקינן בשמא. **מאי** (טעמ') תברי. מאי טעמ' תקעינן בשמתא כעין שלשה שברים. **תברי בתי רמי.** שמתא מספיל בתים הרמים לישנא אחרינא תברי בתי ורמי שובר בתים ומשליכן לארץ. **כל מקום שנתנו חכמים את עיניהם** וכו'. לפי שהם חריפין ומחודדין ומדקדקין כמה שהן רואין יותר מכל אדם לפיכך עין שלהם קשה שמתא אין לך נחינת עין גדולה מזו. **בשלא היה להם פנאי.** שלא נתרפא המצורע עד תוך הרגל וכן שלא שלמו ימי נזירות עד [תוך] הרגל דכיון שלא היה להם פנאי לא קנסינן להו משום שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין דהא לא אפשר לעשות להו קודם לכן. כל תנינא בריתא. **כל אלו.** הבא ממדינת הים וכו'. **אע"פ שהיה להם פנאי.** מותרין לגלח אע"פ שעבירה היא בידם מוטב שיגלחו במועד ולא ישהו קרבנותם עד לאח' גילוח כדכתיבי קראי והילכך לא קנסינן כי היכי דליעבדו מקמי הרגל דזימנין דלא עבד קודם הרגל ואי אסרינן ליה ברגל נמצא שמשהין קרבנותם ואינן קריבין ביום שמיני בזמנו. **האבל.** שהשלים ימי אבלותו. **והכהן.** שהשלים משמרתו מותרין לגלח במועד לפי שאי אפשר להם לגלח קודם לכן. **שחל שמיני.** של אבילותו בערב הרגל שכבר עברו ז' ימי אבילותו שאסור בתספורת ועטיפת הראש וכל הני דאמרינן לעיל ונכנסו עליו שלשים יום שאינו אסור אלא בהן בתספורת וגיהוץ כדאמרינן לקמן דלאחר שבעת ימי אבילותו משלים עד ל' יום ואינו מגלח והיינו דקאמ' אילימא שחל שמיני שלו בערב הרגל דאמרי' לקמן (דף יט.) הקובר את מתו שמנה ימים קודם לרגל שכבר נהג השלשים מימי אבילותו בתספורת בטלה ממנו גזרת שלשים יום ומותר לגלח במועד. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] "ברגל" ליתא בכת"י, ובאמת הוא מיותר (דק"ס): ב] בכת"י **והכביד:** ג] דברי רש"י שלפנינו מוקשים מאד, עי' יד דוד (דק"ס), ועי' גם רש"י כת"י ובמל"מ פ"ז מהל' יו"ט הי"ט. ובכת"י של רש"י שלפנינו ליתא תיבת "בתגלחתן" (בתחילת הדיבור) עד כאן, והנוסח הוא **דהואיל וחייבין להקריב קרבנותיהן בתגלחתן** מגלח במועד וכו': ד] רש"א (גליון): ה] בכת"י נוסף **לאשמעינן:** ו] נראה לי להגיה חל **שביעי** שלו בע"ש **והשבת חל בערב** הרגל (מהרש"א עי"ש): ז] צ"ל **הכא** (באה"מ): ח] גי' רש"א **מים** (גליון), וכן הגיה הב"ח (דפו"ר), ועי' במהרש"א: ט] [ע"ש דאי' **ריב"ל**] (גליון): י] נדצ"ל דבעי **למעבד:**

חשק שלמה על ר"ח א) לפנינו הגי' להיפך דשרי ליה לנפשיה בתחלה ואמנם גירסת רבינו נכונה יותר ועי' בתוס' ד"ה משמית ודו"ק. ב) בירושלמי איתא שאלו נגזרה גזרה כשם שנגזרה בימי אליהו וכו'. ג) במשנה שלפנינו ליתא זה אכן בירושלמי משמע דגרים כן.

וְאַחְתֵּיהּ בֵּי קִבְרֵי - והניחהו בבית הקברות שהוא מקום שלא מצויים שם אנשים, **וּקְרֵי בֵּיהּ** - ותקע שם בתוך הכד [כדי שלא ישמעו בני אדם] **אַלְפָּא שִׁפּוּרֵי** - אלף תקיעות בכל יום[א], על ידי שופר, **בְּאַרְבְּעִין יוֹמִין** - במשך ארבעים יום, **אֲזִיל עֲבִיד הָכִי** - הלך אותו התלמיד ועשה כן, ובסוף ארבעים יום **פָּקַע כַּדָּא וּמִית אַלָּמָא** - נשבר הכד ומת אותו אדם אלים[ב].

הגמרא מבארת מדוע תוקעים בשופר בשעת השמתא:
שואלת הגמרא, **מַאי שִׁפּוּרֵי** - מה הטעם שתוקעים בשופר בשעת השמתא. משיבה הגמרא, על שם שלשון שופר נוטה ללשון פירעון[ג], ומרמז על כך **שֶׁנִּפְרָעִין מִמֶּנּוּ** - מהאדם המקבל את הנידוי.

שואלת הגמרא, **מַאי תַּבְרָא** - מדוע תוקעים בשעת השמתא שלש שברים אחר התקיעה[ד], **אָמַר רַב יִצְחָק בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוּדָה**, לרמז **שֶׁתַּבְרֵי בָּתֵּי רָמֵי** - שהשמתא משברת בתים גבוהים ורמים[ה], לכך תוקעים שברים שנקראים 'תברא', **דְּתַנְיָא** - ששנינו בברייתא, **אָמַר רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, כָּל מָקוֹם שֶׁנָּתְנוּ חֲכָמִים עֵינֵיהֶם** לרעה, נאמר בו **אוֹ מִיתָה אוֹ עוֹנִי**, שעוני הוא כמיתה[ו], ואין לך נתינת עין גדולה משמתא[ז].

★

שנינו במשנה בתחילת הפרק (יג:), ואלו מגלחין במועד וכו', **וְהַנָּזִיר וְהַמְּצוֹרָע מִטּוּמְאָתוֹ לְטָהֳרָתוֹ.**

הגמרא דנה באיזה אופן התירו לנזיר ומצורע לגלח במועד:
בְּעָא מִינֵּיהּ [-שאל ממנו] **רַבִּי יִרְמְיָה מֵרַבִּי זֵירָא**, מה שהתירו לנזיר ומצורע לגלח במועד, האם הוא דווקא **בְּאוֹפֶן שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם פְּנַאי** לגלח קודם המועד, שמה שאמרה המשנה 'שעלה מטומאתו לטהרתו', דהיינו שעלה מטומאתו תוך המועד הוא בדווקא, שרק נזיר ומצורע שלא נשלמו ימי טומאתם עד המועד, ולא היו יכולים לגלח קודם המועד, התירו להם לגלח במועד, **אוֹ דִּלְמָא** - או שמא, **אַף בְּאוֹפֶן שֶׁהָיָה לָהֶם פְּנַאי** לגלח קודם המועד גם כן התירו להם לגלח במועד[ח]. **אָמַר לֵיהּ** - השיב לו רבי זירא לרבי ירמיה, **תְּנֵינָא** - שנינו דבר זה בפירוש בברייתא, **כָּל אֵלּוּ שֶׁאָמְרוּ** עליהם במשנתנו **שֶׁמּוּתָּרִין הֵם לְגַלֵּחַ בַּמּוֹעֵד**, אין זה אלא **בְּאוֹפֶן שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם פְּנַאי** לגלח קודם המועד, **אֲבָל** אם **הָיָה לָהֶם פְּנַאי** לגלח קודם המועד, **אֲסוּרִים** הם לגלח במועד[י], אבל **נָזִיר וּמְצוֹרָע, אַף עַל פִּי שֶׁהָיָה לָהֶם פְּנַאי** לגלח קודם המועד, שכבר נשלמו ימי טומאתם קודם המועד, **מוּתָּרִים** הם לגלח במועד. והטעם שלא קנסו בהם חכמים שיהיו אסורים לגלח במועד ככל שאר המנויים במשנתנו שאסורים אם היה להם פנאי קודם המועד, הוא כדי **שֶׁלֹּא יַשְׁהוּ קָרְבְּנוֹתֵיהֶן**, שמצורע ונזיר אינם מביאים את קרבנותיהם עד שיגלחו את כל שערם[יא], ואם לא יגלחו במועד, לא יוכלו להביא את קרבנותיהם עד לאחר המועד, ומוטב לקרב את זמן ההקרבה[יב].

★

הגמרא מביאה ברייתא שמתירה לגלח במועד באופנים נוספים שאינם מוזכרים במשנה, ומבארת מדוע המשנה לא התירה אופנים אלו:
תָּנָא - שנינו בברייתא, **הַכֹּהֵן** שעבד בבית המקדש, ונסתיימה משמרתו[יג], **וְהָאָבֵל** שנשלמו ימי אבילותו, **מוּתָּרִין בְּגִילּוּחַ** במועד, משום שלא יכלו לגלח קודם המועד[יד].

אבל בשבעת הימים הראשונים אסור הוא בכיבוס בגיהוץ בתספורת ברחיצה ובסיכה[טו], ומתום שבעה ימים עד שנשלמו שלשים יום מתחילת האבילות, מותר הוא ברחיצה סיכה וכיבוס, אבל עדיין אסור הוא בתספורת וגיהוץ[טז]. ומבואר במשנה לקמן (יט.) שרגל מבטל אבילות שהתחיל לנהוג בה קודם הרגל, שאם התחיל אבילות שבעה קודם הרגל, הרגל מבטל ממנו אבילות שבעה, ולאחר הרגל צריך לנהוג רק אבילות של שלשים, ואם התחיל לנהוג אבילות של שלשים קודם הרגל, הרגל מבטל ממנו אבילות שלשים. וכשמבטל הרגל אבילות שלשים, מותר לגלח כבר בערב יום טוב[יז].

הגמרא מבארת באיזה אופן התירה הברייתא לאבל לגלח במועד:
מבררת הגמרא, **הַאי אָבֵל** - אבל זה המוזכר בברייתא שמותר לו לגלח במועד, **הֵיכִי דָּמֵי** - באיזה אופן מדובר[יח], **אִילֵימָא** - אם נאמר שהכוונה היא לאבל **שֶׁחָל** היום **הַשְּׁמִינִי שֶׁלּוֹ** [-מתחילת אבלו] **בְּעֶרֶב הָרֶגֶל**, זה לא יתכן, שהרי כיון שהרגל מבטל ממנו אבילות שלשים,

---

א. **ובפירוש** רבינו שלמה בן היתום (ד"ה וקרי) כתב, שלאו דווקא אלף, אלא הכוונה לתקוע הרבה תקיעות.

ב. **רב** יוסף אמר לו להכניס את הפתיחא בכד חרס, שהאדם משול לכלי חרס שאין לו תקנה ששבירתו זו היא מיתתו, והרי זה כאילו נתנו לאותו אדם אלים, ואמר לו שיניחהו בבית הקברות לרמז כי שם יהיה מיתתו וקבורתו. מהרש"א (ח"א ד"ה שקלוה).

ג. **נמוקי** יוסף (ד"ה שנפרעין), רבינו יונתן מלוניל (ד"ה מאי שפורי).

ד. **רש"י** (ד"ה מאי). ובשיטה לתלמיד רבינו יחיאל (ד"ה מאי תברי) כתב, שהיו תוקעים תקיעה שלש שברים ותקיעה. ובנמוקי יוסף (ד"ה מאי תברי) כתב, שבשעת השמתא תוקעים שברים ולא תקיעות.

ה. **רש"י** (ד"ה תברי). ולפי זה 'רמי' היינו גבוהים. וברש"י כתב יד (ד"ה תברי) הביא גירסא אחרת 'תברי בתי ורמי', דהיינו ששובר בתים ומשליכם לארץ. ולפי זה 'רמי' פירושו משליכם.

ו. **לפי** שהם חריפים ומחודדים ומדקדקים במה שהם רואים יותר מכל אדם, לפיכך עין שלהם קשה, שהיא או מיתה או עוני. רש"י כתב יד (ד"ה כל). ועיין בנדרים (ז:) שהגמרא לומדת כן מפסוק.

ז. **מהרש"א** (ח"א ד"ה שקלוה).

ח. **רש"י** כתב יד (שם).

ט. **להלן** יבואר הטעם מדוע יש להתיר להם אף אם היה להם פנאי קודם המועד.

י. **והיינו** אף אם לא נתגלחו קודם הרגל מחמת טרדות אחרות. תלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה כל אלו). וראה בילקוט ביאורים שנחלקו בזה האחרונים.

יא. **המיוחס** לרש"י (ד"ה שלא). שבמצורע נאמר (ויקרא יד ט-י) 'והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבת עיניו ואת כל שערו יגלח וגו', וביום השמיני יקח שני כבשים תמימים' וגו'. ובנזיר נאמר (במדבר ו ט-י) 'וכי ימות מת עליו בפתע פתאם וטמא ראש נזרו וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו, וביום השמיני יביא שתי תרים או שני בני יונה' וגו'.
במיוחס לרש"י פירש שנזיר מביא את קרבנותיו לאחר שהוא מגלח את כל שערו, והיינו, על פי דרכו לעיל (יג: ד"ה מטומאתו) שנזיר האמור במשנה שמגלח במועד, הוא נזיר שנטמא שמגלח קודם שמתחיל נזירות טהרה, ודינו שמגלח קודם הקרבת הקרבנות. אמנם הר"ן (שם ד"ה והנזיר) פירש, שכוונת המשנה היא לנזיר טהור, שמגלח את שערותיו אחר שנשלמים ימי נזרו. ונזיר טהור אינו מגלח אלא לאחר הבאת קרבנותיו כמפורש בתורה (במדבר ו טז-יח). ולכאורה קשה, שבפשטות מבואר בגמרא שאם לא יגלח לא יוכל להביא את קרבנותיו, ואילו בנזיר (מו.) נחלקו תנאים אם תגלחת הנזיר מעכבת בהיתר הנזיר לשתות יין, ולדעה שאין התגלחת מעכבת, יכול הנזיר להביא את קרבנותיו אף אם לא יגלח. אך כתבו התוספות (ד"ה שלא), שאף אם אין תגלחת הנזיר מעכבת, מכל מקום כיון שרגיל הנזיר לגלח בהבאת הקרבנות, משום שיש מצוה לשלח את השערות תחת הדוד שבו מתבשל קרבן השלמים שלו, לכן לא קנסו חכמים שלא יגלח.

יב. **המיוחס** לרש"י (ד"ה שלא). [וראה דרך אחרת בביאור הברייתא בילקוט ביאורים].
והוסיף המיוחס לרש"י, שאם נאסרנו לגלח במועד, ימצא שלא יקרבו קרבנותיו ביום השמיני לטהרתו שהוא זמן הקרבתם. ותמה המשנה למלך (יום טוב פ"ז ה"ט), שהרי מדובר כאן במי שהיתה לו שהות קודם המועד, דהיינו, שיום השביעי לטומאתו היה קודם המועד, ואם כן ודאי כבר עבר היום השמיני לטומאתו, ואין האיסור לגלח במועד גורם שלא יקריב ביום השמיני. ותירץ היד דוד (ברש"י שם), שכוונת רש"י היא, שודאי בפעם הזו שנמנע ולא הקריב את קרבנותיו ביום השמיני לא איכפת לנו אם יתאחר עוד זמן הקרבת קרבנותיו, אלא שחששו, שאם נאסור עליו לגלח, ילמד מכך שאין חשש בעיכוב הקרבת הקרבנות, ובפעם אחרת יתעכב ולא יקריבם ביום השמיני שהוא זמנם.

יג. **הכהנים** נחלקו לעשרים וארבעה משמרות (תענית כז.), באופן שכל משמר היה משמש במקדש שבוע, ובכל שבת היה מתחלף המשמר (תמיד פ"ה מ"א, וברע"ב שם). מבואר במשנה (תענית טו: הובאה לעיל יד.) שכל הכהנים בזמן המשמר שלהם, היו אסורים להתגלח, ועל כך אמרה הברייתא שכהן שנשלמה משמרתו מותר לו לגלח במועד, ולהלן תבאר הגמרא באיזה אופן מדברת הברייתא. וכתב תלמיד הר"י מפריש (ד"ה מותרין), שדין זה שמותר בגילוח בתמה משמרתו במועד אינו רק בכהנים, אלא הוא גם בבני המשמר של הלוים שהיו עובדים בבית המקדש, ובני המעמד של ישראל שהיו עומדים בבית המקדש בזמן הקרבת קרבנות ציבור, כמבואר לעיל (יד.) שדינם שוה לאנשי המשמר של הכהנים לאיסור גילוח בתוך המשמר.

יד. **רש"י** כת"י (ד"ה והכהן).

טו. **ואסור** בעוד דברים כמבואר ברמב"ם (אבל פ"ה ה"א).

טז. **וכן** אסור בעוד דברים כמבואר ברמב"ם (אבל פ"ו ה"ג).

יז. **כן** מבואר בגמרא להלן.

יח. **הגמרא** ידעה שודאי אין הברייתא מדברת באבל שלא נגמרו שבעת ימי אבילותו קודם הרגל, וכפי שיבואר להלן, שכל שלא התחיל לנהוג אבילות שלושים קודם הרגל ודאי אסור לו לגלח במועד, וראה בהערה להלן שנחלקו הראשונים מהו הטעם בזה.

ואחתיה בי קברי וקרי ביה אלפא שפורי בארבעין יומין אזיל עביד הכי פקע כדא ומית אלמא מאי שפורי שנפרעין ממנו מאי תברא אמר רב יצחק בריה דרב יהודה תברי בתי רמי דתניא (א)אמר רבן שמעון בן גמליאל כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני: והנזיר והמצורע מטומאתו לטהרתו: בעא מיניה רבי ירמיה מרבי זירא בשלא היה להם פנאי או דלמא אף בשהיה להם פנאי אמר ליה תנינא [א]כל אלו שאמרו מותרין לגלח במועד בשלא היה להם פנאי אבל היה להם פנאי אסורים [ב]נזיר ומצורע אע"פ שהיה להם פנאי מותרים שלא ישהו קרבנותיהן. תנא הכהן והאבל מותרין בגילוח האי אבל היכי דמי אילימא שחל שמיני שלו בערב הרגל [ג]איבעי ליה לגלוחי בערב הרגל אלא שחל שמיני שלו להיות בשבת ערב הרגל [ד]איבעי ליה לגלוחי ערב שבת דאמר רב חסדא אמר רבינא בר שילא (ב) [ה]הלכה כאבא שאול ומודים חכמים לאבא שאול בשחל שמיני שלו להיות בשבת ערב הרגל שמותר לגלח בערב שבת לא צריכא [ו]שחל שביעי שלו להיות בשבת ערב הרגל תנא ברא סבר לה כאבא שאול דאמר (ג) [ז]מקצת היום ככולו ויום שביעי עולה לו לכאן ולכאן וכיון דשבת הוי אנוס הוא תנא דידן סבר לה כרבנן דאמרי לא אמרינן מקצת היום ככולו ואכתי לא שלים אבילות דשבעה האי כהן היכי דמי אילימא דשלים משמרתו ערב הרגל איבעי ליה לגלוחי ערב הרגל לא צריכא [ח]דשלים משמרתו ברגל תנא דידן סבר כיון (ד) דתנן [ט]בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות באימורי הרגלים ובחילוק לחם הפנים כמאן דלא שלים משמרתו ברגל[א] דמי ותנא ברא סבר אע"ג דשייך בהנך משמרות משמרתיה מיהא שלימא ליה. תנו רבנן (ה) כל אלו שאמרו מותרין לגלח במועד מותרין לגלח בימי אבלן והתניא אסורים אמר רב חסדא אמר רב שילא [י]כי תניא הכא בשתכפוהו אבליו אי בשתכפוהו אבליו מאי איריא כל אלו שאמרו אפי' כולי עלמא נמי דתניא (ו) [כ]תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד[ב] שערו מיקל בתער [ל]ומכבס כסותו במים הא אתמר עלה אמר רב חסדא [מ]בתער ולא במספרים [נ]במים ולא בנתר ולא באהל אמר רב חסדא זאת אומרת (ז) אבל אסור בתכבוסת. ת"ר (ח) כשם שאמרו אסור לגלח במועד כך אסור ליטול צפורנים במועד דברי ר' יהודה [ס]ורבי יוסי מתיר וכשם שאמרו אבל אסור לגלח בימי אבלו כך אסור ליטול צפורנים בימי אבלו דברי רבי יהודה ורבי יוסי מתיר אמר עולא הלכה כרבי יהודה באבל והלכה כרבי יוסי במועד שמואל אמר הלכה

ואחתיה בכדא. תקע בתוך הכד ולא ישמעו: בי קברי. דלא שכיחי תמן אינשי: וקרי ביה. כלומר תקע ביה אלפין שיפורי: מאי תברי. למה תוקעין תקיעה ושברים: תברי בתי רמי. כלומר שמתא משבר בתים גבוהים: בשלא היה להן פנאי. דדוקא נקט שעלו מטומאתם ברגל לפיכך מגלחין, שלא היה להן פנאי לגלח דעדיין לא עלו מטומאתן: או דלמא אע"פ שהיה להם פנאי. ולא גילחו קודם המועד מותרים לגלח במועד: שלא ישהו קרבנותיהן. בתגלחתן עד לאחר הרגל, דנזיר ומצורע אין מביאין קרבנותיהן עד לאחר גילוח כדכתיב בהו קראי (ט), הלכך לא קנסינן להו בדלא עבדי מקמי רגל, דזימנין דלא עביד קמי רגל (א) ומיאסרי להו במועד נמצא שמשהין הקרבנות ואינן קריבין ביום השמיני בזמנן, לפיכך אמרו[ג] מגלח במועד, דמוטב לקרב זמן הקרבה ולא לאחר: איבעי ליה לגלוחי ערב הרגל. דתנן מתניתין (לקמן דף יט.) הקובר מתו שמונה ימים קודם הרגל בטלו ממנו גזרת ל' יום, ומותר בגילוח הואיל וכבר התחיל יום אחד מן השלשים, וזה הואיל ולא גילח ערב הרגל לא יגלח ברגל: בשבת ערב הרגל. והוי אנוס דלא מצי לגלח בשמיני ערב הרגל להכי מגלח ברגל: איבעי ליה לגלוחי ערב שבת. שהוא שביעי: הלכה כאבא שאול. דאפילו לא קבר אלא שבעה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים: ומודים חכמים לאבא שאול. אע"ג דבעו שמונה: בשחל שמיני להיות בשבת ערב הרגל. דהוי אנוס: שמותר לגלח בערב שבת. שהוא שביעי: האי תנא דברייתא. דתני אבל מגלח במועד: סבר כאבא שאול. דיום שביעי עולה לכאן ולכאן לשבעה ולשלשים, וכיון דכבר התחילו שלשים איבעי ליה לגלוחי קודם הרגל, אלא דשבת הוי ואנוס הוא, להכי מגלח במועד: ותנא דידן. דתני אלו מגלחין ברגל ולא אבל: סבר כרבנן דאמרי לא אמרינן מקצת היום ככולו. אלא שבעה שלימין בעינן, ואכתי לא שליס אבילות דשבעה קודם הרגל, ולא הוי אנוס, דאפי' לא הוי שבת לא מצי לגלח, להכי אינו מגלח במועד: דשלים משמרתו ערב הרגל. בשבת, דלעולם לא שלמה משמרה אלא בשבת: איבעי ליה לגלוחי ערב הרגל. כלומר בערב שבת שהוא ערב הרגל, דהא אמרינן (לעיל דף יד.) אנשי משמר אסורין בגילוח ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת: דשלים משמרה ברגל. כגון דהוי יום חמישי יום ראשון של רגל דלא מצי לגלח דהוי י"ט, ושלים משמרתו בשבת שהוא יום שלישי לרגל: תנא דידן. דאמר אינו מגלח במועד: סבר כיון דתנן בשלשה פרקים. בשלשה רגלים כל המשמרות שוים אכתי כמאן דלא שלים משמרתו דמי, ועדיין יש לו חלק באימורי רגלים, ולא שלים משמרתו בכל הרגל, להכי אינו מגלח ברגל, כדתנן אנשי משמר אסורין לגלח: ותנא ברא. דאמר מותרין לגלח: אע"ג דשייך בהנך משמרות. [שלים[ד]] עיקר משמרתו דידיה, להכי מותר בגילוח: הא אתמר עלה. הא דתני תכפוהו אבליו מיקל בתער ולא במספרים, וקאתי[ה] ברייתא דכל הני שמותרין לגלח במועד מותרין לגלח בימי אבלו כשתכפוהו אבליו ומגלח במספרים: זאת אומרת. מדתני תכפוהו אבליו מכבס כסותו מכלל דשאר אבל אסור בתכבוסת:

הלכה

שלא ישהו קרבנותיהן. אע"ג דתגלחת דנזיר לא מעכבא (י) מכל מקום רגיל הוא לגלח דמצוה הוא לגלח ולשלוח שערו תחת הדוד(כ): **כשחל** שמיני בשבת. כגון שמע שמועה בשבת דקבורתו לא היה בשבת ובירושלמי(ל) מוקי לה כשגררתו חיה ונתייאשו לבקש דמונין לו משעה שנתייאשו:

ותנא דידן סבר לה כרבנן. ואין להקשות מ"מ יגלח ע"ש כמו חל שבעה שלו בערב שבת[ו] ערב הרגל דשרו רבנן לגלח ואע"ג דלית להו מקצת היום ככולו באבילות דהתם נשלם האבילות קודם יו"ט אע"ג דמגלח קודם שנשלם דהא לית להו מקצת היום ככולו באבילות והכא[ז] מיהא אית להו משום כבוד יו"ט דאשכחן (יומא דף ו:) בזב וזבה דהויא מקצת היום ככולו אבל כשיש עדיין ימי אבילות לא אבל תימה (ב) דהיכי אסרינן מהאי דלא תני מתניתין האבל והכהן מותרים לגלח משום דלית ליה פנאי והא מיבעיא לעיל (דף יד.) באבדה לו אבידה ולא פשיט מדלא תני לה °דאיכא למימר תנא ושייר כמו כן הני תני ושייר ויש לומר כיון דאשכחנא פלוגתא דאבא שאול ורבנן באבל אית לן למימר דתנא דמתני' וברייתא בהכי פליגי וכיון דבאבל פליגי בכהן נמי פליגי:

זאת אומרת אבל אסור בתכבוסת. וא"ת פשיטא דהא אפי' שאר מלאכות אסור וי"ל משום דקתני לקמן (דף כא.) אלו דברים שאבל אסור בהן ולא קתני תכבוסת אי נמי תכבוסת (חייב[ח]) קאמר:

ה"ג **ושמואל** אמר הלכה כר' יוסי בזו ובזו דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל. וא"ת בעירובין (דף מו. ושם) דאמר שמואל[ט] הלכה כדברי המיקל בעירוב ואמר נמי הלכה כרבי יוחנן בן נורי ומקשה התם תרתי למה לי (ג) כו' וי"ל איצטריך הכא לאפוקי מדעולא וא"ת וכיון דאית ליה לשמואל רבי יהודה ור' יוסי הלכה כרבי יוסי כדאמרינן פרק מי שהוציאוהו (שם:) למה ליה למימר הכא הלכה כרבי יוסי וי"ל לאפוקי מדעולא ועולא לא קשיא מידי מהתם דהיכא דאתמר אתמר כדאמר התם:

עין משפט נר מצוה

עז א מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה יט סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקלא סעי' ד:
עח ב מיי' שם:
עט ג ד ה מיי' פ"ו מהלכות אבל הל' ז טוש"ע י"ד סימן שצט סעיף ג:
פ ו ז מיי' שם ופ"ז מהלכות יו"ט הלכה יח טוש"ע א"ח סימן תקלא סעיף ז וטוש"ע י"ד סימן שצט סעיף ג:
פא ח מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה יט ופ"א מהלכות ביאת מקדש הלכה יג:
פב ט מיי' פ"ד מהל' כלי המקדש הלכה ד ה:
פג י כ מיי' פ"ו מהל' אבל הל' יג טוש"ע י"ד סימן שצ סעיף ג:
פד ל מיי' שם טוש"ע י"ד סימן שפט סעיף א:
פה מ מיי' שם טוש"ע י"ד סי' שצ סעי' ג:
פו נ מיי' שם טוש"ע י"ד סימן שפט סעיף א:
פז ס מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה כ טוש"ע א"ח סי' תקלב סעיף א:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה ותנא דידן וכו' דאיכא למימר תנא ושייר. עיין שבת דף עה ע"ב תוספות ד"ה חסר אחת וכתובות רפ"ג תוספות ד"ה ועל הכותית:

משנת ראשונים

וקרי ביה אלפא שפורי בארבעין יומין. לאו דווקא אלפי, אלא לשון הרבה, וקרי ביה, ותקע בה בכך פעמים רבות עליו בלשון אלה ושמתא, ארבעים כנגד צורת הוולד. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

שלא ישהו קרבנותיהן. הנזיר והמצורע אפילו היה להן פנאי לגלח קודם הרגל ולא גלחו לא שייך למקנסינהו כי היכי דקנסינן באחריני, שלא יכנסו לרגל כשהם מנוולין, דאמרינן דאי שרינן להו לגלח במועד לא יגלחו קודם הרגל אלא ימתינו כלם עד המועד, [אבל הכא לא שייך למיקנס], שלא ישהו ברצון טהרתם וקרבנותם, אלא ימהרו לטהר עצמם ולהביא קרבנותיהם בכל כחם, שלא יאריכו עליהם בכוונה ימי טומאתם, ואפילו אם איכא חד ששיהא בכוונה בטלה דעתו, ובשבילו לא שייך למיגזר באחריני. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ותנא ברא סבר. סבר אע"ג דשוין בהנך משמרות, ליטול חלק עמהן ולשרת עמהן, משמרתו מיהא שלימא ליה ושרי ליה לגלח בתוך המועד, כיון שהיה אנוס שלא היה יכול לגלח קודם הרגל. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

במים ולא בנתר. טיט יפה לרחוץ בו, וכן חומץ על נתר, מנהג בני קדר שישפכו חומץ על גבשושית הבאה מספרד וירחצו בה ראשיהן והוא יפה כבורית, ולא יתכן לפרש נתר בורית משום דכת' (ירמיה ב כב) כי אם תכבסי בנתר ותרבי לך בורית וגו'. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **כך אסור ליטול צפרנים.** ופי' הרא"ה ז"ל דאבלות דצפרנים נפקא ליה מדכתיב (דברים כא יב) וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה ומתרגמינן ותרבי ית טופרנהא. וכתיב ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים. ור' יוסי ס"ל כר' אליעזר דאמר מגלחת את ראשה [ומעברת] את צפרניה כדאיתא באבל רבתי (פ"ז). א"נ ס"ל לר' יוסי דקרא דכתיב ועשה את צפרניה לאו משום אבלות הוא אלא משום נוול כדי שתהא מנוולת לפניו. **[חדושי הר"ן]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) חגיגה ה: נדרים ז: ע"ש סוטה מו:, ב) לקמן יט:, ג) [לעיל טז: פסחים ז. וש"נ], ד) סוכה נה:, ה) [לעיל יד. תוספתא פרק ב], ו) תענית יג., ז) לעיל טו., ח) [תוספתא פ"ב], ט) ויקרא יד - במדבר ו (ועי' מל"מ), י) [נזיר מו.], כ) שמחה:, ל) דפרקין ריש ה"ה.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שלא ישהו כו' דלא עביד קמי רגל ואי אסרינן להו במועד: (ב) תום' ד"ה ותנא כו' אבל תימה דהיכי פשיטא ליה דלתנא דידן לא שרינן ממאי דלא תני במתני' כו' באבדה לו אבידה ולא פשיטא ליה דאינו מגלח מדלא תני לה: (ג) ד"ה ושמואל כו' ומקשה התם תרתי למה לי ה"נ קשיא תרתי למה לי וי"ל דאיצטריך הכא:

רש"י כת"י

וקרי ביה אלפא שיפורי. תקע כפיך בתוך הכד אלף פעמים ולא ישמע הקול. **מאי** טעמ' משמתינן בשיפורי. **שנפרעין ממנו.** דדייקין בשמא. **מאי** (טעמ') **תברי.** מאי טעמ' תקעינן בשמתא כעין שלשה שברים. **תברי בתי רמי.** שמתא משפיל בתים הרמים לישנא אחרינא תברי בתי ורמי שובר בתים ומשליכן לארץ. **כל מקום שנתנו חכמים את עיניהם** וכו'. לפי שהם חריפין ומחודדין ומדקדקין כמה שהן רואין יותר מכל אדם לפיכך עין שלהם קשה שמתא אין לך נתינת עין גדולה מזו. **בשלא היה להם פנאי.** שלא נתרפא המצורע עד תוך הרגל וכן שלא שלמו ימי נזירות עד [תוך] הרגל דכיון שלא היה להם פנאי לא קנסינן להו משום שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין דהא לא אפשר לעשות להו קודם לכן. כל תנינא בריתא. **כל אלו.** הכא ממדינת הים וכו'. **אע"פ שהיה להם פנאי.** מותרין לגלח אע"פ שעבירה היא בידם מוטב שיגלחו במועד ולא ישהו קרבנותם עד לאח' גילוח דכתיבי קראי והילכך לא קנסינן כי היכי דליעבדו מקמי הרגל דזימנין דלא עבד קודם הרגל ואי אסרינן ליה ברגל נמצא שמשהין קרבנותם ואינן קריבין ביום שמיני בזמנו. **האבל.** שהשלים ימי אבלותו. **והכהן.** שהשלים משמרתו מותרין לגלח במועד לפי שאי אפשר להם לגלח קודם לכן. **שחל שמיני.** של אבילותו בערב הרגל שכבר עברו ז' ימי אבילותו שאסור בתספורת ועטיפת הראש ובכל הני דאמרינן לעיל ונכנסו עליו שלשים יום שאינו אסור בהן אלא בתספורת ובגיהוץ כדאמרינן לקמן דלאחר שבעת ימי אבילותו משלים עד ל' יום ואינו מגלח והיינו דקאמ' אילימא שחל שמיני שלו דאמרינן במתני' הקובר את מתו שמונה ימים קודם לרגל שכבר נהג מהשלשים מימי אבילות לתספורת בטלה ממנו גזירות שלשים יום ומותר לגלח בשביל המועד. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים א] "ברגל" ליתא בכת"י, ובאמת הוא מיותר (דק"ס): ב] בכת"י והכביד: ג] דברי רש"י שלפנינו מוקשים מאד, עי' יד דוד (דק"ס), ועי' גם רש"י כת"י ובמל"מ פ"ז מהל' יו"ט הי"ט. ובכת"י של רש"י שלפנינו ליתא מתיבת "בתגלחתן" (בתחילת הדיבור) עד כאן, והנוסח הוא **דהואיל וחייבין** להקריב קרבנותיהן בתגלחתן מגלח במועד וכו': ד] רש"א (גליון): ה] בכת"י נוסף **לאשמעינן**: ו] נראה לי להגיה חל **שביעי** שלו בע"ש **והשבת חל בערב** הרגל (מהרש"א עי"ש): ז] צ"ל **הכא** (באה"מ): ח] גי' רש"א **מים** (גליון), וכן הגיה הב"ח (דפו"ר), ועי' במהרש"א: ט] [ע"ש דאי' **ריב"ל**] (גליון):

אִיבָּעֵי לֵיהּ לְגַלּוּחֵי - היה צריך הוא לגלח **בְּעֶרֶב הָרֶגֶל**, משום כבוד הרגל[יט], וודאי אין להתיר לו לגלח במועד. **אֶלָּא** יש לומר, שהברייתא מדברת באבל **שֶׁחָל** היום **הַשְּׁמִינִי שֶׁלּוֹ לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת** שהיא **עֶרֶב הָרֶגֶל**[כ], שאף שהרגל מבטל ממנו אבילות שלשים, מכל מקום לא היה יכול לגלח בערב הרגל משום איסור שבת, והרי הוא אנוס במה שלא גילח קודם הרגל, ומשום כך התירו לו לגלח ברגל, מכל מקום גם זה קשה, שאף אבל זה **אִיבָּעֵי לֵיהּ לְגַלּוּחֵי** - היה לו לגלח **בְּעֶרֶב שַׁבָּת**, שאף שבערב שבת לא נגמרו עדיין ימי אבילותו, שערב שבת שביעי לאבילותו הוא, מכל מקום התירו לו לגלח, **דְּאָמַר רַב חִסְדָּא אָמַר** [-בשם] **רָבִינָא בַּר שִׁילָא, הֲלָכָה כְּאַבָּא שָׁאוּל** שאמר (לקמן יט:) שאף אבל שערב הרגל הוא היום השביעי לאבילותו, הרגל מבטל ממנו אבילות שלשים, שמקצת מהיום נחשב ככל היום, וכיון שנהג אבילות בתחילת היום, נחשב שנהג אבילות שבעה ימים, ומתחיל למנות באותו היום את ימי השלשים[כא], וכיון שהתחיל לנהוג אבילות שלשים קודם הרגל, הרגל מבטל ממנו אבילות זו. ואין הלכה כחכמים שאמרו שאין מקצת היום נחשב ליום שלם, ואין אבילות שבעה מסתיימת רק בסוף היום השביעי, שלדבריהם אין מתחילים למנות את ימי השלשים רק ביום השמיני, ומשום כך אם ערב הרגל הוא היום השביעי לאבילות, אין הרגל מבטל אבילות שלשים, כיון שלא התחיל לנהוג בה קודם הרגל. והוסיף רבינא בר שילא, **וּמוֹדִים חֲכָמִים לְאַבָּא שָׁאוּל, בְּ**אופן **שֶׁחָל** היום **הַשְּׁמִינִי שֶׁלּוֹ לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת** שהיא **עֶרֶב הָרֶגֶל, שֶׁמּוּתָּר לְגַלֵּחַ בְּעֶרֶב שַׁבָּת**, שכיון שהוא מתחיל למנות את ימי השלשים קודם הרגל, הרגל מבטל ממנו אבילות שלשים, ומצד אבילותו מותר לו לגלח קודם הרגל, אלא שאנוס הוא מחמת השבת ואינו יכול לגלח, ומשום כך הקילו בו ואמרו שמקצת היום השביעי יחשב לו כיום שלם אף לחכמים, ונחשב שהתחילה אבלות שלשים שלו ביום השביעי שהוא ערב שבת, ומותר לו לגלח בערב שבת מפני כבוד הרגל[כב]. וכיון שמותר לו לגלח קודם הרגל, אם לא גילח קודם הרגל, אין להתיר לו לגלח ברגל, ואם כן קשה, באיזה אופן התירה הברייתא לאבל לגלח במועד.

מסיקה הגמרא, **לָא צְרִיכָא** - אין הברייתא מתירה לאבל לגלח במועד, אלא באופן **שֶׁחָל** יום **הַשְּׁבִיעִי שֶׁלּוֹ לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת** שהיא **עֶרֶב הָרֶגֶל**, שהיה אסור לו לגלח קודם הרגל, ובזה התירה לו הברייתא לגלח במועד.

הגמרא ממשיכה ומבארת את מחלוקת משנתנו והברייתא לגבי אבל[כג]:

מבארת הגמרא, **תַּנָּא בָּרָא** - התנא של הברייתא שאמר שאבל מותר לגלח במועד, **סָבַר לָהּ** [-סובר הוא] **כְּאַבָּא שָׁאוּל, דְּאָמַר מִקְצָת הַיּוֹם** נחשב **כְּכוּלּוֹ**, וכיון שנהג אבילות בתחילת היום השביעי, נסתיימה אבילות שבעה שלו ומתחיל למנות את ימי השלושים, **וְיוֹם הַשְּׁבִיעִי** לאבילותו **עוֹלֶה לוֹ לְכָאן וּלְכָאן** - נחשב גם לחלק ממנין ימי השבעה, וגם לחלק ממנין ימי השלושים, ונמצא שאבל זה שערב הרגל הוא יום השביעי לאבילותו, התחיל את ימי השלושים קודם הרגל, והרגל מבטל ממנו אבילות שלושים, **וְכֵיוָן דְּ**ערב הרגל שבו בטלה אבילותו **שַׁבָּת הֲוֵי** - היה, **אָנוּס הוּא** במה שלא גילח קודם הרגל, שלא גילח משום איסור שבת, ומשום כך התירו לו לגלח במועד. אבל **תַּנָּא דִּידַן** - התנא של משנתנו, שלא הזכיר אבל בין המותרים לגלח במועד, הוא מפני **דְּסָבַר לָהּ** [-שהוא סובר] **כְּרַבָּנָן** החולקים על אבא שאול, **דְּאָמְרִי לָא אָמְרִינַן** - שסוברים הם שאין אומרים **מִקְצָת הַיּוֹם כְּכוּלּוֹ**, ואין מסתיימת אבילות שבעה עד סוף היום השביעי, **וְ**אבל זה שערב הרגל הוא יום השביעי שלו, **אַכַּתִּי לָא שְׁלִים אֲבֵילוּת דְּשִׁבְעָה** - עדיין לא נשלמה אבילות שבעה שלו עד כניסת הרגל, ולא התחילה אבילות שלושים שלו קודם הרגל, ומשום כך אין הרגל מבטלה, ולכן אף אם לא היה ערב הרגל בשבת, גם כן היה אסור לו לגלח קודם הרגל משום האבילות[כד], ואינו אנוס במה שלא גילח קודם הרגל, ומשום כך לא התירו לו לגלח במועד[כה].

הגמרא מבארת באיזה אופן התירה הברייתא לכהן לגלח במועד:

מבררת הגמרא, **הַאי כֹּהֵן** - כהן זה המוזכר בברייתא שמותר לו לגלח במועד, **הֵיכִי דָּמֵי** - באיזה אופן מדובר, **אִילֵימָא** - אם נאמר שמדובר בכהן **דִּשְׁלִים** - שנגמרה **מִשְׁמַרְתּוֹ בְּעֶרֶב הָרֶגֶל**, שחל הרגל ביום ראשון אחר השבת שבו נשלמה משמרתו[כו], זה לא יתכן, שהרי **אִיבָּעֵי לֵיהּ לְגַלּוּחֵי** - היה לכהן זה לגלח **בְּעֶרֶב הָרֶגֶל**, כלומר, בערב שבת שהיא ערב הרגל, שכך הוא הדין בבני משמר, שמותרים הם לגלח מפני כבוד השבת כבר מיום חמישי[כז], ומדוע יש להתיר לו לגלח במועד. מסיקה הגמרא, **לָא צְרִיכָא** - אין הברייתא מתירה לכהן לגלח במועד, אלא באופן **דִּשְׁלִים** - שנגמרה **מִשְׁמַרְתּוֹ בָּרֶגֶל** עצמו, וכגון שחל הרגל ביום חמישי, שהיה אסור לו לגלח קודם הרגל, ומשום כך התירו לו לגלח ברגל[כח].

הגמרא ממשיכה ומבארת את מחלוקת משנתנו והברייתא לגבי כהן:

מבארת הגמרא, **תַּנָּא דִּידַן** - התנא של משנתנו, שלא הזכיר כהן בין המותרים לגלח במועד, הוא מפני **שֶׁסָּבַר, שֶׁכֵּיוָן דִּתְנַן** - ששנינו במשנה (סוכה נה:), כל משמר בזמן שהיה עובד בבית המקדש, היו כהני אותו משמר מתחלקים ביניהם בחלק המגיע לכהנים מהקרבנות הקרבים באותו שבוע, אבל **בִּשְׁלֹשָׁה פְּרָקִים בַּשָּׁנָה** [-בשלשת הרגלים], כיון שהקרבנות שקרבים מחמת הרגל היו קרבים על ידי כל כהן, ולא רק

[יט] **שהיום** השמיני לאבילות הרי הוא כבר לאחר שהתחילו ימי השלושים, וכיון שהרגל מבטל אבילות שלושים, מותר לו לגלח כבר בערב הרגל.

[כ] **תמהו** התוספות (ד"ה כשחל), איך יתכן שיחול יום השמיני לאבלות בשבת, הרי האבילות מתחילה משעת הקבורה, וכדי שיחול היום השמיני בשבת, צריך שתתחיל האבילות בשבת, והרי אסור לקבור בשבת. ותירצו, שיתכן דבר זה במי ששמע בשבת שמת לו מת, שמתחילה אבילותו משעת השמיעה. והביאו שבירושלמי (פ"ג ה"ה) העמידו הלכה זו, במת שגררתו חיה ואין ידוע היכן הוא, שמתחילים להתאבל עליו משעה שנתיאשו מלקברו, ואם נתיאשו מלקברו בשבת, מתחילה האבילות בשבת.

[כא] **כמבואר** להלן.

[כב] **תוספות** (ד"ה ותנא), ריטב"א (ד"ה ומודים).

[כג] **הגמרא** למדה ממה שלא הזכיר התנא של המשנה שאבל וכהן מותרים לגלח במועד, שהוא סובר שאבל וכהן אסורים לגלח במועד [לגבי אבל מפרשת הגמרא כאן את טעם המשנה ולגבי כהן תפרש הגמרא להלן]. ותמהו התוספות (ד"ה ותנא) והריטב"א (ד"ה והא), הרי ניתן לומר שאף התנא של המשנה סובר שכהן ואבל מותרים לגלח במועד, אלא שהתנא לא שנה את כל המותרים בגילוח [וכן מוכח מדברי הגמרא לעיל (יד.) שהסתפקה אם מי שאבדה לו אבדה מותר לגלח במועד, אף שאינו מוזכר במשנה]. ותירצו התוספות, שאכן אין הכרח שהתנא של המשנה סובר שכהן ואבל מותרים בגילוח, אלא שכיון שהגמרא מצאה מחלוקת תנאים שניתן לתלות שבזה נחלקו הברייתא והמשנה לגבי אבל [וכפי שתבאר הגמרא בסמוך], לכן אמרה הגמרא שהמשנה והברייתא נחלקו, וכיון שהעמידה הגמרא שנחלקו המשנה והברייתא לענין אבל, אמרה שנחלקו גם לענין כהן. והריטב"א תירץ, שאילו היה התנא של המשנה סובר שאבל מותר לגלח במועד, ודאי היה התנא כותב כן, שהרי דיני אבל הם מעיקרי ההלכות בפרק זה.

[כד] **ואף** שלגבי אבל שיום השמיני שלו הוא בשבת ערב הרגל הקילו בו חכמים משום כבוד יום טוב ואמרו שבאופן זה אומרים מקצת היום ככולו, מכל מקום לא הקילו כן אלא באופן שנשלמים ימי האבילות קודם הרגל, אלא שיכול הוא לגלח רק קודם שנשלמו ימי אבילותו, אבל כאן שאין האבילות נשלמת עד הרגל, לא הקילו. תוספות (ד"ה ותנא).

[כה] **המיוחס** לרש"י (ד"ה סבר כרבנן). ומבואר בדבריו שאם לא יכל האבל לגלח קודם הרגל משום איסור שבת, נחשב הוא לאנוס במה שלא גילח קודם הרגל, אבל אם לא גילח קודם הרגל מחמת האבילות, אינו נחשב אנוס במה שלא גילח קודם הרגל. ותמה הרש"ש (ברש"י שם) מדוע מי שלא גילח מחמת האבילות אינו נחשב לאנוס, הרי סוף סוף לא היה יכול לגלח קודם הרגל. ובמצבת משה (ד"ה סבר) יישב, שכיון שאיסור מלאכה במועד חמור מאיסור אבילות, אין איסור אבילות יכול להיחשב כאונס שמחמתו נתיר לגלח במועד, שהרי יותר טוב לנו להתיר לגלח בימי אבלו מלהתיר לגלח במועד. וראה בילקוט ביאורים יישוב נוסף בזה. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לא צריכא) פירש, שכל שאין הרגל מבטל אבילות שלושים שלו, אסור לו לגלח במועד מפני אבילות שלושים, ורק אם התחילה אבילות שלושים קודם הרגל, שהרגל מבטלה, אז אם היה אסור לו לגלח קודם הרגל מותר לו לגלח ברגל. וכן פירש הקרן אורה (ברש"י שם) בכוונת דברי רש"י, וכתב שדברי רש"י אינם מדוקדקים כל כך. אך הרש"ש (שם) והנודע ביהודה (חו"מ קמא סי' יד) כתבו, שרש"י לא פירש שהאיסור לגלח במועד הוא מפני אבילות שלושים, משום שרש"י סובר שאין אבילות נוהגת במועד. וראה בנודע ביהודה שביאר מהי ההוכחה לכך.

[כו] **שלעולם** המשמרות מסיימות את עבודתם בבית המקדש בשבת. המיוחס לרש"י (ד"ה דשלים).

[כז] **כמבואר** במשנה בתענית (טו: הובאה לעיל יד.).

[כח] **המיוחס** לרש"י (ד"ה דשלים). וראה בריטב"א (ד"ה האי) ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אי נימא) שפירשו את כל דברי הגמרא בענין כהן באופן אחר.

ואחתיה בי קברי וקרי ביה אלפא שפורי בארבעין יומין אזיל עביד הכי פקע כדא ומית אלמא מאי שפורי שנפרעין ממנו מאי תברא אמר רב יצחק בריה דרב יהודה תברי בתי רמי דתניא א) אמר רבן שמעון בן גמליאל כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני: והנזיר והמצורע מטומאתו לטהרתו: בעא מיניה רבי ירמיה מרבי זירא בשלא היה להם פנאי או דלמא אף בשהיה להם פנאי אמר ליה תנינא א כל אלו שאמרו מותרין לגלח במועד בשלא היה להם פנאי אבל היה להם פנאי אסורים ב נזיר ומצורע אע"פ שהיה להם פנאי מותרים שלא ישהו קרבנותיהן. תנא הכהן והאבל מותרין בגילוח האי אבל היכי דמי אילימא שחל שמיני שלו בערב הרגל ג איבעי ליה לגלוחי בערב הרגל אלא שחל שמיני שלו להיות בשבת ערב הרגל ד איבעי ליה לגלוחי ערב שבת דאמר רב חסדא אמר רבינא בר שילא ב) ה הלכה כאבא שאול ומודים חכמים לאבא שאול בשחל שמיני שלו להיות בשבת ערב הרגל שמותר לגלח בערב שבת לא צריכא ו שחל שביעי שלו להיות בשבת ערב הרגל תנא ברא סבר לה כאבא שאול דאמר ג) ז מקצת היום ככולו ויום שביעי עולה לו לכאן ולכאן וכיון דשבת הוי אנוס הוא תנא דידן סבר לה כרבנן דאמרי לא אמרינן מקצת היום ככולו ואכתי לא שלים אבילות דשבעה האי כהן היכי דמי אילימא דשלים משמרתו ערב הרגל איבעי ליה לגלוחי ערב הרגל לא צריכא ח דשלים משמרתו ברגל תנא דידן סבר כיון ד) דתנן ט בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות באימורי הרגלים ובחילוק לחם הפנים כמאן דלא שלים משמרתו ברגל א] דמי ותנא ברא סבר אע"ג דשייך בהנך משמרות משמרתיה מיהא שלימא ליה. תנו רבנן ו) כל אלו שאמרו מותרין לגלח במועד מותרין לגלח בימי אבלן והתניא אסורים אמר רב חסדא אמר רב שילא י כי תניא הכא מותרין בשתכפוהו אבליו אי בשתכפוהו אבליו מאי איריא כל אלו שאמרו אפי' כולי עלמא נמי דתניא ז) כ תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד ב] שערו מיקל בתער ל ומכבס כסותו במים הא אתמר עלה אמר רב חסדא מ בתער ולא במספרים נ במים ולא בנתר ולא באהל אמר רב חסדא זאת אומרת ח) אבל אסור בתכבוסת. ת"ר ט) כשם שאמרו אסור לגלח במועד כך אסור ליטול צפורנים במועד דברי ר' יהודה ס ורבי יוסי מתיר וכשם שאמרו אבל אסור לגלח בימי אבלו כך אסור ליטול צפורנים בימי אבלו דברי רבי יהודה ורבי יוסי מתיר אמר עולא הלכה כרבי יהודה באבל והלכה כרבי יוסי במועד שמואל אמר הלכה

ואחתיה בכדא. תקע בתוך הכד ולא ישמעו: **בי קברי.** דלא שכיחי תמן אינשי: **וקרי ביה.** כלומר תקע ביה אלפין שיפורי: **מאי תברי.** למה תוקעין תקיעה ושברים: **תברי בתי רמי.** כלומר שמתא משבר בתים גבוהים: **בשלא היה להן פנאי.** דדוקא נקט שעלו מטומאתם ברגל לפיכך מגלחין, שלא היה להן פנאי לגלח דעדיין לא עלו מטומאתן: **או דלמא אע"פ שהיה להם פנאי.** ולא גילחו קודם המועד מותרים לגלח במועד: **שלא ישהו קרבנותיהן.** בתגלחתן עד לאחר הרגל, דנזיר ומצורע אין מביאין קרבנותיהן עד לאחר גילוח כדכתיב בהו קראי ט), הלכך לא קנסינן להו בדלא עבדי מקמי רגל, דזימנין דלא עביד קמי רגל (א) ומיאסרי להו במועד נמצא שמשהין הקרבנות ואין קריבין ביום השמיני בזמנן, לפיכך אמרו ג] מגלח במועד, דמוטב לקרב זמן הקרבה ולא לאחר: **איבעי ליה לגלוחי ערב הרגל.** דתנן מתניתין (לקמן דף יט.) הקובר מתו שמונה ימים קודם הרגל בטלו ממנו גזרת ל' יום, ומותר בגילוח הואיל וכבר התחיל יום אחד מן השלשים, וזה הואיל ולא גילח ערב הרגל לא יגלח ברגל: **בשבת ערב הרגל.** והוי אנוס דלא מצי לגלח בשמיני ערב הרגל להכי מגלח ברגל: **איבעי ליה לגלוחי ערב שבת.** שהוא שביעי: **הלכה כאבא שאול.** דאפילו לא קבר אלא שבעה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים: **ומודים חכמים לאבא שאול.** אע"ג דבעו שמונה: **בשחל שמיני להיות בשבת ערב הרגל.** דהוי אנוס: **שמותר לגלח בערב שבת.** שהוא שביעי: **האי תנא דברייתא.** דתני אבל מגלח במועד: **סבר כאבא שאול.** דיום שביעי עולה לכאן ולכאן לשבעה ולשלשים, וכיון דכבר התחילו שלשים איבעי ליה לגלוחי קודם הרגל, אלא דשבת הוי ואנוס הוא, להכי מגלח במועד: **ותנא דידן.** דתני אלו מגלחין ברגל ולא אבל: **סבר כרבנן דאמרי לא אמרינן מקצת היום ככולו.** אלא שבעה שלימין בעינן, ואכתי לא שלים אבילות דשבעה קודם הרגל, ולא הוי אנוס, דאפי' לא הוי שבת לא מצי לגלח, להכי אינו מגלח במועד: **דשלים משמרתו ערב הרגל.** בשבת, דלעולם לא שלמה משמרה אלא בשבת: **איבעי ליה לגלוחי ערב הרגל.** כלומר בערב שבת שהוא ערב הרגל, דהא אמרינן (לעיל דף יד.) אנשי משמר אסורין בגילוח ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת: **דשלים משמרה ברגל.** כגון דהוי יום חמישי יום ראשון של רגל דלא מצי לגלח דהוי י"ט, ושלים משמרתו בשבת שהוא יום שלישי לרגל: **תנא דידן.** דאמר אינו מגלח במועד: **סבר כיון דתנן בשלשה פרקים.** בשלשה רגלים כל המשמרות שוים אכתי כמאן דלא שלים משמרתו דמי, ועדיין יש לו חלק באימורי רגלים, ולא שלים משמרתו בכל הרגל, להכי אינו מגלח ברגל, כדתנן אנשי משמר אסורין לגלח: **ותנא ברא.** דאמר מותרין לגלח: **אע"ג דשייך בהנך משמרות.** [שלים ד]] עיקר משמרתו דידיה, להכי מותר בגילוח: **הא אתמר עלה.** הא דתני תכפוהו אבליו מיקל בתער ולא במספרים, וקאתי ה] ברייתא דכל הני שמותרין לגלח במועד מותרין לגלח בימי אבלו כשתכפוהו אבליו ומגלח במספרים: **זאת אומרת.** מדתני תכפוהו אבליו מכבס כסותו מכלל דשאר אבל אסור בתכבוסת:

הלכה

שלא ישהו קרבנותיהן. אע"ג דתגלחת דנזיר לא מעכבא י) מכל מקום רגיל הוא לגלח דמצוה הוא לגלח ולשלוח שערו תחת הדוד כ): **כשחל** שמיני בשבת. כגון שמע שמועה בשבת דקבורתו לא היה בשבת ובירושלמי ל) מוקי לה כשגררתו חיה ונתייאשו לבקש דמונין לו משעה שנתייאשו: **ותנא** דידן סבר לה כרבנן. ואין להקשות מ"מ יגלח ע"ש כמו חל שבעה שלו בערב שבת ו] ערב הרגל דשרו רבנן לגלח ואע"ג דלית להו מקצת היום ככולו באבילות דהתם נשלם האבילות קודם יו"ט אע"ג דמגלח קודם שנשלם דהא לית להו מקצת היום ככולו באבילות והכא ז] מיהא אית להו משום כבוד יו"ט דאשכחן (יומא דף ו:) בזב וזבה דהויא מקצת היום ככולו אבל כשיש עדיין ימי אבילות לא אבל תימה (ב) דהיכי אסרינן מהאי דלא תני מתניתין האבל והכהן מותרים לגלח משום דלית ליה פנאי והא מיבעיא לעיל (דף יד.) באבדה לו אבידה ולא פשיט מדלא תני לה °דאיכא למימר תנא ושייר כמו כן הני תני ושייר ויש לומר כיון דאשכחנא פלוגתא דאבא שאול ורבנן באבל אית לן למימר דתנא דמתני' וברייתא בהכי פליגי וכיון דבאבל פליגי בכהן נמי פליגי: **זאת** אומרת אבל אסור בתכבוסת. וא"ת פשיטא דהא אפי' שאר מלאכות אסור וי"ל משום דקתני לקמן (דף כא.) אלו דברים שאבל אסור בהן ולא קתני תכבוסת אי נמי תכבוסת (חייב ח]) קאמר: ה"ג **ושמואל** אמר הלכה כר' יוסי בזו ובזו דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל. וא"ת בעירובין (דף מו. ושם) דאמר שמואל ט] הלכה כדברי המיקל בעירוב ואמר נמי הלכה כרבי יוחנן בן נורי ומקשה התם תרתי למה לי (ג) כו' וי"ל איצטריך הכא לאפוקי מדעולא וא"ת וכיון דאית ליה לשמואל רבי יהודה ור' יוסי הלכה כרבי יוסי כדאמרינן פרק מי שהוציאוהו (שם:) למה ליה למימר הכא הלכה כרבי יוסי וי"ל לאפוקי מדעולא ועולא לא קשיא מידי מהתם דהיכא דאתמר אתמר כדאמר התם:

עין משפט נר מצוה

עז א מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה יט סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקלא סעי' ד:

עח ב מיי' שם:

עט ג ד ה מיי' פ"ו מהלכות אבל הל' ז טוש"ע י"ד סימן שצט סעיף ג:

פ ו ז מיי' שם ופ"ז מהלכות יו"ט הלכה יח טוש"ע א"ח סימן תקלא סעיף ז וטוש"ע י"ד סימן שצט סעיף ג:

פא ח מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה יט ופ"א מהלכות ביאת מקדש הלכה יג:

פב ט מיי' פ"ד מהל' כלי המקדש הלכה ד ה:

פג י כ מיי' פ"ו מהל' אבל הל' יג טוש"ע י"ד סימן שצ סעיף ג:

פד ל מיי' שם טוש"ע י"ד סימן שפט סעיף א:

פה מ מיי' שם טוש"ע י"ד סי' שצ סעי' ג:

פו נ מיי' שם טוש"ע י"ד סימן שפט סעיף א:

פז ס מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה כ טוש"ע א"ח סי' תקלב סעיף א:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה ותנא דידן וכו' **דאיכא למימר תנא ושייר.** עיין שבת דף עה ע"ב תוספות ד"ה חסר אחת וכתובות רפ"ג תוספות ד"ה ועל הכותית:

משנת ראשונים

וקרי ביה אלפא שפורי בארבעין יומין. לאו דווקא אלפי, אלא לשון הרבה, וקרי ביה, ותקע בה בכך פעמים רבות עליו בלשון אלה ושמתא, ארבעים כנגד צורת הוולד.

[פירוש ר"ש בן היתום]

שלא ישהו קרבנותיהן. הנזיר והמצורע אפילו היה להן פנאי לגלח קודם הרגל ולא גלחו לא שייך למקנסינהו כי היכי דקנסינן באחריני, שלא יכנסו לרגל כשהם מנוולין, דאמרינן דאי שרינן להו לגלח במועד לא יגלחו קודם הרגל אלא ימתינו כלם עד המועד, [אבל הכא לא שייך למיקנס], שלא ישהו ברצון טהרתם וקרבנותם, אלא ימהרו לטהר עצמם ולהביא קרבנותיהם בכל כחם, שלא יאריכו עליהם בכוונה ימי טומאתם, ואפילו אם איכא חד ששיהא בכוונה בטלה דעתו, ובשבילו לא שייך למיגזר באחריני.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ותנא ברא סבר. סבר אע"ג דשוין בהנך משמרות, ליטול חלק עמהן ולשרת עמהן, משמרתו מיהא שלימא ליה ושרי ליה לגלח בתוך המועד, כיון שהיה אנוס שלא היה יכול לגלח קודם הרגל.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) חגיגה ה: נדרים ז: ע"ש סוטה מו:, ב) לקמן יט:, ג) [לעיל טז: פסחים ד. וש"נ], ד) סוכה נה:, ה) [לעיל יד. תוספתא פרק ב], ו) תענית יג., ז) לעיל טו., ח) [תוספתא פ"ב], ט) ויקרא יד - במדבר ו (ועי' מל"מ), י) [נזיר מו.], כ) שמחה:, ל) דפרקין ריש ה"ה.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שלא ישהו כו' דלא עביד קמי רגל ואי אסרינן להו במועד: (ב) תוס' ד"ה ותנא כו' אבל תימה דהיכי פשיטא ליה דלתנא דידן לא שרינן ממאי דלא תני במתני' כו' באבדה לו אבידה ולא פסיטא ליה דאינו מגלח מדלא תני לה: (ג) ד"ה ושמואל כו' ומקשה התם תרתי למה לי ה"נ קשיא תרתי למה לי וי"ל דאיצטריך הכא:

רש"י כת"י

וקרי ביה אלפא שיפורי. תקע כפיך בתוך הכד אלף פעמים ולא ישמע הקול. **מאי** טעמ' משמתינן בשיפורי. שנפרעין ממנו. דדייקין בשמא. **מאי** (טעמ') תברי. מאי טעמ' תקעינן בשמתא כעין שלשה שברים. תברי בתי רמי. שמתא מספיל בתים הרמים לישנא אחרינא תברי בתי ורמי שובר בתים ומשליכן לארץ. כל מקום שנתנו **חכמים את עיניהם** וכו'. לפי שהם חריפין ומחודדין ומדקדקין כמה שהן רואין יותר מכל אדם לפיכך עין שלהם קשה שמתא אין לך נתינת עין גדולה מזו. **בשלא היה להם פנאי.** שלא נתרפא המצורע עד תוך הרגל וכן שלא שלמו ימי נזירות עד [תוך] הרגל דכיון שלא היה להם פנאי לא קנסינן להו משום שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין דהא לא אפשר לעשות להו קודם לכן. כל תנינא בריתא. **כל אלו.** הנא ממדינת הים וכו'. **אע"פ שהיה להם פנאי.** מותרין לגלח אע"פ שעבירה היא בידם מוטב שיגלחו במועד ולא ישהו קרבנותם עד לאח' גילוח כדכתיבי קראי והילכך לא קנסינן כי היכי דליעבדו מקמי הרגל דזימנין דלא עבד קודם הרגל ואי אסרינן ליה ברגל נמצא שמשהין קרבנותם ואינן קריבין ביום שמיני בזמנו. **האבל.** שהשלים ימי אבלותו. **והכהן.** שהשלים משמרתו מותרין לגלח במועד לפי שאי אפשר להם לגלח קודם לכן. **שחל שמיני.** של אבילותו בערב הרגל שכבר עברו ז' ימי אבילותו שאסור בתספורת ועטיפת הראש ובכל הני דאמרינן לעיל ונכנסו עליו שלשים יום שאינו אסור בהן אלא בתספורת וביהוך כדאמרינן לקמן דלאחר שבעת ימי אבילותו משלים עד ל' יום ואינו מגלח והיינו דקאמ' אילימא שחל שמיני שלו דאמרינן במתני' הקובר את מתו שמנה ימים קודם לרגל שכבר נהג מהשלשים מימי אבילות לתספורת בטלה ממנו גזירות שלשים יום ומותר לגלח בשביל המועד. [המשך בסוף המסכת]

במים ולא בנתר. טיט יפה לרחוץ בו, וכן חומץ על נתר, מנהג בני קדר שישפכו חומץ על גבשושית הבאה מספרד וירחצו בה ראשיהן והוא יפה כבורית, ולא יתכן לפרש נתר בורית משום דכת' (ירמיה ב כב) כי אם תכבסי בתר ותרבי לך בורית וגו'. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **כך אסור ליטול צפרנים.** ופי' הרא"ה ז"ל דאבלות דצפרנים נפקא ליה מדכתיב (דברים כא יב) וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה ומתרגמינן ותרבי ית טופרנהא. וכתיב ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים. ור' יוסי ס"ל כר' אליעזר דאמר מגלחת את ראשה [ומעברת] את צפרניה כדאיתא באבל רבתי (פ"ז). א"נ ס"ל לר' יוסי דקרא דכתיב ועשה את צפרניה לאו משום אבלות הוא אלא משום נוול כדי שתהא מנוולת לפניו. **[חדושי הר"ן]**

הגהות וציונים א] "ברגל" ליתא בכת"י, ובאמת הוא מיותר (דק"ס): ב] בכת"י **והכביד**: ג] דברי רש"י שלפנינו מוקשים מאד, עי' יד דוד (דק"ס), ועי' גם רש"י כת"י ובמל"מ פ"ז מהל' יו"ט הי"ט. ובכת"י של רש"י שלפנינו ליתא מתיבת "בתגלחתן" (בתחילת הדיבור) עד כאן, והנוסח הוא **דהואיל וחייבין להקריב קרבנותיהן בתגלחתן** מגלח במועד וכו': ד] רש"א (גליון): ה] בכת"י נוסף **לאשמעינן**: ו] נראה לי להגיה חל **שביעי** שלו בע"ש **והשבת חל בערב** הרגל (מהרש"א ע"ש): ז] צ"ל **הכא** (באה"מ): ח] גי' רש"א **מים** (גליון), וכן הגיה הב"ח (דפו"ר), ועי' במהרש"א: ט] [ע"ש דאי' **ריב"ל**] (גליון):

על ידי הכהנים של אותו משמר שחל השבוע שלו ברגל[כט], לכן **הָיוּ כָּל הַמִּשְׁמָרוֹת שָׁווֹת בְּאֵימוּרֵי הָרְגָלִים** - בחלקים המגיעים לכהנים מהקרבנות האמורים ברגלים[ל], **וּבְחִילּוּק** [-בחלוקת] **לֶחֶם הַפָּנִים** בשבת שבתוך הרגל[לא], אם כן הכהן שנשלמה משמרתו ברגל, **כְּמַאן דְּלָא שְׁלִים מִשְׁמַרְתּוֹ בָּרֶגֶל דָּמֵי** - הרי הוא נחשב כמי שעדיין לא נשלמה משמרתו, שעדיין חולק הוא עם שאר הכהנים כאילו בתוך משמרתו הוא, ומשום כך אסור לו לגלח במועד, כדין כהן בימי משמרתו[לב]. **וְתַנָּא בָּרָא** - והתנא של הברייתא **סָבַר, שְׁאַף עַל גַּב דְּשַׁיָּיךְ בְּהָנָךְ מִשְׁמָרוֹת** - ששייך כהן זה בעבודת הקרבנות יחד עם כל הכהנים משאר המשמרות, **מִשְׁמַרְתֵּיהּ מִיהָא שְׁלִימָא לֵיהּ** - מכל מקום כבר נגמרו עיקר ימי משמרתו, ואין לאסור עליו לגלח מחמת כך, ואף מחמת הרגל אין לאסור עליו לגלח, שכיון שהיה אסור לו לגלח קודם הרגל, הרי הוא כשאר המנויים במשנה שמותר להם לגלח במועד מחמת שהיו אנוסים ולא יכלו לגלח קודם הרגל.

הגמרא דנה אם האמורים במשנה מותר להם לגלח גם בימי אבילותם:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **כָּל אֵלּוּ שֶׁאָמְרוּ** בהם חכמים במשנתנו **שמוּתָּרִין** הם **לְגַלֵּחַ בַּמּוֹעֵד, מוּתָּרִין** הם **לְגַלֵּחַ** אף **בִּימֵי אֶבְלָן**, וכגון, הבא ממדינת הים והיוצא מבית האסורים שהתירו להם לגלח במועד, מותרים הם לגלח גם בימי אבלם.

מקשה הגמרא, **וְהָתַנְיָא** - והרי שנינו בברייתא, שאף המותרים לגלח במועד, **אֲסוּרִים** לגלח בימי אבלם[לג]. מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב חִסְדָּא אָמַר** [-בשם] **רַב שֵׁילָא, כִּי תַּנְיָא הָכָא** - מה ששנינו בברייתא המובאת כאן **שמוּתָּרִין** הם לגלח בימי אבלם, היינו **בְּאוֹפֶן שֶׁתְּכָפוּהוּ אֲבָלָיו** - שבאו עליו אבליות בזה אחר זה, שבעודו בימי השבעה על קרוב אחד, מת לו קרוב נוסף[לד], שכיון שבאופן זה נתארך זמן אבילותו, אם אירע לו אונס קודם האבילות שלא היה יכול לגלח מחמתו, התירו לו לגלח בימי אבלו, והברייתא שאמרה שאסורים הם בגילוח בימי אבלם, מדברת באבילות רגילה, שלא התירו בה לגלח אף למי שהיה אנוס קודם האבילות.

מקשה הגמרא, איך ניתן לומר שהברייתא שהתירה את הגילוח באבילות דיברה רק באבל שתכפוהו אבליו, הרי **אִי** - אם הברייתא מדברת רק **בְּאבל שֶׁתְּכָפוּהוּ אֲבָלָיו**, אם כן **מַאי אִירְיָא** - מדוע נקטה הברייתא שרק **כָּל אֵלּוּ שֶׁאָמְרוּ** שמותרים הם לגלח במועד מחמת שאנוסים היו קודם לו מותרים הם לגלח בימי אבלם, הרי באופן זה שתכפוהו אבליו **אֲפִילּוּ כּוּלֵּי עָלְמָא** - כל אדם [כלומר, אף מי שלא היה אנוס קודם האבילות] **נַמִּי** - גם כן מותר לו לגלח, **דְּתַנְיָא** - שהרי שנינו בברייתא, מי **שֶׁתְּכָפוּהוּ אֲבָלָיו זֶה אַחַר זֶה**, אם **הִכְבִּיד שְׂעָרוֹ** - גדל שערו עד שנעשה כבד עליו, **מֵיקֵל** - נוטל מעט משער ראשו[לה] **בְּתַעַר, וּמְכַבֵּס** הוא את **כְּסוּתוֹ בְּמַיִם**, הרי שכל אדם שתכפוהו אבליו, מותר לו לגלח בימי אבלו, ואיך ניתן לומר שהברייתא שהתירה לגלח באבילות לאותם שהתירו להם לגלח במועד, מדברת במי שתכפוהו אבליו. מתרצת הגמרא, **הָא אִתְּמַר עֲלָהּ** - הרי כבר נאמר על ברייתא זו, **אָמַר רַב חִסְדָּא**, מה שהתירה הברייתא למי שתכפוהו אבליו לגלח אף בלא אונס קודם לאבילות, הוא דווקא **בְּתַעַר**, שהוא שינוי מהדרך הרגילה, שגילוח בתער אינו דרך נוי, **וְלֹא** התירו לגלח כדרכו **בְּמִסְפָּרַיִם**[לו], ומה שהתירו לו לכבס, הוא דווקא **בְּמַיִם, וְלֹא בְּנֶתֶר וְלֹא בְּאָהָל** שהם דברים המשמשים לכביסה, ומועילים להעביר את הלכלוך[לז], ואם כן יש לומר שאכן אף הברייתא שהתירה את הגילוח באבילות למי שהתירו להם לגלח במועד, מדברת גם כן במי שתכפוהו אבליו, אלא שהיא התירה להם את הגילוח גם במספרים[לח], וזה לא התירו אלא במי שהיה אנוס ולא יכל לגלח קודם אבילותו וגם תכפוהו אבליו.

רב חסדא לומד דין מתוך הברייתא:

אָמַר רַב חִסְדָּא, זֹאת אוֹמֶרֶת - ממה ששנינו בברייתא שמי שתכפוהו אבליו מותר לו לכבס במים, נמצינו למדים **שֶׁאָבֵל** בימי השבעה[לט] **אָסוּר בְּתִכְבּוֹסֶת** אפילו במים[מ].

★

הגמרא דנה האם מותר ליטול ציפורניים במועד ובאבילות:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **כְּשֵׁם שֶׁאָמְרוּ אָסוּר לְגַלֵּחַ בַּמּוֹעֵד**, כדי שלא ימתין מלגלח עד המועד ויכנס לרגל כשהוא מנוול, **כָּךְ אָסוּר** גם

[כט] **שנאמר** (דברים יח ו-ז) 'כי יבא הלוי מאחד שעריך וגו' ובא בכל אות נפשו אל המקום אשר יבחר ה', ושרת בשם ה' אלוקיו ככל אחיו הלוים' וגו', ודרשו (סוכה נה:) שפסוק זה מדבר בכהנים, וכך היא כוונת הפסוק, שבזמן שהוא 'מאחד שעריך', כלומר שכל ישראל נכנסים בשער אחד, דהיינו ברגלים, יכול כל כהן לשרת בבית המקדש, ולא רק כהני אותו משמר.

[ל] **שאף** שבכל מקום משמעות 'אימורים' היינו החלבים המוקטרים על המזבח, כאן לא ניתן לפרש כן, שהרי ודאי אין הכהנים מתחלקים במה שמקטירים על המזבח, אלא הכוונה היא לקרבנות האמורים ברגלים. גמרא סוכה (נה:).

והחלקים המתחלקים לכהנים, הם חזה ושוק של שלמי חגיגה של כל יחיד ויחיד, ועורות של עולות ראיה ושל עולות המוספים, ובשר שעירי החטאות של המוספים. רש"י בסוכה (נה: ד"ה במה).

[לא] **לחם** הפנים הוא הלחם שהיה מונח במקדש על השולחן כמו שנאמר (שמות כה ל) 'ונתת על השלחן לחם פנים לפני תמיד'. והיו הלחמים מונחים על השולחן בכל ימות השבוע, ובשבת היו מחליפים אותם והיו הלחמים הישנים נאכלים לכהנים, כמו שנאמר (ויקרא כד ח-ט) 'ביום השבת ביום השבת יערכנו לפני ה' תמיד וגו', והיתה לאהרן ובניו ואכלהו במקום קדוש'. ובכל ימות השנה היו מתחלקים בלחם הפנים רק כהני המשמר שסיים את עבודתו בשבת זו והמשמר שמתחיל את עבודתו בשבת זו, אבל בשבת שבתוך הרגל היו מתחלקים בלחם כל המשמרות. וסדר החלוקה מבואר במשנה בסוכה (נו.).

ואף שלחם הפנים אינו מהקרבנות הבאות מחמת הרגל, מכל מקום היו כל המשמרות מתחלקות בו, שדרשו ממה שנאמר לאחר הפסוק שממנו למדו שכל הכהנים היו עובדים במקדש ברגל [ראה הערה לעיל] (דברים יח ח) 'חלק כחלק יאכלו', ודרשו (סוכה נו.) שודאי לא בא הפסוק לומר שכל הכהנים יתחלקו בקרבנות הרגל, שזה יש ללמוד ממה שנאמר בקרבן מנחה (ויקרא ז ט) 'לכהן המקריב אתה לו תהיה', ולמדו מכך שכהן העובד בבית המקדש נוטל חלק בקרבנות, אלא ודאי בא הפסוק לומר שלחם הפנים מתחלק בין כל הכהנים.

[לב] **הקשה הריטב"א** (ד"ה ובתוספות), מאחר שכל האיסור של כהן זה לגלח במועד הוא רק משום האיסור לכהן לגלח בזמן המשמר שלו ולא משום שלא גילח קודם הרגל כשאר האסורים לגלח במועד, אם כן יש להתיר לו לגלח במועד ביום חמישי ובערב שבת מפני כבוד השבת, כדין כהן בזמן המשמר שלו, ומדוע לא הזכירה המשנה היתר זה. ותירץ, שכיון שאינו מותר לגלח בכל המועד, לא הזכירה אותו המשנה.

והרש"ש (ברש"י ד"ה דשלים) כתב, שאולי יש לומר, שכיון שנתקבצו כאן שני איסורים, דהיינו איסור גילוח במועד ואיסור גילוח בזמן המשמר, אף שבכל אחד מהם יש להתיר, שאיסור גילוח במועד יש להתיר מפני שלא יכל לגלח קודם הרגל, ואיסור גילוח בזמן המשמר יש להתיר מפני כבוד השבת, מכל מקום כיון שנתקבצו בזה שני איסורים, אין להתיר אותם. והקרן אורה (ד"ה אי) תירץ, שמה שהתירו לגלח בחמישי מפני כבוד השבת, הוא רק מפני שבשבת הוא מסיים את משמרתו, אבל כשחל הרגל אחר משמרתו, שלדעת התנא של משנתנו אין נחשב שנשלמה משמרתו עד אחר הרגל, אין להתיר לו לגלח מפני כבוד השבת משום שעדיין לא תמה משמרתו בשבת זו.

[לג] **צריך** לומר, שאין כוונת הברייתא שאף נזיר ומצורע שמותרים הם לגלח במועד אסורים לגלח בימי אבלם, שהרי תגלחתם מצוה היא ודוחה אף את איסור 'לא תקיפו פאת ראשכם' (ויקרא יט כז) [והיינו, שאסור לגלח את השיער שבצדעיים ולהשוותם לאחורי אזנו ולפדחתו] כמבואר ביבמות (ה.), אלא ודאי כוונת הברייתא לשאר האמורים במשנה, ולא לנזיר ומצורע. קרן אורה (ד"ה והתניא).

[לד] **בטור** ובשולחן ערוך (יו"ד סי' שצ ס"ג) מבואר, שדין תכפוהו אבליו, הוא גם במי שארעו לו שתי אבליות זו אחר זו. אמנם ברבינו חננאל (ד"ה ת"ר) נראה, שדין זה הוא רק במי שארעו לו שלש אבליות זו אחר זו.

[לה] **רש"י** בתענית (יג. ד"ה מיקל).

[לו] **רש"י** בתענית (יג. ד"ה ובתער) ריטב"א (ד"ה דתניא) ור"ן (ד"ה אמר - הראשון). וראה בר"ן שביאר באופן נוסף. אבל מתחילה סברה הגמרא שמה שאמרה הברייתא מגלח בתער ומכבס במים, אין זה בדווקא, אלא כוונת הברייתא שמגלח ומכבס כדרכו, ומה שאמרה שמגלח בתער ומכבס במים, הוא מפני שכך הוא דרך גילוח וכיבוס.

[לז] **רש"י** בזבחים (פח. ד"ה אהל). ונתר פירש רש"י בשבת (טז.) שהוא מין אדמה לבנה. מבואר בריטב"א (ד"ה דתניא וד"ה וכיון), שאף מי שתכפוהו אבליו שהתירו לו לכבס במים אף בלא אונס אחר, לא התירו לו לכבס אלא במים צוננים ולא במים חמים. אולם הר"ן (ד"ה במים) כתב, שהתירו לו אף במים חמים.

[לח] **וכן** מותרים הם לכבס את כסותם אפילו בנתר וחול. תוספות הרא"ש (ד"ה הא).

[לט] **ריטב"א** (ד"ה וכיון). וכן מבואר ברמב"ם [שמנאו באיסורי שבעה (אבל פ"ה ה"א) ואילו בענין אבילות שלשים (שם פ"ו ה"ג) לא מנאו] ובטור ושולחן ערוך (יו"ד סי' שפט ס"א) שאיסור כיבוס אינו אלא בימי השבעה, אולם התוספות (לקמן כג. ד"ה כל) הביאו בשם ריב"א, שאיסור כיבוס הוא בכל ימי השלושים.

[מ] **פירשו הריטב"א** (ד"ה והיינו) והר"ן (ד"ה אמר - השני), שהחידוש שלמד רב חסדא

ואחתיה בי קברי וקרי ביה אלפא שפורי בארבעין יומין אזיל עביד הכי פקע כדא ומית אלמא מאי שפורי שנפרעין ממנו מאי תברא אמר רב יצחק בריה דרב יהודה תברי בתי רמי דתניא [א]אמר רבן שמעון בן גמליאל כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני: והנזיר והמצורע מטומאתו לטהרתו: בעא מיניה רבי ירמיה מרבי זירא בשלא היה להם פנאי או דלמא אף בשהיה להם פנאי אמר ליה תנינא [א]כל אלו שאמרו מותרין לגלח במועד בשלא היה להם פנאי אבל היה להם פנאי אסורים [ב]נזיר ומצורע אע"פ שהיה להם פנאי מותרים שלא ישהו קרבנותיהן. תנא הכהן והאבל מותרין בגילוח האי אבל היכי דמי אילימא שחל שמיני שלו בערב הרגל [ג]איבעי ליה לגלוחי בערב הרגל אלא שחל שמיני שלו להיות בשבת ערב הרגל [ד]איבעי ליה לגלוחי ערב שבת דאמר רב חסדא אמר רבינא בר שילא [ב][ה]הלכה כאבא שאול ומודים חכמים לאבא שאול בשחל שמיני שלו להיות בשבת ערב הרגל שמותר לגלח בערב שבת לא צריכא [ו]שחל שביעי שלו להיות בשבת ערב הרגל תנא ברא סבר לה כאבא שאול דאמר [ג][ז]מקצת היום ככולו ויום שביעי עולה לו לכאן ולכאן וכיון דשבת הוי אנוס הוא תנא דידן סבר לה כרבנן דאמרי לא אמרינן מקצת היום ככולו ואכתי לא שלים אבילות דשבעה האי כהן היכי דמי אילימא דשלים משמרתו ערב הרגל איבעי ליה לגלוחי ערב הרגל לא צריכא [ח]דשלים משמרתו ברגל תנא דידן סבר כיון [ד]דתנן [ט]בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות באימורי הרגלים ובחילוק לחם הפנים כמאן דלא שלים משמרתו ברגל[א] דמי ותנא ברא סבר אע"ג דשייך בהנך משמרות משמרתיה מיהא שלימא ליה. תנו רבנן [ה]כל אלו שאמרו מותרין לגלח במועד מותרין לגלח בימי אבלן והתניא אסורים אמר רב חסדא אמר רב שילא [י]כי תניא הכא מותרין בשתכפוהו אבליו אי בשתכפוהו אבליו מאי איריא כל אלו שאמרו אפי' כולי עלמא נמי דתניא [ו][כ]תכפוהו אבליו זה אחר זה הכביד[ב] שערו מיקל בתער [ל]ומכבס כסותו במים הא אתמר עלה אמר רב חסדא [מ]בתער ולא במספרים [נ]במים ולא בנתר ולא באהל אמר רב חסדא זאת אומרת [ז]אבל אסור בתכבוסת. ת"ר [ח] כשם שאמרו אסור לגלח במועד כך אסור ליטול צפורנים במועד דברי ר' יהודה [ס]ורבי יוסי מתיר וכשם שאמרו אבל אסור לגלח בימי אבלו כך אסור ליטול צפורנים בימי אבלו דברי רבי יהודה ורבי יוסי מתיר אמר עולא הלכה כרבי יהודה באבל והלכה כרבי יוסי במועד שמואל אמר

הלכה

ואחתיה בבדא. תקע בתוך הכד ולא ישמעו: בי קברי. דלא שכיחי תמן אינשי: וקרי ביה. כלומר תקע ביה אלפין שיפורי: מאי תברי. למה תוקעין תקיעה ושברים: תברי בתי רמי. כלומר שמחה משבר בתים גבוהים: בשלא היה להן פנאי. דדוקא נקט שעלו מטומאתם ברגל לפיכך מגלחין, שלא היה להן פנאי לגלח דעדיין לא עלו מטומאתן: או דלמא אע"פ שהיה להם פנאי. ולא גילחו קודם המועד מותרים לגלח במועד: שלא ישהו קרבנותיהן. בתגלחתן עד לאחר הרגל, דנזיר ומצורע אין מביאין קרבנותיהן עד לאחר גילוח כדכתיב בהו קראי[ט], הלכך לא קנסינן להו בדלא עבדי מקמי רגל, דזימנין דלא עביד קמי רגל (א) ומיאסרי להו במועד נמצא שמשהין הקרבנות ואינן קריבין ביום השמיני בזמנן, לפיכך אמרו[ג] מגלח במועד, דמוטב לקרב זמן הקרבה ולא לאחר: איבעי ליה לגלוחי ערב הרגל. דתנן מתניתין (לקמן דף יט.) הקובר מתו שמונה ימים קודם הרגל בטלו ממנו גזרת ל' יום, ומותר בגילוח הואיל וכבר התחיל יום אחד מן השלשים, וזה הואיל ולא גילח ערב הרגל לא יגלח ברגל: בשבת ערב הרגל. והוי אנוס דלא מצי לגלח בשמיני ערב הרגל להכי מגלח ברגל: איבעי ליה לגלוחי ערב שבת. שהוא שביעי: הלכה כאבא שאול. דאפילו לא קבר אלא שבעה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים: ומודים חכמים לאבא שאול. אע"ג דבעו שמונה: בשחל שמיני להיות בשבת ערב הרגל. דהוי אנוס: שמותר לגלח בערב שבת. שהוא שביעי: האי תנא דברייתא. דתני אבל מגלח במועד: סבר כאבא שאול. דיום שביעי עולה לכאן ולכאן לשבעה ולשלשים, וכיון דכבר התחילו שלשים איבעי ליה לגלוחי קודם הרגל, אלא דשבת הוי ואנוס הוא, להכי מגלח במועד: ותנא דידן. דתני אלו מגלחין ברגל ולא אבל: סבר כרבנן דאמרי לא אמרינן מקצת היום ככולו. אלא שבעה שלימין בעינן, ואכתי לא שלים אבילות דשבעה קודם הרגל, ולא הוי אנוס, דאפי' לא הוי שבת לא מצי לגלח, להכי אינו מגלח במועד: דשלים משמרתו ערב הרגל. בשבת, דלעולם לא שלמה משמרה אלא בשבת: איבעי ליה לגלוחי ערב הרגל. כלומר בערב שבת שהוא ערב הרגל, דהא אמרינן (לעיל דף יד.) אנשי משמר אסורין בגילוח ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת: דשלים משמרה ברגל. כגון דהוי יום חמישי יום ראשון של רגל דלא מצי לגלח דהוי י"ט, ושלים משמרתו בשבת שהוא יום שלישי לרגל: תנא דידן. דאמר אינו מגלח במועד: סבר כיון דתנן בשלשה פרקים. בשלשה רגלים כל המשמרות שוים אכתי כמאן דלא שלים משמרתו דמי, ועדיין יש לו חלק באימורי רגלים, ולא שלים משמרתו בכל הרגל, להכי אינו מגלח ברגל, כדתנן אנשי משמר אסורין לגלח: ותנא ברא. דאמר מותרין לגלח: אע"ג דשייך בהנך משמרות. [שלים[ד]] עיקר משמרתו דידיה, להכי מותר בגילוח: הא אתמר עלה. הא דתני תכפוהו אבליו מיקל בתער ולא במספרים, וקאתי[ה] ברייתא דכל הני שמותרין לגלח במועד מותרין לגלח בימי אבלו כשתכפוהו אבליו ומגלח במספרים: זאת אומרת. מדתני תכפוהו אבליו מכבס כסותו מכלל דשאר אבל אסור בתכבוסת:

שלא ישהו קרבנותיהן. אע"ג דתגלחת דנזיר לא מעכבא [י] מכל מקום רגיל הוא לגלח דמצוה הוא לגלח ולשלוח שערו תחת הדוד[ס]: כשחל שמיני בשבת. כגון שמע שמועה בשבת דקבורתו לא היה בשבת וירושלמי[ל] מוקי לה כשגררתו חיה ונתייאשו לבקש דמונין לו משעה שנתייאשו:

ותנא דידן סבר לה כרבנן. ואין להקשות מ"מ יגלח ע"ש כמו חל שבעה שלו בערב שבת[י] ערב הרגל דשרו רבנן לגלח ואע"ג דלית להו מקצת היום ככולו באבילות דהתם נשלם האבילות קודם יו"ט אע"ג דמגלח קודם שנשלם דהא לית להו מקצת היום ככולו באבילות והכא[י] מיהא אית להו משום כבוד יו"ט דאשכחן (יומא דף ו:) בזב וזבה דהויא מקצת היום ככולו אבל כשיש עדיין ימי אבילות לא אבל תימה (ב) דהיכי אסרינן מהאי דלא תני מתניתין האבל והכהן מותרים לגלח משום דלית ליה פנאי והא מיבעיא לעיל (דף יד.) באבדה לו אבידה ולא פשיט מדלא תני לה [ס]דאיכא למימר תנא ושייר כמו כן הני תני ושייר ויש לומר כיון דאשכחנא פלוגתא דאבא שאול ורבנן באבל אית לן למימר דתנא דמתני' ובריית' בהכי פליגי וכיון דבאבל פליגי בכהן נמי פליגי:

זאת אומרת אבל אסור בתכבוסת. וא"ת פשיטא דהא אפי' שאר מלאכות אסור וי"ל משום דקתני לקמן (דף כא.) אלו דברים שאבל אסור בהן ולא קתני תכבוסת אי נמי תכבוסת (חייב[מ]) קאמר:

ושמואל אמר הלכה כר' יוסי בזו ובזו ה"ג דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל. וא"ת בעירובין (דף מו. ושם) דאמר שמואל[ט] הלכה כדברי המיקל בעירוב ואמר נמי הלכה כרבי יוחנן בן נורי ומקשה התם תרתי למה לי (ג) כו' וי"ל איצטריך הכא לאפוקי מדעולא וא"ת וכיון דאית ליה לשמואל רבי יהודה ור' יוסי הלכה כרבי יוסי כדאמרינן פרק מי שהוציאוהו (שם:) למה ליה למימר הכא הלכה כרבי יוסי וי"ל לאפוקי מדעולא ועולא לא קשיא מידי מהתם דהיכא דאתמר אתמר כדאמר התם:

עין משפט נר מצוה

עז א מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה יט סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקלא סעי' ד:

עח ב מיי' שם:

עט ג ד ה מיי' פ"ז מהלכות אבל הל' ז טוש"ע י"ד סימן שצט סעיף ג:

פ ו ז מיי' שם ופ"ז מהלכות יו"ט הלכה יח טוש"ע א"ח סימן תקלא סעיף ז וטוש"ע י"ד סימן שצט סעיף ג:

פא ח מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה [illegible] מהלכות ביאת מקדש הלכה יג:

פב ט מיי' פ"ד מהל' כלי המקדש הלכה ד ה:

פג י כ מיי' פ"ו מהל' אבל הל' יג טוש"ע י"ד סימן שצ סעיף ג:

פד ל מיי' שם טוש"ע י"ד סימן שפט סעיף א:

פה מ מיי' שם טוש"ע י"ד סי' שצ סעי' ג:

פו נ מיי' שם טוש"ע י"ד סימן שפט סעיף א:

פז ס מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה כ טוש"ע א"ח סי' תקלב סעיף א:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה ותנא דידן וכו' דאיכא למימר תנא ושייר. עיין שבת דף עה ע"ב תוספות ד"ה חסר אחת ובכתובות רפ"ג תוספות ד"ה ועל הכותית:

משנת ראשונים

וקרי ביה אלפא שפורי בארבעין יומין. לאו דווקא אלפי, אלא לשון הרבה, וקרי ביה, ותקע בה בכך פעמים רבות עליו בלשון אלה ושמתא, ארבעים כנגד צורת הוולד. [פירוש ר"ש בן היתום]

שלא ישהו קרבנותיהן. הנזיר והמצורע אפילו היה להן פנאי לגלח קודם הרגל ולא גלחו לא שייך למקנסינהו כי היכי דקנסינן באחריני, שלא יכנסו לרגל כשהם מנוולין, דאמרינן דאי שרינן להו לגלח במועד לא יגלחו קודם הרגל אלא ימתינו כלם עד המועד, [אבל הכא לא שייך למיקנס], שלא ישהו ברצון טהרתם וקרבנותם, אלא ימהרו לטהר עצמם ולהביא קרבנותיהם בכל כחם, שלא יאריכו עליהם בכוונה ימי טומאתם, ואפילו אם איכא חד ששיהא בכוונה בטלה דעתו, ובשבילו לא שייך למיגזר באחריני. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ותנא ברא סבר. סבר אע"ג דשוין בהנך משמרות, ליטול חלק עמהן ולשרת עמהן, משמרתו מיהא שלימא ליה ושרי ליה לגלח בתוך המועד, כיון שהיה אנוס שלא היה יכול לגלח קודם הרגל. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

במים ולא בנתר. טיט יפה לרחוץ בו, וכן חומץ על נתר, מנהג בני קדר שישפכו חומץ על גבשושית הבאה מספרד וירחצו בה ראשיהן והוא יפה כבורית, ולא יתכן לפרש נתר בורית משום דכת' (ירמיה ב כב) כי אם תכבסי בתר ותרבי לך בורית וגו'. [פירוש ר"ש בן היתום] כך אסור ליטול צפרנים. ופי' הרא"ה ז"ל דאבלות דצפרנים נפקא ליה מדכתיב (דברים כא יב) וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה ומתרגמינן ותרבי ית טופרנהא. וכתיב ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים. ור' יוסי ס"ל כר' אליעזר דאמר מגלחת את ראשה [ומעברת] את צפרניה כדאיתא באבל רבתי (פ"ז). א"נ ס"ל לר' יוסי דקרא דכתיב ועשה את צפרניה לאו משום אבלות הוא אלא משום נוול כדי שתהא מנוולת לפניו. [חדושי הר"ן]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) חגיגה ה: נדרים ז: ע"ש סוטה מו., ב) לקמן יט:, ג) [לעיל טז: פסחים ד. וש"נ], ד) סוכה נה:, ה) [לעיל יד. תוספתא פרק ב], ו) תענית יג., ז) לעיל טו., ח) [תוספתא פ"ב], ט) ויקרא יד - במדבר ו (ועי' מל"מ), י) [נזיר מו.], כ) שמחה:, ל) דפרקין ריש ה"ה.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שלא ישהו כו' דלא עביד קמי רגל ואי אסרינן להו במועד: (ב) תוס' ד"ה ותנא כו' אבל תימה דהיכי פשיטא ליה דלתנא דידן לא שרינן ממאי דלא תני במתני' כו' באבדה לו אבידה ולא פשיטא ליה דאינו מגלח מדלא תני לה: (ג) ד"ה ושמואל כו' ומקשה התם תרתי למה לי ה"נ קשיא תרתי למה לי וי"ל דאיצטריך הכא:

רש"י כת"י

וקרי ביה אלפא שיפורי. תקע כפין בתוך הכד אלף פעמים ולא ישמע הקול. מאי טעמ' משמתין בשיפורי. שנפרעין ממנו. דדייקין בשמא. מאי (טעמ') תברי. מאי טעמ' תקעינן בשמתא כעין שלשה שברים. תברי בתי רמי. שמתא מספיל בתים הרמים לישנא אחרינא תברי בתי ורמי סובר בתים ומשליכן לארץ. כל מקום שנתנו חכמים את עיניהם וכו'. לפי שהם חריפין ומחודדין ומדקדקין כמה שהן רואין יותר מכל אדם לפיכך עין שלהם קשה שמתא אין לך נתינת עין גדולה מזו. בשלא היה להם פנאי. שלא נתרפא המצורע עד תוך הרגל וכן שלא שלמו ימי נזירות עד [תוך] הרגל דכיון שלא היה להם פנאי לא קנסינן להו משום שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין דהא לא אפשר לעשות להו קודם לכן. כל תניא בריתא. כל אלו. הבא ממדינת הים וכו'. אע"פ שהיה להם פנאי. מותרין לגלח אע"פ שעבירה היא בידם מוטב שיגלחו במועד ולא ישהו קרבנותם עד לאח' גילוח כדכתיבי קראי והילכך לא קנסינן כי היכי דליעבדו מקמי הרגל דזימנין דלא עבד קודם הרגל ואי אסרינן ליה ברגל נמצא משהין קרבנותם ואינן קריבין ביום שמיני בזמנו. האבל. שהשלים ימי אבלותו. והכהן. שהשלים משמרתו מותרין לגלח במועד לפי שאי אפשר להם לגלח קודם לכן. שחל שמיני. של אבילותו בערב הרגל שכבר עברו ז' ימי אבילותו שאסור בתספורת ועטיפת הראש וכבל הני דאמרינן לעיל ונכנסו עליו שלשים יום שאינו אסור בהן אלא בתספורת ובגיהוץ כדאמרינן לקמן דלאחר שבעת ימי אבלותו משלים עד ל' יום ואינו מגלח והיינו דקאמר' אילימא שחל שמיני שלו דאמרינן במתני' הקובר את מתו שמנה ימים קודם לרגל שכבר נהג מהשלשים ימי אבלות לתספורת בטלה ממנו גזרות שלשים יום ומותר לגלח בערב המועד. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים א] "ברגל" ליתא בכת"י, ובאמת הוא מיותר (דק"ס): ב] בכת"י והכביד: ג] דברי רש"י ה"ט, ובכת"י של רש"י שלפנינו ליתא מתיבת "בתגלחתן" (בתחילת הדיבור) עד כאן, והנוסח הוא דהואיל וחייבין להקריב קרבנותיהן בתגלחתן מגלח במועד וכו': ד] רש"א (גליון): ה] בכת"י נוסף לאשמעינן: ו] נראה לי להגיה חל שביעי שלו בע"ש והשבת חל בערב הרגל (מהרש"א עי"ש): ז] צ"ל הכא (באה"מ): ח] גי' רש"א מים (גליון), וכן הגיה הב"ח (דפו"ר), ועי' במהרש"א: ט] ע"ש דאי' ריב"ל (גליון):

לִיטּוֹל צִפּוֹרְנַיִם בַּמּוֹעֵד, כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול[מא], **דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה. וְרַבִּי יוֹסֵי מַתִּיר**, שכיון שניוול גדול הוא להשהות את נטילת הציפורניים, אף אם נתיר לו ליטלם במועד, אין לחוש שישהה את נטילתם למועד[מב]. ומביאה הברייתא מחלוקת נוספת של רבי יהודה ורבי יוסי בענין נטילת ציפורניים, **וּכְשֵׁם שֶׁאָמְרוּ אָבֵל אָסוּר לְגַלֵּחַ** שערו **בִּימֵי אֶבְלוֹ**, משום שהוא סימן לאבילות, **כָּךְ אָסוּר** גם **לִיטּוֹל צִפּוֹרְנַיִם בִּימֵי אֶבְלוֹ**[מג], שאף גידול הציפורניים הוא סימן לאבילות[מד], **דִּבְרֵי רַבִּי יְהוּדָה, וְרַבִּי יוֹסֵי מַתִּיר**, שסובר הוא שגידול הציפורניים אינו סימן לאבילות[מה].

הגמרא דנה כיצד הוא פסק ההלכה במחלוקת זו:

אָמַר עוּלָּא, הֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה בְּאָבֵל שאסור לו ליטול את ציפורניו, **וַהֲלָכָה כְּרַבִּי יוֹסֵי בְּמוֹעֵד**, שמותר ליטול ציפורנים במועד[מו]. **וּשְׁמוּאֵל אָמַר**,

---

מהברייתא הוא, שאבל אסור בתכבוסת אפילו במים צוננים, אבל מה שאבל אסור בתכבוסת, מבואר לעיל (טו.) שלמדים כן מפסוק. והתוספות הרא"ש (ד"ה זאת) כתב, שהחידוש על פי המבואר לעיל (שם) הוא שאבל אסור בתכבוסת אפילו במים ולא רק בבורית ואהל. וראה בדבריו שכתב תירוץ נוסף בזה. ומטעם זה כתבו התוספות (ד"ה זאת) [על פי גירסת המהרש"א (בתוס' שם)] שהוצרך רב חסדא להשמיענו שאבל אסור לכבס, אף שאסור הוא גם בשאר המלאכות, מפני שהוצרך לומר שאסור הוא לכבס גם במים.

כתב הרמב"ן (תורת האדם עמ' קפט, הביאוהו הטור יו"ד סי' שפט ובית יוסף שם ד"ה ומ"ש וכשם), שכשם שאסור לאבל לכבס, כך אסור לו ללבוש בגדים מכובסים. אמנם התוספות (לקמן כד: ד"ה נרכת) כתבו בדעת רש"י, שמותר לאבל ללבוש בגדים מכובסים.

[מא] **ריטב"א** (ד"ה כן).

[מב] **ריטב"א** (ד"ה ור'). והוסיף בזה עוד טעם, שכיון שהציפורניים גדלות בכל יום, אפילו אם יטלם קודם המועד יהיה צריך ליטלם שוב במועד, והרי הם ככלי פשתן שמבואר לקמן (יח.) שמותר לכבסם במועד [והיינו מפני שאף אם יכבסם קודם הרגל, יהיה צריך לכבסם במועד].

[מג] **היינו** בכל ימי השלושים, שהרי השוותה הברייתא את איסור נטילת הציפורניים לאיסור גילוח, ולגלח אסור בכל ימי השלושים. ריטב"א (ד"ה ולאיסור).

[מד] **שנאמר** באשת יפת תואר, דהיינו אשה שנלקחה בשבי המלחמה, ורוצה השובה אותה לישא אותה לאשה, ואמרה התורה שתשב בביתו שלושים יום ותבכה את אביה ואמה, ואחד מהדברים שנאמר שתעשה בימים אלו הוא 'ועשתה את צפרניה' (דברים כא יג), ופירש התרגום, דהיינו שתגדל את ציפורניה, וסבר רבי יהודה שהטעם שצריכה היא לגדל את ציפורניה הוא משום אבילות על אביה ועל אמה, כמו שנאמר בפסוק שאחרי כן 'ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים'. ראב"ד (הובא בתוספות הרא"ש ד"ה כשם).

[מה] **שסובר** רבי יוסי שמה שנאמר באשת יפת תואר (שם) 'ועשתה את צפרניה', היינו שתיטול את ציפורניה. או שסובר רבי יוסי שהטעם שיפת תואר מגדלת את ציפורניה אינו משום אבילות, אלא הוא כדי שתתגנה עליו. ראב"ד (שם).

ומתיר רבי יוסי ליטול ציפורניים גם בימי השבעה. תוספות (להלן יח. ד"ה וכגנוסטרי) וריטב"א (להלן יח. ד"ה מדקאמר).

[מו] **שיותר** ראוי להקל במועד מבאבל. ריטב"א (ד"ה אמר).

הֲלָכָה כְּרַבִּי יוֹסֵי הֵן בְּמוֹעֵד וְהֵן בְּאֵבֶל, שבשניהם מותר ליטול ציפורניים. ומוסיפה הגמרא, והלך בזה שמואל לשיטתו, **דְּאָמַר שְׁמוּאֵל, הֲלָכָה כְּדִבְרֵי הַמֵּיקֵל בְּאֵבֶל** - בכל מחלוקת בהלכות אבילות יש לפסוק כדעת המיקל[א], ומשום כך פסק הלכה כרבי יוסי שהוא מיקל ומתיר ליטול ציפורניים באבילות[ב].

הגמרא מביאה מעשה בענין נטילת ציפורניים באבילות:

מספרת הגמרא, **פִּנְחָס אֲחוּהַ דְּמַר שְׁמוּאֵל** - אחיו של שמואל, **אִיתְרַע בֵּיהּ מִילְּתָא** - אירע לו דבר אבל, שמת בנו[ג]. **עָל שְׁמוּאֵל לְמִישְׁאַל טַעֲמָא מִינֵּיהּ** - נכנס שמואל לדבר על לבו של פנחס אחיו דברי תנחומים[ד], **חַזְנְהוּ לְטוּפְרֵי דַּהֲווּ נְפִישָׁן** - ראה שציפורניו של פנחס מגודלות הן, שלא גזזן מחמת האבילות. **אָמַר לֵיהּ** שמואל לפנחס, **אַמַּאי לֹא שָׁקְלַתְּ לְהוּ** - מדוע אינך נוטל ציפורניך, והרי הלכה כרבי יוסי שמותר ליטול ציפורניים באבילות. **אָמַר לֵיהּ** פנחס לשמואל, **אִי בְּדִידֵיהּ הֲוָה מִי מְזַלְזְלַתְּ בֵּיהּ כּוּלֵּי הַאי** - אם אצלך היה מקרה אבל כזה, האם היית מזלזל בו כל כך וגוזז את ציפורניך. מוסיפה הגמרא ומספרת, **הֲוַאי** - היו דברי פנחס אלו **'כִּשְׁגָגָה שֶׁיּוֹצָא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט'** (קהלת י ה), כלומר, כגזירה היוצאת בשגגה מפי השליט על אדם להענישו, והרגוהו עבדיו מיד, קודם שנתבררה השגגה[ה], שאף שודאי לא היתה כוונת פנחס שתארע אבילות לשמואל, מכל מקום עשו בשמים כדבריו, **וְאִיתְרַע בֵּיהּ מִילְּתָא בִּשְׁמוּאֵל** - ואירע דבר אבל אצל שמואל. **עָל פִּנְחָס אֲחוּהַ לְמִישְׁאַל טַעֲמָא מִינֵּיהּ** - נכנס פנחס אחיו לדבר על לבו דברי תנחומים, **שַׁקְלִינְהוּ לְטוּפְרֵיהּ** - נטל שמואל את ציפורניו[ו], **חַבְטִינְהוּ לְאַפֵּיהּ** - וזרקם בפני פנחס אחיו מרוב כעס[ז], **וְאָמַר לֵיהּ** שמואל לפנחס, **לֵית לָךְ** - וכי אינך סובר **שֶׁבְּרִית כְּרוּתָה לַשְּׂפָתַיִם**, כלומר, פעמים שמה שאדם מוציא בשפתיו מתקיים כאלו היתה ברית כרותה לשפתיים לקיים דבריהם[ח], **דְּאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, מִנַּיִן שֶׁבְּרִית כְּרוּתָה לַשְּׂפָתַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר** בפרשת העקידה (בראשית כב ה), **'וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם'**, והרי אברהם היה סבור שהולך הוא להעלות את יצחק לעולה ולא ישוב עמו, ואם כן מה שאמר 'ונשובה', שמשמעו ששניהם ישובו, אמר כן לפי תומו[ט], **וְאִיסְתַּיְּיעָא מִלְּתָא דַּהֲדוּר תַּרְוַויְיהוּ** - ומכל מקום כיון שהוציא כן מפיו נסתייע הדבר שאכן כך היה וחזרו שניהם[י]. ואף אתה, פנחס, כיון שאמרת לי שאם היה מקרה אבילות אצלי לא הייתי מזלזל בה כל כך, אכן כך אירע ובאה עלי אבילות.

הגמרא דנה בפסקו של שמואל שמותר ליטול ציפורניים בימי אבל:

סָבוּר מִינֵּיהּ - סברו בני הישיבה לפרש בדעתו של שמואל, **דְּיָד אִין** - שרק את ציפורני הידיים התיר ליטול בימי אבל[יא], משום שמאוסות הן כשהן גדולות, אבל ציפורניים **דְּרֶגֶל, לֹא** התיר שמואל ליטלם שאינן מאוסות כל כך. **אָמַר רַב עָנָן בַּר תַּחֲלִיפָא, לְדִידִי מְפָרְשָׁא לִי מִינֵּיהּ דִּשְׁמוּאֵל** - אני שמעתי משמואל עצמו פירוש דין זה, וכך אמר, **לֹא שְׁנָא דְּיָד וְלֹא שְׁנָא דְּרֶגֶל** - אין חילוק בזה בין ציפורני הידיים לציפורני הרגליים, אלא אף ציפורני הרגליים מותר ליטלם[יב].

הגמרא מביאה הגבלה להיתר של רבי יוסי ליטול ציפורניים באבל ובמועד:

אָמַר רַב חִיָּיא בַּר אַשִׁי אָמַר [-בשם] **רַב**, אמנם התיר רבי יוסי ליטול צפרנים באבל ובמועד, אך לא התיר כן אלא בדרך שינוי, כגון שנוטלם בשיניו[יג], **וּבִגְנוּסְטְרָא** - אבל במספריים[יד] **אָסוּר**.

הגמרא מביאה מעשה בענין נטילת ציפורניים במועד:

אָמַר רַב שֶׁמֶן בַּר אַבָּא, הֲוָה קָאֵימְנָא קַמֵּיהּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן בֵּי מִדְרְשָׁא - הייתי עומד לפני רבי יוחנן בבית המדרש **בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד, וְשַׁקְלִינְהוּ לְטוּפְרֵיהּ בְּשִׁינֵּיהּ וְזַרְקִינְהוּ** - וראיתי שנטל רבי יוחנן את ציפורניו בשיניו והשליכם. אומרת הגמרא, ממעשה זה של רבי יוחנן **שְׁמַע מִינָּהּ תְּלָת** - יש ללמוד שלש הלכות, ואלו הן, **שְׁמַע מִינָּהּ** - יש ללמוד מכך שמותָּר **לִיטּוֹל צִפָּרְנַיִם בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**, שהרי היה זה בחול המועד, ונטל רבי יוחנן את ציפורניו[טו]. **וּשְׁמַע**

[א] **כתבו** הרמב"ן (תורת האדם שער הקריעה) והריטב"א (לקמן כו: ד"ה אבלות), שהטעם שהלכה כדברי המיקל באבל, הוא מפני שחכמים הקילו בהם שיהיה בהם הלכה כדברי המיקל, שדיני אבילות הם מדרבנן. אמנם בתוספות בעירובין (מו. ד"ה דאמר) מבואר, שגם ביום הראשון לאבילות שהוא מדאורייתא, גם כן הלכה כדברי המיקל.

[ב] **תמהו** התוספות (יז: ד"ה ושמואל), מאחר שאמר שמואל שהלכה כדברי המיקל באבל, הרי כבר יודעים אנו מכלל זה שהלכה כרבי יוסי שהוא מתיר לאבל ליטול ציפורניים, ומדוע הוצרך שמואל לומר גם בפירוש כאן שהלכה כרבי יוסי באבל. ותירצו, שכיון שאמר עולא (לעיל יז:) שהלכה כרבי יהודה באבל, הוצרך שמואל לומר כאן שהלכה כרבי יוסי כדי לשלול את דבריו [ובזה יישבו התוספות גם מדוע הוצרך שמואל לפסוק כרבי יוסי אף שבכל מחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי, כמבואר בגמרא (עירובין מו:), שהוצרך לשלול את דברי עולא. והוסיפו, שעל עולא לא ניתן להקשות איך פסק כרבי יהודה נגד רבי יוסי, כיון שבמקום שנאמר בפירוש שהלכה כרבי יהודה, אין אומרים את הכלל שבמחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי, כמבואר בעירובין (שם)]. והריטב"א (ד"ה דאמר) תירץ, שבאמת משום אבל לא היה צריך שמואל לפסוק כרבי יוסי, שהלכה כדברי המיקל באבל, ומה שאמר שמואל שהלכה כרבי יוסי באבל, אמר כן רק אגב שהוצרך לומר שהלכה כרבי יוסי במועד. ובאופן אחר פירש הריטב"א, שאכן לא אמר שמואל עצמו מימרא זו שהלכה כרבי יוסי, אלא שהגמרא למדה מתוך דברי שמואל שהוא סובר שהלכה כרבי יוסי באבל ובמועד, שכיון שאמר שהלכה כדברי המיקל באבל, ודאי פוסק הוא באבל כרבי יוסי, ואם באבל פוסק הוא כרבי יוסי ודאי במועד שבו יש להקל יותר מאבל כמבואר בדברי עולא, גם כן פוסק הוא כרבי יוסי.

[ג] **רש"י** כת"י (ד"ה איתרע).

[ד] **המיוחס** לרש"י (ד"ה עייל). פירוש נוסף הביא בשיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה למשאל) בשם ה"ר יוסף, שבא לשאול ממנו טעם הלכה, שכשרבים צריכים לו מותר לדבר עם אבל בדברי תורה (לקמן כא.).

[ה] **רש"י** כת"י (ד"ה כשגגה).

[ו] **ראה** בהערה להלן, באיזה אופן התיר שמואל נטילת ציפורניים באבילות.

[ז] **ואחר** כך אספן, שהרי מבואר להלן בסמוך שהזורק את ציפורניו רשע הוא, משום שמא תעבור עליהן מעוברת ותפיל עוברה. המיוחס לרש"י (ד"ה שקלינהו). ובשיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה חבטינהו) כתב תירוץ נוסף, שזרקן במקום שאין אשה מצויה, שמותר להשליך שם ציפורניים כמבואר להלן.

[ח] **פירש** בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ברית), שדבר זה הוא משום שמלאך החובל הולך אל מקום אשר יפנה שם האדם דבריו, ושם ירשיע. אולם הרשב"א (שו"ת, ח"א סי' תח) כתב, שיש בזה או סגולה או דבר נעלם שלא נתבאר לנו. וראה עוד בהערה להלן.

[ט] **שיטה** לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה ברית).

[י] **תמהו** התוספות (ד"ה ואיסתייעא), איך ניתן ללמוד דבר זה שברית כרותה לשפתיים, ממה שנסתייע אברהם וחזר עמו יצחק, הרי שם היתה הברית כרותה לשפתיים לטובה, ומדה טובה מרובה, ואיך ניתן ללמוד מכך שברית כרותה לשפתיים גם לרעה. והוסיפו התוספות, שהיה לגמרא להביא את מה שאמרו בברכות (יט.) 'לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן', שלמדה שם הגמרא דבר זה מפסוק שנאמר לגבי ענין רע. ותירץ המהרש"א (ח"א ד"ה ברית), שהאמור כאן אינו שייך למה שאמרו 'אל יפתח אדם פיו לשטן', ששם מדובר כשהאומר כולל עצמו ברעה, והטעם שמועילים דבריו הוא שהוא נותן פתח לשטן לקטרג ולומר שהוא עצמו הודה שתבוא עליו רעה זו והודאת בעל דין כמאה עדים, אבל כאן מדובר כשהוא אומר שיבוא על חבירו רעה או טובה, ומה שמועילים דבריו, הוא מפני שהוא כעין נביאות, שהוא מנבא ואינו יודע מהו מנבא, ולגבי זה אין סברא לחלק בין טובה לרעה.

[יא] **רש"י** (ד"ה סבור). אמנם ברש"י כת"י (ד"ה סבור) כתב 'במועד ובימי אבל'.

[יב] **ואף** שציפורני הרגל נוטל רק לתענוג. נימוקי יוסף (ד"ה ולא).

[יג] **תוספות** (ד"ה ובגנוסטרי) וריטב"א (ד"ה מדקאמר).

[יד] **המיוחס** לרש"י (ד"ה גינוסטרי). אולם התוספות (ד"ה ובגנוסטרי) הביאו פירוש הערוך (ערך גנסטר) שהוא כלי העשוי לנטילת צפורנים, ודייקו מדבריו שדווקא בו אסור, אך במספריים ובתער, שאינם מיוחדים לגזיזת הציפורניים, מותר. אך התוספות עצמם כתבו שמהמעשה ברבי יוחנן שתביא הגמרא בסמוך מוכח שסבר שנטילת הציפורניים מותרת רק בשיניים או אם נוטלם זו בזו. וראה בהערה להלן שהראשונים דחו ראיה זו.

לעיל הביאה הגמרא ששמואל התיר נטילת ציפורניים באבילות, ואין מבואר בגמרא אם שמואל מודה למה שאמר רב שבגנוסטרי אסור, או שרב ושמואל נחלקו בזה. התוספות (ד"ה ובגנוסטרי) נקטו שרב ושמואל אינם חולקים בזה, ואף שמואל מודה שבגנוסטרי אסור, ומה שהתיר שמואל ליטול ציפורניים באבלות, הוא דוקא באופנים שרב מודה שהם מותרים. אבל הריטב"א (ד"ה מדקאמר - בפירושו הראשון) הציע פירוש נוסף, שרב ושמואל נחלקו בזה, ששניהם מודים שהלכה בזה כרבי יוסי שמותר ליטול ציפורניים, ושמואל סבר שרבי יוסי מתיר נטילת ציפורניים באבילות בכל אופן שהוא ואף בימי השבעה, ורב סובר שלא התיר רבי יוסי נטילת ציפורניים אלא בשינוי.

תוספות (שם) הביאו דעת בה"ג, שלאחר ימי השבעה מותר ליטול ציפורניים אף בגנוסטרא, ופירשו התוספות את דעתו, שלא אמר רב שבגנוסטרא אסור, אלא בימי השבעה, אבל לאחר ימי השבעה מותר אף בגנוסטרא. אמנם הרמב"ן (תורת האדם ענין התספורת) כתב בדעת הרי"ף, שבגנוסטרא אסור בכל ימי השלושים.

[טו] **תוספות** (ד"ה ובגנוסטרי) כתבו, שבדווקא נטל רבי יוחנן את ציפורניו בשיניו, שכשם

א הלכה כרבי יוסי במועד ובאבל (א) דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל. פנחס אחוה דמר שמואל איתרע (א) ביה מילתא על שמואל למישאל טעמא מיניה חזנהו לטופרי[א] דהוו נפישן אמר ליה אמאי לא שקלת להו אמר ליה אי בדידיה הוה מי מזלזלת ביה כולי האי [ב] הואי א) כשגגה שיוצא מלפני השליט ואיתרע ביה מילתא בשמואל על פנחס אחוה למישאל טעמא מיניה שקלינהו לטופריה חבטינהו לאפיה אמר ליה לית לך [ג] ברית כרותה לשפתים דאמר ר' יוחנן מנין שברית כרותה לשפתים שנאמר ב) ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם ואיסתייעא מלתא דהדור תרוייהו סבור מיניה דיד אין דרגל לא אמר רב ענן בר תחליפא לדידי מפרשא לי מיניה דשמואל לא שנא דיד ולא שנא דרגל אמר רב חייא בר אשי אמר רב [ב] ובגנוסטרא אסור. אמר רב שמן בר אבא הוה קאימנא קמיה דר' יוחנן בי מדרשא בחולו של מועד ושקלינהו לטופריה בשיניה וזרקינהו שמע מינה תלת שמע מינה מותר ליטול צפרנים בחולו של מועד ושמע מינה אין בהן משום מיאוס ושמע מינה מותר לזורקן איני והתניא [ד] שלשה דברים נאמרו בצפרנים [ה] הקוברן צדיק שורפן [ו] חסיד זורקן רשע טעמא מאי שמא תעבור עליהן ° אשה עוברה ותפיל אשה בי מדרשא לא שכיחא וכי תימא זמנין דמיכנשי להו ושדי להו אבראי כיון דאשתני אשתני. אמר רב יהודה אמר רב זוג בא מחמתן לפני רבי ומר זוטרא מתני זוג בא מחמתן לפני רבי ובקשו ממנו צפרנים והתיר להם ואם בקשו ממנו שפה התיר להם ושמואל אמר אף בקשו ממנו שפה [ג] והתיר להם אמר אביטול ספרא משמיה דרב (פפא [ו]) שפה מזוית [א] לזוית [ז] אמר רבי אמי ובשפה המעכבת א"ר נחמן בר יצחק לדידי[ח] כשפה המעכבת דמי לי ואמר אביטול ספרא משמיה דרב (פפא [ט]) פרעה שהיה בימי משה הוא אמה וזקנו אמה ופרמשתקו אמה וזרת לקיים מה שנאמר ג) ושפל אנשים יקים עליה ואמר אביטול ספרא משמיה דרב (פפא [י]) פרעה שהיה בימי משה אמגושי היה שנאמר ד) הנה יוצא המימה וגו': ואלו מכבסין במועד הבא ממדינת הים: אמר רב אסי א"ר יוחנן [ט] [ד] מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד מתיב ר' ירמיה אלו מכבסין במועד הבא ממדינת הים כו' הני אין מי שאין לו אלא חלוק אחד לא אמר ליה ר' יעקב לר' ירמיה אסברה לך מתני' אע"ג דאית ליה תרי ומטנפי. שלח רב יצחק בר יעקב בר גיורי משמיה דר' יוחנן [ה] כלי פשתן מותר לכבסן בחולו של מועד מתיב רבא [י] מטפחות הידים מטפחות הספרים

הלכה כרבי יוסי במועד. דמתיר: איתרע ביה מילתא. בפנחס אחוה, דפנחס[ס] הוה אבל: עייל שמואל לישאל ביה טעמא. לדבר על לבו דפנחס: אילו בדידיה הוה. כלומר אילו היית אבל: מי מזלזלת ביה כולי האי. באבילות, דשקלת לטופרך: ואיתרע ביה מילתא. אבילות: שקלינהו לטופריה חבטינהו לאפיה. זרקינהו מרוב כעס, והדר מכנס להו, דזורקן רשע: ברית כרותה לשפתים. דכתיב ונשתחוה ונשובה אליכם וכן הוה דחזרו תרוייהו: סבור מיניה דיד. מותר בימי אבלו משום דמאיס, דרגל לא: גינוסטרי. מספריים: אין בהם משום מיאוס. מדשקל ליה בשיניה: ושדי ליה לאבראי. ועברה עלייהו איתתא אבראי[ס]: כיון דאישתני. מההוא דוכתא דהוו מעיקרא אישתני ולא מזקי: ומר זוטרא מתני. בברייתא[י] דבקשו ממנו לפרנים בימי אבלו, ולאו משמיה דרב יהודה: ואם בקשו ממנו שפה היה מתיר להם. כלומר אנא חזינא לדעתיה אי שאלו לגלח השפה היה מתיר להם, דאין בהם משום בל תשחית פאת זקנך (ויקרא יט): מזוית לזוית. מסוף הפה לסוף האחר מותר לגלח, שהרי מעכבת אכילה ושתיה ומאיס: ולדידי. לאנינא דעתי[ה] כל השפה כשפה המעכבת דמי, דאנינא לי דעתי: פרמשתקו. אמתו: אמגושי הוה דכתיב הנה יוצא המימה. מחלוקת במס' שבת (דף עה.), חד אמר חרשי, להכי יוצא ליאור בשביל מכשפות, ואידך אמר גידופי, להכי יוצא שאומר לי יאורי ואני עשיתני[ט]: [פ]מטפחות ידים. שמנגבין בהן ידים, משום דמאיס: [ל]מטפחות הספוג. שמנגבין בהן עצמן כשיוצאין מבית המרחץ: ושעלו מטומאתן. במועד: מתני'. דקתני אלו מכבסין אע"ג דאית ליה תרי ומטנפי, אבל מי שאין לו אלא חלוק אחד לכולי עלמא שרי: כלי

ואיסתייעא מילתא דהדור. תימה דלמא מדה טובה מרובה[י] והוה ליה לאתויי הא דאמר עולא בעלמא (ברכות דף יט. ע"ש) לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן שנאמר שמעו דבר ה' קציני סדום כו' (ישעיה א): **ובגנוסטרי** אסור. פי' בערוך[מ] שהוא כלי המתוקן ליטול צפרנים וכך שמו ומלשון דגנוסטרא אסור משמע שהיה מתיר בין בתער בין במספרים ולאו דוקא בשינים מיהו קאמר בגמרא רבי יוחנן דשקלינהו[נ] בשיניו משמע דוקא בשיניו שרי ותימה דלעיל אמרינן הלכה כר' יוסי במועד לדברי הכל ושמא רבי יוחנן סבר הלכה כר' יהודה ומפרש טעמא דמחמרינן במועד טפי מבאבל ° ולא כרב שישא בריה דרב אידי דאמר דברים המותרין בחולו של מועד אסורין בימי אבלו ורבינו תם פירש דכשם שמותר בשיניו כך מותר ליטול צפרניו [בזו] מחבירתה[ס] דכל זה חשוב שינוי לענין שבת בפ' המצניע (שבת דף לד:) ושמעתי בשם רבי שמשון בר אברהם שבחול המועד מותר ליטול צפרנים לנשים דקתני בירושלמי[ע] גבי ועושה אשה תכשיטיה במועד וחשיב נוטלת שערה וצפרניה וכ"ע בהלכות גדולות נמי אמרינן והאשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה[ו] ונראה דבאשה נשואה דוקא קאמר ומיירי במעברת סרק על פניה[מ] וטופלה בסיד שהוא משום תכשיט שלא תתגנה על בעלה אבל בתספורת ממש אסורה וגם בשם רבינו חיים שמעתי שהיה מתיר נטילת צפרנים במועד ובהלכות גדולות פוסק (ב) שבעה אסור בגנוסטרי בשיניו מותר לאחר שבעה מותר אף בגנוסטרי ולא ידענא מנא ליה דברייתא איירי תוך שבעה אי משום דקתני בימי אבלו ה"נ קתני ימי אבלו גבי גילוח והיינו כל שלשים[ו] וקאמר כשם שאסור לגלח בימי אבלו כך אסור ליטול צפרניו בימי אבלו משמע כל שלשים ואי סברי כר' יוסי יתירו לגמרי וי"ל דסברי כר' יוסי ומסתבר להו דאפילו רבי יוסי היה אוסר בגנוסטרי תוך שבעה דומיא דמועד או שמא (ג) מעשה דשמואל משמע קצת דשקלינהו לטופריה חבטינהו באפיה דמיירי תוך שבעה דוקא דבתוך שבעה היה ובשיניו היה מדקא אמרינן בתר הכי ובגנוסטרי אסור משמע דשמואל לא היה בגנוסטרי ולא אשכחנא דאסר רק תוך שבעה כשהלך רב פנחס לנחמו: **בקשו** ממנו שפה. יש לפרש על ידי שינוי דומיא דלפרנים ונראה דהכא פירוש[ע] דוקא לאחר שבעה: **אע"ג** דאית ליה תרי ומטנפי. מדלא משני הכא במאי עסקינן בשלא כיבסו לפני הרגל דלא שרינן מי שאין לו אלא חלוק אחד אלא היכא דכבסו לפני הרגל אבל לא כבסו דפשע לא שרי משמע דמי שאין לו אלא חלוק אחד שרי לכבסו במועד אפילו פשע ולא כבסו לפני המועד כך נראה לי ובתוספות מסופק בזה ונראה לי דהכי משמע מדלא מפליג ונראה דגבי אבל לא שרינן כשאין לו אלא חלוק אחד דהא אפילו אם היו לו מכובסין אסור ללבוש מה שאין כן ברגל נ"ע בכהן שנשלמה משמרתו ברגל אם מותר לכבס לתנא דלעיל (דף יד:) דתנא כהן ואבל אפילו לתנא דידן אם חל שלישי להיות בעי"ט שאסור ברחיצה עד הערב[פ] ופירש בקונטרס עד הלילה בלונן או עד חול המועד בחמין ואינו מותר לרחוץ מבעי"ט מיהו כשחל שביעי[פ] שלו בערב הרגל דאסור לכבס ולרחוץ כל היום מותר לכבס ברגל וצ"ע אם אמת הוא שמותר מאי טעמא לא תני:

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) ערכין טו. לקמן יט: [כ. כב. כו: בכורות מט. חולין נ.], ב) [כתובות כג. סב: ב"מ סח.], ג) [סנהדרין קב. ע"ש], ד) נדה יז., ה) [עי' פי' שכתבו תוס' נדה יז. ד"ה שורפן וכו' בשם הערוך], ו) תענית כט: לעיל יד. חולין קז:, ז) לעיל יד., ח) יומא ל., ט) יחזקאל כט ג, י) יומא דף עו., כ) פ"א ה"ז, ל) ועיין לקמן כז: תוד"ה לגיהוץ וע"ע תוס' יבמות מג. ד"ה במקום, מ) עי' לעיל ט: ובהג' הגר"א שם, נ) לקמן דף כב:, ס) לקמן יט ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אחוה דמר שמואל איתרע ליה מילתא: (ב) תוס' ד"ה ובגנוסטרי כו' ובה"ג פוסק תוך שבעה אסור: (ג) בא"ד או שמא ממעשה דשמואל משמע קצת מדשקלינהו לטופריה כו' אסור משמע דמעשה דשמואל לא היה:

הגהות הגר"א

[א] גמ' לזוית. נ"ב הנחה כל שמעכבת ר' אמי אמר ובשפה המעכבת. כ"ה גירסת בה"ג ועי' רא"ש מס"ש. (ועמ"ש רבינו בא"ח סי' תקל"א):

רש"י כת"י

אמ' שמואל [הלכה כר' יוסי]. דמיקל (ר' יוסי). איתרע ליה מלתא. אבילות בפנחס אחוה דשמואל שמת בנו. למישאל טעמ'. לדבר על לבו. אי בדידיה הוה. אם היית אבל מי היית מזלזל כל כך. כשגגה היוצאה מלפני השליט. שגזר השליט גזירה על האדם להורגו שלא בכוונה או לחבשו והלכו וחבשוהו. זרקינהו באפיה. בכעס וכעון הדלר מכנס להו שמואל ושדי להו אבראי. ברית כרותה. דכתיב ונשתחוה ונשובה אליכם וכן הוה. סבור מינה. צפרנים דיד אין לתקל במועד ובימי אבל. (בגל דבגנוסטרי). מספרים אסור ליטול לפרנים במועד ואבל בידיו או בשיניו. אין בהן משום מיאוס. אם שטען בשיניו שהרי נטלן בפניו ולית ביה משום מאוס מכירו ולמאכל ומשום הורג כינה וכו' (חגיגה ה.).

[המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] צ"ל חזינהו לטופריה (יעב"ץ), וכ"ה בכת"י (ובעי"). ב] הגדה זו יש לה סוד (גליון), הגהה זו הדפיס הצענזור על הרבה אגדות

עין משפט
נר מצוה

פח א ב מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה ג סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שצ סעיף ז:

פט ג מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה כ טור ש"ע א"ח סי' תקלא סעיף ח:

צ ד מיי' שם הלכה כא סמג לאוין סה טור ש"ע א"ח סי' תקלד סעיף א:

צא ה מיי' וסמג שם טוש"ע שם סעיף ג:

גליון הש"ס

גמ' **אשה עוברה ותפיל.** עי' סנהדרין דף נט ע"א תד"ה ליכא: תוס' ד"ה ובגנוסטרי וכו' **ולא כרב שישא בריה דרב אידי.** לעיל דף יא ע"ב:

תורה אור השלם

א) יֵשׁ רָעָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּשְׁגָגָה שֶׁיֹּצָא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט: [קהלת י, ה]

ב) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: [בראשית כב, ה]

ג) בִּגְזֵרַת עִירִין פִּתְגָמָא וּמֵאמַר קַדִּישִׁין שְׁאֵלְתָא עַד דִּבְרַת דִּי יִנְדְּעוּן חַיַּיָּא דִּי שַׁלִּיט עִלָּאָה בְּמַלְכוּת אֲנָשָׁא וּלְמַן דִּי יִצְבֵּא יִתְּנִנַּהּ וּשְׁפַל אֲנָשִׁים יְקִים עֲלַהּ: [דניאל ד, יד]

ד) לֵךְ אֶל פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ עַל שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ: [שמות ז, טו]

רבינו חננאל

א) פיסקא דנזיר והמצורע מטומאתו לטהרתו. אוקימנא כדתניא כל אלו שאמרו מותרים לגלח במועד. בשלא היה להן פנאי. אבל אם היה להן פנאי לגלח ולא גילחו אסורין והנזיר והמצורע פעמים שהיה להן פנאי לגלח ולא גילחו מותרין שלא ישהו קרבנותיהם. תנא האבל והכהן מותרין לגלח במועד. אוקימנא באבל שחל שביעי שלו להיות בשבת ערב הרגל. תנא ברא סבר לה כאבא שאול דאמר מקצת היום ככולו. ויום שביעי עולה לו לכאן ולכאן. וכיון דשבת הואי אנוס הוא לפיכך מגלח במועד. ותנא דידן סבר לה כרבנן כו'. כהן נמי כי הא דשלים ליה משמרתו ברגל כו'. ופשוטה היא: ת"ר תכפוהו אבליו זה אחר זה. פי' קודם שישלים ימי אבל זה מת לו מת אחר וכן עוד בתוך ימי אבל זה מת לו מת אחר הכביד שערו מיקל בתער ומכבס כסותו במים. ואמר רב חסדא נוטל שערו בתער ולא במספריים. מכבס במים לבדם ולא בנתר ולא בחול. וזאת אומרת אבל אסור בתכבוסת: ת"ר כשם שאסור לגלח במועד כך אסור ליטול צפרנים. ור' יוסי מתיר ליטול צפרנים במועד ובאבל. ואסיקנא כשמואל דאמר הלכתא כדברי המיקל באבל. דאמר שמואל הלכתא כר' יוסי במועד ובאבל צפרנים דיד ל"ש צפרנים דרגל. אמר רב ובגנוסטרא אסור. אמר רב שמן הוה קאימנא קמיה דר' יוחנן בבי וחזיתיה דשקלינהו לטופריה בשיניה וזרקינהו. ש"מ תלת. ש"מ מותר ליטול צפרנים במועד וש"מ מדשקלינהו בשיניה אין בהם משום מיאוס. וש"מ מדזרקינהו מותר לזורקן. והתניא ג' דברים נאמרו בצפרנים קובר צדיק שורפן חסיד זורקן רשע מ"ט שמא תעבור אשה עוברה עליהן ותפיל. ופרקינן אשה בי מדרשא לא שכיחא. וכי תימא זמנין דמכנשו להו לבראי כיון דאשתני אישתני. אמר רב יהודה אמר רב זוג בא לפני רבי ובקשו ממנו מהו ליטול צפרנים והתיר ושמואל אמר גם עשיית שפה בקשו ממנו והתיר להם. ואסיקנא עשיית שפה מזוית לזוית. כלומר אם צריכה כולה [illegible] שרי. אבל מקצתה לא. פי' אם עשה שפמו והניח מקצתו שאינו עשוי מותר ליטלו [illegible] באכילתו. ג) ובכיוצא בה אמר רב נחמן לדידי שפה כי הנחה מעכבת דמי לי. ואלו כולם שאמרו בתוך שלשים יום אבל בשבעת ימי האבל אסור בכולן. שמואל נכנס לבקר פנחס אחיו בימי אבלו וראה צפרניו גדולים. אמר ליה [אמאי לא שקלית] להו. א"ל אילו בך היה מי הוית מזלזל כולי האי. הואי כשגגה שיוצא מלפני השליט. ואירע אבל לשמואל ונכנס פנחס אחיו לבקרו שקלינהו לטופריה חבטינהו באפיה. א"ל לית לך ברית כרותה לשפתים שנאמר ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם. ואסתייעא מלתא והדרי תרווייהו ואתו. פרעה שהיה בימי משה הוא אמה וזקנו אמה ופרמשתקו אמה וזרת לקיים מה שנאמר ושפל אנשים יקים עליה: מתני' ואלו מכבסין במועד הבא ממדינת הים כו'. א"ר אסי א"ר יוחנן מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד. איני והתנינן אלו מכבסין במועד הבא ממדינת הים כו' וחשיב להו כל מי שהתירו לו חכמים לכבס במועד. ולא תני מי שאין לו אלא חלוק אחד בהדייהו. ופרקינן [מתני' אע"ג דאית לי' תרי ומטנפי] שרי לכבסינהו לכלהו. משמיה דר' יוחנן אמרו כלי פשתן מותר לכבסן במועד. והני מטפחות דתנינן במתני' דלאו

בש"ס מובנות כ"כ או שאינן מתאימות עם דעותיהם (דק"ס במאמר על הדפסת התלמוד): ג] [בהרא"ש ליתא] (גליון) וכ"ה בכת"י (בכולם): ד] עיין הגהות הגר"א. ובכת"י הגירסא מזוית לזוית כל שמעכבת וכן א"ר אמי ובשפה המעכבת, וגי' ישרה היא מאד דלפי"ז לא פליג ר' אמי אדרב, והגי' שהביא הגר"א מהראשונים עי' רש"י כת"י ריטב"א דמשמע מלשונו שרש"י לא מוחק אלא תיבת "הנחה" ולפי"ז אפשר שגם לפי רש"י נשאר עכ"פ הגי' **כל שמעכבת** (דק"ס), ועי' פי' ר"ח ובהרא"ש: ה] בכת"י נוסף **כולה**, ולשון ישר הוא מאד (דק"ס): ו] (בילקוט) ובעי' ליתא] (גליון): ז] [בעי' וגם בתוס' שבת עה ע"א ד"ה אמגושי כו' מוכח דהיא משמי' דרב] (גליון), וכ"ה בכת"י ובתוס' ובהגהות וציונים שם: ח] נ"א **דשמואל** (גליון), והנה הנוסח שלפנינו עדיף ע"פ נוסח הגמ' בכת"י דפריך "שמואל איתרע ליה מילתא בפנחס אחוה" (והפסק הנקודה צ"ל אחרי תיבת "אחוה"): ט] צ"ל שייך שם] (גליון): י] בכת"י **בריית'**: כ] [שייך למתני' דלעיל יד ע"א] (גליון): ל] [ג"ז **עוברה**, וכ"ה בכת"י שבעי"] (ממ"נ): מ] [בערך נגסטר וגירסתו אמר רב **ובגנוסטרי** אסור ועי"ש שהאריך] (גליון): נ] צ"ל **דרבי יוחנן שקלינהו** (בהמ"מ): ס] צ"ל צפרניו **מזו לחבירתה** (מהרש"א): ע] נדצ"ל דהכא **פירושו** (ועי' דיבור הקודם ובפי' ר"ח): פ] נדצ"ל כשחל **שלישי** (ראש משביר עי"ש, ועיין מהרש"א):

חשק שלמה על ר"ח א) מכאן עד ואסיקנא כשמואל דאמר הלכתא כדברי המיקל שייך לעיל יז ע"ב. ב) עי' הגי' בבה"ג ואולם גי' רבינו יותר נכונה. ג) נ"ל דחסר בדברי רבינו ר' אמי אמר שפה נמי כל שמעכבת וכיוצא בה וכו'.

מִינָּהּ - ועוד יש ללמוד מכך שציפורניים **אֵין בָּהֶן** - בנטילתם בשיניים **מִשּׁוּם מִיאוּס**, שהרי נטלם רבי יוחנן בשיניו[טז]. **וּשְׁמַע מִינָּהּ** - ועוד יש ללמוד מכך, שציפורניים **מוּתָּר לְזוֹרְקָן**, שהרי רבי יוחנן זרקם בבית המדרש.

מקשה הגמרא, **אִינִי** - וכי כך הוא הדין, שציפורניים מותר לזרקם, **וְהָתַנְיָא** - והרי שנינו בברייתא, **שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים נֶאֶמְרוּ** לגבי בני אדם העושים מעשים שונים **בְּצִפָּרְנַיִם** אותם נטלו, **הַקּוֹבְרָן** הרי הוא **צַדִּיק** שמצדיק דרכיו לעשות כדין[יז], **הַשּׂוֹרְפָן** הרי הוא **חָסִיד**, שנוהג לפנים משורת הדין[יח], והזּוֹרְקָן הרי הוא **רָשָׁע**, הרי שאסור לזרוק ציפורניים, אם כן קשה, היאך זרקם רבי יוחנן. מתרצת הגמרא, **טַעֲמָא מַאי** - מהו הטעם שאסור לזרוק ציפורניים, מפני שיש לחשוש **שֶׁמָּא תַּעֲבוֹר עֲלֵיהֶן אִשָּׁה עוּבָּרָה** - מעוברת **וְתַפִּיל** את ולדה מחמת מיאוס שיהיה לה מהם[יט], **וְאִשָּׁה בֵּי מִדְרָשָׁא לָא שְׁכִיחָא** - ואין אשה מצויה בבית המדרש, ולכן לא חשש רבי יוחנן לזורקן שם.

ומוסיפה הגמרא, **וְכִי תֵּימָא** - ואם תרצה לומר, שאף שאין אשה מצויה בבית המדרש עדיין יקשה היאך השליך שם רבי יוחנן ציפורניים, והרי אין לעשות כן משום **דְּזִימְנִין דְּמִיכַּנְּשִׁי לְהוּ וְשָׁדֵי לְהוּ אַבְרַאי** - שפעמים שאוספים את הציפורניים שנזרקו בבית המדרש ומשליכים אותם מחוץ לבית המדרש, ויש לחשוש שתעבור עליהם שם אשה עוברה ותפיל. אין זה נכון, **שֶׁכֵּיוָן דְּאִשְׁתַּנֵּי** - שהשתנה מקום הציפורניים שניטלו ממקום זריקתם הראשון בבית המדרש אל מחוץ לבית המדרש, **אִשְׁתַּנֵּי** - נשתנו ואינן מזיקות יותר[כ], ומשום כן לא חשש רבי יוחנן להשליך ציפורניו בבית המדרש.

הגמרא מביאה הוראת רבי בענין נטילת ציפורניים וגילוח השפה באבילות:

אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר [-בשם] **רַב**, זוג של תלמידי חכמים[כא] **בָּא מִמָּקוֹם** הנקרא **חַמְתָּן לִפְנֵי רַבִּי**, מביאה הגמרא לשון נוספת, **וּמָר זוּטְרָא מַתְנֵי** - שנה כן בברייתא [כלומר, שלא אמר דבר זה בשם רב יהודה אמר רב, אלא אמר שד[illegible]זה נשנה בברייתא], **זוּג בָּא מֵחַמְתָּן לִפְנֵי רַבִּי, וּבִקְּשׁוּ מִמֶּנּוּ צִפָּרְנַיִם** - ושאלוהו האם מותר ליטול ציפורניים בימי אבילות[כב], **וְהִתִּיר לָהֶם** רבי. והוסיף על כך רב, **וְ**ראיתי מתוך דברי רבי את דעתו[כג], **שֶׁאִם בִּקְּשׁוּ מִמֶּנּוּ שָׂפָה** - שאם היו שואלים את רבי על גילוח השפה [-שערות השפם שבשפת הפה] בימי אבילות, **הִתִּיר לָהֶם** - גם כן היה מתיר להם[כד]. **וּשְׁמוּאֵל אָמַר, אַף בִּקְּשׁוּ מִמֶּנּוּ שָׂפָה** - אכן כן היה ששאלו את רבי האם מותר לגלח את השפה בימי אבלו, **וְהִתִּיר לָהֶם**[כה].

הגמרא דנה בפרטי היתר גילוח השפם:

אָמַר אֲבִיטוּל סַפְרָא [-הסופר] **מִשְּׁמֵיהּ** [-משמו] **דְּרַב (פָּפָּא**[כו]**)**, **שָׂפָה** מותר לגלחה באבילות[כז] **מִזָּוִית לְזָוִית**, כלומר, מקצה של הפה לקצה האחר, כיון ששערות השפם מעכבות באכילה ובשתיה, ודבר מאוס הוא ששערותיו נכנסות לפיו בשעת האכילה. **אָמַר רַבִּי אַמִּי**, **וְ**היינו דווקא **בְּשָׂפָה הַמְעַכֶּבֶת** - כשגדלו שערות השפה עד שהן נכנסות בפיו ומפריעות לאכילה, אבל שערות שאינן גדולות ואינן מפריעות לאכילה אסור לגלחם[כח]. **אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, לְדִידִי** - לי, שאני איסטניס ואנין דעת, כל שערות השפה **כְּשָׂפָה הַמְעַכֶּבֶת דָּמֵי לִי** - הם נחשבים לי, ומותר לי לגלח את כל שער השפה באבילות.

★

שאמר רב שאסור באבילות ליטול ציפורניים בגנוסטרא, כך גם במועד אסור ליטול ציפורניים בגנוסטרא. אמנם הרי"ף כתב, שבמועד מותר ליטול אף בגנוסטרא, ומה שנטל רבי יוחנן בשיניו, הוא משום שלא היה גנוסטרא בבית המדרש. וביאר הרמב"ן (מלחמת ה'), שמה שאסרו באבל נטילת ציפורניים בגנוסטרא, הוא מפני שהנוטל ציפורניים בגנוסטרא הרי הוא כמקשט עצמו, ומשום כך אסרו זאת לאבל, אבל במועד אין לנו לאסור נטילת ציפורניים בגנוסטרא יותר מנטילת ציפורניים באופן אחר שהרי אין איסור לקשט עצמו במועד. וכתב הרי"ף שיש ללמוד מדברי הגמרא שבמועד מותר אף בגנוסטרא, שאם לא כן היה לגמרא לומר שיש ללמוד מהמעשה של רבי יוחנן שאסור ליטול ציפורניים במועד בגנוסטרא. אבל בפסקי הרי"ד (ד"ה אמר רב חייא) כתב שממה שנטל רבי יוחנן ציפורניו בשיניו יש ללמוד שרק באופן זה מותר, שהרי לא יתכן שלא היה לאף אחד מבני בית המדרש סכין [לכאורה כוונתו היא שאף בסכין אסור ליטול ציפורניים במועד, וכשיטת התוספות (ראה הערה לעיל), שאילו גנוסטרי אסור, אף סכין אסור], ומה שלא הזכירה הגמרא שיש ללמוד הלכה זו שאין ליטול ציפורניים במועד אלא בשיניו מהמעשה של רבי יוחנן, הוא מפני שהגמרא מונה רק את הקולות שיש ללמוד מהמעשה של רבי יוחנן ולא את החומרות.

טז. **המיוחס** לרש"י (ד"ה אין). ונראה שכוונתו היא לפירוש השני שהביא בשיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה וש"מ), שאילו היה בכך משום מיאוס, לא היה נוטלם בשיניו, שאין לאדם לעשות דברים מאוסים משום 'ולא תשקצו את נפשותיכם' (ויקרא כ כה), שמפסוק זה דרשו בגמרא (מכות טז:) שאסור לעשות שום דבר מאוס. ורש"י כת"י (ד"ה אין) ור"י מפריש (שם, בפירוש הראשון) פירשו באופן אחר, שהראיה היא ממה שנטל את ציפורניו בפני רבים, ואילו היה בכך משום מיאוס, לא היה עושה כן בפני רבים, כמבואר בחגיגה (ה.), שהעושה דבר מיאוס בפני רבים נענש.

יז. **ר"ן** (ד"ה צדיק) ושיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה קוברן).

יח. **ועדיפה** השריפה מקבורה, מפני שבקבורה יש חשש שיחזרו ויתגלו. רש"י בנדה (יז. ד"ה חסיד). והקשה על כך בשיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה שורפן), שהרי אף אם יתגלו אינן מזיקות, כיון שכבר נשתנה מקומן וכמבואר להלן בסמוך. ופירש, שמה שמשבחים את השורף יותר מהקובר, הוא מפני שהשורף מחזר אחר אש, וגם ששורפם אף שיש בזה ריח רע. ובאופן נוסף פירש, וכן פירשו התוספות בנדה (שם ד"ה שורפן) בשם הערוך (ערך שלא), ששריפת ציפורן מזקת לאדם, והמחמיר לשרוף את ציפורניו אף שהשריפה מזיקה לו, הרי הוא חסיד.

יט. **על** פי ר"ן (ד"ה והזורקן) בשם יש מפרשים. ופירוש נוסף הביא הר"ן, שתפיל משום כשפים שיש בציפורניים. וראה ביאורים על דרך הסוד בענין זה שמזיקין הצפרניים למעוברות בבן יהוידע (ד"ה שמא) ובאליה רבה (סי' רס סק"ז).

כ. **המיוחס** לרש"י (ד"ה כיון). ורבי שלמה בן היתום (שם) ביאר, שנשתנו הצפורניים בכך שדרכו עליהן באי בית המדרש ונתבטלו לעפר.

כתב האליה רבה (סי' רס סק"ז), שאפשר שרק אם משליכים הציפורניים מחוץ לחדר שנפלו שם הוא נחשב שינוי מקום, וכתב שכן משמע מדברי הרי"ף.

כא. **רש"י** בסנהדרין (יז. ד"ה זוג) ורש"י כת"י (ד"ה זוג).

כב. **כן** פירש המיוחס לרש"י (ד"ה ומר). אמנם הראב"ד (הביאו הרמב"ן בתורת האדם ענין האבילות) כתב, ששאלו את רבי אם מותר ליטול ציפורניים במועד. וראה בזה עוד בהערה להלן.

כג. **כן** הוא לפי הלשון הראשון בגמרא, שרב אמר למימרא זו, וללשון השני שדבר זה נשנה בברייתא, אמרה הברייתא עצמה כן, שאילו היו שואלים את רבי על גילוח השפה, היה מתיר להם.

כד. **שפה** מותר לגלחה, ואינה בכלל הזקן שנאמר בו (ויקרא יט כז) 'ולא תשחית את פאת זקניך'. המיוחס לרש"י (ד"ה ואס).

כה. **לפירוש** המיוחס לרש"י (המוזכר בהערה לעיל) ששאלו את רבי על ימי האבילות, מבואר בגמרא שגילוח השפה מותר באבילות. אך הראב"ד (הביאו הרמב"ן בתורת האדם ענין האבילות) נקט שאסור לגלח את השפה באבילות, וכמבואר במסכת שמחות (פ"ז ה"א), ומשום כך פירש שזוג זה שאל את רבי על נטילת ציפורניים וגילוח השפה במועד ודבר זה בלבד התיר להם אבל לא באבילות.

מבואר בגמרא, שרבי התיר להם גם נטילת ציפורניים וגם גילוח השפה, וממה שהביאה הגמרא את שני ההיתרים יחד ולא חילקה ביניהם, משמע שנטילת הציפורניים וגילוח השפה דינם שוה, ולעיל מבואר שנטילת הציפורניים אסורה באבילות על ידי גנוסטרא שלא התירו אלא בשינוי. וכתבו התוספות (ד"ה נקטו), שיש לפרש שאף גילוח השפה התיר רבי רק על ידי שינוי. וכן כתב המרדכי (רמז תתעה) בשם רבינו תם, שלא התיר רבי נטילת השפה אלא בתער ולא במספריים [כמבואר לעיל (יז:) שתספורת על ידי תער, שינוי היא, שדרך תספורת היא במספריים]. עוד כתבו התוספות, שנראה שלא התיר רבי גילוח השפה אלא לאחר שבעה, שרבי נשאל רק על לאחר שבעה, והתיר בזה נטילת ציפורניים וגילוח שפה בלא שינוי [והיינו כפי שפירשו התוספות בדעת בה"ג (ראה הערה לעיל) שרק בימי השבעה אסרו נטילת ציפורניים בגנוסטרא, אבל לאחר ימי השבעה מותר אף בלא שינוי]. אך ראה בטור (יו"ד סי' שצ) שהביא דעת הרמב"ן שגילוח השפה מותר אף בימי השבעה.

וראה ברמב"ן (מלחמת ה') שנראה שפירש כפירוש הראב"ד (ראה הערה לעיל), שרבי נשאל על נטילת ציפורניים וגילוח השפה במועד, והוכיח מכך שנטילת ציפורניים במועד מותרת אף בלא שינוי, שגילוח השפה שהתיר רבי היינו בלא שינוי, וכמו כן גם נטילת הציפורניים התיר בלא שינוי.

כו. **נמחק** על פי הגליון. וכן להלן.

כז. **כן** הוא לדעת המיוחס לרש"י (הובא לעיל) שרבי התיר גילוח שפה באבילות, אבל לדעת הראב"ד (ראה הערה לעיל), אף רב דיבר לגבי מועד ולא לגבי אבילות.

כח. **פסקי** הרי"ד (ד"ה אמר אביטול) והמכתם (ד"ה שפה). והראבי"ה (סי' תתלו) פירש, שאין כוונת הגמרא בתוספת התנאי 'שפה המעכבת' לומר באיזה אורך שערות מותר, אלא באילו שערות, ששפה המעכבת היינו שערות השפה שמעל הפה, אבל השערות שבצדי הפה אסור לגלחם. ופירושים אלו הם לפי הגירסא שלפנינו, שלגירסא זו רבי אמי אינו חולק על דברי רב, אלא מפרש את דבריו. אולם גירסת בה"ג (סי' כא הלכות אבל) ורבינו חננאל (ד"ה אמר רב יהודה) היא, שרב אמר 'שפה מזוית לזוית, והנחה כל שמעכבת', ולגירסא זו, רבי אמי שאמר 'ובשפה המעכבת' בא לחלוק על דברי רב, וכמה פירושים נאמרו בזה. רבינו חננאל פירש, שרב אמר שאם צריכה השפה כולה מזוית לזוית תיקון, מותר לגלח את כולה, אבל אם רק מקצת מהשפה צריכה תיקון, אסור לגלחה, והוסיף על כך, שהנחה, דהיינו אם תיקן את שפמו והניח ממנו קצת

[א] הלכה כרבי יוסי במועד ובאבל [א] דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל פנחס אחוה דמר שמואל איתרע (א) ביה מילתא על שמואל למישאל טעמא מיניה חזנהו לטופרי[א] דהוו נפישן אמר ליה אמאי לא שקלת להו אמר ליה אי בדידיה הוה מי מזלזלת ביה כולי האי [ב] הואי [א] כשגגה שיוצא מלפני השליט ואיתרע ביה מילתא בשמואל על פנחס אחוה למישאל טעמא מיניה שקלינהו לטופריה חבטינהו לאפיה אמר ליה לית לך [ג] ברית כרותה לשפתים דאמר ר' יוחנן מנין שברית כרותה לשפתים שנאמר [ב] ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם ואיסתייעא מלתא דהדור תרוייהו סבור מיניה דיד אין דרגל לא אמר רב ענן בר תחליפא לדידי מפרשא לי מיניה דשמואל לא שנא דיד ולא שנא דרגל אמר רב חייא בר אשי אמר רב [ב] ובגנוסטרא אסור אמר רב שמן בר אבא הוה קאימנא קמיה דר' יוחנן בי מדרשא בחולו של מועד ושקלינהו לטופריה בשיניה וזרקינהו שמע מינה תלת שמע מינה מותר ליטול צפרנים בחולו של מועד ושמע מינה אין בהן משום מיאום ושמע מינה מותר לזורקן איני והתניא [ד] שלשה דברים נאמרו בצפרנים [ג] הקוברן צדיק שורפן [ה] חסיד זורקן רשע טעמא מאי שמא תעבור עליהן [ו] אשה עוברה ותפיל אשה בי מדרשא לא שכיחא וכי תימא זימנין דמיכנשי להו ושדי להו אבראי כיון דאשתני אשתני אמר רב יהודה אמר רב זוג בא מחמתן לפני רבי ומר זוטרא מתני זוג בא מחמתן לפני רבי ובקשו ממנו צפרנים והתיר להם ואם בקשו ממנו שפה התיר להם ושמואל אמר אף בקשו ממנו שפה [ג] והתיר להם אמר אביטול ספרא משמיה דרב (פפא [ג]) שפה מזוית [א] לזוית [ד] אמר רבי אמי ובשפה המעכבת א"ר נחמן בר יצחק לדידי [ה] כשפה המעכבת דמי לי ואמר אביטול ספרא משמיה דרב (פפא [ו]) פרעה שהיה בימי משה הוא אמה וזקנו אמה ופרמשתקו אמה וזרת לקיים מה שנאמר [ג] ושפל אנשים יקים עליה ואמר אביטול ספרא משמיה דרב (פפא [ז]) פרעה שהיה בימי משה אמגושי היה שנאמר [ד] הנה יוצא המימה וגו': ואלו מכבסין במועד הבא ממדינת הים: אמר רב אסי א"ר יוחנן [י] [ד] מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד מתיב ר' ירמיה אלו מכבסין במועד הבא ממדינת הים כו' הני אין מי שאין לו אלא חלוק אחד לא אמר ליה ר' יעקב לר' ירמיה אסברה לך מתני' אע"ג דאית ליה תרי ומטנפי שלח רב יצחק בר יעקב בר גיורי משמיה דר' יוחנן [ה] כלי פשתן מותר לכבסן בחולו של מועד מתיב רבא [י] מטפחות הידים מטפחות הספרים

הלכה כרבי יוסי במועד. דמתיר: **איתרע ביה מילתא.** בפנחס אחוה, דפנחס[ק] הוה אבל: **עייל שמואל לישאל ביה טעמא.** לדבר על לבו דפנחס: **אילו בדידיה הוה.** כלומר אילו היית אבל: **מי מזולזלת ביה כולי האי.** באבילות, דשקלת לטופרך: **ואיתרע ביה מילתא.** אבילות: **שקלינהו לטופריה חבטינהו לאפיה.** זרקינהו מרוב כעס, והדר מכנס להו, דזורקן רשע: **ברית כרותה לשפתים.** דכתיב ונשתחוה ונשובה אליכם וכן הוה דחזרו תרוייהו: **סבור מיניה דיד.** מותר בימי אבלו משום דמאיס, דרגל לא: **גינוסטרי.** מספרים: **אין בהם משום מיאוס.** מדשקל ליה בשיניה: **ושדי ליה לאבראי.** ועברה עלייהו איתתא אברא[ט]: **כיון דאישתני.** מהיות דוכתא דהוו מעיקרא אישתני ולא מזקי: **ומר זוטרא מתני.** בברייתא[י] דבקשו ממנו לפרנים בימי אבלו, ולאו משמיה דרב יהודה: **ואם בקשו ממנו שפה היה מתיר להם.** כלומר אנא חזינא לדעתיה אי שאלו לגלח השפה היה מתיר להם, דאין בהם משום בל תשחית פאת זקנך (ויקרא יט): **מזוית לזוית.** מסוף השפה לסוף האחר מותר לגלח, שהרי מעכבת אכילה ושתיה ומאיס: **לדידי.** לאנינא דעתי[ק] כל השפה כשפה המעכבת דמי, דאנינא לי דעתי: **פרמשתקו.** אמתו: **אמגושי הוה.** דכתיב הנה יוצא המימה. מחלוקת במס' שבת (דף עה.), חד אמר חרשי, להכי יוצא ליאור בשביל מכשפות, ואידך אמר גידופי, להכי יוצא שאומר לי יאורי ואני עשיתני[ט]: [כ] **מטפחות ידים.** שמנגבין בהן ידים, משום דמאיס: [ל] **מטפחות הספוג.** שמנגבין בהן עצמן כשיוצאין מבית המרחץ: **ושעלו מטומאתן.** במועד: **מתני'.** דקתני אלו מכבסין אע"ג דאית ליה תרי ומטנפי, אבל מי שאין לו אלא חלוק אחד דכולי עלמא שרי: כלי

ואיסתייעא מילתא דהדור. תימה דלמא מדה טובה מרובה[י] והוה ליה לאתויי הא דאמר עולא בעלמא (ברכות דף יט. ע"ש) לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן שנאמר שמעו דבר ה' קציני סדום כו' (ישעיה א): **ובגנוסטרי** אסור. פי' בערוך[מ] שהוא כלי המתוקן ליטול צפרנים וכך שמו ומלשון דגנוסטרא אסור משמע שהיה מתיר בין בתער בין במספרים ולאו דוקא בשינים מיהו קאמר בגמרא רבי יוחנן דשקלינהו[י] בשיניו משמע דוקא בשיניו שרי ותימה דלעיל אמרינן הלכה כר' יוסי במועד לדברי הכל ושמא רבי יוחנן סבר הלכה כר' יהודה ומפרש טעמא דמחמרינן במועד טפי מבאבל [ס] ולא כרב שישא בריה דרב אידי דאמר דברים המותרין בחולו של מועד אסורין בימי אבלו ורבינו תם פירש דכשם שמותר בשיניו כך מותר ליטול צפרניו [בזו] מחבירתה[פ] דכל זה חשוב שינוי לענין שבת בפ' המצניע (שבת דף צד:) ושמעתי בשם רבי שמשון בר אברהם שבחול המועד מותר ליטול צפרנים לנשים דקתני בירושלמי[ק] גבי ועושה אשה תכשיטיה במועד וחשיב נוטלת שערה וצפרניה וצ"ע בהלכות גדולות נמי אמרינן והאשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה[ל] ונראה דבאשה נשואה דוקא קאמר ומיירי במעברת סרק על פניה[מ] וטופלה בסיד שהוא משום תכשיט שלא תתגנה על בעלה אבל בתספורת ממש אסורה וגם בשם רבינו חיים שמעתי שהיה מתיר נטילת צפרנים במועד ובהלכות גדולות פוסק (ב) שבעה אסור בגנוסטרי בשיניו מותר לאחר שבעה מותר אף בגנוסטרי ולא ידענא מנא ליה דברייתא איירי תוך שבעה אי משום דקתני בימי אבלו ה"נ קתני ימי אבלו גבי גילוח והיינו כל שלשים[י] וקאמר כשם שאסור לגלח בימי אבלו כך אסור ליטול צפרניו בימי אבלו משמע כל שלשים ואי סברי כר' יוסי יתירו לגמרי וי"ל דסברי כר' יוסי ומסתבר להו דאפילו רבי יוסי היה אוסר בגנוסטרי תוך שבעה דומיא דמועד או שמא (ג) מעשה דשמואל משמע קצת דשקלינהו לטופריה חבטינהו באפיה דמיירי תוך שבעה דוקא דבתוך שבעה היה ובשיניו היה מדקא אמרינן בתר הכי ובגנוסטרי אסור משמע דשמואל לא היה בגנוסטרי ולא אשכחנא דאסר רק תוך שבעה כשהלך רב פנחס לנחמו: **בקשו** ממנו שפה. יש לפרש על ידי שינוי דומיא דצפרנים ונראה דהכא פירוש[ע] דוקא לאחר שבעה: **אע"ג** דאית ליה תרי ומטנפי. מדלא משני הכא במאי עסקינן בשלא כיבסו לפני הרגל דלא שרינן מי שאין לו אלא חלוק אחד אלא היכא דכבסו לפני הרגל אבל לא כבסו דפשע לא שרי משמע דמי שאין לו אלא חלוק אחד שרי לכבסו במועד אפילו פשע ולא כבסו לפני המועד כך נראה לי ובתוספות מסופק בזה ונראה לי דהכי משמע מדלא מפליג ונראה דגבי אבל לא שרינן כשאין לו אלא חלוק אחד דהא אפילו אם היו לו מכובסין אסור ללבוש מה שאין כן ברגל וצ"ע בכהן שעלתה משמרתו ברגל אם מותר לכבס דתנא לעיל (דף יז:) דתנא כהן ואבל אפילו[פ] לתנא דידן אם חל שלישי להיות בעי"ט שאסור ברחיצה עד הערב[ק] ופירש בקונטרס עד הלילה בגון או עד חול המועד בחמין ואינו מותר לרחוץ מבעי"ט מיהו כשחל שביעי[ר] שלו בערב הרגל לאסור לכבס ולרחוץ כל היום מותר לכבס ברגל וצ"ע אם אמת הוא שמותר מאי טעמא לא תני:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עירובין מו. לקמן יט: [ל. כב. כו: בכורות מט. חולין נ.], ב) [תמורת כג. סנ: ב"מ סח.], ג) [סנהדרין קב. ע"ש], ד) נדה יז., ה) [ע' פי' שכתבו תוס' נדה יז. ד"ה שורפן וכו' בשם הערוך], ו) תענית כט: לעיל יד. חולין קז:, ז) לעיל יד:, ח) יומא ל., ט) יחזקאל כט ג, י) יומא דף עז., כ) פ"א ה"ג, ל) ועיין לקמן כז: תוד"ה לגיהוץ וע"ע תוס' יבמות מג. ד"ה במקום, מ) ע' לעיל ט: ובהג' הגר"א שם, נ) לקמן יט ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אחוה דמר שמואל איתרע ליה מילתא: (ב) תוס' ד"ה ובגנוסטרי כו' וכה"ג פוסק תוך שבעה אסור: (ג) בא"ד או שמא ממעשה דשמואל משמע קצת מדשקלינהו לטופריה כו' אסור משמע דמעשה דשמואל לא היה:

הגהות הגר"א

[א] גמ' לזוית. נ"ב הנחה כל שמעכבת ר' אמי אמר ונפסק בה"ג וכן גירסת בה"ג ועי' רא"ש מ"ש. (ועמ"ש רבינו בא"ח סי' תקל"א).

רש"י כת"י

אמ' שמואל הלכה כר' יוסי. דמיקל (ר' יוסי). איתרע ליה מילתא. אבילות בפנחס אחוה דשמואל שמת בנו. למישאל טעמי. לדבר על לבו. אי בדידיה הוה. אם היית אבל מי הוית מזלזל כל כך. כשגגה היוצאה מלפני השליט. שגזר השליט גזירה על האדם להורגו ואינו יכול לחזור בו ונתקיימה מאליה שלא נתכוון לכך. זרקינהו באפיה. כעסו וכגון להדר מכנס להו שמואל ושדי להו אבראי. ברית כרותה. דכתיב ונשתחוה ונשובה אליכם וכן הוה. סבור מינה. לפרנסים דיד אין למשקל במועד ובימי אבל. (ברגל דגבנוסטרו) [בגנוסטרי]. מספרים אסור ליטול צפרניו במועד ואבל אלא בידיו או בשניו. אין בהם משום מיאוס. אם נוטלו בשיניו שהרי נוגע בפיו ולית ביה משום [illegible] ונמאס הורג כינה וכו' (חגיגה ה.)

[המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] צ"ל חזינהו לטופריה (יעב"ץ), וכה"א בכת"י: ב] הגדה זו יש לה סוד (גליון): ג] [בהרא"ש ליתא] (גליון): ד] [בהרא"ש ליתא] (בכולם): [illegible]

עין משפט נר מצוה

פח א ב מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה ג סמג עשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סי' שצ סעיף ז:

פט ג מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה כ טור ש"ע א"ח סי' תקלב סעיף א:

צ ד מיי' שם הלכה כא סמג לאוין עה טור ש"ע א"ח סי' תקלד סעיף א:

צא ה מיי' שם וסמג שם טוש"ע שם סעיף ג:

גליון הש"ס

גמ' אשה עוברה ותפיל. עי' סנהדרין דף נט ע"ב תד"ה ליכא: תוס' ד"ה ובגנוסטרי וכו' ולא כרב שישא בריה דרב אידי. לעיל דף יד ע"ב:

תורה אור השלם

א) יֵשׁ רָעָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּשְׁגָגָה שֶׁיֹּצָא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט: [קהלת י, ה]

ב) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: [בראשית כב, ה]

ג) בִּגְזֵרַת עִירִין פִּתְגָמָא וּמֵאמַר קַדִּישִׁין שְׁאֶלְתָא עַד דִּבְרַת דִּי יִנְדְּעוּן חַיַּיָּא דִּי שַׁלִּיט עִלָּאָה בְּמַלְכוּת אֲנָשָׁא וּלְמַן דִּי יִצְבֵּא יִתְּנִנַּהּ וּשְׁפַל אֲנָשִׁים יְקִים עֲלַהּ: [דניאל ד, יד]

ד) לֵךְ אֶל פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ עַל שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ: [שמות ז, טו]

משנת ראשונים

למישאל טעמא מיניה. לדבר על לבו ולומר לפניו דברי תנחומין. והר"ר יוסף פי' טעם של דין או של הוראה והיו רבים צריכין לו, דאמר לקמן אם היו רבים צריכין לו מותר. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

אמאי לא שקלת להו. דשמואל אית ליה דשרי ליטלם בימי אבלו, כדפסיק לעיל הלכה כר' יוסי. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

כשגגה שיוצא מלפני השליט. שיאמר השליט על אדם אחד שלא בכוונה לתפשו או להרגו, והלכו עבדיו ומהרו לעשות דבר השליט, והלכו בזריזות ותפשוהו והחשוהו או הרגוהו. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

חבטינהו לאפיה. פירוש באתר דלא שכיחא אשה. [חדושי הר"ן]

שורפן חסיד. שעושה לפנים משורת הדין, ויותר הוא מצדיק מפני שהוא צריך לחזור אחר האש, ועוד שיש ריח רע קצת בשריפתן. ועוד שיש חלישות הדעת כשהוא מעבר מן העולם דבר הגדל בגופו, כדאמ' בשבת פ' כלל גדול (עה:) גבי בד נדה דלא ליכליה לשונא דחלשה דעתה. ורשע זורקן לפי שאינו חושש אם יבוא ההיזק על ידו כגון אשה עוברה שמא יתגלו. וה"ר יוסף כהן, לא נהירא, דכי נמי יתגלו אינם מזיקין, דהא מסקינן בסמוך כיון דאשתני אשתני. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] **כיון דאשתנו אשתנו.** פי' לפי שאינן מזיקות אלא במקום נפילתן. [חדושי הר"ן] **כיון דאשתנו** שדרכם בני [illegible] בטלום בעפר. [פירוש ר"ש בן היתום] וכתב הרב ר"י ז"ל דדוקא היכא שעברה עליהן אשה עוברה תכף שנפלו באותו יום כלומר אבל אי כניש להו לאחר יום [illegible] לא חיישינן [illegible] מחמת הקרקע אם רוצה לזורקן ברה"ר לית לן בה. [חדושי הר"ן] **ואם בקשו ממנו שפה התיר להם.** לענין חולו של מועד מיירי. [תוס' רי"ד] **ושפל אנשים יקום עליה.** על המלכות קאמר, ובנבוכדנצר משתעי קרא, והכי נמי שלא תאמר אין מלך אלא גבור וארוך יפה תואר אלא לד' המלוכה ויתנה למי שירצה. [פירוש ר"ש בן היתום] **בר גיורי.** כך היה שם אביו גיורי, ויש אומרין שבא מגרים. [פירוש ר"ש בן היתום] **כלי פשתן מותר לכבסן.** כלומר אפילו בגיהוץ או בנתר ובורית משום דמזדהמי טפי מכלי צמר, וכל הנך דתני במתניתין מטפחות הידים וחבריו, דשרי, מיירי משאר מינים שאינן של פשתן. [ר"י מלוניל]

ט] עיין הגהות הגר"א. ובכת"י הגירסא מזוית לזוית כל שמעכבת וכן א"ר אמי ובשפה המעכבת, וגי' ישרה היא מאד דלפי"ז לא פליג ר' אמי אדרב, והגי' שהביא הגר"א מהראשונים עי' רש"י כת"י [illegible] ועי' ריטב"א [illegible] שמעכבת (דק"ס), ועי' פי' ר"ח ובהרא"ש: ס] בכת"י נוסף בולדה, ולשון ישר הוא מאד (דק"ס): ו] [בילקוט ובע"י ליתא] (גליון): ז] [בע"י וגם בתוס' שבת עה ע"א ד"ה אמגושי כו' מוכח דהיא משמי' דרב] (גליון), ע"ש בתוס' ובהגהות (דק"ס): ק] נ"א דשמואל (גליון), והנה הנוסח שלפנינו עדיף ע"פ נוסח הגמ' בכת"י והדפו"ר "שמואל איתרע ליה מילתא בפנחס אחוה" (והפסק הנקודה צ"ל אחרי תיבת "אחוה"): ע] צ"ל עוברה, וכ"ה ברש"י שבע"י (ממ"נ): י] בכת"י בברייתא: כ] [שייך למתני' דלעיל יד ע"א] (גליון): ל] [נ"ז שייך שם] (גליון): מ] [בערוך ליתא] (גליון): נ] צ"ל דרבי יוחנן שקלינהו (באה"ש): ע] נדצ"ל הכא פירושו (ועי' דיבור הקודם) (מהרש"א): פ] צ"ל ואפילו (מהרש"א): צ] נדצ"ל כשחל שלישי (ראש משביר ע"ש, ועיין מהרש"א): [illegible]

הגמרא מביאה מימרות נוספות שאמר אביטול ספרא בשם רב:
וְאָמַר אֲבִיטוּל סַפְרָא מִשְּׁמֵיהּ דְּרַב (פָּפָּא), פַּרְעֹה מלך מצרים **שֶׁהָיָה בִּימֵי מֹשֶׁה**[כט], היה **הוּא** גבוה **אַמָּה, וּזְקָנוֹ** ארוך **אַמָּה, וּפַרְמַשְׁתְּקוֹ** [-אמתו, אבר שלו] ארוכה **אַמָּה וָזֶרֶת** [-חצי אמה], כלומר, שהיה משונה מאוד[ל], **לְקַיֵּים מַה שֶּׁנֶּאֱמַר** (דניאל ד יד) **'וּשְׁפַל אֲנָשִׁים יְקִים עֲלַהּ'**, כלומר שיעמיד ה' על הממלכה אדם שהוא שפל משאר האנשים[לא].

וְאָמַר אֲבִיטוּל סַפְרָא מִשְּׁמֵיהּ דְּרַב (פָּפָּא), פַּרְעֹה מלך מצרים **שֶׁהָיָה בִּימֵי מֹשֶׁה, אַמְגּוּשִׁי** - מכשף **הֲוָה, שֶׁנֶּאֱמַר** במאמר ה' למשה (שמות ז טו) 'לֵךְ אֶל פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר, הִנֵּה **יֹצֵא** הַמַּיְמָה' וגו', שהיה פרעה יוצא בבוקר ליאור כדי לעסוק בכשפיו[לב].

★

שנינו במשנה (לעיל יג:), **וְאֵלּוּ מְכַבְּסִין בַּמּוֹעֵד, הַבָּא מִמְּדִינַת הַיָּם** וכו'.

הגמרא מביאה אופן שבו התיר רבי יוחנן לכבס במועד:
אָמַר רַב אַסִּי אָמַר [-בשם] **רַבִּי יוֹחָנָן, מִי שֶׁאֵין לוֹ אֶלָּא חָלוּק אֶחָד, מוּתָּר לוֹ לְכַבְּסוֹ בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**, שכיון שאף אם היה מכבס קודם הרגל, היה צריך לחזור ולכבס ברגל, לא גזרו עליו חכמים שלא יכבס במועד[לג], ואף אם לא כיבס קודם המועד[לד]. **מֵתִיב** - הקשה **רַבִּי יִרְמְיָה** על דברי רבי יוחנן, שנינו במשנתנו (לעיל יג:), **אֵלּוּ מְכַבְּסִין בַּמּוֹעֵד, הַבָּא מִמְּדִינַת הַיָּם כו'**, ומשמע שרק **הָנֵי** - אותם המנויים במשנה, **אִין** - התירו להם לכבס במועד, אבל **מִי שֶׁאֵין לוֹ אֶלָּא חָלוּק אֶחָד, לֹא** התירו לו לכבס במועד. **אָמַר לֵיהּ** - השיב לו **רַבִּי יַעֲקֹב לְרַבִּי יִרְמְיָה, אַסְבְּרָהּ לָךְ** - אבאר לך דבר זה, **מַתְנִיתִין** - משנתנו מונה את אותם שהתירו להם לכבס **אַף עַל גַּב דְּאִית לֵיהּ תְּרֵי וּמְטַנְּפֵי** - אף אם יש להם שני חלוקים, ושניהם מלוכלכים, שאף ששאר בני אדם שיש להם שני חלוקים לא התירו להם לכבס במועד, כדי שיכבסו קודם המועד[לה], אלו המנויים במשנה, כיון שאנוסים הם ולא יכלו לכבס קודם המועד, התירו להם לכבס במועד[לו], אבל מי שאין לו אלא חלוק אחד, מותר לו לכבס במועד אף אם היה יכול לכבס קודם המועד.

★

הגמרא מביאה היתר נוסף של רבי יוחנן בענין כיבוס במועד:
שְׁלַח רַב יִצְחָק בַּר יַעֲקֹב בַּר גִּיוֹרֵי[לז] **מִשְּׁמֵיהּ** [-משמו] **דְּרַבִּי יוֹחָנָן, כְּלֵי** [-בגדי] **פִּשְׁתָּן מוּתָּר לְכַבְּסָן בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**, משום שאין טירחה גדולה בכיבוסם[לח]. **מֵתִיב** - הקשה **רָבָא** על דברי רבי יוחנן, שנינו במשנתנו, ואלו מכבסים במועד וכו' **מִטְפְּחוֹת הַיָּדַיִם** - מטפחות שמנגבים בהן את הידים, והן נמאסות בכך, **וּמִטְפְּחוֹת**

שלא גילח, מותר לחזור ולגלחו, ובא רבי אמי לחלוק ואמר שלא התירו לגלח בשפה אלא את המעכב את האכילה. והראב"ד (הביאו הרא"ש סי' כ) והרמב"ן (תורת האדם ענין האבילות, הביאו הריטב"א ד"ה שפה) פירשו, ש'מזוית לזוית' היינו כל שלמעלה מפתיחת הפה, ואמר רב, ששער זה מותר לגלח את כולו ואף את מה שאינו מעכב, אבל הנחה, דהיינו מה שמחוץ לפה מכאן ומכאן [ונקרא הנחה מפני שדרך המגלחים להניחו עם הזקן (רמב"ן שם), או משום שצריך להניחו לאחר הרגל מפני שאסור לגלח את כולו במועד (רא"ש שם). והיינו כשיטת הראב"ד הנזכרת לעיל שסוגייתנו מדברת במועד. ולמפרשים באבל ניתן לומר באותו האופן שנקראת הנחה משום שצריך להניחה לאחר האבילות], מותר לגלח ממנה רק את המעכב את האכילה, ורבי אמי אמר שאף השפה מותר לגלח ממנה רק את המעכב את האכילה. וראה בזה פירוש נוסף בריטב"א. ורש"י כת"י (ד"ה הנחה) כתב, שאינו יודע לפרש גירסא זו, ושאין גורסים כן בגמרא.

כט. 'פרעה' אינו שם המלך, אלא הוא כינוי לגדולה, וכל מלכי מצרים נקראו פרעה. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ואמר).

ל. והמידות שנקטה כאן הגמרא, על דרך גוזמא אמרו כן, ורצו לומר שהיו משונה מאוד. בן יהוידע (ד"ה פרעה). וביאר, שדיברו חכמים בלשון גוזמא, ורצו לומר שהיה נמוך מאוד, ומשונה אף משאר בני אדם הנמוכים. וכתב שודאי רמזו איזה רמז במה שנקטו דוקא למידת אמה. ובפירוש הבונה (על עין יעקב) פירש, שכוונת מאמר זה הוא, שהיה הוא אמה, היינו שהיה נבזה וחדל אישים, שהבזוי נקרא קטון כמבואר בעובדיה (א ג), וזקנו אמה, היינו שכפי שפלות ערכו כן היתה גאותו בהתנשאו על ישראל, שהגאות מיוחסת לזקן, שהוא הדרת פני האדם, ופרמשתקו אמה וזרת, היינו שזימת תאותו היתה גדולה ממנו וגוברת על כולו.

לא. פסוק זה נאמר על נבוכדנצר שמלך על בבל, אלא שהביאה הגמרא שכן היה אף בפרעה שמלך על מצרים, שהיה גם כן שפל אנשים. שיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה ושפל). וביאר רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ואמר) שבא ללמד שלא תאמר אין מלך אלא גיבור ארוך ויפה תואר, אלא לה' המלוכה ויתנה למי שירצה.

לב. **בשבת** (עה.) נחלקו רב ושמואל מהו אמגושי, אחד אמר שהוא מכשף, ואחד אמר שהוא מגדף [דהיינו, אדם האדוק בעבודה זרה, ומגדף תמיד את השם, ומסית אנשים לעבודה זרה. רש"י (שם ד"ה וחד)], ולפירוש שהוא מכשף, מה שהיה פרעה יוצא למים הוא כדי לעסוק בכשפיו וכמבואר בסוגייתנו, אבל לפירוש שהוא מגדף, מה שהיה פרעה יוצא למים אינו מטעם הגמרא כאן אלא משום שהיה אומר 'לי יאורי ואני עשיתיני' (יחזקאל כט ג), כלומר, שהיה עושה עצמו אלוה, וכשהיה נצרך לנקביו היה נכנס לתוך המים ונפנה שם שלא יראוהו. המיוחס לרש"י ורש"י כת"י (ד"ה אמגושי).

לג. רש"י כת"י (ד"ה מתניתין). שהרי מבואר לעיל (יד.) שהטעם שגזרו שלא לכבס במועד, הוא כדי שלא יניח מלכבס עד המועד אלא יכבס את בגדיו קודם המועד, וזה שאין לו אלא חלוק אחד, כיון שאף אם יכבס קודם המועד יהיה צריך לכבס במועד, לא גזרו בו.

לד. **תוספות** (ד"ה אע"ג).

לה. **שכיון** שיש להם שני חלוקים, יכולים הם לפני המועד לכבס חלוק אחד וללבשו מיד, ולכבס את החלוק השני, וכשיתלכלך החלוק הראשון במועד, ילבשו את החלוק השני, ואינם צריכים לכבס במועד. רש"י כת"י (ד"ה מתניתין).

לו. **רבינו** חננאל (ד"ה ופרקינן מתני') כתב, שהמנויים במשנה התירו להם לכבס את כל חלוקיהם במועד, אולם הראב"ד (הובא בשיטה לתלמיד ר"י מפריש ד"ה ופסק) כתב שהתירו להם לכבס במועד רק חלוק אחד.

לז. 'גיורי' היה שם אביו. ובאופן אחר פירשו, שנקרא 'בר גיורי' משום שהיה בן גרים. שיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה בר).

לח. **המיוחס** לרש"י (להלן ע"ב ד"ה כלי). ורש"י כת"י (ד"ה כלי) הוסיף עוד טעם, שכלי פשתן מתלכלכים יותר. וכן כתב הרמב"ם (יום טוב פ"ז הכ"א), שכלי פשתן מותר לכבסם במועד, מפני שהם צריכים כיבוס תמיד, ואף אם יכבסם קודם המועד יהיה צריך לכבסם במועד, והיינו כעין הטעם הנאמר לעיל לגבי מי שאין לו אלא חלוק אחד. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה וטעמא) כתב בזה טעם נוסף, שכלי פשתן התירו לכבסן כיון שהם מתקלקלים כשהם מלוכלכים, והרי זה כדבר האבד.

הלכה כרבי יוסי במועד ובאבל (א) דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל פנחס אחוה דמר שמואל איתרע (א) ביה מילתא על שמואל למישאל טעמא מיניה חזנהו לטופרי[א] דהוו נפישן אמר ליה אמאי לא שקלת להו אמר ליה אי בדידיה הוה מי מזלזלת ביה כולי האי[ב] הואי א) כשגגה שיוצא מלפני השליט ואיתרע ביה מילתא בשמואל על פנחס אחוה למישאל טעמא מיניה שקלינהו לטופריה חבטינהו לאפיה אמר ליה לית לך ג) ברית כרותה לשפתים דאמר ר' יוחנן מנין שברית כרותה לשפתים שנאמר ב) ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם ואיסתייעא מלתא דהדור תרוייהו סבור מינה דיד אין דרגל לא אמר רב ענן בר תחליפא לדידי מפרשא לי מיניה דשמואל לא שנא דיד ולא שנא דרגל אמר רב חייא בר אשי אמר רב ב ובגנוסטרא אסור אמר רב שמן בר אבא הוה קאימנא קמיה דר' יוחנן בי מדרשא בחולו של מועד ושקלינהו לטופריה בשיניה וזרקינהו שמע מינה תלת שמע מינה מותר ליטול צפרנים בחולו של מועד ושמע מינה אין בהן משום מיאום ושמע מינה מותר לזורקן איני והתניא ד) שלשה דברים נאמרו בצפרנים ה) הקוברן צדיק שורפן ו) חסיד זורקן רשע טעמא מאי שמא תעבור עליהן ° אשה עוברה ותפיל אשה בי מדרשא לא שכיחא וכי תימא זימנין דמיכנשי להו ושדי להו אבראי כיון דאשתני אשתני אמר רב יהודה אמר רב זוג בא מחמתן לפני רבי ומר זוטרא מתני זוג בא מחמתן לפני רבי ובקשו ממנו צפרנים והתיר להם ואם בקשו ממנו שפה התיר להם ושמואל אמר אף בקשו ממנו שפה ג והתיר להם אמר אביטול ספרא משמיה דרב (פפא[ג]) שפה מזוית [א] לזוית[ד] אמר רבי אמי ▼ובשפה המעכבת א"ר נחמן בר יצחק לדידי[ה] כשפה המעכבת דמי לי ואמר אביטול ספרא משמיה דרב (פפא[ו]) פרעה שהיה בימי משה הוא אמה וזקנו אמה ופרמשתקו אמה וזרת לקיים מה שנאמר ג) ושפל אנשים יקים עליה ואמר אביטול ספרא משמיה דרב (פפא[ז]) פרעה שהיה בימי משה אמגושי היה שנאמר ד) הנה יוצא המימה וגו': ואלו מכבסין במועד הבא ממדינת הים: אמר רב אסי א"ר יוחנן י) ד מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחולו של מועד מתיב ר' ירמיה אלו מכבסין במועד הבא ממדינת הים כו' הני אין מי שאין לו אלא חלוק אחד לא אמר ליה ר' יעקב לר' ירמיה אסברה לך מתני' אע"ג דאית ליה תרי ומטנפי שלח רב יצחק בר יעקב בר גיורי משמיה דר' יוחנן ▲ה כלי פשתן מותר לכבסן בחולו של מועד מתיב רבא כ) מטפחות הידים מטפחות הספרים

הלכה כרבי יוסי במועד. דמתיר: איתרע ביה מילתא. באבילות. בפנחס אחוה, דפנחס[ח] הוה אבל: עייל שמואל לישאל ביה טעמא. לדבר על לבו דפנחס: אילו בדידיה הוה. כלומר אילו היית אבל: מי מזלזלת ביה כולי האי. באבילות, דשקלת לטופרך: ואיתרע ביה מילתא. אבילות: שקלינהו לטופריה חבטינהו לאפיה. זרקינהו מרוב כעס, והדר מכנס להו, דזורקן רשע: ברית כרותה לשפתים. דכתיב ונשתחוה ונשובה אליכם וכן הוה דחזרו תרוייהו: סבור מיניה דיד. מותר בימי אבלו משום דמאיס, דרגל לא: גינוסטרי. מספרים: אין בהם משום מיאום. מדשקל ליה בשיניה: ושדי ליה לאבראי. ועברה עלייהו איתתא אברא[ט]: כיון דאישתני. מההוא דוכתא דהוו מעיקרא אישתני ולא מזקי: ומר זוטרא מתני. בברייתא[י] דבקשו ממנו צפרנים בימי אבלו, ולאו משמיה דרב יהודה: ואם בקשו ממנו שפה היה מתיר להם. כלומר אנא חזינא לדעתיה אי שאלו לגלח השפה היה מתיר להם, דאין בהם משום בל תשחית פאת זקנך (ויקרא יט): מזוית לזוית. מסוף הפה לסוף האחר מותר לגלח, שהרי מעכבת אכילה ושתיה ומאיס: ולדידי. דאנינא דעתי(ס) כל השפה כשפה המעכבת דמי, דאנינא לי דעתי: פרמשתקו. אמתו: אמגושי הוה דכתיב הנה יוצא המימה. מחלוקת במס' שבת (דף עה.), חד אמר חרשי, להכי יוצא ליאור בשביל מכשפות, ואידך אמר גידופי, להכי יוצא שאומר לי יאורי ואני עשיתני(ט): [כ]מטפחות ידים. שמנגבין בהן ידים, משום דמאיס: [ל]מטפחות הספוג. שמנגבין בהן עצמן כשיוצאין מבית המרחץ: ושעלו מטומאתן. במועד: מתני'. דקתני אלו מכבסין אע"ג דאית ליה תרי ומטנפי, אבל מי שאין לו אלא חלוק אחד דכולי עלמא שרי: כלי

ואיסתייעא מילתא דהדור. תימה דלמא מדה טובה מרובה(י) והוה ליה לאתויי הא דאמר עולא בעלמא (ברכות דף יט. ע"ש) לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן שנאמר שמעו דבר ה' קציני סדום כו' (ישעיה א): **ובגנוסטרי** אסור. פי' בערוך[מ] שהוא כלי המתוקן ליטול צפרנים וכך שמו ומלשון דגנוסטרא אסור משמע שהיה מתיר בין בתער בין במספרים ולאו דוקא בשינים מיהו קאמר בגמרא רבי יוחנן דשקלינהו[נ] בשיניו משמע דוקא בשיניו שרי ותימה דלעיל אמרינן הלכה כר' יוסי במועד לדברי הכל ושמא רבי יוחנן סבר הלכה כר' יהודה ומפרש טעמא דמחמרינן במועד טפי מבאבל ° ולא כרב שישא בריה דרב אידי דאמר דברים המותרין בחולו של מועד אסורין בימי אבלו ורבינו תם פירש דכשם שמותר בשיניו כך מותר ליטול צפרניו [בזו] מחבירתה[ס] דכל זה חשוב שינוי לענין שבת בפ' המצניע (שבת דף צד:) ושמעתי בשם רבי שמשון בר אברהם שבחול המועד מותר ליטול צפרנים לנשים דקתני בירושלמי(ט) גבי ועושה אשה תכשיטיה במועד וחשיב נוטלת שערה וצפרניה וצ"ע בהלכות גדולות נמי אמרינן והאשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה(ל) ונראה דבאשה נשואה דוקא קאמר ומיירי במעברת סרק על פניה(מ) וטופלה בסיד שהוא משום תכשיט שלא תתגנה על בעלה אבל בתספורת ממש אסורה וגם בשם רבינו חיים שמעתי שהיה מתיר נטילת צפרנים במועד ובהלכות גדולות פוסק (ב) שבעה אסור בגנוסטרי בשיניו מותר לאחר שבעה מותר אף בגנוסטרי ולא ידענא מנא ליה דברייתא איירי תוך שבעה אי משום דקתני בימי אבלו ה"נ קתני ימי אבלו גבי גילוח והיינו כל שלשים(ט) וקאמר כשם שאסור לגלח בימי אבלו כך אסור ליטול צפרניו בימי אבלו משמע כל שלשים ואי סברי כר' יוסי יתירו לגמרי וי"ל דסברי כר' יוסי ומסתבר להו דאפילו רבי יוסי היה אוסר בגנוסטרי תוך שבעה דומיא דמועד או שמא (ג) מעשה דשמואל משמע קצת דשקלינהו לטופריה חבטינהו באפיה דמיירי תוך שבעה דוקא דבתוך שבעה היה ובשיניו היה מדקא אמרינן בתר הכי ובגנוסטרי אסור משמע דשמואל לא היה בגנוסטרי ולא אשכחנא דאסר רק תוך שבעה כשהלך רב פנחס לנחמו: **בקשו** ממנו שפה. יש לפרש על ידי שינוי דומיא דצפרנים ונראה דהכא פירוש[ע] דוקא לאחר שבעה: **אע"ג** דאית ליה תרי ומטנפי. מדלא משני הכא במאי עסקינן בשלא כיבסו לפני הרגל דלא שרינן מי שאין לו אלא חלוק אחד אלא היכא דכבסו לפני הרגל אבל לא כבסו דפשע לא שרי משמע דמי שאין לו אלא חלוק אחד שרי לכבסו במועד אפילו פשע ולא כבסו לפני המועד כך נראה לי ובתוספות מסופק בזה ונראה לי דהכי משמע מדלא מפליג ונראה דגבי אבל לא שרינן כשאין לו אלא חלוק אחד דהא אפילו אם היו לו מכובסין אסור ללבוש מה שאין כן ברגל צ"ע בכהן ששלמה משמרתו ברגל אם מותר לכבס לתנא דלעיל (דף יז:) דתנא כהן ואבל אפילו[פ] לתנא דידן אם חל שלישי להיות בעי"ט שאסור ברחיצה עד הערב(ס) ופירש בקונטרס עד הלילה בצונן או עד חול המועד בחמין ואינו מותר לרחוץ מבעי"ט מיהו כשחל שביעי[צ] שלו בערב הרגל דאסור לכבס ולרחוץ כל היום מותר לכבס ברגל וצ"ע אם אמת הוא שמותר מאי טעמא לא תני:

עין משפט
נר מצוה

פח א ב מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה ב סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סי' שצ סעיף ז:

פט ג מיי' פ"ז מהלכות יו"ט הלכה כ טור ש"ע א"ח סי' תקלא סעיף ח:

צ ד מיי' שם הלכה כא סמג לאוין סה טור ש"ע א"ח סי' תקלד סעיף א:

צא ה מיי' וסמג שם טוש"ע שם סעיף ג:

גליון הש"ס

גמ' אשה עוברה ותפיל. עי' סנהדרין דף נט ע"א תד"ה ליכא: **תוס' ד"ה ובגנוסטרי וכו' ולא כרב שישא בריה דרב אידי.** לעיל דף יא ע"ב:

תורה אור השלם

א) יֵשׁ רָעָה רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ כִּשְׁגָגָה שֶׁיֹּצָא מִלִּפְנֵי הַשַּׁלִּיט: [קהלת י, ה]

ב) וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם: [בראשית כב, ה]

ג) בִּגְזֵרַת עִירִין פִּתְגָמָא וּמֵאמַר קַדִּישִׁין שְׁאֶלְתָא עַד דִּבְרַת דִּי יִנְדְּעוּן חַיַּיָּא דִּי שַׁלִּיט עִלָּאָה בְּמַלְכוּת אֲנָשָׁא וּלְמַן דִּי יִצְבֵּא יִתְּנִנַּהּ וּשְׁפַל אֲנָשִׁים יְקִים עֲלַהּ: [דניאל ד, יד]

ד) לֵךְ אֶל פַּרְעֹה בַּבֹּקֶר הִנֵּה יֹצֵא הַמַּיְמָה וְנִצַּבְתָּ לִקְרָאתוֹ עַל שְׂפַת הַיְאֹר וְהַמַּטֶּה אֲשֶׁר נֶהְפַּךְ לְנָחָשׁ תִּקַּח בְּיָדֶךָ: [שמות ז, טו]

משנת ראשונים

למישאל טעמא מיניה. לדבר על לבו ולומר לפניו דברי תנחומין. וה"ר יוסף פי' טעם של דין או של הוראה והיו רבים צריכין לו, דאמר לקמן אם היו רבים צריכין לו מותר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אמאי לא שקלת להו. דשמואל אית ליה דשרי ליטלם בימי אבלו, כדפסיק לעיל הלכה כר' יוסי. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

כשגגה שיוצא מלפני השליט. שיאמר השליט על אדם אחד שלא בכונה לתפשו או להרגו, והלכו עבדיו ומהרו לעשות דבר השליט, והלכו במרוצה ותפשוהו וחבשוהו או הרגוהו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

חבטינהו לאפיה. פירשו באתר דלא שכיחא אשה. **[חדושי הר"ן]**

שורפן חסיד. שעושה לפנים משורת הדין, ויותר הוא מצדיק מפני שהוא צריך לחזור אחר האש, ועוד שיש ריח רע קצת בשריפתן. ועוד שיש חלישות הדעת כשהוא מבער מן העולם דבר הגדל בגופו, כדאמ' בשבת פ' כלל גדול (עה:) גבי דם נדה דלא ליכליה לשונרא דחלשה דעתה. ורש"י פי' שם בנדה דלהכי עדיף שורפן דלא סגי בקוברן שמא יתגלו, וכן נמי פירש ה"ר יוסף כאן. ולא נהירא, דכי נמי יתגלו אינם מזיקין, דהא מסקינן בסמוך כיון דאישתנו אישתנו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **כיון דאשתנו אשתנו.** פי' לפי שאינן מזיקות אלא במקום נפילתן. **[חדושי הר"ן]** כיון דאשתנו שדרכום בני המדרש בטלום בעפר. **[פירוש ר"ש בן היתום]** וכתב הרב ר' יונתן ז"ל דדוקא היכא שעברה עליהן אשה עוברה תכף שנפלו לארץ כלומר באותו יום עצמו אבל אי כניש להו לאחר אותו יום שכבר נשתנה מראיתן מחמת הקרקע אם רוצה לזורקן ברה"ר לית לן בה. **[חדושי הר"ן]** **ואם בקשו ממנו שפה התיר להם.** לענין חולו של מועד מיירי. **[תוס' רי"ד]** **ושפל אנשים יקום עליה.** על המלכות קאמר, ובנבוכדנצר משתעי קרא, והכי נמי היה זה שפל אנשים. וכן מצינו בתנחומא דנבוכדנצר ננס היה ובזוי משאר אנשים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** שלא תאמר אין מלך אלא גבור וארוך יפה תואר אלא לד' המלוכה ויתנה למי שירצה. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **בר גיורי.** כך היה שם אביו גיורי, ויש אומרין שבא מגרים. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **כלי פשתן מותר לכבסן.** כלומר אפילו בגיהוץ או בנתר ובורית משום דמזדהמי טפי מכלי צמר, וכל הנך דתני במתניתין מטפחות הידים וחבריו, דשרי, מיירי משאר מינים שאינן של פשתן. **[ר"י מלוניל]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עירובין מו. לקמן יט: [כ. כב. כו: בכורות מט. חולין נ.], ב) [כתובות כג. סג: ב"מ סח.], ג) [סנהדרין קב. ע"ש], ד) נדה יז., ה) [עי' פי' שכתבו תוס' נדה יז. ד"ה שורפן וכו' בשם הערוך], ו) תענית כט: לעיל יד. חולין קז:, ז) לעיל יד., ח) יומא ל., ט) יחזקאל כט ג, י) יומא דף עו., כ) פ"א ה"ז, ל) ועיין לקמן כז: תוד"ה לגיהוץ וע"ע תוס' יבמות מג. ד"ה במקום, מ) עי' לעיל ט: ובהג' הגר"א שם, נ) לקמן דף כב:, ס) לקמן יט ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) גמ' אחוה דמר שמואל איתרע ליה מילתא: (ב) תוס' ד"ה ובגנוסטרי כו' ובה"ג פוסק תוך שבעה אסור: (ג) בא"ד או שמא ממעשה דשמואל משמע קצת מדשקלינהו לטופריה כו' אסור משמע דמעשה דשמואל לא היה:

הגהות הגר"א

[א] גמ' לזוית. נ"ב הנחה כל שמעכבת ר' אמי אמר ובשפה המעכבת. כ"ה גירסת בה"ג ועי' רא"ש מש"ש. (ועמ"ש רבינו בא"ח סי' תקל"א):

רש"י כת"י

אמ' שמואל [הלכה כר' יוסי]. דמיקל (ר' יוסי). **איתרע ליה מלתא.** אבילות בפנחס אחוה דשמואל שמת בנו. **למישאל טעמ'.** לדבר על לבו. **אי בדבדיה הוה.** אם היית אבל מי היית מזולזל כל כך. **כשגגה היוצאה מלפני השליט.** שגזר השליט גזירה על האדם להורגו שלא בכוונה או לתפשו והלכו ותפשוהו. **זרקינהו באפיה.** בכעס וכגון דהדר מכנס להו שמואל ושדי להו אבראי. **ברית כרותה.** דכתוב ונשתחוה ונשובה אליכם וכן הוה. **סבור מינה.** צפרנים דיד אין למשקל במועד ובימי אבל. (ברגל דבכנוסטר) [גנוסטרין]. מספרים אסור ליטול צפרניו במועד ואבל אלא בידיו או בשניו. **אין בהן משום מיאום.** אם נוטלן בשיניו שהרי נוטלן בפניו ולית ביה משום הרק בפני חבירו ונמאס ומשום הורג כינה וכו' (חגיגה ה.).

[המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] צ"ל חזינהו לטופריה (יעב"ץ), וכ"ה בכת"י ובע"י: ב] הגדה זו יש לה סוד (גליון): ג] [בהרא"ש ליתא] (גליון) וכ"ה בכת"י (בכולם): ד] עיין הגהות הגר"א. ובכת"י הגירסא מזוית לזוית **כל שמעכבת** וכן א"ר אמי ובשפה המעכבת, וגי' ישרה היא מאד דלפי"ז לא פליג ר' אמי אדרב, והגי' שהביא הגר"א מהראשונים ע' רש"י כת"י שמוחקו ועי' ריטב"א דמשמע מלשונו שרש"י לא מוחק אלא תיבת "הנחה" ולפי"ז אפשר שגם לפי רש"י נשאר עכ"פ הגי' **כל שמעכבת** (דק"ס), ועי' פי' ר"ח ובר"אש: ה] בכת"י נוסף **כולה**, ולשון ישר הוא מאד (דק"ס): ו] [בילקוט ובע"י ליתא] (גליון): ז] [בע"י וגם בתוס' שבת עה ע"א ד"ה אמגושי כו' מוכח דהיא משמי' דרב] (גליון), עי"ש בתוס' ובהגהות וציונים שם: ח] נ"א **דשמואל** (גליון), והנה הנוסח שלפנינו עדיף ע"פ נוסח הגמ' בכת"י ודפו"ר "שמואל איתרע ליה מילתא בפנחס אחוה" (והפסק הנקודה צ"ל אחרי תיבת "אחוה"): ט] צ"ל **עוברה**, וכ"ה ברש"י שבע"י (ממ"נ): י] בכת"י **ברייתא**: כ] [שייך למתני' דלעיל יד ע"א] (גליון): ל] [ג"ז שייך שם] (גליון): מ] [בערך נגסטר וגירסתו אמר רב **ובגנוסטרי** אסור וע"ש שהאריך] (גליון): נ] צ"ל **דרבי** יוחנן **שקלינהו** (באה"מ): ס] צ"ל צפרניו **מזו לחבירתה** (מהרש"א): ע] נדצ"ל דהכא **פירושו** (ועי' דיבור הקודם ובפי' ר"ח): פ] צ"ל **ואפילו** (מהרש"א): צ] נדצ"ל כשחל **שלישי** (ראש משביר ע"ש, ועיין מהרש"א):

הספרים הני אין כלי פשתן לא אמר ליה אביי מתני' אפילו דשאר מיני אמר בר הדיא לדידי חזי לי ימה של טבריה דמפקי לה משיכלי דמני כיתנא בחולא דמועדא מתקיף לה אביי ° [א] מאן לימא לן דברצון חכמים עבדי דלמא שלא ברצון חכמים עבדי: **מתני'** [א]ואלו כותבין במועד קדושי נשים וגיטין ושוברין דייתיקי מתנה ופרוזבולין איגרות שום ואיגרות מזון שטרי חליצה ומיאונים ושטרי בירורין גזרות בית דין ואיגרות של רשות: **גמ'** אמר שמואל [ב]מותר לארס אשה בחולו של מועד שמא יקדמנו אחר לימא מסייע ליה ואלו כותבין במועד קדושי נשים מאי לאו שטרי קדושין ממש [ג]לא שטרי פסיקתא וכדרב גידל אמר רב [ד]דאמר רב גידל אמר רב [ג]כמה אתה נותן לבנך כך וכך כמה אתה נותן לבתך כך וכך עמדו וקדשו קנו הן הן הדברים הנקנין באמירה לימא מסייע ליה [ד]אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מיבמין מפני ששמחה היא לו הא לארס שרי לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא לארס דלא קעביד מצוה אלא אפילו לישא נמי דקא עביד מצוה אסור תא שמע דתנא דבי שמואל מארסין אבל לא כונסין [ד]ואין עושין סעודת אירוסין ולא מיבמין מפני ששמחה היא לו ש"מ. ומי אמר שמואל שמא יקדמנו אחר והאמר רב יהודה אמר שמואל [ה][א] בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני אלא שמא יקדמנו אחר ברחמים כי הא דרבא שמעיה לההוא גברא דבעי רחמי ואמר תזדמן לי פלניתא א"ל לא תיבעי רחמי הכי אי חזיא לך לא אזלא מינך ואי לא כפרת בה'[ב] בתר הכי שמעיה דקאמר או איהו לימות מקמה או איהי תמות מקמיה א"ל לאו אמינא לך לא תיבעי עלה דמילתא הכי אמר רב משום רבי ראובן בן אצטרובילי מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מה' אשה לאיש מן התורה דכתיב [א]ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר מן הנביאים דכתיב [ב]ואביו ואמו לא ידעו כי מה' היא מן הכתובים דכתיב [ג]בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת ואמר רב משום רבי ראובן בן אצטרובילי ואמרי לה במתניתא תנא א"ר ראובן בן אצטרובילי אין אדם נחשד בדבר אלא א"כ עשאו ואם לא עשה כולו עשה מקצתו ואם לא עשה מקצתו הרהר בלבו לעשותו ואם לא הרהר בלבו לעשותו ראה אחרים שעשו ושמח מתיב רבי יעקב [ד]ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם התם להכעיס הוא דעבוד [ו]תא שמע [ה]ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה' רב שמואל בר יצחק אמר מלמד שכל אחד קינא לאשתו ממשה התם משום שנאה הוא דעבוד ת"ש אמר רבי יוסי [ז]יהא חלקי עם מי שחושדין אותו בדבר ואין בו ואמר רב פפא לדידי חשדון ולא הוה בי לא קשיא הא בקלא דפסיק הא בקלא דלא פסיק וקלא דלא פסיק עד כמה [ח]אמר אביי אמרה לי אם [ט]דומי דמתא יומא ופלגא והני מילי דלא פסק ביני ביני אבל פסק ביני ביני לית לן בה וכי פסק ביני ביני לא אמרן אלא דלא פסק מחמת יראה אבל פסק מחמת יראה לא [א]ולא אמרן אלא דלא הדר נבט אבל הדר נבט לא ולא אמרן אלא דלית ליה אויבים אבל אית ליה אויבים אויבים הוא דאפקוה לקלא: **מתני'** [י][ה]אין כותבין שטרי חוב במועד ואם אינו מאמינו או שאין לו מה יאכל הרי זה יכתוב [ו]אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות במועד ואין מגיהין אות אחת אפילו בספר עזרא[ל] רבי יהודה אומר [ז]כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו

וטווה

[ד]כלי פשתן. דלא נפיש טירחא: מטפחות הספרים. של פשתן: הני אין. אבל שאר כלי פשתן לא: אפילו דשאר מיני. כלומר מטפחות דשאר מינין כגון דלמר אע"ג דנפיש טירחא שרי לכבס, אבל שאר כלים דשאר מינין לא, אבל כלי פשתן שרי לכבס: משיכלי. ספלים: **מתני'** קדושי נשים. שכתב בשטר הרי את מקודשת לי, דאשה נקנית בשטר: דייתיקי. שטר צוואה: פרוזבולין. שכותב מלוה בשטר שאינו משמט, ולא משמיט ליה שמיטה: איגרות שום. בכך שמו בית דין שדה זו ונתנו לאחים כך וכך נגדו: איגרות מזון. פלוני קבל לזון בת אשתו: שטרי בירורים. ביררו ב"ד חלק זה לזה וחלק זה לזה[ס]: גזרות ב"ד. פסקי דינין: ואיגרות של רשות. צווי וקיום של שלטון: **גמ'** כדרב גידל. שכותב תנאי זה בשטר: ניקנין באמירה. בלא קנין: דקא עביד מצוה. דעוסק בפריה ורביה: כפרת בה'. באמנה, דקאמר[ע] דלא מסייע גלותא כלום הואיל ולא מזומנה (א) ליה, כלומר השתא גלינא עלה ולא אסתייעא מילתא: אמר. אי לא מנסבא[י] או איהי תמות מקמאי, דלא איחזי כד מנסבא לאחר ואצער בה: או איהו. עצמו ימות מקמי דתינסבא איהי לאידך, ולהכי מארס במועד שלא יקדמנו אחר ברחמים שתמות היא: נחשד בדבר. עבירה: להכעיס עבוד. וידעי דלא היה: בקלא דפסיק. לא היה ביה: קלא דלא פסיק. היה ביה: דומי. חשד, כמו לא ישא בת דומה (סוטה דף כו.): אבל הדר נבט. דבתר דפסיק התחיל קלא, נבט נשמע, דמיון כמו במסכת תענית (דף ד.) האי צורבא מרבנן דמי לפרצידא דתותי קלא כיון דנבט נבט, ופי' זה וזה לשון צמח: **מתני'** ואם אינו מאמינו. המלוה ללוה: או שאין לו מה יאכל. לסופר: אפילו בספר עזרא. ס"ת של עזרא. ואני שמעתי עזרה בה', ופי' ספר מוגה היה בעזרה שממנו היו מגיהים כל ספרי גולה[ל]: לעצמו. לקיים זה המלוה, אבל לצבור למכור[ז] דדרך שכירות הוא חשיב מלאכה, כדאמרינן לעיל (דף יג.) אונכרא[מ] דכיון דלאו אגרא קשקיל סרסויי בעלמא הוא ושרי:

וטווה

[ט]**הספרים.** פירוש להסתפר ובמסתפר לכל אותם שהתירו חכמים ור"ג הספרים ומטפחת הספגנין[ו] ובירושלמי קאמר עלה מטפחת הספרים [אין] מכבסין אותן במי רגלים[ח] מפני הכבוד ואין נראה לי להביא ראיה דאיירי בכתבי הקדש דאפילו דאיירי באומן המספר שייך כבוד המסתפרים שנותנין אותן בפניהם וכשמסתפרין אין כבוד להם במטונפין: [ט]**העולים** מטומאה לטהרה. במצורע איירי דהא מצורע אסור לכבס כדאמר לעיל (דף טו.) ומסופק אם נאמר כן בעולה מטומאת מת ונבילה שצריך לכבס בגדיו או אמרינן דוקא מצורע הואיל ואסור לכבס כל בגדיו שלו מיהו מה שפירש דבמצורע איירי קשיא לן אי אמרינן דמצורע אינו נוהג נרעתו ברגל[י] א"כ מאי איריא עולים מטומאה לטהרה אפילו בימי נרעתו נמי מותר לכבס ברגל דלא מלי למימר לא מיבעיא קאמר כדלעיל (דף יד:) דהם כן לא שייך שמא ישהו קרבנותיהן דבשלמא גילוח הוא בשעת קרבן אבל כיבוס לא שייך לקרבן ויש לומר דכיבוס נמי שייך לקרבן: **מתקיף** לה אביי מאן לימא לן. ואע"ג דאביי גופיה שני לעיל מתני' אליבא דרבי יוחנן אינו סובר כן: **ואלו** כותבין במועד. נראה דכל הני הוו דבר האבד פן ימות הנותן או העדים או ב"ד או ילכו למדינת הים: **ואיגרות** רשות. בירושלמי מפרש פריסת שלום ויש מפרשים ליווי השלטון כמו אל תתודע לרשות (אבות פ"א מ"י): **אין** כותבין שטרי חוב. פירשו בתוספות הוא הדין שטר מכירה דהא בהדי אלו כותבין במועד לא חשיב שטר מכירה ולי נראה דהא דלא קתני משום דאין כותבין שטר מכירה אלא על הקרקע ואמרינן לעיל (דף יג.) אין מוכרין[פ] בתים אלא לצורך המועד ולצורך המועד פשיטא דשרי והוא הדין אם מכר קודם המועד ועתה רוצה לכתוב דשרי במועד דהא נמי דבר האבד רק אם היה לו אונס ולא יכול לכתוב קודם המועד: [ל]**הן** הן דברים הנקנין באמירה. בפ' הנושא (כתובות דף קב:) מפורש: **ומי** אמר שמואל שמא יקדמנו אחר. תימה לי אמאי לא משני הא בזוג שני הא בזוג ראשון כדמשני פרק שני דסנהדרין (דף כב.) ובפרק קמא דסוטה (דף ב. ושם):

וטווה

עין משפט נר מצוה

צב א מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יב סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמה סעיף ה:
צג ב מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה טז סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמו סעיף א:
צד ג מיי' פכ"ג מהל' אישות הלכה יג ופ"ו מהל' זכייה ומתנה הלכה יז סמג עשין מח טוש"ע אה"ע סי' נא:
צה ד מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה טז טור ש"ע א"ח סי' תקמו סעיף א:
צו ה מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יב סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמה סעיף ו:
צז ו ז מיי' שם הלכה יג טוש"ע שם סעיף א ג:

◆

תורה אור השלם

א) וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְיָ יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ טוֹב: [בראשית כד, נ]

ב) וְאָבִיו וְאִמּוֹ לֹא יָדְעוּ כִּי מֵיְיָ הִיא כִּי תֹאֲנָה הוּא מְבַקֵּשׁ מִפְּלִשְׁתִּים וּבָעֵת הַהִיא פְּלִשְׁתִּים מֹשְׁלִים בְּיִשְׂרָאֵל: [שופטים יד, ד]

ג) בַּיִת וָהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת וּמֵיְיָ אִשָּׁה מַשְׂכָּלֶת: [משלי יט, יד]

ד) וַיְחַפְּאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא כֵן עַל יְיָ אֱלֹהֵיהֶם וַיִּבְנוּ לָהֶם בָּמוֹת בְּכָל עָרֵיהֶם מִמִּגְדַּל נוֹצְרִים עַד עִיר מִבְצָר: [מלכים ב' יז, ט]

ה) וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ יְיָ: [תהלים קו, טז]

◆

רבינו חננאל

כלי פשתן אלא צמר ושל שאר מינין זולתי. אמר **בר הדיא אנא חזיתי ים טבריא** דמפקי לה משיכלי ומכבסי בהו מאני דכיתנא בחולי דמועדא. א"ל אביי ומאן לימא לן דברצון חכמים עבוד דלמא שלא ברצון חכמים עביד: **ירושלמי** תני מטפחות ספרים אין מכבסין אותן במי רגלים מפני הכבוד אלא מכבסין אותן בנתר ובורית: **מתני' אלו כותבין [במועד] קדושי נשים גיטין ושוברין דיתיקאות מתנות פרוזבולין איגרות שום איגרות מזון שטרי חליצה ומיאונין שטרי ברורין גזירות ב"ד איגרות רשות: ירושל'** (שטרי חוב) [ושוברין] אומי לוגיאוס. ואיגרות של רשות. איגרות שאילת שלום. איגרות שום. שום היתומים. איגרות מזון מזונות אלמנה (של רשות כו') עד גזירות ב"ד. אלו גזרי דינין (ואיגרות של רשות זו שאילת שלום). **קידושי נשים.** אוקימנא שטרי פסיקתא. כמה אתה נותן לבנך. כמה אתה נותן לבתך כך וכך ועמדו וקדשו הן הן הדברים הנקנין באמירה: **ירושלמי** איגרות של רשות זו שאילת שלום. **אמר שמואל מותר לארס בחולו של מועד** שמא יקדמנו אחר. איני והא איהו דאמר מ' יום קודם יצירת הולד בכל יום ב"ק יוצאת ומכרזת בת פלוני לפלוני כו'. ופרקינן שמא יקדמנו אחר בתפלה. **תנא דבי מנשה מארסין במועד** ואין כונסין ואין עושין סעודת אירוסין ולא מייבמין מפני ששמחה היא לו. אבל מחזיר גרושתו. אמר רב מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מה' אשה לאיש. מן התורה שנאמר מה' יצא הדבר. מן הנביאים שנאמר ואביו [ואמו] לא ידעו כי מה' היה הדבר. מן הכתובים דכתיב בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת. **ואמר רב אין אדם נחשד בדבר** אלא אם כן עשאו או כולו או מקצתו או הרהר בלבו לעשותו או ראה אחרים שעשאוהו וייטב בעיניו. איני והכתיב ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם. ופרקינן התם להכעיס הוא דעבוד. והכתיב וישמע משה ויפול על פניו. ואמר ר' יוחנן שחשדוהו באשת איש. וכתיב ויקנאו למשה במחנה מלמד שכל אחד ואחד קינא על אשתו. ופרקינן התם משום שנאה עשו כך. **ת"ש דא"ר יוסי יהא חלקי עם מי שחושדין אותו בדבר ואין בו.** ואמר רב פפא לדידי חשדו לי ולא הוה בי ואסיקנא בקלא דלא פסיק ובאתרא דלית ליה אויבים. אבל היכא דאית ליה אויבים מעיקרא לאו מלתא היא דאויבים הוא דאפקוה לקלא: **מתני' אין כותבין שטרי חוב במועד אם אינו מאמינו או שאין לו מה יאכל. שאין לו** א) הרי זה יכתוב. אין כותבין סתו"מ. ואין מגיהין אות אחת ואפילו בספר העזרה כו'.

ת"ר

חשק שלמה על ר"ח א) אולי צ"ל שאין לו מעות לקנות.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [גיטין דף מה.], ב) כתובות קב., ג) ג"ז שם. קידושין ט:, ד) לעיל ח:, ה) סנהדרין כב. ע"ש סוטה ב. ע"ש, ו) סנהדרין קי., ז) שבת קיח:, ח) [קידושין לא: וש"נ], ט) יבמות כה., י) [לעיל יג.], כ) עי' מהר"ץ חיות ובגמ' ב"מ כ. ועי' רש"י כת"י (וע"ע יש סדר למשנה), ל) עיין מס' סופרים פ"ו ה"ד, מ) [ע"ש הלכה ב], נ) עי' לעיל דף יד ע"ב.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה כפרת כו' הואיל ולא מזומנה לך כלומר:

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' ולא אמרן אלא דלא הדר נבט. כלומר דלא יצא עכ"ל הערוך בערך נבט ועי' בפרש"י דמפרש מלשון צמח. ואיך שיהיה הפי' דלא הדר שוב ונשמע כדפרש"י מעיקרא נבט נשמע וכו' ולפענ"ד דברי הש"ס אלו קא מהדרי אדלעיל דקא מסיים ל"ק הא בקלא דפסיק וכו' וקא מפרש הש"ס בתחילה עד כמה הוי קלא דלא פסיק וכל דיני וחלוקי קלא דלא פסיק והשתא קא מהדר תו לפרושי דקלא דפסיק לא אמרן אלא דלא הדר נבט כו' ודוק היטב. דלפ"ז הוי ג' חלוקים בדבר דבקלא דלא פסיק יומא ופלגא אית בי' ודאי משמא. וקלא דפסיק לגמרי דלא הדר נביט לית בי' שום ממש. וקלא דפסיק דהדר נבט אף דלא הוי מיומא ופלגא נהי דלא ברי גמור הוא דאית בי' ממש עכ"פ איכא לספוקי ביה ולא נפיק מתורת חשדא. אולי אית בי'. כנלענ"ד ברור ודוק היטב. ורא"י גמורה מצאתי לפירושי הזה. דביבמות דף כ"ה ע"א ליתא להך ולא אמרן בתרא יעוש"ה ולדברינו מיושב משום דלענין להוציא אשה מבעלה מיירי ואספיקא לא מפקינן והדר נבט רק ספיקא הוי ודו"ק היטב כי נכון הוא:

◆

גליון הש"ס

גמ' מאן לימא לן דברצון חכמים. עיין תשובת מהרי"ט ח"א סי' פג:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף **ארבעים יום קודם יצירת הולד** בכל יום וכו', וכמו שהוא בסוטה ובסנהדרין אלא ששם ליתא "בכל יום ויום" ולפי"ז תיבות אלו הם ט"ס. ואולי הכוונה שבכל יום ממ' ימים אלו עד שנולד יוצאת ב"ק. ועי' הגי' בע"י ששם הם ב' מימרות אר"י אמר שמואל בכל יום וכו' אר"י אמר רב ארבעים יום וכו' (דק"ס): **ב]** בכת"י ובע"י כפרת **בה**. ועיין רש"י כת"י: **ג]** בדפו"ר **עזרה**, ועי' רש"י ור"ח וברש"י כת"י (ועי' דק"ס שהאריך בזה): **ד]** שייך לע"א (גליון): **ה]** בכת"י **דקאמרת**: **ו]** נדצ"ל אי לא מנסבא לי: **ז]** יש להוסיף אבל לצבור למכור **לא** (רש"ש), ובדפו"ר איתא "אבל לצבור למכור דדרך שכירות **הוא** חשיב מלאכה": **ח]** [**אבונגרי** כצ"ל] (גליון): **ט]** [שייך לעיל יד ע"א במשנה] (גליון): **י]** עיין מהרש"א (גליון): **כ]** צ"ל **לוקחין** (גליון): **ל]** שייך לעיל קודם ד"ה אין כותבין (גליון): **מ]** ג"ז שייך לעיל (גליון):

הַסַּפָּרִים - מטפחות שהיו מניחים הסַפָּרים על המתגלח מפני השיער הנופל עליו[א], ומטפחות אלו, מסתמא עשויות הן מפשתן[ב], ואף על פי כן מבואר במשנה, **דְּהָנֵי אִין** - שרק מטפחות אלו של פשתן מותר לכבסם מפני שנמאסות הן, אבל שאר **כְּלֵי פִּשְׁתָּן, לָא** התירו לכבסם.

מתרצת הגמרא, **אֲמַר לֵיהּ** - השיב לו **אַבַּיֵּי** לרבא, **מַתְנִיתִין** - משנתנו מונה את המטפחות שהתירו לכבסם **אֲפִילּוּ דִּשְׁאָר מִינֵי** - כשהן עשויות משאר מינים מלבד פשתן, וכגון שהן עשויות מצמר, שבזה כיון שיש טרחה גדולה בכיבוסם, לא התירו אלא את המנויים במשנה, אבל בגדי פשתן שאין טרחה גדולה בכיבוסם, כולם מותרים בכיבוס במועד.

הגמרא רוצה להביא ראיה לדברי רבי יוחנן:

אֲמַר בַּר הִידְיָא, לְדִידִי חֲזִי לִי - אני ראיתי **בְּיַמָּהּ שֶׁל טְבֶרְיָה, דְּמַפְּקִי לָהּ מְשִׁיכְלֵי דְּמָנֵי כִּיתָּנָא** - שהיו מוציאים לשם ספלים מלאים בגדים של פשתן כדי לכבסם **בְּחוּלָּא דְּמוֹעֲדָא** - בחול המועד[ג], וממה שנהגו כן יש להביא ראיה לדברי רבי יוחנן שבגדי פשתן מותר לכבסם במועד. **מַתְקִיף לָהּ** - הקשה **אַבַּיֵּי** לבר הידיא, **מַאן לֵימָא לָן** - מי יאמר לנו **דְּ**המכבסים בגדי פשתן בימה של טבריה **בִּרְצוֹן חֲכָמִים עָבְדִי** - היו עושים, שנוכל להביא מכך ראיה לדברי רבי יוחנן, **דִּלְמָא** - הרי שמא **שֶׁלֹּא בִּרְצוֹן חֲכָמִים עָבְדִי**, ואין להביא ראיה לדין ממעשי ההמון[ד].

★ ★ ★

משנה

כתיבה היא אחת מהמלאכות שנאסרו במועד, ומשנתינו מונה כמה שטרות שהתירו לכתבם במועד, מפני שהם בגדר דבר האבד[ה].

וְאֵלּוּ הדברים שאותם **כּוֹתְבִין בַּמּוֹעֵד, קִדּוּשֵׁי נָשִׁים** - שטר שמקדשים בו אשה, שכותב בו 'הרי את מקודשת לי' ונותן להּ, **וְגִיטִּין**, שכותב לאשתו 'הרי את מגורשת' ומגרשה בו[ו], **וְשׁוֹבָרִין** - שטר שכותב המלוה ללוה לראיה שפרע לו את חובו[ח], **דַּיְיתִיקֵי** - שטר צוואה שכותב שכיב מרע קודם מותו למי ינתנו נכסיו אחר מותו[ט], ושטר המעיד על נתינת **מַתָּנָה**[י], **וּפְרוֹזְבּוּלִין** - שטר שכותב בו המלוה שאינו מבטל את חובותיו, ולא תבטל שנת השמיטה את חובותיו, כדי שיוכל לגבותם לאחר שנת השמיטה[יא], **אִיגְּרוֹת שׁוּם** - שטרות שכותבים בהם שומת בית דין בירושה כשחולקים את הנכסים, שנותנים שדה לאחד, וכותבים בכמה שמו את שויה של שדה זו, וכמה נתנו לשאר האחים כנגדה[יב], **וְאִיגְּרוֹת מָזוֹן** - שטרות שכותבים לראיה על שקיבל אדם לזון את בת אשתו מנישואיה הקודמים[יג], **שִׁטְרֵי חֲלִיצָה** - שטר

א. **והיינו** שהתירו לכבסם כשצריך הספר לספר את אותם שהתירו להם חכמים במשנתנו להסתפר במועד. תוספות (ד"ה הספרים). עוד הביאו התוספות (שם), שיש גורסים 'מטפחות הספרים ומטפחת הספגנין', ומבואר בדבריהם, שלגירסא זו יש לקרוא 'מטפחות הסְפָרִים' בשו"א תחת הסמ"ך, והיינו מטפחות שהיו כורכים בהם ספרי תורה ושאר כתבי הקודש.

ב. **שיטה** לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה מתיב). וכן נראה כוונת המיוחס לרש"י (ד"ה מטפחות).

ג. **המרדכי** (רמז תתעג) הביא ראיה מדברי הגמרא כאן, שמי שהתירו לו לכבס במועד, מותר לו לכבס על גב הנהר אפילו שהוא בפרהסיא. וראה בהערה להלן שהריטב"א בפירוש אחד פירש שאביי להלן סובר שמותר לכבס רק בצנעא. וראה בילקוט ביאורים כמה חילוקי דינים בזה.

ד. **בתוספות** (ד"ה מתקיף) מבואר, שאביי חולק על רבי יוחנן וסובר שאסור לכבס בגדי פשתן במועד. וכתבו התוספות, שאף שאביי תירץ לעיל את קושיית רבא על רבי יוחנן מהמשנה, לא פירש כן אלא לדעת רבי יוחנן, אבל הוא עצמו אינו סובר כן. אבל הריטב"א (ד"ה ומאן) כתב, שיתכן שאביי אינו חולק על רבי יוחנן, אלא שאמר שממעשה זה שהיו מכבסים בימה של טבריה, לא ניתן להביא ראיה לרבי יוחנן. עוד כתב הריטב"א, שיתכן שאביי מודה לרבי יוחנן שמותר לכבס בגדי פשתן במועד, אך סובר שאסור לכבס במועד בפרהסיא, וסובר שמה שהיו מכבסים בימה של טבריא, היה שלא כדין.

ה. **רש"י** כת"י (ד"ה קדושי), תוספות (ד"ה ואלו). [וכל מלאכה שאם לא יעשנה במועד יהיה לו הפסד בכך, התירו חכמים לטרוח בה במועד. המיוחס לרש"י (לעיל ב. ד"ה משקין בית). וראה שם שביאר שדבר זה מסור לחכמים לומר איזו מלאכה אסורה במועד ואיזו מותרת] ויש מהראשונים שפירשו בכל אחד מהאמורים במשנה מדוע הוא נחשב דבר האבד, ויבואר כל אחד במקומו, אבל התוספות (שם) פירשו, שבכל שטרות אלו יש לחוש שמא ימות הנותן או העדים או בית הדין, או שילך אחד מהם למדינת הים. והרמב"ם (יום טוב פ"ז ה"ג) כתב, שהטעם שהתירו לכתוב שטרות אלו, הוא מפני שכל האמורים במשנה הרי הם כצרכי רבים.

ו. **המיוחס** לרש"י (ד"ה קדושי). [וכן הבינה הגמרא בפשטות, אמנם להלן תבאר הגמרא פירוש נוסף בזה]. והיינו כמבואר במשנה בקידושין (ב.) שאשה מתקדשת באחד משלשה דרכים, בכסף או בשטר או בביאה. וכתיבת שטר זה היא דבר האבד, שיש לחוש שמא יקדש אדם אחר אשה זו. רש"י כת"י (ד"ה קדושי) על פי הגמרא להלן. וכתב המאירי (ד"ה אמר - הראשון), שאף שטרי שידוכים ותנאים וכן הכתובה, כולם הם בכלל שטרי קידושין שהתירו לכתבם במועד. משום שהם דבר האבד.
הריטב"א (ד"ה מאי) כתב, שלא התירו לכתוב שטרי קידושין אלא באופן שאין לו כסף לקדשה, אולם מדברי שאר הראשונים נראה שהתירו לכתבו שטרי קידושין בכל אופן.

ז. **רש"י** כת"י (ד"ה גיטין, וכן הוא ברש"י על הרי"ף שם) פירש, שהתירו לכתוב גיטין במועד כשיוצא הבעל לדרך רחוקה, שיש לחוש שמא לא ישוב ותישאר אשתו עגונה. וכתב המגיד משנה (יום טוב פ"ז ה"ג), שמשמע מדברי רש"י, שלא התירו לכתוב גיטין במועד אלא באופן שהבעל יוצא לדרך, אבל אם אינו יוצא לדרך לא התירו, מפני שאינו דבר האבד. אך כתב המגיד משנה, שמפשטות דברי המשנה משמע שכל האמורים במשנה התירו לכתבם בכל אופן שהוא. והבית יוסף (סי' תקמה ד"ה ומ"ש איגרות) כתב, שאף כוונת רש"י היא שהתירו לכתוב גיטין בכל אופן שהוא, שכיון שההימנעות מכתיבת גט יכולה לפעמים להביא לעגינות וכגון ביוצא לדרך, לכן התירו חכמים כתיבת גט בכל אופן שהוא. והמאירי (ד"ה אמר - הראשון) כתב, שכתיבת גט היא דבר האבד, מפני שיש לחוש שמא מתוך שהייתו עמה יזדמן לאשה אחרת שנתנה בו את עיניה, בן זוג אחר, ולא יוכל עוד לשאתה.

ח. **וכתיבת** שובר היא דבר האבד, שמא יאמר הלוה 'אם אין אתה כותב לי שובר על הפרעון, לא אפרע לך', וילך הלוה, ויפסיד המלוה. רש"י כת"י (ד"ה ושוברין). והיינו כגון שנאבד השטר למלוה, והלוה אינו פורע אם לא יתן לו המלוה שובר על כך שפרע, שמא ימצאנו אחר כך ויתבענו שוב. נמוקי יוסף (ד"ה שוברים).

ט. **חכמים** תיקנו שצוואת שכיב מרע קודם מותו, יהיה לה תוקף, ויחלקו את נכסיו על פי דבריו. גמרא (בבא בתרא קמז:). ולשון 'דייתקי' הוא נוטריקון 'דא תהא למיקם ולהיות', דהיינו, שדברים אלו יעמדו וינהגו על פיהם אחר מיתתי. ברייתא (שם קנב:) ורשב"ם (שם ד"ה דא). ואף שצוואת שכיב מרע נקנית בדיבור בלבד, ואין צריך לכתבה בשטר, מכל מקום כתיבתה היא דבר האבד, שיש לחוש שאם לא יכתבו העדים את הצוואה וילכו להם, יכחישו היורשים את דבר הצוואה. נמוקי יוסף (ד"ה דייתיקי), וכעין זה במאירי (ד"ה אמר - הראשון).
ביאר הריטב"א (ד"ה דייתיקי), שהפסד של מתנה שרוצה שכיב מרע ליתן [או מתנת אדם בריא, שאף היא מותר לכותבה בשטר כמבואר בסמוך], אינה בכלל מניעת ריוח שאינה נחשבת לדבר האבד שהתירו לעשות מלאכות במועד מחמתו, שהרי ודאי אם לא היה אדם זה עושה נחת רוח לנותן המתנה, ודאי לא היה נותן לו מתנה, ואם לא יקבל את המתנה יש בכך הפסד משום הנחת רוח שעשה לו שלא יקבל עבורו עתה תמורה. וראה עוד בדבריו שכתב בזה ביאור נוסף.

י. **היינו** נתינת מתנה של אדם בריא, שאינו שכיב מרע. וכתיבת שטר זה היא דבר האבד, שאם לא יכתוב יש לחוש שמא יחזור בו הנותן, ויפסיד מקבל המתנה. רש"י כת"י (ד"ה מתנה) ורש"י על הרי"ף (ד"ה ומתנה). והר"ן (ד"ה ומתנות) פירש, שהמשנה מדברת כשהקנה לו כבר את המתנה בקנין אחר, והתירו לכתוב זאת בשטר, שיש לחוש שילכו העדים ויתחרט נותן המתנה, ויאמר שלא נתן לו דבר זה מעולם. וכן פירש הריטב"א (ד"ה דייתיקי בפירוש השני).

יא. **שנת** השמיטה משמטת את כל החובות, ואסור למלוה לגבות לאחר השמיטה את חובותיו מלפני השמיטה, כמפורש בתורה (דברים טו א-ג). וכיון שראה הלל הזקן שהיו העשירים נמנעים מלהלוות לעניים, שחששו שמא לא יפרעו קודם השמיטה, ושוב לא יוכלו לגבות מהם, עמד ותיקן פרוזבול. גמרא (גיטין לו.). וכתב המיוחס לרש"י (ד"ה פרוזבולין), שתקנת פרוזבול היא שיכתוב בשטר שאינו משמט [-מבטל] את חובותיו, ולא תשמט השמיטה את חובותיו. אמנם במכות (ג:) פירש רש"י (ד"ה מוסר), שפרוזבול היינו, שהמלוה מוסר את שטרותיו לבית דין, שכותב, 'מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני, שכל חוב שיש לי, שאגבנו כל זמן שארצה' [וראה שם בתוספות (ד"ה המוסר) שחולק על רש"י בזה]. ולשון פרוזבול הוא נוטריקון 'פרוס בולי ובוטי', דהיינו, שיש בזה תקנה לעשירים [-בולי] ולעניים [-בוטי], לעשירים שלא יפסידו ממונם, ולעניים שלא ימנעו העשירים מלהלוות להם. גמרא (גיטין לו:).
כתיבת פרוזבול מותרת במועד מפני שהיא דבר האבד, וכגון שרוצה המלוה לילך, ואם לא יכתוב עכשיו פרוזבול, לא יוכל לכתוב עוד עד שתעבור שנת השמיטה, ויפסיד את חובו. נמוקי יוסף (ד"ה פרוסבולין).

יב. **מיוחס** לרש"י (ד"ה איגרות שום). ובבבא מציעא (כ.) פירש רש"י (ד"ה איגרות שום), שהם שטרות שנותנים בית דין למלוה כשגובים את נכסי הלוה ונותנים אותם למלוה, וכותבים בכמה שמו את הנכסים. ופירש הנמוקי יוסף (ד"ה ושום), שהתירו לכתוב איגרות שום במועד, מפני שכשגובים הבית דין את נכסי הלוה, קורעים הם את שטר ההלואה, ואם לא יכתבו לו שטר על גביית הנכסים, יתבענו הלוה נכסים אלו בחזרה, ולא תהיה לו ראיה שהנכסים עתה הם שלו, ויצא קירח מכאן ומכאן.

יג. **מיוחס** לרש"י (ד"ה איגרות מזון). וכתיבתם היא דבר האבד, שמא ילכו העדים ויכחיש הבעל את קבלתו. נמוקי יוסף (ד"ה מזון). והרמב"ם (פירוש המשניות מ"ג) פירש, שהם שטרות שכותבים בית דין כשהם מוכרים מנכסי מת כדי לפרנס את אשתו ובנותיו.

הספרים הני אין כלי פשתן לא אמר ליה אביי מתני׳ אפילו דשאר מיני אמר בר הידיא לדידי חזי לי ימה של טבריה דמפקי לה משיכלי דמני כיתנא בחולא דמועדא מתקיף לה אביי ◦ [ה] מאן לימא לן דברצון חכמים עבדי דלמא שלא ברצון חכמים עבדי: **מתני׳** [א]ואלו כותבין במועד קדושי נשים וגיטין ושוברין דייתיקי מתנה ופרוזבולין איגרות שום ואיגרות מזון שטרי חליצה ומיאונים ושטרי בירורין גזרות בית דין ואיגרות של רשות: **גמ׳** אמר שמואל [ב]מותר לארס אשה בחולו של מועד שמא יקדמנו אחר לימא מסייע ליה ואלו כותבין במועד קדושי נשים מאי לאו שטרי קדושין ממש [ג]לא שטרי פסיקתא וכדרב גידל אמר רב [ג]דאמר רב גידל אמר רב [ג]כמה אתה נותן לבנך כך וכך כמה אתה נותן לבתך כך וכך עמדו וקדשו קנו הן הן הדברים הנקנין באמירה לימא מסייע ליה [ד]אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מיבמין מפני ששמחה היא לו הא לארס שרי לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא לארס דלא קעביד מצוה אלא אפילו לישא נמי דקא עביד מצוה אסור תא שמע דתנא דבי שמואל מארסין אבל לא כונסין [ד]ואין עושין סעודת אירוסין ולא מיבמין מפני ששמחה היא לו ש״מ ומי אמר שמואל שמא יקדמנו אחר והאמר רב יהודה אמר שמואל ◦ [א] בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני אלא שמא יקדמנו אחר ברחמים כי הא דרבא שמעיה לההוא גברא דבעי רחמי ואמר תזדמן לי פלניתא א״ל לא תיבעי רחמי הכי אי חזיא לך לא אזלא מינך ואי לא כפרת בה׳[ב] בתר הכי שמעיה דקאמר או איהו לימות מקמה או איהי תמות מקמיה א״ל לאו אמינא לך לא תיבעי עלה דמילתא הכי אמר רב משום רבי ראובן בן אצטרובילי מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מה׳ אשה לאיש מן התורה דכתיב [א]ויען לבן ובתואל ויאמרו מה׳ יצא הדבר מן הנביאים דכתיב [ב]ואביו ואמו לא ידעו כי מה׳ היא מן הכתובים דכתיב [ג]בית והון נחלת אבות ומה׳ אשה משכלת ואמר רב משום רבי ראובן בן אצטרובילי ואמרי לה במתניתא תנא א״ר ראובן בן אצטרובילי אין אדם נחשד בדבר אלא א״כ עשאו ואם לא עשה כולו עשה מקצתו ואם לא עשה מקצתו הרהר בלבו לעשותו ואם לא הרהר בלבו לעשותו ראה אחרים שעשו ושמח מתיב רבי יעקב [ד]ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה׳ אלהיהם התם להכעיס הוא דעבוד [ו]תא שמע [ה]ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה׳ רב שמואל בר יצחק אמר מלמד שכל אחד קינא לאשתו ממשה התם משום שנאה הוא דעבוד ת״ש אמר רבי יוסי [ז]יהא חלקי עם מי שחושדין אותו בדבר ואין בו ואמר רב פפא לדידי חשדון ולא הוה בי לא קשיא הא בקלא דפסיק הא בקלא דלא פסיק וקלא דלא פסיק עד כמה [ח]אמר אביי אמרה לי אם [ט]דומי דמתא יומא ופלגא והני מילי דלא פסק ביני ביני אבל פסק ביני ביני לית לן בה וכי פסק ביני ביני לא אמרן אלא דלא פסק מחמת יראה אבל פסק מחמת יראה לא [א]ולא אמרן אלא דלא הדר נבט אבל הדר נבט לא ולא אמרן אלא דלית ליה אויבים אבל אית ליה אויבים אויבים הוא דאפקוה לקלא: **מתני׳** [י][ה]אין כותבין שטרי חוב במועד ואם אינו מאמינו או שאין לו מה יאכל הרי זה יכתוב [ו]אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות במועד ואין מגיהין אות אחת אפילו בספר עזרא[ג] רבי יהודה אומר [ז]כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו

וטווה

[ד]**כלי פשתן.** דלא נפיש טירחא: **מטפחות הספרים.** של פשתן: **הני אין.** אבל שאר כלי פשתן לא: **אפילו דשאר מיני.** כלומר מטפחות דשאר מינין כגון דלמר אע״ג דנפיש טירחא שרי לכבס, אבל שאר כלים דשאר מינין לא, אבל כלי פשתן שרי לכבס: **משיכלי.** ספלים: **מתני׳ קדושי נשים.** שכתב בשטר הרי את מקודשת לי, דאשה נקנית בשטר: **דייתיקי.** שטר צוואה: **פרוזבולין.** שכותב מלוה בשטר שאינו משמט, ולא משמיט ליה שמיטה: **איגרות שום.** בכך שמו בית דין שדה זו ונתנו לאחים כך וכך נגדו: **איגרות מזון.** פלוני קבל לזון בת אשתו: **שטרי בירורים.** בררו ב״ד חלק זה לזה וחלק זה לזה[ט]: **גזרות ב״ד.** פסקי דינין: **ואיגרות של רשות.** לווי וקיום של שלטון: **גמ׳ כדרב גידל.** שכותב תנאי זה בשטר: **ניקנין באמירה.** בלא קנין: **דקא עביד מצוה.** דעוסק בפריה ורביה: **כפרת בה׳.** באמנה, דקאמר[ה] דלא מסייע צלותא כלום הואיל ולא מזומנה (א) ליה, כלומר השתא צלינא עלה ולא אסתייעא מילתא: **אמר.** אי לא מנסבא[ו] או איהי תמות מקמאי, דלא איחזי כד מנסבא לאחר ואצער בה: **או איהו.** עצמו ימות מקמי דתינסבא איהי לאידך, ולהכי מארס במועד שלא יקדמנו אחר ברחמים שתמות היא: **נחשד בדבר.** עבירה: **להכעיס עבוד.** וידעי דלא היה: **בקלא דפסיק.** לא היה ביה: **קלא דלא פסיק.** היה ביה: **דומי.** חשד, כמו לא ישא בת דומה (סוטה דף כז.): **אבל הדר נבט.** דבתר דפסיק התחיל קלא, נבט נשמע, דמיון כמו במסכת תענית (דף ד.) האי צורבא מרבנן דמי לפרצידא דתותי קלא כיון דנבט נבט, ופי׳ זה וזה לשון צמח: **מתני׳ ואם אינו מאמינו.** המלוה ללוה: **או שאין לו מה יאכל.** לסופר: **אפילו בספר עזרא.** ס״ת של עזרא. ואני שמעתי עזרה בה׳, ופי׳ ספר מוגה היה בעזרה שממנו היו מגיהים כל ספרי גולה[ג]: **לעצמו.** לקיים זה המלוה, אבל לצבור למכור[ז] דדרך שכירות הוא חשיב מלאכה, כדאמרינן לעיל (דף יב.) אונכרא[ח] דכיון דלאו אגרא קשקיל סרסויי בעלמא הוא ושרי:

וטווה

[ט]**הספרים.** פירוש להסתפר ולמסתפר לכל אותם שהתירו חכמים וי״ג הספרים ומטפחת הספגנין[י] ובירושלמי קאמר עלה מטפחת הספרים [אין] מכבסין אותן במי רגלים[מ] מפני הכבוד ואין נראה לי להביא ראיה דאיירי בכתבי הקדש דאפילו דאיירי באותן המספר שייך כבוד המסתפרים שנותנין אותן בפניהם וכשמסתפרין אין כבוד להם במטונפין:

[ט]**העולים** מטומאה לטהרה. במצורע איירי דהא מצורע אסור לכבס כדאמר לעיל (דף טו.) ומסופק אם נאמר כן בעולה מטומאת מת ונבילה שצריך לכבס בגדיו או אמרינן דוקא מצורע הואיל ואסור לכבס כל בגדיו שלו מיהו מה שפירש דבמצורע איירי קשיא לן אי אמרינן דמצורע אינו נוהג צערו ברגל[י] א״כ מאי איריא עולים מטומאה לטהרה אפילו בימי צרעתו נמי מותר לכבס ברגל דלא מצי למימר לא מיבעיא קאמר כדלעיל (דף יד:) דאם כן לא שייך שמא ישהו קרבנותיהן דבשלמא גילוח הוא בשעת קרבן אבל כיבוס לא שייך לקרבן ויש לומר דכיבוס נמי שייך לקרבן:

מתקיף לה אביי מאן לימא לן. ואע״ג דאביי גופיה שני לעיל מתני׳ אליבא דרבי יוחנן אינו סובר כן:

ואלו כותבין במועד. נראה דכל הני הוו דבר האבד פן ימות הנותן או העדים או ב״ד או ילכו למדינת הים:

ואיגרות רשות. בירושלמי מפרש שאילת שלום ויש מפרשים ליווי השלטון כמו אל תתודע לרשות (אבות פ״א מ״י):

אין כותבין שטרי חוב. פירשו בתוספות הוא הדין שטר מכירה דהא בהדי אלו כותבין במועד לא חשיב שטר מכירה ולי נראה דהא דלא קתני משום דאין כותבין שטר מכירה אלא על הקרקע ואמרינן לעיל (דף יג.) אין מוכרין[כ] בתים אלא לצורך המועד ולצורך המועד פשיטא דשרי והוא הדין אם מכר קודם המועד ועתה רוצה לכתוב דשרי במועד דהא נמי דבר האבד רק אם היה לו אונס ולא יכול לכתוב קודם המועד:

[ל]**הן** הן דברים הנקנין באמירה. בפ׳ הנושא (כתובות דף קב:) מפורש:

[מ]**ומי** אמר שמואל שמא יקדמנו אחר. תימה לי אמאי לא משני הא בזוג שני הא בזוג ראשון כדמשני פרק שני דסנהדרין (דף כב.) ובפרק קמא דסוטה (דף ב. ושם):

וטווה

עין משפט נר מצוה

צב א מיי׳ פ״ז מהלכות י״ט הלכה יב סמג לאוין עה טוש״ע א״ח סי׳ תקמה סעיף ה:

צג ב מיי׳ פ״ז מהלכות י״ט הלכה טז סמג לאוין עה טוש״ע א״ח סי׳ תקמו סעיף א:

צד ג מיי׳ פכ״ג מהל׳ אישות הלכה יג ופ״ו מהל׳ זכייה ומתנה הלכה יז סמג עשין מח טוש״ע אה״ע סי׳ נא:

צה ד מיי׳ פ״ז מהלכות י״ט הלכה טז טור ש״ע א״ח סי׳ תקמו סעיף א:

צו ה מיי׳ פ״ז מהלכות 18/06/2018 אוצר יב סמג לאוין עה טוש״ע א״ח סי׳ תקמה סעיף ו:

צז ו ז מיי׳ שם הלכה יג טוש״ע שם סעיף א ג:

תורה אור השלם

א) וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְיָ יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ טוֹב: [בראשית כד, נ]

ב) וְאָבִיו וְאִמּוֹ לֹא יָדְעוּ כִּי מֵיְיָ הִיא כִּי תֹאֲנָה הוּא מְבַקֵּשׁ מִפְּלִשְׁתִּים וּבָעֵת הַהִיא פְּלִשְׁתִּים מֹשְׁלִים בְּיִשְׂרָאֵל: [שופטים יד, ד]

ג) בַּיִת וָהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת וּמֵיְיָ אִשָּׁה מַשְׂכָּלֶת: [משלי יט, יד]

ד) וַיְחַפְּאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא כֵן עַל יְיָ אֱלֹהֵיהֶם וַיִּבְנוּ לָהֶם בָּמוֹת בְּכָל עָרֵיהֶם מִמִּגְדַּל נוֹצְרִים עַד עִיר מִבְצָר: [מלכים ב׳ יז, ט]

ה) וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ יְיָ: [תהלים קו, טז]

משנת ראשונים

קדושי נשים. כיון שהוא צריך לישא אשה ושמא יקדמנו אחר ברחמים, דבר האבד הוא, ואע״ג דהרוחה אסירא ולקנות סחורה אסור, הכא כבתים ועבדים ובהמה שהתרנו דמי, כי הוא צריך אשה לגופו ולתשמישו ושמא לא ימצא כמותה. **[ריטב״א]**

וגיטין. כגון שהולך למדינת הים ושמא תשאר עגונה ודוק בכולם ותשכח. **[ריטב״א]**

ופרוזבולין. תיקן הלל כדי שלא ישמט החוב בשמיטה ויפסידו העשירים ממונם וגם העניים לא ימצאו מי שילוה להם עד שיכתוב המלוה שטר לב״ד מוסרני לכם הדיינים כל חוב שיש לי על פלוני שאגבנו כל זמן שארצה והרי הוא כאילו גבו ב״ד חובו וכבר נגוש הוא קודם, ולא קרינא בי׳ לא יגוש את רעהו, ולשון פרוסבול פרוס בולי כלומר תקנה לעשירים כדאמרן וכן לבוטי שהם עניים, ואם לא יכתבנו עכשיו הוא רוצה לילך ויעבור שביעית ויפסיד חובו. **[נמוקי יוסף]**

שמא לא ימצא אחר יר״ט ב״ד וראוי לכך ותהא שמיטית משמטת את חובותיו. **[מאירי]** משום דאיכא למיחש שמא ילכו העדים ויעבור שביעית או שרוצה ללכת למדינת הים או לצאת בשיירה. **[חדושי הר״ן]** **ואגרות של רשות.** ובירושלמי פירוש של שאילת שלום, ויש תמהין מה צורך יש בזה, ויש לומר כגון שהוא לצורך עניני יום טוב, אי נמי מפני שמחת הרגל שלא יהא בדאגה ויש בהן צורך לשולח או למי שנשתלח לו, ויש שפירשו אגרות שנותן נשיא או ריש גלותא רשות לדון כדי שאם טועה לא ישלם, כדאיתא בפ״ק דסנהדרין והוא דבר האבד, וזה ודאי מענין משנתינו. **[ריטב״א]** **אשת פלוני לפלוני.** אע״פ שאמר בת פלוני לפלוני, הוצרך לומר אשת פלוני לפלוני, כגון אם יש לו שתי בנות, דהיה יכול לקצר ולומר פלונית בת פלוני לפלוני. אלא ה״פ, אשת פלוני לפלוני ימות בעלה או יגרשנה או ישאנה פלוני, ותחלה השמיענו בבתולה, ועוד של גרושה או אלמנה שתנשא לו בזווג ראשון. **[שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]** **כפרת בה׳.** אם כך תפרש פיך שאין דבר בידך המקום ואין גזרותיו קיימות, כיון שהיא מתבטלת בתפלה. **[שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]** **יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו.** ומ״מ דוקא שיתרחק מן הכיעור ומן הדומה לו. **[מאירי, שבת]** והוא כפרה גדולה למי שסובל הדבר ולפיכך אמר רבי יוסי שיהא חלקו עמהם. **[ריטב״א, שבת]** **בספר עזרא.** שהרי אינם צריכים לו אלא ליום הכפורים שכהן גדול קורא בו בפרשת היום כדאיתא ביומא (סח:), הא כשצריכין לקרות בו מגיהין, וכן אם הוא בענין שלא יהא להם ספר להגיהו בו לאחר המועד מגיהין אותו ברגל בכל כתבי הקדש בין מן המקרא בין מן התלמוד שאין לך דבר האבד גדול מזה. **[ריטב״א]**

מסורת הש״ס עם הוספות

א) [גיטין דף מה.], ב) כתובות קב., ג) [עי׳ תוס׳ קידושין ע:], ד) [לעיל ח:], ה) סנהדרין כב. ע״ש סוטה ב. ע״ש, ו) סנהדרין קז., ז) שבת קיח:, ח) [קידושין לב. וש״נ], ט) יבמות כה., י) [לעיל יג.], כ) עי׳ מהר״ץ חיות ובגמ׳ ב״מ כ. ועי׳ רש״י כת״י ובגש״ע יש סדר למשנה, ל) עיין מס׳ סופרים פ״ו ה״ד, מ) [ע״ש הלכה ב], נ) עי׳ לעיל דף יד ע״ב.

הגהות הב״ח

(א) רש״י ד״ה כפרת כו׳ הואיל ולא מזומנה לך כלומר:

הגהות מהר״ב רנשבורג

א] גמ׳ ולא אמרן אלא דלא הדר נבט. כלומר דלא עלה על לב העריך נבט וכו׳ ועי׳ בפרש״י דמפרש מלשון צמח. ואין שייך הפי׳ דלא הדר טוב ונשמע כדפרש״י מעיקרא נבט נשמע וכו׳ ולפענ״ד דברי הש״ס אלו קא מסיימי אדלעיל דקא מסקינן ל״ק הא בקלא דפסיק וכו׳ וקא מפרש הש״ס כמה עד כמה הוי קלא דלא פסיק וכל דיני ולוקי קלא דלא פסיק והשתא קא מהדר או לפרושי דקלא דפסיק לא אמרן דלא הדר נבט [illegible] היטב. דלפי״ז הוי ג׳ חלוקים בדבר דבקלא דלא פסיק יומא ופלגא אית בי׳ ודאי משמע. וקלא דפסיק לגמרי דלא הדר נביט לית בי׳ שום משמע. וקלא דפסיק והדר נבט אף דלא הוי מיומא ופלגא [illegible] בי׳ ממש ע״פ לאיכא לספוקי בי׳ ולא נפיק מתורת חשדא. אולי אית בי׳. כנלענ״ד ברור ודוק היטב. [illegible] לפירושי הוא. [illegible] ולא אמרן בתרא [illegible] ולדבריו מיושב משום לענין הואיל אשה מבעלה מיירי ואפסיקה לא מפסיק והדר נבט כי כן פסיק הוי ודו״ק היטב כי נכון הוא:

גליון הש״ס

גמ׳ מאן לימא לן דברצון חכמים. עיין תשובת מהרי״ט ח״א סי׳ פג:

רש״י כת״י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת״י נוסף ארבעים יום קודם יצירת הולד בכל יום וכו׳, וכמו שהוא בסוטה ובסנהדרין אלא ששם ליתא ״בכל יום ויום״ ולפי״ז תיבות אלו הם ט״ס. ואולי הכוונה שבכל יום מימים אלו עד שנולד יוצאת ב״ק. ועי׳ הגי׳ בע״י שם הם ב׳ מימרות אר״י אמר שמואל בכל יום וכו׳ אר״י אמר רב ארבעים יום וכו׳ (דק״ס): ב] בכת״י ובע״י כפרת בה. ועיין רש״י כת״י: ג] בדפו״ר עזרה, ועי׳ רש״י ור״ח וברש״י כת״י (ועי׳ דק״ס שהאריך בזה): ד] שייך לע״א (גליון): ה] בכת״י דקאמרה. ו] נדצ״ל אי לא מנסבא לי: ז] יש להוסיף אבל לצבור למכור לא (רש״ש), ובדפו״ר איתא ״אבל לצבור למכור דדרך שכירות הוא חשיב מלאכה״: ח] [אבונגרי כצ״ל] (גליון): ט] [שייך לעיל יד ע״א במשנה] (גליון): י] עיין מהרש״א (גליון): כ] צ״ל לוקחין (גליון): ל] שייך לעיל קודם ד״ה אין כותבין (גליון): מ] ג״כ שייך לעיל (גליון):

שכותבים בית דין לראיה על חליצה, שחלצה אשה זו את נעל יבמה, ומותרת היא לכל אדם[יד], **וּמֵיאוּנִים** - שטר שכותבים בית דין לראיה לקטנה יתומה מאביה שהשיאוה אמה ואחיה ומיאנה בבעלה, שמיאונה מבטל את הקידושין, והרי היא מותרת לכל אדם[טו], **וְשִׁטְרֵי בֵּירוּרִין** - שטר שכותבים בו בית דין כשהם מחלקים ירושה בין היורשים, איזה חלק ברורו לכל אחד מהיורשים[טז], **גְּזֵרוֹת בֵּית דִּין** - פסקי דינים[יז], **וְאִיגְּרוֹת שֶׁל רְשׁוּת** - כתבי צווים של השלטון[יח].

★

גמרא

הגמרא מביאה מימרא של שמואל, בכדי להביא ראיה לדבריו מהמשנה:

אָמַר שְׁמוּאֵל, מוּתָּר לְאָרֵס [-לקדש] **אִשָּׁה בְּחוּלּוֹ שֶׁל מוֹעֵד**, שדבר האבד הוא, שיש לחוש **שֶׁמָּא** אם לא יקדש אשה זו עכשיו, **יְקַדְּמֶנּוּ** אדם **אַחֵר** ויקדשנה[יט].

אומרת הגמרא, **לֵימָא מְסַיַּיע לֵיהּ** - האם נאמר שיש ממשנתנו ראיה לשמואל, ששנינו במשנתנו, **וְאֵלּוּ כּוֹתְבִין בַּמּוֹעֵד, קִדּוּשֵׁי נָשִׁים, וּמַאי** - ובמה מדברת המשנה, **לָאו** - האם לא **בְּשִׁטְרֵי קִדּוּשִׁין מַמָּשׁ**, דהיינו שטר שכותבים בו ׳הרי את מקודשת לי׳, ומקדשים בו את האשה, ובודאי לא התירו לכתוב שטר זה במועד, אלא כדי לקדש בו במועד[כ], ואם כן מבואר במשנה שמותר לקדש במועד. דוחה הגמרא, **לֹא** - אין המשנה מדברת בשטרי קידושין ממש, אלא **בְּשִׁטְרֵי פְּסִיקְתָּא** - שטרות שכותבים בהם התנאים והממונות שפוסקים הצדדים ביניהם קודם הקידושין[כא], וְכִדבריו **דְּרַב גִּידֵּל שֶׁאָמַר בְּשֵׁם רַב, דְּאָמַר רַב גִּידֵּל אָמַר רַב**, שאל אבי הכלה את אבי החתן, ׳**כַּמָּה אַתָּה נוֹתֵן לִבְנְךָ**׳, והשיבו אבי החתן, ׳**כָּךְ וְכָךְ**׳, ושאל אבי החתן את אבי הכלה, ׳**כַּמָּה אַתָּה נוֹתֵן לְבִתְּךָ**׳, והשיבו אבי הכלה, ׳**כָּךְ וְכָךְ**׳, אם **עָמְדוּ וְקִדְּשׁוּ**, כלומר, שקידש החתן את הכלה אחר משא ומתן זה בין האבות, **קָנוּ** - חלה ההתחייבות של אבי החתן ואבי הכלה ואינם יכולים לחזור בהם, אף בלא שעשו מעשה קנין על דבריהם, **וְהֵן הֵן הַדְּבָרִים הַנִּקְנִין בַּאֲמִירָה** בלבד בלא מעשה קנין[כב], ועל שטרות שכתוב בהם התחייבויות כעין אלו כוונת המשנה ׳שטרי קידושין׳, שתנאי זה שקודם הקידושין, מותר לכותבו בשטר במועד[כג].

הגמרא מביאה ראיה לשמואל ממקום אחר:

לֵימָא מְסַיַּיע לֵיהּ - האם נאמר שיש להביא ראיה לשמואל ממה ששנינו במשנה (לעיל ח:), **אֵין נוֹשְׂאִין נָשִׁים בַּמּוֹעֵד, לֹא בְּתוּלוֹת וְלֹא אַלְמָנוֹת**[כד], וְכן **לֹא מְיַבְּמִין** - אין נושא אדם את אשת אחיו שמת בלא בנים[כה], במועד, **מִפְּנֵי שֶׁשִּׂמְחָה הִיא לוֹ**, ואין לערב שמחה אחרת בשמחת הרגל[כו], ומדייקת הגמרא, ממה שאמרה המשנה שאין נושאים נשים במועד, משמע שרק לישא אסור במועד, **הָא** - אבל **לְאָרֵס, שְׁרֵי** - מותר במועד, ומוכח כדברי שמואל שמותר לארס במועד. דוחה הגמרא, **לֹא מִיבַּעְיָא קָאָמַר** - מה שלא אמרה המשנה שאסור לארס במועד, אין זה משום שסוברת המשנה שמותר לארס, אלא שזה היה פשוט יותר למשנה לאיסור, ובאה המשנה להשמיענו את החידוש היותר גדול, ודברי המשנה נשנו בדרך של אין צריך לומר, דהיינו, **לֹא מִיבַּעְיָא** - אין צריך לומר **שֶׁלְּאָרֵס** אסור במועד, **דְּלֹא קָעָבֵיד** - שהרי אינו עושה בכך **מִצְוָה**[כז], **אֶלָּא אֲפִילּוּ לִישָּׂא נַמִּי** - גם כן, אף **דְּקָא**

יד. **נאמר** בתורה (דברים כה ה-י), שאשה שמת בעלה בלא זרע, ויש לבעלה אחים, אסורה היא להנשא לאחרים, אלא מצוה על יבמה, דהיינו אחי בעלה, לשאתה [-ליבמה], ואם אינו רוצה ליבמה, אסורה היא להנשא לאחרים עד שיעשו חליצה, דהיינו שיעשו את סדר הדברים האמור בתורה לצורך התרת האשה להנשא לאחרים, חלק מהסדר האמור הוא שהאשה חולצת את נעל היבם בפני בית דין. וכשחולצים בבית דין, כותבים בית דין שטר לאשה שיעמוד לה לראיה שחלצה והרי היא מותרת לכל אדם.
וכתיבת שטר זה היא דבר האבד, שמא תרצה האשה ללכת למקום אחר ולא תהא בידה ראיה שמותרת לכל. שיטה לתלמיד ר״י מפריש (ד״ה שטרי חליצה). והמאירי (ד״ה אמר - הראשון) פירש שהוא דבר האבד, משום שאולי יזדמן לאשה זו אדם שירצה לשאתה במועד עצמו.

טו. **בת** קטנה יכול אביה לקדשה למי שירצה, וקידושין אלו הם קידושין לכל דבר, ואינה יוצאה מבעלה אלא בגט (כמבואר בכתובות מו:), אבל קטנה שמת אביה, מדאורייתא אינה יכולה להתקדש, אבל תיקנו חכמים שיוכלו אמה ואחיה להשיאה, וכיון שקידושין אלו אינם אלא מדרבנן, תיקנו חכמים שתוכל למאן בבעלה, דהיינו שאם תאמר שאינה חפצה בו יתבטלו הקידושין. ואינה יוצאה מבעלה במיאון, אלא אם מיאנה בעודה קטנה, אבל אם מיאנה לאחר שהגדילה אינה יוצאה אלא בגט (כמבואר ביבמות קז.-קז:). וקטנה שמיאנה כותבים לה בית דין שטר שמיאנה בפניהם, להיות לה לראיה שמותרת היא לכל אדם. רש״י (ב״מ כ. ד״ה מיאונין).
וכתיבת שטר זה היא דבר האבד, שיתכן שאם לא יכתבו עכשיו את השטר, לא תוכל למאן עוד לאחר הרגל, שיתכן שיצמחו לה שתי שערות ותיעשה גדולה. נמוקי יוסף (ד״ה מיאונין). והמאירי (ד״ה אמר - הראשון) פירש שהוא דבר האבד, שמא יזדמן לה אדם שירצה לשאתה עתה.

טז. **המיוחס** לרש״י (ד״ה שטרי). אמנם בבבא מציעא (כ.) פירשה הגמרא, ששטרי בירורין הם שטרות שכותבים לראיה כשבעלי דינים בוררים להם דיינים, שבעלי דינים שיש להם תביעה זה על זה, יכולים לבחור בית דין באופן שכל אחד מבעלי הדינים בוחר דיין אחד, ושני הדיינים הנבחרים בוחרים את הדיין השלישי (כמבואר במשנה בסנהדרין כג.), וכשבוררים בעלי הדין את הדיינים כותבים זאת בשטר כדי שלא יחזרו בהם. וכתיבת שטר זה היא דבר האבד, שאם לא יכתבו שטר זה, יש לחוש שמא ילך אחד מבעלי הדין לבית דין אחר ויבוטל השלום שהיה ביניהם. נמוקי יוסף (ד״ה ברורים). ותמה המהר״ץ חיות (ברש״י) על המיוחס לרש״י, מדוע נטה מפירוש הגמרא בבבא מציעא לפרש פירוש חדש.

יז. **כתיבת** פסק דין היא דבר האבד, שיתכן שאחר המועד לא יהיו הבית דין מצויים כאן. רש״י כת״י (ד״ה גזירות). והנמוקי יוסף (ד״ה וגזירות) פירש שהוא דבר האבד, מפני שיש לחוש שישכחו בית דין את פסקם, ואחר שידונו בו שוב לא יפסקו כפי שפסקו עכשיו. פירוש נוסף פירש ברש״י כת״י, שהם גזירות שגוזרים בית דין על הבעלי דינים כדי לקיים את הדין.

יח. **המיוחס** לרש״י (ד״ה ואגרות). וכתבו התוספות (ד״ה ואיגרות), שהלשון ׳רשות׳ ככינוי לשלטון היא כלשון המשנה (אבות פ״א מ״י) ׳אל תתודע לרשות׳. והריטב״א (ד״ה ואגרות) פירש בשם רש״י, שהם כתבים ששולחים לבית המלך או שנוטלים משם, וביאר שמותר לכתבם במועד, מפני שהם דבר האבד. עוד הביאו התוספות (שם) שבירושלמי (פ״ג ה״ג) פירשו שהם אגרות של שאילת שלום, ו׳רשות׳ לפירוש זה הוא דבר שאינו חובה, כלומר, איגרות סתמיות שאין חובה לכתבן. ומבואר ברמב״ם (יום טוב פ״ז הי״ד) שהטעם שהתירו לכתוב אגרות אלו הוא, מפני שכתיבתם היא מעשה הדיוט. וכתב הריטב״א (שם), שיש לומר שמדובר באופן שהוא לצורך עניני יום טוב, או שהוא לצורך שמחת הרגל, כדי שלא יהיה בדאגה. אמנם הראב״ד (שם) פירש, שהתירו לכתוב אגרות אלו, מפני שהוא דבר האבד, שמא לאחר הרגל לא יזדמן לו מי שיוליך את האגרות.
פירוש נוסף הביא הריטב״א (שם), שהם אגרות שכותב הנשיא או הריש גלותא רשות לדון דין תורה, וכתיבתם היא דבר האבד, מפני שדיין שקיבל רשות לדון, אם טעה בדין אינו צריך לשלם, כמבואר בסנהדרין (ה.).

יט. **במשנה** לעיל (ח:) מבואר שאסור לישא נשים במועד. והטעם, מפני שאין מערבים שמחה בשמחה (גמרא שם), ומכל מקום איסור זה אינו אלא בנישואין, דהיינו הכנסת האשה לחופה קודם שמביאה לביתו, אבל אירוסין, שהם הקידושין שבהם היא נעשית לאשת איש, מותר לעשותם במועד. ומכל מקום הסעודה שעושים בשעת האירוסין, מבואר להלן שאסור לעשותה במועד.
ופירש הריטב״א (ד״ה אמר), שהחידוש של שמואל הוא, שאף שנישואין אסורים במועד משום שאין מערבים שמחה בשמחה (כמבואר לעיל ח:), ואם כן מה שהוא מקדש אשה זו, אין זה לצורך המועד, ולכאורה היה לאסור לקדש במועד מפני שהוא כעין מקח וממכר שלא לצורך המועד, מכל מקום כיון שהוא כדבר האבד לא אסרו כן.

כ. **ריטב״א** (ד״ה מאי).

כא. **רש״י** (קידושין ט: ד״ה שטרי פסיקתא).

כב. **שמחמת** ההנאה שיש להם בנישואי בניהם, גומרים הם בדעתם ומתחייבים זה לזה אף בלא מעשה קניין. גמרא (כתובות קב:).

כג. **במיוחס** לרש״י (ד״ה כדרב) נראה, שהביאה הגמרא את דברי רב גידל בכדי לבאר איזה תנאי כותבים בשטר זה. אבל הריטב״א (ד״ה ומהדרינן) פירש, שהגמרא הביאה את דברי רב גידל כדי לבאר מדוע קראה המשנה לשטרות אלו שטרי קידושין, שכיון שהדברים האמורים בשטרות אלו אין נגמר קנינם ואינם מועילים אלא אם קידש האיש את האשה לאחר מכן, וכפי שאמר רב גידל, לכן שייך לקרוא לשטרות אלו שטרי קידושין.
לפי מה שסוברת הגמרא עתה, אסור לקדש במועד, ואם כן על כרחך צריך לומר שנעשו הקידושין קודם המועד, שהרי אם עדיין לא היו הקידושין לא חלה ההתחייבות, ואם כן על כרחך גם ההתחייבות נעשתה קודם המועד שהרי בשעת הקידושין היא נעשית, וכתיבת שטר זה אינה אלא לראיה, שלא יוכל אחד מהם להכחיש את מה שנתחייבו בו כבר. ריטב״א (ד״ה ומהדרינן).

כד. **שאף** שהשמחה בנישואי אלמנה מועטת מהשמחה שיש בנישואי בתולה (כמבואר בכתובות ז.) מכל מקום גם אלמנות אסור לישא במועד.

כה. **ראה** בהערה לעיל במשנה לגבי חליצה.

כו. **גמרא** (לעיל ח:). שצריך שישמח בשמחת הרגל לבדה, ולא יערב עמה שמחה אחרת. המיוחס לרש״י (שם ד״ה דלא). וראה בגמרא שם ביאורים נוספים בדברי המשנה.

כז. **בגמרא** משמע שאין מצוה בקידושין, אמנם הרמב״ם (אישות פ״א ה״ב) כתב, שקידושי אשה הם מצות עשה מן התורה. והביא הכסף משנה (שם), שרבי אברהם בן הרמב״ם

אחח18/06/2018

הספרים הני אין כלי פשתן לא אמר ליה אביי מתני' אפילו דשאר מיני אמר בר הידיא לדידי חזי לי ימה של טבריה דמפקי לה משיכלי דמני כיתנא בחולא דמועדא מתקיף לה אביי [א]° מאן לימא לן דברצון חכמים עבדי דלמא שלא ברצון חכמים עבדי: **מתני'** [א]ואלו כותבין במועד קדושי נשים וגיטין ושוברין דייתיקי מתנה ופרוזבולין איגרות שום ואיגרות מזון שטרי חליצה ומיאונים ושטרי בירורין גזרות בית דין ואיגרות של רשות: **גמ'** אמר שמואל [ב]מותר לארס אשה בחולו של מועד שמא יקדמנו אחר לימא מסייע ליה ואלו כותבין במועד קדושי נשים מאי לאו שטרי קדושין ממש [ב] לא שטרי פסיקתא וכדרב גידל אמר רב [ג] דאמר רב גידל אמר רב [ג]כמה אתה נותן לבנך כך וכך כמה אתה נותן לבתך כך וכך עמדו וקדשו קנו הן הן הדברים הנקנין באמירה לימא מסייע ליה [ד]אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מיבמין מפני ששמחה היא לו הא לארס שרי לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא לארס דלא קעביד מצוה אלא אפילו לישא נמי דקא עביד מצוה אסור תא שמע דתנא דבי שמואל מארסין אבל לא כונסין [ד]ואין עושין סעודת אירוסין ולא מיבמין מפני ששמחה היא לו ש"מ ומי אמר שמואל שמא יקדמנו אחר והאמר רב יהודה אמר שמואל [ה][ה] בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני אלא שמא יקדמנו אחר ברחמים כי הא דרבא שמעיה לההוא גברא דבעי רחמי ואמר תזדמן לי פלניתא א"ל לא תיבעי רחמי הכי אי חזיא לך לא אזלא מינך ואי לא כפרת בה'[ו] בתר הכי שמעיה דקאמר או איהו לימות מקמה או איהי תמות מקמיה א"ל לאו אמינא לך לא תיבעי עלה דמילתא הכי אמר רב משום רבי ראובן בן אצטרובילי מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מה' אשה לאיש מן התורה דכתיב [א]ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר מן הנביאים דכתיב [ב]ואביו ואמו לא ידעו כי מה' היא מן הכתובים דכתיב [ג]בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת ואמר רב משום רבי ראובן בן אצטרובילי ואמרי לה במתניתא תנא א"ר ראובן בן אצטרובילי אין אדם נחשד בדבר אלא א"כ עשאו ואם לא עשה כולו עשה מקצתו ואם לא עשה מקצתו הרהר בלבו לעשותו ואם לא הרהר בלבו לעשותו ראה אחרים שעשו ושמח מתיב רבי יעקב [ד]ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם התם להכעיס הוא דעבוד [ו]תא שמע [ה]ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה' רב שמואל בר יצחק אמר מלמד שכל אחד קינא לאשתו ממשה התם משום שנאה הוא דעבוד ת"ש אמר רבי יוסי [ז]יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו ואמר רב פפא לדידי חשדון ולא הוה בי לא קשיא הא בקלא דפסיק הא בקלא דלא פסיק וקלא דלא פסיק עד כמה [ח] אמר אביי אמרה לי אם [ט]דומי דמתא יומא ופלגא והני מילי דלא פסק ביני ביני אבל פסק ביני ביני לית לן בה וכי פסק ביני ביני לא אמרן אלא דלא פסק מחמת יראה אבל פסק מחמת יראה לא [א] ולא אמרן אלא דלא הדר נבט אבל הדר נבט לא ולא אמרן אלא דלית ליה אויבים אבל אית ליה אויבים אויבים הוא דאפקוה לקלא: **מתני'** [י] [ה]אין כותבין שטרי חוב במועד ואם אינו מאמינו או שאין לו מה יאכל הרי זה יכתוב [ו]אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות במועד ואין מגיהין אות אחת אפילו בספר עזרא[ג] רבי יהודה אומר [ז]כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו

וטווה

[ד]**כלי פשתן.** דלא נפיש טירחא: **מטפחות הספרים.** של פשתן: **הני אין.** אבל שאר כלי פשתן לא: **אפילו דשאר מיני.** כלומר מטפחות דשאר מינין כגון דלמר אע"ג דנפיש טירחא שרי לכבס, אבל שאר כלים דשאר מינין לא, אבל כלי פשתן שרי לכבס: **משיכלי.** ספלים: **מתני' קדושי נשים.** שכתב בשטר הרי את מקודשת לי, דאשה נקנית בשטר: **דייתיקי.** שטר צוואה: **פרוזבולין.** שכותב מלוה בשטר שאינו משמט, ולא משמיט ליה שמיטה: **איגרות שום.** בכך שמו בית דין שדה זו ונתנו לאחים כך וכך נגדו: **איגרות מזון.** פלוני קבל לזון בת אשתו: **שטרי בירורים.** בירר ב"ד חלק זה לזה וחלק זה לזה[כ]: **גזרות ב"ד.** פסקי דינין: **ואיגרות של רשות.** צווי וקיום של שלטון: **גמ' כדרב גידל.** שכותב תנאי זה בשטר: **ניקנין באמירה.** בלא קנין: **דקא עביד מצוה.** דעוסק בפריה ורביה: **כפרת בה'.** באמונה, דקאמר[ה] דלא מסייע צלותא כלום הואיל ולא מזומנה (א) ליה, כלומר השתא צלינא עלה ולא אסתייעא מילתא: **אמר.** אי לא מנסבא[ו] או איהי תמות מקמאי, דלא איחזי כד מנסבא לאחר ואצטער בה: **או איהו.** עצמו ימות מקמי דתינסבא איהי לאידך, ולהכי מארס במועד שלא יקדמנו אחר ברחמים שתמות היא: **נחשד בדבר.** עבירה: **להכעיס עבוד.** וידעי דלא היה: **בקלא דפסיק.** לא היה ביה: **קלא דלא פסיק.** היה ביה: **דומי.** חסד, כמו לא ישא בת דומה (סוטה דף כז.): **אבל הדר נבט.** דבתר דפסיק התחיל קלא, נבט נשמע, דמיון כמו במסכת תענית (דף ד.) האי צורבא מרבנן דמי לפרצידא דתותי קלא כיון דנבט נבט, ופי' זה וזה לשון צמח: **מתני' ואם אינו מאמינו.** המלוה ללוה: **או שאין לו** מה יאכל. לסופר: **אפילו בספר עזרא.** ס"ת של עזרא. ואני שמעתי עזרה בה', ופי' ספר מוגה היה בעזרה שממנו היו מגיהים כל ספרי גולה[ג]: **לעצמו.** לקיים זה המלוה, אבל לצבור למכור[ז] דדרך שכירות הוה חשיב מלאכה, כדאמרינן לעיל (דף יג.) אונכרא[ח] דכיון דלאו אגרא קשקיל סרסויי בעלמא הוא ושרי:

וטווה

[ט]**הספרים.** פירוש להסתפר ובמסתפר לכל אותם שהתירו חכמים וי"ג הספרים ומטפחת הספגנין[י] ובירושלמי קאמר עלה מטפחת הספרים [אין] מכבסין אותן במי רגלים[מ] מפני הכבוד ואין נראה לי להביא ראיה דאיירי בכתבי הקדש דאפילו דאיירי באומן המספר שייך כבוד המסתפרים שנותנין אותן בפניהם וכשמסתפרין אין כבוד להם במטונפין:

[ט]**העולים** מטומאה לטהרה. במצורע איירי דהא מצורע אסור לכבס כדאמר לעיל (דף טו.) ומסופק אם נאמר כן בעולה מטומאת מת ונבילה שצריך לכבס בגדיו או אמרינן דוקא מצורע הואיל ואסור לכבס כל בגדיו שלו מיהו מה שפירש דבמצורע איירי קשיא לן אי אמרינן דמצורע אינו נוהג צרעתו ברגל[כ] א"כ מאי איריא עולים מטומאה לטהרה אפילו בימי צרעתו נמי מותר לכבס ברגל דלא מצי למימר לא מיבעיא קאמר כדלעיל (דף יד:) דאם כן לא שייך שמא ישהו קרבנותיהן דבשלמא גילוח הוא בשעת קרבן אבל כיבוס לא שייך לקרבן ויש לומר דכיבוס נמי שייך לקרבן:

מתקיף לה אביי מאן לימא לן. ואע"ג דאביי גופיה שני לעיל מתני' אליבא דרבי יוחנן אינו סובר כן: **ואלו** כותבין במועד. נראה דכל הני הוו דבר האבד פן ימות הנותן או העדים או ב"ד או ילכו למדינת הים:

ואיגרות רשות. בירושלמי מפרש פריסת שלום ויש מפרשים צווי השלטון כמו אל תתודע לרשות (אבות פ"א מ"י):

אין כותבין שטרי חוב. פירשו בתוספות הוא הדין שטר דהא בהדי אלו כותבין במועד לא חשיב שטר מכירה ולי נראה דהא דלא קתני משום דאין כותבין שטר מכירה אלא על הקרקע ואמרינן לעיל (דף יג.) אין מוכרין[ל] בתים אלא לצורך המועד ולצורך המועד פשיטא דשרי והוא הדין אם מכר קודם המועד ועתה רוצה לכתוב דשרי במועד דהא נמי דבר האבד רק אם היה לו אונס ולא יכול לכתוב קודם המועד: [נ]**הן** הן דברים הנקנין באמירה. בפ' הנושא (כתובות דף קב:) מפורש: [מ]**ומי** אמר שמואל שמא יקדמנו אחר. תימה לי אמאי לא משני הא בזוג שני הא בזוג ראשון כדמשני פרק שני דסנהדרין (דף כב.) ובפרק קמא דסוטה (דף ב. ושם):

וטווה

עין משפט
נר מצוה

צב א מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יב סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמה סעיף ה:

צג ב מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה טו סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמו סעיף א:

צד ג מיי' פכ"ג מהל' אישות הלכה יג ופ"ו מהל' זכייה ומתנה הלכה יז סמג עשין מח טוש"ע אה"ע סי' נא:

צה ד מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה טז טור ש"ע א"ח סי' תקמו סעיף א:

צו ה מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יב סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמה סעיף ו:

צז ו ז מיי' שם הלכה יג טוש"ע שם סעיף א ג:

תורה אור השלם

א) וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְיָ יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ טוֹב: [בראשית כד, נ]

ב) וְאָבִיו וְאִמּוֹ לֹא יָדְעוּ כִּי מֵיְיָ הִיא כִּי תֹאֲנָה הוּא מְבַקֵּשׁ מִפְּלִשְׁתִּים וּבָעֵת הַהִיא פְּלִשְׁתִּים מֹשְׁלִים בְּיִשְׂרָאֵל: [שופטים יד, ד]

ג) בַּיִת וָהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת וּמֵיְיָ אִשָּׁה מַשְׂכָּלֶת: [משלי יט, יד]

ד) וַיְחַפְּאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא כֵן עַל יְיָ אֱלֹהֵיהֶם וַיִּבְנוּ לָהֶם בָּמוֹת בְּכָל עָרֵיהֶם מִמִּגְדַּל נוֹצְרִים עַד עִיר מִבְצָר: [מלכים ב' יז, ט]

ה) וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ יְיָ: [תהלים קו, טז]

משנת ראשונים

קדושי נשים. כיון שהוא צריך לישא אשה ושמא יקדמנו אחר ברחמים, דבר האבד הוא, ואע"ג דהרוחה אסירא ולקנות סחורה אסור, הכא כבתים ועבדים ובהמה שהתרנו דמי, כי הוא צריך אשה לגופו ולתשמישו ושמא לא ימצא כמותה. **[ריטב"א]**

וגיטין. כגון שהולך למדינת הים ושמא תשאר עגונה ודוק בכולם ותשכח. **[ריטב"א]**

ופרוזבולין. תיקן הלל כדי שלא ישמט החוב בשמיטה ויפסידו העשירים ממונם וגם העניים לא ימצאו מי שילוה להם עד שיכתוב המלוה שטר לב"ד מוסרני לכם הדיינים כל חוב שיש לי על פלוני שאגבנו כל זמן שארצה והרי הוא כאילו גבו ב"ד חובו וכבר נגוש הוא קודם, ולא קרינא בי' לא יגוש את רעהו, ולשון פרוסבול פרוס בולי כלומר תקנה לעשירים כדאמרן וכן לבוטי שהם עניים, ואם לא יכתבנו עכשיו הוא רוצה לילך ויעבור שביעית ויפסיד חובו. **[נמוקי יוסף]**

שמא לא ימצא אחר יו"ט ב"ד וראוי לכך ותהא שמיטית משמטת את חובתיו. **[מאירי]** משום דאיכא למיחש שמא ילכו העדים ויעבור שביעית או שרוצה ללכת למדינת הים או לצאת בשיירה. **[חדושי הר"ן]** **ואגרות של רשות.** ובירושלמי פירוש של שאילת שלום, ויש תמהין מה צורך יש בזה, ויש לומר כגון שהוא לצורך עניני יום טוב, אי נמי מפני שמחת הרגל שלא יהא בדאגה ויש בהן צורך לשולח או למי שנשתלחו לו, ויש שפירשו אגרות שנותן נשיא או ריש גלותא רשות לדון כדי שאם טועה לא ישלם, כדאיתא בפ"ק דסנהדרין והוא דבר האבד, וזה ודאי מענין משנתינו. **[ריטב"א]** **אשת פלוני לפלוני.** אע"פ שאמר בת פלוני לפלוני, הוצרך לומר אשת פלוני לפלוני, כגון אם יש לו שתי בנות. ולא נהירא לי, דהיה יכול לקצר ולומר פלונית בת פלוני לפלוני. אלא ה"פ, אשת פלוני לפלוני ימות בעלה או יגרשנה אז ישאנה פלוני, ותחלה השמיענו על הבתולה, ועוד על גרושה או אלמנה שתנשא לו בזווג ראשון. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **כפרת בה'.** אם תשאנה על ידי רבוי תפלה ותשנה המזל, לסוף תכפור בה שתשנאיה ותתחרט עליה לאחר זמן, דהואיל ואין המזל נותן, לא תהיה עמה בשלום. ואית דגרסי כפרת בה', שתכפור בה' על ידי שאתה רוצה לבטל הגזרה והמזל בתפלתך, מתוך כך תפער פיך שאין דבר ביד המקום ואין גזרותיו קיימות, כיון שהיא מתבטלת בתפילה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו.** ומ"מ דוקא שיתרחק הוא מדבר המביא לידי הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו. **[מאירי, שבת]** והוא כפרה גדולה למי שסובל הדבר ולפיכך אמר רבי יוסי שיהא חלקו עמהם. **[ריטב"א, שבת]** **בספר עזרא.** שהרי אינם צריכים לו אלא ליום הכיפורים שכהן גדול קורא בו פרשת היום כדאיתא ביומא (סח:), הא כשצריכין לקרות בו מגיהין, וכן אם הוא בענין שלא יהא להם ספר להגיהו בו לאחר המועד מגיהין אותו ברגל בכל כתבי הקדש בין מן המקרא בין התלמוד שאין לך דבר האבד גדול מזה. **[ריטב"א]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [גיטין דף מה.], ב) כתובות קב., ג) ג"ז שם. קידושין ט:, ד) לעיל ח:, ה) סנהדרין כב. ע"ש סוטה ב. ע"ש, ו) סנהדרין קי., ז) שבת קיח:, ח) [קידושין לא: וש"נ], ט) יבמות כה., י) [לעיל יג.], כ) עי' מהר"ץ חיות ובגמ' ב"מ כ. ועי' רש"י כת"י (ועע"ע יש סדר למשנה), ל) עיין מס' סופרים פ"ו ה"ד, מ) [ע"ש הלכה ג], נ) עי' לעיל דף יד ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה כפרת כו' הואיל ולא מזומנה לך כלומר:

הגהות מהר"ב
רנשבורג

א] גמ' ולא אמרן אלא דלא הדר נבט. כלומר דלא יצא עכ"ל הערוך בערך נבט וע' בפרש"י דמפרש מלשון צמח. ואיך שיהיה הפי' דלא הדר שוב ונשמע כדפרש"י מעיקרא נבט נשמע וכו' ולפענ"ד דברי הש"ס אלו קא מהדרי אדלעיל דקא מסיים ל"ק הא בקלא דפסיק וכו' וקא מפרש הש"ס בתחילה עד כמה הוי קלא דלא פסיק וכל דיני וחלוקי קלא דלא פסיק והשתא קא מהדר תו לפרושי דקלא דפסיק לא אמרן אלא דלא הדר נבט כו' ודוק היטב. דלפ"ז הוי ג' חלוקים בדבר דבקלא דלא פסיק יומא ופלגא אית בי' ודאי משמע. וקלא דפסיק לגמרי דלא הדר נביט לית בי' שום ממש. וקלא דפסיק דהדר נבט אף דלא הוי מיומא ופלגא נהי דלא הוי גמור הוא דאית בי' ממש עכ"פ איכא לספוקי ביה ולא נפיק מתורת חשדא. אולי אית בי'. כנלענ"ד ברור ודוק היטב. ולראי' גמורה מצאתי לפירושי הזה. דביבמות דף כ"ה ע"א ליתא להך ולא אמרן בתרא יעוש"ה ולדברינו מיושב משום דלענין להוציא אשה מבעלה מיירי ואפסיקא לא מפקינן והדר נבט רק ספיקא הוי ודו"ק היטב כי נכון הוא:

גליון הש"ס

גמ' מאן לימא לן דברצון חכמים. עיין תשובת מהרי"ט ח"א סי' פג:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף **ארבעים יום קודם יצירת הולד** בכל יום וכו', וכמו שהוא בסוטה ובסנהדרין אלא ששם ליתא "בכל יום ויום" ולפי"ז תיבות אלו הם ט"ס. ואולי הכוונה שבכל יום ממ' ימים אלו עד שנולד יוצאת ב"ק. ועי' הגי' בע"י ששם הם ב' מימרות אר"י אמר שמואל בכל יום וכו' אר"י אמר רב ארבעים יום וכו' (דק"ס): **ב]** בכת"י ובע"י כפרת **בה**. ועיין רש"י כת"י: **ג]** בדפו"ר **עזרה**, ועי' רש"י ור"ח וברש"י כת"י (ועי' דק"ס שהאריך בזה): **ד]** שייך לע"א (גליון): **ה]** בכת"י **דקאמרת**: **ו]** נדצ"ל אי לא מנסבא **לי**: **ז]** יש להוסיף אבל לצבור למכור **לא** (רש"ש), ובדפו"ר איתא "אבל לצבור למכור דדרך שכירות **הוא** חשיב מלאכה": **ח]** [**אבונגרי** כצ"ל] (גליון): **ט]** [שייך לעיל יד ע"א במשנה] (גליון): **י]** עיין מהרש"א (גליון): **כ]** צ"ל **לוקחין** (גליון): **ל]** שייך לעיל קודם ד"ה אין כותבין (גליון): **מ]** ג"ז שייך לעיל (גליון):

עָבֵיד - שהוא עושה בכך **מִצְוָה**, שהוא עוסק בפריה ורביה, גם כן **אָסוּר**, מפני שאין לערב שמחה אחרת בשמחת המועד.

הגמרא מביאה ראיה לדברי שמואל מברייתא:

תָּא שְׁמַע - בא ושמע ראיה לדברי שמואל מברייתא, **דְּתָנָא דְּבֵי שְׁמוּאֵל** - שנשנתה ברייתא בבית מדרשו של שמואל, **מְאָרְסִין** אשה במועד, **אֲבָל לֹא כּוֹנְסִין** אותה לבית לנישואין, **וְאַף** שמותר לארס במועד, מכל מקום **אֵין עוֹשִׂין סְעוּדַת אֵירוּסִין** במועד[כח], **וְלֹא מְיַבְּמִין, מִפְּנֵי שֶׁשִּׂמְחָה הִיא לוֹ**, ואין לערב שמחה אחרת בשמחת הרגל, הרי מפורש בברייתא שמותר לארס במועד, וכדברי שמואל. מסיקה הגמרא, **שְׁמַע מִינָּהּ** - אכן יש ללמוד מברייתא זו שמותר לארס במועד.

הגמרא מקשה על שמואל מדברי עצמו:

מקשה הגמרא, **וּמִי אָמַר** - וכי יתכן שאמר **שְׁמוּאֵל** שמותר לארס במועד משום **שֶׁמָּא יְקַדְּמֶנּוּ** אדם **אַחֵר** ויארס אשה זו, **וְהָאָמַר** - והרי אמר **רַב יְהוּדָה אָמַר** [-בשם] **שְׁמוּאֵל, בְּכָל יוֹם וָיוֹם בַּת קוֹל**[כט] **יוֹצֵאת** בישיבה של מעלה[ל] ומכרזת **וְאוֹמֶרֶת, בַּת** אדם **פְּלוֹנִי** תנשא **לְאָדָם פְּלוֹנִי**[לא], **שְׂדֵה** אדם **פְּלוֹנִי** תהיה **לְאָדָם פְּלוֹנִי**[לב], ודברי בת קול ודאי אינם בטלים[לג], ואם כן מדוע יש לו לחשוש שמא יקדמנו אדם אחר וישא את האשה, הרי אם היא מיועדת לו לא ישאנה אחר ואם מיועדת לאחר לא ישאנה הוא[לד].

מתרצת הגמרא, **אֶלָּא**, כך יש לפרש את דברי שמואל, שמותר לאדם לארס במועד, מפני שיש לחשוש **שֶׁמָּא יְקַדְּמֶנּוּ** אדם **אַחֵר בְּרַחֲמִים**, שירצה אדם אחר לשאת אשה זו, וירבה בתפילה על אותה אשה שתמות ולא ישאנה אדם אחר[לה]. ומביאה הגמרא אסמכתא לכך שיכול אחר לקדם ברחמים, **וּכִי הָא** - וכפי מעשה שהיה, **דְּרָבָא שַׁמְעֵיהּ לְהַהוּא גַּבְרָא** - שמע לאדם אחד **דְּבָעֵי רַחֲמֵי** - שביקש רחמים בתפילה, **וְאָמַר, תִּזְדַּמֵּן לִי פְּלָנִיתָא** - אשה פלונית לאשה, **אָמַר לֵיהּ** רבא לאותו אדם, **לֹא תִּיבָּעֵי רַחֲמֵי הָכִי** - אין לך לבקש רחמים באופן זה, **דְּאִי חַזְיָא לָךְ** - שאם ראויה לך אשה זו מהשמים, **לֹא אָזְלָא מִינָּךְ** - לא תלך היא ממך, כלומר, שודאי תנשא לך ואינך צריך להרבות ברחמים על כך, **וְאִי לֹא** - ואם אין אשה זו ראויה לך מהשמים, **כָּפְרַת בַּה'** - לסוף תבוא לידי כפירה ותתבטל אמונתך בה', שכיון שאינה ראויה לך, ודאי לא תישאנה, ותאמר שאין התפילה מועלת, שהרי אני התפללתי ולא הועילה תפילתי[לו]. **בָּתַר הָכִי שַׁמְעֵיהּ דְּקָאָמַר** - לאחר זמן שמע רבא את אותו אדם שהתפלל ואמר, **אוֹ אִיהוּ לֵימוּת מִקַּמָּהּ** - או שהוא [כלומר, אני, שעל עצמו אמר כן] ימות מפניה, שאמות קודם שתנשא לאיש אחר, **אוֹ אִיהִי תָּמוּת מִקַּמֵּיהּ** - או שהיא תמות מפני ולא תנשא לאדם אחר. **אָמַר לֵיהּ** רבא לאותו אדם, **לָאו אֲמֵינָא לָךְ לֹא תִּיבָּעֵי עֲלָהּ דְּמִילְּתָא הָכִי** - וכי לא אמרתי לך שאין לך לבקש באופן זה, כיון שודאי לא תוכל לשאתה[לז]. הרי שיש חשש שיבקש אדם אחר רחמים על אשה זו שתמות קודם שתנשא לאחר, ומשום כך התירו לארס במועד, כדי שלא יקדמנו אדם אחר ויבקש שתמות[לח].

הגמרא מביאה מימרא בענין זה:

אָמַר רַב מִשּׁוּם [-בשם] **רַבִּי רְאוּבֵן בֶּן אִצְטְרוֹבִילִי, מִן הַתּוֹרָה וּמִן הַנְּבִיאִים וּמִן הַכְּתוּבִים** אנו למדים **שֶׁמֵּה' אִשָּׁה** מזומנת להנשא **לְאִישׁ, מִן הַתּוֹרָה** אנו למדים כן, **דִּכְתִיב** - שנאמר בנישואי רבקה ליצחק (בראשית כד נ) **'וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵה' יָצָא הַדָּבָר'**, כלומר, שה' זימן את רבקה להינשא ליצחק[לט]. **מִן הַנְּבִיאִים** אנו למדים כן, **דִּכְתִיב** - שנאמר כשלקח שמשון אשה מפלשתים (שופטים יד ד), **'וְאָבִיו וְאִמּוֹ לֹא יָדְעוּ כִּי מֵה' הִיא'**, כלומר, שה' זימן אשה זו לשמשון. **מִן הַכְּתוּבִים** אנו למדים כן, **דִּכְתִיב** - שנאמר (משלי יט יד) **'בַּיִת וָהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת, וּמֵה' אִשָּׁה מַשְׂכָּלֶת'** - בית והון יתכן שיבואו לאדם מירושת אבותיו, אך אשה משכלת באה לאדם רק על ידי שמזומנה לו ה'[מ].

★

הגמרא מביאה מימרא נוספת של רב בשם רבי ראובן בן אצטרובילי:

וְעוֹד אָמַר רַב מִשּׁוּם [-בשם] **רַבִּי רְאוּבֵן בֶּן אִצְטְרוֹבִילִי, וְאָמְרִי לָהּ** - ויש אומרים, שמימרא זו לא אמרה רב, אלא **בְּמַתְנִיתָא תָּנָא**

כתב שהקשו לו מדברי הגמרא כאן שמבואר שאין מצוה בקידושין, ותירץ, שהמצוה היא לישא אשה בכתובה וקידושין, והיינו שאין המצוה נשלמת אלא בנישואין, והקידושין אינם אלא התחלת המצוה, וכיון שהנישואין אינם במועד, אמרה הגמרא שאין מצוה בקידושין אלו.

כח. **שבעשיית** סעודת אירוסין יש משום עירוב שמחה אחרת בשמחת הרגל. ריטב״א (ד״ה אמר).

כט. **ראה** בתוספות יום טוב (יבמות פט״ז מ״ו), שמבאר מדוע נקרא קול זה 'בת קול'.

ל. **רש״י** כת״י (ד״ה בת).

לא. **בסנהדרין** (כב.) ובסוטה (ב.) הגירסא היא 'ארבעים יום קודם יצירת הוולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני'. לכן רבינו חננאל (ד״ה איני) גרס אף כאן 'ארבעים יום קודם יצירת הוולד בכל יום בת קול יוצאת' וכו'. וזמן זה של ארבעים יום קודם יצירת הוולד הוא בשעת ההריון, שגמר יצירת הוולד הוא ארבעים יום לאחר ההריון. וביאר הר״ן (ד״ה ומה'), שכל הדברים הבאים על האדם נגזרים עליו בכל שנה ושנה לפי מעשיו אולם אשה ושדה נגזרים עליו בתחילת יצירתו.

הטעם ששינה שמואל את הלשון מן האשה לאיש ואמר 'בת פלוני לפלוני', ולא אמר 'פלונית לפלוני' או 'בת פלוני לבן פלוני', מפני שהבת קול יוצאת בהריון הזכר, ואז אין הנקבה עדיין בעולם שיהיה שייך לומר עליה פלונית, ולכך נאמר עליה בת פלוני. מהרש״א (סוטה ב. ח״א בתוספות ד״ה קודם).

לב. **הר״ן** (ד״ה שדה) פירש, שהשדה האמורה כאן היינו פסיקת הנדוניא שאדם פוסק לבתו להכניס עימה כשנישאת, שהכל נגזר קודם יצירת הוולד. והכותב בעין יעקב (ד״ה כתנו) פירש בשם התוספות, שבת קול זו מכריזה על מה שנגזר על האדם אם יהיה עשיר או עני, שזה נגזר על האדם בשעת יצירתו כמבואר בנדה (טז:). וכתב המהרש״א (ח״א ד״ה שדה), שצריך לומר שאף שישנם עוד דברים שנגזרים על האדם בשעת יצירתו, מכל מקום אין הבת קול מכרזת אלא על אלו.

לג. **רש״י** כת״י (ד״ה בת).

לד. **בסוטה** (ב.) ובסנהדרין (כב:) מחלקת הגמרא בין זיווג ראשון לזיווג שני, שמה שמכריזים על בת פלוני לפלוני, אין זה אלא בזיווג ראשון, אבל אם מתה אשתו ראשונה ונושא אשה אחרת, זיווג זה מזמנים לאדם על פי מעשיו, ואין מכריזים עליו קודם יצירתו. ותמהו התוספות (ד״ה ומי), מדוע לא תירצה הגמרא שמה שאמר שמואל שמותר לארס במועד שמא יקדמנו אחר, היינו בזיווג שני שאין מכריזים עליו, ובזה יש לחוש שיקדמנו אחר. ובשיטה לתלמיד ר״י מפריש (ד״ה ומאי) פירש שלא תירצה הגמרא כן, משום שרצתה לבאר שאף בזיווג ראשון שיש בו יותר שמחה, גם כן מותר לארס במועד מפני טעם זה.

לה. **כן** מבואר במיוחס לרש״י (ד״ה או איהו), וכפי שתביא הגמרא להלן. אולם הריטב״א (ד״ה שמא) והר״ן (ד״ה שלא) ביארו, שיש לחוש שמא יקדים אדם אחר לקדש אשה זו אף שלא נגזר כן, שאף שנגזר על אדם זה שישא אשה זו, מכל מקום הזכות של התפילות מבטלת הגזירה והכוכב שבשעת הלידה.

לו. **המיוחס** לרש״י (ד״ה כפרת). ורש״י כת״י (ד״ה ואי) גרס כפרת בה, והיינו שתכפור באשה, שתתנחם על שלקחתה לאשה.

לז. **כן** הוא פירוש הגמרא למיוחס לרש״י (ד״ה או), שמבואר בדבריו שודאי לא יתכן שיוכל אדם לישא אשה שאינה מיועדת לו, ואין מועלת התפילה אלא לגרום שתמות. ותמה המהרש״א (ח״א ד״ה אלא), איך אמר רבא לאדם זה שכבר אמר לו שאין לבקש כן, הלא עתה ביקש שהוא ימות או שהאשה תמות, ואיזו שייכות יש בזה למה שאמר לו רבא שאין לו להרבות ברחמים כדי לישא אותה. וראה בדבריו מה שהקשה עוד על רש״י. והר״ן (ד״ה או) פירש על פי דרכו [הובאה שיטתו בהערה לעיל] שיתכן שירבה אדם ברחמים וישא אשה שלא היתה מיועדת לו, שאדם זה על ידי שהרבה ברחמים נשא לבסוף אשה זו, והיה מתחרט על כך ומבקש שהוא ימות או שהיא תמות, ועל זה אמר לו רבא, הרי אמרתי לך שאין לך לבקש לישא אותה, שהרי לא ראויה היתה לך ולא נשאת אותה אלא משום שהרבית על כך ברחמים.

לח. **אך** אחר שיקדשה שוב לא יתפלל אדם שתמות. פירוש למסכת משקין מרש״י (ד״ה כי הא).

לט. **לפי** פשוטו אמרו לבן ובתואל לאליעזר, שעל פי דבריך ניכר שמה' יצא הדבר שישא יצחק את רבקה, שהרי דבר מופת היה בכך, אך רבי ראובן בן אצטרובילי דרש, שאמרו שדבר זה הוא גזירה קדומה עוד משעת היצירה. ולא רצה לפרש כפשוטו, מפני שמבואר בחולין (צה:) שהתנאי שעשה אליעזר לא היה אלא נחש, ואין ללמוד מכך שהיה דבר זה מה'. מהרש״א (ח״א ד״ה ויאמרו).

מ. **תמה** המהרש״א (ח״א ד״ה דכתיב), שמדרשה זו משמע שרק על איזו אשה ישא נגזר על האדם בשעת היצירה, אבל על בית והון אין נגזר בשעת היצירה, ואילו בנדה (טז:) אמרו שבשעת היצירה נגזר על האדם אם יהיה עשיר או עני. ותירץ, שבית והון יתכן שיבואו לאדם שלא על ידי גזירת עצמו, שאף אם לא נגזר עליו שיהא עשיר, יתכן שיעשיר על ידי שיגזר על אבותיו שימותו והוא יורשם, אך אשה מזומנת לאדם בגזירת שמים עליו עצמו.

אהח18/06/2018
אוצר החכמה

18/06/2018אהח

הספרים הני אין כלי פשתן לא אמר ליה אביי מתני' אפילו דשאר מיני אמר בר הידיא לדידי חזי לי ימה של טבריה דמפקי לה משיכלי דמני כיתנא בחולא דמועדא מתקיף לה אביי °[א] מאן לימא לן דברצון חכמים עבדי דלמא שלא ברצון חכמים עבדי: מתני' [א]ואלו כותבין במועד קדושי נשים וגיטין ושוברין דייתיקי מתנה ופרוזבולין איגרות שום ואיגרות מזון שטרי חליצה ומיאונים ושטרי בירורין גזרות בית דין ואיגרות של רשות: גמ' אמר שמואל [ב]מותר לארס אשה בחולו של מועד שמא יקדמנו אחר לימא מסייע ליה ואלו כותבין במועד קדושי נשים מאי לאו שטרי קדושין ממש [ג]לא שטרי פסיקתא וכדרב גידל אמר רב [ב]דאמר רב גידל אמר רב [ג]כמה אתה נותן לבנך כך וכך כמה אתה נותן לבתך כך וכך עמדו וקדשו קנו הן הן הדברים הנקנין באמירה לימא מסייע ליה [ד]אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מיבמין מפני ששמחה היא לו הא לארס שרי לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא לארס דלא קעביד מצוה אלא אפילו לישא נמי דקא עביד מצוה אסור תא שמע דתנא דבי שמואל מארסין אבל לא כונסין [ד]ואין עושין סעודת אירוסין ולא מיבמין מפני ששמחה היא לו ש"מ ומי אמר שמואל שמא יקדמנו אחר והאמר רב יהודה אמר שמואל [ה][א] בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני אלא שמא יקדמנו אחר ברחמים כי הא דרבא שמעיה לההוא גברא דבעי רחמי ואמר תזדמן לי פלניתא א"ל לא תיבעי רחמי הכי אי חזיא לך לא אזלא מינך ואי לא כפרת בה'[ב] בתר הכי שמעיה דקאמר או איהו לימות מקמה או איהי תמות מקמיה א"ל לאו אמינא לך לא תיבעי עלה דמילתא הכי אמר רב משום רבי ראובן בן אצטרובילי מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מה' אשה לאיש מן התורה דכתיב [א]ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר מן הנביאים דכתיב [ב]ואביו ואמו לא ידעו כי מה' היא מן הכתובים דכתיב [ג]בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת ואמר רב משום רבי ראובן בן אצטרובילי ואמרי לה במתניתא תנא א"ר ראובן בן אצטרובילי אין אדם נחשד בדבר אלא א"כ עשאו ואם לא עשה כולו עשה מקצתו ואם לא עשה מקצתו הרהר בלבו לעשותו ואם לא הרהר בלבו לעשותו ראה אחרים שעשו ושמח מתיב רבי יעקב [ד]ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם התם להכעיס הוא דעבוד [ו]תא שמע [ה]ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה' רב שמואל בר יצחק אמר מלמד שכל אחד קינא לאשתו ממשה התם משום שנאה הוא דעבוד ת"ש אמר רבי יוסי [ז]יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו ואמר רב פפא לדידי חשדון ולא הוה בי לא קשיא הא בקלא דפסיק הא בקלא דלא פסיק וקלא דלא פסיק עד כמה [ח]אמר אביי אמרה לי אם [ט]דומי דמתא יומא ופלגא והני מילי דלא פסק ביני ביני אבל פסק ביני ביני לית לן בה וכי פסק ביני ביני לא אמרן אלא דלא פסק מחמת יראה אבל פסק מחמת יראה לא [א]ולא אמרן אלא דלא הדר נבט אבל הדר נבט לא ולא אמרן אלא דלית ליה אויבים אבל אית ליה אויבים אויבים הוא דאפקוה לקלא: מתני' [י][ה]אין כותבין שטרי חוב במועד ואם אינו מאמינו או שאין לו מה יאכל הרי זה יכתוב [ו]אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות במועד ואין מגיהין אות אחת אפילו בספר עזרא[ג] רבי יהודה אומר [ז]כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו

וטווה

[ט]הספרים. פירוש להסתפר ומסתפר לכל אותם שהתירו חכמים וי"ג הספרים ומטפחת הספגין[י] וירושלמי קאמר עלה מטפחת הספרים [אין] מכבסין אותן במי רגלים[מ] מפני הכבוד ואין נראה לי להביא ראיה דאיירי בכתבי הקדש דאפילו דאיירי באומן המספר שייך כבוד המסתפרים שנותנין אותן בפניהם וכשמסתפרין אין כבוד להם במטונפין:

[ט]העולים מטומאה לטהרה. במצורע איירי דהא מצורע אסור לכבס כדאמר לעיל (דף טו.) ומסופק אם נאמר כן בעולה מטומאת מת ונבילה שצריך לכבס בגדיו או אמרינן דוקא מצורע הואיל ואסור לכבס כל בגדיו שלו מיהו מה שפירש דבמצורע איירי קשיא לן אי אמרינן דמצורע אינו נוהג צרעתו ברגל[ל] א"כ מאי איריא עולים מטומאה לטהרה אפילו בימי צרעתו נמי מותר לכבס ברגל דלא מצי למימר לא מיבעיא קאמר כדלעיל (דף יד:) דאם כן לא שייך שמא ישהו קרבנותיהן דבשלמא גילוח הוא בשעת קרבן אבל כיבוס לא שייך לקרבן ויש לומר דכיבוס נמי שייך לקרבן:

מתקיף לה אביי מאן לימא לן. ואע"ג דאביי גופיה שני לעיל מתני' אליבא דרבי יוחנן אינו סובר כן: ואלו כותבין במועד. נראה דכל הני הוו דבר האבד פן ימות הנותן או העדים או ב"ד או ילכו למדינת הים: ואיגרות רשות. בירושלמי מפרש פריסת שלום ויש מפרשים ציווי השלטון כמו אל תתודע לרשות (אבות פ"א מ"י): אין כותבין שטרי חוב. פירשו בתוספות הוא הדין שטר מכירה דהא בהדי אלו כותבין במועד לא חשיב שטר מכירה ולי נראה דהא דלא קתני משום דאין כותבין שטר מכירה אלא על הקרקע ואמרינן לעיל (דף יג.) אין מוכרין[כ] בתים אלא לצורך המועד ולצורך המועד פשיטא דשרי והוא הדין אם מכר קודם המועד ועתה רוצה לכתוב דשרי במועד דהא נמי דבר האבד רק אם היה לו אונס ולא יכול לכתוב קודם המועד: [ג]הן הן דברים הנקנין באמירה. בפ' הנושא (כתובות דף קב:) מפורש: [מ]ומי אמר שמואל שמא יקדמנו אחר. תימה לי אמאי לא משני הא בזוג שני הא בזוג ראשון כדמשני פרק שני דסנהדרין (דף כב.) ובפרק קמא דסוטה (דף ב. ושם):

וטווה

[ד]כלי פשתן. דלא נפיש טירחא: מטפחות הספרים. של פשתן: הני אין. אבל שאר כלי פשתן לא: אפילו דשאר מיני. כלומר מטפחות דשאר מינין כגון דלמר אע"ג דנפיש טירחא שרי לכבס, אבל שאר כלים דשאר מינין לא, אבל כלי פשתן שרי לכבס: משיכלי. ספלים: מתני' קדושי נשים. שכתב בשטר הרי את מקודשת לי, דאשה נקנית בשטר: דייתיקי. שטר צוואה: פרוזבולין. שכותב מלוה בשטר שאינו משמט, ולא משמיט ליה שמיטה: איגרות שום. בכך שמו בית דין שדה זו ונתנו לאחים כך וכך נגדו: איגרות מזון. פלוני קבל לזון בת אשתו: שטרי בירורים. בררו ב"ד חלק זה לזה וחלק זה לזה[כ]: גזרות ב"ד. פסקי דינין: ואיגרות של רשות. צווי וקיום של שלטון: גמ' כדרב גידל. שכותב תנאי זה בשטר: ניקנין באמירה. בלא קנין: דקא עביד מצוה. דעוסק בפריה ורביה: כפרת בה'. באמנה, דקאמר[ט] דלא מסייע צלותא כלום הואיל ולא מזמנה (א) ליה, כלומר השתא צלינא עלה ולא אסתייעא מילתא: אמר. אי לא מנסבא[י] או איהי תמות מקמאי, דלא איחזי כד מנסבא לאחר ואצער בה: או איהו. עצמו ימות מקמי דתינסבא איהי לאידך, ולהכי מארס במועד שלא יקדמנו אחר ברחמים שתמות היא: נחשד בדבר. עבירה: להכעיס עבוד. וידעי דלא היה: בקלא דפסיק. לא היה ביה: קלא דלא פסיק. היה ביה: דומי. חסד, כמו לא ישא בת דומה (סוטה דף כו.): אבל הדר נבט. דבתר דפסיק התחיל קלא, נבט נשמע, דמיון כמו במסכת תענית (דף ז.) האי צורבא מרבנן דמי לפרצידא דתותי קלא כיון דנבט נבט, ופי' זה וזה לשון צמח: מתני' ואם אינו מאמינו. המלוה ללוה: או שאין לו מה יאכל. לסופר: אפילו בספר עזרא. ס"ת של עזרא. ואני שמעתי עזרה בה', ופי' ספר מוגה היה בעזרה שממנו היו מגיהים כל ספרי גולה[ל]: לעצמו. לקיים זה המלוה, אבל לצבור למכור[ז] דדרך שכירות הוא חשיב מלאכה, כדאמרינן לעיל (דף יג.) אונכרא[ח] דכיון דלאו אגרא קשקיל שרשויי בעלמא הוא ושרי:

וטווה

עין משפט נר מצוה

צב א מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יג סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמה סעיף ה:

צג ב מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה טז סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמו סעיף א:

צד ג מיי' פכ"ג מהל' אישות הלכה יג ופ"ו מהל' זכייה ומתנה הלכה יז סמג עשין מח טוש"ע אה"ע סי' נא:

צה ד מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה טז טור ש"ע א"ח סי' תקמו סעיף א:

צו ה מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יג סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמה סעיף ו:

צז ו ז מיי' שם הלכה יג טוש"ע שם סעיף א ג:

תורה אור השלם

א) וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְיָ יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ טוֹב: [בראשית כד, נ]

ב) וְאָבִיו וְאִמּוֹ לֹא יָדְעוּ כִּי מֵיְיָ הִיא כִּי תֹאֲנָה הוּא מְבַקֵּשׁ מִפְּלִשְׁתִּים וּבָעֵת הַהִיא פְּלִשְׁתִּים מֹשְׁלִים בְּיִשְׂרָאֵל: [שופטים יד, ד]

ג) בַּיִת וָהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת וּמֵיְיָ אִשָּׁה מַשְׂכָּלֶת: [משלי יט, יד]

ד) וַיְחַפְּאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא כֵן עַל יְיָ אֱלֹהֵיהֶם וַיִּבְנוּ לָהֶם בָּמוֹת בְּכָל עָרֵיהֶם מִמִּגְדַּל נוֹצְרִים עַד עִיר מִבְצָר: [מלכים ב' יז, ט]

ה) וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ יְיָ: [תהלים קו, טז]

משנת ראשונים

קדושי נשים. כיון שהוא צריך לישא אשה ושמא יקדמנו אחר ברחמים, דבר האבד הוא, ואע"ג דהרווחה אסירא ולקנות סחורה אסור, הכא כבתים ועבדים ובהמה שהתרנו דמי, כי הוא צריך אשה לגופו ולתשמישו ושמא לא ימצא כמותה. [ריטב"א]

וגיטין. כגון שהולך למדינת הים ושמא תשאר עגונה ודוק בכולם ותשכח. [ריטב"א]

ופרוזבולין. תיקן הלל כדי שלא ישמט החוב בשמיטה ויפסידו העשירים ממונם וגם העניים לא ימצאו מי שילוה להם עד שיכתוב המלוה שטר לב"ד מוסרני לכם הדיינים כל חוב שיש לי על פלוני שאגבנו כל זמן שארצה והרי הוא כאילו גבו ב"ד חובו וכבר נגוש הוא קודם, ולא קרינא בי' לא יגוש את רעהו, ולשון פרוסבול פרוס בולי כלומר תקנה לעשירים כדאמרן וכן לבוטי שהם עניים, ואם לא יכתבנו עכשיו הוא רוצה לילך ויעבור שביעית ויפסיד חובו. [נמוקי יוסף] שמא לא ימצא אחר יו"ט ב"ד וראוי לכך ותהא שמיטית משמטת את חובתיו. [מאירי] משום דאיכא למיחש שמא ילכו העדים ויעבור שביעית או שרוצה ללכת למדינת הים או לצאת בשיירה. [חדושי הר"ן] ואגרות של רשות. ובירושלמי פירוש של שאילת שלום, ויש תמהין מה צורך יש בזה, ויש לומר כגון שהוא לצורך עניני יום טוב, אי נמי מפני שמחת הרגל שלא יהא בדאגה ויש בהן צורך לשולח או למי שנשתלחו לו, ויש שפירשו אגרות שנותן נשיא או ריש גלותא רשות לדון כדי שאם טועה לא ישלם, כדאיתא בפ"ק דסנהדרין והוא דבר האבד, וזה ודאי מענין משנתינו. [ריטב"א] אשת פלוני לפלוני. אע"פ שאמר בת פלוני לפלוני, הוצרך לומר אשת פלוני לפלוני, כגון אם יש לו שתי בנות. ולא נהירא לי, דהיה יכול לקצר ולומר פלונית בת פלוני לפלוני. אלא ה"פ, אשת פלוני לפלוני ימות בעלה או יגרשנה אז ישאנה פלוני, ותחלה השמיענו על הבתולה, ועוד על גרושה או אלמנה שתנשא לו בזווג ראשון. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] כפרת בה'. אם תשאנה על ידי רבוי תפלה ותשנה המזל, לסוף תכפור בה שתשנאיה ותתחרט עליה לאחר זמן, דהואיל ואין המזל נותן, לא תהיה עמה בשלום. ואית דגרסי כפרת בה', שתכפור בה' על ידי שאתה רוצה לבטל הגזרה והמזל בתפלתך, מתוך כך תפער פיך שאין דבר ביד המקום ואין גזרותיו קיימות, כיון שהיא מתבטלת בתפילה. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו. ומ"מ דוקא שיתרחק הוא מדבר המביא לידי הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו. [מאירי, שבת] והוא כפרה גדולה למי שסובל הדבר ולפיכך אמר רבי יוסי שיהא חלקו עמהם. [ריטב"א, שבת] בספר עזרא. שהרי אינם צריכים לו אלא ליום הכיפורים שכהן גדול קורא בו פרשת היום כדאיתא ביומא (סח:), הא כשצריכין לקרות בו מגיהין, וכן אם הוא בענין שלא יהא להם ספר להגיהו בו לאחר המועד מגיהין אותו ברגל בכל כתבי הקדש בין מן המקרא בין התלמוד שאין לך דבר האבד גדול מזה. [ריטב"א]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [גיטין דף מה.], ב) כתובות קב., ג) ג"ז שם. קידושין ט:, ד) לעיל ח:, ה) סנהדרין כב. ע"ש סוטה ב. ע"ש, ו) סנהדרין קי., ז) שבת קיח:, ח) [קידושין לא: וש"נ], ט) יבמות כה., י) [לעיל יג.], כ) עי' מהר"ץ חיות ובגמ' ב"מ כ. ועי' רש"י כת"י (וע"ע יש סדר למשנה), ל) עיין מס' סופרים פ"ו ה"ד, מ) [ע"ש הלכה ב], נ) עי' לעיל דף יד ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה כפרת כו' הואיל ולא מזומנה לך כלומר:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' ולא אמרן אלא דלא הדר נבט. כלומר דלא יצא עכ"ל הערוך בערך נבט ועי' בפרש"י דמפרש מלשון צמח. ואיך שיהיה הפי' דלא הדר שוב ונשמע כדפרש"י מעיקרא נבט נשמע וכו' ולפענ"ד דברי הש"ס אלו קא מהדרי אדלעיל דקא מסיים ל"ק הא בקלא דפסיק וכו' וקא מפרש הש"ס בתחילה עד כמה הוי קלא דלא פסיק וכל דיני וחלוקי קלא דלא פסיק והשתא קא מהדר תו לפרושי דקלא דפסיק לא אמרן אלא דלא הדר נבט כו' ודוק היטב. דלפ"ז הוי ג' חלוקים בדבר דבקלא דלא פסיק יומא ופלגא אית בי' ודאי משמש. וקלא דפסיק לגמרי דלא הדר נביט לית בי' שום ממש. וקלא דפסיק דהדר נבט אף דלא הוי מיומא ופלגא נהי דלא ברי גמור הוא דאית בי' ממש עכ"פ איכא לספוקי ביה ולא נפיק מחזקת חשדא. אולי אית בי'. כנלענ"ד ברור ודוק היטב. וראי' גמורה מצאתי לפירושי הזה. דביבמות דף כ"ה ע"א ליתא להך ולא אמרן בתרא יעוש"ה ולדבריו מיושב משום דלענין להוציא אשה מבעלה מיירי ואספיקא לא מפקינן והדר נבט רק ספיקא הוי ודו"ק היטב כי נכון הוא:

גליון הש"ס

גמ' מאן לימא לן דברצון חכמים. עיין תשובת מהרי"ט ח"א סי' פג:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף ארבעים יום קודם יצירת הולד בכל יום וכו', וכמו שהוא בסוטה ובסנהדרין אלא ששם ליתא "בכל יום ויום" ולפי"ז תיבות אלו הם ט"ס. ואולי הכוונה שבכל יום ממ' ימים אלו עד שנולד יוצאת ב"ק. ועי' הגי' בע"י ששם הם ב' מימרות אר"י אמר שמואל בכל יום וכו' אר"י אמר רב ארבעים יום וכו' (דק"ס): ב] בכת"י ובע"י כפרת בה. ועיין רש"י כת"י: ג] בדפו"ר עזרה, ועי' רש"י ור"ח וברש"י כת"י (ועי' דק"ס שהאריך בזה): ד] שייך לע"א (גליון): ה] בכת"י דקאמרת: ו] נדצ"ל אי לא מנסבא לי: ז] יש להוסיף אבל לצבור למכור לא (רש"ש), ובדפו"ר איתא "אבל לצבור למכור דדרך שכירות הוא חשיב מלאכה": ח] [אבונגרי כצ"ל] (גליון): ט] [שייך לעיל יד ע"א במשנה] (גליון): י] עיין מהרש"א (גליון): כ] צ"ל לוקחין (גליון): ל] שייך לעיל קודם ד"ה אין כותבין (גליון): מ] ג"ז שייך לעיל (גליון):

- בברייתא כך נשנה, **אָמַר רַבִּי רְאוּבֵן בֶּן אִצְטְרוֹבִילִי, אֵין אָדָם נֶחְשָׁד בְּדָבָר** [-בעבירה], **אֶלָּא אִם כֵּן עֲשָׂאוֹ** לאותו דבר עבירה, **וְאִם לֹא עָשָׂה** את כּוּלּוֹ, **עָשָׂה מִקְצָתוֹ, וְאִם לֹא עָשָׂה** אף **מִקְצָתוֹ, הִרְהֵר בְּלִבּוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ**[מא], **וְאִם לֹא הִרְהֵר בְּלִבּוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ**, ודאי על כל פנים **רָאָה אֲחֵרִים שֶׁעָשׂוּ** את דבר העבירה ההוא **וְשָׂמַח**[מב], אבל אם לא היה לו אפילו חלק כזה בעבירה זו, ודאי לא היה נחשד בה.

הגמרא מקשה על דברי רבי ראובן בן אצטרובילי:

מֵתִיב - הקשה **רַבִּי יַעֲקֹב** על דברי רבי ראובן בן אצטרובילי, נאמר בחטאם של עשרת השבטים (מלכים ב׳ יז ט), **'וַיְחַפְּאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא כֵן עַל ה' אֱלֹהֵיהֶם'**, כלומר, שבדו מלבם והעלילו דברים שלא היו על ה'[מג], הרי שיתכן שיחשדו גם במי שאין לו שום שייכות לאותו דבר. מתרצת הגמרא, **הָתָם** - שם, בחטא עשרת השבטים, לא דברו כן מפני שבאמת חשדו את ה', אלא **לְהַכְעִיס הוּא דַּעֲבוּד** - עשו כן כדי להכעיס את ה', והם עצמם ידעו שדבריהם דברי שקר הם[מד], אבל אדם שבאמת חושדים אותו בעבירה, ודאי יש לו איזו שייכות לאותה עבירה.

הגמרא מקשה קושיא נוספת על דבריו:

תָּא שְׁמַע - בא ושמע קושיא נוספת, נאמר לגבי מחלוקת קרח (תהלים קו טז) **'וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה, לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ ה''**, **וְרַב שְׁמוּאֵל בַּר יִצְחָק אָמַר** בדרש פסוק זה, **מְלַמֵּד שֶׁכָּל אֶחָד** מעדת קרח, **קִינֵּא לְאִשְׁתּוֹ מִמֹּשֶׁה** - התרה באשתו שלא תתייחד עם משה[מה], ומבואר שחשדוהו באיסור אשת איש, אף שודאי לא היתה בו שייכות לחטא זה. מתרצת הגמרא, **הָתָם** - שם בעדת קרח, לא חשדו באמת במשה בעוון אשת איש, אלא **מִשּׁוּם הַשִּׂנְאָה** ששנאו את משה, **הוּא דַּעֲבוּד** - עשו כן, להראות כאילו חושדים הם אותו בכך[מו].

הגמרא מקשה קושיא נוספת על דבריו:

תָּא שְׁמַע - בא ושמע קושיא נוספת מברייתא, ששנינו בברייתא, **אָמַר רַבִּי יוֹסֵי, יְהֵא חֶלְקִי** בעולם הבא **עִם מִי שֶׁחוֹשְׁדִין אוֹתוֹ בְּדָבָר** [-בעבירה] **וְאֵין בּוֹ** מן העבירה, שלא עבר עליה, שבכך מתכפרים לו עוונותיו[מז]. ומביאה הגמרא ראיה נוספת ממעשה, **וְאָמַר רַב פָּפָּא, לְדִידִי חַשְׁדוּן וְלֹא הֲוָה בִּי** - אותי חשדו בחטא שלא היתה לי שום שייכות אליו[מח], הרי שיתכן שיחשד אדם בדבר אף שאין לו שייכות לאותו דבר[מט]. מתרצת הגמרא, **לֹא קַשְׁיָא, הָא** - מה שנתבאר מדברי רבי יוסי ודברי רב פפא, שיתכן שיחשד אדם בדבר שאין בו, היינו דווקא **בְּקָלָא דְּפָסֵיק** - בקול שמועה שפוסק, שיוצא קול אחר המכחיש את הקול הראשון ואומר ששקר הוא[נ], **וְהָא** - ומה שאמר רבי ראובן בן אצטרובילי שאין אדם נחשד בדבר אלא אם יש לו שייכות לאותו דבר, היינו דווקא **בְּקָלָא דְּלֹא פָּסֵיק** - בקול שמועה שאין יוצא קול אחר להכחישו.

הגמרא מבארת מהו הזמן שאם לא הוכחש בו הקול, הרי הוא נחשב ל'קלא דלא פסיק':

מבררת הגמרא, **וְקָלָא דְּלֹא פָּסֵיק עַד כַּמָּה** - כמה זמן צריך שיצא הקול בלא שיוכחש כדי שיחשב ל'קלא דלא פסיק'. משיבה הגמרא, **אָמַר אַבַּיֵי, אָמְרָה לִי אֵם** [-אומנתיי[נא]], **דּוּמֵי דְּמָתָא** - חשודי העיר, כלומר, האנשים החשודים על דבר עבירה[נב], **יוֹמָא וּפַלְגָּא** - הקול שיוצא עליהם נמשך לפחות יום ומחצה, ויש ללמוד מכך, שקול שלא נמשך יום ומחצה, אינו יכול להיחשב כ'קלא דלא פסיק'.

הגמרא מבארת כמה פרטים מתי נחשב קול ל'קלא דלא פסיק':

אומרת הגמרא, **וְהָנֵי מִילֵּי** - ודברים אלו שאמרנו שקול הנמשך יום ומחצה הרי זה 'קלא דלא פסיק', אין זה אלא באופן **דְּלֹא פָּסַק בֵּינֵי בֵּינֵי** - שלא הוכחש קול זה על ידי קול אחר בכל אותו הזמן, **אֲבָל פָּסַק בֵּינֵי בֵּינֵי** - אבל אם בתוך זמן זה הוכחש הקול על ידי קול אחר, **לֵית לָן בָּהּ** - אין הוא נחשב 'קלא דלא פסיק'. **וְכִי פָּסַק בֵּינֵי בֵּינֵי** - אמנם דבר זה שאמרנו שאם הוכחש הקול בזמן זה הרי זה נחשב קלא דפסיק, **לֹא אֲמָרָן** - לא אמרנו כן **אֶלָּא** באופן **דְּלֹא פָּסַק** הקול **מֵחֲמַת יִרְאָה** מאותו אדם שיצא עליו הקול, אלא מעצמו פסק והוכחש, **אֲבָל** אם **פָּסַק מֵחֲמַת יִרְאָה** מאותו אדם, **לֹא** אמרנו שנחשב קול זה לקלא דפסיק[נג]. **וְלֹא אֲמָרָן** - וכן מה שאמרנו שקול שנפסק בפחות מיום ומחצה הרי הוא נחשב קלא דפסיק, לא אמרנו כן **אֶלָּא דְּלֹא הֲדַר נָבַט** - כשלא חזר וצמח הקול אחרי כן, כלומר, שלא נשמע עוד הקול, **אֲבָל** אם **הֲדַר נָבַט** - חזר וצמח הקול לאחר שהוכחש והופסק[נד], **לֹא** אמרנו שהוא נחשב לקלא דפסיק.

הגמרא מבארת תנאי נוסף בדברי רבי ראובן בן אצטרובילי:

וְלֹא אֲמָרָן - ולא אמרנו שאין אדם נחשד בדבר אלא כשיש לו שייכות לאותו דבר, **אֶלָּא דְּלֵית לֵיהּ** - כשאין לאותו אדם **אוֹיְבִים, אֲבָל אִית לֵיהּ** - אבל אם יש לאותו אדם **אוֹיְבִים**, אף אם יצא עליו קול שלא נפסק, אין ראיה ממה שיצא עליו הקול ששייך הוא באותו דבר, שיש לומר, **אוֹיְבִים הוּא דְּאַפְּקוּהַ לְקָלָא** - שאויביו הם שהוציאו עליו קול זה[נה].

★ ★ ★

[מא] אף שודאי אין האחרים יודעים מה שהרהר בלבו, מכל מקום מכיון שהרהר בדבר זה, מזמין ה׳ שיהיה נחשד בו. מהרש״א (ח״א ד״ה אין).

[מב] בשיטה לתלמיד ר״י מפריש (ד״ה ראה) כתב, דהיינו באופן שהיה בידו למחות ולא מחה.

[מג] שבדו בני ישראל ואמרו שאין ה׳ רואה אותנו ושעזב את הארץ. מצודות דוד ורד״ק (מלכים ב׳ יז ט).

[מד] אלא שהיו מראים את עצמם כאילו הם חושדים את ה׳ בכך, כדי להקניט. שיטה לתלמיד ר״י מפריש (ד״ה התם).

[מה] רש״י בסנהדרין (קי. ד״ה קנא). התראה זו נקראת קינוי על שם הפסוק 'ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו והיא נטמאה' (במדבר ה יד), דהיינו שהיה חושד את אשתו שהיא מנאפת עם אדם פלוני, והתרה בה שלא תסתר עם אותו אדם, דהיינו שלא תתייחד עמו במקום סתר, ולאחר קנאה זו, אם תעבור על התראתו ותסתר עם אותו אדם תחשב סוטה ותהיה אסורה על בעלה.
לפי פשוטו הקנאה האמורה בפסוק זה היא שהכעיסו את משה [כמו שפירש רש״י שם], אך רבי ראובן בן אצטרובילי דורש שקנאה זו היא מלשון קינוי האמורה בסוטה.

[מו] ועשו כן כדי להראות שנאתם למשה, וכן כדי שיחשדו בו השומעים. שיטה לתלמיד ר״י מפריש (ד״ה משום). וביאר המהרש״א (סנהדרין קי. ח״א ד״ה ואמר וישמע) שהטעם שחשדו את משה בחטא זה של אשת איש היה מפני שפרש מאשתו, ואמרו ליצני הדור, שאי אפשר לילוד אשה לפרוש מהאשה, אלא ודאי מנאף הוא.

[מז] כן מבואר בדברי הריטב״א בשבת (קיח: ד״ה לדידי).

[מח] המהרש״ל (שבת קיח: ד״ה אמר) כתב, שיתכן שכוונת רב פפא היתה למעשה שהובא בבבא בתרא (י.), שעלה רב פפא על סולם ונטה ליפול, ואמר לו חייא בר רב מדפתי שמא עני בא לידך ולא פרנסתו, ואמר רב פפא שחשד הוא אותי בדבר שלא היה בי. וראה ברש״ש בשבת (קמ. ד״ה ולאו) שביאר כוונת רב פפא לדבר אחר.

[מט] ולא רצתה הגמרא לומר שמה שאמר רב פפא היינו שלא היה בו מאותו חטא שנחשד בו, אבל מכל מקום הרהר באותו חטא, שאם כן מה החידוש שאמר רב פפא שחשדו אותו בדבר שאין בו, אלא ודאי כוונת רב פפא שלא היתה לו שום שייכות לאותו חטא. מהרש״א (ח״א ד״ה לדידי).

[נ] רש״י ביבמות (כה. ד״ה דפסיק). אולם רבינו שלמה בן היתום (ד״ה ולא אמרן) ורבי אברהם מן ההר (יבמות כה. ד״ה ולא נפסק) פירשו, שפסיק היינו שנשתתקו מוציאי הקול.

[נא] רש״י (כתובות לט: ד״ה אמרה). שאמו של אביי מתה בלידתו.

[נב] מיוחס לרש״י (ד״ה דומי) ורש״י ביבמות (כה. ד״ה דומי). וביאור תיבת דומי כתב רש״י בסוטה (כז. ד״ה דומה) שהוא מלשון קילוס ודבור, והיינו שהכל מדברים עליו כך. ועוד פירש ביבמות (שם) פירוש אחר, שדומי הוא מלשון 'בדדמי', והיינו שאין יודעים כן בודאות, אלא שאומרים כפי מה שנדמה.

[נג] בפירוש ר״א מן ההר (יבמות כה. ד״ה אי) הקשה מכאן על פירוש רש״י (ראה הערה לעיל) שפסק הקול היינו שיצא קול אחר המכחישו, שלפירושו לא יתכן שיפסק הקול מחמת יראה, שאף שמחמת פחד עשויים בני אדם לשתוק, מכל מקום אין בני אדם עשויים לומר את ההיפך מדעתם מחמת הפחד.

[נד] הריטב״א (ד״ה ולא - הראשון) פירש, שדווקא בחזר הקול ונתעורר בכח כבתחילה הרי זה כקול שלא פסק. והר״ן (ד״ה ואסיקנא) פירש תנאי אחר בקול שחזר, שאחר שחזר הקול נשמע יום ומחצה בלא הפסק. וכן פירש השפת אמת (ד״ה דלא).

[נה] הריטב״א (ד״ה ולא - השני) כתב, שמפירוש רש״י נראה, שלא זו בלבד שאם הופסק הקול וחזר ונתעורר באדם שיש לו אויבים, שודאי אין לחוש לו, שהאויבים החזירוהו, אלא אפילו אם יצא הקול בלא הפסק, גם אין לחוש לו באדם שיש לו אויבים, שיש לומר שהם הוציאוהו. אבל הביא שיש גורסים בגמרא 'אבל אית ליה אויבים מעיקרא לית לן בה', והיינו שדווקא אם יצא הקול בשעה שהיו לו אויבים אין לחוש לקול זה, אבל אם יצא בשעה שלא היו לו אויבים והופסק הקול וחזר וניעור על ידי אויבים, יש לחוש לקול זה, שהרי מתחילה כשיצא הקול לא היו לו אויבים.

הספרים הני אין כלי פשתן לא אמר ליה אביי מתני' אפילו דשאר מיני אמר בר הידיא לדידי חזי לי ימה של טבריה דמפקי לה משיכלי דמני כיתנא בחולא דמועדא מתקיף לה אביי ° א) מאן לימא לן דברצון חכמים עבדי דלמא שלא ברצון חכמים עבדי: **מתני'** א ואלו כותבין במועד קדושי נשים וגיטין ושוברין דייתיקי מתנה ופרוזבולין איגרות שום ואיגרות מזון שטרי חליצה ומיאונים ושטרי בירורין גזרות בית דין ואיגרות של רשות: **גמ'** אמר שמואל ב מותר לארס אשה בחולו של מועד שמא יקדמנו אחר לימא מסייע ליה ואלו כותבין במועד קדושי נשים מאי לאו שטרי קדושין ממש ג) לא שטרי פסיקתא וכדרב גידל אמר רב ג) דאמר רב גידל אמר רב ג כמה אתה נותן לבנך כך וכך כמה אתה נותן לבתך כך וכך עמדו וקדשו קנו הן הן הדברים הנקנין באמירה לימא מסייע ליה ד) אין נושאין נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות ולא מיבמין מפני ששמחה היא לו הא לארס שרי לא מיבעיא קאמר לא מיבעיא לארס דלא קעביד מצוה אלא אפילו לישא נמי דקא עביד מצוה אסור תא שמע דתנא דבי שמואל מארסין אבל לא כונסין ד ואין עושין סעודת אירוסין ולא מיבמין מפני ששמחה היא לו ש"מ ומי אמר שמואל שמא יקדמנו אחר והאמר רב יהודה אמר שמואל ה) א] בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני אלא שמא יקדמנו אחר ברחמים כי הא דרבא שמעיה לההוא גברא דבעי רחמי ואמר תזדמן לי פלניתא א"ל לא תיבעי רחמי הכי אי חזיא לך לא אזלא מינך ואי לא כפרת בה' ב] בתר הכי שמעיה דקאמר או איהו לימות מקמה או איהי תמות מקמיה א"ל לאו אמינא לך לא תיבעי עלה דמילתא הכי אמר רב משום רבי ראובן בן אצטרובילי מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מה' אשה לאיש מן התורה דכתיב א) ויען לבן ובתואל ויאמרו מה' יצא הדבר מן הנביאים דכתיב ב) ואביו ואמו לא ידעו כי מה' היא מן הכתובים דכתיב ג) בית והון נחלת אבות ומה' אשה משכלת ואמר רב משום רבי ראובן בן אצטרובילי ואמרי לה במתניתא תנא א"ר ראובן בן אצטרובילי אין אדם נחשד בדבר אלא א"כ עשאו ואם לא עשה כולו עשה מקצתו ואם לא עשה מקצתו הרהר בלבו לעשותו ואם לא הרהר בלבו לעשותו ראה אחרים שעשו ושמח מתיב רבי יעקב ד) ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה' אלהיהם התם להכעיס הוא דעבוד ו) תא שמע ה) ויקנאו למשה במחנה לאהרן קדוש ה' רב שמואל בר יצחק אמר מלמד שכל אחד קינא לאשתו ממשה התם משום שנאה הוא דעבוד ת"ש אמר רבי יוסי ז) יהא חלקי עם מי שחושדין אותו בדבר ואין בו ואמר רב פפא לדידי חשדון ולא הוה בי לא קשיא הא בקלא דפסיק הא בקלא דלא פסיק וקלא דלא פסיק עד כמה ח) אמר אביי אמרה לי אם ט) דומי דמתא יומא ופלגא והני מילי דלא פסק ביני ביני אבל פסק ביני ביני לית לן בה וכי פסק ביני ביני לא אמרן אלא דלא פסק מחמת יראה לא א] ולא אמרן אלא דלא הדר נבט אבל הדר נבט לא ולא אמרן אלא דלית ליה אויבים אבל אית ליה אויבים אויבים הוא דאפקוה לקלא: **מתני'** י) ה אין כותבין שטרי חוב במועד ואם אינו מאמינו או שאין לו מה יאכל הרי זה יכתוב ו אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות במועד ואין מגיהין אות אחת אפילו בספר עזרא ג] רבי יהודה אומר ז כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו

וטווה

ד] **כלי פשתן.** דלא נפיש טירחא: **מטפחות הספרים.** של פשתן: **הני אין.** אבל שאר כלי פשתן לא: **אפילו דשאר מיני.** כלומר מטפחות דשאר מינין כגון דצמר אע"ג דנפיש טירחא שרי לכבס, אבל שאר כלים דשאר מינין לא, אבל כלי פשתן שרי לכבס: **משיכלי.** ספלים: **מתני' קדושי נשים.** שכתב בשטר הרי את מקודשת לי, דאשה נקנית בשטר: **דייתיקי.** שטר צוואה: **פרוזבולין.** שכותב מלוה בשטר שאינו משמט, ולא משמיט ליה שמיטה: **איגרות שום.** בכך שמו בית דין שדה זו ונתנו לאחים כך וכך נגדו: **איגרות מזון.** פלוני קבל לזון בת אשתו: **שטרי בירורים.** ביררו ב"ד חלק זה לזה וחלק זה לזה ג]: **גזרות ב"ד.** פסקי דינין: **ואיגרות של רשות.** צווי וקיום של שלטון: **גמ' כדרב גידל.** שכותב תנאי זה בשטר: **ניקנין באמירה.** בלא קנין: **דקא עביד מצוה.** דעוסק בפריה ורביה: **כפרת בה'.** באמנה, דקאמר ה] דלא מסייע צלותא כלום הואיל ולא מזומנה (א) ליה, כלומר השתא צלינא עלה ולא אסתייעא מילתא: **אמר.** אי לא מנסבא ו] או איהי תמות מקמאי, דלא איחזי כד מנסבא לאחר ואצער בה: **או איהו.** עצמו ימות מקמי דתינסבא איהי לאידך, ולהכי מארס במועד שלא יקדמנו אחר ברחמים שתמות היא: **נחשד בדבר.** עבירה: **להכעיס עבוד.** וידעי דלא היה: **בקלא דפסיק.** לא היה ביה: **קלא דלא פסיק.** היה ביה: **דומי.** חסד, כמו לא ישא בת דומה (סוטה דף כז.): **אבל הדר נבט.** דבתר דפסיק התחיל קלא, נבט נשמע, דמיון כמו במסכת תענית (דף ז.) האי צורבא מרבנן דמי לפרצידא דתותי קלא כיון דנבט נבט, ופי' זה וזה לשון צמח: **מתני' ואם אינו מאמינו.** המלוה ללוה: **או שאין לו מה יאכל.** לסופר: **אפילו בספר עזרא.** ס"ת של עזרא. ואני שמעתי עזרה בה', ופי' ספר מוגה היה בעזרה שממנו היו מגיהים כל ספרי גולה ט]: **לעצמו.** לקיים זה המלוה, אבל לצבור למכור ז] דדרך שכירות הוא חשיב מלאכה, כדאמרינן לעיל (דף יג.) אונכרא ח] דכיון דלאו אגרא קשקיל שרשויי בעלמא הוא ושרי:

וטווה

ט] **הספרים.** פירוש להסתפר ובמסתפר לכל אותם שהתירו חכמים וי"ג הספרים ומטפחת הספגנין י] ובירושלמי קאמר עלה מטפחת הספרים [אין] מכבסין אותן במי רגלים מ] מפני הכבוד ואין נראה לי להביא ראיה דאיירי בכתבי הקדש דאפילו דאיירי באומן המספר שייך כבוד המסתפרים שנותנין אותן בפניהם וכשמסתפרין אין כבוד להם במטונפין:

ט] **העולים** מטומאה לטהרה. במצורע איירי דהא מצורע אסור לכבס כדאמר לעיל (דף טו.) ומספקא אם נאמר כן בעולה מטומאת מת ונבילה שצריך לכבס בגדיו או אמרינן דוקא מצורע הואיל ואסור לכבס כל בגדיו שלו מיהו מה שפירש דבמצורע איירי קשיא לן אי אמרינן דמצורע אינו נוהג נגעו ברגל י] א"כ מאי איריא עולים מטומאה לטהרה אפילו בימי נגעו נמי מותר לכבס ברגל דלא מצי למימר לא מיבעיא קאמר כדלעיל (דף יד:) דאם כן לא שייך שמא ישהו קרבנותיהן דבשלמא גילוח הוא בשעת קרבן אבל כיבוס לא שייך לקרבן ויש לומר דכיבוס נמי שייך לקרבן:

מתקיף לה אביי מאן לימא לן. ואע"ג דאביי גופיה שני לעיל מתני' אליבא דרבי יוחנן אינו סובר כן: **ואלו** כותבין במועד. נראה דכל הני הוו דבר האבד פן ימות הנותן או העדים או ב"ד או ילכו למדינת הים:

ואיגרות רשות. בירושלמי מפרש פריסת שלום ויש מפרשים ציווי השלטון כמו אל תתודע לרשות (אבות פ"א מ"י):

אין כותבין שטרי חוב. פירשו בתוספות הוא הדין שטר מכירה דהא בהדי אלו כותבין במועד לא חשיב שטר מכירה ולי נראה דהא דלא קתני משום דאין כותבין שטר מכירה אלא על הקרקע ואמרינן לעיל (דף יג.) אין מוכרין כ] בתים אלא לצורך המועד ולצורך המועד פשיטא דשרי והוא הדין אם מכר קודם המועד ועתה רוצה לכתוב דשרי במועד דהא נמי דבר האבד רק אם היה לו אונס ולא יכול לכתוב קודם המועד: ל] **הן** הן דברים הנקנין באמירה. בפ' הנושא (כתובות דף קב:) מפורש: מ] **ומי** אמר שמואל שמא יקדמנו אחר. תימה לי אמאי לא משני הא בזוג שני הא בזוג ראשון כדמשני פרק שני דסנהדרין (דף כב.) ובפרק קמא דסוטה (דף ב. ושם):

וטווה

עין משפט נר מצוה

צב א מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יב סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמה סעיף ה:

צג ב מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה טו סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמו סעיף א:

צד ג מיי' פכ"ג מהל' אישות הלכה יג ופ"ז מהל' זכייה ומתנה הלכה יז סמג עשין מח טוש"ע אה"ע סי' נא:

צה ד מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה טו טור ש"ע א"ח סי' תקמו סעיף א:

צו ה מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יב סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמה סעיף ו:

צז ו ז מיי' שם הלכה יג טוש"ע שם סעיף א ג:

18/06/2018 אוצר החכמה

תורה אור השלם

א) וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְיָ יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ טוֹב: [בראשית כד, נ]

ב) וְאָבִיו וְאִמּוֹ לֹא יָדְעוּ כִּי מֵיְיָ הִיא כִּי תֹאֲנָה הוּא מְבַקֵּשׁ מִפְּלִשְׁתִּים וּבָעֵת הַהִיא פְּלִשְׁתִּים מֹשְׁלִים בְּיִשְׂרָאֵל: [שופטים יד, ד]

ג) בַּיִת וָהוֹן נַחֲלַת אָבוֹת וּמֵיְיָ אִשָּׁה מַשְׂכָּלֶת: [משלי יט, יד]

ד) וַיְחַפְּאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל דְּבָרִים אֲשֶׁר לֹא כֵן עַל יְיָ אֱלֹהֵיהֶם וַיִּבְנוּ לָהֶם בָּמוֹת בְּכָל עָרֵיהֶם מִמִּגְדַּל נוֹצְרִים עַד עִיר מִבְצָר: [מלכים ב' יז, ט]

ה) וַיְקַנְאוּ לְמֹשֶׁה בַּמַּחֲנֶה לְאַהֲרֹן קְדוֹשׁ יְיָ: [תהלים קו, טז]

משנת ראשונים

קדושי נשים. כיון שהוא צריך לישא אשה ושמא יקדמנו אחר ברחמים, דבר האבד הוא, ואע"ג דהרוחה אסירא ולקנות סחורה אסור, הכא כבתים ועבדים ובהמה שהתרנו דמי, כי הוא צריך אשה לגופו ולתשמישו ושמא לא ימצא כמותה. **[ריטב"א]**

וגיטין. כגון שהולך למדינת הים ושמא תשאר עגונה ודוק בכולם ותשכח. **[ריטב"א]**

ופרוזבולין. תיקן הלל כדי שלא ישמט החוב בשמיטה ויפסידו העשירים ממונם וגם העניים לא ימצאו מי שילוה להם עד שיכתוב המלוה שטר לב"ד מוסרני לכם הדיינים כל חוב שיש לי על פלוני שאגבנו כל זמן שארצה והרי הוא כאילו גבו ב"ד חובו וכבר נגוש הוא קודם, ולא קרינא בי' לא יגוש את רעהו, ולשון פרוסבול פרוס בולי כלומר תקנה לעשירים כדאמרן וכן לבוטי שהם עניים, ואם לא יכתבנו עכשיו הוא רוצה לילך ויעבור שביעית ויפסיד חובו. **[נמוקי יוסף]**

שמא לא ימצא אחר יו"ט ב"ד וראוי לכך ותהא שמיטית משמטת את חובותיו. **[מאירי]** משום דאיכא למיחש שמא ילכו העדים ויעבור שביעית או שרוצה ללכת למדינת הים או לצאת בשיירה. **[חדושי הר"ן]** **ואגרות של רשות.** ובירושלמי פירוש של שאילת שלום, ויש תמהין מה צורך יש בזה, ויש לומר כגון שהוא לצורך עניני יום טוב, אי נמי מפני שמחת הרגל שלא יהא בדאגה ויש בהן צורך לשולח או למי שנשתלחו לו, ויש שפירשו אגרות שנותן נשיא או ריש גלותא רשות לדון כדי שאם טועה לא ישלם, כדאיתא בפ"ק דסנהדרין והוא דבר האבד, וזה ודאי מענין משנתינו. **[ריטב"א]** **אשת פלוני לפלוני.** אע"פ שאמר בת פלוני לפלוני, הוצרך לומר אשת פלוני לפלוני, כגון אם יש לו שתי בנות. ולא נהירא לי, דהיה יכול לקצר ולומר פלונית בת פלוני לפלוני. אלא ה"פ, אשת פלוני לפלוני ימות בעלה או יגרשנה אז ישאנה פלוני, ותחלה השמיענו על הבתולה, ועוד על גרושה או אלמנה שתנשא לו בזווג ראשון. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **כפרת בה'.** אם תשאנה על ידי רבוי תפלה ותשנה המזל, לסוף תכפור בה שתשנאיה ותתחרט עליה לאחר זמן, דהואיל ואין המזל נותן, לא תהיה עמה בשלום. ואית דגרסי כפרת בה', שתכפור בה' על ידי שאתה רוצה לבטל הגזרה והמזל בתפלתך, מתוך כך תפער פיך שאין דבר ביד המקום ואין גזרותיו קיימות, כיון שהיא מתבטלת בתפלה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **יהא חלקי עם מי שחושדין אותו ואין בו.** ומ"מ דוקא שיתרחק הוא מדבר המביא לידי הרחק מן הכיעור ומן הדומה לו. **[מאירי, שבת]** והוא כפרה גדולה למי שסובל הדבר ולפיכך אמר רבי יוסי שיהא חלקו עמהם. **[ריטב"א, שבת]** **בספר עזרא.** שהרי אינם צריכים לו אלא ליום הכיפורים שכהן גדול קורא בו פרשת היום כדאיתא ביומא (סח:), הא כשצריכין לקרות בו מגיהין, וכן אם הוא בענין שלא יהא להם ספר להגיהו בו לאחר המועד מגיהין אותו ברגל בכל כתבי הקדש בין מן המקרא בין התלמוד שאין לך דבר האבד גדול מזה. **[ריטב"א]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [גיטין דף מה.], ב) כתובות קב., ג) ג"ז שם. קידושין ט:, ד) לעיל ח:, ה) סנהדרין כב. ע"ש סוטה ב. ע"ש, ו) סנהדרין קי., ז) שבת קיח:, ח) [קידושין לא: וש"נ], ט) יבמות כה., י) [לעיל יג.], כ) עי' מהרש"ץ חיות ובגמ' ב"מ כ. ועי' רש"י כת"י (ועי"ע יש סדר למשנה), ל) עיין מס' סופרים פ"ו ה"ד, מ) [ע"ש הלכה ג], נ) עי' לעיל דף יד ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה כפרת כו' הואיל ולא מזומנה לך כלומר:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' ולא אמרן אלא דלא הדר נבט. כלומר דלא יצא עכ"ל הערוך בערך נבט ועי' בפרש"י דמפרש מלשון צמח. ואיך שיהיה הפי' דלא הדר שוב ונשמע כדפרש"י מעיקרא נבט נשמע וכו' ולפענ"ד דברי הש"ס אלו קא מהדרי אדלעיל דקא מסיים ל"ק הא בקלא דפסיק וכו' וקא מפרש הש"ס בתחילה עד כמה הוי קלא דלא פסיק וכל דיני וחלוקי קלא דלא פסיק והשתא קא מהדר או לפרושי דקלא דפסיק לא אמרן אלא דלא הדר נבט כו' ודוק היטב. דלפי"ז הוי ג' חלוקים בדבר דבקלא דלא פסיק יומא ופלגא אית בי' ודאי משמע. וקלא דפסיק לגמרי דלא הדר נביט לית בי' שום ממש. וקלא דפסיק דהדר נבט אף דלא הוי מיומא ופלגא נהי דלא הוי גמור הוא דאית בי' ממש עכ"פ איכא לספוקי ביה ולא נפיק מחזרת חשדא. אולי אית בי'. כנלענ"ד ברור ודוק היטב. ולפי' גמורה מלאתי לפירושי הזה. דביבמות דף כ"ה ע"א ליתא להך ולא אמרן כתרה ישוע"ה ולדבריו מיושב משום דלענין להוציא אשה מבעלה מיירי ואפיקא לא מפקינן והדר נבט רק ספיקא הוי ודו"ק היטב כי נכון הוא:

גליון הש"ס

גמ' מאן לימא לן דברצון חכמים. עיין תשובת מהרי"ט ח"א סי' פג:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף ארבעים יום קודם יצירת הולד בכל יום וכו', וכמו שהוא בסוטה ובסנהדרין אלא ששם ליתא "בכל יום ויום" ולפי"ז תיבות אלו הם ט"ס. ואולי הכוונה שבכל יום ממ' ימים אלו עד שנולד יוצאת ב"ק. ועי' הגי' בע"י ששם הם ב' מימרות אר"י אמר שמואל בכל יום וכו' אר"י אמר רב ארבעים יום וכו' (דק"ס): ב] בכת"י ובע"י כפרת בה. ועיין רש"י כת"י: ג] בדפו"ר עזרה, ועי' רש"י ור"ח וברש"י כת"י (ועי' דק"ס שהאריך בזה): ד] שייך לע"א (גליון): ה] בכת"י דקאמרת: ו] נדצ"ל אי לא מנסבא לי: ז] יש להוסיף אבל לצבור למכור לא (רש"ש), ובדפו"ר איתא "אבל לצבור למכור דדרך שכירות הוא חשיב מלאכה": ח] [אבונגרי כצ"ל] (גליון): ט] [שייך לעיל יד ע"א במשנה] (גליון): י] עיין מהרש"א (גליון): כ] צ"ל לוקחין (גליון): ל] שייך לעיל קודם ד"ה אין כותבין (גליון): מ] ג"ז שייך לעיל (גליון):

משנה

המשנה ממשיכה לעסוק בדיני כתיבה במועד, ומונה כמה דברים שאסור לכתבם במועד:

המלוה מעות לחבירו, **אֵין כּוֹתְבִין לוֹ שְׁטָרֵי חוֹב בַּמּוֹעֵד**, מפני שאפשר לכתוב את שטר החוב לאחר המועד[נו]. **וְאִם** המלוה **אֵינוֹ מַאֲמִינוֹ** ללוה להלוותו בלא שיתן לו שטר לראיה על ההלואה מיד, וצריך הלוה את המעות במועד[נז], **אוֹ שֶׁאֵין לוֹ** לסופר שנותנים לו שכר על כתיבת שטרות **מַה שֶּׁיֹּאכַל** במועד[נח], **הֲרֵי זֶה יִכְתּוֹב** שטר חוב במועד[נט].

אֵין כּוֹתְבִין סְפָרִים - ספרי תורה **תְּפִילִּין וּמְזוּזוֹת בַּמּוֹעֵד**, כשאין בהם צורך במועד עצמו[ס], **וְכֵן אֵין מַגִּיהִין** [-מתקנים] בהם אפילו **אוֹת אַחַת**[סא], **וַאֲפִילּוּ בְּסֵפֶר** התורה שכתב **עֶזְרָא** הסופר, שהיה מונח בבית המקדש, שהיה מוגה ומדוייק ביותר ועל פיו היו מגיהים את כל ספרי התורה האחרים, גם כן אסור להגיהו במועד[סב].

רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, כּוֹתֵב אָדָם במועד **תְּפִילִּין וּמְזוּזוֹת לְצוֹרֶךְ עַצְמוֹ** כדי לקיים מצוות תפילין[סג] ומזוזה[סד], אבל לכתוב לאחרים ששכרוהו בשביל כך, או לכתוב כדי למכור לאחרים, אסור במועד[סה].

נו. **רש"י** כת"י ורש"י על הרי"ף (ד"ה אין). ואף שמבואר בבבא מציעא (עה:) שאין ראוי ליתן הלואה בלא שטר, שמא יכחיש הלוה את ההלואה, מכל מקום במועד מפני איסור כתיבה לא חששו לכך, ואם המלוה מאמינו ללוה יכול להלוותו בלא שטר. שפת אמת (ד"ה אין).

במשנה הקודמת מבואר שהתירו לכתוב שטר מתנה במועד, מפני שיש לחוש שיכחיש הנותן את נתינת המתנה והרי זה דבר האבד, ומכל מקום כאן בהלואה אין כתיבת השטר נחשבת דבר האבד מחמת החשש שיכפור הלוה בהלואה, שכיון שנתן לו הלואה מסתמא אין לחוש שיכפור הלוה ויהיה 'לוה רשע ולא ישלם' [על פי לשון הכתוב (תהלים לז כא)]. תוספות יום טוב (מ"ד).

נז. **טור** (או"ח סי' תקמה). וכתב המגן אברהם (שם ס"ק כג), שמלשון הרמב"ם (יום טוב פ"ז הי"ג) משמע שהיתר זה הוא אף אם אין הלוה צריך את המעות לצורך המועד, אלא כדי לעשות בהם דברים שאינם מצורך המועד, שכיון שהוא צריך לעשות דברים אלו עתה בתוך המועד, הרי זה דבר האבד. אך הביא שרבינו ירוחם (נתיב ד ח"ה) כתב, שהיתר זה הוא רק כשצריך הלוה את המעות לצורך המועד. והוסיף המגן אברהם, שאם אין הלוה צריך את המעות עתה כלל אלא רק לאחר המועד, לדעת כולם אסור לכתוב במועד, אך אם חושש הלוה שאם לא ילוה עכשיו לא ימצא לאחר המועד ממי ללוות, מותר לכתוב, שהרי זה דבר האבד.

נח. **ואף** אם המלוה מאמינו ללוה ומוכן להלוותו בלא שטר, שאין למלוה וללוה צורך בכתיבת השטר במועד. מאירי (ד"ה אמר המאירי אין).

נט. **מה** שהתירו לכתוב כשאין המלוה מאמינו, הוא מפני דבר האבד, ומה שהתירו לכתוב כשאין לסופר מה יאכל, הוא כפי שהתירו בכל מלאכה לשכור פועל שאין לו מה יאכל, כמבואר לעיל (יג.). וראה בביאור הלכה (סי' תקמג ד"ה מה) שהביא מחלוקת הפוסקים אם היתר זה שאין לו מה יאכל הוא דווקא באופן שאין לפועל אפילו לחם ומים, או שאף אם חסר כדי צרכו ליום טוב גם כן התירו.

ס. **אבל** אם יש צורך בהם במועד, כגון שצריכים לקרוא בספר תורה זה במועד, שאין להם אחר לקרוא בו, מותר לכתוב ספר תורה או להגיהו. ריטב"א (ד"ה אין).

סא. **היינו** דווקא באופן שצריך להגיה על ידי כתיבה, כגון שהיה כתוב ד' ויש לעשותה ר', אבל להפריד בין תיבות דבוקות, מותר להפרידם, וכן אות שעדיין רישומה ניכר, מותר להעביר עליה קולמוס, שכל אלו אינם בכלל כתיבה. משנה ברורה (סי' תקמה סק"ג).

ואם לא יהיה להם אחר המועד ספר אחר שיוכלו להגיה על פיו ספר זה, מותר להגיהו במועד, שאין לך דבר האבד גדול יותר מכך שלא יוכלו להגיה את הספר. ריטב"א (ד"ה אין).

סב. **המיוחס** לרש"י (ד"ה אפילו) הביא שיש גורסים 'ספר עזרה', וביאר שהוא ספר תורה שהיה בעזרה בבית המקדש. ובבבא בתרא (יד:) כתב רש"י (ד"ה ספר), שספר עזרה כתבו משה רבינו, ובו היה הכהן הגדול קורא ביום הכיפורים. אמנם כתב החזון איש (ידים סי' ח סק"ג), שנראה שספר זה לא היה אלא בבית ראשון, אבל בבית שני היו הכהן גדול והמלך קוראים בספר תורה שכתב עזרא, ושתי הגירסאות שוות, שלשתי הגירסאות ספר זה הוא ספר שכתבו עזרא והיו קוראים בו בעזרה, וממנו היו מגיהים את שאר הספרים.

ואף שספר זה הוא לצורך רבים, כיון שאינו נצרך לרבים במועד, שהרי אין קוראים בו אלא ביום הכיפורים, אסור להגיהו במועד. ריטב"א (ד"ה אין).

סג. **מבואר** במנחות (לו:) ששבתות וימים טובים אינם זמן תפילין, כלומר, שאין מצוה להניח תפילין בשבתות וימים טובים, שבתפילין נאמר (שמות יג טז) 'והיה לאות על ידכה ולטוטפת בין עיניך', ולמדו מכך שאין צריך להניח תפילין אלא בימים שצריך בהם אות, אבל שבתות וימים טובים שהם עצמם אות בין ישראל לה' אין צריך להניח בהם תפילין. אמנם לגבי חול המועד נחלקו הראשונים אם צריך להניח בו תפילין (ראה טור ובית יוסף או"ח סי' לא). וכתבו התוספות (יט. ד"ה רבי יוסי), שאין ראיה ממה שאמר רבי יהודה שמותר לכתוב תפילין במועד, שבחול המועד צריך להניח תפילין, שהרי אין להתיר אלא לצורך המועד, ואם אין מניחין בו תפילין היאך תהא כתיבת תפילין צורך המועד, מפני שרבי יהודה סובר (עירובין צו:) שאף שבתות וימים טובים הם זמן תפילין, אבל לדעת הסוברים ששבתות וימים טובים אינם זמן תפילין, אף חול המועד אינו זמן תפילין. והריטב"א (ד"ה רבי יהודה) כתב, שאף שאין מניחים תפילין בחול המועד, מכל מקום התיר רבי יהודה לכתוב תפילין לעצמו, כדי שיהיו מזומנים לו לאחר המועד מיד.

סד. **רבי** יהודה לא הזכיר בדבריו מה דעתו לגבי הגהת ספר תורה במועד, האם גם היא הותרה לצורך עצמו ככתיבת תפילין ומזוזות. והביא המגיד משנה (יום טוב פ"ז הי"ג) שהרא"ה כתב, שכשם שהתירו לכתוב תפילין ומזוזות, כן התירו להגיה ספר תורה בשביל עצמו. אך כתב המגיד משנה, שמדברי הרמב"ם (שם) משמע שלא התירו להגיה ספר תורה לעצמו, שכיון שאי אפשר לכתוב ספר תורה שלם בחול המועד, לכן לא התירו כתיבת ספר תורה במועד אף לעצמו, וכיון שלא התירו לכתוב לא התירו אף להגיה.

סה. **שכתיבת** תפילין ומזוזות מצד עצמה אין בה איסור כיון שהיא לצורך מצוה, אולם אם עושה כן לאחרים בשכר, או שעושה כדי למכור לאחרים, שהרי זה כמו שעושה לאחרים בשכר, הרי זה נחשב למלאכה ואסור לעשות כן במועד. המיוחס לרש"י (ד"ה לעצמו).

מדברי המיוחס לרש"י נראה, שלא אסר רבי יהודה אלא כשכותב לאחרים בשכר, אבל אם כותב לאחרים בחינם, אין בכך איסור. ונמצא, שלדעת תנא קמא אסור לכתוב תפילין ומזוזות אף לעצמו, ורבי יהודה מיקל ואומר שלעצמו מותר לכתוב. וכן פירש הר"ן (ד"ה אין) בשם רבינו יונתן. אך הר"ן עצמו פירש, וכן כתבו התוספות (יט. ד"ה רבי יוסי) בשם רבינו יונה (כפירוש הראשון), שתנא קמא לא אסר אלא כשכותב לאחרים בשכר, אבל אם כותב לעצמו, או אם הוא כותב לאחרים בטובה, דהיינו שלא תמורת שכר, מותר, ורבי יהודה מחמיר ואומר, שמותר לכתוב רק לעצמו, אבל לאחרים אסור אפילו אם אינו נוטל מהם שכר.

ומוסיף רבי יהודה, וְכן **טוֹוֶה** אדם **עַל יְרֵיכוֹ** [-שנותן את הצמר על יריכו ומשפשפו לעשות ממנו חוט[א]] צמר צבוע **תְּכֵלֶת** כדי לעשות חוטים **לְצִיצִיתוֹ**[ב]. ודווקא באופן זה שהוא שינוי מדרך הטוויה שרגילים בה בחול התיר רבי יהודה, אבל לטוות בידיו בין אצבעותיו וכן לטוות בפלך [-כלי המיועד לטוויית חוטים], אסור[ג].

★

גמרא

הגמרא מביאה ברייתא בה נשנו כמה שיטות לגבי כתיבת תפילין ומזוזות במועד:
תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **כּוֹתֵב אָדָם** במועד **תְּפִלִּין וּמְזוּזוֹת לְעַצְמוֹ, וְטוֹוֶה עַל יְרֵיכוֹ תְּכֵלֶת לְצִיצִיתוֹ, וְלַאֲחֵרִים** מותר לעשות רק **בְּטוֹבָה**, דהיינו כשאינו נוטל מהם שכר, **דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר**, הרוצה לעשות דברים אלו לאחרים בשכר, כך היא העצה בעבורו, **מַעֲרִים וּמוֹכֵר** להם **אֶת** התפילין והמזוזות **שֶׁלּוֹ, וְחוֹזֵר וְכוֹתֵב** תפילין ומזוזות אחרים **לְעַצְמוֹ**[ד], שאחר שמכר להם, צריך הוא תפילין ומזוזות לעצמו, ולעצמו מותר לכתוב במועד, ולצורך מצוה התירו הערמה במועד[ה]. **רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר כּוֹתֵב וּמוֹכֵר** לאחרים במועד **כְּדַרְכּוֹ** בלא הערמה **כְּדֵי** - כשיעור שיהא לו די **לְפַרְנָסָתוֹ** בהרווחה, ואף כשיש לו מה שיאכל בלא מכירה זו[ו].

הגמרא מביאה הוראת אמוראים בדין זה:
אוֹרֵי לֵיהּ - הורה **לְרַב חֲנַנְאֵל, וְאָמְרֵי לָהּ** - ויש אומרים שהורה כן **רַבָּה בַּר בַּר חָנָה לְרַב חֲנַנְאֵל, הֲלָכָה** בדין כתיבת תפילין ומזוזות במועד היא, **שֶׁכּוֹתֵב וּמוֹכֵר כְּדַרְכּוֹ כְּדֵי פַּרְנָסָתוֹ**, וכדעת רבי יוסי.

אוצר החכמה 18/06/2018

★

שנינו במשנה, **וְטוֹוֶה עַל יְרֵיכוֹ תְּכֵלֶת** לציציתו.

הגמרא מביאה ברייתא שנחלקו בה תנאים בדין זה:
תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **טוֹוֶה אָדָם** במועד **עַל יְרֵיכוֹ תְּכֵלֶת לְצִיצִיתוֹ, אֲבָל לֹא** יטווה **בְּאֶבֶן** [-שתולה אבן בחוט שהוא טווה, כדי שיהיה נשזר יפה] **דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר, וַחֲכָמִים אוֹמְרִים אַף בְּאֶבֶן** מותר לטוות, שאף שצריך לשנות מדרך הטוויה בחול, אבל די שישנה במה שאינו טווה בפלך. ומביאה הברייתא דעה אחרת במה נחלקו רבי אליעזר וחכמים, **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר מִשְּׁמוֹ** של רבי אליעזר[ז], מותר לטוות במועד תכלת לציצתו **בְּאֶבֶן, אֲבָל לֹא בְּפֶלֶךְ, וַחֲכָמִים אוֹמְרִים**, מותר לטוות **בֵּין בְּאֶבֶן בֵּין בְּפֶלֶךְ**[ח].

הגמרא מביאה הוראת אמוראים בדינים אלו:
אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר [-בשם] **שְׁמוּאֵל, וְכֵן אָמַר רַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא אָמַר** [-בשם] **רַבִּי יוֹחָנָן, הֲלָכָה** בדין טוויית תכלת לציצית במועד היא, שמותר לטוות **בֵּין בְּאֶבֶן בֵּין בְּפֶלֶךְ**, וכדעת חכמים כפי איך שהעמיד רבי יהודה את שיטתם. עוד הוסיפו ואמרו, **וַהֲלָכָה** בדין כתיבת תפילין ומזוזות במועד היא, **שֶׁכּוֹתֵב כְּדַרְכּוֹ וּמוֹכֵר כְּדֵי פַּרְנָסָתוֹ**, וכדעת רבי יוסי בגמרא לעיל, וכפי שפסק גם רב לעיל.

★ ★ ★

משנתנו עוסקת בדיני אבלות החלה בסמוך לרגל. אגב זה נסדרו כאן עד סוף המסכת שאר דיני אבלות, אף ההלכות שאינן שייכות למועד[ט]. להבנת הסוגיא נקדים בקצרה עיקרי דיני אבלות[י]:

אדם שמת עליו אחד משבעת הקרובים שמצוה על כהן ליטמא להם במיתתם[יא], נקרא 'אבל' ועליו לנהוג בדיני אבלות[יב]. ישנם דינים הנוהגים בשבעת הימים הראשונים לאבלות[יג], ומכונים במשנתנו 'גזירת

[א] **רש"י** כת"י (ד"ה וטווה).

[ב] **בגד** שיש לו ארבע כנפות [-פינות] חייב בציצית, והיינו שצריך לקשור בכל אחד מכנפיו ארבעה חוטים כשכל חוט מקופל לשניים, וארבעה חוטים אלו, שניים מהם צריכים להיות צמר צבוע תכלת, ועוד שניים לבנים (ראה מנחות לח.), ואמר רבי יהודה שמותר לטוות במועד חוטים כדי ליתן בטליתו לקיים מצות ציצית.

[ג] **מבואר** שרבי יהודה לא התיר לטוות במועד לצורך מצות ציצית אלא בשינוי, אבל לגבי כתיבת תפילין ומזוזות לא הצריך רבי יהודה שינוי, והטעם בזה הוא, שתפילין ומזוזות כיון שצריך שתהיה כתיבתם תמה, לא ניתן לכותבם בשינוי. תוספות (ד"ה וטווה). המשנה הזכירה איסור רק בכתיבת תפילין ומזוזות ובטוויית ציצית, ולא הזכירה איסור בעשיית התפילין עצמם, ובקשירת הציצית עצמה מן החוטים, וכתבו התוספות (ד"ה וטווה), ששמא אין איסור אלא בכתיבה וטוויה, אבל עשיית תפילין וציצית אין בהם איסור בחול המועד.

[ד] **ויכול** לעשות כן בכל ימי החג [כלומר, שכל יום מוכר לאחרים את התפילין שכתב לעצמו אתמול, וכותב חדשים לעצמו]. המיוחס לרש"י (ד"ה מערים).

[ה] **אבל** הערמה בדבר שאינו צורך מצוה, נאסרה במועד (לעיל יב:). שיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה מערים).
מדברי המיוחס לרש"י במשנה (לעיל יח: ד"ה לעצמו) משמע שלא אסר רבי יהודה לכתוב לאחרים אלא כשכותב להם בשכר, וכן פירש הר"ן (יח: ד"ה אין) בשם רבינו יהונתן. ולפירוש זה נמצא שבין לרבי מאיר ובין לרבי יהודה מותר לכתוב לאחרים בחינם, ומחלוקתם היא, שרבי מאיר אוסר למכור לאחרים בשכר אפילו בהערמה, ורבי יהודה מתיר למכור לאחרים בהערמה, ונמצא שרבי יהודה מיקל יותר מרבי מאיר. אבל התוספות (ד"ה רבי יהודה) פירשו, שרבי יהודה מחמיר יותר מרבי מאיר, שרבי מאיר מתיר לכתוב לאחרים בחינם, ואילו רבי יהודה אסר לכתוב לאחרים ואפילו בחינם, והתיר לכתוב לאחרים רק בדרך הערמה, שהרי זה ככותב לעצמו. פירוש נוסף הביאו התוספות, שאף רבי מאיר לא התיר לכתוב לאחרים בטובה, אלא בדרך הערמה, דהיינו שנותן להם את התפילין ומזוזות שלו במתנה, וחוזר וכותב אחרים לעצמו, ורבי יהודה מיקל יותר, ואומר שבהערמה מותר לכתוב לאחרים גם בשכר.

[ו] **המיוחס** לרש"י (ד"ה כדי). אבל מי שאין לו כלל מה שיאכל, בזה אף רבי מאיר מודה שמותר לו לכתוב לאחרים. רש"י כת"י (ד"ה כדי). וכתב הנימוקי יוסף (ד"ה לצורך) שלא התיר רבי יוסי אלא כדי פרנסתו שבמועד, שיקנה בהרווחה בשר ויין ושאר צרכי החג אף שיש לו מה לאכול, אבל באדם עשיר שאין צריך כלל ממון זה לחג לא התיר רבי יוסי לכתוב במועד.
לפירוש זה נמצא שרבי יוסי מיקל יותר מכולם, שמתיר לכתוב לאחרים בשכר אפילו בלא הערמה. והתוספות (ד"ה רבי יוסי) הביאו בשם הר"א (בפירוש השני) פירוש נוסף בדברי רבי יוסי, שמה שאמר רבי יוסי כדי פרנסתו, היינו שאין לו מה שיאכל, וההיתר של רבי יוסי הוא ההיתר הכללי שיש בכל מלאכות המועד שמותר לעשותם על ידי פועל שאין לו מה שיאכל, אבל מי שיש לו מה שיאכל, סובר רבי יוסי שאסור לו לכתוב כלל. ולדעה זו רבי יוסי מחמיר יותר מכולם.
במשנתנו אמר תנא קמא שאסור לכתוב תפילין ומזוזות אף לעצמו. וכתבו התוספות (שם), שלפירוש הר"א, שרבי יוסי מתיר לכתוב רק למי שאין לו מה יאכל, יש לומר שהתנא קמא של משנתנו הוא רבי יוסי שלא התיר אלא בשאין לו מה יאכל, אבל בלא זה אין היתר ואף לעצמו, אבל לפירוש שרבי יוסי מיקל יותר מכולם, צריך לומר שהתנא קמא של משנתנו הוא דעה רביעית שסוברת שאסור לכתוב אף לעצמו. אך הביאו התוספות, שרבינו יונה פירש (בפירוש הראשון), שהתנא קמא של משנתנו הוא רבי מאיר, שאמר בברייתא שמותר לכתוב לעצמו ומותר לכתוב אף לאחרים בטובה, ומה שאמר במשנה שאין כותבים תפילין ומזוזות במועד, היינו שאין כותבים במועד כדי למכור לאחרים, או כדי להניחם לאחר המועד, אבל לצורך המועד מותר אף לאחרים בטובה, ורבי יהודה אמר שאסור לכתוב לאחרים בלא הערמה.

[ז] **רבי** יהודה לא בא לפרש את דעת עצמו, אלא לחלוק על מה שאמר תנא קמא בשם רבי אליעזר ובשם חכמים, ואמר שאמרו דבר אחר, אבל דעת רבי יהודה עצמו מבוארת במשנה, שרק על יריכו התירו לטוות תכלת לציצית, אבל ביד אסור, וכל שכן באבן ובפלך.

[ח] **בפשטות** חכמים אינם מצריכים שום שינוי בטוויית הציצית, ובין חוטי התכלת ובין חוטי הלבן טווייתם מותרת בלא שום שינוי, וכן כתב רבינו ירוחם (נ"ד ח"ה). אולם ההגהות אשר"י (על הרא"ש סי' כד) כתב, שלא התירו חכמים לטוות בלא שינוי אלא את חוטי התכלת, אבל אם צריך לטוות גם את חוטי הלבן, לא התירו לו לטוות במועד בלא שינוי, וראה בדבריו הטעם בזה.

[ט] **מתוך** שנתבאר במשניות הקודמות איסור כיבוס ותגלחת במועד, והיה ידוע לכל שהמועד שוה בזה לאבלות וכמבואר בברייתא (לעיל ח:) שכל אלו שמותרין במועד מותרין בימי אבלן, ומתוך שהוצרך לבאר אם אבלות חלה במועד ושהרגל מפסיק את האבלות, נמשך מתוך זה לבאר כל עניני אבלות בארוכה. מאירי (ד"ה אמר המאירי, הקובר).

[י] **ובהקדמה** למסכת הובאו דיניה בארוכה.

[יא] **והם**, אביו ואמו, אחיו ואחותו, בנו ובתו, ואשתו, כמפורש בפסוק (ויקרא כא ב-ג) ['שארו' שבפסוק זו אשתו כמבואר ביבמות (כב:). והוסיפו חכמים חיובי אבלות גם על אחים מאם ועל אחות נשואה, אף שכהנים אין נטמאים להם. ברייתא (להלן כ:)]. ובהמשך הפרק יתבארו חילוקים בין אבלות על אביו ואמו לבין אבלות על שאר קרובים.

[יב] **חובת** האבלות ביום הראשון מן התורה ובשאר הימים מתקנת חכמים. תוספות (עירובין מו. ד"ה דאמר) ורמב"ם (אבל פ"א ה"א).
האבלות מתחילה בגמר הקבורה. שולחן ערוך (יו"ד סי' שעה ס"א). וכשקוברים במקום רחוק והאבלים אינם הולכים עם המת מתחילה האבלות בשעת פרידתם מהמטה כמבואר להלן (כב.) ובשולחן ערוך (שם ס"ג).

[יג] **והם:** איסור רחיצת הגוף, כיבוס בגדיו, נעילת הסנדל, עשיית מלאכה, שאילת שלום, לימוד תורה, תשמיש המטה, וחיוב עטיפת הראש בכיסוי וכפיית המטה על הקרקע. שולחן ערוך (יו"ד סי' שפ ס"א).

[א]וטווה על ירכו תכלת לציציתו: **גמ'** ת"ר כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו וטווה על ירכו תכלת לציציתו ולאחרים בטובה דברי רבי מאיר ר' יהודה אומר מערים ומוכר את שלו וחוזר וכותב לעצמו ר' יוסי אומר כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו אורי ליה רב לרב חננאל ואמרי לה רבה בר בר חנה לרב חננאל הלכה [ב]כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו: וטווה על ירכו תכלת: ת"ר טווה אדם על ירכו תכלת לציציתו אבל לא באבן דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים אף באבן ר' יהודה אומר משמו באבן אבל לא בפלך וחכמים אומרים בין באבן בין בפלך אמר רב יהודה אמר שמואל וכן א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן הלכה בין באבן בין בפלך והלכה כותב כדרכו ומוכר כדי פרנסתו: **מתני'** [א]הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה שמונה בטלו[א] הימנו גזרת שלשים מפני שאמרו [ג]שבת עולה ואינה מפסקת [ד]רגלים מפסיקין ואינן עולין ר' אליעזר אומר משחרב בית המקדש [ה] עצרת כשבת רבן גמליאל אומר [ה]ראש השנה ויום הכפורים כרגלים וחכמים אומרים [ו] לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא [י]עצרת כרגלים ראש השנה ויוה"כ כשבת: **גמ'** אמר רב גזרת[ב] בטלו ימים לא בטלו וכן א"ר הונא גזרת[ב] בטלו ימים לא בטלו ורב ששת[ג] אמר אפילו ימים נמי בטלו מ"ט ימים[ד] לא בטלו שאם לא גילח ערב הרגל אסור לגלח אחר הרגל

והתניא

וטווה על ירכו. הטוין, אבל לא בידו בין אצבעותיו ובפלך כדרך הטוין: גמ' לאחרים בטובה. ולא בשכר: מערים ומוכר שלו. כן עושה כל ימות החג: כדי פרנסתו. בהרווחה, ולא מיירי במי שאין לו מה יאכל: אבל לא באבן. שתולה בחוט כדי שיוכל לשוזרו יפה: מתני' הקובר מתו שלשה ימים קודם הרגל. הואיל ועיקר אבילות אינו אלא שלשה ימים[ד]: בטלה ממנו גזרת שבעה. דלאחר הרגל אינו צריך למנות יותר: שמונה ימים. קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים, דהואיל והתחיל יום אחד מן השלשים אינו צריך לשמור כלום לאחר הרגל דין שלשים, אלא מותר לאלתר בתכבוסת[ה] בגיהוץ ותספורת: שבת עולה. אירע[ו] שבת בימי אבלו עולה למנין שבעה: ואינה מפסקת. דלאחר שבת צריך להשלים שבעה ימי אבלות עם השבת: והרגלים מפסיקין. דכי קבר מתו שלשה ימים קודם הרגל מפסיק האבילות לגמרי, ולאחר הרגל אין משלים כלום: ואין עולין. דכי קבר מתו בתוך הרגל דלא בטלה ממנו גזרת ז' אין ימי הרגל עולין למנין ז' ימי אבילות, אלא לאחר הרגל צריך לישב ז' ימי אבילות, זו היא סברתי, אבל בהעתק מצאתי ואין עולין דכי קבר את מתו שני ימים לפני הרגל דלא בטלה ממנו גזרת שבעה אין ימי הרגל עולין למנין שבעת ימי אבלו, אלא לאחר הרגל צריך לישב ה' ימי אבלות להשלים לשני ימים שנהג לפני הרגל, (א) ואני אומר כי טעות סופר הוא, דמה שנזכר שלשה ימים לפני הרגל לאו דוקא, ואפילו שעה אחת לפני הרגל בטלה ממנו גזרת שבעה, דהרגל מפסיק: משחרב בית המקדש. שאין לעצרת תשלומין כל ז', ואינו אלא יום אחד: כשבת. ודינו[ז] כשבת דעולה ואינה מפסקת: ראש השנה כשבת. הואיל ואינו אלא יום אחד: גמ' גזרת. שלשים בטלו, אבל ימים לא בטלו, שלשים יום לא בטלו, דעדיין תלויין ועומדים: מאי טעמא ימים לא בטלו. כלומר באיזה[ח] ענין לא בטלו ימים: שאם לא גילח ערב הרגל. דכי בטלו גזרת שלשים ואיבעי ליה לגלוחי ערב הרגל ולא גילח: אסור לגלח אחר הרגל. כל שלשים יום:

והתניא

וטווה על ירכו תכלת לציציתו. פירוש ע"י שינוי אבל בתפילין אי אפשר בשינוי שצריך כתיבה תמה[ה] ועשיית תפילין וציצית לא איירי במתני' ושמא אין איסור כי אם בכתיבה וטוייה ומה שנהגו לכתוב בעוגל לא מצינו היתר (ג) וכן פירש בתוספות הרב בשם רבו ואפילו על ידי הדחק על יהודי אחד שתפוס היה התירו בדוחק גם על ידי היפוך שהוא נקרא מצד אחר לא היו מתירין וגם אי לא אסור משום מלאכה הא אסרינן אפילו טירחא דלאו מלאכה בפרק קמא (דף ד.) מיהו נהגו לומר דמתני' לא איירי על ידי היפוך ויש כותבין על ידי חילוק האות וכך היה עושה רבי זקני והיו"ד שאי אפשר היה כותב בכתב הפוך: **רבי** יהודה אומר מערים. לכאורה מחמיר יותר מרבי מאיר שהתיר לאחרים ובתוספות פירשו דרבי מאיר אינו מתיר אלא בהערמה ולא הבנתי: **רבי** יוסי אומר כותב ומוכר כדי פרנסתו. דשרי לגמרי לאחרים בשכר ודוקא כדי פרנסתו ולכאורה מיקל מכולהו וכן פי' הר"א עוד פי' דכולהו הוי שרי כדי פרנסתו דאין לו מה יאכל ולא איירו אלא כשיש לו מה יאכל ומחמיר רבי יוסי יותר מכולהו ולישנא לא משמע הכי דהוה ליה למימר אינו כותב אלא כדי פרנסתו מיהו במילתא דרבי יהודה קשה נמי קצת דהוה ליה למימר אינו כותב אלא כדי פרנסתו על ידי אחרים[ט] או על ידי הערמה והשתא מתני' אתיא כרבי מאיר[י] ויש מפרשים דכדי פרנסתו נמי לא משמע דאין לו מה יאכל[כ] שרי דהואיל לצורך מצוה מותר להשתכר בה דבחנם לא ירצה לעשות כן ומתניתין פירש בתוספות הרב דפליגא אכולהו ותנא אחר הוא והר"ר יונה פירש דאתיא כתנא קמא והכי פירושו אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות כדי למוכרם או כדי להניחם ועוד פי' דאתיא כרבי יוסי לפי מה שפירש שרבי יוסי מחמיר ואין ראיה מכאן שמותר להניח תפילין דדלמא רבי מאיר ורבי יהודה לטעמייהו דסבירא להו פרק המוצא תפילין (עירובין דף צו: ושם) שבת זמן תפילין [ורב] ורבה בר בר חנה נמי הכי מצי סברי ואע"ג דכולהו אמוראי דפרק הקומץ רבה (מנחות דף לו: ושם) משמע דאית להו שבת לאו זמן תפילין הוא אבל ר' יצחק בן אברהם היה מביא מן הירושלמי להתיר להניח דאמר בירושלמי[י] חד בר נש אובד תפילוי בחולא דמועדא אתא לקמיה דרב חננאל פי' שיכתוב לו לפי שהיה סופר כדאיתא במגילה (דף יח:) שלחיה לקמיה דרבה בר בר חנה אמר ליה זיל הב ליה תפילך ואת כתב לך דתנן כותב אדם תפילין לעצמו אתא לקמיה דרב אמר ליה כתוב ליה פירוש בלא הערמה מתני' פליגא על רב כותב אדם תפילין ומזוזה לעצמו הא לאחר לא רב פתר לה בכותב להניח פירוש רב מעמיד המשנה להניחם אחר המועד אבל להניחם במועד שרי ובהלכות גדולות פסק דאסור להניח תפילין בחולו של מועד ולטעם שממעט[ו] שבתות וימים טובים מימים ימימה[ח] מסתבר שפיר דממעט חולו של מועד ולמאן דדריש (מנחות דף לו:) מלך לאות[ט] יצאו שבתות וימים טובים שהן בעצמן אות יש לומר לפי שאין עושין מלאכה כי אם בדבר האבד אבל קשיא למאי דפרישית לעיל (דף ב. ד"ה משקין) דמלאכה דחול המועד מדרבנן היכי ממעט להו יש לומר הואיל ואוכל מצה ויושב בסוכה אין צריך אות ואם הוא אמת דבחול המועד חייב בתפילין יש לומר הואיל ועושין מלאכה בו אין אות ומימים ימימה נמי לא ממעט אלא יום טוב דחלוק משאר ימים: **הקובר** את מתו. להכי נקט קובר דאבילות מתחלת משעת סתימת הגולל כדאמרינן לקמן (דף כז.): **שלשה** ימים. כך הוא עיקר אבילות לכמה מילי ואמרינן לקמן (שם:) שלשה ימים לבכי: **מאי** טעמא לא בטלו. הכי הוה ניחא טפי לגרוס ימים לענין מאי לא בטלו ואין צריך להגיה דהכי היא: **שאם** לא גילח ערב הרגל כו'. ונראה לי דה"ה לא כיבס ולא רחץ ערב הרגל אם מותר לרחוץ ולכבס מבערב יו"ט ולא כיבס ולא רחץ לא יכבס ברגל[ל] והשתא ניחא הא דקתני גזרת שבעה בטלו הא ימים לא בטלו ומיהו קשיא לן דקאמר בסמוך שכבר שגזרת שלשה מבטלת גזרת שבעה אפילו לתנא קמא דמבטלת אפילו ימים שמביא אבל ראיה למנות שלשים שבטלו לגמרי אפילו ימים והר"י פי' דדוקא לא גילח אבל לא כיבס לא דמותר לכבס אפילו לא כיבס שהוא צורך גדול יותר ואין נראה לי טעמו דאם הוא צורך גדול כ"ש שיש לנו לקנסו בשלא עשה קודם הרגל וכנכס ברגל ולפירוש הקונטרס דמפרש לקמן שאם חל שלישי להיות ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב זהו עד שחשכה אם כן לא שייך לקנסו במה שלא רחץ ולא כבס וא"כ ימים לענין מאי לא בטלו גבי שבעה מיהו יש לומר דאם לא רחץ ברגל אסור לרחוץ אחר הרגל ועוד יש לומר אגב דנקט ברישא גזרת נקט סיפא גזרת ועוד נראה דלרישא ה"פ שלשה ימים בטלה גזרת שבעה הא שני ימים לא בטלה גזרת מ"מ פי' אמת[מ] מדקאמר בסמוך שכבר שגזרת שלשה מבטלת גזרת ז' כו' משמע שזה פשוט אפילו לת"ק והשתא תימה לי דכי משני שאם לא גילח בו תינח גבי סיפא אבל ברישא דקאמר תנא גזרת ז' אמאי נקט גזרת ולענין מאי קאמר ימים לא בטלו וי"ל דאגב דנקט סיפא גזרת תנא נמי רישא גזרת ועוד נראה לי דלרישא ה"פ שלשה ימים בטלה גזרת ז' הא שני ימים בטלו גזרת הא ימים לא בטלו לענין דנהוג דברים שבצינעא[ס]:

והתניא

עין משפט נר מצוה

צח א ב מיי' פ"ו מהלכות י"ט הלכה יג טוש"ע א"ח סי' תקמה סעיף ג:

צט ג מיי' פ"י מהל' אבל הלכה ה סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שצט סעיף א:

ק ד מיי' שם הלכה ג טוש"ע שם סעיף ג:

קא ה מיי' שם טור ש"ע שם סעיף ו:

קב ו מיי' שם טוש"ע שם סעיף ח:

רבינו חננאל

ת"ר כותבין תפילין ומזוזות לעצמו ולאחרים בטובה דברי ר' מאיר ר' יהודה אומר מערים ומוכר את שלו וחוזר וכותב לעצמו ר' יוסי אומר כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו. אורי ליה רב לרב חננאל הלכה כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו: וטווה אדם על ירכו תכלת לציציתו אסיקנא אמר רב יהודה אמר שמואל וכן א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן הלכה בין באבן בין בפלך. והלכה כותב ומוכר כדי פרנסתו: מתני' הקובר את מתו ג' ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזירת שבעה. קברו קודם לרגל שמונה ימים בטלה הימנו גזירת שלשים מפני שאמרו שבת עולה ואינה מפסקת. רגלים מפסיקין ואינן עולין כו'. אמר רב גזרת בטלו ימים לא בטלו. פי' גזרת בטלו נדחו גזירת האבילות גבי הרגל שיש לו ונדחית מגזירת האבילות. ואם לא גילח ערב הרגל אסור לו לגלח אחר הרגל כי ימים לא בטלו.

הגהות וציונים

א] בכת"י ובמשניות בטלה. ב] בדפו"ר גזירות. ג] בכת"י ובראש ושמואל אמר (ועי' תורת האדם להרמב"ן ענין שבתות ויו"ט). ד] בכת"י הגי' מתקיף לה רב שישא בריה דרב אידי ומאן דאמר גזרות בטלו ימים לא בטלו וכו' מאחר דגזרות בטלו ימים מ"ט לא בטלו (ובכמה כת"י "אמאי" לא בטלו, וטוב לגרוס "למאי" ועי' תוס'. ה] בכת"י "בתכבוסת" נראה טעות (דאינו מגזירת ל' אלא מגזירת ז'). או שצ"ל "בתכבוסת גיהוץ" (ור"ל תכבוסת של גיהוץ, מהרש"א ובגליון הש"ס): ו] תיבת "אירע" מיותר וליתא בכת"י (רש"ש): ז] צ"ל דינו (רש"ש): ח] אולי צ"ל לאיזה: ט] צ"ל כדי פרנסתו לאחרים (רש"ש): י] נראה דט"ס הוא וצ"ל כרבי יוסי, עי' מהרש"א (רש"ש), ועי' גנזי יוסף ובראש משביר: כ] אלא כדי פרנסתו היינו בהרווחה שרי וכו' כדי פרנסתו עי' מהרש"א [עיין שם גליון]: ל] נדצ"ל לא יכבס אחר הרגל (רש"ש): מ] בדפו"ר בטלו גזירות. ועי' מהרש"א שמוחק מכאן עד סוף הדיבור. ועי' רש"ש: נ] ובאמת בכת"י ליתא כל זה, ועי' רש"ש וגם גליון הש"ס. ועי' רש"ש ופורת יוסף: ס] עי' הג' הב"ח ובאות הקודם: ע] אולי יש להוסיף דלא לינהוג יותר:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) נזיר טו., ב) [ע' תוס' לקמן כד. ד"ה ערלת], ג) תוספות ע"ז לקמן כד., ד) עי' לקמן כא:, ה) שבת קנ:, ו) דפרקין ה"ד, ז) במנחות שם, ח) שמות יג, ט) שמות יג ט, ע) ע"ב ד"ה שאסור, כ) כתובות ד., ל) יב., מ) כג., נ) כד ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ואין עולין כו' (ואני אומר כי טעות סופר הוא וכו' דהרגל מפסיק) תא"מ וכ"ב דבר פשוט שאיזה תלמיד טועה כתבו בגליון דהא מוכח לקמן דף כ דלתנא דידן [דוקא] שלשה ימים: (ב) תוס' ד"ה וטווה כו' לא מצינו היתר בזה וכן פירש כו' ואפילו ע"י הדחק אסור ועל יהודי אחד:

גליון הש"ס

רש"י ד"ה שמונה ימים וכו' מותר לאלתר בתכבוסת. עי' יבמות דף מג ע"ב ברש"י ד"ה מקום שנוהגו ועיין לקמן דף כג ע"א תוס' ד"ה כל שלשים: ד"ה ואין עולין וכו' ג"י לאו דוקא. קשה לי הא בהדיא מבואר לקמן דף כ ע"א דלתנא דמתני' דהכל ג"י דוקא כדמפרש שם בהלכה כחכמים דלכן דאמר שלשה. וע"ע: תוס' ד"ה וטווה וכו' אפי' טירחא דלאו מלאכה. עי' לעיל דף יב ע"ב תוס' ד"ה מכנים:

רש"י כת"י

וטווה על ירכו וכו'. שטוה בחוט על ירכו ומפשט והוא טווה ממשיך אלא בידו בין אצבעותיו ולא בפלך כדרך שהוא עושה במלאכה. ולאחרים. עושה בטובה בחנם אבל לא בשכירות: מערים. שלא ידלו השוק פועלי מלאכה לא דמאי כדאמרינן (לעיל) גבי אכוורגי דלא ליתו לאגרי שקלי סרכוי בעמלא דמצוה. כדי פרנסתו. בהרווחה ולא על מי שאין לו מה יאכל דהכתם אפילו ר' מאיר מודה דשרי: תכלת. לבע של חלזון הכי אמרינן בפרק התכלת (מנחות) לציציתו. לציצית שלו. באבן. שכן דרך לבן שאין לו פלך תולה בחוט ומגלגל בו את החוט (וטווהו). ר' [יהודה] אומר משמו. של ר' אליעזר. הקובר את מתו וכו'. שמת קודם הרגל ונהיג אבילותו ג' ימים קודם הרגל: בטלה הימנו גזירת שבעה. שהרגל מפסיק אבלותו ... ומותר בעשיית מלאכה ואינו חייב בכפיית המטה ולא צריך להשלים ... ואינו צריך למנות שלשים ... שבעה. ואינה מפסקת. שאינה מבטלת אלא יושב ומשלים אחר השבת. הרגלים מפסיקין ואינן עולין. שבתוך אבילות עולה לו למנין שבעה ... שלשים. שלשים. בגמרא ... ואע"פ שקברו בתוך הרגל ... משחרב בית המקדש. ... גזרת שלשים ... ימים לא בטלו. כלומר ... שלא נהוג שלשים ... ימים לא בטלו.

18/06/2018אחח

שבעה', וישנם דינים הנמשכים במשך כל שלשים יום הראשונים[יד], וקרוים 'גזירת שלשים'.

משנה

הַקּוֹבֵר אֶת מֵתוֹ[טו] **שְׁלֹשָׁה יָמִים קוֹדֶם לָרֶגֶל**, ונהג אבלותו שלשה ימים, **בָּטְלָה הֵימֶנּוּ** עם כניסת הרגל **גְּזֵרַת שִׁבְעָה**, כלומר דין שבעת ימי אבלות[טז], ולא זו בלבד שברגל אינו נוהג במנהגי אבלות אלא אף אחר הרגל אינו צריך להשלים את ימי אבלותו, לפי שהספיק לנהוג את עיקר האבלות שהיא שלשת הימים הראשונים[יז]. אבל דין שלשים נוהג בו וממשיך לקיימו אחר הרגל[יח]. אכן אם קברו **שְׁמוֹנָה** ימים קודם הרגל, שכבר הסתיימו שבעת הימים הראשונים ונהג יום אחד בדיני אבלות שלשים[יט], **בָּטְלוּ הֵימֶנּוּ** עם כניסת הרגל[כ] **גְּזֵרַת שְׁלֹשִׁים**, ואינו נוהג בדיני שלשים לא ברגל ולא לאחריו[כא], שהרגל מבטל את אותו פרק אבלות שבו פגע[כב].

וטעם הדבר, **מִפְּנֵי שֶׁאָמְרוּ**[כג], **שַׁבָּת** שבימי האבלות **עוֹלָה** [-נחשבת] במנין ימי האבלות אף שאין רוב דיני האבלות נוהגים בה[כד], **וְאֵינָהּ מַפְסֶקֶת** את האבלות, שאחר השבת ממשיך באבלותו, **וּרְגָלִים** החלים בימי האבלות דינם הפוך משבת, לאחר שנהג האבל אבלותו שלשה ימים מן השבעה או יום אחד מן השלשים הרי הם **מַפְסִיקִין** אותה כמבואר בתחילת המשנה, ובמקום שעליו להמשיך בהם אחר הרגל[כה] **אֵינָן עוֹלִין** במנין שבעת[כו] ימי אבלות, אלא ממשיך למנותם מהמקום שפסק[כז].

המשנה מביאה מחלוקת במועדים הנמשכים יום אחד בלבד:
רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, מִשֶּׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ ובטלו קרבנות הרגל וכל דיניהם וממילא אין ששת הימים שאחר חג השבועות משמשים לתשלומי קרבנותיו[כח], דין **עֲצֶרֶת** [-חג השבועות] **כְּשַׁבָּת**, שעולה ואינה מפסקת, שהרי אינה אלא יום אחד, וכל שכן ראש השנה ויום הכיפורים[כט]. **רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר**, אפילו **רֹאשׁ הַשָּׁנָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים** דינם **כִּרְגָלִים**, שמפסיקים את האבלות ואינם עולים לה[ל], וכל שכן לעצרת שנידונת כרגלים אפילו בזמן הזה[לא]. **וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, לֹא**

יד. **והם:** לבישת בגד מגוהץ (שו"ע סי' שפט ס"ה), תגלחת (סי' שצ ס"א), להשתתף בסעודות הרשות (סי' שצא ס"ב), לישא אשה (סי' שצב ס"א, ועיי"ש ס"ב שיש המותרים בזה), ועוד. ובאבלות על אביו ואמו נוהגים חלק מדיני האבלות שנים עשר חדש.

טו. **'מתו'** הוא קרובו שמת כמבואר בברכות (יח.), והיינו אחד משבעה קרובים שמתאבלים עליהם.

ותלתה המשנה את דיני האבלות בקבורה מפני שעל הרוב מתחילה האבלות בשעת קבורה. תוספות (ד"ה הקובר).

טז. **אמנם** כלפי אמירת קדיש והדלקת הנר שנוהגים להדליק בימי השבעה ממשיכים ימי הרגל להחשב כשבעה ושלשים. נחלת שבעה (שו"ת סי' עג) ומשנה ברורה (סי' תקמח סק"ג וס"ק נב). וכתב הנחלת שבעה בטעם הדבר, שביטול האבלות על ידי הרגל שייך רק במנהגי אבלות שתועלתם והפסדם אצל החיים, ולא בדברים הנעשים לעילוי נשמת המת להצילו ממדת הדין.

יז. **כמבואר** להלן (כז:) ששלשה ימים לבכי. וכמה הלכות נוספות נוהגות רק בשלשת הימים הראשונים. תוספות (ד"ה שלשה). ובירושלמי (פ"ג ה"ה, מובא ברייב"ן לקמן כא. ד"ה שלשה) מבואר שבשלשת הימים הראשונים לאחר הפטירה פורחת הנשמה על הגוף ורוצה לחזור אליו ומצטערת הרבה, ולאחר מכן רואה שהשתנה זיו פניו ומתיאשת והולכת לה.

יח. **וברגל** עצמו נחלקו הראשונים האם נוהגים דברים שבצינעא או לא, עיין הערה לקמן (ע"ב) על המלים 'דלא נהגא מצות שבעה ברגל'.

יט. **ואף** שהאיסורים הנוהגים בשלשים נוהגים גם בשבעה, וכבר נהג בהם מתחילת אבלותו, משום תורת שבעה נהג בהם ולא משום תורת שלשים ולכן כשהתחיל הרגל באמצע השבעה לא נחשב שפגע בשלשים ואינו מבטלם.

חלוק דין שבעה מדין שלשים, שאבלות שבעה אינה מתבטלת ברגלים אלא כשישב כבר שלשה ימים ואבלות שלשים מתבטלת לאחר יום אחד. וטעם הדבר, ששבעת הימים הראשונים חלוקים בדיניהם בין שלשת הימים הראשונים לארבעת האחרונים ואת דיני שלשת הימים הראשונים אין בכח הרגל לבטל, אבל ימי השלשים שוים בדיניהם לגמרי וכל שסיים שבעה ונכנס בהם יום אחד מבטלם הרגל. נמוקי יוסף (ד"ה שמונה). וכן לשון הרמב"ן (תורת האדם, ענין שבתות וימים טובים) לגבי אבלות שבעה, 'כיון שעיקר חומר האבלות בשלשה ימים הראשונים וכבר נהג אותן, הרגל מפסיק אבלותו'.

כ. **ומפני** כבוד הרגל מותר להקדים ולהסתפר בערב הרגל כמבואר בגמרא בסמוך.

כא. **אמנם** באיסור תספורת יש חילוק בין סוגי האבלויות, שבחמשה קרובים מותרת מיד מפני שהאיסור נוהג עד השלשים בלבד, אבל באבלות על אביו ואמו נוהג איסור זה גם לאחר השלשים עד שיגערו בו חבריו, ולפיכך אין ביטול השלשים על ידי הרגל מתירו. תוספות (להלן כב: ד"ה עד).

כב. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה בטלה).

כג. **הקשה** הריטב"א (ד"ה מפני) שאין בהמשך דברי המשנה שום נתינת טעם, אלא חזרה על הדין האמור לעיל בתוספת כמה פרטים. וצידד לבאר שהלשון 'מפני שאמרו' מורה שמדובר כאן בדינים דרבנן שברשותם לתקן בהם כרצונם, וכוונת המשנה לומר שכיון שאבלות דרבנן קבעו מתקני דין זה לחלק בו בין שבתות לרגלים, שהשבתות יעלו לו ולא יבטלוהו והרגלים יבטלוהו. והנמוקי יוסף (ד"ה מפני) כתב שכוונת המשנה ליישב קושיא שעלולה לעלות על לב הלומדים, מדוע הזכירה המשנה בדין ביטול האבלות רק רגלים ולא שבת, וכתבה שהוא מפני שאמרו חז"ל שהשבת תעלה לימי אבלות ולא תפסיקם.

ובדורות הראשונים (ח"א כרך ה פנ"ג) כתב, שיסוד המשנה היה מסודר ועומד מימי אנשי כנסת הגדולה (עיי"ש ח"א כרך ג פי"ד), ובו למדו התנאים המאוחרים ודנו ונחלקו בביאורו עד שבא רבינו הקדוש וקבע מתוך דברי כל קודמיו את נוסח המשנה שבידינו. והכלל המובא כאן 'שבת עולה ואינה מפסקת, רגלים מפסיקים ואינם עולים', הוא לשון יסוד המשנה, ובא רבי ופירש את הדברים וחילק בהם בין אבלות שבעה המפסיקה רק אחר שלשה ימי אבלות לבין אבלות שלשים המפסיקה לאחר יום אחד, והוסיף והביא בהמשך המשנה מחלוקת תנאים מאוחרים האם גם המועדים הקצרים כלולים בהלכה זו או לא [והותיר גם את הכלל הקצר של יסוד המשנה על מקומו, בשל דין האבלות בשבת שנזכר שם]. וזה ביאור התיבות 'מפני שאמרו'. ולדבריו אין כאן נתינת טעם כלל.

כד. **נחלקו** האמוראים להלן (כג.-כד.) האם אבלות נוהגת בשבת, ולהלכה נפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' ת ס"א) שאבלות בפרהסיא אינה נוהגת בשבת, ולכן כל הנהגות האבלות הנראות לרבים אינן נוהגות בה, אבל בצינעא נוהגת.

כה. **דהיינו** כשישב באבלותו פחות משלשה ימים לפני הרגל, שבזה אין הרגל מפסיק את האבלות כמבואר לעיל, ונתחדש כאן שימי הרגל אינם עולים למנין האבלות ועליו להמשיך למנות אבלותו לאחר הרגל ממקום שפסק בערב הרגל.

פירוש זה הובא במיוחס לרש"י (ד"ה ואין) בשם 'העתק', כלומר דברי מפרשים קדמונים. והקשה עליו שאפילו בנהג אבלות שעה אחת קודם הרגל מבטל הרגל את האבלות [כמבואר להלן (כ.)], ודברי משנתנו 'הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה' לאו דווקא, ולעולם די לכך בשעה אחת. ולפיכך פירש מסברתו, שהדין 'אין עולין' נוהג במת קרובו ברגל עצמו, שאין ימי הרגל עולים לימי אבלות ומתחיל למנות אבלותו רק לאחר תום הרגל. ותמהו הגהות הב"ח וגליון הש"ס (כרש"י) על קושייתו על ה'העתק', שלדעת משנתנו אין הרגל מבטל את שבעת ימי האבלות אלא כשכבר נהג קודם הרגל שלשה ימים דווקא, אבל בפחות מכך אין הרגל מפסיק את האבלות. והדעה המובאת להלן שדי ביום אחד חולקת על משנתנו כמבואר שם. וכתב הגהות הב"ח שדחיית פירוש ה'העתק' והפירוש מסברא נכתבו על ידי תלמיד טועה. ואמנם, רוב הפירוש הנדפס על שם רש"י במסכת זו אינו לרש"י אלא מועתק מפירוש רבינו גרשום מאור הגולה [עיין הגהות וציונים (לעיל ב.)], ובדברי רבינו גרשום מאור הגולה הנדפסים בנפרד על פי כתבי יד מופיע רק הפירוש המובא כאן בשם העתק, שהדין 'ואין עולין' עוסק בקבר מתו פחות משלשה ימים לפני הרגל. ועיין עוד בארוכה בביאורי רש"י.

כו. **למנין** שלשים עולה הרגל כמבואר להלן (כ.) ורק למנין שבעה אינו עולה.

כז. **וטעם** החילוק בין שבת לרגלים, שהשבת לעונג ניתנה, שחייבים בה באכילה ושתיה, אבל אין בה דין שמחה, ויכול האבל לאכול ולשתות ולהיות דואב ועצב מחמת אבלותו, ולכן עולה למנין ימי האבלות ואינה מפסיקתם, אבל המועדים לשמחה ניתנו, ככתוב (דברים טז יד) 'ושמחת בחגך', ואין השמחה שורה על האדם עד שיסיר צערו ואבלותו, ולכן מפסיקים את האבלות ואינם עולים לה, שאין ענין האבלות מתקיים בהם. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ויש). והרמב"ן (תורת האדם, ענין שבתות וימים טובים ד"ה ודברים) כתב שלסוברים (לקמן כג:-כד.) שהשבת חלוקה מיום טוב לגבי דיני אבלות, שבשבת נוהגים כל דיניה וביום טוב רק דברים שבצינעא, יש לומר שמשום כך עולה השבת למנין ימי האבלות, וזה גם טעם שאינה מפסקת, שכיון שעולה ונוהגת בה אבלות מן הדין שלא תפסיקה, אבל הרגלים שאין כל דיני אבלות נוהגים בהם ולכן אינם עולים, מן הדין שגם יפסיקו, שפסקה בהם האבלות ושוב אינה חוזרת וניעורה. ולסוברים שדיני שבת ויום טוב שוים שבשניהם נוהגים רק דברים שבצינעא, הטעם שהשבת עולה ואינה מפסקת משום שאילו היינו אומרים תפסיק היתה בטלה תקנת שבעה ימי אבלות, שאין שבעה ימים בלא שבת, ולפיכך אמרו שתעלה ולא תפסיקם, אבל הרגלים שאפשר לאבלות שלא תפגע בהם מפסיקים ואינם עולים.

כח. **לקרבנות** חג השבועות יש תשלומין כל ששת הימים שלאחר החג, שאם לא הביאום בזמנם אפשר להקריבם בששת הימים הללו (לקמן כד: חגיגה יז.), ומתוך כך היה דינה בזמן הבית כפסח וסוכות המפסיקים את האבלות ואינם עולים לה.

לדעת רבי אליעזר אין טעם הדין שהרגלים מפסיקים ואינם עולים משום חובת השמחה, אלא מפני שנמשכים שבעה ימים ואילו היו עולים למנין ימי האבלות היו שבעת ימי אבלות שהחלו בסמוך לרגל מסתיימים לעולם בתוך הרגל ולא היה האבל ממשיך באבלותו אחר הרגל, ולפיכך קבעו שמפסיקה בערב הרגל ואין ימי הרגל עולים לה. וכיון שקבעו כך בדין שבעה נתנו אותו דין גם לשלשים, אף שבהם יכול היה האבל להמשיך אחר הרגל. רמב"ן (תורת האדם, ענין שבתות וימים טובים ד"ה רבי) ונמוקי יוסף (ד"ה רבי).

כט. **תוספות** (להלן כד. ד"ה עצרת). והיינו משום שאף בזמן הבית לא היו לקרבנותיהם תשלומין, שלא כעצרת. נמוקי יוסף (ד"ה רבן).

ל. **שהוקשו** כל המועדות זה לזה ככתוב בפרשת מועדות (ויקרא כג ד, לז) 'אלה מועדי ה''. רמב"ן (תורת האדם, ענין שבתות וימים טובים ד"ה דרש).

לא. **תוספות** (שם). והעירו שלשון המשנה אינו מדויק, שהיה לה לומר 'רבן גמליאל אומר אף ראש השנה ויום הכפורים כרגלים'.

[א] וטווה על ירכו תכלת לציציתו: **גמ'** ת"ר כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו וטווה על ירכו תכלת לציציתו ולאחרים בטובה דברי רבי מאיר ר' יהודה אומר מערים ומוכר את שלו וחוזר וכותב לעצמו ר' יוסי אומר כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו אורי ליה רב לרב חננאל ואמרי לה רבה בר בר חנה לרב חננאל הלכה [ב] כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו: וטווה על ירכו תכלת: ת"ר טווה אדם על ירכו תכלת לציציתו אבל לא באבן דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים אף באבן ר' יהודה אומר משמו באבן אבל לא בפלך וחכמים אומרים בין באבן בין בפלך אמר רב יהודה אמר שמואל וכן א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן הלכה בין באבן בין בפלך והלכה כותב כדרכו ומוכר כדי פרנסתו: **מתני'** [א] הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה שמונה בטלו[א] הימנו גזרת שלשים מפני שאמרו [ג] שבת עולה ואינה מפסקת [ד] רגלים מפסיקין ואינן עולין ר' אליעזר אומר משחרב בית המקדש [ב] עצרת כשבת רבן גמליאל אומר [ה] ראש השנה ויום הכפורים כרגלים וחכמים אומרים [ג] לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא [ו] עצרת כרגלים ראש השנה ויוה"כ כשבת: **גמ'** אמר רב גזרת[ב] בטלו ימים לא בטלו וכן א"ר הונא גזרת[ב] בטלו ימים לא בטלו ורב ששת[ג] אמר אפילו ימים נמי בטלו מ"ט ימים[ד] לא בטלו שאם לא גילח ערב הרגל אסור לגלח אחר הרגל

והתניא

וטווה על ירכו. החוטין, אבל לא בידו בין אצבעותיו ובפלך כדרך חול: **גמ'** לאחרים בטובה. ולא בשכר: מערים ומוכר שלו. כן עושה כל ימות החג: כדי פרנסתו. בהרווחה, ולא מיירי במי שאין לו מה יאכל: אבל לא באבן. שתולה בחוט כדי שיוכל לשוזרו יפה: **מתני'** הקובר מתו שלשה ימים קודם הרגל. הואיל ועיקר אבילות אינו אלא שלשה ימים[ד]: בטלה ממנו גזרת שבעה. דלאחר הרגל אינו צריך למנות יותר: שמונה ימים. קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים, דהואיל והתחיל יום אחד מן השלשים אינו צריך לשמור כלום לאחר הרגל דין שלשים, אלא °מותר לאלתר בתכבוסת[ה] בגיהון ותספורת: שבת עולה. אירע[ו] שבת בימי אבלו עולה למנין שבעה: ואינה מפסקת. דלאחר שבת צריך להשלים שבעה ימי אבלות עם השבת: והרגלים מפסיקין. דכי קבר מתו שלשה ימים קודם הרגל מפסיק האבילות לגמרי, ולאחר הרגל אין משלים כלום: ואין עולין. דכי קבר מתו בתוך הרגל דלא בטלה ממנו גזרת ז' אין ימי הרגל עולין למנין ז' ימי אבילות, אלא לאחר הרגל צריך לישב ז' ימי אבילות, זו היא סברתי, אבל בהעתק מצאתי ואין עולין דכי קבר את מתו שני ימים לפני הרגל דלא בטלה ממנו גזרת שבעה אין ימי הרגל עולין למנין שבעת ימי אבלו, אלא לאחר הרגל צריך לישב ה' ימי אבלות להשלים לשני ימים שנהג לפני הרגל, (א) ואני אומר כי טעות סופר הוא, דמה שנזכר °שלשה ימים לפני הרגל לאו דוקא, ואפילו שעה אחת לפני הרגל בטלה ממנו גזרת שבעה, דהרגל מפסיק: משחרב בית המקדש. שאין לעצרת תשלומין כל ז', ואינו אלא יום אחד: כשבת. ודינו[ז] כשבת דעולה ואינה מפסקת: ראש השנה כשבת. הואיל ואינו אלא יום אחד: **גמ'** גזרת. שלשים בטלו, אבל ימים לא בטלו, שלשים יום לא בטלו, דעדיין תלויין ועומדים: מאי טעמא ימים לא בטלו. כלומר באיזה[ח] ענין לא בטלו ימים: שאם לא גילח ערב הרגל. דכי בטלו גזרת שלשים ואיבעי ליה לגלוחי ערב הרגל ולא גילח: אסור לגלח אחר הרגל. כל שלשים יום:

והתניא

וטווה על ירכו תכלת לציציתו. פירוש ע"י שינוי אבל בתפילין אי אפשר בשינוי שצריך כתיבה תמה[ה] ובעשיית תפילין וציצית לא איירי במתני' ושמא אין איסור כי אם בכתיבה וטוייה ומה שנהגו לכתוב בעוגל לא מלינו היתר (ב) וכן פירש בתוספות הרב בשם רבו ואפילו על ידי הדחק על יהודי אחד שתפוש היה התירו בדוחק גם על ידי היפוך שהוא נקרא מלך אחר לא היו מתירין וגם אי לא אסור משום מלאכה הא אסרינן °אפילו טירחא דלאו מלאכה בפרק קמא (דף ד.) מיהו נהגו לומר דמתני' לא איירי על ידי היפוך ויש כותבין על ידי חילוק האות וכך היה עושה רבי זקני והיו"ד שאי אפשר היה כותב בכתב הפוך: **רבי** יהודה אומר מערים. לכאורה מחמיר יותר מרבי מאיר שהתיר לאחרים ובתוספות פירשו דרבי מאיר אינו מתיר אלא בהערמה ולא הבנתי: **רבי** יוסי אומר כותב ומוכר כדי פרנסתו. דשרי לגמרי לאחרים בשכר ודוקא כדי פרנסתו ולכאורה מיקל מכולהו וכן פי' הר"א עוד פי' דכולהו הוי שרי כדי פרנסתו דאין לו מה יאכל ולא איירו אלא כשיש לו מה יאכל ומחמיר רבי יוסי יותר מכולהו ולישנא לא משמע הכי דהוה ליה למימר אינו כותב אלא כדי פרנסתו מיהו במילתא דרבי יהודה קשה נמי קצת דהוה ליה למימר אינו כותב אלא כדי פרנסתו על ידי אחרים[ט] או על ידי הערמה והשתא מתני' אתיא כרבי מאיר[י] ויש מפרשים דכדי פרנסתו נמי לא משמע דאין לו מה יאכל[כ] שרי דהואיל לצורך מצוה מותר להשתכר בה דבחנם לא ירצה לעשות כן ומתניתין פירש בתוספות הרב דפליגא אכולהו ותנא אחר הוא וה"ר יונה פירש דאתיא כתנא קמא והכי פירושו אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות כדי למוכרם או כדי להניחם ועוד פי' דאתיא כרבי יוסי לפי מה שפירש שרבי יוסי מחמיר ואין ראיה מכאן שמותר להניח תפילין דדלמא רבי מאיר ורבי יהודה לטעמייהו דסבירא להו פרק המוצא תפילין (עירובין דף צו: ושם) שבת זמן תפילין [ורב] ורבה בר בר חנה נמי הכי אלי סברי ואע"ג דכולהו אמוראי דפרק הקומץ רבה (מנחות דף לו: ושם) משמע דאית להו שבת לאו זמן תפילין הוא אבל ר' יצחק בן אברהם היה מביא מן הירושלמי להתיר להניח דאמר בירושלמי[ו] חד בר נש אובד תפילוי בחולא דמועדא אתא לקמיה דרב חננאל פי' שיכתוב לו לפי שהיה סופר כדאיתא במגילה (דף יח:) שלחיה לקמיה דרבה בר בר חנה אמר ליה זיל הב ליה תפילך ואת כתב לך דתנן כותב אדם תפילין לעצמו אתא לקמיה דרב אמר ליה כתוב ליה פירוש בלא הערמה מתני' פליגא על רב כותב אדם תפילין ומזוזה לעצמו הא לאחר לא רב פתר לה בכותב להניח פירוש רב מעמיד המשנה להניח אחר המועד אבל להניח במועד שרי ובהלכות גדולות פסק דאסור להניח תפילין בחולו של מועד ולטעם שממעט[ז] שבתות וימים טובים מימים ימימה[ח] מסתבר שפיר דממעט חולו של מועד ולמאן דדריש (מנחות דף לו:) מלך לאות[ט] יצאו שבתות וימים טובים שהן בעצמן אות יש לומר לפי שאין עושין מלאכה כי אם בדבר האבד אבל קשיא למאי דפרישית לעיל (דף ב. ד"ה משקין) דמלאכה דחול המועד מדרבנן היכי ממעט להו יש לומר הואיל ואוכל מצה ויושב בסוכה אין צריך אות ואם הוא אמת דבחול המועד חייב בתפילין יש לומר הואיל ועושין מלאכה בו אין אות ומימים ימימה נמי לא ממעט אלא יום טוב דחלוק משאר ימים: **הקובר** את מתו. להכי נקט קובר דאבילות מתחלת משעת סתימת הגולל כדאמרינן לקמן (דף כז.): **שלשה** ימים. כך הוא עיקר אבילות לכמה מילי ואמרינן לקמן (שם:) שלשה ימים לבכי: **מאי** טעמא לא בטלו. הכי הוה ניחא טפי לגרום ימים לענין מאי לא בטלו ואין צריך להגיה דהיא היא: **שאם** לא גילח ערב הרגל כו'. ונראה לי דה"ה לא כיבס ולא רחץ ערב הרגל אם מותר לרחוץ ולכבס מבערב יו"ט ולא כיבס ולא רחץ לא יכבס ברגל[ל] והשתא ניחא הא דקתני גזרת שבעה בטלו הא ימים לא בטלו ומיהו קשיא לן דקאמר בסמוך שכשם שמצות שלשה מבטלת גזרת שבעה אפילו לתנא קמא דמבטלת אפילו ימים שמביא אבא שאול ראיה למנות שלשים שבטלו לגמרי אפילו ימים והרי"ן פי' דדוקא לא גילח אבל לא כיבס לא דמותר לכבס אפילו לא כיבס שהוא צורך גדול יותר ואין נראה לי טעמו דאם הוא צורך גדול כ"ש שיש לנו לקנסו בשלא עשה קודם הרגל ונכנס ברגל ולפירוש הקונטרס דמפרש לקמן[י] שאם חל שלישי להיות ערב הרגל שאסור ברחילה עד הערב וזהו עד שתחשכה אם כן לא שייך לקנסו במה שלא רחץ ולא כבס וא"כ ימים לענין מאי לא בטלו גבי שבעה מיהו יש לומר דאם לא רחץ ברגל אסור לרחוץ אחר הרגל ועוד יש לומר אגב דנקט ברישא גזרת נקט סיפא גזרת ועוד נראה לי דרישא ה"פ שלשה ימים בטלה גזרת שבעה הא שני ימים לא בטלה גזרת[מ] מ"מ פי' אמת מדקאמר בסמוך שכשם שגזרת שלשה מבטלת גזרת ז' כו' משמע שזה פשוט אפילו לת"ק והשתא תימה לי דכי משני שאם לא גילח בו תינח סיפא אבל ברישא דקאמר בטלה הימנו גזרת ז' אמאי נקט גזרת ולענין מאי קאמר ימים לא בטלו וי"ל דאגב דנקט סיפא גזרת תנא נמי רישא גזרת ועוד נראה לי דרישא ה"פ שלשה ימים בטלה גזרת ז' הא שני ימים בטלו גזרת הא ימים לא בטלו לענין דנוהג דברים שבצינעא[ס]:

והתניא

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) נזיר טו., ב) [ע' תוס' לקמן כ. ד"ה עצרת], ג) תוספות ע"ז לקמן כד., ד) עי' לקמן כא: כז:, ה) שבת קג., ו) דפרקין ה"ד, ז) במנחות שם, ח) שמות יג י, ט) שמות יג ט, י) ע"ב ד"ה שאסור, כ) כתובות ד., ל) יב., מ) כג., נ) כד ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ואין עולין כו' (ואני אומר כי טעות סופר הוא וכו' דהרגל מפסיק) תא"מ ונ"ב הדבר פשוט שאיזה תלמיד טועה כתבו בגליון[ו] דהא מוכח לקמן דף כ דלתנא דידן [דוקא שלשה ימים]: (ב) תוס' ד"ה וטווה כו' לא מלינו היתר בזה וכן פירש כו' ואפילו ע"י הדחק אסור ועל יהודי אחד:

גליון הש"ס

רש"י ד"ה שמונה ימים וכו' מותר לאלתר בתכבוסת. עי' יבמות דף מג ע"א ברש"י ד"ה מקום שמותר ועיין לקמן דף כג ע"א תוס' ד"ה כל שלשים: ד"ה ואין עולין וכו' ג"י לאו דוקא. קשה לי הא בהדיא מבואר לקמן דף כ ע"א דלתנא דמתני' דהכא ג"י דוקא דקאמרי' שם הלכה כתנא דידן דאמר שלשה[ס] וצ"ע: תוס' ד"ה וטווה וכו' אפי' טירחא דלאו מלאכה. עי' לעיל דף יב ע"ב תוס' ד"ה מכנים:

רש"י כת"י

וטווה על ירכו וכו'. שנותן החוט של תכלת על ירכו ומשפשף והוא נטוה מאיליו אבל לא בידיו בין אצבעותיו ולא בפלך כדרך שהוא עושה בחול. ולאחרים. עושה בטובה בחנם אבל לא בשכירות דדרך שכירות אסור דחשיב מלאכה כדאמ' [לעיל] גבי אמוראי דכיון דלאו אגרי שקלי שרשוי בעצמא הוא ושרי. כדי פרנסתו. בהרווחה ולא דמי לשאין לו מה יאכל דהתם אפילו ר' מאיר [מודה ד]שרי. תכלת. לצבע של חלזון הכי אמרינן בפרק התכלת (מנחות מד:). לציציתו. לציצית שלו. באבן. שכן דרך למי שאין לו פלך תולה אבן וקושרה בראש החוט ומגלגל בו את החוט [וטווהו]. ר' [יהודה] אומר משמו. של ר' אליעזר. הקובר את מתו וכו'. שמת קודם הרגל וניהג אבילותו ג' ימים קודם הרגל. [בטלה הימנו גזירת שבעה]. שהרגל מפסיק אבלותו לדקתני בסמוך דכיון דנהג ג' ימים לפני הרגל] מותר לצאת מפתח ביתו ומותר בעשיית מלאכה ואינו חייב בכפיית המטה דבטלו ממנו גזרת שבעה ואין צריך להתאבל עוד אבל לא גזירת שלשים שצריך למנות עוד שלשים יום אחר הרגל עם השלשה שעברו כבר שהן מהשלשים. שמנה. הואיל ונכנס לימי הגילות קודם הרגל אתי רגל ומבטל את השאר לגמרי. השבת. שבתוך אבילות עולה לו למנין שבעה. ואינה מפסקת. שאינה מבטלת השאר אבל יושב ומתאבל אחר השבת. הרגלים מפסיקין ואינן עולין. אם נהג שלשה ימים קודם הרגל הרגל מפסיק ומבטל גזירת שבעה ואינו מתאבל עוד וכן שמנה ימים קודם הרגל מפסיק ומבטל גזרת שלשים ואינן עולין אריישא קאי שאם לא נהג אלא שני ימים [או] שהתחיל אבילותו ברגל אין הרגלים עולין למנין שבעה וצריך לו לישב אחר הרגל. ל"א הרגלים מפסיקין שאם לא נהג אלא שני ימים מפסיקין דלא נהגו במועד ואינן עולין דלא לינהוג[ע] דודאי נהוג והיינו דאמרינן לקמן[מ] איידי דתני סיפא אין עולין אהכי תנא רישא עולה ומאי עולה עולה לחשבון שבעה ולא דמי הך עולין לעולין דרישא ולא הוי עולין לחשבון שבעת ימי אבילות אלא הכי הוא עולה מסלק ממנו אבילות ואין מפסיק לעולם אלא לאחר הרגל נהוג ולעולם שבת אינה עולה למנין ז' והאידנא דהוי שבת ממניא משום דקיימא לן כמאן דאמר[מ] יש אבילות בשבת וגם לקמן[י] אמרינן דברים שבצנעה נוהג וליכא לפרושי אין הרגל עולה למנין שלשים דודאי עולין [כדאמרינן] בגמרא ואם קברו בתוך הרגל אם עולה למנין שלשים אי לא מבעיא לן בגמרא. משחרב בית המקדש. דאין לעצרת תשלומין כל שבעה לקרבן ולית ליה תורת הרגל והרי הוא כשבת ואינה מפסקת. גזירת שלשים. כגון גילוח וגיהוץ. בטלו. שיכול לגלח ולגהץ את בגדיו אבל ימי שלשים לא בטלו כלומר עדיין הם תלויין ועומדין שאם יגלח לכבוד הרגל ודאי בטלו לגמרי ואי לאו אסור לגלח אחר הרגל עד שלשים וכדמפרש. ימים אמאי לא בטלו. כלומר למאי הלכתא לא בטלו ימים.

עין משפט
נר מצוה

צח א ב מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יג טוש"ע א"ח סי' תקמה סעיף ג:
צט ג מיי' פ"י מהל' אבל הלכה א סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' ת סעיף א:
ק ד מיי' שם הלכה ג טוש"ע שם סי' שצט סעיף ג:
קא ה מיי' שם טור ש"ע שם סעיף ו:
קב ו מיי' שם טוש"ע שם סעיף ח:

משנת ראשונים

וטווה על ירכו תכלת לציציתו. שנותן החוט על הירך ומשפשף בידו והוא טווי מאיליו אבל לא בידיו בין אצבעותיו, ולא בפלך כדרך שהוא עושה בחול. **[ר"י מלוניל]**

רבי יהודה אומר מערים. ור' מאיר ור' יהודה משמע דסבירא להו דמועד ושבת זמן תפלין נינהו ומשום הכי מודו שכותב לעצמו לכבוד המצוה לצורך יום טוב. **[ר"י מלוניל]**

כדי פרנסתו. כלומר לצורך מזונות יום טוב שיקנה מהם בשר ויין הרבה ואף על פי שיש לו לחם ומים מלבד אלה ודוקא כשקונה מהם לצורך יום טוב ומענג בהם את הרגל שאם לא היה כותב לא היה יכול לשמוח בו כל כך ומשום הכי שרינן ליה אבל אם היתה ידו משגת גם לבשר ויין בלא טורח הכתיבה לא היינו מתירין לו לכתוב לכבוד המצוה דסבירא ליה לר' יוסי דשבתות וימים טובים לא נהגא בהו מצות תפלין דדרשינן, והיה לך לאות מי שצריך אות יצאו שבתות וימים טובים שאינן צריכין אות. **בין באבן בין בפלך,** טווה ציצית לטליתו במועד בלא שום שינוי בעולם לצורך עצמו שהרי הוא חייב בציצית במועד. **[ר"י מלוניל]**

הקובר את מתו. להכי תלייה הכא בקבורה, מפני שאין האבל חל עליו עד לאחר סתימת הגולל. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

[המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י ובמשניות **בטלה:** ב] בדפו"ר **גזירות:** ג] בכת"י ובר"ש **ושמואל** אמר (ועי' תורת האדם להרמב"ן ענין שבתות ויו"ט): ד] בכת"י הגי' **מתקיף לה רב שישא בריה דרב אידי למאן דאמר גזרות בטלו ימים לא בטלו וכי מאחר דגזרות בטלו ימים** מ"ט לא בטלו (ובכמה כת"י "אמאי" לא בטלו, וטוב לגרוס "למאי" ועי' תוס', דק"ס): ה] תיבת "בתכבוסת" נראה טעות (דאינו מגזירת ל' אלא מגזירת ז'). או שצ"ל "בתכבוסת גיהוץ" (ור"ל תכבוסת של גיהוץ, מהרש"א עי"ש ובגליון הש"ס): ו] תיבת "אירע" מיותר וליתא בכת"י (דק"ס): ז] צ"ל דינו (רש"ש): ח] אולי צ"ל **לאיזה:** ט] צ"ל כדי פרנסתו **לאחרים** (רש"ש): י] נראה דט"ס הוא וצ"ל כרבי יוסי, עי' מהרש"א (רש"ש), ועי' גנזי יוסף ובראש משביר: כ] מה יאכל **אלא כדי פרנסתו היינו בהרווחה** שרי וכו' כן הוא גירסת מהרש"א [עיין שם] (גליון): ל] נדצ"ל לא יכבס **אחר הרגל** (רש"ש): מ] בדפו"ר לא **בטלו גזירות.** ועי' מהרש"א שמוחק מכאן עד סוף הדיבור. ועי' רש"ש: נ] ובאמת בכת"י ליתא כל זה, ועי' גם גליון הש"ס. ועי' רש"ש ופורת יוסף: ס] עי' הג' הב"ח ובאות הקודם: ע] אולי יש להוסיף דלא לינהוג **יותר:**

כְּדִבְרֵי זֶה וְלֹא כְּדִבְרֵי זֶה שנתנו דין אחד לעצרת ולראש השנה ויום הכפורים כל אחד לפי שיטתו, **אֶלָּא עֲצֶרֶת** דינה **כִּשְׁאָר הָרְגָלִים** ומפסקת ואינה עולה, **וְרֹאשׁ הַשָּׁנָה וְיוֹם הַכִּפּוּרִים** דינם **כְּשַׁבָּת** ועולים ואינם מפסיקים[לב].

★

גמרא

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים אם דיני שלשים נתבטלו לגמרי בכניסת הרגל או שחלקם תלויים בהנהגת האבל:

אָמַר רַב, מכך שהוסיפה המשנה תיבת 'גזירת', ולא כתבה 'בטלו הימנו שלשים'[לג], יש לדייק, **שגְּזֵרַת** שלשים בלבד **בָּטְלוּ** הימנו בכניסת הרגל כשעברו עליו שמונה ימים מקבורת מתו, והם דיניה הכלליים של אבלות שלשים, **אבל יָמִים** עצמם **לֹא בָּטְלוּ**, ויש מדיניהם התלויים בהנהגת האבל שיתכן שיחזרו וינהגו בו, כפי שיתבאר בסמוך. מביאה הגמרא אמורא נוסף שאמר כן, **וְכֵן אָמַר רַב הוּנָא**, רק **גְּזֵרַת** שלשים **בָּטְלוּ**, אבל **יָמִים** עצמם **לֹא בָּטְלוּ**. **וְרַב שֵׁשֶׁת אָמַר**[לד], מלשון המשנה 'בטלו', 'בטלו הימנו גזרת שלשים', משמע[לה] **שאֲפִילּוּ יָמִים נַמִּי בָּטְלוּ**, והתבטל דין שלשים לכל עניניו.

שואלת הגמרא, **מַאי טַעֲמָא יָמִים לֹא בָּטְלוּ**, כלומר, כלפי איזו הלכה אמרו רב ורב הונא שדיני השלשים תלויים ועומדים, ובמה הם תלויים. משיבה הגמרא, כוונתם להלכה שתספורת אסורה עד השלשים[לו], ולאופן דלהלן, **שֶׁאִם לֹא גִּילַּח עֶרֶב הָרֶגֶל** אף שהתרנו לו להקדים ולהתגלח לכבוד הרגל לפני כניסת הרגל המבטלת מעליו גזירת שלשים, **אָסוּר לְגַלֵּחַ** גם **אַחַר הָרֶגֶל** עד תום השלשים[לז], לפי שאין ימי השלשים פוקעים ממנו[לח].

[לב] **חכמים** חילקו בין עצרת שבזמן הבית היה לה תשלומין ששה ימים ולכן נותר דינה כרגלים גם בזמן הזה, לבין ראש השנה ויום הכפורים שמעולם לא נהגו יותר מיום אחד ולכן דינם כשבת. רמב"ן (תורת האדם, ענין שבתות וימים טובים ד"ה הקובר).

[לג] **בתוספות** (ד"ה שאם) מבואר שרב דייק דבריו מלשון המשנה. והאריכו לדון כיצד לבאר את הדיוק ברישא לגבי אבלות שבעה, שלא כתבה המשנה 'בטלו הימנו שבעה' אלא 'בטלה הימנו גזירת שבעה', ועיין בהערה בהמשך.

[לד] **גירסת** הרמב"ן (תורת האדם, ענין שבתות וימים טובים ד"ה אמר רב) והרא"ש (סי' כו) 'ושמואל אמר ימים נמי בטלו', עיין הגהות וציונים.

[לה] **תוספות** (להלן ע"ב ד"ה והתניא).

[לו] **היינו** באבלות שאר קרובים מלבד אביו ואמו, שבאבלות אביו ואמו אין התספורת מותרת עד שיגערו בו חבריו על אורך שערו, כמבואר בברייתא (להלן כב:).

[לז] **התוספות** (שם) דנו האם גם בביטול אבלות שבעה נאמר כלל זה, שכל שלא רחץ לפני הרגל יאסר לרחוץ גם ברגל. ועל הצד שלא יאסר ברחיצה אף כשלא הקדים לרחוץ ערב הרגל, נמצא שדברי רב 'גזירת בטלו ימים לא בטלו' נאמרו רק לגבי שלשים ולא לגבי שבעה, אף שנקטה המשנה לשון 'גזירת' גם בשבעה, וביארו שאגב הסיפא שנכתב בה 'גזירת שלשים' כתבה המשנה גם ברישא 'גזירת', אף ששם אין בה צורך.

[לח] **מדברי** התוספות (ד"ה שאם) משמע שהוא קנס על שלא טרח לכבד את הרגל אף שהיתרנוהו. והקרן אורה (להלן ע"ב ד"ה ומודים) הביא בשם הריטב"א (ד"ה גזירות) שאינו משום קנס אלא כך הוא הדין, שהיתר הגילוח חל רק כשנהג בהיתר וגילח, אבל כשלא גילח ערב הרגל לא פקע האיסור כלל. [אמנם יש לעיין בזה מדברי הריטב"א בסמוך (ד"ה והא) שחילק בשם התוספות בין רחיצה שאין כל כך ניוול בחסרונה לבין גילוח, ואם הוא דין שכל שלא נהג בהיתר שהתרנוהו אין ההיתר חל, מה לי ניוולו ניכר מה לי אינו ניכר].

[א] וטווה על ירכו תכלת לציציתו: **גמ'** ת"ר כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו וטווה על ירכו תכלת לציציתו ולאחרים בטובה דברי רבי מאיר ר' יהודה אומר מערים ומוכר את שלו וחוזר וכותב לעצמו ר' יוסי אומר כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו אורי ליה רב לרב חננאל ואמרי לה רבה בר בר חנה לרב חננאל הלכה [ב] כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו: וטווה על ירכו תכלת: ת"ר טווה אדם על ירכו תכלת לציציתו אבל לא באבן דברי ר' אליעזר וחכמים אומרים אף באבן ר' יהודה אומר משמו באבן אבל לא בפלך וחכמים אומרים בין באבן בין בפלך אמר רב יהודה אמר שמואל וכן א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן הלכה בין באבן בין בפלך והלכה כותב כדרכו ומוכר כדי פרנסתו: **מתני'** א) הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה שמונה בטלו א] הימנו גזרת שלשים מפני שאמרו [ג] שבת עולה ואינה מפסקת [ד] רגלים מפסיקין ואינן עולין ר' אליעזר אומר משחרב בית המקדש ב) עצרת כשבת רבן גמליאל אומר [ה] ראש השנה ויום הכפורים כרגלים וחכמים אומרים [ו] לא כדברי זה ולא כדברי זה אלא [ז] עצרת כרגלים ראש השנה ויוה"כ כשבת: **גמ'** אמר רב גזרת ב] בטלו ימים לא בטלו וכן א"ר הונא גזרת ג] בטלו ימים לא בטלו ורב ששת ד] אמר אפילו ימים נמי בטלו מ"ט ימים ה] לא בטלו שאם לא גילח ערב הרגל אסור לגלח אחר הרגל והתניא

רש"י

וטווה על ירכו. החוטין, אבל לא בידו בין אצבעותיו ובפלך כדרך חול: **גמ'** לאחרים בטובה. ולא בשכר: מערים ומוכר שלו. כן עושה כל ימות החג: כדי פרנסתו. בהרווחה, ולא מיירי במי שאין לו מה יאכל: אבל לא באבן. שתולה בחוט כדי שיוכל לשוזרו יפה:

מתני' הקובר מתו שלשה ימים קודם הרגל. הואיל ועיקר אבילות אינו אלא שלשה ימים ז): בטלה ממנו גזרת שבעה. דלאחר הרגל אינו צריך למנות יותר: שמונה ימים. קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים, דהואיל והתחיל יום אחד מן השלשים אינו צריך לשמור כלום לאחר הרגל דין שלשים, אלא °מותר לאלתר בתכבוסת ה] בגיהוץ ותספורת: שבת עולה. אירע ו] שבת בימי אבלו עולה למנין שבעה: ואינה מפסקת. דלאחר שבת צריך להשלים שבעה ימי אבלות עם השבת: והרגלים מפסיקין. דכי קבר מתו שלשה ימים קודם הרגל מפסיק האבילות לגמרי, ולאחר הרגל אין משלים כלום: ואין עולין. דכי קבר מתו בתוך הרגל דלא בטלה ממנו גזרת ז' אין ימי הרגל עולין למנין ז' ימי אבילות, אלא לאחר הרגל צריך לישב ז' ימי אבילות, זו היא סברתי, אבל בהעתק מצאתי ואין עולין דכי קבר את מתו שני ימים לפני הרגל דלא בטלה ממנו גזרת שבעה אין ימי הרגל עולין למנין שבעת ימי אבלו, אלא לאחר הרגל צריך לישב ה' ימי אבלות להשלים לשני ימים שנהג לפני הרגל, (א) ואני אומר כי טעות סופר הוא, דמה שנזכר °שלשה ימים לפני הרגל לאו דוקא, ואפילו שעה אחת לפני הרגל בטלה ממנו גזרת שבעה, דהרגל מפסיק: משחרב בית המקדש. שאין לעצרת תשלומין כל ז', ואינו אלא יום אחד: כשבת. ודינו ז] כשבת דעולה ואינה מפסקת: ראש השנה כשבת. הואיל ואינו אלא יום אחד: **גמ'** גזרת. שלשים בטלו, אבל ימים לא בטלו, דעדיין תלויין ועומדים: מאי טעמא ימים לא בטלו. כלומר באיזה ח] ענין לא בטלו ימים: שאם לא גילח ערב הרגל. דכי בטלו גזרת שלשים ואיבעי ליה לגלוחי ערב הרגל ולא גילח: אסור לגלח אחר הרגל. כל שלשים יום:

והתניא

תוספות

וטווה על ירכו תכלת לציציתו. פירוש ע"י שינוי אבל בתפילין אי אפשר בשינוי שצריך כתיבה תמה ט] ובעשיית תפילין וצילית לא איירי במתני' ושמא אין איסור כי אם בכתיבה וטוויה ומה שנהגו לכתוב בעוגל לא מלינו היתר (ב) וכן פירש בתוספות הרב בשם רבו ואפילו על ידי הדחק על יהודי אחד שתפוש היה התירו בדוחק גם על ידי היפוך שהוא נקרא מלך אחר לא היו מתירין וגם אי לא אסור משום מלאכה הא אסרינן °אפילו טירחא דלאו מלאכה בפרק קמא (דף ד.) מיהו נהגו לומר דמתני' לא איירי על ידי היפוך ויש כותבין על ידי חילוק האות וכך היה עושה רבי זקני והיו"ד שאי אפשר היה כותב בכתב הפוך: **רבי** יהודה אומר מערים. לכאורה מחמיר יותר מרבי מאיר שהתיר לאחרים ובתוספות פירשו דרבי מאיר אינו מתיר אלא בהערמה ולא הבנתי: **רבי** יוסי אומר כותב ומוכר כדי פרנסתו. דשרי לגמרי לאחרים בשכר ודוקא כדי פרנסתו ולכאורה מיקל מכולהו וכן פי' הר"א עוד פי' דכולהו הוי שרי כדי פרנסתו דאין לו מה יאכל ולא איירו אלא כשיש לו מה יאכל ומחמיר רבי יוסי יותר מכולהו ולישנא לא משמע הכי דהוה ליה למימר אינו כותב אלא כדי פרנסתו מיהו במילתא דרבי יהודה קשה נמי קצת דהוה ליה למימר אינו כותב אלא כדי פרנסתו על ידי אחרים י] או על ידי הערמה והשתא מתני' אתיא כרבי מאיר כ] ויש מפרשים דכדי פרנסתו נמי לא משמע דאין לו מה יאכל ל] שרי דהואיל לצורך מצוה מותר להשתכר בה דבחנם לא ירצה לעשות כן ומתניתין פירש בתוספות הרב דפליגא אכולהו ותנא אחר הוא וה"ר יונה פירש דאתיא כתנא קמא והכי פירושו אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות כדי למוכרם או כדי להניחם ועוד פי' דאתיא כרבי יוסי לפי מה שפירש שרבי יוסי מחמיר ואין ראיה מכאן שמותר להניח תפילין דדלמא רבי מאיר ורבי יהודה לטעמייהו דסבירא להו פרק המוצא תפילין (עירובין דף צו: ושם) שבת זמן תפילין [ורב] ורבה בר בר חנה נמי הכי אלי סברי ואע"ג דכולהו אמוראי דפרק הקומץ רבה (מנחות דף לו: ושם) משמע דאית להו שבת לאו זמן תפילין הוא אבל ר' יצחק בן אברהם היה מביא מן הירושלמי להתיר להניח דאמר בירושלמי י) חד בר נש אובד תפילוי בחולא דמועדא אתא לקמיה דרב חננאל פי' שיכתוב לו לפי שהיה סופר כדאיתא במגילה (דף יח:) שלחיה לקמיה דרבה בר בר חנה אמר ליה זיל הב ליה תפילך ואת כתב לך דתנן כותב אדם תפילין לעצמו אתא לקמיה דרב אמר ליה כתוב ליה פירוש בלא הערמה מתני' פליגא על רב כותב אדם תפילין ומזוזה לעצמו הא לאחר לא רב פתר לה בכותב להניח פירוש רב מעמיד המשנה להניחם אחר המועד אבל להניחם במועד שרי ובהלכות גדולות פסק דאסור להניח תפילין בחולו של מועד ולטעם שממעט כ) שבתות וימים טובים מימים ימימה ל) מסתבר שפיר דממעט חולו של מועד ולמאן דדריש (מנחות דף לו:) מלך לאות מ) יצאו שבתות וימים טובים שהן בעצמן אות יש לומר לפי שאין עושין מלאכה כי אם בדבר האבד אבל קשיא למאי דפרישית לעיל (דף ב. ד"ה משקין) דמלאכה דחול המועד מדרבנן היכי ממעט להו יש לומר הואיל ואוכל מצה ויושב בסוכה אין צריך אות ואם הוא אמת דבחול המועד חייב בתפילין יש לומר הואיל ועושין מלאכה בו אין אות ומימים ימימה נמי לא ממעט אלא יום טוב דחלוק משאר ימים: **הקובר** את מתו. להכי נקט קובר לאבילות מתחלת משעת סתימת הגולל כדאמרינן לקמן (דף כז.): **שלשה** ימים. כך הוא עיקר אבילות לכמה מילי ואמרינן לקמן (שם:) שלשה ימים לבכי: **מאי** טעמא לא בטלו. הכי הוה ניחא טפי לגרוס ימים לענין מאי לא בטלו ואין צריך להגיה דהיא היא: **שאם** לא גילח ערב הרגל כו'. ונראה לי דה"ה לא כיבס ולא רחץ ערב הרגל אם מותר לרחוץ ולכבס מבערב יו"ט ולא כיבס ולא רחץ לא יכבס ברגל נ) והשתא ניחא הא דקתני גזרת שבעה בטלו הא ימים לא בטלו ומיהו קשיא לן דקאמר בסמוך שכשם שמצות שלשה מבטלת גזרת שבעה אפילו לתנא קמא דמבטלת אפילו ימים שמביא אבא שאול ראיה למצות שלשים שבטלו לגמרי אפילו ימים והרי"ן פי' דדוקא לא גילח אבל לא כיבס לא דמותר לכבס אפילו לא כיבס שהוא צורך גדול יותר ואין נראה לי טעמו דאם הוא צורך גדול כ"ש שיש לנו לקנסו בשלא עשה קודם הרגל ונכנס ברגל ולפירוש הקונטרס דמפרש לקמן ס) שאם חל שלישי להיות ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב זהו עד שחשכה אם כן לא שייך לקנסו במה שלא רחץ ולא כבס וא"כ ימים לענין מאי לא בטלו גבי שבעה מיהו יש לומר דאם לא רחץ ברגל אסור לרחוץ אחר הרגל ועוד יש לומר אגב דנקט ברישא גזרת נקט סיפא גזרת ועוד נראה לי דרישא ה"פ שלשה ימים בטלה גזרת שבעה הא שני ימים לא בטלה גזרת מ] מ"מ פי' אמת מדקאמר בסמוך שכשם שגזרת שלשה מבטלת גזרת ז' כו' משמע שזה פשוט אפילו לת"ק והשתא תימה לי דכי משני שאם לא גילח בו תינח סיפא אבל ברישא דקאמר בטלה הימנו גזרת ז' אמאי נקט גזרת ולענין מאי קאמר ימים לא בטלו וי"ל דאגב דנקט סיפא גזרת תנא נמי רישא גזרת ועוד נראה לי דרישא ה"פ שלשה ימים בטלה גזרת ז' הא שני ימים בטלו גזרת הא ימים לא בטלו לענין דנוהג דברים שבצינעא פ):

והתניא

ז] צ"ל דינו (רש"ש): ח] אולי צ"ל לאיזה: ט] צ"ל כדי פרנסתו לאחרים (רש"ש): י] נראה דט"ס הוא וצ"ל כרבי יוסי, עי' מהרש"א (רש"ש), ועי' גנזי יוסף ובראש משביר: כ] מה יאכל אלא כדי פרנסתו היינו בהרווחה שרי וכו' כן הוא גירסת מהרש"א [עיין שם] (גליון): ל] נדצ"ל לא יכבס אחר הרגל (רש"ש): מ] בדפו"ר לא בטלו גזירות. ועי' מהרש"א שמוחק מכאן עד סוף הדיבור. ועי' רש"ש: נ] ובאמת בכת"י ליתא כל זה, ועי' גם גליון הש"ס. ועי' רש"ש ופורת יוסף: ס] עי' הג' הב"ח ובאות הקודם: ע] אולי יש להוסיף דלא לינהוג יותר:

רש"י כת"י

וטווה על ירכו וכו'. שנותן החוט של תכלת על ירכו ומשפשף והוא נטוה מאיליו אבל לא בידיו בין אצבעותיו ולא בפלך כדרך שהוא עושה בחול. ולאחרים. עושה בטובה בחנם אבל לא בשכירות דדבר שכירות אסור דחשיב מלאכה כדאמ' לעיל ל) גבי אכוונגרי דכיון דלאו אגרי שקלי ברשוי' בעלמא הוא ושרי. כדי פרנסתו. בהרוחה ולא דמי לשאין לו מה יאכל דהתם אפילו ר' מאיר [מודה ד]שרי. תכלת. צבע של חלזון הכי אמרינן בפרק התכלת (מנחות מד:). לציציתו. לצילית שלו. באבן. שכן דרך למי שאין לו פלך תולה אבן וקושרה בראש החוט ומגלגל בו את החוט [וטווהו]. ר' [יהודה] אומר משמו. של ר' אליעזר. הקובר את מתו וכו'. שמת קודם הרגל וניהג אבילותו ג' ימים קודם הרגל. [בטלה הימנו גזירת שבעה. שהרגל מפסיק אבלותו כדקתני בסמוך דכיון דנהג ג' ימים לפני הרגל] מותר לצאת מפתח ביתו ומותר בעשיית מלאכה ואינו חייב בכפיית המטה דבטלו ממנו גזרת שבעה ואין צריך להתאבל עוד אבל לא גזירת שלשים שצריך למנות עוד שלשים יום אחר הרגל עם השלשה שעברו כבר שהן מהשלשים. שמנה. הואיל ונכנס לימי הגילות קודם הרגל אתי רגל ומבטל את השאר לגמרי. השבת. שבתוך אבילות עולה לו למנין שבעה. ואינה מפסקת. שאינה מבטלת השאר אבל יושב ומתאבל אחר השבת. הרגלים מפסיקין ואינן עולין. אם נהג שלשה ימים קודם הרגל מפסיק את השאר שאינו מתאבל עוד וכן שמנה ימים קודם הרגל הרגל מפסיק ומבטל גזרת לו לישב אחר הרגל. ואם לא נהג אלא שני ימים [או] שהתחיל אבילותו ברגל אין הרגלים עולין למנין שבעה וצריך מפסיקין שאם לא נהג אלא שני ימים מפסיקין דלא נהגו במועד ואין עולין דלא לינהוג ע) אידי דתני סיפא אין עולין דהתם לא איפשר בלא עולין אהכי תנא רישא עולה ומאי עולה עולין לעולין דרישא ולא הוי עולין לחשבון שבעת ימי אבילות אלא הכי הוא עולה מסלק ממנו אבילות ואין מפסיק לעולם אלא לאחר הרגל נהוג ולעולם שבת אינה עולה למנין ז' והאידנא דהוי שבת מה כמאן דאמרינן לקמן פ) אמרינן דברים שבצנעה נוהג וליכא לפרושי אין הרגלים עולין אסיפא שאם לא קברו אלא שבעה ימים קודם הרגל אין הרגל עולה למנין שלשים דודאי עולין [כדאמרינן] בגמרא ואם קברו ברגל. משחרב בית המקדש. דאין לעצרת תשלומין כל שבעה לקרבן ולית ליה תורת הרגל והרי הוא כשבת ואינה מפסקת. גזירת שלשים. כגון גילוח וגיהוץ. בטלו. שיכול לגלח ולגהץ את בגדיו בטלו כלומר עדיין הם תלוין ועומדין שאם יגלח לכבוד הרגל ודאי בטלו לגמרי ואי לאו אסור לגלח אחר הרגל עד שלשים וכדמפרש. ימים אמאי לא בטלו. כלומר למאי הלכתא לא בטלו ימים.

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) נזיר טו., ב) [ע' תוס' לקמן כד. ד"ה עצרת], ג) תוספות ע"ז לקמן כד., ד) עי' לקמן כא: כז:, ה) שבת קג:, ו) דפרקין ה"ד, ז) במנחות שם, ח) שמות יג י, ט) שמות יג ט, י) ע"ב ד"ה שאסור, כ) כתובות ד., ל) יב., מ) כג:, נ) כד ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה ואין עולין כו' (ואני אומר כי טעות סופר הוא וכו' דהרגל מפסיק) תא"מ ונ"ב הדבר פשוט שאיזה תלמיד טועה כתבו בגליון פ] דהא מוכח לקמן דף כ דלתנא דידן [דוקא שלשה ימים]: (ב) תוס' ד"ה וטווה כו' לא מלינו היתר בזה וכן פירש כו' ואפילו ע"י הדחק אסור ועל יהודי אחד:

גליון הש"ס

רש"י ד"ה שמונה ימים וכו' מותר לאלתר בתכבוסת. עי' יבמות דף מג ע"א מקום שמותר ועיין לקמן דף כג ע"א תוס' ד"ה כל שלשים: ד"ה ואין עולין וכו' ג"י לאו דוקא. קשה לי הא בהדיא מבואר לקמן דף כ ע"א דלתנא דמתני' דהכא ג"י דוקא כדאמרי' שם הלכה כתנא דידן דאמר שלשה פ] וצ"ע: תוס' ד"ה וטווה וכו' אפי' טירחא דלאו מלאכה. עי' לעיל דף יב ע"ב תוס' ד"ה מכנים:

עין משפט
נר מצוה

צח א ב מיי' פ"ז מהלכות י"ט הלכה יג טוש"ע א"ח סי' תקמה סעיף ג:
צט ג מיי' פ"י מהל' אבל הלכה א סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' ת סעיף א:
ק ד מיי' שם הלכה ג טוש"ע שם סי' שצט סעיף ב:
קא ה מיי' שם טור ש"ע שם סעיף ו:
קב ו מיי' שם טוש"ע שם סעיף ח:

משנת ראשונים

וטווה על ירכו תכלת לציציתו. שנותן החוט על הירך ומשפשף בידו והוא טווי מאיליו אבל לא בידיו בין אצבעותיו, ולא בפלך כדרך שהוא עושה בחול. **[ר"י מלוניל]**

רבי יהודה אומר מערים. ור' מאיר ור' יהודה משמע דסבירא להו דמועד ושבת זמן תפלין נינהו ומשום הכי מודו שכותב לעצמו לכבוד המצוה לצורך יום טוב. **[ר"י מלוניל]**

כדי פרנסתו. כלומר לצורך מזונות יום טוב שיקנה מהם בשר ויין הרבה ואף על פי שיש לו לחם ומים מלבד אלה ודוקא כשקונה מהם לצורך יום טוב ומענג בהם את הרגל שאם לא היה כותב לא היה יכול לשמוח בו כל כך ומשום הכי שרינן ליה אבל אם היתה ידו משגת גם לבשר ויין בלא טורח הכתיבה לא היינו מתירין לו לכתוב לכבוד המצוה דסבירא ליה לר' יוסי דשבתות וימים טובים לא נהגא בהו מצות תפלין דדרשינן, והיה לך לאות מי שצריך אות יצאו שבתות וימים טובים שאינן צריכין אות. **בין באבן בין בפלך,** טווה ציצית לטליתו במועד בלא שום שינוי בעולם לצורך עצמו שהרי הוא חייב בציצית במועד. **[ר"י מלוניל]**

הקובר את מתו. להכי תלייה הכא בקבורה, מפני שאין האבל חל עליו עד לאחר סתימת הגולל. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

[המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י ובמשניות בטלה: ב] בדפו"ר גזירות: ג] בכת"י ובר"ש ושמואל אמר (ועי' תורת האדם להרמב"ן ענין שבתות וי"ט): ד] בכת"י הגי' מתקיף לה רב ששא בריה דרב אידי [ולמאן דאמר גזרות בטלו ימים לא בטלו וכי מאחר דגזרות בטלו ימים מ"ט לא בטלו (ובכמה כת"י "אמאי" לא בטלו, וטוב לגרוס "למאי" ועי' תוס' דק"ס): ה] תיבת "בתכבוסת" נראה טעות (דאינו מגזירת ל' אלא מגזירת ז'), או שצ"ל "בתכבוסת גיהוץ" (ור"ל תכבוסת של גיהוץ, עי' מהרש"א ע"ש ובגליון הש"ס): ו] תיבת "אירע" מיותר וליתא בכת"י (דק"ס):

והתניא [א] הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה שמונה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שלשים ומגלח ערב הרגל אם לא גילח ערב הרגל אסור לגלח אחר הרגל אבא שאול אומר [א]מותר לגלח אחר הרגל שכשם שמצות שלשה מבטלת גזרת שבעה כך מצות שבעה מבטלת גזרת שלשים שבעה והאנן שמונה תנן [ב]קסבר אבא שאול מקצת היום ככולו ויום שביעי עולה לו לכאן ולכאן [ג]אמר רב חסדא אמר רבינא בר שילא [ב]הלכה כאבא שאול ומודים חכמים לאבא שאול [ג]כשחל שמיני שלו להיות בשבת ערב הרגל שמותר לגלח בערב שבת כמאן אזלא הא דאמר רב עמרם אמר רב אבל כיון שעמדו מנחמין מאצלו מותר ברחיצה כמאן כאבא שאול אמר אביי הלכה כאבא שאול ביום שבעה ומודים חכמים לאבא שאול ביום שלשים דאמרינן מקצת היום ככולו רבא אמר הלכה כאבא שאול ביום שלשים ואין הלכה כאבא שאול ביום שבעה ונהרדעי אמרי [ד]הלכה כאבא שאול בזו ובזו [ד]דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל שלשים יום מנלן יליף פרע פרע מנזיר כתיב הכא [א]ראשיכם אל תפרעו וכתיב התם [ב]גדל פרע שער ראשו מה להלן שלשים אף כאן שלשים והתם מנלן [ה]אמר רב מתנה [ה]סתם נזירות שלשים יום מאי טעמא אמר קרא [ו]קדוש יהיה יהיה בגימטריא תלתין הוו אמר רב הונא בריה דרב יהושע הכל מודין [ו]כשחל שלישי שלו להיות ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב אמר רב נחמיה בריה דרב יהושע[א] אשכחתינהו לרב פפי ולרב פפא דיתבי וקאמרי הלכה כרב הונא בריה דרב יהושע איכא דאמרי אמר רב נחמיה בריה דרב יוסף אשכחתינהו לרב פפי ולרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע דיתבי וקאמרי הכל מודים שאם חל שלישי שלו להיות ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב. בעא מיניה אביי (מרבא[ב]) קברו ברגל רגל עולה לו למנין שלשים או אין רגל עולה לו למנין שלשים °למנין שבעה לא קמיבעיא לי דלא נהגא מצות שבעה ברגל כי קא מיבעיא לי למנין שלשים דקא נהגא מצות שלשים ברגל מאי א"ל אינו עולה איתיביה [י]הקובר את מתו שני ימים קודם הרגל מונה חמשה ימים אחר הרגל ומלאכתו נעשית ע"י אחרים ועבדיו ושפחותיו עושים בצינעא בתוך ביתו ואין רבים מתעסקין עמו

שכבר

והתניא. סייעתא: **שכשם** (א) שגזרת שלשה מבטלת שבעה. דכי קבר מתו שלשה ימים לפני הרגל אינו יושב לאחר הרגל כלום: **כך** (ב) גזרת שבעה מבטלת גזרת שלשים. דכי קבר מתו שבעה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים, דאפילו לא גילח ערב הרגל מגלח אחר הרגל: **ויום** (ג) **שבעה עולה לכאן ולכאן.** דחשיב נמי שמיני: **כיון שעמדו מנחמים מאצלו.** היינו ביום ז': **כמאן כאבא שאול.** דאמר עולה לכאן ולכאן דחשיב נמי שמיני דמבטל ממנו גזרת שלשים: **ומודים הן[ג] לאבא שאול.** ביום שלשים לקבורת מתו דמותר לגלח, דלא בעינן שלשים שלימין, דאמרינן מקצת היום ככולו: **מנלן.** דשלשים יום אסור בגילוח: **ראשיכם אל תפרעו.** הא שאר אבלים חייבים[ד] משמע: **הכל מודים.** אפילו אבא שאול דאמר מקצת היום ככולו: **שאסור ברחיצה עד הערב.** דודאי שלש שלימין בעינן עד הערב, ולערב רוחץ בצונן, או ימתין עד חולו של מועד וירחץ בחמין: **למנין שבעה לא קמבעיא לי.** דודאי אינו עולה דודאי לא נהגא מצות שבעה ברגל, דהא אינו אסור בנעילת הסנדל ואינו נוהג בכפיית המטה: **דהא נהגא מצות שלשים ברגל.** דהא ברגל נמי אסור בגיהוץ ובתספורת כשלשים[ה]: **ואין רבים מתעסקין עמו.** כלומר אין צריכין לנחמו אחר הרגל, שכבר נחמוהו שבעה ימים ברגל:

כל

והתניא. בניחותא הקובר את מתו כו'. הקשה בתוספות הרב אמאי לא קאמר כתנאי ורב ששת כאבא שאול ורב הונא כתנא קמא [א] ושמא משום דברייתא מזכיר לשון בטלו וקאמר לדידיה ימים לא בטלו א"כ לא סבירא הברייתא כרב ששת דרב ששת קאמר ימים נמי בטלו משום דלשון בטלו משמע בכולו כן נראה לי:

הלכה כאבא שאול. נראה דהלכה כמותו בכל מאי דפליג את"ק בין במקצת היום ככולו בין לענין אם לא גילח מדלא מפליג בהלכה[ו] כאבא שאול במקצת היום ככולו ולא בגילח[ז] הרי"ן בירושלמי[י] מקשה לרבנן דאבא שאול מה בין יום שלשים ליום שמיני דקאמר מקצת היום ככולו ומגלח ערב הרגל ויום שלשים לא אמר מקצת היום ככולו שיהא מגלח בו ומשני משום כבוד הרגל התירו תדע שהרי חל[ח] שמיני שלו בערב הרגל מגלח ערב הרגל ואילו חל שלשים בשבת אינו מגלח בערב שבת:

אתיא פרע פרע מנזיר. יש שאומרים שאסור לאבל להיות סורק ראשו לאחר שבעה משום דאמרינן (נזיר דף מב.) נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק ואנן ילפינן מנזיר ואין נראה כלל דהא בנזיר אסור ודאי שאפילו תלש שערו אסור[ח] אבל לענין אבילות שהוא משום יפוי לא ובשעת מעשה שאלתי ממורי ריב"א והתיר לי והר"ר יום טוב פירש כיון דקיימא לן מקצת יום שבעה ככולו ועולה לכאן ולכאן מקצת היום ככולו ויכול לגלח ביום עשרים ותשעה [ב] ובתוספות הרב לא פירש כן דלא אמרינן שיהא יום שבעה לשני ימים לענין שלשים יום:

תלתין הוו. ולבר פדא דאמר בנזיר בפ"ק (דף ה.) נזיר להזיר כ"ט אסור שלשים שרי ונזירות הוא עשרים ותשעה יום לדידיה א"כ סבר על כרחך כדפירש אבא שאול מיהו יש לומר לכתחילה אינו מגלח בנזיר עד שלשים יום מדרבנן כדמשמע הכא ובירושלמי[י] מקשה מן המשנה (שם דף טז.) דאמר גלח ביום שלשים יצא ומשני תמן לשעבר הכא מתחילה והיינו כדפרישית:

שאסור ברחיצה עד הערב. פי' בקונטרס ולערב יכול לרחוץ גופו בצונן אי נמי פניו ידיו ורגליו[ט] אבל כל גופו בחמין לא דאסור לרחוץ בי"ט א"נ יש לפרש בחמי טבריא[ט] א"נ לשטוף מותר כדאי' פרק כירה (שבת דף מ: ושם) אי נמי בחמין שהוחמו בקרקע ואמר בפרק כירה מחלוקת בחמין שהוחמו בכלי וא"ת מאי שנא דלא אמרינן מקצת היום ככולו בשלישי ובשביעי[י] לרבנן °ובשביעי לאבא שאול שרינן על ידי מקצת היום ככולו וכי תימא משום דאפשר לרחוץ ביו"ט ולא יהא ניוול תינח רחיצה אלא כיבוס מאי איכא למימר ואין נראה לר"י דכיבוס שרי בשלישי וי"ל דבאבילות שבעה חמיר טפי בה"ג מפרש הוא הדין רביעי וחמישי אסור עד הערב ע"כ פי' בתוספות °והרי"ט פירש עד הערב היינו מבערב[כ] י"ט ולאפוקי דלא שרי מן הבקר ונראה דהוא הדין בכיבוס מותר לערב מעי"ט ולפירושו נראה דשבעה קודם הרגל אליבא דרבנן מותר מבערב י"ט ומדקאמר[ל] הכל מודים פירוש אפילו אבא שאול דשרי בשביעי מן הבקר הכא מודה לרבנן דלא שרי מן הבקר אלא יש לו דין שביעי לרבנן:

קברו ברגל רגל עולה לו מן המנין שלשים או אינו עולה. פירש בתוספות דהוא הדין דמיבעיא לן בקברו שני ימים קודם הרגל וקשיא לן דהא בסמוך משמע דפשיטא בקברו שני ימים קודם הרגל דקאמרינן מאי לאו אסיפא לא ארישא משמע דרישא ניחא ליה ושמא היה הרב רוצה לומר דתרוייהו מיבעי ליה וכי פשיט בעי למיפשט הכל ומשני דלא תיפשוט הכל:

דלא נוהגין מצות שבעה ברגל. ומיהו דברים שבצינעא נוהגין כדמשמע פ"ק דכתובות (דף ד. ושם) דקאמרינן כל אותן הימים הוא ישן בין האנשים והיא ישינה בין הנשים מסייע ליה לרבי יוחנן וכן פירש הרב בשם רבו ממתני'[י] מאי למיפשט דאינו עולה למנין שבעה דקתני מפסיקין ואין עולין ולכל הפחות איירי לענין שבעה ומיהו יש לומר דנותן טעם מנין לו פשוט דמתניתין איירי שאינו עולה למנין שבעה אימא לענין שלשים:

ומלאכתו נעשית ע"י אחרים. אפילו בביתו °אע"ג דאמר לעיל בפ"ב (דף יא:) היתה מלאכתו ביד אחרים בתוך ביתו אסור לעשות בבתיהם מותר וי"ל דהכא איירי בדבר האבד:

שכבר

עין משפט
נר מצוה

קג א ב ג מיי' פ"י מהלכות אבל הלכה ה ו ז טוש"ע י"ד סי' שצט סעיף ג:

קד ד מיי' שם ה"ז סמג עשין דרבנן ב טור ש"ע שם סי' שצה סעיף א:

קה ה מיי' פ"ג מהל' נזירות הלכה א סמג לאוין רכ:

קו ו מיי' פ"י מהלכות אבל הלכה ו טוש"ע א"ח סי' תקמח סעיף י וטוש"ע י"ד סי' שצט סעיף ה:

גליון הש"ס

גמ' למנין שבעה לא קמיבעיא לי דלא נהגא מצות שבעה ברגל. עי' לקמן דף כג ע"ב תוס' ד"ה [מ"ד] יש אבילות בשבת: תוס' ד"ה שאסור ברחיצה וכו' ובשביעי לאבא שאול[מ]. נ"ל ובשמיני: בא"ד והרי"ט פירש וכו'. עי' לקמן דף כג ע"א תוס' ד"ה ואמר לאפוקי: ד"ה ומלאכתו וכו' אע"ג דאמר לעיל. תמוה לי הא הכא מקילי' רק אחר שלמו ז' ימים מתחילת אבילות ולע"ג:

תורה אור השלם

א) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

ב) כָּל יְמֵי נֶדֶר נִזְרוֹ תַּעַר לֹא יַעֲבֹר עַל רֹאשׁוֹ עַד מְלֹאת הַיָּמִם אֲשֶׁר יַזִּיר לַייָ קָדֹשׁ יִהְיֶה גַּדֵּל פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ: [במדבר ו, ה]

רבינו חננאל

ומקשינן עליה והתניא הקובר את מתו קודם לרגל ג' ימים בטלה הימנו גזירת שבעה. ח' ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזירת שלשים ומגלח ערב הרגל א) אסור לגלח אחר הרגל. אבא שאול אומר אף מגלח אחר הרגל. שכשם שמצות שלשה מבטלת גזירת שבעה. כלומר כיון שקיים מצות אבלות דיי לו. כן מצות ז' מבטלת גזרת שלשים. ומקשינן כך מצות שבעה והאנן שמונה תנן. ופרקינן **אבא שאול סבר מקצת היום ככולו** ב) ויום השביעי עולה לו למנין שבעה. ושאר יום השביעי כולו עולה לו למנין שלשים. וכיון שקיים מצות שלשים במקצת היום דיי לו. ומגלח ערב הרגל ואם לא גילח ערב הרגל מגלח לאחר הרגל. ואמרו הלכתא כאבא שאול. קשיא לרב דאמר ימים לא בטלו. ג) ופריק רב כי קאמרינן הלכתא כאבא שאול בשבעה ואין צריך שמונה כרבנן דפליגי עליה. ומודים חכמים לאבא שאול ביום ל' שמקצת היום ככולו. **ואסיקנא הלכתא כאבא שאול** בין ביום שביעי בין ביום שלשים דמקצת היום ככולו. והני מילי בתשלום שבעה ובתשלום שלשים. אבל בזמן שהרגל מפסיק האבלות לא כרב הונא בריה דרב יהושע דאמר הכל מודים שאם חל שלישי שלו להיות ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב. ואמרינן הלכתא כרב הונא בריה דרב יהושע. ד) **בעא מיניה אביי מרבה** קברו ברגל רגל עולה לו למנין שלשים או לא. ודאי למנין שבעה אינו עולה דהא לא נהג ביה מצות אבלות דהא פח"ז נת"ר רשות) כי תיבעי לך שלשים דהא קיים בה מצות גילוח שהיא מצות שלשים א"ל אין עולה לו אפילו למנין שלשים. ושקלינן וטרינן ודברים פשוטים הן. **ומסקנא דשמעתא הלכת' למעשה** הנקבר אפילו שעה אחת קודם לרגל בטלה הימנו גזרת אבלות. אבל הנקבר ברגל לא חיילא עליה אבלות אלא אחר הרגל ונקיט שבעת ימי אבלות מי"ט האחרון שהוא י"ט שני אע"ג דלא נהיג ביה אבל עולה למנין שבעה ועצרת ור"ה ויוה"כ מפסיקין אבלות כרגלים כדפסיק רבינא.

והלכתא

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [נזיר טו. מס' שמחות פ"ז ע"ש], ב) [לעיל יז: פסחים ד. וש"נ], ג) לעיל יח., ד) לעיל יח. וש"נ עירובין מו., ה) נזיר ה. לט. תענית יז. [סנהדרין כב:], ו) [תוספתא פ"ב], ז) דפרקין ה"ה, ח) נזיר דף לט:, ט) שבת דף מ., י) לעיל ע"א, כ) לקמן כד. ע"ש.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שכשם שמצות שלשה מבטלת גזירת שבעה דכי קבר מתו: (ב) ד"ה כך מצות שבעה מבטלת: (ג) ד"ה ויום שביעי עולה:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה והתניא כו' ושמא משום דברייתא מזכיר לשון בטלו וקאמר לדידיה ימים לא בטלו כו'. כוונתם דמש"ה לא קאמר הש"ס כתנאי דניחא ליה למימר בלשון והתניא משום דמייתי סייעתא לר"ה ולאפוקי מר"ש דהא ר"ש פי' לשון בטלו דמתני' דמשמע בכולו ות"ק דברייתא נמי נקט לשון בטלו ואפ"ה קאמר דלא בטלו ימים וזה דלא כר"ש אלא כר"ה. ולזה נתכוון רש"י ד"ה והתניא סייעתא כנלע"ד ודו"ק. ובשו"ת מקום שמואל (סי' מא) הבין דברי התוס' על דרך רחוק ולפיכך כתבתי פה הנלע"ד. אחרי שנים רבות שכתבתי זה נדפס ספר יד דוד וראיתי שכוונתי לדעתו בזה והנלע"ד: ב] בד"ה אתיא פרע פרע מנזיר וכו' ובתוספות הרב לא פירש כן. נ"ב וכן מורין דברי התוס' בדיבור הקודם בשם הירושלמי לאסור לגלח בע"ש שהוא כ"ט לאבילות שאסור לגלח ודלא כשו"ת האחרונים ז"ל שנשאו ראש להקל בזה. כי מי יקל ראשו נגד ירושלמי המפורש באחרת דלא פליג עליה תלמודא דידן ועיין שו"ת כרם שלמה סי' כח ובד"מ בי"ד סי' ש"ץ אות ד:

רש"י כת"י

והתניא. סיעתא. ומגלח. שמותר בגילוח ערב הרגל. שכשם שמצות שלשה. היכא דנהג שלשה ימים אבילות קודם הרגל מבטלת גזירת שבעה דהתם ליכא למימר גילח ולא גילח דהא ודאי אסור לגלח. כך מצות ז'. שקברו שבעה ימים קודם הרגל מבטלת גזירת שלשים בין גילח בין לא גילח. מקצת. יום השביעי כולו אם נהג מקצתו השלים שבעה ימי אבילותו ועולה לו למנין השלמה מקצתו להשלמת שבעה ומקצתו להתחלת שלשים ומותר לגלח ערבית לכבוד הרגל דבתרתי פליג אבא שאול חדא דלא בעי שמנה קודם הרגל דשבעה גופיה חשבינן אליו להתחלת שלשים דלכמאן דנהג יום אחד דמי ואתי רגל ומבטל לאחריני ואידך דאפילו לא גילח נמי מבטל הרגל. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים א] צ"ל בריה דרב **יוסף** (כמו להלן), וכ"ה בכת"י (דק"ס): ב] [צ"ל **מרבה**] (גליון), וכ"ה בכת"י: ג] בכת"י ומודים **חכמים**: ד] בכת"י **בפירוש**. [לעיל יד סע"ב]: ה] בדפו"י **בשלשים**: ו] צ"ל דהלכה (באה"מ): ז] ולא **בלא** גילח (רש"ש): ח] שהרי **כשחל** שמיני שלו **בשבת ערב** הרגל מגלח **בע"ש** ואילו חל שלשים כו' כצ"ל וכ"ה בירושלמי ור"ל אפי' אבא שאול ס"ל כן וא"כ מוכח דהטעם הוא משום כבוד הרגל. העתק מחילופי גרסאות (גליון): ט] אולי יש להוסיף **בחמין**: י] צ"ל **ובשמיני** (רש"ש ע"ש ובמהרש"א), ועי' גליון הש"ס: כ] מבערב **בערב** י"ט כצ"ל (גליון) ע"פ מהרש"א: ל] צ"ל **ודקאמר** (גליון) ע"פ מהרש"א, ועיין רש"ש: מ] נראה דנשתבש בהעתקה וצ"ל "ובשביעי **לרבנן**" והציון בתוס' מקומו לעיל (עי' אות י):

חשק שלמה על ר"ח א) נראה דל"ל ואם לא גילח ערב הרגל אסור לגלח וכו'. ב) אולי נ"ל ומקצת יום השביעי וכו'. ג) נראה מזה שהיה לו גירסא אחרת בסוגיין ולפי גרסא זו משמע דהלכה כרב בזה דימים לא בטלו ועי' ברמב"ן בתוה"א שהאריך להוכיח דהלכה כלב"ש כמובא בכתבו ע"ש. ד) והדין דאמרינן בגמרא דמודים חכמים לאב"ש כשחל שמיני שלו וכו' שמותר לגלח בע"ש כתבו רבינו להלן דף כג ע"ב ומש"כ שם בד' רבינו שמותר לגלח ביום ששי טס"ה ול"ל בע"ש.

אוצר החכמה
אחח18/06/2018

מביאה הגמרא ראיה לדברי רב ורב הונא מלשונו של תנא קמא בברייתא דלהלן:

וְהָתַנְיָא - וכן שנינו בברייתא, **הַקּוֹבֵר אֶת מֵתוֹ שְׁלֹשָׁה יָמִים קוֹדֶם לָרֶגֶל, בָּטְלָה הֵימֶנּוּ** בכניסת הרגל **גְּזֵרַת שִׁבְעָה.** ואם קברו **שְׁמוֹנָה יָמִים קוֹדֶם לָרֶגֶל, בָּטְלָה הֵימֶנּוּ גְּזֵרַת שְׁלֹשִׁים, וּמְגַלֵּחַ** שערו **עֶרֶב הָרֶגֶל**, שאף שכניסת הרגל היא המבטלת גזירת שלשים, התירו לו חכמים להקדים ולגלח בערב הרגל משום כבוד הרגל. **אִם** לא השתמש בהיתר זה **וְלֹא גִּילֵּחַ עֶרֶב הָרֶגֶל**, וממילא נשאר עם שער מגודל כל הרגל[א], **אָסוּר לְגַלֵּחַ** גם **אַחַר הָרֶגֶל**, שחוזרים דיני השלשים וניעורים עד מלאת שלשים יום מהקבורה. **אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר**, גם אם לא גילח בערב הרגל **מוּתָּר לְגַלֵּחַ אַחַר הָרֶגֶל, שֶׁכְּשֵׁם** שהכל מודים **שֶׁמִּצְוַת שְׁלֹשָׁה** ימי אבלות, כלומר קיום מצות אבלות במשך שלשה ימים קודם הרגל, **מְבַטֶּלֶת גְּזֵרַת שִׁבְעָה** כשפגע בהם הרגל, ואחר הרגל אינו נוהג כלל בדיני שבעה בין אם נהג היתר בדיני אבלות כשהתבטלה אבלותו ובין אם לא נהג[ב], **כָּךְ** עליהם להודות שקיום **מִצְוַת שִׁבְעָה** ימי אבלות[ג] **מְבַטֶּלֶת גְּזֵרַת שְׁלֹשִׁים** כשפגע בהם הרגל אף כשלא נהג בהם היתר ולא גילח שערו ערב הרגל, שאין סברא לחלק בין גזרת שבעה לגזרת שלשים[ד]. ודייקה הגמרא מלשונו של תנא קמא שלא כרב ששת, שאף שהזכיר לשון 'ביטול אבלות' כבמשנתנו נקט להלכה שימים לא בטלו, שלא כדיוקו של רב ששת מלשון זו במשנתנו[ה].

מתוך דיוק דברי אבא שאול עוברת הגמרא לדון בסוגיא נוספת, האם אומרים בהלכות אבלות מקצת היום ככולו:

מקשה הגמרא על דברי אבא שאול 'מצות שבעה מבטלת גזרת שלשים', **שִׁבְעָה**, בתמיה, וכי מבטל הרגל אבלות שלשים כשחל מיד לאחר שבעת ימי האבלות, **וְהָאֲנַן שְׁמוֹנָה תְּנַן** - והלא במשנה (לעיל ע"א) שנינו שרק בקברו שמונה ימים קודם הרגל מתבטלת גזירת שלשים, שהרגל מבטל את אותו פרק אבלות שפגע בו, וממילא אינו יכול לבטל את דיני השלשים קודם היום השמיני שבו מתחיל לנהוג בהם. מתרצת הגמרא, **קָסָבַר אַבָּא שָׁאוּל** - אבא שאול חלוק על משנתנו וסובר שקיום הלכות אבלות **בְּמִקְצָת הַיּוֹם** נחשב **כְּאִילּוּ** קיימם **בְּכוּלּוֹ**, ולפיכך, **הַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי עוֹלֶה לוֹ** [-לאבל] **לְכָאן וּלְכָאן** - גם לאבלות שבעה וגם לאבלות שלשים, שאחר שנהג מקצת היום[ו] בדיני אבלות שבעה פוסק ומתחיל לנהוג בדיני שלשים[ז], ולכן בנהג שבעה ימים קודם הרגל מתבטל דין שלשים, שכשנכנס הרגל בסוף היום פוגע הוא באבלות שלשים ומבטלה[ח].

הגמרא מביאה פסקי הלכה של האמוראים בשתי המחלוקות, מקצת היום ככולו, וימים בטלו:

אָמַר רַב חִסְדָּא אָמַר רָבִינָא בַּר שִׁילָא, הֲלָכָה כְּאַבָּא שָׁאוּל בשני העניינים, בין במקצת היום ככולו, שאחר שנהג אבלות במקצת היום השביעי פוסקת אבלות שבעה ומתחילה אבלות שלשים, ובין בנידון אם בטלו ימים או לא, שאף אם לא גילח ערב הרגל מותר לגלח אחר הרגל[ט]. **וּמוֹדִים חֲכָמִים לְאַבָּא שָׁאוּל**[י] **כְּשֶׁחָל שְׁמִינִי שֶׁלּוֹ** [-של האבל] **לִהְיוֹת בְּשַׁבָּת**[יא] שהוא **עֶרֶב הָרֶגֶל, שֶׁמּוּתָּר** להקדים **וּלְגַלֵּחַ בְּעֶרֶב שַׁבָּת** מפני כבוד הרגל[יב], כיון שגם לשיטתם יבטל הרגל באופן זה את השלשים[יג]. מביאה הגמרא שגם רב פסק כאבא שאול, **כְּמַאן אָזְלָא הָא** - כשיטת מי נאמר דין זה **דְּאָמַר רַב עַמְרָם אָמַר רַב, אָבֵל, כֵּיוָן שֶׁעָמְדוּ מְנַחֲמִין מֵאֶצְלוֹ** ביום השביעי לאבלו **מוּתָּר**

א. **שהרי** ברגל אסור לגלח מצד דיני המועד. ריטב"א (לעיל ע"א ד"ה גזירות).

ב. **התוספות** (לעיל ע"א ד"ה שאם) דייקו מכאן שבגזירת שבעה אין מחלוקת ולכולי עלמא בטלו לגמרי כשפגע בהם הרגל וביטלם אף כשלא נהג בהם היתר בערב הרגל. ועיי"ש שדנו האם יש איסורי אבלות שבעה הניתרים בערב הרגל כשפגע הרגל באמצע השבעה, וממילא יש מקום לדון מדוע מותר בהם אחרי הרגל גם כשלא נהג בהם היתר בשעה שהתרנוהו, שלא כאיסורי השלשים, או שאף אחד מאיסורי השבעה אינו ניתר בערב הרגל, ושוב לא שייך לדון מה דינו כשלא נהג בהם היתר. ועיין בדברי הריטב"א המובאים בהערה בסמוך.

ג. **בסמוך** תדון הגמרא מדוע אמר אבא שאול 'שבעה' ולא 'שמונה'.

ד. **ברש"י** כת"י (ד"ה שכשם) ביאר שההוכחה של אבא שאול מדיני גילוח באבלות שבעה המופסקת על ידי הרגל, שכשם שאבלות שבעה מתבטלת בכניסת הרגל ואינה חוזרת וניעורה אף אם לא גילח, שהרי באופן זה אין הרגל מבטל ממנו גזירת שלשים ועדיין אסור בגילות, כך מבטל הרגל את דין השלשים בין אם גילח ובין אם לא גילח. והקשה עליו הריטב"א (ד"ה והא) הלא אין למדין אפשר משאי אפשר, ואיך הוכיח אבא שאול מאבלות שבעה שאין הרגל הפוגע בה מתיר בגילוח ולכן אין לקנוס את האבל שלא גילח, לאבלות שלשים שהרגל הפוגע בה מבטלה ומתיר לגלח. ולפיכך ביאר שכוונת אבא שאול לדיני רחיצה האסורים רק בשבעה, והוכיח מכך שכשם שבאופן שחל הרגל באמצע השבעה מותר ברחיצה אחר הרגל גם כשלא רחץ בערב הרגל ואף לא בתוך הרגל, כך גם באבלות שלשים אין איסוריה חוזרים לנהוג בו אחר הרגל אף אם לא נהג בהם היתר ערב הרגל. והטעם שאכן אינו נאסר באבלות שבעה כשלא רחץ ערב הרגל, מפני שאין הרגל מתיר את הרחיצה באמצע אבלות שבעה אלא לאחר כניסתו ולא בערב הרגל, כמבואר בהמשך העמוד. [ומכל מקום עדיין צריך ביאור מה ההוכחה מאבלות שבעה לאבלות שלשים, אם אמרנו באבלות שבעה שאינו חוזר ונאסר כשלא רחץ ערב הרגל, מפני שלא התרנוהו לרחוץ בערב הרגל ואין כל מקום לקונסו שלא עשה כן, מה שאין כן בגילוח שמותר בו בערב הרגל, ואין למדין אפשר משאי אפשר. וברגל עצמו שמותר לרחוץ אולי אכן נלמד מדין גילוח בשלשים שאם לא רחץ בו יאסר ברחיצה גם אחר הרגל, ומדוע היה ברור לאבא שאול שבזה יתיר גם תנא קמא לרחוץ אחר הרגל. ואם נחלק שעיקר הקנס על שנכנס לרגל כשהוא מנוול, אבל בדבר שניתר רק בתוך הרגל אין מקום לקונסו כשלא נהג היתר, עדיין קשה מה ההוכחה מלא רחץ בתוך הרגל להתיר בלא גילח ערב הרגל].

ה. **ולכן** לא אמרה הגמרא 'כתנאי', אף שנחלקו תנא קמא ואבא שאול באותה מחלוקת שנחלקו האמוראים ואבא שאול סובר כרב ששת, שרב ששת דייק דבריו מלשון המשנה 'בטלו' ומתוך כך אמר שלדעת משנתנו אף ימים בטלו, ובזה מוכח מהברייתא שלא כמותו. תוספות (ד"ה והתניא, עפ"י ביאור היד דוד והגהות מהר"ב רנשבורג). והריטב"א (ד"ה ואמרי') ביאר שתיבת 'והתניא' כאן משמעה כאילו אמרו 'כתנאי', ולדעתו אין הגמרא מנסה להוכיח כאחד הצדדים. וכן משמע מהרמב"ן (תורת האדם, ענין שבתות וימים טובים ד"ה אמר רב), שכתב 'ואיתוקמא כתנאי'. והשפת אמת (ד"ה והתניא) כתב שהפירוש הפשוט בגמרא להיפך מהתוספות, שמהברייתא יש הוכחה לרב ששת, שהרי בפשטות נחלקו רב ורב ששת גם על גזירת שבעה ולא רק על גזירת שלשים, שאם ביטל ממנו הרגל דין שבעה ולא נהג היתר בדברים שאבלות שבעה אוסרת יהא אסור לרב גם אחר הרגל ולרב ששת יהיה מותר [עיי' תוספות לעיל ע"א (ד"ה שאם)], ובזה מוכח מהברייתא להדיא שגם לתנא קמא מותר, שהרי מדין שבעה שמותר גם לתנא קמא הוכיח לו אבא שאול לדין שלשים. ומעתה יש להמשיך ולהוכיח שלמשנתנו בטלה האבלות לגמרי גם באבלות שלשים, שהרי כתבה אותו לשון באבלות שבעה ושלשים, ובברייתא כשרצה תנא קמא לומר שאבלות שלשים תלויה ועומדת אמר זאת במפורש, ובאבלות שבעה שלא אמר סובר באמת שבטלה לגמרי, וממילא משנתנו שסתמה דבריה בין בשבעה ובין בשלשים סוברת שבשניהם בטלה האבלות לגמרי.

ו. **מקצת** היום דווקא, ואין די שינהג אבלותו במקצת הלילה. תוספות (להלן כא: ד"ה אפילו). ועיין טור (יו"ד סי' שצה ס"א) שהביא בזה מחלוקת ראשונים.

ז. **התוספות** (ד"ה אמיא) הביאו את שיטת רבינו יום טוב שכיון שבמקצת היום השביעי נוהגים דיני שבעה ובמקצתו דיני שלשים הרי הוא עולה לשני ימים ויכול האבל לגלח ביום עשרים ותשעה. וכתבו שבתוספות הרב חלק עליו וסבר שרק לעניני מנהגי אבלות נחלק יום זה לשנים ולא למנין ימי האבלות. וכן נפסק להלכה (יו"ד סי' שצה ס"א) שמותר לגלח רק ביום השלשים.

ח. **כלומר**, אבא שאול מסכים שהרגלים מבטלים רק את אותה אבלות שפגעו בה, אלא שלדעתו נוהגים ביום השביעי דיני שלשים לאחר שעבר מקצת היום, וכשנכנס הרגל פוגע הוא בשלשים ולא בשבעה.

ט. **תוספות** (ד"ה הלכה).

י. **עיין** שפת אמת (ד"ה ומודים) שהעיר לשם מה צריך לומר שמודים חכמים לאבא שאול כשבלאו הכי הלכה כמותו.

יא. **הקשה** הירושלמי (פ"ג ה"ה), איך יכול היום השמיני לאבלות לחול בשבת, והלא על הרוב חלה האבלות בגמר הקבורה ורק בנקבר בשבת יחול היום השמיני בשבת, ואין קבורה בשבת. ותירץ בשלשה אופנים, או שגררתו חיה ובשבת נתיאשו מלחפשו, שבאותה שעה חלה האבלות, או שקברוהו בסמוך לכניסת השבת ונסתם הגולל על ידי גויים בשבת, או שבאה לאדם בשבת שמועה על פטירת מתו בתוך שלשים יום [היא הנקראת 'שמועה קרובה'], שבשעת שמיעתו חלה עליו האבלות.

יב. **ואין** זה היתר מיוחד לגלח בערב שבת על אף האבלות, אלא שבאופן זה מודים חכמים שמקצת היום השביעי ככולו ואבלות השבעה פוסקת בערב שבת מבעוד יום. רש"י כת"י ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ומודים).

יג. **שבכניסת** הרגל ימלאו כבר שמונה ימים לאבלות, אלא שערב הרגל הוא שבת ואי אפשר לגלח בו.

בשולחן ערוך (או"ח סי' תקמח ס"ח, יו"ד סי' שצט ס"ג) הובאה הלכה זו שבחל היום השמיני לאבלות בשבת ערב הרגל מותר בגילוח בערב שבת. ואף שגם באבלות רגילה נפסקה (שם) הלכה כאבא שאול שמקצת היום השביעי ככולו וכשחל הרגל בשמיני מותר לגלח בשביעי, עדיין הוצרך לפסוק גם הלכה זו בנוגע לחל שמיני בשבת ערב הרגל, מפני שיש בה חידוש נוסף גם בדעת אבא שאול, שאף שהאבלות פוקעת רק מחמת הרגל ועל הרוב ניתרים האבלים בגילוח רק ביום הסמוך לרגל, באופן זה שחל ערב הרגל בשבת מותרים בגילוח כבר בערב שבת. ומכל מקום כתב באורח חיים הלכה זו של שמיני החל בשבת ערב הרגל כדבר פשוט יותר מבחל שביעי בערב הרגל, 'ואין צריך לומר אם חל יום שמיני להיות בשבת ערב הרגל' וכו', מפני שבזה מתירים גם חכמים החולקים על מקצת היום ככולו כיון שעד כניסת הרגל ימלאו שמונה ימי אבלות. לבושי שרד (סי' תקמח, במ"א ס"ק יא).

והתניא א) הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה שמונה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שלשים ומגלח ערב הרגל אם לא גילח ערב הרגל אסור לגלח אחר הרגל אבא שאול אומר א מותר לגלח אחר הרגל שכשם שמצות שלשה מבטלת גזרת שבעה כך מצות שבעה מבטלת גזרת שלשים שבעה והאנן שמונה תנן ב) קסבר אבא שאול מקצת היום ככולו ויום שביעי עולה לו לכאן ולכאן ג) אמר רב חסדא אמר רבינא בר שילא ב הלכה כאבא שאול ומודים חכמים לאבא שאול ג כשחל שמיני שלו להיות בשבת ערב הרגל שמותר לגלח בערב שבת כמאן אזלא הא דאמר רב עמרם אמר רב אבל כיון שעמדו מנחמין מאצלו מותר ברחיצה כמאן כאבא שאול אמר אביי הלכה כאבא שאול ביום שבעה ומודים חכמים לאבא שאול ביום שלשים דאמרינן מקצת היום ככולו רבא אמר הלכה כאבא שאול ביום שלשים ואין הלכה כאבא שאול ביום שבעה ונהרדעי אמרי ד הלכה כאבא שאול בזו ובזו ד) דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל שלשים יום מנלן יליף פרע פרע מנזיר כתיב הכא א) ראשיכם אל תפרעו וכתיב התם ב) גדל פרע שער ראשו מה להלן שלשים אף כאן שלשים והתם מנלן ה) אמר רב מתנה ה סתם נזירות שלשים יום מאי טעמא אמר קרא ב) קדוש יהיה יהיה בגימטריא תלתין הוו אמר רב הונא בריה דרב יהושע הכל מודין ו כשחל שלישי שלו להיות ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב אמר רב נחמיה בריה דרב יהושע[א] אשכחתינהו לרב פפי ולרב פפא דיתבי וקאמרי הלכה כרב הונא בריה דרב יהושע איכא דאמרי אמר רב נחמיה בריה דרב יוסף אשכחתינהו לרב פפי ולרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע דיתבי וקאמרי הכל מודים שאם חל שלישי שלו להיות ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב. בעא מיניה אביי (מרבא[ב]) קברו ברגל רגל עולה לו למנין שלשים או אין רגל עולה לו למנין שלשים ° למנין שבעה לא קמיבעיא לי דלא נהגא מצות שבעה ברגל כי קא מיבעיא לי למנין שלשים דקא נהגא מצות שלשים ברגל מאי א"ל אינו עולה איתיביה י) הקובר את מתו שני ימים קודם הרגל מונה חמשה ימים אחר הרגל ומלאכתו נעשית ע"י אחרים ועבדיו ושפחותיו עושים בצינעא בתוך ביתו ואין רבים מתעסקין עמו שכבר

והתניא. סייעתא: שכשם (א) שגזרת שלשה מבטלת שבעה. דכי קבר מתו שלשה ימים לפני הרגל אינו יושב לאחר הרגל כלום: כך (ב) גזרת שבעה מבטלת גזרת שלשים. דכי קבר מתו שבעה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים, דאפילו לא גילח ערב הרגל מגלח אחר הרגל: ויום (ג) שבעה עולה לכאן ולכאן. דחשיב נמי שמיני: כיון שעמדו מנחמים מאצלו. היינו ביום ז': כמאן כאבא שאול. דאמר עולה לכאן ולכאן דחשיב נמי שמיני דמבטל ממנו גזרת שלשים: ומודים הן[ג] לאבא שאול. ביום שלשים לקבורת מתו דמותר לגלח, דלא בעינן שלשים שלימין, דאמרינן מקצת היום ככולו: מנלן. דשלשים יום אסור בגילוח: ראשיכם אל תפרעו. הא שאר אבלים חייבים[ד] משמע: הכל מודים. אפילו אבא שאול דאמר מקצת היום ככולו: שאסור ברחיצה עד הערב. דודאי שלש שלימין בעינן עד הערב, ולערב רוחץ בצונן, או ימתין עד חולו של מועד וירחץ בחמין: למנין שבעה לא קמבעיא לי. דודאי אינו עולה דודאי לא נהגא מצות שבעה ברגל, דהא אינו אסור בנעילת הסנדל ואינו נוהג בכפיית המטה: דהא נהגא מצות שלשים ברגל. דהא ברגל נמי אסור בגיהוץ ובתספורת כשלשים[ה]: ואין רבים מתעסקין עמו. כלומר אין צריכין לנחמו אחר הרגל, שכבר נחמוהו שבעה ימים ברגל:

והתניא. בניחותא הקובר את מתו כו'. הקשה בתוספות הרב אמאי לא קאמר כתנאי ורב ששת כאבא שאול ורב הונא כתנא קמא א] ושמא משום דברייתא מזכיר לשון בטלו וקאמר לדידיה ימים לא בטלו א"כ לא סבירא הברייתא כרב ששת דרב ששת קאמר ימים נמי בטלו משום דלשון בטלו משמע בכולו כן נראה לי:

הלכה כאבא שאול. נראה דהלכה כמותו בכל מאי דפליג את"ק בין במקצת היום ככולו בין לענין אם לא גילח מדלא מפליג בהלכה[ו] כאבא שאול במקצת היום ככולו ולא בגילח[ז] הרי"ן בירושלמי ז) מקשה לרבנן דאבא שאול מה בין יום שלשים ליום שמיני דקאמר מקצת היום ככולו ומגלח ערב הרגל ויום שלשים לא אמר מקצת היום ככולו שיהא מגלח בו ומשני משום כבוד הרגל התירו תדע שהרי חל[ח] שמיני שלו בערב הרגל מגלח ערב הרגל ואילו חל שלשים בשבת אינו מגלח בערב שבת:

אתיא פרע פרע מנזיר. יש שאומרים שאסור לאבל להיות סורק ראשו לאחר שבעה משום דאמרינן (נזיר דף מב.) נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק ואנן ילפינן מנזיר ואין נראה כלל דהא בנזיר אסור ודאי שאפילו תלש שערו אסור ח) אבל לענין אבילות שהוא משום יפוי לא ובשעת מעשה שאלתי ממורי ריב"א והתיר לי והר"ר יום טוב פירש כיון דקיימא לן מקצת יום שבעה ככולו ועולה לכאן ולכאן מקצת היום ככולו ויכול לגלח ביום עשרים ותשעה ב] ובתוספות הרב לא פירש כן דלא אמרינן שיהא יום שבעה לשני ימים לענין שלשים יום:

תלתין הוו. ולבר פלא דאמר בנזיר בפ"ק (דף ה.) נזיר להזיר כ"ט אסור שלשים שרי ונזירות הוא עשרים ותשעה יום לדידיה א"כ סבר על כרחך כדפירש אבא שאול מיהו יש לומר לכתחילה אינו מגלח בנזיר עד שלשים יום מדרבנן כדמשמע הכא ובירושלמי מקשה מן המשנה (שם דף טז.) דאמר גלח ביום שלשים יצא ומשני תמן לשעבר הכא מתחילה והיינו כדפרישית:

שאסור ברחיצה עד הערב. פי' בקונטרס ולערב יכול לרחוץ גופו בצונן אי נמי פניו ידיו ורגליו[ט] אבל כל גופו בחמין לא דאסור לרחוץ בי"ט א"נ יש לפרש בחמי טבריא ט) א"נ לשטוף מותר כדאי' פרק כירה (שבת דף לט: ושם) אי נמי בחמין שהוחמו בקרקע ואמר בפרק כירה מחלוקת בחמין שהוחמו בכלי וא"ת מאי שנא דלא אמרינן מקצת היום ככולו בשלישי ובשביעי[י] לרבנן ° ובשביעי לאבא שאול שרינן על ידי מקצת היום ככולו וכי תימא משום דאפשר לרחוץ ביו"ט ולא יהא ניוול תינח רחיצה אלא כיבוס מאי איכא למימר ואין נראה לר"י דכיבוס שרי בשלישי וי"ל דבאבילות שבעה חמיר טפי דבה"ג מפרש הוא הדין רביעי וחמישי אסור עד הערב ע"כ פי' בתוספות ° והרי"ט פירש עד הערב היינו מבערב[כ] י"ט ולאפוקי דלא שרי מן הבקר ונראה דהוא הדין בכיבוס מותר לערב מעי"ט ולפירושו נראה דשבעה קודם הרגל אליבא דרבנן מותר מבערב י"ט ומדקאמר[ל] הכל מודים פירוש אפילו אבא שאול דשרי בשביעי מן הבקר הכא מודה לרבנן דלא שרי מן הבקר אלא יש לו דין שביעי לרבנן:

קברו ברגל רגל עולה לו מן המנין שלשים או אינו עולה. פירש בתוספות דהוא הדין דמיבעיא לן בקברו שני ימים קודם הרגל וקשיא לן דהא בסמוך משמע דפשיטא בקברו שני ימים קודם הרגל דקאמרינן מאי לאו אסיפא לא ארישא משמע דברישא ניחא ליה ושמא היה הרב רוצה לומר דתרוייהו מיבעי ליה וכי פשיט בעי למיפשט הכל ומשני דלא תיפשוט הכל:

דלא נוהגין מצות שבעה ברגל. ומיהו דברים שבצינעא נוהגין כדמשמע פ"ק דכתובות (דף ד. ושם) דקאמרינן כל אותן הימים הוא ישן בין האנשים והיא ישינה בין הנשים מסייע ליה לרבי יוחנן וכן פירש הרב בשם רבו ממתני' י) מאי למיפשט דאינו עולה למנין שבעה דקתני מפסיקין ואין עולין ולכל הפחות איירי לענין שבעה ומיהו יש לומר דנותן טעם מנין לו פשוט דמתניתין איירי שאינו עולה למנין שבעה אימא לענין שלשים:

ומלאכתו נעשית ע"י אחרים. אפילו בביתו ° אע"ג דאמר לעיל בפ"ב (דף יא:) היתה מלאכתו ביד אחרים בתוך ביתו אסור לעשות בבתיהם מותר וי"ל דהכא איירי בדבר האבד:

עין משפט נר מצוה

קג א ב ג מיי' פ"י מהלכות אבל הלכה ה ו ז טוש"ע י"ד סי' שלט סעיף ג:

קד ד מיי' שם ה"ו סמג עשין דרבנן ב טור ש"ע שם סי' שלה סעיף א:

קה ה מיי' פ"ג מהל' נזירות הלכה א סמג לאוין רב:

קו ו מיי' פ"י מהלכות אבל הלכה ו טוש"ע א"ח סי' תקמח סעיף י וטוש"ע י"ד סי' שלט סעיף ה:

◆

גליון הש"ס

גמ' למנין שבעה לא קמיבעיא לי דלא נהגא מצות שבעה ברגל. עי' לקמן דף כג ע"ב תוס' ד"ה [מ"ד] יש אבילות בשבת: תוס' ד"ה שאסור ברחיצה וכו' ובשביעי לאבא שאול[מ]. נ"ל ובשמיני: בא"ד והרי"ט פירש וכו'. עי' לקמן דף כג ע"א תוס' ד"ה ואמר לאחותה: ד"ה ומלאכתו וכו' אע"ג דאמר לעיל. תמוה לי הא הכא מקילי' רק אחר שכלו ז' ימים מתחילת אבילות ולע"ג:

◆

תורה אור השלם

א) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

ב) כָּל יְמֵי נֶדֶר נִזְרוֹ תַּעַר לֹא יַעֲבֹר עַל רֹאשׁוֹ עַד מְלֹאת הַיָּמִם אֲשֶׁר יַזִּיר לַייָ קָדֹשׁ יִהְיֶה גַּדֵּל פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ: [במדבר ו, ה]

◆

משנת ראשונים

כשחל שמיני שלו להיות בשבת. בירושלמי פריך דא"כ נקבר בשבת, ומשני כשגררתו חיה ונתיאשו בשבת מלבקשו. א"נ כשמסרוהו בין השמשות לגוים ונסתם הגולל בשבת. א"נ כשבאתה לו שמועה קרובה בשבת. **[תוס' הרא"ש]**

הלכה כאבא שאול ביום שלשים. לפי שהוא אבילות קלה דלא איתסר לי' אלא גיהוץ וגילוח ונטילת צפרנים בכלי, והילכך מקצת היום ככולו. **[חידושי הר"ן]**

ואין הלכה כאבא שאול ביום שבעה. דהוא אבילות חמור מכמה דברים. **[חידושי הר"ן]**

שאסור ברחיצה עד הערב. ור' אב"ן פי' עד הערב עד אחר תפלת המנחה, שעמדו מנחמין מאצלו וכלה אבילותו. **[תוס' הרא"ש]** **קברו ברגל רגל עולה לו למנין שלשים וכו'.** קא מספקא ליה מאי דתנן במתני' הרגלים אינם עולים אי קאי אגזירת ז' בלחוד או אפי' אגזירת ל', וכל שקברו קודם הרגל שני ימים פשיטא ליה לרבנן דעולין למנין ל' כדמוכח סוגיין, וטעמא דמילתא הואיל וכבר חל עליו אבלות ל' בכלל אבלות ז' והוא נוהג באבלות ל' ברגל אבל כשקברו ברגל שלא חל עליו אבלות ז' ואינו מתחיל למנותן כלל, מספקא ליה אם נתחיל למנות ל' קודם שנתחיל למנין ז' או לא. **[ריטב"א]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [נזיר טו.] מס' שמחות פ"ז ע"ש, ב) [לעיל יז: פסחים ד. וש"נ], ג) לעיל יז., ד) לעיל יח. וש"נ עירובין מו., ה) נזיר ה. לט. תענית יז. [סנהדרין כב:], ו) [תוספתא פ"ב], ז) דפרקין ה"ה, ח) נזיר דף לט:, ט) שבת דף מ., י) לעיל ע"א.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שכשם שמצות שלשה מבטלת גזירת שבעה דכי קבר מתו: (ב) ד"ה כך מצות שבעה מבטלת: (ג) ד"ה ויום שביעי עולה:

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה והתניא כו' ושמא משום דברייתא מזכיר לשון בטלו וקאמר לדידיה ימים לא בטלו כו'. כוונתם דמש"ה לא קאמר הש"ס כתנאי דניחא ליה למימר בלשון והתניא משום דמייתי סייעתא לר"ה ולאפוקי מר"ש דהא ר"ש פי' לשון בטלו דמתני' דמשמע בכולו ות"ק דברייתא נמי נקט לשון בטלו ואפ"ה קאמר דלא בטלו ימים וזה דלא כר"ש אלא כר"ה. ולזה נתכוון רש"י בד"ה והתניא סייעתא כנלע"ד ודו"ק. ובשו"ת מקום שמואל (סי' מא) הבין דברי התוס' על דרך רחוק ולפיכך כתבתי פה הנלע"ד. אחרי שנים רבות שכתבתי זה נדפס ספר יד דוד וראיתי שכוונתי לדעתו בזה והנאני: **ב]** בד"ה אתיא פרע פרע מנזיר וכו' ובתוספות הרב לא פירש כן. נ"ב וכן מורין דברי התוס' בדיבור הקודם בשם הירושלמי לאסור לגלח בע"ש שהוא כ"ט לאבילות שאסור לגלח ודלא כשו"ת האחרונים ז"ל שנשאו ראש להקל בזה. כי מי יקל ראשו נגד ירושלמי המפורש באתרא דלא פליג עליה תלמודא דידן ועיין שו"ת כרם שלמה סי' כח ובד"מ בי"ד סי' ש"ן אות ד:

◆

רש"י כת"י

והתניא. סיעתא. **ומגלח.** שמותר בגילוח ערב הרגל. **שכשם שמצות שלשה.** היכא דנהג שלשה ימים אבילות קודם הרגל מבטלת גזירת שבעה דהתם ליכא למימר גילח ולא גילח דהא ודאי אסור לגלח. **כך מצות ז'.** שקברו שבעה ימים קודם הרגל מבטלת גזירת שלשים בין גילח בין לא גילח. **מקצת.** יום השביעי ככלו אם נהג מקצתו השלים שבעה ימי אבילותו ועולה לו למנין השלמה מקצתו להשלמת שבעה ומקצתו להתחלת שלשים ומותר לגלח ערבית לכבוד הרגל דבתרתי פליג אבא שאול חדא דלא בעי שמנה קודם הרגל דשבעה גופיה חשבינן אליו להתחלת שלשים דכמאן דנהג יום אחד דמי ואתי רגל ומבטל לאחריני ואידך דאפילו לא גילח נמי מבטל הרגל. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] צ"ל בריה דרב יוסף (כמו להלן), וכ"ה בכת"י (דק"ס): **ב]** [צ"ל **מרבה**] (גליון), וכ"ה בכת"י: **ג]** בכת"י ומודים חכמים: **ד]** בכת"י **בפירוע**. [לעיל יד סוע"ב]: **ה]** בדפו"י בשלשים: **ו]** צ"ל דהלכה (באה"מ): **ז]** ולא **בלא** גילח (רש"ש): **ח]** שהרי **כשחל** שמיני שלו **בשבת ערב** הרגל מגלח **בע"ש** ואילו חל שלשים כו' כצ"ל וכ"ה בירושלמי ור"ל אפי' אבא שאול ס"ל כן וא"כ מוכח דהטעם הוא משום כבוד הרגל. העתק מחילופי גרסאות (גליון): **ט]** אולי יש להוסיף **בחמין**: **י]** נדצ"ל **ובשמיני** (רש"ש עי"ש ובמהרש"א), ועי' גליון הש"ס: **כ]** מבערב **בערב** י"ט כצ"ל (גליון) ע"פ מהרש"א: **ל]** צ"ל **ודקאמר** (גליון) ע"פ מהרש"א, ועיין רש"ש: **מ]** נראה דנשתבש בהעתקה וצ"ל "ובשביעי **לרבנן** צ"ל ובשמיני" (רש"ש) והציון בתוס' מקומו לעיל (עי' אות י):

בְּרְחִיצָה[יד], שפסק מעליו דין שבעה לאחר מקצת היום, **כְּמַאן** - כמי, **כְּאַבָּא שָׁאוּל** הסובר מקצת היום ככולו.

הגמרא מוסיפה לדון אודות הכלל של מקצת היום ככולו בגמר שבעת ימי האבל ובסוף השלשים, **אָמַר אַבַּיֵי, הֲלָכָה כְּאַבָּא שָׁאוּל בְּיוֹם שְׁבִעָה** שאומרים מקצת היום ככולו, ומותר ברחיצה לאחר מקצת היום השביעי, אף שנחלקו עליו חכמים, **וּמוֹדִים חֲכָמִים לְאַבָּא שָׁאוּל בְּיוֹם שְׁלֹשִׁים, דְּאָמְרִינַן** - שבו אנו אומרים **מִקְצָת הַיּוֹם כְּכוּלּוֹ** ומותר בגילוח לאחר מקצת היום[טו]. **רָבָא אָמַר**, בין בשבעה ובין בשלשים חלוקים חכמים על אבא שאול וסוברים שאין אומרים מקצת היום ככולו, ולענין הלכה, **הֲלָכָה כְּאַבָּא שָׁאוּל בְּיוֹם שְׁלֹשִׁים, וְאֵין הֲלָכָה כְּאַבָּא שָׁאוּל בְּיוֹם שִׁבְעָה. וּנְהַרְדָּעֵי אָמְרִי** - וחכמי נהרדעא[טז] אמרו, אמנם נחלקו בשניהם כדברי רבא, אבל **הֲלָכָה כְּאַבָּא שָׁאוּל בְּזוֹ וּבְזוֹ** - בין בשבעה ובין בשלשים, משום **דְּאָמַר שְׁמוּאֵל, הֲלָכָה כְּדִבְרֵי הַמֵּיקֵל בְּהִלְכוֹת אֵבֶל**[יז].

★

הגמרא מביאה מקור לדין שלשים[יח] ולאיסור גילוח שער באבל:

שואלת הגמרא, **שְׁלֹשִׁים יוֹם מְנָלָן** - מהיכן למדנו שאבל אסור לגלח שערו[יט], ושאיסור זה נוהג עד שלשים יום[כ]. משיבה הגמרא, **יָלֵיף** - אנו לומדים את משך זמן איסור הגילוח בגזירה שוה בתיבות **'פֶּרַע' 'פֶּרַע'** מִפרשת **נָזִיר, כְּתִיב הָכָא** - כתוב כאן בציוויים שנצטוו אהרן ובניו בעת אבלותם על נדב ואביהוא (ויקרא י ו) **'רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ** וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ', שלא כשאר אבלים, ופסוק זה מלמדנו את עצם איסור הגילוח באבל, שמכך שנצטוו אהרן ובניו הכהנים שלא לגדל שערם פרע מפני שהם כהנים משרתי ה'[כא], יש ללמוד שכל אבל אחר צריך להותיר שערו פרע[כב], **וּכְתִיב הָתָם** - וכתוב שם בפרשת נזיר האסור לגלח שערו (במדבר ו ה) **'גַּדֵּל פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ'**, ויש ללמוד בגזירה שוה, **מַה לְהַלָּן** [-בנזיר] משמעות המלים 'גדל פרע' **שְׁלֹשִׁים** יום, שהוא הזמן שאסור בגילוח [כמבואר בסמוך], **אַף כָּאן** [-באבל] נוהג האיסור **שְׁלֹשִׁים** יום. שואלת הגמרא, **וְהָתָם מְנָלָן** - ובנזיר עצמו מהיכן לומדים שאיסור הגילוח נוהג שלשים יום. משיבה הגמרא, **אָמַר רַב מַתְנָה, סְתָם נְזִירוּת** - אדם שנדר נזירות סתם, בלא לפרט זמן, נוהג נזירותו **שְׁלֹשִׁים יוֹם**[כג], וכשכתבה התורה 'גדל פרע' בנזירות כזו דיברה[כד], **וּמַאי טַעְמָא** - מה המקור לכך[כה], **אָמַר קְרָא** - נאמר בפסוק בפרשת נזיר (שם) **'קָדוֹשׁ יִהְיֶה גַּדֵּל פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ'**, ו**'יִהְיֶה' בְּגִימַטְרִיָּא תְּלָתִין הָווּ** - הגימטריא[כו] של תיבת 'יהיה' היא שלשים[כז], מכאן לנזירות שהיא שלשים יום[כח]. ומנזיר לומדים בגזירה שוה שגם באבלות נוהג איסור הגילוח שלשים יום.

★

הגמרא מחלקת בין פקיעת איסור גילוח בימי השלשים לבין פקיעת איסור רחיצה ביום השלישי לאבלות, לגבי היתר בערב הרגל:

אָמַר רַב הוּנָא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ, הַכֹּל מוֹדִין - גם אבא שאול הסובר מקצת היום ככולו ומתיר לגלח ביום השביעי לאבלות כשחל בערב הרגל, מודה **כְּשֶׁחָל שְׁלִישִׁי שֶׁלּוֹ לִהְיוֹת עֶרֶב הָרֶגֶל, שֶׁאַף** שעתידה אבלות השבעה לפסוק בכניסת הרגל, מכל מקום **אָסוּר בִּרְחִיצָה עַד הָעֶרֶב** ואינו ניתר קודם לכן, ששלשת הימים הראשונים חמורים משאר ימי האבלות ואין אומרים בהם מקצת היום ככולו[כט],

---

יד. **והוא** הדין לכל האיסורים הנוהגים בשבעת ימי האבלות, ונקטה הגמרא דין אחד והוא הדין לשאר הדינים. ריטב"א (ד"ה כיון).

ודווקא אחר שעמדו מנחמים מאצלו ולא קודם לכן, שכיון שדיני אבלות שבעה נוהגים בקום ועשה, כחליצת מנעלים וכפיית המטה ודומיהם, עליו לנהוג בהם בפועל במקצת היום, ונתנו לזה חכמים שיעור עד שיעמדו מנחמים מאצלו, שעד אותה שעה ראוי לנהוג כן. ט"ז (יו"ד סי' תב סק"ה).

טו. **וביום** השלשים אין צריך להמתין כלום, אלא מיד לאחר הנץ החמה מותר בתספורת ובגיהוץ. שולחן ערוך (יו"ד סי' שצה ס"א). וכתב הש"ך (סק"א) בטעם החילוק בין השבעה לשלשים, שבשלשים כבר אין מגיעים מנחמים ולכן מותר מיד בתחילת היום. ועיין ט"ז (שם) שביאר זאת לשיטתו.

והטעם שהשלשים קל מהשבעה לענין מקצת היום ככולו, שאבלות שלשים אבלות קלה היא, שרוב דיני האבלות נוהגים רק בשבעה ולא בשלשים, ולפיכך מודים בה חכמים שמקצת היום ככולו. ר"י מלוניל (ד"ה הלכתא) וחידושי הר"ן (ד"ה רבא).

טז. **מבואר** בסנהדרין (יז:) שהכוונה בזה לרב חמא.

יז. **הרמב"ן** (תורת האדם, סוף ענין האבלות ד"ה והני) הביא שמכלל זה הוכיחו חכמי הצרפתים שאבלות מדרבנן בלבד, כולל היום הראשון, שאם לא כן מדוע נפסקה בה הלכה כדברי המיקל. ודחה דבריהם (שם ד"ה נפרק), שלא מצאו האמוראים מחלוקות בהלכות אבל אלא בחלקיה שמדרבנן ולא באבלות המחויבת מדאורייתא ולפיכך הקלו בה.

יח. **להלן** (כ.) תביא הגמרא מקור לדין שבעה. רש"י כת"י (ד"ה הני).

יט. **במיוחס** לרש"י (ד"ה ראשיכם) וברש"י כת"י (ד"ה ה"ג כתוב) ביארו בתשובת הגמרא שמהפסוק 'ראשיכם אל תפרעו' לומדים איסור גילוח באבל, ולאחר מכן לומדים בגזירה שוה מנזיר שאיסור זה נוהג שלשים יום. ומבואר מדבריהם שבכלל שאלת הגמרא מנין המקור לעצם איסור הגילוח ולא רק על משך זמן האיסור. ושני הדברים כלולים בדבריו הקצרים של המיוחס לרש"י (ד"ה מנלן) 'מנלן דשלשים יום אסור בגילוח'.

כ. **מדברי** רש"י כת"י (ד"ה הני) שראה לציין כאן שהמקור לדין שבעה יובא להלן, למדנו שגם כאן כוללת שאלת הגמרא את ענין השלשים כולו, והביאה מקור לאיסור הגילוח והוא הדין לשאר איסורי השלשים השוים אליו בחומרתם.

כא. **רש"י** כת"י (ד"ה ה"ג כתוב). וכן כתב הרמב"ן בתורת האדם (ענין הקריעה ד"ה ולא) שמשום עבודת המשכן הזהירם שלא לפרוע, שפרועי ראש במיתה. אמנם בפירושו לתורה (ויקרא י ו) הקשה שטעם זה יפה רק אצל אהרן שכהן גדול הוא ועובד אונן, אבל אלעזר ואיתמר ודאי נאסרו בעבודה בו ביום ומדוע אסרם בגידול שער. וכתב שיתכן שהיה ציווי לשעה מפני שמחת חנוכת המשכן שלא לערבב שמחתו של מקום, ואף שלא עבדו כאהרן עצמו לא פרעו ראשם, ונעשה דינם כמשוח מלחמה שאינו פורע ואינו פורם ואינו מטמא לקרובים אף שאינו עובד.

כב. **ומכל** מקום מותר האבל לסרוק שערו, אף שמקצת שערותיו נושרות על ידי כך, שלא כנזיר, ששם הוא איסור גילוח ואסור גם במקצת שערות, אבל כאן הוא ענין יופי ואין ייפוי בשערות בודדות הנושרות בסירוק. תוספות (ד"ה אתיא).

הראב"ד (מובא בתורת האדם לרמב"ן ענין האבלות ד"ה כתב הראב"ד, וברא"ש סי' ג) למד מכך שלמדה הגמרא את איסור הגילוח בשלשים מגזירה שוה, שאבלות שלשים מדאורייתא, שאם לא כן אין מקום ללמוד את דיניה בגזירה שוה. [ואף שנזירות שלשים יום עצמה הלכה למשה מסיני, כמבואר בהערה להלן על 'יהיה בגימטריא שלשים', אפשר ללמוד גזירה שוה מהלכה כשההלכה מפרשת את המקרא. עיי' פרי מגדים (או"ח סי' תרמ משבצות זהב סק"א)]. אבל הרמב"ן (שם, ובענין הקריעה ד"ה ולא וד"ה מכאן) ומהר"ם מרוטנבורג (רא"ש שם) חלקו עליו וכתבו שאבלות שלשים מדרבנן, והגזירה שוה אסמכתא בעלמא היא.

כג. **הכלל** של 'סתם נזירות שלשים יום' אינו חידוש של רב מתנה, אלא משנה מפורשת בנזיר (ה.), והגמרא שם שואלת 'מנהני מילי', ומביאה את דבריו 'אמר רב מתנה אמר קרא קדוש יהיה' וכו'. ובסנהדרין (כב:) בסוגיית גילוח שער כהנים אחת לשלשים יום מביאה הגמרא את המשנה בנזיר ואת דברי רב מתנה, 'יליף פרע פרע מנזיר, כתיב הכא פרע לא ישלחו וכו', ותנן נמי סתם נזירות שלשים יום, והתם מנא לן אמר רב מתנה דאמר קרא קדוש יהיה'. אבל כאן ובתענית (יז.) מביאה הגמרא גם את הדין של 'סתם נזירות שלשים יום' כדברי רב מתנה. ויתכן שקיצרה, ויתכן שאכן הזכיר רב מתנה גם את המשנה, וזה תוכן דבריו, הרי מבואר במשנה שסתם נזירות שלשים יום, והמקור לכך מהפסוק 'יהיה', וממילא הוא הדין כאן.

כד. **לא** נתפרש האם הבינה הגמרא שהפסוק 'גדל פרע' עוסק בסתם נזירות ולא בנזירות שפירש בה מנין ימים, ומכך למדה ש'פרע' הוא שלשים יום כמנין סתם נזירות, או כוונתה לדין שאין נזירות פחותה משלשים יום כלל והאומר הריני נזיר יום אחד נעשה נזיר לשלשים יום כמבואר בנזיר (ז. ועיי"ש בתוס' ז: ד"ה הריני נזיר ויוס - השני) וברמב"ם (נזירות פ"ג ה"ב), ועל כרחך משמעות המלים 'גדל פרע' לשלשים יום, והזכירה את הדין של סתם נזירות מפני שבו הוזכרו במפורש שלשים יום לגבי נזיר. והרמב"ן (תורת האדם, ענין ההתחלה ד"ה יתיב) אכן לא הביא את דין סתם נזירות, אלא כתב 'ואין פרע פחות משלשים יום כדאשכחן בנזיר דכתיב גדל פרע שער ראשו ואין נזירות פחות משלשים יום'.

כה. **בנזיר** (ה.) ותענית (יז.) וסנהדרין (כב:) שואלת הגמרא 'מנלן' ומביאה את דברי רב מתנה. ולמדנו שגם ה'מאי טעמא' המוזכר כאן ענינו חיפוש מקור ולא חיפוש טעם.

כו. **משמעות** תיבת 'גימטריא', המספר של התיבה. לכל אות בלשון הקודש יש ערך מספרי, וכשמצרפים את מספר אותיות כל המלה מתקבלת הגימטריא שלה. רע"ב (אבות פ"ג מי"ח). ולמדו חז"ל במקומות רבים דברים מן הגימטריא (עיין תוספות יו"ט אבות שם).

כז. **היו"ד** מספרה עשר, וההי"א חמש, ומלה זו מורכבת משני יודי"ן ושני ההי"ן שמספרם שלשים.

כח. **אין** זה לימוד גמור, שאין הגימטריא מנויה בין שלש עשרה המדות שהתורה נדרשת בהן, אלא הלכה למשה מסיני היא והסמיכוה על הגימטריא. פירוש הרא"ש (נזיר ה. ד"ה יהיה) ורדב"ז (נזירות פ"ג ה"ב).

כט. **המיוחס** לרש"י (ד"ה שאסור). וזה החילוק בין דין זה לבין הדין המובא לעיל שכשפגע הרגל בימי השלשים מותר לגלח מבעוד יום, ששלשת הימים הראשונים חמורים ואין איסורי האבלות ניתרים בהם גם כשחל בהם ערב הרגל. ומדבריו יש ללמוד שכשחל ערב הרגל בימי השבעה המאוחרים למן הרביעי ואילך יותר האבל לרחוץ מבעוד יום.

שאר הראשונים חלקו על שיטה זו, וכתבו שתפס רב הונא בריה דרב יהושע את היום השלישי והוא הדין לכל שבעת ימי האבלות [ואמר רב הונא בריה דרב יהושע דבריו ביום השלישי מפני שקודם לכן אין הרגל מפסיק את האבלות לדעת משנתנו. רש"י כת"י (ד"ה שאסור)], וחילקו כמה חילוקים בין דין זה שאין איסורי אבלות ניתרים בערב הרגל לבין האמור לעיל שבערב הרגל מותר בגילוח בימי השלשים. ובשולחן ערוך

והתניא [א] הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה שמונה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שלשים ומגלח ערב הרגל אם לא גילח ערב הרגל אסור לגלח אחר הרגל אבא שאול אומר [א] מותר לגלח אחר הרגל שכשם שמצות שלשה מבטלת גזרת שבעה כך מצות שבעה מבטלת גזרת שלשים שבעה והאנן שמונה תנן [ב] קסבר אבא שאול מקצת היום ככולו ויום שביעי עולה לו לכאן ולכאן [ג] אמר רב חסדא אמר רבינא בר שילא [ב] הלכה כאבא שאול ומודים חכמים לאבא שאול [ג] כשחל שמיני שלו להיות בשבת ערב הרגל שמותר לגלח בערב שבת כמאן אזלא הא דאמר רב עמרם אמר רב אבל כיון שעמדו מנחמין מאצלו מותר ברחיצה כמאן כאבא שאול אמר אביי הלכה כאבא שאול ביום שבעה ומודים חכמים לאבא שאול ביום שלשים דאמרינן מקצת היום ככולו רבא אמר הלכה כאבא שאול ביום שלשים ואין הלכה כאבא שאול ביום שבעה ונהרדעי אמרי [ד] הלכה כאבא שאול בזו ובזו [ד] דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל שלשים יום מנלן יליף פרע פרע מנזיר כתיב הכא [א] ראשיכם אל תפרעו וכתיב התם [ב] גדל פרע שער ראשו מה להלן שלשים אף כאן שלשים והתם מנלן [ה] אמר רב מתנה [ה] סתם נזירות שלשים יום מאי טעמא אמר קרא [ב] קדוש יהיה יהיה בגימטריא תלתין הוו אמר רב הונא בריה דרב יהושע הכל מודין [ו] כשחל שלישי שלו להיות ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב אמר רב נחמיה בריה דרב יהושע[א] אשכחתינהו לרב פפי ולרב פפא דיתבי וקאמרי הלכה כרב הונא בריה דרב יהושע איכא דאמרי אמר רב נחמיה בריה דרב יוסף אשכחתינהו לרב פפי ולרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע דיתבי וקאמרי הכל מודים שאם חל שלישי שלו להיות ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב. בעא מיניה אביי (מרבא[ב]) קברו ברגל רגל עולה לו למנין שלשים או אין רגל עולה לו למנין שלשים ° למנין שבעה לא קמיבעיא לי דלא נהגא מצות שבעה ברגל כי קא מיבעיא לי למנין שלשים דקא נהגא מצות שלשים ברגל מאי א"ל אינו עולה איתיביה [ו] הקובר את מתו שני ימים קודם הרגל מונה חמשה ימים אחר הרגל ומלאכתו נעשית ע"י אחרים ועבדיו ושפחותיו עושים בצינעא בתוך ביתו ואין רבים מתעסקין עמו

שכבר

והתניא. סייעתא: **שכשם** (א) **שגזרת שלשה מבטלת שבעה.** דכי קבר מתו שלשה ימים לפני הרגל אינו יושב לאחר הרגל כלום: **כך** (ב) **גזרת שבעה מבטלת גזרת שלשים.** דכי קבר מתו שבעה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים, דאפילו לא גילח ערב הרגל מגלח אחר הרגל: **ויום** (ג) **שבעה עולה לכאן ולכאן.** דחשיב נמי שמיני: **כיון שעמדו מנחמים מאצלו.** היינו ביום ז': **כמאן כאבא שאול.** דאמר עולה לכאן ולכאן דחשיב נמי שמיני דמבטל ממנו גזרת שלשים: **ומודים הן**[ג] **לאבא שאול.** ביום שלשים לקבורת מתו דמותר לגלח, דלא בעינן שלשים שלימין, דאמרינן מקצת היום ככולו: **מנלן.** דשלשים יום אסור בגילוח: **ראשיכם אל תפרעו.** הא שאר אבלים חייבים[ד] משמע: **הכל מודים.** אפילו אבא שאול דאמר מקצת היום ככולו: **שאסור ברחיצה עד הערב.** דודאי שלש שלימין בעינן עד הערב, ולערב רוחץ בצונן, או ימתין עד חולו של מועד וירחץ בחמין: **למנין שבעה לא קמבעיא לי.** דודאי אינו עולה דודאי לא נהגא מצות שבעה ברגל, דהא אינו אסור בנעילת הסנדל ואינו נוהג בכפיית המטה: **דהא נהגא מצות שלשים ברגל.** דהא ברגל נמי אסור בגיהוץ ובתספורת כשלשים[ה]: **ואין רבים מתעסקין עמו.** כלומר אין צריכין לנחמו אחר הרגל, שכבר נחמוהו שבעה ימים ברגל:

כל

והתניא. בניחותא הקובר את מתו כו'. הקשה בתוספות הרב אמאי לא קאמר כתנאי ורב ששת כאבא שאול ורב הונא כתנא קמא [א] ושמא משום דברייתא מזכיר לשון בטלו וקאמר לדידיה ימים לא בטלו א"כ לא סבירא הברייתא כרב ששת דרב ששת קאמר ימים נמי בטלו משום דלשון בטלו משמע בכולו כן נראה לי:

הלכה כאבא שאול. נראה דהלכה כמותו בכל מאי דפליג אתנא קמא בין במקצת היום ככולו בין לענין אם לא גילח מדלא מפליג בהלכה[ו] כאבא שאול במקצת היום ככולו ולא בגילח[ז] הרי"ן בירושלמי[ז] מקשה לרבנן דאבא שאול מה בין יום שלשים ליום שמיני דקאמר מקצת היום ככולו ומגלח ערב הרגל ויום שלשים לא אמר מקצת היום ככולו שיהא מגלח בו ומשני משום כבוד הרגל התירו תדע שהרי חל[ח] שמיני שלו בערב הרגל מגלח ערב הרגל ואילו חל שלשים בשבת אינו מגלח בערב שבת:

אתיא פרע פרע מנזיר. יש שאומרים שאסור לאבל להיות סורק ראשו לאחר שבעה משום דאמרינן (נזיר דף מב.) נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק ואנן ילפינן מנזיר ואין נראה כלל דהא בנזיר אסור ודאי שאפילו תלש שערו אסור[ח] אבל לענין אבילות שהוא משום יפוי לא ובשעת מעשה שאלתי ממורי ריב"א והתיר לי והר"ר יום טוב פירש כיון דקיימא לן מקצת יום שבעה ככולו ועולה לכאן ולכאן מקצת היום ככולו ויכול לגלח ביום עשרים ותשעה [ב] ובתוספות הרב לא פירש כן דלא אמרינן שיהא יום שבעה לשני ימים לענין שלשים יום:

תלתין הוו. ולבר פדא דאמר בנזיר בפ"ק (דף ה.) נזיר להזיר כ"ט אסור שלשים שרי ונזירות הוא עשרים ותשעה יום לדידיה א"כ סבר על כרחך כדפירש אבא שאול מיהו יש לומר לכתחילה אינו מגלח בנזיר עד שלשים יום מדרבנן כדמשמע הכא ובירושלמי[ז] מקשה מן המשנה (שם דף טו.) דאמר גלח ביום שלשים יצא ומשני תמן לשעבר הכא מתחילה והיינו כדפרישית:

שאסור ברחיצה עד הערב. פי' בקונטרס ולערב יכול לרחוץ גופו בצונן אי נמי פניו ידיו ורגליו[ט] אבל כל גופו בחמין לא דאסור לרחוץ בי"ט א"נ יש לפרש בחמי טבריא[ט] א"נ לשטוף מותר כדאי' פרק כירה (שבת דף לט: ושם) אי נמי בחמין שהוחמו בקרקע ואמר בפרק כירה מחלוקת בחמין שהוחמו בכלי וא"ת מאי שנא דלא אמרינן מקצת היום ככולו בשלישי ובשביעי[י] לרבנן ° ובשביעי לאבא שאול שרינן על ידי מקצת היום ככולו וכי תימא משום דאפשר לרחוץ ביו"ט ולא יהא ניוול תינח רחיצה אלא כיבוס מאי איכא למימר ואין נראה לר"י דכיבוס שרי בשלישי וי"ל דבאבילות שבעה חמיר טפי דבה"ג מפרש הוא הדין רביעי וחמישי אסור עד הערב ע"כ פי' בתוספות ° והרי"ט פירש עד הערב היינו מבערב[כ] י"ט ולאפוקי דלא שרי מן הבקר ונראה דהוא הדין בכיבוס מותר לערב מעי"ט ולפירושו נראה דשבעה קודם הרגל אליבא דרבנן מותר מבערב י"ט ומדקאמר[ל] הכל מודים פירוש אפילו אבא שאול דשרי בשביעי מן הבקר הכא מודה לרבנן דלא שרי מן הבקר אלא יש לו דין שביעי לרבנן:

קברו ברגל רגל עולה לו מן המנין שלשים או אינו עולה. פירש בתוספות דהוא הדין דמיבעיא לן בקברו שני ימים קודם הרגל וקשיא לן דהא בסמוך משמע דפשיטא בקברו שני ימים קודם הרגל דקאמרינן מאי לאו אסיפא לא ארישא משמע דברישא ניחא ליה ושמא היה הרב רוצה לומר דתרוייהו מיבעי ליה וכי פשיט בעי למיפשט הכל ומשני דלא תיפשוט הכל:

דלא נוהגין מצות שבעה ברגל. ומיהו דברים שבצינעא נוהגין כדמשמע פ"ק דכתובות (דף ד. ושם) דקאמרינן כל אותן הימים הוא ישן בין האנשים והיא ישנה בין הנשים מסייע ליה לרבי יוחנן וכן פירש הרב בשם רבו ממתני'[י] מאי למיפשט דאינו עולה למנין שבעה דקתני מפסיקין ואין עולין ולכל הפחות איירי לענין שבעה ומיהו יש לומר דנותן טעם מנין לו פשוט דמתניתין איירי שאינו עולה למנין שבעה אימא לענין שלשים:

ומלאכתו נעשית ע"י אחרים. אפילו בביתו ° אע"ג דאמר לעיל בפ"ב (דף יא:) היתה מלאכתו ביד אחרים בתוך ביתו אסור לעשות בבתיהם מותר וי"ל דהכא מיירי בדבר האבד:

עין משפט נר מצוה

קג א ב ג מיי' פ"י מהלכות אבל הלכה ה ו ז טוש"ע י"ד סי' שצט סעיף ג:

קד ד מיי' שם ה"ז סמג עשין דרבנן ב טור ש"ע שם סי' שצה סעיף א:

קה ה מיי' פ"ג מהל' נזירות הלכה א סמג לאוין רב:

קו ו מיי' פ"י מהלכות אבל הלכה ו טוש"ע א"ח סי' תקמח סעיף י וטוש"ע י"ד סי' שצט סעיף ה:

גליון הש"ס

גמ' **למנין שבעה לא קמיבעיא לי דלא נהגא מצות שבעה ברגל.** עי' לקמן דף כג ע"ב תוס' ד"ה [מ"ד] יש אבילות בשבת: **תוס' ד"ה שאסור ברחיצה וכו' ובשביעי לאבא שאול**[מ]. נ"ל ובשמיני: **בא"ד והרי"ט פירש וכו'.** עי' לקמן דף כג ע"א תוס' ד"ה ואמר לאחותה: **ד"ה ומלאכתו וכו' אע"ג דאמר לעיל.** תמוה לי הא הכא מקילי' רק אחר שלמו ז' ימים מתחילת אבילות ולע"ג:

תורה אור השלם

א) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

ב) כָּל יְמֵי נֶדֶר נִזְרוֹ תַּעַר לֹא יַעֲבֹר עַל רֹאשׁוֹ עַד מְלֹאת הַיָּמִם אֲשֶׁר יַזִּיר לַייָ קָדֹשׁ יִהְיֶה גַּדֵּל פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ: [במדבר ו, ה]

משנת ראשונים

כשחל שמיני שלו להיות בשבת. בירושלמי פריך דא"כ נקבר בשבת, ומשני כשגררתו חיה ונתיאשו בשבת מלבקשו. א"נ כשמסרוהו בין השמשות לגוים ונסתם הגולל בשבת. א"נ כשבאתה לו שמועה קרובה בשבת. [תוס' הרא"ש]

הלכה כאבא שאול ביום שלשים. לפי שהוא אבילות קלה דלא איתסר לי' אלא גיהוץ וגילוח ונטילת צפרנים בכלי, והילכך מקצת היום ככולו. [חידושי הר"ן]

ואין הלכה כאבא שאול ביום שבעה. דהוא אבילות חמור מכמה דברים. [חדושי הר"ן]

שאסור ברחיצה עד הערב. ור' אב"ן פי' עד הערב עד אחר תפלת המנחה, שעמדו מנחמין מאצלו וכלה אבילותו. [תוס' הרא"ש]

קברו ברגל רגל עולה לו למנין שלשים וכו'. קא מספקא ליה מאי דתנן במתני' הרגלים אינם עולים אי קאי אגזירת ז' בלחוד או אפי' אגזירת ל', וכל שקברו קודם הרגל שני ימים פשיטא ליה לרבנן דעולין למנין ל' כדמוכח סוגיין, וטעמא דמילתא הואיל וכבר חל עליו אבלות ל' בכלל אבלות ז' והוא נוהג באבלות ל' ברגל אבל כשקברו ברגל שלא חל עליו אבלות ז' ואינו מתחיל למנותן כלל, מספקא ליה אם נתחיל למנות ל' קודם שנתחיל למנין ז' או לא. [ריטב"א]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [נזיר טו.] מס' שמחות פ"ז ע"ש, ב) [לעיל יז: פסחים ד. וש"נ], ג) לעיל יז., ד) לעיל יח. וש"נ עירובין מו., ה) נזיר ה. לט. תענית יז. [סנהדרין כב:], ו) [תוספתא פ"ב], ז) דפרקין ה"ה, ח) נזיר דף לט:, ט) שבת דף מ., י) לעיל ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שכשם שמצות שלשה מבטלת גזירת שבעה דכי קבר מתו: (ב) ד"ה כך מצות שבעה מבטלת: (ג) ד"ה ויום שביעי עולה:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה והתניא כו' ושמא משום דברייתא מזכיר לשון בטלו וקאמר לדידיה ימים לא בטלו כו'. כוונתם דמש"ה לא קאמר הש"ס כתנאי דניחא ליה למימר בלשון והתניא משום דמייתי סייעתא לר"ה ולאפוקי מר"ש דהא ר"ש פי' לשון בטלו דמתני' דמשמע בכולו ות"ק דברייתא נמי נקט לשון בטלו ואפ"ה קאמר דלא בטלו ימים וזה דלא כר"ש אלא כר"ה. ולזה נתכוון רש"י בד"ה והתניא סייעתא כנלע"ד ודו"ק. ובשו"ת מקום שמואל (סי' מא) הבין דברי התוס' על דרך רחוק ולפיכך כתבתי פה הנלע"ד. אחרי שנים רבות שכתבתי זה נדפס ספר יד דוד וראיתי שכוונתי לדעתו בזה והנלע"ד: ב] בד"ה אתיא פרע פרע מנזיר וכו' ובתוספות הרב לא פירש כן. נ"ב וכן מורין דברי התוס' דדיבור הקודם בשם הירושלמי לאסור לגלח בע"ש שהוא כ"ט לאבילות שאסור לגלח ודלא כשו"ת האחרונים ז"ל שנשאו ראש להקל בזה. כי מי יקל ראשו נגד ירושלמי המפורש באתרא דלא פליג עליה תלמודא דידן ועיין שו"ת חכם שלמה סי' כח ובד"מ בי"ד סי' ש"ן אות ז':

רש"י כת"י

והתניא. סייעתא. **ומגלח.** שמותר בגילוח ערב הרגל. **שכשם שמצות שלשה.** היכא דנהג שלשה ימים אבילות קודם הרגל מבטלת גזירת שבעה דהשתא ליכא למימר גילח לא גילח דהא ודאי אסור לגלח. **כך מצות ז'.** שקברו שבעה ימים קודם הרגל מבטלת גזירת שלשים בין גילח בין לא גילח. **מקצת.** יום השביעי ככולו אם נהג מקצתו השלמת שבעה ימי אבילותו ועולה לו למנין השלמה מקצתו להשלמת שבעה ומקצתו להתחלת שלשים ומותר לגלח ערבית לכבוד הרגל דבתרתי פליג אבא שאול חדא דלא בעי שמנה קודם הרגל דשבעה גופיה חשבינן אליו להתחלת שלשים דכמאן דנהג יום אחד דמי ואתי רגל ומבטל לאחריני ואידך דאפילו לא גילח נמי מבטל הרגל. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] צ"ל בריה דרב יוסף (כמו להלן), וכ"ה בכת"י (דק"ס): ב] [צ"ל מרבה] (גליון), וכ"ה בכת"י: ג] בכת"י ומודים חכמים: ד] בכת"י בפירוש. [לעיל יד סוע"ב]: ה] בדפו"י בשלשים: ו] צ"ל דהלכה (באה"מ): ז] ולא בלא גילח (רש"ש): ח] שהרי כשחל שמיני שלו בשבת ערב הרגל מגלח בע"ש ואילו חל שלשים כו' כצ"ל וכ"ה בירושלמי ור"ל אפי' אבא שאול ס"ל כן וא"כ מוכח הדטעם הוא משום כבוד הרגל. העתק מחילופי גרסאות (גליון): ט] אולי יש להוסיף בחמין: י] נדצ"ל ובשמיני (רש"ש עי"ש ובמהרש"א), ועי' גליון הש"ס: כ] מבערב בערב י"ט כצ"ל (גליון) ע"פ מהרש"א: ל] צ"ל ודקאמר (גליון) ע"פ מהרש"א, ועיין רש"ש: מ] נראה דנשתבש בהעתקה וצ"ל "ובשביעי לרבנן צ"ל ובשמיני" (רש"ש) והציון בתוס' מקומו לעיל (עי' אות י):

ולפיכך ירחץ רק ביום טוב בצונן[ל] או ימתין עד חול המועד ויוכל לרחוץ בחמין[לא]. הגמרא פוסקת כן הלכה, **אָמַר רַב נְחֶמְיָה בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ**[לב], **אַשְׁכַּחְתִּינְהוּ לְרַב פַּפִּי וּלְרַב פָּפָּא דְּיָתְבִי וְקָאָמְרִי** - מצאתי את רב פפי ורב פפא שישבו ואמרו, **הֲלָכָה כְּרַב הוּנָא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ**[לג]. **אִיכָּא דְּאָמְרִי** - יש שאמרו שמועה זו בלשון אחרת, שלא פסקו רב פפי ורב פפא הלכה כרב הונא בריה דרב יהושע, אלא אמרו יחד עמו מימרא זו, **אָמַר רַב נְחֶמְיָה בְּרֵיהּ דְּרַב יוֹסֵף, אַשְׁכַּחְתִּינְהוּ לְרַב פַּפִּי וּלְרַב פָּפָּא וּלְרַב הוּנָא בְּרֵיהּ דְּרַב יְהוֹשֻׁעַ דְּיָתְבִי וְקָאָמְרִי, הַכֹּל מוֹדִים שֶׁאִם חָל שְׁלִישִׁי שֶׁלּוֹ לִהְיוֹת עֶרֶב הָרֶגֶל, שֶׁאָסוּר בִּרְחִיצָה עַד הָעֶרֶב.**

★

הגמרא דנה כשקברו ברגל האם ימי הרגל עולים למנין שלשים, או שדין שלשים כדין שבעה ואינם עולים:

בְּעָא מִינֵּיהּ אַבָּיֵי (מרבא) [מֵרַבָּה[לד]**]** - שאל אביי את רבה, **קְבָרוֹ בָּרֶגֶל**, שאין נוהג אבלות שבעה עד לאחר הרגל, האם **הָרֶגֶל עוֹלֶה לוֹ לְמִנְיַן שְׁלֹשִׁים** וימנה אחריו רק את הימים שנותרו, **אוֹ אֵין הָרֶגֶל עוֹלֶה לוֹ לְמִנְיַן שְׁלֹשִׁים** ועליו להתחיל למנותם ממוצאי הרגל[לה]. המשיך אביי ופירש את צדדי הספק, **לְמִנְיַן שִׁבְעָה לֹא קָמִיבַּעְיָא לִי** - למנין שבעה אינני מסופק אם ימי הרגל עולים או לא, **דְּלָא נָהֲגָא מִצְוַת שִׁבְעָה בָּרֶגֶל** - שהרי אין איסורי שבעה נוהגים בימי הרגל[לו], ובזה כתבה המשנה (לעיל ע"א) שאין הרגלים עולים לימי אבלות[לז], **כִּי קָא מִיבַּעְיָא לִי** - במה הנני מסתפק, רק האם עולים **לְמִנְיַן שְׁלֹשִׁים, דְּקָא נָהֲגָא מִצְוַת שְׁלֹשִׁים בָּרֶגֶל** - מפני שאיסורי אבלות הנוהגים בימי השלשים כאיסור גיהוץ ותספורת נוהגים גם ברגל[לח]. **מַאי** - מה הדין, האם גם לאבלות שלשים נאמר שימי הרגל אינם עולים, או רק לאבלות שבעה[לט]. **אָמַר לֵיהּ** - השיב לו רבה, הרגל **אֵינוֹ עוֹלֶה** למנין שלשים כשם שאינו עולה למנין שבעה.

אֵיתִיבֵיהּ - הקשה אביי לרבה, שנינו בברייתא, **הַקּוֹבֵר אֶת מֵתוֹ שְׁנֵי יָמִים קוֹדֶם הָרֶגֶל**, שאין הרגל מפסיק אבלותו כמבואר במשנתנו[מ], **מוֹנֶה חֲמִשָּׁה יָמִים אַחַר הָרֶגֶל** להשלים אבלות שבעה, ונוהג בהם באיסורי אבלות[מא]. ומכל מקום שונה אבלות זו בכמה פרטים משאר אבלות, **מְלַאכְתּוֹ נַעֲשֵׂית** בימים אלו **עַל יְדֵי אֲחֵרִים**[מב], שלא כשאר אבל שאסור גם לאחרים לעסוק במלאכתו[מג], **וַעֲבָדָיו וְשִׁפְחוֹתָיו עוֹשִׂים לוֹ**[מד] מלאכה **בְּצִינְעָא** אפילו **בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ**[מה]. ומכל מקום הוא

(או"ח סי' תקמח ס"י, יו"ד סי' שצט ס"ה) הביא מתוכם שתי שיטות, שיטת הראב"ד (מובא בתורת האדם לרמב"ן ענין שבתות וימים טובים ד"ה אמר רב הונא, וברא"ש סי' כו) שחילק בין רחיצה שאפשר לו לרחוץ גם ברגל בכמה אופנים [עיין בהערה דלהלן] ולכן אינו ניתר מבעוד יום, לבין גילוח שאינו יכול לעשותו ברגל, ומתוך כך כתבו שגם כיבוס ניתר בערב הרגל כיון שאינו רשאי לכבס ברגל, אלא שלא ילבש את הבגדים המכובסים עד לערב. ושיטת הראב"ן (ד"ה והיכא, האריך לדון בזה וכתב הראבי"ה סי' תתמא, והיא שיטת הרי"ט המובאת בתוס' ד"ה שאסור) ששני הדינים שוים, בין ברחיצה בימי השבעה ובין בגילוח בימי השלשים אסור בבוקרו של ערב הרגל ומותר מן המנחה ולמעלה בסמוך לרגל. והאמור לעיל 'ומגלח ערב הרגל' היינו בסמוך לערב, והאמור כאן 'אסור ברחיצה עד הערב' היינו עד סמוך לערב. ורבינו יחיאל מפריש (שיטה לתלמידו ד"ה ויש) הקשה על שיטה זו מדוע כתבה הגמרא לעיל דין זה בלשון היתר 'ומגלח ערב הרגל', וכאן בלשון איסור 'אסור ברחיצה עד הערב', ודחאה.

ל. **הרחיצה** ביום טוב בחמין אסורה משום גזירת מרחצאות (שבת מ.) שאסרום מפני שהבלנים חיממו מים באופן האסור, ובאופנים מסוימים התירו, כגון בחמי טבריה, או פניו ידיו ורגליו לבדם, ובלבד שלא ירחץ במרחץ. ויש מתירים רחיצת כל גופו בהוחמו מערב יום טוב, עיין שולחן ערוך (או"ח סי' תקיא ס"ב). והתוספות (ד"ה שאסור) הביאו אופנים נוספים המותרים לחלק מהדעות, כגון להשתטף [לתת מים על גופו ולא להכנס אל תוכם], או לרחוץ במים שהוחמו בקרקע.

לא. **המיוחס לרש"י** (שם).

לב. **עיין** הגהות וציונים שגם כאן יש לגרוס 'רב נחמיה בריה דרב יוסף' כבאיכא דאמרי שבסמוך.

לג. **העיר** השפת אמת (ד"ה הלכה) לשם מה הוצרכו לומר זאת כשלא מצינו חולקים על רב הונא בריה דרב יהושע.

לד. **עפ"י** הגהות וציונים.

לה. **מבואר** להלן (כ.) שהספק היה רק בקברו בתוך הרגל, שכיון שאינו נוהג אבלות שבעה עד לאחר הרגל יתכן שגם למנין שלשים אין הרגל עולה, אבל בקברו קודם הרגל [באופן שאין הרגל מפסיק את אבלות השלשים כגון שפגעו הרגל באמצע השבעה], ודאי שעולה לו למנין שלשים כיון שהתחיל למנותם קודם הרגל. ריטב"א (ד"ה קברו). וביאר שהספק הוא האם יתכן שימי השלשים יחלו לפני ימי השבעה, כגון כאן שעל הצד שהרגל עולה לו מתחיל למנות שלשים מיום הקבורה באמצע הרגל, ואת השבעה אינו מונה עד לאחר הרגל. אמנם בתוספות (ד"ה קברו) הביאו צד שהספק בגמרא גם בקברו קודם הרגל.

לו. **נחלקו** הראשונים אם דברים שבצינעא [כרחיצה בחמין ותשמיש המטה] אסורים ברגל על מי שמת קרובו ועתיד לנהוג אבלות אחר הרגל או לא. התוספות ותוספות הרא"ש (ד"ה דלא) והרמב"ן (תורת האדם, ענין שבתות וימים טובים ד"ה ודברים) כתבו שנוהגים בו, והוכיחו מסוגיית מת אביו של חתן (כתובות ד.), שמאחר שחלה עליו אבלות אסור בדברים שבצינעא, ודין שבעת ימי המשתה כדין רגלים [וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' תקמח ס"ד, יו"ד סי' שצט סעי' א-ב)]. אולם ר"י (מובא בריטב"א ד"ה למנין, ובתוס' להלן כג: ד"ה מאן בשם תוס' הרב) והרמב"ם (אבל פ"י ה"ג, ח) כתבו שאין אבלות ברגל כלל. ולסוברים שבדברים שבצינעא נוהגים ברגל כוונת הגמרא 'דלא נהגא מצות שבעה ברגל' לדברים שבפרהסיא. והקשה הריטב"א לשיטתם, מדוע היה פשוט לגמרא שלמנין שבעה אין הרגל עולה, והלא גם בשבת נוהגים רק דברים שבצינעא ולא שבפרהסיא ומכל מקום עולה למנין שבעה כמפורש במשנה (לעיל ע"א). ותירץ, שאין עיקר הפשיטות מפני שאין דיני שבעה נוהגים ברגל אלא בשל האמור במשנה (שם) שהרגלים אינם עולים לימי אבלות, ואנו חייבים להעמידם בחלק מימי האבלות, שאם לא כן במה נאמרו, ועל כרחנו נעמידם לכל הפחות בשבעה. וכתב היד דוד (בתוס' ד"ה קברו) שזו גם כוונת התוספות כאן (ד"ה דלא).

לז. **ומכל** מקום יום טוב שני של גלויות שבסוף הרגלים עולה למנין שבעה הואיל והוא מדרבנן אף שאין נוהגים בו בדיני אבלות, ולפיכך אבלים שבחוץ לארץ שקברו מתם ברגל מונים רק ששה ימים אחר יום טוב אחרון. שולחן ערוך (או"ח סי' תקמח ס"ג, יו"ד סי' שצט ס"ב). וכשנקבר המת ביום טוב אחרון עצמו, נחלקו השולחן ערוך והרמ"א (או"ח שם ס"ג, יו"ד שם סי"ג) האם נוהגים בו ביום בדיני אבלות מפני שאבלות יום ראשון מדאורייתא ויום טוב שני דרבנן נדחה מפניה, או שגם אבלות יום ראשון דרבנן ואינה דוחה את היום טוב.

לח. **נחלקו** הראשונים בביאור דברי הגמרא הללו. בפנים פירשנו על פי ביאור המיוחס לרש"י (ד"ה דהא) שכוונת הגמרא לדברים האסורים בין ברגל ובין באבלות, כגיהוץ ותספורת, שכיון שאינו מגהץ ומסתפר בימי הרגל עולים לו ימים אלו גם לענין השלשים מאחר וגם בהם אסור לגהץ ולהסתפר. וכן מפורש בשאילתות (חיי שרה שאילתא טו), וכתב שאף שנוהג בהם איסור מחמת הרגל ולא מחמת האבלות עולים לו לאבלותו. וכן נקטו ר"ח (ד"ה בעא) והאור זרוע (הלכות אבלות סי' תלב) והרא"ש (סי' כז). וכתב האור זרוע, שדברים האסורים רק בדיני אבלות ולא בדיני רגל, כלבישת בגדים שגיהצום קודם הרגל, אינם נוהגים בו ומותר בהם. אולם הרמב"ן (תורת האדם, ענין שבתות וימים טובים ד"ה ועוד אני אומר) וחידושי הר"ן (ד"ה דקא) כתבו שמלבד הדברים האסורים מחמת הרגל נאסר גם בדברים שאיסורם רק משום אבל, ללבוש בגד מגוהץ וליטול ציפרניו בכלי ולהשתתף בשמחת מריעות, וזו כוונת הגמרא שאיסורי שלשים נוהגים בו ולכן גם יעלו לו. ולדעה זו, אילו היה מותר בדברים אלו ונוהג איסור רק בדברים האסורים בלאו הכי מחמת הרגל לא היה צד שימי הרגל יעלו לאבלותו. והטעם שנוהגים איסורי אבלות אלו ברגל, מפני שאין הרואה יודע שנוהג בהם מחמת אבלותו ואין אבלותו מתפרסמת. וכדבריהם פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' שצט ס"א).

לט. **הריטב"א** (ד"ה קברו) ביאר שצדדי הספק הם האם גם אבלות שלשים כלולה בדברי המשנה 'רגלים אינן עולין' או רק אבלות שבעה.

מ. **במשנה** (לעיל ע"א) מבואר שרק בקבר מתו שלשה ימים קודם הרגל מפסיק הרגל את האבלות ולא בפחות מזה.

מא. **שהם** רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל, תשמיש המטה, איסור תלמוד תורה, שאלת שלום, וכביסה. ולענין עשיית מלאכה מפרטת הברייתא בהמשך את מידת האיסור.

מב. **בתוספות** (ד"ה ומלאכתו) כתבו שמותרים גם בביתו. אולם בחידושי הר"ן (ד"ה ומלאכתו) כתב שמותרים רק בבתיהם. וכן פסק השולחן ערוך (או"ח סי' תקמח ס"ו, יו"ד סי' שצט ס"ב). וכתב בביאור הגר"א (יו"ד שם סק"ז) שהוא שלא כתוספות.

מג. **גם** בכל אבלות יש אופנים שאחרים מותרים לעשות מלאכה עבור האבל, אך כמה חילוקים יש בין אבלות קלה זו לשאר אבלות, שבאבלות רגילה מותרים אחרים לעשות מלאכה עבור האבל רק בדבר האבד, אבל בשאינו אבד לא, כמבואר לעיל (יא:) ובשולחן ערוך (יו"ד סי' שפ ס"ה), וכאן מותרים בזה. חידושי הר"ן (ד"ה ומלאכתו, וכעין זה בריטב"א להלן כ. ד"ה ומלאכתו), וכן פסק המשנה ברורה (סי' תקמח ס"ק כג). וחילוקים נוספים כתב המשנה ברורה (ס"ק כג) שבאבלות זו מותרת גם מסירת המלאכה לאחרים בימים שנוהג אבלות, שלא כשאר אבל שמותרים רק לעשותה אם קיבלוה קודם האבלות ולא לקבלה בימים אלה, ומותר גם לשכירים לעשות מלאכתו, שלא כשאר אבל שמותר רק לקבלנים.

והתוספות (ד"ה ומלאכתו) כתבו שאחרים מותרים לעשות מלאכה עבור האבל בימים שאחר הרגל רק בדבר האבד, שאם לא כן הלא נתבאר לעיל (יא:) שגם אחרים אסורים לעשות מלאכה עבור האבל. ותמה עליהם מאד הגרע"א (גליון הש"ס), שהאבל שבסוגייתנו קל משאר אבלים, שהרי כאן מדובר במלאו שבעה ימים לקבורת מתו אלא שצריך לנהוג אבלות בכדי להשלים לימי הרגל שלא נהג בהם אבלות, ובזה אמרו שאחרים מותרים לעשות עבורו מלאכה, וברור שכוונת הברייתא להתיר רק באבלות כזו ולא בכל אבל, ואיך דימוהו התוספות לשאר אבלים.

מד. **שולחן** ערוך (או"ח סי' תקמח ס"ו).

מה. **החסדי** דוד (תוספתא פ"ב ה"ד) כתב בביאורו לברייתא את המלה 'אפילו', 'עבדיו ושפחותיו עושים מלאכה בצינעא אפילו בתוך ביתו'. ובאחרים כתב שמותרים רק

והתניא [א] הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שבעה שמונה ימים קודם לרגל בטלה הימנו גזרת שלשים ומגלח ערב הרגל אם לא גילח ערב הרגל אסור לגלח אחר הרגל אבא שאול אומר [א]מותר לגלח אחר הרגל שכשם שמצות שלשה מבטלת גזרת שבעה כך מצות שבעה מבטלת גזרת שלשים והאנן שמונה תנן [ב]קסבר אבא שאול מקצת היום ככולו ויום שביעי עולה לו לכאן ולכאן [ג]אמר רב חסדא אמר רבינא בר שילא [ב]הלכה כאבא שאול ומודים חכמים לאבא שאול [ג]כשחל שמיני שלו להיות בשבת ערב הרגל שמותר לגלח בערב שבת כמאן אזלא הא דאמר רב עמרם אמר רב אבל כיון שעמדו מנחמין מאצלו מותר ברחיצה כמאן כאבא שאול אמר אביי הלכה כאבא שאול ביום שבעה ומודים חכמים לאבא שאול ביום שלשים דאמרינן מקצת היום ככולו רבא אמר הלכה כאבא שאול ביום שלשים ואין הלכה כאבא שאול ביום שבעה ונהרדעי אמרי [ד]הלכה כאבא שאול בזו ובזו [ד]דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל שלשים יום מנלן יליף פרע פרע מנזיר כתיב הכא [א]ראשיכם אל תפרעו וכתיב התם [ב]גדל פרע שער ראשו מה להלן שלשים אף כאן שלשים והתם מנלן [ה]אמר רב מתנה [ה]סתם נזירות שלשים יום מאי טעמא אמר קרא [ב]קדוש יהיה יהיה בגימטריא תלתין הוו אמר רב הונא בריה דרב יהושע הכל מודין [ו]כשחל שלישי שלו להיות ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב אמר רב נחמיה בריה דרב יהושע[א] אשכחתינהו לרב פפי ולרב פפא דיתבי וקאמרי הלכה כרב הונא בריה דרב יהושע איכא דאמרי אמר רב נחמיה בריה דרב יוסף אשכחתינהו לרב פפי ולרב פפא ולרב הונא בריה דרב יהושע דיתבי וקאמרי הכל מודים שאם חל שלישי שלו להיות ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב. בעא מיניה אביי (מרבא[ב]) קברו ברגל רגל עולה לו למנין שלשים או אין רגל עולה לו למנין שלשים °למנין שבעה לא קמיבעיא לי דלא נהגא מצות שבעה ברגל כי קא מיבעיא לי למנין שלשים דקא נהגא מצות שלשים ברגל מאי א"ל אינו עולה איתיביה [ו]הקובר את מתו שני ימים קודם הרגל מונה חמשה ימים אחר הרגל ומלאכתו נעשית ע"י אחרים ועבדיו ושפחותיו עושים בצינעא בתוך ביתו ואין רבים מתעסקין עמו שכבר

והתניא. סייעתא: שכשם (א) שגזרת שלשה מבטלת שבעה. דכי קבר מתו שלשה ימים לפני הרגל אינו יושב לאחר הרגל כלום: כך (ב) גזרת שבעה מבטלת גזרת שלשים. דכי קבר מתו שבעה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים, דאפילו לא גילח ערב הרגל מגלח אחר הרגל: ויום (ג) שבעה עולה לכאן ולכאן. דחשיב נמי שמיני: כיון שעמדו מנחמים מאצלו. היינו ביום ז': כמאן כאבא שאול. דאמר עולה לכאן ולכאן דחשיב נמי שמיני דמבטל ממנו גזרת שלשים: ומודים הן[ג] לאבא שאול. ביום שלשים לקבורת מתו דמותר לגלח, דלא בעינן שלשים שלימין, דאמרינן מקצת היום ככולו: מנלן. דשלשים יום אסור בגילוח: ראשיכם אל תפרעו. הא שאר אבלים חייבים[ד] משמע: הכל מודים. אפילו אבא שאול דאמר מקצת היום ככולו: שאסור ברחיצה עד הערב. דודאי שלש שלימין בעינן עד הערב, ולערב רוחץ בצונן, או ימתין עד חולו של מועד וירחץ בחמין: למנין שבעה לא קמבעיא לי. דודאי אינו עולה דודאי לא נהגא מצות שבעה ברגל, דהא אינו אסור בנעילת הסנדל ואינו נוהג בכפיית המטה: דהא נהגא מצות שלשים ברגל. דהא ברגל נמי אסור בגיהוץ ובתספורת כשלשים[ה]: ואין רבים מתעסקין עמו. כלומר אין צריכין לנחמו אחר הרגל, שכבר נחמוהו שבעה ימים ברגל:

כל

והתניא. בניחותא הקובר את מתו כו'. הקשה בתוספות הרב אמאי לא קאמר כתנאי ורב ששת כאבא שאול ורב הונא כתנא קמא [א] ושמא משום דברייתא מזכיר לשון בטלו וקאמר לדידיה ימים לא בטלו א"כ לא סבירא הברייתא כרב ששת דרב ששת קאמר ימים נמי בטלו משום דלשון בטלו משמע בכולו כן נראה לי:

הלכה כאבא שאול. נראה דהלכה כמותו בכל מאי דפליג אתנא קמא בין במקצת היום ככולו בין לענין אם לא גילח מדלא מפליג בהלכה[ו] כאבא שאול במקצת היום ככולו ולא בגילח[ז] הרי"ן בירושלמי[ח] מקשה לרבנן דאבא שאול מה בין יום שלשים ליום שמיני דקאמר מקצת היום ככולו ומגלח ערב הרגל ויום שלשים לא אמר מקצת היום ככולו שיהא מגלח בו ומשני משום כבוד הרגל התירו תדע שהרי אל[ח] שמיני שלו בערב הרגל מגלח ערב הרגל ואילו חל שלשים בשבת אינו מגלח בערב שבת: **אתיא** פרע פרע מנזיר. יש שאומרים שאסור לאבל להיות סורק ראשו לאחר שבעה משום דאמרינן (נזיר דף מב.) חופף ומפספס אבל לא סורק ואנן ילפינן מנזיר ואין נראה כלל דהא בנזיר אסור ודאי שאפילו תלש שערו אסור[ט] אבל לענין אבילות שהוא משום יפוי לא ובשעת מעשה שאלתי ממורי ריב"א והתיר לי והר"ר יום טוב פירש כיון דקיימא לן מקצת יום שבעה ככולו ועולה לכאן ולכאן מקצת היום ככולו ויכול לגלח ביום עשרים ותשעה [ב] ובתוספות הרב לא פירש כן דלא אמרינן שיהא יום שבעה לשני ימים לענין שלשים יום: **תלתין** הוו. ולבר פדא דאמר בנזיר בפ"ק (דף ה.) נזיר להזיר כ"ט אסור שלשים שרי ונזירות הוא עשרים ותשעה יום לדידיה א"כ סבר על כרחך כדפירש אבא שאול מיהו יש לומר לכתחילה אינו מגלח בנזיר עד שלשים יום מדרבנן כדמשמע הכא ובירושלמי[י] מקשה מן המשנה (שם דף טז.) דאמר גלח ביום שלשים יצא ומשני תמן לשעבר הכא מתחילה והיינו כדפרישית: **שאסור** ברחיצה עד הערב. פי' בקונטרס ולערב יכול לרחוץ גופו בצונן אי נמי פניו ידיו ורגליו[ט] אבל כל גופו בחמין לא דאסור לרחוץ בי"ט א"נ יש לפרש בחמי טבריא[ט] א"נ לשטוף מותר כדאי' פרק כירה (שבת דף לט: ושם) אי נמי בחמין שהוחמו בקרקע ואמר בפרק כירה מחלוקת בחמין שהוחמו בכלי וא"ת מאי שנא דלא אמרינן מקצת היום ככולו בשלישי ובשביעי[י] לרבנן °ובשביעי לאבא שאול שרינן על ידי מקצת היום ככולו וכי תימא משום דאפשר לרחוץ ביו"ט ולא יהא ניוול תינח רחיצה אלא כיבוס מאי איכא למימר ואין נראה לר"י דכיבוס שרי בשלישי וי"ל דבאבילות שבעה חמיר טפי בה"ג מפרש הוא הדין רביעי וחמישי אסור עד הערב ע"כ פי' בתוספות °והרי"ט פירש עד הערב היינו מבערב[כ] י"ט ולאפוקי דלא שרי מן הבקר ונראה דהוא הדין בכיבוס מותר לערב מעי"ט ולפירושו נראה דשבעה קודם הרגל אליבא דרבנן מותר מבערב י"ט ומדקאמר[ל] הכל מודים פירוש אפילו אבא שאול דשרי בשביעי מן הבקר הכא מודה לרבנן דלא שרי מן הבקר אלא יש לו דין שביעי לרבנן: **קברו** ברגל רגל עולה לו מן המנין שלשים או אינו עולה. פירש בתוספות דהוא הדין דמיבעיא לן בקברו שני ימים קודם הרגל וקשיא לן דהא בסמוך משמע דפשיטא בקברו שני ימים קודם הרגל דקאמרינן מאי לאו אסיפא לא ארישא משמע דברישא ניחא ליה ושמא היה הרב רוצה לומר דתרוייהו מיבעי ליה וכי פשיט בעי למיפשט הכל ומשני דלא תיפשוט הכל: **דלא** נוהגין מצות שבעה ברגל. ומיהו דברים שבצינעא נוהגין כדמשמע פ"ק דכתובות (דף ד. ושם) דקאמרינן כל אותן הימים הוא ישן בין האנשים והיא ישנה בין הנשים מסייע ליה לרבי יוחנן וכן פירש הרב בשם רבו ממתני'[י] מלי למיפשט דאינו עולה למנין שבעה דקתני מפסיקין ואין עולין ולכל הפחות איירי לענין שבעה ומיהו יש לומר דנותן טעם מנין לו פשוט דמתניתין איירי שאינו עולה למנין שבעה אימא לענין שלשים: **ומלאכתו** נעשית ע"י אחרים. אפילו בביתו °אע"ג דאמר לעיל בפ"ב (דף יא:) היתה מלאכתו ביד אחרים בתוך ביתו אסור לעשות בבתיהם מותר וי"ל דהכא מיירי בדבר האבד:

שכבר

עין משפט נר מצוה

קג א ב ג מיי' פ"י מהלכות אבל הלכה ה ו ז טוש"ע י"ד סי' שצט סעיף ג:

קד ד מיי' שם ה"ז סמג עשין דרבנן ב טור ש"ע שם סי' שנה סעיף א:

קה ה מיי' פ"ג מהל' נזירות הלכה א סמג לאוין רב:

קו ו מיי' פ"י מהלכות אבל הלכה ו טוש"ע א"ח סי' תקמח סעיף י וטוש"ע י"ד סי' שצט סעיף ה:

גליון הש"ס

גמ' למנין שבעה לא קמיבעיא לי דלא נהגא מצות שבעה ברגל. עי' לקמן דף כג ע"ב תוס' ד"ה [מ"ד] יש אבילות בשבת: תוס' ד"ה שאסור ברחיצה וכו' ובשביעי לאבא שאול[מ]. נ"ל ובשמיני: בא"ד והרי"ט פירש וכו'. עי' לקמן דף כג ע"א תוס' ד"ה ואמר לאחותה: ד"ה ומלאכתו וכו' אע"ג דאמר לעיל. תמוה לי הא הכא מקילי' רק אחר שםלמו ז' ימים מתחילת אבילות ולע"ג:

תורה אור השלם

א) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

ב) כָּל יְמֵי נֶדֶר נִזְרוֹ תַּעַר לֹא יַעֲבֹר עַל רֹאשׁוֹ עַד מְלֹאת הַיָּמִם אֲשֶׁר יַזִּיר לַייָ קָדֹשׁ יִהְיֶה גַּדֵּל פֶּרַע שְׂעַר רֹאשׁוֹ: [במדבר ו, ה]

משנת ראשונים

כשחל שמיני שלו להיות בשבת. בירושלמי פריך דא"כ נקבר בשבת, ומשני כשגררתו חיה ונתיאשו בשבת מלבקשו. א"נ כשמסרוהו בין השמשות לגוים ונסתם הגולל בשבת. א"נ כשבאתה לו שמועה קרובה בשבת. [תוס' הרא"ש]

הלכה כאבא שאול ביום שלשים. לפי שהוא אבילות קלה דלא איתסר לי' אלא גיהוץ וגילוח ונטילת צפרנים בכלי, והילכך מקצת היום ככולו. [חידושי הר"ן]

ואין הלכה כאבא שאול ביום שבעה. דהוא אבילות חמור מכמה דברים. [חדושי הר"ן]

שאסור ברחיצה עד הערב. ור' אב"ן פי' עד הערב עד אחר תפלת המנחה, שעמדו מנחמין מאצלו וכלה אבילותו. [תוס' הרא"ש] **קברו ברגל רגל עולה לו למנין שלשים וכו'.** קא מספקא ליה מאי דתנן במתני' הרגלים אינם עולים אי קאי אגזירת ז' בלחוד או אפי' אגזירת ל', וכל שקברו קודם הרגל שני ימים פשיטא ליה לרבנן דעולין למנין ל' כדמוכח סוגיין, וטעמא דמילתא הואיל וכבר חל עליו אבלות ל' בכלל אבלות ז' והוא נוהג באבלות ל' ברגל אבל כשקברו ברגל שלא חל עליו אבלות ז' ואינו מתחיל למנותן כלל, מספקא ליה אם נתחיל למנות ל' קודם שנתחיל למנין ז' או לא. [ריטב"א]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [נזיר טו.] מס' שמחות פ"ו ע"ש, ב) [לעיל יז: פסחים ד. וש"נ], ג) לעיל יז., ד) לעיל יח. וע"ש עירובין מו., ה) נזיר ה. לט. תענית יז. [סנהדרין כב:], ו) [תוספתא פ"ב], ז) דפרקין ד"ה, ח) נזיר דף לט: ט) שבת דף מ., י) לעיל ע"א.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שכשם שמצות שלשה מבטלת גזירת שבעה דכי קבר מתו: (ב) ד"ה כך מצות שבעה מבטלת: (ג) ד"ה ויום שביעי עולה:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה והתניא כו' ושמא משום דברייתא מזכיר לשון בטלו וקאמר לדידיה ימים לא בטלו כו'. כוונתם דמש"ה לא קאמר הש"ס כתנאי דניחא ליה למימר בלשון והתניא משום דמייתי סייעתא ולאפוקי מר"ס דהא ר"ס פי' לשון בטלו דמתני' דמשמע בטלו ימים וזו"ק דברייתא נמי נקט לשון בטלו ולפ"ה קאמר דלא בטלו ימים וזה דלא כר"ס אלא כר"ה. ולזה נתכוון רש"י ד"ה והתניא סייעתא כנלע"ד ודו"ק. ובס' מקום שמואל (סי' מא) הבין דברי התוס' על דרך רחוק ולפיכך כתבתי פה הנלע"ד. אחרי שגם רבות שכתבתי לא נדפס ספר יד דוד ולואי שכוונתי לדעתו בזה והנלע"ד: ב] בד"ה אתיא פרע מנזיר וכו' ובתוספות הרב לא פירש כן. כ"נ מורין דברי התוס' דלדינא הקודם בשם הירושלמי לאסור לגלח בע"ש שהוא כ"ט שלשים אסור לגלח ודלא כש"ס האחרונים ז"ל שנסתפקו ראש להקל בזה. כי מי יקל ראשו נגד ירושלמי המפורש באחרוה דלא פליג עליה תלמודא דידן ועיין שו"ת כרם שלמה סי' כח ודו"ח בי"ד סי' ש"ץ אות ד:

רש"י כת"י

והתניא. סייעתא. ומגלח. שמותר בגילוח ערב הרגל. שכשם שמצות שלשה. היכא דנהג שלשה ימים אבילות קודם הרגל מבטלת גזירת שבעה דאין צריך לאחר גילח ולא גילח דהא ודאי אסור לגלח. כך מצות ז'. שקברו שבעה ימים קודם הרגל מבטלת גזירת שלשים בין גילח בין לא גילח. מקצת. יום השביעי ככולו שבעה ימים אבילות קודם הרגל מקצת [illegible] לו להשלמת השבעה [illegible] לו למנין שלשים מקצתו להשלמת שבעה ומקצתו [illegible] לגלח ערבית לכבוד הרגל דבתרתי פליג אבא שאול חדא דלא בעי שמנה קודם הרגל דשבעה גופיה חשבינן אליו להתחלת שלשים יום אחד דמי ואתי רגל ומבטל לאחריני ואידך דאפילו לא גילח נמי מבטל הרגל. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] צ"ל בריה דרב יוסף (כמו להלן), וכ"ה בכת"י (דק"ס): ב] [צ"ל מרבה] (גליון), וכ"ה בכת"י: ג] בכת"י ומודים חכמים: ד] בכת"י בפירוש. [לעיל יד סע"ב] ה] [illegible] בשלשים: ו] צ"ל דהלכה (באה"מ): ז] ולא בלא גילח (רש"ש): ח] שהרי כשחל שמיני שלו בערב הרגל מגלח בע"ש ואילו חל שלשים כו' כצ"ל וכ"ה בירושלמי ור"ל אפי' אבא שאול ס"ל כן הוא משום כבוד הרגל. העתק מחילופי גרסאות (גליון): ט] אולי יש להוסיף בחמין: י] נדצ"ל ובשמיני (רש"ש עי"ש ובמהרש"א), ועי' גליון הש"ס: כ] מבערב בערב י"ט כצ"ל (גליון) ע"פ מהרש"א: ל] צ"ל דקאמר (גליון) ע"פ מהרש"א, ועיין רש"ש: מ] נראה דנשתבש בהעתקה וצ"ל "ובשביעי לרבנן צ"ל ובשמיני" (רש"ש) והציון בתוס' מקומו לעיל (עי' אות י):

עצמו אסור במלאכה גם בימי ההשלמה שאחר הרגל כדין כל אבל. והטעם שהקלו אצלו במלאכת אחרים ועבדיו ושפחותיו מפני שכבר נתבטל ממלאכה ברגל לאחר קבורת מתו, אף שמחמת הרגל נתבטל וגם לולא שהיה אבל לא היה עושה מלאכה[מו]. וְעוד שונה אבלות זו, **שאֵין רַבִּים מִתְעַסְּקִין עִמּוֹ** לנחמו בימים אלה שאחר הרגל אף שנוהג בהם דיני אבלות,

אוצר החכמה
18/06/2018אהחח

בבתיהם, כפסק השולחן ערוך שהובא בהערה לעיל. ורצונו לבאר שנתחדש כאן חילוק בין עבדיו לאחרים, שאחרים מותרים רק בבתיהם ועבדיו אפילו בביתו. ו'בצינעא' ו'בתוך ביתו' הם שני דברים, ש'בצינעא' היא חומרא, ו'בתוך ביתו' קולא. ולדבריו צריך לומר, שאף שבסתם אבלות חמורים עבדיו ושפחותיו של האבל משאר בני אדם לגבי עשיית מלאכתו, שאחרים מותרים לעשות לו בדבר האבד והם אסורים (יו"ד סי' שפ סעי' ד-ה), כאן אף שאחרים אסורים לעשות מלאכה בביתו, על עבדיו ושפחותיו הקלו חז"ל שמותרים אפילו בביתו משום שביתו הוא ביתם ואין להם מקום אחר לעסוק במלאכתו. ומכל מקום התירום רק בצינעא. אולם בבית דוד (שאלוניקי, שו"ת או"ח סי' שטו) כתב ש'בצינעא בתוך ביתו' הוא ענין אחד, שהתירו לעבדיו ושפחותיו לעשות עבורו מלאכה רק בצינעא בתוך ביתו ולא בפרהסיא. ולאחרים אסור לעשות בביתו כלל. וביאר בטעם הדבר, שאצל עבדיו ושפחותיו שביתם הוא ביתו נחשב צינעא כשיושבים שם ועושים במלאכה, שאין שם רק בני הבית, אבל אם יעשו עבורו אחרים מלאכה בביתו, אף שרק עושה המלאכה נמצא שם ואין זולתו נחשב כבר כפרהסיא, כיון שיש במקום עשיית המלאכה אדם שאינו מבני הבית.

[מו] **רמב"ן** (תורת האדם, ענין שבתות וימים טובים ד"ה הקובר), הובא בטור ושולחן ערוך (יו"ד סי' שצט ס"א).

מפני **שֶׁכְּבָר נִתְעַסְּקוּ בּוֹ בָּרֶגֶל** לנחמו, שתנחומי אבלים נוהגים בימים הראשונים דווקא, וכל שלא כלתה חובת אבלותו נוהגים אף ברגל[א]. **כְּלָלוֹ שֶׁל דָּבָר, כָּל** דבר **שֶׁהוּא מִשּׁוּם אֵבֶל**, כלומר מהלכות אבלות שעל האבל עצמו לקיים, **רֶגֶל מַפְסִיקוֹ** שלא ינהג בו עצמו וצריך להשלימו אחר הרגל[ב], **וְכָל** דבר **שֶׁהוּא מִשּׁוּם עִסְקֵי רַבִּים**, כלומר מהעניינים שהרבים עושים עמו, והיא מצות תנחומין[ג], **אֵין רֶגֶל מַפְסִיקוֹ**, אלא ממשיך לנהוג גם ברגל עצמו עד שבעה ימים מהקבורה, ולכן אין צריכים להשלימו אחר הרגל.

הברייתא מביאה אופן נוסף, **קְבָרוֹ** למתו **בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים שֶׁבְּסוֹף הָרֶגֶל, מוֹנֶה** ונוהג באיסורי אבלות **שִׁבְעָה** ימים **אַחַר הָרֶגֶל**[ד], שימי הרגל אינם עולים לאבלות. **אַרְבָּעָה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים** שנוהג אבלותו, **רַבִּים מִתְעַסְּקִין בּוֹ** לנחמו, שתנחומים נמשכים עד שבעה ימים מהקבורה וארבעת ימים אלו הם המשך לשלשת הימים של תחילת שבעת הימים שהחלו ברגל. **שְׁלֹשָׁה יָמִים הָאַחֲרוֹנִים** שנוהג אבלות **אֵין רַבִּים מִתְעַסְּקִין בּוֹ** לנחמו, **שֶׁכְּבָר נִתְעַסְּקוּ** בו שלשה ימים **בָּרֶגֶל**, משעת קבורת מתו ואילך[ה]. מסיימת הברייתא, **וְרֶגֶל עוֹלֶה לוֹ** למנין שלשים[ו].

מקשה אביי לרבה מדברי הברייתא הללו, **מַאי** - על איזה אופן כתבה הברייתא שהרגל עולה למנין שלשים, **לָאו אַסֵּיפָא** - האם לא על האופן המוזכר בסיפא בסמוך לדין זה, שאם קברו ברגל אינו מתחיל לנהוג אבלות שבעה עד לאחר הרגל, ומכל מקום כתבה שהרגל עולה לו למנין שלשים. ומבואר שלא כרבה שאמר שבקברו ברגל אין הרגל עולה לו למנין שלשים.

דוחה רבה את קושייתו, **לֹא, אַרֵישָׁא** - הברייתא כתבה דין זה על האופן שברישא, קברו שני ימים קודם הרגל, שכבר התחיל לנהוג אבלות שבעה ובכלל מנין השבעה נמנים גם ימי השלשים ולפיכך עולה הרגל למנין שלשים, שכיון שהתחילו אינם פוסקים, אבל בקברו ברגל שאינו נוהג אבלות עד לאחר הרגל גם למנין שלשים אין הרגל עולה לו.

אֵיתִיבֵיהּ - המשיך אביי והקשה לרבה, שנינו בברייתא, **רֶגֶל עוֹלֶה לוֹ** לאבל **לְמִנְיַן שְׁלֹשִׁים. כֵּיצַד** - באיזה אופן נוהג דין זה, **קְבָרוֹ** למתו **בִּתְחִילַּת הָרֶגֶל, מוֹנֶה** ונוהג אבלות **שִׁבְעָה** ימים **אַחַר הָרֶגֶל**, ומכל מקום אבלותו קלה משאר אבלות, שבימים שנוהג אבלות **מְלַאכְתּוֹ נַעֲשֵׂית עַל יְדֵי אֲחֵרִים, וַעֲבָדָיו וְשִׁפְחוֹתָיו עוֹשִׂין בְּצִנְעָא בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, וְאֵין רַבִּים מִתְעַסְּקִין בּוֹ** בימים אלה לנחמו, מפני **שֶׁכְּבָר נִתְעַסְּקוּ בּוֹ בָּרֶגֶל, וְרֶגֶל עוֹלֶה לוֹ** למנין שלשים אף שעדיין לא החל לנהוג אבלות עד לאחר הרגל, וזה שלא כרבה שאמר שבקברו ברגל אין הרגל עולה לו למנין שלשים. מסיקה הגמרא, **תְּיוּבְתָּא** - מכאן פירכא לדברי רבה, שבברייתא זו מפורש שגם בלא התחיל לנהוג אבלות עולה הרגל למנין שלשים.

מביאה הגמרא שכך פסקו גם האמוראים, **כִּי אֲתָא רָבִין** - כשבא רבין מארץ ישראל לבבל **אָמַר** משמו של **רַבִּי יוֹחָנָן**[ז], ימי הרגל עולים למנין שלשים ימי אבלות **אֲפִילּוּ קְבָרוֹ בָּרֶגֶל**, וכל שכן בקברו קודם הרגל שכבר נהג אבלות. **וְכֵן אוֹרֵי לֵיהּ** - וכן הורה לו **רַבִּי אֶלְעָזָר לְרַבִּי פְּדָת בְּרֵיהּ** - בנו[ח], **אֲפִילּוּ קְבָרוֹ בָּרֶגֶל**.

★

הגמרא מביאה מחלוקת תנאים באיזה אופן הרגל מבטל אבלות שבעה:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **קִיֵּים** האבל דין **כְּפִיַּית הַמִּטָּה** שהוא אחד מדיני האבלות[ט] **שְׁלֹשָׁה יָמִים קוֹדֶם הָרֶגֶל, אֵינוֹ צָרִיךְ** לחזור **וְלִכְפּוֹתָהּ אַחַר הָרֶגֶל**[י], שכניסת הרגל הפסיקה את אבלותו, **דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר**. אבל כשנהג אבלות רק שני ימים קודם הרגל אין הרגל מפסיקה. **וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, אֲפִילּוּ** נהג אבלות **יוֹם אֶחָד, וַאֲפִילּוּ** רק **שָׁעָה אַחַת**[יא], מפסיקה אבלותו בכניסת הרגל. **אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן**, שתי דעות אלו **הֵן הֵן דִּבְרֵי בֵּית שַׁמַּאי הֵן הֵן דִּבְרֵי בֵּית הִלֵּל, שֶׁבֵּית שַׁמַּאי אוֹמְרִים שְׁלֹשָׁה יָמִים** דווקא, **וּבֵית הִלֵּל אוֹמְרִים אֲפִילּוּ יוֹם אֶחָד**[יב].

הגמרא מביאה את פסקי האמוראים בענין זה, **אָמַר רַב הוּנָא אָמַר רַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, וְאָמְרִי לָהּ** - ויש אומרים **אָמַר (ליה) [לְהוּ] רַבִּי יוֹחָנָן לְרַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא וּלְרַב הוּנָא**[יג],

---

א. **בזה** שונה הקובר מתו בשעה שאין הרגל מפסיק אבלותו, כגון יומיים לפני הרגל לדעת משנתנו וברייתא זו או בתוך הרגל לכולי עלמא, משאר אבלות המתבטלת לגמרי בכניסת הרגל, שאותו שאין הרגל מפסיק אבלותו, הואיל ועתיד לנהוג אבלות אחר הרגל מצווים לנחמו, והתנחומים נוהגים בשבעת הימים שאחר הקבורה ואינם נדחים מחמת הרגל. אבל מי שביטל ממנו הרגל תורת אבלות, אין מנחמים אותו במועד, שכבר סיים אבלותו. אור זרוע (אבלות סוף סי' תלג). ומכל מקום כתב השולחן ערוך (יו"ד סי' שצט ס"ב) בשם הירושלמי (פ"ג ה"ה) שמראין לו פנים מפני כבודו, וביארו מפרשי הירושלמי שאף שאין מנחמים אותו בימים שנוהג אבלות נכנסים לבקרו מפני כבודו.

ב. **אין** ההפסק המוזכר כאן כאותו שבמשנה ובכל הסוגיא עד הנה, ששם הכוונה שהרגל מפסיק ומבטל את האבלות ואחר הרגל אינו נוהג אבלות כלל, אבל כאן מדובר באבל שאין הרגל מבטל אבלותו וימשיך בה אחר הרגל, ו'מפסיק' היינו שהרגל עוצר את ענין האבלות שלא ינהג בו ולפיכך אין ימי הרגל עולים לו וממשיך לנהוג בו אחר הרגל כמנין הימים שחסרו לו, ו'אינו מפסיק' ששנינו כאן היינו שממשיך לנהוג את הדין האמור בו גם ברגל עצמו. רש"י כת"י (ד"ה כל, אין).

ג. **לדעת** הרי"ט (בתוס' ד"ה שכבר) ענין זה של עסקי רבים כולל גם את סעודת ההבראה, שכיון שהאבל אינו עושה אותה לעצמו אלא אחרים מכינים עבורו (רא"ה יו"ד סי' שעח) נחשבת כעסקי רבים, ואין עושים אותה אחר המועד מפני שעשאוה מיד לאחר הקבורה, בתוך המועד. והביאו התוספות שלדעת רש"י אין עושים סעודת הבראה במועד כלל. ולהלכה נפסק (יו"ד סי' תא ס"ד) שעושים הבראה במועד.

ד. **בענין** קריעה בחול המועד נחלקו הראשונים, והביאו השולחן ערוך והרמ"א (או"ח סי' תקמז ס"ו, עיי"ש במשנה ברורה, יו"ד סי' שמ סל"א) את השיטות ומנהגי המקומות.

ה. **והוא** הדין שאחרים עושים לו מלאכה בימים אלו, שכבר מלאו שבעה ימים שלא עשה בהם מלאכה, כבאופן הראשון בברייתא. תוספות (ד"ה שלשה). והריטב"א (ד"ה ומלאכתו) הביא שיש חולקים שלא התירה הברייתא עשיית מלאכה אלא בקבר מתו קודם הרגל ולא בקברו ברגל עצמו. ובשולחן ערוך (או"ח סי' תקמח ס"ו, יו"ד סי' שצט ס"ג) פסק כתוספות.

ו. **אי** אפשר לומר שכוונת הברייתא למנין שבעה, שהרי בין ברישא ובין בסיפא מפורש שעליו לנהוג באבלות שבעה אחר הרגל. רש"י כת"י (ד"ה מאי).

ז. **רבין** היה רגיל לעלות מבבל לארץ ישראל ולשמוע שם דברי רבי יוחנן ולחזור ולאמרם בשמו. עפ"י רש"י (ברכות מו. ד"ה ממערבא).

ח. **אף** שמשמע בברכות (ה:) שלא היו לרבי אלעזר ילדים, שכשבא רבי יוחנן לבקרו בחליו ראהו בוכה, ואמר לו, אם מפני שלא זכית לצאצאים הנך בוכה, אף אני לקיתי בכך וזו העצם של בני העשירי שמת על פני, שמא נולד לו רבי פדת אחר מעשה זה, או שחלק מילדיו מתו ולכן ניחמו רבי יוחנן. תוספות (נדה ח. ד"ה ואמר).

ט. **אבל** חייב בכפיית המטה (לעיל טו.), והיינו שיהפוך מטתו שתהא מוטלת לארץ וישן עליה וישב עליה בשעת אכילה כשהיא כפויה. שולחן ערוך (יו"ד סי' שפז ס"א). ועכשיו לא נהגו בכפיית המטה. תוספות (לקמן כא. ד"ה אלו) ושולחן ערוך (שם ס"ב), עיי"ש טעמיהם.

י. **מכאן** למד הראב"ד (מובא במרדכי רמז תתפא, רא"ש סי' כה, ריטב"א ד"ה קיים) שדווקא כשנהג אבלותו בפועל מפסיקה הרגל, ולא כשרק קבר מתו ועדיין לא נהג אבלות כפי שהיה אפשר לטעות מלשון המשנה (יט.) 'הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל' [וזו גם כוונת המשנה, אלא שסתמה ולא פירשה. ב"ח (יו"ד סי' שצט ס"א)]. וגם חכמים אינם חולקים על רבי אליעזר בזה, שרק בזה שהצריך רבי אליעזר שלשה ימים חלקו עליו ואמרו שדי בשעה אחת, אבל כשלא נהג אבלות חייב גם לשיטתם לנהוג בה אחר הרגל. וכן נפסק להלכה בשולחן ערוך (או"ח סי' תקמח ס"ז ועיי"ש במשנה ברורה, יו"ד סי' שצט ס"א).

ומתוך כך יסד הראב"ד דין נוסף, שמי שמת לו מת ולא נהג מנהגי אבלות מכל טעם שהוא, עליו להשלימם בתוך השלשים ולנהוג שבעת ימי אבלות לכל פרטיהם. וכן נפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' שצו ס"א).

יא. **לאו** דווקא שעה, אלא רוצה לומר זמן מועט מאד. משנה ברורה (סי' תקמח ס"ק כו).

יב. **וכל** התנאים הסוברים שלשה ימים דווקא יאמרו שלא נחלקו בית שמאי ובית הלל בדבר זה, ולדעת כולם שלשה ימים דווקא, שלא יתכן שפסקו הלכה כבית שמאי. ריטב"א (לעיל יט: ד"ה והא).

יג. **התיקון** 'להו' על פי הגליון. והחילוק בין שתי הלשונות הוא רק האם שמע רבי חייא בר אבא לבדו מימרא זו מרבי יוחנן והוא שאמרה לרב הונא או שרבי יוחנן אמרה לשניהם. ובהגהות הב"ח גרס 'ואמרי לה אמר ליה רבי יוחנן לרבי חייא בר אבא ורבי חייא בר אבא לרב הונא'. ולדבריו לכאורה אין כל חילוק בין הלשונות, וצריך ביאור לשם מה כפלה הגמרא דבריה. והרי"ף והרא"ש (סי' כה) לא גרסו שתי שיטות במסירת שמועה זו, אלא רק 'אורי ליה רבי יוחנן לרבי חייא בר אבא אפילו יום אחד ואפילו שעה אחת', וכן הגירסא בכתב יד מינכן. וכתב הדקדוקי סופרים (אות ע) שכן הגירסא האמיתית, שרב הונא היה זקן מרבי חייא בר אבא ולא מסתבר שאמר

שכבר נתעסקו בו ברגל כללו של דבר כל שהוא משום אבל רגל מפסיקו וכל שהוא משום עסקי רבים אין רגל מפסיקו (א) קברו שלשה ימים בסוף הרגל מונה שבעה אחר הרגל ארבעה ימים הראשונים רבים מתעסקין בו שלשה ימים האחרונים אין רבים מתעסקין בו שכבר נתעסקו (א) ברגל ורגל עולה לו מאי לאו אסיפא לא ארישא. איתיביה רגל עולה לו למנין שלשים כיצד קברו בתחילת הרגל מונה שבעה אחר הרגל א ומלאכתו נעשית על ידי אחרים ועבדיו ושפחותיו עושין בצנעא בתוך ביתו ואין רבים מתעסקין בו שכבר נתעסקו בו ברגל ורגל עולה לו[ב] תיובתא כי אתא רבין אמר רבי יוחנן ב אפילו קברו ברגל וכן ה אורי ליה ר' אלעזר לרבי פדת בריה אפילו קברו ברגל. ת"ר (א) קיים כפיית המטה שלשה ימים קודם הרגל אינו צריך לכפותה אחר הרגל דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים אפי' יום אחד ואפי' שעה אחת א"ר אלעזר בר' שמעון ו הן הן דברי ב"ש הן הן דברי בית הלל שבית שמאי אומרים שלשה ימים וב"ה אומרים אפי' יום אחד[ג] אמר רב הונא אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן ואמרי לה אמר (א) (ליה[ד]) ר' יוחנן לר' חייא בר אבא ולרב הונא אפי' יום אחד אפי' שעה אחת רבא אמר ז הלכה כתנא דידן דאמר שלשה רבינא איקלע לסורא דפרת א"ל רב חביבא לרבינא הלכתא מאי אמר ליה אפי' יום אחד ג ואפילו שעה אחת. יתיב רבי חייא בר אבא ורבי אמי ור' יצחק נפחא אקילעא דרבי יצחק בן אלעזר נפק מילתא מבינייהו מנין לאבילות שבעה דכתיב (א) והפכתי חגיכם לאבל מה חג שבעה אף אבילות שבעה ואימא[ה] עצרת דחד יומא ההוא מיבעי ליה לכדריש לקיש דאמר ר"ל משום ר' יהודה נשיאה מנין לשמועה רחוקה שאינה נוהגת אלא יום אחד דכתיב והפכתי חגיכם לאבל ואשכחן עצרת דאיקרי חד יומא חג. ח ת"ר שמועה קרובה נוהגת שבעה ושלשים שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד ד איזו היא קרובה ואיזו היא רחוקה קרובה בתוך שלשים רחוקה לאחר שלשים דברי ר"ע וחכמים אומרים אחת שמועה קרובה ואחת שמועה רחוקה נוהגת שבעה ושלשים אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן ט כל מקום שאתה מוצא יחיד מקיל ורבים מחמירין הלכה כרבים חוץ מזו שאע"פ שרבי עקיבא מקיל וחכמים מחמירין ה הלכה כרבי עקיבא י דאמר שמואל הלכה כדברי המקיל באבל רב חנינא אתיא ליה שמועה דאבוה מבי חוזאי אתא לקמיה דרב חסדא אמר ליה שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד רב נתן בר אמי אתא ליה שמועה דאימיה מבי חוזאי אתא לקמיה דרבא אמר ליה הרי אמרו שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד בלבד איתיביה במה דברים אמורים בחמשה מתי מצוה אבל על אביו ועל אמו שבעה ושלשים אמר ליה יחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה דתניא[ו] מעשה ומת אביו של רבי צדוק בגינזק והודיעוהו לאחר שלש שנים[ז] ובא ושאל את אלישע בן אבויה[ז] וזקנים שעמו ואמרו נהוג שבעה ושלשים וכשמת בנו של רבי אחייה בגולה ישב עליו שבעה ושלשים איני והא כ רב בר אחוה דרבי חייא דהוא בר אחתיה דר' חייא כי סליק להתם אמר ליה אבא[ח] קיים

רש"י

כל שהוא משום אבל רגל מפסיקו. שצריך להשלימו אחר הרגל, כיון[ט] דכי ישב שני ימים לפני הרגל צריך להשלים ולישב חמשה ימים אחר הרגל: **כל שהוא משום עסקי רבים.** כלומר תנחומי רבים, אין רגל מפסיקו [כדי] שיהא צריך להשלים ולעסוק בו אחר הרגל, אלא מתעסקין בו ברגל: **ארבעה ימים הראשונים.** של אחר הרגל רבים מתעסקים בו, ומשלימין לשלשה שנתעסקו ברגל[י], שכבר נתעסקו בו ברגל שלשה ימים: **ורגל עולה.** למנין שלשים: **מאי לאו אסיפא.** הא דתני דרגל עולה למנין שלשים היינו אסיפא אקברו ברגל, ותיפשוט מינה דכי קברו ברגל[כ] עולה למנין שלשים, וקשיא לרבא דאמר אינו עולה: **לא ארישא.** קא מהדר, אקברו שני ימים קודם הרגל רגל עולה לו למנין שלשים, דהתם ודאי עולה לו הואיל וכבר התחיל באבילות, אבל קברו ברגל לא ידענא: **בתחילת הרגל.** ביום ראשון של רגל, וקשיא לרבא: **שכבר נתעסקו ברגל.** כל שבעה: **אפילו קברו ברגל.** רגל עולה למנין שלשים, ולא מיבעיא קברו קודם הרגל: **תנא דידן.** היינו תנא א] (דברייתא[ל]): **במה דברים אמורים.** שאינה נוהגת אלא יום אחד: **אלא חמשה.** מהני שבעה מתי מצוה דכתיב בקרא (ויקרא כא), בנו ובתו אחיו ואחותו ואשתו: **יחידאה היא.** ולא ר' עקיבא, דלר"ע לא שנא אביו ואמו לא שנא שאר קרוביו: **בגינזק.** מקום: **רב בר אחוה דר' חייא דהוא בר אחתיה דר' חייא.** דרבי אחא מכפרי נשא לאה והוליד ממנה אייבו, מתה ונשא רחל ולה בת מאיש אחר וממנה נולד רבי חייא, ונשא אייבו הבת ונולד להן רב, ונמצא רב בר אייבו בר אחוה דרבי חייא מאבוה ובר אחתיה מאמיה: **כי סליק.** רב מעירו דבבל לא"י שהיה רבי חייא שם: **א"ל.** רבי חייא לרב: **אבא קיים.** ר"ל אייבו אביך קיים הוא: **א"ל**

תוספות

שכבר נתעסקו בו ברגל. תנחומין וברכה בשורה והרי"ט דפירש לענין הבראה חולק על מחזור מויטר"י שפירש בשם רש"י שהיה אומר ס שאין עושים הבראה ברגל הואיל וליכא אבילות ולאחר הרגל נמי לא יעשוה הואיל ובטלה סעודה ראשונה פי' דמספקא ליה לרש"י אי הבראה במועד אי לאחר המועד דשמא הבראה אינו עסקי רבים הואיל ויחיד יכול לעשות ועל הבראה פירש לקמן[מ] כל יום ראשון אסור לאכול משלו אפי' אוכל שתי פעמים ביום דהא לא קאמר גמרא סעודה ראשונה אלא יום ראשון:

שלשה ימים אחרונים אין רבים מתעסקין בו. פירש בתוספות דהוא הדין דמלאכתו נעשית ע"י אחרים: **אמר** רבי יוחנן אפילו יום אחד אפי' שעה אחת. קשיא לי דהא אית ליה לר' יוחנן[ט] הלכה כסתם משנה:

מה חג שבעה. ובירושלמי[י] דייק אימא שמונה כשמונה דחג ומשני שמיני רגל בפני עצמו הוא[כ] ומויעש לאביו אבל שבעת ימים (בראשית נ) לא מצי לאתויי דהתם קודם קבורה היה ובירושלמי משני דאין למידין מקודם מתן תורה והתם בירושלמי מייתי קראי טובא:

כל מקום שאתה מוצא יחיד מקיל ורבים מחמירין. והוא הדין יחיד מחמיר ורבים מקילין הלכה כרבים ומשום דהכא איירי ביחיד מקיל נקיט הכי וכל מקום לאו דוקא דבהרבה מקומות פוסק כדברי היחיד והיכא דאתמר אתמר ועוד דבעירוב אומר הלכה כדברי המקיל אפי' לגבי רבים מיהו התם היינו ריב"ל ולא רבי יוחנן פר' מי שהוציאוהו (עירובין מו.):

יחידאה היא. ואף על גב דלעיל נקיט וחכ"א:

[מ] **אייבו** קיים. עדיין לא השיבותיך על אייבו כך פי' בקונטרס וקשה שהיה לר' חייא לומר אמך קיימת ולא אימא דמשמע אמו של ר' חייא ועוד דרב היה לו להשיב אבא ולא היה לו לקרות אביו בשם אייבו ונראה שר"ח גורס[ל] א"ל אבא קיים א"ל אבא קיים אימא קיימת א"ל אימא קיימת פירש ר' חייא היה שואל על אביו ואמו ורב היה משיב לו על אביו ואם שלו ואין לנו להקשות מה לנו לומר דרב בר אחוה דרבי חייא ובר אחתיה בשלמא לפירוש ראשון הביאו לומר מה היה חושש ר' חייא על אביו ועל אמו של רב כי לפירוש זה נמי י"ל דהולרך יפה שלא תאמר מה היה לו לרב להשיב על אביו ואמו שלו כמו כן היה לו להשיב שאר בני אדם קיימין אבל השתא קמ"ל שהיה משיב לו לפי שהיה אחיו של ר' חייא ונוח לו להשמיעו חדשות טובות דלא לימא לא ובשר לקרובים[נ] כדאמרינן בריש פסחים (דף ג: ושם) לא ובשר לסוסים ולחמורים וי"ג אמר ליה אבא קיים אמר ליה אימא קיימת א"ל אימא קיימת אמר ליה אבא קיים וכפר"ח וכענין שפירש ר"ח לגירסת ר"ח (ב) ורבי חייא היה שואל על אביו ואמו שלו והוא משיב על אביו ואמו של עצמו ומה שלא היה משיב לו כמו גירסת ר"ח שאם היה משיב לו אבא קיים כשהיה שואל על אביו שלו משום דהוה משמע שהיה משיב לו על אביו של רבי חייא שהיה רגיל לקרות אבי אביו אבא:

עין משפט נר מצוה

קז א טוש"ע י"ד סימן שצט סעיף ב:

קח ב מיי' פ"י מהלכות אבל הלכה ח טוש"ע שם:

קט ג מיי' שם הלכה ג סמג עשין דרבנן ב ובלאוין עה טוש"ע שם סעיף א:

קי ד ה מיי' שם פ"ז הלכה א סמג שם טוש"ע י"ד סימן תב סעיף א:

* * *

רבינו חננאל

והלכתא אפילו יום אחד או שעה אחת. **נמצאת אומר מי שמת לו מת בתוך הרגל** נקיט שבעה מיו"ט שני של יו"ט האחרון ואף על פי שיו"ט שני אין נוהג בו אבילות ונקיט ל' מההוא יומא דמית ביה ומאן דשכיב ליה שכבא ביו"ט שני של יו"ט האחרון או ביו"ט שני דעצרת א) נהיג אבל בו ביום דהוא יום קבורה והוא מדאורייתא דכתיב[מ] ואכלתי חטאת היום וכתיב נמי[נ] ואחריתה כיום מר והוא יום המיתה הלכך יום מיתה מדאורייתא ויו"ט שני מדרבנן אתי דאורייתא ומבטל דרבנן ונהיג ביה אבלות כשאר יומי. **מניין לאבלות שהיא שבעה** שנאמר והפכתי חגיכם לאבל. מה חג שבעה אף אבלות שבעה. ומניין לשמועה רחוקה שאינה נוהגת אלא יום אחד כבר הקיש הכתוב האבל לחג ומצאנו עצרת שהוא חג והוא יום אחד: **ת"ר שמועה קרובה נוהגת שבעה ושלשים** שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד איזו היא קרובה ואיזו היא רחוקה קרובה בתוך שלשים לקבורתו רחוקה לאחר שלשים דברי ר' עקיבא וחכמים אומרים אחת זו ואחת זו נוהגת שבעה ושלשים. **אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן כל מקום שאתה מוצא יחיד מקיל** ורבים מחמירין הלכה כמחמירין חוץ מזו. שאע"פ שר' עקיבא מקיל וחכמים מחמירין הלכה כר' עקיבא דאמר שמואל הלכה כדברי המקיל באבל. **והא דתניא בד"א כי שמועה רחוקה** אינה נוהגת אלא יום אחד בה' מתי מצוה פי' בחמשה שמצוה להתאבל עליהן. והן בנו ובתו ואחיו ואחותו ואשתו. אבל על אביו ועל אמו אפי' שמועה רחוקה נוהגת שבעה ושלשים לית הלכתא כוותיה דהא יחידאה היא כלומר אלישע בן אבויה וה' זקנים שהיו עמו והורו בשמועה רחוקה לנהוג שבעה ושלשים יחידים הן ולא סבירא לן כוותייהו דהא רב חסדא ורבה הורו על אביו ועל אמו בשמועה רחוקה שלא לנהוג אלא יום אחד.

חשק שלמה על ר"ח

א) כל דברי רבינו אלו הובא בא"ז בא"ב סימן תל"ב בשמו וכן דעת בה"ג ורב אלפס ז"ל וע"ש בא"ז וברא"ש מש"כ על זה.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [תוספתא פרק ב], ב) [לקמן כא.], ג) עירובין מו., ד) [שם], ה) לעיל יח. יט: לקמן כב: כו: עירובין מו. [בכורות מט. חולין ג.], ו) נזיר מד. שמחות פי"ב, ז) פסחים ד. [סנהדרין ה.], ח) [פ] כז:, ט) [שבת מו.], י) דפריקן ה"ה [טו.], כ) ר"ה ד., ל) עי' ר"ח בפסחים שם, מ) [illegible] נ) תורה אור א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' ואמרי לה אמר ליה ר' יוחנן לר' חייא בר אבא ולרב הונא אפילו יום אחד: (ב) תוס' ד"ה ר"ח היה שואל כו' כשהיה שואל על אביו שלו הוה משמע כו' כצ"ל ותיבת משום נמחק:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] רש"י ד"ה תנא דידן היינו תנא דברייתא. נ"ב תנא דמתני' נמי קאמר שלשה ימים קודם הרגל וע"ע ולע"ד דרש"י אתי שפיר במתניתין דלמתני' לאו דוקא שלשה ימים אלא אפילו שעה אחת והיינו מדקתני במשנה דרגלים מפסיקין משא"כ הכא בברייתא שלשה ימים דוקא דהא לא קתני מפסיקין ועוד דפליגי נמי חכמים עלה ולרש"י מיושב קושית התוס' בד"ה אמר ר' יוחנן והתוספות לשיטתם מקשים דפירשו לעיל דשלשה ימים דוקא וקצת מזה כותבי לבעל יד דוד וכ"כ בעל שושנים לדוד:

גליון הש"ס

גמ' אורי ליה רבי אלעזר לרבי פדת בריה. עיין נדה דף ח ע"א תוס' ד"ה ואמר ר' פדת: שם הן הן. כעין זה בכתובות דף ט ע"ב: תוס' ד"ה שכבר כו' שאין עושין הבראה ברגל. עי' לקמן דף כד ע"ב תוס' ד"ה אלא:

תורה אור השלם

א) וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל כָּל מָתְנַיִם שָׂק וְעַל כָּל רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר: [עמוס ח, י]

רש"י כת"י

שכבר נתעסקו בו ברגל. דקתני מתני' כל שהוא משום עסקי רבים כגון תנחומין אין רגל (מבטלן) מפסיקן ומנחמין אותו ברגל הלכך אין צריך לחזור ולנחמו. **כל שהוא משום אבל רגל (מבטלה) [מפסיקן].** כלומר דאין נוהג ברגל ולא דמי האי מפסיק למפסיק דמתני'. **אין רגל מפסיק.** כלומר נוהג ברגל עצמו. **מאי לאו אסיפא.** דקברו בתוך הרגל וקתני עולה לו דהיינו למנין ל' (דילמא) [ד]למנין שבעה קאמר דהא בהדיא קתני מונה ז' אחר הרגל. **לא ארישא.** דקתני קברו ב' ימים קודם הרגל דהתם ודאי עולה לו הואיל וכבר התחיל באבילות במקצת וקודם שפסק הרגל עברו ט'[ס] ימים שהתחיל וב' ימים נכנס ברגל מל' ימי גילוח כל הנך רגל עולה לו דקתני למנין שלשים קאמ' הא למנין שבעה ליכא למימר דהא קתני צריך למנות אחר הרגל. **קיים כפיית המטה.** כלומר נהג אבילות. **אפי' יום אחד ואפי' שעה אחת.** קודם הרגל בטלה ממנו גזירת [שבעה] והכי הלכתא דהלכה כדברי המקיל באבל אבל[ע] גזירת שלשים עולה למנין שבעה כדרך שעולה לו אם קבר הרגל ומונה שבעת ימי אבל אחר הרגל ואין רבים מתעסקין בו שכבר נתעסקו בו ברגל הכי מסקנא. **סורא דפרת.** שיושבת על נהר פרת. **אקילעא.** אכניסת פתח ביתו. **ההוא מבעי ליה וכו'.** דחגיכם כולם משמע בין פסח ועצרת וסוכות. ה"ג **איתיביה במה דברים אמורים.** דקאמר ר' עקי' דשמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד. [המשך בעמוד ב]

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף בו: ב] בכת"י נוסף למנין שלשים: ג] בכת"י נוסף **ואפילו שעה אחת,** וכ"ה נכון ועי' בתוספתא (דק"ס): ד] [צ"ל להון] (גליון), ועי' הג' הב"ח. ובכת"י הגי' כברי"ף וברא"ש עי"ש ועי' דק"ס: ה] בכת"י נוסף ואימא חד יומא **דהא איכא** עצרת דחד יומא **הוא**: ו] עי' במס' שמחות שם, ועי' רש"ש: ז] בנזיר הגירסא את ר' **יהושע בן אלישע** (עי"ש), ועיין יעב"ץ: ח] בכת"י (כאן ולקמן) **אייבו,** ועי' תוס' ובראשונים: ט] בכת"י **כגון**: י] הס"ד ומה"ד "שכבר נתעסקו בו ברגל" (כ"ה בפי' רגמ"ה): כ] בכת"י נוסף רגל: ל] [צ"ל **דמשנה**] (גליון): מ] שייך לע"ב (גליון): נ] נדצ"ל **לקרוביהם** (באה"מ): ס] אולי צ"ל ב' ימים שהתחיל וז' ימים: ע] הלשון נראה חסר ועי' בראשונים:

אֲפִילּוּ יוֹם אֶחָד וַאֲפִילּוּ שָׁעָה אַחַת[יד]. **רָבָא אָמַר, הֲלָכָה כְּתַנָּא דִּידַן** - כתנא שלנו, רבי אליעזר בברייתא[טו], **דְּאָמַר שְׁלֹשָׁה יָמִים** דווקא, אבל בפחות מכך אין הרגל מפסיק אבלותו. **רָבִינָא אִיקְּלַע לְסוּרָא דִּפְרָת** - רבינא הזדמן לעיר סורא היושבת על נהר פרת[טז], **אֲמַר לֵיהּ רַב חֲבִיבָא** בן עיר זו[יז] **לְרָבִינָא, הִלְכְתָא מַאי** - מה היא ההלכה בענין זה. **אֲמַר לֵיהּ** - השיב לו רבינא, **אֲפִילּוּ יוֹם אֶחָד וַאֲפִילּוּ שָׁעָה אַחַת**[יח].

אחח18/06/2018

★

הגמרא מביאה מקור לשבעת ימי אבלות:

מספרת הגמרא, **יָתִיב** - ישבו **רַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא וְרַבִּי אַמִּי וְרַבִּי יִצְחָק נַפָּחָא, אַקִּילְעָא** - בבית שער שלפני פתח ביתו[יט] **דְּרַבִּי יִצְחָק בֶּן אֶלְעָזָר**[כ], **נְפַק מִילְּתָא מִבֵּינַיְיהוּ** - יצאה מימרא מבין שלשתם, **מִנַּיִן לָאֲבֵילוּת** שנוהגת **שִׁבְעָה** ימים, **דִּכְתִיב** בנבואה על חורבן הארץ בגלל העבירות (עמוס ח י) **'וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל'**, דימה הכתוב את האבל לחג, ונלמד מכך, **מַה חַג** נמשך **שִׁבְעָה** ימים[כא], **אַף אֲבֵילוּת** נמשכת **שִׁבְעָה** ימים[כב]. שואלת הגמרא, **וְאֵימָא עֲצֶרֶת** - ומדוע לא תאמר שכוונת הפסוק לדמות את האבלות לחג השבועות, **דְּחַד יוֹמָא** - שנמשך רק יום אחד, ואף האבלות תמשך כך[כג]. משיבה הגמרא, אכן כוונת הפסוק לדמות אבלות לכל החגים וביניהם חג השבועות[כד], אבל **הַהוּא** - הדמיון של האבלות לחג השבועות **מִיבָּעֵי לֵיהּ לְכִדְרֵישׁ לָקִישׁ** - נדרש למימרא של ריש לקיש, **דְּאָמַר רֵישׁ לָקִישׁ מִשּׁוּם רַבִּי יְהוּדָה נְשִׂיאָה, מִנַּיִן לַאֲבֵלוּת עַל שְׁמוּעָה רְחוֹקָה** [-שמועה ישנה] **שֶׁאֵינָהּ נוֹהֶגֶת אֶלָּא יוֹם אֶחָד**[כה], **דִּכְתִיב 'וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל'**, ויש ללמוד מהדימוי שאבלות נמשכת כחג, **וְאַשְׁכְּחַן עֲצֶרֶת דְּאִיקְּרֵי חַד יוֹמָא חַג** - ומצינו בחג השבועות שגם חג של יום אחד נקרא 'חג', ולפיכך אבלות על שמועה רחוקה נמשכת יום אחד. אבל אבלות חדשה חמורה יותר ויש ללמוד את דיניה מהחגים הארוכים[כו].

הגמרא מפרטת את דיני האבלות בשמע שמת קרובו ולא ידע מכך בשעת קבורה[כז]:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, אבלות על **שְׁמוּעָה קְרוֹבָה** - שמועה שמת מתו זמן קצר קודם שעת השמיעה, **נוֹהֶגֶת שִׁבְעָה וּשְׁלֹשִׁים** - אבלות חמורה שבעה ימים ואבלות קלה יותר עד שלשים יום, ומתחיל לנהוג בהם משעת שמיעה[כח], אבל אבלות על **שְׁמוּעָה רְחוֹקָה** - שמועה שמת מתו זה מכבר, **אֵינָהּ נוֹהֶגֶת אֶלָּא יוֹם אֶחָד**, בשעת השמיעה[כט], ומפסיקה לגמרי[ל]. מבארת הברייתא, **אֵיזוֹ הִיא קְרוֹבָה וְאֵיזוֹ הִיא רְחוֹקָה, קְרוֹבָה, בְּתוֹךְ שְׁלֹשִׁים** יום[לא], **רְחוֹקָה, לְאַחַר שְׁלֹשִׁים** יום, **דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים**, אין חילוק ביניהן, אלא

שמועה בשמו, ועוד שמיום שעלה רבי חייא בר אבא לארץ ישראל ולמד מפי רבי יוחנן לא פגש את רב הונא ולא יכול היה ללמדו. וביישוב גירסתנו כתב שרב הונא שבכאן אינו תלמידו של רב המוזכר בכל הש"ס בשם זה אלא אותו המוזכר בגיטין (יא:) שישב לפני רבי ירמיה.

[יד] **התוספות** (ד"ה אמר) הקשו שבכל הש"ס (שבת מו. עיי"ש מסורת הש"ס) דעת רבי יוחנן שהלכה כסתם משנה, וכאן פסק כדעת חכמים בברייתא נגד משנתנו. ותירץ במלא הרועים (בתוספות), שהכלל של 'הלכה כדברי המיקל באבל' גובר לדעת רבי יוחנן על הכלל של 'הלכה כסתם משנה'. ורק רבא שפסק לעיל (יט:) שלא כאבא שאול המיקל לגבי מקצת היום ככולו בשבעה ולא קיבל את הכלל של הלכה כדברי המיקל באבל, סובר שהכלל של הלכה כסתם משנה שייך כאן ולפיכך פסק שרק בנהג שלשה ימים מפסיק הרגל את אבלותו. ועיין עוד הערה בהמשך העמוד על דברי הגמרא 'יחידאה היא'.

[טו] **המיוחס** לרש"י (ד"ה תנא), וכן הוא ברבינו גרשום שממנו הועתק הפירוש המיוחס לרש"י [ראה הגהות וציונים לעיל ב.], שלא כתיקון הגליון לגרוס 'דמשנה'. והיד דוד (ד"ה רב) כתב שאין הכוונה לרבי אליעזר שבברייתא האחרונה, שאין הלכה כרבי אליעזר כשאחרים חולקים עליו, אלא לתנא שבברייתא דלעיל (יט:) 'הקובר את מתו שני ימים קודם הרגל מונה חמשה ימים אחר הרגל'. אבל המהדיר של פירוש רבינו גרשום, רבי ניסן זק"ש, הביא (לעיל יט. ד"ה ואין) את המיוחס לרש"י להלן (כא. ד"ה והאמר) שחזר וכתב שבברייתא העוסקת בכפיית המטה פסק רבא כתנא האומר שלשה דווקא, והם דבריו כאן, ועל כרחך אין כוונתו לברייתא דלעיל אלא לדברי רבי אליעזר שבברייתא של 'כפיית המטה'. וביאר שבברייתא זו נתחדשה הלכה מסוימת לגבי שלשה ימים יתר על האמור במשנה, ולכן כתב המיוחס לרש"י שרבא פסק כתנא של הברייתא, להורות שגם הדין המחודש שבברייתא כלול בפסק ההלכה [עיי"ש בדבריו מה נתחדש בברייתא לדעתו, ובהערה לעיל הובא לימודו של הראב"ד מברייתא זו שדווקא בנהג אבלותו בפועל מפסיקה הרגל ולא כשרק קבר מתו ועדיין לא נהג אבלות. ולפי זה לא קשה איך פסק רבא כרבי אליעזר, שפסק כתנא של המשנה כפי שנתפרשה שיטתו בדברי רבי אליעזר].

[טז] **ואין** זו סורא המוזכרת תמיד בסתם. רש"י (ב"מ קא: ד"ה סורא).

[יז] **כמוזכר** לקמן (כד:), וכן מפורש ברי"ף כאן.

[יח] **וכן הלכה**, שהלכה כדברי המיקל באבל (רש"י כת"י ד"ה אפי'). וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' תקמח ס"ז, יו"ד סי' שצט ס"א). ודווקא בנהג מנהגי אבלות בזמן מועט זה, אבל כשלא נהג אבלות כלל חייב לנהוג שבעה ימי אבלות אחר הרגל, כדברי הראב"ד שהובאו לעיל. וכתב הפרי מגדים (או"ח שם א"א סק"ט, הובא במ"ב ס"ק כו) שאף כשהספיק לנהוג רק באחד ממנהגי אבלות דיו ובטלה ממנו אבלות. והסתפק עוד שאפשר שאף אם יכול היה לנהוג בכמה ממנהגי האבלות והזיד ונהג רק באחד מהם עלתה לו האבלות, ונשאר בזה בצריך עיון.

הדינים העולים להלכה מסוגיא זו: שבת עולה למנין שבעה ושלשים ואינה מפסיקתם. רגלים מפסיקים אבלות שפגעו בה, כשפגעו בנוהג אבלות שבעה מפסיקים את השבעה אפילו כשהחל לנהוג בה רק שעה קלה לפני הרגל, וכשפגעו בנוהג שלשים מפסיקים את השלשים. קבר מתו בתוך הרגל אין הרגל מבטל את האבלות ונוהג אבלות שבעה רק לאחר הרגל [ובחוץ לארץ מתחיל למנותה ביום טוב אחרון שחיובו מדרבנן אף שאינו נוהג בו במנהגי אבלות], מלבד תנחומי אבלים שנוהגים גם ברגל ולכן מפסיקים בתום שבעה ימים מהקבורה. למנין אבלות שלשים עולים גם ימי הרגל, בין כשקבר מתו בשבעת הימים הסמוכים לרגל וביטל ממנו הרגל אבלות שבעה ולא אבלות שלשים, ובין בקובר מתו ברגל אף שלמנין שבעה אינם עולים לו.

הלכה נוספת מבוארת להלן (כד:) שכשפגעה כניסת החג באבלות ולא התבטלה אבלות השלשים, והיינו כשהחל החג בתוך השבעה וביטל רק את השבעה, נחשב הוא עצמו כשבעה ימים לענין מנין שלשים, ואף שבועות וראש השנה ושמיני עצרת שהם חגים קצרים מפחיתים שבוע שלם ממנין השלשים [ושמיני עצרת אינו מבטל את השלשים לגמרי כשהפסיק חג הסוכות את אבלות השבעה, אף שרגל בפני עצמו הוא. בטעם הדבר עיין רא"ש (סי' כח) וט"ז (יו"ד סי' שצט סק"ו)].

[יט] **רש"י** (פסחים עב: ד"ה אקילעא).

[כ] **הרמב"ן** (תורת האדם, ענין ההתחלה) גרס להיפך, יתיב רבי חייא בר אבא ורבי אמי ורבי יצחק בן אלעזר אקילעא דרבי יצחק נפחא. והדקדוקי סופרים (אות ק) הביא את דברי ספר יוחסין שרבי יצחק נפחא הוא עצמו רבי יצחק בן אלעזר.

[כא] **הן** פסח והן סוכות. ושמיני עצרת רגל בפני עצמו הוא ואינו נמנה עם חג הסוכות. תוספות (ד"ה מה) בשם הירושלמי (פ"ג ה"ה).

[כב] **ואסמכתא** בעלמא היא ולא לימוד גמור. ריטב"א (ד"ה ואימא). והיינו כדברי הראשונים (רמב"ם אבל פ"א ה"א, תורת האדם לרמב"ן ענין האבלות מד"ה והני שבעה יומי ואילך, רא"ש לעיל סי' ג) שאבלות שבעה מדרבנן, ורצונם לומר שגם אינה מדברי קבלה [היינו לימוד מפסוקי הנביאים המכונה בלשון חז"ל 'דברי קבלה']. וכתב הרמב"ם שמשה רבינו תיקן לישראל שבעת ימי אבלות. ובאבלות יום ראשון נחלקו הראשונים [עיין במקורות הנ"ל] האם חיובה מדאורייתא.

ולא הביאה הגמרא את הפסוק האמור אצל יעקב אבינו (בראשית נ י) 'ויעש לאביו אבל שבעת ימים', ששם קודם קבורה הוא. תוספות (ד"ה מה). ובשם הירושלמי (פ"ג ה"ה) הביאו שמפסוק זה אי אפשר ללמוד כיון שקודם מתן תורה היה.

[כג] **שהרי** 'תפסת מרובה לא תפסת, תפסת מועט תפסת' (סוכה ה. יעו"ש ברש"י ד"ה תפסת). ריטב"א (ד"ה ואימא).

[כד] **רש"י** כת"י (ד"ה ההוא).

[כה] דין שמועה רחוקה יתבאר בארוכה בגמרא בסמוך.

[כו] **כלומר**, מאחר ויש רק פסוק אחד המדמה את האבלות לחגים וקיימים שני סוגי אבלות יש ללמוד ממנו לשניהם, ולפיכך מדמים את האבלות החמורה לחגים הארוכים ואת הקלה לחגים הקצרים. ואמנם, אילולא היה דין של שמועה רחוקה היינו לומדים לאבלות רגילה משבועות שהוא החג הקצר.

[כז] **להלן** (כא:-כב.) יתבאר דין אבל ששמע באמצע השבעה את שמועת האבלות והצטרף אל שאר האבלים, אימתי מונה בנפרד מרגע שמיעתו ואימתי מונה עמם. כאן מדובר בשמע אחר השבעה או כשלא הצטרף אל שאר האבלים או באבל יחיד.

[כח] ודין יום שמיעה כיום קבורה לכל דבריו, אף לענין סעודת הבראה. תוספות הרא"ש וריטב"א (ד"ה שמועה). ובתוספות הרא"ש כתב שגם קורע בו כביום קבורה, וכן נפסק להלכה (יו"ד סי' תב ס"א). ומכל מקום אינו אלא מדרבנן, אף להסוברים שיום ראשון של אבלות מדאורייתא. המכתם (ד"ה תיובתא) בשם רש"י (פסחים לא: ד"ה השומע, לב. ד"ה טובל).

[כט] **להלן** (ע"ב) מבואר שבאבלות רחוקה מקצת היום ככולו ואינו נוהג בה אלא שעה קצרה.

[ל] **שאין** נוהגים בה שבעה ושלשים. מלבד באבלות על אב ואם שיש מדיניה הנוהגים יותר משלשים יום, ופשוט שנוהגים גם בשמועה רחוקה עד הזמן שהיה לו לנהוג בהם אילו היה שומע את השמועה בזמנה. שולחן ערוך (יו"ד סי' תב ס"א).

[לא] **ימים** אלו לענין שמועה קרובה ורחוקה נמנים מיום הקבורה ככל הלכות האבלות שנוהגות רק מהקבורה ואילך. ר"ח (ד"ה ת"ר). והאחרונים נחלקו בזה, יש אומרים שנמנים מיום המיתה ויש אומרים משעת קבורה, עיין ב"ח (יו"ד סי' שצט ס"א), דרישה (שם סק"א), ש"ך (סי' תב סק"ה), דגול מרבבה (סי' תב ס"א), ונקודות הכסף (ש"ך שם).

וכששמע ביום השלשים עצמו דינו כלפני שלשים ושמועה קרובה היא, ואין אומרים שמדין מקצת היום ככולו ייחשב השומע באמצע היום השלשים כשמע אחר שלשים. רי"ף (להלן ע"ב) בשם בעל הלכות גדולות (הלכות אבל ד"ה נמצא). והוכיחו כן הרא"ש (סי'

שכבר נתעסקו בו ברגל כללו של דבר כל שהוא משום אבל רגל מפסיקו וכל שהוא משום עסקי רבים אין רגל מפסיקו [א]קברו שלשה ימים בסוף הרגל מונה שבעה אחר הרגל ארבעה ימים הראשונים רבים מתעסקין בו שלשה ימים האחרונים אין רבים מתעסקין בו שכבר נתעסקו[ב] ברגל ורגל עולה לו מאי לאו אסיפא לא ארישא איתיביה רגל עולה לו למנין שלשים כיצד קברו בתחילת הרגל מונה שבעה אחר הרגל [א]ומלאכתו נעשית על ידי אחרים ועבדיו ושפחותיו עושין בצנעא בתוך ביתו ואין רבים מתעסקין בו שכבר נתעסקו בו ברגל ורגל עולה לו[ג] תיובתא כי אתא רבין אמר רבי יוחנן [ב]אפילו קברו ברגל וכן °אורי ליה ר׳ אלעזר לרבי פדת בריה אפילו קברו ברגל ת״ר [א]קיים כפיית המטה שלשה ימים קודם הרגל אינו צריך לכפותה אחר הרגל דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים אפי׳ יום אחד ואפי׳ שעה אחת א״ר אלעזר בר׳ שמעון °הן הן דברי ב״ש הן הן דברי בית הלל שבית שמאי אומרים שלשה ימים וב״ה אומרים אפי׳ יום אחד[ג] אמר רב הונא אמר ר׳ חייא בר אבא אמר ר׳ יוחנן ואמרי לה אמר (א) (ליה[ד]) ר׳ יוחנן לר׳ חייא בר אבא ולרב הונא אפי׳ יום אחד אפי׳ שעה אחת רבא אמר [ג]הלכה כתנא דידן דאמר שלשה רבינא איקלע לסורא דפרת א״ל רב חביבא לרבינא הלכתא מאי אמר ליה אפי׳ יום אחד [ג]ואפילו שעה אחת. יתיב רבי חייא בר אבא ורבי אמי ור׳ יצחק נפחא אקילעא דרבי יצחק בן אלעזר נפק מילתא מבינייהו מנין לאבילות שבעה דכתיב [א]והפכתי חגיכם לאבל מה חג שבעה אף אבילות שבעה ואימא[ה] עצרת דחד יומא ההוא מיבעי ליה לכדריש לקיש דאמר ר״ל משום ר׳ יהודה נשיאה מנין לשמועה רחוקה שאינה נוהגת אלא יום אחד דכתיב והפכתי חגיכם לאבל ואשכחן עצרת דאיקרי חד יומא חג [ג]ת״ר שמועה קרובה נוהגת שבעה ושלשים שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד [ד]איזו היא קרובה ואיזו היא רחוקה קרובה בתוך שלשים רחוקה לאחר שלשים דברי ר״ע וחכמים אומרים אחת שמועה קרובה ואחת שמועה רחוקה נוהגת שבעה ושלשים אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן [ד]כל מקום שאתה מוצא יחיד מקיל ורבים מחמירין הלכה כרבים חוץ מזו שאע״פ שרבי עקיבא מקיל וחכמים מחמירין [ה]הלכה כרבי עקיבא [ה]דאמר שמואל הלכה כדברי המקיל באבל רב חנינא אתיא ליה שמועה דאבוה מבי חוזאי אתא לקמיה דרב חסדא אמר ליה שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד רב נתן בר אמי אתא ליה שמועה דאימיה מבי חוזאי אתא לקמיה דרבא אמר ליה הרי אמרו שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד בלבד איתיביה במה דברים אמורים בחמשה מתי מצוה אבל על אביו ועל אמו שבעה ושלשים אמר ליה יחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה דתניא[ו] מעשה ומת אביו של רבי צדוק בגינזק והודיעוהו לאחר שלש שנים ובא ושאל את אלישע בן אבויה[ז] וזקנים שעמו ואמרו נהוג שבעה ושלשים וכשמת בנו של רבי אחייה בגולה ישב עליו שבעה ושלשים איני והא °רב בר אחוה דרבי חייא דהוא בר אחתיה דר׳ חייא כי סליק להתם אמר ליה אבא[ח] קיים

כל שהוא משום אבל רגל מפסיקו. שצריך להשלימו אחר הרגל, כיון[מ] דכי ישב שני ימים לפני הרגל צריך להשלים ולישב חמשה ימים אחר הרגל: **כל שהוא משום עסקי רבים.** כלומר תנחומי רבים, אין רגל מפסיקו [כדי] שיהא צריך להשלים ולעסוק בו אחר הרגל, אלא מתעסקין בו ברגל: **ארבעה ימים הראשונים.** של אחר הרגל רבים מתעסקים בו, ומשלימין לשלשה שנתעסקו ברגל[י], שכבר נתעסקו בו ברגל שלשה ימים: **ורגל עולה.** למנין שלשים: **מאי לאו אסיפא.** הא דתני דרגל עולה למנין שלשים היינו אסיפא אקברו ברגל, ותיפשוט מינה דכי קברו ברגל[כ] עולה למנין שלשים, וקשיא לרבא דאמר אינו עולה: **לא ארישא.** קא מהדר, אקברו שני ימים קודם הרגל רגל עולה לו למנין שלשים, דהתם ודאי עולה לו הואיל וכבר התחיל באבילות, אבל קברו ברגל לא ידענא: **בתחילת הרגל.** ביום ראשון של רגל, וקשיא לרבא: **שכבר נתעסקו ברגל.** כל שבעה: **אפילו קברו ברגל.** רגל עולה למנין שלשים, ולא מיבעיא קברו קודם הרגל: **תנא דידן.** היינו תנא [א] (דברייתא[ל]): **במה דברים אמורים.** שאינה נוהגת אלא יום אחד: **אלא חמשה.** מהני שבעה מתי מצוה דכתיב בקרא (ויקרא כא), בנו ובתו אחיו ואחותו ואשתו: **יחידאה היא.** ולא ר׳ עקיבא, דלר״ע לא שנא אביו ואמו לא שנא שאר קרוביו: **בגינזק.** מקום: **רב בר אחוה דר׳ חייא דהוא בר אחתיה דר׳ חייא.** דרבי אחא מכפרי נשא לאה והוליד ממנה אייבו, מתה ונשא רחל ולה בת מאיש אחר וממנה נולד רבי חייא, ונשא אייבו הבת ונולד להן רב, ונמצא רב בר אייבו בר אחוה דרבי חייא מאבוה ובר אחתיה מאמיה: **כי סליק.** רב מעירו דבבל לא״י שהיה רבי חייא שם: **א״ל.** רבי חייא לרב: **אבא קיים.** ר״ל אייבו אביך קיים הוא: א״ל

שכבר נתעסקו בו ברגל. תנחומין וברכה בשורה והרי״ט דפירש לענין הבראה חולק על מחזור מויטר״י שפירש בשם רש״י שהיה אומר °שאין עושים הבראה ברגל הואיל וליכא אבילות ולאחר הרגל נמי לא יעשוה הואיל ובטלה סעודה ראשונה פי׳ דמספקא ליה לרש״י אי הבראה במועד אי לאחר המועד דשמא הבראה אינו עסקי רבים הואיל ויחיד יכול לעשות ועל הבראה פירש לקמן[מ] כל יום ראשון אסור לאכול משלו אפי׳ אוכל שתי פעמים ביום דהא לא קאמר גמרא סעודה ראשונה אלא יום ראשון:

שלשה ימים אחרונים אין רבים מתעסקין בו. פירש בתוספות דהוא הדין דמלאכתו נעשית ע״י אחרים: **אמר** רבי יוחנן אפילו יום אחד אפי׳ שעה אחת. קשיא לי דהא אית ליה לר׳ יוחנן[ט] הלכה כסתם משנה:

מה חג שבעה. ובירושלמי[י] דייק אימא שמונה כשמונה דחג ומשני שמיני רגל בפני עצמו הוא[כ] ומויעש לאביו אבל שבעת ימים (בראשית נ) לא מצי לאתויי דהתם קודם קבורה היה ובירושלמי משני דאין למידין מקודם מתן תורה והתם בירושלמי מייתי קראי טובא:

כל מקום שאתה מוצא יחיד מקיל ורבים מחמירין. והוא הדין יחיד מחמיר ורבים מקילין הלכה כרבים ומשום דהכא איירי ביחיד מקיל נקיט הכי וכל מקום לאו דוקא דבהרבה מקומות פוסק כדברי היחיד והיכא דאתמר אתמר ועוד דבעירוב אומר הלכה כדברי המקיל אפי׳ לגבי רבים מיהו התם היינו ריב״ל ולא רבי יוחנן פר׳ מי שהוציאוהו (עירובין מו.):

יחידאה היא. ואף על גב דלעיל נקיט וחכ״א:

[מ]**אייבו** קיים. עדיין לא השיבותיך על אייבו כך פי׳ בקונטרס וקשה שהיה לר׳ חייא לומר אמך קיימת ולא אימא דמשמע אמו של ר׳ חייא ועוד דרב היה לו להשיב אבא ולא היה לו לקרות אביו בשם אייבו ונראה שר״ח גורס[ל] א״ל אבא קיים א״ל אבא קיים אימא קיימת א״ל אימא קיימת פירש ר׳ חייא היה שואל על אביו ואמו ורב היה משיב לו על אביו ואם שלו ואין לנו להקשות מה לנו לומר דרב בר אחוה דרבי חייא ובר אחתיה בשלמא לפירוש ראשון הביאו לומר מה היה חושש ר׳ חייא על אביו ועל אמו של רב כי לפירוש זה נמי י״ל דהולכך יפה שלא תאמר מה היה לו לרב להשיב על אביו ואמו שלו כמו כן היה לו להשיב שאר בני אדם קיימין אבל השתא קמ״ל שהיה משיב לו לפי שהיה אחיו של ר׳ חייא ונוח לו להשמיעו חדשות טובות דלא לימא לא ובשר לקרובים[ס] כדאמרינן בריש פסחים (דף ג: ושם) לא ובשר לסוסים ולחמורים וי״ג אמר ליה אבא קיים אמר ליה אימא קיימת א״ל אימא קיימת אמר ליה אבא קיים וכפר״ח וכענין שפירש ר״ח לגירסת ר״ח (ב) ורבי חייא היה שואל על אביו ואמו שלו והוא משיב על אביו ואמו של עצמו ומה שלא היה משיב לו כמו גירסת ר״ח שאם היה משיב לו אבא קיים כשהיה שואל על אביו שלו משום דהוה משמע שהיה משיב לו על אביו של רבי חייא שהיה רגיל לקרות אבי אביו אבא:

מסורת הש״ס
עם הוספות

א) [תוספתא פרק ב], ב) [לקמן כא.], ג) עירובין מו., ד) [שם], ה) לעיל יח. יט: לקמן כב. כו: עירובין מו. [בכורות מט. חולין נ.], ו) נזיר מב. שמחות פי״ב, ז) פסחים ד. [סנהדרין ה.], ח) כז:, ט) [שבת מו.], י) דפרקין ה״ה (טו.), כ) ר״ה ד:, ל) עי׳ ר״ח בפסחים שם.

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ ואמרי לה אמר ליה ר׳ יוחנן לר׳ חייא בר אבא ור׳ חייא בר אבא לרב הונא אפילו יום אחד: (ב) תום׳ ד״ה אייבו כו׳ לגירסת ר״ח דר׳ חייא היה שואל כו׳ כשהיה שואל על אביו שלו הוה משמע כו׳ כצ״ל ותיבת משום נמחק:

הגהות מהר״ב
רנשבורג

א] רש״י ד״ה תנא דידן היינו תנא דברייתא. נ״ב תנא דמתני׳ נמי קאמר שלשה ימים קודם הרגל וצ״ע ונלע״ד דרש״י אתי שפיר לשיטתו שפי׳ במתניתין דלהמשנה לאו דוקא שלשה ימים אלא אפילו שעה אחת והיינו מדקתני במשנה דרגלים מפסיקין משא״כ הכא בברייתא שלשה ימים דוקא דהא לא קתני מפסיקין ועוד דפליגי נמי חכמים עלה ולרש״י מיושב קושית התוס׳ בד״ה אמר ר׳ יוחנן והתוספות לשיטתם מקשים דפירשו לעיל במשנה כהיש מפרשים דשלשה ימים דוקא וקצת מזה כוונתי לבעל יד דוד וכ״כ בעל שושנים לדוד:

גליון הש״ס

גמ׳ אורי ליה רבי אלעזר לרבי פדת בריה. עיין נדה דף ח ע״א תוס׳ ד״ה ואמר ר׳ פדת: שם הן הן. כעין זה כתובות דף ס ע״ב: תוס׳ ד״ה שכבר כו׳ שאין עושין הבראה ברגל. עי׳ לקמן דף כד ע״ב תוס׳ ד״ה אלא:

תורה אור השלם

א) וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל כָּל מָתְנַיִם שָׂק וְעַל כָּל רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר: [עמוס ח, י]

רש״י כת״י

שכבר נתעסקו בו ברגל. כדקתני טעמ׳ כל שהוא עסקי רבים כגון תנחומין אין רגל (מבטלן) מפסיקן ומנחמין אותו ברגל הלכך אין צריך לחזור ולנחמו. **כל שהוא משום אבל רגל** (מבטלה) **[מפסיקו].** כלומר דאין נוהג ברגל ולא דמי האי מפסיק למפסיק דמתני׳. **אין רגל מפסיק.** כלומר נוהג ברגל עצמו. **מאי לאו אסיפא.** דקברו בתוך הרגל וקתני עולה לו דהיינו למנין ל׳ (דילמא) [ד]למנין שבעה ליכא למימר דהא בהדיא קתני מונה ז׳ אחר הרגל. **לא ארישא.** דקתני קברו ב׳ ימים קודם הרגל דהתם ודאי עולה לו הואיל וכבר התחיל באבילות במקצת וקודם שפסק הרגל עברו ט׳[ס] ימים שהתחיל וב׳ ימים נכנס ברגל מל׳ ימי גילות כל הנך רגל עולה לו דקתני למנין שלושים קאמ׳ הא למנין שבעה ליכא למימר דהא קתני צריך למנות אחר הרגל. **קיים כפיית המטה.** כלומר נהג אבילות. **אפי׳ יום אחד ואפי׳ שעה אחת.** קודם הרגל בטלה ממנו גזירת [שבעה] והכי הלכתא כדברי המקיל באבל[ע] [illegible] שבעת ימי אחר הרגל ואין רבים מתעסקין בו שכבר נתעסקו בו ברגל הכי מסקנא. **סורא דפרת.** יושבת על נהר פרת. **אקילעא.** אכניסת פתח ביתו. **ההוא מבעי ליה וכו׳.** דחגיכם כולם משמע בין פסח ועצרת וסוכות. ה״ג **איתיביה במה דברים אמורים.** דקאמר ר׳ עקי׳ דשמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד. [המשך בעמוד ב]

עין משפט
נר מצוה

קז א טוש״ע י״ד סימן שצט סעיף ג:

קח ב מיי׳ פ״י מהלכות אבל הלכה ח טוש״ע שם:

קט ג מיי׳ שם הלכה ג סמג עשין דרבנן ב ובלאוין עה טוש״ע שם סעיף א:

קי ד ה מיי׳ שם פ״ז הלכה א סמג שם טוש״ע י״ד סימן תב סעיף א:

משנת ראשונים

קיים כפיית המטה. כתב הראב״ד נראה לי מדקתני כי האי לישנא ולא קתני במתני׳ הקובר את מתו ג׳ ימים קודם הרגל וקתני קיים, ש״מ בעינן קיום אבילות קודם הרגל, שאם לא קיים אבילות קודם שוגג או מזיד אין רגל מפסיקו שלא יהא חוטא נשכר, ומינה ילפינן לכל אבל שלא נהג אבילות תוך ז׳ שמשלים אותם תוך ל׳.

[תוס׳ הרא״ש]

מה חג שבעה אף אבילות שבעה. בירושלמי (ה״ה) איכא דגמר ליה מהא דכתיב גבי מלואים, ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים, ובעי למימר שהם אבלים על נדב ואביהו שהיו עתידים למות. ואיכא דגמר ליה מדכתיב כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ, ודריש שהיו מתאבלים אותן ז׳ ימים על בני דורם שהיו עתידים למות במבול, ופריך עד כאן צריך להתאבל עד שלא ימות המת, ומשני הקב״ה יודע מה שעתיד להיות, מה שאין כן בהדיוט. ואיכא דמוקים לקרא באבלו של מתושלח, ואמר רחמנא שבעה. ואיכא דגמר לה התם מדכתיב גבי מרים אל נא תהי כמת, מה הסגר ז׳, אף אבלות ז׳.

[שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

ואימא עצרת דחד יומא. דתפסת מועט תפסת, ואסיקנא דלהכי כתיב חגיכם למידרש תרי חגין, חג גדול לאבלות שבעה וחג קטן לשמועה רחוקה וכולה אסמכתא בעלמא. **[ריטב״א]**

הלכה כרבים. פי׳ אע״ג דמסתבר טעמא דיחידאה דאי לא, אפי׳ רבים מקילים נמי אחרי רבים להטות. **[ריטב״א]**

יחידאה הוא. אע״ג דקתני וזקנים שעמו, מ״מ החלוקים עמהן היו מרובין מהם.

[תוס׳ הרא״ש]

לאו דוקא דהא זקנים היו עמו, אלא כלומר כיחידאה היא, דלית הלכתא כותיה, דקי״ל כדברי ר׳ עקיבא המקל באבל. **[ריטב״א]**

הגהות וציונים

א] בכת״י נוסף **בו:** ב] בכת״י נוסף **למנין שלשים:** ג] בכת״י נוסף **ואפילו שעה אחת,** וכ״ה נכון ועי׳ בתוספתא (דק״ס): ד] [צ״ל להו] (גליון), ועי׳ הג׳ הב״ח. ובכת״י הגי׳ כברי״ף וברא״ש ע״ש ועי׳ דק״ס: ה] בכת״י נוסף ואימא חד יומא **דהא איכא** עצרת דחד יומא **הוא:** ו] עי׳ במס׳ שמחות שם, ועי׳ רש״ש: ז] בנזיר הגירסא את ר׳ יהושע **בן אלישע** (עי״ש), ועיין יעב״ץ: ח] בכת״י (כאן ולקמן) **אייבו,** ועי׳ תוס׳ ובראשונים: ט] בכת״י **כגון:** י] הס״ד ומה״ד ״שכבר נתעסקו בו ברגל״ (כ״ה בפי׳ רגמ״ה): כ] בכת״י נוסף רגל: ל] [צ״ל **דמשנה**] (גליון): מ] שייך לע״ב (גליון): נ] נדצ״ל לקרוביהם (באה״מ): ס] אולי צ״ל ב׳ ימים שהתחיל וז׳ ימים: ע] הלשון נראה חסר ועי׳ בראשונים:

אַחַת שְׁמוּעָה קְרוֹבָה וְאַחַת שְׁמוּעָה רְחוֹקָה נוֹהֶגֶת שִׁבְעָה וּשְׁלֹשִׁים[לב].

הגמרא פוסקת הלכה במחלוקת זו:

אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כָּל מָקוֹם בש"ס **שֶׁאַתָּה מוֹצֵא** מחלוקת **שֶׁיָּחִיד מֵקֵל** בה **וְרַבִּים מַחְמִירִין, הֲלָכָה כְּרַבִּים** להחמיר[לג], **חוּץ מִ**מחלוקת **זוֹ** בדין שמועה רחוקה, **שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁרַבִּי עֲקִיבָא מֵקֵל** בה שנוהג אבלות רק יום אחד, **וַחֲכָמִים מַחְמִירִין** להצריכו שבעה ושלשים, **הֲלָכָה כְּרַבִּי עֲקִיבָא.** וטעם הדבר, משום **דְּאָמַר שְׁמוּאֵל, הֲלָכָה כְּדִבְרֵי הַמֵּקֵל בְּדִינֵי אֵבֶל.** מביאה הגמרא שכן פסקו האמוראים למעשה, **רַב חֲנִינָא אֲתָיָא לֵיהּ שְׁמוּעָה דַּאֲבוּהַּ מִבֵּי חוֹזָאֵי** - הגיעה אליו מהמקום הנקרא בי חוזאי שמועה רחוקה שמת אביו, **אֲתָא לְקַמֵּיהּ דְּרַב חִסְדָּא** - בא לפני רב חסדא ושאלו כיצד ינהג אבלותו, **אֲמַר לֵיהּ** רב חסדא, **שְׁמוּעָה רְחוֹקָה אֵינָהּ נוֹהֶגֶת אֶלָּא יוֹם אֶחָד. רַב נָתָן בַּר אַמֵּי אֲתָא לֵיהּ שְׁמוּעָה דְּאִימֵּיהּ מִבֵּי חוֹזָאֵי** - הגיעה אליו מבי חוזאי שמועה רחוקה שמתה אמו, **אֲתָא לְקַמֵּיהּ דְּרָבָא** - בא לפני רבא ושאלו כיצד ינהג אבלותו, **אֲמַר לֵיהּ** רבא, **הֲרֵי אָמְרוּ שְׁמוּעָה רְחוֹקָה אֵינָהּ נוֹהֶגֶת אֶלָּא יוֹם אֶחָד בִּלְבַד.**

אֵיתִיבֵיהּ - הקשה רב נתן בר אמי לרבא, שנינו בברייתא, **בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים** שאבלות על שמועה רחוקה נוהגת יום אחד בלבד, **בַּחֲמִשָּׁה מֵתֵי מִצְוָה** - בחמשה מבין הקרובים שמצוה על האדם להתאבל עליהם במותם[לד], ואלו הם, אחיו, אחותו בתולה, בנו, בתו, ואשתו[לה], **אֲבָל** כששמע שמועה רחוקה **עַל** פטירת **אָבִיו וְעַל** פטירת **אִמּוֹ** נוהג אבלות **שִׁבְעָה וּשְׁלֹשִׁים** כבשמועה קרובה. ובפשטות ברייתא זו רבי עקיבא היא המחלק בין שמועה קרובה לרחוקה, ומכל מקום כתבה שעל אביו ואמו נוהג גם בשמועה רחוקה אבלות שבעה ושלשים, ורב נתן בר אמי שמע שמתה אמו ואיך פטרו רבא באבלות יום אחד. **אֲמַר לֵיהּ** - תירץ לו רבא, **יְחִידָאָה הִיא** - ברייתא זו כדעת תנא אחר נשנתה[לו], ולא כרבי עקיבא, **וְלָא סְבִירָא לָן כְּוָותֵיהּ** - ואיננו פוסקים הלכה כמותו אלא כרבי עקיבא שהיקל גם באב ואם. וכפי שמצינו דעה זו בברייתא, **דְּתַנְיָא** - שכן שנינו בברייתא, **מַעֲשֶׂה וּמֵת אָבִיו שֶׁל רַבִּי צָדוֹק בְּמָקוֹם** ששמו **גִּינְזַק**[לז], **וְהוֹדִיעוּהוּ** לרבי צדוק על כך רק **לְאַחַר שָׁלֹשׁ שָׁנִים, וּבָא וְשָׁאַל אֶת אֱלִישָׁע בֶּן אֲבוּיָה**[לח] **וּזְקֵנִים שֶׁעִמּוֹ** כיצד ינהג אבלות, **וְאָמְרוּ לוֹ, נְהוֹג שִׁבְעָה וּשְׁלֹשִׁים,** ששמועה רחוקה על אב ואם דינה כאבלות גמורה. **וּכְשֶׁמֵּת בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי אֲחִיָּה בַּגּוֹלָה** ושמע זאת רק לאחר שלשים יום, **יָשַׁב עָלָיו שִׁבְעָה וּשְׁלֹשִׁים,** מפני שלדעתו דין אבלות רחוקה על כל הקרובים כאבלות גמורה, כדעת חכמים שבברייתא דלעיל[לט]. ומכל מקום למדנו שהסוברים ששמועה רחוקה על אב ואם מחייבת שבעה ושלשים אלישע בן אבויה וזקנים שעמו הם ולא רבי עקיבא.

מקשה הגמרא, **אִינִי** - האם כך הוא, שלרבי אחייה נוהגת אבלות על שמועה רחוקה שבעה ושלשים, **וְהָא רַב בַּר אֲחוּהַּ דְּרַבִּי חִיָּיא דְּהוּא בַּר אֲחָתֵיהּ דְּרַבִּי חִיָּיא** - והלא רב שהיה בן אחיו וגם בן אחותו של רבי חייא[מ], **כִּי סְלִיק לְהָתָם** - כשעלה מבבל לארץ ישראל[מא] **אֲמַר לֵיהּ** - שאל אותו רבי חייא דודו, **אַבָּא קַיָּים** - האם אביך[מב], אחי אייבו, חי.

אחח18/06/2018

לג) והריטב"א (ד"ה רחוקה) מהסוגיא לקמן (ע"ב). וכן נפסק להלכה בשולחן ערוך (יו"ד סי' תב ס"א).

[לב] **לדעת** חכמים צ"ל שאין שבעת ימי אבלות נלמדים מהפסוק 'והפכתי חגיכם לאבל', שהרי לשיטתם אין אבלות הנוהגת יום אחד כלל ותחזור קושיית הגמרא לעיל 'ואימא עצרת', אלא דין דרבנן הוא בלא אסמכתא. משמרות כהונה (ד"ה דתניא).

[לג] **אף** כשמסתבר טעמו של היחיד, שבמקום אחר היינו פוסקים כמותו נגד הרבים, כשהרבים מחמירים והיחיד מיקל פוסקים בכל אופן כרבים, מלבד כאן בהלכות אבלות. ריטב"א (ד"ה הלכה). והתוספות (ד"ה כל) כתבו שיש מקומות שנתפרש בגמרא שהלכה כדברי היחיד אף כשהוא מיקל, וכל שלא נתפרש כיצד נפסקת ההלכה כרבים בין כשמקילים ובין כשמחמירים, ונקטה כאן הגמרא שברבים מחמירים הלכה כמותם משום שכן הוא במחלוקת זו, ולאו דווקא.

[לד] **ר"ח** (ד"ה ת"ר). ועיין בהערה דלהלן.

[לה] **והם** המנויים בפסוק (ויקרא כא ב-ג) שמצוה על הכהן ליטמא להם בנוסף לאביו ואמו. ובברייתא להלן (ע"ב) מבואר שמדרבנן חובה להתאבל גם על אחות נשואה. מבואר ברמב"ם (ספר המצוות עשה לז, אבל פ"ב ה"ו) שהמצוה על הכהנים ליטמא לקרוביהם נגזרת מחובת האבלות, שבכדי שלא יאמר הכהן שקדוש הוא ואסור בטומאה ולא יתאבל על קרוביו, ציוותה עליו התורה ליטמא להם בכדי לחזק את ענין האבלות. והוא לשיטתו (אבל פ"א ה"א) שאבלות יום ראשון מדאורייתא וראתה התורה לחזק קיום מצוה זו בנתינת מצוה נוספת. וממילא מובן שבאותם קרובים שציותה התורה על הכהן ליטמא להם נוהגת גם מצות האבלות.

[לו] **המשמעות** הרגילה כשמתרצת הגמרא 'יחידאה היא', ברייתא זו כדעת יחיד נשנתה. אמנם כאן הלשון 'יחידאה' לאו דווקא, הן מפני שבברייתא זו עצמה שמביאה הגמרא מפורש שאינה דעת יחיד, שהרי הורו בה אלישע בן אבויה וזקנים ששמועה רחוקה על אב ואם נוהגת שבעה ושלשים, והן מפני שאין הדבר תלוי ביחיד ורבים, שהרי נתבאר לעיל בסמוך שבהלכות אבלות הלכה כרבי עקיבא המיקל נגד רבים המחמירים, ואם כן הלכה כמותו גם נגד אלישע וזקנים, אלא כוונת הגמרא לומר שדין ברייתא זו כיחידאה. ריטב"א (ד"ה יחידאה). וכן משמע מדברי המיוחס לרש"י (ד"ה יחידאה) ורש"י כת"י (ד"ה במעשה). אולם בתוספות הרא"ש (ד"ה יחידאה) פירש כפשוטו, וכתב שהחולקים על אלישע היו מרובים מאלו שעמו. והרש"ש (ד"ה יחידאה) כתב שבמקור ברייתא זו (מסכת שמחות פי"ב) לא מוזכרים אלישע וזקנים כלל, אלא 'מעשה ברבי צדוק וכו', ונהג עליו שבעה ושלשים', ולכך נתכוונה הגמרא כאן. והתיבות 'ושאל את אלישע' וכו' נשתרבבו כאן אגב ברייתא דומה המובאת בנזיר (מד.). וכתב המלא הרועים (בתוספות ד"ה אמר) שרבא לשיטתו (לעיל יט:) שפסק כרבנן נגד אבא שאול בדין מקצת יום ככולו, וחולק על הכלל של 'הלכה כדברי המיקל באבל', ולפיכך הוצרך לשקול כאן כאיזו שיטה נקטו הרבים ואיזו דעת יחיד.

[לז] **במסכת** שמחות (פי"ב) כתוב 'בגנזק של מדי'.

[לח] **כתב** היעב"ץ (ד"ה אלישע), שאם רבי צדוק המוזכר כאן הוא רבי צדוק סתם, זה שצם ארבעים שנה שלא תיחרב ירושלים כמבואר בגיטין (נו.), על כרחך אין אלישע בן אבויה המוזכר כאן אותו המוכר בשם זה סתם, והוא 'אחר', שהרי רבי אליעזר ורבי יהושע היו תלמידים בעת חורבן הבית, כמבואר בגיטין שם, ובירושלמי (חגיגה פ"ב ה"א, מובא בתוספות חגיגה טו. ד"ה שונו) מבואר שבסעודת הברית של אחר נחשבו רבי אליעזר ורבי יהושע לגדולי ירושלים, וגם אם נאמר שהאריך רבי צדוק ימים עד ימי אלישע בן אבויה לא יתכן ששאל ממנו דבר הלכה. ויתכן ששני אלישע בן אבויה היו, ואין מן התימה למצוא שנים ששמם ושם אביהם שוה. אמנם בנזיר (מד.) הגירסא בברייתא דומה לזו 'ובא ושאל את רבי יהושע בן אלישע וד' זקנים שעמו'. וכעין זה כתב הקרן אורה (ד"ה יחידאה).

[לט] **הוקשה** לאחרונים (יד דוד, קרן אורה, וטל חיים ד"ה יחידאה), הרי בברייתא זו מובאים שני מקרים, שמועת אביו של רבי צדוק ושמועת בנו של רבי אחייה, ובשניהם נפסק לנהוג שבעה ושלשים, ואין מסתבר לומר שנחלקו אלישע בן אבויה ורבי אחייה האם שמועה רחוקה מצריכה לנהוג שבעה ושלשים דווקא באב ואם או גם בשאר קרובים, שאין כל רמז בברייתא שחלוקים הם, ואיך הביאה הגמרא ברייתא זו שלא חילקה, לבאר שהיא הדעה היחידאה שבברייתא לעיל המחלקת בין אביו ואמו לשאר קרובים. ותירץ הטל חיים [וכעין זה צידד הרש"ש (ד"ה יחידאה)] שכוונת הגמרא שונה לגמרי, המקשן הביא ברייתא בה מבואר חילוק בין אביו ואמו לבין שאר קרובים, ורצה לומר שזו דעת רבי עקיבא, ודחתה הגמרא דבריו בהבאת ברייתא זו המובאת במסכת שמחות (פי"ב), שבה נחלקו רבי עקיבא ורבנן בשמועה רחוקה ומיד לאחר מכן מובא מעשה דרבי צדוק ואלישע, ומשמע שחכמים הביאוהו כראיה לדבריהם שאין חילוק בין שמועה קרובה לרחוקה. ומעשה דרבי אחייה לא הובא שם כלל. ומכך שהוכיחו חכמים לרבי עקיבא כדעתם ממנהגו של רבי צדוק בשמועת מות אביו מבואר שרבי עקיבא חלק עליהם גם באב ואם. ועל כרחנו הברייתא שחילקה בין אב ואם לבין שאר קרובים אינה שיטת רבי עקיבא.

[מ] **רבי** אחא מכפרי, אביו של רבי חייא, נשא אשה [לאה] וילדה לו את אייבו אביו של רב, לאחר מכן מתה לאה, וחזר ונשא אשה אחרת [רחל] שהיתה לה בת מאיש אחר, וילדה לו את רבי חייא, ונשא אייבו את בת רחל אשת אביו וילדה לו את רב. ונמצא שרבי חייא היה אחיו של אייבו מאביו רבי אחא מכפרי, ואחיה של אם רב מאמה רחל. המיוחס לרש"י (ד"ה רב). [ובסנהדרין שלפנינו (ה.) מבואר שאביו של רבי חייא היה אבא בן אחא מכפרי].

[מא] **בני** משפחת רבי חייא ורב חיו בבבל ושם קיבלו תורה, בראשונה עלה רבי חייא עם בניו לארץ ישראל ולימדו את בני ארץ ישראל הלכות שנשתכחו מהם, כמבואר בסוכה (כ.), לאחר מכן עלה רב כמבואר כאן ולמד תורה מרבי כמבואר בחולין (קלז:) ובברכות (מג.) וביומא (פז:), ולאחר מכן שב רב וירד לבבל בחיי רבי כמבואר בסנהדרין (ה.) וביומא (שם) ובשבת (קמ.).

[מב] **המיוחס** לרש"י. וכוונתו שדרך לכנות את אבי האדם שמדברים עמו בשם 'אבא' סתם. אבל בחידושי הר"ן (ד"ה א"ל) כתב שרבי חייא קרא לאחיו 'אבא' ולאחותו 'אימא', דרך כבוד.

שכבר נתעסקו בו ברגל כללו של דבר כל שהוא משום אבל רגל מפסיקו וכל שהוא משום עסקי רבים אין רגל מפסיקו קברו שלשה ימים בסוף הרגל מונה שבעה אחר הרגל ארבעה ימים הראשונים רבים מתעסקין בו שלשה ימים האחרונים אין רבים מתעסקין בו שכבר נתעסקו[א] ברגל ורגל עולה לו מאי לאו אסיפא לא ארישא איתיביה רגל עולה לו למנין שלשים כיצד קברו בתחילת הרגל מונה שבעה אחר הרגל [א]ומלאכתו נעשית על ידי אחרים ועבדיו ושפחותיו עושין בצנעא בתוך ביתו ואין רבים מתעסקין בו שכבר נתעסקו בו ברגל ורגל עולה לו[ב] תיובתא כי אתא רבין אמר רבי יוחנן [ב]אפילו קברו ברגל וכן °אורי ליה ר' אלעזר לרבי פדת בריה אפילו קברו ברגל ת"ר קיים כפיית המטה שלשה ימים קודם הרגל אינו צריך לכפותה אחר הרגל דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים אפי' יום אחד ואפי' שעה אחת א"ר אלעזר בר' שמעון °הן הן דברי ב"ש הן הן דברי בית הלל שבית שמאי אומרים שלשה ימים וב"ה אומרים אפי' יום אחד[ג] אמר רב הונא אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן ואמרי לה אמר (א) (ליה[ד]) ר' יוחנן לר' חייא בר אבא ולרב הונא אפי' יום אחד אפי' שעה אחת רבא אמר הלכה כתנא דידן דאמר שלשה רבינא איקלע לסורא דפרת א"ל רב חביבא לרבינא הלכתא מאי אמר ליה אפי' יום אחד [ג]ואפילו שעה אחת. יתיב רבי חייא בר אבא ורבי אמי ור' יצחק נפחא אקילעא דרבי יצחק בן אלעזר נפק מילתא מבינייהו מנין לאבילות שבעה דכתיב [א] והפכתי חגיכם לאבל מה חג שבעה אף אבילות שבעה ואימא[ה] עצרת דחד יומא ההוא מיבעי ליה לכדריש לקיש דאמר ר"ל משום ר' יהודה נשיאה מנין לשמועה רחוקה שאינה נוהגת אלא יום אחד דכתיב והפכתי חגיכם לאבל ואשכחן עצרת דאיקרי חד יומא חג ת"ר שמועה קרובה נוהגת שבעה ושלשים שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד [ד]איזו היא קרובה ואיזו היא רחוקה קרובה בתוך שלשים רחוקה לאחר שלשים דברי ר"ע וחכמים אומרים אחת שמועה קרובה ואחת שמועה רחוקה נוהגת שבעה ושלשים אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא יחיד מקיל ורבים מחמירין הלכה כרבים חוץ מזו שאע"פ שרבי עקיבא מקיל וחכמים מחמירין [ה]הלכה כרבי עקיבא דאמר שמואל הלכה כדברי המקיל באבל רב חנינא אתיא ליה שמועה דאבוה מבי חוזאי אתא לקמיה דרב חסדא אמר ליה שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד רב נתן בר אמי אתא ליה שמועה דאימיה מבי חוזאי אתא לקמיה דרבא אמר ליה הרי אמרו שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד בלבד איתיביה במה דברים אמורים בחמשה מתי מצוה אבל על אביו ועל אמו שבעה ושלשים אמר ליה יחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה דתניא[ו] מעשה ומת אביו של רבי צדוק בגינזק והודיעוהו לאחר שלש שנים[ז] ובא ושאל את אלישע בן אבויה וזקנים שעמו ואמרו נהוג שבעה ושלשים וכשמת בנו של רבי אחייה בגולה ישב עליו שבעה ושלשים איני והא רב בר אחוה דרבי חייא דהוא בר אחתיה דר' חייא כי סליק להתם אמר ליה אבא קיים

רש"י

כל שהוא משום אבל רגל מפסיקו. שצריך להשלימו אחר הרגל, כיון דכי ישב שני ימים לפני הרגל צריך להשלים ולישב חמשה ימים אחר הרגל: כל שהוא משום עסקי רבים. כלומר תנחומי רבים, אין רגל מפסיקו [כדי] שיהא צריך להשלים ולעסוק בו אחר הרגל, אלא מתעסקין בו ברגל: ארבעה ימים הראשונים. של אחר הרגל רבים מתעסקים בו, ומשלימין לשלשה שנתעסקו ברגל, שכבר נתעסקו בו ברגל שלשה ימים: ורגל עולה. למנין שלשים: מאי לאו אסיפא. הא דתני דרגל עולה למנין שלשים היינו אסיפא אקברו ברגל, ותיפשוט מינה דכי קברו ברגל עולה למנין שלשים, וקשיא לרבא דאמר אינו עולה: לא ארישא. קא מהדר, אקברו שני ימים קודם הרגל רגל עולה לו למנין שלשים, דהתם ודאי עולה לו הואיל וכבר התחיל באבילות, אבל קברו ברגל לא ידענא: בתחילת הרגל. ביום ראשון של רגל, וקשיא לרבא: שכבר נתעסקו ברגל. כל שבעה: אפילו קברו ברגל. רגל עולה למנין שלשים, ולא מיבעיא קברו קודם הרגל: תנא דידן. היינו תנא [א] (דברייתא): במה דברים אמורים. שאינה נוהגת אלא יום אחד: אלא חמשה. מהני שבעה מתי מצוה דכתיב בקרא (ויקרא כא), בנו ובתו אחיו ואחותו ואשתו: יחידאה היא. ולא ר' עקיבא, דלר"ע לא שנא אביו ואמו לא שנא שאר קרוביו: בגינזק. מקום: רב בר אחוה דר' חייא דהוא בר אחתיה דר' חייא. דרבי אחא מכפרי נשא אשה והוליד ממנה אייבו, מתה ונשא רחל ולה בת מאיש אחר וממנה נולד רבי חייא, ונשא אייבו הבת ונולד להן רב, ונמצא רב בר אייבו בר אחוה דרבי חייא מאבוה ובר אחתיה מאמיה: כי סליק. רב מעירו דבבל לא"י שהיה רבי חייא שם: א"ל. רבי חייא לרב: אבא קיים. ר"ל אייבו אביך קיים הוא: א"ל

תוספות

שכבר נתעסקו בו ברגל. תנחומין וברכה בשורה והרי"ט דפירש לענין הבראה חולק על מחזור מויטר"י שפירש בשם רש"י שהיה אומר °שאין עושים הבראה ברגל הואיל וליכא אבילות ולאחר הרגל נמי לא יעשוה הואיל ובטלה סעודה ראשונה פי' דמספקא ליה לרש"י אי הבראה במועד אי לאחר המועד דשמא הבראה אינו עסקי רבים הואיל ויחיד יכול לעשות ועל הבראה פירש לקמן כל יום ראשון אסור לאכול משלו אפי' אוכל שתי פעמים ביום דהא לא קאמר גמרא סעודה ראשונה אלא יום ראשון:

שלשה ימים אחרונים אין רבים מתעסקין בו. פירש בתוספות דהוא הדין דמלאכתו נעשית ע"י אחרים: אמר רבי יוחנן אפילו יום אחד אפי' שעה אחת. קשיא לי דהא אית ליה לר' יוחנן הלכה כסתם משנה:

מה חג שבעה. ובירושלמי דייק אימא שמונה כשמונה דחג ומשני שמיני רגל בפני עצמו הוא ומויעם לאביו אבל שבעת ימים (בראשית נ) לא מצי לאתויי דהתם קודם קבורה היה ובירושלמי משני דאין למידין מקודם מתן תורה והתם בירושלמי מייתי קראי טובא:

כל מקום שאתה מוצא יחיד מקיל ורבים מחמירין. והוא הדין יחיד מחמיר ורבים מקילין הלכה כרבים ומשום דהכא איירי ביחיד מקיל נקיט הכי וכל מקום לאו דוקא דבהרבה מקומות פוסק כדברי היחיד והיכא דלאתמר אתמר ועוד דבעירוב אומר הלכה כדברי המקיל אפי' לגבי רבים מיהו התם היינו ריב"ל ולא רבי יוחנן פר' מי שהוציאוהו (עירובין מו.):

יחידאה היא. ואף על גב דלעיל נקיט ותכ"א:

[מ] איבו קיים. עדיין לא השיבותיך על אייבו כך פי' בקונטרס וקשה שהיה לר' חייא לומר אמך קיימת ולא אימא דמשמע אמו של ר' חייא ועוד דרב היה לו להשיב אבא ולא היה לו לקרות אביו בשם אייבו ונראה שר"ח גורס א"ל אבא קיים א"ל אבא קיים אימא קיימת א"ל אימא קיימת פירש ר' חייא היה שואל על אביו ואמו ורב היה משיב לו על אביו ואם שלו ואין לנו להקשות מה לנו לומר דרב בר אחוה דרבי חייא ובר אחתיה בשלמא לפירוש ראשון הביאו לומר מה היה חושש ר' חייא על אביו ועל אמו של רב כי לפירוש זה נמי י"ל דהוצרך יפה שלא תאמר מה היה לו לרב להשיב על אביו ואמו שלו כמו כן היה לו להשיב שאר בני אדם קיימין אבל השתא קמ"ל שהיה משיב לו לפי שהיה אחיו של ר' חייא ונוח לו להשמיעו חדשות טובות דלא לימא לא ובשר לקרובים[נ] כדאמרינן בריש פסחים (דף ג: ושם) לא ובשר לסוסים ולחמורים וי"ג אמר ליה אבא קיים אמר ליה אימא קיימת א"ל אימא קיימת אמר ליה אבא קיים וכפר"ח וכענין שפירש ר"ח לגירסת ר"ח (ב) ורבי חייא היה שואל על אביו ואמו של עצמו ומה שלא היה משיב לו כמו גירסת ר"ח שאם היה משיב לו אבא קיים כשהיה שואל על אביו שלו משום דהוה משמע שהיה משיב לו על אביו של רבי חייא שהיה רגיל לקרות אבי אביו אבא:

עין משפט נר מצוה

קז א טוש"ע י"ד סימן שצט סעיף ב:

קח ב מיי' פ"י מהלכות אבל הלכה ח טוש"ע שם:

קט ג מיי' שם הלכה ג סמג עשין דרבנן ב ובלאוין עה טוש"ע שם סעיף א:

קי ד ה מיי' שם פ"ז הלכה א סמג שם טוש"ע י"ד סימן תב סעיף א:

משנת ראשונים

קיים כפיית המטה. כתב הראב"ד נראה לי מדקתני כי האי לישנא ולא קתני במתני' הקובר את מתו ג' ימים קודם הרגל וקתני קיים, ש"מ בעינן קיום אבילות קודם הרגל, שאם לא קיים אבילות קודם שוגג או מזיד אין רגל מפסיקו שלא יהא חוטא נשכר, ומינה ילפינן לכל אבל שלא נהג אבילות תוך ז' שמשלים אותם תוך ל'.

[תוס' הרא"ש]

מה חג שבעה אף אבילות שבעה. בירושלמי (ה"ה) איכא דגמר ליה מהא דכתיב גבי מלואים, ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים, ובעי למימר שהם אבלים על נדב ואביהו שהיו עתידים למות. ואיכא דגמר ליה מדכתיב כי לימים עוד שבעה אנכי ממטיר על הארץ, ודריש שהיו מתאבלים אותן ז' ימים על בני דורם שהיו עתידים למות במבול, ופריך עד כאן צריך להתאבל עד שלא ימות המת, ומשני הקב"ה יודע מה שעתיד להיות, מה שאין כן בהדיוט. ואיכא דמוקים לקרא באבלו של מתושלח, ואמר רחמנא שבעה. ואיכא דגמר לה התם מדכתיב גבי מרים אל נא תהי כמת, מה הסגר ז', אף אבלות ז'.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ואימא עצרת דחד יומא. דתפסת מועט תפסת, ואסיקנא דלהכי כתיב חגיכם למידרש תרי חגין, חג גדול לאבלות שבעה וחג קטן לשמועה רחוקה וכולה אסמכתא בעלמא. [ריטב"א]

הלכה כרבים. פי' אע"ג דמסתבר טעמא דיחידאה דאי לא, אפי' רבים מקילים נמי אחרי רבים להטות. [ריטב"א]

יחידאה הוא. אע"ג דקתני וזקנים שעמו, מ"מ החלוקים עמהן היו מרובין מהם. [תוס' הרא"ש]

לאו דוקא דהא זקנים היו עמו, אלא כלומר כיחידאה היא, דלית הלכתא כוותיה, דקי"ל כדברי ר' עקיבא המקל באבל. [ריטב"א]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [תוספתא פרק ב], ב) [לקמן כא.], ג) עירובין מו., ד) [שם], ה) לעיל יט: לקמן כב. כו: עירובין מו. [בכורות מט. חולין ג.], ו) נזיר מד. שמחות פי"ב, ז) פסחים ד. [סנהדרין ה.], ח) כז:, ט) [שבת מו.], י) דפרקין ה"ה (טו.), כ) ר"ה ד:, ל) עי' ר"ח בפסחים שם.

הגהות הב"ח

(א) גמ' ואמרי לה אמר ליה ר' יוחנן לר' חייא בר אבא ור' חייא בר אבא לרב הונא אפילו יום אחד: (ב) תוס' ד"ה איבו כו' לגירסת ר"ח דר' חייא היה שואל כו' כשהיה שואל על אביו שלו הוה משמע כו' כצ"ל ותיבת משום נמחק:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] רש"י ד"ה תנא דידן היינו תנא דברייתא. נ"ב תנא דמתני' נמי קאמר שלשה ימים קודם הרגל וצ"ע ונלע"ד דרש"י אתי שפיר לשיטתו שפי' במתניתין דלהמשנה לאו דוקא שלשה ימים אלא אפילו שעה אחת והיינו מדקתני במשנה דרגלים מפסיקין משא"כ הכא בברייתא שלשה ימים דוקא דהא לא קתני מפסיקין ועוד דפליגי נמי חכמים עלה ולרש"י מיושב קושית התוס' בד"ה אמר ר' יוחנן והתוספות לשיטתם מקשים דפירשו לעיל במשנה כהיש מפרשים דשלשה ימים דוקא וקלא מזה כוונתי לבעל יד דוד וכ"כ בעל שושנים לדוד:

גליון הש"ס

גמ' אורי ליה רבי אלעזר לרבי פדת בריה. עיין נדה דף ח ע"א תוס' ד"ה ואמר ר' פדת: שם הן הן. כעין זה כתובות דף ס ע"ב: תוס' ד"ה שכבר כו' שאין עושין הבראה ברגל. עי' לקמן דף כד ע"ב תוס' ד"ה אלא:

תורה אור השלם

א) וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל כָּל מָתְנַיִם שָׂק וְעַל כָּל רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר: [עמוס ח, י]

רש"י כת"י

שכבר נתעסקו בו ברגל. כדקתני טעמ' כל שהוא עסקי רבים כגון תנחומין אין רגל (מבטלן) מפסיקן ומנחמין אותו ברגל הלכך אין צריך לחזור ולנחמו. כל שהוא משום אבל רגל (מבטלה) [מפסיקן]. כלומר דאין נוהג ברגל ולא דמי האי מפסיק למפסיק דמתני'. אין רגל מפסיק. כלומר נוהג ברגל עצמו. מאי לאו אסיפא. דקברו בתוך הרגל וקתני עולה לו דהיינו למנין ל' (דילמא) [ד]למנין שבעה ליכא למימר דהא בהדיא קתני מונה ז' אחר הרגל. לא ארישא. דקתני קברו ג' ימים קודם הרגל דהתם ודאי עולה לו הואיל וכבר התחיל באבילות במקצת וקודם שפסק הרגל עברו ט'[ס] ימים שהתחיל וג' ימים נכנס ברגל מל' ימי גילוח כל הנך רגל עולה לו דקתני למנין שלושים קאמ' הא למנין שבעה ליכא למימר דהא קתני צריך למנות אחר הרגל. קיים כפיית המטה. כלומר נהג אבילות. אפי' יום אחד ואפי' שעה אחת. קודם הרגל בטלה ממנו גזירת [שבעה] והכי הלכתא דהלכה כדברי המקיל באבל אבל[ע] גזירת שלשים עולה לו למנין שבעה כדרך שעולה לו אם קבר הרגל ומונה שבעת ימי אבל אחר הרגל ואין רבים מתעסקין בו שכבר נתעסקו בו ברגל הכי מסקנא. סורא דפרת. שיושבת על נהר פרת. אקילעא. אכניסת פתח ביתו. ההוא מבעי ליה וכו'. דחגיכם כולם משמע בין פסח ועצרת וסוכות. ה"ג איתיביה במה דברים אמורים. דקאמר ר' עקי' דשמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד. [המשך בעמוד ב]

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף בו: ב] בכת"י נוסף למנין שלשים: ג] בכת"י נוסף ואפילו שעה אחת, וכ"ה נכון ועי' בתוספתא (דק"ס): ד] [צ"ל להו] (גליון), ועי' הג' הב"ח. ובכת"י הגי' כברי"ף ובהרא"ש עי"ש ועי' דק"ס: ה] בכת"י נוסף ואימא חד יומא דהא איכא עצרת דחד יומא הוא: ו] עי' במס' שמחות שם, ועי' רש"ש: ז] בנזיר הגירסא את ר' יהושע בן אלישע (עי"ש), ועיין יעב"ץ: ח] בכת"י (כאן ולקמן) איבו, ועי' תוס' ובראשונים: ט] בכת"י כגון: י] הס"ד ומה"ד "שכבר נתעסקו בו ברגל" (כ"ה בפי' רגמ"ה): כ] בכת"י נוסף רגל: ל] [צ"ל דמשנה] (גליון): מ] שייך לע"ב (גליון): נ] נדצ"ל לקרוביהם (באה"מ): ס] אולי צ"ל ב' ימים שהתחיל וז' ימים: ע] הלשון נראה חסר ועי' בראשונים:

עין משפט נר מצוה

קיא א מיי' פ"ו מהל' אבל הלכה א סמג עשין דרבנן ב טוש"ע יו"ד סימן תב סעיף א:

קיב ב ג מיי' שם הלכה ג וסמג שם טוש"ע יו"ד שם סעיף ה:

קיג ד מיי' שם הל' א טוש"ע שם סעי' ד:

קיד ה ו מיי' פ"ח שם הלכה ו טוש"ע יו"ד סימן שמ סעיף יח:

קטו ז מיי' שם פ"ב הלכה א סמג שם טוש"ע יו"ד סימן שעד סעיף ד:

קטז ח ט י מיי' שם הלכה ד ה טוש"ע שם סעיף ו:

קיז כ מיי' שם הל' ה טוש"ע שם וסימן שפא סעיף ו:

קיח ל מיי' שם פ"ח הלכה א סמג שם טוש"ע יו"ד סימן שמ סעיף א:

רבינו חננאל

ועו[illegible]א נהג על אביו ועל אמו בשמועה רחוקה יום אחד ולמדנו ממנו ג' דברים. למדנו כי האבל אסור בנעילת הסנדל. וכי שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד. וכי מקצת היום ככולו תני ר' אדא קמיה דר' יוחנן שמע שמועה קרובה בשבת ולמו"ש נעשה רחוקה עולה לו ואינה נוהגת אלא יום אחד. וכן א"ר יוסי בר אבין שמע שמועה קרובה ברגל ולמוצאי הרגל נעשית רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד כללו של דבר כל יום שמועה שאינו נוהג בו אבלות כאילו עדיין לא שמע. **השומע שמועה רחוקה ברגל** קורע או אינו קורע ר' מני אמר אינו קורע ר' חנינא אמר קורע ר' מני אמר אינו קורע דכל היכא דליכא עליה אבלות שבעה אינו קורע. **איני** והא תני איסי אבוה דר' זירא מי שאין לו (אלא חלוק אחד) [חלוק לקרוע] ונזדמן לו חלוק בתוך שבעה קורע לאחר שבעה אינו קורע. הנה קורע בתוך שבעה ואע"פ שאינו נוהג אחר הקריעה שבעה. וכי תימא משום דהיא בתוך שבעה ועוד הא תני ר' זירא בתריה בד"א בה' מתי מצוה פי' חמשה מכלל השבעה שהוא מצוה להתאבל עליהם. אבל על אביו ועל אמו קורע והולך. הנה שאין שם אבלות קורע. ופרקינן כי תניא היא דר' זירא לכבוד אביו ואמו: **ת"ר** כל האמור בפרשת כהנים כהן מיטמא להם אבל מתאבל עליהם ואלו הן אביו ואמו בנו ובתו אחיו ואחותו ואשתו הוסיפו עליהן אחיו ואחותו בתולה מאמו ואחותו נשואה מאביו וכשם שמתאבל עליהן כך מתאבל על שניים שלהם דברי ר"ע ר"ש בן אלעזר אומר אינו מתאבל אלא על [אבי] אביו ועל בן בנו. וחכמים אומרים כל שמתאבל עליו מתאבל עליהן[ס]. וקיי"ל כחכמים.

ואוקימנא עמו בבית כגון ראובן שמת לו בן נוהג יעקב אביו עמו בבית בלבד. וכי הא דאמר ליה רב לחייא בריה. ורב הונא אמר לרבה בריה חמיך וחמותך שמתו ואשתך מתאבלת עליהן באפה כלומר בבית עמה נהוג אבלות שלא בפניה לא תנהוג כלל מפני כבוד אשתו. **א"ל רב הונא למר עוקבא לא אמרו לכבוד אשתו** אלא חמיו וחמותו בלבד ותניא כוותיה וכדתניא מי שמת חמיו או חמותו כופה מטתו ונוהג אבלות עמה וכן אם מת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת ופוקסת אלא כופה מטתה

תוספות

עולה לו. פירוש הרגל עולה לו למנין שאינו נוהג אלא יום אחד:

קורע או אינו קורע. דוקא כענין זה מיבעי ליה לפי שהיה חייב לקרוע בשעת שמועה אבל שמע שמועה רחוקה בחול אינו קורע כלל ואפי' על אביו ואמו וכן קאמר נמי בסמוך כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו והכי משמע לעיל דלא מלינו לר' חייא שקרע אע"פ שהיה אביו ואמו לגירסת ר"ח וא"ת אי מהא משמע דאינו קורע על אביו ואמו אמאי לא קאמר ש"מ דאינו קורע יש לומר דאינו מביא ש"מ כי אם ממה שראינו שעשה אבל ממה שלא ראינו אינו מביא ראיה מכל מקום מדלא קבעי הש"ס כלל אם רבי חייא קרע משמע א"צ לקרוע ובתשובת רבינו זקיני פי' דאינו קורע על שמועה רחוקה אפי' על אביו ואמו והרי"ן וגם בתוס' הרב מסופק והא דאמר בסמוך מי שאין לו חלוק וכו' מיירי כגון שהיה שאול מחבירו[י] או נתמלא קרעים ונראה לי שיש לסמוך יותר על ה"ג מרב נמה גאון דאין קורעים לאחר ל' יום אלא על אביו ואמו בלבד וברכת אבלים נחלקו בה"ג אם שמע בשבת אם חייב לברך ברכת אבלים דיש מפרשים דנקרא דברים שבצינעא וי"א כיון דמברכין בג' או בעשרה[כ] לאו דברים שבצינעא הוא:

ואחותו נשואה בין מאביו בין מאמו. לא מיבעי מאביו אלא אפי' מאמו נמי:

על שניים שלהם. פי' הנולדים מהן אבל באחיהם ובנשותיהם היה מסופק בתוספות הרב בשם רבו ולא ידענא מאי שנא:

על אבי אביו ועל בן בנו. פירוש בתוספות הרב בשם רבו דהוא הדין אבי אמו ובת בתו:

באפה נהוג אבילות. פירוש בתוספות בכל דיני אבלות נעילת הסנדל ורחיצה וסיכה וכולן כל זמן שהוא בפניה ובפ"ק דכתובות (דף ד:) קאמר עמו בבית ושמא באפה דוקא או שמא בכל הבית:

ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו. בחמין קאמר דאילו בצונן היא נמי מותרת[ל]: **אלא** בחמיו וחמותו. והוא הדין היא נוהגת עמו [מ] בחמיה וחמותה והא דקתני לעיל כל שמתאבל עליו מתאבל עמו בכל שאר קרובים קאמר אבל אשתו יש חילוק בין חמיו וחמותו לשאר קרובים:

אתא בריה קרע באפיה. להיות נוהג עמו אבילות ותימה כיון דקרע כבר וכי צריך לקרוע כלל לפני הקרובים ושמא לאשמועינן דבאפיה נוהג אבילות והר"א פירש אתא בריה קרע באפיה לפי שאמימר קרע מיושב ואתא בנו להזכירו שהוא טעה לקרוע מיושב והקריעה זו עשה בנו של אמימר[י] ועל ידי כך נזכר אמימר וקרע פעם שניה מעומד:

אלא

גמרא

אמר ליה אימא קיימת אמר ליה אימא קיימת א"ל אבא[א] קיים אמר ליה לשמעיה חלוץ לי מנעלי והולך אחרי כלי לבית המרחץ שמע מינה תלת שמע מינה [ג] אבל אסור בנעילת הסנדל ושמע מינה שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד ושמע מינה [ו] [א] מקצת היום ככולו רבי חייא לחוד רבי אחייה לחוד. אמר רבי יוסי בר אבין [ב] שמע שמועה קרובה ברגל ולמוצאי הרגל נעשית רחוקה עולה לו ואינו נוהג אלא יום אחד תני רבי אדא דמן קסרי קמיה דר' יוחנן [ג] שמע שמועה קרובה בשבת ולמוצאי שבת נעשית רחוקה אינו נוהג אלא יום אחד. קורע או אינו קורע רבי מני אמר [ד] אינו קורע רבי חנינא אמר קורע אמר ליה רבי מני לר' חנינא בשלמא לדידי דאמינא אינו קורע היינו דלא איכא[א] אבילות שבעה אלא לדידך דאמרת קורע קריעה בלא שבעה מי איכא ולא והתניא[ב] איסי אבוה דרבי זירא ואמרי לה אחוה דרבי זירא קמיה דר' זירא [ה] מי שאין לו[ג] חלוק לקרוע ונזדמן לו בתוך שבעה קורע לאחר שבעה אינו קורע עני ר' זירא בתריה במה דברים אמורים בחמשה מתי מצוה [ו] אבל על אביו ועל אמו קורע והולך כי תניא ההיא לכבוד אביו ואמו. ת"ר [ז] כל האמור בפרשת כהנים[ד] שכהן מיטמא להן אבל מתאבל עליהן ואלו הן אשתו אביו ואמו אחיו ואחותו בנו ובתו [א] הוסיפו עליהן אחיו ואחותו הבתולה מאמו ואחותו נשואה בין מאביו בין מאמו [ה] וכשם שמתאבל עליהם כך מתאבל על שניים שלהם דברי ר"ע רבי שמעון בן אלעזר אומר אינו מתאבל אלא על בן בנו ועל אבי אביו וחכ"א [ח] כל שמתאבל עליו מתאבל עמו חכמים היינו תנא קמא איכא בינייהו עמו [ט] בבית [י] כי הא דאמר ליה רב לחייא בריה וכן א"ל רב הונא לרבה בריה באפה נהוג אבילותא בלא אפה לא תינהוג אבילותא. מר עוקבא שכיב ליה בר חמוה סבר למיתב עליה שבעה ושלשים על רב הונא לגביה אשכחיה אמר ליה [י] צודנייתא בעית למיכל לא אמרו לכבוד אשתו [ל] אלא חמיו וחמותו דתניא [י] מי שמת חמיו או חמותו [כ] אינו רשאי לכוף את אשתו להיות כוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתו ונוהג עמה אבילות וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתה ונוהגת עמו אבילות ותניא אידך [י] אף על פי שאמרו אינו רשאי לכוף את אשתו להיות כוחלת ולהיות פוקסת באמת אמרו מוזגת לו את הכוס ומצעת לו מטה ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו קשיין אהדדי אלא לאו שמע מינה כאן בחמיו וחמותו כאן בשאר קרובים שמע מינה תניא נמי הכי לא אמרו לכבוד אשתו אלא חמיו וחמותו בלבד. אמימר שכיב ליה בר בריה קרע עילויה אתא בריה קרע באפיה אידכר דמיושב קרע קם קרע מעומד אמר ליה רב אשי לאמימר קריעה [ל] דמעומד [מ] מנלן דכתיב [א] ויקם איוב ויקרע את מעילו

אלא

רש"י

א"ל אימא קיימת. בלשון שאלה הוא, כלומר (א) שאתה שואל על אבי שאל על אמי, שאף היא אחותך: א"ל. ר' חייא ואמך אחותי קיימת היא: א"ל. רב אבא קיים, עדיין לא השבתיך עליו, וממילא הבין. ויש אומרים בניחותא היה רב משיבו על מי שאינו שואל כדי שיבין מן הכלל, וקשה בעיני לומר שרב יוציא דבר שקר מפיו: חלוץ מנעלי. להתאבל על אחי ואחותי: והולך כלי אחרי לבית המרחץ. ללמד הלכה (ב) נתכוין, שאין שמועה רחוקה לאחר שלשים נוהגת אלא יום אחד, ומקצת היום ככולו: למוצאי הרגל נעשית רחוקה. דהוי שלשים[ד] יום: אינה נוהגת אלא יום אחד. אע"פ דכי שמע עדיין היתה קרובה עולה הרגל להשלים שלשים דהוי שמועה רחוקה: אינו קורע. עכשיו דנוהג[ה] יום אחד לשמועה רחוקה: היינו דליכא אבילות שבעה. כלומר משום דליכא[ו] שבעה אינו קורע: קורע והולך. אחר שבעה אע"ג דליכא שבעה: אבל מתאבל עליהן. על אותן קרובים: אחיו מאמו. שלא מאביו, דקרא משמע מאביו שלא מאמו[ט]: אחותו נשואה בין מאביו בין מאמו. דבקרא לא אשכחן אלא אבתולה[י]: על שניים שלהן. אבי אביו ועל בן בנו ועל בן בתו ועל בן אחותו: כל שמתאבל עליו מתאבל עמו. כלומר מתאבל עם אביו כשהוא מתאבל על אב שלו, נמצא זה מתאבל על אבי אביו, וכן כל שמתאבל עליו כגון שמתאבל על בנו מתאבל עמו, כלומר מתאבל עם בנו כשהוא מתאבל (ג) פי' על בן שלו, ונמצא זה מתאבל על בן בנו: היינו תנא קמא. של רבי שמעון: עמו בבית. דתנא קמא לא בעי שיהא אביו או (בן) בנו עמו בבית ויושב עמו, וחכמים בעו עמו בבית: כי האי. ענין דא"ל רב לר' חייא וכו': באפה. דאיתתך כשהיא אבילה, דהאי נמי כל שמתאבל עליו כגון אשתו מתאבל עמו בפניו: צידונייתא. סעודות דאבל: קשיין אהדדי. דהכא קתני מצעת לו מטתו והכא קתני כופה מטתו:[כ] בשאר קרובי אשתו. מצעת לו מטתו: אתא בריה. הדר אמימר קרע באפיה דבריה: קם קרע. פעם שלישית:

אודייני

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עי' תוס'. ועי' קדושין לא: וטוש"ע יו"ד סי' רמ ס"ב (גליון בפסחים שם), ב) [לעיל טו:], ג) [לעיל טו: פסחים ד. וש"נ], ד) ויקרא כא, ה) [שמחות פ"ד], ו) כתובות ד:, ז) כעי"ז שבת קלו. עי"ש ברש"י ותוס' ועי' רש"י כת"י, ח) [עי' תוספות סנהדרין ס. ד"ה אתיא וכו' מה שהניחו סוגי' דהכא בתימה] ועיין תוס' לקמן כו. ד"ה אתיא, ט) עי' תו"כ אמור פרשתא א ח, י) עיין לקמן דף כו:, כ) מגילה דף כג: ועי"ש תוד"ה ואמר ובכתובות ח: ותוד"ה כי תניא, ל) תענית יג:, מ) לקמן בע"ב, נ) עי' ריטב"א, ס) כתובות ד ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה א"ל אימא כו' כלומר עד שאתה שואל: (ב) ד"ה והולך כו' ללמד הלכה לתלמידים נתכוין: (ג) ד"ה כל שמתאבל וכו' כשהוא מתאבל על בן שלו ותיבת פי' נמחק:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' הוסיפו עליהן אחיו אחותו הבתולה מאמו ואחותו נשואה כו'. נ"ב עיין ריטב"א:

גליון הש"ס

גמ' **והולך אחרי כלי.** עיין לקמן דף כד ע"ב תוספות ד"ה אלא קרוביו: **שם מי שאין לו חלוק.** עיין לקמן דף כד ע"א תוספות ד"ה וכל קרע ובתוספות ד"ה כי תניא:

תורה אור השלם

א) וַיָּקָם אִיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת מְעִלוֹ וַיָּגָז אֶת רֹאשׁוֹ וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ: [איוב א, כ]

רש"י כת"י

[שייך לעמוד א]

בחמשה מתי מצוה. בנו בתו אחיו ואחותו שאלו הקרוב אליו דהיינו אשתו שמצוה היא כדאמרינן בסמוך[מ] דכהן מצוה ליטמא עליהן ומצוה להתאבל עליהן אלמא דעל אביו ואמו לא קאמ' ר' עקי' דאינה נוהגת אלא יום אחד. הא דקתני נוהג שבעה ושלשים יחידאה היא ולא ר' עקיבא היא דלר' עקיבא לא שנא אביו ואמו שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד ואנן כר' עקיבא סבירא לן דהלכתא כותיה. בגינזק. מקום. בנו של ר' (חייא) **[אחייה]** בגולה. בבבל. רב בר אחוה דר' חייא הוה אביו של ר' חייא נשא לאה והוליד ממנה איבו מתה לאה ונשא את רחל ולה בת מאיש אחר ומרחל נולד ר' חייא ואותה הבת נשא איבו וממנה נולד רב ונמצא רב בר איבו אחוה דר' חייא מאביו ובן אחותו מאמו. אמ' ליה ר' חייא לרב אייבו קיים אמ' ליה **אימא קיימת.** שלא רצה לומר שנפטר משום מוציא דבה הוא כסיל (משלי י). [ע"כ שייך לעמוד א]

מקצת היום ככולו. אלמא קסבר ר' חייא אינה נוהגת אלא יום אחד. שמועה קרובה ברגל. (ולאחר) שעדיין לא עברו שלשים יום. עולה לו. רגל כאלו לא נשמע לו עד סוף הרגל. ולמוצאי שבת נעשית רחוקה. כגון שהיה יום שבת יום שלשים. קורע או אינו קורע השומע שמועה רחוקה. אינו קורע אלא בחלוק[י]. קורע והולך. אפילו לאחר שבעה אלמא קריעה אע"ג דליכא שבעה דהא תלפי להו. לכבוד אביו ואמו. ולאו משום חיוב קריעה. כל האמור בפרשת כהנים. בסדר אמור אל הכהנים. שכהן. מצוה ליטמא להן לפי שהן קרובין כל אדם מתאבל עליהן. הוסיפו עליהן. לענין אבל. אחיו מאמו ואחותו [ה]בתולה מאמו ואחותו נשואה בין מאביו בין מאמו. דאין כהן מיטמא לאחיו ולאחותו אלא מאביו כדנפקא לן בתורת כהנים מקרא ולענין אבל הוסיפום. שניים. בן בנו בן אחיו [אבי אביו ו]אבי [אמו ו]אחי אביו לא הוה שני. אינו מתאבל. על השניים כולן אלא על אבי אביו ועל בן בנו בלבד. כל שהוא מתאבל עליו. אם הוא מת כגון אביו ואחיו אם מת לאביו מת או לאחיו מת מתאבל עמהן וכגון (דאתו) [דאתי האי מת] מקורבא דידיה. **[בבית].** לרבנן בתראי אין אבילות נוהג אלא בשעה שהוא נכנס לבית [אחיו] האבל וכשיוצא משם אין אבילות מוטל עליו פר"ת. **באפה.** בפני אשתך דהיינו נמי כל שמתאבל עליו ומתאבל בבית בפניו. **בר חמוה.** אחי אשתו לא חשיב שני. **למיתב עליה.** משום אשתו שרצה להתאבל עמה. **צודנייתא בעית למיכל.** אתה רוצה לאכול מטעמים ולכך אתה נוהג אבילות לעשות לו כדרך שאר אבלים. **לא אמרו לכבוד אשתו אלא חמיו וחמותו.** בלבד. **מוזגת לו את הכוס** ומצעת לו את המטה. שאע"פ שאין נדה עושה מלאכות אילו לבעלה משום גזירת תשמיש גבי ימי אבלה לא גזור רבנן[ס]. **קשיין אהדדי.** דקתני לעיל נוהג עמה אבילות והכא קתני רוחץ פניו ידיו ורגליו ותרוייהו צריכי הני מתנייתא הא דתניא מי שמת חמיו או חמותו וכו' אשמעינן דנוהג עמה אבילות משום חמיו וחמותו ומאידך שמעינן דבשאר קרובים לא דאי מההיא הוה אמינא הוא הדין לשאר קרובים. **אתא בריה.** הדר אמימר קרע באפיה דבריה. **קם קרע.** פעם שלישית. **ויקם איוב ויקרע וגו'.** על עסקי בניו ובנותיו שמתו.

הגהות וציונים

א] בכת"י היינו **דליכא**: ב] צ"ל **והתני** (יעב"ץ), וכ"ה בכת"י: ג] בכת"י (וכ"ה בר"ח) **אלא חלוק אחד**, ועי' בתוס' המצויין בגליון הש"ס ובמהרש"א שם: ד] בכת"י נוסף (על הגליון) **ואחד**, ועיין רי"ף וראשונים: ה] בכת"י **בנוהג**, ותיבת "עכשיו" ליתא (ועי' גם רש"י כת"י), ועי' תוס': ו] בכת"י נוסף **אבילות**: ז] בכת"י **בתולה**: ח] בכת"י נוסף כאן דיבור **כאן בחמיו. כופה מטתו**: (ונשמט בשגגה מהח"ד, דק"ס): ט] יש להוסיף **דוקא** (דלעניין שנוהגת עמו הרי מפורש בברייתא, ראש משביר): י] ופי' זה נכון, ולפי"ז הגי' בגמ' אתא בריה **וקרע** באפיה, וכ"ה בספרים מדוייקים (חי' הריטב"א עי"ש): כ] נדצ"ל **עמהן**:

לא רצה רב להשיב לרבי חייא בשמועה רעה[א], והחזיר לו בשאלה, **אָמַר** לֵיהּ רב לרבי חייא, **אִימָּא קַיֶּימֶת** - האם אימי קיימת, כלומר עד שאתה שואל אם אבי קיים היה לך לשאול על אימי, שאף היא אחותך. **אָמַר** לֵיהּ רבי חייא, אכן, שואל אני, האם **אִימָּא** - אמך שהיא אחותי **קַיֶּימֶת. אָמַר** לֵיהּ רב בלשון תמיהה, ועל **אַבָּא** כבר הנך יודע אם **קַיָּים** או לא, הרי עדיין לא השיבותיך עליו דבר ומדוע עברת לשאלה אחרת[ב]. מתוך תשובותיו של רב הבין רבי חייא מעצמו שאחיו ואחותו נפטרו, **אָמַר** לֵיהּ **לְשַׁמָּעֵיהּ** - לשמשו, **חֲלוֹץ לִי מְנְעָלַי** כמנהג אבלים, שעלי להתאבל על אחי ואחותי, **וְהוֹלֵךְ אַחֲרַי כֵּלַי לְבֵית הַמֶּרְחָץ**, שרצוני לילך מיד לרחוץ אף שהאבל אסור ברחיצה[ג], ולהורות הלכה בדין שמועה רחוקה נתכוין[ד] כפי שלומדת מיד הגמרא מדבריו.

לומדת הגמרא מהנהגת רבי חייא כמה הלכות, **שְׁמַע מִינָּהּ תְּלָת** - ממעשיו של רבי חייא למדנו שלשה דברים, **שְׁמַע מִינָּהּ** - למדנו **שֶׁאָבֵל** הנוהג אבלות על שמועה רחוקה **אָסוּר בִּנְעִילַת הַסַּנְדָּל**[ה], ודיו בכך ואינו מחויב לילך ולהנהיג עצמו בכל שאר מנהגי אבלות[ו], **וּשְׁמַע מִינָּהּ** - ועוד למדנו מכך שהלך לבית המרחץ **שֶׁשְּׁמוּעָה רְחוֹקָה אֵינָהּ נוֹהֶגֶת אֶלָּא יוֹם אֶחָד** ולא שבעה ושלשים, **וּשְׁמַע מִינָּהּ** - ועוד למדנו שבדיני אבלות אומרים **מִקְצָת הַיּוֹם כְּכוּלּוֹ**[ז], ולכן הלך מיד ולא המתין אפילו עד הערב[ח]. וסברה הגמרא שרבי אחייה המוזכר בברייתא הוא רבי חייא, ומתוך כך הקשתה, שכיון שמצינו שרבי חייא נהג אבלות בשמועה רחוקה שעה אחת איך מתיישב מה שאמרו בברייתא שרבי אחייה נהג בשמועה רחוקה שבעה ושלשים. מתרצת הגמרא, **רַבִּי חִיָּיא לְחוּד וְרַבִּי אֲחִיָּיה לְחוּד**, שני תנאים הם, רבי אחייה סבר שיש לנהוג בשמועה רחוקה שבעה ושלשים ורבי חייא סבר שדיו בשעה אחת.

★

הגמרא מביאה עוד פרטי הלכות בענין שמועה רחוקה:

אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר אָבִין, שָׁמַע שְׁמוּעָה קְרוֹבָה על מות אחד מקרוביו **בְּתוֹךְ** ימי **הָרֶגֶל** שאין נוהגים בו אבלות, **וּלְמוֹצָאֵי הָרֶגֶל נַעֲשֵׂית רְחוֹקָה**, שעד מוצאי הרגל עברו כבר יותר משלשים יום, **עוֹלֶה לוֹ** הרגל שאין בו אבלות למנין שלשים בכדי להתחיל אבלותו רק לאחריו[ט], **וְעַל כֵּן אֵינוֹ נוֹהֵג** אבלות **אֶלָּא יוֹם אֶחָד** במוצאי הרגל כדין שמועה רחוקה, ששמיעה ביום שאין נוהגים בו אבלות אינה נחשבת שמיעה לחייבו באבלות[י]. הגמרא מביאה ברייתא המשמיעה דין זה גם לגבי שבת, **תָּנֵי רַבִּי אַדָּא דְּמִן קֵסָרִי קַמֵּיהּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן** - שנה רבי אדא מהעיר קיסרי ברייתא לפני רבי יוחנן, **שָׁמַע שְׁמוּעָה קְרוֹבָה בְּשַׁבָּת וּלְמוֹצָאֵי שַׁבָּת נַעֲשֵׂית רְחוֹקָה**, כגון שחל היום השלשים בשבת[יא], **אֵינוֹ נוֹהֵג** אבלות **אֶלָּא יוֹם אֶחָד**, שכיון שבשבת אין נוהגים אבלות שמועה רחוקה היא[יב].

הגמרא מסתפקת, השומע שמועה רחוקה, **קוֹרֵעַ** בגדיו ככל אבל[יג], **אוֹ אֵינוֹ קוֹרֵעַ**[יד], שאין קריעה אלא במי שנוהג אבלות כדינה[טו]. מביאה הגמרא בזה מחלוקת אמוראים, **רַבִּי מָנִי אָמַר**, השומע שמועה רחוקה **אֵינוֹ קוֹרֵעַ. רַבִּי חֲנִינָא אָמַר, קוֹרֵעַ.**

אָמַר לֵיהּ רַבִּי מָנִי לְרַבִּי חֲנִינָא - הקשה רבי מני לרבי חנינא, **בִּשְׁלָמָא לְדִידִי דְּאָמֵינָא אֵינוֹ קוֹרֵעַ** - לפי שיטתי שאמרתי שהשומע שמועה רחוקה אינו קורע, מובן, **הַיְינוּ** - זה טעם הדין שאינו קורע, משום **דְּלָא אִיכָּא**[טז] **אֲבֵילוּת שִׁבְעָה** - שאין אבלות שבעה נוהגת בשמועה רחוקה, וחיוב קריעה חל רק עם אבלות שבעה, **אֶלָּא לְדִידָךְ דְּאָמְרַתְּ** - אולם לשיטתך שאמרת שהשומע שמועה רחוקה **קוֹרֵעַ**, קשה, **קְרִיעָה בְּלָא שִׁבְעָה מִי אִיכָּא** - כלום יש דין קריעה על קרוב שחייבים להתאבל עליו[יז] במקום שאין נוהגת אבלות שבעה[יח].

א. **כמבואר** בפסחים (ג:) וביומא (עז.) שאין משיבין על הקלקלה, כלומר אין ראוי לבשר בשורות רעות. וכן מצינו בנביא (שמואל ב׳ יח יט-כט) שאיש טוב מבשר בשורות טובות ושותק על הרעות.

ב. **במיוחס** לרש"י (ד"ה א"ל - השלישי) הביא שיש שפירשו שכששאל רבי חייא את רב האם אביו קיים השיבו בניחותא שאמו [של רב] קיימת, וחזר רבי חייא ושאלו האם אכן אמו קיימת והשיבו רב שאביו קיים, ומתוך כך הבין רבי חייא ששניהם מתו. ודחה ביאור זה, שאין מסתבר שיוציא רב דבר שקר מפיו. ועוד דחה רבינו פרץ (פסחים ד. ד"ה אמר) שאילו היה משיבו בניחותא שאמו קיימת לא היה לרבי חייא לחזור ולשאול האם אמך קיימת. ור"ח (ד"ה ועוד, וביתר ביאור בפסחים ד. ד"ה רבי, מובא בתוספות לעיל ע"א ד"ה אייבו וכאן ד"ה קורע) גרס, ׳אמר ליה אבא קיים אמר ליה אבא קיים, אמר ליה אימא קיימת אמר ליה אימא קיימת׳, וביאר שרבי חייא שאל את רב על אביו שלו, כלומר של רבי חייא, ולא רצה רב להשיבו שכבר מת, והשיבו בניחותא ׳אבא חי׳, כלומר, אבי שהוא אחיך חי עדיין, והמשיך רבי חייא ושאלו על אמו של רבי חייא, והשיבו רב כמו כן שאחותו שהיא אמו של רב קיימת. ולביאורו מוכח מכאן שלדעת רבי חייא גם על אב ואם נוהגת שמועה רחוקה רק שעה אחת.

ג. **כמבואר** לעיל (טו:) ולהלן (כא.).

ד. **בספר** מצבת משה (הערות ארץ צבי הע׳ קמג) כתב שזמן ההליכה מבבל לארץ ישראל היה כה גדול שאם הגיע רב מבבל לאחר מות הוריו ודאי שמועה רחוקה היתה, ולכן לא שאל רבי חייא את רב מתי מתו הוריו.

ה. **באבלות** רגילה לומדת הגמרא (לעיל טו:) מהפסוק ביחזקאל ׳ונעלך תשים ברגליך׳ שהאבל אסור בנעילת הסנדל. וכן מבואר ברמב"ן (תורת האדם, ענין השמועה) שהלימוד מפעולתו של רבי חייא הוא רק על שמועה רחוקה, עיין בארוכה בהערה דלהלן.

ו. **הקשה** הרמב"ן (שם, הביאו הרא"ש סי׳ כט), הלא חליצת הסנדל מדיני אבלות היא, וברור שבמקום שנוהגת אבלות יום אחד חייב בחליצת הסנדל, ומה השמיענו רבי חייא בהנהגה זו. ותירץ, שבמקום ששמע את השמועה הרחוקה עליו לנהוג במנהגי אבלות כאשר תשיג ידו באותה שעה ובאותו מקום, ובלבד שייראה בפרהסיא שנהג בעצמו אבלות. וכיון שרבי חייא שמע שמועה זו מחוץ לביתו, לא היו בידו מנהגי אבלות לנהוג בהם אלא חליצת הסנדל לבדה, ובזה יצא ידי חובתו ופנה מיד והלך לבית המרחץ. ואילולא היה לבוש מנעלים היה צריך לעטוף ראשו או לילך לביתו ולכפות מטתו כדרך אבלים. והוסיף, שהשומע שמועה רחוקה באמצע עיסוק בדברים האסורים לאבל, כגון לימוד תורה או עסק במלאכה ודומיהם, יש לו להפסיק שעה אחת מדברים אלו עד שתעבור האבלות. וכן נפסק להלכה (יו"ד סי׳ תב ס"ג).

ז. **שדיה** לשמועה רחוקה שתהא כיום אחרון של שבעת ימי אבלות, ושם אומרים מקצת היום ככולו. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אלא) בשם הראב"ד, ומאירי (ד"ה שמועה). וכתב הריטב"א (פסחים ד. ד"ה שמע מינה - השני) שמטעם זה חילקה הגמרא את הלימודים הללו לשניים, ששמועה רחוקה נוהגת יום אחד בלבד, ושדיו במקצת היום, ולא קיצרה לכתוב שדיו בשעה אחת ובכלל זה היינו מבינים שנוהגת רק ביום השמיעה, שיום אחד הוא דין מיוחד בשמועה רחוקה, ומקצת היום ככולו דין כללי בהלכות אבלות ונוהג גם בשבעה ושלשים, אלא שמפני ששמועה רחוקה נידונת כיום אחרון של השבעה דיה אף היא במקצת היום. ומעשה זה הוא מקור לדין מקצת היום ככולו בשבעה ושלשים.

ח. **הראשונים** למדו לימודים נוספים ממעשהו של רבי חייא [ולא מנאתם הגמרא מפני שפשוט שיש ללמדם מכאן ואין בהם חידוש. ריטב"א (לעיל ע"א ד"ה רב)]: א. הרי"ץ גיאת (הלכות אבל ד"ה רב, הביאו הרמב"ן בתורת האדם ענין ההתחלה) כתב שהשומע שמועת אבלות על שני קרובים נוהג על שניהם רק אבלות אחת, והוא הדין לאבלות קרובה על שני קרובים. ב. עוד למד מכאן הרמב"ן (תורת האדם ענין השמועה ד"ה ולענין) שנוהגים אבלות גם על פי עד אחד וקרוב הפסול לעדות, שהרי נהג רבי חייא אבלות על פי דברי רב קרובו שנאמרו ברמיזה בלבד. ג. בהלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורג (סי׳ לד) למד מכאן שאין סעודת הבראה נוהגת בשמועה רחוקה.

ט. **מכאן** דייקו הראשונים [תוספות הרא"ש וריטב"א (ד"ה שמע), חידושי הר"ן (ד"ה ולמוצאי)] כחידושו של הראב"ד [הובא לעיל ע"א בהערה על דברי הגמרא ׳קיים כפיית המטה קודם הרגל אינו צריך לכפותה אחר הרגל׳], שכל שלא נהג אבלות כלל אין הרגל מבטל אבלותו.

י. ר"ח (ד"ה תני).

יא. **שבזה** אין אומרים מקצת היום ככולו שיחשב השומע באמצע יום השלשים כמי ששמע אחר שלשים, שאין אומרים כן אלא במי שנהג אבלות במקצת היום, אבל השומע באמצע היום הרי לא נהג כל אבלות קודם לכן. רא"ש (סי׳ לג).

יב. **הקשה** הרשב"א (שו"ת כת"י הו׳ מכון ירושלים סי׳ קנו, מובא בבית יוסף יו"ד סי׳ תב ס"ה, ו), הלא השבת עולה לימי אבלות כמבואר במשנה (לעיל יט.) ונוהגים בה דברים שבצינעא כמבואר להלן (כג: כד.), ומדוע לא יחשב השומע ביום השלשים שחל בשבת כהתחיל לנהוג אבלות בתוך השלשים, וימשיך לאחר השבת ככל שומע ביום שלשים. ותירץ שכיון שבשבת אין אבלות נוהגת אלא בדברים שבצינעא, אינו בדין שיהא מה שיבוא בגרמת השבת חמור ממנה עצמה, כלומר אין ראוי שיהיו הימים הבאים שבאו בגרמת השמועה ששמע בשבת חמורים ממנה בהנהגת האבלות ולכך אינו נוהג כלל.

יג. **לעיל** (טו.) מבואר שאבל חייב בקריעת בגדים. ודיני הקריעה יתבארו להלן (כג: כד.).

יד. **על** פי רש"י כת"י (ד"ה קורע) והרא"ש (סי׳ לד) שביארו את ספק הגמרא בכל שמועה רחוקה. אבל התוספות (ד"ה קורע) הביאו צד לפרש שכל הספק רק באופן ששמע שמועה בשבת וברגלים שאין נוהגים בהם אבלות ולמוצאי השבת והחג נעשתה שמועה רחוקה, אבל בשמועה רחוקה גמורה ודאי אינו קורע אפילו על אביו ואמו.

טו. **בשיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה קורע, וד"ה ור׳ חנינא, וד"ה כתב) ביאר את שורש הספק על פי המבואר להלן (כד.) שאין קריעה אלא בשעת חימום, ובזה הסתפקה הגמרא האם שמועה רחוקה נחשבת כשעת חימום או לא. וכתב האור זרוע (הלכות אבלות סי׳ תיח) שבשמע בתוך שלשים היה פשוט לגמרא שקורע בשעת שמיעה, שכיון שנוהג שבעה ושלשים משעת השמיעה ודאי נחשבת אותה שעה לשעת חימום.

טז. **עיי׳** הגהות וציונים שבכתבי יד הגירסא ׳דליכא׳.

יז. **על** שאינם קרובים יכולה לחול חובת קריעה גם בלי דין שבעה, כגון על רבו, מלך, נשיא, ואב בית דין כמבואר לקמן (כב:). אבל בקרובים לא מצינו קריעה כשאין דין שבעה. תוספות הרא"ש וריטב"א (ד"ה קריעה).

יח. **ואף** שגם בחליצת מנעל לא מצינו שתנהג בלא שבעה, ובשמועה רחוקה נוהגת

אמר ליה אימא קיימת אמר ליה אימא קיימת א"ל אבא[א] קיים אמר ליה לשמעיה חלוץ לי מנעלי ° והולך אחרי כלי לבית המרחץ שמע מינה תלת שמע מינה [ב] אבל אסור בנעילת הסנדל ושמע מינה שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד ושמע מינה [ג] א מקצת היום ככולו רבי חייא לחוד רבי אחייה לחוד אמר רבי יוסי בר אבין ב שמע שמועה קרובה ברגל ולמוצאי הרגל נעשית רחוקה עולה לו ואינו נוהג אלא יום אחד תני רבי אדא דמן קסרי קמיה דר' יוחנן ג שמע שמועה קרובה בשבת ולמוצאי שבת נעשית רחוקה אינו נוהג אלא יום אחד קורע או אינו קורע רבי מני אמר ד אינו קורע רבי חנינא אמר קורע אמר ליה רבי מני לר' חנינא בשלמא לדידי דאמינא אינו קורע היינו דלא איכא[א] אבילות שבעה אלא לדידך דאמרת קורע קריעה בלא שבעה מי איכא ולא והתניא[ב] איסי אבוה דרבי זירא ואמרי לה אחוה דרבי זירא קמיה דר' זירא ° ה מי שאין לו[ג] חלוק לקרוע ונזדמן לו בתוך שבעה קורע לאחר שבעה אינו קורע עני ר' זירא בתריה במה דברים אמורים בחמשה מתי מצוה ו אבל על אביו ועל אמו קורע והולך כי תניא ההיא לכבוד אביו ואמו. ת"ר ז כל האמור בפרשת כהנים[ד] שכהן מיטמא להן אבל מתאבל עליהן ואלו הן אשתו אביו ואמו אחיו ואחותו בנו ובתו [א] הוסיפו עליהן אחיו ואחותו הבתולה מאמו ואחותו נשואה בין מאביו בין מאמו [ה] וכשם שמתאבל עליהם כך מתאבל על שניים שלהם דברי ר"ע רבי שמעון בן אלעזר אומר אינו מתאבל אלא על בן בנו ועל אבי אביו וחכ"א ח כל שמתאבל עליו מתאבל עמו חכמים היינו תנא קמא איכא בינייהו עמו ט בבית [ו] כי הא דאמר ליה רב לחייא בריה וכן א"ל רב הונא לרבה בריה באפה נהוג אבילותא בלא אפה לא תינהוג אבילותא מר עוקבא שכיב ליה בר חמוה סבר למיתב עליה שבעה ושלשים על רב הונא לגביה אשכחיה אמר ליה [ז] צודנייתא בעית למיכל לא אמרו לכבוד אשתו י אלא חמיו וחמותו דתניא [ח] מי שמת חמיו או חמותו כ אינו רשאי לכוף את אשתו להיות כוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתו ונוהג עמה אבילות וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתה ונוהגת עמו אבילות ותניא אידך [ט] אף על פי שאמרו אינו רשאי לכוף את אשתו להיות כוחלת ולהיות פוקסת באמת אמרו מוזגת לו את הכוס ומצעת לו מטה ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו קשיין אהדדי אלא לאו שמע מינה כאן בחמיו וחמותו כאן בשאר קרובים שמע מינה תניא נמי הכי לא אמרו לכבוד אשתו אלא חמיו וחמותו בלבד. אמימר שכיב ליה בר בריה קרע עילויה אתא בריה קרע באפיה אידכר דמיושב קרע קם קרע מעומד אמר ליה רב אשי לאמימר קריעה ל דמעומד [י] מנלן דכתיב [א] ויקם איוב ויקרע את מעילו

אלא

עולה לו. פירוש הרגל עולה לו למנין שאינו נוהג אלא יום אחד: **קורע** או אינו קורע. דוקא כענין זה מיבעי ליה לפי שהיה חייב לקרוע בשעת שמועה אבל שמע שמועה רחוקה בחול אינו קורע כלל ואפי' על אביו ואמו וכן קאמר נמי בסמוך כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו והכי משמע לעיל דלא מצינו לר' חייא שקרע אע"פ שהיה אביו ואמו לגירסת ר"ח וא"ת אי מהא משמע דאינו קורע על אביו ואמו אמאי לא קאמר ש"מ דאינו קורע יש לומר דאינו מביא ש"מ כי אם ממה שראינו שעשה אבל ממה שלא ראינו אינו מביא ראיה מכל מקום מדלא קבעי הש"ס כלל אם רבי חייא קרע משמע א"צ לקרוע ובתשובת רבינו זקיני פי' דאינו קורע על שמועה רחוקה אפי' על אביו ואמו והרי"ן וגם בתוס' הרב מסופק והא דאמר בסמוך מי שאין לו חלוק וכו' איירי כגון שהיה שאול מחבירו[י] או נתמלא קרעים ונראה לי שיש לסמוך יותר על ה"ג מרב נמח גאון דאין קורעים לאחר ל' יום אלא על אביו ואמו בלבד וברכת אבלים נחלקו בה"ג אם שמע בשבת אם חייב לברך ברכת אבלים דיש מפרשים דנקרא דברים שבצינעא וי"א כיון דמברכין בג' או בעשרה[כ] לאו דברים שבצינעא הוא:

ואחותו נשואה בין מאביו בין מאמו. לא מיבעי מאביו אלא אפי' מאמו נמי:

על שניים שלהם. פי' הנולדים מהן אבל באחיהם ובנשותיהם היה מסופק בתוספות הרב בשם רבו ולא ידענא מאי שנא:

על אבי אביו ועל בן בנו. פירוש בתוספות הרב בשם רבו דהוא הדין אבי אמו ובת בתו:

באפה נהוג אבילות. פירוש בתוספות בכל דיני אבלות נעילת הסנדל ורחילה וסיכה וכולן כל זמן שהוא בפניה ובפ"ק דכתובות (דף ד:) קאמר עמו בבית ושמא באפה דוקא או שמא בכל הבית:

ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו. בחמין קאמר דאילו בצונן היא נמי מותרת[ל]: **אלא** בחמיו וחמותו. והוא הדין היא נוהגת עמו [ט] בחמיה וחמותה והא דקתני לעיל כל שמתאבל עליו מתאבל עמו בכל שאר קרובים קאמר אבל אשתו יש חילוק בין חמיו וחמותו לשאר קרובים:

אתא בריה קרע באפיה. להיות נוהג עמו אבילות ותימה כיון דקרע כבר וכי צריך לקרוע כלל לפני הקרובים ושמא לאשמועינן דבאפיה נוהג אבילות והר"א פירש אתא בריה קרע באפיה לפי שאמימר קרע מיושב ואתא בנו להזכירו שהוא טעה לקרוע מיושב והקריעה זה עשה בנו של אמימר[י] ועל ידי כך נזכר אמימר וקרע פעם שניה מעומד:

אלא

א"ל אימא קיימת. בלשון שאילה הוא, כלומר (א) שאתה שואל על אבי שאל על אמי, שאף היא אחותך: א"ל. ר' חייא ואמך אחותי קיימת היא: א"ל. רב אבא קיים, עדיין לא הפסיק עליו, וממילא הבין. ויש אומרים בניחותא היה רב משיבו על מי שאינו שואל כדי שיבין מן הכלל, וקשה בעיני לומר שרב יוציא דבר שקר מפיו: חלוץ מנעלי. להתאבל על אחי ואחותי: והולך כלי אחרי לבית המרחץ. ללמד הלכה (ב) נתכוין, שאין שמועה רחוקה לאחר שלשים נוהגת אלא יום אחד, ומקצת היום ככולו: למוצאי הרגל נעשית רחוקה. דהוי שלשים[ד] יום: אינה נוהגת אלא יום אחד. אע"פ דכי שמע עדיין היתה קרובה עולה הרגל להשלים שלשים דהוי שמועה רחוקה: אינו קורע. עכשיו דנוהג[ה] יום אחד לשמועה רחוקה: היינו דליכא אבילות שבעה. כלומר משום דליכא[ו] שבעה אינו קורע: קורע והולך. אחר שבעה אע"ג דליכא שבעה: אבל מתאבל עליהן. על אותן קרובים: אחיו מאמו. שלא מאביו, דקרא משמע מאביו שלא מאמו[ט]: אחותו נשואה בין מאביו בין מאמו. דבקרא לא אשכחן אלא אבתולה[י]: על שניים שלהן. אבי אביו ועל בן בנו ועל בן בתו ועל בן אחותו: כל שמתאבל עליו מתאבל עמו. כלומר מתאבל עם אביו כשהוא מתאבל על אב שלו, נמצא זה מתאבל על אבי אביו, וכן כל שמתאבל עליו כגון שמתאבל על בנו מתאבל עמו, כלומר מתאבל עם בנו כשהוא מתאבל (ג) פי' על בן שלו, ונמצא זה מתאבל על בן בנו: היינו תנא קמא. של רבי שמעון: עמו בבית. דתנא קמא לא בעי שיהא אביו או (בן) בנו עמו בבית ויושב עמו, וחכמים בעו עמו בבית: כי האי. ענין דא"ל רב לר' חייא וכו': באפה. דאיתתך כשהיא אבילה, דהאי נמי כל שמתאבל עליו כגון אשתו מתאבל עמו בפניו: צידונייתא. סעודות דאבל: קשיין אהדדי. דהכא קתני מנעת לו מטתו והכא קתני כופה מטתו: [ק] בשאר קרובי אשתו. מנעת לו מטתו: אתא בריה. הדר אמימר קרע באפיה דבריה: קם קרע. פעם שלישית:

אודייני

עין משפט
נר מצוה

קיא א מיי' פ"ו מהל' אבל הלכה א סמג עשין דרבנן ב טוש"ע יו"ד סימן תב סעיף א:
קיב ב ג מיי' שם הלכה ג וסמג שם טוש"ע יו"ד שם סעיף ה:
קיג ד מיי' שם הל' א טוש"ע שם סעי' ד:
קיד ה ו מיי' פ"ח שם הלכה ו טוש"ע יו"ד סימן שמ סעיף יח:
קטו ז מיי' שם פ"ב הלכה א סמג שם טוש"ע יו"ד סימן שעד סעיף ד:
קטז ח ט י מיי' שם הלכה ד ה טוש"ע שם סעיף ו:
קיז כ מיי' שם הל' ה טוש"ע שם וסימן שפא סעיף ו:
קיח ל מיי' פ"ח הלכה א סמג שם טוש"ע יו"ד סימן שמ סעיף א:

משנת ראשונים

קורע או אינו קורע. וי"מ דדוקא אשמע שמועה קרובה בשבת ולמוצאי שבת נעשית רחוקה קא מיבעי' ליה, מי אמרי' כיון דבשעה ששמע היתה קרובה חייב לקרוע, או דילמא דבשעה ששמע אי איפשר לו לקרוע השתא נמי לא יקרע, אבל בשמועה רחוקה פשיטא דלא בעי קריעה. **[תוס' הרא"ש]**

קריעה בלא שבעה מי איכא. פי' על מתו, דעל רבו ועל נשיא וכל הני דמתניתין איכא קריעה בלא שבעה. **[תוס' הרא"ש]**

מי שאין לו חלוק לקרוע. אית דמפרשי דלהכי נקט חלוק, משום דאין קריעה אלא בחלוק. והקשה מורי ה"ר יחיאל ז"ל דהא ילפינן קריעה באבל מבני אהרן, והתם כתיב בהו בגדיכם לא תפרומו, ובגדיהם כלהו בגדים משמע. ועוד מה לנו לחלק בין חלוק לשאר בגדים. וחלוק דנקט גבי קריעה בכולה מכילתין לאו דוקא, אלא משום דמילתא דפסיק היא, דאמר לקמן דהאשה אינה קורעת אלא התחתון והוא החלוק, ולהכי נקט לאדכורי קריעה בחלוק דשייך באנשים ובנשים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מי שאין לו חלוק. ועוד י"ל דמיירי הכא כשבגדיו מקורעין עד שנעשה כפוחח האמור בירושלמי. (ה"ז). **[ריטב"א]**

ואחותו הבתולה מן האם. פי' בתולה, אע"פ שהיא בתולה כיון שאינה אחותו מאביו אלא מאמו לבדה הוצרכנו להוסיפה שאע"פ שאין כהן מטמא לאחיו ולאחותו מאמו, מתאבל עליהם. **[נמוקי יוסף]**

קריעה דמעומד מנלן. וא"ת נהי דמצוה לקרוע מעומד, מנא לן שאם קרע מיושב שלא יצא קריעה. וי"ל מדתני ביה קרא באיוב ובדוד, ואע"ג דאמר תלמודא דמאיוב לא גמרינן, דדילמא מילתא יתירתא קא עבד, היינו מקמי דאשכחן קריעה מעומד בדוד. אי נמי איכא למימר דאמימר אחמיר אנפשיה. הראב"ד. **[תוס' הרא"ש]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עי' תוס'. ועי' קדושין לא: וטוש"ע יו"ד סי' רמ ס"ב (גליון בפסחים שם), ב) [לעיל טו:], ג) [לעיל טז: פסחים ד. וש"נ], ד) ויקרא כא, ה) [שמחות פ"ד], ו) כתובות ד:, ז) כעי"ז שבת קלו. עי"ש ברש"י ותוס' ועי' רש"י כת"י, ח) [עי' תוספות סנהדרין כ. ד"ה אתיא וכו' מה שהניחו סוגי' דהכא בתימה] ועיין תוס' לקמן כו. ד"ה אתיא, ט) עי' תו"כ אמור פרשתא א ח, י) עיין לקמן דף כו:, כ) מגילה דף כג: ועי"ש תוד"ה ואמר ובכתובות ח: ותוד"ה כי תניא, ל) תענית יג:, מ) לקמן בע"ב, נ) עי' ריטב"א, ס) כתובות ד ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה א"ל אימא כו' כלומר עד שאתה שואל: (ב) ד"ה והולך כו' ללמד הלכה לתלמידים נתכוין: (ג) ד"ה כל שמתאבל וכו' כשהוא מתאבל על בן שלו ותיבת פי' נמחק:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' הוסיפו עליהן אחיו אחותו הבתולה מאמו ואחותו נשואה כו'. נ"ב עיין ריטב"א:

גליון הש"ס

גמ' והולך אחרי כלי. עיין לקמן דף כד ע"ב תוספות ד"ה אלא קרוביו: שם מי שאין לו חלוק. עיין לקמן דף כד ע"א תוספות ד"ה וכל קרע ובתוספות ד"ה כי תניא:

תורה אור השלם

א) וַיָּקָם אִיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת מְעִלוֹ וַיָּגָז אֶת רֹאשׁוֹ וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ: [איוב א, כ]

רש"י כת"י

בחמשה מתי מצוה. בנו בתו אחיו ואחותו שאלו הקרוב אליו דהיינו אשתו שמצוה היא כדאמרינן בסמוך[מ] דכהן מצוה ליטמא עליהן ומצוה להתאבל עליהן אלמא דעל אביו ואמו לא קאמ' ר' עקי' דאינה נוהגת אלא יום אחד. הא דקתני נוהג שבעה ושלשים יחידאה היא ולא ר' עקיבא היא דלר' עקיבא לא שנא אביו ואמו שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד ואנן כר' עקיבא סבירא לן דהלכתא כותיה. בגינזק. מקום. בנו של ר' (חייא) [אחייה] בגולה. בבבל. רב בר אחוה דר' חייא הוה אביו של ר' חייא נשא לאה והוליד ממנה איבו מתה לאה ונשא את רחל ולה בת מאיש אחר ומרחל נולד ר' חייא ואותה הבת נשא איבו וממנה נולד רב ונמצא רב בר איבו אחוה דר' חייא מאביו ובן אחותו מאמו. אמ' ליה ר' חייא לרב איבו קיים אמ' ליה אימא קיימת. שלא רצה לומר שנפטר משום מוציא דבה הוא כסיל (משלי י). [ע"כ שייך לעמוד א]

מקצת היום ככולו. אלמא קסבר ר' חייא אינה נוהגת אלא יום אחד. שמועה קרובה ברגל. (ולאחר) שעדיין לא עברו שלשים יום. עולה לו. רגל כאלו לא נשמע לו עד סוף הרגל. ולמוצאי שבת נעשית רחוקה. כגון שהיה יום שבת יום שלשים. קורע או אינו קורע השומע שמועה רחוקה. אינו קורע אלא בחלוק[י]. קורע והולך. אפילו לאחר שבעה אלמא קריעה אע"ג דליכא שבעה דהא אלפי להו. לכבוד אביו ואמו. ולאו משום חיוב קריעה. כל האמור בפרשת כהנים. בסדר אמור אל הכהנים. שכהן. מצוה ליטמא להן לפי שהן קרובין כל אדם מתאבל עליהן. הוסיפו עליהן. לענין אבל. אחיו מאמו ואחותו [ה]בתולה מאמו ואחותו נשואה בין מאביו בין מאמו. דאין כהן מיטמא לאחיו ולאחותו שלא מאביו כדנפקא לן בתורת כהנים מקרא ולענין אבל הוסיפום. שניים. בן בנו בן אחיו [אבי אביו ו]אבי [אמו ו]אחי אביו לא הוה שני. אינו מתאבל. על השניים כולן אלא על אבי אביו ועל בן בנו בלבד. כל שהוא מתאבל עליו. אם הוא מת כגון אביו ואחיו אם מת לאביו מת או לאחיו מת מתאבל עמהן וכגון (לאחו) [דאתי האי מת] מקורבא דידיה. [בבית]. לרבנן בתראי אין אבילות נוהג אלא בשעה שהוא נכנס לבית [אחיו] האבל וכשיוצא משם אין אבילות מוטל עליו פר"ת. באפה. בפני אשתך דהיינו נמי כל שמתאבל עליו ומתאבל בבית בפניו. בר חמוה. אחי אשתו לא חשיב שני. למיתב עליה. משום אשתו שרוצה להתאבל עמה. צודנייתא בעית למיכל. אתה רוצה לאכול מטעמים ולכך אתה נוהג אבילות לעשות לו כדרך שאר אבלים. לא אמרו לכבוד אשתו אלא חמיו וחמותו. בלבד. מוזגת לו את הכוס ומצעת לו את המטה. שאע"פ שאין נדה עושה מלאכות אילו לבעלה משום גזירת תשמיש גבי ימי אבלה לא גזור רבנן[ס]. קשיין אהדדי. דקתני לעיל נוהג עמה אבילות והכא קתני רוחץ פניו ידיו ורגליו ותרויהו צריכי הני מתנייתא הא דתניא מי שמת חמיו או חמותו וכו' אשמעינן דנוהג עמה אבילות משום חמיו וחמותו ומאידך שמעינן דבשאר קרובים לא דאי מההיא הוה אמינא הוא הדין לשאר קרובים. אתא בריה. הדר אמימר קרע באפיה דבריה. קם קרע. פעם שלישית. ויקם איוב ויקרע וגו'. על עסקי בניו ובנותיו שמתו.

הגהות וציונים א] בכת"י היינו **דליכא**: ב] צ"ל **והתני** (יעב"ץ), וכ"ה בכת"י: ג] בכת"י (וכ"ה בר"ח) **אלא** חלוק **אחד**, ועי' בתוס' המצויין בגליון הש"ס ובמהרש"א שם: ד] בכת"י נוסף (על הגליון) **ואחד**, ועיין רי"ף וראשונים: ה] בכת"י **בנוהג**, ותיבת "עכשיו" ליתא (ועי' גם רש"י כת"י), ועי' תוס': ו] בכת"י נוסף **אבילות**: ז] בכת"י **בתולה**: ח] בכת"י נוסף כאן דיבור **כאן בחמיו. כופה מטתו:** (ונשמט בשגגה מחה"ד, דק"ס): ט] יש להוסיף **דוקא** (דלענין שנוהגת עמו הרי מפורש בברייתא, ראש משביר): י] ופי' זה נכון, ולפי"ז הגי' בגמ' אתא בריה **וקרע** באפיה, וכ"ה בספרים מדוייקים (חי' הריטב"א עי"ש):

תמהה הגמרא על קושייתו של רבי מני, **וְלָא** - וכי לא מצינו קריעה לאחר שבעת ימי אבלות, (והתניא) **[וְהָתַנְיָא[יט]] אִיסִי אֲבוּהַּ דְּרַבִּי זֵירָא וְאָמְרִי לָהּ אֲחוּהַּ דְּרַבִּי זֵירָא קַמֵּיהּ דְּרַבִּי זֵירָא** - והלא איסי אביו של רבי זירא ויש אומרים שהיה זה אחיו של רבי זירא שנה ברייתא בפני רבי זירא, **מִי שֶׁמֵּת קרובו וְאֵין לוֹ** בשעת מעשה **חָלוּק לִקְרוֹעַ**[כ], **וְנִזְדַּמֵּן לוֹ חלוק בְּתוֹךְ שִׁבְעָה, קוֹרֵעַ**, שכל עת האבלות זמן קריעה היא[כא]. אבל אם נזדמן לו חלוק רק **לְאַחַר שִׁבְעָה, אֵינוֹ קוֹרֵעַ**, ששוב אינו זמן קריעה. **וְעָנֵי רַבִּי זֵירָא בַּתְרֵיהּ** - ענה רבי זירא אחריו בהמשך דברי הברייתא[כב], **בַּמֶּה דְּבָרִים אֲמוּרִים** שאין קריעה לאחר שבעה, **בַּחֲמִשָּׁה מֵתֵי מִצְוָה**[כג], אחיו ואחותו הבתולה, בנו בתו ואשתו, **אֲבָל עַל אָבִיו וְעַל אִמּוֹ**, כשלא קרע בשעת מיתה, **קוֹרֵעַ וְהוֹלֵךְ** בין בתוך אבלות שבעה ובין לאחריה[כד]. הרי שמצינו קריעה לאחר אבלות שבעה, שלא כהבנתו של רבי מני שבמקום שאין שבעה אין קריעה כלל, ואם כן יתכן שגם השומע שמועה רחוקה על שאר הקרובים, תיחשב אצלו שעת השמיעה כשעת חימום וצריך לקרוע אף שפטור משבעה[כה].

מתרצת הגמרא, **כִּי תַּנְיָא הַהִיא** - כשהוזכר בברייתא זו קריעה גם לאחר אבלות שבעה, זהו לגבי הנהגה יתירה **לִכְבוֹד אָבִיו וְאִמּוֹ**, שאין ראוי שימות האב ולא יקרע בנו עליו[כו], אבל מן הדין כל שאין שבעה אין קריעה, ולכן אין להוכיח מברייתא זו לשמועה רחוקה, ששם אין שבעה וממילא אין דין קריעה. ואמנם באב ואם יש לקרוע גם בשמועה רחוקה מפני כבודם ושלא מן הדין, כהנהגה זו המוזכרת בברייתא.

★

הברייתא שלפנינו דנה על מי מבין הקרובים צריך לנהוג אבלות ומפרטת בזה דרגות שונות:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **כָּל** קרוב **הָאָמוּר בְּפָרָשַׁת** קדושת **כֹּהֲנִים**[כז] (ויקרא כא א-ג) **שֶׁכֹּהֵן מִיטַּמֵּא לָהֶן** במותם בשל קירבתם, **אָבֵל מִתְאַבֵּל עֲלֵיהֶן** - חייב האבל לנהוג בעת מות קרובים אלו בדיני אבלות[כח], שהטעם שציוותה התורה על הכהן ליטמא לקרובים בכדי שלא יפרוש ולא ימנע מלהתאבל עליהם[כט], וקל וחומר לישראלים שאינם מצווים על הטומאה שעליהם להתאבל על קרובים אלו. **וְאֵלּוּ הֵן, אִשְׁתּוֹ**[ל], **אָבִיו וְאִמּוֹ, אָחִיו** מאביו[לא] **וַאֲחוֹתוֹ** מאביו בעודה בתולה[לב], **בְּנוֹ וּבִתּוֹ**[לג]. **הוֹסִיפוּ עֲלֵיהֶן** חכמים קרובים נוספים שאף שאין הכהן נטמא להם במותם מתאבלים עליהם, והם **אָחִיו וַאֲחוֹתוֹ הַבְּתוּלָה מֵאִמּוֹ**, שאין הכהן נטמא להם משום שאחיו מאמו הם, וחכמים תיקנו בהם אבלות משום ששם אחים עליהם, **וַאֲחוֹתוֹ נְשׂוּאָה** שאין אחיה הכהן נטמא לה, אף אותה הוסיפו לאבלות **בֵּין** כשהיא אחותו **מֵאָבִיו** בלבד, **בֵּין** כשהיא אחותו **מֵאִמּוֹ** בלבד, כלומר, לא באחותו הנשואה מאביו בלבד שהקולא בה רק מצד שהיא נשואה אלא אף על אחותו הנשואה מאמו שמן התורה אין בה אבלות משני צדדים, שהיא מאמו וגם נשואה, תיקנו חכמים להתאבל עליה[לד].

חליצת מנעל כמפורש במעשה של רבי חייא לעיל, אין לדמות חליצת מנעל לקריעה, שחליצת מנעל נוהגת בכל השבעה ולא רק בשעת חימום ולכן ראוי שתנהג בכל עת אבלות, אבל קריעה אינה אלא בשעת חימום כמבואר לקמן (כד.) ולפיכך מן הדין שלא תנהג אחר שבעה. תוספות הרא"ש (ד"ה קריעה) בשם הראב"ד. והמאירי (ד"ה שמועה) והמכתם (ד"ה כי) הוסיפו שדיה לשמועה רחוקה שתנהג כיום אחרון של שבעה, וביום זה יש דין חליצת מנעל ולכן קיים דין זה גם בשמועה רחוקה, אבל קריעה נוהגת באבלות רגילה רק ביום ראשון שהוא שעת חימום.

[יט] **עפ"י** הגהות וציונים.

[כ] **כגון** שבגדיו שאולים ולא אמר למשאיל שקרובו מסוכן ועלול להזדקק לקריעה, או שבגדיו קרועים עד שאין בהם מקום לקרע נוסף. תוספות (ד"ה קורע) וריטב"א (ד"ה מי). באבלות רגילה זמן הקריעה מעיקר הדין מיד לאחר מיתת הקרוב או כששמע על מיתתו, בשעת אמירת צידוק הדין, כנפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' שמ ס"ג), ומכל מקום מנהג העולם לקרוע קודם שמוציאים את המת לקבורה. גשר החיים (ח"א פ"ד אות ו, עיי"ש כמה טעמים לזה).

[כא] **שכל** שלא קרע עדיין נחשבים כל ימי השבעה לשעת חימום שיכול לקרוע בה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה בתוך).

[כב] **בשאר** המקומות בש"ס שנכתב 'עני וכו' בתריה' היא תוספת שהוסיף אותו אמורא מסברא על ברייתא שהוזכרה (עי' ב"מ סה: ורש"י שם ד"ה תני), אבל כאן כתבו המכתם (ד"ה ולא) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ועני) שאיסי לא זכר את המשך דברי הברייתא ורבי זירא השלימה.

אוצר החכמה 18/06/2018

[כג] **עיין** הערה לעיל ע"א על דברי הגמרא 'חמשה מתי מצוה'.

[כד] **הרמב"ן** (תורת האדם, ענין הקריעה ד"ה תאני) הביא שלש שיטות עד כמה קורע על אביו ואמו, יש אומרים עד שלשים, יש אומרים עד שנים עשר חודש, ויש אומרים לעולם. וכתב הרמב"ן שמסתבר כשיטה האחרונה. וכן נפסק להלכה (יו"ד סי' שמ סי"ח, וסי' תב ס"ד).

[כה] **הראשונים** נתקשו בהוכחת הגמרא מברייתא זו, ממה נפשך, אם מחלוקתם של רבי מני ורבי חנינא היא בכל הקרובים, איך הוכיחה הגמרא שיש קריעה גם לאחר שבעה מברייתא בה מפורש שרק על אב ואם קורעים לאחר שבעה ולא על שאר קרובים, ואם באב ואם לבדם נחלקו, אף שההוכחה מהברייתא מובנת מאד, אבל איך תתפרש דחיית הגמרא מיד 'כי תניא ההיא לכבוד אביו ואמו'. וביארו הרמב"ן (תורת האדם ענין השמועה ד"ה ואיבעיא וד"ה ועל) והשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה כתב), שודאי נחלקו בכל הקרובים, ושורש מחלוקתם האם שעת שמועה רחוקה נידונת כשעת חימום או לא, כפי שהובא בהערה לעיל בתחילת הסוגיא. וטען רבי מני שלא מצינו קריעה שלא במקום אבלות שבעה, ואם כן ברור שאין קריעה בשמועה רחוקה גם אם נקבל את סברת רבי חנינא ששעת חימום היא. ורצתה הגמרא לדחות דבריו מברייתא זו העוסקת בנזדמן לו חלוק רק לאחר שבעה, ולא היתה כוונת הגמרא להשוות את העניינים זה לזה, ששם אין זו שעת חימום, שהרי שמע את השמועה בזמנה וישב באבלות וסיים את השבעה, ולכן אין קריעה נוהגת בשאר קרובים, ולא שייך להוכיח מכך לנידון שלנו בשומע על פטירת מתו אחר שלשים שבו יתכן לדון את שעת השמועה לשעת חימום, אלא נגד דברי רבי מני הוכיחה, שבמה שאמר שאחר שבעה לא מצינו כלל חובת קריעה מוכח מהברייתא שלא כדבריו, שאצל אביו ואמו מצינו בה חובת קריעה בזמן זה, ושוב יש לומר שאם נחשוב את שעת השמועה הרחוקה לשעת חימום יקרעו בה גם על שאר קרובים. ודחתה הגמרא שאותה הקריעה על אביו ואמו לא מן הדין היא אלא הנהגה יתירה לכבוד אביו ואמו, כפי שיתבאר בסמוך. לביאורים נוספים בהוכחת הגמרא ודחייתה עיין תוספות הרא"ש וריטב"א (ד"ה כי) ומאירי (ד"ה שמועה).

[כו] **עפ"י** לשון הרמב"ן (תורת האדם, ענין הקריעה ד"ה תאני). והריטב"א (ד"ה כי) הבין שגם אצל אב ואם אין ענין לקרוע, וביאר בכוונת הגמרא שאצל אביו ואמו רשאי לקרוע אם רצונו בכך ואין בו משום בל תשחית, אבל השומע שמועה רחוקה על שאר קרובים וקורע עובר משום בל תשחית.

[כז] **הפרשה** עוסקת באיסור הכהנים ליטמא למת בשל קדושתם, ומונה את הקרובים שהכהן מצווה ליטמא להם.

[כח] **בטעמי** מצות האבלות כתב הרמב"ן (הקדמת תורת האדם) שמדרכי עבודת ה' להתבונן מה סופו ולפני מי עתיד ליתן דין וחשבון, והנהגת האבלות והצער על מות הקרובים מביאה לחשבון זה. ובזה אמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ז ב) 'טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו'. ובהלקח אחד הקרובים שלא בעתו יש באבלות ענין נוסף, לתת אל לבו כי עוונותיו גרמו זאת ולהתעורר לתשובה ולתיקון המעשים [וכן כתב גם בחינוך (מצוה רסד)]. והוסיפו, שמצות האבלות מורה שלא כפילוסופים היוונים שההבילו את העולם הזה וכתבו שאין להצטער על שום מקרה ממקריו, שהרי שלמה ההבילו יותר מהם באמרו (קהלת א ב) 'הבל הבלים הכל הבל', ועל ענין זה סובב ספר קהלת כולו, ומכל מקום אמר (שם ג ד) 'עת לבכות' ו'עת ספוד'. עיי"ש ברמב"ן ובחינוך שהאריכו.

[כט] **מבואר** ברמב"ם (ספר המצוות עשה לז, אבל פ"ב ה"ו) שהמצוה על הכהנים ליטמא לקרוביהם היא תולדה מחובת האבלות, שבכדי שלא יאמר הכהן שקדוש הוא ואסור בטומאה ולא יתאבל על קרוביו, ציוותה עליו התורה ליטמא להם בכדי לחזק את ענין האבלות. והוא לשיטתו (אבל פ"א ה"א) שאבלות יום ראשון מדאורייתא וראתה התורה לחזק קיום מצוה זו בנתינת מצוה נוספת. וכתב הקנאת סופרים (ספר המצוות שם) שמכאן מקורו של הרמב"ם לקשר בין שתי המצוות.

[ל] **מהפסוק** (ויקרא כא ב) 'כי אם לשארו' דרשו חז"ל (יבמות כב:) שהכהן נטמא לאשתו, ש'שארו' זו אשתו. ומבואר שם שרק לאשתו כשרה נטמא ולא כשנשאה באיסור. ועוד מבואר בגמרא (שם כט:) שרק אשתו הנשואה בכלל שארו, ולא הארוסה. כך הוא לענין טומאה והוא הדין בכל זה לאבלות. רמב"ם (אבל פ"ב ה"ג, ט). והוא הדין שהאשה אבלה על מות בעלה. רמב"ם (אבל פ"ב ה"א), רמב"ן (תורת האדם, ענין קרובים המתאבלים), ורא"ש (סי' לה). והדמיון מבעל על אשתו לאשה על בעלה פשוט. רבינו ירוחם (נתיב כח ח"ב).

[לא] **בתורת** כהנים (אמור פרשה א אות ו) למדו אחיו ואחותו מבנו ובתו, מה בנו ובתו יורשים אותו אף אחיו ואחותו נטמא להם רק כשיורשים זה את זה, והיינו כשהם מן האב ולא כשהם מן האם בלבד.

[לב] **ככתוב** (ויקרא כא ג) 'ולאחותו הבתולה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש לה יטמא'. וגדרי בתולה לענין זה נתפרשו בארוכה ביבמות (ס.) וברמב"ם (אבל פ"ה ה"י, יא) לענין טומאת כהנים, והוא הדין לכאן.

[לג] **לקרובים** מלידה נטמא הכהן בין כשהיו כשרים בין כשהיו פסולים, מלבד אותם שנולדו מן השפחה והעובדת כוכבים שאין להם דין קירבה כלל. גמרא (יבמות כב:).

[לד] **הטעם** שתיקנו גם בזו שמשני צדדים אין בה אבלות דאורייתא ואין אומרים שגזירה לגזירה היא, כיון שלא ידעו הבריות לחלק באחות נשואה בין אחות מאביו לבין אחות מאמו, ואם לא ינהגו אבלות באחותו מאמו תתבטל האבלות גם באחותו מאביו. ראב"ן (מובא ברא"ש הלכות אבלות סי' תתמה). והוצרכה הברייתא להזכיר גם אחותו הנשואה מאביו ואחותו בתולה מאמו, אף שיכלה

אמר ליה אימא קיימת אמר ליה אימא קיימת א"ל אבא[א] קיים אמר ליה לשמעיה חלוץ לי מנעלי ° והולך אחרי כלי לבית המרחץ שמע מינה תלת שמע מינה [ב]אבל אסור בנעילת הסנדל ושמע מינה שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד ושמע מינה [ג][א]מקצת היום ככולו רבי חייא לחוד רבי אחייה לחוד אמר רבי יוסי בר אבין [ב]שמע שמועה קרובה ברגל ולמוצאי הרגל נעשית רחוקה עולה לו ואינו נוהג אלא יום אחד תני רבי אדא דמן קסרי קמיה דר' יוחנן [ג]שמע שמועה קרובה בשבת ולמוצאי שבת נעשית רחוקה אינו נוהג אלא יום אחד קורע או אינו קורע רבי מני אמר [ד]אינו קורע רבי חנינא אמר קורע אמר ליה רבי מני לר' חנינא בשלמא לדידי דאמינא אינו קורע היינו דלא איכא[א] אבילות שבעה אלא לדידך דאמרת קורע קריעה בלא שבעה מי איכא ולא והתניא[ב] איסי אבוה דרבי זירא ואמרי לה אחוה דרבי זירא קמיה דר' זירא ° [ה]מי שאין לו[ג] חלוק לקרוע ונזדמן לו בתוך שבעה קורע לאחר שבעה אינו קורע עני ר' זירא בתריה במה דברים אמורים בחמשה מתי מצוה [ו]אבל על אביו ועל אמו קורע והולך כי תניא ההיא לכבוד אביו ואמו. ת"ר [ז]כל האמור בפרשת כהנים[ד] שכהן מיטמא להן אבל מתאבל עליהן ואלו הן אשתו אביו ואמו אחיו ואחותו בנו ובתו [א]הוסיפו עליהן אחיו ואחותו הבתולה מאמו ואחותו נשואה בין מאביו בין מאמו [ה]וכשם שמתאבל עליהם כך מתאבל על שניים שלהם דברי ר"ע רבי שמעון בן אלעזר אומר אינו מתאבל אלא על בן בנו ועל אבי אביו וחכ"א [ח]כל שמתאבל עליו מתאבל עמו חכמים היינו תנא קמא איכא בינייהו עמו [ט]בבית [י]כי הא דאמר ליה רב לחייא בריה וכן א"ל רב הונא לרבה בריה באפה נהוג אבילותא בלא אפה לא תינהוג אבילותא מר עוקבא שכיב ליה בר חמוה סבר למיתב עליה שבעה ושלשים על רב הונא לגביה אשכחיה אמר ליה [י]צודנייתא בעית למיכל לא אמרו לכבוד אשתו [ו]אלא חמיו וחמותו דתניא[ו] מי שמת חמיו או חמותו [כ]אינו רשאי לכוף את אשתו להיות כוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתו ונוהג עמה אבילות וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתה ונוהגת עמו אבילות ותניא אידך [ל]אף על פי שאמרו אינו רשאי לכוף את אשתו להיות כוחלת ולהיות פוקסת באמת אמרו מוזגת לו את הכוס ומצעת לו מטה ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו קשיין אהדדי אלא לאו שמע מינה כאן בחמיו וחמותו כאן בשאר קרובים שמע מינה תניא נמי הכי לא אמרו לכבוד אשתו אלא חמיו וחמותו בלבד. אמימר שכיב ליה בר בריה קרע עילויה אתא בריה קרע באפיה אידכר דמיושב קרע קם קרע מעומד אמר ליה רב אשי לאמימר קריעה [ל]דמעומד [מ]מנלן דכתיב [א]ויקם איוב ויקרע את מעילו אלא

א"ל אימא קיימת. בלשון שאילה הוא, כלומר (א) שאתה שואל על אבי שאל על אמי, שאף היא אחותך: א"ל. ר' חייא ואמך אחותי קיימת היא: א"ל. רב אבא קיים, עדיין לא השכיח עליו, וממילא הבין. ויש אומרים בניחותא היה רב משיבו על מי שאינו שואל כדי שיבין מן הכלל, וקשה בעיני לומר שרב יוציא דבר שקר מפיו: חלוץ מנעלי. להתאבל על אחי ואחותי: והולך כלי אחרי לבית המרחץ. ללמד הלכה (ג) נתכוין, שאין שמועה רחוקה לאחר שלשים נוהגת אלא יום אחד, ומקצת היום ככולו: למוצאי הרגל נעשית רחוקה. דהוי שלשים[ד] יום: אינה נוהגת אלא יום אחד. אע"פ דכי שמע עדיין היתה קרובה עולה הרגל להשלים שלשים דהוי שמועה רחוקה: אינו קורע. עכשיו דנוהג[ה] יום אחד לשמועה רחוקה: היינו דליכא אבילות שבעה. כלומר משום דליכא[ו] שבעה אינו קורע: קורע והולך. אחר שבעה אע"ג דליכא שבעה: אבל מתאבל עליהן. על אותן קרובים: אחיו מאמו. שלא מאביו, דקרא משמע מאביו שלא מאמו[ט]: אחותו נשואה בין מאביו בין מאמו. דבקרא לא אשכחן אלא אבתולה[ז]: על שניים שלהן. אבי אביו ועל בן בנו ועל בן בתו ועל בן אחותו: כל שמתאבל עליו מתאבל עמו. כלומר מתאבל עם אביו כשהוא מתאבל על אב שלו, נמצא זה מתאבל על אבי אביו, וכן כל שמתאבל עליו כגון שמתאבל על בנו מתאבל עמו, כלומר מתאבל עם בנו כשהוא מתאבל (ג) פי' על בן שלו, ונמצא זה מתאבל על בן בנו: היינו תנא קמא. של רבי שמעון: עמו בבית. דתנא קמא לא בעי שיהא אביו או (בן) בנו עמו בבית ויושב עמו, וחכמים בעו עמו בבית: כי האי. ענין דא"ל רב לר' חייא וכו': באפה. דאיתתך כשהיא אבילה, דהאי נמי כל שמתאבל עליו כגון אשתו מתאבל עמו בפניו: צידונייתא. סעודות דאבל: קשיין אהדדי. דהכא קתני מצעת לו מטתו והכא קתני כופה מטתו: [ח]בשאר קרובי אשתו. מצעת לו מטתו: אתא בריה. הדר אמימר קרע באפיה דבריה: קם קרע. פעם שלישית: אודייני

עולה לו. פירוש הרגל עולה לו למנין שאינו נוהג אלא יום אחד: **קורע** או אינו קורע. דוקא כענין זה מיבעי ליה לפי שהיה חייב לקרוע בשעת שמועה אבל שמע שמועה רחוקה בחול אינו קורע כלל ואפי' על אביו ואמו וכן קאמר נמי בסמוך כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו והכי משמע לעיל דלא מצינו לר' חייא שקרע אע"פ שהיה אביו ואמו לגירסת ר"ח וא"ת אי מהא משמע דאינו קורע על אביו ואמו אמאי לא קאמר ש"מ דאינו קורע יש לומר דאינו מביא ש"מ כי אם ממה שראינו שעשה אבל ממה שלא ראינו אינו מביא ראיה מכל מקום מדלא קבעי הש"ס כלל אם רבי חייא קרע משמע א"צ לקרוע ובתשובת רבינו זקיני פי' דאינו קורע על שמועה רחוקה אפי' על אביו ואמו והרי"ן וגם בתוס' הרב מסופק והא דאמר בסמוך מי שאין לו חלוק וכו' מיירי כגון שהיה שאול מחבירו[ל] או נתמלא קרעים ונראה לי שיש לסמוך יותר על ה"ג מרב נטח גאון דאין קורעים לאחר ל' יום אלא על אביו ואמו בלבד וברכת אבלים נחלקו בה"ג אם שמע בשבת אם חייב לברך ברכת אבלים דיש מפרשים דנקרא דברים שבצינעא וי"א כיון דמברכין בג' או בעשרה[מ] לאו דברים שבצינעא הוא: **ואחותו** נשואה בין מאביו בין מאמו. לא מיבעי מאביו אלא אפי' מאמו נמי: **על** שניים שלהם. פי' הנולדים מהן אבל באחיהם ובנשותיהם היה מסופק בתוספות הרב בשם רבו ולא ידענא מאי שנא: **על** אבי אביו ועל בן בנו. פירוש בתוספות הרב בשם רבו דהוא הדין אבי אמו ובת בתו: **באפה** נהוג אבילות. פירוש בתוספות בכל דיני אבלות נעילת הסנדל ורחילה וסיכה וכולן כל זמן שהוא בפניה ובפ"ק דכתובות (דף ד:) קאמר עמו בבית ושמא באפה דוקא או שמא בכל הבית: **ומרחצת** לו פניו ידיו ורגליו. בחמין קאמר דאילו בצונן היא נמי מותרת[נ]: **אלא** בחמיו וחמותו. והוא הדין היא נוהגת עמו [ס] בחמיה וחמותה והא דקתני לעיל כל שמתאבל עליו מתאבל עמו בכל שאר קרובים קאמר אבל אשתו יש חילוק בין חמיו וחמותו לשאר קרובים: **אתא** בריה קרע באפיה. להיות נוהג עמו אבילות ותימה כיון דקרע כבר וכי צריך לקרוע כלל לפני הקרובים ושמא לאשמועינן דבאפיה נוהג אבילות והר"א פירש אתא בריה קרע באפיה לפי שאמימר קרע מיושב ואתא בנו להזכירו שהוא טעה לקרוע מיושב והקריעה זה עשה בנו של אמימר[י] ועל ידי כך נזכר אמימר וקרע פעם שניה מעומד: אלא

עין משפט נר מצוה

קיא א מיי' פ"ז מהל' אבל הלכה א סמג עשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סימן תב סעיף א:

קיב ב ג מיי' שם הלכה ג וסמג שם טוש"ע י"ד שם סעיף ה:

קיג ד מיי' שם הל' א טוש"ע שם סעי' ד:

קיד ה ו מיי' פ"ח שם הלכה ו טוש"ע י"ד סימן שמ סעיף יח:

קטו ז מיי' שם פ"ב הלכה א סמג שם טוש"ע י"ד סימן שעד סעיף ד:

קטז ח ט י מיי' שם הלכה ד ה טוש"ע שם סעיף ו:

קיז כ מיי' שם הל' ה טוש"ע שם וסימן שפא סעיף ו:

קיח ל מיי' שם פ"ח הלכה א סמג שם טוש"ע י"ד סימן שמ סעיף א:

משנת ראשונים

קורע או אינו קורע. וי"מ דדוקא אשמע שמועה קרובה בשבת ולמוצאי שבת נעשית רחוקה קא מיבעי' ליה, מי אמרי' כיון דבשעה ששמע היתה קרובה חייב לקרוע, או דילמא דבשעה ששמע אי איפשר לו לקרוע השתא נמי לא יקרע, אבל בשמועה רחוקה פשיטא דלא בעי קריעה. **[תוס' הרא"ש]**

קריעה בלא שבעה מי איכא. פי' על מתו, דעל רבו ועל נשיא וכל הני דמתניתין איכא קריעה בלא שבעה. **[תוס' הרא"ש]**

מי שאין לו חלוק לקרוע. אית דמפרשי דלהכי נקט חלוק, משום דאין קריעה אלא בחלוק. והקשה מורי ה"ר יחיאל ז"ל דהא ילפינן קריעה באבל מבני אהרן, והתם כתיב בהו בגדיכם לא תפרומו, ובגדיהם כלהו בגדים משמע. ועוד מה לנו לחלק בין חלוק לשאר בגדים. וחלוק דנקט גבי קריעה בכולה מכילתין לאו דוקא, אלא משום דמילתא דפסיק היא, דאמר לקמן דהאשה אינה קורעת אלא התחתון והוא החלוק, ולהכי נקט לאדכורי קריעה בחלוק דשייך באנשים ובנשים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מי שאין לו חלוק. ועוד י"ל דמיירי הכא כשבגדיו מקורעין עד שנעשה כפותח האמור בירושלמי. (ה"ז). **[ריטב"א]**

ואחותו הבתולה מן האם. פי' בתולה, אע"פ שהיא בתולה כיון שאינה אחותו מאביו אלא מאמו לבדה הוצרכנו להוסיפה שאע"פ שאין כהן מטמא לאחיו ולאחותו מאמו, מתאבל עליהם. **[נמוקי יוסף]**

קריעה דמעומד מנלן. וא"ת נהי דמצוה לקרוע מעומד, מנא לן שאם קרע מיושב שלא יצא קריעה. וי"ל מדתני ביה קרא באיוב ובדוד, ואע"ג דאמר תלמודא דמאיוב לא גמרינן, דדילמא מילתא יתירתא קא עבד, היינו מקמי דאשכחן קריעה מעומד בדוד. אי נמי איכא למימר דאמימר אחמיר אנפשיה. הראב"ד. **[תוס' הרא"ש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עי' תוס'. ועי' קדושין לא: וטוש"ע יו"ד סי' רמ ס"ב (גליון בפסחים שם), **ב)** [לעיל טו:], **ג)** [לעיל טז: פסחים ד. וש"נ], **ד)** ויקרא כא, **ה)** [שמחות פ"ד], **ו)** כתובות ד:, **ז)** כעי"ז שבת קלו. עי"ש ברש"י ותוס' ועי' רש"י כת"י, **ח)** [עי' תוספות סנהדרין ס. ד"ה אתיא וכו' מה שהניחו סוגי' דהכא בתימה] ועיין תוס' לקמן כו. ד"ה אתיא, **ט)** עי' תו"כ אמור פרשתא א ח, **י)** עיין לקמן דף כו:, **כ)** מגילה דף כג: ועי"ש תוד"ה ואמר ובכתובות ח: ותוד"ה כי תניא, **ל)** תענית יג:, **מ)** לקמן בע"ב, **נ)** עי' ריטב"א, **ס)** כתובות ד ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה א"ל אימא כו' כלומר עד שאתה שואל: **(ב)** ד"ה והולך כו' ללמד הלכה לתלמידים נתכוין: **(ג)** ד"ה כל שמתאבל וכו' כשהוא מתאבל על בן שלו ותיבת פי' נמחק:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' הוספו עליהן אחיו אחותו הבתולה מאמו ואחותו נשואה כו'. נ"ב עיין ריטב"א:

גליון הש"ס

גמ' והולך אחרי כלי. עיין לקמן דף כד ע"ב תוספות ד"ה אלא קרוביו: שם מי שאין לו חלוק. עיין לקמן דף כד ע"א תוספות ד"ה וכל קרע ובתוספות ד"ה כי תניא:

תורה אור השלם

א) וַיָּקָם אִיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת מְעִלוֹ וַיָּגָז אֶת רֹאשׁוֹ וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ: [איוב א, כ]

רש"י כת"י

בחמשה מתי מצוה. בנו בתו אחיו ואחותו שאלו הקרוב אליו דהיינו אשתו שמצוה היא כדאמרינן בסמוך[מ] דכהן מצוה ליטמא עליהן ומצוה להתאבל עליהן אלמא דעל אביו ואמו לא קאמ' ר' עקי' דאינה נוהגת אלא יום אחד. הא דקתני נוהג שבעה ושלשים יחידאה היא ולא ר' עקיבא היא דלר' עקיבא לא שנא אביו ואמו שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד ואנן כר' עקיבא סבירא לן דהלכתא כותיה. בגינזק. מקום. בנו של ר' (חייא) [אחייה] בגולה. בבבל. רב בר אחוה דר' חייא הוה אביו של ר' חייא נשא לאה והוליד ממנה איבו מתה לאה ונשא את רחל ולה בת מאיש אחר ומרחל נולד ר' חייא ואותה הבת נשא איבו וממנה נולד רב ונמצא רב בר איבו אחוה דר' חייא מאביו ובן אחותו מאמו. אמ' ליה ר' חייא לרב אייבו קיים אמ' ליה אימא קיימת. שלא רצה לומר שנפטר משום מוציא דבה הוא כסיל (משלי י). [ע"כ שייך לעמוד א]

מקצת היום ככולו. אלמא קסבר ר' חייא אינה נוהגת אלא יום אחד. שמועה קרובה ברגל. (ולאחר) שעדיין לא עברו שלשים יום. עולה לו. רגל כאלו לא נשמע לו עד סוף הרגל. ולמוצאי שבת נעשית רחוקה. כגון שהיה יום שבת יום שלשים. קורע או אינו קורע השומע שמועה רחוקה. אינו קורע אלא בחלוק[ט]. קורע והולך. אפילו לאחר שבעה אלמא קריעה אע"ג דליכא שבעה דהא תלפי להו. לכבוד אביו ואמו. ולאו משום חיוב קריעה. כל האמור בפרשת כהנים. בסדר אמור אל הכהנים. שכהן. מצוה ליטמא להן לפי שהן קרובין כל אדם מתאבל עליהן. הוסיפו עליהן. לענין אבל. אחיו מאמו ואחותו [ה]בתולה מאמו ואחותו נשואה בין מאביו בין מאמו. דאין כהן מיטמא לאחיו ולאחותו שלא מאביו כדנפקא לן בתורת כהנים מקרא ולענין אבל הוסיפום. שניים. בן בנו בן אחיו [אבי אביו ו]אחי [אמו ו]אחי אביו לא הוה שני. אינו מתאבל. על השניים כולן אלא על אבי אביו ועל בן בנו בלבד. כל שהוא מתאבל עליו. אם הוא מת כגון אביו ואחיו אם מת לאביו מת או לאחיו מת מתאבל עמהן וכגון (לאתו) [דאתי האי מת] מקורבא דידיה. [בבית]. לרבנן בתראי אין אבילות נוהג אלא בשעה שהוא נכנס לבית [אחיו] האבל וכשיוצא משם אין אבילות מוטל עליו פר"ת. באפה. בפני אשתך דהיינו נמי כל שמתאבל עליו ומתאבל בבית בפניו. בר חמוה. אבי אשתו לא חשיב שני. למיתב עליה. משום אשתו שרצה להתאבל עמה. צודנייתא בעית למיכל. אתה רוצה לאכול מטעמים ולכך אתה נוהג אבילות לעשות לו כדרך שאר אבלים. לא אמרו לכבוד אשתו אלא חמיו וחמותו. בלבד. מוזגת לו את הכוס ומצעת לו את המטה. שאע"פ שאין נדה עושה מלאכות אילו לבעלה משום גזרת תשמיש גבי ימי אבלה לא גזור רבנן[ס]. קשיין אהדדי. דקתני לעיל נוהג עמה אבילות והכא קתני רוחץ פניו ידיו ורגליו ותרויהו צריכי הני מתנייתא הא דתניא מי שמת חמיו או חמותו וכו' אשמעינן דנוהג עמה אבילות משום חמיו וחמותו ומאידך שמעינן דבשאר קרובים לא דאי מההיא הוה אמינא הוא הדין לשאר קרובים. אתא בריה. הדר אמימר קרע באפיה דבריה. קם קרע. פעם שלישית. ויקם יואב ויקרע וגו'. על עסקי בניו ובנותיו שמתו.

הגהות וציונים

א] בכת"י היינו דליכא: ב] צ"ל והתני (יעב"ץ), וכ"ה בכת"י: ג] בכת"י (וכ"ה בר"ח) אלא חלוק אחד, ועי' בתוס' המצויין בגליון הש"ס ובמהרש"א שם: ד] בכת"י נוסף (על הגליון) ואחד, ועיין רי"ף וראשונים: ה] בכת"י בנוהג, ותיבת "עכשיו" ליתא (ועי' גם רש"י כת"י), ועי' תוס': ו] בכת"י נוסף אבילות: ז] בכת"י בתולה: ח] בכת"י נוסף כאן דיבור כאן בחמיו. כופה מטתו: (ונשמט בשגגה מחה"ד, דק"ס): ט] יש להוסיף דוקא (דלענין שנוהגת עמו הרי מפורש בברייתא, ראש משביר): י] ופי' זה נכון, ולפי"ז הגי' בגמ' אתא בריה וקרע באפיה, וכ"ה בספרים מדוייקים (חי' הריטב"א עי"ש):

ממשיכה הברייתא לפרט דרגות קורבה בהם הוסיפו חובת אבלות מדרבנן[לה], **וּכְשֵׁם שֶׁמִּתְאַבֵּל עֲלֵיהֶם** [-על שבעה אלו] **כָּךְ מִתְאַבֵּל עַל שְׁנִיִּים שֶׁלָּהֶם** - קרובים שלהם שמתו[לו], אף שאצלו אינם בדרגת קורבה כזו[לז], וכגון אבי אביו שמת, כשם שמתאבל על אביו כך מתאבל על אבי אביו שהוא קרובו של אביו, או אם מת בן אחותו, כשם שמתאבל על אחותו כך מתאבל על בנה[לח], **דִּבְרֵי רַבִּי עֲקִיבָא. רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר, אֵינוֹ מִתְאַבֵּל** על כל קרובי קרוביו, **אֶלָּא** רק **עַל בֶּן בְּנוֹ וְעַל אֲבִי אָבִיו** שמתו, שהם הדור השני של מולידיו או צאצאיו[לט]. **וַחֲכָמִים אוֹמְרִים, כָּל קָרוֹב שֶׁמִּתְאַבֵּל עָלָיו** כשימות, **מִתְאַבֵּל עִמּוֹ** על קרוביו שמתו[מ].

שואלת הגמרא, **חֲכָמִים הַיְינוּ תַּנָּא קַמָּא** - שיטת חכמים היא עצמה שיטת תנא קמא, הוא רבי עקיבא, שמתאבל על קרובי כל שבעת קרוביו, ולשם מה חילקתם הברייתא לשתי שיטות. משיבה הגמרא, **אִיכָּא בֵּינַיְיהוּ** - יש הבדל בין שיטת תנא קמא לשיטת חכמים, אם נוהג אבלות רק כשנמצא **עִמּוֹ** [-עם קרובו האבל] **בְּבַיִת**, או גם כשאינו מצוי במחיצת קרובו, לתנא קמא חייב לנהוג אבלות על קרובי קרוביו גם כשאינו נמצא במחיצת הקרוב, ולחכמים רק כשנמצא עמו משום כבודו[מא], אבל כשיוצא מביתו פוסק מלנהוג אבלות. **כִּי הָא** - וכפי מה **דְּאָמַר לֵיהּ רַב לְחִיָּיא בְּרֵיהּ** - לחייא בנו, **וְכֵן אָמַר לֵיהּ רַב הוּנָא לְרַבָּה בְּרֵיהּ** - לרבה בנו, בעת שישבו נשותיהם באבלות[מב], **בְּאַפָּהּ נְהוֹג אֲבֵילוּתָא** - בפניה נהג אבלות על קרוביה[מג], **בְּלָא אַפָּהּ לָא תִּינְהוֹג אֲבֵילוּתָא** - ושלא בפניה אל תנהג אבלות.

הגמרא מחלקת בין קרובים מלידה לבין קרובים מחמת חיתון: מספרת הגמרא, **מַר עוּקְבָא שְׁכֵיב לֵיהּ בַּר חֲמוּהַ** - למר עוקבא נפטר בן חמיו, היינו אחי אשתו, **סָבַר לְמֵיתַב עֲלֵיהּ שִׁבְעָה וּשְׁלֹשִׁים** - חשב מר עוקבא לנהוג עליו אבלות שבעה ושלשים, יחד עם אשתו אחות המת. **עָל רַב הוּנָא לְגַבֵּיהּ** - נכנס אצלו רב הונא, **אַשְׁכְּחֵיהּ** - מצאו נוהג אבלות, **אָמַר לֵיהּ, צוֹדָנִיָּיתָא בָּעֵית לְמֵיכַל** - האם רצונך לאכול מאכלי אבלים[מד] ולכן הנך נוהג באבלות, שסיבה אחרת לנהוג אבלות אין לך, שכן **לֹא אָמְרוּ** לנהוג אבלות **לִכְבוֹד אִשְׁתּוֹ** היושבת באבלות על קרוביה **אֶלָּא** במות הוריה, שהם **חָמִיו וַחֲמוֹתוֹ**, משום כבודם[מה], ולא כשמתו שאר קרוביה, שקורבה מחמת חיתון אינה מחייבת לנהוג אבלות על קרובי הקרוב[מו]. מביאה הגמרא ראיה לחילוק זה, **דְּתַנְיָא** - ששנינו בברייתא אחת, **מִי שֶׁמֵּת חָמִיו אוֹ חֲמוֹתוֹ, אֵינוֹ רַשַּׁאי לָכוֹף אֶת אִשְׁתּוֹ לִהְיוֹת כּוֹחֶלֶת** - ליתן כחול בסמוך לעיניה ליופי[מז], **וְלִהְיוֹת פּוֹקֶסֶת** - חולקת שערה שלא יתפזר[מח], שמן הדברים האסורים בימי אבלה הם[מט], **אֶלָּא** כך נוהג, **כּוֹפֶה** גם את **מִטָּתוֹ** כאבל, **וְנוֹהֵג עִמָּהּ אֲבֵילוּת. וְכֵן הִיא שֶׁמֵּת חָמִיהָ אוֹ חֲמוֹתָהּ, אֵינָהּ רַשָּׁאָה לִהְיוֹת כּוֹחֶלֶת וְלִהְיוֹת פּוֹקֶסֶת** כדרכה, **אֶלָּא כּוֹפָה מִטָּתָהּ וְנוֹהֶגֶת עִמּוֹ אֲבֵילוּת. וְתַנְיָא אִידָךְ** - ואילו בברייתא אחרת שנינו, **אַף עַל פִּי שֶׁאָמְרוּ אֵינוֹ רַשַּׁאי לָכוֹף אֶת אִשְׁתּוֹ** בימי אבלה על קרוביה **לִהְיוֹת כּוֹחֶלֶת וְלִהְיוֹת פּוֹקֶסֶת** ולבטל מנהגי אבלות, **בֶּאֱמֶת אָמְרוּ**[נ], **מוֹזֶגֶת לוֹ אֶת הַכּוֹס וּמַצַּעַת לוֹ מִטָּה וּמַרְחֶצֶת לוֹ פָּנָיו יָדָיו וְרַגְלָיו** בחמין[נא] גם בימי אבלותה, כדרכה בשאר ימים[נב]. ולכאורה ברייתות אלו **קַשְׁיָין אַהֲדָדֵי** - סותרות זו את זו, שבראשונה מבואר שכופה מטתו כשאשתו שרויה באבל, ובשניה כתוב שאשתו האבלה מצעת לו את המטה כדרכו[נג], **אֶלָּא לָאו שְׁמַע מִינָּהּ** - אלא ודאי מוכח מכאן החילוק דלעיל, **כָּאן** - הברייתא הראשונה עוסקת **בְּ**אבלות אשתו על מות **חָמִיו וַחֲמוֹתוֹ**, ולכן חייב גם הוא לכפות מטתו ולנהוג אבלות, **כָּאן** - ואילו הברייתא השניה עוסקת **בְּ**אבלותה על **שְׁאָר קְרוֹבִים**, ולכן כתבה שמצעת לו את המטה. מסיקה הגמרא, אכן **שְׁמַע מִינָּהּ** - מוכח מכאן החילוק דלעיל. מביאה הגמרא ראיה מברייתא

להביא רק את אחותו הנשואה מאמו שמשני פנים אין בה אבלות מדאורייתא ותיקנו בה רבנן אבלות והיינו לומדים בקל וחומר לאלו, כדי ללמדנו שאף הן אבלותן רק מדרבנן. ריטב"א (ד"ה ולאחותו).

יש מן הראשונים שגרסו כאן 'ואחותו הנשואה מאביו ומאמו', או שפירשו גם בגירסתנו שהכוונה לאחותו מאביו וגם מאמו, אבל על אחות נשואה שהיא אחותו רק מאמו אין מתאבלים. וכן נהג רבינו יואל הלוי אבי הראבי"ה, שכשמתה אחותו הנשואה מאמו הלך לבית המרחץ להורות הלכה לתלמידים שאין כאן אבלות. אולם חמיו הראב"ן כתב לו שודאי היה עליו לנהוג אבלות, ומעולם לא שמע לחלק בין אחות מאביו לבין אחות מאמו. ראבי"ה (סי' תתמה). וכן נפסק להלכה (יו"ד סי' שעד ס"ד) שמתאבלים גם על אחות נשואה מאם.

[לה] **רמב"ם** (אבל פ"ב ה"ד). ומכל מקום כתבו התוספות (ד"ה נאפה) והרמב"ן (תורת האדם, ענין קרובים המתאבלים) שחומר ודיני אבלות זו ככל דיני אבלות רגילה, ואסור בגיהוץ ובתספורת עד השלשים [וכן משמע מאריכות לשון הברייתא בסמוך 'כופה מטתו ונוהג עמה אבלות']. וכתב הרמב"ן על המבואר בסמוך שרק בפני האבלים נוהגים אבלות זו, שאין הכוונה שביציאה מבית האבל ילבש מנעליו וילך לעסקיו, אלא שכשאינו נמצא עם האבל כלל כגון שעומד בעיר אחרת אינו נוהג אבלות. וכן רשאי לעשות דבריו שבצינעא בתוך ביתו שאינו בית האבל. אבל התוספות (ד"ה נאפה) נקטו שרק באותו הבית נוהג אבלות, והסתפקו האם חייב לנהוג כן בכל הבית או רק בפני האבל ממש.

[לו] **ועל** קרובי הקרובים שחייב לנהוג עליהם אבלות רק מדרבנן נחלקו הרמב"ם והראב"ד (אבל פ"ב ה"ד) אם נוהג אבלות.

[לז] **אבלות** זו נוהגת רק לכבוד האבל כפי שיתבאר בגמרא בסמוך. וכתב הרמב"ן (תורת האדם, ענין קרובים המתאבלים) שכשהאבל מוחל על כבודו אין קרוביו חייבים לנהוג אבלות. וכתבו הרא"ש (סי' לה) והריטב"א (ד"ה ופסיקנא) שבזמנינו אין נוהגים להתאבל על קרובי הקרובים מפני שדרך האבלים למחול על כך. והרמ"א (יו"ד סי' שעד) הפליג וכתב שהמחמיר לנהוג אבלות עם קרוביו אינו אלא מן המתמיהים. והוסיף הש"ך (סק"ה) שאינו נראה כמכבד את האבלים אלא כלועג להם. ומכל מקום כתב הרמ"א שכל קרובי המת הפסולים לו לעדות מראים בעצמם קצת אבלות עד השבת הראשונה, שאין רוחצים ואין משנים את בגדיהם כבכל שבת.

[לח] **לדעת** הרמב"ם (אבל פ"ב ה"ד-ה) כלולים בהלכה זו כל הקרובים מלידה לששת הקרובים מלידה, אבל בקורבה שעל ידי חיתון יש חילוק כמבואר בסמוך. וכן נפסק להלכה (יו"ד סי' שעד ס"ו-ז). ולדעת רש"י כת"י (ד"ה שניים, וד"ה כל) אינו מתאבל עם קרוביו אלא על יולדיהם וצאצאיהם ולא על אחיהם, ובתנאי שיהיו גם קרוביו שלו אף שקרבתם רחוקה, אבל על הורי אחיו שאינם קרוביו כלל [כגון אם אחיו מאביו, אבי אחיו מאם] אינו מתאבל.

[לט] **והוא** הדין לאבי אמו ובת בתו. תוספות (ד"ה על אבי).

[מ] **[במיוחס** לרש"י (ד"ה כל) ביאר שהכוונה לאבלות על אבי אביו ועל בן בנו. וצריך ביאור, שזו דעת רבי שמעון בן אלעזר, וחכמים חולקים עליו].

[מא] **כמפורש** בהמשך העמוד, וכן כתב רש"י (כתובות ד: ד"ה לא). וביאר הר"י מלוניל (ד"ה וכל), שאבלות זו היא לכבוד ולהכניס שלום בין הקרובים בראותם שכל אחד מיצר בצרת חברו.

[מב] **ואשה** כלולה בכלל האמור שכל שמתאבל עליו מתאבל עמו, שחייב להתאבל עליה במותה.

[מג] **התוספות** (ד"ה נאפה) הסתפקו האם חובת אבלות זו רק בפני האבל ממש או בכל הבית.

[מד] **שדרך** להאכיל את האבלים מאכלים ערבים. רש"י כת"י (ד"ה צודנייתא) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לצודנייתא). ותיבת 'צודנייתא' מלשון ציד. הערוך (ערך צד ג). ובחידושי הר"ן (ד"ה א"ל) כתב שהוא מלשון צדה לדרך.

[מה] **טור** ושולחן ערוך (יו"ד סי' שעד ס"ו).

[מו] **והוא** הדין להיפך, במת קרוב מחמת חיתון של קרובו מלידה אינו נוהג אבלות, כגון מת בעל אחותו או חתנו. רמב"ם (אבל פ"ב ה"ה) ושולחן ערוך (יו"ד סי' שעד ס"ז, וביאור הגר"א סק"ט).

[מז] **המיוחס** לרש"י ורש"י כת"י לעיל (ט: ד"ה כוחלת).

[מח] **עפ"י** המיוחס לרש"י לעיל (ט: ד"ה פוקסת) ותוספות שם (ד"ה פוקסת) בדעתו, וכן כתב רש"י בשבת (צד: ד"ה וכן הפוקסת), ועוד כתב שם בשבת שהוא נתינת בצק על פניה להאדימם. ובכתובות (ד: ד"ה פוקסת) ביאר שמעברת סרק על פניה, ועיין תוספות כתובות שם (ד"ה פוקסת).

[מט] **מבואר** ברמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות הנ' זכרון יעקב סוף אות נז) שדברים אלו אסורים על אבלה מדין רחיצה. וכן נפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' שפא ס"ו).

ואכן כתב הריטב"א (ד"ה אע"פ) שמשמעות הדין של 'אינו רשאי לכוף את אשתו להיות כוחלת ולהיות פוסקת', שאינו רשאי למונעה מלקיים הלכות אבלות במות קרוביה [והחידוש בזה שחייבת לנהוג בדיני אבלות אף כשאין זה לרצון בעלה וכבודו].

[נ] **כל** 'באמת' הלכה היא ואין חולק בדבר, רש"י (סוכה לח. ד"ה באמת). ועיין עוד רע"ב (תרומות פ"ב מ"א).

[נא] **תוספות** (ד"ה ומרחצת).

[נב] **ואף** שאסורה בתשמיש המטה בימי אבלה, אינה כנדה שאסורה לעשות לבעלה מלאכות אלו. לדעת רש"י (כתובות ד: ד"ה כאן) היתר זה אמור רק באבלות על קרוביה, שגם אם יתגבר יצרו של בעלה עליו לא תסכים להזדקק לו, אבל באבלות על קרוביו אסורה לרחוץ פניו ולהציע מטתו, אבל כמה ראשונים לא חילקו בזה (עיי"ש בשיטה מקובצת ד: מד"ה כאן ואילך), וכן נפסק להלכה (שולחן ערוך יו"ד סי' שפג ס"א) שגם בימי אבלותו מותרת.

[נג] **המיוחס** לרש"י (ד"ה קשיין). וברש"י כת"י (ד"ה קשיין) וריטב"א (ד"ה אבל) כתבו שהסתירה לגבי רחיצה, שבברייתא הראשונה מבואר שנוהג אבלות, ובשניה כתוב שמרחצת לו פניו ידיו ורגליו וסתם רחיצה בחמין שאבל אסור בהם אף במקצת גופו.

אמר ליה אימא קיימת אמר ליה אימא קיימת א"ל אבא[א] קיים אמר ליה לשמעיה חלוץ לי מנעלי ° והולך אחרי כלי לבית המרחץ שמע מינה תלת שמע מינה [ב] אבל אסור בנעילת הסנדל ושמע מינה שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד ושמע מינה [ג] [א] מקצת היום ככולו רבי חייא לחוד רבי אחייה לחוד אמר רבי יוסי בר אבין [ב] שמע שמועה קרובה ברגל ולמוצאי הרגל נעשית רחוקה עולה לו ואינו נוהג אלא יום אחד תני רבי אדא דמן קסרי קמיה דר' יוחנן [ג] שמע שמועה קרובה בשבת ולמוצאי שבת נעשית רחוקה אינו נוהג אלא יום אחד קורע או אינו קורע רבי מני אמר [ד] אינו קורע רבי חנינא אמר קורע אמר ליה רבי מני לר' חנינא בשלמא לדידי דאמינא אינו קורע היינו דלא איכא[א] אבילות שבעה אלא לדידך דאמרת קורע קריעה בלא שבעה מי איכא ולא והתניא[ב] איסי אבוה דרבי זירא ואמרי לה אחוה דרבי זירא קמיה דר' זירא ° [ה] מי שאין לו[ג] חלוק לקרוע ונזדמן לו בתוך שבעה קורע לאחר שבעה אינו קורע עני ר' זירא בתריה במה דברים אמורים בחמשה מתי מצוה [ו] אבל על אביו ועל אמו קורע והולך כי תניא ההיא לכבוד אביו ואמו. ת"ר [ז] כל האמור בפרשת כהנים[ד] שכהן מיטמא להן אבל מתאבל עליהן ואלו הן אשתו אביו ואמו אחיו ואחותו בנו ובתו [א] הוסיפו עליהן אחיו ואחותו הבתולה מאמו ואחותו נשואה בין מאביו בין מאמו [ה] וכשם שמתאבל עליהם כך מתאבל על שניים שלהם דברי ר"ע רבי שמעון בן אלעזר אומר אינו מתאבל אלא על בן בנו ועל אבי אביו וחכ"א [ח] כל שמתאבל עליו מתאבל עמו חכמים היינו תנא קמא איכא בינייהו עמו [ט] בבית [י] כי הא דאמר ליה רב לחייא בריה וכן א"ל רב הונא לרבה בריה באפה נהוג אבילותא בלא אפה לא תינהוג אבילותא מר עוקבא שכיב ליה בר חמוה סבר למיתב עליה שבעה ושלשים על רב הונא לגביה אשכחיה אמר ליה [י] צודנייתא בעית למיכל לא אמרו לכבוד אשתו [ה] אלא חמיו וחמותו דתניא [ו] מי שמת חמיו או חמותו [כ] אינו רשאי לכוף את אשתו להיות כוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתו ונוהג עמה אבילות וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת ולהיות פוקסת אלא כופה מטתה ונוהגת עמו אבילות ותניא אידך [ו] אף על פי שאמרו אינו רשאי לכוף את אשתו להיות כוחלת ולהיות פוקסת באמת אמרו מוזגת לו את הכוס ומצעת לו מטה ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו קשיין אהדדי אלא לאו שמע מינה כאן בחמיו וחמותו כאן בשאר קרובים שמע מינה תניא נמי הכי לא אמרו לכבוד אשתו אלא חמיו וחמותו בלבד. אמימר שכיב ליה בר בריה קרע עילויה אתא בריה קרע באפיה אידכר דמיושב קרע קם קרע מעומד אמר ליה רב אשי לאמימר קריעה [ל] דמעומד [מ] מנלן דכתיב [א] ויקם איוב ויקרע את מעילו

אלא

עולה לו. פירוש הרגל עולה לו למנין שאינו נוהג אלא יום אחד: **קורע** או אינו קורע. דוקא כענין זה מיבעי ליה לפי שהיה חייב לקרוע בשעת שמועה אבל שמע שמועה רחוקה בחול אינו קורע כלל ואפי' על אביו ואמו וכן קאמר נמי בסמוך כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו והכי משמע לעיל דלא מלינו לר' חייא שקרע אע"פ שהיה אביו ואמו לגירסת ר"ח וא"ת אי מהא משמע דאינו קורע על אביו ואמו אמאי לא קאמר ש"מ דאינו קורע יש לומר דאינו מביא ש"מ כי אם ממה שראינו שעשה אבל ממה שלא ראינו אינו מביא ראיה מכל מקום מדלא קבעי הש"ס כלל אם רבי חייא קרע משמע א"צ לקרוע ובתשובת רבינו זקיני פי' דאינו קורע על שמועה רחוקה אפי' על אביו ואמו והרי"ן וגם בתוס' הרב מסופק והא דאמר בסמוך מי שאין לו חלוק וכו' מיירי כגון שהיה שאול מחבירו[י] או נתמלא קרעים ונראה לי שיש לסמוך יותר על ה"ג מרב נמח גאון דאין קורעים לאחר ל' יום אלא על אביו ואמו בלבד וברכת אבלים נחלקו בה"ג אם שמע בשבת אם חייב לברך ברכת אבלים דיש מפרשים דנקרא דברים שבצינעא וי"א כיון דמברכין בג' או בעשרה[כ] לאו דברים שבצינעא הוא: **ואחותו** נשואה בין מאביו בין מאמו. לא מיבעי מאביו אלא אפי' מאמו נמי: **על** שניים שלהם. פי' הנולדים מהן אבל באחיהם ובנשותיהם היה מסופק בתוספות הרב בשם רבו ולא ידענא מאי שנא: **על** אבי אביו ועל בן בנו. פירוש בתוספות הרב בשם רבו דהוא הדין אבי אמו ובת בתו: **באפה** נהוג אבילות. פירוש בתוספות בכל דיני אבלות נעילת הסנדל ורחיצה וסיכה וכולן כל זמן שהוא בפניה ובפ"ק דכתובות (דף ז:) קאמר עמו בבית ושמא באפה דוקא או שמא בכל הבית: **ומרחצת** לו פניו ידיו ורגליו. בחמין קאמר דאילו בצונן היא נמי מותרת[ל]: **אלא** בחמיו וחמותו. והוא הדין היא נוהגת עמו [מ] בחמיה וחמותה והא דקתני לעיל כל שמתאבל עליו מתאבל עמו בכל שאר קרובים קאמר אבל אשתו יש חילוק בין חמיו וחמותו לשאר קרובים: **אתא** בריה קרע באפיה. להיות נוהג עמו אבילות ותימה כיון דקרע כבר וכי צריך לקרוע כלל לפני הקרובים ושמא לאשמועינן דבאפיה נוהג אבילות והר"א פירש אתא בריה קרע באפיה לפי שאמימר קרע מיושב ואתא בנו להזכירו שהוא טעה לקרוע מיושב והקריעה זה עשה בנו של אמימר[י] ועל ידי כך נזכר אמימר וקרע פעם שניה מעומד:

אלא

א"ל אימא קיימת. בלשון שאלה הוא, כלומר (א) שאתה שואל על אבי שאל על אמי, שאף היא אחותך: א"ל. ר' חייא ואמך אחותי קיימת היא: א"ל. רב אבא קיים, עדיין לא השגיח עליו, וממילא הבין. ויש אומרים בניחותא היה רב משיבו על מי שאינו שואל כדי שיבין מן הכלל, וקשה בעיני לומר שרב יוציא דבר שקר מפיו: חלוץ מנעלי. להתאבל על אחי ואחותי: והולך כלי אחרי לבית המרחץ. ללמד הלכה (ב) נתכוין, שאין שמועה רחוקה לאחר שלשים נוהגת אלא יום אחד, ומקצת היום ככולו: למוצאי הרגל נעשית רחוקה. דהוי שלשים[ד] יום: אינה נוהגת אלא יום אחד. אע"פ דכי שמע עדיין היתה קרובה עולה הרגל להשלים שלשים דהוי שמועה רחוקה: אינו קורע. עכשיו דנוהג[ה] יום אחד לשמועה רחוקה: היינו דליכא אבילות שבעה. כלומר משום דליכא[ו] שבעה אינו קורע: קורע והולך. אחר שבעה אע"ג דליכא שבעה: אבל מתאבל עליהן. על אותן קרובים: אחיו מאמו. שלא מאביו, דקרא משמע מאביו שלא מאמו[ט]: אחותו נשואה בין מאביו בין מאמו. דבקרא לא אשכחן אלא אבתולה[י]: על שניים שלהן. אבי אביו ועל בן בנו ועל בן בתו ועל בן אחותו: כל שמתאבל עליו מתאבל עמו. כלומר מתאבל עם אביו כשהוא מתאבל על אב שלו, נמצא זה מתאבל על אבי אביו, וכן כל שמתאבל עליו כגון שמתאבל על בנו מתאבל עמו, כלומר מתאבל עם בנו כשהוא מתאבל (ג) פי' על בן שלו, ונמצא זה מתאבל על בן בנו: היינו תנא קמא. של רבי שמעון: עמו בבית. דתנא קמא לא בעי שיהא אביו או (בן) בנו עמו בבית ויושב עמו, וחכמים בעו עמו בבית: כי האי. ענין דא"ל רב לר' חייא וכו': באפה. דאיתתך כשהיא אבילה, דהאי נמי כל שמתאבל עליו כגון אשתו מתאבל עמו בפניו: צידונייתא. סעודות דאבל: קשיין אהדדי. דהכא קתני מצעת לו מטתו והכא קתני כופה מטתו: [פ] בשאר קרובי אשתו. מצעת לו מטתו: אתא בריה. הדר אמימר קרע באפיה דבריה: קם קרע. פעם שלישית:

אודייני

עין משפט
נר מצוה

קיא א מיי' פ"ו מהל' אבל הלכה א סמג עשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סימן תב סעיף א:

קיב ב ג מיי' שם הלכה ג וסמג שם טוש"ע י"ד שם סעיף ה:

קיג ד מיי' שם הל' א טוש"ע שם סעי' ד:

קיד ה ו מיי' פ"ח שם הלכה ו טוש"ע י"ד סימן שמ סעיף יח:

קטו ז מיי' שם פ"ב הלכה א סמג שם טוש"ע י"ד סימן שעד סעיף ד:

קטז ח ט י מיי' שם הלכה ד ה טוש"ע שם סעיף ו:

קיז כ מיי' שם הל' ה טוש"ע שם וסימן שפא סעיף ו:

קיח ל מיי' שם פ"ח הלכה א סמג שם טוש"ע י"ד סימן שמ סעיף א:

משנת ראשונים

קורע או אינו קורע. וי"מ [illegible] שמע שמועה קרובה בשבת ולמוצאי שבת נעשית רחוקה קא מיבעי' ליה, מי אמרי' כיון דבשעה ששמע היתה קרובה חייב לקרוע, או דילמא דבשעה ששמע אי איפשר לו לקרוע השתא נמי לא יקרע, אבל בשמועה רחוקה פשיטא דלא בעי קריעה. **[תוס' הרא"ש]**

18/06/2018 אחח

קריעה בלא שבעה מי איכא. פי' על מתו, דעל רבו ועל נשיא וכל הני דמתניתין איכא קריעה בלא שבעה.
[תוס' הרא"ש]

מי שאין לו חלוק לקרוע. אית דמפרשי דלהכי נקט חלוק, משום דאין קריעה אלא בחלוק. והקשה מורי ה"ר יחיאל ז"ל דהא ילפינן קריעה באבל מבני אהרן, והתם כתיב בהו בגדיכם לא תפרומו, ובגדיהם כלהו בגדים משמע. ועוד מה לנו לחלק בין חלוק לשאר בגדים. וחלוק דנקט גבי קריעה בכולה מכילתין לאו דוקא, אלא משום דמילתא דפסיק היא, דאמר לקמן דהאשה אינה קורעת אלא התחתון והוא החלוק, ולהכי נקט לאדכורי קריעה בחלוק דשייך באנשים ובנשים.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מי שאין לו חלוק. ועוד י"ל דמיירי הכא כשבגדיו מקורעין עד שנעשה כפוחח האמור בירושלמי. (ה"ז). **[ריטב"א]**

ואחותו הבתולה מן האם. פי' בתולה, אע"פ שהיא בתולה כיון שאינה אחותו מאביו אלא מאמו לבדה הוצרכנו להוסיפה שאע"פ שאין כהן מטמא לאחיו ולאחותו מאמו, מתאבל עליהם.
[נמוקי יוסף]

קריעה דמעומד מנלן. וא"ת נהי דמצוה לקרוע מעומד, מנא לן שאם קרע מיושב שלא יצא קריעה. וי"ל מדתני ביה קרא באיוב ובדוד, ואע"ג דאמר תלמודא דמאיוב לא גמרינן, דדילמא מילתא יתירתא קא עבד, היינו מקמי דאשכחן קריעה מעומד בדוד. אי נמי איכא למימר דאמימר אחמיר אנפשיה. הראב"ד. **[תוס' הרא"ש]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עי' תוס'. ועי' קדושין לא: וטוש"ע יו"ד סי' רמ ס"ב (גליון בפסחים שם), ב) [לעיל טו:], ג) [לעיל טו: פסחים ד. וש"נ], ד) ויקרא כא, ה) [שמחות פ"ד], ו) כתובות ד:, ז) כעי"ז שבת קלו. עי"ש ברש"י ותוס' ועי' רש"י כת"י, ח) [עי' תוספות סנהדרין ס. ד"ה אתיא וכו' מה שהניחו סוגי' דהכא בתימה] ועיין תוס' לקמן כו. ד"ה אתיא, ט) עי' תר"כ אמור פרשתא א ח, י) עיין לקמן דף כו:, כ) מגילה דף כג: ועי"ש תוד"ה ואמר ובכתובות ח: ותוד"ה כי תניא, ל) תענית יג:, מ) לקמן בע"ב, נ) עי' ריטב"א, ס) כתובות ד ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה א"ל אימא כו' כלומר עד שאתה שואל: (ב) ד"ה והולך כו' ללמד הלכה לתלמידים נתכוין: (ג) ד"ה כל שמתאבל וכו' כשהוא מתאבל על בן שלו ותיבת פי' נמחק:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' הוסיפו עליהן אחיו אחותו הבתולה מאמו ואחותו נשואה כו'. נ"ב עיין ריטב"א:

גליון הש"ס

גמ' והולך אחרי כלי. עיין לקמן דף כד ע"ב תוספות ד"ה אלא קרוביו: **שם מי שאין לו חלוק.** עיין לקמן דף כד ע"א תוספות ד"ה וכל קרע ובתוספות ד"ה כי תניא:

תורה אור השלם

א) וַיָּקָם אִיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת מְעִלוֹ וַיָּגָז אֶת רֹאשׁוֹ וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ: [איוב א, כ]

רש"י כת"י

בחמשה מתי מצוה. בנו בתו אחיו ואחותו שאלו הקרוב אליו דהיינו אשתו שמצוה היא כדאמרינן בסמוך[מ] דכהן מצוה ליטמא עליהן ומצוה להתאבל עליהן אלמא דעל אביו ואמו לא קאמ' ר' עקי' דאינה נוהגת אלא יום אחד. הא דקתני נוהג שבעה ושלשים יחידאה היא ולא ר' עקיבא היא דלר' עקיבא לא שנא אביו ואמו שמועה רחוקה אינה נוהגת ▼אלא יום אחד ואנן כר' עקיבא סבירא לן דהלכתא כותיה. בגינזק. מקום. בנו של ר' (חייא) [אחיין] בגולה. בבבל. ▲רב בר אחוה דר' חייא הוה אביו של ר' חייא נשא לאה והוליד ממנה איבו מתה לאה ונשא את רחל ולה בת מאיש אחר ומרחל נולד לר' חייא ואותה הבת נשא איבו וממנה נולד רב ונמצא רב בר איבו אחוה דר' חייא מאביו ובן אחותו מאמו. אמ' ליה ר' חייא לרב איבו קיים אמ' ליה אימא קיימת. שלא רצה לומר שנפטר משום מוציא דבה הוא כסיל (משלי י). [ע"כ שייך לעמוד א]

מקצת היום ככולו. אלמא קסבר ר' חייא אינה נוהגת אלא יום אחד. שמועה קרובה ברגל. (ולאחר) שעדיין לא עברו שלשים יום. עולה לו. רגל כאלו לא נשמע לו עד סוף הרגל. ולמוצאי שבת נעשית רחוקה. כגון שהיה יום שבת יום שלשים. קורע או אינו קורע השומע שמועה רחוקה. אינו קורע אלא בחלוק[ס]. קורע והולך. אפילו לאחר שבעה אלמא קריעה אע"ג דליכא שבעה דהא תלפי להו. לכבוד אביו ואמו. ולאו משום חיוב קריעה. כל האמור בפרשת כהנים. בסדר אמור אל הכהנים. שכהן. מצוה ליטמא להן לפי שהן קרובין כל אדם מתאבל עליהן. הוסיפו עליהן. לענין אבל. אחיו מאמו ואחותו [ה]בתולה מאמו ואחותו נשואה בין מאביו בין מאמו. דאין כהן מיטמא לאחיו ולאחותו שלא מאביו כדנפקא לן בתורת כהנים מקרא ולענין אבל הוסיפום. שניים. בן בנו בן אחיו [אבי אביו ו]אבי [אמו ו]אבי אביו לא הוה שני. אינו מתאבל. על השניים כולן אלא על אבי אביו ועל בן בנו בלבד. כל שהוא מתאבל עליו. אם הוא מת כגון אביו ואחיו אם מת לאביו מת או לאחיו מת מתאבל עמהן וכגון (לאתו) [דלאו הוא מת] מקורבא דידיה. [בבית]. לרבנן בתראי אין אבילות נוהג אלא בשעה שהוא נכנס לבית [אחיו] האבל וכשיוצא משם אין אבילות מוטל עליו פר"ח. באפה. בפני אשתך דהיינו נמי כל שמתאבל עליו ומתאבל בבית בפניו. בר חמוה. אחי אשתו לא תשיב שני. למיתב עליה. אתה רוצה לאכול מטעמים ולכך אתה נוהג אבילות לעשות לו כדרך שאר אבלים. צודנייתא בעית למיכל. משום אשתו שרצה להתאבל עמה. לא אמרו לכבוד אשתו אלא חמיו וחמותו. בלבד. מוזגת לו את הכוס ומצעת לו את המטה. שאע"פ שאין נדה עושה מלאכות אלו לבעלה משום גזירת תשמיש גבי ימי אבלה לא גזור רבנן[פ]. קשיין אהדדי. דקתני לעיל נוהג עמה אבילות והכא קתני רוחץ פניו ידיו ורגליו ותרויהו צריכי הני מתנייתא הא דתניא מי שמת חמיו או חמותו וכו' אשמועינן דבשאר קרובים לא דאי מההיא הוה אמינא הוא הדין לשאר קרובים. אתא בריה. הדר אמימר קרע באפיה דבריה. קם קרע. פעם שלישית. ויקם יואב ויקרע וגו'. על עסקי בניו ובנותיו שמתו.

הגהות וציונים

א] בכת"י היינו דליכא: ב] צ"ל והתני (יעב"ץ), וכ"ה בכת"י: ג] בכת"י (וכ"ה בר"ח) **אלא** חלוק **אחד**, ועי' בתוס' המצויין בגליון הש"ס ובמהרש"א שם: ד] בכת"י נוסף (על הגליון) **ואחד**, ועיין רי"ף וראשונים: ה] בכת"י **בנוהג**, ותיבת "עכשיו" ליתא (ועי' גם רש"י כת"י, ועי' תוס': ו] בכת"י נוסף **אבילות**: ז] בכת"י **בתולה**: ח] בכת"י נוסף כאן דיבור **כאן בחמיו. כופה מטתו**: (ונשמט בשגגה מהח"ד, דק"ס): ט] יש להוסיף **דוקא** (דלענין שנוהגת עמו הרי מפורש בברייתא, ראש משביר): י] ופי' זה נכון, ולפי"ז הגי' בגמ' אתא בריה **וקרע** באפיה, וכ"ה בספרים מדוייקים (חי' הריטב"א עי"ש):

מפורשת, **תַּנְיָא נַמִּי הָכִי** - שנינו כן בברייתא, **לֹא אָמְרוּ** שעל הבעל לנהוג אבלות **לִכְבוֹד אִשְׁתּוֹ** כשהיא אבלה, **אֶלָּא** במות **חָמִיו וַחֲמוֹתוֹ בִּלְבַד**, ולא במות שאר קרוביה[נד].

הגמרא מספרת כיצד נהג אמימר בקריעה על פטירת בן בנו:
אֲמֵימַר שְׁכֵיב לֵיהּ בַּר בְּרֵיהּ - לאמימר נפטר בן בנו, **קְרַע עִילָּוֵיהּ** - קרע עליו. **אֲתָא בְּרֵיהּ** - לאחר מכן הגיע לשם בנו, אבי הנפטר, **קְרַע בְּאַפֵּיהּ** - חזר אמימר וקרע קריעה נוספת בפניו[נה]. **אִידְּכַר דִּמְיוּשָּׁב קְרַע** - לאחר מכן נזכר שקרע מיושב, **קָם וּקְרַע** קריעה שלישית כשהוא **מְעוּמָּד**.

הגמרא מבררת את המקור לחובת עמידה בשעת קריעה:
אָמַר לֵיהּ רַב אַשִׁי לַאֲמֵימַר, קְרִיעָה דִּמְעוּמָּד מְנָלָן - מהיכן למדנו דין זה שאת הקריעה יש לעשות מעומד[נו]. השיב לו אמימר[נז], **דִּכְתִיב** - שכן כתוב בפסוק אצל איוב כששמע שמתו כל ילדיו (איוב א, כ)[נח] **'וַיָּקָם אִיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת מְעִילוֹ'**, הרי שבבואו לקרוע נעמד וקרע.

נד. **ובאופן** ההפוך, כשמתו קרובי הבעל, נחלקו הראשונים האם הדין שוה למתו קרובי האשה או לא. דעת התוספות (ד"ה אלא) והרמב"ם (אבל פ"ג ה"ה) שכשם שהוא נוהג עמה אבלות רק בפטירת חמיו וחמותו, כך גם היא אינה נוהגת אבלות אלא בפטירת חמיה וחמותה, ולא על שאר קרובי הבעל. אבל הרמב"ן (תורת האדם, ענין קרובים המתאבלים) הסתפק בזה מאד, וצידד שהאשה חייבת להשתתף עם בעלה באבלו על כל קרוביו. וכן דעת הרמ"ך (רמב"ם שם). ובשולחן ערוך (יו"ד סי' שעד ס"ו) נפסק כדעת הרמב"ם.

נה. **המיוחס** לרש"י ורש"י כת"י (ד"ה אתא). וכתבו הרי"ץ גיאת (הלכות אבל ד"ה ת"ר) והרמב"ן (תורת האדם, ענין הקריעה) והנמוקי יוסף (ד"ה גרסי'), שהקורע על קרובי קרובו אינו קורע אלא בפני האבל, ואמימר טעה וקרע קודם בוא בנו ולכן חזר וקרע בפניו כשהגיע, ושוב נזכר שקרע מיושב ולא יצא ידי חובתו וחזר וקרע בשלישית. אבל התוספות (ד"ה אתא, בשם הר"א) והאור זרוע (הלכות אבלות סי' תיח) והריטב"א (ד"ה אתא) נקטו שיוצא ידי חובת קריעה גם שלא בפני קרובו האבל, ופירשו שלא אמימר קרע קריעה שניה זו אלא בנו האבל, שראהו קורע מיושב, ולא רצה לומר לו שטעה ולכן עמד וקרע בפניו, וכשראה זאת אמימר נזכר שלא כדין עשה בקרעו מיושב וקם וקרע שוב פעם שניה מעומד.

נו. **כתב** הרמב"ן (תורת האדם, ענין הקריעה), שרב אשי שאל את אמימר מנין שקריעה מעומד רק מפני שראהו חוזר וקורע בעמידה לאחר שקרע מיושב ולמד מכך שעמידה בשעת קריעה מעכבת, ולפיכך שאלו מנין לו שמעכבת גם בדיעבד.

נז. **כך** משמע בפשטות, שאמימר השיבו ולא היה זה המשך דבריו, וכן מפורש בר"ח (לקמן ע"ב).

נח. **בתחילת** ספר איוב מסופר שאיוב היה בעל הצלחה גדולה, תם וישר וירא שמים, עשיר ובעל צדקה גדול ומבורך בבנים ובנות. לימים השתבח הקב"ה בפני השטן בעבדו איוב שאין כמוהו בארץ. אמר לו השטן, בעודו מצליח נוהג הוא כך, אולם שלח נא ידך וגע בכל אשר לו, ונראה כיצד ינהג. השיב לו הקב"ה שנותן לו רשות לאבד את כל אשר לו, ובלבד שבו עצמו לא יגע. השטן איבד את ממונו של איוב, הרג את ילדיו [ובבוא השמועה על כך לאיוב נאמר הפסוק המוזכר כאן], ואיוב החזיק בתומתו. כשבא השטן אל הקב"ה שב הקב"ה והשתבח באיוב שלא ירד מדרגתו אחר כל הבא עליו. השיב לו השטן, כל עוד לא נגעת בו עצמו ממשיך הוא לנהוג כמלפנים, אולם שלח נא ידך וגע בו עצמו ונראה כיצד ינהג. נתן לו הקב"ה רשות לייסר את איוב, בתנאי שישמור את נפשו. הביא השטן על איוב יסורים. והספר מסיים (שם מב יב, טז) 'וה' ברך את אחרית איוב מראשיתו' וגו', ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה ויראה את בניו ואת בני בניו ארבעה דורות'.

הקשה רב אשי לאמימר, **אֶלָּא מֵעַתָּה**, לדבריך שלשון קימה מורה על חובת עמידה, הוא הדין שלשון עמידה יורה על כך, ואם כן, במצות חליצה[א] שנאמר בה על היבם (דברים כה ח) 'וְקָרְאוּ לוֹ זִקְנֵי עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו **וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי** לְקַחְתָּהּ', **הָכִי נַמִּי** - האם אכן תתקיים מצות החליצה בעמידה דווקא, **וְהָא תַּנְיָא** - והלא שנינו בברייתא, חולצת לו **בֵּין** כשהוא **יוֹשֵׁב בֵּין** כשעוֹמֵד **וּבֵין מוּטֶּה**[ב]. **אֲמַר לֵיהּ** - השיב אמימר לרב אשי, **הָתָם לֹא כְּתִיב 'וַיַּעֲמֹד וַיֹּאמַר'** - שם בחליצה לא כתוב בפסוק 'ויעמוד ויאמר' שמשמעותו שעליו לעמוד, אלא 'ועמד' וכך הדרך להכתב בכל שינוי מצב[ג], ומשמע כאן שעד עתה דיברו הזקנים וכשסיימו פתח היבם בדיבור, **הָכָא כְּתִיב 'וַיָּקָם וַיִּקְרַע'** - אבל כאן במצות קריעה כתוב המלים 'ויקם איוב ויקרע', שמשמעותן קימה דווקא[ד], ויש ללמוד מכך שקריעה טעונה עמידה אף לעכב.

הגמרא מביאה מימרא נוספת בענין זה:

אָמַר רָמִי בַּר חָמָא, מִנַּיִן לִקְרִיעָה שֶׁהִיא מְעוּמָּד, שֶׁנֶּאֱמַר (איוב א כ) **'וַיָּקָם אִיּוֹב וַיִּקְרַע'**.

מקשה הגמרא, איך אפשר להביא מקור לעמידה בשעת קריעה מהפסוק הזה, **דִּלְמָא מִילְּתָא יְתֵירְתָּא הוּא דַּעֲבַד** - שמא עשה איוב דברים יתרים על הנדרש מצד ההלכה, ואין ללמוד משם לחייב כל אבל לעשות כמעשיו, **דְּאִי לֹא תֵּימָא הָכִי** - שאם לא תאמר כן, אלא תאמר שממעשיו אפשר ללמוד הלכות קריעה, האם מה שנאמר בו (שם) **'וַיָּגָז אֶת רֹאשׁוֹ'** - ויתלוש את שער ראשו[ה], **הָכִי נַמִּי** - וכי גם כאן תאמר שכל אבל מחויב בתלישת שער, ודאי שלא, ועל כרחך עשה איוב דברים נוספים מלבד הלכות אבל בשל גודל צערו[ו], ואם כן יתכן שגם העמידה בשעת קריעה אינה מחויבת מצד ההלכה.

מתרצת הגמרא, **אֶלָּא מֵהָכָא** - אלא מהפסוק הזה יש ללמוד דין קריעה מעומד, כתוב אצל דוד המלך כשבאה לאזניו שמועה על מות בניו[ז] (שמואל ב׳ יג לא), '**וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו**', ולמדנו שקריעה מעומד.

מקשה הגמרא, **וְדִלְמָא מִילְּתָא יְתֵירְתָּא עֲבִיד** - ושמא עשה דוד דברים יתרים על הנדרש מצד ההלכה, ואין לחייב כל אבל לעשות כמעשיו, **דְּאִי לֹא תֵּימָא הָכִי** - שאם לא תאמר כן, אלא תאמר שממעשיו אפשר ללמוד הלכות קריעה, האם מה שנאמר בו (שם) **'וַיִּשְׁכַּב אָרְצָה'**, **הָכִי נַמִּי** - אכן חייב בכך כל אבל, **וְהָתַנְיָא** - והלא שנינו בברייתא, **(ישב) [יָשַׁן[ח]]** האבל **עַל גַּבֵּי מִטָּה** העומדת כדרכה אלא שהסיר את הכר והכסת וישן על גבי החבלים[ט], או בישיבה **עַל גַּבֵּי כִּסֵּא**, או בישיבה נמוכה **עַל גַּבֵּי אוּדְיָינִי** [-מכתשת]', **(גדולה על גבי קרקע מכולן) [גְּדוֹלָה מִכּוּלָּן אָמְרוּ, אֲפִילּוּ יָשֵׁן עַל גַּבֵּי קַרְקַע[יא]]**, **לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ** בדיני אבלות, **וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן** בביאור הברייתא, במה לא יצא ידי חובתו כשישן על גבי קרקע, **שֶׁלֹּא קִיֵּים** דין **כְּפִיַּית הַמִּטָּה**, שעליו לכפות מטתו דווקא[יב] ואין די בשכיבה על הקרקע בלא לכפות מטתו[יג], ודוד ודאי כפה מטתו כדין, ואם כן די היה לו בשכיבה על מטתו הכפויה ולא היה צריך לשכב על הקרקע, וברור שדברים יתרים עשה ואין ללמוד ממעשיו לכל אבל. **אָמַר לֵיהּ** - השיב לו[יד], דוד לא שכב על הארץ ממש, אלא **כְּעֵין אַרְצָה** - עשה דבר הדומה לשכיבה על הארץ, כפה מטתו ושכב עליה כדין אבל[טו], ואין אלו דברים יתרים אלא שורת הדין, ואם כן ניתן ללמוד ממעשיו לכל אבל[טז].

★

הברייתא דלהלן מפרטת את האיסורים הנוהגים בימי האבלות[יז]:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **(ו)[אֵלּוּ[יח]] דְּבָרִים שֶׁאָבֵל אָסוּר בָּהֶן[יט], אָסוּר בִּמְלָאכָה[כ], וּבִרְחִיצָה[כא], וּבְסִיכָה[כב], וּבְתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה[כג], וּבִנְעִילַת**

א. **כשמת** אדם נשוי בלא ילדים צריכה אשתו להנשא לאחיו ובזה מקימים שם למת, ונישואין אלו נקראים 'יבום'. אם אין האח חפץ לייבמה יכול לפוטרה בחליצה, שחולצת לו נעלו בפני בית דין ויורקת בפניו ואומרת לו 'ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו'. דיני היבום והחליצה כתובים בתורה (דברים כה ה-י) ובמסכת יבמות.

ב. **ואין** חילוק בין מעשה החליצה לבין אמירתו 'לא חפצתי לקחתה', שאילו היתה האמירה טעונה עמידה גם החליצה היתה נעשית בעמידה דווקא, ואם מבואר בברייתא שחליצה כשרה גם בישיבה על כרחך אין הפסוק 'ועמד' מורה שעמידה מעכבת. ריטב"א (ד"ה בשלמא). ומכל מקום כתבו הרמב"ן (תורת האדם, ענין הקריעה) והריטב"א (שם) שלכתחילה צריך לעמוד בשעת חליצה מפני שסוף סוף נאמר בתורה בפרשה זו לשון 'ועמד', וכוונת הברייתא לומר שהעמידה אינה מעכבת. וקושיית הגמרא מדוע בקריעה העמידה מעכבת עד שאם קרע מיושב צריך לחזור ולקרוע כפי שעשה אמימר.

ג. **כגון** 'עמדו וקידשו' (לעיל יח:), 'ועמדה ונישאת' (גיטין פג. קידושין מה:). תוספות (ד"ה אלא, יבמות קג. ד"ה בין). וכן 'הליכה' משמשת פעמים רבות לשינוי מצב ולא להליכה כפשטה, כגון 'וילך הלוך וגדל' (בראשית כו יג), 'ודוד הולך וחזק' (שמואל ב׳ ג א), 'הלכה זו ונשאת' (גיטין שם).

אמנם כל זה כשמיד לאחר שנכתב 'עמידה' באה פעולת המשך, וכפי שכתוב בפסוקים הנ"ל. אבל כשכתובה עמידה לבדה מורה הדבר על החובה לעמוד, כבפסוק (דברים יט יז) 'ועמדו שני האנשים', שממנו לומדים חז"ל (שבועות ל:) שעל העדים לעמוד בשעת הגדת העדות.

ד. **הדיוק** הוא מכך, שאין דרך לכתוב 'ויקם' אלא כשמדובר בקימה ממש, כשם שאילו היה כתוב 'ויעמוד' היינו מבינים שהכוונה לעמידה דווקא.

ה. **כתב** המלבי"ם (איוב שם) שעשה כן על אבדת ממונו, שרק על אבדת הנפשות אסרה התורה (דברים יד א) לתלוש השער, ולא על אבדת הממון. ועיין בהערה להלן.

ו. **כתב** בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מילתא) שלגודל צערו על מיתת כל ילדיו עשה כן [וצריך ביאור איך תלש שערו על המת. אמנם מחלוקת תנאים היא (ב"ב טו) האם היה איוב מישראל או מאומות העולם, ואם קודם מתן תורה או לאחר מכן].

ז. **לאבשלום** בן דוד היתה אחות מאם בשם תמר. אמנון בן דוד עינה אותה, ואבשלום החליט להורגו. לשם כך עשה משתה והזמין את כל אחיו בני דוד, וכטוב לב אמנון ביין ציוה אבשלום לעבדיו והרגוהו. כשראו זאת שאר בני המלך עלו איש על פרדו ונסו. ולדוד הגיעה שמועה מוטעית, שאבשלום הרג את כל בניו, ושם נאמר פסוק זה. מיד לאחר מכן אמרו לו שאמנון לבדו נהרג ולא כל בניו.

ח. **עפ"י** הגהות וציונים, שכן הוא להלן (מ.) ובר"ח כאן (ד"ה והתניא) וברמב"ם (אבל פ"ה ה"ח) וברמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות דין כפיית המטה) ובראש (סי' עח).

ט. **רש"י** כת"י (ד"ה ישן), רמב"ן (תורת האדם ענין האבלות דין כפיית המטה), ורא"ש (סי' עח). אופן נוסף כתב הרמב"ן, שגם אם ישן על המטה הכפויה, כל שלא כפה כל מטות שיש לו לא יצא ידי חובתו.

מטותיהם היו עשויות מסגרת עץ שבה מתוחים חבלים מצד לצד ועליהם מניחים את הכרים והכסתות וישנים עליהם.

י. **על** פי המיוחס לרש"י (ד"ה אודייני), וראה הגהות וציונים. וכן ביאר הערוך (ערך אדן ג) בשם ר"ח. וברש"י כת"י (ד"ה אודייני) ביאר שהוא כיסוי של בור, וכן כתב הערוך (שם) בשם רבינו גרשום.

יא. **עפ"י** הגהות וציונים.

יב. **אבל** חייב בכפיית המטה (לעיל טו.), והיינו שיהפוך מטתו שתהא מוטלת לארץ וישן עליה כך וישב עליה בשעת אכילה. שולחן ערוך (יו"ד סי' שפז ס"א).

יג. **מפשטות** לשון הגמרא משמע שכל שישן לארץ לא יצא ידי חובתו אף אם כפה מטתו. והקשו התוספות (ד"ה דאי) סתירה בקושיית הגמרא, שבתחילה כתבה שדוד דברים יתרים עשה, דהיינו יתר על הנדרש מצד הלכות אבלות, ובסוף כתבה שהעושה כן לא יצא ידי חובתו. ותירצו שכוונת הברייתא 'על גבי קרקע' שישן האבל על גבי קרקע בלא לכפות מטתו, ולא יצא בזה ידי חובת דין כפיית המטה, אבל אחר שכפה המטה ויצא ידי חובתו אינו חייב לישן עליה דווקא וכל שכן שאם יישן על הקרקע הגדיל לנהוג בענייני אבלות. ודוד ודאי כפה מטתו כדין, אלא שדבר יתר עשה ושכב על הקרקע ולא על המטה הכפויה. וכן הסכימו הרמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות דין כפיית המטה) והרא"ש (סי' עח) והריטב"א (ד"ה א"ר). אבל שיטת הרמב"ם (אבל פ"ה ה"ח) כפשוטה של סוגיא, שחייב לישן דווקא על גבי המטה הכפויה ואם ישן על גבי קרקע לא יצא ידי חובתו אף אם כפה מטתו. וכן משמע מדברי המיוחס לרש"י (ד"ה מכולם). וביאר הרמב"ן (שם) את קושיית הגמרא לשיטה זו, שלא ישן דוד על הקרקע אלא השליך עצמו לארץ שלא בשעת שינה מרוב צער, וזה דבר יתר.

יד. **בדברי** הגמרא כאן לא מבואר למי אמר כן. אמנם מדברי רבינו חננאל משמע שלא גרס בגמרא מתיבת 'אמר רמי בר חמא' עד 'אלא מהכא', ונראה שלמד שזה המשך הדין ודברים שבין אמימר לרב אשי, ואמימר הביא מקור לקריעה מעומד מדוד המלך, וע"ז הקשה רב אשי 'ודלמא' וכו'. ולפי זה מובן מה שכתבה הגמרא 'אמר ליה', שאמימר השיב לרב אשי 'כעין ארצה'.

טו. **וכינה** זאת הכתוב 'ארצה' מפני שאצל דוד מלך ישראל מבוזה שכיבה על מטה כפויה כשכיבה לארץ אצל שאר אדם. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ומשני).

טז. **וכן** הלכה, שהקורע בישיבה לא יצא ידי חובתו וצריך לחזור ולקרוע מעומד. שולחן ערוך (יו"ד סי' שמ ס"א).

יז. **ברייתא** זו מונה רק את הדברים שהאבל אסור בהם, ולא את הדברים שמצווה לעשות בקום ועשה, ככפיית המטה ועטיפת הראש. תוספות (ד"ה אלו).

יח. **עפ"י** הגהות וציונים.

יט. **לעיל** (טו.-טו:) הביאה הגמרא מקורות לאיסורים אלו באבל.

ולא מנתה הברייתא איסור שאלת שלום והנחת תפילין, שנוהגים רק בחלק מימי האבלות, וכן לא מנתה תכבוסת, שכלולה ברחיצה. תוספות (ד"ה אלו).

כ. **פרטי** הלכה זו נתבארו בארוכה לעיל (יח:) ולקמן ע"ב, ובשולחן ערוך (יו"ד סי' שפ).

כא. **רחיצת** כל הגוף אסורה גם בצונן, ובחמין אסור לרחוץ אפילו פניו ידיו ורגליו לבדם, אבל פניו ידיו ורגליו בצונן מותר. ופרטי הלכה זו נתפרשו בשולחן ערוך (יו"ד סי' שפא).

כב. **כל** סיכה אסורה כולל סיכת אבר קטן, ובכדי להעביר את הזוהמא מותר. שולחן ערוך (שם ס"ב).

כג. **פרטי** הלכה זו וההרחקות הנוהגות בימי האבלות נתפרשו בשולחן ערוך (יו"ד סי' שפג).

אלא מעתה א) ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה ה"נ והא תניא[א] [א]בין יושב בין עומד בין מוטה א"ל התם לא כתיב ויעמד ויאמר הכא כתיב ויקם ויקרע אמר רמי בר חמא מנין לקריעה שהיא מעומד שנאמר ב) ויקם איוב ויקרע דלמא מילתא יתירתא הוא דעבד דאי לא תימא הכי ב) ויגז את ראשו ה"נ אלא מהכא ג) ויקם המלך ויקרע את בגדיו ט) ודלמא מילתא יתירתא עביד דאי לא תימא הכי ג) וישכב ארצה ה"נ והתניא ב) [ב]ישב[ל] על גבי מטה על גבי כסא על גבי [ג]אודייני (גדולה ע"ג קרקע מכולן[כ]) לא יצא ידי חובתו וא"ר יוחנן שלא קיים כפיית המטה א"ל כעין ארצה. ת"ר (ואלו[ג]) דברים שאבל [ג]אסור בהן ד) אסור במלאכה ה) וברחיצה ובסיכה ובתשמיש המטה ובנעילת הסנדל [ד]ואסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במשנה במדרש ובהלכות ובהש"ס[ד] ובאגדות [ה]ואם היו רבים צריכין לו אינו נמנע ומעשה ומת בנו של ר' יוסי בציפורי ונכנס לבית המדרש ודרש כל היום כולו[ה] רבה בר בר חנה איתרעא ביה מילתא סבר דלא למיפק לפירקא א"ל ר' חנינא[ו] אם היו רבים צריכין לו אינו נמנע סבר לאוקמי אמורא עליה א"ל רב [ו]תניא[ז] ובלבד שלא יעמיד תורגמן ואלא היכי עביד כי הא דתניא מעשה ומת בנו של ר' יהודה בר אילעאי ונכנס לבית המדרש ונכנס ר' חנניה בן עקביא וישב בצדו [ז]ולחש הוא לר' חנניה בן עקביא ור' חנניה בן עקביא לתורגמן ותורגמן השמיע לרבים. ת"ר אבל ג' ימים הראשונים אסור להניח תפילין משלישי ואילך ושלישי בכלל[ט] מותר להניח תפילין ואם באו פנים חדשות אינו חולץ דברי ר"א ר' יהושע אומר אבל ב' ימים הראשונים אסור להניח תפילין משני[ט] ושני בכלל מותר להניח תפילין ואם באו פנים חדשות חולץ אמר רב מתנה מאי טעמא דר"א דכתיב ד) ויתמו ימי בכי אבל משה אמר רב עינא מ"ט דר' יהושע דכתיב ה) ואחריתה כיום מר ורבי יהושע נמי הא כתיב ויתמו ימי וגו' אמר לך שאני משה דתקיף אבליה ור"א נמי הא כתיב ואחריתה כיום מר עיקר מרירא חד יומא הוא אמר עולא הלכה כר"א בחליצה והלכה כר' יהושע [ח]בהנחה. איבעיא להו בשני לעולא חולץ או אינו חולץ ת"ש אמר[י] עולא חולץ ומניח אפי' מאה פעמים תניא נמי הכי יהודה בן תימא אומר חולץ ומניח אפי' מאה פעמים רבא אמר כיון שהניח שוב אינו חולץ והא רבא הוא דאמר [י]הלכה כתנא דידן דאמר שלשה

מצוה

אודייני. מכתשת[ק] גדולה: **מכולם.** אמרו אפי' ישן ע"ג קרקע לא יצא עד שיכפה מטתו וישב[ל] עליה: **כעין ארצה.** כלומר שכפה מטתו וישב[מ] עליה, ולעולם קריעה מעומד: **ואסור לקרות.** כדאמרינן לעיל (דף טו.) מדאמר רחמנא ליחזקאל האנק דום, והא דאמר (סוכה דף כה.) אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין התם שאר מצות בעלמא, אבל הני אית בהו שמחה[צ]: **רבים צריכים ליה.** לדרשה: **סבר לאוקמי אמורא עליה.** תורגמן: **ושלישי בכלל.** מותר להניח תפילין, דעיקר אבילות אינו אלא ב' ימים: **ואם באו פנים חדשות.** ביום ג', אפ"ה אינו חולץ תפילין, אע"ג דאיכא למיחש דלמא אמרי [בשני] ימים הראשונים נמי הניח תפילין: **רבי יהושע אומר וכו'.** דעיקר אבילות אינו אלא יום אחד: **ואם באו פנים חדשות.** ביום שני חולץ תפילין: **מ"ט דר"א.** דסבר עיקר אבילות שני ימים: **דכתיב ויתמו ימי.** דמשמע ב' ימים: **עיקר מרירא יום אחד.** אבל אבילות ב' ימים: **הלכה כר"א בחליצה.** שאם באו פנים חדשות בג' אינו חולץ, והלכה כרבי יהושע בהנחה דבשני מותר להניח תפילין: **בשני לעולא חולץ.** בשלישי קאמר הלכה כר"א דאמר אינו חולץ, אבל בשני לא ידענא אי חולץ אי לא: **חולץ ומניח.** בשני אפי' מאה פעמים ביום, וכי[ס] באו פנים חדשות חולץ וכי ליכא פנים חדשות מניח: **רבא אמר כיון שמניח.** בשני שוב אינו חולץ לפנים חדשות: **והאמר רבא.** לעיל (דף כ.) בכפיית המטה הלכה כתנא דידן דאמר ג' ימים עיקר אבילות, ה"נ נבעי ג' ימים (א) להניח תפילין:

מצוה

אלא מעתה ועמד ואמר ה"נ. משמע ועמד ואמר היינו אפי' מיושב והא דאמרינן פרק מצות חליצה (יבמות דף קו.) בתי עמודי לכתחילה שמא[ס] צריך עמידה מדרבנן מיהו קשה דועמדו שני האנשים (דברים יט) דבעינן עומד[ס] וי"ל דועמד ואמר ודאי משמע אפי' מיושב כמו ועמדו וקדשו (לעיל דף יח:) אבל ועמד לחוד לא משמע הכי[ט]: **דאי** לא תימא הכי וישכב ארצה וכו'. אע"ג דושכב ארצה כתיב נמי אבל הילד דבת שבע[י] אע"ג דלא גבי מת כתיב אלא על בנו ושמא חולי והנביא אמר לו מות ימות[כ] הרי הוא כמת ואע"פ שהתפלל עליו חזקיה וכענין זה אמר בירושלמי[ל] הקב"ה שהיה יודע שעתיד להיות מבול היה מתאבל על עולמו קודם המבול ובתוס' הרב הקשה כי הסוגיא משונה בתחילה אומר מלתא יתירתא עבד דאי לא תימא הכי והדר מקשה דלא יצא ידי חובתו וי"ל דהכי פי' מלתא יתירתא וה"נ כפה מטתו ושכב ע"ג קרקע וא"כ עבד מלתא יתירתא דליכא למימר ושכב היינו כפיית המטה דהא לא יצא ידי חובתו מכפיית המטה א"ל כעין וליכא שום יתור וניחא ליה לשנויי הכי מלומר שהיה מלתא יתירתא ולהוכיח קריעה מכפיית המטה:

אלו דברים שאבל אסור בהן. הכא לא חשיב דברים שמצווה עליהן כגון כפיית המטה ועטיפת הראש דלא חשיב אלא מילי דאסור בהן תפילין ושאילת שלום[מ] לא חשיב דאין זה כל ימי האבל כדאמר לקמן תכבוסת לא חשיב דהויא בכלל רחיצה אע"ג דלעיל (דף טו.) מייתי תרי קראי לרחיצה ולתכבוסת אבל הני דלא נוהגים כל השבוע לא לאפוקי[ע] מפי' הר"א שפירש[נ] שרבינו שמואל היה מתיר לאבל לעשות מלאכה אחר ג' ימים ומה שאין נוהגין עתה לעשות עטיפת הראש וכפיית המטה סמכינן אהא דאמרינן בירושלמי[ל] אכסנאי אינו חייב בכפיית המטה דלא לימרון חרש הוא פי' מכשף וכמו כן אנו בין הנכרים ויש בינינו עבדים ושפחות ועוד יש ליתן טעם בכפיית המטה לפי שמטות שלנו כך יכולין לשכב בנחת מצד זה כמו מצד זה ואין ניכרת הכפייה דיש להן ד' קונדיסים מלמעלה כעין רגלים וכדאמרינן לקמן[ס] דרגש אין צריך לכפותו ועוד יש ליתן טעם בעטיפת הראש שלא היה מביא כי אם לידי שחוק ° ענין עטיפת ישמעאלים: **ואסור** לקרות בתורה. בתשובת רבינו יצחק זקני כתב כי רבינו יעקב היה אוסר בימי אבלו באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה מדלא תני ליה בשמעתין כמו ט'[פ] באב שילהי תענית (דף ל.) ובימי זקנותו חזר והתיר ובירושלמי[ל] אמר אבל שונה במקום שאינו רגיל משמע ששונה כמו בט' באב שאומר בפרק בתרא דתענית (שם) אבל קורא במקום שאינו רגיל וה"ק התם כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בט' באב ואסור לקרות בתורה כו' אבל קורא במקום שאינו רגיל וקורא באיוב וקינות וכו' משמע לכאורה דאבל וט' באב שוין כדקאמר בירושלמי ומיהו אבל שונה במקום שאינו רגיל משמע דהא דוקא שרי ולא באיוב ובקינות ובירמיה ומה שהביא רבי יצחק ראיה לאסור מדקאמר לעיל (דף טו.) אסור בדברי תורה שנאמר האנק דום ומשמע הכל אין נ"ל ראייה דלא קאמר אלא מדבר המשמחו כדאמר בתענית (דף ל.) משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב תדע דכולהו לאו דוקא דהא קאמר אסור בתפילין שנאמר פארך חבוש עליך ואינו אסור כל ימי אבלו:

משלישי ואילך. ושלישי חשבינן [מקצתו] ככולו ומדרבנן דהא לא מייתי קרא אלא לשני ימים דכתיב ויתמו ימי בכי אבל משה הר"א והאי[צ] ויתמו בתפילין וכן ואחריתה כיום מר טפי מכל שאר מילי דכל שעה שהוא מר נפש מתעולל בעפר ואין זה פאר כדפירש בקונטרס בכתובות (דף ו:[ע]) ריצ"א ובט' באב היה אומר ר' יצחק זקני דשרי כמו בשלישי דשרי:

חולץ ומניח אפילו מאה פעמים. פי' חולץ בפנים חדשות ומניח כשילכו וכן כל שעה שילכו[ק] מאה פעמים ביום וטעמיה משום בין[ר] לר"א בין לרבי יהושע בפנים חדשות אסור לר"א[ש] להניח אסור ולרבי יהושע אפי' חולץ:

עין משפט
נר מצוה

קיט א מיי' פ"ד מהל' יבום וחליצה הל' ו סמג עשין נב טוש"ע אה"ע סי' קסט סעי' מד:

קכ ב מיי' פ"ה מה' אבל הלכה יח:

קכא ג מיי' שם הל' א סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סימן שפ סעיף א:

קכב ד ה ו ז מיי' שם הלכה טז סמג שם טוש"ע שם וסימן שפד סעיף א:

קכג ח מיי' שם פ"ד הלכה ט טוש"ע שם סימן שפח סעיף א:

תורה אור השלם

א) וְקָרְאוּ לוֹ זִקְנֵי עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ: [דברים כה, ח]

ב) וַיָּקָם אִיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת מְעִלוֹ וַיָּגָז אֶת רֹאשׁוֹ וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ: [איוב א, כ]

ג) וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו וַיִּשְׁכַּב אָרְצָה וְכָל עֲבָדָיו נִצָּבִים קְרֻעֵי בְגָדִים: [שמואל ב' יג, לא]

ד) וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה: [דברים לד, ח]

ה) וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל כָּל מָתְנַיִם שָׂק וְעַל כָּל רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר: [עמוס ח, י]

רבינו חננאל

מטתה ונוהגת עמו אבלות. **אמימר שכיב ליה בר ברא קרע עליה** (א) א"ל קרעתי מעומד קם קרע מעומד א"ל רב אשי ומנ"ל דבעינן קריעה מעומד א"ל דכתיב ויקם איוב ויקרע אי הכי בעינן חליצה דכתיב ועמד ואמר לא חפצתי הכי נמי דמעומד. **והתניא בין עומד בין יושב בין מוטה** חליצתה כשרה אלא מהכא ויקם המלך ויקרע את בגדיו ודלמא קריעה מעומד מלתא יתירתא הוא דעבד כמה דעבד בשכיבתו ארצה דלא הוה צריך דתניא ישן על גבי מטה על גבי כסא ע"ג אודייני גדולה מכולן אפילו על גבי קרקע לא יצא וא"ר יוחנן שלא (יצא) קיים כפיית המטה. **א"ל מאי וישכב ארצה** לאו ארצה ממש הוא אלא כעין ארצה כדמפרש בירוש' ר' יוחנן אמר וישבו אתו לארץ אינו כתוב על הארץ אלא לארץ בדבר הסמוך לארץ מיכן שהיו ישינין על מטות כפויות וכיון שישן על מטה כפויה ניעור בלילה ונזכר שהוא אבל: **אלו דברים שאבל אסור בהן** במלאכה ברחיצה וסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה ואסור

מכאן

לקרות בתורה בנביאים ובכתובים ולשנות במשנה ובמדרש ובתלמוד בהלכות ובאגדות ואם היו רבים צריכין לו אינו נמנע. ומעשה ומת בנו של ר' יוסי בצפורי ובתו של ר' בבית שערים ויצאו ודרשו כל היום ואסיקנא ובלבד שלא יעמיד המתורגמן אלא יושב לו אחר בצידו של אבל ולוחש לו והוא משמיע לתורגמן והתורגמן משמיע לרבים. **גרסינן בפרק יש בכור לנחלה**[ס] מת הבן ביום שלשים כיום שלפניו פי' כיום ל"א וחייב לתת ה' סלעים לכהן. ר' עקיבא אומר אם נתן לא יטול ואם לא נתן לא יתן. אמר רב אשי הכל מודים לענין אבלות דיום שלשים כיום שלפניו דמי וחשוב כיום שלפניו ובשלשים ואחד שמע והנה ב) היא שמועה רחוקה ואינו נוהג אלא יום אחד בלבד כשמואל דאמר הלכה כדברי המיקל באבל: **ת"ר אבל שלשה ימים הראשונים** אסור להניח תפילין משלישי ושלישי בכלל מניח ואם באו פנים חדשות אינו חולץ דברי רבי אליעזר ורבי יהושע אומר משני ושני בכלל מניח ואם באו פנים חדשות חולץ. **אמר עולא הלכתא כרבי אליעזר בחליצה** שאם באו פנים חדשות משלישי ואילך אינו חולץ ג) והלכתא כרבא דאמר כיון שהניח אינו חולץ כר' יהושע בהנחה שמיום שני מניח מ"ט דר' אלעזר דכתיב

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) יבמות קו., ב) לקמן כז. ע"ש, ג) [עי' תוס' ב"ג קמד. ד"ה אודייני], ד) [מס' שמחות פ"ה] לעיל טו:, ה) [שמחות פ"ו] שם, ו) לעיל כ., ז) תענית ל., ח) [וע"ע תוס' יבמות קג. ד"ה בין ותוס' שבועות ל. ד"ה מצוה ותוספות זבחים טו. ד"ה מיושב], י) שמואל ב' יב טו, כ) שם פסוק יד, ל) דפרקין ה"ה, מ) לעיל טו., נ) לקמן ע"ב תוד"ה מכאן (א) ע"ש, ס) כז., ע) ד"ה שנאמר ועי"ש תוד"ה חוץ, פ) בכורות מט., צ) צ"ל בסוכה כה: (ברש"י שברי"ף ליתא "לעיל").

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה והאמר רבא כו' נבעי ג' ימים שלא להניח תפילין:

גליון הש"ס

גמ' **ודלמא מילתא יתירתא.** עיין לקמן דף כו ע"א תד"ה משכם: תוס' ד"ה **אלו דברים וכו' ענין עטיפת ישמעאלים.** עי' לקמן דף כד ע"א תוס' ד"ה ושמואל לטעמיה:

רש"י כת"י

התם לא כתוב ויעמד ויאמר. אלא דברה תורה כלשון בני אדם ועמד ואמר וליכא למשמע ולא מידי. **ויקם המלך ויקרע את בגדיו.** הכא כת' ויקרע דאיכא למילף מדכתוב ויקם שהיה יושב ועמד. **מילתא יתירתא הוא דעבד.** ולאו משום דמיחייב אבל בהכי. **ויגז הכי נמי.** בתמיה לא אשכחן בהני מלתא דאבילות דלעיל דאבל חייב בגיזוז הראש. **ויקם דוד ויקרע.** על אודות בנו. **וישכב ארצה.** כמו' בדוד. **ישן על גבי המטה.** בלא כר ובלא כסת. **אודייני.** כסוי של כור. **כעין ארצה.** הוא דעבד דהיינו כפיית המטה ולאו מלתא יתירתא. **ואסור לקרות וכו'.** כדאמרינן לעיל מדקאמ' ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום והא דאמרי' לעיל(ה) אבל חייב בכל מצות האמורות בתורה חוץ מן התפלין שנאמר בהן פאר התם כגון קיום שאר מצות בעלמא אבל בהכי אית ליה שמחה כשהוא לומד [תורה] ומשום הכי אסור לקרות(ו). **במשנה.** משניות. **מדרש.** פסוקים הנדרשים לאיסור והיתר וטומאה וטהרה כגון ספרא וספרי. **תלמוד.** מחלוקת של אמוראים. **הלכות.** ברייתות. **אגדות.** טעמי המקראות כגון בראשית רבה. **רבים צריכין לו.** כגון שהיה נשיא דורש ברבים. **סבר לאוקומי אמורא.** להעמיד לפניו תורגמן.

[המשך בעמוד ב]

הגהות וציונים

א] בראשונים הגירסא **ישן** (וכ"ה לקמן כז ע"א): ב] [גירסת הרי"ף (דף יז.) גדולה **מכולן אמרו אפילו על גבי קרקע** לא יצא כו'] (גליון) וכ"ה בכת"י וברש"י: ג] [צ"ל **אלו**] (גליון): ד] בדפו"י (שלפני הצענזור) **ובתלמוד**: ה] בכת"י וראשונים נוסף **ובתו של רבי בבית שערים ונכנס לבהמ"ד ודרש כל היום כולו**: ו] בכת"י א"ל רב **תנינא**, והיא הגי' האמיתית, וכמו להלן (דק"ס): ז] בכת"י **תנינא**: ח] [עי' בהר"ן דסוכה (דף רמב.) [יא:] ד"ה אבל חייב וכו' ותבין למה נקט בהך לישנא] (גליון): ט] [עי' בהר"ן שם] (גליון). יש להוסיף משני **ואילך** (מראה אש), וכ"ה בכת"י: י] בכת"י **דאמר**, וכן הלשון ישר (דק"ס): כ] כאן הס"ד. ומה"ד גדולה מכולם אמרו וכו', וכ"ה בכת"י (דק"ס) ועי' אות ב: ל] בכת"י **ושוכב**: מ] בכת"י **וישן**: נ] צ"ל **דכי** (באה"מ): ס] צ"ל **שמא לכתחילה** (באה"מ): ע] אולי צ"ל לא **חשיב ולאפוקי**: פ] צ"ל כמו **בט'** (רש"ש): צ] צ"ל **והא דמוקי** ויתמו וכו' (ראש משביר): ק] נראה דיש להוסיף **ואפילו**: ר] צ"ל **דבין** (ראש משביר): ש] לכאן שייך תיבת **אפילו**, במקום להלן (רש"ש, פורת יוסף):

חשק שלמה על ר"ח א) אולי צ"ל אמר לא קרעתי מעומד קם וכו'. ב) דברי רבינו בכאן הובא ברי"ף כאן בשם איכא מ"ד ועי' היטב מש"כ על דברי רבינו בזה. ג) נראה דל"ל משלישי ואילך אינו חולץ וכר"י בהנחה שמיום שני מניח והלכתא כרבא דאמר כיון שהניח שוב אינו חולץ.

אוצר החכמה 18/06/2018

הַסַּנְדָּל[כד], **וְאָסוּר לִקְרוֹת**[כה] **בַּתּוֹרָה וּבַנְּבִיאִים וּבַכְּתוּבִים, וְלִשְׁנוֹת**[כו] **בַּמִּשְׁנָה, בַּמִּדְרָשׁ**[כז], **וּבַהֲלָכוֹת**[כח], **וּבְהַשַּׁ"ס**[כט], **וּבָאַגָּדוֹת**[ל], **וְאִם הָיוּ רַבִּים צְרִיכִין לוֹ** ללמוד הימנו[לא] **אֵינוֹ נִמְנָע** מללמדם גם בימי אבלו. **וּמַעֲשֶׂה וּמֵת בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹסֵי בְּצִיפּוֹרִי, וְנִכְנַס לְבֵית הַמִּדְרָשׁ וְדָרַשׁ כָּל הַיּוֹם כּוּלּוֹ**, שהיו רבים צריכים לו.

הגמרא מבארת כיצד על החכם לנהוג באמירת דרשתו כשרבים צריכים לו. **רַבָּה בַּר בַּר חָנָה אִיתְרְעָא בֵּיהּ מִילְּתָא** - אירע לו דבר רע, היינו שמת קרובו וחלה עליו אבלות, **סָבַר דְּלָא לְמִיפַּק לְפִירְקָא** - חשב שלא לצאת מביתו לומר את דרשתו הקבועה, **אֲמַר לֵיהּ רַבִּי חֲנִינָא**, שנינו, **אִם הָיוּ רַבִּים צְרִיכִין לוֹ אֵינוֹ נִמְנָע**, ולכן עליך לצאת ולומר דרשתך. לאחר שנאמר לו שעליו לשאת דרשתו **סָבַר לְאוֹקְמֵי אָמוֹרָא עֲלֵיהּ** - חשב להעמיד אצלו תורגמן שישמיע דבריו לרבים כדרכו תמיד[לב], **אֲמַר לֵיהּ רַב, תַּנְיָא** - שנינו בברייתא, **וּבִלְבַד שֶׁלֹּא יַעֲמִיד תּוּרְגְּמָן**[לג], בכדי לשנות מן הרגילות[לד].

18/06/2018אהח

שואלת הגמרא, **וְאֶלָּא הֵיכִי עָבֵיד** - ואלא מה יעשה החכם הנושא דרשה בימי אבלו, כיצד יאמר דבריו. משיבה הגמרא, יעשה **כִּי הָא דְּתַנְיָא** - כפי שמצינו בברייתא דלהלן, **מַעֲשֶׂה וּמֵת בְּנוֹ שֶׁל רַבִּי יְהוּדָה בַּר אִילְעַאי, וְנִכְנַס לְבֵית הַמִּדְרָשׁ** לומר דרשתו, שהיו רבים צריכים לו, **וְנִכְנַס רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן עֲקַבְיָא וְיָשַׁב בְּצִדּוֹ, וְלָחַשׁ הוּא לְרַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן עֲקַבְיָא וְרַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן עֲקַבְיָא** לחש דבריו **לְתוּרְגְּמָן, וְהַתּוּרְגְּמָן הִשְׁמִיעַ לָרַבִּים**.

★

אבל אסור להניח תפילין, ואיסור זה נלמד (לעיל טו.) מכך שאמר הקב"ה ליחזקאל הנביא בשעת אבלו 'פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ' (יחזקאל כד יז), ו'פְּאֵרְךָ' היינו התפילין[לה], כלומר שלא תנהג אבלות אלא תניח תפילין[לו], ומכך למדו חכמים שלשאר אבלים אסור להניח תפילין[לז]. הברייתא דנה באיסור זה:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **אָבֵל, בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים** של אבילותו **אָסוּר לְהַנִּיחַ תְּפִלִּין, וּמִיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וְאֵילָךְ, וְיוֹם הַשְּׁלִישִׁי** עצמו **בִּכְלָל** זה, **מוּתָּר לְהַנִּיחַ תְּפִלִּין**, וממילא הוא מחויב בזה, שעיקר האבילות הוא שני ימים[לח]. וַאפילו **אִם בָּאוּ** למקום האֵבֶל ביום השלישי[לט] **פָּנִים חֲדָשׁוֹת** - בני אדם שעדיין לא באו לנחמו[מ], **אֵינוֹ חוֹלֵץ** את התפילין, ואינו חושש לכך שיחשדוהו שהניח תפילין גם בשני הימים הראשונים[מא], **דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ** חולק **וְאוֹמֵר, אָבֵל בִּשְׁנֵי הַיָּמִים הָרִאשׁוֹנִים** של אבילותו **אָסוּר לְהַנִּיחַ תְּפִלִּין, וּמִיּוֹם הַשֵּׁנִי [וְאֵילָךְ**[מב]**], וְיוֹם הַשֵּׁנִי** עצמו **בִּכְלָל** זה, **מוּתָּר לְהַנִּיחַ תְּפִלִּין**, וממילא הוא מחויב בזה[מג], שעיקר האבילות אינו אלא יום אחד[מד]. **וְאִם**

כד. **פרטי** הלכה זו נתפרשו בשולחן ערוך (סי' שפב).

כה. **הקשה** רש"י (כת"י והמיוחס ד"ה ואסור) מהמבואר בסוכה (כה:) שאבל חייב בכל מצוות האמורות בתורה חוץ מן התפילין, ותלמוד תורה מצוה היא. ותירץ שתלמוד תורה מצוה שיש בה שמחה היא ולכן אסור בה, ובסוכה כוונת הגמרא לחלק בין התפילין לבין שאר המצוות שאין בהן שמחה. והרמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות דין תלמוד תורה) הוסיף, שיוצא ידי חובת תלמוד תורה בקריאת שמע שחרית וערבית שחייב בה, ובזה מקיים מצות 'והגית בו יומם ולילה' (יהושע א ח). וכתב שגם ממצות עונה פטור האבל ואין זה סותר לדברי הגמרא בסוכה, שכיון שאסור בכל תשמיש ולא רק באותו שחייב בו משום עונה אין איסור זה נחשב כמפקיע מצוה. ועוד שמצוה שיש בה הנאה היא ואינה דומה לתפילין. והנמוקי יוסף (ד"ה ואסור) כתב שמצוה שיש בה שמחה היא.

כו. **הלשון** 'לקרות' שייך בתורה שבכתב שהיא כתובה לפניו וקורא בה. 'לשנות', שייך בתורה שבעל פה שלא היתה כתובה בימיהם ועל הלומדה לשנגה עד שזוכרה על פה ושונה.

כז. **הם** הפסוקים הנדרשים לאיסור ולהיתר וטומאה וטהרה, כגון תורת כהנים וספרי. רש"י כת"י (ד"ה מדרש). וכן כתב רש"י בברכות (יא: ד"ה מדרש).

כח. **ברש"י** כת"י (ד"ה הלכות) כתב שהן הברייתות. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הלכות) כתב שזו הלכה למשה מסיני.

כט. **תיבה** זו היא תיקון הצנזורה, ובדפוסים הישנים היה כתוב 'ובתלמוד'. וכן במסכת שבת (סג.), תיקנו הצנזורה אותו תיקון על אותה תיבה. [ראשי הדת הנוצרית גזרו בתחילת שנות ה' אלפים ש' לשרוף את כל ספרי התלמוד. גם כשחזרו אחר כך והתירו להדפיסו אסרו בכל תוקף להזכיר את התיבה 'תלמוד', וכתבו במקומה תיבה אחרת].

וביאר רש"י (חגיגה י. ד"ה מתלמוד) שתלמוד הוא הדקדוק להבין את המשניות הסותרות זו את זו ולתת טעם לפטור ולחובה לאיסור ולהיתר.

ל. **הם** טעמי המקראות, כמדרש רבה ודומיו. רש"י כת"י (ד"ה אגדות).

ודנו התוספות (ד"ה ואסור) והרמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות דין תלמוד תורה) האם מותר האבל ללמוד בדברים המותרים בתשעה באב. ולהלכה נפסק (סי' שפד ס"ד) שמותר ללמוד בהם בינו לבין עצמו.

לא. **כגון** נשיא שדרכו לדרוש ברבים. רש"י כת"י (ד"ה רבים). ואין קרוי צורך רבים אלא להתלמד. מאירי (ד"ה אלו). וכתב בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ואם וד"ה א"ל) שאם יש גדול הימנו בעיר שוב אין נחשב שהרבים צריכים לו.

לב. **בזמן** האמוראים היה דרך החכם שדורש לרבים לדבר בלשון עברית שהיתה מובנת רק לחכמים, ולצידו עמד תורגמן להשמיע דבריו לרבים בלשון שהם שומעים ומבינים. בנוסף לכך היה התורגמן בעל קול חזק והשמיע לרבים את דברי החכם שנאמרו לו בלחש. רש"י (ברכות נו. ד"ה מלכא, יומא כ: ד"ה לא).

לג. **וכל** שכן שאסור לומר דרשתו בעצמו ללא תורגמן. מרדכי (רמז תתפח).

לד. **ערוך** השולחן (יו"ד סי' שפד ס"ו).

לה. **וכן** תירגם יונתן (יחזקאל שם) 'טוטפתך יהוין עלך'.

לו. **שלא** כדרך שאר אבלים, לפי שאני עושה אותך אות ומופת לישראל, שכך עתידים למות מתיהם ואין איש מתאבל עליהם. רש"י (סוכה כה: ד"ה מדאמר).

לז. **וראה** בהערה להלן על 'ואחריתה כיום מר' האם איסור זה מדאורייתא או מדרבנן.

לח. **בהערה** להלן בדברי הברייתא 'משני ואילך וכו' מותר להניח תפילין' יתבאר מדוע אמרה הברייתא בתחילה שאסור שלשה ימים, ולאחר מכן אמרה שבשלישי עצמו מותר, ושם יתבאר האם האיסור הוא רק שני ימים או גם קצת מהיום השלישי.

לט. **וכל** שכן לאחר שלשה ימים.

מ. **ריטב"א** (ד"ה ופנים), נימוקי יוסף (ד"ה פנים). וראה עוד להלן.

'פנים חדשות' אין הכוונה בדווקא כמה אנשים אלא אפילו אדם אחד. פירוש לר"ש בן היתום (ד"ה אם), וכן משמע מלשון שאר הראשונים [אולם ראה בשו"ת רבי אברהם בן הרמב"ם (סי' קי) שכתב בשם הרמב"ם שמשמעות הלשון 'פנים חדשות' לענין שבע ברכות, היינו לפחות שני אנשים].

מא. **המיוחס** לרש"י (ד"ה ואם - הראשון). אולם המאירי (ד"ה תפלין) והר"ן (ד"ה ת"ר - השני) פירשו ש'פנים חדשות' הם אנשים שרק עתה נודע להם על אבילותו והם סבורים שעתה הוא היום הראשון של אבילותו, והיה מקום לחוש שמא אותם אנשים יסברו שהוא מניחן על אף האיסור, והשמיענו רבי אליעזר שאין לחוש לזה, וביאר המאירי שמסתמא אותם אנשים מבררים מתי התחילה אבילותו, ויודעים שהוא עתה בשעת ההיתר [והר"ן כתב שהם יכולים לברר אם ירצו]. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אינו) כתב, שאינו חולץ אף שאותם אנשים אינם יודעים שמותר לו כעת להניחן.

לענין להניחן לכתחילה [ביום השלישי] אם יש פנים חדשות, ראה בהערה להלן בדברי הגמרא 'כיון שהניח שוב אינו חולץ'.

מב. **הגהות** וציונים על פי מראה אש (ד"ה תפילין), וכן גורס הסמ"ג (עשה דרבנן ב).

מג. **שולחן** ערוך (או"ח סי' לח ס"ה). ואף שמי שמצטער ואין דעתו מיושבת פטור מתפילין, מכיון שאסור להסיח דעתו מהם (שם ס"ט), היינו דווקא בצער שבא עליו מחמת דבר אחר, כגון קור וכדומה, אולם באבילות שהוא מצער את עצמו, חובה עליו ליישב את דעתו ולהניחן. מגן אברהם (שם סק"ו, ס"ק יא).

ויניחם רק בשעת ישוב דעתו, אבל לא בשעת הבכי וההספד, כיון שאסור להסיח דעת מהתפילין (יומא ז:). רמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות אות סו), ונפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' שפח ס"ב).

מד. **הברייתא** לכאורה סותרת את עצמה, שהרי בתחילה אמרה שאסור שני ימים, ולאחר מכן אמרה שמותר בשני [וכן לשיטת רבי אליעזר לעיל לענין היום השלישי]. ונחלקו הראשונים בביאור הדבר, הרמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות אות סו) כתב בדעת רש"י (כת"י להלן ע"ב ד"ה מקצת וד"ה משני), שלשיטת רבי אליעזר (לעיל) אבל אסור בהנחת תפילין שלשה ימים, אלא שבשני הימים הראשונים הוא אסור לגמרי, ואילו ביום השלישי אינו אסור אלא במקצתו, משום שמחשיבים את מקצת היום השלישי ככולו, וכן לשיטת רבי יהושע לענין היום השני. וכן כתבו התוספות (ד"ה משלישי) בשם הר"ר אברהם, וביארו [על פי הקרן אורה (ד"ה מאי)], שמהפסוק 'ויתמו ימי בכי אבל משה' שממנו למד רבי אליעזר את שיטתו (להלן), אין ללמוד על יותר משני ימים, והיום השלישי חכמים הוסיפוהו משום 'שלשה לבכי' (להלן כז:), [וכן לרבי יהושע שלמד (להלן) מהפסוק 'ואחריתה כיום מר', היינו יום אחד, וחכמים הוסיפו את היום השני], ומכיון שהיום הנוסף אינו מן התורה לכן לא פטרוהו מתפילין אלא במקצתו.

אמנם הראב"ד [הובא ברמב"ן (שם)] כתב, שלרבי אליעזר אסור בהנחתם שני ימים שלמים [שהרי למד כן מהפסוק 'ויתמו ימי בכי אבל משה', ולשון 'ויתמו' מורה על ימים תמימים ושלמים], ולכן נאסר אף במקצת היום השלישי כדי שיהיו שני ימים שלמים. וכן לשיטת רבי יהושע אסור בהנחתם יום אחד שלם [שהרי למד מהפסוק 'ואחריתה כיום מר', וממה שכתוב 'כיום' ולא 'יום' משמע שצריך להוסיף עליו קצת מהיום השני], ולכן אסור להניחן גם במקצת היום השני, והיינו בתפילת שחרית, כדי להשלים ליום אחד שלם, ואינו מניחן אלא לאחר תפילת שחרית כשילכו המנחמים מאצלו. וכן כתב הריטב"א (ד"ה ומשלישי).

אולם הרי"ף והרמב"ם (אבל פ"ד ה"ט) כתבו שאבל אסור להניח תפילין ביום הראשון בלבד, אך ביום השני חייב להניחן, וכתבו הרמב"ן (שם) והר"ן (ד"ה ת"ר) שלפי שיטה זו יש לפרש שכוונת רבי יהושע כאן היא שמכיון שאינו מניחן בלילה, משום

אלא מעתה[א] ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה ה"נ והא תניא[א] [א]בין יושב בין עומד בין מוטה א"ל התם לא כתיב ויעמד ויאמר הכא כתיב ויקם ויקרע אמר רמי בר חמא מנין לקריעה שהיא מעומד שנאמר [ב]ויקם איוב ויקרע דלמא מילתא יתירתא הוא דעבד דאי לא תימא הכי [ב]ויגז את ראשו ה"נ אלא מהכא [ג]ויקם המלך ויקרע את בגדיו [ב]ודלמא מילתא יתירתא עביד דאי לא תימא הכי [ג]וישכב ארצה ה"נ והתניא[ג] [ב]ישב[א] על גבי מטה על גבי כסא על גבי [ג]אודייני (גדולה ע"ג קרקע מכולן[ב]) לא יצא ידי חובתו וא"ר יוחנן שלא קיים כפיית המטה א"ל כעין ארצה. ת"ר (ואלו[ג]) דברים שאבל [ג]אסור בהן [ד]אסור במלאכה [ה]וברחיצה ובסיכה ובתשמיש המטה ובנעילת הסנדל [ד]ואסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים [ו]ולשנות במשנה במדרש ובהלכות ובהש"ס[ד] ובאגדות [ה]ואם היו רבים צריכין לו אינו נמנע ומעשה ומת בנו של ר' יוסי בציפורי ונכנס לבית המדרש ודרש כל היום כולו[ה] רבה בר בר חנה איתרעא ביה מילתא סבר דלא למיפק לפירקא א"ל ר' חנינא[ו] אם היו רבים צריכין לו אינו נמנע סבר לאוקמי אמורא עליה א"ל רב [ו]תניא[ו] ובלבד שלא יעמיד תורגמן ואלא היכי עביד כי הא דתניא מעשה ומת בנו של ר' יהודה בר אילעאי ונכנס לבית המדרש ונכנס ר' חנניה בן עקביא וישב בצדו [ז]ולחש הוא לר' חנניה בן עקביא ור' חנניה בן עקביא לתורגמן ותורגמן השמיע לרבים. ת"ר אבל ג' ימים הראשונים אסור להניח תפילין משלישי ואילך ושלישי בכלל[ז] מותר להניח תפילין ואם באו פנים חדשות אינו חולץ דברי ר"א ר' יהושע אומר אבל ב' ימים הראשונים אסור להניח תפילין משני[ח] ושני בכלל מותר להניח תפילין ואם באו פנים חדשות חולץ אמר רב מתנה מאי טעמא דר"א דכתיב [ד]ויתמו ימי בכי אבל משה אמר רב עינא מ"ט דר' יהושע דכתיב [ה]ואחריתה כיום מר ורבי יהושע נמי הא כתיב ויתמו ימי וגו' אמר לך שאני משה דתקיף אבליה ור"א נמי הא כתיב ואחריתה כיום מר עיקר מרירא חד יומא הוא אמר עולא הלכה כר"א בחליצה והלכה כר' יהושע [ח]בהנחה איבעיא להו בשני לעולא חולץ או אינו חולץ ת"ש אמר[ט] עולא חולץ ומניח אפי' מאה פעמים תניא נמי הכי יהודה בן תימא אומר חולץ ומניח אפי' מאה פעמים רבא אמר כיון שהניח שוב אינו חולץ והא רבא הוא דאמר [י]הלכה כתנא דידן דאמר שלשה

מצוה

אודייני. מכתשת[כ] גדולה: **מכולם.** אמרו אפי' ישן ע"ג קרקע לא יצא עד שיכפה מטתו וישב[ל] עליה: **כעין ארצה.** כלומר שכפה מטתו וישב[מ] עליה, ולעולם קריעה מעומד: **ואסור לקרות.** כדאמרינן לעיל (דף טו.) מדאמר רחמנא ליחזקאל האנק דום, והא דאמר (סוכה דף כה.) אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין התם שאר מצות בעלמא, אבל הני אית בהו שמחה[י]: **רבים צריכים ליה.** לדרשה: **סבר לאוקמי אמורא עליה.** תורגמן: **ושלישי בכלל.** מותר להניח תפילין, דעיקר אבילות אינו אלא ב' ימים: **ואם באו פנים חדשות.** ביום ג', אפ"ה אינו חולץ תפילין, אע"ג דליכא למיחש דלמא אמרי [בשני] ימים הראשונים נמי הניח תפילין: **רבי יהושע אומר וכו'.** דעיקר אבילות אינו אלא יום אחד: **ואם באו פנים חדשות.** ביום שני חולץ תפילין: **מ"ט דר"א.** דסבר עיקר אבילות שני ימים: **דכתיב ויתמו ימי.** דמשמע ב' ימים: **עיקר מרירא יום אחד.** אבל אבילות ב' ימים: **הלכה כר"א בחליצה.** שאם באו פנים חדשות בג' אינו חולץ, והלכה כרבי יהושע בהנחה דבשני מותר להניח תפילין: **בשני לעולא חולץ.** בשלישי קאמר הלכה כר"א דאמר אינו חולץ, אבל בשני לא ידענא אי חולץ אי לא: **חולץ ומניח.** בשני אפי' מאה פעמים ביום, וכי[ן] באו פנים חדשות חולץ וכי ליכא פנים חדשות מניח: **רבא אמר כיון שמניח.** בשני שוב אינו חולץ לפנים חדשות: **והאמר רבא.** לעיל (דף כ:) בכפיית המטה הלכה כתנא דידן דאמר ג' ימים עיקר אבילות, ה"נ נבעי ג' ימים (א) להניח תפילין:

מלוה

אלא מעתה ועמד ואמר ה"נ. משמע ועמד ואמר היינו אפי' מיושב והא דאמרינן פרק מצות חליצה (יבמות דף קו.) בתי עמודי לכתחילה שמא[נ] צריך עמידה מדרבנן מיהו קשה דועמדו שני האנשים (דברים יט) דבעינן עומד[ס] וי"ל דועמד ואמר ודאי משמע אפי' מיושב כמו ועמדו וקדשו (לעיל דף יח:) אבל ועמד לחוד לא משמע הכי[ט]: **דאי** לא תימא הכי וישכב ארצה וכו'. אע"ג דושכב ארצה כתיב נמי אבל הילד דבת שבע[י] אע"ג דלא גבי מת כתיב אלא על בנו ושמא הואיל והנביא אמר לו מות ימות[כ] הרי הוא כמת ואע"פ שהתפלל עליו שיחיה וכענין זה אמר בירושלמי[ל] הקב"ה שהיה יודע שעתיד להיות מבול היה מתאבל על עולמו קודם המבול ובתוס' הרב הקשה כי הסוגיא משונה בתחילה אומר מלתא יתירתא עבד דאי לא תימא הכי והדר מקשה דלא יצא ידי חובתו וי"ל דהכי פי' מלתא יתירתא וה"נ כפה מטתו ושכב ע"ג קרקע וא"כ עבד מלתא יתירתא דליכא למימר ושכב היינו כפיית המטה דהא לא יצא ידי חובתו מכפיית המטה א"ל כעין וליכא שום יתור וניחא ליה לשנויי הכי מלומר שהיה מלתא יתירתא ולהוכיח קריעה מכפיית המטה:

אלו דברים שאבל אסור בהן. הכא לא חשיב דברים שמצווה עליהן כגון כפיית המטה ועטיפת הראש דלא חשיב אלא מילי דאסור בהן תפילין ושאילת שלום[מ] לא חשיב דאין זה כל ימי האבל כדאמר לקמן תכבוסת לא חשיב דהויא בכלל רחיצה אע"ג דלעיל (דף טו.) מייתי תרי קראי לרחיצה ולתכבוסת אבל הני דלא נוהגים כל השבוע לא לאפוקי[ע] מפי' הר"א ספירם[י] שרבינו שמואל היה מתיר לאבל לעשות מלאכה אחר ג' ימים ומה שאין נוהגין עתה לעשות עטיפת הראש וכפיית המטה סמכינן אהא דאמרינן בירושלמי[ל] אכסנאי אינו חייב בכפיית המטה דלא לימרון חרש הוא פי' מכשף וכמו כן אנו בין הנכרים ויש בינינו עבדים ושפחות ועוד יש ליתן טעם בכפיית המטה לפי שמטות שלנו כך יכולין לשכב בנחת מצד זה כמו מצד זה ואין ניכרת הכפייה דיש להן ד' קונדיסים מלמעלה כעין רגלים וכדאמרינן לקמן[ס] דרגש אין צריך לכפותו ועוד יש ליתן טעם בעטיפת הראש שלא היה מביא כי אם לידי שחוק [ס]ענין עטיפת ישמעאלים:

ואסור לקרות בתורה. בתשובת רבינו יצחק זקני כתב כי רבינו יעקב היה אוסר בימי אבלו באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה מדלא תני ליה במתניתין כמו ט'[פ] באב שילהי תענית (דף ל.) ובימי זקנותו חזר והתיר ובירושלמי[ל] אמר אבל שונה במקום שאינו רגיל משמע ששונה כמו בט' באב שאומר בפרק בתרא דתענית (שם) אבל קורא במקום שאינו רגיל וה"ק התם כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בט' באב ואסור לקרות בתורה כו' אבל קורא במקום שאינו רגיל וקורא באיוב וקינות וכו' משמע לתורה דאבל וט' באב שוין כדקאמר בירושלמי ומיהו אבל שונה במקום שאינו רגיל משמע דהא דוקא שרי ולא באיוב ובקינות ובירמיה ומה שהביא רבי יצחק ראיה לאסור מדקאמר לעיל (דף טו.) אסור בדברי תורה שנאמר האנק דום ומשמע הכל אין נ"ל ראייה דלא קאמר אלא מדבר המשמחו כדאמר בתענית (דף ל.) משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב תדע דכולהו לאו דוקא דהא קאמר אסור בתפילין שנאמר פארך חבוש עליך ואינו אסור כל ימי אבלו:

משלישי ואילך. ושלישי חשבינן [מקצתו] ככולו ומדרבנן דהא לא מייתי קרא אלא לשני ימים דכתיב ויתמו ימי בכי אבל משה הר"א והאי[ל] ויתמו בתפילין וכן ואחריתה כיום מר טפי מכל שאר מילי דלכל שעה שהוא מר נפש מתעולל בעפר ואין זה פאר כדפירש בקונטרס בכתובות (דף ו:[ט]) ריב"א ובט' באב היה אומר ר' יצחק זקני דשרי כמו בשלישי דשרי:

חולץ ומניח אפילו מאה פעמים. פי' חולץ בפנים חדשות ומניח כשילכו וכן כל שעה שילכו[צ] מאה פעמים ביום וטעמיה משום בין[ק] לר"א בין לרבי יהושע בפנים חדשות אסור לר"א[ר] להניח אסור ולרבי יהושע אפי' חולץ:

מכלן

עין משפט
נר מצוה

קיט א מיי' פ"ד מהל' יבום וחליצה הל' ו סמג עשין נג טוש"ע אה"ע סי' קסט סעי' סד:

קכ ב מיי' פ"ה מה' אבל הלכה יח:

קכא ג מיי' שם הל' א סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סימן שפ סעיף א:

קכב ד ה ו ז מיי' שם הלכה טז סמג שם טוש"ע שם וסימן שפד סעיף א:

קכג ח מיי' שם פ"ד הלכה ט טוש"ע שם סימן שפח סעיף א:

◆

תורה אור השלם

א) וְקָרְאוּ לוֹ זִקְנֵי עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ: [דברים כה, ח]

ב) וַיָּקָם אִיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת מְעִלוֹ וַיָּגָז אֶת רֹאשׁוֹ וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ: [איוב א, כ]

ג) וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו וַיִּשְׁכַּב אָרְצָה וְכָל עֲבָדָיו נִצָּבִים קְרֻעֵי בְגָדִים: [שמואל ב' יג, לא]

ד) וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה: [דברים לד, ח]

ה) וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל כָּל מָתְנַיִם שָׂק וְעַל כָּל רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר: [עמוס ח, י]

◆

משנת ראשונים

אודייני. פי' בקונטרס בור וכסויו. ואין נראה לרבינו תם, אלא מפרש שהוא כלי גבוה שעומדים עליו שומרי שדות וכרמים לראות מעליו למרחוק, וגם הוא ראוי לישן עליו. **[תוד"ה אדוייני, ב"ב קמד.]**

פירש בעל הערוך ז"ל מכתשת. וי"מ שהוא אמבטי של מים. ורבינו יהונתן ז"ל פירש שהיא עריבה שכפה אותה וישב עליה. **[חדושי הר"ן]**

ובסיכה. אסור לסוך אפי' כל שהוא ואם להעביר את הזוהמא מותר. **[המנהיג]**

ואם היו רבים צריכין לו. שהוא דיין מומחה או ראש ישיבה בעירו, וצריכין לו לדין או להוראה מותר. ודוקא שאין בעיר חשוב ממנו, אבל אם יש בעיר גדול אחר שהוא חשוב ממנו אסור כיון שיכולין לשאול לאחר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

וכתב הבעל המאורות דמלמדי תינוקות י"ל שדינן כרבים צריכין לו, ועוד דמלאכת האבד הוא כשהתינוקות בטלים. **[ארחות חיים]**

ואם באו פנים חדשות אינו חולץ. כלומר אינו צריך לחלוץ, ואע"ג דאותן פנים חדשות שבוא לנחמו, אינם יודעים שכבר עבור לו שני ימים הראשונים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ואם באו פנים חדשות חולץ.** כיון שאינם יודעים שהוא סבורין שהוא לו יום ראשון. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **דכתיב ואחריתה כיום מר.** ופי' הראב"ד מדכתיב כיום ולא כתיב ביום, משמע שיש עליו תוספת מעט מן השני, כדכתיב ולא אין לבא כיום תמים. **[תוס' הרא"ש]** **עיקר מרירא חד יומא.** שיש להתאמץ בבכי ביום ראשון יותר מבשאר ימים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) יבמות קג., ב) לקמן כז. ע"ש, ג) [עי' תוס' ב"ב קמד. ד"ה אודייני], ד) [מס' שמחות פ"ה] לעיל טו:, ה) [שמחות פ"ו] ושם, ו) לעיל כ., ז) תענית ל., ח) שבועות ל., ט) [וע"ע תוס' יבמות קג. ד"ה בין ותוס' שבועות ל. ד"ה מלוה ותוספות זבחים טז. ד"ה מיושב], י) שמואל ב' יב טז, כ) שם פסוק יד, ל) דפרקין ה"ה, מ) לעיל טו., נ) לקמן ע"ב תוד"ה מכאן (א) עי"ש, ס) כז., ע) ד"ה שנאמר ועי"ש תוד"ה חוץ, פ) צ"ל בסוכה כה: (ברש"י שברי"ף ליתא "לעיל").

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה והאמר רבא כו' נבעי ג' ימים שלא להניח תפילין:

◆

גליון הש"ס

גמ' ודלמא מילתא יתירתא. עיין לקמן דף כו ע"א תד"ה מסכס: תוס' ד"ה אלו דברים וכו' ענין עטיפת ישמעאלים. עי' לקמן דף כד ע"א תוס' ד"ה ושמואל לטעמיה:

◆

רש"י כת"י

התם לא כתוב ויעמד ויאמר. אלא דברה תורה כלשון בני אדם ועמד ואמר וליכא למשמע ולא מידי. ויקם המלך ויקרע את בגדיו. הכא כתוב ויקם ויקרע דאיכא למילף מדכתוב ויקם שהיה יושב ועמד. מילתא יתירתא הוא דעבד. ולאו משום דמיחייב אבל בהכי. ויגז הכי נמי. בתמיה לא אשכחן בהני מצותא דאבילות דלעיל דאבל חייב בגיזוי הראש. ויקם דוד ויקרע. על אודות בנו. וישכב ארצה. כתו' בדוד. ישן על גבי המטה. בלא כר ובלא כסת. אודייני. כסוי של בור. כעין ארצה. הוא דעבד דהיינו כפיית המטה ולאו מלתא יתירתא. ואסור לקרות וכו'. כדאמרינן לעיל מדקאמ' ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום והא דאמרי' לעיל[פ] אבל חייב בכל מצות האמורות בתורה חוץ מן התפלין שנאמר בהן פאר התם כגון קיום שאר מצות בעלמא אבל בהכי אית ליה שמחה כשהוא לומד [תורה] ומשום הכי אסור לקרות[י]. במשנה. משניות. מדרש. פסוקים הנדרשים לאיסור והיתר וטומאה וטהרה כגון ספרא וספרי. תלמוד. גמרא של אמוראים. הלכות. ברייתות. אגדות. טעמי המקראות כגון בראשית רבה. רבים צריכין לו. כגון שהיה דורש לרבים. סבר לאוקמי אמורא. להעמיד תורגמן.

(המשך בעמוד ב)

הגהות וציונים

א] בראשונים הגירסא ישן (וכ"ה לקמן כז ע"א): ב] [גירסת הרי"ף (דף יז.) גדולה מכולן אמרו אפילו על גבי קרקע לא יצא כו'] (גליון) וכ"ה בכת"י וברש"י: ג] [צ"ל אלו] (גליון): ד] בדפו"י (שלפני הצנזור) ובתלמוד: ה] בכת"י וראשונים נוסף ובתו של רבי בבית שערים ונכנס לבהמ"ד ודרש כל היום כולו: ו] בכת"י א"ל רב חנינא, והיא הגי' האמיתית, וכמו להלן (דק"ס): ז] [עי' בהר"ן (דף רמב.) [גי'א:] ועי' דף כג: אבל אבל ותבין דבר לישנא] (גליון): ח] [עי' בהר"ן שם] (גליון). יש להוסיף משני ואילך (מראה אש), וכ"ה בכת"י: ט] בכת"י דאמר, וכן הלשון ישר (דק"ס): כ] כאן הס"ד. ומה"ד גדולה מכולם אמרו וכו', וכ"ה בכת"י (דק"ס) (ועי' אות ב): ל] בכת"י ושוכב. מ] בכת"י וישן. נ] צ"ל דכי (באה"מ): ס] צ"ל שמא לכתחילה (באה"מ): ע] אולי צ"ל לא חשיב ולאפוקי. פ] צ"ל כמו בט' (רש"ש). צ] צ"ל והא דמוקי וכו' (ראש משביר): ק] נראה דיש להוסיף כאן. ר] צ"ל דבין (ראש משביר): ש] צ"ל ואפילו. ת] לכאן שייך תיבת אפילו, במקום להלן (רש"ש, פורת יוסף).

בָּאוּ למקום האֵבֶל ביום השני[מה] **פָּנִים חֲדָשׁוֹת** - בני אדם שלא באו עד עכשיו לנחם[מו], **חוֹלֵץ** אותן, שיש לחוש שמא הם יחשדוהו שהניח תפילין גם ביום הראשון של האבילות[מז]. ולאחר שילכו חוזר ומניחן[מח].

נמצא שרבי אליעזר ורבי יהושע נחלקו בשני עניינים, א. באלו ימים מהאבילות אסור להניח תפילין, לרבי אליעזר האיסור הוא בשני הימים הראשונים, ולרבי יהושע רק ביום הראשון. ב. האם האבל צריך לחלוץ תפילין כשבאו פנים חדשות, לרבי אליעזר אינו חולץ, ולרבי יהושע חולץ [ביום השני[מט]].

הגמרא מבארת מה הטעם של רבי אליעזר ורבי יהושע:

אָמַר רַב מַתְּנָה, מַאי טַעֲמָא - מהו טעמו **דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר** הסובר שעיקר האבילות אינו אלא שני ימים, ומיום השלישי ואילך מותר לאבל להניח תפילין, **דִּכְתִיב** - שנאמר בפסוק (דברים לד ח) '**וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה**', ומכך שנאמר 'יְמֵי בְכִי' בלשון רבים, יש ללמוד שעיקר האבילות הוא שני ימים, שהרי מיעוט רבים שנים[נ]. **אָמַר רַב עֵינָא, מַאי טַעֲמָא** - מהו טעמו **דְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ** הסובר שעיקר האבילות אינו אלא יום אחד, ומיום השני ואילך מותר לאבל להניח תפילין, **דִּכְתִיב** - שנאמר בפסוק (עמוס ח י) בענין נבואת עמוס על עתידה של הארץ מחמת חטאיהם של עם ישראל, 'וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד **וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר**'[נא], ויש ללמוד מלשון הפסוק שעיקר האבילות הוא יום אחד[נב].

הגמרא מיישבת את שני הפסוקים לרבי יהושע ולרבי אליעזר:

מקשה הגמרא, **וּלְשִׁיטַת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ נַמִּי** [-גם] קשה **הָא כְּתִיב** - הרי נאמר '**וַיִּתְּמוּ** יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה' וגו', ומכך שנקט הפסוק 'יְמֵי בְכִי' בלשון רבים משמע שהאבילות היא שני ימים, והיאך אמר רבי יהושע שעיקר האבילות הוא יום אחד. מתרצת הגמרא, **אָמַר לָךְ** - יתרץ על כך רבי יהושע, **שָׁאנֵי מֹשֶׁה** - שונה הדבר שנאמר לגבי משה רבינו, **דְּתַקִּיף אֶבְלֵיהּ** - שהאבילות עליו היתה גדולה וחזקה, ולכן שם היתה האבילות שני ימים, אמנם שאר אבילות אין עיקרה אלא יום אחד.

ממשיכה הגמרא להקשות, **וּלְשִׁיטַת רַבִּי אֱלִיעֶזֶר נַמִּי** [-גם] קשה **הָא כְּתִיב** - הרי נאמר '**וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר**', ומשמע שהאבילות היא יום אחד בלבד, והיאך אמר רבי אליעזר שהאבילות היא שני ימים. מתרצת הגמרא, כוונת הפסוק היא **שְׁעִיקַּר מְרִירָא** - עיקר מרירות וצער האבילות **חַד יוֹמָא** - יום אחד **הוּא**[נג], אמנם האבילות שני ימים היא.

עולא פוסק הלכה בדבר:

אָמַר עוּלָּא, הֲלָכָה כְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בַּחֲלִיצָה, שגם כשבאו פנים חדשות ביום השלישי אינו צריך לחלוץ את התפילין [וכל שכן לאחר מכן]. **וַהֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בַּהֲנָּחָה**, שאינו אסור להניח תפילין אלא ביום הראשון, אמנם מהיום השני ואילך מניחן.

הגמרא מסתפקת בדברי עולא:

אִיבַּעְיָא לְהוּ - הסתפקו בני הישיבה, **בַּיּוֹם הַשֵּׁנִי** של האבילות **לְפִי עוּלָּא** שאמר שהאבל מניח תפילין [כרבי יהושע], האם **חוֹלֵץ** אותן באופן שבאו פנים חדשות, **אוֹ אֵינוֹ חוֹלֵץ**, ויש להסתפק בכך משום שעולא לא אמר בפירוש שהלכה כרבי אליעזר [שאינו חולץ] אלא לענין היום השלישי [שמאז מניחן לדעת רבי אליעזר], אבל לענין היום השני, מכיון שהוא פוסק כרבי יהושע שמניחן, הלא לשיטתו צריך לחלצן כשבאו פנים חדשות. או שמא פסק עולא לגמרי כרבי אליעזר לענין חליצה, שכל זמן שמניחן אינו חולצן, ומכיון שמניחן כבר בשני [כרבי יהושע], שוב אינו חולצן כלל[נד].

הגמרא פושטת את הספק:

תָּא שְׁמַע - בא ושמע ראיה לדבר, **דְּאָמַר עוּלָּא** בפירוש, אם באו פנים חדשות ביום השני **חוֹלֵץ**, וכשהלכו חוזר **וּמַנִּיחַ**, **וַאֲפִילּוּ מֵאָה פְּעָמִים** באותו יום[נה]. ובהכרח שכוונת עולא ליום השני, שהרי לענין היום השלישי פסק עולא כרבי אליעזר שאינו חולץ[נו]. ונמצא שעולא פסק כרבי יהושע בשני הדברים, שמניח בשני, וגם חולץ ביום זה כשיטתו, אולם בשאר הימים אינו חולץ[נז].

שלילה אינו זמן תפילין, נחשב הדבר שאינו מניח תפילין שני ימים [וכן לרבי אליעזר לענין היום השלישי], שהלילה נחשב כ'מקצת יום' לגבי אבלות, ונמצא שמקצת היום הזה נהג בהן כאבל, ולפי זה מניחן ביום השני מיד אפילו קודם הנץ החמה, וכן פסק הב"ח (יו"ד סי' שפח ס"א ד"ה שוב), הביאו הש"ך (שם סק"א). [אלא שהב"ח פירש שמה שנקטה הברייתא שאסור אף בשני, אין זה משום שבלילה מתקיים 'מקצת יום', אלא שאם יש פנים חדשות אסור בשני, ואם אין פנים חדשות מותר בשני עצמו, כדלהלן]. והרא"ש (סי' לו) ביאר בדעת הרי"ף, שביום השני אכן אסור משום 'מקצת היום ככולו' מצד דין אבילות, אלא שהמקצת יום היינו עד נץ החמה [שהרי זמן הנחתן הוא קודם, משיכיר את חבירו בריחוק ארבע אמות (ברכות ט:)], ומניחן מיד לאחר הנץ החמה, וכן פסק השולחן ערוך (שם ס"א), וכתב המשנה ברורה (סי' לח ס"ק יט) שכך נכון לנהוג.

מה. **המיוחס** לרש"י (ד"ה ואם - השני), וראה בהערה להלן בסוף דברי הברייתא.

מו. **ודווקא** אנשים הגונים הראויים לנחם [שהאבל מתנחם על ידם]. ריטב"א (ד"ה ופרקינן).

מז. **כן** נראה מדברי המיוחס לרש"י (ד"ה ואם - הראשון), וכן כתב בפירוש למסכת משקין (ד"ה משלישי), והיינו על פי המבואר בדבריו ש'פנים חדשות' היינו שלא באו עד עכשיו לנחם [וכפי שפירשו הריטב"א והנימוקי יוסף], ולכן יסברו שהניחם ביום הראשון באיסור. אולם בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ואם) פירש ש'פנים חדשות' הכוונה לאנשים שרק עתה נודע להם על אבילותו, והם סבורים שעתה הוא היום הראשון של אבילותו [כפי שפירשו המאירי והר"ן], והחשש הוא שמא אותם אנשים יסברו שהוא מניחן עתה באיסור. אולם הקשה בתוספות הרי"ד (להרידב"ז על הירושלמי ברכות פ"ג ה"א), שאם כן מה מועיל שחולץ בפניהם, הרי כיון שראוהו שהניח תפילין, עדיין יחשדו שאתמול הניחם באיסור [או שיסברו שהיום הניחם באיסור]. עוד הקשה, שאם כן אפילו בלא פנים חדשות יש לחוש לזה, שאף אלו שהיו אצלו בימים הקודמים וראו שלא הניח, אם יראוהו עכשיו מניח יחשדוהו שאתמול גם הניחם כשהם לא היו שם. ולכן כתב לפרש, שהטעם שצריך לחולצן לרבי יהושע, הוא משום שכאשר מגיעים פנים חדשות לנחמו, נוסף לו צער ובכי באבילותו [ואין זה ראוי שיניח תפילין שהם 'פאר' כשהוא בצער ומעולל באפר]. וכן פירש הר"ש סירילאו (על הירושלמי שם).

מח. **כמבואר** בגמרא להלן ובמיוחס לרש"י (ד"ה חולץ).

מדברי המיוחס לרש"י (ד"ה ואם - השני) משמע שלרבי יהושע חולץ דווקא ביום השני, אמנם מהיום השלישי ואילך אפילו אם באו פנים חדשות אינו חולץ, וכן כתבו הראש משביר (ד"ה הלכה) והמראה אש (ברש"י ד"ה הלכה). וכן נראה מדברי הפירוש למסכת משקין (ד"ה משלישי), וביאר שדווקא ביום השני שהוא זמן מועט לאחר תחילת האבילות, יש לחוש שיחשדוהו שהניח תפילין גם ביום ראשון האסור לו, אבל מכאן ואילך אין לחוש לזה [וראה ביאורי רש"י]. אולם בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה והקבר) כתב שלרבי יהושע חולץ כל השבעה ימים מפני פנים חדשות. וכן מבואר בירושלמי (פ"ג ה"ה) [אלא ששם השיטות הפוכות, ודעה זו היא דעת רבי אליעזר] ובבית יוסף (או"ח סי' תקנה ד"ה ומ"ש רבינו) בדעת רב האי גאון.

מט. **ראה** בזה בהערה הקודמת.

נ. **רבינו** חננאל (ד"ה אמר). ואף שנאמר בתחילת הפסוק 'ויבכו בני ישראל את משה וגו' שלשים יום', רבי אליעזר דורש מיתור לשון הפסוק 'ימי בכי', שעיקר הבכי והאבילות הוא שני ימים. ריטב"א (ד"ה ור' אליעזר).

נא. **דהיינו** שיושבי הארץ יהיו אבלים אבילות גדולה כמו אב המתאבל על בנו יחידו. רד"ק (שם).

נב. **האיסור** לאבל להניח תפילין [יום אחד שלם או שני ימים שלמים, מעת לעת], אינו מדאורייתא אלא מדרבנן, והלימוד מהפסוקים הוא בדרך אסמכתא, שהרי לכולי עלמא אבילות אינה מן התורה [עד מעת לעת], ואפילו אנינות שהיא מן התורה אינה אלא יום אחד (זבחים נט:). ריטב"א (ד"ה ור' אליעזר). [אכן בהערות לעיל התבאר שיש הסוברים שאף איסור הנחת תפילין מדרבנן אינו מעת לעת]. אמנם לפי השיטות שאבילות יום ראשון היא מדאורייתא [ראה תוספות (להלן כד: ד"ה דרבי) בשם הבה"ג, רמב"ם (הל' אבל פ"א ה"א)], צריך לומר שהאיסור לאבל להניח תפילין גם הוא מדאורייתא, שאם לא כן היאך הוא דוחה מצות תפילין דאורייתא, אמנם יש לומר אף לשיטות אלו, שהאיסור לאבל להניח תפילין הוא מדרבנן, משום שהאבל ביום מר מעולל באפר קרנו, ואין נכון שיניח האבל תפילין שהם פאר במקום אפר, ויש כח לחכמים לעקור מצוה דאורייתא בשב ואל תעשה. רא"ש (סי' ג).

נג. **ומאחר** והנביא בא לקלל את עם ישראל שתהיה אחריתם כאבילות, לא רצה להחמיר בקללתו, ואמר רק יום אחד שהוא עיקר המרירות. ריטב"א (ד"ה ור' אליעזר).

נד. **המיוחס** לרש"י ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה בשני). וראה בהערה להלן בדברי הגמרא 'ואפילו מאה פעמים' ביאור הקרן אורה.

נה. **מצוה** מן המובחר [מן התורה] שיהיו התפילין על האדם כל היום. שולחן ערוך (או"ח סי' לז ס"ב) על פי ביאור הפרי מגדים (שם אשל אברהם סק"ב). [והיום נהגו שלא להניחן כל היום, מפני שצריכים הם גוף נקי וגם שלא להסיח דעתו מהם, ואין כל אדם יכול להזהר בזה. ומכל מקום צריך כל אדם ליזהר שיהיו התפילין עליו בשעת קריאת שמע ותפילה. שולחן ערוך (שם)].

נו. **רש"י** כת"י (להלן ע"ב ד"ה ומניח) וריטב"א (ד"ה הלכה).

נז. **כן** הוא לפי משמעות המיוחס לרש"י (ד"ה ואם - השני), שלרבי יהושע חולץ דווקא ביום השני, אבל מהיום השלישי ואילך אפילו אם באו פנים חדשות אינו חולץ [ובהערה

אלא מעתה [א] ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה ה"נ והא תניא [א] בין יושב בין עומד בין מוטה א"ל התם לא כתיב ויעמד ויאמר הכא כתיב ויקם ויקרע אמר רמי בר חמא מנין לקריעה שהיא מעומד שנאמר [ב] ויקם איוב ויקרע דלמא מילתא יתירתא הוא דעבד דאי לא תימא הכי [ב] ויגז את ראשו ה"נ אלא מהכא [ג] ויקם המלך ויקרע את בגדיו ודלמא מילתא יתירתא עביד דאי לא תימא הכי [ג] וישכב ארצה ה"נ והתניא [ב] ישב [א] על גבי מטה על גבי כסא על גבי [ג] אודייני (גדולה ע"ג קרקע מכולן [ב]) לא יצא ידי חובתו וא"ר יוחנן שלא קיים כפיית המטה א"ל כעין ארצה. ת"ר (ואלו [ג]) דברים שאבל [ג] אסור בהן [ד] אסור במלאכה [ה] וברחיצה ובסיכה ובתשמיש המטה ובנעילת הסנדל [ד] ואסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במשנה במדרש ובהלכות ובהש"ס [ד] ובאגדות [ה] ואם היו רבים צריכין לו אינו נמנע ומעשה ומת בנו של ר' יוסי בציפורי ונכנס לבית המדרש ודרש כל היום כולו [ה] רבה בר בר חנה איתרעא ביה מילתא סבר דלא למיפק לפירקא א"ל ר' חנינא [ו] אם היו רבים צריכין לו אינו נמנע סבר לאוקמי אמורא עליה א"ל רב [ו] תניא [ז] ובלבד שלא יעמיד תורגמן ואלא היכי עביד כי הא דתניא מעשה ומת בנו של ר' יהודה בר אילעאי ונכנס לבית המדרש ונכנס ר' חנניה בן עקביא וישב בצדו [ז] ולחש הוא לר' חנניה בן עקביא ור' חנניה בן עקביא לתורגמן ותורגמן השמיע לרבים. ת"ר אבל ג' ימים הראשונים אסור להניח תפילין משלישי ואילך ושלישי בכלל [ח] מותר להניח תפילין ואם באו פנים חדשות אינו חולץ דברי ר"א ר' יהושע אומר אבל ב' ימים הראשונים אסור להניח תפילין משני [ט] ושני בכלל מותר להניח תפילין ואם באו פנים חדשות חולץ אמר רב מתנה מאי טעמא דר"א דכתיב [ד] ויתמו ימי בכי אבל משה אמר רב עינא מ"ט דר' יהושע דכתיב [ה] ואחריתה כיום מר ורבי יהושע נמי הא כתיב ויתמו ימי וגו' אמר לך שאני משה דתקיף אבליה ור"א נמי הא כתיב ואחריתה כיום מר עיקר מרירא חד יומא הוא אמר עולא הלכה כר"א בחליצה והלכה כר' יהושע [ח] בהנחה איבעיא להו בשני לעולא חולץ או אינו חולץ ת"ש אמר [י] עולא חולץ ומניח אפי' מאה פעמים תניא נמי הכי יהודה בן תימא אומר חולץ ומניח אפי' מאה פעמים רבא אמר כיון שהניח שוב אינו חולץ והא רבא הוא דאמר [י] הלכה כתנא דידן דאמר שלשה

מצוה

אודייני. מכתשת[ק] גדולה: **מכולם.** אמרו אפי' ישן ע"ג קרקע לא יצא עד שיכפה מטתו וישב[ל] עליה: **כעין ארצה.** כלומר שכפה מטתו וישב[מ] עליה, ולעולם קריעה מעומד: **ואסור לקרות.** כדאמרינן לעיל (דף טו.) מדאמר רחמנא ליחזקאל האנק דום, והא דאמר (סוכה דף כה.) אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין התם שאר מצות בעלמא, אבל הני אית בהו שמחה[י]: **רבים צריכים ליה.** לדרשה: **סבר לאוקמי אמורא עליה.** תורגמן: **ושלישי בכלל.** מותר להניח תפילין, דעיקר אבילות אינו אלא ב' ימים: **ואם באו פנים חדשות.** ביום ג', אפ"ה אינו חולץ תפילין, אע"ג דאיכא למיחש דלמא אמרי [בשני] ימים הראשונים נמי הניח תפילין: **רבי יהושע אומר וכו'.** דעיקר אבילות אינו אלא יום אחד: **ואם באו פנים חדשות.** ביום שני חולץ תפילין: **מ"ט דר"א.** דסבר עיקר אבילות שני ימים: **דכתיב ויתמו ימי.** דמשמע ב' ימים: **עיקר מרירא יום אחד.** אבל אבילות ב' ימים: **הלכה כר"א בחליצה.** שאם באו פנים חדשות בג' אינו חולץ, והלכה כרבי יהושע בהנחה דבשני מותר להניח תפילין: **בשני לעולא חולץ.** בשלישי קאמר הלכה כר"א דאמר אינו חולץ, אבל בשני לא ידענא אי חולץ אי לא: **חולץ ומניח.** בשני אפי' מאה פעמים ביום, וכי[ס] באו פנים חדשות חולץ וכי ליכא פנים חדשות מניח: **רבא אמר כיון שמניח.** בשני שוב אינו חולץ לפנים חדשות: **והאמר רבא.** לעיל (דף כ:) בכפיית המטה הלכה כתנא דידן דאמר ג' ימים עיקר אבילות, ה"נ נבעי ג' ימים (א) להניח תפילין:

אלא מעתה ועמד ואמר ה"נ. משמע ועמד ואמר היינו אפי' מיושב והא דאמרינן פרק מצות חליצה (יבמות דף קו.) בתי עמודי לכתחילה שמא[פ] צריך עמידה מדרבנן מיהו קשה דועמדו שני האנשים (דברים יט) דבעינן עומד[ע] וי"ל דועמד ואמר ודאי משמע אפי' מיושב כמו ועמדו וקדשו (לעיל דף יח:) אבל ועמד לחוד לא משמע הכי[ט]: **דאי** לא תימא הכי וישכב ארצה וכו'. אע"ג דושכב ארצה כתיב נמי אבל הילד דבת שבע[י] אע"ג דלא גבי מת כתיב אלא על בנו ושמא הואיל והנביא אמר לו מות ימות[כ] הרי הוא כמת ואע"פ שהתפלל עליו שיחיה וכענין זה אמר בירושלמי[ל] הקב"ה שהיה יודע שעתיד להיות מבול היה מתאבל על עולמו קודם המבול ובתוס' הרב הקשה כי הסוגיא משונה בתחילה אומר מלתא יתירתא עבד דאי לא תימא הכי והדר מקשה דלא יצא ידי חובתו ונ"ל דהכי פי' מלתא יתירתא וה"נ כפה מטתו ושכב ע"ג קרקע וא"כ עבד מלתא יתירתא דליכא למימר ושכב היינו כפיית המטה דהא לא יצא ידי חובתו מכפיית המטה א"ל כעין וליכא שום יתור וניחא ליה לשנויי הכי מלומר שהיה מלתא יתירתא ולהוכיח קריעה מכפיית המטה:

אלו דברים שאבל אסור בהן. הכא לא חשיב דברים שמצווה עליהן כגון כפיית המטה ועטיפת הראש דלא חשיב אלא מילי דאסור בהן תפילין ושאילת שלום[מ] לא חשיב דאין זה כל ימי האבל כדאמר לקמן תכבוסת לא חשיב דהויא בכלל רחיצה אע"ג דלעיל (דף טו.) מייתי תרי קראי לרחיצה ולתכבוסת אבל הני דלא נוהגים כל השבוע לא לאפוקי[ע] מפי' הר"א ספירס[נ] שרבינו שמואל היה מתיר לאבל לעשות מלאכה אחר ג' ימים ומה שאין נוהגין עתה לעשות עטיפת הראש וכפיית המטה סמכינן אהא דאמרינן בירושלמי[ל] אכסנאי אינו חייב בכפיית המטה דלא לימרון חרש הוא פי' מכשף וכמו כן אנו בין הנכרים ויש בינינו עבדים ושפחות ועוד יש ליתן טעם בכפיית המטה לפי שמטות שלנו כך יכולין לשכב בנחת מצד זה כמו מצד זה ואין ניכרת הכפייה דיש להן ד' קונדיסים מלמעלה כעין רגלים וכדאמרינן לקמן[פ] דרגש אין צריך לכפותו ועוד יש ליתן טעם בעטיפת הראש שלא היה מביא כי אם לידי שחוק [ס] ענין עטיפת ישמעאלים:

ואסור לקרות בתורה. בתשובת רבינו יצחק זקני כתב כי רבינו יעקב היה אוסר בימי אבלו באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה מדלא תני ליה במתניתין כמו ט'[פ] באב שילהי תענית (דף ל.) ובימי זקנותו חזר והתיר ובירושלמי[ל] אמר אבל שונה במקום שאינו רגיל משמע ששונה כמו בט' באב שאומר בפרק בתרא דתענית (שם) אבל קורא במקום שאינו רגיל וה"ק התם כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בט' באב ואסור לקרות בתורה כו' אבל קורא במקום שאינו רגיל וקורא באיוב וקינות וכו' משמע לתורה דאבל וט' באב שוין כדקאמר בירושלמי ומיהו אבל שונה במקום שאינו רגיל משמע דהא דוקא שרי ולא באיוב ובקינות ובירמיה ומה שהביא רבי יצחק ראיה לאסור מדקאמר לעיל (דף טו.) אסור בדברי תורה שנאמר האנק דום ומשמע הכל אין נ"ל ראייה דלא קאמר אלא מדבר המשמחו כדאמר בתענית (דף ל.) משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב תדע דכולהו לאו דוקא דהא קאמר אסור בתפילין שנאמר פארך חבוש עליך ואינו אסור כל ימי אבלו:

משלישי ואילך. ושלישי חשבינן [מקצתו] ככולו ומדרבנן דהא לא מייתי קרא אלא לשני ימים דכתיב ויתמו ימי בכי אבל משה הר"א והאי[צ] ויתמו בתפילין וכן ואחריתה כיום מר טפי מכל שאר מילי דכל שעה שהוא מר נפש מתעולל בעפר ואין זה פאר כדפירש בקונטרס בכתובות (דף ו:[ע]) ריב"א ובט' באב היה אומר ר' יצחק זקני דשרי כמו בשלישי דשרי:

חולץ ומניח אפילו מאה פעמים. פי' חולץ בפנים חדשות ומניח כשילכו וכן כל שעה שילכו[ק] מאה פעמים ביום וטעמיה משום דבין[ר] לר"א בין לרבי יהושע בפנים חדשות אסור לר"א[ש] להניח אסור ולרבי יהושע אפי' חולץ:

מכאן

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) יבמות קג., ב) לקמן כז. ע"ש, ג) [עי' תוס' ב"ב קמד. ד"ה אודייני], ד) [מס' שמחות פ"ה] לעיל טו:, ה) [שמחות פ"ו] ושם, ו) לעיל כ., ז) תענית ל., ח) שבועות ל., ט) [וע"ע תוס' יבמות קג. ד"ה בין ותוס' שבועות ל. ד"ה מצוה ותוספות זבחים טז. ד"ה מיושב], י) שמואל ב' יב טז, כ) שם פסוק יד, ל) דפרקין ה"ה, מ) לעיל טו., נ) לקמן ע"ב תוד"ה מכאן (א) עי"ש, ס) כז., ע) ד"ה שנאמר ועי"ש תוד"ה חוץ, פ) צ"ל בסוכה כה: (ברש"י שברי"ף ליתא "לעיל").

הגהות

(א) רש"י ד"ה והאמר רבא כו' נבעי ג' ימים שלא להניח תפילין:

גליון הש"ס

גמ' ודלמא מילתא יתירתא. עיין לקמן דף כו ע"א תד"ה משכס: תוס' ד"ה אלו דברים וכו' ענין עטיפת ישמעאלים. עי' לקמן דף כד ע"א תוס' ד"ה ושמואל לטעמיה:

רש"י כת"י

התם לא כתוב ויעמד ויאמר. אלא דברה תורה כלשון בני אדם ועמד ואמר וליכא למשמע ולא מידי. **ויקם המלך ויקרע את בגדיו.** הכא כתוב ויקם ויקרע ואיכא למילף מדכתוב ויקם שהיה יושב ועמד. **מילתא יתירתא הוא דעבד.** ולאו משום דמיחייב אבל בהכי. **ויגז הכי נמי.** בתמיה לא אשכחן בהני מצותא דאבילות דלעיל דאבל חייב בגיזוי הראש. **ויקם דוד ויקרע.** על אודות בנו. **וישכב ארצה.** כתו' בדוד. **ישן על גבי המטה.** בלא כר ובלא כסת. **אודייני.** כסוי של בור. **כעין ארצה.** הוא דעבד דהיינו כפיית המטה ולאו מלתא יתירתא. **ואסור לקרות וכו'.** כדאמרינן לעיל מדקאמ' ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום והא דאמרי' לעיל[פ] אבל חייב בכל מצות האמורות בתורה חוץ מן התפלין שנאמר בהן פאר התם כגון קיום שאר מצות בעלמא אבל בהכי אית ליה שמחה כשהוא לומד [תורה] ומשום הכי אסור לקרות[י]. **במשנה.** משניות. **מדרש.** פסוקים הנדרשים לאיסור והיתר וטומאה וטהרה כגון ספרא וספרי. **תלמוד.** מחלוקת של אמוראים. **הלכות.** ברייתות. **אגדות.** טעמי המקראות כגון בראשית רבה. **רבים צריכין לו.** כגון שהיה נשיא דורש ברבים. **סבר לאוקמי אמורא.** להעמיד לפניו תורגמן.

[המשך בעמוד ב]

אוצר החכמה 18/06/2018

עין משפט
נר מצוה

קיט א מיי' פ"ד מהל' יבום וחליצה הל' ו סמג עשין נב טוש"ע אה"ע סי' קסט סעי' סד:

קכ ב מיי' פ"ה מה' אבל הלכה יח:

קכא ג מיי' שם הל' א סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סימן שפ סעיף א:

קכב ד ה ו ז מיי' שם הלכה טז סמג שם טוש"ע שם וסימן שפד סעיף א:

קכג ח מיי' שם פ"ד הלכה ט טוש"ע שם סימן שפח סעיף א:

◆

תורה אור השלם

א) וְקָרְאוּ לוֹ זִקְנֵי עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ: [דברים כה, ח]

ב) וַיָּקָם אִיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת מְעִלוֹ וַיָּגָז אֶת רֹאשׁוֹ וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ: [איוב א, כ]

ג) וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו וַיִּשְׁכַּב אָרְצָה וְכָל עֲבָדָיו נִצָּבִים קְרֻעֵי בְגָדִים: [שמואל ב' יג, לא]

ד) וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת משֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל משֶׁה: [דברים לד, ח]

ה) וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל כָּל מָתְנַיִם שָׂק וְעַל כָּל רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר: [עמוס ח, י]

◆

משנת ראשונים

אודייני. פי' בקונטרס בור וכסויו. ואין נראה לרבינו תם, אלא מפרש שהוא כלי גבוה שעומדים עליו שומרי שדות וכרמים לראות מעליו למרחוק, וגם הוא ראוי לישן עליו. **[תוד"ה אדוייני, ב"ב קמד.]**

פירש בעל הערוך ז"ל מכתשת. וי"מ שהוא אמבטי של מים. ורבינו יהונתן ז"ל פירש שהיא עריבה שכפה אותה וישב עליה. **[חדושי הר"ן]**

ובסיכה. אסור לסוך אפי' כל שהוא ואם להעביר את הזוהמא מותר. **[המנהיג]**

ואם היו רבים צריכין לו. שהוא דיין מומחה או ראש ישיבה בעירו, וצריכין לו לדין או להוראה מותר. ודוקא שאין בעיר חשוב ממנו, אבל אם יש בעיר גדול אחר שהוא חשוב ממנו אסור כיון שיכולין לשאול לאחר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

וכתב הבעל המאורות דמלמדי תינוקות י"ל שדינן כרבים צריכין לו, ועוד דמלאכת האבד הוא כשהתינוקות בטלים. **[ארחות חיים]**

ואם באו פנים חדשות אינו חולץ. כלומר אינו צריך לחלוץ, ואע"ג דאותן פנים חדשות שבוא לנחמו, אינם יודעים שכבר עבור לו שני ימים הראשונים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ואם באו פנים חדשות חולץ.** כיון שאינם יודעים שהוא לו יום שני, ושמא יהו סבורין שהוא לו יום ראשון. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **דכתיב ואחריתה כיום מר.** ופי' הראב"ד מדכתיב כיום ולא כתיב יום, משמע שיש עליו תוספת מעט מן השני, כדכתיב ולא אין לבא כיום תמים. **[תוס' הרא"ש]** **עיקר מרירא חד יומא.** שיש לו להתאמץ בבכי ביום ראשון יותר מבשאר ימים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

הגהות וציונים

א] בראשונים הגירסא ישן (וכ"ה לקמן כז ע"א): ב] [גירסת הרי"ף (דף יז.) גדולה מכולן אמרו אפילו על גבי קרקע לא יצא כו'] (גליון) וכ"ה בכת"י וברש"י: ג] [צ"ל אלו] (גליון): ד] בדפו"י (שלפני הצענזור) ובתלמוד: ה] בכת"י וראשונים נוסף ובתו של רבי בבית שערים ונכנס לבהמ"ד ודרש כל היום כולו: ו] בכת"י א"ל רב תנינא, והיא הגי' האמיתית, וכמו להלן (דק"ס): ז] בכת"י תנינא: ח] [עי' בהר"ן דסוכה (דף רמב.) [יא:] ד"ה אבל חייב וכו' ותבין למה נקט בהך לישנא] (גליון): ט] [עי' בהר"ן שם] (גליון). יש להוסיף משני ואילך (מראה אש), וכ"ה בכת"י: י] בכת"י דאמר, וכן הלשון ישר (דק"ס): כ] כאן הס"ד. ומה"ד גדולה מכולם אמרו וכו', וכ"ה בכת"י (דק"ס) ועי' אות ב: ל] בכת"י ושוכב: מ] בכת"י וישן: נ] צ"ל דכי (באה"מ): ס] צ"ל שמא לכתחילה (באה"מ): ע] אולי צ"ל לא חשיב ולאפוקי: פ] צ"ל כמו בט' (רש"ש): צ] צ"ל והא דמוקי ויתמו וכו' (ראש משביר): ק] נראה דיש להוסיף ואפילו: ר] צ"ל דבין (ראש משביר): ש] לכאן שייך תיבת אפילו, במקום להלן (רש"ש, פורת יוסף):

הגמרא מביאה ראיה לעולא:

תַּנְיָא נַמִּי הָכִי - שנינו בברייתא כדברי עולא, **יְהוּדָה בֶּן תֵּימָא אוֹמֵר, חוֹלֵץ וּמַנִּיחַ אֲפִילּוּ מֵאָה פְּעָמִים**[נח].

רבא חולק על עולא:

רָבָא אָמַר, כֵּיוָן שֶׁהִנִּיחַ את התפילין ביום השני [כרבי יהושע][נט], אפילו אם באו פנים חדשות **שׁוּב אֵינוֹ חוֹלֵץ**[ס], כשיטת רבי אליעזר[סא].

מבואר בדברי רבא שעיקר האבילות אינו אלא יום אחד, הגמרא מקשה סתירה בזה בדברי רבא:

מקשה הגמרא, היאך אמר רבא שעיקר האבילות אינו אלא יום אחד [ולכן מניח תפילין ביום השני לאבילותו], **וְהָא** [-והרי] **רָבָא** עצמו **הוּא דְּאָמַר** לעיל (כ.) לענין כפיית המיטה לאבל, **הֲלָכָה כְּתַנָּא דִּידַן** - כדברי התנא בברייתא (שם) **דְּאָמַר** שעיקר חיוב האבילות הוא **שְׁלֹשָׁה** ימים, ואף כאן לשיטתו צריך לאסור הנחת תפילין לאבל בשלשת הימים הראשונים של האבילות[סב].

אוצר החכמה 18/06/2018

לעיל בדברי רבי יהושע 'ואם באו פנים חדשות' הובא שכן כתבו כמה אחרונים]. ויש להקשות לשיטה זו, שאם כן נמצא שעולא פסק לגמרי כרבי יהושע, שמניח ביום השני וחולץ מפני פנים חדשות, ובשאר הימים אינו חולץ, ומדוע אמר (לעיל) 'הלכה כרבי אליעזר בחליצה' [וכפי שהקשה בשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה והקשה) בשם רבו]. ותירץ הראש משביר (ד״ה הלכה), שמכיון שרבי יהושע אמר סתם 'ואם באו פנים חדשות חולץ', ולא אמר בפירוש שכוונתו רק ליום השני, היה מקום לטעות שחולץ גם בשאר ימי האבילות, לכן הוצרך עולא לפסוק בפירוש שהלכה כרבי אליעזר בחליצה, להשמיענו שאינו חולץ בשאר ימי האבילות [אלא ביום השני בלבד, כרבי יהושע].

אולם השיטה לתלמיד הר״י מפריש (שם) פירש שלרבי יהושע חולץ מפני פנים חדשות מהיום השני ואילך [ובהערה לעיל הובא שכן פירשו עוד מפרשים], וכתב שלפי זה נמצא שעולא פסק כרבי יהושע שמניח בשני, וגם חולץ ביום זה כשיטתו, אולם בשאר הימים, אף שלרבי יהושע חולץ, בזה פסק עולא כרבי אליעזר שאינו חולץ [ולדבריו נמצא שעולא פסק בחליצה גם כרבי יהושע, והיינו לענין היום השני, ורק לענין שאר הימים פסק כרבי אליעזר שאינו חולצן]. והקרן אורה (ד״ה בשני) ביאר, שעולא פסק לגמרי כרבי אליעזר בחליצה [שאינו חולצן], ומה שאמר שחולצן ביום השני, אין זה משום שהלכה כרבי יהושע בזה, אלא שביום השני [אף שמניחן כשיטת רבי יהושע] הלא צריך לחלצן לדעת כולם, שהרי לרבי יהושע אפילו ביום השני חולץ, ולרבי אליעזר אסור אפילו להניחן.

נח. **בריטב״א** (ד״ה ותניא) מבואר שהיתה לפניו גירסא שיהודה בן תימא דיבר בפירוש על היום השני. וראה בקרן אורה (ד״ה בשני) מה שכתב בזה.

נט. **המיוחס** לרש״י וריטב״א (ד״ה רבא), קרן אורה (ד״ה מאי). שאם כוונת רבא ליום השלישי, אם כן פסק לגמרי כרבי אליעזר, שמניחן בשלישי ואינו חולצן, ומדוע לא אמר 'הלכה כרבי אליעזר'. שיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה רבא). והשפת אמת (ד״ה אמר) כתב שהגמרא ידעה שרבא דיבר בפירוש לענין היום השני.

ס. **אמנם** אינו מניחן לכתחילה אם יש שם פנים חדשות, מה שאין כן ביום השלישי מניחן לכתחילה אפילו בפני פנים חדשות. הלכות שמחות למהר״ם (סי׳ נא), מרדכי (רמז תתלג). [ובחידושי רבי עקיבא איגר (יו״ד סי׳ שפח ס״א) תמה על כך, שמכיון שרבא פסק כרבי אליעזר בחליצה, וכפי שיתבאר בהערה הבאה, הרי מדברי רבי אליעזר משמע שמשלישי ואילך לכתחילה אינו מניח בפניהם, שהרי אמר רק 'אם באו פנים חדשות אינו חולץ']. ומלשון הרי״ף, הטור והשולחן ערוך (או״ח סי׳ לח ס״ה) משמע שאף ביום השני מניחן לכתחילה אפילו כשיש פנים חדשות, אולם משמעות הגמרא והרא״ש היא שאין להניחם לכתחילה כשיש פנים חדשות, וכן עיקר. מגן אברהם (שם סק״ה), משנה ברורה (שם סק״כ). ומשמע מדבריהם שבכל שאר ימי האבילות [משני ואילך] לא יניחם לכתחילה בפני פנים חדשות, וכן כתב הב״ח (או״ח סי׳ תקנה ס״א ד״ה תשעה) בדעת רב האי גאון. וראה בהערה הבאה.

סא. קרן אורה (ד״ה בשני). וביאר שאף שאנו פוסקים כרבי אליעזר שאין צריך לחלוץ, ולרבי אליעזר הרי אין מניחים ביום השני, אין זה כשתי קולות שסותרות אחת את השניה, כי אין שני הדינים תלויים אחד בשני, וניתן לפסוק כרבי יהושע שמניח בשני, וכרבי אליעזר שאינו חולץ כלל מפני פנים חדשות.

הרי״ף פסק כדעת רבא שמניח מהיום השני ואילך ואינו חולץ מפני פנים חדשות, וכן מבואר ברמב״ם (אבל פ״ד ה״ט) ובשולחן ערוך (יו״ד סי׳ שפח ס״א, או״ח סי׳ לח ס״ה) שלא הזכירו כלל שצריך לחולצן [ראה בהגהות מיימוניות (שם אות ח) ובבית יוסף (יו״ד שם ד״ה ומ״ש ודוקא)]. אולם בעל העיטור (שער ראשון, הלכות תפילין ח״ז) והאגודה (ד״ה אבל יום ראשון) פסקו כעולא שמניח בשני וחולץ מפני פנים חדשות, ומכאן ואילך אינו חולץ. והוסיף האגודה, שאין לומר שהלכה כרבא משום הכלל ש'הלכה כדברי המיקל באבל' (להלן כג.), שכלל זה לא נאמר אלא במחלוקת תנאים ולא במחלוקת אמוראים [וכן כתבו התוספות (כתובות ד. ד״ה אבל דברים), וראה ילקוט ביאורים (לעיל יט:)].

סב. **המיוחס** לרש״י (ד״ה והאמר) על פי הגהות הב״ח (אות א). אולם ראה בשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה ומי וד״ה והאמר) שביאר את קושיית הגמרא באופן אחר [הובא בביאורי רש״י].

ואין לומר שרבא אמר שאינו חולצן רק מן היום השלישי ואילך, שהגמרא ידעה שרבא דיבר בפירוש לענין היום השני. שפת אמת (ד״ה אמר). ובהערה לעיל על דברי רבא הובאו דברי השיטה שהוכיח מדברי רבא עצמו שכוונתו ליום השני.

אלא מעתה [א] ועמד ואמר לא חפצתי לקחתה ה"נ והא תניא [א] [א]בין יושב בין עומד בין מוטה א"ל התם לא כתיב ויעמד ויאמר הכא כתיב ויקם ויקרע אמר רמי בר חמא מנין לקריעה שהיא מעומד שנאמר [ב]ויקם איוב ויקרע דלמא מילתא יתירתא הוא דעבד דאי לא תימא הכי [ב]ויגז את ראשו ה"נ אלא מהכא [ג]ויקם המלך ויקרע את בגדיו °ודלמא מילתא יתירתא עביד דאי לא תימא הכי [ג]וישכב ארצה ה"נ והתניא [ד] [ב]ישב[א] על גבי מטה על גבי כסא על גבי [ג]אודייני (גדולה ע"ג קרקע מכולן[ב]) לא יצא ידי חובתו וא"ר יוחנן שלא קיים כפיית המטה א"ל כעין ארצה. ת"ר (ואלו[ג]) דברים שאבל [ג]אסור בהן [ד]אסור במלאכה [ה]וברחיצה ובסיכה ובתשמיש המטה ובנעילת הסנדל [ו]ואסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים ולשנות במשנה במדרש ובהלכות ובהש"ס[ד] ובאגדות [ה]ואם היו רבים צריכין לו אינו נמנע ומעשה ומת בנו של ר' יוסי בציפורי ונכנס לבית המדרש ודרש כל היום כולו[ה] רבה בר בר חנה איתרעא ביה מילתא סבר דלא למיפק לפירקא א"ל ר' חנינא[ו] אם היו רבים צריכין לו אינו נמנע סבר לאוקמי אמורא עליה א"ל רב [ו]תניא[ז] ובלבד שלא יעמיד תורגמן ואלא היכי עביד כי הא דתניא מעשה ומת בנו של ר' יהודה בר אילעאי ונכנס לבית המדרש ונכנס ר' חנניה בן עקביא וישב בצדו [ז]ולחש הוא לר' חנניה בן עקביא ור' חנניה בן עקביא לתורגמן ותורגמן השמיע לרבים. ת"ר אבל ג' ימים הראשונים אסור להניח תפילין משלישי ואילך ושלישי בכלל[ח] מותר להניח תפילין ואם באו פנים חדשות אינו חולץ דברי ר"א ר' יהושע אומר אבל ב' ימים הראשונים אסור להניח תפילין משני[ט] ושני בכלל מותר להניח תפילין ואם באו פנים חדשות חולץ אמר רב מתנה מאי טעמא דר"א דכתיב [ד]ויתמו ימי בכי אבל משה אמר רב עינא מ"ט דר' יהושע דכתיב [ה]ואחריתה כיום מר ורבי יהושע נמי הא כתיב ויתמו ימי וגו' אמר לך שאני משה דתקיף אבליה ור"א נמי הא כתיב ואחריתה כיום מר עיקר מרירא חד יומא הוא אמר עולא הלכה כר"א בחליצה והלכה כר' יהושע [ח]בהנחה איבעיא להו בשני לעולא חולץ או אינו חולץ ת"ש אמר[י] עולא חולץ ומניח אפי' מאה פעמים תניא נמי הכי יהודה בן תימא אומר חולץ ומניח אפי' מאה פעמים רבא אמר כיון שהניח שוב אינו חולץ והא רבא הוא דאמר [ט]הלכה כתנא דידן דאמר שלשה

מצוה

אודייני. מכתשת[כ] גדולה: מכולם. אמרו אפי' ישן ע"ג קרקע לא יצא עד שיכפה מטתו ויסב[ל] עליה: כעין ארצה. כלומר שכפה מטתו ויסב[מ] עליה, ולעולם קריעה מעומד: ואסור לקרות. כדאמרינן לעיל (דף טו.) מדאמר רחמנא ליחזקאל האנק דום, והא דאמר (סוכה דף כה.) אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין התם שאר מצות בעלמא, אבל הני אית בהו שמחה[ז]: רבים צריכים ליה. לדרשה: סבר לאוקמי אמורא עליה. תורגמן: ושלישי בכלל. מותר להניח תפילין, דעיקר אבילות אינו אלא ב' ימים: ואם באו פנים חדשות. ביום ג', אפ"ה אינו חולץ תפילין, אע"ג דאיכא למיחש דלמא אמרי [בשני] ימים הראשונים נמי הניח תפילין: רבי יהושע אומר וכו'. דעיקר אבילות אינו אלא יום אחד: ואם באו פנים חדשות. ביום שני חולץ תפילין: מ"ט דר"א. דסבר עיקר אבילות שני ימים: דכתיב ויתמו ימי. דמשמע ב' ימים: עיקר מרירא יום אחד. אבל אבילות ב' ימים: הלכה כר"א בחליצה. שאם באו פנים חדשות בג' אינו חולץ, והלכה כרבי יהושע בהנחה דבשני מותר להניח תפילין: בשני לעולא חולץ. בשלישי קאמר הלכה כר"א דאמר אינו חולץ, אבל בשני לא ידענא אי חולץ אי לא: חולץ ומניח. בשני אפי' מאה פעמים ביום, וכי[נ] באו פנים חדשות חולץ וכי ליכא פנים חדשות מניח: רבא אמר כיון שמניח. בשני שוב אינו חולץ לפנים חדשות: והאמר רבא. לעיל (דף כ.) בכפיית המטה הלכה כתנא דידן דאמר ג' ימים עיקר אבילות, ה"נ נבעי ג' ימים (א) להניח תפילין:

מצוה

אלא מעתה ועמד ואמר ה"נ. משמע ועמד ואמר היינו אפי' מיושב והא דאמרינן פרק מצות חליצה (יבמות דף קו.) בתי עמודי לכתחילה שמא[ס] צריך עמידה מדרבנן מיהו קשה דועמדו שני האנשים (דברים יט) דבעינן עומד[ס] וי"ל דועמד ואמר ודאי משמע אפי' מיושב כמו ועמדו וקדשו (לעיל דף יח:) אבל ועמד לחוד לא משמע הכי[ט]:

דאי לא תימא הכי וישכב ארצה וכו'. אע"ג דושכב ארצה כתיב נמי אבל הילד דבת שבע[י] אע"ג דלא גבי מת כתיב אלא על בנו ושמא הואיל והנביא אמר לו מות ימות[כ] הרי הוא כמת ואע"פ שהתפלל עליו שיחיה וכענין זה אמר בירושלמי[ל] הקב"ה שהיה יודע שעתיד להיות מבול היה מתאבל על עולמו קודם המבול ובתוס' הרב הקשה כי הסוגיא משונה בתחילה אומר מלתא יתירתא עבד דאי לא תימא הכי והדר מקשה דלא יצא ידי חובתו ונ"ל דהכי פי' מלתא יתירתא וה"נ כפה מטתו ושכב ע"ג קרקע וא"כ עבד מלתא יתירתא דליכא למימר ושכב היינו כפיית המטה דהא לא יצא ידי חובתו מכפיית המטה א"ל כעין וליכא שום יתור וניחא ליה לשנויי הכי מלומר שהיה מלתא יתירתא ולהוכיח קריעה מכפיית המטה:

אלו דברים שאבל אסור בהן. הכא לא חשיב דברים שמצווה עליהן כגון כפיית המטה ועטיפת הראש דלא חשיב אלא מילי דאסור בהן תפילין ושאילת שלום[מ] לא חשיב דאין זה כל ימי האבל כדאמר לקמן תכבוסת לא חשיב דהויא בכלל רחיצה אע"ג דלעיל (דף טו.) מייתי תרי קראי לרחיצה ולתכבוסת אבל הני דלא נוהגים כל השבוע לא לאפוקי[ע] מפי' הר"א ספירש[י] שרבינו שמואל היה מתיר לאבל לעשות מלאכה אחר ג' ימים ומה שאין נוהגין עתה לעשות עטיפת הראש וכפיית המטה סמכינן אהא דאמרינן בירושלמי[ל] אכסנאי אינו חייב בכפיית המטה דלא לימרון חרש הוא פי' מכשף וכמו כן אנו בין הנכרים ויש בינינו עבדים ושפחות ועוד יש ליתן טעם בכפיית המטה לפי שמטות שלנו כך יכולין לשכב בנחת מצד זה כמו מצד זה ואין ניכרת הכפייה דיש להן ד' קונדיסים מלמעלה כעין רגלים וכדאמרינן לקמן[ס] דרגש אין צריך לכפותו ועוד יש ליתן טעם בעטיפת הראש שלא היה מביא כי אם לידי שחוק °ענין עטיפת ישמעאלים:

ואסור לקרות בתורה. בתשובת רבינו יצחק זקני כתב כי רבינו יעקב היה אוסר בימי אבלו באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה מדלא תני ליה בשמעתין כמו ט'[פ] באב שילהי תענית (דף ל.) ובימי זקנותו חזר והתיר ובירושלמי[ל] אמר אבל שונה במקום שאינו רגיל משמע ששונה כמו בט' באב שאומר בפרק בתרא דתענית (שם) אבל קורא במקום שאינו רגיל וה"ק התם כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בט' באב ואסור לקרות בתורה כו' אבל קורא במקום שאינו רגיל וקורא באיוב וקינות וכו' משמע לכאורה דאבל וט' באב שוין כדקאמר בירושלמי ומיהו אבל שונה במקום שאינו רגיל משמע דהא דוקא שרי ולא באיוב ובקינות ובירמיה ומה שהביא רבי יצחק ראיה לאסור מדקאמר לעיל (דף טו.) אסור בדברי תורה שנאמר האנק דום ומשמע הכל אין נ"ל ראייה דלא קאמר אלא מדבר המשמחו כדאמר בתענית (דף ל.) משום שנאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב תדע דכולהו לאו דוקא דהא קאמר אסור בתפילין שנאמר פארך חבוש עליך ואינו אסור כל ימי אבלו:

משלישי ואילך. ושלישי חשבינן [מקצתו] ככולו ומדרבנן דהא לא מייתי קרא אלא לשני ימים דכתיב ויתמו ימי בכי אבל משה הר"א והאי[צ] ויתמו בתפילין וכן ואחריתה כיום מר טפי מכל שאר מילי דלכל שעה שהוא מר נפש מתעולל בעפר ואין זה פאר כדפירש בקונטרס בכתובות (דף ו:[ע]) ריב"א ובט' באב היה אומר ר' יצחק זקני דשרי כמו בשלישי דשרי:

חולץ ומניח אפילו מאה פעמים. פי' חולץ בפנים חדשות ומניח כשילכו וכן כל שעה שילכו[ק] מאה פעמים ביום וטעמיה משום בין[ר] לר"א בין לרבי יהושע בפנים חדשות אסור לר"א[ש] להניח אסור ולרבי יהושע אפי' חולץ:

מכאן

מסורת הש"ס עם הוספות

א) יבמות קג., ב) לקמן כז. ע"ש, ג) [עי' תוס' ב"ב קמד. ד"ה אודייני], ד) [מס' שמחות פ"ה] לעיל טו., ה) [שמחות פ"ו] ושם, ו) לעיל כ., ז) תענית ל., ח) שבועות ל., ט) [וע"ע תוס' יבמות קג. ד"ה בין ותוס' שבועות ל. ד"ה מצוה ותוספות זבחים טו. ד"ה מיושב], י) שמואל ב' יב טז, כ) שם פסוק יד, ל) דפרקין ה"ה, מ) לעיל טו., נ) לקמן ע"ב תוד"ה מכאן (א) ע"ש, ס) כז., ע) ד"ה שנאמר וע"ש תוד"ה חוץ, פ) צ"ל בסוכה כה: (ברש"י שברי"ף ליתא "לעיל").

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה והאמר רבא כו' נבעי ג' ימים שלא להניח תפילין:

גליון הש"ס

גמ' ודלמא מילתא יתירתא. עיין לקמן דף כו ע"א תד"ה מסכם: תוס' ד"ה אלו דברים וכו' ענין עטיפת ישמעאלים. עי' לקמן דף כד ע"א תוס' ד"ה ושמואל לטעמיה:

רש"י כת"י

התם לא כתוב ויעמד ויאמר. אלא דברה תורה כלשון בני אדם ועמד ואמר וליכא למשמע ולא מידי. ויקם המלך ויקרע את בגדיו. הכא כתוב ויקם ויקרע דאיכא למילף מדכתוב ויקם שהיה יושב ועמד. מילתא יתירתא הוא דעבד. ולאו משום דמיחייב אבל בהכי. ויגז הכי נמי. בתמיה לא אשכחן בהני מצותא דאבילות דלעיל דאבל חייב בגיזוי הראש. ויקם דוד ויקרע. על אודות בנו. וישכב ארצה. כתו' בדוד. ישן על גבי המטה. בלא כר ובלא כסת. אודייני. כסוי של בור. כעין ארצה. הוא דעבד דהיינו כפיית המטה ולאו מלתא יתירתא. ואסור לקרות וכו'. כדאמרינן לעיל מדקאמ' ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום והא דאמרי' לעיל(פ) אבל חייב בכל מצות האמורות בתורה חוץ מן התפלין שנאמר בהן פאר התם כגון קיום שאר מצות בעלמא אבל בהכי אית ליה שמחה כשהוא לומד [תורה] ומשום הכי אסור לקרות(י). במשנה. משניות. מדרש. פסוקים הנדרשים לאיסור והיתר וטומאה וטהרה כגון ספרא וספרי. תלמוד. מחלוקת של אמוראים. הלכות. ברייתות. אגדות. טעמי המקראות כגון בראשית רבה. רבים צריכין לו. כגון שהיה נשיא דורש ברבים. סבר לאוקומי אמורא. להעמיד לפניו תורגמן.

[המשך בעמוד ב]

עין משפט נר מצוה

קיט א מיי' פ"ד מהל' יבום וחליצה הל' ו סמג עשין נג טוש"ע אה"ע סי' קסט סעי' סד:

קכ ב מיי' פ"ה מה' אבל הלכה יח:

קכא ג מיי' שם הל' א סמג עשין דרבנן ג טוש"ע י"ד סימן שפ סעיף א:

קכב ד ה ו ז מיי' שם הלכה טז סמג שם טוש"ע שם וסימן שפד סעיף א:

קכג ח מיי' שם פ"ד הלכה ט טוש"ע שם סימן שפח סעיף א:

תורה אור השלם

א) וְקָרְאוּ לוֹ זִקְנֵי עִירוֹ וְדִבְּרוּ אֵלָיו וְעָמַד וְאָמַר לֹא חָפַצְתִּי לְקַחְתָּהּ: [דברים כה, ח]

ב) וַיָּקָם אִיּוֹב וַיִּקְרַע אֶת מְעִלוֹ וַיָּגָז אֶת רֹאשׁוֹ וַיִּפֹּל אַרְצָה וַיִּשְׁתָּחוּ: [איוב א, כ]

ג) וַיָּקָם הַמֶּלֶךְ וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו וַיִּשְׁכַּב אָרְצָה וְכָל עֲבָדָיו נִצָּבִים קְרֻעֵי בְגָדִים: [שמואל ב' יג, לא]

ד) וַיִּבְכּוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה בְּעַרְבֹת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיִּתְּמוּ יְמֵי בְכִי אֵבֶל מֹשֶׁה: [דברים לד, ח]

ה) וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל וְכָל שִׁירֵיכֶם לְקִינָה וְהַעֲלֵיתִי עַל כָּל מָתְנַיִם שָׂק וְעַל כָּל רֹאשׁ קָרְחָה וְשַׂמְתִּיהָ כְּאֵבֶל יָחִיד וְאַחֲרִיתָהּ כְּיוֹם מָר: [עמוס ח, י]

משנת ראשונים

אודייני. פי' בקונטרס בור וכסויו. ואין נראה לרבינו תם, אלא מפרש שהוא כלי גבוה שעומדים עליו שומרי שדות וכרמים לראות מעליו למרחוק, וגם הוא ראוי לישן עליו. **[תוד"ה אדוייני, ב"ב קמד.]**

פירש בעל הערוך ז"ל מכתשת. וי"מ שהוא אמבטי של מים. ורבינו יהונתן ז"ל פירש שהיא עריבה שכפה אותה וישב עליה. **[חדושי הר"ן]**

ובסיכה. אסור לסוך אפי' כל שהוא ואם להעביר את הזוהמא מותר. **[המנהיג]**

ואם היו רבים צריכין לו. שהוא דיין מומחה או ראש ישיבה בעירו, וצריכין לו לדין או להוראה מותר. ודוקא שאין בעיר חשוב ממנו, אבל אם יש בעיר גדול אחר שהוא חשוב ממנו אסור כיון שיכולין לשאול לאחר. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

וכתב הבעל המאורות דמלמדי תינוקות י"ל שדינן כרבים צריכין לו, ועוד דמלאכת האבד הוא כשהתינוקות בטלים. **[ארחות חיים]**

ואם באו פנים חדשות אינו חולץ. כלומר אינו צריך לחלוץ, ואע"ג דאותן פנים חדשות שבוא לנחמו, אינם יודעים שכבר עבור לו שני ימים הראשונים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **ואם באו פנים חדשות חולות.** כיון שאינם יודעים שהוא לו יום שני, ושמא יהו סבורין שהוא לו יום ראשון. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** **דכתיב ואחריתה כיום מר.** ופי' הראב"ד מדכתיב כיום ולא כתיב יום, משמע שיש עליו תוספת מעט מן השני, כדכתיב ולא אץ לבא כיום תמים. **[תוס' הרא"ש]** **עיקר מרירא חד יומא.** שיש לו להתאמץ בבכי ביום ראשון יותר מבשאר ימים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

הגהות וציונים

א] בראשונים הגירסא **ישן** (וכ"ה לקמן כז ע"א): ב] [גירסת הרי"ף (דף יז.) גדולה **מכולן אמרו אפילו על גבי קרקע** לא יצא כו'] (גליון) וכ"ה בכת"י וברש"י: ג] [צ"ל **אלו**] (גליון): ד] בדפו"י (שלפני הצענזור) **ובתלמוד**: ה] בכת"י וראשונים נוסף **ובתו של רבי בבית שערים ונכנס לבהמ"ד ודרש כל היום כולו**: ו] בכת"י א"ל רב **תנינא**, והיא הגי' האמיתית, וכמו להלן (דק"ס): ז] בכת"י **תנינא**: ח] [עי' בהר"ן דסוכה (דף רמב.) [יא:] ד"ה אבל חייב וכו' ותבין למה נקט בהך לישנא] (גליון): ט] [עי' בהר"ן שם] (גליון). יש להוסיף משני **ואילך** (מראה אש), וכ"ה בכת"י: י] בכת"י **דאמר**, וכן הלשון ישר (דק"ס): כ] כאן הס"ד. ומה"ד גדולה מכולם אמרו וכו', וכ"ה בכת"י (דק"ס) ועי' אות ב: ל] בכת"י **וישכב**: מ] בכת"י **וישן**: נ] צ"ל **דכי** (באה"מ): ס] צ"ל **שמא לכתחילה** (באה"מ): ע] אולי צ"ל לא **חשיב ולאפוקי**: פ] צ"ל כמו **בט'** (רש"ש): צ] צ"ל **והא דמוקי** ויתמו וכו' (ראש משביר): ק] נראה דיש להוסיף **ואפילו**: ר] צ"ל **דבין** (ראש משביר): ש] לכאן שייך תיבת **אפילו**, במקום להלן (רש"ש, פורת יוסף):

מצוה שאני. ת"ר [א]אבל ג' ימים הראשונים אסור במלאכה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו והאשה טווה בפלך בתוך ביתה. [ב]ת"ר אבל ג' ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל מכאן ואילך הולך ואינו יושב במקום המנחמין אלא במקום המתנחמין. [ג]תנו רבנן אבל ג' ימים הראשונים אסור בשאילת שלום משלשה ועד שבעה משיב ואינו שואל מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו. [א] שלשה ימים הראשונים אסור בשאילת שלום והתניא [א]מעשה ומתו בניו של ר"ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול בשעת פטירתן עמד ר"ע על ספסל גדול ואמר אחינו בית ישראל שמעו אפי' שני בנים חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק אלא כך אמרתם [א]תורת אלהיו בלבו וכ"ש ששכרכם כפול לכו לבתיכם לשלום [ד]כבוד רבים שאני. מג' ועד ז' משיב ואינו שואל מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו ורמינהו [ב] [ה]המוצא את חבירו אבל בתוך ל' יום מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו לאחר ל' יום שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין [ו]מתה אשתו ונשא אשה אחרת אינו רשאי ליכנס לביתו לדבר עמו תנחומין מצאו בשוק אומר לו בשפה רפה ובכובד ראש אמר רב אידי בר אבין [ז]הוא שואל בשלום אחרים שאחרים שרויין בשלום אחרים אין שואלין בשלומו שהוא אינו שרוי בשלום והא מדקתני משיב מכלל דשיילינן ליה [ח]דלא ידעי אי הכי התם [ב] נמי התם [ט]מודע להו ולא מהדר להו [י]הכא לא צריך לאודועינהו. ורמינהו [ג]המוצא את חברו אבל בתוך י"ב חדש מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו לאחר י"ב חדש שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין אבל מדבר עמו מן הצד א"ר מאיר המוצא את חברו אבל לאחר י"ב חדש ומדבר עמו תנחומין למה הוא דומה לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה כדי שתדע שסממנין שלי יפין לא קשיא [כ]הא באביו ואמו הא בשאר קרובים התם נמי ידבר עמו תנחומין מן הצד אין ה"נ ומאי אינו מדבר עמו תנחומין כדרכו [ל]אבל מדבר עמו מן הצד. [ד]ת"ר אבל ג' ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהן בא ממקום רחוק מונה לעצמו מכאן ואילך אפי' בא ממקום קרוב מונה לעצמו ר"ש אומר [מ]אפי' בא ביום השביעי ממקום קרוב מונה עמהן אמר מר ג' ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהן א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן [נ]והוא שיש גדול הבית בבית. איבעיא להו

הלך

מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו. פי' בתוספת הרב במתפרנס מן הצדקה קאי והכי משמע לעיל דקאמר לעיל (ד' יט:) הקובר מתו ב' ימים קודם הרגל מונה ה' ימים אחר הרגל ומלאכתו נעשית ע"י אחרים משמע דהאבל אסור כל ז' והתם נמי לא שרינן לעצמו שיהא עושה מלאכה וה"נ תניא במסכת שמחות (פ"ה) אבל כל ז' ימים אסור בעשיית מלאכה הוא ובניו ובנותיו ועבדיו ושפחותיו ובהמתו כשם שהוא אסור לעשות לו כך אחרים אסורים לעשות לו פי' חוץ מזיתיו הפוכים ומלאכת האבד[ו] מיום ג' ואילך עושה מלאכה דוקא בעני שמתפרנס מן הצדקה ובצינעא אבל אמרו חכמים תבא מארה לשכיניו כו' בר קפרא אומר אף בשלישי לא יעשה כך הביא בתוס' הרב ולכאורה נראה דכיון דילפינן (לעיל דף כ.)[ו] מוהפכתי חגיכם לאבל מה חג ז' לענין מלאכה[ז] איירי וגם הר"א מסופק דלמא אעני דוקא קאי אבל בשם רבינו שמואל אמר בכל אבלים קאי מדלא קתני מכאן ואילך עושה עני בצינעא ולא כדפרישית: **מכאן** ואילך הולך. פי' בתוספת הרב ועל זה סומכים שבאים בבהכ"נ בט' באב ואיני יודע אם הוא מנהג טוב ומדבריו מלינו למדין שחושב ט' באב כמו לאחר שלשה ונפקא מינה לענין תפילין כדפי' לעיל[ז]: **מדבר** עמו תנחומין ואינו שואל. וקשיא למ"ד[ט] מכאן ואילך שואל ומשיב: **מתה** אשתו ונשא אשה אחרת. משמע בתוך ל' יום דאי לאחר ל' יום היכי קאמר אינו רשאי ליכנס לביתו לדבר עמו תנחומין הא בשאר מתים נמי אמרו אינו מדבר עמו תנחומין וצריך לאוקמי באין לו בנים לפי' ר"ת שמתיר לישא אשה אחר שבעה א"נ בהניחה לו בנים קטנים שמותר לישא מיד ולבעול אחר ל' יום לפירוש רבינו יצחק והאריך בתוספות פרק קמא דכתובות (דף ד. ושם בד"ה אבל איפכא)[ח] ובליקוטין כתוב בתשובה: **מקום** קרוב. פירשו בהלכות גדולות דהיינו י' פרסאות: **אפילו** בא ביום שביעי ממקום קרוב. וא"ת והא מקצת היום ככולו וי"ל [א] כגון שלא עמדו עדיין מנחמין מאצלו ויש נמי בפ"ק דכתובות (דף ח:) ברכת אבלים בעשרה כל ז' ומסתמא היינו ביום א"נ י"ל מקצת היום ככולו לא הוי בלילה לענין שום דבר כדאמרינן במגילה בפ"ב (דף כ.) דשימור לילה לאו שימור הוא לענין שבעה נקיים:

הלך

מצוה שאני. כלומר הואיל ומצוה להניח תפילין מצי להניח לאלתר בשני: אשה. אבילה טווה בפלך: אלא במקום המתנחמין. סמוך לאבלים: אפי' ב' בנים חתנים. קברתי, מנוחם אני מרוב כבוד שעשיתם לי: ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק. שלא הלכתם לנחמן: כ"ש ששכרכם כפול. שלכבוד התורה באתם: לכו לבתיכם לשלום. הרי שאל בשלומן: ורמינהו. דבתוך ל' יום אינו שואל: ונשא אשה. בתוך שלשים יום, כגון שאין לו בנים כדלקמן[ה]: אינו רשאי ליכנס לביתו. לנחמו, משום חלישת דעת דאשה אחרונה, קתני מיהא בתוך ל' יום אינו שואל בשלומו כ"ש שהאבל עצמו אינו שואל בשלומו של זה, ולעיל קתני משבעה ואילך משיב ושואל כדרכו: אמר רב אידי הוא שואל בשלום אחרים. כלומר תריץ הא דתני מכאן ואילך שואל כדרכו בתוך שלשים יום דהוא שואל בשלום אחרים שהן שרויין בשלום, והא דקתני בתוך ל' יום אינו שואל בשלומו אין אחרים שואלין בשלומו: מכלל דשיילי. בתוך ל' יום, וקשיא למאן דתני בתוך ל' יום אינו שואל: דלא ידעי. כלומר הא דתני דמשיב להני דשאלי ליה ולא ידעי דאבל הוא, אבל מאן דידע דאבל הוא לא שאיל ליה בתוך ל' יום: אי הכי. דאוקמת לה בלא ידעי, אפי' ג' ימים נמי משיב (למאן דשאיל ליה (א) ואמר דאבל הוא) למאן דלא ידע ושאיל ליה בתוך ג' ימים: התם מודע להו. הא דקתני כל ג' ימים אסור בשאילת שלום אבל מודע להו דאבל הוא ולא מהדר להו: הכא. לאחר ג' לא צריך לאודועינהו למאן דלא ידעי דאבל הוא אלא משיב: ורמינהו בתוך י"ב חדש אינו שואל בשלומו. וקשה להך דתני לאחר שלשים יום שואל בשלומו: מן הצד. שאומר לו תתנחם, ואינו מזכיר שם המת: הא באבל על אביו ועל אמו. אינו שואל בשלומו עד[ג] י"ב חדש: הא בשאר קרובים. שואל בשלומו לאחר ל' יום: התם נמי. [ד]שלשים דמוקמת ליה בשאר קרובים: ידבר עמו תנחומין מן הצד. לאחר ל', כי היכי דבאביו ואמו מדבר עמו תנחומין מן הצד לאחר י"ב חדש, ואמאי קתני לאחר ל' אינו מדבר עמו תנחומים כלל: ה"נ. ומאי לאחר ל' אינו מדבר עמו תנחומים כדרכו: מונה עמהן. עם האבלים שבאותו מקום, הואיל דממקום קרוב הוה ויכול לבא בתחלת האבילות חשבינן ליה כמו דאתא, דאינו[ה] מונה אלא ה' ימים עם שאר אבלים: מונה לעצמו. שבעה שלימין: שיש גדול הבית בבית. שבא ומלא גדול הבית בבית מונה עמהן עם אבילי הבית, וזה שבא הוא הצעיר ממנו, אבל אם היה גדול בדרך ובא בתוך שלשה ימים אפי' ממקום קרוב מונה לעצמו, דלא חשיב אבילות דצעיר לאצטרופי גדול בהדיה:

הלך

עין משפט
נר מצוה

קכד א מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה ח סמג עשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סימן שפ סעיף ב:
קכה ב מיי' שם פ"ז הלכה ה טוש"ע שם סימן שצג סעיף א:
קכו ג מיי' שם פ"ה הלכה כ טוש"ע שם סימן שפה סעיף א:
קכז ד טוש"ע שם בהג"ה:
קכח ה ו טוש"ע שם סעיף ב:
קכט ז ח ט י מיי' שם הלכה כ וטוש"ע שם סעיף א:
קל כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף ב:
קלא ל טוש"ע שם:
קלב מ נ מיי' שם פ"ז הלכה ד סמג עשין דרבנן ב טוש"ע שם סימן שעה סעיף ח:

◆

רבינו חננאל

ויתמו ימי בכי אבל משה מיעוט ימי אבל שנים ור' יהושע אמר ואחריתה כיום מר יומא קמא בלבד: **ת"ר אבל שלשה ימים הראשונים אסור בעשיית מלאכה ואפילו** עני המתפרנס מן הצדקה מיכן ואילך עושה בצנעא בתוך ביתו ואשה טווה בפלך בתוך ביתה: **ירושלמי** תבא מאירה לשכיניו שהצריכוהו לאבל לעשות ולאכול: **ת"ר ג' ימים הראשונים** אסור לילך לבית האבל מיכן ואילך הולך כדרכו ואינו יושב במקום המנחמין אלא במקום המתנחמין. ג' ימים הראשונים אסור בשאילת שלום. **והא כשמתו בני ר"ע באו כל ישראל** והספידום הספד גדול ובשעת פטירתן עמד ר' עקיבא על ספסל גדול ואמר אחינו בית ישראל שמעו אפילו בנים חתנים קבר מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם וכמה עקיבא בשוק אלא כך אמרתם תורת אלהיו בקרבו לא תמעד אשוריו וכ"ש ששכרכם כפול לכו לבתיכם לשלום. **ופרקינן** כבוד רבים שאני. **ומקשינן מיכן ואילך שואל ומשיב כדרכו** והתניא המוצא חבירו אבל בתוך שלשים יום מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו לאחר שלשים יום שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין מתה אשתו ונשא אשה אחרת כו' הנה אין שואלין אפילו לאחר ז' בשלומו. **ופריק רב אידי בר אבין** אחרים אין שואלין בשלומו שהוא אינו שרוי בשלום אבל

◆

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף **אמר** מר **אבל** שלשה: ב] בכת"י **בדלא** ידעי אי הכי **שלשה ימים הראשונים** נמי (והיא הנוסחא האמיתית, דק"ס): ג] בכת"י נוסף **לאחר**: ד] צ"ל **לאחר** שלשים (בארות המים): ה] בכת"י **ואינו**:

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עיין שמחות פ"ח, ב) [שמחות פרק יד], ג) [שמחות פרק יד], ד) חולין דף ג., ה) כג., ו) ועיין לעיל דף טו., ז) ע"א ד"ה משלישי, ח) וע"ע תוס' יבמות מג: ד"ה שאני, ט) עי' תוס' חולין נ. ד"ה אפילו ועי' לעיל יט ע"ב.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אי הכי כו' נמי משיב למאן דשאיל ליה הס"ד ואח"כ מה"ד התם מודע להו. הא דקתני כל שלשה ימים אסור בשאלת שלום למאן דלא ידע ושאיל ליה בתוך שלשה ימים מודע להו דאבל הוא ולא מהדר להו כצ"ל:

◆

הגהות מהר"ב
רנשבורג

א] תוס' ד"ה אפי' וכו' וי"ל כגון וכו'. נמחק תיבת כגון ונ"ב כיון כצ"ל לענ"ד ור"ל כיון דלקמן דף כב ע"א מוקמינן לדר"ש והוא שבא ומלא מנחמין אצלו א"כ לא הוי מקצת היום ככולו כל זמן שהמנחמין אצלו[ט] ודוק:

◆

תורה אור השלם

א) תּוֹרַת אֱלֹהָיו בְּלִבּוֹ לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָיו: [תהלים לז, לא]

◆

רש"י כת"י

[שייך לע"א]

מקצת משלישי ואילך. מקצת שלישי בכלל ולא כולו דהא ג' ימים אסור (מותר) להניח. אינו חולץ. אינו צריך לחלוץ תפלין משהניחם בשלישי אע"ג דבאו פנים חדשות שאינם יודעים שכבר עברו ג' ימים הראשונים. משני ואילך. ולא שני בכלל. ויתמו ימי בכי אבל משה. אין ימי פחות משנים ויתמו דשלימים ותמימין בעינן. כיום מר. יום אבילות אלמא יום אחד הוא דהוי. הלכה כר' אליעזר בחליצה. דמשהניח אין צריך לחלוץ. וכר' יהושע בהנחה. דמשני ושני בכלל מותר להניח. בשני לעולא. דאמ' הלכה כר' יהושע דבשני מותר להניח אם הניח תפלין בשני ובאו שם פנים חדשות חולץ דהאי דאמ' הלכה כר' אליעזר בחליצה דאינו צריך לחלוץ דילמא משלישי ואילך קאמ' כר' אליעזר אבל משני אע"ג דמניח חולץ ולחומרא או דילמא הכי קאמ' הלכ' כר' אליעזר דמשהניח אינו צריך לחלוץ דאפילו משהניחן בשני אינו חולץ מפני פנים חדשות ולקולא. חולץ. מפני פנים חדשות. ומניח. ובשני הוא דקא' דבשלישי ודאי הוא דאינו צריך לחלוץ דהא בשלישי איירי ר' אליעזר. (והאמ' רבה) [והא רבא הוא דאמר]. לעיל הלכה כתנא דידן דאמ' שלשה ימים הוו עיקר אבילות והכא קתני (דבשלישי) [דבשני] עצמו מותר להניח. [ע"כ שייך לע"א]

מצוה שאני. כגון תפלין. ואשה. שמת לה מת. טווה בפלך. בתוך ביתה מג' ימים ואילך. אבל ג' ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל. אבל אחר. מכאן ואילך הולך. ומנחמו. ואין יושב אלא במקום המתנחמין. [אבלים]. אסור בשאילת שלום. בין לשאול בין להשיב. מעשה ומתו בניו של ר' עקיבא וכו'. אפילו שני נשואים קברתי כבר מנוחם אני מרוב כבוד שעשיתם וכל שכן שלא קברתי אלא אחד שאינו חתן. ואם בשביל עקיבא. הרי כמה בשוק שלא הייתם הולכים לנחמו. אלא. אם כך אמרתם וכו'. וכל [שכן]. שלכבוד תורה באתם. לכו לביתכם לשלום. אלמא מותר בשאילת שלום[ט] בתוך שלשים יום אם לא דבר אתו תנחומין. ונשא אשה אחרת. בתוך שלשים יום כגון שאין לו בנים כדלקמן דמותר לישא אשה תכף לקבורת אשתו אחר שאין לו בנים (אחר). אינו רשאי ליכנס לביתו. לנחמו משום חלישות הדעת דאשה אחרונה קתני מיהא בתוך ל' אינו שואל בשלומו וכל שכן שהאבל עצמו אינו שואל בשלום זה ולעיל קתני משבעה ואילך משיב ושואל כדרכו. אמ' (ליה) [רב אידי בר אבין]. לעולם אבל משבעה ואילך שואל בשלום אחרים כדרכו שהרי אחרים שרויים בשלום אבל אחרים אין שואלין בשלומו כדקתני בברייתא. והא מדקתני. לעיל אפילו משבעה ראשונים משיב מכלל דשואלין בשלומו. אי הכי. רישא נמי ג' ימים הראשונים אם לא ידעו ושאלו בשלומו ליהדר להו. מודיע להו. שהוא אבל. ורמינהי. להך מתניתא דקתני המוצא חבירו אבל וכו' בתוך שנים עשר חדש אין שואל בשלומו ולעיל קתני לאחר שלשים מיד שואלין. מן הצד. תנחומין שאומ' לו תתנחם ואינו מזכיר לו שם המת. שאני שובכך ואלערך עוד. התם נמי. בשאר קרובים מדבר מן הצד לאחר שבעה[י] דומיא דלאחר שנים עשר חדש באב ואם. ממקום קרוב. מהלך יום אחד. והוא שיש גדול. האחין בבית וזה הבא לעיר ממנו אבל אם היה גדול בדרך ובא בתוך שלשה אפילו ממקום קרוב מונה הוא לעצמו דלא חשיב אבילות דצעיר לגרופי גדול בהדיה כי ליתיה.

ו] נראה דחסר כאן וה"ג **איתא בירושלמי** [דפרקין ה"ה עי"ש] (כ"ה בתוס' הרא"ש עי"ש ובר"אש סי' לז): ז] נראה דיש להוסיף **נמי** איירי (באה"מ): ח] צ"ל **למאי דאמר** (מהרש"א): ט] לכאורה צ"ל בתוך **שלשה ימים**. אולם אפשר שכאן הס"ד ומכאן מתחיל דיבור חדש והד"א עם הדיבור הבא: י] נראה ט"ס וצ"ל לאחר **שלשים**:

18/06/2018אהח

מתרצת הגמרא, **מִצְוָה שָׁאנֵי** - שונה הדין לגבי תפילין שמצוה להניחם, ולכן אָבֵל יכול להניחם מיד ביום השני לאבילותו. ומה שאמר רבא לעיל שעיקר חיוב האבילות הוא שלשה ימים, היינו לענין שאר דיני האבילות[א].

נמצא שיש שלש שיטות בענין עיקר זמן האבילות. שיטת רבי אליעזר שעיקר האבילות הוא שני ימים, שיטת רבי יהושע היא שעיקר האבילות הוא יום אחד[ב], ושיטת רבא שעיקר האבילות הוא שלשה ימים [כהתנא של הברייתא לעיל (כ.)], אלא שלענין תפילין חוזר להניחן ביום השני משום מצוה.

★

אבל אסור בעשיית מלאכה, והדבר נלמד לעיל (טו:) מהפסוק (עמוס ח י) 'וְהָפַכְתִּי חַגֵּיכֶם לְאֵבֶל', כשם שחג אסור במלאכה, כך אבל אסור במלאכה. אמנם עיקר טעם הדבר הוא כדי שלא יסיח דעתו מן האבילות[ג]. הגמרא מביאה ברייתא שמבארת את דיני איסור מלאכה באבל:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **אָבֵל, בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים** של אבילותו **אָסוּר בַּעֲשִׂיַּית מְלָאכָה**[ד], **וַאֲפִילּוּ** אם הוא **עָנִי הַמִּתְפַּרְנֵס מִן הַצְּדָקָה**, כלומר שנצרך ביותר למלאכה כדי שלא יצטרך לצדקה, מכל מקום לא יעשה מלאכה אלא יתפרנס מן הצדקה[ה]. **מִכָּאן וְאֵילָךְ** - בשאר ימי האבילות, אם הוא עני ואין לו מה לאכול [אלא מן הצדקה][ו], אינו חייב להתפרנס מן הצדקה, אלא **עוֹשֶׂה** הוא את מלאכתו[ז], אבל דווקא **בְּצִינְעָא בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ**, שבכך אינה נחשבת כל כך למלאכה, ולא אסרוה חכמים[ח]. אמנם שאר אבלים אסורים במלאכה שבעה ימים[ט]. **וְהָאִשָּׁה** באבילותה[י] **טוֹוָה** חוטים **בְּפֶלֶךְ** [-מקל דק וארוך[יא]] לצורך פרנסתה, בצינעא **בְּתוֹךְ בֵּיתָהּ**[יב].

★

הגמרא מביאה ברייתא שמבארת את דיני הליכת האבל לבית אֵבֶל אחר:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **אָבֵל, בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים** של אבילותו **אֵינוֹ הוֹלֵךְ לְבֵית הָאֵבֶל** של אבלים אחרים[יג], כדי שלא יתעצל מן

א. **ריטב"א** (לעיל ע"א ד"ה ופרקינן).

ב. **היינו** לשיטת המיוחס לרש"י והראב"ד, אולם לשיטת התוספות, והרי"ף [על פי ביאור הרמב"ן והר"ן], לרבי אליעזר עיקר האבילות הוא שלשה ימים, וביום השלישי אומרים 'מקצת היום ככולו', וכן לרבי יהושע עיקר האבילות הוא שני ימים וכנ"ל. והתבאר כל זה בהערות לעיל (ע"א).

ג. **לבוש** (יו"ד סי' שפ ס"ב). ובהערה להלן יבואר שמטעם זה החמירו יותר בשלשת הימים הראשונים. וכתב הרמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות אות נה), שלא נאסרה המלאכה לאבל משום שביתה ותענוג, אלא כדי שיתאבל על מתו ויתאונן על חטאיו.

ד. **שמכיון** ששלשת הימים הראשונים של האבילות ניתנו לבכי (להלן כז:), אם יתעסק במלאכה יתעצל מן הבכי, והוא זלזול למת. רבינו ירוחם (אדם וחוה, נתיב כח ח"ב) בשם הראב"ד, נימוקי יוסף (ד"ה תנו). עוד טעם שאסור רק בשלשת הימים הראשונים מבואר בירושלמי (פ"ג ה"ה), משום שבימים אלו נפשו של המת מסתובבת מעל הגוף וחושבת לחזור אליו, ולאחר מכן כשרואה שהשתנה זיו פניו של המת, היא עוזבת אותו והולכת. [הובא ברמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות אות נה) ובנימוקי יוסף (ד"ה ירושלמי) וברבינו ירוחם (שם)].

וכן אסור לו לעשות מלאכתו על ידי בניו ובנותיו, עבדיו ושפחותיו ובהמתו, כמבואר בברייתא (שמחות פ"ה ה"א). תוספות (ד"ה מכאן ואילך עושה). והיינו בניו ובנותיו הסמוכים על שולחנו שמעשה ידיהם שלו. רמב"ן (תורת האדם שם). וכן אסור לו לעשות מלאכתו על ידי אשתו. בית מאיר (שו"ת, יו"ד סי' שפ ס"ד), [וראה ביאורי רש"י (ד"ה אשה)]. והוא הדין שאסור במשא ומתן לסחורה, או לילך ממדינה למדינה לסחורה. רמב"ם (אבל פ"ה ה"ז). וראה בהערה (להלן כב.) בדברי הברייתא 'ממעט בעסקו' שיתבאר שיש המתירים לאבל לעסוק במשא ומתן ובסחורה, ושם יתבאר הדבר בהרחבה. [ולהלן בסוגיא יתבאר דין יציאת האבל מביתו].

הרי"ץ גיאות (ח"ב מאה שערים הלכות אבל) כתב שמותר לאבל לעשות מלאכה בלילות [ולפי הגהות הב"ח (תענית יג.) כן היא מסקנת הגמרא שם, וכן משמע מרבינו גרשום (שם ד"ה לא אשארא)]. אך המאירי (ד"ה אבל שאין) והמכתם (ד"ה מכאן) דחו דבריו וכתבו שאסור במלאכה גם בלילות.

ה. **מאירי** (ד"ה אבל שאין). וכל שכן באופן שגם עד עכשיו התפרנס מן הצדקה אלא שאין זה מספיק לו, שאסור לו לעשות מלאכתו. ב"ח (יו"ד סי' שפ ס"א ד"ה ונראה). ואם אין הדבר לפי כבודו ליטול מן הצדקה, מותר לו לעשות מלאכתו כדי חייו, כי גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה. ריטב"א (להלן כו. ד"ה אם). [וראה בהערה בילקוט ביאורים (להלן כו.)].

אפילו מלאכת דבר האבד אסורה בשלושת הימים הראשונים, שהרי אף לצורך פרנסה אסור, והרי אין לך אבידה גדולה יותר מאבידת גופו. הלכות שמחות למהר"ם (סי' ח ד"ה גרסינן) ורא"ש (פ"ג סי' א) בשם הראב"ד, וכן פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' שפ ס"ד). אולם הרא"ש (שם) חולק ומתיר מלאכת דבר האבד באופן שאין מי שיעשה את המלאכה אלא הוא, והרמ"א (שם ס"ה) הביא את דבריו, וכתב שיש להקל בזה לאחר ג' ימים, ואם יש לו הפסד מרובה במניעת המלאכה יש להקל אפילו בתוך ג' ימים. אכן יעשה זאת בצינעא. ש"ך (שם סק"ו).

מלאכות הבית, כגון נקיון הבית, הדחת הכלים והצעת המיטות, מותרים לאבל כל ימי האבילות, וכן מותר לאשה לאפות ולבשל בימי אבלה כל הצריך לה, אמנם מה שאינו צריך לה אסור. שולחן ערוך ורמ"א (שם סכ"ב). וראה שלחן עצי שטים (סי' א כללי המלאכות) שהאריך בפרטי הדינים, אלו מלאכות אסורות באבל ואלו מותרות [הובא בדברי סופרים (סוף סי' שפ)].

ו. **ואפילו** אם הוא מתפרנס מן הצדקה ואין זה מספיק לו, מותר לו לעשות מלאכתו בצינעא אחר ג' ימים ראשונים, וכל שכן באופן שאם יעשה מלאכה לא יצטרך להתפרנס מן הצדקה. ב"ח (יו"ד סי' שפ ס"א ד"ה ונראה).

ז. **טעם** הדבר שלא נאסרה המלאכה לאבל אלא בשלושת הימים הראשונים, התבאר בהערה לעיל בדברי הברייתא 'אסור במלאכה'.

אין האבל אסור במלאכה אלא עד שעבר מקצת היום השלישי, ולאחר שעבר מקצתו מותר, משום ש'מקצת היום ככולו'. האשכול (הלכות מועד קטן ואבילות, סי' מח), גינת ורדים (שו"ת, יו"ד כלל ה סי' ד). אולם החכמת אדם (כלל קסד סט"ז) כתב שהיום השלישי אסור כולו, ואין אומרים כאן 'מקצת היום ככולו', שכן מוכח מכך שלא שנינו כאן 'משלישי ואילך ושלישי בכלל' כמו לעיל (ע"א) לענין תפילין, וכן מבואר בפסקי תוספות (אות קח). [וראה בחכמת אדם (קונטרס מצבת משה סי' ד) שכתב שבדין זה נחלקו תנא קמא ובר קפרא בירושלמי (פ"ג ה"ה)]. אכן אין צריך למנות שלושה ימים מעת לעת, אלא אפילו מת סמוך לחשיכה נחשב יום זה ליום אחד. שאגת אריה (שו"ת החדשות סי' יג).

אף שמותר לאבל שאין לו מה לאכול לעשות מלאכתו בצינעא, אמרו חכמים שתבא מארה לשכניו שהצריכוהו לכך ולא שלחו לו מה לאכול. ירושלמי (פ"ג ה"ה), הובא בתוספות (ד"ה מכאן ואילך עושה) ובשולחן ערוך (יו"ד סי' שפ ס"ב). ואם שלחו לו שכניו ולא רצה לקבל אלא לעשות מלאכתו, אין עליהם עון. ערוך השולחן (שם ס"ה).

ח. **הראנ"ח** (שו"ת מים עמוקים סי' לג, שו"ת הראנ"ח ח"ג סי' לג ד"ה מיהו).

ט. **תוספות** (ד"ה מכאן ואילך עושה) בשם תוספות הרב, וכן פסקו הרמב"ם (אבל פ"ה ה"ח) והשולחן ערוך (יו"ד סי' שפ ס"ב). וביארו התוספות (שם) שמכיון שבגמרא לעיל (כ.) למדים שאבילות היא שבעה ימים מהפסוק (עמוס ח י) 'והפכתי חגיכם לאבל' [ולעיל (טו:) מבואר שגם איסור מלאכה לאבל נלמד מפסוק זה], אם כן כשם שחג אסור במלאכה שבעה ימים, הוא הדין לאבל. אמנם מותר לאחרים לעשות את מלאכת האבל [בדבר האבד] אפילו בשלשת הימים הראשונים. תוספות (שם) על פי הגמרא (לעיל יא:), ונפסק בשולחן ערוך (שם ס"ה).

אולם כתבו התוספות שרבינו שמואל סובר שההיתר לעשות מלאכה משלישי ואילך [בצינעא] הוא לכל אבל, ואף שאינו עני [וכן כתב המרדכי (דיני הגוסס רמז תתסז) בשם הר"ר שמעיה].

י. **המיוחס לרש"י** (ד"ה אשה). וראה ביאורי רש"י.

יא. **רמב"ם** (פירוש המשניות שבת פי"ז מ"ב). ובראשו יש וו קטנה ממתכת שעל ידה טווים את החוטים. תפארת ישראל (פרה פי"ב מ"ח, יכין אות נח).

יב. **הברייתא** כאן באה להשמיענו שאף על פי שגם לאשה אבילה הותר לעשות מלאכה מג' ימים ואילך [אם היא עניה, וראה בהערות לעיל], מכל מקום לא התירו לה לכתחילה לעשות כל מלאכה כמו לאיש, אלא רק לעשות מלאכת עראי שאינה אומנות, כטוויה בפלך, אכן אם אין הדבר מספיק לפרנסתה, מותר לה לעשות את אומנותה הרגילה אפילו אם היא מלאכת קבע [בצינעא]. רמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות אות נה), ר"ן (ד"ה והאשה). וכן פסק הטור (יו"ד סי' שפ), וביאר הב"ח (שם ס"א ד"ה ומ"ש והאשה), שסתם אשה יכולה להתפרנס אפילו מטוויה בפלך, ולכן לא התירו לה לכתחילה לעסוק באומנותה, אולם איש אינו יכול להתפרנס אלא מאומנותו הקבועה, ולכן אם אין לו מה לאכול התירו לו לכתחילה לעשותה לאחר ג' ימים. [אך בפרישה (שם סק"ג) משמע קצת שגם לאיש לא הותר לכתחילה אלא מלאכת עראי, כמו באשה]. אולם הרדב"ז (אבל פ"ה ה"ח) תמה מדוע יש לחלק בין אשה לאיש, ולכן כתב שאף לאשה [עניה] הותר לעשות מלאכתה כמו לאיש, והיינו לאחר שלשת הימים הראשונים של האבילות, ומה שהותר כאן רק לטוות בפלך שהיא מלאכת עראי, הוא אפילו בשלשת הימים הראשונים, כדי שלא תתבטל לגמרי, שהרי הבטלה מביאה לידי זמה (כתובות נט:), ובזה אין חילוק בין אשה עניה לאשה עשירה.

יג. **רש"י** כת"י (ד"ה אבל). ואפילו לבית אבל שהוא קרובו. ר"ן ונימוקי יוסף (ד"ה ת"ר). וכל שכן שאסור לו לצאת למקום אחר. מאירי (ד"ה כל), וכן מבואר ברמב"ם (אבל פ"ז ה"ס). והברייתא נקטה 'לבית האבל' לחדש שאף שזה מענין אבילותו אסור. רדב"ז (שם). כמו כן אסור לו לצאת אפילו בשביל גמילות חסדים, כגון לשמוע ברכות חופה או ברית מילה, ואף שאָבֵל חייב בכל המצוות (סוכה כה:), היינו במצוות שבגופו, אבל אין לו לצאת בשביל גמילות חסדים. רא"ש (שו"ת, כלל כז סי' ג), ונפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' שצג ס"ב). [ובהערה להלן בדברי הברייתא 'במקום המנחמין' יתבאר שיש חולקים]. וכתב הרמ"א (שם), שאין איסור אלא לצאת לטייל או למשא ומתן, אבל אם שלח אחריו המושל לדבר עמו, או שצריך ללכת לדרך, וכן לשאר דברים שהוא צריך להם מאוד, כגון דבר האבד, מותר.

ובמאירי (שם) כתב בשם יש אומרים, שדווקא לבית האבל אסור לו לצאת, משום שנראה

מצוה שאני ת"ר א אבל ג' ימים הראשונים אסור במלאכה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו והאשה טווה בפלך בתוך ביתה ב ת"ר אבל ג' ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל מכאן ואילך הולך ואינו יושב במקום המנחמין אלא במקום המתנחמין. ג תנו רבנן אבל ג' ימים הראשונים אסור בשאילת שלום משלשה ועד שבעה משיב ואינו שואל מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו (א) שלשה ימים הראשונים אסור בשאילת שלום והתניא (ב) מעשה ומתו בניו של ר"ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול בשעת פטירתן עמד ר"ע על ספסל גדול ואמר אחינו בית ישראל שמעו אפי' שני בנים חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק אלא כך אמרתם א) תורת אלהיו בלבו וכ"ש ששכרכם כפול לכו לבתיכם לשלום ד כבוד רבים שאני מג' ועד ז' משיב ואינו שואל מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו ורמינהו (ג) ה המוצא את חבירו אבל בתוך ל' יום מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו לאחר ל' יום שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין ו מתה אשתו ונשא אשה אחרת אינו רשאי ליכנס לביתו לדבר עמו תנחומין מצאו בשוק אומר לו בשפה רפה ובכובד ראש אמר רב אידי בר אבין ז הוא שואל בשלום אחרים שאחרים שרויין בשלום אחרים אין שואלין בשלומו שהוא אינו שרוי בשלום והא מדקתני משיב מכלל דשיילינן ליה ח דלא ידעי אי הכי התם [ב] נמי התם ט מודע להו ולא מהדר להו י הכא לא צריך לאודועינהו ורמינהו (ג) המוצא את חברו אבל בתוך י"ב חדש מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו לאחר י"ב חדש שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין אבל מדבר עמו מן הצד א"ר מאיר המוצא את חברו אבל לאחר י"ב חדש ומדבר עמו תנחומין למה הוא דומה לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה כדי שתדע שסממנין שלי יפין לא קשיא כ הא באביו ואמו הא בשאר קרובים התם נמי ידבר עמו תנחומין מן הצד אין ה"נ ומאי אינו מדבר עמו תנחומין כדרכו ל אבל מדבר עמו מן הצד. (ד) ת"ר אבל ג' ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהן בא ממקום רחוק מונה לעצמו מכאן ואילך אפי' בא ממקום קרוב מונה לעצמו ר"ש אומר מ אפי' בא ביום השביעי ממקום קרוב מונה עמהן אמר מר ג' ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהן א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן נ והוא שיש גדול הבית בבית איבעיא להו

הלך

מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו. פי' בתוספת הרב במתפרנס מן הצדקה קאי והכי משמע לעיל דקאמר לעיל (ד' יט:) הקובר מתו ג' ימים קודם הרגל מונה ה' ימים אחר הרגל ומלאכתו נעשית ע"י אחרים משמע דהאבל אסור כל ז' והתם נמי לא שריין לעצמו שיהא עושה מלאכה וה"נ תניא במסכת שמחות (פ"ה) אבל כל ז' ימים אסור בעשיית מלאכה הוא ובניו ובנותיו ועבדיו ושפחותיו ובהמתו כשם שהוא אסור לעשות לו כך אחרים אסורים לעשות לו פי' חוץ מזיתיו הפוכים ומלאכת האבד[ו] מיום ג' ואילך עושה מלאכה דוקא במי שמתפרנס מן הצדקה ובצינעא אבל אמרו חכמים תבא מארה לשכיניו כו' בר קפרא אומר אף בשלישי לא יעשה כך הביא בתוס' הרב ולכאורה נראה דכיון דילפינן (לעיל דף כ.)(ו) מוהפכתי חגיכם לאבל מה חג ז' לענין מלאכה[ז] איירי וגם הר"א מסופק דלמא אעני דוקא קאי אבל בשם רבינו שמואל אמר בכל אבלים קאי מדלא קתני מכאן ואילך עושה עני בצינעא ולא כדפרישית:

מכאן ואילך הולך. פי' בתוספת הרב ועל זה סומכים שבאים בבהכ"נ בט' באב ואיני יודע אם הוא מנהג טוב ומדבריו אלינו למדין שחושב ט' באב כמו לאחר שלשה ונפקא מינה לענין תפילין כדפי' לעיל(ז):

מדבר עמו תנחומין ואינו שואל. וקשיא למ"ד[ח] מכאן ואילך שואל ומשיב:

מתה אשתו ונשא אשה אחרת. משמע בתוך ל' יום דאי לאחר ל' יום היכי קאמר אינו רשאי ליכנס לביתו לדבר עמו תנחומין הא בשאר מתים נמי אמרו אינו מדבר עמו תנחומין וצריך לאוקמי באין לו בנים לפי' ר"ת שמתיר לישא אשה אחר שבעה א"כ בהניחה לו בנים קטנים שמותר לישא מיד ולבעול אחר ל' יום לפירוש רבינו יצחק והאריך בתוספות פרק קמא דכתובות (דף ד. ושם בד"ה אבל איפכא)(ח) ובליקוטין כתוב בתשובה:

מקום קרוב. פירשו בהלכות גדולות דהיינו י' פרסאות:

אפילו בא ביום שביעי ממקום קרוב. וא"ת והא מקצת היום ככולו וי"ל[א] כגון שלא עמדו עדיין מנחמין מאצלן ויש נמי בפ"ק דכתובות (דף ח:) ברכת אבלים בעשרה כל ז' ומסתמא היינו ביום ח"נ י"ל מקצת היום ככולו לא הוי בלילה לענין שום דבר כדאמרינן במגילה בפ"ב (דף כ.) דשימור לילה לאו שימור הוא לענין שבעה נקיים:

הלך

מצוה שאני. כלומר הואיל ומצוה להניח תפילין מצי להניח לאחר בשני: אשה. אבילה טווה בפלך: אלא במקום המתנחמין. סמוך לאבלים: אפי' ב' בנים חתנים. קברתי, מנוחם אני מרוב כבוד שעשיתם לי: ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק. שלא הלכתם לנחמן: כ"ש ששכרכם כפול. שלכבוד התורה באתם: לכו לבתיכם לשלום. הרי שאל בשלומן: ורמינהו. דבתוך ל' יום אינו שואל: ונשא אשה. בתוך שלשים יום, כגון שאין לו בנים כדלקמן(ה): אינו רשאי ליכנס לביתו. לנחמו, משום חלישת דעת דאשה אחרונה, קתני מיהת בתוך ל' יום אינו שואל בשלומו כ"ש שהאבל עצמו אינו שואל בשלומו של זה, ולעיל קתני משבעה ואילך משיב ושואל כדרכו: אמר רב אידי הוא שואל בשלום אחרים. כלומר תריץ הא דתני מכאן ואילך שואל כדרכו בתוך שלשים יום דהוא שואל בשלום אחרים שהן שרויין בשלום, והא דקתני בתוך ל' יום אינו שואל בשלומו אין אחרים שואלין בשלומו: מכלל דשיילי. בתוך ל' יום, וקשיא למאן דתני בתוך ל' יום אינו שואל: דלא ידעי. כלומר הא דתני דמשיב להני דשאלי ליה ולא ידעי דאבל הוא, אבל מאן דידע דאבל הוא לא שאיל ליה בתוך ל' יום: אי הכי. דאוקמת לה בלא ידעי, אפי' ג' ימים נמי משיב (למאן דשאיל ליה (א) ואמר דאבל הוא) למאן דלא ידע ושאיל ליה בתוך ג' ימים: התם מודע להו. הא דקתני כל ג' ימים אסור בשאילת שלום אבל מודע להו דאבל הוא ולא מהדר להו: הכא. לאחר ג' לא צריך לאודועינהו למאן דלא ידעי דאבל הוא אלא משיב: ורמינהו בתוך י"ב חדש אינו שואל בשלומו. וקשה להך דתני לאחר שלשים יום שואל בשלומו: מן הצד. שאומר לו תתנחם, ואינו מזכיר שם המת: הא באבל על אביו ועל אמו. אינו שואל בשלומו עד[ג] י"ב חדש: הא בשאר קרובים. שואל בשלומו לאחר ל' יום: התם נמי. [ד]שלשים דמוקמת ליה בשאר קרובים: ידבר עמו תנחומין מן הצד. לאחר ל', כי היכי דבאביו ואמו מדבר עמו תנחומין מן הצד לאחר י"ב חדש, ואמאי קתני לאחר ל' אינו מדבר עמו תנחומים כלל: ה"נ. ומאי לאחר ל' אינו מדבר עמו תנחומים כדרכו: מונה עמהן. עם האבלים שבאותו מקום, הואיל דממקום קרוב הוא ויכול לבא בתחלת האבילות חשבינן ליה כמו דאתא, דאינו[ה] מונה אלא ה' ימים עם שאר אבלים: מונה לעצמו. שבעה שלימין: שיש גדול הבית בבית. שבא ומצא גדול הבית בבית מונה עמהן עם אבילי הבית, וזה שבא הוא הצעיר ממנו, אבל אם היה גדול בדרך ובא בתוך שלשה ימים אפי' ממקום קרוב מונה לעצמו, דלא חשיב אבילות דצעיר לאצטרופי גדול בהדיה:

הלך

עין משפט נר מצוה

קכד א מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה ח סמג עשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סימן שפ סעיף ב:

קכה ב מיי' שם פ"ז הלכה ה טוש"ע שם סימן שנג סעיף א:

קכו ג מיי' שם פ"ה הלכה כ טוש"ע שם סימן שפה סעיף א:

קכז ד טוש"ע שם בהג"ה:

קכח ה ו טוש"ע שם סעיף ב:

קכט ז ח ט י מיי' שם הלכה כ וטוש"ע שם סעיף א:

קל כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף ב:

קלא ל טוש"ע שם:

קלב מ נ מיי' שם פ"ז הלכה ד סמג עשין דרבנן ב טוש"ע שם סימן שעה סעיף ח:

◆

משנת ראשונים

ג' ימים הראשונים אסור במלאכה. ובשלשה ימים הראשונים הנפש חופפת כל הגוף שסבורה שתחזור לו כיון שרואה שפניו משתנים מנחת הגוף והולכת לה. לאחר שלשים יום הכרס נבקעת לו על פניו ואמרת לו טול מה שגזלת וחמסת ונתת בי כדכתיב וזרתי פרש על פניכם פרש חגיכם באותה שעה אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל כל זה בירושלמי, (מו"ק פ"ג ה"ה). וכתב הראב"ד וטעם שאפילו העני אסור במלאכה בשלשה ימים הראשונים משום דאמרו חז"ל שלשה לבכי ואם יעסוק במלאכה נמצא מתעצל בבכי.

[רבינו יזחם]

בשפה רפה ובכובד ראש. מן הצד יזכיר לו אשתו שמתה, ואינו מאריך עמו דברים שלא יתחרט על זו שלקח, ומ"מ צריך לדבר עמו קצת שלא יאמר שאינו אוהבו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

דלא ידעי. בבני אדם שלא ידעו שמת לו מת, ואם לא ישיב להם יתראה כאיש גס רוח.

[פירוש ר"ש בן היתום]

כדי שתדע שסממנין שלי יפין. וכן זה מזכיר לו צערו עוד, והוא כבר שכוח ממנו, דומה שאינו עושה אלא להראות חכמתו, להראות שהוא יודע לנחם.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ממקום קרוב. פירוש מהלך יום, מונה עמהם ולא פלוג חכמים, ואפילו מת בחצי היום.

[תוס' הרא"ש, חולין]

גדול הבית. וכתב הר"י בן גיאת ז"ל דמאן גדול הבית דסמיך ביתו עליה, וגרידיה כולהו בתריה לא שנא בן ולא שנא אח קטן.

[חידושי הר"ן]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין שמחות פ"ח, ב) [שמחות פרק יד], ג) [שמחות פרק יד], ד) חולין דף נ., ה) כג., ו) ועיין לעיל דף טו:, ז) ע"א ד"ה משלישי, ח) וע"ע תוס' יבמות מג: ד"ה שאני, ט) עי' תוס' חולין נ. ד"ה אפילו ועי' לעיל יט ע"ב.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אי הכי כו' נמי משיב למאן דשאיל ליה הס"ד ואח"כ מה"ד התם מודע להו. הא דקתני כל שלשה ימים אסור בשאלת שלום למאן דלא ידע ושאיל ליה בתוך שלשה ימים מודע להו דאבל הוא ולא מהדר להו כצ"ל:

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

אן תוס' ד"ה אפי' וכו' וי"ל כגון וכו'. נמחק תיבת כגון ונ"ב כיון כצ"ל לענ"ד ור"ל כיון דלקמן דף כב ע"א מוקמינן לדר"ש והוא שבא ומצא מנחמין אצלו א"כ לא הוי מקצת היום ככולו כל זמן שהמנחמין אצלו ט) ודוק:

◆

תורה אור השלם

א) תּוֹרַת אֱלֹהָיו בְּלִבּוֹ לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָיו: [תהלים לז, לא]

◆

רש"י כת"י

[שייך לע"א]

מקצת משלישי ואילך. מקצת שלישי בכלל ולא כולו דהא ג' ימים אסור (מותר) להניח. **אינו חולץ.** אינו צריך לחלוץ תפלין משהניחם בשלישי אע"ג דבאו פנים חדשות שאינם יודעים שכבר עברו ג' ימים הראשונים. **משני ואילך.** וקצת שני בכלל. **ויתמו ימי בכי אבל משה.** אין ימי פחות משנים ויתמו דשלימים ותמימין בעינן. **כיום מר.** יום אבילות אלמא יום אחד הוא דהוי. **הלכה כר' אליעזר בחליצה.** דמשהניח אין צריך לחלוץ. **וכר' יהושע בהנחה.** דמשני ושני בכלל מותר להניח. **בשני לעולא.** דאמ' הלכה כר' יהושע דבשני מותר להניח אם הניח תפלין בשני ובאו שם פנים חדשות חולץ דהאי דאמ' הלכה כר' אליעזר בחליצה דאינו צריך לחלוץ דילמא משלישי ואילך קאמ' כר' אליעזר אבל משני אע"ג דמניח חולץ ולחומרא או דילמא הכי קאמ' הלכ' כר' אליעזר דמשהניח אינו צריך לחלוץ דאפילו משהניחן בשני אינו חולץ מפני פנים חדשות ולקולא. **חולץ.** מפני פנים חדשות. **ומניח.** ובשני הוא דקא' דבשלישי ודלא הוא דלאינו צריך לחלוץ דהא בשלישי איירי ר' אליעזר. (והאמ' רבה) **[והא רבא הוא דאמר]**. לעיל הלכה כתנא דידן דאמ' שלשה ימים הוו עיקר אבילות והכא קתני (דבשלישי) [דבשני] עצמו מותר להניח. [ע"כ שייך לע"א]

מצוה שאני. כגון תפלין. **ואשה.** שמת לה מת. **טווה בפלך.** בתוך ביתה מג' ימים ואילך. **אבל ג' ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל.** אבל אחר. **מכאן ואילך הולך.** ומנחמו. **ואין יושב אלא במקום המתנחמין.** [אבלים]. **אסור בשאילת שלום.** בין לשאול בין להשיב. **מעשה ומתו בניו של ר' עקיבא וכו'.** [illegible] **ואם בשביל עקיבא.** הרי כמה בשוק לא היינו הולכים לנחמו. **אלא.** אם כך אמרתם וכו'. **וכל [שכן].** שלכבוד תורה באתם. **לכו לביתכם לשלום.** אלמא מותר בשאילת שלום[ט] בתוך שלשים יום אם לא דבר אתו תנחומין. **ונשא אשה אחרת.** בתוך [illegible] **אינו רשאי ליכנס לביתו.** לנחמו משום חלישות הדעת דאשה אחרונה קתני מיהא בתוך ל' אינו שואל בשלומו וכל שכן שהאבל עצמו אינו [illegible] **[רב אידי בר אבין]**. לעולם אבל משבעה ואילך שואל בשלום אחרים כדרכו שהרי אחרים שרויים בשלום אבל אחרים אין שואלין בשלומו כדקתני בברייתא. **והא מ**[illegible] ידעו ושאלו בשלומו ליהדר להו. שהוא אבל. **ורמינהי.** להנך מתניתא דקתני המוצא חבירו אבל וכו' בתוך שנים עשר [illegible] שם המת. **למה הוא דומה.** שמזכיר ולצערו עוד. **התם נמי.** בשאר קרובים מדבר מן הצד לאחר שבעה[י] [illegible] **ממקום קרוב.** [illegible] **והוא שיש גדול.** [illegible] אבל אם היה גדול בדרך ובא בתוך שלשה ימים אפילו ממקום קרוב מונה הוא לעצמו דלא חשיב אבילות לצעיר לאצטרופי גדול בהדיה כי ליתיה.

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף **אמר מר אבל** שלשה: ב] בכת"י **בדלא** ידעי אי הכי **שלשה ימים הראשונים** נמי (והיא הנוסחא האמיתית, דק"ס): ג] בכת"י נוסף **לאחר**: ד] צ"ל **לאחר** שלשים (בארות המים): ה] בכת"י **ואינו**: ו] נראה דחסר כאן וה"נ **איתא בירושלמי** [דפרקין ה"ה עי"ש] (כ"ה בתוס' הרא"ש עי"ש ובראב"ש סי' לז): ז] נראה דיש להוסיף **נמי** איירי (באה"מ): ח] צ"ל **למאי דאמר** (מהרש"א): ט] לכאורה צ"ל בתוך **שלשה ימים**. אולם אפשר שכאן הס"ד ומכאן מתחיל דיבור חדש והד"א עם הדיבור הבא: י] נראה ט"ס וצ"ל לאחר **שלשים**:

הבכי[יד], **מִכָּאן וְאֵילָךְ** - בשאר ימי האבילות[טו], **הוֹלֵךְ** הוא לבית **אָבֵל** אחר להתנחם עמו, ולפיכך **אֵינוֹ יוֹשֵׁב בִּמְקוֹם** ישיבת **הַמְנַחֲמִין**[טז], **אֶלָּא בִּמְקוֹם** ישיבת **הַמִּתְנַחֲמִין** - סמוך לאבלים[יז].

★

אבל אסור בשאלת שלום, דהיינו לומר 'שלום' לאחרים או להשיב להם שלום[יח]. והדבר נלמד (לעיל טו.) מכך שאמר הקב"ה ליחזקאל בשעת אבילותו (יחזקאל כד יז) 'הֵאָנֵק דֹּם', כלומר תנהג אבילות בכך שתידום ולא תשאל לשלום[יט]. הגמרא מביאה ברייתא שמבארת את דיני שאלת והשבת שלום באבילות:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **אָבֵל, בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים** של אבילותו **אָסוּר בִּשְׁאֵילַת שָׁלוֹם**, כלומר אסור לו לשאול בשלום אחרים או להשיב להם שלום[כ]. **מִשְּׁלֹשָׁה וְעַד שִׁבְעָה** ימים, **מֵשִׁיב** הוא שלום לאחרים שנותנים לו שלום[כא], **וְאֵינוֹ שׁוֹאֵל** בשלום בני אדם. **מִכָּאן וְאֵילָךְ** - לאחר שבעת ימי האבילות, **שׁוֹאֵל וּמֵשִׁיב** בשלום **כְּדַרְכּוֹ**[כב].

שנינו בברייתא שבשְׁלֹשָׁה **יָמִים הָרִאשׁוֹנִים אָסוּר** האבל **בִּשְׁאֵילַת שָׁלוֹם.**

הגמרא מקשה על כך מברייתא אחרת:

מקשה הגמרא, היאך אסרה הברייתא שאלת שלום לאבל בשלשת הימים הראשונים, **וְהָתַנְיָא** - והלא שנינו בברייתא, **מַעֲשֶׂה וּמֵתוּ בָּנָיו שֶׁל רַבִּי עֲקִיבָא, וְנִכְנְסוּ כָּל יִשְׂרָאֵל וְהִסְפִּידוּם הֶסְפֵּד גָּדוֹל. בִּשְׁעַת פְּטִירָתָן** - בשעה שהלכו העם מלפניו[כג], **עָמַד רַבִּי עֲקִיבָא עַל סַפְסָל גָּדוֹל וְאָמַר, אַחֵינוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל שִׁמְעוּ, אֲפִילּוּ** אם הייתי קובר **שְׁנֵי בָנִים חֲתָנִים** - נשואים[כד], **מְנוּחָם הוּא**, כלומר מנוחם אני **בִּשְׁבִיל הַכָּבוֹד שֶׁעֲשִׂיתֶם** לי בהספד זה, וכל שכן עכשיו שקברתי בנים שאינם נשואים שאני מנוחם[כה]. **וְאִם בִּשְׁבִיל עֲקִיבָא בָּאתֶם**, כלומר מחמת עושרי ולא בשביל תורתי[כו], **הֲרֵי כַּמָּה 'עֲקִיבָא' עשירים יש בַּשּׁוּק**

כפורק עול אבילותו ומתעסק באבילות אחרים, אבל לשאר מקומות מותר לו לצאת אף בשלשה ימים הראשונים. וכן כתב בערוך השולחן (יו"ד שם), שיציאה מן הבית אינה מהדברים האסורים באבל, אלא שממילא הוא כן, שמכיון שאסור במלאכה ובמשא ומתן, וכן אסור לו לטייל, מה יעשה חוץ לביתו. אכן אסור לו לילך למקומות שמסיחים את דעתו מן האבילות, כגון מקומות שיש הרבה בני אדם. [וראה בענין זה בסוגיא להלן (כג.)].

לענין יציאת האבל אחר המיטה לבית הקברות, ראה בהערה להלן בדברי הברייתא 'אלא במקום המתנחמין'.

יד. **שאם** ילך לבית האבל יתעצל מן הבכי על מֵתוֹ, והוא זלזול למת, ומטעם זה החמירו רק בג' ימים הראשונים שניתנו לבכי [כמבואר להלן (כז.)]. ב"ח (יו"ד סי' שצג ס"א) על פי דברי הראב"ד שהביא רבינו ירוחם (אדם וחוה, נתיב כח ח"ב). והשאגת אריה (שו"ת החדשות סי' יג) כתב שטעם החומרא בג' ימים הראשונים הוא משום שמבואר בירושלמי (פ"ג ה"ה) שבג' ימים אלו נפשו של המת מסתובבת מעל הגוף וחושבת לחזור אליו, ולאחר מכן כשרואה שהשתנה זיו פניו של המת, היא עוזבת אותו והולכת. [ובהערה הקודמת הובא טעם נוסף לאיסור זה, שלא ייראה כפורק עול אבילותו].

טו. **ואף** ביום השלישי עצמו מותר, ואינו אסור אלא בתחילת היום השלישי, משום ש'מקצת היום ככולו'. רמ"א (יו"ד סי' שצג ס"א) בשם הגהות מיימוניות (אבל פ"ז אות ד), גינת ורדים (שו"ת, יו"ד כלל ה סי' ד). [אכן כתב הרמ"א שהיום אין נוהגים אבלים כלל לצאת לבית האבל או לבית הקברות, יובאו דבריו בהערה להלן]. אולם החכמת אדם (כלל קסד סע"ז) כתב שהיום השלישי אסור כולו, ואין אומרים כאן 'מקצת היום ככולו', שכן מוכח מכך שלא שנינו כאן 'משלישי ואילך ושלישי בכלל' כמו לעיל (ע"א) לענין תפילין. אכן אין צריך למנות שלושה ימים מעת לעת, אלא אפילו מת סמוך לחשיכה נחשב יום זה ליום אחד. שאגת אריה (שו"ת החדשות סי' יג).

טז. **מפשטות** דברי הברייתא משמע שאסור לאבל לצאת לבית אָבֵל אחר כדי לנחמו, אלא רק בכדי להתנחם עמו, ולכן אינו יושב במקום המנחמים אלא במקום המתנחמים. וכן מבואר בירושלמי (מגילה פ"ד ה"ד) 'יוצא להתנחם אָבֵל לא לנחם' [ובהכרח הכוונה לאחר ג' ימים, שהרי בתוך ג' אסור לו לצאת אפילו כדי להתנחם, כמבואר בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אינו), ובדרכי משה (יו"ד סי' שצג סק"ג) בשם הפוסקים], וכן מבואר בברייתא (שמחות פ"ו ה"ד) לענין יציאת אבל אחר המיטה לבית הקברות. [וראה ביאורי רש"י (ד"ה אלא) ראיות נוספות לזה]. ואף שיש מצוה לנחם אבלים, מכל מקום לא הותר לו לצאת בשביל מצות גמילות חסדים, כפי שהתבאר בהערה לעיל בתחילת הברייתא [ולהלן יתבאר שיש חולקים]. וכתב הפרישה (יו"ד סי' שצג סק"א) שמה שהותר לו לצאת לבית האבל לאחר ג' ימים, הוא משום שזה מענין אבילותו.

אולם רש"י כת"י (ד"ה מכאן) ורבינו ירוחם (אדם וחוה נתיב כח ח"ב) כתבו שלאחר ג' ימים מותר לאבל לצאת לבית אָבֵל אחר כדי לנחמו, וכן נראה מדברי הר"י מלוניל (ד"ה אבל - השני), הר"ן (ד"ה ת"ר) והנימוקי יוסף (ד"ה במקום), וכתב הנימוקי יוסף שאף שאסור לאבל לצאת כל שבעה מפתח ביתו, מכל מקום לצורך מצוה מותר. והטעם שאסור לו לישב במקום המנחמים, הוא משום שגם הוא צריך להתנחם. ר"ן ונימוקי יוסף (שם). וכתב הר"י מלוניל (שם), שדווקא לבית אבל שהוא קרובו מותר לו לצאת לכבודו [והיינו לנחמו] לאחר שלשה ימים, ולא לשאר אבלים. אולם הר"ן (שם) כתב שמלשון הברייתא נראה שהותר לו לצאת לכל בית אבל, וכן נראה מסתימת כל הפוסקים.

יז. **בשלשת** ימי האבילות הראשונים, אסור לאבל לצאת אחר המיטה לבית הקברות. אולם משלישי ואילך, אם יש מת בשכונתו מותר לו לצאת אחר המיטה, ועומד בשורה עם האבלים, אולם אם אינו משכונתו אסור. ואם אין בלוויה אנשים כדי צורכו של המת, מותר לו לצאת אחר המיטה אפילו ביום הראשון ואפילו כשאין המת משכונתו. ברייתא (שמחות פ"ו ה"ד), וכך נפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' שצג ס"א).

היום אין נוהגים אבלים כלל לצאת לבית האבל או לבית הקברות, ואפשר שאין זה חיוב אלא רשות, ומכיון שהיום אין מתנחמים כמו בימיהם, שב ואל תעשה עדיף. רמ"א (שם). וכוונתו שבזמנם היו סדרים מיוחדים לניחום אבלים, וכמו כן היו מקומות מיוחדים לאבלים ולמנחמים, אבל היום בעוונותינו ההולך לנחם את האבל יושב מעט והולך לו. ערוך השולחן (שם ס"ח). והמנהג כדברי הרמ"א שאין האבל יוצא לבית האבל או לבית הקברות. שולחן גבוה (שם סק"ה).

ואם מת אחד מקרוביו בתוך ימי אבילותו, מותר לו לצאת אחר המיטה בכל אופן. באר היטב (שם סק"א) וחתם סופר (שו"ת, יו"ד סי' שכה) על פי דברי הש"ך (שם סק"א). והטעם הוא משום שכעת הוא 'אונן' על קרובו שמת עכשיו, ופטור מכל המצוות, גם ממצות האבילות שמחמתה אסור לו לצאת לבית האבל. חתם סופר (שם).

יח. **ולא** דווקא לשאול בשלומם ממש, אלא אפילו לומר 'לך לשלום' או 'שלום לכם' הוא בכלל האיסור, שכן מוכח מקושיית הגמרא להלן מרבי עקיבא שאמר 'לכו לבתיכם לשלום'. ריטב"א (ד"ה כבוד), ב"ח (יו"ד סי' שפה ד"ה אבל). וכן מבואר בירושלמי (פ"ג ה"ה) שאמירת 'שלום עליכם' היא בכלל האיסור. וכמו כן אסור לומר 'צפרא טבא' [-בוקר טוב]. אליה רבה (או"ח סי' תקנד ס"ק כא) ופרי מגדים (אשל אברהם שם ס"ק כא), מהר"ם שיק (שו"ת, יו"ד סי' שע) [וראה בסיכום הדינים בהערה להלן על דברי הגמרא 'הא בשאר קרובים']. אכן לנענע ולכופף ראשו לשלום מותר. ריטב"א (להלן כז: ד"ה ת"ר) על פי דברי הרי"ץ גאות (ח"ב, מהד' שערים הלכות אבל דף סז.). ובשלמת חיים (שו"ת, יו"ד סי' תכב) כתב שאסור לנענע לאבל בראש לשלום. וראה עוד בזה בהערה להלן בסוף הסוגיא. אולם תלמיד הרשב"א (ד"ה שלושה) כתב בשם הרב אבא מרי ב"ר יוסף, ששאלת שלום האסורה היא דווקא אם שואל בשלומו ממש, כגון שאומר לו 'היאך אתה שרוי בשלום' וכיוצא בזה, אבל מותר לומר 'יבא עליך שלום' או 'לך לשלום'.

'שאלת שלום' הכוונה ששואל מה' שיתן שלום לרעהו. אבני נזר (שו"ת, יו"ד סי' תעד אות א).

יט. **המיוחס** לרש"י (לעיל טו. ד"ה דהא). ובגמרא להלן יתבאר שכמו כן אסור לאחרים לשאול בשלומו, ושם יתבאר הטעם.

עיקר הטעם שאבל אסור בשאלת שלום, הוא משום שהוא עצמו אינו שרוי בשלום אלא בצער ובכי, ואין לו להזכיר שלום. ערוך השולחן (יו"ד סי' שפה ס"א) על פי הגמרא להלן. וראה עוד בהערה להלן בדברי הברייתא 'משלשה ועד שבעה משיב'.

כ. **רש"י** כת"י (ד"ה אסור), נימוקי יוסף (ד"ה בשאלת). וכן מוכח מהמשך הברייתא 'משלשה ועד שבעה משיב ואינו שואל', ומשמע שבשלשת הימים הראשונים אסור אפילו להשיב. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אסור). [ועוד שבגמרא להלן מבואר שבשלשה ימים הראשונים אפילו אם לא ידעו שהוא אבל ושאלוהו, צריך להודיעם שהוא אבל ולא להשיב על שלומם].

וכל שכן שאסור לו להרבות דברים ולשחוק ולשמוח, ובברייתא (להלן כו:) שנינו שאסור לו לאחוז תינוק בידו כדי שלא יביאנו לידי שחוק. ריטב"א (ד"ה דלא), רמב"ם (אבל פ"ה ה"כ) ושולחן ערוך (יו"ד סי' שצא ס"א).

לענין היום השלישי עצמו ראה בהערה הבאה.

כא. **הטעם** שהתירו לו להשיב ולא החמירו אלא בשלשה ימים הראשונים, הוא משום שמבואר בירושלמי (פ"ג ה"ה) שבימים אלו נפשו של המת מסתובבת מעל הגוף וחושבת לחזור אליו, ולאחר מכן כשרואה שהשתנה זיו פניו של המת, היא עוזבת אותו והולכת. שאגת אריה (שו"ת החדשות סי' יג). ובערוך השולחן (יו"ד סי' שפה ס"א) כתב שמכיון ששלשת הימים הראשונים ניתנו לבכי (להלן כז:), אם כן מכיון שאינו שרוי בשלום אלא בצער ובכי, אין לו להזכיר שלום, אבל מכאן ואילך שנפסק הבכי, משיב מפני הכבוד.

היום השלישי אסור כולו, ואין אומרים כאן 'מקצת היום ככולו', וכן מוכח מכך שלא שנינו כאן 'משלישי ואילך ושלישי בכלל' כמו לעיל (ע"א) לענין תפילין. חכמת אדם (כלל קסד סע"ז). אולם הגינת ורדים (שו"ת, יו"ד כלל ה סי' ד) כתב שגם כאן מקצת היום ככולו, ואינו אסור אלא במקצתו של היום השלישי. וכן כתבו בביאור הגר"א (יו"ד סי' שצג ס"א) ובשלמת חיים (שו"ת, יו"ד סי' תכג). ואין צריך למנות שלושה ימים מעת לעת, אלא אפילו מת סמוך לחשיכה נחשב יום זה ליום אחד. שאגת אריה (שו"ת החדשות סי' יג).

כב. **התנא** נקט 'משיב' אגב 'שואל', שהרי להשיב מותר לו אפילו משלשה ועד שבעה. ראבי"ה (ח"ב סי' תתמא ד"ה ומסקנא). [ומבואר בדבריו שאין חילוק בין השבת שלום מג' ועד ז', להשבת שלום מז' ואילך, אולם ראה בהערה להלן בדברי הגמרא 'לא צריך לאודועינהו' שהובאו שיטות אחרות בזה].

כג. **על** פי הנימוקי יוסף (ד"ה בשעת).

כד. **רש"י** כת"י (ד"ה מעשה), שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אפי').

כה. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה כבר). אולם בפירוש למסכת משקין (ד"ה המתנחמין) כתב, שאחד מבניו באמת היה חתן, וכוונת רבי עקיבא היא שכעת שאין שניהם חתנים אלא רק אחד מהם, כל שכן שהוא מנוחם. וכן יש לפרש את לשון רש"י כת"י (ד"ה מעשה).

כו. **בן** יהוידע (ד"ה אם). וראה בהערה להלן.

מצוה שאני ת"ר א אבל ג' ימים הראשונים אסור במלאכה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו והאשה טווה בפלך בתוך ביתה ב ת"ר אבל ג' ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל מכאן ואילך הולך ואינו יושב במקום המנחמין אלא במקום המתנחמין. ג תנו רבנן אבל ג' ימים הראשונים אסור בשאילת שלום משלשה ועד שבעה משיב ואינו שואל מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו [א] שלשה ימים הראשונים אסור בשאילת שלום והתניא [ב] מעשה ומתו בניו של ר"ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול בשעת פטירתן עמד ר"ע על ספסל גדול ואמר אחינו בית ישראל שמעו אפי' שני בנים חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק אלא כך אמרתם א) תורת אלהיו בלבו וכ"ש ששכרכם כפול לכו לבתיכם לשלום ד כבוד רבים שאני מג' ועד ז' משיב ואינו שואל מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו ורמינהו [ג] ה המוצא את חבירו אבל בתוך ל' יום מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו לאחר ל' יום שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין ו מתה אשתו ונשא אשה אחרת אינו רשאי ליכנס לביתו לדבר עמו תנחומין מצאו בשוק אומר לו בשפה רפה ובכובד ראש אמר רב אידי בר אבין ז הוא שואל בשלום אחרים שאחרים שרויין בשלום אחרים אין שואלין בשלומו שהוא אינו שרוי בשלום והא מדקתני משיב מכלל דשיילינן ליה ח דלא ידעי אי הכי התם [ז] נמי התם ט מודע להו ולא מהדר להו י הכא לא צריך לאודועינהו ורמינהו [ה] המוצא את חברו אבל בתוך י"ב חדש מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו לאחר י"ב חדש שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין אבל מדבר עמו מן הצד א"ר מאיר המוצא את חברו אבל לאחר י"ב חדש ומדבר עמו תנחומין למה הוא דומה לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה כדי שתדע שסממנין שלי יפין לא קשיא כ הא באביו ואמו הא בשאר קרובים התם נמי ידבר עמו תנחומין מן הצד אין ה"נ ומאי אינו מדבר עמו תנחומין כדרכו ל אבל מדבר עמו מן הצד. ך ת"ר אבל ג' ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהן בא ממקום רחוק מונה לעצמו מכאן ואילך אפי' בא ממקום קרוב מונה לעצמו ר"ש אומר מ אפי' בא ביום השביעי ממקום קרוב מונה עמהן אמר מר ג' ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהן א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן נ והוא שיש גדול הבית בבית איבעיא להו

הלך

מצוה שאני. כלומר הואיל ומלוה להניח תפילין מאי להניח לאלתר בשני: **אשה.** אבילה טווה בפלך: **אלא במקום המתנחמין.** סמוך לאבלים: **אפי' ב' בנים חתנים.** קברתי, מנוחם אני מרוב כבוד שעשיתם לי: **ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק.** שלא הלכתם לנחמן: **כ"ש ששכרכם כפול.** שלכבוד התורה באתם: **לכו לבתיכם לשלום.** הרי שאל בשלומן: **ורמינהו.** דבתוך ל' יום אינו שואל: **ונשא אשה.** בתוך שלשים יום, כגון שאין לו בנים כדלקמן[ה]: **אינו רשאי ליכנס לביתו.** לנחמו, משום חלישת דעת דאשה אחרונה, קתני מיהת בתוך ל' יום אינו שואל בשלומו כ"ש שהאבל עצמו אינו שואל בשלומו של זה, ולעיל קתני משבעה ואילך משיב ושואל כדרכו: **אמר רב אידי הוא שואל בשלום אחרים.** כלומר תריץ הא דתני מכאן ואילך שואל כדרכו בתוך שלשים יום דהוא שואל בשלום אחרים שהן שרויין בשלום, והא דקתני בתוך ל' יום אינו שואל בשלומו אין אחרים שואלין בשלומו: **מכלל דשיילי.** בתוך ל' יום, וקשיא למאן דתני בתוך ל' יום אינו שואל: **דלא ידעי.** כלומר הא דתני דמשיב להני דשאלי ליה ולא ידעי דאבל הוא, אבל מאן דידע דאבל הוא לא שאיל ליה בתוך ל' יום: **אי הכי.** דאוקמת לה בלא ידעי, אפי' ג' ימים נמי משיב (למאן דשאיל ליה (א) ואמר דאבל הוא) למאן דלא ידע ושאיל ליה בתוך ג' ימים: **התם** מודע להו. הא דקתני כל ג' ימים אסור בשאילת שלום אבל מודע להו דאבל הוא ולא מהדר להו: **הכא.** לאחר ג' לא צריך לאודועינהו למאן דלא ידעי דאבל הוא אלא משיב: **ורמינהו בתוך י"ב חדש אינו שואל בשלומו.** וקשה להך דתני לאחר שלשים יום שואל בשלומו: **מן הצד.** שאומר לו תתנחם, ואינו מזכיר שם המת: **הא באבל על אביו ועל אמו.** אינו שואל בשלומו עד[ג] י"ב חדש: **הא בשאר קרובים.** שואל בשלומו לאחר ל' יום: **התם נמי.** [ד] שלשים דמוקמת ליה בשאר קרובים: **ידבר** עמו תנחומין מן הצד. לאחר ל', כי היכי דבאביו ואמו מדבר עמו תנחומין מן הצד לאחר י"ב חדש, ואמאי קתני לאחר ל' אינו מדבר עמו תנחומים כלל: **ה"נ.** ומאי לאחר ל' אינו מדבר עמו תנחומים כדרכו: **מונה עמהן.** עם האבלים שבאותו מקום, הואיל דבמקום קרוב הוה ויכול לבא בתחלת האבילות חשבינן ליה כמו דאתא, דאינו[ט] מונה אלא ה' ימים עם שאר אבלים: **מונה לעצמו.** שבעה שלימין: **שיש גדול הבית בבית.** שבא ומצא גדול הבית בבית מונה עמהן עם אבילי הבית, וזה שבא הוא הצעיר ממנו, אבל אם היה גדול בדרך ובא בתוך שלשה ימים אפי' ממקום קרוב מונה לעצמו, דלא חשיב אבילות דצעיר לאצטרופי גדול בהדיה:

הלך

מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו. פי' בתוספת הרב במתפרנס מן הצדקה קאי והכי משמע לעיל דקאמר לעיל (ד' יט:) הקובר מתו ב' ימים קודם הרגל מונה ה' ימים אחר הרגל ומלאכתו נעשית ע"י אחרים משמע דהאבל אסור כל ז' והתם נמי לא שריין לעצמו שיהא עושה מלאכה וה"נ תניא במסכת שמחות (פ"ה) אבל כל ז' ימים אסור בעשיית מלאכה הוא ובניו ובנותיו ועבדיו ושפחותיו ובהמתו כשם שהוא אסור לעשות לו כך אחרים אסורים לעשות לו פי' חוץ מזיתיו הפוכים ומלאכת האבל[ו] מיום ג' ואילך עושה מלאכה דוקא במי שמתפרנס מן הצדקה ובצינעא אבל אמרו חכמים תבא מארה לשכיניו כו' בר קפרא אומר אף בשלישי לא יעשה כך הביא בתוס' הרב ולכאורה נראה דכיון דילפינן (לעיל דף כ.)[ו] מוהפכתי חגיכם לאבל מה חג ז' לענין מלאכה[ז] איירי וגם הר"א מסופק דלמא אעני דוקא קאי אבל בשם רבינו שמואל אמר בכל אבלים קאי מדלא קתני מכאן ואילך עושה עני בצינעא ולא כדפרישית: **מכאן** ואילך הולך. פי' בתוספת הרב ועל זה סומכים שבאים בבהכ"נ בט' באב ואיני יודע אם הוא מנהג טוב ומדבריו מצינו למדין שחושב ט' באב כמו לאחר שלשה ונפקא מינה לענין תפילין כדפי' לעיל[י]: **מדבר** עמו תנחומין ואינו שואל. וקשיא למ"ד[ח] מכאן ואילך שואל ומשיב: **מתה** אשתו ונשא אשה אחרת. משמע בתוך ל' יום דאי לאחר ל' יום היכי קאמר אינו רשאי ליכנס לביתו לדבר עמו תנחומין הא בשאר מתים נמי אמרו אינו מדבר עמו תנחומין וצריך לאוקמי באין לו בנים לפי' ר"ת שמתיר לישא אשה אחר שבעה א"נ בהניחה לו בנים קטנים שמותר לישא מיד ולבעול אחר ל' יום לפירוש רבינו יצחק והאריך בתוספות פרק קמא דכתובות (דף ד. ושם בד"ה אבל איפכא)[ט] ובליקוטין כתוב בתשובה: **מקום** קרוב. פירשו בהלכות גדולות דהיינו י' פרסאות: **אפילו** בא ביום שביעי ממקום קרוב. וא"ת והא מקצת היום ככולו וי"ל[א] כגון שלא עמדו עדיין מנחמין מאצלן ויש נמי בפ"ק דכתובות (דף ח:) ברכת אבלים בעשרה כל ז' ומסתמא היינו ביום א"נ י"ל מקצת היום ככולו לא הוי בלילה לענין שום דבר כדאמרינן במגילה בפ"ב (דף כ.) דשימור לילה לאו שימור הוא לענין שבעה נקיים:

הלך

עין משפט נר מצוה

קכד א מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה ח סמג עשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סימן שפ סעיף ג:

קכה ב מיי' שם פ"ז הלכה ה טוש"ע שם סימן שנג סעיף א:

קכו ג מיי' שם פ"ה הלכה כ טוש"ע שם סימן שפה סעיף א:

קכז ד טוש"ע שם בהג"ה:

קכח ה ו טוש"ע שם סעיף ב:

קכט ז ח ט י מיי' שם הלכה כ וטוש"ע שם סעיף א:

קל כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף ג:

קלא ל טוש"ע שם:

קלב מ נ מיי' שם פ"ז הלכה ד סמג עשין דרבנן ב טוש"ע שם סימן שעה סעיף ח:

◆

משנת ראשונים

ג' ימים הראשונים אסור במלאכה. ובשלשה ימים הראשונים הנפש חופפת כל הגוף שסבורה שתחזור לו כיון שרואה שפניו משתנים מנחת הגוף והולכת לה. לאחר שלשים יום הכרס נבקעת לו על פניו ואמרת לו טול מה שגזלת וחמסת ונתת בי כדכתיב וזרתי פרש על פניכם פרש חגיכם באותה שעה אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל כל זה בירושלמי, (מו"ק פ"ג ה"ה). וכתב הראב"ד וטעם שאפילו העני אסור במלאכה בשלשה ימים הראשונים משום דאמרו חז"ל שלשה לבכי ואם יעסוק במלאכה נמצא מתעצל בבכי.

[רבינו ירוחם]

בשפה רפה ובכובד ראש. מן הצד יזכיר לו אשתו שמתה, ואינו מאריך עמו דברים שלא יתחרט על זו שלקח, ומ"מ צריך לדבר עמו קצת שלא יאמר שאינו אוהבו. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

דלא ידעי. בבני אדם שלא ידעו שמת לו מת, ואם לא ישיב להם יתראה כאיש גס רוח.

[פירוש ר"ש בן היתום]

כדי שתדע שסממנין שלי יפין. וכן זה מזכיר לו צערו עוד, והוא כבר שכוח ממנו, דומה שאינו עושה אלא להראות חכמתו, להראות שהוא יודע לנחם.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ממקום קרוב. פירוש מהלך יום, מונה עמהם ולא פלוג חכמים, ואפילו מת בחצי היום.

[תוס' הרא"ש, חולין]

גדול הבית. וכתב הר"י בן גיאת ז"ל דמאן גדול הבית דסמיך ביתו עליה, וגרירה כולהו בתריה לא שנא בן ולא שנא אח קטן.

[חידושי הר"ן]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין שמחות פ"ח, ב) [שמחות פרק יד], ג) [שמחות פרק יד], ד) חולין דף נ., ה) כג., ו) ועיין לעיל דף טו:, ז) ע"א ד"ה משלישי, ח) וע"ע תוס' יבמות מג: ד"ה שאני, ט) עי' תוס' חולין נ. ד"ה אפילו ועי' לעיל יט ע"ב.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אי הכי כו' נמי משיב למאן דשאיל ליה הס"ד ואח"כ מה"ד התם מודע להו. הא דקתני כל שלשה ימים אסור בשאלת שלום למאן דלא ידע ושאיל ליה בתוך שלשה ימים מודע להו דאבל הוא ולא מהדר להו כצ"ל:

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

אן תוס' ד"ה אפי' וכו' וי"ל כגון וכו'. נמחק תיבת כגון וצ"ב כיון כצ"ל לענ"ד ור"ל כיון דלקמן דף כב ע"א מוקמינן לדר"ש והוא שבא ומצא מנחמין אצלו א"כ לא הוי מקצת היום ככולו כל זמן שהמנחמין אצלו[ט] ודוק:

◆

תורה אור השלם

א) תּוֹרַת אֱלֹהָיו בְּלִבּוֹ לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָיו: [תהלים לז, לא]

◆

רש"י כת"י

[שייך לע"א]

מקצת משלישי ואילך. מקצת שלישי בכלל ולא כולו דהא ג' ימים אסור (מותר) להניח. **אינו חולץ.** אינו צריך לחלוץ תפלין משהניחם בשלישי אע"ג דבאו פנים חדשות שאינם יודעים שכבר עברו ג' ימים הראשונים. **משני ואילך.** וקאמ' שני בכלל. **ויתמו ימי בכי אבל משה.** אין ימי פחות משנים ויתמו דשלימים ותמימין בעינן. **כיום מר.** יום אבילות אלמא יום אחד הוא דהוי. **הלכה כר' אליעזר בחליצה.** דמשהניח אין צריך לחלוץ. **וכר' יהושע בהנחה.** דמשני ושני בכלל מותר להניח. **בשני לעולא.** דאמ' הלכה כר' יהושע דבשני מותר להניח אם הניח תפלין בשני ובאו שם פנים חדשות חולץ דהאי דאמ' הלכה כר' אליעזר בחליצה דאינו צריך לחלוץ דילמא משלישי ואילך קאמ' כר' אליעזר אבל משני אע"ג דמניח חולץ ולחומרא או דילמא הכי קאמ' הלכ' כר' אליעזר דמשהניח אינו צריך לחלוץ דאפילו משהניחן בשני אינו חולץ מפני פנים חדשות ולקולא. **חולץ.** מפני פנים חדשות. **ומניח.** ובשני הוא דקא' דבשלישי ודאי הוא דאינו צריך לחלוץ דהא בשלישי איירי ר' אליעזר. (והאמ' רבה) **[והא רבא הוא דאמר]**. לעיל הלכה כתנא דידן דאמ' שלשה ימים הוו עיקר אבילות והכא קתני (דבשלישי) [דבשני] עצמו מותר להניח. [ע"כ שייך לע"א]

מצוה שאני. כגון תפלין. **ואשה.** שמת לה מת. **טווה בפלך.** בתוך ביתה מג' ימים ואילך. **אבל ג' ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל.** אבל אחר. **מכאן ואילך הולך.** ומנחמו. **ואין יושב אלא במקום המתנחמין.** [אבלים]. **אסור בשאילת שלום.** בין לשאול בין להשיב. **מעשה ומתו בניו של ר' עקיבא וכו'.** אפילו שני נשואים קברתי כבר מנוחם אני מרוב כבוד שעשיתם וכל שכן שלא קברתי אלא אחד שאינו חתן. **ואם בשביל עקיבא.** הרי כמה בשוק שלא הייתם הולכים לנחמו. **אלא.** אם כך אמרתם וכו'. **וכל [שכן].** שלכבוד תורה באתם. **לכו לביתכם לשלום.** אלמא מותר בשאילת שלום[ט] בתוך שלשים יום אם לא דבר אתו תנחומין. **ונשא אשה אחרת.** בתוך שלשים יום כגון שאין לו בנים כדלקמן דמותר לישא אשה תכף לקבורת אשתו אחר שאין לו בנים (אחר). **אינו רשאי ליכנס לביתו.** לנחמו משום חלישות הדעת דאשה אחרונה קתני מיהא בתוך ל' אינו שואל בשלומו וכל שכן שהאבל עצמו אינו שואל בשלום זה ולעיל קתני משבעה ואילך משיב ושואל כדרכו. **אמ'** (ליה) **[רב אידי בר אבין].** לעולם אבל משבעה ואילך שואל בשלום אחרים כדרכו שהרי אחרים שרויים בשלום אבל אחרים אין שואלין בשלומו כדקתני בברייתא. **והא מדקתני.** לעיל אפילו משבעה ראשונים משיב מכלל דשואלין בשלומו. **אי הכי.** ליתא נמי ג' ימים הראשונים לא ידעו ושאלו בשלומו ליהדר להו. **מודע להו.** שהוא אבל. **ורמינהי.** להנך מתניתא דקתני המוצא חבירו אבל וכו' בתוך שנים עשר חדש אין שואל בשלומו ולעיל קתני דלאחר שלשים מיד שואלין. **מן הצד.** תנחומין שאומ' לו תתנחם ואינו מזכיר שם המת. **למה הוא דומה.** שאני שוברך ולצערך עוד. **התם נמי.** בשאר קרובים מדבר מן הצד לאחר שנים עשר חדש באב ואם. **ממקום קרוב.** מהלך יום אחד. **והוא שיש גדול.** האחין בבית וזה הבא לעיר ממנו אבל אם היה גדול בדרך ובא בתוך שלשה אפילו ממקום קרוב מונה הוא לעצמו דלא חשיב אבילות דלעיר לגרופי גדול בהדיה כי ליתיה.

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף **אמר מר אבל** שלשה: ב] בכת"י **בדלא** ידעי אי הכי **שלשה ימים הראשונים** נמי (והיא הנוסחא האמיתית, דק"ס): ג] בכת"י נוסף **לאחר**: ד] צ"ל **לאחר** שלשים (בארות המים): ה] בכת"י **ואינו**: ו] נראה דחסר כאן וה"ג **איתא בירושלמי** [דפרקין ה"ה עי"ש] (כ"ה בתוס' הרא"ש עי"ש וברא"ש סי' לז): ז] נראה דיש להוסיף **נמי** איירי (באה"מ): ח] צ"ל **למאי דאמר** (מהרש"א): ט] לכאורה צ"ל בתוך **שלשה ימים**. אולם אפשר שכאן הס"ד ומכאן מתחיל דיבור חדש והד"א עם הדיבור הבא: י] נראה ט"ס וצ"ל לאחר **שלשים**:

ולא הלכתם לנחם אותם, **אֶלָּא** בודאי הגעתם לנחם אותי משום תורתי, **וּכָךְ אֲמַרְתֶּם, 'תּוֹרַת אֱלֹהָיו בְּלִבּוֹ'** (תהלים לז לא)[כז], **וְכָל שֶׁכֵּן שֶׁשְּׂכַרְכֶם כָּפוּל** מן השמים, שלכבוד התורה באתם[כח], ומאחר וכבר התנחמתי, **לְכוּ לְבָתֵּיכֶם לְשָׁלוֹם.** ומבואר בדברי הברייתא שרבי עקיבא שאל בשלומם, שהרי אמר להם 'לכו לבתיכם לשלום', ומוכח שמותר לאבל לשאול בשלום אחרים.

מתרצת הגמרא, **כְּבוֹד רַבִּים שָׁאנֵי** - שונה הדין שם, שרבי עקיבא עשה כן לכבוד רבים שעשו לו כבוד ונפטרו ממנו[כט], ולצורך זה מותר לשאול בשלום רבים[ל].

שנינו בברייתא לעיל, **מִשְּׁלֹשָׁה וְעַד שִׁבְעָה** ימים **מֵשִׁיב** האבל שלום לאחרים ששאלו בשלומו, **וְאֵינוֹ שׁוֹאֵל** בשלום בני אדם, **מִכָּאן וְאֵילָךְ** - משבעה ועד שלושים **שׁוֹאֵל וּמֵשִׁיב** בשלום **כְּדַרְכּוֹ.** ומבואר שמשבעה ועד שלושים מותר לו לשאול בשלום אחרים.

הגמרא מקשה על כך מברייתא אחרת:

מקשה הגמרא, **וּרְמִינְהוּ** - הקשו על ברייתא זו, שנינו בברייתא (שמחות פי"ד הי"ג), **הַמּוֹצֵא אֶת חֲבֵירוֹ הָאָבֵל בְּתוֹךְ שְׁלֹשִׁים יוֹם** של האבילות, **מְדַבֵּר עִמּוֹ תַּנְחוּמִין** אם רצה[לא], ואומר לו 'תתנחם מן השמים מאבל זה שאירע עליך'[לב], שכל שלושים יום עדיין שם אבילות עליו[לג], **וְאֵינוֹ שׁוֹאֵל בִּשְׁלוֹמוֹ** של האבל, מפני שאינו שרוי בשלום[לד]. ואם מצאו **לְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם** של האבילות, **שׁוֹאֵל בִּשְׁלוֹמוֹ, וְאֵינוֹ מְדַבֵּר עִמּוֹ תַּנְחוּמִין,** מפני שלאחר שלושים יום כבר אין **שֵׁם** אבילות עליו[לה].

אם **מֵתָה אִשְׁתּוֹ וְנָשָׂא אִשָּׁה אַחֶרֶת** בתוך שלושים יום לאבילותו[לו], כגון שלא היו לו בנים[לז], חבירו **אֵינוֹ רַשַּׁאי לִיכָּנֵס לְבֵיתוֹ לְדַבֵּר עִמּוֹ תַּנְחוּמִין,** משום שעל ידי זה תיחלש דעתה של אשתו השניה[לח]. ואם **מְצָאוֹ בַּשּׁוּק,** מאחר וזה שלא בפני אשתו[לט], **אוֹמֵר לוֹ** תנחומין **בְּשָׂפָה רָפָה וּבְכוֹבֶד רֹאשׁ**[מ] - מזכיר לו קצת את אשתו שמתה ואינו מאריך בניחומין, כדי שלא יתחרט על אשתו שלקח עכשיו[מא].

ומבואר בדברי הברייתא, שבתוך שלושים יום אסור לשאול בשלום האבל, וכל שכן שאסור לאבל לשאול בשלום אחרים[מב], וקשה על הברייתא לעיל שמבואר בה שמותר לאבל לשאול כדרכו בשלום אחרים לאחר שבעת ימי האבילות.

מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב אִידִי בַּר אָבִין,** אף שבברייתא השניה מבואר שבתוך שלושים יום אסור לשאול בשלום האבל, אין ללמוד מכך שכמו כן אסור לאבל עצמו לשאול בשלום אחרים, אלא באמת **הוּא שׁוֹאֵל בִּשְׁלוֹם אֲחֵרִים** אפילו בתוך שלושים יום [לאחר שבעה ימים], כפי ששנינו בברייתא הראשונה 'מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו', וזאת משום **שֶׁאֲחֵרִים שְׁרוּיִין בְּשָׁלוֹם** - אינם אבלים, ולכן מותר לו לשאול בשלומם[מג]. אולם **אֲחֵרִים אֵין שׁוֹאֲלִין בִּשְׁלוֹמוֹ** תוך שלושים יום, כפי ששנינו בברייתא השניה 'המוצא את חבירו אבל בתוך שלושים יום וכו' ואינו שואל בשלומו', מפני **שֶׁהוּא אֵינוֹ שָׁרוּי בְּשָׁלוֹם** אלא באבילות.

מקשה הגמרא, **וְהָא מִדְּקָתָנֵי** - והלא מכך ששנינו בברייתא שלאחר שלשה ימים **מֵשִׁיב, מִכְּלָל** - משמע מזה **דְּשַׁיְילִינַן לֵיהּ** - ששואלים אחרים בשלומו [בתוך שלושים יום], שאם אסור לשאול בשלומו היאך הוא משיב. מתרצת הגמרא, כוונת הברייתא היא שהוא משיב לאנשים **דְּלָא יָדְעִי** - שאינם יודעים שהוא אבל, ומשיב להם

[כז] **והמשך** הפסוק הוא 'לא תמעד אשוריו', והיינו שלא ימעדו ויפלו רגליו (מצודת ציון שם), ויש לפרש שהכוונה לבניו ['ברא כרעא דאבוה', ראה עירובין (ע:)], שבזכות התורה שלמד, יתקיימו שאר בניו, והוא ההיפך מהעונש על ביטול תורה שמחמתו מתים בניו הקטנים של האדם (שבת לג:). מצור דבש (ד"ה מתו).

[כח] **המיוחס** לרש"י (ד"ה כ"ש). והבן יהוידע (ד"ה שם) ביאר, שרבי עקיבא אמר להם כך, אם בשביל 'עקיבא' העשיר באתם, הרי יש הרבה 'עקיבא' עשירים בשוק, אלא בודאי באתם משום שאני כלי המחזיק תורה, כמו שנאמר 'תורת אלוקיו בלבו', כמו שאני כלי לקבלת השפע של העושר, ולכן שכרכם כפול, שבאתם בשביל העושר ובשביל התורה, כי המכבד את העשירים מכבד הוא את השפע של הקב"ה, שהעשיר הוא כלי לשפע של הקב"ה.

[כט] **נימוקי** יוסף (ד"ה בשאלת).

[ל] **ולכן** אם באו רבים לנחמו, מותר לאבל לשאול בשלומם. רי"ץ גיאות (מ"ב, מאה שערים הלכות אבל, דף נג.), רמ"א (יו"ד סי' שפה ס"א). ואפילו בתוך ג' ימים, שהרי המעשה ברבי עקיבא היה ביום הראשון. מכתם (ד"ה הוא), שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לכו). אף מה שרבי עקיבא הרבה בדברים הוא משום כבוד רבים, שהרי בלא זה אסור לאבל להרבות בדברים, כמבואר ברמב"ם (אבל פ"ה ה"כ) ובשולחן ערוך (יו"ד סי' שצא ס"א). מצבת משה (ד"ה אבל).

[לא] **מאירי** (ד"ה משבעה). והיינו משום שאין חיוב ניחום אבלים לאחר שבעת ימי ניחומים, כמבואר במיוחס לרש"י (לעיל יט: ד"ה ואין) ובשולחן ערוך (יו"ד סי' שצט סעיף א-ג). [ובפרי מגדים (או"ח סי' תקמח משבצות זהב סק"ה) ובמשנה ברורה (שם ס"ק כה) משמע שאין מנחמים כלל לאחר ז', אף אם לא ניחמוהו קודם].

[לב] **נימוקי** יוסף (ד"ה אבל על אביו).

[לג] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מדבר).

[לד] **נימוקי** יוסף (ד"ה אין) עפ"י הגמרא להלן.

[לה] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ואינו מדבר). והמאירי (ד"ה משבעה) פירש משום שלאחר שלושים יום, האבל כבר מנוחם. ובגמרא להלן יתבאר שיש אופן שמותר לדבר עמו תנחומין אפילו לאחר שלושים יום.

[לו] **המיוחס** לרש"י (ד"ה ונשא). שהרי שנינו בהמשך 'אינו רשאי להכנס לביתו לדבר עמו תנחומין', ואם היה מדובר לאחר שלושים יום, הלא אפילו שלא בביתו אינו מדבר עמו תנחומין, כפי ששנינו לעיל בברייתא לענין שאר אבלים. תוספות (ד"ה מתה). אולם ראה בהערה להלן שהובאו דברי הרמב"ן שביאר שמדובר לאחר שלושים יום.

[לז] **המיוחס** לרש"י (ד"ה ונשא), על פי הגמרא (להלן כג.), שמבואר שם שאם היו לו בנים אסור לו לשאת אשה אחרת עד שיעברו עליו שלשה רגלים [לתנא קמא] או שני רגלים [לרבי יהודה], אמנם כשאין לו בנים מותר לו לשאת אשה משום פריה ורביה. ובאופן זה מותר לו לשאת אשה מיד אפילו בתוך שבעה. רש"י כת"י (ד"ה ונשא). אולם התוספות (ד"ה מתה) כתבו בשם רבינו תם, שאפילו כשאין לו בנים לא הותר לו לשאת אשה אלא לאחר שבעה [ולבעול לאחר שלושים]. והתוספות בכתובות (ד. ד"ה אבל איפכא) כתבו בשם ר"י שלא הותר לו לשאת אשה אלא לאחר שלושים, ולפי שיטתו פירשו התוספות (כאן) שמדובר כאן באופן שאשתו הראשונה הניחה לו בנים קטנים, שבאופן זה מבואר בגמרא (להלן שם) שמותר לו לשאת אשה מיד. וגם הרמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות אות עד) כתב שאסור לו לשאת אשה בתוך שלושים, אולם ביאר שכאן כוונת הברייתא לאחר שלושים, ומה ששנינו כאן 'אינו רשאי להכנס לביתו לדבר עמו תנחומין', אף שלאחר שלושים אפילו בשוק אינו מדבר עמו תנחומין, זהו בשאר אבלים, אולם באבל על אשתו, אם לא נשא אשה אחרת מדבר עמו תנחומין עד שיעברו עליו שלשה רגלים [שעד אז הוא מתאבל עליה], וכאן חידשה הברייתא שאם נשא אשה, דינו כשאר אבלים שלאחר שלושים אינו מדבר עמו תנחומין אלא מן הצד [כפי שיבואר במסקנת הסוגיא, ומבואר בדבריו שהכוונה בשפה רפה ובכובד ראש, ולהלן (בדברי הברייתא 'מן הצד') יתבאר באופנים נוספים], אבל אינו רשאי להכנס לביתו לצורך זה.

[לח] **המיוחס** לרש"י (ד"ה אינו). והיינו שכאשר אשתו השניה תראה שהוא זוכר את הראשונה בפניה, עלול הדבר להטיל שנאה ביניהם. לבוש (יו"ד סי' שפה ס"ג). והמאירי (ד"ה ואם) כתב שהוא משום כבודה של אשתו החדשה.

[לט] **שרידי** אש (שו"ת, ח"ב סי' קיג).

[מ] **אמנם** בתוך ביתו אינו מנחמו כלל, אפילו בשפה רפה ובכובד ראש. מאירי (ד"ה ואם).

[מא] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה בשפה), והוסיף שידבר עמו קצת על הדבר ולא ימנע מכך לגמרי, כדי שלא יחשוב האבל שהוא אינו אוהבו. ומבואר עוד בדבריו, שאינו מזכיר את שם אשתו, כמו המוצא את חבירו האבל לאחר שלושים יום [באבילות רגילה, או לאחר י"ב חודש באבילות על אביו או אמו] שמדבר עמו תנחומין מן הצד כמבואר להלן בסוגיא, כלומר שאינו מזכיר את שם המת. והיינו שמנחמו על אשתו שמתה, אבל אינו מזכיר את שמה.

ואם לא נשא אשה אחרת, אפילו אם מצאו לאחר שלושים יום מדבר עמו תנחומין, עד שיעברו עליו שלשה רגלים, ואף שבשאר אבלים [חוץ מאבל על אביו או אמו] לאחר שלושים אינו מדבר עמו תנחומין, כאן מכיון שאסור לו לישא אשה אחרת עד שיעברו שלשה רגלים (להלן כג.), עדיין אבילותה עליו. רמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות אות עד), ונפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' שפה ס"ג). [אולם בתוספות (ד"ה מתה) מבואר שזהו דווקא עד ל' יום].

[מב] **המיוחס** לרש"י (ד"ה אינו). הדין שהאבל עצמו אסור לשאול בשלום אחרים, חמור יותר מהדין שאסור לאחרים לשאול בשלומו של האבל, שהרי האיסור לאבל לשאול בשלום אחרים נלמד (לעיל טו.) מהפסוק (יחזקאל כד יז) 'האנק דום', ואילו הדין שאחרים אינם שואלים בשלומו הוא משום שאינו שרוי בשלום, כמבואר בסוגיא, ואינו נלמד מפסוק. והגמרא מבינה כעת שמאחר והברייתא אוסרת לאחרים לשאול בשלומו תוך ל', כל שכן שאסור לאבל עצמו לשאול בשלום אחרים. ולהלן [בתירוץ הגמרא] יתבאר שאין הדין כן.

[מג] **שהאיסור** לאבל לשאול בשלום אחרים [הנלמד מהפסוק 'האנק דום'] אינו אלא בשבעת ימי האבילות.

מצוה שאני ת"ר א אבל ג' ימים הראשונים אסור במלאכה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו והאשה טווה בפלך בתוך ביתה ב ת"ר אבל ג' ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל מכאן ואילך הולך ואינו יושב במקום המנחמין אלא במקום המתנחמין. ג תנו רבנן אבל ג' ימים הראשונים אסור בשאילת שלום משלשה ועד שבעה משיב ואינו שואל מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו [א] שלשה ימים הראשונים אסור בשאילת שלום והתניא [ב] מעשה ומתו בניו של ר"ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול בשעת פטירתן עמד ר"ע על ספסל גדול ואמר אחינו בית ישראל שמעו אפי' שני בנים חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק אלא כך אמרתם א) תורת אלהיו בלבו וכ"ש ששכרכם כפול לכו לבתיכם לשלום ד כבוד רבים שאני מג' ועד ז' משיב ואינו שואל מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו ורמינהו [ג] ה המוצא את חבירו אבל בתוך ל' יום מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו לאחר ל' יום שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין ו מתה אשתו ונשא אשה אחרת אינו רשאי ליכנס לביתו לדבר עמו תנחומין מצאו בשוק אומר לו בשפה רפה ובכובד ראש אמר רב אידי בר אבין ז הוא שואל בשלום אחרים שאחרים שרויין בשלום אחרים אין שואלין בשלומו שהוא אינו שרוי בשלום והא מדקתני משיב מכלל דשיילינן ליה ח דלא ידעי אי הכי התם [ד] נמי התם ט מודע להו ולא מהדר להו י הכא לא צריך לאודועינהו ורמינהו [ה] המוצא את חברו אבל בתוך י"ב חדש מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו לאחר י"ב חדש שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין אבל מדבר עמו מן הצד א"ר מאיר המוצא את חברו אבל לאחר י"ב חדש ומדבר עמו תנחומין למה הוא דומה לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה כדי שתדע שסממנין שלי יפין לא קשיא כ הא באביו ואמו הא בשאר קרובים התם נמי ידבר עמו תנחומין מן הצד אין ה"נ ומאי אינו מדבר עמו תנחומין כדרכו ל אבל מדבר עמו מן הצד. [ו] ת"ר אבל ג' ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהן בא ממקום רחוק מונה לעצמו מכאן ואילך אפי' בא ממקום קרוב מונה לעצמו ר"ש אומר מ אפי' בא ביום השביעי ממקום קרוב מונה עמהן אמר מר ג' ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהן א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן נ והוא שיש גדול הבית בבית איבעיא להו

הלך

מצוה שאני. כלומר הואיל ומלוה להניח תפילין מאי להניח לאלתר בשני: **אשה.** אבילה טווה בפלך: **אלא במקום המתנחמין.** סמוך לאבלים: **אפי' ב' בנים חתנים.** קברתי, מנוחם אני מרוב כבוד שעשיתם לי: **ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק.** שלא הלכתם לנחמן: **כ"ש ששכרכם כפול.** שלכבוד התורה באתם: **לכו לבתיכם לשלום.** הרי שאל בשלומן: **ורמינהו.** דבתוך ל' יום אינו שואל: **ונשא אשה.** בתוך שלשים יום, כגון שאין לו בנים כדלקמן[ה]: **אינו רשאי ליכנס לביתו.** לנחמו, משום חלישת דעת דאשה אחרונה, קתני מיהת בתוך ל' יום אינו שואל בשלומו כ"ש שהאבל עצמו אינו שואל בשלומו של זה, ולעיל קתני משבעה ואילך משיב ושואל כדרכו: **אמר רב אידי הוא שואל בשלום אחרים.** כלומר תריך הא דתני מכאן ואילך שואל כדרכו בתוך שלשים יום דהוא שואל בשלום אחרים שהן שרויין בשלום, והא דקתני בתוך ל' יום אינו שואל בשלומו אין אחרים שואלין בשלומו: **מכלל דשיילי.** בתוך ל' יום, וקשיא למאן דתני בתוך ל' יום אינו שואל: **דלא ידעי.** כלומר הא דתני דמשיב להני דשאלי ליה ולא ידעי דאבל הוא, אבל מאן דידע דאבל הוא לא שאיל ליה בתוך ל' יום: **אי הכי.** דאוקמת לה בלא ידעי, אפי' ג' ימים נמי משיב (למאן דשאיל ליה (א) ואמר דאבל הוא) למאן דלא ידע ושאיל ליה בתוך ג' ימים: **התם מודע להו.** הא דקתני כל ג' ימים אסור בשאילת שלום אבל מודע להו דאבל הוא ולא מהדר להו: **הכא.** לאחר ג' לא צריך לאודועינהו למאן דלא ידעי דאבל הוא אלא משיב: **ורמינהו בתוך י"ב חדש אינו שואל בשלומו.** וקשה להך דתני לאחר שלשים יום שואל בשלומו: **מן הצד.** שאומר לו תתנחם, ואינו מזכיר שם המת: **הא באבל על אביו ועל אמו.** אינו שואל בשלומו עד[ג] י"ב חדש: **הא בשאר קרובים.** שואל בשלומו לאחר ל' יום: **התם נמי.** [ד]שלשים דמוקמת ליה בשאר קרובים: **ידבר עמו תנחומין מן הצד.** לאחר ל', כי היכי דבאביו ואמו מדבר עמו תנחומין מן הצד לאחר י"ב חדש, ואמאי קתני לאחר ל' אינו מדבר עמו תנחומים כלל: **ה"נ.** ומאי לאחר ל' אינו מדבר עמו תנחומים כדרכו: **מונה עמהן.** עם האבלים שבאותו מקום, הואיל דממקום קרוב הוה ויכול לבא בתחלת האבילות חשבינן ליה כמו דאתא, דאינו[ה] מונה אלא ה' ימים עם שאר אבלים: **מונה לעצמו.** שבעה שלימין: **שיש גדול הבית בבית.** שבא ומלא גדול הבית בבית מונה עמהן עם אבילי הבית, וזה שבא הוא הצעיר ממנו, אבל אם היה גדול בדרך ובא בתוך שלשה ימים אפי' ממקום קרוב מונה לעצמו, דלא חשיב אבילות דצעיר לאצטרופי גדול בהדיה:

הלך

מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו. פי' בתוספת הרב במתפרנס מן הצדקה קאי והכי משמע לעיל דקאמר לעיל (ד' יט:) הקובר מתו ב' ימים קודם הרגל מונה ה' ימים אחר הרגל ומלאכתו נעשית ע"י אחרים משמע דהאבל אסור כל ז' והתם נמי לא שרינן לעצמו שיהא עושה מלאכה וה"נ תניא במסכת שמחות (פ"ה) אבל כל ז' ימים אסור בעשיית מלאכה הוא ובניו ובנותיו ועבדיו ושפחותיו ובהמתו כשם שהוא אסור לעשות לו כך אחרים אסורים לעשות לו פי' חוץ מזיתיו הפוכים ומלאכת האבד[ו] מיום ג' ואילך עושה מלאכה דוקא במי שמתפרנס מן הצדקה ובצינעא אבל אמרו חכמים תבא מארה לשכיניו כו' בר קפרא אומר אף בשלישי לא יעשה כך הביא בתוס' הרב ולכאורה נראה דכיון דילפינן (לעיל דף כ.)[י] מוהפכתי חגיכם לאבל מה חג ז' לענין מלאכה[ז] איירי וגם הר"א מסופק דלמא אעני דוקא קאי אבל בשם רבינו שמואל אמר בכל אבלים קאי מדלא קתני מכאן ואילך עושה עני בצינעא ולא כדפרישית:

מכאן ואילך הולך. פי' בתוספת הרב ועל זה סומכים שבאים בבהכ"נ בט' באב ואיני יודע אם הוא מנהג טוב ומדבריו מצינו למדין שחושב ט' באב כמו לאחר שלשה ונפקא מינה לענין תפילין כדפי' לעיל[י]:

מדבר עמו תנחומין ואינו שואל. וקשיא למ"ד[ח] מכאן ואילך שואל ומשיב:

מתה אשתו ונשא אשה אחרת. משמע בתוך ל' יום דאי לאחר ל' יום [illegible] קאמר אינו רשאי ליכנס לביתו לדבר עמו תנחומין הא בשאר מתים נמי אמרו אינו מדבר עמו תנחומין וצריך לאוקמי באין לו בנים לפי' ר"ת שמתיר לישא אשה אחר שבעה אע"ג שהניחה לו בנים קטנים שמותר לישא מיד ולבעול אחר ל' יום לפירוש רבינו יצחק והאריך בתוספות פרק קמא דכתובות (דף ד. ושם בד"ה אבל איפכא)[ח] ובליקוטין כתוב בתשובה:

מקום קרוב. פירשו בהלכות גדולות דהיינו י' פרסאות:

אפילו בא ביום שביעי ממקום קרוב. וא"ת והא מקצת היום ככולו וי"ל א] כגון שלא עמדו עדיין מנחמין מאצלו ויש נמי בפ"ק דכתובות (דף ח:) ברכת אבלים בעשרה כל ז' ומסתמא היינו ביום א"נ י"ל מקצת היום ככולו לא הוי בלילה לענין שום דבר כדאמרינן במגילה בפ"ב (דף כ.) דשימור לילה לאו שימור הוא לענין שבעה נקיים:

הלך

עין משפט נר מצוה

קכד א מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה ח סמג עשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סימן שפ סעיף ב:

קכה ב מיי' שם פ"ז הלכה ה טוש"ע שם סימן שנג סעיף א:

קכו ג מיי' שם פ"ה הלכה כ טוש"ע שם סימן שפה סעיף א:

קכז ד טוש"ע שם בהג"ה:

קכח ה ו טוש"ע שם סעיף ב:

קכט ז ח ט י מיי' שם הלכה כ וטוש"ע שם סעיף א:

קל כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף ב:

קלא ל טוש"ע שם:

קלב מ נ מיי' שם פ"ז הלכה ד סמג עשין דרבנן ב טוש"ע שם סימן שעה סעיף ח:

משנת ראשונים

ג' ימים הראשונים אסור במלאכה. ובשלשה ימים הראשונים הנפש חופפת כל הגוף שסבורה שתחזור לו כיון שרואה שפניו משתנים מנחת הגוף והולכת לה. לאחר שלשים יום הכרס נבקעת לו על פניו ואמרת לו טול מה שגזלת וחמסת ונתת בי כדכתיב וזרתי פרש על פניכם פרש חגיכם באותה שעה אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל כל זה בירושלמי, (מו"ק פ"ג ה"ה). וכתב הראב"ד וטעם שאפילו העני אסור במלאכה בשלשה ימים הראשונים משום דאמרו חז"ל שלשה לבכי ואם יעסוק במלאכה נמצא מתעצל בבכי.

[רבינו ירוחם]

בשפה רפה ובכובד ראש. מן הצד יזכיר לו אשתו שמתה, ואינו מאריך עמו דברים שלא יתחרט על זו שלקח, ומ"מ צריך לדבר עמו קצת שלא יאמר שאינו אוהבו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

דלא ידעי. בבני אדם שלא ידעו שמת לו מת, ואם לא ישיב להם יתראה כאיש גס רוח.

[פירוש ר"ש בן היתום]

כדי שתדע שסממנין שלי יפין. וכן זה מזכיר לו צערו עוד, והוא כבר שכוח ממנו, דומה שאינו עושה אלא להראות חכמתו, להראות שהוא יודע לנחם.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ממקום קרוב. פירוש מהלך יום, מונה עמהם ולא פלוג חכמים, ואפילו מת בחצי היום.

[תוס' הרא"ש, חולין]

גדול הבית. וכתב הר"י בן גיאת ז"ל דמאן גדול הבית דסמיך ביתו עליה, וגרירה כולהו בתריה לא שנא בן ולא שנא אח קטן.

[חידושי הר"ן]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין שמחות פ"ח, ב) [שמחות פרק יד], ג) [שמחות פרק יד], ד) חולין דף נ., ה) כג., ו) ועיין לעיל דף טו:, ז) ע"א ד"ה משלישי, ח) וע"ע תוס' יבמות מג: ד"ה שאני, ט) עי' תוס' חולין נ. ד"ה אפילו ועי' לעיל יט ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אי הכי כו' נמי משיב למאן דשאיל ליה הס"ד ואח"כ מה"ד התם מודע להו. הא דקתני כל שלשה ימים אסור בשאלת שלום למאן דלא ידע ושאיל ליה בתוך שלשה ימים מודע להו דאבל הוא ולא מהדר להו כנ"ל:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה אפי' וכו' וי"ל כגון וכו'. נמחק תיבת כגון ונ"ב כיון כנ"ל לענ"ד ור"ל כיון דלקמן דף כב ע"א מוקמינן לדר"ש והוא שבא ומצא מנחמין אצלו א"כ לא הוי מקצת היום ככולו כל זמן שהמנחמין אצלו ט) ודוק:

תורה אור השלם

א) תּוֹרַת אֱלֹהָיו בְּלִבּוֹ לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָיו: [תהלים לז, לא]

רש"י כת"י

[שייך לע"א]

מקצת משלישי ואילך. מקצת שלישי בכלל ולא כולו דהא ג' ימים אסור (מותר) להניח. **אינו חולץ.** אינו צריך לחלוץ תפלין משהניחם בשלישי אע"ג דבאו פנים חדשות שאינם יודעים שכבר עברו ג' ימים הראשונים. **משני ואילך.** וקצת שני בכלל. **ויתמו ימי בכי אבל משה.** אין ימי פחות משנים ויתמו דשלימים ותמימין בעינן. **כיום מר.** יום אבילות אלמא יום אחד הוא דהוי. **הלכה כר' אליעזר בחליצה.** דמשהניח אין צריך לחלוץ. **וכר' יהושע בהנחה.** דמשני ושני בכלל מותר להניח. **בשני לעולא.** דאמ' הלכה כר' יהושע דבשני מותר להניח אם הניח תפלין בשני ובאו שם פנים חדשות חולץ דהאי דאמ' הלכה כר' אליעזר בחליצה דאינו צריך לחלוץ דילמא משלישי ואילך קאמ' כר' אליעזר אבל משני אע"ג דמניח חולץ ולחומרא או דילמא הכי קאמ' הלכ' כר' אליעזר דמשהניח אינו צריך לחלוץ דאפילו משהניחן בשני אינו חולץ מפני פנים חדשות ולקולא. **חולץ.** מפני פנים חדשות. **ומניח.** ובשני הוא דקא' דבשלישי ולאי הוא דאינו צריך לחלוץ דהא בשלישי איירי ר' אליעזר. (והאמ' רבה) **[והא רבא הוא דאמר]**. לעיל הלכה כתנא דידן דאמ' שלשה ימים הוו עיקר אבילות והכא קתני (דבשלישי) [דבשני] עצמו מותר להניח. [ע"כ שייך לע"א]

מצוה שאני. כגון תפלין. **ואשה.** שמת לה מת. **טווה בפלך.** בתוך ביתה מג' ימים ואילך. **אבל ג' ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל.** אבל אחר. **מכאן ואילך הולך.** ומנחמו. **ואין יושב אלא במקום המתנחמין.** [אבלים]. **אסור בשאילת שלום.** בין לשאול בין להשיב. **מעשה ומתו בניו של ר' עקיבא וכו'.** אפילו שני נשואים קברתי כבר מנוחם אני מרוב כבוד שעשיתם וכל שכן שלא קברתי אלא אחד שאינו חתן. **ואם בשביל עקיבא.** הרי כמה בשוק שלא הייתם הולכים לנחמו. **אלא.** אם כך אמרתם וכו'. **וכל [שכן].** שלכבוד תורה באתם. **לכו לבתיכם לשלום.** אלמא מותר בשאילת שלום[ט] בתוך שלשים יום אם לא דבר אתו תנחומין. **ונשא אשה אחרת.** בתוך שלשים יום כגון שאין לו בנים כדלקמן דמותר לישא אשה תכף לקבורת אשתו אחר שאין לו בנים (אחר). **אינו רשאי ליכנס לביתו.** לנחמו משום חלישות הדעת דאשה אחרונה קתני מיהא בתוך ל' אינו שואל בשלומו וכל שכן שהאבל עצמו אינו שואל בשלום זה ולעיל קתני משבעה ואילך משיב ושואל כדרכו. **אמ' (ליה) [רב אידי בר אבין].** לעולם אבל משבעה ואילך שואל בשלום אחרים כדרכו שהרי אחרים שרויים בשלום אבל אחרים אין שואלין בשלומו כדקתני בברייתא. **והא מדקתני.** לעיל אפילו משבעה ראשונים משיב מכלל דשואלין בשלומו. **אי הכי.** רישא נמי ג' ימים הראשונים אם לא ידעו ושאלו בשלומו ליהדר להו. **מודע להו.** שהוא אבל. **ורמינהי.** להנך מתני' דקתני המוצא חבירו אבל וכו' בתוך שנים עשר חדש אין שואל בשלומו ולעיל קתני לאחר שלשים מיד שואלין. **מן הצד.** תנחומין שאומ' לו תתנחם ואינו מזכיר לו שם המת. **למה הוא דומה.** שאני שוברך ואצערך עוד. **התם נמי.** בשאר קרובים מדבר מן הצד לאחר שבעה[י] דומיא דלאחר שנים עשר חדש באב ואם. **ממקום קרוב.** מהלך יום אחד. **והוא שיש גדול.** האחין בבית וזה הבא צעיר ממנו אבל אם היה גדול בדרך ובא בתוך שלשה אפילו ממקום קרוב מונה הוא לעצמו דלא חשיב אבילות דצעיר לגרופי גדול בהדיה כי ליתיה.

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף **אמר מר אבל** שלשה: ב] בכת"י **בדלא** ידעי אי הכי **שלשה ימים הראשונים** נמי (והיא הנוסחא האמיתית, דק"ס): ג] בכת"י נוסף **לאחר**: ד] צ"ל **לאחר** שלשים (בארות המים): ה] בכת"י **ואינו**: ו] נראה דחסר כאן וה"ג **איתא בירושלמי** [דפרקין ה"ה עי"ש] (כ"ה בתוס' הרא"ש עי"ש וברא"ש סי' לז): ז] נראה דיש להוסיף **נמי** איירי (באה"מ): ח] צ"ל **למאי דאמר** (מהרש"א): ט] לכאורה צ"ל בתוך **שלשה ימים**. אולם אפשר שכאן הס"ד ומכאן מתחיל דיבור חדש והד"א עם הדיבור הבא: י] נראה ט"ס וצ"ל לאחר **שלשים**:

מפני דרכי שלום[מד], אמנם היודעים שהוא אבל אסורים לשאול בשלומו[מה].

מקשה הגמרא, **אִי הָכִי** - אם כן שכוונת הברייתא 'משיב' היא לאלו שאינם יודעים על אבילותו, מדוע בשלושת הימים הראשונים אסור לו להשיב להם[מו], והלא **הָתָם נַמִּי** - גם שם באופן זה נתיר לו להשיב להם מפני דרכי שלום. מתרצת הגמרא, **הָתָם** - שם בשלשה ימים הראשונים, **מוֹדַע לְהוּ וְלָא מַהְדַּר לְהוּ** - צריך הוא להודיעם שהוא אבל, ואינו משיב להם שלום, וכיון שמודיעם שהוא אבל לא שייך בזה 'דרכי שלום'[מז], אמנם **הָכָא** - לאחר שלשה ימים, **לָא צְרִיךְ לְאוֹדוּעִינְהוּ** - אינו צריך להודיעם שהוא אבל, אלא משיב להם שלום כדרכו[מח].

התבאר בברייתא לעיל שלאחר שלושים יום מותר לשאול בשלום האבל. הגמרא מקשה סתירה לדין זה מברייתא אחרת:

וּרְמִינְהוּ - הקשו על ברייתא זו, ששנינו בברייתא (שם), **הַמּוֹצֵא אֶת חֲבֵרוֹ הָאָבֵל בְּתוֹךְ שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ** של האבילות, **מְדַבֵּר עִמּוֹ תַּנְחוּמִין** אם רצה[מט], **וְאֵינוֹ שׁוֹאֵל בִּשְׁלוֹמוֹ**. ואם מצאו **לְאַחַר שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ** של האבילות, **שׁוֹאֵל בִּשְׁלוֹמוֹ וְאֵינוֹ מְדַבֵּר עִמּוֹ תַּנְחוּמִין**, מפני שלאחר י"ב חודש כבר אין שֵׁם אבילות עליו[נ], **אֲבָל** אם הוא רוצה[נא] **מְדַבֵּר עִמּוֹ** תנחומין **מִן הַצַּד**, כלומר שאומר לו 'תתנחם', ואינו מזכיר את שמו של המת[נב]. **אָמַר רַבִּי מֵאִיר, הַמּוֹצֵא אֶת חֲבֵרוֹ הָאָבֵל לְאַחַר שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ וּמְדַבֵּר עִמּוֹ תַּנְחוּמִין, לְמָה הוּא דּוֹמֶה, לְאָדָם שֶׁנִּשְׁבְּרָה רַגְלוֹ וְחָיְתָה** - ונתרפאה[נג], **מְצָאוֹ רוֹפֵא וְאָמַר לוֹ, כְּלָךְ** - תלך[נד] **אֶצְלִי, שֶׁאֲנִי שׁוֹבְרָהּ** שוב **וְאֶרְפָּאֶנָּה** לאחר מכן, **כְּדֵי שֶׁתֵּדַע שֶׁסַּמְמָנִין** של רפואה **שֶׁלִּי יָפִין** - טובים ומועילים. כך המנחם את חבירו לאחר שנים עשר חודש, הוא מזכיר לו בכך את אבילותו ומצערו עוד כדי לנחמו, להראות לו שדבריו טובים וישרים והוא אוהבו[נה].

ומבואר בדברי הברייתא שאפילו לאחר שלושים יום אסור לשאול בשלום האבל [עד שנים עשר חודש], וקשה על הברייתא לעיל שמבואר שלאחר שלושים יום מותר לשאול בשלום האבל.

מתרצת הגמרא, **לָא קַשְׁיָא, הָא בְּאָבִיו וְאִמּוֹ** - הברייתא האומרת שאסור לשאול בשלום האבל עד שנים עשר חודש, עוסקת באבל על אביו או אמו[נו], **וְהָא בִּשְׁאָר קְרוֹבִים** - הברייתא האומרת שמותר לשאול בשלומו לאחר שלושים יום, עוסקת באבל על שאר קרובים[נז].

שנינו בברייתא לעיל [העוסקת באבל על אביו או אמו] שלאחר שנים עשר חודש מדבר עמו תנחומין מן הצד, כלומר שמנחמו בלא להזכיר את שם המת. הגמרא דנה האם הוא הדין בשאר קרובים לאחר שלושים יום:

מקשה הגמרא, **הָתָם נַמִּי** - גם שם לענין אבל על שאר קרובים, **יְדַבֵּר עִמּוֹ תַּנְחוּמִין מִן הַצַּד** לאחר שלושים יום, ומדוע שנינו בברייתא לעיל שלאחר שלושים יום אינו מדבר עמו תנחומין כלל. מתרצת הגמרא, **אִין** - כן, **הָכִי נַמִּי** - באמת כן הוא הדין, שמדבר עמו תנחומין מן הצד גם בשאר קרובים לאחר שלושים יום, **וּמַאי** - ומה היא כוונת הברייתא **'אֵינוֹ מְדַבֵּר עִמּוֹ תַּנְחוּמִין'**, הכוונה שאינו מדבר

מד. **ריטב"א** (ד"ה דלא). ובפירוש לר"ש בן היתום (ד"ה אמר מר) כתב שאם לא ישיב שלום הוא נראה כגס רוח. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה להני) כתב שאם לא ישיב לו שלום הוא נקרא גזלן, כמבואר בגמרא (ברכות ו:).

ואף שישנם סימנים המעידים על אבל, כגון עטיפת הראש, מכל מקום יתכן לפעמים שהאבל יושב באופן עראי ללא עטיפת הראש, או שמצאו בדרך. ריטב"א (ד"ה דלא). עוד יש לפרש, כגון שהשואל אינו יודע הדין שאסור לשאול בשלום האבל [כמבואר בהערה הבאה]. מצבת משה (ד"ה דלא).

מה. **משמע** שאם ידעו שהוא אבל ושאלוהו, אינו משיב להם, וכן מבואר במרדכי (רמז תתמז), וכן משמע מלשון השולחן ערוך (יו"ד סי' שפה ס"א). אכן אם ידעו שהוא אבל אך לא ידעו שאסור לשאול בשלום האבל, או ששכחו שהוא אבל, מותר להשיב להם. ראבי"ה (ח"ב סי' תתמא ד"ה ומסקנא).

מו. **כפי** ששנינו בברייתא 'שלשה ימים הראשונים אסור בשאילת שלום', ובודאי הכוונה שאסור גם להשיב [שכן מוכח מהמשך לשון הברייתא 'משלשה ועד שבעה משיב ואינו שואל', משמע שברישא אסור לו גם להשיב]. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אי הכי, ד"ה אסור).

מז. **והחמירו** עליו בשלושת הימים הראשונים יותר משאר הימים, להודיע שהוא אבל ולא להשיב שלום. ריטב"א (ד"ה דלא). ובהערה לעיל התבארו שני טעמים נוספים למה מותר להשיב [משלישי ואילך] למי שאינו יודע, או כדי שלא יראה כגס רוח, או משום 'גזילת שלום', וצריך לומר כנ"ל, שאם מודיעו שהוא אבל, גם טעמים אלו לא שייכים מעיקר הדין, אלא שבשלושת הימים החמירו עליו להודיע, אמנם לאחר מכן אין צריך להודיע שהוא אבל, והותר לו להשיב מטעמים אלו.

מח. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מסקי'), וכן נראה מדברי הראבי"ה (ח"ב סי' תתמא ד"ה ומסקנא) [הובא בהערה לעיל בדברי הברייתא 'שואל ומשיב כדרכו'] ומסתימת הראשונים והפוסקים. אולם המאירי (ד"ה אבל אסור) כתב שמג' ועד ז' משיב [לאלו שאינם יודעים] בשפה רפה ובכובד ראש. והרש"ש (ד"ה מכאן) כתב על פי המבואר בשולחן ערוך (יו"ד סי' קמח ס"י) שהמשיב שלום צריך להוסיף מעט [כגון לכפול שלום], וכאן משלשה ועד שבעה מותר לו להשיב אבל בלא הוספה [מה שאין כן משבעה ואילך משיב כדרכו ומוסיף]. וראה בדבריו מה שיישב על פי זה.

סיכום הדינים העולים מהסוגיא יתבאר בהערה להלן בדברי הגמרא 'הא בשאר קרובים'.

מט. **מאירי** (ד"ה על). וראה בהערה לעיל בדברי הברייתא 'בתוך שלושים יום מדבר עמו תנחומין'.

נ. **על** פי שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ואינו מדבר). עוד יש לפרש, שלאחר י"ב חודש הוא כבר מנוחם. על פי המאירי (ד"ה משבעה). ובגמרא להלן יתבאר באיזו אבילות מדובר כאן.

נא. **מאירי** (ד"ה על). וראה בהערות לעיל.

נב. **המיוחס** לרש"י (ד"ה מן), וכן פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' שפה ס"ג). אולם המאירי (ד"ה משבעה) פירש שמדבר עמו בדברים אחרים, ומתוך כך מתגלגלים לדברי תנחומין [ומשמע מדבריו שיתגלגל עמו לדברי תנחומין כלליים ולא על אבילותו]. ורבינו ירוחם (אדם וחוה נתיב כח ח"ב) והנימוקי יוסף (ד"ה אבל על אביו) פירשו, שבניחום רגיל אומר 'תתנחם מן השמים מאבל זה שאירע עליך', אולם בניחום מן הצד אומר לו רק 'תתנחם מן השמים'. [וברמב"ן (תורת האדם ענין האבלות אות עד) מבואר ש'מן הצד' היינו בשפה רפה ובכובד ראש].

מבואר מדברי השיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה בספה, ד"ה אבל מדבר), שגם באופן שהותר רק 'מן הצד', יכול להזכיר לו שהמת הוא אביו או אחיו וכדומה, רק שלא יזכיר את שמו [שכן פירש לענין תנחומין על אשתו מן הצד, שמזכיר לו 'אשתו' שמתה בלא לפרש את שמה].

נג. **על** פי תפארת ישראל (נגעים, הקדמת מראה כהן אות י).

נד. **ופירושו** 'לכה לך', אלא שהוא קיצור הלשון. רש"י (שבת קמה: ד"ה כלך).

נה. **הבונה** (על העין יעקב ד"ה א"ר מאיר). ובכך נראה שאינו עושה כן אלא להראות חכמתו שהוא יודע לנחם. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה שאני).

רבי מאיר לא בא לחלוק על תנא קמא, ואף הוא מודה שמותר לנחמו מן הצד, שבאופן זה אינו מזכירו ממש את אבלו. מאירי (ד"ה על אביו).

נו. **אולם** מה ששנינו שמותר לו לשאול בשלום אחרים משבעה ואילך, זהו אפילו באבילות על אביו או אמו. ר"ן (ד"ה משבעה). וכן לענין מה שהתבאר לעיל שמשלשה ואילך משיב לשואלים שאינם יודעים שהוא אבל. נימוקי יוסף (ד"ה אבל על אביו).

נז. **לסיכום**, נמצא שיש ארבעה חילוקי דינים בענין שאלת שלום לאבל:

א. בשלשה ימים הראשונים, אסור לאבל לשאול בשלום אחרים, וכן לאחרים לשאול בשלומו, ואף אם לא ידעו ושאלוהו אינו משיב כלל, אלא מודיעם שהוא אבל. ולכבוד רבים מותר לו לשאול בשלומם כדרכו.

ב. משלשה ועד שבעה ימים, הדין כמו שלשה ימים הראשונים, אלא שאם לא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלומו, אינו צריך להודיעם שהוא אבל, אלא משיב להם כדרכו [ולהמאירי (ד"ה אבל אסור) משיב בשפה רפה ובכובד ראש]. ואם ידעו שהוא אבל ואסור לשאול בשלומו ואף על פי כן שאלוהו, אינו רשאי להשיב. ואם לא ידעו שאסור, מותר להשיב.

ג. משבעה ועד שלושים, מותר לאבל לשאול בשלום אחרים כדרכו, אולם אסור לאחרים לשאול בשלומו, ואם לא ידעו ושאלוהו משיב וכנ"ל.

ד. משלושים ואילך, באבילות על שאר הקרובים הרי הוא ככל אדם, ושואל ומשיב כדרכו, אולם באבל על אביו או אמו, אסור לשאול בשלומו עד י"ב חודש, ואם לא ידעו ושאלוהו משיב וכנ"ל, אכן מותר לו לשאול בשלום אחרים. ולאחר י"ב חודש הרי הוא ככל אדם, ושואל ומשיב כדרכו.

כתב הריטב"א (ד"ה דלא) שעכשיו נהגו העולם להקל בשאלת שלום באבל. והר"ן (ד"ה משבעה) כתב 'ובעונותינו בדור הזה אינן נזהרין, וה' ברחמיו יכפר עונותינו'. והרמ"א (יו"ד סי' שפה ס"א) כתב שהיום יש מקילים בשאלת שלום לאבל לאחר שלושים יום [והיינו לאבל על אביו ואמו שאסור. ש"ך (שם סק"א)], ואין טעם לקולא זו, אלא אם נאמר ששאלת שלום הנהוגה היום, אינה אותה שאלת שלום שהיתה נהוגה בזמן חז"ל. ובאמת טעם זה אינו נכון, שאם כן היה להם להקל מטעם זה אף בתוך שלושים יום, ולא מצאנו בפוסקים מי שהתיר זאת. ש"ך (שם סק"ב).

וכתב האליה רבה (או"ח סי' תקנד ס"ק כא) שכוונת הרמ"א היא על 'צפרא טבא' [-בוקר טוב], שזה אינו נחשב 'שאלת שלום', כמבואר בשולחן ערוך (שם סי' פט ס"ב), ובזה יש מקילים לאחר ל'. [אולם המהר"ם שיק (שו"ת יו"ד סי' שע) כתב ש'צפרא טבא' היא בכלל שאלת שלום האסורה באבל]. וכמדומה שהיום אין נזהרים בשאלת שלום אפילו בתוך שלושים יום, ויתכן שזה מהטעם הנ"ל המבואר ברמ"א. ערוך השולחן (שם ס"ב).

ולמעשה נחלקו הפוסקים בזה, בט"ז (שם סי' תרצו סק"ג) מבואר שכוונת הרמ"א היא שאפשר להקל בזה [באבל על אביו או אמו לאחר שלושים יום], וכן משמע בקיצור

מצוה שאני ת"ר [א]אבל ג' ימים הראשונים אסור במלאכה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו והאשה טווה בפלך בתוך ביתה [ב]ת"ר אבל ג' ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל מכאן ואילך הולך ואינו יושב במקום המנחמין אלא במקום המתנחמין. [ג]תנו רבנן אבל ג' ימים הראשונים אסור בשאילת שלום משלשה ועד שבעה משיב ואינו שואל מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו [א]שלשה ימים הראשונים אסור בשאילת שלום והתניא [א]מעשה ומתו בניו של ר"ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול בשעת פטירתן עמד ר"ע על ספסל גדול ואמר אחינו בית ישראל שמעו אפי' שני בנים חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק אלא כך אמרתם [א]תורת אלהיו בלבו וכ"ש ששכרכם כפול לכו לבתיכם לשלום [ד]כבוד רבים שאני מג' ועד ז' משיב ואינו שואל מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו ורמינהו [ב][ה]המוצא את חבירו אבל בתוך ל' יום מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו לאחר ל' יום שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין [ו]מתה אשתו ונשא אשה אחרת אינו רשאי ליכנס לביתו לדבר עמו תנחומין מצאו בשוק אומר לו בשפה רפה ובכובד ראש אמר רב אידי בר אבין [ז]הוא שואל בשלום אחרים שאחרים שרויין בשלום אחרים אין שואלין בשלומו שהוא אינו שרוי בשלום והא מדקתני משיב מכלל דשיילינן ליה [ח]דלא ידעי אי הכי התם[ב] נמי התם [ט]מודע להו ולא מהדר להו [י]הכא לא צריך לאודועינהו ורמינהו [ג]המוצא את חברו אבל בתוך י"ב חדש מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו לאחר י"ב חדש שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין אבל מדבר עמו מן הצד א"ר מאיר המוצא את חברו אבל לאחר י"ב חדש ומדבר עמו תנחומין למה הוא דומה לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה כדי שתדע שסממנין שלי יפין לא קשיא [כ]הא באביו ואמו הא בשאר קרובים התם נמי ידבר עמו תנחומין מן הצד אין ה"נ ומאי אינו מדבר עמו תנחומין כדרכו [ל]אבל מדבר עמו מן הצד. [ד]ת"ר אבל ג' ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהן בא ממקום רחוק מונה לעצמו מכאן ואילך אפי' בא ממקום קרוב מונה לעצמו ר"ש אומר [מ]אפי' בא ביום השביעי ממקום קרוב מונה עמהן אמר מר ג' ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהן א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן [נ]והוא שיש גדול הבית בבית איבעיא להו

הלך

מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו. פי' בתוספת הרב במתפרנס מן הצדקה קאי והכי משמע לעיל דקאמר לעיל (ד' יט:) הקובר מתו ב' ימים קודם הרגל מונה ה' ימים אחר הרגל ומלאכתו נעשית ע"י אחרים משמע דהאבל אסור כל ז' והתם נמי לא שרינן לעצמו שיהא עושה מלאכה וה"נ תניא במסכת שמחות (פ"ה) אבל כל ז' ימים אסור בעשיית מלאכה הוא ובניו ובנותיו ועבדיו ושפחותיו ובהמתו כשם שהוא אסור לעשות לו כך אחרים אסורים לעשות לו פי' חוץ מזיתיו הפוכים ומלאכת האבד[ו] מיום ג' ואילך עושה מלאכה דוקא במי שמתפרנס מן הצדקה ובצינעא אבל אמרו חכמים תבא מארה לשכיניו כו' בר קפרא אומר אף בשלישי לא יעשה כך הביא בתוס' הרב ולכאורה נראה דכיון דילפינן (לעיל דף כ.)[ו] מוהפכתי חגיכם לאבל מה חג ז' לענין מלאכה[ז] איירי וגם הר"א מסופק דלמא אעני דוקא קאי אבל [illegible] רבינו שמואל אמר בכל אבלים קאי מדלא קתני מכאן ואילך עושה עני בצינעא ולא כדפרישית:

מכאן ואילך הולך. פי' בתוספת הרב ועל זה סומכים שבאים בבהכ"נ בט' באב ואיני יודע אם הוא מנהג טוב ומדבריו מלינו למדין שחושב ט' באב כמו לאחר שלשה ונפקא מינה לענין תפילין כדפי' לעיל[ז]:

מדבר עמו תנחומין ואינו שואל. וקשיא למ"ד[ח] מכאן ואילך שואל ומשיב:

מתה אשתו ונשא אשה אחרת. משמע בתוך ל' יום דאי לאחר ל' יום היכי קאמר אינו רשאי ליכנס לביתו לדבר עמו תנחומין הא בשאר מתים נמי אמרו אינו מדבר עמו תנחומין וצריך לאוקמי באין לו בנים לפי' ר"ת שמתיר לישא אשה אחר שבעה א"נ בהניחה לו בנים קטנים שמותר לישא מיד ולבעול אחר ל' יום לפירוש רבינו יצחק והאריך בתוספות פרק קמא דכתובות (דף ד. ושם בד"ה אבל איפכא)[ח] ובליקוטין כתוב בתשובה:

מקום קרוב. פירשו בהלכות גדולות דהיינו י' פרסאות:

אפילו בא ביום שביעי ממקום קרוב. וא"ת והא מקצת היום ככולו וי"ל[א] כגון שלא עמדו עדיין מנחמין מאצלו ויש נמי בפ"ק דכתובות (דף ח:) ברכת אבלים בעשרה כל ז' ומסתמא היינו ביום א"נ י"ל מקצת היום ככולו לא הוי בלילה לענין שום דבר כדאמרינן במגילה בפ"ב (דף כ.) דשימור לילה לאו שימור הוא לענין שבעה נקיים:

הלך

מצוה שאני. כלומר הואיל ומלוה להניח תפילין מאי להניח לאלתר בשני: **אשה.** אבילה טווה בפלך: **אלא במקום המתנחמין.** סמוך לאבלים: **אפי' ב' בנים חתנים.** קברתי, מנוחם אני מרוב כבוד שעשיתם לי: **ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק.** שלא הלכתם לנחמן: **כ"ש ששכרכם כפול.** שלכבוד התורה באתם: **לכו לבתיכם לשלום.** הרי שאל בשלומן: **ורמינהו.** דבתוך ל' יום אינו שואל: **ונשא אשה.** בתוך שלשים יום, כגון שאין לו בנים כדלקמן[ה]: **אינו רשאי ליכנס לביתו.** לנחמו, משום חלישת דעת דאשה אחרונה, קתני מיהת בתוך ל' יום אינו שואל בשלומו כ"ש שהאבל עצמו אינו שואל בשלומו של זה, ולעיל קתני משבעה ואילך משיב ושואל כדרכו: **אמר רב אידי הוא שואל בשלום אחרים.** כלומר תריץ הא דתני מכאן ואילך שואל כדרכו בתוך שלשים יום דהוא שואל בשלום אחרים שהן שרויין בשלום, והא דקתני בתוך ל' יום אינו שואל בשלומו אין אחרים שואלין בשלומו: **מכלל דשיילי.** בתוך ל' יום, וקשיא למאן דתני בתוך ל' יום אינו שואל: **דלא ידעי.** כלומר הא דתני דמשיב להני דשאלי ליה ולא ידעי דאבל הוא, אבל מאן דידע דאבל הוא לא שאיל ליה בתוך ל' יום: **אי הכי.** דאוקמת לה בלא ידעי, אפי' ג' ימים נמי משיב (למאן דשאיל ליה (א) ואמר דאבל הוא) למאן דלא ידע ושאיל ליה בתוך ג' ימים: **התם מודע להו.** הא דקתני כל ג' ימים אסור בשאילת שלום אבל מודע להו דאבל הוא ולא מהדר להו: **הכא.** לאחר ג' לא צריך לאודועינהו למאן דלא ידעי דאבל הוא אלא משיב: **ורמינהו בתוך י"ב חדש אינו שואל בשלומו.** וקשה להך דתני לאחר שלשים יום שואל בשלומו: **מן הצד.** שאומר לו תתנחם, ואינו מזכיר שם המת: **הא באבל על אביו ועל אמו.** אינו שואל בשלומו עד[ג] י"ב חדש: **הא בשאר קרובים.** שואל בשלומו לאחר ל' יום: **התם נמי.** [ד]שלשים דמוקמת ליה בשאר קרובים: **ידבר עמו תנחומין מן הצד.** לאחר ל', כי היכי דבאביו ואמו מדבר עמו תנחומין מן הצד לאחר י"ב חדש, ואמאי קתני לאחר ל' אינו מדבר עמו תנחומים כלל: **ה"נ.** ומאי לאחר ל' אינו מדבר עמו תנחומים כדרכו: **מונה עמהן.** עם האבלים שבאותו מקום, הואיל דממקום קרוב הוה ויכול לבא בתחלת האבילות חשבינן ליה כמו דאתא, דאינו[ה] מונה אלא ה' ימים עם שאר אבלים: **מונה לעצמו.** שבעה שלימין: **שיש גדול הבית בבית.** שבא ומצא גדול הבית בבית מונה עמהן עם אבילי הבית, וזה שבא הוא הצעיר ממנו, אבל אם היה גדול בדרך ובא בתוך שלשה ימים אפי' ממקום קרוב מונה לעצמו, דלא חשיב אבילות דצעיר לאצטרופי גדול בהדיה:

הלך

עין משפט נר מצוה

קכד א מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה ח סמג עשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סימן שפ סעיף ב:

קכה ב מיי' שם פ"ז הלכה ה טוש"ע שם סימן שצג סעיף א:

קכו ג מיי' שם פ"ה הלכה כ טוש"ע שם סימן שפה סעיף א:

קכז ד טוש"ע שם בהג"ה:

קכח ה ו טוש"ע שם סעיף ב:

קכט ז ח ט י מיי' שם הלכה כ וטוש"ע שם סעיף א:

קל כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף ב:

קלא ל טוש"ע שם:

קלב מ נ מיי' שם פ"ז הלכה ד סמג עשין דרבנן ב טוש"ע שם סימן שעה סעיף ח:

◆

משנת ראשונים

ג' ימים הראשונים אסור במלאכה. ובשלשה ימים הראשונים הנפש חופפת כל הגוף שסבורה שתחזור לו כיון שרואה שפניו משתנים מנחת הגוף והולכת לה. לאחר שלשים יום הכרס נבקעת לו על פניו ואמרת לו טול מה שגזלת וחמסת ונתת בי כדכתיב וזרתי פרש על פניכם פרש חגיכם באותה שעה אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל כל זה בירושלמי, (מו"ק פ"ג ה"ה). וכתב הראב"ד וטעם שאפילו העני אסור במלאכה בשלשה ימים הראשונים משום דאמרו חז"ל שלשה לבכי ואם יעסוק במלאכה נמצא מתעצל בבכי.

[רבינו ירוחם]

בשפה רפה ובכובד ראש. מן הצד יזכיר לו אשתו שמתה, ואינו מאריך עמו דברים שלא יתחרט על זו שלקח, ומ"מ צריך לדבר עמו קצת שלא יאמר שאינו אהבו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

דלא ידעי. בבני אדם שלא ידעו שמת לו מת, ואם לא ישיב להם יתראה כאיש גס רוח. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

כדי שתדע שסממנין שלי יפין. וכן זה מזכיר לו צערו עוד, והוא כבר שכוח ממנו, דומה שאינו עושה אלא להראות חכמתו, להראות שהוא יודע לנחם. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ממקום קרוב. פירוש מהלך יום, מונה עמהם ולא פלוג חכמים, ואפילו מת בחצי היום. **[תוס' הרא"ש, חולין]**

גדול הבית. וכתב הר"י בן גיאת ז"ל דמאן גדול הבית דסמיך ביתו עליה, וגרירה כולהו בתריה לא שנא בן ולא שנא אח קטן. **[חידושי הר"ן]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין שמחות פ"ה, ב) [שמחות פרק יד], ג) [שמחות פרק יד], ד) חולין דף נ., ה) כג., ו) ועיין לעיל דף טו:, ז) ע"א ד"ה משלישי, ח) וע"ע תוס' יבמות מג: ד"ה שאני, ט) ע' תוס' חולין נ. ד"ה אפילו ועי' לעיל יט ע"ב.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אי הכי כו' נמי משיב למאן דשאיל ליה הס"ד ואח"כ מה"ד התם מודע להו. הא דקתני כל שלשה ימים אסור בשאלת שלום למאן דלא ידע ושאיל ליה בתוך שלשה ימים מודע להו דאבל הוא ולא מהדר להו כצ"ל:

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה אפי' וכו' וי"ל כגון וכו'. נמחק תיבת כגון ונ"ב כיון כצ"ל לענ"ד וי"ל כיון דלקמן דף כב ע"א מוקמינן לדר"ש והוא שבא ומצא מנחמין אצלו א"כ לא הוי מקצת היום ככולו כל זמן שהמנחמין אצלו ט) ודוק:

◆

תורה אור השלם

א) תּוֹרַת אֱלֹהָיו בְּלִבּוֹ לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָיו: [תהלים לז, לא]

◆

רש"י כת"י

[שייך לע"א]

מקצת משלישי ואילך. מקצת שלישי בכלל ולא כולו דהא ג' ימים אסור (מותר) להניח. **אינו חולץ.** אינו צריך לחלוץ תפלין משהניחם בשלישי אע"ג דבאו פנים חדשות שאינם יודעים שכבר עברו ג' ימים הראשונים. **משני ואילך.** וקצת שני בכלל. **ויתמו ימי בכי אבל משה.** אין ימי פחות משנים ויתמו דשלימים ותמימין בעינן. **כיום מר.** יום אבילות אלמא יום אחד הוא דהוי. **הלכה כר' אליעזר בחליצה.** דמשהניח אין צריך לחלוץ. **וכר' יהושע בהנחה.** דמשני ושני בכלל מותר להניח. **בשני לעולא.** דאמ' הלכה כר' יהושע דבשני מותר להניח אם הניח תפלין בשני ובאו שם פנים חדשות חולץ דהאי דאמ' הלכה כר' אליעזר בחליצה דאינו צריך לחלוץ דילמא משלישי ואילך קאמ' כר' אליעזר אבל משני אע"ג דמניח חולץ ולחומרא או דילמא הכי קאמ' הלכ' כר' אליעזר דמשהניח אינו צריך לחלוץ דאפילו משהניחן בשני אינו חולץ מפני פנים חדשות ולקולא. **חולץ.** מפני פנים חדשות. **ומניח.** ובשני דקא' דבשלישי ודאי הוא דאינו צריך לחלוץ דהא בשלישי איירי ר' אליעזר. (והאמ' רבה) [והא רבא הוא דאמר] לעיל הלכה כתנא דידן דאמ' שלשה ימים הוו עיקר אבילות והכא קתני (דבשלישי) [דבשני] עצמו מותר להניח. [ע"כ שייך לע"א]

מצוה שאני. כגון תפלין. **ואשה.** שמת לה מת. **טווה בפלך.** בתוך ביתה מג' ימים ואילך. **אבל ג' ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל.** אבל אחר. **מכאן ואילך הולך.** ומנחמו. **ואין יושב אלא במקום המתנחמין.** [אבלים]. **אסור בשאילת שלום.** בין לשאול בין להשיב. **מעשה ומתו בניו של ר' עקיבא וכו'.** אפילו שני נשואים קברתי כבר מנוחם אני מרוב כבוד שעשיתם וכל שכן שלא קברתי אלא אחד **ואם בשביל עקיבא.** הרי כמה בשוק שלא הייתם הולכים לנחמו. **אלא.** אם כך אמרתם וכו'. **וכל [שכן]** ששכרכם כפול. **לכו לביתכם לשלום.** אלמא מותר בשאילת שלום[ט] בתוך שלשים יום אם לא דבר אתו תנחומין. **ונשא אשה אחרת.** בתוך שלשים יום כגון שאין לו בנים כדלקמן דמותר לישא אשה תכף לקבורת אשתו אחר שאין לו בנים (אחר). **אינו רשאי ליכנס לביתו.** לנחמו משום חלישות הדעת דאשה אחרונה קתני מיהא בתוך ל' אינו שואל בשלומו וכל שכן שהאבל עצמו אינו שואל בשלום זה ולעיל קתני משבעה ואילך משיב ושואל כדרכו. **אמ' (ליה) [רב אידי בר אבין].** לעולם אבל משבעה ואילך שואל בשלום אחרים כדרכו שהרי אחרים שרויים בשלום אבל אחרים אין שואלין בשלומו כדקתני בברייתא. **והא מדקתני.** לעיל אפילו משבעה ראשונים משיב מכלל דשואלין בשלומו. **אי הכי.** ריש נמי ג' ימים הראשונים לא ידעו ושאלו בשלומו ליהדר להו. **מודע להו.** שהוא אבל. **ורמינהו.** להנך מתני' דקתני המוצא חבירו אבל וכו' בתוך שנים עשר חדש אין שואל בשלומו ולעיל קתני דלאחר שלשים מיד שואלין. **מן הצד.** תנחומין שאומ' לו ואינו מזכיר שם המת. **למה הוא דומה.** שאני שובר ואצערך עוד. **התם נמי.** בשאר קרובים מדבר מן הצד לאחר שבעה[י] דומיא דלאחר שנים עשר חדש באב ואם. **ממקום קרוב.** מהלך יום אחד. **והוא שיש גדול.** האמין בבית וזה הבא צעיר ממנו אבל אם היה גדול בדרך ובא בתוך שלשה אפילו ממקום קרוב מונה הוא לעצמו דלא חשיב אבילות לצעיר לגרופי גדול בהדיה כי ליתיה.

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף **אמר מר אבל** שלשה: ב] בכת"י **בדלא** ידעי אי הכי שלשה ימים הראשונים נמי (והיא הנוסחא האמיתית, דק"ס): ג] בכת"י נוסף **לאחר**: ד] צ"ל **לאחר** שלשים (בארות המים): ה] בכת"י **ואינו**: ו] נראה דחסר כאן וה"נ **איתא בירושלמי** [דפרקין ה"ה עי"ש] (כ"ה בתוס' הרא"ש עי"ש ובר"א"ש סי' לז): ז] נראה דיש להוסיף **נמי** איירי (באה"מ): ח] צ"ל **למאי דאמר** (מהרש"א): ט] לכאורה צ"ל בתוך **שלשה ימים**. אולם אפשר שכאן הס"ד ומכאן מתחיל דיבור חדש והד"א עם הדיבור הבא: י] נראה ט"ס וצ"ל לאחר **שלשים**:

עמו תנחומין **כְּדַרְכּוֹ** - בהזכרת שמו של המת, **אֲבָל מְדַבֵּר עִמּוֹ מִן הַצַּד**, בלא להזכיר את שם המת[נח]. מה שאין כן באבל על אביו או אמו, מדבר עמו תנחומין בתוך שנים עשר חודש אפילו כדרכו שלא מן הצד[נט].

★

הגמרא מביאה ברייתא שדנה בענין אבל שהגיע למקום האבילות באמצע ימי האבל:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **אָבֵל** - אדם שמת קרובו ובשעת מיתה לא ידע מכך, ורק כשהגיע למקום שבו מתאבלים האבלים נודע לו על האֵבֶל[ס], דינו כך, אם הגיע לשם **בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים** של האבילות, הדבר תלוי מהיכן הגיע, אם **בָּא מִמָּקוֹם קָרוֹב**, כלומר שהיה במקום קרוב בשעת הקבורה [שאז חלה האבילות][סא], דהיינו במרחק מהלך יום אחד[סב] [והוא עשר פרסאות[סג]], מצטרף הוא לאבלים שבבית[סד] **וּמוֹנֶה עִמָּהֶן** את ימי האבילות הנותרים, ואינו צריך למנות שבעה ימים לעצמו[סה], שמאחר והיה במקום קרוב בשעת הקבורה והיה יכול לבוא באותו יום[סו], והגיע בתוך ג׳ ימים שאז מצויה עיקר המרירות אצלם[סז], מחשיבים זאת כאילו כבר היה עמהם מתחילה והתאבל עמהם[סח]. אולם אם **בָּא מִמָּקוֹם רָחוֹק** - יותר מעשר פרסאות, **מוֹנֶה לְעַצְמוֹ** שבעת ימי אבילות שלמים מעת שנודע לו על המיתה[סט].

מִכָּאן וְאֵילָךְ - אם הגיע למקום האֵבֶל לאחר שלשה ימים, **אֲפִילּוּ** אם **בָּא מִמָּקוֹם קָרוֹב, מוֹנֶה** שבעת ימי אבילות **לְעַצְמוֹ**, שמאחר ולא בא אליהם תוך שלושה ימים שהוא עיקר מרירות האבילות, אין המנין שלהם פוטרו, ואינו מצטרף עמהם[ע].

רַבִּי שִׁמְעוֹן חולק באופן שבא ממקום קרוב, **וְאוֹמֵר**, לא רק אם בא בשלשה ימים הראשונים, אלא **אֲפִילּוּ** אם **בָּא** למקום האבל **בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי**, אם בא **מִמָּקוֹם קָרוֹב, מוֹנֶה עִמָּהֶן** את ימי האבילות ומסיימם באותו יום עמהם, ואינו צריך למנות שבעה ימים לעצמו, משום שעדיין מצויה המרירות אצל האבלים כל שבעה ימים, ומאחר והגיע אליהם בשעה שהמרירות מצויה אצלם, נחשב הדבר כאילו היה עמהם מתחילה[עא].

הגמרא מבארת באיזה אופן אמרה הברייתא שאם בא ממקום קרוב מונה עמהם:

אָמַר מַר - הובאו לעיל דברי הברייתא, שבִּשְׁלֹשָׁה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים של האבילות, אם **בָּא** האבל **מִמָּקוֹם קָרוֹב מוֹנֶה עִמָּהֶן. אָמַר רַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, וְהוּא שֶׁיֵּשׁ גְּדוֹל הַבַּיִת בַּבַּיִת** - דין זה לא נאמר אלא באופן שגדול הבית נמצא בבית ומתאבל, וזה שהגיע לאחר מכן הוא הצעיר, שמכיון שהגדול מתאבל, אבילותו חשובה והצעיר מצטרף לאבילותו וממשיך למנות עמו[עב]. אבל אם היה

שולחן ערוך (סי׳ רי ס״ו). אולם בש״ך (יו״ד שם סק״ג) מבואר שכוונת הרמ״א היא שאין טעם לקולא זו, וכן כתב המגן אברהם (סי׳ תקנד ס״ק כא) שאין להקל בזה, מכיון שמוכח בגמרא (כ״ק עג:) ובירושלמי (פ״ג ה״ה) שגם בזמנם שאלת השלום היתה כמו בימינו, דהיינו ׳שלום עליכם׳ או ׳שלום עליך׳.

נח. **ועכשיו** לא נהגו לומר לאחר שלושים יום אפילו ׳תתנחם׳. ערוך השולחן (יו״ד סי׳ שפה ס״ג).

נט. **לסיכום**, נמצא שיש שלשה חילוקי דינים בענין תנחומין לאבל:

א. באבילות על שאר קרובים, מדבר עמו תנחומין כדרכו עד שלושים יום, אך לאחר שלושים יום מדבר עמו תנחומין רק מן הצד.

ב. באבל על אביו או אמו, מדבר עמו תנחומין כדרכו עד י״ב חודש, אך לאחר מכן מדבר עמו תנחומין רק מן הצד.

ג. באבל על אשתו, אם נשא אשה אחרת אינו מדבר עמו תנחומין בביתו, ואם מצאו בשוק מדבר עמו תנחומין בשפה רפה ובכובד ראש. [ובתוספות מבואר שזהו דווקא עד שלושים יום, כמו בשאר אבלים, אולם הרמב״ן כתב עד שיעברו ג׳ רגלים]. ואם לא נשא אשה אחרת, כתב הרמב״ן שמדבר עמו תנחומין כדרכו עד שיעברו ג׳ רגלים [ובתוספות מבואר שדווקא עד שלושים יום].

ס. **ראה** בהערה להלן בדברי הברייתא ׳בא ממקום קרוב מונה עמהן׳.

סא. **ריטב״א** (ד״ה ת״ר). ואף שבשעת המיתה היה במקום רחוק יותר. דעת תורה (יו״ד סי׳ שעה ס״ח ד״ה ובדין אם).

סב. **רש״י** כת״י (ד״ה ממקום).

סג. **תוספות** (ד״ה מקום) בשם בה״ג (סי׳ כא הלכות אבל), ועל פי הגמרא (פסחים לג.) שמהלך אדם בינוני הוא עשר פרסאות ביום. וראה בהערה להלן.

סד. **משום** שעיקר האבילות תלויה במי שמתאבל בבית [והיינו גדול הבית כדלהלן בגמרא], והבא מבחוץ טפל אליו. שו״ת בית דוד (למהר״ר יוסף דוד, הלכות אבלות סי׳ קעו). [ורבינו גרשום (חולין ג. ד״ה שלשה) פירש משום שהאבל שהיה במקום קרוב היה גם בצער ונחשב שהתחיל עמהם את האבילות. אכן בסוגיא מדובר גם באופן שלא ידע כלל על המיתה עד שהגיע אליהם, ואדרבה, יש ראשונים שכתבו שמדובר דווקא באופן שלא ידע כלל, ראה בהערה להלן בדברי הברייתא ׳מונה לעצמו׳. וראה בשו״ת אפרקסתא דעניא (ח״ג יו״ד סי׳ לז) מה שביאר בדבריו].

סה. **ולכן** אם בא ביום השלישי משלים עמהם את חמשת ימי האבילות הנותרים [ובכלל זה היום שבו הוא הגיע]. המיוחס לרש״י (ד״ה מונה).

סו. **והיינו** אם היה שומע על המיתה בתחילת היום [והיה הולך במשך היום ומגיע אל מקום האבילות]. מאירי (ד״ה מי) ונימוקי יוסף (ד״ה אבל). אכן אפילו באופן שמת סמוך לחשיכה ונקבר קודם הלילה, מונים לו יום זה כיום אחד, ואף שבאופן זה אינו יכול לשמוע על המיתה ולהגיע ביום הראשון, שלא חילקו חכמים בתקנתם. ריטב״א (ד״ה ת״ר), ריבב״ן (ד״ה בא).

סז. **מאירי** (ד״ה דברים).

סח. **המיוחס** לרש״י (ד״ה מונה עמהן), וכן כתבו הבה״ג (סי׳ כא הלכות אבל) והרי״ף, וראה בהערה לעיל. לביאור זה, הטעם שמונה עמהם רק כשהיה במקום קרוב, הוא משום שיכול לבוא באותו יום. אולם הראב״ד [הובא ברא״ש (סי׳ לא)] ביאר, שחכמים נתנו שיעור זה בדבר כדי שיוכל אותו אבל להגיע בתוך שלושה ימים שעדיין יש תקפו של אבל, כגון אם מת סמוך לערב ונסתם הגולל עם חשיכה, ולמחר ישלחו שליח להודיעו [והיינו להודיעו שיגיע, שאם מודיעו על המיתה דינו שונה, ויתבאר להלן בסוף ההערה], והשליח יגיע אליו סמוך לערב ויודיענו שעליו להגיע, וביום השלישי יגיע האבל למקום האבילות. אבל אם הוא נמצא במקום רחוק יותר, נמצא שאינו יכול להגיע למקום האבל בשלושה ימים הראשונים, ולכן אינו מצטרף לאבילותם [כדלהלן]. ונמצא שצריך שני תנאים כדי שיוכל למנות עמהם, א. שיהיה ב׳מקום קרוב׳, דהיינו מהלך יום אחד [ולרש״י והבה״ג הוא משום שיכול להגיע באותו יום, ולהראב״ד משום שיכול להגיע תוך שלשה ימים]. ב. שיגיע ממש בתוך שלושה ימים. [ורבי שמעון, ששיטתו (להלן) שאפילו אם בא ביום השביעי ממקום קרוב מונה עמהם, סובר שאין צריך שיגיע ממש למקום האבל בתוך שלשה ימים, אלא די בזה שהוא נמצא ב׳מקום קרוב׳ שיכול להגיע בתוך שלשה ימים. ראב״ד (שם)].

דין זה הוא דווקא אם בא אותו אבל למקום המיתה או למקום הקבורה ומצא שם אבלים, אולם אם ישבו האבלים במקום אחר והוא בא לשם, אינו מונה עמהם. אור זרוע (ח״ב הלכות אבלות סי׳ תמד) בשם רבינו שמשון בן אברהם, וכן פסקו השולחן ערוך (יו״ד סי׳ שעה ס״ח) והש״ך (שם ס״ק יא). אולם המאירי (ד״ה מי) כתב שאפילו אם ישבו האבלים במקום אחר, אותו אבל שהגיע אליהם מונה עמהם. ואם נשאר במקומו ולא הגיע כלל אל מקום שאר האבלים, פשוט הדבר שמונה לעצמו, אפילו אם הוא נמצא במקום קרוב. ריטב״א (ד״ה ת״ר), רא״ש (שו״ת, כלל כז סי׳ ג).

הברייתא עוסקת באופן שהאבל לא ידע על המיתה עד שהגיע למקום האבל, ובאופן זה נחשב הדבר כאילו התחיל עמהם, וכשהגיע אל מקום האבל ממשיך למנות עמהם. אולם אם כבר נודע לו על המיתה במקום שהוא נמצא, אף שלא התחיל להתאבל, מונה לעצמו מעת שנודע לו [וטעם הדבר יתבאר בסמוך]. ריטב״א (ד״ה ת״ר) בשם התוספות [על פי הגהת הדברי חיב״ה (אות לג)], מאירי (ד״ה מי, להלן כב. ד״ה מי), וכן נראה מדברי הש״ך (יו״ד סי׳ שעה ס״ק יג). אולם כתב הריטב״א (שם) שלא די בזה שנודע לו על המיתה כדי שיצטרך למנות לעצמו, אלא דווקא אם כבר התחיל לנהוג קצת אבילות, אזי מונה לעצמו. והרא״ש (סי׳ לא) כתב ׳דאם נודע לו והתחיל להתאבל׳ וכו׳, וכתבו האחרונים [מהר״ש הלוי (שו״ת, יו״ד סי׳ ל), שמש צדקה (יו״ד סי׳ נח ד״ה הנה)] שנראה מלשון זו כדברי הריטב״א, שדווקא אם התחיל להתאבל מונה לעצמו [והשולחן ערוך (שם ס״ט) העתיק את לשון הרא״ש]. וטעם הדבר, שמאחר וידע על המיתה וכבר התחיל להתאבל, לא מסתבר שיקצר את אבילותו מחמת שבא אל שאר האבלים. רא״ש (שם). אולם הרמב״ן (תורת האדם, ענין ההתחלה אות נג) כתב שאין חילוק בדבר, ודין זה הוא אפילו באופן שכבר שמע על המיתה במקום שהיה שם, ונראה מדבריו שאפילו שמע והתחיל להתאבל, מונה עמהם. והטור (יו״ד סי׳ שעה ס״ט) הביא את דבריו.

סט. **נימוקי** יוסף (ד״ה מונה).

ע. **מאירי** (ד״ה דברים). [וראה בהערה הבאה].

עא. **מאירי** (ד״ה דברים). וראה בהערה לעיל בדברי הברייתא ׳בא ממקום קרוב מונה עמהם׳ שהובא טעמו של הראב״ד בביאור החילוק בין בא תוך ג׳ לבא לאחר ג׳, וטעמו של רבי שמעון. ודוקא אם אותו אבל הגיע ממקום קרוב, אולם אם הגיע ממקום רחוק, מודה רבי שמעון לתנא קמא שאם בא לאחר ג׳ ימים מונה לעצמו [ואם בא בתוך ג׳ מונה עמהם]. תוספות (להלן כב. ד״ה דאמא) בשם בה״ג (סי׳ כא הלכות אבל).

אף שבא ביום השביעי לאחר שנהגו כבר אבילות בלילה, אין אומרים כאן [לגבי הלילה שעבר] ׳מקצת היום ככולו׳ ומאחר וכלתה אבילותם אינו יכול להגרר אחריהם, שמכיון שהגמרא (להלן כב.) מעמידה את דברי רבי שמעון באופן שבא ומצא מנחמין אצל האבל שבבית, ומסתמא המנחמים באו ביום, ממילא לא כלתה האבילות. ועוד יש לומר, שלעולם אין אומרים על הלילה ׳מקצת היום ככולו׳. תוספות (ד״ה אפילו) על פי המהרש״א (בתוס׳ שם). אולם הרמב״ן (תורת האדם, ענין האבלות אות פג) כתב שגם בלילה שייך ׳מקצת יום ככולו׳ [וכאן מדובר שבאו מנחמים ביום השביעי וכנ״ל].

עב. ׳**גדול** הבית׳ לענין זה הוא הגדול ביותר [בשנים] שמתאבל באבל זה. המיוחס לרש״י (ד״ה שיש), ריטב״א (ד״ה ת״ר). אולם הרי״ץ גיאות (ח״ב מאה שערים הלכות אבל) כתב ש׳גדול הבית׳ הוא זה שבני הבית נסמכים עליו ונגררים אחריו, ואפילו אם הוא בנו של האבל או אחיו הקטן. וכן פסק השולחן ערוך (יו״ד סי׳ שעה ס״ג). [וקובעים דבר זה

מצוה שאני ת"ר [א]אבל ג' ימים הראשונים אסור במלאכה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו והאשה טווה בפלך בתוך ביתה [ב]ת"ר אבל ג' ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל מכאן ואילך הולך ואינו יושב במקום המנחמין אלא במקום המתנחמין. [ג]תנו רבנן אבל ג' ימים הראשונים אסור בשאילת שלום משלשה ועד שבעה משיב ואינו שואל מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו [א] שלשה ימים הראשונים אסור בשאילת שלום והתניא (א)מעשה ומתו בניו של ר"ע נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול בשעת פטירתן עמד ר"ע על ספסל גדול ואמר אחינו בית ישראל שמעו אפי' שני בנים חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק אלא כך אמרתם [א]תורת אלהיו בלבו וכ"ש ששכרכם כפול לכו לבתיכם לשלום [ד]כבוד רבים שאני מג' ועד ז' משיב ואינו שואל מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו ורמינהו (ב) [ה]המוצא את חבירו אבל בתוך ל' יום מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו לאחר ל' יום שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין [ו]מתה אשתו ונשא אשה אחרת אינו רשאי ליכנס לביתו לדבר עמו תנחומין מצאו בשוק אומר לו בשפה רפה ובכובד ראש אמר רב אידי בר אבין [ז]הוא שואל בשלום אחרים שאחרים שרויין בשלום אחרים אין שואלין בשלומו שהוא אינו שרוי בשלום והא מדקתני משיב מכלל דשיילינן ליה [ח]דלא ידעי אי הכי התם (ד) נמי התם [ט]מודע להו ולא מהדר להו [י]הכא לא צריך לאודועינהו ורמינהו (ג) המוצא את חברו אבל בתוך י"ב חדש מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו לאחר י"ב חדש שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין אבל מדבר עמו מן הצד א"ר מאיר המוצא את חברו אבל לאחר י"ב חדש ומדבר עמו תנחומין למה הוא דומה לאדם שנשברה רגלו וחיתה מצאו רופא ואמר לו כלך אצלי שאני שוברה וארפאנה כדי שתדע שסממנין שלי יפין לא קשיא [כ]הא באביו ואמו הא בשאר קרובים התם נמי ידבר עמו תנחומין מן הצד אין ה"נ ומאי אינו מדבר עמו תנחומין כדרכו [ל]אבל מדבר עמו מן הצד. ת"ר אבל ג' ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהן בא ממקום רחוק מונה לעצמו מכאן ואילך אפי' בא ממקום קרוב מונה לעצמו ר"ש אומר [מ]אפי' בא ביום השביעי ממקום קרוב מונה עמהן אמר מר ג' ימים הראשונים בא ממקום קרוב מונה עמהן א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן [נ]והוא שיש גדול הבית בבית איבעיא להו

הלך

מצוה שאני. כלומר הואיל ומצוה להניח תפילין מאי להניח לאלתר בשני: אשה. אבילה טווה בפלך: אלא במקום המתנחמין. סמוך לאבלים: אפי' ב' בנים חתנים. קברתי, מנוחם אני מרוב כבוד שעשיתם לי: ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק. שלא הלכתם לנחמן: כ"ש ששכרכם כפול. שלכבוד התורה באתם: לכו לבתיכם לשלום. הרי שאל בשלומן: ורמינהו. דבתוך ל' יום אינו שואל: ונשא אשה. בתוך שלשים יום, כגון שאין לו בנים כדלקמן(ה): אינו רשאי ליכנס לביתו. לנחמו, משום חלישת דעת דאשה אחרונה, קתני מיהת בתוך ל' יום אינו שואל בשלומו כ"ש שהאבל עצמו אינו שואל בשלומו של זה, ולעיל קתני משבעה ואילך משיב ושואל כדרכו: אמר רב אידי הוא שואל בשלום אחרים. כלומר תריץ הא דתני מכאן ואילך שואל כדרכו בתוך שלשים יום דהוא שואל בשלום אחרים שהן שרויין בשלום, והא דקתני בתוך ל' יום אינו שואל בשלומו אין אחרים שואלין בשלומו: מכלל דשיילי. בתוך ל' יום, וקשיא למאן דתני בתוך ל' יום אינו שואל: דלא ידעי. כלומר הא דתני דמשיב להני דשאלי ליה ולא ידעי דאבל הוא, אבל מאן דידע דאבל הוא לא שאיל ליה בתוך ל' יום: אי הכי. דאוקמת לה בלא ידעי, אפי' ג' ימים נמי משיב (למאן דשאיל ליה (א) ואמר דאבל הוא) למאן דלא ידע ושאיל ליה בתוך ג' ימים: התם מודע להו. הא דקתני כל ג' ימים אסור בשאילת שלום אבל מודע להו דאבל הוא ולא מהדר להו: הכא. לאחר ג' לא צריך לאודועינהו למאן דלא ידעי דאבל הוא אלא משיב: ורמינהו בתוך י"ב חדש אינו שואל בשלומו. וקשה להך דתני לאחר שלשים יום שואל בשלומו: מן הצד. שאומר לו תתנחם, ואינו מזכיר שם המת: הא באבל על אביו ועל אמו. אינו שואל בשלומו עד(ג) י"ב חדש: הא בשאר קרובים. שואל בשלומו לאחר ל' יום: התם נמי. (ד)שלשים דמוקמת ליה בשאר קרובים: ידבר עמו תנחומין מן הצד. לאחר ל', כי היכי דבאביו ואמו מדבר עמו תנחומין מן הצד לאחר י"ב חדש, ואמאי קתני לאחר ל' אינו מדבר עמו תנחומים כלל: ה"נ. ומאי לאחר ל' אינו מדבר עמו תנחומים כדרכו: מונה עמהן. עם האבלים שבאותו מקום, הואיל דבמקום קרוב הוה ויכול לבא בתחלת האבילות חשבינן ליה כמו דאתא, דאינו(ה) מונה אלא ה' ימים עם שאר אבלים: מונה לעצמו. שבעה שלימין: שיש גדול הבית בבית. שבא ומצא גדול הבית בבית מונה עמהן עם אבילי הבית, וזה שבא הוא הצעיר ממנו, אבל אם היה גדול בדרך ובא בתוך שלשה ימים אפי' ממקום קרוב מונה לעצמו, דלא חשיב אבילות דצעיר לאצטרופי גדול בהדיה:

הלך

מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו. פי' בתוספת הרב במתפרנס מן הצדקה קאי והכי משמע לעיל דקאמר לעיל (ד' יט:) הקובר מתו ב' ימים קודם הרגל מונה ה' ימים אחר הרגל ומלאכתו נעשית ע"י אחרים משמע דהאבל אסור כל ז' והתם נמי לא שרינן לעצמו שיהא עושה מלאכה וה"נ תניא במסכת שמחות (פ"ה) אבל כל ז' ימים אסור בעשיית מלאכה הוא ובניו ובנותיו ועבדיו ושפחותיו ובהמתו כשם שהוא אסור לעשות לו כך אחרים אסורים לעשות לו פי' חוץ מזיתיו הפוכים ומלאכת האבד(ו) מיום ג' ואילך עושה מלאכה דוקא במי שמתפרנס מן הצדקה ובצינעא אבל אמרו חכמים תבא מארה לשכיניו כו' בר קפרא אומר אף בשלישי לא יעשה כך הביא בתוס' הרב ולכאורה נראה דכיון דילפינן (לעיל דף כ.)(ו) מוהפכתי חגיכם לאבל מה חג ז' לענין מלאכה(ז) איירי וגם הר"א מסופק דלמא אעני דוקא קאי אבל בשם רבינו שמואל אמר בכל אבלים קאי מדלא קתני מכאן ואילך עושה עני בצינעא ולא כדפרישית:

מכאן ואילך הולך. פי' בתוספת הרב ועל זה סומכים שבאים בבהכ"נ בט' באב ואיני יודע אם הוא מנהג טוב ומדבריו מצינו למדין שחושב ט' באב כמו לאחר שלשה ונפקא מינה לענין תפילין כדפי' לעיל(ז):

מדבר עמו תנחומין ואינו שואל. וקשיא למ"ד(ח) מכאן ואילך שואל ומשיב:

מתה אשתו ונשא אשה אחרת. משמע בתוך ל' יום דאי לאחר ל' יום היכי קאמר אינו רשאי ליכנס לביתו לדבר עמו תנחומין הא בשאר מתים נמי אמרו אינו מדבר עמו תנחומין וצריך לאוקמי באין לו בנים לפי' ר"ת שמתיר לישא אשה אחר שבעה א"כ בהניחה לו בנים קטנים שמותר לישא מיד ולבעול אחר ל' יום לפירוש רבינו יצחק והאריך בתוספות פרק קמא דכתובות (דף ד. ושם בד"ה אבל איפכא)(ח) ובליקוטין כתוב בתשובה:

מקום קרוב. פירשו בהלכות גדולות דהיינו י' פרסאות:

אפילו בא ביום שביעי ממקום קרוב. וא"ת והא מקצת היום ככולו וי"ל(א) כגון שלא עמדו עדיין מנחמין מאצלו ויש נמי בפ"ק דכתובות (דף ח:) ברכת אבלים בעשרה כל ז' ומסתמא היינו ביום א"נ י"ל מקצת היום ככולו לא הוי בלילה לענין שום דבר כדאמרינן במגילה בפ"ב (דף כ.) דשימור לילה לאו שימור הוא לענין שבעה נקיים:

הלך

עין משפט נר מצוה

קכד א מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה ח סמג עשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סימן שפ סעיף ב:

קכה ב מיי' שם פ"ז הלכה ה טוש"ע שם סימן שפג סעיף א:

קכו ג מיי' שם פ"ה הלכה כ טוש"ע שם סימן שפה סעיף א:

קכז ד טוש"ע שם בהג"ה:

קכח ה ו טוש"ע שם סעיף ב:

קכט ז ח ט י מיי' שם הלכה כ וטוש"ע שם סעיף א:

קל כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף ב:

קלא ל טוש"ע שם:

קלב מ נ מיי' שם פ"ז הלכה ד סמג עשין דרבנן ב טוש"ע שם סימן שעה סעיף א:

◆

משנת ראשונים

ג' ימים הראשונים אסור במלאכה. ובשלשה ימים הראשונים הנפש חופפת כל הגוף שסבורה שתחזור לו כיון שרואה שפניו משתנים מנחת הגוף והולכת לה. לאחר שלשים יום הכרס נבקעת לו על פניו ואמרת לו טול מה שגזלת וחמסת ונתת בי כדכתיב וזרתי פרש על פניכם פרש חגיכם באותה שעה אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל כל זה בירושלמי, (מו"ק פ"ג ה"ה). וכתב הראב"ד וטעם שאפילו העני אסור במלאכה בשלשה ימים הראשונים משום דאמרו חז"ל שלשה לבכי ואם יעסוק במלאכה נמצא מתעצל בבכי.

[רבינו ירוחם]

בשפה רפה ובכובד ראש. מן הצד יזכיר לו אשתו שמתה, ואינו מאריך עמו דברים שלא יתחרט על זו שלקח, ומ"מ צריך לדבר עמו קצת שלא יאמר שאינו אוהבו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

דלא ידעי. בבני אדם שלא ידעו שמת לו מת, ואם לא ישיב להם יתראה כאיש גס רוח.

[פירוש ר"ש בן היתום]

כדי שתדע שסממנין שלי יפין. וכן זה מזכיר לו צערו עוד, והוא כבר שכוח ממנו, דומה שאינו עושה אלא להראות חכמתו, להראות שהוא יודע לנחם.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ממקום קרוב. פירוש מהלך יום, מונה עמהם ולא פלוג חכמים, ואפילו מת בחצי היום.

[תוס' הרא"ש, חולין]

גדול הבית. וכתב הר"י בן גיאת ז"ל דמאן גדול הבית דסמיך ביתו עליה, וגרירריה כולהו בתריה לא שנא בן ולא שנא אח קטן.

[חידושי הר"ן]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין שמחות פ"ח, ב) [שמחות פרק יד], ג) [שמחות פרק יד], ד) חולין דף נ., ה) כג., ו) ועיין לעיל דף טו:, ז) ע"א ד"ה משלישי, ח) ועי"ע תוס' יבמות מג: ד"ה שאני, ט) עי' תוס' חולין נ. ד"ה אפילו ועי' לעיל יט ע"ב.

◆

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה אי הכי כו' נמי משיב למאן דשאיל ליה הס"ד ואח"כ מה"ד התם מודע להו. הא דקתני כל שלשה ימים אסור בשאלת שלום למאן דלא ידע ושאיל ליה בתוך שלשה ימים מודע להו דאבל הוא ולא מהדר להו כצ"ל:

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] תוס' ד"ה אפי' וכו' וי"ל כגון וכו'. נמחק תיבת כגון ונ"ב כיון כצ"ל לענ"ד ור"ל כיון דלקמן דף כב ע"א מוקמינן לדר"ש והוא שבא ומצא מנחמין אצלו א"כ לא הוי מקצת היום ככולו כל זמן שהמנחמין אצלו(ט) ודוק:

◆

תורה אור השלם

א) תּוֹרַת אֱלֹהָיו בְּלִבּוֹ לֹא תִמְעַד אֲשֻׁרָיו: [תהלים לז, לא]

◆

רש"י כת"י

[שייך לע"א]

מקצת משלישי ואילך. מקצת שלישי בכלל ולא כולו דהא ג' ימים אסור (מותר) להניח. אינו חולץ. אינו צריך לחלוץ תפלין משהניחם בשלישי אע"ג דבאו פנים חדשות שאינם יודעים שכבר עברו ג' ימים הראשונים. משני ואילך. וקצת שני בכלל. ויתמו ימי בכי אבל משה. אין ימי פחות משנים ויתמו דשלימים ותמימין בעינן. ביום מר. יום אבילות אלמא יום אחד הוא דהוי. הלכה כר' אליעזר בחליצה. דמשהניח אין צריך לחלוץ. וכר' יהושע בהנחה. דמשני ושני בכלל מותר להניח. בשני לעולא. דאמ' הלכה כר' יהושע דבשני מותר להניח אם הניח תפלין בשני ובאו שם פנים חדשות חולץ דהאי דאמ' הלכה כר' אליעזר בחליצה דאינו צריך לחלוץ דילמא משלישי ואילך קאמ' כר' אליעזר אבל משני אע"ג דמניח חולץ ולחומרא או דילמא הכי קאמ' הלכ' כר' אליעזר דמשהניח אינו צריך לחלוץ דאפילו משהניחן בשני אינו חולץ מפני פנים חדשות ולקולא. חולץ. מפני פנים חדשות. ומניח. ובשני הוא דקא' דבשלישי ולאו הוא דאינו צריך לחלוץ דהא בשלישי איירי ר' אליעזר. (והאמ' רבה) [והא רבא הוא דאמר]. לעיל הלכה כתנא דידן דאמ' שלשה ימים הוו עיקר אבילות והכא קתני (דבשלישי) [דבשני] עצמו מותר להניח. [ע"כ שייך לע"א]

מצוה שאני. כגון תפלין. ואשה. שמת לה מת. טווה בפלך. בתוך ביתה מג' ימים ואילך. אבל ג' ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל. אבל אחר. מכאן ואילך הולך. ומנחמו. ואין יושב אלא במקום המתנחמין. [אבלים]. אסור בשאילת שלום. בין לשאול בין להשיב. מעשה ומתו בניו של ר' עקיבא וכו'. אפילו שני נשואים קברתי כבר מנוחם אני מרוב כבוד שעשיתם וכל שכן שלא קברתי אלא אחד שאינו חתן. ואם בשביל עקיבא. הרי כמה בשוק שלא הייתם הולכים לנחמו. אלא. אם כך אמרתם וכו'. וכל [שכן]. שלכבוד תורה באתם. לכו לביתכם לשלום. אלמא מותר בשאילת שלום(ט) בתוך שלשים יום אם לא דבר אתו תנחומין. ונשא אשה אחרת. בתוך שלשים יום כגון שאין לו בנים כדלקמן דמותר לישא אשה תכף לקבורת אשתו אחר שאין לו בנים (אחר). אינו רשאי ליכנס לביתו. לנחמו משום חלישות הדעת דאשה אחרונה קתני מיהא בתוך ל' אינו שואל בשלומו וכל שכן שהאבל עצמו אינו שואל בשלומו של זה ולעיל קתני משבעה ואילך משיב ושואל כדרכו. אמ' (ליה) [רב אידי בר אבין]. לעולם אבל משבעה ואילך שואל בשלום אחרים כדרכו שהרי אחרים שרויים בשלום אבל אחרים אין שואלין בשלומו כדקתני בברייתא. והא מדקתני. לעיל אפילו משבעה ראשונים משיב מכלל דשואלין בשלומו. אי הכי. רישא נמי ג' ימים הראשונים אם לא ידעו ושאלו בשלומו ליהדר להו. מודע להו. שהוא אבל. ורמינהי. להכך מתני' דקתני המוצא חבירו אבל וכו' בתוך שנים עשר חדש אין שואל בשלומו ולעיל קתני לאחר שלשים מיד שואלין. מן הצד. תנחומין שאומ' לו תתנחם ואינו מזכיר לו שם המת. למה הוא דומה. שאני שובך ולצערך עוד. התם נמי. בשאר קרובים מדבר מן הצד לאחר שבעה(י) דומיא דלאחר שנים עשר חדש באב ואם. ממקום קרוב. מהלך יום אחד. והוא שיש גדול. האחין בבית וזה הבא צעיר ממנו אבל אם היה גדול בדרך ובא בתוך שלשה אפילו ממקום קרוב מונה הוא לעצמו דלא חשיב אבילות דצעיר לגרופי גדול בהדיה כי ליתיה.

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף אמר מר אבל שלשה: ב] בכת"י בדלא ידעי אי הכי שלשה ימים הראשונים נמי (והיא הנוסחא האמיתית, דק"ס): ג] בכת"י נוסף לאחר: ד] צ"ל לאחר שלשים (בארות המים): ה] בכת"י ואינו: ו] נראה דחסר כאן וה"נ איתא בירושלמי [דפרקין ה"ה עי"ש] (כ"ה בתוס' הרא"ש עי"ש וברא"ש סי' לז): ז] נראה דיש להוסיף נמי איירי (באה"מ): ח] צ"ל למאי דאמר (מהרש"א): ט] לכאורה צ"ל בתוך שלשה ימים. אולם אפשר שכאן הס"ד ומכאן מתחיל דיבור חדש והד"א עם הדיבור הבא: י] נראה ט"ס וצ"ל לאחר שלשים.

להיפך, שגדול הבית לא היה במקום האֵבֶל והצעיר ממנו הוא שמתאבל שם, אפילו אם הגיע גדול הבית תוך שלשה ימים ממקום קרוב, מונה שבעת ימי אבילות שלמים לעצמו, שאין אבילות הצעיר חשובה כדי שיצטרף גדול הבית לאבילותו[עג].

ההולך אחר המיטה לקבור את המת, חלה עליו אבילות משעת סתימת הגולל[עד], ושאר האבלים שאינם הולכים לבית הקברות, חלה עליהם האבילות משעה שהחזירו פניהם מהמת לשוב לבית[עה].

הגמרא דנה באופן שגדול הבית לא היה בבית ולא התחיל את האבילות עמהם, אלא שהלך להתעסק עם המת:

אִיבַּעְיָא לְהוּ - הסתפקו בבית המדרש,

על פי האומד, כגון שאם היתה ירושה היה הכל נחתך על פיו והיו כולם הולכים אחרי עצתו. דרך החיים (דין אימתי מתחיל האבילות ס״ט)]. והוסיף השולחן ערוך, שיש אומרים שדווקא אם הוא גדול מי״ג שנה [כן כתב הסמ״ק (מצוה לו)]. וביאר הזרע אמת (שו״ת, ח״ג סי׳ קסג), שאם הוא קטן מי״ג שנה הרי אינו חייב באבילות. וראה שם ביאורים נוספים. והשואל ומשיב (מהדו״ק ח״ג סי׳ קג) כתב טעם אחר, שאם הוא קטן מי״ג שנה לא שייך לומר שכולם נגררים אחריו. [ושניהם כתבו שדין זה מוסכם על כולם, אף שכתבו השולחן ערוך בשם ׳יש מי שאומר׳].

יש להסתפק האם אשה גם נחשבת ׳גדול הבית׳, כגון האם, או האחות הגדולה. ריטב״א (שם). ובתשובות הגאונים (גאונים קדמונים סי׳ לה) כתבו שאחות גדולה נחשבת ׳גדול הבית׳. ובתשובות הרשב״א (ח״א סי׳ תקלג) כתב שגם אמם של האבלים בכלל זה.

והמכתם (ד״ה והאי) והמאירי (ד״ה מי, ד״ה ואמרו) צידדו ש׳גדול הבית׳ הוא מי שאבילותו גדולה משל שאר האבלים, כגון בנו של המת אצל אחיו של המת [ראה בדבריהם שהסתפקו בזה].

[עג] **המיוחס** לרש״י (ד״ה שיש). והוא הדין אם גדול הבית היה במקום אחר והגיע אבל אחר אל שאר האבלים, מונה לעצמו, שלעולם אינו מונה עמהם אלא אם מצא את גדול הבית במקום האבילות. טור (יו״ד סי׳ שעה) וב״ח (שם ס״י ד״ה אחד).

הריטב״א (להלן כב. ד״ה איבעיא) והרמב״ן (תורת האדם, ענין ההתחלה אות נג) פירשו בשיטת רש״י והראב״ד, שדברי הגמרא כאן אמורים בין לשיטת חכמים ובין לשיטת רבי שמעון, שאפילו רבי שמעון שמיקל וסובר שאם הגיע ממקום קרוב אפילו ביום השביעי מונה עמהם, היינו דווקא אם היה גדול הבית בבית. אכן לפי דברי הבה״ג [שהביאו התוספות (להלן שם ד״ה דאתא)], דברי הגמרא כאן לא נאמרו אלא לשיטת חכמים, אבל לרבי שמעון אפילו אם לא היה גדול הבית בבית, והגיע ביום השביעי ממקום קרוב, מונה עמהם. רמב״ן (שם).

[עד] **המיוחס** לרש״י (להלן כב. ד״ה מונה) על פי הגמרא (להלן מ.).

לדעת רש״י (כתובות ד: ד״ה גולל) היינו סתימת הארון של המת, ולדעת הרא״ש (סי׳ לט) היינו גמר הקבורה לאחר שמילאו את הקבר בעפר, וראה בביאורי הפשט ובילקוט ביאורים (להלן מ.) שיטות הראשונים בזה.

[עה] **גמרא** (להלן כב.).

אם **הָלַךְ גְּדוֹל הַבַּיִת** אחר מיטת המת **לְבֵית הַקְּבָרוֹת** לקברו[א], והתעכב שם שלשה ימים, וסתימת הגולל [שאז חלה האבילות עליו] היתה יום או יומיים אחרי שחלה האבילות על האבלים שבבית, וכעת הגיע גדול הבית אל שאר האבלים ביום השלישי[ב], **מַהוּ** - מה דינו, האם הוא מונה לעצמו משעת סתימת הגולל, שהרי התבאר לעיל (כח:) שדווקא הצעיר מצטרף לגדול הבית המתאבל בבית, ואילו גדול הבית אינו מצטרף לצעירים המתאבלים בבית. או שמא הוא מונה עמהם [והתחלת מניינם היא משעה שהחזירו את פניהם מהמת[ג]], שמאחר והלך לצורך המת, וכשהם שמעו על המיתה גם הוא שמע[ד], נחשב הדבר שהיה בבית עם שאר האבלים, ומונה עמהם[ה].

הגמרא פושטת את הספק:

תָּא שְׁמַע - בא ושמע ראיה לדבר, **דְּאָמַר רַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אֲפִילּוּ הָלַךְ גְּדוֹל הַבַּיִת לְבֵית הַקְּבָרוֹת, מוֹנֶה עִמָּהֶן** את ימי האבילות הנותרים[ו], ואינו צריך למנות שבעה ימים לעצמו, מכיון שהלך לצורך המת[ז].

מקשה הגמרא, כיצד אמר רבי יוחנן **מוֹנֶה עִמָּהֶן, וְהָתַנְיָא** - והלא שנינו בברייתא שבאופן זה **מוֹנֶה לְעַצְמוֹ**[ח]. מתרצת הגמרא, **לָא קַשְׁיָא, הָא דַּאֲתָא בְּגוֹ תְּלָתָא** - רבי יוחנן שאמר מונה עמהם, דיבר באופן שבא בתוך שלשה ימים, **וְהָא דְּלָא אֲתָא בְּגוֹ תְּלָתָא** - הברייתא שאמרה מונה לעצמו, עוסקת באופן שבא לאחר שלשה ימים[ט].

הגמרא מביאה ראיה לחילוק זה:

כִּי הָא דְּאָמַר לְהוּ - כמו שמצינו שאמר להם **רַב לִבְנֵי הַצַּלְפּוֹנִי** [-שם מקום[י]], שגדול הבית הלך עם המת, ושאר האבלים נשארו בבית, **דַּאֲתוּ בְּגוֹ תְּלָתָא** - האבלים[יא] שבאו לבית האֵבֶל בתוך שלשה ימים, **לִימְנוּ בַּהֲדַיְיכוּ** - ימנו עמכם את שאר ימי האבילות, **וּדְלָא אֲתוּ בְּגוֹ תְּלָתָא** - אולם האבלים שלא באו בתוך שלשה ימים, אלא לאחר מכן, **לִימְנוּ לְנַפְשַׁיְיהוּ** - ימנו לעצמם שבעה ימים שלמים[יב].

אגב הנידון לעיל, מביאה הגמרא את דברי רבא המבאר מאימתי מתחילים למנות את ימי האבילות[יג]:

אֲמַר לְהוּ [-להם] **רָבָא לִבְנֵי מְחוֹזָא** שהיו מוליכים את המת לקוברו

א. **בהערות** להלן יתבאר האם מדובר כאן בבית הקברות קרוב או רחוק.

ב. **רש"י** כת"י (ד"ה הלך) ותוספות הרא"ש (ד"ה איבעיא). ויתבאר יותר להלן.

ג. **כמבואר** בדברי רבא להלן.

ד. **תוספות** (ד"ה הלך).

ה. **רש"י** כת"י (ד"ה הלך) על פי ביאור הריטב"א ותוספות הרא"ש (ד"ה איבעיא). [והיינו שהוא נגרר אחר גדול הנותרים בבית. רש"י כת"י (ד"ה אפילו)]. ובהערה להלן בדברי הגמרא 'והא דלא אתא בגו תלתא' יתבאר שאפילו לרבי שמעון [שהלכה כמותו] הסובר שגם אם בא ביום השביעי ממקום קרוב מונה עמהם, באופן המבואר כאן הוא מודה [לפי מסקנת הגמרא] שיש חילוק בין בא תוך ג' לבא לאחר ג'.
אם הלך הקטן לבית הקברות לקוברו, וגדול הבית התאבל בבית, פשוט הדבר שהקטן מונה עמו [אפילו אם בית הקברות היה רחוק], שהרי הלך לצורך המת, והספק כאן הוא דווקא באופן שהלך גדול הבית לבית הקברות, האם מאחר והוא גדול הבית מונה לעצמו [שהרי אין גדול הבית מצטרף לאבילות הצעיר], או שמאחר והלך להתעסק בצרכיו של המת, והיה עמהם בשעת מיתה, נחשב הדבר כאילו היה עמהם באבילותם, ומונה עמהם. ריטב"א (שם).
בהערה לעיל (כח:) בדברי הברייתא 'בא ממקום קרוב מונה עמהן' הובאו דברי הראשונים שהאבל הבא עכשיו מונה עמהם דווקא אם לא ידע על המיתה עד שבא אליהם, אולם אם ידע על כך קודם, מונה לעצמו, שאין לו לקצר אבילותו משום שהגיע אליהם. והקשה התוספות רא"ש (ד"ה איבעיא), שהרי כאן מאחר והוא הלך לקבור את המת הרי ידע על המיתה, ומדוע יש צד לגמרא שימנה עמהם. וברש"י כת"י (ד"ה הלך) מבואר שמכיון שהלך לצורך המת לקוברו, ולא הלך למקום אחר שאינו מענין הקבורה, הרי הוא נחשב כאילו היה עמהם. וראה ביאורי רש"י (ברש"י ד"ה מהו).

ו. **כלומר** לא רק באופן ששאר אבלים הלכו לבית הקברות [וגדול הבית נשאר בבית ונהג אבילות], שבודאי מונים עם אבלי הבית, אלא אפילו אם גדול הבית הלך ולא נהג אבילות עם אבלי הבית, מכל מקום מונה עמהם, כיון שהלך לצורך המת. קרן אורה (ד"ה הלך).

ז. **ואף** שאינו מתחיל לנהוג אבילות יחד עמם, אלא מסתימת הגולל, מכל מקום לענין מנין ימי האבילות הוא מונה עמהם.
אף אם בית הקברות [שמשם בא גדול הבית] היה במקום רחוק, מונה עמהם, ואף שלעיל (כח:) התבאר שאם בא ממקום רחוק אפילו בתוך שלושה ימים מונה לעצמו, מכל מקום באופן זה מכיון שהלך לצורך המת, מונה עמהם ומצטרף לאבילותם. ריטב"א (ד"ה איבעיא).

ח. **הרמב"ן** (תורת האדם ענין ההתחלה אות נג) ורוב הראשונים פירשו שקושיית הגמרא היא על רבי יוחנן. אולם המאירי (ד"ה ושאל עליה) פירש שקושיית הגמרא היא על הברייתא לעיל (כח:) שהתבאר בה שיש אופנים שהוא מונה עמהם, ואילו בברייתא כאן שנינו 'מונה לעצמו', ומשמע בכל אופן. [ותירוץ הגמרא הוא שכוונת הברייתא היא רק למי שבא לאחר ג' ימים, כדלהלן].
הגמרא לא פשטה מתחילה את הספק מהברייתא, משום שמפשט דברי הברייתא נראה שלעולם הדין כן, והגמרא רצתה לבאר שיש חילוק בדין זה [בין בא תוך ג' לבין בא לאחר ג', כדלהלן בתירוץ הגמרא], ולכן קודם הביאה את דברי רבי יוחנן כדי להקשות עליו מהברייתא שמבואר בה להיפך, ומשניהם יצא החילוק הנ"ל. חידושי רבינו משה מאימראן (ד"ה והתניא).

ט. **ובאופן** זה אף שבא ממקום קרוב מונה לעצמו, ואף שאנו פוסקים כרבי שמעון (לעיל כח:) הסובר שאם בא ממקום קרוב אפילו אם בא ביום השביעי מונה עמהם [כדלהלן בגמרא], בזה מודה רבי שמעון שאינו מונה עמהם, כיון שהוא גדול הבית ולא היה עמהם באותה שעה, וכמבואר לעיל שאין גדול הבית מצטרף עם הצעירים שבבית, אלא הצעיר הוא זה שמצטרף לגדול הבית. ריטב"א (ד"ה איבעיא) על פי הקרן אורה (ד"ה הלך).

י. **המיוחס** לרש"י (ד"ה לבני). ויש מפרשים שהוא שם משפחה. רש"י כת"י (ד"ה הצלפוני בביאור השני), מאירי (ד"ה ושאל עליה).

יא. **לשיטת** הראב"ד, והריטב"א בדעת רש"י כת"י [שעל פיהם ביארנו את הסוגיא], כוונת רב היא דווקא לגדול הבית, ולגביו השמיע חילוק זה, ומה שנקטה הגמרא כן בלשון רבים, אין זה בדווקא, וראה בהערה הבאה.

יב. **כוונת** רב היתה דווקא באופן שההולך עם המת לקוברו היה גדול הבית, שכן היא הדרך [ולכן רב לא הדגיש זאת בפירוש], אולם אם אבלים אחרים הלכו עם המת לקוברו, וגדול הבית היה בבית ונהג אבילות, אפילו אם הם באו לאחר שלושה ימים מונים עם אבלי הבית, שהרי הלכה כרבי שמעון הסובר שאפילו אם בא ביום השביעי מונה עמהם. רמב"ן (תורת האדם, ענין ההתחלה אות נג) וריטב"א (ד"ה איבעיא) בשיטת הראב"ד. ובזה אפילו אם בית הקברות היה רחוק, לרבי שמעון מונים עמהם, כיון שלא הלכו לצורך עצמם אלא לצורך המת. רמב"ן (שם). אולם העירו הרמב"ן והריטב"א, שלשון הגמרא 'דאתו בגו תלתא' וכו' משמעו על כל האבלים הבאים, ולא דווקא על גדול הבית. [ואמנם הרמב"ן גרס בגמרא בלשון יחיד, 'דאתא בגו תלתא לימני' וכו', אך גם לגירסא זו העיר שמשמעו על כולם]. וראה עוד להלן.
ביארנו את הסוגיא על פי רש"י כת"י (ד"ה הלך) כפי שביארוהו הריטב"א ותוספות הרא"ש (ד"ה איבעיא), וכן פירשו הראשונים [רמב"ן וריטב"א (שם)], בשם הראב"ד. ולפירוש זה הנידון בסוגיא הוא על גדול הבית עצמו, שלאחר שהתבאר לעיל (כח:) שאם גדול הבית אינו בבית ואינו נוהג אבילות עם אבלי הבית, הבא ממקום אחר מונה לעצמו אפילו אם בא ממקום קרוב ואפילו בשלושה ימים הראשונים, הסתפקה הגמרא באופן שגדול הבית עצמו הלך לבית הקברות להתעסק עם המת, האם נחשב הדבר כאילו הוא עמהם וכשחוזר מונה עמהם. ומסקנת הגמרא היא שאם בא בתוך ג' ימים מונה עמהם, ואם בא לאחר ג' ימים מונה לעצמו, ואין חילוק בזה בין בית הקברות קרוב או רחוק.
ביאור נוסף בסוגיא כתבו התוספות (ד"ה דאתא) בשם ר"י, ורבינו חננאל (ד"ה ת"ר, וד"ה בא) [על פי ביאור הרמב"ן (שם)], שהנידון בסוגיא הוא לא על גדול הבית, אלא על אבל אחר שבא ממקום אחר לבית האבל, ומצא שגדול הבית אינו בבית, אלא הלך לבית הקברות להתעסק עם המת, האם אנו דנים זאת כמו שגדול הבית אינו בבית, וממילא זה שבא עכשיו מונה לעצמו, או שמאחר וגדול הבית ידע על המיתה והיה עמהם בשעת תחילת האבילות, שייך הוא לאבילותם ונחשב הדבר שהתאבל עמהם, ואותו שבא עכשיו מונה עמהם. ומסקנת הגמרא היא שדינו של זה שבא עכשיו תלוי בגדול הבית, וכדלהלן [ומתוך הדברים יתבאר גם דינו של גדול הבית עצמו]. אם גדול הבית לא היה עמהם כלל ואינו מתאבל עמהם אלא לבדו, כיון שהוא מונה לעצמו אף זה שבא עכשיו מונה לעצמו [אף אם בא בתוך ג' ימים], ואם גדול הבית היה עמהם בשעת מיתה, ויצא לאחר מכן לבית הקברות, אם חזר בתוך ג' ימים, הרי הוא מונה עמהם [ואף שההולך לקבור את המת מתחיל אבילותו משנסתם הגולל, באופן זה שהיה עמהם בשעת מיתה וחזר אצלם, מונה עמהם, ואפילו אם בית הקברות היה במקום רחוק], וממילא גם זה שבא עכשיו מונה עמהם [אפילו אם בא ביום השביעי, אמנם דווקא אם בא ממקום קרוב], אולם אם גדול הבית חזר לאחר ג' ימים, מאחר ואינו מונה עמהם אלא לעצמו [אף אם בית הקברות היה קרוב], גם זה שבא עכשיו מונה לעצמו [אפילו אם בא תוך ג' ימים וממקום קרוב], ונמצא שבאופן זה אבלי הבית מונים לעצמם, גדול הבית מונה לעצמו, וזה שבא עכשיו מונה לעצמו. והוסיף הרמב"ן בשם התוספות, שחילוקים אלו אינם דווקא בגדול הבית שהלך לבית הקברות, אלא אפילו באחד משאר אבלי הבית שהלך לבית הקברות. [ולפי זה אף שאבל הבא ממקום קרוב אפילו לאחר ג' ימים מונה עמהם כשיטת רבי שמעון, מכל מקום אם הלך לבית הקברות דינו חמור יותר, ואם בא לאחר ג' ימים מונה לעצמו. וכתב הקרן אורה (ד"ה ע"כ) שהוא דבר מחודש]. ולפי זה מה שאמר רב לבני הצלפוני שאלו הבאים תוך ג' ימים מונים עמהם והבאים לאחר ג' ימים מונים לעצמם, זהו בכל אבל, בין גדול הבית ובין אבל אחר. והבאים תוך ג' ימים מונים עמהם אפילו אם באו מבית הקברות רחוק, אמנם האבל שבא עכשיו [אפילו ביום השביעי] מונה עמהם רק אם בא ממקום קרוב.
וכתב הרמ"א (יו"ד סי' שעה ס"ח) שיש להקל כשיטה זו, שאם ההולך לבית הקברות חזר בתוך ג' ימים, האבל שהגיע אפילו לאחר ג' מונה עמהם [על פי הש"ך (שם ס"ק יג)]. והראשונים האריכו מאוד בסוגיא זו, וראה בילקוט ביאורים שיטות נוספות בסוגיא.

יג. **מאירי** (ד"ה ולאחר).

הלך גדול הבית לבית הקברות מהו תא שמע דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אפילו הלך גדול הבית לבית הקברות [א]מונה עמהן מונה והתניא מונה לעצמו לא קשיא הא [ב]דאתא בגו תלתא והא דלא אתא בגו תלתא כי הא דאמר להו רב לבני הצלפוני דאתו בגו תלתא לימנו בהדייכו דלא אתו בגו תלתא לימנו לנפשיהו. אמר להו רבא לבני מחוזא אתון דלא אזליתו בתר ערסא [ג]מכי מהדריתו אפייכו מבבא דאבולא אתחילו מנו: ר"ש אומר אפילו בא ביום השביעי ממקום קרוב מונה עמהן: א"ר חייא בר גמדא א"ר יוסי בן שאול אמר רבי [ד]והוא שבא ומצא מנחמין אצלו [ה]בעי רב ענן [א] נגערו לעמוד ולא עמדו מהו תיקו. [ב] גמירי חבריה דר' אבא בר חייא[א] מר' אבא ומנו ר' זירא ואמרי לה חבריה דר' זירא מרבי זירא ומנו ר' אבא[ב] בריה דר' חייא בר אבא א"ר יוחנן [ו]הלכה כרבי שמעון בן גמליאל בטריפות והלכה כרבי שמעון באבל הא דאמרן כרשב"ג בטריפות דתנן[ג] בני מעים שניקבו וליחה סותמתן כשרה דברי רשב"ג מאי ליחה אמר רב כהנא שירקא דמעיא דנפיק אגב דוחקא [ד] אמר מאן דהוא [ה] איזכי ואסיק ואגמרא לשמעתא מפומיה דמריה כי סליק אשכחיה לר' אבא בריה דרבי חייא בר אבא א"ל אמר מר הלכה כרשב"ג בטריפות א"ל אנא אין הלכה אמרי כר"ש באבל מאי א"ל פלוגתא נינהו דאיתמר רב חסדא אמר הלכה וכן א"ר יוחנן הלכה ר"נ אמר אין הלכה [ו]ואין הלכה כרשב"ג בטריפות והלכה כר"ש באבל [ו] דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל. [ד] [ז] על כל המתים כולן [ז]מדחה מטתו הרי זה משובח על אביו ועל אמו הרי זה מגונה היה ערב שבת או ערב יום טוב (א) הרי זה משובח שאינו עושה אלא לכבוד אביו ואמו [ח]על כל המתים כולן [ח] רצה ממעט בעסקו רצה אינו

מעשה

רש"י

הלך גדול הבית לבית הקברות. אחר מטתו לקוברו, ושהה שם ג' ימים: מהו. מי חשבינן ליה כמאן דהוי בביתיה הואיל ולצורך המת הלך אתו: מונה עמהן. דאבילות שלהם התחילה משחזרו פניהם מן המת, ואבילות של גדול (ב) עד שיסתום הגולל[ק]: לבני הצלפוני. מקום: דלא אזליתו בתר ערסא. דמאן דאזיל בתר ערסא לא חיילא עליה אבילות עד שנסתם הגולל, כשמוליכין המטה מבבל לא"י לקבור ואין כל הקרובים כולם יכולין לעלות עד א"י ומלוין המת פרסה או מיל וחוזרים: מכי אהדריתו אפייכו מבבא דאבולא. משער החיצון של העיר ומגרשיה [ה] דאתיתו לביתא: אתחילו מנו. ימי אבילות, אע"ג דלא נקבר המת עד ימים רבים, ואע"ג דאבילות אינו חל עד שיסתום הגולל, לדידכו דלא מחזי חזרתכם כנסתם הגולל: ה"ג והוא שלא עמדו מנחמין מאצלו[ו]. שבא בשביעי שחרית עד שלא עמדו מנחמין אצל זה שבבית: נגערו לעמוד. מנענעים ורוצים לעמוד: אמר מאן דהוא. אדם אחד, מאן דהוה: מפומיה דמריה. מר' אבא בריה דרבי חייא או רבי זירא[ז]: אין הלכה אמרי. כלומר אין הלכה כרבי שמעון: מדחה מטתו. ממהר להוציאו: ממעט בעסקו. כגון סחורה:

רצה

תוספות

הלך גדול הבית לבית הקברות מהו. פי' מי מונה לעצמו או לא דשמא כיון שהוא טרוד בעניני מת וכששמעו הם שמע גם הוא ימנה עמהן או שמא מונה לעצמו ולא ידענא מאי הוי דינא בגדול הבית שבא ממקום קרוב אי מונה עמהן הואיל והוא עיקר ויש ליתן טעם לומר שהוא מונה לבדו הואיל ואינו יודע האבילות או טעם להיפך דהואיל משום המת הלך ימנה עמהם:

דאתא בגו תלתא יומין. כשאתא גדול הבית בתוך ג' ימים מונה הוא עמהן וכדאמרינן לעיל ג' ימים הראשונים מונה עמהם וקשיא לי דהא קיי"ל כר"ש דאפי' ביום ז' מונה עמהן כדאמרינן לקמן וא"כ מה לי תוך ג' מה לי לאחר ג' ונראה מתוך ה"ג דאפי' לר"ש (בר יוסי) הוי חילוק דתוך ג' ואחר ג' מקום[ח] רחוק שפי' הא דאתא בגו תלתא יומי מונה עמהן אפי' בא ממקום רחוק אתא לבתר תלתא יומי ממקום קרוב אפי' תוך[ט] ז' מונה עמהן ובסמוך פירש אפי' לר"ש אתיא הך מילתא ועוד יש לפרש דה"פ הלך גדול הבית לבית הקברות מהו דמיבעיא ליה אם אותו שבא מונה עם הנשארים וכן פי' ר' יצחק ז"ל והוא כשיש גדול הבית בבית אז מונה עמהן הבא אפילו ממקום קרוב ומצאם אבלים שאע"פ שאבלותם חל מקודם לשלו ומצאם יום או יומים יסיים עמהן[י] לרבנן כשבא גדול הבית תוך ג' ימים שפירש גדול הבית ג' ימים ולר"ש אפי' ביום השביעי ודוקא כשיש גדול הבית בבית כי אז בטל אצלם והכי פי' איבעיא להו הלך גדול הבית לבית הקברות פי' הלך ללות מת עד עיר אחרת וקברו שם מהו שיהא מונה עמהן אותו שבא אצל אבלים שבעיר שמת בה מונה עמהן אע"פ שאין גדול הבית עמהן שם [או לא] דהא דבעינן גדול הבית בבית למעוטי האי נמי קאתי אע"ג דידע בהאי אבילות ושייך בה או דלמא לא אתא למעוטי אלא היכא דליתא גדול הבית בדוכתא אחריתי דלא ידע בהאי אבילות כלל אבל הלך לבית הקברות כיון דידע בהאי אבילות חשיב אבילות דידהו עיקר ובטל האורח גבייהו א"ל מונה עמהן והתניא מונה לעצמו לא קשיא הא דאתא גדול הבית בגו תלתא יומי מבית הקברות דאז הוא מונה עמהן וגם האורח מונה עמהן אם בא בתוך שלשה לרבנן או בתוך שבעה לרבי שמעון הא דלא אתא גדול הבית בגו תלתא יומי דלא חשיב אבילות דידהו עיקר דלימני הא דאתא מעלמא בהדייהו מאחר שאין גדול הבית מונה עמהן ולא מיבעיא לרבנן שאין גדול הבית מונה עמהן כי לא אתא בגו תלתא אלא אפי' לר"ש דאמר אפי' ביום ז' מונה עמהן ה"מ אחר דלא הוה ידע ביה בתחילה ובטל לגבייהו כיון דגדול הבית נמי מני בהדייהו והם תחילת האבילות ועיקרו יותר ממנו שלא ידע בתחילת האבילות אבל החוזר מבית הקברות שהיה בתחילת האבילות אינו מונה עמהן היכא דלא אתא בגו תלתא יומי בין אם יש גדול הבית בין אם אין גדול הבית כי הא דא"ל רב לבני הצלפוני דאתי בגו תלתא החוזר מבית הקברות בגו תלתא לימנו בהדייכו דלא אתו בגו תלתא יומי מימני לנפשיה עכ"ל ז"ל הירושלמי[ט] הרי שבא ומצא אבל בתוך ביתו בשני ובשלישי משלים עמהן ברביעי מונה לעצמו ר"ש אומר אפי' בז' משלים עמהם ריב"ל אומר הלכה כר"ש כשיש גדול המשפחה בבית אבל כשאין גדול המשפחה מונה לעצמו ולפי הירושלמי היה נ"ל דאינו פוסק כר"ש אלא כשיש גדול המשפחה בבית אבל אם אין גדול המשפחה הלכה כרבנן דבתוך ג' ימים מונה עמהם לאחר ג' מונה לעצמו ולפ"ז אתי שפיר אפי' אליבא דהלכתא דאתי בגו תלתא לימנו בהדייכו בגדול הבית בבית דכמו שאין[כ] גדול הבית הלכתא כרבנן כמו כן בגדול הבית עצמו והוי דינא כרבנן:

מהדריתו אפייכו אתחילו מנו. אבל אותם ההולכים עם המת משיסתם הגולל בין גדול הבית בבית בין הולך לבית הקברות וכן המנהג ובירושלמי[י] אינו כן דהכי תנן מת שהוליכו אותו ממקום למקום כגון אלו דקברין במקום אחר אית תניא תני אלו שכאן מונין משיצא המת ואלו ששם מונין משנסתם הגולל ואית תני הני והני משנסתם הגולל ורב סימון בשם ריב"ל הכל הולך אחר גדול המשפחה ר' יעקב בשם ר' יוסי לחומרין מהו לחומרין שאם היה גדול המשפחה כאן אלו שכאן מונין משיצא המת ואלו ששם מונין משנסתם הגולל וגדול המשפחה שם אלו ואלו מונין משנסתם הגולל[ל] וקשיא מהו לחומרא הא זימנין אזלינן לקולא בתר גדול הבית כגון שגדול המשפחה כאן שכולם[מ] מונין משיצא המת מן הבית דהוה קולא לכן נראה לפרש שאם גדול המשפחה כאן מונין מיד ומתחילין להתאבל עמו לכבודו מיד כשישמעו[נ] אפי' שלא בפניו אבל עיקר אבילות יתחילו למנות משיסתום הגולל וכן איתא בהדיא ר"ג זוגה דמכת אחתיה[ס] סליק אחיה עמה אמר ליה רבי מנא כיון שיש גדול הבית מסלקת[ו] גבי אחוך שלוף סנדלא ובתוספות הרב פירש שהש"ס אינו מחלק כך:

מעשה

עין משפט נר מצוה

קלג א ב טוש"ע י"ד סימן שעה סעיף ח בהג"ה:

קלד ג מיי' פ"ו מהל' אבל הל' ה טוש"ע שם סעיף ג:

קלה ד ה מיי' שם פ"ז הלכה ד טוש"ע שם סעיף ח:

קלו ו מיי' פ"ו מהל' שחיטה הלכה יח סמג עשין סג טוש"ע י"ד סימן מו סעיף א:

קלז ז מיי' פ"ו מהל' אבל הלכה ז סמג עשין דרבנן ג טוש"ע שם סימן שנו סעיף ג:

קלח ח מיי' שם פ"ו הלכה ט טוש"ע שם סימן שפ סעיף כד:

רבינו חננאל

הוא שואל בשלום אחיו[ע] שהן שרויין בשלום: **ת"ר אבל ג' ימים הראשונים** בא ממקום קרוב מונה עמהן. ואמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן והוא שיש גדול הבית ואפילו הלך גדול הבית לבית הקברות ובא בתוך ג' מונה עמהן. **בא לאחר ג'** ומצא שהלך גדול הבית לפני הקברות מונה לעצמו כדאמר להו רב לבני הצלבוני דאתו בגו תלתא לימנן בהדייכו דאתו לבתר תלתא לימני לנפשיה. **בא ממקום רחוק בתוך ג'** מונה לעצמו מיכן ואילך אפילו בא ממקום קרוב מונה לעצמו ר' שמעון אומר אפילו בא ביום ז' ממקום קרוב מונה עמהם. ואוקמה ר' **יוסי בן שאול והוא שבא ומצא** מנחמין אצל אבלים כלומר עדיין לא נסתלקו מן האבלות כדאמרינן מקצת היום ככולו. **ואיבעיא להו נגערו האבלים** לעמוד ובא ממקום קרוב ומצאן שעדיין לא עמדו מהו ועמדה בתיקו. **אמר משמיה דר' יוחנן הלכה כר' שמעון באבל** הא דאמרן דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל. הא דאמרינן בגררה בהדין אתרא הלכתא כרשב"ג בטריפות כבר פירשנוה בשחיטת חולין ופשוטה היא. **אמר להו רבא לבני מחוזא** אתון דלא אזליתו בתר ערסא מכי הדריתו אפייכו מבבא דאבולא אתחילו למימני: **ירושלמי** הרי שבא ומצא[פ] בתוך ביתו בשני ובשלישי מונה עמהן ברביעי מונה לעצמו ר"ש אומר אפילו (א) בששי משלים עמהן אריב"ל הלכה כר' שמעון בשאין גדול משפחה אבל אם הוא גדול משפחה מונה לעצמו. כר' מנא שהורה לר' יעקב ארמניא מכיון שאתה גדול מנה לעצמך: **על כל המתים המדחה מטתו משובח** על אביו ועל אמו מגונה. אלא אם היה ע"ש או עיו"ט או שהיו גשמים מזלפין על מטתו ועושה לכבוד אביו הרי גם זה משובח על כל המתים אם רצה שלא למעט בעסקו אלא אם רצה לישא וליתן בסחורתו כל היום הרשות בידו. אבל על אביו ועל אמו חייב למעט פי' בשאר מתים אינו

חשק שלמה על ר"ח א) בירושלמי הגי' אפילו ברביעי משלים עמהן והדבר פשוט דצ"ל בשביעי וכ"ה בתוס' כאן ד"ה דאתא בשם הירושלמי וכן צ"ל בדברי רבינו.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עי' כעי"ז ר"ה ל. ועי' הגהות חת"ס בילקו"מ, ב) חולין דף ג. ע"ש, ג) [שם], ד) [נדה מז.], ה) [חולין מח.], ו) [לעיל דף יח. וש"נ] עירובין מו. לקמן כו:, ז) שמחות פרק ט, ח) לקמן דף כז: ע"ש, ט) דפרקין ה"ה (יד:), י) עי' רש"ש ובירושלמי ומפרשיו שם.

הגהות הב"ח

(א) גמ' היה ע"ש או עיו"ט או שהיו גשמים מזלפין על מטתו ה"ז משובח: (ב) רש"י ד"ה מונה כו' ואבילות של גדול לא התחיל עד שיסתום הגולל:

גליון הש"ס

גמ' רצה ממעט בעסקו. עיין לקמן דף כז ע"ב תוספות ד"ה אם יכול:

רש"י כת"י

הלך גדול הבית. אחר מטתו של אביו לבית הקברות לקברו ושהה שם או בתוך שלשה ימים מונה עמהם עם אותן שנשארו בבית האבילות שלהן שהתחילה משחזרו מן המת ואבילותו של גדול שהולך אחר המטה אינה מתחלת כל זמן שלא חזר [illegible] ל"א הלך גדול הבית לבית הקברות שמת. אפילו הלך גדול הבית לבית הקברות. אזלינן בתר גדול שבנשארים. אמ' מר. לעיל מונה לעצמו מונה עמהן. הצלפוני. מקום ל"א שם משפחה. [דלא אזליתו] בתר ערסא. כשמוליכין המטה לארץ ישראל לקבור ואין כל הקרובין יכולין לילך לארץ ישראל ומלוין את המטה פרסה או מיל וחוזרין. מכי חזריתו **אפייכו מאבבא דאבולא.** משער החילון [של] עיר ומגרשיה[ה] דאתיתו לביתא. **אתחילו.** ומנו ז' ימי אבילות אע"ג דלא נקבר המת עד ימים מרובין ואע"ג דאבילותא אינה חלה עד שיסתום הגולל לדידכו דלא הדריתו חזותו ליה כנסתם הגולל דמי. ה"ג **והוא שלא עמדו מנחמין מאצלו**[ו]. (בשבועות) [בשביעי] בשחרית עד שלא עמדו מנחמין מאצל זה שבבית. **נגערו.** מנועעין ורולין לעמוד. **מאן דהו.** תלמיד אחד מי שהוא. **מדחה מיטתו.** ממהר לקבור את מתו ואינו משהה אותו.

הגהות וציונים א] תיבות "בר חייא" ט"ס וליתא בכת"י ובחולין עי"ש ברש"י (דק"ס): ב] בכת"י נוסף **אמר רבי אבא** בריה דרחב"א, וכ"ה בחולין. וכ"ה נכון וכדמוכח להלן דמרא דשמעתא הוא ר"א בריה דרחב"א, ועי' רש"י בחולין שם (דק"ס עי"ש, ועי' פורת יוסף): ג] צ"ל **דתניא** (רש"ש), וכ"ה בכת"י: ד] יש להוסיף **ת"ר** (רש"ש), וכ"ה בכת"י וראשונים: ה] צ"ל **קודם** דאתיתו (גנזי יוסף) או שצ"ל **לחזור** לביתא (דבש תמר): ו] כ"ה הגירסא בכת"י, ועי' יד דוד: ז] הנוסח שלפנינו משובש וצ"ל בריה דרבי חייא **בר אבא** (ותיבות "או ר' זירא" נמחק), עי' לעיל אות ב' וברש"י בחולין שם (דק"ס): ח] צ"ל **במקום** (מהרש"א): ט] אולי צ"ל אפי' **ביום** ז' (ע"פ בה"ג עי"ש): י] בחילופי גירסאות מוחק מן תיבת לרבנן עד ביום השביעי וגורס לעיל מינה - עם הנשארים **לרבנן כשבא גדול הבית תוך ג' ימים ולר"ש אפילו ביום ז'** וכן פי' ר"י וכו' (גליון) כך הגיה מהרש"א ועי' רש"ש: כ] לימנו בהדייכו **כמו** בגדול הבית בבית **דבשאין** גדול הבית כו' עצמו **הוי** דינא כרבנן כצ"ל (גליון), ע"פ מהרש"א ועי' רש"ש: ל] [עי' נוסחת הירושלמי שהביא הרא"ש בסימן לט] (גליון): מ] צ"ל שגדול המשפחה כאן **שאלו שבאו** מונין (מהרש"א ועי"ש בהגהות והערות), ועי' ב"י יו"ד סי' שעה בד"ה והא דאמרינן ובגליון מהרש"א ומלא הרועים בילקו"מ: נ] צ"ל מיד **כשיצאו** (רש"ש), ועי' אות הקודם: ס] [פי' מתה אחותו] (גליון): ע] נדצ"ל **אחרים**: פ] בירושלמי ומצא **אבל** בתוך ביתו:

בארץ ישראל, וחלק מהקרובים לא היו הולכים עד ארץ ישראל, אלא מלוים אותו קצת וחוזרים לבתיהם, **אַתּוּן** [-אתם] **דְּלָא אָזְלִיתוּ בָּתַר עַרְסָא** - שאינכם הולכים אחר המיטה עד מקום הקבורה, **מִכִּי מַהְדְּרִיתוּ אַפַּיְיכוּ מִבָּבָא דְּאַבּוּלָּא** - משעה שהחזרתם את פניכם משער החיצון של העיר ומגרשיה[יד], לשוב למחוזא, **אַתְחִילוּ מְנוּ** - תתחילו למנות את ימי האבילות[טו]. ואף שאין האבילות חלה אלא בסתימת הגולל, אתם שאינם הולכים לבית הקברות ואינכם רואים את המת, חזרתכם נחשבת כסתימת הגולל[טז].

★

שנינו בברייתא (לעיל כא:), **רַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, אֲפִילּוּ בָּא בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִמָּקוֹם קָרוֹב מוֹנֶה עִמָּהֶן.**

הגמרא מבארת באיזה אופן נאמר דין זה:

אָמַר רַבִּי חִיָּיא בַּר גַּמְדָא אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בֶּן שָׁאוּל אָמַר רַבִּי, וְהוּא שֶׁבָּא וּמָצָא מְנַחֲמִין אֶצְלוֹ[יז] - דין זה לא נאמר אלא באופן שכאשר הגיע אותו אבל לשם בבוקר יום השביעי, עדיין היו מנחמים אצל האבלים שבבית[יח], והם נוהגים אבילות בעטיפת הראש וחליצת מנעל[יט], שמאחר והאבלים שבבית עדיין נוהגים אבילות, זה שבא מונה עמהם. אולם אם האבלים שבבית הפסיקו לנהוג אבילות, הרי נגמרו ימי האבילות, ואין האבל הבא עכשיו מצטרף לימי האבילות שמנו הם, ומונה שבעה ימים שלמים לעצמו[כ].

הגמרא מסתפקת באופן מסויים בדין זה:

בָּעֵי [-הסתפק] **רַב עָנָן, נִנְעֲרוּ לַעֲמוֹד** - אם נענעו המנחמים[כא] את עצמם ברצותם לעמוד וללכת משם, **וְלֹא עָמְדוּ, מַהוּ** - מה הדין, האם נחשב הדבר שעמדו המנחמים מאצלם [כיון שדעתם ללכת[כב]], ואין האבל הבא עכשיו משלים עמהם, או שמאחר ועדיין נמצאים המנחמים שם מונה עמהם. מסיקה הגמרא, **תֵּיקוּ** - תעמוד שאלה זו בספק, שלא נפשטה[כג].

הובאה לעיל דעת רבי שמעון שאם בא האבל ממקום קרוב, אפילו בא ביום השביעי מונה עמהם. הגמרא פוסקת הלכה כמותו בזה ובענין נוסף:

גְּמִירִי חַבְרֵיהּ דְּרַבִּי אַבָּא (בַּר חִיָּיא)[כד] - למד חבירו של רבי אבא **מֵרַבִּי אַבָּא, וּמַנּוּ** - ומי הוא חברו של רבי אבא, **רַבִּי זֵירָא, וְאָמְרִי לָהּ** - ויש אומרים שהיה זה **חַבְרֵיהּ** [-חברו] **דְּרַבִּי זֵירָא** שלמד זאת **מֵרַבִּי זֵירָא, וּמַנּוּ** - ומי הוא חברו של רבי זירא, **רַבִּי אַבָּא**, ומהו הדין שלמד ממנו, **[אָמַר רַבִּי אַבָּא] בְּרֵיהּ דְּרַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן**[כה], **הֲלָכָה כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל בִּטְרֵיפוֹת**, כפי שיבואר להלן, **וַהֲלָכָה כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בְּאֵבֶל.**

[יד] **המיוחס** לרש"י וריטב"א (ד"ה מכי), ועוד ראשונים. אולם בשבלי הלקט (הלכות שמחות סי' יז) הביא בשם רבינו גרשום שהכוונה לפתח בית האבלים. [והבה"ג (סי' כא הלכות אבל) גורס 'מן בבא דאבלא'].

השולחן ערוך (יו"ד סי' שעה ס"ג) כתב 'מעת שיחזרו פניהם מללוות מתחילים למנות' וכו', ומשמע אפילו אם לא יצא המת משער העיר, אלא משעה שהחזירו פניהם מהמת מתחילים למנות, ומה שאמר רבא 'משער העיר' משום שכן היא הדרך לחזור משער העיר, וכן הסיק הדרישה (שם סק"א).

[טו] **התוספות** (ד"ה מהדריתו) הביאו את דברי הירושלמי (פ"ג ה"ה) שיש כמה שיטות בדין זה, ולדעת רבי יעקב בשם רבי יוסי [לפי גירסת התוספות], דין זה שהאבלים שנשארו בבית מונים משהחזירו פניהם מהמת, אינו אלא באופן שגדול הבית לא הלך לבית הקברות לקברו, אבל אם גדול הבית הלך לבית הקברות לקברו, כולם מונים עמו רק משעה שיסתם הגולל [אכן אלו שהלכו לבית הקברות לעולם מונים רק מסתימת הגולל, בין אם גדול הבית עמהם או לא, וראה בתוספות עוד מה שפירשו בזה]. וכתבו התוספות בשם תוספות הרב שהש"ס שלנו לא סובר כן, אלא לעולם אלו שבבית מונים משעה שהחזירו פניהם מהמת. אולם השולחן ערוך (יו"ד סי' שעה ס"ג) והש"ך (שם סק"ג) פסקו כדברי הירושלמי וכהבנת התוספות. וכתב הש"ך (שם ס"ק יג) שלשיטה זו יש לומר שאין הירושלמי חולק על הבבלי, שמה שהתבאר בסוגיא שהאבלים שבבית לעולם מונים משהחזירו פניהם מהמת, ומשמע אף אם גדול הבית הלך לבית הקברות לקברו, היינו דווקא באופן שהוא חוזר למקום שאר האבלים, ואילו מה שמבואר בירושלמי שאם הוא בבית הקברות כולם מונים עמו, הוא באופן שאינו חוזר למקום האבלים, אלא שהוא נשאר באותה העיר ששם נקבר המת, כגון שהוא דר שם, ולפיכך מונים כולם עמו. [והש"ך דייק את דבריו מהמרדכי (רמז תתקא), וכתב התפארת למשה (הלכות אבילות על הש"ך שם) שאילולי דבריו היה נראה מסברא להיפך, שכאשר הוא דר אצלם וחוזר אליהם הם טפלים אליו ונגררים אחריו, ואילו כשאינו חוזר אצלם, אינם נגררים אחריו אלא אחר גדול הנותרים שבבית].

והוסיף הש"ך (שם סק"ג) בשם הראב"ן (סי' קח ד"ה ועתה), שדווקא אם יכול הגדול להגיע אל מקום הקבר בתוך ג' ימים, אזי אלו שבבית מונים עמו מסתימת הגולל, אבל אם אינו יכול להגיע בתוך ג' ימים, הם מונים משהחזירו פניהם מהמת, והגדול משיסתם הגולל. אולם הקיצור שולחן ערוך (סי' רד ס"ג בהגהת לחם הפנים) כתב שאין דבריו מוכרחים.

והרא"ש (סי' לט) גורס בירושלמי אחרת, ולשיטתו לעולם הולכים אחר גדול הבית, שאם הוא נמצא בבית, כולם מונים עמו משהחזירו פניהם מהמת, ואם הלך לבית הקברות, כולם מונים משיסתם הגולל. על פי הב"ח (שם ס"ד).

[טז] דין זה הוא דווקא כשמוליכים את המת לקוברו בעיר אחרת, אכן אם קוברים אותו בבית הקברות הסמוך לעיר וחוזרים בו ביום, לא חלה עליהם אבילות אלא משיחזרו הקוברים ויאמרו שנקבר, שהרי דעתם על המת וכאילו הוא מונח לפניהם. רמב"ן (תורת האדם, ענין ההתחלה אות נג), וכתב שכן נראה מדברי הרמב"ם (אבל פ"א ה"ה), וכן פסק הש"ך (יו"ד סי' שעה סק"א) על פי משמעות השולחן ערוך (שם ס"ג). [והריטב"א (ד"ה מכי) כתב שימתינו שיעור זמן כדי שיקברוהו, הובאו דבריו בקיצור שולחן ערוך (סי' רד ס"ג)]. אולם הביא הרמב"ן (שם) שבבה"ג (סי' כא הלכות אבל) מבואר שאף כשקוברים אותו בעירו הדין כן, שמשעה שהחזירו פניהם מן המת חלה עליהם האבילות.

ובאופן שדינם למנות את ימי האבילות משעה שהחזירו פניהם משער העיר לחזור, מכל מקום דיני האבילות לא חלים עליהם אלא כשנכנסו לפנים מחומות העיר ומגרשיה, ובדרך אין נוהגים דיני אבילות [כמבואר לעיל (טו:) לענין נעילת הסנדל]. ריטב"א (ד"ה מכי) בשם התוספות.

[יז] **המיוחס** לרש"י (ד"ה והוא) כתב שיש לגרוס 'והוא שלא עמדו מנחמין מאצלו', וראה בהערה להלן.

[יח] **אף** שמלשון הגמרא 'והוא שבא ומצא מנחמין אצלו' משמע אצל גדול הבית, אין זה בדווקא, אלא שכן היא הדרך שכל האבלים יושבים להתאבל עם גדול הבית, אך אפילו אם יצא גדול הבית לאיזה צורך ואותו אבל שבא עכשיו מצא מנחמים בבית עם שאר האבלים, מונה עמהם. ר"י מיגאש (שו"ת סי' לא).

[יט] **רמב"ן** (תורת האדם ענין ההתחלה אות נג), וכן פסק הרמ"א (יו"ד סי' שעה ס"ח) בשם הטור (שם) והרשב"א (שו"ת ח"א סי' תעח). ומבואר בדבריהם שכדי למנות עם אבלי הבית צריך גם שימצא שם מנחמים וגם שעדיין הם נוהגים באבילות. וכן מבואר בלבוש (שם) בהבנת דברי הרמ"א. [ובמירא דכייא (ברש"י ד"ה והוא) הוסיף בשיטת המיוחס לרש"י, שלא די שימצא מנחמים, אלא צריך שיהיו שם אותם מנחמים הראשונים שהגיעו בשחרית, וראה ביאורי רש"י (שם)]. אולם היד דוד (ברש"י שם) כתב בדעת המיוחס לרש"י, שאין צריך דווקא שימצא שם מנחמים, אלא עיקר הדבר תלוי בזמן שבדרך כלל יש מנחמים, והיינו בשחרית שעדיין נוהגים אבילות, ואם הגיע בזמן זה, אף שלא מצא מנחמים, עדיין אבילותם עליהם ומונה עמהם. [ולכן כתב המיוחס לרש"י שיש לגרוס כאן 'והוא **שלא עמדו** מנחמין מאצלו', ולא כמו לפנינו 'והוא **שמצא** מנחמין אצלו']. והוא הדין אם הגיע לפנות ערב, אם האבלים עדיין נוהגים אבילות, מונה עמהם. ב"ח (שם ס"י ד"ה ומ"ש דאם).

[כ] **אף** שאבילות נוהגת שבעה ימים, מכל מקום ביום השביעי אומרים 'מקצת יום ככולו', אלא שהדבר תלוי אם האבלים שבבית עדיין נוהגים אבילות או לא, שאם הם עדיין נוהגים האבילות, הרי הם באבילותם והוא מונה עמהם, אמנם אם כבר אינם נוהגים באבילות, הרי נגמרה האבילות ומונה לעצמו. רבינו חננאל (ד"ה ואוקמה) ורמב"ן (תורת האדם ענין ההתחלה אות נג), ועל פי הגמרא (לעיל יט:). והקרן אורה (ד"ה והוא) כתב שאפילו לפי הסוברים שאין אומרים 'מקצת היום ככולו', והאבילות נמשכת עד סוף היום [ראה לעיל (שם)], אינו מונה עמהם אלא אם מצא מנחמים בבית האבל, אולם אם כבר עמדו המנחמים מונה לעצמו. [אמנם ראה בהערה הקודמת שהיד דוד סובר בדעת המיוחס לרש"י, שאין צריך כלל שיהיו שם מנחמים].

[כא] **מאירי** (לעיל כא: ד"ה מי), וכן נראה מדברי הנימוקי יוסף (ד"ה ופסיקנא). אולם רבינו חננאל (ד"ה ואיבעיא) פירש, שספק הגמרא הוא באופן שננערו האבלים שבבית לעמוד ולא עמדו. [וראה במצבת משה (ד"ה והוא) מה שהקשה על דבריו].

[כב] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ננערו).

[כג] **ומאחר** ולא נפשט הספק, יש להקל בספק זה שהוא בדיני אבילות דרבנן, ולפיכך אפילו אם ננערו לעמוד כיון שלא הלכו המנחמים, מונה עם האבל שבבית. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה תיקו), וכן פסקו הרמב"ם (אבל פ"ז ה"ד) והשולחן ערוך (יו"ד סי' שעה ס"ח).

[כד] **בגמרא** חולין (נ.) לא גורסים תיבות אלו, וכתב הדקדוקי סופרים (אות א) שכן הוא בכתב יד, ושתי תיבות אלו הם טעות סופר, וראה בהערה להלן.

[כה] **כן** הגיה הדקדוקי סופרים (אות ב) על פי הגמרא (חולין נ.) וכתב יד. וביאר, שבעל השמועה שאמר כן בשם רבי יוחנן, הוא רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא, ונחלקו שתי הלשונות בגמרא מי למד ממי דבר זה, האם רבי זירא מרבי אבא [חבירו], או רבי אבא מרבי זירא, [ורבי אבא זה אינו רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא, כמו שכתב רש"י (שם ד"ה גמירי)], וכן מוכח מדברי הגמרא להלן 'אשכחיה לרבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא', שהוא היה בעל השמועה. אכן מדברי הגר"י פיק בגליון הש"ס (חולין שם) מבואר שעיקר הגירסא היא כמו לפנינו, שרבי זירא למד את הדבר מרבי אבא בריה דרבי חייא. [ומבואר בדבריו שם שרבי אבא בריה דרבי חייא אמר את הדברים בשם רבי יוחנן, ולא שאמר כן בשם אביו רבי חייא בר אבא שאמר כן בשם רבי יוחנן. ובדבריו בברכות (ה.) מבואר שההכרח לזה הוא משום שלא יתכן שרבי אבא

הלך גדול הבית לבית הקברות מהו תא שמע דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אפילו הלך גדול הבית לבית הקברות [א]מונה עמהן מונה עמהן והתניא מונה לעצמו לא קשיא הא [ב]דאתא בגו תלתא והא דלא אתא בגו תלתא כי הא דאמר להו רב לבני הצלפוני דאתו בגו תלתא לימנו בהדייכו דלא אתו בגו תלתא לימנו לנפשיהו אמר להו רבא לבני מחוזא אתון דלא אזליתו בתר ערסא [ג]מכי מהדריתו אפייכו מבבא דאבולא אתחילו מנו: ר"ש אומר אפילו בא ביום השביעי ממקום קרוב מונה עמהן: א"ר חייא בר גמדא א"ר יוסי בן שאול אמר רבי [ד]והוא שבא ומצא מנחמין אצלו [ה]בעי רב ענן [א]ננערו לעמוד ולא עמדו מהו תיקו [ב]גמירי חבריה דר' אבא בר חייא[א] מר' אבא ומנו ר' זירא ואמרי לה חבריה דר' זירא מרבי זירא ומנו ר' אבא[ב] בריה דר' חייא בר אבא א"ר יוחנן [ג]הלכה כרבי שמעון בן גמליאל בטריפות והלכה כרבי שמעון באבל כרבי שמעון באבל הא דאמרן כרשב"ג בטריפות דתנן[ג] בני מעים שניקבו וליחה סותמתן כשרה דברי רשב"ג מאי ליחה אמר רב כהנא שירקא דמעיא דנפיק אגב דוחקא [ד]אמר מאן דהוא [ה]איזכי ואסיק ואגמרא לשמעתא מפומיה דמריה כי סליק אשכחיה לר' אבא בריה דרבי חייא בר אבא א"ל אמר מר הלכה כרשב"ג בטריפות א"ל אנא אין הלכה אמרי כר"ש באבל מאי א"ל פלוגתא נינהו דאיתמר רב חסדא אמר הלכה וכן א"ר יוחנן הלכה ר"נ אמר אין הלכה [ו]ואין הלכה כרשב"ג בטריפות והלכה כר"ש באבל [ז]דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל. [ז] [ז]על כל המתים כולן [ז]מדחה מטתו הרי זה משובח על אביו ועל אמו הרי זה מגונה היה ערב שבת או ערב יום טוב (א) הרי זה משובח שאינו עושה אלא לכבוד אביו ואמו [ח]על כל המתים כולן [ט]רצה ממעט בעסקו רצה אינו

הלך גדול הבית לבית הקברות. אחר מטתו לקוברו, ושהה שם ג' ימים: מהו. מי חשבינן ליה כמאן דהוי בביתיה הואיל ולצורך המת הלך אתו: מונה עמהן. דאבילות שלהם התחילה משחזרו פניהם מן המת, ואבילות של גדול (ב) עד שיסתום הגולל[ח]: לבני הצלפוני. מקום: דלא אזליתו בתר ערסא. דמאן דאזיל בתר ערסא לא חיילא עליה אבילות עד שנסתם הגולל, כשמוליכין המטה מבבל לא"י לקבור ואין כל הקרובים כולם יכולין לעלות עד א"י ומלוין המת פרסה או מיל וחוזרים: מכי אהדריתו אפייכו מבבא דאבולא. משער החיצון של העיר ומגרשיה[ה] דאתיתו לביתא: אתחילו מנו. ימי אבילות, אע"ג דלא נקבר המת עד ימים רבים, ואע"ג דאבילות אינו חל עד שיסתום הגולל, לדידכו דלא מחזי חזרתכם כנסתם הגולל: ה"ג והוא שלא עמדו מנחמין מאצלו[ו]. שבא בשביעי שחרית עד שלא עמדו מנחמין אצל זה שבבית: ננערו לעמוד. מנענעים ורוצים לעמוד: אמר מאן דהוא. אדם אחד, מאן דהוה: מפומיה דמריה. מר' אבא בריה דרבי חייא או רבי זירא[ז]: אין הלכה אמרי. כלומר אין הלכה כרבי שמעון: מדחה מטתו. ממהר להוציאו: ממעט בעסקו. כגון סחורה:

רלה

הלך גדול הבית לבית הקברות מהו. פי' מי מונה לעצמו או לא דשמא כיון שהוא טרוד בעניני מת וכששמעו הם שמע גם הוא ימנה עמהן או שמא מונה לעצמו ולא ידענא מאי הוי דינא בגדול הבית שבא ממקום קרוב אי מונה עמהן הואיל והוא עיקר ויש ליתן טעם לומר שהוא מונה לבדו הואיל ואינו יודע האבילות או טעם להיפך דהואיל משום המת הלך ימנה עמהם:

דאתא בגו תלתא יומין. כשאתא גדול הבית בתוך ג' ימים מונה הוא עמהן וכדאמרינן לעיל ג' ימים הראשונים מונה עמהם וקשיא לי דהא קיי"ל כר"ש דאפי' ביום ז' מונה עמהן כדאמרינן לקמן וא"כ מה לי תוך ג' מה לי לאחר ג' ונראה מתוך ה"ג דאפי' לר"ש (בר יוסי) הוי חילוק דתוך ג' ואחר ג' מקום[ח] רחוק שפי' הא דאתא בגו תלתא יומי מונה עמהן אפי' בא ממקום רחוק אתא לבתר תלתא יומי ממקום קרוב אפי' תוך[ט] ז' מונה עמהן ובסמוך פירש אפי' לר"ש אתיא הך מילתא ועוד יש לפרש דה"פ הלך גדול הבית לבית הקברות מהו דמיבעיא ליה אם אותו שבא מונה עם הנשארים וכן פי' ר' יצחק ז"ל והוא כשיש גדול הבית בבית או מונה עמהן הבא אצלם ממקום קרוב ומצאם אבלים שאע"פ שאבלותם חל מקודם לשלו ומצאם יום או יומים יקיים עמהן[י] לרבנן כשבא גדול הבית תוך ג' ימים שפירש גדול הבית ג' ימים ולר"ש אפי' ביום השביעי ודוקא כשיש גדול הבית בבית כי אז בטל אצלם והכי פי' איבעיא להו הלך גדול הבית לבית הקברות פי' הלך ללות מת עד עיר אחרת וקברו שם מהו שיהא מונה עמהן אותו שבא אצל אבלים שבעיר שמת בה מונה עמהן אע"פ שאין גדול הבית עמהן שם [או לא] דהא דבעינן גדול הבית בבית למעוטי האי נמי קאתי אע"ג דידע בהאי אבילות ושייך בה או דלמא לא אתא למעוטי אלא היכא דליתא גדול הבית בדוכתא אחריתי דלא ידע בהאי אבילות כלל אבל הלך לבית הקברות כיון דידע בהאי אבילות חשיב אבילות דידהו עיקר ובטל האורח גבייהו א"ל מונה עמהן והתניא מונה לעצמו לא קשיא הא דאתא גדול הבית בגו תלתא יומי מבית הקברות דאז הוא מונה עמהן אם בא בתוך שלשה לרבנן או בתוך שבעה לרבי שמעון הא דלא אתא גדול הבית בגו תלתא יומי דלא חשיב אבילות דידהו עיקר דלימני הא דאתא מעלמא בהדייהו מאחר שאין גדול הבית מונה עמהן ולא מיבעיא לרבנן שאין גדול הבית מונה עמהן כי לא אתא בגו תלתא אלא אפי' לר"ש דאמר אפי' ביום ז' מונה עמהן ה"מ אחר דלא הוה ידע ביה בתחילה ובטל לגבייהו כיון דגדול הבית נמי מני בהדייהו והם תחילת האבילות ועיקרו יותר ממנו שלא ידע בתחילת האבילות אבל החוזר מבית הקברות שהיה בתחילת האבילות אינו מונה עמהן היכא דלא אתא בגו תלתא יומי בין אם יש גדול הבית בין אם אין גדול הבית כי הא דא"ל רב לבני הצלפוני דאתי בגו תלתא החוזר מבית הקברות בגו תלתא לימנו בהדייכו דלא אתו בגו תלתא יומי מימני לנפשיה עכ"ל ז"ל הירושלמי[ט] הרי שבא ומצא אבל בתוך ביתו בשני ובשלישי משלים עמהן ברביעי מונה לעצמו ר"ש אומר אפי' בו' משלים עמהם ריב"ל אומר הלכה כר"ש כשיש גדול המשפחה בבית אבל כשאין גדול המשפחה מונה לעצמו ולפי הירושלמי היה נ"ל דאינו פוסק כר"ש אלא כשיש גדול המשפחה בבית אבל אם אין גדול המשפחה הלכה כרבנן דבתוך ג' ימים מונה עמהם לאחר ג' מונה לעצמו ולפ"ז אתי שפיר אפי' אליבא דהלכתא דאתי בגו תלתא לימנו בהדייכו בגדול הבית בבית דכמו שאין[כ] גדול הבית הלכתא כרבנן כמו כן בגדול הבית עצמו והוי דינא כרבנן:

מהדריתו אפייכו אתחילו מנו. אבל אותם ההולכים עם המת מסיםתם הגולל בין גדול הבית בבית בין הולך לבית הקברות וכן המנהג ובירושלמי[ט] אינו כן דהכי תנן מת שהוליכו אותו ממקום למקום כגון אלו דקברין במקום אחר אית תניא תני אלו שכאן מונין משילא המת ואלו ששם מונין משנסתם הגולל ואית תני הני והני משנסתם הגולל ורב סימון בשם ריב"ל הכל הולך אחר גדול המשפחה ר' יעקב בשם ר' יוסי לחומרין מהו לחומרין שאם היה גדול המשפחה כאן אלו שכאן מונין משילא המת ואלו ששם מונין משנסתם הגולל וגדול המשפחה שם אלו ואלו מונין משיסתם הגולל[ל] וקשיא מהו לחומרא הא זימנין אזלינן לקולא בתר גדול הבית כגון שגדול המשפחה כאן שכולם[מ] מונין משילא המת מן הבית דהוה קולא לכן נראה לפרש שאם גדול המשפחה כאן מונין מיד ומתחילין להתאבל עמו לכבודו מיד כשישמעו[נ] אפי' שלא בפניו אבל עיקר אבילות יתחילו למנות משיסתום הגולל וכן איתא בהדיא ר"ג זוגה דמכת אחתיה[ס] סליק אחיה עמה אמר ליה רבי מנא כיון שיש גדול הבית מסלקת[י] גבי אחוך שלוף סנדלא ובתוספות הרב פירש שהש"ס אינו מחלק כך:

מעשה

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עי' כעי"ז ר"ה ל. ועי' הגהות חת"ס בילקו"מ, ב) חולין דף נ. ע"ש, ג) [שם], ד) [ביצה כז.], ה) חולין נ. [נדה מח.], ו) [לעיל דף יח. וש"נ] עירובין מו. לקמן כו:, ז) שמחות פרק ט, ח) לקמן דף כז. עי"ש, ט) דפרקין ה"ה (יד:), י) עי' רש"ש ובירושלמי ומפרשיו שם.

עין משפט
נר מצוה

קלג א ב טוש"ע י"ד סימן שעה סעיף ח בהג"ה:

קלד ג מיי' פ"א מהל' אבל הל' ה טוש"ע שם סעיף ב:

קלה ד ה מיי' שם פ"ז הלכה ד טוש"ע שם סעיף ח:

קלו ו מיי' פ"ו מהל' שחיטה הלכה יד סמג עשין סג טוש"ע י"ד סימן מו סעיף א:

קלז ז מיי' פ"ד מהל' אבל הלכה ז סמג עשין דרבנן ג טוש"ע שם סימן שנז סעיף ב:

קלח ח מיי' שם פ"ו הלכה ט טוש"ע שם סימן שפ סעיף כד:

הגהות הב"ח

(א) גמ' היה ע"ש או עיו"ט או שהיו גשמים מזלפין על מטתו ה"ז משובח: (ב) רש"י ד"ה מונה כו' ואבילות של גדול לא התחיל עד שיסתום הגולל:

גליון הש"ס

גמ' רצה ממעט בעסקו. עיין לקמן דף כז ע"א תוספות ד"ה אם יכול:

רש"י כת"י

הלך גדול הבית. אחר מטתו של אביו לבית הקברות לקברו ושהא שם ובא בתוך שלשה ימים מונה עמהם עם אותן שנשארו בבית האבילות שלהן שהתחילה משחזרו פניהם מן המת ואבילותו של גדול שהולך אחר המטה אינה מתחלת כל זמן שרואהו עד שיסתום הגולל כדלקמן מי אמרינן כיון דאביו נתעסק ולא הלך בדרך אחר מונה עמהן או דילמא כאילו בא ממקום אחר דמי ואינו מונה עמהן. (ירושלמי מלאכתי מבחוץ. ר' יהושע בן לוי זמין לחד בר נש ג' זמנין ולא אסגת ביה אמ' אילולי דלא חרמית בר נש מן יומוי הוינא מחרים ליה שעל כ"ד דברים מנדין ולכבוד הרב אחד מהן דכתוב אשר לא יבא וגו' וכתוב ויבדל מקהל הגולה אמ' ר' יצחק אית סגי מנהון מנדין. ירושלמי הדא אמרה המבזה זקן אפילו לאחר מיתה צריך נדוי היא אמתא חזת לחד ספר מחי יועקא יתר מגרכי אמ' יהא ההוא גברא מוחרם שאלו לרב אחא ואמ' צריך למיחש על גרמיה דאמ' העושה דבר שלא כשורה צריך נדוי) ל"א הלך גדול הבית לבית הקברות שמת. אפילו הלך גדול הבית לבית הקברות. אולין בתר גדול שבנותרים. אמ' מר. לעיל מונה לעצמו והא תניא אם בא ממקום מונה עמהן. הצלפוני. מקום ל"א שם משפחה. [דלא אזליתו] בתר ערסא. כשמוליכין המטה לארץ ישראל לקבור ואין כל הקרובין יכולין לילך לארץ ישראל ומלוין את המטה פרסה או מיל וחוזרין. מכי חזריתו אפייכו מאבבא דאבולא. משער החיצון [של] עיר ומגרשיה[ה] דאתיתו לביתא. אתחילו. ומנו ז' ימי אבילות אע"ג דלא נקבר המת עד ימים מרובין ואע"ג דאבילותא אינה חלה עד סיקתום הגולל לדידכו דלא הדריתו חזיתו ליה כנסתם הגולל דמי. ה"ג והוא שלא עמדו מנחמין מאצלו[ו]. (בשבועות) [בשביעי] בשחרית עד שלא עמדו מנחמין מאלל זה שבבית. ננערו. מנועטין ורולין לעמוד. מאן דהו. תלמיד אחד מי שהוא. מדחה מיטתו. ממהר לקבור את מתו ואינו משהה אותו.

משנת ראשונים

לבני הצלפוני. שם כנוי משפחה. או שמא שם האיש אביהם. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

וליחה סותמתן כשרה. שאינה עתידה לינתק וליפתח. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

שירקא דמעיא דנפיק אגב דוחקא. פי' בערוך בשם רבי' האי, שומן רך כמו מוח וקרוב להיות רעי. דנפקי אגב דוחקא. אינו מתפרק מבני המעיין אלא אם כן יגרום בסכין. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

על כל המתים. לחמשה מתי מצוה שהם אחיו ואחותו בנו בתו ואשתו קרי כל המתים, משום דקילי מאביו ואמו. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מדחה מטתו הרי זה משובח. וי"מ לפי שאין מעכבין את המת בלא הספד ואין דרכן להספיד עליהם כל כך. אבל על אביו ועל אמו שחייב להספידם הרבה לא, ולפי זה נראה דאפילו על שאר מתים אם נתעסק בהספד יכול לעכבו. [חידושי הר"ן]

שדומה ומראה שמקבל עליו גזירת המקום מאהבה. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

על אביו ועל אמו הרי זה מגונה. שיש לו להרבות בכבודם ובהספדם ולשהות לקברם. ולא יראה עליו כמשאוי. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

שאינו עושה אלא לכבוד אביו ואמו. פי' שאינו כבודם שיזלפו עליו גשמים, או שישהה אותם בשבת או ביו"ט, הא להשהותו בחול להרבות בהספדם כבוד הוא לו ורשאי ואין בו משום בל תלין, ובכל אדם לפי כבודו, כמו שמצינו ברבי' הקדוש ששהו כמה ימים לקוברו כדי שיתקבצו עליו כראוי. [ריטב"א]

הגהות וציונים

א] תיבות "בר חייא" ט"ס וליתא בכת"י ובחולין עי"ש ברש"י (דק"ס): ב] בכת"י נוסף אמר רבי אבא בריה דרחב"א, וכ"ה בחולין. וכ"ה נכון וכדמוכח להלן דמרא דשמעתא הוא ר"א בריה דרחב"א, ועי' רש"י בחולין שם (דק"ס עי"ש, ועי' פורת יוסף): ג] צ"ל דתניא (רש"ש), וכ"ה בכת"י: ד] יש להוסיף ת"ר (רש"ש), וכ"ה בכת"י וראשונים: ה] צ"ל קודם דאתיתו (גנזי יוסף) או שצ"ל לחזור לביתא (דבש תמר): ו] כ"ה הגירסא בכת"י, ועי' יד דוד: ז] הנוסח שלפנינו משובש וצ"ל בריה דרבי חייא בר אבא (ותיבות "או ר' זירא" נמחק), עי' לעיל אות ב' וברש"י בחולין שם (דק"ס): ח] צ"ל במקום (מהרש"א): ט] אולי צ"ל אפי' ביום ד' (ע"פ בה"ג עי"ש): י] בחילופי גירסאות מוחק מן תיבת לרבנן עד ביום השביעי וגורס לעיל מינה - עם הנשארים לרבנן כשבא גדול הבית תוך ג' ימים ולר"ש אפילו ביום ז' וכן פי' ר"י וכו' (גליון) כך הגיה מהרש"א ועי' רש"ש: כ] לימנו בהדייכו כמו בגדול הבית בבית דבשאין גדול הבית כו' עצמו הוי דינא כרבנן כצ"ל (גליון), ע"פ מהרש"א ועי' רש"ש: ל] [עי' נוסחת הירושלמי שהביא הרא"ש בסימן לט] (גליון): מ] צ"ל שגדול המשפחה כאן שאלו שבאו מונין (מהרש"א ועי"ש בהגהות והערות), ועי' ב"י יו"ד סי' שעה בד"ה והא דאמרינן ובגליון מהרש"א ומלא הרועים בילקו"מ: נ] צ"ל מיד כשיצאו (רש"ש), ועי' אות הקודם: ס] [פי' מתה אחותו] (גליון):

אוצר החכמה
18/06/2018

מבארת הגמרא, הלכה **כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בְּאֵבֶל, הָא דַּאֲמַרַן** - מה שלמדנו לעיל, שרבי שמעון סובר שאם בא האבל ממקום קרוב, אפילו בא ביום השביעי מונה עמהם.

ממשיכה הגמרא לבאר, ומה שאמר רבי יוחנן שהלכה **כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל בִּטְרֵיפוֹת, (דתנן) [דְּתַנְיָא**[כו]**]** - ששנינו בתוספתא (חולין פ"ג ה"ה), בהמה שנשחטה ונמצאו בה **בְּנֵי מֵעַיִם שֶׁנִּיקְּבוּ** - שנעשה בהם נקב[כז], **וְלֵיחָה סוֹתַמְתָּן** - סותמת את הנקב, הבהמה **כְּשֵׁרָה**[כח], **דִּבְרֵי רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל.** מבררת הגמרא, **מַאי לֵיחָה** - באיזו ליחה הכשיר רבן שמעון בן גמליאל. מבארת הגמרא, **אָמַר רַב כַּהֲנָא, שִׁירְקָא דְּמֵעַיָּא** - ליחה הנמצאת בתוך המעיים, **דְּנָפֵיק אַגַּב דּוּחְקָא** - שאינה יוצאת מתוכם אלא בדוחק ובקושי על ידי סכין, והיא סותמת את הנקב שבמעיים[כט].

אָמַר מַאן דְּהוּא - אחד מן התלמידים[ל], **אִיזְכֵּי וְאַסִּיק** - יהי רצון שאזכה לעלות לארץ ישראל[לא], **וְאֶגְמְרָא לִשְׁמַעְתָּא מִפּוּמֵּיהּ דְּמָרֵיהּ** - ואלמד שמועה זו מפי אומרה, והוא רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא[לב]. **כִּי סְלִיק** - כשעלה אותו תלמיד לארץ ישראל, **אַשְׁכְּחֵיהּ** - מצאו **לְרַבִּי אַבָּא בְּרֵיהּ דְּרַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא, אָמַר לֵיהּ** - שאל אותו התלמיד, **אָמַר מַר** - האם אמר אדוני **שֶׁהֲלָכָה כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל בִּטְרֵיפוֹת. אָמַר לֵיהּ** - אמר לו רבי אבא בריה דרבי חייא, **אֲנָא 'אֵין הֲלָכָה' אֲמַרִי** - אני אמרתי להיפך, שאין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל בזו, אלא הבהמה טריפה, מאחר והסתימה שעל ידי אותה ליחה אינה סתימה קבועה ועומדת, אלא עתידה לצאת[לג].

עוד שאל אותו, מה שאמרו בשמך שהלכה **כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בְּאֵבֶל, מַאי** - האם נכון הוא שפסקת כמותו. **אָמַר לֵיהּ** - אמר לו רבי אבא בריה דרבי חייא, **פְּלוּגְתָּא נִינְהוּ** - מחלוקת אמוראים היא, **דְּאִתְּמַר** - שנאמרה שמועה בבית המדרש, **רַב חִסְדָּא אָמַר הֲלָכָה** כרבי שמעון באבל, **וְכֵן אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן הֲלָכָה** כרבי שמעון באבל. אולם **רַב נַחְמָן אָמַר אֵין הֲלָכָה** כרבי שמעון באבל.

אוצר החכמה
אחח18/06/2018

הגמרא פוסקת את ההלכה בשני דברים אלו[לד]:
פוסקת הגמרא, **וְאֵין הֲלָכָה כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל בִּטְרֵיפוֹת, וַהֲלָכָה כְּרַבִּי שִׁמְעוֹן בְּאֵבֶל**, והטעם שפוסקים כרבי שמעון באבל לקולא, **דְּאָמַר שְׁמוּאֵל**, בכל מקום **הֲלָכָה כְּדִבְרֵי הַמֵּיקֵל בְּאֵבֶל**[לה].

★

הגמרא עוברת לדון בענייני קבורה[לו]:
מי שמת לו מת והניחו בלילה ללא קבורה עובר בלאו, שנאמר (דברים כא כג) 'לא תלין נבלתו על העץ'[לז]. וכמו כן עובר על עשה שנאמר (שם) 'כי קבור תקברנו ביום ההוא'[לח]. הברייתא כאן מבארת שישנם מתים שצריך למהר ככל האפשר בקבורתם[לט], וישנם מתים שאין צריך לנהוג בהם כן, אלא להשהות את קבורתם[מ].

שנינו בברייתא (שמחות פ"ט ה"ט)[מא], האבל **עַל כָּל הַמֵּתִים כּוּלָּן**, כלומר על שאר קרוביו שמתו [מלבד אביו ואמו[מב]], אם **מַדְחֶה מִטָּתוֹ** - ממהר להוציא את המיטה ולקברו **הֲרֵי זֶה מְשׁוּבָּח**[מג], שמאחר ואין דרך להתאבל על שאר הקרובים ולהספידם כל כך, יותר כבוד להם שייקברו מהר מאשר שיעמדו הרבה זמן בלא הספד[מד]. אולם האבל **עַל אָבִיו וְעַל** [-או על] **אִמּוֹ**, לא ימהר לקברם[מה], שהרי חייב הוא להספידם ולקונן עליהם הרבה, וזהו כבודם[מו], ואם ממהר להוציא את מיטתם לקוברם **הֲרֵי זֶה מְגוּנֶּה**[מז]. אמנם אם **הָיָה** זה **בְּעֶרֶב שַׁבָּת אוֹ בְּעֶרֶב יוֹם טוֹב, [אוֹ שֶׁהָיוּ גְּשָׁמִים מְזַלְּפִים** - יורדים **עַל מִטָּתוֹ** של המת[מח]], אפילו באביו או אמו ימהר בקבורתם[מט], ואם עושה כן **הֲרֵי זֶה מְשׁוּבָּח**, מפני **שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה** כן **אֶלָּא לִכְבוֹד אָבִיו וְאִמּוֹ**, שאין

בר חייא יזכיר את אביו בשמו 'רבי חייא בר אבא', וכמבואר בשולחן ערוך (יו"ד סי' רמ ס"ב) שהדבר אסור, וכן ביאר בדבריו המצפה איתן (שם ד"ה הכי), אולם חלק עליו וכתב שכשמזכירו בתואר 'רבי' אין איסור].

כו. **רש"ש** (ד"ה דתניא), וכן הוא בכתב יד [הובא בהגהות וציונים], ובחולין (נ.).

כז. **בהמה** טריפה אסורה באכילה, שנאמר (שמות כב ל) 'ובשר בשדה טריפה לא תאכלו', ובכלל זה כל בהמה שיש לה מכה ומחמתה אינה יכולה לחיות אלא נוטה למות. רמב"ם (מאכלות אסורות פ"ד הלכה ו-ח). אחד הדברים הגורמים לבהמה להיחשב 'טריפה' הוא אם ניקבו המעיים שלה. משנה (חולין מב.).

כח. **ואין** אומרים שעתידה היא לצאת משם ובודאי שהבהמה תמות. פירוש ר"ש בן היתום (ד"ה כרבן).

כט. **רש"י** (חולין נ. ד"ה ליחה וד"ה שירקא).

ל. **מסדרי** הגמרא לא היו זוכרים מי היה אותו תלמיד. רש"י (חולין נ. ד"ה אמר). והפורת יוסף (ד"ה גמירי) והרש"ש (ביצה כז. ד"ה אמר) פירשו שהכוונה שאמר כן אחד מהאמוראים שהביאו שמועה זו לעיל, והיינו או רבי זירא או רבי אבא. וכן מבואר ברבינו גרשום (חולין שם ד"ה כי סליק).

לא. **רש"י** (ביצה כז. ד"ה אזכי).

לב. **המיוחס** לרש"י (ד"ה מפומיה) על פי הגהת הדקדוקי סופרים (אות ב). וראה ביאורי רש"י.

לג. **רמב"ם** (שחיטה פ"ו ה"ד), פירוש ר"ש בן היתום (ד"ה והתלמוד).
אף שאותה ליחה דבוקה חזק ואינה יוצאת אלא בקושי, הבהמה טריפה. ואם חֵלֶב טהור או בשר סותם את הנקב, הבהמה כשרה. שולחן ערוך (יו"ד סי' מו ס"א) וט"ז (שם סק"א).

לד. **רש"י** (חולין נ. ד"ה ואין).

לה. **ואף** שרבי שמעון הוא יחיד כנגד רבים. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה והלכה). בביאור הכלל שהלכה כדברי המיקל באבל, נחלקו המפרשים. הרא"ש (סי' ג) בשם ר"י, והאשכול (ח"ב הלכות מועד קטן ואבלות סי' מה) כתבו, שהוא משום שאבילות היא מדרבנן, וספק דרבנן לקולא, וכעין זה כתב הרמב"ן (תורת האדם ענין האבלות אות פא), שלא מצינו מחלוקת בדיני אבילות אלא בדברים שהם מדרבנן. אולם התוספות (עירובין מו. ד"ה דאמר) כתבו שאפילו בדינים דאורייתא [והיינו להשיטות שאבילות יום ראשון דאורייתא] הלכה כדברי המיקל באבל. ובביאור הדבר כתב הרמב"ן (שם) שיתכן שהוא משום שלבו של אדם נמשך אחר השמחה ואין דעתו מתאוננת ומצטערת במקום שיש ספק. וראה במנחת חינוך (מצוה רסד אות יג ד"ה ולפי) ביאור נוסף בזה.

לו. **שבעת** הקרובים שאדם צריך להתעסק בקבורתם [ולהתאבל עליהם] הם אביו, אמו, אחיו, אחותו, בנו, בתו ואשתו. הברייתות להלן יבארו את החילוקים שיש בין אבל על אביו או אמו, לבין אבל על שאר הקרובים. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה על כל). והחמירו חכמים באבילות על אביו ואמו יותר משאר קרובים. מאירי (ד"ה אעפ"י).

לז. **משנה** (סנהדרין מו.).

לח. **רמב"ם** (ספר המצוות עשה רלא). וראה שאגת אריה (שו"ת חדשות סי' ו) שהאריך בעניינם של חיובים אלו.

לט. **ולא** להשהותם, אף באופן שאינו עובר על 'לא תלין'.

מ. **ואף** להלינם בלילה, ואין בזה איסור 'לא תלין'.

מא. **כתב** הרש"ש (ד"ה ת"ר) שצריך לגרוס כאן 'תנו רבנן', וכן הגירסא בהרבה ראשונים.

מב. **והיינו** אחיו, אחותו, בנו, בתו ואשתו.

מג. **הברייתא** כאן עוסקת באופן שאין למת בנים [או שבניו לא מתעסקים בקבורתו], ואחד מקרוביו מתעסק בקבורתו, שאם יש לו בנים, מבואר בהמשך הברייתא שאין לבנים למהר קבורת אביהם או אמם.

מד. **נימוקי** יוסף (ד"ה משובח), הביאו הבית יוסף (יו"ד סי' שנז ס"ב ד"ה תניא). וכתב הר"ן (ד"ה ת"ר) שלפי טעם זה אם מתעסק בהספד, אפילו בשאר המתים יכול להשהות את הקבורה. והש"ך (שם סק"א) והלבוש (שם ס"ב) נקטו טעם זה להלכה. אולם השיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הרי) ורבינו ירוחם (אדם וחוה, נתיב כח ח"א) פירשו, שעל ידי שממהר את הקבורה הוא מראה בעצמו שמקבל את גזירת המקום באהבה. וכעין זה כתב הר"ן (שם) שאין להתאבל יותר מדאי, וכתב שלפי זה אין להשהות את המת הרבה אפילו אם רוצה להתעסק בהספדו.
והרי"ץ גיאות (ח"ב מאה שערים הלכות אבל) פירש שלאחר שהוציא את המיטה לקבורה, צריך למהר את ההליכה לבית הקברות, כדי שלא לעכב ולהטריח את הרבים יותר מדאי.

מה. **וכך** היו נוהגים ברומי בימים קדמונים, שהיו מוליכים את המיטה מעט, ומורידים אותה לארץ ומספידים ובוכים עליה מעט, ושוב מוליכים אותה, וכך היו עושים פעמים רבות, עד שהיו מגיעים לבית הקברות [והיינו באביו או אמו]. פירוש לר"ש בן היתום (ד"ה תנו רבנן).

מו. **נימוקי** יוסף (ד"ה משובח), הביאוהו הבית יוסף (יו"ד סי' שנז ס"ב ד"ה תניא) והש"ך (שם סק"א). וכן כתב הריטב"א (ד"ה לפי), והוסיף שאפילו אם על ידי זה ישהו מלקוברם ויניחום בלילה בלא קבורה, אין עוברים באופן זה על איסור 'לא תלין נבלתו' וגו' (דברים כא כג), שהרי עושים כן לכבוד המת ואין איסור בזה, כמבואר בסנהדרין (מו.). ובערוך השולחן (שם ס"ג) ביאר שהטעם שהממהר לקבור את אביו או אמו הרי זה מגונה, הוא משום שנראה כאילו רוצה להיפטר מהם מהר.

מז. **ועכשיו** נהגו גם באביו ואמו למהר ולהוציא את המיטה לקוברם. בית הלל (יו"ד סי' שנז ס"ב).

מח. **הגהות** הב"ח (אות א), וכן הוא בברייתא (שמחות פ"ט ה"ט). וכן גרסו כל הראשונים בגמרא, ונפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' שנז ס"ב). אולם בביאור הגר"א (שם סק"ב) מבואר שלא גרס כן בגמרא אלא הביא את מקור הדין מהברייתא (שם).

מט. **ברא"ש** (סי' מא) וברמב"ם (אבל פ"ד ה"ח) כתבו שבאופן זה מותר למהר בקבורתם.

הלך גדול הבית לבית הקברות מהו תא שמע דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אפילו הלך גדול הבית לבית הקברות [א]מונה עמהן מונה עמהן והתניא מונה לעצמו לא קשיא הא [ב]דאתא בגו תלתא והא דלא אתא בגו תלתא כי הא דאמר להו רב לבני הצלפוני דאתו בגו תלתא לימנו בהדייכו דלא אתו בגו תלתא לימנו לנפשיהו אמר להו רבא לבני מחוזא אתון דלא אזליתו בתר ערסא [ג]מכי מהדריתו אפייכו מבבא דאבולא אתחילו מנו: ר"ש אומר אפילו בא ביום השביעי ממקום קרוב מונה עמהן: א"ר חייא בר גמדא א"ר יוסי בן שאול אמר רבי [ד]והוא שבא ומצא מנחמין אצלו [ה]בעי רב ענן [א] נוערו לעמוד ולא עמדו מהו תיקו [ב] גמירי חבריה דר' אבא בר חייא[א] מר' אבא ומנו ר' זירא ואמרי לה חבריה דר' זירא מרבי זירא ומנו ר' אבא[ב] בריה דר' חייא בר אבא א"ר יוחנן [ו]הלכה כרבי שמעון בן גמליאל בטריפות והלכה כרבי שמעון באבל כרבי שמעון באבל הא דאמרן כרשב"ג בטריפות דתנן[ג] בני מעים שניקבו וליחה סותמתן כשרה דברי רשב"ג מאי ליחה אמר רב כהנא שירקא דמעיא דנפיק אגב דוחקא [ד]אמר מאן דהוא [ה]איזכי ואסיק ואגמרא לשמעתא מפומיה דמריה כי סליק אשכחיה לר' אבא בריה דרבי חייא בר אבא א"ל אמר מר הלכה כרשב"ג בטריפות א"ל אנא אין הלכה אמרי כר"ש באבל מאי א"ל פלוגתא נינהו דאיתמר רב חסדא אמר הלכה וכן א"ר יוחנן הלכה ר"נ אמר אין הלכה [ו]ואין הלכה כרשב"ג בטריפות והלכה כר"ש באבל [ו]דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל. [ד] [ז]על כל המתים כולן [ז]מדחה מטתו הרי זה משובח על אביו ועל אמו הרי זה מגונה היה ערב שבת או ערב יום טוב (א) הרי זה משובח שאינו עושה אלא לכבוד אביו ואמו [ח]על כל המתים כולן [ט]רצה ממעט בעסקו רצה אינו

הלך גדול הבית לבית הקברות. אחר מטתו לקוברו, ושהה שם ג' ימים: מהו. מי חשבינן ליה כמאן דהוי בביתיה הואיל ולצורך המת הלך אתו: מונה עמהן. דאבילות שלהם התחילה משחזרו פניהם מן המת, ואבילות של גדול (ב) עד שיסתום הגולל[ד]: לבני הצלפוני. מקום: דלא אזליתו בתר ערסא. דמאן דאזיל בתר ערסא לא חיילא עליה אבילות עד שנסתם הגולל, כשמוליכין המטה מבבל לא"י לקבור ואין כל הקרובים כולם יכולין לעלות עד א"י ומלוין המת פרסה או מיל וחוזרים: מכי אהדריתו אפייכו מבבא דאבולא. משער החיצון של העיר ומגרשיה [ה] דאתיתו לביתא: אתחילו מנו. ימי אבילות, אע"ג דלא נקבר המת עד ימים רבים, ואע"ג דאבילות אינו חל עד שיסתום הגולל, לדידכו דלא מחזי חזרתכם כנסתם הגולל: ה"ג והוא שלא עמדו מנחמין מאצלו[ו]. שבא בשביעי שחרית עד שלא עמדו מנחמין אצל זה שבבית: ננערו לעמוד. מנענעים ורוצים לעמוד: אמר מאן דהוא. אדם אחד, מאן דהוה: מפומיה דמריה. מר' אבא בריה דרבי חייא או רבי זירא[ז]: אין הלכה אמרי. כלומר אין הלכה כרבי שמעון: מדחה מטתו. ממהר להוציאו: ממעט בעסקו. כגון סחורה: רצה

הלך גדול הבית לבית הקברות מהו. פי' מי מונה לעצמו או לא דשמא כיון שהוא טרוד בעניני מת וכששמעו הם שמע גם הוא ימנה עמהן או שמא מונה לעצמו ולא ידענא מאי הוי דינא בגדול הבית שבא ממקום קרוב אי מונה עמהן הואיל והוא עיקר ויש ליתן טעם לומר שהוא מונה לבדו הואיל ואינו יודע האבילות או טעם להיפך דהואיל משום המת הלך ימנה עמהם:

דאתא בגו תלתא יומין. כשאתא גדול הבית בתוך ג' ימים מונה הוא עמהן וכדאמרינן לעיל ג' ימים הראשונים מונה עמהם וקשיא לי דהא קיי"ל כר"ש דאפי' ביום ז' מונה עמהן כדאמרינן לקמן וא"כ מה לי תוך ג' מה לי לאחר ג' ונראה מתוך ה"ג דאפי' לר"ש (בר יוסי) הוי חילוק דתוך ג' ואחר ג' מקום[ח] רחוק שפי' הא דאתא בגו תלתא יומי מונה עמהן אפי' בא ממקום רחוק אתא לבתר תלתא יומי ממקום קרוב אפי' תוך[ט] ז' מונה עמהן ובסמוך פירש אפי' לר"ש אתיא הך מילתא ועוד יש לפרש דה"פ הלך גדול הבית לבית הקברות מהו דמיבעיא ליה אם אותו שבא מונה עם הנשארים וכך פי' ר' יצחק ז"ל והוא כשיש גדול הבית בבית או מונה עמהן הבא אצלם ממקום קרוב ומצאם אבלים שאע"פ שאבלותם חל מקודם לשלו ומצאם יום או יומים יסיים עמהן[י] לרבנן כשבא גדול הבית תוך ג' ימים שפירש גדול הבית ג' ימים ולר"ש אפי' ביום השביעי ודוקא כשיש גדול הבית בבית כי אז בטל אצלם והכי פי' איבעיא להו הלך גדול הבית לבית הקברות פי' הלך ללות מת עד עיר אחרת וקברו שם מהו שיהא מונה עמהן אותו שבא אצל אבלים שבעיר שמת בה מונה עמהן אע"פ שאין גדול הבית עמהן שם [או לא] דהא דבעינן גדול הבית בבית למעוטי האי נמי קאתי אע"ג דידע בהאי אבילות וסייך בה או דלמא לא אתא למעוטי אלא היכא דאיתא גדול הבית בדוכתא אחריתי דלא ידע בהאי אבילות כלל אבל הלך לבית הקברות כיון דידע בהאי אבילות חשיב אבילות דידהו עיקר ובטל האורח גבייהו א"ל מונה עמהן והתניא מונה לעצמו לא קשיא הא דאתא גדול הבית בגו תלתא יומי מבית הקברות דאז הוא מונה עמהן וגם האורח מונה עמהן אם בא בתוך שלשה לרבנן או בתוך שבעה לרבי שמעון הא דלא אתא גדול הבית בגו תלתא יומי דלא חשיב אבילות דידהו עיקר דלימני הא דאתא מעלמא בהדייהו מאחר שאין גדול הבית מונה עמהן ולא מיבעיא לרבנן שאין גדול הבית מונה עמהן כי לא אתא בגו תלתא אלא אפי' לר"ש דאמר אפי' ביום ז' מונה עמהן ה"מ אחר דלא הוה ידע ביה בתחילה ובטל לגבייהו כיון דגדול הבית נמי מני בהדייהו והם תחילת האבילות ועיקרו יותר ממנו שלא ידע בתחילת האבילות אבל החוזר מבית הקברות שהיה בתחילת האבילות אינו מונה עמהן היכא דלא אתא בגו תלתא יומי בין אם יש גדול הבית בין אם אין גדול הבית כי הא דא"ל רב לבני הצלפוני דאתי בגו תלתא החוזר מבית הקברות בגו תלתא לימנו בהדייכו דלא אתו בגו תלתא יומי מימני לנפשיה עכ"ל ז"ל הירושלמי[ט] הרי שבא ומצא אבל בתוך ביתו בשני ובשלישי משלים עמהן ברביעי מונה לעצמו ר"ש אומר אפי' בז' משלים עמהם ריב"ל אומר הלכה כר"ש כשיש גדול המשפחה בבית אבל כשאין גדול המשפחה מונה לעצמו ולפי הירושלמי היה נ"ל דאינו פוסק כר"ש אלא כשיש גדול המשפחה בבית אבל אם אין גדול המשפחה הלכה כרבנן דבתוך ג' ימים מונה עמהם לאחר ג' מונה לעצמו ולפ"ז אתי שפיר אפי' אליבא דהלכתא דאתי בגו תלתא לימנו בהדייכו בגדול הבית בבית דכמו שאין[כ] גדול הבית הלכתא כרבנן כמו כן בגדול הבית עצמו והוי דינא כרבנן:

מהדריתו אפייכו אתחילו מנו. אבל אותם ההולכים עם המת משיסתם הגולל בין גדול הבית בבית בין הולך לבית הקברות וכן המנהג ובירושלמי[ט] אינו כן דהכי תנן מת שהוליכו אותו ממקום למקום כגון אלו דקברין במקום אחר אית תניא תני אלו שכאן מונין משיצא המת ואלו ששם מונין משנסתם הגולל ואית תני הני והני משנסתם הגולל ורב סימון בשם ריב"ל הכל הולך אחר גדול המשפחה ר' יעקב בשם ר' יוסי לחומרין מהו לחומרין שאם היה גדול המשפחה כאן אלו שכאן מונין משיצא המת ואלו ששם מונין משנסתם הגולל וגדול המשפחה שם אלו ואלו מונין משיסתם הגולל[ל] וקשיא מהו לחומרא הא זימנין אזלינן לקולא בתר גדול הבית כגון שגדול המשפחה כאן שכולם[מ] מונין משיצא המת מן הבית דהוה קולא לכן נראה לפרש שאם גדול המשפחה כאן מונין מיד ומתחילין להתאבל עמו לכבודו מיד כשישמעו[נ] אפי' שלא בפניו אבל עיקר אבילות יתחילו למנות משיסתום הגולל וכן איתא בהדיא ר"ג זוגה דמכת אחתיה[ס] סליק אחיה עמה אמר ליה רבי מנא כיון שיש גדול הבית מסלקת[י] גבי אחוך שלוף סנדלא ובתוספות הרב פירש שהש"ס אינו מחלק כך:

מעשה

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עי' כעי"ז ר"ה ל. ועי' הגהות חת"ס בילקו"מ, ב) חולין דף נ. ע"ש, ג) [שם], ד) [ביצה כז.], ה) חולין נ. [נדה מח.], ו) [לעיל דף יח. וש"נ] עירובין מו. לקמן כו:, ז) שמחות פרק ט, ח) לקמן דף כז. עי"ש, ט) דפרקין ה"ה (יד:), י) עי' רש"ש ובירושלמי ומפרשיו שם.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' היה ע"ש או עיו"ט או שהיו גשמים מזלפין על מטתו ה"ז משובח: (ב) רש"י ד"ה מונה כו' ואבילות של גדול לא התחיל עד שיסתום הגולל:

◆

גליון הש"ס

גמ' רצה ממעט בעסקו. עיין לקמן דף כז ע"א תוספות ד"ה אם יכול:

◆

רש"י כת"י

הלך גדול הבית. אחר מטתו של אביו לבית הקברות לקברו ושהא שם ובא בתוך שלשה ימים מונה עמהם עם אותן שנשארו בבית האבילות שלהן שהתחילה משחזרו פניהם מן המת ואבילותו של גדול שהולך אחר המטה אינה מתחלת כל זמן שרואהו עד שיסתום הגולל כדלקמן מי אמרינן כיון דבאביו נתעסק ולא הלך בדרך אחר מונה עמהן או דילמא כאילו בא ממקום אחר דמי ואינו מונה עמהן. (ירושלמי מלאתי מבחוץ. ר' יהושע בן לוי זמין לאחד בר נש ג' זמנין ולא אסגת ביה אמ' אילולי דלא חרמית בר נש מן יומי הוינא מחרים ליה שעל כ"ד דברים מנדין ולכבוד הרב אחד מהן דכתוב אשר לא יבא וגו' וכתוב ויבדל מקהל הגולה אמ' ר' יצחק אית סגי מנהון מנדין. ירושלמי הדא אמרה המבזה זקן אפילו לאחר מיתה צריך נדוי הדיא אמתא חזת לחד סופר מחי יעוקא יתר מצרכי אמ' יהא ההוא גברא מוחרם שאלו לרב אחא ואמ' צריך למיחש על גרמיה דאמ' העושה דבר שלא כשורה צריך נדוי) נ"א הלך גדול הבית לבית הקברות שמת. **אפילו הלך גדול הבית לבית הקברות.** בתר גדול שבנותרים. אמ' מר. לעיל מונה לעצמו והא תניא אם בא ממקום מונה עמהן. **הצלפוני.** מקום נ"א שם משפחה. **[דלא אזליתו] בתר ערסא.** כשמוליכין המטה לארץ ישראל לקבור ואין כל הקרובין יכולין לילך לארץ ישראל ומלוין את המטה פרסה או מיל וחוזרין. **מכי חזריתו אפייכו מאבבא דאבולא.** משער החיצון [של] עיר ומגרשיה[ה] דאתיתו לביתא. **אתחילו.** ומנו ז' ימי אבילות אע"ג דלא נקבר המת עד ימים מרובין ואע"ג דאבילותא אינה חלה עד שיסתום הגולל לדידכו דלא הדריתו חזיתו ליה כנסתם הגולל דמי. ה"ג והוא **שלא** עמדו מנחמין **מאצלו**[ו]. (בשבועות) [בשביעי] בשחרית עד שלא עמדו מנחמין מאצל זה שבבית. ננערו. מנוענעין ורוצין לעמוד. מאן דהו. תלמיד אחד מי שהוא. מדחה מיטתו. ממהר לקבור את מתו ואינו משהה אותו.

עין משפט נר מצוה

קלג א ב טוש"ע י"ד סימן שעה סעיף ח בהג"ה:

קלד ג מיי' פ"א מהל' אבל הל' ה טוש"ע שם סעיף ב:

קלה ד ה מיי' שם פ"ז הלכה ד טוש"ע שם סעיף ח:

קלו ו מיי' פ"ו מהל' שחיטה הלכה יד סמג עשין סג טוש"ע י"ד סימן מו סעיף א:

קלז ז מיי' פ"ד מהל' אבל הלכה ז סמג עשין דרבנן ג טוש"ע שם סימן שנז סעיף ב:

קלח ח מיי' שם פ"ו הלכה ט טוש"ע שם סימן שפ סעיף כד:

◆

משנת ראשונים

לבני הצלפוני. שם כנוי משפחה. או שמא שם האיש אביהם. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

וליחה סותמתן כשרה. שאינה עתידה לינתק וליפתח. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

שירקא דמעיא דנפיק אגב דוחקא. פי' בערוך בשם רבי' האי, שומן רך כמו מוח וקרוב להיות רעי. דנפקי אגב דוחקא. אינו מתפרק מבני המעיין אלא אם כן יגרום בסכין. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

על כל המתים. לחמשה מתי מצוה שהם אחיו ואחותו בנו בתו ואשתו קרי כל המתים, משום דקילי מאביו ואמו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מדחה מטתו הרי זה משובח. וי"מ לפי שאין מעכבין את המת בלא הספד ואין דרכן להספיד עליהם כל כך. אבל על אביו ועל אמו שחייב להספידם הרבה לא, ולפי זה נראה דאפילו על שאר מתים אם נתעסק בהספד יכול לעכבו. **[חידושי הר"ן]**

שדומה ומראה שמקבל עליו גזירת המקום מאהבה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

על אביו ועל אמו הרי זה מגונה. שיש לו להרבות בכבודם ובהספדם ולשהות לקברם. ולא יראה עליו כמשאוי. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

שאינו עושה אלא לכבוד אביו ואמו. פי' שאינו כבודם שיזלפו עליו גשמים, או שישהה אותם בשבת או ביו"ט, הא להשהותו בחול להרבות בהספדם כבוד הוא לו ורשאי ואין בו משום בל תלין, ובכל אדם לפי כבודו, כמו שמצינו ברבי' הקדוש ששהו כמה ימים לקוברו כדי שיתקבצו עליו כראוי. **[ריטב"א]**

הגהות וציונים א] תיבות "בר חייא" ט"ס וליתא בכת"י ובחולין עי"ש ברש"י (דק"ס): ב] בכת"י נוסף **אמר רבי אבא** בריה דרחב"א, וכ"ה בחולין. וכ"ה נכון וכדמוכח להלן דמרא דשמעתא הוא ר"א בריה דרחב"א, ועי' רש"י בחולין שם (דק"ס עי"ש, ועי' פורת יוסף): ג] צ"ל **דתניא** (רש"ש), וכ"ה בכת"י: ד] יש להוסיף **ת"ר** (רש"ש), וכ"ה בכת"י וראשונים: ה] צ"ל **קודם** דאתיתו (גנזי יוסף) או שצ"ל **לחזור** לביתא (דבש תמר): ו] כ"ה הגירסא בכת"י, ועי' יד דוד: ז] הנוסח שלפנינו משובש וצ"ל בריה דרבי חייא **בר אבא** (ותיבות "או ר' זירא" נמחק), עי' לעיל אות ב' וברש"י בחולין שם (דק"ס): ח] צ"ל **במקום** (מהרש"א): ט] אולי צ"ל אפי' **ביום** ז' (ע"פ בה"ג עי"ש): י] בחילופי גירסאות מוחק מן תיבת לרבנן עד ביום השביעי וגורס לעיל מינה - עם הנשארים **לרבנן כשבא גדול הבית תוך ג' ימים ולר"ש אפילו ביום ז'** וכן פי' ר"י וכו' (גליון) כך הגיה מהרש"א ועי' רש"ש: כ] לימנו בהדייכו **כמו** בגדול הבית בבית **דבשאין** גדול הבית כו' עצמו **הוי** דינא כרבנן כצ"ל (גליון), ע"פ מהרש"א ועי' רש"ש: ל] [עי' נוסחת הירושלמי שהביא הרא"ש בסימן לט] (גליון): מ] צ"ל שגדול המשפחה כאן **שאלו שבאו** מונין (מהרש"א ועי"ש בהגהות והערות), ועי' ב"י יו"ד סי' שעה בד"ה והא דאמרינן ובגליון מהרש"א ומלא הרועים בילקו"מ: נ] צ"ל מיד **כשיצאו** (רש"ש), ועי' אות הקודם: ס] [פי' מתה אחותו] (גליון):

18/06/2018אחח

זה כבודם שירדו גשמים על מיטתם[נ], או שישהו מלקברם עד מוצאי שבת ויום טוב[נא].

הגמרא עוברת לדון בדיני אבילות:

אבל בשבעת ימי אבילותו אסור בעשיית מלאכה[נב], וכמו כן אסור לו לעסוק בסחורה[נג]. אולם דבר האבד מותר לו לעשות על ידי אחרים[נד]. הברייתא שלפנינו תבאר חילוק בדין זה בין אבל על אביו או על אמו, לבין אבל על שאר מתים[נה].

שנינו בברייתא (שם), **הָאָבֵל עַל כָּל הַמֵּתִים כּוּלָּן**, כלומר על שאר קרוביו שמתו, והוא בתוך שבעת ימי האבילות[נו], **אִם רָצָה, מְמַעֵט בְּעִסְקוֹ** - מלעשות עסקיו, כגון סחורה, אף בדבר האבד שמותר לו לעסוק בו [על ידי אחרים][נז]. ואם **רָצָה** שלא למעט בעסקו, **אֵינוֹ**

נ. **הבית** יוסף (יו"ד סי' שנז ס"ג ד"ה והא) ביאר את המקרה הזה בשלשה אופנים, א. שלפני שהוציא את המיטה לקבורה ראה שהוא יום המעונן, והוא חושש שאם לא ימהר בקבורה ירדו גשמים על המיטה, ולכן ממהר להוציאה לקבורה. ב. שהמיטה היתה מונחת במקום שאינו מסוכך וירדו גשמים על המיטה, ואין לו מקום מסוכך להניחה, ולפיכך ממהר להביאה לבית הקברות. ג. שלאחר שהוציא את המיטה לקבורה ירדו גשמים על המיטה בדרך, ולכן הוא ממהר להביא את המיטה לבית הקברות, שלא יתעכבו בדרך. ובשולחן ערוך (שם ס"ג) לא פירש באיזה אופן מדובר, משום שבאמת כל שלושת האופנים בכלל דין זה. שבט יהודה (שם). והפרישה (שם סק"ג) הביא בשם הבית יוסף רק את שני האופנים האחרונים, ונראה שהוא סובר שבאופן הראשון שראה שיש יום המעונן, אין לו למהר את הקבורה בגלל הבזיון העתיד לבא. והמצבת משה (ד"ה היה) כתב כעין זה, ראה שם ביאור הדברים.

הראשונים [שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ואם), מרדכי (רמז תתקנ)] הביאו את המבואר בגמרא (סנהדרין מז.) שאם ירדו גשמים על מיטתו של המת סימן יפה הוא לו, משום שהוא מתכפר על ידי בזיון זה. וכתב במצבת משה (ד"ה היה), שאף על פי שסימן יפה הוא למת, מכל מקום מחוייב האבל למנוע בזיון זה מהמת, כשם שמבואר שם שאם המת לא נספד או לא נקבר [לפי כבודו. תוספות (שם מו: ד"ה קבורה)] וכדומה סימן יפה הוא לו, ואף על פי כן בודאי מחוייב האבל לדאוג לקוברו לפי כבודו ולהספידו. אלא שאם אירע כן הרי הוא סימן יפה למת שמתכפר בכך. וראה שם עוד מה שכתב בזה.

נא. **ריטב"א** (ד"ה לפי), נימוקי יוסף (ד"ה היה).

נב. **ברייתא** לעיל (טו: כא:).

נג. **רמב"ם** (אבל פ"ה ה"ז).

נד. **גמרא** לעיל (יא:).

נה. **הברייתא** שלהלן תתבאר לפי פירוש המיוחס לרש"י (ד"ה ממעט) על פי ביאור התוספות (להלן כז. ד"ה אם) והבית יוסף (יו"ד סי' שפ סכ"ד ד"ה על, בנדק הבית). וראה בהערות להלן.

נו. **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ממעט). וראה בהערות להלן.

נז. **המיוחס** לרש"י (ד"ה ממעט) על פי ביאור התוספות (להלן כז. ד"ה אם). וכן פירש הנימוקי יוסף (ד"ה ממעט בדיבורו השני). והיינו שאף על פי שבתוך ז' ימי האבילות אסור לאבל לעסוק במשא ומתן ובסחורה, מכל מקום בדבר האבד מותר לו על ידי אחרים [כמבואר לעיל (יא:) לענין עשיית מלאכה], ובאה הברייתא להשמיענו שבשאר קרובים אינו מחוייב למעט בזה אלא הדבר תלוי ברצונו [מה שאין כן באביו ואמו חייב למעט, כדלהלן (ע"ב)]. בית יוסף (יו"ד סי' שפ סכ"ד בנדק הבית). אולם הר"ן (ד"ה רבה) ביאר בדעת רש"י, שהנידון בברייתא הוא על כל עיסוק בסחורה [אף שאינה דבר האבד], והברייתא באה להשמיע שדווקא עשיית מלאכה נאסרה על האבל, מה שאין כן עיסוק במשא ומתן ובסחורה לא נאסר, והדבר תלוי ברצונו אם למעט או לא [ובאביו ואמו חייב וכנ"ל]. וכן פירשו המאירי (ד"ה על השני) והנימוקי יוסף (שם בדיבורו הראשון).

ובירושלמי (פ"ג ה"ח) מבואר שעל כל המתים אסור ללכת לסחורה עד שלושים יום, ועל אביו או אמו עד שיגערו בו חבריו ויאמרו לו 'צא עמנו', ופירש המאירי (שם) שמדובר באופן שהיתה לו הרבה סחורה והוא צריך ללכת ממדינה למדינה בכדי למוכרה, ובזה אף אבל על שאר מתים אסור כל שלשים, ובאב ואם עד שיגערו בו חבריו ויאמרו לו צא עמנו. והמרדכי (רמז תתלג) והרא"ש (סי' נח) פירשו שהולך בשיירה לארץ מרחקים, ויש בזה פרסום גדול ודומה לשמחת מריעות (להלן ע"ב), ולכן אסור, ומבואר בדבריהם שבזה אסור לכולי עלמא [גם לסוברים שמשא ומתן וסחורה מותרים]. וכן פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' שפ סכ"ה).

ובהערה להלן (ע"ב) בסוף דברי הברייתא יובא ביאור נוסף של הראשונים בברייתא זו.

הלך גדול הבית לבית הקברות מהו תא שמע דאמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אפילו הלך גדול הבית לבית הקברות [א]מונה עמהן מונה עמהן והתניא מונה לעצמו לא קשיא הא [ב]דאתא בגו תלתא והא דלא אתא בגו תלתא כי הא דאמר להו רב לבני הצלפוני דאתו בגו תלתא לימנו בהדייכו דלא אתו בגו תלתא לימנו לנפשיהו אמר להו רבא לבני מחוזא אתון דלא אזליתו בתר ערסא [ג]מכי מהדריתו אפייכו מבבא דאבולא אתחילו מנו: ר"ש אומר אפילו בא ביום השביעי ממקום קרוב מונה עמהן: א"ר חייא בר גמדא א"ר יוסי בן שאול אמר רבי [ד]והוא שבא ומצא מנחמין אצלו [ה]בעי רב ענן [א] ננערו לעמוד ולא עמדו מהו תיקו [ב] גמירי חבריה דר' אבא בר חייא[א] מר' אבא ומנו ר' זירא ואמרי לה חבריה דר' זירא מרבי זירא ומנו ר' אבא[ב] בריה דר' חייא בר אבא א"ר יוחנן [ג] הלכה כרבי שמעון בן גמליאל בטריפות והלכה כרבי שמעון באבל הא דאמרן כרשב"ג בטריפות דתנן[ג] בני מעים שניקבו וליחה סותמתן כשרה דברי רשב"ג מאי ליחה אמר רב כהנא שירקא דמעיא דנפיק אגב דוחקא [ד] אמר מאן דהוא [ה] איזכי ואסיק ואגמרא לשמעתא מפומיה דמריה כי סליק אשכחיה לר' אבא בריה דרבי חייא בר אבא א"ל אמר מר הלכה כרשב"ג בטריפות א"ל אנא אין הלכה אמרי כר"ש באבל מאי א"ל פלוגתא נינהו דאיתמר רב חסדא אמר הלכה וכן א"ר יוחנן הלכה ר"נ אמר אין הלכה [ו]ואין הלכה כרשב"ג בטריפות והלכה כר"ש באבל [ו] דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל.

[ד] [ז] על כל המתים כולן [ז]מדחה מטתו הרי זה משובח על אביו ועל אמו הרי זה מגונה היה ערב שבת או ערב יום טוב (א) הרי זה משובח שאינו עושה אלא לכבוד אביו ואמו [ח]על כל המתים כולן [ח] רצה ממעט בעסקו רצה אינו

הלך גדול הבית לבית הקברות. אחר מטתו לקוברו, ושהה שם ג' ימים: מהו. מי חשבינן ליה כמאן דהוי בביתיה הואיל ולצורך המת הלך אתו: מונה עמהן. דאבילות שלהם התחילה משחזרו פניהם מן המת, ואבילות של גדול (ב) עד שיסתום הגולל[ס]: לבני הצלפוני. מקום: דלא אזליתו בתר ערסא. דמאן דאזיל בתר ערסא לא חיילא עליה אבילות עד שנסתם הגולל, כשמוליכין המטה מבבל לא"י לקבור ואין כל הקרובים כולם יכולין לעלות עד א"י ומלוין המת פרסה או מיל וחוזרים: מכי אהדריתו אפייכו מבבא דאבולא. משער החיצון של העיר ומגרשיה [ה] דאתיתו לביתא: אתחילו מנו. ימי אבילות, אע"ג דלא נקבר המת עד ימים רבים, ואע"ג דאבילות אינו חל עד שיסתום הגולל, לדידכו דלא מחזי חזרתכם כנסתם הגולל: ה"ג והוא שלא עמדו מנחמין מאצלו[ו]. שבא בשביעי שחרית עד שלא עמדו מנחמין אצל זה שבבית: ננערו לעמוד. מנענעים ורוצים לעמוד: אמר מאן דהוא. אדם אחד, מאן דהוה: מפומיה דמריה. מר' אבא בריה דרבי חייא או רבי זירא[ז]: אין הלכה אמרי. כלומר אין הלכה כרבי שמעון: מדחה מטתו. ממהר להוציאו: ממעט בעסקו. כגון סחורה:

רלה

הלך גדול הבית לבית הקברות מהו. פי' מי מונה לעצמו או לא דשמא כיון שהוא טרוד בעניני מת וכששמעו הם שמע גם הוא ימנה עמהן או שמא מונה לעצמו ולא ידענא מאי הוי דינא בגדול הבית שבא ממקום קרוב אי מונה עמהן הואיל והוא עיקר ויש ליתן טעם לומר שהוא מונה לבדו הואיל ואינו יודע האבילות או טעם להיפך דהואיל משום המת הלך ימנה עמהם:

דאתא בגו תלתא יומין. כשאתא גדול הבית בתוך ג' ימים מונה הוא עמהן וכדאמרינן לעיל ג' ימים הראשונים מונה עמהם וקשיא לי דהא קיי"ל כר"ש דאפי' ביום ז' מונה עמהן כדאמרינן לקמן וא"כ מה לי תוך ג' מה לי לאחר ג' ונראה מתוך ה"ג דאפי' לר"ש (בר יוסי) הוי חילוק דתוך ג' ואחר ג' מקום[ח] רחוק שפי' הא דאתא בגו תלתא יומי מונה עמהן אפי' בא ממקום רחוק אתא לבתר תלתא יומי ממקום קרוב אפי' תוך[ט] ז' מונה עמהן ובסמוך פירש אפי' לר"ש אתיא הך מילתא ועוד יש לפרש דה"פ הלך גדול הבית לבית הקברות מהו דמיבעיא ליה אם אותו שבא מונה עם הנשארים וכן פי' ר' יצחק ז"ל והוא כשיש גדול הבית בבית אז מונה עמהן הבא אצלם ממקום קרוב ומצאם אבלים שאע"פ שאבלותם חל מקודם לשלו ומצאם יום או יומים יסיים עמהן[י] לרבנן כשבא גדול הבית תוך ג' ימים שפירש גדול הבית ג' ימים ולר"ש אפי' ביום השביעי ודוקא כשיש גדול הבית בבית כי אז בטל אצלם והכי פי' איבעיא להו הלך גדול הבית לבית הקברות פי' הלך ללות מת עד עיר אחרת וקברו שם מהו שיהא מונה עמהן אותו שבא אצל אבלים שבעיר שמת בה מונה עמהן אע"פ שאין גדול הבית עמהן שם [או לא] דהא דבעינן גדול הבית בבית למעוטי האי נמי קאתי אע"ג דידע בהאי אבילות ושייך בה או דלמא לא אתא למעוטי אלא היכא דאיתא גדול הבית בדוכתא אחריתי דלא ידע בהאי אבילות כלל אבל הלך לבית הקברות כיון דידע בהאי אבילות חשיב אבילות דידהו עיקר ובטל האורח גבייהו א"ל מונה עמהן והתניא מונה לעצמו לא קשיא הא דאתא גדול הבית בגו תלתא יומי מבית הקברות דאז הוא מונה עמהן וגם האורח מונה עמהן אם בא בתוך שלשה לרבנן או בתוך שבעה לרבי שמעון הא דלא אתא גדול הבית בגו תלתא יומי דלא חשיב אבילות דידהו עיקר דלימני הא דאתא מעלמא בהדייהו מאחר שאין גדול הבית מונה עמהן ולא מיבעיא לרבנן שאין גדול הבית מונה עמהן כי לא אתא בגו תלתא אלא אפי' לר"ש דאמר אפי' ביום ז' מונה עמהן ה"מ אחר דלא הוה ידע ביה בתחילה ובטל לגבייהו כיון דגדול הבית נמי מני בהדייהו והם תחילת האבילות ועיקרו יותר ממנו שלא ידע בתחילת האבילות אבל החוזר מבית הקברות שהיה בתחילת האבילות אינו מונה עמהן היכא דלא אתא בגו תלתא יומי בין אם יש גדול הבית בין אם אין גדול הבית כי הא דא"ל רב לבני הצלפוני דאתי בגו תלתא החוזר מבית הקברות בגו תלתא לימנו בהדייכו דלא אתו בגו תלתא יומי מימני לנפשיה עכ"ל ז"ל הירושלמי [ט] הרי שבא ומצא אבל בתוך ביתו בשני ובשלישי משלים עמהן ברביעי מונה לעצמו ר"ש אומר אפי' בז' משלים עמהם ריב"ל אומר הלכה כר"ש כשיש גדול המשפחה בבית אבל כשאין גדול המשפחה מונה לעצמו ולפי הירושלמי היה נ"ל דאינו פוסק כר"ש אלא כשיש גדול המשפחה בבית אבל אם אין גדול המשפחה הלכה כרבנן דבתוך ג' ימים מונה עמהם לאחר ג' מונה לעצמו ולפ"ז אתי שפיר אפי' אליבא דהלכתא דאתי בגו תלתא לימנו בהדייכו בגדול הבית בבית דכמו שאין[כ] גדול הבית הלכתא כרבנן כמו כן בגדול הבית עצמו והוי דינא כרבנן:

מהדריתו אפייכו אתחילו מנו. אבל אותם ההולכים עם המת משיסתם הגולל בין גדול הבית בבית בין הולך לבית הקברות וכן המנהג ובירושלמי [ט] אינו כן דהכי תנן מת שהוליכו אותו ממקום למקום כגון אלו דקברין במקום אחר אית תניא תני אלו שכאן מונין משילא המת ואלו ששם מונין משנסתם הגולל ואית תני הני והני משנסתם הגולל ורב סימון בשם ריב"ל הכל הולך אחר גדול המשפחה ר' יעקב בשם ר' יוסי לחומרין מהו לחומרין שאם היה גדול המשפחה כאן אלו שכאן מונין משילא המת ואלו ששם מונין משנסתם הגולל וגדול המשפחה שם אלו ואלו מונין משיסתם הגולל[ל] וקשיא מהו לחומרא הא זימנין אזלינן לקולא בתר גדול הבית כגון שגדול המשפחה כאן שכולם[מ] מונין משילא המת מן הבית דהוה קולא לכן נראה לפרש שאם גדול המשפחה כאן מונין מיד ומתחילין להתאבל עמו לכבודו מיד כשיסתמו[נ] אפי' שלא בפניו אבל עיקר אבילות יתחילו למנות משיסתום הגולל וכן איתא בהדיא ר"ג זוגה דמכת אחתיה[ס] סליק אחיה עמה אמר ליה רבי מנא כיון שיש גדול הבית מסלקת [י] גבי אחוך שלוף סנדלא ובתוספות הרב פירש שהש"ס אינו מחלק כך:

מעשה

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עי' כעי"ז ר"ה ל. ועי' הגהות חת"ס בילקו"מ, ב) חולין דף נ. ע"ש, ג) [שם], ד) [ביצה כז.], ה) חולין נ. [נדה מח.], ו) [לעיל דף יח. וש"נ] עירובין מו. לקמן כו:, ז) שמחות פרק ט, ח) לקמן דף כז. עי"ש, ט) דפרקין ה"ה (יד:), י) עי' רש"ש ובירושלמי ומפרשיו שם.

הגהות הב"ח

(א) גמ' היה ע"ש או עיו"ט או שהיו גשמים מזלפין על מטתו ה"ז משובח: (ב) רש"י ד"ה מונה כו' ואבילות של גדול לא התחיל עד שיסתום הגולל:

גליון הש"ס

גמ' רצה ממעט בעסקו. עיין לקמן דף כז ע"א תוספות ד"ה אם יכול:

רש"י כת"י

הלך גדול הבית. אחר מטתו של אביו לבית הקברות לקברו ושהה שם ובא בתוך שלשה ימים מונה עמהם עם אותן שנשארו בבית האבילות שלהן שהתחילה משחזרו פניהם מן המת ואבילותו של גדול שהולך אחר המטה אינה מתחלת כל זמן שרואהו עד שיסתום הגולל כדלקמן מי אמרינן כיון דבאביו נתעסק ולא הלך בדרך אחר מונה עמהן או דילמא כאילו בא ממקום אחר ואינו מונה עמהן. (ירושלמי מצאתי מבחוץ. ר' יהושע בן לוי זמין לחד בר נש ג' זמנין ולא אשגח ביה אמ' אילולי דלא חרמית בר נש מן יומוי הוינא מחרים ליה שעל כ"ד דברים מנדין ולכבוד הרב אחד מהן דכתוב אשר לא יבא וגו' וכתוב ויבדל מקהל הגולה אמ' ר' יצחק אית סגי מנהון מנדין. ירושלמי הדא אמרה המבזה זקן אפילו לאחר מיתה צריך נדוי ההיא אמתא חזת לחד ספר מחי יעוקא יתר מרדכי אמ' יהא ההוא גברא מוחרם שאלו לרב אחא ואמ' צריך למיחש על גרמיה דאמ' העושה דבר שלא כשורה צריך נדוי) ל"א הלך גדול הבית לבית הקברות שמת. **אפילו הלך גדול הבית לבית הקברות.** אזלינן בתר גדול שבנותרים. **אמ' מר.** לעיל מונה לעצמו והא תניא אם בא ממקום מונה עמהן. **הצלפוני.** מקום ל"א שם משפחה. **[דלא אזליתו] בתר ערסא.** כשמוליכין המטה לארץ ישראל לקבור ואין כל הקרובין יכולין לילך לארץ ישראל ומלוין את המטה פרסה או מיל וחוזרין. **מכי חזריתו אפייכו מאבבא דאבולא.** משער החיצון [של] עיר ומגרשיה[פ] דאתיתו לביתא. **אתחילו.** ומנו ז' ימי אבילות אע"ג דלא נקבר המת עד ימים מרובין ואע"ג דאבילותא אינה חלה עד שיסתום הגולל לדידכו דלא הדריתו חזיתו ליה כנסתם הגולל דמי. ה"ג **והוא שלא עמדו מנחמין מאצלו[ו].** (בשבועות) [בשביעי] בשחרית עד שלא עמדו מנחמין מאצל זה שבבית. **ננערו.** מנענעין ורוצין לעמוד. **מאן דהו.** תלמיד אחד מי שהוא. **מדחה מיטתו.** ממהר לקבור את מתו ואינו משהה אותו.

עין משפט
נר מצוה

קלג א ב טוש"ע י"ד סימן שעה סעיף ח בהג"ה:

קלד ג מיי' פ"א מהל' אבל הל' ה טוש"ע שם סעיף ב:

קלה ד ה מיי' שם פ"ז הלכה ד טוש"ע שם סעיף ח:

קלו ו מיי' פ"ו מהל' שחיטה הלכה יד סמג עשין סג טוש"ע י"ד סימן מו סעיף א:

קלז ז מיי' פ"ד מהל' אבל הלכה ז סמג עשין דרבנן ג טוש"ע שם סימן שנז סעיף ג:

קלח ח מיי' שם פ"ו הלכה ט טוש"ע שם סימן שפ סעיף כד:

משנת ראשונים

לבני הצלפוני. שם כנוי משפחה. או שמא שם האיש אביהם. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

וליחה סותמתן כשרה. שאינה עתידה לינתק וליפתח. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

שירקא דמעיא דנפיק אגב דוחקא. פי' בערוך בשם רבי' האי, שומן רך כמו מוח וקרוב להיות רעי. דנפקי אגב דוחקא. אינו מתפרק מבני המעיין אלא אם כן יגרום בסכין. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

על כל המתים. לחמשה מתי מצוה שהם אחיו ואחותו בנו בתו ואשתו קרי כל המתים, משום דקילי מאביו ואמו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מדחה מטתו הרי זה משובח. וי"מ לפי שאין מעכבין את המת בלא הספד ואין דרכן להספיד עליהם כל כך. אבל על אביו ועל אמו שחייב להספידם הרבה לא, ולפי זה נראה דאפילו על שאר מתים אם נתעסק בהספד יכול לעכבו. **[חידושי הר"ן]**

שדומה ומראה שמקבל עליו גזירת המקום מאהבה. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

על אביו ועל אמו הרי זה מגונה. שיש לו להרבות בכבודם ובהספדם ולשהות לקברם. ולא יראה עליו כמשאוי. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

שאינו עושה אלא לכבוד אביו ואמו. פי' שאינו כבודם שיזלפו עליו גשמים, או שישהה אותם בשבת או ביו"ט, הא להשהותו בחול להרבות בהספדם כבוד הוא לו ורשאי ואין בו משום בל תלין, ובכל אדם לפי כבודו, כמו שמצינו ברבי' הקדוש ששהו כמה ימים לקוברו כדי שיתקבצו עליו כראוי. **[ריטב"א]**

הגהות וציונים

א] תיבות "בר חייא" ט"ס וליתא בכת"י ובחולין עי"ש ברש"י (דק"ס): ב] בכת"י נוסף **אמר רבי אבא** בריה דרחב"א, וכ"ה בחולין. וכ"ה נכון וכדמוכח להלן דמרא דשמעתא הוא ר"א בריה דרחב"א, ועי' רש"י בחולין שם (דק"ס עי"ש, ועי' פורת יוסף): ג] צ"ל **דתניא** (רש"ש), וכ"ה בכת"י: ד] יש להוסיף ת"ר (רש"ש), וכ"ה בכת"י וראשונים: ה] צ"ל **קודם** דאתיתו (גנזי יוסף) או שצ"ל **לחזור** לביתא (דבש תמר): ו] כ"ה הגירסא בכת"י, ועי' יד דוד: ז] הנוסח שלפנינו משובש וצ"ל בריה דרבי חייא **בר אבא** (ותיבות "או ר' זירא" נמחק), עי' לעיל אות ב' וברש"י בחולין שם (דק"ס): ח] צ"ל **במקום** (מהרש"א): ט] אולי צ"ל אפי' **ביום** ז' (ע"פ בה"ג עי"ש): י] בחילופי גירסאות מוחק מן תיבת לרבנן עד ביום השביעי וגורס לעיל מינה - עם הנשארים **לרבנן כשבא גדול** הבית תוך ג' ימים **ולר"ש אפילו ביום ז'** וכן פי' ר"י וכו' (גליון) כך הגיה מהרש"א ועי' רש"ש: כ] לימנו בהדייכו **כמו** בגדול הבית בבית **דבשאין** גדול הבית כו' עצמו **הוי** דינא כרבנן כצ"ל (גליון), ע"פ מהרש"א ועי' רש"ש: ל] עי' נוסחת הירושלמי שהביא הרא"ש בסימן לט] (גליון): מ] צ"ל שגדול המשפחה כאן **שאלו שבאו** מונין (מהרש"א ועי"ש בהגהות והערות), ועי' ב"י יו"ד סי' שעה בד"ה והא דאמרינן ובגליון מהרש"א ומלא הרועים בילקו"מ: נ] צ"ל מיד **כשיצאו** (רש"ש), ועי' אות הקודם: ס] (פי' מתה אחותו) (גליון)

ממעט על אביו ועל אמו ממעט [א]על כל המתים כולן רצה חולץ רצה אינו חולץ על אביו ועל אמו חולץ ומעשה בגדול הדור אחד שמת אביו וביקש לחלוץ וביקש גדול הדור אחר שעמו לחלוץ ונמנע ולא חלץ אמר אביי גדול הדור רבי גדול הדור שעמו ר' יעקב בר אחא ואיכא דאמרי גדול הדור ר' יעקב בר אחא גדול הדור שעמו רבי בשלמא למ"ד גדול הדור שעמו רבי היינו דנמנע ולא חלץ אלא למ"ד רבי יעקב בר אחא אמאי נמנע ולא חלץ רשב"ג נשיא הוה [ב]וכולי עלמא מיחייבי למיחלץ קשיא[א]. א) [ג]על כל המתים כולן מסתפר לאחר ל' יום על אביו ועל אמו[ב] עד שיגערו בו חבריו [ד]על כל המתים כולן נכנס לבית השמחה לאחר ל' יום על אביו ועל אמו לאחר י"ב חדש אמר רבה בר בר חנה ולשמחת מריעות מיתיבי ולשמחה ולמריעות ל' יום[ג] קשיא אמימר מתני הכי אמר רבה בר בר חנה ה) ולשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר והא תניא לשמחה שלשים ולמריעות שלשים ל"ק [ו]הא באריסותא הא בפורענותא. [ז]על כל המתים כולן קורע טפח על אביו ועל אמו עד שיגלה את לבו א"ר אבהו מאי קרא א) ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם ואין אחיזה פחות מטפח. [ח]על כל המתים כולן אפילו לבוש עשרה חלוקין אינו קורע אלא עליון על אביו ועל אמו קורע את כולן [ט]ואפיקרסותו אינה מעכבת אחד האיש ואחד אשה ר"ש בן אלעזר אומר [י]האשה קורעת את התחתון ומחזירתו לאחוריה וחוזרת וקורעת את העליון. ד) [כ]על כל המתים כולן רצה מבדיל קמי שפה שלו רצה אינו מבדיל על אביו ועל אמו מבדיל רבי יהודה אומר [ל]כל קריעה שאינו מבדיל קמי שפה שלו אינו אלא קרע של תיפלות אמר רבי אבהו מ"ט דר' יהודה דכתיב ב) ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים ג) ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהן לשנים אלא שנראין קרועים כשנים. [מ]על כל המתים כולן שולל לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים על אביו ועל אמו שולל לאחר ל' ואינו מאחה לעולם ד) [נ]והאשה שוללתו לאלתר מפני כבודה. כי אתא רבין א"ר יוחנן [ס]על כל המתים רצה קורע ביד רצה קורע בכלי על אביו ועל אמו ביד. וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן [ע]על כל המתים כולן[ו] מבפנים על אביו ועל אמו קורע מבחוץ אמר רב חסדא [פ]וכן לנשיא מיתיבי לא הושוו לאביו ולאמו אלא לאיחוי בלבד מאי לאו אפילו לנשיא לא לבר מנשיא נשיאה שכיב א"ל רב חסדא (לרב חנן בר רבא[ה]) כפי אסיתא וקום עלה ואחוי קריעה לעלמא ה) [צ]על חכם חולץ מימין על אב ב"ד משמאל על נשיא מכאן ומכאן. ו) ת"ר [ק]חכם שמת בית מדרשו בטל ז) [ר]אב ב"ד שמת כל בתי מדרשות שבעירו בטילין ונכנסין לביהכ"נ ומשנין את מקומן היושבין בצפון יושבין בדרום היושבין בדרום יושבין בצפון [ש]נשיא שמת בתי מדרשות כולן בטילין ובני הכנסת נכנסין לבית הכנסת

אוצר החכמה 18/06/2018

רצה חולץ. כתיפו: **ונמנע.** האבל ולא חלץ, משום כבוד גדול הדור שעמו שבקש לחלוץ גם הוא: **אלא למ"ד גדול הדור שעמו ר' יעקב.** ורבי הוה אבל: **עד שיגערו בו חבריו.** שכבר גידל פרע יותר מדאי: **אמר רבה.** הא דתניא נכנס לבית המשתה לאחר ל' יום: **לשמחת מריעות.** סעודה שעושין ריעים ואהובים זה עם זה ולא הוי שמחה כל כך, אבל סעודה דשמחה כגון דנישואין לא: **הא באריסותא הא בפורענותא.** אריסא היינו שמתחיל אחד מהן לעשות סעודה ומלוה לכולם כדי שיעשו גם הם נמי כך, לאותה סעודה אינו נכנס עד לאחר שלשים יום, אבל בפורענותא שמשלם להם סעודות שנעשו לו יכנס לאלתר, שאי אפשר לו שלא לשלם: **ואפיקרסותו.** שעל ראשו אינה מעכבת, כלומר אינו צריך לקורעה: **אחד איש ואחד אשה.** חייבין לקרוע: **האשה.** שמת אביה או אמה קורעת חלוק התחתון משום צניעות: **ומחזרת.** הקרע לאחוריה: **וחוזרת וקורעת העליון.** והתחתון מכסה לבה: **רצה מבדיל קמי שפה.** שאינו[י] בשפה שלפני הצואר אלא קמי שפה שלפני[ז] השפה שלפני הצואר שאינה קרועה, וקורע תחתיה כדי שיהיה נראה הקרע: **רצה אינו מבדיל.** אלא קורע של בית הצואר, אע"ג דאינו נראה[ח] הקרע דהכל בית הצואר הוא: **על אביו ועל אמו מבדיל.** קמי שפה, כדי שיהא נראה הקרע: **קרע של תיפלה.** כלומר לא יצא ידי קריעה, לפי דנראה דבית צואר הוא הכל: **ויקרעם לשנים.** אין קורעין[ט] אלא שנראה כשנים, מבדיל קמי שפה ונראה בית הצואר קרע אחר: **שולל.** באשטיר"י[י]: **מאחה.** קנט"ר[כ], תופר כדרכו: **קורע בכלי.** סכין, כדי שלא יפסיד הבגד: **קורע מבפנים.** תחת המקטורן שלו, שאינו[ל] קורע מחוץ לעיני הכל: **וכן לנשיא.** קורע מבחוץ: **לא הושוו.** רבו ואב ב"ד ונשיא וכל הנך דתני במתניתא לאביו ולאמו: **אלא לאיחוי.** שאין מתאחים לעולם[י], אבל לא הושוו לאביו ולאמו לקרוע מבחוץ, להאי לא הושוו, דעל אביו קורע מבחוץ ועל כולן אינו קורע מבחוץ: **כפי אסיתא.** הפוך המכתשת ועמוד עליה וקרע כדי שיראוך כל העם כשתקרע: **חכם.** ממונה על העיר, שמבקשים ממנו הוראה: **חולץ.** כתף מימין[מ]: **בית מדרשו בטלין.** אותן שרגילין ללמוד תורה מפיו:

וקורין

מעשה בגדול הדור. אין זה מעשה לסתור דהא דנמנע ולא חלץ זהו מפני גדול הדור שעמו ובמס' שמחות (פ"ט) קתני עלה ואין ראוי לחלק כבוד לו והאחרים הראויין לחלוץ אף על אביו ועל אמו ואם אין ראויין אינו חולץ כדי שלא יחלצו אחרים[נ] ומעשה בר' יעקב כו':

עד שיגערו בו חביריו. נראה דרגל אינו מבטל דבר זה מדאמרינן בירושלמי[י] רבי שמואל בר אבדימי דמנה תלתין[ס] יומין קמי מועדא שאיל לרבי מנא א"ל כל דבר שהוא תלוי בז' ול' הרגל מפסיק ברם הכא עד שישלח פרע ויגערו בו חביריו ויאמרו לו לא מעמנו ובשמחה נמי אשכחנא הכא י"ב חדש ואין רגל מבטל ויש ספרים שכתוב בהן או יגערו בו חביריו בירושלמי ונראה שהוא טעות סופרים כי אם כמו שכתבתי עד שישלח פרע ויגערו בו:

ולשמחת מריעות. פירש בקונטרס סעודות שעושים ריעים ואהובים זה לזה וכ"נ דדוקא לשמחת מריעות מותר לאחר ל' יום אבל שמחת חתן אסור אפילו לאחר ל' יום. והא תניא לשמחה ל' ולמריעות ל' וה"נ פריך בריש פ"ק דבבא מציעא (דף ב.) והא זה וזה קתני וכן בפ"ק דסנהדרין (דף ח.) גבי זימון בג' וברכת המזון בג' וטובא איכא ויש מקומות שאינו שואל כגון בפ"ק דנדרים (דף ד:) גבי אסור אסור[ע] ובפרק גיד הנשה (חולין דף צח. ושם) גבי אסורות אסורות ובפרק בית כור (ב"ב דף קד.) גבי בית כור אני מוכר לך כבית כור וי"מ[פ] ולשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר ואגן בסעודת חתן איירינן הא דאמרינן בירושלמי[י] ובמסכת שמחות (פ"ט) אם היה סעודה של מצוה מותר לא ידענא מהו קורא סעודת מצוה להתיר באבל אם דוקא סעודת קידוש ר"ח[ח] פירש הר"א בשם רבינו שמשון דלסעודת ברית מילה מותר ליכנס דלא חשיבא שמחה כדאמרינן בפ"ק דכתובות (דף ח.) דלא מברכינן בה שהשמחה במעונו משום דטרידי וליכא שמחה ולהר"א לא היה פשוט דגרע משמחת מריעות וגם פירש דאסור לאכול אפי' עם המשמשין ואין לחלק בין סעודת המשמשין לסעודה עצמה ופסק דכניסה בלא אכילה שרי דאין שמחה בלא אכילה ושתיה[ט] ובתוספות הרב פוסק כלישנא דאמימר דמיקל טפי:

אחד האיש ואחד האשה. ובתוס' הרב פוסק כר"ש בן אלעזר דהלכה כדברי המיקל ולא ידענא מאי קאמר דלקמן (דף כו:) אמרינן אבילות לחוד וקריעה לחוד:

רבי

עין משפט
נר מצוה

קלט א מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה ג סמג עשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סימן שמ סעיף טו:

קמ ב מיי' שם פ"ט הלכה טו סמג שם טוש"ע שם סעיף יז:

קמא ג מיי' שם פ"ו הלכה ג סמג שם טוש"ע שם סימן שצ סעיף ד:

קמב ד ה ו מיי' שם הלכה ו ז סמג שם טוש"ע שם סימן שלא סעיף ב:

קמג ז ח ט מיי' שם פ"ח הלכה ב ג סמג שם טוש"ע שם סי' שמ סעיף ט י:

קמד י טוש"ע שם סעיף יא:

קמה כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף יב:

קמו ל טוש"ע שם בהג"ה:

קמז מ נ מיי' פ"ט שם הלכה א טוש"ע שם סעיף טו:

קמח ס מיי' שם פ"ח הלכה ב ג טוש"ע שם סעיף יד:

קמט ע מיי' שם טוש"ע שם סעיף יג:

קנ פ צ מיי' שם פ"ט הלכה ב יד טו טוש"ע שם סעיף יז:

קנא ק ר ש מיי' שם טוש"ע שם סי' שדמ סעיף יח:

רבינו חננאל

ממעט על אביו ועל אמו ממעט בעסקו. ואפילו שהוא על ידי אחרים: **ירושל'** מרבה בעסקי אביו ואמו משמע בתכריכין והספדו. **על כל המתים רצה חולץ** פי' חליצת כתף. מוציא ידו מתחת הקרע ונמצאת כתיפו חלוצה מן החלוק. רצה אינו חולץ. על אביו ועל אמו חולץ. ומעשה בגדול הדור שמת אביו ובא לחלוץ. ובקש גדול הדור (עצמו) [שעמו] לחלוץ ולא חלץ. **ואסיקנא גדול הדור** (שמת) **הוא ר' יעקב בר אחא** ובקש רבינו הקדוש הוא גדול הדור שעמו לחלוץ עמו מפני כבודו. ונמנע ר' יעקב ולא חלץ. אבל במיתת רשב"ג אבי רבינו הקדוש כ"ע חייבין לחלוץ דנשיא הוא. **קיי"ל היכא דחל יום שמיני** של אביו ושל אמו להיות בשבת ערב הרגל מגלח ואפילו ביום ששי[ל] בע"ש. דלענין כבוד יו"ט ל"ש אב ואם ול"ש שאר קרובים. הלכה כאבא שאול בזה ובזה. **על כל המתים מותר להסתפר לאחר שלשים.** על אביו ועל אמו מגדל שער עד שיגערו בו חביריו. **על כל המתים נכנס לבית המשתה לאחר שלשים יום.** ואוקמה אמימר במשתה שמחת מריעות בפורענותא נכנס לאלתר. אבל באריסותא. כלומר הוא אינו פורע אלא מתחיל הוא אחר שלשים יום. אבל על אביו ועל אמו אינו נכנס עד י"ב חדש. **על כל המתים קורע טפח** שנאמר ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים. ואין אחיזה פחותה מטפח. אבל על אביו ועל אמו קורע עד שמגלה את לבו. ואפילו לבוש מאה חלוקים קורע את כולן ומבדיל קמי שפה דבעינן קרע הנראה לשנים קרעים כדכתיב ויקרעם לשנים קרעים ואפיקרסותו אינה מעכבת והאשה על אביה ועל אמה קורעת חלוקה התחתון ומחזרת הקרע לאחוריה וחוזרת וקורעת את העליון. ואינו קורע על אביו ועל אמו בכלי כגון סכין וכיוצא בו אלא בידו קורע ואינו קורע אלא מבחוץ ואינו מאחה הקרע לעולם:

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) שמחות פרק ט, ב) הוריות יג:, ג) [לקמן כו. ע"ש סנהדרין ס. ע"ש ול"ע] ועי' רש"י כת"י ובחי' הריטב"א לקמן שם, ד) [לקמן כו:], ה) שמחות פרק י עי"ש בנוסחת הגר"א אות י, ו) לקמן כו., ז) דפרקין ה"ח, ח) עי' סנהדרין ע:, ט) לעיל ט., י) ב"ק יז., כ) שמות כח לב.

תורה אור השלם

א) וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם וְגַם כָּל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ: [שמואל ב' א, יא]

ב) וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים: [מלכים ב' ב, יב]

רש"י כת"י

ממעט. בעסקיו אע"פ שמותרין לו. **ירצה חולץ.** מקרע חלוקו מלמעלה עד שנראה כתיפו כמו חלוצי כתף[י]. **בקש גדול הדור שעמו לחלוץ.** מפני כבודו של אבל. **ונמנע.** האבל. **ולא חלץ.** שלא רצה שיהא חולץ אותו גדול הדור. **היינו דנמנע.** ר' יעקב לא חלץ מפני כבודו של ר' שלא רצה שיחלוץ ר'. **אלא למאן דאמר.** גדול הדור שהיה עמו היינו ר' יעקב. **אמאי נמנע.** ר' ולא חלץ מאי איכפת ליה אי חליץ ר' יעקב דהא רבן שמעון אבוה דר' נשיא הוה ונשיא שמת הכל חולצין עליו. **מסתפר.** מגלח. **לבית השמחה.** כגון סעודת חתן. **ולשמחת מריעות.** שמתקנין סעודת שמחה זה עם זה [זה] היום וזה מחר וכורתין ברית ביניהם משום אהבה וריעות. **והתניא לשמחה ולמריעות.** וקס"ד לשמחה היינו שמחת נשואין. **אריסותא.** הלואה כלומר עכשיו מתחיל הריעות והוא מתחילו תחלה שלשים יום. **בפורענותא.** שכבר סעד הוא עמהן משלהן כמה פעמים ועכשיו הגיע זמן לפרוע פורע לאלתר מפני שמחוייב להם כבר. **ויחזק.** ויאחז. **ואפרקסותו.** סודר שעל הראש שתלוי לו על כתיפו. **אינה מעכבת.** אינה צריכה לקרוע. לישנא אחרינא נופל אותו אפרקסותו על החזה ומכסה קריעת החלוק ואף על פי כן אין זה עיכוב (ברש"י ברי"ף - חייב) קריעה. **אחד האיש ואחד אשה.** צריך לקרוע על אביו ועל אמו לקרוע כל החלוקין שעליו. **האשה.** שמת אביה ואמה. **קורעת.** חלוק התחתון משום צניעות ומחזרת קרע לאחריה וחוזרת וקורעת העליון והתחתון מכסה כנגד לבה. **רצה מבדיל קמיה שפה שלו.** כלומר מתחיל קריעה מהלל בית הצואר כמו[ס] ספה לפיו. **רצה אינו מבדיל.** אלא מתחיל וקורע למטה מבית הצואר כנגד כריסו וקורע והשפה של חלוק לבית הצואר אינו קורעו. **קרע של תפלה.** כלומר לא יצא ידי קריעה. **ויחזק בבגדיו.** באלישע כתוב שקרע על אליהו דאזל מיניה. **מלמד שנראין כשנים.** הכא לא גרסינן לעולם דהא[פ] קתני ולא מתאחין. **שולל.** בשטי"ר. **מאחה.** תופר כדרכו והנך על כל המתים דקתני כגון בנו ובתו ואחיו ואחותו ואשתו. **מפני כבודה.** שלא תעמוד פרועה. **אם רצה בכלי.** בסכין. **מבפנים.** בחדר שאין צריך לקרוע בפני העם. **לא הושוו.** רבו ונשיא ואב בית דין וכל הנך דקתני במתני'[א] שהן קורעין ולא מתאחין לא הושוו לאביו ולאמו. **אלא לאיחוי בלבד.** שאין מתאחין (קורעין) [הקריעה] שקורעין עליהן אבל להא מילתא שיהו קורעין בפני העם לא הושוו. **כפי אסיתא.** הפוך המכתשת ועמוד עליה וקרע כדי שיראוך כולם כשתקרע. **על חכם.** משמאל הוא מתחזי בהנהו טפי מימין. **חכם.** ממונה שבעיר שמבקשין ממנו הוראה ואב ב"ד עדיף מיניה. **בית מדרשו.** אותן שהיו רגילין ללמוד תורה מפיו.

הגהות וציונים

א] "קשיא" ליתא בכל הדפו"י ונוסף ע"פ המהרש"א: ב] בכת"י וראשונים נוסף **מגדל פרע**: ג] בכת"י נוסף **אימא לשמחה של מריעות ל' והתניא לשמחה ל' ולמריעות ל'** קשיא. ועי' רש"ש: ד] בכת"י נוסף קורע: ה] גי' הערוך בערך אסיתא **לרב נחמן בר אמי** (גליון): ו] יש להוסיף שאינו **קורע** (כת"י): ז] צ"ל **לפני** (ראש משביר). ועיי' רש"ש בגמ': ח] בדפו"ר אע"ג **דנראה**, וכ"ה נכון (ופירושו אע"ג דנראה הקרע כבית הצואר ארוך ולא כקרע, דק"ס): ט] בכת"י אין **קריעה** אלא וכו' **דמבדיל** קמי וכו': י] לתפור בצורה גסה: כ] לתפור: ל] בכת"י שאינו **נראה לכל כשקורע: מחוץ.** לעיני הכל (ועי' רש"י כת"י): מ] בכת"י הימין: נ] עי' מהרש"א ולפי הנראה יש כאן ערבובי דברים וכצ"ל מפני גדול הדור שעמו **ואין ראוי לחלק כבוד לו כדי שלא יחלצו אחרים ובמס' שמחות קתני עלה ואם אין ראוי לחלוץ אף על אביו ואמו לא יחלוץ** ומעשה כו' כצ"ל והבוחר יבחר. העתק מחילופי גירסאות (גליון): ס] כך היא גי' התוס' בירושלמי אבל לפנינו שם הגי' **תמניא** (קרבן העדה), ועי' בפני משה: ע] [שם בנדרים פריך הש"ס אסור אסור ל"ל וכ"כ תוספות בכורות לא ע"ב ד"ה א"כ וכו' דבנדרים פריך כן ולכך צריכים אנו לומר דהכא בדברי תוס' נפל טעות ומ"ש כגון בפ"ק דנדרים גבי אסור אסור שייך לעיל קודם וטובא איכא וכו' ודע עוד דגם במ"ש תוספות הכא ובפ' בית כור וכו' צריך תיקון בזה כי בב"ב קד ע"א שואל הש"ס ע"ש וכך איתא בתוספות בכורות הנ"ל וע"ש] (גליון): פ] נדצ"ל **וש"מ** (והוא ר"ת "ושאר מקומות") והס"ד ואח"כ מה"ד ולשמחת מריעות וכו' והוא ציון על לישנא דאמימר (רש"ש): צ] תיבות "ביום ששי" ט"ס (חשק שלמה על ר"ח לעיל יט ע"ב): ק] נראה דיש להוסיף דהא **הכא לא** קתני (משא"כ לקמן כו ע"א דבעי להוכיח מפסוק זה דלא מתאחין):

מְמַעֵט, שאינו מחויב בכך. אולם האבל **עַל אָבִיו וְעַל** [-או על] **אִמּוֹ, מְמַעֵט** בעסקיו בתוך שבעת ימי האבילות, שמחויב הוא מפני כבוד אביו או אמו[א] למעט בעיסוק בסחורה אפילו בדבר האבד ואפילו על ידי אחרים[ב].

הברייתא מבארת את הנהגת האבלים בשעת הלוויה:
האבל חולץ את כתפו בשעת לווית המת[ג], והיינו שקורע את הבגד מלמעלה עד שהכתף נראית[ד]. הברייתא מבארת חילוק בזה בין אבל על אביו או אמו, לבין שאר אבלים.

שנינו בברייתא, האבל **עַל כָּל הַמֵּתִים כּוּלָּן**, כלומר על שאר קרוביו שמתו, אם **רָצָה, חוֹלֵץ** את כתיפו בשעת הלוויה[ה], ואם **רָצָה** שלא לחלוץ **אֵינוֹ חוֹלֵץ**. אולם האבל **עַל אָבִיו וְעַל** [-או על] **אִמּוֹ, חוֹלֵץ** את כתיפו בשעת הלוויה, עד הקבורה[ו], שמחויב הוא בכך[ז]. **וּמַעֲשֶׂה בִּגְדוֹל הַדּוֹר אֶחָד שֶׁמֵּת אָבִיו, וּבִיקֵּשׁ** [-רצה] **לַחֲלוֹץ** את כתיפו, **וּבִיקֵּשׁ גְּדוֹל הַדּוֹר אַחֵר שֶׁהָיָה עִמּוֹ**[ח] **לַחֲלוֹץ** לכבודו של גדול הדור האבל[ט], **וְנִמְנַע** גדול הדור האבל **וְלֹא חָלַץ**, מפני כבודו של גדול הדור השני[י].

אביי מפרש מי היו שני גדולי הדור הללו:
אָמַר אַבַּיֵי, **גְּדוֹל הַדּוֹר** המוזכר בברייתא, היה **רַבִּי** [-רבי יהודה הנשיא], ומת אביו רבן שמעון בן גמליאל, **וּגְדוֹל הַדּוֹר שֶׁהָיָה עִמּוֹ** ורצה לחלוץ עמו, היה **רַבִּי יַעֲקֹב בַּר אַחָא. וְאִיכָּא דְּאָמְרִי** - יש שאמרו שמועה זו בלשון אחרת [להיפך], **שֶׁגְּדוֹל הַדּוֹר** שמת אביו היה **רַבִּי יַעֲקֹב בַּר אַחָא**, **וּגְדוֹל הַדּוֹר שֶׁעִמּוֹ**, היה **רַבִּי**.

מקשה הגמרא, **בִּשְׁלָמָא** - מובן הדבר **לְמַאן דְּאָמַר** שגדול הדור שאביו מת היה רבי יעקב בר אחא, **וּגְדוֹל הַדּוֹר שֶׁעִמּוֹ** היה **רַבִּי, הַיְינוּ דְּנִמְנַע** - לכך נמנע רבי יעקב **וְלֹא חָלַץ** מפני כבודו של רבי שלא יחלוץ עמו. **אֶלָּא לְמַאן דְּאָמַר** שגדול הדור שאביו מת היה רבי, וגדול הדור שעמו היה **רַבִּי יַעֲקֹב בַּר אַחָא, אַמַּאי** - מדוע **נִמְנַע** רבי **וְלֹא חָלַץ** משום כבודו של רבי יעקב בר אחא, והלא רבי יעקב בר אחא עצמו חייב לחלוץ, שהרי **רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל** אביו של רבי **נָשִׂיא הֲוָה** [-היה], **וְכוּלֵּי עָלְמָא מִיחַיְּיבֵי לְמִיחְלַץ** - וכולם חייבים לחלוץ לכבודו[יא], ומדוע לא רצה רבי שרבי יעקב בר אחא יחלוץ לכבוד הנשיא[יב]. מסיקה הגמרא, **קַשְׁיָא** - אכן קשה הדבר,

---

א. **ר"י** מלוניל (לעיל ע"א ד"ה ממעט).

ב. **המיוחס** לרש"י (לעיל ע"א ד"ה ממעט) על פי ביאור התוספות (להלן כז. ד"ה אם), נימוקי יוסף (לעיל ע"א ד"ה ממעט, בביאור השני), וכפי שיתבאר. לפי שיטה זו, הברייתא עוסקת בשבעת ימי האבילות, שבהם אסור לאבל לעשות מלאכה (לעיל טו:), וכמו כן לעסוק במשא ומתן וסחורה [כפי שכתב הרמב"ם (אבל פ"ה ה"ז)], אולם דבר האבד הותר לו לעשות על ידי אחרים (לעיל יא:), ומחלקת בזה בין אבל על שאר מתים לבין אבל על אביו או אמו, שבאבל על שאר מתים אינו מחויב למעט בעסקיו, אולם באבל על אביו או אמו מחויב הוא למעט במשא ומתן ובסחורה אפילו בדבר האבד ואפילו על ידי אחרים [אלא אם כן ייגרם לו על ידי מיעוטו בעסקו נזק גדול. ערוך השולחן (יו"ד סי' שפ סל"ג)]. וכן פסק השולחן ערוך (שם סכ"ד). [וראה בהערה לעיל (ע"א) בדברי הברייתא 'ממעט בעסקו' שהובא ביאור נוסף של הראשונים, שמדובר כאן על כל עסק במשא ומתן, אפילו שאינו דבר האבד, שבשאר מתים רשאי לעסוק בו אלא שאם רצה ממעט, ובאביו ואמו חייב למעט]. ולשיטה זו לאחר שבעה מותר לעסוק בדברים אלו כהרגלו ואינו צריך למעט בזה, אפילו באבל על אביו או אמו. מאירי (לעיל ע"א ד"ה על - השני), שיטה לתלמיד הר"י מפריש (שם ד"ה ממעט). [וראה ביאורי רש"י (לעיל ע"א ד"ה ממעט)]. אולם הרי"ץ גיאות (ח"ב מאה שערים הלכות אבל) פירש בשם רב האי גאון, שהברייתא עוסקת לאחר שבעת ימי האבילות, בתוך שלושים יום, וכן כתב הריטב"א (לעיל ע"א ד"ה רלה), וכתב הבית יוסף (יו"ד סי' שפ סכ"ד ד"ה על, בבדק הבית) שכן היא דעת הרמב"ם (אבל פ"ו ה"ט). וביאר, שלאחר שבעה ימים האבל מותר במלאכה ובמשא ומתן, ובאה הברייתא לומר שבשאר מתים אם רצה למעט ימעט, אולם האבל על אביו או על אמו, אף שמותר לו לעסוק בדברים אלו, מכל מקום במשא ומתן חייב הוא למעט עד שלושים יום. ובביאור ענין ה'מיעוט' בזה, כתב הרי"ץ גיאות (שם) [וכעין זה בתלמיד הרשב"א (ד"ה על)] בשם רב האי גאון, שאם יש לו חנות יאחר מלפותחה ויקדים לסוגרה יותר מרגילותו, ואם היה רגיל לסחור הרבה לא יסחור אלא מעט. וכן משמע ברבינו חננאל (לעיל ע"א ד"ה על).

ג. **ראה** בהערה להלן בדברי הברייתא 'על אביו ועל אמו חולץ'.

ד. **רש"י** כת"י (ד"ה ירלה) ובבבא קמא (יז. ד"ה חלוצי), שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה רלה חולץ), וכן נקט הט"ז (יו"ד סי' שמ סק"ט). אולם הרי"ף פירש שמוציא את זרועו מתוך הקרע שבבגדו [שקרע בשעת מיתה], ועל ידי כך כתיפו וזרועו מגולים, וכן פירשו הרמב"ן (תורת האדם, ענין הקריעה אות יא) בשם הגאונים, הרמב"ם (אבל פ"ח ה"ג) והטור (שם). והטעם שעושה האבל כן הוא כדי להראות את הקרע לכולם בכדי שיתבזה. נימוקי יוסף (ד"ה חולץ). [ובהערה להלן (בדברי הגמרא 'קשיא') יתבאר האם דין זה נוהג גם בזמננו]. אולם הרמב"ן (תורת האדם, ענין הקריעה אות יא) והר"ן (ד"ה רלה חולץ) פירשו בשם רש"י [ולא נמצא לפנינו], שפושט בגדו העליון מעליו, ובכך הוא נראה כמתעסק בצרכי המת, או כמתאונן ומצטער ואינו יודע מה לעשות, וכתב הרמב"ן שהוא פירוש משובש. ויש מפרשים שהכוונה לחליצת מנעלים, ולילך יחף לבית הקברות, וכך גם לחזור משם. מהר"ם (הלכות שמחות סי' עה), ראבי"ה (ח"ב הלכות אבל סי' תתמא ד"ה גרסינן - הראשון). והיינו שמיד כשהלבישו תכריכים למת יחלוץ האבל את מנעליו וילך יחף לבית הקברות. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה רלה חולץ). והרא"ש (סי' מג) תמה, מאחר ועדיין לא נסתם הגולל ולא חלה עליו אבילות, מדוע צריך לחלוץ את מנעליו. וביאר הב"ח (יו"ד סי' שמ סט"ז ד"ה והרא"ש), שאין זה מדין אבילות אלא משום כבוד לאביו ואמו. אולם כתב שמכל מקום אין נוהגים כן, אלא הולך לבית הקברות במנעליו, ושם חולצן, וחוזר לביתו יחף. עוד כתב (שם סי"ז ד"ה ת"ר), שגם ראשונים אלו מודים שעיקר החליצה המבוארת בסוגיא היא חליצת הכתף, אלא שיש ללמוד בקל וחומר שצריך לחלוץ גם מנעלים ולילך יחף לבית הקברות מפני כבוד המת. [ובהערה להלן בדברי הברייתא 'ועל אב בית דין משמאל' יתבאר יותר].

ה. **ראה** בהערה הבאה.

ו. **רמב"ם** (אבל פ"ח ה"ג), מאירי (ד"ה על - הראשון), וכן פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' שמ סט"ז). וכתב הכסף משנה (שם), שכן משמע מלשון הגמרא (ב"ק יז.) לענין חזקיה מלך יהודה 'שיצאו לפניו שלשים וששה אלף חלוצי כתף', ומשמע שהחיוב הוא רק בשעת הלוויה עד הקבורה.

ז. **והוא** הדין שיש חיוב לחלוץ על מיתת חכם, אב בית דין ונשיא, כמבואר להלן, ומה ששנינו ברישא 'על כל המתים כולן רצה חולץ רצה אינו חולץ', לאו דווקא על כל המתים, ונקטה הברייתא כן משום הקרובים, ששם אין חיוב. על פי הריטב"א (ד"ה על - הראשון).

האור זרוע (הלכות אבילות סי' תית אות יא, בביאורו הראשון) והמאירי (ד"ה על - הראשון, וד"ה על חכם) כתבו שעל אביו או אמו מחויב לחלוץ את שתי כתפיו, כמו שמבואר להלן לענין נשיא. אולם כתב הריטב"א (ד"ה על - הראשון) שמלשון רבינו חננאל (ד"ה על - הראשון) משמע שאין צריך לחלוץ אלא כתף אחת, וכן כתבו האור זרוע (שם בביאורו השני) והרמב"ן (תורת האדם, ענין הקריעה אות יא). ונחלקו איזו כתף יחלוץ, האור זרוע כתב שחולץ את כתיפו השמאלית [כמו על אב בית דין שמת, כמבואר בסוגיא להלן, ופירש רש"י כת"י (ד"ה על) שחליצת שמאל עדיפה משום שניכרת יותר, וראה ביאורו בהערה להלן בדברי הברייתא 'ועל אב בית דין משמאל', וראה שם ביאור נוסף מדוע חליצת שמאל עדיפה משל ימין]. אולם השיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה שמעי) כתב שיחלוץ כתף ימין [כמו על חכם שמת, כמבואר בסוגיא להלן], וכן כתב הפרישה (שם סק"כ) בשם המהרש"ל שכן נוהגים. אולם הרמב"ן (שם) והרא"ש (סי' מד) כתבו שחולץ איזו כתף שירצה, ימין או שמאל [שהרי הגמרא לא פירשה את הדבר, כשם שפירשה להלן לגבי חכם ואב בית דין], ואף יחלוץ את שתי כתיפיו אם ירצה [ואין זה קרע שלא לצורך, ואין עובר בזה על 'בל תשחית' (דברים כ יט), מפני שהוא מוסיף לכבודם. ב"ח (יו"ד סי' שמ סי"ז ד"ה ומ"ש)]. וכן פסק השולחן ערוך (שם סעיף טז-יז).

ח. **הגמרא** להלן תדון מי היו שני גדולי הדור הללו.

ט. **רש"י** כת"י (ד"ה נקט). שאין הדבר לפי כבודו לילך בשוק בכתף מגולה, ולכן רצה אותו גדול הדור שהיה עמו לחלוץ עמו, כדי שלא יהלך כך יחידי. רמב"ן (תורת האדם, ענין הקריעה אות יא).

י. **המיוחס** לרש"י (ד"ה ונמנע), רמב"ן (תורת האדם, ענין הקריעה אות יא). והמאירי (ד"ה על - הראשון) כתב שנמנע מלחלוץ כדי שלא להטריח את גדול הדור השני לחלוץ עמו.

אין מעשה זה סותר את הדין המבואר בברייתא שחייבים לחלוץ על אביו או אמו, שדווקא כאן משום כבוד גדול הדור השני נמנע מלחלוץ. תוספות (ד"ה מעשה). ואף שעל ידי כן ביטל מצוות כיבוד אב, מכל מקום מאחר והמנעותו מלחלוץ היתה לכבוד גדול הדור, הרי כבוד התורה דוחה את כבוד אביו [שכן מוכח מהגמרא (קידושין לג:) שהסתפקה האם בן שהוא רבו של אביו מחויב לקום מפני אביו, ולא נפשט הספק, וכל שכן שהבן פטור מכיבוד אב כשהדבר פוגע בכבוד תורתו של הבן], ולא הותר לאדם לעשות דבר לכבוד אביו אם יש בזה זלזול בכבודו של תלמיד חכם. רמב"ן (שם).

אם האבל עצמו הוא תלמיד חכם ואין הדבר לפי כבודו לחלוץ, אף הוא עצמו אינו חולץ, וכך היה מעשה ברבי עקיבא שמת אביו ואחרים חלצו לפניו והוא לא חלץ. ברייתא (שמחות פ"ט ה"ג) על פי ביאור הרמב"ן (תורת האדם שם). וכן פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' שמ סט"ז). והוסיף הרמב"ן, שגדול הדור המוזכר בברייתא שביקש לחלוץ לכבוד אביו, אף שהיה פטור וכנ"ל, לא חש לכבוד עצמו. [אכן לשיטת הרא"ש (ב"מ פ"ב סי' כח) שתלמיד חכם הפטור ממצוה מפני כבוד תורתו, אסור לו לוותר על כבוד תורתו ולהחמיר, וצ"ע. ויש ליישב על פי דברי הפרי מגדים (או"ח סי' רנ משבצות זהב סק"ד) שכשעושה מצוה וניכר לכולם שהיא מצוה מותר לתלמיד חכם למחול על כבודו. וראה בביאור הלכה (שם ד"ה כי)].

[והשולחן ערוך (יו"ד שם) כתב 'ואם הבן [הוא] אדם גדול', וכתב הב"ח (שם ד"ה ומ"ש ואם) שכן יש לגרוס גם בטור, והכוונה שהוא גדול הדור, כמבואר בסוגיא. אך מלשון הרמב"ן משמע שאפילו אינו גדול הדור אלא תלמיד חכם שאין הדבר לפי כבודו, פטור, וכן מבואר ברבינו ירוחם (אדם וחוה נתיב כח ח"ב) ש'גדול הדור' המוזכר כאן הכוונה לכל תלמיד חכם. ובלבוש (שם סט"ז) משמע שהפטור אינו אלא לכל מי שאין הדבר לכבודו, ולא דווקא מפני כבוד התורה].

יא. **כמבואר** להלן בסוגיא.

יב. **מה** שאין כן אם גדול הדור שמת אביו היה רבי יעקב בר אחא, לא קשה, מפני

ממעט על אביו ועל אמו ממעט [א]על כל המתים כולן רצה חולץ רצה אינו חולץ על אביו ועל אמו חולץ ומעשה בגדול הדור אחד שמת אביו וביקש לחלוץ וביקש גדול הדור אחר שעמו לחלוץ ונמנע ולא חלץ אמר אביי גדול הדור רבי גדול הדור שעמו ר' יעקב בר אחא ואיכא דאמרי גדול הדור ר' יעקב בר אחא גדול הדור שעמו רבי בשלמא למ"ד גדול הדור שעמו רבי היינו דנמנע ולא חלץ אלא למ"ד רבי יעקב בר אחא אמאי נמנע ולא חלץ רשב"ג נשיא הוה [ב]וכולי עלמא מיחייבי למיחלץ קשיא[א] [א)] [ג]על כל המתים כולן מסתפר לאחר ל' יום על אביו ועל אמו[ב] עד שיגערו בו חבריו [ד]על כל המתים כולן נכנס לבית השמחה לאחר ל' יום על אביו ועל אמו לאחר י"ב חדש אמר רבה בר בר חנה ולשמחת מריעות מיתיבי ולשמחה ולמריעות ל' יום[ג] קשיא אמימר מתני הכי אמר רבה בר בר חנה [ה]ולשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר והא תניא לשמחה שלשים ולמריעות שלשים ל"ק [ו]הא באריסותא הא בפורענותא [ז]על כל המתים כולן קורע טפח על אביו ועל אמו עד שיגלה את לבו א"ר אבהו מאי קרא [א]ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם ואין אחיזה פחות מטפח [ח]על כל המתים כולן אפילו לבוש עשרה חלוקין אינו קורע אלא עליון על אביו ועל אמו קורע את כולן [ט]ואפיקרסותו אינה מעכבת אחד האיש ואחד אשה ר"ש בן אלעזר אומר [י]האשה קורעת את התחתון ומחזירתו לאחוריה וחוזרת וקורעת את העליון [ג)] [כ]על כל המתים כולן רצה מבדיל קמי שפה שלו רצה אינו מבדיל על אביו ועל אמו מבדיל רבי יהודה אומר [ל]כל קריעה שאינו מבדיל קמי שפה שלו אינו אלא קרע של תיפלות אמר רבי אבהו מ"ט דר' יהודה דכתיב [ב]ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים [ג]ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהן לשנים אלא שנראין קרועים כשנים [מ]על כל המתים כולן שולל לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים על אביו ועל אמו שולל לאחר ל' ואינו מאחה לעולם [ד)] [נ]והאשה שוללתו לאלתר מפני כבודה כי אתא רבין א"ר יוחנן [ס]על כל המתים רצה קורע ביד רצה קורע בכלי על אביו ועל אמו ביד וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן [ע]על כל המתים כולן[ה] מבפנים על אביו ועל אמו קורע מבחוץ אמר רב חסדא [פ]וכן לנשיא מיתיבי לא הושוו לאביו ולאמו אלא לאיחוי בלבד מאי לאו אפילו לנשיא לא לבר מנשיא נשיאה שכיב א"ל רב חסדא (לרב חנן בר רבא[ו]) כפי אסיתא וקום עלה ואחוי קריעה לעלמא [ו)] [צ]על חכם חולץ מימין על אב ב"ד משמאל על נשיא מכאן ומכאן. [ז)] ת"ר [ק]חכם שמת בית מדרשו בטל [ר]אב ב"ד שמת כל בתי מדרשות שבעירו בטלין ונכנסין לביהכ"נ ומשנין את מקומן היושבין בצפון יושבין בדרום היושבין בדרום יושבין בצפון [ש]נשיא שמת בתי מדרשות כולן בטלין ובני הכנסת נכנסין לבית הכנסת

רצה חולץ. כתיפו: **ונמנע.** האבל ולא חלץ, משום כבוד גדול הדור שעמו שבקש לחלוץ גם הוא: **אלא למ"ד גדול הדור שעמו ר' יעקב.** ורבי הוה אבל: **עד שיגערו בו חבריו.** שכבר גידל פרע יותר מדאי: **אמר רבה.** הא דתניא נכנס לבית המשתה לאחר ל' יום: **לשמחת מריעות.** סעודה שעושין ריעים ואהובים זה עם זה ולא הוי שמחה כל כך, אבל סעודה דשמחה כגון דנישואין לא: **הא באריסותא הא בפורענותא.** אריסא היינו שמתחיל אחד מהן לעשות סעודה ומלוה לכולם כדי שיעשו גם הם נמי כך, לאותה סעודה אינו נכנס עד לאחר שלשים יום, אבל בפורענותא שמשלם להם סעודות שנעשו לו יכנס לאלתר, שאי אפשר לו שלא לשלם: **ואפיקרסותו.** שעל ראשו אינה מעכבת, כלומר אינו צריך לקורעה: **אחד איש ואחד אשה.** חייבין לקרוע: **האשה.** שמת אביה או אמה קורעת חלוק התחתון משום צניעות: **ומחזרת.** הקרע לאחוריה: **וחוזרת וקורעת העליון.** והתחתון מכסה לבה: **רצה מבדיל קמי שפה.** שאינו[ן] בשפה שלפני הצואר אלא קמי שפה שלפני[ו] השפה שלפני הצואר שאינה קרועה, וקורע תחתיה כדי שיהיה נראה הקרע: **רצה אינו מבדיל.** אלא קורע של בית הצואר, אע"ג דאינו נראה[ח] הקרע דהכל בית הצואר הוא: **על אביו ועל אמו מבדיל.** קמי שפה, כדי שיהא נראה הקרע: **קרע של תיפלה.** כלומר לא יצא ידי קריעה, לפי דנראה דבית צואר הוא הכל: **ויקרעם לשנים.** אין קורעין[ט] אלא שנראה כשנים, מבדיל קמי שפה ונראה בית הצואר קרע אחר: **שולל.** באשטיר"י: **מאחה.** קנט"ר, תופר כדרכו: **קורע בכלי.** סכין, כדי שלא יפסיד הבגד: **קורע מבפנים.** תחת המקטורן שלו, שאינו[י] קורע מחוץ לעיני הכל: **וכן לנשיא.** קורע מבחוץ: **לא הושוו.** רבו ואב ב"ד ונשיא וכל הנך דתני במתניתא לאביו ולאמו: **אלא לאיחוי.** שאין מתאחים לעולם[י], אבל לא הושוו לאביו ולאמו לקרוע מבחוץ, להאי לא הושוו, דעל אביו קורע מבחוץ ועל כולן אינו קורע מבחוץ: **כפי אסיתא.** הפוך המכתשת ועמוד עליה וקרע כדי שיראון כל העם כשתקרע: **חכם.** ממונה על העיר, שמבקשים ממנו הוראה: **חולץ.** כתף מימין[ק]: **בית מדרשו בטלין.** אותן שרגילין ללמוד תורה מפיו:

וקורין

מעשה בגדול הדור. אין זה מעשה לסתור דהא דנמנע ולא חלץ זהו מפני גדול הדור שעמו ובמס' שמחות (פ"ט) קתני עלה ואין ראוי לחלק כבוד לו והאחרים הראויין לחלוץ אף על אביו ועל אמו ואם אין ראויין אינו חולץ כדי שלא יחלצו אחרים[ל] ומעשה בר' יעקב כו':

עד שיגערו בו חביריו. נראה דרגל אינו מבטל דבר זה מדאמרינן בירושלמי[ז] רבי שמואל בר אבדימי דמנה תלתין[מ] יומין קמי מועדא שאיל לרבי מנא א"ל כל דבר שהוא תלוי בז' ול' הרגל מפסיק ברם הכא עד שישלח פרע ויגערו בו חביריו ויאמרו לו לא מעמנו ובשמחה נמי אשכחנא הכא י"ב חדש ואין רגל מבטל ויש ספרים שכתוב בהן או יגערו בו חביריו בירושלמי ונראה שהוא טעות סופרים כי אם כמו שכתבתי עד שישלח פרע ויגערו בו:

ולשמחת מריעות. פירש בקונטרס סעודות שעושים ריעים ואהובים זה לזה וכ"נ דדוקא לשמחת מריעות מותר לאחר ל' יום אבל שמחת חתן אסור אפילו לאחר ל' יום. והא תניא לשמחה ל' ולמריעות ל' וה"נ פריך בריש פ"ק דבבא מציעא (דף ב.) והא זה וזה קתני וכן בפ"ק דסנהדרין (דף ח.) גבי זימון בג' וברכת המזון בג' וטובא איכא ויש מקומות שאינו שואל כגון בפ"ק דנדרים (דף ד:) גבי אסור אסור[נ] ובפרק גיד הנשה (חולין דף לח. ושם) גבי אסורות אסורות ובפרק בית כור (ב"ב דף קד.) גבי בית כור אני מוכר לך כבית כור וי"מ[ס] ולשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר ואנן בסעודת חתן איירינן הא דאמרינן בירושלמי[ו] ובמסכת שמחות (פ"ט) אם היה סעודה של מצוה מותר לא ידענא מהו קורא סעודת מצוה להתיר באבל אם דוקא סעודת קידוש ר"ח פירש הר"א בשם רבינו שמשון לסעודת ברית מילה מותר ליכנס דלא חשיבא שמחה כדאמרינן בפ"ק דכתובות (דף ח.) דלא מברכינן בה שהשמחה במעונו משום דטרידי וליכא שמחה והר"א לא היה פשוט דגרע משמחת מריעות וגם פירש דאסור לאכול אפי' עם המשמשין ואין לחלק בין סעודת המשמשין לסעודה עצמה ופסק דכניסה בלא אכילה שרי דאין שמחה בלא אכילה ושתיה[ט] ובתוספות הרב פוסק כלישנא דאמימר דמיקל טפי:

אחד האיש ואחד האשה. ובתוס' הרב פוסק כר"ש בן אלעזר דהלכה כדברי המיקל ולא ידענא מאי קאמר דלקמן (דף כו:) אמרינן אבילות לחוד וקריעה לחוד:

רבי

עין משפט נר מצוה

קלט א מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה ג סמג עשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סימן שמ סעיף טו:

קמ ב מיי' שם פ"ט הלכה טו סמג שם טוש"ע שם סעיף יז:

קמא ג מיי' שם פ"ו הלכה ג סמג שם טוש"ע שם סימן שצ סעיף ד:

קמב ד ה ו מיי' שם הלכה ו ז סמג שם טוש"ע שם סימן שצא סעיף ב:

קמג ז ח ט מיי' שם פ"ח הלכה ב ג סמג שם טוש"ע שם סי' שמ סעיף ט י:

קמד י טוש"ע שם סעיף יא:

קמה כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף יב:

קמו ל טוש"ע שם בהג"ה:

קמז מ נ מיי' פ"ט שם הלכה א טוש"ע שם סעיף טו:

קמח ס מיי' שם פ"ח הלכה ב ג טוש"ע שם סעיף יד:

קמט ע מיי' שם טוש"ע שם סעיף יג:

קנ פ צ מיי' שם פ"ט הלכה ב יד טו טוש"ע שם סעיף יז:

קנא ק ר ש מיי' שם טוש"ע שם סי' שדמ סעיף יח:

משנת ראשונים

רצה חולץ. מקרע חלוקו ובגדיו למעלה עד שנראית כתיפו מגולה, ולקמן בשמעתין אמרינן נמי על חכם חולץ בימין. ויש מפרשים חליצת מנעלים מיד שהלבישו למת את תכריכיו, כדי שילך יחף לבית הקברות. וכן ראיתי בתשובות על רבינו יצחק שכשנפטרה אשתו שצוה לבנו לילך יחף לבית הקברות ולחזור יחף. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ובפר"ח פי' חולץ חליצת כתף מוציא ידו מתחת הקרע ונמצאת כתיפו חלוצה מן החלוק. **[אור זרוע, סימן תי"ח]**

הא באריסותא הא בפורענותא. פי' הסעודה שמתחילים בה נקראת רשות מפני שהוא כזוקף חוב על חביריו לעשות כמותה, וזה אסור עד לאחר ל' לפי שעושין שמחה יתירה, ופרענותא כשחוזר שאר החבירים לעשות איש יומו ולית בה שמחה כולי האי גם א"א לשהותה. **[ריטב"א]**

עד שיגלה את לבו. ופי' בירושלמי מפני שנאבדה ממנו מצות כבד את אביך ואת אמך. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

שולל לאחר ל'. רשות הוא, ואם רצה שלא לשלול הרי זה משובח וכן בירושלמי. **[ריטב"א]**

רצה קורע בכלי. פירוש בסכין אי לא יכול למקרע ביד. **[חידושי הר"ן]**

על אביו ועל אמו ביד. בהשחתה ובמרירות לבו. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

חכם שמת בית מדרשו בטל. ותלמידיו שהיו רגילין ללמוד לפניו בטלין כל אותו היום, ואפילו לאחר שנקבר, אבל כל שבעה לא, שלא מצינו בשום מקום שיצטרכו להיות מתאבלים. ואין להוכיח מכאן דעל שאר מתים יהא מותר ללמוד אף בעודו בעיר. דאיכא למימר דהכא לא אסר לבית מדרשו טפי משאר בתי מדרשות אלא שלא ילמדו כל היום אף לאחר קבורה, אבל קודם קבורה יכלינן למימר דאסירי כולהו, וכן לשאר מתים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** ואחר ההספד אין תלמידיו מתקבצין בבית מדרשו, אלא מתחברין שנים ושנים ולומדים בבתיהם. **[תוס' הרא"ש]** **בתי מדרשות כולן בטלין.** אותן שהיו סביבו ובממשלתו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) שמחות פרק ט, ב) הוריות יב:, ג) [לקמן כו. ע"ש סנהדרין ס. ע"ש ול"ע] ועי' רש"י כת"י ובחי' הריטב"א לקמן שם, ד) [לקמן כו:], ה) שמחות פרק י ע"ש בנוסחת הגר"א אות י, ו) לקמן כו., ז) דפרקין ה"ח, ח) עי' סנהדרין ע:, ט) לעיל ט., י) ב"ק יז., כ) שמות כח לב.

תורה אור השלם

א) וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם וְגַם כָּל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ: [שמואל ב' א, יא]

ב) וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים: [מלכים ב' ב, יב]

רש"י כת"י

ממעט. בעסקיו אע"פ שמותרין לו. **ירצה חולץ.** מקרע חלוקו מלמעלה עד שנראה כתיפו כמו חלוצי כתף[י]. **בקש גדול הדור שעמו לחלוץ.** מפני כבודו של אבל. **ונמנע.** האבל. **ולא חלץ.** שלא רצה שיהא חולץ אותו גדול הדור. **היינו דנמנע.** ר' יעקב לא חלץ מפני כבודו של ר' שלא רצה שיחלוץ ר'. **אלא למאן דאמר.** גדול הדור שהיה עמו היינו ר' יעקב. **אמאי נמנע.** ר' ולא חלץ מאי איכפת ליה אי חלץ ר' יעקב דהא רבן שמעון אבוה דר' נשיא הוה ונשיא שמת הכל חולצין עליו. **מסתפר.** מגלח. **לבית השמחה.** כגון סעודת חתן. **ולשמחת מריעות.** שמתקנין סעודת שמחה זה עם זה [זה] היום וזה מחר וכורתין ברית ביניהם משום אהבה וריעות. **והתניא לשמחה ולמריעות.** וקס"ד לשמחה היינו שמחת נשואין. **ארישותא.** הלואה כלומר עכשיו מתחיל הריעות אוצר החכמה 18/06/2018 ותחילו תחלה שלשים יום. **בפורענותא.** שכבר סעד הוא עמהן משלהן כמה פעמים ועכשיו הגיע זמן לפרוע פורע לאלתר מפני שמחוייב להם כבר. **ויחזק.** ויאחז. **ואפרקסותו.** סודר שעל הראש שתלוי לו על כתיפו. **אינה מעכבת.** אינה צריכה לקרוע. לישנא אחרינא נופל אותו אפרקסותו על החזה ומכסה קריעת החלוק ואף על פי כן אין זה עיכוב (ברש"י ברי"ף - חייב) קריעה. **אחד האיש ואחד אשה.** צריך לקרוע על אביו ועל אמו לקרוע כל החלוקין שעליו. **האשה.** שמת אביה ואמה. **קורעת.** חלוק התחתוני' משום צניעות ומחזרת קרע לאחריה וחוזרת וקורעת העליון והתחתון מכסה כנגד לבה. **רצה מבדיל קמיה שפה שלו.** כלומר מתחיל קריעה מתחת בית הצואר כמו[ס] שפה לפיו. **רצה אינו מבדיל.** אלא מתחיל ונוקב למטה מבית הצואר כנגד כריסו וקורע והשפה של חלוק לבית הצואר אינו קורעו. **קרע של תפלה.** כלומר לא יצא ידי קריעה. **ויחזק בבגדיו.** באלישע כתוב שקרע על אליהו דאזיל מיניה. **מלמד שנראין כשנים.** הכא לא גרסינן לעולם דהא[ע] קתני ולא מתאחין. **שולל.** בשטי"ר. **מאחה.** תופר כדרכו והנך על כל המתים דקתני כגון בנו ובתו ואחיו ואחותו ואשתו. **מפני כבודה.** שלא תעמוד פרועה. **אם רצה בכלי.** בסכין. **מבפנים.** בחדר שאין צריך לקרוע בפני העם. **לא הושוו.** רבו ונשיא ואב בית דין וכל הנך דקתני במתני'[א] שהן קורעין ולא מתאחין לא הושוו לאביו ולאמו. **אלא לאיחוי בלבד.** שאין מתאחין (קורעין) [הקריעה] שקורעין עליהן אבל להא מילתא שיהו קורעין בפני העם לא הושוו. **כפי אסיתא.** הפוך המכתשת ועמוד עליה וקרע כדי שיראוך כולם כשתקרע. **על חכם.** חולץ כתף של ימין קריעה משמאל זה מחזיא כהגהו טפי מימין. **חכם.** ממונה שבעיר שמבקשין ממנו הוראה ואב ב"ד עדיף מיניה. **בית מדרשו.** אותן שהיו רגילין ללמוד תורה מפיו.

הגהות וציונים

א] "קשיא" ליתא בכל הדפו' ונוסף ע"פ המהרש"א: ב] בכת"י וראשונים נוסף **מגדל פרע**: ג] בכת"י נוסף **אימא לשמחה של מריעות ל' והתניא לשמחה ל' ולמריעות ל'** קשיא. ד] בכת"י נוסף **קורע**: ה] [גי' הערוך בערך אסיתא **לרב נחמן בר אמי**] (גליון): ו] יש להוסיף שאינו קורע (כת"י) ועי' רש"ש: ז] צ"ל **לפני** (ראש משביר). ועיי' רש"ש בגמ': ח] בדפו"ר אע"ג **דנראה**, וכ"ה נכון (ופירושו אע"ג דנראה הקרע כבית הצואר ארוך ולא כקרע, דק"ס): ט] בכת"י אין **קריעה** אלא וכו' **דמבדיל** קמי וכו': י] בכת"י שאינו **נראה לכל כשקורע: מחוץ.** לעיני הכל (ועי' רש"י כת"י): כ] בכת"י **הימין**: ל] עי' מהרש"א ולפי הנראה יש כאן ערבובי דברים וכצ"ל מפני גדול הדור שעמו **ואין ראוי לחלק כבוד לו כדי שלא יחלצו אחרים** ובמס' שמחות קתני עלה **ואם אין ראוי לחלוץ אף על אביו ואמו לא יחלוץ** ומעשה כו' כצ"ל והבוחר יבחר. העתק מחילופי גירסאות (גליון): מ] כך היא גי' התוס' בירושלמי אבל לפנינו שם הגי' **תמניא** (קרבן העדה), ועי' בפני משה: נ] [שם בנדרים פריך הש"ס אסור אסור ל"ל וכ"כ תוספות בכורות לא ע"ב ד"ה א"כ וכו' דבנדרים פריך כן ולכך צריכים אנו לומר דהכא בדברי תוס' נפל טעות ומ"ש כגון בפ"ק דנדרים גבי אסור אסור שייך לעיל קודם וטובא איכא וכו' ודע עוד דגם במ"ש תוספות הכא ובפ' בית כור וכו' צריך תיקון בזה כי בב"ב קד ע"א שואל הש"ס ע"ש וכך איתא בתוספות בכורות הנ"ל וע"ש] (גליון): ס] נדצ"ל **וש"מ** (והוא ר"ת "ושאר מקומות") והס"ד ואח"כ מה"ד ולשמחת מריעות וכו' והוא ציון על לישנא דאמימר (רש"ש): ע] נראה דיש להוסיף דהא **הכא לא** קתני (משא"כ לקמן כו ע"א דבעי להוכיח מפסוק זה דלא מתאחין):

ולפיכך נדחית דעה זו, ומוכרחים לומר כלישנא בתרא, שגדול הדור שאביו מת היה רבי יעקב בר אחא, ומשום כבודו של רבי שרצה לחלוץ עמו, נמנע ולא חלץ[יג].

הגמרא עוברת לדון בדיני גילוח ותספורת לאבל:

אבל אסור בתספורת[יד], והדבר נלמד (לעיל יד:) מכך שאמר הקב"ה לאלעזר ואיתמר בני אהרן לאחר מיתת נדב ואביהוא (ויקרא י ו) 'רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ', והיינו שלא יגדלו את שיער ראשם פרע[טו], ומזה יש ללמוד ששאר אבלים צריכים לגדל פרע, והיינו שאסורים בתספורת. הברייתא מבארת חילוק בזה בין אבל על אביו או אמו, לבין שאר אבלים.

שנינו בברייתא (שמחות פ"ט הי"א), האבל **עַל כָּל הַמֵּתִים כּוּלָּן**, כלומר על שאר קרוביו שמתו, **מִסְתַּפֵּר לְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם**[טז]. אולם האבל **עַל אָבִיו וְעַל** [-או על] **אִמּוֹ**, ממתין **עַד שֶׁ**יגדל שערו יותר מדאי **וְיִגְעֲרוּ בּוֹ חֲבֵרָיו**[יז] ויאמרו לו 'צא מעמנו'[יח], ואז מותר לו להסתפר[יט].

הגמרא עוברת לדון באיסור שמחה לאבל:

אבל אסור במיני שמחה, כגון להשתתף בסעודה שיש בה שמחה [כדלהלן]. דבר זה נלמד בקל וחומר, שמאחר ונאסר בשאילת שלום (לעיל טו.)[כ], כל שכן שנאסר במיני שמחה[כא]. הברייתא מבארת את שיעור הזמן שאסור בכך, ומבארת חילוק בזה בין אבל על אביו או אמו, לבין שאר אבלים.

שנינו בברייתא (שמחות פ"ט הי"ג), האבל **עַל כָּל הַמֵּתִים כּוּלָּן**, כלומר על שאר קרוביו שמתו, אם רצה **נִכְנָס** הוא **לְבֵית הַשִּׂמְחָה** - סעודה שיש בה שמחה **לְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם** של האבילות. אולם האבל **עַל אָבִיו וְעַל** [-או על] **אִמּוֹ**, אינו נכנס לסעודה שיש בה שמחה[כב] אלא **לְאַחַר שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ**[כג].

רבה בר בר חנה מפרש באיזה אופן נאמרו דברי הברייתא:

אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה, מה ששנינו ברישא שאבל על שאר מתים מותר להכנס לבית השמחה לאחר שלושים יום, **וּלְשִׂמְחַת מְרֵיעוּת** -

---

שאביו לא היה חכם כל כך [שהרי לא הוזכר כאן בתואר 'רבי אחא'], ורבי עצמו לא היה מחויב לחלוץ לכבודו, ואף אם נאמר שהוא היה חכם [והוא התנא 'רבי אחא' המוזכר בש"ס] ורבי היה מחויב בכבודו, מכל מקום לא היה מחויב להתבזות בשבילו. יד דוד (ד"ה ומעשה), וראה שם עוד מה שכתב בזה.

יג. **רבינו** חננאל (ד"ה ואסיקנא), וכן מבואר ברמב"ן (תורת האדם, ענין הקריעה אות יא). ובפירוש לר"ש בן היתום (ד"ה ראה חולץ) כתב שהדבר נשאר בספק. והקרן אורה (ד"ה רשב"ג) כתב שמכיון שלא אמרה הגמרא 'תיובתא' אלא 'קשיא', לא נדחית דעה זו [ראה בהערה להלן בדברי הגמרא 'קשיא'], וניתן לתרץ שבאמת אביו של רבי [רשב"ג] מת, והטעם שלא רצה רבי שרבי יעקב יחלוץ, הוא משום כבודו של רבי יעקב, שהרי אפילו בן על אביו, אם הבן עצמו אדם גדול ואין זה כבודו לחלוץ, אינו חולץ, כמבואר בברייתא (שמחות פ"ט ה"ג), וכל שכן על אדם אחר, פטור אדם גדול מלחלוץ. [וראה בהערה לעיל שהובא פסק הרמב"ן על פי הברייתא הנ"ל].

בזמן הזה לא נהגו האבלים בחליצה זו. ריטב"א (ד"ה על - הראשון) ועוד ראשונים, וכן פסק הכל בו (סי' קיד הלכות אבל פ"ב) בשם ר"י, הובא ברמ"א (יו"ד סי' שמ סי"ז). וטעם הדבר משום שרוב ישראל דרים בין הגויים, ויש לחוש שמא ילעגו על דבר זה ואין זה מכבודו של מת. ריטב"א (שם) בשם יש מפרשים, האגודה (ד"ה ראה). והלבוש (שם סט"ז) ביאר משום שבזמננו נחשב הדבר בזיון גדול אפילו לאדם פחות ושפל, וכל שאין הדבר לכבודו פטור [וראה בהערה לעיל בדברי הברייתא 'ונמנע ולא חלץ']. אולם בר"ן (ד"ה ראה חולץ) מבואר שגם בזמנו נהגו לחלוץ, וכן נראה מדברי השולחן ערוך (שם סעי' טו-יז) שגם היום יש חיוב חליצה [על אביו ואמו ושאר המתים המבוארים להלן בסוגיא].

יד. **בכל** שיער גופו. ברייתא (שמחות פ"ז הי"א), ונפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' שצ ס"א), וראה שם פרטים בזה.

טו. **רש"י** (ויקרא שם). והיה זה ציווי מיוחד שלא יערבבו שמחתו של מקום, שהיה זה ביום השמיני למילואים. רש"י (שם).

טז. **שמאחר** ומקור הדין שאסור לאבל להסתפר הוא מהפסוק (ויקרא י ו) 'ראשיכם אל תפרעו', יש ללמוד מנזיר שנאמר בו (במדבר ו ה) 'גדל פרע שער ראשו', ושיעורו [לכל הפחות, והיינו בסתם נזיר] שלושים יום, שנאמר (שם) 'קדוש יהיה' וגו', ו'יהיה' בגימטריא שלושים. גמרא (לעיל יט:). ומונים את שלושים הימים מיום הקבורה. רבינו ירוחם (אדם וחוה נתיב כח ח"ב).

ביום השלושים עצמו מותר להסתפר [לאחר שעבר מקצתו], שמקצת היום ככולו. גמרא (שם) ומיוחס לרש"י (שם ד"ה ומודים). ומה שנקטה הברייתא 'לאחר שלושים' הכוונה ליום השלושים עצמו, שמקצת היום שעבר נחשב ליום שלם, ולאחר מכן הוא 'לאחר שלושים'. נאמן שמואל (שו"ת סי' מא ד"ה וכר מן דין).

אשה אבילה מותרת בתספורת מיד לאחר שבעת ימי האבילות. רי"ף (להלן כג.) ורמב"ם (אבל פ"ו ה"ג) על פי גירסתם בברייתא (שמחות פ"ז הי"א) [וכן גרס הגר"א שם], וכן פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' שצ ס"ה). ואפילו כשהיא אבילה על אביה או אמה. מאירי (ד"ה על - השני). אולם רש"י (יבמות מג. ד"ה מקוס) ותוספות (שם ד"ה במקוס) כתבו שאסור לאשה להסתפר כמו לאיש, וכן פסק הרמ"א (שם). ובתוספות (לעיל יח. ד"ה ובגנוסטרי) פירשו שמה שהתירה הברייתא (שם) לאשה לאחר ז' ימי אבילות היינו רק לאשה נשואה, ורק להעביר סם על פניה להאדים את העור, ולהניח סיד כדי להוריד את שער הפנים, וזאת כדי שלא תתנוול על בעלה, אבל תספורת ממש אסור. וכתב הרמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות אות עב) שדברי טעם הם וכן נראה.

יז. **או** קרוביו. אור זרוע (ח"ב הלכות אבילות סי' תמו) בשם הירושלמי (פ"ג ה"ח) [ולפנינו בירושלמי אין תיבת 'וקרוביו']. ו'חבריו' לא דווקא יהודים אלא אפילו גויים [כגון שהוא דר בכפר של גויים]. המכתם (ד"ה על) בשם יש אומרים. [וכן מתבאר מדברי הקיצור שולחן ערוך (סי' ריא סי"ב)].

יח. **תוספות** (ד"ה עד) על פי גירסתם בירושלמי (פ"ג ה"ח). ובירושלמי לפנינו אין תיבות 'ויאמרו לו צא מעמנו', וביאר הפני משה (שם ד"ה עד) שהגערה היא שיאמרו לו ששערו מגודל. ושיעור זמן הגערה יתבאר בהערה הבאה.

יט. **והיינו** שער ראשו וזקנו. על פי שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מספר). ושאר שער שבגופו, ואפילו פיאות ראשו, אסור לגלח גם לאחר הגערה [או שיעור הגערה, כדלהלן], שלא הקלו אלא לענין שער הראש. יוסף דעת (נתנזון, יו"ד סי' שצ ס"ה ד"ה והנה אירע).

בדין גערה זו ובשיעור זמנה נחלקו הראשונים. יש הסוברים שאינו מסתפר עד שיגערו בו חבריו ממש [לאחר שגידל פרע שלושים יום], ובזה דינו חמור יותר מאבל על שאר קרובים, ששם די בשלושים יום, ואילו באביו ואמו צריך שיגערו בו חבריו ואזי מותר להסתפר. תוספות (ד"ה עד) לפי גירסתם בירושלמי (פ"ג ה"ח), על פי ביאור הלחם משנה (אבל פ"ו ה"ג). וכן כתב השיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה על), וכתב שלא מועילה הגערה ביום השלושים עצמו, אלא רק לאחר מכן. אולם בהגהות מיימוניות (דפוס קושטנטינא אבל פ"י ה"ה) כתבו שמועילה הגערה אף ביום השלושים עצמו, וכן כתב האליהו זוטא (או"ח סי' תקמח סק"ח), הביאו בחידושי רבי עקיבא איגר (יו"ד סי' שצ ס"ד ד"ה עד). ואף לשיטות אלו שצריך גערה ממש, לאחר י"ב חודש מותר אף בלא גערה. אור זרוע (ח"ב הלכות אבילות סי' תמו). [ולהלן יתבאר שהאור זרוע עצמו חולק על שיטות אלו].

ויש הסוברים שאין צריך שיגערו בו חבריו, אלא הכוונה ל'שיעור גערה', והיינו שלאחר שיגיע זמן הראוי לגערה מותר לו להסתפר. אור זרוע (שם) ומאירי (ד"ה על - השני). ובשיעור זמן זה נחלקו הראשונים, האור זרוע (שם ובשו"ת סי' תשנד) כתב, שמיד לאחר שעברו יום או יומיים לאחר שלושים ימי האבילות, כבר קיים בזה את תקנת חכמים ומותר להסתפר. ומה ששנינו בברייתא כאן 'עד שיגערו בו חבריו', זהו למי שרוצה להחמיר על עצמו לכבוד אביו ואמו, ולא לגלח עד שיגערו בו חבריו [ויש לגרוס בירושלמי (שם) 'או עד שיגערו' וכו'], ואין הכוונה שצריך שיאמרו לו כן בפירוש, אלא די בזה ששערו גדל עד שראוי לומר עליו כמה הוא משונה מחבריו. אולם המאירי (שם) כתב שהמנהג בשיעור הגערה הוא שלושה חדשים, ובהגיע זמן זה מותר לו להסתפר אפילו לא גערו בו, ואם גערו בו קודם [לאחר ל'] מותר וכנ"ל, וכן כתב המהרי"ל (שו"ת סי' כב), וכן פסק הרמ"א (יו"ד סי' שצ ס"ד) על פי ביאור הקיצור שולחן ערוך (סי' ריא סי"ב). ומסתימת הפוסקים נראה שג' החדשים נמנים מהתחלת האבילות ולא מהגילוח האחרון, וכן המנהג. מהר"ם שיק (שו"ת יו"ד סי' שעא).

ומעיקר הדין לאחר זמן הגערה מותר להסתפר מעתה כדרכו, אך מכל מקום המנהג להחמיר [עד י"ב חודש] שלא להסתפר בכל פעם אלא רק לאחר שיעור גערה, אלא אם כן הכביד עליו שערו או שהולך בין הגויים ומתנוול ביניהם בשערותיו [אפילו בפחות משיעור גערה, כגון שרגיל להסתפר פעם בחודש], שלאחר שעבר שיעור גערה פעם אחת מותר להסתפר כדרכו מעתה. רמ"א (שם) על פי ביאור חידושי רבי עקיבא איגר (שם ד"ה כן).

כ. **ראה** שם שהדבר נלמד מהפסוק (יחזקאל כד יז) 'האנק דום'.

כא. **רמב"ם** (אבל פ"ה ה"כ). אולם ברמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות אות עג) ובריטב"א (ד"ה על - השלישי) מבואר שהאיסור לאבל להשתתף בסעודת שמחה הוא מצד הסברא, שאין אבילות במקום שמחה.

כב. **כן** מתבאר מתוך הסוגיא להלן. והוא הדין שאם אינה סעודה ממש אלא משתה, אסור לו להכנס לשתות שם. רמב"ם (פירוש המשניות פ"ג מ"ו), וכן נראה מדבריו (אבל פ"ה ה"כ), [ובברייתא (שמחות שם) הגירסא 'לבית המשתה', וכן גרס המיוחס לרש"י (ד"ה אמר)], וראה ערוך השולחן (יו"ד סי' שצא ס"ג).

ומותר להכנס לבית השמחה בלא לאכול שם, שאין שמחה בלא אכילה ושתיה (לעיל ט.). תוספות (ד"ה ולשמחת) בשם רבינו שמשון, אור זרוע (ח"ב הלכות אבילות סי' תמז) בשם הרשב"ם. אולם הרמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות אות עג) והריטב"א (ד"ה על - השלישי) אוסרים, שמלשון הברייתא משמע שאפילו הכניסה עצמה בלא אכילה אסורה, שאין אבילות במקום שמחה.

כג. **ובחודש** הי"ב אסור בכולו ואפילו בכל היום האחרון, ואין אומרים כאן 'מקצת היום ככולו' [כמו ביום שביעי או שלושים], שהרי אין מנין י"ב החדשים לפי ימים אלא לפי חודשים, ואם נאמר 'מקצתו ככולו' נמצא שמותר בחודש הי"ב כבר מתחילתו, וזה ודאי לא שייך לומר. תרומת הדשן (שו"ת, ח"א סי' רלג).

אפילו בשנה מעוברת, אין איסור אלא י"ב חודש, ולא שנה שלימה [שהרי לא שנינו בברייתא 'שנה' אלא 'י"ב חודש']. ראבי"ה (ח"ב סי' תתמא ד"ה גרסינן - הראשון), וכן כתב המהר"ם מרוטנבורג (שו"ת ד"פ סי' תשלד), וביאר משום שאפילו משפט רשעי ישראל בגיהנם אינו אלא י"ב חודש (עדיות פ"ב מ"י), ולאחר מכן אין להם צער. וכן פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' שצא ס"ב). והוא הדין לכל דיני האבילות שאינם נוהגים בחודש הי"ג. ב"ח (שם ס"א ד"ה ומ"ש), ערוך השולחן (שם ס"ג).

18/06/2018אהח

ממעט על אביו ועל אמו ממעט [א]על כל המתים כולן רצה חולץ רצה אינו חולץ על אביו ועל אמו חולץ ומעשה בגדול הדור אחד שמת אביו וביקש לחלוץ וביקש גדול הדור אחר שעמו לחלוץ ונמנע ולא חלץ אמר אביי גדול הדור רבי גדול הדור שעמו ר' יעקב בר אחא ואיכא דאמרי גדול הדור ר' יעקב בר אחא גדול הדור שעמו רבי בשלמא למ"ד גדול הדור שעמו רבי היינו דנמנע ולא חלץ אלא למ"ד רבי יעקב בר אחא אמאי נמנע ולא חלץ רשב"ג נשיא הוה [ב]וכולי עלמא מיחייבי למיחלץ קשיא[א] [א] [ג]על כל המתים כולן מסתפר לאחר ל' יום על אביו ועל אמו[ב] עד שיגערו בו חבריו [ד]על כל המתים כולן נכנס לבית השמחה לאחר ל' יום על אביו ועל אמו לאחר י"ב חדש אמר רבה בר בר חנה ולשמחת מריעות מיתיבי לשמחה ולמריעות ל' יום[ג] קשיא אמימר מתני הכי אמר רבה בר בר חנה [ה]ולשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר והא תניא לשמחה שלשים ולמריעות שלשים ל"ק [ו]הא באריסותא הא בפורענותא [ז]על כל המתים כולן קורע טפח על אביו ועל אמו עד שיגלה את לבו א"ר אבהו מאי קרא [א]ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם ואין אחיזה פחות מטפח [ח]על כל המתים כולן אפילו לבוש עשרה חלוקין אינו קורע אלא עליון על אביו ועל אמו קורע את כולן [ט]ואפיקרסותו אינה מעכבת אחד האיש ואחד אשה ר"ש בן אלעזר אומר [י]האשה קורעת את התחתון ומחזירתו לאחוריה וחוזרת וקורעת את העליון [ו] [כ]על כל המתים כולן רצה מבדיל קמי שפה שלו רצה אינו מבדיל על אביו ועל אמו מבדיל רבי יהודה אומר [ל]כל קריעה שאינו מבדיל קמי שפה שלו אינו אלא קרע של תיפלות אמר רבי אבהו מ"ט דר' יהודה דכתיב [ב]ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים [ג]ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהן לשנים אלא שנראין קרועים כשנים [מ]על כל המתים כולן שולל לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים על אביו ועל אמו שולל לאחר ל' ואינו מאחה לעולם [ז] [נ]והאשה שוללתו לאלתר מפני כבודה כי אתא רבין א"ר יוחנן [ס]על כל המתים רצה קורע ביד רצה קורע בכלי על אביו ועל אמו ביד וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן [ע]על כל המתים כולן[ח] מבפנים על אביו ועל אמו קורע מבחוץ אמר רב חסדא [פ]וכן לנשיא מיתיבי לא הושוו לאביו ולאמו אלא לאיחוי בלבד מאי לאו אפילו לנשיא לא לבר מנשיא נשיאה שכיב א"ל רב חסדא (לרב חנן בר רבא[ט]) כפי אסיתא וקום עלה ואחוי קריעה לעלמא [א] [צ]על חכם חולץ מימין על אב ב"ד משמאל על נשיא מכאן ומכאן. [ה] ת"ר [ק]חכם שמת בית מדרשו בטל [ר]אב ב"ד שמת כל בתי מדרשות שבעירו בטילין ונכנסין לביהכ"נ ומשנין את מקומן היושבין בצפון יושבין בדרום היושבין בדרום יושבין בצפון [ש]נשיא שמת בתי מדרשות כולן בטילין ובני הכנסת נכנסין לבית הכנסת

רצה חולץ. כתיפו: ונמנע. האבל ולא חלץ, משום כבוד גדול הדור שעמו שבקש לחלוץ גם הוא: אלא למ"ד גדול הדור שעמו ר' יעקב. ורבי הוה אבל: עד שיגערו בו חבריו. שכבר גידל פרע יותר מדאי: אמר רבה. הא דתניא נכנס לבית המשתה לאחר ל' יום: לשמחת מריעות. סעודה שעושין ריעים ואהובים זה עם זה ולא הוי שמחה כל כך, אבל סעודה דשמחה כגון דנישואין לא: הא באריסותא הא בפורענותא. אריסא היינו שמתחיל אחד מהן לעשות סעודה ומלוה לכולם כדי שיעשו גם הם נמי כך, לאותה סעודה אינו נכנס עד לאחר שלשים יום, אבל בפורענותא שמשלם להם סעודות שנעשו לו יכנס לאלתר, שאי אפשר לו שלא לשלם: ואפיקרסותו. שעל ראשו אינה מעכבת, כלומר אינו צריך לקורעה: אחד איש ואחד אשה. חייבין לקרוע: האשה. שמת אביה או אמה קורעת חלוק התחתון משום צניעות: ומחזרת. הקרע לאחוריה: וחוזרת וקורעת העליון. והתחתון מכסה לבה: רצה מבדיל קמי שפה. שאינו[ו] בשפה שלפני הצואר אלא קמי שפה שלפני[ז] השפה שלפני הצואר שאינה קרועה, וקורע תחתיה כדי שיהיה נראה הקרע: רצה אינו מבדיל. אלא קורע של בית הצואר, אע"ג דאינו נראה[ח] הקרע דהכל בית הצואר הוא: על אביו ועל אמו מבדיל. קמי שפה, כדי שיהא נראה הקרע: קרע של תיפלה. כלומר לא יצא ידי קריעה, לפי דנראה דבית צואר הוא הכל: ויקרעם לשנים. אין קורעין[ט] אלא שנראה כשנים, מבדיל קמי שפה ונראה בית הצואר קרע אחר: שולל. באשטיר"י: מאחה. קוש"ר, תופר כדרכו: קורע בכלי. סכין, כדי שלא יפסיד הבגד: קורע מבפנים. תחת המקטורן שלו, שאינו[י] קורע מחוץ לעיני הכל: וכן לנשיא. קורע מבחוץ: לא הושוו. רבו ואב ב"ד ונשיא וכל הנך דתני במתניתא לאביו ולאמו: אלא לאיחוי. שאין מתאחים לעולם[כ], אבל לא הושוו לאביו ולאמו לקרוע מבחוץ, להאי לא הושוו, דעל אביו קורע מבחוץ ועל כולן אינו קורע מבחוץ: כפי אסיתא. הפוך המכתשת ועמוד עליה וקרע כדי שיראוך כל העם כשתקרע: חכם. ממונה על העיר, שמבקשים ממנו הוראה: חולץ. כתף מימין[ל]: בית מדרשו בטלין. אותן שרגילין ללמוד תורה מפיו:

וקורין

מעשה בגדול הדור. אין זה מעשה לסתור דהא דנמנע ולא חלץ זהו מפני גדול הדור שעמו ובמס' שמחות (פ"ט) קתני עלה ואין ראוי לחלק כבוד לו והאחרים הראויין לחלוץ אף על אביו ועל אמו ואם אין ראויין אינו חולץ כדי שלא יחלצו אחרים[ל] ומעשה בר' יעקב כו':

עד שיגערו בו חביריו. נראה דרגל אינו מבטל דבר זה מדאמרינן בירושלמי[י] רבי שמואל בר אבדימי דמנה תלתין[מ] יומין קמי מועדא שאיל לרבי מנא א"ל כל דבר שהוא תלוי בז' ול' הרגל מפסיק ברם הכא עד שישלח פרע ויגערו בו חביריו ויאמרו לו לא מעמנו ובשמחה נמי אשכחנא הכא י"ב חדש ואין רגל מבטל ויש ספרים שכתוב בהן או יגערו בו חביריו בירושלמי ונראה שהוא טעות סופרים כי אם כמו שכתבתי עד שישלח פרע ויגערו בו:

ולשמחת מריעות. פירש בקונטרס סעודות שעושים ריעים ואהובים זה לזה וכ"נ דדוקא לשמחת מריעות מותר לאחר ל' יום אבל שמחת חתן אסור אפילו לאחר ל' יום. והא תניא לשמחה ל' ולמריעות ל' וה"נ פריך בריש פ"ק דבבא מציעא (דף ב.) והא זה וזה קתני וכן בפ"ק דסנהדרין (דף ח.) גבי זימון בג' וברכת המזון בג' וטובא איכא ויש מקומות שאינו שואל כגון בפ"ק דנדרים (דף ד:) גבי אסור אסור[י] ובפרק גיד הנשה (חולין דף צח. ושם) גבי אסורות אסורות ובפרק בית כור (ב"ב דף קד.) גבי בית כור אני מוכר לך כבית כור וי"מ[ס] ולשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר ואנן בסעודת חתן איירינן הא דאמרינן בירושלמי[י] ובמסכת שמחות (פ"ט) אם היה סעודה של מצוה מותר לא ידענא מהו קורא סעודת מצוה להתיר באבל אם דוקא סעודת קידוש ר"ח[פ] פירש הר"א בשם רבינו שמשון דלסעודת ברית מילה מותר ליכנס דלא חשיבא שמחה כדאמרינן בפ"ק דכתובות (דף ח.) דלא מברכינן בה שהשמחה במעונו משום דטרידי וליכא שמחה ולהר"א לא היה פשוט דגרע משמחת מריעות וגם פירש דאסור לאכול אפי' עם המשמשין ואין לחלק בין סעודת המשמשין לסעודה עצמה ופסק דכניסה בלא אכילה שרי דאין שמחה בלא אכילה ושתיה[ט] ובתוספות הרב פוסק כלישנא דאמימר דמיקל טפי:

אחד האיש ואחד האשה. ובתוס' הרב פוסק כר"ש בן אלעזר דהלכה כדברי המיקל ולא ידענא מאי קאמר דלקמן (דף כו:) אמרינן אבילות לחוד וקריעה לחוד:

רבי

עין משפט נר מצוה

קלט א מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה ג סמג עשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סימן שמ סעיף טז:

קמ ב מיי' שם פ"ט הלכה טו סמג שם טוש"ע שם סעיף יז:

קמא ג מיי' שם פ"ו הלכה ג סמג שם טוש"ע שם סימן של סעיף ד:

קמב ד ה ו מיי' שם הלכה ו ז סמג שם טוש"ע שם סימן שלא סעיף ג:

קמג ז ח ט מיי' שם פ"ח הלכה ג סמג שם טוש"ע שם סי' שמ סעיף ט י:

קמד י טוש"ע שם סעיף יא:

קמה כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף יב:

קמו ל טוש"ע שם בהג"ה:

קמז מ נ מיי' פ"ט שם הלכה א טוש"ע שם סעיף טו:

קמח ס מיי' שם פ"ח הלכה ב ג טוש"ע שם סעיף יד:

קמט ע מיי' שם טוש"ע שם סעיף יג:

קנ פ צ מיי' שם פ"ט הלכה ב יד טו טוש"ע שם סעיף יז:

קנא ק ר ש מיי' שם טוש"ע שם סי' שמ סעיף יח:

משנת ראשונים

רצה חולץ. מקרע חלוקו ובגדיו למעלה עד שנראית כתיפו מגולה, ולקמן בשמעתין אמרינן נמי על חכם חולץ בימין. ויש מפרשים חליצת מנעלים מיד שהלבישו למת את תכריכיו, כדי שילך יחף לבית הקברות. וכן ראיתי בתשובות על רבינו יצחק שכשנפטרה אשתו שצוה לבנו לילך יחף לבית הקברות ולחזור יחף. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ובפר"ח פי' חולץ חליצת כתף מוציא ידו מתחת הקרע ונמצאת כתיפו חלוצה מן החלוק. **[אור זרוע, סימן תי"ח]**

הא באריסותא הא בפורענותא. פי' הסעודה שמתחילים בה נקראת רשות מפני שהוא כזוקף חוב על חביריו לעשות כמותה, וזה אסור עד לאחר ל' לפי שעושין שמחה יתירה, ופרענותא כשחוזר שאר החבירים לעשות איש יומו ולית בה שמחה כולי האי גם א"א לשהותה. **[ריטב"א]**

עד שיגלה את לבו. ופי' בירושלמי מפני שנאבדה ממנו מצות כבד את אביך ואת אמך. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

שולל לאחר ל'. רשות הוא, ואם רצה שלא לשלול הרי זה משובח וכן בירושלמי. **[ריטב"א]**

רצה קורע בכלי. פירוש בסכין אי לא יכול למקרע ביד. **[חידושי הר"ן]**

על אביו ועל אמו ביד. בהשחתה ובמרירות לבו. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

חכם שמת בית מדרשו בטל. ותלמידיו שהיו רגילין ללמוד לפניו בטלין כל אותו היום, ואפילו לאחר שנקבר, אבל כל שבעה לא, שלא מצינו בשום מקום שיצטרכו להיות מתאבלים. ואין להוכיח מכאן דעל שאר מתים יהא מותר ללמוד אף בעודו בעיר. דאיכא למימר דהכא לא אסר לבית מדרשו טפי משאר בתי מדרשות אלא שלא ילמדו כל היום אף לאחר קבורה, אבל קודם קבורה איכא למימר דאסירי כולהו, וכן לשאר מתים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** ואחר ההספד אין תלמידיו מתקבצין בבית מדרשו, אלא מתחברין שנים ושנים ולומדים בבתיהם. **[תוס' הרא"ש]** **בתי מדרשות כולן בטלין.** אותן שהיו סביבו ובממשלתו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) שמחות פרק ט, ב) הוריות יב:, ג) [לקמן כו. ע"ש סנהדרין ס. ע"ש ול"ע] ועי' רש"י כת"י ובחי' הריטב"א לקמן שם, ד) [לקמן כו:], ה) שמחות פרק י ע"ש בנוסחת הגר"א אות י, ו) לקמן כו., ז) דפריקן ה"ח, ח) עי' סנהדרין ע:, ט) לעיל ט., י) ב"ק יז., כ) שמות כח לב.

תורה אור השלם

א) וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם וְגַם כָּל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ: [שמואל ב' א, יא]

ב) וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים: [מלכים ב' ב, יב]

רש"י כת"י

ממעט. בעסקיו אע"פ שמותרין לו. ירצה חולץ. מקרע חלוקו מלמעלה עד שנראה כתיפו כמו חלוצי כתף[י]. בקש גדול הדור שעמו לחלוץ. מפני כבודו של אבל. ונמנע. האבל. ולא חלץ. שלא רצה שיהא חולץ אותו גדול הדור. היינו דנמנע. ר' יעקב לא חלץ מפני כבודו של ר' שלא רצה שיחלוץ ר'. אלא למאן דאמר. גדול הדור שהיה עמו היינו ר' יעקב. אמאי נמנע. ר' ולא חלץ מאי איכפת ליה אי חליץ ר' יעקב דהא רבן שמעון אבוה דר' נשיא הוה ונשיא שמת הכל חולצין עליו. מסתפר. מגלח. לבית השמחה. כגון סעודת חתן. ולשמחת מריעות. שמתקנין סעודת שמחה זה עם זה [זה] היום וזה מחר וכורתין ברית ביניהם משום אהבה וריעות. והתניא לשמחה ולמריעות. וקס"ד לשמחה היינו שמחת נשואין. ארישותא. הלואה כלומר עכשיו מתחיל הריעות והוא מתחילו תחלה שלשים יום. בפורענותא. שכבר סעד הוא עמהן מתלהן כמה פעמים ועכשיו הגיע זמן לפרוע פורע לאחר מפני שמחויב להם ככר. ויחזק. ואחז. ואפרקסותו. סודר שעל הראש שתלוי לו על כתיפו. אינה מעכבת. אינה צריכה לקרוע. לישנא אחרינא טפל אותו אפרקסותו על החזה ומכסה קריעת החלוק ואף על פי כן אין זה עיכוב (ברש"י ברי"ף - חייב) קריעה. אחד האיש ואחד אשה. צריך לקרוע על אביו ועל אמו לקרוע כל החלוקין שעליו. האשה. שמת אביה ואמה. קורעת. חלוק התחתו' משום צניעות ומחזרת קרע לאחריה וחוזרת וקורעת העליון והתחתון מכסה כנגד לבה. רצה מבדיל קמיה שפה שלו. כלומר מתחיל קריעה מחלל בית הצואר כמו[כ] שפה לפני. רצה אינו מבדיל. אלא מתחיל ונוקב למטה מבית הצואר כנגד כריסו וקורע והשפה של חלוק לבית הצואר אינו קורע. קרע של תפלה. כלומר לא יצא ידי קריעה. ויחזק בבגדיו. באלישע כתוב שקרע על אליהו דאזיל מיניה. מלמד שנראין כשנים. הכא לא גרסינן לעולם דהא[ע] קתני ולא מתאחין. שולל. בשטי"ר. מאחה. תופר כדרכו והנך על מי מתאחין כגון בנו ובתו ואחיו ואחותו ואשתו. מפני כבודה. שלא תעמוד פרועה. אם רצה בכלי. בסכין. מבפנים. כלומר שאין צריך לקרוע בפני העם. לא הושוו. רבו ונשיא ואב בית דין וכל הנך דקתני במתני'[א] שהן קורעין ולא מתאחין לאביו ולאמו. אלא לאיחוי בלבד. שאין מתאחין (קורעין) [הקריעה] שקורעין עליהן אבל להא מילתא שיהו קורעין מבחוץ לא הושוו. כפי אסיתא. הפוך המכתשת ועמוד עליה וקרע כדי שיראוך כולם כשתקרע. על חכם. חולץ מימין. על אב ב"ד. משמאל הוה מתחזיא בהנהו טפי מימין. חכם. ממונה שבעיר שמבקשין ממנו הוראה ואב ב"ד עדיף מיניה. בית מדרשו. אותן שהיו רגילין ללמוד תורה מפיו.

הגהות וציונים

א] "קשיא" ליתא בכל הדפו"י ונוסף ע"פ המהרש"א: ב] בכת"י וראשונים נוסף מגדל פרע: ג] בכת"י נוסף אימא לשמחה של מריעות ל' והתניא לשמחה ל' ולמריעות ל' קשיא. ועי' רש"ש: ד] בכת"י נוסף קורע: ה] [גי' הערוך בערך אסיתא לרב נחמן בר אמי] (גליון): ו] יש להוסיף שאינו קורע (כת"י): ז] צ"ל לפני (ראש משביר). ועיי' רש"ש בגמ': ח] בדפו"ר אע"ג דנראה, וכ"ה נכון (ופירושו אע"ג דנראה הקרע בבית הצואר ארוך ולא כקרע, דק"ס): ט] בכת"י אין קריעה אלא וכו' דמבדיל קמי וכו': י] בכת"י שאינו נראה לכל בשקורע: מחוץ. לעיני הכל (ועי' רש"י כת"י): כ] בכת"י הימין: ל] עי' מהרש"א ולפי הנראה יש כאן ערבוב דברים ובכצ"ל מפני גדול הדור שעמו ואין ראוי לחלק כבוד לו כדי שלא יחלצו אחרים ובמס' שמחות קתני עלה ואם אין ראוי לחלוץ אף על אביו ואמו לא יחלוץ ומעשה כו' כצ"ל והבוחר יבחר. העתק מחילופי גירסאות (גליון): מ] כך היא גי' התוס' בירושלמי אבל לפנינו שם הגי' תמניא (קרבן העדה), ועי' בפני משה: נ] [שם בנדרים פריך הש"ס אסור אסור ל"ל וכו' תוספות בכורות לא ע"ב ד"ה א"כ וכו' דבנדרים פריך לה ולכך צריכים אנו לומר דהכא בדברי תוס' נפל טעות ומ"ש כגון בפ"ק דנדרים גבי אסור אסור שייך לעיל קודם וטובא איכא (גליון): ס] נדצ"ל וש"מ (והוא ר"ת "ושאר מקומות") והס"ד ואח"כ מה"ד ולשמחת מריעות וכו' והוא ציון על לישנא דאמימר: ע] נראה דרצה להוסיף דהא לא קתני (רש"ש):

לא הותר לו אלא להכנס לשמחת מריעות, כלומר לסעודה שעושים רעים ואהובים זה עם זה[כד], שאינה שמחה כל כך. אולם לסעודה של שמחה, כגון סעודת נישואין, אסור אפילו לאחר שלושים יום[כה].

הגמרא מקשה על דבריו מברייתא:

מֵיתִיבֵי - הקשו בני הישיבה, שנינו בברייתא, **וּלְשִׂמְחָה וְלִמְרֵיעוּת** אסור לאבל להכנס **שְׁלֹשִׁים יוֹם**, ולאחר שלושים יום מותר[כו]. ומוכח מדברי הברייתא שלאחר שלושים יום מותר לו להכנס גם לסעודה של שמחה דהיינו נישואין, וגם לסעודת מריעות, שלא כדברי רבה בר בר חנה שהתיר רק לסעודת מריעות[כז]. מסיקה הגמרא, **קַשְׁיָא** - אכן קשה הדבר[כח].

הגמרא מביאה לשון אחרת בדברי רבה בר בר חנה:

אֲמֵימַר מַתְנֵי הָכִי - שונה את דברי רבה בר בר חנה באופן אחר, **אָמַר רַבָּה בַּר בַּר חָנָה**, מה ששנינו בברייתא שאסור לו להכנס לבית השמחה עד לאחר שלושים יום, היינו לסעודת נישואין שיש בה שמחה[כט], **וְאִילוּ לְשִׂמְחַת מְרֵיעוּת מוּתָּר** [בשאר קרובים[ל]] **לִיכָּנֵס לְאַלְתַּר** - מיד, אפילו בתוך שלושים יום [לאחר שבעה[לא]], מאחר ואין בה שמחה כמו בסעודת נישואין[לב].

מקשה הגמרא, **וְהָא תַּנְיָא** - והלא שנינו בברייתא, אסור לאבל להכנס **לְשִׂמְחָה** עד לאחר **שְׁלֹשִׁים** יום, **וְכֵן** להכנס **לִמְרֵיעוּת** אסור לו עד לאחר **שְׁלֹשִׁים** יום, שלא כדברי רבה בר בר חנה [לפי אמימר] שהתיר להכנס לסעודת מריעות מיד.

מתרצת הגמרא, **לֹא קַשְׁיָא, הָא בַּאֲרִיסוּתָא**[לג] - מה ששנינו בברייתא שאסור להכנס לסעודת מריעות עד לאחר שלושים יום, זהו באופן של הלואה[לד], דהיינו שהאבל הוא הראשון שעושה סעודה

כד. **ובכל** פעם עושה אחד מהם עבור חבריו. רש"י כת"י (ד"ה ולשמחה). ודרך שכנים או אנשים שעוסקים באותה אומנות לעשות כן. תלמיד הרשב"א (ד"ה שמחה) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ולשמחה).

כה. **המיוחס** לרש"י (ד"ה לשמחה) ותוספות (ד"ה ולשמחה). ובמצבת משה (ד"ה ולשמחה) הסתפק האם לשיטתם אסור להכנס לשמחת נישואין עד י"ב חודש, או עד שיעברו ג' רגלים [כדי שיעברו עליו ג' רגלים בלא שמחה ולא ישכח אהבת קרובו, כעין המבואר בתוספות (להלן כג. ד"ה עד בביאור הראשון) לענין אָבֵל על אשתו]. והקשו הקרן אורה (ד"ה אמר) והרש"ש (בגה"י), שלא מצינו שום איסור לאבל על שאר קרובים אחרי שלושים יום. [ולכן כתבו שהעיקר כפירוש הראשונים שיובא להלן בסמוך, וראה ביאורי רש"י]. אולם הראב"ד [הובא במהר"ם (הלכות שמחות סי' מט)] והריטב"א (ד"ה ולשמחה) והמאירי (ד"ה ולענין) פירשו להיפך, שדווקא לשמחת מריעות אסור להכנס עד לאחר ל' יום, אולם לסעודת נישואין שהיא שמחה של מצוה מותר אפילו תוך ל' יום [לאחר שבעה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ולשמחה - הראשון)]. וכתב השיטה (שם), שבסעודת שמחה מותר תוך ל' אפילו באבל על אביו ואמו. אכן ראה בהערה להלן בסוף הסוגיא שהתבאר שכל הפוסקים אוסרים באבל על אביו ואמו עד י"ב חודש.

כו. **באבל** על שאר קרובים.

כז. **כן** מתפרשת קושיית הגמרא לשיטת המיוחס לרש"י והתוספות, שלדעת רבה בר בר חנה [ללשון זו] אסור לו להכנס לשאר סעודת שמחה [כגון סעודת נישואין] אפילו לאחר ל' יום, ואילו מהברייתא מוכח שמותר גם בזה לאחר ל'. ולפי הראשונים שפירשו שכוונת רבה בר בר חנה היא להיפך, שלשמחה של מצוה מותר לאלתר, קושיית הגמרא היא שמוכח מהברייתא שאפילו לשמחה של מצוה לא הותר אלא לאחר ל' יום. על פי הריטב"א (ד"ה ולשמחה).

כח. **בתוספות** ובריטב"א (ד"ה ולשמחה) מבואר שכך היתה גירסתם בגמרא, 'והתניא לשמחה ולמריעות שלושים, תני לשמחה של מריעות, [כלומר יש לתרץ שכוונת הברייתא דווקא לשמחה של מריעות]. **והתניא לשמחה שלושים ולמריעות שלושים,** קשיא'. [וכעין זה הגיה הרש"ש (ד"ה מיתיבי) בגמרא כאן, והברייתא השניה מובאת להלן בגמרא]. והיינו שמאחר ובברייתא השניה שנינו פעמיים 'שלושים', גם על שמחה וגם על מריעות, מוכח שהם שני דברים נפרדים, ועל שניהם שנינו שאסור שלושים יום [וראה בהערה הקודמת שביאור הקושיא חלוק בין התוספות לריטב"א]. בראשונים מבואר שכאשר אומרת הגמרא 'קשיא' הכוונה שבאותו זמן לא מצאו תירוץ וקשה לתרץ זאת, אבל לא נדחית דעה זו, ורק ב'תיובתא' נדחית הדעה [ראה ערוך (ערך תיובתא), רש"י (סנהדרין עב. ד"ה קשיא), ורשב"ם (ב"ב נב: ד"ה קשיא) בשם רבינו חננאל. והרשב"ם (שם) חולק וסובר שגם ב'קשיא' נדחית הדעה]. וליישב את הקושיא כאן כתב בספר למנצח לדוד (פארדו, מאמר עיסה קושית ד"ה מיתיבי), שכוונת הברייתא 'לשמחה' אינה לשמחת נישואין, אלא לסעודת חבורת מצוה, כגון אכילת קדשים, שמבואר בירושלמי (פ"ג ה"ח) שמותר להכנס שם, ויובא בהערה הבאה. [אכן זה מיישב רק לשיטת הראב"ד שמותר באופן זה רק לאחר ל', ויתבאר בהערה הבאה, אולם לשיטת הרמב"ן שתובא בהערה שם, שמותר בזה אפילו לאחר ז' אי אפשר לומר כן, שהרי בברייתא מבואר שאסור ל' יום]. ובתרומת הדשן (הכתן, ד"ה מתיבי) יישב, שמאחר ולא שנינו בברייתא שמותר לאחר ל', אלא רק שאסור ל' יום, אין כאן קושיא, שהרי באמת שניהם אסורים ל' יום, אלא שבנישואין אסור גם לאחר מכן. [אכן זה מיישב רק לפירוש המיוחס לרש"י והתוספות בסוגיא, אולם לשיטת הראב"ד ועוד שפירשו להיפך, שלנישואין מותר מיד, אין זה מיישב].

כט. **תוספות** (ד"ה ולשמחה). והוא הדין לכל סעודת מצוה שבעולם, אם היא סעודה שיש בה שמחה, אסור לאבל להכנס בתוך שלושים יום. ראב"ד (אבל פ"ו ה"ז, ובמהר"ס הלכות שמחות סי' מט), וכן פסק הרמ"א (יו"ד סי' שצא ס"ב). והיינו אפילו באבל על שאר קרובים [ועל אביו או אמו עד י"ב חודש]. ש"ך (שם סק"ג). עוד הביא הראב"ד (במהר"ס שם) את המבואר בירושלמי (פ"ג ה"ח) שמותר לאבל לאכול בחבורת מצוה [ופירש שהכוונה לחבורת אכילת קרבן פסח או קדשים אחרים] או סעודת קידוש החודש [ראה סנהדרין (ע:)], שמאחר ומצוה עליו לאכול בסעודה זו מותר לו אפילו שיש שם משתה ושמחה, אמנם רק לאחר ל', אך תוך ל' אסור וכנ"ל. ומה ששנינו בברייתא (שמחות פ"ט ה"ג) שמותר לו לאכול בסעודה שהיא לשם שמים, אין הכוונה לכל סעודת מצוה, אלא דווקא כגון שעושה נישואי יתום ויתומה או עני ועניה, ואם לא יכנס לשם יגרום צער לחתן ולכלה [על פי ערוך השולחן (שם ס"ה)], וגם זה לא הותר אלא לאחר ל'. וכן פסק הרמ"א (שם). אולם הרמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות אות עג) כתב שאין להתיר להכנס תוך ל' לנישואי יתום ויתומה אפילו באופן הנ"ל [אלא אם כן יתבטל השידוך אם לא יכנס לשם. ערוך השולחן (שם ס"ו)].
אכן לסעודת מצוה שאין בה שמחה, כגון פדיון הבן, מותר לו להכנס אפילו בתוך שלושים יום, לאחר שבעה [ואם הסעודה בביתו, אפילו בתוך שבעה]. רמ"א (שם) בשם תרומת הדשן (שו"ת סי' רסט). ולענין סעודת ברית מילה נחלקו הראשונים, התוספות (ד"ה ולשמחה) כתבו בשם רבינו שמשון שמותר משום שאין שם שמחה, שהרי טרודים הם בצער התינוק (כתובות ח.), וכן כתב הריטב"א (ד"ה על - השלישי) בשם ר"י [והריטב"א כתב דווקא לאחר ז', אולם התרומת הדשן (שם) כתב אפילו בתוך ז' אם אינו יוצא מביתו]. אולם כתבו התוספות שרבי אברהם הסתפק בזה, והמרדכי (רמז תתנא ד"ה על) כתב בשם רבינו טוביה שאסור, משום שיש בה שמחה כמו שנאמר (תהלים קיט קסב) 'שש אנכי על אמרתך' [והיינו המילה, כמבואר בגמרא (שבת קל.)]. והובאו שתי הדעות ברמ"א (שם).
אולם הרמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות אות עג) והראבי"ה (ח"ב הלכות אבל סי' תתמא ד"ה גרסינן - הראשון) חולקים ומתירים להכנס לסעודת מצוה כגון סעודת קידוש החודש או חבורת אכילת פסח וקדשים, אפילו בתוך שלושים יום [לאחר שבעה] אפילו שיש שם משתה ושמחה, מאחר והוא עצמו מחויב לאוכלה. ומדברי הגר"א (יו"ד סי' שצא סק"ד) נראה שהסכים לשיטת הרמב"ן. אולם לשמחת נישואין אסור לדעת כולם בתוך ל', כמבואר בברייתא כאן.
וכתב הרמ"א (שם) שהמנהג הוא שאבל על אביו ואמו אינו נכנס לשום סעודה שבעולם תוך י"ב חודש [והוא הדין תוך ל' בשאר קרובים. ט"ז (שם סק"ג)], ואם הסעודה בתוך ביתו, מותר בסעודה שאין בה שמחה, כגון ברית מילה, אבל בסעודת נישואין לא יאכל אפילו אם היא בתוך ביתו.

ל. **ראה** בהערה להלן בדברי הגמרא 'הא בפורענותא'.

לא. **מאירי** (ד"ה על - השלישי) ועוד ראשונים, וכן פסקו הרמב"ם (אבל פ"ו ה"ו) והשולחן ערוך (יו"ד סי' שצא ס"ג). אולם הב"ח (שם ס"ג) כתב שמדברי הטור משמע, שלפי מסקנת הגמרא להלן שמותר דווקא באופן שהוא חייב לפרוע סעודה לחבריו והגיע זמנו לפרוע, מותר באופן זה אפילו בתוך שבעה [וזו היא כוונת הברייתא 'לאלתר'], אולם כתב שמסתבר כפסק הרמב"ם והשולחן ערוך.

לב. **ראב"ד** [הובא במהר"ם (הלכות שמחות סי' מט)], ר"י מלוניל (ד"ה ולשמחה). וראה עוד בהערה להלן בדברי הגמרא 'הא בפורענותא'. ובגמרא להלן יתבאר באיזה אופן הותר לאבל להכנס לסעודת מריעות.
לדעת המיוחס לרש"י והתוספות (ד"ה לשמחה), בין ללישנא קמא ובין לאמימר סעודת נישואין חמורה יותר מסעודת מריעות, ואמימר מיקל יותר, שללישנא קמא לסעודת מריעות מותר לאחר ל' ואילו לסעודת נישואין אסור אפילו לאחר ל' [כפי שהתבאר בהערה לעיל בדברי הגמרא 'ולשמחת מריעות'], ואילו אמימר מיקל יותר, שלסעודת מריעות מותר לאלתר, ולסעודת נישואין מותר לאחר ל'. אולם לשיטת הראב"ד והריטב"א והמאירי [הובאו בהערה שם] הסוברים שללישנא קמא סעודת נישואין קלה יותר מסעודת מריעות, שלסעודת מריעות מותר רק לאחר ל' ואילו לסעודת נישואין מותר אפילו תוך ל', נמצא שלישנא זו אינה מחמירה יותר מאמימר, אלא סוברת להיפך ממנו, שללישנא זו סעודת נישואין קלה יותר מסעודת מריעות [וכנ"ל], ואילו אמימר סובר להיפך, שסעודת מריעות קלה יותר ומותר להכנס בה לאלתר, ואילו סעודת נישואין חמורה שאסור להכנס בה עד לאחר ל' יום.
הראשונים נקטו להלכה כאמימר, יש שפירשו משום שהלכה כדברי המיקל באבל [תוספות (ד"ה ולשמחה) בשם תוספות הרב, ולשיטתם שאמימר מיקל יותר כפי שהתבאר], ויש שפירשו משום שהגמרא הניחה את לישנא קמא בקושיא [מאירי (ד"ה ולענין), והוא לשיטתו שאמימר אינו מיקל יותר מלישנא קמא], וכן פסקו הרמב"ם (אבל פ"ו ה"ו) והשולחן ערוך (יו"ד סי' שצא ס"ב).

לג. **כן** הגירסא בגמרא לפנינו ובמיוחס לרש"י (ד"ה הא) וברבינו חננאל (ד"ה על - השלישי), אולם יש גורסים 'באריסותא', וראה בהערה הבאה.

לד. **כתב** הרש"ש (ד"ה הא) שצריך לגרוס בגמרא 'בַּאֲרִישׁוּתָא' וכן גרסו הראב"ד [הובא במהר"ם (הלכות שמחות סי' מט)] והר"ן (ד"ה ולסיקנא), וכעין זה הגירסא בהרבה ראשונים. וביארו הראב"ד (שם) והנימוקי יוסף (ד"ה ארסייתא) שהוא מלשון הלואה, כמו שנאמר (דברים כד יא) 'והאיש אשר אתה נושה בו' [שהוא מלשון חוב של הלואה], ותרגם אונקלוס 'וגברא די את רשי ביה'.

ממעט על אביו ועל אמו ממעט א על כל המתים כולן רצה חולץ רצה אינו חולץ על אביו ועל אמו חולץ ומעשה בגדול הדור אחד שמת אביו וביקש לחלוץ וביקש גדול הדור אחר שעמו לחלוץ ונמנע ולא חלץ אמר אביי גדול הדור רבי גדול הדור שעמו ר' יעקב בר אחא ואיכא דאמרי גדול הדור ר' יעקב בר אחא גדול הדור שעמו רבי בשלמא למ"ד גדול הדור שעמו רבי היינו דנמנע ולא חלץ אלא למ"ד רבי יעקב בר אחא אמאי נמנע ולא חלץ רשב"ג נשיא הוה ב וכולי עלמא מיחייבי למיחלץ קשיא[א] א) ג על כל המתים כולן מסתפר לאחר ל' יום על אביו ועל אמו[ב] עד שיגערו בו חבריו ד על כל המתים כולן נכנס לבית השמחה לאחר ל' יום על אביו ועל אמו לאחר י"ב חדש אמר רבה בר בר חנה ולשמחת מריעות מיתיבי לשמחה ולמריעות ל' יום[ג] קשיא אמימר מתני הכי אמר רבה בר בר חנה ה ולשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר והא תניא לשמחה שלשים ולמריעות שלשים ל"ק ו הא באריסותא הא בפורענותא ז על כל המתים כולן קורע טפח על אביו ועל אמו עד שיגלה את לבו א"ר אבהו מאי קרא (א) ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם ואין אחיזה פחות מטפח ח על כל המתים כולן אפילו לבוש עשרה חלוקין אינו קורע אלא עליון על אביו ועל אמו קורע את כולן ט ואפיקרסותו אינה מעכבת אחד האיש ואחד אשה ר"ש בן אלעזר אומר י האשה קורעת את התחתון ומחזירתו לאחוריה וחוזרת וקורעת את העליון ב) כ על כל המתים כולן רצה מבדיל קמי שפה שלו רצה אינו מבדיל על אביו ועל אמו מבדיל רבי יהודה אומר ל כל קריעה שאינו מבדיל קמי שפה שלו אינו אלא קרע של תיפלות אמר רבי אבהו מ"ט דר' יהודה דכתיב (ב) ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים ג) ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהן לשנים אלא שנראין קרועים כשנים מ על כל המתים כולן שולל לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים על אביו ועל אמו שולל לאחר ל' ואינו מאחה לעולם ד) נ והאשה שוללתו לאלתר מפני כבודה כי אתא רבין א"ר יוחנן ס על כל המתים רצה קורע ביד רצה קורע בכלי על אביו ועל אמו ביד וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן ע על כל המתים כולן[ד] מבפנים על אביו ועל אמו קורע מבחוץ אמר רב חסדא פ וכן לנשיא מיתיבי לא הושוו לאביו ולאמו אלא לאיחוי בלבד מאי לאו אפילו לנשיא לא לבר מנשיא נשיאה שכיב א"ל רב חסדא (לרב חנן בר רבא[ה]) כפי אסיתא וקום עלה ואחוי קריעה לעלמא ו) צ על חכם חולץ מימין על אב ב"ד משמאל על נשיא מכאן ומכאן. ה) ת"ר ק חכם שמת בית מדרשו בטל ר אב ב"ד שמת כל בתי מדרשות שבעירו בטלין ונכנסין לביהכ"נ ומשנין את מקומן היושבין בצפון יושבין בדרום היושבין בדרום יושבין בצפון ש נשיא שמת בתי מדרשות כולן בטלין ובני הכנסת נכנסין לבית הכנסת

רצה חולץ. כתיפו: **ונמנע.** האבל ולא חלץ, משום כבוד גדול הדור שעמו שבקש לחלוץ גם הוא: **אלא למ"ד גדול הדור שעמו ר' יעקב.** ורבי הוה אבל: **עד שיגערו בו חבריו.** שכבר גידל פרע יותר מדאי: **אמר רבה.** הא דתניא נכנס לבית המשתה לאחר ל' יום: **לשמחת מריעות.** סעודה שעושין ריעים ואהובים זה עם זה ולא הוי שמחה כל כך, אבל סעודה דשמחה כגון דנישואין לא: **הא באריסותא הא בפורענותא.** אריסא היינו שמתחיל אחד מהן לעשות סעודה ומלוה לכולם כדי שיעשו גם הם נמי כך, לאותה סעודה אינו נכנס עד לאחר שלשים יום, אבל בפורענותא שמשלם להם סעודות שעשו לו יכנס לאלתר, שאי אפשר לו שלא לשלם: **ואפיקרסותו.** שעל ראשו אינה מעכבת, כלומר אינו צריך לקורעה: **אחד איש ואחד אשה.** חייבין לקרוע: **האשה.** שמת אביה או אמה קורעת חלוק התחתון משום צניעות: **ומחזרת.** הקרע לאחוריה: **וחוזרת וקורעת העליון.** והתחתון מכסה לבה: **רצה מבדיל קמי שפה.** שאינו[ו] בשפה שלפני הצואר אלא קמי שפה שלפני[ז] השפה שלפני הצואר שאינה קרועה, וקורע תחתיה כדי שיהיה נראה הקרע: **רצה אינו מבדיל.** אלא קורע של בית הצואר, אע"ג דאינו נראה[ח] הקרע דהכל בית הצואר הוא: **על אביו ועל אמו מבדיל.** קמי שפה, כדי שיהא נראה הקרע: **קרע של תיפלה.** כלומר לא יצא ידי קריעה, לפי דנראה דבית צואר הוא הכל: **ויקרעם לשנים.** אין קורעין[ט] אלא שנראה כשנים, מבדיל קמי שפה ונראה בית הצואר קרע אחר: **שולל.** באשטיר"י: **מאחה.** קנט"ר, תופר כדרכו: **קורע בכלי.** סכין, כדי שלא יפסיד הבגד: **קורע מבפנים.** תחת המקטורן שלו, שאינו[י] קורע מחוץ לעיני הכל: **וכן לנשיא.** קורע מבחוץ: **לא הושוו.** רבו ואב ב"ד ונשיא וכל הנך דתני במתניתא לאביו ולאמו: **אלא לאיחוי.** שאין מתאחים לעולם י), אבל לא הושוו לאביו ולאמו לקרוע מבחוץ, להאי לא הושוו, דעל אביו קורע מבחוץ ועל כולן אינו קורע מבחוץ: **כפי אסיתא.** הפוך המכתשת ועמוד עליה וקרע כדי שיראוך כל העם כשתקרע: **חכם.** ממונה על העיר, שמבקשים ממנו הוראה: **חולץ.** כתף מימין[כ]: **בית מדרשו בטלין.** אותן שרגילין ללמוד תורה מפיו:

וקורין

מעשה בגדול הדור. אין זה מעשה לסתור דהא דנמנע ולא חלץ זהו מפני גדול הדור שעמו ובמס' שמחות (פ"ט) קתני עלה ואין ראוי לחלק כבוד לו והאחרים הראויין לחלוץ אף על אביו ועל אמו ואם אינן ראויין אינו חולץ כדי שלא יחלצו אחרים[ל] ומעשה בר' יעקב כו':

עד שיגערו בו חביריו. נראה דרגל אינו מבטל דבר זה מדאמרינן בירושלמי ז) רבי שמואל בר אבדימי דמנה תלתין[מ] יומין קמי מועדא שאיל לרבי מנא א"ל כל דבר שהוא תלוי בז' ול' הרגל מפסיק ברם הכא עד שישלח פרע ויגערו בו חביריו ויאמרו לו לא מעמנו ובשמחה נמי אשכחנא הכא י"ב חדש ואין רגל מבטל ויש ספרים שכתוב בהן או יגערו בו חביריו בירושלמי ונראה שהוא טעות סופרים כי אם כמו שכתבתי עד שישלח פרע ויגערו בו:

ולשמחת מריעות. פירש בקונטרס סעודות שעושים ריעים ואהובים זה לזה וכ"נ דדוקא לשמחת מריעות מותר לאחר ל' יום אבל שמחת חתן אסור אפילו לאחר ל' יום. והא תניא לשמחה ל' ולמריעות ל' וה"נ פריך בריש פ"ק דבבא מציעא (דף ב.) והא זה וזה קתני וכן בפ"ק דסנהדרין (דף ח.) גבי זימון בג' וברכת המזון בג' וטובא איכא ויש מקומות שאינו שואל כגון בפ"ק דנדרים (דף ד:) גבי אסור אסור[נ] ובפרק גיד הנשה (חולין דף צח. ושם) גבי אסורות אסורות ובפרק בית כור (ב"ב דף קד.) גבי בית כור אני מוכר לך כבית כור וי"מ[ס] ולשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר ואנן בסעודת חתן איירינן הא דאמרינן בירושלמי ז) ובמסכת שמחות (פ"ט) אם היה סעודה של מצוה מותר לא ידענא מהו קורא סעודת מצוה להתיר באבל אם דוקא סעודת קידוש ר"ח פ) פירש הר"א בשם רבינו שמשון דלסעודת ברית מילה מותר ליכנס דלא חשיבא שמחה כדאמרינן בפ"ק דכתובות (דף ח.) דלא מברכינן בה שהשמחה במעונו משום דטרידי וליכא שמחה ולהר"א לא היה פשוט דגרע משמחת מריעות וגם פירש דאסור לאכול אפי' עם המשמשין ואין לחלק בין סעודת המשמשין לסעודה עצמה ופסק דכניסה בלא אכילה שרי דאין שמחה בלא אכילה ושתיה ט) ובתוספות הרב פוסק כלישנא דאמימר דמיקל טפי:

אחד האיש ואחד האשה. ובתוס' הרב פוסק כר"ש בן אלעזר דהלכה כדברי המיקל ולא ידענא מאי קאמר דלקמן (דף כו:) אמרינן אבילות לחוד וקריעה לחוד:

רבי

עין משפט
נר מצוה

קלט א מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה ג סמג עשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סימן שמ סעיף טו:

קמ ב מיי' שם פ"ט הלכה טו סמג שם טוש"ע שם סעיף יז:

קמא ג מיי' שם פ"ו הלכה ג סמג שם טוש"ע שם סימן שצ סעיף ד:

קמב ד ה ו מיי' שם הלכה ו ז סמג שם טוש"ע שם סימן שצא סעיף ג:

קמג ז ח ט מיי' שם פ"ח הלכה ב ג סמג שם טוש"ע שם סי' שמ סעיף ט י:

קמד י טוש"ע שם סעיף יא:

קמה כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף יב:

קמו ל טוש"ע שם בהג"ה:

קמז מ נ מיי' פ"ט שם הלכה א טוש"ע שם סעיף טו:

קמח ס מיי' שם פ"ח הלכה ב ג טוש"ע שם סעיף יד:

קמט ע מיי' שם טוש"ע שם סעיף יג:

קנ פ צ מיי' שם פ"ט הלכה ב יד טו טוש"ע שם סעיף יז:

קנא ק ר ש מיי' שם טוש"ע שם סי' שמ סעיף יח:

משנת ראשונים

רצה חולץ. מקרע חלוקו ובגדיו למעלה עד שנראית כתיפו מגולה, ולקמן בשמעתין אמרינן נמי על חכם חולץ בימין. ויש מפרשים חליצת מנעלים מיד שהלבישו למת את תכריכיו, כדי שילך יחף לבית הקברות. וכן ראיתי בתשובות על רבינו יצחק שכשנפטרה אשתו שצוה לבנו לילך יחף לבית הקברות ולחזור יחף. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ובפר"ח פי' חולץ חליצת כתף מוציא ידו מתחת הקרע ונמצאת כתיפו חלוצה מן החלוק. **[אור זרוע, סימן תי"ח]**

הא באריסותא הא בפורענותא. פי' הסעודה שמתחילים בה נקראת רשות מפני שהוא כזוקף חוב על חביריו לעשות כמותה, וזה אסור עד לאחר ל' לפי שעושין שמחה יתירה, ופרענותא כשחוזר שאר החבירים לעשות איש יומו ולית בה שמחה כולי האי גם א"א לשהותה. **[ריטב"א]**

עד שיגלה את לבו. ופי' בירושלמי מפני שנאבדה ממנו מצות כבד את אביך ואת אמך. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

שולל לאחר ל'. רשות הוא, ואם רצה שלא לשלול הרי זה משובח וכן בירושלמי. **[ריטב"א]**

רצה קורע בכלי. פירוש בסכין אי לא יכול למקרע ביד. **[חידושי הר"ן]**

על אביו ועל אמו ביד. בהשחתה ובמרירות לבו. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

חכם שמת בית מדרשו בטל. ותלמידיו שהיו רגילין ללמוד לפניו בטלין כל אותו היום, ואפילו לאחר שנקבר, אבל כל שבעה לא, שלא מצינו בשום מקום שיצטרכו להיות מתאבלים. ואין להוכיח מכאן דעל שאר מתים יהא מותר ללמוד אף בעודו בעיר. דאיכא למימר דהכא לא אסר לבית מדרשו טפי משאר בתי מדרשות אלא שלא ילמדו כל היום אף לאחר קבורה, אבל קודם קבורה יכלינן למימר דאסירי כולהו, וכן לשאר מתים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** ואחר ההספד אין תלמידיו מתקבצין בבית מדרשו, אלא מתחברין שנים ושנים ולומדים בבתיהם. **[תוס' הרא"ש]** **בתי מדרשות כולן בטלין.** אותן שהיו סביבו ובממשלתו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) שמחות פרק ט, ב) הוריות יג:, ג) [לקמן כו. ע"ש סנהדרין ס. ע"ש ול"ע] ועי' רש"י כת"י ובחי' הריטב"א לקמן שם, ד) [לקמן כו:], ה) שמחות פרק י עי"ש בנוסחת הגר"א אות י, ו) לקמן כו., ז) דפרקין ה"ח, ח) עי' סנהדרין ע:, ט) לעיל ט., י) ב"ק יז., כ) שמות כח לב.

◆

תורה אור השלם

א) וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם וְגַם כָּל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ: [שמואל ב' א, יא]

ב) וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים: [מלכים ב' ב, יב]

◆

רש"י כת"י

ממעט. בעסקיו אע"פ שמותרין לו. **ירצה חולץ.** מקרע חלוקו מלמעלה עד שנראה כתיפו כמו חלוצי כתף[ו]. **בקש גדול הדור שעמו לחלוץ.** מפני כבודו של אבל. **ונמנע.** האבל. **ולא חלץ.** שלא רצה שיהא חולץ אותו גדול הדור. **היינו דנמנע.** ר' יעקב לא חלץ מפני כבודו של ר' שלא רצה שיחלוץ ר'. **אלא למאן דאמר.** גדול הדור שהיה עמו היינו ר' יעקב. **אמאי נמנע.** ר' ולא חלץ מאי איכפת ליה אי חליץ ר' יעקב דהא רבן שמעון אבוה דר' נשיא הוה ונשיא שמת הכל חולצין עליו. **מסתפר.** מגלח. **לבית השמחה.** כגון סעודת חתן. **ולשמחת מריעות.** שמתקנין סעודת שמחה זה עם זה [זה] היום וזה מחר וכורתין ברית ביניהם משום אהבה וריעות. **והתניא לשמחה ולמריעות.** וקס"ד לשמחה היינו שמחת נשואין. **ארישותא.** הלואה כלומר עכשיו מתחיל הריעות והוא מתחילו תחלה שלשים יום. **בפורענותא.** שכבר סעד הוא עמהן משלהן כמה פעמים ועכשיו הגיע זמן לפרוע פורע לאלתר מפני שמחוייב להם כבר. **ויחזק.** ויאחז. **ואפרקסותו.** סודר שעל הראש שתלוי לו על כתיפו. **אינה מעכבת.** אינה צריכה לקרוע. לישנא אחרינא נופל אותו אפרקסותו על החזה ומכסה קריעת החלוק ואף על פי כן אין זה עיכוב (ברש"י בר"ף - חייב) קריעה. **אחד האיש ואחד אשה.** צריך לקרוע על אביו ועל אמו לקרוע כל החלוקין שעליו. **האשה.** שמת אביה ואמה. **קורעת.** חלוק התחתונ' משום צניעות ומחזרת קרע לאחריה וחוזרת וקורעת העליון והתחתון מכסה כנגד לבה. **רצה מבדיל קמיה שפה שלו.** כלומר מתחיל קריעה מחלל בית הצואר כמו[ס] שפה לפיו. **רצה אינו מבדיל.** אלא מתחיל ועוקב למטה מבית הצואר כנגד כריסו וקורע והשפה של חלוק לבית הצואר אינו קורעו. **קרע של תפלה.** כלומר לא יצא ידי קריעה. **ויחזק בבגדיו.** באלישע כתוב שקרע על אליהו דאזיל מיניה. **מלמד שנראין כשנים.** הכא לא גרסינן לעולם דהא[ע] קתני ולא מתאחין. **שולל.** בשטי"ר. **מאחה.** תופר כדרכו והנך על כל המתים דקתני כגון בנו ובתו ואחיו ואחותו ואשתו. **מפני כבודה.** שלא תעמוד פרועה. **אם רצה בכלי.** בסכין. **מבפנים.** בחדר שאין צריך לקרוע בפני העם. **לא הושוו.** רבו ונשיא ואב בית דין וכל הנך דקתני במתני' פ) שהן קורעין ולא מתאחין לא הושוו לאביו ולאמו. **אלא לאיחוי בלבד.** שאין מתאחין (קורעין) [הקריעה] שקורעין עליהן אבל להא מילתא שיהו קורעין בפני העם לא הושוו. **כפי אסיתא.** הפוך המכתשת ועמוד עליה וקרע כדי שיראוך כולם כשתקרע. **על חכם.** חולץ כתף של ימין קריעה משמאל זה מתחזיא בהנהו טפי מימין. **חכם.** ממונה שבעיר שמבקשין ממנו הוראה ואב ב"ד עדיף מיניה. **בית מדרשו.** אותן שהיו רגילין ללמוד תורה מפיו.

הגהות וציונים א] "קשיא" ליתא בכל הדפו"י ונוסף ע"פ המהרש"א: ב] בכת"י וראשונים נוסף **מגדל פרע**: ג] בכת"י נוסף **אימא לשמחה של מריעות ל' והתניא לשמחה ל' ולמריעות ל'** קשיא. ועי' רש"ש: ד] בכת"י נוסף **קורע**: ה] [גי' הערוך בערך אסיתא **לרב נחמן בר אמי**] (גליון): ו] יש להוסיף שאינו קורע (כת"י): ז] צ"ל **לפני** (ראש משביר). ועי' רש"ש בגמ': ח] בדפו"ר אע"ג **דנראה**, וכ"ה נכון (ופירושו אע"ג דנראה הקרע כבית הצואר ארוך ולא כקרע, דק"ס): ט] בכת"י אין **קריעה** אלא וכו' **דמבדיל** קמי וכו': י] בכת"י שאינו **נראה לכל כשקורע: מחוץ.** לעיני הכל (ועי' רש"י כת"י): כ] בכת"י **הימין**: ל] עי' מהרש"א ולפי הנראה יש כאן ערבובי דברים וכצ"ל מפני גדול הדור שעמו **ואין ראוי לחלק כבוד לו כדי שלא יחלצו אחרים** ובמס' שמחות קתני עלה **ואם אין ראוי לחלוץ אף על אביו ואמו לא יחלוץ** ומעשה כו' כצ"ל והבוחר יבחר. העתק מחילופי גירסאות (גליון): מ] כך היא ג' התוס' בירושלמי אבל לפנינו שם הגי' **תמניא** (קרבן העדה), ועי' בפני משה: נ] [שם בנדרים פריך הש"ס אסור אסור ל"ל וכ"כ תוספות בכורות לא ע"ב ד"ה א"כ וכו' דבנדרים פריך כן ולכך צריכים אנו לומר דהכא בדברי תוס' נפל טעות ומ"ש כגון בפ"ק דנדרים גבי אסור אסור שייך לעיל קודם וטובא איכא וכו' ודע עוד דגם במ"ש תוספות הכא ובפ' בית כור וכו' צריך תיקון בזה כי בב"ב קד ע"א שואל הש"ס ע"ש וכך איתא בתוספות בכורות הנ"ל וע"ש] (גליון): ס] נדצ"ל **וש"מ** (והוא ר"ת "ושאר מקומות") והס"ד ואח"כ מה"ד ולשמחת מריעות וכו' והוא ציון על לישנא דאמימר (רש"ש): ע] נראה דיש להוסיף דהא **הכא לא** קתני (משא"כ לקמן כו ע"א דבעי להוכיח מפסוק זה דלא מתאחין):

18/06/2018 אוצר החכמה

לחביריו, על מנת שהם יעשו לו לאחר מכן, ומכיון שאינו מחויב להם, אסור לו להכנס לסעודה זו אלא לאחר שלושים יום[לה]. **וְהָא בְּפוּרְעֲנוּתָא** - מה שאמר רבה בר בר חנה שמותר להכנס לסעודת מריעות לאלתר, זהו באופן שכבר עשו לו סעודות קודם [לפני שהיה אבל[לו]], וכעת הגיע זמנו לפרוע להם את חובו ולעשות להם סעודה[לז], שמאחר והוא מחויב לפרוע להם, מותר לו לעשותה ולהכנס לשם אפילו בתוך שלושים יום[לח]. אכן זהו דווקא באבל על שאר מתים, אולם באבל על אביו או אמו, אסור בכל אופן עד י״ב חודש[לט].

★

הברייתא מבארת חילוק נוסף בין אביו ואמו לשאר קרובים, בדין הקריעה:

עַל כָּל הַמֵּתִים כּוּלָּן שצריך האבל לקרוע עליהם, דהיינו קרוביו מלבד אביו ואמו, **קוֹרֵעַ** מבגדו קריעה בשיעור **טֶפַח** בלבד, אך **עַל אָבִיו וְעַל אִמּוֹ** קורע בבגדו קריעה גדולה כל כך **עַד שֶׁיְּגַלֶּה אֶת לִבּוֹ**, מפני שנתבטלה ממנו מצות כיבוד אב ואם, והכיבוד תלוי בלב[מ].

הגמרא מביאה מקור לשיעור הקריעה:

אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, מַאי קְרָא - היכן מצינו בפסוק שקריעה על מת היא בשיעור טפח, שנאמר על דוד במיתת שאול ויהונתן בנו (שמואל ב׳ א יא) **׳וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם׳**, ׳ויחזק׳ פירושו ׳ויאחז׳[מא], **וְאֵין אֲחִיזָה בְּפָחוֹת מִשִּׁיעוּר טֶפַח**, ומשמע שמה שאחז בידו קרע[מב], ומוכח ששיעור הקריעה על מת הוא טפח.

★

הברייתא מבארת חילוק נוסף בזה:

עַל כָּל הַמֵּתִים כּוּלָּן שצריך לקרוע עליהם מלבד אביו ואמו, **אֲפִילּוּ** אם האבל **לָבוּשׁ עֲשָׂרָה חֲלוּקִין אֵינוֹ קוֹרֵעַ אֶלָּא** את החלוק **הָעֶלְיוֹן** בלבד[מג], אך **עַל אָבִיו וְעַל אִמּוֹ קוֹרֵעַ אֶת כּוּלָּן** - כל החלוקים עד שיתגלה לבו, ואינו יוצא ידי חובת קריעה עד שיקרע את כולם[מד], **וְ**אולם קריעת **אַפִּיקַרְסוּתוֹ** - סודר שעל ראשו ותלוי על כתיפו[מה] **אֵינָהּ מְעַכֶּבֶת**, כלומר, אינו צריך לקורעה[מו], משום שאינה מלבושו[מז]. והדין האמור שעל האב והאם קורעים את כל החלוקים, **אֶחָד הָאִישׁ וְאֶחָד הָאִשָּׁה** חייבים בזה. **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר, הָאִשָּׁה קוֹרַעַת אֶת הַתַּחְתּוֹן** - האשה שמת אביה או אמה[מח] קורעת את כל חלוקיה, אולם אינה קורעת זה כנגד זה עד שמגלה את ליבה, משום שאין זו דרך צניעות, אלא בתחילה קורעת את החלוק התחתון הסמוך לגופה, **וּמַחֲזִירַתּוֹ לַאֲחוֹרֶיהָ** עד שיהא הקרע בגבה, והחלוק מכסה את לבה, **וּ**לאחר מכן **חוֹזֶרֶת וְקוֹרַעַת אֶת** החלוק **הָעֶלְיוֹן** מלפניה, והקרע שבחלוק העליון נראה[מט], אך ליבה אינו נראה מבעד לקריעה[נ].

★

[לה] **והוא** הדין אם אחר עושה את הסעודה הראשונה, אסור לאבל להיכנס שם.

[לו] **נימוקי יוסף** (ד״ה בפורענא). שאם עשו לו סעודה בימי אבלו אסור לו להכנס לשם, שהיא בכלל ׳אריסותא׳ שהתבאר לעיל שאסור.

[לז] **רש״י** כת״י (ד״ה בפורענותא). וראה בהערה הבאה.

[לח] **ברש״י** כת״י (ד״ה בפורענותא) ובריטב״א (ד״ה ולשמחת) מבואר שהיתר זה הוא דווקא באופן שבימי אבלו הגיע זמנו לפרוע להם, וכן פסקו הטור והשולחן ערוך (יו״ד סי׳ שצא ס״ב). ונחלקו הראשונים בטעם ההיתר, מדברי רש״י כת״י (שם) נראה שמעצם כך שהוא מחויב כעת לפרוע להם, הותר לו לעשות להם סעודה זו, אולם הריטב״א (שם) כתב שטעם ההיתר הוא משום שיש בסעודה זו פחות שמחה, שמאחר והוא מחויב לפרוע להם ואינו יכול להשהות את הדבר, ממילא אין כאן שמחה כל כך ולכן מותר. [מה שאין כן כשעושה בתחילה כיון שאינו מחויב לפרוע עדיין, אסור מפני שעושים שמחה יתירה].
אולם הראב״ד [הובא במהר״ם (הלכות שמחות סי׳ מט) ובמכתם (ד״ה ולשמחת)] כתב ש׳פורענותא׳ היינו שחבירו כבר עשה לו סעודה ׳ועכשיו הוא רוצה לפרעו ולשלם גמולו׳, ומשמע מדבריו שאף שלא הגיע זמנו לפרוע, אלא מאחר שהוא כבר מחויב לחבירו, מותר לו לעשות את הסעודה ולהכנס שם, וכן משמע מלשון הרמב״ם (אבל פ״ו ה״ו) והמאירי (ד״ה על - השלישי). ולפי זה ההיתר להכנס לשם הוא משום שאינה סעודת מצוה אלא רשות [כפי שחילקה הגמרא בין סעודת מריעות ל׳בית השמחה׳ שהיא סעודת נישואין], והיינו שהתירו רק מחמת שני טעמים, גם משום שהיא סעודת רשות [ולא מצוה] ואין בה שמחה, וגם משום שהוא חייב לפרוע [ואפילו לא הגיע זמן חיובו]. ראב״ד (שם), וכן כתב המאירי (ד״ה ולענין).
מסתימת כל הראשונים והפוסקים נראה שב׳פורענותא׳ מותר רק כשהאבל עצמו צריך לעשות סעודה, מהטעמים שהתבארו לעיל, אולם אם מישהו אחר עושה סעודה אפילו ב׳פורענותא׳ אסור לו להכנס, וכן נראה מלשון הרמב״ם (אבל פ״ו ה״ו) והשולחן ערוך (יו״ד סי׳ שצא ס״ב) שלענין אריסותא כתבו ׳אסור להכנס׳, ואילו לענין פורענותא כתבו ׳מותר לעשותה׳ והיינו האבל עצמו. וכן כתב הערוך השולחן (שם ס״ג). אולם בפסקי הריא״ז (הלכה ד אות כג) כתב שב׳פורענותא׳ שכבר התחילו לעשות ועכשיו עושים אחרים כדי לפרוע, מותר לאבל להכנס, ומבואר בדבריו שמותר אפילו אם אחר עושה את הסעודה. ויתכן שסברתו היא על פי דברי הריטב״א [הובא לעיל] שכשעושים סעודה לפרעון אין בה שמחה כל כך כמו בסעודה שעושים תחילה. וגם הרש״ש (ד״ה והא) כתב שההיתר ב׳פורענותא׳ הוא אף כשעושה אבל אחר [וכדעת פסקי הריא״ז], והטעם הוא משום שאם לא ילך יפסיד.

[לט] **רבינו** חננאל (ד״ה על - השלישי), רי״ף, רא״ש (סי׳ מג). וכן פסקו הרמב״ם (אבל פ״ו ה״ז) והשולחן ערוך (יו״ד סי׳ שצא ס״ב). אולם המאירי (ד״ה ולענין) כתב שבפורענותא מותר אפילו באבל על אביו ואמו לאחר שלושים יום. עוד כתב, שיש מתירים אפילו תוך שלושים יום [לאחר שבעה], שמאחר והוא חייב לפרוע סעודה לחבריו, אין ראוי שיעכב את שמחתו של חבירו או שימנע מלפרוע לו מחמת אבילותו. וכן מבואר בשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה ולשמחת), שבכל מקום שנדחתה גזירת שלושים יום, אין חילוק בין אבל על שאר מתים לבין אבל על אביו או אמו. [ולדבריהם צריך לומר שמה ששנינו בברייתא ׳על אביו ועל אמו לאחר י״ב חודש׳ היינו רק באופן שבשאר אבלים נאסר שלושים יום, כגון בשמחת נישואין או באריסותא, וכפי שהעמיד אמימר את דברי הברייתות לענין שאר אבלים, אולם בפורענותא שהותר אפילו תוך ל׳, הוא הדין באביו ואמו].

[מ] **ירושלמי** (פ״ג ה״ח), וכפירוש הפני משה (שם ד״ה מפני). וכתב הלבוש (יו״ד סי׳ שמ ס״ט), שיש לכך אסמכתא מן הכתוב (יואל ב יג) ׳וקרעו לבבכם וְאַל בגדיכם׳, שרומז לכך שישנה קריעה בבגדים שהיא עד כנגד הלב.

[מא] **רש״י** כת״י (ד״ה ויחזק - הראשון).

[מב] **ר״י** מלוניל (ד״ה ואין), נמוקי יוסף (ד״ה פחותה).

[מג] **מלשון** הברייתא ׳אינו קורע אלא עליון׳, ולא אמרה ׳רצה קורע רצה אינו קורע׳ כמו בשאר ההלכות שבברייתא, משמע שאסור לו לקרוע את שאר בגדיו מלבד העליון, ואם קרע את שאר הבגדים עובר משום בל תשחית. ר״ן (ד״ה על - השני). והביא, שיש מפרשים שכתבו שכיון שקרעם שלא כדין מותר לתפרם לאחר השבעה, ויש אומרים שמותר לתפרם אפילו מיד.

[מד] **ואם** לא קרע גוערים בו כעובר על מצות עשה דרבנן, וכל זמן שאותו בגד עליו אומרים לו ׳קרע׳ ואפילו לאחר כמה ימים, שהרי גם אם לא קרע בשעת חימום [שהיא שעת מיתה, ראה לקמן (כד.) ובהערה שם], מכל מקום הרי הוא נחשב כמי שלא היה לו חלוק באותה שעה ונזדמן לו אחר כך שחייב לקורעו. ראב״ד (הובא ברא״ש סי׳ מג).

[מה] **רש״י** כת״י (ד״ה ואפרקסותו). והערוך (ערך אפיקרסין) פירש, שהוא לבוש תחתון הפתוח בכתפיו, וכשלובשו קושרו. וראה פירושים נוספים בהערה הבאה.

[מו] **המיוחס** לרש״י (ד״ה ואפיקרסותו). וכך משמע ממה שלא נאמר בלשון דיעבד ׳ואם לא קרע את אפרקסותו לא עיכב׳, אלא ׳ואפרקסותו אינה מעכבת׳ שהכוונה אף לכתחילה. רמב״ן (הובא ברא״ש סי׳ מג). עיין שם ראיה נוספת מברייתא במסכת שמחות (פ״ט ה״ו). אולם הראב״ד (הובא ברא״ש שם) דייק מכך שכתוב ׳אינה מעכבת׳ ולא ׳אינו צריך לקורעה׳, שלכתחילה חייב לקורעה, ורק בדיעבד אם לא קרע לא עיכב את המצוה ויצא ידי חובת קריעה. ובשפת אמת (ד״ה אפיקרסותו) נתקשה בלשון ׳אינה מעכבת׳, שאם הכוונה אף לכתחילה מדוע נקטה הברייתא ׳מעכבת׳, ואם רק בדיעבד אינו מעכב, מה שייך כאן בדיעבד, הרי יכול לקרוע עתה. עיין שם מה שרצה לפרש בזה.
ורש״י כת״י (ד״ה אינה) כתב פירוש נוסף, שאותו סודר נופל על החזה, שאף שהוא מכסה את הקריעה שבחלוקו אין זה מעכב את הקריעה. והמאירי (ד״ה מלבוש) פירש [בפירוש ראשון, ומסיק כמותו], שהוא מלבוש שעשוי להתכסות בו לצניעות בשעה שיוצא מביתו לילך דרך רשות הרבים, ואינו מכלל מלבושיו, ולכן אין חובה בקריעתו אף על אב ואם, שאינו כבגד עליון שיש לקורעו, אלא קורע את הבגד שתחתיו, שהוא העליון לבגדים שהוא לובש בביתו.

[מז] **רא״ש** (סי׳ מג).

[מח] **המיוחס** לרש״י (ד״ה האשה). וראה ביאור דבריו בביאורי רש״י.

[מט] **שיטה** לתלמיד ר״י מפריש (ד״ה וחוזרת).

[נ] **משמע** מלשון הברייתא, שתנא קמא סובר שהאשה קורעת את כל חלוקיה כמו האיש, ורבי שמעון בן אלעזר חולק עליו וסובר שהאשה קורעת באופן אחר משום צניעות. ריטב״א (ד״ה רשב״א). וכן עולה מרש״י כת״י (ד״ה אינה). והקשה בשיטה לתלמיד ר״י מפריש (ד״ה וחוזרת) לתנא קמא שמגלה את ליבה, מדוע אין חוששים להרהור. ותירץ, שבעת כזאת אין חשש להרהור, כיון שאין יצר הרע מצוי בשעת הצער, כמבואר בסנהדרין (כ. ובתוס׳ שם ד״ה נשים) לגבי מקום שנהגו הנשים לצאת אחרי המטה, שאין חוששים להרהור מטעם זה. ועוד תירץ, שיכולה לכסות את הקריעה באפיקרסותה [בסודרה] שאותה אינה צריכה לקרוע כמבואר לעיל [וכפי שכתב רש״י כת״י (שם) שאין זה מעכב אף כשמכסה את הקריעה], ולא יהיה לבה מגולה.
אמנם הרי״ף גרס ׳אחד האיש ואחד האשה דברי רבי שמעון בן אלעזר, שרבי שמעון בן אלעזר אומר האשה קורעת את התחתון ומחזירתו לאחוריה וחוזרת וקורעת את העליון׳, ומבואר שרבי שמעון בן אלעזר עצמו אמר את הדין הראשון, ובסיפא הוא רק מבאר את דבריו.

ממעט על אביו ועל אמו ממעט [א]על כל המתים כולן רצה חולץ רצה אינו חולץ על אביו ועל אמו חולץ ומעשה בגדול הדור אחד שמת אביו וביקש לחלוץ וביקש גדול הדור אחר שעמו לחלוץ ונמנע ולא חלץ אמר אביי גדול הדור רבי גדול הדור שעמו ר' יעקב בר אחא ואיכא דאמרי גדול הדור ר' יעקב בר אחא גדול הדור שעמו רבי בשלמא למ"ד גדול הדור שעמו רבי היינו דנמנע ולא חלץ אלא למ"ד רבי יעקב בר אחא אמאי נמנע ולא חלץ רשב"ג נשיא הוה [ב]וכולי עלמא מיחייבי למיחלץ קשיא[א] [א] [ג]על כל המתים כולן מסתפר לאחר ל' יום על אביו ועל אמו[ב] עד שיגערו בו חבריו [ד]על כל המתים כולן נכנס לבית השמחה לאחר ל' יום על אביו ועל אמו לאחר י"ב חדש אמר רבה בר בר חנה ולשמחת מריעות מיתיבי ולשמחה ולמריעות ל' יום[ג] קשיא אמימר מתני הכי אמר רבה בר בר חנה [ה]ולשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר והא תניא לשמחה שלשים ולמריעות שלשים ל"ק [ו]הא בארישותא הא בפורענותא [ז]על כל המתים כולן קורע טפח על אביו ועל אמו עד שיגלה את לבו א"ר אבהו מאי קרא [א]ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם ואין אחיזה פחות מטפח [ח]על כל המתים כולן אפילו לבוש עשרה חלוקין אינו קורע אלא עליון על אביו ועל אמו קורע את כולן [ט]ואפיקרסותו אינה מעכבת אחד האיש ואחד אשה ר"ש בן אלעזר אומר [י]האשה קורעת את התחתון ומחזירתו לאחוריה וחוזרת וקורעת את העליון [ג] [כ]על כל המתים כולן רצה מבדיל קמי שפה שלו רצה אינו מבדיל על אביו ועל אמו מבדיל רבי יהודה אומר [ל]כל קריעה שאינו מבדיל קמי שפה שלו אינו אלא קרע של תיפלות אמר רבי אבהו מ"ט דר' יהודה דכתיב [ב]ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים [ג]ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהן לשנים אלא שנראין קרועים כשנים [מ]על כל המתים כולן שולל לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים על אביו ועל אמו שולל לאחר ל' ואינו מאחה לעולם [ד] [נ]והאשה שוללתו לאלתר מפני כבודה כי אתא רבין א"ר יוחנן [ס]על כל המתים רצה קורע ביד רצה קורע בכלי על אביו ועל אמו ביד וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן [ע]על כל המתים כולן[ד] מבפנים על אביו ועל אמו קורע מבחוץ אמר רב חסדא [פ]וכן לנשיא מיתיבי לא הושוו לאביו ולאמו אלא לאיחוי בלבד מאי לאו אפילו לנשיא לא לבר מנשיא נשיאה שכיב א"ל רב חסדא (לרב חנן בר רבא[ה]) כפי אסיתא וקום עלה ואחוי קריעה לעלמא [ה] [צ]על חכם חולץ מימין על אב ב"ד משמאל על נשיא מכאן ומכאן. [ו] ת"ר [ק]חכם שמת בית מדרשו בטל [ר]אב ב"ד שמת כל בתי מדרשות שבעירו בטילין ונכנסין לביהכ"נ ומשנין את מקומן היושבין בצפון יושבין בדרום היושבין בדרום יושבין בצפון [ש]נשיא שמת בתי מדרשות כולן בטילין ובני הכנסת נכנסין לבית הכנסת

רצה חולץ. כתיפו: ונמנע. האבל ולא חלץ, משום כבוד גדול הדור שעמו שבקש לחלוץ גם הוא: אלא למ"ד גדול הדור שעמו ר' יעקב. ורבי הוה אבל: עד שיגערו בו חבריו. שכבר גידל פרע יותר מדאי: אמר רבה. הא דתניא נכנס לבית המשתה לאחר ל' יום: לשמחת מריעות. סעודה שעושין ריעים ואהובים זה עם זה ולא הוי שמחה כל כך, אבל סעודה דשמחה כגון דנישואין לא: הא בארישותא הא בפורענותא. אריסא היינו שמתחיל אחד מהן לעשות סעודה ומלוה לכולם כדי שיעשו גם הם נמי כך, לאותה סעודה אינו נכנס עד לאחר שלשים יום, אבל בפורענותא שמשלם להם סעודות שנעשו לו יכנס לאלתר, שאי אפשר לו שלא לשלם: ואפיקרסותו. שעל ראשו אינה מעכבת, כלומר אינו צריך לקורעה: אחד איש ואחד אשה. חייבין לקרוע: האשה. שמת אביה או אמה קורעת חלוק התחתון משום צניעות: ומחזרת. הקרע לאחוריה: וחוזרת וקורעת העליון. והתחתון מכסה לבה: רצה מבדיל קמי שפה. שאינו[ו] בשפה שלפני הצואר אלא קמי שפה שלפני[ז] השפה שלפני הצואר שאינה קרועה, וקורע תחתיה כדי שיהיה נראה הקרע: רצה אינו מבדיל. אלא קורע של בית הצואר, אע"ג דאינו נראה[ח] הקרע דהכל בית הצואר הוא: על אביו ועל אמו מבדיל. קמי שפה, כדי שיהא נראה הקרע: קרע של תיפלה. כלומר לא יצא ידי קריעה, לפי דנראה דבית צואר הוא הכל: ויקרעם לשנים. אין קורעין[ט] אלא שנראה כשנים, מבדיל קמי שפה ונראה בית הצואר קרע אחר: שולל. באשטיר"י: מאחה. קנט"ר, תופר כדרכו: קורע בכלי. סכין, כדי שלא יפסיד הבגד: קורע מבפנים. תחת המקטורן שלו, שאינו[י] קורע מחוץ לעיני הכל: וכן לנשיא. קורע מבחוץ: לא הושוו. רבו ואב ב"ד ונשיא וכל הנך דתני במתניתא לאביו ולאמו: אלא לאיחוי. שאין מתאחים לעולם[י], אבל לא הושוו לאביו ולאמו לקרוע מבחוץ, להאי לא הושוו, דעל אביו קורע מבחוץ ועל כולן אינו קורע מבחוץ: כפי אסיתא. הפוך המכתשת ועמוד עליה וקרע כדי שירלוך כל העם כשתקרע: חכם. ממונה על העיר, שמבקשים ממנו הוראה: חולץ. כתף מימין[כ]: בית מדרשו בטלין. אותן שרגילין ללמוד תורה מפיו: וקורין

מעשה בגדול הדור. אין זה מעשה לסתור דהא דנמנע ולא חלץ זהו מפני גדול הדור שעמו ובמס' שמחות (פ"ט) קתני עלה ואין ראוי לחלק כבוד לו והאחרים הראויין לחלוץ אף על אביו ועל אמו ואם אינן ראויין אינו חולץ כדי שלא יחלצו אחרים[ל] ומעשה בר' יעקב כו':

עד שיגערו בו חביריו. נראה דרגל אינו מבטל דבר זה מדאמרינן בירושלמי[ז] רבי שמואל בר אבדימי דמנה תלתין[מ] יומין קמי מועדא שאיל לרבי מנא א"ל כל דבר שהוא תלוי בז' ול' הרגל מפסיק ברם הכא עד שישלח פרע ויגערו בו חביריו ויאמרו לו לא מעמנו ובשמחה נמי אשכחנא הכא י"ב חדש ואין רגל מבטל ויש ספרים שכתוב בהן או יגערו בו חביריו בירושלמי ונראה שהוא טעות סופרים כי אם כמו שכתבתי עד שישלח פרע ויגערו בו:

ולשמחת מריעות. פירש בקונטרס סעודות שעושים ריעים ואהובים זה לזה וכ"נ דדוקא לשמחת מריעות מותר לאחר ל' יום אבל שמחת חתן אסור אפילו לאחר ל' יום. והא תניא לשמחה ל' ולמריעות ל' וה"נ פריך בריש פ"ק דבבא מציעא (דף ג.) והא זה וזה קתני וכן בפ"ק דסנהדרין (דף ח.) גבי זימון בג' וברכת המזון בג' וטובא איכא ויש מקומות שאינו שואל כגון בפ"ק דנדרים (דף ד:) גבי אסור אסור[נ] ובפרק גיד הנשה (חולין דף צח. ושם) גבי אסורות אסורות ובפרק בית כור (ב"ב דף קד.) גבי בית כור אני מוכר לך כבית כור וי"מ[ס] ולשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר ואכן בסעודת חתן איירינן הא דאמרינן בירושלמי[ז] ובמסכת שמחות (פ"ט) אם היה סעודה של מצוה מותר לא ידענא מהו קורא סעודת מצוה להתיר באבל אם דוקא סעודת קידוש ר"ח[ח] פירש הר"א בשם רבינו שמשון דלסעודת ברית מילה מותר ליכנס דלא חשיבא שמחה כדאמרינן בפ"ק דכתובות (דף ח.) דלא מברכינן בה שהשמחה במעונו משום דטרידי וליכא שמחה והר"א לא היה פשוט דגרע משמחת מריעות וגם פירש דאסור לאכול אפי' עם המשמשין ואין לחלק בין סעודת המשמשין לסעודה עצמה ופסק דכניסה בלא אכילה שרי דאין שמחה בלא אכילה ושתיה[ט] ובתוספות הרב פוסק כלישנא דאמימר דמיקל טפי:

אחד האיש ואחד האשה. ובתוס' הרב פוסק כר"ש בן אלעזר דהלכה כדברי המיקל ולא ידענא מאי קאמר דלקמן (דף כו:) אמרינן אבילות לחוד וקריעה לחוד: רבי

עין משפט נר מצוה

קלט א מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה ג סמג עשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סימן שמ סעיף טז:
קמ ב מיי' שם פ"ט הלכה טו סמג שם טוש"ע שם סעיף יז:
קמא ג מיי' שם פ"ו הלכה ג סמג שם טוש"ע שם סימן של סעיף ד:
קמב ד ה ו מיי' שם הלכה ו ז סמג שם טוש"ע שם סימן שלא סעיף ג:
קמג ז ח ט מיי' שם פ"ח הלכה ב ג סמג שם טוש"ע שם סי' שמ סעיף ט י:
קמד י טוש"ע שם סעיף יא:
קמה כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף יב:
קמו ל טוש"ע שם בהג"ה:
קמז מ נ מיי' פ"ט שם הלכה א טוש"ע שם סעיף טו:
קמח ס מיי' שם פ"ח הלכה ג טוש"ע שם סעיף יד:
קמט ע מיי' שם טוש"ע שם סעיף יג:
קנ פ צ מיי' שם פ"ט הלכה ב יד טו טוש"ע שם סעיף יז:
קנא ק ר ש מיי' שם טוש"ע שם סי' שדמ סעיף יח:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) שמחות פרק ט, ב) הוריות יב:, ג) [לקמן כו. ע"ש סנהדרין ס. ע"ש וצ"ע] ועי' רש"י כת"י ובחי' הריטב"א לקמן שם, ד) [לקמן כו:], ה) שמחות פרק י ע"ש בנוסחת הגר"א אות י, ו) לקמן כו., ז) דפרקין ה"ח, ח) עי' סנהדרין ע:, ט) לעיל ט., י) ב"ק יז., כ) שמות כח לב.

תורה אור השלם

א) וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם וְגַם כָּל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ: [שמואל ב' א, יא]

ב) וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים: [מלכים ב' ב, יב]

רש"י כת"י

ממעט. בעסקיו אע"פ שמותרין לו. ירצה חולץ. מקרע חלוקו מלמעלה עד שנראה כתיפו כמו חלוצי כתף[י]. בקש גדול הדור שעמו לחלוץ. מפני כבודו של אבל. ונמנע. האבל. ולא חלץ. שלא רצה שיהא חולץ אותו גדול הדור. היינו דנמנע. ר' יעקב לא חלץ מפני כבודו של ר' שלא רצה שיחלוץ ר'. אלא למאן דאמר. גדול הדור שהיה עמו היינו ר' יעקב. אמאי נמנע. ר' ולא חלץ מאי איכפת ליה אי חליץ ר' יעקב דהא רבן שמעון אבוה דר' נשיא הוה ונשיא שמת הכל חולצין עליו. מסתפר. מגלח. לבית השמחה. כגון סעודת חתן. ולשמחת מריעות. שמתקנין סעודת שמחה זה עם זה [זה] היום וזה מחר וכורתין ברית ביניהם משום אהבה וריעות. והתניא לשמחה ולמריעות. וקס"ד לשמחה היינו שמחת נשואין. ארישותא. הלואה כלומר עכשיו מתחיל הריעות והוא מתחילו תחלה שלשים יום. בפורענותא. שכבר סעד הוא עמהן משלהן כמה פעמים ועכשיו הגיע זמן לפרוע פורע לאלתר מפני שמחוייב להם כבר. ויחזק. ויאחז. ואפרקסותו. סודר שעל הראש שתלוי לו על כתיפו. אינה מעכבת. אינה צריכה לקרוע. לישנא אחרינא נופל אותו אפרקסותו על החזה ומכסה קריעת החלוק ואף על פי כן אין זה עיכוב (ברש"י ברי"ף - חייב) קריעה. אחד האיש ואחד אשה. צריך לקרוע על אביו ועל אמו לקרוע כל החלוקין שעליו. האשה. שמת אביה ואמה. קורעת. חלוק התחתו' משום צניעות ומחזרת קרע לאחריה וחוזרת וקורעת העליון והתחתון מכסה כנגד לבה. רצה מבדיל קמיה שפה שלו. כלומר מתחיל קריעה מחלל בית הצואר כמו[ס] ספה לפיו. רצה אינו מבדיל. אלא מתחיל ונוקב למטה מבית הצואר כנגד כריסו וקורע והשפה של חלוק לבית הצואר אינו קורעו. קרע של תפלה. כלומר לא יצא ידי קריעה. ויחזק בבגדיו. באלישע כתוב שקרע על אליהו דאזיל מיניה. מלמד שנראין כשנים. הכא לא גרסינן לעולם דהא[ע] קתני ולא מתאחין. שולל. בשטי"ר. מאחה. תופר כדרכו והנך על כל המתים דקתני כגון בנו ובתו ואחיו ואחותו ואשתו. מפני כבודה. שלא תעמוד פרועה. אם רצה בכלי. בסכין. מבפנים. בחדר שאין צריך לקרוע בפני העם. לא הושוו. רבו ונשיא ואב בית דין וכל הנך דקתני במתני'[א] שהן קורעין ולא מתאחין לא הושוו לאביו ולאמו. אלא לאיחוי בלבד. שאין מתאחין (קורעין) [הקריעה] שקורעין עליהן אבל להא מילתא שיהו קורעין בפני העם לא הושוו. כפי אסיתא. הפוך המכתשת ועמוד עליה וקרע כדי שיראוך כולם כשתקרע. על חכם. חולץ כתף של ימין קריעה משמאל הוה מתחזא בהנהו טפי מימין. חכם. ממונה שבעיר שמבקשין ממנו הוראה ואב ב"ד עדיף מיניה. בית מדרשו. אותן שהיו רגילין ללמוד תורה מפיו.

משנת ראשונים

רצה חולץ. מקרע חלוקו ובגדיו למעלה עד שנראית כתיפו מגולה, ולקמן בשמעתין אמרינן נמי על חכם חולץ בימין. ויש מפרשים חליצת מנעלים מיד שהלבישו למת את תכריכיו, כדי שילך יחף לבית הקברות. וכן ראיתי בתשובות על רבינו יצחק שכשנפטרה אשתו שצוה לבנו לילך יחף לבית הקברות ולחזור יחף. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ובפרו"ח פי' חולץ חליצת כתף מוציא ידו מתחת הקרע ונמצאת כתיפו חלוצה מן החלוק. [אור זרוע, סימן תי"ח]

הא בארישותא הא בפורענותא. פי' הסעודה שמתחילים בה נקראת רשות מפני שהוא כזוקף חוב על חביריו לעשות כמותה, וזה אסור עד לאחר ל' לפי שעושין שמחה יתירה, ופרענותא כשחוזר שאר החבירים לעשות איש יומו ולית בה שמחה כולי האי גם א"א לשהותה. [ריטב"א]

עד שיגלה את לבו. ופי' בירושלמי מפני שנאבדה ממנו מצות כבד את אביך ואת אמך. [פירוש ר"ש בן היתום]

שולל לאחר ל'. רשות הוא, ואם רצה שלא לשלול הרי זה משובח וכן בירושלמי. [ריטב"א]

רצה קורע בכלי. פירוש בסכין אי לא יכול למקרע ביד. [חידושי הר"ן]

על אביו ועל אמו ביד. בהשחתה ובמרירות לבו. [פירוש ר"ש בן היתום]

חכם שמת בית מדרשו בטל. ותלמידיו שהיו רגילין ללמוד לפניו בטלין כל אותו היום, ואפילו לאחר שנקבר, אבל כל שבעה לא, שלא מצינו בשום מקום שיצטרכו להיות מתאבלים. ואין להוכיח מכאן דעל שאר מתים יהא מותר ללמוד אף בעודו בעיר. דאיכא למימר דהכא לא אסר לבית מדרשו טפי משאר בתי מדרשות אלא שלא ילמדו כל היום אף לאחר קבורה, אבל קודם קבורה יכלינן למימר דאסירי כולהו, וכן לשאר מתים. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש] ואחר ההספד אין תלמידיו מתקבצין בבית מדרשו, אלא מתחברין שנים ושנים ולומדים בבתיהם. [תוס' הרא"ש] בתי מדרשות כולן בטלין. אותן שהיו סביבו ובממשלתו. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

הגהות וציונים

א] "קשיא" ליתא בכל הדפו"י ונוסף ע"פ המהרש"א: ב] בכת"י וראשונים נוסף מגדל פרע: ג] בכת"י נוסף אימא לשמחה של מריעות ל' והתניא לשמחה ל' ולמריעות ל' קשיא. ועי' רש"ש: ד] בכת"י נוסף קורע: ה] [גי' הערוך בערך אסיתא לרב נחמן בר אמי] (גליון): ו] יש להוסיף שאינו קורע (כת"י): ז] צ"ל לפני (ראש משביר). ועיי' רש"ש בגמ': ח] בדפו"ר אע"ג דנראה, וכ"ה נכון (ופירושו אע"ג דנראה הקרע כבית הצואר ארוך ולא כקרע, דק"ס): ט] בכת"י אין קריעה אלא וכו' דמבדיל קמי וכו': י] בכת"י שאינו נראה לכל כשקורע: מחוץ. לעיני הכל (ועי' רש"י כת"י): כ] בכת"י הימין: ל] עי' מהרש"א ולפי הנראה יש כאן ערבובי דברים וכצ"ל מפני גדול הדור שעמו ואין ראוי לחלק כבוד לו כדי שלא יחלצו אחרים ובמס' שמחות קתני עלה ואם אין ראוי לחלוץ אף על אביו ואמו לא יחלוץ ומעשה כו' כצ"ל והבוחר יבחר. העתק מחילופי גירסאות (גליון): מ] כך היא גי' התוס' בירושלמי אבל לפנינו שם הגי' תמניא (קרבן העדה), ועי' בפני משה: נ] [שם בנדרים פריך הש"ס אסור אסור ל"ל וכ"כ תוספות בכורות לא ע"ב ד"ה א"כ וכו' דבנדרים פריך כן ולכך צריכים אנו לומר דהכא דבדברי תוס' נפל טעות ומ"ש כגון בפ"ק דנדרים גבי אסור אסור שייך לעיל קודם וטובא איכא וכו' ודע עוד דגם במ"ש תוספות הכא ובפ' בית כור וכו' צריך תיקון בזה כי בב"ב קד ע"א שואל הש"ס ע"ש וכך איתא בתוספות בכורות הנ"ל וע"ש] (גליון): ס] נדצ"ל וש"מ (והוא ר"ת "ושאר מקומות") והס"ד ואח"כ מה"ד ולשמחת מריעות וכו' והוא ציון על לישנא דאמימר (משא"כ לקמן כו ע"א דבעי להוכיח מפסוק זה דלא מתאחין): ע] נראה דיש להוסיף דהא הכא לא קתני (רש"ש):

הברייתא ממשיכה לחלק בין אביו ואמו לשאר קרובים בדין הקריעה:

כשקורע **עַל כָּל** קרוביו **הַמֵּתִים כּוּלָּן** מלבד אביו ואמו, **רָצָה מַבְדִּיל קָמֵי שָׂפָה שֶׁלּוֹ** - קורע בבגד לפני שפת בית הצואר שלו, כלומר מתחתיה, ולא את השפה עצמה, כדי שיראה הקרע, ואם **רָצָה אֵינוֹ מַבְדִּיל** - אינו קורע דווקא מתחת לשפת בית הצואר, אלא יכול לקרוע את שפת בית הצואר עצמה, ואף שאין הקריעה ניכרת אלא נראה שבית הצואר רחב יותר[נא], אך **עַל אָבִיו וְעַל אִמּוֹ מַבְדִּיל** - צריך לקרוע רק מתחת לשפת בית הצואר כדי שתהא הקריעה ניכרת, ואינו יוצא בקריעת השפה. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, כָּל קְרִיעָה שֶׁאֵינוֹ מַבְדִּיל קָמֵי שָׂפָה שֶׁלּוֹ** - שאינו קורע מתחת לשפה שתהא הקריעה ניכרת, **אֵינוֹ אֶלָּא קֶרַע שֶׁל תִּיפְלוֹת** [-הבל[נב]], כלומר, אינה חשובה קריעה לצאת בה ידי חובת קריעה על כל קרוביו, שאם קורע בשפת בית הצואר עצמו אין הקריעה ניכרת, אלא נראה שבית הצואר רחב יותר.

הגמרא מבארת את טעמו של רבי יהודה:

אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, מַאי טַעְמָא - מה הטעם **דְּרַבִּי יְהוּדָה** שקריעה שאינה ניכרת אינה קריעה, **דִּכְתִיב** באלישע כשקרע על אליהו שעלה בסערה השמימה (מלכים ב׳ ב יב) **׳וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים׳**, ויש לדייק, שהרי **מִמַּשְׁמַע שֶׁנֶּאֱמַר ׳וַיִּקְרָעֵם׳, וְכִי אֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁהֵן** נחלקים בכך **לִשְׁנַיִם**, ומדוע הוצרך הכתוב לומר ׳לשנים׳, **אֶלָּא** ודאי הכוונה **שֶׁהָיוּ נִרְאִין קְרוּעִים כִּשְׁנַיִם**, ונכתב כדי ללמדנו שאין קורעים על מת[נג] אלא באופן שנראה כשנים[נד], והיינו כשקורעים מתחת לשפת בית הצואר, וניכרת הקריעה שאינה חלק מבית הצואר[נה].

★

הברייתא מביאה חילוק נוסף בין אביו ואמו לשאר קרובים:

עַל כָּל קרוביו **הַמֵּתִים כּוּלָּן** מלבד אביו ואמו, **שׁוֹלֵל** - תופר את הקרע בבגדו בתפירה רחבה שאינה מדבקת את שפתי הבגד זה עם זה[נו] **לְאַחַר שִׁבְעָה** ימי האבילות, **וּמְאַחֶה** - תופר כדרכו[נז] **לְאַחַר שְׁלֹשִׁים** ימי אבילות, ואילו **עַל אָבִיו וְעַל אִמּוֹ, שׁוֹלֵל** את הקרע רק **לְאַחַר שְׁלֹשִׁים**[נח], **וְאֵינוֹ מְאַחֶה** אותו **לְעוֹלָם. וְהָאִשָּׁה** שקרעה, אף על אביה ואמה, **שׁוֹלַלְתּוֹ** לקרע **לְאַלְתַּר** - מיד לאחר הקבורה[נט], **מִפְּנֵי כְּבוֹדָהּ** שלא תעמוד כשהיא מגולה[ס]. ואף שאין ליבה ממש מגולה[סא], מכל מקום גנאי הוא לה שתעמוד בבגדים קרועים[סב].

★

עתה מביאה הגמרא חילוקים נוספים בין אביו ואמו לשאר קרובים, שאמרו אמוראים:

כִּי אֲתָא [-כאשר בא] **רָבִין** מארץ ישראל לבבל[סג], **אָמַר** בשם **רַבִּי יוֹחָנָן, עַל כָּל** קרוביו **הַמֵּתִים, רָצָה קוֹרֵעַ** את בגדו **בַּיָּד** בקריעה גסה, שאינו יכול לתפור את הקריעה לאחר מכן כראוי, ונמצא שהבגד נפסד בכך, **רָצָה קוֹרֵעַ בִּכְלִי** - בסכין בקריעה מדויקת, שיכול לאחות את הקרע לאחר מכן, ואין הבגד נפסד בקריעה[סד]. אך **עַל אָבִיו וְעַל אִמּוֹ** קורע רק **בַּיָּד**[סה].

הגמרא מביאה חילוק נוסף בין הקריעות:

וְאָמַר רַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, עַל כָּל קרוביו **הַמֵּתִים כּוּלָּן** יכול לקרוע **מִבִּפְנִים**, כלומר, שמכניס ידו תחת החלוק שמכסה את בגדו העליון וקורע את הבגד, ואינו צריך לקרוע ׳מבחוץ׳ דהיינו את חלוקו החיצוני לעיני הכל, אך **עַל אָבִיו וְעַל אִמּוֹ קוֹרֵעַ מִבַּחוּץ**, דהיינו גם את החלוק שעל בגדו העליון קורע לעיני הכל[סו].

הוספה על דין זה:

אָמַר רַב חִסְדָּא, וְכֵן לְנָשִׂיא - גם על פטירת הנשיא[סז] קורע מבחוץ, כמו על אביו ואמו.

מקשה הגמרא, **מֵיתִיבֵי** - הקשו בני הישיבה, שנינו בברייתא, **לֹא הוּשְׁווּ** דיני הקריעה על רבו ואב בית דין ונשיא שמתו[סח] **לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ** - לדיני הקריעה על אביו ואמו, **אֶלָּא לְעִנְיַן אִיחוּי בִּלְבַד**, שאינו מאחה את הקריעה לעולם כמבואר לעיל בסמוך, אך לדין שצריך לקרוע

[נא] **על** פי המיוחס לרש״י (ד״ה רצה מבדיל, וד״ה רצה אינו). ו׳מבדיל׳ היינו שמבדיל ומרחיק את הקריעה משפת בית הצואר. מנחם משיב נפש (ברש״י ד״ה רצה מבדיל). אמנם רש״י כת״י (ד״ה רצה מבדיל וד״ה רצה אינו) פירש להיפך, ש׳מבדיל קמי שפה׳ היינו שמתחיל את הקריעה מחלל בית הצואר, ו׳אינו מבדיל׳ היינו שמתחיל את הקריעה למטה מבית הצואר כנגד כריסו, ואת שפת בית הצואר של החלוק אינו קורע.

[נב] **על** פי רמב״ם (פירוש המשניות, סוטה פ״ג מ״ד). והמאירי (ד״ה על כל - השני) כתב ׳קרע של טפלות׳. כלומר שהקרע טפל ומיותר בלא מטרה. אחרונים.

[נג] **ואף** שאליהו חי בשמים ולא מת, מכל מקום כיון שאלישע לא ראהו עוד, נחשב לגביו כמת. גמרא להלן (כו.).

[נד] **ואף** ששם קרע על אליהו הנביא שהיה רבו ואב בית דין שמתאבלים עליו יותר כמבואר להלן, מכל מקום לענין קריעה אין להחמיר בו יותר משאר קרובים, ורק לענין איחוי הקריעה מצינו לקמן (כו.) שמחמירים בו יותר [אך לא לענין הקריעה עצמה], וכן מבואר להלן בסמוך שלא הושוו רבו ושאר האמורים בברייתא (לקמן שם) [על אביו, על אמו, על נשיא, על שמועות הרעות, על ברכת השם, על ספר תורה שנשרף, על ערי יהודה, על המקדש ועל ירושלים] אלא לענין איחוי בלבד. מלא הרועים (ד״ה ממשמע), משמרות כהונה (ד״ה ממשמע) הקשה, ובתפארת בחורים (ד״ה מ״ט). שהרי מפסוק זה למדים לקמן (שם) שקורע ואינו מאחה לעולם [ורבי יהודה אינו חולק על כך], וכיצד למד רבי יהודה שני דינים מאותו פסוק. ותירץ, שממשמעות תיבת ׳קרעים׳ לומד רבי יהודה שהם קרועים ועומדים לעולם, וממשמעות תיבת ׳לשנים׳ לומד שצריך שיהיו נראים כשנים.

[נה] **על** פי המיוחס לרש״י (ד״ה ויקרעם).

[נו] **ר״ן** (ד״ה שולל). ותלמיד הרשב״א (ד״ה שולל) פירש, שנותן ריוח בין התפירות ואינו מותח את החוט, ונראות התפירות כמין סולם. וראה פירוש אחר בשיטה לתלמיד ר״י מפריש (ד״ה שולל). וראה בביאורי רש״י מה שנתבאר בזה בדברי המיוחס לרש״י (ד״ה שולל).

[נז] **המיוחס** לרש״י (ד״ה מאחה). ופירוש ׳מאחה׳, שעל ידי התפירה שפתי הבגד דבוקים כאחים הדבוקים זה לזה. ר״ן (ד״ה שולל). ובשיטה לתלמיד ר״י מפריש (ד״ה מאחה) כתב בשם יש מפרשים שאיחוי הוא תפירה כעין אריגה מעשה אומן, וכדבריהם משמע בירושלמי (פ״ג ה״ז) ששנו שם ׳איזה הוא איחוי כל שאין מקומו ניכר׳, ומשמע שהכוונה שאין מקום התפירה ניכר כלל. ועיין שם פירוש נוסף.

[נח] **רשות** היא בידו, אך אם רצה שלא לשלול הרי זה משובח. ריטב״א (ד״ה והא).

[נט] **בתוך** שבעת ימי האבילות. ריטב״א (ד״ה שוללתו).

[ס] **רש״י** כת״י (ד״ה מפני).

[סא] **לרבי** שמעון בן אלעזר הסובר שמחזירה את הקריעה של הבגד התחתון הסמוך לגופה לאחוריה, כמבואר לעיל.

[סב] **ר״י** מלוניל (ד״ה שולל). אולם הריטב״א (ד״ה שוללתו) כתב, שרק לתנא קמא שקורעת הכל כמו האיש, ונמצא שליבה מגולה, הוצרך לומר התנא כאן ששוללת מיד מפני כבודה, אך לרבי שמעון בן אלעזר שמחזירה את הקריעה של הבגד התחתון לאחוריה, הרי כיון שעשתה כן שוב אינה מבוזה, ואין לה סיבה לשלול מיד את הקריעה שבבגד העליון.

[סג] **על** פי המיוחס לרש״י (לעיל ג: ד״ה כי אתא).

[סד] **על** פי המיוחס לרש״י (ד״ה קורע). ור״י מלוניל (ד״ה קורע בכלי) והר״ן (ד״ה בין) ביארו, שקורע בסכין אם אינו יכול לקרוע ביד.

ואף שהקריעה ביד מורה על מרירותו הגדולה, מכל מקום בשאר המתים מלבד אביו ואמו אינו חייב בזה. מאירי (ד״ה על כל - השמיני).

לכאורה קשה, שהרי לעיל למדו שיעור הקריעה בטפח מהפסוק ׳ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם׳, ואם כן נלמד משם שאין קריעה אלא ביד אף על שאר מתים [שהרי שם קרע על שאול ויהונתן]. שרביט הזהב (ד״ה בכלי). ותירץ, שהלכות אלו נמסרו ביד חכמים, ומה שלמדו שיעור טפח מ׳ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם׳ הוא אסמכתא בעלמא לדין זה [וממילא לא ניתן ללמוד משם הלכות אחרות].

[סה] **ואם** היתה שפת הבגד חזקה ואין יכול לקורעה ביד, חותכה בכלי, ומשלים את קריעתו ביד. מאירי (ד״ה על כל - השמיני). אמנם עיין ר״י מלוניל (ד״ה קורע בכלי) מה שכתב בזה.

[סו] **פירשנו** לפי המיוחס לרש״י (ד״ה קורע מבפנים). וכתב הרמב״ן (הובא ברא״ש סי׳ מג), שכן משמע ממה שאמרו בלשון ׳מבפנים׳ ו׳מבחוץ׳ ולא אמרו ׳בפנים׳ ו׳בחוץ׳. וראה בשפת אמת (ד״ה על) מה שתמה בדברי רש״י ומה שפירש בכוונתו, מובא בביאורי רש״י. אמנם רש״י כת״י (ד״ה מבפנים) ור״י מלוניל (ד״ה קורע מבפנים) פירשו, שקורע ׳מבפנים׳ היינו בתוך החדר, ואינו צריך לקרוע בפני העם, ומבחוץ היינו שקורע בפני העם. והוסיף ר״י מלוניל, שהוא משום כבוד אביו ואמו. וכתב המאירי (ד״ה על כל - השביעי), שכשקורע בגדו העליון צריך להפשיטו כדי להראות גם את קרעי שאר בגדיו, או שירבה בקריעתו כל כך עד שיראו גם קרעי שאר הבגדים. ועיין עוד מה שכתב בזה רבי משה מאימראן (ד״ה מבפנים).

[סז] **נשיא** הוא ראש כל ישראל, והכל כפופים תחת הוראתו ומחויבים לשמוע לו [והוא כמו רבם של כל ישראל]. על פי ב״ח (יו״ד סי׳ שמ ס״ט) [מובא להלן בביאור החילוק בין נשיא לאב בית דין].

[סח] **ושאר** הדברים השנויים בברייתא לקמן (כו.) שקורעים עליהם [על שמועות רעות, על ברכת השם, על ספר תורה שנשרף, על ערי יהודה, על המקדש ועל ירושלים]. המיוחס לרש״י (ד״ה לא), ועל פי רש״ש (ברש״י שם).

ממעט על אביו ועל אמו ממעט [א]על כל המתים כולן רצה חולץ רצה אינו חולץ על אביו ועל אמו חולץ ומעשה בגדול הדור אחד שמת אביו וביקש לחלוץ וביקש גדול הדור אחר שעמו לחלוץ ונמנע ולא חלץ אמר אביי גדול הדור רבי גדול הדור שעמו ר' יעקב בר אחא ואיכא דאמרי גדול הדור ר' יעקב בר אחא גדול הדור שעמו רבי בשלמא למ"ד גדול הדור שעמו רבי היינו דנמנע ולא חלץ אלא למ"ד רבי יעקב בר אחא אמאי נמנע ולא חלץ רשב"ג נשיא הוה [ב]וכולי עלמא מיחייבי למיחלץ קשיא[א] [א] [ג]על כל המתים כולן מסתפר לאחר ל' יום על אביו ועל אמו[ב] עד שיגערו בו חבריו [ד]על כל המתים כולן נכנס לבית השמחה לאחר ל' יום על אביו ועל אמו לאחר י"ב חדש אמר רבה בר בר חנה ולשמחת מריעות מיתיבי לשמחה ולמריעות ל' יום[ג] קשיא אמימר מתני הכי אמר רבה בר בר חנה [ה]ולשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר והא תניא לשמחה שלשים ולמריעות שלשים ל"ק [ו]הא באריסותא הא בפורענותא [ז]על כל המתים כולן קורע טפח על אביו ועל אמו עד שיגלה את לבו א"ר אבהו מאי קרא [א]ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם ואין אחיזה פחות מטפח [ח]על כל המתים כולן אפילו לבוש עשרה חלוקין אינו קורע אלא עליון על אביו ועל אמו קורע את כולן [ט]ואפיקרסותו אינה מעכבת אחד האיש ואחד אשה ר"ש בן אלעזר אומר [י]האשה קורעת את התחתון ומחזירתו לאחוריה וחוזרת וקורעת את העליון [ב] [כ]על כל המתים כולן רצה מבדיל קמי שפה שלו רצה אינו מבדיל על אביו ועל אמו מבדיל רבי יהודה אומר [ל]כל קריעה שאינו מבדיל קמי שפה שלו אינו אלא קרע של תיפלות אמר רבי אבהו מ"ט דר' יהודה דכתיב [ב]ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים [ג]ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהן לשנים אלא שנראין קרועים כשנים [מ]על כל המתים כולן שולל לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים על אביו ועל אמו שולל לאחר ל' ואינו מאחה לעולם [ד] [נ]והאשה שוללתו לאלתר מפני כבודה כי אתא רבין א"ר יוחנן [ס]על כל המתים רצה קורע ביד רצה קורע בכלי על אביו ועל אמו ביד וא"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן [ע]על כל המתים כולן[ד] מבפנים על אביו ועל אמו קורע מבחוץ אמר רב חסדא [פ]וכן לנשיא מיתיבי לא הושוו לאביו ולאמו אלא לאיחוי בלבד מאי לאו אפילו לנשיא לא לבר מנשיא נשיאה שכיב א"ל רב חסדא (לרב חנן בר רבא[ה]) כפי אסיתא וקום עלה ואחוי קריעה לעלמא [ה] [צ]על חכם חולץ מימין על אב ב"ד משמאל על נשיא מכאן ומכאן. [ו] ת"ר [ק]חכם שמת בית מדרשו בטל [ר]אב ב"ד שמת כל בתי מדרשות שבעירו בטלין ונכנסין לביהכ"נ ומשנין את מקומן היושבין בצפון יושבין בדרום היושבין בדרום יושבין בצפון [ש]נשיא שמת בתי מדרשות כולן בטלין ובני הכנסת נכנסין לבית הכנסת

אהח18/06/2018

רצה חולץ. כתיפו: **ונמנע.** האבל ולא חלץ, משום כבוד גדול הדור שעמו שבקש לחלוץ גם הוא: **אלא למ"ד גדול הדור שעמו ר' יעקב.** ורבי הוה אבל: **עד שיגערו בו חבריו.** שכבר גידל פרע יותר מדאי: **אמר רבה.** הא דתניא נכנס לבית המשתה לאחר ל' יום: **לשמחת מריעות.** סעודה שעושין ריעים ואוהבים זה עם זה ולא הוי שמחה כל כך, אבל סעודה דשמחה כגון דנישואין לא: **הא באריסותא הא בפורענותא.** אריסא היינו שמתחיל אחד מהן לעשות סעודה ומלוה לכולם כדי שיעשו גם הם נמי כך, לאותה סעודה אינו נכנס עד לאחר שלשים יום, אבל בפורענותא שמשלם להם סעודות שנעשו לו יכנס לאלתר, שאי אפשר לו שלא לשלם: **ואפיקרסותו.** שעל ראשו אינה מעכבת, כלומר אינו צריך לקורעה: **אחד איש ואחד אשה.** חייבין לקרוע: **האשה.** שמת אביה או אמה קורעת חלוק התחתון משום צניעות: **ומחזרת.** הקרע לאחוריה: **וחוזרת וקורעת העליון.** והתחתון מכסה לבה: **רצה מבדיל קמי שפה.** שאינו[ו] בשפה שלפני הצואר אלא קמי שפה שלפני[ז] השפה שלפני הצואר שאינה קרועה, וקורע תחתיה כדי שיהיה נראה הקרע: **רצה אינו מבדיל.** אלא קורע של בית הצואר, אע"ג דאינו נראה[ח] הקרע דהכל בית הצואר הוא: **על אביו ועל אמו מבדיל.** קמי שפה, כדי שיהא נראה הקרע: **קרע של תיפלה.** כלומר לא יצא ידי קריעה, לפי דנראה דבית צואר הוא הכל: **ויקרעם לשנים.** אין קורעין[ט] אלא שנראה כשנים, מבדיל קמי שפה ונראה בית הצואר קרע אחר: **שולל.** באשטיר"י: **מאחה.** קנט"ר, תופר כדרכו: **קורע בכלי.** סכין, כדי שלא יפסיד הבגד: **קורע מבפנים.** תחת המקטורן שלו, שאינו[י] קורע מחוץ לעיני הכל: **וכן לנשיא.** קורע מבחוץ: **לא הושוו.** רבו ואב ב"ד ונשיא וכל הנך דתני במתניתא לאביו ולאמו: **אלא לאיחוי.** שאין מתאחים לעולם[י], אבל לא הושוו לאביו ולאמו לקרוע מבחוץ, להאי לא הושוו, דעל אביו קורע מבחוץ ועל כולן אינו קורע מבחוץ: **כפי אסיתא.** הפוך המכתשת ועמוד עליה וקרע כדי שיראוך כל העם כשתקרע: **חכם.** ממונה על העיר, שמבקשים ממנו הוראה: **חולץ.** כתף מימין[כ]: **בית מדרשו בטלין.** אותן שרגילין ללמוד תורה מפיו:

וקורין

מעשה בגדול הדור. אין זה מעשה לסתור דהא דנמנע ולא חלץ זהו מפני גדול הדור שעמו ובמס' שמחות (פ"ט) קתני עלה ואין ראוי לחלק כבוד לו והאחרים הראויין לחלוץ אף על אביו ועל אמו ואם אין ראויין אינו חולץ כדי שלא יחלצו אחרים[ל] ומעשה בר' יעקב כו':

עד שיגערו בו חביריו. נראה דרגל אינו מבטל דבר זה מדאמרינן בירושלמי[ז] רבי שמואל בר אבדימי דמנה תלתין[מ] יומין קמי מועדא שאיל לרבי מנא א"ל כל דבר שהוא תלוי בז' ול' הרגל מפסיק ברם הכא עד שישלח פרע ויגערו בו חביריו ויאמרו לו לא מעמנו ובשמחה נמי אשכחנא הכא י"ב חדש ואין רגל מבטל ויש ספרים שכתוב בהן או יגערו בו חביריו בירושלמי ונראה שהוא טעות סופרים כי אם כמו שכתבתי עד שישלח פרע ויגערו בו:

ולשמחת מריעות. פירש בקונטרס סעודות שעושים ריעים ואוהבים זה לזה וכ"נ דדוקא לשמחת מריעות מותר לאחר ל' יום אבל שמחת חתן אסור אפילו לאחר ל' יום. והא תניא לשמחה ל' ולמריעות ל' וה"נ פריך ברים פ"ק דבבא מציעא (דף ב.) והא זה וזה קתני וכן בפ"ק דסנהדרין (דף ח.) גבי זימון בג' וברכת המזון בג' וטובא איכא ויש מקומות שאינו שואל כגון בפ"ק דנדרים (דף ד:) גבי אסור אסור[נ] ובפרק גיד הנשה (חולין דף צח. ושם) גבי אסורות אסורות ובפרק בית כור (ב"ב דף קד.) גבי בית כור אני מוכר לך כבית כור וי"מ[ס] ולשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר ואנן בסעודת חתן איירינן הא דאמרינן בירושלמי[ז] ובמסכת שמחות (פ"ט) אם היה סעודה של מצוה מותר לא ידענא מהו קורא סעודת מצוה להתיר באבל אם דוקא סעודת קידוש ר"ח[ח] פירש הר"א בשם רבינו שמשון דלסעודת ברית מילה מותר ליכנס דלא חשיבא שמחה כדאמרינן בפ"ק דכתובות (דף ח.) דלא מברכינן בה שהשמחה במעונו משום דטרידי וליכא שמחה ולהר"א לא היה פשוט דגרע משמחת מריעות וגם פירש לאסור לאכול אפי' עם המשמשין ואין לחלק בין סעודת המשמשין לסעודה עצמה ופסק דכניסה בלא אכילה שרי דאין שמחה בלא אכילה ושתיה[ט] ובתוספות הרב פוסק כלישנא דאמימר דמיקל טפי:

אחד האיש ואחד האשה. ובתוס' הרב פוסק כר"ש בן אלעזר דהלכה כדברי המיקל ולא ידענא מאי קאמר דלקמן (דף כו:) אמרינן אבילות לחוד וקריעה לחוד:

רבי

עין משפט נר מצוה

קלט א מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה ג סמג עשין דרבנן ב טוש"ע י"ד סימן שמ סעיף טו:
קמ ב מיי' שם פ"ט הלכה טו סמג שם טוש"ע שם סעיף יז:
קמא ג מיי' שם פ"ו הלכה ג סמג שם טוש"ע שם סימן שצ סעיף ד:
קמב ד ה ו מיי' שם הלכה ו ז סמג שם טוש"ע שם סימן שלא סעיף ג:
קמג ז ח ט מיי' שם פ"ח הלכה ב ג סמג שם טוש"ע שם סי' שמ סעיף ט י:
קמד י טוש"ע שם סעיף יא:
קמה כ מיי' שם טוש"ע שם סעיף יב:
קמו ל טוש"ע שם בהג"ה:
קמז מ נ מיי' פ"ט שם הלכה א טוש"ע שם סעיף טו:
קמח ס מיי' שם פ"ח הלכה ב ג טוש"ע שם סעיף יד:
קמט ע מיי' שם טוש"ע שם סעיף יג:
קנ פ צ מיי' שם פ"ט הלכה ב יד טו טוש"ע שם סעיף יז:
קנא ק ר ש מיי' שם טוש"ע שם סי' שדמ סעיף יח:

◆

משנת ראשונים

רצה חולץ. מקרע חלוקו ובגדיו למעלה עד שנראית כתיפו מגולה, ולקמן בשמעתין אמרינן נמי על חכם חולץ בימין. ויש מפרשים חליצת מנעלים מיד שהלבישו למת את תכריכיו, כדי שילך יחף לבית הקברות. וכן ראיתי בתשובות על רבינו יצחק שכשנפטרה אשתו שצוה לבנו לילך יחף לבית הקברות ולחזור יחף. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ובפר"ח פי' חולץ חליצת כתף מוציא ידו מתחת הקרע ונמצאת כתיפו חלוצה מן החלוק. **[אור זרוע, סימן תי"ח]**

הא באריסותא הא בפורענותא. פי' הסעודה שמתחילים בה נקראת רשות מפני שהוא כזוקף חוב על חביריו לעשות כמותה, וזה אסור עד לאחר ל' לפי שעושין שמחה יתירה, ופרענותא כשחוזר שאר החבירים לעשות איש יומו ולית בה שמחה כולי האי גם א"א לשהותה. **[ריטב"א]**

עד שיגלה את לבו. ופי' בירושלמי מפני שנאבדה ממנו מצות כבד את אביך ואת אמך. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

שולל לאחר ל'. רשות הוא, ואם רצה שלא לשלול הרי זה משובח וכן בירושלמי. **[ריטב"א]**

רצה קורע בכלי. פירוש בסכין אי לא יכול למקרע ביד. **[חידושי הר"ן]**

על אביו ועל אמו ביד. בהשחתה ובמרירות לבו. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

חכם שמת בית מדרשו בטל. ותלמידיו שהיו רגילין ללמוד לפניו בטלין כל אותו היום, ואפילו לאחר שנקבר, אבל כל שבעה לא, שלא מצינו בשום מקום שיצטרכו להיות מתאבלים. ואין להוכיח מכאן דעל שאר מתים יהא מותר ללמוד אף בעודו בעיר. דאיכא למימר דהכא לא אסר לבית מדרשו טפי משאר בתי מדרשות אלא שלא ילמדו כל היום אף לאחר קבורה, אבל קודם קבורה יכלינן למימר דאסירי כולהו, וכן לשאר מתים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]** ואחר ההספד אין תלמידיו מתקבצין בבית מדרשו, אלא מתחברין שנים ושנים ולומדים בבתיהם. **[תוס' הרא"ש]** **בתי מדרשות כולן בטלין.** אותן שהיו סביבו ובממשלתו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) שמחות פרק ט, ב) הוריות יג:, ג) [לקמן כו. ע"ש סנהדרין ס. ע"ש ונ"ע] ועי' רש"י כת"י ובחי' הריטב"א לקמן שם, ד) [לקמן כו:], ה) שמחות פרק י עי"ש בנוסחת הגר"א אות י, ו) לקמן כו., ז) דפרקין ה"ח, ח) עי' סנהדרין ע:, ט) לעיל ט., י) ב"ק יז., כ) שמות כח לב.

◆

תורה אור השלם

א) וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם וְגַם כָּל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ: [שמואל ב' א, יא]

ב) וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים: [מלכים ב' ב, יב]

◆

רש"י כת"י

ממעט. בעסקיו אע"פ שמותרין לו. **רצה חולץ.** מקרע חלוקו מלמעלה עד שנראה כתיפו כמו חלוצי כתף. **בקש גדול הדור שעמו לחלוץ.** מפני כבודו של אבל. **ונמנע.** האבל. **ולא חלץ.** שלא רצה שיהא חולץ אותו גדול הדור. **היינו דנמנע.** ר' יעקב לא חלץ מפני כבודו של ר' שלא רצה שיחלוץ ר'. **אלא למאן דאמר.** גדול הדור שהיה עמו היינו ר' יעקב. **אמאי נמנע.** ר' ולא חלץ מאי איכפת ליה אי חליץ ר' יעקב דהא רבן שמעון אבוה דר' נשיא הוה ונשיא שמת הכל חולצין עליו. **מסתפר.** מגלח. **לבית השמחה.** כגון סעודת חתן. **ולשמחת מריעות.** שמתקנין סעודת שמחה זה עם זה [זה] היום וזה מחר וכורתין ברית ביניהם משום אהבה וריעות. **והתניא לשמחה ולמריעות.** וקס"ד לשמחה היינו שמחת נשואין. **ארישותא.** הלואה כלומר עכשיו מתחיל הריעות והוא מתחילו תחלה שלשים יום. **בפורענותא.** שכבר סעד הוא עמהן משלהן כמה פעמים ועכשיו הגיע זמן לפרוע פורע לאלתר מפני שמחוייב להם כבר. **ויחזק.** ויאחז. **ואפרקסותו.** סודר שעל הראש שתלוי לו על כתיפו. **אינה מעכבת.** אינה צריכה לקרוע. לישנא אחרינא נופל אותו אפרקסותו על החזה ומכסה קריעת החלוק ואף על פי כן אין זה עיכוב (ברש"י ברי"ף - חייב) קריעה. **אחד האיש ואחד אשה.** צריך לקרוע על אביו ועל אמו לקרוע כל החלוקין שעליו. **האשה.** שמת אביה ואמה. **קורעת.** חלוק התחתון משום צניעות ומחזרת קרע לאחריה וחוזרת וקורעת העליון והתחתון מכסה כנגד לבה. **רצה מבדיל קמיה שפה שלו.** כלומר מתחיל קריעה מחלל בית הצואר כמו[ס] שפה לפניו. **רצה אינו מבדיל.** אלא מתחיל ונוקב למטה מבית הצואר כנגד כריסו וקורע והשפה של חלוק לבית הצואר אינו קורעו. **קרע של תפלה.** כלומר לא יצא ידי קריעה. **ויחזק בבגדיו.** באלישע כתוב שקרע על אליהו דאזיל מיניה. **מלמד שנראין כשנים.** הכא לא גרסינן לעולם דהא[ע] קתני ולא מתאחין. **שולל.** בשטיי"ר. **מאחה.** תופר כדרכו והנך על כל המתים דקתני כגון בנו ובתו ואחיו ואחותו ואשתו. **מפני כבודה.** שלא תעמוד פרועה. **אם רצה בכלי.** בסכין. **מבפנים.** כלומר שאין צריך לקרוע בפני העם. **לא הושוו.** רבו ונשיא ואב בית דין וכל הנך דקתני במתני'[א] שהן קורעין ולא מתאחין לא הושוו לאביו ולאמו. **אלא לאיחוי בלבד.** שאין מתאחין (קורעין) [הקריעה] שקורעין עליהן אבל להא מילתא שיהו קורעין בפני העם לא הושוו. **כפי אסיתא.** הפוך המכתשת ועמוד עליה וקרע כדי שיראוך כולם כשתקרע. **על חכם.** משמאל הוה מתחזיא בההוא טפי מימין. **חכם.** ממונה שבעיר שמבקשין ממנו הוראה ואב ב"ד עדיף מיניה. **בית מדרשו.** אותן שהיו רגילין ללמוד תורה מפיו.

הגהות וציונים

א] "קשיא" ליתא בכל הדפו"י ונוסף ע"פ המהרש"א: ב] בכת"י וראשונים נוסף **מגדל פרע**: ג] בכת"י נוסף **אימא לשמחה של מריעות ל' והתניא לשמחה ל' ולמריעות ל'** קשיא. ועי' רש"ש: ד] בכת"י נוסף **קורע**: ה] [גי' הערוך בערך אסיתא **לרב נחמן בר אמי**] (גליון): ו] יש להוסיף שאינו קורע (כת"י): ז] צ"ל **לפני** (ראש משביר). ועיי' רש"ש בגמ': ח] בדפו"ר אע"ג **דנראה**, וכ"ה נכון (ופירושו אע"ג דנראה הקרע כבית הצואר ארוך ולא כקרע, דק"ס): ט] בכת"י אין **קריעה** אלא וכו' **דמבדיל** קמי וכו': י] בכת"י שאינו **נראה לכל כשקורע: מחוץ.** לעיני הכל (ועי' רש"י כת"י): כ] בכת"י **הימין**: ל] עי' מהרש"א ולפי הנראה יש כאן ערבובי דברים וכצ"ל מפני גדול הדור שעמו **ואין ראוי לחלק כבוד לו כדי שלא יחלצו אחרים ובמס' שמחות קתני עלה ואם אין ראוי לחלוץ אף על אביו ואמו לא יחלוץ** ומעשה כו' כצ"ל והבוחר יבחר. העתק מחילופי גירסאות (גליון): מ] כך היא גי' התוס' בירושלמי אבל לפנינו שם הגי' **תמניא** (קרבן העדה), ועי' בפני משה: נ] [שם בנדרים פריך הש"ס אסור אסור ל"ל וכ"כ תוספות בכורות לא ע"ב ד"ה א"כ וכו' דבנדרים פריך כן ולכך צריכים אנו לומר דהכא בדברי תוס' נפל טעות ומ"ש כגון בפ"ק דנדרים גבי אסור אסור שייך לעיל קודם וטובא איכא וכו' ודע עוד דגם במ"ש תוספות הכא ובפ' בית כור וכו' צריך תיקון בזה כי בב"ב קד ע"א שואל הש"ס ע"ש וכך איתא בתוספות בכורות הנ"ל וע"ש] (גליון): ס] נדצ"ל **וש"מ** (והוא ר"ת "ושאר מקומות") והס"ד ואח"כ מה"ד ולשמחת מריעות וכו' והוא ציון על לישנא דאמימר (רש"ש): ע] נראה דיש להוסיף דהא **הכא לא** קתני (משא"כ לקמן כו ע"א דבעי להוכיח מפסוק זה דלא מתאחין):

מבחוץ לא הושוו, שעל אביו ואמו צריך לקרוע מבחוץ, ועל השאר אין צריך לקרוע מבחוץ. **מַאי** - מה כוונת הברייתא שלא הושוו לאביו ולאמו לחיוב הקריעה מבחוץ, **לָאו** - האם אין כוונתה **אֲפִילּוּ לְנָשִׂיא**, ואם כן ניתן לקרוע עליו מבפנים, ואין צריך לקרוע מבחוץ, ושלא כדברי רב חסדא.

מתרצת הגמרא, **לֹא** - אין כוונת הברייתא אפילו לנשיא, אלא **לְבַר** [-חוץ] **מִנָּשִׂיא**, שכיון שהכל צריכים לקרוע עליו, יש לפרסם את הדברים[סט], ולפיכך צריך לקרוע עליו מבחוץ וכדברי רב חסדא.

הגמרא מביאה מעשה בענין זה:

נְשִׂיאָה שְׁכֵיב - הנשיא שבבבל מת, ונהגו בו החכמים כחומרות הנוהגות בנשיא שבארץ ישראל שמת[ע], ולפיכך **אָמַר לֵיהּ רַב חִסְדָּא (לרב חנן בר רבא) [לְרַב נַחְמָן בַּר אַמִי**[עא]**], כְּפֵי אֲסִיתָא וְקוּם עֲלָהּ** - הפוך מכתשת ועמוד עליה, **וְאַחְוֵי קְרִיעָה לְעָלְמָא** - והראה את מעשה קריעתך לכל העם, כיון שיש לקרוע על הנשיא קריעה הנראית לכל.

★

בסוגיא לעיל הוזכר ענין החליצה על אביו ואמו ועל שאר קרובים. עתה מבארת הגמרא דין ואופן החליצה על פטירת החכמים[עב]:

עַל חָכָם הממונה בעיר להורות הלכה לשואלים, שמת, **חוֹלֵץ** בשעת הלוויה[עג] את כתפו **מִיָּמִין** [-הימנית]. **וְעַל אַב בֵּית דִּין**[עד] שמת, חולץ כתפו **מִשְּׂמֹאל** [-השמאלית], שכן אב בית דין עדיף מן החכם[עה], ועליו יש להראות יותר צער, וחליצת הכתף משמאל היתה נראית בבגדיהם יותר מהחליצה מימין[עו], ולפיכך חולצים עליו משמאל. **וְעַל הַנָּשִׂיא** שמת, חולץ את שתי כתפיו **מִכָּאן וּמִכָּאן** - מימין ומשמאל[עז].

הגמרא מביאה ברייתא המבארת דינים נוספים באבילות על חכם ואב בית דין ונשיא:

תָּנוּ רַבָּנָן - שנו חכמים בברייתא, **חָכָם שֶׁמֵּת, בֵּית מִדְרָשׁוֹ בָּטֵל** - האנשים שרגילים ללמוד תורה מפיו בטלים מתלמודם בשבעת ימי האבילות, כדי שלא יתעצלו בהספדו[עח]. **וְאַב בֵּית דִּין שֶׁמֵּת, כָּל בָּתֵּי הַמִּדְרָשׁוֹת שֶׁבְּעִירוֹ בְּטֵלִין**, ואף אלו שלא למדו מפיו, כיון שכל בני העיר חייבים בהספדו[עט], ובני בית הכנסת[פ] **נִכְנָסִין לְבֵית הַכְּנֶסֶת** להתפלל בעשרה[פא] בבוקר ובערב אף בימי החול כפי שהם רגילים[פב], **וְאוּלָם מְשַׁנִּין אֶת מְקוֹמָן** הקבוע, דהיינו **שֶׁהַיּוֹשְׁבִין** - אלו שהיו יושבים **בַּצָּפוֹן יוֹשְׁבִין** עתה **בַּדָּרוֹם, וְהַיּוֹשְׁבִין** - אלו שהיו יושבים **בַּדָּרוֹם יוֹשְׁבִין** עתה **בַּצָּפוֹן**[פג]. **וּבְנָשִׂיא שֶׁמֵּת, בָּתֵּי הַמִּדְרָשׁוֹת** שבכל המקומות[פד] **כּוּלָּן בְּטֵילִין**[פה], **וּבְנֵי** בית **הַכְּנֶסֶת**[פו] **נִכְנָסִין לְבֵית הַכְּנֶסֶת,**

סט. **קרן** אורה (ד"ה ולענין).

ע. **יעב"ץ** (ד"ה נשיאה). והיינו אף שמעיקר הדין הנשיא שבבבל אינו כנשיא שבארץ ישראל לדיני אבילות.

עא. **הוגה** על פי הערוך (ערך אסיתא).

עב. **בהערות** לעיל בהקדמה לדברי הברייתא 'על כל המתים כולן רצה חולץ' וכו', נתבאר ענין החליצה ודיניה בהרחבה. ושם נתבאר שרוב הראשונים מפרשים שהכוונה בכל הסוגיא לחליצת הכתף [ויש אומרים גם הזרוע] מתוך הקרע שבבגד, ועל פי זה ביארנו את הברייתא כאן. [וראה שם ביאורים נוספים]. וראה עוד בהערה להלן בדברי הברייתא 'ועל אב בית דין משמאל'.

עג. **עד** הקבורה, ראה בהערה לעיל בהקדמה לדברי הברייתא 'על אביו ועל אמו חולץ'.

עד. **שהוא** ראש בית הדין שבעיר, וכל בני העיר נשמעים לו. על פי ב"ח (יו"ד סי' שמ ס"ט) [מובא להלן].

עה. **רש"י** כת"י (ד"ה חכם).

עו. **רש"י** כת"י (ד"ה על). שכן היו לובשים מקטורן [חלוק עליון] על הבגדים, ודרכם היתה ללובשו באופן שמכסה את הכתף השמאלית יותר מהימנית, ולכן חליצת השמאלית נראית יותר מחליצת הימנית. שיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה אב). והב"ח (יו"ד סי' שמ סי"ז) כתב הטעם שלאב בית דין שיש להראות יותר אבילות חולץ משמאל, כיון שבכך מגלה את לבו, ויש בזה יותר כבוד למת. וכעין זה כתב היעב"ץ (ד"ה על). בהערה לעיל בהקדמה לדברי הברייתא 'על כל המתים כולן רצה חולץ' הובאה שיטת הראשונים שפירשו שהכוונה בכל הסוגיא על חליצת המנעלים בדרך לבית הקברות. והקשה הב"ח (יו"ד סי' שמ סי"ז), שהרי כאן בברייתא מבואר שחליצת שמאל עדיפה על חליצת ימין, ואם היה הנידון לענין חליצת מנעלים, בודאי שחליצת מנעל ימין היא כבוד יותר גדול למת, כמבואר בגמרא (שבת סא.) שיש לנהוג כבוד [לענין נעילת וחליצת המנעלים] ברגל ימין יותר מרגל שמאל, ומוכח לכאורה שאין הכוונה לחליצת מנעלים אלא לחליצת כתף. ותירץ, שודאי גם לשיטה זו שהחליצה האמורה לעיל היא חליצת המנעלים, עיקר החליצה המבוארת בסוגיא היא חליצת הכתף, אלא שיש ללמוד בקל וחומר שצריך לחלוץ גם מנעלים וללכת כשהוא יחף מפני כבוד המת.

עז. **וכדי** שלא יפלו בגדיו מחמת חליצת שתי כתפיו, יקשור ויחגור אותם באבנט היטב. ר"י מלוניל (ד"ה חולץ), ר"ן (ד"ה ועל).

עח. **ריטב"א** (ד"ה ת"ר). ומספידים אותו כל שבעת ימי האבילות, ובכל יום לאחר ההספד אינם מתקרבים לבית מדרשו ללמוד, אלא מתחברים שנים שנים ולומדים בבתיהם. רא"ש (סי' מה). אך האגודה (סי' מא) כתב בשם ר"י, שמתבטלים רק ביום הקבורה. ודייק מזה, שעל שאר מתים אין צריך להתבטל אלא בזמן הוצאת המת, ואם יש אנשים מיוחדים המתעסקים בו, אדם הלומד לשם שמים שאינו רגיל להתעסק בזה, יכול ללמוד.
אמנם בחכם כל שאר בתי המדרשות אינם בטלים מתלמוד תורה, שאין מבטלים תלמוד תורה מפני הספד [של חכם]. ריטב"א (שם).

עט. **ריטב"א** (שם).

פ. **כגון** עשרה בטלנים [היושבים בבית הכנסת, ובטלים ממלאכתם ומתפרנסים משל הציבור, כדי להיות מצויים בתפילה בבית הכנסת. גמרא במגילה (ה.) ורש"י (שם ד"ה עשרה)]. ר"י מלוניל (ד"ה ובני). אמנם המאירי (ד"ה אב) ביאר, שאותם שמתפללים בבית הכנסת מתפללים כמנהגם [כלומר, שכל הרגילים להתפלל בבית הכנסת נכנסים, ולא רק העשרה בטלנים]. וכן כתב הריטב"א (ד"ה ובני). והרא"ש (סי' מה) כתב, שבני עירו נכנסים לבית הכנסת [ומשמע דהיינו כל בני העיר].

פא. **ר"י** מלוניל (ד"ה ובני).

פב. **ואף** שהאבלים אינם מתפללים שם אלא בביתם [כלומר, בבית האבל]. ריטב"א (ד"ה ובני). ובתוספות הרא"ש (ד"ה חכם) כתב בשם הראב"ד, שחלק מהציבור מתפללים בבית הכנסת, וחלקם מתפללים בבית האבל. וכעין זה כתב המאירי (ד"ה אב).

פג. **להורות** שנסתמו מעיינות החכמה, וממילא אומרים על שמאל שהוא ימין ועל ימין שהוא שמאל. ב"ח (יו"ד סי' שמ ס"ט). הובא בקרבן נתנאל (סי' מה אות ו).

פד. **ריטב"א** (ד"ה ת"ר). והמאירי (ד"ה נשיא) פירש, שהכוונה לבתי המדרשות שבסביבות העיר, שהמתפללים בהם קרובים עד כדי שיכולים לבא בכל יום להספדו ולחזור לעירם. והחילוק בין אב בית דין לנשיא, שאב בית דין שמת כל בתי המדרשות שבעירו בטלים מתלמוד, כיון שכל בני העיר לומדים מאב בית דין, אבל לא בתי המדרשות שבשאר הערים, כיון שיש בכל עיר אב בית דין בפני עצמו שנשמעים לו. אולם נשיא שמת, כל הערים צריכים לו, וכפופים תחתיו ומתנהגים על פי הוראתו, לפיכך כל בתי המדרשות שבכל המקומות בטלים מתלמוד. ב"ח (יו"ד סי' שמ ס"ט).

פה. **כלומר**, אין מושיבים ישיבה כל ימי הספדו, וכפי שמצינו לגבי רבי (כתובות קג:), שכל שלשים יום סופדים ביום ובלילה, ורק לאחר מכן ילמדו, ומשמע שכל ימי ההספד על הנשיא אין מושיבים ישיבה. ריטב"א (ד"ה ת"ר). והטעם שבטלים בכל המקומות, משום שבכולם מספידים אותו כל שבעת ימי האבילות. רא"ש (סי' מה), ריטב"א (שם). וכתב הרא"ש (שם), שלאחר ההספד רק לומדים יחד שנים שנים בבתיהם [וכמו לגבי חכם בבית מדרשו].

פו. **ראה** לעיל שהובאה מחלוקת מי הם בני בית הכנסת שנכנסים להתפלל.

וְקוֹרִין בתורה **לְשִׁבְעָה** אנשים, אם שבת הוא[א], וְאחר כך **יוֹצְאִין** מבית הכנסת, ואינם מתפללים בעשרה בבית הכנסת, אלא כל אחד ואחד מתפלל לעצמו בביתו[ב]. **רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אוֹמֵר**, כשאמרו חכמים שיוצאים מבית הכנסת, **לֹא** נתכוונו בכך **שֶׁיֵּלְכוּ וִיטַיְּילוּ בַּשּׁוּק**, שבזה נראים כבני אדם שפרקו מעליהם את עול הנשיאות ועול בית הכנסת[ג], **אֶלָּא יוֹשְׁבִין** משפחות משפחות[ד] **וְדוֹמִין** - שותקים[ה], ומתאבלים על אבידת הנשיא וביטול כבוד בית הכנסת[ו].

הברייתא מבארת הלכה נוספת הנוהגת בבית האבל:

וְאֵין אוֹמְרִים שְׁמוּעָה [-סוגיא[ז]] **וְאַגָּדָה בְּבֵית הָאֵבֶל**, כיון שהן מושכות את הלב כמים, ואם יעסקו בהן לא יתעסקו באבילותם[ח], אלא יושבים ושותקים באבילות[ט]. אמנם **אָמְרוּ עָלָיו עַל רַבִּי חֲנַנְיָה בֶּן גַּמְלִיאֵל, שֶׁהָיָה אוֹמֵר שְׁמוּעָה וְאַגָּדָה בְּבֵית הָאֵבֶל**[י].

★

הגמרא מביאה ברייתא נוספת בדיני שינוי אבל ממנהגו:

תָּנוּ רַבָּנָן - שנו חכמים בברייתא, **אָבֵל, בְּשַׁבָּת רִאשׁוֹנָה** - בשבעת ימי השבוע הראשון לתחילת אבילותו[יא], **אֵינוֹ יוֹצֵא מִפֶּתַח בֵּיתוֹ** כלל, ואפילו לבית הכנסת[יב], כדי שלא ישכח אבילותו[יג]. **וּבִשְׁנִיָּה** - בשבוע השני לאבילותו, **יוֹצֵא** האבל מפתח ביתו, ומכל מקום **אֵינוֹ יוֹשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ** הרגיל שבבית הכנסת[יד], אלא במקום המיוחד לאבלים[טו], שכבודו של מת הוא שירגישו הכל במיתתו[טז]. **וּבִשְׁלִישִׁית** - בשבוע השלישי לאבילותו, **יוֹשֵׁב** האבל **בִּמְקוֹמוֹ** הרגיל בבית הכנסת, **וְאֵינוֹ מְדַבֵּר**, כלומר אינו מרבה בדברים כמנהגו אלא יושב ודומם[יז]. **וּבִרְבִיעִית** - בשבוע הרביעי לאבילותו, אף שעדיין לא נשלמו שלשים יום לאבילותו[יח], מכל מקום **הֲרֵי הוּא כְּכָל אָדָם** בכל העניינים האמורים, שיוצא מפתח ביתו, ויושב במקומו הרגיל בבית הכנסת, ומדבר כמנהגו[יט]. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, לֹא הוּצְרְכוּ** חכמים **לוֹמַר** ש**בְּשַׁבָּת רִאשׁוֹנָה** - בשבוע הראשון לאבילותו **לֹא יֵצֵא** האבל **מִפֶּתַח בֵּיתוֹ, שֶׁהֲרֵי הַכֹּל נִכְנָסִין לְבֵיתוֹ לְנַחֲמוֹ**, ואם כן ודאי שבאותה עת לא יצא מביתו. **אֶלָּא** דינים אלו נוהגים מהשבוע שלאחר מכן, ש**בִּשְׁנִיָּה** - בשבוע השני לאבילותו, **אֵינוֹ יוֹצֵא מִפֶּתַח בֵּיתוֹ** כלל. **וּבִשְׁלִישִׁית** - בשבוע השלישי לאבילותו, **יוֹצֵא** האבל מפתח ביתו, ומכל מקום **אֵינוֹ יוֹשֵׁב בִּמְקוֹמוֹ** הרגיל בבית הכנסת[כ]. **וּבִרְבִיעִית** - ובשבוע הרביעי לאבילותו, **יוֹשֵׁב** האבל **בִּמְקוֹמוֹ** הרגיל בבית הכנסת, ומכל מקום **אֵינוֹ מְדַבֵּר** כמנהגו. ורק **בַּחֲמִישִׁית** - בשבוע החמישי לאבילותו, **הֲרֵי הוּא כְּכָל אָדָם**, ומותר בכל הדברים האמורים.

★

הגמרא מביאה ברייתא בדיני אבל לענין נישואין:

תָּנוּ רַבָּנָן - שנו חכמים בברייתא, אדם שמת בנו או אחיו[כא], נוהג

א. **רש״י כת״י** (ד״ה וקורין). וכן קוראים לשלשה אנשים בשני ובחמישי, ונקט 'קורין שבעה' ולא 'קורין' סתם, לחדש, שאף בשבת שקוראים בתורה לשבעה אנשים, מכל מקום אינם מתפללים בבית הכנסת. רא״ש (סי׳ מה). וכן כתב המאירי (ד״ה נשיא), וביאר הטעם שנכנסים לבית הכנסת כדי לקרוא בתורה, כיון שאין קריאת התורה בבית האבל. אולם הריטב״א (לעיל כב: ד״ה ובני) פירש, שנכנסים לבית הכנסת רק בשבת לקרוא בתורה שבעה קרואים, כדי שלא יהיה בית הכנסת בטל לגמרי, ואף על פי כן אינם מתפללים שם אלא בבית האבל [אך בימי החול אינם נכנסים לבית הכנסת כלל אף לקריאת התורה, ומתפללים בבית האבל].

ב. **המיוחס לרש״י** (ד״ה וקורין), רש״י כת״י (ד״ה ויוצאין). אולם הרא״ש (סי׳ מה) והריטב״א (שם) ועוד ראשונים כתבו, שאמנם אינם מתפללים בבית הכנסת, אך מתפללים בציבור בבית האבל. וביאור דברי רש״י כיצד יתכן שמבטלים תפילה בציבור, ראה בביאורי רש״י. וכתב רבי משה מאימראן (לעיל כב: ד״ה ובני), שדין זה שנכנסים לבית הכנסת לקרוא בתורה בלבד ולא להתפלל, הוא רק בעיר עצמה, אך לא נאמר כן לגבי בתי המדרשות שבהם בטלים בכל מקום.

ג. **המכתם** (ד״ה רבי) בשם הראב״ד.

ד. **רמב״ם** (אבל פ״ט הט״ו).

ה. **גירסת** הרי״ף ועוד ראשונים 'יושבין ודווין'. ופירושו, שמראים את עצמם עצובים. נמוקי יוסף (ד״ה ודווין).

ו. **המכתם** (שם) בשם הראב״ד, נמוקי יוסף (שם). ולכאורה כוונתם, שבכך שלא מתפללים בבית הכנסת, יש בכך משום ביטול כבוד בית הכנסת. מרבינו חננאל (ד״ה נשיא) מבואר, שרבי יהושע בן קרחה לא בא לחלוק, אלא לפרש מה עושים כשיוצאים מבית הכנסת, והכל מודים בזה.

ז. **רש״י כת״י** (ד״ה שמועה). כלומר, מאמרי האמוראים וסוגיות התלמוד. שיטה לתלמיד ר״י מפריש (ד״ה שמועה).

ח. **ר״י מלוניל** (לעיל כב: ד״ה ובני). והחידוש הוא, שלא רק שאין לומדים לימוד קבוע, אלא אף לומר שמועה או אגדה באקראי אסור בבית האבל. רבי משה מאימראן (ד״ה ואין).

ט. **רמב״ם** (אבל פי״ג ה״ט). ומכך שסתם דבריו [וכן הרי״ף ועוד ראשונים] משמע שמדובר בכל בית האבל [ובימי החול]. וכן ביאר הריטב״א (ד״ה ואין) שמשמע כך בברייתא במסכת שמחות (פ״י הי״ד). אמנם בתחילה ביאר הריטב״א, שהוא דין באבילות בשבת שבה עסקה הברייתא שאמרה שקוראים שבעה בתורה, ומוסיפה שאף שאין אבילות נוהגת בשבת, מכל מקום אסור לעסוק בתורה. וכתב המאירי (ד״ה ביום), שלדבר בענייני אבילות שלא בדרך לימוד מותר. וכתבו הריטב״א (שם) והנמוקי יוסף (ד״ה והגדה), שאם בא מעשה לידם מורים בו את ההלכה [ומשמע שכך הוא אף בשאר ההלכות שאינם בענייני אבילות].

י. **לרי״ף** והרמב״ם (שם) היינו אף בחול, שכן רבי חנניה בן גמליאל חולק על תנא קמא שאמר שאין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל [והיינו אף בחול כדלעיל], והוא סובר שמותר לומר. כן מבואר מפירוש הרדב״ז (על הרמב״ם שם). אמנם הריטב״א (שם) כתב לשיטתו שזה דין באבילות בשבת, שלתנא קמא אף שאין אבילות בשבת מכל מקום אסור לעסוק בתורה. וטעם רבי חנניה בן גמליאל שהיה אומר שמועה והגדה, מבואר במסכת שמחות שזה היה ביהודה [שלאחר שכתוב (פ״י הי״ד) שהיה אומר אגדות בבית האבל, כתוב (שם הט״ו) שביהודה נותנים שלום], ולשיטתם שהיו סבורים שאין אבילות בשבת, כמבואר להלן בגמרא.

יא. **רש״י כת״י** (ד״ה שבת). וכן כתב הרא״ש (סי׳ מו), שכן נראה מהמשך הדברים לגבי שבת שניה ושלישית, שזה שייך רק בימות החול, אך בשבת אין אבילות. וכן כתבו המאירי (ד״ה אבל) ועוד ראשונים. והיינו אפילו בזמן שאין מנחמים בביתו [שאם יש מנחמים הרי לא יצא מביתו מחמתם, כמבואר בדברי רבי יהודה להלן]. אחרונים. וראה בהערה להלן דעה החולקת על דברי רש״י והרא״ש.

יב. **ריטב״א** (ד״ה מ״ר - הראשון) לפי שיטת רש״י כת״י (שם) ועוד ראשונים, שמדובר בשאר ימי השבוע ולא בשבת. והטעם שאסרו אף לצאת לבית הכנסת, אף שזו שעה שאין מנחמים באים שהרי הכל הולכים לתפילה בבית הכנסת, מכל מקום אסור משום שיש נשים שבאות לביתו לנחמו באותה שעה [ועליו להשאר כדי לקבל מהן תנחומים]. ועוד שיש חשש שיתעכב בבית הכנסת לאחר התפילה והמנחמים הבאים לאחר מכן לא ימצאוהו בביתו. רבי משה מאימראן (ד״ה לא).

לכאורה אסור לו לצאת מפתח ביתו אף לצרכי מצוה, כגון לשמוע ברכת מילה וברכת חתנים. ואף שאבל חייב בכל המצוות האמורות בתורה (ברכות יא. ועוד), היינו במצוות עשה שבגופו, כגון ציצית ותפילין [מלבד ביום ראשון של האבילות שאסור בתפילין, כמבואר בסוכה (כה:) וראה לעיל (כא.)], או למול את בנו, אך ללכת למילה ולחופה כדי לשמוע הברכה או בשביל גמילות חסדים, לא התירו לו לצאת מפתח ביתו. רא״ש (שו״ת, כלל כז סי׳ ג). אמנם לצורך דבר האבד יתכן שמותר לאבל לצאת לדרך. תוספות (לקמן כז. ד״ה אם).

יג. **תרומת הדשן** (סי׳ רל). והיינו דווקא בחול, אולם בשבת מותר לצאת, כיון שאין אבילות. רא״ש (סי׳ מו). וזה לפי שיטתו ושיטת רש״י כת״י (ד״ה שבת) ועוד ראשונים, שהאיסור לצאת הוא בשבוע הראשון לאבילות, והיינו בימי החול. אולם הראב״ד (הובא ברא״ש שם), המכתם (ד״ה שבת) והריטב״א (ד״ה מ״ר - הראשון) במסקנתו פירשו, שכוונת הברייתא לשבת ממש, שבשבת הראשונה לאבילותו אינו יוצא מפתח ביתו. וכן להלן לגבי השבת השניה, השלישית, הרביעית והחמישית. והיינו אפילו בשבת, שבה אסור לצאת לבית הכנסת, אך לבית המדרש מותר, אך בחול אסור לצאת מביתו בשבעת ימי האבילות אפילו לבית המדרש. ועיין בריטב״א (שם) שהקשה לשיטת רש״י והרא״ש ש'שבת' היינו שבוע, שאם כן קשה מה טעם דברי רבי יהודה שאף שבת שניה אינו יוצא מפתח ביתו, שאם מדובר ביום חול ומה שאינו יוצא היינו למלאכתו, אם כן מצינו אבילות לענין איסור מלאכה יותר משבעה ימים, ואין לומר כך, ואם אכן אין איסור לצאת למלאכתו בשבוע השני, ואינו יוצא שאמר רבי יהודה היינו לבית הכנסת, וכי לא קל חומר הוא [שאם מותר לצאת למלאכתו, כל שכן שמותר לצאת לבית הכנסת]. אמנם לפי שיטתו [ושיטת הראב״ד] שהכוונה לשבת ממש, ביאר הריטב״א בדברי רבי יהודה, שאכן כוונתו שבשבת השניה כשם שאינו יוצא לשוק למלאכתו [כבכל שבת] כך אינו יוצא גם לבית הכנסת.

יד. **רש״י כת״י** (ד״ה ואינו יושב).

טו. **מאירי** (ד״ה אבל). בהגהות הב״ח (אות א) גרס כאן 'ואינו מדבר' [שזה ודאי אסור לו, שהרי אף בשבוע השלישי אינו מדבר כדלהלן].

טז. **מרדכי** (סי׳ תתנו). והוסיף, שאף שאר הקרובים משנים את מקומם מפני כבוד המת.

יז. **רש״י כת״י** (ד״ה ואינו מדבר). ורש״י על הרי״ף (ד״ה ואינו מדבר) כתב, שאינו מדבר ברבים כמנהגו. וכתבו התוספות (ד״ה רבי), שיתכן שאיסור זה הוא רק במקומו, אך במקום אחר מותר לו לדבר כמנהגו. וכדבריהם כתב הרמ״א (יו״ד סי׳ שצג ס״ג) להלכה.

יח. **שיטה** לתלמיד ר״י מפריש (ד״ה רביעית). ובטור ושולחן ערוך (יו״ד סי׳ שצג ס״ג) כתבו יותר, שאף אם לא נשלמו אפילו שלשה שבועות מתחילת האבילות, כגון שמת באמצע השבוע, שמיד לאחר שכלה אותו שבוע ושני השבועות שאחריו, נחשב השבוע שאחריהם שבוע רביעי.

יט. **אך** יש רשות בידו להחמיר על עצמו בכל אלו אף בשבוע זה. מאירי (ד״ה אבל).

כ. **בהגהות** הב״ח (אות ג) גרס גם כאן 'ואינו מדבר' כמו להלן בשבוע הרביעי.

כא. **רש״י כת״י** (ד״ה לנישואין). וכן שאר הקרובים שצריך להתאבל עליהם. ריטב״א (ד״ה מ״ר - השני). וראה במאירי (ד״ה שאר) שיש חולקים בזה באבל על אב ואם, ודחה דבריהם.

וקורין שבעה ויוצאין רבי יהושע בן קרחה אומר לא שילכו ויטיילו בשוק אלא יושבין ודומין[א] ואין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל אמרו עליו על ר' חנניה בן גמליאל שהיה אומר שמועה ואגדה בבית האבל. ת"ר [ב] אבל שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו שניה יוצא ואינו יושב במקומו (א) שלישית יושב במקומו ואינו מדבר רביעית הרי הוא ככל אדם רבי יהודה אומר לא הוצרכו לומר שבת ראשונה לא יצא מפתח ביתו שהרי הכל נכנסין לביתו לנחמו אלא שניה אינו יוצא מפתח ביתו שלישית יוצא ואינו יושב במקומו (ב) רביעית יושב במקומו ואינו מדבר חמישית הרי הוא ככל אדם. [ג] ת"ר [ג] כל שלשים יום לנישואין מתה אשתו אסור לישא אשה אחרת עד שיעברו עליו שלשה רגלים רבי יהודה אומר רגל ראשון ושני אסור שלישי מותר [ד] ואם אין לו בנים מותר לישא לאלתר משום ביטול פריה ורביה [ה] הניחה לו בנים קטנים מותר לישא לאלתר מפני פרנסתן [ו] מעשה שמתה אשתו של יוסף הכהן ואמר לאחותה בבית הקברות לכי ופרנסי את בני אחותך ואעפ"כ לא בא עליה אלא לזמן מרובה מאי לזמן מרובה אמר רב פפא [ז] לאחר שלשים יום. [ג] ת"ר כל שלשים יום לגיהוץ אחד כלים חדשים ואחד כלים ישנים יוצאין (ג) מתוך המכבש רבי אומר לא אסרו אלא כלים חדשים בלבד רבי אלעזר בר' שמעון אומר [ז] לא אסרו אלא כלים חדשים [ב] לבנים בלבד אביי נפיק ° בגרדא דסרבלא כרבי רבא נפיק בחימוצתא רומיתא סומקתא חדתי כרבי אלעזר בר' שמעון: מפני שאמרו שבת עולה ואינה מפסקת: בני יהודה ובני גלילא הני אמרי

יש

וקורין שבעה. בספר תורה, דאין[ג] מתפללין יחד בבית הכנסת אלא כל אחד ואחד מתפלל בביתו: **לא** הוצרכו לומר שבת ראשונה. שודאי לא יצא מפתח ביתו: **כל** שלשים יום לנישואין. עד שלשים יום לאחר אבלו אינו יכול לישא אשה: **ואחד** כלים ישנים יוצאין מתוך המכבש. פירוש[ד] שהן כחדשים: **בגרדא** דסרבלא. מלבוש לבן מגוהץ ישן: **כרבי**. דאמר לא אסרו[ה] לבן אלא חדש: **בחימוצתא**. חלוק: **רומיתא**. שבא מרומי: **כרבי** אלעזר. דאמר לא אסרו אלא לבנים, וזו אדומה היתה:

אפסוקי

רבי יהודה אומר לא הוצרכו. בירושלמי[ז] פוסק הלכה כדברי המוסיף בימים (שבעה) וראיתי כשהייתי קטן רבינו יצחק זקני שלא היה יושב במקומו עד שבוע רביעי ולא ידעתי טעמו שאם היה סובר כר' יהודה א"כ יסבור כמותו בשניה שאינו יוצא מפתח ביתו מיהו י"ל בהא אשכחנא טובא לעיל דאבילות שבעה וקי"ל הכי ושמא טעמו כרבנן ומשום דצריך לישב במקומו ואינו מדבר וטוב יותר שישב חוץ למקומו דשמא אין אסור לדבר כי אם במקומו: **עד** שיעברו שלשה רגלים. עד שיהיה שלשה רגלים בלא שמחה ולא ישכח אהבת אשתו אי נמי כדי שישא אשה אחרת ולא יהא זכור מן הראשונה [שלא] יהא ב' דעות במטה[ח] ועוד פן יזכירנה אהבת אשתו לקנטרה ודומיא דהכא אמרי' לעיל (ד' כא:) מתה אשתו ונשא אשה אחרת אינו רשאי ליכנס לביתו כו' פירש ה"ר יונה דאין שייך לפסוק כרבי יהודה דאמר שני רגלים משום דקי"ל לעיל (ד' כב.) כדברי המיקל באבל דהא מילתא דפליגי בה הכא אין זו באבל דימי אבלו כלו להן: **ואמר** לאחותה בבית הקברות. לאו דוקא שהאבל כל שבעה אסור וריב"א מפרש דזו היא האשה שאומר בזבחים פ' טבול יום (ד' ק.) שמתה בערב הפסח ואמרי' לעיל[י] אפי' יום אחד אפילו שעה אחת בטלה ממנו גזרת שבעה ומיהו משמע שסובר כאותו הפירוש שפי' למעלה[י] בשם ה"ר יונה שאסור בתחילה עד הערב וזהו מבעוד יום ודין הניחה לו בנים קטנים מיד ° מותר לישא ולבעול וכן אין לו בנים פירשתי בתוספות יבמות (ד' מג: ושם[ק]) וכן בכתובות פ"ק (ד' ד.[ט]) ובתשובות ומה שאמר במס' שמחות (פ"ז) בהאי מילתא דנסיב לאלתר ולא בא עליה עד זמן מרובה והאי דאמרינן[י] אין לו מי שישמשנו מותר ואין צריך להמתין שלשה רגלים כתבתי במקום אחר:

כל שלשים יום לגיהוץ. דוקא גיהוץ אסור אבל בלא גיהוץ כגון כיבוס מותר דאמרינן לקמן (ד' כז:) אל תבכו למת הא כיצד שלשים יום לגיהוץ ולתספורת ובמסכת שמחות (פ"ז) שלשים יום לגיהוץ כיצד כו' ובירושלמי[ד] גזרת שלשים גיהוץ ותספורת אבל כיבוס משמע דשרי מדאמרינן פ' החולץ (יבמות מג:) גבי אלמנה מפני האיבול וקאמר באיבול[ו] שלה שלשים יום ופריך קל וחומר מה במקום שאסור לכבס מותר לארס במקום שמותר לכבס אינו דין שמותר לארס והדתניא במסכת שמחות (פ"ז) שמונה ימים קודם הרגל אם רצה לכבס ולספר הרשות בידו לא כיבס ערב הרגל אסור לספר ולכבס עד שישלימו שלשים יום משמע דכיבוס נמי אסור נראה ההוא כיבוס היינו גיהוץ ומאחר דכיבוס שרי גיהוץ נמי שרי לדידן כדאמרי' פ"ק דכתובות (ד' י:) ופ"ד דתענית (ד' כט:) דגיהוץ שלנו ככיבוס שלהן והקשה ה"ר שמואל מוורדו"ש דהא בשמעתין באביי נפיק כו' והא בבבל הוו קיימי דגיהוץ דאינהו אינו אלא כיבוס ומ"מ אסרי ותירץ רבינו יצחק דפעמים שהיו מביאים מא"י כלים מגוהצין או שמא פעמים שמביאין אומנין יודעין לגהץ כבארץ ישראל והא דתניא בתוספתא (פ"ג) כל אלו שאמרו מותר לספר במועד מותר לספר בתוך שלשים יום[ז] אבל כל אלו שאמרו מותר לכבס במועד אסור בתוך שלשים יום של אבל צריך לומר דכיבוס נמי היינו גיהוץ ומורי ריב"א ז"ל היה אוסר לכבס בתוך שלשים יום ואין נראה לו לדחות כל אלו והא דקאמר בפרק החולץ (יבמות ד' מג. ושם) מקום שמותר לכבס היינו[ח] בהני דהתירו לגלח ולכבס בריש פירקין (ד' יג:) בא ממדינת הים ויוצא מבית האסורין ומה שאסור שם בתשעה באב לכבס היינו דהכא טעמא שיכול להמתין אחר תשעה באב הואיל ואיסורו אינו מושך כל כך וגרסינן שפיר במקום שמותר לספר כדפרישית וא"צ למוחקו וא"צ ליישבו באשה או בגילוח כל הראש כדברי המפרשים שרוצים ליישב גירסת הספרים והארכתי בתוספות יבמות (ג"ז שם) וגרסינן לקמן (ד' כז:) אל תבכו כו' הא כיצד שלשים יום לתכבוסת ולתספורת והא דאמר לעיל (ד' טו.) אבל אסור בתכבוסת משמע לאחר שבעה שרי התם במים איירי ולא בנתר וחול וזה יוכל להיות מותר לאחר שבעה[ט] בתוספות הרב כך פירש לאסור ובשם רבו פירש היתר ולפי מה שפירש[י] דכיבוס אסור כמו גיהוץ ניחא קושיית ה"ר שמואל מוורדו"ש מיהו מורי לא היה מפרש ממש לאסור כל כיבוס אלא היה מפרש דהאי ברייתא דאסרה כיבוס היינו בא"י דכיבוס שלהן כגיהוץ שלנו והיא דקתני גיהוץ ולא כיבוס היינו בבבל מיהו לפי זה לא היה אסור לדידן כי אם גיהוץ אכן היה ר"י מפרש בלא ראייה כמו שפירש רבינו יצחק הזקן דבבבל היו פעמים אומנים מא"י יודעין לגהץ וכלי פשתן אין בהן משום גיהוץ[כ] וחולק על הס"ם ירושלמי דקתני התם כל שלשים יום לגיהוץ אסור ללבוש כלי נמר מגוהצין חדשים וכלי פשתן מגוהצים לבנים פירש בתוספות הרב דהא דאסרי גיהוץ דוקא ללבוש אבל לגהץ מותר והא דקתני[ל] כל שלשים יום לגיהוץ היינו אסור ללבוש כלים מגוהצין כו' עד מותר להוליך כלים לגיהוץ בתוך שלשים ואיני יודע אם היה אומר הרב היתר בכיבוס תוך שבעה ומחלק נמי בין לכבס או ללבוש מיהו רבינו יצחק זקני מפרש בתשובתו דאפי' לכבס ולהניח אסור מדאסרינן בפרק בתרא דתענית (ד' כט:) לכבס ולהניח ועוד פירש בתשובתו דכיבוס שלנו מותר בט' באב כדאמרינן דגיהוץ שלנו ככיבוס שלהן משמע דכיבוס שלנו אינו ככיבוס שלהם והכי איתא בהדיא בפ"ק דכתובות (ד' י:) מיהו לענין ימי אבילות אסור בכיבוס שלנו אפי' בתשעה באב מחמירין העולם בכיבוס שלנו מתוך המנהג כמו שהחמירו לענין אבילות[מ] דבשר מליח דשרי בהלכה[נ] ורגילין לנהוג בו איסור ומיהו איני מבין מנין לו להקל בתשעה באב יותר מימי אבלו לאדרבה[ס] בפרק בתרא דתענית (שם) נראה לי שמחמיר יותר לענין גיהוץ כלי פשתן בימי אבלו מבמועד ובמטפחות ידים השיב רבינו שאף על פי שהתירו במועד[ע] אסורין בימי אבלו כדאמרינן לעיל (דף יז:) כל שאמרו מותר לגלח במועד כו' והתניא אסורים ומוקי לה בתכפוהו אבליו: **רבא** נפיק כו'. ופי' בתוספות דאביי ורבא הלכה כרבא וא"כ מותר ללבוש כלים מגוהצין צבועין אפילו חדשים או ישנים אפילו לבנים וכן פסק ר"ח:

יש

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שמחות פ"י ע"ש], ב) [שמחות פ"ז], ג) [שם וע"ש], ד) דפרקין ה"ה, ה) עיין פסחים קיב סוע"א, ו) כ., ז) ע' לעיל יט: ד"ה שאסור ובגליון הש"ס שם, ח) [בד"ה שאני], ט) [בד"ה אבל], י) בירושלמי יבמות פ"ד ה"א ע"ש ובראש, כ) תענית כט: ועיין תוס' הרא"ש, ל) תענית ל. ע"ש בתוד"ה ואע"ג ולקמן ע"ב תוד"ה ואינו אוכל, מ) ע' רש"ש, נ) מתני' לעיל דף יד. יט:, ס) יט:, ע) כט ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) גמ' שניה יוצא ואינו יושב במקומו ואינו מדבר שלישית יושב במקומו: (ב) שם ואינו יושב במקומו ואינו מדבר רביעית יושב כו': (ג) שם ואחד כלים ישנים יוצאין מתחת המכבש רבי אומר:

גליון הש"ס

גמ' שבת ראשונה אינו יוצא. עיין לקמן דף כז ע"א תוס' ד"ה אם יכול: שם בגרדא דסרבלא כרבי. עיין לקמן דף כד ע"ב תוס' ד"ה ברכת אבלים: תוס' ד"ה ואמר לאחותה וכו' מותר לישא ולבעול. נ"ל שתיבת ולבעול ט"ס הוא:

רש"י כת"י

וקורין שבעה. אנשים בתורה אם שבת הוא. **ויוצאין.** ואין מתפללין בעשרה אלא כל אחד לעצמו. **שמועה.** סוגיא. **שבת ראשונה.** שבעת ימי שבת. **ואינו יושב במקומו.** בבית הכנסת. **ואינו מדבר.** אלא יושב ודומם ואינו מרבה בדברים[מ] כמנהגו. **לא הוצרכו לומר שבת ראשונה.** שלא יצא מפתח ביתו שהרי הכל נכנסין בביתו לנחמו ואין צריך לומר שאינו יוצא. **לנישואין.** אם מת בנו או אחיו אסור לישא אשה. **מתה אשתו אסור לישא.** עוד אחרת עד ג' רגלים שמרא כלאו אינו חושש במית' אשתו. **מפני פרנסתן.** מפני תקון הנערים דאשה מרבית (ברש"י ברי"ף - ממציאה) להן לבנים. **לכי ופרנסי.** שאני נושא אותך. **תנו רבנן כל שלשים יום לגיהוץ.** ליסקיי"ר[נ] בלע"ז. מדרבנן הוא שגנאי הוא ללבוש בגדים מגוהצין ותספורת כל שלשים יום ילפינן לעיל[ס] מדאורייתא פרע פרע מנזיר. ועכשיו אין לנו גזירת שלשים אלא לתספורת אבל חליפת בגדים ורחיצת חמין מחליף והולך משעבר אבילותו ואפי' גיהוץ שלנו מותר לאחר שבעה דאמ' מר גיהוץ שלנו ככיבוס שלהם במסכת תענית[ע]. **יוצאין.** שדרכן שנותנין אותן תחת מכבש ליפותן פריסמ"א[פ] בלע"ז. **כלים חדשים בלבד.** אבל ישנים אפילו יוצאין מתחת ידי מכבש. **חדשים לבנים.** והוא שיוצאין מתחת ידי מכבש. **אביי נפיק.** [illegible] לו. **בגרדא דסרבלא.** בסרבל ישן שתקנוהו כעין חדש על ידי הגרילה דפולי"ר[צ]. **כר'.** דאמ' לא אסרו אלא כלים חדשים והאי לאו חדש הוא. **(הומניתא) [חימוצתא].** חלוק [שרו"ק[ק]] בלשון אשכנז. מגוהצים. **כר' [אלעזר בר'] שמעון.** דאמ' לא אסרו אלא חדשים לבנים וזו אדומה. **יהודה וגליל.** ארצות הן.

עין משפט נר מצוה

קנב א מיי' פי"ג מהל' אבל הל' ט טוש"ע י"ד סי' שפח סעיף ז:

קנג ב מיי' שם פ"ו הלכה ה סמג עשין ב טוש"ע שם סי' שצג סעיף ב:

קנד ג ד ה ו מיי' שם פ"ו הל' ה טוש"ע שם סי' שצב סעיף א ב:

קנה ז מיי' שם פ"ה הל' ג ופ"ו שם הלכה ד סמג עשין דרבנן ב טוש"ע שם סי' שפט סעיף ה:

הגהות וציונים

א] בדפו"י וראשונים ודוין, ובמסכת שמחות איתא יושבין **עגומין ודומין כבני אדם שאין להם פרנס**: ב] מרש"י (שלפנינו) בד"ה בגרדא ובד"ה כרבי נראה שלא היה גורס בדברי ראב"ש "חדשים" (רש"ש): ג] בכת"י **ואין** מתפללין **יותר** בבית הכנסת: ד] צ"ל **פריסא** (כמו שהוא בכת"י, דק"ס): ה] בכת"י נוסף **אפילו**: ו] נדצ"ל **דאיבול**: ז] צ"ל כמו שהוא בתוספתא בתוך ל' יום של אבל כל אלו וכו' לכבס במועד **מותר** בתוך ל' יום של אבל (רש"ש עי"ש): ח] כאן יש להוסיף תיבת היינו **דוקא** בהני, במקום להלן בשורה שאח"כ ששם צ"ל היינו טעמא (והמדפיסים טעו והציגו התיבה שלא במקומה מהה"ד, רש"ש): ט] יש להוסיף **וכן** בתוספות (בארות המים): י] נדצ"ל **שפירשתי** (באה"מ), בדפו"ר שפי': כ] צ"ל לענין **אבילות** (רש"ש): ל] נראה דנשמט כאן ויש להוסיף **ראב"ש אומר לא אסרו אלא כלים חדשים לבנים בלבד** אביי: מ] ברש"י שברי"ף ואינו **מדבר ברבים** כמנהגו: נ] להחליק: ס] מכבש המורכב משני לווחים ארוכים: ע] לחדש בגד ע"י דריכה: פ] חלוק עליון (רש"י שבת עז:):

רבינו חננאל

ירושלמי זהו איחוי העשוי כאריג אבל על שאר מתים אינו קורע אלא העליון. ואם אינו רוצה להבדיל קמי שפה אינו מבדיל ושולל לאחר שבעה ומאחה לאחר שלשים. והאשה קורעת ושוללתו לאלתר מפני כבודה. ואם רוצה לקרוע בכלי קורע. **על אביו ועל אמו קורע מבחוץ.** אמר רב חסדא וכן לנשיא. נשיאה שכיב א"ל רב חסדא לרב חנן כפי אסיתא וקום עליה ואחוי קריעה לעלמא. על חכם חולץ מימין על אב ב"ד משמאל. על נשיא מיכן ומיכן. פירוש חליצת כתף. **ת"ר חכם שמת מדרשו בטל.** אב ב"ד שמת כל מדרשות שבעירו בטילין. ובני הכנסת נכנסין ומשנין את מקומן. היושבין בצפון יושבין בדרום. בדרום יושבין בצפון. **נשיא שמת כל בתי מדרשות בטילין** ונכנסין לכנסת וקורין שבעה ויוצאין ודוין א) ולא יטיילו בשוק ואין אומרים שמועה והגדה בבית האבל. אמרו על ר' חנינא בן גמליאל שהיה אומר שמועה והגדה בבית האבל: **ת"ר אבל שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו** שניה יוצא ואינו יושב במקומו. שלישית יושב ואינו מדבר. רביעית שוה לכל אדם. ר' יהודה אומר לא הצריכו לומר שבת ראשונה שהכל נכנסין אצלו לנחמו אלא שניה אינו יוצא מביתו. שלישית יוצא ואינו יושב במקומו. רביעית יושב ואינו מדבר. חמישית שוה לכל אדם. ב) והיכן דרגילין אבלים לצלויי כנסת קדמי ואתו ויתבי במקום אבלים מצלו. ואיכא נמי בבבל דעבדי הכי: **ת"ר כל שלשים אסור לישא.** מתה אשתו אסור לישא אחרת עד שיעברו עליו שלש רגלים. ר' יהודה אומר רגל ראשון ושני אסור שלישי מותר ואם אין לו בנים מותר לישא לאלתר משום ביטול פריה ורביה. הניחה לו בנים קטנים מותר לישא אשה לאלתר מפני פרנסתן. **ומעשה** שמתה אשתו של יוסף הכהן ואמר לאחותה ועדיין הן בבית הקברות לכי ופרנסי בני אחותך ואעפ"כ לא בא עליה אלא לאחר שלשים וכן עשה ר' טרפון ומפורש בתלמוד א"י: **ת"ר כל שלשים יום לגיהוץ** אחד כלים חדשים ואחד כלים ישנים יוצאין מתחת מכבש רבי אומר לא אסרו אלא כלים חדשים בלבד[ג] **אביי נפק בגרדא דסרבלא כו'.** רבא נפק ג) בהמיצתא רומניתא סומקתא חדתי כר' [אלעזר בר'] שמעון. וקי"ל כרבא ואליבא דר' אלעזר בר' שמעון: **ירושלמי** ב' אחין. ב' שותפין. ב' טבחין ב' חנוונין שאירע לאחד מהן דבר הרי אלו נועלין חנותן ופועלים עושין בצינעא במקום אחר: **מתני' מפני שאמרו שבת עולה ואינה**

חשק שלמה על ר"ח א) כ"ה גרסת הרי"ף ויושבין ודוין כו'. ב) וכן הביא הרמב"ן ז"ל בס' תה"א בשער האבלות בשם רב האי גאון ז"ל ועי' ברא"ש כאן. ג) כ"ה גי' הערוך בערך המילתא וע"ע בערך חמלתא והרי"ף ז"ל גרס בהמיימונתא רומייתא.

אבילות **כָּל שְׁלֹשִׁים יוֹם** לתחילת אבילותו **לְעִנְיַן נִישּׂוּאִין**, כלומר, שאסור לו לישא אשה בימים אלו. אך אדם **שֶׁמֵּתָה אִשְׁתּוֹ, אָסוּר לִישָּׂא אִשָּׁה אַחֶרֶת** אחריה **עַד שֶׁיַּעַבְרוּ עָלָיו**[כב] **שְׁלֹשָׁה רְגָלִים** ממיתת אשתו, משום שאם ישא אשה בתקופה זו, הרי הוא מראה בכך שאינו מצטער על מיתת אשתו[כג]. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר**, קודם שעברו עליו **רֶגֶל רִאשׁוֹן וְשֵׁנִי** לאחר מיתת אשתו **אָסוּר** לישא אשה אחרת, אך קודם שעבר עליו רגל **שְׁלִישִׁי** לאחר מיתתה **מוּתָּר** לישא אחרת. **וְאִם אֵין לוֹ בָּנִים** או בני בנים[כד], **מוּתָּר לִישָּׂא** אשה אחרת **לְאַלְתַּר** [-מיד][כה], **מִשּׁוּם בִּיטּוּל** - כדי שלא יתבטל ממצות **פְּרִיָּה וּרְבִיָּה**[כו]. וכן אם אשתו שמתה **הִנִּיחָה לוֹ בָּנִים קְטַנִּים**[כז], **מוּתָּר לוֹ לִישָּׂא** אשה אחרת **לְאַלְתַּר** [-מיד][כח], **מִפְּנֵי פַּרְנָסָתָן** - גידול הילדים ועשיית צרכיהם הנעשים על ידי האשה[כט]. וכן היה **בְּמַעֲשֶׂה שֶׁמֵּתָה אִשְׁתּוֹ שֶׁל יוֹסֵף הַכֹּהֵן, וְאָמַר לַאֲחוֹתָהּ** של אשתו **בְּבֵית הַקְּבָרוֹת, לְכִי וּפַרְנְסִי** [-גדלי ותקני] **אֶת בְּנֵי אֲחוֹתֵךְ** שהם יתומים, משום שאני נושא אותך מיד[ל]. **וְאַף עַל פִּי כֵן** המתין **וְלֹא בָּא עָלֶיהָ אֶלָּא לִזְמַן מְרוּבֶּה**. שאף שהתירו לישא מיד כדי שתגדל האשה את בניו הקטנים, לא התירו לבעול עד לאחר זמן[לא].

מבררת הגמרא, **מַאי** - מה הכוונה **לִזְמַן מְרוּבֶּה**. משיבה הגמרא, **אָמַר רַב פָּפָּא, לְאַחַר שְׁלֹשִׁים יוֹם** מתחילת האבילות.

★

הגמרא מביאה ברייתא בדיני אבל לענין גיהוץ בגדיו בתוך שלשים יום לאבילותו:

תָּנוּ רַבָּנָן - שנו חכמים בברייתא, אבל נוהג בדיני אבילות **כָּל שְׁלֹשִׁים יוֹם לְעִנְיַן גִּיהוּץ**, כלומר, שאסרו חכמים ללבוש בגדים מגוהצים[לב], משום שגנאי הוא ללובשם בעת אבילות[לג], ואיסור זה הוא **אֶחָד** - בין **בְּכֵלִים** [-בגדים] **חֲדָשִׁים** לגמרי שלא לבשום מעולם, **וְאֶחָד** - ובין **בְּכֵלִים יְשָׁנִים** שכבר לבשום ועתה **יוֹצְאִין מִתּוֹךְ הַמַּכְבֵּשׁ** שכובשים בו את הבגדים לאחר הגיהוץ[לד], ונהיים נאים כחדשים[לה]. **רַבִּי אוֹמֵר**,

---

כב. **בדקדוקי** סופרים (אות ל) כתב שראוי לגרוס כאן כגירסת כתבי יד 'עליה' [דהיינו שיעברו ממיתת אשתו].

כג. **רש"י** כת"י (ד"ה מתה). והתוספות (ד"ה עד) כתבו כמה טעמים אחרים: א. כדי שיהיה שרוי בתקופה זו בלא שמחה, ועל ידי כך לא ישכח את אהבת אשתו. ב. כדי שיעבור עליו זמן כה רב, עד שכאשר ישא אשה אחרת לא יזכור את הראשונה ולא יהיו שתי דעות במיטה אחת (ראה פסחים קיב. נדרים כ:). ג. שאם ישא אשה אחרת מיד, יש חשש שמא יזכיר לה את אשתו הראשונה כדי לקנטרה. וראה טעם נוסף בר"ן (ד"ה מתה). אמנם ודאי אין זה מטעם אבל, שהרי ודאי די לאשתו שתהא האבילות עליה כשאר הקרובים. ריטב"א (ד"ה מתה). וכן מבואר בתוספות (שם).

ועיין עוד בריטב"א (ד"ה ורגלים) שיש אומרים שהרגלים האמורים כאן אין זה דווקא שלשת המועדים הנקראים בתורה 'רגלים', אלא אף ראש השנה ויום הכפורים בכללם. אך כתב בשם התוספות והרמב"ן, שחלקו על כך, משום שכאן המתנת הרגלים היא כדי שישכח את אשתו וירחיקנה מליבו [וכטעמי התוספות הנזכרים], ולשם כך צריך שיעברו רגלים גמורים שהם רחוקים זה מזה, ואם תאמר שראש השנה ויום הכפורים נחשבים אף הם כרגלים, הרי שייך שיעברו שלשה רגלים בתוך שלשים יום [עם חג הסוכות], ואין בזה די לשכחה והרחקת הלב.

כד. **כגון** שהיו לו בנים ומתו, והשאירו בנים אחריהם. רי"ף ור"ן (ד"ה ולענין). ודווקא אם היו לו שני בנים [או בן ובת לבית הלל, וראה הערה להלן] שמתו וכל אחד השאיר אחריו בן, שהבנים עומדים במקום אביהם שבני בנים הרי הם כבנים, אך אם היה לו בן אחד ומת והשאיר אחריו שני בנים, עדיין לא קיים מצות פריה ורביה. רי"ף על פי ביאור ר"י מלוניל (ד"ה ודוקא).

כה. **רבינו** תם (הובא בריטב"א ד"ה ואם, ובעוד ראשונים) כתב, ש'לאלתר' אין הכוונה מיד בתוך שבעת ימי האבילות, שכן זו קלות ראש גדולה לעשות נישואין וכניסה לחופה בתוך שבעת ימי האבילות אף בלא בעילה, אלא, לאחר שבעת ימי האבילות. ולאחר השבעה, כיון שהותרו לו הנישואין הוא הדין שהותרה לו בעילה, שהרי עיקר השמחה היינו הנישואין, והוא האיסור שבגזירת שבעה ולא הבעילה, וכיון שהותרו הנישואין כל שכן שהותרה הבעילה. ועוד, שהרי כל היתר הנישואין אינו אלא כדי לקיים מצות פריה ורביה, שאותה מקיים על ידי הבעילה. אמנם בתוך שבעת ימי האבילות לא ניתן להתיר את הנישואין משום שלא קיים המצוה, שהרי הוא אסור אז בבעילה. והרמב"ן (כתובות ד. ד"ה ואיפכא, תורת האדם ענין האבילות אות עד) החמיר יותר, וכתב במסקנתו על פי ברייתא במסכת שמחות (פ"ז הט"ו), שבתוך שלשים ימי האבילות אסור לישא אפילו כשאין לו בנים. וכן כתבו תלמיד הרשב"א (ד"ה מותר) והמאורות (ד"ה אבל). אולם הרמב"ם (אבל פ"ו ה"ה) כתב, שמי שלא קיים מצות פריה ורביה מותר לארסה ולישאנה מיד. וכתב הכסף משנה (שם), שהרמב"ם מפרש דברי הברייתא שמותר לישא לאלתר כפשוטם, שמותר לישא מיד אפילו בתוך שבעת ימי האבילות. ועיין בקרן אורה (ד"ה נחזור) מה שנתקשה בשיטת הרמב"ם ומה שכתב על דבריו.

אהחת18/06/2018

כו. **והיא** מצוה מן התורה, שנאמר (בראשית א כח) 'ויברך אותם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו'. ספר החינוך (מצוה א). ומצוה זו נוהגת כל זמן שאין לו בנים, והיינו לבית שמאי שני זכרים [ולמדוהו מבני משה שנאמר (דה"י א' כג טו) 'בני משה גרשום ואליעזר'], ולבית הלל זכר ונקבה [ולמדוהו מהכתוב (בראשית ה ב) 'זכר ונקבה בראם']. משנה וגמרא ביבמות (סא:).

אמנם רק מפני מצות פריה ורביה [כשאין לו בנים] הותר לישא בתוך ימי האבילות [שבעה או שלשים, תלוי במחלוקת הראשונים שהובאה בהערה לעיל]. ואף שגם לאחר שיש לו בנים וקיים מצות פריה ורביה, מצוה שלא להתבטל מכך, כמבואר בברייתא שם (סב:) על פי הפסוק (קהלת יא ו) 'בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך, כי אינך יודע אי זה יכשר הזה או זה ואם שניהם כאחד טובים' [כלומר, שמא הבנים שיוולדו לו לאחר מכן יהיו טובים יותר או כמו הראשונים], מכל מקום זה לא הותר בתוך ימי האבילות. אלא שכתבו בתוספות הרא"ש (ד"ה ת"ר) ועוד ראשונים בשם רבינו תם, שגם זה לא אסור אלא בתוך שלשים ימי האבילות, אך לאחר מכן מותר אף בתוך שנים עשר חודש.

כז. **לאו** דווקא 'הניחה', אלא הוא הדין אם יש לו בנים קטנים מאשה אחרת שכבר מתה קודם לכן, וכן משמע בפוסקים. שפת אמת (ד"ה הניחה).

כח. **ראה** להלן במעשה באשת יוסף הכהן, מה הכוונה כאן 'מיד'.

כט. **רש"י** כת"י (ד"ה מפני). שהאשה מגדלת את הילדים ונותנת עליהם עיניה יותר מן האיש, כיון שהיא מצויה תדיר בבית. שיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה הניחה).

ל. **התוספות** (ד"ה ואמר) כתבו, שאין הכוונה שנשאה מיד בשובם מבית הקברות לאחר הקבורה, שהרי אסור לישא אשה בשבעת ימי האבילות. וכתב בתוספות הרא"ש (ד"ה מאי) בשם רבינו תם, שמה שאמר לה 'לכי ופרנסי' וכו' לא היה זה אלא כשידוכים בלבד, דהיינו שאמר לה שבכוונתו לישאנה, אך הנישואין בפועל היו לאחר השבעה. והמאירי (ד"ה המעשה) כתב, שמעשה זה היה ביום השביעי לאבילות, שהיה דרכם לצאת לבית הקברות, ובאותו יום כשהיו שם אמר לה שהוא נושא אותה מיד. והרמב"ן (כתובות ד. ד"ה ואיפכא, תורת האדם ענין האבילות אות עד) כתב, שבתוך שלשים ימי האבילות אסור לישא אף אם נשארו לו בנים קטנים.

אמנם בשם ריב"א הביאו התוספות (שם), שכיון שבזבחים (ק.) מבואר שאשת יוסף הכהן מתה בערב הפסח, יש לומר שאף כאן מדובר באותה אשה, ומבואר לעיל (כ.) שאף אם הספיק האבל לשבת באבילות בערב הרגל אפילו יום אחד או אפילו שעה אחת, בטלה ממנו גזירת שבעת ימי אבילות, ולכן היה יכול לישאנה מיד. ועיין שם בתוספות מה שכתבו על דבריו. וכתב הריטב"א לפי שיטת הריב"א, שכיון שאינו יכול לישא בלילה כיון שאין נושאים נשים ביום טוב (לעיל ח:), מותר לישא מבעוד יום קרוב לבין השמשות, כשם שהרגל המפסיק את שלשים ימי האבילות מתיר לגלח כבר בערב הרגל (לעיל יט:).

והרמב"ם (אבל פ"ו ה"ה) כתב, שמי שמתה אשתו, אף שכבר קיים מצות פריה ורביה, אך יש לו בנים קטנים, הרי זה מותר לארס ולישא אשה אחרת מיד. וכתב הכסף משנה (שם), שהרמב"ם מפרש דברי הברייתא שמותר לישא לאלתר כפשוטם, שמותר מיד אפילו בתוך שבעת ימי האבילות, כמו שכתב לגבי מי שאין לו בנים, והובאו דבריו לעיל בהערה.

לא. **ורק** אם אין לו בנים הותרה גם הבעילה, כפי שכתבו הראשונים כמבואר לעיל, אך כאן הבעילה אינה קשורה לגידול הבנים הקטנים שמחמתו הותרו הנישואין מיד, ולא הותרה עד לאחר שלשים יום כשאר אבילות.

לב. **היינו** שמכבסים במים חמים ואפר או בנתר ובורית, ולאחר מכן מעבירים על הבגד אבן שמחליקים בה בגדי פשתן. ר"ן (ד"ה ת"ר - השלישי).

לג. **ואיסור** מדרבנן הוא. רש"י כת"י (ד"ה תנו). ולא רק לבישת בגדים אלו אסורה, אלא גם כל מיני הנאות הגוף מהם, כגון להציעם תחתיו ולשכב עליהם, שאין הנאות אלו שונות מהנאת הלבישה. ואין לומר שדווקא הנאת הראייה אסרו עם הנאת הגוף, ואם כן בלילה שאינו נהנה בראיית הבגדים יהיה מותר, שאם כן גם ביום אם ילבש את הבגדים מתחת בגדים אחרים שלא יראו אותם יהיה מותר, אלא ודאי הנאת הגוף מהבגדים היא העיקר, ואסורה לאבל אף בלא הנאת ראייה מהם. תוספות הרא"ש (ד"ה כל) בשם הראב"ד, ריטב"א (ד"ה ת"ר - השלישי).

לד. **ה'מכבש'** עשוי משני לוחות עץ ארוכים וכבדים, המחוברים זה לזה על ידי יתדות הנתונות בתוך נקבים, והלוח העליון יורד לעבר הלוח התחתון, ומסדרים את הבגדים על הלוח התחתון ומורידים עליהם את הלוח העליון, ובכך מתיישרים הבגדים. רש"י (שבת קמא. ד"ה מכבש). ודרך הכובסים לאחר הכיבוס והגיהוץ, לקפל את הבגדים ולהניחם במכבש ולכובשם, ועל ידי כך הם יפים יותר. שיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה יוצאין) [עיין שם שביאר ענין המכבש בדומה לפירוש רש"י הנ"ל].

לה. **המיוחס** לרש"י (ד"ה ואחד). ולא אסרו לבישת בגדים מגוהצים, אלא אלו שעברו גם תחת המכבש, שאין לו הנאה מן הגיהוץ אלא אם עברו הבגדים המגוהצים תחת המכבש. ראב"ד (הובא ברא"ש סי' נג). והריטב"א (ד"ה אחד) נטה לומר, שמה שאסרו רק בגדים היוצאים מתוך המכבש, היינו רק בישנים שאין הגיהוץ עצמו ניכר בהם כל כך עד שיעברו במכבש, אך בחדשים אסור אף בלא שעברו במכבש, וכפי שמשמע מדברי רבי ורבי אלעזר ברבי שמעון להלן שדיברו בבגדים חדשים ולא הזכירו מכבש. אך הביא דעת הראב"ד שאף בגדים חדשים אינם אסורים אלא אם עברו במכבש.

אמנם הגיהוץ שלנו [כלומר הגיהוץ שבבבל], שהוא ככיבוס שלהם [של ארץ ישראל] (תענית כט: כתובות י:) מותר, וכל שכן שהכיבוס שלנו [של בבל], מותר. תוספות (ד"ה כל). והטעם בזה, שכן הגיהוץ של בבל אינו מייפה את הבגדים כל כך כגיהוץ של ארץ ישראל. על פי רש"י בתענית (שם ד"ה וגיהוץ). אלא הגיהוץ של בבל הוא רק ככיבוס של ארץ ישראל, שעל ידי הגיהוץ של בבל הבגד רק נהיה מלובן. על פי רש"י בכתובות

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שמחות פ"י ע"ש], ב) [שמחות פ"ז], ג) [שם וע"ש], ד) דפרקין ה"ה, ה) עיין פסחים קיב סוע"א, ו) כ., ז) עי' לעיל יט: ד"ה שאסור ובגליון הש"ס שם, ח) [בד"ה שאני], ט) [בד"ה אבל], י) בירושלמי יבמות פ"ד הי"א ע"ש וברא"ש, כ) תענית כט: ועיין תוס' הרא"ש, ל) תענית ל. עי"ש בתוד"ה ואע"ג ולקמן ע"ב תוד"ה ואינו אוכל, מ) עי' רש"ש, נ) מתני' לעיל דף יד., ס) יט:, ע) כט ע"ב.

הגהות הב"ח

(א) גמ' שניה יוצא ואינו יושב במקומו ואינו מדבר שלישית יושב במקומו: (ב) שם ואינו יושב במקומו ואינו מדבר רביעית יושב כו': (ג) שם ואחד כלים ישנים יוצאין מתחת המכבש רבי אומר:

גליון הש"ס

גמ' שבת ראשונה אינו יוצא. עיין לקמן דף כז ע"א תוס' ד"ה אם יכול: שם בגרדא דסרבלא כרבי. עיין לקמן דף כד ע"ב תוס' ד"ה ברכת אבלים: תוס' ד"ה ואמר לאחותה וכו' מותר לישא ולבעול. נ"ל שתיבת ולבעול ט"ס הוא:

רש"י כת"י

וקורין שבעה. אנשים בתורה אם שבת הוא. ויוצאין. ואין מתפללין בעשרה אלא כל אחד לעצמו. שמועה. סוגיא. שבת ראשונה. שבעת ימי שבת. ואינו יושב במקומו. בבית הכנסת. ואינו מדבר. אלא יושב ודומם ואינו מרבה בדברים[ל] כמנהגו. לא הוצרכו לומר שבת ראשונה. שלא יצא מפתח ביתו שהרי הכל נכנסין בביתו לנחמו ואין צריך לומר שאינו יוצא. לנישואין. אם מת בנו או אחיו אסור לישא אשה. מתה אשתו אסור לישא. עוד אחרת עד ג' רגלים שמראה כאילו אינו חושש במית' אשתו. מפני פרנסתן. מפני תקון הנערים לאשה מרגיל (ברש"י ברי"ף - ממציאה) להו לבנים. לכי ופרנסי. שאני נושא אותך. תנו רבנן כל שלשים יום לגיהוץ. ליסקיי"ר בלע"ז. מדרבנן הוא שגנאי הוא ללבוש בגדים מגוהצין ותספורת כל שלשים יום ילפינן לעיל[ס] מלאוריתא פרע פרע מנזר. ועכשיו אין לנו גזירת שלשים אלא לתספורת אבל חליפת בגדים ורחיצת חמין מחליף והולך מעבר אבילותו ואפי' לגיהוץ שלנו מותר לאחר שבעה דאמ' מר גיהוץ שלנו ככיבוס שלהם במסכת תענית[ע]. יוצאין. שדרכן שנותנין אותן תחת מכבש ליפותן פרימס"א בלע"ז. כלים חדשים בלבד. אבל ישנים אפילו יוצאין מתחת ידי מכבש. חדשים לבנים. והוא שיוצאין מתחת ידי מכבש. אביי נפיק. בתוך שלשים יום בימי אבלו. בגרדא דסרבלא. בסרבל ישן שתקנוהו כעין חדש על ידי הגרירה דפוליי"ר. כר'. דאמ' לא אסרו תוך שלשים אלא כלים חדשים והאי לאו חדש הוא. (הומניתא) [חימוצתא]. חלוק [שרו"ק] בלשון אשכנז. רומיתא. שבא מרומי מגוהצים. כר' [אלעזר בר'] שמעון. דאמ' לא אסרו אלא חדשים לבנים וזו אדומה. יהודה וגליל. ארצות הן.

וקורין שבעה ויוצאין רבי יהושע בן קרחה אומר לא שילכו ויטיילו בשוק אלא יושבין ודומין[א] [א]ואין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל אמרו עליו על ר' חנניה בן גמליאל שהיה אומר שמועה ואגדה בבית האבל. א) ת"ר ◦ [ב]אבל שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו שניה יוצא ואינו יושב במקומו (א) שלישית יושב במקומו ואינו מדבר רביעית הרי הוא ככל אדם רבי יהודה אומר לא הוצרכו לומר שבת ראשונה לא יצא מפתח ביתו שהרי הכל נכנסין לביתו לנחמו אלא שניה אינו יוצא מפתח ביתו שלישית יוצא ואינו יושב במקומו (ב) רביעית יושב במקומו ואינו מדבר חמישית הרי הוא ככל אדם. ב) ת"ר [ג]כל שלשים יום לנישואין מתה אשתו אסור לישא אשה אחרת עד שיעברו עליו שלשה רגלים רבי יהודה אומר רגל ראשון ושני אסור שלישי מותר [ד]ואם אין לו בנים מותר לישא לאלתר משום ביטול פריה ורביה [ה]הניחה לו בנים קטנים מותר לישא לאלתר מפני פרנסתן ◦ מעשה שמתה אשתו של יוסף הכהן ואמר לאחותה בבית הקברות לכי ופרנסי את בני אחותך ואעפ"כ לא בא עליה אלא לזמן מרובה מאי לזמן מרובה אמר רב פפא [ו]לאחר שלשים יום. ג) ת"ר כל שלשים יום לגיהוץ אחד כלים חדשים ואחד כלים ישנים יוצאין (ג) מתוך המכבש רבי אומר לא אסרו אלא כלים חדשים בלבד רבי אלעזר בר' שמעון אומר [ז]לא אסרו אלא כלים חדשים[ב] לבנים בלבד אביי נפיק ◦ בגרדא דסרבלא כרבי רבא נפיק בחימוצתא רומיתא סומקתא חדתי כרבי אלעזר בר' שמעון: מפני שאמרו שבת עולה ואינה מפסקת: בני יהודה ובני גלילא הני אמרי

יש

וקורין שבעה. בספר תורה, דאין[ג] מתפללין יחד בבית הכנסת אלא כל אחד ואחד מתפלל בביתו: לא הוצרכו לומר שבת ראשונה. שודאי לא יצא מפתח ביתו: כל שלשים יום לנישואין. עד שלשים יום לאחר אבלו אינו יכול לישא אשה: ואחד כלים ישנים יוצאין מתוך המכבש. פירוש[ד] שהן כחדשים: בגרדא דסרבלא. מלבוש לבן מגוהץ ישן: כרבי. דאמר לא אסרו[ה] לבן אלא חדש: בחימוצתא. חלוק: רומיתא. שבא מרומי: כרבי אלעזר. דאמר לא אסרו אלא לבנים, וזו אדומה היתה:

אפסוקי

רבי יהודה אומר לא הוצרכו. בירושלמי[ז] פוסק הלכה כדברי המוסיף בימים (שבעה) וראיתי כשהייתי קטן רבינו יצחק זקני שלא היה יושב במקומו עד שבוע רביעי ולא ידעתי טעמו שאם היה סובר כר' יהודה א"כ יסבור כמותו בשניה שאינו יוצא מפתח ביתו מיהו י"ל בהא אשכחנא טובא לעיל דאבילות שבעה וקי"ל הכי ושמא טעמו כרבנן ומשום דצריך לישב במקומו ואינו מדבר וטוב יותר שישב חוץ למקומו דשמא אין אסור לדבר כי אם במקומו: **עד** שיעברו שלשה רגלים. עד שיהיה שלשה רגלים בלא שמחה ולא ישכח אהבת אשתו אי נמי כדי שישא אשה אחרת ולא יהא זכור מן הראשונה [שלא] יהא ב' דעות במטה[כ] ועוד פן יזכירנה אהבת אשתו לקנטרה ודומיא דהכא אמרי' לעיל (ד' כא:) מתה אשתו ונשא אשה אחרת אינו רשאי ליכנס לביתו כו' פירש ה"ר יונה דאין שייך לפסוק כרבי יהודה דאמר שני רגלים משום דקי"ל לעיל (ד' כב.) כדברי המיקל באבל דהא מילתא דפליגי בה הכא אין זו באבל דימי אבלו כלו להן:

ואמר לאחותה בבית הקברות. לאו דוקא שהאבל כל שבעה אסור וריב"א מפרש דזו היא האשה שאומר בזבחים פ' טבול יום (ד' ק.) שמתה בערב הפסח ואמרי' לעיל[ו] אפי' יום אחד אפילו שעה אחת בטלה ממנו גזרת שבעה ומיהו משמע שסובר כאותו הפירוש שפי' למעלה[י] בשם ה"ר יונה שאסור ברחיצה עד הערב וזהו מבעוד יום ודין הניחה לו בנים קטנים מיד ◦ מותר לישא ולבעול וכן אין לו בנים פירשתי בתוספות יבמות (ד' מג: ושם[ח]) וכן בכתובות פ"ק (ד' ד.[ט]) ובתשובות ומה שאמר במס' שמחות (פ"ז) בהאי מילתא דנסיב לאלתר ולא בא עליה עד זמן מרובה והאי דאמרינן[י] אין לו מי שישמשנו מותר ואין צריך להמתין שלשה רגלים כתבתי במקום אחר:

כל שלשים יום לגיהוץ. דוקא גיהוץ אסור אבל בלא גיהוץ כגון כיבוס מותר דאמרינן לקמן (ד' כז:) אל תבכו למת הא כיצד שלשים יום לגיהוץ ולתספורת ובמסכת שמחות (פ"ז) שלשים יום לגיהוץ כיצד כו' ובירושלמי[ז] גזרת שלשים גיהוץ ותספורת אבל כיבוס משמע דשרי מדאמרינן פ' החולץ (יבמות מג:) גבי אלמנה מפני האיבול וקאמר באיבול[ו] שלה שלשים יום ופריך קל וחומר מה במקום שאסור לכבס מותר לארס במקום שמותר לכבס אינו דין שמותר לארס והדתניא במסכת שמחות (פ"ז) שמונה ימים קודם הרגל אם רצה לכבס ולספר הרשות בידו לא ספר לא כיבס ערב הרגל אסור לספר ולכבס עד שישלים שלשים יום משמע דכיבוס נמי אסור נראה ההוא כיבוס היינו גיהוץ ומאחר דכיבוס שרי גיהוץ נמי שרי לדידן כדאמרי' פ"ק דכתובות (ד' י:) ופ"ד דתענית (ד' כט:) דגיהוץ שלנו ככיבוס שלהן והקשה ה"ר שמואל מוורדו"ס דהא בשמעתין באביי נפיק כו' והא בבבל הוו קיימי דגיהוץ דלדידהו אינו אלא כיבוס ומ"מ אסרי ותירץ רבינו יצחק דפעמים שהיו מביאים מא"י כלים מגוהצין או שמא פעמים שמביאין אומנין יודעין לגהץ כבארץ ישראל והא דתניא בתוספתא (פ"ב) כל אלו שאמרו מותר לספר במועד מותר לספר בתוך שלשים יום[ז] אבל כל אלו שאמרו מותר לכבס במועד אסור בתוך שלשים יום של אבל צריך לומר דכיבוס נמי היינו גיהוץ ומורי ריב"א זצ"ל היה אוסר לכבס בתוך שלשים יום ואין נראה לו לדחות כל אלו והא דקאמר בפרק החולץ (יבמות ד' מג. ושם) מקום שמותר לכבס היינו[ח] בהני דהתירו לגלח ולכבס ברים פירקין (ד' יג:) בא ממדינת הים ויוצא מבית האסורין ומה שאסור שם בתשעה באב לכבס היינו דוקא טעמא שיכול להמתין אחר תשעה באב הואיל ואיסורו אינו מושך כל כך וגרסינן שפיר במקום שמותר לספר כדפרישית וא"צ למוחקו וא"צ ליישבו באשה או בגילוח כל הראש כדברי המפרשים שרוצים ליישב גירסת הספרים והארכתי בתוספות יבמות (ג"ז שם) וגרסינן לקמן (ד' כז:) אל תבכו כו' הא כיצד שלשים יום לתכבוסת ולתספורת והא דאמר לעיל (ד' טו.) אבל אסור בתכבוסת משמע לאחר שבעה שרי התם במים איירי ולא בנתר וחול וזה יוכל להיות מותר לאחר שבעה[ט] בתוספות הרב כך פירש היתר ובשם רבו פירש לאסור ולפי מה שפירש[י] דכיבוס אסור כמו גיהוץ ניחא קושיית ה"ר שמואל מוורדו"ס מיהו מורי לא היה מפרש ממש לאסור כל כיבוס אלא היה מפרש דהאי ברייתא דאסרה כיבוס היינו בא"י דכיבוס שלהן כגיהוץ שלנו והיא דקתני גיהוץ ולא כיבוס היינו בבבל מיהו לפי זה לא היה אסור לדידן כי אם גיהוץ אכן היה ר"י מפרש בלא ראייה כמו שפירש רבינו יצחק הזקן דבבבל היו פעמים אומנים מא"י יודעין לגהץ וכלי פשתן אין בהן משום גיהוץ[כ] וחולק על הש"ס ירושלמי דקתני התם כל שלשים יום לגיהוץ אסור ללבוש כלי נמר מגוהצים חדשים וכלי פשתן מגוהצים לבנים פירש בתוספות הרב דהא דאסרי גיהוץ דוקא ללבוש אבל לגהץ מותר והא דקתני[ל] כל שלשים יום לגיהוץ היינו אסור ללבוש כלים מגוהצין כו' עד מותר להוליך כלים לגיהוץ בתוך שלשים ואיני יודע אם היה אומר הרב היתר בכיבוס תוך שבעה ומחלק נמי בין לכבס או ללבוש מיהו רבינו יצחק זקני מפרש בתשובתו דאפי' לכבס ולהניח אסור מדאסרינן בפרק בתרא דתענית (ד' כט:) לכבס ולהניח ועוד פירש בתשובתו דכיבוס שלנו מותר בט' באב כדאמרינן דגיהוץ שלנו אינו ככיבוס שלהם והכי איתא בהדיא בפ"ק דכתובות (ד' י:) מיהו לענין ימי אבילות אסור בכיבוס שלנו אפי' בתשעה באב מחמירין העולם בכיבוס שלנו מתוך המנהג כמו שהחמירו לענין אבילות[מ] דבשר מליח דשרי בהלכה[נ] ורגילין לנהוג בו איסור ומיהו איני מבין מנין לו להקל בתשעה באב יותר מימי אבלו דאדרבה[ס] בפרק בתרא דתענית (שם) נראה לי שמחמיר יותר לענין גיהוץ כלי פשתן בימי אבלו מבמועד ובמטפחות ידים השיב רבינו שאף על פי שהתירו במועד[י] אסורין בימי אבלו כדאמרינן לעיל (דף יז:) כל שאמרו מותר לגלח במועד כו' והתניא אסורים ומוקי לה בתכפוהו אבליו: **רבא** נפיק כו'. ופי' בתוספות דאביי ורבא הלכה כרבא וא"כ מותר ללבוש כלים מגוהצין צבועין אפילו חדשים או ישנים אפילו לבנים וכן פסק ר"ת:

יש

עין משפט נר מצוה

קנב א מיי' פ"ג מהל' אבל הל' ט טוש"ע י"ד סי' שעה סעיף ז:

קנג ב מיי' שם פ"ז הלכה ה סמג עשין ג טוש"ע שם סי' שצג סעיף ג:

קנד ג ד ה ו מיי' שם פ"ז הל' ה טוש"ע שם סי' שצב סעיף א ג:

קנה ז מיי' שם פ"ה הל' ג ופ"ו שם הלכה ד סמג עשין דרבנן ג טוש"ע שם סי' שפט סעיף ה:

הגהות וציונים

א] בדפו"י וראשונים ודוזין, ובמסכת שמחות איתא יושבין עגומין ודומין כבני אדם שאין להם פרנס: ב] מרש"י (שלפנינו) בד"ה בגרדא ובד"ה כרבי נראה שלא היה גורס בדברי ראב"ש "חדשים" (רש"ש): ג] בכת"י ואין מתפללין יותר בבית הכנסת: ד] צ"ל פריפא (כמו שהוא בכת"י, דק"ס): ה] בכת"י נוסף אפילו: ו] נדצ"ל דאיבול: ז] צ"ל כמו שהוא בתוספתא בתוך ל' יום של אבל כל אלו וכו' לכבס במועד מותר בתוך ל' יום של אבל (רש"ש עי"ש): ח] כאן יש להוסיף תיבת היינו דוקא בהני, במקום להלן בשורה שאח"כ ששם צ"ל היינו טעמא (והמדפיסים טעו והציגו התיבה שלא במקומה מהח"ה, רש"ש): ט] יש להוסיף וכן בתוספות (בארות המים): י] נדצ"ל שפירשתי (באה"מ), בדפו"ר שפי': כ] צ"ל לענין אבילות (רש"ש): ל] ברש"י שבריי"ף ואינו מדבר ברבים כמנהגו:

משנת ראשונים

אלא יושבין ודומין. מראין עצמם עצבים על מיתת הנשיא וביטול בהכ"נ [נמוקי יוסף]

שבת ראשונה. פרש"י שבעת ימי השבוע. והראב"ד פירש שבת ממש. [תוס' הרא"ש]

עד שיעברו עליו שלשה רגלים. וטעמא כדי שישכח הראשונה, ועוד שמא יבואו בניו מט' מדות שיהיו בני ערבובי' או בני שנואה, וי"מ מפני ששלש רגלים אמורים לנדר לענין בל תאחר, ובעון נדרים אשתו של אדם מתה ובעבור זה הצריכוהו לעבב ג' רגלים כדי שיתן אל לבו שבעון נדרים מתה אשתו ולא יהא רגיל בנדרים. [חידושי הר"ן]

כל שלשים יום לגיהוץ. גיהוץ הוא לאחר שכבסו הבגדים מציען אותן על גבי שולחן חלק ושוה מאד ומשפשפין אותן באבן זכוכית שמחליקין אותן מאד כדי שיתלבנו. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

יוצאין מתחת המכבש. כתב הראב"ד ז"ל הא דתניא הכא בגמרא שיוצאין תחת המכבש משמע בין בכלים חדשים בין בכלים ישנים קאמר דבעינן שיוצאין תחת המכבש. ואין דעתנו מקבלת זו שכתב בחדשים דבעינן בהו יוצאין מתחת המכבש, דהוה לי' למתני אחד כלים חדשים ואחד כלים ישנים והוא שיוצאין מתחת המכבש. מדקתני היוצאין מתחת המכבש אישנים קאי. [תורת האדם לרמב"ן] כן הוא דרך הכובסין לאחר שכבסו וגהצו הבגדים מקפלין אותם ומשימין אותן בין שני דפים עבים וחלקים ודוחקין אותם שם על ידי אומנות גלגל, או על ידי כובד אבנים נקורות ועל ידי כן הם יפים יותר. ואותו כלי נקרא מכבש. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

לֹא אָסְרוּ על האבל ללבוש בתוך שלשים יום לאבילותו **אֶלָּא כֵּלִים** [-בגדים] **חֲדָשִׁים בִּלְבַד**, אך בגדים ישנים מותרים גם אם יצאו עתה מתוך המכבש לאחר גיהוץ. **רַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן אוֹמֵר, לֹא אָסְרוּ** על האבל ללבוש בתוך שלשים יום **אֶלָּא כֵּלִים** [-בגדים] **חֲדָשִׁים**[לו] **לְבָנִים בִּלְבַד**[לז], אך בגדים חדשים שאינם לבנים, או בגדים לבנים שאינם חדשים, מותרים בלבישה אף בימי האבילות.

הגמרא מביאה הנהגות אמוראים בדין זה:

אַבַּיֵי נָפֵיק - יצא בתוך שלשים ימי אבלו **בְּגַרְדָא דְסַרְבְּלָא** - בסרבל [-מין מלבוש] לבן ישן מגוהץ[לח], משום שסבר **כְּרַבִּי** הסובר שלא אסרו על אבל ללבוש בתוך שלשים יום לאבילותו אף בגדים לבנים אלא כשהם חדשים בלבד, וכיון שבגד זה היה ישן היה מותר לו ללבשו בימי אבלו אף שהיה לבן. **רָבָא נָפֵיק** - יצא בתוך שלשים ימי אבלו **בְּחִימוּצְתָא רוּמִיתָא סוּמַקְתָּא חֲדַתִּי** - בחלוק אדום חדש שבא מרומי, משום שסבר **כְּרַבִּי אֶלְעָזָר בְּרַבִּי שִׁמְעוֹן** הסובר שלא אסרו על אבל ללבוש בתוך שלשים יום אלא בגדים לבנים בלבד, וכיון שבגד זה היה אדום היה מותר לו ללבשו בימי אבלו[לט].

★

שנינו במשנה, **מִפְּנֵי שֶׁאָמְרוּ שַׁבָּת עוֹלָה וְאֵינָהּ מַפְסֶקֶת.**

הגמרא מביאה מחלוקת אם נוהגים בשבת במנהגי האבילות, וששני החולקים דייקו כדבריהם מדברי המשנה:

בְּנֵי יְהוּדָה וּבְנֵי גָּלִילָא [-הגליל] נחלקו בענין אבילות בשבת, **הָנֵי אָמְרִי** - אלו אמרו

18/06/2018אהרן

(שם ד״ה כלינוס). ורק גיהוץ גמור כגיהוץ של ארץ ישראל נאסר בימי האבילות. וכל שכן שיש להתיר כיבוס של בבל, שאינו מועיל ככיבוס של ארץ ישראל, שמימיהם או סמניהם יפים יותר לכבס. רש״י בכתובות (שם). אמנם הביאו התוספות (שם) שהריב״א היה מחמיר בכיבוס שלנו לאוסרו בתוך שלשים יום של האבילות, על פי המבואר בברייתא במסכת שמחות (פ״ז ה״ד) שאסור אף לכבס בתוך שלשים יום, ולא נראה לו לדחות שהכוונה שם לכיבוס שלהם שהוא כגיהוץ שלנו, אלא אף כיבוס שלנו אסור. והר״ן (ד״ה ת״ר - השלישי) כתב, שכיבוס שהוא בצונן מותר בתוך שלשים ימי האבל, אך בתוך השבעה גם זה אסור.

[לו] **מדברי** המיוחס לרש״י (ד״ה כרבי אלעזר) בביאור סברת רבא להלן, נראה שלא גרס בדברי רבי אלעזר ברבי שמעון ׳חדשים׳ אלא ׳לבנים׳ בלבד. רש״ש (ברש״י ד״ה בגרדא וד״ה כרבי).

[לז] **רש״י** כת״י (ד״ה חדשים) כתב, שגם בגדים חדשים לבנים שאסר רבי אלעזר ברבי שמעון, אינם אסורים אלא אם יצאו מתוך המכבש.

[לח] **המיוחס** לרש״י (ד״ה בגרדא). וברש״י כת״י (ד״ה בגרדא) פירש, שלבש סרבל ישן שתיקנוהו עד שנהיה כעין חדש, וזאת על ידי דריכה.

[לט] **וכיון** שבמחלוקת אביי ורבא הלכה כרבא [כמבואר בבבא קמא (עג.)], מותר ללבוש בתוך שלשים ימי האבל בגדים מגוהצים צבועים אף אם הם חדשים, או בגדים מגוהצים ישנים אף אם הם לבנים. תוספות (ד״ה רבא).

וקורין שבעה ויוצאין רבי יהושע בן קרחה אומר לא שילכו ויטיילו בשוק אלא יושבין ודומין א] אואין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל אמרו עליו על ר' חנניה בן גמליאל שהיה אומר שמועה ואגדה בבית האבל. א) ת"ר ° באבל שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו שניה יוצא ואינו יושב במקומו (א) שלישית יושב במקומו ואינו מדבר רביעית הרי הוא ככל אדם רבי יהודה אומר לא הוצרכו לומר שבת ראשונה לא יצא מפתח ביתו שהרי הכל נכנסין לביתו לנחמו אלא שניה אינו יוצא מפתח ביתו שלישית יוצא ואינו יושב במקומו (ב) רביעית יושב במקומו ואינו מדבר חמישית הרי הוא ככל אדם. ב) ת"ר גכל שלשים יום לנישואין מתה אשתו אסור לישא אשה אחרת עד שיעברו עליו שלשה רגלים רבי יהודה אומר רגל ראשון ושני אסור שלישי מותר דואם אין לו בנים מותר לישא לאלתר משום ביטול פריה ורביה ההניחה לו בנים קטנים מותר לישא לאלתר מפני פרנסתן ג) מעשה שמתה אשתו של יוסף הכהן ואמר לאחותה בבית הקברות לכי ופרנסי את בני אחותך ואעפ"כ לא בא עליה אלא לזמן מרובה מאי לזמן מרובה אמר רב פפא ולאחר שלשים יום. ד) ת"ר כל שלשים יום לגיהוץ אחד כלים חדשים ואחד כלים ישנים יוצאין (ג) מתוך המכבש רבי אומר לא אסרו אלא כלים חדשים בלבד רבי אלעזר בר' שמעון אומר זלא אסרו אלא כלים חדשים ב] לבנים בלבד אביי נפיק ° בגרדא דסרבלא כרבי רבא נפיק בחימוצתא רומיתא סומקתא חדתי כרבי אלעזר בר' שמעון: מפני שאמרו שבת עולה ואינה מפסקת: בני יהודה ובני גלילא הני אמרי

יש

וקורין שבעה. בספר תורה, דאין ג] מתפללין יחד בבית הכנסת אלא כל אחד ואחד מתפלל בביתו: לא הוצרכו לומר שבת ראשונה. שודאי לא יצא מפתח ביתו: כל שלשים יום לנישואין. עד שלשים יום לאחר אבלו אינו יכול לישא אשה: ואחד כלים ישנים יוצאין מתוך המכבש. פירוש ד] שהן כחדשים: בגרדא דסרבלא. מלבוש לבן מגוהץ ישן: כרבי. דאמר לא אסרו ה] לבן אלא חדש: בחימוצתא. חלוק: רומיתא. שבא מרומי: כרבי אלעזר. דאמר לא אסרו אלא לבנים, וזו אדומה היתה:

אפסוקי

רבי יהודה אומר לא הוצרכו. בירושלמי ד] פוסק הלכה כדברי המוסיף בימים (שבעה) וראיתי כשהייתי קטן רבינו יצחק זקני שלא היה יושב במקומו עד שבוע רביעי ולא ידעתי טעמו שאם היה סובר כר' יהודה א"כ יסבור כמותו בשניה שאינו יוצא מפתח ביתו מיהו י"ל בהא אשכחנא טובא לעיל דאבילות שבעה וקי"ל הכי ושמא טעמו כרבנן ומשום דצריך לישב במקומו ואינו מדבר וטוב יותר שישב חוץ למקומו דשמא אין אסור לדבר כי אם במקומו: **עד** שיעברו שלשה רגלים. עד שיהיה שלשה רגלים בלא שמחה ולא ישכח אהבת אשתו אי נמי כדי שישא אשה אחרת ולא יהא זכור מן הראשונה [שלא] יהא ב' דעות במטה ה] ועוד פן יזכירנה אהבת אשתו לקנטרה ודומיא דהכא אמרי' לעיל (ד' כא:) מתה אשתו ונשא אשה אחרת אינו רשאי ליכנס לביתו כו' פירש ה"ר יונה דאין שייך לפסוק כרבי יהודה דאמר שני רגלים משום דקי"ל לעיל (ד' כב.) כדברי המיקל באבל דהא מילתא דפליגי בה הכא אין זו באבל דימי אבלו כלו להן:

ואמר לאחותה בבית הקברות. לאו דוקא שהאבל כל שבעה אסור וריב"א מפרש דזו היא האשה שאומר בזבחים פ' טבול יום (ד' ק.) שמתה בערב הפסח ואמרי' לעיל ו] אפי' יום אחד אפילו שעה אחת בטלה ממנו גזרת שבעה ומיהו משמע שסובר כאותו הפירוש שפי' למעלה ז] בשם ה"ר יונה שאסור ברחיצה עד הערב זהו מבעוד יום ודין הניחה לו בנים קטנים מיד ° מותר לישא ולבעול וכן אין לו בנים פירשתי בתוספות יבמות (ד' מג: ושם ח]) וכן בכתובות פ"ק (ד' ד. ט]) ובתשובות ומה שאמר במס' שמחות (פ"ז) בהאי מילתא דנסיב לאלתר ולא בא עליה עד זמן מרובה והאי דאמרינן י] אין לו מי שישמשנו מותר ואין צריך להמתין שלשה רגלים כתבתי במקום אחר:

כל שלשים יום לגיהוץ. דוקא גיהוץ אסור אבל בלא גיהוץ כגון כיבוס מותר דאמרינן לקמן (ד' כז:) אל תבכו למת הא כיצד שלשים יום לגיהוץ ולתספורת ובמסכת שמחות (פ"ז) שלשים יום לגיהוץ כיצד כו' ובירושלמי ד] גזרת שלשים גיהוץ ותספורת אבל כיבוס משמע דשרי מדאמרינן פ' החולץ (יבמות מג:) גבי אלמנה מפני האיבול וקאמר באיבול ו] שלה שלשים יום ופריך קל וחומר מה במקום שאסור לכבס מותר לארס במקום שמותר לכבס אינו דין שמותר לארס והדתניא במסכת שמחות (פ"ז) שמונה ימים קודם הרגל אם רצה לכבס ולספר הרשות בידו לא ספר לא כיבס ערב הרגל אסור לספר ולכבס עד שישלימו שלשים יום משמע דכיבוס נמי אסור נראה ההוא כיבוס היינו גיהוץ ומאחר דכיבוס שרי גיהוץ נמי שרי לדידן כדאמרי' פ"ק דכתובות (ד' י:) ופ"ד דתענית (ד' כט:) דגיהוץ שלנו ככיבוס שלהן והקשה ה"ר שמואל מוורדו"ם דהא בשמעתין באביי נפיק כו' והא בבבל הוו קיימי דגיהוץ דאינהו אינו אלא כיבוס ומ"מ אסרי ותירץ רבינו יצחק דפעמים שהיו מביאים מא"י כלים מגוהצין או שמא פעמים שמביאין אומנין יודעין לגהץ כבארץ ישראל והא דתניא בתוספתא (פ"ב) כל אלו שאמרו מותר לספר במועד מותר לספר בתוך שלשים יום ז] אבל כל אלו שאמרו מותר לכבס במועד אסור בתוך שלשים יום של אבל צריך לומר דכיבוס נמי היינו גיהוץ ומורי ריב"א ז"ל היה אוסר לכבס בתוך שלשים יום ואין נראה לו לדחות כל אלו והא דקאמר בפרק החולץ (יבמות ד' מג. ושם) מקום שמותר לכבס היינו ח] בהני דהתירו לגלח ולכבס בריש פירקין (ד' יג:) בא ממדינת הים ויוצא מבית האסורין ומה שאסור שם בתשעה באב לכבס היינו דוקא טעמא שיכול להמתין אחר תשעה באב הואיל ואיסורו אינו מושך כל כך וגרסינן שפיר במקום שמותר לספר כדפרישית וא"א ליישבו באשה או בגילוח כל הראש כדברי המפרשים שרוצים ליישב גירסת הספרים והארכתי בתוספות יבמות (ג"ז שם) וגרסינן לקמן (ד' כז:) אל תבכו כו' הא כיצד שלשים יום לתכבוסת ולתספורת והא דאמר לעיל (ד' טו.) אבל אסור בתכבוסת משמע לאחר שבעה שרי התם במים איירי ולא בנתר וחול וזה יוכל להיות מותר לאחר שבעה ט] בתוספות הרב כך פירש היתר ובשם רבו פירש לאסור ולפי מה שפירש י] דכיבוס אסור כמו גיהוץ ניחא קושית ה"ר שמואל מוורדו"ם מיהו מורי לא היה מפרש ממש לאסור כל כיבוס אלא היה מפרש דהאי ברייתא דאסרה כיבוס היינו בא"י דכיבוס שלהן כגיהוץ שלנו והיא דקתני גיהוץ ולא כיבוס היינו בבבל מיהו לפי זה לא היה אסור לדידן כי אם גיהוץ אכן היה ר"י מפרש בלא ראייה כמו שפירש רבינו יצחק הזקן דבבבל היו פעמים אומנים מא"י יודעין לגהץ וכלי פשתן אין בהן משום גיהוץ כ] וחולק על הש"ס ירושלמי דקתני התם כל שלשים יום לגיהוץ אסור ללבוש כלי צמר מגוהצין וכלי פשתן חדשים מגוהצים לבנים פירש בתוספות הרב דהא דאסרי גיהוץ דוקא ללבוש אבל לגהץ מותר והא דקתני ל] כל שלשים יום לגיהוץ היינו אסור ללבוש כלים מגוהצין כו' עד מותר להוליך כלים לגיהוץ בתוך שלשים ואיני יודע אם היה אומר הרב היתר בכיבוס תוך שבעה ומחלק נמי בין לכבס או ללבוש מיהו רבינו יצחק זקני מפרש בתשובתו דאפי' לכבס ולהניח אסור מדאסרינן בפרק בתרא דתענית (ד' כט:) לכבס ולהניח ועוד פירש בתשובתו דכיבוס שלנו מותר בט' באב כדאמרינן דגיהוץ שלנו ככיבוס שלהן משמע דכיבוס שלנו אינו ככיבוס שלהם והכי איתא בהדיא בפ"ק דכתובות (ד' י:) מיהו לענין ימי אבילות אסור בכיבוס שלנו אפי' בתשעה באב מחמירין העולם בכיבוס שלנו מתוך המנהג כמו שהחמירו לענין אבילות מ] דבשר מליח דשרי בהלכה נ] ורגילין לנהוג בו איסור ומיהו איני מבין מנין לו להקל בתשעה באב יותר מימי אבלו לאדרבה ס] בפרק בתרא דתענית (שם) נראה לי שמחמיר יותר לענין גיהוץ כלי פשתן בימי אבלו מבמועד ובמטפחות ידים השיב רבינו שאף על פי שהתירו במועד ע] אסורין בימי אבלו כדאמרינן לעיל (דף יז:) כל שאמרו מותר לגלח במועד כו' והתניא אסורים ומוקי לה בתכפוהו אבליו: **רבא** נפיק כו'. ופי' בתוספות דאביי ורבא הלכה כרבא וא"כ מותר ללבוש כלים מגוהצין צבועין אפילו חדשים או ישנים אפילו לבנים וכן פסק ר"ת:

יש

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [שמחות פ"י ע"ש], ב) [שמחות פ"ז], ג) [שם וע"ש], ד) דפרקין ה"ה, ה) עיין פסחים קיב סוע"א, ו) כ., ז) עי' לעיל יט: ד"ה שאסור ובגליון הש"ס שם, ח) [בד"ה שאני], ט) [בד"ה אבל], י) בירושלמי יבמות פ"ד ה"א ע"ש וברא"ש, כ) תענית כט: ועיין תוס' הרא"ש, ל) תענית ל. ע"ש בתוד"ה ואע"ג ולקמן ע"ב תוד"ה ואינו אוכל, מ) עי' רש"ש, נ) מתני' לעיל דף יד., ס) יט:, ע) כט ע"ב.

18/06/2018אהח

הגהות הב"ח

(א) גמ' שניה יוצא ואינו יושב במקומו ואינו מדבר שלישית יושב במקומו: (ב) שם ואינו יושב במקומו ואינו מדבר רביעית יושב כו': (ג) שם ואחד כלים ישנים יוצאין מתחת המכבש רבי אומר:

גליון הש"ס

גמ' שבת ראשונה אינו יוצא. עיין לקמן דף כז ע"א תוס' ד"ה אם יכול: שם בגרדא דסרבלא כרבי. עיין לקמן דף כד ע"ב תוס' ד"ה ברכת אבלים: תוס' ד"ה ואמר לאחותה וכו' מותר לישא ולבעול. נ"ל שתיבת ולבעול ט"ס הוא:

רש"י כת"י

וקורין שבעה. אנשים בתורה אם שבת הוא. ויוצאין. ואין מתפללין בעשרה אלא כל אחד לעצמו. שמועה. סוגיא. שבת ראשונה. שבעת ימי שבת. ואינו יושב במקומו. בבית הכנסת. ואינו מדבר. אלא יושב ודומם ואינו מרבה בדברים ל] כמנהגו. לא הוצרכו לומר שבת ראשונה. שלא יצא מפתח ביתו שהרי הכל נכנסין בביתו לנחמו ואין צריך לומר שאינו יוצא. לנישואין. אם מת בנו או אחיו אסור לישא אשה. מתה אשתו אסור לישא. עוד אחרת עד ג' רגלים שמראה כאילו אינו חושש במית' אשתו. מפני פרנסתן. מפני תקון הנערים דאשה מרביא (ברש"י ברי"ף - ממציאה) להו לבנים. לכי ופרנסי. שאני נושא אותך. תנו רבנן כל שלשים יום לגיהוץ. ליסקיי"ר בלע"ז. מדרבנן הוא שגנאי הוא ללבוש בגדים מגוהצין ותספורת כל שלשים יום ילפינן לעיל ס] מדאוריתא פרע פרע מנזיר. ועכשיו אין לנו גזירת שלשים אלא לתספורת אבל חליפת בגדים ורחיצת חמין מחליף והולך מעבר אבילותו ואפי' לגיהוץ שלנו מותר לאחר שבעה דאמ' מר גיהוץ שלנו ככיבוס שלהם במסכת תענית ט]. יוצאין. שדרכן שנותנין אותן תחת מכבש ליפותן פרימס"א בלע"ז. כלים חדשים בלבד. אבל ישנים אפילו יוצאין מתחת ידי מכבש. חדשים לבנים. והוא שיוצאין מתחת ידי מכבש. אביי נפיק. בתוך שלשים יום בימי אבלו. בגרדא דסרבלא. בסרבל ישן שתקנוהו כעין חדש על ידי הגרירה דפולי"ר. כר'. דאמ' לא אסרו תוך שלשים אלא כלים חדשים והאי לאו חדש הוא. (הומניתא) [חימוצתא]. חלוק [שרו"ק] בלשון אשכנז. רומיתא. שבא מרומי מגוהצים. כר' [אלעזר בר'] שמעון. דאמ' לא אסרו אלא חדשים לבנים וזו אדומה. יהודה וגליל. ארצות הן.

עין משפט
נר מצוה

קנב א מיי' פי"ג מהל' אבל הל' ט טוש"ע י"ד סי' שעח סעיף ז:

קנג ב מיי' שם פ"ז הלכה ה סמג עשין ב טוש"ע שם סי' שצג סעיף ב:

קנד ג ד ה ו מיי' שם פ"ו הל' ה טוש"ע שם סי' שצב סעיף א ב:

קנה ז מיי' שם פ"ה הל' ג ופ"ו שם הלכה ד סמג עשין דרבנן ב טוש"ע שם סי' שפט סעיף ה:

הגהות וציונים

א] בדפו"י וראשונים ודווין, ובמסכת שמחות איתא יושבין **עגומין ודומין כבני אדם שאין להם פרנס**: ב] מרש"י (שלפנינו) בד"ה בגרדא ובד"ה כרבי נראה שלא היה גורס בדברי ראב"ש "חדשים" (רש"ש): ג] בכת"י **ואין** מתפללין **יותר** בבית הכנסת: ד] צ"ל **פריסא** (כמו שהוא בכת"י, דק"ס): ה] בכת"י נוסף **אפילו**: ו] נדצ"ל **דאיבול**: ז] צ"ל כמו שהוא בתוספתא בתוך ל' יום של אבל כל אלו וכו' לכבס במועד **מותר** בתוך ל' יום של אבל (רש"ש עי"ש): ח] כאן יש להוסיף תיבת היינו **דוקא** בהני, במקום להלן בשורה שאח"כ ששם צ"ל היינו טעמא (והמדפיסים טעו והציגו התיבה שלא במקומה מחה"ד, רש"ש): ט] יש להוסיף **וכן** בתוספות (בארות המים): י] נדצ"ל **שפירשתי** (באה"מ), בדפו"ר שפי': כ] צ"ל לענין **אכילות** (רש"ש): ל] ברש"י שברי"ף ואינו **מדבר ברבים** כמנהגו:

משנת ראשונים

אלא יושבין ודומין. מראין עצמם עצבים על מיתת הנשיא וביטול בהכ"נ **[נמוקי יוסף]**

שבת ראשונה. פרש"י שבעת ימי השבוע. והראב"ד פירש שבת ממש. **[תוס' הרא"ש]**

עד שיעברו עליו שלשה רגלים. וטעמא כדי שישכח הראשונה, ועוד שמא יבואו בניו מא' מט' מדות שיהיו בני ערבובי' או בני שנואה, וי"מ מפני ששלש רגלים אמורים לנדר לענין בל תאחר, ובעון נדרים אשתו של אדם מתה ובעבור זה הצריכוהו לעכב ג' רגלים כדי שיתן אל לבו שבעון נדרים מתה אשתו ולא יהא רגיל בנדרים. **[חידושי הר"ן]**

כל שלשים יום לגיהוץ. גיהוץ הוא לאחר שכבסו הבגדים מציעין אותן על גבי שולחן חלק ושוה מאד ומשפשפין אותן באבן זכוכית שמחליקין אותן מאד כדי שיתלבנו. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

יוצאין מתחת המכבש. כתב הראב"ד ז"ל הא דתניא הכא בגמרא שיוצאין תחת המכבש משמע בין בכלים חדשים בין בכלים ישנים קאמר דבעינן שיוצאין מתחת המכבש. ואין דעתנו מקבלת זו שכתב בחדשים דבעינן בהו יוצאין מתחת המכבש, דהוה לי' למתני אחד כלים חדשים ואחד כלים ישנים והוא שיוצאין מתחת המכבש. מדקתני היוצאין מתחת המכבש אישנים קאי. **[תורת האדם לרמב"ן]**

כן הוא דרך הכובסין לאחר שכבסו וגהצו הבגדים מקפלין אותם ומשימין אותן בין שני דפים עבים וחלקים ודוחקין אותם שם על ידי אומנות גלגל, או על ידי כובד אבנים נקורות ועל ידי כן הם יפים יותר. ואותו כלי נקרא מכבש. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

יש אבילות בשבת והני אמרי אין אבילות בשבת מאן דאמר יש אבילות בשבת דקתני עולה מאן דאמר אין אבילות בשבת דקתני אינה מפסקת אי סלקא דעתך יש אבילות בשבת השתא אבילות נהגא אפסוקי מיבעיא ואלא הא קתני עולה איידי דקבעי למיתנא סיפא אינן עולים תנא רישא עולה ולמאן דאמר יש אבילות בשבת הא קתני אינה מפסקת משום דקבעי למיתנא סיפא מפסיקין תנא רישא אינה מפסקת לימא כתנאי [א] א מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר אין לו בית אחר אוכל בבית חברו אין לו בית חברו עושה לו מחיצה עשרה טפחים אין לו דבר לעשות מחיצה מחזיר פניו ואוכל ואינו מיסב ואוכל ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין ואין מברך ואין מזמן ואין מברכין עליו ואין מזמנין עליו ופטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה ובשבת מיסב ואוכל ואוכל בשר ושותה יין ומברך ומזמן ומברכין ומזמנין עליו [ג] וחייב בקריאת שמע ובתפלה ובתפילין[א] ובכל מצות האמורות בתורה רבן[ב] גמליאל אומר מתוך שנתחייב באלו נתחייב בכולן ואמר ר' יוחנן ב תשמיש המטה איכא בינייהו מאי לאו בהא קא מיפלגי דמר סבר יש אבילות בשבת ומר סבר אין אבילות בשבת ממאי דלמא עד כאן לא קאמר תנא קמא התם אלא משום דמתו מוטל לפניו אבל הכא דאין מתו מוטל לפניו לא וע"כ לא קאמר ר"ג התם דאכתי לא חל אבילות עליה אבל הכא דחל אבילות עליה הכי נמי

בעא

אפסוקי מבעיא. כלומר מי נריכא למימר דאינה מפסקת: אין מברך. [ג] להוציא אחרים ידי חובתן: מתוך שנתחייב באלו. קריאת שמע כו' נתחייב בכולן: תשמיש המטה איכא בינייהו. הא[ד] דאמר נתחייב בכולן סבר מותר בתשמיש המטה, ותנא קמא סבר אסור בתשמיש המטה: מר. דאסר בתשמיש סבר יש אבילות בשבת: ומר. דשרי סבר כשמואל[ג] דאמר אין אבילות בשבת: עדיין לא חלה אבילות עליה. דלא נקבר:

אבל

יש אבילות בשבת. בדברים שבצנעא מיירי כדפירש בקונט' ובסמוך נמי[ה] לימא כתנאי מייתי פלוגתא דרשב"ג ורבנן דהוי דברים שבצנעא והכי משמע קצת בירושל'[ג] דלעיל אמתניתין דהשבת עולה פליגי רבי יוחנן וריב"ל אם אסור בשבת בתשמיש המטה משמע דפליגי כעין פלוגתא דהכא ואליבא דרבי יוחנן יש שאומרים שם מותר ואותו חולק על הש"ס שלנו דא"ר יוחנן בפ"ק דכתובות (דף ד. ושם) אע"פ שאמרו אין אבילות בשבת אבל דברים שבצנעא נוהג וקצת קשה לי תימה בשמעתין[ד] אביי אשכחיה לרב יוסף דפרים סודרא ארישיה אמר ליה לא סבר לה מר אין אבילות בשבת אמר ליה הכי אמר ר' יוחנן דברים שבצנעא נוהג שמא היה סבור דפרים סודרא ארישיה הוה דברים שבפרהסיא וכמאן דאמר[ה] פריעת הראש חובה ולא היה מחלק בין בביתו בין חוץ לביתו והוא השיב לו בביתו חשיב צנעא: **מאן** דאמר יש אבילות בשבת מדקתני עולה. פירש הר"א ז"ל מדקתני[ו] ולא פירש ואין בה אבילות אלמא אבילות נוהג בה דאם לא כן היה לו לפרש הכי בהדיא אע"ג דעולה לא נהג בה אבילות דכיון דעולה משמע דנוהג בה אבילות ומשני איידי דקתני סיפא אין עולין סתם תנא ברישא עולה סתם ולא נהירא ופירש[ז] ר' שמעון ז"ל מרבו מאן דאמר יש אבילות דקתני עולה משמע דעולה לכל מנין[ח] שבעה ולאבילות שינהג בשבת מה שנהג אתמול ומתוך כך תעלה שבת לחשבונו כשם שע"ש עולה לחשבונו מ"ד אין אבילות בשבת דקתני אינה מפסקת אע"ג דחשיבא כולי האי לבטל אבילות בגוה מ"מ אינו מפסיק דאל"כ פשיטא וקפריך ואלא הא דקתני עולה דמשמע דנוהג אבילות כשאר ימים ומשני איידי דקתני גבי י"ט אין עולין לגמרי לא למנין ולא לאבילות משום שמחה דכתיב בהן כדפרישית[ז] תנא רישא נמי עולה באותו לשון עצמו דתנא בי"ט תנא בשבת דלא להפליג בלשון המשנה ומיהו עולה דשבת אינו למנין דלאבילות לא סלקא אלא אי[ט] נהגא אבילות בגויה וא"כ לפי פירוש זה ואלא הא דקתני עולה ומשני לעולם לא נהגא ואיידי דתנא כו' וא"כ המשנה אין שטת הש"ס לומר איידי דתנא הא תנא נמי הא אלא במילתא דאמת אלא דלא צריכי אבל דברים נראים שקר אין לו לשנות ועוד יש להקשות לפי מה שמפרש אי הכי ליתני שבת אינו עולה והוי דומיא דסיפא יותר עד כאן לשון הר"א ובתו' הרב מקשה דמשמע אפילו למאן דאמר דלא נהגא עולה למנין שבעה וא"כ ברגל נמי אע"ג דלא נהגא יהא עולה ולעיל[ח] אמרי' לענין שבעה לא קמבעיא ליה דלא נהגא מצות שבעה ברגל ומתרץ אע"ג דשבת עולה רגל אינו עולה הואיל ואין אבילות כלל משום דכתיב בהן שמחה שבת מיהא לא כתיב שמחה אפילו אינה נוהגת עולה בירושלמי מפרש טעמא דשבת דאין אבילות נוהג בו משום דכתיב (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה ושבת כתיב ביה ברכה[ט]: **ואינו** אוכל בשר ואינו שותה יין. נראה דכי היכי דשרי בפרק בתרא דתענית (דף ל.) גבי ערב תשעה באב בשר כל זמן שאינו כשלמים ויין מגתו הכי נמי שרי באונן מיהו אין רגילין לנהוג בהן היתר לא בכאן ולא בתשעה באב תימה משמע דאונן חמור מאבל דלא מצינו אבל שיהא בו איסור בבשר וביין ולענין קדשים אשכחן[י] דאבל אוכל בקדשים ואונן אסור ובשאר דברים החמירו באבילות בכפיית המטה ועטיפת הראש ונעילת הסנדל וטובא איכא ובאונן שרי וי"ל דדברים שהן משום אבל מותר גבי אונן ובאבילות אסורין אבל דברים שאינם אסורין משום אבילות אלא משום שיש לו להיות טרוד בקבורת מתו ולא ימשך אחר דברים אחרים כגון אכילת בשר ושתיית יין אסירי באונן דוקא ותשמיש המטה דמשמע בסמוך דאסור באונן בהא נמי שמא ימשך או שמא[כ] שמחה יתירתא ואולפה כך מלאתי ובתגלחת ובתכבוסת לא ידעינן אי שרי באונן ואין ללמוד איסור לגלח מדתני' במס' שמחות[ל] היה מגלח ואמרו לו מת אחד מקרוביו הרי זה יגמור משמע הא לא התחיל אסור דלמא בשמועה איירי ולאחר שנקבר ובשם ריב"א כתבתי דתגלחת אסור דנפקא לן מראשיכם אל תפרעו (ויקרא י) הא כולי עלמא אסירי[ט] ואינהו אוננים הוו ותשמיש המטה דאסרינן בסמוך ורצו[ק] להתיר באנינות כדאמרינן פ"ק דכתובות (דף ד. ושם) ובאבילות אסרו דקאמרינן התם מכניסין את המת לחדר ובועל בעילת מצוה ופורש והא דקאמרינן התם אבילות דהכא קילא ואתי לזלזולי בה ומקשה מאי קולא אילימא דקתני בועל בעילת מצוה משום דלא חיילא אבילות עליה אינו רוצה לומר שאין קולא בדבר אלא הכי קאמר אין קולא באבילות כי אם באנינות ולא אתי לזלזולי באבילות:

ואין מברכין עליו. פירש בקונטרס בברכות פרק מי שמתו (דף יח. ושם) ברכת המוציא ואין מזמנין ברכת המזון ותימה גבי המוציא מה שייך לומר אין מברכין עליו בשלמא גבי ברכת המזון שייך לירוף אלא גבי המוציא מאי שייך לירוף ויש לפרש דבגמרא[נ] קאמרינן דאין מברכין עליו אלא מצוה לחלק דהוו כשנים שאכלו שמצוה ליחלק[ו] ואין זה האונן מצטרף עמהן ואין מזמנין עליהן[מ] עמהן לומר נברך שאכלנו משלו ואי לא הוה תני אלא חדא הוה אמינא לענין נברך שאכלנו משלו דאין מצטרף אבל להיות להם דין שלשה לברך אחד מהן בעבור חבריו להכי תני תרתי וריב"א מפרש דאין מברכין ומזמנין חדא לומר נברך שאכלנו משלו וחדא לברך בשם כמו שמזכירין שם בעשרה[ס] פירש בקונטרס בפרק מי שמתו (ג"ז שם) ואינו מברך אין צריך לברך ברכת המזון[ו] משמע מפירושו דאין אסור לברך ובשמעתין נמי פירש כענין זה ומיהו מדקאמר[ק] בריש פרק מי שמתו התם למאן דאמר [תוך[ע]] ארבע אמות הוא דאסור פירש רבינו יצחק בברכות דאיכא איסור לברך וגם בתוספות הרב פירש דאסור לברך ותימה לרבי יצחק דהשתא נהגו לברך ולזמן והיה אומר דלא איירי הכא רק כשהוא עוסק בצרכי המת שאין לו להתבטל מן המצוה אבל בשעה שאינו עוסק שרי אי נמי בשעה שאחרים עוסקים והוא אינו עושה כלום ומיהו בירושל' אינו משמע כן והכי איתא התם[ל] אינו אוכל כל צורכו ואינו שותה כל צורכו כו' ואינו מברך ואם בירך אין עונין אחריו אמן ואם ברכו אחרים אינו עונה אחריהם אמן ואם משום ביטול מצות עסק במתו מה ביטול יש בעניית אמן מיהו נראה לי משום שמיעת הברכה שלא תהיה אמן יתומה[מ] ועוד דאמרינן לקמן[י] הן עומדין ומתפללין והוא יושב ומצדיק עליו את הדין ומשמע שאינו עוסק בו כלל אלא יושב ודומם ונראה דאסור לברך ושוב מצאתי בירושל' דריש פרק מי שמתו[פ] תני אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו למה מפני כבודו של מת או משום שאין לו מי שישא משאוי ופריך והא תניא פטור מנטילת לולב וקא סלקא דעתיה דמיירי ביום טוב ובו אינו טרוד לישא במשאוי ומשני תפתר בחול פירוש בחולו של מועד ופריך והתניא פטור מתקיעת שופר אית לך למימר בחול ולא ביום טוב אמר ר' חנינא מכיון שהיו זקוקים להביא לו ארון ותכריכין דתנינן תמן[ע] מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא ארון ותכריכין נמי כמו שהוא נושא משאוי דמי משמע דפליגי[פ] בשבת וביום טוב דאינו מברך במאי דאמרינן מיהו הא קשיא לן דאמרינן בסיפא בשבת מברך ומזמן וצריך עיון:

בעא

עין משפט
נר מצוה

קנו א מיי' פ"ד מהל' אבל הל"ו סמג עשין מד"ס ג טוש"ע י"ד סי' שמא סעיף א וטוש"ע א"ח סי' קלט סעיף ה:

קנז ב מיי' פ"י שם הלכה א סמג עשין ג טוש"ע י"ד סי' ת סעיף א:

רבינו חננאל

מפסקת. בני יהודה ובני גלילא דהני אמרי יש אבלות בשבת מדקתני במתני' ושבת עולה והני אמרי אין אבלות בשבת מדקתני אינה מפסקת דאי ס"ד יש אבלות בשבת [השתא אבלות] נהיג אפסוקי דלא מפסקא מיבעיא כו'. **לימא כתנאי מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר וכו'.** עד ובשבת מיסב ואוכל בשר ושותה יין ומברך ומזמן ומברכין עליו ומזמנין עליו וחייב בתפלה ובק"ש ובתפילין ובכל מצות האמורות בתורה. ר"ג אומר מתוך שנתחייב באלו כך נתחייב בכולן א"ר יוחנן תשמיש המטה איכא בינייהו. מאי לאו בהא קא מיפלגי ת"ק סבר יש אבלות בשבת ור"ג סבר אין אבלות בשבת אפילו תשמיש המטה שרי. **ודחינן ממאי דלמא** עד כאן לא קאמר ת"ק הכא דאסור בתשמיש המטה אלא משום דמתו מוטל לפניו כו'. **בעא מיני' ר' יוחנן משמואל יש אבילות בשבת אי לא.** א"ל אין אבילות בשבת. **אמרי רבנן משמיה דשמואל** אבל ששימש מטתו חייב מיתה. א"ל רב פפא אסור אתמר ומשמיה דר' יוחנן אתמר. **אמר רב תחליפא אמר שמואל אבל שלא פרע ראשו** ולא פירם בגדיו חייב מיתה שנאמר ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו מכלל שאחר שלא פירע ושלא פירם חייב מיתה. **אמר רפרם תנא באבל רבתי** אבל אסור לשמש מטתו ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גויתו. **אמרו** משמיה דשמואל פח"ז חובה. פריעת הראש. חזרת קרע לאחוריו. זקיפת המטה לעשותן בשבת [חובה] להודיע שאינו נוהג אבל בשבת. אבל נ'ת'ר'. נעילת סנדל. תשמיש המטה. רחיצת ידים ורגלים בחמין רשות. ורב אמר אף פריעת הראש בשבת רשות. **מקשינן לשמואל מ"ש נעילת הסנדל** דאמר רשות דלאו כ"ע מסגי במסני. פריעת הראש נמי לאו כ"ע עבידי דמגלי רישייהו. **ופרקינן שמואל לטעמיה** דאמר כל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע. וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה.

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) ברכות יז: שמחות פ"י, ב) לקמן כד., ג) דפרקין סה"ה, ד) עיין רש"ש, ה) יט:, ו) [ויברך אלהים את יום השביעי כ"ה במ"ר ויחי פ"ק], ז) עיין זבחים דף ק., ח) פרק ה ה"ח, ט) לעיל דף יד סע"ב, י) ברכות מה:, כ) ברכות מט:, ל) בפרקין ה"ה וברכות פ"ג ה"א (שמחות פ"י), מ) ברכות דף מז. עי"ש ברש"י ותוס', נ) בברכות שם [יט.], ס) ברכות שם, ע) שבת דף קנא., פ) לקמן דף כז., צ) מנחות לו: ע"ש.

גליון הש"ס

גמ' וחייב בק"ש ובתפלה ובתפילין ובכל מצות. בברכות בברייתא זו איתא וחייב בכל מצות האמורות בתורה ובר"ף שם חייב בק"ש ותפלה ובכל מצות האמורות בתורה:

רש"י כת"י

[יש אבילות בשבת]. שאבילות קצת נוהגת בשבת דקתני במתניתין שבת עולה מן המנין ואי לא נהגו אבילות אמאי עולה מן המנין אלא ודאי[צ] אבילות בשבת והאי דאיצטריך למיתני עולה דקתני מפני שהשבת עולה כלומר מפני שאבילות נוהגות בשבת. **אפסוקי מבעיא.** דלא מפסקין. **אידי דקא בעי למיתנא סיפא.** הרגלים מפסיקין ואין עולין כגון עצרת דחד יומא תנא נמי גבי שבת עולה ולאו דיש אבילות בשבת כלל אלא אגב דהכא תנא ליה איידי דקתני מפסיקין ואין מפסיקין לצורך תנא נמי עולין ואין עולין שלא לצורך. **מי שמתו מוטל לפניו.** אין לו דין אבל עד שיסתום הגולל[ס]. כשהוא סועד אוכל בבית אחר. **ואינו מיסב.** כשהוא אוכל דהייני דרך גדולה. **ואינו מברך.** שום ברכה דפטור הוא ממצות כל זמן שמתו מוטל לפניו. **ואין מברכין.** ברכת המוציא להוציאו ידי חובתו. **ובשבת מיסב.** כשהוא אוכל. **ואוכל בשר וחייב בכל מצות וכו'.** תפלין לא גרסינן דאין תפלין בשבת דכתוב כי אות היא מי שצריכין אות יצאו תפלין שאין צריכין אות שהן עצמן אות דכתוב והיה לך לאות על ידכה וגו'[ר]. לרבן גמליאל מיחייב במצות עונג[ק] בשבת דאין אבילו' בשבת. **עד כאן לא קאמר תנא קמא.** דיש אבילות אלא גבי מתו מוטל לפניו דנפיש צעריה אבל גבי אבל מודה דאין אבילות בשבת. **אבל.** היכא דחל אבילות אימא כיון דקא (סבר) חיילא אבילות עליה מעיקרא דאפי' בשב' נמי יש אבילות.

הגהות וציונים

א] "ובתפילין" ליתא בכת"י. ועי' רש"י כת"י ובגליון הש"ס: ב] [במס' שמחות אי' כדהכא אבל בברכות יח ע"א איתא ר"ש בן גמליאל] (גליון): ג] בכת"י נוסף **המוציא** להוציא (ועי' רש"י כת"י וברש"י בברכות שם ובתוס' כאן ושם): ד] בכת"י **מאן** דאמר: ה] צ"ל **דקאמר** לימא (באה"מ): ו] יש להוסיף מדקתני **עולה** (דבש תמר): ז] צ"ל **פירוש** (מהרש"א): ח] נדצ"ל לכל **למנין**: ט] דשבת אינו **אלא** למנין **דאבילות ולא** נהגא אבילות כצ"ל (גליון) ע"פ מהרש"א עי"ש: י] צ"ל שמא הוה (באה"מ): כ] נדצ"ל **לפעמים ראו** להתיר (באה"מ): ל] צ"ל **דבג'** (כלומר שיש ג' רק בצירוף האבל, רש"ש) ועי' גם פורת יוסף: מ] צ"ל **עליו** (רש"ש): נ] תיבות "בהמ"ז" מיותר (רש"ש), ועי' רש"י כת"י ובברכות שם: ס] צ"ל ומיהו **אהא דקאמר** (מהרש"א): ע] רש"א (גליון): פ] משמע **דפליג** בשבת כצ"ל (גליון) עי' מהרש"א, תפארת למשה ופורת יוסף (בילקו"מ), ועי' רא"ש סי' נד ותוס' בברכות שם: צ] נדצ"ל אלא ודאי **יש** אבילות: ק] נדצ"ל במצות **עונה** (ועי' רש"י בברכות שם):

שֵׁיֵּשׁ אֲבֵילוּת בְּשַׁבָּת - האבל נוהג מנהגי אבילות בשבת במנהגי אבילות שבצינעה [שאינם ניכרים לבריות, כגון תשמיש המטה][א]. **וְהָנֵי אָמְרִי** - ואלו אומרים **שֶׁאֵין אֲבֵילוּת בְּשַׁבָּת** - האבל אינו נוהג מנהגי אבילות בשבת כלל[ב], ואפילו בדברים שבצינעה[ג].

הגמרא מבארת שהחולקים למדו את שיטותיהם מהמשנה, ומפרטת מאיזה לשון במשנה נלמדה כל שיטה:

מַאן דְּאָמַר - הסובר **שֵׁיֵּשׁ אֲבֵילוּת בְּשַׁבָּת**, למד זאת ממה **דְּקָתָנֵי** - ששנינו במשנה 'שבת **עוֹלָה**', דהיינו שעולה למנין ימי האבילות, ואם כן ודאי נוהגת בה אבילות, שאם לא נוהגת בה אבילות מדוע היא עולה למנין שבעה, וכיון שהיא עולה למנין שבעה, ודאי אינה שונה משאר הימים ואבילות נוהגת בה[ד]. **וּמַאן דְּאָמַר** - הסובר **שֶׁאֵין אֲבֵילוּת בְּשַׁבָּת**, למד זאת ממה **דְּקָתָנֵי** - ששנינו במשנה שהשבת '**אֵינָהּ מַפְסֶקֶת**' את ימי האבילות, ויש להמשיך את שבעת ימי האבילות לאחר השבת. **דְּאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ** - שאם תעלה בדעתך **שֵׁיֵּשׁ אֲבֵילוּת בְּשַׁבָּת**, יקשה מדוע הוצרכה המשנה לומר ששבת אינה מפסיקה, **הַשְׁתָּא אֲבֵילוּת נָהֲגָא** - מעתה שאבילות נוהגת בשבת, **אַפְסוּקֵי מִיבַּעְיָא** - וכי צריך לומר שאינה מפסיקה את האבילות, והרי היא אינה שונה משאר ימי החול, אלא ודאי אין אבילות נוהגת בשבת כלל, ולכן הוצרכה המשנה לומר שאף על פי כן אינה מפסקת את האבילות[ה].

הגמרא מקשה לסוברים שאין אבילות בשבת:

מקשה הגמרא, **וְאֶלָּא** לפי הסובר שאין אבילות בשבת, **הָא קָתָנֵי** - הרי שנינו במשנה 'שבת **עוֹלָה**', ומשמע שעולה אף לענין שנוהגת בה אבילות!

מתרצת הגמרא, לעולם השבת אינה עולה ממש לנהוג בה אבילות, **וְאַיְּידֵי דְּקָבָעֵי לְמִיתְנָא** - אגב שרצה התנא לשנות **בְּסֵיפָא** של המשנה, שהרגלים מפסיקים את האבילות **וְאֵינָן עוֹלִים** למנין ימי האבילות, ואף עצרת שהיא יום אחד מפסיקה ואינה עולה למנין ימי האבילות, **תָּנָא** - שנה התנא גם **בְּרֵישָׁא** לגבי שבת שהיא יום אחד לשון '**עוֹלָה**'[ז], וכוונתו לפרש שעולה למנין ימי האבילות, אך לא שנוהגים בה אבילות[ח].

כעת הגמרא מקשה לסוברים שיש אבילות בשבת:

מקשה הגמרא, **וּלְמַאן דְּאָמַר** - ולפי הסובר **שֵׁיֵּשׁ אֲבֵילוּת בְּשַׁבָּת**, **הָא קָתָנֵי** - הרי שנינו במשנה שהשבת **אֵינָהּ מַפְסֶקֶת** את האבילות, ואם אבילות נוהגת בה, מדוע הוצרך התנא לומר זאת, הרי אם יש אבילות בשבת ודאי שהשבת אינה שונה משאר ימי החול ואינה מפסקת את האבילות.

מתרצת הגמרא, התנא שנה במשנה שהשבת אינה מפסיקה את האבילות, **מִשּׁוּם דְּקָבָעֵי לְמִיתְנָא** - שרצה לשנות **בְּסֵיפָא** של המשנה שהרגלים **מַפְסִיקִין** את האבילות אם חלו באמצע שבעת הימים, כיון שאין אבילות נוהגת בהם, לכן **תָּנָא** [-שנה] גם **בְּרֵישָׁא** של המשנה שהשבת **אֵינָהּ מַפְסֶקֶת** את האבילות, אף שפשוט הוא שהרי אבילות נוהגת בה וכאמור.

הגמרא רוצה לתלות את המחלוקת האם יש אבילות בשבת או לא במחלוקת תנאים:

לֵימָא כְּתַנָּאֵי - האם נאמר שנידון זה של אבילות בשבת שנוי במחלוקת התנאים, ששנינו בברייתא (שמחות פ"י הלכות א, ג), **מִי שֶׁמֵּתוֹ מוּטָּל לְפָנָיו**, כלומר, קרובו [משבעה קרובים[ט] שצריך להתאבל עליהם] מת ועדיין לא נקבר[י], שהוא נחשב אונן, והוצרך לאכול, **אוֹכֵל בְּבַיִת אַחֵר** ולא בבית שהמת מוטל בו[יא], ואם **אֵין לוֹ בַּיִת אַחֵר** משלו **אוֹכֵל בְּבֵית חֲבֵרוֹ**, ואם **אֵין לוֹ בֵּית חֲבֵרוֹ** לאכול, **עוֹשֶׂה לוֹ מְחִיצָּה עֲשָׂרָה טְפָחִים** בתוך הבית שהמת מוטל בו בינו לבין המת, ואוכל מאחורי המחיצה שלא בפני המת, ואם גם **אֵין לוֹ דָּבָר לַעֲשׂוֹת** בו

א. **תוספות** (ד"ה יש) [התוספות כתבו זאת בשם רש"י. ורש"י כת"י (ד"ה יש) כתב 'שאבילות קצת נוהגת בשבת', ולכאורה כוונתו כדברי התוספות שנוהגת בדברים שבצינעא, וכן לשון ספר המכתם (ד"ה יש) ועוד ראשונים 'יש קצת אבילות בשבת לנהוג בו דברים שבצינעא']. והביאו ראיה לדבריהם, ממה שלהלן הגמרא תולה את מחלוקת תנא קמא ורבן גמליאל בנידון אם יש אבילות בשבת או לא, ושם נחלקו בתשמיש המטה שהיא דבר שבצינעא. ועיין שם מה שהקשו. ומשמע מדבריהם, שדברים שבפרהסיא אינם נוהגים בשבת לדברי הכל, ואסור לאבל ללבוש בשבת בגד קרוע או לצאת יחף. אולם הרמב"ן (תורת האדם, שער האבל אות פח ד"ה בני) פירש, שלסובר שיש אבילות בשבת, האבל נוהג אף במנהגי אבילות שבפרהסיא [הניכרים לבריות], אמנם אין ללכת בבגד קרוע בשבת, ולכן יש להחליף בגדו או להחזירו לאחוריו, כמבואר בברייתא לקמן (כד.). ועיין בריטב"א (ד"ה בני) שהאריך להקשות לשיטה זו כמה קושיות, ועיקרן שבכמה מקומות משמע שלדברי הכל אין לנהוג אבילות בשבת בפרהסיא, וכתב שהאמת מורה דרכו כפי שפירש רבינו יצחק בעל התוספות [כדברי התוספות הנ"ל]. עיין שם אריכות דבריו.

ב. **כיון** שנאמר (משלי י כב) 'ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה', ו'ברכת ה'' היא ברכת שבת, שנאמר בה ברכה [בפסוק (בראשית ב ג) 'ויברך אלהים את יום השביעי'], ועליה נאמר 'ולא יוסיף עצב עמה', ו'עצב' זו אבילות שנאמר (שמואל ב' יט ג) 'נעצב המלך על בנו' [דוד המלך נעצב על מות בנו אבשלום], ומכאן שאין אבילות נוהגת בשבת. ירושלמי (פ"ג ה"ה, ברכות פ"ב ה"ז), מובא בתוספות (ד"ה מאן).

בסוגייתנו לא נתפרש מי אמרו שיש אבילות בשבת ומי אמרו שאין, אך במסכת שמחות (פ"י הט"ו) מבואר שבני יהודה סברו שאין אבילות בשבת, ובני גליל סברו שיש אבילות בשבת.

ג. **לא** רק לפי התוספות הנ"ל שנחלקו רק בדברים שבצינעא, אלא גם הרמב"ן שכתב שלסוברים שיש אבילות בשבת היא נוהגת אף בדברים שבפרהסיא, כתב (שם) שלסוברים שאין אבילות בשבת אינה נוהגת כלל [ואף בדברים שבצינעא].

ד. **רש"י** כת"י (ד"ה יש). אמנם בראש משביר (ד"ה מ"ד) ביאר, שלשון הפסקה שנאמר באבילות בשבת וברגלים במשנתנו, משמעותו היא, הן ביטול האבילות, והן שימי האבילות מופסקים ואינם רצופים, והרי שבת ודאי אינה מבטלת את האבילות, ואם כן ודאי 'אינה מפסקת' שנאמר בשבת היינו שימי האבילות אינם מופסקים אלא רצופים. ולפי זה ביאר את ההוכחה, שאם הוצרך התנא רק לומר שהשבת עולה למנין שבעה, הרי די לומר רק שאינה מפסקת השבעה, שכיון שאינה מפסיקה אלא השבעה נמשכים ברציפות, ודאי גם עולה למנינם, אלא ודאי בא להוסיף ולומר שנוהגת בה אבילות. והתוספות (ד"ה מאן) הביאו פירוש רבי שמעון בשם רבו, ש'עולה' משמע שעולה לכל, הן למנין הימים והן לכך שנוהגים בה מנהגי אבילות, והיינו שכיון שאבילות נוהגת בה לכן גם עולה למנין שבעת ימי האבילות. ועיין שם בתוספות מה שהקשה הר"א לפירוש זה, ופירש, שכיון ששנו שהשבת עולה למנין שבעה, ולא שנו שאף על פי כן אין אבילות נוהגת בה, ממילא משמע שאבילות נוהגת בה ולכן היא גם עולה למנין שבעה. וראה ביאור נוסף בשרביט הזהב (ד"ה ואלא).

ה. **משום** שרק הרגלים שנאמרה בהם 'שמחה' אינם עולים למנין שבעה, אך שבת שלא נאמרה בה מצות 'שמחה' עולה למנין שבעה. תוספות (שם).

ו. **תוספות** (שם) בשם הר"א.

ז. **שכשם** ששנה לשון דומה לגבי הפסקה 'מפסיקים' ו'אינה מפסקת', כך שנה גם לשון דומה לגבי עליה 'עולה' ו'אינם עולים'. רש"י כת"י (ד"ה אידי).

ח. **תוספות** (ד"ה מאן) בשם הר"א.

לכאורה קשה, שהרי אין הדרך לשנות את הרישא משום הסיפא או להיפך בדברים הסותרים זה לזה, ואם כן כיצד יתכן ששנה התנא דבר שאינו אמת וסותר לדבריו, שברגלים שאין בהם אבילות שנה התנא 'אינן עולין', ואילו בשבת שגם בה אין אבילות שנה התנא 'עולה', אלא ודאי מה ששנה 'עולה' הוא לומר שיש אבילות בשבת, ואם כן שוב קשה על הסובר שאין אבילות בשבת. כך הקשה הראב"ד (הובא בתוס' הרא"ש ד"ה אידי), וכתב שאין לגרוס בגמרא את קושיא ותירוץ אלו. וכן כתב בתוספות רי"ד (ד"ה מ"ט) מטעם אחר, עיין שם. ורבינו תם (הובא בתוס' הרא"ש שם) תירץ קושיית הראב"ד, שהסובר שיש אבילות בשבת דייק שיטתו מכך שלא שנה התנא 'שבת מן המנין', שהיה משמע שאף שאין אבילות נוהגת בשבת היא נחשבת למנין ימי האבילות, אלא שנה 'שבת עולה', ואם אין אבילות בשבת לא היה נוקט התנא לשון מטעה שניתן ללמוד ממנו שיש אבילות בשבת, אלא ודאי אכן יש בה אבילות. ועל כך מתרץ הסובר שאין אבילות בשבת, שאכן היה לתנא לשנות 'שבת מן המנין' שהרי אין אבילות, ורק כיון שרצה לשנות בסיפא במנין הימים לגבי רגלים 'אינן עולין', הוצרך לכתוב גם ברישא במנין הימים לגבי שבת לשון 'עולה' [שזו אכן האמת, שהשבת עולה למנין שבעה], ולא משום שאבילות נוהגת בשבת.

ט. **שבעת** הקרובים הם: א. אביו. ב. אמו. ג. בנו. ד. בתו. ה. אחיו. ו. אחותו. ז. אשתו.

י. **ו'לפניו'** לאו דווקא, אלא אף שאינו מוטל לפניו, כיון שמוטל עליו לקוברו הרי זה כמוטל לפניו. גמרא בברכות (יח.), מובא בר"י מלוניל ובתוספות הרא"ש (ד"ה מי).

אדם זה שמתו מוטל לפניו, אין לו דין אבל עד לאחר שיסתם הגולל. רש"י כת"י (ד"ה מי). ה'גולל' הוא כיסוי של דף שמניחים על המת. רש"י בעירובין (טו: ד"ה ולא גולל). אמנם ראה פירושים אחרים ברש"י בסוכה (כג. ד"ה ולא גולל) ובתוספות בברכות (יט: ד"ה מלגין).

יא. **משום** שנראה כלועג לרש [דהיינו למת], שאינו עוסק בקבורתו אלא יושב לאכול בפניו. רש"י (ברכות יז: ד"ה אוכל), על פי הט"ז (יו"ד סי' שמא סק"א). ור"י מלוניל (ד"ה מי) כתב הטעם, שלא התירו לעשות לפני המת אלא צרכי המת, אבל אכילה שצורך חיים היא לא התירו.

יש אבילות בשבת והני אמרי אין אבילות בשבת מאן דאמר יש אבילות בשבת דקתני עולה מאן דאמר אין אבילות בשבת דקתני אינה מפסקת אי סלקא דעתך יש אבילות בשבת השתא אבילות נהגא אפסוקי מיבעיא ואלא הא קתני עולה איידי דקבעי למיתנא סיפא אינן עולים תנא רישא עולה ולמאן דאמר יש אבילות בשבת הא קתני אינה מפסקת משום דקבעי למיתנא סיפא מפסיקין תנא רישא אינה מפסקת לימא כתנאי (א) א מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר אין לו בית אחר אוכל בבית חברו אין לו בית חברו עושה לו מחיצה עשרה טפחים אין לו דבר לעשות מחיצה מחזיר פניו ואוכל ואינו מיסב ואוכל ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין ואין מברך ואין מזמן ואין מברכין עליו ואין מזמנין עליו ופטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה ובשבת מיסב ואוכל ואוכל בשר ושותה יין ומברך ומזמן ומברכין ומזמנין עליו ° וחייב בקריאת שמע ובתפלה ובתפילין[א] ובכל מצות האמורות בתורה רבן[ב] גמליאל אומר מתוך שנתחייב באלו נתחייב בכולן ואמר ר' יוחנן ב תשמיש המטה איכא בינייהו מאי לאו בהא קא מיפלגי דמר סבר יש אבילות בשבת ומר סבר אין אבילות בשבת ממאי דלמא עד כאן לא קאמר תנא קמא התם אלא משום דמתו מוטל לפניו אבל הכא דאין מתו מוטל לפניו לא וע"כ לא קאמר ר"ג התם דאכתי לא חל אבילות עליה אבל הכא דחל אבילות עליה הכי נמי

בעא

אפסוקי מבעיא. כלומר מי צריכא למימר דאינה מפסקת: **אין מברך.** [ג] להוציא אחרים ידי חובתן: **מתוך שנתחייב באלו.** קריאת שמע כו' נתחייב בכולן: **תשמיש המטה איכא בינייהו.** הא[ד] דאמר נתחייב בכולן סבר מותר בתשמיש המטה, ותנא קמא סבר אסור בתשמיש המטה: **מר.** דאסר בתשמיש סבר יש אבילות בשבת: **ומר.** דשרי סבר כשמואל(נ) דאמר אין אבילות בשבת: **עדיין לא חלה אבילות עליה.** דלא נקבר:

אבל

יש אבילות בשבת. בדברים שבצנעא מיירי כדפירש בקונט' ובסמוך נמי[ה] לימא כתנאי מייתי פלוגתא דרשב"ג ורבנן דהוי דברים שבצנעא והכי משמע קצת בירושל'(ג) לעיל אמתניתין דהשבת עולה פליגי רבי יוחנן וריב"ל אם אסור בשבת בתשמיש המטה משמע דפליגי כעין פלוגתא דהכא ואליבא דרבי יוחנן יש שאומרים שם מותר ואותו חולק על הש"ס שלנו דא"ר יוחנן בפ"ק דכתובות (דף ד. ושם) אע"פ שאמרו אין אבילות בשבת אבל דברים שבצנעא נוהג וקצת קשה לי תימה בשמעתין(ד) אביי אשכחיה לרב יוסף דפריס סודרא ארישיה אמר ליה לא סבר לה מר אין אבילות בשבת אמר ליה הכי אמר ר' יוחנן דברים שבצנעא נוהג שמא היה סבור דפריס סודרא ארישיה הוה דברים שבפרהסיא וכמאן דאמר(ה) פריעת הראש חובה ולא היה מחלק בין בביתו בין חוץ לביתו והוא הסיב לו בביתו חשיב בצנעא: **מאן** דאמר יש אבילות בשבת מדקתני עולה. פירש הר"א ז"ל מדקתני[ו] ולא פירש ואין בה אבילות אלמא אבילות נוהג בה דאם לא כן היה לו לפרש הכי בהדיא אע"ג דעולה לא נהג בה אבילות דכיון דעולה משמע דנוהג בה אבילות ומשני איידי דקתני סיפא אין עולין סתם תנא ברישא עולה סתם ולא נהירא ופירש[ז] ר' שמעון ז"ל מרבו מאן דאמר יש אבילות דקתני עולה משמע דעולה לכל מנין[ח] שבעה ולאבילות שינהג בשבת מה שנהג אתמול ומתוך כך תעלה שבת לחשבונו כשם שע"ש עולה לחשבונו מ"ד אין אבילות בשבת דקתני אינה מפסקת אע"ג דחשיבא כולי האי לבטל אבילות בגוה מ"מ אינו מפסיק דאל"כ פשיטא וקפריך ואלא הא דקתני עולה דמשמע דנוהג אבילות כשאר ימים ומשני איידי דקתני גבי י"ט אין עולין לגמרי לא למנין ולא לאבילות משום שמחה דכתיב בהן כדפרישית(ז) תנא רישא נמי עולה באותו לשון עצמו דתנא בי"ט תנא בשבת דלא להפליג בלשון המשנה ומיהו עולה דשבת אינו למנין דלאבילות לא סלקא אלא אי[ט] נהגא אבילות בגויה וא"כ לפי פירוש זה ואלא הא דקתני עולה ומשני לעולם לא נהגא ואיידי דתנא כו' וא"כ המשנה אין שטת הש"ס לומר איידי דתנא הא תנא נמי הא אלא במילתא דאמת אלא דלא צריכי אבל דברים נראים שקר אין לו לשנות ועוד יש להקשות לפי מה שמפרש אי הכי ליתני שבת אינו עולה והוי דומיא דסיפא יותר עד כאן לשון הר"א ובתו' הרב מקשה דמשמע אפילו למאן דאמר דלא נהגא עולה למנין שבעה וא"כ ברגל נמי אע"ג דלא נהגא יהא עולה ולעיל(ט) אמרי' לענין שבעה לא קמבעיא ליה דלא נהגא מצות שבעה ברגל ומתרץ אע"ג דשבת עולה רגל אינו עולה הואיל ואין אבילות כלל משום דכתיב בהן שמחה שבת מיהא לא כתיב שמחה אפילו אינה נוהגת עולה בירושלמי מפרש טעמא דשבת דלאין אבילות נוהג בו משום דכתיב (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה ושבת כתיב ביה ברכה(ו): **ואינו** אוכל בשר ואינו שותה יין. נראה דכי היכי דשרי בפרק בתרא דתענית (דף ל.) גבי ערב תשעה באב בשר כל זמן שאינו כשלמים ויין מגתו הכי נמי שרי באונן מיהו אין רגילין לנהוג בהן היתר לא בכאן ולא בתשעה באב תימה משמע דאונן חמור מאבל דלא מצינו אבל שיהא בו איסור בבשר וביין ולענין קדשים אשכחן(ז) דאבל אוכל בקדשים ואונן אסור ובשאר דברים החמירו באבילות בכפיית המטה ונעילת הסנדל ועטיפת הראש וטובא איכא ובאונן שרי וי"ל דדברים שהן משום אבל מותר גבי אונן ובאבילות אסורין אבל דברים שאינם אסורין משום אבילות אלא משום שיש לו להיות טרוד בקבורת מתו ולא ימשך אחר דברים אחרים כגון אכילת בשר ושתיית יין אסירי באונן דוקא ותשמיש המטה דמשמע בסמוך דאסור באונן בהא נמי שמא ימשך או שמא[ל] שמחה יתירתא ואולפה כך מצאתי ובתגלחת ובתכבוסת לא ידעינן אי שרי באונן ואין ללמוד איסור לגלח מדתני' במס' שמחות(ח) היה מגלח ואמרו לו מת אחד מקרוביו הרי זה יגמור משמע הא לא התחיל אסור דלמא בשמועה איירי ולאחר שנקבר ובשם ריב"א כתבתי דתגלחת אסור דנפקא לן מראשיכם אל תפרעו (ויקרא י) הא כולי עלמא אסירי(ט) ואינהו אוננים הוו ובתשמיש המטה דאסרינן בסמוך וראו[כ] להתיר באנינות כדאמרינן פ"ק דכתובות (דף ד. ושם) ובאבילות אסרו דקאמרינן התם מכניסין את המת לחדר ובועל בעילת מצוה ופורש והא דקאמרינן התם אבילות דהכא קילא ואתי לזלזולי בה ומקשה מאי קולא אילימא דקתני בועל בעילת מצוה משום דלא חיילא אבילות עליה אינו רוצה לומר שאין קולא בדבר אלא הכי קאמר אין קולא באבילות כי אם באנינות ולא אתי לזלזולי באבילות:

ואין מברכין עליו. פירש בקונטרס בברכות פרק מי שמתו (דף יח. ושם) ברכת המוציא ואין מזמנין ברכת המזון ותימה גבי המוציא מה שייך לומר אין מברכין עליו בשלמא גבי ברכת המזון שייך צירוף אלא גבי המוציא מאי שייך צירוף ויש לפרש דבגמרא(י) קאמרינן דאין מברכין עליו אלא מצוה לחלק דהוו כשנים שאכלו שמצוה ליחלק(כ) ואין זה האונן מצטרף עמהן ואין מזמנין עליהן[מ] עמהן לומר נברך שאכלנו משלו ואי לא הוה תני אלא חדא הוה אמינא לענין נברך שאכלנו משלו דאין מצטרף אבל מצטרף להיות להם דין שלשה לברך אחד מהן בעבור חבירו להכי תני תרתי וריב"א מפרש דאין מברכין ומזמנין חדא לומר נברך שאכלנו משלו וחדא לברך בשם כמו שמזכירין שם בעשרה(ל) פירש בקונטרס בפרק מי שמתו (ג"ז שם) ואינו מברך אין צריך לברך ברכת המזון[נ] משמע מפירושו דאין אסור לברך ובשמעתין נמי פירש כענין זה ומיהו מדקאמר[ס] בריש פרק מי שמתו התם למאן דאמר [תוך[ע]] ארבע אמות הוא דאסור פירש רבינו יצחק בברכות דהיכא איסור לברך וגם בתוספות הרב פירש דאסור לברך ותימה לרבי יצחק דהשתא נהגו לברך ולזמן והיה אומר דלא איירי הכא רק כשהוא עוסק בצרכי המת שאין לו להתבטל מן המצוה אבל בשעה שאינו עוסק שרי אי נמי בשעה שאחרים עוסקים והוא אינו עושה כלום ומיהו בירושל' אינו משמע כן והכי איתא התם(ל) אינו אוכל כל צורכו ואינו שותה כל צורכו כו' ואינו מברך ואם בירך אין עונין אחריו אמן ואם ברכו אחרים אינו עונה אחריהם אמן ואם משום ביטול מצות עסק במתו מה ביטול יש בעניית אמן מיהו נראה לי משום שמיעת הברכה שלא תהיה אמן יתומה(מ) ועוד דאמרינן לקמן(נ) הן עומדין ומתפללין והוא יושב ומצדיק עליו את הדין ומשמע שאינו עוסק בו כלל אלא יושב ודומם ונראה דאסור לברך ושוב מצאתי בירושל' דריש פרק מי שמתו(ס) תני אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו למה מפני כבודו של מת או משום שאין לו מי שישא משאוי ופריך והא תניא פטור מנטילת לולב וקא סלקא דעתיה דמיירי ביום טוב ובו אינו טרוד לישא במשאוי ומשני תפתר בחול פירוש בחולו של מועד ופריך והתניא פטור מתקיעת שופר אית לך למימר בחול ולא ביום טוב אמר ר' חנינא מכיון שהיו זקוקים להביא לו ארון ותכריכין דתנינן תמן(ע) מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא ארון ותכריכין נמי כמו שהוא נושא משאוי דמי משמע דפליגי[פ] בשבת וביום טוב דאינו מברך במאי דאמרינן מיהו הא קשיא לן דאמרינן בסיפא בשבת מברך ומזמן וצריך עיון:

בעא

עין משפט נר מצוה

קנו א מיי' פ"ד מהל' אבל הל"ו סמג עשין מד"ס ב טוש"ע י"ד סי' שמא סעיף א וטוש"ע א"ח סי' קלט סעיף ה:

קנז ב מיי' פ"י שם הלכה א סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' ת סעיף א:

18/06/2018 אוצר החכמה

◆

משנת ראשונים

ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין. מפני שאם יבוא לאכול בשר ולשתות יין ימשך אחר תענוגיו ויתעצל בקבורת המת ומפני זה הטעם נמי לא אסרו לו נעילת הסנדל שאם ילך יחף לא יוכל ללכת לכאן ולכאן ולהשתדל בקבורתו. **[תר"י, ברכות]**

ואין מברך. ואינו מברך המוציא שאינו צריך לברך המוציא לעצמו ויש מפרשים שאם מברכה לא יצאו אחרים אחר שהוא פטור ממנה ומכל מקום נראה לי דבדיעבד מיהו יצאו. **[מאירי, ברכות]**

ואין מברכין עליו. והרמב"ן ז"ל פי' הכי אינו מברך ברה"מ לעצמו ואינו מזמן לאחרים בשלשה ואין מברכין עליו ברכת המזון שלא תאמר כיון שאינו יכול לברך לעצמו יהא כבור דחכם מברך ובור יוצא קמ"ל. **[פי' הרשב"ץ, ברכות]**

ופטור מקריאת שמע. לפי שהוא עסוק בצרכי המת שהוא מצוה. ודרשי' בפ"ק דברכות (יא.) ובפ"ב דסוכה (כה:) כל העוסק במצוה פטור מן המצוה, ומוכח ליה מקראי. ובירושלמי בפרק מי שמתו דריש א"ר בון כתי' למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימים שאתה עוסק בהם בחיים, ולא ימים שאתה עוסק בהם במתים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ומן התפילין. אגב ריהטא דרישא נקט תפלין, דהא אפילו לאינשי אחריני נמי שבת לאו זמן תפלין הוא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) ברכות יז: שמחות פ"י, ב) לקמן כד., ג) דפרקין סה"ה, ד) עיין רש"ש, ה) יט:, ו) [ויברך אלהים את יום השביעי כ"ה במ"ר ויחי פ"ק], ז) עיין זבחים דף ק:, ח) פרק ה ה"ח, ט) לעיל דף יד סע"ב, י) ברכות מה., כ) ברכות מט:, ל) בפרקין ה"ה וברכות פ"ג ה"א (שמחות פ"י), מ) ברכות דף מז. עי"ש ברש"י ותוס', נ) בברכות שם [יט.], ס) ברכות שם, ע) שבת דף קנא., פ) לקמן דף כז., צ) מנחות לו: ע"ש.

◆

גליון הש"ס

גמ' וחייב בק"ש ובתפלה ובתפילין ובכל מצות. בברכות בברייתא זו איתא וחייב בכל מצות האמורות בתורה וברי"ף שם חייב בק"ש ותפלה ובכל מצות האמורות בתורה:

◆

רש"י כת"י

[יש אבילות בשבת]. שאבילות קצת נוהגת בשבת דקתני במתניתין שבת עולה מן המנין ואי לא נהגו אבילות אמאי עולה מן המנין אלא ודאי[צ] אבילות בשבת והאי דאיצטריך למיתני עולה דקתני מפני שהשבת עולה כלומר מפני שאבילות נוהגות בשבת. **אפסוקי מבעיא.** דלא מפסקין. **אידי דקא בעי למיתנא סיפא.** הרגלים מפסיקין ואין עולין כגון עצרת דחד יומא תנא נמי גבי שבת עולה ולאו דיש אבילות בשבת כלל אלא אגב דהכא תנא ליה איידי דקתני מפסיקין ואין מפסיקין לצורך תנא נמי עולין ואין עולין שלא לצורך. **מי שמתו מוטל לפניו.** אין לו דין אבל עד שיסתום הגולל(פ). כשהוא סועד אוכל בבית אחר. **ואינו מיסב.** כשהוא אוכל דהיינו דרך גדולה. **ואינו מברך.** שום ברכה לפטור הוא ממצות כל זמן שמתו מוטל לפניו. **ואין מברכין.** ברכת המוציא להוציאו ידי חובתו. **ובשבת מיסב.** כשהוא אוכל. **ואוכל בשר וחייב בכל מצות וכו'.** תפלין לא גרסינן דאין תפלין בשבת דכתוב כי אות היא מי שצריכין אות יצאו תפלין שאין צריכין אות שהן עצמן אות דכתוב והיה לך לאות על ידכה וגו'(צ). **לרבן גמליאל** מיחייב במצות עונג[ק] בשבת דאין אבילו' בשבת. **עד כאן לא קאמר תנא קמא.** דיש אבילות אלא גבי מתו מוטל לפניו דנפיש צעריה אבל גבי אבל מודה דאין אבילות בשבת. **אבל.** היכא דחל אבילות אימא כיון דקא (סבר) חיילא אבילות עליה מעיקרא דאפי' בשב' נמי יש אבילות.

◆

הגהות וציונים

א] "ובתפילין" ליתא בכת"י. ועי' רש"י כת"י ובגליון הש"ס: ב] [במס' שמחות אי' כדהכא אבל בברכות יח ע"א איתא ר"ש בן גמליאל] (גליון): ג] בכת"י נוסף המוציא להוציא (ועי' רש"י כת"י וברש"י בברכות שם ובתוס' כאן ושם): ד] בכת"י מאן דאמר: ה] צ"ל דקאמר לימא (באה"מ): ו] יש להוסיף מדקתני עולה (דבש תמר): ז] צ"ל פירוש (מהרש"א): ח] נדצ"ל לכל למנין: ט] דשבת אינו אלא למנין דאבילות ולא נהגא אבילות כצ"ל (גליון) ע"פ מהרש"א עי"ש: י] צ"ל שמא הוה (באה"מ): כ] נדצ"ל לפעמים ראו להתיר (באה"מ): ל] צ"ל דבג' (כלומר שיש ג' רק בצירוף האבל, רש"ש) ועי' גם פורת יוסף: מ] צ"ל עליו (רש"ש): נ] תיבות "בהמ"ז" מיותר (רש"ש, ועי' רש"י כת"י ובברכות שם: ס] צ"ל ומיהו אהא דקאמר (מהרש"א): ע] רש"א (גליון): פ] משמע דפליג בשבת כצ"ל (גליון) עי' מהרש"א, תפארת למשה ופורת יוסף (בילקו"מ), ועי' רא"ש סי' נד ותוס' בברכות שם: צ] נדצ"ל אלא ודאי יש אבילות: ק] נדצ"ל במצות עונה (ועי' רש"י בברכות שם):

מְחִיצָּה, מַחֲזִיר פָּנָיו מן המת **וְאוֹכֵל**. וכשאוכל **אֵינוֹ מֵיסֵב** במטה על צידו השמאלי[יב] **וְאוֹכֵל**, שהאכילה בהסיבה על צידו השמאלי היא מנהג גדולה וחשיבות, ואסור לאונן לנהוג בגדולה ובחשיבות[יג], **וְאֵינוֹ אוֹכֵל בָּשָׂר וְאֵינוֹ שׁוֹתֶה יַיִן**, משום שעליו להיות טרוד בקבורת מתו ולא להמשך אחר דברים אחרים[יד], **וְאֵין מְבָרֵךְ**[טו], **וְאֵין מְזַמֵּן** - אינו מברך ברכת המזון[טז], **וְאֵין מְבָרְכִין עָלָיו** ברכת המוציא להוציאו ידי חובתו[יז], **וְאֵין מְזַמְּנִין עָלָיו** - אינו מצטרף עם עוד שנים אחרים לזימון של ברכת המזון[יח]. **וּפָטוּר מִקְּרִיאַת שְׁמַע, וּמִן הַתְּפִלָּה, וּמִן הַתְּפִילִּין, וּמִכָּל הַמִּצְוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה**, משום שהוא עוסק בצרכי קבורת המת שהיא מצוה, והעוסק במצוה פטור מן המצוה (ברכות יא. ועוד)[יט].

הברייתא מבארת את דין האונן בכל אלו בשבת:

וּבְשַׁבָּת מותר לאונן לנהוג כדרכו, שכשהוא אוכל **מֵיסֵב וְאוֹכֵל** - מותר להסב באכילתו, **וְאוֹכֵל בָּשָׂר וְשׁוֹתֶה יַיִן**[כ]. **וּמְבָרֵךְ, וּמְזַמֵּן** בברכת המזון, **וּמְבָרְכִין** עליו ברכת המוציא להוציאו ידי חובתו, **וּמְזַמְּנִין עָלָיו** - מצרפים אותו לשלשה לזימון, ואם אכל עמהם חלה עליהם חובת זימון עמו ואינם רשאים להחלק, **וְחַיָּיב בִּקְרִיאַת שְׁמַע, וּבִתְפִלָּה, וּבִתְפִילִּין**[כא], **וּבְכָל הַמִּצְוֹת הָאֲמוּרוֹת בַּתּוֹרָה**, שהרי בשבת שאין קוברים בה אינו עסוק במצוה זו וממילא אינו פטור משאר המצוות[כב]. **רַבָּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, מִתּוֹךְ שֶׁנִּתְחַיֵּיב** בשבת **בְּמִצְוֹת אֵלּוּ**, דהיינו בקריאת שמע ובתפילה, **נִתְחַיֵּיב בְּכוּלָּן** - בכל המצוות, ואף באלו שאינן מבוארות כאן.

הגמרא מבארת את מחלוקת תנא קמא ורבן גמליאל:

וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, תַּשְׁמִישׁ הַמִּטָּה אִיכָּא בֵּינַיְיהוּ - תנא קמא ורבן גמליאל נחלקו האם תשמיש המטה מותר לאונן בשבת, שלתנא קמא אונן אסור בתשמיש המטה בשבת, ולרבן גמליאל שאמר שאונן בשבת נתחייב בכל המצוות, סבר שמותר גם בתשמיש המטה[כג].

לאחר ביאור המחלוקת בברייתא, הגמרא מסיימת את ההוכחה שנחלקו בענין אבילות בשבת:

מַאי - מה כוונתו של רבי יוחנן שנחלקו בתשמיש המטה, **לָאו בְּהָא קָא מִיפַּלְגֵי** - האם אין כוונתו שנחלקו תנא קמא ורבן גמליאל בנידון אבילות בשבת[כד], **דְּמַר** - שתנא קמא **סָבַר יֵשׁ אֲבֵילוּת בְּשַׁבָּת**, ולכן לשיטתו אונן אסור בתשמיש המטה, כיון שהטעם

[יב] **רש"י** בברכות (יז: ד"ה ואינו מיסב).

[יג] **על** פי רש"י כת"י (ד"ה ואינו מיסב) ורש"י בברכות (שם). ור"י מלוניל (ד"ה מי) כתב הטעם שאינו מיסב, שאין לו לעמוד בדרך תענוג כשהוא אונן. ורבינו יונה (ברכות שם ד"ה ואינו) ביאר, שאסרו לקבוע עצמו לאכילה, שמא ימשך וישכח לעסוק בענייני המת.

[יד] **תוספות** (ד"ה ואינו). אך אין איסור זה מחמת עצם האנינות, שהרי הוא מותר בזה אפילו באותו יום כשהוא עדיין אונן, שהרי האנינות אינה פחותה מיום ולילה, אלא ודאי שהאיסור בזה הוא כדי שלא יפוג צערו ועל ידי כך יהיה טרוד בקבורת המת. ראב"ן (שו"ת סי' קח). ועל דרך זה ביארו התוספות (שם), מדוע הוא חמור בזה מאבל שרשאי לאכול בשר ולשתות יין, והרי בשאר דינים אבל חמור מאונן. אלא, שהאיסור בזה אינו חומרא יתירה על האונן, אלא האיסור שישנו באונן שעדיין לא נקבר מתו הוא מהטעם שנתבאר, שיש לו להיות טרוד בקבורת מתו ולא ימשך אחר דברים אחרים כאכילת בשר ושתיית יין, וטעם זה אינו שייך באבל שכבר נקבר מתו. והר"ן (ד"ה אינו) כתב הלכה נוספת הנובעת מטעם זה שהאונן יש לו להיות טרוד בקבורת מתו, שאם יש למת גם בנים יורשים וגם בנות נשואות, ניתן להקל על הבנות שאינן נאסרות בכל האמור בברייתא, כיון שאין צרכי הקבורה מוטלים עליהן אלא על הבנים, ועוד שכיון שנשואות הן רשות אחרים עליהן ואינן יכולות גם לעסוק בכבוד האב, ואף בחייו פטורות מכבודו מטעם זה [כמבואר בקידושין (ל:) לגבי המצוה של 'איש אמו ואביו תיראו' (ויקרא יט ג)].

[טו] **המיוחס** לרש"י (ד"ה אין) כתב, שהכוונה היא שאינו מוציא אחרים ידי חובתם בברכה. וביאר בשרביט הזהב (ברש"י שם), שאם הכוונה שאינו מברך לעצמו, הרי זה כבר כלול במה ששנינו בהמשך הברייתא שהוא פטור מכל המצוות שבתורה. ורש"י כת"י (ד"ה ואינו מברך) כתב, שאינו מברך שום ברכה, כיון שכל זמן שמתו מוטל לפניו הוא פטור מכל המצוות. ורש"י בברכות (יז: ד"ה ואינו מברך) פירש, שאינו צריך לברך ברכת המוציא. וכן כתבו ר"י מלוניל (ד"ה מי) והר"ן (ד"ה ואינו), שהוא פטור ממצות ברכה משום שהוא טרוד במצוה לקבור מתו. ומדברי כל הראשונים הללו, משמע שהוא רק פטור ואינו צריך לברך, אך אין בזה איסור ואם ירצה לברך רשאי. וראה בהערה להלן מה שהקשו על זה התוספות.

[טז] **רש"י** בברכות (יז: ד"ה ואינו מזמן) פירש שאינו צריך לברך ברכת המזון. ומשמע שאין איסור בזה. וכתבו התוספות כאן (ד"ה ואין) בשם רבינו יצחק, שמלשון הגמרא בברכות (יח.) שמדמה דין האונן למניח תפילין ולאוחז בספר תורה וקורא בבית הקברות, ועל זה כתוב שם לשון 'אסור', משמע שגם כאן יש איסור לברך. והוסיפו שכן פירש גם בתוספות הרב. וכן מפורש כבר בירושלמי (ברכות פ"ג ה"א), שאף אם רוצה אינו רשאי לברך, ואם בירך אין עונים אחריו אמן.

ור"י מלוניל (ד"ה מי) כתב פירוש אחר ל'אינו מזמן', שאינו פוטר אחרים בברכת המזון, שכיון שאינו מחויב בדבר גם אינו מוציא בו את הרבים ידי חובתם.

עוד הוסיפו התוספות (שם), שרבינו יצחק תמה על מה שעתה נהגו שגם האונן מברך ומזמן. והיה אומר לבאר את המנהג, שרק כשעוסק בצרכי המת אין לו להתבטל מן המצוה כדי לברך ולזמן, אך בשעה שאינו עוסק בזה או בשעה שאחרים עוסקים והוא אינו עושה כלום, גם האונן מברך ומזמן, וזה המנהג שנהגו עתה. אולם הקשו התוספות על דברים אלו, שבברכות (יט.) מפורש שאף שאין המת מוטל לפניו ואינו עוסק בצרכיו אינו קורא קריאת שמע, ואם כן הוא הדין שאסור לעשות שאר המצוות כעין אלו, דהיינו לברך ולזמן. ולכן פירשו כדברי הירושלמי (שם), שהאבלים שמוטל עליהם לקבור את המת, אף כשאינם מתעסקים בצרכי המת אסורים לברך ולהתפלל אף אם ירצו מפני כבוד המת.

[יז] **רש"י** כת"י (ד"ה ואין) ורש"י בברכות (יח. ד"ה ואין מברכין). וכעין זה כתב ר"י מלוניל (ד"ה מי), שאם היו שנים האוכלים יחד, אין השני מברך עליו המוציא ושלש ברכות [כנראה כוונתו לברכת המזון]. והקשו התוספות (ד"ה ואין), שהרי אין דין של הצטרפות שלשה בברכת המוציא שיברך אחד מהם להוציא את האחרים ידי חובתם, וממילא אין צריך לומר שאין לעשות כן לאונן. ולכן פירשו, שאם אכל עם עוד שנים אחרים, אין מצרפים אותו לזימון בברכת המזון, אלא נחשבים כשנים שאכלו שמצוה עליהם להחלק ולברך כל אחד בפני עצמו (ברכות מה:). ובספר פרח מטה אהרן (ח"א סי' יט, מובא ביד דוד בתוס' שם) תירץ דברי רש"י, שהוא לשיטתו בברכות (מה: ד"ה מצוה) שהמצוה על שנים שאכלו ליחלק כדי שכל אחד מהם יצטרף עם שנים אחרים, הוא לא רק לזימון בברכת המזון, אלא גם בברכת המוציא, וממילא ודאי שייך בזה צירוף, ועל כך פירש רש"י שאונן אינו מצטרף לברך עליו ברכת המוציא.

[יח] **רש"י** (ברכות יח. ד"ה ואין מזמנין), ר"י מלוניל (ד"ה מי). אולם התוספות (ד"ה ואין) פירשו, שאם אכל עם שנים אחרים אין אומרים 'נברך שאכלנו משלו' בברכת הזימון. וזה המשך להלכה ש'אין מברכין עליו', שהפירוש הוא [לשיטת תוספות, הובא בהערה לעיל בסמוך] שאינו מצטרף עמהם לזימון ומצוה עליהם ליחלק ולברך כל אחד בפני עצמו, ועל כך אמרו גם ש'אין מזמנין עליו', דהיינו שגם אין אומרים 'נברך שאכלנו משלו' לצרפו עמהם. והוצרכו לומר בין את הדין שאינו מצטרף לזימון, ובין את הדין שאין אומרים 'נברך', כיון שהיה מקום לומר, שרק לענין אמירת 'נברך שאכלנו משלו' אינו מצטרף, אך יכול להצטרף עם שנים אחרים שיהיה להם דין של שלשה להוציא אחד את חבירו בברכת המזון. והביאו התוספות פירוש אחר בהלכות אלו בשם ריב"א [וכן בשיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה ואינו) בשם ריב"ם], שאין מברכים ואין מזמנים היינו שאין מזמנים בשלשה לומר 'נברך שאכלנו משלו', ואין מברכים בשם 'נברך אלהינו' שמזכירים בזימון בעשרה.

[יט] **שיטה** לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה ופטור). והביא שבירושלמי (ברכות פ"ג ה"א) דרשו שפטור מקריאת שמע ותפילין מן הפסוק (דברים טז ג) 'למען תזכור יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך', שמצוה בזכירת יציאת מצרים הכתובה בקריאת שמע ובפרשיות שבתפילין, רק בימים שעוסק בחיים ולא בימים שעוסק במתים.

[כ] **אמנם** אינו חייב בבשר ויין בשבת, שכיון שהוא מתכוין למצוה, אם ירצה יאכל ואם לא ירצה לא יאכל, שאינו חובה על האדם שיאכל בשר וישתה יין בשבת, שהרי אמרו לגבי עני (שבת קיח.) 'עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות', ולפיכך רק בדבר שהוא מצוה חייב לעשותו בשבת, אבל בזה שרשות הוא כאמור, אינו חייב. רבינו יונה (ברכות יח. ד"ה ובשבת). וראה בספר ושב הכהן (שו"ת סי' לה ד"ה והנה יש) מה שכתב על דבריו.

[כא] **אין** לגרוס 'ובתפילין', שהרי אין מניחים תפילין בשבת, כיון שנאמר בתפילין (שמות יג טז) 'והיה לאות על ידכה', ודרשו (מנחות לו:) שיש להניחן רק בימים הצריכים אות, ובא למעט שבתות וימים טובים שהם עצמם אות, שנאמר בשבת (שם לא יג) 'כי אות היא'. על פי רש"י כת"י (ד"ה ואוכל) ומנחם משיב נפש (ברש"י ד"ה אין).

[כב] **ר"י** מלוניל (ד"ה מי).

[כג] **המיוחס** לרש"י (ד"ה מר, ד"ה ומר). וכן כתב בשיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה תשמיש), שמשמע מהברייתא שהתנא השני רבן גמליאל מוסיף היתר ולא חיוב, ואם כן יש לומר שתנא קמא אוסר ורבן גמליאל מתיר. ומה שאמר רבן גמליאל 'נתחייב בכולן', אף שלכאורה היה לו לומר 'הותר', הוא אגב שאר המצוות שבהן אכן חייב בשבת. אולם רש"י בברכות (יח. ד"ה תשמיש) כתב [וכן נראה כוונת רש"י כת"י (ד"ה ואוכל), ראה הגהות וציונים שם], שלסובר שאין אבילות בשבת, והוא רבן גמליאל לפי מה שמעמידה הגמרא בסמוך, חייב במצות עונה. ומשמע שלתנא קמא פטור ממצוה זו בשבת, אך אינו אסור בה. וכן כתבו הרי"ף ובעל המאור (ד"ה הא) [ועיין שם בבעל המאור שכתב בשם הרי"ף שלתנא קמא אסור בתשמיש בשבת, וחלק על זה, אך ברי"ף שלפנינו כתוב שלתנא קמא פטור ולרבן גמליאל חייב]. אמנם רבינו יונה (ברכות יח. ד"ה תשמיש) כתב, שלתנא קמא אסור בתשמיש בשבת, ולרבן גמליאל חייב [ושלא כרש"י].

ולדברי הכל [גם למחייב] ישמש מטתו בשבת שבימי האבילות רק כפי שמוטל עליו מצד מצות עונה, ולא ישמש יותר מכך להנאתו. על פי רבינו יונה (שם).

[כד] **אף** שודאי גם עתה היה פשוט לגמרא שאיסורי האונן אינם מדין אבילות, שהרי עדיין לא נקבר המת [וכפי שכבר פירשו התוספות וראב"ן בברייתא, הובא בהערה לעיל], מכל מקום היינו סבורים שטעם אחד בין לנידון האבילות בשבת ובין לנידון אנינות בשבת, האם לנהוג בהם או לא, ודוחה הגמרא להלן שלדברי הכל אין הדברים דומים כלל. ריטב"א (ד"ה מאי).

אהח18/06/2018

יש אבילות בשבת והני אמרי אין אבילות בשבת מאן דאמר יש אבילות בשבת דקתני עולה מאן דאמר אין אבילות בשבת דקתני אינה מפסקת אי סלקא דעתך יש אבילות בשבת השתא אבילות נהגא אפסוקי מיבעיא ואלא הא קתני עולה אידי דקבעי למיתנא סיפא אינן עולים תנא רישא עולה ולמאן דאמר יש אבילות בשבת הא קתני אינה מפסקת משום דקבעי למיתנא סיפא מפסיקין תנא רישא אינה מפסקת לימא כתנאי (א) אמי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר אין לו בית אחר אוכל בבית חברו אין לו בית חברו עושה לו מחיצה עשרה טפחים אין לו דבר לעשות מחיצה מחזיר פניו ואוכל ואינו מיסב ואוכל ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין ואין מברך ואין מזמן ואין מברכין עליו ואין מזמנין עליו ופטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה ובשבת מיסב ואוכל ואוכל בשר ושותה יין ומברך ומזמן ומברכין ומזמנין עליו ° וחייב בקריאת שמע ובתפלה ובתפילין[א] ובכל מצות האמורות בתורה רבן[ב] גמליאל אומר מתוך שנתחייב באלו נתחייב בכולן ואמר ר' יוחנן ב תשמיש המטה איכא בינייהו מאי לאו בהא קא מיפלגי דמר סבר יש אבילות בשבת ומר סבר אין אבילות בשבת ממאי דלמא עד כאן לא קאמר תנא קמא התם אלא משום דמתו מוטל לפניו אבל הכא דאין מתו מוטל לפניו לא וע"כ לא קאמר ר"ג התם דאכתי לא חל אבילות עליה אבל הכא דחל אבילות עליה הכי נמי

בעא

אפסוקי מבעיא. כלומר מי נריכא למימר דאינה מפסקת: אין מברך. [ג] להוציא אחרים ידי חובתן: מתוך שנתחייב באלו. קריאת שמע כו' נתחייב בכולן: תשמיש המטה איכא בינייהו. הא[ד] דאמר נתחייב בכולן סבר מותר בתשמיש המטה, ותנא קמא סבר אסור בתשמיש המטה: מר. דאסר בתשמיש סבר יש אבילות בשבת: ומר. דשרי סבר כשמואל(נ) דאמר אין אבילות בשבת: עדיין לא חלה אבילות עליה. דלא נקבר:

אבל

יש אבילות בשבת. בדברים שבצנעא מיירי כדפירש בקונט' ובסמוך נמי[ה] לימא כתנאי מייתי פלוגתא דרשב"ג ורבנן דהוי דברים שבצנעא והכי משמע קצת בירושל'(ג) דלעיל אמתניתין דהשבת עולה פליגי רבי יוחנן וריב"ל אם אסור בשבת בתשמיש המטה משמע דפליגי כעין פלוגתא דהכא ואליבא דרבי יוחנן יש שאומרים שם מותר ואותו חולק על הש"ס שלנו דא"ר יוחנן בפ"ק דכתובות (דף ד. ושם) אע"פ שאמרו אין אבילות בשבת אבל דברים שבצנעא נוהג וקצת קשה לי תימה בשמעתין(ד) אביי אשכחיה לרב יוסף דפריס סודרא ארישיה אמר ליה לא סבר לה מר אין אבילות בשבת אמר ליה הכי אמר ר' יוחנן דברים שבצנעא נוהג שמא היה סבור דפריס סודרא ארישיה הוה דברים שבפרהסיא וכמאן דאמר(ה) פריעת הראש חובה ולא היה מחלק בין בביתו בין חוץ לביתו והוא השיב לו בביתו חשיב צנעא: **מאן** דאמר יש אבילות בשבת מדקתני עולה. פירש הר"א ז"ל מדקתני[ו] ולא פירש ואין בה אבילות אלמא אבילות נוהג בה דאם לא כן היה לו לפרש הכי בהדיא אע"ג דעולה לא נהג בה אבילות דכיון דעולה משמע דנוהג בה אבילות ומשני אידי דקתני סיפא אין עולין סתם תנא ברישא עולה סתם ולא נהירא ופירש[ז] ר' שמעון ז"ל מרבו מאן דאמר יש אבילות דקתני עולה משמע דעולה לכל מנין[ח] שבעה ולאבילות שינהג בשבת מה שנהג אתמול ומתוך כך תעלה שבת לחשבונו כשם שע"ש עולה לחשבונו מ"ד אין אבילות בשבת דקתני אינה מפסקת אע"ג דחשיבא כולי האי לבטל אבילות בגוה מ"מ אינו מפסיק דאל"כ פשיטא וקפריך ואלא הא דקתני עולה דמשמע דנוהג אבילות כשאר ימים ומשני איידי דקתני גבי י"ט אין עולין לגמרי לא למנין ולא לאבילות משום שמחה דכתיב בהן כדפרישית(ז) תנא רישא נמי עולה באותו לשון עצמו דתנא בי"ט תנא בשבת דלא להפליג בלשון המשנה ומיהו עולה דשבת אינו למנין דלאבילות לא סלקא אלא אי[ט] נהגא אבילות בגויה וא"כ לפי פירוש זה ואלא הא דקתני עולה ומשני לעולם לא נהגא ואיידי דתנא כו' וא"כ המשנה אין שטת הש"ס לומר איידי דתנא הא תנא נמי הא אלא במילתא דאמת אלא דלא צריכי אבל דברים נראים שקר אין לו לשנות ועוד יש להקשות לפי מה שמפרש אי הכי ליתני שבת אינו עולה והוי דומיא דסיפא יותר עד כאן לשון הר"א ובתו' הרב מקשה דמשמע אפילו למאן דאמר דלא נהגא עולה למנין שבעה וא"כ ברגל נמי אע"ג דלא נהגא יהא עולה ולעיל(ח) אמרי' לענין שבעה לא קמבעיא ליה דלא נהגא מצות שבעה ברגל ומתרץ אע"ג דשבת עולה רגל אינו עולה הואיל ואין אבילות כלל משום דכתיב בהן שמחה שבת מיהא לא כתיב שמחה אפילו אינה נוהגת עולה בירושלמי מפרש טעמא דשבת דאין אבילות נוהג בו משום דכתיב (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה ושבת כתיב ביה ברכה(ו): **ואינו** אוכל בשר ואינו שותה יין. נראה דכי היכי דשרי בפרק בתרא דתענית (דף ל.) גבי ערב תשעה באב בשר כל זמן שאינו כשלמים ויין מגתו הכי נמי שרי באונן מיהו אין רגילין לנהוג בהן היתר לא בכאן ולא בתשעה באב תימה משמע דאונן חמור מאבל דלא מצינו אבל שיהא בו איסור בבשר וביין ולענין קדשים אשכחן(ז) דאבל אוכל בקדשים ואונן אסור ובשאר דברים החמירו באבילות בכפיית המטה ונעילת הסנדל ועטיפת הראש וטובא איכא ובאונן שרי וי"ל דדברים שהן משום אבל מותר גבי אונן ובאבילות אסורין אבל דברים שאינם אסורין משום אבילות אלא משום שיש לו להיות טרוד בקבורת מתו ולא ימשך אחר דברים אחרים כגון אכילת בשר ושתיית יין אסירי באונן דוקא ותשמיש המטה דמשמע בסמוך דאסור באונן בהא נמי שמא ימשך או שמא[י] שמחה יתירתא ואולפה כך מלאתי ובתגלחת ובתכבוסת לא ידעינן אי שרי באונן ואין ללמוד איסור לגלח מדתני' במס' שמחות(ח) היה מגלח ואמרו לו מת אחד מקרוביו הרי זה יגמור משמע הא לא התחיל אסור דלמא בשמועה איירי ולאחר שנקבר ובשם ריב"א כתבתי דתגלחת אסור דנפקא לן מראשיכם אל תפרעו (ויקרא י) הא כולי עלמא אסירי(ט) ואינהו אוננים הוו ובתשמיש המטה דאסרינן בסמוך ורא[כ] להתיר באנינות כדאמרינן פ"ק דכתובות (דף ד. ושם) ובאבילות אסרו דקאמרינן התם מכניסין את המת לחדר ובועל בעילת מצוה ופורש והא דקאמרינן התם אבילות דהכא קילא ואתי לזלזולי בה ומקשה מאי קולא איאימא דקתני בועל בעילת מצוה משום דלא חיילא אבילות עליה אינו רוצה לומר שאין קולא בדבר אלא הכי קאמר אין קולא באבילות כי אם באנינות ולא אתי לזלזולי באבילות:

ואין מברכין עליו. פירש בקונטרס בברכות פרק מי שמתו (דף יח. ושם) ברכת המוציא ואין מזמנין ברכת המזון ותימה גבי המוציא מה שייך לומר אין מברכין עליו בשלמא גבי ברכת המזון שייך זירוף אלא גבי המוציא מאי שייך זירוף ויש לפרש דבגמרא[ל] קאמרינן דאין מברכין עליו אלא מצוה לחלק דהוו כשנים שאכלו שמצוה ליחלק(י) ואין זה האונן מצטרף עמהן ואין מזמנין עליהן[מ] עמהן לומר נברך שאכלנו משלו ואי לא הוה תני אלא חדא הוה אמינא לענין נברך שאכלנו משלו דאין מצטרף אבל מצטרף להיות להם דין שלשה לברך אחד מהן בעבור חברו להכי תני תרתי וריב"א מפרש דאין מברכין ומזמנין חדא לומר נברך שאכלנו משלו וחדא לברך בשם כמו שמזכירין שם בעשרה(כ) פירש בקונטרס בפרק מי שמתו (ג"ז שם) ואינו מברך אין נריך לברך ברכת המזון[נ] משמע מפירושו דאין אסור לברך ובשמעתין נמי פירש כענין זה ומיהו מדקאמר[ס] בריש פרק מי שמתו התם למאן דאמר [תוך[ע]] ארבע אמות הוא דאסור פירש רבינו יצחק בברכות דאיכא איסור לברך וגם בתוספות הרב פירש דאסור לברך ותימה לרבי יצחק דהשתא נהגו לברך ולזמן והיה אומר דלא איירי הכא רק כשהוא עוסק בצרכי המת שאין לו להתבטל מן המצוה אבל בשעה שאינו עוסק שרי אי נמי בשעה שאחרים עוסקים והוא אינו עושה כלום ומיהו בירושל' אינו משמע כן והכי איתא התם(ל) אינו אוכל כל צורכו ואינו שותה כל צורכו כו' ואינו מברך ואם בירך אין עונין אחריו אמן ואם ברכו אחרים אינו עונה אחריהם אמן ואם משום ביטול מצות עסק במתו מה ביטול יש בעניית אמן מיהו נראה לי משום שמיעת הברכה שלא תהיה אמן יתומה(מ) ועוד דאמרינן לקמן(נ) הן עומדין ומתפללין והוא יושב ומצדיק עליו את הדין ומשמע שאינו עוסק בו כלל אלא יושב ודומם ונראה דאסור לברך ושוב מצאתי בירושל' דריש פרק מי שמתו(ס) תני אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו למה מפני כבודו של מת או משום שאין לו מי שישא משאוי ופריך והא תניא פטור מנטילת לולב וקא סלקא דעתיה דמיירי ביום טוב ובו אינו טרוד לישא במשאוי ומשני תפתר בחול פירוש בחולו של מועד ופריך והתניא פטור מתקיעת שופר אית לך למימר בחול ולא ביום טוב אמר ר' חנינא מכיון שהיו זקוקים להביא לו ארון ותכריכין דתנינן תמן(ע) מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא ארון ותכריכין נמי כמו שהוא נושא משאוי דמי משמע דפליגי[פ] בשבת וביום טוב דאינו מברך במאי דאמרינן מיהו הא קשיא לן דאמרינן בסיפא בשבת מברך ומזמן ונריך עיון:

בעא

עין משפט
נר מצוה

קנו א מיי' פ"ד מהל' אבל הל"ו סמג עשין מד"ס ב טוש"ע י"ד סי' שמא סעיף א וטוש"ע א"ח סי' קלט סעיף ה:

קנז ב מיי' פ"י שם הלכה א סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' ת סעיף א:

◆

משנת ראשונים

ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין. מפני שאם יבוא לאכול בשר ולשתות יין ימשך אחר תענוגיו ויתעצל בקבורת המת ומפני זה הטעם נמי לא אסרו לו נעילת הסנדל שאם ילך יחף לא יוכל ללכת לכאן ולכאן ולהשתדל בקבורתו. **[תר"י, ברכות]**

ואין מברך. ואינו מברך המוציא שאינו צריך לברך המוציא לעצמו ויש מפרשים שאם מברכה לא יצאו אחרים אחר שהוא פטור ממנה ומכל מקום נראה לי דבדיעבד מיהו יצאו. **[מאירי, ברכות]**

ואין מברכין עליו. והרמב"ן ז"ל פי' הכי אינו מברך ברה"מ לעצמו ואינו מזמן לאחרים בשלשה ואין מברכין עליו ברכת המזון שלא תאמר כיון שאינו יכול לברך לעצמו יהא כבור דחכם מברך ובור יוצא קמ"ל. **[פי' הרשב"ץ, ברכות]**

ופטור מקריאת שמע. לפי שהוא עסוק בצרכי המת שהוא מצוה. ודרשי' בפ"ק דברכות (יא.) ובפ"ב דסוכה (כה:) כל העוסק במצוה פטור מן המצוה, ומוכח ליה מקראי. ובירושלמי בפרק מי שמתו דריש א"ר בון כתי' למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימים שאתה עוסק בהם בחיים, ולא ימים שאתה עוסק בהם במתים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ומן התפילין. אגב ריהטא דרישא נקט תפלין, דהא אפילו לאינשי אחריני נמי שבת לאו זמן תפלין הוא. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) ברכות יז: שמחות פ"י, ב) לקמן כד., ג) דפרקין סה"ה, ד) עיין רש"ש, ה) יט:, ו) [ויברך אלהים את יום השביעי כ"ה במ"ר ויחי פ"ק], ז) עיין זבחים דף ק:, ח) פרק ה ה"ח, ט) לעיל דף יד סע"ב, י) ברכות מה:, כ) ברכות מט:, ל) בפרקין ה"ה וברכות פ"ג ה"א (שמחות פ"י), מ) ברכות דף מז. ע"ש ברש"י ותוס', נ) בברכות שם [יט.], ס) ברכות שם, ע) שבת דף קנא., פ) לקמן דף כז., צ) מנחות לו: ע"ש.

◆

גליון הש"ס

גמ' וחייב בק"ש ובתפלה ובתפילין ובכל מצות. בברכות בברייתא זו איתא וחייב בכל מצות האמורות בתורה וברי"ף שם חייב בק"ש ותפלה ובכל מצות האמורות בתורה:

◆

רש"י כת"י

[יש אבילות בשבת]. שאבילות קצת נוהגת בשבת דקתני במתניתין שבת עולה מן המנין ואי לא נהגו אבילות אמאי עולה מן המנין אלא ודאי[צ] אבילות בשבת והאי דאיצטריך למיתני עולה דקתני מפני שהשבת עולה כלומר מפני שאבילות נוהגות בשבת. **אפסוקי מבעיא.** דלא מפסקין. **אידי דקא בעי למיתנא סיפא.** הרגלים מפסיקין ואין עולין כגון עצרת דחד יומא תנא נמי גבי שבת עולה ולאו דיש אבילות בשבת כלל אלא אגב דהכא תנא ליה איידי דקתני מפסיקין ואין מפסיקין לצורך תנא נמי עולין ואין עולין שלא לצורך. **מי שמתו מוטל לפניו.** אין לו דין אבל עד שיסתום הגולל(פ). כשהוא סועד אוכל בבית אחר. **ואינו מיסב.** כשהוא אוכל דהיינו דרך גדולה. **ואינו מברך.** שום ברכה דפטור הוא ממצות כל זמן שמתו מוטל לפניו. **ואין מברכין.** ברכת המוציא להוציאו ידי חובתו. **ובשבת מיסב.** כשהוא אוכל. **ואוכל בשר וחייב בכל מצות** וכו'. תפלין לא גרסינן דאין תפלין בשבת דכתוב כי אות היא מי שצריכין אות יצאו תפלין שאין צריכין אות שהן עצמן אות דכתוב והיה לך לאות על ידכה וגו'(צ). לרבן גמליאל מחייב במצות עונג[ק] בשבת דאין אבילו' בשבת. **עד כאן לא קאמר תנא קמא.** דיש אבילות אלא גבי מתו מוטל לפניו דנפיש צעריה אבל גבי אבל מודה דאין אבילות בשבת. **אבל.** היכא דחל אבילות אימא כיון דקא (סבר) חיילא אבילות עליה מעיקרא דאפי' בשב' נמי יש אבילות.

◆

הגהות וציונים

א] "ובתפילין" ליתא בכת"י. ועי' רש"י כת"י ובגליון הש"ס: ב] [במס' שמחות אי' כדהכא אבל בברכות יח ע"א איתא ר"ש בן גמליאל] (גליון): ג] בכת"י נוסף **המוציא** להוציא (ועי' רש"י כת"י וברש"י בברכות שם ובתוס' כאן ושם): ד] בכת"י **מאן** דאמר: ה] צ"ל **דקאמר** לימא (באה"מ): ו] יש להוסיף מדקתני **עולה** (דבש תמר): ז] צ"ל **פירוש** (מהרש"א): ח] נדצ"ל לכל **למנין**: ט] דשבת אינו **אלא** למנין **דאבילות** ו**לא** נהגא אבילות כצ"ל (גליון) ע"פ מהרש"א עי"ש: י] צ"ל שמא הוה (באה"מ): כ] נדצ"ל **לפעמים ראו** להתיר (באה"מ): ל] צ"ל **דבג'** (כלומר שיש ג' רק בצירוף האבל, רש"ש) ועי' גם פורת יוסף: מ] צ"ל **עליו** (רש"ש): נ] תיבות "בהמ"ז" מיותר (רש"ש), ועי' רש"י כת"י ובברכות שם: ס] צ"ל ומיהו **אהא דקאמר** (מהרש"א): ע] רש"א (גליון): פ] משמע **דפליג** בשבת כצ"ל (גליון) עי' מהרש"א, תפארת למשה ופורת יוסף (בילקו"מ), ועי' רא"ש סי' נד ותוס' בברכות שם: צ] נדצ"ל אלא ודאי **יש** אבילות: ק] נדצ"ל במצות **עונה** (ועי' רש"י בברכות שם):

שאסור בתשמיש בשבת הוא משום שהוא דבר שבצינעה ונוהגת בו אבילות בשבת[כה]. **וּמַר** - ורבן גמליאל **סָבַר שְׁאֵין אֲבֵילוּת בְּשַׁבָּת** כלל, ולכן לשיטתו מותר בתשמיש המטה. ומבואר שמחלוקת בני יהודה ובני הגליל האם אבילות נוהגת אף בשבת, היא מחלוקת התנאים האמורה.

דוחה הגמרא, **מִמַּאי** - מנין לנו שבכך נחלקו תנא קמא ורבן גמליאל, **דִּלְמָא** - הרי יתכן ששניהם מודים שאין אבילות בשבת, **וְעַד כָּאן לֹא קָאָמַר תַּנָּא קַמָּא הָתָם** - כל מה שאמר תנא קמא שם בברייתא שאבילות נוהגת באונן אף בשבת לענין שאסור בתשמיש המטה, אינו **אֶלָּא מִשּׁוּם דְּמֵתוֹ מוּטָּל לְפָנָיו** וצערו רב ביותר[כו], ולכן אסור בתשמיש המטה אף בשבת, **אֲבָל הָכָא** - כאן באָבֵל שאינו אונן, **דְּאֵין מֵתוֹ מוּטָּל לְפָנָיו, לֹא** אסר תשמיש המטה בשבת. וכן יש לומר להיפך, שמא בין תנא קמא ובין רבן גמליאל מודים שיש אבילות בשבת, **וְעַד כָּאן לֹא קָאָמַר רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָתָם** - כל מה שאמר רבן גמליאל שם בברייתא שאין אבילות נוהגת באונן בשבת ומותר בתשמיש המטה, אינו אלא משום **דְּאַכַּתִּי לֹא חָל אֲבֵילוּת עֲלֵיהּ** - שעדיין לא חלה עליו האבילות, כיון שטרם נקבר המת[כז], ורק מחמת שהוא עוסק בצרכי קבורת המת נאסר עליו תשמיש המטה, וממילא בשבת שאינו טרוד בקבורתו לא נאסר, **אֲבָל הָכָא דְּחָל אֲבֵילוּת עֲלֵיהּ** - כאן באָבֵל, שחלה עליו כבר אבילות, שהרי כבר נקבר המת והחל למנות את שבעת ימי האבילות, **הָכִי נַמִּי** - בזה גם רבן גמליאל סובר שכיון שכבר חלה עליו אבילות מתחילה, היא חלה גם בשבת[כח], וממילא האבל אסור בה בתשמיש המטה.

כה. תוספות (ד"ה יש). ולפי מה שביארו שלרבי יוחנן שביאר שהמחלוקת היא בתשמיש המטה, נחלקו בדברים שבצינעא.

כו. רש"י כת"י (ד"ה עד). אמנם רבינו יונה (ברכות יח. ד"ה תשמיש) כתב, שזו חומרא שהחמירו באונן שינהג בזה איסור מפני שהוא קלות ראש. והרמב"ן (תורת האדם, שער הסוף אות טו ד"ה ולענ"פ) כתב הטעם, שהרי אף בשבת מוטל עליו לשמור על המת, ולדבר ולפקח בעסקי קבורתו.

כז. ורק בקבורתו חלים על קרוביו דיני האבילות. דהיינו, לרבי אליעזר מעת שיצא המת מפתח הבית שנמצא בו, ולרבי יהושע מעת שנסתם עליו הגולל, כמבואר בברייתא לקמן (כז.).

כח. רש"י כת"י (ד"ה אבל).

אוצר החכמה 18/06/2018

הגמרא מבררת מה ההלכה לענין אבילות בשבת:

בְּעָא מִינֵּיהּ [-שאל] רַבִּי יוֹחָנָן מִשְּׁמוּאֵל, יֵשׁ **אֲבֵילוּת בְּשַׁבָּת** - האם האבל נוהג מנהגי אבילות בשבת בדברים שבצינעה[א], **אוֹ** שמא **אֵין** כלל **אֲבֵילוּת בְּשַׁבָּת**. **אֲמַר** לֵיהּ שמואל, **אֵין אֲבֵילוּת בְּשַׁבָּת** כלל, ואף מנהגי אבילות בדברים שבצינעה אין לאבל לנהוג בשבת[ב].

★

אגב שדנה הגמרא האם תשמיש המטה מותר לאבל בשבת, היא דנה כאן בענין אבל העובר על כך בימי החול:

יָתְבִי רַבָּנָן קַמֵּיהּ דְּרַב **פָּפָּא** - ישבו החכמים לפני רב פפא, וְקָאָמְרִי מִשְּׁמֵיהּ דִּשְׁמוּאֵל - ואמרו לפניו בשמו של שמואל, **אָבֵל** שֶׁשִּׁימֵּשׁ מִטָּתוֹ בִּימֵי אֶבְלוֹ, חַיָּיב מִיתָה בידי שמים[ג]. **אֲמַר** לְהוּ רַב **פָּפָּא**, טעיתם בדין זה, שהרי רק **אָסוּר** לעשות כן **אִתְּמַר** [-נאמר] בהלכה זו, ולא 'חייב מיתה'. וְעוד טעיתם שדין זה מִשְּׁמֵיהּ [-משמו] דְּרַבִּי יוֹחָנָן **אִתְּמַר** [-נאמר], ולא בשם שמואל כפי שאמרתם[ד]. **וְאִי שְׁמִיעָא** לְכוּ - ואם שמעתם דין חיוב מיתה באבילות מִשְּׁמֵיהּ [-בשמו] דִּשְׁמוּאֵל, הָכִי שְׁמִיעַ לְכוּ - כך שמעתם, **אָמַר** רַב **תַּחֲלִיפָא בַּר** אֲבִימִי **אָמַר** שְׁמוּאֵל, **אָבֵל שֶׁלֹּא פָּרַע** - שלא גידל שער ראשו אלא גילחו[ה], **וְשֶׁלֹּא פֵּירַם** - שלא קרע את בגדיו על מתו[ו], **חַיָּיב מִיתָה** בידי שמים, **שֶׁנֶּאֱמַר** במיתת נדב ואביהוא בני אהרן (ויקרא י ו) שאמר משה לאהרן ובניו '**רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמוּתוּ**' וגו', ויש לדרוש את משמעות הפסוק, שאף שראשיכם לא תפרעו ובגדיכם לא תפרומו, לא תמותו, כיון שאין עליכם תורת אבילות[ז], ודווקא להם נאמר כך, **הָא** - **אֲבָל אַחֵר שֶׁלֹּא פָּרַע וְשֶׁלֹּא פֵּירַם, חַיָּיב מִיתָה**[ח].

מביאה הגמרא ברייתא שאף בה שנינו שאבל אסור בתשמיש המטה ואבל שעבר על כך נענש:

אָמַר רַפְרָם בַּר **פָּפָּא**, **תָּנָא** - שנינו בברייתא **בְּאֵבֶל** רַבָּתִי - במסכת שמחות[ט], **אָבֵל אָסוּר** לְשַׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ בִּימֵי אֶבְלוֹ. **וּמַעֲשֶׂה** בְּאֶחָד שֶׁשִּׁימֵּשׁ מִטָּתוֹ בִּימֵי אֶבְלוֹ, וְשָׁמְטוּ [-משכו] חֲזִירִים **אֶת** גְּוִיָּיתוֹ [-כל גופו[י]].

★

הגמרא מביאה מחלוקת בדיני אבילות בשבת:

אָמַר שְׁמוּאֵל, המעשים ששמם מתחיל באותיות **פח"ז**, הם **חוֹבָה** לאבל בשבת, ואלו ששמם מתחיל **בנת"ר**, **רְשׁוּת** הם בשבת.

הגמרא מפרטת את הדברים:

'פח"ז' הם: **פְּרִיעַת** [-גילוי] **הָרֹאשׁ** מהבגד שבו עוטף האבל את ראשו בימי האבילות[יא], שחובה על האבל לגלות את ראשו בשבת מהבגד שעוטף בו את ראשו בימי החול של האבילות[יב]. **חֲזָרַת** [-סיבוב] **הַקֶּרַע** שקרע על המת **לַאֲחוֹרָיו**, שלא יֵרָאֶה[יג]. **זְקִיפַת הַמִּטָּה** של האבל שהפך בימי האבילות[יד], וצריך לחזור ולזוקפה בשבת שתעמוד כתיקנה[טו], שבשבת שלשה דברים אלו הם **חוֹבָה** על האבל, משום שאם אינו עושה אותם ניכר שנוהג אבילות, ובשבת אסור לנהוג באבילות בפרהסיא[טז]. ו'נת"ר' הם: **נְעִילַת הַסַּנְדָּל** - בשבת נועל האבל את הסנדל שחלץ קודם לכן בימי אבילותו. **תַּשְׁמִישׁ הַמִּטָּה**, וכן **רְחִיצַת יָדַיִם וְרַגְלַיִם בְּחַמִּין עַרְבִית**[יז], שאסור בהם בימי אבילותו, שלשה אלו **רְשׁוּת** לאבל לעשותם

[א] **על** פי תוספות (לעיל כג: ד"ה יש).

[ב] **אך** רבי יוחנן לא קיבל זאת, אלא אמר שדברים שבצינעא נוהג [כמבואר להלן (בסוף העמוד)]. תוספות (ד"ה בעא). והיעב"ץ (ד"ה בעא) העיר, שלא יתכן שרבי יוחנן נפגש עם שמואל פנים אל פנים, שהרי לא הכירו [שכן רבי יוחנן היה כל ימיו בארץ ישראל, ושמואל היה כל ימיו בבבל], אלא שאל אותו בכתב, כמו שמצינו בחולין (נה:). אמנם העיר עוד, שיש ראשונים [תניא רבתי (סי' סה), שבלי הלקט (שמחות סי' לח) ועוד] שגרסו 'מר יוחני' במקום 'רבי יוחנן', ולפי זה אין צריך להגיע למה שכתבו התוספות שרבי יוחנן לא קיבל את דברי שמואל, שהרי כלל לא שאל אותו. וגם בדקדוקי סופרים (אות מ) כתב מחמת הקושיות הנ"ל [שלרבי יוחנן דברים שבצינעא נוהג, וגם שלא מצינו שפגש את שמואל ושאלו], שהגירסא 'מר יוחני' היא הגירסא האמיתית.

[ג] **רש"י** כת"י (ד"ה חייב). משום 'ופורץ גדר ישכנו נחש' (קהלת י ח). שיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה ששמש). וכתב הרמב"ן (תורת האדם שער האבל אות פא ד"ה כתב), שחייב מדרבנן.

[ד] קשה, אם יש בזה רק איסור ולא חיוב מיתה, מה חידש רבי יוחנן בזה, הלא ברייתא מפורשת היא לעיל (כא.) שאבל אסור בתשמיש המטה. רעק"א (ד"ה אסור) וקרן אורה (ד"ה יתבו). ותירץ בקרן אורה, שכוונת שמואל או רבי יוחנן לחדש שאסור אפילו בשבת [ובפורת יוסף (ד"ה יתבי) הביא שכך מפורש בירושלמי (פ"ג ה"ה) לגבי נידון זה], אלא שבתחילה אמרו החכמים בשם שמואל שחייב מיתה, וכוונתם שכיון שחמור האיסור בזה כל כך יש להחמיר אפילו בשבת [ואף ששמואל סובר שאין אבילות בשבת כדלעיל, מכל מקום בתשמיש יש להחמיר]. ועל כך אמר להם רב פפא, שהלכה זו נאמרה בשם רבי יוחנן בלשון איסור בלבד, ובא רבי יוחנן להשמיענו שאפילו בשבת אסור, כיון שיש לאבל לנהוג אבילות בדברים שבצינעא כדברי רבי יוחנן עצמו להלן, אך לא נאמר שחייב מיתה, וגם שלשמואל אין איסור תשמיש בשבת כלל. וכעין זה תירץ הרש"ש (ד"ה אבל). וכעין דברים אלו בקיצור כתב כבר בשיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה אמר). וראה תירוץ נוסף בשפת אמת (ד"ה אסור).

[ה] **ר"י** מלוניל (ד"ה אבל).

[ו] **ר"י** מלוניל (שם).

[ז] **רש"י** כת"י (ד"ה ראשיכם). ובפסוק הבא (שם י ז) מבואר הטעם שאין לבני אהרן לנהוג באבילות 'כי שמן משחת ה' עליכם', וביאר הרשב"ם (שם), שכיון שאתם נמשחים מחדש עם אביכם שהוא כהן גדול, ובו נאמר טעם זה (שם כא י, יב) 'את ראשו לא יפרע וגו' ולא יחלל את מקדש אלהיו כי נזר שמן משחת אלהיו עליו'. ורש"י (ויקרא י ו) כתב, שנצטוו שלא להתאבל כדי לא לערבב שמחתו של מקום באבילות. וראה עוד בביאור הענין בהערה להלן בסמוך.

[ח] **אמנם** פשט הפסוק הוא שבני אהרן לא יפרעו ויפרמו, שאם יפרעו ויפרמו ימותו, אמנם שאר האבלים רק מצוה להם לפרוע ולפרום, אך לא נאמר בהם חיוב מיתה אם לא פרעו ופרמו. וכאן נדרש לחיוב מיתה באבל מאסמכתא בלבד, שהרי בסנהדרין (פג.) לא הובא עונש מיתה לאבל שלא פרע ופרם בתוך אלו שחייבים מיתה בידי שמים מן התורה. תוספות (ד"ה הא). וחייב מיתה היינו מדרבנן, ומטעם שכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה בידי שמים. ריטב"א (ד"ה והכי). ובשיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה שלא) ביאר, שהדרשה היא מכך שכתוב בפסוק אזהרת מיתה מיותרת, שהרי נאמר בפסוק שלאחריו (ויקרא י ז) 'ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו', ומשמע שזה נאמר על כל האזהרות שנאמרו לפניו, וגם על איסור פריעה ופרימה, ואם כן המיתה שנאמרה בתחילה מיותרת, ודרשו מכך שאחֵר שלא פרע ופירם באבילותו חייב מיתה. וביד דוד (ד"ה אבל) כתב, שבפסוק ניתן לפרש שני פירושים, האחד, שהוזהרו בני אהרן שלא לפרוע ולפרום כדרך אבלים אחרים על המת שאם יעשו כן ימותו, אבל אבלים אחרים מצוה בידם לפרוע ולפרום [וזה פשט הכתוב שכתבו התוספות הנ"ל]. והפירוש השני, שהותר לבני אהרן שלא לפרוע ולפרום על המת כדרך שנתחייבו אבלים אחרים לפרוע ולפרום, והכתוב מבשרם שלא ימותו על כך, אבל אבלים אחרים שלא יעשו כן על המת, חייבים מיתה, וזה פשט הכתוב לפי דרשת הגמרא כאן [וכפי שכתב רש"י כת"י כמבואר בפנים].

[ט] **המיוחס** לרש"י (ד"ה אבל). ולפנינו המסכת מתחלקת לשני חלקים, הראשון נקרא 'שמחות' והשני 'אבל רבתי', והברייתא מופיעה ב'אבל רבתי' (פ"א ה"ג). וראה גם בתשובות רב נטרונאי גאון (החדשות, סי' תקלט), שאבל רבתי 'מסכת משנה היא, ויש בה הלכות אבילות, ורוב הלכות דבאלו מגלחין בה שנויות, ושתים [-שתי מסכתות] הם, אחת גדולה ואחת קטנה'.

[י] **המיוחס** לרש"י (ד"ה גוייתו) בפירוש ראשון. ופירוש נוסף כתב [וכן ברש"י כת"י (ד"ה גויתו)], שהוא האבר שלו. ולפי פירוש זה ביאר בשיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה גויתו), שעונש זה מדה כנגד מדה הוא, שהאבר שנהנה באיסור בו נענש. ובמגיד מישרים (ויצא מהדו"ק ד"ה וממא) ביאר, שחזירים היינו כוחות הטומאה, ששמטו ומשכו לעצמם את גווייתו ושלטו בו רחמנא ליצלן.

[יא] **אך** אין הכוונה כאן לגידול שער הראש. רש"י כת"י (ד"ה פריעת) [וכנראה כוונתו שאין זה קשור לחיוב פריעת הראש של אבל שהוא גידול שער, המובא בגמרא לעיל בסמוך, ונלמד מהפסוק (ויקרא י ו) 'ראשיכם אל תפרעו'. וכן כתב בשיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה פריעת)].

[יב] **כמבואר** לעיל (טו.) שאבל חייב בעטיפת הראש [וראה שם מהיכן למדו דין זה]. וביאר המאירי (לעיל שם ד"ה אבל חייב בעטיפה), שענינה הוא שלא יעמוד האבל בגילוי הראש, אלא יעטוף ראשו עיטוף המכסה מקצת הפנים מכנגד העינים ולמטה כנגד השפה, שיהא עומד כאדם נכנע ונשבר.

[יג] **בבית** הצואר של בגדיהם היה ניתן להפוך את מה שמלפנים לאחור. רש"י כת"י (ד"ה להחזיר). ולענין המנהג בזמנינו, בשולחן ערוך (יו"ד סי' ת ס"א) פסק שבשבת יש להחליף את הבגד הקרוע, ואם אין לו בגד קרוע מחזיר את הקרע לאחוריו. אך הש"ך (שם סק"ג) כתב, שעתה לא נהגו לדקדק בזה, ויתכן הטעם מפני שלובשים מנעלים בשבת, והמנעלים שעליו מוכיחים שאינו נוהג אבילות [וכדברי רבי יוחנן להלן].

[יד] **כמבואר** לעיל (טו.) שיש לאבל לכפות [-להפוך] את המטה בביתו בימי האבילות [וראה שם מהיכן למדו דין זה].

[טו] **רש"י** כת"י (ד"ה ולזקוף).

[טז] **ואף** כפיית המטה בבית שאינו בפרהסיא כל כך, מכל מקום כיון שדרך המיטות להיות שם לעיני הכל, אם ישאירן כפויות הרי זו אבילות בפרהסיא. ועוד, שדבר שניכר שאינו נעשה אלא משום אבל, נחשב כפרהסיא אפילו אם הוא נראה רק מעט, כיון שהאנשים רגילים שלא לכפות מטותיהם, וכפי שמבואר מדברי הגמרא להלן. ריטב"א (ד"ה הכי אמר).

[יז] **כשחיממו** את המים בערב שבת, אבל אם הוחמו בשבת אסור. רש"י כת"י (ד"ה בחמין). ומרש"י עולה שרוחץ בשבת ממש. אמנם התוספות (ד"ה ושמואל) כתבו, שיש מפרשים שרחיצה בחמין רשות היינו כמבואר בשבת (כה:). ועיין שם שמדובר בערב שבת. וממילא הוסיפו היש מפרשים, שמה שאמרו כאן שרחיצה היא 'רשות' היינו

בעא מיניה ר' יוחנן משמואל יש אבילות בשבת או אין אבילות בשבת אמר ליה אין אבילות בשבת. יתבי רבנן קמיה דרב פפא וקאמרי משמיה דשמואל אבל ששימש מטתו בימי אבלו חייב מיתה א"ל רב פפא °אסור אתמר ומשמיה דר' יוחנן אתמר ואי שמיעא לכו משמיה דשמואל הכי שמיע לכו אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל [א]אבל שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה שנאמר א) ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו וגו' הא אחר שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה אמר רפרם בר פפא תנא באבל רבתי אבל אסור לשמש מטתו בימי אבלו ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גוייתו. אמר שמואל [ב]פח"ז חובה נת"ר רשות פריעת הראש חזרת קרע לאחוריו זקיפת המטה חובה נעילת הסנדל תשמיש המטה רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית רשות ורב אמר [ג]אף פריעת הראש רשות ושמואל מאי שנא נעילת הסנדל דרשות דלאו כולי עלמא עבידי דסיימי מסאנייהו פריעת הראש נמי לאו כולי עלמא עבידי דמגלו רישייהו שמואל לטעמיה דאמר שמואל [ד]כל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע [ה]וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה[א] מחוי ר"נ [ו]עד גובי דדיקנא א"ר יעקב א"ר יוחנן לא שנו אלא שאין לו מנעלים ברגליו אבל יש לו מנעלים ברגליו מנעליו מוכיחין עליו. כל[ב] קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע והא אמרו ליה לשמואל נח נפשיה דרב קרע עליה תריסר מני אמר אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה א"ל לרבי יוחנן נח נפשיה דר' חנינא [א]קרע עליה תליסר אצטלי מלתא אמר אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה שאני רבנן דכיון דכל שעתא מדכרי שמעתייהו כשעת חימום דמי. א"ל רבין בר אדא לרבא אמר תלמידך רב עמרם תניא אבל כל שבעה קורעו[ג] לפניו ואם בא להחליף מחליף וקורע [ז]בשבת קורעו[ג] לאחוריו ואם בא להחליף מחליף ואינו קורע כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו אותן קרעין מתאחין או אין מתאחין פליגי בה אבוה דרב אושעיא ובר קפרא [ח]חד אמר אין מתאחין וחד אמר מתאחין תסתיים דאבוה דרב אושעיא דאמר אין מתאחין דאמר רב אושעיא אין מתאחין ממאן שמיע ליה לאו מאבוה לא[ד] מבר קפרא רביה שמיע ליה. אמר רבא אבל מטייל באונקלי בתוך ביתו אביי אשכחיה לרב יוסף דפרים ליה סודרא ארישיה ואזיל ואתי בביתיה א"ל לאו סבר לה מר אין אבילות בשבת א"ל הכי א"ר יוחנן [ב]דברים שבצינעא נוהג: ר"א אומר משחרב בית המקדש עצרת כשבת וכו': אמר רב גידל בר מנשיא אמר שמואל הלכה כר"ג ואיכא דמתני להא דרב גידל בר מנשיא אהא[ה] [ט]כל ל' יום [ג]תינוק יוצא בחיק ונקבר באשה אחת ושני אנשים אבל לא באיש אחד ושתי נשים

רש"י

אבל רבתי. מסכת שמחות: גוייתו. כל גופו, ואיכא דאמרי אבר שלו: פריעת הראש. שמגלה האבל ראשו בשבת ואינו מתעטף וחזרת קרע לאחוריו וזקיפת המטה חובה בשבת: נעילת הסנדל. דלאו כולי עלמא סיימי מסאנייהו בשבת, ולא מוכח דאבל הוא: לא כולי עלמא מגלי רישייהו. בשבת, ואע"פ שמתעטף לא מיחזי כאבל: בשעת חימום. בשעת התחלת הצער, בשעת מיתה: וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים. הלכך כיון דכל ימי שבוע שהוא אבל מתעטף כישמעאל, אם אינו נוטלה בשבת נראה כנוהג אבילות, דכ"ע לא נהיגי בעטיפה זו אלא אבלים בלבד: מחוי ר"נ. עטיפת ישמעאלים: גובי דיקנא. גומות שבלחי למטה מפיו: לא שנו. פריעת הראש בשבת, דצריך לגלות חוטמו ושפמו וזקנו שהיה מכוסה בימי אבלו, להודיע כי אין אבילות בשבת: אלא שאין מנעלים ברגליו, אבל יש מנעלים ברגליו מנעליו מוכיחים עליו. דאינו אבל, אבל לגלות ראשו אינו צריך, ואם בא להתעטף בצינעא אפי' כעטיפת הישמעאלים אין בכך כלום: דמסתפינא מיניה. בקושיות: מחליף וקורע. אע"פ שאינו שעת חימום: כבוד אביו. שנו, אבל לכולי עלמא אין קורע אלא בשעת חימום: [ו] ממאן שמיעא. לרב אושעיא הא דאמר אין מתאחין[ז], שמע מינה האי דאמר אין מתאחין אבוה דרב אושעיא: אונקלי. שייפינ"ש, חלוק שקורעו: בתוך ביתו. שבצינעא מותר לנהוג אבילות בשבת: דפרים סודריה ארישיה. בשבת משום עטיפה, דנהיג אבילות: כל ל' יום יוצא בחיק. בן[ח] ל' יום מוציאו בחיק לבית הקברות ולא בארון: אבל לא באיש אחד. שאין מתייחדין עם האשה:

דלוסקמא

תוספות

בעא מיניה ר' יוחנן משמואל. מיהו ר' יוחנן לא קיבל משמואל דאיהו סבירא ליה דברים שבצינעא נוהג כדפרישית לעיל[ד]: הא אחר שלא פרע כו'. אע"ג דפשטי' דקרא הא אחר פורע ופורס ואם הם יעשו ימותו נראה דאסמכתא בעלמא הוא דהא לא מייתי להו סוף פרק הנשרפין (סנהדרין דף פג.) גבי אלו שבמיתה: ושמואל לטעמיה. פי' בתוספ' הרב דרב סבר דעטיפת הראש שאינה כעטיפת ישמעאלים הויא עטיפה ומסתמא רב ושמואל הלכה כרב[ה] יש מפרשין דרחיצת ידים דקאמר הכא רשות היינו כמ"ד פרק במה מדליקין (שבת דף כה:) דצלא אבילות הוא רשות אבל לר"נ בר יצחק דאמר התם ואני אומר מצוה באבל נמי הוי מצוה ולא רשות ונראה דלא צריך למימר הכי אלא הכי פירושו הכא דמשום אבילות אינו חובה להראות[ט] אבילות בשבת: לא שנו שאין לו מנעלים ברגליו. תימה דכי היכי דמנעליו מוכיחין עליו אמאי לא אמרי' אחד מהני מוכיחין ונמצא דאינו חובה כי אם האחד ושמא במנעלים יש הוכחה יותר: וכל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע. נראה דהא דאמר לעיל (דף כ:) מי שנזדמן לו חלוק בתוך ז' אע"פ שאינו שעת חימום שמא דוקא כגון שקרע כבר והכא[י] איירי בשלא קרע עדיין א"נ כגון שאין לו חלוק בשעה ראשונה חייב לקרוע כשיהיה לו אפי' שלא בשעת חימום ולי נראה דבכל שעה שיוכל להתחמם על מתו אפי' לזמן מרובה אחר מיתתו קרוי שפיר בשעת חימום כמו שאמרו ברבנן משום דמדכרי שמעתייהו הוא הדין נמי בכל מת שיוכל להתחמם עליו והא דפריך בסמוך ולא משני הכי משום דבלאו הכי משני שפיר: כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו. ומכאן קשה לי על מה שפי'[ו] למעלה (דף כ:) דגרסי' רבי חנניא[כ] מי שאין לו אלא חלוק אחד דמיירי בכה"ג דמחליף וקורע דהא גבי אביו ואמו אמר הכא מחליף וקורע כל שבעה ולעיל (שם) אמרי' על אביו ואמו קורע לעולם וצ"ע: הכי א"ר יוחנן דברים שבצינעא נוהג. פסק בהלכות גדולות כר' יוחנן לאפוקי מרב ושמואל דאמרי לעיל תשמיש המטה רשות ודברים שבצינעא הוא ובפ"ק דכתובות (דף ד.) נמי קאמר עלה מסייע ליה לר' יוחנן דאביי[ל] ורבא סברי כוותיה ואע"ג דקיימא לן (לעיל דף יח. כג.) הלכה כדברי המיקל ה"מ במחלוקת של תנאים אבל במילתא דאמוראי לא אמרן מספקא לי כי היכי דשרי בתוך ביתו הני דברים דקריעה[מ] אי הוה אסור נעילת הסנדל בצנעא וכל שאר דברים: [נ]עצרת כשבת. וכ"ש ר"ה ויוה"כ ר"ג אומר ר"ה ויוה"כ כרגלים וכ"ש עצרת לאחר חורבן ולישנא לא אתי שפיר דהוה ליה למתני ר"ג אומר אף ר"ה ויוה"כ כו': [ס]וחכמים אומרים לא כדברי זה כו'. ולא שייך למימר היינו תנא קמא דנימא כולהו אתו לפרש מילתא דתנא קמא כי ההיא דלא ירבה לו נשים בפרק ב' דסנהדרין (דף כא.) וההיא (דהמקדש[ז]): הלכה כר"ג. תימה כיון דאמר שמואל (לעיל דף יח. כג.) הלכה כדברי המיקל באבל אמאי איצטריך למיפסק הלכה כר"ג וי"ל דחומרא נמי היא דאם קברו סמוך לחשיכה ולא היה לו שעה אחת לנהוג בו אבילות או קברוהו נכרים ביום טוב או שמע שמועה קרובה ביום טוב אם הם כרגלים אינם עולים למנין שבעה ואם הם כשבת עולים:

אבא

עין משפט נר מצוה

קנח א מיי' פ"ח מהל' אבל הל' א סמג עשין מד"ס ב:

קנט ב ג מיי' פ"י שם הל' א סמג שם טוש"ע י"ד סי' ת סעי' א:

קס ד מיי' פ"ח שם הל' ג סמג שם טור י"ד סי' שמ:

קסא ה ו מיי' פ"ה שם הל' יט טוש"ע י"ד סי' שפו:

קסב ז מיי' פ"י שם הל' א טוש"ע י"ד סי' ת סעי' א:

קסג ח מיי' שם פ"ט הל' א טוש"ע י"ד סי' שמ סעי' יד:

קסד ט מיי' שם פי"ב הל' י סמג שם טוש"ע י"ד סי' שנג סעי' ד:

רבינו חננאל

פי' עטיפת ישמעאלים דאמר שמואל מכסה שפמו וזקנו וחוטמו במצנפתו או בטליתו. והוא אלמתה בלשון ערב. ובשבת צריך לגלות חוטמו ושפמו וזקנו שהיה מכסה בימי אבלו כי אין אבל בשבת אבל לגלות ראשו אין צריך. ועוד[ע] כמה מכסי מחוי רב נחמן עד גובי דדיקנא. א"ר יוחנן לא שנו אלא שאין מנעלין ברגליו אבל יש מנעלין ברגליו מנעליו מוכיחין עליו. **וקיי"ל כרב דאמר פריעת הראש נמי בשבת רשות.** ואם בא להתעטף בצנעא כעטיפת ישמעאלים אין בכך כלום א) ולא בעי עטיפה כולי האי. דהא רב יוסף דהוא בתרא עבד כרב. **אמר רבא אבל מטייל באונקלי בתוך ביתו.** ואונקלי היא מצנפת כגון מצנפת של כה"ג כדגרסינן בסוף מנחות. מעשה בחוני ושמעי בני שמעון הצדיק הלבישו באונקלי וחגרו בצלצול. אביי אשכחיה [לרב יוסף] דפריס סודרא ארישיה כעטיפת ישמעאלים וקאזיל ואתי בביתיה. א"ל לא סבר לה מר אין אבילות בשבת א"ל דברים שבצנעא נוהג. **ומקשינן תוב לשמואל** וכל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע. והא אמרו ליה לשמואל נח נפשיה דרב וקרע עליה תליסר כברי מאניה. ור' יוחנן קרע על ר' חנינא י"ג אצטלי דמלתא. א"ל אזל ליה גברא דהוה מסתפינא. הנה קרעו בשעת שמועה שלא בשעת חימום. **ופרקינן שאני רבנן** דכיון דכל שעתא מדכרי שמועתיה שעת שמועה כשעת חימום דמי. רבא אמר מהכא דתניא אבל כל שבעה קורעו לפניו ואם בא להחליף חלוקו מחליף וקורע החלוק שלובש הנה קריעתה שלא בשעת חימום. ופרקינן כי תניא ההיא שקורע כל חלוק שלובש אפילו כל שבעה בכבוד אביו ואמו: (ירושלמי הרי שהיה מחליף בגדיו) תשלום הברייתא ובשבת קורעו לאחוריו כדאמרן חזרת [קרע לאחוריו בשבת חובה] ואם בא בשבת להחליף חלוקו מחליף ואינו קורע. הרי שהיה מחליף בגדיו [כל] שבעה חייב לקרוע כולן. אותן קרעין מתאחין או אינן מתאחין. אסיקנא חלוקת אבוה דר' אושעיא ובר קפרא: **ירושלמי** אבל שבא מן הדרך והיה רגליו קיהות מותר לרחוץ שאין רחיצת צונן רחיצה. תני אבל ומנודה שהיו מהלכין בדרך מותרין בנעילת הסנדל. ולכשיבואו לעיר יחלוצו וכן בט' באב. וכן בתענית צבור. תני מקום שנהגו לשאול בשלום אבלים בשבת שואלין. ר' אושעיא חמא אבלין בשבת ואמר להו שלום עליכם כמנהג מקומנו. ר' יוסי בן חלפתא הוה משתבח בר"מ קומי ציפוראי. אדם גדול קדוש צנוע הוא. חד (יומא) זמן חמון ליה שאיל בשלום אבילא בשבת. ותו אמרו ליה ר' אהן הוא דאת משני שבחיה אמר להן [מה עביד] א"ל שאיל בשלום אביליא בשבתא. אמר לון בעין אתון מידע חייליה. אתא להודעאן דאין אבלות בשבת דכתיב ברכת ה' היא תעשיר. זו ברכת שבת. ולא יוסיף עצב עמה. זו אבלות כמו דאמר נעצב המלך אל בנו. תני ארוסתו לא מתאבל ולא אונן עליה. **תני כל שמתאבלין עליו מתאבלין עמו.** רב מחה אחותו פקיד לחייא בריה כד תיסליק לגביי של נעליך מעל רגליך. ר' יונה סליק לגביה ר' גוריון בשבת בגו ז' ימי אבלו. נפיק לגביה לביש סנדלי. א"ל אנת דכר דילפון עובדא מינך דבשבת [מותר] בנעילת הסנדל לא ילפון עובדא מבר נש זעיר. ואין דובר עליו דבר. אפילו דבר תורה א"ר יוחנן שלא היו יודעין במה לפתוח אם ביסורין שבגופו אם בחסרון ממונו אם בנפש בניו ובנותיו: **מתני' משחרב בית המקדש ר' אלעזר אומר עצרת כשבת ר"ג אומר ר"ה ויוה"כ כרגלים.** דייקינן מינה וכ"ש עצרת שהיא כרגלים. אמר גידל בן מנשי אמר שמואל הלכה כר"ג.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [עי' תוס' ב"ק לח: ד"ה עוכר], ב) [כתובות דף ד.], ג) קידושין דף פ: שמחות פ"ג, ד) כג: ד"ה יש, ה) [illegible] דף מט:, ו) בדיבור הקודם (פורת יוסף), ז) [נ"ל דהמוזכר מקדש (זבחים ד' פג.) וע"ע תוספות פסחים פג. ד"ה ר' שמעון אומר ודף קטז: ד"ה וחוטא ותוס' עירובין מח. ד"ה ר' יהודה].

גליון הש"ס

גמ' אסור אתמר ומשמיה דר"י אתמר. לא ידעתי מה חידש בזה הא איתא בברייתא לעיל דף כא ע"א ואלו דברים שאבל אסור בהם וכו' ובתשמיש:

תורה אור השלם

א) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

רש"י כת"י

חייב מיתה. בידי שמים. ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו. הכי משמע אע"פ שבגדיכם לא תפרומו לא תמותו דלאין תורת אבילות עליכם מכלל שאם[פ] לא פרעו חייבין מיתה. באבל רבתי. במסכת אבל רבא ברייתא היא והיינו מסכת שמחות. גויתו. גיד. פריעת הראש. לאו גידול שער הוא אלא גילוי הראש שמסיר עטיפת האבילות מעליו בשבת. להחזיר קרע לאחוריו. (של) בית הצואר שלהן היה מתוקן כדי להפוך חלוקו מה שלפניו לאחור. ולזקוף מטה. שכפה ממטת אבילות וחייב לזקפה בשבת כתיקנה. בחמין. כגון שהוחמו ערב שבת אבל [אם הוחמו בשבת] לכולי עלמא אסור. לאו כולי עלמא וכו'. ואינו נראה כנוהג אבילות בשבת. בשעת חימום. סמוך לפטירת המת. בעטיפת ישמעאלים וכו'. הילכך כיון דכל השבוע שהוא אבל מתעטף כישמעאל אם אינו נוטלה בשבת נראה נוהג אבילותו כיון דכולי עלמא לא נהיגי בעטיפה זו אלא אבלים בלבד. מחוי רב נחמן. עטיפת ישמעאל. עד גובי דדיקנא. גומות שבלחי למטה מפיו. לא שנו. דכל הני חייב ליטול בשבת. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף **עד כמה**: ב] בכת"י **וכל**: ג] בכת"י **וראשונים קרעו**: ד] בכת"י נוסף **דלמא**: ה] בכת"י נוסף **דתניא**: ו] בכת"י נוסף כאן דיבור **אותן קרעים. שקורע על אביו כל שבעה שלא בשעת חימום**: ז] בכת"י נוסף **לאו מאבוה**: ח] נדצ"ל **בתוך** ל' (מראה אש): ט] צ"ל להראות **שאין** אבילות (רש"ש): י] עי' מהרש"א מה שתמה, אבל נראה דיש כאן ט"ס וצ"ל שמא **הכא** דוקא כגון שקרע כבר **והתם** מיירי בשלא וכו' (העמק שאלה לה סו"ס יג, שפ"א עי"ש): כ] אבל הגי' שם מי שאין לו חלוק לקרוע כו' ואולי גיר' אחרת היתה לפניהם ועיין במהרש"א (גליון) שצ"ל **דגרס רבינו חננאל**, ועי' לעיל שם הגר"צ אות ג: ל] צ"ל **ואביי** ורבא סברי ג"כ כוותיה (רש"ש, ועי' תוס' לעיל כג ע"ב ד"ה יש): מ] יש להוסיף **ודעטיפת הראש** (רש"ש): נ] [שייך במשנה דלעיל יט ע"א] (גליון): ס] [ג"ז שייך למשנה דלעיל יט ע"א] (גליון): ע] בכת"י **ועד** (ועי' אות א): פ] נדצ"ל שאם **אחרים** לא:

חשק שלמה על ר"ח

א) נראה דר"ל דלרב גם באבל א"צ להתעטף כעטיפת ישמעאלים ועי' בתוס' ד"ה ושמואל.

בשבת, אך אם נמנע מעשייתם אין זו אבילות בפרהסיא ומותר בשבת[יח].

וְרַב אָמַר, אַף פְּרִיעַת הָרֹאשׁ רְשׁוּת היא בשבת ואינה חובה, שכן לא הכל נוהגים לגלות ראשם בשבת, ולכן גם אם יכסהו אין זו אבילות בפרהסיא ומותר בשבת.

הגמרא דנה בדברי שמואל:

מקשה הגמרא, **וּ**לשיטת **שְׁמוּאֵל** שפריעת הראש בשבת חובה ואינה רשות, **מַאי שְׁנָא** - במה שונה **נְעִילַת הַסַּנְדָּל** משלשת הדברים הראשונים **דִּרְשׁוּת** היא ואינו חייב לנעול את הסנדל, משום **דְּלָאו כּוּלֵּי עָלְמָא עֲבִידֵי דְּסָיְימִי מְסָאנַיְיהוּ** - שאין הכל רגילים לנעול מנעליהם, ואם אינו נועל מנעלים בשבת לא ניכר שזה מחמת האבילות, אלא יתכן שאינו רגיל לנעול מנעלים, ואין זו אבילות בפרהסיא[יט], אם כן **פְּרִיעַת הָרֹאשׁ נַמִּי** - גם בפריעת הראש יש לומר כן, **לָאו כּוּלֵּי עָלְמָא עֲבִידֵי דִּמְגַלּוּ רֵישַׁיְיהוּ** - אין הכל רגילים לגלות ראשיהם, ואם אינו מגלה ראשו בשבת לא ניכר שזה מחמת האבילות, אלא יתכן שאינו רגיל לגלות ראשו, ואין זו אבילות בפרהסיא, ומדוע אמר שמואל שהאבל חייב לגלות ראשו בשבת.

מתרצת הגמרא, **שְׁמוּאֵל** הלך בדין זה **לְטַעֲמֵיהּ** - לשיטתו בעטיפת הראש, **דְּאָמַר שְׁמוּאֵל** שני דינים באבל: א. **כָּל קֶרַע** על המת **שֶׁאֵינוֹ** נעשה **בִּשְׁעַת חִימּוּם** לבו מצער על המיתה, כלומר, בשעת תחילת הצער, דהיינו בשעת מיתה[כ], **אֵינוֹ קֶרַע**, ואם קורע שלא בשעת חימום אינו יוצא ידי חובת קריעה, ועובר משום 'בל תשחית'[כא]. ב. **וְכָל עֲטִיפָה** שהאבל עוטף את ראשו על מתו **שֶׁאֵינָהּ כַּעֲטִיפַת הַיִשְׁמְעֵאלִים** [כפי שיתבאר בסמוך], **אֵינָהּ** נחשבת **עֲטִיפָה** שיוצא בה האבל ידי חובתו, שהרי נאמר ליחזקאל באבילותו (יחזקאל כד יז) 'וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם', ומשמע ששאר האבלים יש להם לעטוף ראשם עד הזקן, כדי שיהיו שפתותיהם דבוקות[כב]. ואם כן, אף שאין הכל מגלים ראשם בשבת, מכל מקום ודאי אינם רגילים בעטיפה כזו, מלבד האבלים המתעטפים מחמת האבילות[כג], ואם האבל שהתעטף באופן זה אינו מגלה את ראשו, הוא נראה כנוהג אבילות בפרהסיא האסורה בשבת[כד].

ומבארת הגמרא מה היא עטיפת הישמעאלים, **מַחְוֵי** [-מראה] **רַב נַחְמָן** עטיפה זו, שעוטף את ראשו **עַד גּוּבֵּי דְּדִיקְנָא** - הגומות שבמקום צמיחת הזקן בלחי למטה מפיו. כלומר, שיכסה את חוטמו ושפמו ומקצת זקנו.

הגמרא מבארת אימתי חובה על האבל לגלות את ראשו בשבת:

אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, לֹא שָׁנוּ שבשבת צריך האבל לגלות את ראשו[כה] שהיה מכוסה בימי אבלו, ולהחזיר את הקרע שבבגדו לאחוריו, ולזקוף את המטה שהיתה כפויה בימי אבלו[כו], כדי להודיע שאין אבילות בשבת, **אֶלָּא כְּשֶׁאֵין לוֹ מִנְעָלִים בְּרַגְלָיו**, שספק הוא אם זה מחמת אונס שיש לו חולי ברגליו, או שזה מפני האבילות, וכיון שאין לו מנעלים ברגליו והולך בעטיפת הראש, מוכח שנוהג אבילות[כז], ולפיכך עליו לגלות את ראשו ולהחזיר את הקרע ולזקוף את המטה, להראות שאינו נוהג אבילות, **אֲבָל אִם יֵשׁ לוֹ מִנְעָלִים בְּרַגְלָיו**[כח], **מִנְעָלָיו מוֹכִיחִין עָלָיו** שאינו נוהג באבילות, שהרי אבל בימי החול אסור במנעלים[כט], ואינו צריך גם לגלות את ראשו מהעטיפה[ל].

לסובר שבלא אבילות רחיצה בערב שבת בחמין היא רשות, אך לרב נחמן בר יצחק שאמר (שם) שרחיצה זו היא מצוה, אף לאבל היא מצוה ולא רשות. אך כתבו התוספות שאין צריך לכך, שכן אין הכוונה כאן שזה רשות דוקא, אלא שאינה חובה, דהיינו שאם אינו עושה כך אינו מראה אבילות בשבת.

[יח] **משמע** שאינו חייב לנהוג בשבת אף דברים שבצינעא, אלא רק רשות הם לו, ושמואל חולק בזה על רבי יוחנן להלן בסמוך שסבר שחייב לנהוג בהם אף בשבת. תוספות (ד"ה הכי).

[יט] **אמנם** בזמנינו שאין הרגילות ללכת יחף ללא מנעלים, נעילת הסנדל בשבת לאבל היא חובה. רא"ש (סי' כח).

[כ] **המיוחס** לרש"י (ד"ה בשעת). וכעין זה כתב רש"י כת"י (ד"ה בשעת) שהוא סמוך לפטירת המת. והמאירי (ד"ה כל) כתב, שהוא יום מיתה או יום שמועה [ששמע על המיתה לאחר היום שבו היתה]. וכתבו התוספות (ד"ה וכל), שנראה שבכל שעה שיוכל להתחמם ולהצטער על מתו, ואף זמן מרובה לאחר מיתתו, גם זה נקרא 'שעת חימום' לענין קריעה, וכמו שאמרו להלן בסמוך [וכן בברכות (מג.)] שקרעו על פטירת חכמים גם לאחר זמן מרובה, כיון שבכל שעה מזכירים שמועתם ונחשב 'שעת חימום', והוא הדין גם בכל מת בשעה שמתחמם עליו. אמנם המאירי (ד"ה כל) כתב, שאם כבר קרע על קרובו שמת, אלא שנזכר במקרה במיתתו וחזר וקרע בזכירתו מרוב דאגה וצער, אינו נחשב קרע, ומותר לאחותו, ועובר בקריעתו בבל תשחית.

[כא] **ריטב"א** (ד"ה והא) בשם רש"י. וכן כתב בתוספות הרא"ש (ד"ה אמר), והוסיף שמותר לאחות קרע זה.

אמנם מי שלא קרע בשעת חימום, ודאי יכול לקרוע גם לאחר מכן, וכפי שאמרו (לעיל כ:) לגבי מי שלא היה לו חלוק בעת הפטירה ולאחר מכן נזדמן לו חלוק. תוספות (ד"ה וכל) ועוד ראשונים. והיינו בתוך שבעת ימי האבילות, אך לאחר השבעה אף אם לא קרע, שוב אינו קורע ונמצא 'מעוות לא יוכל לתקון'. וזהו בשאר קרובים, אך על אביו ואמו קורע לעולם משום כבודם כמבואר לעיל (שם). ר"י מלוניל (ד"ה מחליף).

[כב] **ריטב"א** (ד"ה והשתא).

[כג] **ואף** שהישמעאלים רגילים בזה, מכל מקום היינו דוקא במקומם, אך בשאר מקומות אינם רגילים בזה, וממילא זה נחשב רק דרך האבלים, ובעטיפה זו ניכרת האבילות. אור החמה (ברש"י ד"ה וכל).

[כד] **ורב** סבר שדי לאבל בעטיפת הראש אף שאינה כעטיפת הישמעאלים, ועטיפה כזו אנשים רגילים בה, ויש מהם שאינם מגלים את ראשם בשבת, וממילא אין זו אבילות בפרהסיא. על פי תוספות (ד"ה ושמואל) בשם תוספות הרב. וראה מה שהוסיף בזה הריטב"א (ד"ה והשתא), שאף רב מודה שמצוה בעטיפה כעטיפת הישמעאלים, שהרי נאמר במפורש ביחזקאל (שם) 'ולא תעטה על שפם', והיינו ודאי עד הזקן, אלא שסבר שזה רק למצוה ואינו מעכב, עיין שם.

הקשה הריטב"א (ד"ה הכי אמר), לשמואל שעטיפת האבל היא כעטיפת הישמעאלים דוקא, ורק משום כך על האבל לגלות ראשו בשבת, אם כן מדוע צריך לגלות את כל ראשו, יגלה שפמו ומה שהוא כעין עטיפת הישמעאלים בלבד. ותירץ, שכיון שעטיפה שאינה כעין עטיפת הישמעאלים אינה עטיפה כלל, אם כן למה לו לנהוג בה בשבת שלא לצורך, ולכן מגלה ראשו לגמרי. אמנם הערוך (ערך פרע - הראשון) כתב שאין צריך לגלות את כל ראשו, אלא רק את חוטמו ושפמו וזקנו.

[כה] **דהיינו** חוטמו ושפמו וזקנו שהיו מכוסים כעטיפת הישמעאלים. על פי המיוחס לרש"י (ד"ה לא שנו). [כשיטת הערוך בהערה הסמוכה לעיל שאין צריך לגלות כל ראשו אלא די בחוטמו ושפמו וזקנו, ולא כשיטת הריטב"א שיש לגלות כל ראשו].

[כו] **על** פי רש"י כת"י (ד"ה לא). אמנם הריטב"א (ד"ה א"ר) הביא בשם הגאונים והפירושים, שדין זה נאמר רק על גילוי הראש שמועיל בו נעילת הסנדל [כפי שיתבאר בגמרא], אך על שאר הדברים מתוך פח"ז שהם חובה, אין מועיל מה שנועל את הסנדל. ולאחר מכן הביא הריטב"א שיטת רבינו יצחק והתוספות שמועיל גם לשאר הדברים [כדברי רש"י כת"י הנ"ל]. וכתב בשפת אמת (בתוס' ד"ה לא), שהטעם שהתירו בהיכר זה דוקא עטיפה ולא כפיית המטה או אי החזרת הקרע לאחוריו [לשיטת הגאונים המובאת בריטב"א], משום שעטיפה אינה מפרסמת את האבילות כל כך כמו שאר הדברים, משום שדרך הישמעאלים ללכת כך תמיד [ואילו שאר הדברים אף אחד אינו נוהג מלבד האבל]. ועיין שם עוד מה שכתב בביאור הענין.

[כז] **ספר** המכתם (ד"ה א"ל).

[כח] **אף** שרבי יוחנן סובר להלן שדברים שבצינעא נוהג אבל אף בשבת, ואם כן נעילת הסנדל בתוך ביתו היא דבר שבצינעא, ויש לו להיאסר בה אף בשבת, ומדוע כאן התיר זאת רבי יוחנן. יש לומר שמה שרבי יוחנן אמר כאן שיש לו מנעלים ברגליו אמר כך רק לדברי שמואל שאין אבילות בשבת כלל [כמבואר בתחילת העמוד]. ועוד יש לומר, שלרבי יוחנן נעילת מנעלים בפני העם היא דבר שבפרהסיא, ושלא בפניהם היא דבר שבצינעא, וכיון שאינו דבר שבפרהסיא לגמרי ולא דבר שבצינעא לגמרי, סובר רבי יוחנן שנעילת הסנדל בשבת רשות היא, כלומר שמותר לו לנעול אם רוצה אך אינו חייב בזה, ואמר את הדין כאן באופן שנועל מנעלים. ריטב"א (ד"ה הכי א"ר).

[כט] **וגם** אם מתעטף בצינעא אף כעטיפת הישמעאלים, אין זו אבילות בפרהסיא ואין בזה איסור. המיוחס לרש"י (ד"ה אלא). והקשה המהרש"א (ברש"י ד"ה לא שנו), הרי רבי יוחנן שאמר הלכה זו סובר להלן שאבל נוהג דברים שבצינעא אף בשבת, ואם כן גם בלא ההוכחה שלובש מנעלים הרי הוא צריך לנהוג באבילות בעטיפת הראש בצינעא, ומדוע הוצרך לכך שינעול מנעלים. ותירצו בקרבן נתנאל (סי' כח אות מ) ובעוד אחרונים, שכוונת רש"י היא, שאם רוצה לעטוף את ראשו רק בצינעא, אף אם אין מנעלים ברגליו מותר, כיון שדברים שבצינעא נוהג כדברי רבי יוחנן להלן, ומה שהצריך רבי יוחנן שיהיו מנעלים ברגליו כדי שלא יהיה צריך לגלות ראשו, הוא רק אם רוצה לעטוף את ראשו בפרהסיא. וראה בשארית הברכה (ד"ה לא) מה שהקשה על תירוץ זה, ומה שביאר בדברי רש"י. ובתרומת הדשן (הכהן, ברש"י ד"ה לא שנו) תירץ, שכוונת רש"י לתרץ את תחילת המאמר 'לא שנו אלא שאין לו מנעלים ברגליו', שמשמע שבאופן זה חייב לגלות ראשו אפילו בצינעא, וקשה שהרי רבי יוחנן אמר להלן שדברים שבצינעא האבל נוהג, ומדוע יגלה את ראשו, ועל כך תירץ שאכן יש לו לעטוף ראשו בצינעא, אלא שאם האבל חושש לעשות כך בשבת מחמת חומר ענין השבת, על זה כתב רש"י שאם בא להתעטף בצינעא אין בכך כלום, כלומר אין לאבל לחשוש מלעטוף ראשו בשבת, ולכן נקט בלשון 'אין בכך כלום', ולא בלשון חיוב או רשות [כמו אם היה מדבר מצד ענין האבילות]. וראה מה שכתבו בזה במירא דכייא (ברש"י ד"ה אלא) ובתפארת בחורים (בתוס' ד"ה ושמואל), והובאו בביאורי רש"י.

הקשו התוספות (ד"ה לא), מדוע דוקא המנעלים מוכיחים שאינו אבל, ולא שאר הדברים האמורים שרשות לאבל לעשות בשבת, ולפי זה לא יהיה חובה על האבל לעשות בשבת אלא אחד מהם. וכתבו שיתכן שבמנעלים יש יותר הוכחה שאינו נוהג באבילות.

[ל] **ובאופן** זה גם פריעת הראש היא רשות [לדעת שמואל]. רי"ף. ואם מתעטף לא

בעא מיניה ר' יוחנן משמואל יש אבילות בשבת או אין אבילות בשבת אמר ליה אין אבילות בשבת. יתבי רבנן קמיה דרב פפא וקאמרי משמיה דשמואל אבל ששימש מטתו בימי אבלו חייב מיתה א"ל רב פפא °אסור אתמר ומשמיה דר' יוחנן אתמר ואי שמיעא לכו משמיה דשמואל הכי שמיע לכו אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל [א]אבל שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה שנאמר [א]ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו וגו' הא אחר שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה אמר רפרם בר פפא תנא באבל רבתי אבל אסור לשמש מטתו בימי אבלו ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גוייתו. אמר שמואל [ב]פח"ז חובה נת"ר רשות פריעת הראש חזרת קרע לאחוריו זקיפת המטה חובה נעילת הסנדל תשמיש המטה רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית רשות ורב אמר [ג]אף פריעת הראש רשות ושמואל מאי שנא נעילת הסנדל דרשות דלאו כולי עלמא עבידי דסיימי מסאנייהו פריעת הראש נמי לאו כולי עלמא עבידי דמגלו רישייהו שמואל לטעמיה דאמר שמואל [ד]כל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע [ה]וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה[א] מחוי ר"נ [ו]עד גובי דדיקנא א"ר יעקב א"ר יוחנן לא שנו אלא שאין לו מנעלים ברגליו אבל יש לו מנעלים ברגליו מנעליו מוכיחין עליו כל[ב] קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע והא אמרו ליה לשמואל נח נפשיה דרב קרע עליה תריסר מני אמר אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה א"ל לרבי יוחנן נח נפשיה דר' חנינא[ג] קרע עליה תליסר אצטלי מלתא אמר אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה שאני רבנן דכיון דכל שעתא מדכרי שמעתייהו כשעת חימום דמי א"ל רבין בר אדא לרבא אמר תלמידך רב עמרם תניא אבל כל שבעה קורעו לפניו ואם בא להחליף מחליף וקורע [ז]בשבת קורעו לאחוריו ואם בא להחליף מחליף ואינו קורע כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו אותן קרעין מתאחין או אין מתאחין פליגי בה אבוה דרב אושעיא ובר קפרא [ח]חד אמר אין מתאחין וחד אמר מתאחין תסתיים דאבוה דרב אושעיא דאמר רב אושעיא אין מתאחין ממאן שמיע ליה לאו מאבוה לא[ו] מבר קפרא רביה שמיע ליה אמר רבא אבל מטייל באונקלי בתוך ביתו אביי אשכחיה לרב יוסף דפרים ליה סודרא ארישיה ואזיל ואתי בביתיה א"ל לאו סבר לה מר אין אבילות בשבת א"ל הכי א"ר יוחנן [ב]דברים שבצינעא נוהג: ר"א אומר משחרב בית המקדש עצרת כשבת וכו': אמר רב גידל בר מנשיא אמר שמואל הלכה כר"ג ואיכא דמתני להא דרב גידל בר מנשיא אהא[ד] [ט]כל ל' יום [ג]תינוק יוצא בחיק ונקבר באשה אחת ושני אנשים אבל לא באיש אחד ושתי נשים

אבל רבתי. מסכת שמחות: **גוייתו.** כל גופו, ואיכא דאמרי אבר שלו: **פריעת הראש.** שמגלה האבל ראשו בשבת ואינו מתעטף וחוזרת קרע לאחוריו וזקיפת המטה חובה בשבת: **נעילת הסנדל.** דלאו כולי עלמא סיימי מסאנייהו בשבת, ולא מוכח דאבל הוא: **לא כולי עלמא מגלי רישייהו.** בשבת, ואע"פ שמתעטף לא מיחזי כאבל: **בשעת חימום.** בשעת התחלת הצער, בשעת מיתה: **וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים.** הלכך כיון דכל ימי שבוע שהוא אבל מתעטף כישמעאל, אם אינו נוטלה בשבת נראה כנוהג אבילות, דכ"ע לא נהיגי בעטיפה זו אלא אבלים בלבד: **מחוי ר"נ.** עטיפת ישמעאלים: **גובי דיקנא.** גומות שבלחי למטה מפיו: **לא שנו.** פריעת הראש בשבת, דצריך לגלות חוטמו ושפמו וזקנו שהיה מכוסה בימי אבלו, להודיע כי אין אבילות בשבת: **אלא שאין מנעלים ברגליו, אבל יש מנעלים ברגליו** מנעליו מוכיחים עליו. דאינו אבל, אבל לגלות ראשו אינו צריך, ואם בא להתעטף בצינעא אפי' כעטיפת הישמעאלים אין בכך כלום: **דמסתפינא מיניה.** בקושיות: **מחליף וקורע.** אע"פ שאינו שעת חימום: **כבוד אביו.** שנו, אבל לכולי עלמא אין קורע אלא בשעת חימום:[ה] **ממאן שמיעא.** לרב אושעיא הא דאמר אין מתאחין[ו], שמע מינה האי דאמר אין מתאחין אבוה דרב אושעיא: **אונקלי.** סייפינ"ש, חלוק שקורעו: **בתוך ביתו.** שבצינעא מותר לנהוג אבילות בשבת: **דפרים סודריה ארישיה.** בשבת משום עטיפה, דנהיג אבילות: **כל ל' יום יוצא בחיק.** בן[ז] ל' יום מוציאו בחיק לבית הקברות ולא בארון: **אבל לא באיש אחד.** שאין מתייחדין עם האשה: דלוסקמא

בעא מיניה ר' יוחנן משמואל. מיהו ר' יוחנן לא קיבל משמואל דאיהו סבירא ליה דברים שבצינעא נוהג כדפרישית לעיל[ד]: **הא** אחר שלא פרע כו'. אע"ג דפשטי' דקרא הא אחר פורע ופורס ואם הם יעשו ימותו נראה דאסמכתא בעלמא הוא דהא לא מייתי להו סוף פרק הנשרפין (סנהדרין דף פג.) גבי אלו שבמיתה: **ושמואל** לטעמיה. פי' בתוספ' הרב דרב סבר דעטיפת הראש שאינה כעטיפת ישמעאלים הויא עטיפה ומסתמא רב ושמואל הלכה כרב[ה] יש מפרשין דרחיצת ידים דקאמר הכא רשות היינו כמ"ד פרק במה מדליקין (שבת דף כה:) דלא אבילות הוא רשות אבל לר"נ בר יצחק דאמר התם ואני אומר מצוה באבל נמי הוי מצוה ולא רשות ונראה דלא צריך למימר הכי אלא הכי פירושו הכא דמשום אבילות אינו חובה להראות[ח] אבילות בשבת: **לא** שנו שאין לו מנעלים ברגליו. תימה דכי היכי דמנעליו מוכיחין עליו אמאי לא אמרי' אחד מהני מוכיחין ונמלא דאינו חובה כי אם האחד ושמא במנעלים יש הוכחה יותר: **וכל** קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע. נראה דהא דאמר לעיל (דף כ:) מי שנזדמן לו חלוק בתוך ז' אע"פ שאינו שעת חימום שמא דוקא כגון שקרע כבר והכא[ט] מיירי בשלא קרע עדיין א"נ כגון שאין לו חלוק בשעה ראשונה חייב לקרוע כשיהיה לו אפי' שלא בשעת חימום ולי נראה דבכל שעה שיוכל להתחמם על מתו אפי' לזמן מרובה אחר מיתתו קרוי שפיר בשעת חימום כמו שאמרו ברבנן משום דמדכרי שמעתייהו הוא הדין נמי בכל מת שיוכל להתחמם עליו והא דפריך בסמוך ולא משני הכי משום דבלאו הכי משני שפיר: **כי** תניא דהיא בכבוד אביו ואמו. ומכאן קשה לי על מה שפי'[ו] למעלה (דף כ:) דגרסי' רבי חנניא[י] מי שאין לו אלא חלוק אחד דמיירי בכה"ג דמחליף וקורע דהא גבי אביו ואמו אמר הכא מחליף וקורע כל שבעה ולעיל (שם) אמרי' על אביו ואמו קורע לעולם וצ"ע: **הכי** א"ר יוחנן דברים שבצינעא נוהג. פסק בהלכות גדולות כר' יוחנן לאפוקי מרב ושמואל דאמרי לעיל תשמיש המטה רשות ודברים שבצינעא הוא ובפ"ק דכתובות (דף ד.) נמי קאמר עלה מסייע ליה לר' יוחנן לאביי[כ] ורבא סברי כוותיה ואע"ג דקיימא לן (לעיל דף יח. כב.) הלכה כדברי המיקל ה"מ במחלוקת של תנאים אבל במילתא דאמוראי לא אמרן מספקא לי כי היכי דשרי בתוך ביתו הני דברים דקריעה[ל] אי הוה אסור נעילת הסנדל בצנעא וכל שאר דברים: **[מ]עצרת** כשבת. וכ"ש ר"ה ויוה"כ ר"ג אומר ר"ה ויוה"כ כרגלים וכ"ש עצרת לאחר חורבן ולישנא לא אתי שפיר דהוה ליה למתני ר"ג אומר אף ר"ה ויוה"כ כו': **[נ]וחכמים** אומרים לא כדברי זה כו'. ולא שייך למימר היינו תנא קמא דנימא כולהו אתו לפרש מילתא דתנא קמא כי ההיא דלא ירבה לו נשים בפרק ב' דסנהדרין (דף כא.) והיא (דהמקדש[ז]): **הלכה** כר"ג. תימה כיון דאמר שמואל (לעיל דף יח. כב.) הלכה כדברי המיקל באבל אמאי איצטריך למיפסק הלכה כר"ג וי"ל דחומרא נמי היא דאם קברו סמוך לחשיכה ולא היה לו שעה אחת לנהוג בו אבילות או קברוהו נכרים ביום טוב או שמע שמועה קרובה ביום טוב אם הם כרגלים אינם עולים למנין שבעה ואם הם כשבת עולים:

אבא

עין משפט נר מצוה

קנח א מיי' פ"ח מהל' אבל הל' א סמג עשין מד"ם ג:

קנט ב ג מיי' פ"י שם הל' א סמג שם טוש"ע י"ד סי' ת סעי' א:

קס ד מיי' פ"ח שם הל' ג סמג שם טור י"ד סי' שמ:

קסא ה ו מיי' פ"ה שם הל' יט טוש"ע י"ד סי' שפו:

קסב ז מיי' פ"י שם הל' א טוש"ע י"ד סי' ת סעי' א:

קסג ח מיי' שם פ"ט הל' א טוש"ע י"ד סי' שמ סעי' יד:

קסד ט מיי' שם פי"ב הל' י סמג שם טוש"ע י"ד סי' שנג סעי' ד:

משנת ראשונים

זקיפת המטה חובה. והטעם בפח"ז שהוא חובה מפני שהוא דברים שבפרהסיא, וא"ת דהא כפיית המטה לאו פרהסיא היא כולי האי, י"ל שדרך המטות להיות שם לעיני הכל ורואין אותן כפויות, א"נ דכל שהוא ניכר שאינו אלא משום אבל, חשוב הוא פרהסיא אם הוא נראה קצת. **[ריטב"א]**

רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית רשות. כגון שהוחמו מע"ש דחמין שהוחמו בשבת אסור לרחוץ בהם. **[נמוקי יוסף]**

ורב אמר אף פריעת הראש רשות. דרב סבר דעטיפת הראש דאבל אף בחול אינו אלא כיסוי הראש בעלמא, וא"כ אף בשבת הוא יכול לעשות כן, ולא מינכרא מילתא דאבל, כיון דכו"ע לא פרעי רישייהו לילך לגמרי בגלוי ראש. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אזל גברא דהוה מיסתפינא מיניה. כלומר מפני יראתו הייתי מעיין בשמועתי יפה ולא הייתי מקל בה, ועתה ממי אירא אולי אשגה תמיד ואחטיא את הרבים, נמצא הוא היה מזכה אותי, הראב"ד. **[תוס' הרא"ש]**

שהייתי בוש ממנו מרוב חכמתו לא הי' לי פה לדבר לפניו מרוב פלפולו וקבלות שקבל מר' ומר' חייא. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

אבל לא באיש אחד ושתי נשים. דאיכא משום יחוד, כדאמ' בפ' בתרא דקדושין (פ:) לא יתייחד איש עם שתי נשים, והכא נמי כיון דליכא עיקר מררא דילמא אתי לידי עבירה, אבל שני אנשים ואשה אחת תנן בפ' בתרא דקידושין דלא שייך בהו יחוד. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [עי' תוס' ב"ק נא: ד"ה עובר], ב) [כתובות דף ד.], ג) קידושין דף פ: שמחות פ"ג, ד) כג: ד"ה יש, ה) בכורות דף מט:, ו) בדיבור הקודם (פורת יוסף), ז) [נ"ל דהמזבח מקדש (זבחים ד' פג.) וע"ע תוספות פסחים פג. ד"ה ר' שמעון אומר ודף קטז: ד"ה וחותם ותוס' עירובין מח. ד"ה ר' יהודה].

גליון הש"ס

גמ' אסור אתמר ומשמיה דר"י אתמר. לא ידעתי מה חידש בזה הא איתא בברייתא לעיל דף כא ע"א ואלו דברים שאבל אסור בהם וכו' ובתשמיש:

תורה אור השלם

א) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

רש"י כת"י

חייב מיתה. בידי שמים. **ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו.** הכי משמע אע"פ שבגדיכם לא תפרומו לא תמותו דאין תורת אבילות עליכם מכלל שאם[ס] לא פרעו חייבין מיתה. **באבל רבתי.** במסכת אבל רבה ברייתא היא והיינו מסכת שמחות. **גויתו.** גיד. **פריעת הראש.** לאו גידול שער הוא אלא גילוי הראש שמסיר עטיפת האבילות מעליו בשבת. **להחזיר קרע לאחוריו.** (של) בית הצואר שלהן היה מתוקן כדי להפוך חלוקו מה שלפניו לאחור. **ולזקוף מטה.** שכפה מחמת אבילות וחייב לזקפה בשבת כתיקנה. **בחמין.** כגון שהוחמו ערב שבת אבל [אם הוחמו בשבת] לכולי עלמא אסור. **לאו כולי עלמא וכו'.** ואינו נראה כנוהג אבילות בשבת. **בשעת חימום.** סמוך לפטירת המת. **כעטיפת ישמעאלים וכו'.** הילכך כיון דכל השבוע שהוא אבל מתעטף כישמעאל אם אינו נוטלה בשבת נראה נוהג אבילותו כיון דכולי עלמא לא נהיגי בעטיפה זו אלא אבלים בלבד. **מחוי רב נחמן.** עטיפת ישמעאל. **עד גובי דדיקנא.** גומות שבלחי למטה מפיו. **לא שנו.** דכל הני חייב ליטול בשבת.

[המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א) בכת"י נוסף עד כמה: ב) בכת"י וכל: ג) בכת"י נוסף דלמא: ד) בכת"י נוסף דתניא: ה) בכת"י נוסף כאן דיבור אותן קרעים. שקורע על אביו כל שבעה שלא בשעת חימום: ו) בכת"י נוסף לאו מאבוה: ז) נדצ"ל בתוך ל' (מראה אש): ח) צ"ל להראות שאין אבילות (רש"ש): ט) עי' מהרש"א מה שתמה, אבל נראה דיש כאן ט"ס וצ"ל שמא הכא דוקא כגון שקרע כבר והתם מיירי בשלא וכו' (העמק שאלה לה סו"ס יג, שפ"א עי"ש): י) אבל הגי' שם מי שאין לו חלוק לקרוע כו' ואולי גיר' אחרת היתה לפניהם ועיין במהרש"א (גליון) שצ"ל דגרס רבינו חננאל, ועי' לעיל שם הגו"צ אות ג: כ) צ"ל ואביי ורבא סברי ג"כ כוותיה (רש"ש, ועי' תוס' לעיל כג ע"ב ד"ה יש): ל) יש להוסיף ודעטיפת הראש (רש"ש): מ) [שייך במשנה דלעיל יט ע"א] (גליון): נ) [ג"ז שייך למשנה דלעיל יט ע"א] (גליון): ס) נדצ"ל שאם אחרים לא:

הגמרא דנה עוד בדברי שמואל:
מקשה הגמרא, וכי **כָּל קֶרַע שֶׁאֵינוֹ בִּשְׁעַת חִימּוּם אֵינוֹ קֶרַע, וְהָא** [-והרי] **כשֶׁאָמְרוּ לֵיהּ לִשְׁמוּאֵל נָח נַפְשֵׁיהּ דְּרַב** - יצאה נשמתו של רב, **קָרַע עֲלֵיהּ תְּרֵיסַר מָנֵי** - קרע שמואל על פטירתו שנים עשר בגדים[לא], **וְאָמַר, אֲזַל גַּבְרָא דַּהֲוָה מִסְתְּפֵינָא מִינֵּיהּ** - הלך לעולמו האדם שהייתי מפחד מקושיותיו שהיה מקשה על דברי[לב]. וכן **כשֶׁאָמְרוּ לֵיהּ לְרַבִּי יוֹחָנָן נָח נַפְשֵׁיהּ דְּרַבִּי חֲנִינָא** - יצאה נשמתו של רבי חנינא, **קָרַע עֲלֵיהּ תְּלֵיסַר אִצְטְלֵי מֵלָתָא** - קרע רבי יוחנן על פטירתו שלש עשרה טליתות[לג] של משי, **וְאָמַר, אֲזַל גַּבְרָא דַּהֲוָה מִסְתְּפֵינָא מִינֵּיהּ** - הלך לעולמו האדם שהייתי מפחד מקושיותיו. והרי לא יתכן שלבשו את כל הבגדים בבת אחת וקרעום, אלא ודאי קרעום יום אחר יום[לד]. ואם כן מבואר, שהאבל קורע על מתו אף לאחר שעברה שעת חימום, וקשה על שמואל.

מתרצת הגמרא, **שָׁאנֵי רַבָּנָן** - שונה הקריעה על פטירת חכמים מקריעה על פטירת אנשים אחרים, **דְּכֵיוָן דְּכָל שַׁעְתָּא מַדְכְּרִי שְׁמַעְתַּיְיהוּ** - שכיון שבכל עת מזכירים את שמועתם בבית המדרש ונזכרים בחסרונם של החכמים, לפיכך כל עת לאחר פטירתם **כִּשְׁעַת חִימּוּם דָּמֵי** [-היא נחשבת][לה], וקריעה כזו נחשבת קריעה[לו].

הגמרא מקשה קושיא נוספת על שמואל:
אֲמַר לֵיהּ רָבִין בַּר אַדָּא לְרָבָא, אָמַר תַּלְמִידָךְ רַב עַמְרָם, תַּנְיָא - שנינו בברייתא, **אָבֵל כָּל שִׁבְעָה** ימי האבילות **קוֹרְעוֹ** - קורע את בגדו והקריעה צריכה להיות **לְפָנָיו, וְאִם בָּא** [-רוצה] **לְהַחֲלִיף** את הבגד בימי אבלו בבגד אחר[לז], **מַחֲלִיף, וְ**אולם **קוֹרֵעַ** גם את הבגד השני. **וּבְשַׁבָּת** שבתוך ימי אבלו **קוֹרְעוֹ לַאֲחוֹרָיו** - מסובב את מקום הקריעה לאחוריו, כדי שלא להראות אבילות בפרהסיא, **וְאִם בָּא** [-רוצה] **לְהַחֲלִיף** את בגדו בבגד אחר בערב שבת לעת ערב כדי להיות לבוש בו בשבת[לח], **מַחֲלִיף, וְאֵינוֹ קוֹרֵעַ** את הבגד השני[לט]. וממה שאמרו בברייתא שבימי החול מחליף את בגדו וקורע את הבגד השני, מבואר שיש לאבל לקרוע את בגדו אף לאחר שעת חימום.

מתרצת הגמרא, **כִּי תַּנְיָא הַהִיא** - מה ששנינו בברייתא שיש לקרוע גם את הבגד שמחליף בימי החול, אין זה בקריעה שחייב בה בשעת המיתה [ככל קרוביו שחייב לקרוע עליהם][מ], אלא **בְּ**קריעה משום **כְּבוֹד אָבִיו וְאִמּוֹ** כשמתאבל על פטירתם, שקורע אף בבגד אחר שמחליף ולובש לאחר מכן, ואף שלא בשעת חימום, אך בקריעה על פטירת שאר קרובים קורע רק בשעת חימום[מא].

הגמרא דנה בקריעות אלו שקורע בבגדים שמחליף:
מבררת הגמרא, האם **אוֹתָן קְרָעִין** שקרע בבגדים השניים שהחליף[מב] **מִתְאַחִין** - נתפרים כדרכם[מג] לאחר ימי האבל[מד], שהרי קרעם רק מפני כבוד אביו ואמו[מה]. **אוֹ** שמא **אֵין מִתְאַחִין** לעולם, כדין הקריעה שקורע האבל על אביו ואמו (לעיל כב:) בבגדים הראשונים שלובש באותה שעה[מו].

משיבה הגמרא, **פְּלִיגֵי בָּהּ** [-נחלקו בזה] **אֲבוּהּ** [-אביו] **דְּרַב אוֹשַׁעְיָא וּבַר קַפָּרָא, חַד** - אחד מהם **אָמַר** שאף קרעים אלו **אֵין מִתְאַחִין. וְחַד** - ואחד מהם **אָמַר** שקרעים אלו **מִתְאַחִין.**

רוצה הגמרא להוכיח, **תִּסְתַּיֵּים** - יש סימן[מז] **דַּאֲבוּהּ** [-שאביו] **דְּרַב אוֹשַׁעְיָא** הוא **דְּאָמַר** שאֵין **מִתְאַחִין, דְּאָמַר רַב אוֹשַׁעְיָא,** אף קרעים שקורע שוב מפני כבוד אביו ואמו לאחר שכבר קרע עליהם **אֵין מִתְאַחִין, וּמִמַּאן שְׁמִיעַ לֵיהּ** - ממי שמע רב אושעיא דין זה, **לָאו מֵאֲבוּהּ** - האם לא מאביו, ומוכח שאביו של רב אושעיא הוא שאמר כך.

דוחה הגמרא, **לֹא**, שמא **מִבַּר קַפָּרָא רַבֵּיהּ** [-רבו] **שְׁמִיעַ לֵיהּ** - שמע זאת רב אושעיא, ולא מאביו, ועדיין יש להסתפק מי אמר זאת.

★

הגמרא מביאה הלכה בענין בגד קרוע של אבל בשבת:
אָמַר רָבָא, אָבֵל מְטַיֵּיל בְּאוּנְקְלִי - כשהוא לבוש בחלוקו הקרוע[מח] **בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ** בשבת, שדבר שבצינעה הוא ונוהג אף בשבת[מט].

מביאה הגמרא מעשה בענין דבר שבצינעה בשבת:
אַבַּיֵּי אַשְׁכְּחֵיהּ [-מצאו] **לְרַב יוֹסֵף** כשהיה אבל, **דְּפָרֵיס לֵיהּ סוּדָרָא אַרֵישֵׁיהּ** - שהיה פרוס לו סודר על ראשו בשבת, ולא גילה ראשו לכבוד שבת, אלא היה עטוף כדרך האבלים[נ], **וְאָזֵיל וְאָתֵי בְּבֵיתֵיהּ** -

---

יאמרו שנוהג אבילות, אלא יתכן שחושש בפיו או בשיניו, או שנוהג כמנהג ישמעאל. ספר המכתם (ד"ה אבל).

[לא] **רש"י** כת"י (ד"ה כנדי) והריטב"א (ד"ה ויש) גרסו כאן 'כנדי מני' [ורבינו חננאל (ד"ה ומקשינן) גרס 'כברי מאניה']. ופירש רש"י כת"י שהם שנים עשר כלים שמניחים בהם חליפות בגדים, והכוונה היא שבכל עת שהיה נוטל מהם בגד ולובשו היה קורעו. והריטב"א פירש שהם 'חבילות של בגדים'.

[לב] **המיוחס לרש"י** (ד"ה דמסתפינא), רש"י כת"י (ד"ה דמיסתפינא). וביאר הראב"ד (הובא בתוס' הרא"ש ד"ה אזל), שאמר כך, מפני יראתו [הפחד שיקשה על דברי] הייתי מעיין היטב בהלכה שלא אשגה [באמירתה לציבור], ועתה יראתי אולי אשגה ואחטיא את הרבים. אמנם המהרש"א (ח"א ד"ה אזל) כתב, שיותר נראה לפרש בפשיטות, שהיה תלמיד חכם גמור, ולכן היה ירא ממנו, כמו שנאמר (דברים י כ) 'את ה' אלהיך תירא', ודרשו (פסחים כב: ועוד) לרבות תלמידי חכמים. וראה בביאורי רש"י מדוע לא רצה רש"י לפרש כן.

[לג] **רש"י** (סנהדרין מד. ד"ה איצטלא). ורש"י כת"י (ד"ה איצטלי) פירש, שהם 'סרבלין של מעיל'.

[לד] **ריטב"א** (ד"ה ויש).

[לה] **כיון** שבכל יום מזכירים את שמועותיהם, ממילא יש בכל יום חימום חדש. הגהות חתם סופר (ד"ה תריסר).

[לו] **ואינה** נחשבת קריעה של תִּפְלוּת שיהיה בה משום בל תשחית. ריטב"א (ד"ה ופרקינן). ומכל מקום אין הכוונה שהיו חייבים לקרוע בכל פעם, אלא רק תוספת קריעה היא. רש"י כת"י (ד"ה כשעת), ריטב"א (שם).

[לז] **כגון** שנתקרר והוצרך להחליף לבגד מחמם יותר, או נתחמם והוצרך להחליף לבגד שאינו מחמם. מאירי (ד"ה מי).

[לח] **מנחם משיב נפש** (ד"ה בשבת).

[לט] **כלומר**, אף שכשמחליף את בגדו בשבת אינו קורעו [מחמת איסור קריעה בשבת], מכל מקום מותר לו להחליף את הבגד, כיון שאין צריך ללבוש בשבת כלל בגד קרוע, משום שאין אבילות בשבת.

[מ] **רש"י** כת"י (ד"ה בכבוד).

[מא] **ואם** רוצה להחליף את בגדו יכול להחליף, ואינו צריך לקרוע את הבגד השני. רי"ף ועוד ראשונים. ומשמע שאף בלא צורך מותר. ואף שזה נראה כביטול אבילות, מכל מקום אין ביטול אבילות אלא כשאדם עושה זאת בידים כגון שמחזיר את הקריעה לאחור וסבורים שאיחה את הקריעה, אך בהחלפת בגדים הכל יודעים שאדם צריך להחליף בגדים תמיד מכמה סיבות, וממילא אין בכך ביטול אבילות, שהרי מצות הקריעה אינה נמשכת שיהיה מצווה לקרוע תמיד כשאר דיני האבילות הנמשכים [אלא כיון שקרע פעם אחת די בכך]. מאירי (ד"ה מי). והביא דעה אחרת בשם קצת מפרשים, שלכתחילה יחליף רק לצורך, כגון משום קור או חום. והמכתם (ד"ה וכתב) כתב בשם יש אומרים, שאף בקריעה על שאר קרובים לא יחליף את בגדו.

[מב] **רש"י** כת"י (ד"ה אותן).

[מג] **המיוחס לרש"י** (לעיל כב: ד"ה מאחה).

[מד] **דהיינו** לאחר השלשים, כמבואר לעיל (כב:).

[מה] **ריטב"א** (ד"ה ויש).

[מו] **ר"ן** (ד"ה כי).

[מז] **רש"י** (מגילה כז. ד"ה תסתיים).

[מח] **המיוחס לרש"י** (ד"ה אונקלי), ריטב"א (ד"ה אמר רבא) בשם תוספות. אך רבינו חננאל (ד"ה אמר רבא) פירש, שהוא מצנפת שנותן על ראשו, כמו המצנפת של הכהן גדול שהיא ה'אונקלי' המוזכרת במנחות (קט:) אצל חוני ושמעי בני שמעון הצדיק [אמנם עיין רש"י במנחות (שם ד"ה אונקלי) שפירש שהוא מלבוש של עור. ודעת הערוך (ערך אונקלי) ש'אונקלי' הוא המוזכר בשמונה עשר בגדים שמצילים מן הדליקה (שבת קכ.), שהוא בגד דק שלובש על בשרו]. וביאר הריטב"א (שם) שיטתו של רבינו חננאל, שאף שמגלה ראשו בשבת שלא יתעטף כדרך האבלים, אך בתוך ביתו כשהוא בצינעא צריך לתת את המצנפת על ראשו. והר"ן (ד"ה אמר רבא) הקשה על פירושי רש"י ורבינו חננאל, שאם כן מה שייך הלשון 'מטייל' שנקט רבא [והיה לו לומר 'לובש' או 'חובש']. ולכן פירש, שהוא תכשיט של כתף, שמחברים בו את הקריעה. וראה מה שכתב בזה הרמב"ן (תורת האדם, שער האבל ענין שבתות וימים טובים אות פח).

[מט] **המיוחס לרש"י** (ד"ה בתוך) פירש, שמותר לאבל לטייל בתוך ביתו בחלוקו הקרוע בשבת, כיון שמותר לנהוג אבילות בדבר שבצינעא אף בשבת. אך הריטב"א (ד"ה אמר רבא) כתב, שצריך האבל לטייל בחלוקו הקרוע בתוך ביתו בשבת, כיון שיש לו לנהוג אבילות בדברים שבצינעא אף בשבת.

מדובר שלא היו אנשים בביתו באותה שעה, ולכן נחשב דבר שבצינעא. שיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה דהוה).

[נ] **רש"י** כת"י (ד"ה דקא פריס).

בעא מיניה ר' יוחנן משמואל יש אבילות בשבת או אין אבילות בשבת אמר ליה אין אבילות בשבת. יתבי רבנן קמיה דרב פפא וקאמרי משמיה דשמואל אבל ששימש מטתו בימי אבלו חייב מיתה א"ל רב פפא °אסור אתמר ומשמיה דר' יוחנן אתמר ואי שמיעא לכו משמיה דשמואל הכי שמיע לכו אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל [א]אבל שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה שנאמר א) ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו וגו' הא אחר שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה אמר רפרם בר פפא תנא באבל רבתי אבל אסור לשמש מטתו בימי אבלו ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גוייתו. אמר שמואל [ב]פח"ז חובה נת"ר רשות פריעת הראש חזרת קרע לאחוריו זקיפת המטה חובה נעילת הסנדל תשמיש המטה רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית רשות ורב אמר [ג]אף פריעת הראש רשות ושמואל מאי שנא נעילת הסנדל דרשות דלאו כולי עלמא עבידי דסיימי מסאנייהו פריעת הראש נמי לאו כולי עלמא עבידי דמגלו רישייהו שמואל לטעמיה דאמר שמואל [ד]כל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע [ה]וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה[ל] מחוי ר"נ [ו]עד גובי דדיקנא א"ר יעקב א"ר יוחנן לא שנו אלא שאין לו מנעלים ברגליו אבל יש לו מנעלים ברגליו מנעליו מוכיחין עליו כל[נ] קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע והא אמרו ליה לשמואל נח נפשיה דרב קרע עליה תריסר מני אמר אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה א"ל לרבי יוחנן נח נפשיה דר' חנינא[ה] קרע עליה תליסר אצטלי מלתא אמר אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה שאני רבנן דכיון דכל שעתא מדכרי שמעתייהו כשעת חימום דמי א"ל רבין בר אדא לרבא אמר תלמידך רב עמרם תניא אבל כל שבעה קורעו לפניו ואם בא להחליף מחליף וקורע [ז]בשבת קורעו לאחוריו ואם בא להחליף מחליף ואינו קורע כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו אותן קרעין מתאחין או אין מתאחין פליגי בה אבוה דרב אושעיא ובר קפרא [ח]חד אמר אין מתאחין וחד אמר מתאחין תסתיים דאבוה דרב אושעיא דאמר אין מתאחין דאמר רב אושעיא אין מתאחין ממאן שמיע ליה לאו מאבוה לא[ו] מבר קפרא רביה שמיע ליה אמר רבא אבל מטייל באונקלי בתוך ביתו אביי אשכחיה לרב יוסף דפרים ליה סודרא ארישיה ואזיל ואתי בביתיה א"ל לאו סבר לה מר אין אבילות בשבת א"ל הכי א"ר יוחנן[ז] דברים שבצינעא נוהג: ר"א אומר משחרב בית המקדש עצרת כשבת וכו': אמר רב גידל בר מנשיא אמר שמואל הלכה כר"ג ואיכא דמתני להא דרב גידל בר מנשיא אהא[ד] [ט]כל ל' יום [י]תינוק יוצא בחיק ונקבר באשה אחת ושני אנשים אבל לא באיש אחד ושתי נשים

אבל רבתי. מסכת שמחות: **גוייתו.** כל גופו, ואיכא דאמרי אבר שלו: **פריעת הראש.** שמגלה האבל ראשו בשבת ואינו מתעטף וחזרת קרע לאחוריו וזקיפת המטה חובה בשבת: **נעילת הסנדל.** דלאו כולי עלמא סיימי מסאנייהו בשבת, ולא מוכח דאבל הוא: **לא כולי עלמא מגלי רישייהו.** בשבת, ואע"פ שמתעטף לא מיחזי כאבל: **בשעת חימום.** בשעת התחלת הצער, בשעת מיתה: **וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים.** הלכך כיון דכל ימי שבוע שהוא אבל מתעטף כישמעאל, אם אינו נוטלה בשבת נראה כנוהג אבילות, דכ"ע לא נהיגי בעטיפה זו אלא אבלים בלבד: **מחוי ר"נ.** עטיפת ישמעאלים: **גובי דיקנא.** גומות שבלחי למטה מפיו: **לא שנו.** פריעת הראש בשבת, דצריך לגלות חוטמו ושפמו וזקנו שהיה מכוסה בימי אבלו, להודיע כי אין אבילות בשבת: **אלא שאין מנעלים ברגליו,** אבל יש מנעלים ברגליו מנעליו מוכיחים עליו. דאינו אבל, אבל לגלות ראשו אינו צריך, ואם בא להתעטף בצינעא אפי' כעטיפת הישמעאלים אין בכך כלום: **דמסתפינא מיניה.** בקושיות: **מחליף וקורע.** אע"פ שאינו שעת חימום: **כבוד אביו.** שנו, אבל לכולי עלמא אין קורע אלא בשעת חימום: [ה] **ממאן שמיעא.** לרב אושעיא הא דאמר אין מתאחין[ו], שמע מינה האי דאמר אין מתאחין אבוה דרב אושעיא: **אונקלי.** סייפינ"ש, חלוק שקורעו: **בתוך ביתו.** שבצינעא מותר לנהוג אבילות בשבת: **דפרים סודריה ארישיה.** בשבת משום עטיפה, דנהיג אבילות: **כל ל' יום יוצא בחיק.** בן[ז] ל' יום מוציאו בחיק לבית הקברות ולא בארון: **אבל לא באיש אחד.** שאין מתייחדין עם האשה:

דלוסקמא

בעא מיניה ר' יוחנן משמואל. מיהו ר' יוחנן לא קיבל משמואל דאיהו סבירא ליה דברים שבצינעא נוהג כדפרישית לעיל[ד]:

הא אחר שלא פרע כו'. אע"ג דפשטי' דקרא הא אחר פורע ופורם ואם הם יעשו ימותו נראה דאסמכתא בעלמא הוא דהא לא מייתי להו סוף פרק הנשרפין (סנהדרין דף פג.) גבי אלו שבמיתה:

ושמואל לטעמיה. פי' בתוספ' הרב דרב סבר דעטיפת הראש שאינה כעטיפת ישמעאלים הויא עטיפה ומסתמא רב ושמואל הלכה כרב[ה] יש מפרשין דרחיצת ידים דקאמר הכא רשות היינו כמ"ד פרק במה מדליקין (שבת דף כה:) דלאו אבילות הוא רשות אבל לר"נ בר יצחק דאמר התם ואני אומר מצוה באבל נמי הוי מצוה ולא רשות ונראה דלא צריך למימר הכי אלא הכי פירושו הכא דמשום אבילות אינו חובה להראות[ח] אבילות בשבת:

לא שנו שאין לו מנעלים ברגליו. תימה דכי היכי דמנעליו מוכיחין עליו אמאי לא אמרי' אחד מהני מוכיחין ונמצא דאינו חובה כי אם האחד ושמא במנעלים יש הוכחה יותר:

וכל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע. נראה דהא דאמר לעיל (דף כ:) מי שנזדמן לו חלוק בתוך ז' אע"פ שאינו שעת חימום שמא דוקא כגון שקרע כבר והכא[ט] מיירי בשלא קרע עדיין א"נ כגון שאין לו חלוק בשעה ראשונה חייב לקרוע כשיהיה לו אפי' שלא בשעת חימום ולי נראה דבכל שעה שיוכל להתחמם על מתו אפי' לזמן מרובה אחר מיתתו קרוי שפיר בשעת חימום כמו שאמרו ברבנן משום דמדכרי שמעתייהו הוא הדין נמי בכל מת שיוכל להתחמם עליו והא דפריך בסמוך ולא משני הכי משום דבלאו הכי משני שפיר:

כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו. ומכאן קשה לי על מה שפי'[י] למעלה (דף כ:) דגרסי' רבי חנינא[י] מי שאין לו אלא חלוק אחד דמיירי בכה"ג דמחליף וקורע דהא גבי אביו ואמו אמר הכא מחליף וקורע כל שבעה ולעיל (שם) אמרי' על אביו ואמו קורע לעולם וצ"ע:

הכי א"ר יוחנן דברים שבצינעא נוהג. פסק בהלכות גדולות כר' יוחנן לאפוקי מרב ושמואל דאמרי לעיל תשמיש המטה רשות ודברים שבצינעא הוא ובפ"ק דכתובות (דף ד.) נמי קאמר עלה מסייע ליה לר' יוחנן לאביי[כ] ורבא סברי כוותיה ואע"ג דקיימא לן (לעיל דף יח. כב.) הלכה כדברי המיקל ה"מ במחלוקת של תנאים אבל במילתא דאמוראי לא אמרן מספקא לי כי היכי דשרי בתוך ביתו הני דברים דקריעה[ל] אי הוה אסור נעילת הסנדל בצנעא וכל שאר דברים:

[מ]**עצרת** כשבת. וכ"ש ר"ה ויוה"כ ר"ג אומר ר"ה ויוה"כ כרגלים וכ"ש עצרת לאחר חורבן ולישנא לא אתי שפיר דהוה ליה למתני ר"ג אומר אף ר"ה ויוה"כ כו':

[נ]**וחכמים** אומרים לא כדברי זה כו'. ולא שייך למימר היינו תנא קמא דנימא כולהו אתו לפרש מילתא דתנא קמא כי ההיא דלא ירבה לו נשים בפרק ב' דסנהדרין (דף כא.) והיא (דהמקדש[ס]): **הלכה** כר"ג. תימה כיון דאמר שמואל (לעיל דף יח. כב.) הלכה כדברי המיקל באבל אמאי איצטריך למיפסק הלכה כר"ג וי"ל דחומרא נמי היא דאם קברו סמוך לחשיכה ולא היה לו שעה אחת לנהוג בו אבילות או קברוהו נכרים ביום טוב או שמע שמועה קרובה ביום טוב אם הם כרגלים אינם עולים למנין שבעה ואם הם כשבת עולים:

אבא

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [עי' תוס' ב"ק נא: ד"ה עובר], ב) [כתובות דף ד.], ג) קידושין דף פ: שמחות פ"ג, ד) כג: ד"ה יש, ה) בכורות דף מט:, ו) בדיבור הקודם (פורת יוסף), ז) [נ"ל דהמזבח מקדש (זבחים ד' פג.) וע"ע תוספות פסחים פג. ד"ה ר' שמעון אומר ודף קטו: ד"ה וחותם ותוס' עירובין מח. ד"ה ר' יהודה].

◆

גליון הש"ס

גמ' אסור אתמר ומשמיה דר"י אתמר. לא ידעתי מה חידש בזה הא איתא בברייתא לעיל דף כא ע"א ואלו דברים שאבל אסור בהם וכו' ובתשמיש:

18/06/2018אהח

◆

תורה אור השלם

א) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

◆

רש"י כת"י

חייב מיתה. בידי שמים. **ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו.** הכי משמע אע"פ שבגדיכם לא תפרומו לא תמותו דאין תורת אבילות עליכם מכלל שאם[ס] לא פרעו חייבין מיתה. **באבל רבתי.** מקצת אבל רבא ברייתא היא והיינו מסכת שמחות. **גויתו.** גיד. **פריעת הראש.** לאו גידול שער הוא אלא גילוי הראש שמסיר עטיפת האבילות מעליו בשבת. **להחזיר קרע לאחוריו.** (של) בית הצואר שלהן היה מתוקן כדי להפוך חלוקו מה שלפנים לאחור. **ולזקוף מטה.** שכפה מחמת אבילות וחייב לזקפה בשבת כתיקנה. **בחמין.** כגון שהוחמו ערב שבת אבל [אם הוחמו בשבת] לכולי עלמא אסור. **לאו כולי עלמא וכו'.** ואינו נראה כנוהג אבילות בשבת. **בשעת חימום.** סמוך לפטירת המת. **כעטיפת ישמעאלים וכו'.** הילכך כיון דכל השבוע שהוא אבל מתעטף כישמעאל אם אינו נוטלה בשבת נראה נוהג אבילותו כיון דכולי עלמא לא נהיגי בעטיפה זו אלא אבלים בלבד. **מחוי רב נחמן.** עטיפת ישמעאל. **עד גובי דדיקנא.** גומות שבלחי למטה מפיו. **לא שנו.** דכל הני חייב ליטול בשבת.

[המשך בסוף המסכת]

עין משפט
נר מצוה

קנח א מיי' פ"ח מהל' אבל הל' א סמג עשין מד"ס ב:
קנט ב ג מיי' פ"י שם הל' א סמג שם טוש"ע י"ד סי' ת סעי' א:
קס ד מיי' פ"ח שם הל' ג סמג שם טור י"ד סי' שמ:
קסא ה ו מיי' פ"ה שם הל' יט טוש"ע י"ד סי' שפו:
קסב ז מיי' פ"י שם הל' א טוש"ע י"ד סי' ת סעי' א:
קסג ח מיי' שם פ"ט הל' א טוש"ע י"ד סי' שמ סעי' יד:
קסד ט מיי' שם פי"ב הל' י סמג שם טוש"ע י"ד סי' שנג סעי' ד:

◆

משנת ראשונים

זקיפת המטה חובה. והטעם בפח"ז שהוא חובה מפני שהוא דברים שבפרהסיא, וא"ת דהא כפיית המטה לאו פרהסיא היא כולי האי, י"ל שדרך המטות להיות שם לעיני הכל ורואין אותן כפויות, א"נ דכל שהוא ניכר שאינו אלא משום אבל, חשוב הוא פרהסיא אם הוא נראה קצת. **[ריטב"א]**

רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית רשות. כגון שהוחמו מע"ש דחמין שהוחמו בשבת אסור לרחוץ בהם. **[נמוקי יוסף]**

ורב אמר אף פריעת הראש רשות. דרב סבר דעטיפת הראש דאבל אף בחול אינו אלא כיסוי הראש בעלמא, וא"כ אף בשבת הוא יכול לעשות כן, ולא מינכרא מילתא דאבל, כיון דכו"ע לא פרעי רישייהו לילך לגמרי בגלוי ראש. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

אזל גברא דהוה מיסתפינא מיניה. כלומר מפני יראתו הייתי מעיין בשמועתי יפה ולא הייתי מקל בה, ועתה ממי אירא אולי אשגה תמיד ואחטיא את הרבים, נמצא הוא היה מזכה אותי, הראב"ד. **[תוס' הרא"ש]**

שהייתי בוש ממנו מרוב חכמתו לא הי' לי פה לדבר לפניו מרוב פלפולו וקבלות שקבל מר' ומר' חייא. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

אבל לא באיש אחד ושתי נשים. דאיכא משום יחוד, כדאמ' בפ' בתרא דקידושין (פ:) לא יתייחד איש עם שתי נשים, והכא נמי כיון דליכא עיקר מררא דילמא אתי לידי עבירה, אבל שני אנשים ואשה אחת תנן בפ' בתרא דקידושין דלא שייך בהו יחוד. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף עד כמה: ב] בכת"י וכל: ג] בכת"י נוסף דלמא: ד] בכת"י נוסף דתניא: ה] בכת"י נוסף כאן דיבור אותן קרעים. שקורע על אביו כל שבעה שלא בשעת חימום: ו] בכת"י נוסף לאו מאבוה: ז] נדצ"ל בתוך ל': ח] צ"ל להראות שאין אבילות (רש"ש): ט] עי' מהרש"א מה שתמה, אבל נראה דיש כאן ט"ס וצ"ל שמא הכא דוקא כגון שקורע כבר והתם מיירי בשלא וכו' (העמק שאלה לה סו"ס יג, שפ"א עי"ש): י] אבל הגי' שם מי שאין לו חלוק לקרוע כו' ואולי גיר' אחרת היתה לפניהם ועיין במהרש"א (גליון) שצ"ל דגרס רבינו חננאל, ועי' לעיל שם הגו"צ אות ג: כ] צ"ל ואביי ורבא סברי ג"כ כוותיה (רש"ש, ועי' תוס' לעיל כג ע"ב ד"ה יש): ל] יש להוסיף ודעטיפת הראש (רש"ש): מ] [שייך במשנה דלעיל יט ע"א] (גליון): נ] [ג"ז שייך למשנה דלעיל יט ע"א] (גליון): ס] נדצ"ל שאם אחרים לא:

והולך ובא בביתו, ונמצא שנהג באבילות בשבת. **אָמַר לֵיהּ** אביי, **לָאו סָבַר לָהּ מַר** - האם הרב אינו סובר **שאֵין אֲבֵילוּת בְּשַׁבָּת,** ועטיפה זו היא מנהג אבילות, ומדוע הנך עושה כך בשבת. **אָמַר לֵיהּ,** רב יוסף לאביי, **הָכִי אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, דְּבָרִים** של אבילות **שֶׁבְּצִינְעָא נוֹהֵג** אותם האבל אף בשבת[נא], ובתוך הבית מקום צינעה הוא כיון שאין אחר רואהו[נב].

★

שנינו במשנה, **רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר, מִשֶּׁחָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ עֲצֶרֶת כְּשַׁבָּת וכו'.** רבן גמליאל אומר, ראש השנה ויום הכפורים כרגלים. וחכמים אומרים, לא כדברי זה ולא כדברי זה, אלא עצרת כרגלים, ראש השנה ויום הכפורים כשבת.

הגמרא מביאה פסק הלכה בזה:

אָמַר רַב גִּידֵּל בַּר מְנַשְּׁיָא אָמַר שְׁמוּאֵל, הֲלָכָה כְּרַבָּן גַּמְלִיאֵל שכל המועדים מבטלים האבילות, ואף ראש השנה ויום הכיפורים[נג].

הגמרא מביאה דעה אחרת על מה נאמרו דברי רב גידל:

וְאִיכָּא דְּמַתְנֵי [-ויש ששנו] **לְהָא דְּרַב גִּידֵּל בַּר מְנַשְּׁיָא אַהָא** - על ברייתא זו, **כָּל שְׁלֹשִׁים יוֹם** הראשונים משנולד, אם מת **הַתִּינוֹק,** אין צריך לכבדו במותו כאדם גדול אלא בכבוד מועט[נד], ולכן **יוֹצֵא** לקבורה **בְּחֵיק** - בזרועות אדם[נה], ואין צריך להוציאו במטה או בארון[נו], **וְנִקְבָּר בְּאִשָּׁה אַחַת וּשְׁנֵי אֲנָשִׁים** כשרים[נז], כלומר, צריכים ללוותו לקבורה שלשה אנשים[נח], אך אין צריך שיהיו שלשתם זכרים, אלא אפשר שאחת מהם תהיה אשה, **אֲבָל לֹא** נקבר **בְּאִישׁ אֶחָד וּשְׁתֵּי נָשִׁים,** שבית הקברות רחוק מן העיר, והימצאותם שם יחד נחשבת יחוד האסור[נט].

[נא] **לפי** המיוחס לרש"י הכוונה שמותר לאבל לנהוג דברים שבצינעא בשבת. והריטב"א (ד"ה הכי א"ר) כתב לשיטתו, שדברים שבצינעא חייב לנהוג בהם אבילות, כשם שהוא חייב שלא לנהוג אבילות בדברים שבפרהסיא, וכך משמע לשון רבי יוחנן 'נוהג'. בדברים שבצינעא שנוהג האבל אף בשבת, כלולים מלבד כיסוי הראש גם איסור רחיצה בחמין ואיסור תשמיש המטה וכיוצא בהם, שנוהג אותם בצינעא. רי"ף.

[נב] **רש"י** כת"י (ד"ה דברים). והיינו בזמן שאין אנשים בביתו. שיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה הכי). ויתכן שאביי לא חילק בין ביתו לחוץ, וסבר שעטיפת הראש דבר גלוי הוא ואסור לאבל בשבת. תוספות (לעיל כג: ד"ה יש).
למסקנת הגמרא עולים שלשה דינים, לפי שיטת רבי יוחנן שאבל נוהג אבילות בשבת בדברים שבצינעא [וכן ההלכה]: א. פח"ז, כלומר, פריעת [-גילוי] הראש, חזרת הקרע לאחוריו, זקיפת המטה, חובה על האבל לנהוג בהן היתר בשבת. ות"ר, כלומר, תשמיש המטה, רחיצת ידים ורגלים בחמין, חובה על האבל לנהוג בהם איסור בשבת. ונעילת הסנדל רשות לאבל בשבת [שיכול לנעול ויוכל לילך יחף]. ב. כשיש לו מנעלים ברגליו בשבת [ומראה בכך שאינו נוהג באבילות], אף פח"ז הנ"ל הן רשות ואינו חייב לנהוג בהן היתר בשבת. ג. כשהוא בתוך ביתו, הרי זה נחשב צינעא, וכולם חובה על אבל לנהוג בהם איסור, חוץ מכפיית המטה. ריטב"א (ד"ה הכי א"ר).

[נג] **קשה,** מדוע הוצרך שמואל לפסוק שהלכה כרבן גמליאל שראש השנה ויום הכיפורים דינם כרגלים המפסיקים את מנין השבעה, הלא הוא המיקל ביותר, ושמואל עצמו פסק (לעיל יח.) שהלכה כדברי המיקל באבל. ותירצו התוספות (ד"ה הלכה), שלשיטה זו יכול לבוא גם לידי חומרא, והיינו באופן שהאבילות התחילה באותו יום עצמו, כגון שקברוהו סמוך לחשיכה או קברוהו נכרים בחג או שמע שמועה קרובה בחג לאחר הקבורה, שהרגל אינו עולה למנין שבעה, ונמצא שעדיין לא התחיל שבעה ימי אבילות, ומתחיל לאחר הרגל, וממילא אם יום זה הוא כשבת הרי הוא עולה למנין שבעה כדין שבת, ואם הוא כרגל אינו עולה למנין שבעה, ונמצא שלרבן גמליאל שראש השנה ויום הכיפורים דינם כרגלים, באופנים האמורים אינו מונה אותם למנין שבעה אלא מתחיל למנות לאחריהם. והריטב"א (ד"ה אמר) כתב כן והוסיף, שהשונים להלן את דברי רב גידל על ברייתא אחרת ולא על דברי רבן גמליאל, סברו שכיון שהלכה כדברי המיקל באבל, לא הוצרך להשמיענו שהלכה כרבן גמליאל משום האופנים האמורים שקברוהו סמוך לחשיכה וכו', כיון שהקולא במה שהיום מפסיק את האבילות ואין צריך למנות את כל השבעה, מצויה יותר מהאופנים הנ"ל. וראה תירוץ נוסף בקרן אורה (בתוס' שם).

[נד] **על** פי רש"י (קידושין פ: ד"ה כל).

[נה] **ר"ן** (ד"ה כל).

[נו] **המיוחס** לרש"י ורש"י כת"י (ד"ה בחיק).

[נז] **שבאופן** זה אין איסור יחוד. מאירי (ד"ה תינוק). אמנם הר"ן (ד"ה ונקבר) כתב, שאין לחשוש לזנות באופן זה, שהרי שני האנשים בני דעת הם ומתביישים זה מזה [ומשמע שאף באופן שאינם כשרים מותר].

[נח] **אך** אין צריכים רבים ללוותו כדין גדול. רש"י (קידושין פ: ד"ה ונקבר). ואף עשרה אין צריך. רש"י כת"י (ד"ה ונקבר), מאירי (ד"ה תינוק).

[נט] **על** פי רש"י (קידושין פ: ד"ה אבל). וכתב רש"י כת"י (ד"ה אבל לא) הטעם שיש חשש יחוד אף שיש צער על המת, שכיון שבתינוק קטן כזה אין הצער גדול כל כך, חוששים שמא יבואו לידי עבירה, וכפי שחששו בשאר מקומות (קידושין שם). ובאופן זה אסור אף אם האיש כשר. ואף ששתי נשים הן, מכל מקום דעתן של נשים קלה, וכל אחת מכסה על חברתה [שתאמר שלא זינתה]. ר"י מלוניל (ד"ה באשה), ר"ן (ד"ה אבל).

אחח18/06/2018

בעא מיניה ר' יוחנן משמואל יש אבילות בשבת או אין אבילות בשבת אמר ליה אין אבילות בשבת. יתבי רבנן קמיה דרב פפא וקאמרי משמיה דשמואל אבל ששימש מטתו בימי אבלו חייב מיתה א"ל רב פפא °אסור אתמר ומשמיה דר' יוחנן אתמר ואי שמיעא לכו משמיה דשמואל הכי שמיע לכו אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל [א]אבל שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה שנאמר א) ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו וגו' הא אחר שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה אמר רפרם בר פפא תנא באבל רבתי אבל אסור לשמש מטתו בימי אבלו ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גוייתו. אמר שמואל [ב]פח"ז חובה נת"ר רשות פריעת הראש חזרת קרע לאחוריו זקיפת המטה חובה נעילת הסנדל תשמיש המטה רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית רשות ורב אמר [ג]אף פריעת הראש רשות ושמואל מאי שנא נעילת הסנדל דרשות דלאו כולי עלמא עבידי דסיימי מסאנייהו פריעת הראש נמי לאו כולי עלמא עבידי דמגלו רישייהו שמואל לטעמיה דאמר שמואל [ד]כל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע [ה]וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה[א] מחוי ר"נ [ו]עד גובי דדיקנא א"ר יעקב א"ר יוחנן לא שנו אלא שאין לו מנעלים ברגליו אבל יש לו מנעלים ברגליו מנעליו מוכיחין עליו כל[ב] קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע והא אמרו ליה לשמואל נח נפשיה דרב קרע עליה תריסר מני אמר אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה א"ל לרבי יוחנן נח נפשיה דר' חנינא (א) קרע עליה תליסר אצטלי מלתא אמר אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה שאני רבנן דכיון דכל שעתא מדכרי שמעתייהו כשעת חימום דמי א"ל רבין בר אדא לרבא אמר תלמידך רב עמרם תניא אבל כל שבעה קורעו לפניו ואם בא להחליף מחליף וקורע [ז]בשבת קורעו לאחוריו ואם בא להחליף מחליף ואינו קורע כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו אותן קרעין מתאחין או אין מתאחין פליגי בה אבוה דרב אושעיא ובר קפרא [ח]חד אמר אין מתאחין וחד אמר מתאחין תסתיים דאבוה דרב אושעיא דאמר אין מתאחין דאמר רב אושעיא אין מתאחין ממאן שמיע ליה לאו מאבוה לא[ג] מבר קפרא רביה שמיע ליה אמר רבא אבל מטייל באונקלי בתוך ביתו אביי אשכחיה לרב יוסף דפרים ליה סודרא ארישיה ואזיל ואתי בביתיה א"ל לאו סבר לה מר אין אבילות בשבת א"ל הכי א"ר יוחנן (ב) דברים שבצינעא נוהג: ר"א אומר משחרב בית המקדש עצרת כשבת וכו': אמר רב גידל בר מנשיא אמר שמואל הלכה כר"ג ואיכא דמתני להא דרב גידל בר מנשיא אהא[ד] [ט]כל ל' יום (ג) תינוק יוצא בחיק ונקבר באשה אחת ושני אנשים אבל לא באיש אחד ושתי נשים

אבל רבתי. מסכת שמחות: **גוייתו.** כל גופו, ואיכא דאמרי אבר שלו: **פריעת הראש.** שמגלה האבל ראשו בשבת ואינו מתעטף וחזרת קרע לאחוריו וזקיפת המטה חובה בשבת: **נעילת הסנדל.** דלאו כולי עלמא סיימי מסאנייהו בשבת, ולא מוכח דאבל הוא: **לא כולי עלמא מגלי רישייהו.** בשבת, ואע"פ שמתעטף לא מיחזי כאבל: **בשעת חימום.** בשעת התחלת הצער, בשעת מיתה: **וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים.** הלכך כיון דכל ימי שבוע שהוא אבל מתעטף כישמעאל, אם אינו נוטלה בשבת נראה כנוהג אבילות, דכ"ע לא נהיגי בעטיפה זו אלא אבלים בלבד: **מחוי ר"נ.** עטיפת ישמעאלים: **גובי דיקנא.** גומות שבלחי למטה מפיו: **לא שנו.** פריעת הראש בשבת, דצריך לגלות חוטמו ושפמו וזקנו שהיה מכוסה בימי אבלו, להודיע כי אין אבילות בשבת: **אלא שאין מנעלים ברגליו, אבל יש מנעלים ברגליו מנעליו מוכיחים עליו.** דאינו אבל, אבל לגלות ראשו אינו צריך, ואם בא להתעטף בצינעא אפי' כעטיפת הישמעאלים אין בכך כלום: **דמסתפינא מיניה.** בקושיות: **מחליף וקורע.** אע"פ שאינו שעת חימום: **כבוד אביו.** שנו, אבל לכולי עלמא אין קורע אלא בשעת חימום: [ה] **ממאן שמיעא.** לרב אושעיא הא דאמר אין מתאחין[ו], שמע מינה האי דאמר אין מתאחין אבוה דרב אושעיא: **אונקלי.** סייפינ"ש, חלוק שקורעו: **בתוך ביתו.** שבצינעא מותר לנהוג אבילות בשבת: **דפרים** סודריה ארישיה. בשבת משום עטיפה, דנהיג אבילות: **כל ל' יום יוצא בחיק.** בן[ז] ל' יום מוציאו בחיק לבית הקברות ולא בארון: **אבל לא באיש אחד.** שאין מתייחדין עם האשה:

דלוסקמא

בעא מיניה ר' יוחנן משמואל. מיהו ר' יוחנן לא קיבל משמואל דאיהו סבירא ליה דברים שבצינעא נוהג כדפרישית לעיל(ד):

הא אחר שלא פרע כו'. אע"ג דפשטי' דקרא הא אחר פורע ופורס ואם הם יעשו ימותו נראה דאסמכתא בעלמא הוא דהא לא מייתי להו סוף פרק הנשרפין (סנהדרין דף פג.) גבי אלו שבמיתה:

ושמואל לטעמיה. פי' בתוספ' הרב דרב סבר דעטיפת הראש שאינה כעטיפת ישמעאלים הויא עטיפה ומסתמא רב ושמואל הלכה כרב (ה) יש מפרשין דרחיצת ידים דקאמר הכא רשות היינו כמ"ד פרק במה מדליקין (שבת דף כה:) דבלא אבילות הוא רשות אבל לר"נ בר יצחק דאמר התם ואני אומר מצוה באבל נמי הוי מצוה ולא רשות ונראה דלא צריך למימר הכי אלא הכי פירושו הכא דמשום אבילות אינו חובה להראות[ח] אבילות בשבת:

לא שנו שאין לו מנעלים ברגליו. תימה דכי היכי דמנעליו מוכיחין עליו אמאי לא אמרי' אחד מהני מוכיחין ונראה דאינו חובה כי אם האחד ושמא במנעלים יש הוכחה יותר: **וכל** קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע. נראה דהא דאמר לעיל (דף כ:) מי שנזדמן לו חלוק בתוך ז' אע"פ שאינו שעת חימום שמא דוקא כגון שקרע כבר והכא[ט] מיירי בשלא קרע עדיין א"נ כגון שאין לו חלוק בשעה ראשונה חייב לקרוע כשיהיה לו אפי' שלא בשעת חימום ולי נראה דבכל שעה שיוכל להתחמם על מתו אפי' לזמן מרובה אחר מיתתו קרוי שפיר בשעת חימום כמו שאמרו ברבנן משום דמדכרי שמעתייהו הוא הדין נמי בכל מת שיוכל להתחמם עליו והא דפריך בסמוך ולא משני הכי משום דבלאו הכי משני שפיר:

כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו. ומכאן קשה לי על מה שפי'(ו) למעלה (דף כ:) דגרסי' רבי חנניא[י] מי שאין לו אלא חלוק אחד דמיירי בכה"ג דמחליף וקורע דהא גבי אביו ואמו אמר הכא מחליף וקורע כל שבעה ולעיל (שם) אמרי' על אביו ואמו קורע לעולם וצ"ע:

הכי א"ר יוחנן דברים שבצינעא נוהג. פסק בהלכות גדולות כר' יוחנן לאפוקי מרב ושמואל דאמרי לעיל תשמיש המטה רשות ודברים שבצינעא הוא ובפ"ק דכתובות (דף ד.) נמי קאמר עלה מסייע ליה לר' יוחנן לאביי[כ] ורבא סברי כוותיה ואע"ג דקיימא לן (לעיל דף יח. כב.) הלכה כדברי המיקל ה"מ במחלוקת של תנאים אבל במילתא דאמוראי לא אמרן מספקא לי כי היכי דשרי בתוך ביתו הני דברים דקריעה[ל] אי הוה אסור נעילת הסנדל בצנעא וכל שאר דברים: [מ]**עצרת** כשבת. וכ"ש ר"ה ויוה"כ ר"ג אומר ר"ה ויוה"כ כרגלים וכ"ש עצרת לאחר חורבן ולישנא לא אתי שפיר דהוה ליה למתני ר"ג אומר אף ר"ה ויוה"כ כו':

[נ]**וחכמים** אומרים לא כדברי זה כו'. ולא שייך למימר היינו תנא קמא דנימא כולהו אתו לפרש מילתא דתנא קמא כי ההיא דלא ירבה לו נשים בפרק ב' דסנהדרין (דף כא.) וההיא (דהמקדש(ז)): **הלכה** כר"ג. תימה כיון דאמר שמואל (לעיל דף יח. כב.) הלכה כדברי המיקל באבל אמאי איצטריך למיפסק הלכה כר"ג וי"ל דאיצטריך לחומרא נמי היא דאם קברו סמוך לחשיכה ולא היה לו שעה אחת לנהוג בו אבילות או קברוהו נכרים ביום טוב או שמע שמועה קרובה ביום טוב אם הם כרגלים אינם עולים למנין שבעה ואם הם כשבת עולים:

אבא

עין משפט
נר מצוה

קנח א מיי' פ"ח מהל' אבל הל' א סמג עשין מד"ם ב:

קנט ב ג מיי' פ"י שם הל' א סמג שם טוש"ע י"ד סי' ת סעי' א:

קס ד מיי' פ"ח שם הל' ג סמג שם טור י"ד סי' שמ:

קסא ה ו מיי' פ"ה שם הל' יט טוש"ע י"ד סי' שפו:

קסב ז מיי' פ"י שם הל' א טוש"ע י"ד סי' ת סעי' א:

קסג ח מיי' שם פ"ט הל' א טוש"ע י"ד סי' שמ סעי' יד:

קסד ט מיי' שם פי"ג הל' י סמג שם טוש"ע י"ד סי' שנג סעי' ד:

◆

משנת ראשונים

זקיפת המטה חובה. והטעם בפח"ז שהוא חובה מפני שהוא דברים שבפרהסיא, וא"ת דהא כפיית המטה לאו פרהסיא היא כולי האי, י"ל שדרך המטות להיות שם לעיני הכל ורואין אותן כפויות, א"נ דכל שהוא ניכר שאינו אלא משום אבל, חשוב הוא פרהסיא אם הוא נראה קצת.
[ריטב"א]

רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית רשות. כגון שהוחמו מע"ש דחמין שהוחמו בשבת אסור לרחוץ בהם.
[נמוקי יוסף]

ורב אמר אף פריעת הראש רשות. דרב סבר דעטיפת הראש דאבל אף בחול אינו אלא כיסוי הראש בעלמא, וא"כ אף בשבת הוא יכול לעשות כן, ולא מינכרא מילתא דאבל, כיון דכו"ע לא פרעי רישייהו לילך לגמרי בגלוי ראש.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

אזל גברא דהוה מיסתפינא מיניה. כלומר מפני יראתו הייתי מעיין בשמועתי יפה ולא הייתי מקל בה, ועתה ממי אירא אולי אשגה תמיד ואחטיא את הרבים, נמצא הוא היה מזכה אותי, הראב"ד. **[תוס' הרא"ש]**

שהייתי בוש ממנו מרוב חכמתו לא הי' לי פה לדבר לפניו מרוב פלפולו וקבלות שקבל מר' ומר' חייא.
[פירוש ר"ש בן היתום]

אבל לא באיש אחד ושתי נשים. דאיכא משום יחוד, כדאמ' בפ' בתרא דקדושין (פ:) לא יתייחד איש עם שתי נשים, והכא נמי כיון דליכא עיקר מרא דילמא אתי לידי עבירה, אבל שני אנשים ואשה אחת תנן בפ' בתרא דקידושין דלא שייך בהו יחוד.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [עי' תוס' ב"ק נא: ד"ה עוברן], ב) [כתובות דף ד.], ג) קידושין דף פ: שמחות פ"ג, ד) כג: ד"ה יש, ה) בכורות דף מט., ו) בדיבור הקודם (פורת יוסף), ז) [צ"ל דהמוצא מקדש (זבחים ד' פג.) וע"ע תוספות פסחים פג. ד"ה ר' שמעון אומר ודף קטו: ד"ה ואותם ותוס' ערובין מח. ד"ה ר' יהודה].

◆

גליון הש"ס

גמ' אסור אתמר ומשמיה דר"י אתמר. לא ידעתי מה חידש בזה הא איתא בברייתא לעיל דף כא ע"א ואלו דברים שאבל אסור בהם וכו' ובתשמיש:

◆

תורה אור השלם

א) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו]

◆

רש"י כת"י

חייב מיתה. בידי שמים. **ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו.** הכי משמע אע"פ שבגדיכם לא תפרומו לא תמותו דאין תורת אבילות עליכם מכלל שאם[ס] לא פרעו חייבין מיתה. **באבל רבתי.** במסכת אבל רבא ברייתא היא והיינו מסכת שמחות. **גויתו.** גיד. **פריעת הראש.** לאו גידול שער הוא אלא גילוי הראש שמסיר עטיפת האבילות מעליו בשבת. **להחזיר קרע לאחוריו.** (של בית הצואר שלהן היה מתוקן כדי להפוך חלוקו מה שלפנים לאחור. **ולזקוף מטה.** שכפה מחמת אבילות וחייב לזקפה בשבת כתיקנה. **בחמין.** כגון שהוחמו ערב שבת אבל [אם הוחמו בשבת] לכולי עלמא אסור. **לאו כולי עלמא וכו'.** ואינו נראה כנוהג אבילות בשבת. **בשעת חימום.** סמוך לפטירת המת. **כעטיפת ישמעאלים וכו'.** הילכך כיון דכל השבוע שהוא אבל מתעטף כישמעאל אם אינו נוטלה בשבת נראה נוהג אבילותו כיון דכולי עלמא לא נהיגי בעטיפה זו אלא אבלים בלבד. **מחוי רב נחמן.** עטיפת ישמעאל. **עד גובי דדיקנא.** גומות שבלחי למטה מפיו. **לא שנו.** דכל הני חייב ליטול בשבת.
[המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י נוסף עד כמה: ב] בכת"י וכל: ג] בכת"י נוסף דלמא: ד] בכת"י נוסף דתניא: ה] בכת"י נוסף כאן דיבור אותן קרעים. שקורע על אביו כל שבעה שלא בשעת חימום: ו] בכת"י נוסף לאו מאבוה: ז] נדצ"ל בתוך ל' (מראה אש): ח] צ"ל להראות שאין אבילות (רש"ש): ט] עי' מהרש"א מה שתמה, אבל נראה דיש כאן ט"ס וצ"ל שמא הכא דוקא כגון שקרע כבר והתם מיירי בשלא וכו' (העמק שאלה לה סו"ס יג, שפ"א עי"ש): י] אבל הגי' שם מי שאין לו חלוק לקרוע כו' ואולי גיר' אחרת היתה לפניהם ועיין במהרש"א (גליון) שצ"ל דגרס רבינו חננאל, ועי' לעיל שם הגו"צ אות ג: כ] צ"ל ואביי ורבא סברי ג"כ כוותיה (רש"ש, ועי' תוס' לעיל כג ע"ב ד"ה יש): ל] יש להוסיף ודעטיפת הראש (רש"ש): מ] [שייך במשנה דלעיל יט ע"א] (גליון): נ] [ג"ז שייך למשנה דלעיל יט ע"א] (גליון): ס] נדצ"ל שאם אחרים לא:

אבא שאול אומר אף באיש אחד ושתי נשים ואין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים בן שלשים יוצא בדלוסקמא רבי יהודה אומר [א]לא דלוסקמא הניטלת בכתף אלא הניטלת באגפיים ועומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים [א] [ב]בן י"ב חדש יוצא במטה ר"ע אומר הוא בן שנה ואבריו כבן שתים הוא בן שתים ואבריו כבן שנה יוצא במטה ר' שמעון בן אלעזר אומר [ג]היוצא במטה רבים מצהיבין[א] עליו אינו יוצא במטה אין רבים מצהיבין[א] עליו ר"א בן עזריה אומר [ד]ניכר לרבים רבים מתעסקים עמו אינו ניכר לרבים אין רבים מתעסקים עמו ומה הן בהספד רבי מאיר בשם רבי ישמעאל אומר עניים בני שלש עשירים בני חמש רבי יהודה אומר משמו [ה]עניים בני חמש עשירים בני שש ובני זקנים כבני עניים אמר רב גידל בר מנשיא אמר רב[ב] הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי ישמעאל. דרש ר' ענני בר ששון אפיתחא דבי נשיאה [ו]יום אחד לפני עצרת ועצרת הרי כאן ארבעה עשר שמע רבי אמי ואיקפד אמר אטו דידיה היא דרבי אלעזר א"ר אושעיא היא דרש רבי יצחק נפחא אקילעא דריש גלותא יום אחד לפני עצרת ועצרת הרי כאן ארבעה עשר שמע רב ששת איקפד אמר אטו דידיה היא דר"א אמר ר' אושעיא היא דא"ר אלעזר א"ר אושעיא [ז]מנין [ג]לעצרת שיש לה תשלומין כל שבעה שנאמר [א]בחג המצות ובחג השבועות (א) [ג] מה חג המצות יש לה תשלומין כל שבעה אף חג השבועות יש לה תשלומין כל שבעה [ג]אדבריה רב פפא לרב אויא סבא ודרש [ח]יום אחד לפני ראש השנה וראש השנה הרי כאן ארבעה עשר אמר רבינא הלכך [ט]יום אחד לפני החג וחג ושמיני שלו[ד] הרי כאן עשרים ואחד יום רבינא איקלע לסורא דפרת א"ל רב חביבא[ז] מסורא דפרת לרבינא אמר מר יום אחד לפני ראש השנה וראש השנה הרי כאן ארבעה עשר אמר ליה אנא מסתברא כרבן גמליאל הוא דאמינא: **מתני'** [י]אין קורעין [כ]ולא חולצין [ל]ואין מברין אלא קרוביו של מת [מ]ואין מברין אלא על מטה זקופה[ס]: גמ'

רש"י

דלוסקמא. ארון: ואין עומדין עליו בשורה. אין צריך לעמוד עליו בשורה, כשחוזרין מבית הקברות עוברין לפני האבל בשורה וכל אחד אומר לו תתנחם: ברכת אבלים. ברכה שאומר ברחבה, כדאמר בכתובות (ד' ח:): תנחומי אבלים. כל שבעה הולכין לנחמו בביתו: הניטלת בכתף. באדם אחד: באגפיים.[ו] בשני בני אדם, דרך כבוד: ואבריו כבן שתים. שאבריו גדולים: מצהיבין. מרגישין ומצערין: ניכר לרבים. שהיו מכירין[ז] כבר, שהיה רגיל לצאת מן הבית: מה הן בהספד. כמה יהא גדול שמצוה להספידו: עניים בני שלש. לפי שהעני מצטער על בניו יותר מן העשיר, לפי שאין לו שמחה אחרת: יום אחד לפני עצרת. היה אבל: הרי כאן ארבעה עשר. דעצרת חשוב כשבעה, וזהו יום שלפני עצרת חשוב ז', דסבר כי האי תנא דלעיל (ד' כ.) דאמר אפילו יום אחד אפילו שעה אחת, וכמאן דאמר עצרת כרגלים: מתני' על מטה זקופה. יושבין המנחמין: חולצין. כתפיהן[ס]:

תוספות

אבא שאול אומר אף באיש אחד ושתי נשים. מפורש במסכת קדושין (דף פ: ושם) אע"ג דאין איש אחד מתייחד עם שתי נשים בשעת אבילות לטרידא שרי[י]:

ואין אומרים עליו ברכת אבלים. פירש בקונטרס דמיירי בלא כלו לו חדשיו ומיהו אפי' מיירי בכלו לו חדשיו נהי דמתאבלים עליו כדאיתא בפרק ר"א (שבת ד' קלו. ושם) ובפרק יש בכור לנחלה (בכורות דף מט.) מ"מ אין מחמירין עליו כל כך לצערו כדאשכחן בהני דסמוך דלפי מה שהוא גדול מחמירין לכבודו:

ברכת אבלים ותנחומי אבלים. שמנחמים אותו בדברים:

לעיל (ע"א) פירש בקונטרס דאם בא להחליף בגדים שכבסו קודם הרגל[ח] ללבוש בגדים שהן מכובסין כי חלוק הוא מלבוש[ט] ומכאן משמע שר' שמעון היה מתיר בגדים שכבסו קודם הרגל[י] ובתוס' פי' אם בא להחליף ללבוש בגדים שאינם מכובסים כי חלוק הוא מלבוש ורגילים[כ] ללובשו ולהחליף בלא כיבוס ור' יצחק זקיני סובר כך ועל פירש"י הקשה דאי שרי בגדים שכבסו קודם אבלו ומסתמא הכי נמי שרי בגדים המגוהצים קודם אבילות וא"כ מנין לו למעלה[ל] דאביי כרבי מנא ב"ר[ל] אלעזר בן שמעון שמא מקודם אבלו היו מגוהצין וי"ל דמדשרו הני דוקא ולא חדשים לגמרי ש"מ דסבירא להו הכי ומיהו זהו המנהג עתה שמלבישין אותו לאדם אחר יום או אלי יום ואין זה קרוי בגד מכובס לדידיה: **רבי** עקיבא אומר בן שנה כו'. ולא סגי בי"ב חדשים ובמסכת שמחות נראה לי[מ] ר"ע כו' פירוש דלא בעי ג' שנים ואם מת ביום שלשים פוסק בפ' יש בכור (בכורות ד' מט.) שלשים יום באדם אינו נפל ויום שלשים לענין אבילות כיום שלפניו ואינו מתאבל וה"ה מסתמא לענין בכור[נ]:

דרבי אלעזר א"ר אושעיא היא. והא דלא מייתי ברייתא דר"א בן יעקב[ס] דמפיק תשלומין מוקראתם ובקצרכם איזהו חג שאתה קורא וקוצר הוי אומר זה חג השבועות וריש לקיש אמר חג הקציר איזהו חג שאתה חוגג וקוצר בו הוי אומר זה עצרת ויש לומר דלא ידעינן כמה ימים אי לאו מדרבי אושעיא כדאיתא פרק אין דורשין (חגיגה דף יז: ושם) אלא קשיא מנא ליה דעצרת כרגלים בזמן הזה הא ליכא תשלומין ונהי דמתני' הכי משמע מדקאמרי עצרת כרגלים משמע לגמרי מיהו היא גופא מנא ליה וי"ל כיון דעצרת חד יומא ונחשב כמו פסח וסוכות בזמן שבית המקדש קיים לענין תשלומין חשיב נמי לדידן כרגל דפסח וסוכות מיהו בר"ה ויום הכפורים משמע דלא סבירא להו הכי דליהוו חשיבי כשבעה ימים מדלא נקט אלא עצרת ולית ליה דרבן גמליאל ורב פפא דבסמוך דאמרי אפילו ר"ה ויוה"כ ישנן כרגלים לעולם הוא במקום פסח וסוכות הקשה בתוספות הרב[פ] מה אנו צריכים שיהא ראש השנה כשבעה ימים בלאו הכי נמי מותר לגלח ערב יום כפורים דהוי קובר את מתו שמונה ימים קודם יום כפורים דבטלה הימנו גזרת שלשים ותירץ דנפקא מינה אם לא גילח ערב יום כפורים דאינו מגלח אחר יום כפורים[צ] אבל עתה דחשבינן ראש השנה כשבעה ויום הכפורים כשבעה וערב ראש השנה כשבעה ימים קודם ובין ראש השנה ליום כפורים שבעה ונקיט[ע] ליה בתר יום כפורים שני ימים ומגלח ואין נראה לי תירוץ זה דהא קיימא לן כאבא שאול דאמר לעיל (ד' יט:) מגלח אחר הרגל אלא יש לפרש דנפקא לן מינה לענין שמועה רחוקה[י] דחשבינן לה שמועה רחוקה בהני שני ימים אחר יום כפורים וזהו דוחק גדול כי זה אינו מפורש בשום מקום שתחשב שמועה רחוקה פחות משלשים יום ויותר היה יכול לומר לענין דחשבינן אחר ראש השנה שבת שלישית דאמר לעיל[כ] יושב במקומו מיהו אין זה נראה שום קושיא כלל דהא דאמר[ל] שמונה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים יום היינו דוקא היכא דנהג אבילות שבעה ימים אבל זה שלא נהג אבילות כי אם יום אחד לא אמרינן יום כפורים תבטל שלשים ותמהני למה לא פירש הרב כך כי דבר זה פשוט ובסמוך פירש כענין זה הרב יום אחד לפני החג וחג ושמיני שלו הרי כאן כ"א יום דדוקא בהכי[פ] אומרים דשמיני עצרת הרי כ"א יום אבל מת ברגל שלא נהג אבילות קודם הרגל לא הוי שמיני עצרת כי אם יום אחד למנין שלשים כך נראה לי ואיני יודע הבירור כך פירש הרב ופירש בהלכות גדולות דהשתא דאית לן תרי יומי אי שכיב ליה שיכבא ביום טוב ראשון לא ינהוג אבילות עד מוצאי יום טוב שני (ימים) ואותו יום טוב שני עולה למנין שבעה ואי שכיב ביום שני ההוא יומא נוהג אבילות דכיון דיום טוב שני דרבנן אתי אבילות דאורייתא דיום ראשון דהוי מן התורה כדאמרינן בזבחים (ד' ק:) ומבטל יום שני דרבנן ואין נראה לר"י וגם אין נוהגין כלל ובמקום אחר פירשתי[מ]:

אלא קרוביו. ירושלמי[י] ובלבד קרובים הראוין להתאבל כהדא דרבי אבין דמך במועדא לא גמל ר' מנא חסדא אמר בתר מועדא ניעבדא ליה יקרא ואסיק אכס שמת הכל כקרוביו מברין עליו אלו ואלו[צ] נראה לי מכאן משמע שיש הבראה בלא אבילות [צ]כגון ברגל ולקמן (ד' כה:) אמר אפי' רבו שלמדו חכמה אינו יושב עליו אלא יום אחד ותמיהני אם כן נצטרך הבראה לשמועה רחוקה ולא מצינו ברבי חייא שעשו לו הבראה אלא קאמר לעיל (דף כ:) והולך כלי אחרי לבית המרחץ ושמא לענין הבראה החמירו משום כבוד החכם:

וכף

עין משפט נר מצוה

קסה א ב ג ד מיי' פי"ב מהל' אבל הל' י והל' יא טוש"ע יו"ד סי' שנג סעי' ה:

קסו ה מיי' שם הל' ט סמג עשין מד"ם ב טוש"ע י"ד סי' שמד סעיף ז:

קסז ו מיי' פ"י שם הל' ג סמג שם טוש"ע י"ד סי' שלט סעי' ח:

קסח ז מיי' פ"א מהל' חגיגה הלכה ז:

קסט ח מיי' פ"י מהל' אבל הל' ג סמג שם טוש"ע י"ד סי' שלט סעי' ט:

קע ט מיי' שם הל' ד טוש"ע שם סעי' יא:

קעא י מיי' פ"ז מהל' י"ט הל' כג ופי"א מהל' אבל הל' ב סמג שם ולאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמז סעי' ו וטוש"ע י"ד סי' תא סעי' ג:

קעב כ מיי' שם טוש"ע א"ח שם סעי' ז וי"ד שם סעי' ד:

קעג ל מ מיי' שם הל' ג טוש"ע א"ח שם סעי' ח וי"ד שם:

תורה אור השלם

א) שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל זְכוּרְךָ אֶת פְּנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת פְּנֵי יְיָ רֵיקָם: [דברים טז, טז]

רבינו חננאל

איכא דאמרי להא דרב גידל אהא דתניא תינוק כל ל' יום יוצא בחיק ונקבר באשה אחת ובשני אנשים אבל לא באיש אחד ושתי נשים. אבא שאול אומר אף באיש אחד ובשתי נשים. ואין עומדין עליו בשורה ואין אומרין עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים. **בן ל' יום יוצא בדלוסקמא.** ר' יהודה אומר לא דלוסקמא הניטלת על הכתף אלא הניטלת על אגפיים. ועומדין עליו בשורה ואומרין עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלי'. **בן י"ב חודש יוצא במטה.** ר' עקיבא אומר בן שנה ואבריו כבן שנתיים בן שנתיים ואבריו כבן שנה יוצא במטה. רבי שמעון בן אלעזר אומר היוצא במטה רבים מצהיבין עליו. ר' אלעזר בן עזריה אומר ניכר לרבים רבים מתעסקין בו. אין ניכר לרבים אין רבים מתעסקין בו. **מה הן בהספד** ר' מאיר אומר משום ר' ישמעאל עניים בני שלש. עשירים בני חמש. ר' יהודה אומר משום ר' ישמעאל עניים בני חמש. עשירים בני שש. ובני זקנים כבני עניים. אמר גידל בר מנשיא אמר שמואל הלכה כר' יהודה שאמר משום ר' ישמעאל: **ירושלמי** תני אין מראין פנים לא בר"ה ולא ביוה"כ. ר' חזקיה הוה ליה עובדא. סלקין רבנן למחמי ליה אפין בצומא רבא א) אמר לון כלום אמרו אין מראין פנים לא בר"ה ולא ביוה"כ לא מפני התפלה שנייה הוא יוה"כ שחל להיות בשבת. ב) **דריש ר' ענני מי שקבר את מתו** יום אחד כשבעת ימי האבל ופסקו ז' ימי אבלו. ועצרת חשוב כשבעת ימי הרגל. דאמר ר' אלעזר מניין לעצרת ין שבעה שנאמר בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות. מה חג המצות יש לה תשלומין כל שבעה. יום הראשון יש לו להקריב כל ימי החג. כך עצרת יש לה תשלומין שבעה כחג המצות. הרי ז' לפני עצרת משלים ט"ז יום והרי גמרו לו ל' ומותר בתספורת. **אדבריה רב פפא לרב אויא סבא ודרש** יום אחד י"ד אמר רבינא הלכך הקובר את מתו יום אחד לפני החג שבעה והחג שבעה. ושמיני שלו שהוא רגל א יום וזהו שאמר רגל בפ"ע לענין פז"ר קש"ב. פירוש ג) רגל בפ"ע זהו כדי לחשב יום שמיני של חג לאבל למנין שלשים: מתני' אין קורעין ואין חולצין כתף ולא מברין אלא קרובין של מת.

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [שמחות פ"ג ע"ש], ב) חגיגה יז. ר"ה ד:, ג) [עי' פרש"י ביצה כט.], ד) עיין תוס' ר"ה ד: ד"ה פז"ר וסוכה מח. ד"ה רגל, ה) עי' לעיל כב:, ו) עי' לשון הגמ' שם, ז) לעיל כג., ח) חגיגה יז:, ט) עי' לעיל יט., י) לעיל כ., כ) דף כג., ל) לעיל דף יט., מ) [עיין תוס' ברכות מז: ד"ה מצוה דרבים שאני], נ) דפרקין ה"ז, ס) כ ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות מה חג המצות:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה אלא כו' כגון ברגל. עיין לעיל דף כ ע"א תד"ה שככר:

רש"י כת"י

ואין. צריך לעמוד בשורה כשחוזרין מבית הקברות עוברין לפני האבל בשורה וכל אחד אומר לו תתנחם. **ברכת אבלים.** ברכה שאומרין ברחבה כדאמרינן בכתובות (ח:). **תנחומי אבלים.** כל שבעה הולכין אל ביתו לנחמו. **דלוסקמא.** כלי שנקבר בו. **לא בדלוסקמא** קטנה כל כך הניטלת על הכתף באדם אחד. **אלא.** בן ידים אגפים בשני בני אדם דרך כבוד. **היוצא במטה רבים צווחין עליו.** אותו שחוצין לצאת במטה כבוד גדול הוא שיהו רבים מתאבלין עליו אית ספרי דכתוב בהו מלהיבין כלומר משנין פניו ומצטערין כמו להבו פניו (מנחות יח.). **ניכר לרבים.** שהיה גדול כבר שהיה רגיל לצאת ולבוא לבית הכנסת. **רבים מתעסקין בו.** לקברו ולנחם את אביו. **ומהו בהספד.** כמה יהא גדול שמצוה להספידו. **עניים בני שלש.** מפני קורת רוח של עני שמצטער על בנו יותר מן העשיר לפי שבנו משיעו וצריך לו. **ר' יהודה אומר משמו.** של ר' ישמעאל. **בני זקנים.** זקנים ממש. **כבני עניים.** לפי שלא (היו) יכולין לצאת ולבוא ונניסה מעסקין בהן. [וי"מ] זקנים תלמידי חכמים. **רב ענני.** נשיא בארץ ישראל ראש הגולה בבבל. **יום אחד לפני עצרת.** מבטלת גזירת שבעה אליבא דבית הלל דאמרי לעיל[ס] אפי' יום אחד אפילו שעה אחת נהג אבילות קודם הרגל רגל מפסיק ועצרת דהוה במקום ז' ימים הרי ארבע' עשר למנין שלשים דהא דאמרינן[ל] הרגלים אין עולין היינו היכא דאתחיל אבילות ברגל דצריך שבעה אחר הרגל אבל למנין שלשים עולה לו כדאמ' לעיל בפרקין[ס]. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י מצווחין (ועי' רש"י כת"י): ב] צ"ל אמר שמואל, וכדאמר לעיל סוע"א ואיכא דמתני להא דר"ג וכו', וכ"ה בכת"י ובראשונים (דק"ס, ועי' פורת יוסף): ג] בכת"י ובראשונים נוסף מקיש חג השבועות לחג המצות (וכ"ה בחגיגה ובר"ה): ד] בב"מ סא ע"ב הגי' רב חנינא (גליון), וכ"ה בכת"י ועיין דק"ס: ה] בכת"י ובראשונים מטות זקופות. ועי' תורת האדם להרמב"ן, ר"ן וריטב"א לקמן כו ע"ב: ו] בכת"י באגפיים. בידים: (והשאר ליתא, ועי' רש"י כת"י): ז] נדצ"ל מכירין בו כבר (באה"מ): ח] צ"ל קודם האבל (מהרש"א עי"ש): ט] נדצ"ל מלבוש בכביסה (באה"מ): י] ומכאן משמע שרש"י היה מתיר בגדים שכבסו קודם האבל ובתוס' פי', כצ"ל (גליון) ע"פ מהרש"א: כ] צ"ל שרגילים (ראש משביר): ל] דאביי כרבי ורבא כר' אלעזר בן שמעון, עי' רש"ש (גליון), כך הגיה מהרש"א: מ] ובמס' שמחות פ"ג [נ"ל ד]גרסי' בן ג' שנים יוצא במטה ר' עקיבא כו' פי' דלא בעי ג' כו' כצ"ל (גליון) ע"פ מהרש"א: נ] נדצ"ל לענין כבוד (רש"ש עי"ש) ועי' ראש משביר: ס] עי' שו"ת מהרש"ל סי' ה שהוא אחד מן האחרונים ונוטה שהוא תוספת של מהר"ם: ע] צ"ל נקט (מהרש"א): פ] צ"ל בהכי (מהרש"א): צ] כצ"ל סדור הדברים בתוס', אלו ואלו ולקמן אמר אפי' רבו וכו' אלא יום אחד נראה לי. מכאן משמע וכו' כגון ברגל ותמיהני וכו' (רש"ש עי"ש):

חשק שלמה על ר"ח

א) פי' ויוה"כ חל אז בשבת. ב) בירושלמי שם איתא שנייה הוא יוה"כ שחל להיות בחול ופי' דאין חילוק בין שחל בחול לעולם אין מראין פנים. ג) דברי רבינו אלו הובא בתוס' ר"ה דף ד' ע"ב ד"ה פז"ר קש"ב בשמו של רבינו ז"ל.

אַבָּא שָׁאוּל אוֹמֵר, נקבר **אַף בְּאִישׁ אֶחָד וּשְׁתֵּי נָשִׁים**, ואין חוששים ליחוד ולעבירה, כיון שבעת שאדם אונן ומצטער על המת נשבר יצרו הרע ואינו בא לידי כך[א].

הברייתא מביאה דינים נוספים בענין תינוק פחות מבן שלשים יום שמת:

וְאֵין עוֹמְדִין עָלָיו - אין צריך לעמוד לפני האבל על תינוק זה שמת **בְּשׁוּרָה** של אנשים כפי המנהג לעשות בכל מת, שלאחר הקבורה כ ם מבית הקברות עוברים בשורה לפני האבל, וכל אחד אומר לו 'תתנחם'[ב], **וְאֵין אוֹמְרִים עָלָיו בִּרְכַּת אֲבֵלִים**, דהיינו 'ברוך מנחם אבלים', שהיה נהוג לאומרה ברחבה [-רחוב העיר[ג]] בסעודת הבראת האבלים (כתובות ח:)[ד], **וְ**כן **אין** אומרים על תינוק זה שמת **תַּנְחוּמֵי אֲבֵלִים**, דהיינו שבכל שבעת ימי האבילות הולכים לבית קרובי המת האבלים לנחמם שם, ובתינוק קטן כזה אין עושים כן כיון שאין קרוביו מרבים להצטער עליו[ה].

עתה מבארת הברייתא דינו של תינוק גדול יותר שמת:

אמנם תינוק **בֶּן שְׁלֹשִׁים** - שעברו עליו שלשים יום והוא מבן שלשים ואחד יום[ו] עד קודם שמלאו שנים עשר חודש ללידתו, שמת, **יוֹצֵא** לקבורה **בִּדְלוּסְקְמָא** - ארון[ז], ולא בחיק [-בזרועות אדם], אך גם לא במטה כתינוק גדול יותר. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, לֹא** יוציאו **בִּדְלוּסְקְמָא** קטנה **הַנִּיטֶּלֶת בְּכָתֵף** של אדם אחד, **אֶלָּא** בדלוסקמא גדולה **הַנִּיטֶּלֶת בָּאֲגַפַּיִם** - בידי שני בני אדם בדרך כבוד[ח]. **וְעוֹמְדִין עָלָיו בְּשׁוּרָה, וְאוֹמְרִים עָלָיו בִּרְכַּת אֲבֵלִים, וְתַנְחוּמֵי אֲבֵלִים**, וכפי שנתבאר לעיל.

הברייתא מבארת דינו של תינוק שמת לאחר שמלאו לו שנים עשר חודש:

תינוק **בֶּן שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ** שמת, **יוֹצֵא** לקבורה **בְּמִטָּה** כאדם גדול, ואף אם גודל אבריו הוא רק לפי גילו[ט]. **רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר**, לא די שיהיה בן שנים עשר חודש כדי להוציאו במטה[י], אלא רק אם **הוּא בֶּן שָׁנָה, וְ**אולם **אֵבָרָיו** גדולים עד שנראה **כְּ**אילו הוא **בֶּן שְׁתַּיִם** - שתי שנים[יא], או **שֶׁהוּא בֶּן שְׁתַּיִם** - שתי שנים, **וְאֵבָרָיו** קטנים עד שנראה **כְּ**אילו הוא **בֶּן שָׁנָה**, כלומר שהוא בן שתי שנים בגילו או בגודלו, באופן זה **יוֹצֵא** לקבורה **בְּמִטָּה**, אך אם הוא בן שנה, וכך גם נראים אבריו, יוצא לקבורה בדלוסקמא [-ארון] ולא במטה.

הברייתא מבארת את דין אבילות הרבים על תינוקות אלו:

רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר, תינוק **הַיּוֹצֵא בְּמִטָּה** לכל תנא כשיטתו, **רַבִּים מַצְהִיבִין עָלָיו** - מתרגשים ומצטערים[יב] על פטירתו כפי שמצטערים על גדול שנפטר, ותינוק **שֶׁאֵינוֹ יוֹצֵא בְּמִטָּה** באופנים שנתבארו, **אֵין רַבִּים מַצְהִיבִין עָלָיו**[יג]. **רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה אוֹמֵר**, קטן **הַנִּיכָּר לָרַבִּים**, שבחייו היו הכל מכירים אותו משום שהיה רגיל לצאת מביתו[יד], **רַבִּים מִתְעַסְּקִים עִמּוֹ** לאחר פטירתו, לקוברו ולנחם את אביו[טו], אך אם **אֵינוֹ** - לא היה **נִיכָּר לָרַבִּים** בחייו, **אֵין רַבִּים מִתְעַסְּקִים עִמּוֹ** לאחר פטירתו[טז].

עתה דנה הברייתא מהו גיל התינוקות הראויים להספד[יז]:

מבררת הברייתא, **וּמַה הֵן** - מה דין התינוקות **בְּהֶסְפֵּד**[יח], כלומר, כמה יהא התינוק גדול שמצוה להספידו[יט]. מביאה הברייתא מחלוקת בזה, **רַבִּי מֵאִיר בְּשֵׁם רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר**, תינוקות של **עֲנִיִּים** מספידים כבר אם נפטרו כשהם **בְּנֵי שָׁלֹשׁ** ואילך, כיון שאבותיהם מצטערים עליהם יותר, משום שאין להם שמחה אחרת מלבד בניהם[כ]. ותינוקות

א. **גמרא** (קידושין פ:). וטעם חכמים החולקים על אבא שאול ואוסרים, מבואר שם, משום שדרשו את הכתוב (איכה ג לט) 'מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו', שאפילו בשעת אנינותו של אדם יצרו מתגבר עליו. וראה שם המשך המשא ומתן בענין זה.

ב. **ולא** היו עושים כך פחות מעשרה אנשים מלבד האבלים (סנהדרין יט.). רש"י (כתובות ח: ד"ה בשורה).

ג. **רמב"ן** (תורת האדם, שער האבל ענין ההתחלה אות מו), רע"ב (פ"ג מ"ז).

ד. **האבל** אוכל את הסעודה הראשונה לאחר הקבורה רק ממאכלים של אחרים, כמבואר לקמן (כז:). והיו מאכילים אותו סעודה זו ברחבה, ומברכים שם ברכת אבלים שהיא 'ברוך מנחם אבלים'. רש"י (כתובות ח: ד"ה ברחבה). והרמב"ן (שם) כתב שהיו מברכים על הכוס ברכה שמסיימים בה 'ברוך אתה ה' מנחם אבלים'.

ה. **התוספות** (ד"ה ואין) הביאו בשם רש"י, שמדובר בתינוק שלא כלו חודשי עיבורו [כלומר, שהיתה אמו מעוברת קודם שילדתו פחות מתשעת חודשי העיבור]. אולם כתבו שיש לפרש אף בתינוק שכלו חודשי עיבורו, שאף שמתאבלים עליו כמבואר בשבת (קלו.), מכל מקום אין מחמירים כל כך להצטער עליו, ולכן אין מברכים עליו ברכת אבלים ואין מנחמים עליו. אמנם הריטב"א (ד"ה ואין) הביא ראיה שמדובר דווקא בתינוק שכלו לו חדשיו, עיין שם.

ו. **על** פי תוספות (ד"ה רבי). וביארו, שכן יסוד הלכה זו, הוא במה שנפסק בבכורות (מט.) שאדם בן שלשים יום אינו נפל, ואילו יום השלשים עצמו לענין אבילות דינו כיום שלפניו שאינו מתאבל, ומסתמא הוא הדין לענין כבוד המת המדובר כאן [כלומר, הוצאתו לקבורה באופן מכובד יותר], שהוא לאחר שעברו שלשים יום, דהיינו ביום השלשים ואחד. על פי רש"ש (בתוס' שם) בגירסת התוספות ובביאור דבריהם. וראה הגירסא בזה בראש משביר (בתוס' שם).

ז. **המיוחס** לרש"י (ד"ה דלוסקמא). ורש"י כת"י (ד"ה דלוסקמא) פירש שהוא כלי שנקבר בו. ובקידושין (ג. ד"ה דלוסקמא) פירש רש"י שהוא 'טסקא' [שפירושו שק. רש"י במגילה (ז: ד"ה טסקא)]. אמנם באוצר לעזי רש"י כאן העיר, שכאן לא יתכן לפרש שהוא שק, שהרי זה בזיון להוציא ילד מת לקבורה בתוך שק]. ור"י מלוניל (לעיל ע"א ד"ה באבה) והר"ן (ד"ה בדלוסקמא) והנמוקי יוסף (ד"ה דלוסקמא) פירשו שהוא נסר רחב. אמנם ראה בבבא מציעא (כ:) ש'דלוסקמא' הוא 'טליקא דסבי', ופירש רש"י (שם ד"ה טליקא) כמין תרמיל של זקנים שמצניעים בו את כלי תשמישם כדי שלא יצטרכו לחפש אחריהם.

ח. **על** פי המיוחס לרש"י (ד"ה באגפיים). אך הרמב"ם (אבל פי"ב ה"י) כתב להיפך, שיוצא בארון קטן הניטל בידים [ואין צריך שיהא גדול הניטל בכתף].

ט. **ריטב"א** (ד"ה ר' עקיבא).

י. **תוספות** (ד"ה רבי).

יא. **כלומר**, לא די בכך שיהיה בן שנים עשר חודש כדי שיצא במטה, אלא צריך שיהיו אבריו גדולים כבן שתי שנים. ועוד יש לפרש, שרבי עקיבא בא לחלוק ולומר, שלא די שיהיה בן שנים עשר חודש, אלא צריך שיהיה בן שנה תמימה. בית יוסף (יו"ד סי' שנג ס"ה) [ויתכן שכוונתו 'שנה תמימה', שהיא שלש מאות וששים וחמשה ימים כמנין ימות החמה].

יב. **המיוחס** לרש"י (ד"ה מצהיבין), ר"ן (ד"ה ופי' מצהיבים). והוסיף הר"ן, שמאדימים פניהם מרוב הצער. וראה פירוש המאירי בזה בהערה להלן. ורש"י כת"י (ד"ה היוצא) גרס 'צווחין', ופירש, שהתינוק שחובה להוציאו במטה, כבוד גדול הוא שיהיו הרבים מתאנחים עליו. והביא שיש גורסים 'מצהיבין' [כגירסא שלפנינו], ופירש שמשנים פנים ומצטערים, כמו 'צהבו פניו' (מנחות יח.) [שנשתנו פניו]. והריטב"א (ד"ה מצווחין) פירש את הגירסא 'מצווחין עליו', דהיינו להתחמם ולבכות עליו, ואת הגירסא 'מצהיבין' שלפנינו, פירש שמצהיבים פניהם מן הבכי.

יג. **בפשטות** הכוונה שהרבים מצטערים על תינוק היוצא במטה דווקא, אך על תינוק שאינו יוצא במטה אינם מצטערים. אך המאירי (ד"ה משלשים) פירש, שאינו יוצא במטה עד שיהא ענינו נודע לרבים, כלומר, שיהיו הרבים מצהיבים עליו דהיינו מתרעדים ומצווחים עליו.

יד. **המיוחס** לרש"י (ד"ה ניכר). ורש"י כת"י (ד"ה ניכר) כתב, שהיה רגיל לצאת ולבוא לבית הכנסת.

טו. **רש"י** כת"י (ד"ה רבים).

טז. **מהרמב"ם** (אבל פי"ב הי"א) מבואר שלא נחלקו רבי שמעון בן אלעזר ורבי אלעזר בן עזריה, שכן הוא כתב את שני הדינים, שקטן היוצא במטה מצטערים עליו, ושקטן הניכר לרבים מתעסקים עמו [והדין הראשון מדובר בקטן יותר שעליו רק מצטערים, והשני בגדול יותר שניכר לרבים שאף מתעסקים עמו], וכל תנא אמר דין אחד ולא נחלקו. כסף משנה (שם). אולם מדברי הטור (יו"ד סי' שנג ס"ה) מבואר שנחלקו בזה, שכתב, 'רבי שמעון בן אלעזר אומר, [קטן] היוצא במטה, רבים מתעסקין עמו ומצווחין עליו [וגרס 'מצווחין' כהריטב"א, או שפירש כהמאירי], [וקטן] שאין יוצא במטה, אין הרבים מתעסקין עמו ומצווחין עליו. רבי אלעזר בן עזריה אומר, את [הקטן] שניכר לרבים, רבים מצווחין עליו ומתעסקין בו, [וקטן] שאינו ניכר לרבים אין רבים מתעסקין בו ומצווחין עליו'. וכתב הבית יוסף (שם), שלדבריו נחלקו על איזה קטן רבים מצווחים ומתעסקים בו.

אהח18/06/2018

יז. **ואין** חילוק בין תינוקות זכרים לנקבות לענין זה. רמב"ם (אבל פי"ב ה"ט).

יח. **מצוה** גדולה להספיד על המת כראוי. ומצותו שירים קולו לומר עליו דברים המשברים את הלב, כדי להרבות בכיה ולהזכיר שבחו. ואסור להפליג בשבחו יותר מדאי, אלא מזכירים את המידות הטובות שבו, ומוסיפים עליהן קצת, אך לא יפליג בכך. טור ושולחן ערוך (יו"ד סי' שמד ס"א). וכל המוריד דמעות על אדם כשר, הקדוש ברוך הוא סופרן ומניחן בבית גנזיו, וכל המתעצל בהספדו של אדם כשר, אינו מאריך ימים וראוי לקברו בחייו. גמרא שבת (קה:), ומובא בש"ך (שם סק"א).

יט. **רש"י** כת"י (ד"ה ומהו).

אם התינוק שמת ידע לשאת ולתת, מספידים אותו במעשי עצמו, ואם אין לו מעשים, מספידים אותו במעשי אבותיו, ואם אין להם מעשים, מספידים אותו במעשי קרוביו. טור ושולחן ערוך (יו"ד סי' שמ ס"ו).

כ. **המיוחס** לרש"י (ד"ה עניים). ורש"י כת"י (ד"ה עניים) ביאר הטעם שמצטער יותר, כיון שבנו מסייעו והוא צריך לו. ותלמיד הרשב"א (ד"ה עניים, מובא בקובץ שיטות קמאי עמ' תשמו) ביאר הטעם, שהאנשים מכירים אותם בגיל מוקדם יותר, משום שמחמת עניותו צריך אביהם לשלחם לכאן ולכאן. ובר"ן (ד"ה לעניים) ביאר, שהעניים מגדלים את בניהם מתוך רעב, ולכן הם חביבים להם יותר, ומצטערים יותר בפטירתם. ורבי שלמה בן היתום (ד"ה ר' מאיר, מובא בקובץ שיטות קמאי עמ' תשמג) ביאר, שלפי רוב צער האבלים נהגו להגדיל

אבא שאול אומר אף באיש אחד ושתי נשים ואין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים בן שלשים יוצא בדלוסקמא רבי יהודה אומר [א] לא דלוסקמא הניטלת בכתף אלא הניטלת באגפיים ועומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים [א] [ב] בן י"ב חדש יוצא במטה ר"ע אומר הוא בן שנה ואבריו כבן שתים הוא בן שתים ואבריו כבן שנה יוצא במטה ר' שמעון בן אלעזר אומר [ג] היוצא במטה רבים מצהיבין[א] עליו אינו יוצא במטה אין רבים מצהיבין עליו ר"א בן עזריה אומר [ד] ניכר לרבים אין רבים מתעסקים עמו אינו ניכר לרבים אין רבים מתעסקים עמו ומה הן בהספד רבי מאיר בשם רבי ישמעאל אומר עניים בני שלש עשירים בני חמש רבי יהודה אומר משמו [ה] עניים בני חמש עשירים בני שש ובני זקנים כבני עניים אמר רב גידל בר מנשיא אמר רב[ב] הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי ישמעאל. דרש ר' ענני בר ששון אפיתחא דבי נשיאה [ו] יום אחד לפני עצרת ועצרת הרי כאן ארבעה עשר שמע רבי אמי ואיקפד אמר אטו דידיה היא דרבי אלעזר א"ר אושעיא היא דרש רבי יצחק נפחא אקילעא דריש גלותא יום אחד לפני עצרת ועצרת הרי כאן ארבעה עשר שמע רב ששת איקפד אמר אטו דידיה היא דר"א היא דא"ר אלעזר א"ר אושעיא [ז] מנין [ג] לעצרת שיש לה תשלומין כל שבעה שנאמר [א] בחג המצות ובחג השבועות (א) [ב] מה חג המצות יש לה תשלומין כל שבעה אף חג השבועות יש לה תשלומין כל שבעה [ג] אדבריה רב פפא לרב אויא סבא ודרש [ח] יום אחד לפני ראש השנה וראש השנה הרי כאן ארבעה עשר אמר רבינא הלכך [ט] יום אחד לפני החג וחג ושמיני שלו[ד] הרי כאן עשרים ואחד יום רבינא איקלע לסורא דפרת א"ל רב חביבא[ד] מסורא דפרת לרבינא אמר מר יום אחד לפני ראש השנה וראש השנה הרי כאן ארבעה עשר אמר ליה אנא מסתברא כרבן גמליאל הוא דאמינא: **מתני'** [י] אין קורעין [כ] ולא חולצין [ל] ואין מברין אלא קרוביו של מת [מ] ואין מברין אלא על מטה זקופה[ה]:

גמ'

דלוסקמא. ארון: **ואין עומדין עליו בשורה.** אין צריך לעמוד עליו בשורה, כשחוזרין מבית הקברות עוברין לפני האבל בשורה וכל אחד אומר לו תתנחם: **ברכת אבלים.** ברכה שאומר ברחבה, כדאמר בכתובות (ד' ח:): **תנחומי אבלים.** כל שבעה הולכין לנחמו בביתו: **הניטלת בכתף.** באדם אחד: **באגפיים.**[ו] בשני בני אדם, דרך כבוד: **ואבריו כבן שתים.** שאבריו גדולים: **מצהיבין.** מרגישין ומצטערין: **ניכר לרבים.** שהיו מכירין[ז] כבר, שהיה רגיל לצאת מן הבית: **מה הן בהספד.** כמה יהא גדול שמצוה להספידו: **עניים בני שלש.** לפי שהעני מצטער על בניו יותר מן העשיר, לפי שאין לו שמחה אחרת: **יום אחד לפני עצרת.** היה אבל: **הרי כאן ארבעה עשר.** דעצרת חשוב כשבעה, וזהו יום שלפני עצרת חשוב ז', דסבר כי האי תנא דלעיל (ד' כ.) דאמר אפילו יום אחד אפילו שעה אחת, וכמאן דאמר עצרת כרגלים: **מתני' על מטה זקופה.** יושבין המנחמין: **חולצין.** כתפיהן[ה]:

אבא שאול אומר אף באיש אחד ושתי נשים. מפורש במסכת קדושין (דף פ: ושם) אע"ג דאין איש אחד מתייחד עם שתי נשים בשעת אבילות דטרידא שרי[ו]:

ואין אומרים עליו ברכת אבלים. פירש בקונטרס דמיירי בלא כלו לו חדשיו ומיהו אפי' מיירי בכלו לו חדשיו נהי דמתאבלים עליו כדאיתא בפרק ר"א (שבת ד' קלו. ושם) ובפרק יש בכור לנחלה (בכורות דף מט.) מ"מ אין מחמירין עליו כל כך לצערו כדאשכחן בהני דסמוך דלפי מה שהוא גדול מחמירין לכבודו:

ברכת אבלים ותנחומי אבלים. שמנחמים אותו בדברים:

לעיל (ע"א) פירש בקונטרס דאם בא להחליף בגדים שכבסו קודם הרגל[ח] ללבוש בגדים שהן מכובסין כי חלוק הוא מלבוש[ט] ומכאן משמע שר' שמעון היה מתיר בגדים שכבסו קודם הרגל[י] ובתוס' פי' אם בא להחליף ללבוש בגדים שאינם מכובסים כי חלוק הוא מלבוש ורגילים[כ] ללובשו ולהחליף בלא כיבוס ור' יצחק זקיני סובר כך ועל פירש"י הקשה דאי שרי בגדים שכבסו קודם אבלו ומסתמא הכי נמי שרי בגדים המגוהצים קודם אבילות וא"כ מנין לו למעלה[ז] דאביי כרבי מנא ב"ר[ל] אלעזר בן שמעון שמא מקודם אבלו היו מגוהצין וי"ל דמדברו הני דוקא ולא חדשים לבנים ש"מ דסבירא להו הכי ומיהו זהו המנהג עתה שמלבישין אותו לאדם אחר יום או חצי יום ואין זה קרוי בגד מכובס לדידיה: **רבי** עקיבא אומר בן שנה כו'. ולא סגי בי"ב חדשים ובמסכת שמחות נראה לי[מ] ר"ע כו' פירוש דלא בעי ג' שנים ואם מת ביום שלשים פוסק בפ' יש בכור (בכורות ד' מט.) שלשים יום באדם אינו נפל ויום שלשים לענין אבילות כיום שלפניו ואינו מתאבל וה"ה מסתמא לענין בכור[נ]:

דרבי אלעזר א"ר אושעיא היא. והא דלא מייתי ברייתא דר"א בן יעקב[ח] דמפיק תשלומין מוקראתם ובקצרכם איזהו חג שאתה קורא וקוצר הוי אומר זה חג השבועות וריש לקיש אמר חג הקציר איזהו חג שאתה חוגג וקוצר בו הוי אומר זה עצרת ויש לומר דלא ידעינן כמה ימים אי לאו מדרבי אושעיא כדאיתא פרק אין דורשין (חגיגה דף יז: ושם) אלא קשיא מנא ליה דעצרת כרגלים בזמן הזה הא ליכא תשלומין ונהי דמתני' הכי משמע מדקאמרי עצרת כרגלים משמע לגמרי מיהו היא גופא מנא ליה י"ל כיון דעצרת חד יומא ונחשב כמו פסח וסוכות בזמן שבית המקדש קיים לענין תשלומין חשיב נמי לדידן כרגל דפסח וסוכות מיהו בר"ה ויום הכפורים משמע דלא סבירא להו הכי דליהוו חשיבי כשבעה ימים מדלא נקט אלא עצרת ולית ליה דרבן גמליאל ורב פפא דבסמוך דאמרי אפילו ר"ה ויוה"כ ישנן כרגלים דלעולם הוא במקום פסח וסוכות הקשה בתוספות הרב[ס] מה אנו צריכים שיהא ראש השנה כשבעה ימים בלאו הכי נמי מותר לגלח ערב יום כפורים דהוי קובר את מתו שמונה ימים קודם יום כפורים דבטלה הימנו גזרת שלשים ותירץ דנפקא מינה אם לא גילח ערב יום כפורים דאינו מגלח אחר יום כפורים[ט] אבל עתה דחשבינן ראש השנה כשבעה ויום הכפורים כשבעה וערב ראש השנה כשבעה ימים קודם ובין ראש השנה ליום כפורים שבעה ונקיט[ע] ליה בתר יום כפורים שני ימים ומגלח ואין נראה לי תירוץ זה דהא קיימא לן כאבא שאול דאמר לעיל (ד' יט:) מגלח אחר הרגל אלא יש לפרש דנפקא לן מינה לענין שמועה רחוקה[י] דחשבינן לה שמועה רחוקה בהני שני ימים אחר יום כפורים וזהו דוחק גדול כי זה אינו מפורש בשום מקום שתחשב שמועה רחוקה פחות משלשים יום ויותר היה יכול לומר לענין דחשבינן אחר ראש השנה שבת שלישית דאמר לעיל[כ] יושב במקומו מיהו אין זה נראה שום קושיא כלל דהא דאמר[ל] שמונה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים יום היינו דוקא היכא דנהג אבילות שבעה ימים אבל זה שלא נהג אבילות כי אם יום אחד לא אמרינן יום כפורים תבטל שלשים ותמהתי למה לא פירש הרב כך כי דבר זה פשוט ובסמוך פירש כענין זה הרב יום אחד לפני החג וחג ושמיני שלו הרי כאן כ"א יום דדוקא בהני[פ] אומרים דשמיני עצרת הרי כ"א יום אבל מת ברגל שלא נהג אבילות קודם הרגל לא הוי שמיני עצרת כי אם יום אחד למנין שלשים כך נראה לי ואיני יודע הבירור כך פירש הרב ופירש בהלכות גדולות דהשתא דאית לן תרי יומי אי שכיב ליה שיכבא ביום טוב ראשון לא ינהוג אבילות עד מוצאי יום טוב שני (ימים) ואותו יום טוב שני עולה למנין שבעה ואי שכיב ביום שני ההוא יומא נוהג אבילות דכיון דיום טוב שני דרבנן אתי אבילות דאורייתא דיום ראשון דהוי מן התורה כדאמרינן בזבחים (ד' ק:) ומבטל יום שני דרבנן ואין נראה לר"י וגם אין נוהגין כלל ובמקום אחר פירשתי[מ]:

אלא קרוביו. ירושלמי[נ] ובלבד קרובים הראוין להתאבל כהדא דרבי אבין דמך במועדא לא גמל ר' מנא חסדא אמר בתר מועדא ניעבדא ליה יקרא ואסיק חכם שמת הכל כקרוביו מברין עליו אלו ואלו[צ] נראה לי מכאן משמע שיש הבראה בלא אבילות °כגון ברגל ולקמן (ד' כה:) אמר אפי' רבו שלמדו חכמה אינו יושב עליו אלא יום אחד ותמיהני אם כן נצטרך הבראה לשמועה רחוקה ולא מצינו בדבי חייא שעשו לו הבראה אלא קאמר לעיל (דף כ:) והולך כלי אחרי לבית המרחץ ושמא לענין הבראה החמירו משום כבוד החכם:

וכף

עין משפט
נר מצוה

קפה א ב ג ד מיי' פי"ב מהל' אבל הל' י והל' יא טוש"ע יו"ד סי' שנג סעי' ה:
קפו ה מיי' שם הל' ט סמג עשין מד"ס ב טוש"ע י"ד סי' שמד סעיף ד:
קפז ו מיי' שם הל' ג סמג שם טוש"ע י"ד סי' שלט סעי' ח:
קפח ז מיי' פ"א מהל' חגיגה הלכה ז:
קפט ח מיי' פ"י מהל' אבל הל' ג סמג שם טוש"ע י"ד סי' שלט סעי' ט:
קצ ט מיי' שם הל' ד טוש"ע שם סעי' יא:
קצא י מיי' פ"ז מהל' י"ט הל' כג ופי"א מהל' אבל הל' ג סמג שם ולאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמז סעי' ו וטוש"ע י"ד סי' תא סעי' ג:
קצב כ מיי' שם טוש"ע א"ח שם סעי' ז וי"ד שם סעי' ד:
קצג ל מ מיי' שם הל' ג טוש"ע א"ח שם סעי' ח וי"ד שם:

תורה אור השלם

א) שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל זְכוּרְךָ אֶת פְּנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת פְּנֵי יְיָ רֵיקָם: [דברים טז, טז]

משנת ראשונים

רבים מצהיבין עליו. כלומר פניו מאדימין עליו מרוב צער שצריך לצעוק עליו, גירסא אחרת רבים מצווחין עליו. ירושלמי, מדא"ל רחמנא ליחזקאל האנק דום, מלמד שצריך לצווח על המתים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ניכר לרבים. פירשו בו שהיה גדול כבר שהיה רגיל לצאת ולבא לבית הכנסת, ויש לו סעד בירושלמי. **[ריטב"א]**

עניים בני שלש. פי' לפי שהעניים מגדלין בניהם ברעב וחביבין להן יותר. **[חידושי הר"ן]**

שאדם מכירן מהרה מפני שאביהן צריך לשלחן אילך ואילך. **[תלמיד הרשב"א]**

ובני זקנים כבני עניים. לפי שאינן יודעין אם יהיו להם עוד בנים. **[חדושי הר"ן]**

אדם מחבבן ועל ידי כן ניכרין מהרה. **[תלמיד הרשב"א]**

ובני זקינים כבני עניים בני חמש, לפי שעניין בניהן הם עושרן וכבודם ושמחתם וכיון שאבדום אבדו הכל, וכן זקינים מפני שליבן שמח לומר הינחתי בן אחריי ועכשיו שימות בחייו ויעצב וידע כי נכרת זרעו, ולפי רוב צערן נהגו להגדיל להם הכאב ושלא ימצאו פתחון פה לומר מפני שאנו עניים נוהגין בנו קילותא. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

אפיתחא דבי נשיאה. על פתח הנשיא, לומר דברים הללו על פי הנשיא נאמרו כדי שישמעום השומעים, ויקבלו בתאוה הלכה פסוקה. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **ואין מברין אלא על מטה זקופה.** אפילו האבל במטה זקופה משום כבוד המועד וקמ"ל מתני' דעבדינן הבראה במועד ולא מחלל בה שמחה דמועד באבילות. **[חידושי הר"ן]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [שמחות פ"ג ע"ש], ב) חגיגה יז. ר"ה ד:, ג) [עי' פרש"י ביצה כט.], ד) עיין תוס' ר"ה ד: ד"ה פז"ר וסוכה מח. ד"ה רגל, ה) עי' לעיל כב:, ו) עי' לשון הגמ' שם, ז) לעיל כג., ח) חגיגה יז:, ט) עי' לעיל יט., י) לעיל כ., כ) דף כג., ל) לעיל דף יט., מ) [עיין תוס' ברכות מז: ד"ה מלוה דרבים שאני], נ) דפרקין ה"ז, ס) כ ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות מה חג המצות:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה אלא כו' כגון ברגל. עיין לעיל דף כ ע"א תד"ה שבכר:

רש"י כת"י

ואין. צריך לעמוד בשורה כשחוזרין מבית הקברות עוברין לפני האבל בשורה וכל אחד אומר לו תתנחם. **ברכת אבלים.** ברכה שאומרין ברחבה כדאמרינן בכתובות (ח:). **תנחומי אבלים.** כל שבעה הולכין אל ביתו לנחמו. **דלוסקמא.** כלי שנקבר בו. **לא בדלוסקמא** קטנה כל כך הניטלת על הכתף באדם אחד. **אלא.** בין ידים אגפים בשני בני אדם דרך כבוד. **היוצא במטה רבים צווחין עליו.** אותו שהוכחו לצאת במטה כבוד גדול הוא שיהו רבים מתאנחין עליו אית ספרי דכתוב בהו מצהיבין כלומר מעינין פניו ומצטערין כמו להבו פניו (מנחות יח.). **ניכר לרבים.** שהיה גדול כבר שהיה רגיל לצאת ולבוא לבית הכנסת. **רבים מתעסקין בו.** לקברו ולנחם את אביו. **ומהו בהספד.** כמה יהא גדול שמצוה להספידו. **עניים בני שלש.** מפני קורת רוח של עני שמצטער על בנו יותר מן העשיר לפי שבנו מסייעו וצריך לו. **ר' יהודה אומר משמו.** של ר' ישמעאל. **בני זקנים.** זקנים ממש. **כבני עניים.** לפי שלא (היו) יכולין לצאת ולבוא ובניהם מטפלין בהן. [וי"מ] זקנים תלמידי חכמים. **רב ענני.** נשיא בארץ ישראל ראש הגולה בבבל. **יום אחד לפני עצרת.** מבטלת גזירת שבעה איכא דבית הלל דאמרי לעיל[ס] אפי' יום אחד אפילו שעה אחת נהג אבילות קודם הרגל רגל מפסיק ועצרת דהוה במקום ז' ימים הרי ארבע עשר למנין שלשים דהא דאמרינן[ל] הרגלים אין עולין היינו היכא דלאתחיל אבילות ברגל דצריך שבעה אחר הרגל אבל למנין שלשים עולה לו כדאמ' לעיל בפרקין[ס]. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י **מצווחין** (ועי' רש"י כת"י): ב] צ"ל אמר **שמואל**, וכדאמר לעיל סוע"א ואיכא דמתני להא דר"ג וכו', וכ"ה בכת"י ובראשונים (דק"ס), ועי' פורת יוסף: ג] בכת"י ובראשונים נוסף **מקיש חג השבועות לחג המצות** (וכ"ה בחגיגה ובר"ה): ד] בב"מ סא ע"ב הגי' רב **חנינא** (גליון), וכ"ה בכת"י ועיין דק"ס: ה] בכת"י ובראשונים **מטות זקופות**. ועי' תורת האדם להרמב"ן, ר"ן וריטב"א לקמן כו ע"ב: ו] בכת"י באגפיים. **בידים:** (והשאר ליתא, ועי' רש"י כת"י): ז] נדצ"ל מכירין **אותו** כבר (באה"מ): ח] צ"ל קודם **האבל** (מהרש"א עי"ש): ט] נדצ"ל מלבוש **בכביסה** (באה"מ): י] ומכאן משמע **שרש"י** היה מתיר בגדים שכבסו קודם **האבל** ובתוס' פי', כצ"ל (גליון) ע"פ מהרש"א: כ] צ"ל **שרגילים** (ראש משביר): ל] דאביי **כרבי ורבא כר'** אלעזר בן שמעון, עי' רש"ש (גליון), כך הגיה מהרש"א: מ] ובמס' שמחות פ"ג [נ"ל ד]גרסי' **בן ג' שנים יוצא במטה** ר' עקיבא כו' פי' דלא בעי ג' כו' כצ"ל (גליון) ע"פ מהרש"א: נ] נדצ"ל לענין **כבוד** (רש"ש עי"ש) ועי' ראש משביר: ס] עי' שו"ת מהרש"ל סי' ה שהוא אחד מן האחרונים ונוטה שהוא תוספת של מהר"ם: ע] צ"ל **נקט** (מהרש"א): פ] צ"ל **בהכי** (מהרש"א): צ] כצ"ל סדור הדברים בתוס', אלו ואלו **ולקמן אמר אפי' רבו** וכו' **אלא יום אחד** נראה לי. מכאן משמע וכו' כגון ברגל ותמיהני וכו' (רש"ש עי"ש):

של **עֲשִׁירִים**[כא] מספידים רק אם נפטרו כשהם **בְּנֵי חָמֵשׁ** ואילך ככל אדם גדול שמצוה להספידו. **רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר מִשְּׁמוֹ** של רבי ישמעאל, את בני **הָעֲנִיִּים** מספידים רק אם נפטרו כשהם **בְּנֵי חָמֵשׁ** ומעלה. ובני **הָעֲשִׁירִים** רק כשהם **בְּנֵי שֵׁשׁ** ומעלה. **וּבְנֵי זְקֵנִים** שמחמת זקנותם אינם יכולים להכנס ולצאת בלא סיוע, אם נפטרו דינם **כִּבְנֵי הָעֲנִיִּים**, שכן אבותיהם מצטערים עליהם יותר, כיון שסייעו להם להכנס ולצאת[כב].

עתה מביאה הגמרא את פסק ההלכה של רב גידל לפי היש אומרים (לעיל ע"א) שלא פסק הלכה במחלוקת שבמשנתנו, אלא על המחלוקת האחרונה בברייתא זו:

אָמַר רַב גִּידֵּל בַּר מְנַשְׁיָא אָמַר רַב[כג], **הֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה שֶׁאָמַר מִשּׁוּם רַבִּי יִשְׁמָעֵאל**, שאת בני העניים מספידים כשהם בני חמש ומעלה, ואת בני עשירים כשהם בני שש ומעלה.

★

הגמרא חוזרת לנידון במשנה, האם עצרת מפסיקה את האבילות, ומביאה הלכה בזה:

דָּרַשׁ רַבִּי עֲנָנִי בַּר שָׂשׂוֹן אַפִּיתְחָא דְּבֵי נְשִׂיאָה - בפתח בית הנשיא[כה], לדעת חכמים במשנתנו שעצרת [-חג השבועות] דינה כרגלים ומפסיקה את שבעת ימי האבילות, אם קבר את מתו והתאבל עליו בערב העצרת, מחשיבים למנין שלשים ימי האבילות **יוֹם אֶחָד לִפְנֵי עֲצֶרֶת**, **וְיוֹם עֲצֶרֶת** עצמו, **וַהֲרֵי כָּאן** כאילו עברו **אַרְבָּעָה עָשָׂר** יום ממנין שלשים ימי האבילות[כו], ונותרו לו רק עוד ששה עשר יום לסיום מנין השלשים[כז]. שכיון שנהג אבילות בערב העצרת נחשב שנהג בכך אבילות בכל שבעת הימים[כח], וכיון שלענין עולת ראייה ושלמי חגיגה הקרבים ברגל, יש לעצרת תשלומים כל שבעת הימים כשאר הרגלים[כט], לפיכך יום העצרת עצמו נחשב כעוד שבעה ימים לענין מנין ימי האבילות[ל]. **שָׁמַע רַבִּי אַמִּי** שכך דרש רבי ענני בר ששון, **וְאִיקְּפַד** - הקפיד עליו, **וְאָמַר, אַטּוּ דִּידֵיהּ** - וכי הלכה זו שלו **הִיא**, כלומר, וכי הוא חידש את ההלכה שיש לעצרת תשלומים כל שבעת הימים שאחריו, וממילא היא נחשבת לענין האבילות כשבעה ימים, הלא **דְּרַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי אוֹשַׁעְיָא הִיא**, וכפי שיבואר. וכן **דָּרַשׁ רַבִּי יִצְחָק נַפָּחָא** הלכה זו **אַקִּילְעָא** - בחדר שלפני ביתו[לא] **דְּרֵישׁ גָּלוּתָא**, **יוֹם אֶחָד לִפְנֵי עֲצֶרֶת, וַעֲצֶרֶת, הֲרֵי כָּאן אַרְבָּעָה עָשָׂר**[לב]. **וְשָׁמַע** זאת **רַב שֵׁשֶׁת, וְאִיקְּפַד** - הקפיד עליו, **וְאָמַר, אַטּוּ דִּידֵיהּ** - וכי הלכה זו שלו **הִיא**, הלא **דְּרַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי אוֹשַׁעְיָא הִיא. דְּאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר רַבִּי אוֹשַׁעְיָא, מִנַּיִן לַעֲצֶרֶת שֶׁאַף** שהיא רק יום אחד מכל מקום **יֵשׁ לָהּ תַּשְׁלוּמִין** לענין הקרבנות **כָּל שִׁבְעָה** הימים, כלומר, שאם לא הביא ביום העצרת את קרבנות הרגל [עולת ראייה ושלמי חגיגה] שחייב בהם, יכול להשלים את חובתו ולהביאם בששה ימים שאחריו[לג], **שֶׁנֶּאֱמַר** בענין חובת הראייה והקרבת הקרבנות ברגלים (דברים טז טז) **'בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת'**, והקישה התורה את חג השבועות [עצרת] לחג המצות [פסח][לד], ללמד, **מַה** - כשם **שֶׁחַג הַמַּצּוֹת יֵשׁ לָהּ תַּשְׁלוּמִין כָּל שִׁבְעָה** הימים, שהרי החג נמשך שבעה ימים, מיום טוב הראשון עד היום השביעי שהוא יום טוב האחרון[לה], **אַף חַג הַשָּׁבֻעוֹת**, על אף שהוא רק יום אחד, מכל מקום **יֵשׁ לָהּ תַּשְׁלוּמִין** לענין הקרבנות שנתחייב בהם באותו יום, **כָּל הַשִּׁבְעָה** ימים, שאם לא הביא באותו יום יכול להביא בששת הימים שאחריו. וכיון שיש לעצרת תשלומים כל שבעה, הרי היא נחשבת כשבעה ימים למנין ימי האבילות. ואם כן כבר מצאנו שרבי אלעזר בשם רבי אושעיא חידש זאת, ולא היה לאמוראים לומר זאת כחידוש דין שלהם[לו].

הגמרא מביאה הלכה נוספת בענין זה לגבי ראש השנה:

אַדְבְּרֵיהּ רַב פָּפָּא לְרַב אַוְיָא סָבָא - הנהיג רב פפא את רב אויא סבא וטייל עמו[לז], **וְדָרַשׁ**, אם קבר את מתו והתאבל עליו בערב ראש השנה, מחשיבים למנין שלשים ימי האבילות **יוֹם אֶחָד לִפְנֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה, וְיוֹם רֹאשׁ הַשָּׁנָה** עצמו, **וַהֲרֵי כָּאן** כאילו עברו **אַרְבָּעָה עָשָׂר** יום ממנין השלשים[לח]. שכן ההלכה היא כרבן גמליאל שאמר במשנתנו

את הכאב על המת בהספד עליו, ובפרט בעניים, שלא יאמרו שמפני עניותם מקילים בהספד בניהם.

[כא] **גדר** 'עשיר' לענין זה הוא כל שבני עירו מכבדים אותו מפני עשרו. שיח יצחק (סו"ס, סימן תסא) על פי שולחן ערוך (אהע"ז סי' לה ס"ל).

[כב] **רש"י** כת"י (ד"ה בני, ד"ה כבני). והביא שיש מפרשים שזקנים היינו תלמידי חכמים [ויתכן שמשום כבודם מספידים את בניהם אף אם נפטרו בגיל צעיר יותר]. ותלמיד הרשב"א (ד"ה בני, מובא בקובץ שיטות קמאי עמ' תשמו) פירש, שאדם מחבב את בני הזקנים יותר משאר הילדים, ולכן הם ניכרים מהר יותר לרבים. והר"ן (ד"ה ובני) ביאר, שהזקנים אינם יודעים אם יהיו להם ילדים נוספים, ולפיכך הם מצטערים יותר.

[כג] **יש** גורסים 'שמואל', ראה בהערה להלן בסמוך.

[כד] **הקשה** הפורת יוסף (ד"ה אמר), מדוע הוצרך רב גידל בשם רב להשמיענו זאת, הלא תמיד הכלל הוא שכשנחלקו רבי מאיר ורבי יהודה ההלכה היא כרבי יהודה (עירובין מו:). ותירץ, שכאן שונה הדבר משום שנחלקו בדברי רבי ישמעאל, והוצרך להשמיענו שאף באופן זה הלכה כרבי יהודה בשמו [וראה בחידושי רבי משה מאימראן (ד"ה אמר) שדחה תירוץ זה]. ועוד תירץ, שהרי בעירובין (מז:) מבואר שרב אינו סובר את הכללים שכשנחלק רבי יהודה עם רבי שמעון או עם רבי מאיר הלכה כרבי יהודה, ולכן הוצרך לומר רב גידל בשמו שכאן הלכה כרבי יהודה. עיין שם מה שהוסיף בזה. אמנם ראה בדקדוקי סופרים (אות ז) ועוד אחרונים, שהגירסא הנכונה כאן היא 'אמר רב גידל בר מנשיא אמר שמואל' כמו לעיל (ע"א) ללשון הראשון בדבריו [וממילא לא ניתן לומר תירוץ זה].

עוד הקשה בפורת יוסף (ד"ה הלכה), מדוע הוצרך רב גידל לומר כאן שההלכה כרבי יהודה 'משום רבי ישמעאל', הלא כבר נכתב בברייתא שרבי יהודה אמר 'משמו', והיינו בשם רבי ישמעאל שמוזכר מקודם כשאמר רבי מאיר בשמו. ותירץ, שאלמלא היה אומר זאת היה מקום לומר ש'משמו' היינו בשם רבי מאיר, שכן מצינו בעירובין (יג.) שרבי יהודה אמר הלכה בשם רבי מאיר, ואם כן היה לו לפסוק הלכה כתנא קמא [כלומר כפי סתם הברייתא ששנתה דברי רבי מאיר בשם רבי ישמעאל] ולא כרבי יהודה בשם רבי מאיר, שהרי תנא קמא הוא בגדר 'חכמים' בדעת רבי מאיר, ודברי רבי יהודה הם של עצמו בדעת רבי מאיר, ונמצא שחכמים נחלקו על רבי יהודה מה אמר רבי מאיר. ולכן הוצרך לומר שרבי יהודה אמר הלכה זו משום רבי ישמעאל, ואם כן נמצא שנחלקו רבי מאיר ורבי יהודה בדברי רבי ישמעאל, ובזה הלכה כרבי יהודה.

[כה] **הנשיא** בארץ ישראל הוא כמו ראש הגולה בבבל. רש"י כת"י (ד"ה רב).

[כו] **והיינו** בארץ ישראל, אך בחוץ לארץ שיש יום טוב שני של עצרת, והיום הראשון והשני הם שתי קדושות בפני עצמן, ויש למנות יום נוסף, נחשב שעברו חמשה עשר יום. על פי רבינו ירוחם (אדם וחוה נתיב כח חלק ג).

[כז] **ובחוץ** לארץ שמנה כבר חמשה עשר יום [כדברי רבינו ירוחם (שם)] נשארו לו חמשה עשר יום למנין השלשים.

[כח] **סבר** כפי התנא שאמר לעיל (כ.), שאף אם נהג יום אחד ושעה אחת קודם הרגל, הרגל מפסיק את שבעת ימי האבילות, ונחשב שעלה לו אותו יום ככל השבעה. המיוחס לרש"י (ד"ה הרי).

[כט] **שאם** לא הקריב את הקרבנות שחייב בהם ברגל ביום הראשון, יכול להקריב כל שאר שבעת הימים [כלומר בששה ימים שלאחר היום הראשון], וכפי שיבואר להלן.

[ל] **ומה** שאמרו במשנה שהרגלים אינם עולים למנין אבילות, היינו אם התחיל את האבילות ברגל עצמו, אך אם התחיל קודם הרגל, הרגל נחשב כשבעה ימים שעולים לו ומשלימים למנין שלשים. רש"י כת"י (ד"ה יום). וחידש כאן שלא רק שעצרת מפסיקה את אבילות שבעה, אלא גם נחשב לשבעה ימים למנין השלשים. ריטב"א (ד"ה דרש).

[לא] **כעין** בית שער. רש"י (פסחים עב: ד"ה אקילעא).

[לב] **ראה** לעיל בהערה בשם רבינו ירוחם שבחוץ לארץ מונה גם יום טוב שני, ונמצא שמנה כבר חמשה עשר יום.

[לג] **'כל** שבעה' היינו עם יום העצרת עצמו.

[לד] **על** פי גירסת כתבי יד והראשונים, ומובא בהגהות וציונים.

[לה] **ודינו** כחג הסוכות שנתרבה לתשלומין מהפסוק (ויקרא כג מא) 'בחודש השביעי תחוגו אותו'. רש"י (חגיגה יז. ד"ה מה).

[לו] **קשה**, כיצד למד מדברי רבי אושעיא שעצרת דינה כרגלים אף בזמן הזה, והרי בזמן הזה אין לה תשלומים שהרי אין קרבנות, ואף שמהמשנה מבואר שעצרת דינה כרגלים, אך זה עצמו קשה מנין למשנה דין זה. תוספות (ד"ה דרבי). ותירצו, שכיון שעצרת היא יום אחד בלבד, ואף על פי כן בזמן שבית המקדש היה קיים היתה נחשבת כמו פסח וסוכות שיש להם תשלומים, לפיכך נחשבת גם לנו בזמן הזה כרגל של פסח וסוכות, והיינו לענין שנחשבת כשבעת ימי אבילות. והוסיפו התוספות, שלפי זה רק עצרת דינה כך, אך לא ראש השנה ויום הכיפורים, ורק רב פפא סבר להלן כרבן גמליאל שדינם כרגלים.

[לז] **רש"י** (גילה כט. ד"ה אדבריה). ורבינו חננאל (שם ד"ה אדבריה) פירש 'אדבריה' מלשון דיבור, ששם דבריו בפיו. וביעב"ץ (תענית יג: ד"ה אדבריה) פירש, שהעלהו לגדולה ומינהו לראש ישיבה, וכפי שמצינו ש'אדבריה' הוא לשון מעלה וחשיבות [ראה בבא קמא (פ:) ובבא בתרא (טז:)].

[לח] **ואין** מחשיבים יום נוסף לאבילות מחמת היום השני של ראש השנה, כיון ששני ימי ראש השנה קדושה אחת להם ונחשבים כיום אחד ארוך [ראה ביצה (ד:)], ואין שני ימים אלו נחשבים כי אם לשבעה ימים ולא יותר. רבינו ירוחם (אדם וחוה נתיב כח חלק ג).

קשה, מדוע הוצרך לומר שראש השנה עולה כשבעה ימי אבילות, הרי ממילא מותר לגלח בערב יום הכיפורים, שהרי דינו כרגל ומבטל את אבילות שלשים. ותירץ בתוספות הרב (הובא בתוס' ד"ה דרבי), שצריך לומר כן לענין אם לא גילח בערב יום הכיפורים,

אבא שאול אומר אף באיש אחד ושתי נשים ואין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים בן שלשים יוצא בדלוסקמא רבי יהודה אומר [א] לא דלוסקמא הניטלת בכתף אלא הניטלת באגפיים ועומדין עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים א) [ב] בן י"ב חדש יוצא במטה ר"ע אומר הוא בן שנה ואבריו כבן שתים הוא בן שתים ואבריו כבן שנה יוצא במטה ר' שמעון בן אלעזר אומר [ג] היוצא במטה רבים מצהיבין א) עליו אינו יוצא במטה אין רבים מצהיבין א] עליו ר"א בן עזריה אומר [ד] ניכר לרבים רבים מתעסקים עמו אינו ניכר לרבים אין רבים מתעסקים עמו ומה הן בהספד רבי מאיר בשם רבי ישמעאל אומר עניים בני שלש עשירים בני חמש רבי יהודה אומר משמו [ה] עניים בני חמש עשירים בני שש ובני זקנים כבני עניים אמר רב גידל בר מנשיא אמר רב ב] הלכה כרבי יהודה שאמר משום רבי ישמעאל. דרש ר' ענני בר ששון אפיתחא דבי נשיאה [ו] יום אחד לפני עצרת ועצרת הרי כאן ארבעה עשר שמע רבי אמי ואיקפד אמר אטו דידיה היא דרבי אלעזר א"ר אושעיא היא דרש רבי יצחק נפחא אקילעא דריש גלותא יום אחד לפני עצרת ועצרת הרי כאן ארבעה עשר שמע רב ששת איקפד אמר אטו דידיה היא דר"א אמר ר' אושעיא היא דא"ר אלעזר א"ר אושעיא [ז] מנין ב) לעצרת שיש לה תשלומין כל שבעה שנאמר [א] בחג המצות ובחג השבועות (א) ג] מה חג המצות יש לה תשלומין כל שבעה אף חג השבועות יש לה תשלומין כל שבעה ג) אדבריה רב פפא לרב אויא סבא ודרש [ח] יום אחד לפני ראש השנה וראש השנה הרי כאן ארבעה עשר אמר רבינא הלכך [ט] יום אחד לפני החג וחג ושמיני שלו ד) הרי כאן עשרים ואחד יום רבינא איקלע לסורא דפרת א"ל רב חביבא ד] מסורא דפרת לרבינא אמר מר יום אחד לפני ראש השנה וראש השנה הרי כאן ארבעה עשר אמר ליה אנא מסתברא כרבן גמליאל הוא דאמינא: **מתני'** [י] אין קורעין [כ] ולא חולצין [ל] ואין מברין אלא קרוביו של מת [מ] ואין מברין אלא על מטה זקופה ה]: גמ'

וכף

דלוסקמא. ארון: ואין עומדין עליו בשורה. אין צריך לעמוד עליו בשורה, כשחוזרין מבית הקברות עוברין לפני האבל בשורה וכל אחד אומר לו תתנחם: ברכת אבלים. ברכה שאומר ברחבה, כדאמר בכתובות (ד' ח:): תנחומי אבלים. כל שבעה הולכין לנחמו בביתו: הניטלת בכתף. באדם אחד: באגפיים. ו] בשני בני אדם, דרך כבוד: ואבריו כבן שתים. שאבריו גדולים: מצהיבין. מרגישין ומצערין: ניכר לרבים. שהיו מכירין ז] כבר, שהיה רגיל לצאת מן הבית: מה הן בהספד. כמה יהא גדול שמלוה להספידו: עניים בני שלש. לפי שהעני מצטער על בניו יותר מן העשיר, לפי שאין לו שמחה אחרת: יום אחד לפני עצרת. היה אבל: הרי כאן ארבעה עשר. דעצרת חשוב כשבעה, וזהו יום שלפני עצרת חשוב ז', דסבר כי האי תנא דלעיל (ד' כ.) דאמר אפילו יום אחד אפילו שעה אחת, וכמאן דאמר עצרת כרגלים: מתני' על מטה זקופה. יושבין המנחמין: חולצין. כתפיהן ה):

אבא שאול אומר אף באיש אחד ושתי נשים. מפורש במסכת קדושין (דף פ: ושם) אע"ג דאין איש אחד מתייחד עם שתי נשים בשעת אבילות דטרידא שרי ו):

ואין אומרים עליו ברכת אבלים. פירש בקונטרס דמיירי בלא כלו לו חדשיו ומיהו אפי' מיירי בכלו לו חדשיו נהי דמתאבלים עליו כדאיתא בפרק ר"א (שבת ד' קלו. ושם) ובפרק יש בכור לנחלה (בכורות דף מט.) מ"מ אין מחמירין עליו כל כך לצערו כדאשכחן בהני דסמוך דלפי מה שהוא גדול מחמירין לכבודו:

ברכת אבלים ותנחומי אבלים. שמנחמים אותו בדברים:

לעיל (ע"א) פירש בקונטרס דאם בא להחליף בגדים שכבסו קודם הרגל ח] ללבוש בגדים שהן מכובסין כי חלוק הוא מלבוש ט] ומכאן משמע שר' שמעון היה מתיר בגדים שכבסו קודם הרגל י] ובתוס' פי' אם בא להחליף ללבוש בגדים שאינם מכובסים כי חלוק הוא מלבוש ורגילים כ] ללובשו ולהחליף בלא כיבוס ור' יצחק זקיני סובר כך ועל פירש"י הקשה דאי שרי בגדים שכבסו קודם אבלו ומסתמא הכי נמי שרי בגדים המגוהצים קודם אבילות וא"כ מנין לו למעלה ז) דאביי כרבי מנא ב"ר ל] אלעזר בן שמעון שמא מקודם אבלו היו מגוהצין וי"ל דמדשרו הני דוקא ולא חדשים לבנים ש"מ דסבירא להו הכי ומיהו זהו המנהג עתה שמלבישין אותו לאדם אחר יום או חצי יום ואין זה קרוי בגד מכובס לדידיה: **רבי** עקיבא אומר בן שנה כו'. ולא סגי בי"ב חדשים ובמסכת שמחות נראה לי מ] ר"ע כו' פירוש דלא בעי ג' שנים ואם מת ביום שלשים פוסק בפ' יש בכור (בכורות ד' מט.) שלשים יום באדם אינו נפל ויום שלשים לענין אבילות כיום שלפניו ואינו מתאבל וה"ה מסתמא לענין בכור נ]:

דרבי אלעזר א"ר אושעיא היא. והא דלא מייתי ברייתא דר"א בן יעקב ח) דמפיק תשלומין מוקראתם ובקרכתם איזהו חג שאתה קורא וקוצר הוי אומר זה חג השבועות וריש לקיש אמר חג הקציר איזהו חג שאתה חוגג וקוצר בו הוי אומר זה עצרת ויש לומר דלא ידעינן כמה ימים אי לאו מדרבי אושעיא כדאיתא פרק אין דורשין (חגיגה דף יז: ושם) אלא קשיא מנא ליה דעצרת כרגלים בזמן הזה הא ליכא תשלומין ונהי דמתני' הכי משמע מדקאמרי עצרת כרגלים משמע לגמרי מיהו היא גופא מנא ליה י"ל כיון דשלשת חד יומא ונחשב כמו פסח וסוכות בזמן שבית המקדש קיים לענין תשלומין חשיב נמי לדידן כרגל דפסח וסוכות מיהו בר"ה ויום הכפורים משמע דלא סבירא להו הכי דליהוו חשיבי כשבעה ימים מדלא נקט אלא עצרת ולית ליה דרבן גמליאל ורב פפא דבסמוך דאמרי אפילו ר"ה ויוה"כ ישנן כרגלים לעולם הוא במקום פסח וסוכות הקשה בתוספות הרב ס] מה אנו צריכים שיהא ראש השנה כשבעה ימים בלאו הכי נמי מותר לגלח ערב יום כפורים דהוי קובר את מתו שמונה ימים קודם יום כפורים דבטלה הימנו גזרת שלשים ותירץ דנפקא מינה אם לא גילח ערב יום כפורים דאינו מגלח אחר יום כפורים ט) אבל עתה דחשבינן ראש השנה כשבעה ויום הכפורים כשבעה וערב ראש השנה כשבעה ימים קודם ובין ראש השנה ליום כפורים שבעה ונקיט ע] ליה בתר יום כפורים שני ימים ומגלח ואין נראה לי תירוץ זה דהא קיימא לן כאבא שאול דאמר לעיל (ד' יט:) מגלח אחר הרגל אלא יש לפרש דנפקא לן מינה לענין שמועה רחוקה י) דחשבינן לה שמועה רחוקה בהני שני ימים אחר יום כפורים וזהו דוחק גדול כי זה אינו מפורש בשום מקום שתחשב שמועה רחוקה פחות משלשים יום ויותר היה יכול לומר לענין דחשבינן אחר ראש השנה שבת שלישית דאמר לעיל כ) יושב במקומו מיהו אין זה נראה שום קושיא כלל דהא דאמר ל) שמונה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים יום היינו דוקא היכא דנהג אבילות שבעה ימים אבל זה שלא נהג אבילות כי אם יום אחד לא אמרינן יום כפורים תבטל שלשים ותמהתי למה לא פירש הרב כך כי דבר זה פשוט ובסמוך פירש כענין זה הרב יום אחד לפני החג וחג ושמיני שלו הרי כאן כ"א יום דדוקא בהני פ] אומרים דשמיני עצרת הרי כ"א יום אבל מת ברגל שלא נהג אבילות קודם הרגל לא הוי שמיני עצרת כי אם יום אחד למנין שלשים כך נראה לי ואיני יודע הבירור כך פירש הרב ופירש בהלכות גדולות דהשתא דאית לן תרי יומי אי שכיב ליה שיכבא ביום טוב ראשון לא ינהוג אבילות עד מוצאי יום טוב שני (ימים) ואותו יום טוב שני עולה למנין שבעה ואי שכיב ביום שני ההוא יומא נוהג אבילות דכיון דיום טוב שני דרבנן אתי אבילות דאורייתא דיום ראשון דהוי מן התורה כדאמרינן בזבחים (ד' ק:) ומבטל יום שני דרבנן ואין נראה לר"י וגם אין נוהגין כלל ובמקום אחר פירשתי מ):

אלא קרוביו. ירושלמי נ) ובלבד קרובים הראוין להתאבל כהדא דרבי אבין דמך במועדא לא גמל ר' מנא חסדא אמר בתר מועדא ניעבדא ליה יקרא ואסיק חכם שמת הכל כקרוביו מברין עליו אלו ואלו צ] נראה לי מכאן משמע שיש הבראה בלא אבילות ס) כגון ברגל ולקמן (ד' כה:) אמר אפי' רבו שלמדו חכמה אינו יושב עליו אלא יום אחד ותמיהני אם כן נצטרך הבראה לשמועה רחוקה ולא מצינו ברבי חייא שעשו לו הבראה אלא קאמר לעיל (דף כ:) והולך כלי אחרי לבית המרחץ ושמא לענין הבראה החמירו משום כבוד החכם:

עין משפט
נר מצוה

קסה א ב ג ד מיי' פ"ב מהל' אבל הל' י והל' יא טוש"ע יו"ד סי' שנג סעי' ה:

קסו ה מיי' שם הל' ט סמג עשין מד"ם ב טוש"ע י"ד סי' שמד סעיף ד:

קסז ו מיי' פ"י הל' ג סמג שם טוש"ע י"ד סי' שצט סעי' ח:

קסח ז מיי' פ"א מהל' חגיגה הלכה ז:

קסט ח מיי' פ"י מהל' אבל הל' ג סמג שם טוש"ע י"ד סי' שצט סעי' ט:

קע ט מיי' שם הל' ד טוש"ע שם סעי' יא:

קעא י מיי' פ"ז מהל' י"ט הל' כג ופי"א מהל' אבל הל' ב סמג שם ולאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקמז סעי' ו וטוש"ע י"ד סי' תא סעי' ב:

קעב כ מיי' שם טוש"ע א"ח שם סעי' ז וי"ד שם סעי' ד:

קעג ל מ מיי' שם הל' ג טוש"ע א"ח שם סעי' ח וי"ד שם:

תורה אור השלם

א) שָׁלוֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה יֵרָאֶה כָל זְכוּרְךָ אֶת פְּנֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בַּמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחָר בְּחַג הַמַּצּוֹת וּבְחַג הַשָּׁבֻעוֹת וּבְחַג הַסֻּכּוֹת וְלֹא יֵרָאֶה אֶת פְּנֵי יְיָ רֵיקָם: [דברים טז, טז]

משנת ראשונים

רבים מצהיבין עליו. כלומר פניו מאדימין עליו מרוב צער שצריך לצעוק עליו, גירסא אחרת רבים מצווחין עליו. ירושלמי, מדא"ל רחמנא ליחזקאל האנק דום, מלמד שצריך לצווח על המתים. **[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]**

ניכר לרבים. פירשו בו שהיה גדול כבר שהיה רגיל לצאת ולבא לבית הכנסת, ויש לו סעד בירושלמי. **[ריטב"א]**

עניים בני שלש. פי' לפי שהעניים מגדלין בניהם ברעב וחביבין להן יותר. **[חידושי הר"ן]**

שאדם מכירן מהרה מפני שאביהן צריך לשלחן אילך ואילך. **[תלמיד הרשב"א]**

ובני זקנים כבני עניים. לפי שאינן יודעין אם יהיו להם עוד בנים. **[חידושי הר"ן]**

אדם מחבבן ועל ידי כן ניכרין מהרה. **[תלמיד הרשב"א]**

ובני זקינים כבני עניים בני חמש, לפי שעניין בניהן הם עושרן וכבודם ושמחתם וכיון שאבדום אבדו הכל, וכן זקינים מפני שליבן שמח לומר הינחתי בן אחריי ועכשיו שימות בחייו ויעצב ויודע כי נכרת זרעו, ולפי רוב צערן נהגו להגדיל להם הכאב ושלא ימצאו פתחון פה לומר מפני שאנו עניים נוהגין בנו קילותא. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

אפיתחא דבי נשיאה. על פתח הנשיא, לומר דברים הללו על פי הנשיא נאמרו כדי שישמעום השומעים, ויקבלו בתאוה הלכה פסוקה. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **ואין מברין אלא על מטה זקופה.** אפילו האבל במטה זקופה משום כבוד המועד וקמ"ל מתני' דעבדינן הבראה במועד ולא מחלל בה שמחה דמועד באבילות. **[חידושי הר"ן]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [שמחות פ"ג ע"ש], ב) חגיגה יז. ר"ה ד:, ג) [עי' פרש"י ביצה כט.], ד) עיין תוס' ר"ה ד: ד"ה פז"ר וסוכה מח. ד"ה רגל, ה) עי' לעיל כב:, ו) עי' לשון הגמ' שם, ז) לעיל כג., ח) חגיגה יז:, ט) עי' לעיל יט., י) לעיל כ., כ) דף כג., ל) לעיל דף יט., מ) [עיין תוס' ברכות מז: ד"ה מלוה דרבים שאני], נ) דפרקין ה"ז, ס) כ ע"א.

הגהות הב"ח

(א) גמ' בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסוכות מה חג המצות:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה אלא כו' כגון ברגל. עיין לעיל דף כ ע"א תד"ה שכבר:

רש"י כת"י

ואין. צריך לעמוד בשורה כשחוזרין מבית הקברות עוברין לפני האבל בשורה וכל אחד אומר לו תתנחם. ברכת אבלים. ברכה שאומרין ברחבה כדאמרינן בכתובות (ח:). תנחומי אבלים. כל שבעה הולכין אל ביתו לנחמו. דלוסקמא. כלי שנקבר בו. לא בדלוסקמא קטנה כל כך הניטלת על הכתף באדם אחד. אלא. בין ידים אגפים בשני בני אדם דרך כבוד. היוצא במטה רבים צווחין עליו. אותו שמוכתו לצאת במטה כבוד גדול הוא שיהו רבים מתאנחין עליו אית ספרי דכתוב בהו מצהיבין כלומר משנין פנים ומצטערין כמו צהבו פניו (מנחות יח.). ניכר לרבים. שהיה גדול כבר שהיה רגיל לצאת ולבוא לבית הכנסת. רבים מתעסקין בו. לקברו ולנחם את אביו. ומהו בהספד. כמה יהא גדול שמלוה להספידו. עניים בני שלש. מפני קורת רוח של עני שמצטער על בנו יותר מן העשיר לפי שבנו מסייעו וצריך לו. ר' יהודה אומר משמו. של ר' ישמעאל. בני זקנים. זקנים ממש. כבני עניים. לפי שלא (היו) יכולין לצאת ולבוא וביניהם מטפלין בהן. [וי"מ] זקנים תלמידי חכמים. רב ענני. נשיא בארץ ישראל ראש הגולה בבבל. יום אחד לפני עצרת. מבטלת גזירת שבעה אליבא דבית הלל דאמרי לעיל ס) אפי' יום אחד אפילו שעה אחת נהג אבילות קודם הרגל רגל מפסיק ועצרת דהוה במקום ז' ימים הרי ארבע' עשר למנין שלשים דהא דאמרינן ל) הרגלים אין עולין היינו היכא דלאתחיל אבילות ברגל דצריך לדרך שבעה אחר הרגל אבל למנין שלשים עולה לו כדאמ' לעיל בפרקין ס). [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י מצווחין (ועי' רש"י כת"י): ב] צ"ל אמר שמואל, וכדאמר לעיל סוע"א ואיכא דמתני להא דר"ג וכו', וכ"ה בכת"י ובראשונים (דק"ס), ועי' פורת יוסף: ג] בכת"י ובראשונים נוסף מקיש חג השבועות לחג המצות (וכ"ה בחגיגה ובר"ה): ד] בב"מ סא ע"ב הגי' רב חנינא (גליון), וכ"ה בכת"י ועיין דק"ס: ה] בכת"י ובראשונים מטות זקופות. ועי' תורת האדם להרמב"ן, ר"ן וריטב"א לקמן כו ע"ב: ו] בכת"י באגפיים. בידים: (והשאר ליתא, ועי' רש"י כת"י): ז] נדצ"ל מכירין אותו כבר (באה"מ): ח] צ"ל קודם האבל (מהרש"א עי"ש): ט] נדצ"ל מלבוש בכביסה (באה"מ): י] ומכאן משמע שרש"י היה מתיר בגדים שכבסו קודם האבל ובתוס' פי', כצ"ל (גליון) ע"פ מהרש"א: כ] צ"ל שרגילים (ראש משביר): ל] דאביי כרבי ורבא כר' אלעזר בן שמעון, עי' רש"ש (גליון), כך הגיה מהרש"א: מ] ובמס' שמחות פ"ג [נ"ל ד]גרסי' בן ג' שנים יוצא במטה ר' עקיבא כו' פי' דלא בעי ג' כו' כצ"ל (גליון) ע"פ מהרש"א: נ] נדצ"ל לענין כבוד (רש"ש עי"ש) ועי' ראש משביר: ס] עי' שו"ת מהרש"ל סי' ה שהוא אחד מן האחרונים ונוטה שהוא תוספת של מהר"ם: ע] צ"ל נקט (מהרש"א): פ] צ"ל בהכי (מהרש"א): צ] כצ"ל סדור הדברים בתוס', אלו ואלו ולקמן אמר אפי' רבו וכו' אלא יום אחד נראה לי. מכאן משמע וכו' כגון ברגל ותמיהני וכו' (רש"ש עי"ש):

שראש השנה דינו כרגלים[לט], ולפיכך האבילות בערב ראש השנה נחשבת כשבעת ימי האבילות, וראש השנה מפסיק את האבילות, וגם נחשב כעוד שבעה ימים כמו הרגלים שיש להם תשלומים כל שבעה[מ].

הגמרא מביאה הלכה נוספת הנובעת מהלכה זו:

אָמַר רָבִינָא, כיון שראש השנה נחשב כשבעה ימים לענין אבילות אף שאין לו תשלומים, **הִלְכָּךְ**, אף הקובר את מתו בערב חג הסוכות, מונה לימי האבילות **יוֹם אֶחָד לִפְנֵי הֶחָג, וְחַג** עצמו, **וְיוֹם הַשְּׁמִינִי שֶׁלּוֹ** דהיינו שמיני עצרת, שכל אחד מהם נחשב כשבעת ימי אבילות, ערב הרגל נחשב לשבעה, משום שהרגל מפסיק את האבילות ונמצא שעלו לו שבעה, והרגל עצמו הוא שבעה ימים, וגם שמיני עצרת שהוא רגל בפני עצמו (ר״ה ד: ועוד), נחשב לשבעה ימים אף שאין לו תשלומים[מא], וכפי שנתבאר לגבי ראש השנה, ואם כן **הֲרֵי כָּאן** כאילו עברו **עֶשְׂרִים וְאֶחָד יוֹם** ממנין שלשים ימי האבילות[מב], ומונה לסיום השלשים רק עוד תשעה ימים[מג].

רבינא מבאר את דבריו אלו:

רָבִינָא אִיקְּלַע [-הזדמן] לְעיר **סוּרָא דִּפְרָת** - השוכנת על שפת הנהר פרת[מד]. **אָמַר לֵיהּ רַב חֲבִיבָא מִסּוּרָא דִּפְרָת לְרָבִינָא**, האם אכן **אָמַר מָר** [-הרב], שאבל שקבר מתו בערב ראש השנה, מונה **יוֹם אֶחָד לִפְנֵי רֹאשׁ הַשָּׁנָה, וְרֹאשׁ הַשָּׁנָה**, שכל אחד מהם נחשב כשבעה ימים למנין אבילות **וַהֲרֵי כָּאן אַרְבָּעָה עָשָׂר**, שהרי כך אמר רב פפא [כמובא לעיל בסמוך], ובעקבות דבריו אמרת שהקובר את מתו יום אחד לפני החג, אותו יום והחג עצמו והיום השמיני נחשבים עשרים ואחד יום למנין השלשים, ונמצא שאתה סובר כרב פפא גם לגבי ראש השנה. **אָמַר לֵיהּ** רבינא, לא אמרתי שיום אחד לפני ראש השנה וראש השנה נחשבים לארבעה עשר יום למנין ימי האבילות, אלא **אֲנָא מִסְתַּבְּרָא כְּרַבָּן גַּמְלִיאֵל הוּא דַּאֲמֵינָא** - אני רק אמרתי שמסתבר כרבן גמליאל שראש השנה דינו כרגל, ומלבד מה שרגל מפסיק את מנין שבעת ימי האבילות, גם עולה כשבעה ימים למנין השלשים, ורק השומעים הבינו שאם ראש השנה דינו כרגל, היינו גם לענין שנחשב כשבעת ימי אבילות וכדברי רב פפא[מה].

★ ★ ★

משנה

הואיל ובמשנה הקודמת[מו] התבאר שאבילות אסורה במועד, מבארת משנתנו מקצת דיני אבילות שהותרו בחול המועד[מז], ודברים אלו הותרו רק לקרוביו של המת הראויים להתאבל[מח].

אֵין קוֹרְעִין את הבגדים מפני האבילות[מט], **וְלֹא חוֹלְצִין** את הכתפים, כלומר, אין מגלים את הזרועות והכתפים מפני האבילות[נ], **וְאֵין מַבְרִין** - ואין מאכילים את סעודת ההבראה, שהיא הסעודה הראשונה שלאחר הקבורה[נא], כל אלו לא הותרו **אֶלָּא לִקְרוֹבָיו שֶׁל מֵת** - שבעת הקרובים שחייבים להתאבל עליהם[נב], אבל שאר אנשים שאינם חייבים באבילות, אין קורעים בגדיהם, ואין חולצים כתפיהם ואין אוכלים את סעודת ההבראה יחד עם שאר האבלים בחול המועד[נג].

וְאֵין מַבְרִין - ואין מאכילים סעודת ההבראה את אותם הקרובים שהותרו בכך בחול המועד, **אֶלָּא עַל מִטָּה זְקוּפָה**[נד], ולא כמו בשאר ימות השנה שנוהגים קרוביו וכל מי שליבו גס עמו, לאכול את סעודת ההבראה על מיטה הסמוכה לארץ.

★

שאסור לגלח עד שני ימים אחר יום הכיפורים [לפי שמה שנהג אבילות בערב ראש השנה נחשב לו כאילו כבר נהג שבעה, וראש השנה עצמו נחשב שבעה ימים, ובין ראש השנה ליום הכיפורים עוד שבעה, ויום הכיפורים עצמו עוד שבעה, הרי שמונה ועשרים, ונשאר להשלים עוד שני ימים לאחר יום הכיפורים]. ודחו התוספות (שם) את דבריו, שהרי ההלכה היא כאבא שאול שאמר לעיל (יט:) שאם לא גילח בערב הרגל, יכול לגלח מיד לאחר הרגל, ואם כן הוא הדין ליום הכיפורים שמבטל את אבילות השלשים אף אם לא גילח בערב יום הכיפורים [ויכול לגלח מיד אחריו]. ולכן תירצו, שמה שאמרו שהרגל מבטל אבילות שלשים, היינו דווקא כשנהג אבילות בפועל שבעה ימים מלבד אותו יום של ערב הרגל, ואם כן זה שלא נהג אבילות שמונה ימים אלא רק יום אחד [בערב ראש השנה], אין אומרים שיום הכיפורים מבטל ממנו את אבילות השלשים. וכעין תירוץ זה הביא הרא״ש (סי׳ כח) בשם הראב״ד. ומבואר בדברי התוספות והראב״ד, שאכן באופן שלא נהג שבעה ימי אבילות שלמים, כמו בענינינו, אין יום הכיפורים מפסיק את אבילות השלשים. אולם בעל המאור (לקמן כו: ד״ה והא) כתב, שאם הקובר את מתו לאחר ראש השנה, מותר לגלח בערב יום הכיפורים שהוא היום השביעי לאבילותו, כל שכן זה שקבר את מתו קודם ראש השנה שיהיה מותר לגלח בערב יום הכיפורים, וכיון שהותר לגלח בערב יום הכיפורים ממילא בטלה גזירת השלשים לגמרי. והרמב״ן (תורת האדם, שער האבל ענין שבתות וימים טובים אות נא ד״ה ואני אומר) תירץ, שאגב שאמר רבי ענני בר ששון שיום אחד לפני עצרת ועצרת הרי כאן ארבעה עשר, להשמיע שאין ההלכה כרבי אליעזר שבזמן הזה עצרת כשבת, אלא כשאר התנאים שעצרת כרגלים שמבטלים גזירת שבעה, נקט גם רב פפא כלשון זה לגבי ראש השנה כדי לפסוק כרבן גמליאל שראש השנה ויום הכיפורים כרגלים שמבטלים גזירת שבעה, ולא היתה כוונתו לומר שעולה כשבעת ימי אבילות כדי לדייק מכך שצריך לנהוג אבילות עד השלמת השלשים. וראה תירוצים נוספים ברא״ש (שם), בריטב״א (ד״ה והקשו, ואילך) ובר״ן (ד״ה יום, ואילך). וראה רמב״ן (שם ד״ה עוד), מאירי (ד״ה ככר) וקרן אורה (ד״ה אדברי) שדנו בשיטת הרמב״ם בזה (אבל פ״י ה״ג) שלא להחשיב כלל את ראש השנה ויום הכיפורים כשבעה ימים למנין השלשים, כיצד הוא מיישב את הגמרא שלפנינו.

לט. **רש״י** כת״י (ד״ה ורגא). ואף שאינו רגל אלא מועד בלבד, מכל מקום כשם שלדעת רבן גמליאל דינו כרגלים ומפסיק את האבילות, כך גם הוא עולה למנין שבעה כרגלים. ריטב״א (ד״ה אדבריה). והוסיף, שהוא הדין ליום הכיפורים שמפסיק את האבילות ועולה למנין שבעה [שהרי לרבן גמליאל אף הוא דינו כרגלים].

מ. **ואף** שלראש השנה עצמו אין תשלומים לקרבנותיו, מכל מקום לשיטת רבן גמליאל דינו כרגל לענין אבילות, כיון שהוקשו כל המועדים זה לזה בפסוק (ויקרא כג ד) ׳אלה מועדי ה׳׳. רמב״ן (תורת האדם שער האבל אות נא ד״ה דרש). ובהגהות מראה אש (ד״ה ודרש) ביאר, שכיון שראש השנה דינו כרגלים לענין אבילות, ממילא שם רגל עליו, ונחשב כאילו יש לו תשלומים, ולפיכך נחשב כשבעה ימי אבילות. ובשרביט הזהב (ד״ה ועצרת) ביאר, שחכמים תיקנו שיחשב יום אחד לשבעה כדי להודיע שיש לעצרת תשלומים כל שבעה, וממילא לא חילקו בין עצרת לראש השנה.

מא. **ובחוץ** לארץ יש יום נוסף עקב יום טוב שני, כפי שנתבאר לעיל בשם רבינו ירוחם.

מב. **ובחוץ** לארץ שיש גם יום טוב שני כאמור, עברו עשרים ושנים יום ממנין השלשים.

מג. **רי״ף**. ובחוץ לארץ מונה רק עוד שמונה ימים, וכנ״ל. וכתב המאירי (ד״ה ככר), שמכל מקום אין שמיני עצרת מבטל לגמרי אבילות שלשים כדין שאר הרגלים, כיון שבפועל לא נהג בינתיים איסור גיהוץ ותספורת מחמת אבילות שלשים, אלא נהג בהם איסור רק מצד איסורם במועד, ורגל מבטל אבילות רק כשנהג את איסורי האבילות בערב הרגל.

מד. **רש״י** כת״י (ד״ה סורא). ואינה סורא האמורה בכל מקום בסתם. רש״י (ב״מ סא: ד״ה סורא).

מה. **וגם** יתכן שלא פסק כך במפורש להלכה, אלא אמר שמסתבר טעמו. על פי רמב״ן (תורת האדם שער האבל ענין שבתות וימים טובים אות נא ד״ה ואני תמה). ועיין שם (ד״ה ועוד אני - השני) מה שהוסיף בביאור הדברים.

מו. **לעיל** (יט.).

מז. **הרא״ש** (סי׳ נח) כתב בשם הראב״ד, וכן הוא במאירי (ד״ה המשנה) ורוב הראשונים, שמשנתנו עוסקת בדיני אבילות בחול המועד. אך הריטב״א (ד״ה אין) פירש שמשנתנו עוסקת בדיני אבילות הנוהגים בימות החול.

מח. **מאירי** (ד״ה המשנה).

מט. **כמבואר** לעיל (טו.) שאבל חייב בקריעה. דין זה נלמד (שם) ממה שאמר משה לאהרן ובניו הכהנים (ויקרא י ו), ׳ובגדיכם לא תפרמו׳, משמע ששאר אבלים חייבים לקרוע בגדיהם.

נ. **כמבואר** לעיל (כב:) שצריך לחלוץ מפני האבילות על אביו ואמו. אך על כל המתים אינו חייב לחלוץ, אבל יכול לחלוץ אם רוצה בכך.

בביאור חליצה זו פירש רש״י (ב״ק יז. ד״ה חלוצי) שקורעים הבגדים עד שנראים הכתפים. וכן משמע מהמיוחס לרש״י כאן (ד״ה חולצין) ומרש״י כת״י (ד״ה ולא חולצין). ורבינו חננאל (שם יז. ד״ה פי׳) פירש שמוציאים יד אחת מבית הצואר שלא דרך הקרע. ואילו הרי״ף (לעיל כב:) פירש שחולץ כתיפו ומוציא את זרועו דרך הקריעה, ונמצא זרועו עם כתיפו מגולים.

נא. **אסור** לאבל לאכול את הסעודה הראשונה שלאחר הקבורה משלו. רש״י (שבת קה: ד״ה מברין). ותוספות (להלן כז: ד״ה יום) כתבו שאסור לאבל לאכול כל היום הראשון משלו, ואפילו אם אוכל כמה סעודות באותו היום. ונהגו שכניו של האבל ששולחים לו סעודה זו, וקרוביו ואוהביו של האבל אוכלים עמו, וסעודה זו נקראת סעודת הבראה.

נב. **היינו** שבעת הקרובים שהכהן נטמא עבורם, כמבואר בפרשת אמור (ויקרא כא ב-ג), אמו, אביו, בנו, בתו, אחיו ואחותו. ובתורת כהנים (אמור פ״א), דרשו את הפסוק (שם כא ב) ׳כי אם לשארו׳, שאין שארו אלא אשתו, והכהן נטמא גם לה. רע״ב (פ״ג מ״ז).

נג. **בגמרא** להלן בסמוך (כה.) יתבאר שדינים אלו נאמרו רק לגבי מת שאינו חכם או אדם כשר, וכן לגבי אנשים שלא היו ליד המת בשעת יציאת נשמה.

נד. **כך** היא הגירסא שלפנינו. אך בדקדוקי סופרים הביא שיש לגרוס ׳מיטות זקופות׳. וכן גרסו הרמב״ן (תורת האדם בענין האבלות, בדין כפית המיטה), הריטב״א והר״ן (ד״ה אין) ועוד ראשונים. ודייק הרמב״ן (שם) ממה שנאמר ׳מיטות זקופות׳ ולא ׳מיטה זקופה׳, שבין האבל ובין קרוביו, יושבים על מיטה גבוהה, וכן כתב הר״ן (שם). אך רבינו יהונתן (הו״ד בר״ן שם) פירש שרק הקרובים יושבים על מיטות גבוהות, אך האבל עצמו יושב דווקא במיטה סמוכה לארץ.

גמרא

18/06/2018אחח

שנינו במשנתנו, שרק קרוביו של המת מותרים בחול המועד לקרוע את בגדיהם ולחלוץ את כתפיהם ולאכול סעודת הבראה מחמת האבילות. ומסתימת לשון המשנה משמע שדין זה נאמר לגבי כל מת.

מקשה הגמרא, **וְכִי אֲפִילּוּ חָכָם**[א] שמת, מותרים בכך רק קרוביו, **וְהָתַנְיָא** - והרי שנינו בברייתא, **חָכָם שֶׁמֵּת, הַכֹּל קְרוֹבָיו** - כולם נחשבים קרוביו. מבארת הגמרא את דברי הברייתא, **הַכֹּל קְרוֹבָיו סָלְקָא דַּעְתָּךְ** - וכי עולה בדעתך לומר שכוונת הברייתא כפשוטה, שמחמת שהוא חכם הכל נחשבים קרוביו ממש. **אֶלָּא** כוונת הברייתא לומר שהַכֹּל נוהגים דיני אבילות **כִּקְרוֹבָיו**, היינו שהַכֹּל **קוֹרְעִין עָלָיו, וְהַכֹּל חוֹלְצִין עָלָיו, וְהַכֹּל מַבְרִין עָלָיו בָּרְחָבָה**, ואפילו בחול המועד. ואילו במשנתנו משמע שרק קרוביו מותרים בכך[ב].

מתרצת הגמרא, **לֹא צְרִיכָא** - לא הוצרכה משנתנו לומר דין זה אלא באופן **דְּלָאו חָכָם הוּא** - שהמת אינו בגדר של חכם. אבל על חכם שמת, אכן הכל חייבים במנהגי אבילות אלו גם בחול המועד.

מקשה הגמרא, **וְאִי אָדָם כָּשֵׁר הוּא, חַיּוּבֵי מִיחַיַּיב לְמִיקְרַע** - והרי אף על אדם כשר שאינו חכם שמת, חייב כל אדם לקרוע מחמת האבילות גם בחול המועד[ג], **דְּתַנְיָא** בברייתא, **מִפְּנֵי מָה בָּנָיו וּבְנוֹתָיו שֶׁל אָדָם מֵתִים כְּשֶׁהֵן קְטַנִּים, כְּדֵי שֶׁיִּבְכֶּה וְיִתְאַבֵּל עַל אָדָם כָּשֵׁר**[ד]. מבארת הגמרא את דברי הברייתא, וכי כדי **שִׁיִּבְכֶּה וְיִתְאַבֵּל** על אדם כשר, **עֶרְבוֹנָא קָא שָׁקֵיל מִינֵּיהּ** - וכי נוטלים מאדם משכון קודם שחטא, ואם כן מדוע בניו מתים קודם שחטא[ה]. **אֶלָּא** ודאי כוונת הברייתא לומר שבניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים **מִפְּנֵי שֶׁלֹּא בָּכָה וְהִתְאַבֵּל עַל אָדָם כָּשֵׁר, שֶׁכָּל הַבּוֹכֶה וּמִתְאַבֵּל עַל אָדָם כָּשֵׁר מוֹחֲלִין לוֹ עַל כָּל עֲוֹנוֹתָיו, בִּשְׁבִיל כָּבוֹד שֶׁעָשָׂה לוֹ**. משמע שמצוה להתאבל על כל אדם כשר[ו], ואף אם אינו קרובו, ואילו במשנתנו מבואר שרק קרוביו מותרים בכך[ז].

מתרצת הגמרא, משנתנו עוסקת במת **דְּלָאו אָדָם כָּשֵׁר הוּא** - שאינו אדם כשר. אבל על אדם כשר שמת, אכן הכל צריכים להתאבל עליו גם בחול המועד.

מקשה הגמרא, **אִי דְּקָאֵי הָתָם בִּשְׁעַת יְצִיאַת נְשָׁמָה, חַיּוּבֵי מִיחַיַּיב** - הרי אם עומד בשעת יציאת נשמה ליד המת, חייב לקרוע עליו אף אם אינו אדם כשר, וגם בחול המועד[ח], **דְּתַנְיָא** בברייתא, **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר, הָעוֹמֵד עַל יַד הַמֵּת בִּשְׁעַת יְצִיאַת נְשָׁמָה, חַיָּיב לִקְרוֹעַ, לְמָה זֶה דּוֹמֶה** - למה דומה אדם בשעת יציאת הנשמה, **לְסֵפֶר תּוֹרָה שֶׁנִּשְׂרַף**, שהתורה קרויה 'נר', שנאמר (משלי ו כג), 'כִּי נֵר מִצְוָה וְתוֹרָה אוֹר', ואף נשמת אדם קרויה 'נר', שנאמר (משלי כ כז) 'נֵר ה' נִשְׁמַת אָדָם'[ט], **שֶׁחַיָּיב לִקְרוֹעַ** על ספר תורה שנשרף, וכמו כן חייב לקרוע על נשמת אדם מישראל שהסתלקה. נמצא, שמי שהיה בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע על כל אדם, ואף אם אינו קרובו, ומדוע מבואר במשנתנו שרק קרוביו מותרים במנהגי אבילות.

מתרצת הגמרא, מדובר במשנתנו **דְּלָא קָאֵי הָתָם** - שלא עומד שם **בִּשְׁעַת יְצִיאַת נְשָׁמָה**. אבל מי שעומד ליד המת בשעת יציאת נשמה, אכן חייב לקרוע עליו, גם בחול המועד אף אם אינו קרובו.

הגמרא מביאה מעשה בענין קריעה על חכם שמת:

כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ דְּרַב סַפְרָא - כאשר יצאה נשמתו של רב ספרא, ונפטר[י], **לֹא קָרְעוּ רַבָּנָן עֲלֵיהּ** - חכמים לא קרעו את בגדיהם מפני אבילותם עליו. **אָמְרִי** - אמרו חכמים, איננו קורעים את בגדינו, הואיל **וְלֹא גָּמְרִינַן מִינֵּיהּ** - שלא למדנו תורה ממנו, וחיוב קריעה חל רק על רב שמת[יא]. **אָמַר לְהוּ אַבַּיֵי** לחכמים, **מִי תַּנְיָא** - וכי שנינו בברייתא, '**הָרַב שֶׁמֵּת** הכל קרוביו', הרי '**חָכָם שֶׁמֵּת** הכל קרוביו' **תַּנְיָא** בברייתא, ואם כן אף שלא למדתם ממנו ואינו רבכם, יש לכם לקרוע עליו. **וְעוֹד** יש להקשות על דבריכם, הרי **כָּל יוֹמָא שְׁמַעְתְּתֵיהּ בְּפוּמִין בְּבֵי מִדְרְשָׁא** - מדי יום שמועותיו נאמרות בפינו בבית

[א] **מבואר** בשבת (קיד.) שתלמיד חכם הוא מי ששואלים אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרו. וראה בראש (סי' נט) שהביא בזה דעות אחרות.

[ב] **על** פי הראב"ד (הו"ד ברא"ש סי' נט) והמאירי (ד"ה חכם) שפירשו שהברייתא עוסקת בחול המועד. וכתב הריטב"א (ד"ה ולפי'), שלפי דבריו שהמשנה מדברת בדיני קריעה בחול, אז השאלה מהברייתא מתבארת יפה, אבל גם לפי מי שמפרש שמשנתנו מדברת בדיני אבילות בחול המועד, הברייתא עוסקת בימות החול, ושאלת הגמרא מהברייתא היא שאם בימות החול נוהגים כולם לקרוע על חכם שמת, דין הוא שיהיו מותרים לעשות כן אף בחול המועד.

[ג] **שיטת** ריב"ב (ד"ה ועל).

[ד] **אדם** כשר הוא מי שלא יצאו עליו שמועות רעות, ואינו חשוד על שום עבירה, ולא ביטל שום מצוה, אלא שאינו גדול בתורה. מהר"ם מרוטנבורג (הלכות שמחות סי' לז, הו"ד ברא"ש סי' נט). וראה בילקוט ביאורים שהובאו בזה דעות נוספות.

[ה] **רש"י** (שבת קה: ד"ה ערבונא).

[ו] **אף** שבברייתא מוזכר רק לבכות ולהתאבל ולא קריעה וחליצת הכתף, יש לומר שהוחזק לגמרא שיש לקרוע בגדיהם כדי לחמם את הבכי וההספד. ריטב"א (ד"ה ולא).

[ז] **היינו** בכיה וקריעה, אבל לישב עליו באבילות לא אמרו אלא על רבו, כמו שרואים בהמשך הגמרא מפטירתו של רב ספרא. רמב"ן (ד"ה תניא, תורת האדם עניין הקריעה).

ויש להקשות, הלא כל מדותיו של הקב"ה הן מדה כנגד מדה, ואיך מיתת בניו הקטנים היא מדה על מה שלא הצטער על מיתת האדם הכשר. אך מצינו בגמרא (שבת לג:) שאמר רבי גוריון ואיתימא רב יוסף ברבי שמעיה, בזמן שהצדיקים בדור, צדיקים נתפסים על הדור, אבל אם אין צדיקים בדור, תינוקות של בית רבן נתפסים על הדור. אם כן אם לא שמו לב לעירבון הראשון שזה הצדיקים, נוטלים את העירבון השני דהיינו תינוקות של בית רבן. מחצית השקל (נדפס בישורון כד עמ' שטו). וראה מה שישב בזה ברוח חיים (ר"ח פאלאג'י, דרוש להספד סוף חו"מ ד"ה ויתכן).

ויש להקשות שמשמע מלשון הגמרא שמיתת בניו הינה עונש על מה שלא הצטער על מיתת האדם הכשר, אמנם מהלשון 'שכל הבוכה נמחלין לו עונותיו', נראה שאין זה עונש, אלא שאילו היה בוכה היו נמחלים לו עוונותיו. [ראה בתשב"ץ (כתובות ח: ד"ה פתח) שכתב, ולכאורה האי סיומא 'שכל הבוכה' וכו' אין לו מובן]. עוד קשה שהלא הגמרא (שבת לב:) הביאה עוד עוונות [נדרים וביטול תורה] שבניו של אדם מתים בגינם, ואם כן למה הגמרא אומרת 'מפני מה' שמשמע שרק בגלל שלא הצטער על אדם כשר מתים בניו. ויש ליישב, שמשאר העוונות שכתוב בגמרא היה יכול להינצל אם היה בוכה על האדם הכשר, אך כיון שלא בכה, לא נמחלו לו עוונותיו וממילא בניו מתו. פירוש הרי"ף (על העי"י שבת קה: ד"ה תניא). ע"פ הבן יהוידע (שם) והאגודת אזוב (מרגליות, אלון בכות דרוש ד').

[ח] **רא"ש** (סי' נט), ריב"ב (ד"ה ועל).

[ט] **המיוחס** לרש"י (ד"ה לספר). אך רש"י על הרי"ף (ד"ה לס"ת) פירש שהואיל ועדיין היה יכול ללמוד, הרי זה כספר תורה שנשרף. והקשה הר"ן (ד"ה הא) על פירושו, שאם כן, דין זה אינו שייך בנשים שלא לומדות תורה, ואילו בברייתא שנינו, שהעומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע, ומשמע שאף נשים בכלל דין זה. וראה שם שהביא פירוש הרמב"ן (תורת האדם בענין קריעה) באופן אחר. ורש"י בשבת (קה: ד"ה לס"ת) פירש שנשמת ישראל הניטלת דומה לספר תורה שנשרף מפני שאין לך אדם מישראל שאין בו תורה ומצוות. ומפירושו דייק המהר"ם מרוטנבורג (הלכות שמחות סי' לז, הו"ד ברא"ש סי' נט) שחייב לקרוע על כל אחד מישראל שהיה בשעת יציאת נשמתו, חוץ ממומר לעבודה זרה, או שעובר על אחת מהמצוות שבתורה להכעיס. אך רבינו יונה (הו"ד שם) כתב שיש לקרוע רק על מי שאינו רשע, אבל באדם רשע וחשוד אין לקרוע, ואדרבא יש לשמוח במיתתם, כמו שנאמר (משלי יא י) 'ובאבוד רשעים רינה'. וראה בילקוט ביאורים מה שהובא בביאור הדמיון בין נטילת נשמה לבין שריפת ספר תורה.

[י] **הגמרא** מכנה את פטירתם של צדיקים בלשון מכובדת, 'נח נפשיה', לומר שנפשו נחה מצער העולם הזה. ר"ש בן היתום (ד"ה כי). ורבינו בצלאל אשכנזי (דרשות ר"ב, מו"ק מילי דתנחומא, ד"ה ובעת) כתב, כיון שהצדיקים במיתתם קרויים חיים (ברכות יח.), לכך אמרו בגמרא בכל מקום בפטירת הצדיקים 'כי נח נפשיה', וזה מה שנאמר (תהלים קטז טו) 'יקר בעיני ה' המותה לחסידיו', כלומר, קשה לפני הקב"ה שיאמר מות ויתנחם לחסידיו.

[יא] **משמע** שחכמים סברו שקורעים רק על חכם שהוא רבו, אבל על חכם שהוא לא רבו, לא קורעים. אך קשה מדוע לא קרעו עליו כדין קריעה על כל אדם כשר, כמו שהתבאר לעיל (בתחילת העמוד). וכתבו הריטב"א (ד"ה כי) והנמוקי יוסף (ד"ה כגודו), כשם שטעו שדין חכם נאמר רק ברבם [כפי שיובא להלן], כך טעו בדין אדם כשר וסברו שעל אדם כשר יש רק חובת בכי וצער ולא חובת קריעה. אך דחה הריטב"א תירוץ זה, מפני שאם כן היה אביי מקשה עליהם קושיא נוספת, שהיה להם לקרוע עליו מדין אדם כשר. וכתב הריטב"א שיש להוכיח מכאן, שחיוב קריעה על אדם כשר אינו מוטל על חכמים, אלא על שאר בני אדם, אבל על חכם שמת, אף חכם השוה לו, ראוי לקרוע עליו, וראה שם שהוסיף עוד להוכיח כן. עוד תירץ הריטב"א בשם יש אומרים, שחיוב קריעה על אדם כשר הוא רק בפני הנפטר קודם שנקבר, ואילו חכמים לא היו בפני רב ספרא, ולכן לא היו צריכים לקרוע מדין אדם כשר.

[הקשה החתם סופר (ד"ה כי), מאחר והעיד אביי ששמועותיו נאמרו בבית המדרש מדי יום, מדוע סברו חכמים שאינו נחשב כרבם. וביאר, שרב ספרא היה כותב ספרים, כמו שמשמע משמו, והשאיר אחריו חידושים שעדיין לא נלמדו בבית המדרש, ומפני שעדיין לא למדו בהם, סברו לומר שאינו רבם, והקשה עליהם אביי, שהואיל וספריו קיימים, הרי יהיו חידושיו נאמרים בבית המדרש, וחייבים לקרוע עליו].

גמ' ואפי' חכם והתניא [א] [א]חכם שמת הכל קרוביו הכל קרוביו סלקא דעתך אלא הכל כקרוביו [ב]הכל קורעין עליו [ג]והכל חולצין עליו [ד]והכל מברין עליו ברחבה לא צריכא דלאו חכם הוא ואי אדם כשר הוא [ה]חיובי מיחייב למיקרע דתניא מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהן קטנים כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר יבכה ויתאבל ערבונא קא שקיל[א] מיניה אלא מפני שלא בכה והתאבל על אדם כשר [ו]שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו בשביל כבוד שעשה לו[ב] דלאו אדם כשר הוא אי דקאי התם בשעת יציאת נשמה חיובי מיחייב דתניא רבי שמעון בן אלעזר אומר [ז]העומד על המת[ג] בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע למה זה דומה לספר תורה שנשרף[ב] [ח]שחייב לקרוע[ד] דלא קאי התם בשעת יציאת נשמה. כי נח נפשיה דרב ספרא לא קרעו רבנן עליה אמרי לא גמרינן מיניה אמר להו אביי מי תניא הרב שמת חכם שמת תניא ועוד כל יומא שמעתתיה בפומין בבי מדרשא סבור מה דהוה הוה אמר להו אביי תנינא חכם כל זמן שעוסקין בהספד חייבין לקרוע סבור למיקרע לאלתר אמר להו אביי תניא [ט]חכם כבודו בהספידו. כי נח נפשיה דרב הונא סבור לאותובי ספר תורה אפורייה אמר להו רב חסדא [י]מילתא דבחייה לא סבירא ליה השתא ליקום (ליה[ה]) ליעבד ליה דאמר רב תחליפא [ג]אנא חזיתיה לרב הונא דבעי למיתב אפוריי' והוה מנח ספר תורה עליה וכף כדא ארעא ואותיב ספר תורה עילויה אלמא קסבר [כ]אסור לישב על גבי מטה שספר תורה מונח עליה לא הוה נפיק פוריא מבבא סבור לשלשולי דרך גגין אמר להו רב חסדא הא גמירנא מיניה [ל]חכם כבודו דרך פתח סבור לאשנויי מפוריא לפוריא אמר להו רב חסדא הכי גמירנא מיניה [מ]חכם כבודו במטה ראשונה דאמר רב יהודה אמר רב מנין לחכם שכבודו במטה ראשונה שנאמר [א]וירכיבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה פרום בבא ואפקוה פתח עליה רבי אבא ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה אלא שבבל גרמה ליה מתיב רב נחמן בר[ה] חסדא ואמרי לה רב חנן בר[ה] חסדא [ב]היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים [ד]טפח ליה אבוה בסנדליה א"ל לאו אמינא לך לא תיטרוד עלמא מאי היה שהיה כבר כי אסקוה להתם אמרו ליה לר' אמי ולר' אסי רב הונא אתי אמרו כי הוינן התם לא הוה לן לדלויי רישין מיניה השתא אתינן הכא אתא בתרין אמרו (ליה[ו]) ארונו בא ר' אמי ור' אסי נפוק ר' אילא ור' חנינא לא נפוק איכא דאמרי רבי אילא נפק ר' חנינא לא נפק דנפק מאי טעמיה דתניא ארון העובר ממקום למקום עומדים עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים דלא נפק מאי טעמא דתניא ארון העובר ממקום למקום אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים קשיין אהדדי לא קשיא כאן [נ]ששלדו קיימת כאן בשאין שלדו קיימת ורב הונא שלדו קיימת הוה דלא נפק לא סיימוה קמיה אמרי היכא נינחיה[ז] רב הונא ריבץ תורה בישראל ור' חייא ריבץ תורה בישראל הוה[ח] מאן מעייל ליה אמר להו רב חגא אנא מעיילנא ליה דאוקמתיה לתלמודאי כי הוינא בר תמני סרי שנין ולא חזי לי קרי (א) ומשמע ליה[ט] קמיה וידעי בעובדיה דיומא חד אתהפיכא ליה רצועה דתפילין ויתיב עלה ארבעין תעניתא עייליה הוה גני יהודה מימיניה דאבוה וחזקיה משמאליה אמר ליה יהודה לחזקיה קום מדוכתיך דלאו אורח ארעא דקאים רב הונא[י] בהדי דקאים קם בהדיה עמודא דנורא חזייה רב חגא איבעית זקפיה לארוניה ונפק אתא והאי דלא איענש משום דזקפיה לארוניה דרב הונא. כי נח נפשיה דרב חסדא סבור לאותובי ספר תורה אפורייה אמר להו ר' יצחק [ט]מילתא דלרביה לא סבירא ליה אנן ניקום נעביד ליה סבור דלא למישלל קרעייהו אמר להו ר' יצחק בר אמי [ס]חכם כיון שהחזירו פניהם מאחורי המטה שוללין. כי נח נפשי' דרבה בר הונא ורב המנונא אסקינהו להתם כי

גמ' לספר תורה. דתורה קרויה נר שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור, ונשמה נקראת נר דכתיב (שם כ) נר (אלהים[כ]) נשמת אדם[ה]: שמעתתיה בפומין. והוי כמאן דגמרינן מיניה: מאי דהוה הוה. הואיל דלא קרעו בשעת מיתה תו לא קרעי: למקרע לאלתר. בלא הספד: לאותובי ס"ת אפורייה. ולומר קיים זה מה שכתוב בזה: לא הוה נפיק פוריא מבבא. דזוטר הוה בבא: מפוריא לפוריא. לתתו במטה אחריתא קטנה שתלא דרך הפתח: אל עגלה חדשה. אותה עגלה שסיגרוהו פלשתים בה, ובאותה עגלה[ל] הביאו דוד מבית אבינדב לעיר דוד: פרום בבא. שברו הפתח והרחיבוהו: בבל גרמה לו. שאין שכינה שורה בחוץ לארץ[ו]: טפח ליה אבוה. רב חסדא בסנדלא, שטפח לו לרב נחמן על סנדלו כאדם שנוגע על רגל חבירו בחשאי כדי שלא ישמעו העומדים סביב מטתו דרב הונא, ע"א הכהו בסנדלו: לא תטרוד עלמא. לא תטרח בקושיות: שהיה כבר. כלומר ההיא שעתא הוה ולא יותר, ויש אומרים שהיה כבר בארץ ישראל שסרתה[מ] עליו רוח הקודש: כי אסקוה להתם. לארץ ישראל לקוברו, שכל הנקבר שם נקבר בלא חטא[נ] שנאמר העם היושב בה נשוא עון, כדאיתא בכתובות (דף קיא.)[ס]: לדלויי רישין. דאדם חשוב היה והוה לן בושת לדלויי ריסין[ע]: ואתי להכא. דסבורין שהוא חי: שלדו. גופו קיימת יולאין: לא סיימוה קמיה. דשלדו הוה קיימת: רב הונא ריבץ תורה. כדאמרי' פרק שני דייני גזירות (כתובות דף קו.) כי קיימי רבנן מקמיה ומנפלי גלימייהו מכסי ליה ליומא באבקא: רבי חייא ריבץ תורה. כדאמרינן בבבא מציעא (דף פה:) אנא עבדי ליה לתורה דלא תשתכח מישראל: מאן מעייל ליה. מי ילך להכניסו לקבורה אצל רבי חייא: איתהפיכא ליה רצועה דתפילין. השחור בפנים, דרלועה שחורה נראה בחוץ הלכה למשה מסיני[ז]: איבעית. נבעת ונפחד: זקפיה לארונא. דרב הונא לקמיה עמודא דנורא דלא ליזקיה: כי

וכף כדא ארעא ואנח עליה ספר תורה. ונראה דאפילו הספר תורה מונח בגבוה ממנו לא שרי מדלא אותבוה לספר תורה בגבוה ממנו וכן פירשתי במנחות בפרק הקומץ רבה (דף לג:[ח]) ושם הארכתי:

ורבי חייא ריבץ תורה וכו'. והקשה בתוספות הרב דמשמע בירושלמי[י] שרב הונא מת קודם רבי חייא דאמר ליה לרבי חייא[פ] ארונו בא והכא משמע שרבי חייא מת קודם רב הונא ונראה לי דרב הונא אחר היה ואותו שבימי רבי חייא אין זה רב הונא תלמידו דרב ע"כ ומיהו קשה בירושלמי קאמר בעובדא דהכא רב הונא ריש גלותא ולפי הענין של הירושלמי היה משמע דזקפיה ר' חגא לארוניה דרב הונא כדי שלא יהא יושב אצל הצדיקים והכי איתא בפי' רבינו חננאל דרב הונא ריש גלותא:

חכם כיון שהחזיר פניו. פירוש חכם שמת כיון שהחזיר פניו אותו שקרע וגרסינן[צ] אפילו חכם שקרע על החכם כיון שהחזיר פניו שולל לאלתר דמשום כבודו של חכם הקורע התירו דגנאי הוא ללכת בבגד קרוע ולא נהיר': שפעו

רבינו חננאל

וא"ר ירמיה[כ] ובלבד הראויין להתאבל. אוקימנא למתני' באדם שאינו חכם ולא כשר ולא היה עומד שם בשעת יציאת נשמה. אבל בחכם ובכשר חייב לעולם אע"פ שלא היה שם. דתניא חכם שמת הכל חייבין עליו כקרוביו הכל קורעין הכל חולצין והכל מברין והכל עומדין ברחבה. ואי אדם כשר הוא אע"פ שאינו חכם חייב דתניא מפני מה בניו ובנותיו של בני אדם מתים כשהן קטנים מפני שלא בכה והתאבל על אדם כשר. שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו. ואי עומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב דתניא ר' שמעון בן אלעזר אומר העומד על אדם בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע למה זה דומה לס"ת שנשרף שחייב לקרוע. כי נח נפשיה דרב ספרא לא קרעו רבנן עליה. אמרו לא גמרינן מיניה. אמר להו אביי מי תניא הרב שמת חכם שמת תניא. ועוד שמעתתיה בפומן כל יומא בבי מדרשא. סבור מאי דהוה הוה.[ק] אמר להו אביי תניא חכם כבודו בהספדו. כי נח נפשיה דרב הונא סבור לאחותי ס"ת אפורייה אמר להו מלתא דבחייה לא סבירא ליה כו'. לא הוה נפיק פורייה לבבא סבור לשלשולי כו'. ואסיקנא חכם כבודו להוציאו דרך פתחים ולא דרך גגות. וכבודו במטה ראשונה ולא ממטה למטה שנאמר וירכיבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה. סתרו להו לבבי ואפקוה. פתח עליה ההוא ספדנא ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה אלא שבבל גרמה לו. וההיא דכתיב היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים על נהר כבר מאי היה היה שכבר הוה. **תניא ארון העובר ממקום למקום** עומדין עליו בשורה ואומרין עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים. אוקימנא בששלדו קיימת. אבל אין שלדו קיימת לא: **ירושל'** בתחלת משקין (הלכה ה) תני ליקוטי עצמות אין אומרים עליהן קינים ונהי ולא ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים. ואלו הן ברכת אבלים (א) (מה שאומרים בשורה. אבל אומרים עליהן דברי קילוסין. אמרו מנחייה גבמה בבית הכנסת. אלו הן תנחומי אבלים מה שאומרים בשורה. אבל אומרין עליהן דברי קילוסין): **אמרי מנחייה גבי ר' חייא** שריבץ תורה כמותו. אמרי מאן ניעייליה. א"ר חנא אנא מעיילנא דאוקימתיה לתלמודא כד הוינא בר תמני סרי ולא חזי לי קרי ומשמע לי קמיה וידענא עובדיה. יומא חד אתהפיכא ליה רצועא דתפילי ויתיב בתעניתא עייליה הוי גני יהודה בריה מימיניה וחזקיה משמאליה. א"ל יהודה לחזקיה קום מדוכתיך דלאו אורח ארעא דקאי רב הונא אבראי. בהדיה דקם. קם בהדיה עמודא דנורא חזייה רב חגא איבעית זקף לארוניה דרב הונא ונפק. והא דלאו מיענשו דבי ריש גלותא

חשק שלמה על ר"ח א) דברי רבינו כאן בשבוש וכצ"ל ברכת אבלים מה שאומרים בבהכנ"ס אלו הן תנחומי אבלים מה שאומרים בשורה אבל אומרים עליהן דברי קילוסין [וכ"ה בירושלמי פסחים פ"ח ה"ח ובירושלמי דמכלתין נדפס בשבוש וגם חסר שם פירוש דתנחומי אבלים].

עין משפט נר מצוה

קעד א ב מיי' פ"ט מהל' אבל הל' יא סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעי' ז:
קעה ג מיי' שם טוש"ע שם סעיף יז:
קעו ד מיי' פי"א שם הלכה ב טוש"ע י"ד סי' תא סעיף ד:
קעז ה ו מיי' שם פ"ט הל' יא ופי"ב הל' ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף ו:
קעח ז מיי' שם פ"ט הלכה יא טוש"ע שם סעיף ה:
קעט ח מיי' שם הל' ב טוש"ע שם סעי' לז:
קפ ט מיי' שם הל' יג טוש"ע שם סעי' ז:
קפא י מיי' פ"ב שם הלכה ג טוש"ע שם סי' שנג סעי' ג:
קפב כ מיי' פ"י מהל' תפילין הלכה ו טוש"ע שם סי' רפב סעיף ז:
קפג ל מ מיי' פי"ב מהל' אבל הל' ג טוש"ע שם סי' שנג סעי' ג:
קפד נ מיי' שם הלכה ז סמג עשין מד"ס ב טוש"ע שם סי' שמה סעיף ח:
קפה ס מיי' שם פ"ט הלכה יב טוש"ע שם סי' שמ סעיף יז:

מסורת הש"ס עם

18/06/2018

א) שבת קה: [תוספתא פ"ב], ב) לקמן כו. ע"ש וברש"ש, ג) [מנחות לג: ע"ש], ד) [נ"ק לג: ב"כ כב.], ה) דב"ר פרשת ראה וע"ע רש"י כת"י ורש"י שבת קה: ד"ה לס"ת ועי' מהרצ"ח, ו) מכילתא בא יב א, ז) מנחות לה., ח) [עיין שם בתוס' ד"ה אסור ליישב], ט) [סוף כלאים וכתובות פי"ב ה"א], י) בירושלמי דפרקין ה"ז, כ) לעיל כד: ע"ש.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' ומשמע ליה קמיה. נ"ב פירוש הייתי משמש לפניו:

◆

גליון הש"ס

גמ' מילתא דלרביה לא ס"ל אנן ניקום נעביד. עיין בבא קמא דף יז ע"א תד"ה אלא שהניחו:

◆

תורה אור השלם

א) וַיַּרְכִּבוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל עֲגָלָה חֲדָשָׁה וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב נֹהֲגִים אֶת הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה: [שמואל ב' ו, ג]

ב) הָיֹה הָיָה דְבַר יְיָ אֶל יְחֶזְקֵאל בֶּן בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים עַל נְהַר כְּבָר וַתְּהִי עָלָיו שָׁם יַד יְיָ: [יחזקאל א, ג]

◆

רש"י כת"י

לא צריכא. מתני' דקתני אין קורעין אלא דלאו חכם. לספר תורה. כספר תורה שנשרף [שעדיין היה יכול ללמוד והוי כס"ת שנשרף] [רש"י בר"ן]. מה דהוה הוה. הואיל ולא קרע בשעת (מימוס) שמועה שוב אין יכול לקרוע. כל זמן שעוסקין. בהספידו יכולין לקרוע. לאלתר. קודם שיתחילו בהספד דרב ספרא. חכם. שמת כבודו שקורעין עליו. ספר תורה אפורייה. משום כבוד כלומר קיים זה מה שכתוב בזה. וכף כדא. כפא הכד לארץ והניח ספר תורה עליו שלא רצה לישב סמוך לספר תורה. לא הוה נפיק. מבבא לא היו יכולין להוציא המטה דרך שער הבית שהיתה המטה רחבה והפתח קצר. לשלשולי. [לרב הונא במטתו דרך גגות ולא הוה אפשר להו לשלשולי] המטה דרך גגות והדר מפקי לרב הונא דרך הפתח דהא אמרן גדול אינו יוצא אלא במטה[כ]. לאשנויי פורייה. לתתו במטה אחרת קטנה שתצא דרך הפתח. אל עגלה חדשה. אותה שסיגרו פלשתים בה ובאותה עגלה[ל] הניח דוד הארון להביא מבית אבינדב לעיר דוד. פרום. כמו פרוסה שברו את הפתח והרחיבוהו. שבבל גרמא ליה. שאין שכינה שורה בחוצה לארץ. טפח ליה אבוה בסנדליה. רב חסדא לרב נחמן בסנדליה שטפח לו [אבוה] לרב נחמן על (אבוה ב)סנדליה. ל"א רב חסדא טפח בסנגלו. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] צ"ל כדי שיבכה ויתאבל ערבונא קא שקלי מיניה. וכ"ה בשבת (יעב"ץ): ב] בכת"י ובשבת נוסף לא צריכא: ג] [משמע ליה להש"ס דמיירי אפי' באינו כשר כ"כ תוס' בשבת שם ד"ה דתניא] (גליון): ד] [בע"י ליתא] (גליון) גם בכת"י ובדפו"ר ליתא ואיני יודע מי הכניסו בדפוסים שאח"כ (דק"ס): ה] [צ"ל בר רב חסדא] (גליון): ו] [צ"ל להון] (גליון): ז] בכת"י נוסף אמרו נינחיה אצל ר' חייא דרב הונא וכו' (וגי' ישרה היא מאד, דק"ס), וכעי"ז בע"י ע"ש: ח] בכת"י ועו"י אמרו (ותיבת "הוה" ליתא): ט] צ"ל ומשמע לי (יעב"ץ), וכ"ה בכת"י: י] בכת"י ובע"י דקאי ר"ה אבראי: כ] [צ"ל ה'] (גליון): ל] עיין פי' הכותב על ע"י מה שהביא בשם התוס' ועי' מהרצ"ח (בילקו"מ), מנחת יהודה: מ] בדפו"ר בא"י שרתה: נ] דכל הדר בא"י שרוי בלא עון (גליון): ס] ומנין אף המתים ת"ל וכפר אדמתו עמו עיין בילקוט חלק ב סוף רמז תתלג. ובע"י בפרש"י לא גרס "כדאיתא בכתובות" והוסיף ואין ישיבה בארץ אלא לקבורה ע"ש (גליון): ע] בכת"י נוסף מקמיה [ועי' מגילה כב סוע"א]: פ] נדצ"ל דא"ל רבי חייא לרבי (ע"פ רש"ש): צ] צ"ל ויש שפירש חכם שקרע וכו' (רש"ש, ותיבת "אפילו" ליתא) וע"ע תפארת למשה (בילקו"מ): ק] נראה דנשמט כאן (מחה"ד) ויש להוסיף אמר להו אביי תנינא חכם כל זמן שעוסקין בהספדו חייבין לקרוע סבור למיקרע לאלתר אמר להו אביי וכו':

המדרש, והרי הוא נחשב רבכם, ויש לכם לקרוע עליו[יב]. **סָבוּר, מַה דַּהֲוָה, הֲוָה** - הסכימו עמו חכמים אך סברו שמה שהיה, היה, דהיינו הואיל ולא קרעו בשעת מיתה, שוב אינם צריכים לקרוע לאחר מכן[יג]. **אָמַר לְהוּ אַבַּיֵּי** לחכמים, **תְּנֵינָא** - שנינו, **חָכָם** שמת, **כָּל זְמַן שֶׁעוֹסְקִין בְּהֶסְפֵּד** עליו, **חַיָּיבִין לִקְרוֹעַ**[יד] - עדיין זהו זמן חיוב הקריעה, וממילא עדיין חייבים אתם לקרוע. **סָבוּר לְמִיקְרַע לְאַלְתַּר** - רצו חכמים לקרוע מיד בלי הספד. **אָמַר לְהוּ אַבַּיֵּי** לחכמים, **תַּנְיָא** בברייתא, **חָכָם, כְּבוֹדוֹ בְּהֶסְפֵּידוֹ**, ויש לקרוע רק בשעת ההספד עליו.

הגמרא מביאה את שאירע בעת פטירת רב הונא:

כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ דְּרַב הוּנָא - כאשר יצאה נשמתו של רב הונא, ונפטר, **סָבוּר לְאוֹתוּבֵי סֵפֶר תּוֹרָה אַפּוּרְיֵיהּ** - רצו תלמידיו להניח ספר תורה על מיטתו, ולומר עליו, 'קיים זה מה שכתוב בזה'[טו]. **אָמַר לְהוּ רַב חִסְדָּא** לתלמידי רב הונא, **מִילְּתָא דִּבְחַיֵּיהּ לֹא סְבִירָא לֵיהּ** - דבר שבחייו לא סבר שמותר לעשות אותו, **הַשְׁתָּא לֵיקוּם (לֵיהּ) לֶיעֱבַד לֵיהּ** - וכי עתה לאחר פטירתו תעשו לו כך. ומוכח שרב הונא סבר שאסור לעשות כן, **דְּאָמַר רַב תַּחְלִיפָא, אֲנָא חֲזִיתֵיהּ לְרַב הוּנָא דְּבָעֵי לְמֵיתַב אַפּוּרְיֵיהּ וַהֲוָה מַנַּח סֵפֶר תּוֹרָה עֲלֵיהּ** - אני ראיתי שרב הונא רצה לשבת על מיטה והיה מונח עליה ספר תורה, **וְכָף כַּדָּא אַאַרְעָא וְאוֹתִיב סֵפֶר תּוֹרָה עִילָּוֵיהּ** - והפך רב הונא כד על הרצפה, והניח את ספר התורה עליו, לפי שלא רצה לשבת על מיטה שמונח עליה ספר תורה[טז]. **אַלְמָא קָסָבַר** - מוכח שרב הונא סבר, **אָסוּר לֵישֵׁב עַל גַּבֵּי מִטָּה שֶׁסֵּפֶר תּוֹרָה מוּנָּח עָלֶיהָ**, ואם כן, אין להניח ספר תורה על מיטתו לאחר פטירתו.

הגמרא ממשיכה ומביאה את שאירע לאחר פטירתו של רב הונא:

לֹא הֲוָה נָפֵיק פּוּרְיָא מִבָּבָא - מיטתו של רב הונא לא יכלה לצאת דרך פתח הבית, מפני שהפתח היה צר, **סָבוּר לְשַׁלְשׁוּלֵי דֶּרֶךְ גַּגִּין** - סברו להורידה בחבלים דרך גגות הבתים[יז]. **אָמַר לְהוּ רַב חִסְדָּא, הָא גְּמִירְנָא מִינֵּיהּ** - הרי למדנו מרב הונא, **חָכָם** שמת, **כְּבוֹדוֹ** הוא שיוציאוהו **דֶּרֶךְ פֶּתַח**, וכיצד אתם סבורים להוריד את מיטתו דרך הגגות. מחמת כן, **סָבוּר לְאַשְׁנוּיֵי מִפּוּרְיָא לְפוּרְיָא** - סברו להעבירו ממיטתו למיטה אחרת קטנה יותר, שתוכל לצאת דרך פתח הבית. **אָמַר לְהוּ רַב חִסְדָּא, הָכִי גְּמִירְנָא מִינֵּיהּ**[יח] - הרי כך למדנו מרב הונא, **חָכָם** שמת, **כְּבוֹדוֹ בְּמִטָּה רִאשׁוֹנָה** ששוכב בה לאחר מותו, ואין להעבירו ממיטה למיטה. וטעם הדבר, **דְּאָמַר רַב יְהוּדָה, אָמַר רַב, מִנַּיִן לְחָכָם** שמת, **שֶׁכְּבוֹדוֹ בְּמִטָּה רִאשׁוֹנָה**, משום **שֶׁנֶּאֱמַר** לגבי **הָעֲגָלָה** שהעלה בה דוד את ארון ה' מבית אבינדב[יט] (שמואל ב' ו ג), '**וַיַּרְכִּבוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל עֲגָלָה חֲדָשָׁה**', כלומר, באותה עגלה חדשה ששלחו הפלשתים את ארון ה', הביאו דוד מבית אבינדב לעיר דוד, ולא העבירוהו לעגלה אחרת[כ], הרי שאין זה דרך כבוד לטלטל את הארון מעגלה לעגלה, והוא הדין לגבי חכם שמת, אין זה דרך כבוד להעבירו ממיטה למיטה. מחמת כן, **פְּרוּס בָּבָא וְאַפְּקוּהַ** - שברו את הפתח, והוציאוהו דרך פתח הבית במיטתו הראשונה.

עתה מביאה הגמרא את ההספד שספדו לרב הונא:

פְּתַח עֲלֵיהּ רַבִּי אַבָּא - פתח רבי אבא את הספדו על רב הונא ואמר, **רָאוּי הָיָה רַבֵּינוּ** מחמת גדולתו **שֶׁתִּשְׁרֶה עָלָיו שְׁכִינָה, אֶלָּא שֶׁבָּבֶל גָּרְמָה לֵיהּ** - אך הואיל וגר בבבל, ואין שכינה שורה בחוץ לארץ, לא זכה להשראת השכינה.

מקשה הגמרא, **מֵתִיב** - הקשה **רַב נַחְמָן בַּר [רַבִּי[כא]] חִסְדָּא, וְאָמְרִי לָהּ** - ויש אומרים שהקשה **רַב חָנָן בַּר [רַב] חִסְדָּא**, הרי נאמר בפסוק (יחזקאל א ג), '**הָיֹה הָיָה דְבַר ה' אֶל יְחֶזְקֵאל בֶּן בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים**', אם כן, משמע שהשכינה שורה אף בחוץ לארץ, וקשה על דברי רבי אבא שאמר שאין שכינה שורה בחוץ לארץ. **טָפַח לֵיהּ אֲבוּהַ בְּסַנְדָּלֵיהּ** - היכהו רב חסדא אביו על סנדלו בחשאי, שלא ישמעו העומדים סביב מיטתו של רב הונא[כב], **אָמַר לֵיהּ** רב חסדא לבנו, **לָאו אֲמֵינָא לָךְ לֹא תִּיטְרוֹד עָלְמָא** - וכי לא אמרתי לך שאל תטריח בקושיות, מפני שיש ליישב ולומר, **מַאי** - מה כוונת הפסוק '**הָיֹה הָיָה**', לומר לך **שֶׁהָיָה כְּבָר** - שדווקא באותה עת שרתה השכינה אף בחוץ לארץ, אבל לא בזמנים אחרים[כג].

הגמרא ממשיכה ומבארת את שאירע בעת שהעלו את ארונו לארץ ישראל:

כִּי אַסְּקוּהַ לְהָתָם - כאשר העלו את רב הונא לקוברו בארץ ישראל, מפני שהנקבר בארץ ישראל נקבר בלא חטא, **אָמְרוּ לֵיהּ לְרַבִּי אַמִּי וּלְרַבִּי אַסִּי** שהיו בארץ ישראל, **רַב הוּנָא אָתֵי** - מגיע. סברו רבי

יב. **המהר"ם** מרוטנבורג (הלכות שמחות סי' לה, הו"ד ברא"ש סי' נט), כתב שדין 'חכם שמת הכל קרוביו', נאמר רק לגבי חכם שיודעים את שמועותיו שחידש, אבל אם אין יודעים את חידושיו וגם אינו רבו, אין חיוב לקרוע עליו. והוכיח כן ממה שאביי אחרי שדייק שכתוב 'חכם שמת' הוסיף ואמר שדברי תורתו של רב ספרא נמצאים בפיהם כל יום. והרא"ש (שם) חלק על דבריו, וכתב שהרי אביי מקשה בתחילה ששנינו בברייתא 'חכם שמת' ולא 'הרב שמת', ולכן חייבים לקרוע על כל חכם אף שאינו רבו. ועל כך הוסיף אביי שאף אם היה כתוב בברייתא 'הרב שמת', היה להם לקרוע משום ששמועותיו נאמרות בבית המדרש, אך משמע שמאחר ובברייתא נאמר 'חכם שמת', אין צריך שיהיו שמועותיו ידועות, ואף אם אין מכירים חידושיו, חייבים לקרוע עליו.

יג. **שהרי** שנינו (לעיל כד.) שכל קרע שהוא לא בשעת חימום אינו נחשב כקריעה, והרי כבר עברו ג' ימים שהם לבכי. תוס' ריד (ד"ה סבור). [לקמן (כז:) אמר רבי לוי, 'אבל, שלשה ימים הראשונים יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו בין שתי כתיפיו'. וכן פסק בשו"ע (יו"ד סי' שלד)].

יד. **מפני** ששעת הספד נחשבת כשעת חימום, ולכן הקריעה בזמן זה, נחשבת בשעת חימום. ר"ן (ד"ה כל).

טו. **המיוחס** לרש"י (ד"ה לאותובי) והר"ן (ד"ה סבור לאותובי). וראה בגמרא (ב"ק יז.) שמניחים ספר התורה על מיטתו של המת, אך לא קוראים עליו 'קיים זה מה שכתוב בזה'. וברש"י על הרי"ף (ד"ה ס"ת) ובריטב"א (ד"ה סבור) פירשו שרצו להניח ספר תורה על מיטתו משום כבודו, כלומר, קיים זה מה שכתוב בזה, משמע שלא רצו לומר כן בפירוש.

טז. **יש** לדייק ממעשהו של רב הונא שהפך כד על הארץ והניח עליו את ספר התורה, ולא הניח את ספר התורה יותר גבוה ממנו על המיטה, שאסור לשבת על מיטה אף אם ספר התורה יותר גבוה ממנו, כגון, אם מניח אותו על כר וכדומה. תוספות (ד"ה וכף). אך הריטב"א (ד"ה כף) כתב שלתלמיד חכם מותר לשבת על מיטה שספר תורה מונח עליה אם ספר התורה גבוה ממנו. אך הוסיף שבזמן הזה אין ראוי לעשות כן אף על גדול הדור.

יז. **נמוקי** יוסף (ד"ה לשלשולי).

יח. **בדקדוקי** סופרים לא גרסו 'הכי גמירנא מיניה'. ולפי גירסא זו רב חסדא לא אמר שכך רב הונא עצמו סבר, אלא הוא טען להם מדינו של רב יהודה בשם רב, כפי שמובא בהמשך.

יט. **בימי** עלי הכהן נשבה ארון הקודש על ידי הפלשתים, ולאחר שקשתה עליהם יד ה', הבינו שהם צריכים להחזירו, הם הניחוהו בעגלה חדשה ושלחוה לעבר ישראל, והיה הארון מונח עשרים שנה בקרית יערים בבית אבינדב. [כמבואר בשמואל (א' ד-ו)]. הגמרא מביאה את השימוש שעשה דוד המלך בעגלה כאשר העלה את ארון ה' מבית אבינדב לעיר דוד.

כ. **כלומר**, באותה עגלה חדשה שעשו הפלשתים כשהשיבו את הארון, כמו שנאמר שחכמי הפלשתים אמרו להם (שמואל א' ו ז), 'ועתה קחו ועשו עגלה חדשה אחת' וגו', באותה עגלה העלה אותו דוד מבית אבינדב, ולא העבירו לעגלה אחרת. רש"י (ד"ה אלא), מהרש"א (ח"א ד"ה שנאמר). והתוספות הרא"ש פירש, שכוונת הגמרא, שמשמע שדוד השתמש דווקא בעגלה הראשונה שנתחדשה לו. אך המאירי (ד"ה חכם אין) כתב שהעבירו אותו לעגלה חדשה, ועל זה נענש עוזיה, ומשם יש ללמוד שאין זה דרך כבוד להעביר ממיטה למיטה.

וביד המלך (אבל פי"ג) ובעוד אחרונים הקשו על פירוש רש"י, שהלא בפסוק (שם פסוק יד) נאמר שכאשר שבה העגלה עם הארון מפלשתים ובאה אל ישראל בבית שמש, 'ויבקעו את עצי העגלה ואת הפרות העלו עולה לה'', הרי שאת אותה העגלה שרפו לעצי עולה. וכתב לפרש, שדוד המלך הכין מיטה חדשה לכבוד הארון, ומכך שהכתוב דקדק להודיע לנו שדוד עשה עגלה חדשה שהכינו אותה רק בשביל הארון, אנו למידים שכבוד החכם שיכינו לו מיטה חדשה בכדי שהוא יונח עליה בראשונה. וכתב להוכיח כן מדברי הטור (יו"ד סי' שנג) שפסק שכבודו של חכם להוציאו במיטה ראשונה שעשו לצרכו, על אף שזה לא נפסק ברמב"ם (אבל פי"ג ה"ג). ויש שתירצו שרק את עצי העגלה העלו לעצי עולה, אבל לא את העגלה עצמה, ובה השתמש דוד המלך.

כא. **נוסף** על פי הגהות וציונים. וכן להלן.

כב. **המיוחס** לרש"י (ד"ה טפח). ובבבא בתרא (כב.) פירש רש"י (ד"ה טפח) שהיכה כן דרך שחוק, כדרך שרגילים להכות מי שאינו חשוב. ובמיוחס לרש"י כאן הוסיף לפרש באופן אחר, שהכוונה היא שהיכהו ממש בסנדלו.

כג. **המיוחס** לרש"י (ד"ה שהיה). והוסיף לבאר שיש אומרים שכוונת רב חסדא שאמר 'שהיה כבר', היינו ששרתה עליו רוח הקודש כשהיה בארץ ישראל, ולא פסקה ממנו אף כשהגיע לחוץ לארץ. וכן כתב הר"ן (ד"ה מאי). ובמהרש"א (ח"א ד"ה מה) הביא שבמדרש מבואר כפירוש זה, ממה שנכפל 'היה היה', שביאורו, 'היה' שדיבר עמו בארץ ישראל, ו'היה' שדיבר עמו בחוץ לארץ. ובספר המכתם (ד"ה ואמר) פירש שהיה יחזקאל מספר בחוץ לארץ את מה שנראה לו ברוח הקודש בארץ ישראל.

גמ' ואפי' חכם והתניא (א) [א]חכם שמת הכל קרוביו הכל קרוביו סלקא דעתך אלא הכל כקרוביו [ב]הכל קורעין עליו [ג]והכל חולצין עליו [ד]והכל מברין עליו ברחבה לא צריכא דלאו חכם הוא ואי אדם כשר הוא [ה]חיובי מיחייב למיקרע דתניא מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהן קטנים כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר יבכה ויתאבל ערבונא קא שקיל[א] מיניה אלא מפני שלא בכה והתאבל על אדם כשר [ו]שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו בשביל כבוד שעשה לו[ב] דלאו אדם כשר הוא אי דקאי התם בשעת יציאת נשמה חיובי מיחייב דתניא רבי שמעון בן אלעזר אומר [ז]העומד על המת[ג] בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע למה זה דומה לספר תורה שנשרף[ד] [ח]שחייב לקרוע[ה] דלא קאי התם בשעת יציאת נשמה. כי נח נפשיה דרב ספרא לא קרעו רבנן עליה אמרי לא גמרינן מיניה אמר להו אביי מי תניא הרב שמת חכם שמת תניא ועוד כל יומא שמעתתיה בפומין בבי מדרשא סבור מה דהוה הוה אמר להו אביי תנינא חכם כל זמן שעוסקין בהספד חייבין לקרוע סבור למיקרע לאלתר אמר להו אביי תניא [ט]חכם כבודו בהספידו. כי נח נפשיה דרב הונא סבור לאותובי ספר תורה אפורייה אמר להו רב חסדא [י]מילתא דבחייה לא סבירא ליה השתא ליקום (ליה[ו]) ליעבד ליה דאמר רב תחליפא [ג]אנא חזיתיה לרב הונא דבעי למיתב אפוריי' והוה מנח ספר תורה עליה וכף כדא ארעא ואותיב ספר תורה עילויה אלמא קסבר [כ]אסור לישב על גבי מטה שספר תורה מונח עליה לא הוה נפיק פוריא מבבא סבור לשלשולי דרך גגין אמר להו רב חסדא הא גמירנא מיניה [ל]חכם כבודו דרך פתח סבור לאשנויי מפוריא לפוריא אמר להו רב חסדא הכי גמירנא מיניה [מ]חכם כבודו במטה ראשונה דאמר רב יהודה אמר רב מנין לחכם שכבודו במטה ראשונה שנאמר [א]וירכיבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה פרוס בבא ואפקוה פתח עליה רבי אבא ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה אלא שבבל גרמה ליה מתיב רב נחמן בר[ה] חסדא ואמרי לה רב חנן בר[ה] חסדא [ב]היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים [נ]טפח ליה אבוה בסנדליה א"ל לאו אמינא לך לא תיטרוד עלמא מאי היה שהיה כבר כי אסקוה להתם אמרו ליה לר' אמי ולר' אסי רב הונא אתי אמרו כי הוינן התם לא הוה לן לדלויי רישין מיניה השתא אתינן הכא אתא בתרין אמרו (ליה[י]) ארונו בא ר' אמי ור' אסי נפוק ר' אילא ור' חנינא לא נפוק איכא דאמרי רבי אילא נפק ר' חנינא לא נפק דנפק מאי טעמיה דתניא ארון העובר ממקום למקום עומדים עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים דלא נפק מאי טעמא דתניא ארון העובר ממקום למקום אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים קשיין אהדדי לא קשיא כאן [ס]ששלדו קיימת כאן בשאין שלדו קיימת ורב הונא שלדו קיימת הוה דלא נפק לא סיימוה קמיה אמרי היכא נינחיה[ז] רב הונא ריבץ תורה בישראל ור' חייא ריבץ תורה בישראל הוה[ח] מאן מעייל ליה אמר להו רב חגא אנא מעיילנא ליה דאוקמתיה לתלמודאי כי הוינא בר תמני סרי שנין ולא חזי לי קרי (א) ומשמע ליה[ט] קמיה וידעי בעובדיה דיומא חד אתהפיכא ליה רצועה דתפילין ויתיב עלה ארבעין תעניתא עייליה הוה גני יהודה מימיניה דאבוה וחזקיה משמאליה אמר ליה יהודה לחזקיה קום מדוכתיך דלאו אורח ארעא דקאים רב הונא[י] בהדי דקאים קם בהדיה עמודא דנורא חזייה רב חגא איבעית זקפיה לארוניה ונפק אתא והאי דלא איענש משום דזקפיה לארוניה דרב הונא. כי נח נפשיה דרב חסדא סבור לאותובי ספר תורה אפורייה אמר להו ר' יצחק [ע]מילתא דלרביה לא סבירא ליה אנן ניקום נעביד ליה סבור דלא למישלל קרעייהו אמר להו ר' יצחק בר אמי [פ]חכם כיון שהחזירו פניהם מאחורי המטה שוללין. כי נח נפשי' דרבה בר הונא ורב המנונא אסקינהו להתם

כי

גמ' לספר תורה. דתורה קרויה נר שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור, ונשמה נקראת נר דכתיב (שם כ) נר (אלהים[ק]) נשמת אדם[ר]: **שמעתתיה בפומין.** והוי כמאן דגמרינן מיניה: **מאי דהוה הוה.** הואיל דלא קרעו בשעת מיתה תו לא קרעי: **למקרע לאלתר.** בלא הספד: **לאותובי ס"ת אפורייה.** ולומר קיים זה מה שכתוב בזה: **לא הוה נפיק פוריא מבבא.** דזוטר הוה בבא: **מפוריא לפוריא.** לתתו במטה אחריתא קטנה שתצא דרך הפתח: **אל עגלה חדשה.** אותה עגלה שהביאוהו פלשתים בה, ובאותה עגלה[ל] הביאו דוד מבית אבינדב לעיר דוד: **פרוס בבא.** שברו הפתח והרחיבוהו: **בבל גרמה לו.** שאין שכינה שורה בחוץ לארץ[י]: **טפח ליה אבוה.** רב חסדא בסנדלא, שטפח לו לרב נחמן על סנדלו כאדם שנוגע על רגל חבירו בחשאי כדי שלא ישמעו העומדים סביב מטתו דרב הונא, ע"א הכהו בסנדלו: **לא תטרוד עלמא.** לא תטרח בקושיות: **שהיה כבר.** כלומר ההיא שעתא הוה ולא יותר, ויש אומרים שהיה כבר בארץ ישראל שנשרתה[מ] עליו רוח הקודש: **כי אסקוה להתם.** לארץ ישראל לקוברו, שכל הנקבר שם נקבר בלא חטא[נ] שנאמר העם היושב בה נשוא עון, כדאיתא בכתובות (דף קיא.)[ס]: **לדלויי רישין.** לאדם חשוב היה והוה לן בושת לדלויי רישין[ע]: **ואתי להכא.** דסבורין שהוא חי: **שלדו.** גופו קיימת יוצאין: **לא סיימוה קמיה.** דשלדו הוה קיימת: **רב הונא ריבץ תורה.** כדאמרי' פרק שני דייני גזירות (כתובות דף קו.) כי קיימי רבנן מקמיה ומנפצי גלימייהו מכסי ליה ליומא באבקא: **רבי חייא ריבץ תורה.** כדאמרינן בבבא מציעא (דף פה:) אנא עבדי ליה לתורה דלא תשתכח מישראל: **מאן מעייל ליה.** מי ילך להכניסו לקבורה אצל רבי חייא: **איתהפיכא ליה רצועה דתפילין.** השחור בפנים, דרצועה שחורה נראה בחוץ הלכה למשה מסיני[י]: **איבעית.** נבעת ונפחד: **זקפיה לארונא.** דרב הונא לקמיה עמודא דנורא דלא ליזקיה:

וכף כדא ארעא ואנח עליה ספר תורה. ונראה דאפילו הספר תורה מונח בגבוה ממנו לא שרי מדלא אותבוה לספר תורה בגבוה ממנו וכן פירשתי במנחות בפרק הקומץ רבה (דף לג:[ק]) ושם הארכתי:

ורבי חייא ריבץ תורה וכו'. והקשה בתוספות הרב דמשמע בירושלמי[ט] שרב הונא מת קודם רבי חייא דאמר ליה לרבי חייא[פ] ארונו בא והכא משמע שרבי חייא מת קודם רב הונא ונראה לי דרב הונא אחר היה ואותו שבימי רבי חייא אין זה רב הונא תלמידו דרב ע"כ ומיהו קשה בירושלמי קאמר בעובדא דהכא רב הונא ריש גלותא ולפי הענין של הירושלמי היה משמע דזקפיה ר' חגא לארוניה דרב הונא כדי שלא יהא יושב אצל הצדיקים והכי איתא בפי' רבינו חננאל דרב הונא ריש גלותא:

חכם כיון שהחזיר פניו. פירוש חכם שמת כיון שהחזיר פניו אותו שקרע וגרסינן[צ] אפילו חכם שקרע על החכם כיון שהחזיר פניו שולל לאלתר דמשום כבודו של חכם הקורע התירו דגנאי הוא לצאת בבגד קרוע ולא נהיר':

שפעו

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) שבת קה: [תוספתא פ"ב], ב) לקמן כו. ע"ש וברש"ש, ג) [מנחות לג: ע"ש], ד) [ב"ק לג: ב"ב כב.], ה) דב"ר פרשת ראה וע"ע רש"י כת"י ורש"י שבת קה: ד"ה לס"ת ועי' מהרצ"ח, ו) מכילתא בא יב א, ז) מנחות לה., ח) [עיין שם בתוס' ד"ה אסור ליסב], ט) [סוף כלאים וכתובות פי"ב ה"א], י) לעיל כד: ע"ש.

הגהות הב"ח

(א) גמ' ומשמע ליה קמיה. נ"ב פירוש הייתי משמש לפניו:

גליון הש"ס

גמ' מילתא דלרביה לא ס"ל אנן ניקום נעביד. עיין בבא קמא דף יז ע"א תד"ה אלא שהניחו:

תורה אור השלם

א) וַיַּרְכִּבוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל עֲגָלָה חֲדָשָׁה וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב נֹהֲגִים אֶת הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה: [שמואל ב' ו, ג]

ב) הָיֹה הָיָה דְבַר יְיָ אֶל יְחֶזְקֵאל בֶּן בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים עַל נְהַר כְּבָר וַתְּהִי עָלָיו שָׁם יַד יְיָ: [יחזקאל א, ג]

רש"י כת"י

לא צריכא. מתני' דקתני אין קורעין אלא דלאו חכם. **לספר תורה.** כספר תורה שנשרף [שעדיין היה יכול ללמוד והוי כס"ת שנשרף] [רש"י ברי"ף]. **מה דהוה הוה.** הואיל ולא קרע בשעת (סימוס) שמועה שוב אין יכול לקרוע. **כל זמן שעוסקין.** בהספידו יכולין לקרוע. **לאלתר.** קודם שיתחילו בהספד דרב ספרא. **חכם.** שמת כבודו שקורעין עליו. **ספר תורה אפורייה.** משום כבוד כלומר קיים זה מה שכתוב בזה. **וכף כדא.** כפא הכד לארץ והניח ספר תורה עליו שלא רצה לישב סמוך לספר תורה. **לא הוה נפיק.** מבבא לא היו יכולין להוציא המטה דרך שער הבית שהיתה המטה רחבה והפתח קצר. **לשלשולי.** [לרב הונא במטתו דרך גגות ולא הוה אפשר להו לשלשולי] המטה דרך גגות והדר מפקי לרב הונא דרך הפתח דהא אמרן גדול אינו יוצא אלא במטה[י]. **לאשנויי פורייה.** לתתו במטה אחרת קטנה שתצא דרך הפתח. **אל עגלה חדשה.** אותה שסיגרו פלשתים בה ובאותה עגלה[ל] הניח דוד הארון להביא מבית אבינדב לעיר דוד. **פרוס.** כמו פרוסה שברו את הפתח והרחיבוהו. **שבבל גרמא ליה.** שאין שכינה שורה בחוצה לארץ. **טפח ליה אבוה בסנדליה.** רב חסדא לרב נחמן בסנדליה שטפח לו [אבוה] לרב נחמן על [אבוה ב]סנדליה. ל"א רב חסדא טפח בסנדלו. [המשך בסוף המסכת]

עין משפט
נר מצוה

קעד א ב מיי' פ"ט מהל' אבל הל' יא סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעי' ז:
קעה ג מיי' שם טוש"ע שם סעיף יז:
קעו ד מיי' פ"א שם הלכה ב טוש"ע י"ד סי' תא סעיף ד:
קעז ה ו מיי' שם פ"ט הל' יא ופי"ב הל' ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף ו:
קעח ז מיי' שם פ"ט הלכה יא טוש"ע שם סעיף ה:
קעט ח מיי' שם הלכ' ב טוש"ע שם סעי' לז:
קפ ט מיי' שם הל' יג טוש"ע שם סעי' ז:
קפא י מיי' פי"ב שם הלכה ג טוש"ע שם סי' שנג סעי' ב:
קפב כ מיי' פ"י מהל' תפילין הלכה ו טוש"ע שם סי' רפב סעיף ז:
קפג ל מ מיי' פי"ב מהל' אבל הל' ג טוש"ע שם סי' שנג סעי' ג:
קפד נ מיי' שם הלכה ז סמג עשין מד"ם ב טוש"ע שם סי' שמה סעיף ח:
קפה ס מיי' שם פ"ט הלכה יב טוש"ע שם סי' שמ סעיף יז:

18/06/2018אהח

משנת ראשונים

חכם שמת הכל קרוביו. כתב רבינו מאיר דוקא חכם שיודעים משמועותיו שחידש, אבל אם אין יודעין מחידושיו כלום וגם אינו רבו, לא מיחייב לקרוע עליו ביום שמועה לאחר קבורה, מדקאמר ועוד כל יומא שמעתתיה בפומאן בבי מדרשא. **[תוס' הרא"ש]**

אדם כשר. וכתב רבינו מאיר מיהו לא ידענא מהו נקרא אדם כשר. ונראה לי כגון דלא סנו שומעניה, ואינו חשוד על שום עבירה ולא על בטול שום מצוה, אלא שאינו גדול בתורה, הוא הנקרא אדם כשר. **[תוס' הרא"ש]**

לספר תורה שנשרף. וי"מ דכשם שקורעין על הכתיבה כך קורעין על מקיימי מצותיה לפי שבשריפתה של כתיבה אובדין מצות של כתיבה, אף במצות עושיה אובדין מצות של מעשיה, הילכך על כל אדם מישראל קורעין ואפילו של אשה. **[חידושי הר"ן]**

והרמב"ן ז"ל פירש שהנפש בגוף כאזכרות בגוילין וראוי לקרוע עליה כי היא נר אלהים כמו שהתורה נר. **[ריטב"א]**

כתב רבינו מאיר ששמע בשם ה"ר יונה דה"מ באדם שאינו רשע, אבל באדם חשוד ורשע אין לקרוע, אלא אדרבה לשמוח דכתיב באבוד רשעים רנה. וכתב דלא נהירא ליה, דאמרי' בפ' האורג (שבת קה:) למה זה דומה לס"ת שנשרף שחייב לקרוע, ופרש"י התם ואף נשמת ישראל דומה לו שאין לך ריק שבהן שאין בו תורה ומצות. אלא נראה לו שחייב לקרוע על הכל בשעת יציאת נשמה לבד ממשומד לע"ז, שכל המודה בה ככופר בכל התורה כולה, או אם הוא עובר על אחת מכל מצות האמורות בתורה להכעיס הרי הוא כעובד ע"ז, דקיימא לן בפ' בתרא דהוריות (יא.) דמשומד אוכל נבילות להכעיס מין הוא. **[תוס' הרא"ש]** **היכא נינחיה.** ומהכא שמעינן שמדקדקין בקבורת האנשים זה אצל זה בין צדיק לכשר בינוני לחסיד ומופלג, ואין קוברין איש צדיק אצל מי שאינו צדיק. **[חידושי הר"ן]** **ארבעין תעניתא.** ארבעים יום כנגד ארבעים יום שעמד משה בהר. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

הגהות וציונים

א] צ"ל **כדי שיבכה** ויתאבל ערבונא קא **שקלי** מיניה. וכ"ה בשבת (יעב"ץ): ב] בכת"י ובשבת נוסף **לא צריכא**: ג] [משמע ליה להש"ס דמיירי אפי' באינו כשר כ"כ תוס' בשבת שם ד"ה דתניא] (גליון): ד] [בע"י ליתא] (גליון) גם בכת"י ובדפו"ר ליתא ואיני יודע מי הכניסו בדפוסים שאח"כ (דק"ס): ה] [צ"ל בר **רב** חסדא] (גליון): ו] [צ"ל להון] (גליון): ז] בכת"י נוסף **אמרו נינחיה אצל ר' חייא דרב** הונא וכו' (וגי' ישרה היא מאד, דק"ס), וכעי"ז בע"י עי"ש: ח] בכת"י וע"י **אמרו** (ותיבת "הוה" ליתא): ט] צ"ל ומשמע לי (יעב"ץ), וכ"ה בכת"י: י] בכת"י ובע"י **דקאי** ר"ה **אבראי**: כ] [צ"ל ה'] (גליון): ל] עיין פי' הכותב על ע"י מה שהביא בשם התוס' ועי' מהרצ"ח (בילקו"מ), מנחת יהודה: מ] בדפו"ר בא"י **שרתה**: נ] דכל הדר בא"י שרוי בלא עון (גליון): ס] ומנין אף המתים ת"ל וכפר אדמתו עמו עיין בילקוט חלק ב סוף רמז תתלג. ובע"י בפרש"י לא גרס "כדאיתא בכתובות" והוסיף **ואין ישיבה בארץ אלא לקבורה** ע"ש (גליון): ע] בכת"י נוסף **מקמיה** [ועי' מגילה כב סוע"א]: פ] נדצ"ל דא"ל **רבי** חייא **לרבי** (ע"פ רש"ש): צ] צ"ל **ויש שפירש** חכם שקרע וכו' (רש"ש, ותיבת "אפילו" ליתא) וע"ע תפארת למשה (בילקו"מ):

אמי ורבי אסי שרב הונא בא בחייו, **וְאָמְרוּ** זה לזה, **כִּי הֲוֵינַן הָתָם** - כשהיינו שם בבבל, **לָא הֲוָה לָן לְדַלּוּיֵי רֵישִׁין מִינֵּיהּ** - לא היה לנו להרים את ראשנו מחמת הבושה[כד], **הַשְׁתָּא אֲתֵינַן הָכָא אֲתָא בָּתְרִין** - ואילו עכשיו שבאנו לארץ ישראל, ולא היה עלינו בושה ממנו, הוא בא אחרינו[כה]. **אָמְרוּ (ליה) [לְהוּ[כו]]** לרבי אמי ורבי אסי, רב הונא לא בא בחייו, אלא **אֲרוֹנוֹ בָּא**. **רַבִּי אַמִּי וְרַבִּי אַסִּי נָפוּק** - יצאו ללוותו, **רַבִּי אִילָא וְרַבִּי חֲנִינָא לָא נָפוּק** - לא יצאו ללוותו. **אִיכָּא דְּאָמְרִי** - יש שאמרו שמועה זו בלשון אחר, **רַבִּי אִילָא נָפַק** - יצא ללוותו, **רַבִּי חֲנִינָא לָא נָפַק** - לא יצא ללוותו. מבארת הגמרא, **דְּנָפַק מַאי טַעֲמֵיהּ** - מה טעמו של מי שיצא ללוות את ארונו של רב הונא, משום **דְּתַנְיָא** בברייתא, **אָרוֹן הָעוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם**, הרי זה כאילו שהמת נפטר בו ביום, ואם היה שם אחד מהקרובים הראויים להתאבל[כז], נוהגים בו כל מנהגי אבילות, היינו, **עוֹמְדִים עָלָיו בְּשׁוּרָה** לנחמו, **וְאוֹמְרִים עָלָיו בִּרְכַּת אֲבֵלִים וְתַנְחוּמֵי אֲבֵלִים. דְּלָא נָפַק מַאי טַעְמָא** - ומה טעמו של מי שלא יצא ללוות את ארונו של רב הונא, **דְּתַנְיָא** בברייתא אחרת, **אָרוֹן הָעוֹבֵר מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, אֵין עוֹמְדִין עָלָיו בְּשׁוּרָה** לנחמו, **וְאֵין אוֹמְרִים עָלָיו בִּרְכַּת אֲבֵלִים וְתַנְחוּמֵי אֲבֵלִים**.

מקשה הגמרא, **קַשְׁיָין אַהֲדָדֵי** - שתי הברייתות סותרות זו את זו, בברייתא אחת מבואר שיוצאים לארון העובר ממקום למקום ועומדים בשורה ומברכים ברכת אבלים ומנחמים את האבלים, ובברייתא השניה מבואר שאין יוצאים לארון העובר ממקום למקום לעשות כן. מתרצת הגמרא, **לָא קַשְׁיָא, כָּאן** - בברייתא שמבואר שיוצאים לארון העובר ממקום למקום, מדובר **שֶׁשִּׁלְדּוֹ קַיֶּימֶת** - ששלד המת קיים[כח], ואילו **כָּאן** - בברייתא שמבואר שאין יוצאים, מדובר **בְּשֶׁאֵין שִׁלְדּוֹ קַיֶּימֶת** - כששלד המת אינו קיים, ועצמותיו התפרקו[כט]. **וְרַב הוּנָא שִׁלְדּוֹ קַיֶּימֶת הֲוָה** - ושלד גופו של רב הונא היה קיים ולכן יצאו חלקם ללוותו, **וּדְלָא נָפַק** - ומי שלא יצא ללוותו, היינו משום **דְּלָא סַיְּימוּהַּ קַמֵּיהּ** - שלא אמרו לו ששלד גופו של רב הונא קיים, ולכן לא יצא ללוותו.

הגמרא מביאה את מעשה קבורתו של רב הונא:

אָמְרִי - הסתפקו חכמים ואמרו זה לזה, **הֵיכָא נִינְּחֵיהּ** - היכן נקבור את רב הונא, והסכימו שהואיל **וְרַב הוּנָא רִיבֵּץ תּוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל** - הרבה תורה בישראל, שהיו לו תלמידים רבים[ל], **וְגַם רַבִּי חִיָּיא רִיבֵּץ תּוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל הֲוָה** - הרבה תורה בישראל, כמו שהעיד על עצמו שגרם שלא תשתכח תורה מישראל[לא], ועל כן ראוי לקוברם זה אצל זה.

הסתפקו חכמים, **מַאן מְעַיֵּיל לֵיהּ** - מי יכניס את ארונו של רב הונא לקבורה ליד רבי חייא[לב]. **אָמַר לְהוּ רַב חַגָּא** - אמר רב חגא לחכמים, **אֲנָא מְעַיֵּילְנָא לֵיהּ** - אני יכניסו לקבורה אצל רבי חייא, משום **דְּאוֹקְמְתֵּיהּ לְתַלְמוּדַאי כִּי הֲוֵינָא בַּר תַּמְנֵי סְרֵי שְׁנִין, וְלָא חֲזֵי לִי קֶרִי** - העמדתי את תלמודי שלא ישתכח ממני[לג], כשהייתי בן שמונה עשרה שנים, שהוא זמן לישא אשה כדי ללמוד תורה בטהרה, ואני לא נשאתי אשה, ולמדתי בטהרה ולא ראיתי קרי[לד], **וּמְשַׁמַּע לֵיהּ קַמֵּיהּ וִידַעִי בְּעוֹבָדֵיהּ** - ושימשתי לפני רב הונא, וידעתי את מעשיו הטובים, **דְּיוֹמָא חַד אִתְהַפִּיכָא לֵיהּ רְצוּעָה דִּתְפִילִּין** - שיום אחד התהפכה לו רצועת התפילין, והיה הצד השחור בפנים, והלכה למשה מסיני שתהא שחורה מבחוץ[לה], **וִיתִיב עֲלָהּ אַרְבְּעִין תַּעֲנְיָתָא** - וישב על זה רב הונא ארבעים תעניות[לו].

עַיְילֵיהּ - הכניס רב חגא את ארונו של רב הונא אצל רבי חייא, **הֲוָה גָּנֵי יְהוּדָה מִימִינֵיהּ דַּאֲבוּהַ וְחִזְקִיָּה מִשְּׂמָאלֵיהּ** - שכבו ליד רבי חייא שני בניו, יהודה מימינו וחזקיה משמאלו. **אָמַר לֵיהּ יְהוּדָה לְחִזְקִיָּה, קוּם מִדּוּכְתָּיךְ דְּלָאו אוֹרַח אַרְעָא דְּקָאֵים רַב הוּנָא** - קום ממקומך לכבוד רב הונא, שאין זה דרך ארץ לשכב כשרב הונא עומד. **בַּהֲדֵי דְּקָאֵים** - כאשר קם חזקיה ממקומו לכבוד רב הונא, **קָם בַּהֲדֵיהּ עַמּוּדָא דְּנוּרָא** - קם יחד עמו עמוד אש, **חַזְיֵיהּ רַב חַגָּא אִיבַּעִית** - ראה רב חגא את עמוד האש ונבהל מפניו, **זַקְפֵּיהּ לַאֲרוֹנֵיהּ וּנְפַק אָתָא** - זקף את ארונו של רב הונא נגד האש שלא יזיקהו ויצא החוצה. **וְהַאי דְּלָא אִיעֲנַשׁ עֲנַשׁ** - והסיבה שלא נענש ונשרף באש, היינו **מִשּׁוּם דְּזַקְפֵּיהּ לַאֲרוֹנֵיהּ דְּרַב הוּנָא** - שזקף את ארונו של רב הונא ולא יכלה האש לעבור[לז].

הגמרא מביאה את שאירע בעת פטירתו של רב חסדא:

כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ דְּרַב חִסְדָּא - כאשר יצאה נשמתו של רב חסדא, ונפטר, **סָבוּר לְאוֹתוּבֵי סֵפֶר תּוֹרָה אַפּוּרְיֵיהּ** - סברו תלמידיו להניח ספר תורה על מיטתו, ולומר 'קיים זה מה שכתוב בזה'[לח]. **אָמַר לְהוּ רַבִּי יִצְחָק, מִילְּתָא דְּלְרַבֵּיהּ לָא סְבִירָא לֵיהּ** - דבר שרבו של רב חסדא, רב הונא, לא סבר שמותר לעשותו[לט], **אֲנַן נֵיקוּם נַעֲבִיד לֵיהּ** - וכי אנו נעמוד ונעשה לו כן.

סָבוּר - סברו תלמידיו של רב חסדא, **דְּלָא לְמִישְׁלַל קְרָעַיְיהוּ** - שלא לתפור את בגדיהם לאחר שקרעו אותם מפני אבילותם על רב חסדא, ואף לא בתפר ארעי. **אָמַר לְהוּ רַבִּי יִצְחָק בַּר אַמִּי, חָכָם** שמת, **כֵּיוָן שֶׁהֶחֱזִירוּ פְּנֵיהֶם מֵאֲחוֹרֵי הַמִּטָּה** - לאחר שהסתובבו וחזרו מללוות את מיטתו, **שׁוֹלְלִין** - יכולים לתפור בתפר ארעי את הקריעה שקרעו עליו.

הגמרא מביאה את שאירע בעת פטירת רבה בר הונא ורב המנונא:

כִּי נָח נַפְשַׁיְהוּ דְּרַבָּה בַּר הוּנָא וְרַב הַמְנוּנָא - כאשר נפטרו רבה בר הונא ורב המנונא, **אַסְּקִינְהוּ לְהָתָם** - העלו אותם לקבורה מבבל לארץ ישראל,

---

כד. **מפני** שהיה אדם חשוב. המיוחס לרש"י (ד"ה לדלויי). וברש"י כת"י (ד"ה דלוי) פירש שלא היה לנו להרים את ראשנו מפני אימתו.

כה. **בביאור** דבריהם, כתב הבן יהוידע (ד"ה אתי) שלא הקפידו משום שחיפשו גדולה, אלא מפני המצוה, שכיון שהיו הם ראשי ישיבה המרביצים תורה ומנהיגים את הציבור לשם שמים, ואם יבוא רב הונא, תלקח מהם מצוה זו. וראה עוד במאירי (ד"ה חכם שמת) שהביא שיש גורסים 'הוה לן לדלויי רישין מקמיה' 'אתא להכא, אתא ליה באתרין', כלומר, היה מוטל עלינו להניחו לעשות כרצונו, ולסלק עצמנו מפניו, ואילו עכשיו הוא בא לכאן וממילא הוא יהיה במקום שלנו ואין אנו זקוקים לבטל דעתינו מפניו.

כו. **ע"פ** הגליון. הגהות וציונים.

כז. **מאירי** (ד"ה ארון).

כח. **על** פי רש"י כת"י (ד"ה שעלדו), והמאירי (ד"ה ארון), שמשמע מפירושם שכל שלד המת קיים. וכן נראה שפירשו רש"י (ד"ה שעלדו) והרוקח (אבילות סימן שיג) שכתבו שהכוונה לגוף המת. וכן הרי"ץ גיאת (אבל, רנג) פירש שעדיין גופו קיים ולא נתפרקו איבריו. אך הרמב"ם (אבל פי"ג ה"ז) כתב ששדרתו קיימת. ונראה מדבריו שדי בכך שרק עמוד השדרה של המת קיים, ואין צריך שיהא כל גופו קיים. וביאר הלחם משנה (שם), שאפשר שזו היתה הגירסא של הרמב"ם בגמרא. או שאפשר לומר שכיון שהשדרה היא עיקר בנין הגוף, כל זמן שהשדרה קיימת, הרי זה נחשב שגופו קיים.

כט. **מחמת** שעבר זמן רב מעת פטירתו. רש"י כת"י (ד"ה אין).

ל. **כמבואר** בכתובות (קו.) שכשהיו קמים תלמידיו ללכת, וניערו בגדיהם, היה נהיה חושך מחמת ריבוי האבק. ור"ש היתום (ד"ה נינחיה) הוסיף שרוב הש"ס הוא על פי רב הונא ותלמידיו.

לא. **כמבואר** בבבא מציעא (פה:).

לב. **משמע** שכדי לקבור אדם צדיק, צריך אדם צדיק המשמר בריתו. ארוחת תמיד (בראשית מז לא).

לג. **על** פי רש"י (מגילה ו: ד"ה לאוקמי).

לד. **מהרש"א** (ח"א ד"ה הויגא).

לה. **המיוחס** לרש"י (ד"ה איתהפיכא), כמבואר במנחות (לה:) אמר רב נחמן, ונוייהן לבר [נוי התפילין צריך להיות כלפי חוץ]. וברש"י כת"י (ד"ה איתהפיכא) פירש שמדובר על קשר התפילין שבראש, שצריך שצורת האות שבו תהיה נראית כלפי חוץ. ובמנחות (שם) פירש רש"י את 'ונוייהן לבר' כשני הפירושים, והביא ראיה לפרש שהכוונה לצבע הרצועות שהשחור צריך להיות כלפי חוץ ממה שכתוב כאן 'אתהפיכא ליה רצועה דתפילין'.

לו. **ביאר** המהרש"א (ח"א ד"ה יומא) שהואיל ותפילין הם כתב התורה, והתורה ניתנה לארבעים יום, לכן התענה על זה ארבעים יום.

לז. **רש"י** כת"י (ד"ה האי). ורבינו חננאל (ד"ה קם) כתב שזכותו של רב הונא הגינה עליו.

לח. **ראה** מה שהובא בזה לעיל, האם רצו לומר עליו כך בפירוש, או לא.

לט. **כמו** שהגמרא למדה לעיל, מכך שרב הונא הקפיד שלא לשבת על מיטה שמונח עליה ספר תורה.

גמ' ואפי' חכם והתניא (א) א חכם שמת הכל קרוביו הכל קרוביו סלקא דעתך אלא הכל כקרוביו ב הכל קורעין עליו ג והכל חולצין עליו ד והכל מברין עליו ברחבה לא צריכא דלאו חכם הוא ואי אדם כשר הוא ה חיובי מיחייב למיקרע דתניא מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהן קטנים כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר יבכה ויתאבל ערבונא קא שקיל[א] מיניה אלא מפני שלא בכה והתאבל על אדם כשר ו שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו בשביל כבוד שעשה לו[ב] דלאו אדם כשר הוא אי דקאי התם בשעת יציאת נשמה חיובי מיחייב דתניא רבי שמעון בן אלעזר אומר ז העומד על המת[ג] בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע למה זה דומה לספר תורה שנשרף[ד] ח שחייב לקרוע[ה] דלא קאי התם בשעת יציאת נשמה. כי נח נפשיה דרב ספרא לא קרעו רבנן עליה אמרי לא גמרינן מיניה אמר להו אביי מי תניא הרב שמת חכם שמת תניא ועוד כל יומא שמעתתיה בפומין בבי מדרשא סבור מה דהוה הוה אמר להו אביי תנינא חכם כל זמן שעוסקין בהספד חייבין לקרוע סבור למיקרע לאלתר אמר להו אביי תניא ט חכם כבודו בהספידו. כי נח נפשיה דרב הונא סבור לאותובי ספר תורה אפורייה אמר להו רב חסדא י מילתא דבחייה לא סבירא ליה השתא ליקום (ליה[ו]) ליעבד ליה דאמר רב תחליפא[ז] אנא חזיתיה לרב הונא דבעי למיתב אפוריי' והוה מנח ספר תורה עליה וכף כדא ארעא ואותיב ספר תורה עילויה אלמא קסבר כ אסור לישב על גבי מטה שספר תורה מונח עליה לא הוה נפיק פוריא מבבא סבור לשלשולי דרך גגין אמר להו רב חסדא הא גמירנא מיניה ל חכם כבודו דרך פתח סבור לאשנויי מפוריא לפוריא אמר להו רב חסדא הכי גמירנא מיניה מ חכם כבודו במטה ראשונה דאמר רב יהודה אמר רב מנין לחכם שכבודו במטה ראשונה שנאמר א) וירכיבו את ארון האלהים אל עגלה חדשה פרום בבא ואפקוה פתח עליה רבי אבא ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה אלא שבבל גרמה ליה מתיב רב נחמן בר[ח] חסדא ואמרי לה רב חנן בר[ט] חסדא ב) היה היה דבר ה' אל יחזקאל בן בוזי הכהן בארץ כשדים ד טפח ליה אבוה בסנדליה א"ל לאו אמינא לך לא תיטרוד עלמא מאי היה שהיה כבר כי אסקוה להתם אמרו ליה לר' אמי ולר' אסי רב הונא אתי אמרו כי הוינן התם לא הוה לן לדלויי רישין מיניה השתא אתינן הכא אתא בתרין אמרו (ליה[י]) ארונו בא ר' אמי ור' אסי נפוק ר' אילא ור' חנינא לא נפוק איכא דאמרי רבי אילא נפק ר' חנינא לא נפק דנפק מאי טעמיה דתניא ארון העובר ממקום למקום עומדים עליו בשורה ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים דלא נפק מאי טעמא דתניא ארון העובר ממקום למקום אין עומדין עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים קשיין אהדדי לא קשיא כאן נ ששלדו קיימת כאן בשאין שלדו קיימת ורב הונא שלדו קיימת הוה דלא נפק לא סיימוה קמיה אמרי היכא נינחיה[כ] רב הונא ריבץ תורה בישראל ור' חייא ריבץ תורה בישראל הוה[ל] מאן מעייל ליה אמר להו רב חגא אנא מעיילנא ליה דאוקמתיה לתלמודאי כי הוינא בר תמני סרי שנין ולא חזי לי קרי (א) ומשמע ליה[מ] קמיה וידעי בעובדיה דיומא חד אתהפיכא ליה רצועה דתפילין ויתיב עלה ארבעין תעניתא עייליה הוה גני יהודה מימיניה דאבוה וחזקיה משמאליה אמר ליה יהודה לחזקיה קום מדוכתיך דלאו אורח ארעא דקאים רב הונא[נ] בהדי דקאים קם בהדיה עמודא דנורא חזייה רב חגא איבעית זקפיה לארוניה ונפק אתא והאי דלא איענש משום דזקפיה לארוניה דרב הונא. כי נח נפשיה דרב חסדא סבור לאותובי ספר תורה אפורייה אמר להו ר' יצחק ס מילתא דלרביה לא סבירא ליה אנן ניקום נעביד ליה סבור דלא למישלל קרעייהו אמר להו ר' יצחק בר אמי ע חכם כיון שהחזירו פניהם מאחורי המטה שוללין. כי נח נפשי' דרבה בר הונא ורב המנונא אסקינהו להתם כי

גמ' לספר תורה. דתורה קרויה נר שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור, ונשמה נקראת נר דכתיב (שם כ) נר (אלהים[ק]) נשמת אדם[ה]: שמעתתיה בפומין. והוי כמאן דגמרינן מיניה: מאי דהוה הוה. הואיל דלא קרעו בשעת מיתה תו לא קרעי: למקרע לאלתר. בלא הספד: לאותובי ס"ת אפורייה. ולומר קיים זה מה שכתוב בזה: לא הוה נפיק פוריא מבבא. דזוטר הוה בבא: מפוריא לפוריא. לתתו במטה אחריתא קטנה שתצא דרך הפתח: אל עגלה חדשה. אותה עגלה שסיגרוהו פלשתים בה, ובאותה עגלה[ל] הביאו דוד מבית אבינדב לעיר דוד: פרום בבא. שברו הפתח והרחיבוהו: בבל גרמה לו. שאין שכינה שורה בחוץ לארץ[י]: טפח ליה אבוה. רב חסדא בסנדלא, שטפח לו לרב נחמן על סנדלו כאדם שנוגע על רגל חבירו בחשאי כדי שלא ישמעו העומדים סביב מטתו דרב הונא, ע"א הכהו בסנדלו: לא תטרוד עלמא. לא תטרח בקושיות: שהיה כבר. כלומר ההיא שעתא הוה ולא יותר, ויש אומרים שהיה כבר בארץ ישראל שסרתה[מ] עליו רוח הקודש: כי אסקוה להתם. לארץ ישראל לקוברו, שכל הנקבר שם נקבר בלא חטא[נ] שנאמר העם היושב בה נשוא עון, כדאיתא בכתובות (דף קיא.)[ס]: לדלויי רישין. לאדם חשוב היה והוה לן בושת לדלויי רישין[ע]: ואתי להכא. דסבורין שהוא חי: שלדו. גופו קיימת יוצאין: לא סיימוה קמיה. דשלדו הוה קיימת: רב הונא ריבץ תורה. כדאמרי' פרק שני דייני גזירות (כתובות דף קו.) כי קיימי רבנן מקמיה ומנפצי גלימייהו מכסי ליה ליומא באבקא: רבי חייא ריבץ תורה. כדאמרינן בבבא מציעא (דף פה:) אנא עבדי ליה לתורה דלא תשתכח מישראל: מאן מעייל ליה. מי ילך להכניסו לקבורה אצל רבי חייא: איתהפיכא ליה רצועה דתפילין. השחור בפנים, דרצועה שחורה נראה בחוץ הלכה למשה מסיני[ו]: איבעית. נבעת ונפחד: זקפיה לארונא. דרב הונא לקמיה עמודא דנורא דלא ליזקיה: כי

וכף כדא ארעא ואנח עליה ספר תורה. ונראה דאפילו הספר תורה מונח בגבוה ממנו לא שרי מדלא אותבוה לספר תורה בגבוה ממנו וכן פירשתי במנחות בפרק הקומץ רבה (דף לג:[ק]) ושם הארכתי:

ורבי חייא ריבץ תורה וכו'. והקשה בתוספות הרב דמשמע בירושלמי[ט] שרב הונא מת קודם רבי חייא דאמר ליה לרבי חייא[פ] ארונו בא והכא משמע שרבי חייא מת קודם רב הונא ונראה לי דרב הונא אחר היה ואותו שבימי רבי חייא אין זה רב הונא תלמידו דרב ע"כ ומיהו קשה בירושלמי קאמר בעובדא דהכא רב הונא ריש גלותא ולפי הענין של הירושלמי היה משמע דזקפיה ר' חגא לארוניה דרב הונא כדי שלא יהא יושב אצל הצדיקים והכי איתא בפי' רבינו חננאל דרב הונא ריש גלותא:

חכם כיון שהחזיר פניו. פירוש חכם שמת כיון שהחזיר פניו אותו שקרע וגרסינן[צ] אפילו חכם שקרע על החכם כיון שהחזיר פניו שולל לאלתר דמשום כבודו של חכם הקורע התירו דגנאי הוא לצאת בבגד קרוע ולא נהיר': ספעו

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) שבת קה: [תוספתא פ"ב], ב) לקמן כו. ע"ש וברש"י, ג) [מנחות לג: ע"ש], ד) [ב"ק לג: ב"ב כב.], ה) דב"ר פרשת ראה וע"ע רש"י כת"י ורש"י שבת קה: ד"ה לס"ת ועי' מהרצ"ח, ו) מכילתא בא יב א, ז) מנחות לה., ח) [עיין שם בתוס' ד"ה אסור ליסב], ט) [סוף כלאים וכתובות פי"ב ה"א], י) לעיל כד: עי"ש.

הגהות הב"ח

(א) גמ' ומשמע ליה קמיה. נ"ב פירוש הייתי משמש לפניו:

גליון הש"ס

גמ' מילתא דלרביה לא ס"ל אנן ניקום נעביד. עיין בבא קמא דף יז ע"א תד"ה אלא שהניחו:

תורה אור השלם

א) וַיַּרְכִּבוּ אֶת אֲרוֹן הָאֱלֹהִים אֶל עֲגָלָה חֲדָשָׁה וַיִּשָּׂאֻהוּ מִבֵּית אֲבִינָדָב אֲשֶׁר בַּגִּבְעָה וְעֻזָּא וְאַחְיוֹ בְּנֵי אֲבִינָדָב נֹהֲגִים אֶת הָעֲגָלָה חֲדָשָׁה: [שמואל ב' ו, ג]

ב) הָיֹה הָיָה דְבַר יְיָ אֶל יְחֶזְקֵאל בֶּן בּוּזִי הַכֹּהֵן בְּאֶרֶץ כַּשְׂדִּים עַל נְהַר כְּבָר וַתְּהִי עָלָיו שָׁם יַד יְיָ: [יחזקאל א, ג]

רש"י כת"י

לא צריכא. מתני' דקתני אין קורעין אלא דלאו חכם. לספר תורה. כספר תורה שנשרף [שעדיין היה יכול ללמוד והוי כס"ת שנשרף] [רש"י ברי"ף]. מה דהוה הוה. הואיל ולא קרע בשעת (חימום) שמועה שוב אין יכול לקרוע. כל זמן שעוסקין. בהספידו יכולין לקרוע. לאלתר. קודם שיתחילו בהספד דרב ספרא. חכם. שמת כבודו שקורעין עליו. ספר תורה אפורייה. משום כבוד כלומר קיים זה מה שכתוב בזה. וכף כדא. כפה הכד לארץ והניח ספר תורה עליו שלא רצה לישב סמוך לספר תורה. לא הוה נפיק. מבבא לא היו יכולין להוציא המטה דרך שער הבית שהיתה המטה רחבה והפתח קצר. לשלשולי. [לרב הונא במטתו דרך גגות ולא הוה אפשר להו לשלשולי] המטה דרך גגות והדר מפקי לרב הונא דרך הפתח דהא אמרן גדול אינו יוצא אלא במטה[י]. לאשנויי פורייה. לתתו במטה אחרת קטנה שתצא דרך הפתח. אל עגלה חדשה. אותה שסיגרו פלשתים בה ובאותה עגלה[ל] הניח דוד הארון להביא מבית אבינדב לעיר דוד. פרוס. כמו פרוסה שברו את הפתח והרחיבוהו. שבבל גרמא ליה. שאין שכינה שורה בחוצה לארץ. טפח ליה אבוה בסנדליה. רב חסדא לרב נחמן בסנדליה שטפח לו [אבוה] לרב נחמן על (אבוה ב)סנדליה. ל"א רב חסדא טפח בסנדלו. [המשך בסוף המסכת]

עין משפט
נר מצוה

קעד א ב מיי' פ"ט מהל' אבל הל' יא סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעי' ז:

קעה ג מיי' שם טוש"ע שם סעיף יז:

קעו ד מיי' פי"א שם הלכה ב טוש"ע י"ד סי' תא סעיף ד:

קעז ה ו מיי' פ"ט שם הל' יא ופי"ב הל' ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף ו:

קעח ז מיי' שם פ"ט הלכה יא טוש"ע שם סעיף ה:

קעט ח מיי' שם הל' ב טוש"ע שם סעי' לז:

קפ ט מיי' שם פי"ט הל' יג טוש"ע שם סעי' ז:

קפא י מיי' פי"ב שם הלכה ג טוש"ע שם סי' שנג סעי' ג:

קפב כ מיי' פ"ד מהל' תפילין הלכה ו טוש"ע שם סי' רפב סעיף ז:

קפג ל מ מיי' פי"ב מהל' אבל הל' ג טוש"ע שם סי' שנג סעי' ג:

קפד נ מיי' שם הלכה ז סמג עשין מד"ס ב טוש"ע שם סי' שמה סעיף מ:

קפה ס מיי' שם פ"ט הלכה יב טוש"ע שם סי' שמ סעיף יז:

משנת ראשונים

חכם שמת הכל קרוביו. כתב רבינו מאיר דוקא חכם שיודעים משמועותיו שחידש, אבל אם אין יודעין מחידושיו כלום וגם אינו רבו, לא מיחייב לקרוע עליו ביום שמועה לאחר קבורה, מדקאמר ועוד כל יומא שמעתתיה בפומין בבי מדרשא. **[תוס' הרא"ש]**

אדם כשר. וכתב רבינו מאיר מיהו לא ידענא מהו נקרא אדם כשר. ונראה לי כגון דלא סני שומעניה, ואינו חשוד על שום עבירה ולא על בטול שום מצוה, אלא שאינו גדול בתורה, הוא הנקרא אדם כשר. **[תוס' הרא"ש]**

לספר תורה שנשרף. וי"מ דכשם שקורעין על הכתיבה כך קורעין על מקיימי מצותיה לפי שבשריפתה של כתיבה אובדין מצות של כתיבה, אף במצות עושיה אובדין מצות של מעשיה, הילכך על כל אדם מישראל קורעין ואפילו של אשה. **[חידושי הר"ן]**

והרמב"ן ז"ל פירש שהנפש בגוף כאזכרות בגוילין וראוי לקרוע עליה כי היא נר אלהים כמו שהתורה נר. **[ריטב"א]**

כתב רבינו מאיר ששמע בשם הר"ר יונה דה"מ באדם שאינו רשע, אבל באדם חשוד ורשע אין לקרוע, אלא אדרבה לשמוח דכתיב באבוד רשעים רנה. וכתב דלא נהירא ליה, דאמרי' בפ' האורג (שבת קה:) למה זה דומה לס"ת שנשרף שחייב לקרוע, ופרש"י התם ואף נשמת ישראל דומה לו שאין לך ריק שבהן שאין בו תורה ומצות. אלא נראה לו שחייב לקרוע על הכל בשעת יציאת נשמה לבד ממשומד לע"ז, שכל המודה בה ככופר בכל התורה כולה, או אם הוא עובר על אחת מכל מצות האמורות בתורה להכעיס הרי הוא כעובד ע"ז, דקיימא לן בפ' בתרא דהוריות (יא.) דמשומד אוכל נבילות להכעיס מין הוא. **[תוס' הרא"ש]** **היכא נינחיה.** ומהכא שמעינן שמדקדקין בקבורות האנשים זה אצל זה בין צדיק לכשר בינוני לחסיד ומופלג, ואין קוברין איש צדיק אצל מי שאינו צדיק. **[חידושי הר"ן]** **ארבעין תעניתא.** ארבעים יום כנגד ארבעים יום שעמד משה בהר. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

הגהות וציונים א] צ"ל **כדי שיבכה** ויתאבל ערבונא קא **שקלי** מיניה. וכ"ה בשבת (יעב"ץ): ב] בכת"י ובשבת נוסף **לא צריכא**: ג] [משמע ליה להש"ס דמיירי אפי' באינו כשר כ"כ תוס' בשבת שם ד"ה דתניא] (גליון): ד] [בע"י ליתא] (גליון) גם בכת"י ובדפו"ר ליתא ואיני יודע מי הכניסו בדפוסים שאח"כ (דק"ס): ה] [צ"ל בר **רב** חסדא] (גליון): ו] [צ"ל **להון**] (גליון): ז] בכת"י נוסף **אמרו נינחיה אצל ר' חייא דרב** הונא וכו' (וגי' ישרה היא מאד, דק"ס), וכעי"ז בע"י עי"ש: ח] בכת"י וע"י **אמרו** (ותיבת "הוה" ליתא): ט] צ"ל ומשמע לי (יעב"ץ), וכ"ה בכת"י: י] בכת"י ובע"י **דקאי** ר"ה **אבראי**: כ] [צ"ל ה'] (גליון): ל] עיין פי' הכותב על ע"י מה שהביא בשם התוס' ועי' מהרצ"ח (בילקו"מ), מנחת יהודה: מ] בדפו"ר בא"י **שרתה**: נ] דכל הדר בא"י שרוי בלא עון (גליון): ס] ומנין אף המתים ת"ל וכפר אדמתו עמו עיין בילקוט חלק ב סוף רמז תתלג. ובע"י בפרש"י לא גרס "כדאיתא בכתובות" והוסיף **ואין ישיבה בארץ אלא לקבורה** ע"ש (גליון): ע] בכת"י נוסף **מקמיה** [ועי' מגילה כב סוע"א]: פ] נדצ"ל דא"ל **רבי** חייא **לרבי** (ע"פ רש"ש): צ] צ"ל **ויש שפירש** חכם שקרע וכו' (רש"ש, ותיבת "אפילו" ליתא) וע"ע תפארת למשה (בילקו"מ):

כי מטו אגישרא קמו גמלי אמר להו ההוא טייעא מאי האי אמרו ליה רבנן דקא עבדי יקרא אהדדי מר אמר מר ניעול ברישא ומר אמר מר ניעול ברישא אמר דינא הוא דרבה בר הונא[א] ליעול ברישא חליף גמליה דרבה בר הונא נתור ככיה ושניה דההוא טייעא פתח עליה ההוא ינוקא גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות קאת וקפוד הוכפלו[ב] לראות בשוד ושבר הבא משנער[ג] קצף על עולמו וחמס ממנו נפשות ושמח בהם ככלה חדשה רוכב ערבות שש ושמח בבא אליו נפש נקי וצדיק. כי נח נפשיה דרבינא פתח עליה ההוא ספדנא תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר נשים לילות כימים [על משים לילות כימים[ד]]. א"ל רב אשי לבר קיפוק ההוא יומא מאי אמרת אמר ליה אמינא אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי גבים א"ל בר אבין ח"ו דחכה ושלהבת בצדיקי אמינא ומאי[ה] אמרת אמינא בכו לאבלים ולא לאבידה שהיא למנוחה ואנו לאנחה חלש דעתיה עלייהו ואתהפוך כרעייהו ההוא יומא לא אתו לאספודיה והיינו דאמר רב אשי[א] לא בר קיפוק חליץ ולא בר אבין חליץ. רבא כי הוה אתא לדגלת א"ל לבר אבין קום אימא מילתא קאי ואמר באו רוב שלישית[ו] במים זכור ורחם תעינו מאחריך כאשה מבעלה אל תזניחנו כאות מי מרה. (חנין יוחנן זירא אבא יעקב יוסי שמואל חייא מנחם סימן) רבי חנין חתניה דבי נשיאה הוה לא קא הוו ליה בני בעא רחמי והוו ליה ההוא יומא דהוה ליה נח נפשיה פתח עליה ההוא ספדנא שמחה לתוגה נהפכה ששון ויגון נדבקו בעת שמחתו נאנח בעת חנינתו אבד חנינו אסיקו ליה חנן[ז] על שמיה. כי נח נפשיה דר' יוחנן פתח עליה ר' יצחק בן אלעזר קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהרים דכתיב [א]והיה ביום ההוא והבאתי השמש בצהרים ואמר ר' יוחנן זה יומו של יאשיהו כי נח נפשיה דר' יוחנן יתיב רבי אמי שבעה ושלשים אמר רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא רבי אמי[ב] דעבד לגרמיה הוא דעבד דהכי אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן [א]אפילו רבו שלמדו חכמה אינו יושב עליו אלא יום אחד. [ג]כי נח נפשיה דרבי זירא פתח עליה ההוא ספדנא ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גידלה שעשועיה אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה. כי נח נפשיה דרבי אבהו אחיתו עמודי דקסרי מיא דרבי יוסי[ד] שפעו מרזבי דציפורי דמא דרבי יעקב אתחמיאו כוכבי בימּמא דר' אסי איעקרו כל אילניא דר' חייא נחיתו כיפי דנורא מרקיעא דר' מנחם (בר' יוסי[ח]) אישתעו צלמנייא והוו למחלצייא דר' תנחום בר חייא איתקצצו כל אנדרטיא דר' אלישיב איחתרו שבעין מחתרתא בנהרדעא דרב המנונא נחיתו כיפי דברדא מרקיעא דרבה ורב יוסף נשוק כיפי דפרת אהדדי[ה] דאביי ורבא נשוק כיפי דדגלת אהדדי כי נח נפשיה דר' משרשיא טעון דיקלי שיצי. ת"ר

ואלו

כי מטו אגישרא. כשהגיעו לעבור בדף של גשר קצר, שעכשיו לא היו יכולין לעבור זה בצד זה אלא זה אחר זה: **קמו גמלי.** עמדו הגמלים נושאי המטות במקומן: **טייעא.** סוחר ישמעאלים[ט]: **רבנן.** דשיכבי, רבה בר רב הונא ורב המנונא: **עבדי יקרא.** דהא לא בעי האי למיעל מקמי האי: **נתור ככי.** לחייו, משום דבזי לרב המנונא: **ספר מלחמות.** ספר תורה, לישנא אחרינא שנלחם רבה ורב המנונא ונתור ככי דההוא טייעא. לישנא אחרינא גזע ישישים זה רבה בר רב הונא דהוא בן גדולים, בן רב הונא דהוא ראש גולה ועדיף מנשיא דארץ ישראל[ו], ועמו ספר מלחמות עמו רב המנונא: **קאת וקיפוד הוכפלו.** [י]קללה, כמו וירשוה קאת וקיפוד (ישעיה לד), כלומר קללה באה והוכפלה בעולם: **לראות שוד ושבר.** זה שקצף הקב"ה על עולמו: **נשים לילות כימים.** בהספד, על ששם לילות כימים בתורה: **בר קיפוק ובר אבין.** הוו ספדני: **(ההוא יומא. דנח נפשיה):** **חלש דעתיה.** דהאי מדמי ליה לשלהבת והאי לאבידה: **וההוא יומא. דנח נפשיה**[ק] לא ספדוהו משום דאירע להו תקלה על ידו: **לא בר קיפוק ולא בר אבין חליץ.** משום דאיתהפכו כרעייהו, ותנינא (יבמות דף קג.) האי מאן דמסגי אלוחתא דריגלא לא חליץ, דהתורה אמרה[ז] וחלצה נעלו מעל רגלו ולא מתחת לרגלו: **אתי לדגלת.** חדקל: **רוב שלישית.** ישראל נקראו שלישית[ח], ורבא שקול כרוב ישראל, [ל]ואמר ליה קום ואמור מילתא כלומר בקש רחמים: **כאות במי מרה.** שאשה סוטה נבדקת בהן: **בעת חנינתו.** דולד: **אבד חנינו.** אביו המחננו: **והבאתי השמש בצהרים.** אשקיע השמש בצהרים: **יומו של יאשיה.** שנהרג יאשיה, קרי יומו שמש: **לגרמיה.** לדעתיה: **רבי זירא** היה מבבל ובה נולד, וגדל בארץ ישראל, והיינו דקאמר ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גדלה שעשועיה, ואהכי קרי ליה רבי זירא ורב זירא[ט]: **אוי נא לה אמרה רקת.** יכולה לומר כן, רקת היא טבריא[י]: **אחיתו.** הורידו למעות: **איתחמיאו כוכבי.** נראו הכוכבים, שנשתנה העולם מרוב צער: **כיפי דנורא.** אבנים של אור: **אשתעו צלמנייא.** נימוחו פרצוף שלהן: **והוו למחלצייא.** כלומר נחלקה ונתמעכה כל צורת פרצוף של צלמים וצורת המטבעות, מפני צורת החסיד שנשתנית: [מ]**דרבי מנחם.** בנן של קדושים, שלא נסתכל אף בצורה של זוזא, כדאמרינן בערבי פסחים (דף קד.): **והוו למחלצייא.** כמו שהוחלקה במעגל ובמחללים שבה מטחין טיט הכותל: **אנדרטא.** צורת הצלמים שעושין על שם המלך שמת: **שבעין מחתרין.** דגנבים, דבזכותיה לא הוו אתו גנבים: **כיפי דברדא.** אבנים: **נשוק כיפי.** כיפאות של גשרים נשתברו ונשקו זו את זו: **שיצי.** קולים:

שפעו מרזבי דציפורי דמא. מפרש בירושלמי[ס] דיהב נפשיה על גזרתא פירוש נשפך דמו על יחוד השם תוספתא[י] פ"א שנתן נפשו על המילה:

[ס]**ועל** רבו שלמדו חכמה. בפרק אלו מציאות (ב"מ דף לג. ושם) פליגי רבי יהודה ורבי יוסי שרבי יהודה אומר כל שרוב חכמתו הימנו ורבי יוסי אומר אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת זהו רבו ומסיק שם עולא אמר תלמידי חכמים שבבבל קורעין זה על זה כרבי יוסי ס"ל ופוסק רב ששת כרבי יוסי ופי' רבינו חננאל דהכי הלכתא ובשאלתות דרב אחאי[ג] פוסק כרבי יהודה דאמר כל שרוב חכמתו הימנו ומפרש בפר' אלו מציאות בתוספתא[ע] דהיו קורעין קריעה [דלאין[פ]] מתאחה וכן פירש רבי יצחק בר יהודה ויותר היה נראה לי דמעשה רב דשמואל עבד כרבי יוסי כדאי' התם ורבא נמי מפרש מילתא דרבי יוסי ורבי אלעזר בירושלמי[מ] נמי עבד כוותיה ושמא היו מחמירין על עצמן:

ברכת

עין משפט
נר מצוה

קפו א מיי' פ"ט מהל' אבל הלכה יב טוש"ע י"ד סי' רמב סעיף כה:

רבינו חננאל

משום דזקיף ארוניה דרב הונא. כלומר זכותו מגינה עליהם דהוא מדבי ריש גלותא. **א"ל רב אשי לבר קיפוק בהא יומא דנח נפשיה דרבינא מאי אמרת עליה.** פירוש בר קיפוק הוה ספדנא וכן בר אבין ושאלינהו מהו ההספד שתספדו עליו. וכיון שאמר לו בר קיפוד בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר. כלומר כ"ע לגביה כאזוב גבי ארז נינהו כולהו. ובר אבין אמר בכו לאובדין ולא לאבידה כו' חלש דעתיה דרב אשי אמר שויתון לגביה כאזוב של קיר והוא כארז מכלל שהוא גדול ממני. נעשה להן חולי ונהפכו רגליהן שאינן יכולין להלך ולא יצאו בהספד. וזהו שאמר רב אשי כיון שרגליהן של אלו הפוכות אינן ראוין לחליצה. **כי נח נפשיה דר' יוחנן יתיב עליה ר' אמי שבעה ושלשים.** ואסיקנא אפילו רבו שלמדו תורה אינו יושב עליו אלא יום אחד. וא"ר יצחק בר אמי א) תניא חכם כיון שהחזיר פניו מאחורי המטה שולל. **פתח עליה ההוא ספדנא.** ארץ שנער הרה וילדה. פי' שנער בבל. ארץ צבי א"י. רקת זו טבריא שמת בה. ת"ר **אלו קרעין שאסורין באיחוי.** פי' עשרה קרעים הללו הקורע על אביו ועל אמו ועל רבו שלמדו חכמה. ועל נשיא ועל אב ב"ד. ועל שמועות הרעות. ועל ברכת השם. ועל ס"ת שנשרף ועל חורבן ערי יהודה ועל חורבן המקדש [ועל ירושלים] וקורע על חורבן בהמ"ק ומוסיף על חורבן ירושלים: **אביו ואמו ורבו שלמדו חכמה מהכא** ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו. אבי אבי זה אביו ואמו. רכב ישראל ופרשיו זה רבו שלמדו חכמה. כדמתרגם רבי רבי דטב להון לישראל בצלותך מן רתיכין ופרשין. ואע"ג דאליהו חי הוא כיון דכתיב ביה ולא ראהו עוד כמת הוא לגביה: **ירושלמי** ג) כשם שקורעין על החכמים כך קורעין על תלמידיהן איזהו ת"ח חזקיה אמר כל השונה הלכות ב) ועד תורה. א"ר יוסי הדא דאת אמרו בראשונה אבל עכשיו אפילו הלכות. ר' אבוה בשם ר' יוחנן כל שמבטל עסקיו מפני משנתו. **תני כל ששואלין אותו ומשיב.** א"ר אושעיא כגון אנא דרבבינן משגיחין עלינו וכן מתיבין ליה. א"ר אבא בר ממל כל שיודע לבאר משנתו ואנן אפילו רבבינן לא יכלי לבאר משנתנו איזהו רבו כל שפתח לו תחלה דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר כל שרוב תלמודו ממנו.[ל] שמואל חלץ בההוא שהאיר במשנתו. פי' ביאר לו משנתו זו ששנינו בתמיד[פ]. ושתי מפתחות היו לו אחד יורד לאמת השיחי ואחד פותח כיון. פי' היה מכניס ידו ומורידה עד שיחיו שהיא אמה ואח"כ היה מגיע למנעול ופותחו. והאחד היה נכון לפניו מכניס ידו כנגדו ופותח: **ולא מתאחין** שנאמר ויקרעם לשנים קרעים. ממשמע שנאמר ויקרעם איני יודע שהקריעה לשנים היא אלא מה ת"ל לשנים מלמד שקרועין לעולם לשנים. **נשיא ואב ב"ד** ושמועת הרעות שנאמר ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו ויספדו ויבכו על שאול ועל יהונתן ועל עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב. שאול זה נשיא יהונתן זה אב ב"ד. על עם ה' על בית ישראל אלו שמועות רעות. ומקשינן ואימא לא קרעינן עד דאיכא כולהו. ופרקינן על על הפסיק הענין למימרא דקרעינן על כל אחד ואחד בפ"ע.

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) יבמות קג. [ע"ש], ב) [ברכות מח. וש"נ], ג) מגילה ו., ד) [סנהדרין קט.], ה) עיין ב"מ פו., ו) עיין סנהדרין דף ה., ז) דברים כה ט, ח) עי' סנהדרין קיא. ושבת פח., ט) [וע"ע רש"י כתובות מג: ד"ה אמר ר"ח ועי' תוס' מנחות מ: ד"ה ר"ח אמר], י) מגילה דף ו., כ) ריש פרק ג דע"ז, ל) [פרשת קרח סי' קלא], מ) דפרקין ה"ז ע"ש, נ) דפרקין ה"ז, ס) ל ע"ב.

תורה אור השלם

א) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם וְהַחֲשַׁכְתִּי לָאָרֶץ בְּיוֹם אוֹר: [עמוס ח, ט]

רש"י כת"י

כי מטו אגישרא. כשהגיעו לעבור דף הגשר שעכשיו לא יהו יכולין לעבור [זה] כנגד זה אלא זה לפני זה. **קמו גמלי.** עמדו הגמלים נושאי המטה במקומן. **טייעא.** סוחר ישמעאל. **רבנן** שכבי הוו עבדי יקרא להדדי שאין אחד רוצה [לעבור] לפני חבירו. **מר אמ'.** שיכבי אמרי להדדי. **בדינא.** הרי לפי דעתי. **גברא בר גברא.** ארי בן ארי. **נתור ככי** דההוא **טייעא.** מפני כבודו (לאבוה) דרב המנונא. **פתח עליה.** דרב המנונא. **ספר מלחמות.** ספר תורה. ל"א שנלחם רב (הונא) [המנונא] ונתור ככי דההוא טייעא. **קאת וקפוד.** קללה כמו וירישוה קאת וקפוד (ישעיה לד) כלומר[ק] באה והוכפלה בעולם להראות שוד ושבר זה. **קצף.** הקב"ה על עולמו. **הניעו ראש על צדיק כתמר.** שלא היה לו אלא לב אחד לאביו שבשמים כתמר זה של לולבין. **והניעו ראש לשום לילות כימים.** לקונן עליו. **על משים לילות כימים.** [ללמוד] (ל)תורה. **ההוא יומ'.** דנח נפשיה דרב אשי. **מאי אמרת.** רב אשי גופיה אמר לספדן במה יספדנו לישנא אחרינא דההוא יומא דנח נפשיה דרבינא מאי אמרת. *__ובארזים.__ תלמידים. **שלהבת.** מיתה. **אזוב.** עץ שפל מאד עמי הארץ. **חכה.** רשת. **הועלה.** מן הים. **רקק.** אגם. **ושלהבת.** (לשון נגזת.)* (רש"י בע"י) **בחכה** הועלה. אגמון. **בר קיפוף.** ספדן הוה. **נפלה חכה.** למאן ושרב. **גבים.** גומות. **בכו לאובדים.** לנשארים שאבדו את הצדיק. **חלש דעתיה.** משום שניהם ספדי בלשון גנאי זה חכה ושלהבת וזה אבדה. **איתהפוך כרעייהו.** נהפכו רגלם שהיו דורכים בגב הרגל שלא היו יכולים [להספיד] עוד על אדם. **וההוא יומא.** דנח רב אשי. **חליץ.** ליכנס לפני שאין יכולין ליסמוך על רגליהם. **כי הוה אתי דגלת.** כשהיה עובר בחדקל ל"א כשהיה חדקל עובר לשטוף את העולם. **אימא מילתא.** תפלה. **רוב של ישראל** רובה של שליסיה כדכתוב יהיה ישראל שלישיה (ישעיה כט) רבא חשוב ליה (כבוד) כרובם של ישראל. **אל תזניחהו כאות מי מרה.** כאות במעי סוטה. **חנינו.** ר' חנין. **והבאתי השמש.** אשקיע השמש בצהרים. **יומו של יאשיהו.** יום שנהרג יאשיהו קרי שמש. **לגרמיה.** לדעתיה. **שלמדו חכמה.** שכל תורתו הימנו. ר' זירא נולד בבבל וגדל בארץ ישראל. שנער הרה וילדה ארץ צבי גדלה שעשועיה [והיינו] דקא קרי רב [זירא] ורבי זירא. **אוי נא לה אמרה רקת.** יכולה לומר. רקת. זו טבריא. **אחיתו.** הורידו למטה. **איתחמניאו כוכבי.** נשתנה העולם מרוב צער. אבנים של אור. **אישתניאו כל צלמניא** והוו **למחצליא.** נחלקה ונתמעכה צורת כל פרצוף של צלמים וצורת החסיד שנשתנית ר' מנחם בנן של קדושים שלא נסתכל בצורת מטבע כל ימיו כדמפרש בפסחים (דף קד.). והוו **למחצליא** (כלי) [כמו] שנחלק במעגל ובמחצלים טיבלא שבה טחין טיט בכותל. **אינדרטא.** צורת הצלמים שעושין לשם מלך כשמת. **(איתערו) [איחתרון].** נפלו בתים מעצמם. **ברדא.** גלנג"א[ר]. **נשוק כיפי.** כיפות דפרת. (שהגשמים) [שהגשרים] בנויין עליהם ארק"ש[ש] בלע"ז. **נשקו.** נקרבו זה אל זה שנוי הוא שבא לעולם. **שיצי.** קולים.

חשק שלמה על ר"ח א) לפנינו בגמ' איתא זה לעיל סוף עמוד א' ועי' בתוס' שם ד"ה חכם. ב) בירושלמי הגי' ועוד תורה וע"ש בפ"מ ובק"ע.

הגהות וציונים

א] בכת"י ובע"י הגירסא אמר **אי בדינא דידי גברא בר גברא** ליעול. וכ"ה ברש"י כת"י: **ב]** [פי' אפי' עופות רעות באות לראות כשמתו. ערוך] (גליון): **ג]** בכת"י נוסף **צור** קצף, ולשון ישר הוא מאד וגירסת הדפוס חסירה (דק"ס): **ד]** ס"א (גליון): **ה]** בכת"י **אלא מאי** אמרת: **ו]** צ"ל **שלישיה** (יעב"ץ עי"ש), וכ"ה בכת"י ודפו"ר: **ז]** בכת"י **חנין**: **ח]** [צ"ל **ברבי סימאי**, ועי' תוס' שבת קמט ע"א ד"ה ודיוקני ותוס' פסחים קד ע"א ד"ה דלא ותוס' ע"ז ג ע"א ד"ה ה"ג] (גליון): **ט]** בדפו"י **סוחרי** ישמעאלים, ובכת"י סוחר **ישמעאל**: **י]** צ"ל **לשון** קללה (באה"מ): **כ]** בכת"י נוסף **דרב אשי**: **ל]** מכאן עד סוה"ד ליתא בכת"י, ואולי הוא דיבור בפני עצמו המתחיל "א"ל קום ואמור מילתא", ושייך לפני ד"ה "רוב שלישית" (באה"מ): **מ]** בע"י הד"א עם הדיבור הקודם: **נ]** בדפו"ר **תוספות**: **ס]** [שייך לדף כו ע"א] (גליון): **ע]** נדצ"ל **בתוספות** (עי"ש בתוד"ה ומקרעין): **פ]** רש"א (גליון): **צ]** בירושלמי נוסף **ר' יוסי אומר כל שהאיר עיניו במשנתו אפי' בדבר אחד**: **ק]** נדצ"ל כלומר קללה באה: **ר]** חתיכת קרח: **ש]** קשתות:

כִּי מְטוֹ אַגִּישְׁרָא - כאשר הגיעו לגשר צר שלא יכלו לעבור בו עם מטותיהם זה לצד זה, אלא הוצרכו ללכת זה אחר זה, **קָמוּ גַּמְלֵי** - נעמדו הגמלים שנשאו את מטותיהם, ולא המשיכו ללכת. **אָמַר לְהוּ הַהוּא טַיָּיעָא** - שאל אותם סוחר ישמעאלי[א], **מַאי הַאי** - מה ענין זה, כלומר, מדוע נעצרו הגמלים. **אָמְרוּ לֵיהּ** - השיבו לו, **רַבָּנָן דְּקָא עָבְדִי יְקָרָא אַהֲדָדֵי** - רבותינו שנפטרו, רבה בר הונא ורב המנונא, נותנים כבוד זה לזה, ואינם רוצים לעבור זה מלפני זה, **מַר** - רבה בר הונא **אָמַר, מַר נֵיעוּל בְּרֵישָׁא** - רב המנונא יעבור תחילה, **וּמַר** - ורב המנונא **אָמַר, מַר נֵיעוּל בְּרֵישָׁא** - רבה בר הונא יעבור תחילה, ומחמת כן נעצרו הגמלים. **אָמַר** להם הסוחר הישמעאלי, **דִּינָא הוּא דְּרַבָּה בַּר הוּנָא לֵיעוּל בְּרֵישָׁא** - הדין נותן שרבה בר הונא שהוא חכם בן חכם יכנס תחילה[ב]. **חָלֵיף גַּמְלֵיהּ דְּרַבָּה בַּר הוּנָא** - חלף הגמל של רבה בר הונא ועבר תחילה, **וְנָתוּר כָּכֵיהּ וְשִׁנֵּיהּ דְּהַהוּא טַיָּיעָא** - נשרו לחייו[ג] ושיניו של אותו סוחר ישמעאלי, משום שביזה את רב המנונא[ד].

פָּתַח עֲלֵיהּ הַהוּא יְנוּקָא - פתח בחור אחד בהספד[ה], **גֶּזַע יְשִׁישִׁים** - זרע גדולים וחכמים[ו], שהוא רבה בר הונא, שהיה בנו של רב הונא ראש הגולה, **עָלָה מִבָּבֶל, וְעִמּוֹ סֵפֶר מִלְחָמוֹת** - ספר תורה[ז], כלומר, רב המנונא. והמשיך להספיד את שניהם, **קָאַת וְקִפּוֹד הוּכְפְּלוּ** - קללה כפולה באה לעולם[ח], **לִרְאוֹת בְּשׁוֹד וָשֶׁבֶר הַבָּא מִשִּׁנְעָר** - בלווית רבה בר הונא ורב המנונא שנפטרו בבבל[ט], **שֶׁקָּצַף** הקדוש ברוך הוא **עַל עוֹלָמוֹ וְחָמַס מִמֶּנּוּ נְפָשׁוֹת**, כלומר, הנשארים בארץ חסרים את מי שלקח הקדוש ברוך הוא, עד שמרוב חסרונם נראה להם כאילו חמסו אותם מהם[י], **וְגַם** המלאך[יא] **שָׂמֵחַ בָּהֶם כְּכַלָּה חֲדָשָׁה, וְרוֹכֵב עֲרָבוֹת** - הקדוש ברוך הוא שנקרא רוכב ערבות (תהלים סח ה)[יב], **שָׂשׂ וְשָׂמֵחַ בְּבֹא** [-כשבאים] **אֵלָיו נֶפֶשׁ נָקִי** מעוונות של בין אדם לחבירו **וְצַדִּיק** מעוונות של בין אדם למקום[יג].

הגמרא מביאה את ההספד שספדו לרבינא:

כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ דְּרָבִינָא - כאשר רבינא נפטר, **פָּתַח עֲלֵיהּ הַהוּא סַפְדָּנָא** - פתח עליו אותו מספיד ואמר, **תְּמָרִים** - צדיקים וחכמים שנמשלו לתמרים, **הָנִיעוּ רֹאשׁ** לספוד **עַל צַדִּיק כְּתָמָר** - לצדיק שנמשל לתמר שאין בו אלא לב אחד, כך הוא לא היה בו אלא לב אחד לאביו שבשמים[יד]. **נָשִׂים** [-צריכים אנו לשים] **לֵילוֹת כְּיָמִים** בהספד, **[עַל מֵשִׂים** - מי ששם **לֵילוֹת כְּיָמִים** להגות בתורה**]**.

אָמַר לֵיהּ רַב אַשִׁי לְבַר קִיפּוֹק - שאל רב אשי את בר קיפוק שהיה ספדן, **הַהוּא יוֹמָא** - באותו יום שאפטר מהעולם[טו], **מַאי אָמְרַתְּ** - מה תאמר עלי כשתספידני. **אָמַר לֵיהּ** - השיב לו בר קיפוק, **אָמֵינָא** - כך אומר בהספדי, **אִם בַּאֲרָזִים נָפְלָה שַׁלְהֶבֶת** - אם האש אחזה בצדיק שדומה לארז ושרפה אותו, **מַה יַּעֲשׂוּ אֵיזוֹבֵי קִיר** - האנשים הפשוטים שדומים לאזובי הקיר הנמוכים כדי שהאש לא תאחוז בהם. כלומר, אם נלקח לעולם האמת רב אשי המשול לארז, מה יעשו הנשארים המשולים לאזובי הקיר כדי להנצל מכך. והוסיף עוד משל, אם **לִוְיָתָן** שהוא הגדול שבדגים **בְּחַכָּה הוּעֲלָה** - נתפס בחכה, **מַה יַּעֲשׂוּ דְּגֵי רְקָק** הקטנים. כדי שהחכה לא תתפוס אותם. כלומר, אם רב אשי המשול ללויתן גדול נלקח לעולם האמת, מה יעשו הנשארים המשולים לדגים קטנים, כדי להנצל מכך. והוסיף עוד, אם **בְּנַחַל שׁוֹטֵף נָפְלָה חַכָּה** - צמאון ושרב[טז], **מַה יַּעֲשׂוּ מֵי גֵבִים** - מים האסופים בנקיקים, שאינם זורמים[יז]. **אָמַר לֵיהּ בַּר אָבִין** - השיב בר אבין שהיה גם ספדן לבר קיפוק על הספדו, **חַס וְשָׁלוֹם דְּחַכָּה וְשַׁלְהֶבֶת בְּצַדִּיקֵי אֲמֵינָא** - אין להמשיל את הצדיקים לתפיסת חכה ולשריפת שלהבת. שאל אותו בר קיפוק, **וּמַאי אָמְרַתְּ** - ומה אתה תאמר בהספדך. השיב לו בר אבין, **אָמֵינָא** - אומר עליו כך, **בְּכוּ לַאֲבֵלִים** - על האבלים שנותרו בעולם הזה, **וְלֹא לָאֲבֵידָה** - ולא על מי שנאבד מאיתנו והסתלק לעולם האמת, מפני **שֶׁהִיא** הלכה **לִמְנוּחָה** בגן עדן, ולכן אין לבכות עליה, **וְאִילוּ אָנוּ** נותרנו כאן בעולם **לַאֲנָחָה** - להאנח בצער, משום שהותיר אותנו כאן בלעדיו[יח].

[א] **סוחר** זה היה בעל הגמלים. ר"ש בן היתום (ד"ה טייעא).

[ב] **ע"פ** הר"ן (ד"ה בדינא) ור"ש בן היתום (ד"ה אמרו), וכן גירסת כתב יד בדקדוקי סופרים 'בדינא דידי גברא בר גברא'. והוסיף ר"ש בן היתום לבאר, שבכל מקום שמוזכר שם אביו של החכם, בידוע שהוא חכם בן חכם, וראה כעין זה במהרש"א (ח"א ד"ה אמר). וביאר בבן יהוידע (ד"ה אי), שאמר 'בדינא דידי' ולא אמר 'בדין', מפני שהיה הסוחר ישמעאלי, והישמעאלים רוצים שישמעאל יתכבד מכח כבודו של אברהם, ולכן בדינם ראוי שיגיע כבוד מכח האב.

[ג] **המיוחס** לרש"י (ד"ה נתור). ויש לבאר שכוונתו לחניכיים שהם מקום מושב השינים. מלא הרועים (ברש"י ד"ה נתור).

[ד] **המיוחס** לרש"י (ד"ה נתור). ובעיון יעקב (ד"ה נתר) כתב שהסיבה שנענש היא משום שודאי היו שם תלמידי חכמים שליוו אותם, והרי הוא כמורה הלכה בפני רבו. ראה בבן יהוידע (ד"ה נתור) שביאר מדוע נשרו דווקא שיניו.

[ה] **לפי** שראוי לומר על המת שבחים רבים מענינו של המת, ורשאים להאריך בשבחים שיש בהם עיקר. ריטב"א (ד"ה פתח).

[ו] **המיוחס** לרש"י (ד"ה ספר). והוסיף ר"ש בן היתום ש'ישישים' היינו חכמים, כמו שנאמר (איוב יב יב) 'בישישים חכמה'. וראה בבן יהוידע (ד"ה גזע) שביאר את ההספד באופן אחר.

[ז] **המיוחס** לרש"י (ד"ה ספר) בפירושו הראשון. וכן פירש המאירי (ד"ה אעפ"י). ועוד פירש במיוחס לרש"י בפירושו השני, שנלחמו רבה ורב המנונא מי יכנס ראשון, ונשרו שיניו של הסוחר הישמעאלי, ולכן נקראו ספר מלחמות. וראה עוד בביאורי רש"י מה שהובא בזה.

[ח] '**קאת** וקיפוד' הוא לשון קללה, כמו שנאמר (ישעיה לד יא) 'וירשוה קאת וקיפוד', ופירושו שתחרב הארץ, ויירשו אותה קאת וקיפוד שהם עופות הנמצאים בחורבות, (מצודת דוד שם). המיוחס לרש"י (ד"ה קאת) [ולא מבואר לאיזו קללה, ואולי לפירוש זה מתאים הגירסא בהמשך 'להראות' שוד ושבר, וכך היא הגירסא בפירוש הרש"י בכת"י (ד"ה קאת), 'כלומר באה והוכפלה בעולם להראות שוד ושבר זה']. והר"ש בן היתום (ד"ה קאת) והערוך (ערך קאת) פירשו שכוונתו לומר שאף העופות הטמאים באים לראות כשמתו. והמהרש"א (ח"א ד"ה אמר) הוסיף שכוונתו לישמעאלים שבאו לראותם, שנמשלו לעופות טמאים.

[ט] **בבל** נקראה 'שנער', על שם שננערו שם כל מתי המבול שמתו כשהציף הקדוש ברוך הוא את העולם במבול, והביאם לבבל שהיא עמוקה. רש"י (בראשית ו יז).

[י] **מאירי** (ד"ה אעפ"פ). והמהרש"א (ח"א ד"ה אמר) פירש שהכוונה שהמלאך חמס, כיון שהצדיקים אינם נלקחים בעוונם, אלא בעון הדור, שמאחר שניתן הרשות למלאך להשחית, שוב אינו מבחין בין צדיק לרשע, ויש לבאר שנלקחו רבה בר הונא ורב המנונא מחמת שקצף הקדוש ברוך הוא על עולמו, וניתן רשות למלאך להשחית.

[יא] **כמבואר** בכ[illegible]ד.). מהרש"א (ח"א ד"ה ואמר).

[יב] **הקדוש** ברוך הוא שָׂם את נפשות הצדיקים תחת כסא הכבוד (שבת קנב:), כמבואר בחגיגה (יב:) שהרקיע השביעי שמו 'ערבות', ושם גם נשמות הצדיקים ומעליהם כסא הכבוד. ע"פ המהרש"א (ח"א ד"ה ואמר).

[יג] **בן** יהוידע (ד"ה גזע).

[יד] **רש"י** כת"י (ד"ה הניעו). ובבן יהוידע (ד"ה תמרים) ביאר מלשון תמורה, שנלקח תמורה בעבור הדור.

[טו] **רש"י** כת"י (ד"ה מאי) בפירוש הראשון והר"ן (ד"ה ההוא), וכן משמע ברוב הראשונים. אך רבינו חננאל (ד"ה א"ל) גרס בגמרא ששאל רב אשי, מה ההספד שתספידו את רבינא, וכן פירש ברש"י כת"י בפירושו השני.

[טז] **רש"י** כת"י (ד"ה נפלה). ובגליון מהרש"א (ד"ה בנחל) הביא בשם מהר"ם אלבלידה שיש לגרוס 'חרבה', כלומר, אם הצליח מלאך המות ליקח את החכם הגדול הזה, המשול ליַבֵּשׁ מים שוטפים, מה יעשו הנשארים המשולים למים עומדים האסופים בנקיקים.

[יז] **ויש** לבאר את שלושת המשלים שהמשילהו בר קיפוק, שבתחילה המשילו לארז מצד מקורו, מצד הזיווג, שככל שאביו קידש את עצמו כך זוכה בנו לנשמה קדושה גבוהה, שהנשמות הן כארזי לבנון. ואח"כ המשילו ללויתן מבחינת ההווה מה שהצדיק עושה בעצמו בבחירתו הטובה ומגביר כח הנשמה על הגוף כדי לקדש את עצמו, וכבר נודע כי הצדיקים נמשלו לדגים שבים שהם במקום טהרה ואין שם טומאה והתורה נמשלה למים, והיחיד בדורו נמשל לדג הגדול שבכולם שהוא הלויתן, מלשון (משלי א ט) 'כי לוית חן הם לראשך'. עוד המשילו לנחל שוטף, להורות על מה שהצדיק מחבר החומר להנשמה ועושה את החומר דק ונוטה אחר הנשמה. וכן הנחל השוטף הוא רומז לנהר דינור, שהוא ענין בחינת יהיה לעתיד, על הנשמה לאחר צאתה מגופה, וכוונת בר קיפוק היא שיתעוררו הנשארים לתשובה ויחשבו אם בצדיק כך, מה יעשו אותם שלא זכו. של"ה (תורה אור תענית קעו).

[יח] **יש** לבאר את החילוק בין בר קיפוק לבר אבין, שודאי שום אחד מהם לא נעלם ממנו שיש השארת הנפש ולא דימהו לכליון בשלהבת או לאבידה רק לבני דורו. אך מצינו בגמרא (ברכות יח.) שנחלקו רבי חייא ורבי יונתן, שרבי חייא אמר שהמתים יודעים מהנעשה בעולם הזה, ואילו רבי יונתן טען לו 'ומי ידעי כולי האי' [-וכי המתים יודעים כל כך ממה שנעשה בין החיים], ויש לומר שדעת בר קיפוק שהמתים אינם יודעים מצער החיים, לכן דימה את מיתת הצדיק לבני דורו כשלהבת שהיא כלה לגמרי, כן הצדיק כלה במיתתו מבני דורו, אמנם דעת בר אבין כדעת רבי חייא שהמתים יודעים בצער החיים, אלא שהצדיק בחייו מגן על דורו מפני שהוא משותף בצערם, אבל במותו

עין משפט
נר מצוה

קפו **א** מיי' פ"ט מהל' אבל הלכה יב טוש"ע י"ד סי' רמב סעיף כה:

מסורת הש"ם
עם הוספות

א) יבמות קג. [ע"ש], **ב)** [ברכות מח. וש"נ], **ג)** מגילה ו., **ד)** [סנהדרין קט.], **ה)** עיין ב"מ פו., **ו)** עיין סנהדרין דף ה., **ז)** דברים כה ט, **ח)** עי' סנהדרין קיא. ושבת פח., **ט)** [וע"ע רש"י כתובות מג: ד"ה אמר ר"ז ועי' תוס' מנחות מ: ד"ה ר"ז אמר], **י)** מגילה דף ו., **כ)** ריש פרק ג דע"ז, **ל)** [פרשת קרח סי' קלא], **מ)** דפרקין ה"ז ע"ש.

◆

תורה אור השלם

א) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא
נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים
וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ
בַּצָּהֳרָיִם וְהַחֲשַׁכְתִּי
לָאָרֶץ בְּיוֹם אוֹר:
[עמוס ח, ט]

◆

כי מטו אגישרא קמו גמלי אמר להו ההוא טייעא מאי האי אמרו ליה רבנן דקא עבדי יקרא אהדדי מר אמר מר ניעול ברישא ומר אמר מר ניעול ברישא אמר דינא הוא דרבה בר הונא[א] ליעול ברישא חליף גמליה דרבה בר הונא נתור ככיה ושניה דההוא טייעא פתח עליה ההוא ינוקא גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות קאת וקפוד הוכפלו[ב] לראות בשוד ושבר הבא משנער[ג] קצף על עולמו וחמס ממנו נפשות ושמח בהם ככלה חדשה רוכב ערבות שש ושמח בבא אליו נפש נקי וצדיק. כי נח נפשיה דרבינא פתח עליה ההוא ספדנא תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר נשים לילות כימים [על משים לילות כימים[ד]] א"ל רב אשי לבר קיפוק ההוא יומא מאי אמרת אמר ליה אמינא אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי גבים א"ל בר אבין ח"ו דחכה ושלהבת בצדיקי אמינא ומאי[ה] אמרת אמינא בכו לאבלים ולא לאבידה שהיא למנוחה ואנו לאנחה חלש דעתיה עלייהו ואתהפוך כרעייהו ההוא יומא לא אתו לאספודיה והיינו דאמר רב אשי[ה] לא בר קיפוק חליץ ולא בר אבין חליץ רבא כי הוה אתא לדגלת א"ל לבר אבין קום אימא מילתא קאי ואמר באו רוב שלישית[ו] במים זכור ורחם תעינו מאחריך כאשה מבעלה אל תזניחנו כאות מי מרה. (חנין יוחנן זירא אבא יעקב יוסי שמואל חייא מנחם סימן) רבי חנין חתניה דבי נשיאה הוה לא קא הוו ליה בני בעא רחמי והוו ליה ההוא יומא דהוה ליה נח נפשיה פתח עליה ההוא ספדנא שמחה לתוגה נהפכה ששון ויגון נדבקו בעת שמחתו נאנח בעת חנינתו אבד חנינו אסיקו ליה חנן[ז] על שמיה כי נח נפשיה דר' יוחנן פתח עליה ר' יצחק בן אלעזר קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהרים דכתיב [א]והיה ביום ההוא והבאתי השמש בצהרים ואמר ר' יוחנן זה יומו של יאשיהו כי נח נפשיה דר' יוחנן יתיב רבי אמי שבעה ושלשים אמר רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא רבי אמי[ג] דעבד לגרמיה הוא דעבד דהכי אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן [א]אפילו רבו שלימדו חכמה אינו יושב עליו אלא יום אחד [ג]כי נח נפשיה דרבי זירא פתח עליה ההוא ספדנא ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גידלה שעשועיה אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה. כי נח נפשיה דרבי אבהו אחיתו עמודי דקסרי מיא דרבי יוסי[ד] שפעו מרזבי דציפורי דמא דרבי יעקב אתחמיאו כוכבי בימּמא דר' אסי איעקרו כל אילניא דר' חייא נחיתו כיפי דנורא מרקיעא דר' מנחם (בר' יוסי[ח]) אישתעו צלמנייא והוו למחצלייא דר' תנחום בר חייא איתקצצו כל אנדרטיא דר' אלישיב איחתרו שבעין מחתרתא בנהרדעא דרב המנונא נחיתו כיפי דברדא מרקיעא דרבה ורב יוסף נשוק כיפי דפרת אהדדי[ה] דאביי ורבא נשוק כיפי דדגלת אהדדי כי נח נפשיה דר' משרשיא טעון דיקלי שיצי. ת"ר

ואלו

כי מטו אגישרא. כשהגיעו לעבור בדף של גשר קלר, שעכשיו לא היו יכולין לעבור זה בלד זה אלא זה אחר זה: קמו גמלי. עמדו הגמלים נושאי המטות במקומן: טייעא. סוחר ישמעאלים[ט]: רבנן. דשיכבי, רבה בר רב הונא ורב המנונא: עבדי יקרא. דהא לא בעי האי למיעל מקמי האי: נתור ככי. לחייו, משום דבזי לרב המנונא: ספר מלחמות. ספר תורה, לישנא אחרינא שנלחם רבה ורב המנונא ונתור ככי דההוא טייעא. לישנא אחרינא גזע ישישים זה רבה בר רב הונא דהוא בן גדולים, בן רב הונא דהוא ראש גולה ועדיף מנשיא דארץ ישראל[ו], ועמו ספר מלחמות עמו רב המנונא: קאת וקיפוד הוכפלו. [י]קללה, כמו וירשוה קאת וקיפוד (ישעיה לד), כלומר קללה באה והוכפלה בעולם: לראות שוד ושבר. זה שקצף הקב"ה על עולמו: נשים לילות כימים. בהספד, על שם לילות כימים בתורה: בר קיפוק ובר אבין. הוו ספדני: (ההוא יומא. דנח נפשיה): חלש דעתיה. דהאי מדמי ליה לשלהבת והאי לאבידה: וההוא יומא. דנח נפשיה[כ] לא ספדוהו משום דאירע להו תקלה על ידו: לא בר קיפוק ולא בר אבין חליץ. משום דאיתהפכו כרעייהו, ותניא (יבמות דף קג.) האי מאן דמסגי אלוחתא דריגלא לא חליץ, דהתורה אמרה[ז] וחלצה נעלו מעל רגלו ולא מתחת לרגלו: אתי לדגלת. חדקל: רוב שלישית. ישראל נקראו שלישית[ח], ורבא שקול כרוב ישראל, ואמר ליה קום ואמור מילתא כלומר בקש רחמים: כאות במי מרה. שאשה סוטה נבדקת בהן: בעת חנינתו. דולד: אבד חנינו. אביו המחננו: והבאתי השמש בצהרים. אשקיע השמש בצהרים: יומו של יאשיה. שנהרג יאשיה, קרי יומו שמש: לגרמיה. לדעתיה: רבי זירא היה מבבל ובה נולד, וגדל בארץ ישראל, והיינו דקאמר ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גדלה שעשועיה, ואהכי קרי ליה רבי זירא ורב זירא[ט]: אוי נא לה אמרה רקת. יכולה לומר כן, רקת היא טבריא[י]: אחיתו. הורידו למעות: איתחמיאו כוכבי. נראו הכוכבים, שנשתנה העולם מרוב צער: כיפי דנורא. אבנים של אור: אשתעו צלמנייא. נימוחו פרצוף שלהן: והוו למחצלייא. כלומר נחלקה ונתמעכה כל צורת פרצוף של צלמים וצורת המטבעות, מפני צורת החסיד שנשתנית: [ל]דרבי מנחם. בנן של קדושים, שלא נסתכל אף בצורה של זוזא, כדאמרינן בערבי פסחים (דף קד.): והוו למחצלייא. כמו שהוחלקה במעגל ובמחצלים שבה מטחין טיט הכותל: אנדרטא. צורת הצלמים שעושין על שם המלך שמת: שבעין מחתרין. דגנבים, דבזכותיה לא הוו אתו גנבים: כיפי דברדא. אבנים: נשוק כיפי. כיפאות של גשרים נשתברו ונשקו זו את זו: שיצי. קולים:

שפעו מרזבי דציפורי דמא. מפרש בירושלמי[כ] דיהב נפשיה על גזרתם פירוש נשפך דמו על יחוד השם תוספתא[מ] פ"א שנתן נפשו על המילה:

[ל]**ועל** רבו שלמדו חכמה. בפרק אלו מציאות (ב"מ דף לג. ושם) פליגי רבי יהודה ורבי יוסי שרבי יהודה אומר כל שרוב חכמתו הימנו ורבי יוסי אומר אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת זהו רבו ומסיק שם עולא אמר תלמידי חכמים שבבבל קורעין זה על זה כרבי יוסי ס"ל ופוסק רב ששת כרבי יוסי ופי' רבינו חננאל דהכי הלכתא ובשאלתות דרב אחאי[נ] פוסק כרבי יהודה דאמר כל שרוב חכמתו הימנו ומפרש בפר' אלו מציאות בתוספתא[ס] דהיו קורעין קריעה [דאין[ע]] מתאחה וכן פירש רבי יצחק בר יהודה ויותר היה נראה לי דמעשה רב דשמואל עבד כרבי יוסי כדאי' התם ורבא נמי מפרש מילתא דרבי יוסי ורבי אלעזר בירושלמי[מ] נמי עבד כוותיה ושמא היו מחמירין על עצמן:

ברכת

רש"י כת"י

כי מטו אגישרא. כשהגיעו לעבור דף הגשר שעכשיו לא יהו יכולין לעבור [זה] כנגד זה אלא זה לפני זה. קמו גמלי. עמדו הגמלים נושאי המטה במקומן. טייעא. סוחר ישמעאל. רבנן שכבי הוו עבדי יקרא להדדי שאין אחד רוצה [לעבור] לפני חבירו. מר אמ'. שיכבי אמרי להדדי. בדינא. הרי לפי דעתי. גברא בר גברא. ארי בן ארי. נתור ככי דההוא טייעא. מפני כבודו (דאבוה) דרב המנונא. פתח עליה. דרב המנונא. ספר מלחמות. ספר תורה. ל"א שנלחם רב (הונא) [המנונא] ונתור ככי דההוא טייעא. קאת וקפוד. קללה כמו וירישוה קאת וקפוד (ישעיה לד) כלומר[פ] באה והוכפלה בעולם להראות שוד ושבר זה. קצף. הקב"ה על עולמו. הניעו ראש על צדיק כתמר. שלא היה לו אלא לב אחד לאביו שבשמים כתמר זה של לולבין. והניעו ראש לשום לילות כימים. לקונן עליו. על משים לילות כימים. [ללמוד] (ל)תורה. ההוא יומ'. דנח נפשיה דרב אשי. מאי אמרת. רב אשי גופיה אמר לספדן במה יספדנו לישנא אחרינא דההוא יומא דנח נפשיה דרבינא מאי אמרת. *] בארזים. תלמידים. שלהבת. מיתה. אזוב. עץ שפל מאד עמי הארץ. חכה. רשת. הועלה. מן הים. רקק. אגם. חכה ושלהבת. לשון גנות.* [רש"י בע"ין]. בחכה הועלה. אגמון. בר קיפוף. ספדן הוה. נפלה חכה. לאמון ושרב. גבים. גומות. בכו לאובדים. לנשארים שאבדו את הצדיק. חלש דעתיה. משום שניהם ספדי בלשון גנאי זה חכה ושלהבת וזה אבדה. איתהפוך כרעיהו. נהפכו רגלים שהיו דורכים בגב הרגל שלא היו יכולים [להספיד] עוד על אדם. וההוא יומא. דנח רב אשי. חליץ. ליגמתו לפי שאין יכולין ליסמוך על רגליהם. כי הוה אתי דגלת. כשהיה עובר בחדקל ל"א כשהיה חדקל (גדור) [גדול] וילא לשטוף את העולם. אימא מילתא. תפלה. רוב של ישראל רוצה של שלישיה כדכתיב יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור (ישעיה כט) רבא חשוב ליה (כבוד) כרובם של ישראל. אל תזניחהו כאות מי מרה. כאות שעושין המים המרים במעי סוטה. חנינו. ר' חנין. והבאתי השמש. אשקיע השמש בצהרים. יומו של יאשיהו. יום שנהרג יאשיהו קרי שמש. לגרמיה. לדעתיה. שלמדו חכמה. שכל תורתו הימנו. ר' זירא נולד בבבל וגדל בארץ ישראל והיינו ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גדלה שעשועיה (והיינו) דקא קרי רב [זירא] ורבי זירא. אוי נא לה אמרה רקת. יכולה רקת לומר. רקת. זו טבריא. אחיתו. הורידו למעה. איתחמיאו כוכבי. נשתנה העולם מרוב צער. כיפי דנורא. אבנים של אור. אישתניאו כל צלמניא והוו למחצליא. נחלקה ונתמעכה צורת כל פרצוף של צלמים וצורת מטבעות מפני צורת החסיד שנשתנית ר' מנחם בנן של קדושים שלא נסתכל בצורת מטבע כל ימיו כדמפרש בערבי פסחים (פסחים קד.). והוו למחצליא (כלי) [כמו] שנחלק במעגל ובמחצלים טיבלא שבה טוחין טיט בכותל. אינדרוטה. צורת צלמים שעושין לשם מלך כשמת. (איתערו) [איחתרו]. נפלו בתים מעלמם. ברדא. גלגל"א. נשוק כיפי דפרת. תומות (שהגשרים) [שהגשמים] בנויין עליהם ארק"ש בלע"ז. נשקו. נקרבו זה אל זה שנוי הוא שבא לעולם. שיצו. קוצים.

משנת ראשונים

נתור ככי. נפלו השיניים הטוחנות.
[פירוש ר"ש בן היתום]

קאת וקיפוד. באו לראות בצער זה, נ"א קאת [וקדר] חרבה וחשכה, קאת כמו כאשר קאה (ויקרא יח כח), הפליטה והקיאה, ונשארה הארץ שממה, קדר כמו אלביש שמים קדרות (ישעיה נ ג).
[פירוש ר"ש בן היתום]

חלש דעתיה. דרב אשי על דבריהם כי לא דיברו אליו נכונה, אחת שהיה להם לומר רבינו יהי רצון שתאריך ימים, מי יכול לפתוח פה ולספוד נכבד כיוצא בך, ביום ההוא יאבד לב כל חכם ואין מי יוכל לדון כח תבונתך ויספדך כראוי, אי נמי לומר קינות יותר עריבות.
[פירוש ר"ש בן היתום]

באו רוב שלישית במים. פי' לפי שהעולם שליש יישוב שליש מדברות שליש ימים ונהרות. לכך הוא אומר שהשליש של יישוב בא עתה ברוב מים. ויש גורסין בה שלישי ברוב מים, ומפרשי על הנהר השלישי חדקל קאמר שיצא לעולם ברוב מים.
[חידושי הר"ן]

זכור ורחם. זכור, ברית אברהם, אי נמי זכור ברית מילה, ורחם, היינו אברהם דאברהם בגימטריא רח"ם עולה.
[פירוש ר"ש בן היתום]

איעקרו כל אילניא. מפני ההדס שהיה נוטל ומרקד בפני הכלות, כדאיתא במס' כתובות.
[חידושי הר"ן]

נחיתי כיפי דברדא מרקיעא. והוא סימן היה הגשר עומד וכל החנויות והבתים שהיו בנויות עליו, שהם עיקר העיר, בזכותו היו עומדין ועכשיו נפלו כולן.
[חידושי הר"ן]

טעון דיקלי שיצי. פי' קוצים, והוא סימן שבזכותו היו הדקלים מתברכין והיה פרנסת ישראל מהן. ואמרו בהגדה (פסחים פח.) מפני מה גלו ישראל לבבל מפני הדקלים שיש שם הרבה, שהמתיקה מרגלת את הלשון. ועוד אמרו, אית להו לבבלאי צנא דדובשא בזוזא ולא עסקי באוריתא. **[חידושי הר"ן]**

הגהות וציונים

א] בכת"י ובע"י הגירסא אמר **אי בדינא דידי גברא בר גברא** ליעול. וכ"ה ברש"י כת"י: **ב]** [פי' אפי' עופות רעות באות לראות כשמתו. ערוך] (גליון): **ג]** בכת"י נוסף **צור** קצף, ולשון ישר הוא מאד וגירסת הדפוס חסירה (דק"ס): **ד]** ס"א (גליון): **ה]** בכת"י **אלא מאי** אמרת: **ו]** צ"ל **שלישיה** (יעב"ץ עי"ש), וכ"ה בכת"י: **ז]** בכת"י **חנין**: **ח]** [צ"ל **ברבי סימאי** ועי' תוס' שבת קמט ע"א ד"ה ודיוקני ותוס' פסחים קד ע"א ד"ה דלא ותוס' ע"ז נ ע"א ד"ה הג] (גליון): **ט]** בדפו"י **סוחרי** ישמעאלים, ובכת"י סוחר **ישמעאל**: **י]** צ"ל **לשון** קללה (באה"מ): **כ]** בכת"י נוסף **דרב אשי**: **ל]** בע"י הד"א עם הדיבור הקודם: **מ]** בדפו"ר **תוספות**: **נ]** [שייך לדף כו ע"א] (גליון): **ס]** נדצ"ל **בתוספות** (עי"ש בתוד"ה ומקרעין): **ע]** רש"א (גליון): **פ]** נדצ"ל כלומר **קללה** באה:

כששמע רב אשי את הספדם, **חֲלַשׁ דַּעְתֵּיהּ עֲלַוְיְהוּ** - הצטער רב אשי מחמת דבריהם[יט]. ומחמת כן **אִתְהַפּוּךְ כַּרְעַיְיהוּ** - נענשו שהתהפכו רגליהם, והיו דורכים על גב רגליהם[כ], **הַהוּא יוֹמָא** - ובאותו היום שנפטר רב אשי, **לָא אֲתוּ לְאַסְפּוּדֵיהּ** - לא באו להספידו, הואיל שנתהפכו רגליהם ולא יכלו להספיד עוד[כא]. **וְהַיְינוּ דְּאָמַר רַב אַשִׁי, לָא בַּר קִיפּוֹק חָלֵיץ וְלָא בַּר אָבִין חָלֵיץ** - וזהו שאמר רב אשי על דברי אמימר [ביבמות (קג.)] שמי שדורך על גב רגלו אינו יכול לחלוץ, שבר קיפוק ובר אבין אינם ראויים לחליצה, משום שנהפכו רגליהם והיו דורכים על גב הרגל, ולגבי חליצה נאמר (דברים כה ט), 'וְחָלְצָה נַעֲלוֹ מֵעַל רַגְלוֹ', ולא מתחת רגלו[כב].

הגמרא מביאה מעשה נוסף שאירע עם בר אבין:

רָבָא[כג] **כִּי הֲוָה אָתָא לְדִגְלַת** - כאשר הגיע רבא לנהר החידקל, שהוא מקום סכנה, **אָמַר לֵיהּ לְבַר אָבִין קוּם אֵימָא מִילְּתָא** - אמר רבא לבר אבין, עמוד ובקש רחמים[כד]. **קָאֵי** - עמד בר אבין **וְאָמַר, בָּאוּ רוֹב שְׁלִישִׁית בַּמַּיִם** - בא רבא השקול כמו רוב ישראל שנקראו 'שלישית'[כה], לעבור במים, **זְכוֹר וְרַחֵם** להצילנו, ואף **שֶׁתָּעִינוּ מֵאַחֲרֶיךָ כְּאִשָּׁה** סוטה **מִבַּעֲלָהּ, אַל תַּזְנִיחֵנוּ כְּאוֹת מֵי מָרָה** - אל תעזבנו ותענישנו כפי שהמים המרים מענישים את האשה הסוטה שנבדקת בהם (במדבר ה יא-כז). וכוונת בר אבין בתפילתו, לבקש שעל אף העוונות, לא יענישם כפי שהמים המרים מענישים את הסוטה.

הגמרא מביאה מעשים שונים שאירעו בעת פטירתם של חכמי ישראל:

(חָנִין, יוֹחָנָן, זֵירָא, אַבָּא, יַעֲקֹב, יוֹסֵי, שְׁמוּאֵל, חִיָּיא, מְנַחֵם, סִימָן לשמות האמוראים המובאים בסמוך, שספדו אותם, או שמיתתם עושה רושם בעולם[כו]**)**.

הגמרא מביאה מה שאירע בעת פטירתו של רבי חנין:

רַבִּי חָנִין חַתְנֵיהּ דְּבֵי נְשִׂיאָה הֲוָה - היה חתנו של הנשיא, **לָא קָא הֲווּ לֵיהּ בְּנֵי** - לא היו לו בנים, **בְּעָא רַחֲמֵי וַהֲווּ לֵיהּ** - ביקש רחמים ונולד לו בן. **הַהוּא יוֹמָא דַּהֲוָה לֵיהּ נָח נַפְשֵׁיהּ** - באותו יום שנולד בנו נפטר רבי חנין. **פְּתַח עֲלֵיהּ הַהוּא סַפְדָּנָא** - פתח עליו הספדן בהספדו, **שִׂמְחָה לְתוּגָה נֶהֶפְכָה** - שמחת הלידה נהפכה לעצב, **שָׂשׂוֹן וְיָגוֹן** - הששון ביום המילה יחד עם היגון על מיתתו[כז] **נִדְבְּקוּ** זה בזה, **בְּעֵת שִׂמְחָתוֹ נֶאֱנַח, בְּעֵת חֲנִינָתוֹ אָבַד חֲנִינוֹ** - ביום שחנן אותו הקדוש ברוך הוא בן, נפטר אביו שהתחנן בעבורו[כח]. **אַסִּיקוּ לֵיהּ חָנָן עַל שְׁמֵיהּ** - קראו לבנו 'חנן' על שמו של אביו, רבי חנין[כט].

הגמרא מביאה את ההספד על רבי יוחנן:

כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן - כשנפטר רבי יוחנן, **פָּתַח עֲלֵיהּ רַבִּי יִצְחָק בֶּן אֶלְעָזָר** והספידו, **קָשֶׁה הַיּוֹם** הזה **לְיִשְׂרָאֵל** מחמת שנפטר בו רבי יוחנן, **כְּיוֹם בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרַיִם** - כאותו יום רע ששקעה בו השמש בצהרים[ל], **דִּכְתִיב** (עמוס ח ט), **'וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהֵבֵאתִי** [-ואשקיע] **הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם', וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, זֶה יוֹמוֹ שֶׁל יֹאשִׁיָּהוּ** - כוונת הפסוק ליום בו נהרג יאשיהו, הרי שהוא יום קשה לישראל, ואף פטירת רבי יוחנן קשה לישראל כאותו היום ההוא[לא].

הגמרא מביאה את שאירע בעת פטירת רבי יוחנן:

כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ דְּרַבִּי יוֹחָנָן - כשנפטר רבי יוחנן, **יְתֵיב רַבִּי אַמִּי** -

---

שכבר מצא מנוחה בעדן העליון, נשכח ממנו כל העמל של העולם הזה, וזה שאמר 'בכו לאבלים ולא לאבידה', שהוא למנוחה ושוב איננו מצטער בצער הדור, ועבור זה חלש דעתו של רב אשי, באשר שהוא היה פרנס ישראל ששים שנה ואיך יאמר עליו שאחר מותו שימצא מנוחה ויעזוב דורו ביגון ואנחה ולא יתפלל עליהם, ואין זה מנהג של מנהיגי ישראל הכשרים. אהבת ציון (דרוש ו ד"ה עוד י"ל).

[יט] **מפני** שדימו אותו לשריפת שלהבת ולאבידה, ואין זה כך מפני שנפשו של הצדיק אינה כלה כשלהבת ואינה נאבדת, משום שנשארת לעולם הבא. ואף שנאמר (ישעיה נז א) 'הצדיק אבד', היינו דווקא לדורו, אך לשון אבידה משמע שהיא עצמה נאבדת. המיוחס לרש"י (ד"ה חלש), על פי המהרש"א (ח"א ד"ה חלש). ור"ש בן היתום (ד"ה חלש) כתב, מפני שהיה להם לומר לו, רבינו, יהי רצון שתאריך ימים.

ויש לומר שרב אשי הקפיד על בר קיפוק כיון שיש לחלק בין הקרובים לצדיק שנשאר להם זכותו על ידי כך שיכולים לבוא ולהתפלל על קברו, ובזה הקפיד גם על בר אבין שדימהו לאבידה גם בעירו, כמו שיש לדקדק במה ששאל על ההוא יומא שהוא ימות בו, והלא גדולי ישראל מוספדים הם בכל מקום, אלא ששאל דווקא על מקום מגוריו ששם יספידוהו באותו היום ולא על מקומות רחוקים שיספידוהו רק כשתבוא השמועה על פטירתו, ואכן מה שאירע להם שלא ספדוהו, היה זה רק בההוא יומא, כלומר, ביום שמת, אבל ודאי שספדוהו במקומם כשבאה אליהם השמועה הרעה על פטירתו. אהבת ציון (דרוש ו ד"ה ומהרש"א). ויש לבאר, שהקפיד על מה שכינהו בר אבין 'אבידה', מחמת שיש לחלק בין מיתת הצדיק שעושה רושם לבריות והבריות מתעוררות לתשובה, ובזה יש מעלה למיתת הצדיק, אמנם כשמיתת הצדיק אינה עושה רושם ואין הבריות מתעוררות לתשובה, וכלשון הכתוב (ישעיה שם) 'הצדיק אבד ואין איש שם על לב', הרי שמיתתו היא בגדר אבידה, ועל כך הקפיד על שבר אבין כינהו אבידה ואמר 'בכו לאבלים ולא לאבידה', כי רצה שפטירתו מהעולם תעשה רושם ויתעוררו הבריות לחזור בתשובה. יעלת חן (תאומים, פרשת אחרי אות ה ד"ה בזה) ומשנת ר' אהרן (ישעיהו שם). וכעין זה ראה בערבי נחל (איינשיץ, בראשית ג יא).

ורבינו חננאל פירש (ד"ה א"ל) [הובא בהערה לעיל] שהם הספידו את רבינא, ולפי זה ביאר שרב אשי הקפיד עליהם משום שהם דימו את רבינא לארז, וכולם לפניו כאזובי הקיר והוא יותר גדול מכולם, ולכן הקפיד עליהם.

[כ] **יש** להקשות, הואיל וחטאו בדיבורם, מדוע לא נענשו בפיהם ששם כח הדיבור. ויש לבאר שהואיל ואמרו מה שעתידים לומר בסוף ימיו של רב אשי, נענשו ברגליהם שהן סוף קומת האדם, ללמדנו שנענשו על ההספד שרצו לעשות בסוף ימיו של רב אשי. בן יהוידע (ד"ה אתהפיך). ועוד יש לבאר מה שנענשו דווקא ברגליהם, כיון שהם דימו בו מנוחה לאחר פטירתו, והרי כבר אמרו חז"ל (לקמן כט.) צדיקים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא שנאמר (תהלים פד ח) 'ילכו מחיל אל חיל', אמנם חילוק יש בין חייהם בעולם הזה לחייהם בעולם הבא, שבעולם הזה יש הזוכים להיאגד עמם אפילו שהם בבחינת רגלים, ולא כן במותם נתפרדה החבילה, ולכך נענשו ברגליהם, להורות שרק בבחינה זו יש להם לדבר בו, אבל בשאר הדברים הם עולים למעלה. תכלת מרדכי (שוולדן, עמ' קיב).

[כא] **רש"י** בכת"י (ד"ה אתהפוך). ובמיוחס לרש"י (ד"ה וההוא) פירש, שלא הספידוהו הואיל ובא להם תקלה על ידו.

[כב] **ביאר** המהרש"א (ח"א ד"ה חלש) שמפני שהם דימו אותו לשריפת השלהבת ואבידה שנאבדים לעולם, ומשמע שאינם נשארים לעולם הבא, לכן נענשו שאינם יכולים לחלוץ, שאף הייבום והחליצה מורים על השארות הנפש לעולם הבא, כידוע לבעלי הקבלה.

[כג] **כתב** היעב"ץ (ד"ה רבא) שאם מדובר ברבא האמור בכל הש"ס, צריך לומר שבר אבין האריך ימים קרוב למאה שנים.

[כד] **כתב** המהרש"א (ח"א ד"ה קאי), שאין זה דרך הספד, אלא דרך תפילה. וראה בבן יהוידע (ד"ה רבא) ובקרן אורה (ד"ה רבא) שביארו את כל הענין באופנים אחרים.

[כה] **המיוחס** לרש"י (ד"ה רוב). ופירש במהרש"א (ח"א ד"ה בר) שנקראו ישראל כך על שם הכתוב בישעיה (יט כד), 'ביום ההוא יהיה ישראל שלישיה'. וראה ביעב"ץ (ד"ה שלישית) שמחמת כן גרס 'שלישיה'. ור"ש בן היתום (ד"ה באו) פירש שהכוונה לצדיקים, כמו שנאמר (זכריה יג ט) 'והבאתי את השלישית באש'. וראה בר"ן (ד"ה קאי) שפירש באופן אחר.

[כו] **הוא** סימן על האמוראים שפתחו עליהם הספדנים עניינים חדשים רק מעין המאורע של פטירתם. רבי חנין שביום שנפטר נולד בנו. על רב יוחנן אמר שבא השמש בצהרים, אולי נסתלק במבחר שנותיו כיאשיהו בשעתו. כן על רבי זירא דרש שנולד בבבל ועלה לארץ ישראל ונפטר בטבריא, והמליץ על זה מליצה נעימה ועמוקה בכוונותיה. אחר כך הוא סימן על המקרים שקרו בימים שנסתלקו הצדיקים האמוראים שהובאו אחרי זה. רבי אבהו, רבי יוסי, רבי יעקב, רבי אמי, רבי חייא, רבי מנחם ברבי סימאי, רבי תנחום בר חייא, רבי אלישיב, רב המנונא, רבה ורב יוסף, אביי ורבא. לפי זה צריך לשנות הסימן הרבה ולחלקו לשני סימנים ובלא זה אינו מובן כל הסימן כפי שנדפס לפנינו, שהם רק קבוצת שמות האמוראים. מגילת סימנים (ד"ה חנין).

[כז] **ר"ש** בן היתום (ד"ה ששון). ראה במגילה (טז:), אמר רב יהודה 'ששון' זו מילה, וכן הוא אומר (תהלים קיט קסב) 'שש אנוכי על אמרתך'. ובשבת (קל.), רבן שמעון בן גמליאל אומר, כל מצוה שקיבלו עליהם בשמחה כגון מילה, דכתיב (תהלים שם) 'שש אנוכי על אמרתך כמוצא שלל רב', עדיין עושין אותה בשמחה. ולפי פירושו מבואר שכאן לא נאמר לשון היפך 'ששון ליגון נהפך', כמו שנאמר בשלושת הדברים האחרים, כי לא היה בזה היפך לפתע, אלא זמן שבו היה ביחד גם ששון וגם יגון. ע"פ דרשות רבינו בצלאל אשכנזי (מו"ק מילי דתנחומא ד"ה לאוי).

[כח] **ר"ש** בן היתום (ד"ה בעת).

המהרש"א (ח"א ד"ה שמחה) ביאר שנקטו שלשה עניינים של הפכים ['שמחה לתוגה נהפכה', 'ששון ויגון נדבקו', 'בעת שמחתו נאנח'], משום שבלידת בן זכר יש שלש שמחות, ביום הלידה, ביום הברית וביום השלושים שהוא פדיון הבן, ואף באבילות יש שלשה זמנים של אבילות, יום הפטירה, שבעת ימי אבילות, ושלושים יום הראשונים.

[כט] **ביארו** האחרונים שקראו שמו 'חנן' ולא 'חנין', מפני שנפטר אביו בעת לידתו, והורע מזלו. וראה בדקדוקי סופרים שגרס שקראו לו חנין על שמו.

[ל] **ביאר** המהרש"א (ח"א ד"ה כיום) שהמשילו יום פטירת רבי יוחנן ליום שקיעת השמש, שכשם ששקיעת השמש שלא בזמנה אין החסרון בשמש עצמה אלא רק למי שרואה בזריחתה ונהנה ממנה, שיש להם חסרון כששוקעת באמצע היום, אף פטירת רבי יוחנן, אין זה חסרון של רבי יוחנן עצמו אלא לתלמידיו הלומדים תורה ממנו. וראה בילקוט ביאורים מה שהובא עוד בזה.

[לא] **יש** לבאר מה שדימתה הגמרא את מיתת רבי יוחנן למיתת יאשיהו, והמשילה את

כי מטו אגישרא קמו גמלי אמר להו ההוא טייעא מאי האי אמרו ליה רבנן דקא עבדי יקרא אהדדי מר אמר מר ניעול ברישא ומר אמר מר ניעול ברישא אמר דינא הוא דרבה בר הונא[א] ליעול ברישא חליף גמליה דרבה בר הונא נתור ככיה ושניה דההוא טייעא פתח עליה ההוא ינוקא גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות קאת וקפוד הוכפלו[ב] לראות בשוד ושבר הבא משנער[ג] קצף על עולמו וחמס ממנו נפשות ושמח בהם ככלה חדשה רוכב ערבות שש ושמח בבא אליו נפש נקי וצדיק. כי נח נפשיה דרבינא פתח עליה ההוא ספדנא תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר נשים לילות כימים [על משים לילות כימים[ד]] א"ל רב אשי לבר קיפוק ההוא יומא מאי אמרת אמר ליה אמינא אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי גבים א"ל בר אבין ח"ו דחכה ושלהבת בצדיקי אמינא ומאי[ה] אמרת אמינא בכו לאבלים ולא לאבידה שהיא למנוחה ואנו לאנחה חלש דעתיה עלייהו ואתהפוך כרעייהו ההוא יומא לא אתו לאספודיה והיינו דאמר רב אשי[א] לא בר קיפוק חליץ ולא בר אבין חליץ רבא כי הוה אתא לדגלת א"ל לבר אבין קום אימא מילתא קאי ואמר באו רוב שלישית[ו] במים זכור ורחם תעינו מאחריך כאשה מבעלה אל תזניחנו כאות מי מרה. (חנין יוחנן זירא אבא יעקב יוסי שמואל חייא מנחם סימן) רבי חנין חתניה דבי נשיאה הוה לא קא הוו ליה בני בעא רחמי והוו ליה ההוא יומא דהוה ליה נח נפשיה פתח עליה ההוא ספדנא שמחה לתוגה נהפכה ששון ויגון נדבקו בעת שמחתו נאנח בעת חנינתו אבד חנינו אסיקו ליה חנן[ז] על שמיה כי נח נפשיה דר' יוחנן פתח עליה ר' יצחק בן אלעזר קשה היום לישראל כיום בא השמש בצהרים דכתיב[א] והיה ביום ההוא והבאתי השמש בצהרים ואמר ר' יוחנן זה יומו של יאשיהו כי נח נפשיה דר' יוחנן יתיב רבי אמי שבעה ושלשים אמר רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא רבי אמי[ג] דעבד לגרמיה הוא דעבד דהכי אמר ר' חייא בר אבא אמר ר' יוחנן [א]אפילו רבו שלימדו חכמה אינו יושב עליו אלא יום אחד [ג]כי נח נפשיה דרבי זירא פתח עליה ההוא ספדנא ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גידלה שעשועיה אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי חמדתה. כי נח נפשיה דרבי אבהו אחיתו עמודי דקסרי מיא דרבי יוסי[ד] שפעו מרזבי דציפורי דמא דרבי יעקב אתחמיאו כוכבי ביממא דר' אסי איעקרו כל אילניא דר' חייא נחיתו כיפי דנורא מרקיעא דר' מנחם (בר' יוסי[ח]) אישתעו צלמנייא והוו למחצלייא דר' תנחום בר חייא איתקצצו כל אנדרטיא דר' אלישיב איחתרו שבעין מחתרתא בנהרדעא דרב המנונא נחיתו כיפי דברדא מרקיעא דרבה ורב יוסף נשוק כיפי דפרת אהדדי[ה] דאביי ורבא נשוק כיפי דדגלת אהדדי כי נח נפשיה דר' משרשיא טעון דיקלי שיצי. ת"ר

ואלו

כי מטו אגישרא. כשהגיעו לעבור בדף של גשר קלר, שעכשיו לא היו יכולין לעבור זה בלד זה אלא זה אחר זה: קמו גמלי. עמדו הגמלים נושאי המטות במקומן: טייעא. סוחר ישמעאלים[ט]: רבנן. דשיכבי, רבה בר רב הונא ורב המנונא: עבדי יקרא. דהא לא בעי האי למיעל מקמי האי: נתור ככי. לחייו, משום דבזי לרב המנונא: ספר מלחמות. ספר תורה, לישנא אחרינא שנלחם רבה ורב המנונא ונתור ככי דההוא טייעא. לישנא אחרינא גזע ישישים זה רבה בר רב הונא דהוא בן גדולים, בן רב הונא דהוא ראש גולה ועדיף מנשיא דארץ ישראל[ו], ועמו ספר מלחמות עמו רב המנונא: קאת וקיפוד הוכפלו. [י]קללה, כמו וירשוה קאת וקיפוד (ישעיה לד), כלומר קללה באה והוכפלה בעולם: לראות שוד ושבר. זה שקצף הקב"ה על עולמו: נשים לילות כימים. בהספד, על שם לילות כימים בתורה: בר קיפוק ובר אבין. הוו ספדני: (ההוא יומא. דנח נפשיה): חלש דעתיה. דהאי מדמי ליה לשלהבת והאי לאבידה: וההוא יומא. דנח נפשיה[כ] לא ספדוהו משום דאירע להו תקלה על ידו: לא בר קיפוק ולא בר אבין חליץ. משום דאיתהפכו כרעייהו, ותנינא (יבמות דף קג.) האי מאן דמסגי אלוחתא דריגלא לא חליץ, דהתורה אמרה[ז] וחלצה נעלו מעל רגלו ולא מתחת לרגלו: אתי לדגלת. חדקל: רוב שלישית. ישראל נקראו שלישית[ח], ורבא שקול כרוב ישראל, ואמר ליה קום ואמור מילתא כלומר בקש רחמים: כאות במי מרה. שאשה סוטה נבדקת בהן: בעת חנינתו. דולד: אבד חנינו. אביו המחננו: והבאתי השמש בצהרים. אשקיע השמש בצהרים: יומו של יאשיה. שנהרג יאשיה, קרי יומו שמש: לגרמיה. לדעתיה: רבי זירא היה מבבל ובה נולד, וגדל בארץ ישראל, והיינו דקאמר ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גדלה שעשועיה, והכי קרי ליה רבי זירא ורב זירא[ט]: אוי נא לה אמרה רקת. יכולה לומר כן, רקת היא טבריא[י]: אחיתו. הורידו דמעות: איתחמיאו כוכבי. נראו הכוכבים, שנשתנה העולם מרוב צער: כיפי דנורא. אבנים של אור: אשתעו צלמנייא. נימוחו פרצוף שלהן: והוו למחצלייא. כלומר נחלקה ונתמעכה כל צורת פרצוף של צלמים וצורת המטבעות, מפני צורת החסיד שנשתנית: [ל]דרבי מנחם. בנן של קדושים, שלא נסתכל אף בצורה של זוזא, כדאמרינן בערבי פסחים (דף קד.): והוו למחצלייא. כמו שהוחלקה במעגל ובמחצלים שבה מטחין טיט הכותל: אנדרטא. צורת הצלמים שעושין על שם המלך שמת: שבעין מחתרין. דגנבים, דבזכותיה לא הוו אתו גנבים: כיפי דברדא. אבנים: נשוק כיפי. כיפאות של גשרים נשתברו ונשקו זו את זו: שיצי. קוצים:

שפעו מרזבי דציפורי דמא. מפרש בירושלמי[כ] דיהב נפשיה על גזרתם פירוש נשפך דמו על יחוד השם תוספתא[מ] פ"א שנתן נפשו על המילה:

[נ]**ועל** רבו שלמדו חכמה. בפרק אלו מציאות (ב"מ דף לג. ושם) פליגי רבי יהודה ורבי יוסי שרבי יהודה אומר כל שרוב חכמתו הימנו ורבי יוסי אומר אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת זהו רבו ומסיק שם עולא אמר תלמידי חכמים שבבבל קורעין זה על זה כרבי יוסי ס"ל ופוסק רב ששת כרבי יוסי ופי' רבינו חננאל דהכי הלכתא ובשאלתות דרב אחאי[ל] פוסק כרבי יהודה דאמר כל שרוב חכמתו הימנו ומפרש בפר' אלו מציאות בתוספתא[ס] דהיו קורעין קריעה [דאין[ע]] מתאחה וכן פירש רבי יצחק בר יהודה ויותר היה נראה לי דמעשה רב דשמואל עבד כרבי יוסי כדאי' התם ורבא נמי מפרש מילתא דרבי יוסי ורבי אלעזר בירושלמי[מ] נמי עבד כוותיה ושמא היו מחמירין על עצמן:

ברכת

עין משפט
נר מצוה

קפו א מיי' פ"ט מהל' אבל הלכה יב טוש"ע י"ד סי' רמב סעיף כה:

◆

משנת ראשונים

נתור ככי. נפלו השיניים הטוחנות. [פירוש ר"ש בן היתום]

קאת וקיפוד. באו לראות בצער זה, נ"א קאת [וקדר] חרבה וחשכה, קאת כמו כאשר קאה (ויקרא יח כח), הפליטה והקיאה, ונשארה הארץ שממה, קדר כמו אלביש שמים קדרות (ישעיה נ ג). [פירוש ר"ש בן היתום]

חלש דעתיה. דרב אשי על דבריהם כי לא דיברו אליו נכונה, אחת שהיה להם לומר רבינו יהי רצון שתאריך ימים, מי יכול לפתוח פה ולספוד נכבד כיוצא בך, ביום ההוא יאבד לב כל חכם ואין מי יוכל לדון כח תבונתך ויספדך כראוי, אי נמי לומר קינות יותר עריבות. [פירוש ר"ש בן היתום]

באו רוב שלישית במים. פי' לפי שהעולם שליש יישוב שליש מדברות שליש ימים ונהרות. לכך הוא אומר שהשליש של יישוב בא עתה ברוב מים. ויש גורסין בה שלישי ברוב מים, ומפרשי על הנהר השלישי חדקל קאמר שיצא לעולם ברוב מים. [חידושי הר"ן]

זכור ורחם. זכור, ברית אברהם, אי נמי זכור ברית מילה, ורחם, היינו אברהם דאברהם בגימטריא רח"ם עולה. [פירוש ר"ש בן היתום]

איעקרו כל אילניא. מפני ההדס שהיה נוטל ומרקד בפני הכלות, כדאיתא במס' כתובות. [חדושי הר"ן]

נחיתי כיפי דברדא מרקיעא. והוא סימן שבזכותו היה הגשר עומד וכל החנויות והבתים שהיו בנויות עליו, שהם עיקר העיר, בזכותו היו עומדין ועכשיו נפלו כולן. [חדושי הר"ן]

טעון דיקלי שיצי. פי' קוצים, והוא סימן שבזכותו היו הדקלים מתברכין והיה פרנסת ישראל מהן. ואמרו בהגדה (פסחים פח.) מפני מה גלו ישראל לבבל מפני הדקלים שיש שם הרבה, שהמתיקה מרגלת את הלשון. ועוד אמרו, אית להו לבבלאי צנא דדובשא בזוזא ולא עסקי באוריתא. [חדושי הר"ן]

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) יבמות קג. [ע"ש], ב) [ברכות מח. וש"נ], ג) מגילה ו., ד) [סנהדרין קט.], ה) עיין ב"מ פו., ו) עיין סנהדרין דף ה., ז) דברים כה ט, ח) עי' סנהדרין קיא. ושבת פח., ט) [וע"ע רש"י כתובות מג: ד"ה אמר ר"ז ועי' תוס' מנחות מ: ד"ה ר"ז אמר], י) מגילה דף ו., כ) ריש פרק ג דע"ז, ל) [פרשת קרח סי' קלא], מ) דפרקין ה"ז ע"ש.

◆

תורה אור השלם

א) וְהָיָה בַּיּוֹם הַהוּא נְאֻם אֲדֹנָי אֱלֹהִים וְהֵבֵאתִי הַשֶּׁמֶשׁ בַּצָּהֳרָיִם וְהַחֲשַׁכְתִּי לָאָרֶץ בְּיוֹם אוֹר: [עמוס ח, ט]

◆

רש"י כת"י

כי מטו אגישרא. כשהגיעו לעבור דף הגשר שעכשיו לא יהו יכולין לעבור [זה] כנגד זה אלא זה לפני זה. **קמו גמלי.** עמדו הגמלים נושאי המטה במקומן. **טייעא.** סוחר ישמעאל. **רבנן** שכבי הוו עבדי יקרא להדדי שאין אחד רוצה [לעבור] לפני חבירו. **מר אמ'.** שיכבי אמרי להדדי. **בדינא.** הרי לפי דעתי. **גברא בר גברא.** ארי בן ארי. **נתור ככי דההוא טייעא.** מפני כבודו (דאבוה) דרב המנונא. **פתח עליה.** דרב המנונא. **ספר מלחמות.** ספר תורה. ל"א שנלחם רב (הונא) [המנונא] ונתור ככי דההוא טייעא. **קאת וקפוד.** קללה כמו וירשוה קאת וקפוד (ישעיה לד) כלומר[פ] באה והוכפלה בעולם להראות שוד ושבר זה. **קצף.** הקב"ה על עולמו. **הניעו ראש על צדיק כתמר.** שלא היה לו אלא לב אחד לאביו שבשמים כתמר זה של לולבין. **והניעו ראש לשום לילות כימים.** לקונן עליו. על משים לילות כימים. [ללמוד] (ל)תורה. **ההוא יומ'.** דנח נפשיה דרב אשי. **מאי אמרת.** רב אשי גופיה אמר לספדן במה יספדנו לישנא אחרינא דההוא יומא דנח נפשיה דרבינא מאי אמרת. *]**בארזים.** תלמידים. **שלהבת.** מיתה. **אזוב.** ען שפל מאד עמי הארץ. **חכה.** רשת. **הועלה.** מן הים. **רקק.** אגם. **חכה ושלהבת.** לשון גנות.]* [רש"י בע"י]. **בחכה הועלה.** אגמון. **בר קיפוק.** ספדן הוה. **נפלה חכה.** לאאון וסרג. **גבים.** גומות. **בכו לאובדים.** לנשארים שאבדו את הצדיק. **חלש דעתיה.** משום שניהם ספדי בלשון גנאי זה חכה ושלהבת וזה אבדה. **איתהפוך כרעיהו.** נהפכו רגלם שהיו דורכים בגב הרגל שלא היו יכולים [להספיד] עוד על אדם. **וההוא יומא.** דנח רב אשי. **חליץ.** ליבמתו לפי שאין יכולין לסמוך על רגליהם. **כי הוה אתי דגלת.** כשהיה עובר בחדקל ל"א כשהיה חדקל (גדור) [גדול] ויצא לשטוף את העולם. **אימא מילתא.** תפלה. רוב של ישראל רובה של שלישיה כדכתוב יהיה ישראל שלישיה למצרים ולאשור (ישעיה כט) רבא חשוב ליה (כבוד) כרובם של ישראל. **אל תזניחהו כאות מי מרה.** כאות שעושין המים המרים במעי סוטה. **חנינו.** ר' חנין. **והבאתי השמש.** אשקיע השמש בצהרים. **יומו של יאשיהו.** יום שנהרג יאשיהו קרי שמש. **לגרמיה.** לדעתיה. **שלמדו חכמה.** שכל תורתו הימנו. ר' זירא נולד בבבל וגדל בארץ ישראל והיינו ארץ שנער הרה וילדה ארץ צבי גדלה שעשועיה [והיינו] דקא קרי רב [זירא] ורבי זירא. **אוי נא לה אמרה רקת.** יכולה לומר. **רקת.** זו טבריא. **אחיתו.** הורידו דמעה. **איתחמניאו כוכבי.** נשתנה העולם מרוב צער. **כיפי דנורא.** אבנים של אור. **אישתניאו כל צלמניא והוו למחצליא.** נחלקה ונתמעכה צורת כל פרצוף של צלמים וצורת מטבעות מפני צורת החסיד שנשתנית ר' מנחם בנן של קדושים שלא נסתכל בצורת מטבע כל ימיו כדמפרש בערבי פסחים (פסחים קד.). **והוו למחצליא** (כלי) [כמו] שנחלק במעגל ובמחצלים טיבלא שבה טחין טיט בכותל. **אינדרוטה.** צורת צלמים שעושין לשם מלך כשמת. **(איתערו) [איחתרו].** נפלו בתים מעצמם. **ברדא.** גלגל"א. **נשוק כיפי דפרת.** חומות (שהגשמים) [שהגשרים] בנוין עליהם ארק"ש בלע"ז. **נשקו.** נקרבו זה אל זה שנוי הוא שבא לעולם. **שיצו.** קוצים.

הגהות וציונים

א] בכת"י ובע"י הגירסא אמר **אי בדינא** דידי **גברא בר גברא** ליעול. וכ"ה ברש"י כת"י: ב] [פי' אפי' עופות רעות באות לראות כשמתו. ערוך] (גליון): ג] בכת"י נוסף **צור** קצף, ולשון ישר הוא מאד וגירסת הדפוס חסירה (דק"ס): ד] ס"א (גליון): ה] בכת"י **אלא מאי** אמרת: ו] צ"ל **שלישיה** (יעב"ץ עי"ש), וכ"ה בכת"י: ז] בכת"י חנין: ח] [צ"ל **ברבי סימאי** ועי' תוס' שבת קמט ע"א ד"ה ודיוקני ותוס' פסחים קד ע"א ד"ה דלא ותוס' ע"ז נ ע"א ד"ה ה"ג] (גליון): ט] בדפו"י **סוחרי** ישמעאלים, ובכת"י סוחר **ישמעאל**: י] צ"ל **לשון** קללה (באה"מ): כ] בכת"י נוסף **דרב אשי**: ל] בע"י הד"א עם הדיבור הקודם: מ] בדפו"ר **תוספות**: נ] [שייך לדף כו ע"א] (גליון): ס] נדצ"ל **בתוספות** (עי"ש בתוד"ה ומקרעין): ע] רש"א (גליון): פ] נדצ"ל כלומר קללה באה:

ישב עליו רבי אמי **שִׁבְעָה, וּשְׁלֹשִׁים** - נהג מנהגי אבילות במשך שבעה ימים, ובמשך שלושים יום, כפי שנוהגים קרובי המת. **אָמַר רַבִּי אַבָּא בְּרֵיהּ דְּרַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא, רַבִּי אַמִּי דַּעֲבַד** - מעשהו של רבי אמי שישב עליו באבילות שבעה ימים ושלושים יום, **לְגַרְמֵיהּ הוּא דַּעֲבַד** - על דעתו עשה כן, ואין זו הלכה אלא הוא החמיר על עצמו, משום **דְּהָכִי** [-שכן] **אָמַר רַבִּי חִיָּיא בַּר אַבָּא, אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אֲפִילּוּ** אם נפטר **רַבּוֹ שֶׁלִּימְּדוֹ חָכְמָה, אֵינוֹ יוֹשֵׁב עָלָיו** באבילות **אֶלָּא יוֹם אֶחָד**[לב].

הגמרא מביאה את ההספד על רבי זירא:

כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ דְּרַבִּי זֵירָא - כשנפטר רבי זירא, **פָּתַח עֲלֵיהּ הַהוּא סַפְדָּנָא** - פתח עליו הספדן והספידו, **אֶרֶץ שִׁנְעָר** [-בבל] **הִיא הָרָה וְיָלָדָה** - הרתה וילדה את רבי זירא, שנולד בה[לג], **וְאֶרֶץ צְבִי גִּידְּלָה שַׁעֲשׁוּעֶיהָ** - וארץ ישראל גידלה אותו[לד], **אוֹי נָא לָהּ אָמְרָה רַקַּת** - טבריה יכולה לומר 'אוי נא לה'[לה], **כִּי אָבְדָה כְּלִי חֶמְדָּתָהּ**, מפני שהוא היה סיבת קיומה[לו].

הגמרא מביאה את השינויים שאירעו בעולם בעת פטירתם של חכמים[לז]:

כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ דְּרַבִּי אַבָּהוּ - כשנפטר רבי אבהו, **אַחִיתוּ עַמּוּדֵי דְּקֵסָרֵי מַיָּא** - הורידו העמודים שבקיסרי מים כדמעות[לח]. **דְּרַבִּי יוֹסֵי** - כשנפטר רבי יוסי, **שָׁפְעוּ מַרְזְבֵי דְּצִיפּוֹרִי דְּמָא** - המרזבים שבציפורי הורידו דם, מפני שנשפך דמו על יחוד השם[לט]. **דְּרַבִּי יַעֲקֹב** - כשנפטר רבי יעקב, **אִתְחַמִּיאוּ כּוֹכָבֵי בִּימָמָא** - נראו כוכבים באמצע היום, שנשתנה העולם מרוב צער[מ]. **דְּרַבִּי אַסִּי** - כשנפטר רבי אסי, **אִיעַקְרוּ כָּל אִילָנַיָּא** - עקר הקב"ה בזעף את כל האילנות שבמקומו, בכדי להרגיש עולמו על הצדיקים[מא]. **דְּרַבִּי חִיָּיא** - כשנפטר רבי חייא, **נְחִיתוּ כֵּיפֵי דְּנוּרָא מֵרְקִיעָא** - ירדו אבנים של אש מהשמים[מב]. **דְּרַבִּי מְנַחֵם בְּרַבִּי (יוסי) [סִימַאי[מג]]** - כשנפטר רבי מנחם ברבי סימאי, **אִישְׁתְּעוּ צַלְמָנַיָּא וַהֲווּ לְמַחְלְצַיָּא** - נמעכו פרצופי הצלמים, והוחלקו צורת המטבעות, כמי שהוחלקו במחלצים[מד], מפני שרבי מנחם לא הסתכל בצורה של מטבע, ומפני שנשתנתה צורתו בפטירתו, נשתנו צורות הצלמים והמטבעות. **דְּרַבִּי תַנְחוּם בַּר חִיָּיא** - כשנפטר רבי תנחום בר חייא, **אִיתְקַצְּצוּ כָּל אַנְדְּרְטַיָּא** - נקצצו כל האנדרטאות, שהן צורות צלמים שעושים על שם מלכים שמתו[מה]. **דְּרַבִּי אֶלְיָשִׁיב** - בפטירתו של רבי אלישיב, **אִיחַתְרוּ שִׁבְעִין מַחְתַּרְתָּא** - חפרו הגנבים שבעים חתירות **בִּנְהַרְדְּעָא**, שכל זמן שחי, זכותו הגנה שלא היו גנבים בעירו[מו]. **דְּרַב הַמְנוּנָא** - כשנפטר רב המנונא, **נְחִיתוּ כֵּיפֵי דְּבַרְדָּא מֵרְקִיעָא** - ירדו אבנים של ברד מהשמים על מנת לחבל, מפני איבוד הצדיקים[מז]. **דְּרַבָּה וְרַב יוֹסֵף** - כשנפטרו רבה ורב יוסף[מח], **נָשׁוּק כֵּיפֵי דִּפְרָת אַהֲדָדֵי** - נשברו קשתות הגשרים שעל גבי נהר פרת, ונשקו זו לזו[מט]. **דְּאַבַּיֵי וְרָבָא** - כשנפטרו אביי ורבא[נ], **נָשׁוּק כֵּיפֵי דְּדִגְלַת אַהֲדָדֵי** - נשברו קשתות הגשרים שעל גבי נהר חידקל, ונשקו זו לזו, שהיה הקדוש ברוך הוא מראה נפלאותיו במות הצדיקים[נא]. **כִּי נָח נַפְשֵׁיהּ דְּרַבִּי מְשַׁרְשְׁיָא** - כשנפטר רבי משרשיא, **טָעוּן דִּיקְלֵי שִׁיצֵי** - הוציאו הדקלים קוצים במקום תמרים[נב].

★

הגמרא מביאה ברייתא המבארת את דיני הקרע:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא,

מיתתם לביאת השמש בצהרים, שבגמרא מצינו שממשילים את חכמי הדור לשמש, כמו שאמרו (קידושין עב:) כשמת רבי עקיבא נולד רבי וכו', שאין צדיק נפטר עד שנברא צדיק כמותו, שנאמר (קהלת א ה) 'וזרח השמש ובא השמש'. אמנם כשמת צדיק אשר לא יקום כמוהו עוד, עליו יש לומר שהשמש באה בצהרים, וזה שאמר רבי יוחנן על יאשיהו, כפי שהעידה עליו התורה (מלכים ב' כג כה), וכמוהו לא היה מלך לפניו, ואחריו לא קם כמוהו. ר"ש קלוגר (הו"ד בכסף נבחר עמ' יז ד"ה היוא). ובמשך חכמה (בראשית נ י ד"ה שכינ) כתב לבאר, שהשמש רוצה לשקוע ולהיות עם בוראה, ולכן כאשר רצה הקב"ה להביא את השמש בצהרים, היה צריך רק להסיר את הסיבות שמכריחות את השמש שתזרח כל היום, ולזה המשיל רבי יוחנן את מיתת יאשיהו לביאת השמש בצהרים, כי יאשיהו היה בעצמו הגורם למיתתו, כמפורש במלכים (ב' כג כט), ולכן גם רבי יצחק בן אלעזר דימה באותו האופן את פטירת רבי יוחנן, שגם בו מצינו בגמרא (ב"מ פד.) שהוא היה הגורם למיתתו, כיון שהצדיקים רוצים לעלות ולחסות בצל כנפי השכינה, ולכן הקב"ה רק הסיר את המעכבים.

[לב] **וכתב** הרא"ש (סי' מג) שאינו נוהג את דיני האבילות אלא מקצת יום אחד.

[לג] **לכאורה** תמוה מדוע הוצרך הספדן להזכיר שנולד בבבל. וראה בילקוט ביאורים מה שהובא בזה.

[לד] **המיוחס** לרש"י (ד"ה רבי) פירש שמחמת כן נקרא לעיתים רב זירא, משום שנולד בבבל, ולעיתים רבי זירא, משום שגדל בארץ ישראל. אך ראה בתוספות במנחות (מ: ד"ה ר"ז) שכתבו שרב זירא ורבי זירא, שני אמוראים שונים הם.

[לה] **המיוחס** לרש"י (ד"ה אוי). במגילה (ו.) מבואר, שטבריה נקראת 'רקת' על שם שאפילו ריקנים שבה מלאים מצוות כרימון. וראה בילקוט ביאורים מה שהובא לבאר בזה.

[לו] **מאירי.** (ד"ה אע"פ).
מצינו בגמרא (קידושין עב:) כשמת רבי עקיבא נולד רבי וכו', שאין צדיק נפטר עד שנברא צדיק כמותו, שנאמר (קהלת א ה) 'וזרח השמש ובא השמש', ואם כן אין ראוי לומר 'אוי נא לה רקת כי אבדה כלי חמדתה', דאפשר שבאותו יום נולד ברקת מי שיהיה צדיק וחכם כרבי זירא. אמנם הגמרא (כתובות עה.) אומרת שחכם מבבל שקול כמו שני חכמי ארץ ישראל, וחכם מבבל העולה מבבל לארץ ישראל שקול כמו שנים מחכמי בבל, ולפי זה אי אפשר שיוולד בארץ ישראל אחד שיהיה כרבי זירא, שהרי אפילו הגדול שבהם אינו כמו שנולד בבבל, ולכן שפיר קאמר על רבי זירא, ארץ שנער הרה וילדה וארץ צבי גידלה, שנולד בבבל והלך לארץ ישראל, וא"כ אוי נא לה אמרה רקת, שעכשיו ודאי אבדה כלי חמדתה, שאי אפשר שנולד כאן כמותו. בכור שור (מגילה ו. ד"ה ארץ). ויש לבאר, שכאשר חכם נפטר מהעולם מתוך זקנה וחלישות, מתחילה כשנחלש מרגישים רק הרחוקים, וכשמתגברת החלישות, מרגישים גם הקרובים אליו, וכשנפטר, מרגישים את החסרון גם הקרובים אליו מאד. אך כשנפטר החכם לפתע, ועדיין דברי תורתו נלמדים בעולם, רק הקרובים אליו מרגישים מיד את חסרונו. ולכן נקט 'אוי נא לה' רק לגבי טבריה שהיא בארץ ישראל, ובה מורגש מיד חסרונו של רבי זירא. משך חכמה (בראשית נ י, ד"ה אוי).

[לז] **ע"פ** ר"ש בן היתום (ד"ה אחיתו) והיד רמה (סנהדרין קט: ד"ה אנשי). וכן בתשובות הגאונים החדשות (אופק סימן קנז) כתוב 'איפשר עמודים בוכים אלא מן השמים אחזו בהו הכין', משמע שכך היה נראה ממש. אמנם הר"ן (ד"ה כי) כתב שכך ספדו להם. וראה בזה בבן יהוידע (ד"ה אחיתו).

[לח] **מפני** שהוא היה סיבת קיומה. מאירי (ד"ה וכן אמר - הראשון). והמהרש"א (ח"א ד"ה אחיתו) פירש, מפני שבשעה שהצדיק שהוא עמוד העולם [כמבואר בחגיגה (יב:)] נחסר מהעולם, ראוי לבכות עליו.

[לט] **תוספות** (ד"ה שפעו) בשם הירושלמי (ע"ז פ"ג ה"א). אך בשם התוספתא הביאו תוספות לבאר שמפני שנתן נפשו על המילה. והיד רמה (סנהדרין קט. ד"ה כי) כתב, שמהשמים הראו כך, כדי להגיד מעלתו של רבי יוסי. והמהרש"א (ח"א ד"ה אחיתו) כתב שבחייו בצדקתו ובזכותו שפעו צנורות מלמעלה מים הרחמים, ובמיתתו נשתנו להיות משפיעין מדת הדין בעולם, ולכך נרמז זה במה שהמרזבים נטפו דם לרמז את הדמים תחת המים.

[מ] **המיוחס** לרש"י (ד"ה איתחמיאו). והמאירי (ד"ה אע"פ) כתב שהמשיל כן לומר שהאור הגדול חשך, ולא נותר אלא אור מועט, והיינו תלמידים שלא הגיעו להוראה. ובמהרש"א (ח"א ד"ה ואתחמיאו) ביאר שהואיל והכוכבים נמצאים גם ביום ברקיע, אלא שמתוך זוהר השמש אינם נראים, אך ביום שמת רבי יעקב נחשך היום קודם זמנו, כמו שאמרו לעיל שהוא כיום שהשמש שוקעת בצהרים, וממילא נראים בו הכוכבים כמו בלילה.

[מא] **ר"ש** בן היתום (ד"ה דר' אסי). ובר"ן (ד"ה דר' שמואל) גרס שנאמר כן על רבי שמואל בר יצחק, ונעשה לכבודו כך, בזכות ההדס שהיה נוטל ורוקד בו לפני הכלות כמבואר בכתובות (יז.). וראה בסימנים שנקטה הגמרא לעיל בתחילת הסוגיא שהוזכר בהם 'שמואל' ולא 'אסי'.

[מב] **ר"ש** בן היתום (ד"ה דר' חייה). והוסיף שכל השינויים הללו נעשו מפני צער הצדיקים.

[מג] **ע"פ** הגליון. הגהות וציונים.

[מד] **שבו** מחליקים את הטיט על הכותל. המיוחס לרש"י (ד"ה והוו - השני).

[מה] **הרי** זה סימן שלא היה מביט בצורות כלל. ר"ן (ד"ה אתעקור).

[מו] **המיוחס** לרש"י (ד"ה שבעין). והוסיף המאירי (ד"ה אעפ"י) שהמשילו כן את פטירת רבי אלישיב, לומר שבפטירתו סרו המוכיחים, ואיש הישר בעיניו יעשה.

[מז] **ר"ש** בן היתום (ד"ה כיפי).

[מח] **כוונת** הגמרא לומר, כשנפטר כל אחד בעיתו, שהרי לא נפטרו יחד, כמבואר בברכות (סד.). ר"ש בן היתום (ד"ה דרבה).

[מט] **יש** לבאר שהצדיקים המגינים על הדור נמשלים לגשר על פני המים הזידונים, ובפטירתם הרי הגשר שישראל עוברים עליו מעל המים הזידונים מתרופף, וכאילו עמודיו מתקרבים זה לזה עד שעומד הוא ליפול. עוללות אפרים (לונטשיץ, ח"ד עמ' ה מאמר תקן). וראה שם שביאר שכל המעשים שנעשו בשעת פטירת הצדיקים, באו לתאר את חסרונם.

[נ] **כוונת** הגמרא לומר, כשנפטר כל אחד בעיתו, שהרי לא נפטרו יחד, כמבואר בהוריות (יד.). ר"ש בן היתום (ד"ה דאביי).

[נא] **ר"ש** בן היתום (שם).

[נב] **והיה** זה סימן שבזכותו היו הדקלים מתברכים, והיה פרנסת ישראל מהם. ר"ן (ד"ה טעון).

וְאֵלּוּ קְרָעִין שֶׁאֵין מִתְאַחִין [-לתופרם יפה[א]] לעולם[ב], **הַקּוֹרֵעַ עַל אָבִיו, וְעַל אִמּוֹ, וְעַל רַבּוֹ שֶׁלִּימְּדוֹ תּוֹרָה**[ג], **וְעַל נָשִׂיא, וְעַל אַב בֵּית דִּין** שמתו. **וְהקורע עַל שְׁמוּעוֹת הָרָעוֹת** - שמתו רבים מישראל, **וְעַל בִּרְכַּת הַשֵּׁם** - ששמע רשע מקלל את השם[ד], **וְעַל** ראיית **סֵפֶר תּוֹרָה שֶׁנִּשְׂרַף**[ה]. **וְעַל** ראיית **עָרֵי יְהוּדָה** חֲרֵבוֹת, **וְעַל** ראיית מקום **הַמִּקְדָּשׁ** חָרֵב, **וְעַל** ראיית **יְרוּשָׁלַיִם** בחורבנה[ו]. **וְקוֹרֵעַ עַל הַמִּקְדָּשׁ** כשרואהו, ולאחר מכן כשרואה את ירושלים **מוֹסִיף** לקרוע עוד באותו קרע **עַל יְרוּשָׁלַיִם**, ואינו צריך לעשות על ירושלים קריעה חדשה[ז].

הגמרא מבררת המקור לחיוב הקריעה על אביו ואמו ורבו, ולאיסור האיחוי של הקרע:

מבררת הגמרא, **אָבִיו וְאִמּוֹ וְרַבּוֹ שֶׁלִּימְּדוֹ תּוֹרָה** שמתו, **מְנָלַן** - מנין למדים שחייבים לקרוע עליהם[ח]. משיבה הגמרא, **דִּכְתִיב** (מלכים ב' ב יא-יב) **'וַיַּעַל אֵלִיָּהוּ בַּסְּעָרָה הַשָּׁמָיִם, וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה, וְהוּא מְצַעֵק אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו, וְלֹא רָאָהוּ עוֹד, וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים'**[ט], ויש לדרוש, **'אָבִי אָבִי', זֶה אָבִיו וְאִמּוֹ** - שהיה אליהו שקול לאלישע כאביו ואמו ולכן כפל 'אבי אבי'[י], ו**'רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו', זֶה רַבּוֹ שֶׁלִּימְּדוֹ תּוֹרָה**.

שואלת הגמרא, **מַאי מַשְׁמַע** - כיצד משמע מכאן שאליהו רבו של אלישע[יא]. מבארת הגמרא, **כִּדְמְתַרְגֵּם** [-כפי שתירגם] **רַב יוֹסֵף** פסוק זה[יב], **'רַבִּי רַבִּי, דְּטַב לְהוֹן לְיִשְׂרָאֵל בִּצְלוֹתֵיהּ מֵרְתִיכִין וּפָרָשִׁין'** - שטוב הוא לישראל בתפילתו, יותר מרכב ופרשים[יג]. הרי שאליהו רבו של אלישע[יד].

מבררת הגמרא, **'וְלֹא מִתְאַחִין', מְנָלַן** - [illegible]למדים את מה ששנינו בברייתא שאסור לאחות קרעים אלו לעולם. משיבה הגמרא, **דִּכְתִיב** (שם) **'וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים'**, ויש לשאול, וכי **מִמַּשְׁמַע שֶׁנֶּאֱמַר 'וַיִּקְרָעֵם', אֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁלִּשְׁנַיִם** קרעם, ומדוע הוצרך לחזור ולומר 'לשנים', **אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁקְּרוּעִים וְעוֹמְדִים הֵם לִשְׁנַיִם** קרעים **לְעוֹלָם**, ואסור לאחותם[טו].

מקשה הגמרא, **אָמַר לֵיהּ רֵישׁ לָקִישׁ לְרַבִּי יוֹחָנָן, הרי אֵלִיָּהוּ חַי הוּא**, שעלה בסערה השמימה, ולא מת[טז], ומדוע קרע אלישע את בגדיו עליו. מתרצת הגמרא, **אָמַר לֵיהּ** רבי יוחנן, **כֵּיוָן דִּכְתִיב** (שם) **'וְלֹא רָאָהוּ עוֹד', לְגַבֵּי דִּידֵיהּ כְּמֵת דָּמֵי** - לגבי אלישע הוא נחשב כמת, ולכן קרע את בגדיו[יז].

הגמרא מבררת המקור לחיוב הקריעה על נשיא ואב בית דין ושמועות רעות:

מבררת הגמרא, **נָשִׂיא וְאַב בֵּית דִּין וּשְׁמוּעוֹת הָרָעוֹת, מְנָלַן** - מנין למדים שחייבים לקרוע עליהם. משיבה הגמרא, **דִּכְתִיב** כששמע דוד ששאול המלך ויהונתן בנו ועם רב מתו במלחמה עם פלשתים (שמואל ב' א יא-יב), **'וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם, וְגַם כָּל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ. וַיִּסְפְּדוּ וַיִּבְכּוּ וַיָּצֻמוּ עַד הָעָרֶב עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּנוֹ, וְעַל עַם ה' וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב'**[יח], ויש לדרוש, **'שָׁאוּל', זֶה נָשִׂיא**, שהיה מלך[יט], ו**'יְהוֹנָתָן', זֶה אַב בֵּית דִּין**, שהיה חכם[כ], ו**'עַל עַם ה' וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל', אֵלּוּ שְׁמוּעוֹת הָרָעוֹת**. הרי שיש לקרוע על נשיא ועל אב בית דין שמתו, ועל שמועות הרעות[כא].

א. **על** פי רש"י כת"י (ד"ה לאחותן).

ב. **רש"י** כת"י (ד"ה שאין). והטעם שאינו מאחה לעולם, כתב בעיני יצחק (לעיל כה: ד"ה ת"ר), כדי לרמז שאירעה לו צרה גדולה שאין לה שום רפואה. וכתב הריטב"א (ד"ה ואלו), שרק לענין איחוי שוים כל המנויים להלן בברייתא, אבל לענין שיעור הקריעה יש חילוק, שעל אביו ואמו קורע עד שיראה לבו [כמבואר לעיל (כב:)], אבל על כל השאר די בטפח. וראה עוד בילקוט ביאורים.

ג. **בבבא** מציעא (לג.) נחלקו תנאים מי נחשב לרבו שלימדו תורה, רבי מאיר סובר שהוא מי שלימדו חכמה [גמרא. רש"י (שם ד"ה שלמדו)] ולא מי שלימדו מקרא ומשנה. ורבי יהודה סובר שדווקא אם רוב חכמתו ממנו. ורבי יוסי סובר שאף אם האיר את עיניו במשנה אחת. ומסיקה שם הגמרא, שעולא אמר שתלמידי חכמים שבבבל נוהגים כרבי יוסי, ופירש רבינו חננאל שכך ההלכה. אך בשאילתות דרב אחאי פוסק כרבי יהודה. תוספות (לעיל כה: ד"ה ועל). ובשו"ת מהרי"ק (סי' קסט) הוכיח שהסוגיא להלן הולכת על פי שיטת רבי יוסי, וגם מי שפוסק כרבי יהודה, מודה שהסוגיא להלן הולכת כרבי יוסי.

ד. **רש"י** כת"י (ד"ה על). ונקטה הברייתא בלשון סגי נהור. וכתב הריטב"א (ד"ה ועל ברכת), שמדובר כשהזכיר השם המיוחד.

ה. **במאירי** (ד"ה ועל ספר) מבואר שחייב לקרוע גם כששומע שנשרף ספר תורה. אבל במסכת שמחות (פ"ט הי"ט) שנינו שאינו קורע כששומע שנשרף, אלא דווקא אם רואה כשנשרף.

ו. **אף** שירושלים היא בכלל ערי יהודה, שב ושנה אותה התנא, להשמיענו שאף שקרע על ערי יהודה, קורע שוב על ירושלים, וקורע שוב על המקדש. ריטב"א (ד"ה ועל ירושלים). וצריך לקרוע בכל פעם שרואה את ירושלים, אלא אם כן עדיין לא עברו שלושים יום מהפעם הקודמת. ריטב"א (ד"ה הא דפגע בירושלים) בשם ירושלמי.

ז. **הגמרא** בסמוך תבאר את כל הדינים האמורים בברייתא.

ח. **בשו"ת** מהרי"ק (סי' קסט) כתב שכוונת הגמרא לשאול רק על המקור לחיוב הקריעה על רבו שאינו מובהק, אבל על חיוב הקריעה על אביו ואמו לא היתה הגמרא ממתינה מלשאול עד כאן, אלא היתה שואלת כן כבר כשהובאה הברייתא לעיל (כב:) 'על כל המתים כולן קורע טפח, על אביו ועל אמו עד שיגלה את לבו' וכו'. ועוד, שהרי אפילו בסתם אבל כבר נתבאר לעיל (טו.) שלומדים מפסוק בתורה שיש חיוב קריעה, וכן נתבאר לעיל (כד.) שלומדים מפסוק בתורה שאבל שלא קרע חייב מיתה. וכל שכן באביו ואמו. ואם כן גם כל שכן שיש חיוב קריעה ברבו מובהק.

ט. **כאשר** הגיע זמן הסתלקות אליהו הנביא, הוא היה מעבר לירדן עם תלמידו אלישע הנביא, והיו הולכים ומדברים, עד שמרכבת אש וסוסי אש הפרידו ביניהם, והיתה רוח סערה ואליהו הנביא עלה בה לשמים (מלכים ב' ב א-יא). וכתב הרד"ק (שם ב א), שרוח הסערה העלתה את אליהו מן הארץ אל האויר כמו שמעלה הדברים הקלים, והעלתה אותו ברצון ה' על גלגל האש. ורכב האש וסוסי האש היו כדי להודיע, שבהעלות אליהו, עלה מישראל רכבו ופרשיו. והטעם שאליהו עלה לשמים בעבר הירדן, אולי היה זה לכבודו שיאסף במקום שנאסף משה רבינו, כי מעלתו היתה קרובה למעלת משה רבינו, וראה עוד ברד"ק שם.

י. **רש"י** כת"י (ד"ה אבי). והריטב"א (ד"ה אבי) כתב, שלכן נאמר בפסוק שקרא אלישע לאליהו 'אבי אבי', להשמיענו שיש לקרוע על אביו ואמו. ובהגהות ריעב"ץ (ד"ה אבי) כתב, שכפל 'אבי אבי' בא לומר שקשה עליו פרידתו של אליהו כפטירת אביו ואמו, ו'אבי' השני הוא מלשון 'הָאֲבִיּוֹנָה' (קהלת ב ה), כלומר, אמו אהובתו.

יא. **פירוש** מסכת משקין (ד"ה מאי). ומהריטב"א (ד"ה מאי) בשם רבינו יצחק נראה, ששאלת הגמרא 'מאי משמע', היא מנין שקרע על אליהו מדין 'רבו' ולא מפני שהיה נביא.

יב. **רב** יוסף היה בקי בתרגום. תוספות (ב"ק ג: ד"ה כדמתרגם). וכן פירש כאן ר"ש בן היתום (ד"ה אבי), שרב יוסף היה בקי בתרגום יונתן בן עוזיאל בגירסא.

יג. **כלומר**, תפילתו של אליהו מסייעת לישראל במלחמתם עם אויביהם, יותר מאשר רכבי ופרשי מלחמה.

יד. **ברש"י** כת"י (ד"ה על רבו) נראה, שהלימוד שקורע על 'רבו', הוא מכך שתרגם רב יוסף 'רבי רבי'. [ולכאורה צריך לומר, שמה שאמרה הגמרא ''רכב ישראל ופרשיו' זה רבו שלימדו תורה', הכוונה שאילולא נאמר 'רכב ישראל ופרשיו', לא היה 'אבי אבי' מתורגם 'רבי רבי']. אמנם המהרש"א (ח"א ד"ה דטב) פירש שהלימוד הוא מתרגום 'רכב ישראל ופרשיו', 'דטב להון לישראל בצלותיה' וכו', שממה שהיה מתפלל על ישראל, משמע שהיה רב וחכם, כמו שמובא בבבא בתרא (קטז.), שמי שיש לו חולה בביתו, ילך אצל חכם [שיתפלל עליו].

טו. **הדרשה** נתבארה על פי רבינו חננאל (ד"ה ואלו). והרש"ש (ד"ה ממשמע) כתב, שצריך לגרוס 'ממשמע שנאמר 'ויקרעם לשנים', איני יודע שהם קרעים, ומה תלמוד לומר 'קרעים', מלמד שהם קרועים לעולם'. וראה בהגהות תפארת ישראל (ד"ה ממשמע) ובילקוט ביאורים, כיצד לומדים (לעיל כב:) מפסוק זה גם את צורת הקריעה עצמה.

טז. **ראה** מה שהובא בהערה לעיל בענין עליית אליהו. וראה ברד"ק (מלכים ב' ב א) מה שרצה לומר, וסיים בהביאו דעת חכמינו, שהכניס ה' את אליהו לגן עדן עם גופו, כמו שהיה אדם הראשון קודם שחטא, וכמו שהכניס שם את חנוך ועוד. ור"ש בן היתום (ד"ה חי) פירש, שהרי מצאנו במקומות רבים בגמרא ובמדרש, שאליהו היה הולך אצל החכמים ונראה להם ומלמדם תורה.

יז. **אין** ללמוד מכך לכל מי שרבו פירש ממנו ללכת למדינת הים וכיוצא בו, מכיון שיתכן שיראנו עוד. ריטב"א (ד"ה כיון). והמאירי (ד"ה לעולם) כתב, שאפילו אם יודע בודאות שלא יראנו לעולם, אין קורעים על החי, אלא רק על המת. ומה שקרע אלישע על אליהו כיון ש'לא ראהו עוד', הוא סוד ה' ליראיו.

יח. **בעת** שברח דוד מפני שאול המלך לארץ פלשתים, אל אכיש המלך היושב בגת, והתגורר עם אנשיו בציקלג, קיבצו הפלשתים את מחניהם להלחם בישראל, ושאול המלך קיבץ את כל ישראל כנגדם וחנו בעין שביזרעאל. ויעלו פלשתים ליזרעאל וילחמו בישראל, ויפילו בהם חללים בהר הגלבוע, ויהרגו את יהונתן ואבינדב ומלכי שוע בני שאול, ושאול נפל על חרבו. ואנשי ישראל אשר בעבר העמק ובעבר הירדן, עזבו את עריהם, וישבו בהן פלשתים. וביום השלישי בא לציקלג אל דוד בן גר עמלקי, וסיפר שהוא נמלט ממחנה ישראל, ושהעם נס מהמלחמה, והרבה מהעם מתו, וכן שאול ויהונתן בנו. וסיפר עוד, שראה את שאול נשען על חניתו ועודנו חי, וביקש ממנו שאול שימיתנו [כדי שלא יהרגוהו הפלשתים ויתעללו בו. רש"י (שמואל ב' א ט)], וכיון שראה שלא יוכל לחיות עוד, נענה לו והמיתו, ולקח הנזר אשר על ראשו ואצעדה אשר על זרועו והביאם אל דוד. וכששמע דוד דבריו, קרעו הוא ואנשיו בגדיהם, ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב על שאול ויהונתן בנו ועם ה'. ראה שמואל א' (ל א-ו, כח א-ד, כט א, לא א-ז) ושמואל ב' (א א-יג).

יט. **רש"י** כת"י (ד"ה שאול).

כ. **רש"י** כת"י (ד"ה זה).

כא. **הגמרא** לא שואלת מנין למדים שאסור לאחות קרעים אלו לעולם, מפני שפשוט שיש ללמוד גזירה שוה 'ויקרעם' 'ויקרעם' מאלישע [שבו מפורש 'לשנים קרעים' ללמד שיהיו קרועים לעולם]. אך להלן בסמוך לגבי ברכת ה' שלא נאמר 'ויקרעם' אלא

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) שמחות פ"ט, **ב)** [לעיל כב: ע"ש סנהדרין ס.], **ג)** [סנהדרין ס.], **ד)** עיין רש"י כת"י וברש"י ותוס' פסחים מט., **ה)** דפרקין ה"ה, **ו)** ע"ש ברש"י ד"ה בכל יום, **ז)** שמות כא יח.

ואלו קרעין כו'. באבל רבתי במסכת שמחות (פ"ט): ברוב צבור. רוב ישראל: וכמעשה שהיה. בשאול ויהונתן: גרמו לנפשייהו. דמרדו ביה, והא דקאמר לא קטלי יהודי רוצה לומר בחנם: לקול יתירי. לקול כנורות שמרדו: [ב] אתיא קרע קרע (מדוד): שלש דלתות וארבעה. כלומר ארבעה פסוקים: אנא מלכא. ואמלכא לא כתיב כלום: היו צריה לראש. שהנכרי ראש ולא אתה: משום שמועות רעות. על הגלות איבעי למיקרע: את המגילה. זה הגויל: ואת הדברים. זה הכתב: [ס] השתא. אי שקיל להו נעמיתא איבעי לי למיקרע על הגויל ועל הכתב, דהוי כנשרף: בזרוע. שאין יכול להצילו: וכמעשה שהיה. דיהויקים, אבל דנעמיתא דמצי להציל לא מיקרע: הא דפגע במקדש ברישא. כגון שנכנס לירושלים בשידה תיבה ומגדל דלא ראה ירושלים עד שראה בית המקדש קורע על המקדש ומוסיף על ירושלים, אבל בשלא נכנס בתיבה ופגע בירושלים ברישא קורע על ירושלים בפני עצמה ועל המקדש בפני עצמו: כל הקרעים ראשין למוללן. לקפל בגד בתפירה: כעין סולמות. שאין מלקטין זה סמוך לזה אבל זה רחוק מזה, שמלקט ברוחב כעין מעלות סולמות: מתוך

[א] ואלו קרעין שאין מתאחין [א] הקורע על אביו ועל אמו [ב] ועל רבו שלימדו תורה ועל נשיא ועל אב ב"ד [ג] ועל שמועות הרעות ועל ברכת השם ועל ספר תורה שנשרף [ד] ועל ערי יהודה ועל המקדש ועל ירושלים [ה] וקורע על מקדש ומוסיף על ירושלים. [ו] אביו ואמו [ז] ורבו שלימדו תורה מנלן דכתיב [א] ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו אבי אבי זה אביו ואמו רכב ישראל ופרשיו זה רבו שלימדו תורה מאי משמע כדמתרגם רב יוסף רבי רבי דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין. ולא מתאחין מנלן דכתיב [א] ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים ממשמע שנאמר [ב] ויקרעם איני יודע שלשנים [א] אלא מלמד שקרועים ועומדים לשנים לעולם אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן אליהו חי הוא אמר ליה כיון דכתיב [א] ולא ראהו עוד לגבי דידיה כמת דמי. [ח] נשיא ואב בית דין [ט] ושמועות הרעות מנלן דכתיב [ב] ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב שאול זה נשיא יהונתן זה אב ב"ד על עם ה' ועל בית ישראל אלו שמועות הרעות א"ל רב בר שבא לרב כהנא ואימא עד דהוו כולהו א"ל על על הפסיק הענין[ב]. ומי קרעינן אשמועות הרעות והא אמרו ליה לשמואל קטל שבור מלכא תריסר אלפי יהודאי במזיגת קסרי ולא קרע לא אמרו אלא [י] ברוב צבור וכמעשה שהיה ומי קטל שבור מלכא יהודאי והא א"ל שבור מלכא לשמואל תיתי לי דלא קטלי יהודי מעולם התם אינהו גרמי לנפשייהו דא"ר אמי לקל יתירי דמזיגת קסרי פקע שורא דלודקיא. [כ] על ברכת השם מנלן דכתיב [ג] ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים. [ג] ת"ר [ל] אחד השומע ואחד השומע מפי השומע חייב לקרוע והעדים אינן חייבין לקרוע שכבר קרעו בשעה ששמעו[ג] בשעה ששמעו מאי הוי הא קא שמעי השתא לא ס"ד דכתיב [ד] ויהי כשמוע המלך חזקיהו ויקרע את בגדיו המלך קרע והם לא קרעו. ולא מתאחין מנלן [ג] אתיא קריעה קריעה [מ] ספר תורה שנשרף מנלן דכתיב [ה] ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה (א) ויקרעה בתער הסופר והשלך אל האש אשר אל האח וגו' מאי שלש דלתות וארבעה אמרו ליה ליהויקים כתב ירמיה ספר קינות אמר להו מה כתיב ביה [ו] איכה ישבה בדד אמר להו אנא מלכא א"ל [ז] בכה תבכה בלילה[ד] אנא מלכא [ח] גלתה יהודה מעוני אנא מלכא [ט] דרכי ציון אבלות אנא מלכא [י] היו צריה לראש אמר להו מאן אמרה [י] כי ה' הוגה על רוב פשעיה מיד קדר כל אזכרות שבה ושרפן באש והיינו דכתיב[ה] [כ] ולא פחדו ולא קרעו את בגדיהם מכלל דבעו למיקרע אמר ליה רב פפא לאביי אימר משום שמועות הרעות א"ל שמועות רעות בההיא שעתא מי הוו. א"ר חלבו אמר רב הונא הרואה ספר תורה שנקרע[ו] חייב לקרוע [נ] שתי קריעות אחד על הגויל ואחד על הכתב שנאמר [ל] אחרי שרוף המלך את המגלה ואת הדברים רבי אבא ורב הונא בר חייא הוו יתבי [א] קמיה דרבי[ז] אבא בעא לאפנויי שקליה לטוטפתיה אחתיה אבי סדיא אתאי בת נעמיתא בעא למיבלעיה[ח] אמר השתא איחייבין לי שתי קריעות א"ל מנא לך הא והא בדידי הוה עובדא ואתאי לקמיה דרב מתנה ולא הוה בידיה אתאי לקמיה דרב יהודה ואמר לי הכי אמר שמואל לא אמרו [ס] אלא בזרוע וכמעשה שהיה. ערי יהודה מנלן דכתיב [מ] ויבאו אנשים משכם משילו ומשמרון שמונים איש מגולחי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים ומנחה ולבונה בידם להביא בית ה' וגו' א"ר חלבו[ט] אמר עולא ביראה [ע] אמר ר' אלעזר הרואה ערי יהודה בחורבנן אומר [נ] ערי קדשך היו מדבר וקורע ירושלים בחורבנה אומר [נ] ציון מדבר היתה ירושלם שממה וקורע בית המקדש בחורבנו אומר [ס] בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה וקורע: קורע על מקדש ומוסיף על ירושלים: ורמינהו [פ] אחד השומע ואחד הרואה כיון שהגיע לצופים[י] קורע וקורע על מקדש בפני עצמו ועל ירושלים בפני עצמה לא קשיא [צ] הא דפגע במקדש ברישא הא דפגע בירושלים ברישא. תנו רבנן [ק] וכולן ראשין לשוללן ולמוללן וללוקטן ולעשותן כמין סולמות אבל לא לאחותן אמר רב חסדא ובאיחוי

ברכת השם מנלן. ועל ברכת השם דנכרים פליגי הכא בירושלמי[ה] אית דאמרי דרבשקה ישראל מומר הוה אבל דנכרי לא ואית דאמרי נכרי הוה ובפרק ארבע מיתות (סנהדרין דף ס.) נמי פליגי בה בש"ס שלנו ובירושלמי הוה ריש לקיש קורע על ברכת השם:

ואחד השומע מפי השומעים. פירש בתוס' כגון מן העדים שאומרים זה ואם הוא אומר יכה יוסי את יוסי אין קורעין על זה וכן משמע בפ"ד מיתות (שם דף נו.[י]):

אתיא קריעה. תימה אם כן נילף כל קריעות שלא יתאחו מקריעה קריעה ושמא לא מיסתבר ליה:

קדר כל האזכרות. תימה והא (ב) דקרעה בתער הסופר משמע כל המגילה ובירושלמי[ה] לא גרסינן האזכרות:

לא אמרו אלא בזרוע. ובירושלמי[ה] גרס שרפה מלך ישראל בזרוע:

משכם משילו. לא שייך הכא למיפרך ואימא עד דאיכא תלתא אבל קצת קשה דאימר מילתא יתירתא הוא דמגלחי זקן (ג) ומתגודדים כתיב בהאי קרא ויש לומר דלא שייך למימר דלא נילף כלל אלא קריעה ולעיל (ד' כא.) הכי קאמר נמי נהי דגמרת שפיר קריעה מ"מ לא תילף מינה מעומד:

ובאיחוי

עין משפט
נר מצוה

קפז א מיי' פ"ט מהל' אבל הלכה ב ג סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף טו:
קפח ב מיי' שם הלכה ה טוש"ע שם סעיף יז:
קפט ג מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סעיף לו:
קצ ד מיי' שם הלכה י ופ"ה מהלכות תענית הלכה יו יז טוש"ע שם סעיף לח וטוש"ע א"ח סי' תקסא סעיף א:
קצא ה מיי' פ"ה מהל' תענית הלכה טו טוש"ע א"ח שם סעיף ב:
קצב ו מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה ג ופ"ט הלכה ב טור ש"ע י"ד סי' שמ סעיף א:
קצג ז מיי' שם פ"ט הלכה ה ופ"ה מהלכות ת"ת הלכה ט סמג עשין ב טוש"ע שם סעיף ח וסי' רמב סעיף כה:
קצד ח מיי' פ"ט מהל' אבל הלכה ב ו טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף יז:
קצה ט י מיי' שם טור ש"ע שם סעיף לו:
קצו כ ל מ נ ס מיי' שם הלכה ב ז טוש"ע שם סעיף לז:
קצז ע פ צ מיי' פ"ה מהלכות תענית הלכה טז טוש"ע א"ח סי' תקסא סעיף א ב:
קצח ק מיי' שם הלכה יז ופ"ט מהלכות אבל הלכה ג טוש"ע א"ח שם סעיף ד וטוש"ע י"ד סי' שמ סעיף לט:

רש"י כת"י
[נדפס בסוף המסכת]

רבינו חננאל

ואסיקנא לא אמרו דקרעינן על שמועות הרעות אלא ברוב צבור. וכמעשה דשאול דהא שמואל שמע דקטל שבור מלכא י"ב אלפי יהודאי ולא קרע. ועל ברכת השם אחד השומע. ואחד השומע מפי השומע חייבין לקרוע. והעדים אין חייבין לקרוע שכבר קרעו בעת ששמעו. שנאמר ויהי כשמוע המלך את דבריהם ויקרע את בגדיו המלך קרע והם לא קרעו עכשיו שכבר קרעו שנאמר ויבא אליקים בן חלקיהו אשר על הבית ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים ויגידו את דברי רבשקה. ולא מתאחין מנ"ל אתיא קריעה קריעה מהתם: **ירושלמי** מהו לקרוע בזמן הזה משום ר' יוחנן אמרו משרבו הגדפנין בטל מלקרוע. מהו לקרוע על הכנויים נשמעיניה מהדא. ריש לקיש הוה מהלך בדרך נזדמן לו כותי הוה מגדף והוא קורע מגדף והוא קורע נחת מן חמרא ויהב ליה מרתיקא גו ליביה [באבן או באגרוף[ו]] תרגם (יונתן) מרתוק. פי' הכהו באגרוף על לבו] אמר ליה רשע אית מאנין לאמך מספקא לי אילין שקרעתי הדא אמרת שקורעין על כנויין בזמן הזה: **על שריפת התורה.** שנאמר ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הסופר והשלך על האש. מהו שלש דלתות וארבע. תלת וארבע פסוקין. ובכולהו אמר אנא מלכא כיון דשמע לפסוקי חמישי היו צריה לראש אמר להו מי אמר אמרו ליה כי ה' הוגה על רוב פשעיה מיד קרעה בתער הסופר. קדר כל האזכרות שבו ושרפן באש. וכתיב ולא פחדו ולא קרעו בגדיהם מכלל דהוה להו למקרע: **ירושלמי** א"ר יוסי בשם רב אין קורעין אלא על ס"ת ששרפו מלך בזרוע. כגון יהויקים בן יאשיהו וחביריו. הרואה ת"ח שמת כרואה ס"ת שנשרף א"ר אבהו יבא עלי אם טעמתי כלום כל אותו היום. ר' יונה הוה בצור שמע [דדמך] בריה דר' אבהו. ואע"ג דאכל גובנא ושתה מיא אסקוה צום כל ההוא יומא. א"ר חלבו אמר רב הונא הרואה ס"ת שנשרף חייב לקרוע שתים. אחת על המגלה ואחת על הדברים. שנאמר ויהי דבר ה' אל ירמיהו אחרי שרוף המלך את המגלה ואת הדברים באש ואסיקנא אמר שמואל אין חייבין לקרוע אלא בשרפת התורה בזרוע כמעשה שהיה. אבל אי בלעה נעמיתה תפילי כדאמר רב הונא בר חייא לא. **ערי יהודה** שנאמר ויבאו אנשים משכם משילו ומשומרון שמונים איש מגולחי זקן וקרועי בגדים. **א"ר אלעזר הרואה ערי יהודה בחורבנן** אומר ערי קדשך היו מדבר וקורע. הרואה ירושלים בחורבנה אומר ציון מדבר היתה וקורע. בהמ"ק חרב אומר בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשרפת אש וכל מחמדנו היה לחרבה וקורע. ואחד השומע ואחד הרואה כיון שהגיע לצופים קורע. ואי פגע בירושלים תחלה קורע על ירושלים בפ"ע ועל מקדש בפ"ע. ואי פגע במקדש תחלה קורע על המקדש ומוסיף

הגהות הב"ח

(א) גמ' שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הסופר: **(ב)** תוס' ד"ה קדר כו' והא דיקרעה בתער: **(ג)** ד"ה משכם כו' דמגלחי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים כו' דלא נילף כלל אפילו קריעה:

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' רבי אבא ורב הונא בר חייא הוו יתבי קמיה דרבי אבא. נמחק תיבות קמיה דר' אבא וצ"ל קם ר' **אבא.** כך שמעתי וראיתי יש מגיהים ולענ"ד אין צורך לזה דכבר בירר נמ' באר שבע בהוריות דף ב' ע"א דתלתא סתם ר' אבא הוו יעוש"ה: **ב]** רש"י ד"ה **אתיא** קרע קרע מדוד עב"ל. עיין שו"ת שער אפרים סי' נו שכתב דטעות הדפוס הוא ועיין עוד ספר יד דוד:

תורה אור השלם

א) וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים: [מלכים ב׳ ב, יב]

ב) וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם וְגַם כָּל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ: וַיִּסְפְּדוּ וַיִּבְכּוּ וַיָּצֻמוּ עַד הָעָרֶב עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וְעַל עַם יְיָ וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב: [שמואל ב׳ א, יא-יב]

ג) וַיָּבֹא אֶלְיָקִים בֶּן חִלְקִיָּה אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּדוּ לוֹ דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה: [מלכים ב׳ יח, לז]

ד) וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְיָ: [מלכים ב׳ יט, א]

ה) וַיְהִי כִּקְרוֹא יְהוּדִי שָׁלֹשׁ דְּלָתוֹת וְאַרְבָּעָה יִקְרָעֶהָ בְּתַעַר הַסֹּפֵר וְהַשְׁלֵךְ אֶל הָאֵשׁ אֲשֶׁר אֶל הָאָח עַד תֹּם כָּל הַמְּגִלָּה עַל הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל הָאָח: [ירמיה לו, כג]

ו) אֵיכָה יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס: [איכה א, א] ז) בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ אֵין לָהּ מְנַחֵם מִכָּל אֹהֲבֶיהָ כָּל רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים: [איכה א, ב] ח) גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא יָשְׁבָה בַגּוֹיִם לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ כָּל רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים: [איכה א, ג] ט) דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נּוּגוֹת וְהִיא מַר לָהּ: [איכה א, ד] י) הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי יְיָ הוֹגָהּ עַל רֹב פְּשָׁעֶיהָ עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי צָר: [איכה א, ה] כ) וְלֹא פָחֲדוּ וְלֹא קָרְעוּ אֶת בִּגְדֵיהֶם הַמֶּלֶךְ וְכָל עֲבָדָיו הַשֹּׁמְעִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: [ירמיה לו, כד] ל) וַיְהִי דְבַר יְיָ אֶל יִרְמְיָהוּ אַחֲרֵי שְׂרֹף הַמֶּלֶךְ אֶת הַמְּגִלָּה וְאֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כָּתַב בָּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר: [ירמיה לו, כז] מ) וַיָּבֹאוּ אֲנָשִׁים מִשְּׁכֶם מִשִּׁלוֹ וּמִשֹּׁמְרוֹן שְׁמֹנִים אִישׁ מְגֻלְּחֵי זָקָן וּקְרֻעֵי בְגָדִים וּמִתְגֹּדְדִים וּמִנְחָה וּלְבוֹנָה בְּיָדָם לְהָבִיא בֵּית יְיָ: [ירמיה מא, ה] נ) עָרֵי קָדְשְׁךָ הָיוּ מִדְבָּר צִיּוֹן מִדְבָּר הָיָתָה יְרוּשָׁלַיִם שְׁמָמָה: [ישעיה סד, ט] ס) בֵּית קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ אֲבֹתֵינוּ הָיָה לִשְׂרֵפַת אֵשׁ וְכָל מַחֲמַדֵּינוּ הָיָה לְחָרְבָּה: [ישעיה סד, י]

הגהות וציונים **א]** צ"ל כמו שהוא בסנהדרין ויקרעם **לשנים** א"י **שהם קרעים** ומה ת"ל **קרעים** אלא מלמד **שקרועים ועומדים** לעולם (רש"ש עי"ש ועי' חי' הריטב"א): **ב]** בכת"י נוסף **שאין מתאחין מנלן יליף קרע קרע מאלישע,** ועי' רא"ש סי' סד ובקרבן נתנאל שם אות ל, ועי' יעב"ץ: **ג]** בכת"י ובסנהדרין נוסף **וכי קרעו:** **ד]** בכת"י נוסף **אמר** (וכן בכולם): **ה]** צ"ל **וכתיב,** וכ"ה בכת"י ובע"י (דק"ס): **ו]** צ"ל ס"ת **שנשרף,** וכ"ה בכת"י ובראשונים (רש"ש, דק"ס עי"ש): **ז]** [צ"ל **קם רבי אבא**] (גליון) וכ"ה בכת"י ובע"י, ועי' הגר"ב רנשבורג: **ח]** בכת"י ובע"י נוסף **שדא רב הונא ידא ואצלינהו** אמר **איכו** השתא (ועי' רש"י ובברכות כה סוע"ב) וע"ע ירושלמי דפרקין ה"ז: **ט]** [בשאלתות איתא אמר ר' **יהודה** הרואה כו'] (גליון): **י]** [צ"ל **מאלישע**] (גליון) ועיין לעיל אות ב וביעב"ץ וקרבן נתנאל שם: **כ]** בכת"י נוסף **איכו** (ועי' אות ח):

מקשה הגמרא, **אָמַר לֵיהּ רַב בַּר שַׁבָּא לְרַב כַּהֲנָא, וְאֵימָא עַד דְּהָווּ כּוּלְּהוּ** - שמא נאמר שיש לקרוע רק אם שמעו גם שנשיא מת וגם שאב בית דין מת וגם שמועות הרעות, אך על כל אחד בפני עצמו אין חיוב לקרוע. מתרצת הגמרא, **אָמַר לֵיהּ** רב כהנא לרב בר שבא, ׳עַל׳ ׳עַל׳ שנאמר על כל אחד מהם, ככתוב ׳על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה׳׳[כב], **הִפְסִיק** ביניהם **הָעִנְיָן**, ללמד שעל כל אחד ואחד מהם בפני עצמו, יש חובה לקרוע[כג].

הגמרא מבררת מה נחשב ׳שמועות הרעות׳:

מקשה הגמרא, **וּמִי קַרְעִינָן אַשְׁמוּעוֹת הָרָעוֹת** - וכי יש חובה לקרוע על שמועות רעות, **וְהָא** [-והרי] **אָמְרוּ לֵיהּ לִשְׁמוּאֵל, קָטַל** - הרג **שְׁבוּר מַלְכָּא** מלך פרס[כד] **תְּרֵיסַר אַלְפֵי יְהוּדָאֵי** - שנים עשר אלף יהודים **בְּ**עיר ששמה **מְזִיגַת קֵסָרִי, וְלֹא קָרַע** שמואל בגדיו מחמת שמועה זו. מתרצת הגמרא, **לֹא אָמְרוּ** שיש לקרוע על שמועות רעות, **אֶלָּא בְּרוֹב צִבּוּר** של ישראל, **וּכְמַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה** עם שאול ויהונתן[כה].

הגמרא דנה במעשה שהוזכר עם שבור מלכא:

מקשה הגמרא, **וּמִי קָטַל שְׁבוּר מַלְכָּא יְהוּדָאֵי** - וכי שבור מלכא הרג יהודים, **וְהָא** [-והרי] **אָמַר לֵיהּ שְׁבוּר מַלְכָּא לִשְׁמוּאֵל, תֵּיתֵי לִי** - יבוא לי שכר טוב[כו], על **דְּלֹא קְטַלִי** - שלא הרגתי **יְהוּדִי מֵעוֹלָם.** מתרצת הגמרא, **הָתָם אִינְהוּ גָּרְמֵי לְנַפְשַׁיְיהוּ** - שם, כשהרג שנים עשר אלף יהודים, הם גרמו זאת לעצמם, שמרדו בו, **דְּאָמַר רַבִּי אַמִּי, לְקָל יְתֵירֵי דִּמְזִיגַת קֵסָרִי** - מהקול החזק של נימי הכינורות והנבלים[כז] של מזיגת קסרי, שניגנו בעת שמרדו במלכות[כח], **פָּקַע שׁוּרָא דְּלוּדְקִיָּא** - נבקעה חומתה של העיר לודקיא[כט]. ומה שאמר שבור מלכא שלא הרג יהודי מעולם, כוונתו שלא הרג בחינם.

הגמרא מבררת המקור לחיוב הקריעה על ברכת השם:

מבררת הגמרא, **עַל בִּרְכַּת הַשֵּׁם, מְנָלָן** שקורעים. משיבה הגמרא, **דִּכְתִיב** לאחר ששמעו אנשי חזקיהו את רַבְשָׁקֵה מגדף את ה׳ (מלכים ב׳ יח לז), ׳**וַיָּבֹא אֶלְיָקִים בֶּן חִלְקִיָּה אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים, וַיַּגִּדוּ לוֹ דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה׳**[ל]. הרי שקרעו בגדיהם כששמעו את רבשקה מגדף את השם[לא].

הגמרא מבארת את דיני הקריעה על ברכת השם:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **אֶחָד הַשּׁוֹמֵעַ** באזנו ברכת השם, **וְאֶחָד הַשּׁוֹמֵעַ מִפִּי הַשּׁוֹמֵעַ** שמעיד ׳פלוני בירך את השם׳, **חַיָּיב לִקְרוֹעַ** בגדיו[לב]. **וְהָעֵדִים** עצמם שמעידים על המגדף בבית דין[לג], **אֵינָן חַיָּיבִין לִקְרוֹעַ,** מפני **שֶׁכְּבָר קָרְעוּ בְּשָׁעָה שֶׁשָּׁמְעוּ** מפי המגדף בעצמו[לד].

מקשה הגמרא, **בְּשָׁעָה שֶׁשָּׁמְעוּ מַאי הָוֵי** - מה בכך שקרעו בשעה ששמעו את הגידוף, **וְהָא קָא שָׁמְעֵי הַשְׁתָּא** - והרי עתה בשעה שמעידים בבית דין, שומעים שוב מפי עצמם[לה]. מתרצת הגמרא, **לֹא סָלְקָא דַּעְתָּךְ** - לא יעלה על דעתך לומר שחייבים לחזור ולקרוע בשעה שמעידים, **דִּכְתִיב** כשבאו אנשי חזקיהו וסיפרו לו את אשר אמר רבשקה (שם יט א), ׳**וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ, וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו**׳, ומשמע שרק **הַמֶּלֶךְ קָרַע,** וְאילו **הֵם לֹא קָרְעוּ,** מפני שכבר קרעו בשעה ששמעו.

מבררת הגמרא, **וְלֹא מִתְאַחִין, מְנָלָן** - מנין למדים שאסור לאחות הקרע שקרעו על ברכת השם. משיבה הגמרא, **אָתְיָא** ׳קְרִיעָה׳ ׳קְרִיעָה׳ - לומדים בגזירה שוה מ׳ויקרעם׳ האמור אצל דוד[לו], ל׳קרועי׳ האמור אצל חזקיה, שכשם שהקורע על נשיא ואב בית דין ושמועות רעות אינו מאחה לעולם[לז], כך גם הקורע על ברכת השם אינו מאחה לעולם[לח].

הגמרא מבררת המקור לחיוב הקריעה על ספר תורה:

מבררת הגמרא, **סֵפֶר תּוֹרָה שֶׁנִּשְׂרַף, מְנָלָן** - מנין למדים שחייבים לקרוע על כך. משיבה הגמרא, **דִּכְתִיב** כשקראו ליהויקים מלך יהודה

׳קרועי׳ וכן ׳ויקרע׳, לא היה פשוט לגמרא שאפשר ללמוד מ׳ויקרעם׳ שאסור לאחות לעולם, ולכן שאלה מנין שאסור לאחות לעולם. ריעב״ץ (ד״ה ולא). אמנם בהגהות וציונים מובא, שבגמרא כתב יד אכן הגמרא שואלת כאן ׳שאין מתאחין מנלן׳, ומשיבה ׳יליף קרע קרע מאלישע׳. וכן נראה שגרס הרא״ש (סי׳ סד), וכמו שכתב בקרבן נתנאל (שם אות ל). וראה מה שכתבו עוד בזה הקרבן נתנאל והגהות ריעב״ץ.

[כב] **במקום** לומר ׳על שאול ויהונתן בנו ועם ה׳׳. ר״ש בן היתום (ד״ה על).

[כג] **ריטב״א** (ד״ה על). וביאר עוד, שאמנם יש חובה לקרוע גם על אחד בלבד מהם, אך דוד לא קרע שלוש קריעות, אלא קרע על שלושתם קריעה אחת כיון שבאו שלושתם בבת אחת ושלושתם סגנון אחד ושיעור אחד.

הקשה המהרש״א (ח״א ד״ה על), מדוע נאמר ׳על׳ בין ׳עם ה׳׳ ל׳בית ישראל׳, והרי אחד הם. ותירץ הבן יהוידע (ד״ה א״ל) בשם בנו, ש׳עם ה׳׳ אלו תלמידי חכמים [כמו שדרשו בבבא מציעא (לג:), ״׳הגד לעמי פשעם׳ (ישעיה נח א), אלו תלמידי חכמים׳], ו׳בית ישראל׳ אלו המון העם.

[כד] **רש״י** (סוכה נג. ד״ה שבור).

[כה] **רש״י** כת״י (ד״ה שמועות) והמאירי (ד״ה וכן הקורע) כתבו, ששמעו שנהרגו רוב ציבור. ובפירוש ׳רוב ציבור׳, כתב המאירי, שיש מפרשים רוב ציבור שבעיר אחת, ויש מפרשים רוב ציבור שבאותה מלכות. והריטב״א (ד״ה לא) כתב שיש מפרשים, רוב שבט [או בשיעור של רוב שבט], כמו שמצינו (הוריות ה:) לענין פר העלם דבר של ציבור, שרוב שבט אחד נקרא ציבור. ואפילו החולק שם, מודה כאן שרוב שבט אחד נקרא ציבור. ובמעשה של שאול ויהונתן בודאי נהרגו בשיעור של רוב שבט. אמנם כתב הריטב״א, שדעת הרמב״ן ש׳ברוב ציבור׳ הכוונה שהיו שם כל ישראל או רובם, ואף אם לא מתו שם אלא מיעוטם, וכפי שהיה במעשה של שאול ויהונתן.

הקשה הריטב״א (שם), מדוע לא קרע שמואל כששמע שמועה זו, מדין קריעה על אדם כשר או על אדם חכם, שהרי אין נראה שלא היה בכל אותם שנים עשר אלף מישראל אדם חכם או כשר. ותירץ, שמדין ׳חכם׳ לא הוצרך לקרוע כיון שלא היה שם חכם השוה לו. ומדין ׳כשר׳ לא הוצרך לקרוע כיון שעל אדם כשר אין קורעים אלא בפניו וקודם קבורתו. והוסיף לתרץ באופן אחר, שמפני שהם גרמו כן לעצמם [כמבואר להלן בסמוך], אינם בני קריעה, כיון שאינם רוב ציבור.

[כו] **על** פי רש״י בבכורות (ל. ד״ה תיתי).

[כז] **רש״י** כת״י (ד״ה לקול).

[כח] **שהיו** מרקדים ומשוררים ומזמרים ומורדים במלכות. רש״י כת״י (ד״ה לקול). ובפירוש מסכת משקין (ד״ה לקל) כתב, שהמזמרים והחוגגים היו כמזלזלים בשבור מלכא.

[כט] **לאו** דווקא שפקעה החומה, אלא הכוונה היא שהקול היה כל כך חזק עד שהלך למרחוק לעיר אחרת. ר״ש בן היתום (ד״ה דקל, ד״ה דלודקיא). ובפירוש מסכת משקין (ד״ה לקל) כתב, שלודקיא היתה קרובה למזיגת קיסרי.

[ל] **בשנת** ארבע עשרה למלכות חזקיהו מלך יהודה, כבש סנחריב מלך אשור את כל ערי יהודה הבצורות ופנה לכבוש את ירושלים, וישלח לו חזקיהו שהוא מוכן להיות תחת מלכותו וליתן לו מה שישית עליו, וישם עליו ליתן לו מדי שנה שלש מאות ככר כסף ושלשים ככר זהב. לאחר זמן הפסיק ליתן לסנחריב מה שהטיל עליו, ושלח סנחריב את רבשקה ועוד משריו בחיל כבד אל חזקיהו, ויעמדו לפני חומת ירושלים ויקראו אל חזקיהו, ויצאו אליו בשליחות חזקיהו, אליקים הממונה על הבית, ושבנא הסופר, ויואח הממונה על הזכרונות, ויאמר להם רבשקה לומר לחזקיהו בשם מלך אשור תוכחה על מרידתו בו, וכשביקשוהו שידבר בלשון ארמית המובנת להם, ואל ידבר בלשון יהודית כדי שהעם אשר על החומה לא יבינו דבריו, ענה להם שאדרבה, נשלח כדי לדבר אל האנשים הללו, ונעמד וקרא להם בקול גדול בלשון יהודית לבל ישמעו להבטחות חזקיהו, ויצאו אליו וישלימו עמו ויחיו בטוב, וגידף את ה׳ באמרו ׳מי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי, כי יציל ה׳ את ירושלים מידי׳, שאין לך גידוף גדול מזה, שהשוה בורא הכל לאלהי עץ ואבן, והסיר היכולת מהבורא, והשומעים לא ענו דבר, כי כן ציוה המלך, ואליקים ושבנא ויואח שבו אל חזקיהו קרועי בגדים. ראה מלכים ב׳ (יח יג-לז) וברד״ק (שם).

[לא] **נחלקו** בירושלמי (פ״ג ה״ה), האם קורעים על ברכת השם של נכרי. יש אומרים שרבשקה היה ישראל מומר, ולכן קרעו בגדיהם, אך על ברכת השם של נכרי, אין קורעים [וכן דעת שמואל בבבלי (סנהדרין ס.)]. ויש אומרים שרבשקה היה נכרי, וקורעים אף על ברכת השם של נכרי. תוספות (ד״ה ברכת).

[לב] **דווקא** כששמע את העד מזכיר שם בן ארבע אותיות ומעיד בפירוש שפלוני בירך את השם הנזכר, חייב לקרוע. ואם שמע מפי עד ששמע מפי עד, אין חייב לקרוע. ויש מפרשים שכל שאומר בלשון העד הראשון חייב השומע לקרוע, ואפילו הם מאה עדים איש מפי איש, ורק כששומע ממי שאינו מזכיר השם המפורש אלא אומר סתם ׳פלוני קילל את השם׳, אינו חייב לקרוע. ריטב״א (ד״ה אחד).

[לג] **רש״י** כת״י (ד״ה עדים) וריטב״א (שם). וביאר הריטב״א עוד, שהעד אינו מעיד סתם ׳פלוני קילל את השם׳, שאין בכח עדות כזו לחייב את המגדף סקילה. והביא מהירושלמי (סנהדרין פ״ז ה״ח) שגם אין לעד לומר בלשונו של המגדף, משום שנמצא שהוא בעצמו מגדף, אלא העד אומר תחילה שם בן ארבע אותיות, ואחר כך אומר ׳פלוני גידף שם זה׳.

[לד] **משמע** שאם לא קרעו בשעה ששמעו, צריכים לקרוע בשעה שמעידים. ריטב״א (ד״ה שכבר) ומאירי (ד״ה ועל ברכת).

[לה] **רש״י** בסנהדרין (ס. ד״ה הא).

[לו] **המיוחס** לרש״י (ד״ה אתיא) ור״ש בן היתום (ד״ה אתיא). וראה גם בהערה להלן בדברי הריטב״א. ובפירוש מסכת משקין (ד״ה קריעה) כתוב, שלומדים מקריעה שבאלישע [וראה בהגהות וציונים שיש גורסים ברש״י ׳מאלישע׳].

[לז] **כמבואר** בהערה לעיל, שלומדים זאת בגזירה שוה ׳ויקרעם׳ ׳ויקרעם׳ מאלישע.

[לח] **יש** להקשות, שנלמד בגזירה שוה ׳קריעה׳ ׳קריעה׳ לכל החייבים בקריעה, ויהיה אסור לאחות אף קרעים על שאר קרובים. ושמא לא מסתבר ללמוד כן. תוספות (ד״ה אתיא). אך הריטב״א (ד״ה מנא) כתב, שאכן לו היינו למדים רק מ׳קריעה׳ בלבד, היה

[א] ואלו קרעין שאין מתאחין [א] הקורע על אביו ועל אמו [ב] ועל רבו שלימדו תורה ועל נשיא ועל אב ב״ד [ג] ועל שמועות הרעות ועל ברכת השם ועל ספר תורה שנשרף [ד] ועל ערי יהודה ועל המקדש ועל ירושלים [ה] וקורע על מקדש ומוסיף על ירושלים [ו] אביו ואמו [ז] ורבו שלימדו תורה מנלן דכתיב [א] ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו אבי אבי זה אביו ואמו רכב ישראל ופרשיו זה רבו שלימדו תורה מאי משמע כדמתרגם רב יוסף רבי רבי דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין ולא מתאחין מנלן דכתיב [א] ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים ממשמע שנאמר [א] ויקרעם איני יודע שלשנים [א] אלא מלמד שקרועים ועומדים לשנים לעולם אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן אליהו חי הוא אמר ליה כיון דכתיב [א] ולא ראהו עוד לגבי דידיה כמת דמי [ח] נשיא ואב בית דין [ט] ושמועות הרעות מנלן דכתיב [ב] ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה׳ ועל בית ישראל כי נפלו בחרב שאול זה נשיא יהונתן זה אב ב״ד על עם ה׳ ועל בית ישראל אלו שמועות הרעות א״ל רב בר שבא לרב כהנא ואימא עד דהוו כולהו א״ל על הפסיק הענין [ב] ומי קרעינן אשמועות הרעות והא אמרו ליה לשמואל קטל שבור מלכא תריסר אלפי יהודאי במזיגת קסרי ולא קרע לא אמרו אלא [י] ברוב צבור וכמעשה שהיה ומי קטל שבור מלכא יהודאי והא א״ל שבור מלכא לשמואל תיתי לי דלא קטלי יהודי מעולם התם אינהו גרמי לנפשייהו דא״ר אמי לקל יתירי דמזיגת קסרי פקע שורא דלודקיא [כ] על ברכת השם מנלן דכתיב [ג] ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים [ג] ת״ר [ל] אחד השומע ואחד השומע מפי השומע חייב לקרוע והעדים אינן חייבין לקרוע שכבר קרעו בשעה ששמעו [ג] בשעה ששמעו מאי הוי הא קא שמעי השתא לא ס״ד דכתיב [ד] ויהי כשמוע המלך חזקיהו ויקרע את בגדיו המלך קרע והם לא קרעו ולא מתאחין מנלן אתיא קריעה קריעה [מ] ספר תורה שנשרף מנלן דכתיב [ה] ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה (א) ויקרעה בתער הסופר והשלך אל האש אשר אל האח וגו׳ מאי שלש דלתות וארבעה אמרו ליה ליהויקים כתב ירמיה ספר קינות אמר להו מה כתיב ביה [ו] איכה ישבה בדד אמר להו אנא מלכא א״ל [ז] בכה תבכה בלילה [ד] אנא מלכא [ח] גלתה יהודה מעוני אנא מלכא [ט] דרכי ציון אבלות אנא מלכא [י] היו צריה לראש אמר להו מאן אמרה [י] כי ה׳ הוגה על רוב פשעיה מיד קדר כל אזכרות שבה ושרפן באש והיינו דכתיב [ה] [כ] ולא פחדו ולא קרעו את בגדיהם מכלל דבעו למיקרע אמר ליה רב פפא לאביי אימר משום שמועות רעות בההיא שעתא מי הוו א״ר חלבו אמר רב הונא הרואה ספר תורה שנקרע [ו] חייב לקרוע [נ] שתי קריעות אחד על הגויל ואחד על הכתב שנאמר [ל] אחרי שרוף המלך את המגלה ואת הדברים רבי אבא ורב הונא בר חייא הוו יתבי [א] קמיה דרבי [ז] אבא בעא לאפנויי שקליה לטוטפתיה אחתיה אבי סדיא אתאי בת נעמיתא בעא למיבלעיה [ח] אמר השתא איחייבן לי שתי קריעות א״ל מנא לך הא והא בדידי הוה עובדא ואתאי לקמיה דרב מתנה ולא הוה בידיה אתאי לקמיה דרב יהודה ואמר לי הכי אמר שמואל לא אמרו [ס] אלא בזרוע וכמעשה שהיה ערי יהודה מנלן דכתיב [מ] ויבאו אנשים משכם משילו ומשמרון שמונים איש מגולחי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים ומנחה ולבונה בידם להביא בית ה׳ וגו׳ א״ר חלבו [ט] אמר עולא ביראה [ע] אמר ר׳ אלעזר הרואה ערי יהודה בחורבנן אומר [נ] ערי קדשך היו מדבר וקורע ירושלים בחורבנה אומר [נ] ציון מדבר היתה ירושלם שממה וקורע בית המקדש בחורבנו אומר [ס] בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה וקורע: קורע על מקדש ומוסיף על ירושלים: ורמינהו [פ] אחד השומע ואחד הרואה כיון שהגיע לצופים [י] קורע וקורע על מקדש בפני עצמו ועל ירושלים בפני עצמה לא קשיא [צ] הא דפגע במקדש ברישא הא דפגע בירושלים ברישא. תנו רבנן [ק] וכולן רשאין לשוללן ולמוללן וללוקטן ולעשותן כמין סולמות אבל לא לאחותן אמר רב חסדא ובאיחוי

ואלו קרעין כו׳. באבל רבתי במסכת שמחות (פ״ט): ברוב צבור. רוב ישראל: וכמעשה שהיה. בשאול ויהונתן: גרמו לנפשייהו. דמרדו ביה, והא דקאמר לא קטלי יהודי רוצה לומר בחנם: לקול יתירי. לקול כנורות שמרדו: [ב] אתיא קרע קרע (מלוד [ג]): שלש דלתות וארבעה. כלומר ארבעה פסוקים: אנא מלכא. והמלכה לא כתיב כלום: היו צריה לראש. שהנכרי ראש ולא אתה: משום שמועות רעות. על הגלות איבעי למיקרע: את המגילה. זה הגויל: ואת הדברים. זה הכתב: [ד] השתא. אי שקיל להו נעמיתא איבעי לי למיקרע על הגויל ועל הכתב, דהוי כנשרף: בזרוע. שאין יכול להצילו: וכמעשה שהיה. דיהויקים, אבל דנעמיתא דמצי להציל לא מיקרע: הא דפגע במקדש ברישא. כגון שנכנס לירושלים בשידה תיבה ומגדל דלא ראה ירושלים עד שראה בית המקדש קורע על המקדש ומוסיף על ירושלים, אבל בשלא נכנס בתיבה ופגע בירושלים ברישא קורע על ירושלים בפני עצמה ועל המקדש בפני עצמו: כל הקרעים רשאין למוללן. לקפל בגד בתפירה: כעין סולמות. שאין מלקטין זה סמוך לזה אבל זה רחוק מזה, שמלקט ברוחב כעין מעלות סולמות: מתוך

18/06/2018

ברכת השם מנלן. ועל ברכת השם דנכרים פליגי הכא בירושלמי [ה] אית דאמרי רבשקה ישראל מומר הוה אבל דנכרי לא ואית דאמרי נכרי הוה ובפרק ארבע מיתות (סנהדרין דף ס.) נמי פליגי בה בש״ס שלנו ובירושלמי הוה ריש לקיש קורע על ברכת השם:

ואחד השומע מפי השומעים. פירש בתוס׳ כגון מן העדים שאומרים זה ואם הוא אומר יכה יוסי את יוסי אין קורעין על זה וכן משמע בפ״ד מיתות (שם דף נו. [ו]):

אתיא קריעה. תימה אם כן נילף כל קריעות שלא יתאחו מקריעה קריעה ושמא לא מיסתבר ליה:

קדר כל האזכרות. תימה והא (ב) דקרעה בתער הסופר משמע כל המגילה ובירושלמי [ה] לא גרסינן האזכרות:

לא אמרו אלא בזרוע. ובירושלמי [ה] גרס שטרפה מלך ישראל בזרוע:

משכם משילו. לא שייך הכא למיפרך ואימא עד דאיכא תלתא אבל קצת קשה דאימר מילתא יתירתא הוה דמגלחי זקן (ג) ומתגודדים כתיב בהאי קרא ויש לומר דלא שייך למימר דלא נילף כלל אלא קריעה ולעיל (ד׳ כא.) הכי קאמר נמי נהי דגמרת שפיר קריעה מ״מ לא תילף מינה מעומד:

ובאיחוי

מסורת הש״ס עם הוספות

א) שמחות פ״ט, ג, ב) [לעיל כב: ע״ש סנהדרין ס.], ג) [סנהדרין ס.], ד) עיין רש״י כת״י וברש״י ותוס׳ פסחים מט., ה) דפרקין ה״ה, ו) ע״ש ברש״י ד״ה בכל יום.

עין משפט נר מצוה

קפז א מיי׳ פ״ט מהל׳ אבל הלכה ב ג סמג עשין ב טוש״ע יו״ד סי׳ שמ סעיף טו:

קפח ב מיי׳ שם הלכה ה טוש״ע שם סעיף יז:

קפט ג מיי׳ שם הלכה ו טוש״ע שם סעיף לו:

קצ ד מיי׳ שם הלכה י ופ״ה מהלכות תענית הלכה יז טוש״ע א״ח סי׳ תקסא וטוש״ע יו״ד סי׳ שמ סעיף לח:

קצא ה מיי׳ פ״ה מהל׳ תענית הלכה טז טוש״ע א״ח שם סעיף ג:

קצב ו מיי׳ פ״ט מהל׳ אבל הלכה ג ופ״ט הלכה ג טור ש״ע יו״ד סי׳ שמ סעיף יז:

קצג ז מיי׳ שם הלכה ה ופ״ה מהלכות ת״ת הלכה ט סמג עשין יג טוש״ע יו״ד סי׳ רמב סעיף כה:

קצד ח מיי׳ פ״ט מהל׳ אבל הלכה ב ו טוש״ע שם סעיף יז:

קצה ט י מיי׳ שם טור טוש״ע שם סעיף לו:

קצו כ ל מ נ ס מיי׳ שם הלכה ב ז טוש״ע שם סעיף לז:

קצז ע פ צ מיי׳ פ״ה מהלכות תענית הלכה טז טוש״ע א״ח סי׳ תקסא סעיף ג:

קצח ק מיי׳ שם הלכה ה ופ״ט מהלכות אבל הלכה ג טוש״ע א״ח שם סעיף ד וטוש״ע יו״ד סי׳ שמ סעיף לט:

הגהות הב״ח

(א) גמ׳ שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר: (ב) תוס׳ ד״ה קדר כו׳ והא דיקרעה בתער: (ג) ד״ה משכם כו׳ דמגלחי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים כו׳ דלא נילף כלל אפילו קריעה:

הגהות מהר״ב רנשבורג

אן גמ׳ רבי אבא ורב הונא בר חייא הוו יתבי קמיה דרבי אבא. נמחק תיבות קמיה דר׳ אבא ונ״ב קם ר׳ אבא. כך שמעתי ולאחיו יש מגיהים ולענ״ד אין צורך לדבר כיון כה״ג באתר שבע בהוריות דף ב׳ ע״ב דתלתא סמים ר׳ אבא הוו יתבי: בן רש״י ד״ה אתיא קרע קרע מדוד עכ״ל. עיין שו״ת שער אפרים סי׳ לו שכתב דטעות הדפוס הוא ועיין עוד ספר יד דוד:

רש״י כת״י

[נדפס בסוף המסכת]

תורה אור השלם

א) וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים: [מלכים ב׳ ב, יב]

ב) וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם וְגַם כָּל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ: וַיִּסְפְּדוּ וַיִּבְכּוּ וַיָּצֻמוּ עַד הָעָרֶב עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וְעַל עַם יְיָ וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב: [שמואל ב׳ א, יא-יב]

ג) וַיָּבֹא אֶלְיָקִים בֶּן חִלְקִיָּה אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּדוּ לוֹ אֵת דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה: [מלכים ב׳ יח, לז]

ד) וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְיָ: [מלכים ב׳ יט, א]

ה) וַיְהִי כִּקְרוֹא יְהוּדִי שָׁלֹשׁ דְּלָתוֹת וְאַרְבָּעָה יִקְרָעֶהָ בְּתַעַר הַסֹּפֵר וְהַשְׁלֵךְ אֶל הָאֵשׁ אֲשֶׁר אֶל הָאָח עַד תֹּם כָּל הַמְּגִלָּה עַל הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל הָאָח: [ירמיה לו, כג]

ו) אֵיכָה יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס: [איכה א, א] ז) בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ אֵין לָהּ מְנַחֵם מִכָּל אֹהֲבֶיהָ כָּל רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים: [איכה א, ב] ח) גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא יָשְׁבָה בַגּוֹיִם לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ כָּל רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים: [איכה א, ג] ט) דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נּוּגוֹת וְהִיא מַר לָהּ: [איכה א, ד] י) הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי יְיָ הוֹגָהּ עַל רֹב פְּשָׁעֶיהָ עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי צָר: [איכה א, ה] כ) וְלֹא פָחֲדוּ וְלֹא קָרְעוּ אֶת בִּגְדֵיהֶם הַמֶּלֶךְ וְכָל עֲבָדָיו הַשֹּׁמְעִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: [ירמיה לו, כד] ל) וַיְהִי דְבַר יְיָ אֶל יִרְמְיָהוּ אַחֲרֵי שְׂרֹף הַמֶּלֶךְ אֶת הַמְּגִלָּה וְאֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כָּתַב בָּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר: [ירמיה לו, כז] מ) וַיָּבֹאוּ אֲנָשִׁים מִשְּׁכֶם מִשִּׁלוֹ וּמִשֹּׁמְרוֹן שְׁמֹנִים אִישׁ מְגֻלְּחֵי זָקָן וּקְרֻעֵי בְגָדִים וּמִתְגֹּדְדִים וּמִנְחָה וּלְבוֹנָה בְּיָדָם לְהָבִיא בֵּית יְיָ: [ירמיה מא, ה] נ) עָרֵי קָדְשְׁךָ הָיוּ מִדְבָּר צִיּוֹן מִדְבָּר הָיָתָה יְרוּשָׁלִַם שְׁמָמָה: [ישעיה סד, ט] ס) בֵּית קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ אֲבֹתֵינוּ הָיָה לִשְׂרֵפַת אֵשׁ וְכָל מַחֲמַדֵּינוּ הָיָה לְחָרְבָּה: [ישעיה סד, י]

משנת ראשונים

ואלו קרעים שאינם מתאחין. ואיחוי מפרש רבינו אליקים ז״ל שתופר כדרכו, ורבי יצחק ב״ר אשר הלוי הבחור ז״ל שנהרג על קידוש השם פירש דאיחוי כעין אריגה מעשה ידי אומן, דמעשה אורג (שמות כח לב) מתרגמינן עובד מחי, ושולל הוי פירושו שתופר כדרכו. [הלכות שמחות למהר״ם מרוטנבורג, סי׳ עח]

ועל רבו שלימדו תורה. פירש הרב אבא מרי ז״ל דווקא שרוב חכמתו ממנו כדאמרינן גבי אבידה, ואינו נראה בעיני, דאף באבדה קיימא לן כר׳ יוסי דאמר אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת וכן פסק שם הרב אלפאסי ז״ל. ועוד דלשון למדו חכמה לא משמע רוב חכמתו. **[תלמיד הרשב״א]**

ברוב צבור וכמעשה שהיה. פי׳ במות שאול ויהונתן שהיו רוב ישראל לשם ונפלו בחרב אויביהם ואע״פ שלא מתו אלא מיעוט.

[חידושי הר״ן]

פירוש, רוב אותן שיצאו למלחמה עם שאול נהרגו, אבל קיסרי לא היו רוב יהודים שברשותו.

[הלכות שמחות למהר״ם מרוטנבורג, סי׳ קכז]

שלש דלתות. הן שאנו רגילין לקרות דפין וכל ספריהם היו כס״ת שלנו שנגלל כיריעה. **[פירוש ר״ש בן היתום]**

הגהות וציונים א] צ״ל כמו שהוא בסנהדרין ויקרעם **לשנים** א״י **שהם קרעים ומה ת״ל קרעים** אלא מלמד **שקרועים ועומדים לעולם** (רש״ש עי״ש ועי׳ חי׳ הריטב״א): ב] בכת״י נוסף **שאין מתאחין מנלן ילפינן קרע קרע מאלישע**, ועי׳ רא״ש סי׳ סד ובקרבן נתנאל שם אות ל, ועי׳ יעב״ץ: ג] בכת״י ובסנהדרין נוסף **וכי קרעו**: ד] בכת״י נוסף **אמר** (וכן בכולם): ה] צ״ל **וכתיב**, וכ״ה בכת״י ובע״י (דק״ס): ו] צ״ל ס״ת **שנשרף**, וכ״ה בכת״י ובראשונים (רש״ש, דק״ס ע״ש): ז] צ״ל **קם רבי אבא** (גליון) [ועי׳ רש״ש]: ח] בכת״י ובע״י נוסף **שדא רב הונא ידא ואצלינהו** אמר **איכו** השתא (ועי׳ רש״י וברכות כה סוע״ב) וע״ע ירושלמי דפרקין ה״ז: ט] [בשאלתות איתא אמר ר׳ יהודה הרואה כו׳] (גליון): י] צ״ל **מאלישע** (גליון) ועיין לעיל אות ב וביעב״ץ וקרבן נתנאל שם: כ] בכת״י נוסף **איכו** (ועי׳ אות ח).

את מגילת איכה[לט] (ירמיה לו כג), **'וַיְהִי כִּקְרוֹא יְהוּדִי שָׁלֹשׁ דְּלָתוֹת וְאַרְבָּעָה**[מ], **יִקְרָעֶהָ בְּתַעַר הַסֹּפֵר וְהַשְׁלֵךְ אֶל הָאֵשׁ אֲשֶׁר אֶל הָאָח**[מא] וגו', עַד תֹּם כָּל הַמְּגִלָּה' - כשיהודי בן נתניהו סיים לקרוא את ארבעת פסוקיה הראשונים של מגילת איכה והחל לקרוא את הפסוק החמישי, קרע יהויקים את המגילה בסכין חריפה ושנונה[מב] של סופרים והשליכה לאש עד שסיים את כולה. ותחילה יש לברר בפסוק, **מַאי 'שָׁלֹשׁ דְּלָתוֹת וְאַרְבָּעָה'** - מדוע יהויקים קרע אותה ושרפה רק אחרי שקראו שלושה וארבעה פסוקים והגיעו לפסוק החמישי[מג]. אלא הביאור הוא, **שֶׁאָמְרוּ לֵיהּ לִיהוֹיָקִים** המלך, **כָּתַב יִרְמְיָה** הנביא **סֵפֶר קִינוֹת** - מגילת איכה. **אָמַר לְהוּ** - שאל אותם המלך, **מַה כְּתִיב בֵּיהּ** - מה כתוב באותו ספר קינות. אמרו לו, נאמר בו (איכה א א) **'אֵיכָה יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם** הָיְתָה כְּאַלְמָנָה[מד], רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס'[מה], כלומר, שתושבי ירושלים יגלו ממנה[מו]. **אָמַר לְהוּ** - השיב להם המלך, **אֲנָא מַלְכָּא** - אף על פי כן אני המלך, שהרי על המלך לא כתוב כלום, ולא אֶגלה אלא אמלוך על הנותרים, ולא אכפת לי אם יגלו יושבי ירושלים[מז]. **אָמְרוּ לֵיהּ**, נאמר בו עוד (שם א ב) **'בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה** וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ[מח], אֵין לָהּ מְנַחֵם מִכָּל אֹהֲבֶיהָ, כָּל רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ, הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים', כלומר, שהמקדש יחרב. השיב להם גם על זה, **אֲנָא מַלְכָּא** - אני אשאר מלך ולא אכפת לי מכך. אמרו לו, נאמר בו עוד (שם א ג), **'גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי** וּמֵרֹב עֲבֹדָה, הִיא יָשְׁבָה בַגּוֹיִם לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ, כָּל רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים'[מט], כלומר, שיושבי יהודה יגלו, ואף בארץ גלותם לא ימצאו מנוחה. השיב להם, **אֲנָא מַלְכָּא** - אני אשאר מלך ולא אכפת לי. אמרו לו, נאמר בו עוד (שם א ד), **'דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת** מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד, כָּל שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין, כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים, בְּתוּלֹתֶיהָ נּוּגוֹת[נ] וְהִיא מַר לָהּ', כלומר, שלא יעלו לרגל ויהיה בציון יגון. השיב להם, **אֲנָא מַלְכָּא** - אני אשאר מלך ולא אכפת לי. אמרו לו, נאמר בו עוד (שם א ה), **'הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ'** - הנכרי יהיה מלך, ולא אתה. **אָמַר לְהוּ, מַאן אָמְרָהּ** - מי אמר לנבואה זו[נא]. קראו לפניו את המשך הפסוק (שם) **'כִּי ה' הוֹגָהּ עַל רֹב פְּשָׁעֶיהָ'**, כלומר, ה' דיבר נבואה זו על ירושלים בשל פשעיה[נב]. **מִיָּד קָדַר** - חתך יהויקים בסכין[נג] את **כָּל אַזְכָּרוֹת** [-שמות הקדוש ברוך הוא] **שֶׁבָּהּ**[נד], **וּשְׂרָפָן בָּאֵשׁ**. עד כאן ביאור הפסוק המספר את שריפת האזכרות שבמגילת איכה על ידי יהויקים. **וְהַיְינוּ דִּכְתִיב** - והראיה מהמעשה ההוא שחייבים לקרוע על ספר תורה שנשרף, מזה שנאמר בפסוק שאחריו (שם לו כד) **'וְלֹא פָחֲדוּ וְלֹא קָרְעוּ אֶת בִּגְדֵיהֶם**, הַמֶּלֶךְ וְכָל עֲבָדָיו', **מִכְּלָל דְּבָעוּ לְמִיקְרַע** - משמע שהיו צריכים לקרוע על שריפת האזכרות שבה[נה], וכמו כן ספר תורה שנשרף צריכים לקרוע על שריפת האזכרות שבו[נו].

מקשה הגמרא, **אָמַר לֵיהּ רַב פָּפָּא לְאַבַּיֵי, אֵימַר** - שמא נאמר שזה שהיו צריכים לקרוע בגדיהם, אינו מחמת שריפת האזכרות, אלא **מִשּׁוּם שְׁמוּעוֹת הָרָעוֹת** על הגלות וחורבן המקדש[נז] שנאמרו במגילת איכה, ואם כן אין ראיה מפסוק זה שצריך לקרוע על ספר תורה שנשרף. מתרצת הגמרא, **אָמַר לֵיהּ** אביי לרב פפא, **שְׁמוּעוֹת רָעוֹת בְּהַהִיא שַׁעְתָּא מִי הֲווּ** - וכי באותו זמן כבר נתקיימו השמועות הרעות, הרי זו היתה רק נבואה על העתיד[נח].

הגמרא מבארת כמה קריעות קורע על ספר תורה:

אָמַר רַבִּי חֶלְבּוֹ, אָמַר רַב הוּנָא, הָרוֹאֶה סֵפֶר תּוֹרָה שֶׁנִּקְרַע[נט], **חַיָּיב לִקְרוֹעַ שְׁתֵּי קְרִיעוֹת, אֶחָד עַל הַגְּוִיל** - הקלף[ס], **וְאֶחָד עַל הַכְּתָב, שֶׁנֶּאֱמַר** (שם לו כז), 'וַיְהִי דְבַר ה' אֶל יִרְמְיָהוּ **אַחֲרֵי שְׂרֹף הַמֶּלֶךְ אֶת הַמְּגִלָּה וְאֶת הַדְּבָרִים** אֲשֶׁר כָּתַב בָּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר', ומכך שהכתוב הזכיר גם את 'המגילה' שהיא הקלף, וגם את 'הדברים' שהם הכתב, יש ללמוד שעל כל אחד מהם יש חיוב קריעה בפני עצמו[סא].

הגמרא מביאה מעשה בענין זה:

רַבִּי אַבָּא וְרַב הוּנָא בַּר חִיָּיא הֲווּ יָתְבֵי - ישבו יחד, **(קמיה דְּרַבִּי)**

לנו ללמוד דין זה לכל הקריעות, אלא שהלימוד כאן הוא בצירוף שבשתיהן [בקריעה שאצל דוד ובקריעה שאצל חזקיה] מדובר במלך ושמועה רעה [שכן ברכת השם אינה פחותה משמועות הרעות], ולכן רק לגבי ברכת ה' יש ללמוד שאינו מאחה לעולם, אבל לגבי שאר קריעות אין לומדים שאינו מאחה לעולם.

[לט] **בשנה** הרביעית ליהויקים מלך יהודה, אמר ה' לירמיהו הנביא לכתוב על קלף את מגילת איכה, ולקרוא אותה בפני העם כדי שישמעו את הרעה העתידה לבוא וישובו מדרכם הרעה ויסָלחו חטאותם. ויכתוב ברוך בן נריה מפי ירמיהו את מגילת איכה, ויצַוֵהו ירמיהו ליקח את המגילה לבית המקדש ולקוראה שם ביום צום בפני כל הנאספים. ובשנה החמישית ליהויקים גזרו צום בחודש כסלו, ונאספו בבית המקדש כל העם שבירושלים וערי יהודה, ויקרא שם ברוך את מגילת איכה באזני כל העם. באותה שעה ישב המלך בבית העשוי לשבת בו בחורף ולפניו אש בוערת להתחמם כנגדה, שהרי היה בחודש כסלו שהוא זמן הקור, וכשהגידו למלך את כל הדברים, שלח את יהודי בן נתניהו להביא את המגילה לפניו, ויקרא אותה יהודי באזני המלך וכל השרים העומדים עליו. ראה ירמיה (לו כג) ומפרשים (שם).

[מ] **'דלת'** היא פסוק. המיוחס לרש"י (ד"ה שלש). והטעם שפסוקי מגילת איכה נקראים דלתות, פירש רש"י כת"י (ד"ה ויהי), מפני שכל פסוק בה הוא פרשה בפני עצמה, וצריך לתת ריוח בין פסוק לפסוק [שמפני שיש פתח והפסק בין פסוק לפסוק, נמצא שהפסוק עצמו הוא הדלת הסוגר הפתחים. רמלבי"ם (ירמיה שם)]. ובפירוש מסכת משקין (ד"ה שלש) פירש, ש'דלת' היא שורה. ור"ש בן היתום (ד"ה שלש) פירש, ש'דלת' היא דף, וכל ספריהם היו נגללים ביריעה כמו ספר תורה שלנו, וכוונת הכתוב 'שלוש דלתות וארבעה' שקראו שלושה דפים וארבעה פסוקים. ואין הכוונה שארבעת הפסוקים היו על פני שלושה דפים, שהרי אינם אפילו חצי דף, אלא יתכן שתחילה קרא הקורא את המגילה לפני יהויקים במרוצה, ולאחר שקרא שלושה דפים ביקש יהויקים שיחזור ויקרא לפניו לאט, כדרך אדם האומר לחבירו 'חזור והשמיעני בנחת', ובפעם זו קרא את ארבעת הפסוקים [ותחילת הפסוק החמישי] וכדלהלן.

[מא] **'אח'** הוא שם הכלי שבו האש בוערת. ר"ש בן היתום (ד"ה האח) ורד"ק (ירמיה לו כג). וכעין זה פירש רש"י (שם), שלפי פשוטו משמע שהוא כלי שמבערין עליו אור לפני השרים. אך כתב עוד, שרבותינו פירשו, ש'אח' הוא עצים, ונקראים כן על שם שנדלקים באחוה. וכעין זה פירש רמלבי"ם (שם), ש'אח' הוא עשבים יבשים שעל ידם מבעירים את האש.

[מב] **מצודת** דוד (שם).

[מג] **רש"י** כת"י (ד"ה מאי).

[מד] **כלומר**, איך ירושלים שעמה רב, תשב גלמודה מיושביה כאלמנה. רש"י (איכה שם).

[מה] **כלומר**, איך העיר ירושלים החשובה בגוים והשרה במדינות, תתן מס לאחרים.

על פי ראב"ע ופסיקתא זוטרתא (איכה שם).

[מו] **על** פי רש"י באיכה (שם). ועל פיו גם ביאור הפסוקים שבסמוך.

[מז] **על** פי רש"י (המיוחס וכת"י ד"ה אנא, וירמיה לו כג). ועל פיהם גם ביאור 'אנא מלכא' דלקמן. וכעין זה פירש בפירוש מסכת משקין (ד"ה אמר), אף על פי שהצרות באות לישראל מכל מקום אני מלך ואיני חושש. ור"ש בן היתום (ד"ה אנא) פירש, שאמר, מה אכפת לי מירושלים, אם לא אמלוך בירושלים, אמלוך בעיר אחרת. והר"ן (ד"ה מאי) פירש, שאמר, אף על פי שהוא מקונן, אהיה מלך בעל כרחו.

[מח] **כלומר**, תבכה שתי בכיות, על חורבן בית ראשון ועל חורבן בית שני, בלילה, שאז נשרף רובו. ומתוך שבוכה תמיד, תמיד דמעתה על לחיה.

[מט] **כלומר**, בין הגדרות שבגבולות שדה וכרם, שיש גובה מכאן ומכאן ואין מקום לנוס.

[נ] **מלשון** תוגה. ראב"ע (שם).

[נא] **רש"י** כת"י (ד"ה מאן).

[נב] **רש"י** כת"י (ד"ה ה') פירש תיבת 'הוֹגָהּ', מלשון דיבור [כמו 'ולשוני תהגה צדקך' (תהלים לה כח)], כלומר 'דִּבְּרָהּ' [-דיבר אותה]. אמנם רש"י באיכה (שם) פירש מלשון יגון, כלומר הדאיבהּ [-הדאיב אותה]. וראה בילקוט ביאורים בפירוש כל דברי הגמרא כאן.

[נג] **רש"י** כת"י (ד"ה קדר). ור"ש בן היתום (ד"ה מיד) פירש שהשחיר את כל האזכרות.

[נד] **התוספות** (ד"ה קדר) תמהו, הרי מהפסוק 'ויקרעה בתער הסופר' משמע שקרע את כל המגילה ולא רק את האזכרות, ומדוע נקטה הגמרא שחתך רק את האזכרות. וכתבו שהירושלמי (פ"ג ה"ז) לא גורס 'האזכרות' [אלא 'מיד יקרעה בתער הסופר וגו''].

[נה] **ואין** לדחות שכוונת הפסוק לומר שלא שבו בתשובה וקרעו בגדיהם להכנעה וצער כששמעו הנבואה הרעה זו, שכן על זה כבר אמר הכתוב 'ולא פחדו'. שפת אמת (ד"ה א"נ).

[נו] **ר"ן** (ד"ה דכתיב) בפירושו השני. ולפירושו הראשון, אצל יהויקים היו צריכים לקרוע מחמת איבוד מגילת איכה, ויש ללמוד משם שכל שכן שצריכים לקרוע מחמת איבוד ספר תורה. וכתב שמה ששנינו 'ועל ספר תורה שנשרף', לאו דווקא ספר תורה.

[נז] **רש"י** כת"י (ד"ה אימא).

[נח] **והיא** יכולה להתבטל מפני כח הרבים, אף לאחר שנחתם גזר הדין. ואף באופן שאינה יכולה להתבטל, מכל מקום כל זמן שלא אירע המעשה אין צריך לקרוע. ריטב"א (ד"ה נהסיא). וראה מה שכתוב בזה בהגהות הריעב"ץ (ד"ה נהסיא).

[נט] **צריך** לומר 'שנשרף'. הגהות וציונים.

[ס] **משום** שהיתה בו הקדושה. פירוש מסכת משקין (ד"ה אחת).

[סא] **הטעם** שאינו יוצא בקריעה אחת על הגויל ועל הכתב, הוא משום ששריפת הגויל קודמת לשריפת הכתב ואינם נשרפים כאחת, ונמצא שחיוב הקריעה על הגויל כבר היה בשעה שבא חיוב הקריעה על הכתב, אבל אם שמע אחר שנשרף, קורע קרע אחד,

18/06/2018אהח

^(א) ואלו קרעין שאין מתאחין ^א הקורע על אביו ועל אמו ^ב ועל רבו שלימדו תורה ועל נשיא ועל אב ב"ד ^ג ועל שמועות הרעות ועל ברכת השם ועל ספר תורה שנשרף ^ד ועל ערי יהודה ועל המקדש ועל ירושלים ^ה וקורע על מקדש ומוסיף על ירושלים ^ו אביו ואמו ^ז ורבו שלימדו תורה מנלן דכתיב ^א ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו אבי אבי זה אביו ואמו רכב ישראל ופרשיו זה רבו שלימדו תורה מאי משמע כדמתרגם רב יוסף רבי רבי דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין ולא מתאחין מנלן דכתיב ^א ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים ממשמע שנאמר ^ב ויקרעם איני יודע שלשנים^(א) אלא מלמד שקרועים ועומדים לשנים לעולם אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן אליהו חי הוא אמר ליה כיון דכתיב ^א ולא ראהו עוד לגבי דידיה כמת דמי ^ח נשיא ואב בית דין ^ט ושמועות הרעות מנלן דכתיב ^ב ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב שאול זה נשיא יהונתן זה אב ב"ד על עם ה' ועל בית ישראל אלו שמועות הרעות א"ל רב בר בר שבא לרב כהנא ואימא עד דהוו כולהו א"ל על על הפסיק הענין^(ב) ומי קרעינן אשמועות הרעות והא אמרו ליה לשמואל קטל שבור מלכא תריסר אלפי יהודאי במזיגת קסרי ולא קרע לא אמרו אלא ^י ברוב צבור וכמעשה שהיה ומי קטל שבור מלכא יהודאי והא א"ל שבור מלכא לשמואל תיתי לי דלא קטלי יהודי מעולם התם אינהו גרמי לנפשייהו דא"ר אמי לקל יתירי דמזיגת קסרי פקע שורא דלודקיא ^כ על ברכת השם מנלן דכתיב ^ג ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים ^ג ת"ר ^ל אחד השומע ואחד השומע מפי השומע חייב לקרוע והעדים אינן חייבין לקרוע שכבר קרעו בשעה ששמעו^(ג) בשעה ששמעו מאי הוי הא קא שמעי השתא לא ס"ד דכתיב ^ד ויהי כשמוע המלך חזקיהו ויקרע את בגדיו המלך קרע והם לא קרעו ולא מתאחין מנלן ^ג אתיא קריעה קריעה ^מ ספר תורה שנשרף מנלן דכתיב ^ה ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה (א) ויקרעה בתער הסופר והשלך אל האש אשר אל האח וגו' מאי שלש דלתות וארבעה אמרו ליה ליהויקים כתב ירמיה ספר קינות אמר להו מה כתיב ביה ^ו איכה ישבה בדד אמר להו אנא מלכא א"ל ^ז בכה תבכה בלילה^(ד) אנא מלכא ^ח גלתה יהודה מעוני אנא מלכא ^ט דרכי ציון אבלות אנא מלכא ^י היו צריה לראש אמר להו מאן אמרה ^י כי ה' הוגה על רוב פשעיה מיד קדר כל אזכרות שבה ושרפן באש והיינו דכתיב^(ה) ^כ ולא פחדו ולא קרעו את בגדיהם מכלל דבעו למיקרע אמר ליה רב פפא לאביי אימר משום שמועות הרעות א"ל שמועות רעות בההיא שעתא מי הוו א"ר חלבו אמר רב הונא הרואה ספר תורה שנקרע^(ו) חייב לקרוע ^נ שתי קריעות אחד על הגויל ואחד על הכתב שנאמר ^ל אחרי שרוף המלך את המגלה ואת הדברים רבי אבא ורב הונא בר חייא הוו יתבי ^(א] קמיה דרבי^(ז) אבא בעא לאפנויי שקליה לטוטפתיה אחתיה אבי סדיא אתאי בת נעמיתא בעא למיבלעיה^(ח) אמר השתא איחייבן לי שתי קריעות א"ל מנא לך הא והא בדידי הוה עובדא ואתאי לקמיה דרב מתנה ולא הוה בידיה אתאי לקמיה דרב יהודה ואמר לי הכי אמר שמואל לא אמרו ^ס אלא בזרוע וכמעשה שהיה ערי יהודה מנלן דכתיב ^מ ויבאו אנשים משכם משילו ומשמרון שמונים איש מגולחי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים ומנחה ולבונה בידם להביא בית ה' וגו' א"ר חלבו^(ט) אמר עולא ביראה ^ע אמר ר' אלעזר הרואה ערי יהודה בחורבנן אומר ^נ ערי קדשך היו מדבר וקורע ירושלים בחורבנה אומר ^נ ציון מדבר היתה ירושלם שממה וקורע בית המקדש בחורבנו אומר ^ס בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה וקורע: קורע על מקדש ומוסיף על ירושלים: ורמינהו ^פ אחד השומע ואחד הרואה כיון שהגיע לצופים^(י) קורע וקורע על מקדש בפני עצמו ועל ירושלים בפני עצמה לא קשיא ^צ הא דפגע במקדש ברישא הא דפגע בירושלים ברישא. תנו רבנן ^ק וכולן רשאין לשוללן ולמוללן וללוקטן ולעשותן כמין סולמות אבל לא לאחותן אמר רב חסדא

ובאיחוי

ואלו קרעין כו'. בהאי רבתי במסכת שמחות (פ"ט): **ברוב צבור.** רוב ישראל: **וכמעשה שהיה.** בשאול ויהונתן: **גרמו לנפשייהו.** דמרדו ביה, והא דקאמר לא קטלי יהודי רוצה לומר בחנם: **לקול יתירי.** לקול כנורות שמרדו: ^(ב] **אתיא קרע קרע** (מלוד^ו): **שלש דלתות וארבעה.** כלומר ארבעה פסוקים: **אנא מלכא.** ואמלכא לא כתיב כלום: **היו צריה לראש.** שהנכרי ראש ולא אתה: **משום שמועות רעות.** על הגלות איבעי למיקרע: **את המגלה.** זה הגויל: **ואת הדברים.** זה הכתב: ^(ג] **השתא.** אי שקיל להו נעמיתא איבעי לי למיקרע על הגויל ועל הכתב, דהוי כנשרף: **בזרוע.** שאין יכול להצילו: **וכמעשה שהיה.** דיהויקים, אבל דנעמיתא דמצי להציל לא מיקרע: **הא דפגע במקדש ברישא.** כגון שנכנס לירושלים בשידה תיבה ומגדל דלא ראה ירושלים עד שראה בית המקדש קורע על המקדש ומוסיף על ירושלים, אבל בשלא נכנס בתיבה ופגע בירושלים ברישא קורע על ירושלים בפני עצמה ועל המקדש בפני עצמו: **כל הקרעים רשאין למוללן.** לקפל בגד בתפירה: **כעין סולמות.** שאין מלקטין זה סמוך לזה אבל זה רחוק מזה, שמלקט ברוחב כעין מעלות סולמות:

מתוך

ברכת השם מנלן. ועל ברכת השם דנכרים פליגי הכא בירושלמי^(ה) איכא דאמרי דבשקה ישראל מומר הוה אבל דנכרי לא ואיכא דאמרי נכרי הוה ובפרק ארבע מיתות (סנהדרין דף ס.) נמי פליגי בה בש"ס שלנו ובירושלמי הוה ריש לקיש קורע על ברכת השם:

ואחד השומע מפי השומעים. פירש בתוס' כגון מן העדים שאומרים זה ואם הוא אומר יכה יוסי את יוסי אין קורעין על זה וכן משמע בפ"ד מיתות (שם דף נו.^(ו)):

אתיא קריעה. תימה אם כן נילף כל קריעות שלא יתאחו מקריעה קריעה ושמא לא מיסתבר ליה: **קדר** כל האזכרות. תימה והא (ב) דקרעה בתער הסופר משמע כל המגילה ובירושלמי^(ה) לא גרסינן האזכרות: **לא** אמרו אלא בזרוע. ובירושלמי^(ה) גרס ששרפה מלך ישראל בזרוע:

משכם משילו. לא שייך הכא למיפרך ואימא עד דאיכא תלתא אבל קצת קשה דאימר מילתא יתירתא הוה דמגלחי זקן (ג) ומתגודדים כתיב בההיא קרא ויש לומר דלא שייך למימר דלא נילף כלל אלא קריעה ולעיל (ד' כה.) הכי קאמר נמי נהי דגמרת שפיר קריעה מ"מ לא תילף מינה מעומד:

ובאיחוי

עין משפט נר מצוה

- **קפז** א מיי' פ"ט מהל' אבל הלכה ב ג סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף טו:
- **קפח** ב מיי' שם הלכה ה טוש"ע שם סעיף יז:
- **קפט** ג מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סעיף לו:
- **קצ** ד מיי' שם הלכה י ופ"ה מהלכות תענית הלכה יז יח טוש"ע שם סעיף לח וטוש"ע א"ח סי' תקסא סעיף א:
- **קצא** ה מיי' פ"ה מהל' תענית הלכה טז טוש"ע א"ח שם סעיף ב:
- **קצב** ו מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה ג ופ"ט הלכה ב טור ש"ע י"ד סי' שמ סעיף א:
- **קצג** ז מיי' שם פ"ט הלכה ה ופ"ה מהלכות ת"ת הלכה ט סמג עשין ב טוש"ע שם סעיף ח וסי' רמב סעיף כה:
- **קצד** ח מיי' פ"ט מהל' אבל הלכה ב ו טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף יז:
- **קצה** ט י מיי' שם טור ש"ע שם סעיף לו:
- **קצו** כ ל מ נ ס מיי' שם הלכה ב ז טוש"ע שם סעיף לז:
- **קצז** ע פ צ מיי' פ"ה מהלכות תענית הלכה טז טוש"ע א"ח סי' תקסא סעיף א ב:
- **קצח** ק מיי' שם הלכה יז ופ"ט מהלכות אבל הלכה ג טוש"ע א"ח שם סעיף ד וטוש"ע י"ד סי' שמ סעיף לט:

◆

משנת ראשונים

ואלו קרעים שאינם מתאחין. ואיחוי מפרש רבינו אליקים ז"ל שתופר כדרכו, ורבי יצחק ב"ר אשר הלוי הבחור ז"ל שנהרג על קידוש השם פירש דאיחוי כעין אריגה מעשה ידי אומן, דמעשה אורג (שמות כח לב) מתרגמינן עובד מחי, ושולל הוי פירושו שתופר כדרכו.
[הלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורג, סי' עח]

ועל רבו שלימדו תורה. פירש הרב אבא מרי ז"ל דווקא שרוב חכמתו ממנו כדאמרינן גבי אבידה, ואינו נראה בעיני, דאף באבדה קיימא לן כר' יוסי דאמר אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת וכן פסק שם הרב אלפאסי ז"ל. ועוד דלשון למדו חכמה לא משמע רוב חכמתו. **[תלמיד הרשב"א]**

ברוב צבור וכמעשה שהיה. פי' במות שאול ויהונתן שהיו רוב ישראל לשם ונפלו בחרב אויביהם ואע"פ שלא מתו אלא מיעוט.
[חידושי הר"ן]

פירוש, רוב אותן שיצאו למלחמה עם שאול נהרגו, אבל קיסרי לא היו רוב יהודים שברשותו.
[הלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורג, סי' קכז]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) שמחות פ"ט, **ב)** [לעיל כב: ע"ש סנהדרין ס.], **ג)** [סנהדרין ס.], **ד)** עיין רש"י כת"י וברש"י ותוס' פסחים מט., **ה)** דפרקין ה"ה, **ו)** ע"ש ברש"י ד"ה בכל יום.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר: **(ב)** תוס' ד"ה קדר כו' והא דיקרעה בתער: **(ג)** ד"ה משכם כו' דמגלחי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים כו' דלא נילף כלל אפילו קריעה:

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' רבי אבא ורב הונא בר חייא הוו יתבי קמיה דרבי אבא. נמחק תיבות קמיה דר' אבא וצ"ב קם ר' **אבא**. כך שמעתי וראיתי יש מגיהים ולענ"ד אין צורך לזה דכבר בירר בס' באר שבע בהוריות דף ב' ע"א דתלתא שמם ר' אבא הוו יעוש"ה: **ב]** רש"י ד"ה **אתיא** קרע קרע מדוד עכ"ל. עיין שו"ת שער אפרים סי' נו שכתב דטעות הדפוס הוא ועיין עוד ספר יד דוד:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

תורה אור השלם

א) וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים: [מלכים ב' ב, יב]

ב) וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם וְגַם כָּל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ: וַיִּסְפְּדוּ וַיִּבְכּוּ וַיָּצֻמוּ עַד הָעָרֶב עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וְעַל עַם יְיָ וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב: [שמואל ב' א, יא-יב]

ג) וַיָּבֹא אֶלְיָקִים בֶּן חִלְקִיָּה אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּדוּ לוֹ דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה: [מלכים ב' יח, לז]

ד) וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְיָ: [מלכים ב' יט, א]

ה) וַיְהִי כִּקְרוֹא יְהוּדִי שָׁלֹשׁ דְּלָתוֹת וְאַרְבָּעָה יִקְרָעֶהָ בְּתַעַר הַסֹּפֵר וְהַשְׁלֵךְ אֶל הָאֵשׁ אֲשֶׁר אֶל הָאָח עַד תֹּם כָּל הַמְּגִלָּה עַל הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל הָאָח: [ירמיה לו, כג]

ו) אֵיכָה יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס: [איכה א, א]

ז) בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ אֵין לָהּ מְנַחֵם מִכָּל אֹהֲבֶיהָ כָּל רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים: [איכה א, ב]

ח) גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא יָשְׁבָה בַגּוֹיִם לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ כָּל רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים: [איכה א, ג]

ט) דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נּוּגוֹת וְהִיא מַר לָהּ: [איכה א, ד]

י) הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי יְיָ הוֹגָהּ עַל רֹב פְּשָׁעֶיהָ עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי צָר: [איכה א, ה]

כ) וְלֹא פָחֲדוּ וְלֹא קָרְעוּ אֶת בִּגְדֵיהֶם הַמֶּלֶךְ וְכָל עֲבָדָיו הַשֹּׁמְעִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: [ירמיה לו, כד]

ל) וַיְהִי דְבַר יְיָ אֶל יִרְמְיָהוּ אַחֲרֵי שְׂרֹף הַמֶּלֶךְ אֶת הַמְּגִלָּה וְאֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כָּתַב בָּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר: [ירמיה לו, כז]

מ) וַיָּבֹאוּ אֲנָשִׁים מִשְּׁכֶם מִשִּׁלוֹ וּמִשֹּׁמְרוֹן שְׁמֹנִים אִישׁ מְגֻלְּחֵי זָקָן וּקְרֻעֵי בְגָדִים וּמִתְגֹּדְדִים וּמִנְחָה וּלְבוֹנָה בְּיָדָם לְהָבִיא בֵּית יְיָ: [ירמיה מא, ה]

נ) עָרֵי קָדְשְׁךָ הָיוּ מִדְבָּר צִיּוֹן מִדְבָּר הָיָתָה יְרוּשָׁלַיִם שְׁמָמָה: [ישעיה סד, ט]

ס) בֵּית קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ אֲבֹתֵינוּ הָיָה לִשְׂרֵפַת אֵשׁ וְכָל מַחֲמַדֵּינוּ הָיָה לְחָרְבָּה: [ישעיה סד, י]

שלש דלתות. הן שאנו רגילין לקרות דפין וכל ספריהם היו כס"ת שלנו שנגלל כיריעה. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

הגהות וציונים **א]** צ"ל כמו שהוא בסנהדרין ויקרעם **לשנים** א"י **שהם קרעים** **ומה ת"ל קרעים** אלא מלמד שקרועים ועומדים לעולם (רש"ש עי"ש ועי' חי' הריטב"א): **ב]** בכת"י נוסף **שאין מתאחין** מנלן יליף קרע קרע **מאלישע**, ועי' רא"ש סי' סד ובקרבן נתנאל שם אות ל, ועי' יעב"ץ: **ג]** בכת"י ובסנהדרין נוסף וכי קרעו: **ד]** בכת"י נוסף **אמר** (וכן בכולם): **ה]** צ"ל **וכתיב**, וכ"ה בכת"י ובע"י (דק"ס): **ו]** צ"ל ס"ת **שנשרף**, וכ"ה בכת"י ובראשונים (רש"ש, דק"ס עי"ש): **ז]** [צ"ל **קם רבי אבא**] (גליון) וכ"ה בכת"י ובע"י, ועי' הגר"ב רנשבורג: **ח]** בכת"י ובע"י נוסף **שדא רב הונא ידא ואצלינהו** אמר **איכו** השתא (ועי' רש"י ובברכות כה סוע"ב) וע"ע ירושלמי דפרקין ה"ז: **ט]** [בשאלתות איתא אמר ר' יהודה הרואה כו'] (גליון): **י]** [צ"ל **מאלישע**] (גליון) ועיין לעיל אות ב וביעב"ץ וקרבן נתנאל שם: **כ]** בכת"י נוסף **איכו** (ועי' אות ח):

[קָם רַבִּי[סב]] **אַבָּא, בְּעָא לְאִפַּנּוּיֵי** - רצה להתפנות, **שַׁקְלֵיהּ לְטוֹטֶפְתֵּיהּ אַחְתֵּיהּ אַבֵּי סַדְיָא** - חלץ את תפיליו והניחן על גבי הכר[סג], **אֲתַאי בַּת נַעֲמִיתָא בְּעָא לְמִיבְלְעֵיהּ** - הגיעה בת יענה ורצתה לבולען[סד]. **אָמַר** רבי אבא[סה], **הַשְׁתָּא אִיחַיְּיבִין לִי** - עתה אילו היא היתה בולעתן הייתי מתחייב **שְׁתֵּי קְרִיעוֹת**, אחת על הקלף ואחת על הכתב, כדין הרואה ספר תורה שנשרף[סו], שכן בליעתן היא כשריפתן. **אָמַר לֵיהּ** רב הונא בר חייא לרבי אבא, **מְנָא לָךְ הָא** - מנין לך דין זה שהיית צריך לקרוע על כך, **וְהָא בְּדִידִי הֲוָה עוּבְדָא** - והרי אצלי היה מעשה, שראיתי שבלעה בת יענה תפילין, **וַאֲתָאי לְקַמֵּיהּ דְּרַב מַתְּנָה** - ובאתי לפני רב מתנה לשאול אותו אם אני צריך לקרוע על כך כדין הרואה ספר תורה שנשרף, **וְלָא הֲוָה בִּידֵיהּ** - ולא היתה תשובה בידו. **אֲתָאי לְקַמֵּיהּ דְּרַב יְהוּדָה** - ובאתי לפני רב יהודה לשואלו, **וְאָמַר לִי** רב יהודה, **הָכִי** [-כך] **אָמַר שְׁמוּאֵל, לֹא אָמְרוּ** שהרואה ספר תורה שנשרף צריך לקרוע, **אֶלָּא** כשהספר תורה נשרף **בִּזְרוֹעַ** - על ידי בעל כח[סז], שרואים ואין יכולים להציל מידו, **וּכְמַעֲשֶׂה שֶׁהָיָה** עם יהויקים, שהיה מלך ולא היו יכולים להציל מידו את מגילת איכה. אבל מבת יענה ניתן להציל אם רואים כשמתקרבת ואינה באה פתאום, ולכן אף שבלעה התפילין אינך חייב לקרוע בגדיך[סח].

הגמרא מבררת המקור לחיוב הקריעה על ערי יהודה:

מבררת הגמרא, **עָרֵי יְהוּדָה, מְנָלָן** - מנין למדים שיש לקרוע על ערי יהודה. משיבה הגמרא, **דִּכְתִיב** לאחר החורבן והריגת גדליהו בן אחיקם (ירמיה מא ה), **'וַיָּבֹאוּ אֲנָשִׁים מִשְּׁכֶם מִשִּׁלוֹ וּמִשֹּׁמְרוֹן, שְׁמֹנִים אִישׁ** מְגֻלְּחֵי זָקָן וּקְרֻעֵי בְגָדִים וּמִתְגֹּדְדִים, וּמִנְחָה וּלְבוֹנָה בְּיָדָם **לְהָבִיא בֵּית** ה' וגו', וַיֵּצֵא יִשְׁמָעֵאל בֶּן נְתַנְיָה לִקְרָאתָם מִן הַמִּצְפָּה', שכשיצאו מביתם לא ידעו שחרב המקדש והביאו בידם מנחה להקרבה[סט], וכשבאו סמוך למצפה שהיא מערי יהודה וראו חורבנה, קרעו בגדיהם[ע].

הגמרא מבארת מה אומר כשקורע על ערי יהודה וירושלים והמקדש:

אָמַר רַבִּי חֶלְבּוֹ, אָמַר עוּלָּא בִּירָאָה [-ממקום ששמו בירי[עא]], **אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, הָרוֹאֶה עָרֵי יְהוּדָה בְּחוּרְבָּנָן, אוֹמֵר 'עָרֵי קָדְשְׁךָ הָיוּ מִדְבָּר'** (ישעיה סד ט)[עב], **וְקוֹרֵעַ**[עג]. הרואה **יְרוּשָׁלַיִם בְּחוּרְבָּנָהּ, אוֹמֵר 'צִיּוֹן מִדְבָּר הָיָתָה, יְרוּשָׁלַיִם שְׁמָמָה'** (שם)[עד], **וְקוֹרֵעַ**. הרואה **בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּחוּרְבָּנוֹ, אוֹמֵר 'בֵּית קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ אֲבוֹתֵינוּ הָיָה לִשְׂרֵפַת אֵשׁ, וְכָל מַחֲמַדֵּינוּ הָיָה לְחָרְבָּה'** (שם סד י)[עה], **וְקוֹרֵעַ**[עו].

הגמרא דנה בהוספה על הקריעה:

מקשה הגמרא, שנינו בברייתא לעיל, **קוֹרֵעַ עַל הַמִּקְדָּשׁ, וּמוֹסִיף** לקרוע עוד באותו קרע **עַל יְרוּשָׁלַיִם. וּרְמִינְהוּ** - ויש להקשות, שבברייתא אחרת שנינו, **אֶחָד הַשּׁוֹמֵעַ** בזמן שבית המקדש קיים שנחרב הבית[עז], **וְאֶחָד הָרוֹאֶה** בכל זמן את מקום המקדש חרב, **כֵּיוָן שֶׁהִגִּיעַ לְצוֹפִים** [-מקום לפני ירושלים[עח]], **קוֹרֵעַ** בגדיו[עט], **וְקוֹרֵעַ עַל הַמִּקְדָּשׁ בִּפְנֵי עַצְמוֹ, וְעַל יְרוּשָׁלַיִם בִּפְנֵי עַצְמָהּ**[פ]. הרי שקורע שתי קריעות, ולא די בהוספה על הקריעה הקיימת, ואילו בברייתא הראשונה מבואר שדי להוסיף על הקריעה הקיימת. מתרצת הגמרא, **לָא קַשְׁיָא, הָא** - הברייתא הראשונה שאומרת שמוסיף על קריעתו, עוסקת באופן **דְּפָגַע בְּמִקְדָּשׁ בְּרֵישָׁא** - שראה בתחילה את המקדש, וכגון שנכנס לירושלים עד למקום המקדש בתוך תיבה, שמחמת דפנותיה אינו רואה את ירושלים, וכשיוצא מן התיבה רואה תחילה את המקדש[פא] וקורע

כפי שמי ששמע במיתת שני מתיו כאחד, קורע קריעה אחת על שניהם. מאירי (ד"ה ועל ספר). וראה בהערה לעיל בשם מסכת שמחות.

סב. **הגהות** וציונים. וראה בהגהות מהר"ב רנשבורג (אות א) שקיים הגירסא 'קמיה דרבי אבא'.

סג. **בעירובין** (קב:) הוזכר 'בי סדיא', ופירש רש"י (שם ד"ה אבי) הכר שבמראשותיו, וביאר שאת הכתוב (בראשית כח יח) 'מראשותיו' תרגם אונקלוס 'איסדוהי' [ו'בי סדיא' הוא בית מראשותיו, והוא הכר שתחת לראשו]. ובמסכת שבת (קיח.) שהוזכר 'בי סדיא', פירש רש"י (שם ד"ה בי) לְבָדִים להניח תחת מראשותיו. והמאירי (שבת קמו: ד"ה בי) פירש 'בי סדיא' המוזכר שם, מין לבדים העשויים לקפלם ולישב עליהם.

סד. **בהגהות** וציונים הובא מכתבי יד ועין יעקב, שרב הונא בר חייא הוריד ידו עליהן והצילן.

סה. **ריטב"א** (ד"ה כן). [ורב הונא בר חייא השיבו בסמוך 'מנא לך' וכו']. אמנם בירושלמי (פ"ג ה"ז) מבואר שרב הונא בר חייא אמר זאת [ורבי אבא השיבו בסמוך 'מנא לך' וכו'].

סו. **שהתפילין** אינן פחותות ממגילת איכה, וכל שיש בו שם המיוחד, דינו לענין זה כספר תורה. ריטב"א (ד"ה כן).

סז. **פירוש** מסכת משקין (ד"ה אלא).

סח. **המיוחס** לרש"י (ד"ה בזרוע, ד"ה וכמעשה - השני) ורש"י כת"י (ד"ה אלא). והתוספות (ד"ה אלא) כתבו, שבירושלמי (שם) גרס 'אין קורעין אלא על ספר תורה ששרפו מלך ישראל בזרוע'. ורש"י בעין יעקב (ד"ה אלא) פירש 'בזרוע', כשאדם מאבדו בידים. והר"ן (ד"ה אלא) פירש 'בזרוע', כאשר שורף להכעיס, וכמעשהו של יהויקים שנתכוין לבזות את המגילה להכעיס, ולא כאשר נפלה דליקה באונס. ועוד פירוש הובא ברש"י בעין יעקב (שם), שלא אמרו שצריכים לקרוע אלא אותם שהיתה להם זרוע [-כח] ויכולת להציל ולא הצילו, וכמעשה שאצל יהויקים שהיה ביד השרים למחות ולא מיחו.

סט. **רש"י** ורד"ק (ירמיה שם). ותמה הרד"ק, הרי מעשה זה היה בתחילת חודש תשרי, ואיך יתכן שמתשעה באב שבו חרב הבית ועד לתשרי עדיין לא שמעו בשילו ובשכם ובשומרון שנלכדה ירושלים וחרב הבית וגלו ישראל ממנה. ותירץ, שאמנם שמעו מכיבוש ירושלים וגלות ישראל ממנה, אבל חשבו שכיון שהשאיר נבוזראדן מדלת הארץ לכורמים ויוגבים (מלכים ב' כה יב), השאיר גם את בית המקדש כדי שיוכלו הנשארים בארץ להקריב בו קרבנותיהם. אמנם המצודת דוד (ירמיה שם) כתב, שיתכן שגם אחר החורבן הקריבו על המזבח, וכמו שאמרו (מגילה י.) שמקריבים אף על פי שאין בית.

כתבו התוספות (ד"ה מנין), שכאן אין שייך להקשות [כעין שהקשתה הגמרא לעיל], מנין שלא יהיה חיוב קריעה אלא על שלושתם יחד, על ערי יהודה וירושלים והמקדש [שהרי אותם אנשים כשראו את מצפה קרעו על חורבנה, אף שעדיין לא ראו את ירושלים והמקדש חרבים].

ע. **בית** יוסף וב"ח (או"ח סי' תקסא ס"א). וכעין זה פירש המהרש"א (ח"א ד"ה ערי). והקשה הב"ח (שם) מנין שקרעו על ערי יהודה, שמא קרעו מפני ששמעו על חורבן הבית. ותירץ, שאם קרעו מחמת חורבן הבית, היה להם להמתין עד שיגיעו לצופים ויראוהו, ורק אז יקרעו בגדיהם, וממה שקרעו קודם, משמע שקרעו כשראו את חורבן מצפה שהיא מערי יהודה. [אמנם רש"י ורד"ק (ירמיה שם) פירשו, שקרעו משום ששמעו על חורבן הבית].

עא. **רש"י** במגילה (י. ד"ה ביראה). וראה גם ברש"י כת"י (ד"ה ביראה). [אמנם בסוכה (לד:) מובא 'אמר ביראה', ופירש רש"י (שם ד"ה אמר) 'שם חכם'. וכן בגיטין (לד.) מוזכר רבי ירמיה ביראה, ופירש רש"י (ד"ה ירמיה) 'כך שמו'].

עב. **ערי** קדשך, חרבות כמדבר. מצודת דוד (ישעיה שם). בפסוקים שם (ז-יא) מתפלל הנביא אל ה' שלא יחריש לאומות על אשר עשו לנו, וישמע צעקתנו ויושיענו.

עג. **כתב** הבית יוסף (או"ח סי' תקסא ס"א), שרק על ערי יהודה קורעים ולא על ערי ישראל. וכן דעת הב"ח (שם), וכתב הטעם, משום שערי ישראל אינן חשובות כל כך. אמנם המהרש"א (ח"א ד"ה ערי) כתב, שהטעם שנקט התנא 'ערי יהודה' ולא 'ערי ישראל', הוא משום שתנא זה היה לאחר חורבן בית שני, ואז לא היו ידועות ערי ישראל אלא רק ערי יהודה, שכן לא עלו מבבל בבנין בית שני אלא שבט יהודה וקצת מבנימין, ואילו עשרת השבטים שגלו לחלח וחבור לא עלו. וראה בבית יוסף ובב"ח (שם), בענין דעת הטור בזה.

עד. **אף** על פי שאחר חורבנה שבו הגוים ובנו אותה, כיון שאין ישראל עליה הרי היא חרבה ושממה מיושביה. ועוד כי בידם תחרב, כי יבואו אדומים ויקחוה מיד ישמעאל ויחריבוה, והנה היא בזה הענין מיום גלות ישראל ממנה. רד"ק (ישעיה שם).

עה. **בית** מקדשנו אשר היינו מתפארים בו, ואשר בו הללוך אבותינו, נשרף באש, וכל מקומות מחמדינו שהיו לנו נהפכו להיות חרבה. מצודת דוד (ישעיה שם).

עו. **הטעם** שאומר תחילה, כתב ר"ש בן היתום (ד"ה הוא), שהוא כדי לחמם עצמו, שיצטער ויבכה ויקרע.

עז. **רש"י** כת"י (ד"ה אחד) וריטב"א (ד"ה ורמינהו). והרש"ש (ד"ה ורמינהי) כתב ששייך לשמוע אף בזמן הזה, בתינוק שנשבה בין הנכרים.

עח. **רש"י** כת"י (ד"ה צופים). וכן על מה ששנינו בפסחים (מט.) 'מי שיצא מירושלים ונזכר שיש בידו בשר קודש [והוא פסול משום 'יוצא'], אם עבר צופים שורפו במקומו', פירש שם רש"י (ד"ה אם עבר) שהוא שֵׁם כפר שיכול לראות את בית המקדש משם. אך תוספות שם (ד"ה אם) הקשו עליו, ופירשו על פי התוספתא, ש'צופים' הוא כל מקום סביב ירושלים שאפשר לראות משם את בית המקדש.

עט. **מלשון** הברייתא משמע שבין השומע ובין הרואה, אינו קורע אלא משהגיע לצופים. אמנם הב"ח (או"ח סי' תקסא ס"ג) פירש, שכוונת הברייתא לומר, שאפילו השומע ואינו רואה, כיון שהגיע לצופים קורע, אבל הרואה, אפילו הוא רחוק הרבה יש לו לקרוע. אבל באליהו זוטא (שם סק"א) חלק עליו, וכתב שפשוט וברור שמה שנאמר בברייתא 'כיון שהגיע לצופים' הולך על הרואה בלבד, אבל השומע קורע אף שהוא בסוף העולם, ומה שפתחה הברייתא 'אחד השומע' הוא רק לגבי גוף הדין שהשומע צריך לקרוע, ושקורע על מקדש בפני עצמו ועל ירושלים בפני עצמה [כדלהלן מיד].

פ. **כל** קריעה צריכה להיות באורך טפח, ויש להרחיק שלוש אצבעות בין שתי הקריעות, כדי שיהיה היכר בדבר. ר"ן (ד"ה הא).

פא. **המיוחס** לרש"י (ד"ה הא). והריטב"א (ד"ה הא דפגע במקדש) כתב פירוש נוסף, כגון

ואלו קרעין שאין מתאחין [א] הקורע על אביו ועל אמו [ב] ועל רבו שלימדו תורה ועל נשיא ועל אב ב"ד [ג] ועל שמועות הרעות ועל ברכת השם ועל ספר תורה שנשרף [ד] ועל ערי יהודה ועל המקדש ועל ירושלים [ה] וקורע על מקדש ומוסיף על ירושלים [ו] אביו ואמו [ז] ורבו שלימדו תורה מנלן דכתיב א) ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו אבי אבי זה אביו ואמו רכב ישראל ופרשיו זה רבו שלימדו תורה מאי משמע כדמתרגם רב יוסף רבי רבי דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין ולא מתאחין מנלן דכתיב א) ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים ממשמע שנאמר ב) ויקרעם איני יודע שלשנים [א] אלא מלמד שקרועים ועומדים לשנים לעולם אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן אליהו חי הוא אמר ליה כיון דכתיב א) ולא ראהו עוד לגבי דידיה כמת דמי [ח] נשיא ואב בית דין [ט] ושמועות הרעות מנלן דכתיב ב) ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב שאול זה נשיא יהונתן זה אב ב"ד על עם ה' ועל בית ישראל אלו שמועות הרעות א"ל רב בר שבא לרב כהנא ואימא עד דהוו כולהו א"ל על על הפסיק הענין [ב] ומי קרעינן אשמועות הרעות והא אמרו ליה לשמואל קטל שבור מלכא תריסר אלפי יהודאי במזיגת קסרי ולא קרע לא אמרו אלא [י] ברוב צבור וכמעשה שהיה ומי קטל שבור מלכא יהודאי והא א"ל שבור מלכא לשמואל תיתי לי דלא קטלי יהודי מעולם התם אינהו גרמי לנפשייהו דא"ר אמי לקל יתירי דמזיגת קסרי פקע שורא דלודקיא [כ] על ברכת השם מנלן דכתיב ג) ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים [ג] ת"ר [ל] אחד השומע ואחד השומע מפי השומע חייב לקרוע והעדים אינן חייבין לקרוע שכבר קרעו בשעה ששמעו [ג] בשעה ששמעו מאי הוי הא קא שמעי השתא לא ס"ד דכתיב ד) ויהי כשמוע המלך חזקיהו ויקרע את בגדיו המלך קרע והם לא קרעו ולא מתאחין מנלן [ג] אתיא קריעה קריעה [מ] ספר תורה שנשרף מנלן דכתיב ה) ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה (א) ויקרעה בתער הסופר והשלך אל האש אשר אל האח וגו' מאי שלש דלתות וארבעה אמרו ליה ליהויקים כתב ירמיה ספר קינות אמר להו מה כתיב ביה ו) איכה ישבה בדד אמר להו אנא מלכא א"ל ז) בכה תבכה בלילה [ד] אנא מלכא ח) גלתה יהודה מעוני אנא מלכא ט) דרכי ציון אבלות אנא מלכא י) היו צריה לראש אמר להו מאן אמרה י) כי ה' הוגה על רוב פשעיה מיד קדר כל אזכרות שבה ושרפן באש והיינו דכתיב [ה] כ) ולא פחדו ולא קרעו את בגדיהם מכלל דבעו למיקרע אמר ליה רב פפא לאביי אימר משום שמועות רעות א"ל שמועות רעות בההיא שעתא מי הוו א"ר חלבו אמר רב הונא הרואה ספר תורה שנקרע [ו] חייב לקרוע [נ] שתי קריעות אחד על הגויל ואחד על הכתב שנאמר ל) אחרי שרוף המלך את המגלה ואת הדברים רבי אבא ורב הונא בר חייא הוו יתבי [א] קמיה דרבי [ז] אבא בעא לאפנויי שקליה לטוטפתיה אחתיה אבי סדיא אתאי בת נעמיתא בעא למיבלעיה [ח] אמר השתא איחייבן לי שתי קריעות א"ל מנא לך הא והא בדידי הוה עובדא ואתאי לקמיה דרב מתנה ולא הוה בידיה אתאי לקמיה דרב יהודה ואמר לי הכי אמר שמואל לא אמרו [ס] אלא בזרוע וכמעשה שהיה ערי יהודה מנלן דכתיב מ) ויבאו אנשים משכם משילו ומשמרון שמונים איש מגולחי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים ומנחה ולבונה בידם להביא בית ה' וגו' א"ר חלבו [ט] אמר עולא ביראה [ע] אמר ר' אלעזר הרואה ערי יהודה בחורבנן אומר נ) ערי קדשך היו מדבר וקורע ירושלים בחורבנה אומר נ) ציון מדבר היתה ירושלם שממה וקורע בית המקדש בחורבנו אומר ס) בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה וקורע: קורע על מקדש ומוסיף על ירושלים: ורמינהו [פ] אחד השומע ואחד הרואה כיון שהגיע לצופים [י] קורע וקורע על מקדש בפני עצמו ועל ירושלים בפני עצמה לא קשיא [צ] הא דפגע במקדש ברישא הא דפגע בירושלים ברישא. תנו רבנן [ק] וכולן רשאין לשוללן ולמוללן וללוקטן ולעשותן כמין סולמות אבל לא לאחותן אמר רב חסדא ובאיחוי

ואלו קרעין כו'. בהא רבתי במסכת שמחות (פ"ט): ברוב צבור. רוב ישראל: וכמעשה שהיה. בשאול ויהונתן: גרמו לנפשייהו. דמרדו ביה, והא דקאמר לא קטלי יהודי רוצה לומר בחנם: לקול יתירי. לקול כנורות שמרדו: [ב] אתיא קרע קרע (מדוד): שלש דלתות וארבעה. כלומר ארבעה פסוקים: אנא מלכא. ואמלכא לא כתיב כלום: היו צריה לראש. שהנכרי ראש ולא אתה: משום שמועות רעות. על הגלות איבעי למיקרע: את המגילה. זה הגויל: ואת הדברים. זה הכתב: השתא. אי שקיל להו נעמיתא איבעי לי למיקרע על הגויל ועל הכתב, דהוי כנשרף: בזרוע. שאין יכול להצילו: וכמעשה שהיה. דיהויקים, אבל דנעמיתא דמצי להציל לא מיקרע: הא דפגע במקדש ברישא. כגון שנכנס לירושלים בשידה תיבה ומגדל דלא ראה ירושלים עד שראה בית המקדש קורע על המקדש ומוסיף על ירושלים, אבל בשלא נכנס בתיבה ופגע בירושלים ברישא קורע על ירושלים בפני עצמה ועל המקדש בפני עצמו: כל הקרעים רשאין למוללן. לקפל בגד בתפירה: כעין סולמות. שאין מלקטין זה סמוך לזה אבל זה רחוק מזה, שמלקט ברוחב כעין מעלות סולמות: מתוך

ברכת השם מנלן. ועל ברכת השם דנכרים פליגי הכא בירושלמי [ה] אית דאמרי דבשקה ישראל מומר הוה אבל דנכרי לא ואית דאמרי נכרי הוה ובפרק ארבע מיתות (סנהדרין דף ס.) נמי פליגי בה בש"ס שלנו ובירושלמי הוה ריש לקיש קורע על ברכת השם:

ואחד השומע מפי השומעים. פירש בתוס' כגון מן העדים שאומרים זה ואם הוא אומר יכה יוסי את יוסי אין קורעין על זה וכן משמע בפ"ד מיתות (שם דף נו.):

אתיא קריעה. תימה אם כן נילף כל קריעות שלא יתאחו מקריעה קריעה ושמא לא מיסתבר ליה: **קדר** כל האזכרות. תימה והא (ב) דקרעה בתער הסופר משמע כל המגילה ובירושלמי [ה] לא גרסינן האזכרות: **לא** אמרו אלא בזרוע. ובירושלמי [ה] גרס ששרפה מלך ישראל בזרוע:

משכם משילו. לא שייך הכא למיפרך ואימא עד דאיכא תלתא אבל קצת קשה דאימר מילתא יתירתא הוה דמגלחי זקן (ג) ומתגודדים כתיב בהאי קרא ויש לומר דלא שייך למימר דלא נילף כלל אלא קריעה ולעיל (ד' כה.) הכי קאמר נמי נהי דגמרת שפיר קריעה מ"מ לא תילף מינה מעומד:

ובאיחוי

עין משפט
נר מצוה

קפז א מיי' פ"ט מהל' אבל הלכה ב ג סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף טו:

קפח ב מיי' שם הלכה ה טוש"ע שם סעיף יז:

קפט ג מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סעיף לו:

קצ ד מיי' שם הלכה י ופ"ה מהלכות תענית הלכה יו יז טוש"ע שם סעיף לח וטוש"ע א"ח סי' תקסא סעיף א:

קצא ה מיי' פ"ה מהל' תענית הלכה טז טוש"ע א"ח שם סעיף ב:

קצב ו מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה ג ופ"ט הלכה ב טור ש"ע י"ד סי' שמ סעיף א:

קצג ז מיי' שם פ"ט הלכה ה ופ"ה מהלכות ת"ת הלכה ט סמג עשין ב טוש"ע שם סעיף ח וסי' רמב סעיף כה:

קצד ח מיי' פ"ט מהל' אבל הלכה ב ו טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף יז:

קצה ט י מיי' שם טור ש"ע שם סעיף לו:

קצו כ ל מ נ ס מיי' שם הלכה ב ז טוש"ע שם סעיף לז:

קצז ע פ צ מיי' פ"ה מהלכות תענית הלכה טז טוש"ע א"ח סי' תקסא סעיף א ב:

קצח ק מיי' שם הלכה יז ופ"ט מהלכות אבל הלכה ג טוש"ע א"ח שם סעיף ד וטוש"ע י"ד סי' שמ סעיף לט:

◆

משנת ראשונים

ואלו קרעים שאינם מתאחין. ואיחוי מפרש רבינו אליקים ז"ל שתופר כדרכו, ורבי יצחק ב"ר אשר הלוי הבחור ז"ל שנהרג על קידוש השם פירש דאיחוי כעין אריגה מעשה ידי אומן, דמעשה אורג (שמות כח לב) מתרגמינן עובד מחי, ושולל הוי פירושו שתופר כדרכו.

[הלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורג, סי' עח]

ועל רבו שלימדו תורה. פירש הרב אבא מרי ז"ל דווקא שרוב חכמתו ממנו כדאמרינן גבי אבידה, ואינו נראה בעיני, דאף באבדה קיימא לן כר' יוסי דאמר אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת וכן פסק שם הרב אלפאסי ז"ל. ועוד דלשון למדו חכמה לא משמע רוב חכמתו. **[תלמיד הרשב"א]**

ברוב צבור וכמעשה שהיה. פי' במות שאול ויהונתן שהיו רוב ישראל לשם ונפלו בחרב אויביהם ואע"פ שלא מתו אלא מיעוט.

[חידושי הר"ן]

פירוש, רוב אותן שיצאו למלחמה עם שאול נהרגו, אבל קיסרי לא היו רוב יהודים שברשותו.

[הלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורג, סי' קכז]

שלש דלתות. הן שאנו רגילין לקרות דפין וכל ספריהם היו כס"ת שלנו שנגלל כיריעה. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) שמחות פ"ט, **ב)** [לעיל כב: ע"ש סנהדרין ס.], **ג)** [סנהדרין ס.], **ד)** עיין רש"י כת"י וברש"י ותוס' פסחים מט., **ה)** דפרקין ה"ה, **ו)** ע"ש ברש"י ד"ה בכל יום.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הספר: **(ב)** תוס' ד"ה קדר כו' והא דיקרעה בתער: **(ג)** ד"ה משכם כו' דמגלחי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים כו' דלא נילף כלל אפילו קריעה:

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' רבי אבא ורב הונא בר חייא הוו יתבי קמיה דרבי אבא. נמחק תיבות קמיה דר' אבא וצ"ג קם ר' **אבא**. כך שמעתי וראיתי יש מגיהים ולענ"ד אין צורך לזה דכבר בירר בס' באר שבע בהוריות דף ג' ע"א דתלתא סתם ר' אבא הוו יעוש"ה: **ב]** רש"י ד"ה **אתיא** קרע קרע מדוד עכ"ל. עיין שו"ת שער אפרים סי' לו שכתב דטעות הדפוס הוא ועיין עוד ספר יד דוד:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

תורה אור השלם

א) וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים: [מלכים ב' ב, יב]

ב) וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם וְגַם כָּל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ: וַיִּסְפְּדוּ וַיִּבְכּוּ וַיָּצֻמוּ עַד הָעָרֶב עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וְעַל עַם יְיָ וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב: [שמואל ב' א, יא-יב]

ג) וַיָּבֹא אֶלְיָקִים בֶּן חִלְקִיָּה אֲשֶׁר עַל הַבַּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּדוּ לוֹ דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה: [מלכים ב' יח, לז]

ד) וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְיָ: [מלכים ב' יט, א]

ה) וַיְהִי כִּקְרוֹא יְהוּדִי שָׁלֹשׁ דְּלָתוֹת וְאַרְבָּעָה יִקְרָעֶהָ בְּתַעַר הַסֹּפֵר וְהַשְׁלֵךְ אֶל הָאֵשׁ אֲשֶׁר אֶל הָאָח עַד תֹּם כָּל הַמְּגִלָּה עַל הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל הָאָח: [ירמיה לו, כג]

ו) אֵיכָה יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס: [איכה א, א]

ז) בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ אֵין לָהּ מְנַחֵם מִכָּל אֹהֲבֶיהָ כָּל רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים: [איכה א, ב]

ח) גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא יָשְׁבָה בַגּוֹיִם לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ כָּל רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים: [איכה א, ג]

ט) דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נּוּגוֹת וְהִיא מַר לָהּ: [איכה א, ד]

י) הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי יְיָ הוֹגָהּ עַל רֹב פְּשָׁעֶיהָ עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי צָר: [איכה א, ה]

כ) וְלֹא פָחֲדוּ וְלֹא קָרְעוּ אֶת בִּגְדֵיהֶם הַמֶּלֶךְ וְכָל עֲבָדָיו הַשֹּׁמְעִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: [ירמיה לו, כד]

ל) וַיְהִי דְבַר יְיָ אֶל יִרְמְיָהוּ אַחֲרֵי שְׂרֹף הַמֶּלֶךְ אֶת הַמְּגִלָּה וְאֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כָּתַב בָּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר: [ירמיה לו, כז]

מ) וַיָּבֹאוּ אֲנָשִׁים מִשְּׁכֶם מִשִּׁלוֹ וּמִשֹּׁמְרוֹן שְׁמֹנִים אִישׁ מְגֻלְּחֵי זָקָן וּקְרֻעֵי בְגָדִים וּמִתְגֹּדְדִים וּמִנְחָה וּלְבוֹנָה בְּיָדָם לְהָבִיא בֵּית יְיָ: [ירמיה מא, ה]

נ) עָרֵי קָדְשְׁךָ הָיוּ מִדְבָּר צִיּוֹן מִדְבָּר הָיָתָה יְרוּשָׁלַיִם שְׁמָמָה: [ישעיה סד, ט]

ס) בֵּית קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ אֲבֹתֵינוּ הָיָה לִשְׂרֵפַת אֵשׁ וְכָל מַחֲמַדֵּינוּ הָיָה לְחָרְבָּה: [ישעיה סד, י]

הגהות וציונים **[א]** צ"ל כמו שהוא בסנהדרין ויקרעם **לשנים** א"י שהם קרעים ומה ת"ל **קרעים** אלא מלמד שקרועים ועומדים לעולם (רש"ש עי"ש ועי' חי' הריטב"א): **[ב]** בכת"י נוסף **שאין מתאחין** מנלן יליף קרע קרע **מאלישע**, ועי' רא"ש סי' סד ובקרבן נתנאל שם אות ל, ועי' יעב"ץ: **[ג]** בכת"י ובסנהדרין נוסף **וכי קרעו**: **[ד]** בכת"י נוסף **אמר** (וכן בכולם): **[ה]** צ"ל **וכתיב**, וכ"ה בכת"י ובע"י (דק"ס): **[ו]** צ"ל ס"ת **שנשרף**, וכ"ה בכת"י ובראשונים (רש"ש, דק"ס עי"ש): **[ז]** [צ"ל **קם רבי אבא**] (גליון) וכ"ה בכת"י ובע"י, ועי' הגר"ב רנשבורג: **[ח]** בכת"י ובע"י נוסף **שדא רב הונא ידא ואצלינהו** אמר **איכו** השתא (ועי' רש"י ובברכות כה סוע"ב) ועי' ירושלמי דפרקין ה"ז: **[ט]** [בשאלתות איתא אמר ר' **יהודה** הרואה כו'] (גליון): **[י]** [צ"ל **מאלישע**] (גליון) ועיין לעיל אות ב וביעב"ץ וקרבן נתנאל שם: **[כ]** בכת"י נוסף **איכו** (ועי' אות ח):

עליו, ולאחר מכן רואה את ירושלים ומוסיף על קריעתו. **וְהָא** - והברייתא השניה שאומרת שקורע שתי קריעות, על ירושלים בפני עצמה ועל המקדש בפני עצמו, עוסקת באופן **דְּפָגַע בִּירוּשָׁלַיִם בְּרֵישָׁא** - שראה בתחילה את ירושלים וקרע, ולאחר מכן כשרואה את המקדש, אין די בהוספה על קריעתו, אלא צריך לקרוע קריעה חדשה.

הגמרא מבארת דין תפירת הקרעים:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **וְכוּלָּן** - וכל הקריעות ששנינו לעיל שאין לאחותן[פב], **רַשָּׁאִין לְשׁוֹלְלָן** - מותר לתפור את הקרעים בתפירה רחבה [ציור א][פג], **וּלְמוֹלְלָן** - לקפל את קצות הקרעים יחד ולתופרם [ציור ב][פד], **וּלְלוֹקְטָן** - לאגוד בידו את כל הקרע, תחילתו עם סופו, ולתופרו [ציור ג][פה], **וְלַעֲשׂוֹתָן כְּמִין סוּלָּמוֹת** - לתפור את שני צידי הקרע באופן שהתפירה הולכת לרוחב הקרע מצד זה לצד זה, ואין התפירות סמוכות זו לזו אלא רחוקות זו מזו, ונראות לאורך הקרע כעין מעלות של סולם [ציור ד][פו]. **אֲבָל לֹא לְאַחוֹתָן** - אבל אסור לתפור את הקרעים תפירה יפה[פז]. מבארת הגמרא, **אָמַר רַב חִסְדָּא**,

---

שבא ממזרח, שאז פוגע במקדש תחילה, שכן ירושלים נמוכה מהר הבית ונמצאת ממערבו [ואילו כשבא ממערב פוגע בירושלים תחילה]. וכעין זה פירש המאירי (ד"ה ערי).

פב. רש"י שברי"ף (ד"ה וכולן) ומאירי (ד"ה אע"פ).

פג. רש"י כת"י (ד"ה כולן) ומאירי (ד"ה אע"פ). והוסיף המאירי, שהיא כעין הכלבה. מבואר לעיל (כב:) שהקורע על אביו ואמו, שולל רק לאחר שלושים יום [ואשה שוללת מיד]. וכתב הרמב"ם (אבל פ"ט הי"ג), שהקורע על נשיא ודומיו [המנויים בברייתא לעיל], מותר לשלול כבר למחרת הקריעה. והסכים עמו המאירי (ד"ה אע"פ).

פד. **המיוחס** לרש"י (ד"ה כל) כתב שמקפלם. ורש"י כת"י (ד"ה למוללן) כתב שכורכם וגוללם. והמאירי (ד"ה אע"פ) ביאר שקושר החוטים שמצד אחד לחוטים שבצד השני, אחד אחד.

פה. רש"י כת"י (ד"ה ללוקטן). והמאירי (ד"ה אע"פ) ביאר שאוחז החוטים שמכאן ומכאן וכורכם ביחד.

פו. **המיוחס** לרש"י (ד"ה כעין) ורש"י כת"י (ד"ה לעשותן). וברש"י כת"י (שם) הביא פירוש נוסף, שתופר כעין שתופרים בבגד במתנים [כעין חגורה שנכנסת ויוצאת בבגד עצמו]. ובפירוש מסכת משקין (ד"ה ולעשותו) כתב, שתופר תפירה שאינה שוה, זו עולה וזו יורדת. וכעין זה פירש המאירי (ד"ה אע"פ) שהיא תפירה רחבה הנעשית במעלות ובמורדות. וכתב הר"ן (ד"ה ת"ר וכלן), שכל מיני החיבורים הללו, הם חיבור מפוזר שאין שפתי הקריעה מתחברים [יפה] על ידו.

פז. רש"י כת"י (ד"ה לאחותן). והמאירי (ד"ה אע"פ) כתב שהיא תפירה גמורה כעין שלנו.

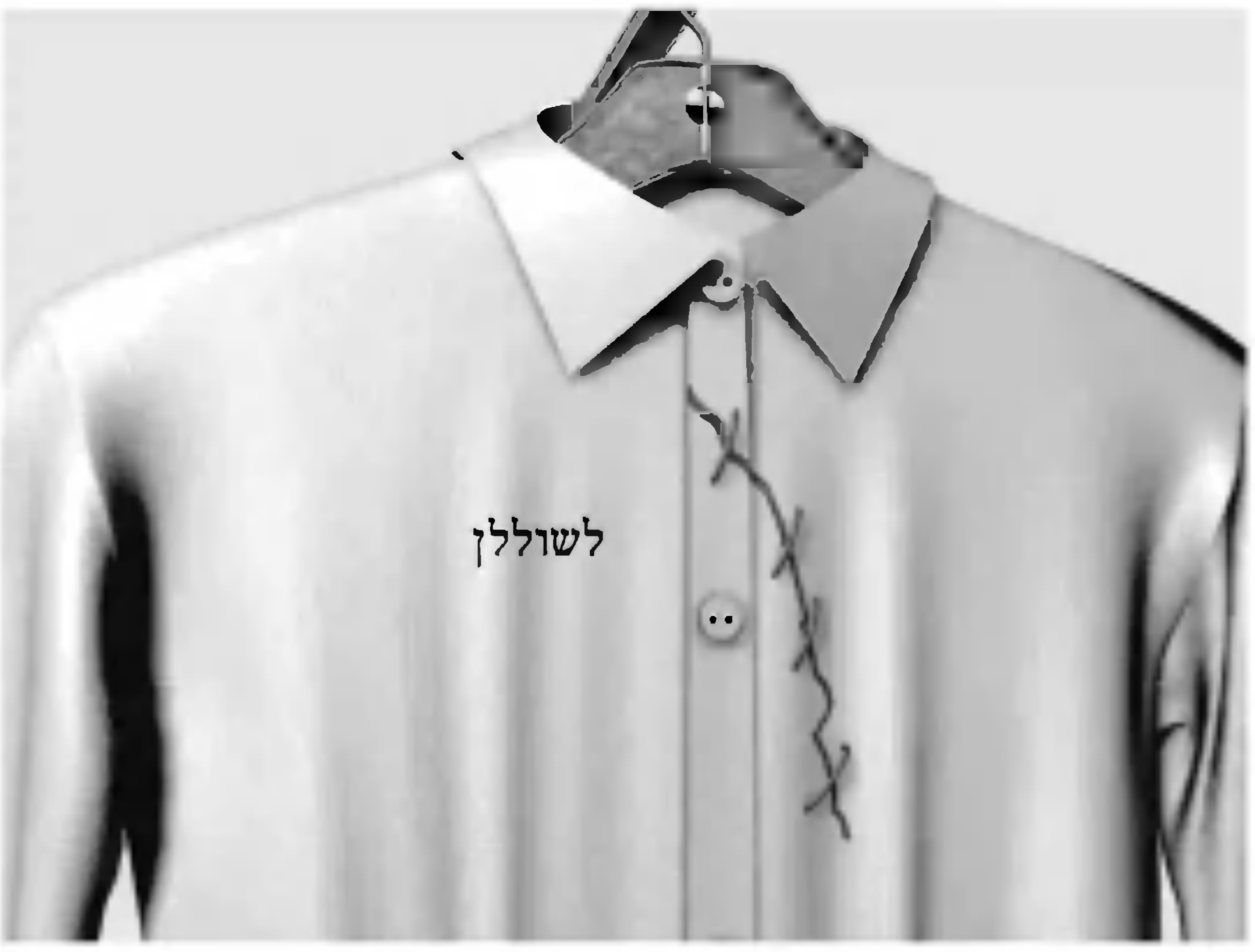

ציור א

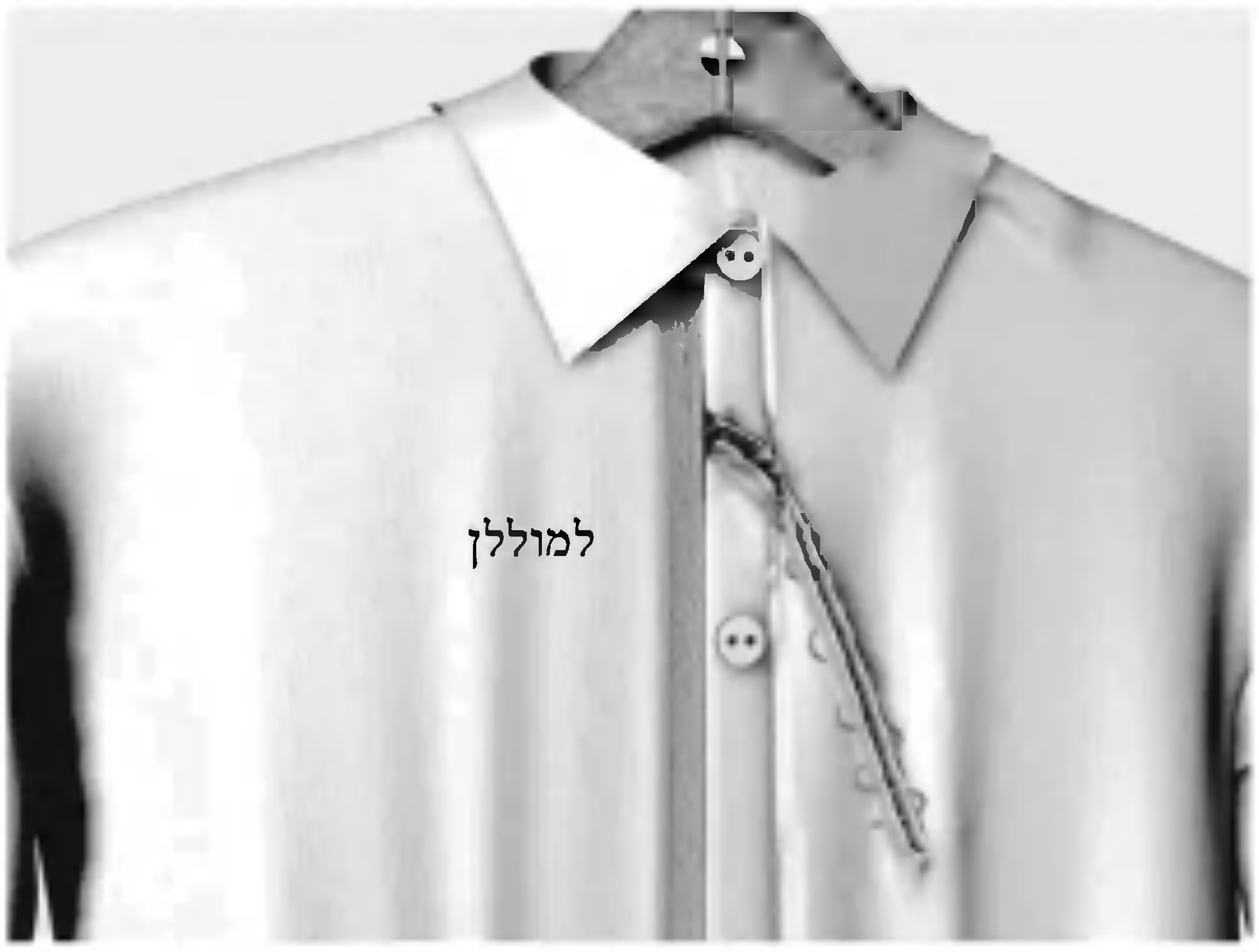

ציור ב

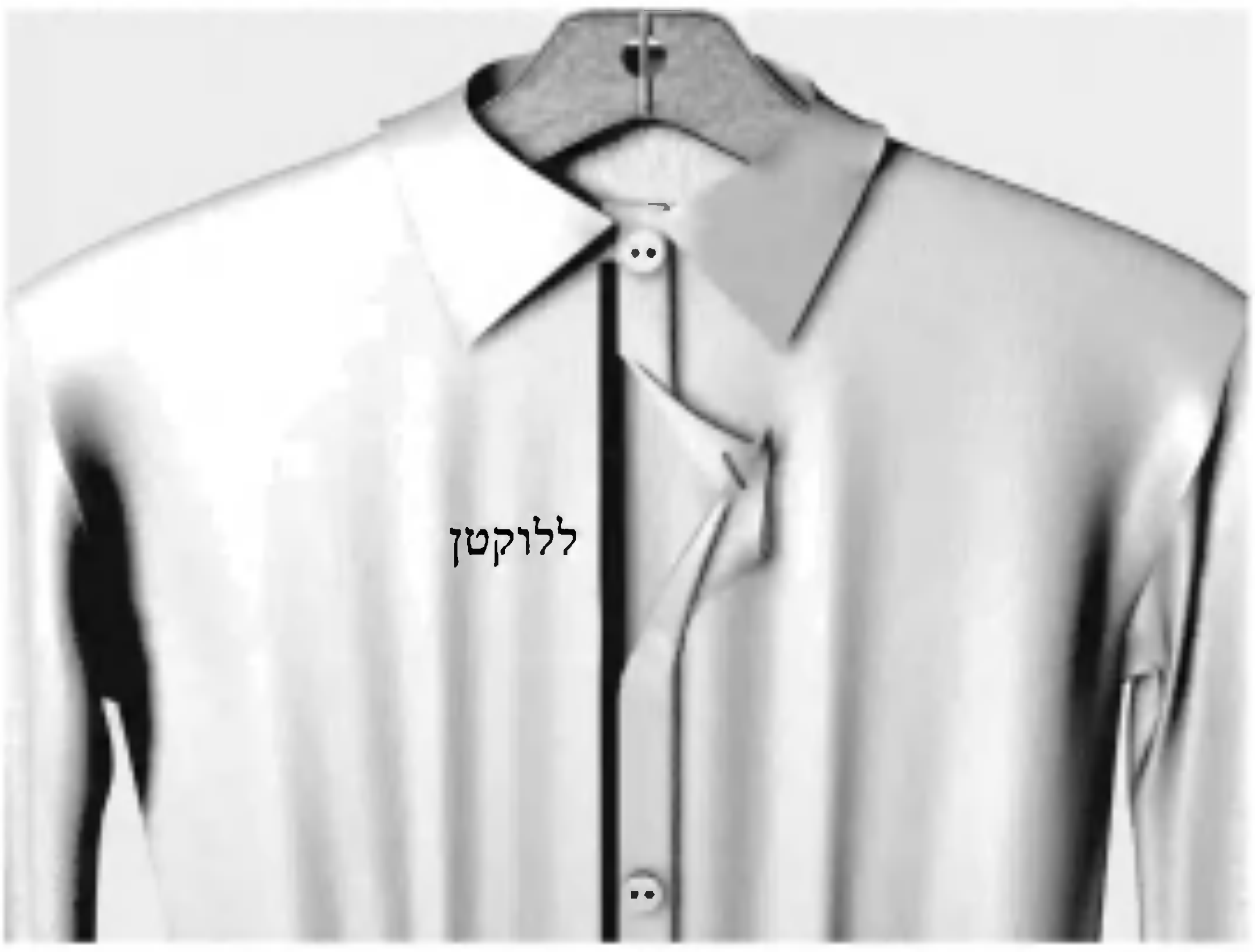

ציור ג

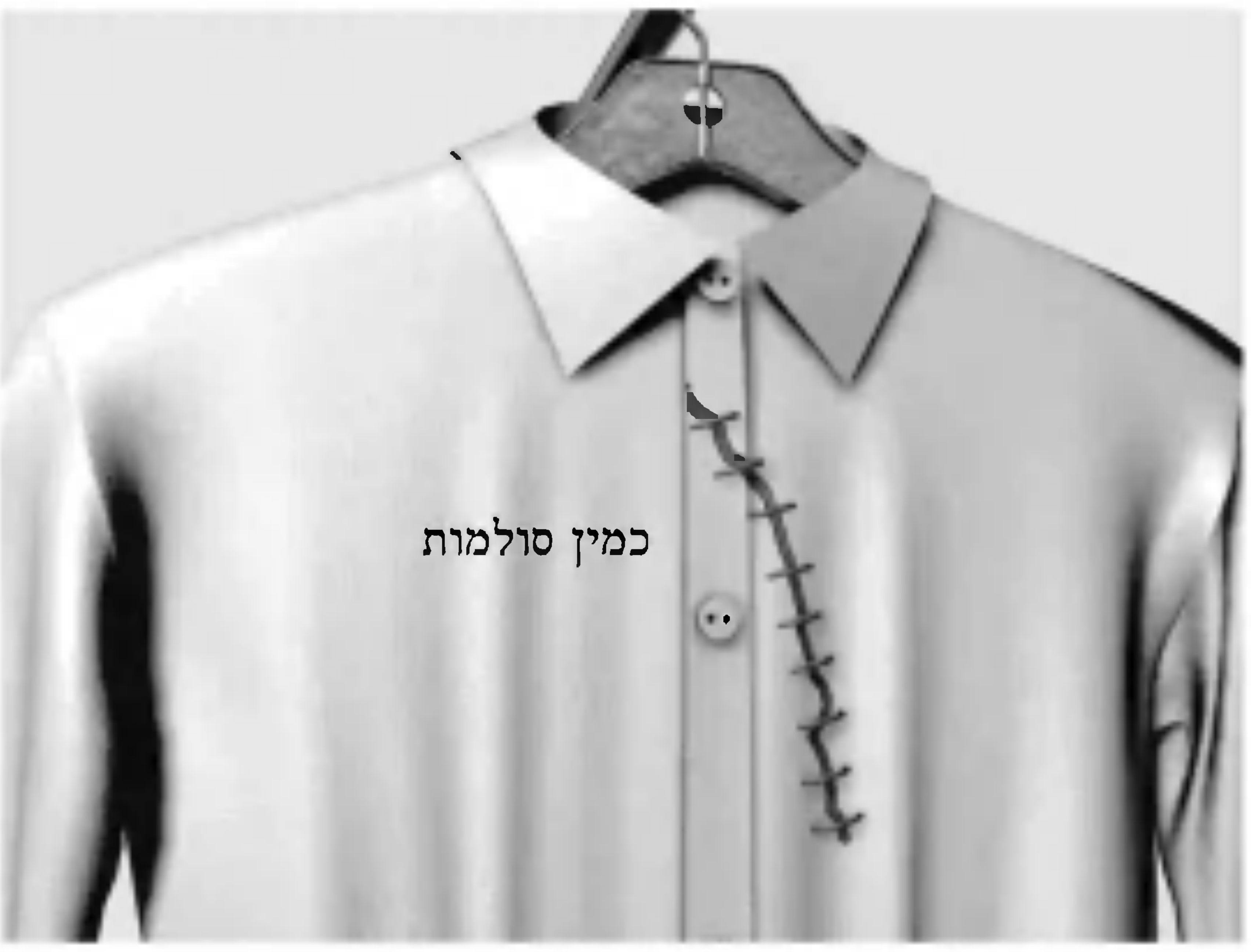

ציור ד

א) ואלו קרעין שאין מתאחין [א]הקורע על אביו ועל אמו [ב]ועל רבו שלימדו תורה ועל נשיא ועל אב ב"ד [ג]ועל שמועות הרעות ועל ברכת השם ועל ספר תורה שנשרף [ד]ועל ערי יהודה ועל המקדש ועל ירושלים [ה]וקורע על מקדש ומוסיף על ירושלים [ו]אביו ואמו [ז]ורבו שלימדו תורה מנלן דכתיב (א) ואלישע ראה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו אבי אבי זה אביו ואמו רכב ישראל ופרשיו זה רבו שלימדו תורה מאי משמע כדמתרגם רב יוסף רבי רבי דטב להון לישראל בצלותיה מרתיכין ופרשין ולא מתאחין מנלן דכתיב (א) ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים ממשמע שנאמר (א) ויקרעם איני יודע שלשנים [א] אלא מלמד שקרועים ועומדים לשנים לעולם אמר ליה ריש לקיש לרבי יוחנן אליהו חי הוא אמר ליה כיון דכתיב (א) ולא ראהו עוד לגבי דידיה כמת דמי [ח]נשיא ואב בית דין [ט]ושמועות הרעות מנלן דכתיב (ב) ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה' ועל בית ישראל כי נפלו בחרב שאול זה נשיא יהונתן זה אב ב"ד על עם ה' ועל בית ישראל אלו שמועות הרעות א"ל רב בר שבא לרב כהנא ואימא עד דהוו כולהו א"ל על הפסיק הענין[ב] ומי קרעינן אשמועות הרעות והא אמרו ליה לשמואל קטל שבור מלכא תריסר אלפי יהודאי במזיגת קסרי ולא קרע לא אמרו אלא [י]ברוב צבור וכמעשה שהיה ומי קטל שבור מלכא יהודאי והא א"ל שבור מלכא לשמואל תיתי לי דלא קטלי יהודי מעולם התם אינהו גרמי לנפשייהו דא"ר אמי לקל יתירי דמזיגת קסרי פקע שורא דלודקיא [כ]על ברכת השם מנלן דכתיב (ג) ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים [ג] ת"ר [ל]אחד השומע ואחד השומע מפי השומע חייב לקרוע והעדים אינן חייבין לקרוע שכבר קרעו בשעה ששמעו ג) בשעה ששמעו מאי הוי הא קא שמעי השתא לא ס"ד דכתיב (ד) ויהי כשמוע המלך חזקיהו ויקרע את בגדיו המלך קרע והם לא קרעו ולא מתאחין מנלן ג) אתיא קריעה קריעה [מ]ספר תורה שנשרף מנלן דכתיב (ה) ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה (א) ויקרעה בתער הסופר והשלך אל האש אשר אל האח וגו' מאי שלש דלתות וארבעה אמרו ליה ליהויקים כתב ירמיה ספר קינות אמר להו מה כתיב ביה (ו) איכה ישבה בדד אמר להו אנא מלכא א"ל (ז) בכה תבכה בלילה[ד] אנא מלכא (ח) גלתה יהודה מעוני אנא מלכא (ט) דרכי ציון אבלות אנא מלכא (י) היו צריה לראש אמר להו מאן אמרה (י) כי ה' הוגה על רוב פשעיה מיד קדר כל אזכרות שבה ושרפן באש והיינו דכתיב[ה] (כ) ולא פחדו ולא קרעו את בגדיהם מכלל דבעו למיקרע אמר ליה רב פפא לאביי אימר משום שמועות רעות בההיא שעתא מי הוו א"ר חלבו אמר רב הונא הרואה ספר תורה שנקרע[ו] חייב לקרוע [נ]שתי קריעות אחד על הגויל ואחד על הכתב שנאמר (ל) אחרי שרוף המלך את המגלה ואת הדברים רבי אבא ורב הונא בר חייא הוו יתבי [א] קמיה דרבי[ז] אבא בעא לאפנויי שקליה לטוטפתיה אחתיה אבי סדיא אתאי בת נעמיתא בעא למיבלעיה[ח] אמר השתא איחייבין לי שתי קריעות א"ל מנא לך הא והא בדידי הוה עובדא ואתאי לקמיה דרב מתנה ולא הוה בידיה אתאי לקמיה דרב יהודה ואמר לי הכי אמר שמואל לא אמרו [ס]אלא בזרוע וכמעשה שהיה ערי יהודה מנלן דכתיב (מ) ויבאו אנשים משכם משילו ומשמרון שמונים איש מגולחי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים ומנחה ולבונה בידם להביא בית ה' וגו' א"ר חלבו[ט] אמר עולא ביראה [ע]אמר ר' אלעזר הרואה ערי יהודה בחורבנן אומר (נ) ערי קדשך היו מדבר וקורע ירושלים בחורבנה אומר (נ) ציון מדבר היתה ירושלם שממה וקורע בית המקדש בחורבנו אומר (ס) בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה וקורע: קורע על מקדש ומוסיף על ירושלים: ורמינהו [פ]אחד השומע ואחד הרואה כיון שהגיע לצופים[י] קורע וקורע על מקדש בפני עצמו ועל ירושלים בפני עצמה לא קשיא [צ]הא דפגע במקדש ברישא הא דפגע בירושלים ברישא. תנו רבנן [ק]וכולן רשאין לשוללן ולמוללן וללוקטן ולעשותן כמין סולמות אבל לא לאחותן אמר רב חסדא ובאיחוי

ואלו קרעין כו'. באבל רבתי במסכת שמחות (פ"ט): **ברוב צבור.** רוב ישראל: **וכמעשה שהיה.** בשאול ויהונתן: **גרמו לנפשייהו.** דמרדו ביה, והא דקאמר לא קטלי יהודי רוצה לומר בחנם: **לקול יתירי.** לקול כנורות שמרדו: [ב] **אתיא קרע קרע** (מדוד[ו]): **שלש דלתות וארבעה.** כלומר ארבעה פסוקים: **אנא מלכא.** ומלכה לא כתיב כלום: **היו צריה לראש.** שהנכרי ראש ולא אתה: **משום שמועות רעות.** על הגלות איבעי למיקרע: **את המגילה.** זה הגויל: **ואת הדברים.** זה הכתב: [כ] **השתא.** אי שקיל להו נעמיתא איבעי לי למיקרע על הגויל ועל הכתב, דהוי כנשרף: **בזרוע.** שאין יכול להצילו: **וכמעשה שהיה.** דיהויקים, אבל דנעמיתא דמלי להציל לא מיקרע: **הא דפגע במקדש ברישא.** כגון שנכנס לירושלים בשידה תיבה ומגדל דלא ראה ירושלים עד שראה בית המקדש קורע על המקדש ומוסיף על ירושלים, אבל בשלא נכנס בתיבה ופגע בירושלים ברישא קורע על ירושלים בפני עצמה ועל המקדש בפני עצמו: **כל הקרעים רשאין למוללן.** לקפל בגד בתפירה: **כעין סולמות.** שאין מלקטין זה סמוך לזה אבל זה רחוק מזה, שמלקט ברוחב כעין מעלות סולמות:

מתוך

ברכת השם מנלן. ועל ברכת השם דנכרים פליגי הכא בירושלמי [ה] אית דאמרי רבשקה ישראל מומר הוה אבל דנכרי לא ואית דאמרי נכרי הוה ובפרק ארבע מיתות (סנהדרין דף ס.) נמי פליגי בה בש"ס שלנו ובירושלמי הוה ריש לקיש קורע על ברכת השם:

ואחד השומע מפי השומעים. פירש בתוס' כגון מן העדים שאומרים זה ואם הוא אומר יכה יוסי את יוסי אין קורעין על זה וכן משמע בפ"ד מיתות (שם דף נו.[ו]):

אתיא קריעה. תימה אם כן נילף כל קריעות שלא יתאחו מקריעה קריעה ושמא לא מיסתבר ליה:

קדר כל האזכרות. תימה והא (ב) דקרעה בתער הסופר משמע כל המגילה ובירושלמי [ה] לא גרסינן האזכרות:

לא אמרו אלא בזרוע. ובירושלמי [ה] גרס ששרפה מלך ישראל בזרוע:

משכם משילו. לא שייך הכא למיפרך ואימא עד דאיכא תלתא אבל קצת קשה דאימר מילתא יתירתא הוה דמגלחי זקן (ג) ומתגודדים כתיב בההי קרא ויש לומר דלא שייך למימר דלא נילף כלל אלא קריעה ולעיל (ד' כא.) הכי קאמר נמי נהי דגמרת שפיר קריעה מ"מ לא תילף מינה מעומד:

ובאיחוי

עין משפט
נר מצוה

קפז א מיי' פ"ט מהל' אבל הלכה ב ג סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף טו:

קפח ב מיי' שם הלכה ה טוש"ע שם סעיף יז:

קפט ג מיי' שם הלכה ו טוש"ע שם סעיף לו:

קצ ד מיי' שם הלכה י ופ"ה מהלכות תענית הלכה טז יז טוש"ע שם סעיף לח וטוש"ע א"ח סי' תקסא סעיף א:

קצא ה מיי' פ"ה מהל' תענית הלכה טז טוש"ע א"ח שם סעיף ב:

קצב ו מיי' פ"ח מהל' אבל הלכה ג ופ"ט הלכה ב טור ש"ע י"ד סי' שמ סעיף א:

קצג ז מיי' שם פ"ט הלכה ה ופ"ה מהלכות ת"ת הלכה ט סמג עשין ב טוש"ע שם סעיף ח וסי' רמב סעיף כה:

קצד ח מיי' פ"ט מהל' אבל הלכה ב ו טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף יז:

קצה ט י מיי' שם טור ש"ע שם סעיף לו:

קצו כ ל מ נ ס מיי' שם הלכה ב ז טוש"ע שם סעיף לז:

קצז ע פ צ מיי' פ"ה מהלכות תענית הלכה טז טוש"ע א"ח סי' תקסא סעיף א ב:

קצח ק מיי' שם הלכה יז ופ"ט מהלכות אבל הלכה ג טוש"ע א"ח שם סעיף ד וטוש"ע י"ד סי' שמ סעיף לט:

◆

משנת ראשונים

ואלו קרעים שאינם מתאחין. ואיחוי מפרש רבינו אליקים ז"ל שתופר כדרכו, ורבי יצחק ב"ר אשר הלוי הבחור ז"ל שנהרג על קידוש השם פירש דאיחוי כעין אריגה מעשה ידי אומן, דמעשה אורג (שמות כח לב) מתרגמינן עובד מחי, ושולל הוי פירושו שתופר כדרכו.
[הלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורג, סי' עח]

ועל רבו שלימדו תורה. פירש הרב אבא מרי ז"ל דווקא שרוב חכמתו ממנו כדאמרינן גבי אבידה, ואינו נראה בעיני, דאף באבדה קיימא לן כר' יוסי דאמר אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת וכן פסק שם הרב אלפאסי ז"ל. ועוד דלשון למדו חכמה לא משמע רוב חכמתו. **[תלמיד הרשב"א]**

ברוב צבור וכמעשה שהיה. פי' במות שאול ויהונתן שהיו רוב ישראל לשם ונפלו בחרב אויביהם ואע"פ שלא מתו אלא מיעוט.
[חידושי הר"ן]

פירוש, רוב אותן שיצאו למלחמה עם שאול נהרגו, אבל קיסרי לא היו רוב היהודים שברשותו.
[הלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורג, סי' קכז]

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) שמחות פ"ט, ב) [לעיל כב: ע"ש סנהדרין ס.], ג) [סנהדרין ס.], ד) עיין רש"י כת"י וברש"י ותוס' פסחים מט., ה) דפרקין ה"ה, ו) ע"ש ברש"י ד"ה בכל יום.

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' שלש דלתות וארבעה יקרעה בתער הסופר: (ב) תוס' ד"ה קדר כו' והא דיקרעה בתער: (ג) ד"ה משכם כו' דמגלחי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים כו' דלא נילף כלל אפילו קריעה:

◆

הגהות מהר"ב
רנשבורג

א] גמ' רבי אבא ורב הונא בר חייא הוו יתבי קמיה דרבי אבא. נמחק תיבות קמיה דר' אבא וצ"ל קם ר' **אבא.** כן שמעתי וראיתי יש מגיהים ולענ"ד אין צורך לזה דכבר בירר בס' באר שבע בהוריות דף ג' ע"א דלתלא סתם ר' אבא יעוש"ה: **ב]** רש"י ד"ה אתיא קרע קרע מדוד עכ"ל. עיין שו"ת שער אפרים סי' לו שכתב דטעות הדפוס הוא ועיין עוד ספר יד דוד:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

תורה אור השלם

א) וֶאֱלִישָׁע רֹאֶה וְהוּא מְצַעֵק אָבִי אָבִי רֶכֶב יִשְׂרָאֵל וּפָרָשָׁיו וְלֹא רָאָהוּ עוֹד וַיַּחֲזֵק בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם לִשְׁנַיִם קְרָעִים: [מלכים ב' ב, יב]

ב) וַיַּחֲזֵק דָּוִד בִּבְגָדָיו וַיִּקְרָעֵם וְגַם כָּל הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ: וַיִּסְפְּדוּ וַיִּבְכּוּ וַיָּצֻמוּ עַד הָעֶרֶב עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּנוֹ וְעַל עַם יְיָ וְעַל בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי נָפְלוּ בֶּחָרֶב: [שמואל ב' א, יא-יב]

ג) וַיָּבֹא אֶלְיָקִים בֶּן חִלְקִיָּה אֲשֶׁר עַל הַבָּיִת וְשֶׁבְנָא הַסֹּפֵר וְיוֹאָח בֶּן אָסָף הַמַּזְכִּיר אֶל חִזְקִיָּהוּ קְרוּעֵי בְגָדִים וַיַּגִּדוּ לוֹ דִּבְרֵי רַבְשָׁקֵה: [מלכים ב' יח, לז]

ד) וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ הַמֶּלֶךְ חִזְקִיָּהוּ וַיִּקְרַע אֶת בְּגָדָיו וַיִּתְכַּס בַּשָּׂק וַיָּבֹא בֵּית יְיָ: [מלכים ב' יט, א]

ה) וַיְהִי כִּקְרוֹא יְהוּדִי שָׁלֹשׁ דְּלָתוֹת וְאַרְבָּעָה יִקְרָעֶהָ בְּתַעַר הַסֹּפֵר וְהַשְׁלֵךְ אֶל הָאֵשׁ אֲשֶׁר אֶל הָאָח עַד תֹּם כָּל הַמְּגִלָּה עַל הָאֵשׁ אֲשֶׁר עַל הָאָח: [ירמיה לו, כג]

ו) אֵיכָה יָשְׁבָה בָדָד הָעִיר רַבָּתִי עָם הָיְתָה כְּאַלְמָנָה רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת הָיְתָה לָמַס: [איכה א, א]

ז) בָּכוֹ תִבְכֶּה בַּלַּיְלָה וְדִמְעָתָהּ עַל לֶחֱיָהּ אֵין לָהּ מְנַחֵם מִכָּל אֹהֲבֶיהָ כָּל רֵעֶיהָ בָּגְדוּ בָהּ הָיוּ לָהּ לְאֹיְבִים: [איכה א, ב]

ח) גָּלְתָה יְהוּדָה מֵעֹנִי וּמֵרֹב עֲבֹדָה הִיא יָשְׁבָה בַגּוֹיִם לֹא מָצְאָה מָנוֹחַ כָּל רֹדְפֶיהָ הִשִּׂיגוּהָ בֵּין הַמְּצָרִים: [איכה א, ג]

ט) דַּרְכֵי צִיּוֹן אֲבֵלוֹת מִבְּלִי בָּאֵי מוֹעֵד כָּל שְׁעָרֶיהָ שׁוֹמֵמִין כֹּהֲנֶיהָ נֶאֱנָחִים בְּתוּלֹתֶיהָ נּוּגוֹת וְהִיא מַר לָהּ: [איכה א, ד]

י) הָיוּ צָרֶיהָ לְרֹאשׁ אֹיְבֶיהָ שָׁלוּ כִּי יְיָ הוֹגָהּ עַל רֹב פְּשָׁעֶיהָ עוֹלָלֶיהָ הָלְכוּ שְׁבִי לִפְנֵי צָר: [איכה א, ה]

כ) וְלֹא פָחֲדוּ וְלֹא קָרְעוּ אֶת בִּגְדֵיהֶם הַמֶּלֶךְ וְכָל עֲבָדָיו הַשֹּׁמְעִים אֵת כָּל הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה: [ירמיה לו, כד]

ל) וַיְהִי דְבַר יְיָ אֶל יִרְמְיָהוּ אַחֲרֵי שְׂרֹף הַמֶּלֶךְ אֶת הַמְּגִלָּה וְאֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר כָּתַב בָּרוּךְ מִפִּי יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר: [ירמיה לו, כז]

מ) וַיָּבֹאוּ אֲנָשִׁים מִשְּׁכֶם מִשִּׁלוֹ וּמִשֹּׁמְרוֹן שְׁמֹנִים אִישׁ מְגֻלְּחֵי זָקָן וּקְרֻעֵי בְגָדִים וּמִתְגֹּדְדִים וּמִנְחָה וּלְבוֹנָה בְּיָדָם לְהָבִיא בֵּית יְיָ: [ירמיה מא, ה]

נ) עָרֵי קָדְשְׁךָ הָיוּ מִדְבָּר צִיּוֹן מִדְבָּר הָיָתָה יְרוּשָׁלִַם שְׁמָמָה: [ישעיה סד, ט]

ס) בֵּית קָדְשֵׁנוּ וְתִפְאַרְתֵּנוּ אֲשֶׁר הִלְלוּךָ אֲבֹתֵינוּ הָיָה לִשְׂרֵפַת אֵשׁ וְכָל מַחֲמַדֵּינוּ הָיָה לְחָרְבָּה: [ישעיה סד, י]

שלש דלתות. הן שאנו רגילין לקרות דפין וכל ספריהם היו כס"ת שלנו שנגלל כיריעה. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

הגהות וציונים **א]** צ"ל כמו שהוא בסנהדרין ויקרעם **לשנים** א"י **שהם קרעים ומה ת"ל קרעים** אלא מלמד שקרועים ועומדים לעולם (רש"ש עי"ש ועי' חי' הריטב"א): **ב]** בכת"י נוסף **שאין מתאחין מנלן יליף קרע קרע מאלישע,** ועי' רא"ש סי' סד ובקרבן נתנאל שם אות ל, ועי' יעב"ץ: **ג]** בכת"י ובסנהדרין נוסף **וכי קרעו:** **ד]** בכת"י נוסף **אמר** (וכן בכולם): **ה]** צ"ל **וכתיב,** וכ"ה בכת"י ובע"י (דק"ס): **ו]** צ"ל ס"ת **שנשרף,** וכ"ה בכת"י ובראשונים (רש"ש, דק"ס עי"ש): **ז]** [צ"ל **קם רבי אבא**] (גליון) וכ"ה בכת"י ובע"י, ועי' הגר"ב רנשבורג: **ח]** בכת"י ובע"י נוסף **שדא רב הונא ידא ואצלינהו** אמר **איכו** השתא (ועי' רש"י ובברכות כה סוע"ב) ועי' ירושלמי דפרקין ה"ז: **ט]** [בשאלתות איתא אמר ר' **יהודה** הרואה כו'] (גליון): **י]** [צ"ל **מאלישע**] (גליון) ועיין לעיל אות ב וביעב"ץ וקרבן נתנאל שם: **כ]** בכת"י נוסף **איכו** (ועי' אות ח):

[א] **ובאיחוי אלכסנדרי.** ת"ר [ב] הקורע מתוך השלל מתוך המלל מתוך הלקט מתוך הסולמות לא יצא מתוך האיחוי יצא אמר רב חסדא [ג] ובאיחוי אלכסנדרי. ת"ר רשאי להופכו למטה ולאחותו ר' שמעון בן אלעזר [ד] אוסר לאחותו [ה] וכשם שהמוכר אסור לאחותו כך הלוקח אסור לאחותו ולפיכך מוכר צריך להודיעו ללוקח. ת"ר תחילת קריעה טפח [א] ותוספת שלש אצבעות דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר תחילת קריעה שלש אצבעות ותוספת כל שהו אמר עולא הלכה כרבי מאיר בקריעה והלכה כרבי יהודה בתוספת תניא נמי הכי רבי יוסי אומר [ו] תחילת קריעה טפח ותוספת כל שהו. ת"ר [ז] אמרו לו מת אביו וקרע מת בנו והוסיף תחתון מתאחה עליון אינו מתאחה מת בנו וקרע מת אביו והוסיף עליון מתאחה תחתון אינו מתאחה מת אביו מת [א] אמו מת אחיו מתה אחותו קורע קרע אחד לכולן רבי יהודה בן בתירה אומר על כולן קרע אחד על אביו ואמו קרע אחד [ב] לפי שאין מוסיפין על קרע אביו ואמו מאי טעמא אמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת אמר שמואל [ח] הלכה כרבי יהודה בן בתירה ומי אמר שמואל הכי והאמר שמואל [ב] הלכה כדברי המיקל באבל אבילות לחוד קריעה לחוד. עד היכן קורע [ט] עד טיבורו ויש אומרים עד לבו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [א] וקרעו לבבכם ואל בגדיכם הגיע לטיבורו [ג] מרחיק שלש אצבעות וקורע נתמלא מלפניו מחזירו לאחוריו נתמלא מלמעלה הופכו מלמטה [י] והקורע מלמטה ומן הצדדין לא יצא [כ] אלא שכהן גדול פורם מלמטה פליגו בה רב מתנה ומר עוקבא ותרווייהו משמיה דאבוה דשמואל ולוי חד אמר [ל] כל שבעה קורע לאחר שבעה מוסיף וחד אמר כל שלשים קורע לאחר שלשים מוסיף מתקיף לה רבי זירא מאן דאמר כל שבעה קורע אמאי דלא ניתן לשוללו אלא הא דאמר מר [ג] האשה שוללתו לאלתר ה"נ התם משום כבוד אשה הוא מאן דאמר כל שלשים קורע אמאי דלא ניתן לאחותו אלא לאביו ולאמו דלא ניתן לאחותו לעולם ה"נ התם משום כבוד אביו ואמו הוא. ת"ר [ד] [מ] היוצא בבגד קרוע לפני המת הרי זה גוזל את המתים ואת החיים [ה] רשב"ג אומר [נ] האומר לחבירו השאילני חלוקך ואלך ואבקר את אבא שהוא חולה והלך ומצאו שמת קורע ומאחו וכשיבא לביתו מחזיר לו חלוקו ונותן לו דמי קרעו ואם לא הודיעו הרי זה לא יגע בו. ת"ר [ס] חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמת שמא תטרף דעתו עליו ואין מקרעין בפניו [ד] ומשתקין את הנשים מפניו [ו] ומקרעין לקטן מפני עגמת נפש [ע] וקורעין על חמיו ועל חמותו מפני כבוד אשתו ואמר רב פפא תנא באבל רבתי [פ] אבל לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות: ואין מברין [ה] על מטות זקופות: ת"ר ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברוהו על מטות כפויות ואם לאו יברוהו על מטות זקופות רבא איתרע ביה מילתא על לגביה אבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי רבא זקיף אבא בר מרתא כפי אמר כמה לית ביה דעתא להאי צורבא מרבנן. תנו רבנן [ז] ההולך ממקום למקום אם

רש"י

מתוך השלל. שלא קרע אלא בשלל: **מתוך האיחוי.** מקרע [ו] האיחוי: **ובאיחוי אלכסנדרי.** דהוה כשלם: **רשאי להפכו למטה.** שהופך הקרע למטה והופך שלמטה למעלה, ומאחהו, ועושה בית הצואר ולובשו: **ותוספת שלש.** כגון שמוסיף קרע אחר על אותו קרע, כגון שאירעו אבל אחר: **עליון אין מתאחה.** שקרעו על אביו ועל אמו: **שאינן בתוספת.** כלומר אין בדין שמוסיף עליהן: **הגיע לטיבורו.** ומת לו מת אחר: **מרחיק שלש אצבעות.** בצד אותו קרע וקורע: **נתמלא.** קרעים מלפניו מחזירו לאחוריו וחוזר וקורע לפניו: **כל שבעה.** אם מת לו מת קורע קריעה אחרת: **לאחר שבעה מוסיף.** על קרע ראשון: **דלא ניתן לשוללו.** תוך שבעה כלל, ואי מוסיף ביה מיחזי כקרע אחד, אבל לאחר שבעה דכבר שללו קורע כל השלילות ומוסיף כל שהו, דמינכר דעל מת אחר קרע: **אשה שוללתו לאלתר.** אפילו תוך שבעה: **הכי נמי.** דמוסיף, דקורע השלילה ומוסיף בה פורתא דקא מינכר, וקא פסיק [ז] כל שבעה קורע ואפילו אשה: **משום כבוד האשה הוא.** ולא מן הדין [ח]: **משום כבוד אביו.** ולא מן הדין, והוי כאיחוי, לפיכך מוסיף בו לאחר שלשים: **בבגד קרוע.** קודם לכן, גוזל הכל, שמראה הכל שמראה להן שקרע על המת: **ואם לא הודיעו.** שהולך לבקר את אביו: **יברוהו.** לאותו שבא על מטות כפויות: **אבל ההולך ממקום למקום:** יגלגל

תוספות

ובאיחוי אלכסנדרי. בירושלמי [י] איזהו איחוי כל שאין מקומו ניכר ובמסכת שמחות (פ"ט) מפרש כל שאחוהו כל צרכו:

כך הלוקח אסור לאחותו. לא שמעתי אם מותר למוכרו לנכרי נהי דלוקח אסור לאחותו אם הוא נכרי מותר ואע"פ דמוכר צריך להודיע ללוקח היינו כדי שלא יעשה לוקח איסור אבל אין אנו חוששין אם יתפרנו הנכרי ולכאורה היה מותר [י] ועוד צ"ע והאי וכשם שהמוכר כו' הוי פי' לתנא קמא בלא הפיכה ולר"ש בן אלעזר אפילו על ידי הפיכה ובמאי דפליגי נראה דהלכה כתנא קמא וכן פירש הר"א:

תחילת קריעה שלש אצבעות. לא ידענא [ס] ממאי מפיק טעמא דלעיל (ד' כב:) מפקינן טפח מויחזק אין אחיזה פחות מטפח:

תניא נמי הכי. רבי יוסי סובר כן ורבי יוסי הלכה כמותו לגבי דרבי מאיר ורבי יהודה בפרק מי שהוציאוהו (עירובין ד' מו:) ועוד דה"ל מכריע [ט]:

קורע קרע אחד על כולן. במסכת שמחות (פ"ט) א"ל מת אביו וקרע והוא אינו אלא אמו יצא מתה אמו והוא אינו אלא אביו יצא מת אביו מתה אמו וקרע והוא אינו אלא אחד מן הקרובין יצא אחד מן הקרובין וקרע והוא אינו אלא אביו או אמו לא יצא ובירושלמי [י] אמרו לו מת ראובן וקרע ואמרו שמעון היה יצא אמרו לו מת ראובן וקרע ואח"כ אמרו לו קיים היה ומת אית תנא לא יצא וכן קרע על אביו ונמצא בנו [כ] אם מת על אחר אין צריך לקרוע כמה הוא על אחר כדי דבור ובסוף פרק בתרא דנדרים (דף פז.) כמו כן היא שנויה:

אמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת. תימה מאי מוסיף לפרש הטעם מן הברייתא ופירש הר"א בשם רבינו שמואל דלא גרסינן לפי שאין מוסיפין בברייתא והר"י הקשה בתוספות מאי שייך בתוספת נראה לי דמצי למימר דסבירא כמאן דאמר עד טיבורו אי נמי עד שיגלה את לבו [א] אין זה כל כך כמו עד לבו מיהו יותר נראה לי דקאמר רב נחמן בר יצחק לפי שאין בתוספת שצריך לקרוע עד לבו ואם אירע כך שלא קרע עד לבו מ"מ כיון דלא עשה כמו שהיה צריך אומר אין שייך תוספת מיהו לפירושו [ל] קסבר רב נחמן בר יצחק כיש אומרים עד לבו ואפילו למאן דאמר בסמוך עד טיבורו יש ליישב כמו שפי' [מ] שאין צריך לקרוע על אביו ועל אמו רק עד שיגלה את לבו [ג] מכל מקום אם קרע טפי שפיר משום כבוד אביו ואין כאן בל תשחית:

פורם מלמטה. בפ' בתרא דהוריות (ד' יב:) מפרש מה קורע למטה [נ] אם בצואר:

לפי שאין מוסיפין על אביו ואמו. פי' בקונטרס דאכולהו קאי דבין אם קרע על אביו קודם בין קרע על אחד מקרוביו קודם ולא ידענא מנא ליה דלישנא משמע דוקא על קרע אביו ואמו שהיה קודם: אם

עין משפט
נר מצוה

קצט א מיי' פ"ט מהל' אבל הלכה ג:

ר ב ג מיי' שם סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף כ:

רא ד ה מיי' שם והלכה ד סמג שם טוש"ע שם סעיף יט:

רב ו מיי' שם פ"ח הלכה ג י סמג שם טוש"ע שם סעיף ג:

רג ז ח מיי' שם הלכה ט טוש"ע שם סעיף כב:

רד ט מיי' שם הלכה י טוש"ע שם סעיף כא:

רה י מיי' שם הלכה א טוש"ע שם סעיף ב:

רו כ מיי' שם ופ"ז הלכה ו סמג שם וסמג לאוין שא ומיי' פ"ה מהל' כלי המקדש הלכה [illegible]

רז ל מיי' פ"ח מהלכות אבל הלכה י סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף כא:

רח מ מיי' שם הלכה ו סמג שם טוש"ע שם סעיף לג:

רט נ מיי' שם הלכה ז טוש"ע שם סעיף לד:

רי ס מיי' שם הלכה ד טוש"ע שם סי' שלז:

ריא ע מיי' שם הלכה ה טוש"ע שם סי' שמ סעיף ד:

ריב פ מיי' שם פ"ה הלכה כ טוש"ע שם וסי' שלא סעיף א:

18/06/2018אהח

רבינו חננאל

על ירושלים: **ת"ר רשאי להופכו למטה ולעשות לו איחוי.** פי' להפך החלוק לחתכו ולתת בית הצואר שלו שולים והשולים יעשה בית שפה. ר' שמעון בן אלעזר אוסר באיחוי בין מלמעלן בין מלמטה. וכשם שהבעלים אסורין לאחותו כן הלוקח אסור לאחותו. לפיכך צריך המוכר להודיע ללוקח שזה קרע אסור באיחוי הוא. **ת"ר וכולן אלו הקרעין רשאין לשוללן** למוללן ללוקטן לעשותן בתפירה אחת כעין סולמות שיהא ניכר הקרע. אבל אין רשאין לאחותן באיחוי אלכסנדרית שהוא כמין אריגה. **ת"ר הקורע מתוך השלל** או מתוך המלל או מתוך הליקוט או מתוך הסולמות לא יצא. אבל אם היה איחוי אלכסנדרית שהוא כאריגה יצא ידי קריעה: **ירושלמי** כד דמך ר' יוחנן אורי ר' חייא בר אבא לשלול הקרע בו ביום ולנעול הסנדל בו ביום. א"ל ר' תנחום ב"ר חייא לר' חיננא בר פפא ר' צלי עלן. א"ל יסוג תורעתך שכל אותה שנה הדין מתוח כנגד המשפחה דא"ר יוחנן כל שבעה החרב שלופה עד שלשים יום ומשלשים [ס] היא רופפת ואינה חוזרת לתערה עד י"ב חודש. למה"ד לכיפת אבנים שנתרועעה אחת מהן נתרועעה כולן. א"ר אלעזר אם נולד להן בן באותה משפחה נתרפאת כל המשפחה כולה: **ת"ר תחלת הקריעה טפח** ואם קרע על המת ועוד מת לו מת אחר ובא לקרוע ולהוסיף על הקרע מוסיף ג' אצבעות דברי ר' מאיר א) ותחלת הקריעה ג' אצבעות ותוספת כל שהו. אמר עולא הלכה כר' מאיר בקריעה שתחלת קריעה טפח. והלכתא כר' יהודה בתוספת דדי לו אפילו כל שהו. תניא נמי הכי ר' יוסי אומר תחלת הקריעה טפח ותוספת כל שהו: **ת"ר מת אביו וקרע.** מת בנו והוסיף תחתון מתאחה. עליון אין מתאחה. מת בנו וקרע מת אביו והוסיף כו'. ר' יהודה בן בתירה אומר על כולן כגון בנו ובתו אחיו ואחותו ואשתו קורעין להן קרע אחד על אביו ועל אמו קורע קרע אחר. לפי שאין מוסיפין על קרע אביו ואמו פי' לפי שאינו בתוספת מפני שקריעתו על אביו ועל אמו מבדיל קמי שפה שלו וקורע והולך עד שמגיע הקרע אל לבו ומגלה [ג]. ובשאר מתים קורע טפח ומוסיף כל שהו עד שמגיע אל לבו. ואע"פ שאין ראייה ברורה אשכחן זכר לדבר כדכתיב וקרעו לבבכם ואל בגדיכם. **אמר שמואל הלכה כר' יהודה בן בתירה.** איני והאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל. ור' יהודה לגבי ת"ק מחמיר הוא. ופרקינן כי קאמר שמואל בענין אבלות. האי ענין קריעה הוא. הלכך הלכתא כר' יהודה בן בתירה. **עד היכן קורע עד טיבורו** הגיע לטיבורו מרחיק ג' אצבעות וקורע. נתמלא מלפניו מחזירו מלאחוריו נתמלא מלמעלה הופכו למטה (כנגד) כלומר מהפך ועושה שולי חלוקו בית הצואר וקורע למעלה. והקורע מלמטה מן השוליים ומן הצדדין לא יצא. אלא שכ"ג פורם מלמטה. **פליגי** ב) **עליה משמיה דאבוה דשמואל ולוי.** חד אמר כל שבעה קורע לאחר שבעה אם מת לו מת אחר מוסיף על הקרע הראשון כל שהו. וחד אמר כל שלשים יום אם ימות לו מת אחר קורע [קרע] אחר לאחר ל' יום מוסיף. מתקיף ליה ר' זירא מאן דאמר כל שבעה קורע אמאי אינו מוסיף דלא ניתן לשוללו בתוך ז'. אלא קרע של אשה שוללתו לאלתר הכי נמי שמוספת לאלתר. ופרקינן התם משום כבוד אשה. מ"ד כל ל' יום אם קורע אמאי כו': **ת"ר היוצא בבגד קרוע** לפני המת הרי זה גוזל את החיים ואת המתים רשבג"א האומר לחבירו השאילני חלוקך כדי שאלך ואבקר את אבי שהוא חולה. ומצאו שמת קורעו. וכשיבא לביתו מאחו. ומחזירו לבעליו ונותן לו דמי קרעו. ואם לא הודיעו כי הולך לבקר את אביו לא יגע בו. **ת"ר חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו** שמא תטרף דעתו של חולה ואין מקרעין לו ומשתקין הנשים מפניו ומקרעין לקטן פי' על אביו שמת או על אמו. וכיוצא בהן מפני עגמת נפש. וקורע על חמיו ועל חמותו מפני כבוד אשתו: **תנא באבל רבתי** אבל לא יניח תינוק בחיקו מפני [ע] הרבים מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות. ואין מברין אלא על מטות זקופות. **ת"ר** ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברוהו על מטות כפויות. ואם לאו יברוהו על מטות זקופות. רבא איתרע ליה מלתא דאבלות על לגביה רבה וזקף המטה להברותו. על אבא בר מרתא וכפה. אמר לית ביה דעתא [להאי צורבא] מרבנן דכפה דהא אין לבי גס בו. **ת"ר אבל ההולך ממקום למקום** אם יכול למעט בעסקו כלומר שלא יקנה ולא ימכור [ימעט]. ואם לאו יגלגל עמהן כלומר

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) עיין לעיל דף כב:, ב) לעיל יח. וש"נ עירובין מו., ג) לעיל דף כב:, ד) שמחות פ"ט, ה) שם [תוספתא ב"מ פ"ח], ו) לעיל יד:, ז) דפרקין ה"ז, ח) [עי' כלים פכ"ד מ"ב ומ"ין] אולי צ"ל פכ"ז ועיין רש"ש, ט) עיין פסחים דף יג., י) דף כב:, כ) לעיל ע"א.

◆

תורה אור השלם

א) וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל יְיָ אֱלֹהֵיכֶם כִּי חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְנִחָם עַל הָרָעָה: [יואל ב, יג]

◆

רש"י כת"י

ה"ג רשאי (לתופרן) [להופכו] למטה ור' שמעון בן אלעזר אוסר מאי קאמ' אמ' אביי הכי קאמ' רשאי (לתופרו) [להופכו] למטה ולאחותו. אם קרע בית הצואר כלפי למטה ורוצה להפוך החלוק מלמטה למעלה ולעשות בית צואר אחר בין [פ] צואר ראשון בין רגליו רשאי לאחות בית הצואר ראשון שהולך בין רגליו. ר' שמעון בן אלעזר אוסר. לאחותו ולאחר שבעה קא איירי דאמרי' לעיל[ו] על כל המתים שולל לאחר שבעה על אביו ועל אמו לאחר שלשים דכיון דהופכו למטה [סבר ת"ק] רשאי לאחותו [ור"ש אוסר] עד לאחר שלשים בכל המתים ובאביו ואמו לעולם. ותוספת. שמת לו מת אחר וצריך לקרוע [או] כגון דאמרן[כ] מוסיף על ירושלים. ה"ג ר' יהודה אומר תחלת הקריעה שלש אצבעות. ולית ליה אין אחיזה פחות מטפח דנפקא לן לעיל (כב:) מויחזק דוד. תחתון. שקרע על בנו מתאחה לאחר שלשים. עליון. שקרע על אביו אינו מתאחה לעולם. מת אביו מתה אמו מת אחיו מתה אחותו. והכל בשרוהו בבת אחת. על אביו ועל אמו קורע אחד ועל כולן קרע אחד. במקום אחר למעלה שלא באותו קרע. לפי שאין מוסיפין בקרע של אביו. ואהולה פליג ר' יהודה מדקתני מת אביו (קורע) [וקרע] מת בנו (אינו מוסיף) [והוסיף] ואתא ר' יהודה למימר קרע על אביו ומת בנו אינו מוסיף וקורע על בנו [או] קרע על בנו ומת אביו אינו מוסיף אלא [קורע] במקום [אחר קריעה] (ה)מיוחדת. מאי טעמ'. שאינן בתוספת קרע על אביו אינו יכול להוסיף קרע עליו ואם קרע על בנו ומת אביו אינו עושה קריעת אביו תוספת איכא סיפרי דכתב בהו הלכה כר' יוחנן לישנא דכלה ולא ידענא מאי לישנא דכלה. **קריעה לחוד.** דלא אמרינן הלכה כדברי המקל בקריעה. **עד היכן הוא קורע.** שהולך ומוסיף וקורע עד כמה. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] צ"ל **מתה** (כת"י): ב] בכמה ראשונים קרע **אחר**: ג] בכת"י נוסף **ושמע שמועה אחרת**, ועי' ברש"י כת"י: ד] בכת"י ובראשונים ואין מקרעין לו: ה] **אלא** (גליון): ו] ברש"י והרבה ראשונים נוסף **אבל** (ועי' רש"י כת"י ורא"ש סי' עז ובתוד"ה אם יכול): ז] בכת"י **שקרע**: ח] בכת"י נוסף **ותני**: ט] בכת"י נוסף **וכיון דלא מן הדין הוא הוי כמו דלא שללו להכי קורע: דלא ניתן לאחותו. ואי מוסיף בו לא מינכר: ה"נ. דלא מצי מוסיף בו**: י] ובמס' שמחות ספ"ט איתא דאסור (גליון): כ] תיבות "וכן קרע על אביו ונמצא בנו" שייך להלן בסוה"ד (רש"ש עי"ש): ל] נדצ"ל **לפירושי** (רש"ש עי"ש): מ] יש להוסיף **דנהי** (רש"ש): נ] נראה דיש להוסיף **אם למטה ממש** (באה"מ): ס] "ומשלשים" ליתא בירושלמי: ע] נדצ"ל **בפני**: פ] נדצ"ל **ובית** (ועי' רש"י שבר"ף):

חשק שלמה על ר"ח א) חסר כאן וצ"ל ר"י אומר תחלת קריעה ג' אצבעות וכו'. ב) נ"ל פליגו בה רב מתנה וכו' משמיה דאבוה דשמואל וכו'.

וּבְאִיחוּי אֲלֶכְּסַנְדְּרִי - האיחוי שנאסר בברייתא, הוא 'איחוי אלכסנדרי', שהוא תפירה יפה במעשה אומן[א].

הגמרא מביאה ברייתא בענין עשיית 'קריעה' בתוך קרע שנתפר:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **הַקּוֹרֵעַ** על מתו **מִתּוֹךְ הַשְּׁלָל** - שלא קרע אלא במקום שהיה כבר קרע על מת אחר[ב] ונתפר בתפירה רחבה, או שקורע **מִתּוֹךְ הַמְּלָל** - במקום שהיה קרע וקופלו צדדיו ונתפרו, או **מִתּוֹךְ הַלֶּקֶט** - במקום שהיה קרע ונאגד כולו ונתפר, או **מִתּוֹךְ הַסּוּלָּמוֹת** - במקום שהיה קרע ונתפר כעין מעלות סולם, **לֹא יָצָא** ידי חובת קריעה, שהרי הוא כקרוע ועומד[ג], וצריך לקרוע קרע אחר. **אבל מִתּוֹךְ הָאִיחוּי** - שהיה קרע ונתפר יפה וקרעו, **יָצָא** ידי חובת קריעה. מבארת הגמרא, **אָמַר רַב חִסְדָּא, וּבְאִיחוּי אֲלֶכְּסַנְדְּרִי** - האיחוי שהותר לקרוע בתוכו הוא 'איחוי אלכסנדרי', שהוא תפירה יפה במעשה אומן[ד], והרי הוא כשלם[ה].

הגמרא מביאה מחלוקת אם מותר להפוך בגד עם קרע ולאחותו, ודין בגד עם קרע שנמכר:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, מי שקרע בבגדו קרע האסור באיחוי[ו], **רַשַּׁאי לְהוֹפְכוֹ לְמַטָּה** [-להפוך את הקרע שנמצא למעלה, שיהיה למטה] **וּלְאַחוֹתוֹ**[ז], על ידי שמעמיד את הבגד הפוך, כך שבית הצואר יהיה כלפי הקרקע ושוליו יהיו כלפי מעלה, ובשולי הבגד שנהפכו להיות למעלה עושה בית צואר ולובשו[ח]. **רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן אֶלְעָזָר אוֹסֵר לְאַחוֹתוֹ**, אך מתיר להופכו למטה ולעשות בית צואר במה שכעת למעלה וללבוש הבגד מבלי לאחות הקרע[ט].

מוסיפה הברייתא דין נוסף, **וּכְשֵׁם שֶׁהַמּוֹכֵר אָסוּר לְאַחוֹתוֹ, כָּךְ הַלּוֹקֵחַ אָסוּר לְאַחוֹתוֹ**. כלומר, מי שקרע בבגדו קרע האסור באיחוי[יא] ומכר הבגד לאחר, הקונה אסור לאחות הקרע כשם שהמוכר היה אסור לאחותו[יב]. **וּלְפִיכָךְ** - ומכיון שאסור ללוקח לאחותו, **הַמּוֹכֵר צָרִיךְ לְהוֹדִיעוֹ לַלּוֹקֵחַ**, שקרע זה אסור באיחוי[יג].

★

הגמרא מבארת כמה שיעור הקרע ותוספתו:

תָּנוּ רַבָּנָן, תְּחִילַּת קְרִיעָה - קריעה חדשה בבגד משום אבילות, שיעורה **טֶפַח**[יד], **וְתוֹסֶפֶת** - והוספה על הקרע הקיים, להאריכו, כדי לצאת ידי חובה של קריעה נוספת על אבילות אחרת[טו], שיעורה **שָׁלֹשׁ אֶצְבָּעוֹת**[טז], **דִּבְרֵי רַבִּי מֵאִיר. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר, תְּחִילַּת קְרִיעָה**, שיעורה **שָׁלֹשׁ אֶצְבָּעוֹת**[יז], **וְתוֹסֶפֶת**, שיעורה **כָּל שֶׁהוּ**.

פוסקת הגמרא, **אָמַר עוּלָּא, הֲלָכָה כְּרַבִּי מֵאִיר בִּקְרִיעָה** בתחילה, ששיעורה טפח, **וַהֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה בְּתוֹסֶפֶת**, ששיעורה כלשהו.

מוכיחה הגמרא, **תַּנְיָא נַמִּי הָכִי** - שנינו כן בברייתא, כדברי עולא[יח], **רַבִּי יוֹסֵי אוֹמֵר, תְּחִילַּת קְרִיעָה**, שיעורה **טֶפַח, וְתוֹסֶפֶת**, שיעורה **כָּל שֶׁהוּ**. ואם כן, כך יש לפסוק להלכה, שהרי כלל בידינו (עירובין מו:) שהלכה כרבי יוסי כאשר הוא חולק על רבי מאיר ורבי יהודה[יט].

★

הגמרא מביאה ברייתא בענין איחוי קריעה ותוספת, ובענין קריעה אחת על כמה מתים:

תָּנוּ רַבָּנָן, אָמְרוּ לוֹ שֵׁמֵת אָבִיו, וְקָרַע עליו בראש הבגד עד שנגלה לבו[כ], ואחר כך אמרו לו **שֵׁמֵת בְּנוֹ, וְהוֹסִיף** בקרע הקיים לקרוע עוד כלפי מטה[כא] כדי לצאת ידי חובת קריעה על בנו[כב], הקרע **הַתַּחְתּוֹן** שהוסיף על בנו **מִתְאַחֶה**, כדין קריעה הנעשית על בן, ואילו הקרע

א. **אבל** איחוי הדיוט מותר, כיון שעדיין ניכר שהוא קרע של אבילות. ר"ש בן היתום (ד"ה ובאיחוי). והתוספות (ד"ה ובאיחוי) כתבו בשם הירושלמי (פ"ג ה"ז), ש'איחוי אלכסנדרי' הוא שמאחה ואין מקום הקריעה ניכר. והרמב"ן (תורת האדם שער הסוף ענין הקריעה) כתב בשם הירושלמי, שהוא כאריגה, וביאר שהוא שוה מלמעלה ומלמטה ודומה לאריגה. וכתב בקרבן נתנאל (סי' סה אות פ), ששני הפירושים בשם הירושלמי הם דבר אחד, שכאשר מאחה כעין אריגה אין מקום הקריעה ניכר. עוד כתבו התוספות (שם) בשם מסכת שמחות (פ"ט), שאיחוי אלכסנדרי הוא איחוי 'כל צרכו'. והראב"ד (הו"ד ברמב"ן שם) פירש, ש'איחוי אלכסנדרי' הוא התפירה שלנו, שלמעלה [-פני הבגד] שוה, ולמטה [-פנים הבגד] בולטת [כלומר, שמקפל קצוות הבגד פנימה ותופרן יחד, ונמצאות אותן קצוות בולטות בפנים הבגד. ולדעת הרמב"ן זהו איחוי סתם, ואיחוי אלכסנדרי הוא כאמור לעיל שאינו בולט מלמעלה ומלמטה]. וראה עוד ברא"ש (סי' סה) מה שכתב בזה.

ב. **מאירי** (ד"ה מי שמת).

ג. **נמוקי** יוסף (ד"ה מתוך השלל).

ד. **ראה** לעיל בהערה מה שהתפרש בזה.

ה. **המיוחס** לרש"י (ד"ה ובאיחוי). ור"ש בן היתום (ד"ה אמר) כתב, שאם קורע מתוך איחוי הדיוט, אין הקרע נראה כקרע של אבילות אלא כקרע מחמת שבלה הבגד.

ו. **בברייתא** לעיל (ע"א) מנויים הדברים שקורע עליהם ואינו מאחה.

ז. **לאחר** ימי האבילות. ר"ש בן היתום (ד"ה תנו רבנן רשאי).

ח. **המיוחס** לרש"י (ד"ה רשאי). וברש"י שברי"ף (ד"ה ת"ר) כתב, שאם עשה בית צואר אחר ואת בית הצואר הראשון שם בין רגליו, רשאי לאחות.

ט. **ריטב"א** (ד"ה ת"ר).

י. **או** המקבלו במתנה. מאירי (ד"ה מי שקרע).

יא. **מאירי** (ד"ה מי שקרע).

יב. **דין** זה נאמר בין לתנא קמא ובין לרבי שמעון בן אלעזר, לתנא קמא נאמר שגם ללוקח אסור לאחותו בלא הפיכה, ולרבי שמעון בן אלעזר נאמר שגם ללוקח אסור לאחותו בכל אופן. תוספות (ד"ה כך). וראה בקרן אורה (ד"ה וכשם) מה שכתב בזה.
יש מי שפירש דין זה רק לגבי קריעה שנעשתה על נשיא ישראל או אב בית דין שמת, שיש לכל ישראל שייכות לאבילות זו, ולכן אסור גם ללוקח לאחותו, אבל קריעה שנעשתה על אביו או אמו, שאין לה שייכות אצל הלוקח, יהא רשאי הלוקח לאחותה. אך מהגמרא לא נראה כך. המאירי (ד"ה מי שקרע).
דווקא כשהקונה הוא ישראל, אסור הקונה לאחותו, אבל אם הקונה נכרי, הוא מותר לאחותו. אך שמא אסור למכור הבגד לנכרי, כיון שעל ידי כך יבוא הקרע לידי איחוי. תוספות (שם). ובמסכת שמחות (פ"ט ה"כ) נראה שנחלקו תנאים אם מותר למוכרו לנכרי.

יג. **שהרי** שיעור הקריעה על אביו [וכיוצא בו, שאסור לאחות] דומה לשיעור הקריעה על שאר קרובים [שמותר לאחות], ואם לא יודיעו שקרע זה אסור לאחות, עלול לטעות שהוא מהקרעים המותרים לאחותם. ובמסכת שמחות (פ"ט ה"כ) נאמר שהלוקח מחבירו חלוק קרוע, אינו רשאי לאחותו אלא אם כן הוא יודע שהוא מהקרעים המותרים באיחוי. ויתכן היה לומר שזהו דווקא בלוקח מנכרי או מעם הארץ, אבל הלוקח מתלמיד, רשאי לאחותו כל זמן שלא אמר לו המוכר. אלא שכבר פירש הרמב"ן, שאף הלוקח מתלמיד אינו רשאי לאחותו עד שידע שהוא מהקרעים המותרים באיחוי, כיון שיש רגלים לדבר שהוא מהקרעים האסורים באיחוי, מכך שהמוכר לא איחהו כדי שלא יפחות מדמיו. ואף על פי כן, צריך המוכר להודיעו בשעת המקח שהוא מהקרעים שאסורים באיחוי, שמא יטעה הלוקח ויהיה סבור שיכול לאחותו, ויהא בזה משום הונאה. ריטב"א (ד"ה לפיכך).

יד. **טעמו** של רבי מאיר מבואר לעיל (כג:), שנאמר (שמואל ב' א יא) 'ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם', ואין אחיזה בפחות מטפח.

טו. **כמו** שיבואר להלן, שמי שמת לו מת וקרע בגדו, ולאחר מכן מת לו מת אחר, מוסיף על קריעתו. המיוחס לרש"י (ד"ה ותוספת). וכן התבאר לעיל (ע"א), שמי שרואה את בית המקדש בחורבנו, קורע קריעה, וכשלאחר מכן רואה את ירושלים בחורבנה, מוסיף על קריעתו. רש"י שברי"ף (ד"ה מוסיף).

טז. **כלומר**, שלוש אצבעות אגודל. ומכיון שטפח הוא ארבע אצבעות אגודל, נמצא ששיעור התוספת פחות רביע משיעור הקריעה. ר"ש בן היתום (ד"ה שלש). וכתב הריטב"א (ד"ה תחילת), שאין טעם ברור לשיעור שלוש אצבעות כאן.

יז. **רבי** יהודה סובר שמה שנאמר (שמואל ב' א יא) 'ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם', היינו שהחזיק בשלושת האצבעות שבהן עיקר תפיסת האדם כשקורע. ריטב"א (ד"ה תחילת). ובתחילה כתב שם, שרבי יהודה לא דורש כלל מ'ויחזק'. וראה מה שכתבו בענין זה הרש"ש והגהות בן אריה (בתוס' ד"ה תחילת).

יח. **ר"ש** בן היתום (ד"ה תניא).

יט. **תוספות** (ד"ה תניא). והוסיפו עוד טעם, שמכיון שרבי יוסי סובר כרבי מאיר בתחילת קריעה, וכרבי יהודה בתוספת, הרי הוא מכריע ביניהם, וכלל הוא בידינו (שבת לט:) שהלכה כדברי המכריע.

כ. **כמבואר** לעיל (כב:) שעל אביו ואמו אין די לקרוע טפח כעל שאר מתים, אלא קורע עד שיגלה לבו.

כא. **בגמרא** להלן מובאת מחלוקת אם קריעה נעשית רק עד לבו, או שגם למטה ממנו עד טבורו, ואם כן ברייתא זו שנויה כדעת הסובר שקריעה נעשית עד טבורו, ולכן גם לאחר שקרע עד שגילה לבו שייך להוסיף ולקרוע עוד על מת אחר עד טבורו, אבל לדעת מי שסובר שהקריעה נעשית רק עד לבו, לאחר שקרע על אביו וגילה לבו אין שייך להוסיף על הקרע. ריטב"א (ד"ה ת"ר אמרו), וכן עולה מהתוספות (ד"ה אמר) בתירוצם הראשון. ובתירוצם השני כתבו התוספות, ש'עד שיגלה לבו' הוא פחות מ'עד לבו', ולכן גם לאחר שקרע על אביו עד שגילה לבו, שייך להוסיף ולקרוע עד לבו, ולפי זה ברייתא זו שנויה גם כדעת הסובר שקריעה נעשית עד לבו. וראה בתוספות מה שכתבו עוד בזה.

כב. **להלן** מבואר שבתוך שבעת ימי האבילות שעל הקריעה הראשונה לא ניתן להוסיף על הקריעה, ולאחר שלושים ימי האבילות ניתן להוסיף על הקריעה, ולאחר 'שבעה'

ובאיחוי אלכסנדרי[א] ת"ר [ב]הקורע מתוך השלל מתוך המלל מתוך הלקט מתוך הסולמות לא יצא מתוך האיחוי יצא אמר רב חסדא [ג]ובאיחוי אלכסנדרי ת"ר רשאי להופכו למטה ולאחותו ר' שמעון בן אלעזר [ד]אוסר לאחותו [ה]וכשם שהמוכר אסור לאחותו כך הלוקח אסור לאחותו ולפיכך מוכר צריך להודיעו ללוקח. ת"ר תחילת קריעה טפח[א] ותוספת שלש אצבעות דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר תחילת קריעה שלש אצבעות ותוספת כל שהו אמר עולא הלכה כרבי מאיר בקריעה והלכה כרבי יהודה בתוספת תניא נמי הכי רבי יוסי אומר [ו]תחילת קריעה טפח ותוספת כל שהו. ת"ר [ז]אמרו לו מת אביו וקרע מת בנו והוסיף תחתון מתאחה עליון אינו מתאחה מת בנו וקרע מת אביו והוסיף עליון מתאחה תחתון אינו מתאחה מת אביו מת[ה] אמו מת אחיו מתה אחותו קורע קרע אחד לכולן רבי יהודה בן בתירה אומר על כולן קרע אחד על אביו ואמו קרע אחד[ו] לפי שאין מוסיפין על קרע אביו ואמו מאי טעמא אמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת אמר שמואל [ח]הלכה כרבי יהודה בן בתירה ומי אמר שמואל הכי והאמר שמואל [ט]הלכה כדברי המיקל באבל אבילות לחוד קריעה לחוד עד היכן קורע [ט]עד טיבורו ויש אומרים עד לבו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [א]וקרעו לבבכם ואל בגדיכם הגיע לטיבורו[ז] מרחיק שלש אצבעות וקורע נתמלא מלפניו מחזירו לאחוריו נתמלא מלמעלה הופכו מלמטה [י]והקורע מלמטה ומן הצדדין לא יצא [כ]אלא שכהן גדול פורם מלמטה פליגו בה רב מתנה ומר עוקבא ותרוייהו משמיה דאבוה דשמואל ולוי חד אמר [ל]כל שבעה קורע לאחר שבעה מוסיף וחד אמר כל שלשים קורע לאחר שלשים מוסיף מתקיף לה רבי זירא מאן דאמר כל שבעה קורע אמאי דלא ניתן לשוללו אלא הא דאמר מר [ג]האשה שוללתו לאלתר ה"נ התם משום כבוד אשה הוא מאן דאמר כל שלשים קורע אמאי דלא ניתן לאחותו אלא לאביו ולאמו דלא ניתן לאחותו לעולם ה"נ התם משום כבוד אביו ואמו הוא. ת"ר [ד] [מ]היוצא בבגד קרוע לפני המת הרי זה גוזל את המתים ואת החיים [ה]רשב"ג אומר [נ]האומר לחבירו השאילני חלוקך ואלך ואבקר את אבא שהוא חולה והלך ומצאו שמת קורע ומאחו וכשיבא לביתו מחזיר לו חלוקו ונותן לו דמי קרעו ואם לא הודיעו הרי זה לא יגע בו. ת"ר [ס]חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמת שמא תטרף דעתו עליו ואין מקרעין בפניו[ו] ומשתקין את הנשים מפניו [י]ומקרעין לקטן מפני עגמת נפש [ע]וקורעין על חמיו ועל חמותו מפני כבוד אשתו ואמר רב פפא תנא באבל רבתי [פ]אבל לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות: ואין מברין[ז] על מטות זקופות: ת"ר ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברוהו על מטות כפויות ואם לאו יברוהו על מטות זקופות רבא איתרע ביה מילתא על לגביה אבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי רבא זקיף אבא בר מרתא כפי אמר כמה לית ביה דעתא להאי צורבא מרבנן תנו רבנן[ח] ההולך ממקום למקום

אם

מתוך השלל. שלא קרע אלא בשלל: מתוך האיחוי. מקרע[ו] האיחוי: ובאיחוי אלכסנדרי. דהוה כשלם: רשאי להפכו למטה. שהופך הקרע למטה והופך שלמטה למעלה, ומאחהו, ועושה בית הצואר ולובשו: ותוספת שלש. כגון שמוסיף קרע אחר על אותו קרע, כגון שאירעו אבל אחר: עליון אין מתאחה. שקרעו על אביו ועל אמו: שאינן בתוספת. כלומר אין בדין שמוסיף עליהן: הגיע לטיבורו. ומת לו מת אחר: מרחיק שלש אצבעות. בלא אותו קרע וקורע: נתמלא. קרעים מלפניו מחזירו לאחוריו וחוזר וקורע לפניו: כל שבעה. אם מת לו מת קורע קריעה אחרת: לאחר שבעה מוסיף. על קרע ראשון: דלא ניתן לשוללו. תוך שבעה כלל, ואי מוסיף ביה מיחזי כקרע אחד, אבל לאחר שבעה דכבר שללו קורע כל השלילות ומוסיף כל שהו, דמינכר דעל מת אחר קרע: אשה שוללתו לאלתר. אפילו תוך שבעה: הכי נמי. דמוסיף, דקורע השלילה ומוסיף בה פורתא דקא מינכר, וקא פסיק[פ] כל שבעה קורע ואפילו אשה: משום כבוד האשה הוא. ולא מן הדין[ט]: משום כבוד אביו. ולא מן הדין, והוי כאיחוי, לפיכך מוסיף בו לאחר שלשים: בבגד קרוע. קודם לכן, גוזל הכל, שמרמה הכל שמראה להן שקרע על המת: ואם לא הודיעו. שהולך לבקר את אביו: יברוהו. לאותו שבא על מטות כפויות: אבל ההולך ממקום למקום:

יגלגל

ובאיחוי אלכסנדרי. בירושלמי[ו] איזהו איחוי כל שאין מקומו ניכר ובמסכת שמחות (פ"ט) מפרש כל שאחוהו כל צורכו:

כך הלוקח אסור לאחותו. לא שמעתי אם מותר למוכרו לנכרי נהי דלוקח אסור לאחותו אם הוא נכרי מותר ואע"פ דמוכר צריך להודיע ללוקח היינו כדי שלא יעשה לוקח איסור אבל אין אנו חוששין אם יתפרנו הנכרי ולכאורה היה מותר[ד] ועוד צ"ע והאי וכשם שהמוכר כו' הוי פי' לתנא קמא בלא הפיכה ולר"ש בן אלעזר אפילו על ידי הפיכה ובמאי דפליגי נראה דהלכה כתנא קמא וכן פירש הר"א:

תחילת קריעה שלש אצבעות. לא ידענא[ח] ממאי מפיק טעמא דלעיל (ד' כב:) מפקינן טפח מויחזק אין אחיזה פחות מטפח:

תניא נמי הכי. רבי יוסי סובר כן ורבי יוסי הלכה כמותו לגבי דרבי מאיר ורבי יהודה בפרק מי שהוציאוהו (עירובין ד' מו:) ועוד דה"ל מכריע[ט]:

קורע קרע אחד על כולן. במסכת שמחות (פ"ט) א"ל מת אביו וקרע והוא אינו אלא אמו יצא מתה אמו והוא אינו אלא אביו יצא מת אביו מתה אמו וקרע והוא אינו אלא אחד מן הקרובין יצא אחד מן הקרובין וקרע והוא אינו אלא אביו או אמו לא יצא ובירושלמי[ז] אמרו לו מת ראובן וקרע ואמרו שמעון היה יצא אמרו לו מת ראובן וקרע ואח"כ אמרו לו קיים היה ומת אית תנא לא יצא וכן קרע על אביו ונמצא בנו[כ] אם מת על אחר אין צריך לקרוע כמה הוא על אחר כדי דבור ובסוף פרק בתרא דנדרים (דף פז.) כמו כן היא שנויה:

אמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת. תימה מאי מוסיף לפרש הטעם מן הברייתא ופירש הר"א בשם רבינו שמואל דלא גרסינן לפי שאין מוסיפין בברייתא והר"י הקשה בתוספות מאי שייך בתוספת נראה לי דמצי למימר דסבירא כמאן דאמר עד טיבורו אי נמי עד שיגלה את לבו[א] אין זה כל כך כמו עד לבו מיהו יותר נראה לי דקאמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת שצריך לקרוע עד לבו ואם אירע כך שלא קרע עד לבו מ"מ כיון דלא עשה כמו שהיה צריך אומר אין שייך תוספת מיהו לפירושו[ל] קסבר רב נחמן בר יצחק כיש אומרים עד לבו ואפילו למאן דאמר בסמוך עד טיבורו יש ליישב כמו שפי'[מ] שאין צריך לקרוע על אביו ועל אמו רק עד שיגלה את לבו[ג] מכל מקום אם קרע טפי שפיר משום כבוד אביו ואין כאן בל תשחית:

פורם מלמטה. בפ' בתרא דהוריות (ד' יב:) מפרש מה קורע למטה[ס] אם בצואר:

לפי שאין מוסיפין על אביו ואמו. פי' בקונטרס דאכולהו קאי דבין אם קרע על אביו קודם בין קרע על אחד מקרוביו קודם ולא ידענא מנא ליה דלישנא משמע דוקא על קרע אביו ואמו שהיה קודם:

אם

18/06/2018אחח
אוצר החכמה

עין משפט נר מצוה

קצט א מיי' פ"ט מהל' אבל הלכה ג:
ר ב ג מיי' שם סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף כ:
רא ד ה מיי' שם והלכה ד סמג שם טוש"ע שם סעיף יט:
רב ו מיי' שם פ"ח הלכה ב' סמג שם טוש"ע שם סעיף ב:
רג ז ח מיי' שם הלכה ט טוש"ע שם סעיף כב:
רד ט מיי' שם הלכה י טוש"ע שם סעיף כא:
רה י מיי' שם הלכה א טוש"ע שם סעיף ג:
רו כ מיי' שם ופ"ז הלכה ו סמג שם וסמג עשין נא ומיי' פ"ה מהל' כלי המקדש הלכה ו:
רז ל מיי' פ"ח מהלכות אבל הלכה ד סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף כח:
רח מ מיי' שם הלכה ו סמג שם טוש"ע שם סעיף לג:
רט נ מיי' שם הלכה ז טוש"ע שם סעיף לד:
רי ס מיי' שם הלכה ד טוש"ע שם סעיף לו:
ריא ע מיי' שם הלכה ה טוש"ע שם סי' שמ סעיף ד:
ריב פ מיי' שם פ"ה הלכה כ טוש"ע שם וסי' שלט סעיף א:

משנת ראשונים

רבי יהודה בן בתירא אומר וכו'. והראב"ד ז"ל פי' דר' יהודה לא פליג אלא בקורע בבת אחת לכולן, אבל בזה אחר זה ולאחר ז' מודה דמוסיף. [חידושי הר"ן]

גוזל את המתים ואת החיים. הכי פירש רב האי כגון ששאל בגד קרוע או שהיה לו ויצא בו לפני המת ולא קרע עליו כלום, גזל עצמו קבול שכר, וגרם עון לעצמו, וכאשר לא שם כבוד לאותו המת לקרוע עליו גזל את המתים וכל הגוזל את המת במיתה קשה [בחיין] יכול לבקש במותו אינו יכול לבקש. [רי"ץ גאת]

ותניא באבל חמור גזל המת מגזל החי, שהגוזל את החי יכול לפייסו ולהחזיר גזלתו ובמותו אינו יכול, כיוצא בו המכבד את יולדיו במותן משובח ממי שמכבדן בחייהם, שהמכבדן בחייהם אינו מכבדן אלא משום יראה והמכבדן במותן אינו מכבדן אלא לשם שמים. [חידושי הר"ן]

חולה שמת לו מת וכו'. מהכא שמעינן דלבריא חייב להודיעו, שאין מניחין אותו לעבור בידים על מצות לא תעשה שבאבל. ויש דוחין שלחולה אסור משום סכנה, הא לבריא רשות. [חידושי הר"ן]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין לעיל דף כב., ב) לעיל יח. וש"נ ערובין מו., ג) לעיל דף כב:, ד) שמחות פ"ט, ה) שם [תוספתא ב"מ פ"ח], ו) לעיל יד:, ז) דפרקין ה"ה, ח) [עי' כלים פכ"ד מ"ג ומ"ו] אולי צ"ל פכ"ז ועיין רש"ש, ט) עיין פסחים דף יג., י) לעיל כב:, כ) לעיל ע"א.

תורה אור השלם

א) וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל יְיָ אֱלֹהֵיכֶם כִּי חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְנִחָם עַל הָרָעָה: [יואל ב, יג]

רש"י כת"י

ה"ג רשאי (לתופרן) [להופכו] למטה ור' שמעון בן אלעזר אוסר מאי קאמ' אמ' אביי הכי קאמ' רשאי (לתופרו) [להופכו] למטה ולאחותו. אם קרע בית הצואר כלפי למטה ורוצה להפוך החלוק מלמטה למעלה ולעשות בית צואר אחר בין[ק] צואר ראשון בין רגליו רשאי לאחות בית הצואר ראשון שהולך בין רגליו. ר' שמעון בן אלעזר אוסר. לאחותו ולאחר שבעה קא מיירי דאמרי' לעיל[י] על כל המתים שולל לאחר שבעה על אביו ועל אמו לאחר שלשים דכיון דהופכו למטה [סבר ת"ק] רשאי לאחותו [ור"ש אוסר] עד לאחר שלשים בכל המתים ובאביו ואמו לעולם. ותוספת. שמת לו מת אחר וצריך לקרוע [או] כגון דאמרן[כ] מוסיף על ירושלים. ה"ג ר' יהודה אומר תחלת הקריעה שלש אצבעות. ולית ליה אין אחיזה פחות מטפח דנפקא לן לעיל (כב:) מויחזק דוד. תחתון. שקרע על בנו מתאחה לאחר שלשים. עליון. שקרע על אביו אינו מתאחה לעולם. מת אביו מתה אמו מת אחיו מתה אחותו. והכל בשהיו בבת אחת. על אביו ועל אמו קורע אחד ועל כולן קרע אחד. מוסיף לאחר למעלה שלא לאותו קרע. לפי שאין מוסיפין בקרע על אביו. ולהלכה פליג ר' יהודה מדקתני מת אביו (קורע) [וקרע] מת בנו (אינו מוסיף) [ואח"כ] ר' יהודה לומר קרע על אביו ומת בנו אינו מוסיף וקורע על בנו [או] קרע על בנו ואינו מוסיף אלא [קורע] במקום [אחר קריעה] (ה)מיוחדת. מאי טעמ'. שאינן בתוספת קרע על אביו אינו יכול להוסיף קרע עליו לא קרע על בנו ומת אביו אינו יכול

שמא תיטרף דעתו. תתבלבל וימות. [פירוש ר"ש בן היתום] ונמצא מתגנה על הבריות. עד השתא בכה על מתו והשתא ישחוק, קל דעת הוא זה. [פירוש ר"ש בן היתום]

אביו תוספת איכא סיפרי דכתב בהו הלכה כר' יוחנן לישנא דכלה ולא ידענא מאי לישנא דכלה. קריעה לחוד. דלא אמרינן הלכה כדברי המקל בקריעה. עד היכן הוא קורע. שהולך ומוסיף וקורע עד כמה. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] צ"ל מתה (כת"י): ב] בכמה ראשונים קרע אחר: ג] בכת"י נוסף ושמע שמועה אחרת, ועי' ברש"י כת"י: ד] בכת"י ובראשונים ואין מקרעין לו: ה] אלא (גליון): ו] ברש"י והרבה ראשונים נוסף אבל (ועי' רש"י כת"י ורא"ש סי' עז ובתוד"ה אם יכול): ז] בכת"י שקרע: ח] בכת"י נוסף ותני: ט] בכת"י נוסף וכיון דלא מן הדין הוא הוי כמו דלא שללו להכי קורע: דלא ניתן לאחותו. ואי מוסיף בו לא מינכר: ה"נ. דלא מצי מוסיף בו:: י] ובמס' שמחות ספ"ט איתא דאסור (גליון): כ] תיבות "וכן קרע על אביו ונמצא בנו" שייך להלן בסוה"ד (רש"ש עי"ש): ל] נדצ"ל לפירושי (באה"מ): מ] יש להוסיף דנהי (רש"ש): נ] נראה דיש להוסיף אם למטה ממש (באה"מ): ס] נדצ"ל ובית (ועי' רש"י שברי"ף):

הָעֶלְיוֹן שעשה על אביו **אֵינוֹ מִתְאַחֶה**, כדין קריעה הנעשית על אב[כג]. ואם בתחילה אמרו לו **שֵׁמֵת בְּנוֹ, וְקָרַע** עליו, ואחר כך אמרו לו **שֵׁמֵת אָבִיו, וְהוֹסִיף** לקרוע עוד עליו, הקרע **הָעֶלְיוֹן** שעשה על בנו **מִתְאַחֶה**, ורק הקרע **הַתַּחְתּוֹן** שעשה על אביו **אֵינוֹ מִתְאַחֶה**[כד].

ממשיכה הברייתא, אם אמרו לו בבת אחת[כה] **שֵׁמֵת אָבִיו** (מת) [וּמֵתָה[כו]] **אִמּוֹ וּמֵת אָחִיו וּמֵתָה אֲחוֹתוֹ, קוֹרֵעַ קֶרַע אֶחָד** עד לבו[כז] **לְכוּלָּן**, ויוצא בו ידי חובת קריעה על כולם, ואינו צריך לעשות קריעה בפני עצמה או תוספת על כל מת. **רַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה אוֹמֵר, עַל כּוּלָּן** - על אחיו ואחותו, קורע **קֶרַע אֶחָד**[כח], **וְעַל אָבִיו וְאִמּוֹ** קורע **קֶרַע אֶחָד**[כט] במקום אחר שלא באותו קרע[ל], ואין קרע אחד עולה לאביו או אמו עם אחיו ואחותו ושאר קרובים, כיון שאינם מין אחד[לא]. וגם אין לעשות תחילה קרע על אביו ואמו, ואחר כך להוסיף עליו על אחיו ואחותו, **לְפִי שֶׁאֵין מוֹסִיפִין עַל קֶרַע** שנעשה **עַל אָבִיו וְאִמּוֹ**, לקרוע בו עוד על אבלים נוספים, משום שאינו נראה כמוסיף על האבלים הנוספים, אלא כמתחמם ומרבה לקרוע על אביו ואמו יותר מדאי[לב], שהרי אין איסור לקרוע יותר מהשיעור שחייבים[לג].

שואלת הגמרא, **מַאי טַעְמָא** - מהו טעמו של רבי יהודה בן בתירה שאמר לעשות קרע בפני עצמו על אחיו ואחותו וקרע בפני עצמו על אביו ואמו, הלא הגם שלא ניתן לעשות תחילה קרע על אביו ואמו ולהוסיף עליו על אחיו ואחותו מהטעם שנתבאר, מכל מקום מדוע שלא יעשה תחילה קרע על אחיו ואחותו, ואחר כך יוסיף עליו על אביו ואמו[לד]. משיבה הגמרא, **אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק, לְפִי שֶׁאֵינָן בְּתוֹסֶפֶת** - אין ראוי שיקרע על אביו ואמו בהוספה על קרע קיים[לה], כדי שלא יֵראה שהקריעה עליהם טפילה לקריעה אחרת, וכשם שאין מוסיפים קריעה לאחרים על קריעה של אב ואם מהטעם שנתבאר לעיל, כך אין מוסיפים קריעה לאב ואם על קריעה של אחרים[לו].

הגמרא עוסקת בהכרעת המחלוקת שבברייתא להלכה:

אָמַר שְׁמוּאֵל, הֲלָכָה כְּרַבִּי יְהוּדָה בֶּן בְּתֵירָה, שאינו קורע קרע אחד על אביו או אמו עם שאר קרובים, אלא קורע קרע בפני עצמו לשאר קרובים, וקרע בפני עצמו לאביו ואמו[לז].

מקשה הגמרא, **וּמִי אָמַר שְׁמוּאֵל הָכִי** וכי יתכן ששמואל אמר

בתוך 'שלושים' יש מחלוקת אם ניתן להוסיף. ואם כן, לדעת הסובר שכבר לאחר 'שבעה' ניתן להוסיף, כאן מדובר באופן ששמע על מיתת בנו לאחר 'שבעה', ולדעת הסובר שרק לאחר 'שלושים' ניתן להוסיף, כאן מדובר באופן ששמע על מיתת בנו לאחר 'שלושים'. ריטב"א (ד"ה ת"ר אמרו).

כג. **החידוש** בדין זה הוא שאין גוזרים שלא יאחה את הקרע התחתון מחשש שיאחה גם את הקרע העליון. ריטב"א (ד"ה תחתון).

כד. **בדין** זה יש חידוש גדול [בנוסף על החידוש שבדין שברישא], שהיה מקום לומר שיאסר לאחות אף את העליון, אף שקרע אותו על בנו, מאחר שלבסוף עלה לו קרע זה גם על אביו, שהרי גם אם היה הבגד שלם היה צריך לקרוע גם העליון ועד לבו כדין קריעה על אב. ומשמיעה הברייתא, שדין איחוי הקרע נקבע לפי שעת קריעתו, וכיון שהעליון נקרע על בנו, מותר לאחותו. ריטב"א (ד"ה מת בנו).

כה. **רש"י** שברי"ף (ד"ה מת) וריטב"א (ד"ה לפי, ד"ה והיה).

כו. **הגהות** וציונים על פי כת"י.

כז. **כדין** קריעה על אב ואם (לעיל כב:). ריטב"א (ד"ה מת אביו).

כח. **ובזה** די בקריעה בשיעור טפח.

כט. **בריטב"א** (ד"ה ר') ועוד ראשונים, הגירסא 'אחר'.

ל. **רש"י** שברי"ף (ד"ה על). ולגבי סדר הקריעות, איזו משתי הקריעות הללו יקדים, ראה בהערה להלן (על דברי שמואל).

לא. **שאביו** ואמו מין אחד הם, ואחיו ואחותו ושאר קרובים מין אחד הם, ולכן אפשר לצאת בקרע אחד ידי חובת קריעה על אביו ואמו, וכן אפשר לצאת בקרע אחד ידי חובת קריעה על כל שאר הקרובים, אך לא ניתן לצאת בקרע אחד על אביו או אמו עם שאר קרובים. ריטב"א (ד"ה ר').

במסכת שמחות (פ"ט ה"ז) שנינו, 'מי שמתו לו אביו ואמו כאחת, קורע קרע אחד לשניהם. רבי יהודה בן תימא אומר, קורע לזה בפני עצמו ולזו בפני עצמה. מי שמתו לו עשרה בנים כאחת, קורע קרע אחד לכולן'. וכתב הריטב"א (שם), שיש שרצו לומר שרבי יהודה בן בתירה סובר כרבי יהודה בן תימא, ומה שאמר רבי יהודה בן בתירה 'על אביו ואמו קרע אחד', הכוונה או על אביו או על אמו, וכן מה ששנינו ברישא 'מתה אמו', אין הכוונה בנוסף לאביו, אלא או שמתה אמו. אבל לשון הברייתא אינה משתמעת כפירושם, אלא כמו שנתבאר, ואם רבי יהודה בן תימא סובר כרבי יהודה בן בתירה, אזי צריך לגרוס במסכת שמחות 'אביו ואחיו' במקום 'אביו ואמו'. אך יתכן שרבי יהודה בן בתירה חולק על רבי יהודה בן תימא, והוא סובר כתנא קמא שבמסכת שמחות.

לב. **ראה** בתוספות (ד"ה אמר) שכתבו, שהגם שצריך לקרוע על אביו ועל אמו רק עד שיגלה את לבו, מכל מקום אם קרע יותר, עשה כראוי, שיש בכך כיבוד לאב ולאם, ואינו עובר ב'בל תשחית'. והרש"ש (בתוס' שם) נסתפק אם רשאי לאחות את היתר על חיוב הקריעה. אמנם המאירי (ד"ה מי) כתב, שמי שקרע יותר מכשיעור, יש אומרים שרשאי לאחות מיד מה שיצא מן השיעור, אפילו כשקרע על אב ואם, וכל שכן כשקרע על שאר מתים.

לג. **ריטב"א** (ד"ה לפי). והר"ן (ד"ה מ"ט) פירש, שמשום כבוד אביו ואמו אין ראוי להוסיף על קריעה שלהם בשביל מתים אחרים. [והתוספות (ד"ה שאינן) כתבו, שאין גורסים בברייתא 'לפי שאין מוסיפין על קרע אביו ואמו', שהרי הגמרא מיד שואלת 'מאי טעמא', ומשיבה 'לפי שאינן בתוספת'].

מדברי רבי יהודה בן בתירה 'לפי שאין מוסיפין על קרע אביו ואמו', משמע שאילולא טעם זה שאין מוסיפים, היה יכול לאחר שקרע על אביו ואמו להוסיף ולקרוע על אחיו ואחותו, ואפילו ששמע על המיתות כאחת והתוספת בתוך שבעה ימים מהקריעה, והקשה הריטב"א (ד"ה ומאי), הלא בגמרא להלן מבואר שאין להוסיף על קרע בתוך שבעה לקרע הראשון. ודוחק לומר [כתירוץ רש"י כת"י (ד"ה משום)] שהסוגיא להלן אינה הולכת לדעת רבי יהודה בן בתירה. ותירץ, שמה שנאמר בסוגיא להלן שאין להוסיף על קרע בתוך שבעה לקרע הראשון, נאמר רק בשמועות הבאות זו אחר זו, שכיון שנתיחדה הקריעה לראשון לגמרי, שוב אינה מתנתקת ממנו כל שבעה, ואי אפשר להוסיף עליה אז בשביל השני. אבל כשבאו השמועות בבת אחת, כבנידון כאן, לא נתיחדה הקריעה לראשון לגמרי, והיה ניתן להוסיף על הקריעה לשני בתוך כדי דיבור מהקריעה לראשון, ולכן הוצרך רבי יהודה בן בתירה לומר שעל קרע אביו ואמו אין מוסיפים. ועל קרע שאר קרובים ששמע בבת אחת, כגון שמתו אחיו ואחותו, ניתן להוסיף, אלא שאין צורך כיון שיצא בקריעה אחת על שניהם, וכמו שנתבאר בברייתא. וראה שם ובמאירי (ד"ה וזהו) מה שכתבו עוד בזה.

לד. **ריטב"א** (ד"ה לפי), וכן פירש המאירי (ד"ה ושאל). והוסיף המאירי שיעשה הפסקה בין הקריעה לתוספת, ולא יקרעם במשך אחד. וביאר הריטב"א (שם), שאף על פי שמפני כבודם של אביו ואמו, מהראוי היה להקדים את הקריעה עליהם לקריעה שעל אחיו ואחותו, מכל מקום כדי שלא להרבות בקריעות היה לנו לאחרם.

לה. **המיוחס** לרש"י (ד"ה שאינן). וראה עוד בביאורי רש"י (שם).

לו. **ריטב"א** (ד"ה לפי). וראה שם (ד"ה והרמב"ס) ביאור נוסף בשם הרמב"ן בדעת הרמב"ם.

בדעת רבי יהודה בן בתירה מצינו כמה שיטות כיצד הוא סובר ברישא של הברייתא: א. ברש"י שברי"ף (ד"ה לפי) כתוב, שרבי יהודה בן בתירה סובר שאין כלל הוספה בקריעה שעל אב ואם, והוא חולק גם על הרישא של הברייתא 'מת אביו וקרע, מת בנו והוסיף כו', מת בנו וקרע, מת אביו והוסיף'. וכן כתבו התוספות (ד"ה לפי, הו"ד ביתר פירוש בריטב"א ד"ה והיה) בשם רש"י. וביאר הר"ן (ד"ה ואמר) בדעת רש"י, שדין זה הוא משום חשיבות אביו ואמו, שאינו בדין שיהיו נטפלים עם אחרים. ב. התוספות (ד"ה לפי) סוברים שאמנם רבי יהודה בן בתירה חולק גם על הרישא, אך רק על האופן הראשון ברישא, שמת אביו וקרע ואחר כך מת בנו, שבזה סובר רבי יהודה בן בתירה שאינו מוסיף על בנו בקרע שעשה על אביו, אבל באופן השני ברישא, שמת בנו וקרע ואחר כך מת אביו, מודה רבי יהודה בן בתירה שמוסיף על אביו בקרע שעשה על בנו. ג. מהרמב"ם (אבל פ"ח הלכות ט-י) נראה שמלבד על הסיפא חולק רבי יהודה בן בתירה גם על האופן השני ברישא, שמת בנו וקרע ואחר כך מת אביו, שבזה סובר רבי יהודה בן בתירה שאינו מוסיף על אביו בקרע שעשה על בנו, אבל באופן הראשון ברישא, שמת אביו וקרע ואחר כך מת בנו, מודה רבי יהודה בן בתירה שמוסיף על בנו בקרע שעשה על אביו. וכן דעת המאירי (ד"ה ולשיטתנו). וביאר הרמב"ן (הו"ד בריטב"א ד"ה והרמב"ס) שיטה זו, שלאביו ואמו צריך קריעה שלימה לשמם, ולכן אי אפשר שהקריעה עליהם תהא רק תוספת, או שיקרע קריעה אחת עליהם ועל שאר קרובים, אבל לאחר שקרע עליהם קריעה שלימה בתחילה, אין מניעה להוסיף עליה על מת אחר. והטעם שבסיפא אי אפשר שיקרע תחילה על אביו ואמו ואחר כך יוסיף עליה על אחיו ואחותו, הרמב"ן (שם) ביאר שהוא מכיון שבתוך שבעה לא ניתן להוסיף. והמאירי (שם) ביאר שהוא משום שיאמרו שמוסיף לקרוע על אביו ואמו ואין ניכר שמוסיף על אחיו ואחותו. ד. הריטב"א (ד"ה והיה) ביאר, שרק בסיפא סובר רבי יהודה בן בתירה שאין להוסיף מטעם שנראה כמתחמם על אביו ואמו או שעושם טפלים [וכמו שנתבאר למעלה], מאחר ששמע על מיתת כולם ביחד, ולכן שייכים הטעמים הנזכרים, אבל ברישא מודה רבי יהודה בן בתירה שאפשר להוסיף, כיון שמדובר ששמע על המיתות בזמנים שונים ואין שייכים הטעמים הנזכרים לאסור להוסיף, שהרי אם שמע על אביו וקרע ואחר כך שמע על בנו ומוסיף, אינו נראה כמתחמם וקורע על אביו מאחר וכבר הוא לאחר 'שבעה' או 'שלושים' משמיעתו על אביו [ראה בהערה לעיל], ואם שמע על בנו וקרע ואחר כך שמע על אביו ומוסיף, אין נראה שעושה קריעה על אביו טפילה לקריעה אחרת, כיון שבזמן הקריעה על בנו לא היה חיוב קריעה על אביו, ובזמן הקריעה על אביו כבר היה לאחר 'שבעה' או 'שלושים' מהקריעה על הבן. וכן דעת הראב"ד (הו"ד בר"ן ד"ה ואמר), שרבי יהודה בן בתירה חולק רק בסיפא שקורע על כולם בבת אחת, אבל ברישא שקורע בזה אחר זה, הוא מודה שמוסיף. וראה עוד בזה במאירי (ד"ה וזהו).

לז. **רבי** יהודה בן בתירה הזכיר תחילה את הקריעה על שאר קרובים. וכן פסק הרמב"ם (אבל פ"ח ה"ט) 'קורע על כולן קרע אחד, ועל אביו ועל אמו קרע אחר'. אמנם המאירי (ד"ה ולשיטתנו) כתב שקורע תחילה עד לבו כשיעור קריעה לאב ואם, ומרחיק שלוש אצבעות וקורע קרע אחר [בשיעור טפח] על האחרים. וכן פסקו הטור והשולחן ערוך (יו"ד סי' שמ סכ"ג). וראה עוד במובא בהערה לעיל מהרמב"ן, ובמובא בהערה לעיל (על שאלת הגמרא 'מאי טעמא') מהריטב"א.

[א]ובאיחוי אלכסנדרי ת"ר [ב]הקורע מתוך השלל מתוך המלל מתוך הלקט מתוך הסולמות לא יצא מתוך האיחוי יצא אמר רב חסדא [ג]ובאיחוי אלכסנדרי ת"ר רשאי להופכו למטה ולאחותו ר' שמעון בן אלעזר [ד]אוסר לאחותו [ה]וכשם שהמוכר אסור לאחותו כך הלוקח אסור לאחותו ולפיכך מוכר צריך להודיעו ללוקח. ת"ר תחילת קריעה טפח[א] ותוספת שלש אצבעות דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר תחילת קריעה שלש אצבעות ותוספת כל שהו אמר עולא הלכה כרבי מאיר בקריעה והלכה כרבי יהודה בתוספת תניא נמי הכי רבי יוסי אומר [ו]תחילת קריעה טפח ותוספת כל שהו. ת"ר [ז]אמרו לו מת אביו וקרע מת בנו והוסיף תחתון מתאחה עליון אינו מתאחה מת בנו וקרע מת אביו והוסיף עליון מתאחה תחתון אינו מתאחה מת אביו מת[ב] אמו מת אחיו מתה אחותו קורע קרע אחד לכולן רבי יהודה בן בתירה אומר על כולן קרע אחד על אביו ואמו קרע אחד[ג] לפי שאין מוסיפין על קרע אביו ואמו מאי טעמא אמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת אמר שמואל [ח]הלכה כרבי יהודה בן בתירה ומי אמר שמואל הכי והאמר שמואל [ט]הלכה כדברי המיקל באבל אבילות לחוד קריעה לחוד עד היכן קורע [ט]עד טיבורו ויש אומרים עד לבו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר [א]וקרעו לבבכם ואל בגדיכם הגיע לטיבורו[ג] מרחיק שלש אצבעות וקורע נתמלא מלפניו מחזירו לאחוריו נתמלא מלמעלה הופכו מלמטה [י]והקורע מלמטה ומן הצדדין לא יצא [כ]אלא שכהן גדול פורם מלמטה פליגו בה רב מתנה ומר עוקבא ותרוייהו משמיה דאבוה דשמואל ולוי חד אמר [ל]כל שבעה קורע לאחר שבעה מוסיף וחד אמר כל שלשים קורע לאחר שלשים מוסיף מתקיף לה רבי זירא מאן דאמר כל שבעה קורע אמאי דלא ניתן לשוללו אלא הא דאמר מר [מ]האשה שוללתו לאלתר ה"נ התם משום כבוד אשה הוא מאן דאמר כל שלשים קורע אמאי דלא ניתן לאחותו אלא לאביו ולאמו דלא ניתן לאחותו לעולם ה"נ התם משום כבוד אביו ואמו הוא. ת"ר[ד] [מ]היוצא בבגד קרוע לפני המת הרי זה גוזל את המתים ואת החיים [ה]רשב"ג אומר [נ]האומר לחבירו השאילני חלוקך ואלך ואבקר את אבא שהוא חולה והלך ומצאו שמת קורע ומאחו וכשיבא לביתו מחזיר לו חלוקו ונותן לו דמי קרעו ואם לא הודיעו הרי זה לא יגע בו. ת"ר [ס]חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמא תטרף דעתו עליו ואין מקרעין בפניו[ז] ומשתקין את הנשים מפניו [י]ומקרעין לקטן מפני עגמת נפש [ע]וקורעין על חמיו ועל חמותו מפני כבוד אשתו ואמר רב פפא תנא באבל רבתי [פ]אבל לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות: ואין מברין[ח] על מטות זקופות: ת"ר ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברוהו על מטות כפויות ואם לאו יברוהו על מטות זקופות רבא איתרע ביה מילתא על לגביה אבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי רבא זקיף אבא בר מרתא כפי אמר כמה לית ביה דעתא להאי צורבא מרבנן תנו רבנן[ט] ההולך ממקום למקום

אם

מתוך השלל. שלא קרע אלא בשלל: מתוך האיחוי. מקרע[ו] האיחוי: ובאיחוי אלכסנדרי. דהוה כשלם: רשאי להפכו למטה. שהופך הקרע למטה והופך שלמטה למעלה, ומאחהו, ועושה בית הצואר ולובשו: ותוספת שלש. כגון שמוסיף קרע אחר על אותו קרע, כגון שאירעו אבל אחר: עליון אין מתאחה. שקרעו על אביו ועל אמו: שאינן בתוספת. כלומר אין בדין שמוסיף עליהן: הגיע לטיבורו. ומת לו מת אחר: מרחיק שלש אצבעות. בצד אותו קרע וקורע: נתמלא. קרעים מלפניו מחזירו לאחוריו וחוזר וקורע לפניו: כל שבעה. אם מת לו מת קורע קריעה אחרת: לאחר שבעה מוסיף. על קרע ראשון: דלא ניתן לשוללו. תוך שבעה כלל, ואי מוסיף ביה מיחזי כקרע אחד, אבל לאחר שבעה דכבר שללו קורע כל השלילות ומוסיף כל שהו, דמינכר דעל מת אחר קרע: אשה שוללתו לאלתר. אפילו תוך שבעה: הכי נמי. דמוסיף, דקורע השלילה ומוסיף בה פורתא דקא מינכר, וקא פסיק[פ] כל שבעה קורע ואפילו אשה: משום כבוד האשה הוא. ולא מן הדין[ט]: משום כבוד אביו. ולא מן הדין, והוי כאיחוי, לפיכך מוסיף בו לאחר שלשים: בבגד קרוע. קודם לכן, גוזל הכל, שמרמה הכל שמראה להן שקרע על המת: ואם לא הודיעו. שהולך לבקר את אביו: יברוהו. לאותו שבא על מטות כפויות: אבל ההולך ממקום למקום:

יגלגל

ובאיחוי אלכסנדרי. בירושלמי[י] איזהו איחוי כל שאין מקומו ניכר ובמסכת שמחות (פ"ט) מפרש כל שאחוהו כל צרכו:

כך הלוקח אסור לאחותו. לא שמעתי אם מותר למוכרו לנכרי נהי דלוקח אסור לאחותו אם הוא נכרי מותר ואע"פ דמוכר צריך להודיע ללוקח היינו כדי שלא יעשה לוקח איסור אבל אין אנו חוששין אם יתפרנו הנכרי ולכאורה היה מותר[ו] ועוד צ"ע והאי וכשם שהמוכר כו' הוי פי' לתנא קמא בלא הפיכה ולר"ש בן אלעזר אפילו על ידי הפיכה ובמאי דפליגי נראה דהלכה כתנא קמא וכן פירש הר"א:

תחילת קריעה שלש אצבעות. לא ידענא[ח] ממאי מפיק טעמא דלעיל (ד' כב:) מפקינן טפח מויחזק אין אחיזה פחות מטפח:

תניא נמי הכי. רבי יוסי סובר כן ורבי יוסי הלכה כמותו לגבי דרבי מאיר ורבי יהודה בפרק מי שהוציאוהו (עירובין ד' מו:) ועוד דה"ל מכריע[ט]:

קורע קרע אחד על כולן. במסכת שמחות (פ"ט) א"ל מת אביו וקרע והוא אינו אלא אמו ילא מתה אמו והוא אינו אלא אביו ילא מת אביו מתה אמו וקרע והוא אינו אלא אחד מן הקרובין ילא אחד מן הקרובין וקרע והוא אינו אלא אביו או אמו לא ילא ובירושלמי[ז] אמרו לו מת ראובן וקרע ואמרו שמעון היה ילא אמרו לו מת ראובן וקרע ואח"כ אמרו לו קיים היה ומת אית תנא לא ילא וכן קרע על אביו ונמצא בנו[כ] אם מת על אתר אין צריך לקרוע כמה הוא על אתר כדי דבור ובסוף פרק בתרא דנדרים (דף פז.) כמו כן היא שנויה:

אמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת. תימה מאי מוסיף לפרש הטעם מן הברייתא ופירש הר"א בשם רבינו שמואל דלא גרסינן לפי שאין מוסיפין בברייתא והר"י הקשה בתוספות מאי שייך בתוספת נראה לי דמצי למימר דסבירא כמאן דאמר עד טיבורו אי נמי עד שיגלה את לבו[א] אין זה כל כך כמו עד לבו מיהו יותר נראה לי דקאמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת שצריך לקרוע עד לבו ואם אירע כך שלא קרע עד לבו מ"מ כיון דלא עשה כמו שהיה צריך אומר אין שייך תוספת מיהו לפירושו[ל] קסבר רב נחמן בר יצחק כיש אומרים עד לבו ואפילו למאן דאמר בסמוך עד טיבורו יש ליישב כמו שפי'[מ] שאין צריך לקרוע על אביו ועל אמו רק עד שיגלה את לבו[נ] מכל מקום אם קרע טפי שפיר משום כבוד אביו ואין כאן בל תשחית:

פורם מלמטה. בפ' בתרא דהוריות (ד' יב:) מפרש מה קורע למטה[ס] אם בצואר:

לפי שאין מוסיפין על אביו ואמו. פי' בקונטרס דאכולהו קאי דבין אם קרע על אביו קודם בין קרע על אחד מקרוביו קודם ולא ידענא מנא ליה דלישנא משמע דוקא על קרע אביו ואמו שהיה קודם:

אם

שמא תיטרף דעתו. תתבלבל וימות. [פירוש ר"ש בן היתום] **ונמצא מתגנה על הבריות.** עד השתא בכה על מתו והשתא ישחוק, קל דעת הוא זה. [פירוש ר"ש בן היתום]

עין משפט נר מצוה

קצט א מיי' פ"ט מהל' אבל הלכה ג:
ר ב ג מיי' שם סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף כ:
רא ד ה מיי' שם והלכה ד סמג שם טוש"ע שם סעיף יט:
רב ו מיי' שם פ"ח הלכה ב י סמג שם טוש"ע שם סעיף ג:
רג ז ח מיי' שם הלכה ט טוש"ע שם סעיף כב:
רד ט מיי' שם הלכה י טוש"ע שם סעיף כא:
רה י מיי' שם הלכה א טוש"ע שם סעיף ב:
רו כ מיי' שם ופ"ז הלכה ו סמג שם וסמג לאוין שא ומיי' פ"ה מהל' כלי המקדש הלכה ו:
רז ל מיי' פ"ח מהלכות אבל הלכה י סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף כא:
רח מ מיי' שם הלכה ו סמג שם טוש"ע שם סעיף לג:
רט נ מיי' שם הלכה ז טוש"ע שם סעיף לד:
רי ס מיי' שם הלכה ד טוש"ע שם סי' שלז:
ריא ע מיי' שם הלכה ה טוש"ע שם סי' שמ סעיף ד:
ריב פ מיי' שם פ"ה הלכה כ טוש"ע שם וסי' שלא סעיף א:

משנת ראשונים

רבי יהודה בן בתירא אומר וכו'. והראב"ד ז"ל פי' דר' יהודה לא פליג אלא בקורע בבת אחת לכולן, אבל בזה אחר זה ולאחר ז' מודה דמוסיף.
[חידושי הר"ן]

גוזל את המתים ואת החיים. הכי פירש רב האי כגון ששאל בגד קרוע או שהיה לו ויצא בו לפני המת ולא קרע עליו כלום, גזל עצמו קבול שכר, וגרם עון לעצמו, וכאשר לא שם כבוד לאותו המת לקרוע עליו גזל את המתים וכל הגוזל את המת במיתה קשה ממי שגוזלו בחייו, [בחייו] יכול לבקש במותו אינו יכול לבקש.
[רי"ץ גיאת]

ותניא באבל חמור גזל המת מגזל החי, שהגוזל את החי יכול לפייסו ולהחזיר גזלתו ובמותו אינו יכול, כיוצא בו המכבד את יולדיו במותן משובח ממי שמכבדן בחייהם, שהמכבדן בחייהם אינו מכבדן אלא משום יראה והמכבדן במותן אינו מכבדן אלא לשם שמים.
[חידושי הר"ן]

חולה שמת לו מת וכו'. מהכא שמעינן דלבריא חייב להודיעו, שאין מניחין אותו לעבור בידים על מצות לא תעשה שבאבל. ויש דוחין שלחולה אסור משום סכנה, הא לבריא רשות.
[חידושי הר"ן]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין לעיל דף כב:, ב) לעיל יח. וש"נ עירובין מו., ג) לעיל דף כב:, ד) שמחות פ"ט, ה) שם [תוספתא ב"מ פ"ח], ו) לעיל יד:, ז) דפרקין ה"ז, ח) [עי' כליס פכ"ד מ"ב ומ"י] אולי צ"ל פכ"ז ועיין רש"ש, ט) עיין פסחים דף יג., י) דף כב:, כ) לעיל ע"א.

תורה אור השלם

א) וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל יְיָ אֱלֹהֵיכֶם כִּי חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְנִחָם עַל הָרָעָה: [יואל ב, יג]

רש"י כת"י

ה"ג רשאי (לתופרן) [להופכו] למטה ור' שמעון בן אלעזר אוסר מאי קאמ' אמ' אביי הכי קאמ' רשאי (לתופרו) [להופכו] למטה ולאחותו. אם קרע בית הצואר כלפי למטה ורוצה להפוך החלוק מלמטה למעלה ולעשות בית צואר אחר בין[ס] צואר ראשון בין רגליו רשאי לאחות בית הצואר ראשון שהולך בין רגליו. ר' שמעון בן אלעזר אוסר. לאחותו ולאחר שבעה קא איירי דאמרי' לעיל[י] על כל המתים שולל לאחר שבעה על אביו ועל אמו לאחר שלשים דכיון דהופכו למטה לאחותו [סבר ת"ק] רשאי לאחותו [ור"ש אוסר] עד לאחר שלשים בכל המתים ובאביו ואמו לעולם. ותוספת. שמת לו מת אחר וצריך לקרוע [או] כגון דאמרן[כ] מוסיף על ירושלים. ה"ג ר' יהודה אומר תחלת הקריעה שלש אצבעות. ולית ליה אין אחיזה פחות מטפח דנפקא לן לעיל (כב:) מויחזק דוד. תחתון. שקרע על בנו מתאחה לאחר שלשים. עליון. שקרע על אביו אינו מתאחה לעולם. מת אביו מתה אמו מת אחיו מתה אחותו. והכל בשרוהו בבת אחת. על אביו ועל אמו קורע אחד ועל כולן קרע אחד. במקום אחר למעלה שלא באותו קרע. לפי שאין מוסיפין בקרע של אביו. ואהולה פליג ר' יהודה מדקתני מת אביו (קורע) [וקרע] מת בנו (אינו מוסיף) [והוסיף] ואתא ר' יהודה למימר קרע על אביו ומת בנו אינו מוסיף וקורע על בנו [או] קרע על בנו ומת אביו אינו מוסיף אלא [קורע] במקום [אחר קריעה] (ה)מיוחדת. מאי טעמ'. שאינן בתוספת קרע על אביו אינו יכול להוסיף קרע עליו ואם קרע על בנו ומת אביו אינו עושה קריעת אביו תוספת איכא סיפרי דכתב בהו הלכה כר' יוחנן לישנא דכלה ולא ידענא מאי לישנא דכלה. **קריעה לחוד.** דלא אמרינן הלכה כדברי המקל בקריעה. **עד היכן הוא קורע.** שהולך ומוסיף וקורע עד כמה. [המשך בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] צ"ל **מתה** (כת"י): ב] בכמה ראשונים קרע **אחר**: ג] בכת"י נוסף **ושמע שמועה אחרת**, ועי' ברש"י כת"י: ד] בכת"י ובראשונים ואין מקרעין **לו**: ה] **אלא** (גליון): ו] ברש"י והרבה ראשונים נוסף **אבל** (ועי' רש"י כת"י ורא"ש סי' עז ובתוד"ה אם יכול): ז] בכת"י **שקרע**: ח] בכת"י נוסף **ותני**: ט] בכת"י נוסף **וכיון דלא מן הדין הוא הוי כמו דלא שללו להכי קורע: דלא ניתן לאחותו. ואי מוסיף בו לא מינכר: ה"נ. דלא מצי מוסיף בו**: י] ובמס' שמחות ספ"ט איתא דאסור (גליון): כ] תיבות "וכן קרע על אביו ונמצא בנו" שייך להלן בסוה"ד (רש"ש עי"ש): ל] נדצ"ל **לפירושי** (באה"מ): מ] יש להוסיף **דנהי** (רש"ש): נ] נראה דיש להוסיף **אם למטה ממש** (באה"מ): ס] נדצ"ל **ובית** (ועי' רש"י שברי"ף):

כך, **וְהָאָמַר שְׁמוּאֵל** - והרי שמואל אמר כלל, **הֲלָכָה כְּדִבְרֵי הַמֵּיקֵל בְּאֵבֶל** - במקום שיש מחלוקת בהלכות אבילות. מתרצת הגמרא, **אֲבֵילוּת לְחוּד וּקְרִיעָה לְחוּד** - אין הלכות קריעה כהלכות אבילות, ורק לגבי ענייני אבילות אמר שמואל שהלכה כמי שמיקל[לח].

★

הגמרא מביאה ברייתא בענין מקום הקריעות וההוספות בבגד:

אוצר החכמה 18/06/2018

שנינו בברייתא, כשיש בבגדו קרע ומוסיף בקרע עוד ועוד, בכל פעם על מת אחר[לט], **עַד הֵיכָן קוֹרֵעַ** ויורד בבגד. **עַד** כנגד **טִיבּוּרוֹ**, ולא למטה מזה. **וְיֵשׁ אוֹמְרִים**, רק **עַד** כנגד **לִבּוֹ**, ולא למטה מזה. **וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין רְאָיָה לַדָּבָר** הזה שקורע רק עד כנגד לבו, מכל מקום **יֵשׁ זֵכֶר** [-רמז] **לַדָּבָר, שֶׁנֶּאֱמַר** בקריאה לישראל לשוב בתשובה (יואל ב יג) **'וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם**, וְשׁוּבוּ אֶל ה' אֱלֹהֵיכֶם כִּי חַנּוּן וְרַחוּם הוּא'[מ], הרי שקריעה היא כנגד הלב[מא].

ממשיכה הברייתא, ואם כבר **הִגִּיעַ** הקרע **לְטִיבּוּרוֹ**[מב], והוצרך לקרוע על מת נוסף, **מַרְחִיק שָׁלֹשׁ אֶצְבָּעוֹת** מהקרע הקיים, **וְקוֹרֵעַ** קריעה חדשה לצד הקרע הקודם. ואם **נִתְמַלֵּא** הבגד **מִלְּפָנָיו** כולו בקרעים והוצרך לקרוע עוד, **מַחֲזִירוֹ** - מסובב את הבגד **לַאֲחוֹרָיו**, כדי שהקרעים יהיו מאחור והבגד שמלפניו יהיה שלם, וקורע מלפניו. **וְאִם נִתְמַלֵּא** הבגד בקרעים **מִלְּמַעְלָה** - בחלקו העליון, בכל היקיפו, **הוֹפְכוֹ מִלְּמַטָּה** - מעמיד את הבגד הפוך, כך שבית הצואר יהיה כלפי הקרקע ושוליו יהיו כלפי מעלה, ובשולי הבגד שנהפכו להיות למעלה עושה בית צואר ולובשו[מג].

מסיימת הברייתא, **וְהַקּוֹרֵעַ** בבגדו **מִלְּמַטָּה** בשפת חלוקו, **וּמִן הַצְּדָדִין** - או שקורע למעלה אך שלא מלפניו ממש אלא מצידו[מד] או מאחריו[מה], **לֹא יָצָא** ידי חובתו[מו], וצריך לחזור ולקרוע למעלה לפניו. **אֶלָּא שֶׁכֹּהֵן גָּדוֹל** שמת לו מת, והוא אסור לקרוע משום שנאמר (ויקרא כא י) 'וְהַכֹּהֵן הַגָּדוֹל מֵאֶחָיו אֲשֶׁר יוּצַק עַל רֹאשׁוֹ שֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וּמִלֵּא אֶת יָדוֹ לִלְבֹּשׁ אֶת הַבְּגָדִים, אֶת רֹאשׁוֹ לֹא יִפְרָע וּבְגָדָיו לֹא יִפְרֹם', **פּוֹרֵם מִלְּמַטָּה** בלבד, לצורך עגמת נפש[מז].

הגמרא מביאה מחלוקת לגבי מי שקרע על מתו ושמע על מת נוסף, מתי צריך לעשות קריעה חדשה ומתי יכול להוסיף על הקרע הקיים:

אומרת הגמרא, **פְּלִיגוּ בָּהּ** - נחלקו בהלכה זו של תוספת על הקריעה, **רַב מַתְּנָה וּמַר עוּקְבָא, וְתַרְוַיְיהוּ מִשְּׁמֵיהּ דַּאֲבוּהַ דִּשְׁמוּאֵל וְלֵוִי** - ושניהם אמרו דבריהם בשם אביו של שמואל ובשם לוי. **חַד** [-אחד מהם, או רב מתנה או מר עוקבא] **אָמַר** בשם אביו של שמואל ובשם לוי, **כָּל שִׁבְעָה** ימים מהקריעה על המת הראשון, אם מת לו מת נוסף, **קוֹרֵעַ** על המת השני קריעה חדשה, ואינו יוצא ידי חובה בהוספה על הקריעה הקיימת[מח]. אבל אם מת השני **לְאַחַר שִׁבְעָה** ימים, **מוֹסִיף** על הקריעה הקיימת, ואינו צריך לעשות קריעה חדשה. **וְחַד** מהם **אָמַר** בשמם, **כָּל שְׁלֹשִׁים** יום מהקריעה על המת הראשון, **קוֹרֵעַ** על המת השני קריעה חדשה. **וּלְאַחַר שְׁלֹשִׁים** יום, **מוֹסִיף** על הקריעה הקיימת, ואינו צריך לעשות קריעה חדשה.

הגמרא דנה בדעת הסובר שכל שבעה קורע:

מקשה הגמרא, **מַתְקִיף לָהּ רַבִּי זֵירָא, מַאן דְּאָמַר** [-מי שסובר] **שֶׁכָּל שִׁבְעָה קוֹרֵעַ** על המת השני קריעה חדשה, ואינו יוצא ידי חובה בהוספה על הקרע הקיים, **אַמַּאי** - מה טעמו לכך, משום **דְּלֹא נִיתַּן** כלל בתוך שבעה **לְשׁוֹלְלוֹ**[מט] [-את הקרע], ולכן אם הוא מוסיף בקרע בתוך שבעה, נראות הקריעה הראשונה והתוספת כקרע אחד[נ], ולא ניכר שעושה התוספת על מת אחר, אבל לאחר שבעה, שכבר שלל את הקרע, ניכר שקורע על מת אחר כאשר קורע כל השלילות ומוסיף לקרוע כלשהו[נא]. ואם כן קשה, **אֶלָּא הָא דְּאָמַר מַר** - זה שהובא לעיל (כג:) בברייתא, **הָאִשָּׁה** שעשתה קרע בבגדה, **שׁוֹלַלְתּוֹ לְאַלְתַּר** - מיד, ואינה צריכה להמתין עד לאחר שבעה[נב], **הָכִי נַמִּי** - וכי אם שומעת על מת נוסף בתוך שבעה, יכולה היא לקרוע את השלילה ולהוסיף בקרע מעט, וניכר שקורעת על מת אחר, והרי בעל מימרא זו סתם ואמר 'כל שבעה קורע', ומשמע שאפילו אשה קורעת כל שבעה ואינה מוסיפה. מתרצת הגמרא, **הָתָם** - שם בברייתא ששנינו שהאשה שוללת מיד, אינו מן הדין, אלא **מִשּׁוּם כְּבוֹד אִשָּׁה הוּא**, שלא תתבזה[נג], שאין כבודה לעמוד מגולה[נד], וכיון שמן הדין לא ניתן לשלול הקרע, אין הוא נחשב כניתן לשוללו לענין שתוכל להוסיף עליו[נה], וצריכה לקרוע קריעה חדשה.

הגמרא דנה בדעת הסובר שלאחר שלושים מוסיף:

מקשה הגמרא עוד, **מַאן דְּאָמַר שֶׁכָּל שְׁלֹשִׁים** יום **קוֹרֵעַ** על המת השני קריעה חדשה, ואינו יוצא ידי חובה בהוספה על הקרע הקיים, **אַמַּאי** - מה טעמו לכך, משום **דְּלֹא נִיתַּן** בתוך שלושים **לְאַחוֹתוֹ**[נו], ולכן אם הוא מוסיף בקרע בתוך שלושים, נראית התוספת כקרע אחד עם הקרע הקודם, ולא ניכר שעושה אותה על מת אחר. ואם כן קשה, **אֶלָּא** קרע שעשה **לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ** שמתו, **דְּלֹא נִיתַּן לְאַחוֹתוֹ לְעוֹלָם, הָכִי נַמִּי** - וכי אם שומע על מת נוסף לאחר שלושים אינו יכול להוסיף בקרע עליו, והרי בעל מימרא זו סתם ואמר 'לאחר שלושים מוסיף', ומשמע שאפילו על קרע שעשה על אביו או אמו יכול להוסיף

[לח] **יש** שפירשו הטעם, משום שאבילות חיובה מדרבנן בלבד, ואילו קריעה חיובה מדאורייתא. אך יש סוברים שגם קריעה חיובה רק מדרבנן, ולדבריהם כוונת הגמרא לומר שהגם שאבילות וקריעה שתיהן מדרבנן, לא נתן שמואל הכלל הזה אלא באבילות. ריטב"א (ד"ה אבלות).

[לט] **מאירי** (ד"ה ואח"כ שאל).

[מ] **לאחר** שנתנבא יואל הנביא (שם א ד-כ) שיבוא עליהם ארבה ויכלה כל פרי וירק ועץ, קרא לישראל לשוב בתשובה בטרם תבוא הרעה הזאת, ואמר להם 'קרעו לבבכם' - הסירו הֶרשע שבלבבכם, 'ואַל בגדיכם' - אבל קריעת בגדיכם לעצמה לא תועיל לכם. או פירושו, שאם ישובו כראוי תיבטל הרעה ולא יצטרכו לקרוע בגדיהם על הצרה. ראה תרגום יונתן ורש"י (שם ב יג).

[מא] **רש"י** כת"י (ד"ה קרעו). וכעין זה כתב ר"ש בן היתום (ד"ה וקרעו), שמ'וקרעו לבבכם' דורשים עד לבבכם. וביאר שם (ד"ה ויש) שמשום שפסוק זה נכתב לענינו ולא בכדי ללמוד ממנו קריעה, לכן אין זו ראיה אלא רק זכר.

[מב] **הדברים** אמורים לדעת תנא קמא, שאמר 'עד טיבורו'. אמנם לדעת היש אומרים שאמרו 'עד לבו', הדין דלהלן הוא כאשר הגיע כבר הקרע עד לבו.

[מג] **ואם** נתמלא כל הבגד כולו בקרעים, הרי הוא כמי שאין לו חלוק לקרוע, ואינו קורע. ריטב"א (ד"ה ת"ר עד) בשם ירושלמי.

[מד] **תחת** בתי ידיו. נמוקי יוסף (ד"ה ומן).

[מה] **ריטב"א** (ד"ה ת"ר עד).

[מו] **הטעם** שמן הצדדים לא יצא, ביאר ר"ש בן היתום (ד"ה ומן) שהוא משום שנתבאר לעיל (כב:) שהקרע צריך להיראות כ'שנים קרעים', והוא צריך להיראות כקרע לשם קריעה, ואילו כאשר הקרע בצדדים אין הוא נראה כך אלא כקרע מחמת כלות הבגד ובלותו.

[מז] **רש"י** כת"י (ד"ה אלא). והר"ן (ד"ה אלא) כתב שפורם לזכר בעלמא לכבוד אביו ואמו. וברייתא זו כדעת רבי ישמעאל, הסובר (הוריות יב:) שכהן גדול פורם בשינוי מדרך פרימה של בני אדם. אבל רבי יהודה סובר (שם) שכהן גדול אינו פורם כלל. ובמשנה (שם) שנינו כרבי ישמעאל 'כהן גדול פורם מלמטה', ונחלקו אמוראים (שם) מהו למטה. רב מפרש שהוא למטה ממש, בשולי החלוק. ושמואל מפרש שהוא למעלה בחלוק אך למטה מהשפה שסביב בית הצואר, שכיון שהקריעה אינה נמשכת לחלל בית הצואר, אין היא נחשבת 'פרימה'.

[מח] **בטור** ובשולחן ערוך (יו"ד סי' שמ סכ"ג) מבואר שרק אם מוסיף שיעור 'תוספת' [שלש אצבעות או כלשהו] אינו יוצא, אבל אם מוסיף טפח, יוצא.

[מט] **כמבואר** לעיל (כב:) שרק לאחר שבעה שולל.

[נ] **המיוחס** לרש"י (ד"ה דלא). שהוא כאילו מרחיב קרע הראשון. רש"י כת"י (ד"ה כיון).

[נא] **המיוחס** לרש"י (שם). והריטב"א (ד"ה מתקיף) כתב, שכל זמן שהקרע צריך לעמוד קרוע מפני הקריעה הראשונה, אין ראוי להעלותו לקריעה שניה, אבל כשניתן לשוללו והוסיף עליו, יצא. והמאירי (ד"ה ואח"כ אמר) פירש שאין התוספת ניכרת בקרע אלא כשניתן לשוללו [ומשמע מדבריו, שלאחר שבעה יכול להוסיף על הקרע גם אם לא שללו. וכן ברמב"ם (אבל פ"ח ה"י) ובטור ובשולחן ערוך (יו"ד סי' שמ סכ"א) לא נזכר שאפשר להוסיף רק אם כבר שלל]. וכתב המאירי, שאמנם מבואר לעיל (כב:) שקרע שעל אביו ואמו אין לשוללו לאחר שבעה אלא רק לאחר שלושים, מכל מקום להוסיף עליו יכול כבר לאחר שבעה [ראה לעיל השיטות והאופנים מתי יכול להוסיף על קרע שעל אב ואם], כיון שהולכים אחר רוב קריעות.

[נב] **ריטב"א** (ד"ה אלא).

[נג] **ריטב"א** (שם).

[נד] **רש"י** כת"י (ד"ה התם). ור"ש בן היתום (ד"ה אלא אשה) כתב, שכולה ערוה.

[נה] **ריטב"א** (ד"ה אלא). והמאירי (ד"ה ואח"כ אמר) כתב שהולכים אחר רוב קריעות.

[נו] **כמבואר** לעיל (כב:) שרק לאחר שלושים מאחה.

[א]ובאיחוי אלכסנדרי ת"ר [ב]הקורע מתוך השלל מתוך המלל מתוך הלקט מתוך הסולמות לא יצא מתוך האיחוי יצא אמר רב חסדא [ג]ובאיחוי אלכסנדרי ת"ר רשאי להופכו למטה ולאחותו ר' שמעון בן אלעזר [ד]אוסר לאחותו [ה]וכשם שהמוכר אסור לאחותו כך הלוקח אסור לאחותו ולפיכך מוכר צריך להודיעו ללוקח. ת"ר תחילת קריעה טפח ותוספת שלש אצבעות דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר תחילת קריעה שלש אצבעות ותוספת כל שהו אמר עולא הלכה כרבי מאיר בקריעה והלכה כרבי יהודה בתוספת תניא נמי הכי רבי יוסי אומר [ו]תחילת קריעה טפח ותוספת כל שהו. ת"ר [ז]אמרו לו מת אביו וקרע מת בנו והוסיף תחתון מתאחה עליון אינו מתאחה מת בנו וקרע מת אביו והוסיף עליון מתאחה תחתון אינו מתאחה מת אביו מת[א] אמו מת אחיו מתה אחותו קורע קרע אחד לכולן רבי יהודה בן בתירה אומר על כולן קרע אחד על אביו ואמו קרע אחד[ב] לפי שאין מוסיפין על קרע אביו ואמו מאי טעמא אמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת אמר שמואל [ח]הלכה כרבי יהודה בן בתירה ומי אמר שמואל הכי והאמר שמואל (ט) הלכה כדברי המיקל באבל אבילות לחוד קריעה לחוד עד היכן קורע [ט]עד טיבורו ויש אומרים עד לבו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר (א) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם הגיע לטיבורו[ג] מרחיק שלש אצבעות וקורע נתמלא מלפניו מחזירו לאחוריו נתמלא מלמעלה הופכו מלמטה [י]והקורע מלמטה ומן הצדדין לא יצא [כ]אלא שכהן גדול פורם מלמטה פליגו בה רב מתנה ומר עוקבא ותרוייהו משמיה דאבוה דשמואל ולוי חד אמר [ל]כל שבעה קורע לאחר שבעה מוסיף וחד אמר כל שלשים קורע לאחר שלשים מוסיף מתקיף לה רבי זירא מאן דאמר כל שבעה קורע אמאי דלא ניתן לשוללו אלא הא דאמר מר (ג) האשה שוללתו לאלתר ה"נ התם משום כבוד אשה הוא מאן דאמר כל שלשים קורע אמאי דלא ניתן לאחותו אלא לאביו ולאמו דלא ניתן לאחותו לעולם ה"נ התם משום כבוד אביו ואמו הוא. ת"ר (ד) [מ]היוצא בבגד קרוע לפני המת הרי זה גוזל את המתים ואת החיים (ה) רשב"ג אומר [נ]האומר לחבירו השאילני חלוקך ואלך ואבקר את אבא שהוא חולה והלך ומצאו שמת קורע ומאחו וכשיבא לביתו מחזיר לו חלוקו ונותן לו דמי קרעו ואם לא הודיעו הרי זה לא יגע בו. ת"ר [ס]חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמת שמא תטרף דעתו עליו ואין מקרעין בפניו[ד] ומשתקין את הנשים מפניו (ו) ומקרעין לקטן מפני עגמת נפש [ע]וקורעין על חמיו ועל חמותו מפני כבוד אשתו ואמר רב פפא תנא באבל רבתי [פ]אבל לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות: ואין מברין[ה] על מטות זקופות: ת"ר ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברוהו על מטות כפויות ואם לאו יברוהו על מטות זקופות רבא איתרע ביה מילתא על לגביה אבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי רבא זקיף אבא בר מרתא כפי אמר כמה לית ביה דעתא להאי צורבא מרבנן תנו רבנן (י) ההולך ממקום למקום

אם

מתוך השלל. שלא קרע אלא בשלל: מתוך האיחוי. מקרע[ז] האיחוי: ובאיחוי אלכסנדרי. דהוה כשלם: רשאי להפכו למטה. שהופך הקרע למטה והופך שלמטה למעלה, ומאחהו, ועושה בית הצואר ולובשו: ותוספת שלש. כגון שמוסיף קרע אחר על אותו קרע, כגון שאירעו אבל אחר: עליון אין מתאחה. שקרעו על אביו ועל אמו: שאינן בתוספת. כלומר אין בדין שמוסיף עליהן: הגיע לטיבורו. ומת לו מת אחר: מרחיק שלש אצבעות. בצד אותו קרע וקורע: נתמלא. קרעים מלפניו מחזירו לאחוריו וחוזר וקורע לפניו: כל שבעה. אם מת לו מת קורע קריעה אחרת: לאחר שבעה מוסיף. על קרע ראשון: דלא ניתן לשוללו. תוך שבעה כלל, ואי מוסיף ביה מיחזי כקרע אחד, אבל לאחר שבעה דכבר שללו קורע כל השלילות ומוסיף כל שהו, דמינכר דעל מת אחר קרע: אשה שוללתו לאלתר. אפילו תוך שבעה: הכי נמי. דמוסיף, דקורע השלילה ומוסיף בה פורתא דקא מינכר, וקא פסיק[ח] כל שבעה קורע ואפילו אשה: משום כבוד האשה הוא. ולא מן הדין[ע]: משום כבוד אביו. ולא מן הדין, והוי כאיחוי, לפיכך מוסיף בו לאחר שלשים: בבגד קרוע. קודם לכן, גוזל הכל, שמרמה הכל שמראה להן שקרע על המת: ואם לא הודיעו. שהולך לבקר את אביו: יברוהו. לאותו שבא על מטות כפויות: אבל ההולך ממקום למקום:

יגלגל

ובאיחוי אלכסנדרי. בירושלמי איזהו איחוי כל שאין מקומו ניכר ובמסכת שמחות (פ"ט) מפרש כל שאחוהו כל צורכו:

כך הלוקח אסור לאחותו. לא שמעתי אם מותר למוכרו לנכרי נהי דלוקח אסור לאחותו אם הוא נכרי מותר ואע"פ דמוכר צריך להודיע ללוקח היינו כדי שלא יעשה לוקח איסור אבל אין אנו חוששין אם יתפרנו הנכרי ולכאורה היה מותר[י] ועוד צ"ע והא וכשם שהמוכר כו' הוי פי' לתנא קמא בלא הפיכה ולר"ש בן אלעזר אפילו על ידי הפיכה ובמאי דפליגי נראה דהלכה כתנא קמא וכן פירש הר"א:

תחילת קריעה שלש אצבעות. לא ידענא מאי מפיק טעמא דלעיל (ד' כב:) מפקינן טפח מויחזק אין אחיזה פחות מטפח:

תניא נמי הכי. רבי יוסי סובר כן ורבי יוסי הלכה כמותו לגבי דרבי מאיר ורבי יהודה בפרק מי שהוציאוהו (עירובין ד' מו:) ועוד דה"ל מכריע:

קורע קרע אחד על כולן. במסכת שמחות (פ"ט) א"ל מת אביו וקרע והוא אינו אלא אמו יצא מתה אמו והוא אינו אלא אביו יצא מת אביו מתה אמו וקרע והוא אינו אלא אחד מן הקרובין יצא אחד מן הקרובין וקרע והוא אינו אלא אביו או אמו לא יצא ובירושלמי אמרו לו מת ראובן וקרע ואמרו שמעון היה יצא אמרו לו מת ראובן וקרע ואח"כ אמרו לו קיים היה ומת אית תנא לא יצא וכן קרע על אביו ונמצא בנו[כ] אם מת על אתר אין צריך לקרוע כמה הוא על אתר כדי דבור ובסוף פרק בתרא דנדרים (דף פז.) כמו כן היא שנויה:

אמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת. תימה מאי מוסיף לפרש הטעם מן הברייתא ופירש הר"א בשם רבינו שמואל דלא גרסינן לפי שאין מוסיפין בברייתא והר"י הקשה בתוספות מאי שייך בתוספת נראה לי דמצי למימר דסבירא כמאן דאמר עד טיבורו אי נמי עד שיגלה את לבו אין זה כל כך כמו עד לבו מיהו יותר נראה לי דקאמר רב נחמן בר יצחק לפי שאין בתוספת שצריך לקרוע עד לבו ואם אירע כך שלא קרע עד לבו מ"מ כיון דלא עשה כמו שהיה צריך אומר אין שייך תוספת מיהו לפירושו[ל] קסבר רב נחמן בר יצחק כיש אומרים עד לבו ואפילו למאן דאמר בסמוך עד טיבורו יש ליישב כמו שפי'[מ] שאין צריך לקרוע על אביו ועל אמו רק עד שיגלה את לבו מכל מקום אם קרע טפי שפיר משום כבוד אביו ואין כאן בל תשחית:

פורם מלמטה. בפ' בתרא דהוריות (ד' יב:) מפרש מה קורע למטה[נ] אם בצואר:

לפי שאין מוסיפין על אביו ואמו. פי' בקונטרס דאכולהו קאי דבין אם קרע על אביו קודם בין קרע על אחד מקרוביו קודם ולא ידענא מנא ליה דלישנא משמע דוקא על קרע אביו ואמו שהיה קודם:

אם

עין משפט נר מצוה

קצט א מיי' פ"ט מהל' אבל הלכה ג:
ר ב ג מיי' שם סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף כ:
רא ד ה מיי' שם והלכה ד סמג שם טוש"ע שם סעיף יט:
רב ו מיי' שם פ"ח הלכה ג י סמג שם טוש"ע שם סעיף ג:
רג ז ח מיי' שם הלכה ט טוש"ע שם סעיף כב:
רד ט מיי' שם הלכה י טוש"ע שם סעיף כא:
רה י מיי' שם הלכה א טוש"ע שם סעיף ג:
רו כ מיי' שם ופ"ו הלכה ו סמג שם וסמג לאוין שא ומיי' פ"ה מהל' כלי המקדש הלכה ו:
רז ל מיי' פ"ח מהלכות אבל הלכה י סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף כח:
רח מ מיי' שם הלכה ו סמג שם טוש"ע שם סעיף לג:
רט נ מיי' שם הלכה ז טוש"ע שם סעיף לד:
רי ס מיי' שם הלכה ד טוש"ע שם סי' שלז:
ריא ע מיי' שם הלכה ה טוש"ע שם סי' שמ סעיף ז:
ריב פ מיי' שם פ"ה הלכה כ טוש"ע שם וסי' שלא סעיף א:

משנת ראשונים

רבי יהודה בן בתירא אומר וכו'. והראב"ד ז"ל פי' דר' יהודה לא פליג אלא בקורע בבת אחת לכולן, אבל בזה אחר זה ולאחר ז' מודה דמוסיף. **[חידושי הר"ן]**

גוזל את המתים ואת החיים. הכי פירש רב האי כגון שאול בגד קרוע או שהיה לו ויצא בו לפני המת ולא קרע עליו כלום, גזל עצמו קבול שכר, וגרם עון לעצמו, וכאשר לא שם כבוד לאותו המת לקרוע עליו גזל את המתים וכל הגוזל את המת במיתה קשה ממי שגוזלו בחייו, [בחיין] יכול לבקש במותו אינו יכול לבקש. **[ר"ץ גיאת]**

ותניא באבל חמור גזל המת מגזל החי, שהגוזל את החי יכול לפייסו ולהחזיר גזלתו ובמותו אינו יכול, כיוצא בו המכבד את יולדיו במותן משובח ממי שמכבדן בחייהם, שהמכבדן בחייהם אינו מכבדן אלא משום יראה והמכבדן במותן אינו מכבדן אלא לשם שמים. **[חידושי הר"ן]**

חולה שמת לו מת וכו'. מהכא שמעינן דלבריא חייב להודיעו, שאין מניחין אותו לעבור בידים על מצות לא תעשה שבאבל. ויש דוחין שלחולה אסור משום סכנה, הא לבריא רשות. **[חידושי הר"ן]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין לעיל דף כב:, ב) לעיל יח. וש"נ עירובין מו., ג) לעיל דף כב:, ד) שמחות פ"ט, ה) שם [תוספתא ב"מ פ"ח], ו) לעיל יד:, ז) דפרקין ה"ז, ח) [עי' כלים פכ"ד מ"ב ומ"ו] אולי צ"ל פכ"ז ועיין רש"ש, ט) עיין פסחים דף יג., י) דף כב:, כ) לעיל ע"א.

תורה אור השלם

א) וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל יְיָ אֱלֹהֵיכֶם כִּי חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְנִחָם עַל הָרָעָה: [יואל ב, יג]

רש"י כת"י

ה"ג רשאי (לתופרן) [להופכו] למטה ור' שמעון בן אלעזר אוסר מאי קאמ' אמ' אביי הכי קאמ' רשאי (לתופרו) [להופכו] למטה ולאחותו. אם קרע בית הצואר כלפי למטה ורוצה להפוך החלוק מלמטה למעלה ולעשות בית צואר אחר בין צואר ראשון בין רגליו רשאי לאחות בית הצואר ראשון שהולך בין רגליו. ר' שמעון בן אלעזר אוסר. לאחותו ולאחר שבעה קא מיירי דאמרי' לעיל על כל המתים שולל לאחר שבעה על אביו ועל אמו לאחר שלשים דכיון דהופכו למטה [סבר ת"ק] רשאי לאחותו [ור"ש אוסר] עד לאחר שלשים בכל המתים ובאביו ואמו לעולם. ותוספת. שמת לו מת אחר וצריך לקרוע [או] כגון דאמרן מוסיף על ירושלים. ה"ג ר' יהודה אומר תחלת הקריעה שלש אצבעות. ולית ליה אין אחיזה פחות מטפח דנפקא לן לעיל (כב:) מויחזק דוד. תחתון. שקרע על בנו מתאחה לאחר שלשים. עליון. שקרע על אביו אינו מתאחה לעולם. מת אביו מתה אמו מת אחיו מתה אחותו. והכל בשרוהו בבת אחת. על אביו ועל אמו קורע אחד ועל כולן קרע אחד. במקום אחר למעלה שלא באותו קרע. לפי שאין מוסיפין בקרע של אביו. ואהלה פליג ר' יהודה מדקתני מת אביו (קורע) [וקרע] מת בנו (אינו מוסיף) [והוסיף] ואתא ר' יהודה למימר קרע על אביו ומת בנו אינו מוסיף וקורע על בנו [או] קרע על בנו ומת אביו אינו מוסיף אלא [קורע] במקום [אחר קריעה] (ה)מיוחדת. מאי טעמ'. שאין בתוספת קרע על אביו אינו יכול להוסיף קרע עליו ואם קרע על בנו ומת אביו אינו עושה קריעת אביו תוספת איכא סיפרי דכתב בהו הלכה כר' יוחנן לישנא דכלה ולא ידענא מאי לישנא דכלה. קריעה לחוד. דלא אמרינן הלכה כדברי המקל בקריעה. עד היכן הוא קורע. שהולך ומוסיף וקורע עד כמה. [המשך בסוף המסכת]

שמא תיטרף דעתו. תתבלבל וימות. [פירוש ר"ש בן היתום] **ונמצא מתגנה על הבריות.** עד השתא בכה על מתו והשתא ישחוק, קל דעת הוא זה. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

הגהות וציונים א] צ"ל מתה (כת"י): ב] בכמה ראשונים קרע **אחר**: ג] בכת"י נוסף **ושמע שמועה אחרת**, ועי' ברש"י כת"י: ד] בכת"י ובראשונים ואין מקרעין לו: ה] **אלא** (גליון): ו] ברש"י והרבה ראשונים נוסף **אבל** (ועי' רש"י כת"י ורא"ש סי' עז ובתוד"ה אם יכול): ז] בכת"י **שקרע**: ח] בכת"י נוסף **ותני**: ע] בכת"י נוסף **וכיון דלא מן הדין הוא הוי כמו דלא שללו להכי קורע**: **דלא ניתן לאחותו. ואי מוסיף בו לא מינכר**: ה"נ. **דלא מצי מוסיף בו**: י] ובמס' שמחות ספ"ט איתא דאסור (גליון): כ] תיבות "וכן קרע על אביו ונמצא בנו" שייך להלן בסוה"ד (רש"ש ע"ש): ל] נדצ"ל **לפירושי** (באה"מ): מ] יש להוסיף דנהי (רש"ש): נ] נראה דיש להוסיף **אם למטה ממש** (באה"מ): ס] נדצ"ל **ובית** (ועי' רש"י שברי"ף):

לאחר שלושים[נז]. מתרצת הגמרא, **הָתָם** - שם בקרע שעשה על אביו או אמו שלא ניתן לאחותו לעולם, אין זה מן הדין אלא **מִשּׁוּם כְּבוֹד אָבִיו וְאִמּוֹ הוּא**, וכיון שמן הדין לאחר שלושים הוא כמאוחה, יכול לאחר שלושים להוסיף בו על מת אחר[נח].

הגמרא מביאה ברייתא בענין הלובש בגד שכבר קרוע ובגד שאול:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **הַיּוֹצֵא בְּבֶגֶד** שכבר **קָרוּעַ** קודם לכן[נט], **לִפְנֵי הַמֵּת** שהוא חייב לקרוע עליו, ולא קרע עליו בגדו[ס], **הֲרֵי זֶה גּוֹזֵל אֶת הַמֵּתִים** שלא קרע עליהם[סא], **וְאֶת** דעתם של **הַחַיִּים**, שמרמה ומטעה את כולם וסבורים שקרע על המת[סב].

ממשיכה הברייתא, **רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, הָאוֹמֵר לַחֲבֵירוֹ הַשְׁאִילֵנִי חֲלוּקְךָ, וְאֵלֵךְ וַאֲבַקֵּר** עמו **אֶת אַבָּא שֶׁהוּא חוֹלֶה, וְהָלַךְ** לבקר את אביו **וּמְצָאוֹ שֶׁמֵּת, קוֹרֵעַ** - רשאי לקרוע את החלוק על אביו, אף שהוא של חבירו, מפני שכשהודיעו שהולך לבקר בו את אביו, כאילו נטל ממנו רשות לקורעו אם ימצאהו מת[סג], ולאחר מכן **מְאַחוֹ** - מאחה את הקרע[סד], **וּכְשֶׁיָּבֹא** האבל **לְבֵיתוֹ, מַחֲזִיר לוֹ חֲלוּקוֹ, וְנוֹתֵן לוֹ דְּמֵי קִרְעוֹ** - ומשלם לו את מה שנחסר החלוק בשוויו מחמת הקרע שקרע בו[סה]. **וְאִם** השואל **לֹא הוֹדִיעוֹ** [-למשאיל] בעת ששאל החלוק, שהולך עמו לבקר את אביו החולה, **הֲרֵי זֶה לֹא יִגַּע בּוֹ** לקורעו[סו], כיון שעובר על דעת בעליו[סז].

הגמרא מביאה ברייתא בענין קריעה ואבילות אצל חולה וקטן ובעל:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **חוֹלֶה שֶׁמֵּת לוֹ מֵת**, אביו או אחד מקרוביו[סח], **אֵין מוֹדִיעִין אוֹתוֹ** [-לו] **שֶׁמֵּת, שֶׁמָּא תִּטָּרֵף** [-תתבלבל] **דַּעְתּוֹ עָלָיו** מרוב צער וימות[סט]. **וְכֵן אֵין** שאר הקרובים **מְקָרְעִין** בגדיהם **בְּפָנָיו**[ע], **וּמְשַׁתְּקִין אֶת הַנָּשִׁים מִפָּנָיו**, שלא יספידו ויטפחו לפניו, שמא ירגיש החולה ותטרף דעתו[עא].

ממשיכה הברייתא[עב], **וּמְקַרְעִין** את הבגדים **לְקָטָן** שמת אחד מקרוביו, אף שאין הקטן מחויב במצוות[עג], **מִפְּנֵי עָגְמַת נֶפֶשׁ** - כדי שיבכו הרואים וירבו בהספד, מחמת שאף בגדי הקטן נקרעו[עד]. **וְקוֹרְעִין** - וקורע אדם **עַל חָמִיו וְעַל חֲמוֹתוֹ** שמתו, **מִפְּנֵי כְּבוֹד אִשְׁתּוֹ**[עה].

הגמרא מביאה ברייתא בענין הנהגת האבל:

וְאָמַר רַב פָּפָּא, תָּנָא בְּאֵבֶל רַבָּתִי - שנינו בברייתא במסכת שמחות[עו], **אָבֵל, לֹא יַנִּיחַ תִּינוֹק** בימי אבלו[עז] **בְּתוֹךְ חֵיקוֹ, מִפְּנֵי שֶׁמְּבִיאוֹ** התינוק **לִידֵי שְׂחוֹק** ושמחה[עח], **וְנִמְצָא מִתְגַּנֶּה עַל הַבְּרִיּוֹת**, על שאינו בוכה על מתו כראוי[עט].

★

שנינו במשנה, **וְאֵין מַבְרִין [אֶלָּא**[פ]**] עַל מִטּוֹת זְקוּפוֹת.**

הגמרא מביאה ברייתא המבארת שיש חילוק בדין זה:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, קרובו של האבל **הַהוֹלֵךְ לְבֵית הָאֵבֶל** לנחמו ולהאכילו סעודת הבראה לאחר הקבורה[פא], **אִם הָיָה לִבּוֹ** של האבל **גַּס בּוֹ** - מקורב הוא עם קרובו המנחם, שהוא אוהבו, **יַבְרוּהוּ** - יאכילוהו האבלים אף לקרוב המנחם את סעודת ההבראה, כשהוא יושב עמם **עַל מִטּוֹת כְּפוּיוֹת** [-הפוכות], וכפי שעושים האבלים עצמם באבלותם[פב], **וְאִם לָאו** - אם ליבו של האבל אינו גס במי שבא לנחמו,

---

נז. **וראה** בהערה לעיל (על סוף דברי רבי יהודה בן בתירה) אם הדברים כאן הולכים גם לשיטת רבי יהודה בן בתירה שאין מוסיפים על קרע אביו ואמו.

נח. **המיוחס** לרש"י (ד"ה משום כבוד אביו). והריטב"א (ד"ה אלא) פירש, שהחמירו בו מפני כבוד אביו ואמו שלא יאחה, אך לגבי תוספת העמידו הדבר על עיקר דינו והחשיבוהו כאילו ניתן לאחותו.

נט. **כגון** ששאל מחבירו בגד קרוע, או שהיה לו. מאירי (ד"ה היוצא).

ס. **מאירי** (שם).

סא. **רש"י** כת"י (ד"ה ואת). שלא יצא ידי חובת קריעה בכך. המאירי (שם) ונמוקי יוסף (ד"ה ת"ר היוצא).

סב. **המיוחס** לרש"י (ד"ה בבגד) ומאירי (שם). והריטב"א (ד"ה ת"ר היוצא) כתב שהוא ממעט בכבוד המת שלא לקרוע עליו, והוא מבזה אותו ואת קרוביו, וגוזל מהם דבר שאין לו תשלומים, ואמרו במסכת שמחות (פ"ט הכ"א) שחמור גזל המת מגזל החי, מפני שהגוזל את החי יכול לפייסו ולהחזיר לו את הגזילה, מה שאין כן בגוזל את המת.

סג. **נמוקי** יוסף (ד"ה קורעו).

סד. **הרא"ש** (סי' עג) תמה, מאחר שקרע ברשות, מדוע מותר לאחותו, הלא אסור לאחות קרע שקרע על אביו [כמבואר לעיל]. ולכן כתב שיותר ראוי לגרוס 'ואלך ואבקר את החולה', ואין מדובר באב ואם אלא בשאר קרובים, כגון אחיו ואחותו. אבל הר"ן (ד"ה קורעו) ביאר, שאף על פי שאסור לאחות קרע שקרע על אביו, כאן אין הבגד שלו, והמשאיל נתן לו רק רשות לקרוע כדי שלא יתבייש בבית אביו, אך לא הקנהו לו לגמרי לענין שלא לאחותו.

סה. **נמוקי** יוסף (ד"ה ומשלם). ואף שנתן לו חבירו רשות לקורעו, חייב לשלם לו על הקרע, שהרי אף מי שאומר לחבירו בפירוש 'קרע כסותי', מבואר בבבא קמא (צג.) שעד שלא יאמר לו בפירוש 'קרע כסותי על מנת להפטר', חייב לשלם על הנזק שעשה. ריטב"א (ד"ה מחזיר).

סו. **והאם** חייב לקרוע לאחר זמן כאשר הוא מוצא בגד שלו, ראה בגמרא לעיל (כ:) ובתוספות (לעיל כד. ד"ה וכל, ד"ה כי) ובנמוקי יוסף כאן (ד"ה לא).

סז. **ר"ש** בן היתום (ד"ה לא יגע). וכתב טעם נוסף שלא יגע בו, משום שאם יקרעהו נמצא נועל דלת בפני לווים [שבעלי חלוק יחששו להשאיל חלוקם, שמא השואל יקרענו על מתו]. וכתב הש"ך (יו"ד סי' שמ סק"נ) שגם אם קרע חלוק זה, לא יצא, כיון שהוא שואל שלא מדעת, ושואל שלא מדעת נחשב גזלן, והקורע בחלוק גזול לא יצא, כמבואר בשולחן ערוך (שם סכ"ט). וראה בשו"ת מהרי"ל (סי' קלא) מה שכתב בדין זה ובפירוש הברייתא.

סח. **ר"ש** בן היתום (ד"ה תנו רבנן חולה).

סט. **ר"ש** בן היתום (ד"ה אין מודיעין). וכתב הר"ן (ד"ה ת"ר חולה), שמדברי הברייתא שלחולה אסור להודיע, משמע שלבריא חייבים להודיע על פטירת אחד מקרוביו, משום שלא מניחים אותו לעבור בידים על מצות עשה של אבילות. ויש שדחו ראיה זו, שהברייתא השמיעה רק שלחולה אסור להודיע, אך לבריא אפשר שגם אם אין איסור אלא יש רשות להודיע, אך חיוב להודיעו אין. ומכל מקום נראה שחייבים להודיעו.

ע. **רבינו** חננאל (ד"ה ת"ר היוצא) והרי"ף גורסים 'ואין מקרעין לו', וכעין זה גרס המאירי (ד"ה וחולה) 'אין מקרעין אותו'. ורש"י כת"י (ד"ה ואין מקרעין) פירש, ואין מקרעין לחולה את בגדיו. ופירש הנמוקי יוסף (ד"ה אין) שכוונת הברייתא לומר שאף אם נודע לחולה שמת אחד מקרוביו, אין אומרים לו לקרוע את בגדיו, שמא תגדל דאגתו. וכן פסקו הטור והשולחן ערוך (יו"ד סי' שלז ס"א), 'ואין קורעין חלוקו'.

עא. **רש"י** כת"י (ד"ה משתקין). ובנמוקי יוסף (ד"ה ומשתקין) פירש שמשתקים את הנשים המקוננות [על מתים אחרים] כדי שלא תרבה אנחתו. וכעין זה פירש הב"ח (יו"ד סי' שלז) שאין מספידים בפניו כלל, גם מת שאינו קרובו של חולה, שלא ישבר לבו, שכיון שרואה החולה שפלוני מת ובוכים ומספידים בפניו, נשבר לבו מפחדו שמא ימות גם הוא. והוסיף שגם קרוב לפרש שמדובר שהמת קרובו של החולה, ונודע לחולה שקרובו מת, ואף על פי כן לא יספידוהו בפניו.

עב. **בדינים** להלן מדובר בסתם אבילות, ולא בפני חולה. רש"י כת"י (ד"ה ומקרעין).

עג. **נמוקי** יוסף (ד"ה ומקרעין).

עד. **רש"י** כת"י (ד"ה ומקרעין). וכתב הר"ן (ד"ה ומקרעין), שמשמע שאם לא טעם זה, אין קורעים לו את בגדיו. אך אם הגיע הקטן לחינוך, כתב ר"י גיאות שקורע על קרוביו שמתו, כשאר המצוות שמחנכים אותו בהן. וראה בילקוט ביאורים מה שהובא בזה.

עה. **דווקא** על חמיו וחמותו, ולא על שאר קרוביו מחמת אשתו, ודווקא בפני אשתו ולא כשאינו בפניה, וכמבואר לעיל (כ:). ריטב"א (ד"ה והקורע).

עו. **רש"י** כת"י (ד"ה באבל). וכתב ר"ש בן היתום (ד"ה אמר רב פפא), יש 'אבל רבתי' ויש 'אבל זוטרתי', ואת שניהם ראיתי ברומי. את אבל רבתי שנה רבי, ואת אבל זוטרתי שנה רבי חייא. [הדין דלהלן נמצא ב'ברייתות מאבל רבתי' (פ"א ה"ג)].

עז. **רש"י** כת"י (ד"ה אבל). וכתב הטור (יו"ד סי' שנא), שאף שאבל אסור בשמחה כל שלושים יום, דין זה נאמר רק בשבעת ימי האבל הראשונים. וביאר הב"ח (שם סק"א), שהוא משום שאין זה אלא חשש שמא יביאנו לידי שחוק.

עח. **ר"ש** בן היתום (ד"ה לא יניח).

עט. **ר"ן** (ד"ה ונמצא). וביאר, שמובא לעיל (טו.) שהאבל אסור בשאילת שלום, ואם כן כל שכן שאסור לו להרבות בדברים של שחוק [ובטור (יו"ד סי' שנא) כתב את האיסור להחזיק תינוק בלא להזכיר את החשש שמא יתגנה, אלא שאבל אסור בשמחה ושמא מתוך כך יבוא לידי שחוק]. ור"ש בן היתום (ד"ה לא) פירש, שיאמרו הרואים שהוא קל דעת, שעד עכשיו בכה ועתה שוחק.

פ. **כך** הגירסא במשנה.

פא. **ראה** במשנה (לעיל כד:) שמבואר ענינה של סעודת הבראה זו. וכאן משמע שמאכילים את האבל סעודת הבראה זו בבית האבל, וכן משמע במשנה לקמן (כז.) שאמרו שאין מוליכים את סעודת ההבראה לבית האבל אלא בסלים. אמנם לעיל (כה.) שנינו בגמרא שמברים אותו ברחבה, ופירשו הרמב"ן (תורת האדם, שער האבל ענין ההתחלה אות מו) והרע"ב (פ"ג מ"ז) דהיינו רחוב העיר. וכן בכתובות (ח:) מבואר שאומרים ברכת אבלים ברחבה, ופירש רש"י (שם ד"ה ברחבה) שהיו מברים את האבל ברחבה ומברכים שם ברכת אבלים. אמנם ראה ברע"ב (שם) שביאר זאת, שרגילים להברותו ברחוב העיר, אך אפילו אם מברים אותו בתוך ביתו, אין מברים אותו על מטות כפויות אלא על מטות זקופות [מלבד האופן האמור כאן בסמוך].

פב. **שכן** לא יקפיד בכך על האבל שהרי אוהבו הוא. נמוקי יוסף (ד"ה ליבו).

[א]ובאיחוי אלכסנדרי ת"ר [ב]הקורע מתוך השלל מתוך המלל מתוך הלקט מתוך הסולמות לא יצא מתוך האיחוי יצא אמר רב חסדא [ג]ובאיחוי אלכסנדרי ת"ר רשאי להופכו למטה ולאחותו ר' שמעון בן אלעזר [ד]אוסר לאחותו [ה]וכשם שהמוכר אסור לאחותו כך הלוקח אסור לאחותו ולפיכך מוכר צריך להודיעו ללוקח. ת"ר תחילת קריעה טפח[א] ותוספת שלש אצבעות דברי רבי מאיר רבי יהודה אומר תחילת קריעה שלש אצבעות ותוספת כל שהו אמר עולא הלכה כרבי מאיר בקריעה והלכה כרבי יהודה בתוספת תניא נמי הכי רבי יוסי אומר [ו]תחילת קריעה טפח ותוספת כל שהו. ת"ר [ז]אמרו לו מת אביו וקרע מת בנו והוסיף תחתון מתאחה עליון אינו מתאחה מת בנו וקרע מת אביו והוסיף עליון מתאחה תחתון אינו מתאחה מת אביו מת[ב] אמו מת אחיו מתה אחותו קורע קרע אחד לכולן רבי יהודה בן בתירה אומר על כולן קרע אחד על אביו ואמו קרע אחד[ג] לפי שאין מוסיפין על קרע אביו ואמו מאי טעמא אמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת אמר שמואל [ח]הלכה כרבי יהודה בן בתירה ומי אמר שמואל הכי והאמר שמואל [ט]הלכה כדברי המיקל באבל אבילות לחוד קריעה לחוד עד היכן קורע [ט]עד טיבורו ויש אומרים עד לבו אע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר שנאמר (א) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם הגיע לטיבורו[ד] מרחיק שלש אצבעות וקורע נתמלא מלפניו מחזירו לאחוריו נתמלא מלמעלה הופכו מלמטה [י]והקורע מלמטה ומן הצדדין לא יצא [כ]אלא שכהן גדול פורם מלמטה פליגו בה רב מתנה ומר עוקבא ותרוייהו משמיה דאבוה דשמואל ולוי חד אמר [ל]כל שבעה קורע לאחר שבעה מוסיף וחד אמר כל שלשים קורע לאחר שלשים מוסיף מתקיף לה רבי זירא מאן דאמר כל שבעה קורע אמאי דלא ניתן לשוללו אלא הא דאמר מר האשה שוללתו לאלתר ה"נ התם משום כבוד אשה הוא מאן דאמר כל שלשים קורע אמאי דלא ניתן לאחותו אלא לאביו ולאמו דלא ניתן לאחותו לעולם ה"נ התם משום כבוד אביו ואמו הוא. ת"ר[ה] [מ]היוצא בבגד קרוע לפני המת הרי זה גוזל את המתים ואת החיים [ו]רשב"ג אומר [נ]האומר לחבירו השאילני חלוקך ואלך ואבקר את אבא שהוא חולה והלך ומצאו שמת קורע ומאחו וכשיבא לביתו מחזיר לו חלוקו ונותן לו דמי קרעו ואם לא הודיעו הרי זה לא יגע בו. ת"ר [ס]חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמת שמא תטרף דעתו עליו ואין מקרעין בפניו[ז] ומשתקין את הנשים מפניו ומקרעין לקטן מפני עגמת נפש [ע]וקורעין על חמיו ועל חמותו מפני כבוד אשתו ואמר רב פפא תנא באבל רבתי [פ]אבל לא יניח תינוק בתוך חיקו מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות: ואין מברין[ח] על מטות זקופות: ת"ר ההולך לבית האבל אם היה לבו גס בו יברוהו על מטות כפויות ואם לאו לא יברוהו על מטות זקופות רבא איתרע ביה מילתא על לגביה אבא בר מרתא דהוא אבא בר מניומי רבא זקיף אבא בר מרתא כפי אמר כמה לית ביה דעתא להאי צורבא מרבנן תנו רבנן[ט] ההולך ממקום למקום אם

מתוך השלל. שלא קרע אלא בשלל: מתוך האיחוי. מקרע[ו] האיחוי: ובאיחוי אלכסנדרי. דהוה כשלם: רשאי להפכו למטה. שהופך הקרע למטה והופך שלמטה למעלה, ומאחהו, ועושה בית הצואר ולובשו: ותוספת שלש. כגון שמוסיף קרע אחר על אותו קרע, כגון שאירעו אבל אחר: עליון אין מתאחה. שקרעו על אביו ועל אמו: שאינן בתוספת. כלומר אין בדין שמוסיף עליהן: הגיע לטיבורו. ומת לו מת אחר: מרחיק שלש אצבעות. בלד אותו קרע וקורע: נתמלא. קרעים מלפניו מחזירו לאחוריו וחוזר וקורע לפניו: כל שבעה. אם מת לו מת קורע קריעה אחרת: לאחר שבעה מוסיף. על קרע ראשון: דלא ניתן לשוללו. תוך שבעה כלל, ואי מוסיף ביה מיחזי כקרע אחד, אבל לאחר שבעה דכבר שללו קורע כל השלילות ומוסיף כל שהו, דמינכר דעל מת אחר קרע: אשה שוללתו לאלתר. אפילו תוך שבעה: הכי נמי. דמוסיף, דקורע השלילה ומוסיף בה פורתא דקא מינכר, וקא פסיק[ם] כל שבעה קורע ואפילו אשה: משום כבוד האשה הוא. ולא מן הדין[ט]: משום כבוד אביו. ולא מן הדין, והוי כאיחוי, לפיכך מוסיף בו לאחר שלשים: בבגד קרוע. קודם לכן, גוזל הכל, שמראה הכל שמראה להן שקרע על המת: ואם לא הודיעו. שהולך לבקר את אביו: יברוהו. לאותו שבא על מטות כפויות: אבל ההולך ממקום למקום: יגלגל

ובאיחוי אלכסנדרי. בירושלמי[ו] איזהו איחוי כל שאין מקומו ניכר ובמסכת שמחות (פ"ט) מפרש כל שאחוהו כל צורכו:

כך הלוקח אסור לאחותו. לא שמעתי אם מותר למוכרו לנכרי נהי דלוקח אסור לאחותו אם הוא נכרי מותר ואע"פ דמוכר צריך להודיע ללוקח היינו כדי שלא יעשה לוקח איסור אבל אין אנו חוששין אם יתפרנו הנכרי ולכאורה היה מותר[ז] ועוד צ"ע והאי וכשם שהמוכר כו' הוי פי' לתנא קמא בלא הפיכה ולר"ש בן אלעזר אפילו על ידי הפיכה ובמאי דפליגי נראה דהלכה כתנא קמא וכן פירש הר"א:

תחילת קריעה שלש אצבעות. לא ידענא[ח] ממאי מפיק טעמא דלעיל (ד' כב:) מפקינן טפח מויחזק אין אחיזה פחות מטפח:

תניא נמי הכי. רבי יוסי סובר כן ורבי יוסי הלכה כמותו לגבי דרבי מאיר ורבי יהודה בפרק מי שהוציאוהו (עירובין ד' מו:) ועוד דה"ל מכריע[ט]:

קורע קרע אחד על כולן. במסכת שמחות (פ"ט) א"ל מת אביו וקרע והוא אינו אלא אמו יצא מתה אמו והוא אינו אלא אביו יצא מת אביו מתה אמו וקרע והוא אינו אלא אחד מן הקרובין יצא אחד מן הקרובין וקרע והוא אינו אלא אביו או אמו לא יצא ובירושלמי[י] אמרו לו מת ראובן וקרע ואמרו שמעון היה יצא אמרו לו מת ראובן וקרע ואח"כ אמרו לו קיים היה ומת אית תנא לא יצא וכן קרע על אביו ונמצא בנו[כ] אם מת על אתר אין צריך לקרוע כמה הוא על אתר כדי דבור ובסוף פרק בתרא דנדרים (דף פז.) כמו כן היא שנויה:

אמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת. תימה מאי מוסיף לפרש הטעם מן הברייתא ופירש הר"א בשם רבינו שמואל דלא גרסינן לפי שאין מוסיפין בברייתא והר"י הקשה בתוספות מאי שייך בתוספת נראה לי דמלי למימר דסבירא כמאן דאמר עד טיבורו אי נמי עד שיגלה את לבו[ל] אין זה כל כך כמו עד לבו מיהו יותר נראה לי דקאמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת שצריך לקרוע עד לבו ואם אירע כך שלא קרע עד לבו מ"מ כיון דלא עשה כמו שהיה צריך אומר אין שייך תוספת מיהו לפירושו[מ] קסבר רב נחמן בר יצחק כיש אומרים עד לבו ואפילו למאן דאמר בסמוך עד טיבורו יש ליישב כמו שפי'[נ] שאין צריך לקרוע על אביו ועל אמו רק עד שיגלה את לבו[ס] מכל מקום אם קרע טפי שפיר משום כבוד אביו ואין כאן בל תשחית:

פורם מלמטה. בפ' בתרא דהוריות (ד' יב:) מפרש מה קורע למטה[ע] אם בצואר: **לפי** שאין מוסיפין על אביו ואמו. פי' בקונטרס דאכולהו קאי דבין אם קרע על אביו קודם בין קרע על אחד מקרוביו קודם ולא ידענא מנא ליה דליסנא משמע דוקא על קרע אביו ואמו שהיה קודם:

עין משפט נר מצוה

קצט א מיי' פ"ט מהל' אבל הלכה ג:
ר ב ג מיי' שם סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף כ:
רא ד ה מיי' שם והלכה ד סמג שם טוש"ע שם סעיף יט:
רב ו מיי' שם פ"ח הלכה ג י סמג שם טוש"ע שם סעיף ג:
רג ז ח מיי' שם הלכה ט טוש"ע שם סעיף כב:
רד ט מיי' שם הלכה י טוש"ע שם סעיף כא:
רה י מיי' שם הלכה א טוש"ע שם סעיף ג:
רו כ מיי' שם ופ"ו הלכה ו סמג שם וסמג לאוין סא ומיי' פ"ה מהל' כלי המקדש הלכה ו:
רז ל מיי' פ"ח מהלכות אבל הלכה י סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שמ סעיף כח:
רח מ מיי' שם הלכה ו סמג שם טוש"ע שם סעיף לג:
רט נ מיי' שם הלכה ז טוש"ע שם סעיף לד:
רי ס מיי' שם הלכה ד טוש"ע שם סי' שלו:
ריא ע מיי' שם הלכה ה טוש"ע שם סי' שמ סעיף ד:
ריב פ מיי' שם פ"ה הלכה כ טוש"ע שם וסי' שלא סעיף א:

משנת ראשונים

רבי יהודה בן בתירא אומר וכו'. והראב"ד ז"ל פי' דר' יהודה לא פליג אלא בקורע בבת אחת לכולן, אבל בזה אחר זה ולאחר ז' מודה דמוסיף. [חידושי הר"ן]

גוזל את המתים ואת החיים. הכי פירש רב האי כגון ששאל בגד קרוע או שהיה לו ויצא בו לפני המת ולא קרע עליו כלום, גזל עצמו קבול שכר, וגורם עון לעצמו, וכאשר לא שם כבוד לאותו המת לקרוע עליו גזל את המתים וכל הגוזל את המת במיתה קשה ממי שגוזלו בחייו, [בחיין] יכול לבקש במותו אינו יכול לבקש. [ר"ץ גיאת]

ותניא באבל חמור גזל המת מגזל החי, שהגוזל את החי יכול לפייסו ולהחזיר גזלתו ובמותו אינו יכול, כיוצא בו המכבד את יולדיו במותן משובח ממי שמכבדן בחייהם, שהמכבדן בחייהם אינו מכבדן אלא משום יראה והמכבדן במותן אינו מכבדן אלא לשם שמים. [חידושי הר"ן]

חולה שמת לו מת וכו'. מהכא שמעינן דלבריא חייב להודיעו, שאין מניחין אותו לעבור בידים על מצות לא תעשה שבאבל. ויש דוחין שלחולה אסור משום סכנה, הא לבריא רשות. [חידושי הר"ן]

מסורת הש"ס עם הוספות

א) עיין לעיל דף כב:, ב) לעיל יח. וש"נ עירובין מו., ג) לעיל דף כב:, ד) שמחות פ"ט, ה) שם [תוספתא ב"מ פ"ח], ו) לעיל יד:, ז) דפרקין ה"ז, ח) [עי' כלים פכ"ד מ"ב ומ"ו] אולי צ"ל פכ"ז ועיין רש"ש, ט) עיין פסחים דף יג., י) דף כב:, כ) לעיל ע"א.

תורה אור השלם

א) וְקִרְעוּ לְבַבְכֶם וְאַל בִּגְדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֶל יְיָ אֱלֹהֵיכֶם כִּי חַנּוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְנִחָם עַל הָרָעָה: [יואל ב, יג]

רש"י כת"י

ה"ג רשאי (לתופרן) [להופכו] למטה ור' שמעון בן אלעזר אוסר מאי קאמ' אמ' אביי הכי קאמ' רשאי (לתופרו) [להופכו] למטה ולאחותו. אם קרע בית הצואר כלפי למטה ורוצה להפוך החלוק מלמטה למעלה ולעשות בית צואר אחר בין[ק] צואר ראשון בין רגליו רשאי לאחות בית הצואר ראשון שהולך בין רגליו. ר' שמעון בן אלעזר אוסר. לאחותו ולאחר שבעה קא מיירי דאמרי' לעיל[ר] על כל המתים שולל לאחר שבעה על אביו ועל אמו לאחר שלשים דכיון דהופכו למטה [סבר ת"ק] רשאי לאחותו [ור"ש אוסר] עד לאחר שלשים ככל המתים ובאביו ואמו לעולם. ותוספת. שמת לו מת אחר וצריך לקרוע [און] כגון דאמרן[ש] מוסיף על ירושלים. ה"ג ר' יהודה אומר תחלת הקריעה שלש אצבעות. ולית ליה אין אחיזה פחות מטפח דנפקא לן לעיל (כב:) מויחזק דוד. תחתון. שקרע על בנו מתאחה לאחר שלשים. עליון. שקרע על אביו אינו מתאחה לעולם. מת אביו מתה אמו מת אחיו מתה אחותו. והכל בשהיו בבת אחת. על אביו ועל אמו קורע אחד ועל כולן קרע אחד. במקום אחר למעלה שלא באותו קרע. לפי שאין מוסיפין בקרע של אביו. ואהלכה פליג ר' יהודה מדקתני מת אביו (קורע) [וקרע] מת בנו (אינו מוסיף) [והוסיף] ואתא ר' יהודה למימר קרע על אביו ומת בנו אינו מוסיף וקורע על בנו [או] קרע על בנו ומת אביו אינו מוסיף אלא [קורע] במקום [אחר קריעה] (ה)מיוחדת. מאי טעמ'. שאינן בתוספת קרע על אביו אינו יכול להוסיף קרע עליו ואם קרע על בנו ומת אביו אינו עושה קריעת אביו תוספת איכא סיפרי דכתב בהו הלכה כר' יוחנן ליסנא דכלה ולא ידענא מאי ליסנא דכלה. קריעה לחוד. דלא אמרינן הלכה כדברי המקל בקריעה. עד היכן הוא קורע. שהולך ומוסיף וקורע עד כמה. [המשך בסוף המסכת]

שמא תיטרף דעתו. תתבלבל וימות. [פירוש ר"ש בן היתום] ונמצא מתגנה על הבריות. עד השתא בכה על מתו והשתא ישחוק, קל דעת הוא זה. [פירוש ר"ש בן היתום]

הגהות וציונים א] צ"ל מתה (כת"י): ב] בכמה ראשונים קרע אחר: ג] בכת"י נוסף ושמע שמועה אחרת, ועי' ברש"י כת"י: ד] בכת"י ובראשונים ואין מקרעין לו: ה] אלא (גליון): ו] ברש"י והרבה ראשונים נוסף אבל (ועי' רש"י כת"י ורא"ש סי' עז ובתוד"ה אם יכול): ז] בכת"י שקרע: ח] בכת"י נוסף ותני: ט] בכת"י נוסף וכיון דלא מן הדין הוא הוי כמו דלא שללו להכי קורע: דלא ניתן לאחותו. ואי מוסיף בו לא מינכר: ה"נ. דלא מצי מוסיף בו: י] ובמס' שמחות ספ"ט איתא דאסור (גליון): כ] תיבות "וכן קרע על אביו ונמצא בנו" שייך להלן בסוה"ד (רש"ש עי"ש): ל] נדצ"ל לפירושי (באה"מ): מ] יש להוסיף דנהי (רש"ש): נ] נראה דיש להוסיף אם למטה ממש (באה"מ): ס] נדצ"ל ובית (ועי' רש"י שבר"ף):

שאינו מקורב אליו ביותר, **יַבְרוּהוּ** כשהוא יושב עמם **עַל מִטּוֹת זְקוּפוֹת**[פג].

מביאה הגמרא מעשה בענין זה:

רָבָא אִיתְרַע בֵּיהּ מִילְּתָא - אירע לו דבר אבילות, **עָל לְגַבֵּיהּ** - נכנס אצלו **אַבָּא בַּר מַרְתָּא דְּהוּא אַבָּא בַּר מַנְיוּמֵי**[פד] לנחמו בעת סעודת הבראתו. **רָבָא** האבל **זָקֵיף** - זקף את המטה שישבו עליה, כיון שלא היו קרובים כל כך ולא היה לבו של רבא גס באבא בר מרתא, אך **אַבָּא בַּר מַרְתָּא** המנחם **כָּפֵי** - כפה את המטה[פה]. **אָמַר** רבא כשראה זאת, **כַּמָּה לֵית בֵּיהּ דַּעְתָּא לְהַאי צוּרְבָא מֵרַבָּנָן** - כמה אין דעת בתלמיד חכם זה, שזקפתי את המטה כיון שאין ליבי גס בו[פו], והוא לא הבין זאת, אלא סבר שליבי גס בו וכפה את המטה בחינם[פז].

★

ברייתא בענין אבל ההולך בדרך:

תָּנוּ רַבָּנָן - שנו חכמים בברייתא, **[אָבֵל**[פח]**] הַהוֹלֵךְ מִמָּקוֹם לְמָקוֹם**, כלומר אדם שאירע לו אבל כשהוא הולך בדרך[פט],

---

פג. **שכיון** שאין אהבתו מרובה, יקפיד על כך. ולשון הראשונים [ר״י מלוניל (ד״ה ת״ר), נמוקי יוסף (ד״ה ואם)] הוא 'שמא נחש ינחש בו', והיינו שחושש שיש בישיבה על הקרקע איזה סימן שתבוא עליו אבילות. וכשאין ליבו גס בו שיושב המברה על מטה זקופה, ישנן שתי דעות בראשונים האם גם האבל יושב מחמת זאת על מטה זקופה, או לא. ודעת הרמב״ן והרא״ש (הובאו בטור יו״ד סי׳ שפז ס״ו) שכשאין לבו גס בו אף האבל יושב על מטה זקופה. וביאר בפסקי רי״ד (ד״ה אין) הטעם שבין המנחמים ובין האבל יושבים על מטות זקופות, שאינו דרך ארץ שישב האבל על מטה כפויה, והמברים ישבו על מטות זקופות, וכדי שלא יצטרכו המנחמים לישב על מטות כפויות, ישב גם האבל על מטה זקופה. אמנם דעת ר״י (הובא בטור שם), שהמברה יושב על מטה זקופה אך האבל יושב על מטה כפויה. וכן משמע מרש״י שעל הרי״ף (ד״ה אם).

ביארנו על פי הפירוש השני ברש״י כת״י (ד״ה אם לבו, ד״ה על מטות) וברש״י שעל הרי״ף (שם), וכן פירשו ר״י מלוניל (ד״ה ת״ר) ופסקי רי״ד (ד״ה אין) ונמוקי יוסף (ד״ה ליבו, ד״ה אם). אמנם בפירוש ראשון פירשו רש״י כת״י ורש״י שעל הרי״ף (שם), את ענין לבו גס בו ואין גס בו באופן אחר, שאם לבו גס בו, היינו שמוצא את האבל שאינו מצטער כדרך שאר האבלים אלא שמח, יברוהו קרוביו המנחמים כשהם יושבים על מטות כפויות כדי שיעצב, ואם אין לבו גס בו, שאינו שמח אלא הרי הוא כשאר האבלים לא יוסיפו להעציבו אלא יברוהו על מטות זקופות.

פד. **אבא** בר מניומי נקרא לפעמים גם על שם אמו מרתא, ויתכן שזה משום שהצילתו אמו מנשיכת כלב שוטה כמסופר ביומא (פד.).

פה. **ביארנו** לפי הגירסא שלפנינו. אמנם עיין רבינו חננאל (ד״ה ת״ר ההולך) שגרס 'על לגביה רבה וזקף, על אבא בר מרתא וכפה', וביאר, שרבה נכנס להברות את רבא האבל וזקף את המטה, כיון שידע שאין לבו של רבא גס בו, ואבא בר מרתא נכנס להברותו וכפה את המטה, כיון שסבר שלבו של רבא גס בו. ועל כך אמר רבא את דבריו דלהלן על אבא בר מרתא. גירסא אחרת מצינו בפסקי רי״ד (ד״ה אין), שגרס כפי הגירסא שלפנינו בפרטי המעשה, אך בתחילה במקרה האבל גרס 'רבה' במקום 'רבא'. וכתב הרש״ש (ד״ה אמר) שמסתבר לגרוס 'רבה' במקום 'רבא', משום שמצינו בגיטין (לא:) שרבה אמר כעין לשון זה על אבא בר מרתא על מעשה שאירע להם זה עם זה 'לא הוה ביה דעתא בהאי צורבא מרבנן מעיקרא', ולכן גם כאן יש לגרוס 'רבה'.

פו. **רבינו** חננאל (ד״ה ת״ר ההולך).

פז. **ולפי** הפירוש השני המובא בהערה לעיל, ביאור המעשה היה אף הוא בענין זה, שרבא זקף כיון שמצטער היה כשאר אבלים ואבא בר מרתא כפה שנראה לו היה שרבא אינו מצטער כל כך, ועל כך אמר רבא שאין בו דעת לראות שלא היה ליבי שמח ולא היה צריך לכפות לצערני.

פח. **נוסף** על פי רבינו חננאל (ד״ה ת״ר אבל) ועוד ראשונים.

פט. **רש״י** כת״י (ד״ה אבל). ור״י מלוניל (ד״ה אבל) כתב, שהוא אבל ההולך מקום למקום לסחורה.

אִם יָכוֹל לְמַעֵט בְּעִסְקוֹ - בעסק סחורתו, **יְמַעֵט** כדין כל אבל[א], **וְאִם לָאו** - אם אינו יכול למעט בסחורה, כיון שלא ימצא סחורה בזול בשום מקום[ב], אין צריך להפסיק את מסחרו לגמרי ולהפסיד[ג], אולם מכל מקום לא יעשה סחורה בפני עצמו, אלא **יְגַלְגֵּל עִמָּהֶן** - יסחור יחד עם בני חבורה[ד].

אוצר החכמה 18/06/2018

★

הגמרא מביאה ברייתא המבארת את זמן כפיית המיטה לאבלים:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **מֵאֵימָתַי** האבלים **כּוֹפִין** - הופכים **אֶת הַמִּטּוֹת** שלהם לקיום דין האבילות, **מִשֶּׁיֵּצֵא** המת **מִפֶּתַח בֵּיתוֹ** לקברו, שכיון שהוצא המת משם, על הקרובים הנמצאים שם להתחיל לנהוג בדיני אבילות, שכפיית המטה היא אחת מהם[ה], **דִּבְרֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר. רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר, מִשֶּׁיִּסָּתֵם הַגּוֹלֵל** - כיסוי ארון המת[ו]. **וּמַעֲשֶׂה שֶׁמֵּת רַבָּן גַּמְלִיאֵל הַזָּקֵן**[ז], **וְכֵיוָן שֶׁיָּצָא מִפֶּתַח בֵּיתוֹ**, שהוציאוהו המלוים מפתח ביתו ללוותו לקבורה, **אָמַר לָהֶם רַבִּי אֱלִיעֶזֶר** לקרוביו של רבן גמליאל, **כְּפוּ** [-הפכו] **מִטּוֹתֵיכֶם**, והיינו כדעתו שיש לכפות את המטות משיצא המת מפתח ביתו, וכך עשו. **וְכֵיוָן שֶׁנִּסְתַּם הַגּוֹלֵל, [אָמַר לָהֶם רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ** לקרוביו של רבן גמליאל, **כְּפוּ מִטּוֹתֵיכֶם**, והיינו כדעתו שכפיית המטה היא משיסתם הגולל**]. אָמְרוּ לוֹ, כְּבָר כָּפִינוּ** ביציאת אבינו מביתו, **עַל פִּי** הוראתו **שֶׁל זָקֵן**, דהיינו רבי אליעזר.

★

הגמרא מביאה ברייתא המבארת את זמן זקיפת מיטות האבלים בשבת[ח]:

תָּנוּ רַבָּנָן - שנו חכמים בברייתא, **מֵאֵימָתַי זוֹקְפִין אֶת הַמִּטּוֹת בְּעֶרֶב שַׁבָּת** לכבוד שבת[ט], **מִן** זמן **הַמִּנְחָה**[י] **וּלְמַעְלָה**, שמצוה להוסיף מחול על הקודש (יומא פא:)[יא].

מוסיפה הגמרא, **אָמַר רַבָּה בַּר [רַב**[יב]**] הוּנָא, אַף עַל פִּי כֵן** - אף שמצוה לזוקפה עוד לפני שבת, מכל מקום **אֵינוֹ יוֹשֵׁב עָלֶיהָ** - על המיטה הזקופה **עַד שֶׁתֶּחְשַׁךְ** בליל השבת עצמה[יג].

ממשיכה הברייתא, **וּלְמוֹצָאֵי שַׁבָּת**, שבו יש לחזור ולכפות המטה כדין האבל בימי החול, **אַף עַל פִּי שֶׁאֵין לוֹ לֵישֵׁב** באבילות אחר השבת **אֶלָּא** עוד **יוֹם אֶחָד** מתוך שבעת הימים[יד], שכבר ישב ששה ימים מתוכם[טו], **חוֹזֵר וְכוֹפֶה** את מטתו עבור אותו יום אחד.

★

הברייתא מבארת דינים נוספים בכפיית המיטה:

תָּנוּ רַבָּנָן - שנו חכמים בברייתא, **הַכּוֹפֶה מִטָּתוֹ** - אבל שצריך לכפות מטתו משום אבילות, **לֹא** את **מִטָּתוֹ בִּלְבַד הוּא כּוֹפֶה, אֶלָּא** אף את **כָּל הַמִּטּוֹת שֶׁיֵּשׁ לוֹ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ הוּא כּוֹפֶה. וַאֲפִילּוּ** אם **יֵשׁ לוֹ עֶשֶׂר מִטּוֹת בַּעֲשָׂרָה מְקוֹמוֹת**[טז], **כּוֹפֶה אֶת כּוּלָּן**[יז]. **וַאֲפִילּוּ חֲמִשָּׁה**

א. **והיינו** שלא יעשה שום עסק באותה העיר שרוצה לילך בה. ר"י מלוניל (לעיל כו: ד"ה ת"ר) [ולפי זה 'ימעט' אין פירושו שיעשה מעט יותר, אלא שלא יעשה עסק חדש בעיר שהולך אליה, וכפי שכל אבל אסור בזה].

ב. **ר"י** מלוניל (שם).

ג. **שהרי** כבר הוליך אותה וטרח בה, ולא פשע בהליכתו לסחורה שהרי לא ידע שישב בביתו וישמור על הסחורה. תוספות (ד"ה אם) בביאור דברי רש"י. עיין שם שהביאו אופן נוסף בביאור דבריו.

ד. **המיוחס** לרש"י (ד"ה יגלגל). והביאו התוספות (שם) שני צדדים במה מדובר: א. שדין זה בהולך בדרך בא להקל, ואף באבילות על אביו או אמו, התירו לו לסחור עם בני חבורה כיון שהולך בדרך, ובאבילות על שאר קרוביו קל יותר ואינו צריך למעט כלל בסחורה. ב. שדין זה בא להחמיר עליו, שכיון שהולך בדרך אינו נוהג אבילות כל כך אלא מתנחם יותר, ולפיכך החמירו עליו אף באבילות על שאר הקרובים [מלבד אביו ואמו], ואסור לו להרבות בעסקו יותר מאדם שיושב בביתו ואינו מתנחם, ורק אם אינו יכול למעט יסחור עם בני חבורה ולא לבדו.

פירוש אחר הביאו התוספות (שם) בדין זה בשם ה"ר יוסף, שההולך בדרך רגיל לקנות צורכי סעודה למוכרם יותר מהיושב בביתו, כיון שהיושב בביתו יש לו קונים לצורכי הסעודה, וכן ימצא בביתו הרבה צורכי סעודה [שנקנו על ידי בני הבית], ולכן נקט 'הולך בדרך' שימעט בעסקו בקניית צורכי הסעודה שרגיל בהם.

וכשהקילו להולך בדרך שאינו יכול למעט בעסקו, לסחור יחד עם בני חבורה, התירו לסחור רק בדבר האבד. תוספות (שם). ורבינו חננאל (לעיל כו: ד"ה ת"ר אבל) והרי"ף החמירו בזה יותר, שיסחור עם חבריו כדי לקנות צורכי הדרך ודברי חיי נפש בלבד. והוסיף הריטב"א (ד"ה אם), שזה עדיף משיטול מן הצדקה אם אין זה לפי כבודו, שכן גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה (ברכות יט: ועוד) [וודאי כאן שאין זה איסור גמור].

ה. **ר"י** מלוניל ור"ן (ד"ה מאימתי). והוסיפו שהוא הדין לאיסור נעילת הסנדל [ושאר דיני האבילות]. וכן נראה מלשון הראשונים [רבינו חננאל (ד"ה ת"ר מאימתי), רי"ף, רא"ש (סי' עח)] שכתבו 'וקיימא לן כרבי יהושע דאין אבילות אלא משיסתם הגולל', ומשמע שלרבי אליעזר משיצא מפתח ביתו נוהג בכל דיני האבילות. והטעם שנקטו דווקא כפיית המטה, ביאר בתוספות הרא"ש (ד"ה ת"ר מאימתי), משום שזה סימן האבל המובהק ביותר שכל אדם מקיימו, אך לגבי נעילת הסנדל יש אנשים ההולכים יחף גם כשאינם אבלים. אמנם בקרן אורה (ד"ה מאימתי) כתב, שלא נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע אלא בכפיית המטה, שכיון שיצא המת ואינו בבית, סובר רבי אליעזר שכופים את המטות, אך בשאר דיני האבילות מודה רבי אליעזר, שכיון שעדיין הולכים עם המת והרי הוא כמוטל לפניהם, אינם נוהגים באבילות עד שיסתם הגולל.

והר"ן (ד"ה משיצא) כתב, שלרבי אליעזר הוא הדין שמתחילים לנהוג אבילות אם נסתם הגולל קודם שיצא מפתח ביתו [וזה לפירוש רש"י המובא להלן שהגולל הוא כיסוי ארון המת, אמנם ראה להלן פירושים אחרים].

ו. **רש"י** בשבת (קנג: ד"ה גולל) ובעוד מקומות. ולפי זה צריך לומר, שהיו מוציאים את המת במטה ומכניסים אותו לארון, שהרי מוכח להלן שזמן זה מאוחר מזמן שיוצא מפתח ביתו. ובעירובין (טו: ד"ה ולא גולל) פירש רש"י שהוא 'כיסוי שנותנין דף על המת'. ורבינו תם [הובא בתוספות בברכות (יט: ד"ה מדלגין) ובעוד מקומות, וכן בעוד ראשונים] פירש, שהוא מצבת האבן המכסה את הקבר לאחר הקבורה.

וכתב הר"ן (ד"ה ור' יהושע), שדין זה אמור אם ידוע מתי זמן הקבורה, אבל אם הוליכו את המת לעיר אחרת ואין האבל יודע מתי יקבר, מיד כשהחזירו האבלים פניהם מללוותו מתחילים למנות את ימי האבילות ונוהגים בכל דיניה.

ז. **רבי** אליעזר ורבי יהושע היו בימי רבן גמליאל דיבנה בן בנו של רבן גמליאל הזקן, ואם כן אין לגרוס 'הזקן'. רש"ש (ע"ז יא. ד"ה ומעשה). ראה גם יעב"ץ (כאן ד"ה ר"ג).

ח. **לעיל** (כד.) שנינו, שבשבת חובה על האבל לזקוף את המטה שהיתה כפויה כל ימות החול.

ט. **שהיו** המיטות כפויות, וכפי ששנינו לעיל (כד.) שיש לאבל לזקוף בשבת את המטות שכפה בימי אבילותו, ויש לו לזקוף לפני שבת. רש"י כת"י (ד"ה מאימתי).

י. **ולא** נתפרש אם זו מנחה גדולה או קטנה. על פי תוספות (ד"ה מן). ותלמיד הרשב"א (ד"ה מן) כתב שמסתמא משמע שהכוונה למנחה גדולה [וצריך לומר שסבר כטעם המאירי להלן, שהקילו לזקוף כבר מן המנחה כיון שיש מי שיש לו הרבה מטות לזקוף]. אמנם בנמוקי יוסף (ד"ה מן) כתב, שנראה שהכוונה למנחה קטנה, עיין שם ביאורו.

יא. **רבי** שלמה בן היתום (ד"ה תנו רבנן זוקפין). והמאירי (ד"ה כבר) כתב הטעם שהקילו על האבלים לזקוף בערב שבת כבר מן המנחה ולמעלה, כיון שהוא דבר שאי אפשר לעשותו ברגע מועט, אלא צריך להקדים לעשותו, והקילו בזה כבר מן המנחה ולמעלה, כדי שיהיה שיעור אחד לכל, ושיעור זה מספיק אף למי שיש לו הרבה מטות בביתו שהפך וצריך לזקוף. ובדבר משה (מרליו, ח"ג סי' יד ד"ה מה) כתב, שבאמת הרי לא ניתן לישב על המטה הזקופה עד שתחשך כדלהלן, אלא שכיון שלא ניתן לזוקפה בליל שבת התירו לזוקפה מן המנחה ולמעלה.

יב. **נוסף** על פי כתב יד. דקדוקי סופרים (אות ט).

יג. **אמנם** אין הכוונה שרק לאחר שחשך ונהיה לילה יכול לישב על מטה זקופה, אלא אף סמוך לחשיכה נקרא 'עד שתחשך' ומותר, דהיינו 'עד ולא עד בכלל'. דבר משה (שם ד"ה ונראה).

יד. **והיינו** שצריך לישב למחרת ביום השביעי עד שיעמדו המנחמים מלנחמו כמבואר לעיל (יט:). ומכאן שאין אומרים שמקצת הלילה ככולו [וכל שכן שאינו ככל היום], אלא דווקא על היום נאמר שמקצתו ככולו, שאם היו אומרים שדי לישב מקצת הלילה, כיון שאי אפשר לצמצם ולומר שמדובר מיד בתחילת מוצאי שבת, אלא ודאי עבר מקצת מהלילה, וכבר נפטר מאבילותו, אם כן מדוע צריך לכפות, אלא ודאי שאין אומרים שמקצת הלילה ככולו, אלא רק מקצת היום ככולו. ריטב"א (ד"ה ת"ר מאימתי). עיין שם טעם נוסף.

טו. **רש"י** כת"י (ד"ה לישב).

טז. **הרמב"ם** (אבל פ"ה ה"ח) פירש 'בעשרה בתים ובעשר עיירות'. והמאירי (ד"ה כפיית) כתב שאין נראה כך, אלא בעשרה בתים שפעמים ישן כאן ופעמים כאן. ותלמיד הרשב"א (ד"ה הא) פירש, בעשרה מקומות [-חדרים] בבית אחד.

יז. **דווקא** כשהמטות נפרדות צריך לכפות את כולן, אך מטות העומדות במקום אחד זו על זו אין צריך לכפותן. רש"י כת"י (ד"ה עשרה).

ואיזה מן המטות צריך לכפות, לדעת הראב"ד (הובא בתורת האדם לרמב"ן, שער האבל אות סג ד"ה ת"ר) ועוד ראשונים, חובה זו היא רק במטות שהוא ובני ביתו ישנים עליהן בקביעות, אך מטות המעומדות לאורחים אין צריך לכפות. אולם הרמב"ן (שם) כתב, שיש לכפות אף מטות שאין ישנים עליהן בקביעות אלא רק לפעמים [כגון אורחים וכיוצא בזה]. והמאירי (ד"ה כפיית) כתב, שיש לכפות את המטות בכל המקומות כשהאבל עצמו ישן בהן לפעמים. וכן כתב בספר המכתם (ד"ה ואפילו יש), והוסיף דהיינו אף שעיקר שכיבתו בבית שמת בו המת [מכל מקום צריך לכפות גם את המטות שיש פעמים שישן בהן].

אמנם יש מטות שלדברי הכל אין צריך לכפות, והיינו כשדר בפונדק של גוים, שלא יאמרו שמכשף הוא. ירושלמי (פ"ג ה"ה). וכתב המאירי (ד"ה היו), שמכאן סמכו רבים

אם יכול למעט בעסקו ימעט ואם לאו יגלגל עמהן תנו רבנן מאימתי כופין את המטות משיצא מפתח ביתו דברי ר' אליעזר רבי יהושע אומר משיסתם הגולל מעשה שמת רבן גמליאל הזקן כיון שיצא מפתח ביתו אמר להם רבי אליעזר כפו מטותיכם וכיון שנסתם הגולל [אמר להם רבי יהושע כפו מטותיכם] אמרו לו כבר כפינו על פי זקן. ת"ר מאימתי זוקפין את המטות בע"ש מן המנחה ולמעלה אמר רבה בר הונא אף על פי כן אינו יושב עליה עד שתחשך ולמוצאי שבת אע"פ שאין לו לישב אלא יום אחד חוזר וכופה. תנו רבנן הכופה מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו הוא כופה ואפילו יש לו עשר מטות בעשרה מקומות כופה את כולן ואפילו חמשה אחין ומת אחד כולן כופין ואם היתה מטה המיוחדת לכלים אין צריך לכפותה דרגש אין צריך לכפותו אלא זוקפו רבן שמעון בן גמליאל אומר דרגש מתיר את קרביטיו והוא נופל מאיליו מאי דרגש אמר עולא ערסא דגדא אמר ליה רבה אלא מעתה גבי מלך דתנן כל העם מסובים על הארץ והוא מיסב על הדרגש מי איכא מידי דעד האידנא לא אותביניה והשתא מותבינן ליה מתקיף לה רב אשי מאי קושיא מידי דהוה אאכילה ושתיה דעד האידנא לא אוכליניה ולא אשקיניה השתא אוכליניה ואשקיניה אלא אי קשיא הא קשיא (דתנן) דרגש אינו צריך לכפותו אלא זוקפו ואי ערסא דגדא אמאי אינו צריך לכפותו הא (תנן) הכופה מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו כופה ומאי קשיא מידי דהוה אמטה המיוחדת לכלים דתניא אם היתה מטה המיוחדת לכלים אינו צריך לכפותה אלא אי קשיא הא קשיא רבן שמעון בן גמליאל אומר דרגש מתיר קרביטיו והוא נופל מאיליו ואי סלקא דעתך ערסא דגדא מאי קרביטין אית ליה כי אתא רבין אמר ליה ההוא מרבנן ורב תחליפא בר מערבא שמיה דהוה שכיח בשוקא דגילדאי מאי דרגש ערסא דצלא [א] איתמר נמי אמר ר' ירמיה דרגש סירוגו מתוכו מטה סירוגה על גבה אמר רבי יעקב בר אחא אמר רבי יהושע בן לוי הלכה כרבן שמעון בן גמליאל (איתמר נמי) אמר רבי יעקב בר אחא אמר רבי אסי מטה שנקליטיה יוצאין זוקפה ודיו תנו רבנן ישן על גבי כסא על גבי אודייני גדולה [ב] על גבי קרקע לא יצא ידי חובתו אמר רבי יוחנן שלא קיים כפיית המטה. תנו רבנן מכבדין ומרביצין בבית האבל ומדיחין קערות וכוסות וצלוחיות וקיתוניות בבית האבל ואין מביאין את המוגמר ואת הבשמים לבית האבל איני והא תני בר קפרא אין מברכין לא על המוגמר ולא על הבשמים בבית האבל ברוכי הוא דלא מברכין הא אתויי מייתי' לא קשיא הא בבית האבל הא בבית המנחמין:

מתני' אין מוליכין לבית האבל לא בטבלא ולא באסקוטלא ולא בקנון אלא בסלים ואין אומרים ברכת אבלים במועד אבל עומדין בשורה ומנחמין ופוטרין את הרבים אין מניחין את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד ולא של נשים לעולם מפני הכבוד:

גמ' תנו רבנן בראשונה היו מוליכין בבית האבל עשירים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה והיו עניים מתביישים התקינו שיהו הכל מביאין בסלי נצרים של ערבה קלופה מפני כבודן של עניים תנו רבנן בראשונה היו משקין בבית האבל עשירים בזכוכית לבנה ועניים בזכוכית צבועה והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל משקין בזכוכית צבועה מפני כבודן של עניים בראשונה היו מגלין פני עשירים ומכסין פני עניים מפני שהיו מושחרין פניהן מפני בצורת והיו עניים מתביישין התקינו שיהו מכסין פני הכל מפני כבודן של עניים בראשונה היו מוציאין עשירים בדרגש ועניים בכליכה

יגלגל עמהן. ואינו עושה סחורה בפני עצמו אלא עם חבורה: אף על גב שאין לו. לאבל אחר השבת אלא יום אחד: קרביטיו. רצועותיו, שהוא כעין תרניפני"א: ערסא דגדא. מטה שמייחדים אותה למזל טוב ואין משתמשין בה כלום אלא מייחדין אותה לשרות מזל טוב עליה: דצלא. עור: סירוגו מתוכו. מכניס רצועות מן חורי עצי המטה: על גבה. והעור כפול על העץ: נקליטי. עצים יוצאין מתוקנין למראשותיו ולמרגלותיו ונותנין עץ ארוך עליהן, ונותן הסדינין עליהם לשמור מהזבובים: אין מברכין. על הריח בבית האבל: המנחמין. קרוביו מביאין עניים של אוכלין: מתני' אסקוטלא. תמחוי: פוטרין את הרבים. שאומרים למנחמין לכו לבתיכם: אין מניחין מטה במועד ברחוב. להספידו: ולא של נשים לעולם. שסופעות זיבה: גמ' כליכה

אם יכול למעט בעסקו ימעט. פירש בקונטרס בסחורתו ונראה לדבר האבד קאמר וכן פי' לעיל (ד' כב.) גבי על כל המתים כולן רצה ממעט בעסקו רצה אינו ממעט וגם הרב פירש לעיל בדבר האבד עושה בצנעא בתוך ביתו נראה לפירושו דהכא מיירי באביו ואמו ומשום דהולך בדרך התירו לו שיגלגל עמהם אם אינו יכול למעט דבשאר מתים אינו ממעט כלל אם אינו רוצה ואי מיירי הכא בשאר מתים צריך לומר להפך הולך בדרך ואינו נוהג אבילות כל כך ומתנחם יותר אסור להרבות בעסקו יותר מאותו שיושב בביתו ואינו מתנחם וה"ר יוסף פירש דהכא ימעט בעסקו לקנות צורכי סעודה ולפי שהולך בדרך רגיל לקנות צורכי סעודה יותר מבביתו שיש לו קונים עבורו וגם מוצא בביתו הרבה משום הכי נקט הולך בדרך ומה שפירש בקונטרס דאיירי כשאמרו לו על מיתת קרוביו כשהיה בדרך לא ידענא אי בעי למימר דאיירי במוליך סחורתו ממקום למקום כדפי' בקונטרס ור"ל דשמא שרי ליה לדידיה למכור סחורתו דכיון דהוליך אותה כבר וטרח בה ולא פשע בהליכתו שלא היה יודע לישב בביתו שיכול לשומרה או שמא הקונטרס ר"ל משום דאמרינן לעיל (דף כג.) שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו וזה אינו קושיא דאע"פ שאינו יוצא מפתח ביתו בעיר הא אמרינן (לעיל דף טו:) יצא לדרך (הולך ונכנס לעיר) אלמא מותר לצאת (בו) ושמא דוקא בדבר האבד מותר לצאת לדרך: **מן** המנחה ולמעלה. פי' בתוספות הרב דמספקא ליה אי מנחה גדולה אי מנחה קטנה דמקודם לכן אינו יושב עליה נראה לי דמכאן סמכו שלא לישב ע"ג כסא וספסל אע"פ שאין ראיה גמורה דשאני מטה הואיל וצריך כפייה ולא מצינו כפייה בכסא וספסל: **ואין** מוליכין לבית האבל. זאת המשנה על כרחין נסדרה בהיפך ושמא כל זה מן הברייתא דלמעלה כמו שפירש בתוספות בההיא דלעיל ותמיהני מדוע לא פירשו גם כאן כמו שפירש למעלה ושמא בספר הרב היתה כתובה מגוף הברייתא ולא הוצרך לפרשו או לא היה כתוב בספרו כלל ואין מוליכין כו' וכן מוכיח מתוך פירוש התוספות שפי' לא ידענא אי קאי האי בראשונה היו מוליכים אמוגמר ובשמים דאמר אין מברכין הא אתויי מייתינן אי אמתניתין קאי דקתני מברין ואותה הברכה היא בראשונה מוליכין כו' דאמתניתין קאי ועוד כיון שפירש התקינו שיהו הכל מוליכין כו' ומתניתין לאחר תקנה:

מסורת הש"ס עם הוספות

א) שמחות פרק י"א, ב) כתובות ד: עי"ש תוד"ה עד סנהדרין מז: שבת קנב:, ג) סנהדרין כ. ע"ש, ד) נדרים נו. ע"ש סנהדרין שם, ה) ג"ז שם תענית ל: נדרים שם, ו) [נדרים נו: סנהדרין כ. ע"ש], ז) [נדרים נו: סנהדרין דף כ: ע"ש], ח) לעיל דף כא. ע"ש, ט) [עי' תוס' ב"ב קמד. ד"ה אודייני], י) [תוספתא נדה פ"ט], כ) עי' לעיל כא:, ל) עיין לקמן בגמ' כח ריש ע"א, מ) עי"ש רש"י כת"י ריש ע"ב, נ) עיין לעיל יט: תוד"ה ומלאכתו כא: תוד"ה מכאן, ס) לעיל כד:, ע) כד., פ) ע"ב, צ) עי' רש"י שברי"ף, ק) כח ע"א.

עין משפט נר מצוה

ריג א מיי' פ"ו מהלכות אבל הלכה י טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף כג:

ריד ב מיי' פ"א שם הלכה ב סמג עשין דרבנן ב טוש"ע שם סי' שעה סעיף א:

רטו ג ד ה מיי' שם פ"י הלכה ב טור י"ד סי' ת:

רטז ו ז ח מיי' שם פ"ה הלכה יח טור י"ד סי' שפז:

ריז ט מיי' שם פ"ו הלכה ח ופ"ב מהלכות מלכים הלכה ד:

ריח י מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה יח טור י"ד שם:

ריט כ ל מיי' פי"ג שם הלכה ו סמג עשין שם טוש"ע שם סי' שעח סעיף ז:

רכ מ טוש"ע שם:

רכא נ מיי' שם הלכה ז טי"ד סי' תא:

רכב ס מיי' שם פי"א הלכה ג טי"ד שם:

רכג ע מיי' שם ופ"ו מהלכות י"ט הלכה כג טוש"ע י"ד סי' תא סעיף א וטוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף א:

רכד פ מיי' שם פי"ב הלכה ה טוש"ע שם סי' שנה:

רכה צ ק מיי' שם פי"ג הלכה ז טי"ד סי' שעח:

רכו ר מיי' שם פ"ד הלכה א טוש"ע שם סי' שנג סעיף א:

18/06/2018אוצר החכמה

רבינו חננאל

יקנה צרכי הדרך ודברי' שיש בהן חיי נפש: ת"ר **מאימתי כופין המטות משיוציאו המת מן הבית.** דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר משיסתם הגולל. וקיי"ל כר' יהושע דאין אבילות נוהגת אלא משיקבר המת ויסתום הגולל: **ת"ר הכופה מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה** אלא כל מטות שיש בבית. ואפילו יש לו עשר מטות בעשר מקומות כופה את כולן. ואפילו ה' אחין ומת אחד מהן כולן כופין. ואם היתה מיוחדת לכלים ואינה עשויה לישן אין צריך לכפותה. דרגש א"צ לכפותו אלא זוקפו ודיו. **ואמר עולא האי דרגש ערסא דגדא הוא.** פירוש מטה העשויה לכבוד מזל הבית ואין אדם ישן עליה. ונדחו דבריו. ואסיקנא דרגש הוא ערסא דצלא. פירוש מטה של עור. כי פי' צלא עור הוא עור נטוי וקשור בחבלים על המלבנות ומסורגות מלבנות המטה בחבלים הללו והעור בתוכן. וכיון שמעמידין אותה ישנין ע"ג העור. ואמר רשב"ג דרגש מתיר קרביטין והוא נופל. אתמר נמי א"ר ירמיה דרגש סירוגו מתוכו. מטה שנקליטיה יוצאין זוקפה ודיו. כלומר אינו צריך לכפותה: **ת"ר מאימתי זוקפין את המטות בע"ש** מן המנחה ולמעלה. ואעפ"כ אסור לו לישן עליה עד שתחשך. ובמו"ש אע"פ שלא נשאר לו משבעת ימי אבלו אלא יום אחד בלבד חוזר וכופה מטותיו: **ת"ר ישן ע"ג מטה** וע"ג אודיני וע"ג ספסל ע"ג קרקע לא יצא י"ח. וא"ר יוחנן מפני שלא קיים כפיית המטה: **ת"ר מכבדין ומרביצין ומדיחין** את הקערות כוסות וקיתוניות וצלוחיות בבית האבל. ואין מביאין מוגמר בבית האבל. ואוקימנא הא דתני בר קפרא אין מברכין על המוגמר ועל הבשמים של בית האבל בהני דמייתי בבית המנחמין: **מתני' אין אומרים ברכת אבלים במועד אבל עומדין בשורה ומנחמין ופוטרין את הרבים**: ת"ר בראשונה היו מוליכין בבית האבל עשירים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים כו' וכן היו משקין בבית האבל את העשירים בזכוכית לבנה. ואת העניים בזכוכית צבועה וכו'. וכן היו מגלין את מתין העשירים. והיו מכסין את פני העניים שהיו שחורין מן הרעב וכו' וכן היו מוציאין מתי עשירים בדרגש ועניים בכליכה כו'. ובכל אלו היו העניים מתביישין. התקינו חכמים לעשות לעשירים כדרך שהן עושין לעניים שלא יהא

הגהות הגר"א

[א] גמ' ערסא דצלא אמר כו' כצ"ל. ומלות אתמר נמי ליתא בסנהד' ועי' הגירסא בנדרים: **[ב] שם גדולה** מזו ע"ג כו' כצ"ל:

רש"י כת"י

אם יכול למעט בעסקו. בסחורתו. יגלגל עמהם. יעשה. משיצא. המת. מאימתי זוקפין את המטות בערב שבת. דאמרן לעיל פריעת הראש וזקיפת המטות בערב שבת מלוה. **אע"פ שאין לו לישב אלא יום אחד.** כגון שעברו ששה ימים. חוזר וכופה. למוצאי שבת. עשרה מטות בעשרה מקומות. דרך לישב עליהן אבל אם הם במקום אחד זו על גב זו לא. מטה המיוחדת. להניח עליה כלים ואינה מיוחדת לישיבה ולשכיבה. דרגש. לקמן מפרש. וזוקפו. על שני רגליו למעלה וזוקפו אצל הכותל. קרביטיו. לולאותיו ולקמן מפרש. **ערסא דגדא.** מטה שאין אדם יושב עליה ומיוחדת למזל כמו העורכים לגד שלחן (ישעיה סה). וכשמברין אותו. מלך שאירע לו אבילות. עד השתא. לא היה חשוב אותו מלך לאותוביה על אותה מטה השתא מותבינן ליה. **עד השתא לא אוכליניה.** משל אחרים כדאמרינן לקמן אבל אסור לאכול בסעודה ראשונה משלו. **אמאי אינו צריך לכפותו.** הא לא נשתנה משאר מטות אלא שמיוחדת למזל ואי' יושבין עליה. קרביטין מי **אית ליה.** הא לא מפרקין ליה לעולם אלא קבוע ועומד. **בר** מערבא. מארץ ישראל. דגילדאי. רצענין. **ערסא** (דכלה) [דצלא]. מטה שעושין שרים ליקח עמהן בדרך ונוקבין הארוכות שקורין אשפונדיי"ש ותולין בהן רצועות וגם בעור שפורסין עליו תלוין רצועות כנגד רצועות של ארוכות המטה וכשרוצין לתקנו עונבין רצועות העור ברצועות של ארוכות המטה ואחר כך תוחבין ארוכות בכרעים וכשרוצין לפורקן מתירין קרביטין והעור נופל מאליו. דרגש סירוגו מתוכו. כדפרישית לעיל שהרצועות תלויות מבפנים וקושרין אותן ברצועות העור. מטה סירוגה מעל גבה. כגון אותן שלנו שאין נוקבין הארוכות אלא כורכין החבל סביבותיהן. מטה שנקליטיה **יוצאין**. כלומר שארוכין וגבוהין למעלה מכרעי המטה נקליטין שנים עץ אחד ארוך למראשותי מטה ובראשו חריץ וכן למרגלות המטה ונותנין קנה עליהן ופורסין יריעה עליהן להאהיל על המטה מפני החמה. זוקפה ודיו. הואיל ואי אפשר לכפותה מפני הנקליטין לישנא אחרינא זוקפו ודיו נוטל הנקליטין והיריעות ומניחה כשהיא זקופה ואין צריך לכפותה דנטילת יריעות ונקליטין זו היא כפייתה. (**אבל**) ישן על גבי המטה. אפילו להדי מטה [בלא מלעות] ואם אינה כפויה לא יצא. **מרביצין**. דאינו חשיבות כל כך שכל אדם דרכו לרבץ בתים שלא יעלה עפר. לכבד. לנקות ואחר הכיבוד רבוץ (ברש"י ברי"ף - לנקותו אחר ריבוץ). מוגמר. כלי שנותנין בו גחלים ולבונה. **אין מברכין**. כלומר במוצאי שבת. בבית (המתנחמין) [המנחמין]. מביאין מוגמר אם ירצו. ואין מוליכין מנחמין הסעודה לבית האבל. לא בטבלא. דרך כבוד. **לא באיסקוטלא.** שולחן [קטן יפה]. לישנא אחרינא איסקוטלא מדה גדולה שמודדין בה חטין שסטי"ר. קנון. נפה שקורין וא"ן. **אלא בסלין.** שלא כדרך חשיבות. **ופוטרין את הרבים.** נותנין להם רשות לילך מיד ואין צריך להסב ולברך ברכת רחבה. ה"ג **אין** מניחין המטה ברחוב במועד **ולא מטה של אשה** מתה. אין מניחין ברחוב לעולם אפילו בחול ובגמרא מפרש טעמ'. קלתות. כלי זהב ואין דרך חשיבות כטבלא דאמרינן לעיל כשהן מביאין אין מביאין בטבלא וכו'. בזכוכית. בכלי זכוכית לבנה. היו מגלין פני עשירים. בשעת מיתתן כשיוצא לקבר והיו פני עשירים אדמומיות ובריאות והיו עניים חיים מתביישין.

הגהות וציונים

א] אפשר דתיבת "הזקן" ט"ס (יעב"ץ ע"ש): **ב]** רש"א (גליון): **ג]** [צ"ל **דתניא**] (גליון): **ד]** [צ"ל **תניא**] (גליון): **ה]** צ"ל כי אתא רבין אמר **אמר** לי ההוא (רש"ש), וכ"ה בכת"י ובסנהדרין: **ו]** רש"א מ"ז וגורס ואמר (גליון): **ז]** נדצ"ל **להתאבל**: **ח]** בכת"י נוסף מן **העור בתוך** חורי. ועי' רש"י כת"י: **ט]** בכת"י **שנקליטיה יוצאין. שנותנין עצים מפוצלים** למראשותיו וכו': **י]** בכת"י **בבית** המנחמין. קרובין: והס"ד ואח"כ מה"ד **מתני' אין מוליכין**. מביאין וכו' (דק"ס): **כ]** [צ"ל **נועל נכנס** לעיר חולין] (גליון): **ל]** כאן הוא סה"ד ומכאן מתחיל דיבור חדש **אעפ"כ אינו יושב עליה עד שתחשך**. דמקודם לכן אינו יושב עליה נראה לי דמכאן וכו' (דבש תמר, גנזי יוסף, רש"ש עי"ש) ומיושב קושית המהרש"א עי"ש: **מ]** מפירוש המהרש"א משמע שתיבת "ועוד" מיותר, עי"ש (גנזי יוסף), ועי' תפארת למשה (בילקו"מ): **נ]** ברש"י שברי"ף יעשה **כדי חייו**: **ס]** ברש"י שברי"ף נוסף וב' רגליו: **ע]** המוטות שלאורך המטה: **פ]** מדת נפח: **צ]** סל נצרים שטוח ורחב שזורים בו את התבואה: **ק]** נדצ"ל **סלי** זהב (ע"פ רש"י שברי"ף):

אַחִין שכולם שוכבים בבתיהם[יח], **וּמֵת אֶחָד** מהם, אפילו שאף אחד מהם אינו ישן בבית המת[יט], **כּוּלָּן כּוֹפִין** את מיטותיהם בבתיהם. והטעם בכל זה, לפי שאין מיתת המת בבית גורמת לדין זה, אלא חובת האבל היא בכל מקום שהוא[כ].

וְאִם הָיְתָה מִטָּה הַמְיוּחֶדֶת לְהניח עליה **כֵּלִים** ולא לשכיבה וישיבה, **אֵין צָרִיךְ לְכָפּוֹתָהּ**[כא].

דין נוסף מוסיפה הברייתא, **דַּרְגָּשׁ**[כב], **אֵין** האבל **צָרִיךְ לְכָפּוֹתוֹ** ככל מטה, **אֶלָּא** די **שֶׁזּוֹקְפוֹ** על שני רגליו ומשעינו על הכותל[כג]. **רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, דַּרְגָּשׁ, מַתִּיר אֶת קַרְבִּיטָיו** - הרצועות המחברות את דף הדרגש למוטות שבצידיו[כד], **וּ**בכך **הוּא** - דף הדרגש **נוֹפֵל מֵאֵילָיו**[כה].

מבררת הגמרא, **מַאי** - מהו **הַדַּרְגָּשׁ** המוזכר במשניות ובברייתות[כו]. משיבה הגמרא, **אָמַר עוּלָּא, עַרְסָא דְּגַדָּא** - מטה המיוחדת למזל טוב, שאין משתמשים בה לכלום, אלא מייחדים אותה שישרה עליה מזל טוב[כז], וכיון שאינה מיועדת לשימוש אין צריכים לכפותה.

מקשה הגמרא, **אָמַר לֵיהּ רַבָּה, אֶלָּא מֵעַתָּה** לדבריך שדרגש הוא מטה שאין הדרך לישב עליה, אם כן **לְגַבֵּי מֶלֶךְ, דִּתְנַן** - ששנינו במשנה (סנהדרין כ.), כשמברים את המלך שאירעה לו אבילות, **כָּל הָעָם מְסוּבִּים עַל הָאָרֶץ, וְהוּא מֵיסֵב עַל הַדַּרְגָּשׁ** מפני כבודו[כח]. ואם דרגש הוא מיטת מזל שאין הדרך לישב עליו, תמוה, **מִי אִיכָּא מִידִי דְּעַד הָאִידָנָא לֹא אוֹתְבִינֵיהּ** - וכי יתכן שיש מטה שעד עתה לא היה חשוב המלך להושיבו עליה[כט], **וְהַשְׁתָּא** - ודווקא עתה באבילותו **מוֹתְבִינַן לֵיהּ** - מושיבים אותו עליה.

18/06/2018אהח

תמהה הגמרא על הקושיא, **מַתְקִיף לָהּ** [-מקשה] **רַב אַשִׁי, מַאי קוּשְׁיָא** - מה היא קושיית רבה, הלא ודאי שיש דבר שעושים באבילותו מה שלא עשו עד האבילות, **מִידִי דַּהֲוָה אַאֲכִילָה וּשְׁתִיָּה** - כשם שמצינו באכילה ובשתיה של האבל בסעודתו הראשונה לאחר הקבורה, **דְּעַד הָאִידָנָא לֹא אוֹכְלִינֵיהּ וְלֹא אַשְׁקִינֵיהּ** - שעד עתה לא האכלנוהו והשקינוהו, ואילו **הַשְׁתָּא** - עתה באבילותו, **אוֹכְלִינֵיהּ וְאַשְׁקִינֵיהּ** - אנו מאכילים ומשקים אותו, שכך הוא דין אבל בסעודה ראשונה שאינו אוכל משלו אלא משל אחרים (להלן ע"ב)[ל], וכיון שמצווים אנו להביא לפניו מזונו בסעודת הבראה ליישב דעתו, ולכן גם ראוי שנושיבו על הדרגש ליישב דעתו[לא].

הגמרא מקשה קושיא אחרת:

אֶלָּא אִי קַשְׁיָא הָא קַשְׁיָא - אם יש להקשות כאן, כך יש להקשות, (דתנן) **[דְּתַנְיָא[לב]]** - ששנינו בברייתא לעיל, **דַּרְגָּשׁ אֵינוֹ צָרִיךְ לְכָפּוֹתוֹ, אֶלָּא זוֹקְפוֹ. וְאִי** דרגש הוא **עַרְסָא דְּגַדָּא** - מטה העשויה למזל בלבד, **אַמַּאי** [-מדוע] **אֵינוֹ צָרִיךְ לְכָפּוֹתוֹ** אף שהוא מטה שאינה מיועדת לשימוש, **הָא** (תנן) **[תַּנְיָא[לג]]** - והרי שנינו באותה ברייתא, **הַכּוֹפֶה** את **מִטָּתוֹ** משום אבילות, **לֹא מִטָּתוֹ בִּלְבַד הוּא כּוֹפֶה, אֶלָּא** את **כָּל הַמִּטּוֹת שֶׁיֵּשׁ לוֹ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ הוּא כּוֹפֶה**. ומשמע שכופה אף מטה שאינה מיועדת לשימוש.

וגם על קושיא זו תמהה הגמרא, **וּמַאי קַשְׁיָא** - מה היא הקושיא, הלא ודאי מיטת המזל אינה טעונה כפייה, **מִידִי דַּהֲוָה אַמִּטָּה** - כפי שהדין במטה **הַמְיוּחֶדֶת לְ**הנחת **כֵּלִים** ולא לשכיבה, **דְּתַנְיָא** בברייתא, **אִם הָיְתָה מִטָּה הַמְיוּחֶדֶת לְכֵלִים**, ואינה מיועדת לשכיבה, **אֵינוֹ צָרִיךְ לְכָפּוֹתָהּ**. אלא ודאי מה שאמרו שיש לכפות את כל המטות, הוא דווקא במיטות המיועדות לשימוש ולא מטת המזל.

הגמרא מקשה קושיא אחרת:

אֶלָּא אִי קַשְׁיָא הָא קַשְׁיָא - מה שקשה כאן הוא כך, ששנינו בברייתא לעיל, **רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, דַּרְגָּשׁ מַתִּיר** את **קַרְבִּיטָיו** [-רצועותיו] **וְהוּא נוֹפֵל מֵאֵילָיו. וְאִי סָלְקָא דַּעְתָּךְ** - ואם תעלה בדעתך שדרגש הוא **עַרְסָא דְּגַדָּא** - מטת המזל, **מַאי קַרְבִּיטִין אִית לֵיהּ** - איזו רצועות יש לו שמתירים אותן, והרי הוא עומד קבוע ואין מפרקים אותו לעולם[לד]. אלא ודאי דרגש אינו מיטת המזל.

הגמרא מפרשת מהו 'דרגש' באופן אחר:

כִּי אֲתָא [-כשבא] **רָבִין** מארץ ישראל לבבל, **אָמַר לֵיהּ**[לה] **הַהוּא מֵרַבָּנָן** - אחד החכמים, **וְרַב תַּחְלִיפָא בַּר מַעֲרָבָא** - מארץ ישראל[לו] **שְׁמֵיהּ** [-שמו], **דַּהֲוָה שְׁכִיחַ בְּשׁוּקָא דְּגִילְדָּאֵי** - שהוא היה מצוי בשוק הרצענים, **מַאי** - מהו **הַדַּרְגָּשׁ** האמור בדברי חכמים, הוא **עַרְסָא דִּצְלָא** - מטה של עור, ואופן חיבורה הוא, שבגוף המטה והיינו העור שעליו שוכבים, מחוברות רצועות של עור, והן מתחברות לרצועות של עור אחרות המחוברות למוטות שבצידי המטה, ובמטה זו משתמשים שרים לישא עמם בדרך כדי שיוכלו לפרקה בזמן הנסיעה[לז]. ועליה שנינו בברייתא שדרגש אין צריך לכפותו, משום שחוששים שיתקלקל עור המטה מלחלוחית הקרקע אם יהפכוה, ולכך די בזקיפה על הצד. ורבן שמעון בן גמליאל אמר, שיכול להתיר את הקשרים ויפול לארץ על גבו וכך לא יתקלקל[לח].

עכשיו שלא לכפות את מטותיהם, מכיון שיד הגוים תקפה עלינו והם נכנסים אלינו תמיד, וכשרואים שנוהגים במה שזר אצלם חושבים זאת לכישוף.

[יח] **ספר** המכתם (ד"ה ואפילו חמשה).

[יט] **ספר** המכתם (ד"ה כולן).

[כ] **ריטב"א** (ד"ה ואפילו), מאירי (ד"ה היו) ועוד ראשונים. וטעם נוסף שכופים את כל המטות, בשונה משאר דיני האבילות שכל אבל צריך לנהוג בזה בעצמו, ביאר באור החמה (ד"ה ואפשר), שמשונה דין אבילות זה של כפיית המטה משאר דיני האבילות, שכן בשאר הדינים כגון קריעת הבגדים וישיבה על הארץ ושאינו מגלח וכיו"ב, ממילא הם נעשים על ידי אדם השומע דבר המצערו מאד אף בלא מחשבה, שצערו הרב גורם שיעשה מעשים כאלו כאדם שאינו חפץ בחייו מרוב צער, וזה גם גורם שאינו רוצה לאכול בעצמו אלא צריך שיאכילוהו אחרים סעודת הבראה. אך כפיית המטה שונה מכל אלו, שאינה מן הדברים הנעשים בלא מחשבה, אלא צריך שיעשה כן על ידי מחשבה, שהופך את המטה כדי לשכב עליה באופן המצערו, ובכך גם ירגיש באבדן הנשמה שאין זה דבר המורגש מאליו.

[כא] **אף** אם לפעמים שוכבים עליה. ומיושב בכך הטעם שהוצרכו למעט מטה זו, אף לשיטות שבשאר מיטות שאין ישנים עליהן אין צריך לכפותן [ראה הערה לעיל]. מאירי (ד"ה מטה שלא).

ומיטה זו המיוחדת לכלים, אין כופים אותה אלא זוקפה [כפי שעושה לדרגש כדלהלן] למראית העין בעלמא, ודיו בכך. ריטב"א (ד"ה ואם).

[כב] **בסמוך** תבאר הגמרא מהו 'דרגש'.

[כג] **רש"י** כת"י (ד"ה זוקפו).

[כד] **על** פי המיוחס לרש"י (ד"ה קרביטיו). אולם רש"י כת"י (ד"ה קרביטיו) פירש, שהן הלולאות [-טבעות] שבצידי המטה שבהן מכניסים את הרצועות.

[כה] **וכתב** הרמב"ן (תורת האדם שער האבל אות סה ד"ה דרגש) שלרבן שמעון בן גמליאל רק כך יש לו לעשות, ואין די בזקיפתו. אולם הריטב"א (ד"ה דרגש) כתב, שלרבן שמעון בן גמליאל גם זקיפה מועילה לדרגש, אלא שאינו חייב בכך.

[כו] **הגמרא** לא מבררת זאת על ברייתא זו בדווקא, שאם כן היה לה להקשות מיד על תשובתה לשאלה זו, כפי שמקשה בהמשך, שהרי למיטת מזל אין את הרצועות המבוארות בברייתא. חשק שלמה (ד"ה מאי).

[כז] **המיוחס** לרש"י (ד"ה ערסא). וכן כתבו רש"י בסנהדרין (כ. ד"ה דרגש) ותוספות בנדרים (נו. ד"ה ערסא). והקשה הר"ן (סנהדרין כ. ד"ה מאי), שהרי זה אסור מדרכי האמורי ואף יותר חמור. ולכן פירש, שמעמידים מיטה נוספת שאינה לצורך אלא לסימן עושר, להראות שיש להם יותר מכדי צרכם כדי לעשות מטה שלא לצורך, אלא שבדרך השאלה נקראת בפי כל 'מיטה של מזל טוב'.

[כח] **שאסור** לראות בשפלותו, שצריך שתהא אימתו על העם (סנהדרין כב.). רבי שלמה בן היתום (ד"ה והוא).

[כט] **רש"י** כת"י (ד"ה עד - הראשון).

[ל] **רש"י** כת"י (ד"ה עד - השני).

[לא] **שיטה** מקובצת (נדרים נו. ד"ה מידי).

[לב] **על** פי הגהות וציונים.

[לג] **על** פי הגהות וציונים.

[לד] **רש"י** כת"י (ד"ה קרביטין). אמנם הר"ן (סנהדרין כ. ד"ה ערסא) פירש הקושיא, מנין לנו שיש למטת המזל קרביטין [רצועות], הרי כל אחד מייחד לה מטה אחרת, ויתכן שייחד מטה בלא קרביטין.

[לה] **צריך** לומר 'אמר, אמר לי'. רש"ש (ד"ה כי), דקדוקי סופרים (אות ד) על פי כתב יד.

[לו] **רש"י** כת"י (ד"ה נר). אולם רבי שלמה בן היתום (ד"ה מערבא) כתב שהוא שם איש.

[לז] **שכשרוצים** להתקינה קושרים את רצועות העור שבה במוטות שבצידי המטה, וכשרוצים לפרקה מתירים את קשרי הרצועות ועור המטה נופל מאליו. רש"י כת"י (ד"ה ערסא דצלא).

[לח] **ריטב"א** (ד"ה דרגש).

אם יכול למעט בעסקו ימעט ואם לאו יגלגל עמהן תנו רבנן [א]מאימתי כופין את המטות משיצא מפתח ביתו דברי ר' אליעזר רבי יהושע אומר [ב][ב]משיסתם הגולל מעשה שמת רבן גמליאל הזקן[א] כיון שיצא מפתח ביתו אמר להם רבי אליעזר כפו מטותיכם וכיון שנסתם הגולל [אמר להם רבי יהושע כפו מטותיכם[ב]] אמרו לו כבר כפינו על פי זקן ת"ר [ג]מאימתי זוקפין את המטות בערב שבת מן המנחה ולמעלה אמר רבה בר הונא [ד]אף על פי כן אינו יושב עליה עד שתחשך [ה]ולמוצאי שבת אע"פ שאין לו לישב אלא יום אחד חוזר וכופה תנו רבנן [ו]הכופה מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו הוא כופה ואפילו יש לו עשר מטות בעשרה מקומות כופה את כולן ואפילו חמשה אחין ומת אחד כולן כופין [ז]ואם היתה מטה המיוחדת לכלים אין צריך לכפותה דרגש אין צריך לכפותו אלא זוקפו רבן שמעון בן גמליאל אומר [ח]דרגש מתיר את קרביטיו והוא נופל מאליו [ג]מאי דרגש אמר עולא ערסא דגדא אמר ליה רבה אלא מעתה גבי מלך [ד]דתנן [ט]כל העם מסובים על הארץ והוא מיסב על הדרגש מי איכא מידי דעד האידנא לא אותביניה והשתא מותבינן ליה מתקיף לה רב אשי מאי קושיא מידי דהוה אאכילה ושתיה דעד האידנא לא אוכליניה ולא אשקיניה השתא אוכליניה ואשקיניה אלא אי קשיא הא קשיא (דתנן[ג]) דרגש אינו צריך לכפותו אלא זוקפו ואי ערסא דגדא אמאי אינו צריך לכפותו הא (תנן[ד]) [ה]הכופה מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו כופה ומאי קשיא מידי דהוה אמטה המיוחדת לכלים דתניא אם היתה מטה המיוחדת לכלים אינו צריך לכפותה אלא אי קשיא הא קשיא רבן שמעון בן גמליאל אומר דרגש מתיר קרביטיו והוא נופל מאליו ואי סלקא דעתך ערסא דגדא מאי קרביטין אית ליה [ו]כי אתא רבין אמר ליה[ה] ההוא מרבנן ורב תחליפא בר מערבא שמיה דהוה שכיח בשוקא דגילדאי מאי דרגש ערסא דצלא [א] איתמר נמי אמר ר' ירמיה דרגש סירוגו מתוכו מטה סירוגה על גבה אמר רבי יעקב בר אחא אמר רבי יהושע בן לוי [ז]הלכה כרבן שמעון בן גמליאל (איתמר נמי[ו]) אמר רבי יעקב בר אחא אמר רבי אסי [י]מטה שנקליטיה יוצאין זוקפה ודיו [ח]תנו רבנן ישן על גבי כסא על גבי [ט]אודייני גדולה [ב] על גבי קרקע לא יצא ידי חובתו אמר רבי יוחנן שלא קיים כפיית המטה. תנו רבנן [כ]מכבדין ומרביצין בבית האבל ומדיחין קערות וכוסות וצלוחיות וקיתוניות בבית האבל [ל]ואין מביאין את המוגמר ואת הבשמים לבית האבל איני והא תני בר קפרא אין מברכין לא על המוגמר ולא על הבשמים בבית האבל ברוכי הוא דלא מברכין הא אתויי מייתי' לא קשיא הא בבית האבל [מ]הא בבית המנחמין:

מתני' [נ]אין מוליכין לבית האבל לא בטבלא ולא באסקוטלא ולא בקנון אלא בסלים [ס]ואין אומרים ברכת אבלים במועד אבל עומדין בשורה ומנחמין ופוטרין את הרבים [ע]אין מניחין את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד [פ]ולא של נשים לעולם מפני הכבוד:

גמ' תנו רבנן בראשונה היו מוליכין בבית האבל עשירים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה והיו עניים מתביישים [צ]התקינו שיהו הכל מביאין בסלי נצרים של ערבה קלופה מפני כבודן של עניים תנו רבנן [ק]בראשונה היו משקין בבית האבל עשירים בזכוכית לבנה ועניים בזכוכית צבועה והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל משקין בזכוכית צבועה מפני כבודן של עניים [ר]בראשונה היו מגלין פני עשירים ומכסין פני עניים מפני שהיו מושחרין פניהן מפני בצורת והיו עניים מתביישין התקינו שיהו מכסין פני הכל מפני כבודן של עניים [י]בראשונה היו מוציאין עשירים בדרגש ועניים בכליכה

יגלגל עמהן. ואינו עושה סחורה בפני עצמו אלא עם חבורה: אף על גב שאין לו. לאבל[ז] אחר השבת אלא יום אחד: קרביטיו. רצועותיו, שהוא כעין תרניפני"א: ערסא דגדא. מטה שמייחדים אותה למזל טוב ואין משתמשין בה כלום אלא מייחדין אותה לשרות מזל טוב עליה: דצלא. עור: סירוגו מתוכו. מכנים רצועות מן[ח] חורי עצי המטה: על גבה. והעור כפול על העץ: נקליטי. עצים יוצאין מתוקנין[ט] למראשותיו ולמרגלותיו ונותנין עץ ארוך עליהן, ונותן הסדינין עליהם לשמור מהזבובים: אין מברכין. על הריח בבית האבל: המנחמין. קרוביו[י] מביאין עניים של אוכלין: מתני' אסקוטלא. תמחוי: פוטרין את הרבים. שאומרים למנחמין לכו לבתיכם[כ]: אין מניחין מטה במועד ברחוב. להספידו: ולא של נשים לעולם. שסופעות זיבה[ל]: גמ' כליכה

אם יכול למעט בעסקו ימעט. פירש בקונטרס בסחורתו ונראה דבדבר האבד קאמר וכן פי' לעיל (ד' כב.) [מ] גבי על כל המתים כולן רגל ממעט בעסקו רגל אינו ממעט וגם הרב פירש לעיל[נ] בדבר האבד עושה בצנעה בתוך ביתו נראה לפירושו דהכא מיירי באביו ואמו ומשום דהולך בדרך התירו לו שיגלגל עמהם אם אינו יכול למעט דבשאר מתים אינו ממעט כלל אם אינו רוצה ואי מיירי הכא בשאר מתים צריך לומר להפך הולך בדרך ואינו נוהג אבילות כל כך ומתנחם יותר אסור להרבות בעסקו יותר מאותו שיושב בביתו ואינו מתנחם וה"ר יוסף פירש דהכא ימעט בעסקו לקנות צורכי סעודה ולפי שהולך בדרך רגיל לקנות צורכי סעודה יותר מבביתו שיש לו קונים עבורו וגם מוצא בביתו הרבה משום הכי נקט הולך בדרך ומה שפירש בקונטרס דאיירי כשאמרו לו על מיתת קרוביו כשהיה בדרך לא ידענא אי בעי למימר דאיירי במוליך סחורתו ממקום למקום כדפי' בקונטרס ור"ל דשמא שרי ליה לדידיה למכור סחורתו דכיון דהוליך אותה כבר וטרח בה ולא פשע בהליכתו שלא היה יודע לישב בביתו שיכול לשומרה או שמא הקונטרס ר"ל משום דאמרינן לעיל (דף כג.) שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו וזה אינו קושיא דאע"פ שאינו יוצא מפתח ביתו בעיר הא אמרינן (לעיל דף טו:) יצא לדרך (הולך ונכנס לעיר[כ]) אלמא מותר לצאת (בו) ושמא דוקא בדבר האבד מותר לצאת לדרך: **מן** המנחה ולמעלה. פי' בתוספות הרב דמספקא ליה אי מנחה גדולה אי מנחה קטנה[ל] דמקודם לכן אינו יושב עליה נראה לי דמכאן סמכו שלא לישב ע"ג כסא וספסל אע"פ שאין ראיה גמורה דשאני מטה הואיל וצריך כפייה ולא מלינו כפייה בכסא וספסל: **ואין** מוליכין לבית האבל. זאת המשנה על כרחין נסדרה בהיפך ושמא כל זה מן הברייתא דלמעלה כמו שפירש בתוספות בההיא דלעיל ותמיהני מדוע לא פירשו גם כאן כמו שפירש למעלה ושמא בספר הרב היתה כתובה מגוף הברייתא ולא הוצרך לפרשו או לא היה כתוב בספרו כלל ואין מוליכין כו' וכן מוכיח מתוך פירוש התוספות שפי' לא ידענא אי קאי האי בראשונה היו מוליכים אמוגמר ובשמים דאמר אין מברכין הא אתויי מייתינן אי אמתניתין[ס] קאי דקתני מברין ואותה הברכה היא בראשונה מוליכין כו' דאמתניתין קאי ועוד[מ] כיון שפירש התקינו שיהו הכל מוליכין כו' ומתניתין לאחר תקנה:

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) שמחות פרק י"א, ב) כתובות ד: עי"ש תוד"ה עד סנהדרין מז: שבת קנב:, ג) סנהדרין כ. ע"ש, ד) נדרים נו. ע"ש סנהדרין שם, ה) ג"ז שם תענית ל: נדרים שם, ו) [נדרים נו: סנהדרין כ. ע"ש], ז) [נדרים נו: סנהדרין דף כ: ע"ש], ח) לעיל דף כא. ע"ש, ט) [עי' תוס' ב"ב קמד. ד"ה אודייני], י) [תוספתא נדה פ"ט], כ) עי' לעיל כא:, ל) עיין לקמן בגמ' כח ריש ע"א, מ) עי"ש רש"י כת"י ריש ע"ב, נ) עיין לעיל יט: תוד"ה ומלאכתו כא: תוד"ה מכאן, ס) לעיל כד:, ע) כד., פ) ע"ב, צ) עי' רש"י שברי"ף, ק) כח ע"א.

הגהות הגר"א

[א] גמ' ערסא דצלא אמר כו' כצ"ל. ומלות אתמר נמי ליתא בסנהד' ועי' הגירסא בנדרים: **[ב]** שם גדולה מזו ע"ג כו' כצ"ל:

רש"י כת"י

אם יכול למעט בעסקו. בסחורתו. יגלגל עמהם. יעסק[נ]. משיצא. המת. מאימתי זוקפין את המטות בערב שבת. דאמרן לעיל[ע] פריעת הראש וזקיפת המטות בערב שבת מותר. אע"פ שאין לו לישב אלא יום אחד. כגון שעברו ששת ימים. חוזר וכופה. למוצאי שבת. עשרה מטות בעשרה מקומות. דלך לישב עליהן אבל אם הם במקום אחד זו על גב זו לא. מטה המיוחדת. להניח עליה כלים ואינה מיוחדת לשינה. דרגש. לקמן מפרש. וזוקפו. על שני רגליו[ס] למעלה וזוקפו אצל הכותל. קרביטיו. לולאותיו ולקמן מפרש. ערסא דגדא. מטה שאין אדם יושב עליה ומיוחדת למזל כמו העורכים לגד שלחן (ישעיה סה). וכשמברין אותו. מלך שאירע לו אבילות. עד השתא. לא היה חשוב אותו מלך לאותביה על אותה מטה השתא מותבינן ליה. עד השתא לא אוכליניה. משל אחרים כדאמרינן לקמן[פ] אבל אסור לאכול בסעודה ראשונה משלו. אמאי אינו צריך לכפותו. הא לא נשתנה משאר מטות אלא שמיוחדת למזל ואי' יושבין עליה. קרביטין מי אית ליה. הא לא מפרקינן ליה לעולם אלא קבוע ועומד. בר מערבא. מארץ ישראל. דגילדאי. רצענין. ערסא (דכלה) [דצלא]. מטה שעושין שרים לישא עמהן בדרך ונוקבין הארוכות שקורין אשפונדיי"ש ותולין בהן רצועות וגם בעור שפורסין עליו תלוין רצועות כנגד רצועות של ארוכות המטה וכשרוצין לתקנו עונבין רצועות העור ברצועות של ארוכות המטה ואחר כך תוחבין ארוכות בכרעים וכשרוצין לפורקן מתירין קרביטין והעור נופל מאליו. דרגש סירוגו מתוכו. כדפרישית לעיל שהרצועות תלויות מכפנים וקושרין אותן ברצועות העור. מטה סירוגה מעל גבה. כגון אותן שלנו שאין נוקבין הארוכות אלא כורכין החבל סביבותיהן. מטה שנקליטיה יוצאין. כלומר שארוכין וגבוהין למעלה מכרעי המטה נקליטין שנים עץ אחד ארוך למראשותי מטה ובראשו חריץ וכן למרגלות המטה ונותנין קנה עליהן ופורסין יריעה עליהן להאהיל על המטה מפני החמה. זוקפה ודיו. הואיל ואי אפשר לכפותה מפני הנקליטין לישנא אחרינא זוקפו ודיו נוטל הנקליטין והיריעות ומניחה כשהיא זקופה ואין צריך לכפותה דנטילת יריעות ונקליטין זו היא כפייתה. (אבל) ישן על גבי המטה. אפילו להדי מטה [בלא מנעות] ואם אינה כפויה לא יצא. מרביצין. דלאו חשיבות כל כך שכל אדם דרכו לרבץ בתים שלא יעלה עפר. לכבד. לנקות ואחר הכיבוד רבוץ (ברש"י ברי"ף - לנקותו אחר ריבוץ). מוגמר. כלי שנותנין בו גחלים ולבונה. אין מברכין. כלומר כמוצאי שבת. בבית (המתנחמין) [המנחמין]. מביאין מוגמר אם ירצו. ואין מוליכין מנחמין הסעודה לבית האבל. לא בטבלא. דרך כבוד. לא באיסקוטלא. שלחן [קטן יפה]. לישנא אחרינא איסקוטלא מדה גדולה שמודדין בה חטין שקורין שטיי"ר[ל]. קנון. נפה שקורין וא"ן. אלא בסלים. שלא דרך חשיבות. ופוטרין את הרבים. נותנין להם רשות לילך מיד ואין צריך להסב ולברך ברכת רחבה. ה"ג אין מניחין המטה ברחוב במועד ולא מטה של אשה מתה. אין מניחין ברחוב לעולם אפילו בחול ובגמרא[ק] מפרש טעמא. קלתות. כלים של כסף וזהב ואין דרך חשיבות כטבלא דאמרינן לעיל כשהן מביאין אין מביאין בטבלא וכו'. בזכוכית. בכלי זכוכית לבנה. היו מגלין פני עשירים. בשעת מיתתן כשיוצא לקבר והיו פני עשירים אדמומיות ובריאות והיו עניים חיים מתביישין.

עין משפט
נר מצוה

ריג א מיי' פ"ו מהלכות אבל הלכה י טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף כג:

ריד ב מיי' פ"א שם הלכה ג סמג עשין דרבנן ג טוש"ע שם סי' שעה סעיף א:

רטו ג ד ה מיי' שם פ"י הלכה ג טור י"ד סי' ת:

רטז ו ז ח מיי' שם פ"ה הלכה יח טור י"ד סי' שפז:

ריז ט מיי' שם פ"ו הלכה ח ופ"ג מהלכות מלכים הלכה ד:

ריח י מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה יח טור י"ד שם:

ריט כ ל מיי' פי"ג שם הלכה ו סמג עשין שם טוש"ע שם סי' שעח סעיף ז:

רכ מ טוש"ע שם:

רכא נ מיי' שם הלכה ז טי"ד סי' תא:

רכב ס מיי' שם פי"א הלכה ג טי"ד שם:

רכג ע מיי' שם ופ"ו מהלכות י"ט הלכה כג טוש"ע י"ד סי' תא סעיף א וטוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף א:

רכד פ מיי' שם פי"ב הלכה ה טוש"ע שם סי' שנה:

רכה צ ק מיי' שם פי"ג הלכה ז טי"ד סי' שעח:

רכו ר מיי' שם פ"ד הלכה א טוש"ע שם סי' שנג סעיף א:

משנת ראשונים

מאימתי כופין את המטות. ה"ה שאר כל דיני אבילות אלא חדא מינייהו נקט, וכן לעיל נמי קאמר קיים כפיית המטה משום דכפיית המטה כל אדם מקיים אבל יש שהולך יחף, הילכך ההוה לקיים ראשון לכל אדם הוא כפיית המטה. **[תוס' הרא"ש]**

משיסתם הגולל. גולל, אבן גדולה שנותנין על הקבר לסתמו מלשון וגללו את האבן (בראשית כט ג). וכן פי' בערוך [ערך גולל] גם רבינו חננאל ז"ל כתב גולל כסוי הקבר. דופק, אבנים מכאן ומכאן כמו כותלים והמת נתון באמצע. **[חידושי הר"ן]**

ופי' הגאון שזהו שינתן בכוך או בקבר ויסתם פיהם באבנים או בנסרים לפי מה שדרכן בקבורה וכן עיקר. **[אהל מועד]**

מאימתי זוקפין את המטות. שלא יהא אבילות ניכר בשבת. **[נמוקי יוסף]**

מן המנחה ולמעלה. שמוסיפים מחול על הקודש. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

ערסא דגדא. פרש"י ז"ל למזל הבית וכו' ואין פי' נכון דח"ו לא תהא כזאת בישראל דודאי אסור הוא מפני דרכי האמורי ויותר חמור ממנו, אלא יש לפרש שאותה המטה היו עושין לסימן של עושר לומר שיש להם בגדים יותר מכדי צורכן לעשות מהם מצעות המטה שלא לצורך ובדרך השאלה קורין אותה המטה העולם, מטה של מזל טוב. **[חידושי הר"ן, סנהדרין]** **הא בבית האבל, הא בבית המנחמין.** ובית המנחמין נקרא אחר שנקבר המת לפי שאין מנחמין אותו עד שנקבר כך פי' הר"מ הלוי ז"ל וכן פירשו בתוס' ואחרים פירשו שהיה בית שמתכנסין בו האבלים לאכול שם הבראה לפי שאין הבראה בבית האבל עצמו לפי שהיו עושין שם האסטניסות, אבל בית שאין שם אלא האבל לבדו אין מביאין. **[נמוקי יוסף]** פי' בית האבל, בית שהמת נתון בו, שם אין מברכין על המוגמר, לפי שאינו עשוי אלא להעביר ריח המת. **[תוס' הרא"ש]** **לא בטבלא ולא באסקוטלא ולא בקנון.** פי' טבלא - כמין שלחן בין של כסף בין של זהב בין של זכוכית, אסקוטלא, כמין קערה קטנה, וקנון - כלי שעושין משרש קנה. **[הערוך]** **היו מגלין פני עשירים.** להרבות ההספד לומר פלוני שפניו יפה ושמנות איך יאכלנו התולעת. **[נמוקי יוסף]**

הגהות וציונים

א] אפשר דתיבת "הזקן" ט"ס (יעב"ץ ע"ש): ב] רש"א (גליון): ג] [צ"ל דתניא] (גליון): ד] [צ"ל תניא] (גליון): ה] צ"ל כי אתא רבין אמר לי ההוא (רש"ש), וכ"ה בכת"י ובסנהדרין: ו] רש"א מ"ו וגורס ואמר (גליון): ז] נדצ"ל להתאבל: ח] בכת"י נוסף מן העור בתוך חורי. ועי' רש"י כת"י: ט] בכת"י "שנקליטיה יוצאין. שנותנין עצים מפוצלים למראשותיו וכו': י] בכת"י נוסף בבית המנחמין. קרוביו: כ] [צ"ל הולך ונכנס לעיר] (גליון): ל] כאן מתחיל דיבור חדש ומכאן מתחיל דיבור חדש אעפ"י אינו יושב עליה עד שתחשך. דמקודם לכן אינו יושב עליה נראה לי דמכאן וכו' (דבש תמר, גנזי יוסף, רש"ש ע"ש) ומיושב קושית המהרש"א ע"ש: מ] מפירוש המהרש"א משמע שתיבת "ועוד" מיותר, עי"ש (גנזי יוסף), ועי' תפארת למשה (בילקו"מ): נ] ברש"י שברי"ף יעשה כדי חייו: ס] ברש"י שברי"ף נוסף וב' רגליו: ע] נדצ"ל סלי זהב (ע"פ רש"י שברי"ף):

הגמרא מבארת את ההבדל בין דרגש לשאר המטות:
(אִיתְּמַר נַמֵּי[לט]**) אָמַר רַבִּי יִרְמְיָה, דַּרְגָּשׁ, סֵירוּגוֹ** - חיבורו למוטות המיטה הוא **מִתּוֹכוֹ**, שיש במוטות העץ שבצידי המטה נקבים שבתוכם משחילים רצועות העור, **וּמִטָּה, סֵירוּגָהּ** - חיבורה למוטות המטה הוא **עַל גַּבָּהּ**, שהעור כפול על מוטות המטה, ומחובר להם ברצועותיה[מ].

הגמרא מביאה את פסק ההלכה לגבי דרגש:
אָמַר רַבִּי יַעֲקֹב בַּר אַחָא, אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי, הֲלָכָה כְּרַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל, שאמנם אין צריך לכפות את הדרגש, אך יש להתיר את רצועותיו ולהפילו[מא].

הגמרא מביאה מיטה נוספת שאין צריך לכפותה:
(איתמר נמי) [וְ]אָמַר[מב] **רַבִּי יַעֲקֹב בַּר אַחָא, אָמַר רַבִּי אַסִּי, מִטָּה שֶׁנַּקְלִיטֶיהָ יוֹצְאִין** - שיוצאים מהמטה שני מוטות עץ, אחד בראש המיטה והשני למרגלותיה, ומוט עץ ארוך נוסף מונח עליהם ומחבר ביניהם, ועליהם פורסים סדין שיורד על המטה ונעשה ככילה לשמור על השוכב שם מפני החמה והזבובים, ולא ניתן להופכה, **זוֹקְפָהּ** - מעמידה על צידה[מג], **וְדַיּוֹ** בכך.

★

הגמרא מביאה ברייתא המבארת במה אין האבל יוצא ידי חובתו מחמת שנחשב שאינו מקיים דין כפיית המטה:
תָּנוּ רַבָּנָן - שנו חכמים בברייתא, אם **יָשֵׁן** האבל **עַל גַּבֵּי כִּסֵּא, אוֹ עַל גַּבֵּי אוּדְיָינֵי** [-מכתשת[מד]] **גְּדוֹלָה, אוֹ עַל גַּבֵּי הַקַּרְקַע**, ולא כפה את מטתו[מה], **לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ**, כלומר, לא קיים את דיני האבילות בשלימות.

מבארת הגמרא את הטעם, **אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן**, מפני **שֶׁלֹּא קִיֵּים** דין **כְּפִיַּית הַמִּטָּה** בכך שישב וישן סמוך לארץ, אלא צריך דווקא לכפות את המטה לשם כך.

★

הברייתא מבארת דברים המותרים והאסורים בבית האבל:
תָּנוּ רַבָּנָן - שנו חכמים בברייתא, **מְכַבְּדִין** - מנקים את הקרקע, **וּמְרַבִּיצִין** - מזלפים עליה מים להוריד את האבק[מו], **בְּבֵית הָאֵבֶל**, שכך דרך כל אדם לעשות כדי שלא יהיה עפר בבית, ואין בזה חשיבות כל כך[מז]. **וּמְדִיחִין קְעָרוֹת וְכוֹסוֹת וּצְלוֹחִיּוֹת** [-צלחות קטנות] **וְקִיתוֹנִיּוֹת** [-כדי מים] **בְּבֵית הָאֵבֶל** בגמר הסעודה[מח]. **וְאֵין מְבִיאִין אֶת הַמּוּגְמָר** - כלי עם גחלים ולבונה לריח טוב, **וְאֶת הַבְּשָׂמִים, לְבֵית הָאֵבֶל**, מפני שנראה כמתקשט בהם[מט].

מקשה הגמרא, **אֵינִי** - האם ניתן לומר כך, שאסור להביא מוגמר ובשמים בבית אבל, **וְהָא תָּנֵי** - והרי שנה **בַּר קַפָּרָא** ברייתא, **אֵין מְבָרְכִין** ברכת הריח **לֹא עַל הַמּוּגְמָר וְלֹא עַל הַבְּשָׂמִים**[נ] **בְּבֵית הָאֵבֶל** במוצאי שבת[נא], כיון שהם רק עשויים להעביר משם את הריח הרע, ולא להפיץ ריח טוב[נב]. מדייקת הגמרא, דווקא **בָּרוֹכֵי הוּא דְּלָא מְבָרְכִין** - לברך אין מברכים, **הָא אַתּוּיֵי מַיְיתִינַן** - אבל להביא מוגמר ובשמים בבית האבל מותר, ושלא כדברי הברייתא לעיל.

מתרצת הגמרא, **לָא קַשְׁיָא, הָא** - הברייתא שאמרה שמביאים מוגמר ובשמים ורק אין מברכים עליהם, דיברה **בְּבֵית הָאָבֵל** כשהמת עדיין שם, וכדי להפיג את הריח הרע מותר להביא לשם מוגמר ובשמים[נג]. **וְהָא** - והברייתא שאמרה שאין מביאים מוגמר ובשמים כלל, דיברה **בְּבֵית הַמְּנַחֲמִין**, שלאחר שכבר נקבר המת, באים לבית האבל קרוביו המנחמים, ואינו בא אלא כדי להוסיף ריח טוב, ואסור[נד].

★ ★ ★

משנה

המשנה מפרטת תקנות שתיקנו חכמים לאבלים. התקנה הראשונה היא בענין הולכת המאכלים לסעודת ההבראה שלהם:
אֵין מוֹלִיכִין לְבֵית הָאֵבֶל את סעודת ההבראה שמאכילים את האבל לאחר הקבורה באופן שהוא דרך כבוד[נה], **לֹא בְּטַבְלָא** [-מגש], **וְלֹא בְּאִסְקוּטְלָא** [-קערה גדולה[נו]], **וְלֹא בְּקָנוֹן** - כלי שראשו אחד רחב וראשו השני צר כעין מרזב קצר[נז], שהם כלים יקרים[נח], **אֶלָּא בְּסַלִּים** העשויים מענפי ערבה קלופה, שלא בדרך חשיבות[נט], שדמיו קלים ונמצאים ביד כל אדם[ס], כדי שלא לבייש את מי שאין לו[סא].

התקנה השניה בענין ברכת אבלים במועד:
וְאֵין אוֹמְרִים בִּרְכַּת אֲבֵלִים בחזורתם לאחר הקבורה[סב] **בַּמּוֹעֵד, אֲבָל**

לט. **נמחק** על פי כתבי יד והגהות הגר"א (אות א). ובאמת מאמר בפני עצמו הוא ואינו ענין למאמר שלפניו. דקדוקי סופרים (אות ה).

מ. **פירשנו** לפי המיוחס לרש"י (ד"ה סירוגו, ד"ה על). אולם ברש"י כת"י (ד"ה דרגש, ד"ה מטה סירוגה) פירש, שהדרגש רצועותיו תלויות מבפנים וקושרים אותן במוטות שבצידיו על ידי קשירתן לרצועות המחוברות למוטות, והמטה קשירת רצועותיה מבחוץ, שאין נוקבים את המוטות שבצידיה, אלא כורכים את הרצועות סביבות המוטות.

מא. **ראה** לעיל בהערה שנחלקו הראשונים בדבריו, האם ניתן גם לזוקפו או לא.

מב. **תוקן** על פי מהרש"א (ד"ה הלכה). ובדקדוקי סופרים (אות ז) מחק ה'איתמר נמי' אך כתב שאין להוסיף ו', שכן המאמר הקודם הוא בשם רבי יהושע בן לוי, ומאמר זה הוא בשם רבי אסי.

מג. **רש"י** כת"י (ד"ה זוקפה) בפירוש ראשון. ופירוש נוסף כתב, שנוטל את הנקליטים [המוטות שבצידיה ושעליהם] והיריעות הפרוסות עליהם, ומניחה כמות שהיא, שכיון שאי אפשר לכפותה מפני הנקליטים, נטילתם זו היא כפייתה. אמנם הריטב"א (ד"ה ואסיקנא) כתב, שאם ניתן להוציא את הנקליטים, או שיש ארבעה נקליטים בארבע פינות המטה, ניתן לכפות את המטה, ובאופן זה אין די בזקיפה אלא יש לכפותה. וכן כתב הר"ן (ד"ה מטה) לגבי מטה שיש בה ארבעה נקליטים.

מד. **המיוחס** לרש"י (לעיל כח. ד"ה אודייני). אולם רשב"ם בבבא בתרא (קמד. ד"ה אודייני) ופסקי רי"ד כאן (ד"ה ת"ר ישן) פירשו, שהוא נסר רחב שמכסים בו את פי הבור. והתוספות (ב"ב שם ד"ה אודייני) פירשו, שהוא כלי גבוה שעומדים עליו שומרי גנות וכרמים לראות עליו למרחוק, והוא גם ראוי לישן עליו.

מה. **כן** כתב המאירי (ד"ה כפה) בפירוש שני בשם גדולי המפרשים, וכן נראה מסקנתו. ובפירוש ראשון כתב, וכן כתב הרמב"ם (אבל פ"ה הי"ח), שמדובר כשכפה מטותיו אלא שלא רצה לישן עליהן, וישן על גבי ספסל או כסא או אף על גבי קרקע, שלא יצא עד שישן על מטה כפויה.

מו. **רש"י** במגילה (כח: ד"ה אימתי).

מז. **רש"י** כת"י (ד"ה מרבצין). והלבוש (יו"ד סי' שעח ס"ז) כתב הטעם, שאין בכיבוד וריבוץ משום שמחה.

מח. **היינו** אף שאין צורך בנקיונם עתה אלא לסעודה שאחר כך [שכן מסתבר שמותר לכבד את הבית ואת כליו, משום שאין בזה חשיבות ושמחה האסורים לאבל], שהרי להדיח כלים לצורך האכילה כדי שלא יאכל בכלים מזוהמים פשוט שמותר. ריטב"א (ד"ה מכבדין).

מט. **ראב"ד** (הובא בתוס' הרא"ש ד"ה הא איתוי). ורבי שלמה בן היתום (ד"ה ואין מביאין) כתב הטעם, שהם דרך שמחה ושררה ואינם שוים לכל נפש.

נ. **'בורא** מיני בשמים', או 'עצי בשמים', או 'עשבי בשמים', תלוי איזה מין בשמים הוא, עיין ברכות (מג.-:) וטור ושולחן ערוך (או"ח סי' רטז ס"ב). אמנם מוגמר נחשב ריח שאין לו עיקר, ואינו עשוי אלא להכניס ריח בבגדים, ואין מברכים עליו אף שלא בבית האבל, כמבואר בברכות (נג.) ובטור ושולחן ערוך (או"ח סי' ריז ס"ג).

נא. **רש"י** כת"י (ד"ה אין). במוצאי שבת יש לברך ברכת הריח על הבשמים כדי להשיב את הנפש לאחר סילוק הנשמה היתירה שהיתה בשבת. מדרש (שכל טוב בשלח טז).

נב. **ריטב"א** (ד"ה הא).

נג. **ואין** מברכים עליו, כיון שאינו עשוי ליהנות מריחו (ברכות נג.). ריטב"א (ד"ה הא).

נד. **תוספות** הרא"ש (ד"ה הא בבית), ריטב"א (שם). והמאירי (ד"ה מכבדין) פירש, שאם היו בבית האבל מנחמים מלבד האבל, מביאים מוגמר כדי שלא יריחו ריח רע ואין מברכים עליו, ואם אין שם מנחמים, והאבל נמצא שם לבדו, אין מביאים מוגמר לשם כלל.

נה. **רש"י** כת"י (ד"ה אין, ד"ה לא).

נו. **על** פי המיוחס לרש"י (ד"ה איסקוטלא), ועל פי רש"י בשבת (מג: ד"ה תמחוי) ובעוד מקומות. ורש"י כת"י (ד"ה לא באיסקוטלא) כתב שהוא שולחן קטן יפה. ופירוש נוסף כתב, שהוא כלי מדה שמודדים בו. וראה ברע"ב (מ"ז) כעין פירושים אלו, ושמדובר בשל כסף או זהב.

נז. **רש"י** (ביצה יב: ד"ה קנון). וראה כעין זה ברש"י בשבת (עד. ד"ה בקנון). ורש"י כת"י (ד"ה קנון) פירש שהוא נפה. ור"י מלוניל (ד"ה ואין) פירש שהוא סל גדול.

נח. **רמב"ם** (פיהמ"ש מ"ז).

נט. **רש"י** כת"י (ד"ה אלא).

ס. **ר"י** מלוניל (ד"ה ואין).

סא. **ברייתא** להלן בסמוך.

סב. **וכך** היא הברכה, 'אחינו המיוגעים המדוכאין באבל הזה, תנו לבבכם לחקור את

[א]אם יכול למעט בעסקו ימעט ואם לאו יגלגל עמהן תנו רבנן [א]מאימתי כופין את המטות משיצא מפתח ביתו דברי ר' אליעזר רבי יהושע אומר [ב] [ב]משיסתם הגולל מעשה שמת רבן גמליאל הזקן[א] כיון שיצא מפתח ביתו אמר להם רבי אליעזר כפו מטותיכם וכיון שנסתם הגולל [אמר להם רבי יהושע כפו מטותיכם[ב]] אמרו לו כבר כפינו על פי זקן ת"ר [ג]מאימתי זוקפין את המטות בערב שבת מן המנחה ולמעלה אמר רבה בר הונא [ד]אף על פי כן אינו יושב עליה עד שתחשך [ה]ולמוצאי שבת אע"פ שאין לו לישב אלא יום אחד חוזר וכופה תנו רבנן [ו]הכופה מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו הוא כופה ואפילו יש לו עשר מטות בעשרה מקומות כופה את כולן ואפילו חמשה אחין ומת אחד כולן כופין [ז]ואם היתה מטה המיוחדת לכלים אין צריך לכפותה דרגש אין צריך לכפותו אלא זוקפו רבן שמעון בן גמליאל אומר [ח]דרגש מתיר את קרביטיו והוא נופל מאליו [ג]מאי דרגש אמר עולא ערסא דגדא אמר ליה רבה אלא מעתה גבי מלך [ד]דתנן [ט]כל העם מסובים על הארץ והוא מיסב על הדרגש מי איכא מידי דעד האידנא לא אותביניה והשתא מותבינן ליה מתקיף לה רב אשי מאי קושיא מידי דהוה אאכילה ושתיה דעד האידנא לא אוכליניה ולא אשקיניה השתא אוכליניה ואשקיניה אלא אי קשיא הא קשיא (דתנן[ג]) דרגש אינו צריך לכפותו אלא זוקפו ואי ערסא דגדא אמאי אינו צריך לכפותו הא (תנן[ד]) [ה]הכופה מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו כופה ומאי קשיא מידי דהוה אמטה המיוחדת לכלים דתניא אם היתה מטה המיוחדת לכלים אינו צריך לכפותה אלא אי קשיא הא קשיא רבן שמעון בן גמליאל אומר דרגש מתיר קרביטיו והוא נופל מאליו ואי סלקא דעתך ערסא דגדא מאי קרביטין אית ליה [ו]כי אתא רבין אמר ליה[ה] ההוא מרבנן ורב תחליפא בר מערבא שמיה דהוה שכיח בשוקא דגילדאי מאי דרגש ערסא דצלא [א] איתמר נמי אמר ר' ירמיה דרגש סירוגו מתוכו מטה סירוגה על גבה אמר רבה בר אחא אמר רבי יהושע בן לוי [ז]הלכה כרבן שמעון בן גמליאל (איתמר נמי[ו]) אמר רבי יעקב בר אחא אמר רבי אסי [י]מטה שנקליטיה יוצאין זוקפה ודיו [ח]תנו רבנן ישן על גבי כסא על גבי [ט]אודייני גדולה [ב] על גבי קרקע לא יצא ידי חובתו אמר רבי יוחנן שלא קיים כפיית המטה. תנו רבנן [כ]מכבדין ומרביצין בבית האבל ומדיחין קערות וכוסות וצלוחיות וקיתוניות בבית האבל [ל]ואין מביאין את המוגמר ואת הבשמים לבית האבל איני והא תני בר קפרא אין מברכין לא על המוגמר ולא על הבשמים בבית האבל ברוכי הוא דלא מברכין הא אתויי מייתי' לא קשיא הא בבית האבל [מ]הא בבית המנחמין:

מתני' [נ]אין מוליכין לבית האבל לא בטבלא ולא באסקוטלא ולא בקנון אלא בסלים [ס]ואין אומרים ברכת אבלים במועד אבל עומדין בשורה ומנחמין ופוטרין את הרבים [ע]אין מניחין את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד [פ]ולא של נשים לעולם מפני הכבוד:

גמ' תנו רבנן בראשונה היו מוליכין בבית האבל עשירים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה והיו עניים מתביישים [צ]התקינו שיהו הכל מביאין בסלי נצרים של ערבה קלופה מפני כבודן של עניים תנו רבנן [ק]בראשונה היו משקין בבית האבל עשירים בזכוכית לבנה ועניים בזכוכית צבועה והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל משקין בזכוכית צבועה מפני כבודן של עניים [ר]בראשונה היו מגלין פני עשירים ומכסין פני עניים מפני שהיו מושחרין פניהן מפני בצורת והיו עניים מתביישין התקינו שיהו מכסין פני הכל מפני כבודן של עניים [י]בראשונה היו מוציאין עשירים בדרגש ועניים בבליכה

יגלגל עמהן. ואינו עושה סחורה בפני עצמו אלא עם חבורה: אף על גב שאין לו. לאבל[י] אחר השבת אלא יום אחד: קרביטיו. רצועותיו, שהוא כעין תרניפני"א: ערסא דגדא. מטה שמייחדים אותה למזל טוב ואין משתמשין בה כלום אלא מייחדין אותה לשרות מזל טוב עליה: דצלא. עור: סירוגו מתוכו. מכניס רצועות מן[ק] חורי עצי המטה: על גבה. והעור כפול על העץ: נקליטי. עצים יוצאין מתוקנין[ט] למראשותיו ולמרגלותיו ונותנין עץ ארוך עליהן, ונותן הסדינין עליהם לשמור מהזבובים: אין מברכין. על הריח בבית האבל: המנחמין. קרוביו[י] מביאין עניים של אוכלין: מתני' אסקוטלא. תמחוי: פוטרין את הרבים. שאומרים למנחמין לכו לבתיכם[כ]: אין מניחין מטה במועד ברחוב. להספידו: ולא של נשים לעולם. שסופעות זיבה[ל]: גמ' בליכה

אם יכול למעט בעסקו ימעט. פירש בקונטרס בסחורתו ונראה דבדבר האבד קאמר וכן פי' לעיל (ד' כב.)[מ] גבי על כל המתים כולן רצה ממעט בעסקו רצה אינו ממעט וגם הרב פירש לעיל[י] בדבר האבד עושה בצנעא בתוך ביתו נראה לפירושו דהכא מיירי באביו ואמו ומשום דהולך בדרך התירו לו שיגלגל עמהם אם אינו יכול למעט דבשאר מתים אינו ממעט כלל אם אינו רוצה ואי מיירי הכא בשאר מתים צריך לומר להפך הולך בדרך ואינו נוהג אבילות כל כך ומתנחם יותר אסור להרבות בעסקו יותר מאותו שיושב בביתו ואינו מתנחם וה"ר יוסף פירש דהכא ימעט בעסקו לקנות צורכי סעודה ולפי שהולך בדרך רגיל לקנות צורכי סעודה יותר מבביתו שיש לו קונים עבורו וגם מוצא בביתו הרבה משום הכי נקט הולך בדרך ומה שפירש בקונטרס דאיירי כשאמרו לו על מיתת קרוביו כשהיה בדרך לא ידענא אי בעי למימר דאיירי במוליך סחורתו ממקום למקום כדפי' בקונטרס ור"ל דשמא שרי ליה לדידיה למכור סחורתו דכיון דהוליך אותה כבר וטרח בה ולא פשע בהליכתו שלא היה יודע לישב בביתו שיכול לשומרה או שמא הקונטרס ר"ל משום דאמרינן לעיל (דף כג.) שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו וזה אינו קושיא דאע"פ שאינו יוצא מפתח ביתו בעיר הא אמרינן (לעיל דף טו:) יצא לדרך (הולך ונכנס לעיר[כ]) אלמא מותר לצאת (בו) ושמא דוקא בדבר האבד מותר לצאת לדרך: **מן** המנחה ולמעלה. פי' בתוספות הרב דמספקא ליה אי מנחה גדולה אי מנחה קטנה[ל] דמקודם לכן אינו יושב עליה נראה לי דמכאן סמכו שלא לישב ע"ג כסא וספסל אע"פ שאין ראיה גמורה דשאני מטה הואיל וצריך כפייה ולא מצינו כפייה בכסא וספסל:

ואין מוליכין לבית האבל. זאת המשנה על כרחין נסדרה בהיפך ושמא כל זה מן הברייתא למעלה כמו שפירש בתוספות בההיא דלעיל ותמיהני מדוע לא פירשו גם כאן כמו שפירש למעלה ושמא בספר הרב היתה כתובה מגוף הברייתא ולא הוצרך לפרשו או לא היה כתוב בספרו כלל ואין מוליכין כו' וכן מוכיח מתוך פירוש התוספות שפי' לא ידענא אי קאי האי בראשונה היו מוליכים אמוגמר ובשמים דאמר אין מברכין הא אתויי מייתינן אי אמתניתין[פ] קאי דקתני מברין ואותה הברכה היא בראשונה מוליכין כו' דאמתניתין קאי ועוד[מ] כיון שפירש התקינו שיהו הכל מוליכין כו' ומתניתין לאחר תקנה:

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) שמחות פרק י"א, ב) כתובות ד: ע"ש תוד"ה עד סנהדרין מז: שבת קנב:, ג) סנהדרין כ. ע"ש, ד) נדרים נו. ע"ש סנהדרין שם, ה) ג"ז שם תענית ל: נדרים שם, ו) [נדרים נו: סנהדרין כ. ע"ש], ז) [נדרים נו: סנהדרין דף כ: ע"ש], ח) לעיל דף כא. ע"ש, ט) [עי' תוס' ב"ב קמד. ד"ה אודייני], י) [תוספתא נדה פ"ט], כ) עי' לעיל כא:, ל) עיין לקמן בגמ' כח ריש ע"א, מ) עי"ש רש"י כת"י ריש ע"ב, נ) עיין לעיל יט: תוד"ה ומלאכתו כא: תוד"ה מכאן, ס) לעיל כד:, ע) כד., פ) ע"ב, צ) עי' רש"י שברי"ף, ק) כח ע"א.

עין משפט
נר מצוה

ריג א מיי' פ"ו מהלכות אבל הלכה י טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף כג:

ריד ב מיי' פ"א שם הלכה ג סמג עשין דרבנן ג טוש"ע שם סי' שעה סעיף א:

רטו ג ד ה מיי' שם פ"י הלכה ג טור י"ד סי' ת:

רטז ו ז ח מיי' שם פ"ה הלכה יח טור י"ד סי' שפז:

ריז ט מיי' שם פ"ז הלכה א ופ"ב מהלכות מלכים הלכה ד:

ריח י מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה יח טור י"ד שם:

ריט כ ל מיי' פי"ג שם הלכה ו סמג עשין שם טוש"ע שם סי' שעח סעיף ז:

רכ מ טוש"ע שם:

רכא נ מיי' שם הלכה ז טי"ד סי' תא:

רכב ס מיי' שם פי"א הלכה ג טי"ד שם:

רכג ע מיי' שם ופ"ו מהלכות י"ט הלכה כג טוש"ע י"ד סי' תא סעיף א וטוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף א:

רכד פ מיי' שם פי"ג הלכה ה טוש"ע שם סי' שנה:

רכה צ ק מיי' שם פי"ג הלכה ז טי"ד סי' שעח:

רכו ר מיי' שם פ"ד הלכה א טוש"ע שם סי' שנג סעיף א:

הגהות הגר"א

[א] גמ' ערסא דצלא אמר כו' כצ"ל. ומלות אתמר נמי ליתא בסנהד' ועי' הגירסא בנדרים: [ב] שם גדולה מזו ע"ג כו' כצ"ל:

רש"י כת"י

אם יכול למעט בעסקו. בסחורתו. יגלגל עמהם. יעסה(ק). משיצא. המת. מאימתי זוקפין את המטות בערב שבת. דאמרן לעיל(ע) פריעת הראש וזקיפת המטות בערב שבת מנוה. אע"פ שאין לו לישב אלא יום אחד. כגון שעברו ששת ימים. חוזר וכופה. למוצאי שבת. עשרה מטות בעשרה מקומות. דלך לישב עליהן אבל אם הם במקום אחד זו על גב זו לא. מטה המיוחדת. להניח עליה כלים ואינה מיוחדת לישיבה ולשכיבה. דרגש. לקמן מפרש. וזוקפו. על שני רגליו[פ] למעלה וזוקפו אצל הכותל. קרביטיו. לולאותיו ולקמן מפרש. ערסא דגדא. מטה שאין אדם יושב עליה ומיוחדת למזל כמו העורכים לגד שלחן (ישעיה סה). וכשמברין אותו. מלך שאירע לו אבילות. עד השתא. לא היה חשוב אותו מלך לאותוביה על אותה מטה השתא מותבינן ליה. עד השתא לא אוכליניה. משל אחרים כדאמרינן לקמן[פ] אבל אסור לאכול בסעודה ראשונה משלו. אמאי אינו צריך לכפותו. הא לא נשנה משאר מטות אלא שמיוחדת למזל ואי' יושבין עליה. קרביטין מי אית ליה. הא לא מפרקין ליה לעולם אלא קבוע ועומד. בר מערבא. מארץ ישראל. דגילדאי. רצענין. ערסא (דכלה) [דצלא]. מטה שעושין שריס לישא עמהן בדרך ונוקבין הארוכות שקורין אשפונדיי"ש ותולין בהן רצועות וגם בעור שפורסין עליו תלויין רצועות כנגד רצועות של ארוכות המטה וכשרוצין לתקנו עונבין רצועות העור ברצועות של ארוכות המטה ואחר כך תוחבין ארוכות בכרעים וכשרוצין לפורקן מתירין קרביטין והעור נופל מאליו. דרגש סירוגו מתוכו. כדפרישית לעיל שהרצועות תלויות מבפנים וקושרין אותן ברצועות העור. מטה סירוגה מעל גבה. כגון אותן שלנו שאין נוקבין הארוכות אלא כורכין החבל סביבותיהן. מטה שנקליטיה יוצאין. כלומר שארוכין וגבוהין למעלה מכרעי המטה נקליטין שנים עץ אחד ארוך למראשותי מטה ובראשו חריץ וכן למרגלות המטה ונותנין קנה עליהן ופורסין יריעה עליהן להאהיל על המטה מפני החמה. זוקפה ודיו. הואיל ואי אפשר לכפותה מפני הנקליטין לישנא אחרינא זוקפו ודיו נוטל הנקליטין והיריעות ומניחה כשהיא זקופה ואין צריך לכפותה דנטילת יריעות ונקליטין זו היא כפייתה. (אבל) ישן על גבי המטה. אפילו להדי מטה [בלא מנעות] ואם אינה כפויה לא יצא. מרביצין. דאינו חשיבות כל כך שכל אדם דרכן לרבץ בתים שלא יעלה עפר. לכבד. לנקות ואחר הכיבוד רבוץ (ברש"י ברי"ף - לנקותו אחר ריבוץ). מוגמר. כלי שנותנין בו גחלים ולבונה. אין מברכין. כלומר במוצאי שבת. בבית (המתנחמין) [המנחמין]. מביאין מוגמר אם ירצו. ואין מוליכין מנחמין הסעודה לבית האבל. לא בטבלא. דרך כבוד. לא באיסקוטלא. שולחן [קטן יפה]. לישנא אחרינא איסקוטלא מדה גדולה שמודדין בה תטין שסטיי"ר[ל]. קנון. נפה שקורין וא"ן. אלא בסלין. שלא כדרך חשיבות. ופוטרין את הרבים. נותנין להם רשות לילך מיד ואין צריך להסב ולברך ברכת רחבה. ה"ג אין מניחין המטה ברחוב במועד ולא מטה של אשה מתה. אין מניחין ברחוב לעולם אפילו בחול ובגמרא[ק] מפרש טעמ'. קלתות. כלי[ע] זהב ואין דרך חשיבות כטבלא דאמרינן לעיל כשהן מביאין אין מביאין בטבלא וכו'. בזכוכית. בכלי זכוכית לבנה. היו מגלין פני עשירים. בשעת מיתתן כשיוצא לקבר והיו פני עשירים אדמומיות ובריאות והיו עניים חיים מתביישין.

משנת ראשונים

מאימתי כופין את המטות. ה"ה שאר כל דיני אבילות אלא חדא מינייהו נקט, וכן לעיל נמי קאמר קיים כפיית המטה משום דכפיית המטה כל אדם מקיים אבל יש שהולך יחף, הילכך ההוה לקיים ראשון לכל אדם הוא כפיית המטה. **[תוס' הרא"ש]**

משיסתם הגולל. גולל, אבן גדולה שנותנין על הקבר לסתמו מלשון וגללו את האבן (בראשית כט ג). וכן פי' בערוך [ערך גולל] גם רבינו חננאל ז"ל כתב גולל כסוי הקבר. דופק, אבנים מכאן ומכאן כמו כותלים והמת נתון באמצע. **[חידושי הר"ן]**

ופי' הגאון שזהו שינתן בכוך או בקבר ויסתם פיהם באבנים או בנסרים לפי מה שדרכן בקבורה וכן עיקר. **[אהל מועד]**

מאימתי זוקפין את המטות. שלא יהא אבילות ניכר בשבת. **[נמוקי יוסף]**

מן המנחה ולמעלה. שמוסיפים מחול על הקודש. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

ערסא דגדא. פרש"י ז"ל למזל הבית וכו' ואין פי' נכון דח"ו לא תהא כזאת בישראל דודאי אסור הוא מפני דרכי האמורי ויותר חמור ממנו, אלא יש לפרש שאותה המטה היו עושין לסימן של עושר לומר שיש להם בגדים יותר מכדי צורכן לעשות מטה שלא לצורך ובדרך השאלה קורין אותה המטה העולם, מטה של מזל טוב. **[חידושי הר"ן, סנהדרין]** **הא בבית האבל, הא בבית המנחמין.** ובית המנחמין נקרא אחר שנקבר המת לפי שאין מנחמין אותו עד שנקבר כך פי' ר"מ הלוי ז"ל וכן פירשו בתוס' ואחרים פירשו שהיה בית למנחמים ואע"פ שהיה האבל יושב עמהם היו מביאין כל ז' ימים מוגמר להעביר האסטניסות, אבל בית שאין שם אלא האבל לבדו אין מביאין. **[נמוקי יוסף]** פי' בית האבל, בית שהמת נתון בו, שם אין מברכין על המוגמר, לפי שאינו עשוי אלא להעביר ריח המת. **[תוס' הרא"ש]** **לא בטבלא ולא באסקוטלא ולא בקנון.** פי' טבלא - כמין שלחן בין של כסף בין של זהב בין של זכוכית, אסקוטלא -כמין קערה קטנה, וקנון - כלי שעושין משרש קנה. **[הערוך]** **היו מגלין פני עשירים.** להרבות ההספד לומר פלוני שפניו יפה ושמנות איך יאכלנו התולעת. **[נמוקי יוסף]**

הגהות וציונים

א] אפשר דתיבת "הזקן" ט"ס (יעב"ץ ע"ש): ב] רש"א (גליון): ג] [צ"ל **דתניא**] (גליון): ד] [צ"ל **תניא**] (גליון): ה] צ"ל כי אתא רבין אמר **אמר לי** ההוא (רש"ש), וכ"ה בכת"י ובסנהדרין: ו] רש"א מ"ז וגורס ואמר (גליון): ז] נדצ"ל **להתאבל**: ח] בכת"י נוסף **מן העור בתוך** חורי. ועי' רש"י כת"י: ט] בכת"י **שנקליטיה יוצאין. שנותנין עצים מפוצלים** למראשותיו וכו': י] בכת"י **בבית** המנחמין. קרובין: והס"ד ואח"כ מה"ד **מתני' אין מוליכין.** מביאין וכו' (דק"ס): כ] [צ"ל **נועל נכנס** לעיר **חולין**] (גליון): ל] כאן הוא סה"ד ומכאן מתחיל דיבור חדש **אעפ"כ אינו יושב עליה עד שתחשך.** דמקודם לכן אינו יושב עליה נראה לי דמכאן וכו' (דבש תמר, גנזי יוסף, רש"ש ע"ש) ומיושב קושית המהרש"א ע"ש: מ] מפירוש המהרש"א משמע שתיבת "ועוד" מיותר, ע"ש (גנזי יוסף), ועי' תפארת למשה (בילקו"מ): נ] ברש"י שברי"ף יעשה **כדי חייו**: ס] ברש"י שברי"ף נוסף **וב' רגליו**: ע] נדצ"ל **סלי** זהב (ע"פ רש"י שברי"ף):

עוֹמְדִין בְּשׁוּרָה וּמְנַחֲמִין את האבלים כפי הדרך לאחר הקבורה[סג]. **וּפוֹטְרִין** האבלים **אֶת הָרַבִּים** - לאחר שעמדו הרבים המנחמים בשורה וניחמו, נותנים להם האבלים רשות לילך מיד לבתיהם[סד], ואינם צריכים להסב עמהם בסעודת ההבראה לברך ברכת אבלים[סה].

התקנה השלישית בענין הנחת מטת המת ברחוב במועד:

אֵין מַנִּיחִין אֶת הַמִּטָּה של המת **בָּרְחוֹב** במועד כדי להספידו[סו], כדי **שֶׁלֹּא לְהַרְגִּיל** [-להרבות] בו **אֶת הַהֶסְפֵּד**, כיון שמביאים בכך את הרואים להצטער על המת, ונמצאת בכיה רבה עליו במועד[סז]. מוסיפה המשנה, **וְלֹא** מניחים ברחוב מטה **שֶׁל נָשִׁים** שמתו, לא רק במועד אלא **לְעוֹלָם**, אפילו בימי החול, **מִפְּנֵי הַכָּבוֹד**, שמא ישפעו דם זיבה ויתבזו בכך[סח].

★

גמרא

ברייתא המבארת טעם התקנה לא להביא אוכל לאבלים בכלים מהודרים:

תָּנוּ רַבָּנָן - שנו חכמים בברייתא, **בָּרִאשׁוֹנָה** [-בתחילה] **הָיוּ מוֹלִיכִין** את האוכל **בְּבֵית הָאֵבֶל** לסעודת הבראה, **עֲשִׁירִים, בְּקַלָּתוֹת** [-סלים] **שֶׁל כֶּסֶף וְשֶׁל זָהָב, וַעֲנִיִּים** היו מוליכים **בְּסַלֵּי נְצָרִים** [-ענפים] **שֶׁל עֲרָבָה קְלוּפָה**, שהם סלים פשוטים ביותר, **וְהָיוּ הָעֲנִיִּים מִתְבַּיְּישִׁים** בכך. **לְפִיכָךְ הִתְקִינוּ** חכמים **שֶׁיְּהוּ** [-שיהיו] **הַכֹּל מְבִיאִין בְּסַלֵּי נְצָרִים שֶׁל עֲרָבָה קְלוּפָה** הפשוטים, **מִפְּנֵי כְּבוֹדָן שֶׁל הָעֲנִיִּים** שלא יתביישו בכליהם[סט].

ברייתא המבארת תקנות נוספות של חכמים שלא לבייש את העניים:

תָּנוּ רַבָּנָן - שנו חכמים בברייתא, **בָּרִאשׁוֹנָה** [-בתחילה] **הָיוּ מַשְׁקִין בְּבֵית הָאֵבֶל** את האבלים בסעודת הבראה, **עֲשִׁירִים בִּכְלֵי זְכוּכִית לְבָנָה** שהם יקרים יותר, **וַעֲנִיִּים בִּכְלֵי זְכוּכִית צְבוּעָה** הפשוטים יותר, **וְהָיוּ הָעֲנִיִּים מִתְבַּיְּישִׁין** בכך. לפיכך **הִתְקִינוּ שֶׁיְּהוּ הַכֹּל מַשְׁקִין בִּזְכוּכִית צְבוּעָה** הפשוטה כמו העניים, **מִפְּנֵי כְּבוֹדָן שֶׁל הָעֲנִיִּים**.

תקנה נוספת שעשו בענין זה:

בָּרִאשׁוֹנָה [-בתחילה] **הָיוּ מְגַלִּין** את **פְּנֵי** המתים **הָעֲשִׁירִים** בעת הלווייתם, כדי להרבות בהספדם[ע], **וּמְכַסִּין** את **פְּנֵי** המתים **הָעֲנִיִּים**, כדי שלא להלבין פני המת, **מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ מוּשְׁחָרִין פְּנֵיהֶן** של העניים **מִפְּנֵי** הרעב שבעת **הַבַּצּוֹרֶת** שעברה עליהם, ואילו פני העשירים היו אדמומיות ובריאות[עא], **וְהָיוּ הָעֲנִיִּים** החיים שהיו שם **מִתְבַּיְּישִׁין** בכך. לפיכך **הִתְקִינוּ** חכמים **שֶׁיְּהוּ מְכַסִּין** את **פְּנֵי הַכֹּל** בלוויה, בין של העשירים ובין של העניים, **מִפְּנֵי כְּבוֹדָן שֶׁל הָעֲנִיִּים**.

תקנה נוספת שעשו מסיבה זו:

בָּרִאשׁוֹנָה [-בתחילה] **הָיוּ מוֹצִיאִין** לקבורה, את המתים **הָעֲשִׁירִים בְּדַרְגָּשׁ** - מטה נאה[עב], **וְאֶת** המתים **הָעֲנִיִּים**

זאת, זאת היא עומדת לעד, נתיב הוא מששת ימי בראשית, רבים שתו, רבים ישתו, כמשתה ראשונים כך משתה אחרונים, אחינו, בעל נחמות ינחם אתכם, ברוך מנחם אבלים׳. גמרא בכתובות (ח:).

[סג] **ראה** בדקדוקי סופרים (אות נ) גירסא מכתב יד שבה מופיעה כאן במשנה כל הברייתא שהובאה לעיל (תחילת כו.) [במעט שינוי לשון] ׳ואלו קורעין ולא מתאחין׳ וכו׳, ועיין שם שהאריך בזה.

[סד] **רע"ב** (מ"ז). ואומרים להם ׳לכו לבתיכם׳. המיוחס לרש"י (ד"ה פוטרין).

[סה] **רש"י** כת"י (ד"ה ופוטרין). והראב"ד (הובא בנמוקי יוסף ד"ה ופוטרין) פירש, שפוטרים אותם מלנחם לאחר המועד, כיון שכבר עשו כן במועד לאחר הקבורה.

[סו] **המיוחס** לרש"י (ד"ה אין מניחין). ומשמע שאם זה שלא ברחוב ניתן להספיד אף במועד, ואם כן צריך לומר שמדובר בתלמיד חכם שמותר להספידו אף במועד (להלן ע"ג), ומכל מקום ברחוב לא יניחוהו להספידו, כדי שלא להרגיל את ההספד אף במי שאינו תלמיד חכם. רש"ש (ברש"י שם).

[סז] **רבי** שלמה בן היתום (ד"ה אין). ור"י מלוניל (ד"ה אין מניחין) כתב, שהבכיה במועד מזיקה לאבלים.

[סח] **המיוחס** לרש"י (ד"ה ולא). אולם ר"י מלוניל (שם) פירש, מפני כבודן של הנשים החיות, שגנאי להן אם האשה המתה עומדת בתכריכיה בפני האנשים.

[סט] **שיש** לאדם להיות זהיר שלא יהיו העניים או שאר בני אדם מתביישים מתוך מעשיו, ולפיכך יהיו העשירים משוים את עצמם לעניים כדי שלא לבייש את מי שאין לו. מאירי (ד"ה לעולם).

[ע] **ולומר**, פלוני שפניו יפות ושמנות, איך תאכלנה התולעת. ר"ן (ד"ה בראשונה), נמוקי יוסף (ד"ה מגלין).

[עא] **רש"י** כת"י (ד"ה היו).

[עב] **מנורת** המאור (פ"ו ד"ה בראשונה). וראה פירוש אחר בר"ן (ד"ה היו).

[א]אם יכול למעט בעסקו ימעט ואם לאו יגלגל עמהן תנו רבנן [א]מאימתי כופין את המטות משיצא מפתח ביתו דברי ר' אליעזר רבי יהושע אומר [ב]משיסתם הגולל מעשה שמת רבן גמליאל הזקן[ג] כיון שיצא מפתח ביתו אמר להם רבי אליעזר כפו מטותיכם וכיון שנסתם הגולל [אמר להם רבי יהושע כפו מטותיכם[ד]] אמרו לו כבר כפינו על פי זקן ת"ר [ג]מאימתי זוקפין את המטות בערב שבת מן המנחה ולמעלה אמר רבה בר הונא [ד]אף על פי כן אינו יושב עליה עד שתחשך [ה]ולמוצאי שבת אע"פ שאין לו לישב אלא יום אחד חוזר וכופה תנו רבנן [ו]הכופה מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו הוא כופה ואפילו יש לו עשר מטות בעשרה מקומות כופה את כולן ואפילו חמשה אחין ומת אחד כולן כופין [ז]ואם היתה מטה המיוחדת לכלים אין צריך לכפותה דרגש אין צריך לכפותו אלא זוקפו רבן שמעון בן גמליאל אומר [ח]דרגש מתיר את קרביטיו והוא נופל מאיליו [ה]מאי דרגש אמר עולא ערסא דגדא אמר ליה רבה אלא מעתה גבי מלך [ו]דתנן [ט]כל העם מסובים על הארץ והוא מיסב על הדרגש מי איכא מידי דעד האידנא לא אותביניה והשתא מותבינן ליה מתקיף לה רב אשי מאי קושיא מידי דהוה אאכילה ושתיה דעד האידנא לא אוכליניה ולא אשקיניה השתא אוכליניה ואשקיניה אלא אי קשיא הא קשיא (דתנן[ז]) דרגש אינו צריך לכפותו אלא זוקפו ואי ערסא דגדא אמאי אינו צריך לכפותו הא (תנן[ח]) [ט]הכופה מטתו לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו כופה ומאי קשיא מידי דהוה אמטה המיוחדת לכלים דתניא אם היתה מטה המיוחדת לכלים אינו צריך לכפותה אלא אי קשיא הא קשיא רבן שמעון בן גמליאל אומר דרגש מתיר קרביטיו והוא נופל מאיליו ואי סלקא דעתך ערסא דגדא מאי קרביטין אית ליה [י]כי אתא רבין אמר ליה[ה] ההוא מרבנן ורב תחליפא בר מערבא שמיה דהוה שכיח בשוקא דגילדאי מאי דרגש ערסא דצלא [א] איתמר נמי אמר ר' ירמיה דרגש סירוגו מתוכו מטה סירוגה על גבה אמר רבי יעקב בר אחא אמר רבי יהושע בן לוי [י]הלכה כרבן שמעון בן גמליאל (איתמר נמי[ו]) אמר רבי יעקב בר אחא אמר רבי אסי [כ]מטה שנקליטיה יוצאין זוקפה ודיו [מ]תנו רבנן ישן על גבי כסא על גבי [ט]אודייני גדולה [ב] על גבי קרקע לא יצא ידי חובתו אמר רבי יוחנן שלא קיים כפיית המטה. תנו רבנן [ל]מכבדין ומרביצין בבית האבל ומדיחין קערות וכוסות וצלוחיות וקיתוניות בבית האבל [מ]ואין מביאין את המוגמר ואת הבשמים לבית האבל איני והא תני בר קפרא אין מברכין לא על המוגמר ולא על הבשמים בבית האבל ברוכי הוא דלא מברכין הא אתויי מייתי' לא קשיא הא בבית האבל [מ]הא בבית המנחמין:

מתני' [נ]אין מוליכין לבית האבל לא בטבלא ולא באסקוטלא ולא בקנון אלא בסלים [ס]ואין אומרים ברכת אבלים במועד אבל עומדין בשורה ומנחמין ופוטרין את הרבים [ע]אין מניחין את המטה ברחוב שלא להרגיל את ההספד [פ]ולא של נשים לעולם מפני הכבוד:

גמ' תנו רבנן בראשונה היו מוליכין בבית האבל עשירים בקלתות של כסף ושל זהב ועניים בסלי נצרים של ערבה קלופה והיו עניים מתביישים [צ]התקינו שיהו הכל מביאין בסלי נצרים של ערבה קלופה מפני כבודן של עניים תנו רבנן [ק]בראשונה היו משקין בבית האבל עשירים בזכוכית לבנה ועניים בזכוכית צבועה והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל משקין בזכוכית צבועה מפני כבודן של עניים [ר]בראשונה היו מגלין פני עשירים ומכסין פני עניים מפני שהיו מושחרין פניהן מפני בצורת והיו עניים מתביישין התקינו שיהו מכסין פני הכל מפני כבודן של עניים [י]בראשונה היו מוציאין עשירים בדרגש ועניים בכליכה

יגלגל עמהן. ואינו עושה סחורה בפני עצמו אלא עם חבורה: אף על גב שאין לו. לאבל[ז] אחר השבת אלא יום אחד: קרביטיו. רצועותיו, שהוא כעין תרניפני"א: ערסא דגדא. מטה שמייחדים אותה למזל טוב ואין משתמשין בה כלום אלא מייחדין אותה לשרות מזל טוב עליה: דצלא. עור: סירוגו מתוכו. מכניס רצועות מן[ח] חורי עצי המטה: על גבה. והעור כפול על העץ: נקליטי. עצים יוצאין מתוקנין[ט] למראשותיו ולמרגלותיו ונותנין עץ ארוך עליהן, ונותן הסדינין עליהם לשמור מהזבובים: אין מברכין. על הריח בבית האבל: המנחמין. קרוביו[י] מביאין עניים של אוכלין: מתני' אסקוטלא. תמחוי: פוטרין את הרבים. שאומרים למנחמין לכו לבתיכם[כ]: אין מניחין מטה במועד ברחוב. להספידו: ולא של נשים לעולם. ששופעות זיבה[ל]: גמ' כליכה

אם יכול למעט בעסקו ימעט. פירש בקונטרס בסחורתו ונראה דבדבר האבד קאמר וכן פי' לעיל (ד' כג.)[מ] גבי על כל המתים כולן רגלה ממעט בעסקו רגלה אינו ממעט וגם הרב פירש לעיל[ס] בדבר האבד עושה בצנעא בתוך ביתו נראה לפירושו דהכא איירי באביו ואמו ומשום דהולך בדרך התירו לו שיגלגל עמהם אם אינו יכול למעט דבשאר מתים אינו ממעט כלל אם אינו רוצה ואי איירי הכא בשאר מתים צריך לומר להפך הולך בדרך ואינו נוהג אבילות כל כך ומתנחם יותר אסור להרבות בעסקו יותר מאותו שיושב בביתו ואינו מתנחם וה"ר יוסף פירש דהכא ימעט בעסקו לקנות צורכי סעודה ולפי שהולך בדרך רגיל לקנות צורכי סעודה יותר מבביתו שיש לו קונים עבורו וגם מוצא בביתו הרבה משום הכי נקט הולך בדרך ומה שפירש בקונטרס דאיירי כשאמרו לו על מיתת קרוביו כשהיה בדרך לא ידענא אי בעי למימר דאיירי במוליך סחורתו ממקום למקום כדפי' בקונטרס ור"ל דשמא שרי ליה לדידיה למכור סחורתו דכיון דהוליך אותה כבר וטרח בה ולא פשע בהליכתו שלא היה יודע לישב בביתו שיכול לשומרה או שמא הקונטרס ר"ל משום דאמרינן לעיל (דף כג.) שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו וזה אינו קושיא דאע"פ שאינו יוצא מפתח ביתו בעיר הא אמרינן (לעיל דף טו:) יצא לדרך (הולך ונכנס לעיר[כ]) אלמא מותר לצאת (בו) ושמא דוקא בדבר האבד מותר לצאת לדרך: **מן** המנחה ולמעלה. פי' בתוספות הרב דמספקא ליה אי מנחה גדולה אי מנחה קטנה[ל] דמקודש לכן אינו יושב עליה נראה לי דמכאן סמכו שלא לישב ע"ג כסא וספסל אע"פ שאין ראיה גמורה דשאני מטה הואיל וצריך כפייה ולא מצינו כפייה בכסא וספסל:

ואין מוליכין לבית האבל. זאת המשנה על כרחין נסדרה בהיפך ושמא כל זה מן הברייתא דלמעלה כמו שפירש בתוספות בההיא דלעיל ותמיהני מדוע לא פירשו גם כאן כמו שפירש למעלה ושמא בספר הרב היתה כתובה מגוף הברייתא ולא הוצרך לפרשו או לא היה כתוב בספרו כלל ואין מוליכין כו' וכן מוכיח מתוך פירוש התוספות שפי' לא ידענא אי קאי האי בראשונה היו מוליכים אמוגמר ובשמים דאמר אין מברכין הא אתויי מייתינן אי אמתניתין[ס] קאי דקתני מברין ואותה הברכה היא בראשונה מוליכין כו' דאמתניתין קאי ועוד[מ] כיון שפירש התקינו שיהו הכל מוליכין כו' ומתניתין לאחר תקנה:

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) שמחות פרק י"א, ב) כתובות ד: ע"ש תוד"ה עד סנהדרין מז: שבת קנב:, ג) סנהדרין כ. ע"ש, ד) נדרים נו. ע"ש סנהדרין שם, ה) ג"ז שם תענית ל: נדרים שם, ו) [נדרים נו: סנהדרין כ. ע"ש], ז) [נדרים נו: סנהדרין דף כ: ע"ש], ח) לעיל דף כא. ע"ש, ט) [עי' תוס' ב"ב קמד. ד"ה אודייני], י) [תוספתא נדה פ"ט], כ) עי' לעיל כא:, ל) עיין לקמן בגמ' כח ריש ע"א, מ) עי"ש רש"י כת"י ריש ע"ב, נ) עיין לעיל יט: תוד"ה ומלאכתו כא: תוד"ה מכאן, ס) לעיל כד:, ע) כד., פ) ע"ב, צ) עי' רש"י שברי"ף, ק) כח ע"א.

* * *

הגהות הגר"א

[א] גמ' ערסא דצלא אמר כו' כצ"ל. ומלות איתמר נמי ליתא בסנהד' ועי' הגירסא בנדרים: [ב] שם גדולה מזו ע"ג כו' כצ"ל:

* * *

רש"י כת"י

אם יכול למעט בעסקו. בסחורתו. יגלגל עמהם. יעשה[ק]. משיצא. המת. מאימתי זוקפין את המטות בערב שבת. דאמרן לעיל[ע] פריעת הראש וזקיפת המטות בערב שבת מגוה. אע"פ שאין לו לישב אלא יום אחד. כגון שעברו ששת ימים. חוזר וכופה. למוצאי שבת. עשרה מטות בעשרה מקומות. דלכך לישב עליהן אבל אם הם במקום אחד זו על גב זו לא. מטה המיוחדת. להניח עליה כלים ואינה מיוחדת לשינה. דרגש. לקמן מפרש. וזוקפו. על שני רגליו[פ] למעלה וזוקפו אצל הכותל. קרביטיו. לולאותיו ולקמן מפרש. ערסא דגדא. מטה שאין אדם יושב עליה ומיוחדת למזל כמו העורכים לגד שלחן (ישעיה סה). וכשמברין אותו. מלך שאירע לו אבילות. עד השתא. לא היה חשוב אותו מלך לאותביה על אותה מטה השתא מותבינן ליה. עד השתא לא אוכליניה. משל אחרים כדאמרינן לקמן[ס] אבל אסור לאכול בסעודה ראשונה משלו. אמאי אינו צריך לכפותו. הא לא נשתנה משאר מטות אלא שמיוחדת למזל ואי' יושבין עליה. קרביטין מי אית ליה. הא לא מפרקין ליה לעולם אלא קבוע ועומד. בר מערבא. מארץ ישראל. דגילדאי. רצענין. ערסא (דכלה) [דצלא]. מטה שעושין שרים לישא עמהן בדרך ונוקבין הארוכות שקורין אשפונדיי"ש ותולין בהן רצועות וגם בעור שפורסין עליו תולין רצועות כנגד רצועות של ארוכות המטה וכשרוצין לתקנו עונבין רצועות העור ברצועות של ארוכות המטה ואחר כך תוחבין ארוכות בכרעים וכשרוצין לפורקן מתירין קרביטין והעור נופל מאליו. דרגש סירוגו מתוכו. כדפרישית לעיל שהרצועות תלויות מבפנים וקושרין אותן ברצועות העור. מטה סירוגה מעל גבה. כגון אותן שלנו שאין נוקבין הארוכות אלא כורכין החבל סביבותיהן. מטה שנקליטיה יוצאין. כלומר שארוכין וגבוהין למעלה מכרעי המטה נקליטין שנים עץ אחד ארוך למראשותי מטה וכראשו צריך וכן למרגלות המטה ונותנין קנה עליהן ופורסין יריעה עליהן להאהיל על המטה מפני החמה. זוקפה ודיו. הואיל ואי אפשר לכפותה מפני הנקליטין לישנא אחרינא זוקפו ודיו נוטל הנקליטין והיריעות ומניחה כשהיא זקופה ואין צריך לכפותה דנטילת יריעות ונקליטין זו היא כפייתה. (אבל) ישן על גבי המטה. אפילו להדי מטה [בלא מלעות] ואם אינה כפויה לא יצא. מרביצין. דאינו חשיבות כל כך שכל אדם דרכו לרבץ בתים שלא יעלה עפר. לכבד. לנקות ואחר הכיבוד רבוץ (ברש"י ברי"ף - לנקותו אחר ריבוץ). מוגמר. כלי שנותנין בו גחלים ולבונה. אין מברכין. כלומר במוצאי שבת. בבית (המתנחמין) [המנחמין]. מביאין מוגמר אם ירצו. ואין מוליכין מנחמין הסעודה לבית האבל. לא בטבלא. דרך כבוד. לא באיסקוטלא. שולחן [קטן יפה]. לישנא אחרינא איסקוטלא מדה גדולה שמודדין בה חטין שקורין סטייר"ל[ר]. קנון. נפה שקורין ואי"ן. אלא בסלין. שלא כדרך חשיבות. ופוטרין את הרבים. נותנין להם רשות לילך מיד ואין צריך להסב ולברך ברכת רחבה. ה"ג אין מניחין המטה ברחוב במועד ולא מטה של אשה מתה. אין מניחין ברחוב לעולם אפילו בחול וגמרא[ק] מפרש טעמ'. קלתות. כלים[ע] זהב ואין לכך חשיבות כטבלא דאמרינן לעיל כשהן מביאין אין מביאין בטבלא וכו'. בזכוכית. בכלי זכוכית לבנה. היו מגלין פני עשירים. בשעת מיתתן כשיוצא לקבר והיו פני עשירים אדמומיות ובריאות והיו עניים פנים מתביישין.

עין משפט
נר מצוה

ריג א מיי' פ"ו מהלכות אבל הלכה י טוש"ע י"ד סי' שפ סעיף כג:
ריד ב מיי' פ"א שם הלכה ג סמג עשין דרבנן ג טוש"ע שם סי' שעה סעיף א:
רטו ג ד ה מיי' שם פ"ו הלכה ג טור י"ד סי' ת:
רטז ו ז ח מיי' שם פ"ה הלכה יח טור י"ד סי' שפז:
ריז ט מיי' שם פ"ו הלכה ח ופ"ב מהלכות מלכים הלכה ד:
ריח י מיי' פ"ה מהל' אבל הלכה יח טור י"ד שם:
ריט כ ל מיי' פי"ג שם הלכה ו סמג עשין שם טוש"ע שם סי' שעח סעיף ז:
רכ מ טוש"ע שם:
רכא נ מיי' שם הלכה ז טו"ד סי' תא:
רכב ס מיי' שם פי"א הלכה ג טו"ד שם:
רכג ע מיי' שם ופ"ו מהלכות י"ט הלכה כג טוש"ע י"ד סי' תא סעיף א וטוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף א:
רכד פ מיי' שם פי"ב הלכה ה טוש"ע שם סי' שנה:
רכה צ ק מיי' שם פי"ג הלכה ז טו"ד סי' שעח:
רכו ר מיי' שם פ"ד הלכה א טוש"ע שם סי' שנג סעיף א:

* * *

משנת ראשונים

מאימתי כופין את המטות. ה"ה שאר כל דיני אבילות אלא חדא מינייהו נקט, וכן לעיל נמי קאמר קיים כפיית המטה משום דכפיית המטה כל אדם מקיים אבל יש שהולך יחף, הילכך ההוה לקיים ראשון לכל אדם הוא כפיית המטה. **[תוס' הרא"ש]**

משיסתם הגולל. גולל, אבן גדולה שנותנין על הקבר לסתמו מלשון וגללו את האבן (בראשית כט ג). וכן פי' בערוך [ערך גולל] גם רבינו חננאל ז"ל כתב גולל כסוי הקבר. דופק, אבנים מכאן ומכאן כמו כותלים והמת נתון באמצע. **[חידושי הר"ן]**

ופי' הגאון שזהו שינתן בכוך או בקבר ויסתם פיהם באבנים או בנסרים לפי מה שדרכן בקבורה וכן עיקר. **[אהל מועד]**

מאימתי זוקפין את המטות. שלא יהא אבילות ניכר בשבת. **[נמוקי יוסף]**

מן המנחה ולמעלה. שמוסיפים מחול על הקודש. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

ערסא דגדא. פרש"י ז"ל למזל הבית וכו' ואין פי' נכון דח"ו לא תהא כזאת בישראל דודאי אסור הוא מפני דרכי האמורי ויותר חמור ממנו, אלא יש לפרש שאותה המטה היו עושין לסימן של עושר לומר שיש להם בגדים יותר מכדי צורכן לעשות מטה שלא לצורך ובדרך השאלה קורין אותה המטה העולם, מטה של מזל טוב. **[חידושי הר"ן, סנהדרין]**

הא בבית האבל, הא בבית המנחמין. ובית המנחמין נקרא אחר שנקבר המת לפי שאין מנחמין אותו עד שנקבר כך פי' ר"מ הלוי ז"ל וכן פירשו בתוס' ואחרים פירשו שהיה בית למנחמים ואע"פ שהיה האבל יושב עמהם היו מביאין כל ז' ימים מוגמר להעביר האסטניסות, אבל בית שאין שם אלא האבל לבדו אין מביאין. **[נמוקי יוסף]**

פי' בית האבל, בית שהמת נתון בו, שם אין מברכין על המוגמר, לפי שאינו עשוי אלא להעביר ריח המת. **[תוס' הרא"ש]**

לא בטבלא ולא באסקוטלא ולא בקנון. פי' טבלא - כמין שלחן בין של כסף בין של זהב בין של זכוכית, אסקוטלא -כמין קערה קטנה, וקנון - כלי שעושין משרש קנה. **[הערוך]**

היו מגלין פני עשירים. להרבות ההספד לומר פלוני שפניו יפה ושמנות איך יאכלנו התולעת. **[נמוקי יוסף]**

הגהות וציונים

א] אפשר דתיבת "הזקן" ט"ס (יעב"ץ ע"ש): ב] רש"א (גליון): ג] [צ"ל **דתניא**] (גליון): ד] [צ"ל **תניא**] (גליון): ה] צ"ל כי אתא רבין אמר **לי** ההוא (רש"ש), וכ"ה בכת"י ובסנהדרין: ו] רש"א מ"ז וגורס ואמר (גליון): ז] נדצ"ל **להתאבל**: ח] בכת"י נוסף מן **העור בתוך** חורי. ועי' רש"י כת"י: ט] בכת"י **שנקליטיה יוצאין. שנותנין עצים מפוצלים** למראשותיו וכו': י] בכת"י **בבית המנחמין.** קרובין: והס"ד ואח"כ מה"ד **מתני' אין מוליכין.** מביאין וכו' (דק"ס): כ] [צ"ל **נועל נכנס** לעיר חולין] (גליון): ל] כאן הוא סה"ד ומכאן מתחיל דיבור חדש **אעפ"כ אינו יושב עליה עד שתחשך.** דמקודם לכן אינו יושב עליה נראה לי דמכאן וכו' (דבש תמר, גנזי יוסף, רש"ש ע"ש) ומיושב קושית המהרש"א ע"ש: מ] מפירוש המהרש"א משמע שתיבת "ועוד" מיותר, עי"ש (גנזי יוסף), ועי' תפארת למשה (בילקו"מ): נ] ברש"י שברי"ף יעשה **כדי חייו**: ס] ברש"י שברי"ף נוסף **וב' רגליו**: ע] נדצ"ל **סלי** זהב (ע"פ רש"י שברי"ף):

בכליכה והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל מוציאין בכליכה מפני כבודן של עניים בראשונה היו מניחין את המוגמר תחת חולי מעים מתים והיו חולי מעים חיים מתביישין התקינו שיהו מניחין תחת הכל מפני כבודן של חולי מעים חיים [א] בראשונה היו מטבילין את הכלים על גבי נדות מתות והיו נדות חיות מתביישות התקינו שיהו מטבילין על גבי כל הנשים מפני כבודן של נדות חיות בראשונה מטבילין על גבי זבין מתים והיו זבין חיים מתביישין התקינו שיהו מטבילין על גב הכל מפני כבודן של זבין חיים [ב] בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו קרוביו מניחין אותו ובורחין עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש[א] בעצמו ויצא בכלי פשתן [ג]ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן אמר רב פפא והאידנא נהוג עלמא אפילו בצרדא[ב] בר זוזא: אין מניחין את המטה ברחוב: אמר רב פפא [ד] [ה]אין מועד בפני תלמיד חכם וכל שכן חנוכה ופורים [ו]והני מילי בפניו אבל שלא בפניו לא איני והא רב כהנא ספדיה לרב זביד מנהרדעא בפום נהרא אמר רב פפי [ז]יום שמועה הוה וכבפניו דמי אמר עולא [ח] הספד על לב דכתיב [א] על שדים סופדים טיפוח ביד קילוס ברגל תנו רבנן המקלס לא יקלס בסנדל אלא במנעל מפני הסכנה. אמר רבי יוחנן [ט]אבל כיון שניענע ראשו שוב אין מנחמין רשאין לישב אצלו ואמר רבי יוחנן [י]הכל חייבין לעמוד מפני נשיא חוץ מאבל וחולה ואמר ר' יוחנן [ו] [כ]לכל אומרים להם שבו חוץ מאבל וחולה אמר רב יהודה אמר רב [ל]אבל יום ראשון אסור לאכול לחם משלו מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל [ב] ולחם אנשים לא תאכל רבה ורב יוסף [מ]מחלפי סעודתייהו להדדי ואמר רב יהודה אמר רב [נ]מת בעיר כל בני העיר אסורין בעשיית מלאכה רב המנונא איקלע לדרומתא שמע קול שיפורא דשכבא חזא הנך אינשי דקא עבדי עבידתא אמר להו ליהוו הנך אינשי בשמתא לא שכבא איכא במתא אמרו ליה חבורתא איכא במתא אמר להו [כ]אי הכי שריא (א) לכו ואמר רב יהודה אמר רב [ל]כל המתקשה[ג] על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה [י] ההיא איתתא דהות בשיבבותיה דרב הונא הוו לה שבעה בני מת חד מינייהו הוות קא בכיא ביתירתא עליה שלח לה רב הונא לא תעבדי הכי לא אשגחה ביה שלח לה אי צייתת מוטב ואי לא צבית זוודתא[ד] לאידך מית ומיתו כולהו לסוף אמר לה תימוש זוודתא לנפשך ומיתא [ג] אל תבכו למת ואל תנודו לו אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור הא כיצד [מ] שלשה ימים לבכי ושבעה להספד ושלשים לגיהוץ ולתספורת מכאן ואילך אמר הקדוש ברוך הוא אי אתם רחמנים בו יותר ממני [ג] בכו בכו להולך [י] אמר רב יהודה להולך בלא בנים רבי יהושע בן לוי לא אזל לבי [ס]אבלא אלא למאן דאזיל בלא בני דכתיב בכו בכו להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו רב הונא אמר זה שעבר עבירה ושנה בה רב הונא לטעמיה [ט] דאמר רב הונא כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא נעשית לו כהיתר אמר רבי לוי [נ]אבל שלשה ימים הראשונים יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו בין שתי (יריכותיו[ה]) משלשה עד שבעה כאילו מונחת לו כנגדו בקרן זוית מכאן ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק: ולא של נשים לעולם מפני הכבוד: אמרי נהרדעי לא שנו

כליכה. מטה של מתים: **על גבי נדות מתות.** [ו]הכלים שנשתמשו בהן בעודן בחיים שנטמאו בנגיעתן, שהנדה מטמאה בנגיעתה אדם וכלים: **והיו נדות חיות מתביישות.** שעושין בהן מה שאין עושין לשאר מתות: **קשה לקרוביו.** [ז]בתכריכין טובים: **צרדא.** קנבוס: **בר זוזא.** הנקנה בזוז: **אין מועד לפני חכמים.** שיכולין להספידו: **על לב.** מטפח כנגד הלב: **ביד.** קופץ[ח] יד זו לזו: **ברגל.** מכה רגלו בקרקע: **מפני הסכנה.** שהופך הסנדל ושובר רגלו: **ניענע ראשו.** שנראה שניחם מעצמו: **לכל אומרים שבו.** כשעומדין לפני הנשיא: **חבורתא איכא.** חבורות הן, שאלו קוברין מתים שלהם לבדם ואלו קוברין מתים שלהם לבדם: **ולא ישוב עוד וגו'.** משמע מכאן ואילך לא יעשה לעולם תשובה:

אלא

בכליכה. גרס בערוך[י] בשני כפי"ן[ט] ואית דגרסי כליכה בצ"ת השניה כמו הללו חוזרין לכלובן (ביצה דף כה.) וכמו ככלוב מלא עוף (ירמיה ה) אי נמי כמו מכליב (לעיל דף י.) ופירש הקונטרס כעין סולם והיינו כעין תפירות רחוקות זו מזו ומביא הא דאמרינן במדרש[כ] נטלו את הכרובים ונתנום בכליכה ואם כן צריך לגרוס בפיוט של חרבן בית המקדש בתשעה באב עמון ומואב הוציאו את הכרובים וכליכה היו בם מסובבים וגרס[ל] בב' כפי"ן לגירסת הערוך וכל זה שלא לבייש מי שאין לו וכן איתא במסכת בכורים (פ"ג מ"ז) בראשונה מי שהיה יודע לקרו' כו' ומאותה הלכ'[י] מביאין ראיה להא דאמר שמנה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותם דלא בעי למימר שלא יקרא שליח צבור עמו כי בימיהם לא היה קורא שליח צבור עם הקורא[ל] ומה שרגילים עתה לקרות זהו מפני כבודו של קורא שלא לבייש מי שאינו יודע וכדאמר גבי בכורים בראשונה מי שהיה יודע לקרות קורא ומי שאינו יודע לקרות (אינו קורא) מקרין אותו נמנעו מלהביא בכורים התקינו שיהו מקרין את הכל (בכורים פ"ג מ"ז): **ונהג** קלות ראש בעצמו. שלוה כן בשעת פטירתו וי"מ לאחד מבני ביתו בחייו ולשון בעצמו משמע כפירוש ראשון:

[ק]**אבל** לא מטפחות. פירוש סופק כפיו זו בזו וא"ת הא תנן פרק משילין (ביצה דף לו:) אין מטפחין ביו"ט ופי' בקונטרס בפרק המביא כדי יין (שם דף ל. בד"ה מרקדין) משום שיר או משום אבל ומאי איריא ביו"ט ומשום שמא יתקן כלי שיר אפילו בחולו של מועד אסור משום צער וצ"ל דמשום שיר קתני ולא משום אבל: **טפוח** ביד. כדפרישית סופק כפיו זו על זו והכי משמע בהוריות בירושלמי[מ] כשתפס רבי יהודה את ריש לקיש שרי רבי יוחנן טפח בחדא ידיה [א"ל] ובחדא ידיה טפחין כו' ומספקין פירש בקונטרס בביצה (דף [illegible]) על ירך ואם כן ויספק את כפיו (במדבר כד) על ירך הן שתי כפים על שתי ירכים וצ"ע:

ה"ג ר"ח **לא** יקלם במנעל ולא בסנדל מפני הסכנה.

פירוש דיחף שרי טפי דנזהר היטב פן ינזק:

ה"ג ר"ח **לכל** אומרים להן שבו חוץ מאבל וחולה.

פירוש תלמידי חכמים שעומדין צריך לומר שבו אבל וחולה אפילו עמדו אין צריך לומר שבו דלא די שעמדו שאין צריכין לעמוד ואם כן פשיטא שישבו בלא רשות: **יום** ראשון אסור לאכול משלו. פירשתי למעלה[פ] אפילו אוכל כמה פעמים באותו יום דלא קתני סעודה ראשונה: **אסורין** בעשיית מלאכה. משמע דבתלמוד תורה שרי ולא אסור אלא הכא שמת דבית מדרשו בטל[ע] מיהו בשעת הוצאת מת אז מבטלין ת"ת כדאמרינן פ' שני דכתובות (דף יז: ושם) ובפ"ק דמגילה (דף ג:) מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה ומיהו היכא דאיכא חבורתא מספקא ליה ועוד האריך רבי יצחק בתשובה והביא ראיה מן הירושלמי: **לגיהוץ** ולתספורת. למעלה[פ] פי' ריב"א היה אומר [שגרסינן] לכבוס ולתספורת ופירש[ל] למעלה[צ] דאשה מותרת בנטילת שער לאחר ז' ובתוספות פירש דלא ידע מנא ליה: **מכאן** ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק. עד י"ב חדש והכי איתא בירושלמי[ק] כל שבעה החרב היא שלופה עד שלשים היא רופפת לאחר י"ב חודש היא חוזרת לתערה ולמה הדבר דומה לכפה של אבנים כיון שנזדעזעה אחת מהן נזדעזעו כולם ובש"ס דידן נמי אמרינן (שבת דף קה:) אחד מן האחין שמת ידאגו כל האחין כו':

מה

עין משפט נר מצוה

רכז א מיי' פ"ד מהל' אבל הלכה א טור ש"ע י"ד סי' שנג סעיף א ב:

רכח ב ג ד מיי' פי"א שם הלכה ה ופ"ו מהלכות י"ט הלכה כב סמג עשין ג ולאוין עה טוש"ע שם סי' תא סעיף ה:

רכט ה מיי' פי"ג מהל' אבל הלכה ג סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שעו סעיף א:

רל ו ז מיי' שם הלכה ה סמג שם טוש"ע שם סעיף א בהג"ה וסעיף ב:

רלא ח ט מיי' שם פ"ד הלכה ט סמג שם טוש"ע שם סי' שעח סעיף א:

רלב י כ מיי' שם פי"ד הלכה י סמג שם טוש"ע שם סי' שמג סעי' א וסי' שמא סעיף ב:

רלג ל מ מיי' שם פי"ג הלכה יא סמג שם טוש"ע שם סי' שלד סעיף א:

רלד נ מיי' שם הלכה יב טוש"ע שם סעי' ד:

רבינו חננאל

יהא הפרש בין עשירים לעניים: ת"ר בראשונה היו מניחין מוגמר תחת מתים בחולי מעיים כו' וכך היו מטבילין את הכלים ע"ג הנשים שהיו מתות נדות וכו' וכך היו מטבילין הכלים ע"ג המתים כשהן זבין והיו בכל אלו החיים מתביישין התקינו שיהו עושין כן לכל. **בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו** שהיו מוציאין בתכריכין ממון רב והיתה קשה עליהן הוצאתם יותר ממיתתם עד שהיו מניחין ובורחין עד שבא ר"ג וניהג קלות בעצמו וצוה להוציאו בכלי פשתן ונהגו כל העם לצאת בכלי פשתן כמותו. והאידנא נהוג עלמא אפילו בצררא בר זוזא. פי' בחלוק בר זוזא: **מתני' אין מניחין במועד את המטה ברחוב שלא להרגיל ההספד.** אמר רבה בר רב הונא אין מועד בפני ת"ח וכ"ש חנוכה ופורים אלא מספידין בהן. וה"מ בפניו אבל שלא בפניו לא. ויום שמועה כבפניו דמי ומותר אפילו במועד. **אמר עולא הספד על לב.** שנאמר על שדים סופדים. א) טיפוח ביד. קילוס ברגל שנאמר (יחזקאל ו) הכה בכפך ורקע ברגלך: **ת"ר [המקלס] לא יקלס** לא במנעל ולא בסנדל מפני הסכנה. **א"ר יוחנן אבל כיון שנענע בראשו** שוב אין המנחמין רשאין לישב אצלו. **ואמר ר"י הכל חייבין לעמוד לפני נשיא** חוץ מאבל וחולה. ואמר ר' יוחנן לכל אומר' להן שבו חוץ מאבל וחולה. **אמר רב יהודה אמר רב אבל אסור לאכול ביום ראשון משלו** שנאמר ולחם אנשים לא תאכל. רבה ורב יוסף בימי אבלם היו מחלפין סעודתן בהדדי. **אמר רב יהודה אמר רב מת בעיר כל בני העיר אסורין בעשיית מלאכה** עד שינתן לקבורתו. וכל המתקשה על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה. דההיא אתתא דהוו לה ז' בני ומת חד מינייהו והוות מתקשת יותר מדאי. ושלח לה רב הונא ולא אשגחה ביה ומיתו לה כולהו ומתה היא נמי: **ת"ר** אל תבכו למת יותר מדאי. ואל תנודו לו יותר מכשיעור. הא כיצד ג' לבכי וז' להספד. ל' לגיהוץ ולתספורת מיכן ואילך הרי הוא קישוי. בכו בכה להולך. אמר רב להולך בלא בנים. ר' יהושע בן לוי לא הוה אזיל לבי אבילא אלא אמאן דשכיב בלא בני. כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו. זה שעבר עבירה ושנה בה. מיכן ואילך שאינו מהרהר בתשובה מפני שנעשית לו כהיתר: **א"ר לוי אבל ג' ימים הראשונים** יראה עצמו כאילו חרב מונחת לו בין כתיפיו. מג' ועד ז' כאילו חרב מונחת בקרן זוית. מיכן ואילך כאילו חרב כנגדו בשוק. **ואין מניחין מטה** של נשים ברחוב לעולם

מסורת הש"ס עם הוספות

א) נדה עא. [תוספ' נדה פ"ט עי' תוס' שם ד"ה אלא טעמי'], ב) כתובות דף ח: [תוספתא שם], ג) [מגילה דף ג: ע"ש], ד) [תוספתא פרק ב], ה) עי' הוריות יג:, ו) עי' קידושין פ: וברש"י שם ד"ה ורבנן ובתוס' שם, ז) ב"ב קטז. ע"ש, ח) [שם], ט) יומא פו: פז. ע"ש קידושין כ. מ. סוטה כב. ערכין ל:, י) ערך כלכה, כ) איכ"ר פתיחתא ט, ל) עיין תוס' ב"ב טו. ד"ה שמנה, מ) ריש פ"ג, נ) ודף ל. ד"ה מספקין, ס) כ. ד"ה שכבר, ע) [לעיל כב:], פ) [דף כג. ד"ה כל], צ) [דף יח. בד"ה ובגנוסטרי ועי' ברא"ש סי' (ק) נג], ק) ה"ז

הגהות הב"ח

(א) גמ' אי הכי שריא (לכו). תז"מ ונ"ב ס"א להו:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה בכליכה וכו' מביאין ראיה להא דאמר. ב"ב ד' טו ע"א:

תורה אור השלם

א) עַל שָׁדַיִם סֹפְדִים עַל שְׂדֵי חֶמֶד עַל גֶּפֶן פֹּרִיָּה: [ישעיה לב, יב]

ב) הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: [יחזקאל כד, יז]

ג) אַל תִּבְכּוּ לְמֵת וְאַל תָּנֻדוּ לוֹ בְּכוּ בָכוֹ לַהֹלֵךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ: [ירמיה כב, י]

רש"י כת"י

בכליבא. כעין סולם ליירא[מ]. **מניחין מוגמר תחת מתי חולי מעים.** לפי (שמורחיין) [שמסריחין] קשה. **והיו חולי מעיים חיין מתביישין.** ואמרין לכשימותו ויניחו תחתיהן המוגמר ידעו הכל שמתו בחולי מעים. **מטבילין כלים על גבי נדות מתות.** אותן בגדים שנגעו בהן קודם מיתתן לפי שטימאתן בנגיעה שנדות היו. **יציאתו של מת לקבורה.** לפי שלא היו לקרוביו תכריכין הראוין ומניחין אותו ובורחין מרוב חרפה. **בצרדא בר זוזא.** שאין מוכרין האמה אלא [ב]זוז אחד. **אין מועד.** מבטל עינוי וטפוח מפני תלמיד חכם. **בפניו.** בפני המטה. **ספדיה לרב זביד.** שנפטר בנהרדעא. **בפום נהרא.** רחוק היה משם. **יום שמועה.** שבאתה שמועה בו ביום שמת. **הספד.** שמטפח על לבו. **קילוס.** כעין הספד. **ברגל.** חובט ברגל על הקרקע. **לא יקלם במנעל אלא בסנדל מפני הסכנה.** שמנעל הוא של עור ודק הוא ושמא יהיה בקרקע צרור או עלם ונוקב המנעל ונוקב ברגליו אבל בסנדל ליכא למיחש דשל עץ הוא. ואית דגרסי לא יקלם לא במנעל ולא בסנדל מפני הסכנה סנדל שמא יגלגל ברגליו מנעל שמא ינקבנו עלם ונוקב המנעל ונכנס ברגליו ושיבוש הוא דאם כן במאי יקלם כל שכן שאם יקלם יחף נפיש סכנתיה. **אבל.** כיון דמנענע ראשו מיחזי כמאן דמנחם נפשיה ואומ' הכל הולך אל מקום אחד ואין המנחמין רשאין ליסב אצלו שהרי ניחם עצמו. **ואמר ר' יוחנן הכל חייבין לעמוד בפני נשיא חוץ מאבל וחולה.** שאין חייבין אבל אם עמדו עמדו. **ואמ' ר' יוחנן לכל אומרים להם שבו.** כשנכנס[נ] לבי' המדרש ואין יושבין עד שאומרין להם שבו חוץ מאבל וחולה דאין צריך לומר להם. ואיכא למיפרך פשיטא דאין צריך לומר להם דאפילו לעמוד אין חייבין ולמאן (גרסינן) [דגרס[ס]] איכא דאמרי אמ' ר' יוחנן וכו' [אתי שפיר]. **לחם אנשים לא.** מכלל דכולי עלמא בעו מיכל לחם אנשים. **מחלפו סעודתיהו.** כשזה אבל זה מסעדו סעודה ראשונה. **דרומתא.** שם העיר. **חבורתא איכא.** לחבורות נחלקו אנשי העיר שאין אנשי חבורה זו מתעסקין במתי חבורה זו שכל חבורה וחבורה יש להן בית הכנסת בפני עצמן. **שרו לכו.** שמתה. ל"א שרו לכו מלאכה. **מקשיר.** לשון וקשרו מספד (מדרש איכה, פתיחתא). **על (מספד) מת אחר הוא בוכה.** (שכל הנמשך אחריו הוא בוכה) שכל הנמשך אחר הצער יותר מדאי צער נמשך אחריו. **ביתירתא.** יותר מדאי. **תימוש.** תתקן. **זוודתא.** צידה למת תכריכין. **מתו כולהו.** אגב בכיה יתירתא. אין אתם צריכין לרחם עליו יותר ממני שמעשה ידי הוא והרגתיו ברשע[ו] (נ"א - בפשעו). **בכו בכו להולך.** סיפיה דקרא הוא כי לא ישוב עוד בכו גם לרשע חי שלא ישוב לעולם בתשובה ונמצא נטרד מן העולם. **נעשית לו כהתר.** ואינו חוזר בתשובה לעולם. **יראה.** אדם עצמו וכו' ויתנהג בשפל ראש מכאן ואילך כאילו חרב עוברת נגדו בשוק.

חשק שלמה על ר"ח

א) עי' בערוך ערך טפח ד'.

הגהות וציונים

א] בכתובות (וכ"ה כאן בכמה ראשונים) ליתא תיבת "ראש": ב] [גי' הערוך **צדרא**, ועי' ב"מ נא ע"א דאיתא התם **צדרייתא** פרש"י בגדי קנבוס] (גליון): ג] [צ"ל **המקשר**, הכי איתא בע"פ ופרש"י לשון וקשרו מספד] (גליון): ד] [פי' תכריכין, עי' רש"י עירובין מא ע"ב ובע"ז יז ע"א ד"ה בזוודתא] (גליון): ה] [בשאלתות אי' **כתיפיו**] (גליון): ו] בכת"י הגירסא **שמתות בנדות** (והשאר עד סוה"ד ליתא): ז] יש במקום להלן (באה"מ): ח] בכת"י **סופק**: ט] נראה דכאן שייך "ומביא הא דאמרינן במדרש וכו' לגי' הערוך" (באה"מ): י] נדצ"ל **וגרסינן** (בדפו"ר וגר'): כ] שייך למתני' דף כח ע"ב (גליון): ל] אולי צ"ל **ובשם הלכות גדולות פירשתי** למעלה: מ] ברש"י שברי"ף "ביירא", פי' אלונקה לנשיאת מתים: נ] נדצ"ל כשנכנס נשיא להמ"ד (ע"פ רש"י שברי"ף, ע"ש): ס] כך נדצ"ל. ואולי צ"ל **ואי** גרסינן (ועי' רש"י שברי"ף):

בִּכְלִיכָה - מיטה של מתים[א] העשויה כעין סולם[ב], **וְהָיוּ הָעֲנִיִּים** החיים **מִתְבַּיְּישִׁין** בכך, ביודעם שבמותם יוציאום במיטה כזו, **וּלְפִיכָךְ הִתְקִינוּ** חכמים **שֶׁיְּהוּ הַכֹּל מוֹצִיאִין** - שיוציאו את כל המתים **בִּכְלִיכָה**, ואף את העשירים, **מִפְּנֵי כְּבוֹדָן שֶׁל עֲנִיִּים** שלא יתביישו.

הברייתא מבארת תקנה נוספת שהיו עושים למניעת בזיון מהאנשים החיים:

בָּרִאשׁוֹנָה [-בתחילה] **הָיוּ מַנִּיחִין אֶת הַמּוּגְמָר** - לבונה וגחלים לריח טוב **תַּחַת חוֹלֵי מֵעַיִם מֵתִים** שנודף מהם סירחון קשה, ובאים לסלק ריח רע זה, **וְהָיוּ חוֹלֵי מֵעַיִם חַיִּים מִתְבַּיְּישִׁין**, שכך יעשו להם במותם וידעו הכל שמתו מחולי מעים[ג], **וּלְפִיכָךְ הִתְקִינוּ** חכמים **שֶׁיְּהוּ מַנִּיחִין** מוגמר **תַּחַת הַכֹּל** - כל המתים, **מִפְּנֵי כְּבוֹדָן שֶׁל חוֹלֵי מֵעַיִם חַיִּים** שלא יתביישו בכך.

תקנה נוספת בענין זה למניעת בושת הנשים:

בָּרִאשׁוֹנָה [-בתחילה] **הָיוּ מַטְבִּילִין אֶת הַכֵּלִים עַל גַּבֵּי נִדּוֹת מֵתוֹת** - את אותם הכלים והבגדים שנשתמשו בהם הנדות בעודן בחיים קודם שמתו ומתו בנידתן, כיון שטימאו את הכלים בנגיעתן[ד], ואילו בשאר המתות שהשתמשו בכלים קודם מיתתן לא היו מטבילים את הכלים[ה], **וְהָיוּ הַנִּדּוֹת הַחַיּוֹת מִתְבַּיְּישׁוֹת** מחמת כן, שאם ימותו אף בהן ינהגו כך ולא כשאר הנשים[ו], **וּלְפִיכָךְ הִתְקִינוּ** חכמים **שֶׁיְּהוּ מַטְבִּילִין עַל גַּבֵּי כָּל הַנָּשִׁים** - שלאחר מות כל הנשים יטבילו את הכלים שנשתמשו בהם קודם מותן, **מִפְּנֵי כְּבוֹדָן שֶׁל נִדּוֹת חַיּוֹת** שלא יתביישו בכך שמטבילים רק כלים שנשתמשו בהן הנדות.

תקנה נוספת כעין זו:

בָּרִאשׁוֹנָה [-בתחילה] היו **מַטְבִּילִין** את הבגדים והכלים **עַל גַּבֵּי זָבִין מֵתִים** - שנגעו בהם אנשים שמתו כשהיו זבים, **וְהָיוּ הַזָּבִין הַחַיִּים מִתְבַּיְּישִׁין** בכך, **וּלְפִיכָךְ הִתְקִינוּ** חכמים **שֶׁיְּהוּ מַטְבִּילִין עַל גַּב הַכֹּל** - את הכלים שנגעו בהם כל המתים לפני מותם, **מִפְּנֵי כְּבוֹדָן שֶׁל הַזָּבִין הַחַיִּים**.

הברייתא מביאה ענין נוסף שנעשה למניעת הבושה בענין המתים:

בָּרִאשׁוֹנָה [-בתחילה] **הָיְתָה הוֹצָאַת הַמֵּת** לקבורה **קָשָׁה לִקְרוֹבָיו** של המת **יוֹתֵר מִמִּיתָתוֹ**, כיון שהיו מלבישים אותו בתכריכים טובים שהיו יקרים ביותר[ז], **עַד** שפעמים **שֶׁהָיוּ קְרוֹבָיו** עניים[ח], ולא היה להם תכריכים ראויים להלבישו, **וּמַנִּיחִין אוֹתוֹ** בלא תכריכים, **וּבוֹרְחִין** מרוב בושה[ט]. **עַד שֶׁבָּא רַבָּן גַּמְלִיאֵל, וְנָהַג קַלּוּת רֹאשׁ** [-בזיון] **בְּעַצְמוֹ** בשעת פטירתו[י], **וְיָצָא** - וציוה שיוציאוהו **בִּכְלֵי** [-בגדי] **פִשְׁתָּן** שאינם יקרים, **וְנָהֲגוּ הָעָם אַחֲרָיו לָצֵאת** - להוציא את מתיהם לקבורה כשהמתים לבושים **בִּכְלֵי** [-בגדי] **פִשְׁתָּן**[יא].

הגמרא מבארת את המנהג בענין זה כיום:

אָמַר רַב פָּפָּא, וְהָאִידָנָא - ועתה בזמננו **נָהוּג עָלְמָא** - נוהגים העולם להלביש את המת בקבורתו **אֲפִילוּ בְּצַרְדָּא בַּר זוּזָא** - בבגד העשוי מקנבוס[יב] הנקנה בזוז[יג].

★

שנינו במשנה, **אֵין מַנִּיחִין אֶת הַמִּטָּה בָּרְחוֹב**, שלא להרגיל את ההספד.

מאחר שנידון במשנתנו ענין ההספד במועד, מבארת הגמרא שיש מי שמספידים אותו במועד:

אָמַר רַב פָּפָּא, אֵין מוֹעֵד בִּפְנֵי תַּלְמִיד חָכָם לענין כל דיני הספד, כלומר, אם מת תלמיד חכם במועד יכולים להספידו ולקונן עליו כדרכם בחול[יד], ולהניח את מיטתו ברחוב כדי להרגיל את ההספד[טו], **וְכָל שֶׁכֵּן** שהדין כך **בַּחֲנוּכָּה וּפוּרִים**, שגם הם ימי שמחה וההספד אסור בהם[טז], אך אינם חמורים כמועד[יז]. **וְהָנֵי מִילֵּי** - ודברים אלו אינם אלא אם מספידים אותו **בְּפָנָיו**, כלומר כאשר מיטת החכם נמצאת במקום ההספד[יח], **אֲבָל שֶׁלֹּא בְּפָנָיו לֹא** נאמר דין זה, ואסור להספידו במועד בחנוכה ובפורים[יט].

הגמרא מקשה על דברי רב פפא מהנהגתו של רב כהנא:

מקשה הגמרא, **אֵינִי** - האם כך הוא, שאסור להספיד תלמיד חכם במועד שלא בפניו, **וְהָא רַב כַּהֲנָא סַפְדֵיהּ לְרַב זְבִיד מִנְּהַרְדְּעָא בְּפוּם נַהֲרָא** - והרי מצינו שרב כהנא הספיד בחול המועד ב'פום נהרא' [-שם עיר] את רב זביד מנהרדעא, אף שלא היתה מיטתו שם[כ].

הגמרא מתרצת, ומחדשת עוד אופן שבו מותר להספיד תלמיד חכם במועד:

מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב פַּפִּי**, אותו יום שרב כהנא הספיד את רב זביד מנהרדעא, **'יוֹם שְׁמוּעָה' הֲוָה** - היה זה היום שבו הגיעה לפום

א. **המיוחס** לרש"י (ד"ה כליכה).

ב. **רש"י** כת"י (ד"ה בכליבא). וגרס 'כליבה', עיין תוספות (ד"ה בכליכה). וריבב"ן (ד"ה בכליכה) פירש, שהיא כעין המטות שלנו העשויות מחבלים. ור"י מלוניל (ע"א ד"ה בראשונה) והר"ן (ד"ה ועניים) גרסו 'בכליבה', ופירשו שהוא כעין כלוב עם מכסה מלמעלה, ועומד כעין כלוב של תרנגולים.

ג. **רש"י** כת"י (ד"ה והיו). והיינו שהם מתבזים מחמת הריח הרע הנודף מהם, שצריך להניח מוגמר כדי לסלקו.

ד. **שהנדה** מטמאה בנגיעתה אדם וכלים (ויקרא טו יט). המיוחס לרש"י (ד"ה על גבי). ולכן היו מטמאים אף את הכלים שלא נגעו בהם לאחר מיתתן. המאירי (ד"ה בראשונה היו מטבילין). וכן היו עושים בזבים וזבות שמתו שמטמאים אדם וכלים בנגיעתם כנדות. תוספות רי"ד (ד"ה בראשונה).

ה. **שכן** נטהרו כבר מנידתן, וצריך לומר שגם טיהרו מיד את הכלים שנגעו בהם בנידתן.

ו. **המיוחס** לרש"י (ד"ה והיו). ובמאירי (ד"ה בראשונה היו מטבילין) כתב, שנתביישו בכך שאפילו במיתתן יזכרו בטומאתן.

ז. **שהיו** מוציאים עליהם אלף זוז או יותר. נמוקי יוסף (ד"ה קשה).

ח. **נמוקי** יוסף (שם).

ט. **רש"י** כת"י (ד"ה יציאתו). ור"י מלוניל והר"ן (ד"ה בראשונה) והנמוקי יוסף (ד"ה קשה) הוסיפו, שהיו מטילים על הציבור את הלבשתו בתכריכים והוצאתו לקבורה.

י. **רבינו** חננאל (ד"ה בראשונה), תוספות (ד"ה ונהג), מאירי (ד"ה בראשונה היתה). אך לאחרים לא הנהיג כן בחייו, אף שהיה נשיא ישראל והיה יכול לתקן כן, כיון שאין זה דבר התלוי ברצון החיים אלא ברצון המתים, שהמת רשאי לצוות כן על עצמו, אך בלא זה אין לשנות כיון שהם דברים הנוחים למת עצמו, אלא שרבן גמליאל הנהיג זאת על עצמו כדי לעשות תקנה שלא יתביישו ויעזבו את המת. חתם סופר (שו"ת יו"ד סי' שלא ד"ה והנה מדברי). עיין שם שהביא ראיות נוספות לכך. אמנם כתבו התוספות, שיש מפרשים שעשה כן בחייו לאחד מבני ביתו. אך העירו, שהלשון 'בעצמו' משמע כפירוש הראשון שצוה לעשות לו כן בשעת פטירתו.

יא. **הענין** שנהג כן רבן גמליאל ואחריו כל העם, יתכן שאינו למנוע בזיון המת שהיו מניחים אותו והולכים, כי אם כשאר התקנות כאן, למנוע בזיון מהחיים שלא תהיה הוצאת המת קשה עליהם. אחרונים.

יב. **המיוחס** לרש"י (ד"ה צרדא). והוא מין צמח מסוים. ובתוספות ישנים (יומא עב: ד"ה ואימא) ובתוספות יום טוב (כלאים פ"ב מ"ה) כתבו שהוא מין פשתן. ורבינו חננאל (ד"ה בראשונה) פירש שהוא חלוק. והר"ן (ד"ה בראשונה) גרס 'בסודרא' ופירש שהוא חתיכת בגד [פשוטה].

יג. **ריבב"ן** (ד"ה בצרדא) ועוד ראשונים ביארו, שכיון שהבגד עבה מאד, חתיכה ממנו [המספיקה לכיסוי המת] אינה שוה אלא זוז.

יד. **המיוחס** לרש"י ורבינו יהונתן (ד"ה אין), ריטב"א (ד"ה אמר רבה). ולענין יום טוב, כתב הריטב"א, שאין סופדים כלל, ואפילו ביום טוב שני, שלא התירו אלא במועד.

טו. **שלחן** ערוך ולבוש (יו"ד סי' תא ס"א).

טז. **רמב"ם** (מגילה וחנוכה פ"ג ה"ג).

יז. **מבואר** בריטב"א (ד"ה אמר רבה וד"ה ואי) ובטור (יו"ד סי' תא ס"ז) שאף כי לענין הספד שוה דין חנוכה ופורים לדין חול המועד, לענין אבלות חלוקים הם זה מזה, שבמועד אין אבלות, ואילו בחנוכה יש אבלות, ובענין אבלות בפורים יש בזה דעות שונות בראשונים. וכתב הריטב"א בביאור הקל וחומר [לפי שיטתו שבפורים נוהגת אבלות], אם במועד, שאין בו אבלות, מספידים תלמיד חכם בפניו, כל שכן בחנוכה ובפורים, שיש בהם אבלות. ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה וכל) פירש שחנוכה ופורים אינם חמורים כמועד, שהרי המלאכה לא נאסרה בהם, מה שאין כן במועד, שהמלאכה אסורה.

יח. **רש"י** כת"י (ד"ה בפניו). וראה ברמב"ם (אבל פי"א ה"ה) ובמאירי (ד"ה תלמיד) פירושים נוספים מה נקרא 'בפניו', ועיין ברכי יוסף (יו"ד סי' תא סק"א) בביאור דעת הרמב"ם.

יט. **בפני** המת הצער והאבלות וההספד גדולים יותר [ראה רש"י (במדבר כא ד)], ומשמע בריטב"א (ד"ה אמר רבה) שטעם ההיתר להספיד חכם בפניו הוא שכאשר אין מספידים ומקוננים את המת בפניו, בזה בודאי מתחלל כבודו, מה שאין כן במניעת ההספד שלא בפניו.

כ. **שכן** רב זביד נפטר בעירו נהרדעא, ולא הוליכו את מיטתו לקברו בפום נהרא הרחוקה ממנה. על פי רש"י כת"י (ד"ה ספדיה וד"ה בפום) ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה במולי). ומבואר ברש"י (קידושין עב: ד"ה דרב) ש'רב זביד מנהרדעא' אין זה 'רב זביד' שהוזכר בסתם בכל הש"ס.

בכליכה והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל מוציאין בכליכה מפני כבודן של עניים בראשונה היו מניחין את המוגמר תחת חולי מעים מתים והיו חולי מעים חיים מתביישין התקינו שיהו מניחין תחת הכל מפני כבודן של חולי מעים חיים [א] בראשונה היו מטבילין את הכלים על גבי נדות מתות והיו נדות חיות מתביישות התקינו שיהו מטבילין על גבי כל הנשים מפני כבודן של נדות חיות בראשונה מטבילין על גבי זבין מתים והיו זבין חיים מתביישין התקינו שיהו מטבילין על גב הכל מפני כבודן של זבין חיים [ב] בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו קרוביו מניחין אותו ובורחין עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש[א] בעצמו ויצא בכלי פשתן [א] ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן אמר רב פפא והאידנא נהוג עלמא אפילו בצרדא[ב] בר זוזא: אין מניחין את המטה ברחוב: אמר רב פפא [ג] [ב] אין מועד בפני תלמיד חכם וכל שכן חנוכה ופורים [ג] והני מילי בפניו אבל שלא בפניו לא איני והא רב כהנא ספדיה לרב זביד מנהרדעא בפום נהרא אמר רב פפי [ד] יום שמועה הוה וכבפניו דמי אמר עולא [ד] הספד על לב דכתיב [א] על שדים סופדים טיפוח ביד קילוס ברגל תנו רבנן המקלם לא יקלם בסנדל אלא במנעל מפני הסכנה. אמר רבי יוחנן [ה] אבל כיון שניענע ראשו שוב אין מנחמין רשאין לישב אצלו ואמר רבי יוחנן [ו] הכל חייבין לעמוד מפני נשיא חוץ מאבל וחולה ואמר ר' יוחנן [ה] [ז] לכל אומרים להם שבו חוץ מאבל וחולה אמר רב יהודה אמר רב [ח] אבל יום ראשון אסור לאכול לחם משלו מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל [ב] ולחם אנשים לא תאכל רבה ורב יוסף [ט] מחלפי סעודתייהו להדדי ואמר רב יהודה אמר רב [י] מת בעיר כל בני העיר אסורין בעשיית מלאכה רב המנונא איקלע לדרומתא שמע קול שיפורא דשכבא חזא הנך אינשי דקא עבדי עבידתא אמר להו ליהוו הנך אינשי בשמתא לא שכבא איכא במתא אמרו ליה חבורתא איכא במתא אמר להו [כ] אי הכי שריא (א) לכו ואמר רב יהודה אמר רב [ל] כל המתקשה[ג] על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה [ו] ההיא איתתא דהות בשיבבותיה דרב הונא הוו לה שבעה בני מת חד מינייהו הוות קא בכיא ביתירתא עליה שלח לה רב הונא לא תעבדי הכי לא אשגחה ביה שלח לה אי צייתת מוטב ואי לא צבית זוודתא[ד] לאידך מית ומיתו כולהו לסוף אמר לה תימוש זוודתא לנפשיך ומיתא [ג] אל תבכו למת ואל תנודו לו אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור הא כיצד [מ] שלשה ימים לבכי ושבעה להספד ושלשים לגיהוץ ולתספורת מכאן ואילך אמר הקדוש ברוך הוא אי אתם רחמנים בו יותר ממני [ג] בכו בכו להולך [ז] אמר רב יהודה להולך בלא בנים רבי יהושע בן לוי לא אזל לבי [ח] אבלא אלא למאן דאזיל בלא בני דכתיב בכו בכו להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו רב הונא אמר זה שעבר עבירה ושנה בה רב הונא לטעמיה [ט] דאמר רב הונא כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא נעשית לו כהיתר אמר רבי לוי [נ] אבל שלשה ימים הראשונים יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו בין שתי (ירכותיו[י]) משלשה עד שבעה כאילו מונחת לו כנגדו בקרן זוית מכאן ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק: ולא של נשים לעולם מפני הכבוד: אמרי נהרדעי לא שנו

מה

רש"י

כליכה. מטה של מתים: על גבי נדות מתות. [י] הכלים שנשתמשו בהן בעודן בחיים שנטמאו בנגיעתן, שהנדה מטמאה בנגיעתה אדם וכלים: והיו נדות חיות מתביישות. שעושין בהן מה שאין עושין לשאר מתות: קשה לקרוביו. [ז] בתכריכין טובים: צרדא. קנבוס: בר זוזא. הנקנה בזוז: אין מועד לפני חכמים. שיכולין להספידו: על לב. מטפח כנגד הלב: ביד. קופץ[ח] יד זו לזו: ברגל. מכה רגלו בקרקע: מפני הסכנה. שהופך הסנדל ושובר רגלו: ניענע ראשו. שנראה שניחם מעלמו: לכל אומרים שבו. כשעומדין לפני הנשיא: חבורתא איכא. חבורות הן, שאלו קוברין מתים שלהם לבדם ואלו קוברין מתים שלהם לבדם: ולא ישוב עוד וגו'. משמע מכאן ואילך לא יעשה לעולם תשובה:

אלא

תוספות

בכליכה. גרס בערוך[י] בשני כפי"ן[כ] ואית דגרסי כליבה בבי"ת השניה כמו הללו חוזרין לכלובן (ביצה דף כד.) וכמו ככלוב מלא עוף (ירמיה ה) אי נמי כמו מכליב (לעיל דף י.) ופירש הקונטרס כעין סולם והיינו כעין תפירות רחוקות זו מזו ומביא הא דאמרינן במדרש[ט] נטלו את הכרובים ונתנום בכליכה ואם כן צריך לגרוס בפיוט של חרבן בית המקדש בתשעה באב עמון ומואב הוציאו את הכרובים וכליכה היו בם מסובבים וגרס[ו] בב' כפי"ן לגירסת הערוך וכל זה שלא לבייש מי שאין לו וכן איתא במסכת בכורים (פ"ג מ"ז) בראשונה מי שהיה יודע לקרו' כו' ומאותה הלכ'[ס] מביאין ראיה להא דאמר שמנה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותם דלא בעי למימר שלא יקרא שליח צבור עמו כי בימיהם לא היה קורא שליח צבור עם הקורא[ל] ומה שרגילים עתה לקרות זהו מפני כבודו של קורא שלא לבייש מי שאינו יודע וכדאמר גבי בכורים בראשונה מי שהיה יודע לקרות קורא ומי שאינו יודע לקרות (אינו קורא) מקרין אותו נמנעו מלהביא בכורים התקינו שיהו מקרין את הכל (בכורים פ"ג מ"ז): **ונהג** קלות ראש בעצמו. שלוה כן בשעת פטירתו וי"מ לאחד מבני ביתו בחייו ולשון בעצמו משמע כפירוש ראשון:

[כ] **אבל** לא מטפחות. פירוש סופק כפיו זו בזו וא"ת הא תנן פרק משילין (ביצה דף לו:) אין מטפחין ביו"ט ופי' בקונטרס בפרק המביא כדי יין (שם דף ל. בד"ה מרקדין) משום שיר או משום אבל ומאי איריא ביו"ט ומשום שמא יתקן כלי שיר אפילו בחולו של מועד אסור משום צער וי"ל דמשום שיר קתני ולא משום אבל: **טפוח** ביד. כדפרישית סופק כפיו זו על זו והכי משמע בהוריות בירושלמי[מ] כשתפס רבי יהודה את ריש לקיש שרי רבי יוחנן טפח בחדא ידיה [א"ל] ובחדא ידיה טפחין כו' ומספקין פירש בקונטרס בביצה (דף לו:[כ]) כף על ירך ואם כן ויספק את כפיו (במדבר כד) על ירך הן שתי כפים על שתי ירכים וצ"ע:

ה"ג ר"ח **לא** יקלם במנעל ולא בסנדל מפני הסכנה. פירוש דיחף שרי טפי דנזהר היטב פן ינזק:

ה"ג ר"ח **לכל** אומרים להן שבו חוץ מאבל וחולה. פירוש תלמידי חכמים שעומדין צריך לומר שבו אבל וחולה אפילו עמדו אין צריך לומר שבו דלא די שעמדו שאין צריכין לעמוד ואם כן פשיטא שישבו בלא רשות: **יום** ראשון אסור לאכול משלו. פירשתי למעלה[פ] אפילו אוכל כמה פעמים באותו יום דלא קתני סעודה ראשונה: **אסורין** בעשיית מלאכה. משמע דבתלמוד תורה שרי ולא אסור אלא חכם שמת דבית מדרשו בטל[ע] מיהו בשעת הוצאת מת אז מבטלין ת"ת כדאמרינן פ' שני דכתובות (דף יז: ושם) ובפ"ק דמגילה (דף ג:) מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה ומיהו היכא דאיכא חבורתא מספקא ליה ועוד האריך רבי יצחק בתשובה והביא ראיה מן הירושלמי: **לגיהוץ** ולתספורת. למעלה[פ] פי' ריב"א היה אומר [שגרסינן] לכבוס ולתספורת ופירש[צ] למעלה[ל] דאשה מותרת בנטילת שער לאחר ז' ובתוספות פירש דלא ידע מנא ליה: **מכאן** ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק. עד י"ב חדש והכי איתא בירושלמי[ק] כל שבעה החרב היא שלופה עד שלשים היא רופפת לאחר י"ב חודש היא חוזרת לתערה ולמה הדבר דומה לכפה של אבנים כיון שנזדעזעה אחת מהן נזדעזעו כולם וכ"ש דידן נמי אמרינן (שבת דף קה:) אחד מן האחין שמת ידאגו כל האחין כו':

עין משפט נר מצוה

רכז א מיי' פ"ד מהל' אבל הלכה א טור ש"ע י"ד סי' שנב סעיף א ב:

רכח ב ג ד מיי' פי"א שם הלכה ה ופ"ו מהלכות י"ט הלכה כב סמג עשין ב ולאוין עה טוש"ע שם סי' תא סעיף ה:

רכט ה מיי' פי"ג מהל' אבל הלכה ג סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שעו סעיף א:

רל ו ז מיי' שם הלכה ה סמג שם טוש"ע שם סעיף א בהג"ה וסעיף ב:

רלא ח ט מיי' שם פ"ד הלכה ט סמג שם טוש"ע שם סי' שעח סעיף א:

רלב י כ מיי' שם פ"ד הלכה י סמג שם טוש"ע שם סי' שמג סעיף א וסי' שמח סעיף ג:

רלג ל מ מיי' שם פי"ג הלכה יא סמג שם טוש"ע שם סי' שצד סעיף א:

רלד נ מיי' שם הלכה יב טוש"ע שם סעי' ד:

אוצר החכמה 18/06/2018אהח

מסורת הש"ס עם הוספות

א) נדה עא. [תוספ' נדה פ"ט עי' תוס' שם ד"ה אלא טעמי'], ב) כתובות דף ח: [תוספתא שם], ג) [מגילה דף ג: ע"ש], ד) [תוספתא פרק ב], ה) עי' הוריות יג:, ו) עי' קידושין פ: וברש"י שם ד"ה ורבנן ובתוס' שם, ז) ב"ב קטז. ע"ש, ח) [שם], ט) יומא פו: פו. ע"ש קידושין כ. מ. סוטה כב. ערכין ל:, י) ערך כלכה, כ) איכ"ר פתיחתא ט, ל) עיין תוס' ב"ב טו. ד"ה שמנה, מ) ריש פ"ג, נ) ודף ל. ד"ה מספקין, ס) כ. ד"ה שכבר, ע) [לעיל כב:], פ) [דף כג. ד"ה כל], צ) [דף יח. בד"ה ובגנוסטרי ועי' ברא"ש סי' (ק) נג], ק) ה"ז

הגהות הב"ח

(א) גמ' אי הכי שריא (לכו). תז"מ ונ"ב ס"א להו:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה בכליכה וכו' מביאין ראיה להא דאמר. ב"ב ד' טו ע"א:

תורה אור השלם

א) עַל שָׁדַיִם סֹפְדִים עַל שְׂדֵי חֶמֶד עַל גֶּפֶן פֹּרִיָּה: [ישעיה לב, יב]

ב) הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: [יחזקאל כד, יז]

ג) אַל תִּבְכּוּ לְמֵת וְאַל תָּנֻדוּ לוֹ בְּכוּ בָכוֹ לַהֹלֵךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ: [ירמיה כב, י]

רש"י כת"י

בכליבא. כעין סולם ליירא. מניחין מוגמר תחת מתי חולי מעים. לפי (שמורחיין) [שמסריחין] קשה. והיו חולי מעיים חיין מתביישין. ואמרין לכשימותו ויניחו תחתיהן המוגמר ידעו הכל שמתו בחולי מעים. מטבילין כלים על גבי נדות מתות. אותן בגדים שנגעו בהן קודם מיתתן לפי שטימאתן בנגיעה שנדות היו. יציאתו של מת לקבורה. לפי שלא היו לקרוביו תכריכין הראוין ומניחין אותו ובורחין מרוב חרפה. בצרדא בר זוזא. שאין מוכרין האמה אלא [ב]זוז אחד. אין מועד. מבטל עינוי וטפוח מפני תלמיד חכם. בפניו. בפני המטה. ספדיה לרב זביד. שנפטר בנהרדעא. בפום נהרא. רחוק היה משם. יום שמועה. שבאתה שמועה בו ביום שמת. הספד. שמטפח על לבו. קילוס. כעין הספד. ברגל. חובט ברגל על הקרקע. **לא יקלם במנעל אלא** בסנדל מפני הסכנה. שמנעל הוא של עור ודק הוא ושמא יהיה בקרקע צרור או עצם ונוקב המנעל ונוקב ברגליו אבל בסנדל ליכא למיחש דשל עץ הוא. ואית דגרסי לא יקלם לא במנעל ולא בסנדל מפני הסכנה סנדל שמא יגלגל ברגליו מנעל שמא ינקבנו עצם ונוקב המנעל ונכנס ברגליו ושיבוש הוא דאם כן במאי יקלם כל שכן שאם יקלם יחף נפיש סכנתיה. **אבל.** כיון דמנענע ראשו מיחזי כמאן דמנחם נפשיה ואומ' הכל הולך אל מקום אחד ואין המנחמין רשאין לישב אצלו שהרי ניחם עצמו. **ואמר ר' יוחנן הכל חייבין לעמוד בפני נשיא חוץ מאבל וחולה.** שאין חייבין אבל אם עמדו עמדו. **ואמ' ר' יוחנן לכל אומרים להם שבו.** כשנכנס[מ] לבי' המדרש ואין יושבין עד שאומרין להם שבו חוץ מאבל וחולה דאין צריך לומר להם. ואיכא למיפרך פשיטא דאין צריך לומר להם דאפילו לעמוד אינן חייבין ולמאן (גרסינן) [דגרס][נ] איכא דאמרי אמ' ר' יוחנן וכו' [אתי שפיר]. **לחם אנשים לא.** מכלל דכולי עלמא בעו מיכל לחם אנשים. **מחלפו סעודתיהו.** כשזה אבל זה מסעדו סעודה ראשונה. **דרומתא.** שם העיר. **חבורתא איכא.** לחבורות נחלקו אנשי העיר שאין אנשי חבורה זו מתעסקין במתי חבורה זו שכל חבורה וחבורה יש להן בית הכנסת בפני עצמן. **שרו לכו.** שמתא. ל"א שרו לכו מלאכה. **מקשיר.** לשון וקשרו מספד (מדרש איכה, פתיחתא). **על (מספד) מת אחר הוא בוכה.** (שכל הנמשך אחריו הוא בוכה) שכל הנמשך אחר הצער יותר מדאי לער נמשך אחריו. **ביתירתא.** יותר מדאי. **תימוש.** תתקן. **זוודתא.** צידה למת תכריכין. **מתו כולהו.** אגב בכיה יתירתא. אין אתם צריכין לרחם עליו יותר ממני שמעשה ידי הוא והרגתיו ברשע[ו] (נ"א - בפשעו). **בכו בכו להולך.** סיפיה דקרא הוא כי לא ישוב עוד בכו גם לרשע חי שלא ישוב לעולם בתשובה דומלא נטרד מן העולם. **נעשית לו כהתר.** ואינו חוזר בתשובה לעולם. **יראה.** אדם עצמו וכו' ויתנהג בשפל ראש מכאן ואילך כאילו חרב עוברת נגדו בשוק.

משנת ראשונים

בכליבה. כמו כלוב קיץ עושין לו קובה מלמעלה כעין הלוב של תרנגולים והוא עומד בו. **[נמוקי יוסף]**

והיו נדות חיות מתבישות. שאפי' במיתתן תהא טומאתן נזכרת לכל. **[מאירי]**

כיון שנענע ראשו שוב אין מנחמין רשאין לישב אצלו. פי' שהאבל אסור בשאלת שלום ולפיכך כשפוטר המנחמים שוחה כתלמיד השוחה לרבו ליתן לו שלום וזו היא פטירתו וי"מ כיון שדרך האבל לעמדו בכובד ראש אם מנענע ראשו ומגביהו נראה לכל שאינו משגיח על אבלותו שוב אין מנחמין וכו' שהרי מנוחם הוא. **[נמוקי יוסף]**

מתכסיסי המנחמים שלא להכביד את האבל באריכות ישיבה, וכיון שנענע האבל את ראשו והכירו מתנועותיו שישיבתם כבידה אצלו ראוי להם לצאת. **[מאירי]**

פירוש שמא צריך לגדולים או לקטנים. **[הערוך]**

חוץ מאבל וחולה. וי"מ לכל אומר וכו' שאם יעמדו אבל או חולה בפני גדולים אין ראוי שיאמר להם שבו אלא אומר להם המקום יברך אתכם אל תטרחו. **[נמוקי יוסף]**

חבורותא איכא במתא. כלומר העיר חלוקה לחבורות, אלו מתעסקים בצורכי המתים שבת אחת ואלו שבת אחרת. **[חידושי הר"ן]**

כלומר סדורים הם כיתות כיתות בגורל וממונה עליהן עשרה קברו שמעון, עשרה אחרים קוברין ראובן וחוזרין חלילה לעולם. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

על מת אחר הוא בוכה. פי' שנראה כמי שמתאונן על הדיין וקורא תגר ולפיכך פנקסו נפתחת לפניו. **[ריטב"א]** לפי שהקב"ה הפקיד הנשמה בגוף ובא המפקיד ליטול פקדונו, אין ראוי להחציף עליו שהרי שלו לוקח. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **נעשית לו כהיתר.** ואינו חוזר עליה בתשובה. **[רש"י בע"י]** כיון שנשתקע ביצרו למלאות תאוותו שוב אין לו תקנה, והוא בעצמו אומר שוב לא יועיל שאשוב. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

הגהות וציונים

א] בכתובות (וכ"ה כאן בכמה ראשונים) ליתא תיבת "ראש": ב] [גי' הערוך **צדרא**, ועי' ב"מ נא ע"א דאיתא התם **צדרייתא** פרש"י בגדי קנבוס] (גליון): ג] [צ"ל **המקשר**, הכי איתא בע"י ופרש"י לשון וקשרו מספד] (גליון): ד] [פי' תכריכין, עי' רש"י עירובין מא ע"ב ובע"ז יז ע"א ד"ה בזוודתא] (גליון): ה] [בשאלתות אי' **כתיפין**] (גליון): ו] בכת"י הגירסא **שמתות בנדות** (והשאר עד סוה"ד ליתא): ז] יש להוסיף **להלבישו** (באה"מ): ח] בכת"י **סופק**: ט] נראה דכאן שייך "ומביא הא דאמרינן במדרש וכו' לגי' הערוך" במקום להלן (באה"מ): י] נדצ"ל **וגרסינן** (בדפו"ר וגר'): כ] שייך למתני' דף כח ע"ב (גליון): ל] אולי צ"ל **ובשם הלכות גדולות פירשתי** למעלה: מ] נדצ"ל כשנכנס **נשיא** לבהמ"ד (ע"פ רש"י שברי"ף, ע"ש): נ] כך נדצ"ל. ואולי צ"ל **ואי** גרסינן (ועי' רש"י שברי"ף):

נהרא השמועה על פטירתו[כא], **וּכְבְפָנָיו דָּמֵי** - וביום השמועה הרי זה כאילו עומד בפני מיטת המת, ולכן ההספד בו מותר אף במועד, כדין הספד בפניו[כב].

מאחר שהוזכר במשנתנו ענין ההספד במועד, דנה הגמרא בכמה מעניני הספד ואבלות בכל השנה.

דרך המקוננים לעשות כמה פעולות של גילוי צער[כג] באברי הגוף. הגמרא מפרשת את הלשונות השונים המתארים אותן:

אָמַר עוּלָּא, 'הֶסְפֵּד' הוא הכאה בידים **עַל הַלֵּב**[כד], **דִּכְתִיב** - שכן כתוב (ישעיה לב יב) **'עַל שָׁדַיִם סֹפְדִים'**, והשדים עומדים על הלב, הרי שהפעולה המתוארת בלשון זו, היא ההכאה על החזה כנגד הלב[כה]. **'טִיפּוּחַ'**[כו] **הוא בַּיָּד**, שמכה בידיו זו על זו[כז]. **וְ'קִילּוּס' הוא בָּרֶגֶל**[כח], שרוקד ברגלו בקרקע[כט].

אוצר החכמה
אחח 18/06/2018

הגמרא מביאה ברייתא ובה דין בענין אופן הקילוס:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **הַמְקַלֵּס** ברגלו על מת, **לֹא יְקַלֵּס** כאשר רגלו נתונה **בְּסַנְדָּל, אֶלָּא** רק כשהיא נתונה **בְּמִנְעָל, מִפְּנֵי הַסַּכָּנָה**, שמא יתהפך הסנדל על ידי שחובטו בקרקע, ותישבר רגלו[ל].

★

הגמרא מביאה כמה דינים שאמר רבי יוחנן בעניני אבל ומנחמיו:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, אָבֵל, כֵּיוָן שֶׁנִּיעֵנַע רֹאשׁוֹ כלפי המנחמים באופן שנראה שכבר התנחם מעצמו ורוצה שילכו להם[לא], **שׁוּב אֵין הַמְנַחֲמִין רַשָּׁאִין לֵישֵׁב אֶצְלוֹ**, שלא יטריחוהו יותר מדי[לב].

וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, הַכֹּל [-כולם] **חַיָּיבִין לַעֲמוֹד מִפְּנֵי נָשִׂיא** [-ראש הסנהדרין[לג]] שנכנס לבית או שעובר לפניהם, כדי לכבודו[לד], **חוּץ מֵאָבֵל וְחוֹלֶה**, שאינם צריכים לעמוד לכבודו[לה].

וְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, כאשר אנשים עומדים מפני הנשיא, **לַכֹּל אוֹמְרִים לָהֶם** - לכולם אומר הנשיא **'שְׁבוּ'**, מפני שכל עוד לא נתן להם הנשיא רשות אינם רשאים לשבת[לו], **חוּץ מֵאָבֵל וְחוֹלֶה**, שאם עמדו אין לומר להם 'שבו', משום שמשמע שיֵשבו באבלם ובחוליים[לז]. אלא אומרים

כא. **'יום** שמועה' הוא היום שבו הגיעה לאוזניו של אדם השמועה שקרובו מת, שמיום זה עליו להתחיל למנות את שבעת הימים ואת שלשים הימים שבהם ינהג את דיני האבלות [בדרך כלל הם נמנים מיום הקבורה, אך מי שהשמועה הגיעה אליו רק לאחר זמן מונה אותם מיום השמועה, ואם היא 'שמועה רחוקה', שהגיעה רק לאחר שכלו שלשים יום מהמיתה, נוהג אבלות באותו יום בלבד. ראה לעיל (כ.)], וכאן הכוונה היא שהיה זה ביום שבו הגיעה לפום נהרא הבשורה הרעה על פטירת רב זביד. רש"י כת"י ורש"י על הרי"ף (ד"ה יום).

כב. **על** פי רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ופרקינן). וכתב השלחן ערוך (יו"ד סי' תא ס"ה) שכן הוא הדין אפילו ב'שמועה רחוקה' שהגיעה רק לאחר שעברו שלשים יום מהמיתה.

כג. **מלבד** שענין ה'הספד' הוא הזכרת שבחי המת ואמירת דברי קינה וצער עליו, המשברים את לב השומעים ומעוררים בבכייה [טור (יו"ד סי' שמד ס"א)], כלולות בזה גם פעולות המכוונות לתכלית זו, כגון 'קינה' [ראה להלן (כח:)], ו'טיפוח' [ראה בסמוך], וכגון הספד בחלילים, שהם כלי ניגון שקולם מעורר את הבכי [ר"ע מברטנורא (שבת פכ"ג מ"ד)]. וראה רבינו בחיי (בראשית נ י) שמָנָה תשעה מיני הספד המוזכרים בכתובים.

כד. **ר"ן** (ד"ה אמר עולא).

כה. **ע"פ** המיוחס לרש"י (ד"ה על) ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה ושדים). וראה בנביא (נחום ב ח) 'וְאַמְהֹתֶיהָ מנהגות כקול יונים, מתופפות על לִבְבֵהֶן', ופירש הרד"ק (שם), ששִׁפְחותיה [של המלכה] מנהגות אותה ומנהמות בקול קינה כקול יונה, וכמו שאדם מכה בתוך כן הן מתופפות ומכות על לבביהן, כדרך הנשים הנוהות והמקוננות. כוונת עולא אינה לומר שאין נקרא 'הספד' אלא בטיפוח על הלב, ואילו הספד בדברים, בלי להכות על הלב, מותר במועד, שהרי מבואר בטור (יו"ד סי' שמד ס"א) שעיקר ההספד הוא בדברים, 'ומצותו שירים קולו לומר עליו דברים המשברים הלב כדי להרבות בכייה, ולהזכיר שבחו', וכתב הבית יוסף (שם) שמקורו מדברי הגמרא (ברכות ו:) 'אגרא דהספדא דלויי', ופירש רש"י (שם ד"ה אגרא דפרקא וד"ה דלויי) שעיקר שכר מצות הספד הוא על הרמת הקול בלשון נהי ועגמת נפש, שיבכו השומעים. אלא אדרבה, במה שאמר עולא 'הספד על לב', בא להשמיענו חידוש, שגם בזה יוצא ידי הספד [אם הוא מעורר לבכי], אבל ודאי שהספד בהרמת קול עדיף, והוא מצוה מן המובחר. שו"ת יש מאין (סי' ה ד"ה וכל שכן).

כו. **שנזכר** במשנה להלן (כח:).

כז. **המיוחס** לרש"י (ד"ה ביד) [ראה הגהות וציונים (ברש"י שם), וברש"י על הכתוב 'ויספוק את כפיו' (במדבר כד י), שפירש שהכה אותן זו על זו]. וכן פירשו תוספות (ד"ה טפוח), והביאו לכך ראיה מהירושלמי (הוריות פ"ג ה"א). ואולם רש"י במגילה (ג: ד"ה ולא) פירש, שטיפוח הוא על הלב. והתוספות שם (ד"ה מענות) כתבו, שטיפוח הוא הכאה ביד על היד השניה או על הירך או על הפנים.

כח. **'קילוס'** מוזכר בכתובים לבזיון, כגון 'ויתקלסו בו' (מלכים ב' ב כג), 'לעג וקלס לסביבותינו' (תהלים מד יד), וכן לשבח, כגון 'והוא במלכים יתקלס' (חבקוק א י), ושניהם היו נעשים בהכאה ברגל. חזון יחזקאל (פ"ב ה"ט). ובתוספתא (שם) הגירסא היא ש'קילוס' נעשה בפישוט הזרועות.

כט. **המיוחס** לרש"י (ד"ה ברגל). ומצינו ביטוי צער ביד וברגל, שנאמר (יחזקאל ו יא) 'הכה בכפך ורקע ברגלך'. ע"פ ר"ח (ד"ה אמר עולא).

ל. **המיוחס** לרש"י (ד"ה מפני). אמנם גירסת רש"י כת"י (ד"ה לא) היא 'לא יקלס במנעל, אלא בסנדל', וביאר, שהמנעל עשוי עור, והוא דק, ויש לחשוש שמא כאשר יחבוט ברגלו יהיה שם על הקרקע צרור או עצם וינקוב את המנעל הדק ויכנס ברגלו, אבל בסנדל אין חשש זה, משום שהוא עשוי מעץ. וכתב שיש גורסים 'לא יקלס לא במנעל ולא בסנדל' [ראה ר"ח (ד"ה ת"ר המקלס)], והטעם, לא בסנדל מחשש לשבירת הרגל, ולא במנעל מחשש לנקב, אולם כתב ששיבוש הוא, שאם כן במה יקלס, הלא כשהוא יחף אין לקלס מקל וחומר, שסכנתו מרובה. אולם תוספות (ד"ה ה"ג ר"ח לא) הביאו בשם ר"ח גירסא כעין זו, וביארו שרק כשהוא יחף מותר, משום שאז הוא נזהר היטב שלא ינזק.

לא. **המיוחס** לרש"י (ד"ה ניענע) וב"ח (יו"ד סי' שעו אות ב) בביאור דבריו. ומבואר בשלחן ערוך (שם ס"א) שהוא רק באופן שכך נראה מתוך נענוע ראשו של האבל. וביאר ברש"י כת"י (ד"ה אבל), שבנענוע ראשו האבל נראה כמנחם עצמו ואומר, הלא הכל הולך אל מקום אחד ['הכל הולך אל מקום אחד, הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר' (קהלת ג כ). וראה שם (ו ו)].

לב. **רמב"ם** (אבל פי"ג ה"ג). וכן כתב המאירי (ד"ה מטכסיס), שעל המנחמים להיזהר שלא להכביד על האבל באריכות ישיבה, ומשהכירו מתנועותיו שישיבתם כבדה אצלו, ראוי להם לצאת.

אולם בהלכות הרי"ץ גיאת (שערי שמחה, הלכות אבל עמ' רכ ד"ה כיון) פירש בשם רב האי גאון, שהיה זה סימן מוסכם אצלם, שכאשר האבל מצטער משום שצריך לנקביו או לדבר אחר ורוצה לשלח את המנחמים מעל פניו, הואיל והוא אסור בשאילת שלום ודרכו לישב דומם ועטיפתו על פניו [ראה לעיל (טו.)], היה מרכין ראשו כתלמיד השוחה לרבו ליתן שלום, ובזה היה פוטר את המנחמים לשלום. וראה כמו כן בספר הערוך (ערך נע - השני).

והלבוש (יו"ד סי' שעו ס"א) ביאר בדרך אחרת, שכשהאבל מנענע ראשו לפטור את המנחמים, הוא מראה שהוא רוצה להתנחם בהתבודדותו, ועל כן אין המנחמים רשאים לשבת אצלו עוד, שהרי נחמתו תבוא דווקא על ידי שילכו, ובהליכתם ינחמוהו.

לג. **בלשון** התורה 'נשיא' הוא מלך, אולם בלשון חכמים זהו ראש הישיבה של שבעים הדיינים שבסנהדרין גדולה. רמב"ם (ספר המצות עשה קעו, ל"ת שטז). וביאר הרמב"ן (שמות כב כז), שלשון 'נשיא' הוא 'הנישא על העם', ובכלל זה כל שהוא ראש שררה על כל ישראל, בין שתהיה זו שררה בממשלת מלכות ובין שתהיה ממשלת תורה, וראש הסנהדרין הגדולה הוא במעלה העליונה בשררת התורה.

לד. **מדיני** כבוד תלמיד חכם, שחייבים לקום מפניו. מפני כבוד חכם צריך אדם לעמוד משיגיע לארבע אמותיו, וכיון שעבר חוזר ויושב, אולם הרואה את הנשיא צריך לעמוד מלפניו משיראנו, ואינו יושב עד שישב הנשיא במקומו, או עד שיתכסה מעיניו. רמב"ם (תלמוד תורה פ"ו ה"ו) ע"פ ברייתא (הוריות יג:). וראה בהערה להלן דין נוסף שנאמר בכבוד הנשיא.

לה. **אף** שהם חייבים בכל המצוות, פטרום חכמים מקימה. ברכי יוסף ושיורי ברכה (יו"ד סי' שעו סק"א). ובטעם הדבר מצינו כמה טעמים: א. הלבוש (שם ס"א) כתב, שהוא מפני שהם טרודים בצערם [וביאר בשיורי ברכה (שם סק"ב) בשם בית יהודה, שמתוך שהם טרודים בצערם, הנשיא מוחל על כבודו]. ב. השבות יעקב (שו"ת, ח"א סי' כו) ביאר על פי המבואר בגמרא (קידושין לג:) שאין חיוב קימה אלא במקום שיש בה הידור [כבוד], והואיל והאבל יושב על הארץ 'מעולל בעפר קרנו' [כלשון הכתוב (איוב טז טו)] והחולה מוטל על ערש דוי, קימתם אינה קימה שיש בה הידור. ג. בשיורי ברכה (שם) כתב טעם אחר באבל, על פי הגמרא להלן (כח:), שלמדים מן הכתובים לתת כבוד לאבל ולהושיבו בראש כמלך, וכיון שהושווה למלך, ומשום צערו עשו לו נחת רוח לישב בראש, אינו חייב לעמוד מפני נשיא וכדומה.

לו. **רש"י** כת"י (ד"ה ואמר - השני), וכמו ששנינו בברייתא (הוריות יג:), 'כשהנשיא נכנס, כל העם עומדים, ואין יושבים עד שאומר להם שבו'. וראה בהערה להלן שיש מפרשים שרבי יוחנן אינו מדבר כאן רק על עמידה מפני הנשיא.

לז. **רמב"ם** (אבל פי"ג ה"ה). שכן יש במשמעות לשון 'שבו' התעכבות והמתנה, כמו 'שבו לכם פה עם החמור' (בראשית כב ה), ולכן האומר 'שבו' לאבל וחולה נשמע כאומר שיתעכבו במצבם וימשך האבל והחולי. על פי תוספות הרא"ש (ד"ה לכל).

אולם רש"י כת"י (ד"ה ואמר - השני) פירש [וכן פירשו תוספות (ד"ה לכל)], ש'לכל אומרים להם שבו חוץ מאבל וחולה' היינו שאם עמדו אין צריך לומר להם 'שבו', כי מאחר וכלל לא היו צריכים לעמוד, אינם זקוקים לרשות לחזור ולשבת. אך הקשה על פירושו, שדין זה פשוט הוא ואין צורך לאמרו [ובגליוני הש"ס (ד"ה לכל) יישב את קושייתו, שלאחר שכבר עמדו לכבוד הנשיא, שמא יהיה זה זלזול ובזיון לו אם ישבו ללא רשותו, לכן חידש רבי יוחנן שאינם צריכים רשות]. והביא גירסא 'איכא דאמרי אמר רבי יוחנן לכל אומרים' וכו', וכתב שעל פיה מיושב [שרבי יוחנן אמר מאמר אחד, אשר כלולים בו שני הדברים, אלא שלפי הלשון הראשון הוא אמר במפורש שאינם צריכים לעמוד, ולפי ה'איכא דאמרי' הוא אמר במפורש שאינם צריכים רשות לשבת]. וראה מה שכתב המשנה כסף (אבל פי"ג ה"ה) בחילוק בין פירוש זה ופירוש הרמב"ם. ביארנו על פי הפירוש המיוחס לרש"י (ד"ה לכל) ורש"י כת"י (שם) והכסף משנה בדעת הרמב"ם (אבל פי"ג ה"ה), שמדובר כאן על עמידה מפני הנשיא. אולם תוספות הרא"ש

בכליכה והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל מוציאין בכליכה מפני כבודן של עניים בראשונה היו מניחין את המוגמר תחת חולי מעים מתים והיו חולי מעים חיים מתביישין התקינו שיהו מניחין תחת הכל מפני כבודן של חולי מעים חיים [א] בראשונה היו מטבילין את הכלים על גבי נדות מתות והיו נדות חיות מתביישות התקינו שיהו מטבילין על גבי כל הנשים מפני כבודן של נדות חיות בראשונה מטבילין על גבי זבין מתים והיו זבין חיים מתביישין התקינו שיהו מטבילין על גב הכל מפני כבודן של זבין חיים [ב] בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו קרוביו מניחין אותו ובורחין עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש[א] בעצמו ויצא בכלי פשתן [א] ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן אמר רב פפא והאידנא נהוג עלמא אפילו בצרדא[ב] בר זוזא: אין מניחין את המטה ברחוב: אמר רב פפא [ג] [ב] אין מועד בפני תלמיד חכם וכל שכן חנוכה ופורים [ג] והני מילי בפניו אבל שלא בפניו לא איני והא רב כהנא ספדיה לרב זביד מנהרדעא בפום נהרא אמר רב פפי [ד] יום שמועה הוה וכבפניו דמי אמר עולא [ד] הספד על לב דכתיב [א] על שדים סופדים טיפוח ביד קילוס ברגל תנו רבנן המקלס לא יקלס בסנדל אלא במנעל מפני הסכנה. אמר רבי יוחנן [ה] אבל כיון שניענע ראשו שוב אין מנחמין רשאין לישב אצלו ואמר רבי יוחנן [ו] הכל חייבין לעמוד מפני נשיא חוץ מאבל וחולה ואמר ר' יוחנן [ה] [ז] לכל אומרים להם שבו חוץ מאבל וחולה אמר רב יהודה אמר רב [ח] אבל יום ראשון אסור לאכול לחם משלו מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל [ב] ולחם אנשים לא תאכל רבה ורב יוסף [ט] מחלפי סעודתייהו להדדי ואמר רב יהודה אמר רב [י] מת בעיר כל בני העיר אסורין בעשיית מלאכה רב המנונא איקלע לדרומתא שמע קול שיפורא דשכבא חזא הנך אינשי דקא עבדי עבידתא אמר להו ליהוו הנך אינשי בשמתא לא שכבא איכא במתא אמרו ליה חבורתא איכא במתא אמר להו [כ] אי הכי שריא (א) לכו ואמר רב יהודה אמר רב [ל] כל המתקשה[ג] על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה [ו] ההיא איתתא דהות בשיבבותיה דרב הונא הוו לה שבעה בני מת חד מינייהו הוות קא בכיא ביתירתא עליה שלח לה רב הונא לא תעבדי הכי לא אשגחה ביה שלח לה אי צייתת מוטב ואי לא צבית זוודתא[ד] לאידך מית ומיתו כולהו לסוף אמר לה תימוש זוודתא לנפשיך ומיתא [ג] אל תבכו למת ואל תנודו לו אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור הא כיצד [מ] שלשה ימים לבכי ושבעה להספד ושלשים לגיהוץ ולתספורת מכאן ואילך אמר הקדוש ברוך הוא אי אתם רחמנים בו יותר ממני [ג] בכו בכו להולך [ז] אמר רב יהודה להולך בלא בנים רבי יהושע בן לוי לא אזל לבי [ח] אבלא אלא למאן דאזיל בלא בני דכתיב בכו בכו להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו רב הונא אמר זה שעבר עבירה ושנה בה רב הונא לטעמיה [ט] דאמר רב הונא כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא נעשית לו כהיתר אמר רבי לוי [נ] אבל שלשה ימים הראשונים יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו בין שתי (יריכותיו[ה]) משלשה עד שבעה כאילו מונחת לו כנגדו בקרן זוית מכאן ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק: ולא של נשים לעולם מפני הכבוד: אמרי נהרדעי לא שנו

כליכה. מטה של מתים: על גבי נדות מתות. [ו]הכלים שנשתמשו בהן בעודן בחיים שנטמאו בנגיעתן, שהנדה מטמאה בנגיעתה אדם וכלים: והיו נדות חיות מתביישות. שעושין בהן מה שאין עושין לשאר מתות: קשה לקרוביו. [ז]בתכריכין טובים: צרדא. קנבוס: בר זוזא. הנקנה בזוז: אין מועד לפני חכמים. שיכולין להספידו: על לב. מטפח כנגד הלב: ביד. קופץ[ח] יד זו לזו: ברגל. מכה רגלו בקרקע: מפני הסכנה. שהופך הסנדל ושובר רגלו: ניענע ראשו. שנראה שניכס מעלמו: לכל אומרים שבו. כשעומדין לפני הנשיא: חבורתא איכא. חבורות הן, שאלו קוברין מתים שלהם לבדם ואלו קוברין מתים שלהם לבדם: ולא ישוב עוד וגו'. משמע מכאן ואילך לא יעשה לעולם תשובה:

אלא

בכליכה. גרס בערוך[י] בשני כפי"ן[ט] ואית דגרסי כלינה בבי"ת השניה כמו הללו חוזרין לכלונן (ביצה דף כד.) וכמו ככלוב מלא עוף (ירמיה ה) אי נמי כמו מכליב (לעיל דף י.) ופירש הקונטרס כעין סולם והיינו כעין תפירות רחוקות זו מזו ומביא הא דאמרינן במדרש[כ] נטלו את הכרובים ונתנום בכליכה ואם כן צריך לגרוס בפיוט של חרבן בית המקדש בתשעה באב עמון ומואב הוציאו את הכרובים וכליכה היו בם מסובבים וגרס[י] בב' כפי"ן לגירסת הערוך וכל זה שלא לבייש מי שאין לו וכן איתא במסכת בכורים (פ"ג מ"ז) בראשונה מי שהיה יודע לקרו' כו' ומאותה הלכ' [ט] מביאין ראיה להא דאמר שמנה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותם דלא בעי למימר שלא יקרא שליח צבור עמו כי בימיהם לא היה קורא שליח צבור עם הקורא[ל] ומה שרגילים עתה לקרות זהו מפני כבודו של קורא שלא לבייש מי שאינו יודע וכדאמר גבי בכורים בראשונה מי שהיה יודע לקרות קורא ומי שאינו יודע לקרות (אינו קורא) מקרין אותו נמנעו מלהביא בכורים התקינו שיהו מקרין את הכל (בכורים פ"ג מ"ז): **ונהג** קלות ראש בעצמו. שצוה כן בשעת פטירתו וי"מ לאחד מבני ביתו בחייו ולשון בעצמו משמע כפירוש ראשון:

[כ] **אבל** לא מטפחות. פירוש סופק כפיו זו בזו וא"ת הא תנן פרק משילין (ביצה דף לו:) אין מטפחין ביו"ט ופי' בקונטרס בפרק המביא כדי יין (שם דף ל. בד"ה מרקדין) משום שיר או משום אבל ומאי איריא בי"ט ומשום שמא יתקן כלי שיר אפילו בחולו של מועד אסור משום נער וי"ל דמשום שיר קתני ולא משום אבל: **טפוח** ביד. כדפרישית סופק כפיו זו על זו והכי משמע בהוריות בירושלמי[מ] כשתפס רבי יהודה את ריש לקיש שרי רבי יוחנן טפח בחדא ידיה [א"ל] ובחדא ידיה טפחין כו' ומספקין פירש בקונטרס בביצה (דף לו:[נ]) כף על ירך ואם כן ויספק את כפיו (במדבר כד) על ירך הן שתי כפים על שתי ירכים וצ"ע:

ה"ג ר"ח **לא** יקלס במנעל ולא בסנדל מפני הסכנה. פירוש דיחף שרי טפי דנזהר היטב פן ינזק:

ה"ג ר"ח **לכל** אומרים להן שבו חוץ מאבל וחולה. פירוש תלמידי חכמים שעומדין צריך לומר שבו אבל וחולה אפילו עמדו אין צריך לומר שבו דלא די שעמדו שאין צריכין לעמוד ואם כן פשיטא שישבו בלא רשות: **יום** ראשון אסור לאכול משלו. פירשתי למעלה[ס] אפילו אוכל כמה פעמים באותו יום דלא קתני סעודה ראשונה: **אסורין** בעשיית מלאכה. משמע דבתלמוד תורה שרי ולא אסור אלא חכם שמת דבית מדרשו בטל[ע] מיהו בשעת הוצאת מת אז מבטלין ת"ת כדאמרינן פ' שני דכתובות (דף יז: ושם) ובפ"ק דמגילה (דף ג:) מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה ומיהו היכא דאיכא חבורתא מספקא ליה ועוד האריך רבי יצחק בתשובה והביא ראיה מן הירושלמי: **לגיהוץ** ולתספורת. למעלה[פ] פי' ריב"א היה אומר [שגרסינן] לכבוס ולתספורת ופירש[ל] למעלה[צ] דאשה מותרת בנטילת שער לאחר ז' ובתוספות פירש דלא ידע מנא ליה: **מכאן** ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק. עד י"ב חדש והכי איתא בירושלמי[ק] כל שבעה החרב היא שלופה עד שלשים היא רופפת לאחר י"ב חודש היא חוזרת לתערה ולמה הדבר דומה לכפה של אבנים כיון שנזדעזעה אחת מהן נזדעזעו כולם ובש"ס דידן נמי אמרינן (שבת דף קה:) אחד מן האחין שמת ידאגו כל האחין כו':

מה

עין משפט נר מצוה

רכז א מיי' פ"ד מהל' אבל הלכה א טור ש"ע י"ד סי' שנב סעיף א:

רכח ב ג ד מיי' פי"א שם הלכה ה ופ"ו מהלכות י"ט הלכה כב סמג עשין ג ולאוין עה טוש"ע שם סי' תא סעיף ה:

רכט ה מיי' פי"ג מהל' אבל הלכה ג סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שעו סעיף א:

רל ו ז מיי' שם הלכה ה סמג שם טוש"ע שם סעיף א בהג"ה וסעיף ב:

רלא ח ט מיי' שם פ"ד הלכה ט סמג שם טוש"ע שם סי' שעח סעיף א:

רלב י כ מיי' שם פ"ד הלכה י סמג שם טוש"ע שם סי' שמג סעי' א וסי' שמח סעיף ב:

רלג ל מ מיי' שם פי"ג הלכה יא סמג שם טוש"ע שם סי' שצד סעיף א:

רלד נ מיי' שם הלכה יב טוש"ע שם סעי' ד:

משנת ראשונים

בכליכה. כמו כלוב קרץ עושין לו קובה מלמעלה כעין כלוב של תרנגולים והוא עומד בו. **[נמוקי יוסף]**

והיו נדות חיות מתביישות. שאפי' במיתתן תהא טומאתן נזכרת לכל. **[מאירי]**

כיון שנענע ראשו שוב אין מנחמין רשאין לישב אצלו. פי' שהאבל אסור בשאלת שלום ולפיכך כשפוטר המנחמים שוחה כתלמיד השוחה לרבו ליתן לו שלום וזו היא פטירתו וי"מ כיון שדרך האבל לעמדו בכובד ראש אם מנענע ראשו ומגביהו נראה לכל שאינו משגיח על אבלותו שוב אין מנחמין וכו' שהרי מנוחם הוא. **[נמוקי יוסף]**

מתפרסי המנחמים שלא להכביד את האבל באריכות ישיבה, וכיון שנענע האבל את ראשו והכירו מתנועותיו שישיבתם כבידה אצלו ראוי להם לצאת. **[מאירי]**

פירוש שמא צריך לגדולים או לקטנים. **[הערוך]**

חוץ מאבל וחולה. וי"מ לכל אומר וכו' שאם יעמדו אבל או חולה בפני גדולים אין ראוי שיאמר להם שבו אלא אומר להם המקום יברך אתכם אל תטרחו. **[נמוקי יוסף]**

חבורותא איכא במתא. כלומר העיר חלוקה לחבורות, אלו מתעסקים בצורכי המתים שבת אחת ואלו שבת אחרת. **[חידושי הר"ן]**

כלומר סדורים הם כיתות כיתות בגורל וממונה עליהן עשרה קברו שמעון, עשרה אחרים קוברין ראובן וחוזרין חלילה לעולם. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

על מת אחר הוא בוכה. פי' שנראה כמי שמתאונן על הדיין וקורא תגר ולפיכך פנקסו נפתחת לפניו. **[ריטב"א]** לפי שהקב"ה הפקיד הנשמה בגוף ובא המפקיד ליטול פקדונו, אין ראוי להחציף עליו שהרי שלו לוקח. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **נעשית לו כהיתר.** כיון שנשתקע ביצרו למלאות תאוותו שוב אין לו תקנה, והוא בעצמו אומר שוב לא יועיל שאשוב. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) נדה עא. [תוספ' נדה פ"ט עי' תוס' שם ד"ה אלא טעמי'], ב) כתובות דף ח: [תוספתא שם], ג) [מגילה דף ג: ע"ש], ד) [תוספתא פרק ג], ה) עי' הוריות יג:, ו) עי' קידושין פ: וברש"י שם ד"ה ורבנן ובתוס' שם, ז) ב"ב קטז. ע"ש, ח) [שם], ט) יומא פו: פו. ע"ש קידושין כ. מ. סוטה כב. ערכין ל:, י) ערך כלכה, כ) איכ"ר פתיחתא ט, ל) עיין תוס' ב"ב טו. ד"ה שמנה, מ) ריש פ"ג, נ) ודף ל. ד"ה מספקין, ס) כ. ד"ה שכבר, ע) [לעיל כג:], פ) [דף כג. ד"ה כלל], צ) [דף יח. בד"ה ובגוסטרי ועי' ברא"ש סי' (ק) נג], ק) ה"ז

הגהות הב"ח

(א) גמ' אי הכי שריא (לכו). תז"מ ונ"ב ס"א להו:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה בכליכה וכו' מביאין ראיה להא דאמר. ב"ב ד' טו ע"א:

תורה אור השלם

א) עַל שָׁדַיִם סֹפְדִים עַל שְׂדֵי חֶמֶד עַל גֶּפֶן פֹּרִיָּה: [ישעיה לב, יב]

ב) הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: [יחזקאל כד, יז]

ג) אַל תִּבְכּוּ לְמֵת וְאַל תָּנֻדוּ לוֹ בְּכוּ בָכוֹ לַהֹלֵךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ: [ירמיה כב, י]

רש"י כת"י

בכליבא. כעין סולם ליירא. מניחין מוגמר תחת מתי חולי מעים. לפי (שמורקיין) [שמסריחין] קשה. והיו חולי מעיים חיין מתביישין. ואמרין לכשימותו ויניחו תחתיהן המוגמר ידעו הכל שמתו בחולי מעים. מטבילין כלים על גבי נדות מתות. אותן בגדים שנגעו בהן קודם מיתתן לפי שטימאתן בנגיעה שנדות היו. יציאתו של מת לקבורה. לפי שלא היו לקרוביו תכריכין הראוין ומניחין אותו ובורחין מרוב חרפה. בצרדא בר זוזא. שאין מוכרין האמה אלא [ב]זוז אחד. אין מועד. מבטל עינוי וטפוח מפני תלמיד חכם. בפניו. בפני המטה. ספדיה לרב זביד. שנפטר בנהרדעא. בפום נהרא. רחוק היה משם. יום שמועה. שבאתה שמועה בו ביום שמת. הספד. שמטפח על לבו. קילוס. כעין הספד. ברגל. חובט ברגל על הקרקע. **לא יקלס במנעל אלא בסנדל מפני הסכנה.** שמנעל הוא של עור ודק הוא ושמא יהיה בקרקע צרור או עצם ונוקב המנעל ונוקב ברגליו אבל בסנדל ליכא למיחש דשל עץ הוא. ואית דגרסי לא יקלס לא במנעל ולא בסנדל מפני הסכנה סנדל שמא יגלגל ברגליו מנעל שמא יקבנו עצם ונוקב המנעל ונכנס ברגליו ושיבוש הוא דאם כן במאי יקלס כל שכן שאם יקלס יחף נפיש סכנתיה. **אבל.** כיון דמנענע ראשו מיחזי כמאן דמנחם נפשיה ואומ' הכל הולך אל מקום אחד ואין המנחמין רשאין לישב אצלו שהרי ניחם עצמו. **ואמר ר' יוחנן הכל חייבין לעמוד בפני נשיא חוץ מאבל וחולה.** שאינן חייבין אבל אם עמדו עמדו. **ואמ' ר' יוחנן לכל אומרים להם שבו.** כשנכנס[מ] לבי' המדרש ואין יושבין עד שאומרין להם שבו חוץ מאבל וחולה דאין צריך לומר להם. ואיכא למיפרך פשיטא דאין צריך לומר להם דאפילו לעמוד אינן חייבין ולמאן (גרסינן) [דגרס[נ]] איכא דאמרי אמ' ר' יוחנן וכו' [אתי שפיר]. **לחם אנשים לא.** מכלל דכולי עלמא בעו מיכל לחם אנשים. **מחלפו סעודתיהו.** כשזה אבל זה מסעדו סעודה ראשונה. **דרומתא.** שם העיר. **חבורתא איכא.** לחבורות נחלקו אנשי העיר שאין אנשי חבורה זו מתעסקין במתי חבורה זו שכל חבורה וחבורה יש להן בית הכנסת בפני עצמן. **שרו לכו.** שמתא. ל"א שרו לכו מלאכה. **מקשיר.** לשון וקשרו מספד (מדרש איכה, פתיחתא). **על (מספד) מת אחר הוא בוכה.** (שכל הנמשך אחריו הוא בוכה) שכל הנמשך אחר הנער יותר מדאי נער נמשך אחריו. **ביתירתא.** יותר מדאי. **תימוש.** תתקן. **זוודתא.** צידה למת תכריכין. **מתו כולהו.** אגב בכיה יתירתא. אין אתם צריכין לרחם עליו יותר ממני שמעשה ידי הוא והרגתיו ברשע[ו] (נ"א - בפשעו). **בכו בכו להולך.** סיפיה דקרא הוא כי לא ישוב עוד בכו גם לרשע חי שלא ישוב לעולם בתשובה דומגלא נטרד מן העולם. **נעשית לו כהתר.** ואינו חוזר בתשובה לעולם. **יראה.** אדם עצמו וכו' ויתנהג בשפל ראש מכאן ואילך כאילו חרב עוברת נגדו בשוק.

הגהות וציונים

א] בכתובות (וכ"ה כאן בכמה ראשונים) ליתא תיבת "ראש": ב] [גי' הערוך **צדרא**, ועי' ב"מ נא ע"א דאיתא התם **צדרייתא** פרש"י בגדי קנבוס] (גליון): ג] [צ"ל **המקשר**, הכי איתא בע"י ופרש"י לשון וקשרו מספד] (גליון): ד] [פי' תכריכין, עי' רש"י עירובין מא ע"ב ובע"ז יז ע"א ד"ה בזוודתא] (גליון): ה] [בשאלתות אי' **כתיפיו**] (גליון): ו] בכת"י הגירסא **שמתות בנדות** (והשאר עד סוה"ד ליתא): ז] יש להוסיף **להלבישו** (באה"מ): ח] בכת"י **סופק**: ט] נראה דכאן שייך "ומביא הא דאמרינן במדרש וכו' לגי' הערוך" במקום להלן (באה"מ): י] נדצ"ל **וגרסינן** (בדפו"ר וגר'): כ] שייך למתני' דף כח ע"ב (גליון): ל] אולי צ"ל **ובשם הלכות גדולות פירשתי** למעלה: מ] נדצ"ל כשנכנס **נשיא** לבהמ"ד (ע"פ רש"י שבריף, ע"ש): נ] כך נדצ"ל. ואולי צ"ל **ואי** גרסינן (ועי' רש"י שבריף):

להם, ׳אל תטרחו, ה׳ יברך אתכם׳[לח].

הגמרא מביאה דין שאמר רב יהודה בשם רב בענין אכילת אבל:
אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, אָבֵל בַּיּוֹם הָרִאשׁוֹן לאבלותו[לט] **אָסוּר לֶאֱכוֹל לֶחֶם מִשֶּׁלּוֹ**, אלא רק משל אחרים, ודבר זה נלמד **מִדְּאָמַר לֵיהּ רַחֲמָנָא** - ממה שאמר ה׳ **לִיחֶזְקֵאל**, כאשר ציוה אותו על הנהגה מיוחדת בימי אבלותו[מ], ׳**וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל**׳ (יחזקאל כד יז), כלומר, אל תאכל מלחמם של אחרים, משמע מכאן ששאר אבלים צריכים לאכול דווקא מלחמם של אנשים אחרים[מא].

הגמרא מביאה את הנהגתם של רבה ורב יוסף בקיום דין זה:
רַבָּה וְרַב יוֹסֵף מְחַלְּפֵי סְעוּדָתַיְיהוּ לַהֲדָדֵי - היו מחליפים את סעודתם זה עם זה, שכאשר היה אחד מהם אבל, היה חבירו מאכילו את הסעודה הראשונה משלו, ולאחר זמן, כאשר היה חבירו אבל, היה הוא מאכילו סעודה זו, תמורת הסעודה שהאכילו[מב].

הגמרא מביאה דין נוסף מרב יהודה בשם רב, בענין החיוב להתעסק בקבורת המת:
וְאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, כאשר יש **מֵת בָּעִיר, כָּל בְּנֵי הָעִיר אֲסוּרִין בַּעֲשִׂיַּית מְלָאכָה** עד שינתן לקבורה[מג], כדי שישתדלו בזריזות בצרכי הקבורה, ולא יתרשלו בה[מד].

הגמרא מביאה מעשה שממנו יתבאר באיזה אופן נאמר דין זה:
רַב הַמְנוּנָא אִיקְּלַע - הזדמן **לְדָרוּמְתָא** [-שם עיר]. **שָׁמַע קוֹל שִׁיפּוּרָא דְּשִׁכְבָא** - קול שופר שבו מכריזים על מיתתו של אחד מבני העיר, שכך היה מנהגם לתקוע בשופר כדי שידעו שיש מת וירוצו לקברו[מה]. **חֲזָא הָנָךְ אִינְשֵׁי דְּקָא עָבְדֵי עֲבִידְתָּא** - ראה אנשים העושים מלאכה, לאחר שנשמע קול השופר, **אָמַר לְהוּ** - להם, **לֶיהֱווּ הָנָךְ אִינְשֵׁי בְּשַׁמְתָּא** - יהיו אנשים אלה בנידוי, **לָא שִׁכְבָא אִיכָּא בְּמָתָא** - וכי לא מת אדם בעיר, שאתם עושים מלאכה[מו]. **אָמְרוּ לֵיהּ** - השיבו לו אותם אנשים, **חֲבוּרָתָא אִיכָּא בְּמָתָא** - יש בעירנו חבורות, אלו קוברים את מתיהם לבדם ואלו קוברים את מתיהם לבדם, ומת זה אינו מחבורתנו, ואין קבורתו מוטלת עלינו[מז], **אָמַר לְהוּ, אִי הָכִי** - אם כן **שַׁרְיָא לְכוּ** - הנידוי שנידיתי אתכם מותר לכם[מח].

הגמרא מביאה דין נוסף מרב יהודה בשם רב, בענין הבכייה על המת:
וְאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב, כָּל הַמִּתְקַשֶּׁה עַל מֵתוֹ יוֹתֵר מִדַּאי, דהיינו שבוכה ומתאבל עליו יותר ממה שתיקנו חכמים[מט], **עַל מֵת אַחֵר הוּא בּוֹכֶה**, כלומר, גורם הוא לעצמו להיענש במיתת עוד אחד מקרוביו, מפני שנראה כמי שכועס ומתאונן על מדות ה׳[נ].

(ד״ה לכל) פירש את דברי רבי יוחנן על כל עמידת אבל וחולה מפני גדולים מהם [ולאו דווקא מפני נשיא], והטור והשלחן ערוך (יו״ד סי׳ שעו ס״ג) כתבו דין זה אף בקם לכבוד חבירו, ׳הבא לכבד את חבירו ולקום מפניו אומר לו שב, אלא אם כן הוא אבל או חולה׳, ופירש בקיצור שו״ע (סי׳ רז ס״ג) שדרך ארץ הוא.

לח. ר״ן (ד״ה להם).

לט. שאז הוא עיקר זמן מרירותו של האבל. לבוש (יו״ד סי׳ שעח ס״א). ונחלקו הראשונים בפירוש ׳יום ראשון׳ שנאמר כאן, תוספות (ד״ה יום) כתבו שהכוונה לכל היום הראשון של האבלות, שהרי נאמר ׳יום ראשון׳ ולא ׳סעודה ראשונה׳, ואילו הרא״ש (פ״ג סי׳ פט) פירש שהכוונה היא רק לסעודה הראשונה [הנקראת ׳סעודת הבראה׳], וכמו שמצינו (פסחים לו.) שהגמרא אמרה על דין מדיני מצה, שהוא נאמר רק ׳ביום טוב ראשון׳ [או ב׳יומא קמא׳], והכוונה היא לאכילת מצת מצוה בלילה הראשון של פסח, ולא לכל היום.

מ. כאשר הודיע ה׳ ליחזקאל שאשתו תמות, ציוה עליו שלא ינהג עליה מנהג אבלות בכל הדברים, אלא רק במקצתם (יחזקאל כד טז-יז), ומבואר לעיל (טו ע״א וע״ב) שלמדים מציוויים אלו דיני אבלות, מקצתם הם דברים שנאסרו לו משום שהם אסורים לכל אבל, ומקצתם הן הנהגות אבלות שיחזקאל צווה שלא לנהוג בהן.

מא. רש״י כת״י (ד״ה לחם). בטעם דין זה מבואר בשאילתות (שאילתא טו) שמחוייבים להאכיל ולהשקות את האבל ׳לפכוחי צעריה׳ [להפיג את צערו]. וכעין זה כתב הלבוש (יו״ד סי׳ שעח ס״א), שהוא משום מצות ניחום אבלים, שמראים לאבל שמשימים אותו על לבם ולא ישליכוהו אחר גיום. ורבינו ירוחם (נתיב כח ח״ב רלג.) כתב בשם הרא״ש, שהאבל מתוך דאגתו וצערו על מתו, אינו משגיח כלל לאכול, כי רצונו למות גם הוא, לכן יש מצוה שיאכל משל אחרים, ולא יפחתו מסעודה ראשונה.
מה שנאמר בפסוק ובדברי רב ׳לחם׳, אין הכוונה רק ללחם, שכן בילקוט שמעוני (יחזקאל רמז שסד) בריי״ף וברמב״ם (אבל פ״ד ה״ט) כתוב בסתם שאבל אסור לאכול משלו, ולא הוזכר לחם [ובדקדוקי סופרים (אות ס) הביא גירסת כתב יד שגרסו כך בגמרא]. וראה ברש״י (ויקרא כא יז) שכל סעודה נקראת ׳לחם׳. אמנם בערוך השלחן (יו״ד סי׳ שעח ס״ג) כתב שעיקר דין זה נאמר על הלחם, כלשון הפסוק והגמרא, אך תבשילים יכול האבל לאכול משלו, וכתב שכן הוא המנהג, שמביאים לאבל לחם וביצים בלבד.

מב. רש״י כת״י (ד״ה מחלפו), רא״ש (פ״ג סי׳ פד). אמנם, רבה ורב יוסף לא היו עושים בזה תנאי [לא היו אומרים שהאבל אוכל עם חבירו עתה, בתנאי שכשיהיה חבירו אבל יאכל הוא עמו], אלא היו עושים כך ממילא בלי להתנות, וחידשה הגמרא שאף על פי שנראה קצת כאילו חבירו חייב להאכילו והרי זה כאילו אוכל משל עצמו, הדבר מותר. רא״ש (שם). אמנם אם היו אכן מתנים זה לזה אני אאכילך ואתה תאכילני היה הדבר אסור, כי היו חייבים מכח התנאי, והרי זה כאוכל משלו, אבל בסתם אין כאן חוב אלא מתנה בלבד ומותר. ערוך השלחן (יו״ד סי׳ שעח ס״ג). וראה מה שפירש בזה בהעמק שאלה (שאילתא לה ד״ה רבה).
ורבינו יהונתן (ד״ה מחלפי) פירש, שכשהיה אחד מהם אבל, היו מחליפים את סעודותיהם זה עם זה, האבל היה שולח לחבירו סעודה משלו, והלה היה שולח לאבל את סעודתו, וכך האבל לא היה אוכל משלו וגם לא היה אחד מהם נחסר מממונו. וכן כתב המאירי (ד״ה אבל) שיש לעשות כאשר אין לאבל שכן שיכול להספיק לו סעודה, יחליף סעודתו עם אחד משכניו. והוסיף שמכל מקום אם יד שכניו קצרה וגם אינם רוצים להחליף עמו, אין הוא צריך להתענות ומותר לו לאכול משלו, אבל אמרו בירושלמי (פ״ג ה״ה) שתבוא מארה לשכניו של אבל שהצריכוהו לאכול סעודה ראשונה משלו. ואם רוצה האבל להתענות, רשאי.
ורבינו שלמה בן היתום (ד״ה רבה) פירש, שקרוביהם של רבה ורב יוסף מתו ביחד, והיו שניהם אבלים באותו זמן, וכל אחד מהם שלח לחבירו את מה שהכינו לו בביתו.

מג. ר״ח (ד״ה אמר רב יהודה - השני).

מד. רבינו יהונתן (ד״ה כל בני), ר״ן (ד״ה אמר רב).

מה. רבינו שלמה בן היתום (ד״ה שמע). והכותב על עין יעקב (ד״ה שמע) דימה את מנהג התקיעה בשופר למנהג שפיכת המים בשכונת המת [ראה שלחן ערוך (יו״ד סי׳ שלט ס״ה)], שטעמו הוא כדי שלא לומר בפירוש שנפטר אדם, שלא להיות בכלל ׳ומוציא דבה הוא כסיל׳ (משלי י יח), על כן מודיעים זאת על ידי סימן [כמו שמצינו בגמרא (פסחים ג.)]. וכמו כן כתב בשבלי הלקט (סדר פסח סי׳ ריח) בשם רבינו יצחק הזקן, שנהגו לזרוק את המים החוצה לסימן, ועל ידי זה יבינו אנשים מעצמם וילכו להתעסק בצרכי המת.

מו. מדברי הרמב״ן (תורת האדם, שער הסוף, ענין מי שמתו מוטל לפניו ד״ה מ״ק) נראה שטעם הנידוי היה משום שכל עוד אין שם אנשים שיעשו כל צרכו של המת, כל מי שרואה את המת ואינו מלוהו [דהיינו שאינו מתלוה ומטפל עמו עד שיהא לו כל צורך קבורתו. ב״ח (יו״ד סי׳ שמג אות ג)], בר נידוי הוא. והפרישה (שם) כתב, מכאן שכל מי שאינו נוהג עם המת כדינו, בר נידוי הוא. אולם רבינו שלמה בן היתום (ד״ה שמתינהו) פירש, שרב המנונא נידה אותם על שעברו על דברי רב [שכל בני העיר אסורים בעשיית מלאכה], וכמבואר בגמרא (ברכות יט.) שמנדים על כבוד הרב.

מז. המיוחס לרש״י ורש״י כת״י (ד״ה חבורתא). ואולם הטור (יו״ד סי׳ שמג ס״א) והר״ן (ד״ה רב) פירשו, שההתעסקות בצרכי המתים אכן נעשתה על ידי כל בני העיר, אלא שחילקו את העיר למשמרות, אלו מתעסקים בצרכי המתים שבוע אחד ואלו שבוע אחר [או אלו יום אחד ואלו יום אחר], ובאופן זה אין אסורים במלאכה אלא בני החבורה שמשמרתם היום, והאנשים שראה רב המנונא לא היו מבני המשמרת של אותו יום. ומבואר בטור ושו״ע (שם סי׳ שסא ס״ג) שכל הנידון כאן הוא רק קודם שמוציאים את המת לקבורה [בזמן שצריך עדיין לטפל בכל צרכי קבורתו], אבל בשעת הוצאת המת הכל מתבטלים ממלאכתם ובאים ללוותו.

מח. רש״י כת״י (ד״ה שרו). ופירש באופן נוסף, שכוונת ׳אי הכי שריא לכו׳ היא שהמלאכה מותרת לכם [ואין מקום לנדותכם].

מט. רבינו יהונתן (ד״ה כל המתקשה). ושיעור זה יתבאר להלן.
ויש שגרסו ׳כל המתקשר׳ [ראה דקדוקי סופרים (אות ק)], ופירש רש״י כת״י (ד״ה מקשיר) שהוא מלשון ׳קשרו הספד׳ [ראה לשון זו במדרש (איכה רבה פתיחתא אות כד)].

נ. מאירי (ד״ה כילד), וכן נראה מרש״י (קידושין פ: ד״ה ורבנן). ורבינו שלמה בן היתום (ד״ה ואמר - השלישי וד״ה הוא) כתב, שהקדוש ברוך הוא הפקיד את הנשמה בגוף, וכשבא המפקיד ליטול פקדונו אין ראוי להחציף עליו, שהרי שלו הוא לוקח. ואדם שמצטער יותר מדי על המת ומגדיל הכאב, סימן זה יהיה מסור בידך, שעל אחד מקרוביו החיים הוא בוכה. וראה רש״י כת״י (ד״ה על), שכתב, כל הנמשך אחר הצער יותר מדי, צער נמשך אחריו.
וביאר העיון יעקב (ד״ה על), שכך היא מדת דינו של ה׳, שמעניש את האדם כדוגמת חטאו, וכמו שמצינו בחטא המרגלים (במ״ר טז כ), שהעם בכה באותו לילה (במדבר יד א), שהיה ליל תשעה באב, ואמר ה׳, ׳אתם בכיתם בכיה של חינם לפני, אני אקבע לכם בכיה לדורות׳, היא הבכייה על חורבן בית המקדש בליל תשעה באב. עיי״ש מה שפירש בזה עוד.
הרמב״ן (דברים יד א) כתב שיש סמך לדברי רבותינו שאסרו להתאבל על נפש יותר מדאי, ממה שאסרה התורה לשרוט או לעשות חבורה [׳להתגודד׳] מתוך צער על מת (ויקרא יט כח, דברים יד א), וביאר הרמב״ן, שהכתוב (דברים שם) נתן טעם למצוה זו ׳כי עם קדוש אתה לה׳ אלהיך׳, והיא הבטחה בקיום הנפשות לפני ה׳ אחרי המיתה, שמאחר שאתם עם קדוש וסגולת ה׳, וה׳ חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נידח [כדברי הכתוב (שמואל ב׳ יד יד), שלא תאבד נפש מישראל בעולם העליון, וראה מה שפירש הרמב״ן בתורת האדם (שער הגמול ד״ה ולאינו)], אין ראוי לכם להתגודד ולהקרח על נפש, ואפילו מת בנעוריו. הרי שלא אסרה התורה את הבכי, כי הטבע יתעורר לבכות בפירוד

בכליבה והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל מוציאין בכליבה מפני כבודן של עניים בראשונה היו מניחין את המוגמר תחת חולי מעים מתים והיו חולי מעים חיים מתביישין התקינו שיהו מניחין תחת הכל מפני כבודן של חולי מעים חיים [א]בראשונה היו מטבילין את הכלים על גבי נדות מתות והיו נדות חיות מתביישות התקינו שיהו מטבילין על גבי כל הנשים מפני כבודן של נדות חיות בראשונה מטבילין על גבי זבין מתים והיו זבין חיים מתביישין התקינו שיהו מטבילין על גב הכל מפני כבודן של זבין חיים [ב]בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו קרוביו מניחין אותו ובורחין עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש[א] בעצמו ויצא בכלי פשתן ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן אמר רב פפא והאידנא נהוג עלמא אפילו בצרדא[ב] בר זוזא: אין מניחין את המטה ברחוב: אמר רב פפא [ג]אין מועד בפני תלמיד חכם וכל שכן חנוכה ופורים והני מילי בפניו אבל שלא בפניו לא איני והא רב כהנא ספדיה לרב זביד מנהרדעא בפום נהרא אמר רב פפי [ד]יום שמועה הוה וכבפניו דמי אמר עולא [ה]הספד על לב דכתיב [א]על שדים סופדים טיפוח ביד קילוס ברגל תנו רבנן המקלס לא יקלס בסנדל אלא במנעל מפני הסכנה. אמר רבי יוחנן [ה]אבל כיון שניענע ראשו שוב אין מנחמין רשאין לישב אצלו ואמר רבי יוחנן [ו]הכל חייבין לעמוד מפני נשיא חוץ מאבל וחולה ואמר ר' יוחנן [ז]לכל אומרים להם שבו חוץ מאבל וחולה אמר רב יהודה אמר רב [ח]אבל יום ראשון אסור לאכול לחם משלו מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל [ב]ולחם אנשים לא תאכל רבה ורב יוסף [ט]מחלפי סעודתייהו להדדי ואמר רב יהודה אמר רב [י]מת בעיר כל בני העיר אסורין בעשיית מלאכה רב המנונא איקלע לדרומתא שמע קול שיפורא דשכבא חזא הנך אינשי דקא עבדי עבידתא אמר להו ליהוו הנך אינשי בשמתא לא שכבא איכא במתא אמרו ליה חבורתא איכא במתא אמר להו [כ]אי הכי שריא (א) לכו ואמר רב יהודה אמר רב [ל]כל המתקשה[ו] על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה [ו]ההיא איתתא דהות בשיבבותיה דרב הונא הוו לה שבעה בני מת חד מינייהו הוות קא בכיא ביתירתא עליה שלח לה רב הונא לא תעבדי הכי לא אשגחה ביה שלח לה אי צייתת מוטב ואי לא צבית זוודתא[ז] לאידך מית ומיתו כולהו לסוף אמר לה תימוש זוודתא לנפשיך ומיתא [ג]אל תבכו למת ואל תנודו לו אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור הא כיצד [מ]שלשה ימים לבכי ושבעה להספד ושלשים לגיהוץ ולתספורת מכאן ואילך אמר הקדוש ברוך הוא אי אתם רחמנים בו יותר ממני [ג]בכו בכו להולך [י]אמר רב יהודה להולך בלא בנים רבי יהושע בן לוי לא אזל לבי [ח]אבלא אלא למאן דאזיל בלא בני דכתיב בכו בכו להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו רב הונא אמר זה שעבר עבירה ושנה בה רב הונא לטעמיה [ט]דאמר רב הונא כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא נעשית לו כהיתר אמר רבי לוי [נ]אבל שלשה ימים הראשונים יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו בין שתי (ירכותיו[י]) משלשה עד שבעה כאילו מונחת לו כנגדו בקרן זוית מכאן ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק: ולא של נשים לעולם מפני הכבוד: אמרי נהרדעי לא שנו

כליבה. מטה של מתים: על גבי נדות מתות. [י]הכלים שנשתמשו בהן בעודן בחיים שנטמאו בנגיעתן, שהנדה מטמאה בנגיעתה אדם וכלים: והיו נדות חיות מתביישות. שעושין בהן מה שאין עושין לשאר מתות: קשה לקרוביו. [י]שתכריכין טובים: צרדא. קנבוס: בר זוזא. הנקנה בזוז: אין מועד לפני חכמים. שיכולין להספידו: על לב. מטפח כנגד הלב: ביד. קופץ[ק] יד זו לזו: ברגל. מכה רגלו בקרקע: מפני הסכנה. שהופך הסנדל ושובר רגלו: ניענע ראשו. שנראה שניחם מעצמו: לכל אומרים שבו. כשעומדין לפני הנשיא: חבורתא איכא. חבורות הן, שאלו קוברין מתים שלהם לבדם ואלו קוברין מתים שלהם לבדם: ולא ישוב עוד וגו'. משמע מכאן ואילך לא יעשה לעולם תשובה:

אלא

רש"י כת"י

בכליבא. כעין סולם ליירא. מניחין מוגמר תחת מתי חולי מעים. לפי (שמורחיין) [שמסריחין] קשה. והיו חולי מעיים חיין מתביישין. ואמרין לכשימותו ויניחו תחתיהן המוגמר ידעו הכל שמתו בחולי מעים. מטבילין כלים על גבי נדות מתות. אותן בגדים שנגעו בהן קודם מיתתן לפי שטימאתן בנגיעה שנדות היו. יציאתו של מת לקבורה. לפי שלא היו לקרוביו תכריכין הראוין ומניחין אותו ובורחין מרוב חרפה. בצרדא בר זוזא. שאין מוכרין האמה אלא [ב]זוז אחד. אין מועד. מבטל עינוי וטפוח מפני תלמיד חכם. בפניו. בפני המטה. ספדיה לרב זביד. שנפטר בנהרדעא. בפום נהרא. רחוק היה משם. יום שמועה. שבאתה שמועה בו ביום שמת. הספד. שמטפח על לבו. קילוס. כעין הספד. ברגל. חובט ברגל על הקרקע. לא יקלס במנעל אלא בסנדל מפני הסכנה. שמנעל הוא של עור ודק הוא ושמא יהיה בקרקע צרור או עצם ונוקב המנעל ונוקב ברגליו אבל בסנדל ליכא למיחש דשל עץ הוא. ואית דגרסי לא יקלס לא במנעל ולא בסנדל מפני הסכנה סנדל שמא יגלגל ברגליו מנעל שמא ינקבנו עצם ונוקב המנעל ונכנס ברגליו ושיבוש הוא דאם כן במאי יקלס כל שכן שאם יקלס יחף נפיש סכנתיה. אבל. כיון דמנענע ראשו מיחזי כמאן דמנחם נפשיה ואומ' הכל הולך אל מקום אחד ואין המנחמין רשאין לישב אצלו שהרי ניחם עצמו. ואמר ר' יוחנן הכל חייבין לעמוד בפני נשיא חוץ מאבל וחולה. שאין חייבין אבל אם עמדו. ואמ' ר' יוחנן לכל אומרים להם שבו. כשנכנס[מ] לבי' המדרש ואין יושבין עד שאומרין להם שבו חוץ מאבל וחולה דאין צריך לומר להם. ואיכא למיפרך פשיטא דאין צריך לומר להם דאפילו לעמוד אינן חייבין ולמאן (גרסינן) [דגרס][נ] איכא דאמרי אמ' ר' יוחנן וכו' [אתי שפיר]. לחם אנשים לא. מכלל דכולי עלמא בעו מיכל לחם אנשים. מחלפו סעודתיהו. כשזה אבל זה מסעדו סעודה ראשונה. דרומתא. שם העיר. חבורתא איכא. לחבורות נחלקו אנשי העיר שאין אנשי חבורה זו מתעסקין במתי חבורה זו שכל חבורה וחבורה יש להן בית הכנסת בפני עצמן. שרו לכו. שמתא. ל"א שרו לכו מלאכה. מקשיר. לשון וקשרו מספד (מדרש איכה, פתיחתא). על (מספד) מת אחר הוא בוכה. (שכל הנמשך אחריו הוא בוכה) שכל הנמשך אחר הצער יותר מדאי נצער נמשך אחריו. ביתירתא. יותר מדאי. תימוש. תתקן. זוודתא. צידה למת תכריכין. מתו כולהו. אגב בכיה יתירתא. אין אתם צריכין לרחם עליו יותר ממני שמעשה ידי הוא והרגתיו ברשעו[ו] (נ"א - בפשעו). בכו בכו להולך. סיפיה דקרא הוא כי לא ישוב עוד בכו גם לרשע חי שלא ישוב לעולם בתשובה דומלא נטרד מן העולם. נעשית לו כהתר. ואינו חוזר בתשובה לעולם. יראה. אדם עצמו וכו' ויתנהג בשפל ראש מכאן ואילך כאילו חרב עוברת נגדו בשוק.

בכליבה. גרס בערוך[ו] בשני כפי"ן[ט] ואית דגרסי כליבה בבי"ת השניה כמו הללו חוזרין לכלובן (ביצה דף כד.) וכמו ככלוב מלא עוף (ירמיה ה) אי נמי כמו מכליב (לעיל דף י.) ופירש הקונטרס כעין סולם והיינו כעין תפירות רחוקות זו מזו ומביא הא דאמרינן במדרש[כ] נטלו את הכרובים ונתנום בכליבה ואם כן צריך לגרוס בפיוט של חרבן בית המקדש בתשעה באב עמון ומואב הוציאו את הכרובים וכליבה היו בם מסובבים וגרס[ל] בב' כפי"ן לגירסת הערוך וכל זה שלא לבייש מי שאין לו וכן איתא במסכת בכורים (פ"ג מ"ז) בראשונה מי שהיה יודע לקרו' כו' ומאותה ההלכ'[מ] מביאין ראיה להא דאמר שמנה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותם דלא בעי למימר שלא יקרא שליח צבור עמו כי בימיהם לא היה קורא שליח צבור עם הקורא[נ] ומה שרגילים עתה לקרות זהו מפני כבודו של קורא שלא לבייש מי שאינו יודע וכדאמר גבי בכורים בראשונה מי שהיה יודע לקרות קורא ומי שאינו יודע לקרות (אינו קורא) מקרין אותו נמנעו מלהביא בכורים התקינו שיהו מקרין את הכל (בכורים פ"ג מ"ז): **ונהג** קלות ראש בעצמו. שצוה כן בשעת פטירתו וי"מ לאחד מבני ביתו בחייו ולשון בעצמו משמע כפירוש ראשון: [ס]**אבל** לא מטפחות. פירוש סופק כפיו זו בזו וא"ת הא תנן פרק משילין (ביצה דף לו:) אין מטפחין ביו"ט ופי' בקונטרס בפרק המביא כדי יין (שם דף ל. בד"ה מרקדין) משום שיר או משום אבל ומאי איריא בי"ט ומשום שמא יתקן כלי שיר אפילו בחולו של מועד אסור משום צער וי"ל דמשום שיר קתני ולא משום אבל: **טפוח** ביד. כדפרישית סופק כפיו זו על זו והכי משמע בהוריות בירושלמי[ע] כשתפס רבי יהודה את ריש לקיש שרי רבי יוחנן טפח בחדא ידיה [א"ל] ובחדא ידיה טפחין כו' ומספקין פירש בקונטרס בבילה (דף לו:[פ]) כף על ירך ואם כן ויספק את כפיו (במדבר כד) על ירך הן שתי כפים על שתי ירכים ול"ע: ה"ג ר"ח **לא** יקלס במנעל ולא בסנדל מפני הסכנה. פירוש דיחף שרי טפי דנזהר היטב פן ינזק: ה"ג ר"ח **לכל** אומרים להן שבו חוץ מאבל וחולה. פירוש תלמידי חכמים שעומדין צריך לומר שבו אבל וחולה אפילו עמדו אין צריך לומר שבו דלא די שעמדו שאין צריכין לעמוד ואם כן פשיטא שישבו בלא רשות: **יום** ראשון אסור לאכול משלו. פירשתי למעלה[צ] אפילו אוכל כמה פעמים באותו יום דלא קתני סעודה ראשונה: **אסורין** בעשיית מלאכה. משמע דבתלמוד תורה שרי ולא אסור אלא חכם שמת דבית מדרשו בטל[ע] מיהו בשעת הוצאת מת אז מבטלין ת"ת כדאמרינן פ' שני דכתובות (דף יז: ושם) ובפ"ק דמגילה (דף ג:) מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה ומיהו היכא דאיכא חבורתא מספקא ליה ועוד האריך רבי יצחק בתשובה והביא ראיה מן הירושלמי: **לגיהוץ** ולתספורת. למעלה[פ] פי' ריב"א היה אומר [שגרסינן] לכבוס ולתספורת ופירש[ז] למעלה[צ] דאשה מותרת בנטילת שער לאחר ז' ובתוספות פירש דלא ידע מנא ליה: **מכאן** ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק. עד י"ב חדש והכי איתא בירושלמי[ק] כל שבעה החרב היא שלופה עד שלשים היא רופפת לאחר י"ב חודש היא חוזרת לתערה ולמה הדבר דומה לכפה של אבנים כיון שנזדעזעה אחת מהן נזדעזעו כולם ובש"ס דידן נמי אמרינן (שבת דף קה:) אחד מן האחין שמת ידאגו כל האחין כו':

מה

עין משפט נר מצוה

רכז א מיי' פ"ד מהל' אבל הלכה א טור ש"ע י"ד סי' שנג סעיף א ב:

רכח ב ג ד מיי' פי"א שם הלכה ה ופ"ו מהלכות י"ט הלכה כב סמג עשין ג ולאוין עה טוש"ע שם סי' תא סעיף ה:

רכט ה מיי' פי"ג מהל' אבל הלכה ג סמג עשין ג טוש"ע י"ד סי' שעו סעיף א:

רל ו ז מיי' שם הלכה ה סמג שם טוש"ע שם סעיף א בהג"ה וסעיף ב:

רלא ח ט מיי' שם פ"ד הלכה ט סמג שם טוש"ע שם סי' שעח סעיף א:

רלב י כ מיי' שם פי"ד הלכה י סמג שם טוש"ע שם סי' שמג סעי' א וסי' שסא סעיף ב:

רלג ל מ מיי' שם פי"ג הלכה יא סמג שם טוש"ע שם סי' שלד סעיף א:

רלד נ מיי' שם הלכה יב טוש"ע שם סעי' ד:

18/06/2018 אוצר החכמה

משנת ראשונים

בכליבה. כמו כלוב קין עושין לו קובה מלמעלה כעין כלוב של תרנגולים והוא עומד בו. **[נמוקי יוסף]**

והיו נדות חיות מתבישות. שאפי' במיתתן תהא טומאתן נזכרת לכל. **[מאירי]**

כיון שנענע ראשו שוב אין מנחמין רשאין לישב אצלו. פי' שהאבל אסור בשאלת שלום ולפיכך כשפוטר המנחמים שוחה כתלמיד השוחה לרבו ליתן לו שלום וזו היא פטירתו וי"מ כיון שדרך האבל לעמדו בכובד ראש אם מנענע ראשו ומגביהו נראה לכל שאינו משגיח על אבלותו שוב אין מנחמין וכו' שהרי מנוחם הוא. **[נמוקי יוסף]**

מתכסיסי המנחמים שלא להכביד את האבל באריכות ישיבה, וכיון שנענע האבל את ראשו והכירו מתנועותיו שישיבתם כבידה אצלו ראוי להם לצאת. **[מאירי]**

פירוש שמא צריך לגדולים או לקטנים. **[הערוך]**

חוץ מאבל וחולה. וי"מ לכל אומר וכו' שאם יעמדו אבל או חולה בפני גדולים אין ראוי שיאמר להם שבו אלא אומר להם המקום יברך אתכם אל תטרחו. **[נמוקי יוסף]**

חבורותא איכא במתא. כלומר העיר חלוקה לחבורות, אלו מתעסקים בצורכי המתים שבת אחת ואלו שבת אחרת. **[חידושי הר"ן]**

כלומר סדורים הם כיתות כיתות בגורל וממונה עליהן עשרה קברו שמעון, עשרה אחרים קוברין ראובן וחוזרין חלילה לעולם. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

על מת אחר הוא בוכה. פי' שנראה כמי שמתאונן על הדיין וקורא תגר ולפיכך פנקסו נפתחת לפניו. **[ריטב"א]** לפי שהקב"ה הפקיד הנשמה בגוף ובא המפקיד ליטול פקדונו, אין ראוי להחציף עליו שהרי שלו לוקח. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **נעשית לו כהיתר.** ואינו חוזר עליה בתשובה. **[רש"י בע"י]** כיון שנשתקע ביצרו למלאות תאוותו שוב אין לו תקנה, והוא בעצמו אומר שוב לא יועיל שאשוב. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) נדה עא. [תוספ' נדה פ"ט עי' תוס' שם ד"ה אלא טעמי], ב) כתובות דף ח: [תוספתא שם], ג) [מגילה דף ג: ע"ש], ד) [תוספתא פרק ב], ה) עי' הוריות יג:, ו) עי' קידושין פ: וברש"י שם ד"ה ורבנן ובתוס' שם, ז) ב"ב קטו. ע"ש, ח) [שם], ט) יומא פו: פו. ע"ש קידושין כ. מ. סוטה כב. ערכין ל:, י) ערך כלבה, כ) איכ"ר פתיחתא ט, ל) עיין תוס' ב"ב טו. ד"ה שמנה, מ) ריש פ"ג, נ) ודף ל. ד"ה מספקין, ס) כ. ד"ה שכבר, ע) [לעיל כב:], פ) [דף כג. ד"ה כל], צ) [דף יח. בד"ה ובגנוסטרי ועי' ברא"ש סי' (ק) נג], ק) ה"ז

הגהות הב"ח

(א) גמ' אי הכי שריא (לכו). תז"מ ונ"ב ס"א להו:

גליון הש"ס

תוס' ד"ה בכליבה וכו' מביאין ראיה להא דאמר. ב"ב ד' טו ע"א:

תורה אור השלם

א) עַל שָׁדַיִם סֹפְדִים עַל שְׂדֵי חֶמֶד עַל גֶּפֶן פֹּרִיָּה: [ישעיה לב, יב]

ב) הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: [יחזקאל כד, יז]

ג) אַל תִּבְכּוּ לְמֵת וְאַל תָּנֻדוּ לוֹ בְּכוּ בָכוֹ לַהֹלֵךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ: [ירמיה כב, י]

הגהות וציונים

א] בכתובות (וכ"ה כאן בכמה ראשונים) ליתא תיבת "ראש": ב] [גי' הערוך **צדרא**, ועי' ב"מ נא ע"א דאיתא התם **צדרייתא** פרש"י בגדי קנבוס] (גליון): ג] [צ"ל **המקשר**, הכי איתא בע"י ופרש"י לשון וקשרו מספד] (גליון): ד] [פי' תכריכין, עי' רש"י עירובין מא ע"ב ובע"ז יז ע"א ד"ה בזוודתא] (גליון): ה] [בשאלתות אי' **כתיפין**] (גליון): ו] בכת"י הגירסא **שמתות בנדות** (והשאר עד סוה"ד ליתא): ז] יש להוסיף **להלבישו** (באה"מ): ח] בכת"י **סופק**: ט] נראה דכאן שייך "ומביא הא דאמרינן במדרש וכו' לגי' הערוך" במקום להלן (באה"מ): י] נדצ"ל **וגרסינן** (בדפו"ר וגר'): כ] שייך למתני' דף כח ע"ב (גליון): ל] אולי צ"ל **ובשם הלכות גדולות פירשתי** למעלה: מ] נדצ"ל כשנכנס **נשיא** לבהמ"ד (ע"פ רש"י שברי"ף, ע"ש): נ] כך נדצ"ל. ואולי צ"ל **ואי** גרסינן (ועי' רש"י שברי"ף):

הגמרא מביאה מעשה בענין זה:

הַהִיא אִיתְּתָא דַּהֲוָת בְּשִׁיבָבוּתֵיהּ - היתה אשה שגרה בשכונתו[נא] **דְּרַב הוּנָא, הֲווּ לָהּ שִׁבְעָה בְּנֵי** - היו לה שבעה בנים, **וּמֵת חַד מִינַּיְיהוּ** - אחד מהם, **הֲוָת קָא בָּכְיָא בִּיתֵירְתָּא עֲלֵיהּ** - והיתה אותה אשה בוכה עליו מאד, יותר מן הראוי. **שְׁלַח לָהּ רַב הוּנָא, לֹא תַּעַבְדִי הָכִי** - אל תעשי כך. **לֹא אַשְׁגְּחָה בֵּיהּ** - לא השגיחה בו, ולא המעיטה מבכיותיה. חזר רב הונא **וּשְׁלַח לָהּ, אִי צַיְיתַת** - אם תשמעי לדברי, **מוּטָב, וְאִי לֹא, צָבִית זְוַודְתָּא לְאִידָךְ** - הכיני צידה לדרך לעוד בן, כלומר הכיני לו תכריכים, שהם צידתו של המת[נב]. ואכן כך היה, כשלא חדלה מבכיותיה, **מִית** - מת עוד בן, **וּמִיתוּ כּוּלְּהוּ** - ולאחר מכן מתו כולם בזה אחר זה. **לְסוֹף**, כאשר גם לאחר מכן המשיכה לבכות בכייה יתרה[נג], **אֲמַר לָהּ, תִּימוּשׁ זְוַודְתָּא לְנַפְשִׁיךְ** - התקיני צידה לעצמך[נד], **וּמֵיתָא** גם היא. וכל זה בא לה על שהתאוננה על מדותיו של הקדוש ברוך הוא[נה].

הגמרא מביאה דרשה מן הכתוב בענין זה, ומבארת את שיעור הבכייה והאבלות הראויים:

אמר הנביא (ירמיה כב י) **'אַל תִּבְכּוּ לְמֵת וְאַל תָּנֻדוּ לוֹ'**[נו]. ויש לדרוש[נז], **'אַל תִּבְכּוּ לְמֵת', יוֹתֵר מִדַּאי, 'וְאַל תָּנֻדוּ לוֹ'** - אל תספדו ותקוננו עליו[נח] **יוֹתֵר מִכְּשִׁיעוּר. הָא כֵּיצַד** - מה הוא השיעור הראוי, **שְׁלֹשָׁה יָמִים** ראשונים של האבלות הם השיעור **לִבְכִי**[נט], **וְשִׁבְעָה** ימים הראשונים הם השיעור **לְהֶסְפֵּד**[ס], **וּשְׁלֹשִׁים** יום הוא השיעור **לְגִיהוּץ** - איסור לבישת בגד מגוהץ[סא], **וּלְתִסְפּוֹרֶת** - איסור גילוח ותיקון הזקן ושער הראש[סב]. **מִכָּאן וְאֵילָךְ, אָמַר הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, אִי** [-אין] **אַתֶּם רַחֲמָנִים בּוֹ יוֹתֵר מִמֶּנִּי**, שאני בראתיו ויצרתיו, והעושה דבר, חביב הוא בעיניו יותר מן הקונהו[סג].

הגמרא דורשת את המשך הפסוק, שבו מבואר על מי ראוי לבכות יותר מעל כל אדם:

ומה שנאמר בסוף הפסוק (שם), **'בְּכוּ בָכוֹ לַהֹלֵךְ', אָמַר רַב יְהוּדָה**, הכוונה היא, **בְּכוּ לַהוֹלֵךְ בְּלֹא בָּנִים**, שיש להרבות עליו בכיה יותר מעל שאר מתים[סד].

הגמרא מביאה שרבי יהושע בן לוי נהג כדברי רב יהודה:

רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי לֹא אָזֵל לְבֵי אֶבְלָא - לא היה הולך לבית האבל להתאבל על המת, לפי שלא היה רוצה להתבטל מלימודו[סה], **אֶלָּא לְמַאן דְּאָזִיל בְּלֹא בָּנֵי** - מלבד כשהמת הלך מן העולם בלא להניח

האוהבים אף בחיים, אלא את ההתאבלות יתר על המדה. ור"א אבן עזרא (דברים שם), כתב בטעם האיסור, שאחר שתדעו שאתם בנים לה' [כאמור שם בתחילת הפסוק], והוא אוהב אתכם יותר מאהבת אב לבן, אל תתגודדו על כל מה שיעשה, כי כל אשר יעשה לטוב הוא, גם דבר שאינכם מבינים אותו, ועליכם לנהוג כבנים הקטנים, אשר סומכים על אביהם בלי להבין את מעשיו. והספורנו (שם) כתב, שאין ראוי להראות תכלית הדאגה והצער על הקרוב המת, בזמן שנשאר קרוב נכבד ממנו במעלה ובתקות הטוב, לפיכך, הואיל ואתם בנים לה' שהוא אביכם הקיים לעד, אין ראוי שתדאגו ותתאבלו כל כך על שום מת. וגם אין להצטער מאד בשביל המגיע למת במיתתו, 'כי עם קדוש אתה', מזומן לחיי העולם הבא, אשר קורת רוח בהם יפה מכל חיי העולם הזה. וראה מה שנתבאר בהערה להלן בשם הרמב"ם.

[נא] **רש"י** (תענית כח: ד"ה בשיבבותיה).

[נב] **רש"י** כת"י (ד"ה זוודתא).

[נג] **רש"י** (על עין יעקב ד"ה מתו).

[נד] **רש"י** כת"י (ד"ה תימוש).

[נה] **רש"י** (קידושין פ: ד"ה ורבנן).

[נו] **על** פי פשוטו, הכתוב 'אל תבכו למת ואל תנודו לו, בְּכוּ בָכוֹ לַהולך, כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו' מדבר בשלושת מלכי יהודה האחרונים, ואמר ירמיהו, אל תבכו ליהויקים, שעתיד למות לפני שער ירושלים כשיוציאוהו להגלותו, משום שמיתתו טובה היא לו משיגלה ויחיה חיי צער ובזיון, אלא למי ראוי שתבכו, ליהויכין וצדקיהו, אשר ילכו לגלות, כי לא ישובו עוד לראות את ארץ מולדתם. רש"י ורד"ק (ירמיה כב י-יא).

[נז] **כיון** שנאמר סתם 'אל תבכו לְמֵת', שמשמע אל תבכו כלל לאף מת בעולם, וזה לא יתכן, דרשו חכמים שהכוונה היא לבכיה יתר על המדה. על פי קיצור שו"ע (סי' רטו ס"א).

[נח] **אבן** עזרא (בראשית ד יג) בשם 'יש אומרים', רבינו בחיי (בראשית נ י). ומבואר במצודת דוד (ירמיה שם) שההספד נקרא כן משום שדרך המקונן להניד [להניע] בראשו דרך אבל וצער.

[נט] **ובטעם** הדבר ביאר רבינו שלמה בן היתום (ד"ה שלשה, לעיל כא: ד"ה מיכן), על פי המבואר בירושלמי (פ"ג ה"ה) ששלושת הימים הראשונים זהו תוקף האבלות, ומבואר שם טעם לכך, שכל שלושת הימים הנפש טסה על הגוף וסבורה שתחזור אליו, וכיון שהיא רואה שהשתנה זיו פניו היא עוזבת אותו והולכת לה ['לאחר שלושה ימים הכרס נבקעת על פניו ואומרת לו, הא לך מה שגזלתה וחמסתה ונתת בי']. ולכן צריך האבל להתעצב כל שלושה ימים, בשביל שמֵתו נידון כך.

[ס] **כהספד** יעקב אבינו [שנאמר בו (בראשית נ י) 'ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד ויעש לאביו אבל שבעת ימים']. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה שבעה) בפירושו הראשון. ובפירושו השני כתב, שכך קיבלו חכמים. ובחכמת אדם (כלל קסו ס"ה) פירש טעם לזה, על פי מה שאמרו בזוהר (ח"א ויחי רכו.), שכל שבעת הימים הראשונים נפש המת הולכת ושבה מביתו לקברו ומקברו לביתו ומתאבלת עליו. וראה מה שביאר האברבנאל (דברים לד ח) בטעם שיעורי שלושה שבעה ושלשים.

אמנם, שיעורים אלו נאמרו רק בהנהגת כל אבל על קרוביו שמתו, אבל דינם של תלמידי חכמים שמתו שונה, שאין הבכיה וההספד עליהם מוגבלים לשיעורים אלו, אלא הכל לפי חכמתם, ומכל מקום אין בוכים עליהם יותר משלשים יום, שאין לנו גדול ממשה רבינו, שבכו אותו ישראל שלושים יום בלבד (דברים לד ח), וכן אין מספידים יותר משנים עשר חודש, שאין לנו בחכמה גדול מרבינו הקדוש, והוא נספד שנים עשר חודש בלבד (כתובות קג:). רמב"ם (אבל פי"ג ה"י).

[סא] **ה'גיהוץ'** הוא החלקת הבגד מקמטים, ויש אומרים שהוא כיבוס הבגד במים ואפר או בנתר ובורית, אך נאסרה רק לבישת בגד מגוהץ, ולא פעולת הגיהוץ. שלחן ערוך (יו"ד סי' שפט ס"ה-ו). פרטי דיני גיהוץ נתבארו לעיל (כג.).

[סב] **פרטי** דיני תספורת נתבארו לעיל (יז:). וראה ברא"ש (פ"ג סי' ג) שנחלקו הראשונים בדין שלושים ימי האבל ואיסורי הגיהוץ והתספורת שנאמרו בהם, לדעת הראב"ד הם מן התורה, ולדעת ר"י הם מדברי חכמים.

[סג] **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה יותר). וראה ברא"ש (פ"ג סי' ל), שגרס 'וכי אתם כה חמין עליו יותר ממני'. ורש"י כת"י (ד"ה ממנו) כתב, אין אתם צריכים לרחם עליו יותר ממני, שמעשה ידי הוא, והרגתיו ברשעו.

הרמב"ם (אבל פי"ג הי"א) כתב בטעם ההלכה שלא יתקשה אדם על מתו ולא יבכה יותר מדי, שזהו מנהגו של עולם [המיתה היא דרך העולם], והמצער עצמו על מנהגו של עולם הרי זה טפש. וכתב במשרת משה (לר"י עטייה, על הרמב"ם שם), שיתכן שהרמב"ם רמז בזה למה שאמרו בגמרא, אמר הקדוש ברוך הוא אין אתם מרחמים עליו יותר ממני, וזו היא טפשותו, שאינו מבין שאין בו רחמים עליו יותר מרחמי הקדוש ברוך הוא שבראו. עיי"ש מה שפירש בזה עוד.

אמנם, כל זה אמור על הבוכה יותר מדי, אבל בתוך השיעורים הללו רצון ה' הוא שיבכה אדם על מתו ויתאבל עליו, כדי שעל ידי זה יעור משנתו וידאג על חטאיו, ויפחד מהדינים שאדם נידון עליהם בעולם הזה ובעולם הבא [ראה מה שנתבאר בגמרא להלן בענין הפחד שצריך להיות לאבל], ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה, וישמר מן החטא. רבינו יהונתן (ד"ה כל המתקשה), רמב"ם (שם הי"ב). וכתב הרמב"ם, כל מי שאינו מתאבל כמו שצוו חכמים הרי זה אכזרי.

אמנם הבכייה שחייב אדם לבכות על המת, לימדונו חכמים שתהיה ממוצעת. לא יתקשה על מתו יותר מדי, שיצעק תמיד ויבכה וישתומם וישכב על הקרקע ולא יקבל תנחומים. ולא שלא יבכה כלל ויחשוב הדבר כאילו לא היה, שזו דרך אכזריות לבב. אלא בוכה אדם על מתו כל שלושה ימים בכיה של רחמים, על שנפרד המת ממנו, ועל שנחסר מבין קרוביו ומשפחתו, ועל ששבת מללמוד תורה ומלעשות צדקות ומצוות ומעשים טובים, ויתחנן בבכייתו לפני ה' ויבקש מלפניו לכפר עונות המת במיתתו, ועונות האבלים ביסורים שעברו עליהם במותו, ויבקש מלפני הבורא שינחילנו העולם הבא, ושיאמר לצרות אביליו די. אבל לא יעבור מתקנת חכמים, ומשעברו הזמנים שקבעו לבכיה ולאבל יתנחם מיד. מנורת המאור (לר"י אלנקאוה, פ"ו אין מעבירין יותר מדאי).

אמנם, ראה אגרות משה (שו"ת, או"ח ח"ה סי' לז) שכתב על פי דברי רש"י (כתובות ו: ד"ה ואביי) שאין שום מצוה להצטער על המת, אלא רק הבכי הוא מצוה, והוא ענין כבוד למת, כמו שאמרו (שבת קה:) שכל הבוכה על אדם כשר מוחלים לו על כל עונותיו, ואם לא בכה עונשו גדול, ומבואר שם שהוא משום הכבוד שיש בזה למת. וכן מה שחייב האבל להתאבל על מתו ולקיים את כל דיני האבלות, הוא משום כבוד המת.

[סד] **שזה** ודאי צערו כפול, שנכרת מן העולם. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה להולך בלא). ומרבים בהספד על הנפטר בלא בנים יותר מעל מי שהולך ומשאיר אחריו ברכה, ועל בחור יותר מעל זקן, וכן על כל אדם כפי הראוי לו. מאירי (ד"ה כילד).

וביאר האלשיך (ירמיה שם), שלכן כפל הכתוב 'בכו בכו', בכיה אחת שחייב אדם להוריד דמעות על כל אדם כשר (שבת קה:), על הפגם שנעשה לבני דורו, שאבד מהם, אך בהולך בלא בנים יש עוד בכיה, על המת עצמו, שלא נשארה לו שייכות בעולם, כי מי שמת בלא בנים נקרא מת ונקרא הרוס (ב"ר מה ב). ופירש, שדבר זה אמור על צדקיהו, שבו עוסקת פשטות הכתוב [ראה הערה לעיל], שכן צדקיהו הלך מן העולם בלא בנים, כי את כל בניו שחטו לעיניו (מלכים ב' כה ז). וכתב הב"ח (יו"ד סי' שצד אות א), נראה שמי שמת בלא בנים מותר לבכות עליו יותר משלושה, וזו משמעות הכתוב, אל תבכו למת יותר מדי, דהיינו יותר משלושה ימים, אבל 'בְּכוּ בָכוֹ' יותר מזה להולך בלא בנים.

ולפי דברי רב יהודה יש לפרש בסיום הפסוק, 'כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו', שמי שיש לו בן, נראה לאחר פטירתו כאילו חזר לביתו וישב במקומו, מאחר שבנו יושב במקומו ועושה מעשיו והרי זה נדמה כאילו הוא עודנו בחיים בביתו, אבל על ההולך בלא בנים יש לבכות בכיה נוספת, שהולך בלא להשאיר אחריו זכר בעולם הזה, ולא ישוב עוד אחר פטירתו לראות את ארץ מולדתו. וראה פירוש אחר בנפש יהודה (על מנורת המאור לר"י אבוהב, נר ג כלל ח ח"ד פ"ב).

[סה] **רשב"ם** (ב"ב קטז. ד"ה לא הוה).

בכליכה והיו עניים מתביישין התקינו שיהו הכל מוציאין בכליכה מפני כבודן של עניים בראשונה היו מניחין את המוגמר תחת חולי מעים מתים והיו חולי מעים חיים מתביישין התקינו שיהו מניחין תחת הכל מפני כבודן של חולי מעים חיים [א] בראשונה היו מטבילין את הכלים על גבי נדות מתות והיו נדות חיות מתביישות התקינו שיהו מטבילין על גבי כל הנשים מפני כבודן של נדות חיות בראשונה מטבילין על גבי זבין מתים והיו זבין חיים מתביישין התקינו שיהו מטבילין על גב הכל מפני כבודן של זבין חיים [ב] בראשונה היתה הוצאת המת קשה לקרוביו יותר ממיתתו עד שהיו קרוביו מניחין אותו ובורחין עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש[א] בעצמו ויצא בכלי פשתן [א] ונהגו העם אחריו לצאת בכלי פשתן אמר רב פפא והאידנא נהוג עלמא אפילו בצרדא[ב] בר זוזא: אין מניחין את המטה ברחוב: אמר רב פפא [ג] [ב] אין מועד בפני תלמיד חכם וכל שכן חנוכה ופורים [ג] והני מילי בפניו אבל שלא בפניו לא איני והא רב כהנא ספדיה לרב זביד מנהרדעא בפום נהרא אמר רב פפי [ד] יום שמועה הוה וכבפניו דמי אמר עולא [ד] הספד על לב דכתיב [א] על שדים סופדים טיפוח ביד קילוס ברגל תנו רבנן המקלם לא יקלם בסנדל אלא במנעל מפני הסכנה. אמר רבי יוחנן [ה] אבל כיון שניענע ראשו שוב אין מנחמין רשאין לישב אצלו ואמר רבי יוחנן [ו] הכל חייבין לעמוד מפני נשיא חוץ מאבל וחולה ואמר ר' יוחנן [ה] [ז] לכל אומרים להם שבו חוץ מאבל וחולה אמר רב יהודה אמר רב [ח] אבל יום ראשון אסור לאכול לחם משלו מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל [ב] ולחם אנשים לא תאכל רבה ורב יוסף [ט] מחלפי סעודתייהו להדדי ואמר רב יהודה אמר רב [י] מת בעיר כל בני העיר אסורין בעשיית מלאכה רב המנונא איקלע לדרומתא שמע קול שיפורא דשכבא חזא הנך אינשי דקא עבדי עבידתא אמר להו ליהוו הנך אינשי בשמתא לא שכבא איכא במתא אמרו ליה חבורתא איכא במתא אמר להו [כ] אי הכי שריא (א) לכו ואמר רב יהודה אמר רב [ל] כל המתקשה[ג] על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה [ו] ההיא איתתא דהות בשיבבותיה דרב הונא הוו לה שבעה בני מת חד מינייהו הוות קא בכיא ביתירתא עליה שלח לה רב הונא לא תעבדי הכי לא אשגחה ביה שלח לה אי צייתת מוטב ואי לא צבית זוודתא[ד] לאידך מית ומיתו כולהו לסוף אמר לה תימוש זוודתא לנפשך ומיתא [ג] אל תבכו למת ואל תנודו לו אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור הא כיצד [מ] שלשה ימים לבכי ושבעה להספד ושלשים לגיהוץ ולתספורת מכאן ואילך אמר הקדוש ברוך הוא אי אתם רחמנים בו יותר ממני [ג] בכו בכו להולך [ז] אמר רב יהודה להולך בלא בנים רבי יהושע בן לוי לא אזל לבי [ח] אבלא אלא למאן דאזיל בלא בני דכתיב בכו בכו להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו רב הונא אמר זה שעבר עבירה ושנה בה רב הונא לטעמיה [ט] דאמר רב הונא כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא נעשית לו כהיתר אמר רבי לוי [נ] אבל שלשה ימים הראשונים יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו בין שתי (ירכותיו[ה]) משלשה עד שבעה כאילו מונחת לו כנגדו בקרן זוית מכאן ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק: ולא של נשים לעולם מפני הכבוד: אמרי נהרדעי לא שנו

כליכה. מטה של מתים: על גבי נדות מתות. [ו]הכלים שנשתמשו בהן בעודן בחיים שנטמאו בנגיעתן, שהנדה מטמאה בנגיעתה אדם וכלים: והיו נדות חיות מתביישות. שעושין בהן מה שאין עושין לשאר מתות: קשה לקרוביו. [ז]בתכריכין טובים: צרדא. קנבוס: בר זוזא. הנקנה בזוז: אין מועד לפני חכמים. שיכולין להספידו: על לב. מטפח כנגד הלב: ביד. קופץ[ח] יד זו לזו: ברגל. מכה רגלו בקרקע: מפני הסכנה. שהופך הסנדל ושובר רגלו: ניענע ראשו. שנראה שניחם מעצמו: לכל אומרים שבו. כשעומדין לפני הנשיא: חבורתא איכא. חבורות הן, שאלו קוברין מתים שלהם לבדם ואלו קוברין מתים שלהם לבדם: ולא ישוב עוד וגו'. משמע מכאן ואילך לא יעשה לעולם תשובה:

אלא

בכליכה. גרס בערוך[י] בשני כפי"ן[ט] ואית דגרסי כליבה בבי"ת השניה כמו הללו חוזרין לכלובן (ביצה דף כד.) וכמו ככלוב מלא עוף (ירמיה ה) אי נמי כמו מכליב (לעיל דף י.) ופירש הקונטרס כעין סולם והיינו כעין תפירות רחוקות זו מזו ומביא הא דאמרינן במדרש[כ] נטלו את הכרובים ונתנום בכליכה ואם כן צריך לגרוס בפיוט של חרבן בית המקדש בתשעה באב עמון ומואב הוציאו את הכרובים וכליכה היו בם מסובבים וגרס[י] בב' כפי"ן לגירסת הערוך וכל זה שלא לבייש מי שאין לו וכן איתא במסכת בכורים (פ"ג מ"ז) בראשונה מי שהיה יודע לקרו' כו' ומאותה הלכ' [ל] מביאין ראיה להא דאמר שמנה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותם דלא בעי למימר שלא יקרא שליח צבור עמו כי בימיהם לא היה קורא שליח צבור עם הקורא[ל] ומה שרגילים עתה לקרות זהו מפני כבודו של קורא שלא לבייש מי שאינו יודע וכדאמר גבי בכורים בראשונה מי שהיה יודע לקרות קורא ומי שאינו יודע לקרות (אינו קורא) מקרין אותו נמנעו מלהביא בכורים התקינו שיהו מקרין את הכל (בכורים פ"ג מ"ז): **ונהג** קלות ראש בעצמו. שצוה כן בשעת פטירתו וי"מ לאחד מבני ביתו בחייו ולשון בעצמו משמע כפירוש ראשון: [כ] **אבל** לא מטפחות. פירוש סופק כפיו זו בזו וא"ת הא תנן פרק משילין (ביצה דף לו:) אין מטפחין ביו"ט ופי' בקונטרס בפרק המביא כדי יין (שם דף ל. בד"ה מרקדין) משום שיר או משום אבל ומאי איריא ביו"ט ומשום שמא יתקן כלי שיר אפילו בחולו של מועד אסור משום צער וי"ל דמשום שיר קתני ולא משום אבל: **טפוח** ביד. כדפרישית סופק כפיו זו על זו והכי משמע בהוריות בירושלמי[מ] כשתפס רבי יהודה את ריש לקיש שרי רבי יוחנן טפח בחדא ידיה [א"ל] ובחדא ידיה טפחין כו' ומספקין פירש בקונטרס בביצה (דף לו:[נ]) כף על ירך ואם כן ויספק את כפיו (במדבר כד) על ירך הן שתי כפים על שתי ירכים וצ"ע: ה"ג ר"ח **לא** יקלם במנעל ולא בסנדל מפני הסכנה. פירוש דיחף שרי טפי דנזהר היטב פן ינזק: ה"ג ר"ח **לכל** אומרים להן שבו חוץ מאבל וחולה. פירוש תלמידי חכמים שעומדין צריך לומר שבו אבל וחולה אפילו עמדו אין צריך לומר שבו דלא די שעמדו שאין צריכין לעמוד ואם כן פשיטא שישבו בלא רשות: **יום** ראשון אסור לאכול משלו. פירשתי למעלה[פ] אפילו אוכל כמה פעמים באותו יום דלא קתני סעודה ראשונה: **אסורין** בעשיית מלאכה. משמע דבתלמוד תורה שרי ולא אסור אלא חכם שמת דבית מדרשו בטל [ע] מיהו בשעת הוצאת מת אז מבטלין ת"ת כדאמרינן פ' שני דכתובות (דף יז: ושם) ובפ"ק דמגילה (דף ג:) מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה ומיהו היכא דאיכא חבורתא מספקא ליה ועוד האריך רבי יצחק בתשובה והביא ראיה מן הירושלמי: **לגיהוץ** ולתספורת. למעלה[פ] פי' ריב"א היה אומר [שגרסינן] לכבוס ולתספורת ופירש[ז] למעלה[צ] דאשה מותרת בנטילת שער לאחר ז' ובתוספות פירש דלא ידע מנא ליה: **מכאן** ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק. עד י"ב חדש והכי איתא בירושלמי[ק] כל שבעה החרב היא שלופה עד שלשים היא רופפת לאחר י"ב חודש היא חוזרת לתערה ולמה הדבר דומה לכפה של אבנים כיון שנזדעזעה אחת מהן נזדעזעו כולם ובש"ס דידן נמי אמרינן (שבת דף קה:) אחד מן האחין שמת ידאגו כל האחין כו':

מה

עין משפט
נר מצוה

רכז א מיי' פ"ד מהל' אבל הלכה א טור ש"ע י"ד סי' שנב סעיף א ב:

רכח ב ג ד מיי' פי"א שם הלכה ה ופ"ו מהלכות י"ט הלכה כב סמג עשין ג ולאוין עה טוש"ע שם סי' תא סעיף ה:

רכט ה מיי' פי"ג מהל' אבל הלכה ג סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שעו סעיף א:

רל ו ז מיי' שם הלכה ה סמג שם טוש"ע שם סעיף א בהג"ה וסעיף ב:

רלא ח ט מיי' שם פ"ד הלכה ט סמג שם טוש"ע שם סי' שעח סעיף א:

רלב י כ מיי' שם פי"ד הלכה י סמג שם טוש"ע שם סי' שמג סעיף א וסי' שמה סעיף ב:

רלג ל מ מיי' שם פי"ג הלכה יא סמג שם טוש"ע שם סי' שצד סעיף א:

רלד נ מיי' שם הלכה יב טוש"ע שם סעי' ד:

◆

משנת ראשונים

בכליבה. כמו כלוב קיץ עושין לו קובה מלמעלה כעין כלוב של תרנגולים והוא עומד בו. **[נמוקי יוסף]**

והיו נדות חיות מתבישות. שאפי' במיתתן תהא טומאתן נזכרת לכל. **[מאירי]**

כיון שנענע ראשו שוב אין מנחמין רשאין לישב אצלו. פי' שהאבל אסור בשאלת שלום ולפיכך כשפוטר המנחמים שוחה כתלמיד השוחה לרבו ליתן לו שלום וזו היא פטירתו וי"מ כיון שדרך האבל לעמדו בכובד ראש אם מנענע ראשו ומגביהו נראה לכל שאינו משגיח על אבלותו שוב אין מנחמין וכו' שהרי מנוחם הוא. **[נמוקי יוסף]**

מתכססי המנחמים שלא להכביד את האבל באריכות ישיבה, וכיון שנענע האבל את ראשו והכירו מתנועותיו שישיבתם כבידה אצלו ראוי להם לצאת. **[מאירי]**

פירוש שמא צריך לגדולים או לקטנים. **[הערוך]**

חוץ מאבל וחולה. וי"מ לכל אומר וכו' שאם יעמדו אבל או חולה בפני גדולים אין ראוי שיאמר להם שבו אלא אומר להם המקום יברך אתכם אל תטרחו. **[נמוקי יוסף]**

חבורותא איכא במתא. כלומר העיר חלוקה לחבורות, אלו מתעסקים בצורכי המתים שבת אחת ואלו שבת אחרת. **[חידושי הר"ן]**

כלומר סדורים הם כיתות כיתות בגורל וממונה עליהן עשרה קברו שמעון, עשרה אחרים קוברין ראובן וחוזרין חלילה לעולם. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

על מת אחר הוא בוכה. פי' שנראה כמי שמתאונן על הדיין וקורא תגר ולפיכך פנקסו נפתחת לפניו. **[ריטב"א]** לפי שהקב"ה הפקיד הנשמה בגוף ובא המפקיד ליטול פקדונו, אין ראוי להחציף עליו שהרי שלו לוקח. **[פירוש ר"ש בן היתום]** **נעשית לו כהיתר.** ואינו חוזר עליה בתשובה. **[רש"י בע"י]** כיון שנשתקע ביצרו למלאות תאוותו שוב אין לו תקנה, והוא בעצמו אומר שוב לא יועיל שאשוב. **[פירוש ר"ש בן היתום]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) נדה עא. [תוספ' נדה פ"ט ע"ע תוס' שם ד"ה אלא טעמי'], ב) כתובות דף ח: [תוספתא שם], ג) [מגילה דף ג: ע"ש], ד) [תוספתא פרק ב], ה) עי' הוריות יג:, ו) עי' קידושין פ: וברש"י שם ד"ה ורבנן ובתוס' שם, ז) ב"ב קטז. ע"ש, ח) [שם], ט) יומא פו: פו. ע"ש קידושין כ. מ. סוטה כב. ערכין ל:, י) ערך כלכה, כ) איכ"ר פתיחתא ט, ל) עיין תוס' ב"ב טו. ד"ה שמנה, מ) ריש פ"ג, נ) ודף ל. ד"ה מספקין, ס) כ. ד"ה שכבר, ע) [לעיל כג:], פ) [דף כג. ד"ה כלן], צ) [דף יח. בד"ה ובגנוסטרי ועי' ברא"ש סי' (ק) נג], ק) ה"ז

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' אי הכי שריא (לכו). תז"מ ונ"ב ס"א להו:

◆

גליון הש"ס

תוס' ד"ה בכליכה וכו' מביאין ראיה להא דאמר. ב"ב ד' טו ע"א:

◆

תורה אור השלם

א) עַל שָׁדַיִם סֹפְדִים עַל שְׂדֵי חֶמֶד עַל גֶּפֶן פֹּרִיָּה: [ישעיה לב, יב]

ב) הֵאָנֵק דֹּם מֵתִים אֵבֶל לֹא תַעֲשֶׂה פְּאֵרְךָ חֲבוֹשׁ עָלֶיךָ וּנְעָלֶיךָ תָּשִׂים בְּרַגְלֶיךָ וְלֹא תַעְטֶה עַל שָׂפָם וְלֶחֶם אֲנָשִׁים לֹא תֹאכֵל: [יחזקאל כד, יז]

ג) אַל תִּבְכּוּ לְמֵת וְאַל תָּנֻדוּ לוֹ בְּכוּ בָכוֹ לַהֹלֵךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ: [ירמיה כב, י]

◆

רש"י כת"י

בכליבא. כעין סולם לוירא. **מניחין מוגמר תחת מתי חולי מעים.** לפי (שמורחין) [שמסריחין] קשה. **והיו חולי מעיים חיין מתביישין.** ואמרין לכשימותו ויניחו תחתיהן המוגמר ידעו הכל שמתו בחולי מעים. **מטבילין כלים על גבי נדות מתות.** אותן בגדים שנגעו בהן קודם מיתתן לפי שטימאתן בנגיעה שנדות היו. **יציאתו של מת לקבורה.** לפי שלא היו לקרוביו תכריכין הראויין ומניחין אותו ובורחין מרוב חרפה. **בצרדא בר זוזא.** שאין מוכרין האמה אלא [ב]זוז אחד. **אין מועד.** מבטל עינוי וטפוח מפני תלמיד חכם. **בפניו.** בפני המטה. **ספדיה לרב זביד.** שנפטר בנהרדעא. **בפום נהרא.** רחוק היה משם. **יום שמועה.** שבאתה שמועה בו ביום שמת. **הספד.** שמטפח על לבו. **קילוס.** כעין הספד. **ברגל.** חובט ברגל על הקרקע. **לא יקלם במנעל אלא בסנדל מפני הסכנה.** שמנעל הוא של עור ודק הוא ושמא יהיה בקרקע צרור או עצם ונוקב המנעל ונוקב ברגליו אבל בסנדל ליכא למיחש דשל עץ הוא. ואית דגרסי לא יקלם לא במנעל ולא בסנדל מפני הסכנה סנדל שמא יגלגל ברגליו מנעל שמא ינקבנו עצם ונוקב המנעל ונכנס ברגליו ושיבוש הוא דאם כן במאי יקלם כל שכן שאם יקלם יחף נפיש סכנתיה. **אבל.** כיון דמנענע ראשו מיחזי כמאן דמנחם נפשיה ואומ' הכל הולך אל מקום אחד ואין המנחמין רשאין לישב אצלו שהרי ניחם עצמו. **ואמר ר' יוחנן הכל חייבין לעמוד בפני נשיא חוץ מאבל וחולה.** שאין חייבין אבל אם עמדו עמדו. **ואמ' ר' יוחנן לכל אומרים להם שבו.** כשנכנס[מ] לבי' המדרש ואין יושבין עד שאומרין להם שבו חוץ מאבל וחולה דאין צריך לומר להם. ואיכא למיפרך פשיטא דאין צריך לומר להם דאפילו לעמוד אין חייבין ולמאן (גרסינן) [דגרס[נ]] איכא דאמרי אמ' ר' יוחנן וכו' [אתי שפיר]. **לחם אנשים לא.** מכלל דכולי עלמא בעו מיכל לחם אנשים. **מחלפו סעודתיהו.** כשזה אבל זה מסעדו סעודה ראשונה. **דרומתא.** שם העיר. **חבורתא איכא.** לחבורות נחלקו אנשי העיר שאין אנשי חבורה זו מתעסקין במתי חבורה זו שכל חבורה וחבורה יש להן בית הכנסת בפני עצמן. **שרו לכו.** שמתא. ל"א שרו לכו מלאכה. **מקשיר.** לשון וקשרו מספד (מדרש איכה, פתיחתא). **על (מספד) מת אחר הוא בוכה.** (שכל הנמשך אחריו הוא בוכה) שכל הנמשך אחר הצער יותר מדאי הצער נמשך אחריו. **ביתירתא.** יותר מדאי. **תימוש.** תתקן. **זוודתא.** צידה למת תכריכין. **מתו כולהו.** אגב בכיא יתירתא. אין אתם צריכין לרחם עליו יותר ממני שמעשה ידי הוא והרגתיו ברשע[ו] (נ"א - בפשעו). **בכו בכו להולך.** סיפיה דקרא הוא כי לא ישוב עוד בכו גם לרשע מי שלא ישוב לעולם בתשובה ונמצא נטרד מן העולם. **נעשית לו כהתר.** ואינו חוזר בתשובה לעולם. **יראה.** אדם עצמו וכו' ויתנהג בשפל ראש מכאן ואילך כאילו חרב עוברת נגדו בשוק.

הגהות וציונים

א] בכתובות (וכ"ה כאן בכמה ראשונים) ליתא תיבת "ראש": ב] [גי' הערוך **צדרא**, ועי' ב"מ נא ע"א דאיתא התם **צדרייתא** פרש"י בגדי קנבוס] (גליון): ג] [צ"ל **המקשר**, הכי איתא בע"י ופרש"י לשון וקשרו מספד] (גליון): ד] [פי' תכריכין, עי' רש"י עירובין מא ע"ב ובע"ז יז ע"א ד"ה בזוודתא] (גליון): ה] [בשאלתות אי' **כתיפיו**] (גליון): ו] בכת"י הגירסא **שמתות בנדות** (והשאר עד סוה"ד ליתא): ז] יש להוסיף **להלבישו** (באה"מ): ח] בכת"י **סופק**: ט] נראה דכאן שייך "ומביא הא דאמרינן במדרש וכו' לגי' הערוך" במקום להלן (באה"מ): י] נדצ"ל **וגרסינן** (בדפו"ר וגר'): כ] שייך למתני' דף כח ע"ב (גליון): ל] אולי צ"ל **ובשם הלכות גדולות פירשתי** למעלה: מ] נדצ"ל כשנכנס **נשיא** לבהמ"ד (ע"פ רש"י שברי"ף, ע"ש): נ] כך נדצ"ל. ואולי צ"ל **ואי** גרסינן (ועי' רש"י שברי"ף):

אוצר החכמה 18/06/2018

אחריו בנים, משום **דִּכְתִיב 'בְּכוּ בָכוֹ לַהֹלֵךְ'**, והיינו להולך בלא בנים, עליו ראוי ביותר לבכות.

הגמרא דורשת את המשך הפסוק באופן אחר[סו]:

'בְּכוּ בָכוֹ לַהֹלֵךְ כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד וְרָאָה אֶת אֶרֶץ מוֹלַדְתּוֹ', רַב הוּנָא אָמַר[סז], ה'הולך' שעליו מדבר הנביא, **זֶה אדם שֶׁעָבַר עֲבֵירָה, וְשָׁנָה בָּהּ** - ושב ועבר עליה, שהולך הוא בשרירות לבו[סח]. ומשמעות הכתוב 'כִּי לֹא יָשׁוּב עוֹד' היא שמכאן ואילך לא יעשה לעולם תשובה[סט], ולכן אמר הנביא, בְּכוּ על רשע גם כשהוא חי, מאחר שלא ישוב לעולם בתשובה, ונמצא שנטרד מן העולם[ע].

מבארת הגמרא, **רַב הוּנָא לְטַעֲמֵיהּ** - רב הונא דרש את הכתוב לפי שיטתו בדבר זה, **דְּאָמַר** - שכן אמר **רַב הוּנָא, כֵּיוָן שֶׁעָבַר אָדָם עֲבֵירָה וְשָׁנָה בָּהּ, הוּתְּרָה לוֹ**. ויש לתמוה, **'הוּתְּרָה לוֹ' סָלְקָא דַּעְתָּךְ** - וכי יעלה בדעתך לומר כן, שמי שעבר עבירה ושנה בה, הותר לו לעשותה מכאן ואילך. **אֶלָּא אֵימָא** - אמור כך את דברי רב הונא, מי שעבר עבירה ושנה בה, היא **נַעֲשֵׂית לוֹ** - דומה בעיניו[עא] **כְּהֶיתֵּר**[עב], ומכאן ואילך אין הוא מהרהר עוד בתשובה[עג].

הגמרא מביאה מאמר העוסק בהנהגת האבל לאחר מיתת קרובו:

אָמַר רַבִּי לֵוִי, אָבֵל, מאחר שמדת הדין שלטה בביתו, צריך לפחוד ולדאוג על חטאיו[עד], לכן **בִּשְׁלֹשָׁה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים יִרְאֶה אֶת עַצְמוֹ כְּאִילּוּ חֶרֶב מוּנַּחַת לוֹ בֵּין שְׁתֵּי** (יריכותיו) **[כְּתֵיפָיו**[עה]**]**, מעל צוארו, שאם יזקוף את ראשו ידקר בה מאחוריו, וכך יתנהג בכובד ראש ובשפלות רוח[עו]. **מִשְּׁנגמרו הַשְּׁלֹשָׁה וְעַד** סוף **שִׁבְעָה** עדיין יש לו להתפחד, ויראה עצמו **כְּאִילּוּ** חרב **מוּנַּחַת לוֹ כְּנֶגְדּוֹ בְּקֶרֶן זָוִית** באותו בית[עז]. **מִכָּאן וְאֵילָךְ** עד סוף שנים עשר חודש[עח] אין לו להתפחד כל כך, אך מכל מקום יראה **כְּאִילּוּ** חרב **עוֹבֶרֶת כְּנֶגְדּוֹ בַּשּׁוּק**, כלומר שמכל מקום עדיין יש לו להתיירא[עט].

★

שנינו במשנה, אין מניחין את המטה ברחוב וכו' **וְלֹא שֶׁל נָשִׁים לְעוֹלָם מִפְּנֵי הַכָּבוֹד.**

הגמרא מביאה מחלוקת אמוראים באלו נשים מדובר:

אָמְרֵי נְהַרְדְּעֵי - אמרו בני הישיבה בנהרדעא, **לֹא שָׁנוּ** - לא נשנה דין זה, שבהוצאת אשה לקבורה לעולם אין מניחים את מיטתה ברחוב,

---

[סו] **מבואר** מדברי הפירוש המיוחס לרש״י (ד״ה ולא) והגהות יעב״ץ (ברש״י שם) בביאור כוונתו, שהמילים 'כי לא ישוב עוד' וכו' הן מדברי רב הונא, שמהן הוא לומד את דרשתו, ואינן סיום המעשה ברבי יהושע בן לוי. וראה עוד בביאורי רש״י (שם).

[סז] **הריטב״א** (ד״ה אמר רב) גרס 'אמר רב הונא', ופירש שרב הונא לא בא לחלוק על דרשת רב יהודה [שהכתוב 'בכו בכו להולך' מדבר בהולך בלא בנים], אלא להוסיף דרשה אחרת. והוכיח זאת מלשון הגמרא, שאם היה רב הונא בא לחלוק, היה לגמרא לומר 'רב הונא אמר', שהיא הלשון שהגמרא נוקטת בה כשהיא מביאה שיטה החולקת על מה שנאמר קודם לכן. ונמצא לפי דבריו שעל פי גירסתנו רב הונא חולק על רב יהודה.

[סח] **ריטב״א** (ד״ה אמר רב).

[סט] **המיוחס לרש״י** (ד״ה ולא).

[ע] **רש״י כת״י** (ד״ה בכו).

[עא] **רש״י** (ערכין ל: ד״ה נעשית).

[עב] **יש להקשות**, אם כן מדוע אמר רב הונא בלשון מוקשית 'הותרה לו', ולא אמר מלכתחילה 'נעשית לו כהיתר'. וביאר האבני נזר (הו״ד בשם משמואל יתרו תרעו), שכל ישראל קשורים בקשר אמיץ לאביהם שבשמים, וכשאדם עובר עבירה מתרופף הקשר ונחלשת רגשת הנפש המקשרת אותו לקדוש ברוך הוא, וכאשר הוא שונה בעבירה ניתר הקשר, ולכן כשבא רב הונא לומר שהשונה בעבירה היא נעשית לו כהיתר, אמר בלשון 'הותרה לו', לרמז שהותר הקשר [עיי״ש מה שהוסיף השם משמואל לבאר בזה]. וראה מה שפירש בזה בשיחות מוסר (לר״ח שמואלביץ, מאמר נו 'תרדמת ההרגל').

[עג] **ר״ח** (ד״ה ת״ר). שכיון ששנה בה הרבה פעמים ומשוקע בה, אינו מחשיב אותה עוד לעבירה, ואינו שב ממנה. נפש יהודה (על מנורת המאור לר״י אבוהב, נר ג כלל ח ח״ד פ״ב). וביאר בשפתי חיים (מועדים ח״א עמ' כא-כב), שכאשר אדם נכשל בחטא מצפונו זועק מתוך פנימיותו לתקן את חטאו ולשוב בתשובה, ואף שפעמים אדם מתעלם מהרגשה זו, אך על כל פנים בפעם הראשונה מצפונו מתעורר ומייסרו. אולם משעבר על אותה עבירה פעם נוספת, אין המצפון תובע ממנו עוד לשוב ואינו מתעורר כלל, ואין האדם חש שיש עוול במעשיו, ולגביו ההרגשה היא ש'הותרה לו' ממש, כי המצפון מת בו [וזהו 'כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו']. ולכן אין עוד תקוה שיחזור בתשובה, אלא על ידי התעוררות מבחוץ מתוך עונשי פורענויות ויסורים שיזעזעוהו ויביאוהו להרהור תשובה. ומבואר במכתב מאליהו (ח״ב עמ' פד), שהשונה בחטאו משריש בעצמו קלות דעת כלפי חומרת העבירה, ומשום כך כשהוא בא לשוב בתשובה זקוק הוא לחסד ה' שישלים את תשובתו, כמו שנאמר (מלאכי ג ז) 'שובו אלי ואשובה אליכם', ולולי היה ה' מתקרב אליו בחסדו הגדול ומשלים את תשובתו לאחר שהתעורר הוא ועשה עד מקום שידו מגעת, לא היה די בכל מאמציו כדי להשיג שוב את מדרגת טוהר הלב שהיתה לו לפני חטאו, אשר פגם ואיבד אותה כששנה בחטא, והיה רושם זה נשאר בו גם לאחר התשובה.

[עד] **יפחד** וידאג, ויפשפש במעשיו, ויחזור בתשובה, וכמו שאמרו (שבת קו.) 'אחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה כולה' [דהיינו שייראו מן המיתה, והטעם שיש להם לדאוג, הואיל ושלטה מדת הדין בביתם. ע״פ רש״י (שם ד״ה ידאגו וד״ה דמת)], וכן הנביא אומר (ירמיה ה ג) 'הכיתה אותם ולא חלו', מכאן שמי שהוכה צריך להתעורר משנתו ולפחד, ועל ידי זה ישוב אל ה'. רמב״ם (אבל פי״ג הי״ג). וכן ביאר הנמוקי יוסף (ד״ה מכאן), שהאבל צריך לחשוש ממלאך המות, מאחר שנכנס פעם אחת בביתו, שמא ישוב פעם אחרת.

[עה] **המהרש״א** (ח״א ד״ה כאילו) גרס 'ירכותיו', וראה מה שביאר בזה במסכת סנהדרין (ז: ד״ה מטתו).

[עו] **ע״פ** רש״י כת״י (ד״ה יראה) ונמוקי יוסף (ד״ה כאילו).

[עז] **נמוקי** יוסף (ד״ה בקרן).

[עח] **תוספות** (ד״ה מכאן). אולם הטור (יו״ד סי׳ שצד) כתב שהוא עד שלשים יום. והמאירי (ד״ה לעולם) כתב 'עד שיעברו ימי אבלו מכל וכל'.

[עט] **נמוקי** יוסף (ד״ה מכאן). ובירושלמי (פ״ג ה״ז) אמרו, שכל אותה השנה הדין מתוח כנגד המשפחה, כל שבעה ימים החרב שלופה כנגדם, עד שלושים היא רופפת [עולה ויורדת. קרבן העדה (שם)], ולאחר שנים עשר חודש היא חוזרת לתערה.

אֶלָּא בְּחַיָּה - יולדת, שמתה מחמת הלידה, מפני שהיא שופעת דם גם לאחר מיתה[א], ושמא יארע כן בשעה שיניחוה ברחוב, ויֵראה הדם מחוץ לתכריכיה ותתבזה[ב], **אֲבָל בִּשְׁאָר נָשִׁים** אין לחשוש לזיבת דם, **וּמַנִּיחִין** את מיטתן ברחוב. **וְרַבִּי אֶלְעָזָר אָמַר, אֲפִילּוּ שְׁאָר הַנָּשִׁים** אין מניחים מיטתן ברחוב, כי גם בהן עלולה להיות זיבת דם לאחר מיתה[ג]. ודבר זה נלמד **מִדִּכְתִיב** - ממה שכתוב במיתת מרים (במדבר כ א) **'וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם'**, ומכך שחזר הכתוב ואמר 'שָׁם'[ד], משמע **שֶׁסָּמוּךְ לַמִּיתָה** מיד היתה **הַקְּבוּרָה**. והרי מרים לא מתה בלדתה, ויש ללמוד מכך שאין מניחים ברחוב מיטת אשה כלל, אלא קוברים מיד, בלי להתעכב[ה].

כיון שהוזכרה מיתת מרים, מביאה הגמרא מאמרים נוספים העוסקים במיתתה ובמיתת אהרן.

בברייתא (ב"ב יז.) נמנו כמה בני אדם שלא שלט בהם מלאך המות, ומתו בנשיקה על פי השכינה[ו]:
וְאָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, אַף מִרְיָם בִּנְשִׁיקָה מֵתָה, כמו אברהם יצחק ויעקב ומשה ואהרן[ז], ודבר זה **אָתְיָא** [-נלמד] בגזירה שוה **'שָׁם' 'שָׁם' מִמֹּשֶׁה**, שבמיתת מרים נאמר (במדבר כ א) 'וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם', ובמיתת משה נאמר (דברים לד ה) 'וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה', מכאן שכשם שהוא מת 'עַל פִּי ה'' (שם), כלומר במיתת נשיקה, כך גם היא. **וּמִפְּנֵי מָה לֹא נֶאֱמַר בָּהּ** במפורש שמתה **'עַל פִּי ה''**[ח], **מִפְּנֵי שֶׁגְּנַאי הַדָּבָר** [-נשיקה] **לְאוֹמְרוֹ** כלפי הקדוש ברוך הוא כשמדובר באשה[ט].

מאמר נוסף:
אָמַר רַבִּי אַמִּי, לָמָּה נִסְמְכָה מִיתַת מִרְיָם לְפָרָשַׁת פָּרָה אֲדוּמָּה, שהיא הפרשה הכתובה לפני הפסוק 'וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם'. **לוֹמַר לָךְ, מַה פָּרָה אֲדוּמָּה מְכַפֶּרֶת** על חטא העגל[י], **אַף מִיתָתָן שֶׁל צַדִּיקִים** וצדקניות[יא] **מְכַפֶּרֶת** על חטאי דורם[יב].

מאמר נוסף:
אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר, לָמָּה נִסְמְכָה מִיתַת אַהֲרֹן לְבִגְדֵי כְּהוּנָּה, שנאמר (במדבר כ כח) 'וַיַּפְשֵׁט מֹשֶׁה אֶת אַהֲרֹן אֶת בְּגָדָיו וַיַּלְבֵּשׁ אֹתָם אֶת אֶלְעָזָר בְּנוֹ וַיָּמָת אַהֲרֹן שָׁם'[יג]. לומר לך, **מַה בִּגְדֵי כְּהוּנָּה מְכַפְּרִין** על עוונות ישראל[יד], **אַף מִיתָתָן שֶׁל צַדִּיקִים מְכַפֶּרֶת**[טו].

★

אגב שהוזכרה לעיל מיתת נשיקה, מביאה הגמרא ברייתא המחלקת בין מיני המיתות השונים:
תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, אדם **שֶׁמֵּת פִּתְאוֹם**, בלי חולי, **זוֹ הִיא 'מִיתָה חֲטוּפָה'**, שנחטף מן העולם[טז]. ואם **חָלָה יוֹם אֶחָד, וָמֵת, זוֹ הִיא 'מִיתָה דְּחוּפָה'**, שמת בבהילות ומהירות[יז], והיא פחותה מעט מ'מיתה חטופה'[יח]. **רַבִּי חֲנַנְיָא בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר**, אם מת לאחר שהיה חולה יום אחד, **זוֹ הִיא 'מִיתַת מַגֵּפָה'**, כלומר שהיכהו ה' ומת[יט], **שֶׁנֶּאֱמַר** בנבואה שנאמרה ליחזקאל הנביא על מיתת אשתו, **'בֶּן אָדָם הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמַגֵּפָה'** (יחזקאל כד טז), **וּכְתִיב** - וכתוב אחרי כן (שם כד יח) **'וָאֲדַבֵּר אֶל הָעָם בַּבֹּקֶר, וַתָּמָת אִשְׁתִּי בָּעָרֶב'**, כלומר, בבוקר אמרתי את הנבואה לעם, ובאותו יום חלתה אשתי[כ],

---

[א] **רש"י** כת"י (ד"ה אלא). כדרך שיולדת חיה שופעת בימים שלאחר הלידה [ראה רמב"ן (ויקרא יב ד)].

[ב] **על** פי נמוקי יוסף (לעיל כז. ד"ה מפני).

[ג] **על** פי רש"י (לעיל כז. ד"ה ולא) ויד דוד (ברש"י שם). ואולם רבינו שלמה בן היתום (שם ד"ה מפני) פירש טעם אחר לדבר, שגנאי הוא שתהיה אשה מושכבת לפני אנשים. ויש מפרשים (הו"ד בנמוקי יוסף שם ד"ה מפני) שאין זה משום כבוד האשה המתה, אלא שגנאי הוא לנשים החיות כשאשה מתה עומדת בתכריכיה לבושה לפני האנשים. והמאירי (לעיל כז: ד"ה ולא) כתב שהוא משום כבוד הציבור.

[ד] **מהרש"א** (ב"ב יז. ח"א ד"ה אתיא), אור החיים (במדבר כ א).

[ה] **נמצא** אם כן שהאיסור נלמד מן הכתוב, ומה שאמרה המשנה 'מפני הכבוד', הוא 'טעמא דקרא', כלומר, טעם התורה שלא להשהות קבורת אשה, הוא 'מפני הכבוד'. תוספות יום טוב (פ"ג מ"ח). וראה מה שביאר בזה ביד דוד (לעיל כז. ברש"י ד"ה ולא).
אמנם יש להבין, מה ישיבו נהרדעי ללימוד של רבי אלעזר ממיתת מרים. וביאר ביד דוד (ד"ה ר"א), שלדעתם יש לומר, שבמרים, מחמת רוב צדקותה נהגו כבוד מיוחד לקְברה מיד אף שלא היתה יולדת, אבל בשאר נשים אין צריך להקפיד בזה. וראה בהגהות בן אריה (ד"ה אלא) שציין שבמדרש (ב"ר פב ט) למדו את האיסור ממה שנאמר ברחל, אשר מתה בלדתה, 'ותמת רחל ותקבר' (בראשית לה יט), סמוך למיתה קבורה.

[ו] **ענין** מיתה בנשיקת השכינה היא דבקות האדם בקדוש ברוך הוא [ש'נשיקה' היא דבקות החושק בחשוק] ומתוך כך הנפש נפרדת מן העולם הזה ללא הרגש טעם מיתה, ושלא על ידי כח המשחית, שהוא מלאך המות, ואשרי הזוכה למיתה זו, ששבע מטובו של הקדוש ברוך הוא, כמו שנאמר (תהלים סה ה) 'אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך, נשבעה בטוב ביתך קְדוש היכלך'. כד הקמח (ערך אהבה).

[ז] **שכך** שנינו בברייתא (ב"ב יז.) 'ששה לא שלט בהן מלאך המות, ואלו הן, אברהם יצחק ויעקב, משה אהרן ומרים. אברהם יצחק ויעקב דכתיב בהו 'בכל' (בראשית כד א), 'מכל' (שם כז לג), 'כל' (שם לג יא) [ומשמע שלא חסרו שום כבוד שמצינו באיזה אדם. רש"י (ב"ב יז. ד"ה בכל)], משה אהרן ומרים דכתיב בהו (במדבר לג לח, דברים לד ה) על פי ה''. ועל דברים אלו מקשה הגמרא (שם), הלא במיתת מרים לא כתוב על פי ה', ולישוב קושיא זו באים דברי רבי אלעזר 'אף מרים בנשיקה מתה' וכו'.

[ח] **יש** להבין, וכי בכל מקום שלמדים דבר בגזירה שוה יש מקום להקשות מדוע הניחה התורה ללמדו בגזירה שוה, ולא אמרה אותו במפורש. ותירץ בעיון יעקב (ב"ב יז. ד"ה אלא), שמכיון שמיתת מרים נאמרה בתורה קודם למיתת אהרן ומשה, הוקשה לגמרא שהיה ראוי שהדבר יכתב בה, וממנה נלמד [בגזירה שוה] למיתת משה ואהרן. וראה מה שתירץ בזה בתרומת הדשן (לר"ל הכהן, ד"ה ומפני), ומה שביאר מדוע מיתת מרים נלמדת בגזירה שוה ממיתת משה, ולא ממיתת אהרן שנזכרת בתורה קודם לכן.

[ט] **גנאי** הדבר להזכיר ענין 'נשיקה' כלפי שכינה באשה. רש"י (במדבר כ א), פירוש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ומפני).

[י] **תוספות** (ד"ה מה פרה) על פי דברי המדרש (במ"ר יט ח) 'משל לבן שפחה שטינף פלטין של מלך, אמר המלך, תבוא אמו ותקנח את הצואה. כך אמר הקדוש ברוך הוא, תבוא פרה, ותכפר על מעשה העגל'. וראה רבינו חננאל (ד"ה א"ר אמי) שכתב שפרה אדומה מטהרת חטאים ונקראת 'חטאת' (במדבר יט יז), וכל חטאת מכפרת עון. וכעין זה פירש המהרש"א (ח"א ד"ה מה). וראה מה שפירש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה מכפרת).

[יא] **רבינו** חננאל (ד"ה א"ר אמי).

[יב] **רש"י** כת"י (ד"ה אף). ומדברי המאירי (ד"ה לעולם) משמע שמיתת הצדיקים מכפרת על ידי ההתעוררות שהיא מביאה בעם והתוכחה שיש בה יותר מבמיתת כל אדם.
הטעם שהתורה לימדה שמיתת צדיקים מכפרת בענין פרה אדומה, ולא בענין קרבנות הבאים לכפרה, ביאר בעיון יעקב (ד"ה מה), שבכל מיני הקרבנות יש שבאים מזכר בלבד ויש שבאים פעמים זכר ופעמים נקבה [כגון קרבן חטאת, שביחיד הוא נקבה ובכהן גדול ונשיא הוא זכר (ויקרא ד ג-כח)], אבל פרה אדומה אינה אלא נקבה, ללמדנו שלא רק מיתת צדיקים מכפרת, אלא אף מיתת נשים צדקניות.

[יג] **רש"י** (על עין יעקב, ד"ה מיתת אהרן). ותוספות (ד"ה מיתת) פירשו שהכוונה לפסוק (במדבר כ כו) 'והפשט את אהרן את בגדיו והלבשתם את אלעזר בנו, ואהרן יאסף ומת שם'. אולם הקשה הריא"ף (על עין יעקב, ד"ה למה) על פירושם, הלא הסמיכות נצרכת לגופם של הדברים, כיון שה' ציוה למשה להפשיט את אהרן את בגדיו סמוך למיתתו, ומה השאלה 'למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה'. ולכן פירש, שכוונת הגמרא היא לפסוק שהביא רש"י, שכיון שכבר נאמר (שם כ כז) 'ויעש משה כאשר צוה ה'', לא היה צורך לומר שוב 'ויפשט משה' וגו', אלא כדי לסמוך מיתת אהרן לבגדי כהונה.

[יד] **במסכת** זבחים (פח:) מבואר שהכתונת מכפרת על שפיכות דמים שנעשתה בעדים במזיד ללא התראה, המכנסים מכפרים על גילוי עריות, המצנפת מכפרת על גסי הרוח, האבנט מכפר על הרהור הלב, החושן מכפר על הדינים, האפוד מכפר על עבודת כוכבים, המעיל מכפר על לשון הרע בפרהסיא, והציץ מכפר על עזות פנים. וראה שם מנין למדים זאת. ופירש הריא"ף (על עין יעקב, ד"ה למה), שבגדי כהונה אינם מכפרים לחוטא את עצם העונות הללו, אלא רק מועילים שלא יקטרגו עליו להכריעו לחובה [וכמו כן מיתת צדיקים].

[טו] **בדברי** רבי אלעזר יש תוספת על דברי רבי אמי, כי מכאן למדנו שמיתת צדיקים מכפרת אפילו על עבירות שבין אדם לחבירו, שכן מצינו בבגדי הכהונה, כגון שהמעיל מכפר על לשון הרע (זבחים פח:), ולולא הלימוד של רבי אלעזר היינו אומרים שאין במיתת צדיקים כפרה למי שהוא 'רע לשמים ורע לבריות'. עיון יעקב (ד"ה מה). ואולם גם דרשת רבי אמי נצרכת, ללמד שלא רק מיתת צדיקים זכרים מכפרת, אלא גם מיתת נשים צדקניות, אף על פי שיש כמה מצוות שהן אינן מצוות בהן. תרומת הדשן (לר"ל הכהן, ד"ה א"ר).

[טז] **עץ** יוסף (ד"ה זו - הראשון). וזו היא מיתת רשעים, כמו שכתוב (משלי י כה) 'כַּעֲבוֹר סוּפָה ואין רָשָׁע' [שמיד כשתעבור רוח סערה יכרת הרשע ואיננו. מצודת דוד (שם)]. פירוש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה תנו).

[יז] **עץ** יוסף (ד"ה זו - השני). וביאר שהוא כמו 'הרצים וגו' יצאו מבוהלים ודחופים בדבר המלך' (אסתר ח יד).

[יח] **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה חלה). ותוספות (ד"ה חטופה) כתבו, שאינם יודעים מה ההבדל בין 'חטופה' ל'דחופה', ומה המקור לחילוק זה.

[יט] **כמו** 'כי אם ה' יגפנו וגו' ומת' (שמואל א' כו י). וראה הערה להלן.

[כ] **תוספות** (ד"ה ואדבר).

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [ב"ב יז.], ב) שמחות פרק ג, ג) [שבת לא: סנהדרין דף עו: ע"ש], ד) שמחות פ"ג תענית ה:, ה) [סנהדרין לו:], ו) [עתו' ר"ה יח. ד"ה רבה ותוס' יבמות קה. ד"ה רבה], ז) [ע' פרש"י שבת קכט. ובסנהד' לג:], ח) עי' ברכות דף ח., ט) [פסחים נ. ב"ב י: כתובות עז:], י) [ברכות מח: וש"נ], כ) מכות י. ע"ש, ל) תנחומא חקת ח, מ) פ"ב דביכורים, נ) [בב"ב קכא: עתוס' שם ד"ה יום שכלו בו מתי מדבר], ס) [ועי' בערוך ערך ספן ב], ע) תנחומא וישב ג, פ) [ערך ספן ג], צ) ערך רקע ב עי"ש ובהפלאה שבערכין.

אלא חיה. שמתה מחמת וולד, שהיא שופעת: **מת פתאום.** שלא חלה: **מחמשים שנה.** ולמעלה: **והאי דלא חשיב ליה.** בהדי כרת: **כרת דיומי.** שמא ימות מיתה חטופה: **פלגא.** דמכרת דשני מיהא פלטי לי: **מנמנם.** גוסס: **א"ל.** רבא לרב שעורים: **לימא מר.** למלאך המות דלא לצעורי: **שושביניה.** למלאך המות: **דאימסר מזליה.** איתרע מזליה: **ליתחזי לי מר.** בתר מיתה: **מר לאו אדם חשוב.** לימא ליה מר: **ספין רקיע.** מתוקן למיבעי מיניה: **ביעתותיה.** דמלאך המות: **רגליה דבר נתן.** למיהוי נשיא: **אמאי לא מרחם.** דמתפקדנא למייתי ליה למר בההוא עלמא: **אחוי ליה שוטא דנורא.** וידע דהוא מלאך המות:

▼ **אלא** חיה אבל שאר נשים מניחין ר' אלעזר אמר [א] אפילו שאר הנשים דכתיב [א] ותמת שם מרים ותקבר שם סמוך למיתה קבורה ואמר ר' אלעזר [א] אף מרים בנשיקה מתה אתיא [ב] שם שם ממשה ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' מפני שגנאי הדבר לאומרו א"ר אמי למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת א"ר אלעזר למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה מה בגדי כהונה מכפרין אף מיתתן של צדיקים מכפרת. ת"ר [ב] מת פתאום זו היא מיתה חטופה חלה יום אחד ומת זו היא מיתה דחופה ר' חנניא בן גמליאל אומר זו היא מיתת מגפה שנאמר [ג] בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה וכתיב [ד] ואדבר אל העם בבקר ▲ותמת אשתי בערב שני ימים ומת זו היא מיתה דחויה ג' גערה ארבעה נזיפה חמשה זו היא מיתת כל אדם א"ר חנין מאי קרא [ה] הן קרבו ימיך למות הן חד קרבו תרי ימיך תרי הא חמשה הן חד [ג] שכן בלשון יוני קורין לאחת הן מת בחמשים שנה זו היא מיתת כרת [ד] חמשים ושתים שנה זו היא מיתתו של שמואל הרמתי ששים זו היא מיתה בידי שמים[ה] אמר מר זוטרא מאי קרא דכתיב [ו] תבא בכלח אלי קבר בכלח בגימטריא שיתין הוו שבעים שיבה שמונים גבורות דכתיב [ז] ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה אמר רבה מחמשים ועד ששים שנה זו היא מיתת כרת והאי דלא חשיב להו משום כבודו של שמואל הרמתי רב יוסף כי הוה בר שיתין עבד להו יומא טבא לרבנן אמר נפקי לי מכרת א"ל אביי נהי דנפק ליה מר מכרת דשני מכרת דיומי מי נפיק מר א"ל [ה] נקוט לך מיהא פלגא בידך רב הונא נח נפשיה פתאום הוו קא דייגי רבנן תנא להו זוגא דמהדייב[ב] לא שנו אלא שלא הגיע לגבורות אבל הגיע לגבורות זו היא מיתת נשיקה. אמר רבא חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא דהא [ו] רבה ורב חסדא תרוייהו רבנן צדיקי הוו מר מצלי ואתי מיטרא ומר מצלי ואתי מיטרא רב חסדא חיה תשעין ותרתין שנין רבה חיה ארבעין בי רב חסדא שיתין הלולי בי רבה שיתין תיכלי בי רב חסדא סמידא לכלבי ולא מתבעי בי רבה נהמא דשערי לאינשי ולא משתכח ואמר רבא הני תלת מילי בעאי קמי שמיא תרתי יהבו לי חדא לא יהבו לי חוכמתיה דרב הונא ועותריה דרב חסדא ויהבו לי ענותנותיה דרבה בר רב הונא לא יהבו לי. רב שעורים[ג] אחוה דרבא הוה יתיב קמיה דרבא חזייה דהוה קא מנמנם א"ל לימא ליה מר דלא לצערן א"ל מר לאו שושביניה הוא א"ל כיון דאימסר מזלא לא אשגח בי א"ל ליתחזי לי מר איתחזי ליה א"ל הוה ליה למר צערא א"ל [ז] כי ריבדא דכוסילתא רבא הוה יתיב קמיה דר"נ חזייה דקא מנמנם א"ל לימא ליה מר דלא לצערן א"ל מר לאו אדם חשוב הוא [א] א"ל מאן חשיב מאן ספין מאן רקיע[ד] א"ל ליתחזי לי מר אתחזי ליה א"ל ה"ל למר צערא א"ל כמישחל בניתא מחלבא[ח] ואי אמר לי הקב"ה זיל בההוא עלמא כד הוית לא בעינא דנפיש ביעתותיה רבי אלעזר הוה קאכיל תרומה איתחזי ליה [ב] א"ל תרומה קא אכילנא ולאו קודש איקרי חלפא ליה שעתא רב ששת איתחזי ליה בשוקא אמר ליה בשוקא כבהמה איתא לגבי ביתא רב אשי איתחזי ליה בשוקא[ה] א"ל איתרח[ו] לי תלתין יומין ואהדרי לתלמודאי דאמריתו [ט] אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ביום תלתין אתא אמר ליה מאי כולי האי[ז] קא דחקא רגליה דבר נתן [י] ואין מלכות נוגעת בחבירתה אפילו כמלא נימא [כ] רב חסדא לא הוה יכיל ליה דלא הוה שתיק פומיה מגירסא סליק יתיב בארזא דבי רב פקע ארזא ושתק ויכיל ליה ר' חייא לא הוה מצי למיקרבא ליה יומא חד אידמי ליה כעניא אתא טריף אבבא א"ל אפיק לי ריפתא אפיקו ליה א"ל ולאו קא מרחם מר אעניא אההוא גברא אמאי לא קא מרחם מר גלי ליה אחוי ליה שוטא דנורא אמצי ליה נפשיה:

מתני'

מה פרה אדומה מכפרת. פירוש על מעשה העגל וכדאמרינן במדרש[ל] משל לבן השפחה שטינף פלטירין של מלך אומר המלך תבא אמו וכו': **מיתת** אהרן לבגדי כהונה. דכתיב (במדבר כ) והפשט את אהרן את בגדיו ואהרן יאסף ומת שם וכן פי' בקונטרס ואין לפרש מיתת בני אהרן לבגדי קדש ילבש לפי שאינו סמוך כ"כ: **מה** בגדי כהונה מכפרין. בזבחים כו' (דף פח:): **חטופה** ודחופה. לא ידענא מאי שנא הוא ומנא ליה: **ואדבר** אל העם בבקר. פי' וחלתה ומתה: **הן** קרבו וכו'. לאו דוקא דלא אשכחנא דמשה היה חולה וביום מותו כתב הרבה (סוטה יג:) ופסק כמה פסיעות בבת אחת כדפירש[ק] בפירוש חומש: **מת** בחמשים זו היא מיתת כרת. בירושלמי (פ"ב דביכורים) דייק מאל תכריתו שבט הקהתי (במדבר ד) ועבודתם עד חמשים דכתיב (שם ח) מבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ועוד מימי שנותיו[ר] ע' שנה דל עשרין דלא איענש עליהן נשתיירו חמשים (כדאי' שבת פט:) ותימה לפי' דהא משמע בשמעתין דבחמשים משנולד קאמר ועוד יהא חמשים לאחר שנתחייב כרת[ש] והוא מיתת כל אדם: **ומיתה** בידי שמים בששים. בירושלמי[ת] מפיק ממתי מדבר דאמרינן[נ] לא מת אחד מהן פחות מבן ששים ומיתה דהכא משמע זו היא מיתה בידי שמים וכרת בחמשים עד ששים ולא ששים בכלל וזהו[ק] שזרעו נכרת וי"מ דחמשים היא מיתה שבידי שמים וכי איתא זרעו הוי כרת וששים מיתת כל אדם ובשבת פרק שני (כה. בד"ה כרת) ובריש יבמות (ב. בד"ה אשת אחיו) הארכתי: **אלא** במזלא תליא מילתא. והקשו בתוספות הא דאמרן בסוף שבת (דף קנו. ושם) אין מזל לישראל וי"ל דלפעמים משתנה ע"י מזל[ל] כי הנהו דהתם ופעמים שאין משתנה כדאמרינן בתענית (דף כה.) גבי רבי אלעזר בן פדת דא"ל ניחא לך דאחריב עלמא דאולי אברי' בעידנא דמזוני: **שתין** הלולי. יש מפרשים לאו דוקא: **ספין.** חשוב לאחר (הוא ו) היא מתה ואין כל בריה ספונה[מ] (כתובות עב.) פירוש[ס] חשובה ובמדרש ילמדנו[ע] אין העובדי כוכבים ספונים כלום שנא' (ישעיה מ) כל הגוים כאין נגדו וכן פירש בערוך[פ] והביא עדיין ראיות אחרות: **מאן** רקיע. פי' מתוקן ותפור ונעלות בלות ומטולאות (יהושע ט) תרגום בלן ומרוקעים למתפרות כסתות (יחזקאל יג) תרגומו דמחטטים רקיעי חסוך והוא לשון ישמעאל חתיכת בגד תפורה על הקרע בערוך[צ] ועוד הביא דאמרינן בפ' לא יחפור (ב"ב דף כ.) חזי למרקע לבוש מיהו יש ספרים כתוב שם לקרעא: בלע

עין משפט נר מצוה

רלה א מיי' פי"ב מהל' אבל הלכה ה סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שנה:

◆

תורה אור השלם

א) וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְבַּר צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם: [במדבר כ, א]

ב) וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד יְיָ בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל פִּי יְיָ: [דברים לד, ה]

ג) בֶּן אָדָם הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמַגֵּפָה וְלֹא תִסְפֹּד וְלֹא תִבְכֶּה וְלוֹא תָבוֹא דִּמְעָתֶךָ: [יחזקאל כד, טז]

ד) וָאֲדַבֵּר אֶל הָעָם בַּבֹּקֶר וַתָּמָת אִשְׁתִּי בָּעָרֶב וָאַעַשׂ בַּבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי: [יחזקאל כד, יח]

ה) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד: [דברים לא, יד]

ו) תָּבוֹא בְכֶלַח אֱלֵי קָבֶר כַּעֲלוֹת גָּדִישׁ בְּעִתּוֹ: [איוב ה, כו]

ז) יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: [תהלים צ, י]

◆

רבינו חננאל

מפני הכבוד. אמרי נהרדעי **לא שנו** אלא חיה דשכיח טינוף אבל של שאר נשים מניחין ר' אלעזר אומר אפילו של שאר נשים אין מניחין שנאמר ותמת שם מרים ותקבר שם תיכף למיתה קבורה א"ר אלעזר אף מרים בנשיקה מתה. אתיא שם שם כתיב הכא ותמת שם מרים וכתיב וימת שם משה עבד ה' מה משה בנשיקה אף מרים בנשיקה. ומפני מה לא נאמר במיתת מרים על פי ה' מפני שגנאי הדבר לאומרו באשה. **א"ר אמי למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה** מה פרה זו מטהרת חטאים ונקראת חטאת וכל חטאת מכפרת עון כך מיתתן של נשים צדקניות מטהרת ומכפרת עונותיהן של ישראל. וכ"ש מיתתן של צדיקים שמכפרת: **ירושלמי** בתחלת יוה"כ א"ר יודן בר שלום למה נסמכה מיתת אהרן לשבירת הלוחות ללמדך שמיתתן של צדיקים קשה לפני הקב"ה כשבירת הלוחו' כתיב ובני ישראל נסעו מבארת בני יעקן מוסרה שם מת אהרן. וכי אהרן במוסרה מת והלא בהור ההר מת. אלא כיון שמת אהרן נסתלקו ענני הכבוד וכו' ובקשו ישראל לחזור למצרים וחזרו ח' מסעות ורץ שבט לוי והרג מהן ח' משפחות וגם הם הרגו מן הלוים ד' משפחות לעמרמי ליצהרי לחברוני לעוזיאלי כו'. אמרו על מה אירע לנו זה על שלא נתעסקנו בהספדו של צדיק כראוי. מיד ישבו במוסרה והספידו וגמלו לו חסד בהספד כראוי והעלה להן הכתוב כאילו במוסרה מת כו'. **א"ר אלעזר למה נסמכה** מיתת אהרן לבגדי כהונה לומר לך מה בגדי כהונה מכפרין כדגרסינן (בזבחים דף פ"ח:) אף מיתת אהרן מכפרת: **ת"ר מת פתאום זו מיתה חטופה.** חלה יום אחד ומת זו מיתה דחופה. ר' חנינא בן גמליאל אומר זו מיתת מגפה שנאמר בן אדם הנני לוקח את מחמד עיניך במגפה וכתיב ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב. חלה יומים ומת זו מיתה דחויה חלה ג' ומת זו מיתת גערה. חלה ד' ומת זו היא מיתת נזיפה. חלה ה' ימים ומת זו היא מיתת כל אדם. שמעינן לה מהאי קרא ויאמר ה' אל משה הן קרבו ימיך למות. קרבו תרי. ימיך תרי הן חד הרי ה' ימים. ואח"כ כתיב למות. מי שמת בן חמשים זו היא מיתת כרת. בן נ"ב זו היא מיתתו של שמואל הרמתי. בן ששים זו היא מיתת כל אדם. א"ר זירא מהאי קרא תבא בכלח אלי קבר. בכל"ח בגימטריא שיתין הוו. בן שבעים שיבה. בן שמונים בגבורות שנא' ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה. **אמר רבא מי שמת מחמשים ועד ששים מיתת כרת היא.** והא דלא חשיב לה משום כבודו של שמואל הרמתי. רב יוסף כי הוה בר שיתין אמר כבר נפקית מכרת דשני. רב הונא נח נפשיה פתאום. הוו רבנן דייגי טובא. תנא להו זווא דמהדייב פי' שם חכם. לא שנו דמיתת פתאום היא מיתה חטופה אלא במי שלא הגיע לגבורות אבל מי שהגיע לגבורות זו היא מיתת נשיקה. **אמר רבא חיי בני ומזוני** לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא. דהא רבה ורב חסדא תרוייהו צדיקי גמורי נינהו מר מצלי ואתי מיטרא ומר מצלי ואתי מיטרא. רב חסדא חי' צ"ב שנה. ורבה חיה מ' שנה. בי רב חסדא שיתין הילולי. בי רבה שיתין תכלי. בי רב חסדא נהמא דסמידא לכלבי. בי רבה [נהמא] דשערי לאינשי לא משתכח אמר רבא תלתא בעאי מקמי שמיא. תרי הבו לי וחד לא הבו לי חכמתיה דרב הונא ועותריה דרב חסדא הבו לי ענוותנותיה דרבה בר רב הונא לא הבו לי. **רבה הוה יתיב קמיה דרב נחמן** והוה רב נחמן גוסס בעי למינח נפשיה. א"ל בעי רחמי דלא ליצערן מלאכא דמיתותא. א"ל ואנת לאו גברא חשיבא גבי שמיא אנת בעי רחמי עלך א"ל מאן חשוב מן ספון מן רקיע פי' כלומר כיון שנמסר אדם ביד מלאך המות אין שם חשיבותו. א"ל אחרי מיתתו אולי תתראה לי בחלום. ביקש מן הקב"ה כדי שיתראה לו בחלום ונתראה לו. אמר לו היה לך צער בשעת מיתה. א"ל לאו ומשל לו משל כהרמת נימא של שיער מתוך החלב. א"ל אילו היה הקב"ה אומר לי לך חזור וחיי כאשר היית בחייך ואח"כ תמות לא הייתי רוצה שאע"פ שלא היה [לי] צער. אימתו של מה"מ גדולה היא מאד. **רבא אתחזי ליה בחלמיה לרב שעורים אחוה** וא"ל הוה לך צערא ואמר ליה כי ריבדא דכוסילתא. פי' כמו שריטה ששורטין האומנין בצואר למצוץ דמו. כגון אותו הצער היה לי בעת יציאת הנשמה מן הגוף. **רב ששת אתחזי ליה מלאך המות בשוק.** א"ל כבהמה איתא לגבי ביתא. רב אסי אתחזי ליה מלאך המות. א"ל אתרח לי ל' יומין דאהדריה לתלמודי. דאמריתו אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. ביום שלשים אתא. א"ל מאי כולי האי. א"ל דקא דחקא רגליה דבר נתן:

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' א"ל מאן חשיב מאן ספון מאן רקיע. פי' מי הוא חשוב בעיניו ומאן ספון מי הוא אדם ראוי דליסתפו מיניה וחיים לדיבוריה ומאן רקיע מי מתוקן אצלו. מפי' ע"י קטן: **ב]** שם א"ל תרומה קא אכילנא ולאו קדש איקרי. פי' לאו תרומה אכילנא דאיקרי קודש ואי קטלית לי קא מטמיא וכתיב את משמרת תרומתי שצריך לשומרה בטהרה חלפא ליה שעתא ולא מת באותו פרק. מפי' הנ"ל:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

◆

הגהות וציונים

א] בכת"י ובע"י זו היא **מיתת כל אדם,** והיא הגי' האמיתית וכמו שמביא קרא תבא בכלח, ועי' תוס' (דק"ס): **ב]** [בערוך ערך זווא ב' פי' שם האדם ועי' תוס' נדה כא ע"ב ד"ה זווא] (גליון) וע"ע בנדה שם ושם על הגליון, ועי' רש"י כת"י: **ג]** [בב"מ עג ע"ב אי' רב **סעורים** אחוה דרבא, בסמ"ך] (גליון): **ד]** [בערוך רקע [ה] ז"ל הערוך במ"ק מאן חשיב מאן ספין מאן רקיע כלומר מי יכול להתפשט ולהתגבר באותה שעה עכ"ל צע"ק למעיין בערוך ערך רקע השני] (גליון) ועיין תוד"ה מאן: **ה]** "בשוקא" ליתא בכת"י, ובאמת אין ענינו לכאן ומבסמוך בא לכאן בטעות (דק"ס): **ו]** [גירסת הערוך **איתרחה]** (גליון): **ז]** בכת"י ובע"י נוסף **א"ל** דקא דחקת רגליה: **ח]** צ"ל **כדפי' רש"י** (באה"מ), [דברים לד, א]: **ט]** נדצ"ל **שנותינו בהם** ע' שנה (כ"ה בירושלמי): **י]** נראה שהיה כתוב לאחר **שנת** כ' והמדפיסים טעו (פורת יוסף), ועי' במפרשי הירושלמי: **כ]** ע"פ דברי המהרש"א נדצ"ל **וזה** (עי"ש): **ל]** נדצ"ל ע"י **זכות גדול** (גנזי יוסף, רש"ש עי"ש), עי' תוס' בשבת שם: **מ]** [צ"ל **סופנה]** (גליון):

ובערב מתה[כא]. הרי שמיתה לאחר חולי של יום אחד נקראה בכתוב 'מיתת מגפה'[כב].

ממשיכה הברייתא, ואם חלה אדם **שְׁנֵי יָמִים וָמֵת, זוֹ הִיא 'מִיתָה דְּחוּיָה'**, כדוחה דבר מלפניו והוא מתגלגל והולך עד שאובד[כג]. ואם חלה **שְׁלֹשָׁה** ימים ומת, זו היא 'מיתת גְּעָרָה', כגוער ואומר סור מלפני[כד]. **אַרְבָּעָה** זו 'מיתת נְזִיפָה', כמי שאין רוצים להביט בו, קרוב למנודה[כה]. **ומֵחֲמִשָּׁה** ימים ומעלה, **זוֹ הִיא מִיתַת כָּל אָדָם**, כלומר שמת כדרכו מיתה טובה[כו], שעל ידי זה תהיה לו התראה להשגיח על עניניו ולצוות על ביתו קודם מותו[כז].

הגמרא מפסיקה את הברייתא, כדי לבאר מנין למדים שהמיתה הטובה היא לאחר חמשה ימי חולי:

אָמַר רַבִּי חָנִין, מַאי קְרָא - מה הוא הפסוק שבו נרמז דבר זה, שנאמר (דברים לא יד) **'וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת'**, ויש לדרוש כך את הכתוב, **'הֵן'** הוא **חַד** - יום אחד, **'קָרְבוּ'** בלשון רבים היינו **תְּרֵי** - שני ימים, מלבד היום הראשון, **'יָמֶיךָ'** בלשון רבים הוא גם כן **תְּרֵי** - שני ימים, **הָא** - הרי כאן **חֲמִשָּׁה** ימים קודם מיתתו, וזהו הזמן שבו הודיע לו הקדוש ברוך הוא את יום מותו, ומכאן ששיעור הזמן הראוי להיודע על המיתה הוא חמשה ימים קודם לה[כח]. מוסיפה הגמרא לבאר, פירשנו את תיבת 'הֵן' במשמעות 'חַד', **שֶׁכֵּן בִּלְשׁוֹן יְוָנִי קוֹרִין לְ'אַחַת' 'הֵן'**[כט].

הגמרא חוזרת להביא את המשך דברי הברייתא:

מֵת בַּחֲמִשִּׁים שָׁנָה[ל], **זוֹ הִיא מִיתַת 'כָּרֵת'** האמורה בתורה[לא]. מת כשהוא בן **חֲמִשִּׁים וּשְׁתַּיִם שָׁנָה, זוֹ הִיא מִיתָתוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל הָרָמָתִי**[לב], שנפטר בהיותו בן חמשים ושתים[לג]. מת בהיותו בן **שִׁשִּׁים, זוֹ הִיא מִיתָה בִּידֵי שָׁמַיִם**, כלומר מיתה כדרכה, שזהו טבע רוב בני אדם[לד].

הגמרא מפסיקה את הברייתא כדי לבאר מנין למדים דבר זה:

אָמַר מָר זוּטְרָא, מַאי קְרָא - מה הוא הפסוק שבו נרמז שמיתה בששים היא מיתה כדרך בני אדם, **דִּכְתִיב** - שכן כתוב בדברים הטובים שאדם יכול לזכות להם על ידי שהתייסר ביסורים (איוב ה כו) **'תָּבוֹא בְכֶלַח אֱלֵי קָבֶר'**[לה], **וּ'בְכֶלַח' בְּגִימַטְרִיָּא** - בסכום ערך האותיות [ב-2, כ-20, ל-30, ח-8], **שִׁיתִּין הֲווּ** - ששים הם[לו], כלומר, שלא תמות קודם שימלאו לך ששים שנה.

הגמרא חוזרת להביא את המשך דברי הברייתא:

מת בהיותו בן **שִׁבְעִים**, זו היא מיתה ב'שֵׂיבָה' וכבודו[לז]. ואם הגיע **לִשְׁמוֹנִים**, זו היא מיתה ב'גְבוּרוֹת'[לח], **דִּכְתִיב** (תהלים צ י) **'יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה, וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה'**[לט].

כא. ה' הודיע ליחזקאל על מותה הפתאומי של אשתו ['מחמד עיניך'], וציוהו שלא לנהוג עליה בכל דיני האבילות [אלא רק במקצתם], ויהיה זה סימן לישראל על השבר שיבוא עליהם פתאום כשילקח מהם מחמד עיניהם, הוא בית המקדש, ובנפילת בניהם ובנותיהם בחרב, אך הם לא ינהגו אבילות עליהם מפני שמרוב צרותיהם יהיו נדהמים ולא יתנו אל לבם לספוד ולבכות. על פי רד"ק (יחזקאל כד טז-כא). והטעם שיחזקאל אמר את נבואתו לעם בבוקר היה כדי לאמת את נבואתו, בכדי שידעו שהוא ידע על מיתת אשתו מתחילה. מלבי"ם (שם כד יח).

כב. **בברייתא** מדובר ב'מיתת מגפה', אך לשון 'מגפה' עצמה בכל מקום אינו לשון מיתה, אלא לשון מכה, כמו 'ונגפו אשה הרה' (שמות כא כב), וכאן מדובר על מכה הממיתה. ע"פ רש"י (שם ז מ). וכן ביאר הרד"ק (בראשית ה כד), שלא כל 'נגיפה' היא מכת מות, אבל זו היא מכה חזקה וכבדה הבאה פתאום, ולכן אמר באשת יחזקאל שמותה היה 'במגפה', מפני שכאב אנוש היה לה בעת המיתה.

כג. **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה דחויה).

כד. **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה שלשה).

כה. **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה נזיפה).

כו. **רש"י** כת"י (ד"ה זו היא מיתת).

כז. **ריטב"א** (ד"ה מאי). וראה בדומה לזה במדרש (ב"ר סה ט). וכתב העיון יעקב (ד"ה מת), שמה שבאה הברייתא ללמדנו בכל זה הוא שיבקש אדם רחמים על הדבר, שימות ב'מיתת כל אדם'. ובברכות (ח.) דרש רב נחמן בר יצחק על הפסוק (תהלים לב ו) 'על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מְצֹא', 'לעת מְצֹא זו מיתה', ופירש רש"י (ברכות שם ד"ה לעת), 'שימות במיתה יפה ונוחה'. וכעין זה נראה מדברי המאירי (ד"ה לעולם), שכשאדם רואה את המיתות השונות כגון המיתה הפתאומית וכיוצא בה, יתעורר על ידיהן, שהכל דרך גמול ועונש מאת ה' יתברך אשר אופני משפטו נעלמים מאיתנו, וידאג ויפשפש במעשיו ויתן לבו להתבונן לאחריתו, ולעולם אל ימנע עצמו מן הרחמים ומן התפילה, ויבין וידע שהתפילות והצדקות יועילוהו בכל דבר.

כח. **אין** משמעות הלימוד מהפסוק 'הן קרבו ימיך', שמשה רבינו חלה חמשה ימים קודם מיתתו, שהרי לא מצאנו בשום מקום שהיה חולה, ואדרבה, מצאנו (דב"ר ט ט) שביום מותו כתב שלושה עשר ספרי תורה, וכן מצאנו (סוטה יג:) שעלה ביום מותו שתים עשרה מעלות בפסיעה אחת. תוספות (ד"ה הן). וביאר הריטב"א (ד"ה מאי), שהטעם שטוב לאדם לחלות קודם מיתתו הוא כדי שחליו יהיה לו להתראה לפקח על עניניו ולצוות לביתו, וממה שהקדוש ברוך הוא הודיע למשה על מותו חמשה ימים קודם לכן, למדנו שחמשה ימי חולי הם דבר הגון ויש לו מספיק פנאי בהם. ותוספות הרא"ש (ד"ה קרבו) פירש, שהקדוש ברוך הוא רמז בזה למשה, שהיה ראוי לו למות בחולי בן חמשה ימים, אלמלא מצא חן בעיניו להמיתו בנשיקה, בלי חולי.

כט. **ראה** בחידושי המלבי"ם (ד"ה חמשה) שמקורה של מילה זו הוא בלשון הקודש [כמו 'הנה'], ובדור הפלגה, כשנתפלגו הלשונות מלשון הקודש, נאבדו ממנה מילים רבות, ומצאו דוגמא מהן בלשונות אחרות, וכמו שפירשו בתיבת 'ולטוטפות' (שמות יג טז) על פי לשונות כתפי ואפריקי (סנהדרין ד:), וכך גם פה, מצאו שנשתרבבה תיבת 'הן' ללשון היוונית. וראה ילקוט המאירי (ד"ה שכן) שפירש בדרך אחרת.

ל. **בגמרא** להלן יתבאר שמיתת כרת היא עד ששים, ושם יתבאר מדוע לא נאמר כך בברייתא.

לא. **על** שלשים ושש עבירות התורה הזהירה שהעובר עליהן במזיד חייב כרת, כגון מי שאינו מל את עצמו (בראשית יז יד), ומי שמחלל שבת (שמות לא יד), ונמנו כולן במשנה (כריתות ב.). ויש עבירות שהעובר עליהן במזיד יענש בעונש 'מיתה בידי שמים', כגון זר שעבד במקדש (במדבר יח ז), ונמנו ברמב"ם (סנהדרין פי"ט ה"ב-ג) ובשערי תשובה (ש"ג אות קו-קיח). וראה בהערה להלן ביאור עונשי 'כרת' ו'מיתה בידי שמים' וההבדל ביניהן.

לב. **שמואל** הנביא הוא 'שמואל הרמתי', ונקרא כן על שם עירו 'רמה' (שמואל א' כה א).

לג. **בירושלמי** (ברכות פ"ד ה"א) מבואר החשבון, שלאחר לידת שמואל אמרה חנה אמו להמתין עד שיגמל, ואז תביאנו לבית ה' 'וישב שם עד עולם' (שמואל א' א כב), ומכיון ששמואל היה לוי, 'עד עולם' הוא 'עולמו של לוי', שהוא חמשים שנה [שכן הלויים פוסקים מלעבוד במקדש בהגיעם לחמשים שנה (במדבר ח כה)], וחמשים השנים הללו יחד עם שתי השנים שהיה תינוק עד שנגמל [שימי היניקה הם עשרים וארבעה חודשים. ר"ן (ד"ה חמשים ושתים)], הרי חמשים ושתים. ועל ידי שכך התפללה, לא האריך שמואל ימים יותר מזה. וראה תוספות (תענית ה: ד"ה ומי, תמורה טו. ד"ה ושלשים) שהביאו שתי דרכים אחרות כיצד לחשב שזה היה מנין שנות שמואל. וראה עוד בהערה להלן בטעם פטירת שמואל בקיצור ימים.

לד. **ואין** הכוונה כאן לעונש 'מיתה בידי שמים', כבמקומות אחרים. ומה שנקטה הברייתא בלשון 'מיתה בידי שמים', ולא אמרה 'זו היא מיתת כל אדם' [כדרך שאמרה על המת לאחר חולי של חמשה ימים], הוא משום שאין הדבר שוה בכל, ויש בזה הרבה יוצאים מן הכלל. הגהות יעב"ץ (ד"ה זו). וראה להלן שיש שביארו שאכן הכוונה היא למיתה בידי שמים, וראה מה שביאר בזה המהרש"א (ח"א ד"ה מ'). אמנם, יש גורסים 'זו היא מיתת כל אדם' [כן גרס ר"ח (ד"ה מ"ר)], וכתב בדקדוקי סופרים (אות מ) שזו הגירסא האמיתית.

לה. **לאחר** שאיוב התאונן על צרותיו ומאס בחייו (איוב ג), הוכיחו אליפז התימני, שאין אדם בלא חטא (איוב ד), והיה לו לשתוק ולקבל את היסורים באהבה, ומנה שם כמה דברים שאדם זוכה להם וצרות שניצול מהן בזכות היסורים שכבר התייסר. רש"י (איוב ה יז-יט).

בפשט הכתוב 'תבוא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו' פירש רש"י (איוב ה כו), ש'בכלח' הוא לשון גמר בישול התבואה, כאשר בשלה כל צורכה, וביאר המצודת דוד (שם), שכמו שהגדיש מסולק על ידי בעליו מן הקרקע בעתו, כך תובא אל הקבר בזמנך ולא קודם לכן.

לו. **'גימטריא'** היא מן המדות שהתורה נדרשת בהן השנויות בברייתא של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי (משנת רבי אליעזר פרשה ב אות כט-ל), והיא לימוד דבר לפי מנין האותיות, כגון אל"ף היא אחד ובי"ת היא שנים וכו' [ולפי חשבון זה 'בכלח' עולה ששים], או בחילוף האותיות [כגון 'א"ת ב"ש' וכו']. ראה ברש"י (סוכה כח. ד"ה וגימטריאות).

לז. **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה שבעים). בברייתא (שמחות פ"ג ה"ח) מבואר שלמדים זאת מהפסוק המובא להלן בסמוך, 'ימי שנותינו בהם שבעים שנה'. ובמסכת אבות (פ"ה מכ"א) שנינו 'בן שבעים לשיבה', וכתב הרע"ב (שם) שלמדים זאת מדוד, שכתוב בו (דה"י א' כט כח) 'וימת בשיבה טובה', וימי חייו היו שבעים שנה [ילקוט שמעוני (מלכים רמז קסח)]. ועיין רש"י (אבות שם) ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה שבעים), שלמדו זאת מחשבון שנותיו של איוב.

לח. **כך** היא לשון הברייתא (שמחות פ"ג ה"ח), 'מת לשמונים שנה זו היא מיתה של גבורה, שנאמר 'ואם בגבורות שמונים שנה' וכו', יתר מיכן חיים של צער'.

לט. **המאירי** (אבות פ"ה מכ"א) והמהר"ל (דרך החיים שם) פירשו את מאמר המשנה (שם) 'בן שמונים לגבורה', שהמגיע לידי כך, גיבור הוא בטבעו, כי בדרך כלל אין כח באדם להזקין כל כך. אולם רש"י (שם) כתב, דבר גדול הוא אם יחיה אדם עד שמונים שנה, שאם הוא חי יותר משמונים, בגבורתו של מקום הוא חי, ולא מרוב כח שבו, שהרי מכאן ואילך אין לו כח לאכול ולשתות. וראה רש"י כת"י (ד"ה גבורות), שפירש, שנקרא 'גבורות' משום שנתגברו חייו.

אלא חיה אבל שאר נשים מניחין ר' אלעזר אמר[א] אפילו שאר הנשים דכתיב[א] ותמת שם מרים ותקבר שם סמוך למיתה קבורה ואמר ר' אלעזר[א] אף מרים בנשיקה מתה אתיא[א] [ב] שם שם ממשה ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' מפני שגנאי הדבר לאומרו א"ר אמי למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת א"ר אלעזר למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה מה בגדי כהונה מכפרין אף מיתתן של צדיקים מכפרת. ת"ר[ב] מת פתאום זו היא מיתה חטופה חלה יום אחד ומת זו היא מיתה דחופה ר' חנניא בן גמליאל אומר זו היא מיתת מגפה שנאמר[ג] בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה וכתיב[ד] ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב שני ימים ומת זו היא מיתה דחויה ג' גערה ארבעה נזיפה חמשה זו היא מיתת כל אדם א"ר חנין מאי קרא[ה] הן קרבו ימיך למות הן חד קרבו תרי ימיך תרי הא חמשה הן חד[ג] שכן בלשון יוני קורין לאחת הן מת בחמשים שנה זו היא מיתת כרת[ד] חמשים ושתים שנה זו היא מיתתו של שמואל הרמתי ששים זו היא מיתה בידי שמים[א] אמר מר זוטרא מאי קרא דכתיב[ו] תבא בכלח אלי קבר בכלח בגימטריא שיתין הוו שבעים שיבה שמונים גבורות דכתיב[ז] ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה אמר רבה מחמשים ועד ששים שנה זו היא מיתת כרת והאי דלא חשיב להו משום כבודו של שמואל הרמתי רב יוסף כי הוה בר שיתין עבד להו יומא טבא לרבנן אמר נפקי לי מכרת א"ל אביי נהי דנפק ליה מר מכרת דשני מכרת דיומי מי נפיק מר א"ל[ה] נקוט לך מיהא פלגא בידך רב הונא נח נפשיה פתאום הוו קא דייגי רבנן תנא להו זוגא דמהדייב[ב] לא שנו אלא שלא הגיע לגבורות אבל הגיע לגבורות זו היא מיתת נשיקה. אמר רבא חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא דהא [ו] רבה ורב חסדא תרוייהו רבנן צדיקי הוו מר מצלי ואתי מיטרא ומר מצלי ואתי מיטרא רב חסדא חיה תשעין ותרתין שנין רבה חיה ארבעין בי רב חסדא שיתין הלולי בי רבה שיתין תיכלי בי רב חסדא סמידא לכלבי ולא מתבעי בי רבה נהמא דשערי לאינשי ולא משתכח ואמר רבא הני תלת מילי בעאי קמי שמיא תרתי יהבו לי חדא לא יהבו לי חוכמתיה דרב הונא ועותריה דרב חסדא ויהבו לי ענותנותיה דרבה בר רב הונא לא יהבו לי. רב שעורים[ג] אחוה דרבא הוה יתיב קמיה דרבא חזייה דהוה קא מנמנם א"ל לימא ליה מר דלא לצערן א"ל מר לאו שושביניה הוא א"ל כיון דאימסר מזלא לא אשגח בי א"ל ליתחזי לי מר איתחזי ליה א"ל הוה ליה למר צערא א"ל[ז] כי ריבדא דכוסילתא רבא הוה יתיב קמיה דר"נ חזייה דקא מנמנם א"ל לימא ליה מר דלא לצערן א"ל מר לאו אדם חשוב הוא[א] א"ל מאן חשיב מאן ספין מאן רקיע[ד] א"ל ליתחזי לי מר אתחזי ליה א"ל ה"ל למר צערא א"ל כמישחל בניתא מחלבא[ח] ואי אמר לי הקב"ה זיל בההוא עלמא כד הוית לא בעינא דנפיש ביעתותיה רבי אלעזר הוה קאכיל תרומה איתחזי ליה[ב] א"ל תרומה קא אכילנא ולאו קודש איקרי חלפא ליה שעתא רב ששת איתחזי ליה בשוקא אמר ליה בשוקא כבהמה איתא לגבי ביתא רב אשי איתחזי ליה בשוקא[ה] א"ל איתרח[ו] לי תלתין יומין ואהדרי לתלמודאי דאמריתו[ט] אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו אתא בתלתין אמר ליה מאי כולי האי[ז] קא דחקא רגליה דבר נתן[י] ואין מלכות נוגעת בחבירתה אפילו כמלא נימא[כ] רב חסדא לא הוה יכיל ליה דלא הוה שתיק פומיה מגירסא סליק יתיב בארזא דבי רב פקע ארזא ושתק ויכיל ליה ר' חייא לא הוה מצי למיקרבא ליה יומא חד אידמי ליה כעניא אתא טרף אבבא א"ל אפיק לי ריפתא אפיקו ליה א"ל ולאו קא מרחם מר אעניא אהוא גברא אמאי לא קא מרחם מר גלי ליה אחוי ליה שוטא דנורא אמצי ליה נפשיה:

מתני'

אלא חיה. שמתה מחמת וולד, שהיא שופעת: **מת פתאום.** שלא חלה: **מחמשים שנה.** ולמעלה: **והאי דלא חשיב ליה.** בהדי כרת: **כרת דיומי.** שלא ימות מיתה חטופה: **פלגא.** דמכרת דשני מיהא פלטי לי: **מנמנם.** גוסס: **א"ל.** רבא לרב שעורים: **לימא מר.** למלאך המות דלא לצעורי: **שושביניה.** דמלאך המות: **דאימסר מזליה.** איתרע מזליה: **ליתחזי לי מר.** בתר מיתה: **מר לאו אדם חשוב.** לימא ליה מר: **ספין רקיע.** מתוקן למיבעי מיניה: **ביעתותיה.** דמלאך המות: **רגליה דבר נתן.** למיהוי נשיא: **אמאי לא מרחם.** דמתפקדנא למייתי ליה למר בההוא עלמא: **אחוי ליה שוטא דנורא.** וידע דהוא מלאך המות:

מה פרה אדומה מכפרת. פירוש על מעשה העגל וכדאמרינן במדרש[ל] משל לבן השפחה שטינף פלטירין של מלך אומר המלך תבא אמו וכו': **מיתת** אהרן לבגדי כהונה. דכתיב (במדבר כ) והפשט את אהרן את בגדיו ואהרן יאסף ומת שם וכן פי' בקונטרס ואין לפרש מיתת בני אהרן לבגדי קדש ילבש לפי שאינו סמוך כ"כ: **מה** בגדי כהונה מכפרין. בזבחים כו' (דף פח:): **חטופה** ודחופה. לא ידענא מאי שנא הוא ומנא ליה: **ואדבר** אל העם בבקר. פי' וחלתה ומתה: **הן** קרבו וכו'. לאו דוקא דלא אשכחנא דמשה היה חולה וביום מותו כתב הרבה (סוטה יג:) ופסע כמה פסיעות בבת אחת כדפירש[ח] בפירוש חומש: **מת** בחמשים זו היא מיתת כרת. בירושלמי (פ"ב דביכורים) דייק מאל תכריתו שבט הקהתי (במדבר ד) ועבודתם עד חמשים דכתיב (שם ח) מבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ועוד מימי שנותיו[ט] ע' שנה דל עשרין דלא איענש עליהן נשתיירו חמשים (כדאי' שבת פט:) ותימה לפי' דהא משמע בשמעתין דבחמשים משנולד קאמר ועוד יהא חמשים לאחר שנתחייב כרת[י] והוא מיתת כל אדם: **ומיתה** בידי שמים בששים. בירושלמי[מ] מפיק ממתי מדבר דאמרינן[נ] לא מת אחד מהן פחות מבן ששים ומיתה דהכא משמע זו היא מיתה בידי שמים וכרת בחמשים עד ששים ולא ששים בכלל וזהו[כ] שזרעו נכרת וי"מ דחמשים היא מיתה שבידי שמים וכי איתא בהדי זרעו הוי כרת וששים מיתת כל אדם ובשבת פרק שני (כה. בד"ה כרת) ובריש יבמות (ב. בד"ה אשת אחיו) הארכתי: **אלא** במזלא תליא מילתא. והקשו בתוספות הא דאמרן בסוף שבת (דף קנו. ושם) אין מזל לישראל וי"ל דלפעמים משתנה ע"י מזל[ל] כי הנהו דהתם ופעמים שאין משתנה כדאמרינן בתענית (דף כה.) גבי רבי אלעזר בן פדת דא"ל ניחא לך דאחריב עלמא דאולי אברי' בעידנא דמזוני: **שתין** הלולי. יש מפרשים לאו דוקא: **ספין.** חשוב למחר (הוא ו) היא מתה ואין כל בריה ספונה[מ] (כתובות עב.) פירוש[ס] חשובה ובמדרש ילמדנו[ע] אין העובדי כוכבים ספונים כלום שנא' (ישעיה מ) כל הגוים כאין נגדו וכן פירש בערוך[פ] והביא עדיין ראיות אחרות: **מאן** רקיע. פי' מתוקן ותפור ונעלות בלות ומטולאות (יהושע ט) תרגום בלן ומרוקעים למתפרות כסתות (יחזקאל יג) תרגומו דמחטטים רקיעי חשוך והוא לשון ישמעאל חתיכת בגד תפורה על הקרע בערוך[צ] ועוד הביא דאמרינן בפ' לא יחפור (ב"ב דף כ.) חזי למרקע לבוש מיהו יש ספרים כתוב שם לקרעא:

בלע

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [ב"ב יז.], ב) שמחות פרק ג, ג) [שבת לא: סנהדרין דף עו: ע"ש], ד) שמחות פ"ג תענית ה) [סנהדרין], ו) [עתוס' ב"ב ד"ה רבה ותוס' יבמות קה. ד"ה רבא], ז) [ע' פרש"י שבת קכט. ובסנהד' לג:], ח) עי' ברכות דף ח., ט) [פסחים נ. ב"ב י: כתובות עז:], י) [ברכות מח: וש"נ], כ) מכות י. ע"ש, ל) תנחומא חקת ח, מ) פ"ב דביכורים, נ) [בב"ב קכא: עתוס' שם ד"ה יום שכלו בו מתי מדבר], ס) [ועי' בערוך ערך ספן ב], ע) תנחומא וישב ג, פ) [ערך ספן ג], צ) ערך רקע ב עי"ש ובהפלאה שבערכין.

הגהות מהר"ב
רנשבורג

א] גמ' א"ל מאן חשיב מאן ספין מאן רקיע. פי' מי הוא חשוב בעיניו ומאן ספון מי הוא אדם ראוי דליסתפו מיניה וחייש לדיבוריה ומאן רקיע מי מתוקן אצלו. מפי' ע"י קטן: **ב] שם א"ל תרומה קא אכילנא ולאו קדש איקרי.** פי' לאו תרומה אכילנא דאיקרי קודש ואי קטלית לי קא מטמיא וכתיב את משמרת תרומתי שצריך לשומרה בטהרה חלפא ליה שעתא ולא מת באותו פרק. מפי' הנ"ל:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י ובע"י זו היא **מיתת כל אדם**, והיא הגי' האמיתית וכמו שמביא קרא תבא בכלח, ועי' תוס' (דק"ס): ב] [בערוך ערך זווא ב' פי' שם האדם ועי' תוס' נדה כא ע"ב ד"ה זווא] (גליון) וע"ע בנדה שם ושם על הגליון, ועי' רש"י כת"י: ג] [בב"מ עג ע"ב אי' **רב סעורים** אחוה דרבא, בסמ"ך] (גליון): ד] [בערוך רקע [ה] ז"ל הערוך במ"ק מאן חשיב מאן ספין מאן רקיע כלומר מי יכול להתפשט ולהתגבר באותה שעה עכ"ל צע"ק למעיין בערוך ערך רקע השני] (גליון) ועיין תוד"ה מאן: ה] "בשוקא" ליתא בכת"י, ובאמת אין ענינו לכאן ומבסמוך בא לכאן בטעות (דק"ס): ו] [גירסת הערוך **איתרה**] (גליון): ז] בכת"י ובע"י נוסף **א"ל דקא דחקת רגליה**: ח] צ"ל **כדפי'** רש"י (באה"מ), [דברים לד, א]: ט] נדצ"ל **שנותינו בהם** ע' שנה (כ"ה בירושלמי): י] נראה שהיה כתוב לאחר **שנת כ'** והמדפיסים טעו (פורת יוסף), ועי' במפרשי הירושלמי: כ] ע"פ דברי המהרש"א נדצ"ל וזה (עי"ש): ל] נדצ"ל ע"י **זכות גדול** (גנזי יוסף, רש"ש עי"ש), עי' תוס' בשבת שם: מ] [צ"ל **סופנה**] (גליון):

עין משפט
נר מצוה

רלה א מיי' פי"ג מהל' אבל הלכה ה סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שנה:

תורה אור השלם

א) וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְבַּר צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם: [במדבר כ, א]

ב) וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד יְיָ בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל פִּי יְיָ: [דברים לד, ה]

ג) בֶּן אָדָם הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמַגֵּפָה וְלֹא תִסְפֹּד וְלֹא תִבְכֶּה וְלוֹא תָבוֹא דִּמְעָתֶךָ: [יחזקאל כד, טז]

ד) וָאֲדַבֵּר אֶל הָעָם בַּבֹּקֶר וַתָּמָת אִשְׁתִּי בָּעָרֶב וָאַעַשׂ בַּבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי: [יחזקאל כד, יח]

ה) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד: [דברים לא, יד]

ו) תָּבוֹא בְכֶלַח אֱלֵי קָבֶר כַּעֲלוֹת גָּדִישׁ בְּעִתּוֹ: [איוב ה, כו]

ז) יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: [תהלים צ, י]

משנת ראשונים

חמשה זו היא מיתת כל אדם. ואין אומרין עליו שהוא רשע. **[חידושי הר"ן]**

הן קרבו ימיך למות. תמיהא לי מילתא דהא משה רבינו ע"ה לא חלה ולא כהתה עינו וביום מותו עלה אל הר העברים, ונ"ל דחולה מ"ט כדי שיהא התראתו לפקח בעניניו ולצוות על ביתו, וחמשה ימי חולי הוא דבר הגון ויש לו פנאי, ומצינו במשה רבינו ע"ה שהודיעו הקב"ה יום מיתתו ה' ימים מקודם. **[ריטב"א]**

הן חד קרבו תרי. אעפ"י שמת בנשיקה, רמז לו הקב"ה שכך היה ראוי למות לולי שמצא חן בעיניו. **[תוס' הרא"ש]**

חיי בני ומזוני. אריכות ימים ורוב בנים ורוב מזונות. **[רש"י בע"י]**

לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא. פי' ח"ו שיהא תלוי במזל לגמרי, דקיי"ל (שבת קנו.) אין מזל לישראל, ובטלת ברכות וקללות שבתורה כי חיי בני ומזוני כללים הם לכל טובות העולם הזה, אלא ה"ק דלאו בזכותא תליא מילתא לגמרי, דמזלא נמי איכא, אלא שזכות גדולה מבטלת המזל, וכולי עלמא לא חזו להכי אלא צדיק גמור שהוא למעלה [מן המזל], ולפיכך תרי צדיקי לא דמו בהא להדדי כדמפרש ואזיל דמסייע ליה מזלא, ומאן דאית ליה מזלא כיון דהוי בינוני שלא יפסיד מזלו סגי ליה בהכי, ומאן דלית ליה מזלא צריך זכיות גדולות. **[ריטב"א]** **מאן חשיב מאן ספין מאן רקיע.** כלומר, מי חשוב כמשה שנקרא ספון, כדכתיב כי שם חלקת מחוקק ספון, ונקרא רקוע על שם שעלה לרקיע, ואף הוא נתירא מן המיתה כ"ש אני. **[תוס' הרא"ש]** **מאן חשוב** פי' כיון שנמסר אדם ביד מלאך המות אין שם חשיבות, מאן ספין גם הוא לשון חשיבות תרגום בפסוק ותמאן המלכה ושתי ולא ספנית יתהון. מאן רקיע פי' מי יכול להתפשט ולהתגבר באותה שעה. **[הערוך]** **מאן ספין.** מי הוא אדם ראוי דליסתפי מיניה וחייש לדיבוריה. **[רש"י בע"י]** **ותלמודו בידו.** פי' וקיום מצוות בידו כשהצדיק נפטר מן העולם בא מלאך אחד ומזכיר כל מה שלמד לשמה ועל זה אמרינן אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. **[תשב"ץ, מנהגים סי' תקכ"ט]** **מאי כולי האי.** שאתה רודפני כ"כ בתוך הזמן הי' לך להמתין עד שלשים כולם. **[רש"י בע"י]** **קא דחקא רגליה דבר נתן.** פירוש בר נתן, דהוא רב הונא, ממהר להיות במקומך ולמלוך. דהכי אמרינן בפרק דיני ממונות מימות ר' ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. והוינן בה והא הוה הונא בר נתן, שאני הונא בר נתן דמיכף הוה כייף ליה לרב אשי ולבתר רב אשי הוה נשיא. **[חידושי הר"ן]** **נשים במועד מענות.** ירושלמי, מפני מה הנשים זריזות בעסקי המת, מפני שהן גרמו. **[שיטת ריב"ב]**

הגמרא מבארת את כוונת הברייתא שמיתה 'בחמשים' היא מיתת כרת:

אָמַר רַבָּה, מֵחֲמִשִּׁים שנה **וְעַד שִׁשִּׁים שָׁנָה**, ולא עד בכלל[מ], **זוֹ הִיא מִיתַת כָּרֵת**[מא]. **וְהַאי דְּלָא חָשֵׁיב לְהוּ** - וזה שהברייתא לא הזכירה זאת, אלא סתמה ואמרה שאם מת בחמשים זהו כרת ואם מת בששים לא, הוא **מִשּׁוּם כְּבוֹדוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל הָרָמָתִי** שמת בן חמשים ושתים, שאין ראוי לומר באופן שיכול להשתמע עליו שמת בכרת[מב].

הגמרא דנה אם המגיע לששים יש לו לשמוח על שיצא מכרת:

מספרת הגמרא, **רַב יוֹסֵף, כִּי הֲוָה בַּר שִׁיתִּין** - כאשר נעשה בן ששים שנה, **עֲבַד לְהוּ יוֹמָא טָבָא לְרַבָּנָן** - עשה סעודה לתלמידים[מג], משום **שֶׁאָמַר, נָפְקֵי לִי מִכָּרֵת** - יצאתי מחשש עונש כרת, שעתה יודע אני שלא נגזרה עלי מיתת כרת. **אָמַר לֵיהּ** [-לו] **אַבַּיֵי**, על מה השמחה, **נְהִי דְּנָפַק לֵיהּ מַר מִכָּרֵת דְּשָׁנֵי** - אף כי אמנם יצאת מחשש מיתת כרת של שָׁנים, שודאי לא נכרתו שנותיך, אבל **מִכָּרֵת דְּיוֹמֵי** - מחשש מיתת כרת של ימים, כלומר מיתה חטופה[מד], **מִי נָפִיק מַר** - האם יצאת, הלא אין אדם יודע אם יחלה קודם מיתתו, או שמא ימות פתאום. **אָמַר לֵיהּ** - השיב לו רב יוסף, **נְקוֹט לָךְ מִיהָא פַּלְגָא בִּידָךְ** - תְּפוֹס לך לכל הפחות חצי בידך, כלומר, מכל מקום מעונש כרת השנים ניצלתי.

הגמרא מבארת שיש מיתה פתאומית שאינה נחשבת מיתה חטופה:

מספרת הגמרא, **רַב הוּנָא נָח נַפְשֵׁיהּ** - מת **פִּתְאוֹם. הֲווּ קָא דַּיְיגֵי רַבָּנָן** - היו חכמים דואגים על שמת 'מיתה חטופה'. **תָּנָא לְהוּ זוּגָא דְּמֵהַדְיֵיב** - שנו להם שני תלמידי חכמים שבאו מהדייב[מה], כך שנינו בברייתא, **לֹא שָׁנוּ** - מה ששנינו לעיל שמיתה הבאה על האדם פתאום היא 'מיתה חטופה', לא נשנה **אֶלָּא כְּשֶׁאדם זה לֹא הִגִּיעַ לִגְבוּרוֹת** [-לשמונים שנה], **אֲבָל** אם כבר **הִגִּיעַ לִגְבוּרוֹת** ומת פתאום, **זוֹ הִיא 'מִיתַת נְשִׁיקָה'**[מו].

אגב שעסקה הגמרא בעניני אריכות ימים וקיצור ימים, מביאה הגמרא מאמר של רבא בענין ההבדל בזה בין אדם לאדם[מז]:

אָמַר רָבָא, חַיֵּי בָּנֵי וּמְזוֹנֵי - חיים בנים ומזונות, כלומר, אם יחיה אדם שנים רבות או מעטות, ואם יהיו לו בנים רבים, ואם יהיו טובים או רשעים, או שלא יהיו לו כלל, ואם יתפרנס בכבוד ויהיה ביתו מלא שובע, או להיפך[מח], **לֹא בִּזְכוּתָא תַּלְיָא מִילְּתָא** - לא בזכותו תלוי הדבר, אם צדיק הוא או רשע, **אֶלָּא בְּמַזָּלָא תַּלְיָא מִילְּתָא** - במזלו תלוי הדבר[מט]. **דְּהָא** - שהרי **רַבָּה וְרַב חִסְדָּא, תַּרְוַיְיהוּ רַבָּנָן צַדִּיקֵי הֲווּ** - שניהם חכמים וצדיקים גמורים היו[נ], שהרי בעיתות עצירת גשמים **מַר מְצַלֵּי וְאָתֵי מִיטְרָא וּמַר מְצַלֵּי וְאָתֵי מִיטְרָא** - זה היה מתפלל והיה בא גשם, וזה היה מתפלל והיה בא גשם, ואף על פי כן **רַב חִסְדָּא חָיָה תִּשְׁעִין וְתַרְתֵּין שְׁנִין** - תשעים ושתים שנים, ואילו **רַבָּה חָיָה אַרְבְּעִין** - ארבעים שנה בלבד[נא]. **בֵּי** - בבית **רַב חִסְדָּא** היו **שִׁיתִּין הִלּוּלֵי** - ששים שמחות נישואין של בניו ובני בניו[נב], ואילו **בֵּי** - בבית **רַבָּה** היו **שִׁיתִּין תִּיכְלֵי** - ששים אבלויות על שיכול בנים ובני בנים[נג]. **בֵּי** - בבית **רַב חִסְדָּא, סְמִידָא לְכַלְבֵּי** - היה ניתן לחם[נד] סולת אף לכלבים, מרוב עשירותו, **וְלָא מִתְבָּעֵי** - ולא היו רוצים

[מ] **תוספות** (ד"ה ומיתה).

[מא] **בביאור** עונש כרת, וההבדל בינו ובין עונש 'מיתה בידי שמים', נחלקו הראשונים. לדעת רש"י (שבת כה. ד"ה וכרת, כה: ד"ה כרת, בראשית ז יד) הנענש בעונש כרת ימות קודם זמנו, ויהיה ערירי, דהיינו שלא רק הוא נענש אלא גם זרעו [שאם יש לו בנים ימותו, ואם לא מכל מקום ימות בלא בנים, כמבואר בגמרא (יבמות נה.) וברש"י (ויקרא כ כ)], ואילו במיתה בידי שמים רק הוא נענש בקיצור ימים, ולא בניו [אולם שיטת ריב"א (הו"ד בתוס' שבת כה. ד"ה כרת) שעונש מיתת בנים יש רק בעבירות שנאמר בהן 'ערירי', כגון באיסור אשת אחיו (ויקרא כ כא)]. ולדעת תוספות (שם, יבמות ב. ד"ה אשת) יש הבדל בין כרת למיתה בידי שמים במנין השנים, והדבר שנוי במחלוקת בין הבבלי לירושלמי, שלדעת הבבלי הנענש בכרת ימות קודם הגיעו לששים שנה, ואילו מיתה בידי שמים היא אחר ששים שנה, אך אין לה זמן קבוע, אלא שיקוצרו ימיו בגלל עונו [וזו כוונת הברייתא כאן 'מת בחמשים שנה זו היא מיתת כרת וכו' ששים זו היא מיתה בידי שמים'], ואילו לדעת הירושלמי (ביכורים פ"ב ה"א) הנענש בכרת ימות קודם הגיעו לחמשים שנה, והנענש במיתה ימות קודם ששים. שיטה נוספת היא דעת היש מפרשים בתוספות (ד"ה ומיתה), כפי שפירשה האבני נזר (שו"ת, אבהע"ז סי' מה אות ו-י), שאין מחלוקת בין הבבלי לירושלמי, אלא לדעת הכל מיתה בידי שמים היא שמת בין חמשים לששים, וכרת הוא שמת בין חמשים לששים הוא וזרעו, או שמת הוא לבדו קודם חמשים. ורבינו יונה (שערי תשובה ש"ג אות קו, קכד) כתב גם את החילוק בענין זרעו של האדם, וגם את החילוק במנין השנים. וראה עוד בענין עונשים אלו, ברמב"ם (תשובה פ"ח ה"א, פיהמ"ש סנהדרין פ"ט מ"ו, פ"י ד"ה ועתה אחל), ברבינו יונה (שם אות קז, קיט-קכב), וברמב"ן (תורת האדם, שער הגמול אות קכב).

בהגהות יעב"ץ (ד"ה מחמשים) הסתפק, האם גם מיתה קודם חמשים היא בכלל כרת, או שמא דווקא כשמת מחמשים עד ששים. וראה מה שכתב בפירוש המיוחס לרש"י (ד"ה מחמשים), 'מחמשים שנה. ולמעלה'. וראה לשון תוספות (שבת כה. ד"ה כרת) 'כרת. שאינו מגיע לששים שנה'.

[מב] **על פי** רש"י כת"י (ד"ה משום). והטעם ששמואל מת בן חמשים ושתים שנה, מבואר במסכת תענית (ה:), שהוא משום שלא רצה שתיבטל מלכות שאול בחייו, וכבר הגיע זמן מלכות דוד. ובירושלמי מבואר [הובא בהערה לעיל], שתפילת חנה אמו גרמה שלא יחיה יותר. ואכן ראה רש"י (תענית ה: ד"ה והאמר) שכתב שמיתת שמואל לא היתה מיתת כרת, וראה גבורת ארי (שם ד"ה והאמר) שהקשה עליו מדברי הברייתא כאן. וראה מה שפירש בזה רבינו יונה (שערי תשובה ש"ג אות קכד).

[מג] **על פי** רש"י (קידושין לא. ד"ה יומא). וכתב העיון יעקב (ד"ה עביד), שעשה סעודה 'לרבנן', ולא סעודת מרעים.

[מד] **המיוחס** לרש"י (ד"ה כרת). ובמסכת שמחות (פ"ג ה"י) מפורש 'רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר, זקן שאכל את החלב או שחלל את השבת מת בהכרת, וכי מה מודיענו שמיתתו בהכרת, אלא שמת לשלשה [ימים] מת בהכרת', דהיינו שכל שלא חלה ארבעה ימים קודם למיתתו הרי זו נקראת מיתת כרת. ומתוספות (שבת כה. ד"ה וכרת) נראה שגרסו כך בברייתא שהביאה הגמרא כאן 'מת ביום אחד מיתה של זעם, שנים מיתה של בהלה, שלשה מיתה של כרת'. ובדומה לזה מבואר ברש"י כת"י (ד"ה מכרת), שפירש שהכוונה היא גם לשאר מיתות רעות התלויות בימים שהוזכרו בברייתא לעיל, דחופה, דחויה, וכו', שמת מבלי שנמשכה מחלתו חמשה ימים.

[מה] **רש"י** כת"י (ד"ה זוגא). ובלשון המקרא (מלכים ב' יח יא) נקרא מקום זה 'חָבוֹר', כמבואר בגמרא (קידושין עב.). ומה שאמרה הגמרא 'תנא' בלשון יחיד, ולא 'תנו' בלשון רבים, אף על פי ששנים הם אותם ששנו, ביאר הרש"ש (נדה כא: ד"ה וכן) על פי הגמרא בראש השנה (כב:), שהכוונה שהזוג שנה, וכן מצינו בכמה מקומות שנאמר על 'זוג' בלשון יחיד. אולם הערוך (ערך זווא - השני) גרס 'זווא מהדייב', ופירש ש'זווא' הוא שם של חכם.

[מו] **ראה** מה שביאר בזה בקרן אורה (ד"ה וזוה).

[מז] **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה אמר רבא).

[מח] **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה חיי). וכתב הריטב"א (ד"ה לאו), 'חיי בני ומזוני' הם כללים לכל טובות העולם הזה.

[מט] **מבואר** בגמרא (שבת קנו ע"א וע"ב) ובאבן עזרא (שמות לג כא) שתכונות האדם והמקרים שיהיו לו בימי חייו קבועים על פי מצב מערכת הכוכבים בזמן הולדתו [וראה בדרך ה' (ח"ב פ"ז) שפירש כיצד כל הדברים נקבעים בעולם העליון, ומשתלשלים לעולם הגשמי על ידי הגלגלים וכוכביהם]. וביאר המכתב מאליהו (ח"ב עמ' קנה, ח"ד עמ' נט), כל הנשמות נבראו למען תכלית הבריאה, שהיא שיתגלה על ידה כבוד השם, כמו שנאמר (ישעיה מג ז) 'כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו'. וכל אדם יש לו חלק מיוחד בזה, והוא מקבל כלים ומסייעים כפי הדרוש לו עבור חלקו, ולצורך זה קובעים את זיווגו, ומכריזים קודם לידתו 'בת פלוני לפלוני, בית פלוני לפלוני, שדה פלונית לפלוני' (סוטה ב.), שכל אלה הם כליו לעבודת ה' לפי חלק נשמתו. וזהו ה'מזל', חלקו וכליו וכל עניני סביבתו שנקבעו לו מן השמים, ומושפעים לו ממעלה למטה ['מזל' הוא משורש 'נזל', ראה מה שביאר בזה התפארת ישראל (קידושין פ"ד בועז אות א)] כדי שימלא בהם את חלקו המיוחד לו בגילוי כבוד ה' בעולם, היוצא לפועל על ידי בחירתו. ולכן מי שחלקו בגילוי כבוד ה' הוא להיות עני ובעל יסורים, כי חלקו הוא קידוש ה' של קבלת יסורים באהבה, זהו 'מזלו', ולאדם כזה לא תועיל תפילה ולא זכות אחרת לשנות אותו, ואפילו אם יתפלל בדבקות גמורה שיתנו לו עשירות או בריאות לא יתכן שישתנה מזלו על ידי זה.

[נ] **ר"ח** (ד"ה אמר רבא - השני).

[נא] **במסכת** ראש השנה (יח.) מבואר שרבה בא מבית עלי, שה' נשבע עליהם (שמואל א' ג יד) שימותו בעודם אנשים, כלומר בבחרותם, והקשו תוספות (שם ד"ה רבה, יבמות קה. ד"ה רבא), אם כן מנין לרבא שרבה חי רק ארבעים שנה מחמת מזלו ולא משום שהיה מבני בניו של עלי. ותירצו, שרבא סובר (ר"ה שם) שעל ידי עסק התורה מתכפר עוון בית עלי, ורבה הרי עסק בתורה, ולכן אלמלא היה מזלו למות צעיר היה מאריך ימים בזכות התורה.

[נב] **רש"י** כת"י (ד"ה שיתין הלולי). 'הלולי' הוא לשון חופה והלל ושמחה, כמו 'ובתולותיו לא הוללו' (תהלים עח סג). רבינו שלמה בן היתום (ד"ה שיתין). והטעם שבית החופה נקרא בדברי חכמים 'הלולא', על שם שמהללים ומשבחים שם את החתן ואת הכלה. מצודת ציון (שם).

[נג] **רש"י** כת"י (ד"ה שיתין תיכלי). 'תיכלי' הוא לשון שיכול בנים [הקובר את בניו נקרא 'שַׁכּוּל'. רש"י (בראשית כז מה)], כמו שתרגם אונקלוס (שם מג יד) 'כאשר שכולתי שכלתי', 'כמא דאתכלית תכלית'. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה תכלי). וכתבו תוספות (ד"ה שתין) שיש מפרשים שהמספר ששים שנאמר כאן הוא לאו דווקא, והכוונה היא רק שהיה מספר גדול של שמחות ושל אבלויות. וכן מבואר בתוספות בבבא קמא (נב: ד"ה שיתין), שדרך הגמרא לומר 'ששים' על דבר שמספרו מרובה, ולא תמיד הכוונה היא לששים בדיוק.

[נד] **ר"ח** (ד"ה אמר רבא - השני).

אלא חיה אבל שאר נשים מניחין ר' אלעזר אמר [א] אפילו שאר הנשים דכתיב [א] ותמת שם מרים ותקבר שם סמוך למיתה קבורה ואמר ר' אלעזר [ה] אף מרים בנשיקה מתה אתיא [א] שם [ב] שם ממשה ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' מפני שגנאי הדבר לאומרו א"ר אמי למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת א"ר אלעזר למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה מה בגדי כהונה מכפרין אף מיתתן של צדיקים מכפרת. ת"ר [ג] מת פתאום זו היא מיתה חטופה חלה יום אחד ומת זו היא מיתה דחופה ר' חנניא בן גמליאל אומר זו היא מיתת מגפה שנאמר [ג] בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה וכתיב [ד] ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב שני ימים ומת זו היא מיתה דחויה ג' גערה ארבעה נזיפה חמשה זו היא מיתת כל אדם א"ר חנין מאי קרא [ה] הן קרבו ימיך למות הן חד קרבו תרי ימיך תרי הא חמשה הן חד [ו] שכן בלשון יוני קורין לאחת הן מת בחמשים שנה זו היא מיתת כרת [ז] חמשים ושתים שנה זו היא מיתתו של שמואל הרמתי ששים זו היא מיתה בידי שמים[ה] אמר מר זוטרא מאי קרא דכתיב [ו] תבא בכלח אלי קבר בכלח בגימטריא שיתין הוו שבעים שיבה שמונים גבורות דכתיב [ז] ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה אמר רבה מחמשים ועד ששים שנה זו היא מיתת כרת והאי דלא חשיב להו משום כבודו של שמואל הרמתי רב יוסף כי הוה בר שיתין עבד להו יומא טבא לרבנן אמר נפקי לי מכרת א"ל אביי נהי דנפק ליה מר מכרת דשני מכרת דיומי מי נפיק מר א"ל [ח] נקוט לך מיהא פלגא בידך רב הונא נח נפשיה פתאום הוו קא דייגי רבנן תנא להו זוגא דמהדייב[ט] לא שנו אלא שלא הגיע לגבורות אבל הגיע לגבורות זו היא מיתת נשיקה. אמר רבא חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא דהא [י] רבה ורב חסדא תרוייהו רבנן צדיקי הוו מר מצלי ואתי מיטרא ומר מצלי ואתי מיטרא רב חסדא חיה תשעין ותרתין שנין רבה חיה ארבעין בי רב חסדא שיתין הלולי בי רבה שיתין תיכלי בי רב חסדא סמידא לכלבי ולא מתבעי בי רבה נהמא דשערי לאינשי ולא משתכח ואמר רבא הני תלת מילי בעאי קמי שמיא תרתי יהבו לי חדא לא יהבו לי חוכמתיה דרב הונא ועותריה דרב חסדא ויהבו לי ענותנותיה דרבה בר רב הונא לא יהבו לי. רב שעורים[ג] אחוה דרבא הוה יתיב קמיה דרבא חזייה דהוה קא מנמנם א"ל לימא ליה מר דלא לצערן א"ל מר לאו שושביניה הוא א"ל כיון דאימסר מזלא לא אשגח בי א"ל ליתחזי לי מר איתחזי ליה א"ל הוה ליה למר צערא א"ל [ו] כי ריבדא דכוסילתא רבא הוה יתיב קמיה דר"נ חזייה דקא מנמנם א"ל לימא ליה מר דלא לצערן א"ל מר לאו אדם חשוב הוא [א] א"ל מאן חשיב מאן ספין מאן רקיע[ד] א"ל ליתחזי לי מר אתחזי ליה א"ל ה"ל למר צערא א"ל כמישחל בניתא מחלבא[ח] ואי אמר לי הקב"ה זיל בההוא עלמא כד הוית לא בעינא דנפיש ביעתותיה רבי אלעזר הוה קאכיל תרומה איתחזי ליה [ב] א"ל תרומה קא אכילנא ולאו קודש איקרי חלפא ליה שעתא רב ששת איתחזי ליה בשוקא אמר ליה בשוקא כבהמה איתא לגבי ביתא רב אשי איתחזי ליה בשוקא[ה] א"ל איתרח[ו] לי תלתין יומין ואהדרי לתלמודאי דאמריתו [ט] אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ביום תלתין אתא אמר ליה מאי כולי האי[ז] קא דחקא רגליה דבר נתן [י] ואין מלכות נוגעת בחבירתה אפילו כמלא נימא [כ] רב חסדא לא הוה יכיל ליה דלא הוה שתיק פומיה מגירסא סליק יתיב בארזא דבי רב פקע ארזא ושתק ויכיל ליה ר' חייא לא הוה מצי למיקרבא ליה יומא חד אידמי ליה כעניא אתא טריף אבבא א"ל אפיק לי ריפתא אפיקו ליה א"ל ולאו קא מרחם מר אעניא אההוא גברא אמאי לא קא מרחם מר גלי ליה אחוי ליה שוטא דנורא אמצי ליה נפשיה:

מתני'

אלא חיה. שמתה מחמת וולד, שהיא שופעת: מת פתאום. שלא חלה: מחמשים שנה. ולמעלה: והאי דלא חשיב ליה. בהדי כרת: כרת דיומי. שלא ימות מיתה חטופה: פלגא. דמכרת דשני מיהא פלטי לי: מנמנם. גוסס: א"ל. רבא לרב שעורים: לימא מר. למלאך המות דלא לצעורי: שושביניה. דמלאך המות: דאימסר מזליה. איתרע מזליה: ליתחזי לי מר. בתר מיתה: מר לאו אדם חשוב. לימא ליה מר: ספין רקיע. מתוקן למיבעי מיניה: ביעתותיה. דמלאך המות: רגליה דבר נתן. למיהוי נשיא: אמאי לא מרחם. דמתפקדנא למייתי ליה למר בההוא עלמא: אחוי ליה שוטא דנורא. וידע דהוא מלאך המות:

מתני'

מה פרה אדומה מכפרת. פירוש על מעשה העגל וכדאמרינן במדרש[ו] משל לבן השפחה שטינף פלטירין של מלך אומר המלך תבא אמו וכו': **מיתת** אהרן לבגדי כהונה. דכתיב (במדבר כ) והפשטו את אהרן את בגדיו ואהרן יאסף ומת שם וכן פי' בקונטרס ואין לפרש מיתת בני אהרן לבגדי קדש ילבש לפי שאינו סמוך כ"כ: **מה** בגדי כהונה מכפרין. בזבחים כו' (דף פח:): **חטופה** ודחופה. לא ידענא מאי שנא הוא ומנא ליה: **ואדבר** אל העם בבקר. פי' וחלתה ומתה: **הן** קרבו וכו'. לאו דוקא דלא אשכחנא דמשה היה חולה וביום מותו כתב הרבה (סוטה יג:) ופסע כמה פסיעות בבת אחת כדפירש[ק] בפירוש חומש: **מת** בחמשים זו היא מיתת כרת. בירושלמי (פ"ב דביכורים) דייק מאל תכריתו שבט הקהתי (במדבר ד) ועבודתם עד חמשים דכתיב (שם ח) מבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ועוד מימי שנותיו[ט] ע' שנה דל עשרין דלא איענש עליהן נשתיירו חמשים (כדאי' שבת פט:) ותימה לפי' דהא משמע בשמעתין דבחמשים משנולד קאמר ועוד יהא חמשים לאחר שנתחייב כרת[י] והוא מיתת כל אדם: **ומיתה** בידי שמים בששים. בירושלמי[מ] מפיק ממתי מדבר דאמרינן[י] לא מת אחד מהן פחות מבן ששים ומיתה דהכא משמע זו היא מיתה בידי שמים וכרת בחמשים עד ששים ולא ששים בכלל וזהו[כ] שזרעו נכרת וי"מ דחמשים היא מיתה שבידי שמים וכי איתא בהדי זרעו הוי כרת וששים מיתת כל אדם ובשבת פרק שני (כה. בד"ה כרת) ובריש יבמות (ב. בד"ה אשת אחיו) הארכתי: **אלא** במזלא תליא מילתא. והקשו בתוספות הא דאמרן בסוף שבת (דף קנו. ושם) אין מזל לישראל וי"ל דלפעמים משתנה ע"י מזל[ל] כי הנהו דהתם ופעמים שאין משתנה כדאמרינן בתענית (דף כה.) גבי רבי אלעזר בן פדת דא"ל ניחא לך דאחריב עלמא דאולי אברי' בעידנא דמזוני: **שתין** הלולי. יש מפרשים לאו דוקא: **ספין.** חשוב למחר (הוא ו) היא מתה ואין כל בריה ספונה[מ] (כתובות עב.) פירוש[ס] חשובה ובמדרש ילמדנו[ע] אין העובדי כוכבים ספונים כלום שנא' (ישעיה מ) כל הגוים כאין נגדו וכן פירש בערוך[פ] והביא עדיין ראיות אחרות: **מאן** רקיע. פי' מתוקן ותפור ונעלות בלות ומטולאות (יהושע ט) תרגום בלן ומרוקעים למתפרות כסתות (יחזקאל יג) תרגומו דמחטטים רקיעי חשוך והוא לשון ישמעאל חתיכת בגד תפורה על הקרע בערוך[צ] ועוד הביא דאמרינן בפ' לא יחפור (ב"ב דף כ.) חזי למרקע לבוש מיהו יש ספרים כתוב שם לקרעא:

בלע

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [ב"ב יז.], ב) שמחות פרק ג, ג) [שבת לא: סנהדרין דף עו: ע"ש], ד) שמחות פ"ג תענית ה) [סנהדרין], ו) [עתוס' ד"ה רבה ותוס' יבמות קה. ד"ה רבא], ז) [ע' פרש"י שבת הרבה. ובסנהד' לג:], ח) ע' ברכות דף ח., ט) [פסחים נ. ב"ב י: כתובות עז:], י) [ברכות מח: וש"נ], כ) מכות י. ע"ש, ל) תנחומא חקת ח, מ) פ"ב דביכורים, נ) [בכ"ב קכא: עתוס' שם ד"ה יום שכלו בו מתי מדבר], ס) [וע' בערוך ערך ספן ב], ע) תנחומא וישב ג, פ) [ערך ספן ג], צ) ערך רקע ב ע"ש ובהפלאה שבערכין.

הגהות מהר"ב
רנשבורג

א] גמ' א"ל מאן חשיב מאן ספון מאן רקיע. פי' מי הוא חשוב בעיניו ומאן ספון מי הוא אדם ראוי דליסתפו מיניה וחיים לדיבוריה ומאן רקיע מי מתוקן אצלו. מפי' ע"י קטן: **ב] שם א"ל תרומה קא אכילנא ולאו קדש איקרי.** פי' לאו תרומה אכילנא דאיקרי קודש ואי קטלית לי קא מטמיא וכתיב את משמרת תרומתי שצריך לשומרה בטהרה חלפא ליה שעתא ולא מת באותו פרק. מפי' הנ"ל:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות

א] בכת"י ובע"י זו היא **מיתת כל אדם**, והיא הגי' האמיתית וכמו שמביא קרא תבא בכלח, ועי' תוס' (דק"ס): **ב]** [בערוך ערך זווא ב' פי' שם האדם ועי' תוס' נדה כא ע"ב ד"ה זווא] (גליון) וע"ע בנדה שם ושם על הגליון, ועי' רש"י כת"י: **ג]** [בב"מ עג ע"ב אי' רב **סעורים** אחוה דרבא, בסמ"ך] (גליון): **ד]** [בערך רקע [ה] ז"ל הערוך במ"ק מאן חשיב מאן ספין מאן רקיע כלומר מי יכול להתפשט ולהתגבר באותה שעה עכ"ל צע"ק למעיין בערוך ערך רקע השני] (גליון) ועיין תוד"ה מאן: **ה]** "בשוקא" ליתא בכת"י, ובאמת אין ענינו לכאן ומבסמוך בא לכאן בטעות (דק"ס): **ו]** [גירסת הערוך **איתרחה**] (גליון): **ז]** בכת"י ובע"י נוסף **א"ל דקא דחקת** רגליה: **ח]** צ"ל **כדפי'** רש"י (באה"מ), [דברים לד, א]: **ט]** נדצ"ל **שנותינו בהם ע'** שנה (כ"ה בירושלמי): **י]** נראה שהיה כתוב לאחר **שנת כ'** והמדפיסים טעו (פורת יוסף), ועי' במפרשי הירושלמי: **כ]** ע"פ דברי המהרש"א נדצ"ל וזה (עי"ש): **ל]** נדצ"ל ע"י **זכות גדול** (גנזי יוסף, רש"ש עי"ש), עי' תוס' בשבת שם: **מ]** [צ"ל **סופנה**] (גליון):

עין משפט
נר מצוה

רלה א מיי' פי"ג מהל' אבל הלכה ה סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שנה:

תורה אור השלם

א) וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְבַּר צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם: [במדבר כ, א]

ב) וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד יְיָ בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל פִּי יְיָ: [דברים לד, ה]

ג) בֶּן אָדָם הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמַגֵּפָה וְלֹא תִסְפֹּד וְלֹא תִבְכֶּה וְלוֹא תָבוֹא דִּמְעָתֶךָ: [יחזקאל כד, טז]

ד) וָאֲדַבֵּר אֶל הָעָם בַּבֹּקֶר וַתָּמָת אִשְׁתִּי בָּעָרֶב וָאַעַשׂ בַּבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי: [יחזקאל כד, יח]

ה) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד: [דברים לא, יד]

ו) תָּבוֹא בְכֶלַח אֱלֵי קָבֶר כַּעֲלוֹת גָּדִישׁ בְּעִתּוֹ: [איוב ה, כו]

ז) יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: [תהלים צ, י]

משנת ראשונים

חמשה זו היא מיתת כל אדם. ואין אומרין עליו שהוא רשע. **[חידושי הר"ן]**

הן קרבו ימיך למות. תמיהא לי מילתא דהא משה רבינו ע"ה לא חלה ולא כהתה עינו וביום מותו עלה אל הר העברים, ונ"ל דחולה מ"ט כדי שיהא התראתו לפקח בעניניו ולצוות על ביתו, וחמשה ימי חולי הוא דבר הגון ויש לו פנאי, ומצינו במשה רבינו ע"ה שהודיעו הקב"ה יום מיתתו ה' ימים מקודם. **[ריטב"א]**

הן חד קרבו תרי. אעפ"י שמת בנשיקה, רמז לו הקב"ה שכך היה ראוי למות לולי שמצא חן בעיניו. **[תוס' הרא"ש]**

חיי בני ומזוני. אריכות ימים ורוב בנים ורוב מזונות. **[רש"י בע"י]**

לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא. פי' ח"ו שיהא תלוי במזל לגמרי, דקיי"ל (שבת קנו.) אין מזל לישראל, ובטלת ברכות וקללות שבתורה כי חיי בני ומזוני כללים הם לכל טובות העולם הזה, אלא ה"ק דלאו בזכותא תליא מילתא לגמרי, דמזלא נמי איכא, אלא שזכות גדולה מבטלת המזל, וכולי עלמא לא חזו להכי אלא צדיק גמור שהוא למעלה [מן המזל], ולפיכך תרי צדיקי לא דמו בהא להדדי כדמפרש ואזיל דמסייע ליה מזלא, ומאן דאית ליה מזלא כיון דהוי בינוני שלא יפסיד מזלו סגי ליה בהכי, ומאן דלית ליה מזלא צריך זכיות גדולות. **[ריטב"א]** **מאן חשיב מאן ספין מאן רקיע.** כלומר, מי חשוב כמשה שנקרא ספון, כדכתיב כי שם חלקת מחוקק ספון, ונקרא רקוע על שם שעלה לרקיע, ואף הוא נתירא מן המיתה כ"ש אני. **[תוס' הרא"ש]** מאן חשוב פי' כיון שנמסר אדם ביד מלאך המות אין שם חשיבות, מאן ספין גם הוא לשון חשיבות תרגום בפסוק ותמאן המלכה ושתי ולא ספנית יתהון. מאן רקיע פי' מי יכול להתפשט ולהתגבר באותה שעה. **[הערוך]** **מאן ספין.** מי הוא אדם ראוי דליסתפי מיניה וחייש לדיבוריה. **[רש"י בע"י]** **ותלמודו בידו.** פי' וקיום מצוות בידו כשהצדיק נפטר מן העולם בא מלאך אחד ומזכיר כל מה שלמד לשמה ועל זה אמרינן אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. **[תשב"ץ, מנהגים סי' תקכ"ט]** **מאי כולי האי.** שאתה רודפני כ"כ בתוך הזמן הי' לך להמתין עד שלשים כולם. **[רש"י בע"י]** **קא דחקא רגליה דבר נתן.** פירוש בר נתן, דהוא רב הונא, ממהר להיות במקומך ולמלוך. דהכי אמרינן בפרק דיני ממונות מימות ר' ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. והוינן בה והא הוה הונא בר נתן, שאני הונא בר נתן דמיכף הוה כייף ליה לרב אשי ולבתר רב אשי הוה נשיא. **[חידושי הר"ן]** **נשים במועד מענות.** ירושלמי, מפני מה הנשים זריזות בעסקי המת, מפני שהן גרמו. **[שיטת ריב"ב]**

לאכלו, מחמת שובע, ואילו **בֵּי** - בבית **רַבָּה**, **נַהֲמָא דְשַׂעֲרֵי לְאִינְשֵׁי** - היה ניתן אף לבני האדם רק לחם שעורים, **וְלָא מִשְׁתַּכַּח** - ולא תמיד היה מצוי להם, שהיו שרויים ברעב. הרי שאף על פי שלא היה ניכר ביניהם הבדל בזכויותיהם, אורך ימיהם וחיי בניהם ומזונותיהם היו שונים מאד משום שמזלם היה שונה[נה].

הגמרא מביאה מאמר נוסף של רבא שמוזכרת בו עשירות רב חסדא:

וְאָמַר רָבָא, הָנֵי תְּלָת מִילֵּי בְּעַאי קַמֵּי שְׁמַיָּא - את שלושת הדברים הללו ביקשתי שיתנו לי משמים, **תַּרְתֵּי יָהֲבוּ לִי, חֲדָא לָא יָהֲבוּ לִי** - שנים מהם נתנו לי, ואחד לא נתנו לי. ואלו הם, ביקשתי שיתנו לי **חוּכְמְתֵיהּ דְּרַב הוּנָא, וְעוּתְרֵיהּ דְּרַב חִסְדָּא** - את חכמתו של רב הונא[נו], ואת עושרו של רב חסדא[נז], **וְיָהֲבוּ** [-ונתנו] **לִי**, ועוד ביקשתי, את **עִנְוְתָנוּתֵיהּ דְּרַבָּה בַּר רַב הוּנָא** - ענותנותו של רבה בר רב הונא, **וְלָא יָהֲבוּ לִי**[נח].

הגמרא מביאה כמה ממעשיהם ודבריהם של האמוראים בעניני מלאך המות ושעת המיתה:

רַב שְׂעוֹרִים אֲחוּהָ דְּרָבָא - אחיו של רבא, **הֲוָה יָתִיב קַמֵּיהּ דְּרָבָא** - היה יושב לפני מיטתו של רבא, שהיה חולה[נט], **חַזְיֵיהּ דַּהֲוָה קָא מְנַמְנֵם** - ראה את רבא שהוא גוסס[ס], **אָמַר לֵיהּ** - אמר לו רבא לרב שעורים אחיו, **לֵימָא לֵיהּ מַר** - אֱמוֹר נא למלאך המות, **דְּלָא לְצַעֲרָן** - שלא יצערני יותר מדי[סא] כשיבוא ליטול את נשמתי. **אָמַר לֵיהּ** - אמר לו רב שעורים, **מַר לָאו שׁוֹשְׁבִינֵיהּ הוּא** - האם אין אתה אוהבו ורגיל אצלו[סב], וכיון שאתה מכירו, אמור לו אתה[סג]. **אָמַר לֵיהּ** - השיב לו רבא, **כֵּיוָן דְּאִימְּסַר מַזָּלָא** - שהורע מזלי ונמסר בידו, שהרי גוסס אני[סד], **לָא אַשְׁגַּח בִּי** - אין הוא משגיח בי ובדברי, ולא ישמע לי. **אָמַר לֵיהּ** רב שעורים, אני אפייסנו שלא יצערך[סה], ומבקש אני מלפניך שלאחר מיתתך **לִיתְחֲזֵי לִי מַר** - הֵרָאֵה לי בחלום[סו] והודַע לי אם ציער אותך[סז]. ואכן לאחר מיתתו **אִיתְחֲזֵי לֵיהּ** - נראה רבא לרב שעורים בחלומו, **אָמַר לֵיהּ** - שאלוֹ רב שעורים, **הֲוָה לֵיהּ לְמַר צַעֲרָא** - האם היה לך צער במיתתך. **אָמַר לֵיהּ** - השיב לו רבא, מלאך המות ציערני צער מועט[סח], **כִּי רִיבְדָּא דְכוּסִילְתָּא** - כצער הנגרם בהקזת דם מדקירת כלי ההקזה[סט].

הגמרא מביאה מעשה נוסף, בו מבואר שכעין זה אירע לרבא עם רב נחמן:

רָבָא הֲוָה יָתִיב קַמֵּיהּ דְּרַב נַחְמָן - היה יושב לפני מיטתו של רב נחמן, שהיה חולה, **חַזְיֵיהּ דְּקָא מְנַמְנֵם** - ראה רבא את רב נחמן שהוא גוסס, **אָמַר לֵיהּ** - אמר לו רב נחמן לרבא, **לֵימָא לֵיהּ מַר** - אֱמוֹר נא למלאך המות **דְּלָא לְצַעֲרָן**. **אָמַר לֵיהּ** רבא, **מַר לָאו אָדָם חָשׁוּב הוּא** - האם אין אדוני אדם חשוב, ועל כן אֱמוֹר לו אתה. **אָמַר לֵיהּ** רב נחמן לרבא, **מַאן חָשִׁיב** - מי הוא שחשוב בעיני מלאך המות[ע], **מַאן סָפִין** - ומי הוא האדם היראוי, שמלאך המות יתיירא ממנו ויחשוש לדבריו[עא], **וּמַאן רָקִיעַ** - ומי נחשב אצלו מתוקן בכדי לבקש ממנו[עב]. **אָמַר לֵיהּ** רבא, מבקש אני מלפניך, **לִיתְחֲזֵי לִי מַר** - לאחר מיתתך הֵרָאֵה לי והודיעני אם הצטערת במיתתך. ואכן לאחר מיתתו **אִתְחֲזֵי לֵיהּ** - נראה רב נחמן לרבא, **אָמַר לֵיהּ** רבא, **הֲוָה לֵיהּ לְמַר צַעֲרָא** - האם היה לך צער במיתתך. **אָמַר לֵיהּ** רב נחמן, הפרדת נשמתי מגופי היתה קלה **כְּמִישְׁחַל בִּנִּיתָא מֵחֲלָבָא** - כמשיכת שערה מתוך חָלָב להוציאה ממנו, כלומר שלא היה לי צער כלל[עג]. **וְאַף** על פי כן, **אִי אָמַר** - אם היה אומר **לִי הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, זִיל בְּהַהוּא עָלְמָא כַּד הֲוֵית** - אם תרצה, לך וחזור לעולם הזה וחְיֵה

נה. **בענין** המזל נחלקו אמוראים (שבת קנו.), רבי חנינא אמר ש'יש מזל לישראל', ורבי יוחנן אמר ש'אין מזל לישראל'. ופירש רש"י (שם ד"ה מזל, ד"ה אין), שלדעת רבי חנינא אין תפילה או צדקה משנות את המזל, וכוונת רבי יוחנן היא שעל ידי תפילה וזכות משתנה מזלו של יהודי לטובה. ומבואר בתוספות (ד"ה אלא [ראה הגהות וציונים], שבת שם ד"ה אין), שרבא אינו חולק על רבי יוחנן, ולדעתו הדברים מתנהלים על פי המזל, ומה שאמרו 'אין מזל לישראל' היינו שאין הם תלויים במזל לגמרי, כי פעמים שעל ידי זכות גדולה משתנה המזל, ופעמים שאינו משתנה [וראה מכתב מאליהו (ח"ד עמ' לט) שביאר במה זה תלוי]. אבל הר"ן (ד"ה אמר רבא) הביא דעת 'יש אומרים', שאכן רבא אמר שהדברים תלויים במזל משום שהוא סובר 'יש מזל לישראל', אלא שגם לדעתו זכות מועילה, ובאמרו שבני חיי ומזוני אינם תלויים בזכות, בא לומר שהזכות אינה עוקרת את המזל לגמרי, אלא רק מצילה את האדם ממזלו במקצת. ואין לומר שהזכות אינה מועילה כלל, שהרי יקשה על כך מאזהרות התורה על עונשי העבירות ושכר המצוות. וכן נראה מהמאירי (ד"ה לעולם), שרבא סובר שיש מזל לישראל, ואין מועילות תפילה וזכויות להנצל ממנו, אך אין הלכה כמותו, ולעולם אל ימנע אדם את עצמו מן הרחמים ומן התפילה, ויבין וידע שהתפילות והצדקות יכריחו המזל ומערכת התולדה בכל דבר. וראה עוד בהגהות בן אריה (ד"ה בני) שיש שני מיני מזל, ובמה שביאר בזה.

ומכל מקום, אף שגזירה גזר הקדוש ברוך הוא משֵשת ימי בראשית להנהיג את עולמו דרך מערכת הכוכבים והמזלות, לימדונו חכמים (פסחים קיג:) שאסור לשאול בחוזים בכוכבים, ואף שלפעמים אומרים אמת, וחכמה גדולה היא, משום שנאמר (דברים יח יג) 'תמים תהיה עם ה' אלהיך', כלומר שיתלה אדם את עצמו במי שאמר והיה העולם, והוא ברחמיו יציל את עבדיו מפגעים. לבוש (יו"ד סי' קעט ס"א).

נו. **רש"י** כת"י (ד"ה חוכמתיה) כתב שהכוונה לרב הונא שהוזכרה לעיל (כה.) הרבצת התורה שלו, והביא את המסופר בגמרא (כתובות קו.) על גודל ישיבתו, שהיה דורש להמוני עם בבת אחת. ופירש בבן יהוידע (ד"ה חוכמתיה), שרש"י בא לתרץ מדוע ביקש רבא דווקא את חכמתו של רב הונא, ולא ביקש את חכמתו של רב חסדא, כפי שביקש את עושרו [והלא רב חסדא היה חכם גדול, ומפורסם בחכמה יותר מחכמי דורו], לכן פירש ש'חכמתו' כאן הכוונה היא למעלת הרבצת התורה שלו. ואולם המהרי"ק (שו"ת, סי' קסט) הוכיח מכאן שרב הונא היה אכן גדול מרב חסדא בחכמה.

נז. **שעושרו** הגדול נתפרש לעיל בסמוך. ונראה מפירוש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ועותריה) שתפילתו של רבא היתה דווקא על עושרו של רב חסדא, משום שרב חסדא היה עני בתחילה, ואחר כך התעשר [ראה בגמרא (שבת קמ:) ובזוהר (ח"ג רא לח:)].

נח. **המהרש"א** (ח"א ד"ה במזלא) הביא מכאן ראיה לדברי תוספות [ראה בהערה לעיל] שאף לפי דברי רבא על ידי זכות גדולה יכול המזל להשתנות, ומשום כך התפלל רבא וביקש על חכמה ועל עושר, שהם דברים התלויים בגזירה שנגזרת על האדם עוד קודם לידתו [אם יהיה גבור או חלש, חכם או טפש, עשיר או עני (נדה טז:)], כי על ידי שאדם מרבה בתפילה ותחנונים יכול המזל להשתנות והגזירה להתבטל.

אולם הקשה המהרש"א, איך ביקש רבא על ענוה, שהיא מהמדות הטובות שמוטל על האדם לקנותן, והרי אמרו בגמרא (שם) ש'הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים' ולא נגזר על האדם מתחילת יצירתו אם יהיה צדיק או רשע, אלא הדבר תלוי בבחירתו, ומה שייכת כאן תפילה. ותירץ, שעל ידי ריבוי תפילה ותחנונים ביקש רבא שיעזרוהו מן השמים לבוא לידי ענוה, כי על ידי זה הוא בכלל מה שאמרו חכמים 'בא ליטהר מסייעין אותו'. ובספר הערות (ד"ה ענותנותיה) הוסיף, שאף שהאדם צריך לעבוד בעצמו על מדותיו, מכל מקום כדי להצליח בעבודה צריך גם תפילה, שהרי בכל עשיית מצוה, מלבד התאמצות האדם לעשותה, צריך הוא סייעתא דשמיא כדי להצליח בעשייתה. וראה כעין זה במצפה איתן (ד"ה ענותנותיה).

נט. **רש"י** כת"י (ד"ה יתיב).

ס. **'מנמנם'** היא לשון כבוד ל'גוסס'. מכיון שהצדיקים אפילו במיתתם קרויים חיים (ברכות יח.), אין זו לשון כבוד לומר עליהם לשון מיתה, ובמקום זה אומרים 'שכיב' בלשון כבוד, כלומר 'שָׁכַב', וכשם שאומרים שכיבה במקום מיתה, כך אומרים נמנום במקום גסיסה. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה מנמנם).

סא. **רש"י** כת"י (ד"ה דלא).

סב. **רש"י** (כתובות עז: ד"ה שושביניה) [לגבי רבי חנינא בר פפא]. ורש"י כת"י (ד"ה ומר) פירש, 'הלא אתה מכירו', והוסיף, שמלאך המות היה רגיל ביניהם [וכן מובא במסכת חגיגה (ד:), שמלאך המות היה רגיל אצל רב ביבי בר אביי]. ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה שושביניה) כתב, שתרגום הפסוק (שמואל ב' יג ג) 'ולאמנון רֵעַ', הוא 'ולאמנון שושבינא'.

סג. **רש"י** כת"י (ד"ה ומר).

סד. **רש"י** כת"י (ד"ה אמר ליה כיון).

סה. **רש"י** כת"י (ד"ה אמר ליה רב).

סו. **ר"ח** (ד"ה רבה), רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ליתחזי). ובדקדוקי סופרים (אות ל) הביא גירסת כתב יד בגמרא 'ליתחזי לי מר בחלמא'.

סז. **רש"י** כת"י (ד"ה אמר ליה רב).

סח. **רש"י** כת"י (ד"ה כריבדא).

סט. **רש"י** (כתובות לט: ד"ה ריבדא וד"ה כוסילתא). ור"ח (ד"ה רבא) פירש, כמו השריטה ששורטים האומנים [מקיזי הדם] בצואר כדי למצוץ ממנו דם, כך הוא הצער שהיה לי בעת יציאת הנשמה מן הגוף.

ע. **רש"י** כת"י (ד"ה מאן).

עא. **רש"י** כת"י (ד"ה ומאן ספין). ותוספות (ד"ה ספין) הביאו ראיות ש'ספין' הוא חשוב, וראה בהערה להלן פירוש תוספות הרא"ש. ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה מאן) פירש ש'ספין' הוא 'מתוקן'.

עב. **רש"י** כת"י (ד"ה ומאן רקיע). ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה מאן) פירש ש'רקיע' הוא 'פשוט, שאין בו עקמומיות, והוא צדיק' [וכמו 'וירקעו את פחי הזהב' (שמות לט ג)]. ותוספות הרא"ש (ד"ה מאן) פירש, מי חשוב כמשה, שנקרא ספון, כמו שנאמר (דברים לג כא) 'כי שם חלקת מחוקק ספון', ונקרא 'רקיע' על שם שעלה לרקיע, ואף הוא נתיירא מן המיתה [ראה במדרש (במ"ר כג ה)], כל שכן אני.

עג. **רש"י** (ברכות ח. ד"ה כמשחל), רש"י כת"י (ד"ה כמשחל), רבינו שלמה בן היתום (ד"ה כמישחל). ומבואר במסכת ברכות (ח:), שכך היא מיתת נשיקה, ושמתוך תשע מאות ושלוש מיני המיתות שיש, מיתת נשיקה היא הקלה ביותר.

אלא חיה אבל שאר נשים מניחין ר' אלעזר אמר [א] אפילו שאר הנשים דכתיב [א] ותמת שם מרים ותקבר שם סמוך למיתה קבורה ואמר ר' אלעזר [ה] אף מרים בנשיקה מתה אתיא [א] שם [ב] שם ממשה ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' מפני שגנאי הדבר לאומרו א"ר אמי למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת א"ר אלעזר למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה מה בגדי כהונה מכפרין אף מיתתן של צדיקים מכפרת. ת"ר [ב] מת פתאום זו היא מיתה חטופה חלה יום אחד ומת זו היא מיתה דחופה ר' חנניא בן גמליאל אומר זו היא מיתת מגפה שנאמר [ג] בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה וכתיב [ד] ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב שני ימים ומת זו היא מיתה דחויה ג' גערה ארבעה נזיפה חמשה זו היא מיתת כל אדם א"ר חנין מאי קרא [ה] הן קרבו ימיך למות הן חד קרבו תרי ימיך תרי הא חמשה הן חד [ג] שכן בלשון יוני קורין לאחת הן מת בחמשים שנה זו היא מיתת כרת [ד] חמשים ושתים שנה זו היא מיתתו של שמואל הרמתי ששים זו היא מיתה בידי שמים [ה] אמר מר זוטרא מאי קרא דכתיב [ו] תבא בכלח אלי קבר בכלח בגימטריא שיתין הוו שבעים שיבה שמונים גבורות דכתיב [ז] ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה אמר רבה מחמשים ועד ששים שנה זו היא מיתת כרת והאי דלא חשיב להו משום כבודו של שמואל הרמתי רב יוסף כי הוה בר שיתין עבד להו יומא טבא לרבנן אמר נפקי לי מכרת א"ל אביי נהי דנפק ליה מר מכרת דשני מכרת דיומי מי נפיק מר א"ל [ו] נקוט לך מיהא פלגא בידך רב הונא נח נפשיה פתאום הוו קא דייגי רבנן תנא להו זוגא דמהדייב [ז] לא שנו אלא שלא הגיע לגבורות אבל הגיע לגבורות זו היא מיתת נשיקה. אמר רבא חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא דהא [ח] רבה ורב חסדא תרוייהו רבנן צדיקי הוו מר מצלי ואתי מיטרא ומר מצלי ואתי מיטרא רב חסדא חיה תשעין ותרתין שנין רבה חיה ארבעין בי רב חסדא שיתין הלולי בי רבה שיתין תיכלי בי רב חסדא סמידא לכלבי ולא מתבעי בי רבה נהמא דשערי לאינשי ולא משתכח ואמר רבא הני תלת מילי בעאי קמי שמיא תרתי יהבו לי חדא לא יהבו לי חוכמתיה דרב הונא ועותריה דרב חסדא ויהבו לי ענותנותיה דרבה בר רב הונא לא יהבו לי. רב שעורים [ג] אחוה דרבא הוה יתיב קמיה דרבא חזייה דהוה קא מנמנם א"ל לימא ליה מר דלא לצערן א"ל מר לאו שושביניה הוא א"ל כיון דאימסר מזלא לא אשגח בי א"ל ליתחזי לי מר איתחזי ליה א"ל הוה ליה למר צערא א"ל [ט] כי ריבדא דכוסילתא רבא הוה יתיב קמיה דר"נ חזייה דקא מנמנם א"ל לימא ליה מר דלא לצערן א"ל מר לאו אדם חשוב הוא [א] א"ל מאן חשיב מאן ספין מאן רקיע [ד] א"ל ליתחזי לי מר אתחזי ליה א"ל ה"ל למר צערא א"ל כמישחל בניתא מחלבא [ה] ואי אמר לי הקב"ה זיל בההוא עלמא כד הוית לא בעינא דנפיש ביעתותיה רבי אלעזר הוה קאכיל תרומה איתחזי ליה [ב] א"ל תרומה קא אכילנא ולאו קודש איקרי חלפא ליה שעתא רב ששת איתחזי ליה בשוקא אמר ליה בשוקא כבהמה איתא לגבי ביתא רב אשי איתחזי ליה בשוקא [ה] א"ל איתרח [ו] לי תלתין יומין ואהדרי לתלמודאי דאמריתו [ט] אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ביום תלתין אתא אמר ליה מאי כולי האי [ז] קא דחקא רגליה דבר נתן [י] ואין מלכות נוגעת בחבירתה אפילו כמלא נימא [כ] רב חסדא לא הוה יכיל ליה דלא הוה שתיק פומיה מגירסא סליק יתיב בארזא דבי רב פקע ארזא ושתק ויכיל ליה ר' חייא לא הוה מצי למיקרבא ליה יומא חד אידמי ליה כעניא אתא טריף אבבא א"ל אפיק לי ריפתא אפיקו ליה א"ל ולאו קא מרחם מר אעניא אההוא גברא אמאי לא קא מרחם מר גלי ליה אחוי ליה שוטא דנורא אמצי ליה נפשיה:

מתני'

אלא חיה. שמתה מחמת וולד, שהיא שופעת: מת פתאום. שלא חלה: מחמשים שנה. ולמעלה: והאי דלא חשיב ליה. בהדי כרת: כרת דיומי. שלא ימות מיתה חטופה: פלגא. דמכרת דשני מיהא פלטי לי: מנמנם. גוסס: א"ל. רבא לרב שעורים: לימא מר. למלאך המות דלא לצעורי: שושביניה. דמלאך המות: דאימסר מזליה. איתרע מזליה: ליתחזי לי מר. בתר מיתה: מר לאו אדם חשוב. לימא ליה מר: ספין רקיע. מתוקן למיבעי מיניה: ביעתותיה. דמלאך המות: רגליה דבר נתן. למיהוי נשיא: אמאי לא מרחם. דמתפקדנא למייתי ליה למר בההוא עלמא: אחוי ליה שוטא דנורא. וידע דהוא מלאך המות:

מה פרה אדומה מכפרת. פירוש על מעשה העגל וכדאמרינן במדרש [ל] משל לבן השפחה שטינף פלטירין של מלך אומר המלך תבא אמו וכו': **מיתת** אהרן לבגדי כהונה. דכתיב (במדבר כ) והפשט את אהרן את בגדיו ואהרן יאסף ומת שם וכן פי' בקונטרס ואין לפרש מיתת בני אהרן לבגדי קדש ילבש לפי שאינו סמוך כ"כ: **מה** בגדי כהונה מכפרין. בזבחים כו' (דף פח:): **חטופה** ודחופה. לא ידענא מאי שנא הוא ומנא ליה: **ואדבר** אל העם בבקר. פי' וחלתה ומתה: **הן** קרבו וכו'. לאו דוקא דלא אשכחנא דמשה היה חולה וביום מותו כתב הרבה (סוטה יג:) ופסע כמה פסיעות בבת אחת כדפירש [ק] בפירוש חומש: **מת** בחמשים זו היא מיתת כרת. בירושלמי (פ"ב דביכורים) דייק מאל תכריתו שבט הקהתי (במדבר ד) ועבודתם עד חמשים דכתיב (שם ח) מבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ועוד מימי שנותיו [ע] ע' שנה דל עשרין דלא איענש עליהן נשתיירו חמשים (כדאי' שבת פט:) ותימה לפי' דהא משמע בשמעתין דבחמשים משנולד קאמר ועוד יהא חמשים לאחר שנתחייב כרת [ץ] והוא מיתת כל אדם: **ומיתה** בידי שמים בששים. בירושלמי [ר] מפיק ממתי מדבר דאמרינן [ש] לא מת אחד מהן פחות מבן ששים ומיתה דהכא משמע זו היא מיתה בידי שמים וכרת בחמשים עד ששים ולא ששים בכלל וזהו [ק] שזרעו נכרת וי"מ דחמשים היא מיתה שבידי שמים וכי איתא בהדי זרעו הוי כרת וששים מיתת כל אדם ובשבת פרק שני (כה. בד"ה כרת) וברים יבמות (ב. בד"ה אשת אחיו) הארכתי: **אלא** במזלא תליא מילתא. והקשו בתוספות הא דאמרן בסוף שבת (דף קנו. ושם) אין מזל לישראל וי"ל דלפעמים משתנה ע"י מזל [ל] כי הנהו דהתם ופעמים שאין משתנה כדאמרינן בתענית (דף כה.) גבי רבי אלעזר בן פדת דא"ל ניחא לך דאחריב עלמא דאולי אברי' בעידנא דמזוני: **שתין** הלולי. יש מפרשים לאו דוקא: **ספין.** חשוב לאחר (הוא ו) היא מתה ואין כל בריה ספונה [מ] (כתובות עב.) פירוש [פ] חשובה ובמדרש ילמדנו [ע] אין העובדי כוכבים ספונים כלום שנא' (ישעיה מ) כל הגוים כאין נגדו וכן פירש בערוך [פ] והביא עדיין ראיות אחרות: **מאן** רקיע. פי' מתוקן ותפור ונעלות בלות ומטולאות (יהושע ט) תרגום בלן ומרוקעים למתפרות כסתות (יחזקאל יג) תרגומו דמחטטים רקיעי חשוך והוא לשון ישמעאל חתיכת בגד תפורה על הקרע בערוך [צ] ועוד הביא דאמרינן בפ' לא יחפור (ב"ב דף כ.) חזי למרקע לבוש מיהו יש ספרים כתוב שם לקרעא: בלע

מסורת הש"ס עם הוספות

א) [ב"ב יז.], ב) שמחות פרק ג, ג) [שבת לב:] סנהדרין דף עו: ע"ש, ד) שמחות פ"ג תענית ה) [סנהדרין], [עמוס' ...] רבה ותוס' יבמות קה. ד"ה רבא], ז) [ע' פרש"י שבת קכט. ובסנהד' לג:], ח) ע' ברכות דף ח., ט) [פסחים ג. ב"ב י: כתובות עז:], י) [ברכות מח: וש"נ], כ) מכות י. ע"ש, ל) תנחומא חקת ח, מ) פ"ב דביכורים, נ) [בב"ב קכא: עתוס' שם ד"ה יום שכלו בו מתי מדבר], ס) [ועי' בערוך ערך ספן ב], ע) תנחומא וישב ג, פ) [ערך ספן ג], צ) ערך רקע ב ע"ש ובהפלאה שבערכין.

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' א"ל מאן חשיב מאן ספון מאן רקיע. פי' מי הוא חשוב בעיניו ומאן ספון מי הוא אדם ראוי דליסתפו מיניה וחיים לדיבוריה ומאן רקיע מי מתוקן אצלו. מפי' ע"י קטן: ב] שם א"ל תרומה קא אכילנא ולאו קדש איקרי. פי' לאו תרומה אכילנא דאיקרי קודש ואי קטלית לי קא מטמיא וכתיב את משמרת תרומתי שצריך לשומרה בטהרה חלפא ליה שעתא ולא מת באותו פרק. מפי' הנ"ל:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י ובע"י זו היא **מיתת כל אדם**, והיא הגי' האמיתית וכמו שמביא קרא תבא בכלח, ועי' תוס' (דק"ס): ב] [בערוך ערך זווא ב' פי' שם האדם ועי' תוס' נדה כא ע"ב ד"ה זווא] (גליון) וע"ע בנדה שם ושם על הגליון, ועי' רש"י כת"י: ג] [בב"מ עג ע"ב אי' רב **סעורים** אחוה דרבא, בסמ"ך] (גליון): ד] [בערך רקע [ה] ז"ל הערוך במ"ק מאן חשיב מאן ספין מאן רקיע כלומר מי יכול להתפשט ולהתגבר באותה שעה עכ"ל צע"ק למעיין בערוך ערך רקע השני] (גליון) ועיין תוד"ה מאן: ה] "בשוקא" ליתא בכת"י, ובאמת אין ענינו לכאן ומבסמוך בא לכאן בטעות (דק"ס): ו] [גירסת הערוך **איתרחה**] (גליון): ז] בכת"י ובע"י נוסף **א"ל** דקא **דחקת** רגליה: ח] צ"ל **כדפי'** רש"י (באה"מ), [דברים לד, א]: ט] נדצ"ל **שנותינו בהם** ע' שנה (כ"ה בירושלמי): י] נראה שהיה כתוב לאחר **שנת כ'** והמדפיסים טעו (פורת יוסף), ועי' במפרשי הירושלמי: כ] ע"פ דברי המהרש"א נדצ"ל וזה (עי"ש): ל] נדצ"ל ע"י **זכות גדול** (גנזי יוסף, רש"ש עי"ש), עי' תוס' בשבת שם: מ] [צ"ל **סופנה**] (גליון):

עין משפט נר מצוה

רלה א מיי' פי"ג מהל' אבל הלכה ה סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שנה:

תורה אור השלם

א) וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְבַּר צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם: [במדבר כ, א]

ב) וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד יְיָ בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל פִּי יְיָ: [דברים לד, ה]

ג) בֶּן אָדָם הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמַגֵּפָה וְלֹא תִסְפֹּד וְלֹא תִבְכֶּה וְלוֹא תָבוֹא דִּמְעָתֶךָ: [יחזקאל כד, טז]

ד) וָאֲדַבֵּר אֶל הָעָם בַּבֹּקֶר וַתָּמָת אִשְׁתִּי בָּעָרֶב וָאַעַשׂ בַּבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי: [יחזקאל כד, יח]

ה) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד: [דברים לא, יד]

ו) תָּבוֹא בְכֶלַח אֱלֵי קָבֶר כַּעֲלוֹת גָּדִישׁ בְּעִתּוֹ: [איוב ה, כו]

ז) יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: [תהלים צ, י]

משנת ראשונים

חמשה זו היא מיתת כל אדם. ואין אומרין עליו שהוא רשע. **[חידושי הר"ן]**

הן קרבו ימיך למות. תמיהא לי מילתא דהא משה רבינו ע"ה לא חלה ולא כהתה עינו וביום מותו עלה אל הר העברים, ונ"ל דחולה מ"ט כדי שיהא התראתו לפקח בעניניו ולצוות על ביתו, וחמשה ימי חולי הוא דבר הגון ויש לו פנאי, ומצינו במשה רבינו ע"ה שהודיעו הקב"ה יום מיתתו ה' ימים מקודם. **[ריטב"א]**

הן חד קרבו תרי. אעפ"י שמת בנשיקה, רמז לו הקב"ה שכך היה ראוי למות לולי שמצא חן בעיניו. **[תוס' הרא"ש]**

חיי בני ומזוני. אריכות ימים ורוב בנים ורוב מזונות. **[רש"י בע"י]**

לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא. פי' ח"ו שיהא תלוי במזל לגמרי, דקיי"ל (שבת קנו.) אין מזל לישראל, ובטלת ברכות וקללות שבתורה כי חיי בני ומזוני כללים הם לכל טובות העולם הזה, אלא ה"ק דלאו בזכותא תליא מילתא לגמרי, דמזלא נמי איכא, אלא שזכות גדולה מבטלת המזל, וכולי עלמא לא חזו להכי אלא צדיק גמור שהוא למעלה [מן המזל], ולפיכך תרי צדיקי לא דמו בהא להדדי כדמפרש ואזיל דמסייע ליה מזלא, ומאן דאית ליה מזלא כיון דהוי בינוני שלא יפסיד מזלו סגי ליה בהכי, ומאן דלית ליה מזלא צריך זכיות גדולות. **[ריטב"א]**

מאן חשיב מאן ספין מאן רקיע. כלומר, מי חשוב כמשה שנקרא ספון, כדכתיב כי שם חלקת מחוקק ספון, ונקרא רקוע על שם שעלה לרקיע, ואף הוא נתירא מן המיתה כ"ש אני. **[תוס' הרא"ש]** מאן חשוב פי' כיון שנמסר אדם ביד מלאך המות אין שם חשיבות, מאן ספין גם הוא לשון חשיבות תרגום בפסוק ותמאן המלכה ושתי ולא ספנית יתהון. מאן רקיע פי' מי יכול להתפשט ולהתגבר באותה שעה. **[הערוך]** **מאן ספין.** מי הוא אדם ראוי דליסתפי מיניה וחייש לדיבוריה. **[רש"י בע"י]** **ותלמודו בידו.** פי' וקיום מצות בידו כשהצדיק נפטר מן העולם בא מלאך אחד ומזכיר כל מה שלמד לשמה ועל זה אמרינן אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. **[תשב"ץ, מנהגים סי' תקכ"ט]** **מאי כולי האי.** שאתה רודפני כ"כ בתוך הזמן הי' לך להמתין עד שלשים כולם. **[רש"י בע"י]** **קא דחקא רגליה דבר נתן.** פירוש בר נתן, דהוא רב הונא, ממהר להיות במקומך ולמלוך. דהכי אמרינן בפרק דיני ממונות מימות ר' ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. והוינן בה והא הוה הונא בר נתן, שאני הונא בר נתן דמיכף הוה כייף ליה לרב אשי ולבתר רב אשי הוה נשיא. **[חידושי הר"ן]** **נשים במועד מענות.** ירושלמי, מפני מה הנשים זריזות בעסקי המת, מפני שהן גרמו. **[שיטת ריב"ב]**

בו כפי שהיית, **לָא בְּעֵינָא** - לא הייתי חפץ בזה, **דְּנָפִישׁ בִּיעֲתוּתֵיהּ** - משום שגדולה היא הבהלה והפחד ממלאך המות אף שלא ציערני[עד], ואיני חפץ לעמוד בכך פעם נוספת.

הגמרא מביאה מעשים בכמה אמוראים שנשאו ונתנו עם מלאך המות בשעה שבא ליטול את נשמתם:

רַבִּי אֶלְעָזָר שהיה כהן, **הֲוָה קָאָכִיל תְּרוּמָה** - היה יושב ואוכל תרומה, **אִיתְחֲזֵי לֵיהּ** - נראה אליו מלאך המות, כשבא ליטול את נשמתו, כאומר לו 'בוא עמי'[עה]. **אֲמַר לֵיהּ** רבי אלעזר, הרי **תְּרוּמָה קָא אֲכִילְנָא** - אני אוכל עתה, שצריך לשמרה בטהרה, שנאמר (במדבר יח ח) 'מִשְׁמֶרֶת תְּרוּמֹתָי', ואם תהרגני היא תיטמא, ועוד, **וְלָאו 'קוֹדֶשׁ' אִיקְרֵי** - וכי אין התרומה נקראת בתורה (ויקרא כב יד) 'קֹדֶשׁ'[עו], הרי שחשובה היא מאד[עז]. התבייש ממנו מלאך המות והרפה ממנו, **וַחֲלָפָא לֵיהּ שַׁעְתָּא** - חלפה ועברה לו השעה, וחיה רבי אלעזר עוד זמן רב אחרי כן[עח].

מעשה נוסף:

רַב שֵׁשֶׁת, כאשר הגיעה שעת פטירתו, **אִיתְחֲזֵי לֵיהּ בְּשׁוּקָא** - נראה אליו מלאך המות בשוק. **אֲמַר לֵיהּ** רב ששת בתמיהה[עט], כך תרצה ליטול את נפשי, **בְּשׁוּקָא** - בחוצות העיר, **כִּבְהֵמָה**, כפוגע בבהמה, **אֵיתָא לְגַבֵּי בֵּיתָא** - בוא אל תוך הבית, וקח את נפשי מעל מיטתי, בדרך כבודי[פ].

מעשה נוסף:

רַב אַשִׁי שהיה נשיא, **אִיתְחֲזֵי לֵיהּ בְּשׁוּקָא** - נראה אליו מלאך המות בשוק. **אֲמַר לֵיהּ** רב אשי, **אִיתְרַח** - המתן[פא] **לִי תְּלָתִין יוֹמִין** - שלושים יום, **וַאֲהַדְרֵי לְתַלְמוּדָאִי** - ואחזור על תלמודי קודם מיתתי, משום **דְּאָמְרִיתוּ** - שאתם אומרים בשמים[פב], **'אַשְׁרֵי מִי שֶׁבָּא לְכָאן** מן העולם הזה, **וְתַלְמוּדוֹ בְּיָדוֹ'**[פג], שגור בפיו[פד]. **בְּיוֹם תְּלָתִין אָתָא** - ביום השלושים בא אליו שוב מלאך המות, כאומר, בוא עמי, שהרי המתנתי לך[פה]. **אֲמַר לֵיהּ** רב אשי, **מַאי כּוּלֵּי הַאי** - מהו כל זה, כלומר מדוע אתה רודף אותי כל כך ובא בתוך הזמן, היה לך להמתין עד שיכלו כל שלושים הימים[פו]. השיב לו מלאך המות, **קָא דַחֲקָא רַגְלֵיהּ דְּרַב הונא בַּר נָתָן** - רגלו של רב הונא בר נתן דוחקת, שכבר הגיע זמנו להיות נשיא[פז], וזה לא יתכן בעודך חי, מפני שכל עוד אתה חי אתה הוא הנשיא, **וְאֵין מַלְכוּת נוֹגַעַת בַּחֲבֶירְתָּהּ אֲפִילּוּ כִּמְלֹא נִימָא** - כעובי שערה, כלומר, אין מלכות יכולה לנגוע במה שמוכן למלכות אחרת ולקחתו ממנה אפילו כחוט השערה, ולכן כשמגיע זמנו של אדם למלוך, אין המלכתו מתעכבת כלל מחמת המלך הקודם[פח].

מעשה נוסף:

רַב חִסְדָּא, כאשר הגיע זמנו, **לָא הֲוָה יָכִיל לֵיהּ** - לא היה מלאך המות יכול לו, ליטול את נפשו, כיון **דְּלָא הֲוָה שָׁתִיק פּוּמֵיהּ מִגִּירְסָא** - לא היה פיו שותק לרגע מלגרוס בדברי תורה, וכל זמן שאדם עוסק בתורה אין למלאך המות רשות ליטול את נשמתו[פט]. **סָלִיק יָתִיב בְּאַרְזָא דְּבֵי רַב** - עלה מלאך המות וישב בעמוד של ארז שהיה סמוך לבית מדרשו של רב[צ], ועל ידי זה **פָּקַע אַרְזָא** - נשבר העמוד, **וְשָׁתַק** רב חסדא מגירסתו מחמת קול השבירה[צא], **וְיָכִיל לֵיהּ** - ואז יכל לו, ונטל את נשמתו.

מעשה נוסף:

רַבִּי חִיָּיא, לָא הֲוָה מָצֵי לְמִיקְרְבָא לֵיהּ - לא היה יכול מלאך המות להתקרב אליו[צב]. **יוֹמָא חַד אִידְמֵי לֵיהּ כְּעַנְיָא** - יום אחד נדמה לו מלאך המות בדמות עני[צג], **אָתָא טָרִיף אַבָּבָא** - בא והקיש על דלת[צד] ביתו של רבי חייא, **וְאָמַר לֵיהּ** - וביקש מרבי חייא, **אַפִּיק לִי רִיפְתָּא** - הוצא לי לחם לאכול. **אַפִּיקוּ לֵיהּ** - הוציאו לו בני הבית לחם. **אָמַר לֵיהּ** מלאך המות לרבי חייא[צה], **וְלָאו קָא מְרַחֵם מַר אַעַנְיָא** - הרי אתה מרחם על עני לתת לו לחם, אם כן **אַהַהוּא גַּבְרָא** - על אותו האיש, כלומר עלי, **אַמַּאי לָא קָא מְרַחֵם מַר** - מדוע לא תרחם עלי ותתן לי את נפשך, ולא תטריחני לבוא כמה פעמים, שנצטויתי להביאך לעולם הבא[צו]. **גַּלֵּי לֵיהּ** - גילה מלאך המות לרבי חייא שהוא מלאך המות, ולראיה **אַחְוֵי לֵיהּ שׁוּטָא דְנוּרָא** - הראה לו שוט של אש, ובזה ידע רבי חייא שהוא באמת מלאך המות[צז], **וְאַמְצֵי לֵיהּ נַפְשֵׁיהּ** - והמציא רבי חייא את עצמו למלאך המות, שיוכל ליטול את נפשו[צח].

★ ★ ★

עד. **רש"י** כת"י (ד"ה כמשכא). ו'ביעתותא' היא היבהלות פתאום, כשאדם רואה או שומע דבר ונבהל. רש"י (נדה עא. ד"ה ביעתותא).
אולם מרבינו שלמה בן היתום (ד"ה בינא) נראה שלא פירש זאת על מלאך המות, אלא על העולם, שאמר רב נחמן, לא הייתי רוצה לחזור לחיות בעולם הזה משום 'שרבות אנחותיו ואימותיו ובעתותיו'.

עה. **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה איתחזי).

עו. **בפסוק** (ויקרא כב יד) נאמר 'ואיש כי יאכל קודש בשגגה, ויסף חמישיתו עליו, ונתן לכהן את הקודש', ומבואר במשנה (תרומות פ"ו מ"ו) שמדובר בתרומה. ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה דאיקרי) הביא את הפסוק שאחריו (שם כב טו) 'ולא יחללו את קדשי בני ישראל את אשר ירימו לה'', שמבואר בגמרא (סנהדרין פג.) שמדובר בטבל [ונקרא קודש מחמת התרומה שבו, וכל שכן שתרומה עצמה נקראת קודש]. וראה עוד במסכת יבמות (עד:) שהפסוק (שם כב ז) 'ואחר יאכל מן הקדשים' מדבר בתרומה.

עז. **רש"י** כת"י (ד"ה ולאו, ד"ה ולא). וראה ברבינו שלמה בן היתום (ד"ה לאו) ובאיי הים (ד"ה ר"א) שפירשו שטענתו היתה מצד שהוא עוסק במצוה שדומה לאכילת קדשים, כי התרומה נקראת קודש.

עח. **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה חלפא). אמנם רש"י כת"י (ד"ה חלפא) כתב רק שלא מת באותו הפרק.

עט. **ר"ן** (ד"ה א"ל בשוקא).

פ. **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה אמר ליה, ד"ה תא). והוא גרס 'ביתאי', כלומר בוא אל תוך ביתי.

פא. **רש"י** כת"י (ד"ה איתרחי).

פב. **רש"י** כת"י (ד"ה דאמריתו).

פג. **במסכת** פסחים (נ.) מסופר שרב יוסף בנו של רבי יהושע בן לוי חלה ופרחה רוחו, ולאחר ששבה אליו סיפר ששמע שאומרים בעולם העליון 'אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו'.

פד. **רש"י** כת"י (ד"ה אשרי). וכן פירש ר"ח (פסחים נ. ד"ה ושמעתי) בפירוש הראשון.

פה. **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה ביום).

פו. **רש"י** כת"י (ד"ה מאי). אמנם בפירוש מסכת משקין (ד"ה בתר) הגירסא היא 'בתר יום שלושים אתא', ופירש את שאלת רב אשי, מה הוא כל זה שממהר אתה לבוא. וכן פירש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה אמר ליה ר' יוסי), 'למה תדחיקני כל כך'.

פז. **המיוחס** לרש"י (ד"ה דחקא) ור"ן (ד"ה א"ל דקא). וברש"י על עין יעקב (ד"ה דקא) גרס 'דקא דחקת', כלומר, אתה רב אשי, בהמשך מלכותך הנך דוחק את רגליו של רב הונא בר נתן מלמלוך.

פח. **משהגיע** זמנה של מלכות ליפול, ושל חברתה לעמוד במקומה, לא תתאחר נפילת הראשונה אפילו כמלוא נימא, אלא היא תיפול בזמן שנקבע לה, והמלכות החדשה תתפוס את מקומה. רש"י (יומא לח: ד"ה ואין).

פט. **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה לא). שהתורה מגינה על האדם ממות, כמו שאמרו בגמרא (סוטה כא.). רש"י (שבת ל: ד"ה הוה).

צ. **רש"י** על עין יעקב (ד"ה יתיב). ובמקום אחר פירש רש"י (ב"מ כ: ד"ה פקע) שהוא העמוד שבית המדרש נשען עליו.

צא. **רש"י** על עין יעקב (ד"ה ושתק).

צב. **מאותו** טעם שבמעשה פטירתו של רב חסדא, שלא היה פוסק מדברי תורה. על פי נפש יהודה (על מנורת המאור לר"י אבוהב, נר ד כלל ג ח"א פ"א).

צג. **המלאך** נהפך לצורת עני. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה אידמי).

צד. **רש"י** (עירובין קד. ד"ה טרף).

צה. **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה אמר להו) גרס 'אמר להו אפיקו ליה', שרבי חייא ציוה לאנשי ביתו להוציא לעני לחם, ועתה שב מלאך המות ופנה אל רבי חייא בדברים.

צו. **רש"י** על עין יעקב (ד"ה אהוא).

צז. **המיוחס** לרש"י ורש"י על עין יעקב (ד"ה אחוי). ובענף יוסף (ד"ה אהוא) ביאר, שמכיון שגזרו על מלאך המות להביא את נשמתו של רבי חייא ולא הביאה, הכוהו בששים שוטים של אש [כעין מה שנאמר במדרש (איכה רבה פתיחתא אות כד) על הכאת השֶׁמֶשׁ, ובגמרא (ב"מ פה:) על הכאת אליהו הנביא], ולכן הראה לרבי חייא שוט של אש, לרמוז לו על זה כדי שירחם עליו.

צח. **רש"י** על עין יעקב (ד"ה אחוי). ופירש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה אמצי), ש'אמצי' הוא מלשון הכתוב (ויקרא ט יב) 'וימציאו בני אהרן אליו את הדם' [שהיא לשון הושטה והזמנה (רש"י שם)], כלומר שרבי חייא הלך אל המלאך מעצמו. וסיים, שמכל אלו המעשים למדנו כמה מעלה יש לתורה וכמה הקדוש ברוך הוא אוהב את החכמים והצדיקים הרחוקים מכל עוון ומנוקים מכל חטא.

אלא חיה אבל שאר נשים מניחין ר' אלעזר אמר [א] אפילו שאר הנשים דכתיב [א] ותמת שם מרים ותקבר שם סמוך למיתה קבורה ואמר ר' אלעזר [ב] אף מרים בנשיקה מתה אתיא [א] שם [ב] שם ממשה ומפני מה לא נאמר בה על פי ה' מפני שגנאי הדבר לאומרו א"ר אמי למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת א"ר אלעזר למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה מה בגדי כהונה מכפרין אף מיתתן של צדיקים מכפרת. ת"ר [ג] מת פתאום זו היא מיתה חטופה חלה יום אחד ומת זו היא מיתה דחופה ר' חנניא בן גמליאל אומר זו היא מיתת מגפה שנאמר [ג] בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה וכתיב [ד] ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב שני ימים ומת זו היא מיתה דחויה ג' גערה ארבעה נזיפה חמשה זו היא מיתת כל אדם א"ר חנין מאי קרא [ה] הן קרבו ימיך למות הן חד קרבו תרי ימיך תרי הא חמשה הן חד [ג] שכן בלשון יוני קורין לאחת הן מת בחמשים שנה זו היא מיתת כרת [ד] חמשים ושתים שנה זו היא מיתתו של שמואל הרמתי ששים זו היא מיתה בידי שמים [ה] אמר מר זוטרא מאי קרא דכתיב [ו] תבא בכלח אלי קבר בכלח בגימטריא שיתין הוו שבעים שיבה שמונים גבורות דכתיב [ז] ימי שנותינו בהם שבעים שנה ואם בגבורות שמונים שנה אמר רבה מחמשים ועד ששים שנה זו היא מיתת כרת והאי דלא חשיב להו משום כבודו של שמואל הרמתי רב יוסף כי הוה בר שיתין עבד להו יומא טבא לרבנן אמר נפקי לי מכרת א"ל אביי נהי דנפק ליה מר מכרת דשני מכרת דיומי מי נפיק מר א"ל [ו] נקוט לך מיהא פלגא בידך רב הונא נח נפשיה פתאום הוו קא דייגי רבנן תנא להו זוגא דמהדייב [ז] לא שנו אלא שלא הגיע לגבורות אבל הגיע לגבורות זו היא מיתת נשיקה. אמר רבא חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא דהא [ח] רבה ורב חסדא תרוייהו רבנן צדיקי הוו מר מצלי ואתי מיטרא ומר מצלי ואתי מיטרא רב חסדא חיה תשעין ותרתין שנין רבה חיה ארבעין בי רב חסדא שיתין הלולי בי רבה שיתין תיכלי בי רב חסדא סמידא לכלבי ולא מתבעי בי רבה נהמא דשערי לאינשי ולא משתכח ואמר רבא הני תלת מילי בעאי קמי שמיא תרתי יהבו לי חדא לא יהבו לי חוכמתיה דרב הונא ועותריה דרב חסדא ויהבו לי ענותנותיה דרבה בר רב הונא לא יהבו לי. רב שעורים [ג] אחוה דרבא הוה יתיב קמיה דרבא חזייה דהוה קא מנמנם א"ל לימא ליה מר דלא לצערן א"ל מר לאו שושביניה הוא א"ל כיון דאימסר מזלא לא אשגח בי א"ל ליתחזי לי מר איתחזי ליה א"ל הוה ליה למר צערא א"ל [י] כי ריבדא דכוסילתא רבא הוה יתיב קמיה דר"נ חזייה דקא מנמנם א"ל לימא ליה מר דלא לצערן א"ל מר לאו אדם חשוב הוא [א] א"ל מאן חשיב מאן ספין מאן רקיע [ד] א"ל ליתחזי לי מר אתחזי ליה א"ל ה"ל למר צערא א"ל כמישחל בניתא מחלבא [ל] ואי אמר לי הקב"ה זיל בההוא עלמא כד הוית לא בעינא דנפיש ביעתותיה רבי אלעזר הוה קאכיל תרומה איתחזי ליה [ב] א"ל תרומה קא אכילנא ולאו קודש איקרי חלפא ליה שעתא רב ששת איתחזי ליה בשוקא אמר ליה בשוקא כבהמה איתא לגבי ביתא רב אשי איתחזי ליה בשוקא [ה] א"ל איתרח [ו] לי תלתין יומין ואהדרי לתלמודאי דאמריתו [ט] אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ביום תלתין אתא אמר ליה מאי כולי האי [ז] קא דחקא רגליה דבר נתן [י] ואין מלכות נוגעת בחבירתה אפילו כמלא נימא [פ] רב חסדא לא הוה יכיל ליה דלא הוה שתיק פומיה מגירסא סליק יתיב בארזא דבי רב פקע ארזא ושתק ויכיל ליה ר' חייא לא הוה מצי למיקרבא ליה יומא חד אידמי ליה כעניא אתא טריף אבבא א"ל אפיק לי ריפתא אפיקו ליה א"ל ולאו קא מרחם מר אעניא אההוא גברא אמאי לא קא מרחם מר גלי ליה אחוי ליה שוטא דנורא אמצי ליה נפשיה:

מתני'

אלא חיה. שמתה מחמת וולד, שהיא שופעת: מת פתאום. שלא חלה: מחמשים שנה. ולמעלה: והאי דלא חשיב ליה. בהדי כרת: כרת דיומי. שמא ימות מיתה חטופה: פלגא. למכרת דשני מיהא פלטי לי: מנמנם. גוסס: א"ל. רבא לרב שעורים: לימא מר. למלאך המות דלא לצעורי: שושביניה. דמלאך המות: דאימסר מזליה. איתרע מזליה: ליתחזי לי מר. בתר מיתה: מר לאו אדם חשוב. לימא ליה מר: ספין רקיע. מתוקן למיבעי מיניה: ביעתותיה. דמלאך המות: רגליה דבר נתן. למיהוי נשיא: אמאי לא מרחם. למתפקדנא למייתי ליה למר בההוא עלמא: אחוי ליה שוטא דנורא. וידע דהוא מלאך המות:

מתני'

מה פרה אדומה מכפרת. פירוש על מעשה העגל וכדאמרינן במדרש [ל] משל לבן השפחה שטינף פלטירין של מלך אומר המלך תבא אמו וכו': **מיתת** אהרן לבגדי כהונה. דכתיב (במדבר כ) והפשט את אהרן את בגדיו ואהרן יאסף ומת שם וכן פי' בקונטרס ואין לפרש מיתת בני אהרן לבגדי קדש ילבש לפי שאינו סמוך כ"כ: **מה** בגדי כהונה מכפרין. בזבחים כו' (דף פח:): **חטופה** ודחופה. לא ידענא מאי שנא הוא ומנא ליה: **ואדבר** אל העם בבקר. פי' וחלתה ומתה: **הן** קרבו וכו'. לאו דוקא דלא אשכחנא דמשה היה חולה וביום מותו כתב הרבה (סוטה יג:) ופסע כמה פסיעות בבת אחת כדפירש [פ] בפירוש חומש: **מת** בחמשים זו היא מיתת כרת. בירושלמי (פ"ב דביכורים) דייק מאל תכריתו שבט הקהתי (במדבר ד) ועבודתם עד חמשים דכתיב (שם ח) מבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ועוד מימי שנותיו [ט] ע' שנה דל עשרין דלא איענש עליהן נשתיירו חמשים (כדאי' שבת פט:) ותימה לפי' דהא משמע בשמעתין דבחמשים משנולד קאמר ועוד יהא חמשים לאחר שנתחייב כרת [ק] והוא מיתת כל אדם: **ומיתה** בידי שמים בששים. בירושלמי [מ] מפיק ממתי מדבר דאמרינן [י] לא מת אחד מהן פחות מבן ששים ומיתה דהכא משמע זו היא מיתה בידי שמים וכרת בחמשים עד ששים ולא ששים בכלל וזהו [ק] שזרעו נכרת וי"מ דחמשים היא מיתה שבידי שמים וכי איתא בהדי זרעו הוי כרת וששים מיתת כל אדם ובשבת פרק שני (כה. בד"ה כרת) ובריש יבמות (ב. בד"ה אשת אחיו) הארכתי: **אלא** במזלא תליא מילתא. והקשו בתוספות הא דאמרן בסוף שבת (דף קנו. ושם) אין מזל לישראל וי"ל דלפעמים משתנה ע"י מזל [ל] כי הנהו דהתם ופעמים שאין משתנה כדאמרינן בתענית (דף כה.) גבי רבי אלעזר בן פדת דא"ל ניחא לך דאחריב עלמא דאולי אברי' בעידנא דמזוני: **שתין** הלולי. יש מפרשים לאו דוקא: **ספין.** חשוב למחר (הוא ו) היא מתה ואין כל בריה ספונה [מ] (כתובות עב.) פירוש [ס] חשובה ובמדרש ילמדנו [ע] אין העובדי כוכבים ספונים כלום שנא' (ישעיה מ) כל הגוים כאין נגדו וכן פירש בערוך [פ] והביא עדיין ראיות אחרות: **מאן** רקיע. פי' מתוקן ותפור ונעלות בלות ומטולאות (יהושע ט) תרגום בלן ומרוקעים למתפרות כסתות (יחזקאל יג) תרגומו דמחטטים רקיעי חשוך והוא לשון ישמעאל חתיכת בגד תפורה על הקרע בערוך [צ] ועוד הביא דאמרינן בפ' לא יחפור (ב"ב דף כ.) חזי למרקע לבוש מיהו יש ספרים כתוב שם לקרעא:

בלע

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) [ב"ב יז.], ב) שמחות פרק ג, ג) [שבת לא: סנהדרין דף עו: ע"ש], ד) שמחות פ"ג תענית, ה) [סנהדרין], ו) [עתוס' ב"ב רכה ותוס' יבמות קה. ד"ה רבא], ז) [ע' פרש"י שבת קכט. ובסנהד' לג:], ח) ע' ברכות דף ח., ט) [פסחים ג. ב"ב י: כתובות עז:], י) [ברכות מח: וש"נ], כ) מכות י. ע"ש, ל) תנחומא חקת ח, מ) פ"ב דביכורים, נ) [בב"ב קכא: עתוס' שם ד"ה יום שכלו בו מתי מדבר], ס) [ועי' בערוך ערך ספן ב], ע) תנחומא וישב ג, פ) [ערך ספן ב], צ) ערך רקע ב ע"ש והפלאה שבערכין.

18/06/2018 אהחה

הגהות מהר"ב
רנשבורג

א] **גמ' א"ל מאן חשיב מאן ספון מאן רקיע.** פי' מי הוא חשוב בעיניו ומאן ספון מי הוא אדם ראוי דליסתפו מיניה וחייש לדיבוריה ומאן רקיע מי מתוקן אצלו. מפי' ע"י קטן: **ב]** **שם א"ל תרומה קא אכילנא ולאו קדש איקרי.** פי' לאו תרומה אכילנא דאיקרי קודש ואי קטלית לי קא מטמיא וכתיב את משמרת תרומתי שצריך לשומרה בטהרה חלפא ליה שעתא ולא מת באותו פרק. מפי' הנ"ל:

רש"י כת"י

[נדפס בסוף המסכת]

הגהות וציונים

א] בכת"י ובע"י זו היא **מיתת כל אדם**, והיא הגי' האמיתית וכמו שמביא קרא תבא בכלח, ועי' תוס' (דק"ס): **ב]** [בערוך ערך זווא ב' פי' שם האדם ועי' תוס' נדה כא ע"ב ד"ה זוזא] (גליון) וע"ע בנדה שם ושם על הגליון, ועי' רש"י כת"י: **ג]** [בב"מ עג ע"ב אי' **רב סעורים** אחוה דרבא, בסמ"ך] (גליון): **ד]** [בערוך רקע [ה] ז"ל הערוך במ"ק מאן חשיב מאן ספין מאן רקיע כלומר מי יכול להתפשט ולהתגבר באותה שעה עכ"ל צע"ק למעיין בערוך ערך רקע השני] (גליון) ועיין תוד"ה מאן: **ה]** "בשוקא" ליתא בכת"י, ובאמת אין ענינו לכאן ומבסמוך בא לכאן בטעות (דק"ס): **ו]** [גירסת הערוך **איתרדה**] (גליון): **ז]** בכת"י ובע"י נוסף **א"ל דקא דחקת** רגליה: **ח]** צ"ל **כדפי'** רש"י (באה"מ), [דברים לד, א]: **ט]** נדצ"ל **שנותינו בהם ע'** שנה (כ"ה בירושלמי): **י]** נראה שהיה כתוב לאחר **שנת כ'** והמדפיסים טעו (פורת יוסף), ועי' במפרשי הירושלמי: **כ]** ע"פ דברי המהרש"א נדצ"ל וזה (עי"ש): **ל]** נדצ"ל ע"י **זכות גדול** (גנזי יוסף, רש"ש עי"ש), עי' תוס' בשבת שם: **מ]** [צ"ל **סופנה**] (גליון):

עין משפט
נר מצוה

רלה א מיי' פי"ג מהל' אבל הלכה ה סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שנה:

תורה אור השלם

א) וַיָּבֹאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מִדְבַּר צִן בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקָדֵשׁ וַתָּמָת שָׁם מִרְיָם וַתִּקָּבֵר שָׁם: [במדבר כ, א]

ב) וַיָּמָת שָׁם מֹשֶׁה עֶבֶד יְיָ בְּאֶרֶץ מוֹאָב עַל פִּי יְיָ: [דברים לד, ה]

ג) בֶּן אָדָם הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת מַחְמַד עֵינֶיךָ בְּמַגֵּפָה וְלֹא תִסְפֹּד וְלֹא תִבְכֶּה וְלוֹא תָבוֹא דִּמְעָתֶךָ: [יחזקאל כד, טז]

ד) וָאֲדַבֵּר אֶל הָעָם בַּבֹּקֶר וַתָּמָת אִשְׁתִּי בָּעָרֶב וָאַעַשׂ בַּבֹּקֶר כַּאֲשֶׁר צֻוֵּיתִי: [יחזקאל כד, יח]

ה) וַיֹּאמֶר יְיָ אֶל מֹשֶׁה הֵן קָרְבוּ יָמֶיךָ לָמוּת קְרָא אֶת יְהוֹשֻׁעַ וְהִתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד וַאֲצַוֶּנּוּ וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וִיהוֹשֻׁעַ וַיִּתְיַצְּבוּ בְּאֹהֶל מוֹעֵד: [דברים לא, יד]

ו) תָּבוֹא בְכֶלַח אֱלֵי קָבֶר כַּעֲלוֹת גָּדִישׁ בְּעִתּוֹ: [איוב ה, כו]

ז) יְמֵי שְׁנוֹתֵינוּ בָהֶם שִׁבְעִים שָׁנָה וְאִם בִּגְבוּרֹת שְׁמוֹנִים שָׁנָה וְרָהְבָּם עָמָל וָאָוֶן כִּי גָז חִישׁ וַנָּעֻפָה: [תהלים צ, י]

משנת ראשונים

חמשה זו היא מיתת כל אדם. ואין אומרין עליו שהוא רשע. **[חידושי הר"ן]**

הן קרבו ימיך למות. תמיהא לי מילתא דהא משה רבינו ע"ה לא חלה ולא כהתה עינו וביום מותו עלה אל הר העברים, ונ"ל דחולה מ"ט כדי שיהא התראתו לפקח בעניניו ולצוות על ביתו, וחמשה ימי חולי הוא דבר הגון ויש לו פנאי, ומצינו במשה רבינו ע"ה שהודיעו הקב"ה יום מיתתו ה' ימים מקודם. **[ריטב"א]**

הן חד קרבו תרי. אעפ"י שמת בנשיקה, רמז לו הקב"ה שכך היה ראוי למות לולי שמצא חן בעיניו. **[תוס' הרא"ש]**

חיי בני ומזוני. אריכות ימים ורוב בנים ורוב מזונות. **[רש"י בע"י]**

לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא. פי' ח"ו שיהא תלוי במזל לגמרי, דקיי"ל (שבת קנו.) אין מזל לישראל, ובטלת ברכות וקללות שבתורה כי חיי בני ומזוני כללים הם לכל טובות העולם הזה, אלא ה"ק דלאו בזכותא תליא מילתא לגמרי, דמזלא נמי איכא, אלא שזכות גדולה מבטלת המזל, וכולי עלמא לא חזו להכי אלא צדיק גמור שהוא למעלה [מן המזל], ולפיכך תרי צדיקי לא דמו בהא להדדי כדמפרש ואזיל דמסייע ליה מזלא, ומאן דאית ליה מזלא כיון דהוי בינוני שלא יפסיד מזלו סגי ליה בהכי, ומאן דלית ליה מזלא צריך זכיות גדולות. **[ריטב"א]**

מאן חשיב מאן ספין מאן רקיע. כלומר, מי חשוב כמשה שנקרא ספון, כדכתיב כי שם חלקת מחוקק ספון, ונקרא רקוע על שם שעלה לרקיע, ואף הוא נתירא מן המיתה כ"ש אני. **[תוס' הרא"ש]** **מאן חשוב מאן ספין.** פי' כיון שנמסר אדם ביד מלאך המות אין שם חשיבות, מאן ספין גם הוא לשון חשיבות תרגום בפסוק ותמאן המלכה ושתי ולא ספנית יתהון. מאן רקיע פי' מי יכול להתפשט ולהתגבר באותה שעה. **[הערוך]** **מאן ספין.** מי הוא אדם ראוי דליסתפי מיניה וחייש לדיבוריה. **[רש"י בע"י]** **ותלמודו בידו.** פי' וקיום מצוות בידו כשהצדיק נפטר מן העולם בא מלאך אחד ומזכיר כל מה שלמד לשמה ועל זה אמרינן אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. **[תשב"ץ, מנהגים סי' תקכ"ט]** **מאי כולי האי.** שאתה רודפני כ"כ בתוך הזמן הי' לך להמתין עד שלשים כולם. **[רש"י בע"י]** **קא דחקא רגליה דבר נתן.** פירוש בר נתן, דהוא רב הונא, ממהר להיות במקומך ולמלוך. דהכי אמרינן בפרק דיני ממונות מימות ר' ועד רב אשי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד. והוינן בה והא הוה הונא בר נתן, שאני הונא בר נתן דמיכף הוה כייף ליה לרב אשי ולבתר רב אשי הוה נשיא. **[חידושי הר"ן]** **נשים במועד מענות.** ירושלמי, מפני מה הנשים זריזות בעסקי המת, מפני שהן גרמו. **[שיטת ריב"ב]**

מתני' [א] [א] נשים במועד מענות אבל לא מטפחות ר' ישמעאל אומר הסמוכות למטה מטפחות בראשי חדשים בחנוכה ובפורים מענות ומטפחות בזה וזה[א] לא מקוננות נקבר המת לא מענות ולא מטפחות איזהו עינוי שכולן עונות כאחת קינה שאחת מדברת וכולן עונות אחריה שנא' [א] ולמדנה בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה אבל לעתיד לבא הוא אומר [ב] בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וגו':

גמ' מאי אמרן [א] אמר רב ויי לאזלא ויי לחבילא אמר רבא נשי דשכנציב אמרן הכי ויי לאזלא ויי לחבילא ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ב] גוד גרמא מכבא ונמטי מיא לאנטיכי ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ב] עטוף וכסו טורי דבר רמי ובר רברבי הוא[ב] ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן שייול אצטלא דמלתא לבר חורין דשלימו זוודיה ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ג] רהיט ונפיל אמעברא ויזופתא יזיף ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ד] אחנא תגרי אזבזגי[ג] מיבדקו ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ה] מותא כי מותא ומרעין חיבוליא [ג] תניא היה ר"מ אומר [ג] טוב ללכת אל בית אבל וגו' עד והחי יתן אל לבו[ד] דברים של מיתה דיספד יספדוניה דיקבר יקברוניה דיטען יטענוניה דידל ידלוניה ואיכא דאמרי דלא ידל ידלוניה דכתיב [ד] כי טוב אמר לך עלה הנה וגו'. ת"ר כשמתו בניו של רבי ישמעאל נכנסו ד' זקנים לנחמו ר' טרפון ור' יוסי הגלילי ור' אלעזר בן עזריה ור"ע אמר להם ר' טרפון דעו שחכם גדול הוא ובקי באגדות אל יכנס אחד מכם לתוך דברי חבירו אמר ר"ע ואני אחרון פתח רבי ישמעאל ואמר רבו עונותיו תכפוהו אבליו הטריח רבותיו פעם ראשונה ושניה נענה ר"ט ואמר [ה] ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה והלא דברים ק"ו ומה נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת דכתיב [ו] ויקריבו בני אהרן את הדם אליו כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה נענה ר' יוסי הגלילי ואמר [ז] וספדו לו כל ישראל וקברו אותו והלא דברים ק"ו ומה אביה בן ירבעם שלא עשה אלא דבר אחד טוב דכתיב ביה [ז] יען נמצא בו דבר טוב כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה מאי דבר טוב ר' זירא ור' חיננא בר פפא חד אמר שביטל משמרתו ועלה לרגל[ה] וחד אמר שביטל פרדסאות [ו] שהושיב ירבעם אביו על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל נענה ר' אלעזר בן עזריה ואמר [ח] בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים [אשר היו לפניך כן] ישרפו לך והלא דברים ק"ו ומה צדקיהו מלך יהודה שלא עשה אלא מצוה אחת שהעלה ירמיה מן הטיט כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה נענה ר"ע ואמר [ט] ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדדרימון [בבקעת מגידו[ו]] [ס] ואמר רב יוסף אלמלא [י] תרגומיה דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר בעידנא ההוא יסגי מספדא בירושלם כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרימון בר טברימון וכמספד דיאשיה בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידו והלא דברים ק"ו ומה אחאב מלך ישראל שלא עשה אלא דבר אחד טוב דכתיב [י] והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה א"ל רבא לרבה בר מרי כתיב ביה בצדקיהו [ח] בשלום תמות וכתיב [כ] ואת עיני צדקיהו עור א"ל הכי א"ר יוחנן שמת נבוכדנאצר בימיו ואמר רבא לרבה בר מרי כתיב ביה ביאשיהו [ל] לכן הנני אוסיפך על אבותיך ונאספת אל קברותיך בשלום וכתיב [מ] ויורו היורים למלך יאשיהו [ז] ואמר רב יהודה אמר רב שעשאוהו ככברה א"ל הכי א"ר יוחנן שלא חרב בית המקדש בימיו. א"ר יוחנן[ז] [ב] אין מנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח אבל שנאמר [נ] אחרי כן פתח איוב את פיהו והדר [ס] ויען אליפז התימני[ח] [ס] א"ר אבהו [ג] מנין לאבל שמיסב בראש שנאמר [ע] אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם אחריני משמע אמר רב נחמן בר יצחק ינחם כתיב מר זוטרא אמר מהכא [פ] וסר מרזח סרוחים[ט] נעשה שר לסרוחים אמר ר' חמא בר חנינא מנין לחתן שמיסב בראש שנאמר [צ] כחתן יכהן פאר מה כהן בראש אף חתן בראש וכהן גופיה מנלן [ט] דתנא דבי ר' ישמעאל [ק] וקדשתו [ד] לכל דבר שבקדושה [י] לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון א"ר חנינא קשה יציאת נשמה מן הגוף

כציפורי

מתני' [י] בלא פירוש[כ]: **גמ'** לחבילא. חבלא: גוד גרמא מכבא. נפלו הלחיים: נמטו מיא לאנטיכי. כלומר הדרי מיא למפרע כלפי למעלה: שייול איצטלא דמלתא. כלומר יפה מיתה כמלבוש של מילת: דשלימו זוודיה. שכלו לו מזונותיו, שהוא עני: עטוף. חופך: אזבזגי. קיניה: מותא. כל אדם מת: (מרעא חבילא). מרעין חיבולייא. היסורין הן בבית[ל]: דידל ידלוניה. כלומר מגביהין בהספד למי שמגביה קולו להספד אחרים: הטריח רבותיו. שבאין לנחמו: משמרתו. שהושיב ירבעם שלא לעלות לרגל: מעמד במרכבה. שלא יכשלו: ינחם אחרים משמע. שמנחמין יושבין בראש: סרוחים. לשון רבים: לפתוח בראש. לקרות בס"ת[מ]: ולברך. ברכת המזון:

כליפורי

בלע המות. כדי לסיים בדבר הטוב משום דמועד קטן הוא סוף סדר מועד ומה"ט מתרץ הרב רבי יעקב מאורליינ"ש הא דאתחיל סדר נשים בט"ו נשים[ל] אע"ג דאתחיל בפורענותא לא מתחיל[מ] כדאמרינן בים נוחלין (ב"ב דף קח.) ותירץ דסומכין פורענות דמועד קטן אבל פורענות דיבמות דסמכינן פורענותא לפורענותא ונחמתא לנחמתא[מ]:

צדקיהו מלך יהודה. לדיק גמור היה[נ] אבל במקרא לא מצינו יותר כי אם שצוה להעלות ירמיהו מן הטיט:

ינחם כתיב. בכתובות (דף סט:[ס]) פירשנו בענין אחר שלא כפירוש הקונטרס דהכא:

וליטול מנה יפה ראשון. פי' יש לישראל ליתן לו אבל הוא אין לו ליטול כדאמרינן פ' מקום שנהגו (פסחים דף נ:) הנותן עיניו בחלק יפה כו' מיהו נראה לי דכהן כיון שזהו דינו יכול לראות סימן ברכה ואע"פ שאומרים בפ' הזרוע (חולין קלג.) ונתן ולא שיטול מעצמו אין זה לוקח מתנות כי אם רואה שפיר מה שהוא רוצה ואומר ליתן לו: [וע' תוס' גיטין נט: בד"ה וליטול מנה]:

הדרן עלך ואלו מגלחין
וסליקא לה מסכת מועד קטן

עין משפט
נר מצוה

רלז א מיי' פ"ו מהלכות י"ט הלכה כד ופי"א מהל' אבל הלכה ד סמג עשין ב טוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף ב וטוש"ע י"ד סי' תא סעיף ה:

רלז ב ג מיי' פי"ג מהלכות אבל הלכה ג סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שעו סעיף א:

רלח ד מיי' פ"ד מהל' כלי המקדש הלכה ב טוש"ע א"ח סי' קסז סעיף יד בהג"ה וסי' רא סעיף ב:

רש"י כת"י

[נדפס בדף כט.]

רבינו חננאל

מתני' נשים במועד מענות אבל לא מטפחות. מאי אמרן אמר רבא ויי לאזלא ויי לחבלא. פירוש נשי דשכנציב היו חכמות והיו מענות ואומרות אוי להולך כדכתיב כי הולך האדם אל בית עולמו וסבבו וגו' ואוי למי שהוא ממושכן ונתבע לשלם הפקדון שאצלו. כלומר האדם מתמשכן להשלים רוחו שהוא אצלו פקדון לבעליה. פי' **חבלא** משכון. פירוש **גוד גרמא מכבא ונמטי מיא לאנטוכיא.** חתוך המאכל מן השיניים ויגיע חמות המים באנטיכי. כלומר כיון שנחתך המאכל מפי החולה בוערת בו חמות ומחממת מי רגליו כחמות אנטיכי. דתנן[ע] אנטיכי אע"פ שגרופה אין שותין הימנה מפני שמחממת הרבה. פי' **שייול אצטלא דמלתא לבר חורי דשלימו זוודיה.** כלומר דומה כאצטלא של מילת לבנה לבן טובים שירד מנכסיו. ושלמה הצידה שלו הקבורה טובה לו מחיים. ויש שאומרים מי שאין לו בגדים ללבוש ישאל וילך ללות בן טובים של מת[נ] ושלמו ימי חייו. **עטוף וכסוי טורי דבר רברבי ובר רמי הוה.** פי' כמו אדם האומר להרים התעטפו והתכסו במלבושיכם הנאים כי זה האיש הבא להקבר אצלכם בן גדולים הוא. וי"א לבני אדם אומרים התעטפו והתכסו במלבושיכן ועמדו על ההרים וכסו אותן בשעת קבורתו כי בן גדולים ורמים הוא. **אחאנא תגרי דעל זבוגי מיבדקי.** פי' אחינו התגרים שעל קניינם מיבדקי. כלומר במקום סחורתן נבדקין הנאמנים הם אם לאו. כמו שאומרים (בעירובין סה) בג' דברים אדם ניכר בכוסו בכיסו ובכעסו. **רהיט ונפיל** א) **בר אודי ואמבדי יוזפתא יזיף.** פי' רץ בכל כחו ונופל בין האובדים ועל המעברות מלוה לוה. פי' כמו משל הוא. כלומר אע"פ שאדם רץ בכל כחו כל ימיו כשנופל בין האובדים אובדי הדרכים. או כשיגיע לעבור בנהר מתחנן למי שמעבירו ואם אין לו נוטל בהלואה ואינו מוצא. **מותא כי מותא ומרעא חבוליא.** פי' המות של זה כמיתת כל אדם. ואריכות חוליו תוספת כמו הרבית על המלוה. שיש מי שפורע חובו היא המלוה שנתנה לו ודיו. ויש מי שפורע ב) המלוה היא נשמתו ותוספת על נשמתו צער חליו. **תניא היה ר"מ אומר** מ"ד **טוב ללכת את בית אבל וגו'** והחי יתן אל לבו דברים של מיתה. דיספד יספדוניה דיקבר יקברוניה דטעון יטעוניה דידל ידלוניה. איכא דאמרי לא ידל דאדלוניה כדכתיב כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב אשר ראו עיניך.

חשק שלמה על ר"ח א) אולי צ"ל ביני אודי ואמעברי וכו'. ב) נראה דצ"ל ויש מי שפורע גם רבית המלוה היא נשמתו וכו'.

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) מגילה ג:, ב) [בערוך ערך גד שני נמצא פירוש ע"ז], ג) נדרים פג: כתובות עב., ד) תענית ל: ב"ב קכא: גיטין פח., ה) מגילה ג., ו) [ועי' תוס' ב"ק ג: ד"ה כדמתרגם], ז) תענית כב: [סנהדרין דף מח:], ח) כתובות דף סט:, ט) הוריות יב: נדרים סב. גיטין נט:, י) [עי' תוס' חולין פז. ד"ה וחייבו], כ) גיטין נט., ל) יבמות ב. עי"ש בתוספות ישנים, מ) [כדאיתא ב"ב יד:], נ) [שבת קמט: ערכין יז.], ס) [בד"ה אמר ר"נ], ע) שבת מא ע"א.

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' אמר רב ויי לאזלא ויי לחבילא. פי' אוי לה להליכה כזו שאינה חוזרת ואוי לה למשאוי כזה שנושאים את המת. פ"א אוי להולך לממושכנים עליו: ב] שם עטוף וכסו טורא. פי' התעטפו והתכסו ההרים בתכך שבן גדולים ובן גבוהים היה המת הזה: ג] שם רהיט ונפיל אמעברא ויזופתא יזיף. פי' רהיט תגר וטרחן היה כל ימיו ועכשיו נפל ריקם בלי ממון אמעברא כשביקש לעבור מן העולם וצריך ללוות ממון לתכריכין: ד] שם אחנא תגרי אזבזגי מיבדקו. פי' אחינו הסוחרים לאזבוגי מיבדקו באחריתם נראה עשרם כגון זה שאין לו עכשיו במה לקבור ועל מת עני אומרים אותו כדי שירחמו עליו. מע"י קטן: ה] שם מותא כי מותא ומרעין חיבוליא. פי' דמיתתו היה כמיתת כל אדם שהכל מתים. אמנם מרעין חיבוליא שיסורים קשים הו"ל יותר משאר ב"א. ג"ז מצאתי בע"י קטן. ונלע"ד לפי"ז דברש"י בד"ה מרעא חבילא וכו' צ"ל היסורין הן כבית עכ"ל וכל"ל ופי' דבריו דהיסורים הם בפנים ואינן ניכרין אף דמיתתו היתה שלימה כמיתת אחרים ודו"ק:

תורה אור השלם

א) כִּי שְׁמַעְנָה נָשִׁים דְּבַר יְיָ וְתִקַּח אָזְנְכֶם דְּבַר פִּיו וְלַמֵּדְנָה בְנוֹתֵיכֶם נֶהִי וְאִשָּׁה רְעוּתָהּ קִינָה: [ירמיה ט, יט]

ב) בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי אֱלֹהִים דִּמְעָה מֵעַל כָּל פָּנִים וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל הָאָרֶץ כִּי יְיָ דִּבֵּר: [ישעיה כה, ח] ג) טוֹב לָלֶכֶת אֶל בֵּית אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל לִבּוֹ: [קהלת ז, ב] ד) כִּי טוֹב אֲמָר לְךָ עֲלֵה הֵנָּה מֵהַשְׁפִּילְךָ לִפְנֵי נָדִיב אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ: [משלי כה, ז] ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו] ו) וַיַּקְרִבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת הַדָּם אֵלָיו וַיִּטְבֹּל אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וַיִּתֵּן עַל קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת הַדָּם יָצַק אֶל יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ: [ויקרא ט, ט] ז) וְסָפְדוּ לוֹ כָל יִשְׂרָאֵל וְקָבְרוּ אֹתוֹ כִּי זֶה לְבַדּוֹ יָבֹא לְיָרָבְעָם אֶל קָבֶר יַעַן נִמְצָא בוֹ דָּבָר טוֹב אֶל יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּבֵית יָרָבְעָם: [מלכים א' יד, יג] ח) בְּשָׁלוֹם תָּמוּת וּבְמִשְׂרְפוֹת אֲבוֹתֶיךָ הַמְּלָכִים הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ כֵּן יִשְׂרְפוּ לָךְ וְהוֹי אָדוֹן יִסְפְּדוּ לָךְ כִּי דָבָר אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם יְיָ: [ירמיה לד, ה] ט) בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפֵּד בִּירוּשָׁלַיִם כְּמִסְפַּד הֲדַדְ רִמּוֹן בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן: [זכריה יב, יא] י) וַתַּעֲלֶה הַמִּלְחָמָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהַמֶּלֶךְ הָיָה מָעֳמָד בַּמֶּרְכָּבָה נֹכַח אֲרָם וַיָּמָת בָּעֶרֶב וַיִּצֶק דַּם הַמַּכָּה אֶל חֵיק הָרָכֶב: [מלכים א' כב, לה] כ) וְאֶת עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר וַיַּאַסְרֵהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם לָבִיא אֹתוֹ בָּבֶלָה: [ירמיה לט, ז] ל) לָכֵן הִנְנִי אֹסִפְךָ עַל אֲבֹתֶיךָ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל קִבְרֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם וְלֹא תִרְאֶינָה עֵינֶיךָ בְּכֹל הָרָעָה אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא עַל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיָּשִׁיבוּ אֶת הַמֶּלֶךְ דָּבָר: [מלכים ב' כב, כ] מ) וַיֹּרוּ הַיֹּרִים לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַעֲבָדָיו הַעֲבִירוּנִי כִּי הָחֳלֵיתִי מְאֹד: [דברי הימים ב' לה, כג] נ) אַחֲרֵי כֵן פָּתַח אִיּוֹב אֶת פִּיהוּ וַיְקַלֵּל אֶת יוֹמוֹ: [איוב ג, א] ס) וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר: [איוב ד, א] ע) אֶבְחַר דַּרְכָּם וְאֵשֵׁב רֹאשׁ וְאֶשְׁכּוֹן כְּמֶלֶךְ בַּגְּדוּד כַּאֲשֶׁר אֲבֵלִים יְנַחֵם: [איוב כט, כה] פ) לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים: [עמוס ו, ז] צ) שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיְיָ תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ: [ישעיה סא, י] ק) וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי אֶת לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מַקְרִיב קָדֹשׁ יִהְיֶה לָּךְ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְיָ מְקַדִּשְׁכֶם: [ויקרא כא, ח]

הגהות וציונים

א] בכת"י וראשונים בזה ובזה **אין** מקוננות, ובמשניות הגירסא **אבל** לא מקוננות, ועי' תוי"ט ומלאכת שלמה: ב] [כאדם האומר להרים התעטפו והתכסו במלבושים נאים כי זה האיש הבא להקבר אצלכם בן גדולים הוא. ערוך] (גליון): ג] בע"י **דאזבוני**. והיא הגירסא המעולה (דק"ס) ועיין פי' ר"ח ובמהרש"א: ד] בכת"י ובע"י נוסף **מאי והחי יתן אל לבו** (וכ"ה בכתובות): ה] [שהושיבו אביו שומר שלא יעלה איש לרגל ובטל משמרתו ועלה. ז"ל רש"י במלכים] (גליון): ו] בקרא **מגדון**: ז] בכת"י ובראשונים הגי' **ואמר רב יהודה אמר רב** אין מנחמין רשאין לומר וכו', ומקודם לזה איתא עוד מימרא משמו **אמר רב יהודה אמר רב אין מנחמין רשאין לישב אלא על גבי קרקע שנאמר וישבו אתו לארץ** [איוב ב, יג]. ונשמט בדפוסים מחה"ד (ביאור הגר"א שפז עי"ש, חילופי גירסאות, דק"ס): ח] [דכתיב **ואין דובר אליו דבר וכתיב** אחרי כן פתח איוב את פיהו **וענו חביריו** כך מצאתי הגי' בתורת האדם להרמב"ן ז"ל] (גליון): ט] בכת"י ובכתובות **מר וזח**: י] פרש"י על כל עמוד זה תמצא בעין יעקב ע"ש (גליון) ובמהדורתינו העתקנוהו במסגרת רש"י כת"י: כ] נראה שהוא הערת הגליון והיה כתוב "בר"א פי'" והיינו "ברב אלפס פירש" ששם יש פי' רש"י על המשנה והמדפיסים טעו והחליפו ל' בר' וגם טעו והכניסוהו בפנים (מראה אש ועי' תפארת ישראל בילקו"מ): ל] צ"ל **היסורין הן רבית** (חת"ס ומהרצ"ח וגנזי יוסף בשם הבית אפרים, עי"ש, וכ"ה בהגהת הגליון ברש"י שבע"י), ועי' הגר"ב רנשבורג: מ] נדצ"ל **דאתחולי** בפורענותא לא **מתחלינן** (באה"מ): נ] בכת"י בן טובים **שמת**:

משנה

המשנה ממשיכה בדיני הנהגות קבורת המת במועד:
נָשִׁים בַּמּוֹעֵד מְעַנּוֹת - משמיעות נשים דברי צער ובכי על המת בחול המועד[א], **אֲבָל לֹא מְטַפְּחוֹת** - אולם אין סופקות כף אל כף בדרך צער[ב]. **רַבִּי יִשְׁמָעֵאל אוֹמֵר, הַנָּשִׁים הַסְּמוּכוֹת לַמִּטָּה אַף מְטַפְּחוֹת.**

בְּרָאשֵׁי חֳדָשִׁים, בַּחֲנוּכָּה וּבַפּוּרִים, הנשים מְעַנּוֹת וּמְטַפְּחוֹת.

אבל **בָּזֶה וָזֶה** - בחול המועד, בראשי חדשים, בחנוכה ובפורים, **לֹא מְקוֹנְנוֹת**[ג], ולהלן יתבאר מהי קינה.

וכל זה, הוא דווקא בפני המת, אבל אם **נִקְבַּר הַמֵּת, לֹא מְעַנּוֹת וְלֹא מְטַפְּחוֹת**[ד].

מבארת המשנה, **אֵיזֶהוּ עִינּוּי, שֶׁכּוּלָּן עוֹנוֹת** ואומרות **כְּאַחַת** דברי צער, ואיזוהי **קִינָה, שֶׁאַחַת מְדַבֶּרֶת וְכוּלָּן** חוזרות **ועוֹנוֹת אַחֲרֶיהָ** דברי הקינה שאמרה[ה], **שֶׁנֶּאֱמַר** (ירמיה ט יט) **'וְלַמֵּדְנָה בְנוֹתֵיכֶם נֶהִי, וְאִשָּׁה רְעוּתָהּ קִינָה'**, הרי שקינה נאמרת באופן זה, שאשה אומרת, וחבירתה עונה כנגדה[ו].

מסיימת המשנה, וכל זה הוא בימים אלו, שיש בהם מיתה ואבילות, **אֲבָל לֶעָתִיד לָבֹא הוּא אוֹמֵר** (ישעיה כה ח) **'בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח, וּמָחָה ה' אֱלֹהִים דִּמְעָה מֵעַל כָּל פָּנִים' וגו'**, עתיד ה' להעלים את המות לעולם, ולקנח את דמעות עם ישראל[ז], שלא יהיה מות ולא תהיה דמעה, וכולם אומרים שירה[ח].

★

גמרא

הגמרא מבארת כיצד היו הנשים מבכות:
מבררת הגמרא, **מַאי אָמְרָן** - מה היו הנשים אומרות בהספדן. מבארת הגמרא, **אָמַר רַב, וַיי לְאַזְלָא, וַיי לַחֲבִילָא** - אוי להליכה זו של המת[ט], אוי למשכון זה שנתבע לבעליו, שנפש האדם נמצאת אצלו בפיקדון למשך ימי חייו, וכעת נדרש לבעליו[י].

אָמַר רָבָא, נָשֵׁי דִּשְׁכַנְצִיב אָמְרָן הָכִי - נשות העיר שכנציב[יא] היו אומרות בלשון זו שאמר רב, **וַיי לְאַזְלָא וַיי לַחֲבִילָא**[יב].

הגמרא מביאה דברים נוספים שהיו נשות אותו מקום נוהגות לומר:
וְאָמַר רָבָא, נְשֵׁי דִּשְׁכַנְצִיב אָמְרָן - נשות שכנציב היו נוהגות לומר, **גּוֹד גַּרְמָא מִכָּכָא** - חתוך המאכל מן השיניים, **וְנִמְטֵי מַיָּא** - ויגיעו המים **לְאַנְטִיכֵי**, כלומר, כאשר מושכים המאכל מפי החולה, יתחמם גופו מאד, ויחמו מי רגליו מאד, כמים הנמצאים באנטיכי [-מין כירה][יג].

וְאָמַר רָבָא, נְשֵׁי דִּשְׁכַנְצִיב אָמְרָן - היו אומרות אחר הנפטר, **עַטּוּף וְכַסּוּ טוּרֵי** - התעטפו ההרים בחושך לאות אבילות, **דְּבַר רָמֵי וּבַר רַבְרְבֵי הוּא** - שזה הבא להיקבר, בן גדולים ובן רמים הוא[יד].

וְאָמַר רָבָא, נְשֵׁי דִּשְׁכַנְצִיב אָמְרָן, שַׁיְּילוּ, אִצְטְלָא דְּמֵלְתָא, לְבַר חוֹרִין דְּשַׁלִּימוּ זְוָודֵיהּ - בן טובים שתמו מזונותיו, שאין לו פרנסה, המיתה יפה לו כבגד יקר של משי, כלומר, טוב מותו מחייו[טו].

וְאָמַר רָבָא, נְשֵׁי דִּשְׁכַנְצִיב אָמְרָן - היו אומרות על זה שאין לו ממון להיקבר כראוי, **רָהִיט, וְנָפִיל אַמַּעְבָּרָא וְיָזוּפְתָּא יָזִיף** - אדם

א. **כן** היה מנהגם בשעת הקבורה, להביא נשים שיבכו על המת, וכפי ששנינו בכתובות (מו:) בענין חובת הבעל בקבורת אשתו, אפילו עני שבישראל לא יפחות משני חלילים ומקוננת. ולהלן יתבאר מהו 'מענות'.
ואף שאין מספידים בחול המועד, דבר זה שהיו אומרות [כפי שיבואר בגמרא להלן] מותר באופן האמור. וראה בילקוט ביאורים בענין צידוק הדין.

ב. **רש"י** כת"י (ד"ה מטפחות). ותוספות במגילה (ג: ד"ה מענות) הוסיפו, וכן על ירך או על הפנים. אמנם במגילה רש"י (שם ד"ה ולא), שמטפחות על ליבן.

ג. **שקינה** מעוררת יותר את הבכי. תפארת ישראל (פ"ג מ"ט יכין אות סח).

ד. **ואף** בראשי חדשים ובחנוכה ובפורים, אין מענות ואין מטפחות. פסקי ריא"ז (ד"ה נקבר). וכל שכן שאין מקוננות.

ה. **פירש** רבינו יהונתן מלוניל (ד"ה נקבר), שהיו חוזרות על כל מה שאמרה, או שהיו אומרות רק ראשי פרקים.

ו. **רש"י** (כת"י ד"ה אשה) פירש שהראיה היא ממה שאומר 'ולמדנה', הרי שדרך קינה, שאחת מלמדת לחבירתה, וכן פירש הרע"ב (פ"ג מ"ט). ורבינו יהונתן מלוניל (ד"ה ואשה) פירש, שהראיה היא מתיבות 'ואשה רעותה', הרי שדרך קינה, שאשה אומרת לחבירתה.

ז. **רש"י** ורד"ק (שם).

ח. **רש"י** (כת"י ד"ה אבל).
ואמר התנא דברים אלו בשביל לסיים את סדר מועד בדבר טוב ולא בדבר אבילות, שמסכת מועד קטן היא סוף סדר מועד. רש"י (שם). וכן כתבו תוספות (ד"ה בלע). וכתב התפארת בחורים (בתוס' שם), שזהו דווקא מצד שהיא סוף הסדר, אבל לא מצד שסוף מסכת היא, שלא מצינו שמקפיד התנא לסיים מסכת בדבר טוב, אלא רק כאשר מסיים סדר. אולם הרמב"ם (בהקדמה לפירוש המשניות) חולק על דברי התוספות, שכתב שמסכת חגיגה היא סוף סדר מועד.
בקרן אורה (ד"ה אבל) ביאר הענין בשם השלטי גיבורים, שלעתיד לבא לא תהיה מיתה על ידי מקרה, כמו שנאמר (משלי יג כג) 'ויש נספה בלא משפט', אולם תהיה מיתה על ידי חטא, ש'איש בחטאו יומת' (דברים כד טז), וכיון שלא יהיה יצר הרע שולט, לא יהיה החטא מצוי, ולא תהיה המיתה מצויה.

ט. **רש"י** (כת"י ד"ה ויי) כתב 'הליכה זו שאינה חוזרת', ומדבריו משמע שהולך על הולכת המת לקבורה, שהיא הליכה שממנה לא שב. ורבינו חננאל (ד"ה נקבר) כתב, שהוא על דרך שנאמר (קהלת יב ה) 'כי הולך האדם אל בית עולמו', ומשמע שהוא על הליכתו לעולם העליון.

י. **במיוחס** לרש"י (ד"ה חבילא) פירש 'חבלא', והיינו משכון [כמו 'ולא תחבול בגד אלמנה' (דברים כד יז), שפירושו, לא תקח את בגדה כמשכון]. וכן כתב רבינו חננאל (ד"ה חבלא). ורש"י בכת"י (ד"ה ויי) כתב כאמור 'אוי להליכה זו שאינה חוזרת', והולך על הליכת המת לקבורה, וממשיך 'ואוי למשאוי כזה שנושאים את המת', ואף זה על נשיאת המת. ותוספות הרא"ש (ד"ה ווי) פירש אף הוא 'חבילא' מלשון משכון, ובאופן אחר, שנשות שכנציב היו מקוננות על כל אדם כפי עניינו, ועל אדם שהיה מת בעוד חובות רבים רובצים עליו, והיו הבנים מתמשכנים עליהם, היו אומרות כלשון זו, ופירושה, אוי להולך זה ואוי לבניו שמתמשכנים מחמתו. וראה ביאורים נוספים בעין אליהו (ד"ה ווי).

יא. **היתה** עיר ושמה שכנציב. פירוש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה אמ' רבא).

יב. **כתב** היעב"ץ (ד"ה אמר), שבא רבא לומר בכך שהביא את מנהג נשות שכנציב [וכן בשאר דברים שהיו נוהגות לומר, שמביא להלן], שאף ששנינו בפסחים (קיב:) שאמר רבי לבנו, אל תדור בשכנציב כיון שליצנים הם, מכל מקום דברים ראויים שבהם, יש לומר. ועוד יש לומר, שרק האנשים שם היו ליצנים, אבל הנשים לא.

יג. **רבינו** חננאל (ד"ה פירוש גוד). וכפי ששנינו בשבת (מא.) 'אנטיכי, אף על פי שגרופה, אין שותים ממנה'. והיא כירה שיש בה שני חללים, בחלל אחד יש גחלים, ובחלל אחד מחממים המים, ואפילו לאחר שפינו ממנה את הגחלים חמה היא מאד, שמתוך שדפנותיה עבות, נאגר בהן החום למשך זמן רב. וכן פירש בערוך (ערך גד - ג) בפירושו הראשון. ובפירוש המיוחס לרש"י (ד"ה גוד, ד"ה נמטו) פירש, נפלו הלחיים, כלומר, שנפלו עצמות הפה שמחזיקות השיניים במקומם, ושבים המים למפרע, כלפי מעלה. וכתב המהרש"א (ח"א ד"ה גוד) שפירוש רש"י אינו מובן לו, ומורה על פירוש הערוך. ובאבני שיש (לאטמאן, ברש"י ד"ה נמטו) ביאר ברש"י, ש'אנטיכי' כוונתו לשם נהר, ומשמע, שהמים עולים כלפי מעלה ושבים למקורם. והילקוט הגרשוני (בביאור המאמרים על נשי שכנציב אות ב) ביאר ברש"י בדרך משל, שהאדם שנפטר לבית עולמו, אין הוא יכול ליזון ממזון גשמי, שהרי כבר נפלו לחייו ושיניו, ולכן צריך הוא להביא מזון רוחני, מים של תורה, לתוך כלי בעולם הזה, בשביל שיזון ממנו בעולם הבא. וזהו שכתב רש"י שחוזרים המים כלפי מעלה, שאחר מיתת האדם, עולים המים של תורה ששתה ולמד בעולם הזה, כלפי מעלה, לעולם הבא. ובאיי הים (ד"ה גוד) ביאר את דברי הגמרא באופן אחר, שדרך האדם הבריא, שאינו מקפיד על דברי מאכלו שיהיו מבושלים די צרכם, כיון שאומר שעל ידי כח שיניו החזקות יצליח ללעוס כל מאכל, אבל כאשר נופלות שיניו ומלתעותיו נחלשות, אזי מקפיד הוא שיהיה מזונו מבושל היטב. וזהו שאומר גוד גרמא וכו', שבנפול השיניים מן החניכיים, יש לשים מים באנטיכי, כלומר, יש להרבות במים ובבישול, בשביל לרכך המאכל ויהיה ניתן לאכלו. ודבר זה משל הוא, שכל זמן שהצדיקים נמצאים בתוך עם ישראל, מתקנים הם המאכל והפרנסה לכל העם, כשיניים המתקנות המאכל לשאר הגוף, שבזכותם ניזונים, וכפי שאמרו (ברכות יז:) 'כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני'. אבל בזמן שנאספו הצדיקים מן העולם, אין מי שיתקן לנו זכות המזון והפרנסה, וצריכים אנו להיוושע בזכות החסד והרחמים שאנו עושים, שכל המרחם על הבריות, מרחמים עליו מן השמים, והחסד והרחמים מתוארים בשם 'מים'.

יד. **רש"י** על העין יעקב (ד"ה ויעטוף). וכן במיוחס לרש"י (ד"ה עטוף) פירש ענין ההתעטפות ב'חושך'. וכן כתב בפירוש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ותוב אמרן עטוף), שהוא ענין אבילות, מעין מה שנאמר באיכה (ג יג) 'בהתעטפם כחלל'. ורבינו חננאל (ד"ה עטוף) בפירוש הראשון כתב, התעטפו ההרים במלבושיכם הנאים, בדרך כבוד, כי זה האיש הבא להיקבר אצלכם, בן גדולים הוא. וכן פירש הר"ן (ד"ה עטוף), שהיו אומרות כן על אדם גדול שמת בדרך עושר וכבוד ויש לו כל צרכו, התעטפו ההרים בכלי כבוד, כי מאד אתם נכבדים בתכריכי הגדול שבא אצלכם.

טו. **פירוש** המיוחס לרש"י (ד"ה שיול, ד"ה דשלימו) ורבינו חננאל (ד"ה פי' שיול). ו'שיילו' היינו גולל, מצבת הקבר, בלשונן של נשות שכנציב. רש"י כת"י (ד"ה שיול). והערוך (ערך שיל) פירש על אותה הדרך, אלא ש'שיילו' פירש בלשון שאול, שטוב לו השאול כבגד יקר. עוד פירש רבינו חננאל מלשון הַשְּׁאָלָה, שמי שאין לו בגדים נאים ללבוש, 'שיול איצטלא מילת', ילך וישאל בגדים 'לבר חורין דשלימו זוודיה', מבן טובים ששלמו ימיו, שכבר מת. עוד פירש המהרש"א (ח"א ד"ה שיול) על זו הדרך, שהוא כפשוטו, שאמרו כן על עני שמת ואין לו תכריכים להיקבר בהם. ואף רש"י (כת"י ד"ה

מתני' [א] נשים במועד מענות אבל לא מטפחות ר' ישמעאל אומר הסמוכות למטה מטפחות בראשי חדשים בחנוכה ובפורים מענות ומטפחות בזה וזה[א] לא מקוננות נקבר המת לא מענות ולא מטפחות איזהו עינוי שכולן עונות כאחת קינה שאחת מדברת וכולן עונות אחריה שנא' [א] ולמדנה בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה אבל לעתיד לבא הוא אומר [ב] בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וגו': **גמ'** מאי אמרן [א] אמר רב ויי לאזלא ויי לחבילא אמר רבא נשי דשכנציב אמרן הכי ויי לאזלא ויי לחבילא ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ב] גוד גרמא מכבא ונמטי מיא לאנטיכי ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ב] עטוף וכסו טורי דבר רמי ובר רברבי הוא[ד] ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן שייול אצטלא דמלתא לבר חורין דשלימו זוודיה ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ג] רהיט ונפיל אמעברא ויזופתא יזיף ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ד] אחנא תגרי אזבזגי[ג] מיבדקו ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ה] מותא כי מותא ומרעין חיבוליא [ג] תניא היה ר"מ אומר [ג] טוב ללכת אל בית אבל וגו' עד והחי יתן אל לבו[ד] דברים של מיתה דיספד יספדוניה דיקבר יקברוניה דיטען יטעונוניה דידל ידלוניה ואיכא דאמרי דלא ידל ידלוניה דכתיב [ד] כי טוב אמר לך עלה הנה וגו'. ת"ר כשמתו בניו של רבי ישמעאל נכנסו ד' זקנים לנחמו ר' טרפון ור' יוסי הגלילי ור' אלעזר בן עזריה ור"ע אמר להם ר' טרפון דעו שחכם גדול הוא ובקי באגדות אל יכנס אחד מכם לתוך דברי חבירו אמר ר"ע ואני אחרון פתח רבי ישמעאל ואמר רבו עונותיו תכפוהו אבליו הטריח רבותיו פעם ראשונה ושניה נענה ר"ט ואמר [ה] ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה והלא דברים ק"ו ומה נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת דכתיב [ו] ויקריבו בני אהרן את הדם אליו כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה נענה ר' יוסי הגלילי ואמר [ז] וספדו לו כל ישראל וקברו אותו והלא דברים ק"ו ומה אביה בן ירבעם שלא עשה אלא דבר אחד טוב דכתיב ביה [ז] יען נמצא בו דבר טוב כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה מאי דבר טוב ר' זירא ור' חיננא בר פפא חד אמר שביטל משמרתו ועלה לרגל[ה] וחד אמר שביטל פרדסאות [ז] שהושיב ירבעם אביו על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל נענה ר' אלעזר בן עזריה ואמר [ח] בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים [אשר היו לפניך כן] ישרפו לך והלא דברים ק"ו ומה צדקיהו מלך יהודה שלא עשה אלא מצוה אחת שהעלה ירמיה מן הטיט כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה נענה ר"ע ואמר [ט] ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדדרימון [בבקעת מגידו[ו]] [ח] ואמר רב יוסף אלמלא [י] תרגומיה דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר בעידנא ההוא יסגי מספדא בירושלם כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרימון בר טברימון וכמספד דיאשיה בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידו והלא דברים ק"ו ומה אחאב מלך ישראל שלא עשה אלא דבר אחד טוב דכתיב [י] והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה א"ל רבא לרבה בר מרי כתיב ביה בצדקיהו [ח] בשלום תמות וכתיב [כ] ואת עיני צדקיהו עור א"ל הכי א"ר יוחנן שמת נבוכדנאצר בימיו ואמר רבא לרבה בר מרי כתיב ביה ביאשיהו [ל] לכן הנני אוסיפך על אבותיך ונאספת אל קברותיך בשלום וכתיב [מ] ויורו היורים למלך יאשיהו [י] ואמר רב יהודה אמר רב שעשאוהו ככברה א"ל הכי א"ר יוחנן שלא חרב בית המקדש בימיו. א"ר יוחנן[ז] [ב] אין מנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח אבל שנאמר [נ] אחרי כן פתח איוב את פיהו והדר [ס] ויען אליפז התימני[ח] [ס] א"ר אבהו [ג] מנין לאבל שמיסב בראש שנאמר [ע] אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם אמר רב נחמן בר יצחק ינחם כתיב מר זוטרא אמר מהכא [פ] וסר מרזח סרוחים מרזח[ט] נעשה שר לסרוחים אמר ר' חמא בר חנינא מנין לחתן שמיסב בראש שנאמר [צ] כחתן יכהן פאר מה כהן בראש אף חתן בראש וכהן גופיה מנלן [ט] דתנא דבי ר' ישמעאל [ק] וקדשתו [ד] לכל דבר שבקדושה [י] לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון א"ר חנינא קשה יציאת נשמה מן הגוף

כציפורי

מתני' [ו]בלא פירוש[י]: **גמ'** לחבילא. אבלא: גוד גרמא מכבא. נפלו הלחיים: נמטו מיא לאנטיכי. כלומר הדרי מיא למפרע כלפי למעלה: שייול איצטלא דמלתא. כלומר יפה מיתה כמלבוש של מילת: דשלימו זוודיה. שכלו לו מזונותיו, שהוא עני: עטוף. חושך: אזבזגי. קיניה: מותא. כל אדם מת: (מרעא חבילא). מרעין חיבולייא. האיסורין הן בבית[ל]: דידל ידלוניה. כלומר מגביהין בהספד למי שמגביה קולו להספד אחרים: הטריח רבותיו. שבאין לנחמו: משמרתו. שהושיב ירבעם שלא לעלות לרגל: מעמד במרכבה. שלא יכשלו: ינחם אחרים משמע. שמנחמין יושבין בראש: סרוחים. לשון רבים: לפתוח בראש. לקרות בס"ת[כ]: ולברך. ברכת המזון:

כציפורי

בלע המות. כדי לסיים בדבר הטוב משום דמועד קטן הוא סוף סדר מועד ומה"ט מתרץ הרב רבי יעקב מאורליינ"ש הא דלאתחיל סדר נשים בט"ו נשים[ו] אע"ג דלאתחיל בפורענותא לא מתחיל[מ] כדאמרינן ביש נוחלין (ב"ב דף קח.) ותירץ דסומכין פורענות דמועד קטן אצל פורענות דיבמות דסמכינן פורענותא לפורענותא ונחמתא לנחמתא[מ]:

צדקיהו מלך יהודה. צדיק גמור היה[י] אבל במקרא לא מצינו יותר כי אם שצוה להעלות ירמיהו מן הטיט:

ינחם כתיב. בכתובות (דף סט:[ח]) פירשנו בענין אחר שלא כפירוש הקונטרס דהכא:

וליטול מנה יפה ראשון. פי' יש לישראל ליתן לו אבל הוא אין לו ליטול כדאמרינן פ' מקום שנהגו (פסחים דף נ:) הנותן עיניו בחלק יפה כו' מיהו נראה לי דכהן כיון שזהו דינו יכול לראות סימן ברכה ואע"פ שאומרים בפ' הזרוע (חולין קלג.) ונתן ולא שיטול מעצמו אין זה לוקח מתנות כי אם רואה שפיר מה שהוא רוצה ואומר ליתן לו: [וע' תוס' גיטין נט: בד"ה וליטול מנה]

הדרן עלך ואלו מגלחין
וסליקא לה מסכת מועד קטן

עין משפט נר מצוה

רלו א מיי' פ"ו מהלכות י"ט הלכה כד ופי"א מהל' אבל הלכה ד סמג עשין ב טוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף ג וטוש"ע י"ד סי' תא סעיף ה:

רלז ב ג מיי' פי"ג מהלכות אבל הלכה ג סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שעו סעיף א:

רלח ד מיי' פ"ד מהל' כלי המקדש הלכה ב טוש"ע א"ח סי' קסז סעיף יד בהג"ה וסי' רא סעיף ב:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בדף כט.]

◆

משנת ראשונים

ויי לאזלא ויי לחבילא. אוי לה להליכה כזו שאינה חוזרת ואוי שנושאים את המת. **[רש"י בע"י]**

והיו אומרות זה, על מת שמניח בני ביתו מגולגלים ברחובות ומתיראין להתמשכן על חובותיו, כלומר אוי להולך ואוי לנשארים, שיתמשכנו עליו. **[מאירי]**

לבר חורין דשלימו זוודיה. פירוש השאילו לזה הנכבד גלימא של משי שכבר הושלמו הוצאותיו ולא תצטרכו להוציא עליו עוד מזון וכסות, זה היה אומר על עני בן טובים שאין לו תכריכין לפי כבודו. **[חדושי הר"ן]**

ומה נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת. ביום שמתו, ועל שם אותה מצוה שעשו בו ביום שהוא היה יום הראשון למלא את ידם נאמר ואחיכם כל בית ישראל יבכו בניו של רבי שלמדו ולימדו תורה וקימו מצות על אחת כמה וכמה שאנו רואים לספדם. **[רש"י בע"י]**

שלא יעלו ישראל לרגל. שאמר אל יעלו ישראל שם ויראו מלכות בית דוד יושבים בעזרה, ואני לא אשב בעזרה, לפי שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד ויחזרו כל ישראל מאחרי, ויהיו נמשכין אחרי דוד, וכדכתיב עתה תשוב הממלכה לבית דוד. **[חדושי הר"ן]**

מסורת הש"ס עם הוספות

א) מגילה ג:, ב) [בערוך ערך גד שני נמצא פירוש ע"ז], ג) נדרים פג: כתובות עב., ד) תענית ל: ב"ב קכא: גיטין פח., ה) מגילה ג., ו) [ועי' תוס' ב"ק ג: ד"ה כדמתרגם], ז) תענית כב: [סנהדרין דף מח:], ח) כתובות דף סט:, ט) הוריות יב: נדרים סב. גיטין נט:, י) [עי' תוס' חולין פז. ד"ה וחייבו], כ) גיטין נט., ל) יבמות ב. עי"ש בתוספות ישנים, מ) [כדאיתא ב"ב יד:], נ) [שבת קמט: ערכין יז.], ס) [בד"ה אמר ר"נ].

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' אמר רב ויי לאזלא ויי לחבילא. פי' אוי לה להליכה כזו שאינה חוזרת ואוי לה למשאוי כזה שנושאים את המת. פ"א אוי להולך לממושכנים עליו: **ב] שם עטוף וכסו טורא.** פי' התעטפו והתכסו ההרים בחשך שבן גדולים ובן גבוהים היה המת הזה: **ג] שם רהיט ונפיל אמעברא ויזופתא יזיף.** פי' רהיט תגר וטרחן היה כל ימיו ועכשיו נפל ריקם בלי ממון אמעברא כשביקש לעבור מן העולם וצריך ללוות ממון לתכריכין: **ד] שם אחנא תגרי אזבזגי מיבדקו.** פי' אחינו הסוחרים דלאזוגי מידבקו באחריתם נראה עשרם כגון זה שאין לו עכשיו במה לקבור ועל מת עני אומרים אותו כדי שירחמו עליו. מע"ק: **ה] שם מותא כי מותא ומרעין חיבוליא.** פי' דמיתתו היה כמיתת כל אדם שהכל מתים. אמנם מרעין חיבוליא יסורים קשים הו"ל יותר מאשר ב"א. ג"ז מצאתי בע"י קטן. ונלע"ד לפי"ז דברש"י בד"ה מרעא חבילא וכו' צ"ל היסורין הן רבית עכ"ל וכצ"ל ופי' דבריו דהיסורים הם בפנים ואינן ניכרין אף דמיתתו היתה שלימה כמיתת אחרים ודו"ק:

◆

תורה אור השלם

א) כִּי שְׁמַעְנָה נָשִׁים דְּבַר יְיָ וְתִקַּח אָזְנְכֶם דְּבַר פִּיו וְלַמֵּדְנָה בְנוֹתֵיכֶם נֶהִי וְאִשָּׁה רְעוּתָהּ קִינָה: [ירמיה ט, יט]

ב) בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי אֱלֹהִים דִּמְעָה מֵעַל כָּל פָּנִים וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל הָאָרֶץ כִּי יְיָ דִּבֵּר: [ישעיה כה, ח] ג) טוֹב לָלֶכֶת אֶל בֵּית אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל לִבּוֹ: [קהלת ז, ב] ד) כִּי טוֹב אֲמָר לְךָ עֲלֵה הֵנָּה מֵהַשְׁפִּילְךָ לִפְנֵי נָדִיב אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ: [משלי כה, ז] ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו] ו) וַיַּקְרִבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת הַדָּם אֵלָיו וַיִּטְבֹּל אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וַיִּתֵּן עַל קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת הַדָּם יָצַק אֶל יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ: [ויקרא ט, ט] ז) וְסָפְדוּ לוֹ כָל יִשְׂרָאֵל וְקָבְרוּ אֹתוֹ כִּי זֶה לְבַדּוֹ יָבֹא לְיָרָבְעָם אֶל קָבֶר יַעַן נִמְצָא בוֹ דָּבָר טוֹב אֶל יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּבֵית יָרָבְעָם: [מלכים א' יד, יג] ח) בְּשָׁלוֹם תָּמוּת וּבְמִשְׂרְפוֹת אֲבוֹתֶיךָ הַמְּלָכִים הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ כֵּן יִשְׂרְפוּ לָךְ וְהוֹי אָדוֹן יִסְפְּדוּ לָךְ כִּי דָבָר אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם יְיָ: [ירמיה לד, ה] ט) בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפֵּד בִּירוּשָׁלִַם כְּמִסְפַּד הֲדַדְ רִמּוֹן בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן: [זכריה יב, יא] י) וַתַּעֲלֶה הַמִּלְחָמָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהַמֶּלֶךְ הָיָה מָעֳמָד בַּמֶּרְכָּבָה נֹכַח אֲרָם וַיָּמָת בָּעֶרֶב וַיִּצֶק דַּם הַמַּכָּה אֶל חֵיק הָרָכֶב: [מלכים א' כב, לה] כ) וְאֶת עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר וַיַּאַסְרֵהוּ בַנְחֻשְׁתַּיִם לָבִיא אֹתוֹ בָּבֶלָה: [ירמיה לט, ז] ל) לָכֵן הִנְנִי אֹסִפְךָ עַל אֲבֹתֶיךָ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל קִבְרֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם וְלֹא תִרְאֶינָה עֵינֶיךָ בְּכֹל הָרָעָה אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא עַל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיָּשִׁיבוּ אֶת הַמֶּלֶךְ דָּבָר: [מלכים ב' כב, כ] מ) וַיֹּרוּ הַיֹּרִים לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַעֲבָדָיו הַעֲבִירוּנִי כִּי הָחֳלֵיתִי מְאֹד: [דברי הימים ב' לה, כג] נ) אַחֲרֵי כֵן פָּתַח אִיּוֹב אֶת פִּיהוּ וַיְקַלֵּל אֶת יוֹמוֹ: [איוב ג, א] ס) וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר: [איוב ד, א] ע) אֶבְחַר דַּרְכָּם וְאֵשֵׁב רֹאשׁ וְאֶשְׁכּוֹן כְּמֶלֶךְ בַּגְּדוּד כַּאֲשֶׁר אֲבֵלִים יְנַחֵם: [איוב כט, כה] פ) לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים: [עמוס ו, ז] צ) שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּיְיָ תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ: [ישעיה סא, י] ק) וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי אֶת לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מַקְרִיב קָדֹשׁ יִהְיֶה לָּךְ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְיָ מְקַדִּשְׁכֶם: [ויקרא כא, ח]

הגהות וציונים

א] בכת"י וראשונים בזה ובזה **אין** מקוננות, ובמשניות הגירסא **אבל** לא מקוננות, ועי' תוי"ט ומלאכת שלמה: ב] [כאדם האומר להרים התעטפו והתכסו במלבושים נאים כי זה האיש הבא להקבר אצלכם בן גדולים הוא. ערוך] (גליון): ג] בע"י **דאזבוגי**. והיא הגירסא המעולה (דק"ס) ועיין פי' ר"ח ובמהרש"א: ד] בכת"י ובע"י נוסף **מאי והחי יתן אל לבו** (וכ"ה בכתובות): ה] [שהושיבו אביו שומר שלא יעלה איש לרגל ובטל משמרתו ועלה. ז"ל רש"י במלכים] (גליון): ו] בקרא **מגדון**: ז] בכת"י ובראשונים הגי' **ואמר רב יהודה אמר רב** אין מנחמין רשאין לומר וכו', ומקודם לזה איתא עוד מימרא משמו **אמר רב יהודה אמר רב אין מנחמין רשאין לישב אלא על גבי קרקע שנאמר וישבו אתו לארץ** [איוב ב, יג]. ונשמט בדפוסים מחה"ד (ביאור הגר"א שפז עי"ש, חילופי גירסאות, דק"ס): ח] [דכתיב **ואין דובר אליו דבר וכתיב** אחרי כן פתח איוב את פיהו **וענו חביריו** כך מצאתי הגי' בתורת האדם להרמב"ן ז"ל] (גליון): ט] בכת"י ובכתובות **מר וזח**: י] פרש"י על כל עמוד זה תמצא בעין יעקב ע"ש (גליון) ובמהדורתינו העתקנוהו במסגרת רש"י כת"י: כ] נראה שהוא הערת הגליון והיה כתוב "בר"א פי'" והיינו "ברב אלפס פירש" ששם יש פי' רש"י על המשנה והמדפיסים טעו והחליפו ל' בר' וגם טעו והכניסוהו בפנים (מראה אש ועי' תפארת ישראל בילקו"מ): ל] צ"ל **היסורין הן רבית** (גנזי יוסף, מהרצ"ח עי"ש בילקו"מ, ועי' הגהת הגליון ברש"י שבע"י), ועי' הגר"ב רנשבורג: מ] נדצ"ל **דאתחולי** בפורענותא לא **מתחלינן** (באה"מ):

לאהרן 18/06/2018

שהיה טרחן, ורץ כל ימיו אחר הממון, ועתה נופל הוא ריקם, שכאשר עובר מן העולם צריך ללוות ממון בשביל תכריכים[טז].

וְאָמַר רָבָא, נְשֵׁי דְשְׁכַנְצִיב אָמְרָן, אַחְנָא תַּגָּרֵי, אַזְבְזְגֵי מִיבַּדְקוּ - אחינו הסוחרים, במקום סחורתם וקניינם נבדקים, האם נאמנים הם או לא[יז].

וְאָמַר רָבָא, נְשֵׁי דְשְׁכַנְצִיב אָמְרָן, מוֹתָא כִּי מוֹתָא - מותו של זה הרי הוא כמותו של כל אדם, שהלא כל אדם מת לבסוף, **וּמַרְעִין חִיבּוּלַיָא** - אולם היסורים הרעים שסבל קודם מיתתו, הרי הם כריבית שנוספה על הלוואתו, שזהו דבר שהוטל עליו יותר מכל אדם[יח].

★

הגמרא מביאה מאמרים נוספים בענין המיתה והקבורה:

תַּנְיָא בברייתא, בזמן קבורת המת **הָיָה רַבִּי מֵאִיר אוֹמֵר, 'טוֹב לָלֶכֶת אֶל בֵּית אֵבֶל** מִלֶּכֶת אֶל בֵּית מִשְׁתֶּה' וגו' (קהלת ז ג), וממשיך דברי הפסוק **עַד 'וְהַחַי יִתֵּן אֶל לִבּוֹ'**. ומה יתן החי אל לבו, **דְּבָרִים שֶׁל מִיתָה**, כלומר, ישיב אל לבו שגם הוא עתיד למות, וראוי לו להשתדל בכבוד המת, שכאשר ינהג עם המת כן ינהגו עמו[יט], **דְּיִסְפַּד, יִסְפְּדוּנֵיהּ** - שמי שיספיד אחרים, יספדוהו גם כן בשעת מותו[כ], **דְּיִקְבַּר, יִקְבְּרוּנֵיהּ** - מי שיקבור אחרים, יקברוהו, **דְּיִטְעַן, יִטְעֲנוּנֵיהּ** - מי שישא את משא המת להובילו לקבורה, ישאוהו לקבורה[כא], **דְּיִדַּל, יִדְלוּנֵיהּ** - ומי שירים את קולו בהספד על אחרים, ירימו עליו קול בהספד גם כן[כב]. **וְאִיכָּא דְּאָמְרִי** - יש שאמרו מימרא זו, לענין 'ידל', בלשון אחרת, **דְּלָא יִדַּל, יִדְלוּנֵיהּ** - מי שלא מגביה עצמו בגסות, אלא משפיל עצמו לעסוק בצרכי קבורה של אחרים, מגביהים אותו מן השמים[כג], **דִּכְתִיב** (משלי כה ז) **'כִּי טוֹב אֱמָר לְךָ עֲלֵה הֵנָּה וגו'** מֵהַשְׁפִּילְךָ לִפְנֵי נָדִיב אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ', טוב לך שתעלה ותתכבד ברשות, משתעלה ותגביה את עצמך בגאוה, וישפילוך וירחיקוך[כד].

★

הגמרא מביאה מעשה בענין ניחום אבלים:

תָּנוּ רַבָּנָן בברייתא, **כְּשֶׁמֵּתוּ בָּנָיו שֶׁל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל, נִכְנְסוּ אַרְבָּעָה זְקֵנִים לְנַחֲמוֹ**, ואלו הם, **רַבִּי טַרְפוֹן, וְרַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי, וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא. אָמַר לָהֶם רַבִּי טַרְפוֹן** לשאר זקנים קודם כניסתם, **דְּעוּ שֶׁחָכָם גָּדוֹל הוּא** רבי ישמעאל, **וּבָקִי בָּאַגָּדוֹת, אַל יִכָּנֵס אֶחָד מִכֶּם לְתוֹךְ דִּבְרֵי חֲבֵירוֹ**[כה]. **אָמַר רַבִּי עֲקִיבָא, וַאֲנִי אדרוש אַחֲרוֹן**[כו]. אחר שנכנסו, **פָּתַח רַבִּי יִשְׁמָעֵאל וְאָמַר, רַבּוּ עֲוֹנוֹתָיו, תְּכָפוּהוּ אֲבָלָיו וְהִטְרִיחַ רַבּוֹתָיו פַּעַם רִאשׁוֹנָה וּשְׁנִיָּה**, והתכוון לומר על עצמו, מחמת עוונותיי הרבים נענשתי להתאבל בתכיפות, וגרמתי טירחה לרבותי, שהוצרכו לבא לנחמני שתי פעמים[כז].

נַעֲנָה רַבִּי טַרְפוֹן לדבריו של רבי ישמעאל **וְאָמַר**, נאמר בתורה שאמר משה לאהרן ולבניו הנותרים אחר מות נדב ואביהוא **'וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה** אֲשֶׁר שָׂרַף ה'' (ויקרא י ו), ומדבר זה יש לנו לדרוש, **וַהֲלֹא הַדְּבָרִים קַל וָחוֹמֶר, וּמַה נָּדָב וַאֲבִיהוּא, שֶׁלֹּא עָשׂוּ אֶלָּא מִצְוָה אַחַת** ביום מיתתם[כח], **דִּכְתִיב** באותו יום (שם ט ט) **'וַיַּקְרִיבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת הַדָּם אֵלָיו'**, שהגישו לאהרן את דם הקרבן לזריקתו על המזבח, ובזכות אותה מצוה נאמר בהם **כָּךְ**, שזכו שכל ישראל יתאבלו על מיתתם, **בָּנָיו שֶׁל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל**, שלמדו ולימדו תורה וקיימו מצוות הרבה, **עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה** שראוי לכל ישראל לספדם ולהתאבל עליהם[כט].

נַעֲנָה רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי וְאָמַר, נאמר בנבואת אחיהו אל אשת ירבעם, בענין מות בנה אביה (מלכים א' יד יג) **'וְסָפְדוּ לוֹ כָל יִשְׂרָאֵל וְקָבְרוּ אוֹתוֹ'**, ומדבר זה יש לנו לדרוש, **וַהֲלֹא הַדְּבָרִים קַל וָחוֹמֶר, וּמַה אֲבִיָּה בֶּן יָרָבְעָם, שֶׁלֹּא עָשָׂה אֶלָּא דָּבָר אֶחָד טוֹב, דִּכְתִיב בֵּיהּ** בהמשך הפסוק **'יַעַן נִמְצָא בוֹ דָּבָר טוֹב** אֶל ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּבֵית יָרָבְעָם', **כָּךְ**, שלכן ספדו לו כל ישראל, **בָּנָיו שֶׁל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל** שעשו כמה וכמה מצוות, **עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה** שצריכים כל ישראל לספוד להם.

(נר) כתב שכל ענין הספד זה, שטוב מותו מחייו, היה בשביל שירחמו עליו לעשות לו ארון ותכריכים. ובילקוט הגרשוני (בביאור המאמרים על נשי שכנציב אות ג) ביאר בשם האורח ישרים, 'שיול איצטלא מילתא', שכל אחד מן העומדים לפני הנפטר יש לו להשאיל לו מזכויותיו, ללמוד משנה או ליתן צדקה לעילוי נשמתו, 'לבר חורין דשלימו זוודא', שהמת בן חורין הוא מן המצוות ואינו יכול יותר לדאוג לצידה לדרך רחוקה, לעולם העליון.

טז. **על** פי רש"י (כת"י ד"ה רהיט) והגהות מהר"ב רנשבורג (אות ג). ורבינו חננאל (ד"ה רהיט) פירש בדרך משל, שאדם רודף אחר הממון כל ימיו ובכל אופן אין לו כדי צרכו, שכאשר מגיע לעבור את הנהר, צריך ללוות בשביל שיעבירוהו. ועל זו הדרך ביאר בתוספות הרא"ש (ד"ה רהיט), שיש אדם שהוא בקי לרדת למעמקי הים לשלות משם אלמוגים, והיא אומנות גדולה וחשובה, ואף על פי כן כאשר רוצה לעבור את הנהר, אין בידו לפרוע שכר הספינה עד שילווה מאחר, שאין עומדים לו כוחו וחכמתו. ובילקוט הגרשוני (שם אות ו) ביאר על דרך שביאר במאמר הקודם, שהעומדים סביב המת משאילים לו מזכויותיהם, שהאדם רץ וטורח כל ימיו אחר הממון, שיהיה לו לחם לאכול ובגד ללבוש, וכעת כאשר עובר מן העולם, אין לו בגד ללבוש לנשמתו, וצריך הוא ללוות מן העומדים סביב מיטתו.

יז. **המיוחס** לרש"י (ד"ה אזבזגי) [שכתב 'קיניה', וכן התבאר במהרש"א (ח"א ד"ה אחנא) בדברי הערוך], ורבינו חננאל (ד"ה אחנא). וכפי ששנינו בעירובין (סה:), בשלשה דברים ניכר אדם, בכוסו, בכיסו [-בממונו] ובכעסו, שבשעת מקחו עם בני אדם, ניכר אדם אם נאמן הוא. ערוך (ערך זבזגא). ובהגהות וציונים מביא גירסא נוספת שעולה יפה לפירוש זה 'דאזבוני מיבדקי', ואזבוני היינו מקח. ורש"י בכת"י (ד"ה אזבגי) פירש, שבאחריתם של הסוחרים, אחר שמתו וממונם גלוי, ניכר האם עשירים הם או לא. והיו אומרות כן על נפטר עני שאין לו ממון לתכריכים כדי שירחמו עליו ויתנו לו. וכל אלו המאמרים ראה בעין אליהו (ד"ה ואמר, ואילך) שביאר באופנים נוספים על דרך הרמז והדרש.

יח. **והיינו** שנפש האדם הרי היא אצלו כמשכון וכהלוואה, וכשמת, שב הפיקדון לבעליו [כפי שהתבאר בתחילת הענין], אולם יש מי שמלבד נפשו, נושים ממנו ריבית ותוספת, וזהו היסורים הבאים עליו. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ותוב אמרן מותא). ובילקוט הגרשוני (שם אות ז) פירש שאומרות, שכל אדם מת אולם יש תקווה לאחריתו, שיקום בזמן תחיית המתים, אולם 'מרעין חיבוליא', רע ומר אם היה מלווה בריבית, שמקובלנו שמלווי בריבית אינם קמים בתחיית המתים [וכן מובא בתוספות בסוטה (ה. ד"ה כל)].

יט. **רש"י** (נדרים פג: ד"ה דיספוד). והוסיף הריטב"א (ד"ה דקבר) לפרש, שכיון שעוסק בקבורה, יעלה על לבו שבבא היום יקברוהו גם כן, וכשעוסק בהספד, יעלה על לבו שבבא היום יספדו לו גם כן, ויתן על לבו לשוב בתשובה ולתקן מעשיו, ושני הפירושים אמת.

כ. **ולא** יאמר, מה לי להספיד מי שאינו קרוב לי. רש"י (כת"י ד"ה דיספד).

כא. **רש"י** (שם ד"ה דיטען).

כתב בעין אליהו (ד"ה דיספד), שאף שקודם נושאים את המת ואחר כך קוברים אותו, אמר בסדר ההפוך, קודם 'דיקבר' ואחר כך 'דיטען', משום שבתחילה מדובר על מת שקוברים אותו במקומו, ואחר כך מדובר על מי שצריכים לשאתו לקבורה במקום רחוק. וראה עוד בילקוט הביאורים.

כב. **המיוחס** לרש"י (ד"ה דידל). וביאר בעין אליהו (שם), שיש שני מיני הספדים, יש הספד שמספידים אחר המיטה קודם הקבורה, ועליו אומר 'דיספד', ויש הספד שמספידים אחר זמן, וזהו ההספד האמור כאן ב'דידל'. ולשון 'ידל' מתיישב בזה יפה, שהוא לשון הרמה, שאחר שכבר עבר זמן מן המיתה ונשכח מן הלב, מעלה את המת על הלב והמחשבה, שמזכירו בהספד.

כג. **רש"י** (כת"י ד"ה איכא).

כד. **רש"י** (שם ד"ה דכתיב). ועל זו הדרך פירש במצודת דוד (על הפסוק), טוב שתשב במקום שפלים, ויאמרו לך תעלה ותשב במקום הגדולים, משתגביה עצמך ותשב שם בעצמך ויאמרו לך השפל ורד.

כה. **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה אל) פירשו כפשוטו, שלא יכנסו לדברי חבריהם ויראה הדבר לרבי ישמעאל כגנאי, ויקפיד עליהם. והר"ן (ד"ה אל) פירש, שכיון שתלמיד חכם גדול הוא רבי ישמעאל, ראוי שכל אחד יאמר דבר בפני עצמו, ולא יחזור על דברי חבירו. והמהרש"א (ח"א ד"ה א"ל) פירש, שלא יכנסו זה עם זה במשא ומתן בהלכה, ומתוך כך יבא רבי ישמעאל גם הוא לשאת ולתת עמהם בהלכה, מתוך שהוא חכם ובקי, ואבל אסור בדברי תורה כפי ששנינו לעיל (טו.).

כו. **פירש** הר"ן (ד"ה א"ר) על פי דבריו, שהסכים לדבר אחרון, אף שיצטרך לומר דבר חדש שלא אמרוהו השלשה שלפניו. ובעיני העדה (וזאת הברכה ד"ה מסכת מועד קטן) מבאר דברי הר"ן באריכות.

כז. **שנפטרו** לו לרבי ישמעאל שני בנים בשני זמנים שונים. רש"י (כת"י ד"ה ראשונה). ונאמר שפתח רבי ישמעאל, לפי שאין המנחמים רשאים לומר דבר עד שיפתח האבל ויאמר איזה דבר, ורק אחר כך ידברו הם כפי שאומרת הגמרא להלן. מהרש"א (ח"א ד"ה פתח).

כח. **רש"י** (כת"י ד"ה שלא). ולכאורה יש לשאול, מנין שמחמת כן זכו לכך, ומהי המשמעות של 'מצוה אחת', וכי לא עשו מצוות נוספות, וכן יש לשאול בכל המקרים המובאים להלן, ובסוף הענין יתבאר הענין באריכות.

כט. **רש"י** (שם) ורבינו חננאל (ד"ה כשמתו).

18/06/2018אחח

מתני' [א] א נשים במועד מענות אבל לא מטפחות ר' ישמעאל אומר הסמוכות למטה מטפחות בראשי חדשים בחנוכה ובפורים מענות ומטפחות בזה וזה[א] לא מקוננות נקבר המת לא מענות ולא מטפחות איזהו עינוי שכולן עונות כאחת קינה שאחת מדברת וכולן עונות אחריה שנא' [א] ולמדנה בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה אבל לעתיד לבא הוא אומר [ב] בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וגו': **גמ'** מאי אמרן [א] אמר רב ויי לאזלא ויי לחבילא אמר רבא נשי דשכנציב אמרן הכי ויי לאזלא ויי לחבילא ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ג] גוד גרמא מכבא ונמטי מיא לאנטיכי ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ב] עטוף וכסו טורי דבר רמי ובר רברבי הוא[ב] ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן שייול אצטלא דמלתא לבר חורין דשלימו זוודיה ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ג] רהיט ונפיל אמעברא ויזופתא יזיף ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ד] אחנא תגרי אזבזגי[ג] מיבדקו ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ה] מותא כי מותא ומרעין חיבוליא [ג] תניא היה ר"מ אומר [ג] טוב ללכת אל בית אבל וגו' עד והחי יתן אל לבו[ד] דברים של מיתה דיספד יספדוניה דיקבר יקברוניה דיטען יטעוניה דידל ידלוניה ואיכא דאמרי דלא ידל ידלוניה דכתיב [ד] כי טוב אמר לך עלה הנה וגו'. ת"ר כשמתו בניו של רבי ישמעאל נכנסו ד' זקנים לנחמו ר' טרפון ור' יוסי הגלילי ור' אלעזר בן עזריה ור"ע אמר להם ר' טרפון דעו שחכם גדול הוא ובקי באגדות אל יכנס אחד מכם לתוך דברי חבירו אמר ר"ע ואני אחרון פתח רבי ישמעאל ואמר רבו עונותיו תכפוהו אבליו הטריח רבותיו פעם ראשונה ושניה נענה ר"ט ואמר [ה] ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה והלא דברים ק"ו ומה נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת דכתיב [ו] ויקריבו בני אהרן את הדם אליו כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה נענה ר' יוסי הגלילי ואמר [ז] וספדו לו כל ישראל וקברו אותו והלא דברים ק"ו ומה אביה בן ירבעם שלא עשה אלא דבר אחד טוב דכתיב ביה [ז] יען נמצא בו דבר טוב כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה מאי דבר טוב ר' זירא ור' חיננא בר פפא חד אמר שביטל משמרתו ועלה לרגל[ה] וחד אמר שביטל פרדסאות [ז] שהושיב ירבעם אביו על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל נענה ר' אלעזר בן עזריה ואמר [ח] בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים [אשר היו לפניך כן] ישרפו לך והלא דברים ק"ו ומה צדקיהו מלך יהודה שלא עשה אלא מצוה אחת שהעלה ירמיה מן הטיט כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה נענה ר"ע ואמר [ט] ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדדרימון [בבקעת מגידו[ו]] [ח] ואמר רב יוסף אלמלא [י] תרגומיה דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר בעידנא ההוא יסגי מספדא בירושלם כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרימון בר טברימון וכמספד דיאשיה בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידו והלא דברים ק"ו ומה אחאב מלך ישראל שלא עשה אלא דבר אחד טוב דכתיב [י] והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה א"ל רבא לרבה בר מרי כתיב ביה בצדקיהו [ח] בשלום תמות וכתיב [כ] ואת עיני צדקיהו עור א"ל הכי א"ר יוחנן שמת נבוכדנאצר בימיו ואמר רבא לרבה בר מרי כתיב ביה ביאשיהו [ל] לכן הנני אוסיפך על אבותיך ונאספת אל קברותיך בשלום וכתיב [מ] ויורו היורים למלך יאשיהו [י] ואמר רב יהודה אמר רב שעשאוהו ככברה א"ל הכי א"ר יוחנן שלא חרב בית המקדש בימיו. א"ר יוחנן[ז] [ב] אין מנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח אבל שנאמר [נ] אחרי כן פתח איוב את פיהו והדר [ס] ויען אליפז התימני[ח] [ט] א"ר אבהו [ג] מנין לאבל שמיסב בראש שנאמר [ע] אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם אמר רב נחמן בר יצחק ינחם כתיב מר זוטרא אמר מהכא [פ] וסר מרזח סרוחים מרזח[ט] נעשה שר לסרוחים אמר ר' חמא בר חנינא מנין לחתן שמיסב בראש שנאמר [צ] כחתן יכהן פאר מה כהן בראש אף חתן בראש וכהן גופיה מנלן [ט] דתנא דבי ר' ישמעאל [ק] וקדשתו [ד] לכל דבר שבקדושה [י] לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון א"ר חנינא קשה יציאת נשמה מן הגוף כציפורי

מתני' [י]בלא פירוש[כ]: **גמ'** לחבילא. חבלה: גוד גרמא מכבא. נפלו הלחיים: נמטו מיא לאנטיכי. כלומר הדרי מיא למפרע כלפי למעלה: שייול איצטלא דמלתא. כלומר יפה מיתה כמלבוש של מילת: דשלימו זוודיה. שכלו לו מזונותיו, שהוא עני: עטוף. חושך: אזבזגי. קיניה: מותא. כל אדם מת: (מרעא חבילא). מרעין חיבולייא. האיסורין הן בבית[ל]: דידל ידלוניה. כלומר מגביהין בהספד למי שמגביה קולו להספד אחרים: הטריח רבותיו. שבאין לנחמו: משמרתו. שהושיב ירבעם שלא לעלות לרגל: מעמד במרכבה. שלא יכשלו: ינחם אחרים משמע. שמנחמין יושבין בראש: סרוחים. לשון רגיס: לפתוח בראש. לקרות בס"ת[נ]: ולברך. ברכת המזון: כליפורי

בלע המות. כדי לסיים בדבר הטוב משום דמועד קטן הוא סוף סדר מועד ומה"ט מתרץ הרב רבי יעקב מאורליינ"ש הא דלאתחיל סדר נשים בט"ו נשים[ל] אע"ג דלאתחיל בפורענותא לא מתחיל[מ] כדאמרינן בית נוחלין (ב"ב דף קח.) ותירץ דסומכין פורענות דמועד קטן אלא פורענות דיבמות דסמכינן פורענותא לפורענותא ונחמתא לנחמתא[מ]:

צדקיהו מלך יהודה. לדיק גמור היה[י] אלא במקרא לא מלינו יותר כי אם שלוה להעלות ירמיהו מן הטיט:

ינחם כתיב. בכתובות (דף סט:[ס]) פירשנו בענין אחר שלא כפירוש הקונטרס דהכא:

וליטול מנה יפה ראשון. פי' יש לישראל ליתן לו אבל הוא אין לו ליטול כדאמרינן פ' מקום שנהגו (פסחים דף נ:) הנותן עיניו בחלק יפה כו' מיהו נראה לי דכהן כיון שזהו דינו יכול לראות סימן ברכה ואע"פ שאומרים בפ' הזרוע (חולין קלג.) ונתן ולא שיטול מעצמו אין זה לוקח מתנות כי אם רואה שפיר מה שהוא רוצה ואומר ליתן לו: [וע' תוס' גיטין נט: בד"ה וליטול מנה]:

הדרן עלך ואלו מגלחין
וסליקא לה מסכת מועד קטן

עין משפט
נר מצוה

רלז א מיי' פ"ו מהלכות י"ט הלכה כד ופי"א מהל' אבל הלכה ד סמג עשין ב טוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף ב וטוש"ע י"ד סי' תא סעיף ה:

רלז ב ג מיי' פי"ג מהלכות אבל הלכה ג סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' שעו סעיף א:

רלח ד מיי' פ"ד מהל' כלי המקדש הלכה ב טוש"ע א"ח סי' קסז סעיף יד בהג"ה וסי' רא סעיף ב:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בדף כט.]

◆

משנת ראשונים

ויי לאזלא ויי לחבילא. אוי לה להליכה כזו שאינה חוזרת ואוי למשוי כזה שנושאים את המת. **[רש"י בע"י]**

והיו אומרות זה, על מת שמניח בני ביתו מגולגלים ברחובות ומתיראין להתמשכן על חובותיו, כלומר אוי להולך ואוי לנשארים, שיתמשכנו עליו. **[מאירי]**

לבר חורין דשלימו זוודיה. פירוש השאילו לזה הנכבד גלימא של משי שכבר השלמו הוצאותיו ולא תצטרכו להוציא עליו עוד מזון וכסות, זה היה אומר על עני בן טובים שאין לו תכריכין לפי כבודו. **[חדושי הר"ן]**

ומה נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת. ביום שמתו, ועל שם אותה מצוה שעשו בו ביום שהוא היה יום הראשון למלא את ידם נאמר ואחיכם כל בית ישראל יבכו בניו של רבי שלמדו ולימדו תורה וקימו מצות על אחת כמה וכמה שאנו רואים לספדם. **[רש"י בע"י]**

שלא יעלו ישראל לרגל. שאמר אל יעלו ישראל שם ויראו מלכות בית דוד יושבים בעזרה, ואני לא אשב בעזרה, לפי שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד ויחזרו כל ישראל מאחרי, ויהיו נמשכין אחרי דוד, וכדכתיב עתה תשוב הממלכה לבית דוד. **[חדושי הר"ן]**

מסורת הש"ס
עם הוספות

א) מגילה ג:, ב) [בערוך ערך גד שני נמלא פירוש ע"ז], ג) נדרים פג: כתובות עב., ד) תענית ל: ב"ב קכא: גיטין פח., ה) מגילה ג., ו) [ועי' תוס' ב"ק ג: ד"ה כדמתרגם], ז) תענית כב: [סנהדרין דף מח:], ח) כתובות דף סט:, ט) הוריות יב: נדרים סב. גיטין נט:, י) [עי' תוס' חולין פז. ד"ה וחייבו], כ) גיטין נט., ל) יבמות ב. עי"ש בתוספות ישנים, מ) [כדאיתא ב"ב יד:], נ) [שבת קמט: ערכין יז.], ס) [בד"ה אמר ר"ן].

◆

הגהות מהר"ב
רנשבורג

א] גמ' אמר רב ויי לאזלא ויי לחבילא. פי' אוי לה להליכה כזו שאינה חוזרת ואוי לה למשאוי כזה שנושאים את המת. פ"א אוי להולך לממושכנים עליו: **ב] שם עטוף וכסו טורא.** פי' התעטפו והתכסו ההרים בחשך שבן גדולים ובן גבוהים היה המת הזה: **ג] שם רהיט ונפיל אמעברא ויזופתא יזיף.** פי' רהיט תגר וטרחן היה כל ימיו ועכשיו נפל ריקם בלי ממון אמעברא כשביקש לעבור מן העולם וצריך ללוות ממון לתכריכין: **ד] שם אחנא תגרי אזבזגי מיבדקו.** פי' אחינו הסוחרים לאזבזגי מיבדקו באחריתם נראה עשרם כגון זה שאין לו עכשיו במה לקבור ועל מת עני אומרים אותו כדי שירחמו עליו. מע"י קטן: **ה] שם מותא כי מותא ומרעין חיבוליא.** פי' דמיתתו היה כמיתת כל אדם שהכל מתים. אמנם מרעין חיבוליא יסורים קשים הו"ל יותר משאר ב"א. ג"ז מצאתי בע"י קטן. ונלע"ד לפ"ז דברש"י בד"ה מרעא חבילא וכו' צ"ל היסורין הן בבית עכ"ל וכנ"ל ופי' דבריו דהיסורים הם בפנים ואינן ניכרין אף דמיתתו היתה שלימה כמיתת אחרים ודו"ק:

◆

תורה אור השלם

א) כִּי שְׁמַעְנָה נָשִׁים דְּבַר יְיָ וְתִקַּח אָזְנְכֶם דְּבַר פִּיו וְלַמֵּדְנָה בְנוֹתֵיכֶם נֶהִי וְאִשָּׁה רְעוּתָהּ קִינָה: [ירמיה ט, יט]

ב) בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי אֱלֹהִים דִּמְעָה מֵעַל כָּל פָּנִים וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל הָאָרֶץ כִּי יְיָ דִּבֵּר: [ישעיה כה, ח] ג) טוֹב לָלֶכֶת אֶל בֵּית אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל לִבּוֹ: [קהלת ז, ב] ד) כִּי טוֹב אֲמָר לְךָ עֲלֵה הֵנָּה מֵהַשְׁפִּילְךָ לִפְנֵי נָדִיב אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ: [משלי כה, ז] ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו] ו) וַיַּקְרִבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת הַדָּם אֵלָיו וַיִּטְבֹּל אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וַיִּתֵּן עַל קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת הַדָּם יָצַק אֶל יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ: [ויקרא ט, ט] ז) וְסָפְדוּ לוֹ כָל יִשְׂרָאֵל וְקָבְרוּ אֹתוֹ כִּי זֶה לְבַדּוֹ יָבֹא לְיָרָבְעָם אֶל קָבֶר יַעַן נִמְצָא בוֹ דָּבָר טוֹב אֶל יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּבֵית יָרָבְעָם: [מלכים א' יד, יג] ח) בְּשָׁלוֹם תָּמוּת וּבְמִשְׂרְפוֹת אֲבוֹתֶיךָ הַמְּלָכִים הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ כֵּן יִשְׂרְפוּ לָךְ וְהוֹי אָדוֹן יִסְפְּדוּ לָךְ כִּי דָבָר אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם יְיָ: [ירמיה לד, ה] ט) בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפֵּד בִּירוּשָׁלַםִ כְּמִסְפַּד הֲדַדְ רִמּוֹן בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן: [זכריה יב, יא] י) וַתַּעֲלֶה הַמִּלְחָמָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהַמֶּלֶךְ הָיָה מָעֳמָד בַּמֶּרְכָּבָה נֹכַח אֲרָם וַיָּמָת בָּעֶרֶב וַיִּצֶק דַּם הַמַּכָּה אֶל חֵיק הָרָכֶב: [מלכים א' כב, לה] כ) וְאֶת עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר וַיַּאַסְרֵהוּ בַנְחֻשְׁתַּיִם לָבִיא אֹתוֹ בָּבֶלָה: [ירמיה לט, ז] ל) לָכֵן הִנְנִי אֹסִפְךָ עַל אֲבֹתֶיךָ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל קִבְרֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם וְלֹא תִרְאֶינָה עֵינֶיךָ בְּכֹל הָרָעָה אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא עַל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיָּשִׁיבוּ אֶת הַמֶּלֶךְ דָּבָר: [מלכים ב' כב, כ] מ) וַיֹּרוּ הַיֹּרִים לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַעֲבָדָיו הַעֲבִירוּנִי כִּי הָחֳלֵיתִי מְאֹד: [דברי הימים ב' לה, כג] נ) אַחֲרֵי כֵן פָּתַח אִיּוֹב אֶת פִּיהוּ וַיְקַלֵּל אֶת יוֹמוֹ: [איוב ג, א] ס) וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר: [איוב ד, א] ע) אֶבְחַר דַּרְכָּם וְאֵשֵׁב רֹאשׁ וְאֶשְׁכּוֹן כְּמֶלֶךְ בַּגְּדוּד כַּאֲשֶׁר אֲבֵלִים יְנַחֵם: [איוב כט, כה] פ) לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים: [עמוס ו, ז] צ) שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּייָ תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ: [ישעיה סא, י] ק) וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי אֶת לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מַקְרִיב קָדֹשׁ יִהְיֶה לָּךְ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְיָ מְקַדִּשְׁכֶם: [ויקרא כא, ח]

הגהות וציונים

א] בכת"י וראשונים בזה ובזה אין מקוננות, ובמשניות הגירסא אבל לא מקוננות, ועי' תוי"ט ומלאכת שלמה: ב] [כאדם האומר להרים התעטפו והתכסו במלבושים נאים כי זה האיש הבא להקבר אצלכם בן גדולים הוא. ערוך] (גליון): ג] בע"י דאזבוגי. והיא הגירסא המעולה (דק"ס) ועיין פי' ר"ח ובמהרש"א: ד] בכת"י ובע"י נוסף מאי והחי יתן אל לבו (וכ"ה בכתובות): ה] [שהושיבו אביו שומר שלא יעלה איש לרגל ובטל משמרתו ועלה. ז"ל רש"י במלכים] (גליון): ו] בקרא מגדון: ז] בכת"י ובראשונים הגי' **ואמר רב יהודה אמר רב** אין מנחמין רשאין לומר וכו', ומקודם לזה איתא עוד מימרא משמו **אמר רב יהודה אמר רב אין מנחמין** רשאין **לישב אלא על** גבי קרקע **שנאמר** וישבו **אתו לארץ** [איוב ב, יג]. ונשמט בדפוסים מחה"ד (ביאור הגר"א שפז ע"ש, חילופי גירסאות, דק"ס): ח] [דכתיב **ואין דובר אליו** דבר וכתיב אחרי כן פתח איוב את פיהו **וענו חביריו** כך מצאתי הגי' בתורת האדם להרמב"ן ז"ל] (גליון): ט] בכת"י ובכתובות **מר וזה**: י] פרש"י על כל עמוד זה תמצא בעין יעקב ע"ש (גליון) ובמהדורתינו העתקנוהו במסגרת רש"י כת"י: כ] נראה שהוא הערת הגליון והיה כתוב "בר"א פי'" והיינו "ברב אלפס פירש" ששם יש פי' רש"י על המשנה והמדפיסים טעו והחליפו ל' בר' וגם טעו והכניסוהו בפנים (מראה אש ועי' תפארת ישראל בילקו"מ): ל] צ"ל **היסורין הן רבית** (גנזי יוסף, מהרצ"ח עי"ש בילקו"מ, ועי' הגהת הגליון ברש"י שבע"י), ועי' הגר"ב רנשבורג: מ] נדצ"ל **דאתחולי** בפורענותא לא **מתחלינן** (באה"מ):

הגמרא מבארת מה עשה אביה בן ירבעם:

מבררת הגמרא, **מַאי** - מהו ה'**דָּבָר טוֹב**' שעשה אביה, שלכן זכה לקבורה, ולכבוד. מבארת הגמרא, נחלקו בדבר **רַבִּי זֵירָא וְרַבִּי חִינְנָא בַּר פָּפָּא**, **חַד** [-אחד מהם] **אָמַר**, הדבר הטוב שעשה היה **שֶׁבִּיטֵּל מִשְׁמַרְתּוֹ**, שהיה ירבעם חושש שאם יעלו עם ישראל לרגל להביא קרבנותיהם לבית המקדש, יראו את מלכי בית דוד יושבים בעזרה בעוד הוא עומד על רגליו, שאין היתר לישב בעזרה אלא למלכי בית דוד, ועלולים להמשך אחר רחבעם מלך יהודה ולמרוד בירבעם[ל], ואביה לא חשש לכך וביטל גדולתו[לא], **וְעָלָה לָרֶגֶל**[לב]. **וְחַד אָמַר, שֶׁבִּיטֵּל פַּרְדְּסָאוֹת** [-משמרות של חיילים] **שֶׁהוֹשִׁיב יָרָבְעָם אָבִיו עַל הַדְּרָכִים**, בשביל לשמור **שֶׁלֹּא יַעֲלוּ יִשְׂרָאֵל לָרֶגֶל**, שכאשר הגיע זמנו של אביה להשגיח על הדרך, ביטל השמירה שהופקד עליה, וכל מי שרצה לעלות לרגל, עלה[לג].

18/06/2018אוצר החכמה

הגמרא חוזרת לדברי הניחומים שאמרו החכמים לרבי ישמעאל:

נַעֲנָה רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְאָמַר, נאמר בנבואת ירמיה אל צדקיהו (ירמיה לד ה) '**בְּשָׁלוֹם תָּמוּת וּבְמִשְׂרְפוֹת אֲבוֹתֶיךָ הַמְּלָכִים הָרִאשֹׁנִים [אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ כֵּן] יִשְׂרְפוּ לָךְ**, וְהוֹי אָדוֹן יִסְפְּדוּ לָךְ, כִּי דָבָר אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם ה'', שהבטיחו שלא ימות בחרב, אלא בכבוד, וישרפו אחר מותו את כלי תשמישו כפי שעשו לאבותיו כמנהג המלכים[לד]. ומדבר זה יש לנו לדרוש, **וַהֲלֹא הַדְּבָרִים קַל וָחוֹמֶר, וּמַה צִּדְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה, שֶׁלֹּא עָשָׂה אֶלָּא מִצְוָה אַחַת**, והיא, **שֶׁהֶעֱלָה יִרְמְיָה מִן הַטִּיט** [-שאחר שהתנבא ירמיה שתיפול ירושלים ביד מלך בבל וכל היושבים בה ימותו, האשימוהו השרים בכך שמרפה את ידי הלוחמים, והשליכוהו לבור טיט. ואחר ששמע צדקיהו שכך הרעו לו, ציוה והעלוהו מן הבור[לה]], זכה מחמת כן **לְכָךְ**, שקברוהו בכבוד והספידוהו, **בָּנָיו שֶׁל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה**.

נַעֲנָה רַבִּי עֲקִיבָא וְאָמַר, נאמר בנבואת זכריה על אחרית הימים, אודות ההספד על אלו אשר נהרגו בידי האומות בזמן הגלות[לו] '**בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפֵּד בִּירוּשָׁלַיִם כְּמִסְפַּד הֲדַדְרִמּוֹן [בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן]**' (זכריה יב יא).

מפרשת הגמרא בתוך דברי רבי עקיבא את דברי הפסוק, **וְאָמַר רַב יוֹסֵף, אִלְמָלֵא תַּרְגּוּמֵיהּ דְּהַאי קְרָא** - בלא תרגומו של פסוק זה, **לֹא הֲוָה יָדַעְנָא מַאי קָאָמַר** - לא הייתי יודע מהו פירושו, שלפי פשוטו משמע שכוונתו למספד אחד, ואי אפשר לפרש כן, שלא מצינו בשום מקום שהספידו את הדדרימון בבקעת מגידו[לז], והתפרש הדבר בתרגום יונתן בן עוזיאל, וכך מתרגם '**בְּעִידָנָא הַהוּא, יִסְגֵּי מִסְפְּדָא בִּירוּשְׁלֵם כְּמִסְפְּדָא דְּאַחְאָב בַּר עָמְרִי, דְּקָטַל יָתֵיהּ הֲדַדְרִימּוֹן בַּר טַבְרִימּוֹן, וּכְמִסְפֵּד דְּיֹאשִׁיָּה בַּר אָמוֹן, דְּקָטַל יָתֵיהּ פַּרְעֹה חֲגִירָא בְּבִקְעַת מְגִידּוֹ**', ופירושו, ביום ההוא, בזמן הגאולה, מספד גדול יהיה בירושלים, כהספדו של אחאב, אשר הרגו הדדרימון בן טברימון ברמות גלעד[לח], וכהספדו של יאשיהו בן אמון אשר הרגו פרעה נכה בבקעת מגידון[לט], אשר היו אלו שני הספדים גדולים.

ממשיך רבי עקיבא ואומר, ומדבר זה יש לנו לדרוש, **וַהֲלֹא הַדְּבָרִים קַל וָחוֹמֶר, וּמַה אַחְאָב מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל, שֶׁלֹּא עָשָׂה אֶלָּא דָּבָר אֶחָד טוֹב, דִּכְתִיב** עליו במלחמה עם ארם '**וַתַּעֲלֶה הַמִּלְחָמָה בַּיּוֹם הַהוּא, וְהַמֶּלֶךְ הָיָה מָעֳמָד בַּמֶּרְכָּבָה נֹכַח אֲרָם**' (מלכים א' כב לה), שאחר שפגע בו החץ ופצעו, התחזק ועמד איתן במרכבתו במלחמה נגד ארם, לבל יכירו ישראל שנפצע ותיחלש רוחם וינוסו מן המערכה, וימותו במנוסתם, ומחמת כן זכה **כָּךְ**, שהספידוהו, **בָּנָיו שֶׁל רַבִּי יִשְׁמָעֵאל עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה** שיש להספידם[מ].

הגמרא מביאה קושיא בענין האמור בצדקיהו שימות בשלום:

אָמַר לֵיהּ רָבָא לְרַבָּה בַּר מָרִי, כְּתִיב בֵּיהּ בְּצִדְקִיָּהוּ '**בְּשָׁלוֹם תָּמוּת**' (ירמיה לד ה), **וּכְתִיב** (שם לט ז) אחר שתפסוהו והביאוהו אל נבוכדנצר '**וְאֶת עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר וַיַּאַסְרֵהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם לָבִיא אֹתוֹ בָּבֶלָה**', ואם כן קשה, היאך נתקיימה הבטחת 'בשלום תמות'. מבארת הגמרא, **אָמַר לֵיהּ** רבה בר מרי לרבא, **הָכִי** - כך **אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן**, בכך התקיימה ההבטחה, **שֶׁמֵּת נְבוּכַדְנֶאצַּר בְּיָמָיו**, שבכל ימות נבוכדנצר לא שוחררו אסירים מכלאם, ולאחר מותו שוחרר צדקיהו מכלאו, ולמחרת מת על מיטתו בשלום[מא].

הגמרא מביאה מעין קושיא זו לגבי יאשיהו:

וְעוד אָמַר רָבָא לְרַבָּה בַּר מָרִי, כְּתִיב בֵּיהּ בְּיֹאשִׁיָּהוּ (מלכים ב' כב כ) שהתנבאה עליו חולדה הנביאה '**לָכֵן הִנְנִי אֹסִפְךָ עַל אֲבֹתֶיךָ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל קִבְרֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם**, וְלֹא תִרְאֶינָה עֵינֶיךָ בְּכֹל הָרָעָה אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא עַל הַמָּקוֹם הַזֶּה', **וּכְתִיב** (דברי הימים ב' לה כג) כאשר נלחם

ל. **כמבואר** בגמרא בסנהדרין (קא:) באריכות. ודבר זה היה אחר פילוג המלכות בעם ישראל, בין ממלכת יהודה שעמד בראשה רחבעם בן שלמה, לבין ממלכת ישראל שעמד בראשה ירבעם בן נבט. והציב ירבעם מחמת כן שני עגלי זהב, אחד בבית אל ואחד בדן, בשביל שיקריבו שם קרבנותיהם במקום לעלות לירושלים, כמובא בספר מלכים (א' פרק יב).

לא. **רש"י** (שם ד"ה שביטל). ובפירוש המיוחס לרש"י (ד"ה משמרות) כתב 'שהושיב ירבעם שלא לעלות לרגל', ומשמע שהיינו המשמרות שנועדו למנוע מן העולים לעלות לרגל, וביטל את משמרתו כאשר היה הוא ממונה על כך. וראה להלן בהערה לגבי פרדסאות.

לב. **וזהו** שמסיים הפסוק 'דבר טוב אל ה' אלהי ישראל', שהדבר הטוב היה לעלות אל ה' לירושלים. מהרש"א (ח"א ד"ה דבר).

לג. **רש"י** (כת"י שם ד"ה פרדסאות). ובמיוחס לרש"י (ד"ה משמרות) פירש כן כאמור על 'ביטל משמרתו'. ולפי זה 'ביטל פרדסאות', אין הכוונה למשמרתו שלו, אלא שביטל את כל ענין המשמרות לגמרי. וכתב העיון יעקב (גיטין פח. ד"ה בא), שאף שדורשת הגמרא (גיטין שם) מדברי הפסוק על הושע בן אלה (מלכים ב' יז ב) 'ויעש הרע בעיני ה', רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו', שביטל הושע את המשמרות שהציב ירבעם, מכל מקום אפשר לומר שביטלם אביה, אולם לא היה בכוחו לבטלם ביטול גמור אלא רק על ידי הושע בן אלה שהיה מלך.

לד. **ובעת** שיספדו לך יאמרו 'הוי הוי על מיתת האדון'. מצודת דוד (על הפסוק).

לה. **כמובא** בספר ירמיה (פרק לח).

לו. **רש"י** (זכריה יב י). והביא, שדרשוהו על משיח בן יוסף, שיהרג באותה מלחמה. ויש שדרשוהו על מותו של היצר הרע.

לז. **רש"י** (כת"י ד"ה אלמלא, ועל הפסוק).

לח. **שנלחם** הדדרימון מלך ארם באחאב, שהיה מלך ישראל, ואחד מחייליו, נעמן שמו, משך לתומו בקשת וירה חץ, ונכנס החץ ברווחים שבין קשקשי שריונו של אחאב ופצעו ומת, כמובא במלכים (א' כב לד). והספידוהו כפי שנאמר שם (פסוק לו) 'ויעבור הרינה במחנה', והיינו הספד. רש"י (זכריה יב יא). אמנם הביא המהרש"א (ח"א ד"ה כמספדא), שבסנהדרין (לט:) דורשים פסוק זה לענין שמחה שהיתה במותו משום שרשע היה, כפי שנאמר (משלי יא י) 'באבוד רשעים רינה'. וכתבו התוספות (ב"ק יז. ד"ה והלא), שהיתה זו שמחה לצדיקים שבדור, אבל עבדיו ואוהביו היו מתאבלים. וכתב הריטב"א (ד"ה כמספדא), שדברי הפסוק שמשווה את ההספד שיהיה לעתיד לבוא, להספדו של אחאב, הוא המקור לכך שעשו לו מספד גדול.

לט. **והספידוהו** כפי שנאמר (דברי הימים ב' לה כה) 'ויקונן ירמיהו על יאשיהו ויאמרו כל השרים והשרות בקינותיהם'. רש"י (זכריה שם).

וראה בילקוט ביאורים ענין הדמיון של ההספד לעתיד לבא, לשני הספדים אלו.

מ. **ויש** לברר בכל אלו המימרות שמביאה הגמרא מן הפסוקים, שנוקטת הגמרא לשונות כגון 'שלא עשה אלא מצוה אחת', שלכאורה אין זו המצוה היחידה שעשו כל ימי חייהם, שהרי נדב ואביהוא עשו מצוות הרבה [ולא עוד אלא שמשה רבינו אמר עליהם לאהרן אביהם 'הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש וכו' עתה אני יודע שהם גדולים ממני וממך' (ויקרא י ג, וברש"י שם), הרי שצדיקים גדולים היו. משמרות כהונה (בתוד"ה לדקיהו)], וכן צדקיהו, צדיק גמור היה [כמבואר בערכין (יז.)]. ואף באחאב מצינו מצוה נוספת שעשה, שאחר שהוכיחו אליהו על שהרג את נבת היזרעאלי נאמר בו (מלכים א' כא כז-כט) 'ויקרע את בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וגו' ויהי דבר ה' אל אליהו התשבי לאמר, הראית כי נכנע אחאב מלפני' וגו'. וכתב רש"י (כת"י ד"ה ומה), שאין מביאה הגמרא אלא מצוות שעשו סמוך למותם, שמחמתן זכו לקבורה ראויה ולהספד. והתוספות (ד"ה לדקיהו) כתבו לגבי צדקיהו, שאף שצדיק גמור היה, בכתובים לא מצאנו אלא זה שציוה להעלות את ירמיהו מן הטיט. והמהרש"א (ח"א ד"ה ומה) כתב, שלא באו החכמים למנות כאן כל מצוות, אלא דווקא דברים שעשו לצורך רבים, וכגון נדב ואביהוא שעבדו בקודש בעבודה הנוגעת לכלל, ולכן זכו שיכבדום רבים במותם, וכן כולם. ואף בניו של רבי ישמעאל עשו מצוות לצורך רבים ולכך ראוי שרבים יספידום. וראה ברי"ף על העין יעקב (ד"ה והלא) שמאריך לבאר, שבכל ניחומים אלו היה כדי לנחם את רבי ישמעאל בכך שמיתת בניו לא בעוונותיו היא, ומבאר בדרך אחרת את כל דברי החכמים. ועוד ראה בעין אליהו (ד"ה נענה - הראשון והשני) שמאריך לבאר את החידוש שבדברי כל אחד מן התנאים, שסבר שאין להביא ראיה מן הפסוק שהביא חבירו.

מא. **רש"י** (ירמיה לד ה). ולפירוש זה, נתקיימה ההבטחה בכך שמת בשלום על מיטתו. ובעין אליהו (ד"ה שמת) ביאר, שקיום ההבטחה היה בנקמה שהיתה לצדקיהו בכך שמת בימיו נבוכדנצר, שציערו הרבה.

עין משפט נר מצוה

רלו א מיי' פ"ו מהלכות י"ט הלכה כד ופי"א מהל' אבל הלכה ד סמג עשין ב טוש"ע א"ח סי' תקמז סעיף ב וטוש"ע י"ד סי' תא סעיף ה:

רלז ב ג מיי' פי"ג מהלכות אבל הלכה ג סמג עשין ב טוש"ע י"ד סי' [illegible] סעיף א:

רלח ד מיי' פ"ד מהל' כלי המקדש הלכה ב טוש"ע א"ח סי' קמז סעיף יד בהג"ה וסי' רא סעיף ב:

◆

רש"י כת"י

[נדפס בדף כט.]

◆

משנת ראשונים

ויי לאזלא ויי לחבילא. אוי לה להליכה כזו שאינה חוזרת ואוי למשוי כזה שנושאים את המת. **[רש"י בע"י]**

והיו אומרות זה, על מת שמניח בני ביתו מגולגלים ברחובות ומתיראין להתמשכן על חובותיו, כלומר אוי להולך ואוי לנשארים, שיתמשכנו עליו. **[מאירי]**

לבר חורין דשלימו זוודיה. פירוש השאילו לזה הנכבד גלימא של משי שכבר הושלמו הוצאותיו ולא תצטרכו להוציא עליו עוד מזון וכסות, זה היה אומר על עני בן טובים שאין לו תכריכין לפי כבודו. **[חדושי הר"ן]**

ומה נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת. ביום שמתו, ועל שם אותה מצוה שעשו בו ביום שהוא היה יום הראשון למלא את ידם נאמר ואחיכם כל בית ישראל יבכו בניו של רבי שלמדו ולימדו תורה וקימו מצות על אחת כמה וכמה שאנו רואים לספדם. **[רש"י בע"י]**

שלא יעלו ישראל לרגל. שאמר אל יעלו ישראל שם ויראו מלכות בית דוד יושבים בעזרה, ואני לא אשב בעזרה, לפי שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד ויחזרו כל ישראל מאחרי, ויהיו נמשכין אחרי דוד, וכדכתיב עתה תשוב הממלכה לבית דוד. **[חדושי הר"ן]**

בלע המות. כדי לסיים בדבר הטוב משום דמועד קטן הוא סוף סדר מועד ומה"ט מתרץ הרב רבי יעקב מאורלייני"ש הא דאתחיל סדר נשים בט"ו נשים[ל] אע"ג דאתחיל בפורענותא לא מתחיל[מ] כדאמרינן ב"ב דף קח.) ותירץ דסומכין פורענות דמועד קטן אלא פורענות דיבמות דסמכינן פורענותא לפורענותא ונחמתא לנחמתא[נ]:

צדקיהו מלך יהודה. צדיק גמור היה[י] אבל במקרא לא מצינו יותר כי אם שצוה להעלות ירמיהו מן הטיט:

ינחם כתיב. בכתובות (דף סט:[ח]) פירשנו בענין אחר שלא כפירוש הקונטרס דהכא:

וליטול מנה יפה ראשון. פי' יש לישראל ליתן לו אבל הוא אין לו ליטול כדאמרינן פ' מקום שנהגו (פסחים דף נ:) הנותן עיניו בחלק יפה כו' מיהו נראה לי דכהן כיון שזהו דינו יכול לראות סימן ברכה ואע"פ שאומרים בפ' הזרוע (חולין קלג.) ונתן ולא שיטול מעצמו אין זה לוקח מתנות כי אם רואה שפיר מה שהוא רוצה ואומר ליתן לו: [וע' תוס' גיטין נט: בד"ה וליטול מנה]:

הדרן עלך ואלו מגלחין

וסליקא לה מסכת מועד קטן

מתני' [א][א]נשים במועד מענות אבל לא מטפחות ר' ישמעאל אומר הסמוכות למטה מטפחות בראשי חדשים בחנוכה ובפורים מענות ומטפחות בזה וזה[א] לא מקוננות נקבר המת לא מענות ולא מטפחות איזהו עינוי שכולן עונות כאחת קינה שאחת מדברת וכולן עונות אחריה שנא' [א]ולמדנה בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה אבל לעתיד לבא הוא אומר [ב]בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים וגו': **גמ'** מאי אמרן [א] אמר רב ויי לאזלא ויי לחבילא אמר רבא נשי דשכנציב אמרן הכי ויי לאזלא ויי לחבילא ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ב]גוד גרמא מכבא ונמטי מיא לאנטיכי ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ב] עטוף וכסו טורי דבר רמי ובר רברבי הוא[ב] ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן שייול אצטלא דמלתא לבר חורין דשלימו זוודיה ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ג] רהיט ונפיל אמעברא ויזופתא יזיף ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ד] אחנא תגרי אזבזגי[ג] מיבדקו ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן [ה] מותא כי מותא ומרעין חיבוליא [ו]תניא היה ר"מ אומר [ג]טוב ללכת אל בית אבל וגו' עד והחי יתן אל לבו[ד] דברים של מיתה דיספד יספדוניה דיקבר יקברוניה דיטען יטעוניה דידל ידלוניה ואיכא דאמרי דלא ידל ידלוניה דכתיב [ד]כי טוב אמר לך עלה הנה וגו'. ת"ר כשמתו בניו של רבי ישמעאל נכנסו ד' זקנים לנחמו ר' טרפון ור' יוסי הגלילי ור' אלעזר בן עזריה ור"ע אמר להם ר' טרפון דעו שחכם גדול הוא ובקי באגדות אל יכנס אחד מכם לתוך דברי חבירו אמר ר"ע ואני אחרון פתח רבי ישמעאל ואמר רבו עונותיו תכפוהו אבליו הטריח רבותיו פעם ראשונה ושניה נענה ר"ט ואמר [ה]ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה והלא דברים ק"ו ומה נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת דכתיב [ו]ויקריבו בני אהרן את הדם אליו כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה נענה ר' יוסי הגלילי ואמר [ז]וספדו לו כל ישראל וקברו אותו והלא דברים ק"ו ומה אביה בן ירבעם שלא עשה אלא דבר אחד טוב דכתיב ביה [ז]יען נמצא בו דבר טוב כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה מאי דבר טוב ר' זירא ור' חיננא בר פפא חד אמר שביטל משמרתו ועלה לרגל[ה] וחד אמר שביטל פרדסאות [ח]שהושיב ירבעם אביו על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל נענה ר' אלעזר בן עזריה ואמר [ח]בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים [אשר היו לפניך כן] ישרפו לך והלא דברים ק"ו ומה צדקיהו מלך יהודה שלא עשה אלא מצוה אחת שהעלה ירמיה מן הטיט כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה נענה ר"ע ואמר [ט]ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדדרימון [בבקעת מגידו[ו]] [ט]ואמר רב יוסף אלמלא [י]תרגומיה דהאי קרא לא הוה ידענא מאי קאמר בעידנא ההוא יסגי מספדא בירושלם כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרימון בר טברימון וכמספד דיאשיה בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידו והלא דברים ק"ו ומה אחאב מלך ישראל שלא עשה אלא דבר אחד טוב דכתיב [י]והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם כך בניו של ר' ישמעאל על אחת כמה וכמה א"ל רבא לרבה בר מרי כתיב ביה בצדקיהו [ח]בשלום תמות וכתיב [כ]ואת עיני צדקיהו עור א"ל הכי א"ר יוחנן שמת נבוכדנאצר בימיו ואמר רבא לרבה בר מרי כתיב ביה ביאשיהו [ל]לכן הנני אוסיפך על אבותיך ונאספת אל קברותיך בשלום וכתיב [מ]ויורו היורים למלך יאשיהו [י]ואמר רב יהודה אמר רב שעשאוהו ככברה א"ל הכי א"ר יוחנן שלא חרב בית המקדש בימיו. א"ר יוחנן[ז] [כ]אין מנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח אבל שנאמר [נ]אחרי כן פתח איוב את פיהו והדר [ס]ויען אליפז התימני[ח] [מ]א"ר אבהו [ל]מנין לאבל שמיסב בראש שנאמר [ע]אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם אמר רב נחמן בר יצחק ינחם כתיב מר זוטרא אמר מהכא [פ]וסר מרזח סרוחים[ט] נעשה שר לסרוחים אמר ר' חמא בר חנינא מנין לחתן שמיסב בראש שנאמר [צ]כחתן יכהן פאר מה כהן בראש אף חתן בראש וכהן גופיה מנלן [נ]דתנא דבי ר' ישמעאל [ק]וקדשתו [ד]לכל דבר שבקדושה [ס]לפתוח ראשון ולברך ראשון וליטול מנה יפה ראשון א"ר חנינא קשה יציאת נשמה מן הגוף

כציפורי

מתני' [י]בלא פירוש[כ]: **גמ'** לחבילא. חבלא: גוד גרמא מכבא. נפלו הלחיים: נמטו מיא לאנטיכי. כלומר הדרי מיא למפרע כלפי למעלה: שייול איצטלא דמלתא. כלומר יפה מיתה כמלבוש של מילת: דשלימו זוודיה. שכלו לו מזונותיו, שהוא עני: עטוף. חוסך: אזבזגי. קיניה: מותא. כל אדם מת: (מרעא חבילא). מרעין חיבולייא. האיסורין הן בבית[ל]: דידל ידלוניה. כלומר מגביהין בהספד למי שמגביה קולו להספד אחרים: הטריח רבותיו. שבאין לנחמו: משמרתו. שהושיב ירבעם שלא לעלות לרגל: מעמד במרכבה. שלא יכשלו: ינחם אחרים משמע. שמנחמין יושבין בראש: סרוחים. לשון רבים: לפתוח בראש. לקרות בס"ת[ס]: ולברך. ברכת המזון:

כליפורי

מסורת הש"ס עם הוספות

א) מגילה ג:, ב) [בערוך ערך גד שני נמלא פירוש ע"ז], ג) נדרים פג: כתובות עב., ד) תענית ל: ב"ב קכא: גיטין פח., ה) מגילה ג., ו) [ועי' תוס' ב"ק ג: ד"ה כדמתרגם], ז) תענית כב: [סנהדרין דף מח:], ח) כתובות דף סט:, ט) הוריות יב: נדרים סב. גיטין נט:, י) [עי' תוס' חולין פז. ד"ה וחייבו], כ) גיטין נט., ל) יבמות ב. עי"ש בתוספות ישנים, מ) [כדאיתא ב"ב יד:], נ) [שבת קמט: ערכין יז.], ס) [בד"ה אמר ר"ן].

◆

הגהות מהר"ב רנשבורג

א] גמ' אמר רב ויי לאזלא ויי לחבילא. פי' אוי לה להליכה כזו שאינה חוזרת ואוי לה למשאוי כזה שנושאים את המת. פ"א אוי להולך לממושכנים עליו: **ב] שם עטוף וכסו טורא.** פי' התעטפו והתכסו ההרים בחשך שבן גדולים ובן גבוהים היה המת הזה: **ג] שם רהיט ונפיל אמעברא ויזופתא יזיף.** פי' רהיט תגר וטרחן היה כל ימיו ועכשיו נפל ריקם בלי ממון אמעברא כשביקש לעבור מן העולם וצריך ללוות ממון לתכריכין: **ד] שם אחנא תגרי אזבזגי מיבדקו.** פי' אחינו הסוחרים לאזוגי מיבדקו באחריתם נראה עשרם כגון זה שאין לו עכשיו במה לקבור ועל מת עני אומרים אותו כדי שירחמו עליו. מע"י קטן: **ה] שם מותא כי מותא ומרעין חיבוליא.** פי' דמיתתו היה כמיתת כל אדם שהכל מתים. אמנם מרעין חיבוליא שיסורים קשים הו"ל יותר משאר ב"א. ג"ז מצאתי בע"י קטן. ונלע"ד לפ"ז דברש"י בד"ה מרעא חבילא וכו' צ"ל היסורין הן גבית על"ל וכצ"ל ופי' דבריו דהיסורים הם בפנים ואינן ניכרין אף דמיתתו היתה שלימה כמיתת אחרים ודו"ק:

◆

תורה אור השלם

א) כִּי שִׁמְעֶנָה נָשִׁים דְּבַר יְיָ וְתִקַּח אָזְנְכֶם דְּבַר פִּיו וְלַמֵּדְנָה בְנוֹתֵיכֶם נֶהִי וְאִשָּׁה רְעוּתָהּ קִינָה: [ירמיה ט, יט]

ב) בִּלַּע הַמָּוֶת לָנֶצַח וּמָחָה אֲדֹנָי אֱלֹהִים דִּמְעָה מֵעַל כָּל פָּנִים וְחֶרְפַּת עַמּוֹ יָסִיר מֵעַל כָּל הָאָרֶץ כִּי יְיָ דִּבֵּר: [ישעיה כה, ח] ג) טוֹב לָלֶכֶת אֶל בֵּית אֵבֶל מִלֶּכֶת אֶל בֵּית מִשְׁתֶּה בַּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל הָאָדָם וְהַחַי יִתֵּן אֶל לִבּוֹ: [קהלת ז, ב] ד) כִּי טוֹב אֲמָר לְךָ עֲלֵה הֵנָּה מֵהַשְׁפִּילְךָ לִפְנֵי נָדִיב אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ: [משלי כה, ז] ה) וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל אַהֲרֹן וּלְאֶלְעָזָר וּלְאִיתָמָר בָּנָיו רָאשֵׁיכֶם אַל תִּפְרָעוּ וּבִגְדֵיכֶם לֹא תִפְרֹמוּ וְלֹא תָמֻתוּ וְעַל כָּל הָעֵדָה יִקְצֹף וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה אֲשֶׁר שָׂרַף יְיָ: [ויקרא י, ו] ו) וַיַּקְרִבוּ בְּנֵי אַהֲרֹן אֶת הַדָּם אֵלָיו וַיִּטְבֹּל אֶצְבָּעוֹ בַּדָּם וַיִּתֵּן עַל קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ וְאֶת הַדָּם יָצַק אֶל יְסוֹד הַמִּזְבֵּחַ: [ויקרא ט, ט] ז) וְסָפְדוּ לוֹ כָל יִשְׂרָאֵל וְקָבְרוּ אֹתוֹ כִּי זֶה לְבַדּוֹ יָבֹא לְיָרָבְעָם אֶל קָבֶר יַעַן נִמְצָא בוֹ דָּבָר טוֹב אֶל יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּבֵית יָרָבְעָם: [מלכים א' יד, יג] ח) בְּשָׁלוֹם תָּמוּת וּבְמִשְׂרְפוֹת אֲבוֹתֶיךָ הַמְּלָכִים הָרִאשֹׁנִים אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנֶיךָ כֵּן יִשְׂרְפוּ לָךְ וְהוֹי אָדוֹן יִסְפְּדוּ לָךְ כִּי דָבָר אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם יְיָ: [ירמיה לד, ה] ט) בַּיּוֹם הַהוּא יִגְדַּל הַמִּסְפֵּד בִּירוּשָׁלַםִ כְּמִסְפַּד הֲדַדְ רִמּוֹן בְּבִקְעַת מְגִדּוֹן: [זכריה יב, יא] י) וַתַּעֲלֶה הַמִּלְחָמָה בַּיּוֹם הַהוּא וְהַמֶּלֶךְ הָיָה מָעֳמָד בַּמֶּרְכָּבָה נֹכַח אֲרָם וַיָּמָת בָּעֶרֶב וַיִּצֶק דַּם הַמַּכָּה אֶל חֵיק הָרָכֶב: [מלכים א' כב, לה] כ) וְאֶת עֵינֵי צִדְקִיָּהוּ עִוֵּר וַיַּאַסְרֵהוּ בַּנְחֻשְׁתַּיִם לָבִיא אֹתוֹ בָּבֶלָה: [ירמיה לט, ז] ל) לָכֵן הִנְנִי אֹסִפְךָ עַל אֲבֹתֶיךָ וְנֶאֱסַפְתָּ אֶל קִבְרֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם וְלֹא תִרְאֶינָה עֵינֶיךָ בְּכֹל הָרָעָה אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא עַל הַמָּקוֹם הַזֶּה וַיָּשִׁיבוּ אֶת הַמֶּלֶךְ דָּבָר: [מלכים ב' כב, כ] מ) וַיֹּרוּ הַיֹּרִים לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לַעֲבָדָיו הַעֲבִירוּנִי כִּי הָחֳלֵיתִי מְאֹד: [דברי הימים ב' לה, כג] נ) אַחֲרֵי כֵן פָּתַח אִיּוֹב אֶת פִּיהוּ וַיְקַלֵּל אֶת יוֹמוֹ: [איוב ג, א] ס) וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר: [איוב ד, א] ע) אֶבְחַר דַּרְכָּם וְאֵשֵׁב רֹאשׁ וְאֶשְׁכּוֹן כְּמֶלֶךְ בַּגְּדוּד כַּאֲשֶׁר אֲבֵלִים יְנַחֵם: [איוב כט, כה] פ) לָכֵן עַתָּה יִגְלוּ בְּרֹאשׁ גֹּלִים וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים: [עמוס ו, ז] צ) שׂוֹשׂ אָשִׂישׂ בַּייָ תָּגֵל נַפְשִׁי בֵּאלֹהַי כִּי הִלְבִּישַׁנִי בִּגְדֵי יֶשַׁע מְעִיל צְדָקָה יְעָטָנִי כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ: [ישעיה סא, י] ק) וְקִדַּשְׁתּוֹ כִּי אֶת לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מַקְרִיב קָדֹשׁ יִהְיֶה לָּךְ כִּי קָדוֹשׁ אֲנִי יְיָ מְקַדִּשְׁכֶם: [ויקרא כא, ח]

הגהות וציונים

א] בכת"י וראשונים בזה **ובזה אין** מקוננות, ובמשניות הגירסא **אבל** לא מקוננות, ועי' תוי"ט ומלאכת שלמה: **ב]** [כאדם האומר להרים התעטפו והתכסו במלבושים נאים כי זה האיש הבא להקבר אצלכם בן גדולים הוא. ערוך] (גליון): **ג]** בע"י **דאזבוגי**. והיא הגירסא המעולה (דק"ס) ועיין פי' ר"ח ובמהרש"א: **ד]** בכת"י ובע"י נוסף **מאי** והחי יתן **אל** לבו (וכ"ה בכתובות): **ה]** [שהושיבו אביו שומר שלא יעלה איש לרגל ובטל משמרתו ועלה. ז"ל רש"י במלכים] (גליון): **ו]** בקרא **מגדון**: **ז]** בכת"י ובראשונים הגי' **ואמר רב יהודה אמר רב** אין מנחמין רשאין לומר וכו', ומקודם לזה איתא עוד מימרא משמו **אמר רב יהודה אמר רב אין** מנחמין **רשאין לישב אלא על** גבי קרקע **שנאמר וישבו אתו לארץ** [איוב ב, יג]. ונשמט בדפוסים מחה"ד (ביאור הגר"א שפז עי"ש, חילופי גירסאות, דק"ס): **ח]** [דכתיב **ואין דובר אליו דבר וכתיב** אחרי כן פתח איוב את פיהו **וענו חביריו** כך מצאתי הגי' בתורת האדם להרמב"ן ז"ל] (גליון): **ט]** בכת"י ובכתובות **מר וזח**: **י]** פרש"י על כל עמוד זה תמצא בעין יעקב ע"ש (גליון) ובמהדורתינו העתקנוהו במסגרת רש"י כת"י: **כ]** נראה שהוא הערת הגליון והיה כתוב "בר"א פי'" והיינו "ברב אלפס פירש" ששם יש פי' רש"י על המשנה והמדפיסים טעו והחליפו ל' בר' וגם טעו והכניסוהו בפנים (מראה אש ועי' תפארת ישראל בילקו"מ): **ל]** צ"ל **היסורין** הן **רבית** (גנזי יוסף, מהרצ"ח עי"ש בילקו"מ, ועי' הגהת הגליון ברש"י שבע"י), ועי' הגר"ב רנשבורג: **מ]** נדצ"ל **דאתחולי** בפורענותא לא **מתחלינן** (באה"מ):

יאשיהו בפרעה נכה 'וַיֹּרוּ הַיֹּרִים לַמֶּלֶךְ יֹאשִׁיָּהוּ', **וְאָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב** בפירוש דברי הפסוק, שירו בו חיצים הרבה **עַד שֶׁעֲשָׂאוּהוּ כִּכְבָרָה** [-נפה שמנפים בה את הקמח שעשויה חורים חורים], ואם כן קשה, והיאך נתקיימה ההבטחה שיאסף אל אבותיו בשלום[מב]. מבארת הגמרא, **אָמַר לֵיהּ** רבה בר מרי לרבא, **הָכִי** - כך **אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן**, בכך התקיימה ההבטחה, **שֶׁלֹּא חָרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּיָמָיו**, ועל זה נאמר לו 'בשלום', כפי שממשיך הפסוק ואומר 'וְלֹא תִרְאֶינָה עֵינֶיךָ בְּכֹל הָרָעָה אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא עַל הַמָּקוֹם הַזֶּה', שלא ראה בחורבן הבית[מג].

★

הגמרא חוזרת לענין ניחום אבלים:

אָמַר רַבִּי יוֹחָנָן, בעת שנכנסים לנחם את האבל, **אֵין הַמְנַחֲמִין רַשָּׁאִין לוֹמַר דָּבָר עַד שֶׁיִּפְתַּח הָאָבֵל** בדברים[מד], ורק אז יענו לו וינחמוהו, **שֶׁנֶּאֱמַר** כאשר באו רעיו של איוב לנחמו אחר שאיבד את כל רכושו ומתו בניו[מה] '**אַחֲרֵי כֵן פָּתַח אִיּוֹב אֶת פִּיהוּ** וַיְקַלֵּל אֶת יוֹמוֹ' (איוב ג א), שהוא החל לדבר ולבכות על צרותיו, **וַהֲדַר** - ורק אחר כך '**וַיַּעַן אֱלִיפַז הַתֵּימָנִי וַיֹּאמַר**' (שם ד א)[מו].

ועוד בדין ניחום אבלים:

אָמַר רַבִּי אַבָּהוּ, מִנַּיִן לְאָבֵל שֶׁמֵּסֵב בָּרֹאשׁ - שבשעת סעודת הבראה, יושב באמצע, בין המנחמים, בדרך כבוד[מז], **שֶׁנֶּאֱמַר** בדברי משלו של איוב (שם כט כה) '**אֶבְחַר דַּרְכָּם וְאֵשֵׁב רֹאשׁ, וְאֶשְׁכּוֹן כְּמֶלֶךְ בַּגְּדוּד, כַּאֲשֶׁר אֲבֵלִים יְנַחֵם**', ופירושו, כאשר הייתי בגדולתי, הייתי מורה דרכם, שהיו מתייעצים איתי כיצד לנהוג, והייתי יושב בראשם, כמלך בגדוד וכאבל המתנחם. הרי שהאבל יושב בראש[מח].

מקשה הגמרא, '**יְנַחֵם**', **אַחֲרִינֵי** [-אחרים] **מַשְׁמַע**, כלומר, הלא משמע היפך דבריך, שהולך על מי שמנחם אחרים, ועליו הוא אומר שיושב בראש, ולא על האבל המתנחם.

מתרצת הגמרא, **אָמַר רַב נַחְמָן בַּר יִצְחָק**, אין לנו ללמוד ולדרוש 'יְנַחֵם', שמשמעו, הוא ינחם אחרים, אלא '**יְנֻחֵם**' **כְּתִיב**, כלומר, יש לנו לדרוש תיבה זו ולקרותה בחיריק תחת היו"ד, וקמץ תחת הנו"ן, והולך על האבל, ופירושו, שהיה יושב בראש כדרך ישיבת האבל כאשר הוא מתנחם[מט], ויש לך ללמוד מכאן שהאבל יושב בראש.

הגמרא מביאה מקור נוסף לכך שהאבל יושב בראש:

מַר זוּטְרָא אָמַר, מֵהָכָא - מכאן למדים, שנאמר בתוכחת עמוס (עמוס ו ז), '**וְסָר מִרְזַח סְרוּחִים**', ויש לדרשו, **מִרְזַח** - האבל, שהוא מר וזח, שנפשו מרה ודעתו זחה, כלומר, סרה ופורשת מעליו[נ], **נַעֲשֶׂה שַׂר לִסְרוּחִים** - הרי הוא כשר, לרבים שבאים לנחמו, שיושב בראשם[נא].

אחר שהגמרא הביאה את הדין שהאבל יושב בראש, היא מביאה ענין זה בחתן:

אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינָא, מִנַּיִן לְחָתָן שֶׁמֵּסֵב בָּרֹאשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר (ישעיה סא י) '**כֶּחָתָן יְכַהֵן פְּאֵר** וְכַכַּלָּה תַּעְדֶּה כֵלֶיהָ', הרי שחתן דינו ככהן, **מַה כֹּהֵן בָּרֹאשׁ**, שנוהגים בו דרך כבוד, **אַף חָתָן** יש לנהוג בו כבוד ולהושיבו **בָּרֹאשׁ**.

מבררת הגמרא, **וְכֹהֵן גּוּפֵיהּ מְנָלַן** - וכהן עצמו מנין שיושב בראש. מבארת הגמרא, **דְּתָנָא דְּבֵי רַבִּי יִשְׁמָעֵאל**, נאמר בתורה לגבי כהן (ויקרא כא ח) '**וְקִדַּשְׁתּוֹ** כִּי אֶת לֶחֶם אֱלֹהֶיךָ הוּא מַקְרִיב, קָדֹשׁ יִהְיֶה לָּךְ' וגו', מכאן למדים, עליך להקדימו **לְכָל דָּבָר שֶׁבִּקְדוּשָּׁה**[נב], וכגון, **לִפְתּוֹחַ רִאשׁוֹן** בקריאת התורה, שהוא עולה וקורא ראשון[נג], **וּלְבָרֵךְ רִאשׁוֹן** ברכת המוציא וברכת המזון בסעודה, **וְלִיטּוֹל מָנָה יָפָה רִאשׁוֹן**, שכאשר בא לחלוק עם ישראלי באיזה דבר, אחר שחולקים בשווה, צריך הישראלי לומר לו טול איזה חלק שתרצה[נד].

★

הגמרא חוזרת לענין המיתה:

אָמַר רַבִּי חֲנִינָא, קָשָׁה הִיא יְצִיאַת נְשָׁמָה מִן הַגּוּף

[מב] **ובזה** אין אתה יכול להשיב, שנתקיימה ההבטחה בכך שמת בשלום על מיטתו, וכדלעיל לגבי צדקיהו, שהרי לא זו בלבד שלא מת בשלום אלא שמת מיתה משונה על ידי שניקבוהו ככברה. מהרש"א (ח"א ד"ה והאמר).

[מג] **רד"ק** (על הפסוק) ומהרש"א (ח"א ד"ה שלא). ובפירוש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה שלא) הוסיף, שמה שלא נחרב בית המקדש בימיו זהו שלום גדול. ובעין אליהו (ד"ה ונאספת) ביאר באופן אחר, שכמו שיש מעלה לקבורה באדמת ארץ ישראל על פני קבורה באדמת חוץ לארץ, שהיא מקום קדושה, כך יש מעלה בקבורה בזמן שבית המקדש קיים, שיש תוספת קדושה לארץ, וזהו שאמר לו הנביא 'בשלום', שיאסף אל קברו בעוד שלום בארץ, ובית המקדש עדיין קיים ויש קדושה בארץ.

[מד] **והיינו** שיתחיל לדבר בענייני הצער שהוא מתאבל עליו. על פי רש"י (כת"י ד"ה שיפתח). וברבינו שלמה בן היתום (ד"ה לומר) הוסיף, או שידבר בענין צידוק הדין.

[מה] **ונאמר** שם (איוב ב יג) 'וישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות, ואין דובר אליו דבר, כי ראו כי גדל הכאב מאד'. וברבינו יונתן מלוניל (ד"ה אין המנחמים) ובראשונים נוספים, הובאה גירסא בגמרא קודם לדברים שבדפוס שבידינו, 'אין המנחמים רשאים לישב אלא על גבי קרקע שנאמר 'וישבו איתו ולארץ''.

[מו] **ובטעם** הדבר כתב הערוך השלחן (יו"ד סי' שעו ס"א), שענין ניחום אבלים הוא להצדיק דינו של הקב"ה, וכמו שאמר איוב (איוב א כא) 'ה' נתן ה' לקח יהיה שם ה' מבורך מעתה ועד עולם', ולכן ראוי שתחילה יאמר האבל צידוק הדין, ורק אחר כך יעשו כן המנחמים. וראה עוד בענין זה בילקוט ביאורים.

[מז] **וכפי** שמצינו בברכות (מו:) בדרך ההסבה, שהגדול מיסב באמצע. רש"י (שם ד"ה אבל). ומכבדים אותו בשביל לנחמו וישכח צערו, כמו שמשקים אותו יין. מהרש"א (כתובות סט: ח"א ד"ה מר).

[מח] **ובפשט** הפסוק פירש המצודת דוד, הייתי למתייעצים איתי כאיש אשר ינחם את האבלים, שמקשיבים לדבריו להסיר מעליהם היגון.

[מט] **רש"י** (כת"י ד"ה ינחם כתיב) בפירושו השני. ובפירוש הראשון כתב, שאין דורשים בניקוד שונה אלא יש לקרותו ביו"ד משוכה מעט, וזה רומז על האבל המתנחם. וכתבו התוספות (כתובות סט: ד"ה אמר רב), אף שעל פי האמת אין קוראים 'יְנֻחַם' אלא 'יְנַחֵם', בא לומר, שלכאורה היה לו לומר 'כאבלים מנחם', שבאופן זה אין כלל מקום לטעות ולפרשו על זה המתנחם, וכיון שלא אמר כן יש לדרוש שאכן את המתנחם מושיבים בראש, ובכדי לנחמו. ורש"י בכתובות (שם ד"ה ינחם) כתב, שבאופן רגיל כאשר קורים אות בניקוד של פת"ח, יש אל"ף לאחריה, ומכך שלא כתוב אל"ף אחר הנו"ן, משמע שיש לדרוש המסורת כפי הכתב בלא הניקוד, וכאילו כתוב 'יינחם'. ומעין זה כתב רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ינחם כת'), שהולכים אחר האותיות ולא אחר הניקוד, וכלשון הפסוק 'פן יִנָּחֵם העם' (שמות יג יז), וכן 'וַיִּנָּחֶם ה' על הרעה' (שם לב יד), שקיבל ה' תנחומים ולא עשה את הרעה אשר דיבר לעשות לעמו. והריטב"א (ד"ה גירסת) הביא גירסא 'יונחם כתיב'. והוסיף וכתב, שבדקו בכל הנוסחאות ולא נמצאה גירסא כזו, אלא פירושו, שכאילו הוא כתוב כן, שכיון שכתוב 'ואשכון כמלך בגדוד', היה לו להמשיך 'כאשר ינחם אבלים', וכיון שלא כתב כן, יש לפרשו, אשב בראש כמלך בגדוד, וכאבלים, כאשר מנחם אותם המנחם [ולפי דבריו אין משמעות אחרת לתיבת 'ינחם', שהולך על המנחם, כפשוטו].

[נ] **רש"י** (כתובות סט: ד"ה מר). והמהרש"א (שם ח"א ד"ה נעשה) כתב, שאפשר שלשון זו מורה על האבל, שמושיבים אותו בראש בשביל שיזח וינוע ממרירותו. ושם בגמרא הגירסא היא 'מר וזח', וכן מביא בהגהות וציונים כאן בשם כתב יד.

[נא] **המיוחס לרש"י** (ד"ה סרוחים). ורש"י בכתובות (שם ד"ה נעשה) פירש 'גדולים הבאים לנחמו'. והרד"ק על הפסוק פירש 'סרוחים', הנותרים, כלומר, שיהיה שר לעם הנשארים, ומלשון 'הסרח העודף'.
ופשוטו של מקרא, שמוכיחם על כך שהם סרוחים על מיטותיהם ואוכלים ושותים ואינם שבים בתשובה, וכנגד זה יגיע ענשם 'לכן עתה יגלו בראש גולים וסר מרזח סרוחים', ומרזח הוא בית משתה, שיתבטלו המשתאות של המגודלים וגסי הרוח. על פי רש"י (על הפסוקים שם).

[נב] **רש"י** על הפסוק כתב לימוד זה מהמשך דברי הפסוק 'קדוש יהיה לך'. וכתב הדרישה (או"ח סי' קלה אות א בסופו), שבהרבה מקומות מביאה הגמרא תיבה ראשונה מדברי הפסוק, ועיקר הלימוד הוא מהמשך הדברים שאחריה. וכן משמע מדברי רש"י בגיטין (נט: ד"ה וקדשתו) שמביא המשך דברי הפסוק 'כי את לחם אלהיך' וגו'.

[נג] **המיוחס לרש"י** (ד"ה לפתוח). ורש"י כת"י (ד"ה לפתוח) כתב, בבית הכנסת בתורה או בדין. ובגיטין (שם ד"ה לפתוח) הוסיף רש"י, שבכל דבר כבוד, בין בתורה בין בישיבה, הוא מדבר ראשון.

[נד] **רש"י** (גיטין שם ד"ה וליטול). וכתבו התוספות (ד"ה וליטול), שדווקא באופן זה, שאמר לו הישראל, יטול מנה יפה, אבל אם לא אמר לו, לא יטול, ששנינו בפסחים (נ:), שכל הנותן עינו בחלק היפה, אינו רואה סימן ברכה לעולם. ומוסיפים תוספות, אמנם נראה לומר, שכיון שזהו דינו, ליטול החלק היפה, לא נאמר בו ענין זה. אבל הרא"ש (שם סי' כ) כתב, שמחמת דברי הגמרא בפסחים אין לפרשו על חלוקת השותפות, שאף אם הישראל מסכים לכך, לא מסתבר לדרוש הפסוק להרגיל הכהן לתת עינו בחלק היפה, ולכן מבאר זאת על חלוקה של צדקה, ליתן לכהן עני החלק היפה, או לגבי מנה יפה בסעודה.
וכל הדברים הנכללים בלימוד מ'וקדשתו', אינם לימוד גמור אלא אסמכתא בעלמא, שאין הכהן רשאי לתבוע דברים אלו בדין. תוספות (חולין פז. ד"ה וזייכו) ועוד ראשונים. ועיקר ציווי הפסוק הוא, שצריך להבדיל הכהנים, ולקדשם ולהכינם להקריב קרבנות, כפי שכתב הרמב"ם (כלי המקדש פ"ד ה"א).

כְּצִיפּוּרֵי בְּפִי הַוֶּושֶׁט - כחבל שיש בו קשר ומושחל בנקב שבתורן ספינה, שיוצא משם בקושי רב[א]. ובא לומר, שהנשמה יוצאת בקושי רב וביסורים.

רַבִּי יוֹחָנָן אָמַר בלשון אחר, קשה היא יציאת הנשמה מן הגוף **כִּפְטוּרֵי בְּפִי וֶושֶׁט** - כחבלים גסים הקושרים שתי ספינות יחד, שתוקעים אותם בחוזקה בנקב שבעץ, וקשה להוציאם[ב].

★

הגמרא מביאה הנהגה נוספת בשעת ליווי הנפטר:

וְאָמַר רַבִּי לֵוִי בַּר חַיְתָא, הַנִּפְטָר - הנפרד **מִן הַמֵּת, לֹא יֹאמַר לוֹ 'לֵךְ לְשָׁלוֹם', אֶלָּא** יאמר לו **'לֵךְ בְּשָׁלוֹם'**, ואילו **הַנִּפְטָר מִן הַחַי, לֹא יֹאמַר לוֹ 'לֵךְ בְּשָׁלוֹם', אֶלָּא 'לֵךְ לְשָׁלוֹם'**[ג]. מפרשת הגמרא, המקור לכך **שֶׁהַנִּפְטָר מִן הַמֵּת לֹא יֹאמַר לוֹ 'לֵךְ לְשָׁלוֹם' אֶלָּא 'לֵךְ בְּשָׁלוֹם', שֶׁנֶּאֱמַר** (בראשית טו טו) בהבטחת ה' לאברהם אבינו **'וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבוֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם'**, הרי שעל פטירת האדם לבית עולמו יש לומר 'בשלום'. והמקור לכך **שֶׁהַנִּפְטָר מִן הַחַי, לֹא יֹאמַר לוֹ 'לֵךְ בְּשָׁלוֹם', אֶלָּא 'לֵךְ לְשָׁלוֹם', שֶׁהֲרֵי דָּוִד שֶׁאָמַר לְאַבְשָׁלוֹם** בנו כשנפרד ממנו **'לֵךְ בְּשָׁלוֹם'** (שמואל ב' טו ט), **וְהָלַךְ** אבשלום, **וְסוֹפוֹ הָיָה שֶׁנִּתְלָה** בשערו באילן והרגוהו[ד]. **וְאִילּוּ יִתְרוֹ שֶׁאָמַר לְמֹשֶׁה** בעת ששב ממדין למצרים **'לֵךְ לְשָׁלוֹם'** (שמות ד יח), **הָלַךְ** משה **וְהִצְלִיחַ**, שנעשה למנהיג העם והוציא את ישראל ממצרים.

★

הגמרא מסיימת המסכת בענין שכר יושבי בתי מדרשות ובתי כנסיות:

וְאָמַר רַבִּי לֵוִי, כָּל הַיּוֹצֵא מִבֵּית הַכְּנֶסֶת והולך **לְבֵית הַמִּדְרָשׁ, וּמִבֵּית הַמִּדְרָשׁ** יוצא והולך **לְבֵית הַכְּנֶסֶת**, שעוסק בתורה ותפילה בלא הפסק[ה], **זוֹכֶה וּמְקַבֵּל פְּנֵי שְׁכִינָה** בשעת מותו[ו], **שֶׁנֶּאֱמַר** (תהלים פד ח) **'יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל חָיִל, יֵרָאֶה אֶל אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן'**, 'מחיל אל חיל' היינו שהולכים מבית המדרש לבית הכנסת, ומבית הכנסת לבית המדרש, ומעמל תורה לעמל תפילה'[ז], ועליהם נאמר 'יראה אל אלהים בציון', שיזכו לראות פני שכינה בציון של מעלה[ח].

הגמרא מביאה דרשה נוספת מפסוק זה:

אָמַר רַב חִיָּיא בַּר אַשִׁי אָמַר רַב, תַּלְמִידֵי חֲכָמִים אֵין לָהֶם מְנוּחָה אֲפִילּוּ לָעוֹלָם הַבָּא, ושבח הוא, שהולכים מגן עדן לרקיע ומרקיע לגן עדן לטייל ולשמוח, וליהנות מזיו השכינה[ט], **שֶׁנֶּאֱמַר** (שם) **'יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל חָיִל, יֵרָאֶה אֶל אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן'.**

הדרן עלך ואלו מגלחין וסליקא לה מסכת מועד קטן

א. **המיוחס** לרש"י (ד"ה כציפורי). ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה אמ') הביא פירוש נוסף, כצפירי עיזים בשעת לידתם, שרחמן צר, ויוצא הוולד בקושי רב. והר"ן (ד"ה כציפורן) גרס, 'כציפורן' התקועה בפי הוושט.

ב. **שיש** מקומות באוקיינוס שאי אפשר לברזל לעבור בהם, וקושרים קרשי הספינות העוברות שם בעזרת חבלים, בלא מסמרים, ותוקעים את החבלים בדוחק רב, שעוביים בדיוק כמידת הנקב. ו'פיטורי' תרגומו חבלים, ו'וושט' היינו חור עגול בעץ, שדומה הוא לפי הוושט שבגוף. רש"י (ברכות ח. ד"ה כפיטורי - ד"ה נפי).
אמנם בברכות (שם) מובא דימוי זה רק לגבי מיתת אסכרא, שהיא המיתה הקשה מכולן, אבל מיתת נשיקה, שהיא הקלה מכולן, הרי היא 'כמשחל בניתא מחלבא', כמושך נימת שיער מתוך חלב, שיוצאת בקלות רבה. וכן לעיל (כח.) הביאה הגמרא דימוי זה. וכתב המהרש"א (לעיל כח: ח"א ד"ה קשה), שלעיל מדובר על מיתת הצדיקים, שמתים מיתת נשיקה, וכאן מדובר על מיתת שאר אדם.

ג. **ביאר** המהרש"א (ברכות סד. ח"א ד"ה אל) החילוק בין הלשונות, ש'לך לשלום' משמעו, שכל מקום אשר מגמתו וחפצו ללכת לשם, ימצא בו שלום, כלומר, שיצליח במעשיו שעושה שם. ולשון זו ראויה להיאמר לחי, אבל למת, שכבר סיים כל מעשיו על פני האדמה, אין שייך לומר לו שיצליח במקום שאליו הוא הולך, אלא ראוי לומר לו 'לך בשלום', שההליכה עצמה אל המקום שאליו הוא הולך, תהיה בשלום, באין מעכב ובאין מפריע. ולחי אין ראוי לומר כן, שמשמעו שבהליכה עצמה יהיה לו שלום אבל לא במקום שאליו הוא מגיע. וכן על זו הדרך ביאר הריטב"א (ד"ה הנפטר), ש'לשלום' היא ברכה על המקום שהולך אליו, ו'בשלום' היא ברכה על יציאתו ממקום זה, וזה שייך במת, שאם הולך מכאן בשלום, שיוצא מן העולם ובידו מעשים טובים, ממילא המקום שיגיע אליו יהיה גם הוא בשלום, אבל החי ההולך לדרכו, במקום זה כבר סיים מעשיו ואין שייך לברכו על כך.
כתב הר"ן (ד"ה אבל), שדברו כאן חכמים כנגד בני אדם המשיאים אל לבם את הדברים הנאמרים, אולם מי שאינו מקפיד, אין הדבר מזיק לו כלום.

ד. **בסיום** המלחמה עבר אבשלום עם הפרד תחת האלה, ונתקעו בו מחלפות ראשו, ונתלה בין שמים לארץ, והרגוהו יואב ונעריו, כמובא שם (שמואל ב' יח ט-טו).

ה. **ובזה** עיקר מלאכתו, בתורה ותפילה, ועוסק בהם בכל כוחו ואינו בטל מהם. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה היוצא).

ו. **תלמיד** הרשב"א (ד"ה כל) ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה היוצא). עוד פירוש הביא רבינו שלמה בן היתום, שיזכה לראות פני שכינה ובנין ציון לעתיד לבא. ועל הדרך הזו כתב המהרש"א (ברכות סד. ח"א ד"ה ילכו), שעליו נאמר שיזכה למצות עליה לרגל הנעשית ברבים, שעליה נאמר 'יראה כל זכורך את פני ה'' (דברים טז טז), והיינו קבלת פני שכינה. וראה בהערה הבאה. והחתם סופר (ד"ה כל) מאריך לבאר מעלת זה, שעושה כן לטובת אחרים, ולכן זוכה להקביל פני שכינה.

ז. **'חיל'** היינו טורח, שאינו פוסק מעמל תורה ותפילה. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה שנ' ילכו). והמהרש"א (שם) כתב, ש'חיל' מורה על ריבוי עם, שהולכים ממקום תפילת רבים, שהיא מקובלת יותר כפי ששנינו בברכות (ח.), למקום לימוד של רבים, שאין התורה נקנית אלא בחבורה, כפי ששנינו שם (סג:).

ח. **תלמיד** הרשב"א (ד"ה כל).
ובפשט הפסוק פירשו המצודת דוד והרד"ק (שם), שהעולים לרגל לראות פני ה', היו הולכים מצבא לצבא, שהיו מתאספים שיירות הרבה בדרכם.

ט. **רש"י** (כת"י ד"ה אין). וכן כתב הריטב"א (ד"ה ת"ח), שהולכים מגן עדן לכיסא הכבוד, ומטיילים בכל העולמות העליונים ליהנות מזיו השכינה, כהולך מבית הכנסת לבית המדרש. והריא"ף על העין יעקב (ד"ה ת"ח) כתב, ששפתותיהם דובבות בקבר, ועל זה אומר 'יראה אל אלהים בציון', שעולים לישיבה של מעלה, ומשמיעים לימודם לפני הקב"ה, והקב"ה משתעשע בהם. ובדומה לזה פירש החתם סופר (ד"ה תלמידי - הראשון), שאין להם מנוחה בבחינה זו, שתורתם ממשיכה בעולם הזה באנשי דורם ותלמידיהם, שלימדום דעת וחכמה והדריכום בדרך ישרה, שכל מעשיהם ולימודיהם, ושל בניהם ובני בניהם, עד סוף כל הדורות, הכל תלוי בהם, ששפתותיהם של תלמידי חכמים אלו דובבות בקבר, כלומר, ממשיכות לנוע וללמד מכח פעולותיהם בעולם הזה. עוד הביא המהרש"א (ברכות סד. ח"א ד"ה ת"ח - הראשון), שאף שהעולם הבא כולו מנוחה, כפי ששנינו במסכת תמיד (פ"ז מ"ד) 'ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי עולמים', תלמיד חכם, שכל מלאכתו בעולם הזה היא בפעולת השכל והעיון, בעולם הבא לא מסתלקת ממנו מלאכה זו, שגם שם ממשיך ופועל בה, והיא עצמה המנוחה שנאמרה על העולם הבא, שצדיקים יושבים ונהנים מזיו השכינה בעיון שכלי.

מסורת הש"ס עם הוספות

[א] עי' ברכות דף ח., [ב] ברכות סד. [ע"ש], [ג] [ברכות סד. ע"ש], [ד] ברכות שם.

עין משפט נר מצוה

[א] [רמב"ם פ"ד מהל' אבל ה"ד]: [ב] [מג"א סי' קי סק"ט]:

כציפורי בפי הוושט רבי יוחנן אמר [א] כפטורי בפי וושט. ואמר[א] [ב] רבי לוי בר חיתא הנפטר מן המת לא יאמר לו לך לשלום אלא לך [א]בשלום הנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום אלא לך [ב]לשלום הנפטר מן המת לא יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום שנאמר [א] ואתה תבא אל אבותיך בשלום הנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי דוד שאמר לאבשלום [ב] לך בשלום הלך ונתלה יתרו שאמר למשה [ג] לך לשלום הלך והצליח [ג] ואמר רבי לוי כל היוצא מבית הכנסת לבית המדרש[ב] ומבית המדרש לבית הכנסת זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר [ד] ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון אמר רב חייא בר אשי אמר רב [ד] תלמידי חכמים אין להם מנוחה אפילו לעולם הבא שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון:

הדרן עלך ואלו מגלחין וסליקא לה מסכת מועד קטן

כציפורי בפי הוושט. כחבל שיש בו קשר ויוצא בקושי מן התורן: פיטורי. שקושרין שתי ספינות ביחד: ילכו מחיל אל חיל. שילכו מבית המדרש לבית הכנסת ומבית הכנסת לבית המדרש, אחר יראה אל אלהים בציון, יזכו אל עליון:

הדרן עלך ואלו מגלחין

וסליקא לה מסכת מועד קטן

רש"י כת"י [שייך לדף כח:] **מטפחות (בראשי חדשים).** [על לבן] מספקות כף אל כף. **קינה ועינוי.** כדמפרש בסמוך. **אשה רעותה קינה.** ומדכתיב ולמדנה בנותיכם נהי אלמא זאת אומרת קינה וחבירתה עונה. **אבל לעתיד לבוא ובלע המות [לנצח] ומחה ד' דמעה מעל כל פנים.** [שיבלע הקב"ה את המות וכולן עונות שירה שאין מיתה ואין דמעה] והאי דנקט אבל לעתיד לבוא משום אל תעמוד בדבר רע מפני שזה סיום [נ"א - סילוק] כל סדר מועד דסדר המשנה מועד קטן בסוף כל המועד. *[**מאי אמרן.** נשים כשהן מענות. **ויי לאזלא ויי לחבילא.** אוי לה להליכה כזאת שאינה חוזרת ואוי למשוי כזה שנושאים את המת. **גוד גרמא מכבא.** נפלו הלחיים. **ונמטי מיא לאנטיכי.** כלומר הדרי מיא למפרע כלפי מעלה. **שייול.** גולל בלשון נשי דשכנציב. **אצטלא דמלתא.** תכריכי משי יקרים למאן אמרו הכי. **לבר חורין דשלימו זוודיה.** לבן חורין שירד מנכסיו אומרים הספד זה כדי שירחמו עליו לעשות לו ארון ותכריכין. **רהיט ונפיל וכו'.** תגר וטרחן היה כל ימיו ועכשיו נפל ריקן בלא ממון. **אחנא תגרי.** אחינו הסוחרים. **אזבזגי מיבדקו.** באחריתם נראה עשרם כגון זה שאין לו עכשיו במה ליקבר ועל מת עני אומרות אותו כדי שירחמו עליו. **ויזופתא יזיף.** עכשיו שמבקש לעבור מן העולם צריך ללות ממון לתכריכין ל"א רהיט ונפיל בדיורי בדאגה ויגון. **מותא כי מותא.** מיתתו של זה כמיתת אחרים שהכל מתים. **ומרעין חיבוליא.** (אבל) [אבל] חיבול גדול חולי גדול היה לו ויסורים קשין יותר משאר בני אדם חיבולים (רבים) [רבית כלומר רבית][ד] נחשב אליו חולי זה שנחלה חולי גדול משאר מתים. **דברים של מיתה.** וקא מפרש תלמודא מאי ניניהו דברים של מיתה. **דיספד יספדוניה.** שלא יאמר מה לי להספיד על מת שאינו קרובי אלא יחשוב בלב שאם יספוד יספדוהו. **דיטען.** אחרים לקבורה. **דידל.** המרים קול בהספד. **איכא דאמרי דלא ידל וכו'.** מי שלא מרים עצמו בגסות אבל הוא מטפל למתים מרימין לו מן השמים. **דכתיב כי טוב אמר לך עלה הנה וגו'.** טוב תעלה ברשות ולא בגאוה שלא ברשות ושפילון וירסיקון מאלים. **הטריח רבותיו.** שבאין לנחמו. **ראשונה ושניה.** ב' בנים מתו לו בב' פעמים. **שלא עשו אלא מצוה אחת.** ביום שמתו ועל שם אותה מצוה שעשו בו ביום שהוא היה יום הראשון למלאת ידם נאמר ואחיכם כל בית ישראל יבכו בניו של רבי שלמדו ולימדו תורה וקיימו מצות על אחת כמה וכמה שהנו ראויים לספדם. **מה אביה.** בנו של ירבעם. **שלא עשה אלא דבר אחד.** וע"ש אותה מצוה שעשה משבחו הכתוב ואומר וספדו לו כל ישראל יען נמצא בו דבר טוב. **שביטל משמרתו.** אביה בן ירבעם בטל משמרתו וגדולתו אומנות המלך. **ועלה לרגל.** ולא הקפיד על מה שהקפיד אביו דכתיב עתה תשוב הממלכה לבית דוד אם ילכו ישראל לרגל ויראו מלכות בית דוד יושבין בעזרה ואני לא אשב בעזרה שאין ישיבה בעזרה אלא למלכות בית דוד בלבד. **פרדסאות.** אורבים כדי שישיבו לעולים ואביה לא הקפיד בכך וכשהגיעה משמרתו לשמור הדרך ביטלה והיו יכולין לעלות כל הרוצים לעלות. **ובמשרפות אבותיך.** ששורפין על המלכים לאחר מיתתן כל כלי תשמישן. **ומה צדקיה מלך יהודה שלא עשה אלא מצוה אחת.** סמוך למיתתו וע"ש אותה מצוה שהעלה ירמיהו מן הטיט זכה למשרפות אבותיו ולמות בשלום וספדו עליו הוי אדון והאי מצוה דקא חשיב לא קאמר אלא אותן מצות שסמוך למיתה שבשביל אותן מצות זכו להספד צדקיה ונדב ואביהו הרבה מצות קיימו בישראל ואחאב נמי קיים מצות דהא אשכחן ביה מצוה דלא חשיב לה דכתיב וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט וכתיב הראית כי נכנע אחאב. **אלמלא תרגומיה וכו'.** דמשמע הספד הדדרימון בבקעת מגדו אלא מלתא הוא. **והמלך היה מעמד במרכבה נכח ארם.** אעפ"כ היה מחזק עצמו במלחמה כדי שלא ינוסו ישראל ולא יהרגו בנוסם [רש"י בע"ין]. **שיפתח אבל.** בנערו. **אבל מיסב בראש.** כשמברין אותו יושב באמצע כדרך גדול כדמפרשינן דרך הסיבה בברכות (מו:) כיצד סדר הסיבה הגדול באמצע. **אבחר דרכם וכו'.** עד שלא בא עלי צער זה הייתי בוחר דרכם ואמר להם כך וכך תעשו והייתי מברר להם דרכם והייתי שוכן כמלך בגדוד וגו' **ינחם אחריני משמע.** יְנַחם לאחרינא דהמנחם את האבלים הוא מיסב בראש. **ומשני ינחם כתיב.** יו"ד ארוכה מעט דמשמע ויושב בראש כאשר יונחם כלומר כאבל המתנחם דסוגיא דקרא משמע להדיא טפי ינחם. **לפתוח ראשון.** בבית הכנסת בתורה או בדין. **ולברך ראשון.** ברכת המוציא וברהמ"ז בסעודה. **וליטול מנה יפה ראשון.** אם חולק עם ישראל כלום [רש"י ברי"ף]. [ע"כ שייך לדף כח:]

כציפורי בפי הושט. כחבל שיש בו קשר ויוצא בקושי מן התורן. **פיטורי.** שקושרין שתי ספינות ביחד. **אין להם מנוחה.** לשבת קאמר והולכין מגן עדן לרקיע ומרקיע לגן עדן לטייל ולשמוע שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון [רש"י בע"ין]*.

רבינו חננאל

כשמתו בניו של ר' ישמעאל נכנסו ד' זקנים לנחמו ר' יוסי הגלילי ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא ור' טרפון. אמר להן ר' טרפון ראו כי חכם גדול ובקי בהגדות הוא אל יכנס אחד לתוך דברי חבירו אמר להן ר' עקיבא ואני אחרון. פתח ר' ישמעאל ואמר רבו עונותיו תכפוהו אבליו הטריח רבותיו פעמים רבות. נענה ר"ט ואמר ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה וגו' ומה בני אהרן שלא עשו אלא מצוה אחת שנאמר ויקריבו בני אהרן את הדם אליו. בניו של רבי [ישמעאל] עאכו"כ שחייבין כל ישראל לבכותם. **ראב"ע אומר** שחייבין כל ישראל לבכות מהכא שנאמר בשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים אשר היו לפניך כן ישרפו לך הוי אדון יספדו לך וגו' והלא דברים ק"ו ומה צדקיה שלא עשה אלא מצוה אחת שהעלה ירמיה מן הטיט זכה לכך. בניו של ר' עאכו"כ. **ריה"ג אומר מהכא** וספדו לו כל ישראל וקברו אותו כי זה לבדו יבא לירבעם אל קבר יען נמצא בו דבר טוב. והלא דברים ק"ו ומה אביה בן ירבעם שלא עשה אלא דבר אחד שביטל משמרתו ועלה לרגל. וי"א שביטל פרדסאות שהושיב ירבעם שלא יעלו ישראל לרגל כך. בניו של ר' שעשו כמה מצות עאכו"כ. **ר"ע אומר מהכא** ביום ההוא יגדל המספד בירושלם כמספד הדרימון בבקעת מגידו. ואמר רב יוסף אלמלא תרגומא דהאי קרא לא הוינן ידעי מאי קאמר בעידנא ההיא יסגא מספדא בירושלם כמספד אחאב דקטל יתיה הדרימון בן טברימון. וכמספד יאשיהו בן אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידו. ומה זה שלא עשה אלא דבר אחד דכתיב והמלך היה מעמד במרכבה נוכח ארם עד הערב החזיק בעצמו שלא יאמרו גוסס הוא ויברחו ישראל ותחלת נפילה ניסה בניו של ר' עאכו"כ שכל ישראל חייב לספוד ולבכות עליהם. **א"ל רבא לרבה בר מרי** כתיב ביה בצדקיהו בשלום תמות. וכתיב ואת עיני צדקיהו עור. א"ל הכי א"ר יוחנן שמת נבוכדנצר בחייו. א"ל ביאשיהו כתיב לכן הנני אוסיפך (אל) [על] אבותיך [וגו'] בשלום וכתיב ויורו המורים למלך יאשיהו. ואמר רב יהודה א"ר שעשאוהו ככברה. א"ל הכי א"ר יוחנן שלא חרב ביהמ"ק בימיו. **אמר רב יהודה אמר רב** [א] המנחמין רשאין לומר לישב אלא על הקרקע שנאמר וישבו אתו לארץ וכתיב אחרי כן פתח איוב את פיהו וגו'. ואחרי כן ויען אליפז התימני. **א"ר אבהו מניין לאבל שיושב בראש** שנאמר אבחר דרכם ואשב ראש [ב]. מר זוטרא אמר מהכא וסר מרזח סרוחים. המרזח הוא האבל כלומר הניזח במרירות ומפורש בכתובות (דף סט). הנפטר מן המת לא יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום שנא' ואתה תבא אל אבותיך בשלום והנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום. שהרי דוד אמר לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה באילן ונהרג. יתרו שאמר למשה לך לשלום הלך והצליח. א"ר חמא בר חנינא מניין לחתן שיושב בראש שנאמר כחתן יכהן פאר וגו'. מה כהן בראש דתני דבי ר' ישמעאל וקדשתו לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון ולברך ראשון וכו' כך חתן בראש. **א"ר לוי כל היוצא מן הכנסת למדרש**[ג] ומבית המדרש לבית הכנסת זוכה ומקבל פני שכינה שנאמר ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון:

אחח18/06/2018

תורה אור השלם

א) וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה: [בראשית טו, טו]

ב) וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ לֵךְ בְּשָׁלוֹם וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ חֶבְרוֹנָה: [שמואל ב' טו, ט]

ג) וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וַיָּשָׁב אֶל יֶתֶר חֹתְנוֹ וַיֹּאמֶר לוֹ אֵלֲכָה נָּא וְאָשׁוּבָה אֶל אַחַי אֲשֶׁר בְּמִצְרַיִם וְאֶרְאֶה הַעוֹדָם חַיִּים וַיֹּאמֶר יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה לֵךְ לְשָׁלוֹם: [שמות ד, יח]

ד) יֵלְכוּ מֵחַיִל אֶל חָיִל יֵרָאֶה אֶל אֱלֹהִים בְּצִיּוֹן: [תהלים פד, ח]

חשק שלמה על ר"ח א) ט"ס נפל בכאן בדברי רבינו וכל"ל אין המנחמין רשאין לישב אלא ע"ג קרקע שנאמר וישבו אתו לארץ ואמר רב יהודה אמר רב אין המנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח האבל שנאמר ואין דובר אליו דבר וכתיב אחרי כן פתח איוב וכו' וכ"ה גי' הרי"ף והרא"ש בכאן ובגי' הש"ס שלפנינו חסר מימרא קמייתא דרב יהודה א"ר. ב) נ"ל ואשב ראש וגו' כאשר אבלים ינחם מר זוטרא אמר מהכא.

הדרן עלך ואלו מגלחין במועד. וסליקא לה מסכת מועד קטן בס"ד

הגהות וציונים א] [צ"ל **אמר**] (גליון): ב] יש להוסיף **ללמוד תורה** (וכדאיתא בברכות, ושם ליתא "ומבהמ"ד לבהכ"נ", דבש תמר), ועי' שו"ע סי' קנה ובהגה שם: ג] נדצ"ל **מבית** הכנסת **לבית המדרש**: ד] כ"ה בדפו"ר ועי' הג' הגליון ברש"י שבע"י:

ביאורי רש"י

*

ביאור משנת רש"י
על פי דברי רבותינו

אחרח18/06/2018

פרק ראשון - משקין בית השלחין

ב.

משקין בית השלחין במועד

'בית השלחין' היא שדה שהיא עומדת בהר וצריך להשקותה תמיד[א]. ומשקין אותה אפילו בחולו של מועד, לפי שהוא לו הפסד גדול אם אינו משקה אותה. ודבר של הפסד התירו חכמים לטרוח בו בחולו של מועד, כמו שאנו מוצאין במסכת חגיגה (דף יח.) שלמדו מדכתיב (דברים טז ח) 'ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך', הוקש היום השביעי לששה ימים, מה שביעי עצור בעשיית מלאכה, כמו שכתוב בו (שם) 'לא תעשה מלאכה'[ב], אף ששה ימים עצורים בעשיית מלאכה. אי - אם כך, האם נקיש ונאמר, מה שביעי עצור בכל מלאכה, אף ששה עצורין בכל מלאכה, תלמוד לומר 'השביעי', דווקא שביעי עצור בכל מלאכה, ואין ששה עצורין בכל מלאכה. הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים, כלומר, מכך שאסר הכתוב את חול המועד רק בחלק מהמלאכות ולא פירש איזה הן האסורות, בהכרח שלא מסר זאת אלא לחכמים, היודעים להבין[ג] ולומר לך איזו מלאכה אסורה בחולו של מועד ואי זו מותרת. ומלאכה שיש בה הפסד אם אינו עושה אותה, כגון להשקות את בית השלחין, התירו חכמים לעשותה במועד.

ובשביעית

מפרש בגמרא (להלן ע"ב), מה הטעם לאסור להשקות בשביעית, ומפני מה התירו זאת.

ממעיין שיצא בתחילה

דעכשיו מתחיל לנבוע, שעדיין לא החזיקה דרכה - שעדיין אין מקום קבוע להילוך המים.

בין ממעיין שלא יצא בתחילה

אלא הוא מעיין שכבר נובע מזמן מרובה - מלפני זמן רב.

אבל לא ממי גשמים

משום דאית ביה טירחא יתירא בהשקיה זו, כדמפרש בגמרא[ד].

דאתי לאינפולי

במעיין שיצא בתחילה יש חשש שהקרקע שסביבה - שסביב המעיין עלולה ליפול, דעדיין לא החזיקה דרכה - משום שעדיין אין מקום קבוע להילוך המים.

משקין

בחולו של מועד, ולא חיישינן דלמא נפיל - שמא הקרקע שסביב המעיין תיפול ואזיל וטרח - וילך ויטרח טירחא יתירא.

מעיין שלא יצא בתחילה

שאין חשש שהקרקע שסביב המעיין תיפול, מפני שכבר החזיק דרכו - שכבר יש מקום קבוע להילוך מימיו.

בית הבעל

שדה הוא שנמצא בעמקה[ה], ואינו צריך להשקותה[ו], ואין בה הפסד אם אין משקה אותה.

קא משמע לן

מתניתין דתני - משנתינו ששנינו בה שמשקין את בית השלחין 'בין ממעיין שלא יצא בתחילה' אף שניתן ללמוד דין זה בקל וחומר מהדין שמותר להשקות מעיין שיצא בתחילה, באה להשמיענו שגם ממעיין שלא יצא בתחילה הדין הוא שרק את בית השלחין מותר להשקות, אבל את בית הבעל אסור להשקות.

בית השלחין אין, בית הבעל

דווקא את בית השלחין מותר להשקות, אבל את בית הבעל, אפילו ממעיין שלא יצא בתחילה לא - אסור להשקות.

(משלהי)

מבואר ש'משלהי' הוא לשון צמא, וה"א מתחלף בחי"ת - האות ה"א מתחלפת באות חי"ת[ח], ולכן שדה הצמאה למים נקראת 'בית השלחין'.

מאן תנא

דמתניתין - מי הוא התנא ששנה את משנתינו שמבואר בה דפסידא שרי למיטרח בה - שבדבר שיש בו הפסד מותר לטרוח [טירחה מועטת[ט]] בחולו של מועד, כגון שמותר להשקות את בית השלחין, שאם לא ישקה אותה יבוא לידי הפסד.

הרווחה לא

מלאכה שהיא רק להרווחה מבואר במשנתינו שאסור לעשותה במועד, כגון דבית - שדה של בית הבעל, דאסור להשקותה מאחר שאין בה הפסד אם לא ישקה אותה, שאין צריך להשקותה אלא להרווחה דמילתא - להרויח בדבר יותר, לשוויה - לעשות את האפלי - הגידולים המאחרים להבשיל, חרפי - ממהרים להבשיל, כלומר שההשקיה מזרזת את הבשלת הפירות.

אפילו במקום פסידא מיטרח לא טרחינן

במשנתינו מבואר שאפילו בדבר שיש הפסד אם לא יעשה אותו, אסור לטרוח, דקתני מתניתין אבל לא משקין אפילו את בית השלחין ממי גשמים כו', משום דאית ביה טירחא בהשקיה מהם'.

מושכין המים מאילן לאילן

בחולו של מועד, והיינו שאם יש מים תחת אילן אחד, עושין דרך קטן [-תעלה קטנה] מאילן לאילן[יא], כדי שימשכו המים מאילן זה לאילן אחריו[יב].

לא ישקה את השדה כולה

בבית הבעל קמיירי - מדובר בשדה בית הבעל, דהשקייתה להרווחה היא, אלמא [-מוכח] דהרווחה דמילתא - שמלאכה שנעשית כדי להרויח אסר רבי אליעזר בן יעקב לעשותה במועד.

אלימא חרבה ממש

אם נאמר שכוונת רבי יהודה היא לשדה בית השלחין ש'חרבה' ממש, כלומר שנעשה שדה בור, אם כך, למה לי למשקה להחיא - למה לו להשקותה, דהא אין לה תקנה לעולם - הרי כיון שחרבה אין לה תקנה לעולם.

שחרבה ממעיין זה ויצא לה מעיין אחר

שחרב מעיינה שרגילה לשתות ממנו - כלומר, שרגילים להשקותה ממנו, דכיון שרגילה לשתות מים, אי לא משקה לה עכשיו, אית ליה פסידא יתירא - יהיה לו הפסד מרובה.

מבאר רש"י כיצד מוכח מדברי רבי יהודה שאפילו במקום הפסד לא התיר מלאכה שיש בה טירחה, וכמבואר במשנתינו, שהרי אפילו הכי שמדובר כאמור באופן שיש הפסד, לא שרי [-התיר] רבי יהודה אלא להשקותה ממעיין שיצא לה עתה, שהרי כשאמר 'אין משקין אלא שדה בית השלחין שחרבה', אמר כן על השקיה ממעיין, דלאו טירחא הוא, אבל להשקותה ממי גשמים ומי קילון, דטירחא הוא, לא שרי אפילו לבית השלחין[יג]. ועוד חזינן דקאמר - ועוד יש ללמוד דבר זה ממה שאמר רבי יהודה 'לא יפנה אדם אמת המים' כו', אלמא [-מוכח] דלא שרי רבי יהודה לטרוח טירחא יתירא[יד]. אלמא מתניתין - משנתינו ששנינו בה שגם שדה בית השלחין אסור להשקותה ממי הגשמים וממי הקילון משום שיש בכך טירחה יתירה, כדעת רבי יהודה היא שנויה, שכאמור מוכח מדבריו שאסר טירחה יתירה אף במקום הפסד. ואין לומר שמשנתינו שנויה כדעת רבי אלעזר בן עזריה, דהא - שהרי לדעת רבי אלעזר בן עזריה לא שנא חרב מעיינה ממעיין שיצא לה בתחילה ולא שנא לא חרב תרוייהו אסר - אסור להשקות את השדה ממעיין שיצא בתחילה גם בית השלחין שחרב

ציונים והערות

[א] שהגשמים אינם מועילים להשקיית השדות שבהרים, מפני שהם יורדים מיד למטה. על פי רש"י בתענית (ג: ד"ה מעלי). [ב] רש"י בחגיגה (שם ד"ה עצור). [ג] רש"י בחגיגה (שם ד"ה הא). [ד] להלן (ד.). הגמרא להלן (שם) מביאה שלרבי יוחנן טעם האיסור להשקות ממי גשמים הוא גזירה משום מי קילון, ולרב אשי טעם האיסור להשקות ממי גשמים הוא משום חשש שמא מי הגשמים יבואו להיות כמי קילון, שכאשר ישאבו מהבריכה את מי הגשמים היא תתרוקן והמים שבה יהיו כמי קילון שצריך לטרוח ולשאוב אותם בדליים. וצריך לומר שכוונת רש"י במה שכתב שהאיסור במי גשמים הוא משום טירחה, הוא לדעת רבי יוחנן, שהאיסור במי גשמים הוא משום שיש חשש שיצטרך לטרוח בהשקיה מהם, כמי קילון. [ה] והגשמים שיורדים בהרים, מימיהם זורמים ומגיעים לעמק. על פי רש"י בתענית (ג: ד"ה מעלי). [ו] אלא די לה במי גשמים. רש"י בקידושין (סב. ד"ה דני). [ז] ראה בהגהות וציונים בשם גליון שצריך לומר 'משלהי'. [ח] והיינו משום שהאות חי"ת והאות ה"א, שתיהן אותיות שמוצאן מהגרון. מאירי (ד"ה ומעתה) ונמוקי יוסף (ד"ה משקין). [ט] על פי ריטב"א (ד"ה והא דקתני) שכתב כן בשם רש"י. והיינו משום שטירחה מרובה אסורה אפילו בדבר שיש בו הפסד, כמבואר בגמרא להלן בסמוך. [י] כמו שכתב רש"י לעיל (ד"ה אבל), שהגמרא (להלן ד.) תבאר זאת. [יא] מדברי רש"י משמע שאף עשיית התעלה מותרת. אמנם בדברי הריטב"א (ד"ה ומאן, להלן ו: ד"ה ר' ישמעאל) נראה שיש שם כבר תעלות להילוך המים, וההיתר הוא רק להמשיך בהן את המים, אבל לא הותר לעשות את התעלות עצמן. וכעין זה כתב בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מושכין). [יב] ראה בביאורי הגמרא שהובא שבדברי המיוחס לרש"י (להלן ו: ד"ה מושכין) מבואר, שההיתר להמשיך את המים מאילן לאילן הוא משום שיש לאילנות דין שדה בית השלחין, מכיון שאם לא ישקה אותם יהיה לו הפסד מרובה. ובדברי רש"י כת"י (ד"ה מושכין) מבואר שטעם ההיתר הוא משום שאף על פי שדינם כבית הבעל, המשכת המים בתעלות שישנן שם כבר, אינה נחשבת לטירחה שאסורה. ויש לציין בזה לדברי הקרן אורה (ד"ה מושכין) והיד דוד (נדפס"י), שנראה שנקטו בדעת המיוחס לרש"י כאן שההיתר הוא משום שאין בכך טירחה, וכדברי רש"י כת"י הנ"ל, ויש לעיין שכאמור בדברי המיוחס לרש"י להלן מבואר לא כן. וראה עוד בזה בחזון איש (מועד סי' קלה, נדפס"י). [יג] הריטב"א (ד"ה ומאן) הקשה על ראיה זו, שיתכן לומר שרבי יהודה אכן מתיר להשקות את בית השלחין אף ממי גשמים ומי קילון שיש בהם טירחה יתירה, ומה שדיבר רק על מעיין, הוא אגב שרבי מאיר נקט כן, כפי שאכן נראה מסדר הדברים בברייתא. ולכן כתב שהראיה מדברי רבי יהודה היא רק ממה שאמר שלא יפנה אמת המים לגינתו ולחורבתו, וכפי שכתב רש"י להלן. [יד] מדברי רש"י מבואר שסובר שדברי רבי יהודה אלו נאמרו אפילו לגבי בית השלחין, שהרי מוכיח מכאן שאסר טירחה יתירה אף במקום הפסד, וכן ביארו ברש"י כת"י (ד"ה אלא) ובתוספות (ד"ה יתר). אמנם הריטב"א (ד"ה ומאן) כתב בשם

מעיינה, ואילו במשנתינו מבואר שמותר להשקות את בית השלחין אף ממעיין שיצא בתחילה[טו].

ב:

דלמא הכי קאמר

מה שאסר רבי יהודה להשקות את בית הבעל, זה רק ממעיין שיצא בתחילה שיש לחשוש שמא יפלו גדות המעיין, **אבל ממעיין שלא יצא בתחילה אפילו** בית הבעל נמי שרי [-מתיר] רבי יהודה, **ומתניתין** דקתני נמי ממעיין **שלא יצא בתחילה בית השלחין אין בית הבעל לא** - ומשנתינו שכתוב בה שגם ממעיין שלא יצא בתחילה אסור להשקות את בית הבעל, **לאו רבי יהודה היא.**

אם כן מתניתין דלאו כרבנן

אם כך כדעת איזה תנא משנתינו שנויה, הרי אינה שנויה **לא** כרבי **אליעזר בן יעקב** כדאמרן - כפי שאמרנו (לעיל ע"א), שמשנתינו הרי סוברת שגם במקום הפסד אסור לטרוח טירחה יתירה, ואילו בדברי רבי אליעזר בן יעקב לא מצאנו שאסר זאת. **ולא** כרבי **מאיר** דשרי **אפילו בית הבעל**, ואילו במשנתינו מבואר שאסור להשקות שדה בית הבעל. **ולא** כרבי **אלעזר** בן **עזריה דאפילו בית השלחין לא** שרי - שאפילו את בית השלחין אינו מתיר להשקות ממעיין **שיצא בתחילה**, ואילו משנתינו התירה להשקות את בית השלחין אפילו ממעיין שיצא בתחילה.

לעולם כדרבי אליעזר

דאפילו ממעיין **שיצא** בתחילה שרי להשקות ממנו **אפילו לבית הבעל**.

מנכש

תולש עשבים רעים מתוך הטובים, וכי עקרי להו **צמחי הני טפי** - וכאשר עוקרים את העשבים הרעים, הטובים צומחים יותר.

משקה מים לזרעים

שזורק [-ששופך] מים בעיקרי העשבים[טז].

משום מאי מתרינן ביה

משום איזו מלאכה מתרים בו, כלומר, **דמאי** מלאכה קא **חשבינן** ליה - איזו מלאכה אנו מחשיבים את מעשהו. מוסיף רש"י, דודאי **קוצר לא** חשבינן את המנכש, מפני שבניכוש **אינו מתכוין** ליטול את **העשבים** שתולש, **אלא** מנכש רק כדי לתקן [-להשביח] את **העשבים הטובים שבשדה**[יז].

חורש וזורע שהוזכרו בדברי האמוראים בגמרא, וכן קוצר שהוזכר לעיל, **אבות מלאכות** הן, כמבואר **בפרק** כלל גדול (שבת עג.).

לרפויי

לרכך את הקרקע.

משום חורש אין משום זורע לא

אמאי לא מיחייב בתרוייהו - משום שניהם, חורש וזורע, **הא עביד תרוייהו** - הרי במעשהו עשה גם חרישה וגם זריעה. ומוסיף אביי 'וכי תימא וכו' והאמר רב כהנא' וכו', ומוכח **דאשכחינן במלאכה דמיחייב תרתי** - שמצאנו שחייבים על מעשה אחד משום שתי מלאכות.

וצריך לעצים חייב

הזומר וצריך את העצים חייב שתים, אחת **משום** קוצר, שהרי **צריך לעצים**[יח], **וחייב** עוד אחת **משום** נוטע, **דמשום הזימור גדלי טפי** - האילנות גדלים יותר.

המשקה

שמכסה את הזרעים **בעפר**[יט].

לוקה

משום הלאו של '**לא תזרע כלאים**' (ויקרא יט יט).

אף המקיים

'מקיים' כלאים היינו **שרואה כלאים** זרוע בשדהו, **ואינו מבטלו** [-עוקרו][כ].

בשלמא לדידי דאמינא

הברייתא מובנת לשיטתי **דמנכש** הוי חייב **משום זורע**, שמשום הכי מנכש **בכלאים** לוקה, **דהא אסירא זריעה בכלאים, דכתיב** בפסוק '**לא תזרע** כלאים'.

חרישה

לצורך **זריעת כלאים מי אסירא** - וכי היא אסורה, דהלא **בשעת החרישה** עדיין **ליכא** [-אין] בשדה **כלאים** כלל, שהחרישה נעשית קודם הזריעה[כא].

אמר ליה

מנכש בכלאים **אינו** לוקה משום חורש, **אלא** משום מקיים הוא לוקה[כב].

תלמוד לומר כלאים שדך לא

המקיים כלאים לוקה, **ואף על גב דכתיב 'לא תזרע כלאים'**, ומשמע שרק זריעה אסורה, **גורעין** את תיבת 'תזרע', **ודורשין** את הפסוק כאילו כתוב בו רק '**לא כלאים**'[כג], והמשמעות בזה **שלא יהא** בשדך **כלאים** מכל מקום - בכל אופן, **שחייב אתה** לבטלו **ולעוקרו** מן השדה.

בשלמא מועד

משום הכי שרי - מובן מדוע מותר להשקות בו את בית השלחין, משום **דלא אסיר** חול המועד בשום **מלאכה** מצד עצמה, **אלא משום טירחא**[כד].

ציונים והערות

רש"י שבדברי רבי יהודה אלו מדובר בבית הבעל, וכן שאין בכך טירחה יתירה, וטעם האיסור הוא משום שלהרווחה אסור אף בלא טירחה יתירה. ובקרן אורה (ד"ה יתר) העיר מדברי רש"י כאן, שמבואר שטעם האיסור הוא משום טירחה יתירה. **טו. המהרש"א** (להלן ע"ב ברש"י ד"ה א"כ) למד מדברי רש"י כאן שלדעת רבי אלעזר בן עזריה אסור להשקות אפילו ממעיין שלא יצא בתחילה. אולם כבר העיר הרש"ש (ברש"י שם) שלשון רש"י שלפנינו הטעה אותו, שהבין מדבריו ש'לא חרב מעיינה' היינו שמעיינה הראשון קיים, וזהו מעיין שלא יצא בתחילה, אבל לפי הגהת הב"ח (אות ה) ברש"י, 'לא שנא חרב מעיינה ולא שנא לא חרב, תרוייהו אסר ממעיין שיצא לה בתחילה', אין מקור לומר כן. וראה עוד ביד דוד (ברש"י כאן) ובשפת אמת (ד"ה לא שנא), וכן במה שצויין בזה בהערות על המהרש"א (שם). **טז. מלשון** רש"י נראה שדווקא כשנותן את המים על הזרעים או על שורשי העשבים ממש, בזה יש איסור מן התורה, אבל אם מעביר מים בצינורות שעוברים בשדה ועל ידי זה משקה את הגידולים שבשדה, אינו עובר על איסור מן התורה, כיון שאינו משקה אותם בידים. חתם סופר (ברש"י). וכן כתב בשפת אמת (שבת יח. ד"ה ת"ר). **יז. והחיוב** משום קוצר הוא דווקא כאשר קוצר כדי ליטול את מה שתולש, אבל אם אינו נוטל את מה שתולש אינו חייב משום קוצר, משום שאז אין זה דומה למלאכת הקצירה, שקוצרים את הדבר לצורך מאכל או לרפואה וכדומה. תוספות (ד"ה וצריך). **יח. ובאופן** זה חייב משום קוצר, כפי שנתבאר בהערה לעיל. **יט. והיינו**, שלאחר זריעתם מכסה אותם בעפר, כדרך הזורעים. רש"י בעבודה זרה (סד. ד"ה המנכש). **כ. וכן** כתבו רבינו גרשום (ד"ה אף) והערוך (ערך קס - השני). אך המאירי (ד"ה הזורע) והתוספות הרא"ש (ד"ה אף) הקשו על פירוש זה, שלא מסתבר שלא יעשה שום מעשה ויהיה חייב, וכי יש לך אדם שלוקה על ראיית איסור. ובתוספות בעבודה זרה (סד. ד"ה רבי) ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אף) הקשו, שלפירוש זה ש'מקיים' הוא בלא שעושה שום מעשה, נמצא שרבי עקיבא סובר שלוקים על לאו שאין בו מעשה, ואילו במסכת מכות (ד:) מבואר שלרבי עקיבא לא לוקים על לאו שאין בו מעשה. ולכן פירשו שמקיים כלאים היינו כגון שבנה סביבם גדר כדי שיתקיימו. וכן פירש רש"י בעבודה זרה (שם ד"ה אפילו) [וליישוב הסתירה ברש"י ראה בבית הלוי (שו"ת, ח"א סי' לה אות ב), ודבריו הובאו בילקוט ביאורים, ועיין שם עוד בזה], וכן פירשו המכתם (ד"ה אף) בשם הראב"ד, והריטב"א (ד"ה רבי עקיבא). **כא. בתוספות** הרא"ש (ד"ה אלא לדידך) הקשה על פירוש רש"י, שלשון הגמרא הוא 'חרישה בכלאים' וכו', ולדברי רש"י שהכוונה לחרישה לצורך זריעת כלאים, אין זה 'חרישה בכלאים', שהרי זה קודם זריעת הכלאים. ועוד, שאינו דומה ל'מנכש בכלאים', שפירושו שמנכש לאחר זריעת הכלאים, ולא לצורך זריעתם. ולכן פירש שכוונת הגמרא היא ש'חרישה בכלאים' כלומר חרישת שדה שזרועים בו כלאים, 'מי אסירא', שלא אסרה תורה אלא זריעת כלאים, ולא חרישה בשדה שיש בו כלאים. ובאור החמה (ברש"י) הקשה על רש"י, שאם הטעם שחרישה לצורך זריעת כלאים מותרת הוא משום שעדיין אין כלאים בכרם, אם כן מה הגמרא מקשה ממנכש ומחפה בכלאים, הרי שם כבר יש כלאים בשדה, ומדוע לא יתחייב משום חורש. ותירץ, שאם חרישה היתה אסורה בכלאים, היה איסורה בכלל מה שנאמר 'לא תזרע כלאים', כיון שהיא צורך זריעה, אבל כיון שחרישה היא לפני שיש בשדה כלאים, שוב אנו אומרים שאינה בכלל האיסור של זריעת כלאים, וכשאמרה תורה 'לא תזרע' אין חרישה בכלל. ולכן גם מנכש ומחפה שהם תולדות של חרישה, אין לחייבם משום חורש בכלאים, שאם אין אב אין תולדה. והרש"ש (ברש"י) הקשה על רש"י, מדוע כתב שבשעת החרישה עדיין אין כלאים, הרי המנהג בארץ ישראל הוא לזרוע תחילה את הזרעים ואחר כך לחרוש את הקרקע [כמבואר בשבת (עג:)], ואם כן בשעת החרישה כבר יש שם כלאים. ועוד, מדוע לא פירש בפשיטות, שכוונת הגמרא היא שלא מצאנו שאסרה תורה חרישה בכלאים [וכפירוש התוספות הרא"ש]. וראה מה שכתב בזה במנחם משיב נפש (ברש"י). וראה בדקדוקי סופרים (אות ר) שציין, שבכתב יד דברי רש"י הללו אינם. **כב. בטל** חיים (ברש"י, הו"ד במנחם משיב נפש ברש"י) כתב, שכוונת רש"י כאן לבאר שדווקא המקיים בכלאים לוקה משום מקיים, אבל המחפה בכלאים אינו לוקה משום מקיים, ולכן כתב 'אמר ליה מנכש אינו לוקה אלא משום מקיים', ולא כתב 'מנכש ומחפה'. וזה כפי המבואר בסוגיית הגמרא במסכת מכות (כא:), שדווקא מנכש חייב משום מקיים, אבל המחפה חייב משום זורע. וראה גם בקרן אורה (ד"ה ומה) שהוכיח כן מהסוגיא שם, ועיין שם שהאריך בזה. **כג. בדברי** דוד (ד"ה ת"ל) ובדקדוקי סופרים (אות ת) כתבו שמדברי רש"י מבואר שגרס בגמרא 'תלמוד לומר לא כלאים', כמו הגירסא בעבודה זרה (סד.), וכן הוא בכתב יד של רש"י [ובהערה בביאורי הגמרא הובא מה שפירש רש"י בעבודה זרה שם, שמבאר את הדרשה כפי הגירסא כאן 'תלמוד לומר כלאים שדך לא']. ובקרבן אהרן (על תורת כהנים, קדושים פרק ד אות טו, בתירוץ השני) ביאר שההכרח לדרוש כך את הפסוק הוא משום שלכאורה תיבת 'שדך' מיותרת, שכיון שבכל מקום שיזרע עובר על האיסור, למה הוצרך הכתוב לומר את מקום הזריעה, והיה לו לומר רק 'לא תזרע כלאים'. אלא מתיבת 'שדך' משמע, שאין האיסור בזריעת הכלאים, אלא בעצם מה שיש לו כלאים בשדהו, ואם כן, תיבת 'שדך' מלמדת שיש לדרוש את הפסוק כאילו תיבת 'תזרע' לא כתובה בו, וכאילו כתוב רק 'שדך לא כלאים', והיינו שציוה הכתוב ש'שדך' לא יהיה לך בה ולא תקיים בה כלאים [ועיין שם שהאריך]. ובדברי דוד (שם) דקדק עוד, שלא מצינו בשום מקום 'גורעין ודורשים' כמו כאן, רק 'גורעין ומוסיפין ודורשים', והיינו שדורשים כאילו התיבה שנגרעה כתובה במקום אחר באותו פסוק, ולא כאילו אינה כתובה כלל. **כד. מלשון** רש"י משמע שאיסור מלאכה בחול המועד אינו במלאכה מצד עצמה, אלא מחמת הטירחה, שלא לטרוח במועד. וראה בביאורי הגמרא שהובא שבקרן אורה (ד"ה בשלמא) דקדק כן מלשון הגמרא שהאיסור במועד 'משום

וכל מקום פסידא שרו רבנן

התירו חכמים למיטרח בחולו של מועד במקום פסידא, **כדפרשינן לעיל** - כפי שפירשתי לעיל (ע"א ד"ה משקין).

[illegible] למאן דאמר משום חורש

דפליגי רבה ורב יוסף לעיל במשקה מים לזרעים, דחד מהם **אמר** שאיסורו **משום חורש**, **וחד** מהם **אמר** שאיסורו **משום זורע**.

חרישה בשביעית מי שרי

וכי חרישה מותרת בשביעית, **הא נפקא** - הרי איסורה נלמד מהפסוק (שמות לד כא) '**בחריש ובקציר תשבות**', **דאמרינן, אם אינו ענין לשבת** - ללמד שחרישה אסורה בשבת, **שאינו צריך** את פסוק זה לכך, **שהרי כבר נאמר** (שמות כ י) 'ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה **כל מלאכה**', **תנהו ענין לשביעית** - ללמד ששביעית אסורה בחרישה[כה].

בשביעית בזמן הזה

שאיסורה הוא מדרבנן.

ורבי היא

דאמר דאיסורה **הוא מדרבנן, ומילתא דפסידא שרו רבנן** - ובדבר שיש בו הפסד, התירו חכמים.

וזה דבר השמטה שמוט

פסוק זה **כתיב בהשמטת כספים**, ותמוה בו **אמאי כתיב תרי זימני שמטה שמוט** - מדוע כתוב אותו לשון שתי פעמים, גם 'שמטה', וגם 'שמוט'[כו].

בזמן שאי אתה משמט קרקע כו'

מכלל - משמע מדברי רבי בברייתא, **דאיכא זמן דלא משמט קרקע, ואיזה זה בזמן הזה**[כז].

אפילו תימא רבנן

דפליגי עליה דרבי ואמרי - שחולקים על רבי, וסוברים **דשביעית בזמן הזה אסורה מדאורייתא**.

ג.

תולדות

כגון משקה מים לזרעים שלא היה בכלל המלאכות שנעשו במשכן, לא אסר רחמנא לגבי שביעית, שאינו נחשב לאב אלא לתולדה[כח].

זמירה בכלל זריעה

שדרכו של זומר לצמוחי פירי - שהזומר גורם להצמיח את הפירות, **כזורע** שגורם להצמיח את הפירות.

בצירה

בענבים כקצירה בתבואה, וקצירה אב מלאכה היא[כט], כמבואר בפרק כלל גדול (שבת עג.).

בצירה בכלל קצירה

דשניהם חותכין את הפירות ממקום חיבורם.

עידור

שחופר תחת הגפנים כדי לרפויי ארעא - לרכך את הקרקע.

כיסוח

בעשבים, שחותך את העשבים הרעים מן העשבים הטובים. והוקשה לרש"י, שלכאורה כיסוח היינו ניכוש, וביאר, **ולא היינו ניכוש, דמעקר** - שעניינו [של ניכוש] הוא שעוקר **העיקרים** [-השרשים] **מן הקרקע, דלזה** - שבכיסוח **אין עוקרין** את השרשים מן הקרקע, **אלא** רק **חותכין את העשבים למעלה**.

תלמוד לומר שדך לא כרמך לא

מדלא כתיב בפסוק '**לא תזרע שדך**', וכן '**לא תזמור כרמך**'[ל], **אלא** כתוב '**שדך לא תזרע כרמך לא תזמור**'[לא], **משמע** שיש לדרוש את התיבות '**שדך לא**', וכן '**כרמך לא**', והיינו שלא תעשה כל מלאכה שבשדך, ולא תעשה כל מלאכה שבכרמך.

מקרסמין

קירסום היינו זימור, אלא שקרסום שייך באילנות.

מזרדין

זירוד היינו שמחתך ענפים יבשים ואף לחים, לפי שיש לאילן ענפים יותר מדאי.

מפסגין

פיסוג היינו שסומכים את האילן שהוא רענן [-צעיר וקטן] **יותר מדאי**[לב].

מזבלין

זיבול היינו שמניחים זבל בעיקרי [-בשורשי] **האילן.**

מפרקין

פירוק היינו שנוטלים אבנים שעל עיקרי האילן.

מאבקים

איבוק היינו באילן ששרשיו נראין, ומכסין אותו באבק.

מעשנין

עישון היינו שעושין עשן תחת האילן כדי שינשרו התולעים שעליו[לג].

יקשקש

קישקוש היינו עידור, אלא שעידור הוא בגפנים וקשקוש הוא בזיתים[לד].

עוגיות

עוגיה היינו שחופר גומא תחת הגפן כדי ליתן בו מים.

זריעה בכלל היתה

בכלל הכתוב (ויקרא כה ד) '**ובשנה השביעית שבת שבתון**' וגו', משמע שכל המלאכות שבקרקע אסורות בשביעית, ואף זריעה בכלל.

אף כל עבודה שהיא בשדה ובכרם

כל עבודה שנעשית גם בשדה וגם בכרם אסורה בשביעית, **כגון כל הני פרטי** - כל הפרטים [-המלאכות] המנויים בתחילת הברייתא, **יצא** קשקוש ועידור ונתינת **מים בנקעים** ועשיית **עוגיות**

ציונים והערות

טירחא הוא', ושכן כתב בעמק ברכה (חול המועד אות א). **כה.** **ראה** בברייתא להלן (ג:) שנחלקו תנאים, לרבי ישמעאל פסוק זה מלמד שקציר העומר מותר בשבת, ולרבי עקיבא פסוק זה מלמד על תוספת שביעית שאסורה. אמנם רש"י כאן כותב שהפסוק מלמד על חרישה בשביעית עצמה שאסורה, וראה עוד בתוספות להלן (ג: ד"ה שהרי) ודבריהם הובאו בהערה בביאורי הגמרא שם. וראה עוד ברמב"ם (שמיטה ויובל פ"א ה"א) שכתב 'מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה שביעית שנאמר (ויקרא כה ב) 'ושבתה הארץ שבת לה'' ונאמר (שמות לד כא) 'בחריש ובקציר תשבות'', וכן כתב בספר המצוות (עשה קלה), ומשמע שמפרש שהפסוק מדבר בשביעית עצמה, וראה בזה במהר"י קורקוס (שמיטה ויובל שם). **כו.** **בשיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה וזה) הוסיף, שהתורה היתה יכולה לכתוב 'וזה הדבר שמוט', שהרי הפרשה מדברת בשנת השמיטה, כמו שכתוב בפסוק הקודם (דברים טו א) 'מקץ שבע שנים תעשה שמיטה'. **כז.** **התוספות** בגיטין (לו. ד"ה בזמן) הקשו בשם רבינו תם על פירוש רש"י (שם ד"ה בשביעית) שכוונת הברייתא 'בזמן שאתה משמט קרקע' היא לשמיטת קרקעות בשביעית, שאם כן מדוע הגמרא כאן מביאה את דברי רבי כמקור לכך ששמיטת קרקע אינה נוהגת בזמן הזה, הרי עיקר חידושו של רבי אינו ששמיטת קרקע אינה נוהגת בזמן הזה, אלא ששמיטת כספים אינה נוהגת בזמן הזה, ומאחר שכאן אין הנידון כלל לגבי שמיטת כספים אלא על שמיטת קרקע, היה לגמרא להביא את הדרשה המבוארת בירושלמי (גיטין פ"ד ה"ג) מהפסוק 'וזה דבר השמטה שמוט', אחת שמיטת יובל ואחת שמיטת שביעית, מכאן שאין השביעית נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג, ובזמן הזה שאין היובל נוהג [לפי שאין היובל נוהג אלא בזמן שכל יושבי ארץ ישראל עליה (ערכין לב: ירושלמי שם), ובזמן הזה אין כל יושבי ארץ ישראל נמצאים בארץ ישראל], אף שמיטת קרקע אינה נוהגת [ובתוספות הרא"ש (ד"ה בזמן) הקשה שלגבי שמיטת קרקע גם חכמים מודים שאינה נוהגת בזמן הזה, משום שבטלה קדושת הארץ, ולא נחלקו על רבי אלא לגבי שמיטת כספים. והמאירי (ד"ה ויש לשאול) תירץ על קושיא זו, שאכן חכמים חולקים על רבי גם לגבי שמיטת קרקע וסוברים שנוהגת בזמן הזה מן התורה, שמה שנחלקו על רבי הוא משום שמקישים שמיטת כספים לשמיטת קרקע, וכשם ששמיטת קרקע נוהגת בזמן הזה, שקדושת הארץ לא בטלה, כך שמיטת כספים נוהגת בזמן הזה]. וראה בתוספות (שם) שהביאו את פירוש רבינו תם בזה. וביישוב קושיית התוספות על רש"י, כתב הבית הלוי (שו"ת, ח"ג סי' א אות ה), שבאמת אין כוונת הגמרא שמהדרשה המבוארת בברייתא לומדים ששביעית אינה נוהגת בזמן הזה, אלא כוונת הברייתא היא שמדברי רבי 'בזמן שאי אתה משמט קרקע' מבואר שסובר ששביעית אינה נוהגת בזמן הזה [ודייק כן מלשון רש"י כאן, 'מכלל דאיכא זמן דלא משמט קרקע, ואיזה זה בזמן הזה', וכן כתב רבינו גרשום (ד"ה בזמן) ומשמע שראיית הגמרא היא מלשונו של רבי]. וראה עוד בזה בגרש ירחים (בתוס' גיטין שם). **כח.** **כשם** שלגבי שבת מלאכה שהיתה במשכן נחשבת לאב, ומלאכה שלא היתה במשכן נחשבת לתולדה, כמבואר במסכת שבת (עו:). **כט.** **הרש"ש** (ברש"י) הקשה, שהיה לרש"י לפרש בפשיטות, שבצירה היא אב מלאכה משום שכתוב בשביעית 'לא תקצור'. וראה עוד בביאורי הגמרא בהערה בענין גדר אב ותולדה במלאכות שביעית. **ל.** **כמו** שבפסוק הקודם (ויקרא כה ג) שנאמר בו 'שש שנים תזרע שדך ושש שנים תזמור כרמך', הכתוב סמך תיבות 'תזרע' ו'תזמור' לתיבות 'שדך' ו'כרמך'. תוספות הרא"ש (ד"ה ת"ל). **לא.** **ובזה** סמך הכתוב תיבת 'שדך' לתיבת 'לא', וכן תיבת 'וכרמך' לתיבת 'לא'.

שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ת"ל - הראשון). **לב.** **וכן כתב** גם הערוך (ערך פסג) בשם יש מפרשים. ובהגהות היעב"ץ (ברש"י) הקשה, שלכאורה לא מובן מה ענין פסיגה אצל סמיכה, הרי בכמה מקומות (ב"ק פא. וברש"י שם ד"ה מפסיג, ועוד) מובא לשון 'פסיגה' במשמעות 'פסיקה' וחיתוך [שהאות גימ"ל והאות קו"ף שתיהן אותיות החיך, ואותיות החיך מתחלפות]. וכתב שאולי כוונת רש"י היא, שכאשר יש על האילן הרבה פירות שמכבידים על ענפיו והם עומדים להישבר, סומכים את הענפים על ידי פיסוג, כלומר שחותך בהם מעט כדי לעשות מקום אחיזה טוב לעצים שמניח תחתם כדי לסומכם שלא יפלו וישברו. אמנם, בפירוש הר"ש בן היתום (ד"ה מפסגין) גם פירש כרש"י, וכתב שבסמיכה זו מגביהים את האילן [כלומר, מעמידים אותו בגובהו שלא יטה על צידו וישבר], ולפי זה ביאר מדוע נקרא 'פיסוג' שהוא מלשון 'ראש הפסגה' (במדבר כא כ), [ראה בפירוש רש"י (במדבר שם) שכתב, ש'פסגה' הוא מלשון גובה, כמו שנאמר (תהלים מח יד) 'פסגו ארמנותיה', שפירושו הגביהו ארמנותיה]. ובתוספות הרא"ש (ד"ה מנין) כתב בשם רש"י, שפיסוג הוא שכשענפי האילן נוטים לכאן ולכאן, קושרים אותם כדי שיגדלו ויעלו כלפי מעלה. וראה עוד במה שהובא בזה בביאורי הגמרא. **לג.** **בתוספות** הרא"ש (ד"ה אין) הקשה על פירוש רש"י, שמלאכה זו אינה להשביח את האילן, אלא רק כדי לקיימו, ומדוע היא אסורה. **לד.** **במסכת** סוכה (מד:) מובא שאדם אחד אמר לרבי אלעזר בר צדוק, 'קרייתא אית לי, כרמיא אית לי, זיתיא אית לי, ואתו בני קרייתא ומקשקשין בכרמיא ואוכלין בזיתיא' וכו'. ומבואר שלשון קשקוש שייך בכרמים, והקשה הערוך לנר (שם ד"ה סמוני), שרש"י כאן כתב שבכרמים נופל לשון עידור, אבל קשקוש הוא בזיתים. ותירץ, שבאמת לשון קשקוש שייך גם בכרמים, וכוונת רש"י היא רק לבאר את דברי הברייתא

אחמ 18/06/2018

שאינן בשניהן, אלא הן עבודת אילנות בלבד[לה] כו'[לו].

לא יקשקש תחת הזיתים ולא יעדר כו'

ואם תקשי, **הא** אסר עידור לעיל בתחילת הברייתא, וכיצד כאן באים להתיר עידור. **קא תריץ** לקמן (דף ד:) **בעוגיות הא בחדתי והא בעתיקי** - יש לומר על פי דברי הגמרא לקמן שתירצה [על הקושיא המובאת שם שבמשנה (לעיל ג.) שנינו שאסור לעשות עוגיות במועד, ואילו רב יהודה התיר לעשות עוגיות במועד] שהדין ששנינו במשנה שאסור לעשות עוגיות לגפנים במועד, הוא דווקא בעוגיות חדשות שיש טירחה מרובה בעשייתן, ורב יהודה שהתיר לעשות עוגיות במועד, היינו בעוגיות ישנות שנסתמו, שהתיר לחזור ולחופרן, **והוא** הדין **לעידור**, שבמקום שלא עדר בו מעולם, אסור לעדור, וזהו הדין המבואר בתחילת הברייתא, אבל במקום שכבר עדר בו, מותר לחזור ולעדור, וזהו הדין המבואר כאן[לז].

כל הני מדרבנן

כל המלאכות שהוזכרו בברייתא שאסורות בשביעית, אסורות רק מדרבנן, **אבל מדאורייתא לא** הוי - אינן אסורות **אלא זמירה ובצירה, כדאמרינן** בגמרא **לעיל**, שמכך שהתורה פירטה את זמירה ובצירה יש ללמוד שרק **הני אין** - מלאכות אלו אכן אסורות, **מידי אחרינא לא** - אבל מלאכות אחרות אינן אסורות.

שרי

משום **דאית ביה** משום **פסידא** אם לא יעשה כן[לח].

לאברויי אילני אסור

דהוי משום **רווחא, והאי** - הברייתא דלעיל דשרי קשקוש, היינו כשנעשה כדי **לסתומי פילי, והאי** - שלמדו מהפסוק 'תשמטנה' **דאסיר, היינו** כשנעשה כדי **לאברויי אילני.**

כל מקום שנאמר כלל בעשה ופרט בלא תעשה

כגון הכא, דכתיב (ויקרא כה ד) **'ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ'**, ופסוק זה הוא **הכלל**, והיינו 'כלל בעשה'. **'שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור'**, ופסוק זה הוא **הפרט**, והיינו 'פרט **בלא** תעשה'.

אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל

ואף על גב **דכתיב כלל בתריה** [-אחריו], **כגון הכא דכתיב בתריה (שבת) [שנת[לט]] שבתון**, כלומר אין לו דין דשאר כלל ופרט וכלל שכתובין כולו בעשה או בלאו [-בלא תעשה], **דאמר כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, דמרבי כל מידי דדמי לפרט** - שמרבה כל דבר שדומה לפרט, **אלא דיינינן ליה** - דנים אותו **בכלל ופרט,** ואין בכלל אלא מה שבפרט. והטעם שאין דנים אותו בכלל ופרט וכלל, **הואיל דנשתנה משאר כלל ופרט וכלל**[מ]. ולכן **אמרינן שאין בכלל אלא מה שבפרט, הני** - אותם שבפרט **אין** - הם אסורים בשביעית, אבל **מידי אחרינא לא** - דברים אחרים אינם אסורים[מא].

דכולי עלמא ליה להו דרבנן כו' מאן דאמר לוקה קסבר

כדאמר לעיל, דדרשינן בכלל ופרט וכלל.

אחרינא לא

להכי - לכן החורש **אינו** לוקה.

ג:

אמר

שמעית **דאמרי** - שמעתי שאומרים **בארץ ישראל, יכול ילקה על תוספת.**

ושמעית דנקיט עליה תלמודא לסתורא

ולא ידענא - ואיני יודע **מאי** 'תוספת' שדנו בה, וכן אני **לא** יודע מהיכן למדו שפטורים[מב].

רבי אלעזר אמר חרישה

מה שדנו בו היה לענין חרישה **בשביעית. ולהכי** קרי ליה 'תוספת' - והטעם שדין חרישה נקרא 'תוספת' הוא משום **דלא נפיק עיקרו** - שעיקר איסורו אינו מפורש מן התורה, **אלא** הוא נלמד מכלל ופרט וכלל, **כדאמרינן** לעיל (ע"א).

ונקיט תלמודא לסתורא

כדאמרינן (לעיל ע"א) **הני אין** - אלו [זמירה ובצירה] אסורות בשביעית, אבל מלאכות אחרות אינן אסורות.

דאם כן

דהוי לקי על חרישה.

כל הני פרטי

כל פרטים אלו **דפריט בהדיא** - שהכתוב פירט וכתב בפירוש **דאסור** לעשותם **בשביעית**, והפרטים הם **זריעה וזימור קצירה ובצירה.**

למה לי

דכתב רחמנא - לשם מה התורה כתבה אותם, הרי אפשר ללמוד מכלל ופרט וכלל שאסורים, **אלא** בהכרח שהתורה כתבה אותם **למימרא דאהנך** - כדי לומר שעל אלו דווקא **הוא דלוקה** וכו', **שמע מינה אחרישה לא** לקי.

ימים שלפני ראש השנה

של **שביעית**, **שהוא** [-זמן זה שקודם ראש השנה] **תוספת** על **השביעית.**

דאפילו מבריך ומרכיב

כדאמר לקמן, אם אינו ענין לשביעית - אם פסוק זה אינו נצרך ללמד שאסורים בשביעית, **שהרי** כבר **כתיב** (ויקרא כה ד) **'שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור', תנהו לענין** חריש **של ששית שנכנס לשביעית** - שמועיל לתבואה שתגדל בשביעית, **דבשביעית**[מג] **נמי אסור.**

כדבעינן למימר לקמן

גמר 'שבת שבתון' משבת בראשית[מד].

כל זמן שיפה לפרי

כלומר, כל זמן שחרישה יפה [-מועילה] **לפירות** שגדלו **בששית, דהיינו נמי** - שזמן זה גם הוא קרוב **לעצרת. אבל מכאן ואילך לא** - אסור לחרוש, דהוי - שכיון שהחרישה מועילה לפירות שיגדלו בשביעית, הרי הוא **כמתקן פירות שביעית.**

שתכלה הלחה

היינו הזמן שכלין הגשמים של **שנה ששית, דעד ההיא שעתא** - שעד אותו זמן **מהני** [-מועילה] **חרישה לזריעה דשנה זו, אבל משתכלה הלחה אינו** יכול **לחרוש, דמחזי** [-שנראה] **כחורש לצורך שביעית. דהיינו שכל זמן שבני אדם חורשין ליטע מקשאות** מותר לחרוש, אבל לאחר מכן אסור.

על שני פרקים

דפסח - בשדה הלבן, **ועצרת** - בשדה האילן.

ובטלום

וחזר הדין דחורשין **עד ראש השנה** של שביעית.

אליבא דשמאי והלל

דרבי שמעון דאמר שמותר לחרוש בשדה הלבן **עד פסח**, ובשדה אילן **עד עצרת, והיינו אליבא דבית שמאי ובית הלל,** שלדעת רבי שמעון בית שמאי ובית הלל לא נחלקו בזה, וכולם מודים

ציונים והערות

שנקטה לשון עידור בגפנים ולשון קשקוש בזיתים. **לה.** רבינו חננאל (ד"ה ופרקינן). **לו.** **ראה** בהגהות וציונים שתיבה זו שייכת לתחילת הדיבור הבא, ובמקום 'וכו'' צריך לומר 'יכול לא יקשקש'. **לז.** **בשפת** אמת (ד"ה מנין) תמה על תירוץ זה, שהרי טעם החילוק שאמרה הגמרא להלן הוא משום שבעוגיות חדשות יש בעשייתן טירחה מרובה, וזה נכון דווקא לגבי חול המועד שטירחה יתירה אסורה בו, אבל בשביעית טירחה מותרת כמבואר במסכת עבודה זרה (נ:), ואם כן אין טעם לחלק לגבי עידור בשביעית בין מקום שלא עדר בו לבין מקום שכבר עדר בו. וכן הקשה במים חיים (על הרמב"ם, שמיטה ויובל פ"א ה"ז). והריטב"א (ד"ה יכול) מחק מחמת הקושיא של רש"י את דברי הברייתא 'ולא יעדור תחת הגפנים', ודעתו שעידור אסור, כמבואר בתחילת דברי הברייתא, והכסף משנה (שם) כתב כן בשם רש"י, ואילו בדעת הרמב"ם (שם) כתב להיפך, שהוא לא גרס בתחילת הברייתא שעידור אסור, ולכן פסק על פי האמור כאן שזה מותר. ובדברי דוד (ברש"י ד"ה אף) הקשה אף הוא כקושיית השפת אמת הנ"ל, והקשה עוד, מדוע הגמרא להלן מתרצת כן רק על הסתירה בדברי רב יהודה, ולא מקשה ומתרצת כן על הסתירה בברייתא עצמה. ולכן כתב שדברים אלו אינם מרש"י, אלא הם מתלמיד טועה, כמו שנראה מהכסף משנה הנ"ל שלא הביא דברים אלו בשם רש"י. וראה עוד ברש"ש (ברש"י ד"ה אף, בא"ד קא) ובחזון איש (שביעית סי' יז ס"ק יט ד"ה מ"ק, ס"ק כ ד"ה מ"ק), ובמה שהובא בזה בביאורי הגמרא. **לח.** **בשפת** אמת (ד"ה שרי) הקשה, שבברייתא מבואר שקשקוש מותר מטעם אחר, שאינו מלאכה שבשדה ושבכרם, ואילו לפי דברי רש"י נמצא, שבאמת קשקוש ישנו בשדה ובכרם, וקשקוש ל'סתומי פילי' מותר מטעם אחר, שאם לא יעשהו יבוא לידי הפסד [ועיין שם שפירש את דברי הגמרא באופן אחר מרש"י]. רש"י כאן נוקט שטעם ההיתר בסתומי פילי הוא משום שזו מלאכה שאם לא יעשה אותה יבוא לידי הפסד. אמנם ראה בביאורי הגמרא שבדברי רש"י כת"י (ד"ה סתומי שרי) ורש"י בעבודה זרה (נ: ד"ה סתומי) ועוד, מבואר שטעם ההיתר הוא משום שזו מלאכה שנעשית רק כדי לקיים את האילן שלא ימות, ולא כדי להשביחו, ומלאכה כזו מותר לעשותה, מפני שאינה נחשבת לעבודה. **לט.** גליון (הגהות וליונים). **מ.** **כתב** ביבין שמועה (כלל קכו), שכיון שזהו הטעם שאין דנים אותו בכלל ופרט וכלל, אם כן אף כלל בלא תעשה ופרט בעשה אינו נידון בכלל ופרט וכלל, כיון שנשתנה משאר כלל ופרט וכלל. והביא, שכך מבואר בדברי רש"י בשבת (ע. ד"ה ועל), שכלל בלא תעשה ופרט בעשה אינו נידון בכלל ופרט וכלל. **מא.** **ראה** בתוספות (ד"ה אין) שהקשו על פירוש רש"י, ופירשו באופן אחר, ודבריהם הובאו באריכות בהערה בביאורי הפשט. **מב.** **מנחם** משיב נפש (ברש"י). **מג.** **ראה** בהגהות וציונים שיש שהגיהו 'דבזה', וראה עוד ברש"ש ובמנחם משיב נפש (ברש"י). **מד.** **כוונת** רש"י לגמרא להלן (ד.) 'גמר שבת שבת משבת בראשית', וראה בהגהות וציונים (שם) שיש שגרסו 'גמר שבת שבתון משבת בראשית', והיינו ששבת שבכל שבוע נקראת 'שבת', וכן בשביעית כתוב (ויקרא כה ד) 'ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ'.

שבשדה הלבן מותר לחרוש עד הפסח ובשדה אילן מותר לחרוש עד העצרת[מה].

דידהו היא

וכי תקנתם היא.

חורתן

שם מקום.

עשר נטיעות

המפוזרות בתוך קרקע בשיעור **בית סאה**, ששטחו הוא חמישים על חמישים אמה, חורשין כל השדה שלה בשבילן בערב שביעית עד ראש השנה של שביעית. **ואמרי** - והטעם שמותר לעשות כן הוא מפני שאנו אומרים, **הני הואיל** **וילדות הן איכא פסידא יתירא** - נטיעות אלו, הואיל והן צעירות, אם נאסור לחרוש יהיה בכך הפסד גדול, לכך חורשין **עד ראש השנה, אבל זקינה** - שדה שיש בה אילנות גדולים, **אין** חורשין אותה **עד ראש השנה. אלמא** - מוכח מדברי רבי נחוניא, **דהלכה** למשה מסיני הן דינים אלו.

וערבה

להקיף את המזבח בחג הסוכות[מו].

כי גמירי הלכתא

מה שקיבלו הלכה למשה מסיני **דאין חורשין** את השדה **לזקינה** - עבור אילנות גדולים, היינו שאין חורשים אותה **עד ראש השנה, אבל** חורשין אותה עד שלשים יום לפני ראש השנה.

ובאו

ובאו בית שמאי ובית הלל **בתקנה דידהו** [-שלהם] **דהרחיקו** את זמן איסור החרישה יותר משלשים יום לפני ראש השנה, ותיקנו שלא לחרוש עד הפסח ועד העצרת.

וכל הרוצה לבטל יבא ויבטל

ורבן גמליאל **דבטל** את התקנה, **לא בטל אלא** את התקנה שלא לחרוש **מפסח** ומעצרת **עד שלשים יום לפני ראש השנה.**

ד.

הנכנס לשביעית

כל שיש לו **ליכנס לשביעית** - שהוא מועיל לשביעית. והפסוק מלמד **שאסור** לחרוש חריש כזה לפני ראש השנה של שביעית.

מה חריש רשות

בכל מקום, שלא מצאנו מצוה בחרישה.

קציר העומר

מותר לקצור אותו בשבת.

קצירה של מצוה

קצירת העומר היא מצוה, שהרי **אף על פי שמצא קצור קוצר** - שמצא תבואה קצורה, מצוה עליו לקצור, **דבעינן קצירה לשמה** - לשם מנחת העומר, ודווקא בקצירה הוא כן, **אבל** בחרישה, **אם מצא** שדהו **חרוש אינו חורש** - אין עליו מצוה לחרוש לשם מנחת העומר.

הלכתא למישרא ילדה

ההלכה למשה מסיני באה להתיר לחרוש שדה שיש בו **עשר נטיעות עד ראש השנה.**

קראי למיסר זקינה

הפסוקים באו לאסור לחרוש בשדה שיש בו אילנות גדולים **שלשים יום קודם ראש השנה, ואתו** בית **שמאי** והלל וגזרו שלא לחרוש **מפסח** בשדה הלבן, ושמותר לחרוש בשדה האילן רק **עד עצרת.**

ממילא שמעת מינה

ממילא יש ללמוד מכך **דזקינה אסור לחרוש** - שאסור לחרוש בשדה שיש בו אילנות גדולים גם קודם ראש השנה.

אלא הלכתא לרבי ישמעאל

ההלכה למשה מסיני נאמרה לפי דעת רבי ישמעאל **דלא נפיק ליה מקראי** - שאינו לומד מהפסוקים לאסור חרישה קודם שביעית, **דדריש לקרא לדרשה אחרינא** - שדורש מהפסוק 'בחריש ובקציר' וגו' דרשה אחרת **להוציא קציר העומר** שהוא מותר בשבת.

מדאורייתא בטלו

כלומר, **אשכחו** [-מצאו] **סמך מן התורה** שמותר לעשות מלאכה עד ראש השנה של שביעית[מז], **להכי בטלו הלכתא** - לכן ביטלו את הדין שלמדו מהלכה למשה מסיני שאסור לחרוש שלשים יום קודם ראש השנה של שביעית[מח].

מאן דאמר הלכתא

לדעת הסובר שיש הלכה למשה מסיני **דלפני ראש השנה אסור** לחרוש.

אתא גזירה שוה עקרה להלכתא

כלומר, וכי משום גזרה שוה **דאינהו גמירו מנפשייהו משבת בטלו הלכתא** - כיצד ביטלו את ההלכה למשה מסיני משום גזירה שוה משבת שהם למדו מעצמם, **הא אין אדם דן גזירה שוה מעצמו** אלא אם כן קיבלה מרבו, ורבו מרבו, עד משה רבינו שקיבל כן בסיני, וכיון שכאן הגזירה שוה עוקרת את ההלכה למשה מסיני, בהכרח שהגזירה שוה לא נתקבלה למשה בסיני, אלא הם דרשו אותה מעצמם[מט].

כי גמירי הלכתא בזמן שבית המקדש קיים

וכי שרו - ומה שהתירו רבן גמליאל ובית דינו, היינו **בזמן שאין בית המקדש קיים.**

גזירה מי גשמים

האיסור להשקות ממי גשמים הוא גזירה **דלמא אתי למעבד מי קילון** - שמא יבוא לעשות כן, כלומר להשקות את השדה, גם ממי קילון.

מי גשמים נמי אתי לידי מי קילון

כלומר, כי מדלו מינה **דלא** הויא **מליאה** - כאשר ישאבו מהבריכה, ולא תהיה מלאה במים, נעשית **ממילא** מי קילון **שאינו מלא** - היא תתרוקן והמים שבתוכה יהיו ממילא כמי קילון, **וטריחא מלתא** - וכדי להשקות ממנה יהיה צריך לטרוח ולשאוב אותם בדליים.

נהרות המושכין מן האגמים

השתא משמע ליה מי אגמים עבידא דפסקי - הגמרא מבינה כעת שזרימת המים ממי אגמים עשויה להיפסק[נ].

מותר להשקות מהן בכולו של מועד

ולא גזרי דלמא פסיקא - ולא גזרו שמא יפסקו מי האגמים **ואזל וטרח ואייתי** - וילך ויטרח ויביא מים מן נהר **אחרי**[נא].

רבי אילעא אמר רבי יוחנן דאמר גזרינן מי גשמים אפילו היכא דלא פסקי אתו מי קילון - שאומר שאסור להשקות ממי גשמים גם באופן שאין חשש שיהיו עמוקים ויצטרך לשאוב מהם בדליים, וטעם האיסור הוא גזירה משום מי קילון, [**לית ליה דרבי זירא דלא גזר**[נב]] - אינו סובר כדינו של רבי זירא שלא גזר על השקיית מים מן האגמים משום מי קילון, אלא סובר שאסור להשקות מהם, גזירה משום מי קילון. והמקור למה שאמרנו שרבי יוחנן סובר שאסור להשקות ממי גשמים גם באופן שאין חשש שיהיו עמוקים ויצטרך לשאוב מהם בדליים, הוא **מדקאמר** [-ממה שאמר] רב **אשי מי גשמים** לידי קילון **אתי** - שמי הגשמים עצמם יבואו להיות כמי קילון, לאחר שיתחיל לשאוב מהם ולכן אסרו להשקות ממי הגשמים, **מכלל** [-משמע] **דרבי יוחנן** שחולק על רב אשי **אסר אפילו דלא אתיא** - באופן שאין חשש שמי הגשמים יבואו לידי מי קילון (**לית ליה דרבי זירא דלא גזר**).

מיפסקי אבל לא מי קילון

דלמא מפסקי וטרח להוציא מן העמוק - שמא לאחר שיתחיל לשאוב ממי הגשמים הם עצמם יתמעטו ויהיו עמוקים ויצטרך לטרוח ולשאוב מהם,

---

ציונים והערות

[מה] **יד דוד** (ברש"י), על פי הירושלמי (שביעית פ"ב ה"א).

[מו] **מלשון** רש"י משמע שהיו מקיפים את המזבח בערבה, וכן נראה מלשון רש"י בסוכה (לד. ד"ה אלא, מג: ד"ה לולב). אמנם במסכת סוכה (מג:) נחלקו אמוראים בפירוש המשנה (שם מה.) שבכל יום מימות החג 'מקיפין את המזבח פעם אחת' וביום השביעי של חג מקיפים שבע פעמים, יש שסוברים שהיו מקיפים את המזבח כשהערבות בידיהם, ויש שסוברים שהיו מקיפים את המזבח כשהלולב בידיהם, ואילו את הערבות היו זוקפים בצידי המזבח ולא היו מקיפים אותו עמהן. וכדי ליישב את דברי רש"י גם לפי הסוברים שהקפת המזבח היתה בלולב ולא בערבות, צריך לומר שמה שכתב 'להקיף המזבח' אין כוונתו שהאנשים היו מקיפים את המזבח כשהערבות בידיהם, אלא כוונתו שהיו מקיפים את המזבח בערבות שהיו זוקפים סביבו. כפות תמרים (סוכה לד. ד"ה אלא). וראה עוד בזה בערוך לנר (סוכה שם ברש"י ד"ה אלא).

[מז] **במצפה איתן** (ברש"י) דקדק בלשון רש"י, כיצד משום סמך ביטלו הלכה למשה מסיני. וכתב, שרש"י פירש כן, משום שלא נוח לו לפרש שלמדו גזירה שוה גמורה 'שבת' 'שבת' משבת בראשית, שהרי אין אדם דן גזירה שוה מעצמו, ולכן פירש שהוא סמך בלבד. וכתב עוד, שיש לפרש באופן אחר, שזו גזירה שוה גמורה, אלא שנתקבלה לדרשה אחרת [ראה ביומא (פא.)], ורבי יוחנן הוא שאמר שלומדים ממנה גם לענין היתר חרישה קודם שביעית.

[מח] **מנחם משיב נפש** (ברש"י).

[מט] **מנחם משיב נפש** (ברש"י).

[נ] **דיבור** זה מקומו להלן בדברי הגמרא 'גופא אמר רבי זירא וכו' נהרות המושכין מים מן האגמים מותר להשקות מהן', והמקשן שם הבין שזרימת המים של מי האגמים עשויה להיפסק [ולכן הקשה מהמבואר במשנתינו שאסור להשקות ממי גשמים], אבל הגמרא כאן שאומרת שרבי אילעא ורב אשי נחלקו בדינו של רבי זירא, ודאי הבינה שזרימת המים ממי האגמים אינה עשויה להיפסק [והטעם היחיד שיש לאסור מחמתו להשקות מהם הוא גזירה משום מי קילון]. קרן אורה (ד"ה נהרות), דברי דוד, ומשמרות כהונה (ברש"י).

[נא] **הבית** יוסף (או"ח סי' תקלז ס"ג ד"ה והרב) כתב שמשמע מדברי רש"י, שאם פסקה זרימת המים מהאגם לנהר אסור להשקות מהנהר אפילו אם יש בו עדיין מים רבים בשפע. וכתב שכן משמע גם מהמגיד משנה (יום טוב פ"ח ה"א). וביאר הבית יוסף (שם), שאם נתיר לו להשקות גם כשפסקה זרימת המים מהאגם לנהר, יש לחשוש שמא יבוא להשקות גם כשלא יהיו בנהר מים בשפע, ויצטרך לטרוח ולשאוב מים בדלי, ולכן לא התירו להשקות אלא כשלא פסקה זרימת המים מהאגם לנהר, שכיון שאין אנו מתירים לו להשקות אלא באופן זה, אין לחשוש שיפסקו המים ויצטרך לשאוב בדלי.

[נב] **מקום** תיבות אלו הוא כאן, ולא להלן בסוף הדיבור. ראש משביר (ברש"י, הוצא בהגהות וציונים).

הכא נמי אמאי לא ניחוש דלמא מפסקי מי אגמים - מדוע אין חוששים שמא לאחר שיתחיל להשקות מהנהרות, יפסקו המים ויצטרך לטרוח ולשאוב מהם.

אמר ליה כמיא דלא פסקי דמו

באגמים שבבבל יש הרבה מים **וליכא למיחש** - ואין לחשוש שמא המים שבהם יגמרו ויטרח וילך למלאות במקום אחר.

פסיקות ובריכות

חדא מילתא היא - הפסיקות והבריכות עניינם אחד, אלא שהפסיקות אינן מתוקנות לשם מילוי מים והבריכות מתוקנות לשם מילוי מים.

אם אמת המים עוברת ביניהן

אם אמת המים עוברת בין הבריכות הללו[נג], מותר להשקות את השדה ממי גשמים שבבריכות, **דאי פסקי מי גשמים** - משום שגם אילו יגמרו מי הגשמים שבבריכות, הרי הוא **משקה** את השדה מאמת המים.

והוא שרובה של אותה שדה שותה מאותה אמת המים כו'

אוצר החכמה 18/06/2018

ההיתר להשקות כשאמת המים עוברת ביניהם הוא דווקא באופן שיכול להשקות את רוב השדה **בפעם אחת מאותה אמת המים, אבל אם אינו יכול להשקות בפעם אחת מאותה אמת המים** את **רוב של שדה, אינו משקה** את השדה **מפסיקות ובריכות, דלמא מפסיק ואזיל** - שמא יפסקו המים שבפסיקות ובבריכות, והמים שבאמת המים לא יספיקו להשקיית השדה, ויטרח וילך להביא מים ממקומות אחרים כדי להשקותה.

מישתי לתרי או תלתא יומי

הרי הוא יכול להשקות את השדה בשנים או שלשה ימים מ**ההיא אמת המים, ולא טרח ומייתי מאמת המים אחרינא** - ולא יטרח להביא מים מאמת המים אחרת.

בריכה שנטפה משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה בית השלחין אחר

בית השלחין שהיה גבוה, והיה **מעיין נובע מצדו, ובצד אחד** [-השני] של בית השלחין הגבוה היה בית השלחין נמוך, **ובין שני אלו** שדות בית השלחין היה בצד [בית[נד]] השלחין הנמוך **בריכה קטנה, וכשמשקים** את **בית השלחין הגבוה מן המעיין** שבצידו, **נוטף טיפין** [-המים מטפטפים] מן בית השלחין הגבוה לתוך הבריכה **הנמוכה** שבין שני השדות. **ומותר** להשקות **אותו בית השלחין** הנמוך **מאותה בריכה, ואף על גב דבריכה עבידא דפסקא** - שיתכן שהבריכה תתרוקן מן המים שבה, אין חוששים שמא יטרח להביא מים ממקומות אחרים, **הואיל ומטפטף בו** [-בשדה הנמוך] **מבית השלחין הגבוה** דרך הבריכה **מים שבאו לו** [-לשדה הגבוה] **מחמת המעיין**.

והא עבידא דפסקא

והרי **הבריכה** עשויה להתרוקן מן המים שבה, **ואזיל ומייתי** - ויש לחשוש שמא ילך ויטרח להביא מים ממעיין אחר, ואם כן מדוע מותר להשקות את השדה התחתון מהמים שבבריכה.

עדיין היא מטפטפת

ההיתר להשקות את שדה בית השלחין התחתון הוא דווקא כשהמים עדיין מטפטפים **מבית השלחין** גבוה **לתוך הבריכה, דודאי לא פסקא** - שבאופן זה ודאי שהבריכה לא תתרוקן כשישקה ממנה את השדה התחתון.

אמר אביי והוא שלא פסק מעיין

כשהמעיין **המטפטף** מים **מבית השלחין** הגבוה לתוך הבריכה שבין השדות לא פסק מנביעתו, שדווקא אז מותר להשקות **מבריכה** לבית השלחין הנמוך, **אבל אי פסיק המעיין** מנביעתו, **אף על גב דעדיין מטפטף** מים **מבית השלחין** גבוה לתוך הבריכה, אין משקין מן הבריכה לבית השלחין נמוך, **דלמא פסיק ואזיל וטרח ומייתי ממעיין אחר** - שמא תתרוקן הבריכה מן המים שבה, וילך ויטרח ויביא מים ממעיין אחר כדי להשקות את השדה התחתון.

לא ידלה מן הספנות וישקה לעליון

דאיכא טירחא יתירא - שיש בכך טירחה מרובה.

מדלין לירקות

מלשון 'מדלין' משמע שהוא **דולה מים** ומשקה **לירקות כדי לאוכלן בחולו של מועד.**

ואם בשביל ליפותן

ואם עושה כן בשביל שיגדלו הירקות **אסור, דהרווחה היא.**

דהוה דלי דוולא

דולה **דליות מים** - שואב מים בדליים **לירקות,** וחכמים לא התירו כי אם להשקות **לבית השלחין** בלבד[נה] ולא לבית הבעל[נו].

ד:

שלופי

כשהירקות גדלים **רצופין** [-צפופים] נוטל מהן מבינתיים. ואם עושה כן כדי **לאוכלן מותר, אבל ליפותן אסור**, כלומר בשביל ליפותן **אותם** שנשארים.

המידל

תולש בגפנים שישנן ביחד יותר מדאי[נז].

בשל עניים

בפאה - בגפנים שעתיד לעשותם פאה. **אי נמי בעוללות,** והיינו **שאין לו לא כתף ולא נטף**[נח].

בנכי

בורות שעושים **תחת הגפנים וזיתים, ונותן בהם** מים עבור הגפנים והזיתים.

עוגיות

חפירה בצורת עָגול שעושים **סביב** הגפנים והזיתים, כמו 'עג **עוגה ועמד בתוכה**' (תענית יט.). **ובדידין נמי הן גומות.**

ליתאי

שם מקום[נט].

למעבד בנכי

'בנכי' היינו **עוגיות. והיכי שרי והא תנן אין עושין עוגיות** - וקשה, כיצד התיר להם רב יהודה לעשותן במועד, הרי במשנה מבואר שאסור לעשות עוגיות במועד[ס].

הא בחדתי

מה ששנינו במשנה שאין עושים עוגיות במועד, היינו בשדה חדש **שמעולם לא היו שם עוגיות,** ובזה **אסור** לעשות עוגיות בחולו של **מועד** משום **דאיכא טירחא יתירא, אבל עתיקי** - בשדה ישן, **שכבר היו לו שם עוגיות ונסתמו, מותר לחזור ולחופרן בחולו של מועד.**

מפני שנראה כעודר

לצורך **שביעית, שהרי חופר נראה כעודר.**

ציונים והערות

נג. **בבית** יוסף (או"ח סי' תקלז ס"ג ד"ה מדלין) כתב שמלשון רש"י משמע שגם אם אמת המים אינה נכנסת לתוך הבריכה או הפסיקה, מכל מקום כיון שעוברת בתוך אותו השדה שהבריכה או הפסיקה בתוכו מותר, וכדעת הריטב"א (ד"ה והא דקתני). וראה בביאורי הפשט שהובאה דעת הראב"ד שההיתר להשקות הוא דווקא אם אמת המים עוברת בתוך הבריכה או הפסיקה ממש.

נד. **הגהות** וציונים.

נה. **הרש"ש** (גרש"י) הקשה על רש"י, שהרי דלייה אסורה אף בבית השלחין, שהרי יש בה טירחה יתירה, כמו שכתבו התוספות (להלן ע"ב ד"ה מדלין), ואסור להשקות באופן שיש בו טירחה יתירה, כמו ששנינו במשנה (לעיל ב.) שאסור להשקות ממי הקילון, משום שיש בכך טירחה יתירה, כמבואר בגמרא לעיל. וראה במנחם משיב נפש (גרש"י) מה שכתב והגיה בזה.

נו. **בתוספות** הרא"ש (ד"ה חזייה) הקשה על רש"י, שסתם גינות שמגדלים בהן ירקות הן שדה בית השלחין, ואם כן הגמרא היתה צריכה לפרש שהיתה זו שדה בית הבעל. ועוד, מדוע דקדקה הגמרא ואמרה 'דהוה דלי דוולא', הרי עיקר האיסור הוא במה שהשקה את השדה, ואם כן הגמרא היתה צריכה לומר שראוהו משקה. ולכן פירש, ששדה זו היתה שדה בית השלחין, ואדם זה היה דולה בדלי מן הקילון, ולכן מותר לדלות רק כדי לאכול את הירקות במועד, אבל כדי ליפותם אסור.

נז. **בדרך** אמונה (מתנות עניים פ"ד ציון ההלכה אות רמ) כתב בדעת המיוחס לרש"י ש'מידל' היינו שכאשר הגפנים גדלים בצפיפות רבה מדאי, עוקר חלק מהגפנים שבאמצע הכרם, כדי שהגפנים האחרים יגדלו בריוח. וכן כתבו במאירי (ד"ה מי) ובתוספות הרא"ש (ד"ה המדל) בשם הראב"ד, וכן פירשו הר"ש והרא"ש והרע"ב (פאה שם). אמנם רש"י כת"י (ד"ה המידל) והשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה המדל) פירשו שכאשר יש בגפן הרבה אשכולות של ענבים, והם סמוכים זה לזה, נוטל מהאשכולות שבאמצע.

נח. **עוללות** הן אחת ממתנות עניים שבכרם, וחיוב נתינתם נלמד מהפסוק (ויקרא יט י) 'וכרמך לא תעולל וגו' לעני ולגר תעזוב אותם'. וביארה המשנה (פאה פ"ז מ"ד), 'איזוהי עוללת, כל שאין לה לא כתף ולא נטף'. ו'כתף' היינו שבשרביט האמצעי של האשכול מחוברים הרבה אשכולות קטנים, והם שוכבים זה על זה כמשאוי שעל כתפו של אדם. ו'נטף' היינו שבסוף השרביט רגילים להיות תלויים הרבה ענבים, ועל שם שהענבים **נוטפים** למטה הם נקראים 'נטף'. וכאשר האשכולות מחוברים בשרביט ואינם שוכבים זה על זה, נחשב שאין כאן 'כתף', ואם אין בהם גם ענבים שנוטפים למטה הנקראים 'נטף', הרי הם ה'עוללות' שיש ליתנם לעניים. ונקראים 'עוללות' על שם שנראים לפני שאר האשכולות כעולל [-ילד] לפני האיש. רע"ב (פאה שם).

נט. **הרש"ש** (גרש"י) העיר שביבמות (כא:) אמרו 'כגון כלתה דבי בר ציתאי', ומשמע שהוא שם אדם, וכתב שאולי כוונת רש"י שנקרא 'בר ציתאי' על שם מקומו. וכן כתב בדעת רש"י בבית ועד לחכמים (לבעל מלוא הרועים, ערך ליתאי). והוסיף, שאי אפשר לומר שכוונת רש"י שהתיר לאנשי אותו מקום, משום שאם כן היה צריך לומר 'לבני ציתאי', ומהו 'בני בר ציתאי'.

ס. **מדברי** המיוחס לרש"י כאן נראה שקושיית הגמרא היא שכיון ש'בנכי' היינו עוגיות, אם כן כיצד התיר רב יהודה לעשותם. אמנם רש"י כת"י (ד"ה שרא) והשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה לבי) פירשו שקושיית הגמרא היא שמדינו של רב יהודה מוכח ש'עוגיות' שבמשנה אינן 'בנכי', שהרי במשנה מבואר שאסור לעשות עוגיות, ואילו

שמכשיר אגפיה לזריעה

כשחופר את **האמה** ומניח את **העפר שבאמה על שפת האמה**, מתקן בכך את **אגפיה** [-צדדי האמה] לזריעה, **דעביד לה ארעא רכיבא** - שעושה את העפר שבהם רך, וראוי לזריעה.

דקא אתו מיא בהדיה

דכי חפר באמה אתו לאלתר מים בהדי חפירה - שכאשר הוא חופר את אמת המים באים מיד מים וזורמים באמה.

מאן דאמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה איכא

אף על גב דאתי מיא בתריה - שהמים באים אחריו יש איסור, **דהא שדא ארעא רכיבא אגפי האמה** - שהרי הוא מטיל עפר רך על שפת אמת המים.

ומאן דאמר מפני שנראה כעודר ליכא

דהא אתי מיא - שהרי המים באים, ואילו **בעודר ליכא** [-אין] מים שבאים אחריו, **ולכך** חופר אמת המים **לא** דמי לעודר.

אלא

לעולם החילוק בין שתי השיטות הוא **דלא אתו מיא בתריה** - שאין המים באים אחריו, **ואיכא בינייהו** באופן **דשקיל ושדי לבראי**, והיינו **דחפיר באמה ושדי עפר לבראי רחוק מאגפי אמה** - וזורק את העפר מחוצה לה רחוק מצדדי אמת המים, דבאופן זה **לא** מכשיר את **אגפיה לזריעה**.

מאן דאמר מפני שנראה כעודר איכא

לדעת הסובר שהאיסור הוא מפני שנראה כעודר, גם באופן זה יש איסור, **דהא חפיר ולא אתו מיא בתריה** - שהרי הוא חופר ואין המים באים אחריו, ונראה כעודר.

בדוכתיה מנח ליה

דלא שדי ארעא לבראי - העודר בשדה אינו זורק את העפר לחוץ, **דלא עביד אלא מרכך ארעא** - כיון שכל כוונתו אינה אלא לרכך את הקרקע שתהיה ראויה לזריעה, **אבל הכא שדי לבראי** - הוא זורק את העפר לחוץ, **ולכך לא דמי לעודר**.

אמימר מתני

אמימר שנה במשנתינו **בהדיא** [-בפירוש], **בהא דאמר רבי אלעזר** בן עזריה **שאין עושין את האמה בשביעית**, שהוא **מפני שנראה כעודר**.

עושה אדם זבלו אוצר

שמכנים את **כל זבלו בשביעית בשדה, ולא אמרינן** שאסור לעשות כן משום **דנראה כמזבל שדהו בשביעית**.

עד שיעמיק שלשה טפחים

אם חופר בעומק שלשה טפחים **ומכנים הזבל לשם**, מותר, **דמוכחא מלתא דלא עביד כדי לזבל שדהו בשביעית** - שבאופן זה מוכח שאינו עושה כן כדי לזבל את שדהו בשביעית.

היה לו מעט זבל

ואם כבר היה לו מעט זבל שנתן **באותה שדה** קודם שביעית, **מוסיף עליו זבל והולך בשביעית, ואין צריך** להעמיק שלשה טפחים.

רבי אלעזר אוסר

אפילו אם היה שם מעט זבל קודם שביעית, רבי אליעזר אוסר **להוסיף עליו בשביעית**.

עד שיעמיק שלשה

או עד שיגביה שלשה טפחים, והיינו שיתן את הזבל על הסלע שבשדה, דבאופן זה **לא נראה כמזבל**. וקשה, **היכי שרי** - כיצד התיר **רבי אלעזר** בן עזריה **לחפור ולהעמיק בשביעית, ולא חייש לנראה כעודר**, כשם שחשש לכך ואסר מטעם זה לחפור את אמת המים.

כגון שהעמיק

קודם לכן, **כלומר הא דאמר** - מה שאמר רבי **אלעזר** בן עזריה **'עד שיעמיק', לא אמר עד שיעמיק בשביעית, אלא שכבר היה עמוק קודם שביעית**.

זבלו מוכיח עליו

כלומר, **אף על גב** דאם **מעמיק בשביעית הוא נראה כעודר ואסור, הכא** - כאן, כשחופר כדי למלאות את שדהו בזבל מותר, **שהרי זבלו** שמניח **לשם מוכיח עליו דלא עביד** - שאינו עושה כן משום שעודר את שדהו.

שאם היתה עמוקה טפח

כלומר, שלכתחילה [-שמתחילה] **היה שם אמת המים בת ששה טפחים, ונסתמה עד טפח, חוזר** ומעמידה **עד ששה טפחים, כלומר חוזר ומעמיק** [-וחופר] את **אותן חמשה טפחים שנסתמה**[סא].

חצי טפח על שלשה

אם אמת המים **היתה בתחלה בת שלשה טפחים** ונסתמה **עד חצי טפח**, דודאי בזה **אינו חוזר וחופר** את **אותן שני טפחים ומחצה, אף על גב דהוי דומיא** - ואף על פי שחופר פי ששה מהעומק שנשאר בה, בדומה לאופן **דהיתה עמוקה טפח ומעמידה על ו' טפחים** שמותר.

כיון דמעיקרא לא עברי בה מיא

כלומר, ודאי באמה בת שלשה **טפחים לא עברי בה מיא שפיר** [-היטב], **לא קודם לכן ולא עכשיו** - לא קודם שנסתמה, ולא לאחר שנסתמה, ולכן **הוי טירחא דלא צריך** - החפירה היא טירחה שאינה צריכה, ואסורה.

טפחיים על שנים עשר

דלכתחילה [-שמתחילה] **היתה אמת המים של שנים עשר** טפחים, **ונסתמה עד עומק שני טפחים, אסור** להעמיק עוד עד **י' טפחים על אותן שנים** טפחים הראשונים, **משום דהוי טירחא יתירא, דקא מעמיק כל כך** ולהגביה **קרקעית הגומא למעלה משׁשה טפחים** - שבחפירתה לעומק שנים עשר טפחים יש טירחה מרובה, שבשעת החפירה הוא צריך להתכופף לעומק רב כדי לחפור, וכן צריך להגביה את העפר ליותר מגובה שישה טפחים כדי להשליכו לחוץ[סב].

טפחיים על שבעה טפחים

שמתחילה היה בה עומק **שבעה טפחים, ונסתמה עד עומק שני טפחים**.

מהו

להעמיק ולחפור את **אותן חמשה שנשתיירו עד** לעומק שבעה טפחים שהיתה עמוקה מתחילה.

הכא השתא קא מעמיק

שהרי באופן **דהיתה עמוקה טפח ומעמידה על** ששה מותר לחפור חמישה טפחים, **ולא הוי טירחא יתירא להעמיק כל כך בקרקע** - ואינו נחשב לטירחה מרובה במה שחופר בקרקע בעומק זה.

והכא

נמי - ואף כאן, כשנשתיירו שני טפחים וחופר לעומק שבעה טפחים, **לא מעמיק במועד אלא חמשה טפחים**.

כיון דאיכא טפח יתירא

דלא צריך כל הטפח - שכדי שיהיה באמת המים עומק שישה טפחים, אינו צריך לחפור את כל הטפח השביעי, דסגי [בד'] - אלא די בכך שיחפור ארבעה טפחים.

איכא טירחא טפי

ששוחה עצמו בשביל אותו טפח יותר מדאי - יש טירחה יתירה, שהרי הוא צריך לשחות [-להתכופף] יותר כדי לחפור את הטפח הנוסף[סג], וכיון שאינו זקוק לטפח זה, אפשר שאסור לטרוח בזה.

למיכרא נהרא עמימא

לפנות את **מקור המעיין שנסתם**.

לאקדוחי נהרא

לפנות שירטון[סד] **שבאמצע הנהר**.

ה.

קילקולי המים

כגון אבנים שנפלו (מחמת) [מחומת[סה]] **הבור**.

אבל לא חוטטין אותן

אי אמרת בשלמא הא דקתני ההיא ברייתא שלמעלה - מובן הדבר אם תאמר שמה ששנינו בברייתא הראשונה ש[חוטטין][סו] **בשל יחיד, היינו בשיחיד צריך לו, איכא לאוקמי האי דקתני האי ברייתא** - שאז אפשר להעמיד את מה ששנינו בברייתא השניה לגבי יחיד **'אבל לא חוטטין', בשאין יחיד צריך לו, אלא אי אוקמת לה הא דחוטטין** - אלא אם תעמיד את מה ששנינו שחוטטין בשל יחיד, **בשאין יחיד צריך לו, אם כן האי דקתני** - אם כן מה ששנינו בברייתא השניה **'אבל לא חוטטין' במאי מוקמת לה** - איך תפרש אותו.

ציונים והערות

רב יהודה התיר לעשות בנכי. סא. **ראה** בביאורי הפשט שיש מהראשונים שפירשו את סוגיית הגמרא כאן באמת המים חדשה, שלא היתה חפורה מעולם. סב. **על** פי מנחם משיב נפש (כת"י). סג. **כך** פירש המיוחס לרש"י. והריטב"א (ד"ה טפחיים) והר"ן (ד"ה אתו) פירשו, שהטירחה היא במה שצריך להשליך את העפר שחופר לחוץ מעומק רב יותר. ורש"י כת"י (ד"ה טפחיים) כתב שהטירחה היתירה היא מחמת שניהם, החפירה, והשלכת העפר. סד. **שירטון** היינו חול ורפש וטיט שגלי הים גורמים שינועו ממקום למקום, ומתייבשים ונעשים קרקע. על פי רש"י (שבת נו: ד"ה נעץ, עירובין נט: ד"ה שירטון). סה. **הגהות** וציונים. סו. **הגהות** הב"ח (אות ג).

אלא מאי כשיחיד צריך לו כו'

כלומר, **במאי מוקמת האי דקתני** - במה אתה סבור להעמיד את מה ששנינו בברייתא הראשונה לגבי יחיד **שחוטטין**, באופן שהיחיד צריך להם, אם כן צריך לומר שגם מה ששנינו שם לגבי רבים, שאין חופרים בורות שיחין ומערות של רבים במועד, מדובר באופן דומה, והיינו אפילו **בשרבים צריכין להן**, **והתניא כו'**, של רבים **חופרין אותן**, הרי מפורש בברייתא שלצורך הרבים מותר אפילו לחפור.

אלא קשיא קמייתא

הברייתא הראשונה **דקתני** [-שכתוב] בה **אין חופרין** בורות **של רבים**, ופירשנו שמדובר אפילו **בשרבים צריכין לו**, **קשיא להא ברייתא** - סותרת לברייתא זו [-השלישית], **דקתני הכא 'של רבים חופרין אותן'**.

אלא תריץ הכי

ולפי זה מה ששנינו **'אין צריך לומר בשל רבים'** היינו, שבהם ודאי מותר חטיטה **דאפילו חפירה** מותר להם אם יש להם צורך בזה, **ולא קשיא לרבי יוחנן דאמר לא שנו כו'**, שמותר לחפור בורות חדשים אם רבים צריכים להם.

מרגילין להיות בתוכו ארבעים סאה

שמרגילין **שיהא** נוגע במקוה **אמת המים**[סז] כדי **שיהא בו ארבעים סאה**.

הא

דקאמרת דלאתויי הני - מה שאתה סבור לפרש שמה ששנינו 'עושין כל צרכי רבים' בא לרבות תיקון הדרכים והרחובות והמקואות, **נמי בהדיא קתני במתניתין** - הרי גם זה נשנה בפירוש במשנתינו, ששנינו **מתקנין כו'** את הדרכים ואת הרחובות ואת המקואות, **אלא ודאי הא דקתני 'ועושין כל צורכי רבים' לאתויי חפירה קא אתו** - בא לרבות שמותר לעשות חפירה במועד לצורך הרבים.

מציינין את הקברות[סח]

שעושין סימנים על הקברות בסיד, **כדאמר במרובה** (ב"ק סט.) שמקום **של קברות** יש לציין **בסיד**, משום דהוא חוור [-לבן] כמו **העצמות**, והטעם שמציינים הוא כדי **שלא ילכו אוכלי תרומה** לשם ולא ידעו שנטמאו, ויבואו לאכול תרומה בטומאה[סט].

דכתיב וראה עצם וכו'

יחזקאל היה **מתנבא על העתיד לבא**, **שיעשו ישראל ציונים על עצמות הפגרים המושלכין** אשר נותרו ממלחמת גוג. **ואף** שמפורש בפסוק זה שמציינין את עצמות המתים, אמרו בגמרא שפסוק זה **רמז הוא** בלבד, כיון שלפי פשוטו **לא בא הכתוב** (**אלא** להזהיר וללמד) [להזהיר ולומר[ע]] **שיהא אדם עושה ציון** על הקברות, [**דהרי משום היסט**, כלומר משום חשש שמא יזיז אדם עצמות אלו **אין צריך ציון**, כמבואר בגמרא להלן (ע"ב) שאין מציינים אלא באופן שיש חשש שמא יאהילו עושי טהרות על הטומאה ויטמאו בטומאת אהל, ולא משום חשש שמא ישאו את הטומאה, ולכן אין צריך לציין את עצמות הפגרים המושלכים, דכיון שעצם אחת מן המת **אין מטמא באהל**, הרואה עצם **מכסהו בקרקע** - די לו במה שמכסה את העצם בעפר, **ואין צריך לציין** את מקומה][עא].

כל בן נכר[עב] **וערל בשר**

ערל בשר היינו **שמתו אחיו מחמת** מילה, ולכן **לא** רצו למולו שהיו **יראים פן ימות גם הוא כאחיו**[עג]. וגם אדם כזה **'לא יבא אל מקדשי** לשרתני'[עד], כלומר **שאסורין בעבודה**[עה].

גמירי

הלכה למשה מסיני[עו].

טומאה קוראה לו פרוש

כלומר, עושים סימנים על הטומאה כדי שיהא האדם מרגיש ופורש ממנה.

והזרתם

נאמר בפסוק (ויקרא טו לא) 'והזרתם את בני ישראל מטומאתם', ותיבת 'והזרתם' **מתרגמינן** (אונקלוס שם) 'ותפרשון', כלומר הפרישו את בני ישראל מהטומאה, וזהו על ידי שתציינו את מקומות הטומאה.

עשו משמרת למשמרתי

עשו משמרת - שמירה **לאוכלי** תרומה דכתיב בה 'משמרת', דכתיב לגבי תרומה (במדבר יח ח) 'ואני נתתי לך את משמרת תרומותי', היינו שיש להיזהר **שלא יהו מטמאים**.

אראנו בישע אלהים

זה השם אורחותיו, כלומר, **המחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה**, זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה. 'ושם' כמו 'שמין', כלומר שמשער ומחשב שלא יבוא לידי הפסד.

בשבתא דריגלא לא הוה מקשי ליה

משום **דאתו כולי עלמא לפירקא** - שבאים כל הציבור לדרשה, **ואי מקשי ליה ולא הוה מצי לפרוקי הוה מכסיף** - ואם יקשה לו ולא יוכל לתרץ יתבייש[עז].

ה:

רוב בנינו

רוב בנינו של המת היינו **כגון עצמות גדולות** שלו, **כגון קוליות** - עצמות הירכיים, ומטמא באהל **אף על פי שאין בו רוב מנינו** - רוב מנין עצמותיו של המת.

רוב מנינו

רוב העצמות של המת, **ואף על פי שאין בו** רוב **בנינו** של המת.

אין מציינין על הודאות

הואיל דברור לכולי עלמא דאית ביה טומאה ודאית, **לא מטלטלי באותו מקום טהרות**, ולכן אין צריך לציין אותו.

אבל מציינין על הספיקות

מציינים על הספיקות שיש **מעליהן אהל**, **כגון סככות ופרעות הסמוכות לרשות הרבים הסמוך לבית הקברות**, **דמספקא לן בהו טומאה** – כיון שיש להסתפק במקומות אלו שמא יש שם מת, **דכיון דיש עליהן אהל**, רגילים לקבור שם לפי שהוא במקום צנוע[עח].

אין מעמידין הציון על הטומאה שלא להפסיד טהרות

שאם הטומאה ממש תחת הציון, ההולך שם **אינו מרגיש עד שבא על הציון פתאום**, **ויטמאו הטהרות** שנושא עמו, **שהרי הטומאה תחת הציון**. **אלא עושין את הציון סמוך לטומאה** ברחוק כל **שהוא**, **וכשבא על הציון מרגיש מן הטומאה** הנמצאת בסמוך אליו **ואינו הולך עליה**.

ציונים והערות

[סז] **בהגהות** הב"ח (אות ז, על פי הגהות וציונים) הגיה 'שיהיה נובע במקוה', וכתב לפי זה שפירוש זה מקורו מדברי רבינו הלוי (הו"ד ברש"י שבת סה: ד"ה וסבר) הסובר שזבה צריכה לטבול במים חיים [מים הנובעים ממעיין] ולא במי גשמים, אבל לדעת רש"י (שם) הסובר שאינה צריכה לטבול דווקא במים חיים, צריך לפרש שמרגילים לתוכו ארבעים סאה אפילו ממי גשמים [וכן מבואר ברש"י כת"י (ד"ה מרגילין)]. [סח] **דיבור** זה שייך למשנה לעיל (ג.). הגהות וציונים. [סט] **רש"י** כתב שמציינים מפני אוכלי תרומה, ומשמע שרק משום תרומה מציינים, אבל משום שמא יטמאו הכהנים אין צריך לציין. אבל קשה מדוע אכן אין צריך לציין משום טומאת הכהנים, וצריך לומר שגם משום טומאת כהנים צריך לציין, ורש"י נקט רק אחד מן החששות. ואף אם לדעת רש"י אין מציינים משום טומאת כהנים מכל מקום ברמב"ם (פירוש המשניות, מעשר שני פ"ה מ"א, שקלים פ"א מ"א) כתב שהציון הוא כדי שידעו הכהנים ויפרשו ממקומות הטומאה. בנין ציון (שו"ת, סי' קיט), וראה שם שהוכיח שכן היא גם דעת הרי"ף והרא"ש. והבתי כהונה (בית דין, סי' כג) כתב, שרש"י לא כתב משום מכשול טומאת הכהנים עצמם, לפי שהוא חשש רחוק, שכן כהנים זריזים הם (שבת קיד: ועוד) [ומשום חשש זה לבד לא היו מתירים לציין את הקברות בחול המועד]. [ע] **הגהות** הב"ח (אות ה) על פי הגהות וציונים. [עא] **הגהות** הב"ח (שם). והתוספות (ד"ה רמז) ביארו הטעם שפסוק זה אינו אלא רמז, כיון שנכתב על העתיד לבוא ולא על הזמן הזה, אם כן לזמן הזה הוא רק רמז. [עב] **בהגהות** הב"ח (אות ו) כתב שזהו דיבור בפני עצמו, וכך צריך לומר **'כל בן נכר ערל לב**, כלומר שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים, **שנעשה ערל לב ועבד עבודה זרה, כדמפרש בפרק שני דזבחים** (דף כב:) שבן נכר ערל לב אין הכוונה לגוי, אלא למי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים'. [עג] **לשון** רש"י 'ולא רצו למולו' צריך ביאור, שהרי מן הדין אין צריך למולו כיון שסכנה היא לו. ובמצבת משה (ד"ה כל) ביאר על פי המבואר בשולחן ערוך (יו"ד סי' רסג ס"ב), שמי שמתו אחיו מחמת מילה ממתינים לו עד שיגדל ויתחזק ואז מלים אותו, וזו כוונת רש"י במה שכתב 'ולא רצו', שאף אחר שגדל והתחזק לא רצו למולו משום שהיו יראים פן ימות, אף שמן הדין כבר יכולים למולו. ובנודע ביהודה (שו"ת מהדו"ת, יו"ד סי' קסה) כתב, שלולי דברי הרמב"ם (מילה פ"א הי"ח) והטור (יו"ד סי' רסג) והנימוקי יוסף (יבמות סד:) שכתבו שממתינים לו עד שיגדל ויתחזק כוחו, היה אומר שלא למולו כלל, אך מלשון רש"י 'שלא רצו למולו' משמע כדבריהם, שמעיקר הדין צריך למולו. מצבת משה (שם), ועיין שם עוד מה שכתב בדעת רש"י. [עד] **ראה** בהערה בביאורי הפשט בענין הוספת תיבת 'לשרתני' בפסוק. [עה] **אבל** דעת רבינו תם (הו"ד בתוס' זבחים כב: ד"ה ערל) שדווקא אם הוא במזיד פסול לעבודה, אבל אם לא נימול מחמת אונס כשר. [עו] **מדברי** רש"י נראה שציון הקברות הוא הלכה למשה מסיני, וכן כתב בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אלא). וכן כתבו היד דוד (ד"ה רמז) והארעא דרבנן (מערכת א אות ג) בדעת התוספות (ד"ה הא). אמנם התוספות בבבא בתרא (קמז. ד"ה מנין) הוכיחו מהגמרא בנדה (מ.) שציון קברות הוא מדרבנן, והגמרא כאן רק מחפשת לכך רמז ואסמכתא מן הכתובים. וראה בהערה בביאורי הפשט בענין זה. [עז] **וראה** גם בפסחים (קי.) וברשב"ם שם (ד"ה דאותבן) שאמר רבא על רבה בר ליואי שניזוק משום שהקשה לו בשעת הדרשה וביישו ברבים. והר"ש בן היתום (ד"ה לא הוה) פירש, שלא הקשה כדי שלא תיטרד מחשבתו של רבי ינאי, ושמא יטעה משום כן בדרשתו לרבים. וראה עוד במאירי (ד"ה מטכסיס). וראה גם במהרש"א (ח"א ד"ה כל) ובעיון יעקב (ד"ה בשבתא) שפירשו באופנים אחרים. [עח] **ראה** בהערה ברש"י להלן (ד"ה אילן).

שלא להפסיד ארץ ישראל

שכשרואה הסימן מיד פורש, ואם עושה את הציון רחוק ממקום הטומאה **נמצא** שמחזיקים את ארץ ישראל בטומאה **שלא לצורך**[עט].

וכזית מן המת אינו מטמא באהל

דקתני **אין מציינין על כזית** בשר מן המת **ולא על כל דבר שאינו מטמא באהל**, משמע שכזית מן המת אינו מטמא באהל ולכן אין מציינים עליו.

אמר רב פפא

לעולם **כזית מטמא באהל, והא דקתני אין מציינין על כזית** בשר, **בכזית מצומצם עסקינן** - מדובר שיש כזית מדויק, **דמחסר חסר בקרקע** - שסופו להירקב בקרקע ובכך יתחסר ויתמעט מכזית, **ולהכי** אין מציינין.

ישרפו עליו [תרומות] וטהרות שעה אחת

דכל העובר **על אותו כזית** וטהרות בידו כשנקבר מחדש בזמן הסמוך לקבורתו, **שורפין** טהרותיו, כיון דבזמן מועט עדיין **לא חסר** מכזית.

ולא ישרפו עליו לעולם

שאם מציינין אותו, **שורפין עליו** (על) כל תרומה וטהרות **שעוברין על אותו ציון לעולם שלא לצורך**, שהרי כבר נחסר מכזית. ואף שציינו אותו ואין עוברים עליו, מכל מקום **זימנין דלא חזי ליה** - פעמים שאין העובר שם רואה את הציון, **כגון** שהולך שם **בלילה**, **וכי הדר חזי ליה** - ואחר שעבר ושם ליבו אל הציון, (ואמר) [אומר[פ]], **נטמאת תרומתי, ושרף לה**, ובאמת **היא לא נטמאת, דהיא כזית כבר חסר. וכשאין מציינין** אותו **אין שורפין עליו אלא מחדש** - באותו זמן מועט לאחר שנקבר כשעדיין **לא חסר**.

אילן המיסך על הארץ

אילן הסוכך **על הארץ**, **ויש טומאה תחת נוף** [-ענף] **אחד, ואינו יודע תחת איזה נוף, עושה ציון**[פא].

בית הפרס

חצי[פב] **מענה**, תלם אחד של מאה אמה.

מנפח אדם

ההולך **לשחוט פסחו מנפח** בפיו במקום הליכתו, דאם יש עצם כשעורה המטמא בהיסט, מתפזר ברוח פיו, **ועושה פסח בבית הפרס אזיל לו** - וזה שרוצה לעשות את פסחו יכול להלך בבית הפרס על ידי הניפוח, **ואי** - ואם בית הפרס **מטמא באהל היכי אזיל** עליה איך יכול להלך שם על ידי ניפוח, הרי הניפוח אינו מועיל אלא לעצמות שהיו על גבי הקרקע ולא לעצמות הטמונות בקרקע, ויש לחשוש שמאהיל עליהם כשהולך שם.

בשדה שאבד בה קבר

בשדה שאבד בה קבר קתני דמציינין, משום **דמטמא באהל, אבל בשדה שנחרש בה קבר** אין צריך לציין, והוא משום שהוא **לא מטמא באהל, דנימא מחרישה סלקיה לטומאה** - שאנו תולים שעל ידי החרישה התרסקו העצמות ואין בהם שיעור לטמא, ולכך בטלה הטומאה[פג].

שלשה בית הפרס הן

שאין הולכין בו אוכלי תרומה[פד].

שמפקירין בה את המתים

שכשמביאין מתים ממקום למקום לקבור, **כשבאין בשדה** סמוך לעיר **נפטרין** [-נפרדים] **אלו** שהביאום ממקומן והולכין להם, **ובאין אנשי המקום ומקבלין אותן** [-את המתים] ורוחצין **אותן** שם וקוברין **אותן**.

משום יאוש בעלים

לפי שהביאום ממקום רחוק חוששים שנדלדל אבר מן המת ונפל שם, **ונתייאשו אלו על אלו**, כלומר בני עירו של המת סמכו על בני העיר הקוברים אותו שיטלו אותו אבר לבית הקברות, ובני העיר הקוברים אותו סמכו על בני עירו של המת שיוליכוהו לבית הקברות, והניחוהו שם[פה].

ושדה שנחרש בה קבר לא בעי ציון

וכי אין צריך לציין שדה שנחרש בה קבר, **דקא מתרצת הא דקתני** - שאתה אומר שמה ששנינו **מנפח אדם בית הפרס** שמשמע מזה שאינו מטמא באהל, מדובר **כשנחרש**.

ואינו יודע מה טיבה

אם מה שציינו אותה **הוא** משום שהיא **שדה שנחרש בה קבר**, ואם כן יכול לילך בה **בניפוח**, **ואם** [-שמא] ציינו אותה **מפני שנאבד בה קבר**, ואם כן **אינו** יכול **להכנס בה** אפילו **בנפיחה**, **דמטמא באהל**, ובזה לא התירו ללכת על ידי ניפוח.

יש בה אילנות בידוע שנחרש

אם **יש בה אילנות בידוע שנחרשה** השדה **לצורך האילנות**, ויכול להלך בה על ידי ניפוח, **שאינו מטמא באהל. אלמא מדקתני בה** - מכך שכתוב בברייתא זו שנזכר בה שדה שנחרש בה קבר **'מצא שדה מצויינת'**, מוכח דמציינין גם **בית הפרס** שנחרש ולא רק בית הפרס שאבד בו קבר, וקשה על דברי רב פפא.

אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר

אם אין בשדה אילנות, **בידוע שאבד** בה **קבר ולא נחרש**[פו], ולכן **מטמא באהל**.

רבי יהודה אומר

לעולם **לא** הוי בחזקת **שנחרש עד שיהא שם זקן או תלמיד חכם שיהא יודע שנחרש** אבל על סתם אדם אין לסמוך בזה[פז].

אמר רב פפא

לעולם **בית הפרס שנחרש לא בעי ציון, והאי** דקתני **'בידוע שנחרש בה קבר'** מדובר **בשדה שאבד בה קבר וציינה לאלתר**, ורק אחר כך חרשו אותה.

יש בה אילנות בידוע שנחרש

אם **יש** בשדה **אילנות, בידוע שנחרשה לאחר שציינוה. ולעולם** הדין הוא **שבית הפרס שנחרש לא בעי ציון**.

וליחוש דלמא אילנות מגואי וטומאה מאבראי

נחשוש שמא נטעו את האילנות בחלקה הפנימי של השדה, והקבר שאבד היה בחלקה החיצוני של השדה, **ולא נחרש במקום טומאה מבחוץ לאילנות אלא בין האילנות**, והוי שדה **שאבד בה קבר ולא נחרש, ואמאי קאמר בידוע שנחרש בה קבר**.

בעומדין האילנות על הגבולין

מדובר שהיו האילנות עומדים על הגבול של רשות הרבים, **דודאי ליכא טומאה מבראי** - שאז ודאי שאין קבר מחוץ למקום האילנות, **דלא קברי אינשי ברשות הרבים, אלא ודאי בין האילנות הויא טומאה**, ונחרש מקום הטומאה **בשביל האילנות** ולפיכך אינו מטמא באהל.

ציונים והערות

[עט] **וכן** פירש ברש"י כת"י (ד"ה ואין מרחיקין). וכתב טעם נוסף, שאין דרך לחרוש ולזרוע במקום הקבר, ונפסד אותו מקום בחינם.

[פ] הגהות וציונים.

[פא] **מדברי** רש"י כאן מבואר שסככות ופרעות היינו שמדובר שידוע בודאי שיש טומאה תחת אחד הענפים או אחד האבנים, ויש ריוח ביניהם [ולכן אין הטומאה מתפשטת תחת כל הענפים או האבנים], אבל אינו ידוע תחת איזה מהם [ומספק צריך לציין את כל האילן או את כל מקום האבנים. תוספות הרא"ש (ד"ה סככות)], כמו שביארו התוספות (ד"ה אילן) בפירוש השני. אמנם מדברי רש"י לעיל (ד"ה אבל - השני) מבואר שסככות ופרעות היינו כגון שנמצאים האילן או האבנים ליד רשות הרבים הסמוכה לבית הקברות, וכיון שהאילן או האבנים מאהילים על אותו מקום רגילים לקבור שם, שהוא מקום צנוע, ולכן חוששים שמא יש קבר תחת האילן או האבנים, וצריך לציין את מקומם, כמו שביארו התוספות (שם) בפירוש הראשון. ולכאורה הוא סותר למה שפירש כאן. וראה בהגהות וציונים לעיל (ב.) שפירוש רש"י הנדפס לפנינו במועד קטן הוא העתקה מרבינו גרשום, והסופר הוסיף בתוכו דיבורים מפירוש רש"י [כת"י], וברבינו גרשום כתוב רק הדיבור הנדפס ברש"י כאן (ד"ה אילן) ולא הדיבור הנדפס לעיל (ד"ה אבל - השני), וכנראה שהמדפיס הוסיפו מפירוש רש"י כת"י, ששם אכן פירש כפירוש הראשון שבתוספות.

[פב] **בגליון** מחק תיבת 'חצי' ובמקומה גרס 'מלא', ובגנזי יוסף (ברש"י) ובדקדוקי סופרים (אות ל) כתבו, שיתכן שרש"י סובר ש'מלא מענה' הוא מאתיים אמה, ולכן פירש שבית הפרס הוא חצי מענה, דהיינו מאה אמה. והוסיפו שלפי זה יתכן שנקרא בית הפרס כיון ש'פרס' הוא חצי, ושיעור הטומאה הוא חצי מענה. ובפורת יוסף (ברש"י) כתב, שמתחילה פירש רש"י ש'פרס' הוא חצי, וכוונתו שנשברו העצמות על ידי החרישה [ולכן נקרא בית הפרס], ואחר כך בתיבת 'מענה' מתחיל דיבור חדש, ועל זה פירש רש"י שמענה הוא תלם אחד של מאה אמה.

[פג] **רש"י** כתב שהחרישה סילקה את הטומאה, ומשמע שהחרישה עושה גם קולא, שכן מחמתה אנו מטהרים את מקום הקבר מטומאת אוהל. וכן כתבו התוספות (כתובות כח: ד"ה בית) שגם מקום הקבר עצמו טהור. ובדברי דוד (ברש"י) תמה מאוד, שמצינו בכמה משניות ובריתות שחרישת הקבר אינה אלא חומרא, שחוששים שמא חרש את מקום הקבר ופיזר את הטומאה על פני כל השדה, ואיך יתכן שנסמוך על החרישה אף להקל ולומר שמקום הקבר טהור.

[פד] **אולם** ראה בהערה בביאורי הפשט [על דברי הגמרא 'משום יאוש בעלים נגעו בה'] בשם הר"ש ששדה בוכין אין בה טומאה.

[פה] **רש"י** לא פירש שיאוש הכוונה שהתייאשו הבעלים מהקרקע, לפי שיטתו (ב"ק כח. ד"ה א"ה, סוכה ל: ד"ה וקרקע) שיאוש אינו מועיל בקרקע. ביאור הגר"א (חו"מ סי' שעז אות ב) וערוך לנר (סוכה ל: ברש"י ד"ה וקרקע). וראה בריטב"א (ד"ה מאי) שהקשה על פירוש רש"י כמה קושיות, וראה במצבת משה (ד"ה שדה) שיישב את פירוש רש"י.

[פו] **שהכל** יודעים שאסור לחרוש שדה שיש בה קבר, ומסתמא אין אדם רשע לחרוש שם. ועוד, שמקום הקבר אסור בהנאה (סנהדרין מז:), ולכן אמרו 'בידוע שאבד בה קבר', שודאי לא חרשו באותה שדה [אלא אם כן יש לנו ראיה שנחרשה על ידי שאנו רואים שיש בה אילנות]. רש"י כת"י (ד"ה אין) על פי הריטב"א (ד"ה אין). וכן פירשו התוספות (ד"ה יש, בפירוש הראשון), שכיון שהיא שדה הראויה ליטע בה אילנות ואנו רואים שלא נטעו בה, ודאי הוא משום שאבד בה קבר ואסורה בהנאה. עוד פירשו התוספות (שם, בפירוש השני) שאכן אין זה אלא ספק שמא אבד בה קבר, ומה שאמרו 'בידוע שאבד בה קבר' אינו בדווקא, אלא אגב שנקט ברישא 'בידוע', שבשדה שיש בה אילנות ידוע בודאי שנחרשה, נקט גם בסיפא 'בידוע'.

[פז] **חזון איש** (סי' קלה ד"ה וכ"ז לפרש"י).

ו.

ודלמא טומאה מגואי

ושמא הטומאה אבדה בחלק הפנימי של השדה **ולא בין האילנות** שהם נטועים מבחוץ, ואם כן **לא** נחרש במקום הטומאה.

מסובכין

שאינן עומדין בשורה אחת סביב הגבולין, **אלא** מעורבין בכל השדה, דודאי נחרש כל השדה בשביל האילנות המפוזרים בכולה.

הא אמרן אין מרחיקין ציון ממקום טומאה

וכיון שסמוך לאילנות הציון, **ודאי טומאה בין האילנות היא**, ונחרש מקום הטומאה בשביל **האילנות**, שאם היתה הטומאה באמצע השדה, היו מציינים סמוך לה, באמצע השדה[פח].

כל מילי דמתא עליה רמיא

דתלמיד בקי בהלכה **הוא**, וכיון שכך כל ענייני העיר מוטלים עליו.

מצא אבן אחת מצויינת

מצא אבן אחת מצויינת **בסיד**, המקום שתחתיה **טמא. ומפי מורי הזקן שמעתי שפירש**, הטעם שאם מצא **אבן אחת מצויינת** שיש סיד על גבה תחתיה טמא, **דאינו צריך** להרחיק הציון **מן האבן, לפי** שהאבן גבוה על גבי קרקע, וההולך שם **רואה את הציון** מיד קודם שיהא **נוגע בו**[פט], **אבל בשדה** אמרנו לעיל (דף ה:) שמרחיקין לה ציון ועושים אותו בסמוך לטומאה ולא על מקום הטומאה ממש, **דזמנין לא חזי ציון עד דאתי** - שלפעמים העובר שם עם טהרות אינו רואה את הציון עד שיגיע אליו, וכבר **נגע ומאהיל** על מקום הטומאה[צ].

שתים

אם מצא שתי אבנים **מצויינות, תחתיהן** ודאי **טמא**[צא], **אבל ביניהן, אם יש סיד ביניהם על הארץ טמא, דמשום ציון הוא** - שנתנו שם את הסיד כדי לציין את הטומאה.

אף על גב דליכא חורש

אף על פי **שלא חרש ביניהם** - בין האבנים מעולם, המקום שביניהם **טהור כי ליכא סיד** - אם אין שם סיד.

אם אין חורש ביניהן טמא

אם לא חרשו ביניהם, המקום שביניהם טמא, **ואף על גב דליכא סיד, לפי שציין את האבנים** שמכאן ומכאן **לא חשש** לציין את המקום שבינתים.

הכא

כאן בברייתא דקתני **כי ליכא חורש טמא**, מדובר כגון שהסיד **שפוך** על **ראשי אבנים ומרודה** [-ונשפך] **לכאן ולכאן** ביניהן, **דאי איכא חורש**, ודאי **מחמת חורש הוא דאיקלף**, שעל ידי החרישה נקלף הסיד **מן האבנים ונפלו שם ביניהם**, והמקום שביניהם **טהור. ואי לא** נחרש ביניהם, **סיד דביני ביני הוא** - הרי זה הסיד שניתן בין האבנים בכוונה, ומחמת ציון נעשה שם, להודיע שיש גם ביניהם טומאה.

אין מרחיקין ציון ממקום טומאה

אם ארבעת מצרי השדה מצויינים, כל השדה טמאה, **ולהכי ציין כל ארבעה מצריו, דתהא כל השדה (נטמאה) [נטמאת**[צב]**]** - כדי להודיע שכל השדה טמאה, **ובציון דמצר אחד לא סגי לכולה** - להודיע שכולה טמאה, **דאין מרחיקין ציון ממקום טומאה** כדי שלא להפסיד את ארץ ישראל, ואם לא היה מציין את כל ארבעת המצרים היו בני אדם מסתפקים מה הם גבולות השדה הטמאה, ויבואו להחמיר יותר מידי והרי הוא מפסיד את ארץ ישראל[צג].

ואכלאים בחולו של מועד נפקינן ורמינהו באחד באדר משמיעין על השקלים

באחד באדר משמיעים על השקלים כדי **שיהו ישראל מביאין תרומת שקלים בניסן** - עד ניסן, ומראש חודש ניסן היו מביאים את הקרבנות מהשקלים החדשים, **דכתיב** (במדבר כח יד) 'זאת עולת חודש **בחדשו לחדשי השנה**', מכך שחזר הכתוב וכפל תיבת 'חודש' כמה פעמים דרשו חכמים (ר"ה ז.) **חדש והבא לי קרבן מתרומה חדשה**, כלומר יש חידוש שאתה צריך לחדשו בהבאת קרבנות ציבור מתרומה חדשה, ולמדנו בגזירה שוה שזהו ניסן, שנאמר כאן 'שנה', ונאמר לגבי חודש ניסן (שמות יב ב) 'ראשון הוא לכם לחדשי השנה'.

בכרכים

ערים המוקפין חומה מימות יהושע בן נון.

ואת מקוואות המים

מקוואות המים של **ארבעים סאה**, שחוטטין אותן מן הזבל שנכנס לתוכן כל ימות הגשמים כדי שיהיו ראויים לטבילה[צד].

והאי דלא פריך נמי בגמרא מהמשנה בכלאים **אשאר מתניתין** - על שאר הדינים שנזכרו במשנתינו, **דתני** במשנתינו **ומתקנים הדרכים והרחובות** בחולו של מועד, **והכא** [-בשקלים] **תנא** שדברים אלו נעשים **בט"ו באדר, משום דלאו פירכא הוא, דבדין הוא דמתקנין להו תרי זימני, דכי מתקן בט"ו באדר**, עדיין יתכן **דאתו** [-יבואו] אחר כך **גשמים ומקלקלי להו, והדרי ומתקני להו** בחולו של מועד, **אבל אכלאים קשה, דכיון דעקרו להו לגמרי בחמשה עשר באדר, אם כן למה לי למיפק בו** [-עליו] שוב **בחולו של מועד, ולהכי קא מיבעיא** - ולכן מקשה הגמרא על כלאים[צה].

כאן בכביר כאן באפיל

על **הבכירות** - הדברים המקדימים לצמוח **יוצאים בט"ו באדר, ועל האפילות** - הדברים המאחרים לצמוח יוצאים **בחולו של מועד דפסח.**

בזרעים

כגון על התבואה, **יוצאין בט"ו באדר**, שהם קודמין בצמיחתם לצמיחת הירקות.

לא שנו

לא שנו דאין יוצאין עליהם [-על הכלאים] **קודם אדר וקודם חולו של מועד.**

שמע מינה

מרעסקינן - מכך שאנו עוסקים וטורחים **לשכור פועלים בזול.**

כי יהבינן להו

כשנותנים **שכירות לפועלים דבטלי** [-המבטלים ועוקרים] **את הכלאים.**

דאי סלקא דעתך מדידהו

שאם יעלה על דעתך לומר שמדבעל **הבית (יהיב) [יהבינן**[צו]**] להו שכרם, אמאי יוצאין להכי בחולו של מועד משום שכר פעולה, לבטלו בכל** זמן שיהיה כלאים בשדות, **אף על גב דליכא שכר פעולה בזול, וכל מה דבעי ליתב להו** - וכל מה שירצו כדי לעקור את הכלאים ניתן להם, **אלא ודאי מתרומת הלשכה יהבינן להו שכרם, וכל כמה דמצינן לצמצם** בהוצאה **ממעות דהקדש עבדינן,** ולכן היו יוצאים בחול המועד.

ציונים והערות

פח. **וכן** ביארו בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ואי) ובר"ש בן היתום (ד"ה תירולא). וברש"י כת"י (ד"ה ואיבעית) ביאר, שאף אם מדובר באופן שהאילנות עומדים רק על גבולי השדה, מכל מקום ודאי שהיו מסופקים גם על מקום האילנות שמא הקבר שאבד נמצא שם, שאם היו מסופקים רק שמא הוא בחלקה הפנימי של השדה לא היו עושים את הציון סמוך לאילנות, שהרי אין מרחיקים את הציון ממקום הטומאה, ולכן כשאנו רואים שאדם זה חרש את מקום האילנות ולא איכפת לו במה שיש ספק שמא יש שם קבר, אם כן מסתבר שחרש את כל השדה, ודינה כשדה שנחרש בה קבר שמותר להלך בה על ידי נפיחה, ולא כשדה שאבד בה קבר שאסור להלך בה כלל. פט. **מה** שמבואר מדברי רש"י שהחשש הוא שמא יגע בו צריך ביאור, שהרי ציון בית הפרס נעשה משום טומאת אהל ולא משום טומאת מגע, כמבואר בגמרא, ושמא לאו דווקא הוא, וכוונת רש"י שרואה את הציון קודם שיאהיל עליו. צ. **אמנם** רבינו גרשום (ד"ה תחתיה) מפרש, שתחתיה טמא היינו בסמוך לה. ולדעתו גם כשעושים את הציון על אבן צריך להרחיקו מעט ממקום הטומאה. וכן היא דעת תוספות הרא"ש (ד"ה ה"ג אמר), שביאר שתחתיה טמא כיון שחוששים שמא מת קטן נתון תחתיה, והאבן גדולה ובולטת ממקום הקבר לכל הצדדים. צא. **אבל** בתוספות הרא"ש (ד"ה אם) כתב, שאם יש סיד ביניהם, המקום שבין האבנים אכן טמא, אבל המקום שתחת האבנים טהור, שכך נהגו לציין את מקום הקבורה, אבן אחת בצד ראשו ואבן אחת בצד רגליו, ושופכים סיד על אותם אבנים וביניהם מראשו ועד רגליו [ודווקא בשדה מציינים רק סביב הטומאה, כמבואר להלן, משום שלציין את כל השדה היא טירחה מרובה, אבל בקבר מציינים את כולו ושופכים סיד מראשו ועד רגליו]. צב. הגהות וציונים. צג. חזון איש (או"ח סי' קלה ד"ה אין מרחיקין) וארץ צבי (הגהות למלאכת שלמה, אות לד). ורש"י כת"י (ד"ה ארבעה) והריטב"א (ד"ה אמר רב אשי) ביארו, שבא לפרש שהטעם שהשדה כולה טמאה ואין אומרים שרק תוכה טמא אבל המקום הסמוך למצרים טהור, משום שאין מרחיקים את הציון ממקום הטומאה כדי שלא להפסיד את ארץ ישראל, ומכך שעשו את הציון בגבול השדה ולא עשו אותו בתוך השדה, אנו יודעים שגם המקום הסמוך למצרים טמא. צד. **וכן** פירש בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ואת), והוסיף, שעל ידי הזבל התמעטו מארבעים סאה, וצריך לנקותם קודם הפסח כדי שיהיה בהם שיעור ויוכלו ישראל לטבול ולאכול פסחיהם בטהרה. צה. **וכן** כתבו התוספות (ד"ה ואכלאים) בשם הירושלמי (שקלים פ"א ה"ב) לגבי ציון קברות, וראה בתוספות הרא"ש (ד"ה מציינין) ובמאירי (ד"ה באחד) שכן הוא גם בשאר הדברים חוץ מכלאים. וכעין זה כתב הר"ש בן היתום (ד"ה ופריך כאן), שלגבי תיקון הדרכים והרחובות יש לומר שמתחילה היו מתקנים אותם בט"ו באדר לעולי רגלים כדי שיוכלו לעלות לרגל לירושלים, ובחול המועד פסח היו מתקנים אותם שוב לצורך חזרתם מירושלים, ולגבי תיקון המקוואות יש לומר שצריך לתקנם שוב משום שחוששים שמא נחסרו, ולגבי ציון הקברות יש לומר שהכוונה לקברות של אלו שנפטרו אחר ט"ו באדר, אבל לגבי כלאים אין לומר כן, שכיון שכבר עקרו אותם בט"ו באדר אין צריך לצאת עליהם שוב. וברש"י כת"י (ד"ה ויוצאין) ובתוספות (שם, בתירוץ הראשון) ובשיטה לר"י מפריש (ד"ה ויוצאין) תירצו, שלגבי שאר הדברים יש לומר שאין חובה לעשות בט"ו באדר, אלא שמיום זה מתחילים לעשותם, אבל אם התעכבו ולא עשו משלימים בחול המועד פסח, אבל לגבי הדין שיוצאים על הכלאים אין לומר כן, שאם הכלאים ניכרים בט"ו באדר חייבים לצאת עליהם מיד ואסור לקיימם כלל. צו. הגהות הב"ח (אות ד).

ו:

רובע

רובע הקב, שהוא **אחד** מעשרים **וארבע** בסאה[צז].

הכי גרסינן ימעט

שאם זרע רובע הקב[צח], ימעטנו ויעקרנו[צט].

והפקיר כל השדה כולה

בברייתא שנינו שמפקירים את כל השדה, **ואת** אמרת שמספיק **שימעט** עד שלא יהיה בו רובע קב לסאה[ק].

שמנכשין שדותיהן

שמנכשים שלוחי בית דין את השדה משלהן - משל בית דין[קא], **דכשנוטלין הכלאים, מאליו מתנכש** השדה מהעשבים הרעים[קב].

מושכין המים מאילן לאילן

וטעם ההיתר הוא משום דאילן הוי כשדה בית השלחין, **דפסידא יתירא איכא** - שיש לאילנות הפסד מרובה אם לא ישקה אותם[קג], **אבל לא ישקה את השדה כולה** אם היא **שדה בית הבעל** שאין בה הפסד אם לא ישקה אותה[קד].

זרעים שלא שתו לפני המועד

שלא היו מלומדין לשתות - שלא היו רגילים להשקותם **תמיד לפני המועד**.

לא ישקה במועד

דהואיל ולא משקה להו - שכיון שלא היה רגיל להשקותם תדיר לפני המועד, **לא הוי ליה פסידא** - לא יגרם לו הפסד **אי לא משקה להו במועד**[קה].

וחכמים מתירים בזה ובזה

'בזה', כלומר שמתירים להשקות **את כל השדה כולה** אף שהיא שדה בעל, 'ובזה', כלומר, וכן מתירים להשקות במועד זרעים **שלא שתו לפני המועד. והאי חכמים היינו רבי מאיר דאמר** לעיל (דף ג.) **משקין ממנו** [-ממעיין שהתחיל לנבוע] **אפילו שדה בית הבעל** שאין בה הפסד אם לא ישקה אותה, ומשקה אותה להשבחה בלבד, ולכן התירו חכמים להשקות את כל השדה וזרעים שלא שתו לפני המועד.

אמר רב יהודה

הא דאמר רבי אליעזר בן יעקב 'אבל לא ישקה את השדה כולה', מדובר דווקא בשדה רגילה, **אבל אם בתחילה היתה שדה מטוננת**, כלומר שדה לחה כטיט[קו], **ולאחר מכן יבשה**[קז], **מותר להשקותה** במועד **אף על גב דהוה שדה בית הבעל**[קח], **דכיון דהויא לחה עד השתא** - שכיון שהיתה לחה עד עכשיו, **אי לא משקה לה הוי פסידא יתירא**, ובמקרה של הפסד מרובה מודה רבי אליעזר בן יעקב שמותר להשקות במועד, כשם שהתיר המשכת מים מאילן לאילן[קט].

שדה גריד

היינו שדה שהיתה **יבשה מעולם, שאין צריך להשקותה** כדי למנוע הפסד, והשקייתה נועדה למהר את צמיחת גידוליה[קי] שהיא כהשבחה האסורה במועד לדעת רבי אליעזר בן יעקב.

בזה ובזה

כלומר, שחכמים מתירים השקיה הן **בשדה גריד**, והן **בזרעים שלא שתו לפני המועד**, משום שלדעתם התירו השקיה לצורך השבחה[קיא].

ארביצא

פירושו גינה[קיב].

שרי לארבוצי

מותר **לזלף עליה** [-על הגינה] **מים**[קיג], **אף על גב דליכא פסידא** - שלא יגרם לה הפסד ללא השקייתה.

לארבוצי

פירושו להשקות, והוא מלשון **'אין מכבדין ואין מרביצין'**[קיד] **דהיינו השקאה פורתא** [-מועטת][קטו] הנדרשת לגינה כדי **שיצאו הירקות, וכדמפרש באידך ברייתא לקמיה**[קטז], ו'משקין' ששנינו (לעיל ג.) לגבי בית השלחין, **היינו השקאה גמורה של בית השלחין**, שזקוקה להשקיה מרובה.

אפלא לשויי ארפא

דליכא פסידא - שהשקיה כזו אינה למניעת הפסד, **ואפילו הכי שרי להשקותה כך ולהשביחה, הכי נמי בגינה מרביצין** אותה כדי להקדים את צמיחת הירקות שבה.

ציונים והערות

[צז] **הסאה** היא שישה קבין, והקב הוא ארבעה לוגין.

[צח] **מדברי** רש"י מבואר שמחשבים שיעור זה לפי מה שזרע, שאם זרע רובע הקב לסאה ימעט. וכן משמע בתוספות (לעיל ע"א ד"ה שיש). אמנם מלשון הרמב"ם (כלאים פ"ב ה"ז) משמע שמשערים את הכלאים לפי מה שגדל ולא לפי מה שזרע. חזון איש (כלאים סי' ד אות ז), וראה שם שהקשה על הרמב"ם וכתב שאפשר שגם לדעתו משערים לפי מה שזרע. וראה גם בדרך אמונה (כלאים פ"ב ס"ק כו, ביאור ההלכה שם ד"ה אחד) מה שכתב בענין זה. עוד כתב הרמב"ם (כלאים פ"ב ה"ו), ששיעור זה לא נאמר אלא כשלא התכוין לערב או לזרוע שני מינין שהתערבו, אבל אם עירב או זרע שני מינים בכוונה, אפילו אם יש חיטה אחת בתוך כרי של שעורים אסור לזורעה.

[צט] **דעת** רש"י ועוד ראשונים, ששדה שיש בה כלאים אין צריך לעקור את הכל אלא ימעט עד שלא יהיה בה רובע קב לסאה. אמנם דעת התוספות (לעיל ע"א ד"ה שיש), תוספות הרא"ש (שם ד"ה ועד), ועוד ראשונים, שהשיעור של רובע קב לסאה נאמר רק לענין שמותר לזרוע תערובת של זרעים שיש בהם משום כלאים פחות משיעור זה, אבל לאחר שצמח והיה שם יותר משיעור זה צריך לעקור את הכל. וביאר בתוספות הרא"ש, שכיון שהתחיל לעקור, אם הוא משאיר מקצת נראה כמקיים כלאים.

[ק] **הר"ש** בן היתום (ד"ה ואקשינן) ביאר, שקושיית הגמרא היא על מה שאמר רב זביד שנותנים את שכר הפועלים מתרומת הלשכה, שהרי שנינו בברייתא שמפקירים את כל השדה, ואם כן עבור מה צריך לתת להם שכר. והקרן אורה (ברש"י שם) ביאר, שהקושיא היא על מה ששנינו שיוצאים על הכלאים בחול המועד, שכיון שתיקנו להפקיר את כל השדה אם לא יבטל את הכלאים, אם כן מדוע היו שלוחי בית דין צריכים לצאת על הכלאים, הרי ודאי יבטלו הבעלים את הכלאים בעצמם כדי שלא יפקירו את שדותיהם. ולדעת הראשונים (הו"ד בהערה לעיל ברש"י ד"ה הכי) הסוברים שבשדה שיש בה כלאים צריך לעקור הכל, קודם התקנה ואחר התקנה הדין שוה לענין זה שהכל אסור, וצריך לפרש בקושיית הגמרא כמו שפירש הר"ש בן היתום או כמו שפירש הקרן אורה.

[קא] **כלומר** מתרומת הלשכה, שלב בית דין מתנה עליהם שישמשו גם לצורך זה, כמבואר בהערה בביאורי הפשט [לעיל ע"א על דברי הגמרא 'מתרומת הלשכה יהבינן להו'].

[קב] **והחזון** איש (כלאים סי' א ס"ק טז) ביאר שאין הכוונה שהשדה היתה מתנכשת מהעשבים הרעים שבה, שהרי העשבים הרעים אינם כלאים ולא היו השלוחים עוקרים אותם, אלא שכל התקנה היתה בשביל הכלאים שהתערבו מאליהם ולא בשביל מה שעירבו בכוונה, וכיון שיש טורח בעקירתם היו הבעלים מניחים אותם עד ששלוחי בית דין היו באים ועוקרים אותם, וזו כוונת הברייתא שהיו שמחים על שמנכשים את שדותיהם.

[קג] **לדעת** רש"י שטעם ההיתר הוא משום שמונע הפסד מהאילנות, מותר להשקותם בכל אופן ולא דווקא על ידי משיכת מים מאילן לאילן, ונקט התנא אופן זה משום שכך הרגילות להשקות אילנות, וכפי שכתבו התוספות לעיל (ג. ד"ה מושכין). שפת אמת (ד"ה רא"י). אך הר"ן (ד"ה ר') כתב בשם רש"י [כן הוא ברש"י כת"י לעיל (שם ד"ה מושכין, נדפס שם ע"ב) וברש"י על הרי"ף (ד"ה מושכין)], שטעם ההיתר למשוך מים מאילן לאילן הוא מפני שאינה טרחה כלל, ולפי זה כתב הר"ן [לפי הפירוש השני שהביא], שמותר דווקא למשוך מים מאילן לאילן, אבל אסור להשקות באופן אחר אפילו אם היא טרחה מועטת [וראה שם פירוש נוסף].

[קד] **דעת** רש"י שמדובר בשדה בית הבעל ולכן אסור להשקות כולה, אך יש שפירשו שמדובר בשדה בית השלחין ואף על פי כן אין להשקות את כולה אם יש בה רק אילנות, משום שאינם זקוקה להשקיה זו, וראה בהרחבה בביאורי הגמרא.

[קה] **לדעת** רש"י הטעם שאין להשקותם במועד הוא משום שאינם נפסדים, וכתב השפת אמת (ד"ה זרעים), שנראה מדבריו שמדובר בבית הבעל. אמנם יש שכתבו שמדובר אף בשדה בית השלחין, וראה בביאורי הגמרא. והרמב"ם (יום טוב פ"ח ה"ד, פירוש המשניות מ"ג) כתב, שטעם האיסור משום שיש טרחה מרובה בהשקייתם כיון שצריכים מים רבים. וגם לדבריו נראה שמדובר בבית השלחין, וראה בביאורי הגמרא.

[קו] **רש"י** כת"י (ד"ה מטוננת).

[קז] **רש"י** מפרש שמדובר בשדה לחה שהתייבשה, וכיון שאם לא ישקנה תיפסד מותר להשקותה. ולשיטתו, אם לא התייבשה ועודנה לחה, לא תיפסד ואסור להשקותה. אך הרמב"ם (יום טוב פ"ח ה"ג) פירש טעם ההיתר שכיון שהיא לחה אין טרחה מרובה בהשקייתה. ולשיטתו דווקא בעודנה לחה מותר אך אם התייבשה אסור להשקותה. שער הציון (סי' תקלז אות כה).

[קח] **רש"י** מפרש את דברי רב יהודה שמתיר שדה מטוננת לגבי איסור השקיית כל השדה, אמנם מרש"י משמע שהמשנה כולה עוסקת בשדה בעל, ומפרש התנא שהאיסור ששנה להשקות את כל השדה הוא דווקא בזרעים שלא שתו, אם כן שני איסורים אלו אחד הם, ועל כך אומר רב יהודה שבשדה מטוננת מותר להשקות אף זרעים שלא שתו בשדה בעל. שפת אמת (ד"ה אם). אמנם הנמוקי יוסף (ד"ה מותר) פירש את דברי רב יהודה לגבי זרעים שלא שתו, וראה בביאורי הגמרא.

[קט] **ראה** ברש"י במשנה (ד"ה מושכין).

[קי] **כמבואר** בגמרא להלן.

[קיא] **כפי** שכתב רש"י (ד"ה וחכמים) בביאור דעת חכמים שבמשנה. וראה תוספות (ד"ה וחכמים) שחכמים שבברייתא הם חכמים שבמשנה. וראה בהרחבה בהערות בביאורי הגמרא דעות שונות בביאור דעת חכמים. רש"י מפרש שחכמים התירו להשקות שדה גריד, אמנם הנמוקי יוסף (ד"ה וחכמים) כתב שלדעת כולם אסור להשקות שדה גריד, ולדבריו ביאר הקרן אורה (ד"ה אבל), שכוונת הברייתא 'וחכמים מתירים בזה ובזה' היא בין בזרעים ששתו בין בזרעים שלא שתו.

[קיב] **וגדלים** בה ירקות כמבואר ברש"י להלן (ד"ה לארבוצי) וברש"י כת"י (ד"ה ארביצא).

[קיג] **הוא** הדין שמתיר רבינא השקיה רגילה, ונקט הרבצה שהיא השקיה מועטת משום שאין הגינה זקוקה להשקיה מרובה. קרן אורה (ד"ה ר'). וגם בבארות המים (ברש"י) כתב שלדעת רש"י מותר להשקות את הגינה השקיה רגילה. אך הראש משביר (ברש"י) כתב, שכיון שדי לגינה בהרבצה, לא התירו בה השקיה מרובה אף לדעת חכמים. וראה עוד בהערה להלן (ד"ה לארבוצי). וראה בהערה בביאורי הגמרא מה שכתבו התוספות בענין זה.

[קיד] **נוסח** זה אינו מופיע בגמרא, אך מעין זה יש בברייתא להלן (כז.) 'מכבדין ומרביצין'. ומעין זה בשבת (נה.) 'המכבד והמרבץ', ופירש רש"י שם (ד"ה והמרבץ), שמזלף מים על הקרקע כדי שלא יעלה האבק.

[קטו] **ראה** בהערה לעיל אם כוונת רש"י להתיר בגינה דווקא הרבצה.

[קטז] **בהמשך** הסוגיא מובאת ברייתא 'מרביצין שדה לבן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית' וכו'. ועל פי זה מבאר רש"י לגבי הגינה שמשקים אותה השקיה מועטת כדי שיצמחו הירקות. ובבארות המים (ברש"י ד"ה שרי) גרס ברש"י 'ומרביצין היינו השקאה פורתא' וכו'. ופירש, שלגבי גינה מתיר אמנם רבינא השקיה רגילה, אך הברייתא להלן שהתירה הרבצה בשביעית ואסרה במועד, כוונתה להרבצה דווקא שהיא השקיה מועטת, אבל השקיה רגילה אסורה בשביעית כבמועד. ועוד כתב, שמדברי רש"י אלו למדו התוספות (ד"ה מרביצין) שלדעתו מתיר רבי אליעזר בן יעקב הרבצת שדה בשביעית אך אוסר השקיה רגילה, אך לגבי גינה שכתבו (ד"ה שרי) שרבינא מתיר דווקא הרבצה לא כתבו כן בשם רש"י, משום שלדעת רש"י סבר רבינא כחכמים שמתירים אף השקיה רגילה. אך הקרן אורה (ד"ה ר') כתב שברש"י שלפנינו לא נמצא מה שכתבו התוספות בשמו. ומשמע שהבין שכוונת רש"י כאן לבאר מה היא הרבצה על פי הברייתא בסמוך, אך אין כוונת הברייתא להתיר בשביעית דווקא הרבצה. וראה עוד בהערה לעיל (ד"ה שרי).

אהח18/06/2018

שדה לבן

היינו שדה **בית הבעל**[קיז].

הא

דקתני אבל **לא** ישקם במועד, והיא הברייתא ששנתה 'מרביצין שדה לבן בשביעית אבל לא במועד', **היינו** שיטת **רבי אליעזר בן יעקב דאמר** במשנתינו **'אבל לא ישקה את כל השדה כולה'**, הרי שאסר השקיית שדה בעל במועד[קיח], **והא דתני** מרביצין **בין במועד בין בשביעית, היינו** שיטת **חכמים דמתירין** להשקות **אפילו כל השדה**[קיט], כפי ששנינו במשנתינו 'וחכמים מתירים בזה ובזה'.

כדי שיצאו בשביעית

מרביצין דווקא בערב שביעית כדי שיצאו בשביעית, **אבל לא** ישקה **בשביעית כדי שיצאו בשביעית**[קכ].

לדין האישות

בשדה האילן במועד, **מפני** שהאישות **מפסידין בו** - גורמים הפסד לשדה האילן.

ובשביעית

אף על גב דמתקן השדה בכך[קכא] והיה מקום לאסור בשביעית, מכל מקום מותר.

בשדה האילן

צד כדרכו ואין צריך לעשות שינוי, **מפני** שהפסד מרובה **הוא** ומותר לעשות במועד מלאכות שיש בהם מניעת הפסד.

ובשדה לבן שלא כדרכו

ואינו יכול לצוד כדרכו בשדה לבן, משום דלא מפסיד כולי האי - שאין האישות והעכברים מזיקים כל כך בשדה לבן.

ומקרין את הפירצה

שאם נפלה מקצתה של הגדר, **חוזר** ומתקנה **במועד**[קכב].

ובשביעית בונה כדרכו

מתחילה - אף שלא היתה שם גדר, מותר לבנות גדר חדשה כדרכו. ואף שבניית הגדר אינה מלאכה שבשדה, הוזקק התנא לחדש שמותרת בשביעית **אף על גב דמיחזי דעביד נטירותא לפירי** - שנראה כגודר את הגינה כדי לשמור על הפירות שבה, דבר האסור בשביעית[קכג], מכל מקום מותר משום שאין כוונתו לכך[קכד].

בריה שאין לה עינים

וחופר האישות **בקרקע**, ובזה גורם נזקים לשדה[קכה].

דכתיב כמו שבלול תמס יהלך

שבלול שקורין לימצו"ן, **תמס יהלך, כלומר, שכשיוצא** [השבלול] **חוץ מנרתיקו, ריירות נופלות ממנו** - יוצאת מגופו ליחה תוך כדי הליכתו[קכו] **עד שהוא נימוח ומת**, ו'תמס' הוא **כמו ונמס, כלומר** שנימוח, ו'יהלך' היינו בהליכתו.

נפל אשת בל חזו שמש

כלומר, כמו השבלול שנמס ומת, **כד**[קכז] **האישות נופלות פתאום לארץ ומתים, דלא חזו** - שאינם רואים את השמש משום שאין להם עינים.

וחונקין זו את זו

מפני שמריחין הנמלים **את העפר** שהובא לחורם מחור אחר, **ואין** מכירין בריח של **אותו עפר**[קכח].

והוא דקאי בתרי עברי נהרא

דכיון דאיכא הפסק מים **בין הני תרתי** - שכיון שמי הנהר מפסיקים בין אלו שני חורי הנמלים, **אין מכירים הני בעפר דהני** - אין הנמלים שבחור זה מכירים את עפר החור שמעבר הנהר השני.

גמלא

כלומר, **שאין לו** [-לנהר] **גשר** רגיל מנסרים רבים, **אלא** גשר עשוי **מנסר אחד** בלבד[קכט].

ומצרא

הוא נסר מעל הנהר **עדיין קטן מגמלא, ואין** אדם **יכול להלך** ולעבור **עליו** את הנהר מצד לצד **אלא כשקושרים** מעליו **חבל אחד משני עברי הנהר בשתי יתידות, ואוחזין בו** [-בחבל] **והולכין על אותו גשר צר** הנקרא 'מצרא'[קל].

והבאת העפר מחור אחר מועילה רק כשאין מעל הנהר לא גשר ולא גמלא ולא מצרא, **אבל אי איכא חד מהן** - אם יש אחד מאלו מעל הנהר וניתן לעבור מצד לצד, **מכירין הני בחורי דהני** - מכירות הנמלים שבצד זה את ריח העפר שבצד השני.

ז.

עד כמה

מרוחקין הני תרי - אלו שני חורי הנמלים זה מזה, שבאופן זה אמרו **דכי איכא נהרא בינייהו וליכא גישרא** - שכשיש ביניהם נהר ואין מעליו גשר כל שהוא, **דאין מכירין הני בחורי דהני** - שאין הנמלים מכירות אלו בחורן של אלו[קלא].

עד פרסה

מה שאמרו שכשיש נהר בלא גשר מעליו אינם מכירות בעפר הוא דווקא כשיש בין החורים מרחק פרסה, אך **אי ליכא פרסה בינייהו אף על גב דאיכא נהרא וליכא מעבר** - שיש ביניהם נהר ואין מעבר מצד לצד, **מכירין הני בחורי דהני** - מכירות אלו בחורן של אלו[קלב].

טוען ספוד

במקום שהן - השרצים **מצוין** בתוך האדמה, **ומרדה האדמה** - ומרכך את האדמה והם נופלים

ציונים והערות

קיז. **'שדה לבן'** פירושו שדה תבואה [ראה רש"י לעיל (ג: ד"ה שדה), וראה במשנה להלן ובהערה שם בביאורי הגמרא], אך ראה בחזון איש (או"ח סי' קלד סק"ג) שסתם שדה לבן הינה שדה בעל. קיח. **כפי** שביאר רש"י לעיל (ד"ה מוסכין) שמדובר בשדה בעל. והר"ש (שביעית פ"ב מ"י) הקשה, שבמשנה בשביעית (שם) שנינו שרבי אליעזר בן יעקב אוסר הרבצת שדה לבן בשביעית. ומחמת קושיא זו הפך הר"ש את הגירסא בסוגייתנו, וראה שם מה שכתב. והיד דוד (ד"ה והא) יישב את גירסת רש"י, שמה שאסר רבי אליעזר בן יעקב בשביעית היינו להשקות כדי שיצמחו גידוליה בשביעית, אבל מודה שמותר להשקותה על מנת שיצמחו גידוליה למוצאי שביעית וכדעת הברייתא המובאת להלן, וכשהתיר בברייתא שלפנינו השקיה בשביעית, היינו על מנת שיצמחו במוצאי שביעית. ולפי זה הברייתא המובאת בסמוך שהתירה השקיה כדי שיצמחו במוצאי שביעית ולא התירה על מנת שיצמחו בשביעית [כפי שפירש רש"י שם (ד"ה כדי)], הינה כדעת רבי אליעזר בן יעקב, אבל לדעת חכמים דהיינו רבי שמעון שחלק עליו בשביעית, מותר להשקות אף על מנת שיצמחו בשביעית. והחזון איש (או"ח סי' קלד סק"ג) תירץ, שהברייתא שהתירה הרבצה בשביעית ואסרה במועד היא כדעת רבי אליעזר בן יעקב רק לגבי האיסור במועד, אך לגבי ההיתר בשביעית אינה סוברת כדעתו אלא כדעת רבי שמעון במשנה בשביעית. קיט. **ומתירים** חכמים אף השקיה רגילה, ולא כפי שנתבאר בשיטת רבי אליעזר בן יעקב שהתיר בשביעית הרבצה בלבד לדעת רש"י [כמבואר בהערה לעיל (ד"ה לתרבוצי), וראה שם]. תוספות (ד"ה מרבילין). קכ. **משום** שהירקות הגדלים בשביעית אסורים באכילה משום ספיחים כמבואר במשנה בשביעית (פ"ט מ"א), ואין תועלת בהשקייתם. חזון איש (או"ח סי' קלד סק"ד). אמנם רש"י כת"י (ד"ה כדי - השני) כתב, שכל שכן שמותר להשקות את השדה בשביעית כדי שיצמחו הירקות בשביעית. וראה עוד בהערה לעיל (ד"ה הא). קכא. **שהם** חופרים גומות באדמה ולא ניתן לזרוע שם, ובצידתם הוא מתקן את הקרקע לזריעה. אמת ליעקב (קמנלקי, נרס"י). והתוספות (ד"ה לדין) כתבו, שהצד בעלי חיים בשדה צריך לפנות אבנים מתוך השדה, וכשמפנה את האבנים הסמוכות לאדמה נראה כמכשיר את הקרקע לזריעה כמבואר במשנה בשביעית (פ"ג מ"ז). קכב. **משמע** מרש"י שמפרש ש'מקרין' פירושו תיקון הפירצה, ולפי זה החילוק בין מועד לשביעית המבואר במשנה הוא בכך שבמועד מותר דווקא תיקון פירצה ואילו בשביעית מותר אף לבנות גדר חדשה מתחילה וכפי שפירש רש"י (ד"ה ובשביעית). אמנם למסקנת הגמרא (להלן ז.) מבואר ש'מקרין' פירושו שבונים בבניית עראי, ולפי זה ההגבלה שישנה על הבניה במועד היא רק באופן הבניה שלא תהיה בניית קבע, ואם כן מה ששנתה המשנה לגבי שביעית שבונה כדרכו, היינו שבונה בבניית קבע, ולפי זה פירוש רש"י אינו על פי מסקנת הגמרא. שושנים לדוד (מ"ד). אך היד דוד (נרס"י) דחה את דבריו, וביאר שרש"י כאן לא בא לפרש מהו לשון 'מקרין', שבודאי פירושו בניה באופן עראי כמפורש בגמרא, אלא רש"י מוסיף חילוק נוסף בין מועד לשביעית, שמלבד האיסור לבנות בניית קבע במועד, לא התירו בניית גדר חדשה אלא תיקון פירצה, ואילו בשביעית מלבד ההיתר לבנות כדרכו, מותר אף בניית גדר חדשה, ואף למסקנת הגמרא נשאר גם חילוק זה להלכה. קכג. **כפי** שנאמר לגבי גידולי שביעית (שמות כג יא) 'ואכלו אביוני עמך', ומכאן שיש להפקיר את פירות השביעית ואסור לשומרם. ר"ן (ד"ה ובשביעית). קכד. **שאין** כוונתו אלא לשמור את האדמה שלא ידרכו עליה. ר"ן (שם). קכה. **ראה** בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה בשדה), שביאר שהאישות אוכל שרשי האילנות. קכו. **הגהות** הב"ח (אות א). קכז. **בראש** משביר (נרס"י) גרס 'וכמו אישות' וכו', ולפי זה מבוארים דברי רש"י, שכמו שבלול שנימוח ומת וכמו אישות שנופלת ומתה, כך יפלו הרשעים. וכן כתב רש"י כת"י (ד"ה תמס) ורש"י על הרי"ף (ד"ה מאי). קכח. **וברש"י** כת"י (ד"ה מביא) פירש, שמביא נמלים יחד עם העפר, והנמלים שבשני החורים אינן מכירות אלו את אלו וחונקות אלו את אלו. קכט. **ו'גמלא'** פירושו נסר. על פי רש"י כת"י (ד"ה גמלא). קל. **ורש"י** כת"י (ד"ה מצרא) ביאר, ש'מצרא' הוא החבל שאוחזים בו. וכן כתב רש"י בביצה (ז: ד"ה מיצרא). קלא. **ראה** בהערה הבאה שיש שפירשו את השאלה 'עד כמה' באופן אחר. קלב. **לדעת** רש"י 'עד כמה' פירושו, עד כמה רחוקים החורים זה מזה שאין הנמלים מכירות אלו בחורן של אלו כשיש ביניהם נהר ואין מעבר, ומפרשת הגמרא שצריך שיהיו רחוקים פרסה, אבל בפחות מכך הן מכירות אפילו אם יש נהר. ונמצא לפירוש זה, שבכדי שלא יכירו אלו בחורן של אלו צריך גם שיהא נהר ביניהם ללא מעבר, וגם שיהא ביניהם שיעור פרסה. והתוספות (ד"ה עד) כתבו [בפירוש הראשון], שמה שאמרו שאם אין ביניהם נהר הרי הן מכירות אלו באלו הוא דווקא עד פרסה, אך אם יש ביניהם יותר מפרסה אינן מכירות אפילו אם אין ביניהם נהר, ולפי זה 'עד כמה' פירושו עד כמה רחוקים החורים שהנמלים מכירות אלו באלו כשאין נהר. ורש"י מיאן לפרש כן, משום שעד כה ביארה הגמרא באיזה אופן אין הנמלים מכירות אלו בחורם של אלו, שהוא כשאין נהר או אם יש מעבר על גביו, אם כן מסתבר שהשאלה 'עד כמה' באה לפרש את האמור שהוא דווקא עד פרסה ולא בפחות מכך. אמנם לפירושו דחוק מעט הלשון 'עד פרסה', שלכאורה משמע ממרחק מועט ועד פרסה, ולא כפי שעולה מפירושו שהכוונה ממרחק רב ביותר עד מרחק מועט של פרסה, ולכן פירשו התוספות ש'עד פרסה' היינו ממרחק מועט ועד פרסה ובזה נאמר שהנמלים מכירות אלו באלו כשאין נהר. ראש משביר (ד"ה עד).

לתוכה[קלג], וממעך אותן [-את השרצים] והם מתים[קלד].

הוצא

ענפי דקל דתמרים[קלה].

דפנא

ענפי עץ שנקרא 'לו"ר', ופירותיו נקראים ביירקלו, והם ענפי עץ ערמונים[קלז], וקעבד [-ועושה] גדר מדפנא ומגדל [-וקושר] אותה מהוצי הדקל כדי לחזק אותה.

גר בצרור

מניח אבנים זה על גב זה ללא מריחת טיט.

אמר רב חסדא לא שנו

מה דאמר מתניתין 'מקרין' את הפירצה שבגדר בבניית עראי אבל אינו בונה כדרכו.

בכותל גינה

דליכא פסידא יתירא אי עיילי בה אינשי - שלא יגרם לגינה הפסד מרובה אם יכנסו אליה בני אדם, משום שאין שם רכוש שעלול להיגנב.

אבל בכותל חצר בונה כדרכו

משום דאיכא פסידא יתירא - שיש הפסד מרובה אי עיילי בה גנבי וגנבי ממוניה - אם יכנסו גנבים לחצר ויגנבו את רכושו.

גוהה

שוחה [-כפוף] ונטוי.

סותר ובונה כדרכו

דהיינו כותל חצר שבזה שייך להתיר את בנייתו מפני הפסד ממון[קלח] ובזה עוסקת הברייתא, ומסייע ליה לרב חסדא שאמר שבכותל חצר התירו לבנות כדרכו.

שלא מפני הסכנה לא

מכך שנקטה הברייתא טעם ההיתר 'מפני הסכנה' ומשמע שבלא טעם זה אסור לבנות, קשיא לרב חסדא דאמר בכותל חצר בונה כדרכו מפני הפסד ממון אף על פי דליכא סכנה.

מתרץ

לא קשיא מהברייתא לרב חסדא, דהא דקתני בברייתא שהתירו דווקא במקום סכנה, היינו באופן דסתר לה כשגוחה ובונה לה שפיר - שסותר גדר נטויה ובונה אותה שוב כראוי.

הכא

דקאמר רב חסדא שאף שלא במקום סכנה בונה כדרכה, מדובר כשהיא [-הגדר] כבר סתורה קודם לכן - לפני המועד, וכעת במועד רוצה רק לבנותה, אבל לא סתר לה במועד, וזאת התירו אף שלא במקום סכנה.

התם

בברייתא שמדובר במקום סכנה ומשום כך התירו לסתור ולבנות את הכותל, קשה, שיתירו רק לסתור משום דאיכא סכנה, ולא ליבני - אך לא נתיר לבנות, דבבנין ליכא סכנה - שהרי בבניית הכותל החדש אינו מונע סכנה, שכן משסתר את הכותל הנטוי שוב אין סכנה.

אם כן

דלא בני - שלא נתיר לו לבנות לאחר שסתר את הכותל.

ממנעי ולא סתרי

ימנעו ולא יסתרו את הקיר, והוי סכנה בכך שישאיר את הקיר הנטוי.

מתניתין נמי דיקא

גם ממשנתינו יש לדייק כרב חסדא שאמר דגינה אינו בונה - שדווקא כותל הגינה אסרה המשנה לבנות במועד כדרכו, אבל כותל החצר מותר[קלט].

אלא לאו בגינה

משנתינו עוסקת בכותל גינה, ואמנם בשביעית בונה כדרכו משום שאין זו עבודת אדמה האסורה בשביעית, אבל במועד אינו בונה כדרכו משום שאין זו מניעת הפסד מרובה.

רואין את הנגעים להקל

כלומר, רואה הכהן נגע צרעת במועד רק על מנת לטהר אם יראה שהוא טהור.

לא להחמיר

שאם רואה הכהן שהוא [-הנגע] טמא, אינו אומר כלום, משום שאם מטמאו נמצא מצערו לבעל הנגע במועד[קמ], ורחמנא אמר (דברים טז יד) 'ושמחת בחגך', ומכאן שאין להצטער במועד.

שאם אתה זוקק לו להקל אתה זוקק לו להחמיר

כלומר, מאחר שרואהו הכהן, בעל כורחו אומר ופוסק את דינו, בין אם הוא טמא חייב לטמא אותו, ובין אם הוא טהור חייב לטהר אותו.

אמר רבי נראין לי דברי רבי מאיר במוסגר

שרואין את הנגע במועד במצורע מוסגר[קמא], ונראין דברי רבי יוסי שאין רואים, במצורע מוחלט.

בהסגר ראשון

רואים את הנגע משום שממה נפשך אם מטהר ליה הרי בודאי משמח ליה, ואף אי לא מטהר ליה הרי לא מטמא ליה יותר מדמעיקרא - מכפי שהיה לפני כן, אלא רק מסגר ליה - מסגיר אותו פעם שניה לשבוע נוסף, ובשבוע זה דינו נשאר כפי שהיה עד עתה בשבוע ההסגר הראשון, ואם כן לא נגרם לו צער על ידי ראיית הנגע[קמב].

ז:

בהסגר שני

דאי מטמא ליה - שאם יטמאנו הכהן, הרי מחליט ליה בטומאה חמורה - עשה אותו למצורע

ציונים והערות

[קלג] מנחת בכורים (על התוספתא, פ"א ה"ג). [קלד] ונמצא שאינו צד אותם אלא ממית אותם על ידי השפוד. ויש להעיר על כך שבמשנה משמע שצד אותם אלא שעושה זאת בשינוי. ועוד יש להעיר, לשם מה מפרטת הברייתא כיצד הורגם, הלא די לומר שאינו צד אותם אלא הורגם. שפת אמת (ד"ה כיצד). וראה בביאורי הגמרא ביאורים נוספים שכתבו הראשונים. [קלה] בהגהות הב"ח (אות א) מוחק תיבות אלו וגורס 'הוצי דקל' [-ענפי דקל]. וכן ביאר רש"י להלן (יח. ד"ה הוצא). [קלו] על פי הגהות הב"ח (שם). וגרס 'בייש'. וכן כתב רש"י בסוכה (כג. ד"ה בהוצא) ובבבא בתרא (ד. ד"ה ודפנא). [קלז] רש"י בבבא בתרא (שם). [קלח] אבל בגינה אין הפסד כמבואר ברש"י לעיל (ד"ה בכותל) ואין להתיר בה לבנות את הכותל. [קלט] הגמרא לא הוזקקה להוכיח שהמשנה שהתירה שלא כדרכו עוסקת בכותל גינה, שהרי אף אם נפרש את המשנה שאוסרת לבנות כדרכו בכותל חצר, כל שכן שיש לנו לאסור כותל גינה שאין בו הפסד מרובה, אלא כוונת הגמרא להוכיח שהמשנה עוסקת דווקא בגינה אבל כותל חצר מותר כדרכו. ראש משביר (ברש"י). ובחידושי רבינו משה מאימראן (ברש"י) הגיה כן בדברי רש"י וכתב שצריך לומר 'דגינה הוא דאינה בונה במועד כדרכו', כלומר שדווקא בגינה אינו בונה כדרכו ולא בחצר. וראה עוד בביאורי הגמרא בענין זה. [קמ] משמע שכוונתו לפרש שיצטער על כך שנטמא, ולא כפי שפירש הרע"ב שיצטער על שנשלח מחוץ למחנה, שהרי סתם וכתב שמצטער ולא פירש מחמת שילוחו. בית דוד (מ"ה בא"ד - השני) על פי התוספות יום טוב (שם). וראה עוד בבית דוד (שם ד"ה תי"ט) שהוכיח כפירוש רש"י, שהרי מבואר בגמרא שהמשנה עוסקת במצורע מוסגר, ואם כן אף אם יטמאנו הכהן ויחליטנו לא יצטער על שילוחו מחוץ למחנה שהרי כבר הוזקק לצאת מהמחנה בימי הסגרו [אמנם לכאורה בתחילה היתה דעת רש"י שאין המוסגר משתלח מחוץ למחנה, אלא שאחר כך חזר בו, וראה בהערה להלן (ע"ב ברש"י ד"ה מר סבר) בהרחבה בענין זה]. [קמא] כוונת רש"י להדגיש שנראים לרבי דברי רבי מאיר דווקא במה שאמר שרואים את הנגע להקל, אך לא במה שאמר שאם יראה שהוא טמא ישתוק, שכן בזה סובר רבי כרבי יוסי שאסור לשתוק, אלא שלדעתו אף אם יטמא את המוסגר לא יהיה לו צער בכך משום שיהיה מותר באשתו. [ובזה מיושבת קושיית התוספות (ד"ה אמר - השני) שמאחר ורבי חולק על רבי מאיר וסובר שאסור לשתוק, כיצד אמר 'נראין דברי רבי מאיר במוסגר', ולפי מה שכתב כאן רש"י מיושב, ש'נראין דברי רבי מאיר' היינו רק במה שאמר שרואים את הנגע להקל, ולא במה שאמר 'ולא להחמיר']. ראש משביר (ברש"י). [קמב] הקשו התוספות (ד"ה אמר - השני), שיתכן שיראה הכהן שהנגע התפשט ויש לטמאותו ולעשותו מצורע מוחלט כמבואר בנגעים (פ"א מ"ג), ואם כן לדעת רבי יוסי שאסור לשתוק יצטרך הכהן לטמאותו ויצטער במועד. ותירצו [כפי שביאר את דבריהם במשנה למלך (יום טוב פ"ז הט"ז ד"ה ודע דבמילתא)], שבמצורע מוסגר אם רואה הכהן שהתפשט הנגע יכול לשתוק ולא יטמאנו, ודווקא במוחלט סובר רבי יוסי שאסור לשתוק, שהרי מקור האיסור הוא בפסוק 'לטהרו או לטמאו' (ויקרא יג נט) שמשמע שצריך לפסוק את דינו לטהרה או לטומאה [כמבואר בגמרא להלן (ע"ב)], והיינו במוחלט שדינו או לטהרה או לטומאה, אולם במוסגר יתכן שיהיה דינו להסגר שני ואין דינו לטהרה או לטומאה דווקא, ועל כך לא שייך הלימוד 'לטהרו או לטמאו' ומותר לשתוק [אמנם שוב כתבו התוספות שדחוק לפרש כן ופירשו באופן אחר]. וכן תירץ הריטב"א (ד"ה וקשיא) לדעת רש"י. ובחיים וחסד (מוספים, שו"ת, ח"ב סי' ז ד"ה ואולם) ביאר את מה שתירצו התוספות באופן אחר, שבסוף הסגר ראשון אם רואה הכהן שהוא טמא אינו חייב לטמא אותו בהחלט אלא יכול להסגירו שנית, שכן לא דרשו מהפסוק 'לטהרו או לטמאו' אלא שאסור לכהן לשתוק, אבל אינו חייב לטמאו בטומאה מוחלטת דווקא, ולפיכך דווקא באופן שדינו של המצורע או לטהרה או לטומאה מוחלטת ואין אפשרות אחרת [דהיינו בהסגר שני או במוחלט] נמצא שחייב או לטהרו או לטמאו בהחלט, אבל בהסגר ראשון יכול להסגירו פעם נוספת, ולכן בין לרבי מאיר ובין לרבי יוסי ניתן לראות את הנגע בסוף הסגר ראשון ואם יראה שהוא טמא יסגירו לשבוע נוסף. ולפי זה מה שכתב רש"י 'אי לא מטהר ליה וכו' מסגר ליה פעם שניה' כוונתו שאף אם יראה שהוא טמא לא יטמאנו אלא יסגיר שנית את הנגע. והמשנה למלך (יום טוב פ"ז הט"ז ד"ה והנראה אלי) תירץ עוד, שאין חוששים שהתפשט הנגע משום שאין לחשוש שיארע דבר מחודש שלא היה עד כה, אך בסוף הסגר שני חוששים שמא נשאר הנגע כפי שהיה ולא נחלש מראהו, ויצטרך הכהן לטמאותו ולעשותו מוחלט, ורש"י לשיטתו שכתב בפירושו על התורה (ויקרא יג ו) שאם לאחר ההסגר השני לא חל שינוי בנגע, הרי הוא טמא ונעשה מוחלט. והמאירי (ד"ה מעתה) כתב מעין זה, שאין חוששים שייראו בו סימני טומאה בסוף הסגר ראשון משום שאינו מצוי. והקרן אורה (ד"ה ועוד) תירץ, שהדרשה מ'לטהרו או לטמאו' אין משמעותה שבכל אופן שרואה הכהן שהנגע טמא חייב לטמאותו, אלא שבשעה שרואה את הנגע צריך שתהיה כוונתו לפסוק את דינו או לקולא או לחומרא ולא שיראה רק על מנת לטהר, ובהסגר ראשון יתכן שיהיה דינו להסגר שבוע נוסף וכשיסגירנו נחשב 'לטמאו', ואם כן בשעה שרואה את הנגע קיימת אפשרות שיטמאו, ונמצא שאינו רואה רק על מנת לטהר, ולכן יכול לראותו ואם יראה שהנגע יתפשט יוכל לשתוק, ודווקא בהסגר שני שרואה רק על מנת לטהר ואין אפשרות לטמאו, אסור.

מוחלט שטומאתו חמורה יותר מן המוסגר[קמג], **ובכך מצער ליה.**

אוצר החכמה 18/06/2018

מר

היינו **רבי מאיר דאמר רואה** להקל, כלומר שמותר לכהן לראותו על מנת לטהרו, **אבל לא** להחמיר דהיינו **לטמאו.**

סבר בכהן תליא רחמנא

דאי מטמא ליה - שאם הכהן פוסק את דינו לטומאה, **הוי טמא, ואי לא בעי מטמא ליה** - ואם אין הכהן רוצה לטמאותו, הרי הוא שותק וכך **לא הוי טמא, ולהכי חזי ליה להקל** - ולפיכך, סובר רבי מאיר, שהכהן יכול לראות אותו רק על מנת לטהר אם ימצא טהור, **אבל לא להחמיר** ולטמאותו אם ימצא טמא, **דאי חזי ליה דהוי טמא לא לימא ליה כלום** - אלא אם יראה שהוא טמא, ישתוק ולא יאמר כלום, וכך **לא** הוי המצורע **טמא** מוחלט.

ומר

היינו **רבי יוסי דאמר** אין רואים **לא** להקל ולא להחמיר.

סבר לטהרו ולטמאו כתיב

ומכאן לומדים **דכי חזי ליה כהן דטמא** - שמשראה הכהן את הנגע שהוא טמא, שוב **לא מצי למשתק** - אסור לו לשתוק אלא חייב לפסוק את דינו ולטמאותו, ואם כן יש לחשוש **דלמא הוי טמא** ויצטרך לטמאותו, **ונמצא מצערו** בכך **שמטמאו במועד.**

והא תניא איפכא

שבה שנינו שרבי אמר 'נראין **דברי רבי מאיר** במוחלט ודברי רבי יוסי במוסגר'.

מר סבר צוותא דאשתו עדיף ליה

ולהכי חזי ליה - ולכן יכול לראותו **במועד** בסוף ההסגר השני, משום **דאי מטהרו** הרי **משמחו, ואפילו** אם **מטמא ליה ומחליט ליה** - ויעשנו מצורע מוחלט **ומשדר ליה** - וישלח אותו חוץ משלש **מחנות** כדין מצורע מוחלט[קמד], **ולית ליה צוותא דאינשי דעלמא** - ועל ידי כך לא יוכל לבוא בחברת שאר בני אדם, **אפילו הכי לית ליה צערא, דהא אית ליה צוותא דאשתו** - שהרי יהיה לו את חברת אשתו **ומותר הוא באשתו להתיחד עמה בימי חלוטו**[קמה], ועדיפה לו חברת אשתו מחברת בני אדם. **ודברי רבי יוסי** נראין **במוחלט** שאין רואים את הנגע, משום **דאפילו** אם **מטהר ליה** יצטער, **דאף על גב דשרי ליה** - שמתירו להיכנס **למחנה ישראל** ולבוא בחברת בני אדם, **אית ליה צערא** - הוא מצטער על ידי שטיהרו, משום **דלית ליה צוותא דאשתו**[קמו], **דאסור הוא** - שהרי מעתה יהיה אסור באשתו, **דכיון דמטהר ליה** מחלוטו, **מיבעי ליה למימני** - הוא זקוק למנות **שבע ימי ספירו,** ובאותם **שבעת ימי ספירו אסור** הוא **בתשמיש המטה, דכתיב** (ויקרא יד ח) 'וישב מחוץ **לאהלו שבעת ימים**', ודרשו '**אהלו**' זו **אשתו, דכתיב** בדברי ה' אל משה רבינו שיאמר לבני ישראל לאחר מתן תורה (דברים ה מ) '**שובו לכם לאהליכם**', כלומר, שמעתה תהיו מותרים בנשותיכם, אם כן אף 'אהלו' האמור כאן פירושו אשתו, והיינו **שבשבעת** ימי ספירתו עליו לפרוש מאשתו. וכיון שאדם מעדיף את חברת אשתו מחברת שאר בני אדם, אם יטהרנו הכהן ויצטרך לפרוש מאשתו, נמצא מצטער במועד.

ומר סבר צוותא דעלמא עדיף ליה

האי תנא דאמר 'אמר רבי נראין דברי רבי מאיר במוחלט ודברי רבי יוסי במוסגר', **סבר צוותא דעלמא עדיף ליה** - אדם מעדיף את חברת בני האדם, **ולהכי חזי** - ולכן יכול הכהן לראות את הנגע **בימי חלוטו,** משום **דאי מטמאו,** הרי נותר באותו מצב שהיה **ולא מטמא** אותו **יותר מדמעיקרא** - מכפי שהיה מתחילה, **ואי מטהרו,** הרי **משמחו,** משום **דאית ליה צוותא דעלמא** - שמעתה יהיה מותר לבוא בחברת בני אדם, **ואף על גב** דמעתה יהיה **אסור בתשמיש המטה** למשך

ציונים והערות

קמג. **במגילה** (ח:) מבואר שהמוחלט חייב בפריעה ופרימה והמוסגר לא. וראה בהערות להלן (ברש"י ד"ה מר סבר) אם המוחלט חמור מהמוסגר גם לגבי שילוח מחוץ למחנה, ויבואר מדוע יצטער אם יחליטנו הכהן. קמד. **משמע** שעד עתה בימי הסגרו היה מותר להיות בתוך המחנה, ורק כשנהיה מוחלט צריך לצאת מחוץ לשלש מחנות. ומכאן דייקו התוספות (לעיל ע"א ד"ה אמר - השני) שרש"י סובר שהמוסגר אינו משתלח מחוץ לשלש מחנות. גנזי יוסף (בתוס' שם) [וראה עוד ברש"י להלן (ד"ה ומר סבר) שכתב לגבי מוסגר 'דלמא מטמא ליה מחוץ לשלש מחנות', ומשמע שעד עתה לא הוזקק לצאת, וכן משמע ברש"י כת"י (לעיל ע"א ד"ה לא) שכתב לגבי מצורע מוסגר שבודק הכהן אם צריך להחליטנו 'ואם טמא שתיק ואינו מצריכו שילוח חוץ למחנה, דנוח לו לזה שיהא מוסגר וישמע קול בני אדם ואל יצא חוץ למחנה']. וראה עוד ברש"י על התורה (ויקרא יד ג) על הפסוק 'ויצא אל מחוץ למחנה' האמור לגבי מצורע שנטהר מצרעתו שהכהן יוצא אל מקום מושבו מחוץ למחנה, שכתב שהמצורע שוהה שם בימי חלוטו, וכתב על כך הבאר בשדה (שם) שמוכח מדבריו שדווקא בימי חלוטו זקוק לצאת ולא בימי הסגרו. וראה עוד ברש"י על התורה (שם יג ד) שההסגר הוא שמסגירו הכהן בבית בפני עצמו, וכתב על כך המשכיל לדוד (שם), שרש"י כתב כן לשיטתו כאן שהמוסגר אינו משתלח חוץ לשלש מחנות, ולכן פירש שההסגר הוא שמסתגר בבית לבדו ולא שיוצא מחוץ לעיר [ומכל מקום נחשב שיש לו צוותא דעלמא משום שאינו זקוק לצאת מהעיר. נחלת דוד (ד"ה ולענין)]. והבאר בשדה (ויקרא שם) כתב, שיתכן שרש"י למד שאין המוסגר משתלח מהגמרא בפסחים (סז ע"א וע"ב), שדרשו לגבי מצורע שחמור מזב ומשתלח מחוץ לשלש מחנות, ולאחר מכן מבואר שחומרתו של המצורע היא שטעון פריעה ופרימה, והרי דין זה נוהג רק במצורע מוחלט, אם כן משמע שרק המוחלט משתלח מחוץ לשלש מחנות. והתוספות (לעיל ע"א ד"ה אמר - השני) הקשו על רש"י ממה ששנינו במגילה (ח:) שאין בין מצורע מוסגר למוחלט אלא פריעה ופרימה, ומסיקה שם הגמרא שלגבי שילוח מחוץ למחנה הם שוים ושניהם משתלחים מחוץ לשלש מחנות. וכתבו התוספות שרש"י חזר בו מדבריו. ובפירוש זה לא מצאנו לרש"י שחזר בו, אך ברש"י כת"י (ד"ה צוותא) אכן חזר בו וכתב שאף המוסגר משתלח מחוץ לשלש מחנות, ומכל מקום אם יטמאנו הכהן ויחליטנו יבוא לידי צער, משום שעד עתה היה מקוה ומצפה שמא יטהרנו הכהן, וכעת משטימא אותו, אבדה תקותו ועל כך הוא מצטער [וראה עוד בתוספות שפירשו את הסוגיא באופן אחר]. והריטב"א (ד"ה והקשו) ביאר לדעת רש"י כאן, שאמנם אין המוסגר משתלח מחוץ לשלש מחנות, אך שייך בו קצת דין שילוח כיון שעליו להסתגר בבית ולהתרחק מחברת בני אדם. והאור החמה (לעיל ע"א בתוס' ד"ה אמר - השני) כתב, שרש"י כאן סבר שהתנאים בסוגייתנו חולקים על התנא במגילה וסוברים שדינו של המוסגר שונה מהמוחלט אף לגבי שילוח מחוץ למחנה. וראה בהערה הבאה יישוב נוסף לדעת רש"י. קמה. **לכאורה** בדברי רש"י כאן לא מבואר אם גם בימי הסגרו היה מותר באשתו, או שרק כשנהיה מוחלט הותר באשתו. אולם התוספות (לעיל ע"א ד"ה אמר - השני) כתבו בשם רש"י שהמוסגר אסור באשתו. וכתב השרביט הזהב (בתוס' שם), שיתכן שדייקו ממה שכתב רש"י כאן 'ומותר הוא באשתו להתיחד עמה בימי חלוטו', שדווקא בימי חלוטו מותר ולא קודם לכן, אמנם יש לדחות שכוונת רש"י להדגיש שמכיון והוא מותר באשתו בימי חלוטו ואינו מפסיד את חברת אשתו, לא איכפת לו שמשתלח מחוץ לשלש מחנות. וגם הכד הקמ"ח (לעיל ע"א ד"ה אמר) כתב שמרש"י לא מוכח שהמוסגר אסור באשתו וניתן לפרש בדבריו שמותר. אך הגנזי יוסף (בתוס' שם) כתב, שלא מסתבר שלא איכפת לו הפסד גדול כזה של שילוח אם לא הרויח כלום בכך שנעשה מוחלט, אלא בודאי כוונת רש"י שבימי הסגרו היה אסור באשתו וכשנהיה מוחלט הרויח שהותר באשתו, ולכן אינו מצטער על שילוחו מהמחנה. וראה עוד ברש"י כת"י (ד"ה צוותא) שכתב לגבי מוסגר 'והיה אסור נמי בתשמיש', ועוד כתב 'דמוסגר לית ליה צוותא דאשתו' וכו', ומוכח שאסור באשתו. והתוספות (שם) הקשו מנין לרש"י לפרש כן, והלא שנינו במגילה (ח:) שאין בין מוסגר למוחלט אלא פריעה ופרימה, ומשמע שלגבי שאר הדברים שניהם שוים והוא הדין לגבי תשמיש המיטה, שכשם שלומדים משבעת ימי ספירו שהמוחלט מותר כמבואר בגמרא בהמשך הסוגיא, כך מותר גם המוסגר. וכתב התוספות הרא"ש (לעיל ע"א ד"ה אמר), שממה שכתב רש"י [והוא ברש"י כת"י (לעיל ע"א ד"ה לא)] 'דנוח לו לזה שיהא מוסגר וישמע קול בני אדם' וכו', משמע שמסתגר בחדר וצריך להיות לבדו, וכן כתב בפירושו על התורה (ויקרא יג ד), ואם כן גם אשתו אסורה להיכנס אליו וממילא הינו מנוע ופרוש מתשמיש המיטה. ועל קושיית התוספות ממשמעות המשנה במגילה, תירץ הפורת יוסף (בתוס' שם), ששם מדובר לגבי הלכות שבהם המוחלט חמור מהמוסגר ולכן אמרו שאין ביניהם אלא פריעה ופרימה, ואמנם הם חלוקים בדינם גם לגבי תשמיש המטה אלא שבזה המוחלט מותר וקל יותר מהמוסגר שאסור. ובחיים וחסד (מוסאפיה, שו"ת, ח"ב סי' ז ד"ה ולפע"ד) כתב, שמהגמרא במגילה שם למד רש"י שלגבי תשמיש המטה אין המוסגר והמוחלט שוים, שהרי מבואר שם שלענין שילוח מחוץ למחנה המוסגר והמוחלט שוים, ומשמע שלגבי תשמיש המיטה שלא הוזכר שם, אינם שוים, ואמנם התוספות ביארו שהוא הדין לגבי תשמיש המיטה אלא שמכיון שלא ברור אם מותר או אסור [שהרי נחלקו תנאים בסוגייתנו לגבי מוחלט] נמנעה הגמרא מלפרש זאת, אולם רש"י סבר שאם היה דינם שוה לגבי תשמיש המיטה היתה הגמרא מזכירה שדינם שוה מבלי לפרש אם לאיסור או להיתר, אלא בודאי מוכח שהמוסגר אסור באשתו, ולכן לא הזכירה הגמרא תשמיש המיטה משום שלפי הדעה שהמוחלט מותר אינו שוה בדינו למוסגר. ומה שלא נקטה המשנה שם שהמוסגר והמוחלט חלוקים לגבי תשמיש, משום שלפי הדעה שאף המוחלט אסור בתשמיש [הוא רבי יוסי ברבי יהודה כמבואר בגמרא להלן (ע"ב)] אינו חלוק מהמוסגר לענין זה, ולכן נמנעה המשנה מלהזכיר חילוק שאינו לכל הדעות. ועוד יישב בחיים וחסד (שם ד"ה ואולם) לדעת רש"י, שהסוגיא במגילה היא כשיטת רבי יוסי ולדעתו אכן אין חילוק בין המוסגר למוחלט ושניהם מותרים בנשותיהם וכן משתלחים מחוץ למחנה [וראה עוד בהערה הקודמת בענין שילוח מחוץ למחנה]. ולפי זה הטעם שלדעתו אין רואים את הנגע במוסגר הוא שמא יחליטנו ויצטרך פריעה ופרימה, ובמוחלט שמא יטהרנו ויאסר באשתו, וסובר שעדיפה לו חברת אשתו מחברת שאר בני אדם [אמנם ראה בהערה הבאה שהריטב"א ביאר לדעת רש"י בשיטת רבי יוסי שיש המעדיפים חברת בני אדם ויש המעדיפים חברת נשותיהם ופירש את שיטתו באופן אחר], ומה שמוכח מרש"י שדינו של המוסגר שונה מהמוחלט ואינו משתלח מחוץ למחנה ואסור באשתו, היינו לדעת רבי, ולכן לפי הדעה שאדם מעדיף חברת אשתו, רואים במוסגר משום שאף אם יטמאנו לא יצטער כיון שירויח חברת אשתו, ולפי הדעה שאדם מעדיף חברת בני אדם, אין רואים במוסגר שמא יחליטנו ויפסיד חברת בני אדם שהיה מותר בהם עד כה. קמו. **רבי** יוסי עצמו סובר שיש אנשים המעדיפים חברת נשותיהם ויש המעדיפים חברת שאר בני אדם, ולכן לדעתו אין רואים במוסגר שמא עדיף לו חברת בני אדם ואם יחליטנו הכהן וישלח אותו מחוץ לשלש מחנות יצטער, ולא במוחלט שמא עדיף לו יותר חברת אשתו ואם יטהרנו הכהן יצטער. אמנם לדעת רבי [לפי ברייתא זו], ודאי שאדם מעדיף חברת אשתו, ולכן במוסגר רואים משום שאף אם יטמאנו הכהן יהיה מותר באשתו. ריטב"א (לעיל ע"א ד"ה ומ"מ, ד"ה ורבי - הראשון). וכן מוכח ברש"י כת"י (לעיל ע"א ד"ה לא). והקשה הקרן אורה (ד"ה ועתה), שלפי ברייתא זו היה ניתן לפרש שרבי סובר כרבי יוסי שיש מעדיפים כך ויש מעדיפים כך אלא שסובר כרבי מאיר שמותר לכהן לשתוק, ולכן רואים במוסגר שאם יראה שנטהר מנגעו יטהרנו וישמח ואם יראה שהוא טמא ישתוק ולא יחליט אותו, ואין רואים במוחלט משום שאדם מעדיף חברת אשתו ולכן לא יועיל כלום בראייתו, שאם יטמאנו הרי נשאר בטומאתו כפי שהיה, ואם יטהרנו יצטרך לשתוק כדי שלא יאסר באשתו. ותירץ, שיותר מסתבר לפרש את דברי רבי ש'נראין' במוסגר ובמוחלט, מטעם אחד, שכיון שמעדיף חברת אשתו רואים במוסגר ולא

שבעת ימי ספירתו, מכל מקום לא יצטער משום **שצוותא דעלמא עדיף** ליה יותר מחברת אשתו. ודברי רבי יוסי נראין **במוסגר** שאמר **דלא חזי ליה** - שאסור לראותו, **דלמא מטמא ליה** - שמא יצטרך הכהן לטמאו ולשלחו מחוץ **לשלש מחנות**[קמז], ואז **לית ליה צוותא דעלמא** ונמצא שמצער ליה במועד.

ימי ספירו

אסור בהם **בתשמיש המטה, ולא ימי חלוטו.**

יותם לא היה לעוזיהו אלא בימי חלוטו

כלומר, **לא** נתעברה **אמו דיותם** מעוזיהו **אלא בימי חלוטו דעוזיהו** - בימים שהיה עוזיהו מצורע מוחלט, **דעוזיהו היה מצורע ולא נזקק לאשתו בימי** ספירו[קמח] **אלא בימי חלוטו.**

אף אני כך אמרתי

דמצורע מוחלט **מותר בתשמיש המטה**, דהפסוק 'וישב מחוץ לאהלו' (ויקרא יד ח) שממנו למדו איסור תשמיש המיטה, **בימי ספירו כתיב**, ודווקא בהם אסר הכתוב ולא בימי חלוטו.

ורבי סבר מאי דגלי גלי

מכיון שלא פירשה התורה איסור תשמיש המיטה אלא בימי ספירו, **להכי אמרינן** - לפיכך אמרנו שדווקא **ימי ספירו** בהם פירשה התורה לאיסור, אסורים בתשמיש המיטה, **ולא ימי חלוטו** שבהם לא פירשה התורה לאיסור.

למימרא דבכהן תליא מילתא

פריך בין לדעת רבי **מאיר** שרואים את הנגע במועד, ובין לדעת **רבי יוסי** שאין רואים, **דרבי מאיר אומר בהדיא** - במפורש **שאי** רואה שהוא **טמא, שתיק**, ורבי יוסי **קאמר אין רואין כלל, מכלל** - מוכח **דרבי יוסי סבר אי לא בעי לא חזי ליה** - שאם אין הכהן רוצה לראותו לא יראנו **ולא הוי טמא**, ומוכח שהכל תלוי באמירתו של הכהן, ועל שניהם תמהה הגמרא האם אכן ניתן לומר שדינו של המצורע תלוי בכהן[קמט].

נותנין לו שבעת ימי המשתה

דלא חזי ליה - שבשבעת ימים אלו אין הכהן רואה את הנגע **דלמא מטמא ליה** - שמא יראה שהוא טמא ויצטרך לטמאותו, ובכך יגרום לו צער בימי שמחתו.

ולכסותו

וכן **אם** נראה הנגע **בכסותו** של החתן אין הכהן רואה אותו.

אם ממתינין לדבר הרשות

הרי נאמר בתורה **שממתינין לו**, כלומר, **שאין מטמאין** - שאין הכהן מסגיר את הבית המנוגע ומטמא אותו **עד שמפנה את כל הכלים שבבית** כדי שלא יטמאו על ידי הטומאה שתחול על הבית כשיסגירנו הכהן, **וילפינן מינה, דבטומאה דבגופיה נמי** - שבטומאה של נגעי גופו גם כן **ממתין** אף לדבר הרשות **דומיא דהכא** - כמו כאן בנגעי בתים, וכיון[קנ] **דאשכחן דבטומאה דגופיה** - שמצאנו לגבי טומאה של נגעי גופו **שממתינין לו לדבר הרשות** כפי שלמדנו מנגעי בתים, **כל שכן דממתינין לו לדבר מצוה** כגון בימי המשתה של **חתן** ובימי הרגל, ואין אנו זקוקים ללימוד מ'וביום'.

משמעות דורשין

דמר דריש מהאי קרא ומר דריש מהאי קרא - שכל תנא למד הלכה זו שממתינים לראיית הנגע מפסוק אחר, אך אין ביניהם חילוק להלכה.

דבר הרשות איכא בינייהו

רבי יהודה דמפיק - שדורש מ'**ביום הראות בו**', ואומר שמכאן **אמרו** שחתן ורגל דהיינו **מצוה**, ממתינין לו [-להם] בראיית הנגע, אם כן מפסוק זה לא למדנו המתנה אלא לדבר מצוה כחתן ורגל[קנא], **אבל לדבר הרשות אין ממתינין לו בטומאה דגופיה** - בטומאה של נגעי גופו[קנב], שהרי לא למדנו מכאן המתנה לדבר הרשות, **ואילו רבי סבר, דבדבר רשות נמי ממתינין לו, כדאמרינן לעיל דרבי יליף טומאה דגופיה להמתין לו מטומאה דביתו** - כפי שנתבאר לעיל שלדעת רבי לומדים שממתינים לנגעי גופו מהפסוק 'ופינו את הבית' האמור בנגעי בתים לגבי דבר הרשות, הרי שסובר שאף לנגעי גופו ממתינים גם לדבר הרשות.

לא גמרינן

דהוי - שהוא דין שיש בו **חידוש**, **ומחידוש לא ילפינן**, משום **דכל היכא דאיכא חידוש** - כל דין שיש בו דבר חידוש, **אין לך דבר בו אלא חידושו** שהתחדש בו, ולא ניתן ללמוד ממנו למקומות אחרים[קנג].

ח.

דהא עצים

שהרי **פשוטי כלי עץ** שאין להם בית קיבול **לא מקבלי טומאה**[קנד], וכאן חידשה התורה שהם מקבלים טומאה אם היו בתוך הבית המנוגע[קנה].

ורבי אמר אצטריך

כלומר, **אף על גב דרבי יליף** [-לומד] **טומאה דגופיה** - טומאת נגעי גופו **מטומאה דלאו גופיה** - מטומאת נגעי בתים שאינם בגופו, שמעכבים בהם את ראיית הנגע לצורך **דבר הרשות**, ולומד כן מהפסוק **'וצוה הכהן** ופינו את הבית' האמור בנגעי בתים, הרי שסובר שניתן ללמוד נגעי הגוף מנגעי בתים, מכל מקום **אצטריך** - זקוק גם לפסוק **'ביום הראות בו'** האמור בנגעי הגוף, שאילולא פסוק זה לא היינו למדים מהפסוק האמור בנגעי בתים שממתינים אף לנגעי הגוף לדבר הרשות.

אבל טומאה דגופיה אימא לא

שמא נאמר **דלא יליף טומאה דגופיה מטומאה דלאו גופיה** - שלא נלמד טומאת נגעי גופו מטומאת נגעי בתים שמעכבים את ראיית הנגע **לצורך דבר הרשות** מהאמור בנגעי בתים **'וצוה הכהן** ופינו את הבית', משום דהוה **אמינא חידוש הוא** שחידשה התורה בנגעי בתים שמטמאים פשוטי כלי עץ ואבנים ולא ניתן ללמוד מהם, **קא משמע לן** הפסוק **'וביום הראות' דהיינו טומאה דגופיה** - האמור בטומאת גופו, **דממתינין** - שאף בזה ממתינים לו **לדבר מצוה, והואיל ואשכחן** [-ומצאנו] שגילתה התורה **דממתינין לו לטומאה דגופיה מיהא לדבר מצוה, אית ליה נמי כח למילף** - שוב יש בידינו אפשרות ללמוד מ'**וצוה הכהן**' האמור בנגעי בתים **דממתינין** גם **לטומאה דגופיה לדבר הרשות נמי, ואף על גב דחידוש הוא בנגעי בתים**[קנו].

כולה קרא יתירא

כלומר, אין הכוונה שכל הפסוק מיותר [כפי שנראה ממה שאמר 'כולה קרא'] אלא כוונתו **שבולה תיבה** 'וביום' דבפסוק **'וביום הראות' קרא יתירא.**

מראה עיני הכהן

משמע שמדובר ביום, שאז יכול הכהן **לראות** היטב את הנגע ולהבחין אם הוא טהור או טמא[קנז].

לי ולא לאורי

כלומר, מדובר באופן **שאין צריך לאור הנר** כדי לראות את הנגע[קנח], **דהיינו ביום, ובההוא שעתא נמי ובא הכהן** - ובאותו זמן גם בא הכהן לראות את הנגע, כפי שנאמר בסמוך (ויקרא יד לו) 'ואחר כן יבא הכהן לראות את הנגע'[קנט], **אלמא** - מוכח **דאין רואין** את הנגע **אלא ביום.**

קא משמע לן

הפסוק **'וביום הראות בו'** (ויקרא יג יד), שאף

ציונים והערות

במוחלט. קמז. **בבארות** המים (כרש"י) תיקן וגרס בדברי רש"י 'דלמא מטמא ליה ומשלחו חוץ לשלש מחנות'. ולכאורה משמע מרש"י שעד עתה בימי הסגרו לא הוזקק להשתלח מחוץ לשלש מחנות, וראה בהערה לעיל (ד"ה מר סבר) בענין זה. קמח. **שכן** לא היו לו כלל שבעת ימי ספירה של מצורע שנטהר, שהרי נשאר מצורע עד יום מותו כמבואר בדברי הימים (ב' כו כא) ולא נטהר כלל. בארות המים (כרש"י). קמט. **על** פי ביאור המשנה למלך (יום טוב פ"ז הט"ז ד"ה ודע דבגמרא) בקושיית הגמרא. אך ראה בביאורי הגמרא שיש שביארו באופן אחר. קנ. **ראה** במנחת יהודה (כרש"י) שגרס ברש"י 'וכיון' בוא"ו. קנא. **וביארו** התוספות (ד"ה דבר) ש'ביום' משמעו יום שיש בו קביעות מסוימת כמו רגל והוא הדין לחתן. קנב. **אמנם** לגבי נגעי הבית ממתינים לדבר הרשות אף לדעת רבי יהודה, ולא חלק על רבי אלא לגבי נגעי הגוף שלדעתו אין ללמוד מנגעי הבית, וכפי שכתבו התוספות (שם), ולכן דייק רש"י וכתב 'בטומאה דגופיה'. קרבן אהרן (תזריע פ"ה אות ג). קנג. **שכשם** שהלכה זו שנתחדשה בו אינה נוהגת בשאר מקומות, כך שאר ההלכות הנוהגות בו אינן נוהגות בשאר מקומות ולא ניתן ללמוד מכאן. רש"י (פסחים מד: ד"ה חידוש). קנד. **כלים** (פ"ב מ"א). קנה. **כפי** שלומד רבי יהודה בנגעים (פי"ב מ"ה) מהפסוק 'ופינו את הבית' שמפנים אף חבילי קש ועצים. ובמשנה אחרונה (שם) העיר, שהיה לו לרש"י לנקוט 'חבילי עצים' כלשון המשנה וכפי שנקטו התוספות (ד"ה דהא), ולא פשוטי כלי עץ. וראה עוד בביאורי הגמרא ובילקוט ביאורים שיש שפירשו שאין העצים שבבית מקבלים טומאה והחידוש הוא בטומאת עצי ואבני הבית עצמו. קנו. **לדעת** רש"י אף רבי סובר כדעת רבי יהודה שנגעי בתים חידוש היא ולא ניתן ללמוד מהם לנגעי הגוף, אלא שלדעתו לאחר שגילתה התורה שממתינים בנגעי הגוף לדבר מצוה, שוב ניתן ללמוד מנגעי בתים אף דבר הרשות. אך ראה בילקוט ביאורים שיש שפירשו באופן אחר. קנז. **מנחת** יהודה (אהע"ז סי' טו ענף טו ד"ה ואמת). וראה שם שהרחיב לבאר, ש'מראה עיני' משמע שרואה בהבחנה ברורה, ובלילה אף לאור הנר לא ניתן להבחין בין מראות הנגעים אם היא עזה כשלג או פחות, ושאר הבחנות כיוצא בזה שיש לדייק בהם במראות נגעים. קנח. **בבארות** המים (כרש"י) גרס 'בשאין צריך לאור הנר', כלומר שמדובר באופן שאינו צריך לנר [כפי שביארנו]. קנט. **ויש** להקשות, מנין שביאת הכהן לראות את הנגע היא בסמוך לדברי בעל הבית 'כנגע נראה לי בבית', הלא הכהן צריך להמתין עד שיפנו את הבית כפי שנאמר 'ופינו את הבית' (ויקרא יד לו), ואם כן יתכן שפינוי הבית ארך זמן עד שהחשיך הלילה וכשבא הכהן לראות את הנגע כבר נעשה לילה. ושמא יש לפרש באופן אחר, שכיון שלגבי ראיית בעל הבית את הנגע אין מסתבר לחלק בין אם רואה ביום או בלילה, מעמידים את הלימוד לענין ראיית הכהן, שאם אינו ענין לראיית בעל הבית תנהו ענין לראיית הכהן. מצבת משה (ד"ה לי) [וראה מה שכתב שם עוד].

בנגעי גופו אין רואים אלא ביום, ד'בו' האמור כאן פירושו בגופו **והיינו טומאה דגופיה**[קס].

מלקט אדם עצמות אביו ואמו

ומוליכן **למקום אחר** כדי לקוברן בקברות **אבותם**[קסא].

מפני ששמחה היא לו

שמחה היא לו שקוברן בקברי אבותיו, ועל כן **לא מצטער** מכך **במועד**[קסב].

רבי יוסי אומר

לא ילקט עצמותיהם במועד **מפני שאֵבֶל הוא לו**.

לא יערער על מתו

אם מת לו מת חדש או חֳדָשִׁים קודם המועד, **לא** יערער עליו שלשים יום קודם הרגל[קסג]. **ומפרש בגמרא** שערעור הוא, **'כד הדר ספדנא במערבא'** וכו'[קסד], כלומר, **שלא** ישכור ספדן לחזור על קרוביו של המת **לומר** להם **'בכו עמי כל מרי נפש'**[קסה].

לא יספידנו

שאם מת לו מת בתוך שלשים יום לפני הרגל, לא ישכור ספדן להספידו[קסו].

ושלשים יום ששנינו כאן, **אתרוייהו קאי** - נסוב על שני הדינים, בין על לא יערער ובין על לא יספידנו[קסז].

וטעמא דשלשים יום - שהאיסור נוהג כבר שלשים יום קודם הרגל, **מפרש בגמרא**.

הרי הוא מתאבל עליהן

וקשיא לרבי מאיר **דאמר** שמותר ללקט עצמות ברגל **מפני ששמחה היא לו**.

אפילו צרורין בסדינו

אפילו באופן **שאינו** מלקטן **ואינו רואה אותן** [-את העצמות] משום שהם צרורים בסדין[קסח], מכל מקום הרי זה **מתאבל** עליהן כל זמן **שלא נקברו**, כלומר, שאף אם כבר התאבל ביום ליקוט העצמות, כיון שלא הספיק לקברן באותו יום, הרי זה ממשיך להתאבל עליהן עד שיקברו[קסט].

מפני ששמחת הרגל עליו

כלומר, הרבה הוא עוסק בשמחת הרגל, ועל כן **אינו מצטער במלקט עצמות אביו ואמו** במועד[קע].

יבכון עמיה

(אפילו[קעא]**) הכי** [-כך] **אסור למימר במועד**[קעב], והיינו מה שנאמר במשנה **'לא יעורר על מתו'**.

אמר רב (נחמן) מעשה כו'

כלומר, שהיו לו מעות מזומנין [-מוכנות] **לצורך** לעלות לרגל, ונתנתן **אשתו** להספדנים, ועל כן **נמנע מלעלות לרגל**.

ח:

לפי שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום

כלומר, כיון **דמת אין משתכח** מן הלב במשך שלשים יום אחר ההספד, על כן **אם מספידו פחות משלשים יום לפני הרגל** מתעורר ומתחדש שוב הצער על מותו, וצער זה אינו משתכח מן הלב עד שיעברו שלשים יום מן ההספד, ומתוך כך **אתי למיספד** - יבוא להספיד אותו אף **ברגל** עצמו[קעג], **דעדיין** לא עברו שלשים יום מההספד, ומשום כך **לא שכחו** - לא שכח ברגל את הצער על מתו[קעד].

דעביד בחנם

מאן דאמר - לרב שסובר שטעם האיסור הוא משום מעות שזימן לרגל, **כיון דסַפְּדָן עביד** [-עושה] **בחנם שפיר דמי** [-מותר הדבר]. **ומאן דאמר** - אבל לשמואל שסובר שטעם האיסור הוא **לפי שאין המת משתכח מן הלב שלשים יום, בחנם נמי אסור**.

אין חופרין כוכין וקברות

אסור לחפור במועד כוכים וקברים **לצורך** מתים[קעה], שהיה דרכן לחפור **כוכין וקברות לְזַמְּנָן**

ציונים והערות

קס. **דברי** רש"י אלו צריכים ביאור, שהרי גם ללא תיבת 'בו' ברור שמדובר בנגעי גופו, שהרי הפסוק עוסק במחיה [-בשר חי] שנראתה בתוך הנגע שבבשר האדם כפי שנאמר שם 'וביום הראות בו בשר חי יטמא'. מצבת משה (ד"ה קמ"ל). ותירץ שם בהגהות ארץ צבי (אות מט), שלולי תיבת 'בו' היה ניתן לומר שהמיעוט שאין רואים בלילה הוא לגבי נגעי בתים, שהרי מצאנו בברייתא לעיל (ז:) שלומדים מפסוק זה שאין רואים את הנגע בחתן ובימי הרגל גם בנגעי בגדים ובתים, ואם כן יתכן שאף המיעוט של ראיית לילה הוא בנגעי בתים שבהם מצאנו מיעוט זה בפסוק 'כנגע נראה לי בבית', ולא נלמד ממנו לנגעי גופו שהרי יש מקום לחלק בין נגעי בתים לנגעי הגוף כמבואר בגמרא 'אבל טומאה דגופיה אימא מחזא חזיא ליה'.

קסא. **וברש"י** על הרי"ף (ד"ה מלקט) כתב, שמלקטן כדי לקוברן במקום אחר הגון. וכתב על כך באור זרוע (ח"ב סי' תכ), שאין הכוונה שמפנה אותן כדי לקוברן במקום שהוא יותר מכובד, לפי שאסור לפנות מת אפילו מקבר בזוי לקבר מכובד, רק הכוונה שלא היה המת משתמר היטב בקבר זה, ויש לחשוש שמא יוציאוהו משם, או שמא יכנסו מים לקברו, ועל כן מלקט הוא את עצמותיהם כדי להעבירן למקום אחר שאין שם חששות אלו. אך בירושלמי (ה"ה) מבואר, שבזמניהם היו נוהגים לקבור בתחילה את כל מתיהם בשוחות עמוקות ולחות כדי שיתעכל הבשר מהר. ולאחר שנתעכל הבשר, היו מלקטים את העצמות מתוך קבר זה, ונותנים אותן לתוך ארון של עץ ארז, כדי לקוברן בקבר הגון.

קסב. **רש"י** פירש כן לפי ההוה אמינא של הגמרא שהשמחה היא בליקוט העצמות עצמו. אך מסקנת הגמרא היא כפי שפירשה רש"י להלן (ד"ה מפני), שביאור המשנה הוא ששמחת הרגל עליו, ועל כן אינו מצטער כל כך בליקוט העצמות. ואין בזה תימה, כיון שכך היא דרכו של רש"י בהרבה מקומות לפרש את המשנה כפי ההוה אמינא של הגמרא. מירא דכיא (גרש"י) [וראה תוספות יום טוב (פאה פ"ב מ"ג)]. אמנם השפת אמת (ד"ה מפני) ביאר שפירוש רש"י כאן הוא גם לפי המסקנא, משום שמה שפירש במסקנא ששמחת הרגל עליו, זה רק בשביל לדחות שמשום כך אין דיני אבילות, אולם עדיין צריכים לפרש שאין צער בעצם הליקוט, ושלא כסברת רבי יוסי.

קסג. **כן** פירש רש"י בדיבור הסמוך, ששלשים יום שנאמר במשנה נסוב גם על דין זה.

קסד. **ראה** ביאור דברי גמרא אלו בביאורי הפשט.

קסה. ו**'ערעור'** הוא מלשון התעוררות, כלומר, שמעוררים מחדש את הצער שכבר התחיל להתיישן.

קסו. [**מכך** שכתב רש"י 'לא ישכור ספדן', משמע שלהספיד בחינם מותר. והיינו כשיטת רב בגמרא להלן, שהרי לדעת שמואל אף בחינם אסור להספיד, וכמפורש בגמרא (להלן ע"ב). על פי שער המלך (יום טוב פ"ו הכ"ד) ובית אפרים (שו"ת, יו"ד סי' עח ד"ה ולאמתן)]. במאירי (ד"ה ולא יעורר) ובנימוקי יוסף (ד"ה לא) חלקו על רש"י ופירשו, ש'לא יעורר' היינו שמי שמת לו מת בתוך המועד באופן שהוא רשאי להספידו [כגון שהוא תלמיד חכם, כמבואר להלן (כז:)], לא יעורר אנשים אחרים שהם מרי נפש לבַכּוֹת עמו את מתיהם הישנים, כדי שלא להרבות בבכי ובמספד במועד. 'ולא יספידנו' היינו שמי שמת לו מת לפני ימים רבים לא יספידנו. ובירושלמי (ה"ה) אמרו, ש'ערעור' הוא שמזכיר את מתו בין מתים אחרים, כלומר, עם ההספד שעושה חבירו על המת שלו, ו'הספד' הוא שעושה לו הספד בפני עצמו. ושניהם הם במת ישן, דהיינו שמת יותר משלשים יום קודם לרגל, אבל מת חדש, דהיינו שמת תוך שלשים יום לרגל, מותר להספיד אפילו בערב הרגל.

קסז. **אבל** לדעת המאירי והנימוקי יוסף שהובאו לעיל בהערה, תיבות 'שלשים יום' נסובים רק על 'לא יספידנו', אבל 'לא יעורר' מדבר ממי שמת בתוך המועד. ובבית אפרים (שו"ת, יו"ד סי' עח ד"ה ומלשון) הביא ראיה לדעת רש"י מדברי הגמרא בהמשך ששאלה מדוע נאסר ההספד שלשים יום לפני הרגל, ותירצה הגמרא שהוא משום מעשה שהיה, ועל זה מסיקה הגמרא שם 'באותה שעה אמרו לא יעורר על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלשים יום', ומבואר שגם הערעור נאסר כבר משלשים יום שלפני הרגל.

קסח. **לכאורה** כוונת רש"י כפי שהביא המאירי (ד"ה זהו) בפירושו הראשון, שהעצמות היו צרורות בתכריכים ולכן לא ראה אותן. וצריך לומר שמאותו טעם גם 'אינו מלקטן', שהרי הן צרורות ואין צורך ללקטן.

קסט. **כתב** בשרביט הזהב (גרש"י) שלדברי רש"י רב חסדא חידש שני דינים לחומרא: א. שאף אם לא ראה את העצמות לפי שהן היו צרורות בסדין בתוך הקבר וכך הוציאן משם, מכל מקום חייב להתאבל. ב. שאם לא הספיק לקבור את העצמות ביום הליקוט הרי זה ממשיך להתאבל בימים הבאים עד שיקברו. ולפי פירושים אלו, דברי רב חסדא נאמרו לחומרא. אולם התוספות (ד"ה ולערב, בפירוש הראשון) ועוד ראשונים חלקו על רש"י ופירשו דברי רב חסדא לקולא, שהם נסובים על הסיפא 'ולערב אין מתאבל עליהן', ומחדש רב חסדא שאם התאבל ביום הליקוט שוב אינו מתאבל עליהן אף אם לא קברן בו ביום ועדיין הן צרורות בסדינו.

קע. **מדברי** רש"י נראה, שמה שהביא המקשה הברייתא שהמלקט עצמות חייב להתאבל, לא היה כדי להוכיח מכך שאבילות חלה אף במועד, אלא להוכיח מכך שיש צער בליקוט העצמות. ועל כך תירצה הגמרא, ששמחת הרגל מסירה את הצער של ליקוט העצמות. אולם הנימוקי יוסף (ד"ה ששמחת) והמאירי (ד"ה ועוד) ועוד ראשונים פירשו, שקושיית הגמרא היתה היאך התיר רבי מאיר ללקט עצמות במועד והרי על ידי כן תחול עליו אבילות כמו ששנינו בברייתא. ומתרצת הגמרא, שחיוב השמחה המוטל עליו ברגל, דוחה את חיוב האבילות של ליקוט עצמות שהוא רק מדרבנן, אבל המלקט עצמות אביו ואמו בשאר ימות השנה חלה עליו אבילות כמו ששנינו בברייתא. וראה בשפת אמת (ד"ה מפני) שפירש גם בדעת רש"י, שתירוץ הגמרא הוא ששמחת הרגל דוחה את האבילות.

קעא. **תיבה** זו מוקפת בדפוס. אך בבארות המים (גרש"י) פירש גירסא זו, שכוונת רש"י לומר, שאף אם הספדן אינו אומר דברי הספד ממש, רק דברים בעלמא כגון 'יבכון עמיה כל מרירי ליבא', גם כן אסור.

קעב. **צריך** עיון, שכאן כתב רש"י שדין 'לא יערער' נוהג במועד עצמו, ואילו לעיל במשנה (ד"ה לא יספידנו) כתב רש"י שהוא נוהג שלשים יום לפני הרגל. ואפשר שיש טעות סופר בדבריו כאן, או שמה שכתב 'במועד' הוא לאו בדווקא, רק כוונתו 'מחמת הלכות מועד'. בית אפרים (שו"ת, יו"ד סי' עח ד"ה ומלשון). ויש שהביאו ראיה מסתירה זו, למה שכתב הדקדוקי סופרים (קונטרס מורה המורה, הובא בהגהות וציונים בתחילת המסכת) שהפירוש המיוחס לרש"י הוא מועתק מפירוש רבינו גרשום, והוסיף המעתיק גם מפירוש רש"י האמיתי במקום שרבינו גרשום לא פירש, ואכן הפירוש למשנתינו נמצא כמעט כולו ברש"י כת"י, והפירוש לגמרא נמצא כולו בפירוש רבינו גרשום [נדפס בקובץ שיטות קמאי].

קעג. **ובנימוקי** יוסף (ד"ה לפי) משמע שאין חוששים שמא יספידנו ממש ברגל, אלא שעל ידי ההספד יתחדש הצער וימשך שלשים יום ונמצא שמצטער ברגל.

קעד. **רש"י** במשנה (לעיל ע"א ד"ה לא יספידנו) פירש, שדין זה אמור על מי שמת לו מת תוך שלשים יום קודם הרגל, והיינו במת חדש, ואם כן תמוה על מה שמבואר כאן שאם המת אינו משתכח מן הלב שלשים יום אסור להספידו, הרי בין כך ובין כך מזמן המיתה עד הרגל לא עברו שלשים יום והוא יזכור את המת והצער כבר נמצא בלבו, וכפי שביאר הראב"ד [הו"ד ברא"ש (סי' יג) ובנימוקי יוסף (ד"ה לפי)] את דברי הירושלמי (ה"ה) שמותר להספיד מת חדש אפילו בערב הרגל מפני שהמרירות כבר בלבו ואין תוספת צער במה שמספידו. וצריך לומר שרש"י סובר בדעת הבבלי שגם במת חדש ההספד מוסיף לו יגון על יגונו ומעורר יותר את המרירות בלבו, ועל כן לדעת שמואל אם יספידנו תוך שלשים יום לרגל תתגבר המרירות בלבו יותר ויש לחשוש שמתוך כך יבוא להספידו גם ברגל עצמו. על פי שדה הארץ (פרשת חיי שרה דרוש ג, כו.) ושער המלך (יום טוב פ"ו הכ"ד). והוסיף בשער המלך שעל פי פירוש זה, נחלקו הבבלי והירושלמי בסברא זו עצמה, האם ניתן לומר שההספד על מת חדש מעורר יותר את המרירות בלבו או לא.

קעה. **לפני** הראש משביר (גרש"י) היתה הגירסא ברש"י 'לצורך המועד'. וראה באריכות בהערה הבאה.

אוצר החכמה
אהח18/06/2018

[-להכינם] לצורך מתים שימותו, ואסור לעשות כן במועד משום **דטירחא יתירא הוא**[קעו].

נברכת

בריכה של כובסין[קעז], **ולית ביה** [בחפירתה] **טירחא כולי האי** [-כל כך], על כן מותר לחפור אותה במועד[קעח].

וארון עם המת בחצר

בחצר שהמת שם, מותר לעשות **ארון** ולנסר הנסרים מתחילה לצורך הארון ולעשותו כולו, **אבל לא בחצר אחרת**, שלא **יאמרו** הרואים **מלאכה אחרת היא**, שיחשדוהו שהוא עושה את הארון לצורך אחר כגון להניח בו מעות[קעט].

רבי יהודה אומר

להביא **עצים** ולעשותן נסרים לצורך הארון, ואין מותר לעשות ארון במועד **אלא אם** כן היו העצים מנוסרים בתחילה קודם יום טוב.

גיהא ובר גיהא

[נברכת היא **גיהא**[קפ]], דהיינו **בריכה** גדולה שעושין בחצר שיכנסו בו כל השופכים [-מים שנשפכים לצרכי החצר[קפא]]. ובקיע היא **בר גיהא**, דהיינו בריכה קטנה שעושין סמוך לגדולה, כדי שיכנסו המים היוצאין מן הגדולה (לקטנה) [כ]שהיא[קפב] מליאה ונכנסין לקטנה.

וארון עם המת בחצר

כלומר, כשמת מצוי בחצר (שפיר דמי) **דמוכחא מילתא דלצורך המת עבידא** [-נעשה], באופן זה **מצי** [-יכול] **למיעבד ארון**, ודווקא **באותה חצר**[קפג].

מנסרין המנוסרין

[**אם**[קפד]] יש עמו נסרין מתוקנין מערב המועד מותר לעשות מהם ארון במועד, אבל אסור להביא במועד עצים ולנסרם כדי לעשות מהם ארון למת, דטורח גדול לעשותן במועד.

מפני שמחה היא לו

מפרש בגמרא מפני מה שמחה זו אסורה במועד.

מחזיר גרושתו

דאינה שמחה כל כך, שהרי אינה חדשה לו.

ועושה אשה תכשיטיה

הני תכשיטין דקא **מפרש בגמרא** (להלן ט:) כגון כוחלת ופוקסת וכדומה, שהם צרכי נוי הגוף של האשה.

לא תספוד

אסור לאשה לסוד בשרה במועד **בסיד**, **מפני** שניוול **הוא אצלה** עכשיו במועד **שהיא תסוד בסיד ומצטערת** במועד, אף שלאחר מכן כאשר תסלק את הסיד מעל גופה תשמח בהשרת השיער ובעידון הבשר[קפה].

ומסרגין את המטות

בגמרא (להלן י.) **מפרש** איזו אריגה מותרת.

מאי הוי

וכי שמחה אסורה ביום טוב - בחול המועד[קפו].

מפני הטורח

ליטרח [-שיטרח] **לצורך נישואין**, **וטירחא** יתירה **במועד אסור**.

משום ביטול פריה ורביה

דאי שרי נשואין ביום טוב, **אין אדם נושא אשה** כל השנה כולה **אלא ממתין עד המועד**, כדי **שיהא עושה סעודה אחת** בלבד, **וירויח** שהיא תעלה לו **למועד ולנשואין**, **ונמצא** שמתבטל מפריה ורביה במשך כל אותו הזמן שממתין.

ט.

מותרין לישא ערב הרגל

כלומר, **מותר** לכתחילה **לישא** אשה **בערב הרגל**, **ואף על גב** (דשבעת) [דששת[קפז]] **ימים** של סעודה **יהיו ברגל**.

עיקר שמחה

עיקר השמחה **דנישואין** הוא **חד יומא** בלבד, **ובשאר יומי** - ששת הימים הבאים שאין השמחה בהם גדולה כל כך, **לא חשיב מְעָרֵב שמחה בשמחה**.

עיקר טירחה

עיקר הטירחא **דנישואין היא ביום ראשון דנישואין**, אבל הכנת הסעודות של שאר הימים, אין בהן טורח כל כך.

לחד יומא לא משהו אינשי

כלומר, כיון **שאינו** יכול להתחיל את הנישואין **אלא בערב** הרגל ולא ברגל עצמו, **אין ממתינין** - אינו משהה את נישואיו **עד הרגל**, ועל כן ישאנה כבר באמצע השנה בזמן שיהא ראוי לכך אף שיצטרך להוציא הוצאות מיוחדות עבור סעודת הנישואין[קפח], כיון שחושש הוא שאם ישהה עד ערב הרגל **דדלמא מתרמי מלתא** - שמא יארע לו אז איזה אונס[קפט] **דלא מצי מתחיל** את הנישואין **בערב הרגל**, ואז הרי **לא מתחיל** - לא יוכל להתחיל את הנישואין **כל הרגל**, ונמצא שהשהה את נישואיו עד לאחר הרגל.

ועביד שבעה

היה שלמה צריך לעשות **שבעה יומי שמחה** בלבד שיעלו **להכא ולהכא** - לכאן ולכאן, דהיינו גם לחנוכת הבית וגם לרגל.

דלמא מינטר לא נטרין

שמא רק אם נזדמנה לו לאדם אשה לפני הרגל אסור להשהות **נישואין עד הרגל** כדי לערבב שמחת נישואיו עם שמחת הרגל, **כי היכי דלא נטר שלמה** - כמו שגם שלמה המלך לא המתין עם שמחת חנוכת הבית עד הרגל אלא עשאה מיד כשסיים את

ציונים והערות

קעו. **נראה** מדברי רש"י, שהאיסור הוא רק לחפור לצורך מי שעדיין לא מת, אבל לצורך מי שכבר מת גם חפירת הקבר מותרת במועד. והטעם, שהרי אפילו ביום טוב שני של גלויות מותר לעשות כל צרכי המת (ביצה ו.), ומכל שכן בחול המועד. תוספות (ד"ה אין, בפירוש הראשון). אבל הראב"ד (יום טוב פ"ח ה"ד, ה"ח) וכן התוספות (שם) בשם יש מפרשים פירשו, שמשנתינו אוסרת לחפור כוכים וקברים אפילו לצורך מי שכבר מת. והטעם שאסור לחפור עבורו קבר, אף שאפילו ביום טוב שני עושים כל צרכי המת ומכל שכן בחולו של מועד, ביאר הראב"ד, לפי שחפירת הכוכים היא טירחא גדולה ומעשה אומן, ועל כן כיון שאפשר לקבור אותו עד אחרי המועד בקברים פשוטים כעין שלנו [שהיא ה'נברכת' של המשנה לשיטתו], ולאחר המועד יוציאו אותו משם ויקברוהו בקבר הגון לפי כבודו, לכן לא התירו לעשות עבורו כוך או קבר במועד. והתוספות ביארו, שאין להתיר לעשות כוך או קבר במועד משום שאפשר לקברו בקבר אחר המוכן כבר, שהרי בזמן המשנה היו רגילים לחפור קברות מחיים. אמנם גם לשיטת רש"י שהמשנה מדברת שחופר לצורך מי שעדיין לא מת, עדיין יש לדון האם המשנה מדברת כשחופר לצורך מתים שימותו אחר המועד או שמא אף כשחופר לצורך מתים שימותו במועד עצמו [ונחלקו בזה הראשונים, ראה מחלוקתם בהערה בביאורי הפשט]. הראש משביר (ברש"י) היתה לפניו הגירסא בדברי רש"י, 'אין חופרין כוכין וקברות לצורך המועד' וכו', וביאר שכוונת רש"י לדייק שהמשנה אוסרת לחפור לצורך מתים שימותו במועד, שהרי לצורך אחר המועד פשוט שאסור לחפור והמשנה לא צריכה להשמיע זאת כלל. אמנם בשרביט הזהב (ברש"י) נראה שגרס ברש"י כפי שהוא לפנינו 'לצורך מתים' ופירש דהיינו לצורך המתים שימותו לאחר המועד, שהביא על דברי רש"י שהקושיא הנזכרת כבר הקשה בעל המאור (ד"ה והא דתנן) על שיטת הרי"ף, והשיב הרמב"ן (מלחמות שם ד"ה אמר הכותב) על דבריו, שיש בזה חידוש כיון שהיינו אומרים שמותר לחפור אף לצורך מתים שימותו אחר המועד משום שהוא צרכי רבים, ועל כן משמיענו התנא שבכל זאת אסור הדבר. וגם הקרן אורה (ד"ה אין) ביאר כן דעת רש"י. אך בברית יעקב (ברש"י) נראה שביאר דעת רש"י שמשנתינו אוסרת לחפור בין לצורך מתים שימותו במועד ובין לצורך מתים שימותו לאחר המועד.

קעז. **הקשו** הרמב"ן (תורת האדם שם) והמאירי (ד"ה ועושין) על רש"י, מדוע הביאה המשנה דין עשיית נברכת הכובסים באמצע הדינים השייכים למת. וביארו הריטב"א (ד"ה וגוהה) והנימוקי יוסף (ד"ה ועושין), שכיון שנברכת היא חפירה, נשנה דינה יחד עם דין חפירת הכוכים. עוד הקשו הרמב"ן והמאירי, מדוע התירו לחפור חפירה לצורך הכביסה, הרי גם אם הותר לו לכבס במועד, יכול לכבס גם בלי חפירה, ומה הצורך למועד בחפירה זו. ועוד הקשה הרמב"ן, שהמשנה בבבא בתרא (יז.) כשהזכירה נברכת של כובסין הזכירה מפורש 'נברכת הכובסין', וכאן המשנה אומרת 'נברכת' סתם, והגמרא דנה מה היא הנברכת הזו, משמע שאין זו אותה נברכת. ואכן בראשונים מצאנו דרכים אחרות בביאור 'נברכת'. התוספות (ד"ה ועושין) הביאו בשם יש מפרשים, שהנברכת עשויה לרחיצת המת ותכריכיו. הראב"ד (יום טוב פ"ח ה"ד) פירש, שנברכת היא חפירה שהיו עושים לקבור בה את המתים לפי שעה, והיא דומה לקברים שבזמננו. והרמב"ן (תורת האדם שם) פירש, שנברכת היא תוספת שעושים על הקבר כשהוא קטן מידי. כלומר, שדרכם בבניית הקברים היתה לחפור חפירה גדולה עמוקה ורחבה בקרקע ובונים לה כתלי בנין, וכשהקבר אינו עמוק כל צרכו מוסיפים לו נברכת שהיא בקיעה באמצע הקבר כפי מידתו של אדם ונותנים אבנים תלושות סביב אותו נקע כעין כותלי הקבר כדי שלא יפחת הנקע ויפלו כותלי הקרקע על המת. והתירו לעשות הנברכת לקבר, מאותו טעם שהתירו לתקן את הכוכים.

קעח. וקשה, שאין בנברכת צורך המועד שהרי אסור לכבס בגדים במועד (להלן יד.). ויש לומר, שהנברכת נצרכת לאותם שהתירו להם לכבס במועד [כמבואר להלן (יג:-יד.)]. תוספות (ד"ה ועושין, בפירוש ראשון).

קעט. **אבל** בנימוקי יוסף (ד"ה וארון) ביאר, שבארון יש מקום לחשד, משום שאין דרך לעשות ארונות לרוב המתים, ולכן הצריכו דווקא עמו בחצר. והריטב"א (ד"ה וארון) כתב, שהחמירו יותר בעשיית ארון לפי שאין בו צורך המת כל כך, שהרי ניתן לקברו בקרקע בלא ארון ומצוה בכך.

קפ. **כך** הגיה בבארות המים (ברש"י). וראה גם הגהות הב"ח (אות א).

קפא. **כן** פירש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ועושין).

קפב. **כך** הגיהו בהגהות הב"ח (אות א) ובבארות המים (ברש"י).

קפג. **לכאורה** קשה שרש"י כאן כופל את דבריו במשנה, שכבר פירש שם (ד"ה וארון) כל זה. וראה מה שביארו בזה בבארות המים (ברש"י) ובתרומת הדשן (ד"ה וארון).

קפד. **כך** הגיה בבארות המים (ברש"י).

קפה. **שכך** היה דרכן לעשות, כשנותנת הסיד על פניה אינה מסירתו אחרי יום או יומיים כי אם אחר זמן מרובה, ואם כן לא תהיה לה שמחה מטיפול זה במועד כי אם רק אחר המועד, וכל ימי המועד הוא גנאי וצער לה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מפני).

קפו. **שהרי** משנתינו מדברת מחול המועד ולא מיום טוב עצמו, שביום טוב גם מבלי הטעם של שמחה אסור לקדש אשה [גזירה שמא יכתוב] כמו ששנינו בביצה (לו:). [ואף לכונסה לחופה אסור בשבת ויום טוב, כמו שהוכיח רבינו תם (ספר הישר, שו"ת סי' מח אות י) ממה ששנינו שם 'אין מיבמין']. על פי כתב סופר (שו"ת, או"ח סי' קלח).

קפז. **כך** היא הגירסא בכת"י, וכן הוא נכון. דקדוקי סופרים (אות ג) והובא בהגהות וציונים.

קפח. **רבינו** שלמה בן היתום (ד"ה ולר' יצחק).

קפט. **מלאכה** או חולי. ר"ן (ד"ה לסד).

בנין בית המקדש, **אבל אי מתרמי ליה עביד** - אבל אם נזדמנה לו אשה ברגל, מותר לעשות אז את הנישואין ולערבב את שמחתו עם שמחת הרגל ואין צריך לדחותה עד לאחר הרגל, שאף שלמה המלך אם היה מסיים את בנין הבית בערב הרגל, היה עושה את סעודות הרגל וחנוכת הבית כאחד, לפי שאין איסור לערבב שמחה בשמחה כשנזדמנו שניהם יחד באותו זמן[קצ].

אי הכי

אם כן **דהיכא דאי איקרי ליה עביד** - שאם נזדמנו לו לאדם שתי שמחות יחד מותר לו לערבבם יחד, **איבעי ליה לשיורי בבנין עד הרגל** - היה לשלמה המלך לשייר מעט מסיום בנין הבית עד הרגל, **כי היכי דליתרמי ליה חנוכת הבית ברגל** - כדי שיחשב שנזדמנה לו שמחת חנוכת הבית ברגל ואז היה מותר לו לערבב את שמחת הרגל עם שמחת חנוכת הבית.

אמה כליא עורב

הגג של ההיכל היה **כלה** ומקצר [-מתקצר] למעלה מארבעה צדדיו **עד כאמה** - עד שלמעלה בראש גובהו היה ארכו ורחבו רק אמה על אמה, **ומחפין אותו** שם בטס של **ברזל** ובמסמרים חדים הקבועים בטס[קצא] **כדי שלא ישבו העורבים עליו** - על גובה הגג וישליכו שם דבר טמא[קצב], **וזהו** - וחיפוי זה **לא חשיב כבנין** - אינו נחשב כחלק מבנין בית המקדש עצמו והיו יכולים לשייר את השלמתו עד הרגל.

ודלמא אמה כליא עורב נמי צורך בנין הוא

ולהכי [-ולכן] **לא שייריה** שלמה המלך את השלמתו עד הרגל כיון שגם הוא צורך הבנין, והואיל וכבר נשלם בנין הבית לפני הרגל היה אסור לו להשהות את שמחת חנוכת הבית עד הרגל, **אלא** [-אבל] **כל היכא דאיתרמי ליה לנישואין ברגל, לא ידעינן מנלן דלא עבדינן** - באופן שהזדמנו לפניו נישואין במועד עדיין אין אנו יודעים מנין שאסור לערבב את שתי השמחות יחד, שאולי אף שלמה המלך אילו היה מסיים את בנין הבית ברגל, היה מערבב את שמחת הרגל עם שמחת חנוכת הבית.

שמע מינה הני לחוד

מכך שנאמר 'שבעת ימים ושבעת ימים', למדנו מיתור מילים אלו **דלא מצי למיעבד ליה ביחד אפילו מתרמי** - שגם אם היתה מזדמנת לפני שלמה המלך שמחת חנוכת הבית ברגל ממש, לא היה רשאי לערבב את שתי השמחות יחד, לפי שגם באופן זה אין מערבים שמחה בשמחה.

לא עשו ישראל יום כפורים

לפי ששבעה **ימים** רצופים **שלפני סוכות, כל יום עשו שמחה ומשתה** בשביל שמחת חנוכת בית המקדש, **דכתיב** (מלכים א' ח סה) **'ויעש שלמה בעת ההיא את החג** וגו' **שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום'**, ויום הכפורים הרי חל חמישה ימים קודם סוכות[קצג].

וקרבן יחיד

הקרבנות של חנוכת המשכן היו מהממון **של הנשיאים** עצמם[קצד].

דאיסור סקילה

על חילול שבת חייבים סקילה, **דחמור** הוא מעונש **כרת** שחייבים על חילול יום הכפורים. [שאמרו במכות (יג:) שיש חומרא בעונש בידי בית דין של מטה שהם אינם יכולים למחול לו אף אם יעשה תשובה, מה שאין כן בעונש המסור לבית דין של מעלה שהם מוחלים לו אם יעשה תשובה].

וקרבן צבור

דמה שהיו מקריבין בימי חנוכת הבית **קרבן צבור הוא**, ששלמה המלך וכל ישראל הביאו אותם יחד[קצה].

התם

במשכן, הטעם שדחה שבת, כיון **דגבוה הוו**, דהיינו לצורך הקרבת הקרבנות.

הכא

בחנוכת הבית, מה שדחה את יום הכפורים, **דהדיוט** היה אותו צורך, דהיינו **משתה**[קצו].

הכא נמי לעבדו

שיקריבו ביום הכפורים **קרבנות** של חנוכת בית המקדש כמו שהוקרבו בשבת קרבנותיו של אחד מהנשיאים בחנוכת המשכן, **אך מיכל לא ליכלו** - שלא יאכלו ולא ישתו בו ביום, ובשר השלמים שהקריבו בו ביום יאכלוהו במוצאי יום הכפורים ולמחרת.

ביום השביעי

ומשמע לן 'יום שביעי' היינו שבת, שהוא היום השביעי לימות השבוע[קצז].

דלמא שביעי לקרבנות

שאם הקריב נשיא ששי בערב שבת, מקריב נשיא שביעי באחד בשבת, ומאי 'ביום השביעי', שביעי לקרבן נשיא - היום שהקריבו בו את הקרבן של הנשיא השביעי, אף שזה היה היום השמיני ליום שהקריב בו הנשיא הראשון[קצח].

ביום עשתי עשר יום

האי 'יום' השני הנזכר בפסוק **יתירא משמע** וכך יש לדרוש, **מה** [-כשם] ש'יום' הוא **רצוף שהרי אין בו הפסק** בין היום והלילה[קצט], **אף כולהו אחד עשר יום רצוף דליכא הפסק** של ימים בינתיים **אפילו בשבת**.

דלמא ימים הראויין

שמא רק בימים הראויים **למשתה עביד משתה, לאפוקי יום הכפורים**.

גמר יום יום מהתם

לומדים חנוכת בית המקדש בגזירה שוה 'יום יום' **מנשיאים דמשכן, דגמרינן** - ששם הרי כבר למדנו **מתרי קראי דהוו רצופים אפילו בשבת**, ועל כן לומדים משם **שאף משתה דחנוכת הבית הוו ארבעה עשר** ימים **רצופים ואפילו** [**ביום הכפורים**].

עשרים וארבע רננות

עשרים וארבעה לשונות של תפילה **כתיבי בפרשה** של תפילת שלמה המלך בחנוכת בית המקדש (מלכים א כב-נג), **בין לשון רנה ולשון תחנה ולשון תפלה ובקשה**[ר], ומה שנקטה הגמרא עשרים וארבע 'רננות' אין הכוונה שבכל פעם אמר בדווקא לשון רינה אלא שאמר עשרים וארבע לשונות של רינה תחינה ותפילה.

פרשת נדרים

מסכת נדרים[רא].

ביום השמיני

יום שמיני של חג, **היינו בעשרים ושתים לתשרי.**

וכתיב וביום עשרים ושלשה

אלמא, דבעשרים ושתים וכן **בעשרים ושלשה איפטרו מיניה** - נפרדו ממנו.

פלס מעגל רגלך

כלומר, שקול **מצות** ועיין **בהן איזו מצוה** גדולה ואיזו קטנה, **ועשה את הגדולה.**

ציונים והערות

קצ. **העולה** מפירוש זה, שגם לפי דחיית הגמרא היה מוכח מהמעשה של שלמה המלך שאין מערבים שמחה בשמחה אלא שהיו אומרים שהאיסור הוא רק שאם נזדמנה לו השמחה לפני הרגל, לא ידחה אותה עד הרגל כדי לערבבה עם שמחת הרגל, אבל אם נזדמנה לו השמחה ברגל מותר לערבבה עם שמחת הרגל. אבל מדברי רש"י כת"י (ד"ה ודילמא, ד"ה והיכא) נראה, שכעת רוצה הגמרא לדחות שאין ראיה כלל מן המעשה של שלמה שאין מערבים שמחה בשמחה, לפי שיש לומר שמה שלא השהה שלמה את חנוכת הבית עד חג הסוכות לא היה מפני שאין מערבים שמחה בשמחה אלא כדי שלא להשאיר את המזבח בטל בכל הימים שבין גמר בנין הבית לסוכות.

קצא. **על** פי רש"י בשבת (ל. ד"ה לכליא).

קצב. **על** פי תוספות (ד"ה איבעי - השני, ערכין ו. ד"ה כגון). ורבינו גרשום (מנחות קז. ד"ה מכולי) פירש, שהיה מכלה את העורבים מלנוח שם כדי שלא יטנפו את הגג. ומשמע מדברי רש"י כאן, שהטס של ברזל והמסמרים היו מחפים רק את האמה שבראש הגג. אך מדברי רש"י בערכין (ו. ד"ה אמה) ובמנחות (קז. ד"ה כליה), משמע שהיו מחפים את כל גג ההיכל. על פי תפארת ישראל (מדות פ"ד מ"ו בועז אות ד). וראה ביאורים נוספים ב'אמה כליא עורב', בהערה בביאורי הפשט.

קצג. **אך** המהרש"א (ח"א ד"ה לא) כתב, שמפסוק זה אין ראיה ששבעת ימי חנוכת בית המקדש היו לפני שבעת ימי חג הסוכות, אך ההוכחה לכך היא מן הפסוק בדברי הימים (ב' ז ט) 'כי חנוכת הבית עשו שבעת ימים והחג שבעת ימים'.

קצד. **בספרי** (נשא פמ"ח) אמרו, שמכך שנאמר בקרבן נחשון נשיא שבט יהודה (במדבר ז יז) 'זה קרבן נחשון בן עמינדב', למדנו שקרבנות אלו הביא נחשון משל עצמו ולא משל אנשי שבטו. וכלשון זה נאמר בתורה גם בקרבנות שאר הנשיאים.

קצה. **שנאמר** (מלכים א' ח סב) 'והמלך וכל ישראל עמו זבחים זבח לפני ה''.

קצו. **ברש"י** כת"י (ד"ה התם) כתב, שאכלו ושתו ובישלו מאכלם ביום הכפורים. וראה מה שנתבאר בזה בהערה בביאורי הפשט.

קצז. **והוסיף** המהרש"א (ח"א ד"ה אלימא), שהואיל ואמרו בשבת (פז:) שיום הראשון של נשיאים היה ביום הראשון של מעשה בראשית, ופירוש מה שנאמר בנשיאים 'ביום הראשון' היינו גם כן יום ראשון של השבוע, נמצא שמה שנאמר בהמשך 'ביום השביעי' היינו גם כן שביעי למעשה בראשית שהוא שבת.

קצח. **על** פי שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ודילמא שביעי). וכתב המהרש"א (שם), שלפי זה שונה פירוש ביום השביעי, שהוא שביעי לקרבן הנשיאים ולא לימי בראשית, מפירוש 'ביום הראשון' שהוא ראשון לנשיאים וגם ראשון למעשה בראשית.

קצט. **על** פי שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ביום עשתי). ורבי שלמה בן היתום (ד"ה אמר רב נחמן) פירש, שאין הפסק בשעותיו.

ר. **וקשה,** שלשון בקשה לא הוזכר כלל בתפילת שלמה. וברש"י כת"י (ד"ה כ"ד), וכן ברש"י בשבת (ל. ד"ה כ"ד) ובעוד מקומות, הובא רק רינה תפילה ותחינה.

רא. **רש"י** ביאר כן, מפני שלשון 'תנו' שייך למסכתות כמו 'אנן קא מתנינן בעוקצין' (ברכות כ.). אחרונים. אך רש"י כת"י (ד"ה פרשת, בפירוש הראשון) ביאר, שלמדו הפרשיה הראשונה של פרשת ראשי המטות (במדבר ל ב-יז) העוסקת בדיני נדרים. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה פרשת) פירש, שלמדו פרשה זו ומסכת נדרים התלויה בה.

מצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים

תפלס [ב]פלס[רב] - תשקול במשקל מעגל [-דרך] רגלך, שתעשה אתה את המצוה הגדולה וחבריך יעשו את המצוה הקטנה.

ט:

ובמצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים

אל תפלס - אל תשקול את המצוות איזו היא גדולה ואיזו היא קטנה, אלא מצוה שבא לידך - שהזדמנה לפניך תחילה בין גדולה בין קטנה, עשה[רג].

וכל חפציך לא ישוו בה

שתבטל כל חפציך [-עסקיך] דהיינו דברי רשות, בשביל שתעסוק בתורה.

תעייל ולא תיפוק תיפוק ולא תעייל

משמע ליה - רבי אלעזר סבר שכוונתם היתה בסחורה, שמה שאמרו לו 'תעייל ולא תיפוק' [-תכניס ולא תוציא], כוונתם, שתביא סחורה ולא תמכרנה - ולא תצליח למכרה ולהוציאה מביתך. ומה שאמרו לו 'תיפוק ולא תעייל', כוונתם שתוציא מעות בסחורה [-כדי לקנות סחורה] הנמצאת במקום אחר[רד], ולא תביאנה - ולא תצליח להביאה לכאן כדי למכרה.

תעייל כלתא

שדרך כלתא [-הכלה] שיוצאת מבית אביה והולכת לגור אצל הבעל.

ולא תיפוק

דלא לימות בנך, דהדרי נפקי מינך - שעל ידי כך שוב יצאו כלותיך מאתך והדרי לבי נשייהו - ויחזרו לבית אבותיהן.

שתא חדתא[רה]

זו שנה ראשונה של נישואין, שהלוקח אשה חדשה צריך לשמוח עמה שנה אחת, דכתיב (דברים כד ה) כי יקח איש אשה חדשה לא יצא וגו'.

ליחרב ביתך

שיחרב בית קברתך שהוא ביתך הקבוע, כלומר שיהא רֵק ושומם, והיא ברכה דלא תמות אלא תחיה לאורך ימים.

לא תבוש ולא תתבייש

לא תיבוש [-תבייש] אחריני כדי שבזכות זה לא תתבייש אתה מאחרים[רו], כלומר, שלא תבא לידי כך שתבייש אתה את האחרים פן תתבייש אתה מאחרים.

ושנא בה

ושנה בה - וה' כפל ברכה זו, שהרי חזר וכתב (יואל ב כו) ['ו]לא[רז] יבושו עמי לעולם'. וטעם הכפילות היינו לפי שהברכה הראשונה היא לא תבייש - שלא יביישו ישראל את האחרים, והברכה השניה היא שלא תתבייש - שלא יתביישו ישראל מאחרים.

כוחלת

נותנת כחול [-מין צבע] בין עיניה[רח], כדי שדומות [-יהיו נראות] נאים.

פוקסת

מחלקת שערה לכאן ולכאן[רט].

ומעברת סרק על פניה

סרק הוא סם אחד שצבעו אדום[רי], ונותנת אותה על פניה כדי שתראה אדומה.

סכין על פניה של מטה

מעברת סכין על פניה של מטה, כדי להעביר שער של מטה.

הויא מיקשטא

היתה מתקשטת בכ[ריא] הני קשוטין - בקישוטים כאלו, כדאמר הכא - שנשנו כאן בברייתא.

באנפי כלתה

אשת רב חסדא היתה מתקשטת בפני כלתה, כלומר, אף בזמן שהיתה כל כך זקינה שכבר היתה לה כלה שהיא אשת בנה[ריב].

לא שנו

לא שנו הא דאמר עושה אשה תכשיטיה במועד.

אלא ילדה

אשה בחורה [-צעירה] שדרכה בכך, ולהכי הוי לה שמחה במועד ממה שמתקשטת[ריג].

אבל זקינה לא

והיכי עבדא אשתך הכי דמיקשטא - היאך התקשטה אשתך במועד, הא הויא זקינה.

ואפילו עומדת על פתח קברה

גם אם היא זקנה מאד וקרובה למות, שריא [-מותרת] להתקשט.

לקל טבלא רקדה

דרך הנערות שהן רצות לקראת קול טבלא, פירוש, קול קשקוש הזוג [-פעמון] שהיו משמיעים לשמחת חתן וכלה[ריד], רוצה לומר [-כלומר] מיני זמר בהילולא [-בחתונה]. וכי היכי דרהטא ילדה בת שית לקל הילולא - וכמו שילדה בת שש רצה לקול שמחת הנישואין, הכי עבדא - כך עושה גם אשה זקנה בת שיתין. והכי נמי מיקשטא - וכמו כן גם הזקינות מתקשטות והן נהנות ושמחות בכך כמו הצעירות.

ציונים והערות

רב. כך הגיה בבארות המים. הגהות וציונים. רג. לפי פירוש זה, הנידון הוא במי שהזדמנו לפניו שתי מצוות האם יעשה הגדולה ויניח הקטנה, או יעשה המצוה שהזדמנה לפניו תחילה. ובחכם צבי (שו"ת, סי' קו) הביא ראיה מכאן, למה שפסק הרדב"ז (שו"ת, ח"ד סי' יג) במי שהיה חבוש בבית האסורים ונתנו לו רשות לצאת פעם אחת בשנה שיצא עבור המצוה הראשונה הבאה לידו שאינו יכול לקיים בבית האסורים, ולא ישגיח אם היא מצוה קלה או חמורה. המהרש"א (ח"א ד"ה כאן) הקשה על פירוש המיוחס לרש"י, שבמגילה (ג:) מצינו להיפך שמי שהזדמנו לפניו קבורת מת מצוה יחד עם עשיית פסח או מילה הרי המצוה הגדולה שהיא קבורת מת מצוה דוחה את פסח ומילה שהן מצוות קטנות [לעומת קבורת מת מצוה]. ועל כן כתב, שלולא פירוש רש"י היה מפרש להיפך, שאם אפשר לעשות את המצוה הגדולה על ידי אחרים אין לו לפלס ולשקול את המצוות המוטלות לפניו ולהניח את המצוה הקטנה המוטלת עליו בפרט כגון פסח או מילה עבור המצוה הגדולה של קבורת מת מצוה, אלא יקיים הוא מצות פסח או מילה ויקיימו אחרים את המצוה הגדולה של קבורת מת מצוה, ועל כך נאמר הפסוק 'אורח חיים פן תפלס'. אך אם אי אפשר לקיים המצוה הגדולה על ידי אחרים, אזי כן יש לו לשקול את המצוות המוטלות לפניו, ויניח את המצוה הקטנה עבור המצוה הגדולה, ועל כך נאמר הפסוק 'פלס מעגל רגלך'. וראה ביישוב דעת רש"י במצפה איתן ובארות המים (גרס"י). אך ברש"י כת"י (לעיל ע"א ד"ה פלס) פירש, שהנידון הוא במי שעוסק בתלמוד תורה והזדמנה לפניו קיום איזו מצוה האם יניח את לימוד התורה עבור קיום המצוה או לא. ועל זה אמרו שאם אותה מצוה אפשר לעשותה על ידי אחרים אל יניח את לימודו שעל כך נאמר הפסוק 'אורח חיים בן תפלס', כלומר, אל תשקול את התורה, שהיא 'אורח חיים', נגד שאר המצוות, ואל תתבטל מלימודך עבור מצוות אחרות לפי שהתורה קודמת לכל דבר. אבל אם המצוה אינה יכולה להיעשות על ידי אחרים, תקיים את המצוה פן תתבטל, ועל זה נאמר הפסוק 'פלס מעגל דרכך'. רד. בבארות המים (גרס"י) הגיה 'שתוציא סחורה ממקום אחר'. רה. דיבור זה צריך להיות אחרי דיבור המתחיל 'ליחרב ביתך'. רו. על פי מהרש"א (ח"א ד"ה לא). והוסיף שם, שלפי זה, מה שאמר לו 'לא תבייש' אינו מכלל הברכה, אלא דברי מוסר, שאמר לו שיתנהג כך שלא לבייש את האחרים שעל ידי כן יזכה לברכה שלא יתבייש מאחרים. רז. הלשון בפסוק הוא 'ולא'. רח. ברש"י בשבת (צד: ד"ה כוחלת) מבואר שצובעת סביבות העינים. רט. וכן פירש הערוך (ערך פקס - השני). ובמקומות אחרים פירש רש"י 'פוקסת' בעוד אופנים: א. בשבת (צד: ד"ה וכן הפוקסת) פירש רש"י בשם רבותיו, מתקנת שערה במסרק או בידיה, ובהמשך דבריו שם (ד"ה טווה) ביאר יותר, 'שמתקנת שערה בין אצבעותיה, ופושטתו כשהוא נכרך'. וכעין זה פירש בסוגייתנו רש"י על הרי"ף (ד"ה פוקסת) 'מתקנת שערה שלא יתפרד'. ב. עוד הביא רש"י בשבת שם (ד"ה וכן), שיש מפרשים שטחה כמין בצק על פניה, וכשנוטלתו הבשר נהיה אדום [ועושה את הבצק כמין חוטים (רש"י שם ד"ה טווה)]. ג. ובמקום אחר במסכת בשבת (סד: ד"ה ולא תפקוס) ובכתובות (ד: ד"ה פוקסת) פירש רש"י, שפוקסת היא שמעבירה שרק על פניה. ובתוספות (שם ד"ה פוקסת) הקשו על פירושו, ממה ששנינו בכמה מקומות 'פוקסת ומעבירה שרק על פניה' [וכן שנינו גם בסוגייתנו]. התוספות (ד"ה פוקסת) הביאו בשם רש"י כפירושו על הרי"ף שהוא תיקון השער שלא יתפזר. והקשו התוספות על פירושו, שהגמרא בשבת (שם) חשבה לומר שחייבת משום מלאכת טווה, ואם פוקסת היא מתקנת שערה מה שייך בזה טויה. ועוד הקשו, שאם כוונת הגמרא לתיקון השער היתה צריכה לומר 'סורקת', שכך הוא נקרא כמו שמצאנו בנזיר (מב.). ובתוספות בשבת (שם ד"ה פוקסת) הקשו קושיות אלו על מה שפירש רש"י שם שמתקנת שערה במסרק או בידיה. [אך ראה בריב"ש (שו"ת, סי' שלד) שביאר מה שכתב רש"י בשבת 'מתקנת שערה במסרק', שאין זו הסריקה הרגילה אלא תיקון השערות שעושות הנערות אחרי הסריקה והיינו שרוחצים את המסרק בשמן טרוף במים ומעבירים את המסרק על ראשם לדבק השערות ולהשכיבם על הראש. ועל פי דבריו אולי ניתן לומר, שגם מה שכתב במיוחס לרש"י כאן ש'מחלקת שערה לכאן ולכאן', היינו שמחלקת את שערותיה לכאן ולכאן ומעבירה עליהן מסרק שיש בו שמן טרוף במים כנ"ל, שעל ידי כך השערות שבכל צד דבוקות יחד ונראות כחוט ועל כן חשבה הגמרא בשבת לומר שחייבת משום טווה]. רי. רש"י בשבת (צה. ד"ה סרק) פירש שהוא צבע אדום, והיעב"ץ (גרס"י) הגיה לגרוס ברש"י כאן 'סם אדום'. ריא. בבארות המים (גרס"י) הגיה 'כל הני קישוטין'. ריב. הקשה הרש"ש (גרס"י שם), שבקידושין (כט:) מבואר שרב חסדא היה בן שש עשרה שנה כשנשא אשה ומסתבר שגם אשתו היתה בערך באותו גיל, ואם כן כשהיתה בת שבע עשרה שנה כבר היתה יכולה להוליד בן, ואם גם אותו בן היה בן שש עשרה שנה כשנשא אשה נמצא שהיתה אז אשת רב חסדא רק כבת שלשים ושלש, והיאך אמר רש"י שלפי שהיתה לה כלה כבר היתה זקנה. ותירץ על פי מה שאמר רב חסדא (ב"ב קמא.), שאצלו הבנות חשובות יותר מהבנים, ופירש רשב"ם (שם ד"ה א"ר חסדא) שלא נתקיימו לו בניו רק בנותיו, והתוספות (שם ד"ה לדידי) הקשו שבכמה מקומות בגמרא מצינו שהיו לו לרב חסדא בנים. אך יש לומר שכוונת הרשב"ם היא שרב חסדא אמר זאת בצעירותו כשעדיין לא נתקיימו לו בנים כי אם בנות, וראה להלן (כח.) שרב חסדא חי תשעים ושתים שנה, ואולי נולדו בניו רק לעת זקנותו, ולכן גם אשתו היתה זקנה כשהיתה לה כלה. ריג. משמע מדברי רש"י, שמה שהתירו לאשה להתקשט במועד, הוא מפני שזה משמחה במועד. וזה מכוון למה שכתוב בפירוש רש"י כת"י (להלן יד. ד"ה מאי), שמה שמקשה הגמרא שם שיהא מותר לכל אדם לגלח שערות הראש במועד, הוא לפי שהגילוח הוא שמחה לאדם. אך הריטב"א (לעיל ח: ד"ה עושה) פירש, שטעם ההיתר הוא מפני שבשבילן הוא צורך הגוף ועל כן הוא כמו אוכל נפש. ריד. שבזמנם היו רגילים להביא הדס וענפי דקלים לשמוח לפני החתן והכלה, וכשמביאים אותם לפניהם, היו מקשקשים בתופים ובפעמונים. רש"י (שבת קי. ד"ה דכי).

18/06/2018 אהח
אוצר החכמה

שניוול הוא לה

שגנאי הוא לה (וניוול) [להנוול[רטו]] בסיד, ונמצא שמצטערת (בסיד) [במועד[רטז]].

שיכולה לקפלו במועד

(אף על פי) [שסכה[ריז]] עצמה עם כל כך הרבה סיד, שזה גורם שמתייבש הסיד עליה מהרה ויכולה לקלפו במועד ולהפילו, ובאופן זה מודה רבי יהודה שטופלתו במועד.

שאף על פי שהיא מצירה עכשיו

בתחילת ימי המועד בשעה שהיא סכה עצמה, לפי] שהיא מנוולת בסיד.

שְׂמֵחָה היא לאחר זמן

במועד עצמו, דהיינו לסוף ימי המועד לאחר שקפלתו את הסיד שטפלה, לפי שהסיד משיר את השער ומעדן את הבשר. **והואיל** דהאי סיד משמחתה לאחר זמן, להכי שרי לה לטופלו במועד **אף על פי שהיא מצירה** [-מצטערת] **עכשיו.**

ומי אית ליה לרבי יהודה האי סברא

האם סובר רבי יהודה **שאף על גב שהיא מצירה** עכשיו מכל מקום מתירים משום שִׂשְּׂמֵחָה וכו' היא לאחר זמן.

נפרעים מהם

נפרעים מהכותים [-עכו"ם] ביום חגם[ריח] את החובות שהם חייבים לישראל, **מפני שהוא מצער** [-העכו"ם מצטער בכך], דכל **אדם שפורע** לבעל חובו את חובו הרי הוא **מיצר** [-מצטער] על שהוכרח להוציא מעותיו. **אבל** הישראלים **לא** משלמים להם [-לעכו"ם] ממון שחייבים להם ביום חגם, **לפי שמשמחם** לעכו"ם ביום חגם על שקיבל מעותיו, והעכו"ם הולך ומודה לעבודה זרה שלו על כך, (כדפירשתי)[כדמפרש[ריט]] במסכת עבודה זרה (דף ו:).

שמח הוא לאחר זמן

חכמים השיבו לרבי יהודה שהעכו"ם שמח לאחר זמן, על **שפרע** לו לישראל את חובו ונפטר ממנו, ואם כן **אמאי** - מדוע אתה אומר שישראל **נפרע** מהן - מהעכו"ם את חובו. **אבל לרבי יהודה** (**לא** **אית**) [ליתי[רכ]] ליה **האי סברא** שיש לאסור משום מה שישמח בכך לאחר זמן, רק סובר **דמשום** **שמיצר עכשיו שרי**, ואם כן קשה **היכי אית** ליה לרבי יהודה **האי סברא** גבי **טפול** בסיד **דאף על** **גב שהיא מצירה עכשיו שמחה היא לאחר זמן.**

הנח להלכות מועד

להכי אמר רבי יהודה **הכא דשרי** לסוד בסיד, משום שאף על פי שהיא מצירה כו' עכשיו שמחה היא בכך לאחר זמן.

דכולהו הלכות מועד

כל הלכות המועד דשרי - שהותרו, **משום האי** **טעמא** נמי שרו - משום טעם זה הותרו, **וכגון** **אפיה** **ובישול** **דמצער** [-שמצטער] **השתא** **מחמת** הטורח כשהוא **אופה** **ומבשל**, **ולהכי שרי** **דשמח** **הוא** לאחר זמן **כשהוא אוכל אפייתו** **ובישולו** **ביום** **טוב**, כלומר, במועד.

כותי לעולם מיצר

העכו"ם מצטער לעולם בכך (**שפורע**) [שפרעי[רכא]] ואף לאחר זמן, **ולהכי לא אית ליה** **לרבי יהודה** - אין רבי יהודה סובר **התם**, **שיש** לאסור משום '**אף על פי שמיצר** עכשיו **שמח וכו'** **הוא לאחר זמן'**, לפי שאינו שמח בכך אף לאחר זמן, **אבל לעיל גבי טפול** בסיד **אית ליה לרבי** **יהודה** **אף על פי שמצירה עכשיו שמחה לאחר** **זמן**, ועל כן התיר את הטיפול בסיד מחמת טעם זה.

שהגיעו לפירקן

לפירקן היינו **לשיער**, כלומר, שכבר הוציאו שתי שערות.

ולא הגיעו לשנים

שאינן בנות שתים עשרה שנה ויום אחד, שעדיין **אינו דין** [-אין רגילות] **שיהא להן שער[רכב],** **והן בושות על כך שנראות כגדולות.**

עניות טופלות

העניות מושחות את השיער בסיד, **ומשירות** **אותן.**

אנפיקינון

היינו **אנפיקינון** **דקתני התם במנחות** (דף פה:) **אנפיקינון** **לא** **יביא** לצורך המנחות, **והיינו אותו** **שמן שעושין מזיתים שלא הביאו שליש[רכג].**

שלא הביאו שליש[רכד]

שלא **בישלו** **שליש** - **לא** **הגיעו** **לשליש** **גידולם.**

ולמה סכין אותו

אבל הני קא מהדר - שאלת הגמרא חוזרת על כל אלו שנמנו מקודם [סיד, סולת, ושמן המור] **דקאמר** - שאמרו עליהם שהבנות **טופלין** **כו'** **אותם[רכה].**

ושקל בה ארבע מאה זוזי

שנתייפת ונטל מבעלה כך עבורה.

טפלה כולה בסיד ומתה

דסבר למיעבד כרב ביבי לייפות את בתו בכך, ומתה.

בעיין בנתין טפלא

דשַׂכָר מגדל השער ומעבהי[רכו] את הבשר.

י.

מלא מחט בבת אחת

כל שאינו יכול להוציא מלא מחט בבת אחת, היינו, **שאינו יכול ללקוט נימי** - לתפוס בידו את חוטי התפירה של החלוק כדי **לתפור** בהם הקרע שבו. פירוש אחר[רכז], **כשהוא תופר תוחב המחט** בבגד **תחיבות הרבה** **כמלא** **אורך המחט ואחר כך** מושכה למחט ומוציאה מן הבגד בבת אחת, **ונמצאו** **תפירות** **הרבה** **במשיכה** **אחת**, והיודע לעשות כן **אומן הוא.**

שאינו יכול לכוין אימרא בחפת חלוקו

כל שאינו יכול לכוין אימרא בחפת חלוקו, היינו שאינו יודע לתחובי[רכח] אותו בגד [-בד] **עב שעושין** **ממנו אימרא** [-שפה] **בחפת** [-בקצה] חלוקו[רכט] בצורה ישרה, **אלא** **שבמקום אחד מקצרו** **ובמקום** **אחד מרחיבו.**

מפסיע

שאינו **תופר** **ביושר**[רל] - בשורה ישרה **אלא מפזר** **התפירה** **לצדדים**, **ולהכי** **קרי** - ולכן נקרא זה **'מכליב'** משום שדומין **תחובי** **המחט** **לשיני** **הכלב**, **שהן** **רחוקות** **זו** **מזו** **כשיני** **הכלב.**

כלבתא

כלבתא, כלומר, **שאינו תופר** כדרכו **שתוחב** **המחט** **זה** **בסמוך** **זה**, **אלא** **שתוחב** **המחט** **פעם** **אחת** **למעלה** **ופעם** **אחת** **למטה**, **ולהכי** **קרי** **ליה** - ולכן קורא לזה **'כלבתא'**[רלא], **דהכי** **קיימי** - משום שכך עומדים **שיני** **הכלב** **שן** **אחד** **גבוה** **מחבירו**, **וכך** **מתקבלות** **התפירות** **שאחת** **גבוהה** **מחברתה.**

מסרגין שתי וערב

שאורגין מטה של חבלים - שמקום השכיבה עשוי מחבלים **שמתוחים** **בשתי** **וערב.**

שתי בלא ערב

שמותח **במיטה** **את** **חבל** **השתי** **ואינו** **אורג** **בה** **הערב.**

שאם היה רפוי

שאם **היה** **רפוי** **זה** **שנארג** **לפני** **ימים** **רבים,**

ציונים והערות

רטו. **כך** היא הגירסא בכת"י. הגהות וציונים. רטז. **כך** הגיה בבארות המים (ברש"י). ריז. **מכאן** ועד הסוגריים בדיבור הבא, היא הוספה של הדקדוקי סופרים (אות ו) על פי כת"י. **ריח. יש** להעיר, מדוע נקט רש"י רק 'ביום חגם', והרי המחלוקת של חכמים ורבי יהודה היא גם בכל שלשת הימים שלפני יום חגם, כמפורש במשנה בעבודה זרה (ב.). ואולי נקט כן לרבותא כדלהלן בהערה לדיבור הבא. ריט. **כך** היא הגירסא בכת"י. דקדוקי סופרים (אות ז). רכ. **כך** היא הגירסא בכת"י. דקדוקי סופרים (שם). רכא. **כך** היא הגירסא בכת"י. דקדוקי סופרים (אות ח). רכב. **כמבואר** בנדה (מו.) שהזמן הראוי לכך הוא כשהן בנות שתים עשרה שנה ויום אחד. **רכג. אך** רש"י כת"י (ד"ה ר' יהודה, בפירוש הראשון) ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה תניא) פירשו, שרבי יהודה בא לפרש ששמן המור הנזכר במגילת אסתר, הוא הנקרא בלשוננו 'אנפיקינון', והיינו שמן זית שלא הביא שליש. רכד. **הרש"ש** (ברש"י ד"ה אנפיקינון) כתב, שאין כאן דיבור חדש, רק המשך הדיבור הקודם, דהיינו שרש"י מבאר ש'אנפיקינון' ששנינו במנחות, הוא שמן העשוי מזיתים שלא הביאו שליש. רכה. **אך** ברש"י כת"י (ד"ה ולמה, בפירוש ראשון) ובפירוש רבינו שלמה בן היתום (שם) משמע שזה המשך דברי רבי יהודה בברייתא, כלומר, שאחרי שאמר ששמן המור הוא 'אנפיקינון' והוא שמן זית שלא הביא שליש, ביאר גם כן למה סכין אותו. וכתב ברש"י כת"י, שבא לבאר למה היו סכין אותו בימי אחשורוש. רכו. הגירסא בכת"י היא 'ומגנה'. הגהות וציונים. רכז. **ראה** הגהות וציונים. רכח. **בדקדוקי** סופרים הביא מכת"י ודפוסים ישנים שהגירסא הנכונה 'לחתוך', הובא בהגהות וציונים. רכט. **דרכם** היתה לתפור בד עבה מסביב לשולי הבגד, כדי שלא יתבלה הבגד כשיגרר על הארץ. רש"י כת"י (ד"ה חפת). רל. **כתב** הרש"ש (ברש"י) שנראה לו שיש כאן טעות סופר, שתיבות 'שאינו תופר ביושר' הוחלפו עם תיבות 'שאינו תופר כדרכו תוחב זה בסמוך זה' שבדיבור הבא, והיינו שבדיבור זה צריך לומר 'שאינו תופר כדרכו תוחב זה בסמוך זה, אלא מפזר התפירה, ולהכי קרי' וכו', ובדיבור הבא צריך לומר 'שאינו תופר ביושר, אלא שתוחב המחט פעם אחת למעלה ופעם אחת למטה' וכו'. רלא. **נראה** שלא גרס 'שיני' אלא 'כלבתא' לבד, וכן מפורש ברש"י כת"י (ד"ה רבה) שיש לגרוס 'כלבתא' לבד ללא תיבת 'שיני', ומפרש ש'כלבתא' הוא מין תפירה הנקרא כך. אולם לגירסא שלפנינו 'שיני כלבתא' נראה לפרש, שרבה בר שמואל לא בא לחלוק ולבאר צורה אחרת לתפירת 'מכליב' המותרת, אלא לפרש דברי רבי יוחנן, שלכן נקרא המפסיע 'מכליב', משום שצורת תפירתו כצורת שיני הכלב. יד דוד (ד"ה מאי). וראה מה שנתבאר עוד בזה בהערה

ומשום כך היו החבלים רפויין ותלוין לצד מטה שאינן מתוחין, ממתחן.

ושוין

רבי מאיר[רלב] ורבי יוסי שנחלקו במשנתינו.

שאין מפשילין חבלים לכתחלה

שאין גודלים - קולעים חוטים לעשות מהם **חבלים לכתחלה** - מחדש[רלג].

המטה

המיטה לעולם אינה מקבלת טומאה, עד שיסרג בה שלשה בתי נירין, כלומר, שהשתי היה **כבר מתוח בה ועתה אורג בה שלשה בתי נירין**[רלד] **דערב** - שנוצרים שלשה חלונות בין החבלים על ידי אריגת הערב, ואז כבר אפשר להשתמש בה בדוחק, **אלמא** [-ומוכח] **ד'מסרגין' קרי** [-נקרא] כשאורג **במיטה שתי וערב**.

היינו דאתו יש אומרים לאפלוגי

דאפילו שתי בלא ערב לא מצי - אסור לעשות במועד.

ממתח נמי לא

ממתח נמי לא, בלשון **תמיה**, וכי ניתן לומר **דאתו היש אומרים למיסר נמי מתוחי** - לאסור אף למתוח החבלים הרפויים, **ואמאי** - ומדוע יש לאסור זאת, **הא לא קעביד** - והרי אינו עושה **כל מלאכה** בזה, ומשום טירחה שלא לצורך גם אין לאסור זאת עליו, שהרי יש לו צורך להשתמש במיטה במועד, **ואי לא עביד הכי** - ואם לא יעשה כך למתוח החבלים הרפויים, **לא מצי למיזגא עלה** - הרי אינו יכול לשכב על המיטה, ואם כן אין שום טעם לאסור מתיחת החבלים.

אין

ודאי אתו היש אומרים למיסר נמי מתוחי - לאסור אף למתוח החבלים. וטעם האיסור בזה, **משום דהואיל ואפשר למלייה למטה במאני עד לעיל** - למלאות בכלים את החלל שנוצר במיטה בגלל רפיון החבלים עד למעלה, **והדר מצי למירמא עלייהו** - ואז יוכל להניח על הכלים **כרים וכסתות למיזגא עלייהו** - כדי לשכב עליהם, נמצא שמתיחת החבלים טרחה שלא לצורך היא.

לא טרחינן

דהוי טורח דלא צריך לצורך המועד ואסור.

מעמידין תנור וכירים[רלה]

שעושין אותם לכתחלה - מחדש **כדאמרינן לקמן** (דף יא.) בגמרא שהתירו אף לבנות תנור חדש[רלו].

תנור הוא כלי חרס שתוכו חלול ויש בו מקום **לשפיתת** [-העמדת[רלז]] **שתי קדירות, כירה** היא כלי חרס שיש בו מקום לשפיתת קדירה **אחת**[רלח].

מכבשין

בגמרא מפרש מהו 'מכבשין'.

מנקר ריחיא

מנקר ריחיא, היינו, **שכשהיא** - אבן הריחים התחתונה **ישנה**, ומתוך כך היא **חלקה** שנשחקו הבליטות שהיו בה, ולכן **אין החטין יכולין לפרך** - להיטחן, כיון שמחליקות החיטים לצדדים, ועל כן כדי שאבן הריחים תוכל שוב לטחון היטב, **מנקרין אותה** על ידי פטיש לעשות בה גומות, וכן **חותכין אותה** - עושים בה חריצים **כדי שלא יהא שוה** - חלקה, כדי שיפרכו החטין תחתיה.

בת עינא

בת עינא, היינו, **הנקב שעושין באמצע** אבני **הריחים** שלשם שופכים גרעיני **התבואה** והיא **נופלת לתוכה** - לתוך הריחים.

היינו דמשכחת לה בישנה

משכחת לה ניקור הריחים **בישנה**, **לפי שהישנה צריכה לכך** - לניקור, מכיון **שכבר היא** נעשתה **חלקה** מרוב השימוש בה, **לפי שתדיר היא טוחנת**.

אלא למאן דאמר

אלא למאן דאמר ד'מכבשין' היינו בת עינא, קשה, שהרי באבן ריחים ישנה, **בת עינא למה צריך** לתקן בה, **והלא כבר אית לה בת עינא** מקודם, שהרי **כבר היא ישנה מלטחון** - שטחנו בה כבר, **ואי לא הוי לה בת עינא** מקודם, **לא מצי למיטחן** - לא היה יכול לטחון בה, אלא ודאי יש לה כבר בת עינא ולשם מה צריך לתקן בה שוב.

כגון דבעי לארווחי

דבעי לארווחי האי בת עינא טפי - שרוצה להרחיב יותר את הבת עינא שקיימת בה מכבר, **וכי האי גוונא משכחת לה** - ובזה האופן מצינו תיקון בת עינא אף **בישנה**.

מנקר ריחיא

בישנה[רלט].

מותר ליטול

לסוס וחמור שרוכב עליהם, מותר ליטול להן **צפרנים כדרך** העושין **עכשיו** לסוסים שלנו, **דאי לא עביד ליה הכי** - שאם לא יעשה לו כך וישאירנו בצפרנים גדולות, **הוה ליה צערא** - יהיה לו צער מזה **ולא מצי אזיל** - ואינו יכול ללכת[רמ], ואם כן צורך המועד הוא.

י:

אבל חמרא דריחיא

חמרא דריחיא היינו **שכך עושין שהיו טוחנים אגב חמורים** - שעל ידי הליכת החמורים מסתובבת אבן הריחים וטוחנת. **לא מצי למישקל** - אסור ליטול **לההוא חמרא צפרניו**, **דלא מצי למטחן** - שהרי אסור לטחון **במועד אלא לצורך מועד כדמפרש לקמן פרק מי שהפך** (דף יג:), **הלכך** טחינה מועטת המותרת יכול לטחון כך **בחמור ולא מרעי ליה** - ולא יזיק לו גידול **צפרניו**.

לאוקומי ריחיא

לאוקומי ריחיא היינו **להעמיד**, כלומר, **להשים אבני הריחים זו על גב זו**.

ולמיבני אוריא

רפת בקר[רמא].

לסרוקי סוסיא

להסריק שער הסוסים במסרק של ברזל לייפותם[רמב].

למיבני אקורפיטא

למיבני אקורפיטא היינו לבנות **מה שמשימין**

ציונים והערות

בביאור הגמרא.

רלב. שהוא תנא קמא שבמשנתינו, וכמבואר גם בברייתא להלן.

רלג. רש"י בא לשלול את הפירוש המובא להלן, שאף לחבר החבלים למיטה כשאינם מחוברים מקודם, שוים שאסור, ואף בחבלים העשויים כבר שאינו גודלם עכשיו. יד דוד (ד"ה ושוין). וכן כתב הטור (או"ח סי' תקמא) 'מלשון רש"י יראה, שמותר להפשיל לה החבלים לכתחילה, רק שלא יעשה החבלים מחדש'. אולם הוא חולק ומפרש שהפשלת חבלים שאסורה, היינו חיבור החבלים למיטה. וביאר הבית יוסף (שם ס"ב ד"ה מסרגין) דעתו, שלא הותר הסירוג אלא כשמחבר למיטה חבלים שכבר היו בה ויצאו ומחזירם עתה שנית, אבל חבלים חדשים שלא היו בה מעולם אסור. וראה בהערה בביאור הגמרא בשיטת האחרונים בפירוש שיטת הטור.

רלד. 'בתי נירין' הן הטבעות שבכלי האריגה שבהם מעבירים חוטי השתי לצורך העלתם והורדתם בשעת אריגת האריג [ראה בזה באריכות בביאור הגמרא בשבת (קה.), בהקדמה למשנה]. ובדברים שאין אורגים בהם חוטים בצפיפות על ידי בתי נירין, אלא הכנתם נעשית על ידי השחלת חבלים וכדומה בצורה מרווחת, החלונות המרובעים שבין חבל וחבל שנוצרים על ידי אריגת השתי והערב נקראים 'בתים'. על פי המאירי (ד"ה ומסרגין).

רלה. רבינו חננאל (ד"ה מעמידין), הרי"ף, והריטב"א (ד"ה גירסת) לא גרסו בדברי תנא קמא 'ריחים' כלל אלא רק 'מעמידין תנור וכירים במועד' [ונראה שגם רש"י גרס כן]. וביאר הריטב"א, שלא התיר תנא קמא לעשות אלא מכשירי אוכל נפש כתנור וכירים, ולא ריחים שהם מכשירין דמכשירין.

רלו. כן כתבו תוספות הרא"ש (ד"ה מעמידין) והמאירי (ד"ה אמר - השני) שהראיה של רש"י היא ממה שאמרו להלן (יא.) שרב יהודה התיר למיגדל התנור, שפירושו לעשות התנור מחדש. והתוספות (ד"ה רבי) חלקו עליו ופירשו שלא התיר אלא להעמידם, דהיינו לקבוע ולחבר לקרקע תנור וכירים שיש לו מכבר, אבל לא לבנותם מחדש. וברש"י כת"י (ד"ה מעמידין) פירש לענין תנור שמותר אף לבנותו מחדש, אולם לענין ריחים פירש שלא הותר רק העמדתם וקיבועם במקומם. ובתוספות הרא"ש (ד"ה מעמידין) הביא דבריו אלו ותמה על מה שחילק בזה בין תנור וריחים [ועיין בהערה לעיל סברת הריטב"א להחמיר בריחים יותר מבתנור].

רלז. העמדת הסיר על גבי האש נקראת 'שפיתה'. רש"י (סוטה יא: ד"ה ושופתות).

רלח. וכן כתב רש"י במסכת נדה (כו. ד"ה תנור). וכתבו התוספות (שם ע"ב ד"ה בפלוגתא) שרש"י לא דק, שהרי במסכת שבת (לח:) מבואר, שכירה היא מקום שפיתת שתי קדרות. והב"ח (אות ג) הגיה ברש"י על פי המבואר במסכת שבת וגרס להיפך, שתנור הוא מקום שפיתת קדרה אחת וכירה שתי קדירות. אולם הערוך לנר (בתוס' נדה שם) יישב דברי רש"י בנדה, שסבר שכשם שהתנור הוא צר למעלה ורחב מלמטה, ובכך נקלט חומו בתוכו יותר, כמבואר בדבריו בשבת (שם ד"ה תנור), כך הכירה עשויה להיפך, שצרה מלמטה ורחבה מלמעלה, ולכך אין חומה רב. ומה שאמרו בשבת שיש בה מקום שפיתת שתי קדירות, היינו על גב הכירה מלמעלה במקום הרחב שבה, וכן הוא בתנור מה שאמרו בשבת שיש בו מקום לשפיתת קדירה אחת, היינו על גביו מלמעלה במקום הצר שבו, ומה שפירש רש"י בסוגייתנו ובנדה להיפך, כוונתו לבאר את עיקר מקום השפיתה שהוא בתוך הכלי ולא על גבו, לכן פירש שכירה כיון שרחבה היא למעלה וצרה היא מלמטה, יש בתוכה מקום לשפיתת קדירה אחת בלבד, אולם תנור כיון שצר הוא למעלה ורחב הוא מלמטה, יש בתוכו מקום לשפיתת שתי קדירות.

רלט. שאם היתה חדשה לא היה לגמרא לומר שרב הונא הקפיד משום שסובר כהיש אומרים, אלא משום שסובר כרבי יהודה שאמר משמו של רבי אליעזר שלא התירו אלא בישנה ובחדשה אסור. אלא משום שאף שהיתה ישנה הקפיד עליו, על כן אמרו שסבר כהיש אומרים, שרק הם אסרו אף בישנה. מנחם משיב נפש (ברש"י) בשם טל חיים. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש ובריטב"א (ד"ה סבר) פירשו, שאף שלא היה ידוע שהיה בישנה מכל מקום מוכח שסבר רב הונא כהיש אומרים האוסרים אף בישנה, שאם סובר הוא כרבי יהודה שמתיר בישנה, לא היה לו לקללו, שהרי רק שמע את קול הניקור ולא ראהו לאיש בעיניו, והיה לו לתלות שאולי ניקור זה הנשמע בישנה הוא, שהרי אי אפשר להבחין בקול בין ישנה לחדשה, ולא היה לו לקללו על כך, ולכן ממה שקיללו בלא שבירר הדבר, מוכח שסובר כהיש אומרים שכל ניקור אסור ואף בישנה.

רמ. שמתוך שציפרניו גדולות רגליו נתקלות זו בזו ונופל. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה מותר).

רמא. ופירש רש"י כת"י (ד"ה אוריא), שההיתר הוא משום דבר האבד, שאם לא יהיה לבהמותיו מקום יפה לשכב תנזקנה. אולם בשיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה למיבני אורוא) כתב, שלא מסתבר להתיר בנין גדול כזה במועד. אלא 'אוריא' הינו אבוס שהבהמה אוכלת ממנו. וכן כתב הטור (או"ח סי' תקמ). ובשם רבינו פרץ הביא, שאף לא הותר אלא להושיב את האבוס במקומו ולא לבנותו בנין גמור.

רמב. ואף

התבואה לתוכו לפני הסוסים שקורין מנייטור"ה בלע"ז - אבוס[רמג].

איצטבא

איצטבא היא בנין שמיועד לישיבה[רמד] העשוי מאבנים.

לכסכוסי

גיהוץ שקורין קובילו"ר - כיבוס[רמה].

קרמין

בגדים[רמו].

קיטורי בירי אסיר

קיטורי בירי אסיר **למיעבד** [-לעשות] **במועד,** **שכך היו עושין שהיו נוטלין כלים חלוקין**[רמז] **והיו מחליקין עליהן בית יד** [-שרוול] **של חלוקיהם, מעשה אומן הוא ואסור. לישנא אחרינא** - לשון אחרת, **לכויץ קמטין שאדם עושה בבית יד לנוי, על ידי שממלאים אותה** [-את בית היד] **בקנה** [-בחלק התחתון הקשה] **של שבלים חלקים ומקמטין** - ועושים בו קמטים, **פרונצי"א בלע"ז** - קפלים בשפת הבגד לנוי[רמח].

דמתקיל תיקלא

דמתקיל תיקלא **שחופר משם האדמה** ליישר הקרקע **לצורך הצבת הגורן בה לחבוט** [-לדוש[רמט] שם חטין] **לצורך המועד, היינו אדעתא דבי דרי ושרי** - ומותר.

או נצא בנצא

נצא בנצא היינו **שחופר במקום נמוך ומניחו במקום נמוך דהיינו אדעתא דארעא** - כוונתו לצורך **עיבוד הקרקע שתהיה ראויה לזריעה ואסור, דזה דרכו של חורש שדהו שאין כוונתו אלא לרפות הקרקע**[רנ] **ואינו משגיח באיזה מקום שירד המחרישה בקרקע ואפילו במקום נמוך חורש, והיינו דומיא דחרישה** - **וכך חפירה זו דומה לחרישה**[רנא] **ואסור**[רנב].

ושדא בנצא

משליך העפר **במקום נמוך, היינו אדעתא דבי דרי** כלומר **אדעתא דגורן, שכך דרכו של עושה גורן שמשוה הגרנות** - שמיישר הקרקע לצורך דישת התבואה[רנג]. **וזה מותר.**

דזכי זיכיא

דזכי זיכיא היינו **שמכבד** - מנקה **את הקרקע מעצים קטנים שמפוזרים עליה, שנוטלם ומוציאם** ממנה[רנד].

אדעתא דציבי

אדעתא דציבי היינו **אם ליקטן אדעתא דעצים,** כלומר כדי **להסיקן, דנקט רברבי ושבק זוטרי** - שמלקט את העצים הגדולים ומניח הקטנים.

אדעתא דארעא

שנראה **דלהכי ליקטן שרוצה לזרוע הקרקע,** מכך שלוקט גדולים וקטנים, **אסור.**

אדעתא דכוורי

שעושין המים - שגורמים למים **שיהיו יוצאין מן הגומא של ביבר** - בריכת הדגים **לחוץ על ידי שפותחים להם פתח, אם עושה כן לצורך שיצאו המים וישתיירו הדגים** בבריכה **ויצודם, מותר.**

כגון דפתח תרי בבי

חד - פתח אחד **שבו נכנסין המים לגומא ועמם נכנסין אף הדגים לגומא, וחד** - ופתח אחד **שדרכו המים יוצאין חוץ לגומא והדגים משתיירים בתוכה ולוקחים אותם, שרי, דהיינו אדעתא דכוורי.**

דארעא

דפתח חד בבא - פתח אחד **שבו נכנסים המים לגומא, ואידך פתח** - והפתח האחר **שבו יוצאין המים לחוץ לא פתח.**

אדעתא דארעא

שכשהגומא מליאה מים יוצאין המים למעלה משפת הגומא ומתפשטים ומשקין כל השדה, וכי האי גוונא אסור.

אדעתא דחיותא

דענפי הדקל ראויין למאכל בהמה, דנקט [-שלקח] **מן הענפים דמחד גיסא** - **שבאחד מצדדי הדקל, בין לחין בין יבשין לצורך מאכל בהמה, היינו אדעתא דחיותא ושרי.**

דנקיט מהאי גיסא

אם לקח הן מצד זה דדיקלא והן מהאי גיסא מצידו האחר, ותולש רק הענפים היבישין שבו, היינו אדעתא דדיקלא ואסור.

מיגזרינהו

לחותכן לשנים[רנה] **ולאוכלן הכי ביום טוב שרי, דלצורך יום טוב קעביד.**

מיילינהו אסור

לכובשן במשוי - שמניחם תחת משא כבד ועל ידי זה **מוציא ליחה שבהן לחוץ היינו אסור, שהרי עכשיו אף אם לא יוציא ליחתם מהם אינן נתלעים, ואין זה דבר האבד, אלא לעשות מהן צימוקים כדי לאכלן בחול הוא מכוין, ואסור לתקן ביום טוב מאכל דחול.**

כיון דמתלעי

מאחר שעלולים להתליע **אי לאו דמייצינהו** - אם לא יוציא ליחתם מהם.

כדבר האבד

כלומר **כסחורה שאדם יכול לעשותה במועד כדי שלא יפסיד בה אם לא עשאה, והוא הטעם דהכי נמי מצי למייצינהו** - שגם כאן מותר להוציא ליחת התמרים, **דאי לא עביד הכי מיתלעי** - שאם לא יעשה כך עלולים להתליע, **ושרי.**

ודבר האבד מותר

שאם יש לו הפסד אם לא יעשנה לאותה סחורה מותר לעשותה, אבל לעשות סחורה בחנם שלא להרויח - **שלא ירויח כלום במה שמקדים למוכרה במועד, אלא שרוצה עכשיו המעות, אסור, שלא התירו אלא כשיפסיד מריוח הסחורה**[רני].

ציונים והערות

שתולש שערות ועושה חבורה, וביום טוב אסור, אף לרבי שמעון [המתיר באינו מתכוין] משום שהוא פסיק רישא. תוספות הרא"ש (ד"ה סרא). וברש"י כת"י (ד"ה סרוקי) פירש, שסרוקי הינו קרצוף הסוסים, וכן הביאו התוספות (ד"ה ואין) בשמו. אולם דחו פירוש זה, משום שקרצוף מותר אף ביום טוב, שאינו מתכוין לעשות חבורה ואינו פסיק רישא, ומותר כרבי שמעון שהלכה כמותו, כמבואר בביצה (כג.). ובגליון הש"ס (בתוס' שם) יישב קושיית התוספות לפי מה שגרס הרא"ש (סי' כ) 'רב שרא לסרוקי', ולא 'רבא' כגירסא שלפנינו, ורב לשיטתו (שבת כב.) שדבר שאינו מתכוין חייב כרבי יהודה, ולדעתו אסור ביום טוב לסרוק הסוסים משום שעושה חבורה, ואף שאינו מתכוין, ובחול המועד התירו. ובשפת אמת (בתוס' שם, בא"ד דלסרוקי) תירץ, שאף שאמרו בביצה שקרצוף מותר ביום טוב, אינו אלא כשיש לבהמה צער ביותר ומשום צער בעלי חיים, כמבואר בתוספות בשבת (נג. ד"ה מהו), אבל כאן שאינו מקרצף אלא לייפותה לא הותר אלא בחול המועד. ועוד תירץ, שכאן מדובר שעושה הקרצוף באופן שהוא פסיק רישא שאסור ביום טוב אף לרבי שמעון, וכן משמע מדברי פסקי התוספות (אות כה). **רמג. אוצר** לעזי רש"י. וברש"י כת"י (ד"ה ספסל) פירש שהוא ספסל, וכן כתבו התוספות (ד"ה איצטבא) שאיצטבא ואקרופיטא הם שני מיני ספסלים השונים מעט זה מזה. וכן מצאנו בקידושין (ע.). **רמד. תוספות** (ד"ה איצטבא). **רמה. אוצר** לעזי רש"י. והקשה המאירי (ד"ה מרככין) על פירוש זה, שהרי 'קירמי' הן יריעות דקות של פשתן, ומה הוצרך להתיר כיבוסן מטעם שהוא מעשה הדיוט, הרי מותר לכבס כל בגדי פשתן במועד, כמבואר בגמרא להלן (יח.). ועוד, שאי אפשר לומר שכיבוס מעשה הדיוט הוא, שהרי אסור לכבס בגדי צמר כשהיה יכול לכבסם מערב יום טוב, ואם היה זה מעשה הדיוט לא היה נאסר אף באופן זה לצורך המועד. וברש"י כת"י (ד"ה לכסכוסי) ובתוספות (ד"ה כסכוסי) [בשם רש"י] פירשו, שהיינו כיבוס במי קמח להקשות את הבגד [כך ביאר הסמ"ג (לאוין עה) פירוש זה, וכן פירש רש"י בבא מציעא (ס: ד"ה לכסכוסי), שהיינו כיבוס במי סובין]. אולם כתבו התוספות שמשמעות 'כסכוס' היא כהיש מפרשים שהוא גיהוץ והחלקת הבגדים באבן זכוכית לאחר הכיבוס [כך ביאר הסמ"ג (שם) פירוש זה]. והרמב"ם (יום טוב פ"ח הי"ד), הריטב"א (ד"ה לכסכוסי), והטור (או"ח סי' תקמא) פירשו, שהוא מיעוך הבגדים היטב כדי שיולבנו ויתרככו. **רמו. ובבבא** מציעא (ס:) פירש רש"י (ד"ה קרמי), שהם בגדים רקומים ומצויירים. **רמז. נראה** שצריך להגיה 'חלקים'. רש"ש וראש משביר (ברש"י). **רמח. אוצר** לעזי רש"י. וכתבו היד דוד (ד"ה קטורי) והרש"ש (ברש"י, בא"ד היו), שמאחר שמשני פירושי רש"י מבואר שהתיקון הוא בבתי היד, נראה שגירסתו 'בידי' בדל"ת שהוא מלשון בית יד, כגירסא שדחו התוספות (ד"ה קיטורי). והתוספות גרסו כגירסתנו 'קטורי בירי' ברי"ש, ופירשו שהוא מלשון בירית, שהיא מתכשיטי הנשים [כמו שאמרו בשבת (סג.), בירית טהורה ויוצאין בה בשבת]. **רמט. 'חובט חטים'** (שופטים ו יא), היינו דישה שעל ידי הכאת החיטים במקל. רד"ק (שם). **רנ. הגהות** הב"ח (אות ג). ורבינו חננאל (ד"ה אמר) פירש, 'מוליא' עפר קשה, 'נצא' עפר רך, וכשצריך להכין את הקרקע לזריעה נותן את הרך בקשה שיהיה עפר רפוי נוח לזריעה בכל השדה. **רנא. ברש"י** כת"י (ד"ה אדעתא - הראשון) פירש, שעושה כן להכשיר הקרקע לחרישה שיעשה אחר המועד, וכן משמע בתוספות (ד"ה מוליא). **רנב.** רש"י כאן ובדיבור המתחיל 'ושדא' ביאר כפי גירסתו 'מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא דארעא, מוליא בנצא אדעתא דבי דרי', שלגורן צריך קרקע יותר חלקה מאשר לזריעה. אולם הרשב"ם (ב"ב נג. ד"ה סקל, ד"ה מוליא, ד"ה אדעתא דבי) ביאר כגירסא שלפנינו 'מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא דבי דרי, שקל מוליא ושדא בנצא אדעתא דארעא', שלחרישה יש יותר צורך בקרקע ישרה, כדי שהמחרישה לא תתקע. וכתבו התוספות (ד"ה מוליא) שמסתבר כגירסת רש"י, שהרי אנו צריכים קרקע חלקה לדישה יותר מלחרישה. ולגירסא שלפנינו יישבו, שמפני שבזמן הגמרא היו דשים במוריגים, יתכן שלא היו צריכים קרקע ישרה. **רנג. ורבינו** חננאל (ד"ה אמר) פירש, שאינו מקפיד שיהיה עפר רך בכל השדה, אלא מניח העפר הקשה על הקשה או הרך על הרך. וניכר בזה שאינו צריך שתהיה הקרקע נוחה לזריעה. **רנד. וברש"י** כת"י ובנמוקי יוסף (ד"ה דזכי) פירשו, שתולש העצים מן הקרקע ויש בכך מלאכה. [אולם לפירוש רש"י כאן אין בזה משום מלאכה אלא טרחה בעלמא. אחרונים]. **רנה. וצריך** עיון, איזו מלאכה יש במעשה זה, שלא הותר אלא משום צורך המועד. חזון איש (ברש"י). ומדברי רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ואמר - החמישי) נראה, שיש בכך משום טרחה במועד, שגם היא לא הותרה אלא לצורך המועד. אולם רש"י בכת"י, שיטת ריב"ב, חידושי הר"ן, ונימוקי יוסף (ד"ה מיגזרינהו) פירשו, ש'מיגזרינהו' היינו תלישתם מהדקל. שמאחר שתמרים אלו נתלשים עם עוקציהם כדרך פירות שאינם בשלים כל צורכם, נקראת תלישתם גזירה ולא תלישה. **רנו. ואף** שלא יפסיד מהקרן אלא מהריוח בלבד, מותר. ושלא כשיטת התוספות (ד"ה פרקמטיא) שלא התירו אלא כשיפסיד מהקרן עצמה. ואף שלא התירו עשיית מלאכה אלא שלא יפסיד, אבל לא כדי להרויח, כמו שאמרו לעיל (ג:) 'פסידא אין הרווחה לא'. מכל מקום מכיון שאין המסחר אסור אלא משום טרחה, מותר כשעלול להפסיד אף מהריוח. או אפשר

אהח18/06/2018

הוה מסיק זוזי

שהיו חייבין לו מעות[רנז] באותו מקום.

יא.

יריד של עכו"ם

יריד הוא **יומא דשוקא** - יום השוק.

ומעלה בערכאות

מעלה את שטרות המכר לפני שופטי עכו"ם כדי לקיימן בחתימתן - לאשרם בחתימת שופטיהם, ואף שנותן להם בזה כבוד וחשיבות, ויש לחוש שילכו ויודו לעבודה זרה שלהם[רנח], **דכיון דהשתא הוא דמשכח להו וליומא אחרינא לא** - שעכשיו הוא מוצא את השופטים, וביום אחר לא ימצאם, **שרי** - מותר[רנט].

אוהרי

אוהרי הוא מלכודות **שצדין בו דגים** שקורין רוש"א.

איזלי

רשתות שצדין בו עופות[רס].

למגדל תנורא

לעשות התנור מחדש[רסא].

בימות החמה

בימות החמה כלומר, כשיש במועד ימות החמה כגון בפסח **דחבול עלמא** - שאויר העולם מלא הבל וחום[רסב] **שאין יורדין בו גשמים, מותר לעשות בו תנור, לפי שלאלתר** [-מיד] **יבש** טיט התנור ויכולין **לאפות בו פת ברגל לצורך הרגל.**

כאן בימות הגשמים

בימות הגשמים כלומר, כשיורדין הגשמים ברגל כגון בסוכות אין עושין תנור, **לפי שאינו יבש לאלתר** עד **לאחר** הרגל ונמצא **דעבד** [-שעשה] **טירחא שלא לצורך** הרגל.

מעקה למרפסת

מעקה היא **כותל** קטנה העושין על **האיצטבות** [-מקומות המעבר] **שלפני העליות** הגדולות[רסג], **כעין שיש על שפת** נהר ריינים.

שפין את הסדקין

טחים וסותמים את הסדקים **שבתנור**[רסד].

ביד וברגל

(שלוקח בידו עץ[רסה]) (ובועטין) [שבועטין[רסו]] **ביד על התנור לסתום הסדקים, או בועט ברגלו על קרקעית התנור** כדי לסתום הסדקים.

מחלצים

מחלצים, הוא **עץ** שצורתו **כעין** רגל[רסז], **שדוחקו במעזיבה** [-טיח] **לסתום הסדקין, ויש בו מעשה אומן יותר ממעגילה.**

ציר

ציר הוא **רגל הדלת** הנכנס בחורי המפתן[רסח], **כמו שנאמר** (משלי כו יד) **'הדלת תסוב על צירה'**, שפירושו שהדלת מסתובבת על צירה הנה והנה[רסט].

צינור

הוא החור **שבאסקופה התחתונה, כמו 'צינורא דדשא'** [-'חור של הדלת'] (ברכות יח:).

הקורה

הקורה היא **מה** שמונח מעל הפתח, **שתחזור בו הדלת** - שעליו הדלת נסגרת, וקורין אותו בלע"ז **אוברטו"ר** [-משקוף][ער].

מנעול

בלבדור"א [-כלי סגירה].

ובלבד שלא יתכוין לעשות מלאכתו במועד

כשיש לו לתקן כל אלו בשאר ימות השנה, ומניחו מלתקן עד המועד שאז הוא פנוי ממלאכה, אסור.

וכובשין

של **ציר, כלומר, דגים ושאר דברים שכובשים במלח** כדי שלא יתקלקלו, אם הוא באופן שיכול **לאוכלן במועד**, שלא יהא **צריך להמתין באכילתן עד לאחר המועד**, שיהו **נכבשין מהר וראוין לאכול מיד תוך ימי המועד**[רעא], מותר לכבשם במועד.

ציונים והערות

לומר, שמכיון שהסחורה שוה עכשיו הרבה ולאחר המועד יפחת שוויה, נחשב כהפסד מהקרן עצמו ומותר. חזון איש בסוגיין (ד"ה ובדבר). אולם הטל חיים (ברש"י) ביאר כוונת רש"י, שאין היתר למכור בשביל ריוח בלבד, אלא לכל הפחות צריך שעל ידי שמוכר במועד ימנע מלהפסיד שכר עמלו, ואף שלא יפסיד ממחיר הקרן עצמה. וכדברי הריטב"א (ד"ה ובדבר) בשם התוספות, ששכר עמלו נחשב כחלק מערך הקרן עצמה והפסד שכר זה הוא כדבר האבד, וכשמחמת המכירה מרויח שכר עמלו, מותר. אבל כדי להרויח יותר מזה בלבד לא הותר. ובמנחם משיב נפש (ברש"י) פירש כך דברי רש"י, 'אבל בחנם' כלומר, שלא לצורך מניעת הפסד מהקרן, אלא שיבוא לידי 'שלא להרויח' אם לא ימכרנה במועד, אסור. וזה כשיטת התוספות, שרק כדי שלא יפסיד מהקרן מותר. ועיין הגהות וציונים שיש שגרסו בדברי רש"י 'שבא להרויח אסור', ולגירסא זו מפורש שדעתו כדעת התוספות. **רנז. מדברי** רש"י נראה שהלואת מעות ופריעתן הן כמסחר ואסור. אולם התוספות (ד"ה פרקמטיא) והרא"ש (סי' מ) כתבו בשם ר"ת, שהלואת מעות ופריעתן אינן כמסחר, ומותרות במועד. אלא רבינא היה נותן להם מעות לפני הבציר, עבור יין שינתן לו בשעת הבציר, כמבואר בבבא מציעא (עג:), ורצה לתבוע את היין במועד. ודבר זה הוא כמסחר, ולכך לא התיר לו רב אשי אלא משום דבר האבד. **רנח. רש"י** (עירובין מז. ד"ה בערכאות, ע"ז יג. ד"ה ומעלה). אולם בריטב"א (ע"ז שם ד"ה וכותב) ובחידושי הר"ן (ד"ה ומעלה) פירשו, שהאיסור הוא משום מה שדרשו במכילתא (משפטים מס' נזיקין פ"א) 'לפניהם' (שמות כא א) ולא לפני גוים, שאסור לדון בפני דייני גוים, שנותן להם בזה חשיבות שנאמר (דברים לב לא) 'ואויבינו פלילים'. וכמו שכתב רש"י בשמות (כא א), 'שהמביא דיני ישראל לפני גוים מחלל את השם ומייקר שם עבודה זרה להחשיבה'. וכתב החתם סופר (שו"ת, חו"מ סי' ג), שרש"י לא פירש כך בברייתא זו, משום שסבר שאינו אלא כשאויבינו פלילים, כלומר, שניגש לשופטי הגויים לדון בין איש לרעהו. אבל כשרק מקיים ומאשר המקח, אין איסור זה. ועל כן ביאר רש"י שיש חשש שילכו ויודו לעבודה זרה. **רנט. רש"י** (ד"ה ומעלה). נראה מפירושו שצריך לטעם זה שאינו מוצאם אלא ביריד, רק כדי להתיר איסור ההליכה לערכאות, [שלשיטתו איסורו הוא רק ביריד שהוא יום אידם שאז הולך הגוי ומודה לעבודה זרה, כמבואר בהערה לעיל]. שמשום שהוא דבר האבד אינו חייב להמתין עד לאחר היריד להעלות בערכאות, אבל עצם הקנייה מותרת אף בלא טעם זה [כמבואר ברש"י בעירובין (מז. ד"ה ליריד, ד"ה בהמה) ובע"ז (יג: ד"ה שאין)]. אולם שאר הראשונים [ריטב"א (לעיל י: ד"ה ומניח), חידושי הר"ן (ד"ה ומעלה), מאירי (ד"ה יאלוד), ועוד, וכן כתבו גם בעבודה זרה (יג.)] פירשו, שהיתר דבר האבד המבואר כאן הוצרך גם לעצם הקניה ביריד, שלולא היתר זה היתה אסורה. והוא כשיטתם במסכת עבודה זרה (יג:) שאף הקניה מהם אסורה ביום אידם. **רס. רש"י** פירש שהחילוק בין אוהרי לאוזלי הוא שזה לדגים וזה לעופות. אולם לא ביאר מה החילוק בין מצודת דגים למצודת עופות. וברש"י כת"י (ד"ה למיגדל, ד"ה אוהרי) מבואר, שאלו קטנות ואלו גדולות, ורק לעשיית הגדולות צריך אומן. אך הריטב"א (ד"ה פירש) והרא"ש (סי' כה) והנימוקי יוסף (ד"ה אוהרי, ד"ה איזלי) והמאירי (ד"ה קליעות) פירשו, שמצודות של דגים קולעים מענפים דקים, והוא מעשה הדיוט. ומצודות של עופות הן רשתות שעשויות ממטוה חוטי הפשתן, ונקראות איזלי, מפני שתרגום 'מטוה' (שמות לה כה) הוא 'עיזלי' [ואל"ף ועי"ן מתחלפות. רבינו שלמה בן היתום (ד"ה רגא)], והוא מעשה אומן. **רסא. על** פי פירושו כאן פירש לעיל (י. ד"ה מעמידין) דברי המשנה 'מעמידין תנור וכירים', דהיינו שבונים אותם מתחילה, וכפי שציין שם. וכן כתב בסוכה (לו. ד"ה מגדלי) שאף ש'מיגדל' הוא לשון גדילים, מכל מקום אינו דווקא שזירה או קליעה, אלא כל עשיה ותיקון נקרא כן, וזה נלמד מסוגייתנו. אולם לדעת התוספות (שם ד"ה ה"ג) אסור לבנותם מתחילה, ולא הותרה אלא העמדתם על מקומם. ולדבריו צריך לפרש כאן כפירוש הריטב"א (ד"ה פירש) והנימוקי יוסף (ד"ה למגדל, בפירושו השני) והמאירי (ד"ה קליעות), שגדילת התנור אינה בניה גמורה של התנור, שאסורה במועד, אלא היא קליעת התנור מענפים דקים, ועליהם טחים בטיט מבית ומחוץ, שהיא מלאכת עראי ומעשה הדיוט, ולכן מותר לבנות כך תנור אף מתחילה. ועוד פירש הנימוקי יוסף (שם) ש'מיגדל' הוא כמו מיגבל, והיינו שמותר אף לגבל את הטיט לעשיית התנור. **רסב. כלשון** הגמרא בראש השנה (כ.) 'חביל לן עלמא'. ופירש רש"י (שם ד"ה לידן) שהוא כמו הביל והיינו שיש הבל וחום. **רסג. בזמן** המשנה היו הרבה בתים פתוחים לכל חצר, והיו בונים עליות מעל גבי הבתים. וכדי שיוכלו דיירי העליות להיכנס ולצאת מן החצר לעליות מבלי שיצטרכו לעבור דרך הבתים, היו בונים מרפסת גדולה לפני פתחי העליות, והיתה אורכה כאורך כל העליות שבחצר, והיו עולים מן החצר למרפסת דרך סולם שהיה מוצב בחצר, ומן המרפסת נכנסים לעליות. **רסד. הקשה** רבינו שלמה בן היתום (ד"ה שפין) על פירוש זה, מדוע הוצרך התנא לפרש זאת, והרי במשנה (לעיל י.) שנינו שמותר להעמיד תנור לכתחילה במועד, ואם כן מכל שכן שמותר לסתום סדקיו. ובראש משביר (ד"ה כעין) תירץ, שאולי יש בתיקון הסדקים יותר אומנות מבהעמדת התנור. ובברית יעקב (ד"ה שפין) תירץ, שהתנא משמיענו שלא רק העמדת התנור שהיא לצורך אפיית פת במועד מותרת, אלא אף תיקון הסדקים שבתנור מותר כל שאינו עושה מעשה אומן. ותירץ עוד, שהתנא משמיענו שאף בימות הגשמים שאסור להעמיד בהן תנור כדלעיל בגמרא, מכל מקום מותר לתקן אז את הסדקים שבתנור. אבל ברש"י כת"י (ד"ה שפין) פירש שהמשנה מדברת מסתימת הסדקים שבטיח הגגות, והיינו שגגותיהם לא היו משופעים אלא ישרים והיו משתמשים עליהם כמו שמשתמשים בעלייה וטחים אותם בטיט ועל ידי כך מי הגשמים אינם נופלים לתוך הבית אלא יוצאים דרך צינורות לחוץ, ואם יש סדקים בטיח הרי המים נופלים לתוך הבתים דרך סדקים אלו ועל כן צריך לסתום סדקים אלו. וכן פירש בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה שפין). **רסה. בהגהות** הב"ח (אות ג) מחק תיבות אלו. וכתב בגנזי יוסף (ברש"י), שמסוגיית הגמרא משמע כהב"ח, שהרי לפי הגירסא שלפנינו נראה שמה ששנינו במשנה 'ביד וברגל' הוא פירוש ל'ומעגילין אותו במעגילה', וכלומר, שמותר לעגל אותו במעגילה בין אם הוא מעגל בידו או ברגלו. ואילו לגירסת הב"ח 'ביד וברגל' הוא ענין בפני עצמו, והיינו שהמשנה אומרת שמותר לעגל בין במעגילה ובין ביד או ברגל. וכפירוש זה אכן משמע ממה שהגמרא מקשה שאם במעגילה מותר לעגל מדוע הוצרך התנא לשנות שמותר לעשות כן ביד וברגל, הרי שיד ורגל הוא דבר בפני עצמו. אך בברית יעקב (ברש"י) כן גרס תיבות אלו, וביאר שמה שכתב רש"י שלוקח בידו עץ, אין כוונתו למעגילה אלא לעץ פשוט שבועט בו בידו או ברגלו על התנור. ונמצא שגם לפי גירסא זו 'ביד וברגל' הוא ענין בפני עצמו. **רסו. כך** הגיה בבארות המים (ברש"י). **רסז. וברש"י** כת"י (ד"ה במחלצים) פירש, שהוא כלי אומנות העשוי מברזל, רחב כעין כף ויש לו בית יד. **רסח. ובשיטה** לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הציר) ביאר, שהכוונה לשני צירים, הציר התחתון שתחוב באסקופה התחתונה, והציר העליון שתחוב במשקוף. **רסט. מצודת** דוד (שם). **ער. אך** ברש"י כת"י (ד"ה והקורה) פירש, שהקורה היא אחת מקורות הבית. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה והקורה) פירש, שקורה השנויה במשנה הוא בריח גדול שמחזיק את הדלת מבפנים, אלא שהוא הדין שאם נשברה אחת מקורות הבית מותר לתקנה. **רעא. אולי** כוונת רש"י למה שכתב בשיטה לתלמיד

הוצא

הוצי [-לולבי] דקלא[ערב].

דופנא

עבדי לְחָיַיִם [-עמודים] של גדר, והיינו שמענפי העץ 'דפנא' עושה עמודים לגדר, וקולע את ענפי הדקל בין העמודים.

ואינו טח בטיט

כשאינו טח בטיט בין הצרורות לחברם, זה הוא מעשה הדיוט.

מעגילה

להחליק את הטיח במעגילה, הוא דרך אומנות יותר מלהחליקו ביד ורגל.

ביד וברגל

דלאו מעשה אומן הוא כלל, לא כל שכן שמותר, ומדוע הוצרכה המשנה להשמיענו זאת.

כעין מעגילה

ולא במעגילה ממש, אלא מחליקים את הסדקים יפה יפה כעין מעגילה, ביד וברגל.

עד ימיו

של יוחנן כהן גדול היה פטיש מכה בירושלים, כלומר, היו עושים מלאכה בפטיש בחולו של מועד, והוא גזר עליו ובטלו, אלמא שבזמננו אסור להכות בפטיש במועד, ואילו במתניתין קתני ומתקנין מנעול ומפתח במועד, ואי אפשר לתקנם אלא בהכאת פטיש.

מתניתין דמתקנין אלו בחולו של מועד, בדנגרי

במנעול של עץ שרי - מותר לתקן במועד על ידי הכאה בפטיש, משום דלא הוי קלא רבה - שאין קול חזק יוצא מהכאה שעל גבי כלי עץ.

בדנפחי

דפטיש דהיינו קורנס של נפחים אסור להכות בו[רעג], דהוי קלא רבה ואולודי קלא אסור, לפי שקול המלאכה נשמע למרחוק, ואין הכל יודעים שהיא לצורך דבר האבד[עדר].

מגלי

לתקן במסר הגדול שרי, דלא מוליד קלא כלום - שאין זה משמיע שום קול[ערה].

באליי

ברר"א [-גרזן] אסיר, דהוי אולודי קלא טפי.

הא רבי יהודה, הא רבי יוסי

המחלוקת בין רבי יהודה ורבי יוסי היא בפירקא דלקמן (דף יב.), בענין מי שהיה יינו בבור [-המקום שהיין נופל בו אחרי שדרכו את הענבים בגת], ומחמת אונס שאירע לו לא הספיק להוציא היין משם ולהעבירו לחביות לפני הרגל, ואם ישהה היין בבור ולא יעבירנו לחביות עד אחר המועד יחמיץ והרי זה דבר האבד, דרבי יוסי לא בעי לשנויי לדבר האבד ועל כן מותר לו לשפוך את כל היין לחביות ולסתום את החביות במגופה כדרכו בכל השנה בלא שינוי. אבל רבי יהודה אוסר שם לשפוך את כל היין לחביות ולסתום את החביות במגופה כדרכו ומתיר רק לסתום את הבור בנסרים, משום שסובר שאף עבור דבר האבד אין לעשות מלאכה בלא שינוי, ומתניתין דשרי הכא כל הני - כל אלו [תיקון הציר והצינור וכו'] בלא שינוי משום שהם דבר האבד, בדעת רבי יוסי היא שנויה.

כמאן מדלין האידנא קביותא דדשא

כשיוצאין מסמרים של עץ מן הקורה שעל הפתח ועל ידי כך נופלת הקורה, מרימים אותה ומחזירים אותה למקומה וחוזרים ותוקעים את המסמרים במקומם, היינו כרבי יוסי דשרי למיעבד - שמתיר לעשות מלאכה במועד לצורך דבר האבד בלא שינוי אף שהוא מעשה אומן[רעו].

כוורי

(ה)כי[רעז] עשו דרך לנהר שיצאו מימיו[רעח], ועל ידי כך נשתיירו שם דגים הרבה[רעט].

כבשין

בחומץ ובמלח שקורין קונפושט"א [-דבר השמור במלח וחומץ לעמוד לימים רבים], ושנינו במשנה שרק אם יהיו ראויים להיאכל במועד מותר לכבשם במועד, אבל אם לא יהיו ראויים להיאכל במועד אסור לכבשם במועד, והכא נמי כיון שמלחן הרבה כדי להצניען תו לא חזו [-שוב אינם ראויים] במועד, ומדוע התרת למלחם במועד.

מתאכלי

ראויים הם להיאכל במועד.

אגב איצצא

על ידי שמושך המלח מהן על ידי שטיפה במים.

שיתין איצצי

לשון 'שיתין' הוא לאו בדווקא, אלא כלומר, רוחצין אותו הרבה פעמים[רפ].

שיתין איצצי[רפא]

מצצי ליה - מוצצים את המלח על ידי שטיפה במים ששים זימני - שישים פעמים[רפב].

רב איקלע

רב הזדמן במועד[רפג].

תילתא מילחא

השליש שהיה מלוח היה ראוי לאכילה אגב איצצא - על ידי שמצצו ממנו את המלח.

טוויה באחוה

צלה אותו במלח שהוא אחיו של הדג, שהרי המלח נברא מן המים כמו הדגים.

אשקיה באבוה

לאחר שצלאו, נותנו במים צונן, שהמים הם 'אביו' של הדג שהרי הדג נברא מהם כדלהלן.

אכליה בבריה

מטילין אותו בציר היוצא מן הדגים שהוא נחשב כ'בנו', וכך אוכלין אותו.

משתיה עליה אבוה

ששותין עליו מים שהם 'אביו' של הדג, שדגים נבראו מן המים במעשה בראשית (עירובין כז:).

למטען גופא

הגוף ישא את כובדם, כלומר לאחר אכילתו מהלך הרבה קודם שישן.

ולא למטען פוריא

המיטה לא תשא את כובדם, כלומר, לא ישן לאלתר אחריהם.

תחלי

שחלים[רפד].

הדרן עלך משקין בית השלחין

פרק שני - מי שהפך

יא:

מי שהפך את זיתיו

שהזמינן - שהכין את זיתיו ליתנם על גבי בית הבד כדי להוציא מהן שמן[א].

ואירעו אבל

ומדובר שאירעו אבל בשאר ימות השנה, שלא סמוך לרגל, והטעם שאינו יכול ליתנם על גבי הבד

ציונים והערות

הר"י מפריש (ד"ה כבשין), דהיינו שנתן עליהם רק מעט מלח. וכן נראה מדבריו (להלן ד"ה למימלח). ערב. רש"י (סוכה כג. ד"ה בהוצא). ורש"י בשבת (עז: ד"ה הוצא) פירש הוצא, גדר קוצים או לולבים. רעג. צריך עיון, שבדברי הראשונים מצינו שתי דעות בהסבר החילוק שבין נגרי לנפחי. מדברי הריטב"א (ד"ה ועד) מבואר, שהחילוק הוא בין מיני הכלים שעליהם מכים בפטיש, שאם הוא של עץ אין ההכאה עליו עושה קול גדול ומותר, ואם הוא של מתכת הרי ההכאה עליו עושה קול גדול ואסור, אבל אין חילוק בין הפטישים עצמם. ואילו התוספות רי"ד (ד"ה אמר) ביאר, שהחילוק הוא בין מיני הפטישים, שבפטיש של נפחים אסור לתקן מפני שקולו גדול, אבל בפטיש של נגרים שהוא קובע בו המסמרים אין קולו גדול ומותר. אולם בדברי רש"י נראה לכאורה שיש סתירה, שבדיבור המתחיל 'מתניתין' פירש שבמנעול של עץ מותר, ומשמע שסיבת ההיתר הוא הכלי שעליו מכים, ואילו כאן פירש שסיבת האיסור הוא כלי המלאכה דהיינו הפטיש. עדר. רש"י (סוטה מז: ד"ה עד). ערה. הר"ר בצלאל אשכנזי (הו"ד במלאכת שלמה מ"י) כתב על דברי רש"י אלו, שזה נראה לו טעות שהחוש מכחיש זה, ושמצא בספר מוגה שמגלי [מסור] אינו דרך אומנותו אבל חציני הוא דרך אומנותו. וכן פירשו בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה במגלי), בתוספות הרא"ש (ד"ה קלא), ובריטב"א (ד"ה ועוד). ונראה מדברי תוספות הרא"ש, שרב חסדא סובר שגזירת יוחנן כהן גדול לא היתה משום השמעת קול, אלא שכל מלאכת דבר האבד לא תיעשה בדרך אומנות אלא בשינוי בלבד. רעו. על פי ערוך (ערוך קוותא). רעז. כך הגיה בבארות המים (בר"ש"י). רעח. והיינו כעין מה שאמרו (לעיל י:) 'האי מאן דפתח מיא לארעיה אדעתא דכוורי שרי'. בארות המים (שם). רעט. אך ברש"י כת"י (ד"ה בדיתא, ד"ה לבאי) גרס 'בדיתא לבאי כוורי', ופירש 'בדיתא' המקום פומבדיתא היושב על נהר בדיתא, 'לבאי כוורי' הוצדו דגים הרבה. והריטב"א (ד"ה בדיתא) פירש, 'בדיתא לבאי כוורי', הנהר שנקרא בדיתא הוציא דגים. וראה גירסא ופירוש נוספים בהגהות הב"ח (אות א). רפ. רש"ש (בר"ש"י), על פי דברי תוספות (ב"ק לב: ד"ה שיתין). רפא. כך הגיה בהגהות הב"ח (אות ז). רפב. [אולי כוונת רש"י בדיבור זה, להדגיש שאין הכוונה שהביאו לפניו ששים דגים מצוצים, אלא שהביאו לפניו דג אחד שהיה מצוץ ששים פעמים, כלומר, הרבה פעמים]. ובדקדוקי סופרים (אות ג) הביא שבכת"י אין גורסים בדיבור הקודם 'כלומר רוחצין אותו הרבה פעמים', ויש רק דיבור אחד 'שיתין איצצי. מצצי ליה ששים זימני'. רפג. יש מן האחרונים שהקשה מדוע הוצרך רש"י לפרש כן. ויש שתירץ שפירש כן, לפי שרב לא היה אוכל בסעודת הרשות (חולין צה:), וגם שנראה מדבריו (שם פד.) שלא היה אוכל בשר ודגים בימות החול. רפד. אך רבינו שלמה בן היתום (ד"ה וכן) פירש, שתחלי הם תמרים שהם מכבידים על הגוף. א. שכך היה דרך ייצור השמן, שמתחילה צוברים את הזיתים ב'מעטן' [-מין כלי גדול], והזיתים מתחממים בו ומבשילים, ואחר כמה ימים הופכים אותם כדי לבדוק אם כבר התחממו כל הצורך, ולאחר מכן הופכים את הזיתים מהמעטן לבית הבד, שם היו טוחנים אותם, ומניחים עליהם קורה כבדה כדי לסחוט מהם את השמן. וכוונת רש"י שלאחר שהפך את

לאחר שכבר הפכם הוא **לפי שאבל אסור** בעשיית מלאכה[ב].

או אונס

היינו מילתא **אחריתי** - בבא זו, העוסקת במי שאירעו אונס היא ענין בפני עצמו, ואינה המשך דינו של מי שאירעו אבל, **כלומר**, יש לפרשה כהמשך לתחילת המשנה 'מי **שהפך את זיתיו**', וכאן מדובר כשהפכם **לפני הרגל**, **ואירעו אונס** כגון חולי, **ולא היה יכול ליתנם על גבי בית הבד** ולסיים את ייצור השמן קודם הרגל, ועתה **בא** כבר **הרגל**, ואדם זה מבקש לסיים את מלאכתו.

או שהטעוהו פועלים

או **שהשכיר** - ששכר פועלים למלאכת זיתיו, **ליתנם על גבי בית הבד קודם הרגל, ולא באו.**

טוען קורה ראשונה

כלומר[ג], נותנן על גבי בית הבד ברגל, וסוחט עליהן את הקורה **פעם אחת, דאי לא עביד הכי איכא פסידא יתירא** - שאם לא יעשה כן יהיה הפסדו רב.

ומניחו[ד]

בו - מניח את זיתיו ושמנו בבית הבד, **שלא** יסחוט יותר **עד לאחר המועד**, ואף אם יפסיד מעט מחמת כן[ה].

זולף וגומר כדרכו

כלומר, נותנו[ו] - נותן את זיתיו **על גבי בית הבד, וסוחט הכל.**

דכל מידי דשפוך קרי **זילוף**, זולף הוא שופך, וכאן הכוונה לשפיכת הזיתים על גבי בית הבד[ז].

פתח באבל וסיים במועד

התנא הזכיר תחילה שאלה בדיני איסור מלאכה בימי אבילות, דקתני '**מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל**', והתנא **לא פירש** מהו הדין במקרה זה, **האם** יכול **לטעון** קורה **באבילות אם לא. אלא** התנא עבר לדון בשאלה אחרת, **ומילי דמועד קא פריש** - פירש דיני איסור מלאכה בחול המועד, **דכי אירע** לו קודם המועד **אונס**, ולכן לא סחט את זיתיו, **טוען קורה ראשונה במועד**[ח].

אסור בימי אבלו

כלומר, להכי לא פריש - לכן לא פירש התנא את דין גמר מלאכת השמן בימי אבלו, ללמדנו **דאסור לו לטעון אפילו** קורה **ראשונה בימי אבלו.**

לא מיבעיא בימי אבלו

דאין האבל **אסור** במלאכה **אלא מדרבנן**, דבודאי שרי לטעון קורה **ראשונה**.

אלא אפילו

בחולו של **מועד**, **דאסירא** ביה **מלאכה מדאורייתא**, **דכתיב** (שמות כג טו) **'את חג המצות תשמור שבעת** ימים', וכאשר הזכיר הכתוב שמירה בכל שבעת ימי החג, והלא כל 'שמירה' היא אזהרת לא תעשה, **לימד** בכך **על כל החג שהוא אסור** במלאכה, וגם חול המועד בכלל[ט].

במקום פסידא שרו רבנן

לטעון קורה **ראשונה** אפילו בחול המועד[י].

העושין לאבל

שאחרים רשאים לעשות עבורו, **אבל הוא עצמו אינו רשאי** לעשותן[יא].

כדו נגוף

אם יש צורך לכסות את כדו של האבל **במגופת** החבית[יב].

זיתיו הפוכין

נותנין אותן **על בית הבד וטוענין** לו **קורה ראשונה**[יג]. **אבל הוא עצמו אינו עושה,** אף על פי שטעינת קורה ראשונה מותרת בחול המועד[יד], אסורה היא לאבל, **והיינו כרב שישא דאמר דברים המותרין בחולו של מועד אסורין בימי אבלו.**

ופשתנו להעלות מן המשרה

כל הני - כל אלו המלאכות המוזכרות בברייתא, שמותר לעשותן עבור האבל, **אית בהו פסידא אי לא עביד להו** - יהיה הפסד אם לא יעשום עבורו[טו].

משהגיע עונת המים שלו

כשהגיע זמנו של האבל **להשקות את השדה** שלו ושל שכניו, שכך היו נוהגין, **שכל אחד ואחד** מבעלי השדות באותה בקעה **משקה כל השדות** שבבקעה, **איש** איש ביומו, **או** כל אחד **בשבוע** אחד[טז].

שדה ניר

שדה חרושה[יז].

שדה העומדת לפשתן

שאם **לא** תזרע **עכשיו**, מכאן **ואילך אינו ראוי לפשתן**, מפני שעונת זריעתו קצרה.

אמרו לו

חכמים השיבו לרבי יהודה **שלא תזרע שדה ניר** ושדה **פשתן**, מפני שגם **אם לא תזרע בבכיר** - במוקדם **בשדה ניר**, **תזרע באפל** - במאוחר, **ולא** הוי **פסידא יתירא**. ובשדה פשתן יוכל לזרוע מין אחר.

והגיע עת הרגל

שהכל **צריכין לו,** לרחוץ או להסתפר קודם הרגל, הרי זה **יעשה,** כיון **דאית ליה פסידא,** במניעת מלאכה בימים אלו, **ואיכא נמי צורך רבים,** על כן בצירוף שניהם התירו לו לעשות. **ולא גרסינן הכא בצינעא,** כי בודאי מותר לעשות אפילו בפרהסיא **דהא** אומן **לרבים הוא**[יח].

האריסין

מקבלי **השדות** (לשנים) [לשמור[יט]] ולעבוד בהם, על מנת לקבל שכר **לשליש ולרביע**[כ].

החכירים

שקיבל שדה **לשמירה ולעובדה,** וכל יבול הקרקע יהא של החוכר, אלא שהתנו **לשלם** שכר לבעלים, כגון **סכום כך וכך כורין** של תבואה **אני** נותן לך **ממנה**[כא].

והקבלנים

שקיבלו שדה **לשומרה** ולעובדה **למשך זמן**

ציונים והערות

הזיתים במעטן הרי הם מוכנים ליתנם על גבי הבד, ואין להשהותם עוד קודם שיסחוט את שמנם. ורש"י כת"י (ד"ה מי, ד"ה נורו) פירש שכבר הפכם לתוך בית הבד, ועתה צריך לסחוט מהם את השמן. ויש מפרשים שגם טחן כבר את הזיתים [והפך אותם בריחים תחת האבן המתגלגלת עליהם]. תוספות רי"ד ור"ן (ד"ה מי שהפך). **ב. רש"י** מפרש שהמשנה דנה על שני נושאים נפרדים, על איסור עשיית מלאכה בימי אבילות, ועל איסור עשיית מלאכה ברגל, ובשני המקרים צריך לדון האם כשהפך את זיתיו קודם שבאו ימי האיסור, התירו לו לסיים את מלאכתו. אמנם יש מן הראשונים [רש"י כת"י (ד"ה זאת), ורבינו יהונתן (ד"ה מי שהפך), ועוד] שפירשו שמדובר כשאירע לו אבל סמוך לרגל, ומחמת איסור המלאכה בימי האבילות, לא סיים את יצור השמן קודם המועד, והנידון במשנה אם במקרה כזה יש להתיר לו לסיים את מלאכתו בימי חול המועד. **ג. כוונת** רש"י שאין להוכיח ממה שנקט התנא 'טוען קורה ראשונה' שמדובר כשהזיתים כבר נתונים על גבי הבד [כשיטות הראשונים המובאים לעיל (בהערה)], אלא כוונתו שנותנם על גבי הבד וטוען עליהם את הקורה. **ד. בפירוש** רבינו גרשום [שכל דברי רש"י כאן לקוחים מדבריו אות באות] כתוב 'ומניחן'. **ה. כמשמעות** דברי רש"י בדיבור הקודם, שלא הותרה המלאכה לדעת רבי יהודה אלא כדי למנוע הפסד מרובה. **ו. בפירוש** רבינו גרשום 'נותנן'. **ז. רבינו** עובדיה מברטנורא (מ"א), וכן העתיק בקרבן העדה (ה"א ד"ה זולף). וראה במשנה ברורה (סי' תקלח סק"ה) שהבין בדברי רש"י שזולף היינו שסוחט את הזיתים היטב. וכן רש"י כת"י (ד"ה זולף) פירש שזולף היינו ממצה, סוחט היטב. והרמב"ם (פירוש המשניות מ"א) פירש שזולף הוא הגורף את הזיתים מהבור. **ח. רש"י** לשיטתו לעיל (ד"ה ואירעו) ש'אירעו אבל' האמור במשנה מדבר באבל שאינו סמוך למועד. והראשונים שמפרשים את דברי הגמרא באבל הסמוך למועד, מפרשים כאן את קושיית הגמרא כך, מאחר שהתנא מדבר באופן שהפך את זיתיו ואירעו אבל, ומיד לאחריו הגיע המועד, ופתח אם כן את דבריו באיסור עשיית מלאכה באבל, היה עליו לפרש שהיתר טעינת קורה ראשונה על גבי הזיתים נוהג גם באבל שאינו סמוך למועד, כשם שפירש שהיתר זה נוהג במועד גם אם אינו סמוך לאבל [אם אירעו אונס], ומדוע התנא לא נהג כך, ולא פירש היתר באבל שאינו סמוך למועד. רש"י כת"י (ד"ה פתח), רבינו יהונתן (ד"ה מניחו). **ט. על** פי רש"י בחגיגה (יח. ד"ה את חג). וראה שם מקורות נוספים לאיסור מלאכה בחול המועד. ובתוספות שם (ד"ה חולו) שהביאו דעה שאיסור מלאכה בחול המועד אינו אלא מדרבנן, וכוונת הגמרא כאן לומר שהוא כעין איסור דאורייתא, כיון שהסמיכוהו על המקרא. **י. מפני** שגם אם המלאכות אסורות בחול המועד מן התורה, אך 'לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת' (חגיגה יח.). **יא. ראה** מסכת שמחות (פ"ה ה"א-ג), שם מוכח כן, שלא התירו מלאכות אלו אלא על ידי אחרים. **יב. רש"י** מזכיר 'חבית' אף על פי שהברייתא מזכירה 'כד', מפני ששניהם נקראים בשני השמות, כמבואר בגמרא (ב"ק כ.). רש"ש (גרס"י). **יג. גם** כאן מבאר רש"י שהגם שבברייתא הוזכרה רק טעינת הקורה, גם הנתינה על גבי בית הבד בכלל. מפני שהזיתים ההפוכים עודן במעטן, ויש צורך ליתנם על גבי בית הבד. וראה לעיל (ד"ה טוען). **יד. כשאירעו** אונס. **טו. הפשתן** ירקב, והצמר ישרף, וכן בכולם. **טז. כך** שיטת רש"י שהותרה ההשקיה עבורו מפני שמלבד ההפסד שיש לו במניעתה, יש בכך נזק גם לשכניו. קרבן נתנאל (סי' א אות ג). וראה ביאורי הפשט (בהערה) ביאורים נוספים. הרמב"ן (תורת האדם, שער האבל ענין האבלות ד"ה אלו דברים) הביא בשם רש"י שמה שנאמר כאן בברייתא 'ומרביצין לו שדהו משתגיע עונת המים שלו' היינו דווקא 'הרבצה' שהיא השקאה מועטת שעושים לירקות. וסיים שאין פירושו מחוור. וראה יד דוד (גרס"י) שביאר מקור דבריו מרש"י לעיל (ו: ד"ה שרי) שפירש כן תיבת 'מרביצין'. ומדברי הקרבן נתנאל נראה שהפירוש שהביא הרמב"ן אינו מתיישב עם פירוש רש"י שלפנינו [מפני שלפי הפירוש המובא ברמב"ן בשם רש"י, ההיתר להרביץ שדהו של אבל הוא מפני שההרבצה היא דבר האבד, שאם לא מרביצים את הירקות, לא יצמחו. אבל לפי פירוש רש"י שלפנינו ההיתר הוא מפני הפסדם של שכניו לבקעה]. **יז. בבבא** בתרא (כד: ד"ה ומנירו) פירש רש"י שניר היא חרישה שחורשים בימי הקיץ ואין זורעים בה עד ימות החורף כדי שימותו שרשי הקוצים והעשבים. **יח. במסכת** שמחות (פ"ה ה"ז) הגירסא לפנינו 'עושה בצנעא' [והגר"א הגיה שם 'הרי זה יעשה', ומחק את תיבת 'בצנעא']. אכן יש ראשונים שגרסו בפירוש גם בדין זה שצריך לעשות בצינעא, ראה פסקי הרי"ד (ד"ה רשב"ג), רמב"ן (תורת האדם, שער האבל ענין האבלות ד"ה דברים המותרין), שבלי הלקט (הל' שמחות סי' לה), ועוד. וביאר המאירי (ד"ה היה האבל) בגירסתם, שגם כשעושה לרבים, מכל מקום יצניע את עצמו כמה שאפשר לו. **יט. הגהות** וציונים. **כ. כלומר,** שכל פירות השדה לבעליה, והאריס מקבל שליש או רבע מהיבול, כפי מה שהתנו ביניהם. והטעם לזה מבואר בתוספות (ב"מ קג: ד"ה ואזל) שבאריסות בעל הקרקע נותן את כל ההוצאות שצריך להוציא בזריעה ובגידול, והאריס עובד באדמתו, על כן היבול של הבעלים, והאריס רק מקבל כתשלום חלק מהיבול כפי מה שהתנו. **כא. מה** שכתב רש"י 'ממנה', כוונתו שכל זמן שיהיה יבול משדה זו, מקבל בעל השדה את חלקו ממנה [בין אם היבול משובח או גרוע], ואם לא תתן השדה יבול, אף על פי כן יצטרך החוכר לקנות תבואה בשוק ולשלם לו

פלוני, בשכר שישלם להם בעל השדה סכום כך וכך, **בין** אם יהיה היבול בשדה **הרבה או מעט**[כב].

בכל אלו, אם אירעה אבילות לעובד האדמה, **הרי אלו יעשו**[כג] **אחרים בשבילם**[כד], מפני שיש הפסד לבעל השדה אם ימנעו מעבודה[כה].

הגמלים והספנים הרי אלו לא יעשו

אם האבלים עוסקים במלאכת גמלים או ספינות[כו], **לא ישכירו** את עצמם למלאכה זו בימי אבילותם **לכתחילה** - מתחילה, אם לא היו מושכרים לה מקודם. **לפי שהמלאכה שלהם הוא, ואין** אדם מפסיד בדבר זולתם[כז], על כן אין להם לעסוק בה בימי אבלם.

ואם היו מוחכרין או מושכרין

אם היו הגמלים והספנים מוחכרים או מושכרים **הם** או בהמתם **אצל אחרים** למהלך חדש או חדשים, ואירע להם אבל, לגמלים ולספנים[כח], **הרי אלו יעשו הם לעצמן ולא יפסידו כל שכרן, ובעלים נמי לא יפסידו**, ומאחר שיש בדבר הפסד גדול לאבל, וגם הפסד לבעלים שהם משועבדים לו עוד קודם האבילות, מותר להם לעסוק במלאכתם בעצמם[כט].

והכא לא קתני שיעשו על ידי אחרים כפי ששנינו לעיל לענין אריסים. והטעם לכך הוא, **שהרי** הגמלים והספנים **הן בעצמן מושכרין** לבעלים, ובאמצע הדרך לא ימצאו פועלים אחרים רק ביוקר, וגם יצטרך לפרק משאו ולהטעינו מחדש, ולכן האבל עצמו משועבד לעסוק במלאכה. **אבל אריסים אפשר להם על ידי אחרים בעבודת קרקע**, כיון שבדרך כלל יוכלו למצוא פועלים אחרים לעבודת הקרקע במחיר שוה[ל].

שכיר יום

פועל שהשכיר את עצמו לעבודת יום **אחד**, ואירעו אבל[לא], **ואפילו** מקום עבודתו הוא **בעיר אחרת** שאינה עירו, **ואין יודעין שם שהוא אבל, וליכא משום מראית העין** - ולכן אין חשש של מראית העין שיראו שאבל עושה מלאכה.

לא יעשה

הואיל ובידו לחזור בו משכירותו, כדאמרינן (ב"ק קטז:) 'פועל חוזר בו **ואפילו בחצי היום**'[לב], **וליכא פסידא כולי האי** - ואין כל כך הפסד, לא לפועל [שלא יפסיד אלא שכר ימי האבילות עצמם] ולא לבעלים[לג].

אם היתה מלאכת אחרים בידו

כאשר האבל עושה מלאכה אחרים **בביתו, כגון** שקיבל בגד לארוג, **הואיל וברשותיה לגומרו לאחר זמן**, ואינו משועבד לעשותו דווקא בימי אבילותו, **הרי אלו לא יעשו**.

ואף על פי שבקיבולת

(אחרים)[לד] **היא**, שקיבל עליו **לצמיתות** - בצורה פסוקה ומוחלטת[לה] את **אותו בגד לאורגו בכך וכך**.

קיבולת

שקיבל לעשות בכך וכך (שרי) [שכר[לו]].

כדידיה דמיא

מלאכה הנעשית בקיבולת חשובה כמלאכתו, **ואסור** לעסוק בה בימי אבלו, **אבל שאינה קיבולת, דלא הוה כדידיה** - שאינה כשלו, אלא הוא שכיר ופועל של בעליה, **שרי** - יש יותר סברא להתירה.

בביתו

בביתו של האבל **לא יעשו אותו**[לז] - לא יעסקו אחרים במלאכתו, משום חשד, שיאמרו **הוא בעצמו** מסייע במלאכה. **אי נמי**, משום חשד אחר, **שלא יאמרו** שבימי אבלו השכירו לזה **הפועל**[לח].

גמלא

צמד בקר בשותפות בין שניהם, **שור אחד** לזה ושור אחד לזה.

איתרע ביה אבלא

אירע דבר **אבילות**[לט].

פסקיה לגמליה

הפסיק את שורו מן הצמד, **ולא** שלחו לחרוש בשדה, **לפי שהיה אבל** והאבל **מצווה על שביתת בהמתו** מדרבנן[מ].

להפסד דידיה לא חייש

מר בריה דרב אחא אינו חושש על הפסדו, **דלא קא מעבד ארעא מגמליה** - שאינו מעבד את אדמתו עם שוריו, **משום דאבל הוא**.

לפסידא דאחריני

מדוע על הפסדם של אחרים, כגון של **מריון** שותפו, **לא חייש, דלא קא משדר לגמליה, הוי ליה פסידא** - שאינו שולח את שורו לעבוד, וגורם לו הפסד **דלא** הוה ליה בהמה לחרוש, וכיון דשרי, **כדתניא אם היו מוחכרין וכו'**, ושורו המשועבד לשותפו נחשב אף הוא כמוחכר ומושכר, אם כן הוה ליה **למיחש אפסידא דחבריה** - היה לו לחשוש להפסד של חבירו.

אדם חשוב שאני

דהא והא אסור לדידיה למיעבד - לאדם חשוב אסור לעבוד בבהמתו בעצמו, ואסור לו למוסרה לשותפו שיעבוד בה.

יב.

מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור

אסור ליתן מלאכה לנכרי בקיבולת קודם השבת, **כי עבדי ליה בשבתא** - כאשר הנכרים עושים אותה בשבת. **דידעי כולי עלמא** - מפני שהכל יודעים שהנכרי עוסק במלאכתו של ישראל, **ואמרי** - והם חושדים ואומרים, **היום בשבת יהב ליה**[מא].

מקשה רש"י, **והא דשרי בית הלל בפרק קמא דשבת** (דף יז:) **ליתן כלים לכובס** נכרי **בערב שבת עם חשיכה**, כאשר יש חשש שהנכרי יכבס את הבגדים בשבת, ואף על פי כן התירו בית הלל, **ואפילו** כאשר הנכרי עוסק במלאכה **בתוך התחום**, ומדוע אסר שמואל לתת קיבולת לנכרי בתוך התחום. מתרץ רש"י, **משום דכביסה בנכרי מידי דלא מינכר וליכא חשדא** - כאשר נכרי מכבס בשבת, לא ניכר של מי היא, שאין אדם מכיר שאלו כליו של פלוני[מב], ולא יבואו לידי חשד, **אבל** שמואל עוסק **במידי דמינכר** - בדברים הניכרים

ציונים והערות

כפי מה שהתנו [ראה סמ"ע (סי' שכ סק"ג)]. **כב. ובזה** חלוק קבלן מאריס, שאריס מקבל חלק מהיבול, אם יהיה יבול רב יגדל שכרו, ואם מעט, גם שכרו יהיה מועט. ואילו קבלן מקבל סכום קצוב מראש, בין אם יהיה היבול רב או מעט. ואילו החילוק בין אריס לחכיר הוא שהחוכר מקבל את כל היבול ומשלם סכום קבוע, והקבלן נותן את כל היבול ומקבל סכום קבוע. כך ביאר הרש"ש (ברש"י) בדברי רש"י. אבל הב"ח (יו"ד סי' שפ ס"ז) ביאר בדבריו שגם קבלן הוא כחוכר שמקבל את כל היבול, אלא שהחוכר משלם מספר ידוע של כורי תבואה, והקבלן משלם סכום כסף ידוע. וכן נראה מדברי הש"ך (יו"ד שם ס"ק יג). **כג. בפירוש** רבינו גרשום תיבות אלו הן דיבור בפני עצמו. ונראה שגם ברש"י צריך להיות כן. **כד. משמע** מדברי רש"י שגרס בגמרא 'הרי אלו יעשו אחרים בשבילם', וכפי הגירסא הכתובה לפנינו. רא"ש (סי' ג). אמנם כתב הרא"ש שבשום ספר לא נמצאת גירסא כזו, אלא 'הרי אלו יעשו'. ושורש המחלוקת היא, שלגירסת רש"י ופירושו מדובר שהאריסים והחכירים והקבלנים [וכן שאר המנויים להלן בברייתא], הם האבלים בעצמם, ועל כן לא יעשו מלאכתם, אלא אחרים יעשו במקומם. אבל לגירסת הרא"ש ופירושו [כשיטת רבינו חננאל, רי"ף, רמב"ם (אבל פ"ה הי"א), ראב"ד (הו"ד ברא"ש שם), ועוד] מדובר שאירע אבל לבעל הקרקע, והנידון הוא האם אריסיו חכיריו וקבלניו רשאים לעבוד בשדהו בימי אבלו. ועל כן אין מקום להורות שיעשו אחרים עבורם, אלא האריסים עצמם יעשו את מלאכתם כדי שלא יפסידו מאבילותו של בעל השדה. **כה. רש"י** כת"י (ד"ה קבלנין). וכפי שמשמע גם ברש"י שלפנינו להלן (ד"ה ואם היו). **כו. רבינו** גרשום (ד"ה הגמלין). וראה רש"י כת"י (ד"ה החמרין) שפירש בבבא זו שהחמרים והגמלים הם אנשים שדרכם לשכור חמורים וגמלים וספינות מאחרים כדי להוליך עליהם סחורה לצורך עצמם. אבל אחרים פירשו שהחמרים והגמלים הם פועלים שמנהיגים חמורים גמלים וספינות של אחרים, לצורך הבעלים [ראה רמב"ן בתורת האדם (שער האבל ענין האבלות ד"ה מו"ק האריסין)]. **כז. לשון** הרא"ש (סי' ג) בהעתיקו את דברי רש"י. **כח. רש"י** לשיטתו שמדובר כאן כשהאבל אירע לפועלים. הראשונים שהוזכרו לעיל (בהערה) מפרשים גם כאן כשאירע האבל לבעל הגמל והספינה, והנידון אם גמליו וספניו יכולים לעסוק במלאכתם. **כט. הרא"ש** (סי' ג) כתב על דברי רש"י שהיא קולא גדולה להתיר לאבל לעסוק במלאכה בעצמו מחמת הפסד ממונו מעט. אך במרדכי (רמז תתסח) ובהגהות מיימוניות (אבל פ"ה אות ט) כתבו שבאופן זה אם לא יעשו יפסידו אף את השכר העתיד לבוא לאחר ימי האבל, דהיינו שכר כל החודש כולו, וזה ודאי אין להם להפסיד, ולכן יעשו אף בימי אבלם. וכתב המהרש"ל (שו"ת, סי' סו) שבודאי כך גם כוונת רש"י. **ל. על** פי חזון איש (או"ח סי' קלה ד"ה אלו דברים) בביאור שיטת רש"י. **לא. ולשיטת** ראשונים אחרים מדובר שאירע אבל לבעל הבית (ראה לעיל). **לב. ומשמע** מדברי רש"י שגם אם אירע לו האבל באמצע הדרך, כיון שאינו אלא שכיר יום אינו משועבד לבעל הבית ועליו להפסיק מיד, באמצע היום. חזון איש (או"ח סי' קלה ד"ה אלו דברים). **לג. ב"ח** (יו"ד סי' שפ ס"י). **לד. תיבה** זו נראית מיותרת. רש"ש (ברש"י). וכן הוא ברש"י כת"י. **לה. ראה** תרגום אונקלוס ורש"י על הפסוק (ויקרא כה כג) 'והארץ לא תמכר לצמיתות'. **לו. על** פי כתבי יד. הגהות וציונים. וכן הוא בפירוש רבינו גרשום. ולכאורה דברי רש"י בדיבור זה הם חזרה על דבריו בדיבור הקודם בביאור המושג 'קיבולת', שקיבל לעשות תמורת סכום קצוב. אלא שבדיבור זה הביא את דברי רבינו גרשום בפירושו [והדיבור הקודם הוא לשון רש"י כת"י]. **לז. הב"ח** (אות ג) גרס 'לא יעשו אותו אחרים', וברש"י כת"י הגירסא 'לא יעשה אחר'. **לח. ואסור** לאבל לשכור פועלים שיעסקו במלאכתו בימי אבלו. **לט. והגמרא** מכנה 'מילתא' [-דבר] סתם, כדי לא להזכיר ענין אבלות ללא צורך. **מ. דברי** רש"י מתפרשים כפשוטם על דרך ששנינו במסכת שמחות (פ"ה ה"א) 'אבל כל שבעת הימים אסור לעשות מלאכה, הוא ובניו ובנותיו ועבדיו ושפחותיו ובהמתו'. והיינו שאסור שמלאכתו תיעשה על ידי בני ביתו או עבדיו ובהמותיו. אמנם בבית דוד (הקדמון, שו"ת, יו"ד סי' קפא) הבין מדברי רש"י שלגבי בהמת האבל יש איסור מיוחד שתעסוק בכל מלאכה, אפילו במלאכת אחרים שאינה לצורך האבל כלל [ומכל מקום בודאי אין איסור זה שוה לאיסור 'שביתת בהמתו' בשבת, שהרי בשבת אסור שבהמתו תעשה מלאכה אפילו כשהיא מושכרת לגוי, ואילו לגבי אבל שנינו שאם היתה בהמתו מוחכרת ומושכרת, עושים בה מלאכה]. וצריך ביאור מנין נלמד איסור נוסף זה. וראה שם שמדברי המבי"ט (שו"ת, סי' רס) מוכח שאין איסור אם בהמתו של אבל עושה מלאכה עבור אחרים, באופן שאין האבל מרויח מכך מאומה. **מא. וברש"י** כת"י (ד"ה אבל) יש גירסא שהחשד הוא שהישראל ילך ויסייע להם. **מב. לשון** הרמב"ן (ע"ז כא: ד"ה אבל). ולכן מותר אפילו במכבס בפרהסיא על גב הנהר. בעל

18/06/2018

שהנכרי עוסק במלאכת ישראל, ולכן **בתוך התחום אסור** משום **חשדא**[מג].

אבל אי איכא מתא דמקרבא להתם

אם ישנה עיר אחרת הסמוכה [ל]**אותן**[מד] **פועלים נכרים, אסורים** ישראל למסור להם מלאכה שיעסקו בה בשבת, משום **דאינהו** - בני אותה עיר **ידעי דהני נכרים עבדי ליה מלאכה** בשבת, והם יבואו לחשוד **ואמרי, בשבתא יהב להו**[מה].

אסור

להעסיק קבלנים נכרים, מפני החשד **דאמרי** היום **יהבו ליה**.

סיועי הוה מסייע בתיבנא

מר זוטרא היה מסייע לקבלנים הנכרים, **שהיה** נותן להם תבן **למלאכה, דהואיל והוא מסייע בהדייהו, אסור** להניחם לעסוק במלאכתו אפילו מחוץ לתחום[מו].

אבונגרי

מסדרי שולחנות[מז].

למיעבד עבידתייהו

אם נשבר השלחן במועד שרי לתקנו.

שרשוי

אינם מקבלים שכר ממש תמורת עבודתם אלא רק ריוח **בעלמא**, כדי דמי **סעודתם, דקא אכלי בהדייהו** - שכאשר הם מתקנים את השולחנות הם מקבלים את סעודתם משולחן ראש הגולה, ואינם זקוקים להוציא הוצאות לקנות לעצמם סעודה, וכיון שאינם נוטלים שכר, **לא קא חשיב מלאכה**, אינם נחשבים כעוסקים במלאכה[מח].

מקבלין קיבולת

נותנה - מוסר את המלאכה בקיבולת לנכרי, על מנת לעשותה **אחר המועד**[מט].

אין מרביעין בהמה

משום דעביד מלאכה בחולו של מועד[נ].

אין מרביעין

אין **אוחזין** הבהמה ומביאין עליה זכר[נא].

בבכור

דקעביד ביה מלאכה[נב], וכתיב (דברים טו יט) **'לא תעבוד בבכור שורך'**[נג].

מדיירין

מכניסין בהמה לשדה כדי **שיוציאו** שם את הזבל שלהן, ועל ידי זה מזבלין ומשביחין את השדה.

אין מסייעין אותן

אסור לסייע לבהמה **לבא בשדה**[נד], **או אם** רועים **נכרים** הם שהביאו בהמתם לשדה של ישראל, **אין מסייעין להם להסיען** - להעביר את הבהמות **ממקום למקום** כדי שתזבל כל השדה, **ואפילו בבאין מעצמם**.

לנער

פירוש תיבת 'לנער' הוא **'לשמור'**. ודברי הברייתא מתפרשים **כגון אם** רועים **נכרים הם** שהביאו את צאנם לשדה של ישראל, והם זקוקים לשומר שיסייע להם בשמירת הצאן, אסור לישראל למסור להם שומר[נה].

שכיר שבת

ששכרו **לכל השבוע** לדייר שדהו.

שבוע

ששכרו **לשבע שנות השמיטה**.

מסייעין

מותר לסייע בידם **כאילו** השדה **של נכרים** הוא[נו].

ציונים והערות

המאור (ד"ה אמר שמואל). **מג. רבינו תם** (ספר הישר, תשובות סי' ו) הקשה, שאם אכן בדבר שניכר של מי הוא יש חשד, כל שכן שהיה ראוי לאסור לתת מערב שבת חיטים לריחים של מים, שמשמיעים קול של טחינה בשבת, אלא ודאי גם בדבר מפורסם מותר, ואין אנשים חושדים בישראל ששם את החיטים בשבת, וכל שכן שיש להתיר על ידי קבלנות נכרי. ועוד, שבמסכת עבודה זרה (כא:) התירו להעסיק אריס נכרי בשדה של ישראל בשבת, אף על פי שבודאי ידוע לכל ששדה זו של ישראל היא. על כן דעת רבינו תם שכל קבלנות על ידי נכרי מותרת בשבתות ובמועדים, והאיסור שנאמר כאן הוא רק לגבי אבילות. ודעת בעל המאור (ד"ה אמר שמואל) שקבלנות מותרת בין בשבת ובין באבילות, והאיסור שנאמר כאן הוא לגבי 'קיבולת', דהיינו שהמקבל אינו מרויח ממעשיו כי אם את שכרו [כבנין בית, שהמקבל אינו דר בו כלל, ולא כאריסות שהאריס נוטל חלק מהיבול], וקיבולת אכן אסורה כשהיא בפרהסיא ובתוך התחום. ודעת ר"י (הו"ד בתוס' ע"ז שם ד"ה אריסא) והרמב"ן (ע"ז שם ד"ה אבל) שכל קבלנות שבעליה ידועים והיא בתוך התחום אסורה בין בשבתות ובין באבילות, ולא הותרה אלא אריסות שדה וכיוצא בה, דברים שמפורסם לכל שדרכם באריסות ולא יבואו לחשוד שהעובד הוא שכיר יום של בעל הבית. בין לדברי בעל המאור ובין לדברי ר"י והרמב"ן מיושבת קושיית רבינו תם על רש"י מהסוגיא בעבודה זרה, או מפני שאריס נוטל חלק ביבול, ועל כן ניכר שעוסק לצורך עצמו, או מפני שמנהג האריסות בשדות מפורסם לכל [אלא שהרש"ש (ברש"י) העיר שלפי הטעם שהזכיר רש"י לאיסור העסקת קבלן גוי, שמא יאמרו שבשבת מסר לו, לא יתיישבו הטעמים שכתבו הראשונים להיתר אריסות. והניח בקושיא]. ואת קושיית רבינו תם מנתינת חיטים לריחים של מים תירצו תוספות (ע"ז שם), שאינה דומה טחינת החיטים הנעשית מאליה לנכרי העושה מלאכה בידים, והוא נראה כמי שציוהו ישראל לעסוק בה בשבת [והמגן אברהם (סי' רנג סק"כ) הבין בדברי התוספות שהקולא בטחינת חיטים הוא מפני שאין בה איסור תורה אפילו אם יתן את החיטים לריחים בשבת [ראה במחצית השקל (שם). והנתיב חיים (שם) כתב על דברי המגן אברהם הללו שהם הגהה]. אמנם רבים מהאחרונים [אבן העוזר (סי' שכח), דגול מרבבה, רבי עקיבא איגר (במגן אברהם שם), ועוד] חולקים על המגן אברהם וסוברים שיש איסור תורה בנתינת חיטים לריחים של מים, ואף על פי כן כתבו תוספות שטחינה הנעשית בשבת מאליה אינה דומה למלאכה הנעשית בידים על ידי גוי, שמביאה יותר לידי חשד]. [יש מקום לציין שכפירושו של רבינו תם, שסוגייתנו מדברת באבילות, הובא ברש"י כת"י (ד"ה אדם חשוב) בשם 'לישנא אחרינא'. וכן הביא רבינו תם עצמו בספר הישר שמצא 'לשון אחר בפירוש' שמפרש כפירושו. אבל ברש"י שלפנינו לא הובאה לשון זו]. **מד. גירסת** הרש"ש (ברש"י) 'לאותן' [מפני שלולי הגהה זו משמע שהפועלים הנכרים עצמם אסורים, ובודאי אין הדבר כן, מפני שהאיסור הוא על ישראל המוסר

להם מלאכה]. וכן מפורש בפירוש רבינו גרשום, 'אבל אי איכא מתא דמקרבא התם לאותן פועלין גוים, אסור, דידעי כולי עלמא דהני גוים עבדי ליה מלאכה בשבת'. **מה. והיינו** כשגרים באותה עיר יהודים, אבל מגורי גויים אינם אוסרים. ספר האורה (לרש"י, ח"ב סי' נג). ואין חוששים שמא יזדמנו אורחים יהודים לאותה עיר ויראו את הגוי עוסק במלאכתו של זה, כיון שמן הסתם אין דרך יהודים לשבות אלא אצל יהודים. מגן אברהם (סי' רמד סק"ח). **מו. והיינו** שסיפק להם את התבן בשבת, אבל אם היה מספק להם קודם השבת, אין איסור בדבר. שולחן ערוך הרב (סי' רמד ס"כ, קונטרס אחרון אות י). ורש"י כת"י (ד"ה איכא - השני) פירש שהקבלנים הנכרים לקחו תבן מבית התבן של מר זוטרא בלי ידיעתו, ואף על פי כן לא רצה להשתמש בבית מאחר שנבנה בסיוע התבן שלו. ויש גורסים שעבדיו של מר זוטרא סייעו בתבן לקבלנים הללו [ראה הגהות וציונים]. **מז. כך** פירש גם הערוך (ערך אבנגרי), וביאר בשם 'תשובות' שהמילה היא בפרסית, ופירושה הוא 'ממונה על שולחן המלך', כי שולחן בלשון פרסי 'אבון' והמלך 'גאר'. **מח. משמעות** דברי רש"י כפירוש הרא"ש (סי' ט) שמדובר בשמשים יהודים, ומלאכת תיקון השולחנות מותרת במועד לצורך המועד, ומכל מקום אם יטלו עליה שכר נחשבת פעולתם כ'עובדין דחול', אך כיון שאינם נוטלים שכר ממש אלא רק ריוח סעודתם, אין כאן מלאכה אסורה כלל. וישנם פירושים נוספים בביאור ענין האבונגרי, ראה ביאורי הפשט, וחלקם אינם מתיישבים עם דברי רש"י כלל. **מט. רבינו תם** (ספר הישר, תשובות סי' ו) הקשה על פירוש 'רבותינו' שמפרשים שמקבלין קיבולת היינו שמותר למסור קיבולת לגוי, שאם כן היה לו לומר 'נותנים קיבולת'. לכן פירש רבינו תם שהברייתא מדברת על האומן שמקבל את הקיבולת, שמותר לו לקבלה במועד, אפילו באומן ישראל, וכל שכן בגוי, ובלבד שמקבלה כדי לעשותה אחר המועד. ומשמע שעל מנת לעשותה במועד אסור, לישראל מפני איסור מלאכה במועד, ולגוי מפני שמסרוה לו במועד עצמו. ומכאן דייק רבינו תם שאם מסרו מלאכה בקיבולת לגוי לפני המועד, מותר לו לעשותה במועד [וכמו שהובא לעיל מדבריו בהערה, שלשיטתו כל האיסור בתוך התחום הוא דווקא באבל ולא בגלל איסור שבת או חול המועד]. **נ. והיינו** מפני הטורח. רבינו יהונתן (ד"ה אין מרביעין - הראשון). וראה בשבט הלוי (שו"ת, ח"ו סי' לה) שהבין הדברים כפשוטם שנחשב מלאכה במועד, ואף שודאי אין כאן מלאכה דאורייתא, מכל מקום חכמים גזרו משום שנראה כעובד בבהמה. **נא. המשנה למלך** (מעילה פ"א ה"ט) מצדד שאין ההרבעה נחשבת כעבודה של הזכר, אלא של הנקבה שמביאים עליה את הזכר. וסיים שלדבריו אין איסור הרבעה בבהמת פסולי המוקדשין אלא כאשר הנרבעת היא מפסולי המוקדשין, אבל על הרובע אין איסור. וכתב המעשה רוקח (שם) שהמשנה למלך דייק כן מדברי רש"י שכתב שהאיסור הוא לאחוז את הנקבה כדי להביא עליה זכר. אך הקשה שאין השכל מקבל לומר שהמלאכה היא רק מצד הנקבה ואילו הזכר אינו עושה מלאכה. וראה עוד באריכות בביאורי הפשט בשיטות האמורות בענין זה. מדברי רש"י משמע לכאורה שאיסור הרבעה בחול המועד הוא דווקא כאשר עושה מעשה בידים, אבל להכניס זכרים עם הנקבות לדיר כדי שירבעו מעצמם, מותר [כדברי רבי יהודה בברייתא להלן]. וראה בתשורת שי (שו"ת, ח"א סי' קפ) שדייק כן. ועיין עוד בספר בצל החכמה (שו"ת, ח"א סי' עא) ובשבט הלוי (שו"ת, ח"ו סי' לה) שדנו בדבריו. ובביאורי הפשט הובא הנידון האם הברייתא להלן מתירה הכנסה לבקרות בחול המועד רק לרבי יהודה או גם לתנא קמא. **נב. עצם** הבעילה נקראת עבודה בבהמת קדשים, כפי שמצינו בעבד עברי ש'עובד את רבו בלילה' כשרבו מוסר לו שפחה כנענית (קידושין טו.), וכן בנקבת קדשים [כגון פסולי המוקדשין] נחשב כעובד בה עבודה כשמביא עליה זכר. רבינו יהונתן (ד"ה אין מרביעין - השני). **נג. לדעת** רש"י ורוב הראשונים האיסור להרביע בכור [וכן פסולי המוקדשין, כדלהלן בגמרא] הוא מחמת איסור עבודה בקדשים [המפורש בפסוק לענין בכור, ונדרש מאותו פסוק לענין פסולי המוקדשין]. אמנם רבינו יהונתן (ד"ה אין מרביעין - השני) הביא יש מפרשים שהאיסור להרביע בכור הוא שמא ישהנו ברשותו שנים רבות כדי להשתמש בו להרבעה, ויבוא בו לידי תקלה ליהנות ממנו בגיזה ועבודה. וכן בנקבת פסולי המוקדשין לא רצו חכמים שתרבע כדי שלא יגדל ממנה עדרים, וולדן וחלבן אסור אף לאחר פדיון. **נד. בדקדוקי** סופרים הובא שבכתבי יד הדיבור המתחיל מסתיים כאן. וראה עוד להלן על משמעות הדברים. **נה. בהגהות** וציונים הובא בשם הדקדוקי סופרים שבכתבי היד הגירסא בדיבור זה היא 'לנער. לשמור, כמו נֵיעוֹר'. ובכך מסתיים הדיבור. וראה עוד להלן על משמעות הדברים. רש"י כת"י (ד"ה שומר) מפרש שתפקיד השומר הוא לגרום לבהמות לקום תמיד מריבצן, ועל ידי זה הן מרבות להטיל גללים ולזבל השדה. ופירש שלשון 'לנער' הוא 'אישקו"ש' בלעז. ודבריו מתאימים עם דברי רש"י על התורה ועל הש"ס שתירגם בכל מקום על לשון ניעור את אותו הלעז, ובכל מקום פירושו לרוקן דבר בדרך ניפוץ והשלכה, כמו 'התנערי מעפר קומי שבי ירושלם' (ישעיה נב ב) שפירש רש"י 'אישקור"א בלעז, כמנער את הטלית'. וכן 'גם אני חצני נערתי ואמרתי ככה ינער וגו' וככה יהיה נעור ורק' וגו' (נחמיה ה יג) שפירש רש"י 'נערתי, אישקוליי"ר בלע"ז, כמו התנערי מעפר. ככה ינער, ככה ינער הקב"ה מן העולם ומנכסיהם כל אותם שלא יהיו מוחלין חובותיהם. נעור ורק, בלא נכסים'. וכן בבבא מציעא (קיד: ד"ה נפץ) לענין המעשה המובא שם שרבה בר אבוה ליקט לתוך גלימתו עלים מגן עדן, ואחר כך 'נפץ שדנהו', פירש רש"י 'נפץ, אשקוש"ט בלעז'. והיינו משמעות זו של ריקון והשלכה. ורבים כאלה. **נו. כלומר**, מפני שהנכרי עושה לדעת ולצורך עצמו, והישראל אינו משלם לו שכר על עבודתו בשבת בפני עצמה, על כן נחשב כאילו השדה אינה של הישראל כלל אלא של הנכרי. מלא הרועים

הכי גרסינן, ועושה נכרי בשבת ויום טוב ומסייעין במועד

מה שמותר לסייע לשכיר שבת או שכיר חודש, היינו דווקא בחול המועד, ומשום **דלא** טרח במלאכה זו של הסיוע, ועל כן אין לאוסרה מטעם טירחה במועד.

כלומר, בחול המועד יכולין לסייע לאותו שכיר לדייר[נז].

ומוסרין לו רועה אחד לנער צאנו

מותר גם למסור רועה שישמור על צאנם של המדיירין אותה, הואיל והנכרי המדייר אינו שכיר לשבת עצמה ממש.

רבי אומר בשבת בטובה

בשבת **אם** רוצה שום אדם לסייע לאותו נכרי שכיר שבת או שכיר חודש המדייר את השדה בטובתו, עושה. כלומר, רשאים לעזור לו בחנם ולא בשכר[נח].

בתוך הבור

מי שהיה כבר יינו בבור שלפני הגת.

אותו כלי שהיין נופל בו מן הגת קרוי בור[נט].

זולף וגומר כדרכו[ס]

כלומר, מריק אותו בחבית - מרוקן את היין מהבור לחבית, וגף את החבית במגופה גמורה[סא].

עושה לו למודים

אינו יכול לגוף את החביות כדרכו, **אלא** (שיחפם) [בטיח טפל[סב]] דהיינו לימודין[סג].

בשביל שלא יחמיץ[סד], שאם אינו סותמו מחמיץ.

וצריכא

למימר בתרוייהו בשני בבי דמתניתין - התנא הוצרך לומר בשתי הבבות של המשנה, **דמשחא ודחמרא** - בדין השמן ובדין היין 'רבי יוסי אומר זולף' כו'[סה].

דמשחא

היה עולה על הדעת לומר שרבי יוסי התיר רק בשמן מפני שהוא יקיר - יקר, **ואיכא פסידא יתירא** - ואם יתקלקל יהיה הפסד גדול[סו].

מודה ליה לרבי יהודה

היינו אומרים שביין מודה רבי יוסי **דאינו** זולף וגף ממש, **אלא** רק עושה לימודים של טיח טפל, דרך עראי.

דלא כרבי יוסי

מי שסובר שמלאכת דבר האבד במועד טעונה שינוי, אינו סובר כרבי יוסי **דאמר** במשנתינו, 'גומר כדרכו', ומוכח שעושה את המלאכה כרגיל **ואינו** צריך שינוי[סז].

למישע

לגוף [-להגיף] את החבית[סח].

סיני

סיני נקרא רב יוסף, לפי שהיו משניות וברייתות סדורות לו כנתינתן מהר סיני[סט].

בר שית סאוי וטייע מבר תמני ולא טייע

כלומר, יפה שבר בכלי מוגף שמחזיק ששה סאין, משבר שהוא בכלי גדול שמחזיק שמונה סאין ואינו מוגף.

כהלכות כותים

הלכות כותים הם מה **דאמרינן** (חולין ד.) שגם כאשר ראינו שהכותי נזהר במצוה אחת, אין ללמוד מכך שנזהר גם במצוה אחרת, אלא **היכא דאחזיק אחזיק היכא דלא אחזיק לא אחזיק** - במצוה שהחזיק בה הוא מוחזק ונאמן, ואין כל ראיה למצוה שלא ידוע לנו שהחזיק בה.

עקורות

הלכות מועד הן הלכות עקורות, **כאשה עקרה שאין לאדם ממנה פרי** - ולדות, **אלא** גופה, כך גם הלכות מועד, אין לך מהן אלא גופן.

ואין למדין זו מזו

דאימא - אי אפשר ללמוד הלכה אחת מהשניה ולומר **כשם** שמלאכה זו **מותרת** כך זו **מותרת, כמו בכותים** (ולא) [דלא[ע]] **אמרינן** כי היכי דמחזיק **בהאי מחזיק בהאי** - שאין אנו אומרים בהם, כשם שהחזיקו במצוה זו כך החזיקו באחרת, **אלא לא ילפי הני מהני** - אין ללמוד אחת מהשניה.

מר

רב דימי **דאמר** זופתין **חביתא חייש לפסידא** - חשש להפסד ולכן התיר, **ובחביתא** שהיא גדולה, **איכא פסידא יתירא אי לא זפתי לה** - יש הפסד

ציונים והערות

(כרש"י). **נז.** הדקדוקי סופרים כתב שבכתבי יד דיבור זה הוא המשך של הדיבור הקודם, וכך גורסים בו 'מסייעין, כלומר, יכולין לסייע לאותו שכיר לדייר', וכל מה שבינתיים נמחק. ומן הענין לבאר שגירסת כתבי היד ברש"י שהביא הדקדוקי סופרים בכמה מקומות במסכת זו, היא באמת פירוש רבינו גרשום שיוחס בטעות לרש"י, ואילו פירוש רש"י שלפנינו הוא פירוש ערוך ומשולב מפירושיהם של רבינו גרשום והפירוש הנקרא רש"י כת"י [ראה כל זה במבוא לפירוש רבינו גרשום שיצא לאור על ידי הרב ניסן זקש, ירושלים תשכ"ו (עמ' 11-12)]. ובענייננו יש אי אלו חילוקים בפירוש ובגירסא בין פירוש רבינו גרשום לפירוש רש"י כת"י, וצירוף שניהם בפירוש המיוחס לרש"י שלפנינו יוצר מעט קושי בהבנה, כדלהלן. רבינו גרשום מפרש שמה שנאמר בברייתא 'ואם באו מאליהן מותר ואין מסייעין אותן' היינו אם באו בהמות מאליהן מותר להניחן לדייר, אך אסור לסייען. ולא הוזכר עדיין מאומה בענין נכרים שהביאו את בהמותיהן. וכן מה שנאמר 'ואין מוסרין להם שומר לנער את צאנם', הכוונה שאסור למנות שומר שישמור על הצאן שבאו מאליהן. ורק אחר כך דנה הברייתא בשכיר נכרי שנשכר לדיור השדה לזמן, והתנא מתיר לסייע לו ולמסור לו שומר [ואין גורסים שההיתר הוא רק במועד]. ורבי מתיר לסייע לשכיר הזה אפילו בשכר. ובפירוש רש"י כת"י פירש 'אם באו מאליהן' היינו אם באו רועים נכרים מאליהן [ולא הוזכר בדבריו בהמות שבאו מאליהן], והסיוע שהתנא אוסר לסייעם הוא הולכת הצאן ממקום למקום, וכן אסור למסור להם שומר שיטפל בבהמות ויגרום להם לרוקן את זבלם [וזהו פירוש תיבת ניעור, ולא כרבינו גרשום שפירש לשון שמירה. ומה שמובא ברש"י כת"י גם הפירוש שהוא לשון שמירה היא השערת המו"ל, ואין לזה מקור בכת"י]. וגורסים 'ועושה נכרי בשבת וביום טוב ומסייעין אותן במועד', ופירש שרק במועד מותר לסייע מפני שלא טורח מלאכה היא. ודברי רש"י שלפנינו הם על בסיס פירוש רבינו גרשום אלא שהתווספו בדבריו דברים מתוך פירוש רש"י כת"י [וחלקן כלשונו ממש]. ולפירושו 'באו מאליהן' היינו בין שבאו הבהמות מעצמן ובין על ידי רועים נכרים שאינם שכיריו. ו'לנער' היינו לשמור כפירוש רבינו גרשום, אך הוא מפרש שהצורך בשמירה הוא כשהביאום נכרים, ולא כשבאו הבהמות מאליהן. וגורס כרש"י כת"י שהותר לסייע לשכיר שבת או חודש רק במועד ולא בשבת ויום טוב [ומכל מקום לא השמיט את לשון רבינו גרשום, ולכן סיים 'כלומר, יכולין לסייע לאותו נכרי לדייר', אף על פי שהענין כבר הוסבר מתחילה]. **נח.** כלומר, תנא קמא התיר למסור שומר שיסייע לשכיר שמושכר לחודש או שבוע, אך אינו מתיר כי אם למסור שומר שיעסוק במלאכה זו בחינם, ורבי סובר שמותר אפילו לשכור שומר למלאכה זו, אלא שבשבת יוכל לגמול לשומר רק בטובה, וביום טוב במזונות, ובחול המועד אפילו בשכר ממש. ב"ח (או"ח סי' תקלו ס"י) בביאור דברי רש"י. וכך שיטת הרמב"ם (יום טוב פ"ח הי"א) [וכביאור המגיד משנה], וכתב הקרן אורה (ד"ה רבי) שלפירוש זה, אין הכרח שיש כאן מחלוקת, ואפשר שגם תנא קמא מודה שמותר לגמול לשומר, כפי מה שפירש רבי [אך הריטב"א (ד"ה אמר רב יוסף) כתב שממה שנזקק רב יוסף [בסמוך] לפסוק הלכה כרבי, מוכח שתנא קמא אינו מודה לו]. המגיד משנה (יום טוב שם) כתב בשם רש"י פירוש אחר שדברי רבי נסובים על נכרים שבאו מאליהם לדייר את שדהו, שתנא קמא התיר להניחם לדייר, אך לא לסייע בידם, ורבי סובר שכאשר באו מאליהם מותר גם לתת להם אחר כך גמול, בשבת טובה, ביום טוב מזונות, ובחול המועד שכר. והיא שיטת רש"י כת"י (ד"ה בשבת, ד"ה בטובה). ולשיטה זו, אין היתר לשכור שומר שיסייע לנכרים לנער את הצאן, אפילו לדעת רבי. מגן אברהם (סי' תקלו ס"ק טו) וביאור הגר"א (שם סי"ד). **נט.** הגת היא מקום דריכת הענבים, והיין נמשך ממנה במדרון ונופל לתוך הבור. רש"י ע"ז (נה: ד"ה שהתחיל). וכאן פירש רש"י שהבור הוא כלי, ובמסכת עבודה זרה (נה. ד"ה מה שבבור) פירש שיש שהיו עושים את הבור בחפירה בקרקע ממש, אלא שעשו תיקון לדפנותיה [בסיד וכדומה] כדי שלא יבלע היין בקרקע. וכן פירש כאן רש"י כת"י (ד"ה בור). ובשו"ת רש"י (סי' נח) פירש שבימי חכמי הגמרא היו דורכים בגת והיין היה יורד לבור, ואילו בימינו [-בזמן רש"י] דורכים את היין בתוך גיגית והיין נופל לכלי שנתון תחת הצינור היוצא מהגיגית, והוא במקום הבור שבזמן הגמרא. **ס.** רש"י אינו מזכיר 'וגף' כפי שנאמר במשנה, אך מפרש שרשאי לגוף. וראה תוספות (ד"ה דברי) שכתבו שבמשנתינו, לגבי יין, גורסים 'וגף', וכן העתיקו רוב הראשונים, וראה דקדוקי סופרים. אמנם ברבינו גרשום [מובא בקובץ שיטות קמאי (עמ' לג)] הגירסא כאן בדיבור המתחיל 'זולף וגומר' [ללא תיבת 'כדרכו'], ומה שכתב רש"י בתוך הדיבור 'וגף' הוא דיבור המתחיל בפני עצמו. ובזה מתיישבת גירסת רש"י עם שאר הראשונים. **סא.** בתוספות הרי"ד (לעיל יא: ד"ה מי שהפך) כתב ש'גף' הוא פירושו של 'גומר', שזולף כל היין מן הבור לחביות וגומר כל מלאכת החביות, שעושה להן מגופות. ומרש"י נראה יותר ש'גומר' הוא המשך של 'זולף', ואילו 'גף' [אם רש"י גורס 'וגף', ראה הערה הקודמת] הוא ענין נוסף. לדעת רש"י [ורבינו גרשום] מותר להעביר את היין לחביות ולכסותן. ורש"י כת"י (ד"ה זולף) פירש שגם לדעת רבי יוסי לא הותר להעביר את היין לחביות, אלא ממצה [-סוחט] את היין לבור, ומכסה את הבור יפה במגופה, כדרכו. ותוספות (ד"ה דברי) הסתפקו בדבר. **סב.** **הגירסא** שלפנינו 'שיחפם היינו לימודין' אינה מובנת, והב"ח (אות ג) הגיה 'שיחפם בנסרים היינו לימודין'. אמנם ברבינו גרשום ובתוספות רי"ד (לעיל יא: ד"ה מי שהפך) פירשו שלימודים היינו טיח טפל. וראה דקדוקי סופרים (אות ז) שהוכיח שכך גם היתה הגירסא ברש"י אלא שהלכה ונשתבשה מדפוס אחד למשנהו. ברש"י כת"י (ד"ה למודים) הביא שני פירושים האם לימודים הוא כיסוי ארעי או כיסוי בנסרים. **סג.** **מרש"י** שפירש 'אינו יכול לגוף כדרכו' מוכח שגם רבי יהודה מודה שמותר להריק את היין מהבור לחביות, אלא שלדעתו אסור לגופו במגופה גמורה. אך תוספות (ד"ה דברי) כתבו שלדעת רבי יהודה אסור גם להריק את היין לחביות, אלא עושה לימודים לכסות את הבור שהיין בתוכו, כדי שלא יחמיץ. **סד.** **בפירוש** רבינו גרשום הוא דיבור המתחיל בפני עצמו. **סה.** **בהגהות** וציונים הובאה גירסא בדברי רש"י, 'וצריכא למימר בתרוייהו בשני בבי דמתניתין דמשחא ודחמרא פלוגתא דר' יהודה ור' יוסי'. **סו.** **ביתר** ביאור כתב בפירוש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה וצריכא) שבד של זיתים שוה כעשר של ענבים. והרש"ש (ד"ה משום) העיר מהמבואר בנזיר (לא:) שבגליל יין יקר יותר משמן. וכתב שיש לפרש שמה שנאמר בסוגייתנו 'דמישחא נפיש פסידיה' היינו שהשמן מתקלקל יותר מן היין, ולכן ההפסד גדול יותר [וכבר פירש כך בפירוש ר"ש בן היתום (שם) בפירושו השני]. **סז.** **ממה** שאמר רבי יוסי שעושה כדרכו מבואר שאין צריך שינוי, ורבי יהודה סובר שכן צריך לשנות [כדלעיל (יא.)], והיינו מכך שחולק על רבי יוסי במשנה, משמע שלדעתו אסור לעשות 'כדרכו' אלא בשינוי. ריטב"א (לעיל יא: ד"ה ר' יוסי) וכעין זה במאירי (שם ד"ה ור' יוסי). ויש אומרים, שלדעת רבי יהודה אין צורך בשינוי אחר במלאכת ייצור השמן והיין, אלא מה שאינו גומר את מלאכתו עד תומה, הוא גופו של השינוי. ריטב"א (שם) בשם תוספות, ותוספות רא"ש (שם ד"ה טוען). **סח.** **ופירוש** 'למישע' הוא לטוח, שכן היו רגילים לטוח את המגופה בטיט, וכן תרגם אונקלוס על הפסוק (ויקרא יד מב) 'וטח את הבית', 'וישוע ית ביתא'. פירוש ר"ש בן היתום (ד"ה והסיני). **סט.** **רש"י** בהוריות (יד. ד"ה רב יוסף). **ע.** **על** פי רש"ש (כרש"י).

18/06/2018

גדול אם לא יזפתוה, משום דנפיש יינא - משום שיינה מרובה, **ובכוזתא**, שהוא כלי קטן ואינו מחזיק הרבה, **ליכא פסידא יתירא** - אין הפסד גדול, ואסור לזפתו.

כוזא הוא כלי קטן[עא].

מר

שמואל **דאמר זופתין לכוזא (ד)חייש**[עב] **לטירחא יתירא** - חשש לטירחה יתירה, ולכן אסר בכל מקום שהמלאכה כרוכה בטירחה רבה, **ובכוזא** שהוא קטן **ליכא** [-אין] **טירחא יתירא**, על כן מותר לזפתו, **ובחביתא איכא** [-יש] **טירחא יתירא**, ולכן אסור.

יב:

יש מהן פטור אבל אסור

והא דקתני[עג] (לעיל ע"א) **'אין זופתין'** כוזתא או חביתא, לכל אחד מהאמוראים כסברתו, היינו **שאסור למיעבד** [-לעשות] כן **לכתחילה, אבל בדיעבד** אם זיפת באיסור, **לא** הוי חייב מלקות, כיון שלא עבר על איסור דאורייתא. **והא דקתני** - ומה ששנינו (שם) **'זופתין', הוי** [-הרי זה] **מותר לכתחילה**.

למיחצד[עד]

לקצור. **ורב הונא** היה עשיר[עה], **ויש לו מה יאכל** הוה, **ואמאי שרי להי**[עו] - ולמה התיר.

אמר ליה

השיב רב הונא לרבה בנו, **האי דקתני** - מה ששנינו בברייתא לענין מחובר, **שאפילו** אם **כולו אבוד נמי** [-גם כן] **אסור** לעשותו במועד, מדברי **רבי יוסי היא, ויחידאה** [-ודעת יחיד] **היא ולא סבירא** לן כוותיה - ואין אנו סוברים כמותו.

כיון דכל יומא לאו בפרות דיישי, האידנא לאו שינוי הוא

אין זה נחשב לשינוי **כי דיישי** [-כאשר דשים] **בלא פרות**, ועל כן בהכרח אי אפשר לפרש שמה שאסרה הברייתא לדוש בפרות הוא משום שסוברת שצריך שינוי, כחכמים החולקים על רבי יוסי. **ולעולם** הברייתא מדברי רבי יוסי **היא, והא דאסר** לדוש **בפרות, משום דאוושא מילתא היא** - מפני שהדישה בפרות משמיעה קול למרחוק[עז], וזהו זלזול בכבוד המועד[עח].

ואם טחן

במועד לצורך המועד, והותיר מהקמח **עד לאחר המועד**.

מותר

לאכלו אחר המועד[עט].

ובלבד שלא יערים

שלא יעשה הרבה[פ], ויאמר 'לצורך המועד אני עושה', ומתכוין כדי שתשתייר **לאחר המועד**[פא].

מערים ושותה מן החדש

שיכול לומר שהחדש **לצורך המועד** הטילו, ואילו הישן ישאר לו לאחר המועד.

לימא שמואל

האם **שמואל דאקפיד** - שהקפיד על רב שהיקל במלאכת דבר האבד במחובר, **כיחידאה** סבירא **ליה, כההיא מתניתא [ד]במחובר**[פב] **אפילו כולו אבוד נמי אסור, ואוקימנא** - והעמדנו לאותה ברייתא **כרבי יוסי** שהוא **יחידאה** בדין זה.

חצדא דחיטי דלא הוה פסידא

מפני שהיה זה קציר חיטים שלא היה בו הפסד, **להכי איקפד** - לכן הקפיד שמואל מדוע היקל בו רב, **אבל בחצדא דשערי** - בקציר שעורים שיש בו הפסד, **לא** סבר לה **כרבי יוסי דאסיר**.

אין לו מה יאכל הוה

להכי עביד הכי - לכן עשה כך, לקצור שדהו.

לא סיימוה קמיה

לא אמרו לו לשמואל **דלא** הוה ליה לרב מה **יאכל, להכי איקפד** - לכן הקפיד.

אדם חשוב שאני

רב שהיה אדם חשוב **לא** הוה ליה **למיעבד הכי** - לא היה לו לעשות כך, **אפילו אין לו מה יאכל**[פג].

נפק

יצא בחצר[פד] **בשבת**.

בחומרתא דמדושא

טבעת, היא של **מתכת** וחותמה של עץ אלמוג[פה].

שירין

נושקי"א בלעז[פו].

כל שהוא נאכל כמות שהוא חי

ומיא [-ומים] **שתו אינשי** - שותים אנשים **כמות** שהן, ללא חימום.

אדם חשוב שאני

יש לו **להחמיר על עצמו יותר** משאר בני אדם[פז], **ולא הוה ליה למיפק** – ולא היה לו לצאת **בחומרתא דמדושא, ולא למישתי מיא דאחים קפילא** – ולא לשתות מים שחימם נחתום **נכרי**[פח].

לנסורת

נסורת היא **העצים הדקים שנופלין מן החתיכה** [-מחיתוך העץ].

ציונים והערות

עא. **ראה** משנה תמיד (פ"ג מ"ו) 'הכוז דומה לקתון גדול' [קיתון הוא פך של מים (תפארת ישראל יומא פ"ג הלכתא גבירתא א-ה), והוא קטן מאוד ביחס לחבית]. והרמב"ם (יום טוב פ"ח הי"ד) פירש שכוז הוא בקבוק. ובטור (או"ח סי' תקלח) מפרש שהוא כלי קטן לשתיה.

עב. **הגהות** וציונים.

עג. **בפירוש** רבינו גרשום [שהוא המקור לדברי רש"י כאן] כתוב 'והא דקאמר אין זופתין'. והוא לשון מתוקן יותר, כיון ש'אין זופתין' אינה משנה או ברייתא, אלא מימרא של אמוראים. וכן להלן בהמשך דיבור זה.

עד. **אין** זה לשון הגמרא, אלא רש"י מפרש שלמיחצד הוא לקצור, וממילא מה שנאמר בגמרא 'חצדו ליה חצדא' הכוונה שקצרו לו את קצירו, ורבה בר רב הונא הקשה מהברייתא האוסרת לקצור.

עה. **כמבואר** בתענית (כ:), וראה גם מהרש"א (ברכות ה: ח"א ד"ה תקיפו), וראה עוד בפירוש ר"ש בן היתום (ד"ה רב הונא).

עו. **ברבינו** גרשום 'ליה'.

עז. **ראה** ברבינו ירוחם (תולדות אדם וחוה, נתיב ד חלק ה) שכתב, שהדישה בפרות עושה המייה גדולה, וכשאינו דש בהן לא ישמע כל כך הדבר.

עח. **אבל** הרמב"ם (יום טוב פ"ז ה"ו) כתב שהאיסור לדוש בפרות הוא מפני שכל דבר שאין בו הפסד כלל, צריך לשנות בו. וביאר הכסף משנה שהרמב"ם מפרש בגמרא, שכיון שגם בשאר ימות השנה רבים דשים ללא פרות, מוכח שאין בכך הפסד כלל, ולכן אין זה בכלל דין 'שינוי' שנחלקו בו רבי יוסי ורבי יהודה, ואף רבי יוסי מודה שצריך לשנות ולדוש ללא פרות כיון שאין הפסד בדבר. וכתב הבית יוסף (או"ח סי' תקלז סט"ו ד"ה ונראה) שלפי טעמו של רש"י שהאיסור לדוש בפרות הוא משום פרסום, בודאי אסור לדוש גם באמצעות בעלי חיים אחרים. אבל לפי הרמב"ם שהאיסור הוא מפני שצריך שינוי, יתכן שדישה בבעל חיים אחר נחשבת לשינוי.

עט. **מדברי** רש"י מוכח שדווקא כשהותיר בהיתר מותר לאכול מהקמח לאחר המועד, אבל אם טחן באיסור כמות גדולה כדי שישתייר לו לאחר המועד, נאסר הקמח באכילה. והמגן אברהם (סי' תקלג סק"ג) כתב שאם הערים לטחון כמות גדולה לצורך אחר המועד לא נאסר הקמח בדיעבד. ותמה עליו הקרן אורה (ד"ה ובלבד) ממשמעות הברייתא. וכן מצדד השער הציון (סי' תקלג אות ז) שמדברי רש"י כאן מוכח לאסור בדיעבד.

פ. **קמח** או עצים או שכר. ב"ח (או"ח סי' תקלג ס"א) בביאור דברי רש"י. וברבינו גרשום הגירסא 'שלא יקצוץ הרבה' וכו'.

פא. **השפת** אמת (ד"ה ה"ז) מצדד לפרש בברייתא, 'ובלבד שלא יערים' לעשות חדש לצורך המועד בזמן שיש לו ישן. אבל האיסור להערים ולעשות הרבה כשאינו צריך אלא למעט כבר נלמד מתחילת הברייתא שאסרה לעשות ולהותיר [והתירה רק דיעבד כשעשה לצורך המועד ונותר]. ולכאורה דבריו אינם מתיישבים עם פירוש רש"י, שפירש 'ובלבד שלא יערים' לענין הערמה של עשיית כמות גדולה על מנת שישתייר לאחר המועד.

פב. **גירסת** הב"ח (אות ג). וברבינו גרשום 'כההיא דתני במחובר' וכו'.

פג. **כך** פירשו גם שאר ראשונים, ותמהו וכי אדם חשוב צריך למות ברעב. ותירץ הריטב"א (ד"ה רב) שאדם חשוב צריך ללוות ולאכול. או שיקצור בצינעה וצמצום גדול. והכסף משנה (יום טוב פ"ז ה"ו) כתב שמכאן למד הרמב"ם (שם) ש'אין לו מה יאכל' אין הכוונה שאין לו אפשרות להשיג מזון, אלא אף כשיכול לקנות מהשוק, אם אין לו אוכל משלו, רשאי הוא לקצור ולאכול מתבואתו, ובאדם חשוב סובר שמואל שאסור לו באופן זה לקצור, אלא עליו לקנות אוכל מהשוק. אבל השפת אמת (ד"ה א"נ) והרש"ש (ברש"י) צידדו לפרש שלא כרש"י, אלא שלפי התירוץ 'אדם חשוב שאני' המדובר היה באמת בקציר שעורים, ורב קצרו מדין מלאכת דבר האבד, ושמואל הקפיד מפני שאדם חשוב יש לו להחמיר בדבר האבד. אבל באין לו מה יאכל, גם אדם חשוב אינו צריך להחמיר.

פד. **רש"י** נוקט כפירוש רבינו חננאל (עירובין סט.) שרבי יהודה נשיאה יצא בחומרתא דמדושא רק לחצר ולא לרשות הרבים [ואילו אותו אדם שמוזכר בעירובין (שם) שיצא בחומרתא דמדושא, ורבי יהודה נשיאה אמר עליו שהוא מחלל שבת, יצא בה לרשות הרבים]. אמנם דעת רבינו תם (ספר הישר סי' רל, הובא בתוספות עירובין שם ד"ה כיון) שרבי יהודה נשיאה יצא בה לרשות הרבים, והדבר מותר מפני שהיא תכשיט ויצא בה דרך קישוט ומלבוש, וחכמים לא גזרו על אנשים שלא יצאו בתכשיטיהם, כי אם על נשים שדעתם קלה [ואותו אדם שמוזכר בעירובין, יצא בחומרתא דמדושא בידו, לא דרך מלבוש, ובזה ודאי חילל שבת].

פה. **תוספות** (שבת מו: ד"ה ואמר) כתבו שרבותיו של רש"י מפרשים שחומרתא דמדושא היא טבעת של עץ, ושרש"י מפרש שהיא של אלמוג. אמנם בעירובין (סט. ד"ה בחומרתא) הביא רש"י פירוש שהיא טבעת שחותמה ממין אחר [והביא על זה שבמסכת שבת (נט:) אמרו שטבעת שהיא של אלמוג וחותמה של מתכת, אסור לצאת בה. והוסיף עוד, שלפירוש זה חומרתא היינו חותם, ומדושא לא התפרש מהו]. ורש"י עצמו חולק שם על אותו פירוש ומפרש שחומרתא דמדושא הוא קשר של בשמים. ואם כן לכאורה לא מצינו שם מי שיפרש שחומרתא דמדושא היא טבעת של אלמוג, כי אפילו הפירוש הראשון שהביא רש"י שהזכיר אלמוגים, לא הזכירם אלא כדוגמא של טבעת שחותמה ממין אחר, אבל גם לדבריו לא התפרש מהו מדושא. וצריך לומר שמה שכתבו תוספות בשם רש"י שהיא טבעת של אלמוג, כוונתם לדברי רש"י כאן [שהם גם דברי רבינו גרשום]. ויש לציין שברש"י כת"י (ד"ה נפיק) משמע שמדושא הוא מין עץ אחר, ולא אלמוג. ומה שנזקקו התוספות להכריע שהיא טבעת של עץ אחר ולא של אלמוג, מפני שאלמוג הוא תכשיט, כי הוא עץ משובח ונאה [ראה מלכים (א' י יא)], ועיקר פירוש התוספות בסוגיא הוא שהחומרתא דמדושא אינה תכשיט, ודווקא משום כך מותר לצאת בה לחצר, ולא גוזרים שמא יצא בה לרשות הרבים.

פו. **דברי** רש"י כאן אינם כדבריו בשאר מקומות, מפני שרש"י בכל מקום (שבת מו: קידושין מח. ד"ה השירין, שבת סא: ד"ה בשיר) מפרש ששירים הם אצעדות [והוא מין תכשיט עגול, פעמים שהוא סביב הזרוע ופעמים סביב הרגל. ראה לשון הכתוב בשמואל (ב' א י) וברש"י (במדבר לא נ, ישעיה ג כ, שבת סג: ד"ה אלעדה, ב"מ כה. ד"ה כשיר)]. ואילו התרגום נושק"א בלעז כתבו רש"י בכל מקום על תכשיט הנקרא 'בתי הנפש' או 'כבינה' או 'כוליאר' (רש"י יומא כה. ד"ה בכוליאר, שבת נד. ד"ה מכבנין, גיטין טו. ד"ה כבינתי), והוא כמין קרס מתכת העשוי לחיבור מפתחי הבגד. ואף על פי שגם תכשיט זה הוא עגול (יומא כה.), מכל מקום בודאי אינו אצעדה, כמפורש ברש"י בישעיה (ג כ) שאצעדה ובתי הנפש שני מיני תכשיטים הם.

פז. **מפני** שהרואה אותו שהוא מיקל, עומד ומיקל יותר. רש"י (שבת נא. ד"ה אדם).

פח. **מפורש** ברש"י שהקפדת רבי אמי היתה על שני העניינים. וכתב הריטב"א (ד"ה אדם) הוכחה לזה, כי אילו למסקנא היתה הקפדתו רק על אחד מהם, היה לה לגמרא לומר 'לעולם משום חומרתא, ואדם חשוב שאני', או 'לעולם משום מיא ואדם חשוב שאני'. אמנם בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אדם) כתב שלמסקנא

אבא

יער[פט].

בשלניא

פירוש שלנייא הוא שם העיר, כלומר, היה לו יער באותו מקום שנקרא שלנייא[צ].

אישתמיט נרגא בעי למיפסקיה לשקיה

נשמט הגרזן וכמעט נחתכה רגלו **דרב אשי**, ואירע לו כן **משום דעבר אדאביי** - על קללתו של אביי.

שבקיה

לאבא - הניח רב אשי את היער, **דלא קצציה** במועד, מפני שהרגיש בדבר **שמשום דעבר אדאביי נפל ליה נרגא** – נפל לו הגרזן, והבין שלא היה ראוי לעבור על דבריו[צא].

למיעקר כיתנא

בחולא דמועדא - לעקור פשתן מהקרקע בחול המועד.

למיקטל

לחתוך מהמחובר.

כשותא

כשות הוא ירק הנקרא בלעז **הומלו"ן**[צב].

לחפיפה

'חפיפה' מלשון ציפוי וכיסוי[צג], שמשתמשים בפשתן **לכסות בו מאכל כגון תאנים ותמרים**[צד], כדי שישתמרו המאכלים **לצורך המועד**.

לנזיי

(כמו 'נזייתא דשיכרא' (ב"ק לה.))[צה]. **לנזיי** הם **הגרעינין דאית בהו בשומשמין, דחזו למיעבד בהו משחא** - שהם ראויים לעשות מהם שמן במועד[צו].

אפקריה רבי ינאי לפרדיסיה

משום שהצטער **דעל ידו היה תקלה לעלמא, דשהו עד לחולא דמועדא וקטפי** - שהשהו בכוונה את מלאכתם למועד, ובצרו במועד.

שולה

מעלה[צז].

שלא יכוין מלאכתו במועד

שיש לו **פנאי** לעשות את מלאכתו **בשאר ימות השנה והוא משהה** אותה **למועד**[צח].

יאבדו

שאסור ליהנות מהן[צט].

צינעא דידהו יממא הוא

קורות אלו **אפילו** אם מכניסם **בלילה, כיממא דמי** - הרי יש בזה קול כמו שהיה מכניסם ביום, מפני שבלילה צריכים יותר אנשים מביום בשביל להכניסם, לפי שהראייה בלילה קשה יותר וגם צריך אבוקות של אש כדי להאיר בחשיכה, **ולא סגי ליה שלא להכניסן** - והרי אין לו אפשרות שלא להכניסם מפני הגנבים, **להכי מכניסן נמי ביום**[ק].

מהו שיקנסו בניו אחריו

לבניו נמי יהא אסור אותה מלאכה, דכיון דכוון מלאכתו במועד דין הוא שיהו **אסורין** ליהנות ממנה כשם שהיה **אביהם** קיים[קא].

יג.

גרס אוזן בכור

הכהן שקיבל את הבכור **חתך מאזנו מעט, כדי שיהא בעל מום** ויהא **מותר** לו לאוכלו במקומו ולמוכרו לכל מי שירצה, **ואסור לעשות כן משום** שנאמר (ויקרא כב כא) **'מום לא יִהְיֶה בו'** ודרשו (בכורות לג:) 'לא יְהַיֶּה בו', כלומר, **לא תטיל בו מום, ואם הטיל בו מום קנסוהו רבנן דלא יהנה ממנו, ואם** תרצה לומר שצרם אוזן בכור **ומת אין בניו נהנין ממנו**, משום דאיסורא דאורייתא הוא.

משום דאיסורא דאורייתא הוא

שונה הדבר בצורם אוזן בכור שקנסו את בנו אחריו, משום שהטלת מום בבכור הוא איסור דאורייתא, כמו שנתבאר לעיל (בדיבור הקודם) שדרשו זאת מפסוק, **אבל האי דכוון מלאכתו במועד דלאו איסורא דאורייתא הוא, דהא בלא מתכוין מותר** לגמרי, שהרי מלאכת דבר האבד היא שמותר לעשותה במועד, אלא שאסרוה חכמים כשכיון לעשותה במועד[קב].

מכר עבדו לעובד כוכבים

המוכר עבדו לעובד כוכבים קנסוהו רבנן **ויצא** העבד **לחירות**, כלומר, **דאי ברח מן העובד כוכבים אין ישראל יכול לכופו לעבודתו, ואם** תרצה לומר שהמוכר את עבדו **ומת אין בניו יכולין לכופו** לעבודתם, משום דכל יומא מפקע ליה ממצוות[קג].

ציונים והערות

הקפדתו היתה רק משום ששתה מים שהוחמו על ידי גוי, ולא משום שיצא בחומרתא דמדושא. וכך מצדד השפת אמת (ד"ה אר"י), וביאר, שכיון שמצינו לרבי אמי במסכת שבת (נא.) שהקפיד על רב נחמן ששתה מים שהחם נחתום גוי, ומשום שאדם חשוב צריך להחמיר, אם כן ילמד סתום מן המפורש שגם הקפדתו כאן מטעם זה, היתה רק לענין המים.

פט. **כך** פירש רש"י גם בשאר מקומות (כתובות עט. נדרים סב: ב"מ קז: ד"ה אבא, סנהדרין לט: ד"ה מיניה).

צ. **רש"י** בא להוציא מגירסת הערוך (ערך אבא ג) ופירושו, שגרס 'אבא כשלניא', וביאר שהיה לו יער שנכשלים בו בני אדם [ולכן הלך לקוצצו]. ובפירוש שני פירש שם כרש"י.

צא. **הבית** יוסף (או"ח סי' תקלג ס"א ד"ה גרסינן) כתב לפרש בדברי רש"י שרב אשי לא חזר בו ממחלוקתו על אביי, אך הבין שאירע לו מה שאירע מפני שזלזל בכבודו של אביי ואמר 'לא סבירא לי' וגם הלך לעשות מעשה כנגדו, ולכן רק באותה פעם לא קצץ את היער. וזו כוונת רש"י שכתב (ד"ה אישתמיט), 'בעי למפסקיה לשקיה דרב אשי משום דעבר אדאביי', כלומר, לא משום שעשה שלא כדין, אלא מפני שעבר על דברי אביי באופן של זלזול. בראשונים נאמרו פירושים נוספים בדברי הגמרא 'שבקיה והדר אתא', ראה רש"י כת"י (ד"ה שבקיה, בלשון הראשון) שהביא פירוש שכאשר הגרזן נשמט, הבין רב אשי שלא היה ראוי לזלזל כך ברב שילא, לקצוץ את היער בפניו כשהוא סובר שיש איסור בדבר, ולכן הניח רב אשי את היער בזמן ההוא ולא קצצו, ואחר שהלך רב שילא משם חזר רב אשי ובא ליער וקצצו במועד. ולפירוש זה לא חזר בו רב אשי ממה שחלק על אביי. אמנם רוב הפוסקים נוקטים שרב אשי חזר בו מדבריו, ולכן פסקו הלכה כאביי [ראה בית יוסף שם].

צב. **כך** מתרגם רש"י בכל מקום [ראה רש"י בשבת (קז: ד"ה כשותא), ועוד].

צג. **כמו** 'מחפין את הקציעות' (להלן יג:). וכן הוא בלשון הכתוב (דברי הימים ב' ג ה) 'ואת הבית הגדול חפה עץ ברושים ויחפהו זהב טוב'. והנחלת דוד (ברש"י) כתב שאין הלשון משמע לשון חיפוי, שאם כן היה לו לומר 'חזיא לחופוי' [וקושייתו צריכה ביאור].

צד. **כאשר** הפירות מונחים להתייבש בחמה, וענני מתקשרים ויש חשש שמא ירד גשם על הפירות, מכסים אותם בגבעולי הפשתן הארוכים להגן עליהם. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה רב יהודה).

צה. **תיבות** אלו הן טעות סופר, כי נזייתא דשיכרא היא גיגית של שכר, כמו שפירש רש"י בכמה מקומות (סוכה כ: ד"ה לנזייתא, כתובות ו. ד"ה מסוכריא, ב"ק לה. ד"ה ופתקיה, ע"ז לא: ד"ה דנזייתא), ואינה ענין לשומשמין. וערבוב של שני פירושים גרם לטעות זאת, כי רבינו גרשם והערוך (ערך חף ב) מפרשים את דברי הגמרא לעיל 'כיתנא חזי לחפיפא' שהוא 'לכסות נזייתא דשכרא לצורך המועד', וביאור דבריהם שהפשתן ראוי לשמש כיסוי לגיגית של שכר במועד. ואילו רש"י כת"י (ד"ה לחפיפה) פירש 'כיתנא חזי לחפיפה' 'לכסות בו מאכל כגון תאנים וענבים'. ועל דברי הגמרא ששומשמין ראויים 'לנזיי דאית בהו', פירש רבינו גרשום דהיינו הגרעינים שיש בשומשמין שראויים לעשות מהם שמן [ורש"י כת"י (ד"ה לנזייתא) פירש באופן אחר, שהכוונה לשומשמין הכמושים, שהם ראויים לאכילה במועד]. ורש"י שלפנינו פירש 'לחפיפה' כפירוש רש"י כת"י, ו'לנזיי' פירש כרבינו גרשום, ומחמת טעות סופר הובא פירושו של רבינו גרשום לענין 'חפיפה' בתוך דיבור זה שעוסק בשומשמין [וכבר העיר בכל זה המגיה לפירוש רבינו גרשום].

צו. **פירוש** זה אינו כפי מה שפירש רש"י על התורה (ויקרא יט יט) שכתב בפירוש ש'חזי לנאזי דאית בהון' אנו מפרשים לשון 'כמוש' [וראה משכיל לדוד (ברש"י שם) שהעיר על סתירת הדברים]. ורש"י כת"י (ד"ה לנזייתא) אכן פירש כך, שהשומשמין ראויים במועד מפני הכמושים שיש בהם, שראויים לאכילה במועד.

צז. **וברש"י** כת"י (ד"ה שולה) כתב, 'כל שמעלה מן המים נקרא שולה'.

צח. **ובגיטין** (מד: ד"ה וכולן) הוסיף, שכמו כן, אם היה יכול לדחות המלאכה עד לאחר המועד, וצמצם להתחיל בה סמוך למועד, שאם לא יגמרנה במועד תאבד.

צט. **התוספות** יו"ט (מ"ג) הבין דבריו, שצריך לאבד את הדבר שנעשית בו המלאכה ולא יהנה ממנו. אולם השפת אמת (ד"ה וכולן) ביאר, שכוונת רש"י לומר שקונסים אותו שלא יהנה ממה שנוסף על ידי מלאכתו, אבל מה שהיה שוה לפני המלאכה אין סברא לקונסו. והרמב"ם (יום טוב פ"ז ה"ד) פירש שבית דין מפקירים את הדבר [וכתב במלאכת שלמה (מ"ג) שלפי דבריו יש לנקד יְאַבְּדוּ]. וראה עוד בביאורי הפשט.

ק. **רש"י** פירש את לשון הגמרא 'צנעא דידהו כיממא דמי', שהלילה בדברים אלו הרי הוא כיום, ואין לו יתרון על היום, ולכן אין טענה על רב יוסף בכך שהכניסם ביום. ומשמע מדבריו שהם שקולים. אמנם השולחן ערוך (או"ח סי' תקלה ס"ג) כתב שבאופן זה יש להכניס ביום, מפני שבלילה ישנו יותר פרסום לדבר. וכך משמע בראשונים [שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה וכעו), נמוקי יוסף (ד"ה אוושא), ועוד]. ולשיטתם מתפרש לשון הגמרא 'צנעא דהני יממא הוא' שדווקא ביום היא צנעתם ולא בלילה, לפי שבלילה ישנו פרסום גדול יותר. רש"ש (ד"ה צנעא).

קא. **בגמרא** להלן (יג.) יבוארו צדדי הספק, האם הקנס שקנסו חכמים הוא על הממון עצמו שאסור בהנאה, או על האדם שעבר על דבריהם שאסור לו ליהנות ממעשהו.

קב. **רש"י** פירש כאן לשיטתו (לעיל יא: ד"ה אלא) שאיסור עשיית מלאכה סתם במועד הוא מן התורה [ראה תוספות (חגיגה יח. ד"ה חולו), ובהקדמה למסכת], ולכן מפרש שבכל מקום המכוון מלאכתו לעשותה במועד אין במלאכה זו איסור תורה, משום שהיא מלאכת דבר האבד. וכן כתב הריטב"א (ד"ה משום). אמנם לדעת התוספות (שם) והרמב"ם (יום טוב פ"ז ה"א) שאיסור עשיית המלאכה במועד אינו אלא מדרבנן [ראה בהקדמה למסכת ובילקוט ביאורים (לעיל יא:)], דברי הגמרא מתפרשים כפשוטן, שצורם אוזן בכור הוא איסור דאורייתא, ואילו איסור עשיית מלאכה במועד הוא רק מדרבנן. תוספות (שם).

קג. **מדבריו** עולה, שספק הגמרא הוא אם כשברח העבד יוכל הבן לכופו לעבודתו. אמנם רש"י בגיטין (מד. ד"ה מהו) ביאר, שהספק אם קנסו את הבן לשוב ולפדותו מיד הנכרי, ולאחר שיפדנו לא ישתעבד בו. וכתב השפת אמת (ד"ה את"ל) שפשוט למיוחס לרש"י שאין לקנוס את בנו לפדותו ובזה אין ספק, והספק הוא רק אם ברח העבד. וראה שם מה שהוסיף לדייק כן מלשון הגמרא בגיטין. וכתב עוד, שלפי רש"י בגיטין פשוט שאם ברח העבד אין הבן יכול להשתעבד בו, שהרי כיון שקנסו חכמים את האב שיצא העבד לחירות מיד כשמכרו לנכרי, איך שייך לומר שיחזור הבן וישתעבד בעבד אחר שכבר יצא לחירות. ובפורת יוסף (ד"ה מכר) הקשה מסברא זו על המיוחס לרש"י, וכתב שיש לבאר שהספק הוא אם קנסו גם את הבן לפדותו [כרש"י בגיטין]. והאחרונים ביארו בדעת המיוחס לרש"י, שסובר שחכמים הפקיעו את העבד רק כשברח, ולא מיד בשעת המכירה, והגמרא מסתפקת באופן שהעבד ברח לאחר מיתת האב וכבר זכה בו הבן, האם הבן יכול להשתעבד בו, או שגם ממנו הפקיעו חכמים את העבד. ואמנם אם ברח העבד בחיי האב ודאי לא יוכל הבן להשתעבד בו, שכבר יצא לחפשי.

דכל יומא מפקע ליה ממצות

המוכר עבדו לגוי איסור חמור הוא, משום דכל זמן שהוא ברשות העובד כוכבים אינו עוסק במצות.

גברא

את האדם עצמו דנתכוון לעשות מלאכה קנסו רבנן שלא ליהנות ממנה.

ממונא קנסוה רבנן

או שאת ממונו קנסו, ואפילו בניו אין יכולין ליהנות ממנה.

שנתקוצה

ניטלו ממנה קוצים שבה[קד].

נטייבה

נזבלה, שהוליך הזבל לשדה בעגלות ומשאות וזיבלה בידים.

נידיירה

על ידי שעשה השדה דיר לבהמה, ועל ידי כך נזדבלה השדה מאליה. (לזבלה) [ניזדבלה[קה]] עבודת קרקע היא (נזדבלה), ולכן גזרו בה גם על בנו, אך נתקווצה אינה עבודת קרקע, ולכן לא גזרו בה על בנו[קו]. ומוסיף רש"י, כל הני [-נטייבה ונידיירה] מדרבנן נינהו - אסורים בשביעית רק מדרבנן, כמבואר לעיל (ג.) שלא נאסרו תולדות בשביעית [מלבד זמירה ובצירה] ואף על פי כן קנסו דלא תורע למוצאי שביעית, משום שהן עבודות שבקרקע.

טימא טהרותיו

טימא טהרותיו של חבירו, כגון שטימא תרומתו של כהן[קז], קנסו דחייב לפרעו.

היזק שאינו ניכר הוא

הרי זה היזק שאינו ניכר, דהא בעיניה הוא - שהרי הדבר קיים לפנינו כמות שהיה ולא נשתנה.

שכר פעולה שאין לו מה יאכל

שאין לו לפועל[קח] מה יאכל.

מהו

שיתן לו בעל הבית מלאכה ולשוכרו כדי שיהא לו מה לאכול[קט].

לאתויי מאי

מה בא התנא לרבות בתיבות 'שאין לו מה יאכל', אי להתיר למוכר למכור באופן שאין לו מה לאכול במועד, הא תני ליה - הרי כבר שנינו בפירוש 'לצורך (המועד) [המוכר[קי]]', וודאי הכוונה לאופן שאין לו מה לאכול, אלא ודאי תיבות אלו אינן נצרכות לגבי המוכר, ונאמרו לאתויי - לרבות שכר פעולה שאין לו לפועל מה יאכל, דמותר המוכר לעסוק במשא ומתן לצרכו, והיינו שעל ידי המכירה ישתכר הפועל בהולכת הדברים לבית הקונה, או בכתיבת שטר המכירה[קיא].

פירושי קא מפרש

מה שנאמר במשנה 'שאין לו מה יאכל' הוא פירוש למה שנאמר קודם לכן 'לצורך המוכר', והיינו, לצורך (המועד) [המוכר[קיב]] כיצד, כגון שאין לו למוכר מה יאכל, ולעולם לא תיפשוט מינה לשכר פעולה.

שאין לו מה יאכל לאתויי מאי

מה כוונת התנא בתיבות 'שאין לו מה יאכל' אם נאמרו משום לוה, כלומר, שאין כותבים שטרי חוב במועד, אך באופן שאין לו ללוה מה יאכל מותר, הא קאמר - הרי כבר אמר התנא שאפילו אם אינו מאמינו המלוה ללוה, מותר, ומשמע שמטעם זה בלבד כבר מותר לכתוב שטר במועד, ואפילו אם יש ללוה מה לאכול, שהרי הוא בכלל דבר האבד, ומדוע הוצרך להוסיף שגם באופן שאין לו מה לאכול מותר[קיג].

הוקשה לרש"י מדוע אין הגמרא דוחה שהתנא 'פירושי קא מפרש', וכלומר, שהתנא מפרש שמה שהותר ללוות, הוא רק באופן שאין ללוה מה לאכול, כפי שדחתה לעיל. לכך מבאר רש"י, והכא לא מצי לתרוצי - וכאן אין לתרץ 'פרושי קא מפרש', משום (דהכי מיתרמי) [דהיכי מתרצי[קיד]] מילתא - איך יתפרש הדין דאם אינו מאמינו שאין לו מה יאכל, הרי אם נבאר שכוונת התנא שמותר לכתוב שטרות במועד באופן שאינו מאמינו ואין לו מה יאכל, לאו מילתא היא - הרי אין הדבר נכון, דהא מותר בלאו הכי - הרי מותר לכתוב גם אם יש לו מה שיאכל, שהרי אם אינו מאמינו מותר לכתוב משום שהוא דבר האבד [שמא אחרי חול המועד לא ימצא ממי ללוות][קטו].

כל מלאכה נמי תשתרי

כל מלאכה תהא מותרת בערב הפסח, דהא אישתרי שכר פעולה בחולו של מועד, וכל דבר שהקילו בו בחול המועד החמור, יש לנו להתירו לגמרי בערב פסח הקל[קטז], אלא תיפשוט מיניה דשכר פעולה שאין לו מה יאכל אסור בחולו של מועד.

מתקיף לה רב פפא

אדרב ששת פריך - אינו בא להקשות על הדין של המשנה, אלא על רב ששת, מדפריך - ממה שרב ששת הקשה מהאי דתנן שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים כו', אלמא סבר רב ששת כל מלאכה שרשאי אתה לעשות בחולו של מועד באופנים מסוימים, עושין אותה בערב הפסח בכל אופן.

אם כן בנין ליתסרי

אם כן מלאכת בניה תהיה מותרת בערב הפסח, דהא כותל הגוהה [-הנוטה] לרשות הרבים מותר לבנותו בחולו של מועד מפני הסכנה שמא יפול על עוברי דרכים.

מתקיף לה רבינא

רבינא סבר נמי כרב פפא שאין כוונת המשנה כהבנת רב ששת שכל מלאכה שיש לה אופן של היתר בחול המועד מותר לעשותה בערב פסח.

משום צורך יום טוב

בארבעה עשר, משום צורך יום טוב שרי - הותרו בו המלאכות, כגון הני שלש אומניות - תפירה, תספורת, וכיבוס, ותו לא, ולא כמו שסבר רב ששת שכל מלאכה שיש לה היתר בחול המועד מותרת בערב פסח, אלא רק המלאכות שהם לצורך יום טוב הותרו[קיז]. מוסיף רש"י, והוא הדין אם אין לו לפועל מה יאכל, מותר להמציא לו מלאכה בארבעה עשר כדי שישתכר ויהיה לו מה לאכול, דאין צורך יום טוב גדול מזה.

ציונים והערות

קד. **רש"י** בבכורות (לד: ד"ה שנתקוצה) הוסיף, שהכוונה לקוצים תלושים שהיו מפוזרים בה. וכן הכריחו התוספות (ד"ה נטייבה - הראשון), משום שאם מדובר בקוצים מחוברים, הרי יש בנטילתם מלאכה דאורייתא שמייפה את הקרקע, וודאי היה צריך לקונסו שלא לזרוע את השדה במוצאי שביעית, ואילו בנתקווצה דינו שמותר לזרוע במוצאי שביעית, כמבואר בסמוך. אך רבינו גרשום (בכורות שם ד"ה שנתקוצה) פירש, שנתקווצה היינו שעקר את הקוצים ממנה. וכן כתב החזון איש (שביעית סי' יט ס"ק טו) בדעת הרמב"ם (שמיטה פ"א הי"ד) [וכן נראה שיש לבאר בדעת המאירי (ד"ה שדה)]. ועל דברי התוספות הקשה, מדוע דחו את הפירוש שמדובר בקוצים מחוברים, והלא יש דעה בירושלמי (שביעית פ"ד ה"ב) שנתקווצה היינו שנחרשה יותר ממה שהתירו, שהיא וודאי מלאכה דאורייתא ואף על פי כן לא קונסים אותו, ואם כן יש לומר שמדובר כאן בקוצים מחוברים, ולא קנסוהו משום שהקיווץ אינו אלא הכשרת הקרקע לחרישה, מה שאין כן זיבול הרי הוא עבודה חשובה שמשביחה את הפירות, ולא תלו את הקנס באם היא מלאכה דאורייתא או לא. קה. **הגהות הב"ח** (אות ג). קו. **הרא"ש** (שביעית פ"ד מ"ב) מבאר את החילוק בין קיווץ לזיבול, שזיבול הרי הוא עבודה המכינה את הקרקע לזריעה, וקיווץ אין הוא עבודה המכינה את הקרקע לזריעה. ובחזון איש (שביעית סי' יט ס"ק טו) מבואר, שזיבול הוא עבודה חשובה שמשביחה את הפירות, אך הסרת הקוצים אינה עבודה המשביחה את הפירות. קז. **רש"י** בגיטין (נג: ד"ה המטמא). קח. **ראה** הערה בדיבור הבא, שלדעת רש"י הספק הוא רק האם מותר לבעל הבית להמציא מלאכה עבור פועל שאין לו מה לאכול, אך הפועל עצמו ודאי שמותר לו להמציא את עצמו למלאכה אם אין לו מה לאכול. קט. **משמע** מרש"י שהספק הוא אם מותר בעל הבית להמציא המלאכה לפועל, אבל הפועל עצמו פשוט שמותר להשכיר עצמו [כגון אצל גוי]. נשמת אדם (כלל קה סי' י). אמנם בנמוקי יוסף (ד"ה שכר) ביאר שהספק על הפועל, אם מותר לו להשכיר את עצמו ולעשות מלאכה לצרכי אכילתו. וראה עוד בנשמת אדם שם מה שהאריך. קי. **הגהות הב"ח** (אות ג). וכן מבואר בריטב"א (ד"ה שאין) ועוד. אמנם לפי הגירסא הנדפסת במיוחס לרש"י, משמע שכוונת הגמרא שכל הפִסקה 'או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל' לכאורה מיותרת. ולפי זה לא מובן כיצד יתפרש הלשון 'או לצורך המוכר' לפי מה שרוצה הגמרא לבאר כעת, הרי הגמרא רוצה להעמיד את התיבות 'שאין לו מה יאכל' בפועל. קיא. **רבינו חננאל** (ד"ה אין), שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה או לצורך) ועוד. קיב. **הגהות הב"ח** (אות ד). ועיין בדיבור הקודם. קיג. **על** פי הערות להגרי"ש אלישיב (ד"ה ולא). קיד. **רש"ש** (ברש"י). קטו. **על** פי הערות להגרי"ש אלישיב (שם). ומשמע שהיה פשוט לרש"י שכוונת התנא שאם אין המלוה מאמין ללוה הרי זה מותר משום דבר האבד ואין צריך לאופן שאין לו מה לאכול. וביאור זה הוא לפי מה שכתב בהגהות הב"ח (אות א) שנראה שרש"י לא גרס תיבת 'או'. אמנם רש"י כת"י (ד"ה שכר) והריטב"א (ד"ה ולא) ביארו, שכעת אין לדחות 'פרושי קא מפרש', משום שנכתב במשנה 'או שאין לו מה יאכל', ומוכח שזה דין חדש [ומבואר עוד ברש"י כת"י (ד"ה ולא) שלא סבר כהמיוחס לרש"י שכתיבת שטר מותרת משום דבר האבד, אלא רק באופן שאין לו מה לאכול]. וביד דוד (ברש"י) ביאר בכוונת רש"י, כדברי הרש"י כת"י והריטב"א. אך לפי זה הגירסא ברש"י 'דהא מותר בלאו הכי', לכאורה אין לה משמעות. וראה ברבינו גרשום (ד"ה שאין) שכתב כלשון רש"י אך השמיט תיבות אלו. קטז. **רש"י** בפסחים (נה: ד"ה שכן ההדיוט). קיז. **ומה** שנקטה הברייתא טעם ההיתר לעשות את המלאכות האלו בערב יום טוב, משום שהותרו המלאכות האלו לעשותם בחול המועד, אין זה עיקר הטעם, וכוונתה לומר שכשם שמצינו שהותרו מלאכות אלו בחול המועד משום שיש בהם צורך המועד, כך יש להתירם בערב יום טוב משום שיש בהם צורך המועד. ריטב"א (ד"ה אלא) בשם רש"י ותוספות. אמנם הקרן אורה (ד"ה אלא) הקשה, שבמשנה בפסחים (נה.) נחלקו חכמים ורבי יוסי בענין רצענים אם הותרו לעשות מנעלים בערב יום טוב, ומבואר בברייתא (שם ע"ב) שדעת חכמים שאין להתיר זאת בערב יום טוב משום שמלאכה זו לא הותרה בחול המועד, ומשמע שההיתר בערב יום טוב נסמך על מה שהותר בחול המועד, שאם נאמר שעיקר ההיתר הוא משום צורך יום טוב, אם כן גם עשיית

אבל מפנה הוא לחצרו

והא - ודין זה **משמע ליה לגמרא עכשיו** ביאורו, שמביא מבית **שבחצר אחרת** לחצרו[קיח].

אם חושש

שמא יגנבו מבית האומן[קיט].

והא אמרת רישא אין מפנין[קכ]

מבית לבית.

סיפא אתאן לבית שבחצר

והכי קתני - וכן כוונת המשנה, **מפנה הוא** מבית שבחצרו לחצרו[קכא].

בדיק לן

אי ידעינן לתרוצי[קכב].

בי"ד

בי"ד בניסן מוליכין ומביאין כלים.

כאן במאמינו

במשנתינו מדובר שמאמין **לאומן** שלא יעשוק אותו שלא כדין, ועל כך שנינו **שאין מביאין** את הכלים מבית האומן, משום דהבאה זו **שלא לצורך הוא**, שהרי יכול להותיר את הכלי אצל האומן.

אין מאמינו

מביאין[קכג].

יג:

כד וכוס לצורך המועד הן, **אבל** צמר וכלים שבברייתא, **אין** הם לצורך המועד[קכד].

ואם אין לו

לאומן מה יאכל במועד, נותן לו שכרו.

מפנה לחצר אחרת, ואם אינו מאמינו[קכה]

בחצר אחרת, כלומר, אם אינו מאמין לבעליה של החצר האחרת.

מביאן לתוך ביתו

אלמא - מוכח שבשאינו מאמינו מביאן.

מוליכין קשיא

דקתני מתניתין - ששנינו במשנה בפסחים (דף נה:) **דפעמים מוליכין**, ואילו במתניתין **דהכא קתני** - במשנה כאן שנינו **שאין מביאין** מבית האומן, על אף שיש בהבאה מבית האומן לביתו תועלת לשמירת הכלי, **וכל שכן דאין מוליכין** אל בית האומן שאין בהולכה זו תועלת במועד. **וליכא** [-ואין] **לתרץ** שהמשנה בפסחים עוסקת **באין מאמינו** לאומן ומחמת כן התירה להוליך אליו, **דהרי** לענין מוליכין לאומן **מאי מאמינו שייך**, הרי הכלי עדיין אינו ברשות האומן ומה לי אם מאמינו או לא.

כדשנין מעיקרא

כאן בארבעה עשר בניסן, **כאן בחולו של מועד**.

והגרוסות

שטוחנין פולין לגריסין[קכו].

בצנעה

הטעם שיש לעשות בצנעה, מחשש **שמא יאמרו** שזה [-הקונה] לוקח **שלא לצורך המועד**[קכז].

כמין כרי

מכנסין אותן ביחד, כדי שיהו נוחין לכסות[קכח].

החמירו על עצמם דלא עבדי כלל

ולחומרא, היינו שלפי צד זה רבי יוסי מחמיר יותר מתנא קמא שהתיר לעשות בצנעה.

או דלמא

או שמא כוונת רבי יוסי שהאומנים **החמירו על עצמן לעשות בצנעה מדעתן**, אך אין חיוב מן הדין לעשות בצנעה, ולפיכך **אם** רוצין **לעשות בפרהסיא** עושין[קכט], ולפי צד זה רבי יוסי אמר דבריו **לקולא**.

דשושי

דשי **תבואה**, כלומר, כוונת הברייתא דשי התבואה הדוששים חילקא וכו'[קל]. **איכא דאמרי** - יש שאמרו בכוונת הברייתא, שדשושי הם **המשברין תבואה חדא** [-אחד] **לשנים ושורין במים**[קלא] כו', ולפי זה הכוונה כותשי ומשברי התבואה שכתשו חילקא וכו'[קלב].

כונתא

כוסמת שלותתין **אותן**[קלג], היינו **חילקא**[קלד].

טמאים בכל מקום

מקבלין **טומאה בין בכפרים בין בכרכים**[קלה], דקיימא לן (פסחים מ.) **סולת של בני כרכים מקבלת טומאה** לפי שהוכשרה במים קודם טחינתה[קלו], ואילו **בני כפרים אין מקפידין אסולת נקיה**, ולפיכך אין מקפידים **ללתות במים, וסולת שלהן טהור** לפי **שלא הוכשר מעולם. אבל חילקא טמאין בכל מקום אפילו בכפרים, דאי אפשר להם בלא לתיתה** [-שריה], **ומשום הכי טמאין, דהא מיתכשר דשרי להו במיא** - שהרי הוכשרו, ששרה אותם במים.

לעולם **'חילקא' הוי כונתא** - הוא כוסמת,

ציונים והערות

מנעלים צריכה להיות מותרת שכן היא צורך יום טוב. ולכן ביאר, שעיקר הטעם הוא שהתירו בערב יום טוב כל מה שהקילו בו בחול המועד, ודבר שלא מצינו שהקילו בו בחול המועד לא התירו אפילו אם הוא צורך יום טוב [כגון רצענים], וכן למדו להתיר בערב יום טוב רק בדברים שבמועד התירום משום שגוף המלאכה נצרך ליום טוב, אך בדברים שהותרו בחול המועד משום הפסד ולא משום שגוף המלאכה נצרך ליום טוב [כגון שכר מלאכה], לא למדו להתיר בערב יום טוב שלא במקום הפסד אפילו אם גוף המלאכה הוא לצורך יום טוב. קיח. **ומחמת** כן תקשה הגמרא מדוע ברישא אסרה המשנה להביא מבית לבית וכאן התירה להביא מבית לחצר. קיט. **בברייתא** שבגמרא (ע"ב) הובא חשש אחר, שאינו מאמינו לאומן. אמנם הגמרא בסמוך מעמידה את משנתינו [לפי תירוץ אחד] כשמאמינו לאומן, ולכן כתב רש"י שהחשש הוא משום גניבה. וראה עוד בריטב"א (ד"ה אמר), שאכן מטעם זה הגמרא להלן (ע"ב) מוכיחה מהברייתא ולא ממשנתינו, לפי שאת משנתינו יש להעמיד בחשש של גניבה, עיין שם. קכ. **לפנינו** בגמרא הגירסא 'אין מפנין כלל'. וברש"י משמע שלא גרס תיבת 'כלל', וכגירסת כת"י שהביא בדקדוקי סופרים (אות כ). וראה שם שציין לראשונים נוספים שלא גרסו תיבה זו. קכא. **לדבריו**, לשון הגמרא 'לבית שבחצר' היינו הבית שממנו הוציאו את החפץ. אך רש"י כת"י (ד"ה מפנין) פירש, שכוונת התירוץ הוא שמותר להביא מבית לבית באותה חצר, ולפי זה 'לבית שבחצר' הכוונה לבית שאליו הכניס את החפץ. אחרונים. [ויש להעיר על רש"י שלפנינו, מדוע המשנה נקטה לשון 'חצירו', שמשמע ששונה דין הכנסה לחצר מדין הכנסה לבית]. קכב. **לשון** ר"ש בן היתום (ד"ה אמ'), 'אמר רב פפא, כשהיינו לומדין תורה לפני רבא, בדק אותנו והקשה לנו אם נדע להשיבו מה שלמדנו, או לא'. קכג. **במשנה** בפסחים (נה:) שהגמרא עוסקת בה, נאמר 'מוליכין ומביאין'. ואכן לעיל (ד"ה בי"ד) כתב רש"י לגבי משנה זו 'מוליכין ומביאין', אך כאן דקדק לומר רק 'מביאין', וכפי שמבארת הגמרא להלן (ע"ב) שטעם זה אינו שייך בהולכה. קכד. **כלומר**, הברייתא שאמרה 'כלים', דיברה בכלים שאינם לצורך המועד. וברבינו גרשום (ד"ה והתניא) הגירסא 'אבל צמר וכלים אחרים אינן לצורך המועד' [ובלשון 'אחרים' בא לשלול כד וכוס שהזכיר בתחילת הדיבור]. קכה. **מבואר** ברש"י שגרס כגירסת הגמרא שלפנינו. וראה גירסאות נוספות בביאורי הגמרא.

קכו. **'גריסים'** הם תבואה או קטניות שאינם טחונים דק, אלא כל גרעין נחלק לכמה חתיכות וכך אוכלים אותן. על פי רש"י (ע"ז יט. ד"ה גרסה) [וכאן הכוונה לפולים, שהם מין קטנית, שהרי על חיטים אמר התנא 'דשושות']. קכז. **מסדר** הדברים משמע, שבא לפרש מדוע הדשושות והגרוסות צריכים לעשות בצנעה. אך החשש שכתב רש"י שייך במכירה, ואם כן כוונת רש"י לפרש את הצנעה האמורה במוכרי פירות כסות וכלים, ומצאנו בכמה מקומות שדיבורי רש"י אינם כסדרם. מראה אש (כרס"י) [והיינו, שרש"י מבאר תחילה את המילים הקשות במשנה, ואחר כך מפרש את ביאור הענין]. אך בתוספות יום טוב (מ"ה) הבין שרש"י נותן טעם לדשושות, והקשה שאם זהו הטעם מדוע הזכירה המשנה דווקא אלו. קכח. **מבואר** שאחר שעושה את הקציעות כרי, מוסיף ומכסה אותם, שרבי יהודה מיקל שאף דבר זה מותר ואין חוששים לטירחה שבדבר. וזהו כגירסתנו במשנה **'אף** מעבין', היינו שמלבד הכיסוי, גם עושה אותן כרי. אך יש גורסים רק 'מעבין', וביאר הר"י מלוניל (ד"ה מ"ז), שרבי יהודה מתיר רק לעשות כמין כרי ואינו מתיר כלל לכסות, אלא העליונות יגנו על התחתונות מהגשמים, והעליונות יפסדו. וראה בביאורי הגמרא. קכט. **מבואר** שציבור שקיבלו על עצמם מנהג חומרא, רשאים לשנות מנהגם אם ירצו. וכתב במצבת משה (ד"ה א"ד) שאף שרש"י סתם דבריו, מכל מקום לכאורה יצטרכו לעשות התרת נדרים כדי לשנות המנהג [וראה בשו"ע (יו"ד סי' ריד) ובש"ך (שם סק"ז)]. אך הריטב"א (ד"ה איבעיא) פירש, שלצד הזה של האיבעיא, במקום שלא נהגו להחמיר יהיו מותרים לעשות מלאכתם בפרהסיא אף לרבי יוסי [ולדבריו, במקום שנהגו להחמיר אין ראיה שרשאים לשנות מנהגם לקולא]. וראה בשפת אמת (ד"ה ר' יוסי). קל. **על** פי רבינו גרשום (ד"ה דשושות) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה הדשו'). וראה עוד ברבינו גרשום שם. אך במצבת משה (ד"ה דשושי) הבין בכוונת רש"י לפי פירוש זה, ש'דשושי' שבברייתא הוא ענין לעצמו שביאורו דשי תבואה, ואינו נמשך לתיבת 'חילקא' שאחריו. וביאר, שפירוש זה כתב רש"י מחמת דברי רב דימי, שפירש ש'חילקא' היא כוסמת שאינה שבורה. שהרי לשיטתו אי אפשר לפרש 'דשושי חילקא' בהמשך אחד, שהרי אין דוששים ושוברים את החילקא, לכך פירש רש"י בפירוש הראשון שהכוונה לדשי תבואה. קלא. **היינו**, לפני השבירה שורים אותם במים לצורך השבירה, כמבואר להלן. וברבינו גרשום (ד"ה משברין) הגירסא 'ושרוין במים' [ולשון זו יותר נוחה, כי תחילה שורים ואחר כך משברים]. קלב. **היינו** לשיטת אביי. מצבת משה (ד"ה דשושי), וראה בהערה לעיל. קלג. **'לתיתה'** היא שריה במים כדי להסיר את הסובין קודם הטחינה. על פי רש"י (פסחים לו. ד"ה לתיתה), רמב"ם (חמץ ומצה פ"ה ה"ז), ואורחות חיים (הל' מצה וחמץ אות עד). וראה בשואל ומשיב (שו"ת מהדו"ק, ח"ג סי' ריח) ובשו"ת הרב"ז (ח"א או"ח סי' כב) שדנו במהות הלתיתה. קלד. **במנחם** משיב נפש (כרס"י) כתב, שרש"י פירש זאת על פי מסקנת הגמרא, אך עתה הגמרא אינה סבורה כן, אלא היא סבורה שמדובר באינה לתותה. אמנם יש להסתפק מה היא דעת רש"י בהוה אמינא, האם הגמרא ידעה שהכוונה לכוסמת קלופה, או שהיא היתה סבורה רק שהכוונה לכוסמת, ולא ידעה שמדובר בקלופה. ומדברי רש"י להלן (ד"ה טמאים) שכתב 'לעולם הוי כונתא ומיקלפן', משמע קצת כהצד השני, שכלל לא ידענו שמדובר בקלופה. ויש מהאחרונים שכתבו, שודאי אין הכוונה שאינה קלופה כלל, שהרי אם כן על מה אמרה הברייתא לעיל 'דשושי חילקא', אלא ישנן שתי קליפות לכוסמת, ו'דשושי חילקא' הם אלו שמסירים את הקליפה החיצונה על ידי לתיתה [ראה מהר"ם מרוטנבורג (טבול יום פ"א מ"ה)], ומותירים את הקליפה הפנימית. וזו הלתיתה שרש"י דיבר עליה. ומכל מקום לתיתה זו אינה מכשירה את הזרע לקבלת טומאה, כיון שבעוד הקליפה החיצונה עליו אין הזרע ראוי לזריעה [ראה במהר"ם מרוטנבורג שם] ואינו בכלל 'וכי יותן מים על זרע' (ויקרא יא לח), ועל כן מקשה הגמרא מדוע כונתא הוכשרה לקבלת טומאה. והגמרא מתרצת שמדובר שגם הקליפה הפנימית מקולפת, וכדי להסיר קליפה זו יש לשרות שוב את הכוסמת במים. וכן משמע בלשון המיוחס לרש"י (ד"ה דסקיל) ורש"י כת"י (ד"ה דשוו), שלמסקנת הגמרא מדובר בכוסמת חלקה לגמרי בלי שום קליפה. וראה עוד לשון רבינו חננאל (ד"ה ופרקינן). קלה. **וכן** כתב בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה טמאים) [ועוד ראשונים], וביאר, שבברייתא זו עצמה נאמר לפני כן 'הסולת של כרכים טמא ושל כפרים טהור', ועל דין זה מסיימת הברייתא שישנם דברים הטמאים בכל מקום. אך ר"ש בן היתום (ד"ה מיתיבי) פירש, ש'בכל מקום' הכוונה בכל טומאה שתיגע בהם, ומעין מה שמצינו (שבת קיד.) 'אי זהו תלמיד כל ששואלים לו הלכה בכל מקום', שאף שם תיבת 'מקום' אינה כפשוטה, אלא הכוונה בכל מסכת. קלו. **כל** דבר מאכל אינו

ומדובר כגון דמיקלפן, דשרי להו במיא דשריקלז[קלז] קליפה - ששרה אותם במים שהסירו את הקליפה.

דשקיל שלקייהו

כלומר, כשנוטלקלח[קלח] הקליפה והוי הגרעין חָלָק.

כרופייתא

מוכרי בשמים[קלט].

חנות פתוח לרשות, פותח ונועל כדרכו

הואיל ואינו פתוח לרשות הרבים כשאר חנויות אלא למקום צנוע, ואין מכירתו בפרהסיא כל כך.

פותח דלת[קמ] אחד ונועל דלת אחד

אבל כדרכו לא, שאינו מוכר כדרכו[קמא].

הא בפירי

שיש לחשוש בלוקח שקונה לצורך ימות השנה.

בתבלין

מוכר כדרכו.

תבלין היינו כגון כרוב (וכרשינין) [וכרישין[קמב]], שהכל יודעין דלצורך המועד הן וליכא חשדא שקנאן לצורך אחר המועד, לפי שאין הם ראוין להתקיים עד אחר המועד, הלכך אפילו בפרהסיא מותר למכרן[קמג].

הדרן עלך מי שהפך

פרק שלישי - ואלו מגלחין

ואלו מגלחין במועד הבא ממדינת הים כו׳

הבא ממדינת הים במועד מותר לו לגלח שערותיו, לפי שהיה אנוס שלא היה יכול לגלח קודם המועד[א].

ומי שנשאל לחכם

שנדר שלא לגלח שערותיו[ב], ושאל לחכם שיתיר לו את הנדר במועד[ג].

המטמאתו לטהרתו

נזיר טמא - שנטמא בטומאת מת, כשעלה מטומאתו - כשנטהר מן הטומאה ביום השביעי, ושוב אינו משמר נזרו - ומעתה אין נוהגים בו דיני נזיר [שאסור בתגלחת][ד], ומגלח כמו שכתוב בתורה (במדבר ו ט) ׳וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו׳[ה], וכן מצורע שעלה מטומאתו ביום השביעי מיום שטיהרו הכהן, שעליו נאמר (ויקרא יד ט) ׳והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו׳ וגו׳, מגלח ברגל[ו], והטעם שמותר לנזיר ומצורע לגלח ברגל הוא לפי שלא היה להם פנאי לגלח קודם הרגל[ח].

ציונים והערות

ראוי לקבל טומאה עד שישפך עליו משקה משבעת המשקים [שהם יין, דבש, שמן, חלב, טל, דם, מים], וזהו הכשרו לקבל טומאה. ולאחר ההכשר עדיין הוא טהור עד שתיגע בו טומאה, כגון שרץ או נבילה וכדומה. שנאמר (ויקרא יא לח) ׳וכי יותן מים על זרע ונפל מנבלתם עליו טמא הוא לכם׳, שרק אחר שניתן מים על אוכל נטמא. **קלז. בראש** משביר (ברש״י) הגיה ׳דנישרי׳, היינו שתיפול הקליפה. וברבינו גרשום (ד״ה לעולם) הגירסא ׳דשרו להו במיא משום קליפה להשירה׳. **קלח. ברבינו** גרשום הגירסא ׳שנוטל׳ [שזהו תרגום תיבת ׳דשקיל׳. ולגירסתו עולה יפה הלשון ׳והוי׳ שבסוף הדיבור]. **קלט. יש** להעיר, שלהלן מעמידה הגמרא שמדובר במוכרי תבלין, ושם פירש רש״י (ד״ה בתבלין) שהכוונה לכרוב וכרישין. [ושמא אין כוונת רש״י לבשמים ממש, אלא לתבלינים, ראה רמב״ם (פירוש המשניות, עוקצין פ״ג מ״ה), שפעמים ׳בשמים׳ הם מיני צמחים הניתנים בתבשיל לתת בהם ריח ועריבות]. אכן ברבינו גרשום אין את רוב הדיבור להלן, ורק כתב שם ׳בתבלין, מוכר כדרכו׳. וכל שאר הדיבור להלן מקורו ברש״י כת״י (ד״ה תבלין), ואכן רש״י כת״י (ד״ה כרוביתא) פירש אף כאן ׳כרובייתא. מוכרי תבלין, כגון כרוב וכרישין׳ [כלומר, רש״י כת״י פירש כאן ולהלן כרוב וכרישין, ולדעת רבינו גרשום בשני המקומות הכוונה למיני בשמים, וברש״י לפנינו התערבבו הפירושים]. ובראש משביר (ברש״י) הגיה שצריך לומר ברש״י כאן ׳תבלין׳ במקום ׳בשמים׳. ומעין זה כתב הב״ח (או״ח סי׳ תקלט ס״ד), שמה שנמצא בפירוש רש״י שלנו ׳כרופייתא. מוכרי בשמים׳, אינו מפירוש רש״י, אלא הגהה היתה כתובה בגליון והכניסוה הסופרים בפנים, עיין שם. **קמ. תיבת** ׳דלת׳ כאן ובסמוך אינה מלשון הגמרא. ומשמע קצת שמדובר בפתח אחד שיש לו שתי דלתות, אך רש״י כת״י (ד״ה פותח אחד) כתב שלחנות יש שתי פתחים, פותח אחד וסוגר אחד. **קמא. תיבות** ׳אינו מוכר כדרכו׳ אינן בכת״י. הגהות וציונים. וברבינו גרשום נוסף תיבת ׳בפירי׳, ואלו שני דיבורים, וכך הגירסא שם: **פותח דלת אחת ונועל דלת אחת.** אבל כדרכו לא. **בפירי.** אינו מוכר כדרכו. **קמב. רש״ש** (ברש״י), וכן הגירסא ברש״י כת״י (ד״ה כרובייתא, ד״ה תבלין). [׳כרישין׳ הם כרתי. רש״י (ברכות מד: ד״ה כרישין). אך כרשינין עיקרם למאכל בהמה, ראה רש״י בשבת (יז: ד״ה כרשינין)]. אמנם התוספות (ד״ה בתבלין) הקשו על רש״י, שבכמה מקומות משמע שכרוב וכרישין אינם קרויים ׳תבלין׳. ועל כן הביאו את דברי הערוך (ערך כרף א) שתבלין הוא מיני בשמים. והב״ח (או״ח סי׳ תקלט ס״ד) יישב את קושיית התוספות, שלשון תבלין לפעמים פירושו בשמים, ולפעמים פירושו מיני ירקות שמתקנים בהם את הקדירה, וכמו שפירש רש״י על התורה (בראשית ד כב) שתיבול הוא לשון תיקון. וכן הביא במצבת משה (ארץ צבי אות לד) מדברי הרמב״ם (פירוש המשניות, ערלה פ״ב מ״י), שתבלין הוא כל דבר שמשביחים בו את האוכל, כגון השום והשמן והבצל והחומץ והיין. **קמג. ראה** בהערה לעיל (ברש״י ד״ה כרופייתא). **א. וברש״י** כת״י (ד״ה הבא) כתב, ׳שלא היה לו פנאי לגלח קודם המועד׳. ובתוספות יום טוב (מ״א) ביאר בשם הבית יוסף (או״ח סי׳ תקלא ס״ד ד״ה והבא) בשם רבינו ירוחם, דהיינו שלא הגיע למקום יישוב עד חול המועד, או שאכן בא ליישוב לפני הרגל, אך כשהגיע כבר לא היה לו שהות ביום לגלח. **ב. וברש״י** כת״י (ד״ה מי) ביאר, דהיינו שעשה עצמו נזיר. **ג. וברש״י** כת״י (שם) הוסיף, שהחכם התיר לו נדרו על ידי שפתח לו בחרטה [היינו שהחכם מוצא לנודר פתחון פה לומר על דעת כן לא נדרתי. על פי רש״י (ערובין סד: ד״ה פותחין). ומבואר בגמרא (שם) שיש תנאים הסוברים שאין צריך פתח לחרטה, אלא די בזה שמתחרט על כך שנדר]. ועוד הוסיף, שמדובר שלא היה יכול להתיר את נדרו לפני המועד, משום שלפני המועד היה עדיין בדעתו לסיים את נזירותו, ורק בתוך המועד חזר בו וביקש להתיר את נדר נזירותו. או שכבר הלך לחכם לפני המועד, אלא שהחכם לא מצא פתח להתיר את נדרו לפני המועד, ורק בתוך המועד מצא פתח, שבאופנים הללו היה אנוס עד המועד. אבל אם כבר רצה להתיר את נדרו לפני הרגל, ולא הלך אז לחכם, אינו חשוב אנוס בזה שלא התגלח לפני הרגל, ואסור לו לגלח במועד. והרא״ש (סי׳ א) הביא שהקשו בירושלמי (ה״א), שאם לא נשאל על נדרו לפני הרגל מדוע הותר לו לגלח ברגל, ותירצו, שמדובר באופן שנשאל לפני הרגל אך החכם לא מצא לו פתח, ורק ברגל מצא לו החכם פתח. וכתב הרא״ש, שלפי זה לדעת הסובר שאין החכם צריך למצוא פתח על מה שהנודר חוזר בו מהנדר, אלא יכול להתיר לו הנדר על ידי חרטה כל שהיא, לא שייך אופן שיהא מותר לו לגלח במועד, שהרי מאחר שלא נשאל על נדרו לפני הרגל שוב אסור לו לגלח במועד, ומה שלפני הרגל היה בדעתו להשלים את נדרו ורק בתוך המועד חוזר בו ומתחרט על הנדר, אין זה נחשב לאונס שמשום כך יהא מותר לו לגלח. אך הוסיף שרש״י אינו סובר כך. וביאר בקרבן נתנאל (סק״א) דהיינו מה שכתב ברש״י כת״י באופן הראשון של היתר הגילוח, שלפני הרגל היה בדעתו לסיים את נזירותו ורק בתוך המועד חזר בו וביקש להתיר את נזירותו. ומוכח שגם אופן זה נחשב לאונס ומותר לגלח משום כך במועד. וראה עוד מה שכתב לפי מה שכתוב ברש״י לפנינו. וברבינו גרשום (ד״ה מי), שהוא כעין לשון רש״י שלפנינו, הגירסא היא ׳**ושאל לחכם והתיר לו נדרו במועד**׳, וביאר המגיה (שם) שכוונתו כהרא״ש שנשאל קודם המועד אלא שהחכם לא התיר לו עד המועד. ובתלמיד הרשב״א (ד״ה והמנודה) כתב, שגם אם לא התיר נדרו לפני הרגל מחמת שכחה או עצלות מותר לו לגלח בחול המועד. ובתפארת ישראל (בועז אות א) נקט בדעת רש״י כסתימת הרי״ף והרמב״ם (יום טוב פ״ז הי״ט), שגם אילו היה יכול להישאל קודם הרגל ולא נשאל אלא ברגל, מותר לו לגלח בחול המועד. **ד. והקשו** האחרונים [קרן אורה, רש״ש (ברש״י), ותפארת ישראל (בועז אות א)] על לשונו ׳שאינו משמר נזרו׳, הרי אפילו בימי טומאתו, כשהטומאה סותרת את ימי הנזירות הראשונים ואינם עולים לו לימי נזירות חדשים, מכל מקום כל דיני נזיר עליו כמבואר בנזיר (טז:-יז.). ובמנחת יהודה (ברש״י) הגיה שצריך לגרוס ׳נזיר טמא כשעלה מטומאתו ושוב **מגלח** ומשמר נזרו׳, וכוונת רש״י למה שכתוב בפסוק (במדבר ו יב) ׳והזיר לה׳ את ימי נזרו וגו׳ והימים הראשונים יפלו כי טמא נזרו׳, שלאחר שמגלח שוב מתחיל למנות את ימי נזירותו. ובאהבת איתן (מ״א) ביאר, שכוונת רש״י כשיטת רבי במסכת נזיר (יח.), שמה שנאמר (שם ו יא) ׳וקדש את ראשו ביום ההוא׳, היינו ביום השמיני שמביא בו את קרבן טהרתו, ומעתה ביום השביעי עדיין אינו משמר את נזירותו הכשירה. **ה. לפי** פירוש זה מה ששנינו ׳העולה מטומאתו לטהרתו׳ עולה גם על נזיר. אכן ברש״י כת״י, במאירי, ובר״ן (ד״ה והנזיר) פירשו, שאין מדובר כאן בנזיר שנטמא, אלא בנזיר טהור שנשלמה נזירותו במועד, וביום זה מביא קרבנות וחייבתו התורה לגלח את שער ראשו כמו שכתוב (במדבר ו יח), ׳וגלח הנזיר פתח אהל מועד את ראש נזרו, ולקח את שער ראש נזרו ונתן על האש אשר תחת זבח השלמים׳. ולפי זה, התיבות ׳מטומאתו לטהרתו׳ עולים רק על מצורע ולא על נזיר. ובתפארת ישראל (בועז אות א) וברש״ש (ברש״י) הקשו, שלפי פירוש רש״י ש׳מטומאתו לטהרתו׳ עולה גם על נזיר, היה צריך התנא לשנות בלשון רבים ׳מטומאתם לטהרתם׳. ובתפארת ישראל הוסיף להקשות, מדוע אכן לא פירש רש״י כהר״ן שמדובר בנזיר שהשלים נזירותו. ובאהבת איתן (מ״א) ביאר, שרש״י הוכרח לפרש שמדובר דווקא בנזיר טמא שהרי מבואר בגמרא (להלן יז:), שהתירו לנזיר שמשלים ימי נזירותו לגלח במועד גם אם היה יכול לגלח קודם המועד, ומשום שלא ישהה קרבנותיו, וסובר רש״י שטעם זה לא שייך בנזיר שנשלמו ימי נזירותו, כיון שהוא מגלח לאחר שמביא את קרבנותיו, וכן מהטעם שהעירו בתוספות (שם ד״ה שלא), שהגילוח אינו מעכב [ואינו סובר כהתוספות (שם) שכתבו שכיון שגם נזיר שנשלמו ימי נזירותו רגיל לגלח משום המצוה, יש חשש שישהה קרבנותיו עד שיוכל לגלח], ורק בנזיר העולה מטומאתו חייב לגלח לפני שמביא קרבנותיו, וכמו שכתב רש״י (שם ד״ה שלא), ׳דנזיר ומצורע אין מביאין קרבנותיהן עד לאחר גילוח, כדכתיב בהו קראי׳. **ו. על פי** רש״י (יד: ד״ה ניגזור), וכן כתב ברש״י כת״י (ד״ה ומצורע). וביאר המשנה למלך (יום טוב פ״ז הי״ט ד״ה ודע דתגלחת), שהטעם שלא פירשו שהמשנה עוסקת בתגלחת הראשונה של המצורע בשעה שהכהן רואה שנטהר מצרעתו, שבזה ודאי לא היה יכול לגלח לפני המועד, היינו משום שלפי רבי יוסי (לעיל ז.) אין רואים את הנגעים במועד, ואפילו במצורע מוחלט הבא ליטהר, ובפרט שיש ברייתא הסוברת שגם רבי מודה בזה לרבי יוסי, ולכן לא פירשו את המשנה באופן זה שאינו נוהג אלא לדעתו של רבי מאיר (שם). וראה עוד מה שהאריך בפרטי דיני תגלחת ראשונה בחול המועד. ובר״ש בן היתום (להלן יד. ד״ה והמצורע) נראה שפירש שהמשנה עוסקת גם בתגלחת הראשונה של המצורע. וראה עוד בהערה להלן בדעת רש״י בזה. **ז. מדברי** רש״י מתבאר ש׳מטומאתו לטהרתו׳ הנאמר במשנה, מתפרש רק על נזיר ומצורע, אבל שאר טמאים העולים מטומאתם, אין להם היתר לגלח במועד, כיון שיכלו לגלח לפני המועד. אכן יש מהראשונים [רי״ף, רמב״ם (פירוש המשניות מ״א), ורא״ש (סי׳ א)] הגורסים ׳**והעולה** מטומאתו לטהרתו׳. וביאר הרמב״ם, דהיינו כגון טמא מת או בא על הנדה הטמאים שבעת ימים, שכשעולים מטומאתם מותר להם לגלח, וראה בילקוט ביאורים ביאור שיטה זו. **ח. ובתוספות** (להלן יד. ד״ה ומנודה) הקשו, מהו החידוש שמותר להם לגלח, הרי כל מי שלא היה לו פנאי לגלח לפני הרגל מותר לו לגלח במועד. ותירצו, שהיינו סבורים לאסור עליהם לגלח, שמא יבואו להשהות את גילוחם עד הרגל וישהו את הבאת קרבנותיהם. וכן ביארו ברש״י כת״י ובנמוקי יוסף (ד״ה ומצורע) [אמנם לא כתבו שטעם ההיתר הוא משום שלא היה להם פנאי לגלח קודם הרגל]. ובמשנה למלך (יום טוב פ״ז הי״ט ד״ה ולא ידעתי) ביאר כעין זה אף בדעת רש״י, שהיינו סבורים לאסור עליהם לגלח משום נזירים ומצורעים אחרים שיש להם פנאי לגלח לפני הרגל וישהו גילוחם עד הרגל [והוסיף (ד״ה ודע דאליבא), שאף שהגמרא להלן (יז:) מסתפקת, האם ההיתר בנזיר ומצורע הוא רק באופן שלא היה להם פנאי קודם הרגל או אף באופן שהיה להם פנאי קודם הרגל, והגמרא מביאה ברייתא המבואר בה, שאפילו אם היה להם פנאי קודם הרגל מותרים בגילוח, מכל מקום רש״י פירש כדרכו לפרש במשנה כמו ההוה אמינא בגמרא, שהמדובר הוא באופן שלא היה להם פנאי לגלח קודם הרגל. וראה עוד מה שהאריך שם בביאור דברי רש״י. ובפרי מגדים (או״ח סי׳ תקלא משב״ז סק״ז) ביאר, שרש״י במשנה העמיד בתגלחת הראשונה של המצורע, ובאופן זה אכן אין להתיר אלא באופן שלא היה לו פנאי קודם הרגל, והגמרא עוסקת בתגלחת השניה, ועל כך מסיקה הגמרא להתיר אפילו באופן שהיה להם פנאי]. עוד תירצו התוספות, שאם נפרש כמו שסברה הגמרא להלן (יז:) שהמשנה עוסקת רק באופן שלא היה להם פנאי לגלח קודם הרגל, אפשר לומר שהחידוש במשנה הוא מה שיש

אהח18/06/2018

יד.

הכי גרסינן ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין כדתנן אנשי משמר כו' ואמר רבה בר בר חנה כו' עד כשהן מנוולים[ט]

18-06 2019

ומאן דמתרשל [-ומי שהתרפה] **ולא גילח מקמי רגל, ומטי זמן עלייהו** [-והגיע זמנם שצריכים] **לגלח ברגל, החמירו רבנן** שלא יתגלחו ברגל, **הואיל ולא מזרזי נפשייהו לספר מקמי רגל**, וגזרו כן חכמים משום **דלא להוי ברגל מנוולין**[י], והיינו **שאם היו מגלחין** - מותרים להתגלח **במועד, לא היו מגלחים לפני המועד**, שהיו משהים עצמם להתגלח במועד שפנויים בו ממלאכה, ונכנסין לרגל **כשהן מנוולין** - מגודלי שער[יא].

אבדה לו אבידה

שמחמת טירדתו בחיפוש אחר האבידה **לא היה לו פנאי** לגלח קודם הרגל[יב].

דלא מוכחא מילתא

דלא ידעי כולי עלמא דאנוס היה - שאין ידוע לכולם שהיה אנוס מלהסתפר[יג], **אלא יאמרו שהוא מכוין להשהות** מלהסתפר **עד המועד**.

יאמרו כל הסריקין אסורין וכו'

כלומר - אין נידון סוגייתנו שייך לסריקין, אלא כוונת הגמרא היא להקשות ממה שאמרו בפסחים, דאופה ששמו ביתוס, היה יכול לסרוק חלותיו בלי **שהות** - לצור צורות בבצק שאופה לפסח מבלי להשהות את הבצק זמן רב, **לפי שהיה לו דפוס** [-כעין תבנית וחותמת] שבו היה צר את הצורות על הבצק, ומשום כך לא היה צריך לשהות זמן מרובה עד האפיה, **ואף על פי כן אסרו** עליו חכמים לעשות כן, **משום דאמרי** - שחששו שיאמרו וישאלו האנשים, וכי **כל הסריקים כו'** אסורים ורק סריקי ביתוס מותרים, ויבואו לעשות גם הם צורות בבצק, ויגרם על ידי כך חשש חימוץ בבצק, ולא ידעו שרק לביתוס מותר כיון שעושה כן בלי שהות על ידי הדפוס. **הכא נמי** - וכשם שחששו שם כמו כן גם כאן לענין גילוח במועד, **כיון דלא מיגליא לכולי עלמא אונסיה** - שאין כולם יודעים שהיה אנוס ולא היה יכול להתגלח בערב הרגל, כשיראו שמתגלח במועד ישאלו **ויאמרו**, האם **כולי עלמא אסורין** לגלח **וזה מותר**, ומתוך כך יבואו להתיר לעצמם להתגלח במועד.

איזורו מוכיח עליו

דמי שאין לו אלא חלוק [-כתונת שעל בשרו[יד]] **אחד**, הרי שכשמכבסו **פושטו ומתעטף במקטרינו** [-מעילו שמתכסה בו על כל הבגדים שהוא לובש[טו]], **וחוגרו** [וחוגר את מעילו] **באיזורו** - בחגורתו, **ועומד כך ומכבס את החלוק**, ועל ידי כך נמצא שהוא **מודיע** לכל הרואים אותו מכבס, **שאין לו אלא חלוק אחד** ולכן הוא מכבס, שכן כולם רואים אותו חגור על המעיל באיזור של החלוק[טז].

אומן

כגון סַפָּר, **שהכל באים אצלו בערב הרגל** להסתפר, ועל ידי זה **רואים** כולם **שאבדה לו אבידה**, ומה שלא מסתפר בערב הרגל הוא משום שאנוס **הוא ואינו יכול לספר עצמו**[יז].

כי הנך

כמו אותם האנוסים **דמתניתין**, **דקתני** - ששנינו עליהם במשנתינו שהם **מגלחין** במועד, **דמידע לכל** - שהאונס שלהם מפורסם לכל העולם.

מפני שיצא שלא ברשות

כלומר - אין הכוונה שיצא למדינת הים באיסור, אלא הכוונה היא, שהואיל **ולא יצא** למדינת הים **ברשות אחרים** שהכריחוהו לצאת, **אלא ברצון עצמו**[יח], **לאו אנוס הוא** ולכן לא התירו לו לגלח[יט].

לשוט

אם יצא שלא לצורך, ולא יצא אלא כדי לשוט בעולם ולראותו[כ], וחזר לישוב **במועד**.

למזונות

שיצא לחזר [-לחפש] **אחר מזונות**, דהיינו שאין

ציונים והערות

לדקדק בדבריה שדווקא הנזיר והמצורע העולים מטומאתם בחול המועד רשאים לגלח, אבל אם כבר עלו מטומאתם לפני הרגל אינם רשאים לגלח. באהבת איתן (מ"א) ביאר שמה שסיים רש"י טעם זה אינו מתפרש על נזיר ומצורע, אלא על שאר האופנים ששנינו במשנה [ולא כהבנת שאר האחרונים שכוונת רש"י לפרש בזה את טעם ההיתר בנזיר ומצורע], ונזיר ומצורע אף אילו היה להם פנאי לגלח קודם הרגל מותרים לגלח במועד, והוכיח כן מדקדוק לשון רש"י שכתב 'מצורע שעלה מטומאתו מגלח ברגל', והרי היה לו לכתוב 'מצורע שעלה מטומאתו ברגל, מגלח', אלא ודאי שרש"י סובר שאפילו מצורע שעלה מטומאתו לפני הרגל מותר לו לגלח במועד, וכמסקנת הגמרא להלן. אכן בכתב יד הגירסא היא 'לפי שלא היה יכול לגלח'. הגהות וציונים. ולפי זה נראה שכוונת רש"י לפרש רק את הטעם של מצורע. וברבינו גרשום (להלן יז: ד"ה מטומאתו), שהוא כעין לשון רש"י שבכתב יד, הגירסא היא 'ומצורע שעלה מטומאתו ברגל', ומבואר שפירש שהמשנה עוסקת באופן שהמצורע עלה מטומאתו ברגל. **ט. יתכן** שכוונת רש"י לאפוקי מגירסת פסקי הרי"ד (ד"ה ושאר) שגרס 'ושאר כל אדם מאי, אסורין', ולפי זה הגמרא מדייקת מהמשנה בדרך שאלה ותשובה ששאר אדם אסורים להתגלח [ומה ששנינו בסיום המשנה 'ושאר כל אדם אסורים', מתפרש רק על מה ששנינו 'ואלו מכבסין' וכו', ולא על מה ששנינו 'ואלו מגלחין' וכו'], אבל לפי גירסת רש"י 'מאי טעמא אסורין' אין כוונת הגמרא לדייק מהמשנה ששאר כל אדם אסורים, שזה היה דבר פשוט לגמרא. וראה עוד בביאור הגר"א (או"ח סי' תקלא אות א) שנראה שפירש שמה ששנינו בסיפא לאחר 'ואלו מכבסין' וכו' 'ושאר כל אדם אסורים' מתפרש גם על 'ואלו מגלחין' שברישא. וראה עוד את גירסת רבינו חננאל (ד"ה ואלו). **י. בכת"י** לא כתוב מתחילת הדיבור עד כאן, אלא הדיבור מתחיל 'הכי נמי, אם היו יכולין לגלח במועד' וכו'. דקדוקי סופרים (אות ד). **יא. רש"י** פירש שטעם הגמרא הוא על איסור הגילוח, ולא על איסור הכיבוס ששנינו בסיפא. ויש ראשונים [רמב"ם (פירוש המשניות מ"א), ר"י מלוניל (פירוש המשנה מ"ב), וריטב"א (ד"ה ושאר)] שביארו, שגם איסור כיבוס הבגדים הוא מטעם שלא יכנסו לרגל כשהם מנוולים. ובר"ש בן היתום (להלן יח. ד"ה אסורין) ביאר, שאיסור כיבוס הבגדים הוא מטעם שזה טורח גדול ועובדין דחול. **יב. וברבינו** חננאל (ד"ה נעי) הוסיף, שהספק הוא גם על כיבוס במועד. **יג. ברבינו** חננאל (ד"ה נעי) וברש"י כת"י (ד"ה אבדה) פירשו, שאונסו אינו ידוע כמו שאר האנוסים השנויים במשנתינו, שאונסם ידוע לכל [וכמו שנאמר בגמרא בלשון השני, 'כיון דלא מוכחא כי הנך']. וכן נראה כוונת רש"י. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אבדה) נראה, שבאבדה לו אבידה אין אונסו ידוע כלל. **יד. על** פי רש"י בשבת (קכ. ד"ה חלוק). **טו. רשב"ם** (ב"ב נז: ד"ה טלית). וראה להלן בשם מלא הרועים. **טז. וכן** פירש בערוך (ערך אזור) בשם רבני מגנצא. וביאר המאירי (ד"ה מי), שכאשר אינו לובש את חלוקו, הרי הוא מהדק את החגורה על הבגד העליון, כיון שחסר לו את החום מהחלוק. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה איזורו) פירש, שכשהוא מכבס את חלוקו ועומד בלא חלוק, אינו חוגר את איזורו, שאינו רוצה להדק את בגדי הצמר אל בשרו מפני שהם קשים. וכעין זה פירש ברש"י כת"י (ד"ה איזורו, בפירוש הראשון). ובמסכת חולין (קז.) פירש רש"י (ד"ה איזורו) באופן אחר, והוא שכל אדם כשמכבס את חלוקו הרי הוא מכבסו בלי החגורה, מפני שהוא מעביר אותה לחלוק השני, אבל זה שאין לו אלא חלוק אחד, הרי הוא מכבסו עם החגורה, ובזה מוכח שאין לו אלא חלוק אחד. וכעין זה פירש ברש"י כת"י (ד"ה איזורו, בפירוש השני), שכשאין לו אלא חלוק אחד, הרי הוא משלחו לכובס כשהאיזור תלוי בחלוקו. ובמלא הרועים (ברש"י) ביאר, שרש"י כאן סובר, שאין חוגרים את החלוק באיזור, אלא חוגרים אותו מעל כל הבגדים, וכשלבוש עם מקטירן [-הוא בגד קצר סמוך לחלוק] אזי אין דרך לחגור אותו, ורק כשאין לו אלא חלוק אחד ופושטו לכבסו, אזי כשהוא מכבסו והוא לובש את המקטירן לבד ולא את שאר בגדיו הארוכים בכדי שלא לטנפם, חוגר את האיזור עליו בשעת הכביסה כדי שלא יתקפל המקטורן ויתגלה בשרו ויראו שעומד ללא חלוק. אך רש"י בחולין סובר, שכן חוגרים את האיזור על החלוק, ולכן פירש באופן אחר. והוסיף, שברש"י בשבת (קכ. ד"ה חגור) מבואר, שדרכם היה לילך בחגור על החלוק. וראה עוד ברש"י (שם ד"ה פונדא), שדרכם היה באיזור חלול מעל מדיהם. ובבית יוסף (או"ח סי' תקלד ס"א (ג) ד"ה אלא) העיר, שלפי פירוש רש"י כאן, מה שהאיזור מוכיח שלא ילמדו אחרים להתיר, הוא רק להאדם המכבס את החלוק [ולא בחלוק עצמו], אבל לכבסו על ידי אחר לא התירו, שהרי המכבס אינו חגור באיזור, ולא שייך לומר שאיזורו מוכיח עליו. ושוב דחה [בתירוצו השני] וכתב, שכיון שמי שאין לו חלוק אחד בדרך כלל אין לו מי שישמשנו והוא מכבס את חלוקו בעצמו, ואז איזורו מוכיח עליו, משום כך התירו חכמים לכל מי שאין לו אלא חלוק אחד, ולא חילקו בין אם מכבסו בעצמו או שמכבסו על ידי אחר. ולפי זה כתב, שגם בזמן הזה שאין לנו את האיזור המוכיח, לא בטל ההיתר לכבס למי שאין לו אלא חלוק אחד, אבל לפי פירוש רש"י בחולין, שהוכחת האיזור הוא בחלוק עצמו, אין ראיה מסתימת הגמרא להתיר גם בלא הוכחת האיזור, שהוכחת האיזור קיימת גם אם אדם אחר מכבסו, ולכן בזמננו לא שייך היתר זה, שהרי בבגדים שלנו אין איזור המוכיח עליהם. **יז. ודייקו** מכך בתוספות (ד"ה אומן), שכל הספק הוא רק על האומן עצמו, אבל על שאר בני העיר אין להסתפק, שאפילו אם אין להם בעיר ספר אחר, בודאי אסורים להסתפר, אף על פי שגם הם היו אנוסים מלהסתפר בערב הרגל, כיון שהספר היה טרוד באבידתו. וראה בילקוט ביאורים בטעם הדבר. **יח. ובריטב"א** (ד"ה לשוט) תמה, מדוע הוא נקרא 'יצא שלא ברשות'. ואף אם נאמר שכיון שיצא שלא לצורך לכן לא התירו לו להתגלח בחול המועד, עדיין אינו טעם מספיק לכנותו יצא שלא ברשות. ולכן פירש כפירוש הראב"ד [בעל האשכול (אלברטאלט, ח"ב סי' מה)], דהיינו שיצא מארץ ישראל לחוץ לארץ, ולכן יציאתו היא שלא ברשות משום שאסור לצאת מארץ ישראל לחוץ לארץ. ואכן אם יצא מארץ ישראל לארץ ישראל או מחוץ לארץ לחוץ לארץ מותר להתגלח אף אם יצא לשוט. ויש מהאחרונים שביאר, שמה שרש"י נדחק לפרש שלא כפשוטו, היינו לשיטתו לעיל (יא: ד"ה אלא) שסובר, שאיסור מלאכה בחול המועד הוא מן התורה, ואם כן לא מסתבר להתיר למי שיצא לשוט מארץ ישראל לארץ ישראל, אפילו שלא עשה בכך איסור, ואף שמעיקר הדין היה מותר להתגלח במועד משום שהוא כבוד המועד, אכן לאחר שחכמים גזרו שלא להתגלח במועד משום הגזירה שמא יכנס לרגל כשהוא מנוול, הרי שראו שאין זה מכבוד המועד שיגלחו, כי להיפך יבוא מכך זלזול בכבוד הרגל, מעתה אסור מן התורה לגלח. ובדעת הראב"ד אפשר לומר, שהיתר הגילוח בחול המועד מן התורה לכבוד המועד, שייך לכל ימי חול המועד, ואף שעל ידי זה יכול לבא לחסרון כבוד בתחילת הרגל שיכנס אליו כשהוא מנוול, אין לקונסו משום כך מן התורה ולאסור את הגילוח בחול המועד, ואינו אלא קנס מדרבנן, ובדבר שאינו אסור אלא מדרבנן שייך להקל אפילו אם הוא הכניס את עצמו לאונס זה, אם לא היה בכך איסור. על פי המצבת משה (ד"ה תיקו, ד"ה מפני). **יט. והיינו** משום שהיה לו לשוב בשעה שיהיה לו פנאי לגלח. על פי הריטב"א (ד"ה לשוט) בשיטת רש"י. בשלמי תודה (ברש"י) העיר, שהרי בגמרא להלן אמר רבא, שרבי יהודה מודה שבאופן שיצא למזונות מותר לו להתגלח, והלא גם כשיצא למזונות לא יצא ברשות אחרים. ותירץ, שבאופן שיצא למזונות ודאי שמותר לו להתגלח שאין לך אנוס גדול ממנו, ודברי רבי יהודה נאמרו רק באופן שיצא להרווחה, ועל זה ביאר רש"י שכיון שלא יצא ברשות אחרים אלא ברשות עצמו, אינו אנוס, ואסור לו לגלח. ועוד תירץ, שהגמרא כעת סברה שרבי יהודה חולק גם כשיצא למזונות, ועל זה כתב רש"י שכיון שיצא שלא ברשות אחרים, אינו נחשב לאנוס, אף שיצא למזונות, אכן לפי דברי רבא, שרבי יהודה מודה באופן שיצא למזונות, אם כן מה שאמר רבי יהודה 'שלא ברשות' היינו משום שלא יצא למזונות. **כ. וברש"י** כת"י (ד"ה לשוט) ביאר, שיצא לשוטט בארצות לצחוק ולצוותא בעלמא. ובמגן אברהם (סי' תקלא סק"ז) פסק שאם יצא לראות פני חבירו, מותר לו לגלח, כיון שנחשב

לו מזונות, **וחזר במועד אחריהן**[כא] - וחיפש אחר המזונות במועד, **דברי הכל מותר לגלח במועד**, לפי **שיצא באונס**.

להרויחא

שיש לו נכסים הרבה, **ויוצא** למדינת הים כדי להרויח יותר.

נראין לי דברי רבי יהודה

דאסר בגילוח במועד **לבא** [-למי שבא] **ממדינת** הים, **כשיצא שלא ברשות**.

ודברי חכמים

המתירין להתגלח במועד, נראים **כשיצא ברשות**.

אילימא לשוט

אם נאמר **דקאמר** - שמה שאמר **רבי**, 'נראין דברי רבי יהודה' היינו **ביצא לשוט**, **דהיינו** יצא **שלא ברשות**, **הא אמרת וכו'** שביצא לשוט דברי הכל אסור לגלח, **ומאי** - ומה שייך שרבי יאמר על זה **'נראין דברי רבי יהודה'**, **הלא שניהם** [-רבי יהודה וחכמים] **מודים בה** שבאופן כזה אסור לגלח, **אלא פשיטא** שכוונת רבי שאמר, 'נראין דברי רבי יהודה כשיצא שלא ברשות' היינו שיצא **להרווחא**, **ואשמעינן** רבי **דנראין לו דברי רבי יהודה שאוסר** בגילוח כשיצא להרווחה וחזר במועד.

והא נראין דברי רבי יהודה בהא

וקשיא דרבי אדרבי - ונסתרים דברי רבי מדברי עצמו, **דברישא נראה לו דברי רבי יהודה דאסר** להתגלח ביצא **להרווחא**, **ובסיפא נראה לו דברי חכמים** דמתירין להתגלח ביצא להרווחא[כב]. **אלא ודאי איכא למשמע מהכא דלאו הכי הוא כדקאמרת** - שלא כמו שאמרת [רבא], שלא נחלקו רבי יהודה וחכמים כשיצא לשוט או למזונות, אלא מוכח מדברי רבי **דבלשוט ובמזונות פליגי**, ועל כך אמר רבי, שנראין לו דברי רבי יהודה כשיצא שלא ברשות והיינו שיצא לשוט, ודברי חכמים כשיצא ברשות והיינו שיצא למזונות[כג].

הכי קאמר

כך היא כוונת רבי, **ולאו היתר דידיה אשמעינן ולא רואה אני קאמר** - אין כוונת רבי להשמיענו מה שהוא עצמו מתיר, ולא להכריע במחלוקתם, **אלא פלוגתייהו קא משמע לן במאי פליגי** - בא להשמיענו במה הם חולקים, וכך היא כוונתו, **נראין דברי רבי יהודה האוסר לחכמים וכו'**[כד].

קטן הנולד במועד

ולו שערות גדולים, מותר לגלח במועד שער ראשו המצערו[כה].

מעיקרא לא

דאם נולד קודם הרגל, **אינו מגלח ברגל** - אסור לגלח את הקטן בחול המועד, **הואיל** והיה יכול לגלח אותו קודם הרגל[כו].

יד:

ואי אמרת בקטן אית ליה פלוגתא

ואם תאמר שבקטן יש בו חילוק, דאם הוא נולד קודם הרגל, **אינו מגלח ברגל**, ואם כן **אית לן למימר**, **הואיל ואסור לגלח את הקטן ברגל**, כמו כן **אסור לגלחו נמי בימי אבלו**, **אם כן נמצאת אתה אומר** שאבילות נוהגת **אפילו בקטן**.

מפני עגמת נפש

שיבכו הרואין וירבו בכבוד המת[כז], **ולא מפני** שהוא **אבל**.

מי קתני הא אסורין

האם שנינו דיוק זה שדייקנו שאלו שאין מגלחים במועד אסורים, **דמשמע** מכך **שהאסורין לגלח במועד**, **אסורין** גם כן **לגלח באבל** - כשהם אבלים[כח].

יש מהן אסורין

יש כאלו שאסורים לגלח בימי אבלם, והיינו **בשאר** כל **אדם**, שכשם **שאסורין לגלח במועד**, כך גם **אסורין לגלח בימי אבלן**.

ויש מהן מותרין

ויש כאלו שמותרים לגלח בימי אבלם, והיינו **כגון קטן** זה שנולד **קודם הרגל**, שאמנם **אסור** לגלח אותו **ברגל**, אך **מותר** לגלח אותו **בימי אבלו**.

אתי עשה דרבים

יכול לבוא מצות עשה של רבים, והיינו מצות שמחת יום טוב, שנאמר (דברים טז יד) 'ושמחת בחגך'.

ודחי עשה דיחיד

ודוחה מצות עשה של יחיד, והיינו מצות **אֵבֶל**, **דכתיב** בפסוק המדבר על האבל שיש לעשות על חורבן ירושלים, **'אבל יחיד עשי לך'** (ירמיה ו כו), שביאורו, עשי לך אבל כמו שמתאבל מי שהיה לו רק בן יחיד ומת[כט].

דהשתא

שאירעו האבל **במועד**.

דנין דיני נפשות

רש"י מציין שאסור לדון ביום טוב:

דין זה אמור דווקא **במועד**, **אבל לא ביום טוב**, משום **שאסור** לדון ביום טוב מדברי סופרים **משום שבות**[ל].

רש"י חוזר לפרש דברי הגמרא:

ודייקינן מינה מדנין במועד - ודקדקנו ממה ששנינו בברייתא שדנים במועד, **מכלל דאי לא צייית נמי משמתינן ליה במועד** - משמע מכך שאם אינו מקבל את פסק הדין מנדים אותו במועד[לא].

אתי רגל ודחי ליה

שאינו נוהג בהלכות נדוי ברגל.

ציונים והערות

שיצא לדבר מצוה.

כא. **הרש"ש** (ברש"י) כתב, שתיבת 'אחריהן' יש למוחקה, [וכן בפירוש רבינו גרשום (ד"ה למזונות) שהוא כעין לשון רש"י, תיבה זו איננה]. ולפי זה כוונת רש"י שחזר במועד לישוב.

כב. **בכת"י** מתחיל הדיבור, 'חדא דהא נראין דברי רבי יהודה בהא דקאמר, אלא פשיטא להרויחא שיש לו נכסים ורוצה להרויח יותר, ועוד מדקאמר נראין דברי חכמים בהרויחא מכלל דפליגי רבנן נפשייהו דאמרי אפילו לשוט מותר, והאמרת לשוט דברי הכל אסור, אלא' וכו'. דקדוקי סופרים (אות נ).

כג. **בשלמי תודה** וברש"ש (ברש"י) העירו, שאין הכרח מדברי רבי שחכמים ורבי יהודה נחלקו גם ביצא לשוט וגם ביצא למזונות, שאף אם נאמר שלא נחלקו אלא ביצא למזונות וביצא להרווחה, אבל בלשוט לדברי הכל אסור, או שנחלקו ביצא להרווחה וביצא לשוט, אבל ביצא למזונות לדברי הכל מותר, היו מתיישבים דברי רבי. ובשלמי תודה ביאר, שרש"י סבר שכיון שאנו מוכרחים לומר שלא נחלקו רק באופן אחד, מסתמא שנחלקו בכל האופנים. וברש"ש כתב, שיתכן שיש טעות סופר ברש"י, וצריך לגרוס 'דבלשוט או במזונות נמי פליגי'. ואכן בהגהות וציונים הביאו, שבכת"י הגירסא ברש"י היא **'אלא ודאי איכא** למשמע מהכא דלאו הכי הוא **כדקאמרת** - כמו שאמרת [רבא], דבלשוט ובמזונות **לא פליגי אלא בהרווחא פליגי**, אלא הם חולקים בעוד אופן ולא רק כשיצא להרווחה'. ולפי גירסא זו לא מפרש רש"י מה הם האופנים הנוספים שבהם חולקים רבי יהודה וחכמים. וברש"י כת"י (ד"ה והא) מבואר, שלפי קושיית הגמרא כעת, נחלקו רבי יהודה וחכמים ביצא להרווחה וביצא לשוט. ומדבריו נראה, שגם לפי קושיית הגמרא, מודה רבי יהודה שביצא למזונות מותר לו לגלח. וכן מבואר בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה והאמרת), וביאר, שלא מסתבר לומר שרבי יהודה יחלוק גם ביצא למזונות, כי הרי אין לך אונס גדול מזה, שהרי מה היה עליו לעשות, וכי ימות ברעב.

כד. **בכת"י** הגירסא היא, 'תריץ לעולם בהרויחא פליגי בלשוט ובמזונות לא פליגי, והכי קאמר נראין דברי רבי יהודה לחכמים דאינו מגלח במועד'. דקדוקי סופרים (אות נ).

כה. **הריטב"א** (ד"ה אמר שמואל) קילס פירוש זה, משום שאם צריך לגלח את הקטן לצורך תיקון גופו או לצורך רפואה, בודאי שמותר לגלחו בחול המועד, ואפילו אם נולד קודם המועד, שהרי אפילו מבהמה אין מונעים רפואה בחול המועד, כמבואר בברייתא לעיל (י:), ועל כרחך שהכוונה היא לצער מועט שיש לקטן משערו. וראה עוד בביאור דברי רש"י בילקוט ביאורים.

כו. **והר"ן** (ד"ה במועד) כתב, שאם נתיר לגלח קטן בחול המועד, יבואו להתיר גם לגלח גדול בחול המועד.

כז. **במשאת** בנימין (שו"ת, סי' עט) דייק מלשון רש"י, שדווקא כשהקטן נמצא סמוך למת נוהגת הלכה זו, ששם מצויים אנשים רבים ועל ידי שיקרעו לקטן יתרבה ההספד והבכייה אצל הרבים ויתרבה כבוד המת, אבל אם הקטן נמצא אצל האבלים ששומעים שמועה קרובה שמת להם מת, אף שעל הגדולים חל דיני אבילות, אין מקרעים לקטן, כיון שאין כאן ענין להרבות את ההספד אצל הרואים. וראה שיטות נוספות בזה בילקוט ביאורים. ובחזון איש (יו"ד סי' רו ד"ה יו"ד - השני) ביאר על פי דברי רש"י, שדין זה הוא דווקא כשהמת היה יותר מבן שנים עשר חדשים, שמבואר (להלן כד:) שרק מבן שנים עשר חדשים מוציאים אותו במיטה ורבים מצהיבין [-מרגשים ומצטערים] עליו, אבל בפחות מכך, אינו יוצא במיטה ואין רבים מצהיבין עליו. ולכן רק במת שמצהיבין עליו יש דין לקרוע לקטן כדי שיבכו הרואים וירבו בכבוד המת, אבל כשהמת היה פחות משנים עשר חדשים, שאין מצהיבין עליו, אין צריך לקרוע לקטן, כיון שאין דין להרבות בכבוד מת זה.

כח. **בדקדוקי** סופרים (אות ר) הביא, שבכת"י הגירסא בדיבור המתחיל היא 'מי קתני האסורים'. והוסיף שצריך למחוק תיבת 'דמשמע'. והיינו שרש"י גרס כך בגמרא, ומפרש רש"י דהיינו האם שנינו בפירוש בברייתא ש'האסורים לגלח במועד, אסורים לגלח באבל'.

כט. **רש"י** (שם). ועל פי זה כתב הרש"ש (ברש"י), שאין לומר שכוונת רש"י כאן להביא ראיה שאבילות היא מצות עשה של יחיד משום שכתוב 'אבל יחיד', שהרי כוונת הפסוק היא על מי שהיה לו בן יחיד, ועוד שעל זה שהיא נחשבת מצות עשה של יחיד אין צריך להביא ראיה, אלא כוונת רש"י להביא ראיה שאבילות היא מצות עשה. אך הקשה, מדוע לא הביא רש"י את הפסוק ביחזקאל (כד יז) שהביא ברש"י כת"י (ד"ה עשה דיחיד) להוכיח שאבילות היא מצות עשה, והיינו ממה שנאמר ליחזקאל בנבואה שתמות אשתו ואז 'האנק דֹּם' [-התמקמק בשתיקה [כאבל]]. רש"י (שם). [וביאר הרא"ש (סוף סי' ג) בכוונתו, שהיה מקובל עד זמן יחזקאל שיש מצות אבילות מצד הלכה למשה מסיני, ובא יחזקאל והסמיך מצוה זו בפסוק זה]. וכן מדוע לא הביא את הפסוק שהביא בנמוקי יוסף (ד"ה ודחי), שהמקור למצות עשה זו הוא המשך הפסוק (שם) שנאמר ליחזקאל בנבואה שתמות אשתו ומכל מקום 'מֵתִים אֵבֶל לא תעשה' [-אבילות שעושים על מתים לא תעשה עליה. רד"ק (שם)]. וממה שאמר ה' ליחזקאל שלא יעשה אבילות על אשתו, יש לדקדק ששאר העם עושים אבילות. וראה עוד ביאורים בכוונת רש"י בילקוט ביאורים.

ל. **וברש"י כת"י** (ד"ה דנין) כתב, שאין דנים ביום טוב כמו ששנינו (ביצה לו:) 'ואלו הן משום רשות [-כלומר, היה לנו להתירם ביום טוב משום שהן קרובין למצוה, אך אינם מצוה גמורה, ואסרום חכמים. רש"י (שם ד"ה ואלו - השני)], לא דנין'. אכן רש"י לפנינו כתב שאין דנים משום שבות, והיינו ששנינו במשנה שם, 'כל שחייבין עליו [מדברי סופרים שלא לעשותו. רש"י (שם ד"ה כל)] משום שבות, משום רשות וכו', בשבת, חייבין עליו ביום טוב'. ומבואר על פי רש"י (שם ד"ה ואלו - השני), שכל האיסורים השנויים שם הרי הם בכלל 'שבות'. אלא שאלו המנויים שחייבים עליהם משום שבות, אין בהם שום ענין של מצוה, ואלו המנויים 'משום רשות', הם קרובים למצוה ומכל מקום אסרום חכמים, ולכן אף ששנינו שאין דנים משום רשות, מכל מקום שם האיסור הכללי הוא 'שבות'.

לא. **כדין** מי שאינו מקבל את פסק הדין המבואר בבבא קמא (קיג:).

דלמא לעיוני

שמא **הא** דתני - מה ששנינו בברייתא **דדנין** דיני ממונות במועד, **לא אמרינן דלימא** - אין הכוונה שיאמרו הדיינים, **'איש פלוני חייב, איש פלוני זכאי'**, שזהו גמר הדין[לב], **ואיכא למידק מינה** - ויהיה ניתן לדקדק מכך **דאי לא ציית** לדין **משמתינן** ליה, **אלא** כוונת הברייתא היא **דמעייני בדין ולא אמרי** ליה כלום - שרק מעיינים בדיניהם, אך אין אומרים כלום למי שצריך לצאת חייב, ובודאי שאין מנדים אותו בחול המועד, שהרי עדיין לא גמרו את דינו[לג].

מענה את דינו

דכי **לא אמרו** ליה דינו **לאלתר** דעייני ביה - שכאשר אין הדיינים אומרים מיד את הכרעת הדין למי שעיינו בדינו אם חייב מיתת בית דין[לד], **הוה ליה עינוי הדין**.

אלא[לה]

לעולם צריך לפרש שמה ששנינו דנים דיני נפשות, היינו שדנין את **דינו** וגומרין את דינו **ממש במועד**, ואם כן גם מה ששנינו דנים דיני ממונות, היינו שגומרים את הדין, ואם כן **איכא למידק מינה** - יש לדקדק מהברייתא **דאי לא ציית** לפסק הדין **משמתינן ליה** במועד, ומעתה **איכא למשמע מינה** - יש להוכיח מהברייתא דנידוי **נוהג נמי ברגל, ודאמרת** - ומה שהקשית על כך **שאם כן** שגומרים את דינו ליהרג במועד, **מימנעי** הדיינים **משמחת יום טוב**, שאסורים לאכול ולשתות כל אותו היום, **הכא במאי עסקינן דאתו מצפרא כו'**.

דאזיל ופייסיה לבעל דיניה

ברגל, ומה ששנינו **'התירו לו חכמים'**, היינו שבית דין **שבאותו** דור התירו לאותו מנודה.

שינהיג בעצמו

שלא יבא אל תוך המחנה, ולא יגלח שערותיו, כדיני כל מצורע[לו].

הא בימי טומאתו נוהג

צרעתו ברגל, שאסור לו לגלח שערותיו.

מיגזור

שלא יהא מגלח במועד, דכיון דגילח שערותיו ביום השביעי לטהרתו בציפורים, **צריך להביא** [למחרת ביום השמיני] **קרבן**, ואם נתיר למצורע לגלח לטהרתו **שמא משהה קרבנותיו עד ליום טוב האחרון ומקריבן, ואסור להקריב קרבנות יחיד ביום טוב**[לז].

לרבות כהן גדול

שנוהג בו דיני **צרעת**.

הא כהן גדול כל השנה לדידיה כרגל לכולי עלמא דמי

דתנן (הוריות יב:), **'כהן גדול מקריב אונן'**, ולומדים הלכה זו **מדאמר** לו **אהרן למשה** ביום שמתו נדב ואביהוא, **'ואכלתי חטאת היום** הייטב בעיני ה'' (ויקרא י יט), **ולא אמר** אהרן **למשה 'והקרבתי** חטאת היום', **ומכלל** - נשמע מכך, דההקרבה של כהן גדול מותרת **באנינות**, ולמדנו דכהן גדול מקריב כשהוא **אונן, אבל כולי עלמא** - שאר העם **בשאר ימות השנה**, מי שהוא **אונן, אינו משלח קרבנותיו, כדאמרינן** - כמו שדורשת הגמרא **לקמן** (טו:), שלפיכך נקראים קרבן שלמים 'שלמים', שמקריבן רק **בזמן שהוא שלם** בדעתו, דהיינו שדעתו מיושבת עליו, **ולא בזמן שהוא אונן, וברגל** - אך מי שמת לו אחד משבעת קרוביו ברגל, **משלח קרבנותיו**, כיון שלא חלה אנינות ברגל, **וכהן גדול** כשהוא **אונן, מקריב** לא רק ברגל אלא גם **בכל השנה, אלמא** - מוכח מכך, **שכל השנה לדידיה כרגל דמי, וקתני** - ומכל מקום שנינו **דנוהג בו** [בכהן גדול] **צרעת**, וממילא **תיפשוט דכל מצורע נוהג** דין **צרעתו ברגל**.

אל תפרעו

'פריעה' היא **גידול שער. והאי קרא** - ופסוק זה ['ראשיכם אל תפרעו' (ויקרא י ו)] **גבי מיתת נדב ואביהוא כתיב**, שציוה ה' על בני אהרן הנותרים אחיהם של נדב ואביהוא שהיו אבלים עליהם, לא לגדל את שערם, **ומדאצטריך קרא למישרי להו** - וממה שהוצרך הכתוב להתיר להם את גידול השער[לח], **מכלל דאחריני** - משמע שאבלים אחרים **אסורין** בזה.

מצורעין[לט]

הגמרא מסתפקת האם מצורעים מותרים בתספורת, והוקשה לרש"י, **אף על גב דכתיב** לגבי המצורע (ויקרא יג מה) **'וראשו יהיה פרוע'**, ואם כן מפורש בפסוק שעליו לגדל שערו ומה מסתפקת הגמרא. מתרץ רש"י, **הא דריש ליה** לקמן האי **פרוע למילתא אחריתי** - הרי הגמרא להלן דורשת תיבת 'פרוע' זה לענין אחר[מ], ולכך אין ללמוד ממנו חיוב גידול שער.

טו.

מנודין ומצורעין מהו

הוקשה לרש"י, מדוע הגמרא שואלת על מנודים ומצורעים יחדיו, הלא דיניהם שונים. לכך מבאר רש"י, **להכי קאמר להו בהדדי** - מחמת כן אמרה אותם הגמרא יחדיו, **משום דפשיט להו בהדדי** - משום שהיא פושטת את הספק על שניהם יחדיו, מאותה ברייתא.

מנודה שמת וכו'

הברייתא שבגמרא 'מנודה שמת' וכו', **סיפא דברייתא** שהובאה לפני כן **היא**[מא].

כגלו של עכן

דכתיב לגבי עכן שמעל בחרם שהחרים יהושע, לאחר שהרגוהו, **'ויקימו עליו גל אבנים גדול'** (יהושע ז כו).

והן מתעטפין

מפורש במסכת **תענית** (יד:), שענין זה שהם

ציונים והערות

[לב] **כמבואר** במסכת סנהדרין (ו:). [לג] **מדברי** רש"י מבואר, שכוונת אביי שאין גומרים את דינו כלל. אכן שאר ראשונים [רש"י כת"י (ד"ה אמ' ליה), ריטב"א (ד"ה ואמר), ומאירי (ד"ה ולענין)] ביארו, שדחיית אביי 'ודלמא לעיוני' היינו שיגמרו את הדין, אך אם יתחייב נידוי לא ינדוהו בחול המועד אלא לאחר המועד. והוסיף הריטב"א, שכיון ששנינו 'דנין' דיני ממונות, ודאי הכוונה שגם גומרים את הדין. והמאירי הוסיף, שאם אין גומרים את הדין מדוע יתחילו לדון במועד. וראה עוד בהערה להלן. [לד] **מדברי** רש"י מבואר, שאין גומרים את דינו אלא מעיינים בו, ואם אין אומרים לנידון להיכן הדין נוטה, הרי זה עינוי הדין. אך הריטב"א (ד"ה ואמר) כתב, שהכוונה שכבר גמרו את דינו ואמרו לו שהוא חייב, אלא שלא יהרגוהו עד לאחר הרגל, ובכך יש עינוי הדין, אבל לפני שגמרו את דינו לא שייך עינוי הדין, שהנידון עדיין מצפה שימצאו לו זכות, ורק לאחר שגמרו את הדין שייך עינוי הדין, שהנידון אומר שכיון שעד עתה לא מצאו לי זכות שוב לא ימצאו לי זכות, כמבואר במסכת סנהדרין (לה.) וברש"י שם (ד"ה לדייני). וכעין זה פירש המכתם (ד"ה אלא). וראה עוד בתוספות (ד"ה נמצאת) מה שביארו בזה. [לה] **המהרש"א** (ברש"י ד"ה מענה) כתב שאין כאן דיבור חדש אלא הוא המשך מהדיבור הקודם, כיון שבגמרא לא כתוב תיבת 'אלא דאתו'. אמנם בכת"י בגמרא הגירסא 'אלא דאתו', וכמו שהגיה בגליון, וכתב שכן גרס רש"י בגמרא, ולפי זה הוא דיבור בפני עצמו. הגהות והערות (במהרש"א). [לו] **והוסיף** בתוספות רי"ד (ד"ה מצורע), שאף אילו נאמר שמותר לו להיכנס לתוך המחנה, מכל מקום לא בטל דינו שכל מי שנכנס ומאהיל עמו באהל אחד, נטמא. וברש"י כת"י (ד"ה שנוהג) ביאר שהמדובר כאן הוא מאיסור כיבוס הבגדים ושאילת שלום הנוהגים במצורע. בקרן אורה (ד"ה מצורע) הקשה, מדוע לא הוכיחה הגמרא שמצורע נוהג צרעתו ברגל, ממה שהמשנה לעיל (ז.) דנה אם רואים נגעים במועד לטהר או לטמא, ומשמע שהמצורע הטמא נוהג טומאתו ברגל, וכן מבואר בגמרא (שם ע"ב) שמצורע אסור בתשמיש המיטה ברגל. וביאר, שכל נידון סוגייתנו אינו אלא על ההלכות של מצורע שאסור בהם מדיני אבילות, כגון איסור התספורת וחיובו בעטיפת הראש, אבל דברים שלא נאסר משום אבילות אלא משום טומאה, כמו שילוח חוץ למחנה, בודאי שלא הותר ברגל, וכן תשמיש המיטה שלא נאסר משום אבילות, שהרי הוא אסור בזה גם בימי ספירת ימי טהרתו, בודאי שאסור בהם גם בימי הרגל. וראה עוד בהגהות היעב"ץ (הנדמ"ח מכת"י ד"ה מצורע) מה שביאר בזה. [לז] **התוספות** רי"ד (ד"ה אלא) הביא פירוש זה בשם המורה, והקשה עליו, שאם כן היתה הגמרא צריכה לומר כך בפירוש 'דילמא אתי לשהויי קרבנותיו ביום טוב האחרון'. ועוד כיון שאכן אסור להקריב קרבנות יחיד אלו ביום טוב, הרי גם אם יביאם לבית המקדש להקריבם, וכי יקריבום הכהנים, והרי כהנים זריזים הם, ואף אם הוא לא ידע שאסור להקריבם ביום טוב, הכהנים ידעו שאסור להקריבם, וממילא אין לחשוש שיקריבם ביום טוב. ולכן פירש, שהיינו אומרים שלא יגלח במועד, שאם נתיר לגלח למי שעלה מטומאתו במועד, מעתה גם מי שעלה מטומאתו לפני המועד, ישהה עצמו מלהביא מיד את קרבנותיו עד הרגל, שיאמר שכעת אין לי פנאי לגלח, אלא אגלח בחול המועד ואז אביא קרבנותי, ואין ראוי שישהה אדם את הקרבנות שנתחייב בהן. וכעין זה פירשו ברש"י כת"י (ד"ה ניגזור) ובתוספות הרא"ש (ד"ה מהו), שיש לחשוש שמי שעלה מטומאתו לפני הרגל ישהה קרבנותיו, משום שיתעצל מלעלות לירושלים פעמיים, ויאמר הואיל ומותר לגלח ברגל, אגלח ברגל ואז אביא את קרבנותי. והוסיפו בתוספות רי"ד ובתוספות הרא"ש, שהטעם שבאמת לא גזרו הוא כעין מה שמסיקה הגמרא להלן (יז:), שאף אם היה למצורע פנאי לגלח לפני הרגל, התירו לו לגלח ברגל, כדי שלא ישהה קרבנותיו לאחר הרגל. באהבת איתן (מ"א) כתב על הקושיא השניה של התוספות רי"ד, שצריך להגיה ברש"י ולגרוס 'שמא משהה קרבנותיו עד ליום טוב האחרון ומקריבן, דאסור להקריב קרבנות' וכו'. וכוונת רש"י שהמצורע יסבור להקריבן ביום טוב אחרון, ולבסוף לא יקריבן, שהרי אסור להקריב קרבנות יחיד ביום טוב, ונמצא שיאחר את קרבנותיו לאחר יום טוב. והוסיף, שכעין זה פירש רש"י להלן (יז: ד"ה שלא). ולפי זה מתיישבת גם הקושיא הראשונה, שעיקר החשש אינו ממה שישהה קרבנותיו ליום טוב האחרון, אלא שמשום כך ישהה את קרבנו לאחר הרגל, ולכן הגמרא לא נקטה 'דילמא אתי לשהויי קרבנותיו ביום טוב האחרון'. [לח] **משמע** ברש"י ש'ראשיכם אל תפרעו' זהו היתר בלבד, שהותר להם להסתפר אם ירצו, ואינם חייבים לגדל שיער כשאר האבלים. וכן דעת הרמב"ן (ויקרא שם). אך לדעת רש"י זהו איסור, שה' אסר לבני אהרן לגדל שיער, והיו חייבים להסתפר. [לט] **דיבור** זה שייך לעמוד הבא. [מ] **כוונת** רש"י לדעת רבי עקיבא בברייתא להלן (טו.), ששנינו בה, 'וראשו יהיה פרוע', אין פריעה אלא גידול שער, דברי רבי אליעזר. רבי עקיבא אומר וכו' דבר שחוץ מגופו. והגמרא דנה שם, האם כוונת רבי עקיבא לאיסור הנחת תפילין, או לאיסור לבישת כובע או סודר בראש. וגם התוספות (שם ד"ה מנודין) כתבו כרש"י, אמנם להלן (שם ד"ה ורבו) כתבו, שיתכן שאף רבי עקיבא להלן אינו חולק על דברי רבי אליעזר, אלא סובר שהפסוק מלמד גם איסור תספורת וגם איסור נוסף בדבר שחוץ לגופו [כיון שהוא דורש גם את תיבת 'יהיה' שבפסוק. ריטב"א (ד"ה מנודין)]. והוסיף הריטב"א (שם) שלפי התוספות הגמרא אינה מסתפקת כאן על מצורעים אלא רק על מנודים, ונקטה מצורעים מתוך שגרת לשון. [מא] **כוונת** רש"י לבאר, שכיון שתחילת הברייתא הובאה ללמוד ממנה דין תספורת למצורעים ומנודים, לפיכך מביאה הגמרא גם את המשך הברייתא, אף על פי שאין זה

מתעטפים ויושבים כאבלים וכמנודים הוא **לאחר** שהתענו **שלש עשרה תעניות ציבור** ולא נענו בירידת גשמים.

מנודה לשמים

מנודה לשמים **כי הני** - כמו אלו שבברייתא, שהם כמנודים לשמים מחמת שלא ירדו גשמים, **שאני, דחמירי** - שונה דינם, שהם חמורים, **ולהכי צריכי** - ולפיכך הם צריכים **עטיפת הראש. אבל** מנודים **אחרים**, כלומר, מנודים על ידי בית דין, שמא **אינן** צריכין **עטיפת הראש**.

יעטה

משמע[מב] עטיפת הראש[מג].

אהח18/06/2018

פארך

זה תפילין[מד].

דבר שהוא חוץ מגופו אף הויה האמורה בראש

אף הוייה האמורה בראש, כלומר, מה שנאמר **'ראשו יהיה פרוע'** שמשמע מגולה[מה], **כענין דכתיב** (במדבר ה יח) **'ופרע את ראש האשה'**, שביאורו שיגלה את שערות ראשה[מו].

דבר שהוא חוץ מגופו

ולא אמרינן שיהיה פרוע משער[מז] שהוא **מגופו**.

מאי לאו

מה הכוונה שיהא ראשו מגולה מדבר שחוץ לגופו, האם אין הכוונה **שיהא ראשו** מגולה **מתפילין**, שלא יניחם.

הכא אמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום

כלומר, בדבר זה תנהוג **אבילות**, שתדום ולא תשאל לשלום[מח].

הא שמע

דתני - ששנינו ברייתא לגבי **תעניות** שמתענים הציבור אם לא ירדו גשמים (תענית יד:), שאם התענו ולא נענו **'הן יושבין כמנודין ואבלים' כו'**[מט].

שפה

משמע שפתותיו מדובקות[נ].

מי קתני כמנודה

וכי נאמר בברייתא 'שיהא כמנודה **שאסור** בשאילת שלום', לא כתוב כן, אלא כתוב 'שיהא כמנודה, ואסור בשאילת שלום'.

מוחרם

שמחרימין בחרם **לאחר** שעברו **שלשים יום לאחר** סוף הנדוי הראשון, שאף הוא שלשים יום. והיינו אחר שעברו שישים יום מתחילת הנידוי ולא חזר בו, מחרימים אותו[נא].

בפקתא דערבות

בשוק של **אותו** מקום ששמו 'ערבות'[נב].

בעלי קריין אסורין

לפי שבא להם מחמת שמחה **וקלות ראש**, וליכא - ואינם מצוים **באימה**.

טו:

דמות דיוקני

היכן מצינו שנתן הקב"ה את דמות דיוקנו בבני אדם, שנאמר (בראשית ט ו) **'בצלם אלהים עשה את האדם'**[נג].

[כשאמרו

כשאמרו **חכמים לגבי** שלש עשרה התעניות שגזרו על הציבור אם לא ירדו גשמים, שאם התענו חלק מהתעניות ועברו **אלו ולא נענו**[נד], בית דין גוזרים תעניות נוספות (תענית יג.) **ואסור** בהם **במלאכה**, לא אמרו אלא ביום אבל בלילה מותר וכו', וכן **אתה מוצא במנודה**].

מאי לאו אכולהו

האם לא על כל הדינים שבברייתא **קאמר** התנא דמנודה **אסור**, ובכלל זה איסור עשיית מלאכה.

לא אשארא

דוחה הגמרא, לא, הדמיון למנודה הוא לשאר הדינים דקתני [התם[נה]] - השנויים שם, והיינו **אעטיפת** [-על עטיפת] **הראש** שנוהגים בו בתעניות אלו, **דאמרינן** התם (תענית יד:) **בתענית צבור** מתעטפין ויושבין כמנודין, ועל כך אמרה הברייתא שאף מנודה חייב בו[נו].

ורחיצה בכלל סיכה

דכתיב (תהלים קט יח) **'ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו'**, השוה הכתוב את סיכת השמן לרחיצה במים, וכשם שלגבי שמן הכוונה בסיכה שחוץ לגופו, כך לגבי מים הכוונה לרחיצה שחוץ לגופו, שעל ידי כך המים נבלעים בקרבו[נז].

ציונים והערות

מענין הסוגיא. מב. **להלן** הגמרא דורשת מ'על שפם יעטה' דרשה נוספת, שיהיו שפתותיו מדובקות זו לזו. ולכאורה לכך פירש רש"י כאן שמתיבת 'יעטה' דורשים עטיפת הראש, ולהלן כתב רש"י (ד"ה שפה) שמתיבת 'שפם' דורשים שיהיו שפתותיו מדובקות. והיינו שכל דרשה נלמדת מתיבה אחרת. והתוספות (ד"ה שיהו) כתבו שיתכן שיש ללמוד את שניהם מן הפסוק. וכתבו עוד, שמא יש ללמוד את הדרשה להלן שיהיו שפתותיו מדובקות זו לזו, מכך שנאמר 'שפם' ולא 'שפה'. מג. ש'יעטה' הוא לשון עטיפה, כמאמר הכתוב (ישעיה סא י) 'מעיל צדקה יעטני', וכיון שהפסוק אומר שיעטה על שפם, אם כן הכוונה לעטיפת הראש. מד. **שתפילין** הם פאר לישראל, כמו שנאמר (דברים כח י) 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך', ודרשו חכמים (ברכות ו.) אלו תפילין שבראש. ומכל מקום אף תפילין של יד בכלל פאר, שכל התפילין ענין אחד הם. נשמת חיים (שו"ת, או"ח סי' יג). וראה מה שנתבאר במכתבי תורה (גור, סי' כט) בטעם הדבר. מה. **לתיבת** 'פרוע' ישנן שתי משמעויות, האחת לשון גידול שיער, כפי שמצינו בבני אהרן (ויקרא י ו) 'ראשיכם אל תפרעו', והשניה לשון גילוי כפי שמצאנו בסוטה (במדבר ה יח). ולדעת רבי עקיבא פריעה האמורה במצורע היא לשון גילוי [לדעת התוספות (ד"ה וראשו) יתכן שרבי עקיבא אינו חולק על רבי אליעזר, וסובר ששתי הלשונות נכונות כלפי מצורע]. מו. **כמבואר** בסוטה (ח.), וכלשון הרמב"ם (סוטה פ"ג ה"א) 'ומגלה שערה וסותר מחלפות ראשה'. מז. **מבואר** ברש"י, שרבי עקיבא סובר שמצורע רשאי בתספורת. אך התוספות (ד"ה וראשו) כתבו, שיתכן שרבי עקיבא דורש מ'ראשו יהיה פרוע' גם איסור תספורת וגם חיוב גילוי הראש [ועיין עוד לעיל (יד: ברש"י ד"ה מצורעין בהערה)]. מח. **אך** בשאר הדברים האמורים בפסוק, אמר לו הקב"ה שלא ינהג בהם כאבל. וראה בביאורי הגמרא מדוע לשיטת רש"י הגמרא מחלקת בזה, אמנם יש שביארו [רבינו חננאל (ד"ה אבל אסור בשאילת), רא"ש (סי' ג), ונמוקי יוסף (ד"ה האנק - הראשון) בשם ר"מ הלוי] שגם כאן הכוונה שימנע מ'האנק' ומ'דום' שהם מנהגי אבל על המתים, והוא מצווה לשאול לשלום וללמוד תורה, ואם יחזקאל נאסר בכך, משמע ששאר אבלים חייבים לנהוג כן. וראה עוד בענין זה בביאורי הגמרא. מט. **מבואר** ברש"י, שהגמרא מביאה ראיה למנודה מכך שמצאנו בברייתא שהם נקראים מנודים, ומבואר במשנה (שם יג:) שהם ממעטים בשאילת שלום. אמנם רש"י כת"י (ד"ה נזיפה) ביאר, שהראיה היא מהמשנה בלבד, שנאמר בה שהם ממעטים בשאילת שלום כבני אדם הנזופים למקום, ומכך שנאמר בהם שהם כנזופים למקום, משמע שהם מנודים, שנזיפה היא מעין נידוי [וראה בראש דוד להחיד"א (פרשת פינחס ד"ה והנה במועד קטן) שדן כיצד יש להוכיח מנזיפה לנידוי. וראה עוד בהעמק שאלה (שאילתא ל) שדן בראיות מהמשנה ומהברייתא לדין שאלת שלום]. נ. **המלבי"ם** (ויקרא יג מה) ביאר, שמילת 'שפם' באה רק במקום שבולם שפתיו מלדבר. כי 'שפתים' בא תמיד בריבוי של זוג, כלשון 'עינים' 'ידים' 'רגלים' שהם שנים, אבל כשמדביק שפתיו זו לזו עד שנראות כשפה אחת מחוברת, קרוי הדבר 'שפם'. וראה בהערה לעיל (ברש"י ד"ה יעטה), לגבי מה שדרשו לעיל מפסוק זה שמצורע חייב בעטיפת הראש. נא. **כן** מבואר בגמרא להלן (טז.), שתחילה מנדים לשלשים יום, ואם לא חזר בו מנדים לעוד שלשים יום, ואם לא חזר בו מחרימים אותו. ומפשטות לשון רש"י נראה שמחרימים מיד אחר שלשים יום הראשונים, ובמהר"ב רנשבורג (אות א) כתב שיתכן כוונת רש"י אחר שלשים יום השניים. ובילקוט המאירי (ברש"י) כתב, שכדבריו מדוקדק בלשון רש"י שכפל תיבת 'לאחר', שהיה לו לכתוב 'לאחר שלשים יום מן הנידוי', וממה שכפל תיבת 'לאחר', ודאי כוונתו שמחרימים אחר השלשים יום שהם לאחר הנידוי, שאף הוא שלשים יום. נב. **אמנם** רש"י כת"י (ד"ה זכוני) ורש"י בברכות (נז. ד"ה בפקתא) ותוספות (נזיר מג: ד"ה אמר) והר"ן (ד"ה בפקתא) ועוד, פירשו ש'פקתא' היא בקעה. נג. **רש"י** הביא פסוק זה, אף שנאמר כבר קודם לכן (שם א כז) 'ויברא אלהים את האדם בצלמו, בצלם אלהים ברא אותו', משום שהפסוק ההוא מדבר על בריאתו של אדם הראשון שנאמר עליו בגמרא (ב"ב נח.) שהיה בדמות דיוקנו של הקב"ה ממש, ולכן נקט בפסוק המדבר בשאר בני אדם, שהם רק כעין דיוקנו. מהרש"א (ח"א ד"ה דמות). אכן בפירוש מסכת משקין (ד"ה דמות) נקט את הפסוק 'ויברא אלהים את האדם בצלמו, בצלם אלהים ברא אותו'. נד. **אין** כוונת רש"י שהברייתא עוסקת אחר שעברו כל הי"ג תעניות ולא נענו, אלא הכוונה על התעניות האחרונות מי"ג התעניות, שהם תעניות ציבור חמורות, כמבואר בגמרא בתענית (יג.) וברש"י שם (ד"ה כשאמרו). וכן כתב רש"י עצמו להלן בסמוך (ד"ה כשאמרו אסור). וראה ברש"ש שהובא בהערה להלן. נה. **הגהות** הב"ח (אות א). נו. **הקשה** רבי עקיבא איגר (ברש"י), הרי בברייתא זו לא מוזכר כלל דין עטיפת הראש, וכיצד אפשר לומר שמאמר הברייתא 'וכן אתה מוצא במנודה ובאבל' עוסק בדין שלא הוזכר בה. ותירץ בכרוב ממשח (בתוס' ד"ה לא), שצריך לומר בדעת רש"י שכל דיני תענית ציבור הובאו בברייתא זו, ואף עטיפת הראש ואיסור מלאכה וכדומה, והגמרא בתענית לא הביאה את כל לשון הברייתא אלא רק את חלקה האחרון [וכן מבואר במאירי (ד"ה אבל אסור בנעילת), שכתב 'שמא לא אמרו 'וכן במנודה' אלא על עטיפת הראש שהוזכרה שם'. אמנם הרש"ש (ברש"י) הקשה, שהדינים שבברייתא זו הינם בי"ג התעניות, ואילו עטיפת הראש היא רק כשעברו כל הי"ג תעניות ולא נענו]. ועוד הקשה רבי עקיבא איגר על רש"י, הלא הגמרא לעיל (ע"א) נשארה בספק האם מנודה חייב בעטיפת הראש או לא, ולדברי רש"י יש לפשוט את הספק מהברייתא כאן. ובידי משה (בתוס' ד"ה לא) תירץ, שהלא לעיל (ע"א) רצה רב יוסף להוכיח מברייתא שמנודה חייב בעטיפת הראש, ואביי דחה שאין להוכיח משם, אך סובר רש"י שרב יוסף עצמו לא חזר בו ואכן לדעתו מנודה חייב בעטיפת הראש. וכיון שכאן הם דברי רב יוסף עצמו, על כן יש לפרש את דחיית הגמרא על פי דבריו. ואמנם התוספות (ד"ה לא) ביארו את דחיית הגמרא 'לא אשארא', שכוונת הברייתא 'וכן אתה מוצא במנודה ובאבל' היא על נעילת הסנדל ורחיצה המוזכרים בברייתא. וכתב בכך הקמ"ח (ברש"י), שיתכן שאף רש"י מסכים לתוספות, ודברי רש"י אין מקומם כאן, אלא בגמרא להלן, אחר שדחתה הגמרא שאין להוכיח שמנודה אסור לא במלאכה ולא ברחיצה ולא בנעילת הסנדל. שבגמרא שם יש לתמוה לענין מה דימתה הברייתא את דין המנודה לדין תענית ציבור, לכך נדחק רש"י לפרש שהכוונה על עטיפת הראש. אך כאן אין צורך להידחק בזה. נז. **כן** מבואר בגמרא ביומא (עו:). ותמהו האחרונים [ר"מ מאימראן, רש"ש (ברש"י), ועוד], הלא מסקנת הגמרא שם שהפסוק עוסק בשתיה ולא ברחיצה, ודין רחיצה כסיכה נלמד מהפסוק (דניאל י ג) 'וסוך לא סכתי', ומכפל הלשון יש לרבות רחיצה. [אמנם ראה בתוספות בשבת (פו. ד"ה אע"פ), שאף למסקנת הגמרא עיקר הפסוק עוסק ברחיצה]. וכתב הר"מ מאימראן (ברש"י), שאכן דברי רש"י הם לאו דווקא, ונקט את

אכולהו

האם לא דימו את מנודה לכל דיני הברייתא, והיינו **ארחיצה נמי**[נח], **דמנודה אסור.**

לא אשתרא

קאמר דמנודה **אית** ליה דין דהני - על שאר הדינים נאמר בברייתא שמנודה יש לו דין של אלו, היינו דין **דתעניות צבור.**

ויבא אליה

לאחר **אבילות**[נט].

מנודין היו

למקום - לקדוש ברוך הוא.

ספיקא הוא

מנודה לשמים ספק הוא **אי** קיל **אי** חמיר - האם הוא קל ממנודה לאדם או חמור ממנו.

זיל הכא ומדמי

דלקולא **אולי בהדייהו** - שהולכים בהם לקולא.

לפיכך נקראים שלמים בזמן שהוא שלם

לפיכך נקראים שלמים, משום שמקריבם בזמן שהוא שלם **בדעתו, שדעתו מיושבת עליו**[ס].

יספרו לו[סא]

לעיל מיניה - לפני הפסוק 'ואחרי טהרתו שבעת ימים יספרו לו' (יחזקאל מד כו), **כתיב** (שם פסוק כה) **'ואל מת אדם לא יבא לטמאה', ובכהן משתעי** - מדבר הכתוב, **'ואחרי טהרתו' דהיינו מפרישתו מן המת, שמשפריש מן המת מונין שבעת ימי הזאתו,** ויש לדרוש עוד את המשך הכתוב 'שבעת ימים יספרו לו', **ששבעת ימים אחרים יספרו לו** מלבד שבעת ימי הזאה, **מדאפקיה רחמנא** - שמכך שנקטה התורה לגבי ימים אלו בלשון 'ספירה' **ולא** נקט 'הזאה'[סב], **שמעינן שבעת ימי ספירו אם נצטרע.**

וביום באו

ביום טהרתו כתיב, בכהן גדול[סג].

טז.

זו עשירית האיפה שלו

שמביא כהן הדיוט[סד] כשמחנכין אותו לעבוד תחילה, כדכתיב (ויקרא ו יג) **'זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו, עשירית האיפה'** וגו', **ואמרינן** בגמרא (מנחות נא:), שתיבת 'ובניו' באה לרבות **עשירית האיפה** של **כהן הדיוט לחינוך.** ופסוק זה ['וביום בואו לשרת בקודש וגו' יקריב חטאתו'], **לאו אקראי דלעיל קאי** - אינו חוזר על הפסוקים שלפניו[סה], שהרי אינו עוסק כלל בכהן שנטמא ונטהר, **אלא מצות כהנים בעלמא הוא דקאמר יחזקאל. אלמא** - ומוכח, **שלא היה יכול להקריב קרבנו עשירית האיפה עד שנטהר מטומאת מת, והוא** הדין **מצרעתו**[סו].

אמר רבא וכו'

איידי דאיירי במנודה מפרש להו - אגב כך שהגמרא עוסקת בדיני מנודה, מפרשת הגמרא בענייני נידוי.

זימנא בתר זימנא

דאי לא אתי ההוא זימנא - שאם לא בא בזמן הראשון, **קבעינן ליה זימנא אחריתי** - קובעים לו זמן אחר, ולא מנדים אותו על שלא בא בזמן הראשון.

קראו שם

מה שנאמר בפסוק 'שם' הוא מלשון **שמתא,** כלומר, **שמתא לפרעה שהעביר המועד,** כלומר, **שהעביר אותו מועד ששמו אחר מועד ראשון**[סז].

דאי מספקר בשליחא דרבנן

כלומר, שחירף שליח בית דין, ושליח אמר לדיינים **חירפני.**

העיני האנשים ההם תנקר

אי לאו דשליח דאמר ליה למשה, משה לא הוה ידע[סח].

ומחרימין

באָרור[סט].

כוכבא הוה

מזליה דסיסרא[ע].

יחרם הוא[עא] **וכל רכושו**

דהפקר בית דין הפקר **מהכא נפקא** לן בכל דוכתי - מפסוק זה לומדים שהפקר בית דין הפקר[עב], כמבואר ביבמות (פט:).

קא בעו רבנן למיעל

שצריכין לו לקנות אצלו בשר[עג].

טוט אסר טוט שרי

כלומר, מצי למישרי ליה - יכול להתיר לו מיד, **אף על גב דלא חל עליה שלשים יום, דאותו**

ציונים והערות

תחילת הסוגיא, אף שהלימוד הוא מ'סוך לא סכתי'. **נח. נראה** כוונתו, שודאי אין הכוונה על כל הדינים כולם, שהרי כבר הוכחנו שמנודה אינו אסור במלאכה. אלא כוונת הגמרא 'אכולהו' על חלק מהדינים ואף רחיצה בכללם. וברבינו גרשום (ד"ה אכולהו) [שהוא עיקר מקורו של רש"י שלפנינו] הגירסא '**אכולהו**. ארחיצה, דמנודה נמי אסור'. **נט. שכן** נאמר בפסוק (שמואל ב' יב כד) 'וַיְנַחֵם דוד את בת שבע אשתו ויבא אליה'. ולכאורה כוונת הגמרא ששבעת ימי אבילות הם ימי הנחמה שמנחמים בהם את האבל, ודרשו שתחילה 'וינחם דוד' בימי האבילות ורק אחר כך 'ויבא אליה'. וכן מבואר בחכמת אדם (כלל קסה ס"ח). אך במאירי (ד"ה אבל אסור) מבואר, שימי אבילות אינם ימי נחמה, שאין תנחומים לאשה מבנה תוך שבעה, אלא הנחמה כאן היתה אחר ימי האבילות, ולפיכך מוכח שאף בא אליה אחר האבילות. **ס. אמנם** כתבו האחרונים, שדווקא כשאינו מיושב בדעתו מחמת ציווי התורה [או ציווי חכמים] פטור מהקרבה, שאזי אינו יכול ליישב דעתו ואף אסור לו לעשות כן, אך אם טבעה ספינתו בים, אף שאין דעתו מיושבת עליו, יכול ומותר ליישב דעתו, ורשאי להביא שלמים. **סא. בדקדוקי** סופרים (אות ל) הביא שבכת"י אין כל דיבור זה. וראה בהערה להלן (טז. ברש"י ד"ה זו). **סב. שהיה** צריך לכתוב 'ואחרי טהרתו שבעת ימי הזאתו יספרו לו'. על פי תוספות (ד"ה ואחרי). ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אחרי) כתב, שהיה צריך לומר 'אחרי טהרתו שבעת ימים יטמא לו'. **סג. והיינו,** כוונת הכתוב [לדעת רבי יהודה] על כהן גדול שמקריב עשירית האיפה בכל יום, ובא הכתוב לומר שכל זמן שהוא טמא אינו יכול להקריבו, ורק ביום בואו אל הקודש אחרי שנטהר, יקריבנו. ואף שהפסוקים לפני כן עוסקים בכהן הדיוט, שנאמר בהם שהכהן רשאי להיטמא לקרוביו ודין זה הוא רק בכהן הדיוט, יש לומר שלכך נאמר 'יספרו לו' ולא נאמר 'יספור לו', לומר שאחיו הכהנים יספרו לו לכהן הגדול שבעת ימים ולא יניחוהו להיכנס למקדש לפני כן. רד"ק (יחזקאל מד כו). אך יש לתמוה, שרש"י בדיבור הבא כתב שמדובר בכהן הדיוט. ואכן הגליון הגיה 'ביום חינוכו כתיב בכהן הדיוט' [וכפי שרש"י מבאר להלן]. ובראש משביר (ברש"י) הגיה 'בתר טהרתו כתיב בכהן הדיוט' [ולגירסתו אינו מובן מהו 'בתר טהרתו', הלא רש"י להלן ביאר שפסוק זה אינו המשך לפסוק לפניו]. וראה עוד בהערה להלן. **סד. ראה** בהערה הקודמת, מנין לרש"י שמדובר בכהן הדיוט. ועוד הוכיחו זאת תוספות (לעיל טו: ד"ה ואחרי), שאם מדובר בעשירית האיפה של כהן גדול, מה חידש יחזקאל, הלא זהו דין המפורש בתורה. **סה. וכשם** שבפסוקים שלפני כן ישנם דינים שונים מדיני כהונה שאינם תלויים זה בזה. **סו. תמהו** האחרונים, הלא לפני כן כתב רש"י שפסוק זה הוא ענין לעצמו ואינו המשך לפסוק לפניו, ואינו עוסק כלל בכהן טמא אלא במנחת חינוך, וכיצד מסיים רש"י שאינו יכול להקריב עשירית האיפה מחמת טומאתו. וכתב בראש משביר (ברש"י), שדברי רש"י מ'אלמא' ואילך הם דיבור בפני עצמו, והם חוזרים על דברי רבי שמעון שאכן לדעתו הפסוק הוא המשך לפסוק שלפניו ועוסק בכהן טמא מת שנטהר, ואף יש למחוק תיבות 'עשירית האיפה', שהרי הפסוק אינו עוסק בה לרבי שמעון. אמנם יש אחרונים שכתבו, שהתערבו כאן פירוש רש"י כת"י יחד עם פירוש רבינו גרשום. שברש"י כת"י יש את דיבור המתחיל 'יספרו לו' שבעמוד הקודם, וכן מתחילת דיבור זה ועד תיבת אלמא [בקצת שינויי לשון], ואילו ברבינו גרשום יש את דיבור המתחיל 'ביום טהרתו' שבעמוד הקודם, וכן מתיבת 'אלמא' עד סוף הדיבור. ואלו שני פירושים נפרדים, שלדעת רש"י כת"י (ד"ה ר'), רבי יהודה מפרש שהפסוק עוסק בעשירית האיפה של כהן הדיוט המביאו בשעת חינוכו לעבודה, והפסוק אינו המשך לענין שלפניו, והוכחת הגמרא לדין מצורע בשילוח קרבנותיו היא רק מרבי שמעון. ואילו לדעת רבינו גרשום (ד"ה זו, לעיל טו: ד"ה ביום), רבי יהודה מפרש שהפסוק עוסק בעשירית האיפה של כהן גדול שעליו להקריבו בכל יום, והודיע הכתוב שיכול להקריבו רק אחרי שנטהר מטומאת מת, והוא הדין מטומאת צרעת [ויתכן אף שלרבינו גרשום מה שנאמר 'אלו שבעת ימי ספירו' אינו עוסק כלל במצורע, אלא הכוונה לשבעת ימי הזאה של טמא מת]. ולפי זה ההוכחה היא אף מרבי יהודה. ולפי זה, אין צורך להגיה ברש"י בסוף העמוד הקודם 'כהן הדיוט' במקום 'כהן גדול'. וראה מעין זה בהגהות וציונים. **סז. ולכאורה** קשה היכן מוכח בפסוק ש'העביר המועד' היינו שהעביר את המועד השני ולא את המועד הראשון שנקבע. ובראש משביר (ברש"י) ובשרביט הזהב (ד"ה קראו) ביארו, שדיוק הגמרא הוא מכך שנאמר 'המועד' בה"א ולא נאמר 'העביר מועד', משמע שהיה מועד אחר חוץ מהמועד הזה. ועיין עוד בקרבן נתנאל (אות ר) מה שתירץ. וברש"ש (ד"ה זימנא) כתב שפירושו של רש"י דחוק. **סח. רש"י** לא ביאר היכן מצאנו שמשה ידע, ובנמוקי יוסף (ד"ה דכתיב) כתב מכך שנאמר בפסוק אחר כך (במדבר טז טו) 'ויחר למשה מאד', משמע שהשליח סיפר למשה ועל כך חרה אפו. וכתב בתשובות יהודה יעלה (שם) שאין לומר שידע כן בנביאות, שמסתמא לא היה הקדוש ברוך הוא מגלה למשה דבר שיביאו לידי חרון אף וכעס. והר"ן (ד"ה שנאמר) כתב, שההוכחה שהשליח אמר למשה, היא מכך שמשה כתבו בתורה, ומנין ידע כן אם לא שהשליח אמר לו. וכן כתב ברש"י כתב יד (ד"ה בשליחא). והקשה בעיון יעקב (ד"ה לא) מה ההוכחה מכך שמשה כתבו בתורה, שהשליח סיפר לו, אולי הקדוש ברוך הוא אמר לו אחר כך שיכתוב כן בתורה ומנין שהשליח אמר לו. וכן הקשה הרש"ש (ד"ה ואתי) שהרי מבואר במגילה (ז.) שמגילת אסתר ברוח הקודש נאמרה, אם כן משה ודאי ידע ברוח הקודש מה אמרו עליו, שהלא לא גרע מכותבי המגילה. ותירץ בבן יהוידע (ד"ה לא), שודאי אם היה בזה איסור לשון הרע, משה רבינו לא היה כותבו בתורה, משום שאפשר לטעות מכך שמותר לשליח לספר שהבעל דין ביזהו, ואם משה רבינו כתבו ודאי שאין בכך איסור לשון הרע. **סט. כתב** הב"ח (יו"ד סי' שלד ס"א) בביאור דברי רש"י, ששאלת הגמרא 'מנלן דמחרמינן' היא, מנין שמקללים אותו בפירוש לומר ארור פלוני, שחרם יש בו אף קללה, מה שאין כן לעיל שהגמרא שואלת 'מנלן דמשמתינן', אף שהביאו הפסוק 'אורו מרוז' שהוא לשון קללה, אין הכוונה שמקללים בפירוש אלא שאומרים יהא בשמתא. **ע. וכתב** המהרש"א (ח"א ד"ה וא"ד) שאולי מצא רש"י מבואר כן במדרש. וכתב עוד, שמה שברק נידהו על שלא בא לעזרתו, אף שהוא מזלו של סיסרא, היינו על דרך זה שמלאך רע עונה אמן בעל כרחו [ראה שבת (קיט:)], כך המלאך הרע של סיסרא היה צריך לבוא לעזרת ברק בעל כרחו. **עא. בהגהות** הב"ח (אות נ) מחק תיבת 'הוא'. **עב. במהר"ץ** חיות (ברש"י) הקשה, הלא מבואר שם שיש עוד פסוק להפקר בית דין הפקר, ומדוע תפס רש"י פסוק זה לעיקר. עיין שם מה שביאר, והובאו דבריו בילקוט ביאורים. **עג. על** פי הריטב"א (ד"ה קא בעי).

שופר שנדוהו יכול להתיר לו[עד], **ומישרי ליה** - ומתירים לו אף **בתוך שלשים** יום.

לא אתו אסריני ושרו ליה

מדמהדר **איהו נפשיה למישרי** - מכך שאביי חיפש בעצמו דרך כיצד להתיר נידויו, מוכח שרק המנדה עצמו יכול להתיר ולא אחר[עה].

שנידה לכבודו

ולא שנידה לשם שמים, על שראה בו איזה דבר איסור וכדומה, **אלא** משום שהתריז נגדו, שהרי ודאי[עו] כיון דתני **אין מנודה לרב ודאי לא נידה אלא בשביל כבודו, דאי במילי דאיסורא** - שאם מדובר בברייתא שנידהו על שעבר על איסור, הוי כמי שמנודה[עז] **לרב, ד'אין חכמה ואין עצה וגו'** ואין תבונה לנגד ה'' (משלי כא ל), כמבואר להלן (יז.), וקתני 'אין מנודה לרב', משמע **אבל לכולי עלמא מנודה**, מוכח מכך שתלמיד שנידה לכבודו נידויו נידוי.

כל אחד מיפר חלקו

מדקתני חלקו **אינו מופר**, משמע שרק חלקו אינו מופר, אבל חלק אחרים מופר, ומוכח שכל אחד מיפר חלקו.

אמר ליה לאבוה

רבי שמעון סיפר זאת לאביו **לפי תומו, ולאו משום לישנא בישא** - ולא משום שהיתה כוונתו לספר לשון הרע[עח].

אחח18/06/2018

חמוקי ירכיך

כמו 'חמק עבר' (שיר השירים ה ו), דהיינו, נסתר ונכסה[עט].

טז:

רב בר אחוה דרבי חייא דהוא בר אחתיה - רב היה בן אחיו של רבי חייא והוא היה אף בן אחותו של רבי חייא[פ] **ורבה בר בר חנה בר אחוה דרבי חייא [דלאו] בר אחתיה** - ורבה בר חנה היה בן אחיו של רב ולא בן אחותו[פא], כדאמרינן בסנהדרין (ה.).

עייא

כך כינה שמו של רבי חייא, בלשון גנאי[פב].

ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו

כי הוא [-רבי חייא] על כרחו של רבי **בא**.

ביומא דכלה

ביום הדרשה שהיא בפרהסיא, שהכל מצויין שם בדרשה.

מוקים ליה בצדקה

דמיבעי למיעבד בסתר - שצריכים לעשותם בסתר[פג].

מר עוקבא

מר עוקבא ישב בזמן שלמד עם שמואל בריחוק ארבע אמות משמואל, **כתלמיד לשמואל, דשמואל** גדול בתורה יותר **ממר עוקבא**.

כי יתבן בדינא כו'

משום דמר **עוקבא** היה **נשיא**[פד].

חייקי ליה דוכתיה

מנמיכין לו מקום כשיושב בדין[פה].

איטריד

מר עוקבא היה טרוד **בדינא**, שהיה מחשב בדין, **ולא אידכר ליה למיזל בתר שמואל** - ולא זכר ללכת אחר שמואל ללוותו.

לא נגה לך

כלומר לא סגי לך **דאזילנא בתרך** - לא די לך בכך שהלכתי אחריך.

לישרי לי מר בתיגריה

הב לי **רשותא למיהדר** - תן לי רשות לחזור לביתי[פו].

דנקט

שמואל בדעתיה משום דאזיל בתריה - שהלך אחריו.

מכלל דאיכא ראשונים

והלא **לא** מצינו שאמר דוד 'דברי' **אלא במקרא** זה, ד'דברי' לשון נבואה[פז].

והוא דוד

שנולד במזל שלך[פח].

אבדהי כמה דוד

שהוא צדיק ממך, ולא צדקותך עמדה לך אלא מזלך.

שהקים עולה של תשובה

שהוא שב תחלה ונתן דרך לשבים, **כדאמרינן בפרק קמא דעבודה זרה** (ד:), **לא דוד ראוי לאותו** מעשה של בת שבע, **אלא שאם חטא יחיד, אומרים** לו, **כלך אצל דוד** שמחל לו **הקדוש ברוך הוא** אותו עון לאחר ששב בתשובה, **אף אתה חוזר** בתשובה.

צור ישראל

מושל באדם אני, מי מושל בי, צדיק מושל בי, שאני גוזר גזירה והצדיק **מבטלה**.

עירא היאירי

הוה מתני לדוד אגב כרים וכסתות שהיה רבו של דוד, **ודוד הוה מתני לרבנן על גבי קרקע**.

ראש לשלשה אבות

שהוא הולך לפניהם לעולם הבא[פט].

בדבר אוריה החתי

נטלו[צ] לו **מאתים**.

יז.

תלמיד חכם שנידה לכבודו

ככר פירשתי למעלה (טז.).

ציונים והערות

עד. **הקשה** הריטב"א (ד"ה הכי) בשם הר"י, אף שמצינו שתוקעים בשופר בשעת הנידוי, לא מצינו שתוקעים בשעת התרת הנידוי. ותירץ, שאכן לשון זה בגמרא הוא לאו דווקא ושיגרת הלשון הוא, ובאמת אין תוקעים בשעת התרה. אמנם במאירי (ד"ה דברים) כתב, שדווקא כשמתירים על ידי שופר מותר להתיר נידויו בתוך שלשים, שבכך מתפרסם שהתירו לו נידויו ולא יבואו לידי זלזול כשיראו שנוהגים בו היתר קודם שלשים, וזה מה שאמרה הגמרא 'טוט אסר וטוט שרי', שכאשר מתירים מיד את הנידוי אין היתר אלא על ידי שופר. עה. **הקשה** הריטב"א (ד"ה קא) לפי גירסת רש"י לעיל במעשה של השוחט, שגרס 'קא בעי רבנן למיעל', דהיינו שחכמים צריכים לעלות לבית השוחט, ולכך חיפש אביי להתירו בתוך שלשים, כיצד מוכח שאביי סובר שאין אחרים יכולים להתיר נידויו [ומה שפירש רש"י מכך שהראיה היא מכך שאביי חיפש בעצמו דרך כיצד להתיר נידויו, זהו דוחק]. ולכך גרס הריטב"א לעיל, 'קא בעו רבנן לאפטורי', והיינו שחכמים רוצים ללכת לדרכם, ולכך חיפש אביי להתיר נידויו בתוך שלשים כדי שלא ילכו קודם שיתירו ולא יהיה מי שיתיר נידויו, ולגירסא זו מוכח בפירוש מדברי אביי שרק המנדים עצמם יכולים להתיר, שלכך רצה אביי להתירו בתוך שלשים. עו. **תיבת** 'ודאי' מיותרת. הגהות וציונים. עז. **צריך** לומר 'הוי נמי מנודה לרב', וכן הוא בכתב יד. הגהות וציונים. עח. **הקשה** בחפץ חיים (באר מים חיים כלל ז אות יח) הלא אף במספר לפי תומו יש איסור לשון הרע. ותירץ שכוונת רש"י לומר שלא היה בדעתו בשעת מעשה שיש כאן איסור לשון הרע. אמנם הקשה מדוע היה מותר לרבי להאמין ולקבל את דבריו. ותירץ בתירוץ השני, שאכן רבי לא קיבל את הלשון הרע, וכוונתו היתה במה שאמר לו איני מכירך לראות מה ישיב לו על זה, ואם יראה שישתוק מסתמא הוא אמת, ואם כן באופן זה איננו בכלל מקבלי לשון הרע, כמבואר ברש"י בשבת (נו. ד"ה אינה). עט. **רש"י** על הפסוק (שם). פ. **שאייבו** אביו של רב, היה אחיו של רבי חייא מאביו, ונשא את אחותו של רבי חייא מאמו, כפי שמבואר בסנהדרין (ה.), נמצא שרב היה בן אחיו של רבי חייא ובן אחותו. פא. **חנה** היה אחיו של רב כמבואר בסנהדרין (שם), ועל כן כתב הרש"ש (ד"ה וסנה) שצריך לגרוס בגמרא 'בר חנה', ולא בר בר חנה, כפי שמבואר בתוספות בסנהדרין (שם ד"ה רבה), כיון שחנה היה אחיו של רבי חייא, ורבה בר בר חנה הוא בן בנו של חנה ולא היה בן אחיו של רבי חייא [ולכאורה אף ברש"י צריך לגרוס כן על פי הגמרא בסנהדרין (שם)]. פב. **שרבי** חייא היה מגמגם בלשונו והיה מבטא ה"א במקום חי"ת כמבואר במגילה (כד:), וודאי היה גם מבטא עי"ן במקום חי"ת שאותיות ה"א וחי"ת הן אותיות דומות בהגייתן, ובדרך לגלוג אמר לו רבי, 'עייא' במקום 'חייא' כפי גמגום לשונו של רבי חייא. מהרש"א (ח"א ד"ה א"ל). פג. **בריא"ף** (ד"ה ורבי) ביאר שרש"י בא ליישב כאן קושיא, שלכאורה הרי הגמרא דרשה לעיל שמדובר על תורה משום שבסוף הפסוק נאמר 'מעשה ידי אמן' שזו התורה שהיא מעשה ידי הקדוש ברוך הוא, ואם כן כיצד ניתן לדרוש זאת על צדקה וגמילות חסדים. ועל כן כתב רש"י 'דמיבעי למיעבד בסתר', והיינו שצדקה וגמילות חסדים צריכים לעשותן בסתר, משום שנאמר (משלי כא יד) 'מתן בסתר יכפה אף', ואם כן ממשמעות הכתוב משמע שעוסק בצדקה וגמילות חסדים, כיון שצריכים לעשותן בסתר, ולא דורשים 'מעשה ידי אמן'. ועיין שם שתירץ תירוץ נוסף. פד. **הרש"ש** (ברש"י) העיר מהגמרא בשבת (נה.) ששמואל קרא לו אב בית דין, וכן הוא ברש"י בסנהדרין (לא: ד"ה היכא). פה. **ביעב"ץ** (ד"ה הוה) כתב על דברי רש"י שהם אינם ברורים לו, לכך פירש באופן אחר, שהיו מגביהים מקומו של מר עוקבא על ידי מחצלות לכבוד וחשיבות כדי שישָמעו דבריו. וכן פירש בשיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה ה"ג). פו. **ראה** רש"י בקידושין (ע: ד"ה שרי) שכאשר אדם ממהר לעשות בקשת האיש המבקש ממנו דבר מה, או שממהר לדון את דינו שבא לדון לפניו, כדי להיפטר ממנו, משתמשים בלשון 'שרי ליה תיגריה', ואף כאן אמר לו שמואל 'לישרי לי מר בתיגריה', כלומר, פטור אותי מלפניך ותן לי רשות לחזור. ועניין בקשת הרשות ביאר ברבינו שלמה בן היתום (ד"ה אמר ליה שמואל) על פי המובא במסכת דרך ארץ (פ"ה ה"א), לעולם אל יפטר אדם לא מאצל רבו ולא מאצל חבירו אלא אם כן נוטל הימנו רשות [והוסיף רבינו שלמה בן היתום שאפילו רב צריך שיטול רשות מן התלמיד. וכן מבואר במדרש (ב"ר מז ו) שהנפטר מחבירו בין גדול בין קטן צריך ליטול ממנו רשות]. פז. **ברש"ש** (ברש"י) הקשה, הרי לא בכל מקום 'דברי' הוא לשון נבואה. וכתב שיתכן ורק כאן 'דברי' הוא לשון נבואה, משום שנאמר בו (שמואל ב' כג ג) 'אלהי ישראל לי דבר'. פח. **רש"י** מפרש שלולי מזלו של דוד היתה מפלה לדוד, משום ששאול היה יותר צדיק ממנו. והקשה המהרש"א (ח"א ד"ה אלמלא) על פירוש זה, שדחוק לתלות את מלכות בית דוד במזל, ועוד שהרי מבואר בשבת (קנו:) שאין מזל לישראל. ולכך פירש באופן אחר. פט. **הר"ן** (ד"ה תהא) ביאר את דברי רש"י שכוונתו למה שנאמר בסוכה (נב:), שדוד יהיה באמצע, אברהם יצחק ויעקב בימינו, אדם שת ומתושלח בשמאלו [לפנינו הגירסא בסוכה (שם) דוד באמצע אדם שת ומתושלח בימינו ואברהם יעקב ומשה בשמאלו]. והרש"ש (ברש"י) כתב שאולי כוונת רש"י לגמרא בסנהדרין (קב.) שהקדוש ברוך הוא אמר לירבעם בן נבט, חזור בך ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן עדן, ושאלו מי בראש, ואמר לו הקדוש ברוך הוא בן ישי בראש. צ. **רש"י** כתב שנטלו ממנו מאתים, משמע שבתחילה היה לו ונטלו ממנו, וצריך ביאור מנין לו לרש"י שנטלו ממנו, אולי לא ניתנו לו מלכתחילה. וביאר הגר"א [הביא דבריו נכדו בהקדמה לשולחן ערוך] שמובא בספר שמואל (שמואל ב' כב) שדוד אמר שירה [כפי שמובא בגמרא לעיל על דברי דוד הראשונים], ואותה שירה אמרה דוד אף בתהלים (תהלים יח), ויש מספר תיבות שיש בהן

עביד (איניש) דינא לנפשיה

דאמר ליה את מחייבת לי הכי והכי, ויכול להוציא ממנו ממון על כרחו על סמך פסקו[צא].

סנו שומעניה

שיוצאין עליו שמועות רעות[צב].

צריכי ליה רבנן

דאתריה - צריכים לו החכמים שדרים במקומו, דהוה רבהון - שהוא רבם.

ואם לאו אל יבקשו תורה

הואיל וסנו שומעניה - ומעשיו שנואים, הא דצריכי ליה רבנן - מה שצריכים לו התלמידים ללמוד ממנו לאו כלום הוא, דמוטב דלא ילפי מיניה - שעדיף שלא ילמדו ממנו.

מאי דקמן

כלומר, היכי מתרמי - כיצד הזדמן הדבר דעל האי סבא רבי שמואל בר נחמני האידנא [-עכשיו] לבית המדרש.

שמע מינה

דלהכי איתרמי דאתא האידנא לבי מדרשא, דלאו מזליה הוא - שאין זה מזלו של אותו תלמיד חכם דלישרי ליה.

ומרקיה אאמפיה

נשכו למנודה באמתו[צג].

ולא קבלוהו

דהדרא עכנא למערתא ולא פתחה פיה[צד].

דייני

ראשי בית דין, וחסידים עדיפי מינייהו - חסידים עדיפים על דיינים, לכך חסידים לא נתנו שיכנס למערתם ודיינים כן נתנו.

מאי טעמא

קבלוהו[צה].

דעבד כרבי אילעאי וכו'

בהני שמועות רעות[צו].

מה שלבו חפץ

היינו שיכול אף לעבור עבירה, והואיל ואין מכירין אותו שם ליכא חלול השם. פירוש נוסף, ואמר לן רבי משום רב האי גאון, שכוונת רבי אילעאי במה שאמר 'ויעשה מה שלבו חפץ' רוצה לומר, דודאי כיון שלבוש שחורים וכו', אני ערב בדבר שאינו חפץ מכאן ואילך בעבירה, ויוכל להתגבר על יצרו[צז].

דקא עבר משום 'ולפני עור לא תתן מכשול'

דכיון דגדול הוא שמא[צח] מבעט באביו, והוה ליה איהו מכשילו.

שלך אינו נידוי

דלאו בדינא שמתיה[צט].

הכבד

בלשון הזה אומרים לו עשה עצמך כאדם שכבד עליו ראשו ושב בביתך, בלשון כבוד אומר לו. לישנא אחרינא, פירוש הפסוק 'הכבד' היינו התכבד, לומר שכבודך שתשב בביתך, כלומר, אם תשב בביתך ישאר כבודך[ק].

משמיה נפשיה

משום יקרא [-כבודו] דההוא צורבא מדרבנן.

מימנו אנגידא

נגידא היינו מלקות, ומלקות יפה להם יותר משמתא, ששמתא יותר חמור, והוו מלקי להו - והיו מלקים אותו.

יז:

ואחתיה בכדא

תְּקע בתוך הכד ולא ישמעו[קא].

בי קברי

דלא שכיחי תמן אינשי - שאין מצויים שם אנשים.

וקרי ביה

כלומר, תקע ביה אלפין שיפורי - אלף תקיעות.

מאי תברי

למה תוקעין בשעת השמתא תקיעה ושברים.

תברי בתי רמי

כלומר, שמתא משבר בתים גבוהים[קב].

דשלא היה להן פנאי

מצורע ונזיר מותרים לגלח במועד רק אם לא יכלו לגלח קודם המועד, דדוקא נקט התנא במשנה נזיר ומצורע שעלו מטומאתם ברגל, ולפיכך מגלחין - וזהו הטעם שלא אסרו להם לגלח במועד, שהרי לא היה להן פנאי לגלח קודם המועד, דקודם המועד עדיין לא עלו מטומאתן ואסורים היו בגלות.

או דלמא אף על פי שהיה להם פנאי

אף שנטהרו והיו יכולים לגלח קודם המועד, ולא גילחו קודם המועד, מכל מקום מותרים הם לגלח במועד.

שלא ישהו קרבנותיהן

שלא ישהו מלהביא את קרבנותיהם מחמת שיתעכבו בתגלחתן עד לאחר הרגל, דנזיר ומצורע אין מביאין קרבנותיהן עד לאחר גילוחן[קג], כדכתיב בהו קראי - וכפי שנאמר לגביהם בפסוקים[קד], הלכך, לא קנסינן להו בדלא עבדי מקמי רגל - לא קנסו אותם חכמים לאסור עליהם את התגלחת במועד כשלא גילחו קודם הרגל, דזימנין דלא עביד קמי רגל - שפעמים יארע שלא יגלחו קודם הרגל, (ומיאסרי) [ואי אסרינן] להו - ואם היינו אוסרים להם לגלח במועד, נמצא שמשהין הקרבנות ואינן קריבין ביום השמיני בזמנן[קה], לפיכך אמרו מגלח במועד, דמוטב לקרב זמן הקרבה ולא לאחר.

איבעי ליה לגלוחי ערב הרגל

דתנן מתניתין - ששנינו במשנה (להלן יט.), הקובר מתו שמונה ימים קודם הרגל, בטלו ממנו גזרת אבילות של שלושים יום מחמת הרגל, ומותר

ציונים והערות

שינויי לשונות בין השירה שבספר שמואל לשירה שבתהלים, כפי שמבואר במסכת סופרים (פ"ח ה"א). ואחד השינויים הוא שבתהלים (יח מד) נאמר 'תשימני לראש גוים', ואילו בשמואל (ב' כב מד) נאמר 'תשמרני לראש גוים', ועל כך אמר הגר"א שהשירה שבספר שמואל אמר דוד קודם חטא אוריה החיתי, לכך אמר בשירה 'תשמרני' שהיא בגימטריא אלף, לרמז שהיה מכה אלף גוים בפעם אחת, ואילו השירה שבתהלים אמרה לאחר החטא ואז ניטל ממנו מאתיים, לכך אמר 'תשמני' בלא רי"ש שהיא במספר מאתיים, שנטלו לו מאתיים והיה הורג רק שמונה מאות בפעם אחת כמספר 'תשמני', ועל כן אמר רש"י שנטלו ממנו מאתיים, שהיה לו קודם ונטלו ממנו [אף שבפסוק בתהילים נאמר 'תשימני' ביו"ד, אם כן אינו במספר שמונה מאות, מכל מקום אפשר לעשות גימטריא גם בלי לחשב את האותיות וא"ו של חולם, או יו"ד של חיריק, כמבואר בחיד"א (חומת אנך שלח אות ד)]. צא. רש"י (על הרי"ף, ד"ה דפסיקא). צב. שיוצאות עליו שמועות רעות ושנואות, שהוא נואף. רש"י במגילה (כה: ד"ה דסני). צג. בשעה שנפנה. ריטב"א (ד"ה טרקיה). וכתבו התוספות (ד"ה וטרקיה) שהוא מידה כנגד מידה, שלקה באבר שבו חטא. וכן כתב הריטב"א (שם) בפירוש השני. צד. שכן היה דרך קברי הגדולים שהיו נחשים עומדים בפתח מערותיהם, לשמור שלא יקברו שם כל אדם. וכעין זה הוא בבבא קמא (קיז.). שיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה למערתא דחסידי). צה. אמנם למהרש"א (ברש"י) היתה גירסא ברש"י, 'מאי טעמא, לא קיבלוהו. דעבד כרבי אילעאי' וכו'. וכתב שאי אפשר ליישב גירסא זו לפי שני הפירושים של התוספות (ד"ה דעבד). ועיין בגנזי יוסף (ברש"י) שכתב שבהגהות הב"ח (אות א) נראה שלפירוש הראשון ברש"י (ד"ה מה) אפשר לגרוס 'לא קיבלוהו', אף אם הגמרא עונה שעשה כרבי אילעאי, משום שלפירוש הראשון רבי אילעאי מתיר לעשות עבירות במקום שאין מכירים אותו לכך לא קיבלוהו. צו. כלומר, שאף על פי שחטא, הוא עשה כרבי אילעאי והלך למקום שאין מכירים אותו כדי שלא יתחלל שם שמים על ידו, ואף שלבסוף נודע הדבר, הוא נתכוין לטוב. בארות המים (ברש"י). צז. רש"י מביא כאן שני פירושים בדברי רבי אילעאי ויעשה מה שלבו חפץ, ורש"י בחגיגה (טז. ד"ה למקום) ובקידושין (מ. ד"ה ילבש), הביא את שני הפירושים כפירוש אחד, והיינו שיש שתי סיבות מדוע שילך למקום שאין מכירים אותו וילבש שחורים: א. שאין דעתו גסה ושמא יקל כח יצרו ולא יחפוץ בעבירה. ב. אף אם יחפוץ בעבירה, אין איש מתייחס לכך שאין מכירים אותו ואינו נראה חשוב בעיניהם. ובשרביט הזהב (ברש"י) כתב, שאף כאן כוונת רש"י ששני הפירושים הם אמת, ואין הפירוש הראשון חולק עם פירושו של רב האי גאון, וכפי שפירש רש"י בחגיגה (שם) ובקידושין (שם). צח. ביד מלאכי (סי' שסז) הוכיח מכאן שהמכשיל את חבירו בדבר איסור עובר על 'לפני עיור' אף אם לבסוף השני לא עבר את האיסור, שהרי שפחתו של בית רבי נידתה את אותו אדם על שהיכה את בנו, אף שאולי לבסוף בנו לא יכהו, וכפי שכתב רש"י 'שמא מבעט באביו', והיינו אף שעדיין לא הכהו הרי הוא עובר על איסור 'לפני עיור'. ובחקרי לב (שו"ת, חו"מ סי' כא) חלק עליו ותמה על ראייתו, שאפשר ששפחתו של בית רבי ראתה שבנו הגדול בעט באביו על הכאתו ועל כן נידתה אותו [אמנם ברש"י שכתב 'שמא מבעט באביו' לא משמע כן]. ואף בפרי יצחק (שו"ת, ח"ב סי' מט) חלק על היד מלאכי ודחה ראייתו, שאף אם אכן איסור לפני עיור אינו עובר עד שאותו אדם יכשל, אך מכיון שיש איסור להכות בנו הגדול שמא יבוא לבעט באביו, לכך נידתה אותו שפחתו של בית רבי אף אם לבסוף לא יבעט בו, וכן מרש"י אין הוכחה, כיון שכוונת רש"י היא שמא יבעט באביו, ואז כאשר יבעט באביו, יעבור על לפני עיור שהכשילו, אבל לעולם אם לא בעט לא עבר. צט. עיין בהערות על ביאור הגמרא מדוע אין צריך לנדותו משום שעבר על איסור 'לא תגזול'. ק. מנחם משיב נפש (ברש"י). קא. רש"י פירש 'ואחתיה בכדא, תקע בתוך הכד'. ותמוה לפי זה המשך דברי הגמרא 'ואחתיה בי קברי', וכן קשה ש'אחתיה' הוא מלשון להניח ולא לתקוע. ומנחם משיב נפש (ברש"י) כתב, שנראה שיש כאן ערבוב דברים וטעות סופר ברש"י, ואפשר שצריך לגרוס כך ברש"י לעיל (ע"א) 'שקליה. לכתב שמתא ואחתיה בכדא', ואחר כך מתחיל הדיבור (ע"ב) 'ואחתיה בי קברי. דלא שכיחי תמן אינשי', ואחר כך מתחיל הדיבור 'וקרי ביה. כלומר תקע בתוך הכד אלפי שיפורי ולא ישמעו'. וכן העיר בדקדוקי סופרים (אות מ) על פי כתבי היד. קב. ולפי זה 'רמי' היינו גבוהים. וברש"י כתב יד (ד"ה תברי) הביא גירסא אחרת 'תברי בתי ורמי', דהיינו ששובר בתים ומשליכם לארץ. ולפי זה 'רמי' פירושו משליכם. קג. מבואר ברש"י, שגם נזיר אינו מביא את קרבנותיו עד לאחר שיגלח, ופירש כן על פי דרכו לעיל (יג: ד"ה מטומאתו) שנזיר האמור במשנה, הוא נזיר שנטמא שמגלח קודם שמתחיל נזירות טהרה, ודינו שמגלח קודם הקרבת הקרבנות. אמנם הר"ן (שם ד"ה והנזיר) פירש, שכוונת המשנה היא לנזיר טהור, שמגלח את שערותיו אחר שנשלמים ימי נזרו. וראה בזה עוד בהערות בביאורי הפשט. קד. במצורע נאמר (ויקרא יד ט-י) 'והיה ביום השביעי יגלח את כל שערו את ראשו ואת זקנו ואת גבת עיניו ואת כל שערו יגלח' וגו', 'וביום השמיני יקח שני כבשים תמימים' וגו'. ובנזיר נאמר (במדבר ו ט-י) 'וכי ימות מת עליו בפתע פתאום וטימא ראש נזרו וגילח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו, וביום השמיני יביא שתי תורים או שני בני יונה' וגו'. קה. תמה המשנה למלך (יום טוב פ"ז הי"ט), הרי מדובר כאן במי שהיתה לו שהות קודם המועד, דהיינו, שיום השביעי לטומאתו היה קודם המועד, ואם כן ודאי כבר עבר היום השמיני לטומאתו, ואין האיסור לגלח במועד גורם שלא

הוא בגילוח בערב הרגל, **הואיל וכבר התחיל יום אחד מן השלשים** קודם הרגל, ואבל זה, **הואיל ולא גילח ערב הרגל**, אף שהיה מותר לו לגלח, **לא יגלח ברגל**, כדין שאר בני אדם שאסור להם לגלח ברגל.

בשבת ערב הרגל

והוי - והרי הוא **אנוס** במה שלא גילח קודם הרגל, **דלא מצי** - שלא היה יכול לגלח ביום השמיני לאבילותו שחל **בערב הרגל**, כיון שהיה זה בשבת, **ולהכי מגלח** - ומשום כך מותר לו לגלח ברגל.

איבעי ליה לגלוחי ערב שבת

שהוא יום השביעי לאבילותו.

הלכה כאבא שאול

שכך אמר אבא שאול, **דאפילו** אם **לא** קבר את מתו **אלא שבעה ימים קודם הרגל, בטלה ממנו** גזרת שלשים מחמת הרגל.

ומודים חכמים לאבא שאול

אף על גב דבעו שמונה - שחכמים מצריכים שיעברו שמונה ימים מתחילת האבילות כדי שיבטל הרגל אבילות שלשים ואין די בשבעה.

כשחל שמיני להיות בשבת ערב הרגל

שמחמת אבילותו מותר לו לגלח קודם הרגל, **אלא דהוי** - שהוא **אנוס** מחמת איסור שבת ואינו יכול לגלח בערב הרגל[קו].

שמותר לגלח בערב שבת

שהוא היום השביעי לאבילותו.

הכי תנא דברייתא

תנא הברייתא **דתני** - ששנה, **שאבל מגלח במועד**.

סבר כאבא שאול

דיום שביעי של **אבילות עולה לכאן ולכאן**, דהיינו, **להשלים** את **ימי השבעה ולהתחיל** את ימי **השלשים**, וכיון דלשיטתו **כבר התחילו** ימי השלשים קודם הרגל, **איבעי ליה** - היה לאבל זה **לגלוחי** קודם הרגל, **אלא דשבת הוי** - היה יום זה, **ואנוס הוא, להכי מגלח** - ומשום כך מותר לו לגלח **במועד**.

ותנא דידן

דתני - תנא משנתינו ששנה **'אלו מגלחין ברגל'** ולא מנה **אבל** עמהם.

סבר רבנן דאמרי לא אמרינן מקצת היום ככולו

אלא שבעה שלימין בעינן - צריך כדי להשלים את **אבילות השבעה**, ואבל זה שיום השביעי שלו הוא בערב הרגל, **אכתי לא שלים** - עדיין לא השלים **אבילות דשבעה** קודם הרגל, **ולא הוי** - ואינו **אנוס, דאפילו לא הוי** - שהרי אף אם לא היה ערב הרגל **שבת, לא מצי** - לא היה יכול **לגלח** מחמת האבילות, **להכי** - ומשום כך **אינו מגלח במועד**[קז].

דשלים משמרתו ערב הרגל

שנגמרה משמרתו **בשבת** שהיא ערב הרגל, דלעולם **לא** שלמה משמרה **אלא בשבת**[קח].

איבעי ליה לגלוחי ערב הרגל

כלומר, בערב שבת שהוא ערב הרגל, **דהא אמרינן** - שהרי אמרו במשנה (תענית טו:[קט]), **אנשי משמר אסורין בגילוח, ובחמישי מותרין** הם בגילוח מפני כבוד השבת.

דשלים משמרה ברגל

כגון, דהוי - שהיה יום חמישי בשבוע יום ראשון של הרגל, **דלא מצי** - שלא יכל הכהן לגלח בו, משום **דהוי** - שהיה **יום טוב, ושלים** - ונגמרה משמרתו בשבת שהוא יום שלישי לרגל.

תנא דידן

דאמר כהן **אינו מגלח במועד**[קי].

סבר כיון דתקן בשלשה פרקים

בשלשה רגלים היו **כל המשמרות** שוים בהקרבת הקרבנות הבאים מחמת הרגל, ומשום כך **אכתי כמאן דלא שלים משמרתו דמי** - עדיין נחשב כהן זה שנשלמה משמרתו ברגל, כמי שלא נשלמה משמרתו, וכן **עדיין** יש לו **חלק באימורי רגלים, ולא שלים משמרתו** בכל **הרגל, להכי** - ומשום כך **אינו מגלח ברגל, כדתנן** - כפי ששנינו במשנה (תענית טו:) **אנשי משמר אסורין** לגלח.

ותנא ברא

דאמר שאבל וכהן **מותרין לגלח**.

אף על גב דשייך בהתך משמרות

[שלים] - נסתיימה עיקר משמרתו דידיה, **להכי** - ומשום כך מותר בגילוח.

הא אתמר עלה

הא דתני - מה ששנינו בברייתא שמי **שתכפוהו אבליו** מיקל את שערו, היינו דווקא מיקל **בתער ולא במספרים, וקאתי ברייתא** - ובאה הברייתא שאמרה **דכל הני** - שכל אלו **שמותרין לגלח במועד מותרין לגלח בימי אבלו**, ליתן בהם היתר **כשתכפוהו אבליו**, ולומר שמגלח אף **במספרים**.

ואת אומרת

מדתני - ממה ששנינו בברייתא שמי **שתכפוהו אבליו מכבס כסותו, מכלל** - מתוך כך יש ללמוד, **דשאר אבל אסור בתכבוסת**.

יח.

הלכה כרבי יוסי במועד

דמתיר נטילת ציפורניים במועד.

איתרע ביה מילתא

בפנחס אחוה - אחיו [של שמואל], **דפנחס הוה אבל**, שמת בנו[קיא].

עייל שמואל לישאל ביה טעמא

נכנס שמואל לדבר על **לבו דפנחס**[קיב].

מי מזלזלת ביה כולי האי

האם היית מזלזל כל כך **באבילות, דשקלת לטופרך** - שהיית נוטל לציפורניך כשאתה אבל.

שקלינהו לטופריה חבטינהו לאפיה

זרקינהו מרוב **כעס, והדר** מכנם להו - ואחר שזרקן חזר ואספן, שאין להניחן זרוקות, דציפורניים הזורקן הרי הוא **רשע**, כמבואר בגמרא להלן[קיג].

ברית כרותה לשפתים

המקור שהאומר דבר אף בלא כוונה מתקיים הדבר, **דכתיב** בפרשת העקידה (בראשית כב ה) 'ויאמר אברהם אל נעריו שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה, **ונשתחוה ונשובה אליכם**', ואף שהיה סבור אברהם שלא ישוב יצחק עמו, שהרי היה סבור שיעלהו לעולה, מכל מקום יצא מפיו שישובו שניהם, **וכן הוה, דחזרו תרוייהו**.

סבור מאיס ליד

ציפורני אצבעות הידים **מותר** ליטול **בימי אבלו, משום דמאים** - שמאוס הוא כשציפורני הידים מגודלות, אבל ציפורניים **דרגל, לא** - אסור ליטלם.

ציונים והערות

יקריב ביום השמיני. ותירץ היד דוד (נרס״י), שכוונת רש״י היא, שודאי בפעם הזו שנמנע ולא הקריב את קרבנותיו ביום השמיני לא איכפת לנו אם יתאחר עוד זמן הקרבת קרבנותיו, אלא שחששו, שאם נאסור עליו לגלח, ילמד מכך שאין חשש בעיכוב הקרבת הקרבנות, ובפעם אחרת יתעכב ולא יקריבם ביום השמיני שהוא זמנם.

[קו] **בדברי** רש״י לא מבואר מה בכך שהוא אנוס ואינו יכול לגלח קודם הרגל, שמשום כך התירו לו לגלח בערב שבת שהוא יום השביעי שלו אף שהוא מכלל ימי האבילות ממש לדעת חכמים. והתוספות (ד״ה ותנא) והריטב״א (ד״ה ומודים) ביארו, שכיון שאינו יכול לגלח קודם הרגל מחמת איסור שבת, הקילו בו ואמרו שמקצת היום השביעי יחשב לו כיום שלם, ויחשב שהתחילה אבילות שלשים שלו ביום השביעי שהוא ערב שבת, ויהיה מותר לו לגלח בערב שבת מפני כבוד הרגל, שהקילו חכמים כאן שמקצת היום ככולו כאבא שאול באנוס.

[קז] **מבואר** בדברי רש״י שאם לא יכל האבל לגלח קודם הרגל משום איסור שבת, נחשב הוא לאנוס במה שלא גילח קודם הרגל, אבל אם לא גילח קודם הרגל מחמת האבילות, אינו נחשב אנוס במה שלא גילח קודם הרגל. ותמה הרש״ש (נרס״י) מדוע מי שלא גילח מחמת האבילות אינו נחשב לאנוס, הרי סוף סוף לא היה יכול לגלח קודם הרגל. ובמצבת משה (ד״ה סבר) יישב, שכיון שאיסור מלאכה במועד חמור מאיסור אבילות, אין איסור אבילות יכול להיחשב כאונס שמחמתו נתיר לגלח במועד, שהרי יותר טוב לנו להתיר לגלח בימי אבלו מלהתיר לגלח במועד. וראה בילקוט ביאורים יישוב נוסף בזה. ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה לא נריכא) פירש, שכל שאין הרגל מבטל אבילות שלשים שלו, אסור לו לגלח במועד מפני אבילות שלשים, ורק אם התחילה אבילות שלשים קודם הרגל, שהרגל מבטלה, אז אם היה אסור לו לגלח קודם הרגל מותר לו לגלח ברגל. וכן פירש הקרן אורה (נרס״י) בכוונת דברי רש״י, וכתב שדברי רש״י אינם מדוקדקים כל כך. אך הרש״ש (שם) והנודע ביהודה (סו״ת מהדו״ק, או״ח סי׳ יד) כתבו, שרש״י לא פירש שהאיסור לגלח במועד הוא מפני אבילות שלשים, משום שרש״י סובר שאין אבילות נוהגת במועד. וראה בנודע ביהודה שביאר מה היא ההוכחה לכך.

[קח] **ראה** בריטב״א (ד״ה הא) ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש (ד״ה אי נימא) שפירשו את דברי הגמרא באופן אחר.

[קט] **הובאה** לעיל (יד.).

[קי] **כלומר**, שלא הזכיר תנא משנתינו כהן שנשלמה משמרתו בין המותרים לגלח במועד, ולמדים אנו מכך שהוא סובר שאסור הוא לגלח במועד.

[קיא] **רש״י** כת״י (ד״ה איתרע).

[קיב] **ראה** פירוש נוסף בזה בהערות בביאור הפשט.

[קיג] **בשיטה** לתלמיד ר״י מפריש (ד״ה חבטינהו) כתב בזה תירוץ

אוצר החכמה 18/06/2018

גינוסטרי

מספרים[קיד].

אין בהם משום מיאוס

שכן מוכח **מדשקל ליה בשיניה** - ממה שנטל רבי יוחנן את ציפורניו בשיניו[קטו].

ושדי ליה לאבראי

ועברה **עלייהו איתתא אבראי** - ויש לחוש שתעבור עליהם אשה אחר שיושלכו מחוץ לבית המדרש.

כיון דאישתני

כיון שנשתנו הציפורניים **מהוא דוכתא** דהוו **מעיקרא** - מאותו מקום שהיו שם מתחילה, לאחר שנגזזו, **אישתני ולא מזקי** - נשתנו ואינם מזיקים יותר.

ומר זוטרא מתני

שנה דבר זה **בברייתא, דבקשו ממנו** [-מרבי] על נטילת **צפרנים בימי אבלו**[קיז], **ולאו משמיה** דרב יהודה - ולא אמר דבר זה בשם רב יהודה אמר רב.

ואם בקשו ממנו שפה היה מתיר להם

כלומר, **אנא חזינא לדעתיה** - ראיתי והבנתי מדבריו של רבי את דעתו, **דאי שאלו** - שאם היו שואלים אותו אם מותר **לגלח השפה**, גם כן היה מתיר להם. **דאין בהם** [-בגילוח השפה] **משום** 'בל תשחית **פאת** זקנך' (ויקרא יט כז), שאיסור זה אינו אלא בגילוח הזקן, ואין גילוח השפה בכלל איסור זה[קיז].

מזויה לזויה

שערות השפם שמסוף **הפה** ועד **לסוף האחר** מותר לגלח, שהרי השפה **מעכבת אכילה ושתיה, ומאים** - ודבר מאוס הוא ששערותיו נכנסות לפיו בשעת האכילה.

ולדידי

דאנינא דעתי - שאני אנין דעת, **כל השפה כשפה המעכבת דמי** - נחשבת היא אצלי, **דאנינא לי דעתי** - שאני אנין דעת אני, ואף מעט מהשפה מאוס הוא לי באכילה ושתיה.

אמגושי הוה דכתיב הנה יוצא המימה

מחלוקת **במסכת שבת** (דף עה.) בין רב לשמואל מהו אמגושי, **חד אמר חרשי** - אחד מהם אמר שהוא מכשף, ולפירושו, **להכי** - לכך היה **יוצא** פרעה **ליאור**, בשביל לעשות שם **מכשפות** [-ענייני כשפים], **ואידך** - והשני **אמר**, שהוא **גידופי**, והיינו אדם האדוק בעבודה זרה, ומגדף תמיד את ה', ומסית אנשים לעבודה זרה[קיח], ולפירושו, **להכי** - לכך היה **יוצא** פרעה ליאור, שהיה **אומר** '**לי יאורי ואני עשיתני**' (יחזקאל כט ג) כלומר, שהיה עושה עצמו אלוה, וכשהיה נצרך לנקביו היה נכנס לתוך המים ונפנה שם[קיט].

מטפחות ידים

היינו מטפחות **שמנגבין** בהן **ידים**, והתירו לכבסם במועד **משום דמאים** - שנמאסות הן על ידי ניגוב הידים.

ושעלו מטומאתן

נזיר ומצורע שנגמרו ימי טומאתם ונטהרו במועד.

מסייעין

משנתינו **דקתני** - שאמרה '**אלו מכבסין** במועד', מנתה את מי שמותר לו לכבס במועד **אף** על **גב דאית ליה תרי ומטנפי** - שיש לו שני חלוקים, ושניהם מלוכלכים, **אבל מי שאין לו אלא חלוק אחד**, דכולי **עלמא** שרי - אף שאר בני אדם שאינם מוזכרים במשנה, גם כן מותר להם לכבס.

יח:

כלי פשתן

דלא נפיש טירחא - שאין טרחה גדולה בכיבוסם של כלי פשתן[קכ].

מטפחות הספרים

שמסתמא מטפחות אלו הן של **פשתן**[קכא].

אפילו דשאר מיני

כלומר, מטפחות ידים וספרים **דשאר מינין, כגון דצמר, אף על גב דנפיש טירחא** - שיש טורח גדול בכיבוסם, **שרי** - מותר **לכבס** אותם, משום שנמאסים הם, **אבל שאר כלים דשאר מינין, לא** התירו לכבסם, **אבל כלי פשתן, שרי** - מותר **לכבס** בכל אופן, שהרי אין טורח בכיבוסם.

קדושי נשים

שטר קידושין הוא **שכתב בשטר** '**הרי את** מקודשת **לי**', ומקדשה בנתינת שטר זה, **דאשה** נקנית **בשטר**, כמבואר בקידושין (דף ג.).

פרוזבולין

פרוזבול הוא **שכותב** מלוה **בשטר שאינו משמט** [-מבטל] את חובותיו, **ולא משמיט ליה שמיטה** - ולא תבטל שנת השמיטה את חובותיו[קכב].

איגרות שום

כשמחלקים בית דין נכסים בין היורשים, כותבים בשטר כך, **בכך שמו בית דין שדה זו, ונתנו לאחים** כך וכך נגדו[קכג].

איגרות מזון

שהמקבל עליו לזון את בת אשתו מנישואין קודמים, כותבים בשטר **פלוני** קבל לזון **בת אשתו**[קכד].

שטרי בירורים

כשבית דין מחלקים את הנכסים בין היורשים, כותבים בשטר **שבירדו בית דין חלק זה לזה וחלק זה לזה**[קכה].

ואיגרות של רשות

צווי וקיום [-גזירות] **של שלטון**[קכו].

כדרב גידל

שכותב **תנאי זה** שהתנו קודם הקידושין, **בשטר**[קכז].

ונקנין באמירה

ומחוייבים אבי החתן ואבי הכלה ליתן התחייבויותיהם אף שנעשה **בלא** מעשה קנין.

דקא עביד מצוה

דעוסק הנושא אשה **בפריה ורביה**.

כפרת בה'

לבסוף תכפור **באמנה** [-באמונה] בה', **דקאמר דלא מסייע צלותא כלום** - שתבוא לומר שאין התפילה מועלת כלום, שהרי ודאי לא תישאנה,

אוצר החכמה
אהח 18/06/2018

ציונים והערות

נוסף, שזרקן במקום שאין אשה מצויה, שמותר להשליך שם ציפורניים כמבואר בגמרא להלן. קיד. **רש"י** פירש שגנוסטרא היינו מספריים, ואסר רב ליטול בהם ציפורניים, אולם התוספות (ד"ה ובגנוסטרי) הביאו את פירוש הערוך (ערך גנסטר) שהוא כלי העשוי לנטילת ציפורניים, ודייקו מדבריו שדווקא בו אסור, אך במספריים ובתער, שאינם מיוחדים לגזיזת הציפורניים, מותר. קטו. **נראה** שכוונת רש"י היא לפירוש השני שהביא בשיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה וש"מ), שאילו היה בכך משום מיאוס, לא היה נוטלם בשיניו, שאין לאדם לעשות דברים מאוסים, משום 'ולא תשקצו את נפשותיכם' (ויקרא כ כה), שמפסוק זה דרשו בגמרא (מכות טז:) שאסור לעשות שום דבר מאוס. ורש"י כת"י (ד"ה אין) ותלמיד ר"י מפריש (שם, בפירוש הראשון) פירשו באופן אחר, שהראיה היא ממה שנטל את ציפורניו בפני רבים, ואילו היה בכך משום מיאוס, לא היה עושה כן בפני רבים, כמבואר בחגיגה (ה.), שהעושה דבר מיאוס בפני רבים נענש. רש"י כת"י (ד"ה אין). קטז. **מבואר** ברש"י שרבי נשאל על ימי האבילות, אמנם הראב"ד (הו"ד בתורת האדם להרמב"ן ענין האבילות) כתב ששאלו את רבי אם מותר ליטול ציפורניים במועד. וראה בזה בהרחבה בביאורי הפשט. קיז. **כתב** בהגהות חתם סופר (ברש"י), שהטעם שהוצרך רש"י לבאר כאן שאין איסור נטילת שפם בתער, משום שסובר הוא כדעת רבינו תם שהביא המרדכי (רמז תתעה), שלא התיר רבי נטילת השפה אלא בתער ולא במספריים, ומשום כך הוצרך לפרש שאין גילוח השפה בתער בכלל איסור גילוח הזקן בתער. קיח. **רש"י** בשבת שם (ד"ה וחד). קיט. **רש"י** כת"י (ד"ה אמגושי). קכ. **ראה** בביאורי הפשט טעמים נוספים מהראשונים מדוע מותר לכבס בגדי פשתן במועד. קכא. **כן** מבואר בשיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה מתיב) שקושיית הגמרא היא, שכיון שמסתמא מטפחות אלו הן של פשתן, אם כן מבואר במשנה שלא כל בגדי פשתן מותר לכבס, אלא רק אלו המנויים במשנה. קכב. **מבואר** ברש"י שתקנת פרוזבול היא שיכתוב בשטר שאינו משמט ולא תשמט השמיטה את חובותיו. אמנם במכות (ג:) פירש רש"י (ד"ה מוסר), שפרוזבול היינו שיהיה המלוה מוסר את שטרותיו לבית דין, שכותב, מוסרני לכם פלוני ופלוני הדיינים שבמקום פלוני, שכל חוב שיש לי, שאגבנו כל זמן שארצה [וראה שם בתוספות (ד"ה המוסר) שחולק על רש"י בזה]. קכג. **בבא מציעא** (כ.) פירש רש"י (ד"ה איגרות שום) באופן אחר, שהם שטרות שנותנים בית דין למלוה כשגובים את נכסי הלוה ונותנים אותם למלוה, וכותבים בכמה שמו את הנכסים. קכד. **הרמב"ם** (פירוש המשניות מ"ג) פירש, שהם שטרות שכותבים בית דין כשהם מוכרים מנכסי מת כדי לפרנס את אשתו ובנותיו. קכה. **בבבא** מציעא (כ.) פירשה הגמרא, ששטרי בירורין הם שטרות שכותבים לראיה כשבעלי דינים בוררים להם דיינים, שבעלי דינים שיש להם תביעה זה על זה, יכולים הם לבחור בית דין באופן שכל אחד מבעלי הדינים בוחר דיין אחד, והדיינים בוחרים יחדיו את הדיין השלישי [כמבואר במשנה בסנהדרין (כג.)], וכשבוררים בעלי הדין את הדיינים כותבים זאת בשטר כדי שלא יחזרו בהם. ותמה המהר"ץ חיות (ברש"י) על רש"י, מדוע נטה מפירוש הגמרא בבבא מציעא לפרש פירוש חדש. קכו. **והריטב"א** (ד"ה ואגרות) פירש בשם רש"י באופן אחר מעט, שהם כתבים ששולחים לבית המלך או שנוטלים משם. והתוספות הביאו (ד"ה ואגרות) שבירושלמי (ה"ג) פירשו שהם אגרות של שאילת שלום. קכז. **מדברי** רש"י נראה, שמה שהביאה הגמרא את דברי רב גידל, הוא כדי לבאר איזה תנאי כותבים בשטר זה. אבל הריטב"א (ד"ה ומהדרינן) פירש, שהגמרא הביאה את דברי רב גידל כדי לבאר מדוע קראה המשנה לשטרות אלו שטרי קידושין, שכיון שהדברים האמורים בשטרות אלו אין נגמר קניינם ואינם מועילים אלא אם קידש האיש את האשה לאחר מכן, וכפי שאמר רב גידל, לכן שייך לקרוא לשטרות אלו שטרי קידושין.

הואיל ולא מזומנה (ליה) [לך][קכח] - ואינה מזומנת לך, כלומר, שתבוא לומר, **השתא צלינא עלה ולא אסתייעא מילתא** - הרי עתה התפללתי על דבר זה, ולא הסתייע דבר זה בידי, ומשום כך תכפור בה'[קכט].

אמר

אי לא מנסבא - אם לא אשא אותה לאשה, **או איהי תמות מקמאי** - או היא תמות לפני, **דלא איחזי כד מנסבא לאחר ואצער בה** - כדי שלא אראה כשהיא נישאת לאדם אחר, ואצטער בכך.

או איהו

או הוא, כלומר, שעל **עצמו** אמר שהוא **ימות מקמי דתינסבא איהי לאידך** - קודם שתינשא אשה זו לאחר[קל]. **ולהכי מארס** - ומשום כך התירו לארס במועד, כדי **שלא** יקדמנו אחר **ברחמים**, ויבקש שתמות היא[קלא].

18/06/2018

להכעיס עבוד

רק להכעיס את ה' אמרו דבריהם **וידעי** - והם עצמם ידעו ד**לא** היה כמו שאמרו.

בקלא דפסיק

בקול שנפסק יתכן שיחשד אדם גם אם **לא** היה ביה מאותו חטא.

קלא דלא פסיק

בקול שאינו נפסק לא יתכן שיחשד אם לא היה ביה מאותו חטא.

דומי

פירוש התיבה 'דומי', חשד, כמו **'לא ישא בת דומה'** - לא ישא אדם בת אשה שנחשדת בניאוף (סוטה כז.)[קלב].

אבל הדר נבט

דבתר דפסיק התחיל קלא - שלאחר שפסק הקול, חזר והתחיל הקול שנית. **נבט**, פירושו **נשמע**, ודמיון לזה, כמו שאמרו **במסכת תענית** (דף ד.), **האי צורבא מרבנן דמי לפרצידא דתותי קלא** - מי שהוא תלמיד חריף, הרי הוא דומה לגרעין שתחת גוש קרקע, **כיון דנבט נבט** - שכיון שהתחיל לבצבץ ולעלות, הרי הוא עולה למעלה, וכמו כן תלמיד חכם כיון שיצא שמו הרי הוא הולך וגדל למעלה[קלג], **ופירוש זה וזה** [-גם נבט האמור כאן, וגם נבט האמור בתענית], הוא לשון **צמח**, וכאן ביטוי הוא לשמועה שצומחת ועולה.

ואם אינו מאמינו

ואם אין המלוה מאמין ללוה להלוות לו בלא שטר.

אפילו בספר עזרא

ספר תורה של **עזרא** הסופר. **ואני שמעתי** שיש לגרוס 'עזרה' בה', ופירושו הוא, **ספר מוגה** שהיה **בעזרה, שממנו** היו מגיהים כל ספרי גולה[קלד].

לעצמו

כדי **לקיים** בעצמו זה המצוה, **אבל** לכתוב **לצבור**, דהיינו **למכור** לאחרים, **דדרך שכירות הוה**[קלה], הרי זה **חשיב מלאכה** ואסור לכתוב במועד, **כדאמרינן לעיל** (דף יב.), שהתיר רב חמא **לאונכרא** - מסדרי השולחנות שבבית ראש הגולה לעשות מלאכתם במועד, **דכיון דלאו אגרא קשקיל** - שכיון שאינם נוטלים שכר על מלאכתם, אלא שהיו אוכלים את סעודתם בבית ראש הגולה, **שרשויי בעלמא הוא** - אין זה אלא הרווחא בעלמא, ואין זה נחשב שכר, **ושרי** - ומותר לעשות כן במועד, הרי שאף מלאכה שמותר לעשותה במועד, אסור לעשותה לאחרים בשכר[קלו].

יט.

וטווה על יריכו

טווה על יריכו את **החוטין** לציצית, **אבל לא** יטווה **בידו בין אצבעותיו ובפלך**[קלז] **כדרך** טווייה בחול.

לאחרים בטובה

בטובה היינו בחינם, כדי שיכיר לו טובה ולא בשכר.

מעביר ומוכר שלו

כן עושה כל **ימות החג**, שכל יום מוכר לאחרים את התפילין שכתב אתמול, וכותב חדשים לעצמו.

כדי פרנסתו

בהרווחה, ולא **מיירי** - ואין מדובר **במי שאין** לו מה **יאכל**[קלח].

אבל לא באבן

טווייה באבן היינו **שתולה** אבן **בחוט** שהוא טווה, כדי שיוכל לשוזרו יפה.

הקובר מתו שלשה ימים קודם הרגל

טעם הפסקת האבילות מפני הרגל לאחר שישב שלשה ימי אבילות, **הואיל ועיקר אבילות אינו אלא שלשה ימים**[קלט].

שמונה ימים

קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים, **דהואיל והתחיל יום אחד מן השלשים** [-מן הימים שנוהגים בהם דיני שלשים] **אינו צריך לשמור כלום לאחר הרגל** דין שלשים, **אלא מותר לאלתר בתכבוסת**[קמ] בגיהוץ ובתספורת.

שבת עולה

אירע שבת בימי אבלו[קמא] **עולה** יום השבת למנין שבעה.

ואינה מפסקת

דלאחר שבת צריך להשלים שבעה ימי אבלות עם השבת [-כולל השבת].

והרגלים מפסיקין

משמעות דין 'מפסיקין', **דכי קבר** - שכשקבר מתו שלשה ימים קודם הרגל, **מפסיק האבילות** לגמרי בכניסת הרגל **ולאחר הרגל אין משלים כלום**.

ואין עולין

משמעות דין 'אין עולין', **דכי קבר מתו בתוך הרגל, דלא בטלה ממנו** בכניסת הרגל **גזרת שבעה** שהרי באותו הזמן עדיין לא חלה עליו אבילות, **אין ימי הרגל עולין לו למנין שבעת ימי אבילות, אלא לאחר הרגל צריך לישב שבעת ימי אבילות** שלמים. אבל אם קבר מתו קודם הרגל והתחיל לנהוג באבילות מפסיק הרגל את האבילות לגמרי וממילא אין כל צורך שיעלו לו ימי הרגל ולא שייך לדון בזה. **זו היא סברתי.**

אבל בהעתק [-העתקת פירוש קדום] **מצאתי** שפירש באופן אחר, **'ואין עולין', דכי קבר את מתו שני ימים לפני הרגל, דלא בטלה ממנו** בכניסת הרגל גזרת **שבעה** כיון שעדיין לא נהג אבילות

ציונים והערות

קכח. **על** פי הגהות הב"ח (אות א).

קכט. **רש"י** כת"י (ד"ה ולא) גרס 'כפרת בה', והיינו שתכפור באשה, שתתנחם על שלקחת לאשה.

קל. **מבואר** ברש"י, שלא נשא אדם זה אשה זו, אלא התפלל שימות הוא או תמות היא קודם שתינשא לאחר. ותמה המהרש"א (ח"א ד"ה אלא), איך אמר רבא לאדם זה שכבר אמר לו שאין לבקש כן, הלא עתה ביקש שהוא ימות או שהאשה תמות, ואיזו שייכות יש בזה למה שאמר לו רבא שאין לו להרבות ברחמים כדי לישא אותה. וראה בדבריו מה שהקשה עוד על רש"י. והר"ן (ד"ה או) פירש, שיתכן שישא אדם אשה שאינה מיועדת לו על ידי שירבה ברחמים, ואכן נשא אדם זה אשה זו, והיה מתחרט על כך ומבקש שהוא ימות או שהיא תמות, ועל זה אמר לו רבא, הרי אמרתי לך שאין לך לבקש לישא אותה, שהרי לא ראויה היתה לך ולא נשאת אותה אלא משום שהרבית על כך ברחמים.

קלא. **מבואר** ברש"י, שאין לחוש שאדם אחר ישא אשה זו, כיון שלא יתכן שישא אדם אשה שאינה מיועדת לו, אולם הריטב"א (ד"ה שמא) והר"ן (ד"ה שלא) ביארו, שיש לחוש שמא יקדש אדם אחר לאשה זו, שאף שנגזר על אדם זה שישא אשה זו, מכל מקום הזכות מבטלת הגזירה והכוכב שבשעת הלידה. וראה עוד בענין זה בהערה הקודמת מה שביאר הר"ן על פי שיטתו זו.

קלב. **לפירוש** זה ביאור תיבת דומי, כתב רש"י בסוטה (כז. ד"ה דומה) שהוא מלשון קילוס ודיבור, והיינו שהכל מדברים עליו כך. וביבמות (כה.) פירש רש"י (ד"ה דומי) באופן נוסף, שדומי הוא מלשון 'בדדמי', והיינו שאין יודעים כן בודאות, אלא שאומרים כפי מה שנדמה.

קלג. רש"י (תענית שם ד"ה צורבא, ד"ה כיון).

קלד. **בבבא** בתרא (יד.) כתב רש"י (ד"ה עזרה), שספר עזרה כתבו משה רבינו, ובו היה הכהן גדול קורא ביום הכפורים, ובו היה המלך קורא בהקהל. וכתב החזון איש (ידים סי' ח סק"ג), שנראה, שספר זה לא היה אלא בבית ראשון, אבל בבית שני היו הכהן גדול והמלך קוראים בספר תורה שכתב עזרא, ונמצא ששתי הגירסאות שוות, שלשתי הגירסאות ספר זה הוא ספר שכתבו עזרא ושהיו קוראים בו בעזרה, וממנו היו מגיהים את שאר הספרים.

קלה. **כלומר**, שכתיבה כדי למכור לאחרים, הרי זה כמו לכתוב לאחרים בשכר.

קלו. **מדברי** רש"י נראה, שלא אסר רבי יהודה אלא כשכותב לאחרים בשכר, אבל אם כותב לאחרים בחינם, אין בכך איסור. ונמצא, שלדעת תנא קמא אסור לכתוב תפילין ומזוזות אף לעצמו, ורבי יהודה מיקל ואומר שלעצמו מותר לכתוב. וכן פירש הר"ן (ד"ה אין) בשם רבינו יונתן. אך הר"ן עצמו פירש, וכן כתבו התוספות (להלן יט. ד"ה רבי יוסי) בשם רבינו יונה, שתנא קמא לא אסר אלא כשכותב לאחרים בשכר, אבל אם כותב לעצמו, או אם הוא כותב לאחרים בטובה, דהיינו שלא תמורת שכר, מותר, ורבי יהודה מחמיר ואומר, שמותר לכתוב רק לעצמו, אבל לאחרים אסור אפילו אם אינו נוטל מהם שכר.

קלז. **ברש"י** כת"י (ד"ה וטווה) מבואר שטווייה בין אצבעותיו וטווייה בפלך שני אופנים שונים הם.

קלח. **שמי** שאין לו כלל מה שיאכל, בזה אף רבי מאיר מודה שמותר לו לכתוב לאחרים. רש"י כת"י (ד"ה כדי).

קלט. **ונוגע** לכמה דינים הנוהגים בשלשת הימים הראשונים בלבד, כגון 'שלשה לבכי' (להלן כז:), וחילוקי דינים לגבי שאילת שלום ועשיית מלאכה (להלן כא:), ולדעה מסוימת אסור בהנחת תפילין עד שלשה ימים (להלן כא.). על פי תוספות (ד"ה שלשה).

קמ. **כתב** המהרש"א (ברש"י) שתיבת 'תכבוסת' טעות היא, שאיסור כיבוס נוהג רק בשבעה ולא בשלשים, ואולי יש לגרוס 'בתכבוסת גיהוץ', שהגיהוץ אסור עד השלשים. וכן הקשה רע"א (גליון הש"ס, יבמות מג. ברש"י ד"ה מקום) על תיבה זו ונותר בצריך עיון. וזו כוונתו גם בגליון הש"ס כאן בציוניו.

קמא. **העיר** השושנים לדוד (מ"ה) שתיבת 'אירע' אינה מתאימה כאן, שאין אבילות שבעה ללא שבת. וביאר שבשל המשך דין המשנה 'ואינה מפסקת' נצרכת תיבה זו, שעל שבת החלה בסוף ימי האבל לא שייך לומר 'אינה מפסקת' ולבאר שאחר השבת ימשיך באבלו, שגם אם אינה מפסיקה את האבל מסתיים האבל בשבת ואינו נוהג אחריה, ורק כשאירע שחלה השבת באמצעם של ימי האבל שייך לומר שאינה מפסיקתם וממשיכים לאחריה.

שלשה ימים, **אין** ימי הרגל עולין למנין שבעת ימי **אבלו, אלא לאחר** הרגל **צריך** לישב **חמשה** ימי **אבלות** להשלים לשני הימים שנהג **לפני הרגל**.

ואני אומר כי הפירוש הכתוב בהעתק **טעות** סופר **הוא, דמה שנזכר** בתחילת משנתינו שבקבר מתו שלשה ימים **לפני הרגל** מפסיק הרגל את האבילות **לאו** דוקא, **ואפילו** אם קברו **שעה אחת** לפני הרגל **בטלה** ממנו גזרת **שבעה**, **דהרגל** **מפסיק** כל **אבילות** שפגע בה, ועל כרחך עוסקים דברי המשנה 'אין עולין' בקבר מתו ברגל עצמו שבכניסתו לא החלה עדיין האבילות ולכן לא הפסיקה[קמב].

מעצרת בית המקדש

שאין לעצרת תשלומין כל שבעה, שהרי בטלו הקרבנות, **ואינו אלא יום אחד**.

כשבת

(ו)דינו[קמג] **כשבת, דעולה** למנין ימי האבילות **ואינה מפסקת**.

ראש השנה כשבת

הואיל **ואינו אלא יום אחד**[קמד].

גזרה

שלשים **בטלו, אבל ימים לא בטלו**, והיינו שלשים יום עצמם **לא בטלו, דעדיין תלויין** ועומדים.

מאי טעמא ימים לא בטלו

כלומר, באיזה ענין **לא** בטלו ימים[קמה].

שאם לא גילח ערב הרגל

דכי בטלו [-שכשבטלה אצלו] **גזרת שלשים ואיבעי ליה לגלוחי** - והיה לו לגלח **ערב הרגל** משום כבוד הרגל[קמו], ועבר **ולא** גילח.

אסור לגלח אחר הרגל

כל שלשים יום הסמוכים לקבורת מתו.

יט:

והתניא

תיבת 'והתניא' נקראת בניחותא, והגמרא מביאה מברייתא זו **סייעתא** לאחד הצדדים במחלוקת האמוראים דלעיל[קמז].

כך גזרת שבעה מבטלת גזרת שלשים

דכי קבר מתו שבעה ימים קודם הרגל **בטלה** ממנו לגמרי **גזרת שלשים, דאפילו** אם **לא** גילח ערב הרגל מגלח אחר הרגל.

ויום שביעי עולה לכאן ולכאן

דחשיב נמי שמיני - שנחשב יום זה לשביעי ושמיני גם יחד, עד מקצת היום נחשב לשביעי ולאחר מכן פוסקת אבלות השבעה ונחשב לשמיני[קמח].

כיון שעמדו מנחמים מאצלו

היינו ביום שביעי שהוא האחרון בו באים אצלו לנחמו.

כמאן כאבא שאול

דאמר עולה **לכאן** ולכאן - בין לשביעי ובין לשמיני, דחשיב **נמי שמיני** - שנחשב גם שמיני עד דמבטל ממנו **גזרת שלשים** - שמבטל מעל האבל את דיני השלשים כשחל ערב הרגל בשביעי, שלדעתו נכנסו כבר ימי השלשים ופגע בהם הרגל וביטלם.

ומודים הן[קמט] לאבא שאול

ביום שלשים לקבורת מתו דמותר לגלח לאחר מקצת היום, **דלא** בעינן שלשים שלימין, **דאמרינן** מקצת היום ככולו.

מנלן

דשלשים יום אסור בגילוח[קן].

ראשיכם אל תפרעו

דווקא אתם ראשיכם אל תפרעו בהיותכם כהנים משרתי ה'[קנא], **הא שאר אבלים חייבים משמע**.

שאסור ברחיצה עד הערב

דודאי שלש שלימין בעינן **עד הערב** ובזה אין אומרים מקצת היום ככולו[קנב], **ולערב** שהוא יום טוב

ציונים והערות

קמב. **בהגהות** הב"ח (אות א) ובגליון הש"ס (ברש"י) הקשו על דבריו ש'שלשה ימים' שכתבה המשנה לאו דווקא, מהגמרא להלן (כ.) שכתבה שלתנא דידן [הוא התנא שבמשנתינו] שלשה ימים דווקא, ואם קבר מתו בפחות משלשה ימים קודם הרגל אין הרגל מפסיק את האבילות, ונחלקו שם חכמים ואמרו שאפילו יום אחד ואפילו שעה אחת, אבל לדעת משנתינו כל שקבר מתו יומיים קודם הרגל צריך להמשיך אחר הרגל באבילותו, ועל זה כתבה המשנה שאין הרגל עולה לו למנין ימי האבילות. ולחומר הקושיא כתב הב"ח שהקושיא על פירוש ההעתק ופירושו של המיוחס לרש"י עצמו שמדובר בקבר מתו בתוך הרגל נכתבו על ידי תלמיד טועה. ויישבו האחרונים [שושנים לדוד (מ"ה), יד דוד (להלן כ. ד"ה רב), והגהות מהר"ב רנשבורג (להלן שם ברש"י ד"ה תנא)] על פי דברי המיוחס לרש"י להלן (שם ד"ה תנא) שאין כוונת רבא שם בדבריו 'תנא דידן' לתנא של משנתינו, אלא לרבי אליעזר בברייתא שם שאמר שלשה ימים דווקא, ולעולם לדעת משנתינו שלשה ימים לאו דווקא והוא הדין אפילו יום אחד ושעה אחת. [ואף שבדפוסים הגיהו בדברי המיוחס לרש"י להלן 'תנא דמשנה' במקום 'תנא דברייתא', אין הגהתם נכונה]. והוסיפו שביאר כן במשנתינו בכדי להינצל מקושיית התוספות (להלן שם ד"ה אמר) איך פסק רבי יוחנן אפילו שעה אחת כשלדעת משנתינו שלשה ימים דווקא, והלא בכל הש"ס פוסק רבי יוחנן הלכה כסתם משנה. אבל עתה שלמשנתינו שלשה ימים לאו דווקא פסק באמת רבי יוחנן כסתם משנה. וכעין זה כתבו הרש"ש (ברש"י, בא"ד ואני) והפורת יוסף (ברש"י), עיי"ש. אלא שהקשו הבעי חיי (שו"ת, יו"ד סי' רמג) והיד דוד (ברש"י), איך ביאר המיוחס לרש"י בתחילת המשנה (ד"ה הקובר) שכתבה המשנה שלשה ימים מפני ששלשה ימים הם עיקר אבילות, כשהוא עצמו מבאר כאן ששלשה לאו דווקא. אמנם כידוע רובו של הפירוש הנדפס במסכת זו על שם רש"י אינו לרש"י אלא לרבינו גרשום מאור הגולה [עיין הגהות וציונים לעיל (ג.)], והמעיין בפירושו המקורי של רבינו גרשום כאן ולהלן (כ.) יראה שכאן פירש רק את המובא בפירוש בשם ההעתק, ששלשה ימים דווקא והמילים 'ואין עולין' חוזרים על קבר מתו פחות משלשה ימים קודם הרגל, ולהלן בדף כ' ביאר את המילים 'תנא דידן' 'היינו תנא דברייתא', כך שדברי האחרונים שתלו את שני העניינים זה בזה, שרק האומר שדברי המשנה 'שלשה ימים' לאו דווקא והוא הדין ליום אחד ושעה אחת צריך לפרש שם שהכוונה ב'תנא דידן' לתנא של הברייתא, נסתרים בפירוש מדברי רבינו גרשום, שביאר כאן ששלשה ימים דווקא ומכל מקום ביאר להלן שהכוונה לתנא של הברייתא. ועוד יש לברר מי הוא שכתב כאן את הקושיא על פירוש ההעתק ואת הפירוש המחודש ששלשה ימים לאו דווקא כשהפירוש כולו מועתק מרבינו גרשום ובדברי רבינו גרשום המקוריים נמצא רק הפירוש ששלשה ימים דווקא. ועוד הקשה המהדיר של פירוש רבינו גרשום [רבי ניסן זק"ש], שמבואר בראשונים להדיא [רבינו גרשום (הנ"ל), רש"י כת"י (ד"ה הקובר, ד"ה בטלה, ד"ה הרגלים), שיטת ריב"ב (ד"ה ואין), פירוש המשנה להרמב"ם (מ"ה), תוספות (ד"ה שלשה, להלן כ. ד"ה אמר), ר"י מלוניל, פסקי הרי"ד (ד"ה הקובר), תורת האדם להרמב"ן (ענין שבתות וימים טובים), מאירי (ד"ה ודברים), ריטב"א (ד"ה הקובר), שיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש (ד"ה שלשה), חידושי תלמיד הרשב"א (ד"ה עצרת), אגודה (ד"ה הקובר), ונמוקי יוסף (ד"ה ג' ימים, ד"ה הרגלים)] שלדעת התנא של משנתינו שלשה ימים דווקא, ולא נמצא שום ראשון שיכתוב שדברי המשנה לאו דווקא מלבד בפירוש זה המועתק מרבינו גרשום כשברבינו גרשום עצמו מבואר לא כך, הלא דבר הוא. ומתוך כך כתב שהסופר שהעתיק את פירוש רבינו גרשום הוא זה שנתקשה כאן בבורותו על ביאורו של רבינו גרשום במשנה שבקבר מתו שני ימים קודם הרגל ממשיך לנהוג אבלות אחר הרגל [וכינהו 'העתק'], איך יתכן לומר כן כשלהלן בדף כ' נפסקה הלכה אפילו יום אחד ואפילו שעה אחת, ולכן יסד שביאורו של רבינו גרשום כאן הוא טעות סופר ולשון המשנה לעיל לאו דווקא והוא הדין ליום אחד ושעה אחת, והתיבות 'ואין עולין' עוסקות אך ורק בקברו ברגל עצמו. והוסיף רבי ניסן זק"ש לבאר את רבינו גרשום שכתב להלן בדף כ' ש'תנא דידן' הוא תנא דברייתא, על פי דבריו להלן (כא. ד"ה והאמר), [וכן הוא במיוחס לרש"י] 'והאמר רבא לעיל בכפיית המטה הלכה כתנא דידן', ומכך שהוסיף את המילים 'בכפיית המטה' יש ללמוד שנתחדשו בברייתא איזה פרטי דינים [עיין שם בדבריו מה נתחדש בברייתא לדעתו, והראשונים [מרדכי (רמז תתפא), ורא"ש (סי' כה)] הביאו בשם הראב"ד שנתחדש בברייתא זו שדווקא בנהג אבילותו בפועל מפסיקה הרגל ולא כשרק קבר מתו ועדיין לא נהג אבלות כפי שהיה אפשר לטעות מלשון המשנה], ולזאת כתב רבינו גרשום להלן דף כ' ש'תנא דידן' הוא התנא של הברייתא, להורות שפסק רבא כדינים העולים מהברייתא. קמג. **על** פי הגהת הרש"ש (ברש"י). קמד. **מעיקר** הדין ראש השנה יום אחד, ועיין רמב"ם (קידוש החודש פ"ה ה"ז-ח). קמה. **כתבו** התוספות (ד"ה מאי) שאילו היתה הגמרא כותבת 'ימים לענין מאי לא בטלו' היתה שאלתה מובנת יותר. ומשום כך הוסיף המיוחס לרש"י 'כלומר', לבאר שאין כאן שאלה על הטעם אלא שאלה על הציור, באיזה אופן יחזרו וינהגו דיני אבלות שלשים. קמו. **משום** כבוד הרגל התירו לגלח בערב הרגל כיון שאין יכול לגלח ברגל, אף שלשאר דברים מבטל הרגל את האבילות רק בכניסתו. תורת האדם לרמב"ן (ענין שבתות וימים טובים, ד"ה אמר רב הונא). קמז. **סתם** דבריו ולא פירש למי מהאמוראים מביאה הגמרא ראיה מברייתא זו. והתוספות (ד"ה והתניא) [על פי ביאור היד דוד והגהות מהר"ב רנשבורג] כתבו שהגמרא מוכיחה מברייתא זו כרב, שרב ששת דייק מלשון המשנה 'בטלו' שבטלו לגמרי, ובדברי תנא קמא שבברייתא זו מוזכרת המילה 'בטלה' ומכל מקום דעתו שימים לא בטלו. והשפת אמת (ד"ה והתניא) כתב שהפירוש הפשוט בגמרא להיפך מהתוספות, שמהברייתא יש הוכחה לרב ששת, שהרי בפשטות נחלקו רב ורב ששת גם על גזירת שבעה ולא רק על גזירת שלשים, שאם ביטל ממנו הרגל דין שבעה ולא נהג היתר בדברים שאבילות שבעה אוסרת יהא אסור לרב גם אחר הרגל ולרב ששת יהיה מותר [עיין תוספות לעיל ע"א (ד"ה שאם)], ובזה מוכח מהברייתא להדיא שגם לתנא קמא מותר, שהרי מדין שבעה שמותר גם לתנא קמא הוכיח לו אבא שאול לדין שלשים. ומעתה יש להמשיך ולהוכיח שלמשנתינו בטלה האבילות לגמרי גם באבילות שלשים, שהרי כתבה אותו לשון באבילות שבעה ושלשים, ובברייתא כשרצה תנא קמא לומר שאבילות שלשים תלויה ועומדת אמר זאת במפורש, ובאבילות שבעה שלא אמר סובר באמת שבטלה לגמרי, וממילא משנתינו שסתמה דבריה בין בשבעה ובין בשלשים סוברת שבשניהם בטלה האבלות לגמרי. קמח. **התוספות** (ד"ה אתיא) הביאו מחלוקת ראשונים האם חלקו השני של היום השביעי נחשב לשמיני גם לגבי מנין הימים או רק לגבי הלכות האבילות. ומדברי המיוחס לרש"י כאן אין להוכיח שנחשב לשמיני גם מבחינת המנין, שיתכן שכוונתו רק לענין ההלכות. קמט. **עיין** הגהות וציונים שבכתבי יד הגירסא 'חכמים' במקום 'הן'. קנ. **כלולים** בדברים אלו שתי שאלות, מהיכן המקור לאיסור גילוח באבל בכלל, ומהיכן שהאיסור נוהג שלשים יום, ולא רק על משך זמן האיסור, שהרי בדיבור הסמוך מבאר המיוחס לרש"י שכאן המקור לאיסור גילוח. קנא. **על** פי רש"י כת"י (ד"ה ה"ג כתוב). קנב. **הראשונים** התקשו מה החילוק בין דינו של רב הונא בריה דרב יהושע כאן לבין המבואר לעיל שבחל שביעי [ולחכמים שמיני] בערב הרגל מותר לגלח מבעוד יום. ולזאת כתב המיוחס לרש"י שחלוקים שלשת ימים הראשונים משאר ימי האבילות, שבהם אין אומרים מקצת היום ככולו. והתוספות (ד"ה שאסור) הביאו שני פירושים, או שאבילות שבעה חמורה ואינה פוסקת מבעוד

ואסור לחמם בו מים לרחיצה[קנג] **רוחץ בצונן, או** ימתין עד חולו של מועד וירחץ בחמין.

למנין שבעה לא קמבעיא לי

דודאי אינו עולה, משום דודאי **לא נהגא מצות** שבעה ברגל, דהא אינו אסור בנעילת הסנדל ואינו נוהג בכפיית המטה שהם האסורים בימי השבעה.

דהא נהגא מצות שלשים ברגל

דהא ברגל נמי אסור בגיהוץ ובתספורת כשלשים[קנד].

כ.

כל שכן משום דאבל רגל מפסיקו

הכוונה כאן בתיבות 'רגל מפסיקו', **שצריך** להשלימו **אחר** הרגל, ולא שהרגל מפסיקו ומבטלו, (כיון) [כגון][קנה] **דכי ישב שני ימים לפני הרגל** - באופן שישב באבילות יומיים לפני הרגל, **צריך** להשלים עד שבעה ולישב חמשה ימים **אחר** הרגל.

כל שכן משום עסקי רבים

כלומר תנחומי רבים, שאין האבל מצווה עליהם אלא אחרים מצווים לעשות עמו, **אין רגל מפסיקו** [כדי] שיהא צריך להשלים ולעסוק בו **אחר** הרגל, **אלא** מתעסקין בו ברגל.

ארבעה ימים הראשונים

של **אחר** הרגל רבים מתעסקים בו לנחמו, ומשלימין לשלשה ימים שנתעסקו ברגל, שכבר נתעסקו בו ברגל שלשה ימים[קנו].

ורגל עולה

למנין שלשים[קנז].

מאי לאו אסיפא

הא דתני - זה שכתבה הברייתא **דרגל עולה** למנין שלשים, **היינו אסיפא אקברו ברגל** - חוזר על הסיפא של 'קברו ברגל', **ותיפשוט מינה** - ויש לפשוט מדבריה אלו את השאלה ששאל אביי, דכי קברו ברגל עולה לו הרגל למנין שלשים, **וקשיא לרבא דאמר** (לעיל יט:) **אינו עולה**.

לא ארישא

קא מהדר - על הרישא חוזרים דברי הברייתא הללו, **אקברו** שני ימים קודם הרגל רגל עולה לו למנין שלשים, **דהתם** ודאי **עולה לו** - ששם ודאי עולה לו הרגל למנין שלשים **הואיל וכבר התחיל** באבילות קודם הרגל, **אבל** בקברו ברגל עדיין **לא ידענא** האם עולים לו או לא.

בתחלת הרגל

ביום ראשון של רגל, וקשיא **לרבא**, שבברייתא זו מבואר שגם בקברו ברגל עצמו עולים לו ימי הרגל למנין שלשים.

אפילו קברו ברגל

רגל עולה למנין שלשים, **ולא מיבעיא** - ואין צריך לומר שכן הוא בקברו קודם הרגל.

תנא דידן

היינו **תנא** (דברייתא), רבי אליעזר שבתחילת הברייתא[קנח].

במה דברים אמורים

שאבילות על שמועה רחוקה **אינה** נוהגת **אלא** יום אחד.

אלא חמשה

מהני [-מאותם] **שבעה מתי מצוה דכתיב בקרא** (ויקרא כא ב-ג) שהכהן מצווה ליטמא להם במותם, **בנו** ובתו **אחיו ואחותו ואשתו**[קנט].

יחידאה היא

ברייתא זו תנא אחר שנאה **ולא** רבי **עקיבא**[קס], **דלרבי** עקיבא **לא שנא אביו ואמו לא שנא שאר** קרוביו - אין הדין שונה בין שמע שמועה רחוקה על אביו ואמו לבין שמע על שאר קרוביו.

בגינזק

שם מקום.

רב בר אחוה דרבי חייא דהוא בר אחתיה דרבי חייא[קסא]

דרבי אחא מכפרי נשא לאה והוליד ממנה את **אייבו** אביו של רב[קסב], לאחר מכן מתה לאה **ונשא** את רחל ולה היתה **בת מאיש אחר**, **וממנה נולד** לרבי אחא מכפרי בנו **רבי חייא**, **ונשא אייבו** את הבת של רחל ונולד להן רב, **ונמצא רב בר אייבו בר אחוה דרבי חייא מאבוה** - מאביו רב אחא מכפרי, **ובר אחתיה מאמיה** - ובן אחותו מאמו רחל.

כי סליק

רב **מעירו דבבל** - כשעלה רב מעירו שבבבל לארץ ישראל שהיה **רבי חייא שם**.

אבא קיים

רוצה לומר, האם **אייבו אביך** קיים **הוא**[קסג].

כ:

אמר ליה

רבי **חייא** לרב, אכן, אני ממשיך ושואל, **ואמך** שהיא **אחותי** האם **קיימת היא**.

אמר ליה

רב בלשון שאלה, **ואבא** ששאלת עליו כלום ידוע לך אם קיים, הלא עדיין **לא השבתיך עליו**, ומדוע עברת לשאול על אמי. **וממילא** הבין רבי חייא שאחיו ואחותו מתו ורב נמנע מלהשיב על מה ששאלו שלא להשיב על הקלקלה. רש"י מביא ביאור נוסף, **ויש אומרים**, **בניחותא היה רב משיבו על מי שאינו שואל** שאותו אחד עדיין לא מת[קסד], כדי

אוצר החכמה
18/06/2018אהחח

ציונים והערות

יום כשחל בה ערב הרגל, או שגם כאן וגם לעיל מותר לקראת ערב ולא קודם לכן. והראב"ד [הובאו דבריו בתורת האדם לרמב"ן (ענין שבתות וימים טובים ד"ה אמר רב הונא) ובראש (סי' כו)] חילק בין רחיצה שאפשר לו לרחוץ גם ברגל בכמה אופנים [עיין תוספות (ד"ה שאסור)] ולכן אינו ניתר מבעוד יום, לבין גילוח שאינו יכול לעשותו ברגל. קנג. עיין שבת (לט:). קנד. **בשאילתות** (חיי שרה שאילתא טו) כתב כדברי המיוחס לרש"י כאן, שכוונת הגמרא לגיהוץ ותספורת, ונתחדש שאף שנוהג בהם איסור מחמת הרגל ולא מחמת האבילות עולים לו ימי הרגל לאבילותו הואיל וסוף סוף נהג בהם כבימי אבילות. וכן נקטו ר"ח (ד"ה בעא) והאור זרוע (הלכות אבילות סי' תלג) והרא"ש (סי' כז). וכתב האור זרוע, שדברים האסורים רק בדיני אבילות ולא בדיני רגל, כלבישת בגדים שגיהצום קודם הרגל, אינם נוהגים בו ומותר בהם. אולם ברמב"ן (תורת האדם, ענין שבתות וימים טובים ד"ה ועוד אני אומר) ובחידושי הר"ן (ד"ה דקא) כתבו שמלבד הדברים האסורים מחמת הרגל נאסר גם בדברים שאיסורם רק משום אבל, אסור ללבוש בגד מגוהץ וליטול ציפורניו בכלי ולהשתתף בשמחת מריעות, וזו כוונת הגמרא שאיסורי שלשים נוהגים בו ולכן גם עולים לו. והוכיח הרמב"ן דבריו, שהרי מבואר להלן (כ.) שמנחמים אבל זה בימי הרגל בתוך שבעה לקבורת מתו אף שאינו יושב בביתו כדרך אבל, ואיך יתכן שנתירנו בשמחת מריעות ויבואו שם וינחמוהו. ולדעה זו, אילו היה מותר בדברים אלו ונוהג איסור רק בדברים האסורים בלאו הכי מחמת הרגל לא היו ימי הרגל עולים לאבילותו. והטעם שנוהגים איסורי אבילות אלו ברגל, מפני שאין הרואה יודע שנוהג בהם מחמת אבילותו ואין אבילותו מתפרסמת. ובהגהות וציונים הובא שיש שגרסו במיוחס לרש"י כאן 'דהא ברגל נמי אסור בגיהוץ ובתספורת בשלשים', ויש לעיין האם לגירסא זו הכוונה שאסור גם ללבוש בגד מגוהץ בימי השלשים החלים ברגל כדעת הרמב"ן, או גם לגירסא זו כוונתו כמובן מהגירסא שלפנינו. קנה. על פי הגהות וציונים. קנו. **בפירוש** רבינו גרשום מאור הגולה [שממנו מועתק פירוש זה, עיין הגהות וציונים (לעיל ג.)] מחולק דיבור זה לשני דיבורים, 'ד' ימים הראשונים. שלאחר הרגל רבים מתעסקים בו ומשלימין לג' שנתעסקו ברגל. שכבר נתעסקו ברגל. ג' ימים'. וכפי שכתוב לפנינו יש כאן קצת כפל לשון. קנז. **אבל** למנין שבעה אינו עולה כמפורש במשנה (לעיל יט.). קנח. **הקשה** הבעי חיי (שו"ת, יו"ד סי' רמג) שדרך הש"ס לכנות בשם 'תנא דידן' את התנא של המשנה ולא תנא של ברייתא. ובגליון אכן הגיהו כאן 'תנא דמתניתין'. ועיין הערה בביאורי רש"י לעיל (יט. ד"ה ואין), שכמה אחרונים כתבו שבעל הביאור לשיטתו שכתב שם לעיל שדברי המשנה 'שלשה ימים' לאו דווקא, ועל כרחך רבא שפסק כאן שלשה ימים דווקא כתנא של הברייתא פסק ולא כתנא של המשנה. ועוד הקשה הבעי חיי, שאף בברייתא חולק רבי אליעזר על חכמים ומן הדין לפסוק כמותם. וכתב היד דוד (ד"ה רב) שאכן אין הכוונה לרבי אליעזר שבברייתא האחרונה, אלא לתנא שבברייתא דלעיל (יט:) 'הקובר את מתו שני ימים קודם הרגל מונה חמשה ימים אחר הרגל'. אמנם במיוחס לרש"י להלן (כא. ד"ה והאמר), [וכן הוא ברבינו גרשום שם] מבואר שכוונת רבא לתנא שבברייתא זו של כפיית המטה. ובהערה לעיל שם הובא ביאורו של מהדיר פירוש רבינו גרשום, יעויין שם. קנט. **אשתו** אינה מפורשת בכתוב, ולמדוה חז"ל (יבמות כב:) מהמילים 'כי אם לשארו', ששארו זו אשתו. קס. **כוונתו** לבאר שה'יחידאה' כאן שונה מבשאר מקומות, שכאן אין ההדגשה שהתנא ששנה ברייתא זו יחיד היה ולכן אין הלכה כמותו, שהרי נתבאר לעיל בסמוך שבהלכות אבילות הלכה כרבי עקיבא המיקל גם נגד רבים, אלא להוציא מהבנת המקשן שברייתא זו 'במה דברים אמורים' וכו' דברי רבי עקיבא היא ולהוכיח שתנא אחר שנאה, והלכה כרבי עקיבא המיקל. קסא. **מכאן** עד סוף מעשה דרב ורבי חייא אין דברי המיוחס לרש"י מועתקים מפירוש רבינו גרשום, שלא ביאר מעשה זה, אלא מדברי רש"י בפסחים (ד. ד"ה רב - ד"ה והולך). קסב. **ובסנהדרין** לפנינו (ה.) כתוב שאביו של רבי חייא היה אבא בן אחא מכפרי. קסג. **והדרך** לכנות את אבי האדם שמדברים איתו בשם 'אבא' סתם. וכוונת רש"י בזה להוציא משיטת ר"ח (להלן ע"ב ד"ה ועוד, פסחים ד. ד"ה רבי) ששאלת רבי חייא היתה על אביו ואמו שלו, והשיבו רב בניחותא על אחיו ואחותו, שהם אביו ואמו, שהם חיים עדיין, ומכך שנמנע רב מלהשיבו על אלו ששאל הבין רבי חייא שכבר אינם בחיים. הביאור המיוחס לרש"י במועד קטן מועתק רובו מפירוש רבינו גרשום, ומיעוטו מפירוש רש"י כת"י [עיין הגהות וציונים (לעיל ג.)]. הדיבורים הללו עד סוף מעשה דרבי חייא מועתקים מרש"י בפסחים (ד.). קסד. **בתוספות** רבינו פרץ (פסחים ד. ד"ה אמר) ביאר כרש"י, והביא שיש שפירשו שכששאל רבי חייא את רב האם אביו קיים השיבו שאמו [של רב] קיימת, וחזר רבי חייא ושאלו האם אכן אמו קיימת והשיבו רב שאביו קיים, ומתוך כך הבין רבי חייא ששניהם מתו. ודחה רבינו פרץ ביאור זה, שאין מסתבר שיוציא רב דבר שקר מפיו, ועוד שאילו היה משיבו בניחותא שאמו קיימת לא היה לרבי חייא לחזור ולשאול האם אמך קיימת. ומסתבר שהבנה זו נתכוין גם רש"י לשלול. והראש יוסף (פסחים ד. ברש"י ד"ה אייבו) ביאר שהיש אומרים הזה סבר כביאור השני בתוספות (שם ד"ה אבא, לעיל ע"א ד"ה אייבו) שרבי חייא שאל על אביו שלו, ורב השיבו 'אמי קיימת', וחזר ושאלו האם אמו שלו קיימת, והשיבו רב 'אבי קיים', ולא היה הדבר אמת, שארבעתם כבר מתו. ועוד כתב בביאור שיטתם, שרבי חייא שאל על אביו של רב, והשיבו רב בניחותא שאמו, סבתו של רב, קיימת, וחזר ושאלו על אחותו אם רב, והשיבו שסבו אבי רבי חייא קיים.

שיבין מן הכלל שאלו ששאל עליהם מתו כבר, ולא אמר אמת, שגם אלו שהשיב עליהם מתו כבר. רש״י דוחה ביאור זה, וקשה בעיני לומר שרב **יוציא** דבר שקר מפיו.

והולך כלי אחרי לבית המרחץ

ללמד הלכה נתכוין, שאין שמועה רחוקה הבאה **לאחר** שלשים נוהגת **אלא יום אחד**, ואף באותו היום דין מקצת היום כדין כולו, ודיו לנהוג אבילות זמן קצר.

למוצאי הרגל נעשית רחוקה

דהוי - שעד אז מלאו כבר שלשים יום.

אינה נוהגת אלא יום אחד

אף על פי דכי שמע עדיין היתה קרובה, עולה הרגל להשלים שלשים באופן דהוי במוצאי הרגל שמועה רחוקה, ולפיכך אינו נוהג אלא שעה אחת.

אינו קורע

עכשיו דנוהג[קסה] אבילות רק **יום אחד** לשמועה רחוקה.

היינו דליכא אבילות שבעה

כלומר, משום **דליכא** - מפני שאין עליו אבילות שבעה, לכך **אינו** קורע[קסו].

קורע והולך

על אב ואם קורע כשהגיע לו חלוק גם **אחר** שבעה, **אף על גב דליכא שבעה** בשעת קריעה.

אחיו מאמו

אחיו מאמו בלבד, **שלא מאביו**, **דקרא משמע** - שאילו מהפסוק משמע שחייב הכהן ליטמא רק לאחיו **מאביו שלא מאמו** ולא להיפך[קסז], והוא הדין להלכות אבילות, ולכן הוצרכו חכמים להוסיפו.

אחותו נשואה בין מאביו בין מאמו

דבקרא לא אשכחן אלא אבתולה - שבפסוק לא מצינו חובת טומאה לכהן אלא באחותו בתולה ולא בנשואה[קסח], והוא הדין לאבילות.

על שניים שלהן

אבי אביו, ועל בן בנו, ועל בן בתו, ועל בן אחותו[קסט].

כל שמתאבל עליו מתאבל עמו

כלומר, מתאבל עם אביו שהוא משבעה קרובים **כשהוא מתאבל על אב שלו, נמצא זה** [-הנכד] **מתאבל על אבי אביו**, וכן הוא בכל קרוב **שמתאבל עליו**, כגון בנו, **שכיון שמתאבל על בנו** אם ימות מתאבל גם עמו, **כלומר מתאבל עם בנו כשהוא מתאבל** (פי״[קע]) על בן שלו, **ונמצא זה** הסב **מתאבל על בן בנו**[קעא].

היינו תנא קמא

של רבי שמעון בן אלעזר, שהוא רבי עקיבא.

עמו בבית

דתנא **קמא לא** בעי **שיהא אביו או** (בן) **בנו עמו בבית** ויושב **עמו**, אלא בכל אופן חובה על קרובי האבל לנהוג עצמם באבילות, **וחכמים בעו** - מצריכים בשביל לחייבו אבילות שיהא **עמו בבית**, אבל כשאינו עמו בבית אינו נוהג.

באפה

דאיתתך - בפניה של אשתך **כשהיא אבילה**, **דהאי נמי**[קעב] - שאף זה כלול באותו הכלל, כל קרוב **שמתאבל עליו** כשימות, **כגון אשתו**, **מתאבל עמו** על קרוביו **בפניו**.

קשיין אהדדי

דהכא קתני - שבברייתא השניה כתוב **מצעת** לו מטתו, **והכא** קתני - ובברייתא הראשונה כתוב שאף הוא **כופה מטתו** ונוהג אבילות עם אשתו.

כשאר קרובי אשתו

מצעת לו מטתו, שבזה אינו מתאבל עמה.

אתא בריה[קעג]

כשהגיע בנו של אמימר, **הדר אמימר קרע באפיה דבריה** - חזר אמימר וקרע בפני בנו[קעד].

כא.

אודייני

מכתשת[קעה] (גדולה[קעו]).

[גדולה[קעז]] מכולם

אמרו, אפילו ישן על גבי קרקע לא יצא ידי חובת מצות כפיית המטה **עד שיכפה מטתו** **וישב**[קעח] **עליה**[קעט].

כעין ארצה

כלומר **שכפה מטתו וישב**[קפ] **עליה**, **ולעולם** קריעה **מעומד** דווקא כפי שעשה דוד, שאכן ממעשיו יש ללמוד הלכה, לפי שלא היה במעשיו דבר יתר.

ואסור לקרות[קפא]

כדאמרינן לעיל (טו.) **מדאמר רחמנא ליחזקאל** - מכך שציוה ה׳ על יחזקאל 'האנק דום' (יחזקאל כד יז) לומדים שאבל אסור בתלמוד תורה, שהרי עליו לידום. מקשה רש״י, **והא דאמר** (סוכה כה.) **אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין**, הרי שבתלמוד תורה חייב. משיב רש״י, **התם** - שם בסוכה כוונת הגמרא **לשאר מצות בעלמא** שאין בהן שמחה, **אבל הני** - אבל מצוה זו, תלמוד תורה, **אית בהו שמחה**, ולכן נאסר בה האבל.

רבים צריכים ליה

לדרשה[קפב].

סבר לאוקמי אמורא עליה

'אמורא' היינו **תורגמן**.

ושלישי בכלל

ביום השלישי עצמו **מותר** לאבל **להניח תפילין**, **דעיקר האבילות** לשיטת רבי אליעזר **אינו אלא שני ימים**[קפג].

ואם באו פנים חדשות

ביום השלישי, **אפילו הכי אינו** חולץ את **התפילין**, **אף על גב דאיכא למיחש** - שיש לחשוש **דלמא אמרי** - שמא יאמרו אותם אנשים הרואים אותו עתה מניח תפילין, [שבשני[קפד]] **הימים הראשונים** של אבילותו **נמי** [-גם] **הניח תפילין** למרות האיסור, מכל מקום אינו חולץ[קפה].

ציונים והערות

קסה. **בפירוש** רבינו גרשום מאור הגולה שממנו מועתק פירוש זה [עיין הגהות וציונים (לעיל ג.)] לא מופיעה המילה 'עכשיו' כלל, והדיבור מתחיל 'אינו קורע, בנוהג יום אחד לשמועה רחוקה'. ויתכן שרבינו גרשום ביאר כרוב הראשונים שנידון הגמרא האם קורע או לא עוסק בשמועה רחוקה רגילה, ולכן כתב שהנידון הוא 'בנוהג יום אחד', והסופר המעתיק הבין כתוספות (ד״ה קורע) שהאיבעיא רק בשמע שמועה קרובה בשבת או ברגל ולמוצאי היום נעשית רחוקה, ולכן הוסיף 'עכשיו דנוהג יום אחד', כלומר עכשיו במוצאי השבת והרגל שנוהג רק יום אחד, יש לדון האם קורע או לא. קסו. **בדרך** כלל משמשת תיבת 'היינו' לנמק את המובא לאחריה, ואילו היינו מפרשים גם כאן כך היה ביאורו 'מפני שאינו קורע לכן אינו נוהג אבילות שבעה'. וברור שההיפך הנכון, שמפני שאינו נוהג אבילות שבעה לכן אין עליו דין קריעה. ולכך כתב 'כלומר', להוציא מהמשמעות הרגילה. קסז. **בתורת** כהנים (אמור פרשה א ה״ו) למדו אחיו ואחותו מבנו ובתו, מה בנו ובתו יורשים אותו אף אחיו ואחותו נטמא להם רק כשיורשים זה את זה, והיינו כשהם מן האב. קסח. 'ו**לאחותו** הבתולה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש לה יטמא' (ויקרא כא ג). קסט. **התוספות** (ד״ה על - הראשון) הביאו שיש שהסתפקו האם גם אחיהם ונשותיהם של הקרובים כלולים בזה או רק יוצאי חלציהם. ומכך שהביא כאן רק את בניהם של הקרובים יתכן לדייק שעל אחיהם ונשותיהם סובר שאין מתאבלים, או על כל פנים הסתפק ולא רצה להביא אופנים מסופקים.

קע. הב״ח (אות ג) מחק תיבה זו. קעא. **דבריו** צריכים ביאור, שהאבילות על אבי אביו ועל בן בנו נוהגת גם לרבי שמעון בן אלעזר, וחכמים באו להוסיף שנוהגת גם בשאר קרובים. קעב. **מקור** דבריו מכאן עד סוף הדיבור ברש״י כת״י ולא ברבינו גרשום. קעג. **מקור** הדיבור הזה והבא ברש״י כת״י ולא ברבינו גרשום. קעד. **כוונת** רש״י להוציא משיטת התוספות (ד״ה אתא) בשם הר״א שבנו של אמימר קרע בפניו מעומד להזכירו שקריעה מעומד דווקא. ונקט כרי״ץ גיאת (הלכות אבל ד״ה ת״ר) והרמב״ן (תורת האדם, ענין הקריעה) שקריעה על קרובי קרובו האבל, נוהגת רק בפני הקרוב האבל, ולכן קרע אמימר פעם שניה בפני בנו. קעה. **וכן** ביאר הערוך (ערך אדן ג) בשם ר״ח. וברש״י כת״י (ד״ה אודייני) ביאר 'כיסוי של בור', וכן כתב הערוך (שם) בשם רבינו גרשום. קעו. **עיין** הערה בתחילת הדיבור הבא. קעז. **על** פי הגהות וציונים. קעח. **עיין** הגהות וציונים שבכתב יד הגירסא 'וישן'. קעט. **משמע** מלשונו שגם לאחר שכפה מיטתו אינו יוצא ידי חובה עד שישב וישן עליה, כדברי הרמב״ם (אבל פ״ה ה״ח). אבל התוספות (ד״ה דאי) והרמב״ן (תורת האדם, ענין האבלות דין כפיית המטה) והרא״ש (סי׳ עה) והריטב״א (ד״ה וא״ר) נקטו שהשינה על גבי קרקע חומרא היא, אלא שאם לא כפה מיטתו אינו יוצא ידי חובה בשכיבה על גבי קרקע, אבל כשקיים מצוותו וכפה מיטתו רשאי מן הדין לישן על מיטתו הכפויה ואם יחמיר על עצמו ויישן על גבי קרקע ודאי יפה עשה. וביארו שבזה עשה דוד דבר יתר, שאף שכפה מיטתו לא ישן עליה אלא על גבי קרקע. ובדעת הסוברים שהשינה על גבי המיטה הכפויה מחויבת ביאר הרמב״ן שדוד השליך עצמו לארץ מרוב צער, שלא בשעת שינה, ולפיכך היה זה דבר יתר. קפ. **עיין** הגהות וציונים שבכתב יד הגירסא 'וישן'. קפא. **דיבור** זה אינו ברבינו גרשום, ומקורו מרש״י כת״י. קפב. **כתב** המאירי (ד״ה אלו), שכהן יחיד שנעשה אבל אינו רשאי לעלות לתורה, שאין הרבים צריכים לקריאתו, שיכול ישראל לעלות במקומו, ורק כשצריכים לו ללמוד הימנו נקרא צורך הרבים. קפג. **בדברי** רש״י מבואר שלדעת רבי אליעזר עיקר האבילות אינו אלא שני ימים, ולכן אסור להניח תפילין בשני הימים הראשונים. וכן לדעת רבי יהושע עיקר האבילות אינו אלא יום אחד [כפי שכתב רש״י (להלן ד״ה רבי)] וכנ״ל. אולם הראשונים [רמב״ן (תורת האדם, ענין האבלות אות סז), ורא״ש (סי׳ לז)] כתבו בשם רש״י שלרבי אליעזר האיסור הוא שלשה ימים, והטעם שמותר כבר ביום השלישי עצמו, הוא משום 'מקצת היום ככולו', וכן לרבי יהושע לענין היום השני, והם דברי רש״י בכת״י (להלן ע״ב ד״ה מקצת, ד״ה משני). ובביאורי הפשט הובא ביאורי הראשונים בסוגיא בהרחבה. קפד. **מהרש״א** (כת״י). קפה. **מדברי** רש״י נראה שהוא מפרש ש'פנים חדשות' הם האנשים היודעים כבר מאבילותו אלא שלא באו עד עתה לנחמו, וכן פירשו הריטב״א (ד״ה ופנים) והנמוקי יוסף (ד״ה פנים). אולם המאירי (ד״ה תפלין) והרמב״ן (ד״ה ת״ר - השני) פירש ש'פנים חדשות' הם אנשים שרק עתה נודע להם על אבילותו, והם סבורים שהוא עתה היום הראשון

ואם באו פנים חדשות

ביום השני[קפו], חולץ תפילין, שמא יאמרו אותם האנשים שהניח תפילין גם ביום הראשון באיסור[קפז].

דכתיב ויתמו ימי

נאמר בפסוק 'ויתמו ימי בכי' וגו' בלשון רבים, דמשמע שני ימים.

עיקר מרירה יום אחד

מאחר ועיקר המרירות הוא יום אחד, אמר הנביא 'ואחריתה כיום מר' בלשון יחיד, **אבל** באמת עיקר **האבילות** לרבי אליעזר הוא **שני ימים.**

הלכה כרבי אליעזר בתחילה

שאם באו פנים חדשות ביום השלישי אינו חולץ, והלכה כרבי יהושע בהנחה דביום השני מותר להניח תפילין.

בשני לעולא חולץ

ביום השלישי **קאמר** - אמר עולא בפירוש שהלכה **כרבי אליעזר דאמר** שאפילו אם באו פנים חדשות **אינו חולץ, אבל ביום השני לא ידענא** - אין אנו יודעים מה היא דעת עולא, **אי חולץ אי לא** - האם חולץ או לא[קפח].

חולץ ומניח

ביום השני **אפילו** מאה פעמים ביום, (וכי) והיינו [דכי - כאשר[קפט]] **באו פנים חדשות חולץ,** וכי **ליכא** - וכאשר אין **פנים חדשות,** כגון שהלכו מאצלו, חוזר ומניח.

רבא אמר כיון שהניח

כיון שהניח תפילין ביום השני[קצ], **שוב אינו חולץ** לכשבאו **פנים חדשות.**

והאמר רבא

לעיל (כ.) בענין כפיית המטה, **הלכה כתנא דידן** - כמו התנא בברייתא (שם)[קצא] **דאמר שלשה ימים** הם **עיקר האבילות,** ואם כן **הכא נמי** - אף כאן לענין הנחת תפילין **נבעי** - נצטרך **שיהיו שלשה ימים** [**שלא**[קצב] להניח תפילין[קצג].

כא:

מלוה שאני

כלומר הואיל ומצוה להניח תפילין, **מצי** - יכול הוא להניח אותם **לאלתר** [-מיד] ביום השני של האבילות.

אשה

אשה שהיא **אבילה**[קצד] **טווה בפלך.**

אלא במקום המתנחמין

סמוך **לאבלים**[קצה].

ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק

שלא הלכתם **לנחמן** - לנחם אותם.

כל שכן ששכרכם כפול

שלכבוד התורה **באתם**[קצו].

לכו לבתיכם לשלום

הרי מבואר בברייתא שרבי עקיבא **שאל בשלומן.**

ורמינהו

הגמרא מקשה על המבואר בברייתא **דבתוך שלשים יום אינו שואל** בשלום אחרים, מברייתא אחרת שמבואר בה **שמותר**[קצז].

ונשא אשה

מדובר כאן **שנשא אשה בתוך שלשים יום** לאבילות על אשתו, וההכרח לזה, שהרי שנינו בהמשך 'אינו רשאי להיכנס לביתו לדבר עמו תנחומין', ואם היה מדובר לאחר שלשים יום, הלא אפילו שלא בביתו אינו מדבר עמו תנחומין, כפי ששנינו לעיל בברייתא לענין שאר אבלים[קצח]. ואף שאדם שמתה אשתו אסור לו לישא אשה עד שיעברו שלשה רגלים [לתנא קמא] או שני רגלים [לרבי יהודה], כאן מדובר באופן המותר, **כגון שאין לו בנים כדלקמן** (כג.), מה שאין כן אם יש לו בנים אסור, וכנ"ל.

אינו רשאי ליכנס לביתו

לנחמו, משום **חלישת דעת דאשה אחרונה,** שכאשר אשתו השניה תראה שהוא זוכר את

ציונים והערות

של אבילותו, והיה מקום לחוש שמא אותם אנשים יסברו שהוא מניחן למרות האיסור. והשמיענו רבי אליעזר שאין לחוש לזה, וביאר המאירי שמסתמא אותם אנשים מבררים מתי התחילה אבילותו, ויודעים שהוא עתה בשעת ההיתר [והר"ן כתב שהם יכולים לברר אם ירצו].

קפו. **בשרביט הזהב** (ד"ה ואם) הסתפק האם כוונת רש"י היא שלרבי יהושע חולץ דווקא ביום השני, אבל מכאן ואילך מודה שאינו חולץ, או שכוונתו מהיום השני ואילך [שאין סברא לחלק בין היום השני לשאר הימים לענין זה]. ובהגהה לראש משביר (ד"ה הלכה) כתב שכוונת רש"י היא משני ואילך, ומה שכתב רש"י 'ביום שני' כוונתו שביום זה אסור להניח, לאפוקי משאר הימים שמכאן ואילך, שמותר. וראה בהערה בביאורי הפשט שהובאה מחלוקת המפרשים בדין זה, האם לרבי יהושע חולץ כל שבעה ימים או רק ביום השני.

קפז. **כן** נראה לכאורה ממה שפירש רש"י לעיל (ד"ה ואם - הראשון) את דעת רבי אליעזר שאינו חולץ בפני פנים חדשות, אף שהיה מקום לחוש שהם יחשדוהו שהניח תפילין גם ביום הראשון שאסור לו, ואם כן טעמו של רבי יהושע שחולץ לכאורה הוא מאותו טעם, וכן כתב בפירוש למסכת משקין (ד"ה מתלישי). אכן בתוספות הרי"ד (להרידב"ז על הירושלמי, ברכות פ"ג ה"א) כתב שבשיטת רבי יהושע אין לפרש שזהו החשש, שאם כן מה מועיל שחולץ בפניהם, הרי כיון שראוהו שהניח תפילין, עדיין יחשדו שאתמול הניחם למרות האיסור, ועוד שאם כן אפילו בלא פנים חדשות יש לחוש לזה, שאף אלו שהיו אצלו בימים הקודמים אם יראוהו עכשיו מניח יחשדוהו שאתמול גם הניחם כשהם לא היו שם. ולכן כתב שבשיטת רבי יהושע יש לפרש שהטעם שצריך לחולצן הוא משום שכאשר מגיעים פנים חדשות לנחמו, נוסף לו צער ובכי באבילותו, [ואין זה ראוי שיניח תפילין שהם 'פאר' כשהוא בצער ומעולל באפר]. וכן פירש הר"ש סיריליאו (על הירושלמי, שם). והוסיף התוספות הרי"ד, שמה שכתב רש"י לעיל בשיטת רבי אליעזר שהחשש הוא שיחשדוהו שהניחם ביום הראשון באיסור, אין כוונתו שזהו החשש בסוגיא [ולרבי יהושע מטעם זה חולצן], אלא כוונתו שהחידוש של רבי אליעזר הוא שאין לחוש אפילו לגזירה זו שמא יחשדוהו בכך. וראה שם שהאריך בביאור שיטת רש"י בסוגיא.

קפח. **וכן** פירש בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה בשני). אולם הקרן אורה (ד"ה בשני) ביאר את הספק, שאף שפסק עולא כרבי אליעזר שאינו חולצן, אבל ביום השני [אף שמניחן כשיטת רבי יהושע] הלא יתכן שצריך לחלצן לדעת כולם, שהרי לרבי יהושע אפילו ביום השני חולץ, ולרבי אליעזר אסור אפילו להניחן. וכך אכן סובר עולא למסקנא. [ורבא שחלק ואמר שאינו חולץ, משום שהוא סובר שאין שני הדינים תלויים אחד בשני, וניתן לפסוק כרבי יהושע שמניח בשני, וכרבי אליעזר שאינו חולץ כלל מפני פנים חדשות].

קפט. **בארות** המים (כרש"י). קצ. **וכן** כתב הריטב"א (ד"ה רבא). וביאר השיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה רבה) את ההכרח לזה, שאם כוונת רבא ליום השלישי, אם כן פסק לגמרי כרבי אליעזר, שמניחן בשלישי ואינו חולצן, ומדוע לא אמר 'הלכה כרבי אליעזר'. והשפת אמת (ד"ה אמר) **כתב** שהגמרא ידעה שרבא דיבר בפירוש לענין היום השני. קצא. **כן** פירש המיוחס לרש"י שם (ד"ה תנא), וראה בהגהות וציונים שם. קצב. **הגהות** הב"ח (אות א). קצג. **אולם** בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ומי, ד"ה והאמר) פירש שקושיית הגמרא היא היאך יתכן שלרבא מותר להניח תפילין בשני, והיינו שיש חילוק בין היום הראשון לשני, והלא מאחר ופסק לעיל כמו התנא הסובר שצריך לקיים את האבילות שלשה ימים קודם הרגל כדי שתתבטל ממנו האבילות, ולא כמו התנא הסובר שביום אחד מתבטלת האבילות, אם כן מוכח שאין חילוק לדעת רבא בין היום הראשון ליום השני. קצד. **הרדב"ז** (אבל פ"ה ה"ח) דקדק מדוע כתב רש"י שמדובר כאן באשה אבילה, וכי אנו לא יודעים שזו כוונת הברייתא. וכתב שכוונת רש"י לומר שמדובר כאן אפילו בכל אשה אבילה, ואפילו עשירה, וכן בכל זמן שהיא אבילה, ואפילו בשלשת הימים הראשונים, וכוונת הברייתא שהותר לה בשלשת הימים הראשונים רק לטוות בפלך שהיא מלאכת עראי, כדי שלא תתבטל לגמרי, שהרי הבטלה מביאה לידי זימה (כתובות נט:). ובאמת אף לאשה [אם היא עניה] הותר לעשות מלאכתה לאחר שלשת הימים הראשונים של האבילות, ולא כמו שכתבו הראשונים [רמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות אות נה), ר"ן (ד"ה והאשה), וטור (יו"ד סי' שפ)] שמה ששנינו כאן 'והאשה טווה בפלך בתוך ביתה' היינו שלאשה לא התירו [לכתחילה] לעשות כל מלאכה כמו שהתירו לאיש, אלא רק לעשות מלאכת עראי שאינה אומנות [הובאו דבריהם בביאורי הפשט]. ובבית דוד (למהר"ר יוסף דוד, שו"ת, יו"ד סי' קפ) כתב שמוכח מדברי רש"י אלו שדווקא אשה שהיא אבילה אסורה במלאכה [וזה מה שהוצרכה הברייתא להשמיע כאן שמכל מקום מותרת באופנים המבוארים כאן], אכן אשה שבעלה אבל מותרת במלאכה, ואף שאסור לאבל לעשות מלאכתו על ידי בניו ובנותיו עבדיו ושפחותיו ובהמתו (שמחות פ"ה ה"א), מכל מקום מכיון שלא הוזכר אשתו בברייתא (שם) ולא בשום פוסק, אילולי שהמנהג הפשוט הוא לאסור במלאכה אף לאשתו של האבל, היה מקום להתיר, כפי שמוכח מרש"י כאן. ובבית מאיר (שו"ת, יו"ד סי' שפ ס"ד) מבואר שעשיית מלאכתו של האבל על ידי אשתו, היא בכלל האיסור. והאור זרוע (ח"ב הלכות אבילות סי' תלח) כתב 'ואשה שמת בעלה טווה בפלך בתוך ביתה', ומבואר בדבריו כמו שפירש רש"י שמדובר כאן באשה אבילה [על בעלה]. קצה. **יתכן** שרש"י כתב כן כדי שלא נטעה בין 'מנחמין' ל'מתנחמין'. לב רחב (כרש"י). האור זרוע (ח"ב הלכות אבילות סי' תמ) הביא את לשון רש"י כך 'אבל שלשה ימים הראשונים אינו הולך לבית אבל אחר לנחמו, מכאן ואילך הולך ומנחמו, ואינו יושב עם המנחמים אלא במקום המתנחמים, אבלים', ולמד מדבריו שדווקא לצאת לבית אבל אחר כדי לנחמו אסור [בשלשת הימים הראשונים], אבל מותר לו לצאת כדי להתנחם עם אבל אחר. והביא את דברי הירושלמי (מגילה פ"ד ה"ד) שהאבל יוצא להתנחם ולא לנחם, ובהכרח כוונת הירושלמי בשלשה ימים הראשונים, שהרי לאחר שלשה ימים מותר לו גם לנחם, כמבואר ברש"י הנ"ל. [וכשיטת רש"י הנ"ל שמותר לו לצאת כדי לנחם, סובר רבינו ירוחם (אדם וחוה נתיב כח ח"ב), וכן נראה מדברי הר"י מלוניל (ד"ה אבל - השני), המתיר לצאת דווקא לבית אָבֵל שהוא קרובו, שכתב שההיתר הוא משום כבודו של קרובו האבל, ומדברי הנימוקי יוסף (ד"ה במקום) שכתב שההיתר הוא משום מצוה, והיינו ניחום אבלים]. אולם בשיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה אינו) כתב שאינו יוצא אפילו להתנחם, וכן כתב הדרכי משה (יו"ד סי' שצג אות ב) שהפוסקים חולקים על האור זרוע. ולשיטתם צריך לפרש את דברי הירושלמי לאחר שלשה ימים, ולפי זה לאחר שלשה ימים אסור לו לצאת כדי לנחם, אלא רק כדי להתנחם, שלא כדברי רש"י הנ"ל. וכן מבואר בברייתא (שמחות פ"ו ה"ד) לענין יציאת האבל לבית הקברות, שיוצא להתנחם ולא לנחם, וכן משמע מפשטות לשון הברייתא 'מכאן ואילך הולך ואינו יושב וכו' אלא במקום המתנחמין', ורוב הראשונים והפוסקים הביאוה כלשונה. וכן יש להוכיח מדברי הראשונים [מאירי (ד"ה כל), מכתם (ד"ה מכאן - השני), וראה בתוספות (ד"ה מכאן - השני)], שלמדו מכאן שמותר לאבל לילך לבית הכנסת בתשעה באב, מפני 'שכולם מתנחמים הם', ושם הרי לא מנחמים. קצו. **והבן** יהוידע (ד"ה אם) ביאר, שרבי עקיבא אמר להם כך, אם בשביל 'עקיבא' העשיר באתם, הרי יש הרבה 'עקיבא' עשירים בשוק, אלא בודאי באתם משום שאני כלי המחזיק תורה, כמו שנאמר 'תורת אלהיו בלבו', כמו שאני כלי לקבלת השפע של העושר, ולכן שכרכם כפול, שבאתם בשביל העושר ובשביל התורה, כי המכבד את העשירים מכבד הוא את השפע של הקב"ה, שהעשיר הוא כלי לשפע של הקב"ה. קצז. **ראה** בהערה להלן (רש"י ד"ה מכלל). קצח. **תוספות** (ד"ה מתה). אולם הרמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות אות עד) כתב שאסור לו לשאת אשה בתוך שלשים, וביאר שכאן כוונת הברייתא לאחר שלשים, ומה ששנינו כאן 'אינו רשאי להיכנס לביתו לדבר עמו תנחומין', אף שלאחר שלשים אפילו בשוק אינו מדבר עמו תנחומין, זהו בשאר אבלים, אולם באבל על אשתו, אם לא נשא אשה אחרת מדבר עמו תנחומין עד שיעברו עליו שלשה רגלים [שעד אז הוא מתאבל עליה], וכאן חידשה הברייתא שאם נשא אשה, דינו כשאר אבלים שלאחר שלשים אינו מדבר עמו תנחומין אלא מן הצד [כפי שיבואר במסקנת

הראשונה, תיחלש דעתה ועלול הדבר להטיל שנאה ביניהם[קצט].

רש"י מבאר את קושיית הגמרא:

קתני מיהת - שנינו על כל פנים בברייתא שהמוצא את חבירו אבל **בתוך שלשים יום, אינו שואל בשלומו**, וכל שכן שהאבל **עצמו אינו שואל** בשלומו של זהי, ואילו בברייתא **לעיל קתני** - שנינו שמשבעה ואילך משיב ושואל כדרכו.

אמר רב אידי הוא שואל בשלום אחרים

כלומר, תריץ - תתרץ את סתירת הברייתות כך, **הא דתני** - מה ששנינו בברייתא הראשונה 'מכאן **ואילך** שואל כדרכו' והיינו לאחר שבעה בתוך שלשים יום, הכוונה דהוא **שואל בשלום אחרים**, מפני שהן שרויין **בשלום** ואינם אבלים, ואילו **הא דקתני** - מה ששנינו בברייתא השניה 'המוצא את חבירו אבל **בתוך שלשים** יום וכו' **ואינו שואל** בשלומו', הכוונה שאין **אחרים** שואלין בשלומו, מפני שהוא אינו שרוי בשלום אלא באבילות.

מכלל דשיילי

והרי מכך ששנינו בברייתא לעיל שלאחר שלשה ימים 'משיב', משמע שמותר לשאול בשלומו **בתוך** שלשים יום, **וקשיא למאן דתני** - וקשה על הברייתא ששנינו בה שבתוך שלשים יום **אינו שואל** - אסור לשאול בשלום האבל[רא].

דלא ידעי

כלומר, הא דתני דמשיב - מה ששנינו בברייתא שבתוך שלשים יום מותר לו להשיב, אין ללמוד מכך שמותר לשאול בשלומו, אלא משיב הוא **להני דשאלי ליה** - לאלו השואלים בשלומו **ולא ידעי דאבל הוא** - ואינם יודעים שהוא אבל, **אבל מאן דידע דאבל הוא** - מי שיודע שהוא אבל, **לא שאיל ליה** - אסור לו לשאול בשלום האבל בתוך שלשים יום.

אי הכי

אם כן **דאוקמת לה בלא ידעי** - שהעמדת את דברי הברייתא המתירה לו להשיב שהכוונה לאלו שאינם יודעים שהוא אבל, **אפילו** בתוך **שלשה ימים** הראשונים **נמי** [-גם] נאמר שמשיב שלום (**למאן דשאיל ליה** - למי ששואל בשלומו. **ואמר דאבל הוא**) למאן **דלא** ידע **ושאיל ליה** בתוך שלשה ימים[רב].

הכא מודע להו

הא דקתני - מה ששנינו בברייתא שכל שלשה **ימים אסור בשאילת שלום** ואסור לו גם להשיב, הכוונה [**למאן דלא ידע ושאיל ליה** - אפילו אם לא ידעו ושאלוהו **בתוך שלשה ימים**[רג]], אינו משיב להם שלום כלל, **אבל מודע להו** - מודיע להם **דאבל הוא, ולא מהדר להו** - אינו משיב להם שלום כלל.

הכא

לאחר שלשה ימים **לא צריך לאודועינהו** - להודיעם **למאן דלא ידעי** - לאלו שאינם יודעים **דאבל הוא, אלא משיב** להם שלום.

ורמינהו בתוך י"ב חדש אינו שואל בשלומו

וקשה להך דתני - על הברייתא ששנינו בה **שלאחר שלשים יום שואל בשלומו** של האבל, ואילו בברייתא כאן שנינו שעד י"ב חודש אסור לשאול בשלומו.

מן הצד

שאומר לו 'תתנחם', **ואינו מזכיר** את שם המת[רד].

הא באבל על אביו ועל אמו

אינו שואל בשלומו עד שיעברו י"ב חדש.

התם נמי

מקשה הגמרא, גם שם בברייתא ששנינו בה [שלאחריה[רה]] **שלשים** יום מותר לשאול בשלומו, **דמוקמת ליה** - שהעמדת שמדובר **בשאר קרובים**, ושנינו שם שאינו מדבר עמו תנחומין מן הצד, מדוע הדין כן.

ידבר עמו תנחומין מן הצד

לאחר שלשים יום, **כי היכי** - כשם שמבואר בברייתא **דבאבל** על **אביו ואמו מדבר עמו תנחומין מן הצד לאחר** י"ב חדש, **ואמאי קתני** - ומדוע שנינו בברייתא '**לאחר שלשים** וכו' **ואינו מדבר עמו** תנחומים', שמשמע שאינו מדבר עמו תנחומין כלל.

הכי נמי

באמת גם באבל על שאר קרובים מדבר עמו תנחומין לאחר שלשים יום מן הצד, **ומאי** - ומה היא כוונת הברייתא '**לאחר שלשים** וכו' **ואינו מדבר** עמו תנחומים', הכוונה **כדרכו**, אבל מן הצד מותר.

מונה עמהן

האבל שהגיע עכשיו מונה את ימי האבילות **עם האבלים שבאותו מקום, הואיל דבמקום קרוב הוה** - היה בשעת הקבורה[רו] **ויכול** היה **לבא** למקום האבל **בתחלת האבילות**[רז], **חשבינן ליה כמו דאתא** - אנו מחשיבים זאת כאילו הוא בא לשם בתחילת האבילות, ולכן אם בא לשם ביום השלישי[רח], דינו הוא **דאינו** מונה **אלא** חמישה **ימים עם שאר אבלים**, ובכלל זה היום שבו הוא הגיע[רט].

מונה לעצמו

שבעה ימים שלימין.

שיש גדול הבית בבית

שבא אותו אבל **ומצא** את גדול **הבית** מתאבל **בבית**, ובאופן זה **מונה עמהן**, דהיינו **עם אבילי הבית**, והיינו שאבל זה **שבא** עכשיו למקום האבל

ציונים והערות

הסוגיא, ומבואר בדבריו שהכוונה בשפה רפה ובכובד ראש, ובהערה בביאורי הפשט [בדברי הברייתא 'מן הצד'] נתבאר באופנים נוספים], אמנם אינו רשאי להיכנס לביתו לצורך זה. **קצט.** **לבוש** (יו"ד סי' שפה ס"ב). והמאירי (ד"ה ואם) כתב שהוא משום כבודה של אשתו החדשה. **ר.** **ראה** בהערה להלן (ברש"י ד"ה מכלל). הדין שהאבל עצמו אסור לשאול בשלום אחרים, חמור יותר מהדין שאסור לאחרים לשאול בשלומו של האבל, שהרי הדין שאסור לאבל לשאול בשלום אחרים נלמד (לעיל טו.) מהפסוק (יחזקאל כד יז) 'האנק דום', ואילו הדין שאחרים אינם שואלים בשלומו הוא משום שאינו שרוי בשלום, כמבואר בסוגיא, ואינו נלמד מפסוק. **רא.** **רש"י** מפרש שהגמרא מקשה שתי קושיות נפרדות, לעיל הגמרא הקשתה על מה ששנינו בברייתא הראשונה שבתוך שלשים יום מותר לאבל לשאול בשלום אחרים ['מכאן ואילך שואל ומשיב כדרכו'], ואילו בברייתא השניה שנינו שאסור לו לשאול בשלום אחרים ['המוצא את חבירו אבל בתוך שלשים יום וכו' ואינו שואל בשלומו', וכל שכן שאסור לו לשאול בשלום אחרים. רש"י (לעיל ד"ה אינו)], ולכן כתב רש"י לעיל (ד"ה ורמינהו) 'ורמינהו, דבתוך שלשים יום אינו שואל'. וכעת הגמרא מקשה קושיא אחרת, על תירוצו של רב אידי בר אבין, היאך ניתן לומר שבאמת לאבל עצמו מותר לשאול בשלום אחרים [משום שהם שרויים בשלום] ורק לאחרים אסור לשאול בשלומו, והלא מכך ששנינו בברייתא 'ומשיב' משמע שמותר לאחרים לשאול בשלומו, ולכן כתב רש"י כאן 'וקשיא למאן דתני בתוך שלשים יום אינו שואל', וכוונתו שזו קושיא אחרת. ועל זה מתרצת הגמרא שכוונת הברייתא 'ומשיב' היינו לשואלים שאינם יודעים על אבילותו. אולם התוספות (ד"ה מדבר) כתבו 'מדבר עמו תנחומין ואינו שואל, וקשיא למאן דאמר מכאן ואילך שואל ומשיב', וכוונת התוספות לחלוק על רש"י, שבאמת מתחילה עיקר כוונת הגמרא להקשות על מה ששנינו בברייתא הראשונה 'ומשיב' ומשמע שמותר לשאול בשלומו [כפי שמדייקת הגמרא להלן], ואילו בברייתא השניה שנינו שאסור לשאול בשלום האבל בתוך שלשים יום [והתוספות לא רצו לפרש כרש"י שהקושיא הראשונה היא מכך ששנינו בברייתא השניה שאסור לשאול בשלומו, וכל שכן שאסור לאבל עצמו לשאול בשלום, כיון שאין זה מפורש בברייתא]. ועל זה תירץ רב אידי בר אבין, שדווקא לאבל מותר לשאול בשלום אחרים [כיון שהם שרויים בשלום], אמנם לאחרים אסור לשאול בשלום האבל, ומה שקשה מלשון הברייתא השניה 'ומשיב' שמשמע שמותר לשאול בשלומו, הכוונה שמשיב לאלו שאינם יודעים על אבילותו ושאלוהו. ועיקר התירוץ הזה [שכוונת הברייתא 'ומשיב' היא לאלו שאינם יודעים], מתברר בסוף הסוגיא. עוד יוסף חי (בתוס' שם) בשם הר"ר אברהם טייב. **רב.** **בהגהות הב"ח** (אות א) מחק כאן את התיבות 'למאן דשאיל ליה ואמר דאבל הוא למאן דלא ידע ושאיל ליה בתוך ג' ימים', וכתב שיש לגורסם [בקצת שינוי] להלן (ד"ה התם). אולם המירא דכייא (ברש"י) גרס ברש"י כמו לפנינו, וביאר שכוונת רש"י היא שהגמרא הבינה בקושייתה שאם לא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלומו, הוא גם משיב להם שלום וגם מודיע להם שהוא אבל כדי שידעו על אבילותו ולא ישאלו עוד בשלומו. אכן למסקנת הגמרא, בתוך שלשה ימים אינו משיב שלום כלל, אלא רק מודיע לשואלים שהוא אבל. **רג.** **הגהות הב"ח** (אות א). ובבארות המים (ברש"י) הגיה כעין זה, וראה דקדוקי סופרים (אות י). **רד.** **וכן** פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' שפה ס"ב). אולם המאירי (ד"ה משבעה) פירש שמדבר עמו בדברים אחרים, ומתוך כך מתגלגלים לדברי תנחומין [ומשמע מדבריו שיתגלגל עמו לדברי תנחומין כלליים ולא על אבילותו]. ורבינו ירוחם (אדם וחוה נתיב כח ח"ב) והנימוקי יוסף (ד"ה אבל על אביו) פירשו, שבניחום רגיל אומר 'תתנחם מן השמים מאבל זה שאירע עליך', אולם בניחום מן הצד אומר לו רק 'תתנחם מן השמים'. [וברמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות אות עד) מבואר ש'מן הצד' היינו בשפה רפה ובכובד ראש]. **רה.** **בארות** המים (ברש"י). **רו.** **ריטב"א** (ד"ה ת"ר). ואף שבשעת המיתה היה במקום רחוק יותר. דעת תורה (יו"ד סי' שעה ס"ח ד"ה ונלין אם). **רז.** **נראה** מדברי רש"י שטעם החילוק בין בא ממקום קרוב לבא ממקום רחוק, הוא כמו שכתבו הבה"ג (סי' כא הלכות אבל) והרי"ף, מכיון שאילו היה שומע ביום הראשון על המיתה היה יכול לבוא באותו יום למקום שאר האבלים. וברש"י (חולין נ. ד"ה בא) כתב שבאופן זה היה יכול האבל לדעת על המיתה ביום הראשון [ולא כתב שמחמת כן היה יכול לבוא]. אולם הראב"ד [הובא ברא"ש (סי' לח)] כתב, שחכמים נתנו שיעור זה בדבר כדי שיוכל אותו אבל להגיע בתוך שלשה ימים שעדיין יש תוקפו של אבל, כגון אם מת סמוך לערב ונסתם הגולל עם חשיכה, ולמחר ישלחו שליח להודיעו, והשליח יגיע אליו סמוך לערב ויודיענו, וביום השלישי יגיע האבל למקום האבילות. אמנם אם הוא נמצא במקום רחוק יותר, נמצא שאינו יכול להגיע למקום האבל בשלשה ימים הראשונים, ואינו מצטרף לאבילותם. **רח.** **על** פי המנחם משיב נפש (ברש"י). וראה בהערה הבאה. **רט.** **בשאר** הברייתות המבוארות בסוגיא שיש חילוק בין שלשת הימים הראשונים לשאר הימים שלאחר מכן, דנו הפוסקים האם אנו אומרים 'מקצת היום ככולו', והובאו דבריהם בביאורי הפשט. ולכאורה אף כאן יש לדון בזה, שאם נאמר כאן 'מקצת יום ככולו' נמצא שאם הגיע לאחר שעבר מקצתו של היום השלישי נחשב הדבר כאילו בא לאחר שלשה ימים [וכעין המבואר בדברי הנאמן שמואל (שו"ת, סי' מא ד"ה וכו מן דין) לענין מה ששנינו (להלן כג:) 'על כל המתים כולם מסתפר לאחר שלשים יום', שמאחר וביום השלשים עצמו מותר להסתפר משום 'מקצת היום ככולו' (לעיל יט:), אם כן צריך לפרש שכוונת הברייתא 'לאחר שלשים' היינו ביום השלשים עצמו, שמקצת היום שעבר נחשב ליום אחד שלם, ולאחר מכן הרי זה 'לאחר שלשים'. והוא הדין כאן אם היינו אומרים 'מקצת יום ככולו' מעתה אם הגיע לאחר שעבר מקצת

הוא הצעיר ממנו - מהגדול שבבית[רי], ולכן מונה הוא עמהם, כיון שאבילותו של גדול הבית חשובה כדי לצרף עמה את אבילותו של הצעיר, **אֲבָל אם** היה גדול הבית **בדרך, ובא** למקום האבל אפילו בתוך שלשה ימים[ריא], **אפילו** אם בא **ממקום קרוב** מונה לעצמו, משום **דלא חשיב אבילות דצעיר לאצטרופי** גדול **בהדיה** - שאין אבילות הצעיר חשובה כדי שיצטרף הגדול לאבילותו.

כב.

הלך גדול הבית לבית הקברות

אחר מטתו של המת לקוברו[ריב], ושהה שם - בבית הקברות **שלשה ימים**, ובא ביום השלישי למקום שאר האבלים[ריג].

מהו

מי חשבינן ליה כמאן דהוי בביתיה - האם מחשיבים את גדול הבית כמי שהיה בבית האֵבֶל[ריד], הואיל ולצורך המת הלך **אתו**[רטו].

מונה עמהן

דאבילות שלהם התחילה משחזרו פניהם מן המת, כפי שמבואר בדברי רבא להלן, ואילו האבילות של גדול הבית שהלך עם המת [**לא התחילו**[רטז]] **עד שיסתום את הגולל**[ריז] על המת[ריח].

לבני הצלפוני

'צלפוני' הוא שם מקום[ריט].

דלא אזליתו בתר ערסא

דמאן דאזיל בתר **ערסא** - שהאבל ההולך אחר המיטה לבית הקברות, **לא חיילא עליה** - לא חלה עליו **אבילות עד שנסתם הגולל**[רכ], **כשמוליכין את המטה עם המת מבבל לארץ ישראל לקבור, ואין** כל הקרובים כולם יכולין **לעלות עד ארץ ישראל**, ומלוין את **המת** פרסה **או** מיל, וחוזרים לביתם.

מכי אהדריתו אפייכו מבבא דאבולא

משעה שתחזירו פניכם **משער החיצון של העיר** ומגרשיה[רכא], [קודם[רכב]] **דאתיתו לביתא** - שתבואו בחזרה לבית.

אתחילו מנו

תתחילו למנות את **ימי אבילות, אף על גב דלא נקבר המת עד** לאחר שעברו **ימים רבים, ואף על גב דאבילות אינו חל עד שיסתום הגולל**, זהו דווקא לגבי מי שהולך עם המת לבית הקברות, אולם **לדידכו דלא מחזי** - לגביכם שאינכם רואים את המת[רכג], **חזרתכם** משער העיר נחשבת **כ'נסתם הגולל'**.

הכי גרסינן, והוא שלא עמדו מנחמין מאצלו[רכד]

הדין שמונה עמהם לרבי שמעון הוא דווקא באופן **שבא** אותו אבל ביום השביעי בשחרית **עד שלא עמדו** המנחמין מלנחם **אצל** האבל הזה שבבית.

ציונים והערות

היום השלישי נחשב שהגיע לאחר שלשה ומונה לעצמו, ובכדי למנות עמהם צריך שיגיע קודם שיעבור מקצתו של היום השלישי]. ומדברי רש"י כאן נראה שאין אומרים בזה 'מקצת היום ככולו', שהרי כתב רש"י שהוא מונה חמישה ימים עמהם, והכוונה עם היום שבו הוא הגיע, ואם כן מדובר שהגיע ביום השלישי עצמו [והיינו לאחר שעבר מקצתו], ואף על פי כן מונה עמהם, שנחשב הדבר כמו שהגיע בתוך שלשה. וכן מבואר בתוספות הרא"ש (להלן כב. ד"ה איבעיא) שאם הגיע ביום השלישי עצמו נחשב שהגיע תוך שלשה. **רי. מבואר** בדברי רש"י ש'גדול הבית' היינו הגדול ביותר המתאבל, וכן כתב הריטב"א (ד"ה מ"ר). אולם הרי"ץ גיאות (ח"ב מאה שערים הלכות אבל) כתב ש'גדול הבית' הוא זה שבני הבית נסמכים עליו ונגררים אחריו, ואפילו אם הוא בנו של האבל או אחיו הקטן. וכן פסק השולחן ערוך (יו"ד סי' שעה ס"ב). והמכתם (ד"ה והאי) והמאירי (ד"ה מי, ד"ה ואמרו) צידדו ש'גדול הבית' הוא מי שאבילותו גדולה משל שאר האבלים, כגון בנו של המת אצל אחיו של המת, [ראה בדבריהם שהסתפקו בזה]. **ריא. והוא** הדין אם גדול הבית היה במקום אחר והגיע אבל אחר אל שאר האבלים, מונה לעצמו, שלעולם אינו מונה עמהם אלא אם מצא את גדול הבית במקום האבילות. טור (יו"ד סי' שעה) וב"ח (שם ס"י ד"ה אחד). **ריב. מבואר** בדברי רש"י שגדול הבית הלך קודם סתימת הגולל לבית הקברות [ובהערה להלן (ברש"י ד"ה מהו) יתבאר האם לשיטתו הספק הוא על גדול הבית או על אבל אחר שהגיע]. אולם הרא"ש (סי' לח) פירש שגדול הבית היה עמהם בשעת סתימת הגולל ולאחר מכן הלך לבית הקברות לעשות צרכי המת, כגון מצבה או צורך בנין הקבר, והספק הוא על אבל אחר שהגיע אל שאר האבלים ולא מצא את גדול הבית בבית. וראה בקרבן נתנאל (אות י - השני) שביאר שהרא"ש לא פירש כרש"י משום שבדין זה של גדול הבית שהלך קודם סתימת הגולל מבואר בפירוש בירושלמי (ה"ה) שכולם מונים עמו מסתימת הגולל. **ריג. כן** נראה לפרש בפשטות את דברי רש"י, על פי המבואר בהמשך הסוגיא שהגמרא פשטה את הספק מדברי רבי יוחנן עצמו שאמר 'מונה עמהם', והעמידה הגמרא את דבריו באופן שבא בתוך שלשה ימים. וכן מבואר ברש"י כת"י (ד"ה הלך). אולם ראה בהערה להלן (ברש"י ד"ה מהו) שהתפארת בחורים הבין שכוונת רש"י היא שהוא חזר לאחר שלשה ימים, ראה שם בהרחבה את ביאורו בשיטת רש"י. והמצור דבש (ברש"י) והדקדוקי סופרים (אות פ) הביאו שבכתב יד הגירסא ברש"י היא 'הלך גדול הבית לבית הקברות, לראות מתו', ולא גורסים 'ושהה שם שלשה ימים', וכתב המצור דבש שכן היא הגירסא הנכונה, מחמת משמעות המשך הסוגיא וכנ"ל. [וגם מדבריהם מוכח כהבנת התפארת בחורים, שמשמעות התיבות 'ושהה שם שלשה ימים' היא שהגיע לאחר שלשה ימים, אלא שהם לא גרסו כן ברש"י וכנ"ל]. **ריד. בהערה** הבאה יתבאר הנפקא מינה בזה לשיטת רש"י. **רטו. בביאורי** הפשט הובאו שני ביאורים בספק הגמרא, יש שביארו שהנידון בסוגיא הוא על גדול הבית עצמו, שהסתפקה הגמרא באופן שהלך לבית הקברות להתעסק עם המת, האם נחשב הדבר כאילו הוא עמהם וכשחוזר מונה עמהם [רש"י כת"י (ד"ה הלך) על פי ביאור הריטב"א ותוספות הרא"ש (ד"ה איבעיא)], ויש שביארו שהנידון בסוגיא הוא לא על גדול הבית, אלא על אבל אחר שבא ממקום אחר [קרוב] לבית האבל, ומצא שגדול הבית אינו בבית, אלא הלך לבית הקברות להתעסק עם המת, האם אנו דנים זאת כמו שגדול הבית אינו בבית, וממילא זה שבא עכשיו מונה לעצמו, או שמאחר וגדול הבית ידע על המיתה והיה עמהם בשעת תחילת האבילות, שייך הוא לאבילותם ונחשב הדבר שהתאבל עמהם, וזה שבא עכשיו ממקום קרוב מונה עמהם [תוספות (ד"ה דאתא) בשם ר"י, ורבינו חננאל (ד"ה מ"ר, ד"ה בא) על פי ביאור הרמב"ן (תורת האדם, ענין ההתחלה אות גג)]. ובשיטת רש"י כאן כתב בשרביט הזהב (ברש"י) שיש לפרשו בשני האופנים הנ"ל. אולם המנחת יהודה (בתוס' שם) כתב שרש"י מפרש את הספק כפירושו של ר"י, לענין אָבֵל אחר, וכן כתב התפארת בחורים (בתוס' שם), שכן מוכח ממה שכתב רש"י (להלן ד"ה מונה) שאבילותו של הגדול מתחילה רק משיסתם הגולל, ומוכח שלגבי הגדול לא הסתפקה הגמרא ופשוט הדבר שהוא מונה רק מסתימת הגולל, והספק הוא לגבי אבל אחר שהגיע לשם [וראה בהערה להלן (ברש"י ד"ה מונה) שיתבארו דברי רש"י שם לפי זה]. והוסיף שכן מוכח מלשון הגמרא 'הלך גדול הבית לבית הקברות מהו', שאם הספק היה על גדול הבית, היתה הגמרא צריכה לומר 'גדול הבית שהלך לבית הקברות מהו'. אולם כתב התפארת בחורים, שרש"י מפרש את המשך הסוגיא להיפך מר"י, ראה בדבריו. הקשה התוספות רא"ש (ד"ה איבעיא), והלא דין זה שהאבל הבא עכשיו מונה עמהם הוא דווקא אם לא ידע על המיתה עד שבא אליהם, אולם אם ידע על כך קודם, מונה לעצמו, שאין לו לקצר אבילותו משום שהגיע אליהם [כן כתבו הרבה ראשונים, הובאו דבריהם בביאורי הפשט לעיל (כא:) בהערה בדברי הברייתא 'בא ממקום קרוב מונה עמהן'], ואם כן כאן מאחר והוא הלך לקבור את המת הרי ידע על המיתה, ומדוע יש צד לגמרא שימנה עמהם [והיינו אם נפרש שהמיוחס לרש"י מבאר את הספק כמו שמבואר ברש"י כת"י, על גדול הבית]. וברש"י כת"י (ד"ה הלך) מבואר שמכיון שהלך לצורך המת לקוברו, ולא הלך למקום אחר שאינו מענין הקבורה, הרי הוא נחשב כאילו היה עמהם. עוד יש לבאר, על פי שיטת הריטב"א (ד"ה מ"ר) שדווקא אם התחיל ממש לנהוג אבילות אינו מונה עמהם, אולם אם רק שמע על המיתה מונה עמהם, ויתכן שכאן מדובר שלא התחיל לנהוג אבילות. וגם יתכן שרש"י חולק על אותם ראשונים וסובר כשיטת הרמב"ן (תורת האדם, ענין ההתחלה אות גג) שאפילו אם ידע על המיתה והתחיל לנהוג אבילות מונה עמהם, וכן משמע מדברי רש"י בחולין (נ. ד"ה בא). **רטז. הגהות** הב"ח (אות ב). **ריז. לדעת** רש"י (כתובות ד: ד"ה גולל) 'סתימת הגולל' היינו סתימת הארון של המת, ולדעת הרא"ש (סי' לט) היינו גמר הקבורה לאחר שמילאו את הקבר בעפר. **ריח. כמבואר** בגמרא להלן (כ.). בהערה לעיל (ברש"י ד"ה מהו) הובאו שני ביאורי הראשונים בסוגיא, ולשני הביאורים יש להקשות היאך כתב רש"י כאן שאבילות הגדול אינה מתחילה אלא מסתימת הגולל, והרי מסקנת הגמרא היא שרבי יוחנן שאמר 'מונה עמהם' דיבר באופן שבא בתוך שלשה ימים, ואם כן אינו מונה מסתימת הגולל אלא משעה שהם מונים דהיינו משהחזירו פניהם מהמת [שגם להמפרשים שספק הגמרא הוא על אבל אחר, הרי הטעם שלמסקנא אם בא בתוך שלשה ימים מונה עמהם הוא משום שגם הגדול עצמו מונה עמהם]. ובריטב"א (ד"ה איבעיא) מבואר ששני דברים אלו אינם סותרים, שבאמת אינו מתחיל לנהוג אבילות אלא מסתימת הגולל, אמנם לענין מנין ימי האבילות הוא מונה עמהם. וכן כתבו התפארת בחורים (בתוס' ד"ה דאתא), ושרביט הזהב (ברש"י) בביאורו השני [ולפי זה כוונת רש"י במה שכתב 'ואבילות של גדול לא התחיל עד שיסתום הגולל' היא לענין **ניהוג** אבילות]. עוד כתב בשרביט הזהב (שם) בביאורו הראשון, שכוונת רש"י כאן היא באמת לענין מנין ימי האבילות, שהגדול אינו מונה אלא מסתימת הגולל, אמנם היינו דווקא אם היה לבדו, ואזי מונה לעצמו, אכן באופן המדובר בסוגיא שבא למקום שאר האבלים בתוך שלשה ימים, מונה עמהם כמבואר בגמרא. **ריט. וכן** כתב ברש"י כת"י (ד"ה הצלפוני, בביאור הראשון). ויש מפרשים שהוא שם משפחה. רש"י כת"י (שם בביאור השני), מאירי (ד"ה ושאל עליה). **רכ. בבארות** המים (ברש"י ד"ה מונה) כתב שכפי הנראה דברי רש"י אלו שייכים לדיבור הקודם (שם), וכך יש לגרוס בדבריו, מונה עמהן - דאבילות שלהם התחילה משחזרו פניהם מן המת ואבילות של גדול עד שיסתום הגולל, דמאן דאזיל בתר ערסא לא חיילא עליה אבילות עד שנסתם הגולל. **דלא אזליתו בתר ערסא** - כשמוליכין המטה מבבל לארץ ישראל לקבור, ואין כל הקרובים כולם יכולין לעלות עד ארץ ישראל, ומלוין המת פרסה או מיל וחוזרים. **רכא. וכן** פירשו הריטב"א (ד"ה מכי), ועוד ראשונים. אולם בשבלי הלקט (הלכות שמחות סי' יז) פירש בשם רבינו גרשום ש'בבא דאבולא' הכוונה לפתח בית האבלים. [והבה"ג (סי' כא הלכות אבל) גורס 'מן בבא דאבלא']. **רכב. גנזי** יוסף (ברש"י). ובדבש תמר (ברש"י) כתב שיש לגרוס 'לחזור לביתא'. **רכג. על** פי רש"י כת"י (ד"ה אתחילו), וכעין זה ביאר הגנזי יוסף (ברש"י) שכוונת רש"י היא שאינם רואים את סתימת הגולל. ובבארות המים (ברש"י) כתב שיש לגרוס ברש"י 'לדידכו דלא **אזליתו** [-שאינכם הולכים אחר המת], מחזי [-נראית ונחשבת] חזרתכם כנסתם הגולל'. וכעין זה כתב המצור דבש (ברש"י), עוד כתב שיתכן שאין לגרוס את תיבת 'דלא', וכך יש לגרוס, 'לדידכו מחזי חזרתכם כנסתם הגולל'. **רכד. הגירסא** לפנינו בגמרא היא 'והוא שבא ומצא מנחמין אצלו', וכתב היד דוד (ברש"י) שרש"י שינה את הגירסא להשמיענו שאין צריך דווקא שימצא שם מנחמים, אלא עיקר הדבר תלוי בזמן שבדרך כלל יש מנחמים, והיינו בשחרית שעדיין נוהגים אבילות, ואם הגיע בזמן זה, אף שלא מצא מנחמים, עדיין אבילותם עליהם ומונה עמהם. ובמירא דכייא (ברש"י) ביאר את דברי רש"י לחומרא, שלפי הגירסא לפנינו ['והוא שבא ומצא מנחמין אצלו'] משמע אפילו אם המנחמים הראשונים שהגיעו בשחרית הלכו להם ובאו מנחמים אחרים, מונה עמהם, ודין זה אינו נכון, שהרי מכך שהסתפק רב ענן באופן שננערו לעמוד ולא עמדו, משמע שצריך שימצא דווקא את המנחמים הראשונים שבאו בשחרית. ולכן כתב רש"י שיש לגרוס 'והוא שלא עמדו מנחמין מאצלו', והיינו שהמנחמים הראשונים עדיין אצלו ולא הלכו, ודווקא באופן זה מונה עמהם. ובמצבת משה (ד"ה והוא) כתב שכוונת רש"י לומר שאפילו אם מצא מנחמים אצלו לא די בכך, שאם כבר עמדו והפסיקו לנחמו נגמרה האבילות ואינו מונה עמהם [וכפי שמוכח מספק הגמרא לענין ננערו לעמוד].

ננערו לעמוד

הסתפק רב ענן, באופן שהיו מנענעים את עצמם ורוצים לעמוד, ולא עמדו[רכה].

אמר מאן דהוא

אמר אדם [-תלמידי[רכו]] **אחד, מאן דהוה** - מי שזה היה, ולא היו יודעים מסדרי הגמרא מי היה אותו תלמיד[רכז].

מפומיה דמריה

מרבי **אבא** בריה דרבי חייא, **או** מרבי זירא[רכח].

18/06/2019 אוצר החכמה

אין הלכה אמרי

כלומר אני אמרתי שאין הלכה כרבי שמעון בן גמליאל[רכט].

מדחה מטתו

ממהר להוציאו לבית הקברות ולקברו[רל].

ממעט בעסקו

אפילו בעסק המותר, כגון סחורה בדבר האבד[רלא].

כב:

ראה חולץ

כתיפו[רלב].

ונמנע

גדול הדור **האבל** נמנע ולא חלץ, משום כבוד גדול הדור שעמו[רלג], שבקש לחלוץ גם הוא לכבודו של גדול הדור האבל[רלד].

אלא למאן דאמר גדול הדור שעמו רבי יעקב

ורבי הוה - היה גדול הדור **האבל**.

עד שיגערו בו חבריו

שכבר גידל את שערו פרע יותר מדאי[רלה].

אמר רבה

הא דתניא - מה ששנינו בברייתא שאבל על כל המתים נכנס לבית המשתה לאחר שלשים יום.

לשמחת מריעות

סעודה שעושין ריעים ואהובים זה עם זה[רלו], **ולא** הוי שמחה כל כך, ולכן מותר לו להכנס שם לאחר שלשים, **אבל** לסעודה דשמחה כגון דנישואין, **לא** הותר לו להיכנס אפילו לאחר שלשים יום[רלז].

ציונים והערות

רכה. **בביאורי** הפשט הובאה מחלוקת ראשונים האם כוונת רב ענן לאבלים או למנחמים, ומדברי רש"י כאן אין הכרע למה כוונתו. **רכו.** **רש"י** כת"י (ד"ה מאן), ורש"י בחולין (ג. ד"ה אמר). **רכז.** **רש"י** (חולין שם). וראה בביאורי הפשט ביאורם של הפורת יוסף והרש"ש. **רכח.** **בפשטות** כוונת רש"י היא על פי המבואר לעיל שנחלקו שתי הלשונות בגמרא מי למד ממי שמועה זו, רבי זירא מרבי אבא או רבי אבא מרבי זירא, ואותו תלמיד המוזכר בסוגיא אמר שהוא רוצה לעלות לארץ ישראל ללמוד שמועה זו מפי אומרה, והיינו או מרבי אבא או מרבי זירא. ואם כן נמצא שאותו 'רבי אבא' חבירו של רבי זירא, הוא רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא, וכן נראה מגירסת הגמרא לפנינו 'ואמרי לה חבריה דרבי זירא מרבי זירא, ומנו רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא'. אולם הקשה הדקדוקי סופרים (אות א), שהרי רש"י בחולין (ג. ד"ה גמירי) כתב בפירוש שרבי אבא חבירו של רבי זירא אינו רבי אבא בריה דרבי חייא. [ועוד יש להקשות, שאם אכן רבי אבא חבירו של רבי זירא הוא 'רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא', אם כן מה שאומרת הגמרא שאותו תלמיד 'אשכחיה לרבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא' זהו רק לפי הלשון הראשון בגמרא שרבי זירא למד כן מרבי אבא, וצריך ביאור, ואכן במנחם משיב נפש (ד"ה כי) כתב שלפי הלשון השני צריך לומר שמצאו לרבי זירא]. וראה בדקדוקי סופרים (אות ג) עוד מה שהקשה. ולכן כתב שיש לגרוס ברש"י 'מרבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא' [ואין לגרוס 'או רבי זירא'], והיינו שהוא היה בעל השמועה שאמר כן בשם רבי יוחנן, ונחלקו שני הלשונות בגמרא מי למד ממי דבר זה [מה שאמר רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא בשם רבי יוחנן], האם רבי זירא מרבי אבא [חבירו], או רבי אבא מרבי זירא. [ולפי כל זה כתב הדקדוקי סופרים שיש לגרוס בתחילת דברי הגמרא 'גמירי חבריה דרבי אבא מרבי אבא', ולא כמו לפנינו 'חבריה דרבי אבא בר חייא']. **רכט.** **על** פי מנחם משיב נפש (ברש"י). כוונת רש"י בדבריו כאן היא לומר שאין לפרש שרבי אבא בריה דרבי חייא אמר לאותו תלמיד 'אני אמרתי שאין הלכה כרבנן', אלא הלכה כרבן שמעון בן גמליאל, ולפי זה כוונתו היתה רק לתקן את הלשון, שלא אמר בלשון חיובי שהלכה כרשב"ג, אלא אמר בלשון שלילי שאין הלכה כרבנן. שאם נפרש כן יהיה קשה ממסקנת הגמרא שפוסקים שאין הלכה כרבן שמעון בן גמליאל. לכן כתב רש"י שכוונתו היתה שהוא אמר שאין הלכה כרשב"ג. שרביט הזהב (ברש"י). **רל.** **וכן** פירשו עוד ראשונים. והרי"ץ גיאות (ח"ב מאה שערים הלכות אבל) פירש שלאחר שהוציא את המיטה לקבורה, צריך למהר את הליכה לבית הקברות, כדי שלא לעכב ולהטריח את הרבים יותר מדאי. **רלא.** **תוספות** (להלן כז. ד"ה אם) בביאור דעת רש"י, וכן פירש הנימוקי יוסף (ד"ה ממעט, בביאורו השני). לפי ביאור זה, הברייתא עוסקת בשבעת ימי האבילות, שבהם אסור לאבל לעשות מלאכה (לעיל טו:), וכמו כן לעסוק במשא ומתן וסחורה [כפי שכתב הרמב"ם (אבל פ"ה ה"ז)], אולם דבר האבד הותר לו לעשות על ידי אחרים (לעיל יא:), ומחלקת בזה בין אבל על שאר מתים לבין אבל על אביו או אמו, שבאבל על שאר מתים אינו מחוייב למעט בעסקו, אולם האבל על אביו או אמו מחוייב למעט בעסק משא ומתן ובסחורה אפילו בדבר האבד ואפילו על ידי אחרים. בית יוסף (יו"ד סי' שפ סכ"ד בבדק הבית), וכן פסק בשולחן ערוך (שם סכ"ד). והבית יוסף (שם) הבין בדברי רש"י שהאבל על אביו ואמו אסור בעסק משא ומתן לגמרי, ותמה היאך אפשר לומר שאסרוהו חכמים לעסוק בסחורה אפילו בדבר האבד ועל ידי אחרים, וחייבוהו לאבד נכסיו. עוד הקשה, שמלשון הברייתא 'ממעט' משמע שמותר לו לעסוק אלא שצריך למעט בזה, ומדוע נאסור עליו לגמרי. [ולכן הכריח כמו הפירוש שיובא להלן בשם הרי"ץ גיאות והריטב"א]. ובערוך השולחן (שם סל"ג) יישב, שבאמת הכוונה שימעט כמה שיכול, אם לא יגרם לו נזק גדול, וכעין זה כתב החכמת אדם (כלל קסד סי"ח) שצריך למעט בדבר 'האבד קצת'. והר"ן (ד"ה ראה) פירש בשם רש"י, שהנידון בברייתא הוא על כל עיסוק בסחורה [אפילו שאינה דבר האבד], והברייתא באה להשמיע שדווקא עשיית מלאכה נאסרה על האבל, מה שאין כן עיסוק במשא ומתן ובסחורה לא נאסר, והדבר תלוי ברצונו אם למעט או לא, ובאביו ואמו חייב למעט. וכן פירשו המאירי (ד"ה על השני) והנימוקי יוסף (שם, בביאורו הראשון). [וכתב הראנ"ח (שו"ת ח"ג סי' לג ד"ה התשובה, שו"ת מים עמוקים סי' לג ד"ה תשובה) שכן היא דעת רש"י כאן]. ולשיטה זו לאחר שבעה אינו אסור לעסוק בדברים אלו כלל, אפילו באבל על אביו או אמו. מאירי (שם), שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ממעט). אולם הרי"ץ גיאות (ח"ב מאה שערים הלכות אבל) פירש בשם רב האי גאון, שהברייתא עוסקת לאחר שבעת ימי האבילות, בתוך שלשים יום, וכן כתב הריטב"א (ד"ה ראה), וכתב הבית יוסף (שם) שכן היא דעת הרמב"ם (אבל פ"ו ה"ט). [וכתב הלב רחב (ד"ה ממעט) שכן היא דעת רש"י כאן]. וביאר הבית יוסף, שלאחר שבעה ימים האבל מותר במלאכה ובמשא ומתן, ובאה הברייתא לומר שבשאר מתים אם רצה למעט ימעט, אולם האבל על אביו או על אמו, אף שמותר לו לעסוק בדברים אלו, מכל מקום במשא ומתן חייב הוא למעט עד שלשים יום. **רלב.** **בדברי** רש"י מבואר שהחליצה המבוארת בסוגיא היא חליצת הכתף, וכן כתב רש"י כת"י (ד"ה וראה) ובבבא קמא (יז. ד"ה חלוצי), ומבואר בדבריו (שם) שחולצים רק את הכתף, והיינו שקורע את הבגד מלמעלה עד שהכתף נראית, וכן נקט הט"ז (יו"ד סי' שמ סק"ט). [והפרישה (שם ס"כ) כתב שאינו מוציא את כתיפו מהקרע, אלא מהמקום הפתוח שבבגד, ראה שם מה שהכריחו לזה, אך הט"ז (שם) השיג עליו מדברי רש"י בב"ק הנ"ל. אכן ברבינו חננאל (ב"ק שם ד"ה פי' חלוצי כתף) מבואר בפירוש כדברי הפרישה]. אולם הרי"ף פירש שמוציא את **זרועו** מתוך הקרע שבבגדו [שקרע בשעת מיתה], ועל ידי כך כתיפו **וזרועו** מגולים, וכן פירשו הרמב"ן (תורת האדם, ענין הקריעה אות יא) בשם הגאונים, ועוד ראשונים. והרמב"ן (שם) והר"ן (ד"ה ראה חולץ) פירשו בשם רש"י [ולא נמצא לפנינו], שפושט בגדו העליון מעליו, ובכך הוא נראה כמתעסק בצרכי המת, או כמתאונן ומצטער ואינו יודע מה לעשות, וכתב הרמב"ן שהוא פירוש משובש. עוד מבואר בדברי רש"י, שחולץ רק כתף אחת [וכן כתב הלב רחב (ברש"י)], וכתב הריטב"א (ד"ה על - הראשון) שכן משמע מלשון רבינו חננאל (ד"ה על - הראשון), וכן כתבו עוד ראשונים. וראה בביאורי הפשט שנחלקו הראשונים איזו כתף יחלוץ. אולם האור זרוע (הלכות אבילות סי' תיח אות א, בביאורו הראשון) והמאירי (ד"ה על - הראשון, ד"ה על מכס) כתבו שעל אביו או אמו מחוייב לחלוץ את שתי כתפיו, כמו שמבואר בגמרא להלן לענין נשיא. וראה בביאורי הפשט שיטה נוספת בזה. **רלג.** **וכן** פירש הרמב"ן (תורת האדם, ענין הקריעה אות יא). והמאירי (ד"ה על - הראשון) כתב שנמנע מלחלוץ כדי שלא להטריח את גדול הדור השני לחלוץ עמו. ובפירוש מסכת משקין (ד"ה שמנע) כתב שלא רצה גדול הדור האבל להתכבד על ידי זלזולו של גדול הדור השני. **רלד.** **רש"י** כת"י (ד"ה ונקט). שאין הדבר לפי כבודו לילך בשוק בכתף מגולה, ולכן רצה אותו גדול הדור שהיה עמו לחלוץ עמו, כדי שלא יהלך כך יחידי. רמב"ן (תורת האדם, ענין הקריעה אות יא). **רלה.** **יש** לדון מה היא כוונת רש"י כאן, ולכאורה נראה לבאר כוונתו בשני אופנים: א. שכוונתו לבאר מהו לשון הגערה, וזהו שכתב 'שיגערו בו חבריו [ויאמרו לו] שכבר גידל פרע יותר מידי', והוא כמו המבואר בפני משה (על הירושלמי, ה"ח ד"ה עד) שהגערה היא שיאמרו לו ששערו מגודל, ולא כמו שפירשו התוספות (ד"ה עד) בשם הירושלמי (שם) שיאמרו לו 'צא מעמנו'. ולביאור זה נמצא שרש"י סובר שצריך את שני התנאים, גם שיגדל פרע וגם שיגערו בו חבריו [בלשון הנ"ל], וכשיטת התוספות והשיטה שהובאה בביאורי הפשט. ב. שכוונתו לבאר מהו שיעור זה 'שיגערו בו חבריו', וזהו שכתב 'שיגערו בו חבריו [ושיעורו הוא] שכבר גידל פרע יותר מידי', ולביאור זה נמצא שרש"י סובר שאין צריך את שני התנאים, אלא די בזה שיגדל פרע, ואין צריכים לגעור בו ממש, וכוונת הברייתא כאן היא ל'שיעור' גערה, וכשיטת האור זרוע והמאירי שהובאה שם. **רלו.** **ובכל** פעם עושה אחד מהם עבור חבריו. רש"י כת"י (ד"ה ולשמחת). ודרך שכנים או אנשים שעוסקים באותה אומנות לעשות כן. תלמיד הרשב"א (ד"ה שמחת) ושיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ולשמחת). **רלז.** **וכן** כתבו התוספות (ד"ה ולשמחת). אולם הראב"ד [הובא במהר"ם (הלכות שמחות סי' מט)] והריטב"א (ד"ה ולשמחת) פירשו להיפך, שדווקא לשמחת מריעות אסור להכנס עד לאחר שלשים יום, אולם לסעודת נישואין שהיא שמחה של מצוה מותר אפילו תוך שלשים יום [לאחר שבעה. שיטה לתלמיד הר"י מפריש (ד"ה ולשמחת)]. והקשו הקרן אורה (ד"ה אמר) והרש"ש (ברש"י) על שיטת רש"י, שלא מצינו שום איסור לאבל על שאר קרובים אחרי שלשים יום. [ולכן כתבו שהעיקר כפירוש הראשונים שהובאו לעיל בסמוך]. ובנחל אשכול (על ספר האשכול, סי' מט אות יד) כתב ליישב, שרבה בר בר חנה סובר [בלשון זו] כשיטת הירושלמי (ה"ז) שמידת הדין מתוחה כל השנה על משפחת המת אפילו באבלים על שאר קרובים. ובמצבת משה (ד"ה ולשמחת) ביאר על פי המבואר להלן (כג.) שמי שמתה אשתו אסור לו לישא אשה עד שיעברו עליו שלש רגלים [לתנא קמא], וביארו התוספות (שם ד"ה עד בביאור הראשון) שהוא כדי שיעברו עליו שלש רגלים בלא שמחה ולא ישכח אהבת אשתו, ואף כאן לענין אבל על שאר קרובים, אף שלא אסרוהו לישא אשה אלא שלשים יום [כמבואר שם], אך מכל מקום אסרו עליו להיכנס לשמחת נישואין אף לאחר שלשים, אף שכבר אינו זמן אבילות, כדי שלא ישכח אהבת קרובו. וראה שם שהסתפק האם אסור בזה עד שיעברו שלש רגלים [כמו אָבֵל על אשתו] או עד י"ב חודש. עוד העיר הרש"ש, שלפירוש רש"י בהכרח שדברי רבה בר בר חנה מתייחסים רק לרישא לענין אבל על שאר המתים [שהוא אסור להיכנס לסעודת נישואין אפילו לאחר שלשים], אולם באבל על אביו ואמו [שאסור עד י"ב חודש] לא שייך לפרש שרק לסעודת מריעות אסור י"ב חודש ואילו לסעודת נישואין אסור אפילו לאחר מכן, שלא יתכן שיהיה אסור בזה לעולם. [מה שאין כן לביאור הראשונים הנ"ל שסעודת נישואין דינה קל יותר, יש לפרש כן על שניהם, שבשאר מתים מותר תוך שלשים, ובאביו ואמו מותר תוך י"ב חודש, לאחר שלשים]. וראה עוד בדבריו. והדקדוקי סופרים (אות ל) כתב שרש"י בדבריו כאן לא מפרש את דברי רבה בר בר חנה בלישנא קמא, אלא את דבריו בלישנא בתרא כפי שסובר אמימר בסוגיא, שלסעודת מריעות מותר להיכנס לאלתר, ועל זה כתב רש"י שלסעודת נישואין שיש בה שמחה לא הותר להיכנס לאלתר. אבל בלישנא קמא באמת מפרש רש"י כשאר הראשונים הנ"ל שלסעודת נישואין מותר לאלתר.

הא באריסותא הא בפורענותא

אריסא היינו שמתחיל **אחד מהן** לעשות סעודה לחביריו, **ומלוה** לכולם את הסעודה **כדי שיעשו גם הם נמי** [-גם] **כך** - שיעשו לו גם סעודה, **ולאותה סעודה אינו נכנס עד לאחר שלשים יום, אבל בפורענותא**, והיינו **שמשלם להם** על ידי הסעודה שעושה להם כעת את **הסעודות שנעשו** לו כבר, **יכנס לאלתר**, מכיון **שאי אפשר** לו **שלא** לשלם.

ואפיקרסותו

הסודר שעל **ראשו** של האבל **אינה מעכבת** את הקריעה, **כלומר**, **אינו צריך** לקורעה[רלח].

אחד איש ואחד אשה

בין האיש ובין האשה **חייבין לקרוע** על פטירת האב והאם את כל החלוקים שעליהם[רלט].

האשה

לרבי שמעון בן אלעזר, אשה **שמת אביה או אמה**[רמ], **קורעת** בתחילה את **החלוק התחתון** שלה, ואינו קורעת גם את העליון לגלות את ליבה כמעשה האיש, משום **צניעות**.

18/06/2018

ומחזרת

לאחר שקרעה את חלוקה התחתון מחזירה את הקרע שבו **לאחוריה**, **כלומר**, מסובבת את החלוק באופן שהקרע יהיה מאחוריה ולא מלפניה.

וחוזרת וקורעת העליון

והתחתון אף שקרעה **הוא מכסה** את **לבה**, שהרי החזירה את הקרע שבחלוק התחתון לאחוריה, ולכן אף שעתה קורעת את העליון, אין ליבה מגולה.

רצה מבדיל קמי שפה

קורע קרע **שאינו בשפה שלפני הצואר, אלא** 'קמי שפה', כלומר, **שלפני** [דהיינו מתחת] **השפה שלפני הצואר**, שהשפה עצמה **אינה קרועה**, וקורע **תחתיה** - תחת שפת בית הצואר, **כדי שיהיה נראה הקרע**, ולא יראה כאילו הקרע הוא חלק מחלל בית הצואר[רמא].

רצה אינו מבדיל

אלא קורע את השפה **של בית הצואר** עצמה, **ואף על גב דאינו נראה הקרע, דהכל בית הצואר הוא**, כלומר, נראה כאילו הקרע הוא מחלל בית הצואר, והבגד אינו נראה קרוע[רמב].

על אביו ועל אמו מבדיל

על אביו ואמו מבדיל **קמי שפה** - מרחיק משפת בית הצואר וקורע תחתיה, **כדי שיהא נראה הקרע** כמבואר.

קרע של תיפלה

קרע בבית הצואר הוא קרע של תיפלה, **כלומר, לא יצא** ידי חובת **קריעה** על קרובו שמת, **לפי דנראה דבית צואר הוא** הכל ואין הקריעה ניכרת.

ויקרעם לשנים

אין קורעין אלא קרע **שנראה כשנים, כלומר** שאין יוצאים ידי חובת קריעה גם בשאר קרובים אלא בקרע כזה, שמבדיל **קמי שפה** - קורע מתחת לשפת בית הצואר, **ונראה בית הצואר קרע אחר** - ניכר שהקריעה אינה חלק מבית הצואר אלא קריעה בפני עצמה.

שולל

שולל פירושו **באשטיר"י** - להכליב[רמג].

מאחה

מאחה פירושו קנט"ר - לתפור, דהיינו **שתופר** כדרכו[רמד].

קורע בכלי

כלי היינו **סכין**, וקורע בו קריעה מדויקת **כדי שלא יפסיד את הבגד** בקריעתו, שבכך יכול לאחות את הקרע לאחר מכן.

קורע מבפנים

מבפנים היינו **תחת המקטורן** - החלוק העליון[רמה] שלו, **שאינו קורע** את בגדו העליון **מחוץ** [-מבחוץ] **לעיני הכל**[רמו].

וכן לנשיא

גם על הנשיא שמת **קורע מבחוץ** דווקא כמו על אביו ואמו.

לא שוו

רבו ואב בית דין ונשיא, וכל הנך דתני במתניתא - שאר השנויים בברייתא להלן (כו.)[רמז], דינם של כל אלו לא הושוו **לאביו ולאמו** שמתו.

אלא לאיסורי

כל האמורים לא הושוו לאביו ולאמו אלא לענין **שאין** הקרעים שקרע עליהם **מתאחים לעולם. אבל לא הושוו לאביו ולאמו** לדין שצריך **לקרוע מבחוץ, להאי** - לזה **לא הושוו, דעל אביו קורע מבחוץ**, ואילו **על כולן** - כל שאר האמורים בברייתא שקורע עליהם **אינו קורע** דווקא **מבחוץ**.

כפי אסיתא

היינו **הפוך** את **המכתשת, ועמוד עליה**, וקרע כשאתה עומד על המכתשת, **כדי שיראוך כל העם** כשתקרע.

חכם

הוא הממונה על העיר, **שמבקשים ממנו הוראה** - להורות הלכה לשואלים.

חולץ

על חכם שמת חולץ את **הכתף מימין**.

בית מדרשו בטלין

'בית מדרשו' היינו **אותן שרגילין** ללמוד תורה **מפיו** של החכם בבית מדרשו[רמח].

כג.

וקורין שבעה

קוראים לשבעה אנשים **בספר תורה** בפרשת השבוע אם שבת הוא[רמט], **דאין מתפללין יחד בבית הכנסת** בעשרה, **אלא כל אחד ואחד מתפלל בביתו** לעצמו ביחידות[רנ].

לא הוצרכו לומר שבת ראשונה

רבי יהודה אומר שלא הוצרכו לומר שבשבת ראשונה לא יצא מפתח ביתו, **שהרי ודאי לא יצא מפתח ביתו** אף בלא הוראת חכמים, משום שהכל באים לביתו לנחמו[רנא].

כל שלשים יום לנישואין

היינו שעד שלשים יום **לאחר** שאירע **אבלו, אינו** יכול **לישא אשה**.

ואחד כלים ישנים יוצאין מתוך המכבש

כלים ישנים היוצאים מתוך המכבש **(פירוש)**

ציונים והערות

רלח. רש"י כת"י (ד"ה אינה) כתב פירוש נוסף, שאותו סודר נופל על החזה, שאף שהוא מכסה את הקריעה שבחלוקו אין זה מעכב את הקריעה. **רלט.** רש"י כת"י (ד"ה אחד), אמנם עיין במירא דכייא (ברש"י) מה שביאר בזה. **רמ.** **לכאורה** יש להבין מדוע כתב רש"י דווקא שמת אביה או אמה ולא שאר הקרובים. ויש לומר שבא לפרש שדין זה הוא המשך לדין של הקריעה על האב והאם, שאם זה נאמר על שאר הקרובים מדוע צריכה לקרוע את התחתון והעליון ולהחזיר התחתון לאחוריה, הרי יש לה לקרוע רק את העליון, אלא ודאי מדובר על אביה ואמה. מראה אש (ברש"י). **רמא.** ו'מבדיל' היינו שמבדיל ומרחיק את הקריעה משפת בית הצואר. מנחם משיב נפש (ברש"י). אמנם רש"י כת"י (ד"ה רצה מבדיל) פירש להיפך, ש'מבדיל קמי שפה' היינו שמתחיל את הקריעה מחלל בית הצואר. **רמב.** **אמנם** רש"י כת"י (ד"ה רצה אינו) פירש, ש'אינו מבדיל' היינו שמתחיל את הקריעה למטה מבית הצואר כנגד כריסו, ואת שפת בית הצואר של החלוק אינו קורע. **רמג.** **אוצר** לעזי רש"י. ולעיל (י.) מובאות שתי דעות מהו 'מכליב', לרבי יוחנן הוא 'מפסיע', ופירש המיוחס לרש"י (שם ד"ה מפסיע) שאינו תופר ביושר אלא מפזר את התפירה, ונקרא 'מכליב' כיון שהתפירות רחוקות זו מזו כשיני הכלב. ולרבה בר שמואל הוא 'שיני כלבתא', ופירש המיוחס לרש"י (ד"ה כלבתא) שאינו תופר כדרכו בתפירות סמוכות זו לזו, אלא פעם אחת למעלה ופעם אחת למטה כשיני הכלב ששן אחת גבוהה מחברתה. והר"ן (ד"ה שולל) פירש, שתופר את הקרע בבגדו בתפירה רחבה שאינה מדבקת את שפתי הבגד זה עם זה. ותלמיד הרשב"א (ד"ה שולל) ביאר, שנותן ריוח בין התפירות ואינו מותח את החוט, ונראות התפירות כמין סולם. **רמד.** **ופירוש** 'מאחה', שעל ידי התפירה שפתי הבגד דבוקים כאחים הדבוקים זה לזה. ר"ן (ד"ה שולל). **רמה.** **שמתכסה** בו על כל הבגדים שלובש. רשב"ם (ב"ב מ: ד"ה טלית). **רמו.** **וגם** הרמב"ן (הו"ד ברא"ש סי' מג) כתב שמשמע כן ממה שאמרו בלשון 'מבפנים' ו'מבחוץ' שמשמעותו על הבגדים, ולא אמרו 'בפנים' ו'בחוץ' שמשמעותו על המקום. אמנם בשפת אמת (ד"ה על) תמה על דברי רש"י שקורע תחת המקטורן, שהרי מפורש לעיל בגמרא שיש לקרוע את הבגד העליון [וכל החילוק בין אביו ואמו לשאר קרובים הוא לגבי שאר הבגדים שתחת העליון]. ולכן פירש כוונתו, שבאמת קורע את בגדו העליון, אך יכול לעשות זאת בפנים, דהיינו בחיקו באופן שאינו נראה. אמנם ברש"י כת"י (ד"ה מבפנים) ובר"י מלוניל (ד"ה קורע מבפנים) ובמאירי (ד"ה על כל - התשיעי) פירשו, שמבפנים היינו בתוך החדר, ומבחוץ היינו בפני העם. **רמז.** **דהיינו** על שמועות רעות, על ברכת ה', על ספר תורה שנשרף, על ערי יהודה, על המקדש, ועל ירושלים. על פי הרש"ש (ברש"י). **רמח.** **אמנם** כל שאר בתי המדרשות אינם בטלים מתלמוד תורה, שאין מבטלים תלמוד תורה מפני הספד [אפילו של חכם]. ריטב"א (ד"ה ת"ר). **רמט.** רש"י כת"י (ד"ה וקורין). וכן קוראים לשלשה אנשים בשני ובחמישי, ונקט 'קורין שבעה' [ולא 'קורין' סתם]. קרבן נתנאל (סי' מה אות ז) לחדש, שאף בשבת שקוראים בתורה לשבעה אנשים, מכל מקום אינם מתפללים בבית הכנסת. רא"ש (שם). וראה עוד בביאור הטעם שנכנסים לבית הכנסת לקרוא בתורה במאירי (ד"ה נשיא). וראה פירוש אחר בריטב"א (לעיל כב: ד"ה ובני). **רנ.** רש"י כת"י (ד"ה ויוצאין). אמנם הרא"ש (סי' מה) ועוד ראשונים כתבו, שאמנם אינם מתפללים בבית הכנסת, אך מתפללים בציבור בבית האבל. וביד דוד (ד"ה וקורין) תמה, מדוע מבטלים תפילה בעשרה, הלא יכולים להתפלל בציבור בבית האבל. ויישב, שיתכן שכוונת רש"י, שאם אין בית האבל מכיל את כולם יתפללו בביתם, אך אם בית האבל גדול ומכיל את כל המתפללים יתפללו בבית האבל. **רנא.** **ראה** בביאורי הגמרא שנחלקו ראשונים האם האיסור שלא לצאת בשבת ראשונה מביתו הוא גם בשבת ממש או רק בשאר ימי השבוע, ושיטת רש"י כת"י (ד"ה שבת) שהאיסור בשאר ימי השבוע, ולפי זה כתב הרא"ש (סי' מו) שבשבת מותר לצאת. וראה שם השיטה

[פריסא[רנב]] - כשהם פרוסים וחלקים, שעל ידי כך הן נעשים נאים **כחדשים**, ואין לו הנאה מלבישת בגדים מגוהצים אלא אם עברו במכבש[רנג].

בגרדא דסרבלא

היינו מלבוש לבן הנקרא 'סרבל'[רנד] **מגוהץ** אך ישן[רנה].

כרבי

אביי שיצא בימי אבלו כשהוא לבוש בגרדא דסרבלא, סבר כרבי **דאמר** שלא **אסרו** לאבל ללבוש אף בגד לבן **אלא** אם הוא חדש, וכיון שבגד זה היה ישן היה מותר לו ללובשו בימי אבלו אף שהיה לבן.

כרבי אלעזר

רבא שיצא בימי אבלו כשהוא לבוש בחלוק אדום חדש, סבר כרבי אלעזר ברבי שמעון **דאמר** שלא **אסרו** לאבל ללבוש **אלא** בגדים **לבנים**[רנו], ו'חימוצתא' זו **אדומה היתה** - החלוק שלבש רבא היה אדום, ולכן היה מותר לו ללבשו בימי אבלו.

כג:

אפסוקי מבעיא

כלומר, אם תאמר שאבילות נוהגת בשבת, **מי צריכא למימר דאינה מפסקת** - וכי הוצרכה המשנה לומר שאין השבת מפסקת את שבעת ימי האבילות, והרי היא אינה שונה משאר ימי החול.

18/06/2018אהח

אין מברך

האונן אינו מברך **להוציא אחרים** ידי חובתן בברכה[רנז].

מתוך שנתחייב באלו

מתוך שנתחייב האונן בשבת במצוות אלו דהיינו **בקריאת שמע כו'** ובתפילה, **נתחייב בכולן** - בכל שאר המצוות [וכפי שיתבאר מה בא לרבות].

תשמיש המטה איכא בינייהו

הא[רנח] - רבן גמליאל **דאמר** 'נתחייב בכולן' **סבר** שאונן **מותר בתשמיש המטה** בשבת, **ותנא קמא** שאמר שחייב רק בקריאת שמע ובתפילה, **סבר** שאונן **אסור בתשמיש המטה** אף בשבת[רנט].

מר

תנא קמא **דאסר** לאונן **בתשמיש** המטה בשבת, סבר שיש **אבילות בשבת**, ומחמתה נאסר האונן בתשמיש.

ומר

ורבן גמליאל **דשרי** - שהתיר לאונן תשמיש המטה, **סבר כשמואל דאמר** (להלן כד.) **שאין אבילות בשבת**, ואם כן הרי הוא ככל אדם שמותר בתשמיש.

עדיין לא חלה אבילות עליה

אונן עדיין לא חלה עליו אבילות כיון דעדיין **לא** נקבר המת, שרק בקבורתו חלים דיני האבילות על הקרובים[רס].

כד.

אבל רבתי

'אבל רבתי' היא **מסכת שמחות**, שהיא אחת מן המסכתות הקטנות, הכוללות ברייתות עם הלכות שלא נשנו במשניות.

גוייתו

גויתו היינו **כל גופו**. **ואיכא דאמרי** - ויש אומרים שגוייתו היינו **האבר** שלו[רסא].

פריעת הראש

פריעת הראש אין הכוונה לגידול שער הראש[רסב], אלא **שמגלה האבל** את **ראשו בשבת** מהבגד שבו עטף האבל את ראשו בימי האבילות[רסג] **ואינו מתעטף** בו, ודבר זה, וכן **חזרת הקרע** שקרע בבגדו על המת **לאחוריו** שלא יראה[רסד], **וזקיפת המטה** של האבל שהפך בימי האבילות[רסה], וצריך לחזור ולזוקפה בשבת שתעמוד כתיקנה[רסו], כל אלו **חובה** על האבל לעשותם **בשבת** כדי שלא תיראה אבילותו בפרהסיא.

נעילת הסנדל

נעילת הסנדל בשבת היא רשות לאבל, כיון **דלאו כולי עלמא סיימי מסאנייהו** - שלא כל האנשים נועלים מנעליהם **בשבת**, ולפיכך אף אם אין האבל נועל מנעליו **לא** מוכח **דאבל הוא**.

לא כולי עלמא מגלי רישייהו

הרי לא כל האנשים מגלים את ראשם **בשבת**, ואם כן **אף** על פי שמתעטף האבל בראשו בשבת **לא מיחזי** - אינו נראה **כאבל**, ומדוע חובה עליו לגלות את ראשו בשבת.

בשעת חימום

בשעת חימום פירושו **בשעת התחלת הצער**, דהיינו **בשעת המיתה** שבה מתחיל צער האבל[רסז].

וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים

כיון שכל עטיפת אבל שאינה כעטיפת הישמעאלים אינה עטיפה, **הלכך**, **כיון** דכל **ימי** השבוע שבו **הוא אבל** הוא **מתעטף** **בעטיפת ישמעאל**, **אם אינו** נוטלה לעטיפתו מראשו **בשבת**, הרי הוא **נראה** כנוהג **אבילות** בשבת, דכולי **עלמא** **לא נהיגי** - שהרי כל האנשים מלבד הישמעאלים אינם נוהגים **בעטיפה** זו, **אלא** נוהגים בה **אבלים** בלבד.

מחוי רב נחמן

רב נחמן היה מראה את **עטיפת הישמעאלים**.

גובי דיקנא

גובי דיקנא הן הגומות שבלחי במקום הזקן למטה מפיו.

לא שנו

לא שנו שיש חיוב **פריעת** [-גילוי] **הראש בשבת**, דהיינו **דצריך לגלות חוטמו ושפמו וזקנו**[רסח] שהיה **מכוסה** כעטיפת הישמעאלים **בימי אבלו** כאחד ממנהגי האבילות, ולהודיע בכך **כי אין אבילות בשבת**.

אלא שאין מנעלים ברגליו אבל יש מנעלים ברגליו מנעליו מוכיחים עליו

אם מנעלים ברגליו בשבת, מנעליו מוכיחים עליו **דאינו אבל**, ואם כן בלבישת המנעלים כבר מראה שאינו נוהג אבילות, **אבל** לגלות את **ראשו** כדי להראות שאינו אבל **אינו צריך**. **ואם בא** [-רוצה] **להתעטף בצינעא** בשבת, **אפילו** אם מתעטף **בעטיפת הישמעאלים**, **אין** בכך כלום ומותר[רסט].

דמסתפינא מיניה

הלך האדם שהייתי מפחד ממנו **בקושיות**.

ציונים והערות

החולקת וטעמה. **רנב.** דקדוקי סופרים (אות ר) על פי כתב יד, מובא בהגהות וציונים. **רנג.** **ראב"ד** (הו"ד ברא"ש סי' נג). וראה בריטב"א (ד"ה אחד) מה שכתב בענין זה לגבי בגדים חדשים, הובא בביאורי הגמרא. **רנד.** **רש"י** כת"י (ד"ה בגרדא). **רנה.** **וברש"י** כת"י (שם) פירש, שלבש סרבל ישן שתיקנוהו עד שנהיה כעין חדש, וזאת על ידי דריכה [על פי הגהות וציונים]. **רנו.** **נראה** מלשונו שלא גרס בדברי רבי אלעזר ברבי שמעון 'חדשים' אלא 'לבנים' בלבד. רש"ש (ברש"י ד"ה בגרדא, ד"ה כרבי). **רנז.** **שאם** כוונת הברייתא שאינו מברך לעצמו, הרי זה כלול במה שכבר שנינו בהמשך הברייתא שפטור מכל המצוות שבתורה. שרביט הזהב (ברש"י). ורש"י כת"י (ד"ה ואינו מברך) כתב, שאינו מברך שום ברכה, כיון שכל זמן שמתו מוטל לפניו הוא פטור מכל המצוות. ורש"י בברכות (יז: ד"ה ואינו מברך) פירש, שאינו צריך לברך ברכת המוציא. וראה בביאורי הגמרא מה שנתבאר בדבריו שם, ומה שכתבו על זה התוספות (ד"ה ואין). **רנח.** **בכתבי** יד הגירסא 'מאן'. הגהות וציונים. **רנט.** **מהברייתא** משמע, שהתנא השני רבן גמליאל מוסיף היתר ולא חיוב, ואם כן יש לומר שתנא קמא אוסר ורבן גמליאל מתיר. ומה שאמר רבן גמליאל 'נתחייב בכולן', אף שלכאורה היה לו לומר 'הותר', הוא אגב שאר המצוות שבהן אכן חייב. שיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה תשמיש). אולם רש"י בברכות (יח. ד"ה תשמיש) כתב [וכן נראה כוונת רש"י כת"י (ד"ה ואוכל), ראה הגהות וציונים שם], שלסובר שאין אבילות בשבת, והוא רבן גמליאל לפי מה שמעמידה הגמרא כעת, חייב במצות עונה. ומשמע שלתנא קמא פטור ממצוה זו בשבת, אך אינו אסור בה. וכן כתבו הרי"ף ובעל המאור (ד"ה הא). אמנם רבינו יונה (ברכות יח. ד"ה תשמיש) כתב, שלתנא קמא אסור בתשמיש בשבת, ולרבן גמליאל חייב [ושלא כרש"י]. **רס.** **דהיינו**, לרבי אליעזר מעת שיצא מפתח הבית שנמצא בו, ולרבי יהושע מעת שנסתם עליו הגולל, כמבואר בברייתא להלן (כז.). הגולל הוא כיסוי של דף שמניחים על המת. רש"י בעירובין (טו: ד"ה ולא גולל). אמנם בסוכה (כג. ד"ה ולא גולל) פירש רש"י, שהוא כיסוי לארונו של המת. והתוספות בברכות (יט: ד"ה מדלגין) פירשו שהוא מצבה שמקימים על הקבר. **רסא.** **והוא** 'הגויה' המוזכרת במסכת נגעים (פ"ו מ"ז). יעב"ץ (ברש"י). **רסב.** **רש"י** כת"י (ד"ה פריעת) [וכנראה כוונתו שאין זה קשור לחיוב פריעת הראש של אבל שהוא גידול שער, המובא בגמרא לעיל בסמוך, ונלמד מהפסוק (ויקרא י ו) 'ראשיכם אל תפרעו']. **רסג.** **כמבואר** לעיל (טו.) שאבל חייב בעטיפת הראש. ועיין שם במאירי (ד"ה אבל חייב בעטיפת) שביאר ענין העטיפה, הובאו דבריו בילקוט ביאורים. **רסד.** **בבית** הצואר של בגדיהם היה ניתן להפוך את מה שמלפנים לאחור. רש"י כת"י (ד"ה להחזיר). **רסה.** **כמבואר** לעיל (טו.) שיש לאבל לכפות [-להפוך] את המיטה בביתו בימי האבילות [וראה שם מהיכן למדו דין זה]. **רסו.** **רש"י** כת"י (ד"ה ולזקוף). **רסז.** **וכעין** זה כתב רש"י כת"י (ד"ה בשעת) שהוא סמוך לפטירת המת. והמאירי (ד"ה כל) כתב, שהוא יום מיתה או יום שמועה [ששמע על המיתה לאחר היום שבו היתה]. וכתבו התוספות (ד"ה וכל), שנראה שבכל שעה שיוכל להתחמם ולהצטער על מתו, ואף זמן מרובה לאחר מיתתו, גם זה נקרא שעת חימום לענין קריעה, וכמו שאמרו להלן בסמוך [וכן בברכות (מג.)] שקרעו על פטירת חכמים גם לאחר זמן מרובה, כיון שבכל שעה מזכירים שמועתם, ונחשב שעת חימום, והוא הדין גם בכל מת בשעה שמתחמם עליו. **רסח.** **משמע** מלשונו כדברי הערוך (ערך פרע - הראשון), שרק לגלות את חוטמו ושפמו וזקנו צריך, אך אין צריך לגלות את כל ראשו. **רסט.** **הקשה** המהרש"א (ברש"י ד"ה לא שנו), הרי רבי יוחנן שאמר הלכה זו סובר להלן שאבל נוהג דברים שבצינעה אף בשבת, ואם כן גם בלא ההוכחה שלובש מנעלים הרי הוא צריך לנהוג באבילות בעטיפת הראש בצינעה, ומדוע הוצרך לכך שינעול מנעלים. ותירצו בקרבן נתנאל (סי' כח אות מ) ובמשמרות כהונה (ברש"י), שכוונת רש"י היא, שאם רוצה לעטוף את ראשו רק בצינעה, אף אם אין מנעלים ברגליו מותר, כיון שדברים שבצינעה נוהג כדברי רבי יוחנן להלן, ומה שהצריך רבי יוחנן שיהיו מנעלים ברגליו כדי שלא יהיה צריך לגלות ראשו, הוא רק אם רוצה לעטוף

כלומר, הייתי מפחד מקושיותיו שהיה מקשה על דברי[רע].

מחליף וקורע

מותר לאבל להחליף את בגדו בימי החול בשבעת ימי האבילות, וקורע גם את הבגד השני **אף על פי שאינו שעת חימום**, ומקשה הגמרא שזה שלא כדברי שמואל שאין קריעה אלא בשעת חימום.

כבוד אביו

בקריעה משום כבוד אביו שנפטר **שנו** שקורע אף את הבגד השני, ולא בקריעה שחייב בה[רעא], **אבל לבולי עלמא** - על כל שאר הקרובים שמתאבל עליהם, **אין קורע אלא בשעת חימום**.

ממאן שמיעא

ממי שמע **לרב אושעיא הא** [-מה] **דאמר** שהקרעים של הבגד השני **אין מתאחין** לעולם, כדין הקריעה שקורע האבל על אביו ואמו (לעיל כב:) בבגדים הראשונים שלובש באותה שעה[רעב], וכי לא מאביו שמע זאת[רעג], ואם כן **שמע מינה** - מוכח מזה, **דהאי** [-שמי] **דאמר** שקרעים אלו **אין מתאחין** הוא **אבוה** [-אביו] **דרב אושעיא**.

אונקלי

'אונקלי' פירושו **שייפינ"ש**, והיינו החלוק שקורעו האבל על מתו[רעד].

בתוך ביתו

מותר לאבל לטייל בחלוקו הקרוע בתוך ביתו בשבת, משום **שבצינעא** מותר לנהוג **אבילות בשבת**[רעה], ובתוך הבית מקום צינעה הוא כיון שאין אחר רואהו[רעו].

דפריס סודריה ארישיה

רב יוסף היה פרוס סודר על ראשו **בשבת** משום דין **עטיפה** שהאבל חייב בה בימי אבלו, ולא גילה ראשו לכבוד שבת, אלא היה עטוף כדרך האבלים[רעז], דנהיג - שבכך נהג **אבילות** אף שהיה זה בשבת.

כל שלשים יום יוצא בחיק

תינוק **בן**[רעח] שלשים יום שמת, אין צריך לכבדו במותו כאדם גדול אלא בכבוד מועט[רעט], ולכן **מוציאו בחיק** - בזרועותיו לקברו **בבית הקברות**, **ולא** - ואינו צריך להוציאו **בארון** כתינוק גדול יותר[רפ].

אבל לא באיש אחד

אין התינוק נקבר באיש אחד ושתי נשים, כיון **שאין מתייחדין עם האשה**, כלומר בית הקברות הוא רחוק מן העיר, והימצאותם שם יחד נחשבת יחוד האסור[רפא].

כד:

דלוסקמא

דלוסקמא היינו **ארון**[רפב].

ואין עומדין עליו בשורה

אין צריך לעמוד עליו - לפני האבל על תינוק שמת **בשורה**, דהיינו, שכשחוזרין מבית הקברות לאחר שקברוהו, היו מושיבים את האבל, **ועוברין לפני האבל בשורה** של עשרה אנשים לכל הפחות (סנהדרין יט.), **וכל אחד אומר** לו 'תתנחם'.

ברכת אבלים

ברכת אבלים היא **ברכה שאומר** - שיש לאומרה **ברחבה** [-רחוב העיר[רפג]], לאחר סעודת הבראת האבלים **כדאמר בכתובות** (ח:)[רפד].

תנחומי אבלים

היינו שכל **שבעה** ימי האבילות הולכין לנחמו - לנחם את האבל **בביתו**.

הניטלת בכתף

לא יוציאוהו בדלוסקמא קטנה הניטלת **בכתף** של אדם אחד.

באגפיים

אלא יוציאוהו בדלוסקמא הניטלת **בזרועות שני בני אדם**, שכך הוא דרך **כבודו**[רפה].

ואבריו כבן שנים

היינו **שאבריו גדולים** עד שנראה כאילו הוא בן שתי שנים.

מצהיבין

היינו מרגישין ומצטערין [-מתרגשים ומצטערים[רפו]].

ניכר לרבים

היינו שהיו מכירין אותו כבר, משום שהיה רגיל **לצאת** מן הבית[רפז].

מה הן בהספד

שאלת הברייתא 'ומה הן בהספד', היינו **כמה יהא** התינוק גדול, שבגיל זה כבר יש **מצוה** להספידו.

עניים בני שלש

תינוקות של עניים כבר מעת שהם בני שלש מצוה להספידם, **לפי שהעני מצטער על בניו יותר מן העשיר**, **לפי שאין לו שמחה אחרת** מלבד בניו[רפח], ואילו העשירים מלבד בניהם יש להם שמחה גם בעשירותם.

יום אחד לפני עצרת

אם יום אחד לפני העצרת [חג השבועות] **היה אבל**, שקבר את מתו בערב העצרת והתאבל באותו יום.

הרי כאן ארבעה עשר

יש כאן ארבעה עשר ימי אבילות, משום **דעצרת**

ציונים והערות

את ראשו בפרהסיא. וראה בשארית הברכה (ד"ה לא) מה שהקשה על זה, ומה שביאר בדברי רש"י. ובתרומת הדשן (הכהן, ברש"י ד"ה לא שנו) תירץ, שכוונת רש"י לתרץ את תחילת המאמר 'לא שנו אלא שאין מנעלים ברגליו', שמשמע שבאופן זה חייב לגלות ראשו אפילו בצינעה, וקשה שהרי רבי יוחנן אמר להלן שדברים שבצינעה האבל נוהג, ומדוע יגלה את ראשו, ועל כך תירץ שאכן יש לו לעטוף ראשו בצינעה, אלא שאם האבל חושש לעשות כך בשבת מחמת חומר ענין השבת, על זה כתב רש"י שאם בא להתעטף בצינעה אין בכך כלום, כלומר אין לאבל לחשוש מלעטוף ראשו בשבת, ולכן נקט בלשון 'אין בכך כלום', ולא בלשון חיוב או רשות [כמו אם היה מדבר מצד ענין האבילות]. ובמירא דכייא (ברש"י), ביאר דברי רש"י, שכיון שכתב בתחילה [בביאור דברי הגמרא] שכדי להתיר להתעטף צריך ללבוש מנעלים המוכיחים עליו שאינו אבל, לפיכך בא להשמיענו שבצינעה הרי הוא חייב בעטיפת הראש, ורק הוסיף שאם רוצה לעשות זאת כעטיפת הישמעאלים בלא לגלות חוטמו ושפמו וזקנו, שבפרהסיא אסור לעשות כן בשבת, כאן שמדובר בצינעה אין בכך איסור בשבת. ובתפארת בחורים (בתוס' ד"ה ושמואל) תירץ, שאף שרבי יוחנן סובר שנוהג דברים שבצינעה, מכל מקום הלכה זו שאם יש מנעלים המוכיחים אינו צריך לגלות ראשו, אמרה רבי יוחנן לפי שמואל שלדעתו אין אבילות בשבת כלל [וכדברי הריטב"א (ד"ה הכי א"ר)], והיינו אף לדברים שבצינעה כדברי התוספות לעיל (כג: ד"ה יש), ולפיכך בא רש"י להשמיע שאם יש מנעלים ברגליו מותר לעטוף ראשו בצינעה כעטיפת הישמעאלים, אף שלשמואל אין אבילות בשבת אף בדברים שבצינעה [ולפי זה רק בא לבאר את הגמרא ולא לחדש דין]. וראה תירוץ נוסף בבארות המים (ברש"י). **רע.** רש"י כת"י (ד"ה דמיקטפינא). וביאר הראב"ד (הו"ד בתוס' הרא"ש ד"ה אזל), שאמר כך, מפני יראתו [הפחד שיקשה על דברי] הייתי מעיין היטב בהלכה שלא אשגה [באמירתה לציבור], ועתה יראתי אולי אשגה ואחטיא את הרבים. אמנם המהרש"א (ח"א ד"ה אזל) כתב, שיותר נראה לפרש בפשיטות, שהיה תלמיד חכם גמור, ולכן היה ירא ממנו, כמו שנאמר (דברים י כ) 'את ה' אלהיך תירא', ודרשו (פסחים כב: ועוד) לרבות תלמידי חכמים. והטעם שלא רצה רש"י לפרש כן אף שלכאורה הוא יותר קרוב לפשטות הדברים, ביאר באור החמה (ברש"י), משום שלכאורה צריך להבין מה היא קושיית הגמרא משמואל ורבי יוחנן שקרעו שלא בשעת חימום, מדוע לא נאמר שגם שעת השמיעה שהוא מת היא שעת חימום שאז קורע, והרי ודאי ראוי להתחמם בשעת שמיעה. ולכן פירש רש"י, שהיראה כאן לא היתה מחמת גודל חכמתו [כדברי המהרש"א], שלפי זה היה קרוב יותר להתחמם מחמת עצם אבידת התלמיד חכם [וכל שעת שמיעה היתה שעת חימום שקורע בה], אלא שהיה מתיירא ממנו מחמת קושיותיו, ועל זה לא שייך כל כך חימום, ומקשה הגמרא שאם כן מדוע היה קורע [ומתרצת שמכל מקום נחשב כשעת חימום, כיון שמזכירים שמועתם ומתחממים על אבידתם]. **רעא.** רש"י כת"י (ד"ה בכבוד). **רעב.** ר"ן (ד"ה כי). **רעג.** על פי גירסת כתב יד ברש"י 'לאו מאבוה', הובא בדקדוקי סופרים (אות ה) ובהגהות וציונים. **רעד.** **אמנם** רבינו חננאל (ד"ה אמר רבא) פירש, שהוא מצנפת שנותן על ראשו. והר"ן (ד"ה אמר רבא) הקשה על פירושי רש"י ורבינו חננאל, שאם כן מה שייך הלשון 'מטייל' שנקט רבא [והיה לו לומר 'לובש' או 'חובש']. ולכן פירש, שהוא תכשיט של כתף, שמחברים בו את הקריעה. **רעה.** **אמנם** הריטב"א (ד"ה אמר רבא) כתב, שצריך האבל לטייל בחלוקו הקרוע בתוך ביתו בשבת, כיון שיש לו לנהוג אבילות בדברים שבצינעה אף בשבת. **רעו.** רש"י כת"י (ד"ה דברים). והיינו בזמן שאין אנשים בביתו. שיטה לתלמיד ר"י מפריש (ד"ה הכי). **רעז.** רש"י כת"י (ד"ה דקא פרים). **רעח.** **לכאורה** צריך לומר 'בתוך' שלשים יום, וכן הגירסא ברש"י כת"י (ד"ה קטן). הגהות מראה אש (ברש"י), הובא בהגהות וציונים. **רעט.** רש"י (קידושין פ: ד"ה כל). **רפ.** **ורש"י** כת"י (ד"ה בחיק) כתב, שאין צריך להוציאו במיטה. **רפא.** **על** פי רש"י (קידושין פ: ד"ה אבל). וכתב רש"י כת"י (ד"ה אבל לא) הטעם שיש חשש יחוד אף שיש צער על המת, שכיון שבתינוק קטן כזה אין הצער גדול כל כך, חוששים שמא יבואו לידי עבירה, וכפי שחששו בשאר מקומות (קידושין שם). **רפב.** **ורש"י** כת"י (ד"ה דלוסקמא) פירש שהוא כלי שנקבר בו. ובקידושין (נ. ד"ה דלוסקמא) פירש רש"י שהוא 'טסקא' [שפירושו שק. רש"י במגילה (ז: ד"ה טסקא)]. אמנם באוצר לעזי רש"י כאן העיר, שכאן לא יתכן לפרש שהוא שק, שהרי זה בזיון להוציא ילד מת לקבורה בתוך שק]. וראה פירושים אחרים בביאורי הגמרא. **רפג.** **רמב"ן** (תורת האדם, שער האבל ענין ההתחלה אות מו), רע"ב (מ"ז). **רפד.** **האבל** אוכל את הסעודה הראשונה לאחר הקבורה רק ממאכלים של אחרים, כמבואר להלן (כז:). והיו מאכילים אותו סעודה זו ברחבה, ומברכים שם ברכת אבלים שהיא 'ברוך מנחם אבלים'. רש"י (כתובות ח: ד"ה ברחבה). **רפה.** **אמנם** הרמב"ם (אבל פי"ב ה"י) כתב להיפך, שיוצא בארון קטן הניטל בידים [ואין צריך שיהא גדול הניטל בכתף]. ובכתבי יד [מובא בהגהות וציונים] הגירסא ברש"י 'בידים', ולא גרסו שאר הגירסא שלפנינו. **רפו.** **ר"ן** (ד"ה ופי' מצהיבים). והוסיף הר"ן, שמאדימים פניהם מרוב הצער. ורש"י כת"י (ד"ה היוצא) גרס 'צווחין', ופירש, שהתינוק שחובה להוציאו במיטה, כבוד גדול הוא שיהיו הרבים מתאנחים עליו. והביא שיש גורסים 'מצהיבין' [כגירסא שלפנינו], ופירש שמשנים פנים ומצטערים, כמו 'צהבו פניו' (מנחות יח.) [שנשתנו פניו]. **רפז.** **ורש"י** כת"י (ד"ה ניכר) כתב, שהיה רגיל לצאת ולבוא לבית הכנסת. **רפח.** **ורש"י** כת"י (ד"ה עניים) ביאר הטעם שמצטער יותר, כיון שבנו מסייעו והוא צריך לו.

חשוב כשבעה ימי אבילות, כיון שיש לו תשלומים כל שבעה [כלומר, בשישה ימים שאחריו], **וזהו היום שלפני העצרת** אף הוא **חשוב כשבעה** ימי אבילות, כיון **דסבר** רב ענני **כי האי** - כפי אותו **תנא דלעיל** (כ.) **דאמר שאפילו** אם נהג אבילות **יום אחד** או **אפילו שעה אחת** לפני הרגל, מפסיק הרגל את האבילות, ונחשב כאילו נהג כבר שבעה ימי אבילות, ואף כאן לגבי עצרת סבר **כמאן דאמר** - כחכמים ורבן גמליאל שאמרו **שעצרת** דינה **כרגלים** המפסיקים את האבילות, ונמצא שנחשב שנהג כבר את שבעה ימי האבילות, וגם העצרת עצמה עולה לשבעה ימי אבילות כדין שאר הרגלים.

על מטה זקופה

יושבין המנחמין הבאים להאכיל את סעודת ההבראה לאבלים, ולא כמו בשאר ימות השנה שנהגו לשבת על מיטה כפויה לארץ[רפט].

סולין

כתפיהן[רצ].

כה.

לספר תורה

משום דתורה קרויה נר, **שנאמר** (משלי ו כג) 'כי נר מצוה ותורה **אור**', וגם נשמה **נקראת נר**, דכתיב (שם כ כז), 'נר (אלהים) [ה'] **נשמת אדם**'[רצא].

שמעתתא בפומין

אהח18/06/2018

והוי כמאן דגמרינן מיניה - והרי זה כאילו למדנו ממנו, והוא נחשב כרבכם.

מאי דהוה הוה

סברו חכמים, **הואיל דלא** קרעו בגדיהם **בשעת מיתה, תו לא** קרעי - שוב אין עליהם חיוב לקרוע.

לאותובי ספר תורה אפורייה

ולומר עליו, 'קיים זה - המונח על המיטה, **מה שכתוב בזה** - בספר התורה הזה'[רצב].

לא הוה נפיק פורייא מבבא

דזוטר הוה **בבא** - מפני שהפתח היה צר, והמיטה רחבה.

מפורייא לפורייא

לתתו **במטה אחריתא** - להעבירו למיטה אחרת שהיא יותר קטנה, כדי **שתצא דרך הפתח** הצר.

אל עגלה חדשה

אותה עגלה ששיגרוהו פלשתים בה - ששלחו בה הפלשתים את ארון ה'[רצג], **ובאותה עגלה הביאו** דוד מבית **אבינדב** לעיר דוד[רצד].

פרום בבא

שברו את הפתח והרחיבוהו, כדי שיוכלו להוציאוהו במיטתו הראשונה דרך הפתח.

טפח ליה אבוה

רב **חסדא** אביו **בסנדלא** - בסנדלו, כלומר, שטפח לו לרב נחמן בנו על סנדלו, **כאדם שנוגע על רגל חבירו בחשאי**, ועשה כן כדי **שלא ישמעו העומדים סביב מטתו דרב הונא** את דבריו[רצה]. **ענין אחר** - באופן אחר יש לפרש, **הכהו** רב חסדא אביו **בסנדלו**.

לא תטרוד עלמא

לא תטרח - אל תטריח את האחרים **בקושיות**.

שהיה כבר

כלומר ההיא **שעתא הוה** - השכינה שרתה בחוץ לארץ רק באותה שעה, **ולא יותר** - ולא בזמנים אחרים. **ויש אומרים** שכוונת רב חסדא היא, **שהיה כבר בארץ ישראל**, ששרתה עליו אז רוח הקודש, ולכן המשיכה לשרות עליו גם בחוץ לארץ ולא הפסיקה כשיצא מהארץ, אך אין השכינה מתחילה לשרות בחוץ לארץ[רצו].

כי אסקוה להתם

כאשר העלוהו **לארץ ישראל** לקוברו, ונהגו כן מפני שכל הנקבר שם - בארץ ישראל, **נקבר בלא חטא, שנאמר** (ישעיה לג כד), 'העם היושב **בה נשוא** עון', **כדאיתא** - כמובא **בכתובות** (קיא.)[רצז].

לדלויי רישין

משום **דאדם חשוב היה** - שרב הונא היה אדם חשוב, **והוה לן** בושת לדלויי רישין - ולא הרמנו את ראשנו מפני הבושה.

ואתי להכא

דסבורין - משום שהם היו סבורים **שהוא חי**.

שלדו

גופו קיימת[רחצ] יוצאין ללוותו.

לא קיימוה קמיה

לא אמרו לו דשלדו הוה **קיימת** - ששלד גופו היה קיים.

רב הונא ריבץ תורה

כדאמרינן - כמו שאמרו **בפרק שני דייני גזירות** (כתובות קו.), **כי קיימי רבנן מקמיה** - כאשר קמים תלמידיו מלפניו, **ומנפצי גלימייהו** - ומנערים בגדיהם מהאבק, **מכסי ליה ליומא באבקא** - מתכסה אור השמש מחמת ריבוי האבק של תלמידיו הרבים, והיה הדבר ניכר עד ארץ ישראל[רצט].

רבי חייא ריבץ תורה

כדאמרינן - כמו שאמרו **בבבא מציעא** (דף פה:), שרב חייא אמר על עצמו **אנא עבדי ליה לתורה דלא תשתכח מישראל** - אני גרמתי שלא תשתכח תורה מישראל.

איתהפיכא ליה רצועה דתפילין

התהפכו רצועות התפילין, והיה **השחור בפנים**, ואין זה כפי ההלכה, **דרצועה שחורה נראה בחוץ** - משום שדין זה שהרצועה תהיה שחורה מבחוץ, **הוא הלכה למשה מסיני**[ש].

זקפיה לארונא

דרב הונא לקמיה עמודא דנורא דלא ליזקיה -

ציונים והערות

רפט. רש"י פירש לפי הגירסא שלפנינו. אך בדקדוקי סופרים הביא שיש לגרוס 'מיטות זקופות'. וכן גרסו הרמב"ן (תורת האדם, ענין האבלות דין כפית המיטה), הריטב"א, הר"ן (ד"ה אין) ועוד ראשונים. ודייק הרמב"ן (שם) ממה שנאמר 'מיטות זקופות' ולא 'מיטה זקופה', שבין האבל ובין קרוביו, יושבים על מיטה גבוהה, וכן כתב הר"ן (שם). אך רבינו יהונתן (הו"ד בר"ן שם) פירש שרק הקרובים יושבים על מיטות גבוהות, אך האבל עצמו יושב דווקא במיטה סמוכה לארץ. **רצ.** **נראה** שכוונתו כפירושו בבבא קמא (יז. ד"ה תלוי) שקורעים הבגדים עד שנראים הכתפים. אך רבינו חננאל (שם יז. ד"ה פי') פירש שמוציאים יד אחת מבית הצואר שלא דרך הקרע. ואילו הרי"ף (לעיל כג:) פירש שחולץ כתיפו ומוציא את זרועו דרך הקריעה, ונמצא זרועו עם כתיפו מגולים. **רצא.** **אך** רש"י על הרי"ף (ד"ה לס"ת) פירש שהואיל ועדיין היה יכול ללמוד, הרי זה כספר תורה שנשרף. והקשה הר"ן (ד"ה הא) על פירושו, שאם כן, דין זה אינו שייך בנשים שלא לומדות תורה, ואילו בברייתא שנינו, שהעומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע, ומשמע שאף נשים בכלל דין זה. וראה שם שהביא את פירוש הרמב"ן (תורת האדם ענין קריעה) באופן אחר. ורש"י בשבת (קה: ד"ה לס"ת) פירש שנשמת ישראל הניטלת דומה לספר תורה שנשרף מפני שאין לך אדם מישראל שאין בו תורה ומצוות. **רצב.** **וכן** כתב הר"ן (ד"ה סבור). וקשה על פירושם, שהרי שנינו בבבא קמא (יז.) שמניחים את ספר התורה על מיטתו של המת, אך לא קוראים עליו 'קיים זה מה שכתוב בזה'. אך ברש"י על הרי"ף (ד"ה ס"ת) פירש שרצו להניח ספר תורה על מיטתו משום כבודו, כלומר, קיים זה מה שכתוב בזה, משמע שלא רצו לומר כן בפירוש. וכן כתב הריטב"א (ד"ה סבור). **רצג.** **בימי** עלי הכהן נשבה ארון הקודש על ידי הפלישתים, ולאחר שקשתה עליהם יד ה', הבינו שהם צריכים להחזירו, והניחוהו בעגלה חדשה ושלחוה לעבר ישראל, והיה הארון מונח עשרים שנה בקרית יערים בבית אבינדב, [וכמבואר בשמואל (א' ד א - ז ב)]. הגמרא מביאה את השימוש שעשה דוד המלך בעגלה כאשר העלה את ארון ה' מבית אבינדב לעיר דוד. **רצד.** **כלומר**, באותה עגלה חדשה שעשו הפלשתים כשהשיבו את הארון, כמו שנאמר שחכמי הפלישתים אמרו להם (שמואל א' ו ז), 'ועתה קחו ועשו עגלה חדשה אחת' וגו', באותה עגלה העלה אותו דוד מבית אבינדב, ולא העבירו לעגלה אחרת. רש"י (ד"ה אל), מהרש"א (ח"א ד"ה שנאמר). והתוספות הרא"ש (ד"ה על) פירש, שכוונת הגמרא, שמשמע שדוד השתמש דווקא בעגלה הראשונה שנתחדשה לו. אך המאירי (ד"ה חכם אין) כתב שהעבירו אותו לעגלה חדשה, ועל זה נענש עוזיה, ומשם יש ללמוד שאין זה דרך כבוד להעביר ממיטה למיטה. וביד המלך (אבל פי"ב) ובעוד אחרונים הקשו על פירוש רש"י, שהלא שם (פסוק יד) נאמר שכאשר שבה העגלה עם הארון מפלשתים ובאה אל ישראל בבית שמש, 'ויבקעו את עצי העגלה ואת הפרות העלו עולה לה''. הרי שאת אותה העגלה שרפו לעולה. וכתב לפרש, שדוד המלך הכין מיטה חדשה לכבוד הארון, ומכך שהכתוב דקדק להודיע לנו שדוד עשה עגלה חדשה שהכינו אותה רק בשביל הארון, אנו למדים שכבוד החכם שיכינו לו מיטה חדשה בכדי שהוא יונח עליה בראשונה. וכתב להוכיח כן מדברי הטור (יו"ד סי' שנג) שפסק שכבודו של חכם להוציאו במיטה ראשונה שעשו לצרכו, על אף שזה לא נפסק ברמב"ם (אבל פי"ב ה"ג). ויש שתירצו שרק את עצי העגלה העלו לעולה, אבל לא את העגלה עצמה, ובה השתמש דוד המלך. **רצה.** **בבבא** בתרא (כב.) פירש רש"י (ד"ה טפח) שהכהו על סנדלו דרך שחוק, כדרך שרגילים להכות מי שאינו חשוב. **רצו.** **במהרש"א** (ח"א ד"ה מה) הוסיף, שבמדרש (ילקו"ש יחזקאל רמז שלו) מבואר כפירוש זה ממה שנכפל 'היה היה', 'היה' שדיבר עמו בארץ ישראל, ו'היה' שדיבר עמו בחוץ לארץ. ובספר המכתם (ד"ה ואמר) פירש את דברי רב חסדא, שהיה יחזקאל מספר בחוץ לארץ את מה שנראה לו ברוח הקודש בארץ ישראל. **רצז.** **ואף** שבגמרא (שם) מבואר שמפסוק זה למדים שכל היושב בה אין בו עון, לומד רש"י מזה שלא נאמר 'העם הדרים בה', שאף הנקבר בה בכלל 'יושב בה', ואין בו עון. שדה יצחק (כרש"י). **רחצ.** **ברש"י** לא מבואר למה הכוונה ב'גופו', ונראה שהכוונה לצורת גוף המת, וכן ברש"י כת"י (ד"ה שלדו) ובמאירי (ד"ה ארון) משמע שכל שלד המת קיים. וכן פירש הרי"ץ גיאת (אבל, סי' רנג) שעדיין גופו קיים ולא נתפרקו איבריו. אך הרמב"ם (אבל פי"ב ה"ז) כתב ששדרתו קיימת. ונראה מדבריו שדי בכך שרק עמוד השדרה של המת קיים, ואין צריך שיהא כל גופו קיים. וביאר הלחם משנה (שם), שאפשר שזו היתה הגירסא של הרמב"ם בגמרא, או שאפשר לומר שכיון שהשדרה היא עיקר בנין הגוף, כל זמן שהשדרה קיימת, הרי זה נחשב שגופו קיים. **רצט.** רש"י (שם ד"ה וכסי). **ש.** **במנחות** (לה.) שנינו, אמר רב נחמן, ונוייהן לבר. ופירש רש"י שם (ד"ה ונוייהן) שהכוונה לרצועות התפילין, והביא עוד לפרש שהכוונה לקשר התפילין שבראש, שצריך שצורת האות שבו תהיה נראית כלפי חוץ, והביא ראיה לפרש שהכוונה לרצועות ממה שכתוב כאן אתהפכא ליה רצועה דתפילין. וברש"י כת"י (ד"ה איתהפיכא)

זקף את ארונו של רב הונא לפני עמוד האש, כדי שלא יזיקו.

כה:

כי מטו אגישרא

כשהגיעו **לעבור** בדף [-משטח] **של גשר קצר** [-צר], שעכשיו **לא** היו יכולין **לעבור** עם מיטותיהם כשהמיטות יהיו זה **בצד** זה, **אלא** רק אם המיטות יהיו זה **אחר** זה.

קמו גמלי

עמדו הגמלים נושאי המטות של רבה בר רב הונא ורב המנונא במקומן.

טייעא

סוחר ישמעאלים[שא].

רבנן

חכמים דשיכבי - שנפטרו, רבה בר רב הונא ורב המנונא.

עבדי יקרא

עושים כבוד זה לזה **דהא לא בעי האי למיעל** מקמי האי - שזה לא רוצה להיכנס לפני זה.

נפול ככי

לחייו[שב], משום דבזי - שביזה **לרב המנונא**.

ספר מלחמות

כלומר, ספר תורה. **לישנא אחרינא** - בלשון אחרת יש לפרש, **שנלחם** רבה **ורב המנונא** מי יכנס קודם, **ונתור כבי דההוא טייעא** - ונשרו שיניו של אותו ישמעאלי, ולכן נקראו ספר מלחמות. **לישנא אחרינא** - בלשון אחרת יש לפרש, **גזע ישישים**, זה רבה בר רב הונא **דהוא בן גדולים**, כיון שהיה בן רב הונא דהוא ראש גולה **ועדיף מנשיא דארץ ישראל, ועמו ספר מלחמות**, כלומר, עמו עלה רב המנונא[שג].

קאת וקיפוד הוכפלו

הוא לשון קללה, כמו 'וירשוה קאת וקיפוד' (ישעיה לד), שהם חיות ועופות טמאים[דש]. **כלומר קללה באה והוכפלה בעולם**, בפטירתם של רבה בר רב הונא ורב המנונא.

נשים לילות כימים

בהספד, על מי ששם לילות כימים בתורה.

בר קיפוק ובר אבין

הוו ספדני - היו ספדנים.

(ההוא יומא

דנח נפשיה - שנפטר רב אשי[שה]).

חלא דעתיה

דהאי מדמי ליה - שבר קיפוק דימה אותו לשלהבת, והאי - ובר אבין דימה אותו **לאבידה**[שו].

וההוא יומא

דנח נפשיה - כשנפטר רב אשי **לא ספדוהו**, משום דאירע להו - שאירע להם תקלה על ידו[שז].

לא בר קיפוק ולא בר אבין חלין

משום דאיתהפכו כרעייהו - שנהפכו רגליהם. **ותנינא** - ושנינו (יבמות קג.), **האי מאן דמסגי אלוחתא דריגלא לא חליץ** - מי שהולך על גב רגלו, אינו חולץ, משום דהתורה **אמרה** (דברים כה ט), 'וחלצה נעלו מעל רגלו' **ולא מתחת לרגלו**, וכשהולך על גב רגלו, חולץ את הנעל מתחת רגלו.

אפי לדגלת

נהר חדקל.

רוב שלישית

ישראל **נקראו שלישית**, שנאמר (ישעיה יט כד), 'יהיה ישראל שלישיה'[שח]. **ורבא שקול כרוב ישראל. ואמר ליה** - ואמר רבא לבר אבין, **קום ואמור** מילתא, כלומר, בקש רחמים.

בעא חיינתא

דולד - של הולד שנולד.

יומו של יאשיה

שנהרג יאשיה, קרי יומו. שמש[שט].

לגרמיה

לדעתיה - על דעתו עשה כן שהחמיר על עצמו. **רבי זירא היה מבבל ובה נולד, וגדל בארץ ישראל, והיינו דקאמר** - וזהו שאמר עליו הספדן, **ארץ שנער** [-בבל] **הרה וילדה, ארץ צבי** - ארץ ישראל[שי] **גדלה שעשועיה, ואהכי קרי ליה** - ולכן קראו לו **רבי זירא**, שחי בארץ ישראל, **ורב זירא**, שנולד בבבל[שיא].

כיפי דנורא

אבנים של **אור** [-אש].

אטמעו צלמניא

נימוחו **פרצוף** שלהן [-של הצלמים].

והוו למחלצייא

כלומר נחלקה ונתמעכה כל **צורת פרצוף** של צלמים וצורת המטבעות, **מפני צורת החסיד** שנשתנית בעת פטירתו.

דרבי מנחם

רבי מנחם היה בנן של קדושים[שיב], **שלא נסתכל אף בצורה של זוזא** – מטבע, **כדאמרינן בערבי פסחים** (פסחים קד.). ולכן בשעת פטירתו התמעכו צורות הצלמים והמטבעות[שיג].

והוו למחלצייא

כמו שהוחלקה במעגל ובמחלצים, שבה מטחין - מחליקים טיט הכותל.

שבעין מחתרין

דגנבים, משום דבזכותיה - שבזכותו של רבי אלישיב **לא הוו אתו** - היו באים **גנבים** בנהרדעא.

נשוק כיפי

כיפאות של גשרים - הקשתות שעליהן הגשרים היו עומדים, ועשיים כעין כיפה, **נשתברו ונשקו זו את זו** - וקרבו זה לזה.

כו.

ואלו קרעין כו'

ברייתא היא **באבל רבתי, במסכת שמחות** (פ"ט).

ברוב צבור

רוב ישראל[שיד].

וכמעשה שהיה

בשאול ויהונתן, שרוב ישראל היו שם.

גרמו לנפשייהו

דמרדו ביה - שמרדו בו, **והא דקאמר לא קטלי יהודי** - ומה שאמר שבור מלכא, לא הרגתי יהודי, רוצה לומר, שלא הרג שום יהודי **בחנם**.

לקול זמירי

לקול כנורות, שמרדו[שטו].

אתיא קרע קרע

לומדים שקריעה שעל ברכת השם אינה מתאחה, בגזירה שוה (מדוד[שטז]), שלגבי ברכת השם שאצל חזקיהו נאמר 'קרועי', וכן לגבי חכם ואב בית דין ושמועות הרעות שאצל דוד נאמר 'ויקרעם', וכשם

ציונים והערות

פירש שמדובר על קשר התפילין שבראש. **שא.** **בכת"י** גרסו 'ישמעאלי'. הגהות וציונים. **שב.** **יש** לבאר שכוונתו לחניכיים שהם מקום מושב השיניים. מלא הרועים (נרס"י). **שג.** **ביאר** בעיני יצחק (ד"ה כי נח - השני) שמפני שלא היה רב המנונא בנם של גדולים, הוצרך לערוך מלחמות נגד יצרו, ולכן נקרא 'ספר מלחמות'. **דש.** **בערוך** (ערך קאת) פירש שכוונתו לומר שאף העופות הטמאים באים לראות כשמתו. והמהרש"א (ח"א ד"ה אמר) הוסיף שכוונתו לישמעאלים שבאו לראותם, שנמשלו לעופות טמאים. **שה.** **כן** כתב הר"ן (ד"ה ההוא), וכן משמע ברוב הראשונים. אך רבינו חננאל (ד"ה א"ל) פירש ששאל אותם רב אשי, מה ההספד שתספידו את רבינא. וכן פירש ברש"י כת"י (ד"ה מאי) בפירושו השני. **שו.** **והקפיד** עליהם משום שדימו אותו לדבר שכלה מהעולם, ואין זה כך, מפני שנפשו של הצדיק אינה כלה כשלהבת, ואינה נאבדת, משום שנשארת לעולם הבא. מהרש"א (ח"א ד"ה חלא). ולפירוש רבינו חננאל שהובא לעיל שהספידו את רבינא, יש לבאר שהקפיד עליהם רב אשי משום שדימו את רבינא לארז, ומשמע שרבינא יותר גדול ממנו, ולכן הקפיד עליהם. **שז.** **ברש"י** כת"י (ד"ה ההוא) כתב שלא יכלו לבוא להספידו. **שח.** **מהרש"א** (ח"א ד"ה בר). וראה ביעב"ץ (ד"ה שלישית) שמחמת כן גרס 'שלישיה'. ור"ש בן היתום (ד"ה בלא) פירש שהכוונה לצדיקים, כמו שנאמר (זכריה יג ט) והבאתי את השלישית באש. וראה בר"ן (ד"ה בא) שפירש באופן אחר. **שט.** **לכאורה** נראה שרש"י בא להוסיף בביאור 'יום' שהכוונה לעת זריחת השמש, [וראה בפרי מגדים (או"ח משב"ז סי' תרנג סק"א) 'יום כינוי לשמש']. ובבן משק (נרס"י) כתב שכוונת רש"י לומר שבאותו היום לא שקעה השמש אלא משום מיתת יאשיהו. **שי.** **ארץ** ישראל נקראה ארץ הצבי על שם הכתוב (ירמיה ג יט) 'נחלת צבי צבאות גוים'. **שיא.** **אך** תוספות במנחות (מ: ד"ה ר"ז) כתבו שרב זירא ורבי זירא הם שני אמוראים שונים. **שיב.** **תלה** קדושתו באביו, שגם הוא היה קדוש. תוספות (פסחים קד. ד"ה דלא). והמרדכי (פסחים פג) כתב, שמשום כבודו של רבי מנחם, קראוהו בנן של קדושים. עוד הוסיפו התוספות (ע"ז נ. ד"ה ה"ג), שלולי דברי הגמרא כאן שבזמן פטירתו של רבי מנחם נתמעכו כל הצורות, היינו אומרים שהכוונה לאביו ואמו שהם היו קדושים. **שיג.** **קשה** והלא בגמרא (שבת קמט.) כתוב שאסור להסתכל בדיוקנא מפני הכתוב (ויקרא יט ד) 'אל תפנו אל האלילים', ואם כן למה רבי מנחם נקרא חסיד בכך שלא הסתכל בצורת מטבע. ושמא בצורת המטבע שרגיל לראותה תדיר לא שייך בה הפנאה, ואפילו הכי רבי מנחם לא הסתכל. תוספות (ע"ז שם). **שיד.** **רש"י** כת"י (ד"ה שמועות) והמאירי (ד"ה וכן הקורע) כתבו, ששמעו שנהרגו רוב ציבור. ובפירוש 'רוב ציבור', כתב המאירי, שיש מפרשים רוב ציבור שבעיר אחת, ויש מפרשים רוב ציבור שבאותה מלכות. והריטב"א (ד"ה אלו) כתב שיש מפרשים רוב שבט [או בשיעור של רוב שבט], כמו שמצינו (הוריות ה:) לענין פר העלם דבר של ציבור, שרוב שבט אחד נקרא ציבור. ואפילו החולק שם, מודה כאן שרוב שבט אחד נקרא ציבור. וכמעשה של שאול ויהונתן בודאי נהרגו בשיעור של רוב שבט. אמנם כתב הריטב"א, שדעת הרמב"ן ש'ברוב ציבור' הכוונה שהיו שם כל ישראל או רובם, ואף אם לא מתו שם אלא מיעוטם, וכפי שהיה במעשה של שאול ויהונתן. **שטו.** **ברש"י** כת"י (ד"ה לקול) כתב, שהיו מרקדים מזמרים ומשוררים ומורדים במלכות. **שטז.** **וכן** כתב ר"ש בן היתום (ד"ה אתיא) שהלימוד מדוד. וכן מבואר בדברי הריטב"א המובא בהערה להלן. אמנם בפירוש משקין (ד"ה קריעה) כתוב שלומדים מקריעה שבאלישע. וראה בהגהות וציונים שיש גורסים ברש"י כאן 'מאלישע'.

שאצל דוד אינו מתאחה[שיז] כך אצל חזקיהו אינו מתאחה[שיח].

שלש דלתות וארבעה

כלומר ארבעה פסוקים[שיט].

אנא מלכא

ואמלכא לא כתיב - ועל המלך לא כתוב כלום במגילה זו.

היו נראים לראש

שהנכרי **ראש** - מלך, **ולא אתה**.

משום שמועות רעות

על הגלות, **איבעי למיקרע** - צריך לקרוע.

את המגילה

זה הגויל - הקלף.

השתא

אי שקיל להו נעמיתא - אם בת היענה היתה נוטלת אותם, **איבעי לי למיקרע** - הייתי צריך לקרוע שתי קריעות, אחת **על הגויל** ואחת **על הכתב**, דהוי כנשרף.

בזרוע

שאין יכול להצילו[שכ].

וכמעשה שהיה

דיהויקים - אצל יהויקים, ששרפו בכח הזרוע, ולא יכלו להצילו, **אבל דנעמיתא** - במעשה שאירע עם בת היענה, **דמצי להציל, לא מיקרע** - שאפשר היה להציל, לא חייבים לקרוע.

הא דפגע במקדש ברישא

כגון שנכנס לירושלים בשידה תיבה ומגדל, שהם סגורים ולא רואים דרכם החוצה[שכא], **דלא ראה** את **ירושלים** בחורבנה, **עד שראה בית המקדש**, ובמקרה כזה, **קורע על המקדש ומוסיף** בקריעה **על ירושלים**, **אבל בשלא נכנס בתיבה, ופגע בירושלים ברישא** - וראה את ירושלים בתחילה, **קורע על** ירושלים **בפני עצמה, ועל המקדש בפני עצמו**.

כל הקרעים רשאין למוללן

לקפל את שתי קצות הבגד בתפירה[שכב].

כעין סולמות

שאין מלקטין - התפרים זה סמוך לזה, **אבל** התפרים נעשים זה רחוק **מזה, שמלקט** - שתופר ברוחב הקרע מצד זה לצד זה, ונראים התפרים **כעין** מעלות **סולמות**.

כו:

מתוך השלל

שלא קרע **אלא בשלל** - שקרע רק את מה שכבר היה קרוע ונתפר על ידי שלילה.

מתוך האיחוי

מקרע האיחוי - שקרע את מה שכבר היה קרוע ואוחה.

ובאיחוי אלכסנדרי

דהוה - שעל ידי שאוחה הקרע שבבגד באיחוי 'אלכסנדרי', הבגד **נחשב כבגד שלם**[שכג].

רשאי להפכו למטה

שהופך הקרע **למטה**, כדי שיהיה בשולי הבגד, והופך חלק הבגד **שלמטה** שיהיה **למעלה, ומאחהו** [-את הקרע], **ועושה בית הצואר** בחלק הבגד שכעת נמצא למעלה, **ולובשו** [-את הבגד][שכד].

ותוספת שלש

כגון שמוסיף **קרע אחר על אותו קרע**, כגון שאירעו **אבל אחר**, ונתחייב שוב לעשות 'קריעה'.

שאין בתוספת

כלומר, אין בדין [-אין ראוי] **שיהיה מוסיף** על קרע קיים, כאשר עושה את הקריעה **עליהן** - על אביו ואמו[שכה].

הגיע לטיבורו

ומת לו **מת אחר**, וצריך לעשות עליו קריעה.

מרחיק שלש אצבעות

בצד אותו קרע, בראש החלוק לפניו, **וקורע**.

נתמלא

נתמלא כל החלוק **קרעים מלפניו, מחזירו** - מסובב את החלוק **לאחוריו**, **וחוזר וקורע** במה שכעת נמצא **לפניו**.

כל שבעה

אם מת לו מת נוסף, בתוך שבעה על מת קודם, **קורע** על המת השני **קריעה אחרת**, ואינו מוסיף עליו בקרע הקיים.

לאחר שבעה מוסיף

מוסיף **על הקרע הראשון** ומאריכו, ואינו צריך לעשות קרע חדש.

דלא מיתן לשוללו

בתוך שבעה לא ניתן לשלול את הקרע **כלל**, כלומר בכל אבל, ולא רק על אביו ואמו, **ואי מוסיף ביה** לקורעו עוד, **מיחזי** - נראה הכל **בקרע אחד** על המת הראשון[שכו]. **אבל לאחר שבעה, דכבר** שללו, **קורע כל השלילות, ומוסיף כל שהו, דמינכר** - שבאופן זה ניכר **דעל מת אחר קרע**[שכז].

הכי נמי

דמוסיף - וכי יתכן לומר שם שמותרת להוסיף על הקרע הראשון, כלומר **דקורע השלילה ומוסיף בה פורתא** - שתקרע את השלילה של הקרע הראשון, ותוסיף מעט לקרוע עוד, **דקא מינכר** - שבכך ניכר שאין זה קרע אחד עם הקרע הראשון על המת הקודם, אלא קרע חדש על המת השני. והרי אי אפשר לומר כן, משום שבעל המימרא **קא פסיק** - סתם ואמר, **כל שבעה קורע** קריעה חדשה ואינו מוסיף על הקריעה הקיימת, ומסתימת הדברים משמע **שאפילו אשה** אינה מוסיפה, אלא קורעת קריעה חדשה.

משום כבוד אביו

ולא מן הדין. ומן הדין **הוי** [-הרי הוא] **כאיחוי**.

ציונים והערות

שיז. **המקור** אצל דוד עצמו שאינו מתאחה, פירש בהגהות יעב"ץ (ד"ה ולא), שהוא בגזירה שוה 'ויקרעם' 'ויקרעם' מאלישע [שבו מפורש 'לשנים קרעים' ללמד שיהיו קרועים לעולם], ולא הוצרכה הגמרא לפרש זאת, מכיון שפשוט שיש ללמוד גזירה שוה 'ויקרעם' 'ויקרעם', ורק לגבי ברכת ה' שלא נאמר 'ויקרעם' אלא 'קרועי' וכן 'ויקרע', לא היה פשוט לגמרא שאפשר ללמוד מ'ויקרעם' שאסור לאחות לעולם, ולכן שאלה מנין שאסור לאחות לעולם. ובקרבן נתנאל (סי' קד אות ל), כתב שרש"י גרס בגמרא לעיל גבי דוד 'נשיא ואב בית דין ושמועות רעות דאין מתאחין [מנלן], ילפינן מויחזק ויקרעם דאלישע', וכפי שגרס הרא"ש (שם). וראה בהגהות וציונים גירסא כעין זו בגמרות כתבי יד. שיח. **והטעם** שפירש רש"י שהלימוד מדוד ולא מאלישע, ביאר בהגהות יעב"ץ (ד"ה ולא), שהוא משום שאצל דוד היו שמועות רעות, וכן אצל חזקיהו היתה שמועה רעה של ברכת השם, אבל אצל אלישע לא היתה שמועה רעה כלל. ובריטב"א (ד"ה מנא) מבואר שהלימוד כאן מדוד, הוא בצירוף שבשתיהן [בקריעה שאצל דוד ובקריעה שאצל חזקיה] מדובר במלך ושמועה רעה [שכן ברכת השם אינה פחותה משמועות הרעות], ולכן רק לגבי ברכת ה' יש ללמוד שאינו מאחה לעולם, אבל לגבי שאר קריעות אין לומדים שאינו מאחה לעולם [אכן, לו היינו למדים רק מ'קריעה' בלבד, היה לנו ללמוד דין זה לכל הקריעות]. שיט. **פסוקי** מגילת איכה נקראו דלתות, מפני שכל פסוק במגילת איכה הוא פרשה בפני עצמו, וצריך לתת ריוח בין פסוק לפסוק. רש"י כת"י (ד"ה ויהי). והמלבי"ם (ירמיה שם) ביאר, שמפני שיש פתח והפסק בין פסוק לפסוק, נמצא שהפסוק עצמו הוא הדלת הסוגר הפתחים. ובפירוש משקין (ד"ה שלש) פירש, ש'דלת' היא שורה. ור"ש בן היתום (ד"ה שלש) פירש, ש'דלת' היא דף [וראה בביאורי הפשט בהערה, שנתבארה שיטתו]. שכ. **משמע** מדברי רש"י, שאפילו אם נשרף מאליו שלא על ידי אדם, אך אי אפשר להציל, חייב לקרוע. אבל הרמב"ן חולק. חשק שלמה (כרש"י). והתוספות (ד"ה לא) כתבו, שבירושלמי גרס 'אין קורעין אלא על ספר תורה ששרפו מלך ישראל בזרוע'. ורש"י בעין יעקב (ד"ה לא) פירש 'בזרוע', כשאדם מאבדו בידים. והר"ן (ד"ה לא) פירש 'בזרוע', כאשר שורף להכעיס, וכמעשהו של יהויקים שנתכוין לבזות את המגילה להכעיס, ולא כאשר נפלה דליקה באונס. ועוד פירוש הובא ברש"י בעין יעקב (שם), שלא אמרו שצריכים לקרוע אלא אותם שהיתה להם זרוע [-כח] ויכולת להציל ולא הצילו, וכמעשה שאצל יהויקים שהיה ביד השרים למחות ולא מיחו. שכא. **הריטב"א** (ד"ה הא - ד"ה דפגע במקדש) כתב פירוש נוסף, כגון שבא ממזרח, שאז פוגע במקדש תחילה, שכן ירושלים נמוכה מהר הבית ונמצאת ממערבו [ואילו כשבא ממערב, פוגע בירושלים תחילה]. וכעין זה פירש המאירי (ד"ה ועל ערי). שכב. **וברש"י** כת"י (ד"ה למוללן) כתוב, שאוחז שני ראשי הקרע בין אצבעותיו, וכורכם יחד, ותוחב שנים או שלשה תפירות. והמאירי (ד"ה אע"פ) ביאר שהוא קשירת החוטים שמצד אחד לצד השני, אחד אחד. שכג. ור"ש בן היתום (ד"ה אמר) כתב, שאם קורע מתוך איחוי הדיוט, אין הקרע נראה כקרע של אבילות אלא כקרע מחמת שבלה הבגד. שכד. **וברש"י** שברי"ף (ד"ה ת"ר) כתב, שאם עשה בית צואר אחר ואת בית הצואר הראשון שם בין רגליו, רשאי לאחות. שכה. **כדי** שלא יֵרָאֶה שהקריעה עליהם טפילה לקריעה אחרת. ריטב"א (ד"ה לפי). דברי רש"י נתבארו על פי שיטת הריטב"א בפירוש הגמרא, וראה בביאורי הפשט. אמנם יתכן שלרש"י שיטה אחרת, ולפיה שאלת הגמרא 'מאי טעמא', היא מדוע אינו קורע תחילה על אביו ואמו ואחר כך מוסיף לקרוע על אחיו ואחותו, ואם כן תשובת הגמרא 'לפי שאינן בתוספת' היא שקרע שנעשה על אב ואם אין ראוי להוסיף עליו ולקרעו עוד על מתים אחרים, ומבואר בר"ן (ד"ה ואמר) בדעת רש"י, שמשום חשיבות אביו ואמו הוא. ולפי מה שכתבו הראשונים (תוספות ד"ה לפי, ריטב"א ד"ה והיה, ר"ן ד"ה ואמר) שרש"י סובר שרבי יהודה בן בתירא חולק לא רק על הסיפא, אלא גם על כל הרישא, יתכן שדברי הגמרא 'מאי טעמא, לפי שאינן בתוספת' הולכים על דעת רבי יהודה בן בתירה ברישא. ואכן ברש"י שברי"ף (ד"ה לפי) כתב שרבי יהודה בן בתירה חולק גם על כל הרישא, וביאר שם (ד"ה מאי) שדברי הגמרא לפי שאינן בתוספת הולכים על שני האופנים שברישא. אמנם התוספות (שם) כתבו שאינם יודעים מנין לרש"י לומר כן, כיון שהלשון בגמרא משמע שאמנם רבי יהודה בן בתירה חולק גם על הרישא, אך רק על האופן הראשון ברישא, שמת אביו וקרע ואחר כך מת בנו, שבזה סובר רבי יהודה בן בתירה שאינו מוסיף על בנו בקרע שעשה על אביו, אבל באופן השני ברישא, שמת בנו וקרע ואחר כך מת אביו, מודה רבי יהודה בן בתירה שמוסיף על אביו בקרע שעשה על בנו. וראה עוד בהערות בביאורי הפשט, שיטות נוספות בדעת רבי יהודה בן בתירה, ובביאור דברי הגמרא 'מאי טעמא, לפי שאינן בתוספת'. שכו. **רש"י** כת"י (ד"ה כיון) כתב, שהוא כאילו מרחיב קרע הראשון. שכז. **והריטב"א** (ד"ה מתקיף) כתב, שכל זמן שהקרע צריך לעמוד קרוע מפני הקריעה הראשונה, אין ראוי להעלותו לקריעה שניה, אבל כשניתן לשוללו והוסיף עליו, יצא. והמאירי (ד"ה ואא"כ אמר) פירש שאין התוספת ניכרת בקרע אלא כשניתן לשוללו. ומשמע מדבריו, שלאחר שבעה יכול להוסיף על הקרע גם אם לא שללו. וכן ברמב"ם (אבל

ולפיכך, מוסיף - יכול להוסיף בו על מת אחר, **לאחר** שלשים מהמת הראשון[שכח].

בבגד קרוע

שהבגד כבר היה קרוע **קודם** לכן, לפני שמת עליו מתו. ואדם זה **גוזל** את **הכל**, הן את המת, שהרי נמנע מלקרוע עליו, והן את החיים, על ידי שמרמה הכל - את כל הרואים, **שמראה להן שקרע על המת**, ואינם יודעים האמת שכבר היה קרוע קודם[שכט].

יבלוהו

יאכילו האבלים את סעודת ההבראה אף **לאותו** קרוב המנחם **שבא** לשם, כשהוא יושב עמם **על מטות כפויות**, וכפי שעושים האבלים עצמם באבלותם[של], אם רואים שלבו של האבל גס [-מקורב] עם קרובו המנחם, שהוא אוהבו[שלא].

הגירסא הנכונה בברייתא שבסוף העמוד היא 'אבל ההולך ממקום למקום'[שלב].

כז.

יגלגל עמהן

'יגלגל' היינו 'יסחור', והיינו **שאינו עושה** סחורה **בפני עצמו כדרך** הסוחרים, **אלא** יסחור רק יחד **עם** בני **חבורה**[שלג].

אף על גב שאין לו

אף שלא נשאר לו **לאבל**[שלד] **לאחר השבת אלא יום אחד**, שכבר עברו שישה ימים לאבילותו[שלה], מכל מקום כופה מיטתו מחמת אותו יום של אבילות.

קרביטיו

קרביטיו היינו **רצועותיו** המחברות את דף הדרגש למוטות שבצידיו[שלו], **שהוא כעין** תרניפני"**א**[שלז].

ערסא דגדא

'ערסא דגדא' היא **מטה שמייחדים אותה** למזל טוב. **והיא** הדרגש שלתנא קמא אין צריך לכפותו, שכן **אין משתמשין** בה לכלום, **אלא מייחדין אותה** בבית לשרות מזל טוב **עליה**[שלח].

דצלא

'צלא' היינו **עור**.

סירוגו מתוכו

סירוגו מתוכו היינו **שמכנים** את **הרצועות מן** חורי **עצי המטה** - מוטות העץ שבצידי המיטה.

על גביה

קושרים את הרצועות על מוטות העץ שבצידי המיטה, **והעור** של המיטה **כפול על** מוטות **העץ** שבצידיה[שלט].

נקליטי

נקליטים הם שני מוטות **עצים היוצאין** כשהם מתוקנין **למראשותיו ולמרגלותיו** של המיטה, ונותנין **עץ ארוך עליהן** ומחבר ביניהם, ונותן את הסדינין **עליהם לשמור** על השוכב שם **מפני** הזבובים[שמ].

אין מברכין

אין מברכים **על** הריח של בשמים ומוגמר **בבית האבל**[שמא].

המנחמין

בבית האבל שהמנחמים שהם **קרוביו** באים לנחמו.

[מוליכין[שמב]**]**

אין הקרובים המברים את האבל **מביאין ענינים** של **אוכלין** לסעודת ההבראה של האבל.

אסקוטלא

אסקוטלא היינו **תמחוי** - קערה גדולה[שמג].

פוטרין את הרבים

האבלים פוטרים את הרבים היינו **שאומרים** לרבים **המנחמין** לאחר שעמדו וניחמו אותם 'לכו לבתיכם', ובכך נותנים להם רשות לילך מיד לבתיהם[שדמ], ואינם צריכים להסב עמהם בסעודת ההבראה לברך ברכת אבלים[שמה].

אין מניחין מטה במועד ברחוב

אין מניחים את מיטת המת ברחוב במועד כדי **להספידו**, כדי שלא להרבות את ההספד[שמו].

ולא של נשים לעולם

אין מניחים מיטת אשה שמתה ברחוב לעולם אף שלא במועד, מפני **ששופעות זיבה**, ויתבזו בכך ויש בכך זלזול בכבודם[שמז].

כז:

כליכה

כליכה היינו **מטה של מתים**, העשויה כעין סולם[שמח].

על גבי נדות מתות

היו מטבילין את הכלים שנשתמשו בהן הנדות שמתו **בעודן בחיים**, **שנטמאו בנגיעתן**, **שכן הנדה מטמאה בנגיעתה אדם וכלים** (ויקרא טו יט)[שמט].

והיו נדות חיות מתביישות

הנדות החיות היו מתביישות כיון **שעושין בהן** - בנדות לאחר מיתתן, שמטבילים את הכלים שנגעו בהם, **מה שאין עושין לשאר מתות** שלא היו נדות במיתתן[שנ].

קשה לקרוביו

היה קשה לקרוביו של המת להלבישו **בתכריכין טובים** כיון שהיו יקרים ביותר[שנא].

צרדא

'צרדא' היינו צמח הנקרא 'קנבוס'[שנב].

בר זוזא

'בר זוזא' היינו **הנקנה בזוז**[שנג].

אין מועד לפני חכמים

מה שאמרו שאין מועד לפני חכם, היינו **שיכולין להספידו** כדרך שעושים בחול, כאילו אין זה מועד[שנד].

ציונים והערות

פ"ח ה"י) ובטור ובשולחן ערוך (יו"ד סי' שמ סכ"א) לא נזכר שאפשר להוסיף רק אם כבר שלל. **שכח. והריטב"א** (ד"ה אלא) פירש, שהחמירו בו מפני כבוד אביו ואמו שלא יאחה, אך לגבי תוספת העמידו הדבר על עיקר דינו והחשיבוהו כאילו ניתן לאחותו. **שכט. הריטב"א** (ד"ה ת"ר היוצא) כתב שהוא ממעט בכבוד המת שלא לקרוע עליו, והוא מבזה אותו ואת קרוביו, וגוזל מהם דבר שאין לו תשלומים, ואמרו במסכת שמחות (פ"ט הכ"א) שחמור גזל המת מגזל החי, מפני שהגוזל את החי יכול לפייסו ולהחזיר לו את הגזילה, מה שאין כן בגוזל את המת. **של. שכן** לא יקפיד בכך על האבל שהרי אוהבו הוא, וכדלהלן. נימוקי יוסף (ד"ה ליבו). **שלא. פירשנו** לפי הפירוש השני ברש"י כת"י (ד"ה אם לבו, ד"ה על מטות) וברש"י שעל הרי"ף (שם), וכן פירשו ר"י מלוניל (ד"ה ת"ר) ופסקי רי"ד (ד"ה אין) ונמוקי יוסף (ד"ה ליבו, ד"ה אם). אמנם עיין שם ברש"י כת"י וברש"י שעל הרי"ף (שם) פירוש נוסף, הובא בביאורי הגמרא. **שלב. לפנינו** לא כתוב 'אבל', ובא רש"י לומר שיש להוסיף 'אבל', וכגירסת רבינו חננאל (ד"ה ת"ר אבל) ועוד ראשונים. וביאור הדבר הוא, אבל ההולך בדרך ואירעה לו אבילות בדרכו. רש"י כת"י (ד"ה אבל). **שלג. הביאו** התוספות (ד"ה אם) שני צדדים במה מדובר: א. שמדובר באבילות על אביו או אמו, והתירו לו לסחור עם בני חבורה כיון שהולך בדרך, אך באבילות על שאר קרוביו אינו צריך למעט כלל בסחורה. ב. שמדובר באבילות על שאר הקרובים, וכיון שהולך בדרך ואינו נוהג אבילות כל כך אלא מתנחם יותר, אסור לו להרבות בעסקו יותר מאדם שיושב בביתו ואינו מתנחם, ורק אם אינו יכול למעט יסחור עם בני חבורה ולא לבדו. **שלד. לכאורה** צריך לומר 'להתאבל'. הגהות וציונים. **שלה. רש"י** כת"י (ד"ה ליסב). **שלו. אמנם** רש"י כת"י (ד"ה קרביטיו) פירש, שהן הלולאות [טבעות] שבצידי המיטה שבהן מכניסים את הרצועות. **שלז. במתרגם** (ברש"י) פירש 'חבלים'. **שלח. וכן** כתבו רש"י בסנהדרין (כ. ד"ה דרגש) ותוספות בנדרים (כ. ד"ה ערסא). והקשה הר"ן (סנהדרין כ. ד"ה מאי), שהרי זה אסור מדרכי האמורי ואף יותר חמור. ולכן פירש, שמעמידים מיטה נוספת שאינה לצורך אלא לסימן עושר, להראות שיש להם יותר מכדי צרכם כדי לעשות מיטה שלא לצורך, אלא שבדרך השאלה נקראת בפי כל 'מיטה של מזל טוב'. **שלט. אמנם** ברש"י כת"י (ד"ה דרגש, ד"ה מטה סירוגה) פירש 'דרגש סירוגו מתוכו ומטה סירוגה על גבה', שהדרגש רצועותיו תלויות מבפנים וקושרים אותן במוטות שבצידיו דרך הנקבים שבהם, והמיטה קשירת רצועותיה מבחוץ, שאין נוקבים את המוטות שבצידיה, אלא כורכים את הרצועות סביבות המוטות. **שמ. ורש"י** כת"י (ד"ה מטה שנקליטיה) כתב, שפורס עליהם סדין לשמור על השוכב מפני החמה [וכגון שהיא במקום שזורחת החמה]. **שמא. דהיינו** במוצאי שבת [שיש לברך ברכת הריח על הבשמים. מדרש (שכל טוב בשלח טז)]. רש"י כת"י (ד"ה אין). **שמב. נוסף** על פי כתב יד, ושייך למשנה. דקדוקי סופרים (אות כ). אם לא גירסא זו אין הבנה לדברי רש"י 'מביאין ענינים של אוכלין' שקשורים למשנה. **שמג. ששופך** מן הקדירה לתוכה, וממנה שופך לקערות האכילה שלפני המסובים. רש"י בשבת (מג: ד"ה תמחוי) ובעוד מקומות. ורש"י כת"י (ד"ה לא באסקוטלא) כתב שהוא שולחן קטן יפה. ופירוש נוסף כתב, שהוא כלי מידה שמודדים בו. וראה ברע"ב (מ"ז) כעין פירושים אלו, ושמדובר בשל כסף או זהב. **שדמ. רע"ב** (שם). **שמה. רש"י** כת"י (ד"ה ופוטרין). וראה פירוש אחר בנימוקי יוסף (ד"ה ופוטרין) בשם הראב"ד, הובא בביאורי הגמרא. **שמו. משמע** שאם זה שלא ברחוב ניתן להספיד אף במועד, ואם כן צריך לומר שמדובר בתלמיד חכם שמותר להספידו אף במועד (להלן ע"ב), ומכל מקום ברחוב לא יניחוהו להספידו, כדי שלא להרגיל את ההספד אף במי שאינו תלמיד חכם. רש"ש (ברש"י). אין להרבות בהפסד במועד, כיון שמביאים בכך את הרואים להצטער על המת, ונמצאת בכיה רבה עליו במועד. רבי שלמה בן היתום (ד"ה אין). ור"י מלוניל (ד"ה אין מניחין) כתב, שהבכיה במועד מזיקה לאבלים. **שמז. אמנם** ר"י מלוניל (ד"ה אין מניחין) פירש, מפני כבודם של הנשים החיות, שגנאי להן אם האשה המתה עומדת בתכריכיה בפני האנשים. **שמח. רש"י** כת"י (ד"ה בכליבא). וגרס 'כליבה', עיין תוספות (ד"ה בכליכה). וריבב"ן (ד"ה בכליבה) פירש, שהיא כעין המיטות שלנו העשויות מחבלים. וראה פירוש נוסף בביאורי הגמרא. **שמט. ולכן** היו מטמאים אף את הכלים שלא נגעו בהם לאחר מיתתן. המאירי (ד"ה בראשונה היו מטבילין). **שנ. ובמאירי** (ד"ה בראשונה היו מטבילין) כתב, שנתביישו בכך שגם אם ימותו בנידתן יזכרו בטומאתן. **שנא. שהיו** מוציאים עליהם אלף זוז או יותר. נמוקי יוסף (ד"ה קשה). **שנב. בתוספות** ישנים (יומא עב: ד"ה ואימא) ובתוספות יום טוב (כלאים פ"ט מ"ה) כתבו שהוא מין פשתן. וראה בביאורי הגמרא פירושים נוספים ל'צרדא'. **שנג. שהיה** זול מאד מרוב עביו. ריבב"ן (ד"ה בצרדא) ועוד ראשונים. **שנד. וכן** כתב הנמוקי יוסף (ד"ה אין) 'אין מועד בפני תלמיד חכם, פירוש, שמותר להספידם בחולו של מועד כמו בחול', והיינו שבפני תלמיד חכם הרי זה כאילו אין מועד לענין כל דיני הספד, וראה כמו כן ברבינו יהונתן (ד"ה אין) ובריטב"א (ד"ה אמר רבה). אמנם ברש"י כת"י וברש"י על הרי"ף (ד"ה אין) נתפרשו המילים 'אין מועד בפני תלמיד חכם' בדרך אחרת. ברש"י כת"י מבואר שאין המועד מבטל את כל ענייני ההספד

על לב

מטפח בידיו על החזה כנגד הלב[שנה].

ביד

טיפוח ביד היינו שקופץ יד זו לזו[שנו].

ברגל

מכה רגלו בקרקע[שנז].

מפני הסכנה

שהמקלס בסנדל פעמים שהופך את הסנדל כשחובטו בקרקע ושובר את רגלו[שנח].

ניענע ראשו

אם ניענע האבל ראשו באופן[שנט] שנראה שניחם מעצמו[שס].

לכל אומרים שבו

מה שאמר רבי יוחנן שאומרים לאנשים 'שבו' מלבד לאבל וחולה, היינו כשעומדין לפני הנשיא[שסא].

חבורתא איכא

חבורות הן, חלוקות זו מזו, שאלו קוברין מתים שלהם לבדם, ואלו קוברין מתים שלהם לבדם[שסב].

ולא ישוב עוד וגו'[שסג]

משמע, מכאן ואילך לא יעשה לעולם תשובה[שסד], ו'לא ישוב' היינו שלא ישוב בתשובה[שסה].

כח.

אלא היא

רק ביולדת שמתה מחמת וולד נאמר שאין מניחים את מיטתה ברחוב, לפי שהיא שופעת דם

ציונים והערות

מפני תלמיד חכם, כפי שהוא מבטלם מכל אדם. וברש"י על הרי"ף כתוב שאין מועד מבטל את ענייני ההספד 'בפני תלמיד חכם', כלומר שאין המועד יכול לבטלם [כדין המועד, לבטלם] כשהוא בפני תלמיד חכם, והיינו שאינו עומד בפני תלמיד חכם. וכמו כן מצינו בראשונים שתי דרכים בביאור תיבת 'בפני תלמיד חכם', דרך אחת כפי שנתבאר, על פי רש"י כת"י ורש"י על הרי"ף, ולפי זה אין כוונת רב פפא באמרו 'אין מועד בפני תלמיד חכם' לדין שנאמר בסמוך 'והני מילי בפניו', אלא שבדין 'אין מועד בפני תלמיד חכם' יש תנאי, שיהיה זה 'בפניו'. אמנם בתוספות (מגילה ג: ד"ה אין) משמע ש'בפני תלמיד חכם', ודין 'בפניו' האמור בגמרא, אחד הם, וכוונת רב פפא היא שבפני מיטתו של תלמיד חכם אין מועד, כלומר באופן זה לא נאמרו דיני איסור הספד וקינה במועד. ובענין זה משמע מרש"י כאן, שכתב 'אין מועד לפני חכמים', כשיטה הראשונה, וכפי המבואר בריטב"א (ד"ה אמר רבה) ש'בפני תלמיד חכם' היינו באופן שהנפטר במועד הוא תלמיד חכם, ורק אחר כך נתבאר שדין זה נאמר רק אם הוא 'בפניו', דהיינו בפני מיטתו, כפי שפירש ברש"י כת"י (ד"ה בפניו) [אמנם ראה במאירי (ד"ה תלמיד) שפירש פירוש אחר מהו 'והני מילי בפניו', שכל שהוא ביום המיתה והקבורה נקרא 'בפניו', ושלא ביום מיתה וקבורה נקרא 'שלא בפניו', ולפי פירושו יתכן ש'אין מועד בפני תלמיד חכם' פירושו 'באותו יום', ולא 'בפני מיטתו'].

אחח 18/06/2018
אוצר החכמה

שנה. **כלומר**, כוונת עולא 'על לב' היא לפעולה ממשית שעושים בידים [כמפורש בר"ן (ד"ה אמר עולא)], והיא הכאה על החזה כנגד מקומו של הלב, ואין כוונתו ללב עצמו ובמשמעות של דברים הנוגעים ללב, כגון 'לשים לב' ו'להשיב אל הלב', וכמו שנאמר (ישעיה נז א) 'הצדיק אבד ואין איש שם על לב'.

שנו. **'לקפוץ** את היד' פירושו לסגור אותה, כמו 'ולא תקפוץ את ידך מאחיך האביון' (דברים טו ז), וכמו שפירש ר"א אבן עזרא (שם). ופירש רש"י ש'טיפוח' על מת היינו שקופץ את ידיו זו לזו, ובהגהות וציונים הובאה גירסא ברש"י 'סופק יד זו לזו', כמו שמצינו שעשה בלק בשעת צערו, 'ויחר אף בלק אל בלעם ויספוק את כפיו' (במדבר כד י), ופירש רש"י (שם) שהיכה זו על זו. וכן פירשו תוספות (ד"ה טפוח), שסופק כפיו זו על זו, והביאו ראיה לכך מהירושלמי (הוריות פ"ג ה"א). ואולם במגילה (ג: ד"ה ולא) פירש רש"י שטיפוח הוא הכאה על הלב [והתוספות שם (ד"ה מענות) כתבו, שמכה בידו על ידו השניה או על הירך או על הפנים]. ובביצה (לו:) שנינו שאין מספקין ביום טוב, ופירש רש"י (ד"ה ואין מספקין), על ירך. והקשו תוספות (ד"ה טפוח), שלפי זה 'ויספוק את כפיו' היינו שהיכה בשתי כפות ידיו על שתי ירכיו, והניחו בצריך עיון. וראה בטורי אבן (מגילה ג: ד"ה אבל) שביאר, שמה שפירש רש"י בביצה הוא משום ששם לא מדובר בטיפוח של צער אלא בטיפוח של שמחה, ואין דרך לטפח על הלב מתוך שמחה, אבל הקשה למה לא פירש שהטיפוח המוזכר במגילה הוא כף אל כף, שדרך לעשות כן מתוך צער.

שנז. **ר"ח** (ד"ה אמר עולא) הביא ראיה לפירוש זה מן הכתוב (יחזקאל ו יא) 'הכה בכפך ורקע ברגלך'. ופירש רש"י (שם) שמתוך הפסוק מתברר מה היא ה'רקיעה', שמכה רגלו על הארץ ומרדד את הטיט, והוא דרך אבל.

שנח. **וברש"י** כת"י (ד"ה לא) מבואר יותר כיצד קורה הדבר, שהסנדל עשוי מעץ, וכשאדם מכה בו בקרקע הוא עלול לגלגל אותו ברגלו ולהפכו. אולם הוא גרס בגמרא גירסא אחרת, 'לא יקלס במנעל, אלא בסנדל, מפני הסכנה', וביאר, שהמנעל עשוי עור, והוא דק, ויש לחשוש שמא כאשר יחבוט ברגלו יהיה שם על הקרקע צרור או עצם, שינקוב את המנעל הדק ויכנס ברגלו, אבל בסנדל אין חשש לזה, משום שהוא עשוי עץ, ולכן בסנדל מותר לקלס [ואין לאסור מחשש להפיכתו]. והביא את גירסת ר"ח (ד"ה ת"ר המקלס) 'לא יקלס לא במנעל ולא בסנדל', והטעם, בסנדל מחשש לשבירת הרגל, ובמנעל מחשש לנקב, אולם כתב ששיבוש הוא, שאם כן במה יקלס, הלא כשהוא יחף אין לקלס מקל וחומר, שסכנתו מרובה. אולם תוספות (ד"ה ה"ג - הראשון) ביארו שרק כשהוא יחף מותר, משום שאז הוא נזהר היטב שלא ינזק.

שנט. **מבואר** בשלחן ערוך (יו"ד סי' שעו ס"א) שהוא רק באופן שכך נראה מתוך נענוע הראש של האבל.

שס. **ברש"י** כת"י (ד"ה אבל) ביאר, שנראה כמנחם עצמו ואומר, הלא הכל הולך אל מקום אחד [כלשון הכתוב 'הכל הולך אל מקום אחד, הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר' (קהלת ג כ). וראה שם (ו ו)]. בביאור טעם הדבר שמשנענע ראשו אין המנחמים רשאים לישב אצלו, מצינו שתי דרכים, יש מפרשים שכשהאבל מנענע ראשו הוא פוטר את המנחמים ומראה להם שאין רצונו שישבו עימו עוד [כן פירש בנמוקי יוסף (ד"ה אבל). ובהלכות הרי"ץ גיאת (שערי שמחה, הלכות אבל עמ' רכ ד"ה כיון) כתב בשם רב האי גאון שנענוע הראש היה סימן שבו היה האבל פוטר את המנחמים כשנצרך לנקביו או לדבר אחר, וכן כתב בספר הערוך (ערך נע - השני). והלבוש (יו"ד סי' שעו ס"א) פירש, שכשהאבל מנענע ראשו לפטור את המנחמים, הוא מראה שהוא רוצה להתנחם בהתבודדותו], ויש מפרשים שאין כוונת האבל לרמוז להם שאינו רוצה בישיבתם, אלא שעל המנחמים להיזהר ולשים לב וכשהם מבחינים שאין צורך בהם או שישיבתם כבדה עליו, ילכו להם [כך מבואר מדברי הרמב"ם (אבל פי"ג ה"ג), שכתב שהטעם שאינם רשאים להישאר לשבת עם האבל, הוא כדי שלא יטריחוהו יותר מדי, וכן מפורש במאירי (ד"ה מטכסיסי)]. וכמו כן בדברי רש"י כאן, יש מקום לפרש שבנענוע הראש ניכר למנחמים שהאבל כבר התנחם מעצמו ואינו זקוק עתה למנחמים, אולם הב"ח (יו"ד סי' שעו ס"ב) פירש בדעת רש"י שמשמעות הנענוע היא לומר שהוא מנוחם מעצמו ורוצה שילכו להם.

שסא. **הגמרא** הביאה את דברי רבי יוחנן ש'הכל חייבין לעמוד מפני נשיא חוץ מאבל וחולה', ומיד אחר כך הביאה מאמר נוסף שלו, 'ואמר רבי יוחנן, לכל אומרים להם שבו חוץ מאבל וחולה', ורש"י כאן פירש ששני המאמרים מחוברים זה לזה, ורבי יוחנן בא ללמד דין נוסף בעמידה מפני נשיא והחילוק שיש בו בין אבל וחולה לשאר העם. וכן פירש גם הרמב"ם (אבל פי"ג ה"ה), שכתב, 'הכל חייבין לעמוד מפני נשיא חוץ מאבל וחולה, ולכל העומד מפניו אומר לו שב חוץ מאבל וחולה', וכמבואר בכסף משנה (שם). וראה ברש"י על הרי"ף (ד"ה ואמר) שבו מפורש ששני המאמרים מחוברים, שכתב 'ואמר רבי יוחנן הכל עומדין מפני נשיא, שנכנס לבית המדרש, ואין יושבין עד שאומרים להם שבו. חוץ מאבל וחולה שאין צריך לומר להם'. אולם תוספות ותוספות הרא"ש (ד"ה לכל) והטור (יו"ד סי' שעו) פירשו שהמאמר השני אינו מדבר דווקא על עמידה מפני נשיא, אלא על כל מי שעמדו מפניו כדי לכבדו, שראוי לו לומר להם שבו, פרט לאבל וחולה שאין לומר להם כך [וראה ברמב"ם מהדורת פרנקל (שם) גירסא אחרת, 'ולכל העומד מפניו אומר אדם שב', כדעת הטור]. וראה ברי"ף שכתב במאמר השני 'אמר רבי יוחנן', ולא 'ואמר'. לפי שיטת רש"י הטעם שהנשיא אומר 'שבו' הוא מן הדין המבואר בברייתא (הוריות יג:), שכשהנשיא נכנס כל העם עומדים ואינם רשאים לשבת עד שיתן להם רשות, והתחדש כאן שאבל וחולה פטורים מקימה זו [ראה בביאורי הפשט טעמים לכך], ולכן אם עמדו יכולים לחזור ולשבת אף בלי רשות, וכמבואר בתוספות ובגליוני הש"ס (ד"ה לכל). אמנם הרמב"ם פירש שהטעם לכך שלאבל וחולה אין הנשיא אומר 'שבו' אף אם קמו לכבודו, הוא משום שמשמע שֵׁישבו באבלם ובחוליים, כלומר שימשך האבל והחולי [וטעם זה יתכן גם לפי רש"י]. וראה מה שביאר המשנה כסף (אבל פי"ג ה"ה) בחילוק בין פירושו ובין פירוש תוספות. אולם לפי השיטה הסוברת שבמאמר השני לא מדובר בנשיא, הטעם לאמירת 'שבו' הוא משום דרך ארץ, כמבואר בקיצור שו"ע (סי' רז ס"ג), והטעם לכך שאין אומרים כן לאבל וחולה הוא כפירוש הרמב"ם [כמו שכתב בתוספות הרא"ש (ד"ה לכל)], או בפשטות משום שאינם צריכים רשות [כמו שכתבו תוספות (ד"ה לכל) ורש"י כת"י (ד"ה ואמר - השני). וראה שם שהקשה מה החידוש בזה, וראה בגליוני הש"ס (ד"ה לכל) שתירץ]. אמנם ראה ברש"י כת"י (שם) וברש"י על הרי"ף (ד"ה חוץ) שהובאה גירסא 'איכא דאמרי אמר רבי יוחנן לכל אומרים' וכו' [ולפי גירסא זו רבי יוחנן אמר מאמר אחד בלבד, אשר כלולים בו שני הדברים, אלא שלפי הלשון הראשון הוא אמר במפורש שאבל וחולה אינם צריכים לעמוד, ולפי ה'איכא דאמרי' הוא אמר במפורש שאינם צריכים רשות לשבת], ולבסוף כתב 'ורב אלפס לא פירש כן, דלפי גירסתו תרי מילי נינהו, דאבל אינו חייב לעמוד, ואם עמד אין אומרים לו שב'. וראה רבינו יהונתן (ד"ה לכל) שפירש את דברי רבי יוחנן 'לכל אומרים שבו' בדרך אחרת לגמרי, ולפיה הם כלל אינם שייכים לענין העמידה לכבוד מישהו.

שסב. **אנשי** העיר נחלקו לחבורות, שאין אנשי חבורה זו מתעסקים במתי חבורה זו, שכל חבורה וחבורה יש להם בית הכנסת בפני עצמם. רש"י כת"י (ד"ה חבורתא). ואולם הטור (יו"ד סי' שמג) והר"ן (ד"ה רב) פירשו שלא נחלקו לחבורות נפרדות, אלא שחילקו ביניהם את ההתעסקות בצרכי המתים על ידי חלוקה למשמרות, שיהיו אלו מתעסקים בצרכי המתים שבוע אחד ואלו שבוע אחר [או אלו יום אחד ואלו יום אחר], ובאופן זה אין אסורים במלאכה אלא בני החבורה שמשמרתם היום.

שסג. **בגמרא** אמרו 'בכו בכו להולך אמר רב יהודה להולך בלא בנים. רבי יהושע בן לוי לא אזל וכו' דכתיב 'בכו בכו להולך', 'כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו', רב הונא אמר זה שעבר עבירה ושנה בה'. ושתי דרכים יש כיצד לקרוא את דברי הגמרא: א. המילים 'כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו' הן סיום הפסוק שהובא כטעמו של רבי יהושע בן לוי [וראה באלשיך (ירמיה שם) כיצד מתבאר סוף הפסוק לפי דבריו]. ב. המילים 'כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו' הן תחילת דברי רב הונא, שמהן הוא לומד את דרשתו, ואילו רבי יהושע בן לוי, כמו רב יהודה, הביא רק את תחילת הפסוק, 'בכו בכו להולך'. וברש"י כאן מבואר כדרך השניה, שמילים אלו הן מדברי רב הונא, ולכן בדיבור המתחיל כתב רש"י 'ולא ישוב עוד', שכן אם מילים אלו לא היו מדברי רב הונא, הדיבור המתחיל היה צריך להיות 'זה שעבר עבירה', וכדומה. על פי הגהות יעב"ץ (ברש"י). ואולם הבארות המים (ברש"י) אכן הגיה בדיבור המתחיל 'שעבר עבירה ושנה ולא ישוב עוד וגו' משמע מכאן ואילך' וכו'. וראה בריטב"א (ד"ה אמר רב) שכתב שאין לגרוס בגמרא כגירסת הספרים, 'רב הונא אמר', שמשמע שרב הונא בא לחלוק על רב יהודה ורבי יהושע בן לוי, אלא יש לגרוס 'אמר רב הונא', שלא בא רב הונא לחלוק, אלא להוסיף עוד פירוש בפסוק. ומשמע מרש"י כאן [על פי מה שנתבאר, שלדעתו המילים 'כי לא ישוב עוד' הן תחילת דברי רב הונא] שהוא גרס כגירסת הריטב"א, משום שלפי גירסתנו ['כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו, רב הונא אמר'] קשה לומר שכך מתחילים דברי רב הונא, אך אם גורסים 'אמר רב הונא' הלשון מתיישבת היטב.

שסד. **אמנם**, ראה שפתי חיים (מועדים ח"א עמ' כא-כב), שאין הכוונה שאינו יכול לחזור בתשובה, אלא שאינו מתעורר מעצמו להרהר בתשובה, כיון שאינו חש כלל שיש עוול במעשיו, ולכן אין עוד תקוה שיחזור בתשובה, אלא על ידי התעוררות מבחוץ מתוך עונשי פורענויות ויסורים שיזעזעוהו ויביאוהו להרהור תשובה. וראה מה שנתבאר במכתב מאליהו (ח"ב עמ' פד) בענין תשובת השונה בחטאו.

שסה. **ראה** שפת אמת ביומא (פז. ד"ה האומר) שפירש בדעת רש"י שם (ד"ה כדרב), שעל השונה בחטאו אמרו בגמרא שם שאין מספיקין בידו לעשות תשובה. אמנם, ראה לחם משנה (תשובה פ"ד ה"א) שפירש בדעת הרמב"ם (שם) שהאומר 'אחטא ואשוב', אין הקדוש ברוך הוא מספיק בידו לעשות תשובה מפני גודל חטאו, ונועל ממנו דרכי התשובה, אולם פעמים שאדם כזה יתעורר ויעשה תשובה, ותועיל לו [כמפורש ברמב"ם (שם ה"ו)], אבל השונה בכך גרוע יותר, שמלבד מה שהקדוש ברוך הוא לא יספיק בידו לשוב, גם הוא לא יתעורר לעשות תשובה, כיון שנעשתה לו כהיתר.

מן המקור גם לאחר מיתה[שסו], ואם יארע כן בעת שיניחוה ברחוב, תבוא לידי בזיון[שסז], ולא במתה שלא מחמת לידה, שאין לחשוש לזיבת דם.

מת פתאום

שלא חלה קודם לכן[שסח].

מחמשים שנה

ולמעלה[שסט].

והאי דלא חשיב ליה

וזה שהברייתא לא מנתה שנים אלו **בהדי כרת** - בכלל השנים שחייבי כרת מתים בהן.

כרת דיומי

אף שהגיע לשישים, אין לדעת אם לא ימות במיתת כרת של ימים, דהיינו **שמא ימות מיתה חטופה**[שע].

פלגא

חצי דבר ודאי יש בידי, **דמכרת דשני** - שממיתת כרת של שָׁנִים, **מיהא פלטי לי** - על כל פנים ניצלתי.

מנמנם

גוסס[שעא].

לימא מר

אֱמוֹר נא **למלאך המות, דלא לצעורי** - שלא יצער אותי[שעב].

שושביניה

אוהבו **דמלאך המות** ורגיל אצלו[שעג].

דאימסר מזליה

'אימסר מזליה' היינו **איתרע מזליה** - הורע מזלו[שעד].

ליתחזי לי מר

בתר - לאחר מיתה.

מר לאו אדם חשוב

וכיון שאתה אדם חשוב, **לימא ליה מר** - אֱמוֹר לו אתה[שעה].

ספין רקיע

'רקיע' פירושו **מתוקן**[שעו], והיינו מי נחשב אצלו[שעז] מתוקן בכדי **למיבעי מיניה** - לבקש ממנו.

ביעתותיה

גדולים הם הבהלה והפחד מפניו **דמלאך המות**[שעח] בשעת הוצאת הנפש, ולכן, אף על פי שלא ציערני, לא הייתי רוצה לחזור ולחיות בעולם הזה, שלא למות שוב על ידו[שעט].

רגליה דבר נחמן

למיהוי - להיות **נשיא**[שפ].

אמאי לא מרחם

מדוע לא תרחם עלי ותתן לי את נפשך, ולא תטריחני לבוא כמה פעמים, כיון **דמתפקדנא למייתי ליה למר בההוא עלמא** - שנצטויתי להביאך לעולם הבא[שפא].

אחוי ליה שוטא דנורא

הראה מלאך המות לרבי חייא שוט של אש, ועל ידי זה **ידע דהוא מלאך המות**, ולא אדם כפי שהיה נראה[שפב].

כח:

מתניתין

דברי המשנה **בלא פירוש**[שפג].

לחבילא

'חבילא' מלשון **חבלא** - משכון[שפד].

גוד גרמא מכלא

נפלו עצמות הלחיים, הלסתות.

נהמו מיא לאנטיכי

כלומר, **הדרי מיא למפרע** - חוזרים המים לאחור, **כלפי למעלה**[שפה].

שייול איצטלא דמלתא

כלומר, **יפה המיתה כמלבוש של מילת** - משי[שפו].

דשלימו זוודיה

מי שכלו לו מזונותיו, כלומר, **שהוא עני**.

עטוף

'עטוף' הוא **לשון חושך**, כלומר, התעטפו בחשכה לאות אבל[שפז].

ציונים והערות

[שסו] **רש"י** כת"י (ד"ה אלא). [שסז] **על פי** נמוקי יוסף (לעיל כז. ד"ה מפני). [שסח] **מבואר** במדרש (ב"ר סה ט) ובריטב"א (ד"ה מאי), שהטעם שטוב לאדם לחלות קודם מיתתו הוא כדי שחליו יהיה לו להתראה לפקח על ענייניו ולצוות לביתו, וכתב הריטב"א שחמישה ימי חולי [ראה להלן בברייתא] הם השיעור הראוי, שיש בהם מספיק פנאי לכך. [שסט] **ראה** בהגהות יעב"ץ (ד"ה מחמשים) שהסתפק, האם בדברי הברייתא 'מת בחמשים שנה זו היא מיתת כרת' נכללת גם מיתה קודם חמישים, או שמא מיתת כרת היא דווקא בין חמישים לשישים. ואמנם, כן כתב הסמ"ג (לאוין קט) 'כרת הוא שנענש מיתה בין חמשים שנה לששים שנה'. אולם במסכת שמחות (פ"ג ה"ח) מפורש 'מת פחות מחמשים מת בהכרת' [עיי"ש כמה שינויים מהברייתא שהובאה בגמרא]. וראה לשון תוספות (שבת כה. ד"ה כרת) 'כרת, שאינו מגיע לששים שנה'. [שע] **שמיתה** פתאומית נקראת גם היא 'כרת', וכמפורש במסכת שמחות (פ"ג ה"י) 'רבי חנינא בן אנטיגנוס אומר, זקן שאכל את החלב או שחלל את השבת מת בהכרת, וכי מה מודיענו שמיתתו בהכרת, אלא שמת לשלשה [ימים] מת בהכרת', דהיינו כל שלא חלה ארבעה ימים קודם למיתתו. ומתוספות (שבת כה. ד"ה וכרת) נראה שגרסו כך בברייתא שהביאה הגמרא כאן 'מת ביום אחד מיתה של זעם, שנים מיתה של בהלה, שלשה מיתה של כרת'. וכן מבואר ברש"י כת"י (ד"ה מכרת), שפירש שהכוונה היא גם לשאר המיתות הרעות התלויות בימים, שהוזכרו בברייתא לעיל, דחופה, דחויה, וכו'. [שעא] **ופירש** רבינו שלמה בן היתום (ד"ה מנמנם), ש'מנמנם' היא לשון כבוד ל'גוסס' [וראה כמו כן ברש"י כת"י (ד"ה דקא)]. שמכיון שהצדיקים אפילו במיתתם קרויים חיים (ברכות יח.), ואין זו לשון כבוד לומר עליהם לשון מיתה, ובמקום זה אומרים בלשון כבוד 'שכיב', כלומר 'שָׁכַב', כמו כן אומרים נמנום במקום גסיסה. [שעב] **ברש"י** כת"י (ד"ה דלא) כתב 'דלא ליצערן יותר מדאי'. [שעג] **על פי** רש"י בכתובות (עז: ד"ה שושביניה) לגבי רבי חנינא בר פפא. ורש"י כת"י (ד"ה ומר) כתב, 'הלא אתה מכירו', והוסיף, שמלאך המות היה רגיל ביניהם [וכן מובא במסכת חגיגה (ד:), שמלאך המות היה רגיל אצל רב ביבי בר אביי]. ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה שושביניה) כתב, שתרגום הפסוק (שמואל ב' יג ג) 'ולאמנון רֵעַ', הוא 'ולאמנון שושבינא'. [שעד] **רש"י** פירש שאין כוונת 'אימסר מזליה' שאני מסור בידו של מלאך המות, אלא ש'הורע מזלי', והוא כעין המבואר בגמרא (שבת לב.) בטעם מה שאמרו במשנה שם 'נשים מתות בשעת לידתן על שאינן זהירות בנדה בחלה ובהדלקת הנר', שהוא על דרך 'נפל תורא חדד לסכינא' וכו', ופירש רש"י (שם ד"ה נפל, ד"ה אגב סוטרא, ד"ה אגב בזיוני), שאם שור שעומד לשחיטה נפל לארץ, הכל אומרים חדדו את הסכין עד שלא יקום ויהא טורח להשליכו שוב, כך כל זמן שאדם בריא, פעמים שזכויותיו מגינות עליו ואין כח במקטרג להזכיר את עונו, אבל כאשר כבר הורע מזלו והוא נתון בסכנה, כגון יולדת, אזי 'הורע מזלה וחשיבותה וחדלו פרקליטין שלה', והיא נידונית על עבירות ישנות שבידה [ועל דברי הגמרא (שם נג:) שלאדם יש מזל, פירש רש"י (שם ד"ה מזליה) שמזל היינו 'מלאך שלו ומליץ עליו']. [שעה] **רש"י** בא לומר שכוונת רבא באמרו 'מר לאו אדם חשוב' אינה שמשום כך ודאי לא יצער אותך מלאך המות, ואין צורך לבקש על הדבר, אלא בדומה למה שאמר רב שעורים לרבא, שתמה על שאינו רוצה לומר זאת למלאך המות בעצמו, ואמר לו, כיון שאתה שושבינו אמור לו אתה [כפי שפירש שם רש"י כת"י (ד"ה ומר)]. וכן מפורש ברש"י על עין יעקב (ד"ה מר). [שעו] **ברש"י** כת"י (ד"ה ומאן רקיע) הוסיף, שהוא מלשון 'רקועי פחים' (במדבר יז ג). הפחים המרוקעים הם פחי מתכת [נחושת] שרוקעו עד שנעשו דקים [רש"ר הירש (שמות לט ג)], וריקועם הוא תיקונם והכנתם. וכמו כן פירש רבינו שלמה בן היתום (ד"ה רקיע) שהוא מלשון ריקוע, כמו 'וירקעו את פחי הזהב' (שמות לט ג), אך ביאר ש'רקיע' הוא 'פשוט, שאין בו עקמומיות, והוא צדיק'. ופירוש נוסף כתב ברש"י כת"י (שם), ש'מאן רקיע' הוא מלשון גובה [כמו 'רקיע השמים' (בראשית א כ)], כלומר מי גבוה בעיניו. ובדומה לזה, גם תוספות הרא"ש (ד"ה מאן) פירש שהוא לשון שמים, וביאר שהכוונה היא למשה רבינו, מי חשוב כמשה, שנקרא ספון, כמו שנאמר (דברים לג כא) 'כי שם חלקת מחוקק ספון', ונקרא 'רקיע' על שם שעלה לרקיע, ואף הוא נתיירא מן המיתה [ראה במדרש (במדב"ר כג ה)], כל שכן אני. [שעז] **ברש"י** כת"י (ד"ה ומאן רקיע) כתב 'מתוקן אצלו'. [שעח] **רש"י** פירש ש'נפיש ביעתותיה' היינו פחדו של מלאך המות, ולא פחדיו של העולם הזה, כמו שנראה מפירושו של רבינו שלמה בן היתום (ד"ה ביעתא), שאמר רב נחמן, גם אם היה ניתן לי לחזור לחיות בעולם הזה לא הייתי רוצה, משום 'שרבות אנחותיו ואימותיו ובעתותיו'. [שעט] **רש"י** כת"י (ד"ה כמשחלא). [שפ] **מלשון** רש"י כאן משמע שהוא מפרש שרגלו של רב הונא בר נתן דוחקת להיכנס לכהונת הנשיא, אולם ברש"י על עין יעקב (ד"ה דקא) גרס 'דקא דחקת', כלומר, אתה רב אשי, בהמשך מלכותך הנך דוחק את רגליו של רב הונא בר נתן מלהיות נשיא [ואם זו היתה כוונת רש"י כאן, היה לו לומר 'מלמיהוי נשיא']. [שפא] **רש"י** על עין יעקב (ד"ה אההוא). [שפב] **וראה** ענף יוסף (ד"ה אההוא) שביאר בדרך אחרת מדוע הראה לו שוטא דנורא. [שפג] **בקול** יהודה (ד"ה משנה) ביאר, שיש לגרוס 'בל"א', בראשי תיבות, ומשמעו 'במתניתין לקמן איתא פירוש', כלומר, להלן יתבאר במשנה מהו 'מענות', וכפי שכתב רש"י על הרי"ף כאן (ד"ה קינה) 'קינה ועינוי מפרש בסמוך'. ובהגהות וציונים הביא דברי המראה אש (ברש"י), שאלו דברי הגליון, ובמקור היה זה 'בר"א פירוש' שהוא ראשי תיבות 'ברב אלפס פירש', ופירושו שברש"י על הרי"ף יש פירוש על דברי המשנה, והמדפיסים טעו והחליפו הרי"ש בלמ"ד, והכניסו הדברים כאילו הם חלק מדברי רש"י. [שפד] **כלומר**, אוי למשכון שנדרש לבעליו. וכן כתב רבינו חננאל (ד"ה נשים), ש'חבלא' היינו משכון. וכלשון זו מצינו בתורה (דברים כד יז) 'ולא תחבול בגד אלמנה', שפירושו, לא תקח את בגדה כמשכון. ורש"י בכת"י (ד"ה ווי) פירש, אוי למשאוי זה שנושאים את המת לקבורה, והוא מלשון 'חבילה'. [שפה] **כתב** המהרש"א (ח"א ד"ה גוד), שפירוש רש"י אינו מובן לו, ומורה על פירוש הערוך [יובא להלן]. ובאבני שיש (לאטמאן, ברש"י) ביאר ברש"י, ש'אנטיכי' כוונתו לשם נהר, ומשמעו, שהמים עולים כלפי מעלה ושבים למקורם. והילקוט הגרשוני (בביאור המאמרים על נשי שכנציב אות ב) ביאר ברש"י בדרך משל, שהאדם שנפטר לבית עולמו, אין הוא יכול ליזון ממזון גשמי, שהרי כבר נפלו לחייו ושיניו, ולכן צריך הוא להביא מזון רוחני, מים של תורה, לתוך כלי בעולם הזה, בשביל שיזון ממנו לעולם הבא. וזהו שכתב רש"י שחוזרים המים כלפי מעלה, שאחר מיתת האדם, עולים המים של תורה ששתה ולמד בעולם הזה, כלפי מעלה, לעולם הבא. ובבארות המים (ברש"י) ביאר בדבריו, שהולך על אדם שמת מחמת כחישותו, שבלטו עצמות הלחיים שלו כלפי חוץ, ואינו יכול להחזיק המים במעיו ועולים המים מתחתית הגוף חזרה אל פיו, וכמו באנטיכי, שהיא יורה שיש לה שני חלקים, והמים נמצאים בחלקה העליון. והערוך (ערך גד - ג) פירש בפירושו הראשון כפירוש רבינו חננאל (ד"ה פירוש גוד), שהיו אומרות, כאשר מושכים המאכל מפי החולה, יתחמם גופו מאוד, ויחמו מי רגליו מאוד, כמו המים הנמצאים באנטיכי, שהיא כירה חמה מאוד. ובאיי הים (ד"ה גוד) ביאר באופן אחר. [שפו] **ו'שיול'** היינו גולל, מצבת הקבר, שכך היתה נקראת בפי נשות שכנציב. רש"י כת"י (ד"ה שיול). והערוך (ערך שיול) פירש 'שיול' בלשון שאול. עוד פירש רבינו חננאל (ד"ה פי' שיול), שמי שאין לו בגדים נאים ללבוש, 'שיול איצטלא מילת', ילך וישאל בגדים 'לבר חורין דשלימו זוודיה', מבן טובים ששלמו ימיו, שכבר מת. [שפז] **על פי** רש"י כת"י (ד"ה רהיט) והגהות

אוצר החכמה 18/06/2018

אזנגי

[illegible], כלומר, במקום סחורתם וקניינם[שפח].

מוסא

מותו כמות כל אדם, כלומר, כל אדם מת.

(מרעא סבילא) מרעין סיבולייא

(האיסורין הן בבית) [היסורין הם ריבית[שפט]], כלומר, היסורים הרעים הם כריבית על ההלוואה.

דידל ידלוניה

מי שיגביה, יגביהוהו, כלומר, מגביהין בהספד למי שמגביה קולו להספד אחרים.

מטריח רבותיו

שהטריח את החכמים שבאין לנחמו.

משמרתו

ביטל המשמרת שהושיב ירבעם לשמור, שלא ליתן לעם לעלות לרגל[שצ].

מעמד במרכבה

היה מתחזק לעמוד במרכבתו, בשביל שלא יכירו ישראל במכתו וינוסו ויכשלו[שצא].

ינחם' אבלים משמע

ומכך משמע לכאורה, שמנחמין יושבין בראש, ולא האבל.

סרוחים

לשון רבים, והיינו המנחמים אותו[שצב].

לפתוח בראש

ראשון הוא הכהן לעלות ולקרות בספר תורה.

ולברך

וראשון הוא לברך ברכת המזון.

כט.

כפיטורי בפי ושט

כחבל שיש בו קשר, ויוצא בקושי מן התורן אשר הוא מושחל בו[שצג].

פיטורי

'פיטורי' היינו חבלים שקושרין בהם שתי ספינות ביחד[שצד].

ילכו מחיל אל חיל

'מחיל אל חיל' היינו שילכו מבית המדרש לבית הכנסת ומבית הכנסת לבית המדרש, אחר, כלומר, ולאחר מכן זוכים לאמור 'יראה אל אלהים בציון'.

ומסיים רש"י בתפילה, כן יזכנו אל עליון לראות בזיו השכינה.

הדרן עלך ואלו מגלחין
וסליקא לה מסכת מועד קטן

ציונים והערות

מהר"ב רנשבורג (אות ג). **שפח.** על פי הערוך (ערך זנגא). ורש"י בכת"י (ד"ה אזנגי) פירש, שבאחריתם של הסוחרים ניכר האם עשירים הם או לא. ובספר המשביר (ערך זנג - ג) הביא פירוש ברש"י, שהוא מלשון קינה והספד [והוא על דרך דברי רש"י בכת"י, שבזמן קינתם באחריתם, ניכר אם עשירים הם], או מלשון קן ציפור. ודחה פירושים אלו, וכתב שיש לגרוס ברש"י ובערוך 'קנייניהם' ולא 'קיניהם', והולך על סחורתם ומקחם. **שפט.** שינוי הנוסחא הוא על פי ההגהות וציונים. ובהגהות מהר"ב רנשבורג (אות ה) תיקן הגירסא 'היסורין הם בבית', שהיסורים שעובר האדם הם בפנים, שאינם נכרים, אף שמיתתו שלימה כשאר אנשים. **שצ.** משמע מרש"י כאן שהולך על משמרתו שלו, שביטל משמרתו שהיה ממונה למנוע מן העולים לעלות לרגל, ועלה הוא עצמו לרגל. ורש"י בכת"י (ד"ה שביטל) פירש שעלה לרגל, וביטל גדולתו, שלא חשש כפי שחשש אביו שימרדו בו מפני שיראו את מלכי בית דוד יושבים בעזרה בעוד הוא עומד, שאין היתר ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד. ולפי זה מה שאומר להלן שביטל פרדסאות, אין הכוונה למשמרתו שלו, אלא שביטל את כל ענין המשמרות לגמרי. וכתב העיון יעקב (גיטין פח. ד"ה כא), שאף שדורשת הגמרא (גיטין שם) מדברי הפסוק על הושע בן אלה 'ויעש הרע בעיני ה', רק לא כמלכי ישראל אשר היו לפניו', שביטל את המשמרות שהציב ירבעם, מכל מקום אפשר לומר שביטלם אביה, אולם לא היה בכוחו לבטלם ביטול גמור אלא רק על ידי הושע בן אלה שהיה מלך.

שצא. על פי רש"י על הפסוק (מלכים א' כב לה). **שצב.** רש"י לומד מכך שהוא לשון רבים, שמדבר על המנחמים, ובכתובות (סט: ד"ה נעמה) פירש 'גדולים הבאים לנחמו', ש'סרוחים' היינו גדולים. **שצג.** ורבינו שלמה בן היתום (ד"ה אמ') הביא פירוש נוסף, כצפירי עיזים בשעת לידתם, שרחמן צר ויוצא הולד בקושי רב. והר"ן (ד"ה כציפורן) גרס, 'כציפורן' התקועה בפי הושט. **שצד.** שיש מקומות באוקיינוס שאי אפשר לברזל לעבור בהם, וקושרים קרשי הספינות העוברות שם בעזרת חבלים, ותוקעים את החבלים בדוחק רב, שעוביים בדיוק כמידת הנקב. ו'פיטורי' תרגומו חבלים, ו'ושט' היינו חור עגול בעץ, שדומה הוא לפי הושט שבגוף. רש"י (ברכות ח. ד"ה כפיטורי - ד"ה בפי).

18/06/2018

ביאורי התוספות

✻

ביאור מקיף ומשולב
לכל דברי התוספות

[ב.] **משקין בית השלחין.** שדה שאינה מסתפקת במי גשמים וצריך להשקותה תמיד, ואם אין משקין אותה תדיר נפסדת, והלכך משקין אותה בחוה"מ, ומשום פסידא שרו ליה רבנן כדאמרינן בפ' אין דורשין (חגיגה דף יח. וסס) תניא אידך, ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך, מה שביעי עצור אף ששה עצורים, אי מה שביעי עצור מכל מלאכה אף כל ששה עצורים מכל מלאכה, תלמוד לומר השביעי ה"א יתירא, השביעי עצור מכל מלאכה ואין הששה עצורים מכל מלאכה, הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים, ללמדך איזה יום אסור ואיזה יום מותר, איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת:

וחוטטין אותה. שאם נתמלא הבור מותר לחטוט להעמיקו שהעפר תיחוח, אבל לחופרה בתחילה שהקרקע קשה לא, משום דאיכא טירחא יתירא:

ומציינין. דליכא טירחא:

ויוצאין על הכלאים. מצוה הוא לצאת, כדאמרינן בגמ'. ולא דמי להני אחריני דקתני ומתקנין, דהאי חובה הוא, כדמוכח בגמרא:

משקין בית השלחין:

התוספות באים לבאר, מדוע מותר להשקות בית השלחין במועד, הרי חול המועד אסור במלאכה, ומדוע התירו להשקות בית השלחין.

וביארו שבית השלחין פירושו **שדה שאינה מסתפקת במי גשמים, וצריך להשקותה תמיד,** בנוסף למי הגשמים, **ואם אין משקין אותה תדיר,** אז השדה **נפסדת, והלכך,** כיון שאם לא ישקוה תופסד, לכן **משקין אותה בחוה"מ,** דאף שחול המועד אסור במלאכה, אבל **ומשום פסידא, שרו ליה רבנן,** כלומר כדי שלא יהיה הפסד, התירו לו חכמים להשקות, ולכאורה הדבר תמוה, וכי מפני הפסד ממון מתירים לו דבר האסור, ע"ז מביאים התוספות **כדאמרינן בפ' אין דורשין** (חגיגה דף יח.) שם מבארת הגמ' את מקור איסור מלאכה בחול המועד, ואומרת שם הגמ' 'דחולו של מועד אסור בעשיית מלאכה מנהני מילי', ומביאה שם הגמ' כמה ברייתות הדורשות מן הפסוקים איסור מלאכה בחוש"מ, ולאחר מכן מביאה הגמ' שם **תניא אידך** כלומר למדנו ברייתא אחרת הדורשת מהפסוק הנאמר בפרשת ראה (דברים טז) **'ששת ימים תאכל מצות, וביום השביעי עצרת לה' אלקיך'** וסיום הפסוק 'לא תעשה מלאכה', ודורשים חז"ל **מה שביעי עצור,** כמו שהיום השביעי של פסח עצור ממלאכה, ופרש"י שם 'כדכתיב בהאי קרא גופיה, לא תעשה מלאכה'. **אף ששה** ימים הראשונים של פסח **עצורים** ממלאכה, ופי' שם [הטורי אבן] שהלימוד הוא לפי הכלל ש 'וי"ו מוסיף על ענין ראשון', כיון שלא כתוב 'ביום השביעי עצרת' אלא 'וביום השביעי עצרת', הרי הוי"ו מוסיף ומחבר את יום השביעי לששה ימים הקודמים לו, לומר שדינם שוה, כשם שיום השביעי אסור במלאכה, כך גם ששה ימים הקודמים אסורים במלאכה[א], ממשיכה הברייתא, אם אמרנו שמשוים את הששה ימים ליום השביעי אם כך **אי מה שביעי, עצור מכל מלאכה,** שהרי הוא יום טוב אם כן נלמד מזה **שאף כל ששה** הימים הקודמים, שיהיו **עצורים מכל מלאכה,** ונאמר שחולו של מועד אסור לגמרי במלאכה כמו יום טוב, **תלמוד לומר השביעי,** ומבארים התוספות שהלימוד הוא **מה"א יתירה,** כלומר שהרי היה יכול לומר 'וביום שביעי עצרת' ולמה כתוב השביעי, אלא שמשמעות הה"א המיותר, הוא לומר ה'שביעי המיוחד והידוע והשונה משאר ששת הימים, כלומר דוקא היום ה'שביעי ולא הימים האחרים לומר לך **השביעי עצור מכל מלאכה ואין הששה עצורים מכל מלאכה,** כלומר אמנם הששה ימים אסורים במלאכה, אבל לא מכל מלאכה, כלומר יש מלאכות המותרות, וישנם מלאכות האסורות, א"כ אני יודע שחוה"מ אסור בחלק מהמלאכות, אבל איני יודע מהפסוקים איזו מלאכה אסורה, ואיזו מלאכה מותרת, ע"ז אומרת הברייתא **הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים** ופירש שם רש"י כלומר, מאחר שאמר לך הכתוב, שהם עצורין ממלאכה, ולא בכולן, ולא פירש אי זו המותרת, ואי זו אסורה, דע וראה שלא מסרן אלא לחכמים היודעים להבין על איזהו להטיל ההיתר, ועל איזו להטיל האיסור, **ללמדך, איזה יום אסור, ואיזה יום מותר,** ופי' שם רש"י איזהו יו"ט על פי קידוש הראייה ואסור בכל מלאכה, ואי זהו חולו של מועד שאינו אסור בכל מלאכה, ועל חולו של מועד יגידו לך, **אי זו מלאכה אסורה, ואי זו מלאכה מותרת** ופי' שם רש"י אי זו מלאכה אסורה - דבר שאינו אבד, ואי זו מלאכה מותרת - דבר האבד. א"כ נתברר לנו שמלאכה, במקום פסידא, כלומר שאם לא יעשנה יהיה הפסד, והוא הנקרא 'דבר האבד', מלאכה כזו לא אסרה תורה בחולו של מועד[ב].

וחוטטין אותה:

שאם נתמלא[ג] **הבור,** עפר שנפל לתוכה, מותר **לחטוט,** כלומר לנקות ולהוציא את העפר, ועי"ז **להעמיקו** את הבור, ואין בזה טירחא יתירא **שהעפר תיחוח,** ובקלות אפשר להוציאו, **אבל לחופרה** את הבור **בתחילה,** כיון שהקרקע קשה **לא** התירו, **משום דאיכא טירחא יתירא,** ובזה לא התירו חכמים כמו שמפורש בסוגיא שלפנינו שאפילו במקום פסידא מטרח לא טרחינן, וזה מפורש בגמרא לקמן (דף ה.) 'חטיטה אין חפירה לא'.

ומציינין:

דליכא טירחא, וכמו שמבואר בגמרא לקמן דהתירו רק דבר שאין בו טירחא, וציון הקברות דהיינו 'שעושין סימנים על הקברות בסיד' כמו שפרש"י לקמן (ה.) הוא דבר שאין בו טירחא[ד].

ויוצאין על הכלאים:

מצוה הוא לצאת, כלומר לא רק שהוא רשות, שמותר בחול המועד לשלוחי ב"ד לצאת על הכלאים, אלא שהוא מצוה שיהיו שלוחי ב"ד יוצאין במועד לעיין בשדות אם נזרעו כלאים, ועוקרין אותם **כדאמרינן בגמרא** לקמן (ו. וסס:) שבמועד זה הזמן שהירקות או הזרעים המאוחרים מוציאין את ניצם ועליהם, ואז ניכר אם יש בהם כלאים, והרי יש איסור לזרוע כלאים, ולקיים כלאים אם נזרעו, ולכן מצוה על ב"ד לשלוח שליחים במועד, לראות אם צומח כלאים ולעקור אותם, **ולא דמי** להני **אחריני דקתני ומתקנין** כלומר הרי ברישא של המשנה כתוב 'ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות, ואת מקוואות המים, ועושים כל צורכי הרבים' וכו'. ומעירים התוס' דמה שכתוב בסוף המשנה 'ויוצאים על הכלאים' לא דומה להנך שכתוב קודם, כי בהני אחריני דקתני ומתקנין, באה המשנה להשמיענו רשות והיתר שהתירו לעשות מלאכות אלו בחולו של מועד, אבל בדין של 'ויוצאין על הכלאים' **דהאי חובה הוא,** לא את ההיתר בא להשמיענו, שמותר לעשות זאת במועד, אלא שחובה הוא לעשות זאת במועד, **כדמוכח בגמרא,** לקמן (סס) שמבואר שם שאז זה הזמן שניכר צימוח הכלאים, ולכן חובה אז, לצאת ולבדוק ולעקור, [ועיין בהערות ביתר ביאור[ה]].

ציונים והערות

[א] **ועיין** שם בטורי אבן בחגיגה (דף יח.) עוד דרך בהלימוד של 'מה שביעי עצור' וכו'. ובשיטה לתלמיד ר' יחיאל מפאריס כאן, פירש הלימוד וז"ל: ודריש ליה במדת דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, ולא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא, דשביעי בכלל היה בקרא אחרינא דכתיב (שמות יב) 'שבעת ימים מצות תאכלו' עכ"ל. ועיין עוד בספר חדושים וביאורים בחגיגה (סס) מש"כ בזה, וגם מדבר שם למה הזכירה הברייתא את ענין 'איזה יום אסור, ואיזה יום מותר' יעוי"ש. ובתוספות רבינו פרץ (פסחים ה. ד"ה למעוטי חוס"מ) פירש 'איזו יום מותר, כגון יום המעונן, דהוי דבר האבד, ואיזו יום אסור, כגון יום צלול דהוי דבר שאינו אבד, איזו מלאכה מותרת, כגון דליכא טירחא, ואיזו מלאכה אסורה, כגון דאיכא טירחא' עיי"ש.

[ב] **והנה** התוספות כאן לא ביארו אם הדרשה הזאת של הברייתא היא דרשה גמורה, וא"כ איסור מלאכה בחוש"מ הוא דאורייתא, או שהיא רק אסמכתא, והאיסור הוא רק מדרבנן, אך בחגיגה (סס) האריכו בזה, בראיות לכאן ולכאן, ומסקנתם שזה רק איסור דרבנן, שיש לו אסמכתא מהתורה, וכן מאריך ומסיק כן הרא"ש בפסקיו כאן בתחילת מועד קטן, אמנם דעת הרמב"ן ועוד ראשונים שעיקר האיסור הוא דאורייתא באופן שאינו דבר האבד ואינו צורך המועד, וכמו שהאריכו המפרשים.

[ג] **רש"י** לקמן (ה.) וכן הרבה ראשונים פירשו 'חוטטין' - נפלו צרורות בקרקעית הבור, מעלה אותן.

[ד] **ועיין** בספר פני יוסף על מו"ק סי' י' מה שהאריך בזה וכן בספר מצבת משה שדנו אם ההיתר הוא מטעם דליכא טירחא או מטעם שזה צורכי ציבור.

[ה] **הנה** עיין לקמן בתוס' (דף ו. ד"ה והכלאים) שכתבו וז"ל: במשנה פי' מאי טעמא לא מקשה על אינך. וכנראה כונתם על התוספות הזה שלפנינו, וביאור כוונתם, דהגמרא לקמן (סס) מקשה 'ואכלאים בחוש"מ נפקינן, ורמינהו באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים, בט"ו בו קוראים את המגילה בכרכים, ויוצאין לקוץ את הדרכים ולתקן הרחובות, ולמוד המקוואות, ועושין כל צורכי הרבים, ומציינין את הקברות, ויוצאין על הכלאים'. ומתרצת שם הגמ' ב' תירוצים: א. כאן בבכיר כאן באפיל, ב. כאן בזרעים כאן בירקות. והקשה שם רש"י ושאר הראשונים 'והאי דלא פריך נמי בגמרא אשאר מתניתין דתני ומתקנים הדרכים והרחובות בחולו של מועד, והכא תנא בט"ו באדר ועיי"ש ברש"י מה שתירץ, וע"ז כתבו התוס' (סס) במשנה פי' מ"ט לא מקשה על אינך, וכוונתם כנראה כי בשאר הדברים באה המשנה להשמיענו שמותר לעשותם בחול המועד, וא"כ לא שייך להקשות והלא יוצאים בט"ו באדר, דהמשנה אתא לאשמועינן דאם לא יצאו קודם, או יצאו אבל לא הספיקו לתקן הכל, שמותר גם בחוש"מ להמשיך ולתקן, אף דהוי מלאכות, מ"מ מותר, מטעם צורכי המועד וצורכי הרבים או דבר האבד, כמבואר בהמשך הסוגיות ובדברי הראשונים, אבל לגבי 'ויוצאין על הכלאים', באה המשנה לומר שיש חיוב על הב"ד לצאת ולהפריש העם מאיסור כלאים, וזה בזמן שמתחילים הזרעים לצמוח וניכרים הכלאים, וע"ז מקשה הגמרא והרי שם למדנו, שבט"ו באדר כבר ניכר צימוח הכלאים, וכבר אז יוצאין הב"ד לבדוק ולעקור הכלאים, א"כ למה קבעה משנתינו את הזמן לחול המועד, וע"ז תירצה הגמרא שיש חילוקים בזמן היכר הצימוח בין בכיר ואפיל, ובין זרעים לירקות, ועל כל אחד יוצאין בזמנו, והדברים מבוארים יותר בנימוקי יוסף (דף ג. מדה"ר) ד"ה ויוצאין על הכלאים שכתב וז"ל: לא משום טרחא נקטוה, דליכא טירחא מידי במה שהוא יוצא, אלא ה"ק זמן יציאת כלאים הוא בחולו של מועד של פסח, ואין לב"ד לשלוח קודם לכן, ולהכי פריך בגמרא, אטו כלאים בחולו של מועד נפקי, והא בט"ו נפקי, אבל אאינך לא פרכינן עכ"ל. ובשיטה לתלמיד ר' יחיאל מפריס האריך עוד יותר וכתב וז"ל: יוצאין על הכלאים, שלוחי ב"ד יוצאים בכרמים ובשדות, לראות אם גדלו שם כלאים ויעקרו אותם, ועל יציאה ליכא רבותא, דמילתא דפשיטא הוא, ואפילו לדבר הרשות אין איסור ביציאתם, ובעקירת העשבים נמי ליכא רבותא, דאפי' בשבת לא חשיבא מלאכה להתחייב עליה,

עיף ויגע. צמא למים, כדכתיב הרויתי נפש עיפה (ירמיה לא):

מאן תנא פסידא אין. משום דאשכחן לקמן דרבי מאיר פליג עלה דמתני', והאי סתם מתניתין לא אתיא אליביה כשאר סתמי, משום הכי קבעי הש"ס מאן תנא:

מושכין אמת המים כו'. שאם יש שם מים תחת אילן זה יכול למושכם במועד תחת אילן אחר, משום דאילן כבית השלחין דמי וצריכין למים טפי, והא דתנא מושכין ולא תנא משקין אורחא דמילתא קתני דבענין זה רגילין להשקות אילנות:

יתר על כן אמר רבי יהודה. עוד היה מחמיר יותר, אפילו בבית השלחין קא אסר להפנות, משום דהוי טירחא יתירא:

לגינתו ולחורבתו. של בית השלחין. גינה מקום זרעים, חורבה מקום שחרבו אילנותיו וחרשו וזרעו ונטעו, ושמא הוא צריך למים יותר, ולא זו אף זו קתני. אי נמי חרב ביתו ועשאו גינה וצריכה מים תדיר יותר משאר בית השלחין, ומשום דאיכא טירחא יתירא לא:

[ב:] **אם כן אמאן תרמייה.** ואם נפשך לומר ממאי דרמינן אליבא דר' יהודה יותר מר"א כמו דאקשינן לעיל לר"א הכי נמי פרכינן אליבא דרבי יהודה, ומאי אלימא להש"ס מילתא דרבי יהודה דמוכח מיניה דמתניתין אתיא אליביה יותר מדרבי אליעזר, איכא למימר משום דבתרתי מילי אשכחן בהדיא במילתיה דר"י כמו במתניתין, דפסידא אין הרווחה לא, ובמקום פסידא נמי מיטרח לא טרח,

עיף ויגע:

הגמרא הוכיחה ש'שלהי' פירושו צמאון למים מדמתרגמינן על המלה 'עיף' - 'משלהי', אבל עדיין יש לשאול מנלן ד'עיף' פירושו צמא למים, ע"ז כתבו התוספות ד'עיף' פירושו **צמא למים כדכתיב** (ירמיה לא) **הרויתי נפש עיפה**, ורויה פירושו שתיית מים לרויה א"כ מוכח ד'עיפה' פירושו צמא למים[ו].

מאן תנא פסידא אין:

הוקשה להתוספות, וכי בכל מקום שיש סתם משנה ולא הוזכר בה שם התנא, שואלת הגמרא מי הוא התנא שסובר כן, ומתרצים התוספות **משום דאשכחן לקמן** בברייתא שהביאה הגמרא בהמשך הסוגיא **דר"מ פליג עלה דמתניתין** וסובר דבמעיין היוצא בתחילה, משקין ממנו אפילו שדה בית הבעל, **והאי סתם מתניתין, לא אתיא אליביה כשאר סתמי**, כדקי"ל (ערובין נו:) סתם משנה ר"מ, **משום הכי קבעי הש"ס מאן תנא.**

מושכין אמת המים[ז] כו':

מדברי התוספות משמע[ח] דבשדה בית הבעל איירי, שאין בה פסידא אם אין משקין אותה אלא מניעת הרווחה, וזה לא התירו במועד, אבל גבי אילנות הדין שונה, והפי' **שאם יש שם מים תחת אילן זה, יכול למושכם במועד תחת אילן אחר**, ואפי' שהשדה היא בית הבעל, ובשדה זרעים, כשהיא בית הבעל אמרנו שאסור להשקותה, משום שאין צורך כ"כ להשקותה וליכא פסידא, אבל אילנות שאני **משום דאילן כבית השלחין דמי, וצריכין למים טפי**, והרי בית השלחין שנינו במשנה דמשקין במועד, א"כ היה צריך לומר 'משקין אילנות במועד', ולמה נקטה המשנה 'מושכין מאילן לאילן' ע"ז כתבו התוספות **והא דתנא מושכין ולא תנא משקין אורחא דמילתא** קתני, כלומר התנא נקט דרך השקאת אילנות, **דבענין זה רגילין להשקות אילנות**, ר"ל ע"י משיכת מים מאילן לאילן. ולפי זה המשך המשנה 'ובלבד שלא ישקה את השדה כולה' כנראה פירושו ששאר השדה שהוא מקום שיש בו זרעים, כיון שאיירי בבית הבעל, והזרעים אינם צריכים כ"כ השקאה וליכא פסידא, ולכן אסור, והתוספות באים לאפוקי מיש מפרשים דהא דקתני 'מושכין' הוא בדוקא, כמו שפרש"י (כרי"ף) שכתב 'מושכין את המים שתחת אילן זה לאילן אחר, אע"ג דהוי הרווחא, דהא ליכא טירחא ולא מידי', אבל התוס' מפרשים דאינו ענין של הרווחא, אלא פסידא, כי האילנות צריכים טפי למים, ודינם כבית השלחין דמותר להשקות, והא דנקט תנא 'מושכין' אורחא דמילתא קתני.

יתר על כן:

התוספות מבארים מהו הלשון 'יתר על כן' דמשמע שעכשיו בא ר' יהודה לומר חידוש יותר גדול ממה שאמר קודם, שקודם אמר שאין משקין אלא שדה בית השלחין, שיש בזה פסידא, אבל לא בית הבעל שאין בזה פסידא, אלא הרווחה, ומשום הרווחה אסור, ועכשיו בא לומר חידוש יותר גדול, וז"ש **עוד היה מחמיר יותר שאפילו בבית השלחין**, שאם לא ישקנה איכא פסידא, אעפ"כ **קא אסר להפנות** את אמת המים לגינתו וחורבתו, **משום דהוי** הפנאת האמה **טירחא יתירא**, ואפילו במקום פסידא, מיטרח לא טרחינן, וזו הוכחת הגמרא מר' יהודה שסובר, דאפי' במקום פסידא, אסור טירחא יתירא [ועיין בהערות מהי הטירחא ב'להפנות'[ט]].

לגינתו ולחורבתו:

של בית השלחין, היינו כמו שכתבו בדבור הקודם שר' יהודה בא לאשמועינן דאפי' בבית השלחין דאיכא פסידא, טירחא יתירא אסור, ובאו לפרש מהו 'גינתו' ומהו 'חורבתו', ופי' **גינה מקום זרעים**, וחורבה אין הפי' סתם בית חרב, דא"כ מה צורך להשקותו, אלא **חורבה** פירושו כאן **מקום שחרבו אילנותיו** כלומר שנתיבשו ונתקלקלו ונעקרו, **וחרשו וזרעו ונטעו, ושמא הוא צריך למים יותר**, כיון שהוא מקום יבש שלא היו בו מים, **ולא זו אף זו קתני**, כלומר שיש ב'חורבתו' חידוש יותר גדול מ'גינתו' שאף שצריך למים יותר, ויש בו הפסד גדול אם לא ישקה, אעפ"כ אסור טירחא יתירא. **אי נמי** עוד יש לפרש ד'חורבתו' הכונה **שחרב ביתו ועשאו גינה, וצריכה מים תדיר יותר משאר בית השלחין**, כי כשהיה בית לא השקו את האדמה, ולכן היא יותר יבשה וצמאה למים, ועכשיו שעשאו גינה, אם לא ישקנה יהיה הפסד מרובה, אעפ"כ לא יפנה אמת המים להשקותה **ומשום דאיכא טירחא יתירא, לא.**

אם כן אמאי תרמייה:

הגמרא ביקשה למצוא תנא שסובר ככל הדינין ששנינו במשנתינו, הסוברת א) פסידא אין, הרווחה לא. ב) אפילו במקום פסידא, טירחא לא. ג) שאפי' מעיין שלא יצא בתחילה, בית השלחין אין, אבל בית הבעל לא. ומצאנו לר' יהודה שסובר בפירוש את ב' הדברים הראשונים, שאמר א) אין משקין אלא שדה בית השלחין דמשמע אבל בית הבעל לא - משום דליכא פסידא אלא הרווחה, ב) שאפי' במקום פסידא, אבל טירחא לא, שאמר לא יפנה אמת המים וישקה לגינתו ולחורבתו, אבל הדבר השלישי שאפי' מעיין שלא יצא בתחילה אסור בבית הבעל לא מצאנו בפירוש שאוסר, כי הרי בתחילת הברייתא כתוב שמדבר במעיין היוצא בתחילה, אלא כיון שלא מצאנו תנא אחר שיסבור בפירוש כמתניתין, נוח לנו לומר שהמשנה כר' יהודה ור' יהודה יסבור שגם במעיין שלא יצא בתחילה, אסור בבית הבעל כמתניתין, א"כ הרי גם ר' אליעזר בן יעקב סובר קצת כמתניתין, דהרווחה אסור מזה שאמר לעיל 'ובלבד שלא ישקה את השדה כולה', א"כ אף שלא מצאנו בדבריו, שסובר גם את הדין השני שטירחא אפי' במקום פסידא אסור, נאמר כמו שבדין הראשון סובר כמתניתין, כמו כן בדין השני, וזה שואלים התוספות **ואם נפשך לומר, ממאי דרמינן** כלומר שאנו מטילין ומעמידים את המשנה **אליבא דר' יהודה יותר מר' אליעזר** בן יעקב, **כמו דאקשינן לעיל לר' אליעזר** בן יעקב, אימר דשמעת ליה לר"א הרווחה דלא, במקום פסידא מי שמעת ליה, כלומר שלא מצאנו בדבריו את כל הדינים שהשמיעה לנו משנתינו, **הכי נמי פרכינן אליבא דר' יהודה**, הרי גם על ר' יהודה מקשה הגמרא, שלא מצאנו בדבריו, את כל החידושים של המשנה, דהיינו שאפי' מעיין שלא יצא בתחילה, בית הבעל אסור, **ומאי אלימא להש"ס מילתא דר' יהודה** דמוכח מיניה דמתניתין **אתיא אליביה, יותר מדר' אליעזר.** ומתרצים התוספות **איכא למימר** דעדיף יותר להעמיד המשנה כר' יהודה ולא כר' אליעזר, **משום דבתרתי מילי** - דבשני דינין **אשכחן בהדיא במילתיה דר' יהודה** כמו במתניתין א) **דפסידא אין**, הרווחה **לא** מזה שאוסר להשקות בית הבעל, ב) **ובמקום פסידא נמי**, **מיטרח לא טרח**, מזה שאוסר להפנות אמת המים, לגינתו וחורבתו, אע"פ שלא מצאנו בפירוש בדבריו גם את הפרט השלישי,

ציונים והערות

דמקלקל הוא, אלא הא אתא לאשמעינן דזמן יציאתן הוי במועד ואין צריך לצאת קודם, (וכן הוא גרס"י כת"י) ולהכי פריך עלה בגמרא אלא על הכלאים במועד הוא דנפקינן, מקמי הכי לא וכו' עכ"ל כאן. וכן לקמן על הגמרא (ו.) וז"ל מקמי הכי לא נפקינן, מדקתני מתניתין ויוצאים על הכלאים, וע"כ לא אתא תנא לאשמועינן שריותא כדפי' במתניתין, אלא אתא לאשמעינן דזמן קבוע להם שמתחילין לצאת עליהם, לפי שעכשיו הוא שעת הנץ הזרעים, וניכר היכן כלאים נשרש, עכ"ל, ועיין עוד שם על המשך הגמ' שם 'מאי שנא בחולו של מועד דנפקינן', השתא בעי דכיון דאוקמינן מתניתין דזמן קבוע הוא לצאת, אמאי קבעו זמן יציאתן בחוש"מ, ליקבעו להן לפני המועד יומים או שלשה, או אחר המועד, דבשלמא אי מפרשינן יוצאין דמתניתין התירו לו לצאת, דומיא דכל הני אחריני דמתניתין הוא ניחא, אלא כיון דאמרת דזמן קבוע הוא לדבר זה, מפני מה קבעו חוש"מ ממש עכ"ל. וכנראה דכל זה מרומז בדברי התוספות כאן שכתבו 'כדמוכח בגמרא' [ועל מ"ש בשיטת ר"י מפאריס, דלא חשיבא העקירה מלאכה בשבת, משום דמקלקל הוא, כבר פלפלו בזה, עיי"ש בהערות המו"ל ובמאירי ובהערות שם, ובהערות הגרי"א]. **ו. ועיין** בספר יש סדר למשנה שהקשה שהרי מצינו לשון 'רויה' לאו דוקא על שתית מים כמ"ש (ירמיה לא יג) 'ורויתי נפש הכהנים דשן', ועוד פסוקים, ועיי"ש שהאריך להוכיח מעוד פסוקים רבים ד'עיף' הוא צמאון למים. **ז. גירסתנו** במשנה לקמן וכאן בגמרא 'מושכין את המים' [וברש"י 'מושכין המים'], אבל במאירי מביא שיש גורסין מושכין אמת המים יעויי"ש מה שמפרש. **ח. כשיטת** רש"י כאן וכן לקמן במשנה (דף ו:). **ט. הנה** התוספות כתבו ד'להפנות'

אבל לר"א ליכא לאוכוחי ממילתיה אלא חד מילתא כדלעיל דהרווחה אסיר, הלכך ניחא ליה לאוקמי כר' יהודה ולא כרבי אליעזר:

כחו דר' מאיר דמיקל. ואם תאמר וליתני שלא יצאו בתחילה להודיעך כחו דר' יהודה דמחמיר, כח דהתירא עדיף:

משום מאי מתרינן. דאין אדם לוקה ולא נהרג אלא בהתראה שמתרינן בו לא תעשה הך איסורא, כדמפקינן בסנהדרין (דף מא.) **מקרא דצריך לפרש שם האיסור בהדיא:**

קא מרפויי ארעא. דבתר עיקר המלאכה אזלינן ודומה לחורש, ורב יוסף אע"ג דעיקר מלאכה דומה לחורש מחשבת הנפש לאו לרפויי ארעא, ובהכי פליגי דרבה סבר לבתר המעשה מדמינן לה ולא אחר המחשבה, ורב יוסף סבר בתר מחשבה אזלינן דהויא עיקר ולא אזלינן בתר הדמיון:

וצריך לעצים. אבל אם אין צריך לעצים לא נאמר בו דחייב משום קצירה דלא דמיא לקצירה דקוצרין למאכל או מידי שצריכין לאיזה דבר כגון רפואה וכיוצא בהן, ואי לאו שקוצרין לצורך גופו פטור, דלא מיחייב אפילו משום תולדה דתולדה צריך שתהא דמי לאב מלאכה:

שמעיין שלא יצא בתחילה גם אסור בבית הבעל, **אבל לר' אליעזר ליכא לאוכוחי ממילתיה, אלא חד מילתא כדלעיל דהרווחה אסור**, שאומר 'ובלבד שלא ישקה את השדה כולה', אבל לא מצאנו בדבריו שאוסר טירחא במקום פסידא, **הלכך ניחא ליה לאוקמי כר'** יהודה שמצאנו בדבריו שני דינים מהמשנה, **ולא כר' אליעזר**, שלא מצאנו בדבריו, אלא דין אחד מהמשנה.

כחו דר' מאיר דמיקל:

ואם תאמר וליתני בברייתא מעיין שלא יצאו בתחילה, להודיעך כחו דר' יהודה, דמחמיר שאסר להשקות בית הבעל אפי' בזה שלא שייך החשש דאתי לאינפולי. ומתרצים התוספות וי"ל **כח דהתירא עדיף**, דיותר חשוב להתנא להשמיע חידוש בדברי המתיר' כמו שמצינו כלל זה כמה פעמים בש"ס.

משום מאי מתרינן:

דאין אדם לוקה ולא נהרג אלא בהתראה. ולא די בכך שמתרה בו, דע לך שזו עבירה וחייבין עליה מיתה, **אלא בהתראה שמתרינן בו לא תעשה 'הך' איסורא**, כלומר שצריך לפרט בהתראה על איזה איסור הוא עובר במעשה זה, **כדמפקינן בסנהדרין** (דף מא.) **מקרא, דצריך לפרש שם האיסור בהדיא**, ומוכח מהגמרא דידן שלא די שיפרש דיעבור הוא על איסור 'מלאכה בשבת' והעונש עליה 'מחלליה מות יומת', אלא צריך לפרט על איזו מלאכה הוא עובר, והיות ויש ל"ט אבות מלאכות, צריך לפרט על איזה אב מלאכה מהן הוא עובר, ואם זה תולדה, צריך לפרט מאיזה אב מלאכה תולדה זו, וגבי מנכש ומשקה מים לזרעים איכא פלוגתא בגמרא, משום איזה אב מלאכה צריך להתרותו. [ועיין בהערות[יא]].

קא מרפויי ארעא:

דרבה סבירא ליה דבתר עיקר המלאכה אזלינן, כלומר שהולכין אחר צורת המלאכה והפעולה העכשוית הניכרת בשעת עשיית המלאכה, ומנכש ומשקה מים אמנם **דומה לחורש**, שהרי עכשיו בשעת מעשה, כשמנכש ומשקה מים, מרפה ליה להקרקע כמו בחורש, אבל אין בזה פעולה עכשוית של זורע, אלא שהתוצאה בעתיד תהא צמוחי פירא, **ורב יוסף סבירא ליה דאע"ג דעיקר מלאכה דומה לחורש**, אבל **מחשבת** המנכש היינו כוונת ומטרת המלאכה **לאו לרפויי ארעא** היתה, אלא לצמוחי פירא ע"י הניכוש וההשקאה, **ובהכי פליגי, דרבה סבר לבתר המעשה מדמינן לה, ולא אחר המחשבה, ורב יוסף סבר בתר מחשבה אזלינן דהויא עיקר**, והכונה והמטרה היא לצמוחי פירא שזה תולדה דזורע, **ולא אזלינן בתר הדמיון**, כלומר הצורה המעשית והעכשוית הדומה יותר לחורש.

וצריך לעצים:

משמע דוקא אם צריך הוא לעצים, יהא חייב גם משום קוצר, **אבל אם אין צריך לעצים, לא נאמר בו דחייב משום קצירה**, הנה ידוע המחלוקת בין ר' יהודה ור' שמעון, במלאכה שאין צריך לגופה, כגון מוציא את המת, שעושה מלאכת הוצאה, אבל אינו צריך להמת שהוציא, כדי להשתמש בו ולהנות ממנו בחוץ, אלא כונתו אך להוציאו מן הבית, או כגון צד נחש שלא ישכנו דאמנם מלאכת צידה עביד, אבל אינו צריך להנחש הניצוד, אלא כל מטרתו שלא ישכנו, ונחלקו בזה ר' יהודה ור' שמעון, דר' יהודה מחייב, ור' שמעון פוטר, והנה כאן בקוצר את העצים, אבל אינו צריך את העצים הנקצרים, אלא כונתו להצמיח טוב יותר את האילן, הנה לפי ר' שמעון אפשר לפוטרו משום מלאכה שא"צ לגופה, אבל לר' יהודה, לכאורה יהא חייב אף משום קוצר, אע"פ שאינו צריך לעצים, ומחדשים כאן התוספות, דאפי' לר' יהודה יהיה פטור[יב], והטעם **דלא דמיא לקצירה**, כי מהותה של מלאכת הקצירה היא, רק היכא דקוצרין **למאכל או מידי שצריכין לאיזה דבר כגון רפואה וכיוצא בהן**, כלומר דזקוק הוא לדבר הקצור גופו, **ואי לאו שקוצרין לצורך גופו, פטור**, ואל תאמר שאף אם אינו צריך לעצים, מ"מ יהא זה עכ"פ דומה לקצירה, ויהיה חייב מטעם תולדה שדומה לאב, זה אינו, **דלא מיחייב אפילו משום תולדה**, כיון **דתולדה צריך שתהא דמי לאב מלאכה**, וכאן שאינו צריך לעצים, אינו דומה כלל למלאכת[יג] קוצר[יד].

ציונים והערות

היא טירחא יתירא, אך צריך להבין מהו הפירוש 'להפנות', הנה בתוספות הרא"ש כאן כתב וז"ל: לא יפנה את המים וכו' פי' שלא יעשה את האמה בתחילה במועד, והראב"ד גריס לא יפנה, וכגון שהיא אטומה כולה, שלא נשאר בה טפח, עכ"ל. וכונת הראב"ד כמו שהגמרא לקמן (ד:) מבארת את הא דקתני 'ומתקנין את המקולקלות במועד' ע"ש, וכן פי' התוס' רי"ד כאן וז"ל יתר ע"כ אמר ר"י לא יפנה אדם אמת המים לגנתו ולחרבתו בחוש"מ, פי' דהוי טירחא יתירא, דלא שרינן לקמן, אלא לתקן האמה המקולקלת, ומפרש מאי מקולקלת א"ר אבהו, שאם היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה טפחים, שבתחילה היתה עמוקה ששה טפחים, ונתמלאו החמשה טפחים עפר או צרורות, ולא נשאר בה אלא טפח אחד, חוטט אותה ומעמידה על ששה טפחים כדמעיקרא, אבל אם נסתמה כולה, אסור לפנותה דהוי טירחא יתירא, עכ"ל. אמנם החזו"א (או"ח סי' קל"ה) כתב על דברי התוס' כאן וז"ל: נראה דהאי להפנות, אינו עשיית אמה בתחילה, דמדקאמר יתר ע"כ, משמע דלר"מ דשרי בית הבעל, כש"כ דשרי להפנות לגינתו ולא מצינו דפליג ר"מ למשרי עשיית אמה בתחילה, ועיין פרש"י ד"ה אפילו אבל לא מימי גשמים כו' ולא פי' על עשיית אמה בתחילה, משמע דליכא מאן דפליג עלה, וצ"ל דלהפנות היינו הפנאת ראש האמה לצד הגינה והמים הולכים מעצמן ומשקין, ומ"מ יש בזה טורח יותר מהשקאת השדה ממעינה, עכ"ל. ועיין עוד בס' חדושים וביאורים מש"כ בזה. **י. והטעם** לזה כתב רש"י בביצה (ג: ד"ה דהיתרא עדיף ליה) טוב לו להשמיענו כח דברי המתיר שהוא סומך על שמועתו, ואינו ירא להתיר, אבל כח האוסרין אינו ראיה, שהכל יכולין להחמיר, ואפילו בדבר המותר, עכ"ל. ועיין בספר מגדים חדשים מה שהביא מהמפרשים להקשות מה חידשו בזה התוספות, הרי זה כלל ידוע בגמרא דכח דהיתרא עדיף, ועיי"ש עוד שהביא להקשות על דברי הצל"ח הידועים שכתב בביצה (שם) על דברי רש"י הנ"ל שזה רק בדין דאורייתא שמספק צריך להחמיר, ולא באיסורים דרבנן דמספק אזלינן לקולא, וגם בספר מצבת משה (כאן) הביא בזה יעוי"ש דבריהם. **יא. במנחת** חנוך מצוה ל"ב בסעיף א' האריך בענין זה, וביאר דמדברי הרמב"ם משמע דבהתראה א"צ לפרט האיסור, אלא די להתרות בו שהוא עבירה וחייבים עליו מיתת ב"ד, ודעת רש"י במסכת שבועות דף כ: שצריך בהתראה לפרש לו הלאו שכתוב בתורה על דבר זה, וכהדוגמא שם שעל שבועה דלהבא [אוכל ולא אוכל] צריך להתרות בו הפסוק 'לא תשבעו בשמי 'לשקר', ועל שבועה דלשעבר [אכלתי ולא אכלתי] צריך להתרות בו הפסוק 'לא תשא את שם וכו' 'לשוא'. וא"כ שואל המנחת חנוך מה סברת התוספות כאן שיצטרכו להתרות בו בפירוט איזו אב מלאכה הוא זה, דאפי' לדעת רש"י הרי האזהרה על כל מלאכות שבת הוא 'לא תעשה מלאכה' וזה כולל כל הל"ט מלאכות, ולמה לא יספיק להתרותו בלשון כללי שעובר על לא תעשה מלאכה בשבת, ומתחייב מיתת ב"ד דמחלליה מות יומת, אך בתוספות רי"ד במסכת שבת דף קל"ח. שדנה שם הגמרא משמר משום מאי מתרינן ביה, אי משום בורר אי משום מרקד, מבאר בתוס' רי"ד וז"ל 'משום מאי מתרינן ביה, פי' כיון דהבערה לחלק יצאת [פי' שאם עשה כמה מלאכות, חייב חטאת על כל אחת ואחת בפני עצמה] כאילו כתיב לאו, אכל מלאכה ומלאכה דמי, והוי ליה כמו לאוין דחלב ודם שהן חלוקין זה מזה, וצריך להתרות על החלב משום חלב, ועל הדם משום דם, וכך על כל מלאכה ומלאכה, עכ"ל התוספות רי"ד, וזה כשיטת התוספות כאן שצריך לפרש שם האב מלאכה, אבל התוספות במסכה שבת ע"ג ד"ה משום זורע הסתפקו בזה וכתבו וז"ל 'בריש פרק תולין (שבת קלח.) משמע קצת דצריך להתרות אתולדה משום אב, דקאמר משמר משום מאי מתרינן ביה, רבה אמר משום בורר, ר' זירא אמר משום מרקד, וגם זה יש לדחות, דהכי פירושו, משום מאי מתרינן ביה שיהא חייב, רבה אמר משום בורר, אבל אם התרו בו משום מרקד פטור, כיון דמתרהו משום דבר שאינו דומה לו, הוא סבר שהוא מלעיג בו, ופטור, אבל אם התרה בו סתם אל תשמר חייב. עכ"ל, ועיין בספר תוצאות חיים סימן ה' סעיף ב'. ועל מה שכתבו התוספות כאן 'כדמפקינן בסנהדרין מקרא, דצריך לפרש שם האיסור בהדיא'. תמה במנחת חינוך שם, דבגמרא סנהדרין מ' מ"א לא ילפינן אלא דצריך התראה למלקות ולמיתת ב"ד, אבל לא מוכח משם דצריך לפרש שם האיסור, ובספר מגדים חדשים רצה לפרש דכונת התוס' על הדרשה שם בגמ' מ: 'וראה את ערותה' עד שיראוהו טעמו של דבר', שזאת הכונה שיפרש שם האיסור בהדיא וכן כתב בשעורי היום, ובספר מנחת סולת הביא דברי הספרי בפ' שלח בהא דמקושש דדריש שם וז"ל 'ויקריבו אותו המוצאים אותו מקושש עצים', מלמד שהתרו בו מעין מלאכתו, מכאן לכל אבות מלאכות שבתורה שמתרין בהם מעין מלאכתם, עכ"ל הספרי. ואולי צ"ל בתוספות 'כדמפקינן בספרי', אך אפי' אם נשאר בגירסא 'כדמפקינן בסנהדרין' יתכן שכוונו לדרשה זאת שם בגמרא מא. דבי ר' ישמעאל תנא 'המוצאים אותו מקשש עצים', שהתרו בו ועדיין הוא מקשש, וכמו שמבואר יותר בספרי 'מעין מלאכתו'. ובתוספות רי"ד כאן כתב סברא להצריך להתרות תולדה משום אב וז"ל 'משום מאי מתרת ביה, פי' שאם לא תודיענו לאיזה מלאכה דומה, אלא אתה אומר אל תעשה, שהעושה מלאכה בשבת חייב סקילה, יאמר בלבו אין זו מלאכה, שהרי כל המלאכות שנויות הן ואין זו אחת מהן, הילכך אתה צריך להודיענו שתולדות מלאכה פלונית היא, עכ"ל, וכעין זה כתב בשיטה לתלמיד הר' יחיאל מפאריס עיי"ש. **יב. כן** מבואר בתוספות במס' שבת פרק כלל גדול דף עג: בתוד"ה וצריך לעצים עיי"ש. **יג. והנה** בתוספות במסכת שבת ע"ג: ד"ה וצריך לעצים, כתבו וז"ל 'דלא מיקרי 'בעצים' קוצר, אלא בענין זה' [כלומר כשצריך לעצים], ומשמע מלשונם דדוקא בעצים אם אינו צריך להם, לא נחשב לקוצר, אבל בפירות וכדומה אף אם אינו צריך להם, חשוב קצירה, וכן כתב החיי אדם כלל י"א ס"ה, ובנשמת אדם מבאר דבריו דבפירות וכיוצא שעומדים לאכילה ולשימוש חשיב קצירה, משא"כ בעצים דאין עומדים לשימוש, אם אינו צריך להם לא חשיב, ועיין עוד הסבר לזה באגלי טל מלאכת חורש סעיף ה' ס"ק [ז] (ט), וכן דייק בקרן אורה שם, בלשונם, אבל כתבו שם הקרן אורה והאגלי טל שהתוס' כאן במ"ק לא חילקו בין עצים לשאר דברים. אלא אפילו בפירות וכדומה לא מיקרי קוצר אלא בשצריך להם. **יד. ויש** שמפרשים בסברת התוס' שפוטרים, אם אינו צריך לעצים, משום דהוי מקלקל, דאף שמתקן האילן שיצמח יותר טוב. אבל דבדבר הנקצר הוי מקלקל דפטור, כן פי' הקרן אורה בשבת

חייב שתים. קשיא לרבה דאזיל בתר הדמיון, דהכא זומר לא דמי כלל לנוטע ואעפ"כ חייב משום נוטע, וקשיא לרב יוסף דאפילו אינו מתכוין לצמוח הגפן כיון דודאי מצמחה מחמת הזימור חייב משום נוטע, דהא סתם קאמר רב כהנא אפילו לא חישב ליטע. ואי קשיא הא דאמרינן בדוכתא אחריתי (כתובות דף לז.) משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות, תריץ הכי כגון דאיכא מיתה ומלקות אבל תרתי מילי דאסירן דדמיין להדדי בשתי מלקיות תרוייהו חד רשעה הוא, ולא ממעטי מרשעתו דכל שם מלקות חד רשעה הוא, והכי נמי אמר במס' פסחים בפ' כל שעה (דף כד. ושם) אמר אביי אכל פוטיתא לוקה ארבע, ואע"ג דרב כהנא אמורא הוא מקשי מיניה לרבה ורב יוסף משום דגברא רבה הוה, כדאשכחן (ב"ק דף קיז.) במעשה דר' יוחנן דהוה חריף טובא. וקשיא ל"ג כיון דלאו תנא הוא לא חשיב לה כל כך ופליגי עליה:

[ג.] **אף כל שבשדה ושבכרם.** וכל הני עבודות דלעיל נוהגות בין בשדה ובין בכרם, ואפילו שיש מהן שאין עתה נוהגין כן, י"ל שבמקומן היו עושין כך ורגילין לעשותן בשדה ובכרם:

אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל. הכי הוה שמיע ליה לר' אילעא, דכיון דהפרט בלא תעשה הכלל האחרון אינו מוציא הפרט ממשמעותיה ואינו כלל ופרט וכלל דדיינינן ליה בכלל ופרט, ולא נהירא לי דמנלן דרבי אילעא ס"ל הכי, אימא דהפרט שהוא בלא תעשה בטל אבל הכלל עומד במקומו לפי דבריו, ועוד לפי לשון זה קשה לי אמאי תירץ דכולי עלמא לית להו דר' אבין והא הוה מצי לתרוצי דכולי עלמא אית להו, דבכל מקום סוגיית הש"ס היא דכיון דמצי למימר דכולי עלמא אית להו סברת האמורא לא מתרצינן לית להו, ולימא הכי דכולי עלמא אית

חייב שתים:

גם משום נוטע וגם משום זורע, ומכך יהא **קשיא לרבה דאזיל בתר הדמיון**, **דהכא זומר לא דמי כלל לנוטע**, כי צורתה החיצונית של מלאכת זומר, היא הפוכה מנטיעה, כי בנטיעה מחבר הוא העץ להקרקע, ובזמירה הוא קוצץ ומנתק את הענף מהעץ והקרקע, ואף דאמנם כוונתו היא כדי שיצמח העץ, אבל לרבה, לשיטתו הרי לא אזלינן אחר המחשבה, אלא אחר צורת המלאכה העכשוית, א"כ צריך להתחייב משום קוצר, ולא משום נוטע, ויהיה **קשיא** גם **לרב יוסף**, כי מדברי רב כהנא שאמר דחייב שתים, משמע **דאפילו אינו מתכוין לצמוח הגפן**, מכל מקום כוון דודאי היא **מצמחה מחמת הזימור**, יהא **חייב משום נוטע**, ואין לומר דרב כהנא אמר דינו רק באופן שמתכוון לצימוח הגפן, זה אינו, **דהא סתם קאמר רב כהנא**, משמע, **דאפילו לא חישב ליטע**, וא"כ יקשה לרב יוסף דסבירא ליה דבתר מחשבה אזלינן, א"כ הכא שמחשבתו היתה לזמור לצורך העצים שרוצה להשתמש בהם, ואין מחשבתו לצימוח הגפן, א"כ רק משום קוצר צריך להתחייב, ולא משום נוטע[טו,טז,יז], **ואי קשיא**, דהכא משמע שאפשר לחייבו על פעולה אחת שתי מלקיות[יח], דכך אמנם מקשה אביי דנחייבי תרתי, **הא דאמרינן בדוכתא אחרינא** (כתובות דף לז.) על הכתוב 'והכהו לפניו כדי רשעתו', **משום רשעה אחת אתה מחייבו, ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות**, משמע שאין מענישים שתי עונשים על פעולה אחת, תריץ הכי, שזהו דוקא כגון **דאיכא מיתה ומלקות**, כלומר שני סוגי עונשים שונים, **אבל תרתי מילי דאסירן, דדמיין להדדי בשתי מלקיות, תרוייהו חד רשעה הוא, ולא ממעטי** מ'רשעתו', זאת משום **דכל שם מלקות, חד רשעה הוא**, וע"ז מביאים התוספות ראיה, דאפשר לחייבו כמה מלקיות על פעולה אחת, והכי[יט] **נמי אמר במס' פסחים בפ' כל שעה** (דף כד.) **אמר אביי, אכל פוטיתא** [-פי' שרץ המים], **לוקה ארבע**, דד' לאוים יש ע"ז בתורה, ומוכח איפה דעל פעולה אחת יתכן ללקות כמה מלקיות, וכל זה מיקרי רשעה אחת, **ואע"ג דרב כהנא אמורא הוא**, א"כ מה היה מקשה אביי ממנו על רבה ורב יוסף, והרי יכולים הם לחלוק עליו, מ"מ, **מקשי מיניה לרבה ורב יוסף**, משום **דגברא רבה הוה**, **כדאשכחן** (ב"ק קיז.) **במעשה דר' יוחנן דהוה חריף טובא**, ואצלנו בגמרא גרסינן 'קשיא', כלומר דמדברי רב כהנא נשארו רבה ורב יוסף בקושיא, אבל התוספות אומרים ו'קשיא' **לא גרסינן**, כיון שלא תנא הוא רב כהנא, אע"פ שהיה גברא רבה, **לא חשיב ליה** כ"כ, ואמנם **פליגי**, רבה ורב יוסף, **עליה**[כ].

אף כל שבשדה ושבכרם:

וכל הני עבודות דלעיל שהזכירה הברייתא לאיסור, כגון, ניכוש, עידור, כיסוח, קירסום, זירוד, פיסוג, זיבול, פירוק, איבוק, עישון, **נוהגות הן בין בשדה ובין בכרם, ואפילו שיש מהן שאין עתה נוהגים כן**, לעשותם גם בשדה וגם בכרם, **י"ל, שבמקומן** של התנא דברייתא **היו עושין כך, ורגילין לעשותן בשדה ובכרם**[כא].

אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל:

הנה ר' אילעא לא פירש בדבריו האיך אמנם דנים אותו, אלא דהגמרא הכי משמע לה דהכי הוה שמיע ליה לר' **אילעא**, כלומר שכך הבינה הגמרא שרוצה ר' אילעא לומר, **דכוון דהפרט בלא תעשה הוא**, ואינו דומה לכלל שהוא בעשה, אזי אמרינן ביה דהכלל **האחרון אינו מוציא הפרט ממשמועתיה**, פי' דבעלמא כשיש 'כלל ופרט', דינא הוא ד'אין בכלל אלא מה שבפרט', כלומר דקרא דווקא פרט זה אתא לאשמועינן, אבל מילי אחרינא לא. וכשלאחר מכן מוסיף הכתוב 'כלל' נוסף, הריהו מוציא ממשמעות הפרט, ובא להוסיף כל דבר שהוא כעין הפרט, מיהו, זהו דווקא כשחייב הוא על הכלל אותו עונש כהפרט, כגון דשניהם בעשה או ששניהם בלאו, אבל כשהפרט הוא בלאו והכלל בעשה, **אינו כלל ופרט וכלל אלא דדיינינן ליה 'בכלל ופרט'**, ואמרינן בה 'אין בכלל אלא מה שבפרט', הני אין, מידי אחרינא לא, וכן פרש"י, ואומר התוס' **ולא נהירא לי** לפרש כן הגמרא, **דמנלן** לגמרא **דר' אילעא** שאמר 'אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל' **ס"ל הכי** - כך התכוין לומר דדנים אותו בכלל בפרט, **אימא** - שר' אילעא התכוין לומר **דהפרט שהוא בלא תעשה**, אמנם **בטל הוא, אבל הכלל עומד במקומו**, זאת **לפי דבריו** של ר' אילעא דאמר 'אין דנין אותו בכלל ופרט וכלל', וכונתו, דדנים אותו ככלל שכולל הכל, ולא רק את הפרט. **ועוד דלפי לשון זה יקשה לי, אמאי תירץ** שכ"ע **'לית להו' דר' אבין, והא הוי מצי לתרוצי**, דכ"ע אמנם 'אית' להו דר' אבין, דהרי **בכל מקום סוגית הש"ס היא**, כלומר, דדרך הש"ס בכל מקום הוא **דכיון דמצי למימר** דכ"ע 'אית' להו **סברת האמורא, לא מתרצינן** 'לית' להו, והכא הרי יש

ציונים והערות

ע"ג וכן משמע בביאור הלכה סי' ש"מ בסוף הסימן ד"ה ולא נתכון לקלקל עיי"ש. **טו. וכתב** החזון איש באו"ח סי' קל"ה, מה שהוכרחו התוספות לזה, ולא ניחא להו לפרש, דרבה ורב יוסף סברי דבאמת לא חייבה תורה משום שתי מלאכות על מעשה אחד, וכדמשמע לשון הגמרא 'כל היכא דאיכא תרתי לא מחייב אלא חדא', ופריך מהא דרב כהנא, דמחייב שתים על מעשה אחד, דא"כ מאי מקשה רב יוסף לרבה, מהא דמנכש בכלאים לוקה, כיון דבכלאים ליכא חיוב משום חורש, שפיר יש לחייבו משום זורע, ולפיכך פירשו, טעמא דרבה ורב יוסף, דמר לא חשיב ליה זורע, משום דעיקרו של מעשה זה הוא חרישה, ומר לא חשיב ליה חורש, דעיקרו זורע, והא דאמר בגמרא 'כל היכא דאיכא תרתי, לא מחייב אלא חדא' היינו ב' תועליות בפעולה אחת אותה שהיא טפילה בטלה אגב העיקר, ופריך מהא דרב כהנא דהתם נמי לא בטיל נוטע אגב קוצר כמו שפי' התוספות, עכ"ל. **טז. הנה** המהרש"א הקשה על התוספות שפירשו שקושית הגמרא הוא בין לרבה ובין לרב יוסף שלא יהיה חייב משום נוטע, כי אינו דומה לנוטע, וגם לא מתכוון לצמוח, א"כ למה נקטה הגמרא 'כל הוכא דאיכא תרתי' וכו', דא"נ לא הוה מחייב אלא חדא דהיינו משום נוטע גם היה קשה לשניהם. למה חייב משום נוטע וכנ"ל, ע"ז מתרץ באגלי טל (במלאכת חורש סעיף ה' ס"ק ז) דכל הקושיא מבוססת רק על זה שמחייב משום קוצר, וא"כ קשה שיש לחייבו רק משום קוצר שיותר דומה לזה, הן מצד הדמיון והן מצד המחשבה, ואז כשיותר דומה לקוצר, אין לחייבו גם משום נוטע. **יז. עוד** הקשה המהרש"א על התוספות, למה צריכה הגמרא להקשות מדברי רב כהנא, ולא הקשה מברייתא מפורשת שם במסכת שבת ע"ג: שזומר חייב משום נוטע, וע"ז תירצו האגלי טל שם, וכן הרש"ש כאן ועוד אחרונים, דההיא ברייתא איירי בזומר ואינו צריך לעצים, דאינו מחויב משום קוצר ולכן חייב משום נוטע, דע"כ לא פליגי רבה ורב יוסף אלא בכה"ג דאיכא ב' מלאכות, איזו עיקרית דלחייב עלה והשניה תבטל אבל היכא דליכא אלא חדא, לכ"ע מיחייב עלה, אפי' בלא דמיון ובלא מחשבה, וכל הקושיא דאביי היא מרב כהנא, מאחר דצריך לעצים, ויש בו חיוב קוצר, שדומה לו יותר מלנוטע, לא יתחייב משום נוטע, ועיין במהרש"א איך שרוצה לפרש הגמרא בדרך אחרת מהתוספות, ובאגלי טל שם שמאריך בהסבר שיטות התוס' והמהרש"א בזה. **יח. עיין** באגלי טל מלאכת חורש סעיף ה' ס"ק ז' אות ב', דמשמע ליה מדברי התוספות שפירשו הקושיא של אביי ונחייב בתרתי, ביו"ט, שאז יש חיוב מלקות, וע"ז כל המשך דברי התוספות, אם יש כמה מלקיות על פעולה אחת, דבשבת אין חיוב מלקיות, ובשבת בשוגג פשוט דחייב שתי חטאות, יעוי"ש, אבל בשיטה לתלמיד ר"י מפריז, שמקשה ומתרץ כמו התוספות, מביא ראיות גם לענין שתי חטאות יעוי"ש. **יט. עיין** בשו"ת אגרות משה ח"א או"ח סי' קס"ב שתמה למה הוצרכו התוספות להוכיח מהא דאמר אביי אכל פוטיתא, לוקה ארבע ולמה לא הוכיחו ממשנה מפורשת (במכות כא:) יש חורש תלם אחד וחייב עליו משום שמונה לאוין, ובברייתא שם המבשל גיד הנשה בחלב ביו"ט ואכלו לוקה חמש, ע"ש. ובשיטה לתלמיד ר"י מפריס הביא באמת מהמשנה הנ"ל. **כ. הנה** לפי התוספות רבה ורב יוסף חולקים על רב כהנא, ולדידהו אינו חייב אלא אחת, אך המפרשים מוכיחים דהנה הרמב"ם פסק כרב יוסף דמשקה חייב משום זורע, ופסק נמי לדרב כהנא דזומר וצריך לעצים חייב שתים, וע"כ דס"ל שיש לחלק ביניהם, ובחזון איש שביעית סי' י"ח ס"ק א', כתב סברא לחלק וז"ל ואפשר דרבה ורב יוסף ס"ל דהתם בזומר וצריך לעצים מיחשב טפי ב' מעשיות, דקוצר הוא בדבר הנקצר, וזורע הוא במה שנשאר אבל מנכש ומשקה מים הן טפי מעשה אחת, עכ"ל יעוי"ש, וכן כתב באור שמח פ"ז ה"ד מהלכות שבת. **כא. מלשון** התוספות וכן מלשון רש"י משמע דבעינן שיהיה העבודה הזאת, גם בשדה וגם בכרם, וצ"ע איך שייך באמת כל העבודות האלה, בשניהם, אך מכמה ראשונים משמע שמפרשים אחרת

להו דרבי אבין, מאן דאמר אינו לוקה שפיר ומאן דאמר לוקה סבירא ליה כי הך ברייתא דמפקא ליה לתולדות מקרא, וקסבר לאו אסמכתא הוא אלא דרשה גמורה היא, ולי נראה דהא לימא בדר' אבין אמר ר' אילעא וכו' קאזיל בכה"ג, דליכא הכא אלא כלל ופרט, דכלל בתרא לא חשיב כיון דהאי כלל בקרא אחרינא וחשיב בכלל המרוחק זה מזה כיון דלא הוו בחד קרא, דהכי מוכח בפ"ק דפסחים (דף ו: וסס) דאיכא למאן דאמר כיון דהוו בתרי קראי לא מיצטרפי למיהוי כלל ופרט וכלל, והכא נמי לא הוי אלא כלל ופרט, והכי איכא הגירסא [בירושלמי דכלאים] בפ"ח חד אמר לוקה, סבר לה כרבי אילעא דאינו נדון בכלל ופרט כיון דהפרט בלא תעשה הפרט בטל והכלל במקומו עומד, ולפיכך אמר כל החורש בשביעית לוקה, וחד אמר החורש בשביעית אינו לוקה לא סבר להא דר' אילעא אלא דנין אותו בכלל ופרט הני אין מידי אחרינא לא, ודחי לה דכולהו אית להו דרבי אילעא, מאן דאמר לוקה שפיר, ומאן דאמר אינו לוקה מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה כו', ואם נפשך לומר למאן דאמר לוקה אמאי כתב רחמנא זמירה ובצירה, שמא קסבר ללאו יתירא אתי, אי נמי קסבר כרם משדה לא הוה יליף, הלכך הוצרך למיכתב בין בשדה בין בכרם:

[ג:] **רבי אלעזר אומר חרישה.** מהא ליכא למימר תסתיים דר' אלעזר לעיל דאמר אינו לוקה, דאיכא למימר דרבי אלעזר לא שמיע ליה הא דאמר לקמן דהתירו תוספת שביעית, הלכך הוה אמר הכי דליכא לפרש מילתא דרב דימי אלא בחרישה, אבל לדידיה אסור ולוקה דלא ס"ל, אי נמי דכיון דאיתא בהדיא כי הך דלעיל במילי דחרישה אינו צריך לומר תסתיים, דאין דרך הש"ס לומר תסתיים בדבר המפורש בהדיא כל כך:

האפשרות לומר דכ"ע 'אית' להו דר' אבין, וא"כ **לימא הכי, דכ"ע 'אית' להו דר' אבין** דאין דנין אותו בכלל ופרט וכלל, אלא דנין אותו בכלל ופרט **ומאן דאמר אינו לוקה**, שפיר, דדנים אותו בכלל ופרט, הני אין מידי אחריני לא. **ומאן דאמר לוקה, סבירא ליה כי הך ברייתא** דמייתי הגמרא לעיל, ולקמן דמרבינן לכל העבודות שבשדה ושבכרם **דמפקא ליה לתולדות מקרא** וכדדרשינן 'שדך לא, כרמך לא', 'כל מלאכה שבשדך לא, וכל מלאכה שבכרמך לא'. **וקסבר לאו אסמכתא הוא, אלא דרשה גמורה היא. ולי נראה** לפרש אחרת בגמרא, **דהא לימא בדר' אבין אמר ר' אילעא וכו' קאזיל בכה"ג** - הולך באופן כזה **דליכא הכא אלא 'כלל ופרט'**, [ולא 'כלל ופרט וכלל' כבפירוש הראשון[כב]] ואע"פ שלכאורה יש פה כלל נוסף וכמו שפרש"י, דכתיב בתריה 'שנת שבתון יהיה לארץ'. זה אינו נחשב לכלל ופרט וכלל, **דכלל בתרא לא חשיב, כיון דהאי כלל בקרא אחרינא** הוא, כלומר דהכלל האחרון אינו כתוב בקרא של הכלל הראשון, והפרט, 'שבת שבתון יהיה לארץ - כלל, שדך לא תזרע - פרט, אלא בפסוק שלאחר מכן כתוב הכלל האחרון - שנת שבתון יהיה לארץ, **וחשיב בכלל ופרט המרוחק זה מזה, כיון דלא הוי בחד קרא** נחשבים כמרוחקיו זה מזה, **דהכי מוכח בפ"ק דפסחים** (דף ו: וסס) דמייתי הגמרא שם מחלוקת 'מאן דאמר כלל ופרט, המרוחקין זה מזה, אין דנין אותו בכלל ופרט', ואיכא 'מאן דאמר 'דדנין', וקאמר שם בגמרא ד'אפי' למ"ד דנין, הני מילי בחד עניינא [פרש"י 'במקראות הסדורות בפרשה אחת'] אבל בתרי ענייני, אין דנין' [בתרי עניינין - פרש"י ב'שתי פרשיות'] א"כ מוכח איפה דבתרי ענייני לכ"ע אין דנין, והמחלוקת היא בחדא פרשה, אבל לא באותו פסוק, ואיכא מ"ד דסבירא ליה דאין דנין, א"כ מוכח **דאיכא למאן דאמר**[כג], **כיון דהוי בתרי קראי, לא מצטרפי למיהוי כלל ופרט**, **והכא נמי** היכא דהכלל בתרא הוא בקרא אחרינא **לא הוי אלא כלל ופרט.** ואחר שהוכיחו התוספות דענינינו דהכא נידון ב'כלל ופרט', באים עתה התוספות להסביר לפי זה את מהלך הסוגיא, **והכי איכא הגירסא בפירוש רבינו חננאל** [כך גורס הב"ח] **חד אמר לוקה, סבר לה כר' אילעא, דאינו נדון בכלל ופרט, כיון דהפרט בלא תעשה הוא, הפרט בטל, והכלל במקומו עומד, ולפיכך אמר כל החורש בשביעית לוקה**[כד], וחד אמר החורש בשביעית אינו לוקה, זאת משום **דלא סבר להא דר' אילעא, אלא** אכן **דנין אותו בכלל ופרט, והני אין, מידי אחרינא לא, ודחי לה, לא, אלא דכולהו אית להו דר' אילעא**, [כך היא הגירסא לפר"ח], **מ"ד לוקה, שפיר, ומ"ד אינו לוקה, מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה**[כה] **כו'**[כו], **ואם נפשך לומר, למ"ד לוקה אמאי כתב רחמנא זמירה ובצירה**, והרי הם בכלל זריעה וקצירה, **שמא קסבר ללאו יתירא אתי** - כלומר דכתב קרא לזמירה ובצירה ללמדינו שהזומר וכן הבוצר, עוברין בשני לאוין **אי נמי קסבר כרם משדה לא הוה יליף**, ולכך לא הייתי יודע דין זמירה שהיא בכרם מזריעה שהיא בשדה, ולא הייתי יודע לדין בצירה שהיא בכרם מקצירה שהיא בשדה, **הלכך הוצרך למיכתב בין בשדה** [זריעה וקצירה] **בין בכרם** [זמירה ובצירה].

רבי אלעזר אמר חרישה:

הנה לעיל בעמוד הקודם, מייתי הגמרא הכי, 'החורש בשביעית', פליגי בה ר' יוחנן ור' אלעזר, חד אמר לוקה, וחד אמר אינו לוקה, ולא התפרש מי הוא הסובר דלוקה, ומי הוא הסובר דאינו לוקה, ודרך הש"ס, כשיכול הוא להוכיח מי סובר כך, ומי סובר כך אומר 'תסתיים' - תוכיח ותברר שזה סובר כך, וא"כ קשה למה אצלנו לא מוכיחה הגמרא שר' אלעזר הוא זה הסובר שאינו לוקה שהרי על החרישה 'נסיב לה תלמודא לפטורא', כלומר שאינו לוקה, וע"ז אומרים התוספות **מהא ליכא למימר תסתיים דר' אלעזר לעיל הוא דאמר דאינו לוקה**, משום **דאיכא למימר**, דמה שר' אלעזר לא רצה לפרש כאן את הברייתא כמו שמפרש ר' יוחנן, דקאי על תוספת הימים שלפני ראש השנה, הוא משום **דלא שמיע ליה הא דאמר לקמן** דהתירו ר"ג ובית דינו תוספת שביעית, **הלכך הוה אמר** ר' אלעזר הכי, כלומר דפרש לה דקאי על חרישה, **דליכא לפרש מילתא דרב דימי אלא בחרישה**, דהרי אי אפשר לומר דקאי על תוספת הימים שלפני ראש השנה, דא"כ איך קאמר 'ונסב לה תלמודא לפטורא', והרי באמת הם אסורים, וא"כ בהכרח לפרש כן את הברייתא דרב דימי, **אבל** ר' אלעזר גופו לא סבר כן, **אלא לדידיה אסור ולוקה, דלא ס"ל** כתנא דברייתא[כז] דרב דימי[כח] **אי נמי** מתרץ התוספות דאדרבה, דבודאי יש להוכיח דר' אלעזר הוא זה דסבירא ליה דאינו לוקה, ומה שלא אמרה הגמרא 'תסתיים' **דכיון דאיתא בהדיא כי הך דלעיל במילי דחרישה**, שכבר אומר כן בפירוש, שוב **אינו צריך לומר** 'תסתיים', **דאין דרך הש"ס לומר** 'תסתיים', **בדבר המפורש בהדיא כל כך**[כט].

ציונים והערות

עיין בריטב"א ובשיטה לתלמיד ר"י מפאריס, וכן בפי' המיוחס לרש"י, משמע שמפרשים שלא אסרו אלא עבודות שהם משביחים השדה כלומר הקרקע או הכרם כלומר האילנות, משא"כ קישקוש ומילוי נקעים מים, ועשיית עוגיות לגפנים, אינם עבודה שמתקנים ומשביחים הקרקע או הכרם, אלא עזר איך להשקות או להציל מהפסד, וכן משמע בפי' רבינו הלל על הספרא פ' בהר יעוי"ש ולשון הספרא שם עבודה שבארץ ובכרם, יעוי"ש. **כב. וכנראה** שכך הגירסא בגמרא 'אין דנין אותו בכלל ופרט' וכן איתא בגמרא סנהדרין דף קיג. ועיי"ש בפרש"י. **כג. הנה** שם בגמרא בפסחים ו. שהביאו התוספות לא מפורש שתרי קראי נחשב למרוחקין זה מזה, אלא רק מוכח שאפי' בחד עניינא יכול להחשב למרוחקין זה מזה, ובבא קמא פה. יש דוגמא של כלל ופרט המרוחקין זה מזה, אף שהם באותו פסוק, אבל דבר אחר מפסיק ביניהם 'כויה תחת כויה', כלל, 'חבורה תחת חבורה', פרט, וביניהם כתוב 'פצע תחת פצע', וכן בנדה לג. 'ותהי נדתה עליו', כלל, 'וכל המשכב', פרט. 'יטמא ז' ימים', מפסיק ביניהם, אך יש לעיין בסנהדרין מה: דחשיב 'והומת ותלית' כלל, 'כי קללת' - פרט, והגמרא שם קוראת לזה 'השתא דמרחקי מהדדי', ולכאורה אפשר לפרש ד'כי קללת' הוא בפסוק שני, וזה נחשב למרוחקים, אך עיין במנחות נה: בתוס' ד"ה כלל ופרט, שמפרשים שיש הפסק בדבר אחר שאינו מאות ענין דכתיב 'כי קבור תקברנו', וא"כ לכאורה אין מזה ראיה, שתרי קראי נחשב למרוחקין, וכאן צ"ע, כי בפסוק הראשון כתוב הכלל הראשון 'שבת שבתון יהיה לארץ' ובאותו פסוק כתוב גם שני פרטין 'שדך לא תזרע, וכרמך לא תזמור' ובפסוק שאח"ז ממשיך הפרטים 'את ספיח קצירך לא תקצור, ואת ענבי נזירך לא תקצור', ובאותו פסוק גם הכלל האחרון 'שנת שבתון יהיה לארץ', א"כ הכלל בתרא הוא באותו פסוק של חלק מהפרטים, ואולי כיון שאינו באותו פסוק של הכלל הראשון, א"א לדונם בכלל ופרט וכלל אלא נשאר רק מה שבפסוק הראשון שהוא כלל ופרט, ועיין בקרן אורה שעמד ע"ז (נדפס בדף ד. בהשמטה). **כד. והקשה** ע"ז בשיטה לתלמיד הר"י מפריס וז"ל 'ולא נהירא, דלמ"ד לוקה נהי דאית ליה דר' אבין, דאמר אין דנין, ואיתרבו להו שאר עבודות לאיסורא מתוך הכלל, מיהו היכי לקי עלייהו, כיון דבכלל גופיה ליכא לאו, אלא עשה גרידא' עכ"ל, אבל הריטב"א כתב וז"ל 'אבל השתא דלא דרשינן ליה בכלל ופרט, כל אחד עומד לעצמו, ואמרינן הכי, כי הזריעה בכלל היתה, ויצאה לידון בלאו, ולא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כלו יצא. עכ"ל, וכן משמע בר"ש שביעית פ"א סוף משנה ד' ועיי"ש. ע"פ הירושלמי ע"ש. ועיין בשפת אמת. **כה. ופי'** בשיטה לתלמיד ר"י מפריס דה"ל שני כתובין הבאין כאחד ואין מלמדין. **כו. המהרש"א** הקשה על פי' ר"ח מהא דלקמן בע"ב דקאמרה הגמרא 'יכול ילקה על החרישה, דאתיא מכלל ופרט וכלל' [ואם תרצה לגרוס שם 'דאתיא מכלל ופרט' (וכמו שכתוב כן בפר"ח שלפנינו), גם קשה דא"כ אינו לוקה דאין בכלל אלא מה שבפרט, הני אין מידי אחרוני לא' וכן באמת הקשה השיטה לתלמיד הר"י מפריס על פר"ח] והרש"ש כתב ליישב עפ"י מש"כ הר"ש והריטב"א (עפ"י הירושלמי) שהבאנו לעיל בס"ק כ"א דהלימוד הוא במדת דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל, ללמד על הכלל כולו יצא, והוא כעין מדת כלל ופרט וכלל כמש"כ רש"י ותוספות בשבועות דף ז. ועיי"ש. ובמשמרות כהונה תירץ דאפשר לומר דר' אלעזר ס"ל כמ"ד שדנים כלל ופרט אף במרוחקים זה מזה עיי"ש. **כז. ובשיטה** לתלמיד הר"י מפאריס מביא שבאמת בירושלמי איתא שר' אלעזר סובר לוקין על החרישה, ור' יוחנן סובר אין לוקין, ועיי"ש. **כח. והקשה** החזו"א שביעית סי' י"ז סק"א, דהאיך יחלוק ר' אלעזר על הברייתא, ועיי"ש שמפלפל אם אפשר לתרץ שר' אלעזר יאמר שסובר כר' עקיבא לפי מה שכתבו התוס' לקמן בד"ה שהרי, שר"ע סובר לוקה על החרישה, ובספר חדושים ובאורים לעיל בעמוד א' ד"ה איתמר החורש כתב לתרץ דאפשר לומר דס"ל לר' אלעזר דברייתא דמייתנן לעיל שמרבה כל עבודה שבשדה ובכרם, היא דרשה גמורה ולא אסמכתא, וס"ל כותיה. **כט. ועיין** בדרוש וחדוש לר' עקיבא איגר בלקוטים. דלכאורה אפשר לומר 'תסתיים' דר' יוחנן הוא דאמר לוקה, שהרי

יכול ילקה על תוספת של ראש השנה. ואם תאמר מלקות מנלן, והלא לא כתיב בתוספת לאו אלא עשה גרידא, בחריש ובקציר תשבות. איכא למימר דמבחריש ובקציר מפקינן דצריך תוספת כלומר שהשביעית מתחלת משנה הששית וכל דין שביעית יהיה לששית, דהכי קאמר רחמנא דשביעית מתחלת קודם שנת שביעית וא"כ הוא כשביעית:

עד עצרת. דהיינו יותר, דבכל מקום בית שמאי לחומרא ובית הלל לקולא, לבד מאותן דברים דקחשיב בעדיות (פ"ה):

וקרובים דברי אלו. קא משמע לן דאין ב"ש מחמירין אלא מעט על ב"ה, ולאשמועינן מילתייהו דבית שמאי פירש הכי:

כל הרוצה לבטל יבא ויבטל. שמא יתקלקלו הקרקעות ואינן מגדלין תבואה בלא חרישה לאחר זמן זה, התנו שיהא כח להתיר לצריכים, שחשו להפסד רבים שלא יגרמו רעה לעולם:

הלכה למשה מסיני. מהכא איכא לדקדק מדשרא רחמנא ילדה מכלל דזקינה אסורה הרי על ידי הלכה למשה מסיני נאסרה תוספת שביעית, אבל להתירא לחוד לילדה לא אצטריך דמהיכא תיתי לאסור:

נטיעות. תנן במסכת שביעית פרק קמא, עד אימתי נקראו נטיעות, ר' אלעזר בן עזריה אומר עד שיחולו, רבי יהושע אומר בת שבע שנים, רבי עקיבא אומר נטיעה כשמה, אילן שנגמם פירוש שנחתך והוציא חליפין, מטפח ולמטה כנטיעה, מטפח ולמעלה כאילן, דברי רבי שמעון:

ניסוך המים. והא דאמרינן בעלמא (שבת דף קג:) מ"ם יו"ד מ"ם לרבות ניסוך המים מן התורה, אינו אלא אסמכתא בעלמא כפר"ח:

שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו'. ואח"כ כתיב את ספיח קצירך לא תקצור אלמא

יכול ילקה על תוספת של ראש השנה:
ואם תאמר, מלקות מנלן דאיכא על התוספת. **והלא לא כתיב בתוספת שביעית לאו, אלא עשה גרידא** 'בחריש ובקציר תשבות', דמינה ילפינן לתוספת שביעית. מתרץ תוספות **איכא למימר** דמבחריש ובקציר מפקינן דצריך **תוספת, כלומר שהשביעית מתחלת משנה הששית, וכל דין שביעית יהיה** לתוספת שבששית, והיה הוא אמינא לומר **דהכי קאמר רחמנא, דשביעית מתחלת קודם שנת שביעית, וא"כ הוא כשביעית**[לא].

עד עצרת:
דהיינו יותר, כלומר זמן מאוחר יותר משיטת בית שמאי שאמרו כל זמן שיפה לפרי, וזמן זה לפני עצרת הוא, ונמצא שבית הלל מקילים ומאפשרים לחרוש לזמן מאוחר מב"ש, והוכחה לכך מביאים התוספות שלא נאמר איפכא, דהיינו דהתאריך של 'כל זמן שיפה לפרי' הוא אחר העצרת, א"כ נמצא שבית שמאי הם המקילין, וזה לא ממסתבר, לפי **דבכל מקום בית שמאי לחומרא ובית הלל לקולא, לבד מאותן דברים דקחשיב בעדיות** (פ"ה) ששם המשנה אומרת ד'ששה דברים מקולי בית שמאי הן, ומחומרי בית הלל', משמע דמונה המשנה ומפרטת לכל המקומות היוצאים מן הכלל ובהם ב"ש הם המקילים וב"ה המחמירים, אבל ככלל בית שמאי הם המחמירים ובית הלל המקילים[לב] [לג].

וקרובים דברי אלו:
קא משמע לן דאין ב"ש שאמרו כל זמן שיפה לפרי, **מחמירים אלא מעט על ב"ה** שאמרו עד העצרת, **ולאשמועינן מילתייהו דבית שמאי פירש הכי**[לד].

כל הרוצה לבטל יבא ויבטל:
וכל כך למה, משום דחששו **שמא יתקלקלו הקרקעות ואינן מגדלין תבואה בלא חרישה לאחר זמן זה**, כלומר לאחר פסח או עצרת, ולכך **התנו שיהא כח להתיר לצריכים, שחשו להפסד רבים שלא יגרמו רעה לעולם.**

הלכה למשה מסיני:
לכאורה, הרי ההלכה למשה מסיני נאמרה כדי להתיר עשר נטיעות שהם ילדות, והאיך אומרת פה הגמרא דאיסור החרישה לפני ר"ה הוא ההלכה למשה מסיני, ופירשו התוספות - **מהכא איכא לדקדק** דאיסור התוספת הוא נמי הלכה למשה מסיני, וזאת **מדשרא רחמנא ילדה, מכלל דזקינה אסורה, הרי** לך ראיה, **דעל ידי הלכה למשה מסיני נאסרה תוספת שביעית**, כי אם לא נאמרה ההלכה לאסור, **אבל להיתרא לחוד לילדה, לכך לא איצטריך** להלמ"מ, **דמהיכא תיתי לאסור**, אלא ע"כ שנאמרה הלכה לאסור בזקנה, ולכך הוצרכה ההלכה להתיר בילדה.

נטיעות:
תנן במסכת שביעית פרק קמא (משנה ח) **עד אימתי נקראו נטיעות** שנאמרה בהם ההלכה דחורשין בית סאה לעשר נטיעות עד ראש השנה, **ראב"ע עד שיחולו**, פי' הרע"ב 'עד שיצאו לחולין בשנה הרבינית ע"י פדיון, ואם לא פדאן בשנה הרביעית, אזי עד שיעשו חולין מאליהן בשנה החמישית'[לה], **ר' יהושע אומר בת שבע שנים**, כלומר דעד השנה השביעית מנטיעתה עדיין קרויה נטיעה, **ר"ע אומר נטיעה כשמה**, ופי' הרע"ב 'בת שנתה' קרויה נטיעה ותו לא. פרוש אחר, נטיעה כשמה, היינו כל זמן שבני אדם קוראין לה נטיעה ואין קוראין לה אילן, **אילן שנגמם, פי'** שנחתך גזעו **והוציא חליפין** פי' הרע"ב גדולין, מלשון גזעו מחליף, **מטפח ולמטה כנטיעה, מטפח ולמעלה כאילן**, ופי' הרמב"ם שם, דאם כרתו אותו עד שלא נשתייר ממנו על פני הארץ אלא פחות מטפח, יהיה הצומח בו כנטיעות, ואם יותר מטפח הוא, יהיה דין הצומח בו כאילן, **דברי ר' שמעון.**

ניסוך המים:
והא דאמרינן בעלמא (שבת קג: ותענית ג:) **מ"ם יו"ד מ"ם**, לשון הברייתא שם 'ר' יהודה בן בתירא אומר, נאמר בשני [כלומר ביום השני של סוכות, בקרבנות בפ' פנחס] ונסכיהם, ובכולם נאמר ונסכה, הרי המ"ם האחרונה מיותרת, ונאמר בששי ונסכיה הרי יו"ד מיותר, ונאמר בשביעי כמשפטם, והוי מצי למיכתב 'כמשפט' הרי מ"ם מיותר, הרי מ"ם יו"ד מ"ם, הרי כאן 'מים' מכאן רמז **לרבות ניסוך המים מן התורה** עכ"ל הברייתא המובאת בשבת, וא"כ יקשה, דהכא קאמר דנסוך המים מהלכה למשה מסיני היא, והתם יליף לה מקרא, וע"ז אומרים התוספות דהא דיליף לה התם מקרא, **אינו אלא אסמכתא בעלמא, כן פ' ר"ח** אבל בעיקרה הלכה למשה מסיני היא[לו].

שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו':
ולכאורה אינו מובן, שהרי בקרא 'שדך לא תזרע, וכרמך לא תזמר', לא מוזכר לא לאיסור חריש ולא לאיסור דקציר, ומפרשים התוספות **ואח"כ כתוב**

ציונים והערות

קאמר 'יכול ילקה על תוספת ראש השנה דאתיא מבחריש ובקציר תשבות' א"כ משמע שבשביעית עצמה לוקין על חרישה, אך אפשר לדחות, דמא דקאמר ילקה לא קאי על חרישה אלא על קצירה ודברים שלוקין בשביעית עצמה, עיי"ש מה שהאריך לפלפל, ובחזו"א שביעית סי' י"ז ס"ק א'. **ל. ועיין** בריטב"א ובתוס' הרא"ש שהביאו תירוץ אחר על קושית התוספות, דהא דקאמר יכול ילקה, הכונה למכת מרדות מדרבנן, ועיין במצבת משה כאן מה שפלפל בזה. **לא. ועיין** בדרו"ח לרעק"א בליקוטים, וכן בספר קרן אורה כאן, שהקשו לפי דברי התוספות כאן שיהיה מלקות על תוספת שביעית, מקרא דבחריש ובקציר תשבות, א"כ מאי מקשה לקמן בסוגיא, אם יש הלכתא למה צריך פסוק, דהרי מכח ההלכתא לא יהיה מלקות, כי ההלכתא נאמרה להתיר ילדה, רק ממילא ידעינן דזקנה אסורה, אבל מלקות לא ידעינן, ולכך צריך לקרא לחייב מלקות, ועיי"ש בדבריהם, ובקרן אורה הקשה עוד דלדברי התוספות דלתוספת שביעית יש כל דיני שביעית אף למלקות, א"כ למה בתוספת שבת ויו"ט לא אמרינן כן, אלא יש רק עשה על התוספת, ואין חיוב מיתה ומלקות, כמו בשבת ויו"ט עצמם ועיי"ש מה שפלפל, אך עיין בתוספות הרא"ש כאן, שהוכיח מזה שביומא פ"א. צריך קרא למעוטי תוספת יוה"כ מעונש ואזהרה, משמע דאם לא היה מיעוט, היינו באמת נותנים לתוספות דין יוה"כ עצמו, אף שהתוספות נאמרה בלשון עשה, ועיין עוד בספר 'הערות' שהאריך לבאר גדר תוספת שביעית אם הוא הוספת זמן איסור כמו תוספת שבת, או שכל ענינו שנאסר כי מועיל להשדה בשביעית ועיי"ש. ועיין עוד בספר חדושים ובאורים שדייק מלשון התוספות כאן שכתבו וכל דין שביעית יהיה לששית, דלא רק בחרישה אלא ה"ה בזריעה וזמירה ילקה בתוספת שביעית. והביא מתוספות בר"ה ט: שם כתבו, שרק על חרישה נאמר דין תוספת שביעית ועיי"ש, מה שהאריך בזה. **לב. ועיין** כאן בהגהות הגר"א שמביא ירושלמי בשביעית פ"א ה"א שמשמע איפכא מהתוספות, שהזמן 'כל זמן שיפה לפרי' הוא אחר העצרת, שהירושלמי מקשה 'ולמה לא תניתוה מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה' ומתרץ הירושלמי 'פעמים שאין הגשמים מצויין, ואין הליחה מצויה', ואז יוצא ש'כל זמן שיפה לפרי' הוא לפני עצרת, ואז יוצא שב"ש לחומרא אבל בדרך כלל משמע שהזמן של ב"ש הוא יותר מאוחר, והוי לקולא ועיי"ש בתוספות הרי"ד שעל הירושלמי, איך שרוצה לפרש את הירושלמי באופן אחר, שלא יקשה על התוספות. וכתב שם שגם מלשון רש"י משמע כהתוספות יעוי"ש. ועיין עוד בזה כאן בשיטה לתלמיד ר"י מפאריש. **לג. והקשה** המהרש"א דלקמן בדברי ר' שמעון 'ובשדה האילן עד העצרת וב"ה אומרים עד הפסח' א"כ הוי ב"ש לקולא וב"ה לחומרא, ואמאי לא קחשיב ליה בעדיות, ואפשר משום דר"ש יחידאה הוא, ומיהו בסדר המשנה דפ"ב דשביעית ל"ג במילתיה דר"ש וב"ה אמרי עד הפסח, ותו לק' מידי, עכ"ל. **לד. עיין** בספר מצבת משה, בהגהת ארץ צבי (אות טו"ב) שהעיר וק"ק דכמה פעמים אמרינן אטו טעמייהו דב"ש אתי לאשמיענן, עיי"ש מש"כ בזה. אולם במצפה איתן כאן. ציין להתוס' בסוכה ט. ד"ה ואם עשאה, שם כתבו דיש לו לתנא לפרש במה נחלקו ב"ש וב"ה, ולא שייך לאקשויי טעמא דב"ש אתא לאשמועינן, אלא היכא דפליגי תנאי אליבא דב"ש ולא נפק"מ מידי בפלוגתא אליבא דב"ה ועויי"ש. **לה. ועיין** שם בשנות אליהו להגר"א מש"כ בזה. **לו. ועיין** ברש"ש כאן שהקשה דבגמרא תענית (ב: וג.) משמע שזה דרשה גמורה, ועיין עוד בגבורת ארי שם בתענית שגם הקשה כן דבגמרא שם בתענית משמע שזו מחלוקת תנאים אם לומדים מהפסוק או שזו

קצירה לא אצטריך, ואפילו אם תימצי לומר חרישה צריכה דאזהרת חרישה לא אשכחן אלא הכא, מיהא קצירה לא אצטריך, ולההיא דרשא דאתיא קצירה אתיא חרישה כיון דכתבינהו גבי הדדי, אי נמי ס"ל לר"ע כי ההיא דאמרן לעיל דלוקה על חרישה, וכדאמרינן טעמא לעיל סבר ר' עקיבא ותרוייהו מיותרין, ואליבא דר' עקיבא קפריש ואזיל דר' עקיבא סבר אם אינו ענין לשבת תנהו גבי שביעית ובמשמעות שבא להחמיר ולא להקל, ולא בעי לאוקמי בשבת כר' ישמעאל להקל, דהכי עדיפא ליה, ור' ישמעאל עדיפא ליה לאוקמי בשבת, דפשטיה דקרא מיירי ביה ואפילו להקל, מלאוקמי בשביעית דלא מיירי ביה ולהחמיר:

[ד.] **אלא אמר רב נחמן בר יצחק.** האי אלא קאי אהאי דרבי יצחק לעיל, כי גמירי הלכתא לשלשים יום לפני ראש השנה דהיינו באילנות זקנים, לא תימא דלהכי אתיא הלכתא, אלא סבר רב נחמן דאיסור שלשים לפי אומד חכמים, ואף החמירו בהם בדבריהם. ויש דמשבשי ליה להאי אלא דרב נחמן ואין להאריך בדבריהם:

מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין. ואי קשיא והא מפקינן מקרא במס' יומא פרק בתרא (דף פא:) דצריך לעשות תוספת גבי שבת בין בכניסתה בין ביציאתה להוסיפה מחול על הקודש, איכא למימר ההוא פורתא לא קא חשיב כיון דלא הוי אלא כל שהוא, וכי ההוא שיעורא נמי יהא מודה רבן גמליאל דצריך להוסיף:

אלא אמר רב אשי רבן גמליאל כו'. כלומר ודאי מדאורייתא בטיל, ולאו היינו טעמא כדקאמר, אלא סבירא ליה כרבי ישמעאל, וקא דייק רבן גמליאל מה שייכא תוספת שביעית גבי ניסוך שניתנו למשה גבי הדדי, דבכל מקום שונה הני שלשה ביחד דכך ניתנו, אלא ודאי למילף סמכינהו רחמנא:

את ספיח קצירך לא תקצור, אלמא קצירה לא אצטריך, ואפילו אם תימצי לומר, דחרישה אמנם צריכה, כיון **דאזהרת** חרישה **לא** אשכחן **אלא הכא, מיהא** קצירה **לא איצטריך, ולההיא** דרשה **דאתיא** קצירה, כלומר דאתיא קצירה לתוספת שביעית, **אתיא** נמי חרישה לתוספת שביעית, כיון דכתבינהו גבי הדדי. **אי נמי ס"ל לר"ע כי ההיא דאמרן** לעיל, כלומר דמצינו בעמוד הקודם מחלוקת ר"א ור"י גבי החורש בשביעית, דחד אמר דלוקה על החרישה, וכדאמרינן טעמא לעיל או דיליף זאת מכלל ופרט וכלל, או מדרשה ד'שדך לא', 'כרמך לא' המלמדיני, על כל מה שבשדה ובכרם דאסור, וכך סבר ר' **עקיבא**, וא"כ **תרוייהו** גם חריש וגם קציר **מיותרין**, **ואליבא דר' עקיבא קפריש ואזיל**, כלומר, דקושית הגמרא 'והני הלכתא נינהו, קראי נינהו' על ר' עקיבא קמקשה, דדריש לתוספת שביעית מקרא, ועכשיו ממשיכים התוספות להסביר את סברות ר' עקיבא ור' ישמעאל בפירוש הפסוק, ובמאי פליגי. **דר' עקיבא סבר**, דאע"ג דתחילת הכתוב איירי גבי שבת, דכתיב בפרשת כי תשא (שמות לד כא) 'ששת ימים תעבד, וביום השביעי תשבת, בחריש ובקציר תשבת', א"כ למה מוקים לה ר"ע לסיפא דקרא, 'בחריש ובקציר תשבת' לגבי שביעית, אלא משום דסבר **דאם אינו ענין לשבת**, שהרי בשבת כבר ידעינן שכל המלאכות אסורות בה, ולא היה ניחא ליה לדרוש לקרא כר' ישמעאל, דאיירי לענין שבת, ובא להתיר קציר של מצוה בשבת, וכיון דלדידיה לא איצטריך לקרא גבי שבת, **תנהו גבי שביעית**, משום ובמשמעותיה דקרא[לז] **שבא להחמיר ולא להקל**, כלומר, דמשמעותו של כתוב זה הוא דבא לאסור ולא להתיר, **ולא בעי לאוקמי בשבת כר' ישמעאל דקרא להקל** בא, דהיינו להתיר קציר העומר בשבת, **דהכי עדיפא ליה** לר"ע לפרש לקרא דאתי להחמיר, וזאת אף שיוצא מענין שבת דכתיב ברישא דקרא, ובא לענין שביעית, **ור' ישמעאל עדיפא ליה לאוקמי בשבת**, משום דרישא **דקרא מיירי ביה, ואפילו להקל**, ואע"פ שאין זה כ"כ במשמעות הכתוב, מ"מ זה **עדיף מלאוקמי בשביעית דלא מיירי ביה, ולהחמיר.**

אלא אמר רב נחמן בר יצחק:

התוס' באים לקיים את הגירסא אלא אמר ר"נ בר יצחק, ולאפוקי מאלו שמחקו לתיבת אלא, וטעמם היה דמשמעות אלא משמע שר"נ בר יצחק חולק על ר' יצחק שאמר לעיל של' יום קודם ר"ה אסור מדאורייתא ומפסח ועצרת מתקנת חכמים, והאמת דרנב"י אינו בא לחלוק על ר"י בזה. ומבארים התוס' **האי 'אלא' קאי אהאי דרבי יצחק [ד]לעיל [דקאמר]**[לח] **כי גמירי הלכתא לשלשים יום לפני ראש השנה**, דהיינו שההלכתא נאמרה לאסור רק **באילנות זקנים**, וע"ז חולק רב נחמן בר יצחק ואומר **לא תימא דלהכי** היינו דלאסור זקינה **אתיא הלכתא, אלא סבר רב נחמן** בר יצחק, דלאסור זקינה ילפינן מקרא ד'בחריש ובקציר תשבות' כמו שאמר ר' עקיבא, ואף דבפסוק לא נאמר כמה הוא זמן התוספת של ערב שביעית, שיעור זה קבעו חכמים, **דאיסור שלשים לפי אומד חכמים** [הוא[לט]][מ] שהבינו כך לפרש כוונת התורה שאסרה חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית **ואף החמירו בהם בדבריהם**, היינו ב"ש וב"ה שהוסיפו מדרבנן לאסור מפסח ועצרת, ויש מפרשים[מא] **דמשבשי ליה** כלומר דלא גרסו, **להאי אלא דרב נחמן, ואין להאריך בדבריהם.**

מה להלן היא אסורה, לפניה ולאחריה מותרין:

מבואר לפנינו בגמרא דליכא לדינא דתוספת שבת, **ואי קשיא והא מפקינן** לתוספת שבת **מקרא** ד'ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב' **במס' יומא פרק בתרא** (דף פא:) דאיתא התם יכול יתחיל ויתענה בתשעה, ת"ל 'בערב' אי בערב יכול משתחשך, ת"ל בתשעה, הא כיצד, מתחיל ומתענה מבעוד יום, מכאן שמוסיפין מחול על הקודש, אין לי אלא בכניסתו ביציאתו מנין, ת"ל 'מערב עד ערב' אין לי אלא ביוה"כ, שבתות מנין, ת"ל 'תשבתו' היינו **דצריך לעשות תוספת גבי שבת, בין בכניסתה בין ביציאתה, להוסיפה מחול על הקודש**, הרי דילפינן לה לתוספת שבת מקרא, והאיך אמר כאו לפניה ולאחריה מותרין. ומתרצים התוס' **דאיכא למימר, ההוא פורתא**, כלומר הזמן המועט, שצריך להוסיף מחול על הקודש לגבי שבת, כמבואר שם ביומא הא **לא קא חשיב**, כלומר דבגמרא דידן דקאמר 'היא אסורה - לפניה ולאחריה מותרין', אין הגמ' מחשיבה את הזמן המועט שאסור לפניה ולאחריה **כיון דלא הוי** תוספת זו **אלא כל שהוא**, ועל זמן מועט כזה לא איירי בגמרא אלא כוונת הגמ' היא, שזמן גדול לא אסרינן מלפניה ולאחריה [כדוגמת ל' יום שלפני שביעית דבעינן למיסר] **וכי ההוא שיעורא נמי**, היינו זמן מועט **יהא מודה** אף **רבן גמליאל** [אף שביטל תוספת שביעית] **דצריך להוסיף**, זמן מועט של כל שהוא[מב].

אלא אמר רב אשי רבן גמליאל כו':

אע"ג דקאמר בגמרא לשון 'אלא' אין הכוונה שחוזר בו ממה שאמר ר' יוחנן דר"ג ובית דינו מדאורייתא בטיל להו [וכמ"ש ר' יצחק לעיל שהם ביטלו רק תקנת ב"ש וב"ה עד הפסח ועצרת] אלא **כלומר ודאי מדאורייתא בטיל**[מג], דמדאורייתא מותר לחרוש עד ראש השנה, **ולאו היינו טעמא כדקאמר** ר' יוחנן דגמר שבת שבת משבת בראשית, דהרי על טעם זה הקשינו, **אלא סבירא ליה** לרבן גמליאל **כרבי ישמעאל**, דיליף תוספת שביעית מהלכה למשה מסיני, **וקא דייק רבן גמליאל** מהא דנאמרה ההלכה למשה מסיני, לג' הלכות אלו יחדיו, 'עשר נטיעות, ערבה, וניסוך המים', דמה **שייכא תוספת שביעית גבי ניסוך**, **שניתנו למשה גבי הדדי**, כלומר **דבכל** מקום בש"ס שמובאת הלכה למשה מסיני הלזו **שונה הני שלשה** הלכות **ביחד**, וע"כ משום **דכך ניתנו** למשה מסיני שלשתם ביחד, ומדוע אמנם ניתנו שלשתם כאחד, **אלא** על כרחך **ודאי** כדי **למילף** חד מחבריה, לכך **סמכינהו רחמנא**, דהיינו כדי ללמוד דין תוספת שביעית מדין ניסוך המים שאינו נוהג אלא בזמן שבית המקדש קיים, ולכך לאחר שאין הבית קיים, ביטלם רבן גמליאל.

ציונים והערות

הלכה למשה מסיני, ע"ש שהאריך. ועיין בפי' ר' שלמה בן היתום על הא דפריך לקמן 'והני הלכתא נינהו קראי נינהו' דהקושיא על כל שלשת הדברים ועל הא דניסוך המים קא פריך והא קרא הוא הא דרשה דמ"ם יו"ד מ"ם ועיי"ש. **לז.** ע"פ הגהת הב"ח. **לח.** ב"ח. **לט.** ב"ח. **מ.** ועיין בחזו"א שביעית (סי' יז ס"ק יב יג) לבאר לר"ע מנלן השיעור של ל' יום, ועיין עוד באריכות בחדושים וביאורים ובספר הערות כאן שהאריכו בזה, ובענין קושית הטורי אבן (ר"ה ט.) דלכאורה לר"ע מנלן ההיתר של נטיעה עד ר"ה הרי לכאורה הוא לא ס"ל את ההלכתא בזה, יעויי"ש. **מא.** לכאורה טעמם דלא גורסים 'אלא' כי ר"נ בר יצחק אינו חולק על ר' יצחק ולדברי שניהם ל' יום קודם ר"ה אסור מדאורייתא, ומפסח ועצרת מתקנת חכמים, אך התוס' ביארו שהחילוק ביניהם, על מה נאמרה ההלכה למשה מסיני, ועיין במהרש"א ורש"ש, כאן. **מב.** ועיין בתוספות הרא"ש ובחי' הריטב"א תירוצים אחרים לקושית התוס', ועיין במצפה איתן כאן שהביא קושית החמדת שלמה על מ"ש התוס' דר"ג מודה שיש דין תוספת שביעית בזמן מועט, הרי בלאו הכי ראש השנה הוא יו"ט, וא"כ נאסר במלאכה בזמן מועט שלפניו מצד הדין של תוספת ימים טובים יעוי"ש, ובספר מגדים חדשים כאן מה שהביא מפלפולי המפרשים בזה. **מג.** הנה רש"י בד"ה מדאורייתא בטלו כתב וז"ל כלומר אשכחו סמך מן התורה וכו' עכ"ל. והנה לשון זה לא שייך כ"כ בדברי רב אשי דאיירי בהלכה למשה מסיני ולא בקראי מן התורה, ואפשר שמה שכתבו התוספות 'ודאי מדאורייתא בטיל' הכוונה בדין דאורייתא שהרי גם הלכה למשה מסיני דינו כדאורייתא. ויתכן עוד דהתוס' מפרשים כהריטב"א שהביא גירסא ר"ג ובית דינו 'דאורייתא' בטיל, כלומר לא כר' יצחק שאמר לעיל שביטל רק את התקנת חכמים של פסח ועצרת, אלא גם את השלשים יום לפני ר"ה שהיו סבורים שאסור מדאורייתא, גם אותם ביטל והתיר,

בשלמא מי קילון כו' אלא מי גשמים. מיירי בכי האי גוונא דקים לן דלא פסקי, ולית בהו איסור אלא מהאי טעמא דמפרש, אבל אי פסקי אית להו איסורא כדלקמן, דבכל מידי דפסיק איכא איסורא משום דאזיל ומייתי ממקום רחוק כיון שהתחיל להשקות שלא יפסיד שדהו, הלכך איכא לאוקמי הכא דלא פסקי:

[ד:] **מדלין לירקות.** ממקום עמוק קרי דילוי, ואע"ג דאיכא טירחא יתירא, בשביל לאכול התירו אבל לייפות אפילו ליכא טירחא לא התירו:

כך מידל בשל עניים. דכי אסר רחמנא ליקח עוללות ה"מ בשעת בצירה, כדכתיב (דברים כד) כי תבצור כרמך לא תעולל איסור עוללות עלייהו:

מפני שמכשיר אגפיה לזריעה. ונראית חרישה ממש שסבורין הרואין שלכך מתכוין, אי נמי חשיב ליה עבודת קרקע ממש, ואע"ג שאינו מתכוין לכך מיהו מלאכה היא, ואע"ג דאמר ר' שמעון דבר שאין מתכוין מותר, הא אמרינן מודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות, ורבנן סברי כיון דע"י שינוי עביד ליה לאו מלאכה היא ומותר דלא שמיה חרישה:

בשלמא מי קילון כו' אלא מי גשמים:

מקשה הגמרא מאי טירחא איכא בהא, ולמה שיהא אסור, וע"ז קאמרי התוס' דמיירי **בכי האי גוונא, דקים לן** כלומר דידוע לנו שיש כ"כ הרבה מי גשמים **דלא פסקי**, שמי הגשמים לא יפסקו, ויהיה לו מספיק לכל המועד להשקות את השדה, ולא יצטרך לטרוח ולהביא ממקום רחוק, **ולית בהו איסור** להשקות ממי הגשמים, **אלא מהאי טעמא דמפרש** או כר' יוחנן גזירה מי גשמים אטו מי קילון, או כרב אשי, מחשש דמי גשמים גופייהו אתו לידי מי קילון, **אבל אי פסקי** כלומר דידוע לנו שאין הרבה מי גשמים, ויתכן דיפסקו במועד, **אית להו איסורא** להשקות מהם, כדמוכח לקמן[מד] בשמעתין, **דבכל מידי דפסיק איכא איסורא, משום** דכשיפסק ולא יהיו לו כאן מים, חיישינן דילמא **אזיל ומייתי** ממקום רחוק, וחשש זה קיים יותר, אם נתיר לו עכשיו להשקות ממי הגשמים, דאז כשיפסקו ילך ויביא ממקום רחוק **כיון שהתחיל** להשקות, כדי **שלא יפסיד שדהו** אם לא ימשיך וישקה **הלכך** כיון דבגמרא משמע דאין לאסור מטעם זה, על כרחך **איכא לאוקמי הכא דמיירי בדלא פסקי**[מה].

מדלין לירקות:

ממקום[מו] עמוק קרי דילוי, **ואע"ג דאיכא טירחא יתירא**, וכמו שאסרנו לעיל לדלות ממי הקילון, מטעם זה דאיכא טירחא יתירא, ולכן אפילו בבית השלחין דאיכא פסידא, אעפ"כ אסור להשקות ממי הקילון, וכמפורש לעיל (בדף ג.) משום שהוא טירחא יתירא, אבל הכא כשמשקן **בשביל לאכול** מהם במועד[מז] התירו, **אבל לייפות** שיגדלו הירקות לצורך אחר המועד, ואינו אוכלם במועד, **אפילו ליכא טירחא**[מח], כלומר לא רק הדלאה ממקום עמוק שיש בזה טירחא יתירא, אסור, אלא אפילו השקאה שהתירה המשנה, דהיינו המשכת המים [או דלייה שלא מעומק] נמי **לא התירו**, שהרי לא התירו השקאת בית השלחין אלא במקום פסידא, אבל משום הרווחה לא התירו כמ"ש לעיל (שם).

כך מודל בשל עניים:

הוקשה לתוספות מאי טעמא דר' יהודה, דהרי שפיר קאמר ר' מאיר דבשלו רשאי, ואינו רשאי בשל עניים.

ומפרשי התוספות דסבר ר' יהודה, **דכי אסרא רחמנא ליקח עוללות, ה"מ בשעת בצירה**, כלומר בשעה שבוצר האשכולות לעצמו, אז חייב להניח העוללות לעניים, **כדכתיב** (דברים כד) **'כי תבצור כרמך לא תעולל'**, כלומר בשעה שאתה בוצר כרמך אז איכא **איסור עוללות עלייהו**[מט], אבל הכא בשעה שמודל בגפנים כדי שיגדלו הנשארים יותר טוב. אין זה מיקרי שעת הבצירה, ואז ליכא עלייהו איסור עוללות, ולכן יכול הוא להיות מודל גם בעוללות[נ].

מפני שמכשיר אגפיה לזריעה:

הנה לכאורה האיסור הוא משום מלאכת חורש, שמרפה הקרקע ומכשירה לזריעה, אך הוא לא מתכוין לכך, אלא כוונתו לחפור את אמת המים, וסוברים התוספות בדרך זו, שבאמת מן הדין, כיון שאינו מתכוין לחרישה אין בזה איסור דאוריתא, ורק מדרבנן הוא אסור, היות **ונראית** כחרישה ממש, **שסבורין הרואין שלכך מתכוין**, כלומר דמתכוון הוא לחרישה ממש, ואומרים התוס' אפשרות נוספת **אי נמי** י"ל, דעשיית האמה בשביעית **חשיבא ליה כעבודת קרקע ממש** כיון שהוא מרפה הקרקע ומכשירה לזריעה, **ואע"ג שאינו מתכוין לכך, מיהו מלאכה הוא, ואע"ג דאמר ר' שמעון, דבר שאין מתכוין מותר**[נא] וא"כ היה לנו להתיר כאן, משום שאינו מתכוין לחרישה, **הא אמרינן** (שבת עה.) **מודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות** - פירש רש"י בסוכה (לג:) וז"ל 'באומר אחתוך ראש בהמה זו בשבת ואיני רוצה שתמות, דכיון שאי אפשר שלא תמות, כמתכוין חשוב ליה, וכי אמרינן דבר שאין מתכוין מותר, כגון היכי דאפשר ליה בלא איסור, כגון גורר אדם מטה כסא וספסל, ובלבד שלא יתכוין לעשות חריץ, ואע"ג דאיכא למיחש דילמא עביד חריץ, כיון דלא מתכוין להכי, ואפשר לגרירה בלא חריץ, כי עבדי נמי חריץ דהוי מלאכה גמורה, לא מיחייב אבל היכא דודאי עביד, מודה ר' שמעון דאסור, עכ"ל, וא"כ ה"ה הכא, אע"פ שאינו מתכוין להכשיר אגפיה לזריעה, אבל כיון שבהכרח כן נעשה, היינו שנעשית הקרקע רפויה ומוכשרת לזריעה, חשיב מלאכה[נב] **ורבנן** שהתירו במשנה עשיית האמה בשביעית, **סברי, כיון דע"י שינוי עביד ליה**, דהא לא עביד לה כדרך החורשים חריש, לכך **לאו מלאכה הוא, ומותר, דלא שמיה חרישה**[נג].

ציונים והערות

ולפי המסקנא של רב אשי בזמן שאין ביהמ"ק קיים יעוי"ש בריטב"א. **מד. הנה** כונת התוס' כדלקמן, הוא לכאורה מכמה הלכות דמייתי לקמן בשמעתין, דמוכח דבלא פסקי אסור. א) מהא דאמר ליה ר' זירא 'הני אגמים דבבל, כמיא דלא פסקי דמו', משמע דבפסקו אסור. ב) מהא דת"ר הפסיקות והבריכות שנתמלאו וכו' אסור להשקות וכו' דמשמע דאסור משום דילמא פסקי. ג) וכן מהא דת"ר בריכה שנוטפת וכו' דפריך והא עבידא דפסקא, וכן שאמר אביי והוא שלא פסק, ומפרשי התוס' דטעמא דכל הני דאסור, הוא משום דילמא אזל ומייתי ממקום רחוק. וכן משמע ומפורש ברש"י לקמן בהני הלכות, דזהו החשש, אך האמת דבגמ' גופא לא מפורש טעם זה, ולכאורה היינו יכולים לפרש בגמ' הטעם דילמא אתי לידי מי קילון כטעמא דרב אשי אמי גשמים, דמתניתין, ובס' חדושים ובאורים תמה באמת מנלן לרש"י ותוס' לחדש טעם וגזירה זו יעוי"ש, והביא שם גם מ"ש בתוספות הרא"ש אהא דלקמן בברייתא דהפסיקות והבריכות שנתמלאו וכו' אסור להשקות וכו' שפי' בשם רש"י משום דפסקי, ואתי לאתויי מנהרות רחוקים, וכתב ע"ז הרא"ש, ולא נהירא דגזירה זו מופלגת היא, דאין דרך להביא מים בכתף ממקום רחוק ולהשקות שדה, דאין זה דבר המספיק, אלא ממשיכין מים מן המעיין ומן הנהר באריתא דדלאי, ופי' שם בשם הראב"ד דהאיסור הוא משום דאתי לידי קילון יעוי"ש. **מה. ולכאורה** קשה מאי פריך הגמ' מ"ט מי גשמים אסור, לוקמא בדפסקי ומהאי טעמא אסור דילמא אזיל ומייתי ממקום רחוק, ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש כתב וז"ל 'וע"כ מיירי דאיכא טובא מיא דליכא למיחש בהו לדלמא פסקי, דאי פסקי פשיטא דמיתסר כדלקמן בשמעתין דילמא אתי לאתויי ממקום רחוק ולא אשמעינן תנא מידי' עכ"ל. **מו. החזו"א** בסי' קל"ד ס"ק י"א כתב שמדברי תוספות אלו משמע דמותר להעלות בדלי כשאינו עמוק, ודלא כשיטת הריטב"א ושאר ראשונים דכל הדלאה אסור, וכן דייק החזו"א מלשון רש"י דס"ל דהדלאה שלא מעומק שרי. **מז. לשון** תוספות הרא"ש 'דאכילה במועד אין מדקדקין בטורח בין רב למעט, דאם שוחט ומפשיט ומנתח ומולח ומבשל כדי לאכול קוצר ומעמר דש וזורה ובורר טוחן ומרקד לש ואופה כדי לאכול', עכ"ל. **מח. הנה** המגיד משנה בפ"ח מהלכות יו"ט ה"ב כתב, דכיון דהדלאה הוא טורח גדול ואסור אפי' בבית השלחין דאית ביה פסידא כמבואר במשנה 'ולא ממי הקולון', א"כ הכא אם אינו עושה זאת כדי לאכלו במועד, אסור להדלות אפי' איכא פסידא ולא רק כדי לייפות שהוא הרוחה, א"כ ברייתא דנקט 'כדי לייפותן אסור' הוא לאו דוקא, וע"ז כנראה כונת התוספות בלשונם כאן 'אבל לייפות אפי' ליכא טירחא', כלומר דהא דקתני בברייתא דכדי ליפות אסור, הוא לא רק באופן של דלייה ממקום עמוק, שזה אסור אפי' במקום פסידא, אל אפילו באופן דליכא טירחא, כיון דאינו אלא להרווחה, אסור. ועיין במשמרות כהונה על דברי רש"י, שמשמע מדבריו, דהכא לא איירי בדולה מעומק וכה"ג בבית השלחין שרי, דלהכי אוקמיה רש"י בכה"ג, דמברייתא משמע, דרק כדי ליפותן אסור, אבל אי איכא פסידא שרי, וע"כ מיירי באופן דליכא טירחא דכה"ג במקום פסידא שרי, ועיין בחזו"א סי' קל"ה על תוספות זה, ובספר חדושים וביאורים כאן. **מט. לכאורה** למדו זאת התוספות, מדברי ר"ע במשנה פ"ז דפאה משנה ז' דקתני התם 'א"כ למה נאמר כי תבצר לא תעולל, אין לעניים בעוללות קודם הבציר'. אולם עיין בתוספות יו"ט בפ"ז דפאה משנה ח' דקתני התם 'המקדיש כרמו וכו' משנודעו בו העוללות, העוללות לעניים'. ופי' הר"ב שאין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, והוא מהירושלמי, וכתב ע"ז התוי"ט 'ואע"ג דר"ע שהלכה כמותו אמר לעיל (במשנה ז') שאין לעניים בעוללות קודם לבציר, איכא למימר, דאע"ג דאין לעניים לבא לכרם לקחת העוללות קודם שיבצור הבעל הבית, מ"מ ס"ל נמי, כיון שנודעו שהן עוללות, גם לבעל הבית אין לו בהם כלום, ואינו יכול להקדישם עכ"ל, ולכאורה אלו דברי הירושלמי שהביאם הר"ב שם במשנה ז' וז"ל 'ור' אליעזר אמר דלא תימא הואיל ואין לעניים בעוללות קודם לבציר, יזכה בהם בעל הבית, לכך נאמר וכרמך לא תעולל. עכ"ל, ועיי"ש בספר משנה ראשונה, שהאריך לבאר אם אפשר לומר שזה תלוי במחלוקת ר' אליעזר ור' עקיבא שם, וא"כ אולי פליגי נמי בזה ר' יהודה ור' מאיר כאן, אי מידל בשל עניים, ועיין עוד שם בתוס' אנשי שם מה שהביא בשם הרמ"ז, והנה הר"ש שם במשנה, וכן הרע"ב, ובתוס' הרא"ש כאן, הביאו הסבר אחר בשם הירושלמי, לפרש טעמם דר' יהודה ור' מאיר, אם דין העניים בעוללות כשותף או כמוכר עיי"ש, והמפרשים נתקשו בזה מה שייך בזה שותפות, הרי כל אחד מבורר חלקו. האשכולות לבעל הבית, והעוללות לעניים, עיי"ש בתפארת ישראל ובמשנה ראשונה, ובמצבת משה כאן, רצה לשלב הסבר התוספות עם הסבר הירושלמי, דאע"ג דאין לעניים בעוללות קודם הבציר, אבל הרי גם אין לבעה"ב רשות לקחתם כמ"ש לעיל בשם התוי"ט, רק כיון דגם לעניים אין זכות גמור לירד לשדה ליקח, לכן סובר ר' יהודה שדינם כשותף, וכשם שהוא מודל בשלו, כך מודל בשל חבירו עיי"ש. ועיין עוד בהר"ש שם. ובראשונים שהביאו עוד סברות בטעמייהו דר' יהודה ור' מאיר. ועיין עוד בספר 'הערות' מש"כ בזה. **נ. וטעמיה** דר' מאיר, כתב במלאכת שלמה, בשם ה"ר שמשון ז"ל בפי' כתיבת יד, דר"מ סבר דיש להם לעניים בעוללות, לפני בצירה, ועיין בס"ק הקודם מה שהבאנו בשם המשנה ראשונה. **נא. וקיי"ל** כר"ש, ועוד דהא הכא לפרושי ר' אלעזר בן עזריה איירינן, והוא ס"ל בביצה (כ"ג.) דמקרדין הבהמה ביו"ט ומפרש שם בגמרא טעמיה משום דס"ל כר"ש דדבר שאין מתכוין מותר, (הגהות מו"ה יוסף מולנא). **נב. ועיין** בחזון איש שביעית סי' י"ח ס"ק ד' דאפ"ה אינו איסור דאורייתא, דאינו אלא תולדה דחרישה, ותולדה בשביעית אינה אלא דרבנן, ועיי"ש שהאריך לבאר למה לא התירו תולדה זו משום פסידא. **נג. ועיין** בספר מגדים חדשים שהביא בשם הרבה אחרונים שפלפלו אם יש להוכיח

זבלו מוכיח עליו. דליכא למיחש להא דמאן דחזי החפירה (לא) חזי ליה לזבל שבחפירה:

[ה.] **לאתויי הך דתניא.** קא סלקא דעתיה דהאי דקפריך הכא, דבכלל מתקנין הדרכים לא הוי קווץ דרכים, דתיקון משמע שמתקן הגבשושיות והגומות, הלכך פריך הכי ומתרץ כל אלו בהדיא קתני להו דהוו בכלל מתקנין כו׳, א״נ האי דמקשה הך קושיא לא היתה מתניתא שגורה בפיו ולא הוי ידע דגרס בה ומתקנין את הדרכים:

והיה עליך דמים. פי׳ רבינו חננאל נקיט ליה להאי קרא מפרשת מעקה דדמי להאי דהוי מכשול. ממתני׳ עם הגמרא יש ללמד שאסור להשקות קרקעות אלא אותן דהוו דבר האבד שיתקלקלו התבואה והאילנות הנטועים בה, והוא הדין לשאר עבודת קרקע אסור בחולו של מועד, והא דאמרינן דמותר להשקות הני מילי כגון מאמת המים העוברת בשדה עצמו דליכא טירחא יתירא, ומותר לתקן בורות שיחין ומערות של יחיד, ושל רבים מותר לחפור לכתחילה כיון דצריכי למים, דהכי תניא לעיל כדפרישית:

רמז לציון. דהאי קרא לא כתיב אלא לעתיד אבל לא בזמן הזה, ומיהו משני דאיכא למילף מהתם:

הא מקמי דליתי יחזקאל. כלומר לדידך דאמרת דבזמן הזה הוי מדאורייתא אם כן מקמי דליתי יחזקאל הוה ליה להקדוש ברוך הוא לאשמועינן דצריך ציון, ומתרץ הרבה דברים דקים לן דאסורין מן התורה דלא כתיב בקרא אלא בהלכה עד דאתא יחזקאל והאי הכי נמי:

רב פפא אמר סלו סלו. כל חד וחד נקיט מאי דהוה מסיק אדעתיה ולא פליגי, אלא אורחיה דמלתא דכל חד מסיק אדעתיה מאי דלא מסיק חבריה אדעתיה:

בשבתא דריגלא. שבת של יום הרגל שהיו דורשין

זבלו מוכיח עליו:

דאע״ג דמעמיק בקרקע, לא חיישינן שיראה כעודר, משום שהזבל שהוא מניח שם, מוכיח, שעושה זאת בשביל הזבל, ולא כדי לעדור, ומוסיפים התוספות, **דליכא למיחש להא דמאן דחזי החפירה, לא חזי ליה לזבל שבחפירה** כלומר, אין לחשוש לזאת, שיהא מי שהוא רואה החפירה, אבל לא יראה את הזבל שבחפירה, ויחשוב שהחפירה כדי לעדור היא באה, לא חיישינן להכי, אלא ודאי כל מי שרואה את החפירה, רואה גם את הזבל, ויודע שלשם כך נעשית החפירה, ויש גורסין בתוספות הכי ׳**דמאן דחזי החפירה** ׳**קא**׳ חזי **לזבל שבחפירה**׳, דהיינו, שזאת כבר מתשובת התוספות היא, כלומר, דלאחר שאומר התוס׳ דליכא למיחש, מפרש נמי מדוע אמנם ליכא למיחש והוא, משום דכל מי שרואה החפירה. רואה גם את הזבל[נד].

לאתויי הך דתניא:

והנה אח״כ מקשה הגמרא, הא בהדיא קתני לה, ומתקנין את הדרכים וכו׳, וא״כ צריך להבין מה היה הס״ד לומר לאתויי הא דתניא וכו׳. וע״ז תירצו התוספות שני תירוצים, א) קס״ד **דהאי** דקפריך **הכא** ׳לאתויי הא דתניא יוצאין לקווץ את הדרכים׳, שהרי זה לא נזכר במשנתנו, ואע״פ דקתני במתניתין ׳ומתקנין את הדרכים׳ ולכאורה לקווץ את הדרכים בכלל מתקנים את הדרכים הוא, סבר הוא, **דבכלל מתקנין הדרכים** שמוזכר במשנה **לא** הוי קווץ דרכים - שפירושו כמו שפרש״י - ׳לפנות קוצים שבדרכים׳, דאילו ׳תיקון׳ **משמע שמתקן הגבשושות והגומות** - כלומר תיקון הקרקע עצמה להשפיל הגבוה, ולהגביה השפל, לסתום הבורות ולסלק הגבשושיות, אבל אין סילוק הקוצים בכלל, ולכך ילפינן לה ׳לקווץ דרכים׳ מהך דקתני ׳ועושין כל צרכי רבים׳, וקווץ הדרכים מצרכי הרבים הוא, **הלכך פריך הכי** מנין לך לרבות חפירה, דילמא אתי לאתויי קווץ הדרכים, **ומתרץ** בהמשך הגמרא, **דכל אלו בהדיא** קתני **להו**, משום דהוו גם קווץ הדרכים **בכלל מתקנין** וכו׳ ב) **אי נמי** תירוץ נוסף אומרים התוספות, **האי דמקשה הך קושיא**, כלומר המקשה שהקשה לקושיא ׳לאתויי הא דתניא׳ וכו׳, **לא היתה מתניתא** - כלומר משנתנו לא היתה **שגורה בפיו**, **ולא** הוה ידע דגרס בה - כלומר, דלא זכר המקשה את לשון המשנה שכתוב בה **ומתקנין את הדרכים**[נה].

והיה עליך דמים:

פי׳ ר״ח נקיט ליה להאי קרא מפרשת מעקה, משום **דדמי להאי דהוי מכשול**[נו].

ועתה מסכם התוס׳ להלכות היוצאים מהסוגיא ואומר דממתניתין יחד עם הגמרא, **יש ללמד**: א) **שאסור להשקות קרקעות** בחול המועד, **אלא** רק **אותן דהוו דבר האבד**, וכגון בית השלחין **שבאלו יתקלקלו התבואה והאילנות הנטועים בה** אם לא ישקום, **וה״ה לשאר עבודת קרקע אסור בחולו של מועד**, ב) **והא דאמרינן דמותר להשקות** דהיינו בדבר האבד כגון בית השלחין, **הני מילי כגון מאמת המים העוברת בשדה עצמו**, **דליכא טירחא יתירא**, אבל לדלות מעומק הקילון או להביא ממרחק מנהר אחר אסור, אף במקום פסידא, כיון דהוי טירחא יתירא, וכמובאר בסוגיא (לדף ד.) ג) **ומותר לתקן בורות שיחין ומערות של יחיד**, כמו שלמדנו לעיל ׳חוטטין בורות שיחין ומערות של יחיד׳ **ושל רבים מותר לחפור לכתחילה**, **כיון דצריכי למים**, **דהכי תניא לעיל** ׳בשל רבים, היינו כשרבים צריכים להם, אפילו חפירה מותר׳ **כדפרישית**.

רמז לציון:

דהגמרא שואלת רמז לציון מן התורה מנין, והוקשה להתוספות, דהרי הוא מקרא מפורש, כדמייתי מקרא דיחזקאל ׳וראה עצם אדם, ובנה אצלו ציון׳, ולמה חשיבא לה הגמרא רק ׳כרמז׳, ומפרשי התוספות, דצווי מפורש אינו, דהא **האי קרא לא כתיב אלא לעתיד**, **אבל לא בזמן הזה**, ולכן אינה ראיה גמורה, **ומיהו משני**, **דאיכא למילף מהתם** כלומר אע״ג דקרא אלעתיד קאי, אעפי״כ אפשר למילף מהתם להדין שצריך לעשות ציון.

הא מקמי דליתי יחזקאל:

כלומר לדידך דאמרת דאע״ג דקרא כתוב אלעתיד כמ״ש לעיל, מ״מ איכא למילף מהתם, **דבזמן הזה** נמי **הוי מדאורייתא**[נז] **א״כ מקמי דליתי יחזקאל** ואמרה, מהיכן הוי ידעינן לה לדין דציון, והו״ל **להקב״ה לאשמועינן דצריך ציון**, ומתרץ, **דהרבה דברים דקים לן דאסורים מן** התורה, כגון מה שמביאה הגמרא דערל אסור בעבודה, וזאת **לא כתיב בקרא אלא בהלכה** למשה מסיני יליף לה, ונמסרה מדור לדור **עד דאתא יחזקאל** ואסמכה אקרא, **והאי** דינא דציון הכי נמי הוה, כלומר דעד דאתא יחזקאל ואמרה, הוה ידעינן לה לדין דציון מהלל״מ.

רב פפא אמר סלו סלו:

מה שהוצרך רב פפא ללמוד מקרא אחריני, לא משום דאית ליה פירכא, על הילפותות הקודמים, **אלא כל חד וחד**, מהאמוראים שדורש מפסוק אחר, **נקיט מאי דהוה מסיק אדעתיה**, **ולא פליגי** חד אדרשה דחבריה לומר שאין ללמוד משם, **אלא אורחא דמילתא**, **דכל חד מסיק אדעתיה מאי דלא מסיק חבריה אדעתיה**[נח].

ציונים והערות

מדברי התוספות כאן, למחלוקת התה״ד והמג״א אם יש איסור בפסיק רישיה במידי דרבנן, יעוי״ש. **נד. ובשיטה** לתלמיד הר״י מפריש מוסיף וז״ל ׳כי בעוד שהוא חופר מצד אחד, הוא מביא זבל ומניח מצד אחד שחפר כבר׳, עכ״ל. **נה. ועיין** בספר מגדים חדשים שהאריך להביא מהרבה מקומות אם שייך לומר שהאמורא לא זכר המשנה, יעוי״ש. **נו. בגליון** העיר דהאי קרא לא כתוב בפרשת מעקה ורצה לגרוס במקום ׳מעקה׳, ׳מקלט׳, אבל בפי׳ ר״ח הנדפס בש״ס וילנא, כתוב ׳מעלה אני עליהם כאילו הם שפכום שנא׳ ועשית מעקה לגגך וגו׳ וכתוב והיה עליך דמים עכ״ל, ולכאורה משמע שהיה גורס שני הפסוקים גם פסוק דמעקה (דברים כ״ב ח׳) דכתיב בו ׳ועשית מעקה לגגך, ולא תשים דמים בביתך כי יפל הנפל ממנו׳, דחזינן מינה דאם לא עושה מעקה, ונפל מישהו מן הגג נחשב לבונה הבית כאילו הוא שם הדמים, ועוד פסוק של פרשת רוצח בשוגג שנצטוו להכין ערי מקלט, להצילו מגואל הדם, ושם נאמר ׳ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך וגו׳ והיה עליך דמים׳, דמשמע מזה, דאם נשפך דם נקי, הרי האשמה מוטלת על הב״ד, שלא עשו כמצטרך להצילו, וע״ז ביארו התוספות למה היה צריך להביא גם הקרא דמעקה, משום דדמי להכא דאיירי בהסרת המכשולות, כגון קוצים וגומות שיכול לגרום לשפיכות דמים, דומיא דהתם דגג בלא מעקה הוי מכשול שיפול הנופל ממנו. ואולי י״ל דצריך נמי לקרא דפרשת רוצח, דאיירי בצרכי הרבים, המוטל על הב״ד, דומיא דהכא דאיירי בצרכי רבים משא״כ במעקה דהוא ענין של יחיד. **נז. משמע** מלשון התוספות שציון קברות הוא דאורייתא. וכן משמע בגמרא דקאמר גמרא גמירי לה, דהיינו שהוא הלכה למשה מסיני שדינו כדאורייתא, ונתקשו זה המפרשים, דבגמרא נדה (נז.) מפורש שהוא רק דרבנן דקאמר שם דכותים נאמנים על ציון קברות ואע״ג דמדרבנן הוא, כיון דכתיבא מזהר זהירי ביה דכתיב וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון וכ״כ התוספות בב״ב (קמ״ז.) ד״ה מנין שציון קברות הוא מדרבנן כדמוכח מההיא דנדה (שם) וכבר העיר בזה מהר״ב רנשבורג בהגהותיו, ובקרן אורה האריך בזה ורצה לפרש דהא דקאמר בגמרא גמרא גמיר לה, לאו דגמירי לה מסיני לעשות ציון, אלא דמסיני ניתן רשות לעשות גדר וסייג, והוטל הדבר על החכמים לעשות משמרת למשמרת בכל דור ודור, כפי שיוכשר בעיניהם לצורך השעה, יעוי״ש, אבל בספר ׳הערות׳ כתב דודיא משמע מלשון הגמרא, למאן דילפינן מקרא דיחזקאל, הוה דאורייתא, וכדמשמע מהתוספות ומה דמבואר בגמרא דנדה נז. הנ״ל דלא הוה אלא מדרבנן, היינו לשאר קראי שהובאו בגמרא, דודאי לא הוי אלא אסמכתא. יעוי״ש. **נח. במהרש״א** משמע שרוצה לפרש למה התעוררו התוספות בזה רק בלימודו של רב פפא, ולא העירו זאת קודם בדרשות דר׳ אבהו ואביי, משום דשם ניחא שרצה ר׳ אבהו להביא מקרא דאורייתא עוד מקמי דאתי יחזקאל, ואביי לא ניחא ליה בדרשה דר׳ אבהו, דמבעי לוה לכדתניא צריך שיודיע צערו לרבים כדפריך,

והיו מתקבצין כל בני העיר לשמוע הלכות של רגל:

[ה:] **אין מציינין.** אין צריך ציון, ואי גבי יום טוב מיירי הברייתא איכא לפרש אסור לציין ואסור לטרוח ביום טוב:

עצם כשעורה. והוא הדין יותר מכשעורה כדמוכח בסמוך אינו מטמא באהל, והאי דנקט כשעורה משום דבהאי שיעורא מטמא במגע דהכי הלכה למשה מסיני כדאמרינן בשחיטת חולין (חולין דף קכו:):

שאינו מטמא באהל. כגון תרווד רקב כדאיתא בהעור והרוטב (חולין דף קכו: וכו) ושדה שנחרש בה קבר כדלקמן בשמעתין, ואפילו איכא ספק טומאה שמטמא בהיסט בלא נגיעה לא הצריכום ציון, דהיסט לאו מילתא דשכיחא היא שידרוס על קנה שטומאה עליו ולכך לא החמירו חכמים לציין משום היסט:

אילן המיסך על הארץ. סמוך לבית הקברות דמספקא לן אי איכא טומאה תחתיו אי לא מסתמא אמרינן דמת תחתיו כיון דדרך מקום צנוע הוא ולכך בעי ציון, ע"א דידעינן ודאי דאיכא טומאה תחת נוף אחד של אילן ויש הפרש בין נוף לחבירו ואין ידוע באיזה מקום ישנה, והכי נמי איכא לפרש גבי אבנים שיש אבנים זו אצל זו הבולטות מן הגדר:

מנפח אדם בית הפרס והולך. דמסתמא ליכא למימר שהגיעה המחרישה עד המת וליכא לאחזוקי מקום טהור בטמא מספק, אלא חכמים החמירו משום חומרא דטהרות ומשום הכי הקילו דליכא ספיקא דאורייתא, הם אמרו והם אמרו, ולא

בשבתא דריגלא:

שבת של יום הרגל[נט] - פי' בשיטה לתלמיד ר"י מפריש, דאותן שבתות שבהם היו דורשין בהלכות הרגל, כדאמרינן 'שואלין ודורשין בהלכות הרגל קודם הרגל ל' יום', **והיו מתקבצין כל בני העיר, לשמוע הלכות של רגל**[ס].

אין מציינין:

מפרשים התוספות **דאין צריך**[סא] **ציון** על דבר שאין מטמא באהל, אבל אין לפרש ד'אין מציינין' היינו שאסור לציין, זה אינו משום דאם אמנם רוצים לציין, מה איסור יש בדבר, **ואי גבי יום טוב איירי הברייתא**, כלומר דאם נפרש שהברייתא דאין מציינין מיירי ביום טוב - היינו חול המועד[סב], דאפשר דקאי אמתניתין דקתני גבי חול המועד 'ומציינין את הקברות', א"כ **איכא לפרש** להא דקתני '**אסור לציין**', היינו משום **דאסור לטרוח**[סג] **ביום טוב**, ר"ל בחול המועד.

עצם כשעורה:

קאמר בגמרא דאין מציינין על עצם כשעורה, ומשמע לכאורה דעל עצם בשיעור יותר גדול מכשעורה, אמנם מציינין [דומיא דעל יותר מכזית מן המת דמציינין] וע"ז כתבו התוספות, **והוא הדין יותר מכשעורה** דאין מציינין, **כדמוכח בסמוך**, דקתני **דאינו מטמא באהל**, עד שיהא שדרה או גולגולת או רוב בנין או רוב מנין, והרי אין מציינין אלא על דבר דמטמא באוהל, ומדוע נקט בלשונו 'עצם כשעורה' ומיישב, **והאי דנקט** '**כשעורה**', **משום דבהאי שיעורא מטמא במגע**, דהכי הוא **הלכה**[סד] **למשה מסיני**, **כדאמרינן בשחיטת חולין** (חולין קכו:) וכוונת הגמרא היא לומר, דאף שמטמא במגע, אין מציינין עליו, כיון דאינו מטמא באהל.

שאינו מטמא באהל:

כגון תרווד רקב, כדאיתא בהעור והרוטב (חולין דף קכו:)[סה] **ושדה שנחרש בה קבר כדלקמן בשמעתין**, דקתני דאינו מטמא באהל, **ואפילו איכא ספק טומאה שמטמא בהיסט בלא נגיעה**, הוקשה להתוספות, מדוע דבר שאינו מטמא באהל אינו צריך ציון, נהי דאמנם אינו מטמא באהל, הא אכתי מטמא במגע ובמשא, וא"כ אם לא יציין, ליחוש שמא יגע או יסיט הטומאה, ובשלמא מנגיעה לא יקשה, דהרי א"א לו לינגוע בטומאה אלא אם הוא מונח מלמעלה וכשהוא מגולה, ואז מסתמא חזי ליה[סו] ומזדהר, אבל גבי היסט לכאורה איכא למיחש, כיון שאינו מגולה, ולפעמים דורס על קנה בדרכו, ועי"ז הוא מסיט את הטומאה המכוסה, ומיישב התוס' אעפ"כ **לא הצריכום ציון**, משום **דהיסט לאו מילתא דשכיחא הוא שידרוס על קנה שטומאה עליו**, והטומאה תהיה מכוסה או מורחקת שאינו רואנה. דבר זה לא שכיחא הוא **ולכך לא החמירו חכמים לציין משום היסט**.

אילן המוסך על הארץ:

מפרשים התוספות בזה שני פירושים. פי' א' דאיירי באילן המיסך על הארץ, **והוא סמוך לבית הקברות**, ואפי' שלא ידוע לנו שיש טומאה תחתיו, אלא **דמספקא לן אי איכא טומאה תחתיו אי לא, מסתמא אמרינן דמת תחתיו, כיון דדרך מקום צנוע הוא**, והוא סמוך לבית הקברות, זימנין דמתרמי בין השמשות וקברי התם[סז] **ולכך בעי ציון. ענין אחר** פי' ב', דאיירי באופן **דידעינן ודאי דאיכא טומאה תחת נוף אחד של אילן, ויש הפרש בין נוף לחבירו** כלומר שאין מצטרפין כל הענפים ליעשות כאהל אחד, **ואין ידוע באיזה מקום** - כלומר דלא ידעינן תחת איזה ענף **ישנה** הטומאה, ומספק מטמאים לכל הענפים, **והכי נמי איכא לפרש גבי אבנים** דקאמר בגמרא 'אבנים פרועות היוצאות מן הגדר', היינו **שיש** שם **אבנים** זו **אצל** זו, **הבולטות מן הגדר**, ולפי הפי' השני שפירשנו לגבי אילן המיסך, כך נפרש גם באבנים, היינו דידעינן שיש טומאה תחת אחד האבנים, רק לא ידוע באיזה מקום, ולכאורה גם לפי הפי' הראשון שפירשנו באילן המיסך והוא, דכיון שהוא סמוך לביה"ק ומקום צנוע, חיישינן שמא איכא שם טומאה, ה"ה נפרש גבי אבנים.

מנפח אדם בית הפרס והולך:

בדבור הזה נתקשו מאוד המפרשים[סח], וביותר דנראים לכאורה דבריהם סותרים זא"ז, ונביא כאן לפרש. דבריהם בדרך א'[סט] (ולקמן הערה לקמן דרך ב'), נקדים לבאר ענין בית הפרס - שדה שנחרש בו קבר, דאפשר לפרשו בב' אופנים, לחומרא, ולקולא. א' לחומרא, דאיירי בשדה שהיה בה קבר ידוע, ואז מקום הקבר ודאי טמא, ומטמא באהל כדינו, ושאר השדה טהורה, ועכשיו שנחרש הקבר, חיישינן שהמחרישה פיזרה עצמות המת על פני כל השדה, וגזרו טומאה בשעור מלא מענה של מאה אמה, אבל יש לפרש גם לקולא, דע"י שנחרש הקבר תלינן שהמחרישה עקרה את העצמות ממקומם ושיברה אותם עד שלא נשאר שדרה שלימה, ולא רוב בנין ורוב מנין, וממילא אין טומאת אהל, אפי' איפה שהיה מקום הקבר, אלא תולים שעצמות קטנות מפוזרות בשדה, ואין כאן יותר טומאת אהל, אלא רק טומאת מגע ומשא[ע].

ועתה נבוא לבאר דברי התוס' הנה לשון הגמרא (כתובות כח:) 'בית הפרס דרבנן', כלומר דמדאורייתא טהור הוא ואפי' מקום הקבר, **דמסתמא איכא**[עא] **למימר שהגיעה המחרישה עד המת**, ועקרה ושיברה עצמותיו, ונתפזרו, ומדאורייתא כל השדה טהורה כי לא ידוע לנו על שום מקום מיוחד שבשדה זו שיש בה עצמות, כדי שנאמר שהעובר בשדה, נגע או נשא אותם, **וליכא לאחזוקי מקום טהור, בטמא מספק**[עב]. **אלא דחכמים החמירו**, שיהא טמא, **משום חומרא דטהרות, ומשום הכי הקילו** שלא יטמא באהל, **דכיון דליכא ספיקא דאורייתא**, דמדאורייתא היכא דספק הוא, טהור, **והם אמרו**, היינו החכמים, שיהא טמא

ציונים והערות

אבל רב פפא דמייתי ג"כ קרא מנביאים, למה הוצרך ללמוד מקרא אחרינא. ועיי"ש במהרש"א דלא ניחא ליה בדרך התוספות, אלא ס"ל דכל חד אית ליה פירכא בדרשה דחבריה, והאריך להסביר זאת, יעוי"ש בדבריו. **נט. ועיין** בספר מגדים חדשים, שהביא ממקומות רבים בש"ס שמוזכר 'שבתא דריגלא' ופרש"י קודם הרגל, אמנם מביא שם דיש גם לפרש שבת שבתוך הרגל, עיי"ש שהאריך בזה. **ס. ופרש"י** דמשום דאתי כו"ע לפירקא, ואי מקשי לוה ולא הוי מצי לפרוקי הוה מכסיף, אבל המאירי פירש וז"ל 'שלא להטריד את רבו בשאלות, ביום שהוא יודע בו שיש לו לדרוש ברבים, שמא יהא הרב צריך להטריד מחשבתו באותן הדברים, ותהא טרדתו מביאתו לידי מכשול במה שהוא עתיד לדרוש בו באותו היום', עכ"ל. **סא. עיין** בדרוש וחידוש להגר"ע איגר מה שהקשה בזה, ובהגהות בן אריה מש"כ בזה, ומצאנו שכבר ירד לכל זה בשיטה לתלמיד הר"י מפרשי שכתב וז"ל 'אין מציינין, אית דמפרשי דאסור לציין קאמר, דאי מצייני ליה, מחזקי לה טומאה התם, וחיישינן דילמא עבר איניש עלה ולא חזי ליה לציון, ובתר הכי חזי ליה, וסבר דאיכא טומאה, ואתי למשרף עלה תרומה וקדשים, ולא נהירא דהא בתר הכי תני נמי ואין מציינין על הודאות, משמע ואפילו על מת שלם, והתם לא שייך לפרושי הכי, אלא נראה לפרש דאין צריך לציין קאמר', עכ"ל. ועיין עוד בשפת אמת מש"כ בזה. **סב. כ"כ** היעב"ץ. **סג. עיין** לעיל דף ב. תוד"ה ומציינין, שכתבו דליכא טירחא עכ"ל ופי' שם במצבת משה דכוונתם דליכא טירחא יתירא עיי"ש. **סד. עיי"ש** בחולין (קכו: בתוד"ה עלם כשעורה מטמא במגע ובמשא אבל לא באהל), וכתבו התוס' 'פי' בקונטרס דהלמ"מ הוא, ואי אפשר לומר כן דמקראי ילפינן לה בנזיר פרק כה"ג (דף נג.) ולא הוי הלכה, אלא מה שהנזיר מגלח עליו, אע"ג דלא מטמא באהל', עכ"ל. **סה. עיין** בהגהות מהר"ב רנשבורג שתמהו על דבריהם, דלכאורה בחולין שם מפורש דמטמא באהל, ועיין ברש"ש ובקרן אורה, ובספר הערות. **סו. כן** פי' הריטב"א ע"ש ועי"ש עוד בריטב"א דפירש שאין הכוונה על דין היסט של זב, שהרי לא מצינו לו חבר בכל התורה, אלא מדין משא קאמר, שהוא מנענען וזה חשוב משא יעוי"ש. **סז. לשון** רש"י בנדה (נז.) ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש מוסיף 'בשעתא דאזלי נשי לבית הקברות לקבור נפליהן, ומקרי דקברי התם דמשום בעתותא דליליא, לא מרחקי למיזל עד בית הקברות, עכ"ל. וכן הוא בריטב"א, ועיי"ש עוד בריטב"א שכתב 'ומיהו לאו ודאי הוא אלא ספק, ואע"ג דספק טומאה ברה"ר ספיקו טהור מדאורייתא מ"מ כיון דמילתא דשכיח ואפשר הוא חשו חכמים והצריכוהו רבנן ציון, עכ"ל, עיי"ש שהאריך, ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש בעי לאוקמי ברה"י יעוי"ש. ובתוס' בנדה (נז. ד"ה אילן המיסך). **סח. כמבואר** בדרו"ח להגרע"א, ובקרן אורה, ובשפ"א. **סט. לפי** מה שהגיהו הטל תורה והראש משביר. **ע. וזו** דעת התוספות בכתובות (כח: ד"ה בית הפרס דרבנן) שכתבו וז"ל 'נראה דאפילו במקום הקבר מקילין כמו בשאר שדה', והוכיחו כן מסוגיא דידן עי"ש בדבריהם. **עא. כן** תיקנו הטל תורה וראש משביר 'איכא' במקום 'ליכא'. **עב. אולי** אפשר לכוין דבריהם למה שכתבו התוספות בכתובות (כח:) וז"ל 'ובית הפרס להכי הוי דרבנן, משום דהוי ספק טומאה ברשות הרבים, אע"ג דבעלמא טיהרו חכמים ספק טומאה ברה"ר, היינו היכא שהטומאה מבוררת, ולא נולד הספק אלא באקראי, ופעם אחרת לא

18/06/2018ארח

היו רגילים לקבור מתים בעומק כי השתא בזמן הזה, הילכך לא חיישינן שמא המת בעומק תחת המחרישה, ומן הדין אפילו נפוח לא צריך כי אם חומרא בטהרות שהחמירו חכמים בדבר, ואמאי לא חייש שיהא מת בקרקע ואין נוגע בו ומטמא באהל, אי נמי בלא המאהילים מן הצדדים הוו מטמאין לאדם באהל, אלא שמע מינה דלא מטמא באהל:

יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר. דתניא התם (תוספתא דאהלות פי"ז) שדה שאבד בה קבר אינה ניטעת כל נטע, וכגון שראויה לאילנות ויש לנו לומר דמסתמא אם לא שאבד בה קבר היו נוטעים בתוכה, אי נמי בידוע לאו דוקא ואגב דנקט רישא בידוע נקט סיפא בידוע, וכן צ"ל לפי' הקונטרס:

[ו.] **אם יש סיד ביניהם.** הציון הוא מסיד כדתנן פרק ה' דמעשר שני (מ"א) ומייתי לה פר' מרובה (ב"ק סט. וסס) אם יש סיד ביניהם לא ידענא כמה:

אע"ג דליכא חרס. גרסינן, ומצאתי מפרש חרס דומה הוא לחרסית ואין לבן כמו סיד, ונ"ל פירושו אם יש חרסית ביניהם דומה שמציינין להודיע שהוא טהור שעד שם אין בית הקברות שאינה לבן בינתים:

אמר רב פפא כשהסיד שפוך. פירוש ודאי כי ליכא סיד וחרסית טהורין, אבל כשהוא מרובה ושפוך על ראשו אז צריך חרסית שאם יש חרסית יש לתלות שנתן לצידי האבן חרסית והסיד נתחבר בו וצרפו הסיד שעל ראשו עמה, ואם אין חרסית א"כ סיד הוא של ציון בינתים, ולפירוש הקונטרס גרסינן אף על גב דליכא חורש ומפרש ביניהם טהור דאינתקא לה טומאה דהוי לה קבר שנחרש, ותימה

מדין טומאת מגע, **והם** גם **אמרו**, שלא יטמא באהל, ויועיל בו ניפוח, ועתה באים התוספות לבאר, למה מקילינן אף במקום הקבר גופו, לומר שלא יטמא באהל, ותולים לומר שהמחרישה סלקיה לה לטומאה (כלשון רש"י אצלנו) ואומר התוס', **ולא היו רגילים לקבור מתים בעומק כי השתא בזמן הזה, הילכך לא חיישינן, שמא המת בעומק תחת המחרישה,** ונשאר שם ויטמא באהל, כלומר דמשום הכי לא חיישינן אף במקום הקבר גופו, כי מסתמא כיון שלא קברו בעומק, מסתבר שהמחרישה סילקה הטומאה, ומן הדין מדאורייתא **אפילו ניפוח לא צריך** כמו שביארנו לעיל, דלא מחזקינן בטמא מספק, וכל דין ניפוח אינו כי **אם חומרא** דרבנן **בטהרות, שהחמירו חכמים בדבר**, ועכשיו חוזרים לפרש קושית הגמרא 'ובית הפרס מי מטמא באהל', כלומר דהקושיא היא האיך התירו לו לנפח בית הפרס, **ואמאי לא חייש** רב יהודה אמר שמואל לכך **שיהא מת** בקרקע **ואין נוגע בו, ומטמא באהל**, היכא דהיו שם דברים המאהילים על השדה, דאז לכאורה איכא למיחש שיטמא האדם העובר בשדה אף אם לא האהיל בגופו על הטומאה, אלא שהדבר המאהיל, האהיל עליו ועל הטומאה יחד, **אי נמי** כלומר אפילו **בלא המאהילים מן הצדדין**, כלומר כשאין דברים המאהילים על השדה, עדיין יש לחוש שהוו **מטמאין לאדם באהל** ע"י שהאדם עצמו האהיל בגופו על אה[עג] **אלא** מדמטהר ע"י ניפוח **שמע מינה דלא מטמא באהל**[עד].

יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר, אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר:

ומבארים התוספות מאי טעמא דרישא דאם יש בה אילנות בידוע שנחרש ולא שאבד, **דתניא התם** (תוספתא דאהלות פי"ז) **שדה שאבד בה קבר, אינה ניטעת כל נטע** ובאמת היא משנה באהלות פ' י"ח משנה ג', ומבואר שם במשנה יותר ד'אין מקיימין בה אילנות' ופי' הר"ש שם דאפי' כבר נטעו, נמי אין מקיימין אותן, ובתוספתא מפרש הטעם כדי 'שלא להרגיל רגל אדם לשם', וממילא מובן דאם אנו רואים דאמנם יש בה אילנות, בודאי אינה שדה שאבד בה קבר, וע"כ הציון הוא משום שדה שנחרש בה קבר, וסיפא דקתני 'אין בה אילנות בידוע שאבד בה קבר', צריך טעם. מנלן בודאות שהוא כן, ושמא הציון הוא משום שדה שנחרש, ואע"פ ששדה שנחרשה מותר ליטע בה אילנות אם רוצה, כדתנן במשנה אהלות פי"ח מ"ב. אבל אינו מוכרח ליטע, נימא דהכא לא נטעו. וע"ז ביארו התוספות דמיירי הכא **כגון שראויה לאילנות**[עה], דהיינו שהוא מקום משקה וראוי לגדל בו אילנות, וכל סביבותיה פרדסים, **ויש לנו לומר דמסתמא אם לא שאבד בה קבר היו נוטעים בתוכה**, ולכן קתני דאם אין בה אילנות, בידוע שאבד בה קבר, **אי נמי** אפשר לומר, דאם אין בה אילנות, אמנם אין ראיה לא לכאן ולא לכאן, ורק ספק הוא אולי אבד בה קבר, והא דקתני 'בידוע' שאבד בה קבר, **לאו דוקא** שהוא ודאי, אלא ספק, **ואגב דנקט רישא בידוע**, דשם מיירי בוודאי כמ"ש לעיל, לכך נקט **סיפא** 'בידוע', **וכן צ"ל לפי' הקונטרס**, שפירש לרישא 'יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר' כי השדה צריכה חרישה לצורך[עו] האילנות, אבל בסיפא כשאין בה אילנות, עדיין אין אני יודע מה טיבה ולמה עשו הציון, אי משום שאבד בה קבר, אי משום שנחרש בה קבר, ומספק מחמירינן וחוששין לשדה שאבד בה קבר, וא"כ מה דקתני 'בידוע' שאבד בה קבר, לאו דוקא הוא.

אם יש סיד ביניהם:

הציון הזה **הוא** עשוי **מסיד, כדתנן פרק ה' דמעשר שני** (מ"א) **ומייתי לה בפרק מרובה** (ב"ק סט.) שם שנינו 'ושל קברות בסיד', ומפרש הטעם 'סימנא דחיור כעצמות' כלומר דהסיד צבעו הוא לבן, וזהו סימן שיש פה עצמות שצבעם לבן, ואהא דקאמר כאן בגמרא '**אם יש סיד ביניהן** טמא' על זה קאמרי התוספות **לא ידענא כמה** - כמה סיד יהא ביניהם, האם צריך שכל השטח שבין האבנים יהיה מצוין בסיד, או די בקצת מהשטח וזה מציין שכל השטח שבין האבנים טמא[עז].

אע"ג דליכא חרס:

גרסינן, ודלא כגירסתנו, 'דליכא חורש' דהיינו חרישה, אלא 'חרס', **ומצאתי מפרש, חרס דומה הוא לחרסית ואין הוא לבן כמו סיד, ונ"ל פירושו, אם יש חרסית ביניהם** [**שאינה לבן בינתיים**[עח]] **דומה שמציינין להודיע שהוא טהור**, כלומר דאדרבה דבזה דמציינין בחרסית, סימן הוא לטהרה, להודיע שאע"פ שהאבנים מצוינות בסיד, שהוא סימן לטומאה, אבל בין האבנים היכא דמצויין בחרסית, שם אין טומאה, ולכן מציינים בחרסית שאינו לבן, להודיע **שעד שם אין בית הקברות**.

אמר רב פפא כשהסיד שפוך:

התוספות ממשיכים לפרש לפי גירסתם ופירושם דלעיל, ד'חרס' גרסינן והכונה בו לחרסית שהוא סימן טהרה, וקושית הגמרא היתה, דרב יהודה קאמר דאם אין סיד ביניהן טהור, ומשמע דטהור אע"ג דליכא חרסית לסימן טהרה, ואילו בברייתא תניא, דדוקא היכא דיש חרסית ביניהם דהוא סימן טהרה, אז יהיה ביניהם טהור, אבל אם אין חרסית ביניהם, אע"ג דגם סיד ליכא, אפ"ה טמא, וע"ז תירץ רב פפא, **פירוש ודאי כי ליכא סיד** [שהוא סימן טומאה] **וחרסית** [שהוא סימן טהרה] **טהורין**, כמו שאמר רב יהודה, והא דבברייתא משמע דבעינן דיהא חרסית ביניהם כדי לטהר, התם שאני דאיירי בה כשהסיד שפוך על ראשיהן ומרודה לכאן ולכאן, וז"ש **אבל כשהוא מרובה**[עט] **ושפוך על ראשו** ויורד לצדדין **אז צריך חרסית**, בשביל לטהר, **שאם יש שם חרסית, יש לתלות** דזה מה שרואין סיד בצידי האבן, הוא משום **שנתן לצידי האבן חרסית, והסיד נתחבר בו** ע"ז, **וצרפו הסיד שעל ראשו** של האבן **עמה** - עם החרסית, כלומר דלא שמו הסיד פה בשביל סימן טומאה, אלא נפל לכאן[פ] ע"י חיבור החרסית, **ואם אין שם חרסית, א"כ** הסיד שנמצא בצידי האבן **סיד הוא של ציון בינתיים**, כלומר סיד הבא לסימן טומאה, **ולפירוש הקונטרס גרסינן אע"ג דליכא חורש**, כלומר חרישה, ומפרש[פא] מדוע ביניהם טהור, כיון **דאינתיקא לה טומאה**, דהוי **לה קבר שנחרש** כלומר, דמהברייתא משמע דאם אין ביניהם חורש, אע"ג דגם סיד ליכא ביניהם, אולם כיון שע"ג האבנים יש סיד, אזי גם השטח שביניהם

ציונים והערות

יטמא, כיון שמקום הטומאה ידוע, אבל הכא שלעולם השדה בספק לא רצו לטהר, אע"ג דמדאורייתא טהור', עכ"ל. **עג.** **כן** פירש בחזון איש או"ח סי' קל"ה, ועיין עוד ברש"ש, ובקרן אורה. **עד.** **כל** זה פירשנו ע"י ההגהה שהגיהו הטל תורה וראש משביר לגרוס בתחילת הדיבור דמסתא 'איכא' למימר, אבל לפי הגירסא שלפנינו דמסתא 'ליכא', פירוש הנחלת דוד והקרן אורה, דיש פה בדיבור זה עירוב שני פירושים, דבתחילת הדיבור, סוברים התוספות דלא כהתוספות בכתובות, אלא סבירא להו, דמקום הקבר נשאר טמא מדאורייתא, ומטמא באהל, ורבנן גזרו שגם כל שאר השדה והא טמא, ורק במגע ומשא, ובאו להסביר למה מדאורייתא אין לטמא כל השדה דמסתמא ליכא למימר שהגיעה המחרישה עד המת וכו' ואין צריך לחשוש שפיזרה העצמות על פני השדה. ולכן מן הדין טהור, רק חומרא היא שהחמירו חכמים, והקילו לטהר ע"י ניפוח, ומ"ש ולא היו רגילין לקבור וכו' זו כבר דרך שניה והוא כשיטת התוספות בכתובות הנ"ל וכדמשמע מרש"י אצלנו. שאפי' מקום הקבר טהור מדאורייתא כיון שלא קברו בעומק אין לחשוש שנשאר המת בעומק אלא ודאי נסתלק ע"י המחרישה. ועיין בחזו"א אהלות סי' כ"ג. **עה.** **כן** הוא לשון תוספות הרא"ש. **עו.** **ועיין** בריטב"א שהקשה על פרש"י וז"ל 'וק"ל ודילמא היו שם האילנות קודם הציון והטומאה, ואחר הטומאה לא נחרש מעולם, י"ל כגון שהוא מקום שלא היו מתקיימין שם בלא חרישה, ועוד יש מתרצים דאילו היו שם אילנות מתחילה, היאך היו קוברים שם לתת שם מכשול, שהרי יודעים שרגל הרבים מצויה שם, עכ"ל. **עז.** **ואולי** כוונת התוספות כמה מיקרי 'ביניהם', כלומר מה יהיה המרחק שבין האבנים, ועיין בתוספות הרא"ש. **עח.** **גירסת** הב"ח. **עט.** **עי'** רש"ש שכתב דאולי צ"ל מרודה. **פ.** **עיין** בקרן אורה, ובחזו"א ס' קלה. **פא.** **בשפ"א** כתב ע"ז דברש"י שלפנינו ליתא.

לי נהי דטהור מטומאת אהל טהור לא הוי דהוי כמו שדה שנחרש בה קבר, ושמא טהור מאהל קאמר, א"נ לגמרי ע"י דישה וניפוח, א"נ ביניהם איכא טובא ספיקות ושרי, ספק אי איכא ציון הטומאה שביניהם אי לא ואפילו איכא ציון הרי נחרש, ומצאתי מפרש דהשתא סלקא דעתיה דה"פ אם יש ביניהם חורש טהור דודאי לא היה שם טומאה דאם היה ביניהם לא היה חורשו אדם, תימה לי אמאי לא פריך דקתני בקמייתא אם יש סיד ביניהם בינתים טמא אע"ג דאיכא חורש והכא קתני אם יש חורש ביניהם טהור ואע"ג דאיכא סיד, ונ"ל דסלקא דעתיה דהך בתרייתא איירי בדליכא סיד דכי איכא סיד לא היה טהור לעולם דהא אין מציינין אם לאו על הטומאה וכי חורשו לא יהא טהור ולהכי לא מקשה כי אם מסיפא דברייתא קמייתא דאיירי בדליכא סיד: דאמר מר אין מרחיקים. כך פירש בתוספתא ובקונט', ובספרים מצאתי דאמר מר אין מעמידין ציון כו' ולפי זה אינו נותן טעם למה כל השדה טמא אלא נותן טעם למה תחתיהן טהורין דאין מעמידין ציון במקום הטומאה ונהי דברוח אחד או שנים או שלשה יש לנו לומר דכל תחתיה טמא כי אין הטומאה בפחות מן הציון, אבל בארבעה יש לתלות הטומאה בכל השדה לפיכך תחתיהן טהורים: ואכלאים בחולו של מועד נפקינן. במשנה פי' מאי טעמא לא מקשה על אינך, ובירושל' מקשה מציינין על הקברות ולא כבר ציינו ומתרץ כגון שירד שטף מים של גשמים ושטפו: בט"ו קורין את המגילה. הוי מצי למתני בי"ד בו,

טמא הוא, דתלינן שיש שם טומאה, אבל אם המקום חרוש, אז אפילו אם היה שם קבר, הרי כבר נחרש וטהור, וע"ז שואלים התוספות **ותימה לי**, **דנהי דטהור מטומאת אהל**, **אבל טהור לגמרי לא הוי**, **דהוי כמו שדה שנחרש בה קבר**, דאמרינן לעיל דעכ"פ טומאת מגע ומשא יש לו, **ושמא** יש ליישב ד'טהור' דקאמר בברייתא, **מאהל קאמר**, כלומר דאינו טהור לגמרי, אלא טהור מטומאת אהל אבל במגע מטמא, **א"נ** יש לפרש **טהור לגמרי ע"י דישה וניפוח**, כדאמרינן לעיל ה: דמהני דישה וניפוח השדה שנחרש בה קבר, **א"נ** י"ל דטהור לגמרי קאמר, ואע"ג דבסתם שדה שנחרש בה קבר איכא בה חששא דטומאת מגע, הכא גבי '**ביניהם**', [-בין האבנים] כיון **דאיכא** בה **טובא ספיקות**, **ולכן שרי**, **ספק** אחד, **אי איכא ציון** (על) **הטומאה שביניהן אי לא** שהרי אין שם סיד, אלא על האבנים שבצדדין, **ואפילו** אם נאמר **דאיכא ציון**, כלומר דהציון שעל האבנים בא לסמן על השטח שביניהם שהיה שם טומאה, אבל **הרי** כבר **נחרש**, ויתכן שנעתקה משם הטומאה ולכן מטהרינן לבין האבנים לגמרי, **ומצאתי** מי **שמפרש** טעם אחר למה אם היתה שם חרישה אזי טהור, משום **דהשתא**[פב] **סלקא דעתא דה"פ**, **אם יש ביניהם חורש טהור**, משום **דבודאי לא היה שם טומאה**, **דאם** אמנם **היתה** טומאה **ביניהם**, **לא היה חורשו אדם**. כלומר דעצם החרישה מוכיחה דמעולם לא היתה כאן טומאה, כיון דבסתם אין אדם חורש לקבר, ועל פירוש זה שואל התוס' **ותימה לי** כאן לאותה תמיה שהקשתה הגמרא מהסיפא, דקתני בה 'ואם אין סיד ביניהן טהור' משמע דטהור אע"ג דליכא חורש, וזה סותר לברייתא דקתני בה בסיפא 'ואם לאו [שאין חורש] ביניהם, טמא', **ואמאי לא פריך** כמו כן מהרישא **דקתני בקמייתא** כלומר בדברי רב יהודה[פג] 'אם יש סיד ביניהם בינתים, טמא', משמע דטמא, זאת **אע"ג דאיכא חורש**, ואילו **הכא** בברייתא השניה קתני 'אם יש חורש ביניהם טהור' משמע **ואע"ג דאיכא סיד**, **ונ"ל דהסלקא דעתיה** בהגמרא היה, **דהך** ברייתא **בתרייתא איירי בדליכא סיד**, ועל זה קאמר ד'אם יש חורש ביניהם טהור' דאמנם **כי איכא סיד**, **לא היה טהור לעולם**, וזאת משום **דהא אין מציינין אם לאו על הטומאה**, דבהך דציינו בסיד למקום זה, מוכיח דאיכא בה טומאה ולכך ציינוה, **וכי חורשו לא יהא טהור**[פד] **ולהכי לא מקשה** הגמרא, **כי אם מסיפא דברייתא** קמייתא, **דאיירי בה בדליכא סיד**[פה].

דאמר מר אין מרחיקין:

כך פירש בתוספתא[פו], ולפי זה הוי פירוש ונתינת טעם על מה דאמרינן דאם היה הציון על כל הד' מיצרים, אזי השדה כולה טמאה, ואל תאמר דאמנם טומאה גופא רק בחצי השדה היא, אלא דציינו המיצרים במרחק מן הטומאה, זה אינו, משום דאין מרחיקים הציון ממקום הטומאה, ועל כרחך מגעת הטומאה עד המיצרים בכל ד' רוחותיה, **ובספרים מצאתי** דגרסי '**דאמר מר אין מעמידין ציון במקום טומאה**', **ולפי** גירסא זה, **אינו נותן טעם למה כל השדה טמא** דבכך דאין מעמידין ציון במקום טומאה, עדיין לא ברירא לן מדוע כל השדה כולה טמא, **אלא** דהוא **נותן טעם למה תחתיהן** של הד' מיצרים **טהורים**, ולא נאמר דכל השדה כולה כולל המיצרים יהיו טמאים, וע"ז נותן טעם והוא, '**דאין מעמידין ציון במקום הטומאה**' אלא סמוך להטומאה עושים להציון וברחוק ממנה כל שהוא, ואם איתא דאיכא לטומאה תחת המיצרים, היו עושין הציון חוץ להם[פז] **ונהי דברוח אחד או שנים או שלשה יש לנו לומר דכל תחתיה טמא**, **אע"ג** דאין מעמידין ציון על הטומאה, **כי אין הטומאה בפחות מן הציון**[פח] **אבל** כשהיא מצויינת **בארבעה** מיצריה, אזי **יש לתלות הטומאה בכל השדה**, כלומר כשכל ארבעת מיצריה מצוינין, הרי זה בא לומר שכל השדה טמאה, ולא בא לציין את שטח המיצר עצמו, ואז נאמר ששטח המיצר עצמו מחוץ לטומאה הוא, והציון מציין את השטח הפנימי של כל השדה, **לפיכך תחתיהם טהורים**, כי הציון עצמו חוץ לטומאה הוא, משא"כ היכא דמצויין רק מיצר א' או ב', הרי זה לא בא לסיים שטח מוגדר וסגור כמו השדה, אלא את מקום הציון עצמו, ולכך רק תחתיו הוא טמא.

ואכלאים בחולו של מועד נפקינן:

במשנה פי' מאי טעמא לא מקשה הגמרא אותה קושיא **על אינך** מילתא דקתני במתניתין והן, מתקנין את הדרכים והרחובות, ומקוואות המים, וצורכי רבים דקתני הכא במתניתין בחוש"מ, ואילו התם קתני דעושין כל זאת בט"ו באדר[פט], ואומרים התוספות שבפי' המשנה פירשו לתרוצי להך קושיא, וכנראה כוונתם למה שכתבו (ב. ד"ה ויוצאין על הכלאים), מצוה הוא לצאת ויעויין מה שפירשנו שם[צ], כלומר דאין התנא בא להשמיענו היתר לעשות זאת בחול המועד, דהא אין בזה שום איסור דיצטרך התנא להתיר זאת, וכמו שהאריכו שם התוס' ובמאירי, אלא דבא להודיענו זמן היציאה, שאז חייבים לצאת, וע"ז מקשה שפיר הכא, דהא במשנה דשקלים קבע זמן אחר ליציאה זו, משא"כ בתיקון הדרכים ושאר הדברים שיש בהם מלאכה וטירחא. בזה אתא לאשמועינן דמותר לעשות זאת בחוש"מ, **ובירושלמי מקשה**, על הא דתני במשנה '**מציינין על הקברות**' בחול המועד ופריך, **ולא כבר ציינו** בתמיה, והרי כבר ציינו לקברים בט"ו באדר כדקתני במתניתין דשקלים, **ומתרץ**, כגון **שירד שטף מים של גשמים**, **ושטפו** ומחקו להציון שציינו בט"ו באדר, ולכן צריך לציין שוב בחול המועד[צא].

בט"ו קורין את המגילה:

היינו בכרכים המוקפים חומה, ושואל התוס', **והא הוה מצי למתני בי"ד בו** קורין את המגילה **בשאר עיירות** היינו בפרזים או בכפרים, ואמאי נקט

ציונים והערות

[פב] **כנראה** שזה רק לס"ד אבל לתירוצא דרב פפא הטעם דחורש מטהר, משום דתלינן שע"י החרישה נקלף הסיד כמ"ש רש"י, ואולי גם הטעם הקודם שכתבו בשם רש"י לעיל, הוא רק לבאר הס"ד, אבל לתירוצא דרב פפא א"צ לזה. [פג] **בחזו"א** סי' קלה כתב, דנראה דגירסתם בגמרא היתה 'תנא' ר' יהודה, שזאת ברייתא. [פד] **עיין** בשפת אמת שכתב בתוך דבריו וז"ל לפי"ז ק"ק דאפי' הסיד בינתיים ממש ג"כ נטהר [אם הי' חורש] מיהו למ"ש תוספות דטהור אפי' מטומאת מגע, מכח ב' ספקות, א"כ כשיש סיד ממש טמא, אבל למ"ש התוספות דנטהר מדין קבר, אבל כשדה שחרש בו קבר הוי, קשה, דאפי' סיד בינתיים יהיה כן, אך י"ל דאם יש סיד אמרינן שנקבר שם א' אחר החרישה דאי לא"ה החרישה היה מעביר הסיד, עכ"ל. [פה] **ועיין** בחזון איש (סס) שמבאר למה למסקנא לא קשה מהרישא, ע"ש. [פו] **אולי** צ"ל כך פירשו בתוספות ובקונטרס (ע"פ נמה"מ). [פז] **כ"כ** הריטב"א עיי"ש. [פח] **בהגהות** וציונים הביא בשם ראש משביר לגרוס 'ברחוק' מן הציון, כלומר דכיון דע"כ אין כל השדה טמאה, אמרינן דהטומאה במקום ציון ולא הרחיק, עיי"ש, עכ"ל. ואולי אפשר לפרש דבריהם עפ"י מ"ש בספר מצבת משה בהגהות ארץ צבי ס"ק לג שהביא מדברי הרמב"ם, שכתב אין מעמידין הציון על מקום הטומאה, אלא יהי עודף מכאן ומכאן בצדי הטומאה עכ"ל, משמע דלא בא למעט שלא יעמיד כלל על מקום הטומאה, רק שלא יעמיד על מקום הטומאה בלבד, אלא יעדיף גם מכאן ומכאן, כדי שלא יפסיד הטהרות אם יבא פתאום על מקום הטומאה, ומשמע מזה דהמאהיל על אמצעו ועיקרו של מקום הציון ג"כ טמא ועיי"ש שמביא מתוספתא שקלים פ"א הל"א דהמאהיל על הציון טמא, ולכן במיצר א' או ב' תחת הציון טמא, כי לא יודעים כמה העדיף ולעולם תחת הציון טמא, רק דוקא בד' מצרים, שבא לציין את השדה שבתוכו, אז תלינן שהמצר עצמו טהור, ועיין עוד בר"ש אהלות (פי"ח מ"ה) שכתב 'דאין דרך לקבור במצר עצמו, הילכך היכא דאפשר לתלות בשדה לא תלינן במיצר' עכ"ל, ועיין כאן בשפת אמת. [פט] **וכן** ברש"י הקשה קושיא זו, ותירץ. [צ] **שכנראה** כוונתם ע"פ מ"ש הנמוקי יוסף ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש. [צא] **ועיין** לעיל בדף ב. תוד"ה ויוצאין, שהארכנו בזה, אך ביד דוד כאן פי' התוספות בדרך אחרת יעוי"ש, והנה מה שהביאו התוספות מהירושלמי דפריך על ציון הקברות. ותירוצו, הוא כמו שתירץ רש"י כאן, על תיקון הדרכים, ואולי התוספות לא ניחא להו בתירוץ רש"י, מדלא פריך כן בירושלמי אלא אציון הקברות ולא על אינך, ואולי יתכן לומר, דגם בציון הקברות אין חידוש שמותר בחוש"מ, ואולי זאת כוונת התוספות לעיל (ב. ד"ה ומציינין) דליכא טירחא עיי"ש אך בדף ה: (תוד"ה אין מציינין) משמע שיש בזה איסור מצד חוה"מ [דלכאורה זה כונתם יו"ט שכתבו שם] וצ"ע, ועיין בשושנים לדוד על המשניות, ועיין עוד בפי' הר"ש סיריליאו בפ"ק דשקלים מש"כ בזה.

התנא דוקא קריאת המגילה דכרכים, ומיישב, **אלא משום דט"ו זמן דדברים אחרים הוא, כגון ומתקנין את הדרכים וכו'**, לכך צירף לאלו גם קריאת המגילה דכרכים. דנקראת ביום זה[צב].

(בככפרים) אלא משום דט"ו זמן דדברים אחרים הוא כגון ומתקנין את הדרכים וכו':

דמוזלי גבן. למ"ד לקמן (דף יג.) שכר פעולה שאין לו מה יאכל שרי ניחא שיכולין ליטול שכרן, אלא למאן דאמר אסור לא ידעינן היכן ישכרו פועלים במועד, ושמא יש לומר דהני דמצות התירו:

מתרומת הלשכה. אין להקשות הא אית בהן מעילה, דלב ב"ד מתנה עלייהו ובפרק בתרא דכתובות (דף קו. ושם) איכא מילי טובא שנוטלין שכרן מתרומת הלשכה:

שיש בה רובע. פירוש כשרוצה לזרוע, דהא קתני סיפא ר' יוסי אומר יבור והא לא שייך בנזרע כבר, ובפרק המוכר פירות (ב"ב דף לד. ושם) מייתי לה, מיהו בשמעתין דאיירי בנזרע כבר יש לומר דלא פליגי:

[ו:] ואין משקין שדה גריד. פי' בית הבעל לפי שהוא רגיל להיות יבש, וגריד בדל"ת וכן פירש בערוך [ובתוס'] הרב ברי"ש כמו חמרא מיגרר גריר (פסחים דף קז:):

וחכמים מתירין בזה ובזה. והני תרי פלוגתא דבהך ברייתא היינו כעין פלוגתא במתניתין ות"ק דהכא הוא ר"א בן יעקב:

שרי לתרבוצי. וקשה הא קיימא לן משנת ר"א קב ונקי, ועוד הקשה בתוספות דרבינא גופיה דאמר לעיל (דף ז.) מדלין ירקות כדי לאוכלן אבל לייפותן אסור אלמא הרווחא אסור, ותירץ דתרביצא אינה כ"א השקאה פורתא, ולפ"ז נראה דה"פ דהאי

דמוזלי גבן:

למ"ד לקמן (דף יג.), הנה הדין הוא דאפילו מלאכות המותרות במועד, אינם מותרות לעשותן אלא לעצמו, או לאחרים בחנם אבל בשכר אסור[צג] וא"כ יקשה, האיך מותר לשכור פועלים לעקור הכלאים, כדמוכח הכא ששוכרין אותן בזול, והרי אסור לפועלים ליטול שכר כלל, וע"ז מיישבים התוספות, **דלמ"ד לקמן** (דף יג.) **דלשלם לפועל שכר פעולה היכא שאין לו מה יאכל שרי**, ואליבא דמ"ד זה יהא **ניחא**, דאפשר לאוקמי בפועלים שאין להם מה לאכול **שיכולין ליטול שכרן**, **אלא למאן דאמר** דאסור לעשות בשכר אף אם אין לו מה יאכל, א"כ **לא ידעינן היכן** [האיך] **ישכרו פועלים במועד** בשביל לעקור הכלאים, **ושמא יש לומר**, **דהני דמצות התירו**, כלומר דלצורך מצוה התירו חז"ל לשכור פועלים ואף לשלם להם שכרם[צד].

מתרומת הלשכה:

אין להקשות והאיך אפשר ליתן שכר לפועלין העוקרים הכלאים מתרומת הלשכה, **הא אית בהן מעילה**, שהרי הוקדשו לקנות בהם קרבנות צבור, ואיך אפשר להשתמש בהם לצורך חול, ותירצו התוספות **דלב ב"ד מתנה עלייהו** דהכי איתא (כתובות קו:) דכלי שרת באין ממה שגבו והותירו, ופריך וכי גבו והותירו מאי הוי, א"ר אבהו לב ב"ד מתנה עליהם אם הוצרכו הוצרכו, ואם לאו, יהיו לכלי שרת, ואף הכא נימא הכי דהיו הגזברים משלמים לפועלים, ממה דהותירו, **ובפרק בתרא דכתובות** (דף קו.) **איכא מילי טובא, שנוטלין שכרן מתרומת הלשכה**, כגון מבקרי מומין שבירושלים, ת"ח המלמדים הלכות שחיטה לכהנים, מגיהי ספרים שבירושלים, בית גרמו. בית אבטינס, ועוד, וכל אלו היו נוטלים שכרם ממותר תרומת הלשכה עיי"ש[צה].

שיש בה רובע:

פי' כשרוצה לזרוע מין אחד, ורואה שמעורב בו מין אחר, אם המין האחר הוא אחד מכ"ד [רובע הקב לסאה] אסור לזורעם כך, אלא ימעט קודם המין האחר שיהא פחות מרובע, והיה אפשר לפרש המשנה דאיירי כשכבר זרעם וצמחו הכלאים, ונאמר דאם יש בהם במין האחר שיעור רובע לסאה, ימעט ויעקור הכלאים, אך אומרים התוספות דלא כך פירוש משנה זאת (כלאים פ"ב מ"א), אלא איירי התם בתלוש וקודם שזרע, ומוכיחים זאת, **דהא קתני סיפא** דהא מתניתין, **ר' יוסי אומר יבור**, כלומר שחולק על ת"ק, וס"ל שלא מספיק שימעט מהשיעור, אלא יבור ויסיר את כל הכלאים, **והא לא שייך בנזרע כבר**, [כנראה כוונת התוספות היא שהלשון 'יבור', משמע בתלוש קודם שנזרע, כלומר דיבור הזרעים ויוציא מתוכן את המין האחר, ואילו בנזרע, יותר שייך לומר 'יעקור'], **ובפרק המוכר פירות** (ב"ב דף לד.) **מייתי לה** למשנה הזאת בדברי ת"ק ור' יוסי, הרי דמשנה זו מיירי בתלוש, **מיהו בשמעתין דאיירי בנזרע כבר**, דהרי בשמעתין איירי על הא דתנן יוצאין על הכלאים לעקור את הכלאים שצמחו, וע"ז שאלה הגמרא 'וכמה' צריך לעקור, א"כ יש לומר דהמשנה גופא אמנם מיירי בה בתלוש ובא לזרוע, ובזה פליגי ת"ק ור' יוסי האם ימעט או יבור, אך הכא מייתי הגמרא למשנה זו לגבי לעקור היכא דכבר נזרע, ובזה **יש לומר דלא פליגי** ת"ק ורב יוסי, [לכאורה כוונתם לומר דבנזרע כבר, לא פליגי רבנן ור' יוסי אלא לכו"ע ימעט, כדמייתי הגמרא הכא, אך יש הרוצים לפרש ע"י דברי תוספות הרא"ש, שכוונתם להיפך, דמה דאמר דלא פליגי, היינו דבהא מודו רבנן לר' יוסי שיעקור הכל, דאם לא, מיחזי כמקיים כלאים, ועיין בהערות[צו]].

ואין משקין שדה גריד:

פי' בית הבעל, כשיטת ר' אליעזר בן יעקב האומר, שבית הבעל אסור להשקות, כיון שאין בזה פסידא, **לפי שהוא רגיל להיות יבש**, ומצמיח אף שהוא יבש, וגרסינן גריד **בדל"ת**, שהוא לשון יבש[צז] **וכן פי' בערוך**. ואילו **בתוספות הרב** גרס גריד **ברי"ש** כמו **חמרא מגרר גריר** (פסחים קז:)[צח].

וחכמים מתירין בזה ובזה:

כמ"ש רש"י בשדה גריד דהיינו בית הבעל ובזרעים שלא שתו לפני המועד, **והני תרי פלוגתא דבהך ברייתא**, כלומר שתי המחלוקות שנחלקו ת"ק וחכמים, בברייתא זו, דהיינו בשדה בית הבעל, ובזרעים שלא שתו לפני המועד, היינו הם **כעין** אותה **פלוגתא** דפליגי **במתניתין**, דתנן 'ובלבד שלא ישקה את כל השדה' דהיינו בית הבעל כמו שפרש"י, והדבר השני הוא 'זרעים שלא שתו לפני המועד', ות"ק **דהכא** של הברייתא הזאת **הוא ר"א בן יעקב** דמתניתין.

שרי לתרבוצי:

ורבינא הוכיח זאת משדה גריד דחכמים מתירים הם, א"כ משמע דפוסק כחכמים וקשה, **דהא** 'קיימ"ל **דמשנת ר"א בן יעקב [קב[צט]] ונקי** (יבמות מט:) ופרש"י שם קב - מדה קטנה, כלומר במקומות מועטים הוא נזכר במשנה, ונקי - בכל מקום שנזכר הלכה כמותו, עכ"ל. וא"כ האיך פסק רבינא דלא כמותו. **ועוד הקשה בתוספות**, **דרבינא גופיה**, דמתיר הכא לשוויי אפלא חריפא, דהיינו הרווחה, **דאמר לעיל** (דף ז.) **מדלין ירקות כדי לאוכלן**, **אבל לייפותן אסור**[ק], כלומר דכדי לאוכלן במועד מותר, אבל בשביל ליפותן פרש"י - שיגדלו הירקות אסור, דהרווחה היא, עכ"ל. **אלמא הרווחה אסורה**, ואילו הכא התיר זאת, **ותירץ** התוס', **דתרביצא אינה** השקאה גמורה, דזה באמת אסור, ואינה **כ"א השקאה**

ציונים והערות

צב. ועיין במשנה שקלים (פ"א מ"א) ברע"ב שכתב איידי דבעי למיתני (שם מ"ג) דבט"ו באדר שולחנות יושבין במדינה [לצורך השקלים] תני נמי כל מה שהיו עושים בו ביום, עכ"ל, ועיין עוד בהגהות וחידושי אהל משה שכתב דתני הכא מגלה, לאשמועינן דבשני הוא במעוברת כמגלה, ועוד קמ"ל דגם בני כרכין עושין כל האמור במשנה אע"פ שהוא פורים שלהם ואסור במלאכה מדינא או ממנהגא, מ"מ לצרכי רבים שרי, עכ"ל. **צג. לשון** השו"ע (תקמב סעיף א והוא מהרא"ש) והטעם כתב הרא"ש דקבלת שכר במועד כעובדא דחול דמיא (הובא במ"ב שם ס"ק ג). **צד. ועיין** סי' תקמ"ד ס"א בביאור הלכה שם. **צה. ובשיטה** לתלמיד הר"י מפריש האריך וכתב וז"ל ממעות הלשכה מתרומה ישנה, כל מה שהיה נשאר בלשכה מר"ח ניסן ואילך, קריא ליה מותר הלשכה, מפני שאין לוקחין מהם מעתה קרבנות, אלא מתרומה חדשה וכו' ולב ב"ד היה מתנה עליהם בכל שנה לומר שכל מה שיותר להם, שלא יצטרכו לקרבנות צבור, שיעשו ב"ד מהם מה שירצו, כדאמרינן בספ"ק דשבועות גבי תמידין שלא הוצרכו לצבור, לב ב"ד מתנה עליהם, אם הוצרכו הוצרכו, ואם לאו יחול דמיהן וכו' עיי"ש, ועיין עוד כתובות קו: תוד"ה וכי גבו וכו' יעוי"ש ובשפת אמת כאן. **צו. הנה** הרשב"ם בב"ב (לד.) הביא לפרש בב' האופנים, או דאיירי בתלוש או בכבר נזרע, והתוספות (שם) נקטו כהפירוש דאיירי בנזרעו וגם את דברי ר' יוסי דאמר 'יבור' מפרשי בנזרעו. וזה העיר המהרש"א (כאן) שסותרים את דברי התוספות כאן שכתבו ד'יבור' לא שייך בנזרע, והוכיחו שם מסוגיא דהכא דאיירי בנזרעו, וכמו שכתבו התוספות כאן, ועיין בשיטה מקובצת (שם) בשם עליות הר' יונה דהוכיח מסוגיא דידן דהמשנה גופא דכלאים איירי בבא לזרוע, דע"ז שייך לומר דרב שמואל בר יצחק אומר דהכא בנזרעו כבר ובאין לעוקרן, השיעור הוא כאותה ששנינו שם במשנה לגבי בא לזרוע, דאי ס"ד דמתניתין במחובר הל"ל עד כמה כדתנן כל סאה שיש בה רובע וכו' ולא הל"ל אמר רב שמואל בר יצחק, כיון שהוא משנה שלימה במחובר שהמשניות ידועות היו לכל, ואין זה דרך התלמוד להזכיר האמוראים על הבאת משנה מפורשת בלא דיוקא, אך כתב שם ויש לדחות דאיצטריך לרב שמואל בר רב יצחק לאשמועינן דאין שלוחי ב"ד עוקרין יותר משיעור הראוי ומשום קנס, ומ"מ למדנו מן הירושלמי ומסוגיא בפ' משקין שהדין כך בין במחובר בין בבא לזרוע דכל סאה שיש בה רובע ממין אחר ימעט, ומעתה יתכן שהמשנה כוללת שני הדינין, עיי"ש עוד שהאריך מילתא בטעמא. ובשושנים לדוד במשנה פ"ב דכלאים משנה א' האריך בדברי התוס' כאן ובב"ב ובדברי המהרש"א, ומשמע שרוצה לפרש כונת התוספות כאן דכיון ש'יבור' משמע בתלוש, ובגמרא דידן איירי בנזרע כבר, א"כ יש לומר דשניהם אמת, ומ"ש התוספות 'יש לומר דלא פליגי' הכונה שהסוגיות אינם חלוקות, ושניהם אמת דאיירי בין בבא לזרוע ובין בנזרעו כבר, עיי"ש. ועיין עוד בחזון איש (שם), ובמגדים חדשים. **צז. וכמו** שהביאו הראשונים ז"ל מבבא מציעא (עה:) 'חרוש עמי בגריד'. **צח. ועיין** בסנהדרין קיב. רש"י ד"ה גרידי. **צט. ב"ח.** **ק. עיין** בחזו"א סי' קלד ס"ק יא שתמה איך הוכיחו התוספות משם דרבינא אוסר הרווחה, הא התם

פורתא, ולפ"ז נראה דה"פ, **דהאי תרביצא שרי לתרבוצי**, כלומר **אפילו לראב"י** שאוסר הרווחה, אמנם **דכי היכי דשרו רבנן** בשדה גריד - בית הבעל **אפלא לשווי חרפא, גם לראב"י יתיר ג"כ השקאה פורתא**, כלומר שבזה יודה ראב"י לרבנן דמותר אפי' רק להרווחה, **או** אפשר לפרש אחרת, דבאמת ראב"י עצמו אוסר אף להרבצה, אלא **שמא סבר** רבינא **כר"א** בן יעקב גבי השקאה שאסור, **ופליג** על ראב"י גבי הרבצה וסבר כחכמים דמותר[קא], **וי"מ דפלוגתא דשדה גריד** דברייתא. **לאו היינו פלוגתא דמתניתין, דמיירי** בה במתניתין **ראב"י וחכמים**, אלא אפשר לומר דגם חכמים דברייתא סברי כראב"י דמתניתין דהרווחה אסור, אלא **ופליגי** בשדה גריד **באפלא** - דהיינו המאוחרים **לשווי חרפא** - למהר גדולם, **ת"ק חשיב ליה הרווחה ואסור**, ורבנן דברייתא **סברי דלאו היינו הרווחה**, מה שממהר גידולם, **דיש אוהב יותר אפלא ויהיו נגמרים יותר ומבושלים בטוב**[קב]. **ור"ח פירש, אמר רבינא שמע מינה האי תרביצא, פי' שדה שאין זרוע עדיין, שכבר השקוהו קודם**, בשביל להכשירו שיוכלו אח"כ לזרוע בו, **מותר להשקותו במועד**, כדי שלא יתייבש במועד, ושוב לא יועיל מה שהשקוהו קודם, ורוצה שתישאר לחה ומושקית, כדי שיוכל **לזורעו אחר המועד**, משום **דסבר לה כראב"י, דאמר זרעים ששתו לפני המועד [מותר להשקותן במועד**[קג]**]** וקסבר רבינא **דתרביצא הוי כמו זרעים ששתו לפני המועד** שאם לא ישקם במועד יתייבשו, **דהיינו שם תרביצא**, כלומר דלכך 'תרביצא' שמה, משום **שהרביצוהו קודם המועד**, היינו שדה מורבצת ומושקת כבר, וע"ז אמר רבינא שמע מינה, מדברי ראב"י שהתיר זרעים ששתו קודם המועד, א"כ ה"ה לתרביצא, שהורבצה קודם המועד, נמי יהא מותר להשקותה במועד, **ומקשינן עלה**, כלומר דהמשך הגמרא שדה גריד מ"ט' וכו', אינם המשך דברי רבינא, אלא דברי הגמרא הם המקשה על רבינא. **שדה גריד אסור** לראב"י שהלכה כמותו, **משום דאי משקי ליה האידנא, יבכיר קודם**, דהיינו הרווחה **אבל לא פסיד**, ולכן אסור, אם כך **תרביצא נמי אי משקה האידנא קדים ובכיר**, יוכל לזרוע תיכף אחר המועד, **אבל ולא פסיד**, אם לא ישקה במועד, אלא יצטרך שוב להשקותו אחר המועד ותידחה קצת הזריעה, ואין זה חשוב פסידא, ולכן אסור, **וזה השיטה הולכת דסבירא לן כראב"י**, דהגמרא פורכת ודוחה דברי רבינא, מכח שיטת ראב"י, **כך פירש ר"ח.**

תרביצא שרי לתרבוצי אפילו לראב"י דכי היכי דשרו רבנן אפלא לשוויי חרפא גם לראב"י יתיר ג"כ השקאה פורתא, או שמא סבר כר"א בהשקאה ופליג בהרבצה, וי"מ דפלוגתא דשדה גריד לאו היינו פלוגתא דמתני' דמיירי בה ראב"י וחכמים, ופליגי באפלא לשוויי חרפא ת"ק חשיב ליה הרווחא ואסור ורבנן סברי דלאו היינו הרווחא דיש אוהב יותר אפלא ויהיו נגמרים יותר ומבושלים בטוב, ור"ח פי' אמר רבינא שמע מינה האי תרביצא פי' שדה שאין זרוע עדיין שכבר השקוהו קודם, מותר להשקותו במועד לזורעו אחר המועד דסבר לה כראב"י דאמר זרעים ששתו לפני המועד וקסבר תרביצא הוי כמו זרעים ששתו לפני המועד דהיינו שם תרביצא שהרביצוהו קודם המועד, ומקשינן עלה שדה גריד אסור משום דאי משקי ליה האידנא יבכיר קודם אבל לא פסיד תרביצא נמי אי משקה האידנא קדים ובכיר ולא פסיד, וזה השיטה הולכת דסבירא לן כראב"י. כך פירש ר"ח:

מרביצין שדה לבן בשביעית. לגבי שביעית פי' הקונטרס השקאה פורתא, ונראה שחזר בו ממה שפירש במשנה משקין בית השלחין במועד ולגבי שביעית שרי אפילו בית הבעל, ואני פירשתי במשנה דשביעית נמי לא שרי אלא בבית השלחין כדפי' בקונטרס כאן, אבל ק"ל שמא הכא איירי בהשקאה גמורה דפליגי לגבי מועד ראב"י ורבנן ופלוגתייהו הוי בהשקאה מרובה, ואדרבה נראה לי דמיירי בהשקאה גמורה אלא לגבי שלחין שצריך השקאה נקט משקין וגבי בית הבעל קרוי הרבצה, לכן נראה יותר פי' הקונטרס שבמשנה, ולפי' דהכא צ"ל דהשקאה גמורה אסורה בבית הבעל והרבצה מועטת שרי בשביעית ובמועד אסור אפילו הרבצה מועטת לר"א בן יעקב ולרבנן שרי אפי' השקאה גמורה:

צדין את האישות במועד ובשביעי'. תימה מאי קמ"ל בשביעית והלא אין זו עבודת קרקע,

מרביצין שדה לבן בשביעית:

לגבי שביעית פי' הקונטרס[קד] ד'מרביצין' היינו **השקאה פורתא**, אבל השקאה גמורה אסורה בשביעית, והראיה כדמשמע במתניתין בריש פירקין, 'משקין בית השלחין במועד ובשביעית' משמע דווקא בית השלחין, אבל שדה בעל אסור להשקותה בשביעית, וזאת עכ"פ לשיטת ראב"י, דמתניתין אזלא כותיה, והכא מוקמינן ברייתא קמייתא כראב"י וקתני דמרביצין בשביעית, אלא ע"כ דהרבצה אינה השקאה גמורה ולכך מותרת היא בשביעית, ואומר התוס' **ונראה שחזר בו** רש"י **ממה שפירש במשנה**[קה] **משקין בית השלחין במועד**, כלומר הא דנקט 'בית השלחין' הוא משום מועד, דלא שרי בשדה בעל, אולם **לגבי שביעית שרי אפילו בית הבעל** כדתני הכא, דלכ"ע מרביצין בשביעית וס"ל דמרביצין היינו השקאה גמורה, **ואני פירשתי במשנה. דשביעית נמי לא שרי אלא בבית השלחין**, כדפי' הקונטרס כאן, **אבל** היה ק"ל, **שמא**[קו] **הכא** בברייתא דקתני מרביצין, **איירי בהשקאה גמורה, דפליגי לגבי מועד ראב"י ורבנן** כדמשני רב הונא 'לא קשיא, הא דתני אבל לא במועד, ראב"י היא, הא דתני בין במועד, כדברי רבנן היא, **ופלוגתייהו** במשנה, **הוי בהשקאה מרובה**, ומדתלי פלוגתת הברייתות בפלוגתא דראב"י ורבנן, משמע דאיירי בחד גוונא, דהיינו בהשקאה גמורה[קז], **ואדרבה נראה לי דמיירי** הברייתא דמרביצין, **בהשקאה גמורה, אלא** מה דשינתה הברייתא לשונה לומר 'מרביצין' ולא 'משקין', כי **לגבי שלחין שצריך השקאה** מרובה, **נקט משקין, וגבי בית הבעל** שניזונת ממי גשמים קרויה ההשקאה הנוספת בשם **הרבצה, לכן נראה יותר פי' הקונטרס שבמשנה**, דלגבי שביעית שרי השקאה גמורה אפילו בבית הבעל, **ולפי' דהכא צ"ל, דהשקאה גמורה אסורה בבית הבעל בשביעית, והרבצה מועטת שרי בשביעית, ובמועד, אסור אפילו הרבצה מועטת לר"א בן יעקב**, כדקתני בברייתא דאין מרביצין במועד. **ולרבנן שרי אפילו השקאה גמורה**, כדקתני במתניתין 'וחכמים מתירים בזה ובזה'[קח].

צדין את האישות במועד ובשביעית:

תימה מאי קמ"ל גבי שביעית שמותר לצוד בו את האישות, בשלמא במועד שאסור בה כל מלאכה וטירחא, קמ"ל דמשום פסידא התירו, אבל בשביעית הרי לא נאסרה אלא עבודת קרקע, **והלא** צידת האישות **אין זו עבודת קרקע** ולמה תאסר כלל[קט], ועוד

ציונים והערות

בהדלאה קיימינן, שיש טירחא יתירא ואף בבית השלחין אסור, יעוי"ש, ולכאורה יש ליישב דהרי התוספות לעיל (ד: ד"ה מדלין לירקות) כתבו 'אבל לייפות, אפילו ליכא טירחא לא התירו'. וכן משמע שם לפי פרש"י, דהאיסור הוא לא משום טירחא אלא משום הרווחה ועיי"ש בקרן אורה, ובמה שכתבנו שם. **קא. פירש** החזון איש בסי' קלה את שני הדרכים פה בתוספות, שזה תלוי בהא דברייתא לקמן דקתני שראב"י אוסר הרבצה במועד, דלפי מה שכתבו התוספות לקמן (ד"ה מרביצין), דהכוונה השקאה גמורה א"כ אפשר לומר דבהשקאה פורתא מותר אפי' לראב"י, וזו הדרך הראשונה בתוספות כאן. אך לפי הפי' השני שם בתוספות שהביאו בשם רש"י שהרבצה הכוונה השקאה פורתא, ואפ"ה אסר ראב"י א"כ צ"ל כמו שכתבו כאן 'או שמא סבר כר"א בהשקאה ופליג בהרבצה'. **קב. כתב** במצבת משה וז"ל ולכאורה קשה, דלכאורה נראה דעיקר החילוק הוא בין איכא פסידא לליכא פסידא, דבאיכא פסידא חשו רבנן להתיר כדי שלא יפסיד, והרי גם בזה אף אי לא חשיב הרווחה מפני דיש אוהב יותר אפלים, עכ"פ הפסד לא חשיב כשלא נתיר לו לתרבוצי ויהא אפלים ולא יעשה רצונו לשווי חרפא, ולמה נתיר לו, ואולי סברתם דרק במקום הרווחה דהוא דרך כל אינשי לרצות להרויח, ולכך גזרו בה רבנן לאסור בחוה"מ, אבל בכה"ג דלאו היינו הרווחה, אלא שהוא חפץ בחרפא, חשיב זה כעין מילתא דלא שכיחא, וכמו דאמרו בש"ס בכמה דוכתי מילתא דל"ש לא גזרו בה רבנן, ה"נ לא אסרו רבנן בזה, אף דליכא פסידא במניעתו, עכ"ל. **קג. ב"ח. קד. אפשר** שאינו לפנינו, או כיוונו למאי דמשמע מדבריו בד"ה שרי לתרבוצי, שכתב 'ואין מרביצין היינו השקאה פורתא כדי שיצאו הירקות וכדמפרש באידך ברייתא לקמיה'. **קה. לפנינו** ברש"י במשנה ליתא. **קו. והרש"ש** רוצה להגיה 'ומשמע'. **קז. ומוסיף** המהרש"א לבאר, דאל"כ איך מוכח דברייתא דמרביצין בין במועד ובין בשביעית, דלא כראב"י, דילמא לא אסר ראב"י אלא בהשקאה גמורה אבל בהשקאה פורתא מתיר ועיין במצבת משה שכתב ליישב את רש"י, דאל"כ ברייתא דקתני אבל לא במועד אמאן תרמייה, עיי"ש. **קח. הנה** טעם האוסרין בהשקאה גמורה בבית הבעל בשביעית משום דהרי אסרו גם תולדות מדרבנן כדמפרש בריש פירקין ולא התירו אלא משום פסידא, והיינו דוקא בבית השלחין דאיכא פסידא. וטעם המתירין אפילו השקאה גמורה בבית הבעל, הנה בשיטה לתלמיד הר"י מפריש כתב, דטירחא לא אסירא בשביעית, אלא עבודת קרקע דוקא והשקאה אינה עבודת קרקע כדאמרינן בריש פירקין (ג.) יכול לא יקשקש תחת הזיתים, ולא ימלא בקעים מים ולא יעשה עוגיאות כו' ומייתי לה תנא להתירא, יעוי"ש ובהערות שם, והנמוקי יוסף בריש פרקין כתב דלא אסרו אלא מלאכות חשובות דסגי להו פעם אחת בשנה, דומיא דזריעה וזמירה, אבל השקאה דצריכה תדיר, לא מיקרי עבודה חשובה ולפיכך שריא, ועיין עוד בתוי"ט מה שהביא בשם הירושלמי. **קט. הנה** ברש"י כתב 'אע"ג דמתקן השדה', ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש כתב וז"ל וכתב ריב"ם בשם ריב"א דהא דאסרי רבנן כדרכו בשדה הלבן קאי אפי' אשביעית, ומתסר משום דדמי למסקל שנוטל מה שמזיק לשדה ולתבואה כמו מסקל האבנים דמתסר כדאמר בריש פרקין (ג.) ונטשתה מלסקל, אבל מורי ה"ר יחיאל ז"ל פי' דלא דמי למסקל, דהתם סילוק האבנים משביח הקרקע עם התבואה, ודמי שפיר לעבודת הקרקע, אבל הכא אינו משביח הקרקע, דאדרבה עיקר הקרקע משביח מהם, שמנדנדות אותה, ואינו מתקן אלא התבואה, לכך נראה לו דרבנן לא אסרי אלא במועד, ומשום טירחא, אבל בשביעית טירחא שרי, ועבודת הקרקע

ורבי יהודה מאי טעמא דאסר כדרכו, וי"ל דודאי צריך למיסקל אבנים מתוך שדהו כשמפנה האישות, ותנן פ"ג דשביעית המסקל שדהו נוטל העליונות ומניח התחתונות הנוגעות בארץ וכן גרגיר של צרורות וכו' אישות מפורש בירושלמי חולדה:

[ז.] **עד כמה עד פרסה.** דאין מכירין זה את זה ביותר מפרסה אפי' בלא נהר, א"נ ה"פ כשיש נהר מתי קרויין מכירין עד פרסה אבל ביותר מיקרי אין מכירין ודוקא דאיכא נהר:

תניא ר"ש בן אלעזר אומר. לא ידענא מה הוא אם הוא תנא שלישי או שמא מילתיה דת"ק מפרש או שמא י"ל דרבי יהודה מודה בשדה לבן הסמוכה לשדה האילן וחכמים מיירי בשדה הסמוכה לבית השלחין לא בשדה הסמוכה לבית האילן, ונראה לי דגרסינן הכי באיזה שדה לבן מתירין חכמים, ויש ספרים שכתוב בהן כשאמרו בשדה לבן שלא כדרכו לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה לעיר וקאי על דברי רבי יהודה כו':

אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא. פסק בתוס' דהר"ר פרץ דהלכתא הכי דכותל חצר מותר לבנותו, ופירש דהיינו דוקא במקום סמוך לרה"ר שיש לו לחוש לגנבים, אבל בין חצר לחצר ומשום בני חצר אסור לבנותו כדרכו:

אמר רבי נראין דברי ר"מ במוסגר. מה שפירש בקונטרס דמוסגר אסור בתשמיש המטה לא נדע מנין לו דהא תנן בפרק קמא דמגילה (ד' ח:) אין בין מוסגר למוחלט אלא פריעה ופרימה משמע דלענין תשמיש המטה שוין דלמאן דאמר מוחלט

תימה דרבי יהודה דאסר בשדה הלבן בכדרכו[קי], ומשמע דקאי גם אשביעית[קיא] **מאי טעמא דאסר כדרכו**, שאומר במשנה 'ומשדה הלבן שלא כדרכו' אבל כדרכו אסור, ומשמע דקאי איסורו גבי שביעית נמי, ולמה אמנם יהא אסור בשביעית, והרי אין זו עבודת קרקע, **וי"ל דודאי צריך למיסקל אבנים מתוך שדהו כשמפנה האישות**[קיב], וסיקול האבנים הוי עבודת קרקע, שמשביח הקרקע עי"ז, ומביאים התוספות ראיה שסיקול אבנים אסור בשביעית, **ותנן בפ"ג דבשביעית** 'המסקל שדהו' ופי' הרע"ב - שמסלק האבנים מן השדה, לשון 'סקלו מאבן' (ישעיהו סב.) היינו **דנוטל העליונות ומניח התחתונות הנוגעות בארץ** פי' הרע"ב - דבכה"ג לא מחזי כמתקן שדה **וכן גרגיר של צרורות** פי' הרע"ב - גל של אבנים קטנות וכו', התם קתני בהמשך 'או גל של אבנים, נוטל את העליונות, ומניח את הנוגעות בארץ', חזינן דאת האבנים הנוגעות בארץ אסור ליטול, משום שעי"ז מתקן הקרקע, והדר מפרשים התוספות מהו 'אישות' וקאמרי **אישות מפורש בירושלמי חולדה**[קיג].

עד כמה עד פרסה:

דאין מכירין זה את זה[קיד], כלומר נמלים שבחור זה אינם מכירות את הנמלים שמחור זה, אם הם רחוקים ביותר מפרסה, זאת **אפי' בלא נהר** שמפסיק בינהם, ומה דאמרינן 'והוא דקאי בתרי עברי נהרא', זהו דוקא אם אינם רחוקים יותר מפרסה, **א"נ ה"פ כשיש נהר מתי קרויין מכירין, עד פרסה**, כלומר דבפחות מפרסה אזי מכירים הם זה את זה אף אם מפריד הנהר בינהם, **אבל ביותר** מפרסה **מיקרי אין מכירין**, ודוקא **דאיכא נהר**, אבל אם אין מפריד נהר בינהם אזי אף ביותר מפרסה נמי מכירין[קטו].

תניא ר"ש בן אלעזר אומר:

כתבו המפרשים[קטז] דנראה דגירסת התוספות היתה כגירסת הרי"ף ועוד ראשונים, שגרסו כך 'כשאמרו בשדה הלבן כדרכו, לא אמרו אלא בשדה הלבן הסמוכה לאילנות, שמא יצאו משדה הלבן ויחריבו את האילנות', וע"ז קאמרי התוספות **לא ידענא מה הוא** דברי ר"ש בן אלעזר, משום דאפשר לפרש לדבריו בשלש דרכים, א, **אם הוא תנא שלישי**, כלומר דשיטתו שיטה שלישית היא, ודלא כת"ק ודלא כר' יהודה (התוספות גורסים במשנה 'ר' יהודה אומר, משדה האילן כדרכו וכו', ואינם גורסים 'וחכמים אומרים' וכו', וכן הוא בתוספות לעיל ו: ד"ה לדין) שהם אינם מחלקים בין סמוכה לעיר או סמוכה לשדה האילן, אלא דת"ק סבר דבכל גווני, בשדה הלבן כדרכו, ור' יהודה סבר דבכל גווני, בשדה הלבן שלא כדרכו, ורשב"א הוא שיטה שלישית המחלקת בין סמוכה לעיר או סמכוה לשדה האילן, ב, **או** שמא דברי ר"ש בן אלעזר אינם שיטה בפני עצמה, אלא **מילתיה דת"ק מפרש** דלאו בכל גווני התיר ת"ק כדרכו בשדה הלבן, אלא אך היכא דהיא סמוכה לשדה האילן, ג. **או שמא י"ל** דר"ש בן אלעזר בא לפרש את שיטת ר' יהודה, דלאו בכל גווני אסר ר' יהודה בשדה הלבן בכדרכו, אלא **דר' יהודה מודה בשדה לבן הסמוכה לשדה האילן** שמותר בו כדרכו, והא דאמר ר' יהודה במשנה 'בשדה הלבן דווקא שלא כדרכו', מיירי כשהיא סמוכה לעיר, ובזה פליג את"ק, וחכמים [היינו ת"ק] המתירים בכדרכו, מיירי דווקא **בשדה הסמוכה לבית השלחין**[קיז], **ולא בשדה הסמוכה לבית האילן**, שבזה גם ר' יהודה מתיר כדרכו[קיח], **ונראה לי דגרסינן הכי**[קיט] **באיזה שדה לבן מתירין חכמים**[קכ]. **ויש ספרים שכתוב בהן**, [ואכן כזאת היא הגירסא בספרים שלנו] **כשאמרו בשדה לבן שלא כדרכו, לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה לעיר, וקאי על דברי ר' יהודה** כו' שהרי הוא זה שאמר במשנה 'ומשדה הלבן שלא כדרכו'[קכא].

אמר רב אשי, מתניתין נמי דייקא:

פסק בתוספות דה"ר פרץ, **דהלכתא הכי** כרב חסדא וכדדייק רב אשי ממתניתין דכותל חצר מותר לבנותו, ופירש הר"ר פרץ **דהיינו דוקא במקום סמוך לרה"ר שיש לו לחוש לגנבים** ואיכא פסידא יתירא אי עיילי בה גנבי וגנבי ממוניה כדפרש"י, **אבל** כותל **בין חצר לחצר, ומשום בני חצר**, שלא יכנסו לחצירו, **אסור לבנותו כדרכו**, שאינם חשודים לגנוב, וליכא פסידא יתירא[קכב].

אמר רבי נראין דברי ר"מ במוסגר:

דברי התוספות כאן הם הסבר לגמרא שבעמוד ב' אמר מר אמר רבי וכו', **מה שפירש בקונטרס**[קכג], **דמוסגר אסור בתשמיש המטה**, דעל זה פי' רש"י הא דנראין לו דברי ר"מ במוסגר, דאפילו אי מטמאו ומחליטו ומשדר ליה חוץ לג' מחנות ולית ליה צוותא דאינשי דעלמא, אפ"ה לית ליה צערא כולי האי, דהא אית ליה בימי חלוטו צוותא דאשתו, ואומר התוס' על זה **ולא נדע מנין לו** לרש"י לחדש כן, **דהא תנן** בפ"ק דמגילה (דף ח:) **אין בין מוסגר למוחלט אלא פריעה ופרימה** [בגדיו יהיו פרומים, וראשו יהיה פרוע], **משמע דלענין תשמיש המטה שוין**, דהא לקמן בשמעתין מבואר, דבימי ספרו ודאי אסור בתשמיש המטה, וכדכתיב 'ישב מחוץ לאהלו שבעת ימים', ולגבי ימי חילוטו מייתי בגמרא לקמן מחלוקת תנאים אי מותר, ומשום דלא כתיב ביה איסור, או אסור, דילפינן ליה ק"ו מימי ספרו, וע"ז קאמרי התוספות הכא, דימי הסגירו שוין בענין זה לימי חילוטו, **דלמאן דאמר מוחלט מותר בתה"מ, כל שכן דמוסגר מותר בה**[קכד] שהרי מצינו

ציונים והערות

לא הוי, עכ"ל. ובנמוקי יוסף כתב דהא קמ"ל דבשביעית מותר דלא גזרינן דילמא מיחזי כחרישה כשאדם חופר (לקמן ז. אמר חופר גומא וכו') וסותם את חוריהם, עכ"ל. וכן כתב במאירי 'ונראה כחורש'. ובספר חדושים ובאורים תמה, למה לא רצו התוספות לפרש כן, וכדאמרינן לעיל (ד:) שיש לחוש לנראה כעודר, ועיין בהגהות תפארת ישראל מה שפלפל בזה. **קי. התוספות** כנראה גורסים במקום 'וחכ"א' משדה האילן וכו', 'ר' יהודה' אומר משדה האילן וכו'. **קיא. עיין** בהערה הקודמת שהבאנו מה"ר יחיאל דס"ל דלא קאי אשביעית, ועיין בתוספות יו"ט כאן, שדקדק שלא הביא הרמב"ם הלכה זו בהלכות שמיטה, דכנראה לא גרס 'ובשביעית'. **קיב. בחדושים** ובאורים הבין כוונתם דלאחר שצדן צריך לפנותם, ונתקשה בזה יעוי"ש, ובהגהות תפארת ישראל, משמע שכוונתם שלצורך החפירה צריך לסקל האבנים, עיי"ש. **קיג. עיין** במצבת משה שהביא מרש"י (תהלים נח) שהיא תנשמת, עיי"ש מה שפלפל בזה. **קיד. מלשון** התוספות 'זה את זה' קצת משמע שמפרשים כפי' ר"ח ובשיטה לתלמיד ר"י מפריש דהא דאמרינן 'מביא עפר מחור זה' וקצת מהנמלים עמו, והן חונקים זא"ז מתוך שאין מכירין אלו את אלו, עיי"ש. **קטו. והפי'** השני שבתוספות הוא כפרש"י, ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש הקשה על פי' זה דא"כ הוה ליה למימר 'והוא דאיכא פרסא' כדקאמר 'והוא דליכא גישרא' עיי"ש, ומפרש כפירוש הראשון שבתוספות, ואולי י"ל דרש"י לשיטתו שפי' לעיל שמריחין את העפר ואין מכירין באותו עפר, שאז י"ל דאף דאיכא נהרא המפסיק ואינם יכולים לעבור, אבל מכירין את ריח העפר כיון דאינו רחוק פרסה, אבל לתוספות ולשיטה הנ"ל שאין מכירין הנמלים אלו את אלו, א"כ כשנהר מפסיק, אף שאין רחוק פרסה, אינם יכולים לעבור, ואינם מכירין זה את זה. **קטז. הקרן** אורה, ויד דוד, וחשק שלמה. **קיז. בחזון** איש סי' קל"ה מגיה במקום 'לבית השלחין', צ"ל 'לעיר', אבל בקרן אורה כתב דלפי גירסת הרי"ף שכנראה זאת היתה גם גירסת התוספות לא מוזכר בגמרא הלשון 'הסמוכה לעיר', ואפשר שפירשו התוספות, דיש סמוכה לשדה האילן, ויש סמוכה 'לבית השלחין', וזה כמו סמוכה 'לעיר' לגירסתנו, ועיין בתוספתא פ"א ה"ג דגם מוזכר שם סמוכה לבית השלחין, וסמוכה לשדה אילן, אמנם לגירסת הגר"א שם צ"ל סמוכה לעיר יעוי"ש, ופי' שדה הלבן, פרש"י (לעיל ו:) בית הבעל, ואולי שדה הלבן המוזכר כאן הוא בית הבעל שדרך לזרוע בה תבואה, ובית השלחין שמשקין תמיד הדרך לגדל בה ירקות, עיין בריטב"א בריש מסכתין. **קיח. מה** שפירשנו בפנים, הוא לפי פירושו של הקרן אורה, אבל המהרש"א ז"ל פירש באופן אחר, והוא שישנם ג' דינים, סמוכה לשדה אילן, סמוכה לשדה בית השלחין, וסמוכה לעיר, וזה כוונת התוס' 'או שמא י"ל דר' יהודה מודה בשדה לבן הסמוכה לשדה האילן, דמותר אפי' כדרכו, וחכמים - היינו ת"ק - מיירי בשדה הסמוכה לבית השלחין, ובזה המחלוקת בין ר' יהודה וחכמים, אבל בשדה הסמוכה לעיר אף חכמים מודים, דשלא כדרכו דוקא, לא בשדה הסמוכה לבית האילן, שבזה גם ר' יהודה מתיר כדרכו (ואולי י"ל דלפי פירוש המהרש"א יש לגרוס 'לא בשדה הסמוכה לעיר', דבזה חכמים מודים לאסור כדרכו, וצ"ע). **קיט. החזון** איש בסימן קל"ה כתב דנראה שמילים אלה, הם לא מדברי התוספות, אלא גליון שמפרש התוספות שכך היה גירסתם. **קכ. החזון** איש שם כתב שאין כוונתו שבלשון זה היתה גירסת התוספות, אלא שגירסתם היתה באופן שיתפרש על כונה זו. **קכא. וציינו** המפרשים שכן משמע כגו' זו בתוספתא עיי"ש. **קכב. וכתב** במשנ"ב סי' תק"מ ס"ק ה' בשם הפוסקים, דה"ה בין חצר לחצר, אם יש שם אנשים שחשודים על הגנבה או אם דרים שם עכו"ם מתר לבנותו כדרכו. **קכג. פירוש** זה מפורש יותר ברש"י כת"י, והוא במה שנדפס ליד הרי"ף, וגם הריטב"א הביאו ומאריך לבארו היטב, יעוי"ש, אבל גם ברש"י שלפנינו משמע כן. **קכד. המהרש"א** כתב דאין זה ק"ו מוסגר ממוחלט, דאם החמור [מוחלט] מותר, כ"ש הקל [מוסגר] שהרי י"ל ימי ספירו תוכיח שהגם שהוא קל ממוחלט מ"מ

מותר כל שכן דמוסגר מותר ולמ״ד דמוחלט אסור ה״ה מוסגר אסור, דהא מוחלט מאי טעמא דאסור משום דאיכא ק״ו לימי חלוטו כדאמרינן בשמעתין והכי נמי ק״ו לימי הסגירו וגמרינן ימי הסגר מימי ספרו, ואי משום דאין טעון פריעה ופרימה, בימי ספרו נמי אין טעון פריעה ופרימה, והא דקאמר התם בגמרא הא לענין שילוח טומאה זה וזה שוין ה״ה לענין תשמיש המטה הן שוין אלא לא פסיק ליה לאיסור או להיתר, וגם מה שפירש בקונט׳ דמוסגר אינו משתלח חוץ לג׳ מחנות, מזה חזר בו דהא בפרק קמא דמגילה (ד׳ ח:) קאמר הא לענין שילוח זה וזה שוין. ולפי זה קשה מאי שייך צוותא דאשתו וצוותא דעלמא במוסגר ובמוחלט, בשלמא צוותא דעלמא יש ליישב שהוא צריך פריעה ופרימה כשהוא מוחלט וטמא טמא יקרא ופורש מבני אדם בימי חלוטו יותר מבימי הסגירו אבל לתשמיש שניהן שוין, ע״כ נראה דהא דקאמר מר סבר צוותא דעלמא ניחא ליה ומר סבר צוותא דאשתו עדיף אמוחלט קאי, וה״פ נראין דברי ר׳ מאיר במוחלט דרואין דאי מטמא ליה תחילה נמי טמא הוה ואי מטהר ליה מאי אפסדיה דצוותא דאשתו אינו חושש דצוותא דעלמא עדיפא ליה, ונראין דברי ר׳ יוסי במוסגר דמטמא ליה ופסיד צוותא דעלמא שיהיה טעון פריעה ופרימה וטמא טמא יקרא וצריך לפרוש מבני אדם וגם יפסיד שיצטער שעד עתה היה מצפה להיות טהור ואין מצפה עתה ליטהר, ותנא אחרינא סבר צוותא דאשתו ניחא ליה והכי פירושו נראין דברי ר׳ מאיר דרואין

דמוסגר קל הוא ממוחלט, וזאת לענין פריעה ופרימה, **ולמ״ד** לקמן בשמעתין **דמוחלט אסור, ה״ה דמוסגר** יהא **אסור, דהא מוחלט** מ״ט דהוא **אסור, משום דאיכא ביה ק״ו** מימי ספירו **לימי חילוטו כדאמרינן בשמעתין**, וה״נ נילף לק״ו זה מימי ספירו **לימי הסגירו וגמרינן ימי הסגר מימי ספרו, ואי** תרצה לומר שאין לאסור לתה״מ בימי הסגירו, וזאת **משום** דבימי הסגירו **אין טעון פריעה ופרימה**, הא ליתא, דהא **בימי ספרו נמי אין טעון פריעה ופרימה** ואעפ״כ אסור בתשה״מ, **והא דקאמר התם בגמרא** (מגילה ח:) ׳**הא לענין שילוח טומאה זה וזה שוין**׳, דלכאורה משמע מכך דרק לענין זה הם שוים, ולא לענין איסור תשה״מ, זו אינה ראיה, דלעולם **ה״ה לענין תשה״מ הן שוין**, והא דלא נקיט ליה בהדיא שם בגמרא, אין זאת **אלא** משום **דלא פסיק ליה לאיסור או להיתר**, שהרי מחלוקת תנאים איכא בשמעתין לגבי הא, אבל לעולם לדברי המתיר שוין הם להיתרא, ולדברי האוסר שוין הם[קכה] לאיסורא[קכו].

וגם מה שפי׳ בקונטרס דמוסגר אינו משתלח חוץ לג׳ מחנות מזה חזר בו, דהא בפ״ק דמגילה (שם) **קאמר** ׳**הא לענין שילוח** [מחוץ למחנה] **זה וזה** [מוחלט ומוסגר] **שוין**׳[קכז]. **ולפי** זה לאחר שהוכחנו דמוסגר כמוחלט שוים הם לענין תשה״מ, ושוים הם גם לכך שמשתלחים הם חוץ לג׳ מחנות, א״כ **קשה מאי שייך צוותא דאשתו וצוותא דעלמא, במוסגר ובמוחלט**, כלומר שאין הבדל בין מוסגר למוחלט, לא לגבי צוותא דאשתו ולא לגבי צוותא דעלמא, **ובשלמא** לגבי **צוותא דעלמא יש ליישב** ולומר דאמנם איכא הבדל בין מוסגר למוחלט, וזאת אע״פ ששניהם נשלחים חוץ לג׳ מחנות, מ״מ במוחלט בציר ליה צוותא דעלמא מאשר למוסגר, משום **שהוא צריך פריעה ופרימה כשהוא מוחלט, וטמא**[קכח] **טמא יקרא**, ׳ולכך **פורש** הוא **מבני אדם בימי חלוטו יותר מבימי הסגירו, אבל** לגבי **תשמיש שניהן שוין**, א״כ מה שייך לומר ׳צוותא דאשתו עדיף׳, הרי אין בזה הבדל בין מוסגר מוחלט, ומשום קושי זה בפירוש רש״י אומרים התוס׳ ע״כ נראה, **דהא דקאמר, מר סבר צוותא דעלמא ניחא ליה** [בגמרא אצלנו הגר׳ ׳עדיף ליה׳] **ומר סבר צוותא דאשתו עדיף, אמוחלט קאי**, כלומר כשהוא נעתק מימי חילוטו לימי ספרו, דבימי חילוטו אית ליה צוותא דאשתו ולית ליה צוותא דעלמא, ובימי ספרו אית ליה צוותא בעלמא ולית ליה צוותא דאשתו, ומש״ה שייך לומר הי מינייהו עדיף, אבל בימי הסגר שהוא נעתק מהם לימי החלט אמנם לא שייך בהם האי לישנא, משום דבין בהסגר ובין בהחלט אית ליה צוותא דאשתו, **וה״פ** - התוספות מתחילים לפרש קודם את הברייתא השניה - דתניא איפכא. **נראין דברי ר״מ במוחלט, דרואין** דקאמר, משום דבכל אופן לא יפסיד עי״ז, וזאת **דאי מטמא ליה** - כלומר אם יאמר לו הכהן דעדיין הוא טמא, **תחילה נמי טמא הוי**, הא עד עתה נמי טמא הוי ואין מוסיף לו שום צער חדש, **ואי מטהר ליה**, והוא חוזר למחנה ומתחיל שבעה ימי ספרו, **מאי אפסדיה**, ואף דבימי ספרו אסור הוא בתשה״מ, אולם לא יהיה לו צער מכך, משום **דצוותא דאשתו אינו חושש**, משום **דצוותא דעלמא**, כלומר דזה שהוא חוזר לתוך המחנה **עדיפא ליה** הא יותר ממה דמפסיד לצוותא דאשתו, **ונראין דברי ר׳ יוסי במוסגר**, משום דסבירא ליה דאין לו לכהן רשות לשתוק, ואם יראה שצריך לטמאו, יטמאנו ויעשנו מוחלט, **דמטמא ליה ופסיד צוותא דעלמא**, ואע״ג דגם עד עתה, כשהיה מוסגר היה משולח חוץ לג׳ מחנות, מ״מ עתה שנעשה מוחלט יגרע מצבו, בכך **שיהיה טעון פריעה ופרימה וטמא טמא יקרא וצריך לפרוש מבני אדם** יותר מבימי הסגירו כמ״ש לעיל, **וגם יפסיד** בכך דנעשה מוחלט **שיצטער** בשמעו שנהיה מוחלט, **שעד עתה היה מצפה להיות טהור**, כלומר שהיה מצפה שיראה הכהן בו סימני טהרה ויטהרנו, אבל עכשיו ששומע מהכהן שיש לו סימני טומאה, ומחליטו לטומאה **ואין מצפה עתה ליטהר** עד שיתרפא מנגעו[קכט][קל]. **ותנא אחרינא** בברייתא **סבר צוותא דאשתו ניחא ליה, והכי פירושו, נראין דברי ר׳ מאיר דרואין, במוסגר, דאי**

ציונים והערות

אסור בתשה״מ, אלא הכוונה דכמו שמוחלט מותר מטעמא דהיכא דלא גלי לא גלי כדלקמן בשמעתין, א״כ מה״ט נמי איכא למישרי מוסגר. **קכה. ועיין** בשיטה לתלמיד הר״י מפרוש, שביאר שיטת רש״י וז״ל ׳ותוך ימי הסגירו הוא אסור בתשה״מ, דכתיב גבי מצורע שנרפא בשבעה ימי ספירו ׳וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים׳, וקרא בכל אותן היושבים ז׳ ימים מיירי, כגון ימי הסגר, וימי ספרו, דלא ממעט קרא אלא ימי החלטו שאינו תלוי בימים אלא ברפואה כדמפרש בגמרא אליבא דר׳, עכ״ל, וכן פי׳ לקמן בע״ב דדריש למעט ימי חילוטו מדכתיב שבעת ימים דמשמע מי שטהרתו תלויה בימים, לאפוקי ימי חילוטו שאין טהרתו תלויה בימים אלא ברפואה, עיין מגילה ח: ומה שהקשו התוספות על רש״י מהא דמגילה (ח:) אין בין מוסגר למוחלט אלא פריעה ופרימה, משמע דלענין תשה״מ שוין, תירץ המאירי שם במגילה, שאפשר שלא עסק במשנה זו אלא בחומרות שיש למוחלט על המסוגר. **קכו. ובנחלת** דוד כתב ליישב מה שהקשו התוספות על רש״י דמנ״ל דמוסגר אסור בתשה״מ, וז״ל ׳נראה פשוט, כיון דתוך ימי הסגרו הוא כלוא מבני אדם, שאסורין ליכנס לחדרו, ממילא גם אשתו בכלל זה שאסורה לכנס לחדרו, ומ״מ קרינן דהוא בצוותא דעלמא, משום שחדרו אינו חוץ לג׳ מחנות, עכ״ל, וכבר כתב כן בתוספות הרא״ש שכתב וז״ל ׳משמע מתוך דבריו (של רש״י) דמוחלט מותר בתשה״מ ומוסגר אסור, ותימה הוא זה דמנא לן הא, דמשמע דאף לר״י ב״ר יהודה (לקמן בשמעתין) דאמר ק״ו לימי חילוטו, אפשר דהוי מודי דבימי הסגרו שרי בתשמיש, ומדבריו משמע שהוא מוסגר ושומע קול בני אדם, ואין אדם נכנס אליו, דהיינו הסגר, שיהא סגור בבית כל שבעת הימים, ומתוך זה הוא נמנע מתשה״מ, כיון דאין אשתו יכולה לבוא אצלו, וכן פירש (רש״י) בפרושי החומש, והסגיר - יסגירנו בבית אחד (ויקרא יג ד) ואין לשון הפסוק משמע כפירושו, דהו״ל למימר והסגיר את הנגוע, ועוד אין טעם להסגר זה, ועוד דנמצא מוסגר חמור ממוחלט בדבר זה, ולתנייה במגילה דמסוגר חמור ממוחלט, לכן אני אומר דוהסגיר את הנגע על שני דרכים, האחד שיסגירנו בתוך סימן שיעשה סביבותיו באחד מן הצבעים, כדי שיהא ניכר אם פשה, וכו׳ וכו׳ עיי״ש, ועל הדרך השני שיסגירנו ויכסנו בבלאי בגדים, כדי שלא יסיר הנגע ע״י חיכוך וחיפוף וכו׳ יעוי״ש, ובפי׳ הטור עה״ת (ויקרא יג ה). **קכז. בחדושי** הריטב״א כתב ליישב דעת רש״י וז״ל ׳כי רש״י ז״ל סבר כי מצורע מוסגר, כיון שעדיין דינו תלוי, אין לו שילוח ממש, אבל יש לו ענין שלוח, שאין לו לצאת חוץ בין בני אדם וכו׳ עכ״ל יעוי״ש וכנראה שרש״י לשיטתו שהבאנו לעיל בס״ק צז דמוסגר היינו בבית סגור, ואין בן אדם נכנס אצלו, וכמו שהביאו התוספות לקמן בד״ה בהסגר ראשון בשם רש״י ׳בבית הכלא היה עומד׳, וזהו לשון שלוח. **קכח. התוספות** יו״ט במגילה (פ״א מ״ז) כתב דהא דמשמע מדברי התוס׳ דבמוסגר אין דין של ׳טמא טמא יקרא׳ לפום ריהטא כתבו כן, דבאמת גם במוסגר יש דין זה, דבתורת כהנים מרבה מטמא טמא לכל המטמאים לא המצורעים בלבד, יעוי״ש, אך המשנה למלך בפ״ז מהלכות יו״ט הט״ז כתב דאין דברי התוי״ט נראים בעיניו, שהרי כל עצמן של התוספות, לא באו אלא ליישב לישנא דצוותא דעלמא, ולא יתיישב אלא בטמא טמא יקרא, שיפרשו בנ״א ממנו, ונמצא שבשביל אלו הדברים לית ליה צוותא דעלמא ונקטו נמי התוס׳ פריעה ופרימה [אף שלכאורה מה ענינם לצוותא דעלמא] דאפשר דס״ל דהני נמי הוא כדי שיהא ניכר לכל ויפרשו ממנו, וכן מדייק שם מלשון הרמב״ם שדין זה בטמא טמא יקרא, הוא רק במוחלט, ואף שכתב הרמב״ם ׳ולא המצורעים בלבד אלא כל המטמאים את האדם, חייבים להודיע לכל שהם טמאים כדי שיפרשו מהם׳ (והוא מהת״כ שהביא התוי״ט) הוא אסמכתא בעלמא וכההיא דאמרינן בפ״ק דמ״ק (דף ה.) רמז לציון מה״ת מנין, ר׳ אבהו אמר מהכא וטמא טמא יקרא, טומאה קוראה לו ואומרת לן פרוש וכו׳ עיי״ש, והוסיף עוד המל״מ וכתב וז״ל ׳והנראה אצלי בסברת התוספות הוא, דנהי דס״ל דכל המטמאים צריכים להודיע שהם טמאים, היינו כדי שלא יבואו בני אדם ויגעו בהם ויתטמאו, אבל במוחלט טעמיה דקרא הוא שיודיע שהוא מוחלט, ויפרש בני אדם ממנו, דכל עיקר הכתוב הוא, שיהא מובדל ומופרש מבני אדם, ולא תיהוי ליה צוותא דעלמא, וזהו שכתוב התוספות ׳ופורש מבני אדם בימי חלוטו יותר מבימי הסגרו, דבימי הסגרו אף שהוא מודיע שהוא מוסגר, אין פורשין ממנו אלא מנגיעה, אבל במוחלט, פורשים ממנו מכל וכל שאינן יושבין עמו, ומ״מ עיקר הצווי הוא במוחלט דוקא, עכ״ל. ועוד העירו הבית דוד על המשניות, והלחם שמים (הובא בגליון המשניות שם במגילה בליקוטים) על דברי התוי״ט דבמוסגר לא שייך דין דטמא טמא יקרא, משום דלשיטת רש״י בחומש שצריך המוסגר להיות סגור לבדו בביתו. א״כ אינו צריך לקרוא טמא, שיפרשו ממנו דבלאו הכי פרושים ממנו כי הוא סגור לבדו בביתו. [והא דעדיף לגבי ׳צוותא דעלמא׳ מוסגר יותר ממוחלט. כתב רש״י בכת״י והביאוהו הראשונים ׳דנוח לו שיהא מוסגר, וישמע קול בני אדם, ולא יצא חוץ למחנה מוחלט׳] ועיין בספר מגדים חדשים שהאריך בענין זה, והביא בשם השושנים לדוד, שכתב דמה שכתב רש״י בחומש שהיה מסגירו בביתו היינו לפי מה דסבר רש״י מעיקרא שלא היה משלח חוץ לג׳ מחנות, אבל לפי מה שחזר בו רש״י וס״ל דמוסגר נמי משלח חוץ לג׳ מחנות, אז הסגר בבית לאו דוקא, אלא היה מתהלך בחוץ כשאר טמאים, וע״כ טמא טמא יקרא, וכדבריו משמע בחי׳ הריטב״א שהבאנו לעיל בס״ק צ״ח יעוי״ש, ועיי״ש במגדים חדשים שהרחיב הדברים בטוטו״ד. **קכט. לשון** תלמיד הר״י מפריש - אבד סברו וכלתה תקותו. **קל. על** מ״ש התוספות ׳וגם יפסיד׳ וכו׳, כתב המל״מ בפ״ז מהלכות יו״ט הט״ז וז״ל ׳לא ידעתי לאיזה תכלית כתבו דברים אלו׳, ולמה לא מספיק מה שביארו דצוותא דעלמא עדיפא ליה, והכא במוסגר שנעשה מוחלט מפסיד צוותא דעלמא כמו שהסבירו קודם, וכתב ע״ז בקרן אורה וז״ל ׳דלא פשיטא להו להתוס׳ ז״ל האי צוותא דפריעה ופרימה, ע״כ כתבו עוד טעם אחד, ועיקר צוותא דעלמא דהש״ס היינו ממוחלט לימי ספירו דצוותא גמורה שישוב אל המחנה׳, עכ״ל.

אחת18/06/2018

במוסגר דאי מטמא ליה לא יפסיד דשניהן מוסגר ומוחלט דינם שוה חוץ מפריעה ופרימה ובהך הפסד אינו חושש אפי' קרינא ליה הפסד צוותא דעלמא כדפי' אינו חושש אלא אצוותא דאשתו, אבל מוחלט אין רואין דאי מטהר ליה יפסיד צוותא דאשתו דקסבר צוותא דאשתו עדיפא ליה מצוותא דעלמא, וקצת ק"ל מהו נראין דברי ר"מ הא לית ליה לרבי מאיר כלל דהכהן מחויב לומר ואי בעי שתיק ור' קסבר דלעולם כהן אינו רשאי לשתוק כלל ולדברי ר' לא תמצא בשום אחד רואין להקל ולא להחמיר דאינו רשאי לשתוק כלל, והכי הוה ליה למימר נראין דברי ר' יוסי כו' ואין נראין דברי רבי יוסי כו', והכי איתא בשמעתין דטיפת חלב (חולין ד' קט.) :

בהסגר ראשון כולי עלמא לא פליגי. מה שפירש בקונטרס בסוף הסגר ראשון ומשום הכי רואין אי טהור שפיר ואי עומד בעיניו תחילה נמי בבית הכלא היה עומד, וקשה דלמא פשה הנגע ויהיה טמא מוחלט, והכי משמע בנגעים פ"א דארבע מראות הללו מצטרפין זה עם זה לפטור את העומד סוף שבוע שני, להחליט את שנולד בו מחיה או שער לבן בתחילה בסוף שבוע ראשון או בסוף שני לאחר הפטור, להחליט את שנולד בו פיסיון בסוף שבוע ראשון או בסוף שבוע שני, ויש לפרש בהסגר ראשון כ"ע לא פליגי דחזי ליה הוי הטעם משום דלטהרו או לטמאו לא שייך למדרש עד שעה שצריך לטמאותו דהיינו בסוף הסגר שני, אבל בסוף הסגר ראשון ראוי הוא להסגיר עוד ולא יטמאנו, וכל זה דוחק, לכך נראה דברי רבינו יצחק, בהסגר ראשון היינו תחילת הסגר ראשון שיכול לשמח בהן דהא לא שייך לטהרו או לטמאו, בהסגר שני והוא

מטמא ליה לא יפסיד, דשניהן, מוסגר ומוחלט דינם שוה, שמשולחים הם חוץ לג' מחנות, **חוץ מפריעה ופרימה** שבזה חמור מוחלט ממוסגר **ובהך הפסד אינו חושש, אפילו**[קלא] **קרינא ליה הפסד צוותא דעלמא כדפי'** לעיל דמשום חומר פריעה ופרימה, וטמא טמא וכו' בכך מפסיד הוא לצוותא דעלמא, אולם **אינו**[קלב] **חושש** להפסד מועט כזה, **אלא אצוותא דאשתו**, ובזה אין נפק"מ בין מוסגר למוחלט, ואינו מפסיד מידי, ע"כ במוסגר, **אבל במוחלט** סובר רבי **דאין רואין**, וזאת משום **דאי מטהר ליה הכהן יפסיד צוותא דאשתו** בימי סיפורו, ואע"פ שמרויח בזה שנכנס עתה למחנה, אעפ"כ צער הוא לו **דקסבר צוותא דאשתו עדיפא ליה מצוותא דעלמא**, ובזה הוא מפסיד, כיון דבימי ספרו אסור בתשה"מ, ושואל התוס' **וקצת** ק"ל, מהו שאמר רבי **'נראין דברי ר"מ'**, דהרי שיטת ר' מאיר 'רואין את הנגעים' להקל ולא להחמיר', וכדאיתא בגמרא ר"מ ס"ל דבכהן תליא מילתא, ואי בעי שתיק, ובזה הרי רבי לא סובר כמותו, **דהא לית ליה לרבי מאיר כלל דהכהן מחויב לומר** טהור או טמא, **ואי בעי שתיק, ורבי קסבר, דלעולם כהן אינו רשאי לשתוק כלל, ולדברי רבי לא תמצא בשום אחד**, [בשום מקום] ד**'רואין'** יהא להקל **ולא** להחמיר, ואי הוה ס"ל לרבי דאי בעי הכהן לשתוק הוה מצי שתיק, א"כ למה היו נראין לו דברי ר' יוסי במוסגר או במוחלט שיכול ע"י דברי הכהן, להפסיד ולהצטער, והרי יש עצה שישתוק הכהן ולא יאמר כלום, אלא ע"כ דס"ל לרבי בהא כר' יוסי, שאין הכהן יכול לשתוק אלא חייב לטהרו או לטמאו, וא"כ האיך קאמר 'נראין דברי ר"מ', **והכי הו"ל לרבי למימר, נראין דברי ר' יוסי וכו'**, שאין רואין במוסגר או במוחלט, לכל תנא כדאית ליה, משום שיכול להפסיד **ואין נראין דברי ר' יוסי וכו'**, אלא רואין במוסגר או במוחלט לכל תנא כדאית ליה, משום דלא הוי הפסד כדמפרש, **והכי** נמי **איתא בשמעתין דטיפת חלב** (חולין דף קט.) דדייקא שם הגמרא כן אדברי רבי, שאומר 'נראין דברי ר' יהודה בשלא ניער וכו' ודברי חכמים בשניער וכו', ודייק שם דאי איתא דפליגי במין במינו אי בטיל, הו"ל למימר 'ואין נראין דברי ר"י בניער', ולא כדאמר 'נראין דברי חכמים' שהרי אינו סובר כמותן דמין במינו בטיל, יעוי"ש בסוגיא.

בהסגר ראשון כ"ע לא פליגי:

מה שפירש בקונטרס, כן הוא ברש"י כת"י דקאי **בסוף הסגר ראשון, ומשום הכי רואין** לכ"ע, משום **דאי** יראנו הכהן ויאמר **טהור, שפיר** שהרי שמחה היא לו, **ואי הנגע עומד בעיניו** ואז יסגירנו הכהן שנית, מאי אפסדיה, הרי **תחילה נמי** בהסגר ראשון **בבית הכלא היה עומד** [מלשון זה משמע שהסגר פירושו להיות לבדו סגור בחדר ולא לצאת ממנו] ושואל התוס' על רש"י וקשה, ולמה יראנו הכהן, והרי יכול להיות לו הפסד וצער מזה והוא, **דלמא פשה הנגע** כלומר, יגדל ויתרחב ממה שהיה תחילה, **ויהיה טמא מוחלט**, ויהיה טעון פריעה ופרימה וכו' והביאו התוספות ראיה לדין זה, דפשיון מטמא בסוף שבוע ראשון, **והכי משמע במשניות נגעים** (פ"א מ"ג), **דארבע מראות הללו** שאת ותולדתה, ובהרת ותולדתה **מצטרפין זה עם זה** וכו' **לפטור את העומד סוף שבוע שני** [ופי' הרע"ב - שהעומד בשיעורו ולא פשה ועמד במראהו, אע"פ שלא ירד למטה מארבע מראות, פוטרו בסוף שבוע שני] **להחליט את שנולד בו מחיה או שער לבן בין בתחילה** - כלומר כשהובא תחילה אל הכהן, ובין **בסוף שבוע ראשון, או בסוף** שבוע **שני** ובין אם נולד בו מחיה או שער לבן **לאחר הפטור**, כלומר, דגם בסוף שבוע שני לא נולדו בו סימני טומאה, ופטרו, ולאחר כמה ימים נולדו - מחליטו. **להחליט את שנולד בו פיסיון בסוף שבוע ראשון או בסוף שבוע שני**, ע"כ לשון המשנה, א"כ מפורש במשנה שאם פשה בסוף שבוע ראשון, הרי הכהן מחליטו, וא"כ קשה למה מראה לכהן, ניחוש שמא ימצא שפשה ויחליטו לטומאה[קלג], **ויש לפרש**, דמה **דבהסגר ראשון כ"ע לא פליגי דחזי ליה, הוי הטעם משום** קרא **ד'לטהרו או לטמאו'** דמיניה דרש ר' יוסי דלא מצי כהן למישתק כדאמרינן לקמן בגמרא, **ולא שייך למדרש** לדרשא זו, **עד שעה שצריך לטמאותו**, דהיינו **בסוף הסגר שני**, שאז הוא מטמאו בהחלט, **אבל בסוף הסגר ראשון, ראוי הוא להסגיר עוד, ולא יטמאנו**[קלד], כלומר דלא שייך קרא דלטהרו או לטמאו, אלא בזמן דשייך בו טהרה גמורה או החלט סופי, ובמצב זה צוה הכתוב לכהן דיטהרנו או יחליטנו ולא ישתוק, אבל בסוף שבוע ראשון, עדיין יש בו אפשרות שלישית דהיינו הסגר, וזאת היכא ד'כי עמד הנגע בעינו ולא נולדו בו סימני טומאה, וא"כ קרא לא מיירי בהכי, ולפיכך אף אם רואה בו סימני טומאה יכול לשתוק, ואומרים התוס' **וכל זה** נראה **דוחק, לכך נראה דברי רבינו יצחק**, דמאי דקאמר בגמרא **'בהסגר ראשון'** אין הכוונה כמו שפרש"י, דהיינו בסוף הסגר ראשון אלא הכוונה **היינו, לתחילת הסגר ראשון, שיכול** (לשמוח) **[לשתוק]**[קלה] **בהן דהא לא שייך לטהרו או לטמאו**[קלו], כלומר דמקרא זה דלטהרו או לטמאו, דמשמע מיניה דאין לו לכהן רשות לשתוק אלא חייב הוא לפסוק הדין כפי מה שרואה, זהו דוקא, שכבר נזקק לטומאה, דהסגירו כבר, ולפיכך בין בשבוע ראשון בין בסוף שבוע שני אינו יכול לשתוק, אבל בתחילה קודם שיסגירנו, אמנם יכול הכהן לשתוק, דהוי ליה כאילו לא ראה הנגע כלל, ומשום הכי בתחילה לכ"ע חזי ליה, כיון דאי מטהר ליה ה"ז משמחו ואי חזי בי סימני טומאה שתיק, [ועיין בהערות][קלז] [קלח] **אבל גבי הסגר שני דאמרינן**

ציונים והערות

קלא. מלשונם 'אפילו קרינא וכו', משמע קצת שאין בהכרח לומר כן אלא היה אפשר לומר דהא דקאמר בגמרא 'צוותא דעלמא' עדיפא איירי רק לגבי מוחלט שנטהר לימי ספירו, וכמו שביאר הריטב"א את שיטת התוספות יעוי"ש. **קלב. בקרן** אורה ואהל משה העירו דהתוספות יכלו לפרש בהא דאמר רבי נראין דברי ר"מ במוסגר, משום דס"ל כר"מ דאי בעי שתיק, ולא יעשנו מוחלט, ולכך רואין דאולי יטהרנו, וישמח, ואם יראה שא"א לטהרו ישתוק, וכר' יוסי במוחלט, שלא יראנו, כי מה נרויח מזה אף אם יוכל לטהרו, עדיף שלא יטהרנו עכשיו, כי יפסיד צוותא דאשתו, ואף דס"ל לרבי דיכול לשתוק, אבל מה נרויח אם יראנו וכן' פי' באמת הריטב"א בחדושיו. ולפי"ז לא יקשה מה שהקשו תוספות בסוף הדבור, על לשון רבי 'נראין דברי ר"מ, כי באמת מצי קאי כוותיה בזה דס"ל דאי בעי מצי שתיק, יעוי"ש בדבריהם, ועיין בריטב"א' שהאריך לבאר היטב את שיטות רש"י ותוספות בסוגיא, ובמשנה למלך פ"ז מהלכות יו"ט הט"ז שהאריך בביאור רחב בעומק הפשט במהלך הסוגיא ודבריו קלורין לעינים להבין שיטות רש"י ותוספות באר היטב. **קלג. המשנה** למלך שם הוסיף להקשות על פרש"י דהרי יש גם חשש שיטמאנו בסוף שבוע ראשון, ע"י סימני טומאה אחרים דהיינו שער לבן ומחיה שהכהן מחליטו, וכתב ליישב שיטת רש"י וז"ל 'והנראה אצלי בדעת רש"י הוא, דס"ל דלר' יוסי אין אנו נמנעין מלהראות המנוגע לכהן, משום דלמא יתחדש לו שום דבר המחליטו, דמשום ספק אין אנו נמנעים מלהראותו כיון שכבר נזקק לכהן מתחילה, אלא שאם יש איזו חששא, שאף שלא יתחדש שום דבר יבוא לידי החלט, בזה הוא שחשש ר' יוסי ואמר דאין רואין, ורש"י ז"ל אזיל לשיטתיה שכתב בפירוש החומש, דאין העומד בעינו בסוף שבוע שני פוטרו, אא"כ נשתנה מראה הנגע ממה שהיה, אז הוא דאם עמד בשיעורו טהור, ואם פשה טמא, אבל אם לא נשתנה מראה הנגע, אף שלא פשה מחליטו, וזהו בסוף שבוע שני, אבל בסוף שבוע ראשון, אף שלא נשתנה המראה כל שלא פשה, אינו מחליטו אלא מסגירו וכו' ולפי"ז ס"ל לרש"י דבסוף הסגר ראשון לכ"ע רואין, דאין אנו חוששין שמא יולד לו סימני טומאה דהיינו פשיון או שער לבן או מחיה, ואם לא יתחדש לו שום דבר יסגירנו שנית והרי הוא בבית כלא כמו שהיה מקודם, ודלמא ימצא לו סימני טהורה ויטהרנו, אבל בסוף שבוע שני שאף שלא נתחדש לו שום דבר אלא שעמד בשיעורו ובמראהו טמא הוא, משום הכי אית ליה לר' יוסי דאין רואין עכ"ל ועיי"ש במה שהמשיך בזה, ובספר 'הערות' מה שהעיר בזה. **קלד. משנה** למלך שם, וכן הוא בריטב"א ובתוס' הרא"ש יעוי"ש. **קלה. ב"ח.** **קלו. ואין** כונתם לומר דבתחילת הסגר ראשון לא משכחת לה טומאה שיחליטנו, דהא ודאי ליתא, דנהי דפשיון אינו סימן טומאה בתחלה וכו' מ"מ שער לבן ומחיה מטמאין בתחילה להחליט וכו' (משנה למלך שם). **קלז. והרש"ש** כתב לבאר דבריהם, וז"ל משום דלטהרו או לטמאו לא שייך אלא במוסגר דהוא אמצעי בין טהור לטמא, אבל היכא דלא הסגירו עדיין איך יפול עליו לטהרו, כיון דגם עתה טהור הוא, עכ"ל, וכן משמע בשיטה לתלמיד הר"י מפרוש, שכתב וז"ל 'בתחילת הסגר ראשון כ"ע לא פליגי דאפי' ר' יוסי מודה התם דמצי שתיק, דהתם ודאי לא קאי קרא, דכיון דלא נטמא כלל עדיין ואפי' מספק, מאי לטהרו שייך למימר ביה', עכ"ל. **קלח. ומשמע** דלא היו גורסים בגמרא מה שיש

בתחילת הסגר שני שמא אינו יכול לשתוק, והוא הדין בסוף הסגר שני:

[ז:] **לטהרו או לטמאו כתיב.** בפ' בתרא דנזיר (דף סה: וסס) דריש מיניה פתח הכתוב בטהרה תחילה גבי ספק שער לבן קודם לבהרת, והתם דריש מדכתיב לטהרו ברישא והכא דריש מגופיה דקרא:

ה"ג בתורת כהנים שבעת ימים ימי ספירו וכו'. ואגב שנכתב בפסוק בתר ואחרי טהרתו וגו' כתבוהו כאן:

יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו. פירש הר"ר קלונימוס דכתיב (ישעיה ז) ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם, והיינו מנבואת עמוס אע"פ שישעיה אמרה, וישעיה נתנבא בשעה שנתנגע עוזיהו כדמוכח קראי שהיה רעש ע"י שרעשו עליונים לשורפו ותחתונים לבלעו הוא מונה לנבואת עמוס שנתנבא שנתים לפני הרעש וישראל גלה יגלה מעל אדמתו (עמוס ז) שאז נגזרה גזירה, וכמה יש עד גלות הושע בן אלה שהיה בשנת שש לחזקיהו חשבונו ס"ה שנים ב' שנים קודם נגעו וכ"ה דנגעו, דעוזיהו נתנגע כ"ה שנים לפני מותו וי"ו דיותם ושש עשרה דאחז ושש לחזקיה היה הגלות הרי ס"ה שנים, ויותם בן כ"ה שנים כשמלך וא"כ היה עיבורו בימי חלוטו, מכל מקום אין ר' יוסי בר' יהודה מוקשה די"ל דנתנגע בסוף השנה ועיבורו היתה בתחילת השנה, ובפי' נביאים פרש"י חשבון זה וכן מוכיח בסדר עולם, ומאחר שזה אמת נמצא שצריך ליישב והלא עוזיהו וירבעם מלכו כאחת דהא ירבעם מלך מ"א שנה וא"כ כשמת היה מ"א למלכות עוזיהו והכתוב אומר בשנת שלשים ושמונה לעזריה מלך יהודה מלך זכריה בן ירבעם וא"כ חסר ג' שנים, וי"ל דמלך ג' שנים בחיי אביו, וכן הגיה במקצת פירושים דהכי הוה מעשה דזכריה מלך בחיי ירבעם אביו ג' שנים:

מאי דלא גלי לא גלי. יש מקשין למה אין רבי דורש ק"ו הא אדם דן ק"ו מעצמו, ושמא יש

עלה בגמר' דעליה קאי פלוגתא דרבי מאיר ורבי יוסי והוא **בתחילת** הסגר שני, שאז כבר שייך לטהרו או לטמאו, **ושמא** בזה **אינו יכול לשתוק** וכך סובר ר' יוסי, וה"ה בסוף הסגר שני.

לטהרו או לטמאו כתיב:

ומיניה יליף ר' יוסי, דלא מצי כהן שתיק, אלא דכי חזי ליה הכהן לנגע, חייב לומר או טהור או טמא, והקשו התוספות דבפ' **בתרא דנזיר** (דף סה:) **דריש מיניה** מקרא ד'לטהרו או לטמאו' דרשא אחריתי והוא, **פתח הכתוב בטהרה תחילה גבי ספק שער לבן קודם לבהרת**, שהדין בה הכי הוא (כדתנן בנגעים פ"ד מי"א), אם בהרת קדמה לשער לבן, טמא, ואם שער לבן קדם לבהרת טהור, ואם ספק מה קדם, קסבר ר' יהושע דטהור, ויליף ליה מהא דאמר קרא 'לטהרו או לטמאו', הואיל ופתח בו הכתוב בטהרה תחילה, וא"כ היכי מצי למידרש מיניה, דרשא דהכא, וע"ז תירצו התוספות דהתם **דריש מדכתיב 'לטהרו' ברישא** כלומר מזה שהקדים הפסוק את תיבת 'לטהרו' לפני תיבת 'לטמאו', ואילו **הכא דריש** לכך שאינו רשאי לשתוק **מגופיה דקרא**, שזה גופא בא הפסוק ללמדנו, ולא מיתורא.

ה"ג בתורת כהנים, שבעת ימים:

אקרא דלעיל קאי דכתיב 'וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים' ואהא קאמר בתורת כהנים, דשבעת ימים אלו הם ימי ספירו ולא ימי החליטו, ולא כמ"ש בספרים שלנו דיליף לה מ'שבעת ימים יספרו לו' שהוא פסוק ביחזקאל (מד כו), ואינו שייך לדרשה דהכא, אלא **אגב שנכתב בפסוק** ביחזקאל 'ואחרי טהרתו שבעת ימים יספור לו' **ובתר** תיבות 'ואחרי טהרתו' כתיב שם 'שבעת ימים', לכך בטעות **כתבוהו כאן**[קלט], ועיין בהערה[קמ].

יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו:

באים התוס' להוכיח מקראי, דיותם נתעברה אמו, בימי צרעתו של עוזיהו אביו.

ופי' הר"ר קלונימוס, דכתיב (ישעיהו ז' פסוק ח') 'ובעוד ששים וחמש שנה יחת **אפרים** מעם', ותרגם יונתן, 'יבטלון בית ישראל ממלכו', ופרש"י שם שיגלם סנחריב עם מלכם הושע בן אלה, ומה דכתיב 'ובעוד ששים וחמש שנה' אין הכוונה מעכשיו כשהתנבא ישעיהו הנביא, אלא **והיינו מנבואת עמוס** שהייתה קודם, **ואע"פ שישעיה אמרה** לנבואה זאת מ"מ ששים וחמש שנה דכתיבי מתיחסים לנבואת עמוס, **וישעיה נתנבא בשעה שנתנגע** עוזיהו, **כדמוכחי קראי שהיה רעש** כמ"ש (ישעיה ו ד), 'וינעו אמות הספים מקול הקורא', ומביא שם רש"י מחז"ל, שזה מה שנאמר (זכריה יד ה) 'מפני הרעש בימי עזיהו', ובו ביום דעמד עזיהו להקטיר בהיכל, רעשו שמים לשורפו וכו', ורעשה הארץ לבולעו וגו', ואז נצטרע כמ"ש (דברי הימים ב' כו יט), ויזעף עזיהו ובידו מקטרת להקטיר וגו', והצרעת זרחה במצחו וגו' ויהי עזיהו המלך מצרע עד יום מותו וגו', אבל המקרא הזה המונה 'ובעוד ששים וחמש שנה', אז תגלה מלכות ישראל, לא מונה מנבואת ישעיה, **אלא הוא מונה לנבואת עמוס שנתנבא שנתיים לפני הרעש** הזה שנהיה ע"י עזיהו, כמ"ש בתחילה ספר עמוס 'דברי עמוס וגו' אשר חזה וגו' שנתיים לפני הרעש', והוא נתנבא על גלות ישראל כמ"ש (עמוס ז יז) '**וישראל** גלה יגלה **מעל אדמתו**', **שאז נגזרה גזירה**, ומפרטים התוספות לחשבון ששים וחמש שנה מנבואת עמוס, עד גלות הושע בן אלה מלך ישראל, **וכמה יש עד גלות הושע בן אלה, שהיה בשנת שש לחזקיהו** ככתוב (מלכים ב' יח י), **חשבונו ס"ה שנים**, דהיינו ב' שנים קודם נגעו של עזיהו, שאז היתה נבואת עמוס כמ"ש 'שנתיים לפני הרעש', וכ"ה שנים דנגעו, **דעזיהו נתנגע כ"ה שנים לפני מותו** כדאיתא בסדר עולם, והביאה רש"י (בפי' לישעיה ז ח), **וי"ו שנה דיותם** בנו של עזיהו שמלך י"ו שנה, כמ"ש (מלכים ב' טו לג), **ושש עשרה דאחז** בן יותם, כמבואר (שם טז ב), **ושש לחזקיה** בן אחז, ואז היה **הגלות** כמ"ש לעיל, **הרי ס"ה שנים** מנבואת עמוס עד הגלות, כל זה הביאו התוספות לבאר החשבון האיך החשבון דכ"ה שנותיו האחרונות דעזיהו היה מצורע בהם, **ויותם בן כ"ה שנים היה כשמלך**, כמפורש בפסוק (שם טו לג), וזה היה כשמת אביו עזיהו כמפורש בפסוק (שם שם ז), **וא"כ היה עיבורו** של יותם **בימי חלוטו** של עזיהו, וזאת היא הראיה שאמר ר' חייא לפני רבי, שבימי החלט מותר בתשה"מ, וא"כ לכאורה יקשה מה יאמר ר' יוסי ב"ר יהודה על ראיה זו, והרי הוא אוסר אף בימי חלוט, והאיך נתעברה אמו של יותם באיסור, וע"ז אומרים התוספות[קמא] **מכל מקום אין ר"י ב"ר יהודה מוקשה**, כיון די"ל **דנתנגע בסוף השנה**, ועיבורו היה **בתחילת השנה** לפני שנתנגע, **ובפי' נביאים** (ישעיה ז ח) **פרש"י חשבון זה**[קמב], **ומאחר שזה אמת, נמצא שצריך ליישב, והלא עזיהו** [מלך יהודה] **וירבעם** [בן יואש מלך ישראל] **מלכו כאחת** כדאיתא בסדר עולם וברש"י (מלכים ב' טו ח), **דהא ירבעם מלך מ"א שנה** כמבואר (שם יד כג), **וא"כ כשמת היה מ"א למלכות עזיהו**, דהא אמרינן שמלכו כאחת, **והכתוב אומר** (שם טו ח) **בשנת שלשים ושמונה שנה לעזריה** [-הוא עזיהו] מלך יהודה, מלך זכריה בן ירבעם על ישראל בשמרון, **וא"כ חסר ג' שנים**, דהרי לא מת אביו ירבעם, אלא בשנת מ"א למלכות עזיהו, כמ"ש לעיל, **וי"ל דמלך ג' שנים בחיי אביו**, וכן הגיה **במקצת פירושים**, דהכי הוה מעשה דזכריה מלך בחיי ירבעם אביו ג' שנים.

מאי דלא גלי לא גלי:

יש מקשין, ולמה אין רבי דורש ק"ו ימי חילוטו מימי ספרו, **והא אדם דן ק"ו מעצמו**, דק"ו הוא מי"ג מדות שהתורה נדרשת בהם, ויכול אדם לדון ק"ו

ציונים והערות

אצלנו 'בטהור כ"ע לא פליגי דלא חזי ליה'. כמ"ש המשנה למלך, וכן משמע בריטב"א ובשאר ראשונים, דלא גרסי ליה. ועיין עוד בשפת אמת ובחזון איש סי' קל"ה ועיין עוד בחסדי דוד מה שהאריך לפרש התוספות באופן אחר יעוי"ש. ועיין עוד במשנה למלך ובתוי"ט, ובקרן אורה ובשפת אמת, מה שדקדקו בלשון המשנה רואין את הנגעים 'בתחילה', מה פירושו 'בתחילה' לפי השיטות השונות יעוי"ש בדבריהם. **קלט. והב"ח** בהגהותיו גורס 'אגב שנכתב בפרק בתרא ר"ל שהגמרא בפרק ואלו מגלחין בדף טו: מביאה את הפסוק הזה, ודורשת 'אלו שבעת ימי ספירו' כתבוהו כאן ללא צורך. **קמ. וז"ל** השיטה לתלמיד הר"י מפריש 'ה"ג שבעת ימים אלו ימי ספירו ולא ימי חילוטו, וסיפיה דקרא דאייתי בריש מילתיה 'וישב מחוץ לאהלו' נקט למדרש, דוקא בימי ספרו אסור באשתו ולא בימי חלוטו, ודריש למעוטי ימי חלוטו, מדכתיב 'שבעת ימים', דמשמע מי שטהרתו תלויה בימים, לאפוקי ימי חלוטו, שאין טהרתו תלויה בימים אלא ברפואה, ואית בספרים דגרסי 'שבעת ימים יספרו לו' והאי קרא ביחזקאל כתיב, ונראה שתלמידים טועים שבשו הספרים מתוך ההיא דלקמן ריש פרק ואלו מגלחין דמייתי התם ההוא קרא דיחזקאל ודריש ליה, אבל הכא לא שייך לאיתויי לה, דאדרבה דריש ההוא קרא דמצורע בימי ספרו דאייתי כבר בריש מילתיה כדפרישית, עכ"ל. **קמא. בחסדי** דוד על תוספתא נגעים פ"ח ה"ו הביא דגם הראב"ד בפי' תורת כהנים, הקשה ותירץ כהתוספות, והוסיף עוד תירוץ וז"ל 'א"נ מאן לימא לן דכדין עבד', וכתב ע"ז החסדי דוד וז"ל 'ויש סייעתא לדבריו מהירושלמי דכלאים (פ"ח ה"ג) גבי פרדה דקאמר אין למדין מן המלכות, ומה גם עזיהו כי גבה לבו עד כי נכנס לפנים להקטיר, ומיהו נראה דלא ניחא להו להתוספות בהך שינויא, משום דאיכא למימר פוק חזי מאן סליק מההוא עבורא, יותם שהיה צדיק גמור, שבכל המלכים לא נאמר כמותו ויעש הישר וכו' וכדאשכחן נמי (סוכה מה:) דקאמר עליה רשב"י יכולני לפטור וכו' ואלמלא יותם בן עזיהו עמי מיום שנברא העולם וכו' ואם איתא שנתעברה אמו באיסור, לא היה שם סייעתא דשמיא להוליד נשמה קדושה כמוהו, עכ"ל החסדי דוד. **קמב. עיין** ברש"ש שדקדק מה תלוי זה בהקודם, יעוי"ש.

שם פירכא, או שמא מצורע חידוש הוא, א"נ ז' ימים משמע מיעוט לאפוקי ימי חלוטו ואידך דמצטריך לגופיה, מיהו מדכתיב ביה לו שמע מינה למעוטי:

יש יום שאי אתה רואה בו. תימה לר"מ למה אינו רואה להקל, ועוד למאי דפי' רבינו יצחק דלכולי עלמא בתחילת הסגר רואין להקל לעולם יכול לראות, ועוד ופינו את הבית עד שיראו למה טורח לפנות שמא ימצא טהור:

משמעות דורשין איכא בינייהו. ר' דורש מופינו, וביום אצטריך למידרש ביום ולא בלילה כדלקמן וי"ו לא משמע ליה, ור' יהודה דורש מוביום אבל ופינו את הבית שמא אצטריך לרבי יהודה אפי' חבילי קש וחבילי עצים כדתנן בנגעים (פ' י"ב מ"ה) לרבי יהודה:

דבר הרשות איכא בינייהו. דרבי יהודה סבר חידוש הוא ואין ללמוד הימנה שאר המתנות, ומביום הראות בו לא משמע אלא המתנה דמצוה דמשמע דתלוי הדבר בקביעת היום כגון רגל והוא הדין לחתן, ורבי סבר לרבות נמי המתנה שאינה מצוה וגמרינן שפיר להמתנה מופינו כל דבר הרשות, בבית לא פליגי דהא בהדיא כתיב ופינו את הבית

מעצמו, אף דלא קיבלו מרבותיו, ומיישב, **ושמא יש שום פירכא** להפריך הק"ו[קמג] **או שמא** דלכך לא יליף מק"ו, כי **מצורע חידוש הוא** - פי'[קמד] דאסור תשה"מ למצורע חדוש הוא, ואין לך בו אלא חדושו, ולכך לא ילפינן מימי ספרו לימי חלוטו[קמה] **א"נ** לכך לא דריש רבי להאי ק"ו, כיון ד'**שבעת ימים**' דכתיב בקרא **משמע מיעוט**, כלומר דוקא שבעת ימי ספרו **ולאפוקי ימי חלוטו**[קמו], **ואידך**, **דמצטריך לגופיה**, כלומר ומ"ד השני דהוא ר"י בר' יהודה, דאמנם יליף לה להאי ק"ו לימי חילוטו. ס"ל ד'שבעת ימים' לא משמע למעט ימי חלוטו, כי אצטריך לגופיה, **מיהו**[קמז] רבי שסובר דקרא למעט אתי, ואע"ג ד'שבעת ימים' אצטריך לגופיה **מדכתיב ביה**[קמח] **'לו', שמע מינה למעוטי**[קמט].

יש יום שאי אתה רואה בו:

תימה, **לר' מאיר** דאמר במשנה דרואין את הנגעים להקל אבל לא להחמיר, א"כ **למה אינו רואה** לחתן או ברגל **להקל** שאם יראנו והוא טהור, יאמר לו שהוא טהור וישמחנו, ואם יראנו וטמא הוא, לא יאמר כלום, וישאר בטהרתו[קנ]. **ועוד למאי דפי' רבינו יצחק** [לעיל בע"א בתוד"ה בהסגר ראשון, בסוף הדבור שהביאו דברי רבינו יצחק] **דלכולי עלמא** אפי' לר' יוסי דינא הוא **דבתחילת הסגר רואין להקל**, ואם רואהו וסימני טומאה יש בו, יכול הכהן לשתוק, א"כ **לעולם יכול לראות** ואף בשבעת ימי המשתה[קנא], **ועוד** אהא דכתיב 'ופינו את הבית בטרם יבוא הכהן לראות את הנגע ולא יטמא כל אשר בבית', יקשה לשיטת ר' מאיר [ולרבינו יצחק גם ר' יוסי מודה בזה] דס"ל דבתחילה מצי הכהן שתיק ולא לטמאות, א"כ למה אמרה תורה **ופינו את הבית עד שיראו**, **ולמה לו לטורח זה ולפנות** את הבית, והלא **שמא ימצא טהור**, ולא יהא צורך בפינוי כלל, ואם אמנם ימצא הכהן שצריך לטמא להבית, יצוה אז לפנותו, ואח"כ יאמר טמא, כי הרי לא חייב מיד שרואהו לומר טמא[קנב], ונשאר התוס' בתימה.

משמעות דורשין איכא בינייהו:

ופרש"י דמר דריש מהאי קרא ומר דריש מהאי קרא, ובאו התוספות להסביר טעמא דכל חד מהתנאים למה לא ניחא ליה בדרשא דאידך תנא.

ואומרים התוס' דרבי דורש מ'ופינו', ולא ניחא ליה בדרשת ר' יהודה מ'וביום', כיון דתיבת 'וביום' **איצטריך** ליה **למידרש**, **ביום ולא בלילה**, **כדלקמן** (ח.) בשיטת אביי, ואע"ג דאביי מבאר לקמן דר' יהודה דריש מיתורא דוי"ו ד'וביום', רבי וי"ו **לא משמע** ליה דאתי לדרשה[קנג], ור' יהודה דורש מ'וביום', **אבל** מ'ופינו את הבית' דמיניה דריש רבי שממתינים אף לדבר הרשות, ר' יהודה סבר דליכא למילף מיניה, כי **שמא אצטריך** לר' יהודה קרא ד'ופינו' למילף דמפנים **אפי' חבילי קש וחבילי עצים, כדתנן בנגעים** (פ' י"ב מ"ה) **לרבי יהודה**, וא"כ אי אפשר ללמוד משם להך דממתינין, ועיין בהערות שהבאנו בביאור המשנה שם, ובביאור התוספות לפי"ז, וזה נוגע גם להמשך הסוגיא ודבורי התוספות לקמן[קנד].

דבר הרשות איכא בינייהו:

דר' יהודה סבר, דלדבר הרשות בנגעי גופו לא ממתינים, אע"ג דבנגעי בתים כתיב 'ופנו' א"כ מוכח דאף לדברי הרשות ממתינים, סבירא ליה לר' יהודה דליכא למילף מיניה לנגעי גופו, וזאת משום דנגעי בתים **חידוש הוא** כדמפרש ואזיל, דמטמא אפילו עצים ואבנים, **ואין ללמוד הימנה לשאר המתנות** בנגעי גופו, ו'**מביום הראות בו**' דאיירי בנגעי גופו **לא משמע אלא המתנה דמצוה**, דדרשינן יש יום שאתה רואה, ויש יום שאי אתה רואה, **דמשמע דתלוי הדבר בקביעת היום, כגון רגל** וה"ה **לחתן**, שהם ימי שמחה של מצוה, אבל לא לדבר הרשות, **ורבי סבר לרבות נמי המתנה שאינה מצוה, וגמרינן שפיר להמתנה** אפי' בנגעי גופו **מופינו כל דבר הרשות**, וכל מחלוקתם בדבר הרשות, הוא בנגעי גופו, דאילו **בנגעי בית**, **לא פליגי**, ואף ר' יהודה מודה דממתינים בו אף לדבר הרשות, **דהא בהדיא כתיב** 'ופינו את

ציונים והערות

קמג. וכתב החסדי דוד הנ"ל וז"ל 'ולא ביארו הם ז"ל מהו הפרכא ואפשר לומר דהפרכא הוא, מה לימי ספירו שכן אינם אלא ז' ימים וליכא צערא דגופא ולא עגונא דאתתא וכו' תאמר בימי חלוטו דזימנין שהם ימים רבים ואיכא צערא ועיגונא, עכ"ל, וכעין זה כתב השפת אמת וז"ל 'וי"ל דאפשר דדוקא בימי ספירו שהם ז' ימים החמירה תורה ולא לימי חלוטו שאין לו קצבה, וי"ל בזה דיו לבא מן הדין להיות כמהו רק ז' ימים, וז' ימים א"א שיהיה בימי חלוטו, כיון שא"א לידע מתי יטהר ואיזה ז' ימים תבחר, ואף דהוי מופרך ק"ו מ"מ י"ל דס"ל דאמרינן דיו כרבנן דפליגי עליה דר"ט בב"ק, עכ"ל. **קמד. החפץ** חיים בפירוש לתורת כהנים. **קמה. וביאר** בחסדי דוד שם וז"ל 'ומ"ש או שמא מצורע חדוש הוא מלבד החדוש ששאר טמאין מותרין, איכא נמי חדושא טפי דאע"ג דמצורע אסור בתשה"מ, עכ"ז מצורעת מותרת, כדדרשינן ברפ"ב דכריתות (ח:) מחוץ לאהלו ולא מחוץ לאהלה, אע"ג דלכל שאר דיני טומאה שוה מצורעת למצורע, עכ"ל. **קמו. עיין** מה שהבאנו לעיל בהערה ק"ז בשם השיטה לתלמיד ר"י מפריש. **קמז. וכתב** בחסדי דוד הנ"ל 'ומ"ש דז' ימים משמע מיעוט, אע"ג דאצטריך לגופיה כמ"ש הם ז"ל, נראה דמ"מ דריש מיעוטא משום דכוליה קרא דשבעת ימים יתירא, דהא כתיב בתריה והיה ביום השביעי וגו' א"כ לכתוב קרא סתמא וישב מחוץ לאהלו והיה ביום השביעי וגלח וכו', אלא ודאי מיעוטא הוא, שבעת ימים אין, ימי חלוטו לא, עכ"ל. **קמח. עיין** בקרן אורה וברש"ש. **קמט. לכאורה** משמע מהתוספות שכונתם לפסוק 'שבעת ימים יספרו לו' שהוא מיחזקאל ועיין לעיל בתוד"ה ה"ג, אך הרש"ש פירש שכונתם להא דכתיב 'וישב מחוץ לאהלו' ה'לו' דאהלו, מדלא כתיב מחוץ לאהל, אלא מחוץ לאהלו משמע למעט, דוקא זה ולא בימי חלוטו. **קנ. וכתב** המשנה למלך דמשמע מדברי התוספות דלא גרסי במשנה בדברי ר"מ רואין את הנגעים 'בתחילה' דאם כן הגירסא, הרי מפורש בדברי ר"מ דלא כברייתא זו, וכן משמע מדבריהם שלא גרסו לעיל בדברי רבא 'בטהור כ"ע לא פליגי דלא חזו ליה', מדלא הקשו זאת לעיל אדברי רבא, ועיי"ש עוד שיישב לדעת רש"י הא דאין רואין בתחילה אפי' לר"מ דכיון שהוא טהור למה נזקיק אותו לראותו, מאחר דליכא נפקותא בראייתו ומוטב שלא יראה אותו כלל, ואפשר שאם יראה אותו שהוא טמא, וישתוק מצערו בשתיקתו, שרואה ששותק אלמא טמא הוא, ואי מטהרו אין לו כ"כ שמחה דהא בלאו הכי טהור הוא. **קנא. החזו"א** בנגעים סי' ד' ס"ק י"ז כתב לתרץ קושית התוספות דיש לפרש מאי דקאמר בברייתא 'יש יום שאי אתה רואה' וכו' כוונתו ראיה להחמיר כלומר לטמא, אבל באמת מותר לראות כדי לטהר, וכ"כ בקרבן אהרן על תו"כ פ' תזריע פ"ט וז"ל 'שמה שאמר שאין אתה רואה ה"ק שאין אתה רואה בו טומאה דקרא בהא משתעי' וכו' יעוי"ש. ועיין עוד בשפת אמת מש"כ לתרץ, קושיית התוספות, וז"ל 'וי"ל דעיקר הדרש הוא שאינו מחויב לראות כלשון הברייתא נותנין לו וכו' דמשמע דהקילו עליו, ואה"נ אם רוצה לראות רק להקל הרשות בידו', עכ"ל. **קנב. אף** על קושיא זו יישב החזון איש שם, שאם היה הדין שאין מפנים אלא אם רוצה הכהן לומר טמא, א"כ עצם ציווי הכהן לפנות נחשב כאילו אומר טמא הוא, וכל אשר בבית מיד נטמא, ועוד תירץ דודאי נכון יותר להמתין בראיה מלהמתין בהוראת הכהן והא דרואין בתחילה להקל לפר"י י"ל משום דלמא יהא טהור וישמחו שלא יהא לבו נוקפו, ועיין עוד בחזו"א או"ח סי' קל"ה על דברי התוס' כאן. **קנג. עיין** בהגהת מלא הרועים דציין דאשכחן בסוטה כח. דרבי לא דריש ווי"ן. **קנד. במשנה** בנגעים פי"ב מ"ה איתא בזה"ל: וצוה הכהן ופנו את הבית, ואפילו חבילי עצים, ואפילו חבילי קנים, דברי ר' יהודה, ר"ש אומר, עסק הוא לפנוי, אמר ר' מאיר, וכי מה מטמא לו, אם תאמר כלי עציו ובגדיו ומתכותיו, מטבילן והן טהורים, על מה חסה התורה על כלי חרסו, ועל פכו, ועל טפיו, אם כך חסה התורה על ממונו הבזוי ק"ו על ממונו החביב, אם כך על ממונו, ק"ו על נפש בניו ובנותיו, אם כך על של רשע, ק"ן על של צדיק, עכ"ל המשנה, ופי' הר"ע מברטנורה וכן פי' הר"ש, דהא דקאמר ר' יהודה אפי' חבילי עצים וחבילי קנים ר"ל שאף שהם דברים שאינם מקבלים טומאה, מ"מ גזירת הכתוב שצריך לפנותם ומוסיף הרע"ב והא דכתיב ולא יטמא כל אשר בבית, דמשמע דאטומאה קפיד רחמנא, ס"ל לר' יהודה דמלתא באנפי נפשה הוא, לאשמיענן דכלים דהוו מעיקרא נמי מיטמו אי שביק להו, ור' שמעון אתי לאפלוגי אר' יהודה וקאמר 'עסק הוא לפנוי' פי' בתמיה וכי להעסיקו לפנות את הבית הוצרך הכתוב, שאתה מזקיקו לפנות דברים שאינם מקבלים טומאה, ע"כ לא בא הכתוב לדרוש אלא כמו שדורש ר' מאיר בהמשך המשנה שהתורה חסה על ממונן של ישראל, שלא יטמאו כלי חרס ויפסידם, ונמצא שלדברי ר"ש ור"מ א"צ לפנות כלים שאינם מקבלים טומאה. אך באליה רבה על המשניות (והוא חיבור מתלמיד הגר"א ז"ל אשר כתב בשמו) מפרש שיטת ר' יהודה דסבר, מדכתיב ולא יטמא כל אשר בבית 'כל' לרבות אפילו חבילי עצים וחבילי קנים דלא מטמאי בשאר טומאות, אבל בבית המנוגע מטמאי מגזה"כ, ור' שמעון ס"ל 'עסק הוא לפנוי' בניחותא קאמר, דבאמת צריך לפנות הכל אפי' חבילי עצים כדקאמר ר' יהודה, אבל לא מטעמיה, שבאמת אינם מקבלים טומאה אלא הכתוב מעסיקו לפנות אפילו חבילי עצים וקנים אף שאינם מקבלים טומאה (ובביאור החפץ חיים לתו"כ פ' מצורע פרשתא ה' הי"ב כתב לתת טעם לדבר שאמרה תורה שיתעסק בפינוי שמא בין כך ובין כך ילך לו הנגע מן הבית או יכהה מירקרק או מאדמדם לשאר מראה ירוק ואדום ע"י תשובתו של בעה"ב והוא מפי' הראב"ד ועיין בספורנו מצורע פי"ד פ' ל"ו), ור"מ פליג אתרוייהו וס"ל דכל שלא מקבל טומאה בשאר טומאות ה"נ לא מיטמי, ולא בעי לאפנויי אפי' שאר כלים שמקבלים טומאה שיש להם טהרה במקוה, וכ"ש חבילי עצים שאינם מקבלים טומאה לא בעי לאפנויי אלא דוקא כלי חרס. ועיין במשנה למלך פי"ד מהלכות טומאת צרעת ה"ד שהאריך בביאור המשנה, והביא פי' הרע"ב והר"ש, וגם את הפירוש השני דס"ל לר' יהודה דבבית המנוגע חידשה תורה דמטמא גם חבילי עצים וחבילי קנים, ובכך ניחא ליה יותר לפרש סוגית הגמרא דידן והתוספות, ומפלפל להטעים פסקי הרמב"ם ז"ל, אך כתב דזה דבר תימה בעיניו לומר דבית המנוגע מטמא אפי' דבר שאינו מקבל טומאה. ולא משמע כן ברמב"ם. ועוד הוכחות לזה, יעוי"ש. ועיין עוד במשנה אחרונה, שם במשנה בנגעים שהאריך בזה, ובספר חדושים ובאורים כאן, שהאריך לחזק פי' הראשונים הנ"ל דלר"י אין חבילי עצים וקנים מקבלים טומאה אף בבית המנוגע, ואף שבאליה רבה כתב כן הנה בביאור הגר"א הנדפס בש"ס על סדר טהרות, מפורש דלא פירש כן, אלא כפי' הרע"ב דר"י ס"ל אף שאינם מקבלים טומאה, אפ"ה צריך לפנותם מחמת גזירת הכתוב. ומעתה נבוא לביאור התוספות

אלא דבר הרשות דגופיה איכא בינייהו, ואין נראה לפרש שאר דברי רשות כגון חבילי קש ופליגי בבתים דלרבי יהודה דאמר חידוש הוא לא ילפינן:

[ח.] **דהא עצים ואבנים לא מטמאו.** ואפ"ה מטמאו כאן, עצים ואבנים לאו דוקא דהא תנן במסכת נגעים (פי"ג מ"ה) לרבי יהודה אפילו חבילי קש וחבילי תבן, וא"כ צריך לומר דרבי נמי מודה לר' יהודה, וכן משמע מדלא מסיק דרבי סבר לה כר' שמעון דפליג התם:

מאי וביום יש יום שאתה רואה. משמע לאביי דר' יהודה דריש וי"ו, וכן פ"ק דסנהדרין (דף יד. וסס) גבי ושופטיך, ופ' אלו מציאות (ב"מ דף כז.) גבי ומצאת, וקשה איהו גופיה לא דריש וי"ו דואם המר ימיר בפ"ק דתמורה (דף ג:) ובסוף פרק טרף

הבית', **אלא** ע"כ רק דבר הרשות דגופיה **איכא** בינייהו, **ואין נראה לפרש** דהא דקאמר בגמרא דבר הרשות איכא בינייהו, דלעולם איירי בנגעי בתים, ונאמר דאף דאמרה תורה דממתינים בשביל לפנות הכלים, אפ"ה פליגי אי ממתינים גם לדברי רשות אחרים, וזה שכתבו התוספות **שאר דברי רשות כגון**[קנה] **חבילי קש ופליגי בבתים, דלר' יהודה דאמר חידוש הוא, לא ילפינן** שאר דברי רשות מהמתנה דפנוי הכלים[קנו] וטעמא דר"י דחידוש הוא, זאת כדאמר בגמרא.

דהא עצים ואבנים לא מטמאו:
בטומאות דעלמא, **ואפ"ה מטמאו כאן, עצים ואבנים לאו דוקא** [עיין בהערות] וע"ז קאמרי התוספות דא"א לפרש כן, **דהא תנן במסכת נגעים** (פי"ג מ"ה) **לר' יהודה, דאפילו חבילי קש וחבילי תבן** הם בכלל מה דכתיב בקרא 'וצוה הכהן ופינו את הבית' חזינן איפה דגם בשאר דברי הרשות, ממתינים להם בנגעי בתים. וע"כ לא פליגי ר' יהודה ורבי בדברי הרשות, אלא בנגעי הגוף כמ"ש התוספות בתחילה[קנז] [ועיין בהערה[קנח]].

דהא עצים ואבנים לא מטמאו:
בעלמא אין מקבלים טומאה אלא כלים או אוכלים ומשקים, אבל עצים ואבנים שאינם כלים, אינם מקבלים טומאה, **ואפ"ה מטמאו כאן**, בטומאת בית המנוגע, ואומרים התוס' **דעצים ואבנים** דנקט בגמרא, **לאו דוקא** הוא, **דהא תנן במסכת נגעים** (פי"ג מ"ה) **דלר' יהודה אפילו חבילי קש וחבילי תבן** נמי מטמאו בבית המנוגע[קנט], וע"ז נאמר 'וצוה הכהן ופנו את הבית, בטרם יבא הכהן לראות את הנגע, ולא יטמא כל אשר בבית, ואח"כ יבא הכהן לראות את הבית', א"כ יליף ר' יהודה מקרא, דכל מה שנמצא בבית נטמא, ואפי' חבילי קש וחבילי תבן, ואילו הכא בגמרא אליבא דר' יהודה בעינן ליתן טעם להא דלא יליף דבר הרשות מהכא, וזאת כיון דחידוש הוא, **וא"כ צריך לומר דרבי נמי מודה לר' יהודה** בדין זה, דאפי' עצים ואבנים מטמאו, **וכן משמע** [בחזו"א כתב דאפשר דצ"ל 'דכן משמע'] **מדלא מסיק** בסוגין **דרבי** דיליף מ'וצוה הכהן' וס"ל דאפי' לדבר הרשות, משום **דסבר לה כר' שמעון דפליג התם** במשנה דנגעים וקאמר, 'עסק הוא לפנוי' כלומר דפליג אר' יהודה, וס"ל דחבילי קש ועצים לא נטמאים, אלא מצוה לפנותם [כמו שפי' שם באליה רבה] וא"כ ליכא חידוש בנגעי בתים, יותר מבעלמא, דאיכא למילף מינה להמתנה אפי' בדבר הרשות, ומדלא מסיק תלמודא הכי. אלא מפרש טעמא דרבי דאיצטריך לתרתי קראי, ויליף נמי מו'ביום הראות', ש"מ דסברה הגמרא דרבי נמי אית ליה כר' יהודה, דאפי' עצים ואבנים מטמאו כאן.

מאי 'ו'ביום' יש ביום שאתה רואה:
ואומרים התוס', דהיה **משמע לאביי, דר' יהודה** דיליף מ'ו'ביום, דריש לה לוי"ו, וכן בפ"ק דסנהדרין (דף יד.) מצינו דר' יהודה דריש וי"ו, זאת גבי 'ו'שופטיך, דקאמר התם ר' יהודה, דעריפת עגלה במעמד חמשה הוא, דכתיב (דברים כא) ויצאו זקניך ושופטיך זקניך שנים, ומ'ויו' ד'ושופטיך דריש עוד שנים [דמגופא ד'שופטיך' דרשינן למילתא אחריתי ל'מיוחדים שבשופטיך'] וכיון דאין ב"ד שקול, מוסיפין עליהם עוד אחד, הרי כאן חמשה, ובפ' **אלו מציאות** (ב"מ דף כז.) **גבי** 'ומצאת', נמי אשכחן לר' יהודה דדריש וי"ו, דיליף מ'ומצאת', פרט לאבידה שאין בה שוה פרוטה. שאין צריך להשיבה, ומקשי, א"כ הא דרבנאי דדריש מ'ומצאת', דאתאי לידיה משמע, כלומר היכא דבאה האבידה לידו, אז חייב לטפל בה ולהשיבה, ואפ"ה רק גבי אבדת אחיך נאמר דין זה, אבל מציאת עובד כוכבים אף אם באה לידו אינו חייב להחזירה, מנ"ל לר' יהודה למידרש זאת, ומשני, דנפקא ליה מ'ו'מצאתה', כלומר מוי"ו יתירה, דמשמע ומצאתה כבר, היינו דאתי המציאה לידיה, ומקשים התוס', וקשה דהרי **איהו גופיה** [ר' יהודה] מצאנו במקומות אחרים **שלא דריש** לה לוי"ו, כגון וי"ו ד'**ואם המר ימיר**' דאיתא **בפ"ק דתמורה** (דף ג:) דר' יהודה ס"ל שם, דיורש אינו ממיר, ומהא דכתיב ו'אם המר ימיר' בכפל לשון, דריש דאתי לרבות את האשה, שאף היא ממירה, ור' מאיר סבירא ליה, דיורש אכן ממיר, ויליף זאת מ'ואם המר ימיר' דכפל לשון אתי לרבות את היורש, ופריך שם, ולר"מ, אשה מנא ליה דממירה, ומשני, דנפקא ליה מ'ויו' ד'ו'אם המר ימיר, ור' יהודה וי"ו ד'ואם המר ימיר לא דריש, **ובסוף פרק טרף בקלפי** (יומא דף מה.) נמי אשכחן דר' יהודה לא דריש וי"ו, וזאת **גבי** הא דכתי בקרא 'ו**האש**' דפליגי התם תנאי כמה מערכות היו על המזבח, דר' מאיר ס"ל דהיתה מערכה נוספת לאברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב, ונפקא ליה זאת מ'ויו' ד'ו'אש המזבח

ציונים והערות

שלפנינו שכתבו דר' יהודה לא דריש מ'ופינו את הבית', כי אצטריך לר"י אפי' חבילי קש וחבילי עצים, והקשה ע"ז בשפת אמת, דמאי בכך דאיצטריך להכי, ולא ממילא שמעות מינה דרשות להמתין, וכתב והיה נראה כוונתם די"ל דלאו משום הצלת הכלים אמרה תורה ופינו, אלא דגזה"כ היא לפנות אפי' חבילי קש דלא מקבלי טומאה, וא"כ אין ללמוד מכאן, אך כתב השפ"א דלקמן בדף ח. תוד"ה דהא עצים לא משמע שיהיה כן שיטת התוספות כמ"ש וצ"ע, כונתו דמלקמן בדברי התוספות משמע דס"ל כפי' האליה רבה דלר' יהודה בבית המנוגע אפי' חבילי עצים מטמאו וא"כ אכתי קשיא דנלמד מזה דמותר להמתין כדי שלא יטמאו הכלים, והקרן אורה כתב לבאר דברי התוספות וז"ל 'דבשלמא אי ופינו אתי לכלים המקבלים טומאה, א"כ לענין מאי כתב רחמנא האי קרא דוצוה הלא הבע"ה מעצמו ג"כ יעשה זאת, אלא ע"כ קמ"ל דנותנין לו פנאי ואין הכהן הולך עד שיפנו, ושפיר שמעינן מיניה דממתינין ליה לדבר הרשות, אבל לר' יהודה דאיצטריך קרא לאשמועינן דאפילו חבילי קש טמאין א"כ להכי איצטריך קרא דופינו ולא שמעינן מינה המתנה כלל, להכי איצטריך וביום, עכ"ל, ולכאורה אכתי אינו מיושב, דמ"מ ממילא שמעית מיניה שממתינין עד שיפנו, ואולי י"ל דאי לאו יתורא, אין הכרח לומר שהכהן ממתין, אלא ממהרים לפנות הבית לפני שהכהן יגיע ועיין באבן עזרא (ויקרא יד לו) 'ופנו את הבית, בעל הבית וכל אנשי ביתו, וטעם לשון רבים, לפנותו מהרה', ואפי' אם יתעכב הכהן מעט, אין זו אלא המתנה מועטת, ואין ללמוד מכאן על המתנה מרובה כגון ז' ימים של חתן ורגל ועיין בפי' הראב"ד לתו"כ תזריע פ"ה ח"ב, שכתב דר' יהודה לא יליף מופינו, משום שאין ראיה משם שממתינים ליום אחר יעוי"ש, ועיין בספר מראות טהורות על נגעים להגר"ד וולפסון סי' י"ז שהביא דברי הראב"ד והאריך לבארם ולפלפל בהם, ועיין עוד שם בסי' נ"ב באריכות בביאור הסוגיא. **קנה. בקרבן** אהרן על תורת כהנים (פ' תזריע פ"ט פ"י) וז"ל 'דלר' יהודה סבר דאין ממתינים לו, אלא למאי דכתיב בקרא, והם כלים וכיון דדבר חידוש הוא לא ילפינן מינייהו, עכ"ל, וצ"ע בדבריו, דאטו בקרא כלים כתיבי, ואם ס"ל השתא דחבילי קש אינם מיטמאים, א"כ למה נמתין לפנותם, מה יפסיד אם ישארו בבית, ואולי י"ל כמ"ש הרש"ש במשנה בנגעים (פי"ג מ"ה) שמא יצטרכם אחר ההסגר, ולא יוכל להכנס שם להוציאם מפני שיתטמא בביאתו, אבל עכ"פ אינם בכלל ולא יטמא כל אשר בבית, וצ"ע. **קנו. כנראה** מהקרבן אהרן הנ"ל שדבור זה ממשיך לדבור הבא והם דיבור אחד, וגם החזון איש לפי דרכו שנביא לקמן עשאם לדיבור אחד, וגם בקרן אורה אומר שיש לפרש כן. **קנז. וכן** כתב רש"י - עד כאן פירשנו דברי התוספות לפי מה שמשמע מהקרבן אהרן שהבאנו בהערות. **קנח. החזו"א** (נגעים סי' ס' ס"ק י') וכן בנגעים (סי' קל"ה) ביאר דברי התוספות וגורס ועוד נראה לפרש וכו', בהקדם שיש לפרש דברי הגמרא בב' אופנים. הא דקאמר 'דחידוש הוא דהא עצים ואבנים בעלמא לא מטמאו והכא מיטמאו', אופן א' דכוונת הגמרא על קירות הבית העשוים עצים ואבנים, דבעלמא לא מיקבלו טומאה, ואילו הכא בנגעי בתים, נטמא הבית עציו ואבניו, ולפי"ז כל דין טומאת בית המנוגע שנטמא הוא חידוש, ואם מצאנו בו דין של המתנה, אין ללמוד ממנו המתנה לדבר הרשות בנגעי אדם, שהרי כל טומאת נגעי בתים הם חידוש, אבל בנגעי בתים גופיה, שפיר אפשר ללמוד להמתנה בדבר הרשות אחר, וזו דרך ראשונה של התוספות דכל המחלוקת בנגעי הגוף, אבל בנגעי בתים לכ"ע ממתינים לכל דבר הרשות, אבל אפשר לפרש הגמרא באופן אחר, דהא דקאמר דהא עצים ואבנים, וכו' הכוונה על עצים ואבנים שנמצאים בתוך הבית שאינם כלים, ואינם מקבלים טומאה בעלמא, וה"ה אם נמצאים בבית, שאר דברים שאינם מקבלים טומאה בעלמא, כגון חבילי קש וחבילי עצים, חידוש הוא כאן שצריך לפנותם, שאם לא יפנו, יטמאו, וא"כ יש חידוש מיוחד בדין פנוי הבית, שהצריכה תורה לפנות אפי' דברים שבעלמא לא מקבלים טומאה, וא"כ י"ל שאי אפר ללמוד מזה לדבר הרשות אחר, אפי' בנגעי בתים, כי דבר הרשות של פינוי הכלים, הוא דבר חידוש, ואין לך בו אלא חידושו, וגורס החזו"א ומפרש דברי התוספות הכי 'ואין נראה לפרש שאר דברי רשות, כגון חבילי קש' - כלומר דברי רשות אחרים הדומים לחבילי קש, שהוא דבר הרשות להציל ממונו שלא יטמא, 'ופליגי בבתים' שאפי' בנגעי בתים, אין ממתינין לדבר הרשות אחר לר' יהודה, 'דלר' יהודה דאמר חידוש הוא לא ילפינן' מדין הפנוי, 'דהא עצים ואבנים' כלומר הנמצאים בבית 'לא מטמא' בעלמא, 'ואפ"ה מטמאו כאן עצים ואבנים 'דלאו דוקא הא דתנן במסכת נגעים לר"י אפילו חבילי קש וחבילי תבן' [אצלנו במשנה הגירסא חבילי עצים וחבילי קנים.] אלא אפי' עצים ואבנים הנמצאים בבית, נמי מיטמאו, וא"כ אין ללמוד על שאר דבר הרשות אפי' בבתים לר' יהודה, ועיי"ש עוד שהאריך. ושתי דרכים הללו בביאור הגמרא 'דהא עצים ואבנים' האריך בהם המשנה למלך בהלכות טומאת צרעת (פי"ד ה"ד), וזה תלוי במה שהבאנו לעיל בס"ק קי"ט שתי הדרכים בשיטת ר' יהודה, אם החבילי עצים מיטמאים, או שמצוה לפנותם אפי' אם אינם מיטמאים, וכמו שהאריך שם המל"מ, והמל"מ שם הקשה דאם נפרש שלר' יהודה באמת חבילי עצים אינם מיטמאים, אבל אעפ"כ גזה"כ לפנותם, א"כ איך אפשר בכלל ללמוד מזה דין המתנה, הרי מה שאמר הכתוב וצוה הכהן ופינו את הבית, אינו בשביל להצילם שלא יטמאו אלא גזה"כ של פנוי, ע"ז תירץ בשפ"א כאן בדף ח. ד"ה בגמרא וכו', 'דב' מילי נינהו, דהא דכ' ופנו את הבית הוא גזה"כ, ומדכתיב ולא יטמא כל אשר בבית, זה מורה דכדי להצילן אמרה תורה', עכ"ל. וכיו"ב כתב החזו"א נגעים סי' ט' ס"ק י' וז"ל 'ואפשר דבאמת מצות הפנאה אמרה תורה לכל דבר אף שאינו מק"ט ומ"מ עיקר המצוה נתנה משום שלא יטמא, אלא שניתן בשביל זה מצוה חיובית, ובכל דבר, ומ"מ יליפנן מכאן המתנת רשות, ומצינו בדברי חז"ל טעם על עיקר המצוה, אף שפרטי המצוה לא יתאימו בטעם זה, אלא יש להם טעמים אחרים, והכא כתוב קרא ולא יטמא וגו' עכ"ל. **קנט. מדברי** התוספות כאן משמע שמפרשים דברי ר' יהודה במשנה בנגעים 'אפילו חבילי קש וחבילי תבן' (לפנינו במשנה הגירסא 'אפי' חבילי עצים וחבילי קנים') דמקבלים טומאה. וכמו שפירש שם באליה רבה, ולא כמו שפירשו הר"ש והרע"ב דלעולם אינם טמאים, אלא שגזה"כ לפנותם, וגם משמע מדברי התוספות דהא דקאמר בגמרא 'דהא עצים ואבנים' אין הכוונה על קירות הבית, אלא עצים ואבנים הנמצאים בבית, וכבר האריך בכל זה המשנה למלך בהלכות טומאת צרעת פי"ד ה"ד והחזו"א נגעים סי' ט' ס"ק י' והבאנו מדבריהם לעיל בס"ק קי"ט ובס"ק קכ"ב.

בקלפי (יומא ד׳ מה.) גבי והאש, ושמא דריש ליה לדרשה אחרינא, מיהו הכא קשה טפי כיון דר׳ יהודה דריש וי״ו מאי טעמא לא אמר רבא דהכא נמי דריש וי״ו למה חולק על אביי היה לו להזכירה, ושמא רבא קאמר אפילו לא דריש ר׳ יהודה וי״ו הכא להאי דרשה יש ליישבה:

נפקא ליה מכנגע נראה לי ולא לאורי. תימה דהא לעיל אמר רבא לר׳ יהודה חידוש הוא ולא גמרינן מיניה, ולפירוש שפירש דרבי יהודה לטעמיה דמצריך ופינו בעצים ובאבנים ניחא דלענין פינו דוקא חידוש, ועי״ל כיון דלאורו אינו יכול לראות בלא נר א״כ פוסל מטעם ראיה יש לנו ללמוד הימנו כיון דחזינן דבעלמא נמי אשכחנא קפידא בראיה טפי מעולי רגלים דבעינן שתי עינים ובעינן נמי שלא יהא יום המעונן, ותימה דהכא משמע דרבא ממעט לילה מהאי קרא ובפ׳ אחד דיני ממונות (סנהדרין ד׳ לד: ושם) מייתי קרא וביום הראות בו והיינו כאביי, וי״ל דאורחיה דהש״ס לאתויי דרשות הפשוטים יותר ושמא אי לא כתב כנגע נראה לי הוה מוקמינן וביום הראות למעוטי לילה, וכן בפ״ב דמגילה (דף כ.) ולא מוהלין אלא ביום דריש התם מביום השמיני ביום ולא בלילה, ובפ׳ ר׳ אליעזר דמילה (שבת קלג. ושם) דריש מיניה ביום אפילו בשבת ומבן שמונת ימים דרשינן ימים ולא לילות, ובפ׳ החובל (ב״ק דף פז.) מייתי שבח נעורים לאביה מבנעוריה בית אביה ובריש פ״ק דקדושין (דף ג:) מוקי לה בהפרת נדרים דוקא ושבח נעורים נפקי מוכי ימכור וגו׳, וכן בפ׳ קמא דקדושין (ג: יד.) מייתי ספר כורתה ואין דבר אחר כורתה מספר כריתות ובפרק [המביא גט] (גיטין דף כא:) מפקי לה רבנן מוכתב לה וספר כריתות אצטריך לדרשה אחרינא, ומיהו תימה

תוקד בו, ור׳ יהודה ור׳ יוסי לא ס״ל, הוספת מערכה זו, וקאמרה הגמר׳ שם דטעמם הוא משום דלא דרשי ל׳וי״ו ד׳והאש׳, וא״כ יקשה לר׳ יהודה, מאי שנא דבהני מקומות דריש לה לוי״ו ובמקומות אחרים לא דריש וי״ו, ומיישבים התוס׳ **ושמא דריש ליה לדרשה אחרינא**, כלומר דהא דקאמר בתמורה וביומא דר׳ יהודה לא דריש לה ל׳וי״ו׳, כוונתו דלא דריש את הוי״ו להא מילתא, אלא לדרשה אחרת, אבל אמנם סבירא ליה דאפשר למידרש לה לו״ו, **מיהו הכא קשה טפי**, כיון דאשכחנא בכמה מקומות שהבאנו, דר׳ יהודה דריש וי״ו, א״כ **מאי טעמא לא אמר רבא דהכא** נמי דריש וי״ו, **למה חולק על אביי**, שפירש דר׳ יהודה דריש לה מוי״ו ד׳וביום׳, ולמה חולק רבא עליו בזה, דהרי מצינו במקומות רבים דדריש ר׳ יהודה וי״ו, דאי אמנם מבעיא ליה לדרשה אחריתא, **היה לו להזכירה** לאיזה דרשה הוא דורש להוי״ו[קס], **ושמא רבא קאמר, דאפילו לא דריש ר׳ יהודה וי״ו הכא להאי** דרשה אלא לדרשה אחריתא, **יש ליישבה**, דכולה קרא יתירה הוא כדמפרש.

נפקא ליה מכנגע נראה לי ולא לאורי:

שואלים התוס׳ ותימה, **דהא לעיל אמר רבא** לר׳ יהודה דנגעי בתים **חידוש הוא** שמטמא אף עצים ואבנים, ולכך **לא גמרינן מיניה** לנגעי הגוף, לענין המתנה לדבר הרשות, וא״כ כמו כן לא נילף נמי נגעי הגוף מנגעי בתים, לענין דרואים את הנגעים ביום ולא בלילה, דכתיב בפרשת נגעי בתים ׳כנגע נראה לי בבית׳, ודרשינן מיניה, ׳לי׳, כלומר דרואה הנגע בעינו, ׳ולא לאורי׳, ולא שיראה הנגע לאור הנר וכדומה, ומנגעי בתים ליכא למילף לנגעי הגוף דגם אותם יראו רק ביום, משום דנגעי בתים חידוש הוא, ומחידוש ליכא למילף, וא״כ קרא ד׳ביום הראות׳ דכתיב בנגעי הגוף אצטריך לגופיה ולאשמועינן דגם בנגעי הגוף רואים ׳ביום ולא בלילה׳ **ולפירוש שפירש** (החזו״א גורס שפירשתי והכונה לעיל ז: בסוף ד״ה דבר הרשות, שכתבו ואין נראה לפרש וכו׳ והחזו״א גורס שם ועוד נראה לפרש, והבאנו ביאורו לעיל בהערות אות קכ״ב ועוי״ש) **דר׳ יהודה** דאמר לעיל דלא ילפינן המתנה לדבר הרשות, מ׳וצוה הכהן ופינו את הבית׳, משום דחידוש הוא, ואזיל הוא **לטעמיה** דאמר במשנה נגעים פי״ב מ״ה, **דמצריך** תיבת ׳ופינו׳, כלומר דמה דאמר הכתוב ׳ופינו׳ מן הבית, קאי אף **בעצים ובאבנים**, ואף דבעלמא לא מקבלי טומאה, הכא חידוש הוא דמקבלים, ולפי״ז **יהא ניחא, דלענין פינו דוקא** הוי **חידוש**, שצריכים לפנות אפילו דברים שבעלמא לא מקבלי טומאה, א״כ אי אפשר ללמוד ממצות הפינוי, לכך דבטומאת הגוף גם יהא מותר להמתין לדבר הרשות, כי בענין הפינוי איכא חידוש וליכא למילף מיניה, אבל גבי ראיית הנגעים שתהא דווקא ביום, הרי בפרט זה לא מצאנו חידוש בטומאת נגעי הבית, יותר מבנגעי הגוף, ולכן שפיר איכא למילף נגעי הגוף מנגעי הבית, וכשנאמר כך, נמצא דאייתר לן קרא ד׳ביום הראות׳ דכתיב גבי נגעי הגוף, למדרש מיניה דיש יום שאתה רואה וכו׳[קסא] **ועוד י״ל** ולליישב האיך ילפינן לרבא דין דרואים ביום ולא בלילה בנגעי הגוף, מנגעי בתים, אף דנגעי בתים חידוש הוא, זאת **כוון דלאורו** דממעטינן מיניה לילה, מדכתיב ׳לי׳ ודרשינן לי ׳ולא לאורי׳ הוא משום דבלילה **אינו יכול לראות בלא** נר, ומהכתוב משמע ׳נראה לי׳ שיוכל לראות מעצמו ללא עזרת הנר, **א״כ פוסל** לילה **מטעם** דבעינן **ראיה** של הכהן בעצמו ללא עזרת נר, ולכן מסתבר דיש **לנו ללמוד הימנו**, כלומר אף נגעי גופו, מנגעי בתים, כוון **דחזינן דבעלמא נמי** כלומר גם בנגעי הגוף, **אשכחנא קפידא בראיה** של נגעים, שהקפידה התורה על ראיה טובה וחזקה **טפי מראיה** דבעינן בהו **בעולי רגלים**, **דגבי ראיית נגעים בעינן ראייה בשתי עינים**, כדאמרינן הכא בגמרא, דילפינן זאת מ׳לכל מראה עיני הכהן׳ דאתי למעוט סומא באחת מעיניו דאינו רואה את הנגעים, וכדתנן במשנה נגעים פ״ב מ״ג, ואילו גבי ראיה ברגלים, סומא באחת מעיניו חייב הוא בראיה, כדאמר בגמרא חגיגה ב. ובראיית נגעים **בעינן נמי** שיום שרואה בו **לא יהא יום המעונן**, כדתנן בנגעים פ״ב מ״ב ומייתי לה בסנהדרין לד: וא״כ כיון דחזינן דאף בנגעי הגוף הקפידה תורה על ראיה טובה של הכהן, מסתברא למילף נמי נגעי הגוף מנגעי בתים לכך דרואין ביום ולא בלילה, זאת אף דנגעי בתים כחידוש חשבינן להו, ושואלים התוס׳ ותימה, **דהכא משמע דרבא ממעט** ראיית לילה מהאי **קרא** ד׳כנגע נראה לי בבית׳, ואילו **בפ׳ אחד דיני ממונות** (סנהדרין דף לד:) מייתי הגמרא **קרא** למעט ראיית לילה מ׳וביום **הראות בו**׳, והיינו **כאביי**, והרי קי״ל דאביי ורבא הלכתא כרבא, ומדוע מייתי שם הגמרא לדרשת אביי, וי״ל, **דאורחיה דהש״ס לאתויי דרשות הפשוטים** יותר, ולמילף לכך דרואים לנגעים אך ביום מקרא ד׳וביום הראות בו וגו׳, היה נראה לגמר׳ כדרשא הפשוטה יותר, **ושמא אי לא כתב** לקרא ד׳**כנגע נראה לי** למעט מיניה ראיית לילה, **הוה מוקמינן** לקרא ד׳**וביום הראות**, דאתי **למעוטי** ראיית לילה, ולא לדרשה דיש יום שאתה רואה וכו׳, ורק לאחר דכתיב ׳כנגע נראה לי׳ דאיכא למעוטי מיניה לראיית לילה. אז מוקמינן קרא ד׳וביום הראות׳ לדרשא דיש יום שאתה רואה וכו׳, וכן מצאנו כיו״ב **בפ״ב דמגילה** (דף כ.) גבי דינא דאיתא שם ׳**ולא מוהלין** (מולין) **אלא ביום**׳ ודריש לה **התם** מדכתיב ׳**ביום השמיני** ימול׳ (ויקרא יב) ביום מוהלין, **ולא** מוהלין **בלילה**, ואילו **בפ׳ ר׳ אליעזר** דמילה (שבת קלג.) **דריש מיניה** מקרא ד׳ביום השמיני ימול׳, ׳ביום׳ **אפילו שבת**, היינו דמילה דוחה שבת, ומקרא ד׳**מבן שמונת ימים**׳ (בראשית יז) **דרשינן** דמוהלין **בימים ולא בלילות**, ומה דנקט במגילה לדרשא אחרינא מאשר בשבת. משום דבמגילה נקט להדרשה הפשוטה יותר וכדהכא, **ובפ׳ החובל** (ב״ק דף פז.)[קסב] אשכחנא נמי כיו״ב, **דמייתי** הגמרא התם **דשבח נעורים** כגון מעשה ידיה של נערה, לאביה שייכא, ויליף לה מדכתיב ׳בנעוריה בית אביה׳ (במדבר ל יז) ודרשינן מינה כל שבח נעורים לאביה. ואילו בריש פ״ק דקדושין (דף ג:) **מוקי לה** לקרא ד׳בנעוריה בית אביה׳ דאתי למילף **גבי הפרת נדרים דוקא**, כיון דבפרשת נדרים כתיבא להאי קרא, ומלמדיני דהאב מיפר נדרי בתו נערה, ואילו הא **דשבח נעורים** שייכא לאביה **נפקי מ׳וכי ימכור** איש את בתו לאמה׳ (שמות כ״א) ודרשינן מינה, מה אמה מעשה ידיה לרבה, אף בת נמי מעשה ידיה לאביה, **וכן מצאנו בפ״ק דקידושין** (שם ובדף יד.) כיו״ב, דנקטה הגמרא הדרשה היותר פשוטה אע״פ שבאמת אין הלימוד מפסוק זה, אלא מפסוק אחר, **דמייתי** הגמרא התם לקרא ד׳ספר כריתות׳, דמינה ילפינן דאין אשת איש יוצאת בחליצה, והכי יליף לה, ׳**ספר כורתה, ואין דבר אחר כורתה**׳ **מספר כריתות**, ואילו **בפרק המביא גט** (גיטין דף כא:) **מפקי לה רבנן** דאין אשה מתגרשת בכסף מקרא ד׳וכתב לה, דדרשינן מינה, בכתיבה מתגרשת ואין מתגרשת בכסף, ואילו קרא ד׳ספר כריתות׳, **איצטריך לדרשה אחרינא** והוא, דבעינן לדבר הכורת בינו לבינה, כלומר דהכריתות בניהם תהא מוחלטת ולא תהא תלויה בו בשום צד, ואם נתן לה גט וא״ל על מנת שלא תשתי יין לעולם, אין זה כריתות, כיון דהיא עדיין אגודה בו לקיים התנאי, וא״כ אמאי נקט בקדושין הדרשה דספר כורתה,

---

ציונים והערות

קס. כן פי׳ הרש״ש. **קסא. ומה** שכתבו התוספות ולפירוש שפירש וכו׳ הוא לאפוקי לפירוש אחר דהא דקאמר ׳חידוש הוא דהא עצים ואבנים וכו׳ והכא מטמאי׳ הכונה לקירות הבית שנטמאים, וא״כ החידוש הוא לא בדין הפינוי, אלא בדין הכללי של טומאת נגעי בתים, שבנין הבית אף שהוא עצים ואבנים נטמא, וא״כ גם לענין ביום ולא בלילה ליכא למילף נגעי הגוף מנגעי בתים, שהרי כל טומאת נגעי הבית הוא חידוש, ואין ללמוד ממנו, וכמו שביאר שם החזון איש, ולפירוש זה נאמר התירוץ השני שכתבו התוספות ועי״ל וכו׳ וגם הריטב״א תירץ כן יעוי״ש. **קסב. במסורת** כהש״ס העיר דבגמרא שם בהחובל לא מייתי שום קרא, וציין לרש״י ותוספות שם. ושם בתוספות משמע שהלשון ׳שבח נעורים׳ מתכוין לפסוק זה ׳בנעוריה בית אביה׳ יעוי״ש.

היאך נוכל ליישב הסוגיא דפרק אחד דיני ממונות (סנהדרין דף לד:) אליבא דרבא דמייתי לה התם למיגמר דין ביום מנגעים ובשלמא אי מייתי מוביום הראות בו מצינו לאוקמי בגמר דין אלא כנגע נראה לי היינו תחילת דין, ואביי דאמר אי מהתם הני מילי דטומאה לאו דגופיה וקיימא פירכא דלעיל דמגופיה דאית ליה לאביי משמעות דורשין איכא בינייהו דמשמע דרבי יהודה לא דריש מופינו הוה דריש ליה נמי שפיר ואצטריך וביום הראות, ע"כ נראה לי דה"פ לעיל משמעות דורשין איכא בינייהו רבי סבר דביום הראות אצטריך לדרשה אחרינא דביום ולא בלילה כדפרישית נמי לעיל, ורבי יהודה סבר דתרוייהו דרשינן ואיצטריך לתרי קראי כי היכי דאית ליה לרבי דמופינו ה"א טומאה דלאו גופיה קמ"ל וביום ומביום לא שמעינן אלא לדבר מצוה קמ"ל ופינו, ולפי זה לכ"ע ממתינין לדבר הרשות דהא תרוייהו דרשי ופינו כדפרישית, ומלתא דאתיא מק"ו טרח וכתב לה קרא דהיינו דבר מצוה, וקשה קצת אליבא דרבי יהודה שמה שיש בחומרא חידוש אין ללמוד הימנו קולא דקאמר משום דחידוש הוא דהא עצים ואבנים לא מטמאו אין ללמוד ממנה, אלא דכוותיה אמרינן פרק כל הבשר (חולין ד' קח. ושם) בשר בחלב חידוש הוא ופירש רבינו יעקב דאי תרי ליה כולי יומא בחלבא שרי וכי מבשל ליה אסור והחידוש אינו מן האיסור דבהדי הדדי אסור והאי לחודיה והאי לחודיה שרי דהא כלאים נמי כל חדא שרי ובהצטרפות אסירי כדמסיק בפ' אלו עוברין (פסחים דף מד:) משמע כשהאיסור חידוש אין ללמוד ממנו קולא,

אלא על כרחך כמו דאמרינן לעיל, דנקטה הגמרא להדרשה הפשוטה יותר.

ושואלים התוס' ומיהו תימה, **והיאך נוכל ליישב הסוגיא דפרק אחד דיני ממונות** (סנהדרין דף לד:) **אליבא דרבא** דאמר הכא, דהא דאין רואין הנגעים בלילה, נפקא לן מקרא ד'כנגע נראה לי בבית', דהרי מייתי לה הגמ' התם לקרא ד'ביום הראות בו' דבעינן למיגמר [גמר] דין בדיני ממונות **ביום** ולא בלילה וזאת אליבא דר' מאיר, ויליף לה בהיקש **מנגעים**, והכי יליף, כיון דכתיב (דברים כא) 'על פיהם יהיה כל ריב וכל נגע' מקיש ריבים לנגעים, מה נגעים ביום, אף ריבים ביום **ובשלמא אי** הוה מיתי לה מקרא ד'**וביום הראות בו**', כדס"ל לאביי, **מצינו לאוקמי בגמר דין**, כלומר דקרא ד'וביום הראות בו בשר חי יטמא, דומה הוא לגמר דין, משום שאז גומר הכהן את דינו ומטמאו, **אלא** לדברי רבא, דיליף דראיית נגעים ביום ולא בלילה, אתי מ'**כנגע נראה לי** בבית', היינו **תחילת דין**, כלומר דמקרא זה לתחילת דין הוא דומה, דאז בא בעל בית לכהן ומספר לו דכנגע נראה לו בבית, ובא הכהן לראות את הבית, וזה דומה לתחילת דין, והאיך יליף ר' מאיר שם ממקרא זה, דאף לגמר דין בעינן ביום ולא בלילה[קסג] [קסד].

ואביי דאמר[קסה] **אי מהתם הו"א הנ"מ טומאה דלאו דגופיה**. ושואלים התוס' וקשה, **דלעיל משמע** בזה, **דלא** ס"ל לאביי **פירכא דמגופיה**, כלומר שיהיה סברא לחלק בין נגעי גופו לנגעי בית, אלא רבא הוא דקאמר ליה לעיל, דאיכא בינייהו בין ר' יהודה ורבי, דבר הרשות דנגעי גופו, דס"ל לר' יהודה דאין ללמוד נגעי גופו מנגעי בתים כיון דחידוש הוא, אבל אביי לא ס"ל כן, אלא **דאית ליה לאביי דמשמעות דורשין איכא בינייהו** דר' יהודה ורבי, דלכאורה משמע מכך דר' יהודה **דלא דריש** מ'ופינו', אמנם הוה מצי דריש **ליה נמי** מ'ופינו' **שפיר** גם לנגעי גופו, ולא היה מחלק בין נגעי גופו לנגעי הבית, **אלא**[קסו] דלכך לא דריש ר' יהודה מ'ופינו' לנגעי גופו, הוא משום **דאיצטריך** ליה לקרא זה למילף מיניה **לחבילי קש וחבילי עצים** דאף הם נטמאים בבית, **ולכך דריש מ'וביום הראות'** וכמ"ש התוספות לעיל ז: ד"ה משמעות דורשי, וא"כ לכאורה יסתור זה למ"ש הגמרא כאן, דאליבא דאביי אין ללמוד נגעי גופו מנגעי הבית. ומיישבים, **ע"כ נראה לי, דה"פ** דדברי אביי **לעיל דמשמעות דורשין איכא בינייהו**, **דרבי סבר** ד'ביום הראות' **איצטריך לדרשה אחרינא, דביום ולא בלילה כדפרישית נמי לעיל** (ז: ד"ה משמעות) אבל בשיטת ר' יהודה משנים התוספות את פירושם ממה שפירשו לעיל אליבא דאביי, אלא מפרשים ור' **יהודה סבר דתרוייהו דרשינן** - לשני המקראות, **ואיצטריך** ליה לר' יהודה **לתרי קראי, כי היכי דאית ליה לרבי** אליבא דרבא[קסז], דאילו הוה כתיב קרא מקרא ד'ופינו' לבד, **הו"א** דדוקא **בטומאה דלאו גופיה** אין רואים בו לחתן וברגל, **קמ"ל** קרא ד'וביום', דאפי' בטומאת גופו יש יום שאין אתה רואה, ואילו הוה כתיב קרא ד'מביום' לחודא, **לא הוה שמעינן** מיניה דממתינין לו מלראות **אלא לדבר מצוה**, קמ"ל קרא ד'ופינו', דממתינין אף לדבר הרשות, **ולפי"ז לכ"ע** בין לר' יהודה ובין לרבי אליבא דאביי **ממתינין אף לדבר הרשות, דהא תרוייהו דרשי ופינו**, כלומר דגם ר' יהודה דורש כן **כדפרישית, ומלתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא** (כדאיתא כלל זה בפסחים יח: ובעוד מקומות בש"ס) **דהיינו דבר מצוה**, כלומר, דלהכי כתב 'וביום', לאורויי דממתינין לחתן וברגל, היינו שממתינין לדבר מצוה, ואף שהייתי לומד זה בק"ו מדבר הרשות, דכבר שמעינן לה מ'ופינו' ומ"מ מלתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא לאשמועינן לה בהדיא דממתינין אף לדבר מצוה[קסח].

ואומרים התוס' דקשה קצת אליבא דר' יהודה והוא, דהרי לרבא אליבא דר' יהודה לא מצינו למיגמר מו'פינו דממתינים לדבר הרשות, כיון דחידוש הוא, **שהרי מה שיש בחומרא חידוש**, לחומרא הוא, **ואין ללמוד הימנו לקולא**, לומר שממתינים לדבר הרשות, ולחומרא דקאמר, היינו משום דנגעי בתים חידוש הוא, **דהא עצים ואבנים לא מטמאו** בעלמא, והכא מטמאו, ולכן **אין ללמוד ממנה** קולא, שממתינים מלראות בדבר הרשות. ולכאורה יקשה מה היא הסברא בזה, דאדרבה, אם מצינו בדבר החמור היינו נגעי בתים, אפ"ה הקילה התורה בו ואמרה שממתינים בו לדבר הרשות, א"כ כ"ש בדבר הקל, היינו נגעי גופו, בודאי שנקל לומר שממתינים בו לדבר הרשות, ואומרים התוס' דתמיה זו אמנם תמיה היא, **אלא דכוותיה** מצאנו בש"ס לעוד מקומות דמשמשת הגמרא עם הסברא הזאת, דמדבר שהוא חידוש א"א ללמוד לדבר אחר, לא שנא אם החידוש הוא לחומרא או לקולא, אלא כוון שחידוש הוא, אין ללמוד ממנו כלל כל עיקר לא קולא ולא חומרא. וכגון הא **דאמרינן פרק כל הבשר** (חולין דף קח.) דליכא למילף מבשר וחלב לכל איסורין שבתורה, דיאסר בהם טעם כעיקר, כמו דאסרתה תורה זאת בבשר וחלב, וזאת משום **דבשר בחלב חידוש הוא**, ומדבר שהוא חידוש א"א ללמוד, **ופירש רבינו יעקב** מהו החידוש דאיכא בבשר בחלב, **דאי תרי ליה כולי יומא בחלבא** שרי, כלומר - דאם שורה הבשר במשך כל היום בתוך חלב, הריהו מותר מהתורה, דלא אסרה תורה אלא דרך בישול, ואע"פ שנבלע החלב בבשר ונותן בו טעם, אעפ"כ מותר הוא, **וכי מבשל ליה, אסור**, אבל אם מבשל הבשר בחלב הריהו אסור, ואין לפרש דהחידוש בבשר וחלב לחומרא הוא, כלומר דהיכא דכל מין אחד מהם לבדו, מותר הוא באכילה, וכשנתערבו זה בזה אסורין הם[קסט], אין לפרש כך משום דבאמת **החידוש אינו מן האיסור, דבהדי הדדי**, דהיינו היכא דנתערבו בשר וחלב זה בזה דיהיו **אסורים**, **והאי לחודיה והאי לחודיה** ואילו כל אחד בפני עצמו **שרי**, זה לא חשיב חידוש, שהרי מצאנו כיוצא בזה גם בשאר איסורים **דהא כלאים נמי, כל חדא** - כל מין בפני עצמו שרי, ואילו **בהצטרפות** שני המינים יחד **אסירי, כדמסיק בפ' אלו עוברין** (פסחים דף מד:) דאומרת הגמרא שם דבר זה בפירוש דזה אינו חידוש, אלא וודאי דהחידוש בבשר וחלב לקולא אזיל, והוא דאף דתרו ליה כולי יומא בחלבא, שרי, ולכך א"א ללמוד ממנו חומרא דטעם יהא אסור כעיקר אף בשאר איסורים, א"כ ה"ה איפכא, וכגון בדידן[קע] יהא **משמע, דכשהאיסור** יש בו **חידוש** כגון הכא בנגעי בתים, שהחידוש בו לחומרא אזיל, והוא שאף עצים ואבנים מיטמאו בו **אין ללמוד ממנו קולא** ולהתיר המתנה לדבר הרשות גם בנגעי גופו, ומוסיפים התוספות, דמהאי **טעמא** שפירשנו דכל דבר שיש בו חידוש אין ללמוד ממנו כלל. אף כשהחידוש הוא לחומרא, והלימוד שבאנו ללמוד הוא לקולא, או

ציונים והערות

קסג. כאן הוא סוף הדבור וההמשך הוא דיבור חדש (הב"ח והרי"ב). **קסד. והתוספות** נשארו בקושיא. ועיין בשפת אמת שכתב ליישב הקושיא דאביי ורבא לא פליגי אלא אליבא דר' יהודה, דדריש מביום, יש יום שאתה רואה וכו' ולשיטתו קאמר רבא דביום ולא בלילה, נפקא מכנגע נראה לי, אבל לרבי דדריש שממתינין מוצוה הכהן, מודה גם רבא דמוביום הראות דריש ביום ולא בלילה, וכן ס"ל לר' מאיר בסנהדרין, ועוי"ש שהאריך, והקרן אורה כתב וז"ל 'ולא זכיתי להבין דבריהם ז"ל, מה ענין תחילת דין וגמר דין בנגעים, הלא יש בתחילת ראייתו ג"כ גמר דין, כגון אם רואה בו סימני טומאה, או אם יטהרנו וכו' אלא וודאי בנגעים ליכא תחילה וגמר ועיין רש"י ז"ל שם (בסנהדרין לד:) שפירש דדייק מדקאמר מה נגעים ביום אף ריבים ביום, וכל ריבים במשמע אפילו גמר דין, עכ"ל. **קסה. גירסת** הב"ח. **קסו. כנ"ל. קסז. כן** פי' המהרש"א ז"ל. **קסח. ותמה** המהרש"א ז"ל למה הוצרכו התוספות למילתא דאתיה בק"ו טרח וכתב לה קרא הא כתבו התוספות קודם, דאיצטריך לר' יהודה קרא דביום, לאשמוענין על טומאה דגופיה, והניח בקושיא. ועיין בהגהת מהר"ב רנשבורג על הגליון מה שתירץ, דכונת התוספות דהיה לו לקרא לפרש טומאת גופו בדבר הרשות עיי"ש, והקרן אורה כתב לפרש דברי התוספות, שחזרו בהם ממ"ש לפני זה דרבי דריש מוביום ביום ולא בלילה, דהא יכול ללמוד מכנגע נראה לי בבית, דהא לית ליה סברא לחלק בין נגעי גופו לנגעי הבית, אלא דורש ביום ליש יום שאין אתה רואה, שממתינין לדבר מצוה לחתן וברגל, ואע"ג דאיכא למילף, לה מק"ו מדבר הרשות דנפקא לן מופינו ע"ז קאמר 'אינו צריך' ומ"מ מילתא דאתיא בק"ו טרח וכתב לה קרא, עיי"ש. **קסט. כתבו** זה לאפוקי מפרש"י שם בחולין קח. ועיי"ש בתוד"ה דחידוש הוא. **קע. כן** פירשו את דברי התוספות, הקרני ראם, והשפת אמת, והקרן אורה ובזה ישבו תמיהת

מהאי טעמא היה מיישב רבינו יצחק בר אברהם ההיא דעדים זוממין דחידוש הוא:

ורמינהו המלקט כו'. במס' שמחות (פרק יב ע"ש) והוה מצי לשנויי הא מני ר' יוסי היא דאמר במשנה אבל הוא לו:

ולערב אינו מתאבל ואמר רב חסדא. בלא דרב חסדא הקשה היטב אלא כך רגילות הש"ס אגב גררא להביא פירוש הברייתא דאפילו צרורין לו בסדינו אינו מתאבל לערב, ויש מפרשים דארישא קאי אפילו צרורין לו בסדינו כמה ימים צריך להתאבל כל זמן שרואה אותן, ופי' קמא ניחא טפי אבל לא שייך הכא כל כך לפירוש ראשון דהא מסיפא אינו מתאבל לערב לא מצי להקשות על המשנה כי אם מרישא, וצריך לומר דמייתי סיפא אגב גררא והא דרב חסדא אגב גררא לגררא:

[ח:] **דקא עביד בחנם.** ונראה דהלכה כרב באיסורי. ואפילו לשמואל י"ל דלא אסירי אלא ע"י ספדנא אבל הוא עצמו שרי, יותר מתאפק מצערו על ידי צעקה וישמח לאחר זמן:

אין חופרין כוכין וקברות במועד. פי' בקונטרס לצורך מתים הוא עושה אפילו כשאין צריך עתה כדתנן בהמוכר פירות (ב"ב דף ק:) המוכר מקום לחבירו לעשות לו קבר עושה רחבה של מערה, אבל לצורך המת שמת כבר מותר אפילו ביו"ט שני למיגז ליה גלימא ולמיגז ליה אסא כדאמר בפ"ק דביצה (דף ו. ושם) כ"ש חול המועד, ואע"פ שיש לחלק דחול המועד דאורייתא ויו"ט שני דרבנן כמו יו"ט שני דעצרת ויו"ט שני דשביעי של פסח ושמיני עצרת,

איפכא, לפי"ז, היה מיישב רבינו יצחק בר אברהם, ההיא דעדים זוממים דחידוש הוא, פי', דבסנהדרין דף כז. קאמר אביי דעד זומם, למפרע הוא נפסל. כלומר משעת עדותו, כי משעה שהעיד שקר רשע הוא, והתורה אמרה 'אל תשת ידך עם רשע' - אל תשת רשע עד, ורבא אמר דרק מכאן ולהבא - משהוזם, הוא נפסל, ומפרש בגמר' לטעמא דרבא, משום דעד זומם חידוש הוא, שנפסלים שני המוזמים ע"י שני המזימים, דמאי חזית דסמכת אהני - המזימים. סמוך אהני - המוזמים. כיון שהוא חידוש, אין לך בו אלא משעת חידושו משעת הזמה ואילך, והקשו שם התוספות (ד"ה אין לך כו) דהרי בבבא בתרא (דף לג:) בעי למימר, דרבא סובר כרב חסדא, דאמר דבשתי כתי עדים המכחישות זו את זו [כלומר, היכא ששנים אומרים פלוני לוה מפלוני, ושנים אחרים אומרים לא לוה, ואין זו הזמה, שפירושה ששנים האחרונים אומרים לעדים הראשונים, עמנו הייתם במקום פלוני ולא ראיתם] דסבר רב חסדא ששתי הכיתות פסולות לכל עדות שבעולם, וזאת משום דבהדי סהדי שקרי למה לי, א"כ יוצא איפוא, דהא דבהזמה, העדים המוזמים נפסלים אין בזה חידוש. כי גם בהכחשה הם נפסלים, וכל החידוש בהזמה הוא, מה שהמזימים נותרים כשרים, א"כ אמאי קאמר רבא, דאין העדים המוזמים נפסלים למפרע, משום שחידוש הוא, הרי פסילת המוזמים אינה חידוש. דהא גם בהכחשה הם נפסלים, אבל לפי מה שפירשנו, דכל שיש חידוש באיזה פרט שבדין, שוב ליכא למילף מיניה כלל. ואף שהחידוש הוא לחומרא. ליכא למילף הימנו לקולא, וכן איפכא, א"כ ה"ה יש לומר אף הכא, דאף שהחידוש הוא זה דהמזימים כשרים הם, אין ללמוד מכך דיפסלו המוזמים למפרע, על אף שבפסול המוזמים אין חידוש[קעא] אבל מכל מקום בדין הזמה יש איזה שהוא חידוש.

ורמינהו המלקט וכו':

זאת ברייתא[קעב] במסכת שמחות (פרק יב ע"ש) ואומרים התוס', דלכאורה הוה מצי לשנויי הא מני ברייתא זו ר' יוסי היא, דאמר במשנה דידן 'אֶבֶל הוא לו', אבל ר"מ פליג וס"ל ששמחה היא לו, אבל בעי אביי לאוקמי לברייתא אף כר"מ[קעג].

ולערב אינו מתאבל ואמר רב חסדא:

אומרים התוס' דמהברייתא גופא דקתני 'הרי זה מתאבל עליהם כל היום', אף בלא מימרא דרב חסדא, נמי הקשה היטב אדר"מ דמתניתין, דאמר 'מפני ששמחה היא לו', וא"כ למה הוצרכה הגמרא להביא כאן מימרא דרב חסדא[קעד], אלא כך היא רגילות הש"ס, דאגב גררא דמביא להברייתא, רגיל הוא להביא גם פירוש להברייתא, ולכך מייתי לרב חסדא, ודברי ר' חסדא אלו קאי אסיפא דברייתא, דקתני 'ולערב אין מתאבל עליהם', דלא תימא דדוקא אם קברם ביום, אינו מתאבל עליהם לערב. ואתא רב חסדא לאשמועינן, דאף היכא דהם צרורין לו בסדינו שעדיין לא קברם[קעה], אינו מתאבל לערב, ויש מפרשים דדברי רב חסדא ארישא דברייתא קאי, דהמלקט עצמות, אפילו צרורין לו בסדינו כמה ימים ולא קברם עדיין, צריך להתאבל כל זמן שרואה אותן[קעו], ופי' קמא ניחא טפי[קעז], אבל אומרים התוס', דלא שייך הכא כ"כ לקושית הגמרא ורמינהי וכו' לפירוש ראשון, דפירשנו דדברי רב חסדא קאי אסיפא דברייתא, דהא מסיפא דקתני בה אינו מתאבל לערב, מהא לא מצי להקשות על המשנה דקתני בה 'מפני ששמחה היא לו', ומה דיכול להקשות אינו כי אם מרישא דברייתא, דקתני 'הרי זה מתאבל', ואה"נ כדי להקשות על המשנה, לא היה צריך להביא לסיפא דהברייתא 'ולערב אין מתאבל עליהן', וצריך לומר, דמייתי סיפא אגב גררא דרישא, שממנה הוא מקשה, וכעת מקשים תוס' והא דרב חסדא מפרש לה לסיפא, כלומר, לשם מה לו לרב חסדא לפרש לסיפא דברייתא הכא, והלא אמרינן דסיפא גופא מה דהובאה כאן הוא רק משום אגב גררא דרישא, ואומרים התוס' דאה"נ, דמפרש רב חסדא אגב גררא, כיון דכבר הביאו לסיפא לכך פירשו, וסיפא גופא הבאנוה לגררא דרישא. כלומר כיון שהבאנו לרישא דברייתא להקשות על המשנה גוררת הרישא אחריה גם לסיפא דברייתא.

דקא עביד בחנם:

ואומרים התוס' ונראה דהלכה כרב באיסורי, כדאיתא בבכורות מט: וא"כ היכא דמספידו בחנם, מותר, ואפילו לשמואל דלשיטתו אסור אפילו בחנם, וזאת כדי שלא יבוא להספיד ולהצטער ברגל, אעפי"כ י"ל, דלא אסירי אלא ע"י ספדנא, היינו שאחר הוא מספידו, וזה יכול לגרום להאבל להצטער יותר ברגל, אבל הוא עצמו היינו האבל, שרי ליה להספיד, דיותר[קעח] מתאפק מצערו על ידי צעקה, כלומר כשהוא בעצמו מספיד ומוציא מלבו את המרירות והצער ע"י צעקת ההספד, זה גורם לו שלאחר כן, הוא מצטער פחות, וישמח לאחר זמן כשיגיע המועד.

אין חופרין כוכין וקברות במועד:

פי' בקונטרס לצורך מתים, כלומר לזמנן לצורך מתים שימותו הוא עושה, אפילו כשאין צריך עתה, שאין עכשיו מת לפניו שצריך לקוברו, אלא שמכין ומזמן כוכים וקברים לצורך מתים שימותו בעתיד, ומצאנו שכן היה מנהגן להכין קברים מראש, כדתנן בהמוכר פירות (ב"ב דף ק:) המוכר מקום לחברו לעשות לו קבר, עושה רחבה [לפנינו הגירסא שם 'תוכה'] של מערה ד' אמות על שש, ופותח לתוכה שמונה כוכין וכו', חזינן שהיו רגילים לחפור כוכין וקברים לצורך מתים שימותו, וע"ז קתני במתניתין דאין חופרין במועד, אבל לצורך המת שמת כבר, וצריך לקוברו מותר לחפור קבר, אפי' ביום טוב שני של גלויות, כמו שמצינו שמותר למיגז ליה גלימא, פי' לחתוך עבור מת בגד לצורך תכריכין, ולמיגז ליה אסא, פי' לחתוך לו הדס, שהיו מניחים על מטת המת לכבודו, וכדאמר בפ"ק דביצה (דף ו.) דיום טוב שני, לגבי מת, כחול שויהו רבנן, אפי' למיגז ליה גלימא ולמיגז ליה אסא, ואם התירו ביו"ט שני, כ"ש דהתירו בחול המועד דקיל מיו"ט שני, ואע"פ שיש לחלק בין יו"ט שני לחול המועד, ולומר דחול המועד אסור במלאכה מדאורייתא[קעט] ויו"ט שני אסור במלאכה רק מדרבנן, ואיירי ביו"ט שני שאינו בחול המועד, כמו יו"ט שני דעצרת, או יו"ט שני דשביעי של פסח ושמיני עצרת, ונאמר דלכן גבי מלאכות שהן לצורך המת, יהיה חמור חול המועד מיו"ט שני, ואומרים התוס'

ציונים והערות

המהרש"א, ועיין בהגהת מהר"י לנדא שעל הגליון.

קעא. ועיי"ש בסנהדרין כז. בגליון הש"ס להגרע"א ז"ל שכתב וז"ל 'ולא זכיתי להבין, דהתם שייך לומר, כיון דדינא דבשר בחלב חידוש לקולא לא ילפינן מיניה שום דבר, דדלמא גם החומרא דטעם כעיקר הוא חידוש, רק בבשר בחלב, אבל הכא הא פסולים דהראשונים לא צריך למילף כלל מהזמה, אלא דמסברא הוא כמו כל שני כתי עדים המכחישים, וה' יאיר עיני', עכ"ל.

קעב. הריטב"א הביא בשם רש"י שכתב לא ידענא היכא. וכנראה שלכן כתבו התוספות שזה במסכת שמחות, אולם עיי"ש שאין זה ממש באותו לשון.

קעג. ועיין רש"י כת"י והביאו הריטב"א שכתב 'דבדין הוא דמצי לאוקמוה כר' יוסי דפליג עליה דר"מ במתניתין, אלא לא שני ליה הכי, דלא ניחא ליה למימר דסבר שום תנא דליקוט עצמות הוי שמחה' וכו' עכ"ל.

קעד. בר"ח ובר"ש בן היתום משמע שגרסו מימרא דרב חסדא אחר תירוצו של אביי ע"ש.

קעה. במאירי ותלמיד הר"י מפריש מוסיפים 'ורואה אותם תמיד'.

קעו. וכן פי' ברש"י כ"י, וכן במאירי בשם יש מי שאומר וז"ל 'אפי' לקטם והתאבל עליהם אותו היום ולא קברם עדיין, אלא שצררם בסדין, הרי צרירת הסדין חשובה לו קבורה, ואם חוזר ורואה אותם ביום אחר, חוזר ומתאבל, עכ"ל יעוי"ש, וברש"י שלפנינו גם מפרש דקאי ארישא, אבל ברש"י כתוב 'ואינו רואה אותן', ולכאורה יש לפרש דברי רש"י שלפנינו, כפי' הראשון שמביא המאירי בשם יש מי שאומר וז"ל 'מתאבל עליהם כל היום אפי' לא ראה העצמות, כגון שהיו צרורין לו בתכריכיו, הואיל ומכל מקום הוציאם מקברו', עכ"ל, וכן משמע בפי' ר"ש בן היתום שכתב וז"ל 'כלומר אע"פ שלא ראן מתאבל עליהם, כל שכן חוטט עליהם ומקבצן' עכ"ל.

קעז. אולי משום דרב חסדא לא אמר 'כמה ימים'. וגם בברייתא קתני המלקט עצמות, ולא הרואה עצמות, ואולי משום דבגמרא מייתי לה סמוך לסיפא.

קעח. עיין בספר מגדים חדשים דאולי צ"ל מפיג מצערו, ועיי"ש עוד שהביא שהפמ"ג והמשנ"ב פסקו שלא כתוס' דאפי' ע"י עצמו אסור בהספד והביא שם מהשואל ומשיב, שעשה מעשה בעצמו שהספיד לאמו בתוך ל', והסתמך על דברי התוספות יעוי"ש מה שהאריך בזה.

קעט. כדמשמע בגמרא לקמן יא: אולם התוספות בחגיגה יח. ד"ה חולו כתבו דהוא רק דרבנן אבל

אין נראה דבכל יום שני קאמר בביצה, ועוד כל ענין מלאכה חמיר טפי י"ט שני מחול המועד, וכמו שפירש בקונטרס דאיירי בחופר מחיים כך פר"ח אבל לאחר מיתה שרי, והא דתנינן כוכין וקברות אפילו בלא מת וארון דוקא עם המת שמא כשחופר הוא רגיל לחפור בבית והוי הכירא דצריך למת, נראה לי, והא דלא שרי הכא לר' יהודה אלא מנסרים המנוסרים מערב יו"ט והתם שרי למיגז ליה גלימא ואסא, שמא נסרים יכולים למצוא מנוסרים הרבה אבל גלימא ואסא לא ימצא עשויים, או שמא בנסירת נסרים יש קול ופירסום גדול, וי"מ דאין חופרין מיירי אפילו לאחר מיתה דומיא דמחנכין דמשמע לאחר מיתה דמפרש בגמ' שאם היה ארוך מקצרו ומחיים אין רגילות לשנותו כי אינו יודע מי ישים בו ויש לפרש שעושה לצורכו או לצורך אחר וכמו שפירש שהיו עושין, והא דשרינן בפ"ק דביצה (דף ו. וש"נ) למיגז ליה גלימא ואסא היינו דוקא כדפרישית שלא ימצא גלימא ואסא עשוי מערב יו"ט אבל כוכין וקברות ימצא הרבה שהיו רגילים לחפור מחיים, ומהאי טעמא יכול להיות מותר בזמן הזה לפי שאין עושין כוכין וקברות מחיים:

ועושין נברכת במועד. תימה ואמאי צריך במועד והלא אין מכבסין במועד, וי"ל לצורך כל אותם שהתירו חכמים לכבס לקמן בפרק בתרא (דף יג:), וי"מ לרחוץ את המת ותכריכין:

וארון עם המת בחצר. אמרינן בירושלמי אמר רבי מנא הדא דאמר במת שאינו מפורסם אבל במת שמפורסם עושין לו ארון אפילו בשוק כהדא דרבי חנינא חברייהו דרבנן דמך בחול המועד עבדי ליה ארון בשוקא, ונראה דלדידן שיש קהלות מועטין חשבינן להו מפורסם לכולהו מתים:

גיהא ובר גיהא. פי' ר"ח מחמצן ונדיין דפרק לא יחפור (ב"ב דף יט.), וליתא דהתם תנן מרחיקין את הנברכת שלשה טפחים וקאמרינן בגמ' לא שנו אלא מן החמצן אבל מן הנדיין ארבע אמות ובתוספתא. תני מרחיקין את הנברכת ואת הבקיעה שלשה טפחים:

דאין נראה לומר כן, זאת משום דגבי כל יום טוב שני קאמר בביצה דשויוהו רבנן כחול לגבי מת, ואפי' ביו"ט שני שהוא בחול המועד, כגון יום שני של פסח ושל סוכות, ועוד, דהרי כל ענין מלאכה חמור טפי י"ט שני מחול המועד, שלא התירו דבר האבד או מלאכת הדיוט וכדומה, כמו שהתירו בחול המועד, אלא ע"כ דהכא איירי שאין מת לפנינו, וכמו שפירש **בקונטרס, דאיירי בחופר מחיים**, היינו דמכין קברים לצורך אלו שעדיין חיים, **כך פי' רבינו חננאל**[קפ], **אבל** כשחופר לצורך זה שהוא כבר **לאחר מיתה, שרי, והא דתנינן**[קפא] **דכוכין** וקברות שמותר לחפרן לצורך המת, זהו **אפילו בלא מת**, כלומר דלא בעינן שיהיה המת במקום החפירה, שיראו שזה לצורכו, ואילו **ארון** שהתירו לעשות **דוקא עם המת בחצר**. כדקתני במתניתין, כדי שיהיה ניכר שעושים אותו לצורך המת, ולמה לא חששו כמו כן בחפירת הכוך והקבר שיחשבו שעושה לצורך אחר, ומיישבים, **שמא** משום כשאדם חופר בדרך כלל **הוא רגיל לחפור בביתו**[קפב], וכאן כשחופר בבית הקברות **הוי היכרא דצריך למת**, היינו דהחפירה לצורך המת היא ולא לצורכו, כך **נראה לי**, ושואלים התוס' **והא דלא שרי הכא לר' יהודה** לעשות הארון **אלא** מנסרים המנוסרים כבר מערב יו"ט כדקתני במתניתין. ואיירי כשהמת מוטל לקברו, ואפ"ה לא התיר ר' יהודה לנסר נסרים בשבילו. ואילו **התם** (ביצה ו.) **שרי למיגז ליה גלימא ואסא.** ומיישבים, **שמא**, כי **נסרים יכולים למצוא מנוסרים הרבה, אבל גלימא ואסא לא ימצא עשויים, או שמא, דבנסירת נסרים יש קול ופירסום גדול** ויש בזה זילותא דמועד, **וי"מ**[קפג] דהא **דאין חופרין** כוכין וקברות במועד, **מיירי אפילו לאחר מיתה**, היינו שהמת מוטל לפניו, והוא **דומיא דמחנכין** דקתני 'אבל מחנכין את הכוכין במועד' **דמשמע** דאיירי **לאחר מיתה**, וכדמפרש **בגמרא שאם היה** המת **ארוך**, מקצרו לכוך. ואילו **מחיים** היינו שמכינים כוכין לצורך מתים אם ימותו אח"כ, **אין רגילות לשנותו** כלומר לקצר או להאריך **כי אינו יודע** את **מי ישים בו**, שהרי אינו חופרו לצורך אדם מסוים, אלא חופר הוא כוכין שיהיו מוכנים כשיהיה צורך, ואינו יודע אם יצטרך ארוך או קצר. ואומרים התוס' דעתם **ויש לפרש** דאמנם מיירי הכא דמכין מחיים, אבל לא בסתם למי שיצטרך, אלא **שעושה לצורכו**, היינו שמכין בשביל עצמו **או לצורך** איש **אחר** מסוים **וכמו שפירש** בתחילת הדבור, והביאו מפרק המוכר פירות **שהיו עושין** ומכינים כוכים לבני המשפחה וכדומה, וידעו למי כוכים אלו מיועדים, ועכשיו חוזרים התוספות להמשיך שיטת הי"מ, דהא דקתני 'אין חופרים' היינו אף לאחר מיתה, **והא דשרינן בפ"ק דביצה** (דף ו.) **למיגז ליה גלימא ואסא, היינו דוקא כדפרישית, שלא ימצא גלימא ואסא עשוי מעיו"ט**, ולכן לצורך המת התירו למיגז, **אבל כוכין וקברות ימצא הרבה**, משום **שהיו רגילין לחפור מחיים**, ואף אם לא יחפור עכשיו, יוכלו למצוא קבר חפור ומוכן לקוברו, ולכן אסרו במתניתין לחפור כוכין וקברות במועד. **ומהאי טעמא** שפירשנו שלכן אסרו לחפור, כי אפשר למצוא קברים חפורים ומוכנים. אזי **יכול להיות מותר לחפור בזמן הזה, לפי שאין עושין בזמן הזה כוכין וקברים מחיים**[קפד], ואם לא יחפרו עכשיו בשבילו, לא ימצא היכן לקברו, ולכן מותר כמו שהתירו למיגז ליה גלימא ואסא אפילו ביו"ט שני.

לסיכום: מביאין התוספות שתי שיטות, אם הא דתנן 'אין חופרין כוכין וקברות במועד', הוא אפילו למת המוטל לקברו, אבל הסיקו דבזמן הזה שאין מכינים קברות מחיים, אפשר דמותר לחפור אף במועד.

ועושין נברכת במועד:

רש"י פי' בריכה של כובסין[קפה], ומקשים התוס' **ותימה ואמאי צריך** לנברכת כובסין **במועד, והלא אין מכבסין במועד** כדאיתא לקמן בריש פ"ג, ואמאי התירו לו לעשות נברכת זו. וי"ל דנברכת זו מיועדת **לצורך כל אותם שהתירו חכמים לכבס**, וכדאיתא **לקמן בפרק בתרא** (דף יג:) כגון הבא ממדינת הים ומבית השביה וכו', וכגון מי שאין לו אלא חלוק אחד או כלי פשתן, כדאיתא לקמן דף יח.[קפו] וי"מ שהנברכת היא בשביל **לרחוץ את המת ותכריכין.**

וארון עם המת בחצר:

שניכר שעושהו לצורך המת. אבל בחצר אחרת אסור לו לעשות הארון, שלא יאמרו מלאכה אחרת היא. **ואמרינן בירושלמי, אמר רבי מנא, הדא דאמר** דעושין הארון רק כשהמת הוא באותה חצר, מיירי **במת שאינו מפורסם**, שלא ידעו שעושה לצורך המת **אבל במת שמפורסם, עושין לו ארון אפילו בשוק**, כי יבינו כולם שהוא לצורך המת, **כהדא דרבי חנינא חברייהו דרבנן דמך** - מת **בחול המועד, עבדי ליה ארון בשוקא**, כי היה מפורסם, ואומרים התוס' **ונראה, דלדידן שיש קהילות מועטין**, אנשים מועטים בכל עיר וקהלה, וכל אחד מכיר את כולם, לכך **חשבינן להו מפורסם לכולהו מתים.**

גיהא ובר גיהא:

פי' ר"ח מחמצן ונדיין דפרק לא יחפור (ב"ב דף יט.) ופרש"י שם דמחמצן, היא נברכת ששורין בו את הבגדים בצואת כלבים עד שמחמיצין, ונדיין, היא נברכת שכובסין ומשפשפין בה, וחולקים התוס', **וליתא** למימר כפירוש ר"ח, משום **דהתם תנן מרחיקין את הנברכת** מכותל חבירו **שלשה טפחים** שלא יזיק לכותל חבירו. **וקאמרינן בגמרא** שם, **לא שנו** דדי להרחיק ג' טפחים, **אלא מן המחמצן, אבל מן הנדיין**, מתוך שהמים ניתזין למרחוק ע"י השפשוף, צריך להרחיק ד' **אמות**, **ובתוספתא** (בבא בתרא פ"א ה"א) **תני מרחיקין את הנברכת ואת הבקיעה ג' טפחים**[קפז] והרי אצלנו מפרשת הגמרא, דנברכת ובקוע הם גיהא ובר גיהא, ועל שניהם קתני בתוספתא דמרחיקין ג' טפחים, ואילו על נדיין קאמרה הגמרא בבבא בתרא דמרחיקין ד' אמות. א"כ ע"כ אין זה נדיין, אלא אפשר לפרש כמו שפרש"י כאן.

ציונים והערות

הוא כעין דאורייתא, לפי שיש לו סמך מקרא דאורייתא יעוי"ש, ובתוס' בריש פירקין ובמ"ש שם. **קפ. וכן** פסקו הרי"ף והרמב"ם והרמב"ן בתוה"א ובמלחמות, ועיין בנמוק"י. **קפא. בשפת** אמת כתב וז"ל 'הלשון מגומגם, וכדומה לי דהני תרי תיבות 'והא דתנינן' ט"ס היא וצ"ל 'לאחר מיתה שרי, כוכין וקברות אפי' בלא מת' וכו'. ויש מי שגורס 'והא דשרינן' (תפארת למשה) והפורת יוסף גורס במקום 'והא דתנינן' 'והא דמחנכין'. **קפב. הרש"ש** הגיה 'בבית הקברות'. **קפג. כן** הוא שיטת הראב"ד, הביאו הראשונים, הרמב"ן בתוה"א והרא"ש ועוד, שהקשה על השיטה הראשונה דאיירי כשחופר מחיים, א"כ למה התירו 'אבל מחנכין את הכוכין במועד', הרי אינו לצורך המועד. והרמב"ן ז"ל תירץ כי הם צרכי רבים. והוי דינם כחפירת בורות שיחין ומערות לצורך שתיה לעיל בדף ה. דחפירה לרבים, כשזה לא לצורך המועד אסור, אבל חוטטין אותן, וחינוך הכוכים דמיא לחטיטת הבורות, שאינו עשייה לכתחילה. אלא רק תיקון וזה שרי בצרכי רבים ואפי' שלא לצורך המועד. עיי"ש ברמב"ן שהאריך ובהרא"ש ונמוק"י. ועיין עוד בשיטת ריב"ב שגם הלך בדרך הרמב"ן והוסיף ביאור דכמו בחפירת בורות לצרכי רבים שלא לצורך המועד אסור. כי זה מעשה אומן, ואילו חטיטה שמותר, כי זה מעשה הדיוט וכן ביאר הרא"ש לעיל בסי' ו', ה"ה הכא חפירת הכוכין והקברות אע"פ שהן לצורך רבים, כיון שהם מעשה אומן אסור, אבל חנוכן הוא מעשה הדיוט ומותר. **קפד. עיין** בספר מגדים חדשים שהאריך בענין אם ראוי להכין קבר מחיים. **קפה. כמו** שאיתא בבבא בתרא יט. נברכת הכובסין. **קפו. אבל** הקשה תלמיד הר"י מפריש וז"ל 'וא'ת מה ענין להביא נברכת של כובסין לגבי מתניתין דהכא, וי"ל דאגב שהיא בחפירה, ויש מהן בבנין מייתי לה הכא, אבל הקשה עוד וכן שאר ראשונים, למה התירו לעשות נברכת הכובסין, דאטו משום הני דלא שכיחי שיצטרכו לכבס בשבילן התירו לטרוח כולי האי לעשות ולבנות בריכות בשביל זה, וכי אי אפשר לכבס אם יצטרכו מבלי בריכות הללו, ועיי"ש עוד ובדברי הרמב"ן בתורת האדם, ומה שהביא בשם הראב"ד פי' אחר ב'נברכת'. **קפז. ומשמע** ברמב"ן ור"י מפריש, שעל תוספתא זו בב"ב כונת הגמרא אצלנו 'והתניא הנברכת והבקיע' יעוי"ש.

ומנסרן בצנעא. ואסור בפרהסיא, ויש ליתן טעם דלא דמי לההיא (שבת דף קמו:) דכל שאסרו חכמים משום מראית העין כו' ודמי טפי לההיא דפ' אע"פ (כתובות ס. ושם) צינור שעלו בו קשקשים כו':

אבל מחזיר גרושתו. בירושלמי הדא דתימא מהנישואין פירוש גרשה אחר נישואין והחזיר אבל לא מן האירוסין:

לפי שאין מערבין שמחה בשמחה. גזירת הכתוב כדדריש לקמן מקרא דשלמה, ובירושלמי דריש מדכתיב מלא שבוע זאת, וטעם נראה קצת דכמו שאין עושין מצות חבילות. דבעינן שיהא לבו פנוי למצוה אחת ולא יפנה עצמו הימנה וכן שמחה בשמחה יהיה לבו פנוי בשמחה:

בחגך ולא באשתך. עיקר דרשה הוא ולא אסמכתא כדאמרינן פ"ק דחגיגה (ד' ח: ושם) ורב אשי האי בחגך מאי דריש ביה:

מפני הטורח. ומתניתין הכי פי' מפני ששמחה היא לו וטורח בה יותר מדאי:

מפני ביטול פריה ורביה. ומתני' ה"פ מפני ששמחה היא לו ומשהה אותה ברצון עד הרגל שיהא שמח או שיהיה פנוי, והא דקתני אבל מחזיר גרושתו שאין שמחה לו ולא שייך עירוב בשמחה ולא מניח שמחת הרגל וגם אין טורח בה וגם ביטול פריה ורביה אין כאן שהיה לו אשה כבר וסתמא דמילתא יש לו בנים וגם אין רגיל לשהות דבר זה עד הרגל, וסעודת ברית מילה מותר לעשות בחול המועד דליכא שמחה כדאמרינן פ' קמא דכתובות (ד' ח.) דלא מברכין שהשמחה במעונו משום דאית ליה צערא לינוקא, אי נמי כיון שזמנו קבוע אין לבטל זה מפני זה, אבל סעודת פדיון הבן צריך עיון אם מותר לעשות במועד, ואין לומר הא זמנה

ומנסרן בצינעא:

ואסור בפרהסיא, ואומרים התוס' ויש ליתן טעם לכך דמותר לנסרן בצינעא והוא, דלא דמי לההיא (שבת דף קמו:) לגבי מי שנרטבו בגדיו במים בשבת, דינא הוא דלא ישטחם לנגבם, מפני מראית העין, שלא יחשדוהו שכבסן בשבת, ואפי' בחדרי חדרים שאין שם רואין נמי אסור, כדאמר רב יהודה אמר רב, דכל שאסרו חכמים משום מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור, ומדוע הכא שרין ליה לנסרם בצינעא, ומיישבים, דדין דהכא אינו דומה לזה דנרטבו בגדיו בשבת, ודמי הוא טפי לההיא דפרק אע"פ (כתובות ס.) דאיתא שם צינור פי' המקלח מים מן הגג שעלו בו קשקשין, פי' קשים ועשבים שסותמים ומעכבים קילוחו, ומימיו יוצאים ומתפשטים בגג ודולפים לבית, ממעכן ברגליו בצנעא בשבת ואינו חושש, מאי טעמא, מתקן כלאחר יד הוא, היינו שעושה ע"י שינוי ברגליו, ובמקום פסידא לא גזרו רבנן, א"כ חזינן שאף דבפרהסיא אסור למעכן אבל בצינעא מותר. ונידון דידן דמיא טפי להתם, ולא דמי לההיא דמי שנישרו בגדיו במים, דאסרינן אפי' בחדרי חדרים, ולא פירשו התוספות הטעם, ועיין בהערות[קפח].

אבל מחזיר גרושתו:

בירושלמי הדא דתימא שמחזיר גרושתו מותר במועד, הוא דווקא מהנשואין, פירוש, דגרשה אחר נישואין, והחזירה, דאז מותר מפני דאינה שמחה כל כך, כמו שפרש"י והתוספות לקמן ד"ה מפני ביטול וכו', **אבל לא מן האירוסין** דגירשה אחר האירוסין, אזי כשמחזירה ונושאה יש לו שמחה גדולה[קפט].

לפי שאין מערבין שמחה בשמחה:

ואומרים התוס' דהא דאין מערבין שמחה בשמחה, גזירת הכתוב היא, כדדריש לקמן (ט.) מקרא דשלמה, ובירושלמי דריש מדכתיב בנשואי יעקב אבינו ע"ה[קצ] **מלא שבוע זאת**, דרק לאחר שבעת ימי המשתה של לאה. ישא את רחל, ולא ישאנה לרחל בתוך שבעת ימי המשתה של לאה, וטעם הדבר נראה קצת, דכמו שאין עושין מצות חבילות כדאמרינן בפסחים קב: דאין אומרים ברכת המזון וקידוש על כוס אחד, מטעם דאין עושין מצוות חבילות והטעם[קצא] דבעינן שיהא לבו פנוי למצוה אחת, ולא יפנה עצמו הימנה, וכן מאותו טעם אין מערבין שמחה בשמחה, כדי שיהיה לבו פנוי בשמחה אחת, ולא יפנה עצמו הימנה.

בחגך ולא באשתך:

ואומרים התוס' דילפותא זו ד'שמחת בחגך ולא באשתך' עיקר דרשה הוא, ולא אסמכתא בעלמא, כלומר, דדין זה דין דאורייתא הוא הנלמד מן הפסוק, ולא רק דין דרבנן שמצאו לו אסמכתא מן התורה, והראיה שזו דרשה גמורה. כדאמרינן פ"ק דחגיגה (דף ח:) לגבי מצות ושמחת בחגך, שחייב אדם לאכול שלמי שמחה בחג, ויוצא ידי חובה אף בנדרים ונדבות וכו', והכהנים יוצאים יד"ח אף בחטאות ואשמות וכו', אבל לא בעופות ובמנחות, ונפקא ליה זאת, מדכתיב ושמחת 'בחגך', וילפינן מיניה, מי שחגיגה באה מהם, כלומר דחגיגה חלב כתיב בה, כדכתיב, 'לא ילין חלב חגי', יצאו עופות ומנחות דאין בהם חלב, שאין חגיגה באה מהם, ורב אשי אמר, דמתיבת 'ושמחת' נפקא להך דאין יוצאים בעופות ובמנחות, וזאת משום דבעופות ומנחות לית בהו שמחה, ופריך, **ורב אשי האי 'בחגך' מאי דריש ביה.** ומשני דאצטריך ליה להאי דרשה דהכא, היינו שאין נושאין נשים במועד, שנאמר ושמחת בחגך ולא באשתך. חזינן ומדפריך 'מאי דריש ביה', חזינן שהיא דרשה גמורה הנלמדת מן המקרא.

מפני הטורח:

ולכאורה יקשה, דהרי במשנה מפורש הטעם 'מפני ששמחה היא לו', ומאי האי דאמרה הגמרא דהטעם שאסור לישא במועד, הוא מפני הטורח, ומפרשים התוספות, ומתניתין דקתני 'מפני ששמחה היא לו' הכי פי', מפני ששמחה **היא** לו, וטורח **בה** יותר מדאי מחמת השמחה.

מפני ביטול פריה ורביה:

גם כאן לכאורה יקשה הלא במשנה מפורש הטעם 'מפני ששמחה היא לו', ומפרשים התוספות ומתניתין ה"פ, מפני שהנישואין שמחה **היא** לו, ורוצה שתהיה השמחה בשלימות, ולכן ומשהה **אותה ברצון עד** הרגל שהוא זמן שמחה, כדי שיהא שמח **או** מפני שאז יהיה פנוי ממלאכתו, שברגל אין זה זמן מלאכה, ויוכל להיות פנוי לשמחתו. **והא** דקתני **אבל** מחזיר גרושתו. וצריכין להסביר הטעם לפי כל השיטות בגמרא, והטעם הוא **שאין שמחה**[קצב] יתירא **לו** במחזיר גרושתו **ולא שייך עירוב [שמחה]**[קצג] **בשמחה** שהוא טעמיה דשמואל, וגם **לא מניח שמחת** הרגל מפני שמחת אשתו. שהוא טעמו של רב, **וגם אין טורח** גדול בה, כי אין השמחה כ"כ גדולה, וזה לטעמו דעולא, **וגם ביטול פריה ורביה** (טעמיה דר"י נפחא) שימתין עד הרגל **אין כאן** במחזיר גרושתו, כיון **שהיה לו אשה כבר**, היינו אשה זו שהוא נושאה עתה, כבר היתה אשתו מקודם, **וסתמא דמילתא** כבר יש **לו בנים** ממנה, **וגם אין רגיל לשהות דבר זה**, כלומר דאם רוצה להחזיר גרושתו לא ישהה זאת עד הרגל, וכל זה איירי בשמחת נשואין, ועכשיו באים התוספות לדון בשמחות אחרות, והנה שלושת הטעמים האחרונים לא שייכי אלא בנשואין בלבד, אבל טעמא דאין מערבין שמחה בשמחה, אולי שייך גם בשאר שמחות, וע"ז קאמרי התוספות **וסעודת ברית מילה מותר לעשות בחול המועד**, משום **דליכא שמחה** בברית מילה **כדאמרינן פ' קמא דכתובות** (דף ח.) דמה **דלא מברכין** בברית **שהשמחה במעונו**, משום **דאית ליה צערא לינוקא**, היינו צער המילה, וא"כ לא נחשב לשמחה כ"כ, ולא שייך לומר אין מערבין שמחה של רגל בשמחה של מילה, **אי נמי כיון שזמנו** של מילה קבוע, **אין לבטל זה מפני זה**, משא"כ בנשואין יכול לישא בזמן אחר, ואומרים התוס' **אבל סעודת פדיון הבן** דליכא בה צערא דינוקא, ויש בה שמחה, **צריך עיון אם מותר לעשות במועד**, משום דאין מערבין שמחה בשמחה, **ואין לומר** דהא בפדיון הבן **זמנה קבוע** הוא בשלושים יום, כדכתיב 'ופדויו מבן חדש

אוצר החכמה
אהח 18/06/2018

ציונים והערות

[קפח] **ובתוספות** בכתובות דף ס. ד"ה ממעכן ברגלו בצינעא בשבת, כתבו וז"ל והא דאמר כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין, אפי' בחדרי חדרים אסור, היינו דוקא באיסור מלאכה דאורייתא, כמו שוטחין בחמה אבל לא כנגד העם (שבת סה.) שאם יראו יסברו שכבסן בשבת, אבל הכא לא יראו אלא מלאכה כלאחר יד דהוייא דרבנן, ולא גזרי רבנן לאסור בחדרי חדרים, עכ"ל, וא"כ אפשר שזו גם כוונת התוספות כאן, גבי חוה"מ שאיסור מלאכה בו אינו אלא מדרבנן, וכמ"ש התוספות לקמן יט. ד"ה רבי יוסי וכו', בזה לא גזרו בצינעא, וכן הביא בספר מגדים חדשים בשם החת"ס ונטע שורק. ועיי"ש שכתב שאפשר לפרש כוונת התוספות לסברות שכתב הר"ן בפ"ק דביצה דף ט. יעוי"ש באריכות.

[קפט] **עיין** בשפת אמת שתמה, דמילתא דפשיטא היא, כיון דאפי' קודם הגירושין, אסור לכנוס את הארוסה, ואטו ע"י הגירושין יהיה מותר יותר לארוס ולכנוס מלכנוס את הארוסה, עיי"ש מה שתירץ, ואולי י"ל עוד דס"ד אמינא דכיון שגירשה נפגמה קצת האהבה ואחוה וליכא שמחה כולי האי, קמ"ל, ועיין עוד בזה בספר מצבת משה.

[קצ] **האחרונים** ז"ל הקשו דהא לקמן כ. בתוד"ה מה חג שבעה הביאו בשם הירושלמי דאין למידין מקודם מתן תורה, ובמראה הפנים כאן בירושלמי תירץ דדוקא בדבר שהוא גזירת הכתוב בלי טעם אין למידין מקודם מתן תורה, אבל דבר שיש בו טעם וסברא, למידין. ובזה מבאר גם שבתחילה כתבו התוספות שהוא גזירת הכתוב ונלמד מן המקרא. ואח"כ הוסיפו לתת טעם, אלא כנ"ל שנוכל ללמוד גם מקודם מתן תורה, והביאו בספר מגדים חדשים, ועיי"ש עוד מה שמביא בענין זה מדברי המפרשים ז"ל.

[קצא] **בסוטה** ח. פרש"י הטעם משום דמחזי עליה כמשא. וממהר לפרק משאו וכן כתב הרשב"ם בפסחים קב: וע"ש בתוספות בסוטה. ועיין עוד במגדים חדשים מש"כ בזה.

[קצב] **ר"י** מפריש, וכן ברש"י 'שמחה כל כך'.

[קצג] **ב"ח.**

קבוע תינח בזמנה שלא בזמנה היאך יהא מותר, ונראה לי דקיימא לן כרב אשי דדריש בחגיגה בפ״ק (ד׳ ח: וסס) בחגך ולא באשתך ואינו אסור לערב שמחה בשמחה, ועי״ל דלא חשיבי שמחה בשמחה כי אם סעודת נישואין לבד:

[ט.] **איבעי ליה למינטר עד החג.** כדי שלא יתבטלו ישראל ממלאכתן כל כך:

איבעי ליה לשיורי באמה כליא עורב. שלא היה צורך הבנין כ״כ ואע״פ שהוא מהבנין כדי שלא יביאו הטומאה אין זה צורך כל כך, וגם בשעת הבנין בזמן שלא היה השכינה שורה בו לא היה צורך:

[ט:] **כאן במצוה שאי אפשר לעשותה ע״י אחרים.** עשיית מצוה עדיף שהרי מפסיקין אפילו לר״ש בן יוחי לעושה סוכה ולולב כדאי׳ בירושלמי. אבל בהפסקה דתפלה וק״ש אין מפסיקין לר״ש בן יוחי ובירושלמי זה שננו וזה ואין מפסיקין שננו מפני שננו:

פוקסת. פי׳ בקונטרס מתקנת שער שלא יתפזר, וקשה דבפרק המצניע (סבת דף לד: וסס) אמר דמתחייב בשבת משום טוה, ועוד דסורקת ה״ל למיתני כמו גבי נזיר (נזיר מב.) ובפ׳ קמא דכתובות (דף ד: וסס) פירש בקונטרס קליעת שער, וקשיא דבפרק המצניע שונה גודלת ופוקסת, ואין לפרש מעברת סרק על פניה דהכא תני תרוייהו וגם בפ׳ קמא דכתובות, ויש לפרש דמתקנת שערה בידיה חוץ לצעיף, וריב״א מפרש שנותנת חוטין של בצק [דקין]

תפדה׳, ולכך אמנם יעשו לפדיון הבן במועד, אל תאמר כך, זאת משום דהא **תינח** היכא דעושים הפדיון **בזמנה**, היינו תיכף לאחר שלושים, אבל אם אירע ועשו לפדיון[קצד] **שלא בזמנה, היאך יהא מותר** לעשות סעודת פדיון הבן, **ונראה לי, דקיי״ל כרב אשי דדריש בחגיגה בפ״ק** (דף ח:) ושמחת בחגך, **ולא באשתך**, כדדריש רב הכא, וזהו הטעם שאין נושאין נשים במועד, ורק שמחת נישואין במועד אסרה התורה, אולם **אינו אסור לערב שמחה בשמחה**, ולא קיי״ל בזה כשמואל, דאסר לערב שמחה בשמחה בכל סוגי השמחות, **ועי״ל**, דאף אליבא דשמואל **לא חשיבי שמחה בשמחה כי אם סעודת נישואין לבד**, שהיא שמחה גדולה וחשובה, אבל סעודות ברית מילה ופדיון הבן אין בהם משום אין מערבין שמחה בשמחה.

איבעי ליה למינטר עד החג:
וצריך להבין קושית הגמרא, וכי מאיזה טעם היה צריך להמתין לשמחת חנוכת הבית עד החג, ופירשו התוספות, **כדי שלא יתבטלו ישראל ממלאכתן כל כך**, שבעת ימי שמחת חנוכת הבית, ואח״כ עוד שבעת ימי חג הסוכות, והו״ל לעשותם יחד כדי שלא יתבטלו זמן רב ממלאכתן[קצה].

איבעי ליה לשיורי באמה כליא עורב:
ואומרים התוס׳ דאע״ג דכבר אמרינן דשיורי בנין ביהמ״ק לא משיירינן[קצו], זהו דוקא בבנין עצמו. אבל אמה כליא עורב **שלא היה**[קצז] **צורך הבנין כ״כ, ואע״פ שהוא** מהבנין, דלצורך הבנין הוא **כדי שלא יביאו הטומאה**, כלומר שלא יטילו העורבים טומאה, כגון בשר שרץ או נבילה או מת על גג הבנין, מ״מ **אין זה צורך כל כך** ולא נחשב כחלק מהבנין, דעליו אמרינן ׳שיורי בנין ביהמ״ק לא משיירינן׳, **וגם בשעת הבנין, בזמן שעדיין לא היה השכינה שורה בו**, כלומר דכל זמן שלא חינכוהו ולא התחילו בעבודה, כיון שאין עדיין השראת השכינה בבית, **לא היה צורך** בכליא עורב, כי לא איכפת לן אם יביאו טומאה, ואין בזה גנאי, כי עדיין לא שרתה שכינה, כל זה הסבר הוא לקושית הגמרא, אבל המתרץ ס״ל דמ״מ ׳כליא עורב צורך בנין הבית הוא׳ וחשיב כחלק מהבנין, וממילא גם עליו שייך לומר ׳שיורי בנין בהמ״ק לא משיירינן׳[קצח].

כאן במצוה שא״א לעשותה ע״י אחרים:
ע״ז נאמר דחפצי שמים ישוו בה, וכמו שפרש״י תבטל תלמוד תורה ועסוק במצוה, כיון שא״א לעשות המצוה ע״י אחרים, אזי **עשיית מצוה עדיף**, **שהרי מפסיקין אפילו לרשב״י, לעושה סוכה ולולב כדאיתא בירושלמי** (בברכות ובשבת פ״ק ה״ב) דבמשנה פ״ק דשבת איתא, ׳מפסיקין לק״ש ואין מפסיקין לתפילה׳ ובשבת בבלי יא. מפרש דאתאן לדברי תורה, כדתניא ׳חברים שהיו עוסקין בתורה, מפסיקין לק״ש ואין מפסיקין לתפילה׳, וקאמר בירושלמי, ר׳ יוחנן אמר בשם רשב״י, כגון אנו שעסוקין בת״ת, אפי׳ לקריאת שמע אין אנו מפסיקין, ור׳ יוחנן אמרה על גרמיה (על עצמו) כגון אנו שאין אנו עסוקין בת״ת, אפי׳ לתפלה אנו מפסיקין ומקשה שם בירושלמי, ולא מודי רשב״י שמפסיקין לעשות סוכה ולעשות לולב, ולית ליה לרשב״י הלמד לעשות, ולא הלמד שלא לעשות, נוח לו אילו לא נברא, ומשני, דטעמיה דרשב״י הוא משום דזה שינון, כלומר ק״ש הוא מצות שינון ודיבור, דכתיב ביה ׳ושננתם לבניך׳, וזהו שינון, כלומר תלמוד תורה נמי שינון ודיבור הוא, ואין מבטלין שינון מפני שינון וזהו שהבאנו, דמודה רשב״י שמפסיקין ת״ת לסוכה ולולב, **אבל בהפסקה דתפלה וק״ש**[קצט] **אין מפסיקין** אף **לרשב״י**, ובירושלמי מפרש הטעם מ״ט דאין מפסיקין לק״ש כמו לסוכה ולולב, כי זה ק״ש, **שיננו** - מצוה של שינון ודיבור, וזה - תלמוד תורה - שיננו - מצוה של שינון ודיבור הוא, **ואין מפסיקין שננו מפני שננו.**

פוקסת:
פי׳ בקונטרס מתקנת שער שלא יתפזר[ר], ושואלים התוס׳ וקשה, **דבפרק המצניע** (שבת דף לד:) אמר דפוקסת **מתחייבת בשבת משום טוה**, ואילו תיקון השער שלא יתפזר, זה אינו דומה לטויה[רא] **ועוד** יקשה לרש״י, דא״כ דפוקסת היינו מתקנת שער, א״כ סורקת הו״ל **למיתני** הכא ולא פוקסת, **כמו** שמצינו דתני לה הגמר׳ בלשון זה **גבי נזיר** (נזיר מב.), דתנן התם ׳נזיר חופף ומפספס, אבל לא סורק׳. והכוונה שם דאינו מתקן שערו, **ובפ׳ קמא דכתובות** (דף ד:) **פי׳** בקונטרס דפוקסת היינו **קליעת שער**[רב], **וקשיא** לרש״י גם על פירושו זה, וזאת משום **דבפרק המצניע שונה גודלת ופוקסת**, וגודלת פירושו קליעת שער, א״כ ע״כ דפוקסת הוא דבר אחר, **ואין לפרש** נמי כדפירש רש״י בכתובות (ד:) דפוקסת היינו **מעברת סרק על פניה, דהכא** בברייתא **תני תרוייהו** כדקתני ׳ופוקסת ומעבירה סרק על פניה׳, א״כ מוכח שהם שני דברים שונים **וגם בפ׳ קמא** (צ״ל שני) **דכתובות** מוכח שהם שני דברים שונים דקתני תמן ׳ולא שרק ולא פירכוס׳, ופירכוס היינו פוקסת כדמוכח בפ״ק דכתובות דף ד:, ואומרים התוס׳ **ויש לפרש, דפוקסת** היינו מתקנת שערה בידיה חוץ **לצעיף**[רג], **וריב״א מפרש**[רד] **שנותנת חוטין של בצק**

ציונים והערות

קצד. עיין במג״א סי׳ תקס״ח סקי״ שהביא את דברי התוספות כאן וכתב ע״ז וז״ל, ׳וקשה הלא מצינו ג״כ מילה שלא בזמנה, אלא ע״כ מילה אע״פ שעבר זמנה כל שעתא ושעתא זמנה הוא דאסור לעמוד ערל אבל פדיון הבן, כיון שעבר זמנו, יכולין לדחותו יותר כנ״ל לדעת התוספות, עכ״ל המג״א עיי״ש, ועיין עוד במג״א סי׳ תמ״ד סקי״א ובמחצית השקל שם, ובחי׳ חתם סופר לשבת קל״א ד״ה מ״ט. **קצה. ובשיטה** לתלמיד הר״י מפריש כתב וז״ל ׳איבעי ליה למינטר עד החג כדי להרבות יותר בשמחה מפני ב׳ שמחות, ועוד שלא לעכב ישראל חוץ לבתיהם זמן מרובה, עכ״ל, והמהרש״א בח״א כתב וז״ל ׳ ועי״ל דמ״ה קאמר דה״ל למינטר עד החג כדי שלא יעברו מלהתענות ביה״כ, דעכשיו שהקדימו הז׳ ימים לא עשו יוהכ״פ כדאמרינן בסמוך, עכ״ל. **קצו. בשיטה** לתלמיד הר״י מפריש נתן טעם לדבר וז״ל ׳דגנאי הדבר אם היו מתבטלין במלאכתו באמצע בנינו׳ עכ״ל. **קצז. אולי** יש כאן ט״ס וצ״ל ׳שלא היה מהבנין כ״כ, ואע״פ שהוא צורך הבנין כדי שלא יביאו הטומאה אין זה צורך כ״כ׳ וכו׳. **קצח. בערכין** דף ו. הביאו התוספות ד״ה כגון אמה כליא עורב, וז״ל ׳פי׳ הערוך זה לשונו לפי שבמקדש ראשון היתה קדושתו בכל הקהל והיתה שכינה שרויה בו, ולא היו עופות פורחין עליו, אבל במקדש שני פחדו מטומאה דאין קדושתו כקדושת ראשון, שמא יפרחו העופות על המקדש, וישליכו שם דבר טמא, עשו צורה להבריח העופות מגג ההיכל, וקראו אותו כליא עורב כלומר זאת מונעת העורבים מלפרוח בגג ההיכל וכו׳ עכ״ל הערוך וכתבו ע״ז התוספות ויש מקשה דאמר במו״ק (דף ט.) גבי שלמה, איבעי ליה לשיורי באמת כליא עורב, ומשני אמת כליא עורב צורך בנין היא אלמא הוה בבית ראשון, וי״ל שהיה שלמה ירא, שמא לא תהא עליו קדושה, וכשראו שהיה קדוש הסירוהו, עכ״ל התוספות שם, ולפי״ז רוצה הגרי״א חבר זצ״ל להגיה כאן בדברי התוספות ׳בזמן שהיה השכינה שורה בו לא היה צורך׳ ועיין בהגהות וציונים שעל הגליון, ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש, על תירוץ הגמרא ׳צורך בנין הוא׳ כתב וז״ל ׳ואע״ג דבמקדש ראשון קיימינן ושם לא היה צורך בכליא עורב משום שכינה, מ״מ לא רצו למעט בבנין, וגם לא היו סומכים על הנס, עכ״ל. **קצט. עיין** בגליון הש״ס להגרע״א ז״ל שכתב וז״ל ׳להדיא איתא בשבת דף י״א ע״א דלק״ש מפסיקין, וצ״ע, עכ״ל, וא״כ איך קאמרי התוספות דלרשב״י אף לק״ש אין מפסיקין, וכתב הרש״ש דאמנם אף בירושלמי מביא דרבנן פליגי אר״ש בן יוחאי וס״ל דלק״ש מפסיקין, אך כנראה כונת הגרע״א דבבבלי שבת יא. בתר דמייתי ברייתא, ׳חבירים שהיו עוסקין בתורה, מפסיקין לק״ש ואין מפסיקין לתפלה׳ קאמר עלה א״ר יוחנן לא שנו אלא כגון ר״ש בן יוחאי וחביריו שתורתן אומנתן, אבל כגון אנו מפסיקין לק״ש ולתפלה, א״כ משמע דבבבלי ס״ל דאף לרשב״י מפסיקין לק״ש דמוקי ברייתא בכגון רשב״י וחביריו, וע״ז אומר הרש״ש דלא קאמר ר״י בבבלי אלא ׳כגון׳ רשב״י, אבל רשב״י בעצמו באמת סובר דאף לק״ש אין מפסיקין ועיי״ש עוד ברש״ש מש״כ בזה, ומה דמשמע מדברי התוס׳ שם (שבת יא. ד״ה כגון). **ר. כן** הוא בפי׳ רש״י שעל הרי״ף (שם איתא שלא יתפרד) ובנמוקי יוסף. ובמסכת שבת צד: כתב רש״י ׳יש מרבותי אומרים מתקנת שערה במסרק או בידיה׳, ושם בתוד״ה פוקסת מקשים התוספות על פירוש זה, כמו שמקשים כאן על פרש״י, וממשמע שגם כאן הכוונה לסריקה, וכן משמע מקושית התוספות דסורקת הו״ל למיתני. **רא. לשון** התוספות שם בשבת ׳וסריקה אינה כעין טוויה כלל׳ עכ״ל וברש״י שם בשבת אהא דקאמר דפוקסת יתחייב משום טווה ׳שמתקנת שערה בין אצבעותיה ופושטתו כשהוא נכרך׳. **רב. במסורת** הש״ס ביאר דרש״י שם לא כתב דפוקסת היינו קליעת שער, אלא שבכתובות יז. פרש״י דפירכוס היינו קליעת שער, ובכתובות דף ד: בגמרא משמע דפוקסת ופירכוס היינו הך, ועיי״ש בדף ד: בשיטה מקובצת מש״כ בזה. **רג. ומשמע** שזה יותר דומה לטוה, והנה ברש״י שלפנינו כתב, ׳מחלקת שערה לכאן ולכאן, ובמסורת הש״ס מביא שכן כתב הערוך, ובמאירי בשבת וכן באור זרוע בהלכות שבת סי׳ ע״ח סעיף ג׳ משמע שעל פי׳ זה לא קשה קושיות התוספות יעוי״ש. **רד. וכן** הביא רש״י בשבת צד: פירוש זה בשם יש מפרשין.

אהח18/06/2018

על פניה להאדים הבשר והיינו טוייה, והאי דקורא ליה בירושלמי צובע שהוא מאדים הבשר, ובנין נמי שייך בתיקון האשה למאי דמפורש סוף המצניע (שבת דף נה.) **משום בונה ומייתי קרא דויבן את הצלע:**

סטכת. בפרק כל הקרבנות (מנחות דף פו.) **מפרש דשמן המור הוא סטכת ובפ' קמא דמגילה** (דף יג.) **מאי שמן המור רב הונא אמר רבי חייא סטכת:**

[י.] **ההדיוט תופר כדרכו. נראה דוקא לצורך המועד אבל בחנם למה יתירו אפילו על ידי שינוי, מיהו לא איירי בדבר האבד דהיכא דאיכא דבר האבד קיימא לן כר' יוסי דאין מצריך שינוי בדבר האבד, והיכא דבגדיו או מנעליו מקורעין ואם יניח אותן עד לאחר מועד יתקלקלו ראיתי רבותי שאין מקילין כלל להתיר אפילו על ידי נכרי כדאמרינן לקמן** (דף יג.) **כל שאינו עושה אינו אומר לנכרי ועושה, ושמא לא היו חושבים אותו דבר האבד, או שמא אין כל דבר האבד מותר בלא שינוי, דבפ' מקום שנהגו** (פסחים דף נה:) **משמע דוקא עולי רגלים מתקנין מנעלים במועד:**

במסרגין כולי עלמא לא פליגי דשתי וערב. תימה היאך מותר לעשות מלאכה כי האי בלא שינוי:

ממתוחי נמי לא. בלאו הכי נמי נראה דמצי לאקשויי היכי קאמר ר' יוסי שאם היה רפוי ממתחו אבל לא מסרגין שתי וערב הא אפילו בשתי בלא ערב אסור:

דקין על פניה להאדים הבשר, והיינו טוייה שעושה מאותו בצק כמין חוט[רה] **והאי דקורא ליה בירושלמי צובע,** כלומר דבירושלמי (שבת פ"י ה"ו) קאמר ד'הפוסקת חייבת משום צובעת', ומה הוא הקשר בין החוטין של בצק שנותנת על פניה לבין צביעה[רו], ומיישבים, היינו משום **שהוא מאדים** להבשר של הפנים, **ובנין נמי שייך בתיקון האשה למאי דמפורש סוף המצניע** (שבת דף נה.) רצונו לומר דבשבת מסיק דפוקסת חייב משום בונה, ולפי מה שפי' ריב"א איזה בנין יש כאן, ופירשו התוספות דתיקון גוף האשה חשוב בנין, ומייתי קרא ד'ויבן **את הצלע**', דבגמרא שם פריך (שבת נה.) וכי דרך בנין בכך, ומשני, אין, כדדרש ר' שמעון בן מנסיא, מאי דכתיב 'ויבן ה' אלוקים את הצלע' (בראשית ב), מלמד שקלעה הקב"ה לחוה והביאה אצל אדם, שכן בכרכי הים קורין לקלעיתא בניתא.

סטכת:

בפרק כל הקרבנות (מנחות דף פו.) **מפרש** על הפסוק 'ששה חדשים בשמן המור' (אסתר ב) **דשמן המור הוא סטכת,** דאיתא שם 'מאי שמן המור, רב הונא בר חייא אמר סטכתא', **ובפ' קמא דמגילה** (דף יג.) נמי קאמר **מאי שמן המור, רב הונא אמר רבי חייא סטכת**[רז].

ההדיוט תופר כדרכו:

אומרים התוס' **נראה,** דמה שהתירו כאן ע"י שינוי, זהו **דוקא** כשתופר[רח] **לצורך המועד,** היינו שצריך את הבגד כדי ללובשו במועד, דגנאי גדול הוא לצאת בבגד קרוע לשוק **אבל בחנם,** היינו, כשאינו לצורך המועד **למה יתירו אפילו ע"י שינוי, מיהו לא איירי הכא בדבר האבד,** כלומר שאין לפרש דמה דהתירו במשנה לתפור ע"י שינוי. לא בגלל שהוא צורך המועד, אלא דאיירי בדבר האבד, ולכך התירו ע"י שינוי, אי אפשר לומר כן, **דהיכא דאיכא דבר האבד,** קימ"ל כר' יוסי, **דאין מצריך שינוי בדבר האבד,** דלקמן בריש פרק שני (דף י"א: וי"ב.) פליגי במתניתין ר' יהודה ור' יוסי, במי שהתחיל במלאכת בית הבד והגת לפני המועד, ואם לא ימשיך במלאכה במועד, יתקלקלו השמן והיין, ר' יהודה מתיר להמשיך ע"י שינוי, ור' יוסי סובר 'זולף וגומר וגף כדרכו', וקאמר שם בגמרא דף יב. דמאן דתנא דבעינן שינוי במועד, אף בדבר האבד, לא סבירא ליה כר' יוסי, ופסקינן שם בגמרא ד'הלכה כר' יוסי'[רט] דבדבר האבד לא בעינן שינוי, הרי כדברינו לעיל, דמה דהתירו במשנתינו לתפור ע"י שינוי, לאו משום דהוי דבר האבד, דבהך אף בלא שינוי שרי. **והיכא דבגדיו או מנעליו מקורעין ואם יניח אותן** ולא יתקנם, אלא ילך בהם ללא תיקון **עד לאחר המועד, יתקלקלו, ראיתי לרבותי שאין מקילין כלל להתיר** לתקן ללא שינוי, **אפילו על ידי נכרי כדאמרינן לקמן** (דף יג.) **'כל שאינו עושה, אינו אומר לנכרי ועושה**, ולכאורה אינו מובן טעם רבותיו דהתוס', שהרי דבר האבד מותר אף בלא שינוי כמו שכתבו לעיל, **ושמא** רבותי שאסרו, **לא היו חושבים אותו דבר האבד**[רי], **או שמא אין כל דבר האבד מותר בלא שינוי**[ריא], ויש להביא ראיה לכך דאסור לתקן מנעלים במועד, **דבפ' מקום שנהגו** (פסחים דף נה:) **משמע דדוקא עולי רגלים** היו **מתקנין מנעלים במועד**, דקתני התם דאף שארבעה עשר בניסן, אסור הוא במלאכה, אפ"ה יש מלאכות שהתירו חכמים, וקתני התם דר' יוסי ב"ר יהודה מתיר אף 'רצענין', וקתני בברייתא לטעם הדבר, 'שכן עולי רגלים מתקנין מנעליהן בחולו של מועד'. ולכן הקילו בי"ד בניסן אף לכולי עלמא, עכ"פ מוכח בהדיא, שבחוה"מ רק לעולי רגלים התירו, אבל לעלמא אסור[ריב].

במסרגין כ"ע לא פליגי דשתי וערב:

שואלים התוס' ותימה, **היאך** מותר **לעשות מלאכה כי האי** של סירוג שתי וערב שהיא מלאכה גמורה, והאיך מותר לעשותה **בלא שינוי**, שהרי אף מלאכה שהיא לצורך המועד, לא הותרה אלא מעשה הדיוט או ע"י שינוי, כדאמרינן לעיל בתפירה ולקמן בדוכתי טובא, ונשארו התוס' בתימה[ריג].

ממתוחי נמי לא:

בלאו הכי, כלומר גם ללא קושיא זו שמקשה הגמר' על מ"ד 'שאם היה רפוי, ממתחו' **נמי נראה דמצי לאקשויי** על מ"ד דמפרש לממתחין דקאמר ר' יוסי, דהיינו שאם היה רפוי ממתחו, אבל למתוח שתי בלא ערב אסור לר' יוסי, דא"כ **היכי קאמר ר' יוסי** בברייתא 'ממתחין אבל לא מסרגין' שפירושו למ"ד זה הוא **שאם היה רפוי ממתחו**, **אבל לא מסרגין**, היינו דאין עושין לה **שתי וערב** [כמו שאמרנו לעיל 'במסרגין כ"ע לא פליגי דשתי וערב'] ויקשה, **דהא אפילו בשתי בלא ערב נמי אסור** למ"ד זה אליבא דר' יוסי, ולמה נקט ר' יוסי בדבריו דרק עשיית שתי וערב היא דאסורה, והו"ל לומר חידוש יותר, דאף שתי בלא ערב נמי אסור[ריד].

ציונים והערות

[רה] **לשון** רש"י שם בשבת.

[רו] ר"ל דלכאורה מהירושלמי משמע כהפי' דמעברת סרק על פניה מדמחייב ליה משום צובעת, והתוספות הרי דחו פירוש זה, על כן כתבו התוספות דלעולם אפשר לפרש כהריב"א, והא דמחייב לה בירושלמי משום צובעת, היינו משום שהוא מאדים הבשר ע"י החוטין של בצק ששמה על פניה, ודע שכל מה שמביאים התוספות שפוקסת חייבת הוא דברי ר' אליעזר שם במשנה אבל חכמים אינם אוסרים אלא משום שבות.

[רז] **לפנינו** הגירסא שם במגילה 'ר' חייא בר אבא אמר סטכת רב הונא אמר שמן זית שלא הביא שליש, וכתב הרש"ש (והובא בהגהות וציונים שעל הגליון) דנראה מדברי התוספות דבגירסתם בגמרא דהכא לא גרסו 'מאי שמן המור רב הונא בר חייא אמר סטכת' אלא דהוא מילתא בפני עצמו, עיי"ש.

[רח] **שיטה** לתלמיד הר"י מפריש.

[רט] **ולא** מסתבר דסתם מתניתין דהכא, וגם האמוראים המפרשים את השינוי, 'תנן דלא כהילכתא דלר' יוסי לא בעי שינוי, ובשיטה לתלמיד ר"י מפריש הוכיח עוד דמדפליג ר' יוסי בסיפא דמתניתין גבי סירוג המיטות ולא פליג ברישא, אלמא רישא כוותיה אתיא.

[רי] **הרא"ש** בסי' י"ז כתב וז"ל 'דכה"ג לא מיקרי דבר האבד, אלא כי הני דפרק מי שהפך (דף יח.) זיתיו ויינו ושאר דברים דתניא בגמרא שיתקלקל עיקר הענין, אבל בשביל מיעוט תוספת קלקול לא מיקרי דבר האבד' עכ"ל, והט"ז בסי' תקמ"א סק"א, הביאו והוסיף וז"ל 'משמע מזה דאם היו קרועים ומקולקלים הרבה, דמותר לתקנם דהוי דבר האבוד וזהו הפסד גדול וכו' עכ"ל עיי"ש, והביאו המשנ"ב בס"ק י', אבל עיי"ש בשער הציון אות ט"ז דהאליה רבה מחמיר בזה יעוי"ש, ועיין עוד בהמשך.

[ריא] **הרא"ש** ותלמיד ר"י מפריש, הביאו על זה את הגמרא לקמן יב. 'הלכות מועד עקרות הן ואין למידות זה מזו'.

[ריב] **ועיין** שם בפסחים בתוד"ה עולי רגלים שכתבו וז"ל 'מהכא משמע בהדיא דאסור לתקן מנעלים בחוה"מ, דלא התירו אלא לעולי רגלים דווקא, ואין לומר דדבר האבד הוא, שמא יקרעו יותר דהא יכול לקנות חדשים, עכ"ל, וכתב שם המהר"ם מלובלין וז"ל 'מקשין העולם והא כל דבר האבד יכול לקנות אחר במקום זה, אלא נראה דה"פ דגבי מנעלים ליכא דבר האבד דיכול להניחם עתה מלהשתמש בקרועים עד אחר המועד, ואחר המועד יתקנם, ובתוך כך יכול לקנות חדשים ללכת בהם עד אחר המועד משא"כ בשאר דבר האבד דאם יניחם כך יפסיד ודו"ק וק"ל, עכ"ל. ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש כאן כתב וז"ל 'דלא חשבינן ליה דבר האבד, דהפסד מועט הוא, אי נטר ליה עד אחר הרגל, ועוד שהוא יכול לקנות אחרים, וכי קרינן דבר האבד היינו בהפסד מרובה כגון קצירה ובצירה ודומיהן מילי דליכא בהו תקנתא אחריתי אם לא שיעשה מלאכה, ואי לא עביד לה איכא הפסד מרובה, עכ"ל, והמאירי לקמן בדף יג. כתב וז"ל 'אסרו בתוספות לתקן מנעל במועד, שלא הותרו אלא לעולי רגלים, ושמא תאמר והרי הוא אבד שיקרע יותר, או שיקרעו בתי שוקים שבתוכן, הרי יכול לקנות אחרות, ומכל מקום לא יראה כן, שלא הכל מצויין לקנות, אלא שלדעתי בזמן התלמוד לא היו בני אדם נוהגין בבתי שוקין, ולא היתה שם מלאכת האבד מצד בתי שוקים, וקריעת המנעלים דבר מועט הוא, ואין לחוש בו אבל עכשיו שהכל רגילים בבתי שוקים ראוי להתיר מצדן כל תקון שבמנעל, עכ"ל והאחרונים דנו עוד אם מותר לתקן מנעלים ע"י הדיוט, או אומן בשינוי עיין במ"ב במי' תקמ"א ובביאור הלכה שם, ובקרן אורה כאן, ובספר חדושים ובאורים שהאריך בזה, ועיין עוד ביאור רחב בספר 'חול המועד כהלכתו' עמוד ש' מדפי הספר, והביא שם מהפמ"ג בסי' תק"מ א"א סק"ז דבהפסד מועט אף בדבר האבד בעי שינוי, והאריך עוד בסברות בכל הענין הזה.

[ריג] **והרא"ש** בפסקיו סי' י"ח ובתוספותיו כתב 'דחשיב ליה דבר האבד' וצריך להבין כונתו ובספר 'חברותא' ביאר שאם לא יסרגנו עתה יהיה מתקלקל לגמרי, ובפר מצבת משה בהגהות ארץ צבי אות נ"ט כתב ביאור אחר בדברי הרא"ש יעוי"ש מה שפלפל בארוכות, ובקרן אורה כאן העיר דלדברי הרא"ש יצא, דר' יוסי ור' יהודה החליפו שיטתם דהא לקמן בפ"ב ר' יוסי הוא המיקל בדבר האבד דלא בעי שינוי ור' יהודה מחמיר, והכא ר' יוסי הוא המחמיר שאוסר סירוג ות"ק הוא המיקל, וכתב דצ"ל דר' יוסי לא חשיב לה דבר האבד. אבל שאר ראשונים, תלמיד הר"י מפריש והמאירי, וכן הביא הב"י דרך א' מר' ירוחם, דההיתר הוא משום דאין זו אומנות, אלא מלאכת הדיוט ולכן מותר אף בלא שינוי, אבל התוספות שנשארו בתימה הדגישו 'מלאכה כי האי' כנראה סברו שהיא מלאכת אומן ואינה דבר האבד, והשפ"א כתב על דברי התוספות 'איני יודע מנ"ל לתוס' דאין צריך שינוי דאפשר מאי דתני במשנה הקודמת לענין תפירה דבעי שינוי ה"ה בסירוג המיטה וע"ש, וכן משמע ברמב"ן דסירוג המטה מותר רק בשינוי או במעשה הדיוט.

[ריד] **והקרן** אורה כתב לתרץ קושיא זו וז"ל 'דודאי בכלל 'מסרגין' תרוייהו הוי גם שתי וערב, וגם

כיון דאפשר למלויי במאני. משמע דאין מותר אלא לצורך המועד: ה"ג

רבי יהודה אומר אין מכבשין את הריחים בתחילה. ובחדשה קאמר, דהא בגמרא מתיר ישנה, ואין נראה לומר דבגמ' דמתיר ישנה משום ר' אליעזר קאמר והא משמיה דידיה כי למה נדחוק לעשות מחלוקת חנם, ועוד דלכתחילה משמע חדשה, ואם תאמר כבוש מאן דכר שמיה, י"ל תנא קמא אמר מעמידין ובחדשה קאמר ומשמע אפילו כבוש ור' יהודה אוסר בכבוש, ואית דגריס ר' יהודה אומר מכבשין את הריחים ולא גרס לכתחילה והיא היא, אבל עתה קשיא יותר כבוש מאן דכר שמיה תנא קמא נמי שרי, יש לומר דת"ק שרי העמדה בעלמא שאין זה בנין גמור וה"ה דאסר כבוש בין בחדשה בין בישנה ור' יהודה שרי כבוש בישנה, וגירסא ראשונה נראה לרבי, ומעמידין נראה דוקא העמדה דתנור אין זה בנין בתחילה אלא הוא עשוי כבר אבל אינו מחובר בקרקע וצריך לחברו ולטפלו בארץ כדמפרש בפרק כל הכלים (שבת דף קכה.), אי נמי כי ההוא דפ' המביא כדי יין (ביצה לד.) גבי תנור דבי"ט אין סכין אותו ואין טשין אותו במטלית וכו' הכא במועד שרי, ולקמן בשמעתין נמי קאמר ושוין שאין גודלים תנור בתחילה, ובירושלמי תני ר' חלפתא ובלבד שלא

כיון דאפשר למלויי במאני: כלומר שאפילו אם לא ימתח את החבלים. יש לו אפשרות להשתמש במטה, ע"י שיניח מתחתיו בגדים ועליהם יניח הכרים והכסתות לישן עליהם. ומכך משמע דאיירי באין לו מטה אחרת. אלא צריך למטה זו לישן עליה, וע"ז מוצאת לו הגמרא עצה, האיך שיוכל לישן בלא תיקון מתיחת החבלים, וא"כ **משמע דאין מותר אלא לצורך המועד**, דבהכי איירינן כשצריך למטה זו לישן עליה במועד[רטו].

ה"ג ר' יהודה אומר אין מכבשין את הריחים בתחילה: התוספות באים לבאר מחלוקת ר' יהודה ורבנן. **ובחדשה קאמר** אבל לכבש הישנה מותר, וראיה לכך **דהא בגמרא** מייתי ברייתא דתני בה 'ר' יהודה אומר משמו (של ר' אליעזר) מעמידין את החדשה ומכבשין את הישנה', א"כ חזינן בהדיא דר' יהודה **מתיר** בישנה, **ואין נראה** לדחות הראיה ולומר, דהא **דבגמרא דמתיר** ר' יהודה **ישנה**, **משום** ר' **אליעזר** הוא **דקאמר** לה, כדקתני 'ר' יהודה אומר משמו', **והא** דקתני במתניתין דאסר, זו **משמיה דידיה**, ור' יהודה גופיה אסיר אף בישנה, אין לומר כך, וזאת כי **למה נדחוק לעשות מחלוקת** בין רבי יהודה ורבי אליעזר **בחנם**, אלא מסתמא דר' יהודה גופיה סביר נמי למה שאמר משמיה דר' אליעזר, **ועוד** ראיה דמתיר ר' יהודה בישנה, משום **ד'לכתחילה'** - כלומר דמה דקתני במשנה דאין מכבשין הריחים 'בתחילה', **משמע** 'חדשה' דזהו פי' 'בתחילה', אבל בישנה אה"נ דמתיר, ושואלים התוס' **ואם תאמר**, דבמשנה משמע דר' יהודה אתי לאפלוגי על דברי ת"ק, דקתני ר' יהודה אומר וכו', היינו דר"י מתייחס על דברי ת"ק, וא"כ **כבוש מאן דכר שמיה**, כלומר, מה היה לו לר"י להזכיר בדבריו דין 'כבוש', והרי ת"ק לא דיבר כלל על דין זה, אלא אומר מעמידין תנור וכו', ומיישבים וי"ל, **דתנא קמא אמר** מעמידין ריחים, **ובחדשה קאמר**, **ומשמע** שמעמידין את הריחים לגמרי, שתהיה ראיה וטובה למלאכה, וזה כולל הכל **אפילו כבוש**, וע"ז אתי ר' יהודה ופליג עלייהו **ואוסר בכבוש** בתחילה דהיינו בחדשה, ולפי"ז יוצא שר' יהודה בא להחמיר, שת"ק מתיר כבוש אפילו בחדשה, ור"י אוסר כיבוש בחדשה **ואית דגרים ר' יהודה אומר מכבשין את הריחים, ולא גרס לכתחילה** (או בתחילה) ואף לגירסא זו נצטרך לומר דמה דמתיר היינו אך בישנה, כמו שסובר ר' יהודה בברייתא, שכיבוש מותר רק בישנה, ואומרים התוס' **והיא היא**, כלומר דאין נפק"מ בין הגירסאות ולתרוויהו מתיר ר' יהודה בישנה ואוסר בחדשה, **אבל עתה** לפי הגירסא השניה יהא **קשיא יותר** הא, **כבוש מאן דכר שמיה**, במה אתי ר' יהודה לאפלוגי את"ק ולומר 'מכבשין את הריחים' והרי **ת"ק נמי שרי** זאת, דהרי אמר 'מעמידין ריחים במועד' וזה כולל גם כיבוש, ומיישבים **ויש לומר, דת"ק** לא התיר עשיית ותיקון הריחים כלל, אלא **דת"ק שרי העמדה בעלמא, שאין זה בנין גמור** ולכן נקט בלשונו 'מעמידין' דהיינו דרק העמדה אבן על האבן שרי, אבל בנין גמור ותיקונו לא, **וה"ה דאסר כבוש בין בחדשה בין בישנה**, ור' יהודה להקל בא **ושרי כבוש בישנה**, ונמצא איפה שאין הבדל בין שתי הגירסאות בשיטת ר' יהודה, דלתרוויהו אסיר ר' יהודה כיבוש בחדשה, ומתיר בישנה, אבל גבי ת"ק יש הבדל בין שתי הגירסאות, דלגירסא הראשונה ת"ק מיקל, וכשאמר 'מעמידין' כוונתו לכל מיני תיקון הריחים, וכולל גם כיבוש, ולגירסא השניה לא התיר ת"ק אלא העמדה, אבל כיבוש אסור, ואומרים התוס' **וגירסא ראשונה נראה לרבי**, דת"ק מתיר הכל ואף כיבוש[רטז]. ומה דנקטה המשנה בלשון **מעמידין**, **נראה** דאתא לאשמועינן **דדוקא העמדה** שרי, וזאת משום דהעמדה דתנור **אין זה בנין בתחילה**, פי' דאת התנור צריכים קודם לבנות, שעושים אותו מטיט ומחרס ובונים צורת תנור, ואח"כ מעמידים אותו על מקומו ומחברים אותו לקרקע וכו', וסוברים התוספות דלכך נקט במתניתין לשון 'מעמידין תנור', כי יצירתו ובנייתו לכתחילה אסורה, כי זה טירחא ומלאכת אומן לבנותו, ולא התירו אלא כשהוא כבר בנוי, ונצרך רק להעמידו, וז"ש התוספות **אלא הוא עשוי כבר, אבל אינו מחובר לקרקע, וצריך לחברו ולטפלו בארץ כדמפרש בפרק כל הכלים** (שבת דף קכה.) דאיתא שם גבי הא דכתיב 'תנור וכירים יותץ טמאים הם' (ויקרא יא) סד"א כיון דחבריה בארעא כגופא דארעא דמי קמ"ל, ופרש"י שם, תנורים שלהם עשוין כקדירות גדולות, ואין להם שולים ומ[illegible] לארץ, ומדביק טיט סביבותיו לעשותו עד שיחזיק חומו, ומלאכה זו קרויה טפילה, והיא מגעת לארץ ומתוך כך הבל שלו קיים, והחיבור הזה לארץ נקרא 'מעמידין' **אי נמי** אפשר לפרש ד'מעמידין' היינו **כי ההוא דפ' המביא כדי יין** (ביצה לד.) **גבי תנור**, דקתני התם **דביו"ט אין סכין אותו** שמן להחליקו ולצחצחו, **ואין טשין אותו במטלית** וכו', איתא שם עוד, 'ואין מפיגין אותן בצונן כדי לחסמן', ופרש"י 'לאחר הסקן, אין מפיגין הסקן בצונן לחסמן שמתקשים ע"י הצונן, וכולהו משום דמתקן מנא', עכ"ל, כלומר דלאחר שבנה התנור, עדיין עליו לעשות פעולות, כדי לתקנו ולהכשירו היטב. וע"ז קאמר במתניתין 'מעמידין תנור במועד' דאף הפעולות הנ"ל דביו"ט אסורים הם, **הכא** בחול המועד שרי, אבל לבנות התנור אסור אף בחוה"מ. **ולקמן בשמעתין** (דף יא.) **נמי קאמר ושוין**[ריז] כלומר שכל התנאים מודים **שאין גודלין תנור לכתחילה**. פי' עשיית התנור מחדש נקרא 'גידול'[ריח] א"כ מפורש בגמרא דעשיית התנור לכתחילה אסורה, **ובירושלמי** (בפרקין ה"ט) **תני ר' חלפתא, ובלבד שלא יגלחנו**

ציונים והערות

שתי בלא ערב, והש"ס לעיל לא הקשה כן ממתניתין ד'ר' מאיר אומר המטה משיסרוג בה ג' בתים', אלא אמ"ד דמסרגין הוא דוקא שתי בלא ערב, ע"ז הקשה ממתניתין דכלים דבכלל סירוג הוי נמי שתי וערב, אבל ר' יוסי דקאמר 'אבל לא מסרגין' גם שתי בלא ערב בכלל סירוג, עכ"ל. וכן כתב השפת אמת אבל סיים 'אך ק"ק ד'אבל אין מסרגין' מיותר' עכ"ל, ויעוי"ש עוד דרכים ליישב קושית התוספות. **רטו. וכתב** השפת אמת דהתוספות רצו לאשמועינן דאף לדידן שאפילו סירוג מותר, אבל אם זה לא לצורך המועד, אפילו למתוח הרפוי אסור, וכן כתב האליה רבה ופסק כן במשנ"ב בסי' תקמ"א סק"ד. **רטז. התוספות** מאריכין לבאר דעשיית תנור מתחילה אסורה, ולא התירו אלא העמדה, וזה לאפוקי ממה שמשמע מרש"י שעל הרי"ף ש'בונים מושיבים ומתקנין תנור שלהם לכתחילה', ואילו לגבי ריחיים לא האריכו התוספות אם מותר לבנותן מתחילה, ועיין בתוספות הרא"ש שכתב וז"ל 'ויותר נראה לפרש 'מעמידין' כפשטיה אתרוויהו (גם על תנור, וגם על ריחיים) דוקא העמדה אבל לא לבנותם לכתחילה' עכ"ל אולי התוספות לא דברו בזה כ"כ, דבתנור יש בניה ועשייה מטיט וחרס וחיבור החלקים וכו' אבל ריחיים אינם אלא שתי אבנים גדולות. ואמנם יש בזה תיקון והכשרתם למלאכה, אבל לא בנייה ממש כבתנור, ואולי זה פחות טירחא ופחות מלאכת אומנות מיצירת ועשיית תנור וצ"ע ובהגהות וציונים שעל הגליון כתב [illegible] עיי"ש, אבל אולי אפשר לפרש דקאי אדלעיל דלגירסא שניה שהבאנו לעיל הא דנקטה המשנה מעמידין הוא גם לגבי ריחיים למעט בנין וכיבוש. אבל לגירסא ראשונה שהיא נראית לרבי דת"ק התיר בריחיים כל הדרוש לריחיים וגם כיבוש, א"כ למה נקטה המשנה 'מעמידין' וע"ז כתבו דמשום תנור נקטה למעט עשיית התנור דאסורה. ולקמן בע"ב איתא דרב יהודה שרי וכו' ולאוקמי ריחיא ולמיבני ריחיא, משמע קצת שהבנין הוא אחר העמדה, ואולי הוא כולל מנקר רחיא ועשיית בת עינא ועוד דברים, והנה הרש"ש העיר שם שברי"ף וברא"ש לא גרסו 'ולמיבני רחיא', וכתב דגם מדברי התוספות כאן משמע כן שדייקו 'מעמידין' דת"ק שרי רק העמדה בעלמא שאין זה בנין גמור וזאת שיטת הגירסא השניה שת"ק לא התיר כיבוש. אבל לגירסא ראשונה שנראה לרבי, אף בנין הריחים מותר לת"ק דהוי מכשירי אוכל נפש ואתי שפיר הגירסא בע"ב 'ולמיבני ריחיא', ורק בתנור הוא דוקא העמדה ולא בנין בתחילה, ועיין כדמוכח לקמן בדף יא. בימות הגשמים דוקא כי לא יתייבש במועד, ולא הוי לצורך המועד, ועיי"ש ברבינו חננאל דגרס ולמבני רחיא, ויתכן שזה מקורו של הרמב"ם שפסק דהכל מותר גם מנקר ריחיא וגם בת עינא שהיתה לו גירסת ר"ח לאוקמי רחיא ולמבני רחיא, ועיין עוד במאירי לקמן בע"ב שמביא בשם גדולי הרבנים שמתירים אף לפסול הריחים מן ההר וזה נכלל במיבני רחיא יעוי"ש, ועיין עוד לקמן בהערה קע"ו ועיין עוד בחזון איש סי' קל"ה ובמאירי ובהערות המגיה שם. **ריז. הנה** שם בגמרא לקמן יא. איתא 'רב יהודה שרא לאמי תנוראה למיגדל תנורי' דהיינו לעשות התנור מחדש ופריך 'איני והא תני רבה בר שמואל ושוין שאין גודלין תנור לכתחילה', ורש"י שעל הרי"ף כתב 'ושוין לא ידענא היכא' אבל שאר ראשונים פירשו דקאי אתנאי דמתניתין דמעמידין תנור, כן פי' בשיטה לתלמיד ר"י מפריש ובני' או אתנאי דברייתא דר' אליעזר וחכמים דפלוגי אי יגמור מלאכתו כן פי' הריטב"א, ומשני לא קשיא כאן בימות החמה שמתייבש מהר ויוכל לאפות ולהשתמש בו עוד במועד ומותר, כאן בימות הגשמים שלא יתייבש התנור עד אחר המועד ונמצא טורח שלא לצורך הרגל אסור, וא"כ צריך להבין מה ראיית התוספות משם, הרי מפורש דאם יתייבש במועד מותר גם לעשות לכתחילה, אך כנראה ראית התוספות הוא לפירוש המשנה דעלה קאי הברייתא 'ושוין שאין גודלין תנור לכתחילה', ואוקימנא לה בימות הגשמים, וא"כ 'מעמידין' דנקטה מתניתין הוא דוקא העמדה ולא עשייה מלכתחילה, וגם אם נפרש כהריטב"א דקאי אברייתא, מ"מ נקטה הברייתא באותו לשון כהמשנה 'מעמידין' ובודאי מתפרש באותו אפן. **ריח. פי'** שם בשיטה לתלמיד ר"י מפריש וז"ל 'כך הוא דרך עשייתן [של התנורים] שגודלין [פי' קולעים] קנים והוצין כמטה לשיעור אורך ורוחב התנור

בתחילה, ופי' דאמתניתין דידן דתנן 'מעמידין תנור במועד' ע"ז קאמר בירושלמי 'ובלבד שלא יגלחנו בתחילה' ופירש בתוספ' **דלא ידע**[ריט] בעל התוספות לפרש **מאי גילוח, ול"נ דגרסינן שלא יגדלנו**, והיינו כמו שביארו התוספות שלא יבנהו לתנור מתחילה.

לסיכום: התוספות מבארים דר' יהודה במתניתין, הוא כר' יהודה דברייתא, ואוסר כיבוש בחדשה, ומתיר בישנה, ובת"ק דמתניתין ישנם שתי דרכים, או שמחמיר ואוסר אף בישנה, או שמיקל ומתיר גם בחדשה, וזה נראה להתוספות, עוד מבארים התוספות שרק העמדת התנור מותרת, אבל בנייתו מלכתחילה אסורה[רכ].

סוס שרוכב עליו:

פי' בתוספת לצורך המועד, דרק לצורך המועד התירו לרכב. **משמע** מדבריהם **שאסור לרכוב בחנם**, כלומר אם אין זה לצורך המועד[רכא].

למישקל טופרי:

פי' בתוספ', דה"ה לדידן שמותר לתקן ברזלים לרגלי הסוסים כדרך שרגילין לעשות, משום דהקרקע במדינות אלו קשה היא, **ומתקלקלים** רגלי הסוס אם לא יהיו ברזלים ברגליו, ומה שלא מוזכר בגמר' תיקון הברזלים אלא נטילה הצפרנים בלבד, **ומשום שאין ברזלים בימי חכמים**, כלומר משום שלא היו צריכים בימי החכמים שבבבל לשים ברזלים ברגלי הסוסים, **ואין צריך רק למשקל טופריה**, זאת משום **שהיה הקרקע** בבבל מקום שהיו שם חכמי הגמרא **מטוננת** כלומר דהיתה לחה ולא מקום אבנים וסלעים, **כמו ברוסי"א** שהיא ארץ לחה, ולכן **היה אסור** להם לתקן ברזלים במועד, כי לא היה בזה צורך.

איצטבא ואקרופיטא:

שניהם עניני ספסל הם, וקצת הם חלוקים, כלומר אע"פ ששניהם נקראים ספסל, אבל יש קצת הבדל ביניהם, **כדאמרינן בריש פרק עשרה יוחסין** (קדושין דף ע.) דאמר רב נחמן לרב יהודה שבא אליו, **ליתיב מר אקרופיטא**, כלומר ישב אדוני על הספסל, ורב יהודה הוכיחו לרב נחמן על שמדבר בעמקי שפה, ולא בלשון רגילה **וא"ל מי סני לומר ספסל כדאמרי רבנן, או איצטבא כדאמרי אינשי**[רכב].

יגלחנו בתחילה ופירש בתוספ' דלא ידע מאי גילוח, ול"נ דגרסינן שלא יגדלנו:

סוס שרוכב עליו. פי' בתוספת לצורך המועד, משמע שאסור לרכוב בחנם:

[י:] **למישקל טופרי.** פירש בתוספתא דה"ה לדידן שמותר לתקן ברזלים דקרקע קשה ומתקלקל, ומשום שאין ברזלים בימי חכמים שאין צריך רק למשקל טופריה שהיה הקרקע מטוננת כמו ברוסי"א היה אסור:

איצטבא ואקרופיטא. עניני ספסל וקצת הם חלוקים כדאמרינן בריש פרק עשרה יוחסין (קדושין דף ע.) ליתיב מר אקרופיטא אמר ליה מי סני ספסל כדאמרי רבנן או איצטבא כדאמרי אינשי:

ואין מונעין רפואה מבהמה. דברפואה דבהמה שיש בה מלאכה איירי אבל רפואה שאין בה איסור מלאכה רק גזירה משום שחיקת סממנין אפילו בשבת איכא מאן דשרי והלכה כמאן דשרי כדאי' בפ' במה בהמה (שבת דף נג:) דרש רבא הלכה כרבי יאשיה דלית ליה גזירה משום שחיקת סממנין ברפואה דבהמה, פי' דלסרוקי סוסיא שפירש בקונטרס אושטלי"ר בלעז אין נראה לי דהא קי"ל דבין קירוד ובין קירצוף שרי כדאי' סוף פרק שני דביצה (דף כג.) לר' שמעון דאמר דבר שאין מתכוין מותר וקיימא לן כוותיה, אלא ענין אחר הוא:

כסכוסי. פי' בקונטרס אנפשיי"ר בלע"ז ויש

ואין מונעין רפואה מבהמה:

אומרים התוס' ונראה[רכג] **דברפואה דבהמה** אפילו רפואה כזאת **שיש בה מלאכה**, **נמי איירי** בברייתא, שאף זו מותרת בחולו של מועד, **אבל רפואה שאין בה איסור מלאכה**, אלא דגבי שבת אסרו לכל רפואה שהיא, **רק גזירה משום** שמא יבוא לעשות **שחיקת סממנין** לצורך רפואה, ויש בזה משום איסור טוחן, ואיסור זה דגזרו הוא רק ברפואה לאדם, אבל ברפואה לבהמה **אפילו בשבת איכא מאן דשרי**, דבמסכת שבת דף נג: איתא, דשחיקת סממנין גופה, (אי גזרינן ברפואה לבהמה) תנאי היא, דתניא בהמה שאכלה כרשינין (וע"י אכילה מרובה אחזה חולי) לא ירצינה בחצר בשביל שתתרפה, (גזירה בכל רפואה אטו שחיקת סממנין - רש"י) ור' יאשיה מתיר, **והלכה כמאן דשרי, כדאיתא בפ' במה בהמה** (שבת דף נג:) **דרש רבא, הלכה כר' יאשיה, דלית ליה גזירה משום שחיקת סממנין ברפואה דבהמה**[רכד], **ופי' דלסרוקי סוסיא** דאיתא בגמרא דמותר, **שפי' בקונטרס**, שהוא **אושטלו"ר בלע"ז**[רכה] **אין נראה לי, דהא** קי"ל דבין קירוד ובין קירצוף שרי, **כדאיתא בסוף פרק שני דביצה** (דף כג.) דאיתא במשנה 'ומקרדין את הבהמה ביו"ט - פרש"י שם - אישטריליי"ר במגררת של ברזל ששינייה דקות, ואע"ג דעביד חבורה. ר' יהודה אומר אין מקרדין את הבהמה ביו"ט, מפני שעושה חבורה, אבל מקרצפין - פרש"י - במגררת של עץ ששיניה גסות ואין עושה חבורה. ומפרש שם בגמרא ת"ר איזהו קרוד ואיזהו קירצוף, קרוד, שניים קטנות יש לה ועושה חבורה, קרצוף, שניים גדולות לה ואין עושה חבורה, ות"ק דשם הוא ר' אלעזר בן עזריה כמפורש שם במשנה, ומבארת הגמרא שם טעם המחלוקת, דר' יהודה סבר דבר שאין מתכוין אסור, מיהו קרוד, קטנים ועושין חבורה, קרצוף גדולים ואין עושין חבורה, ור' אלעזר בו עזריה סבר לה כר' שמעון, דאמר דבר שאין מתכוין מותר, ובין קרוד ובין קרצוף שרי, וז"ש התוספות, **דלר' שמעון דאמר דבר שאין מתכוין מותר**, וקיי"ל כותיה[רכו] בגמרא שם, וא"כ אם ביו"ט מותר, אין צריך לומר שבחול המועד מותר, אלא צ"ל שסרוקי סוסיא אינו קרצוף[רכז] **אלא ענין אחר הוא**[רכח].

כסכוסי:

פי' בקונטרס (כרש"י שעל הרי"ף) **אנפשיי"ר בלע"ז**[רכט], **ויש מפרשים ליקיי"ר**[רל] **ולשון**

ציונים והערות

ולמדת גובהו, וטחין עליה בטיט, ולכשנתייבש הטיט קצת, מדליקין אש בתוכו ונשרפין ההוצין והקנים ונשאר טיח הטיט עומד מעצמו, עכ"ל.

ריט. בשיטה לתלמיד הר"י מפריש כתב וז"ל 'שלא יגלחנו בתחלה, ופי' מורי הר"ר יחיאל ז"ל, שאם היה קבוע במקום אחד, אסור לנתצו ולהסירו משם, כדי לקבעו במקום אחר, ועל שם נתיצת המוט (אולי צ"ל הטיט) ממקום חבורו קרי ליה גלוח, עכ"ל.

רכ. וסברות הדעות אי מותר אסור, כתוב בראשונים ברמב"ן ובריטב"א ועוד, מטעם שהרי צורך אוכל נפש מותר, ואפילו בלא שינוי, ותנור וריחיים הם מכשירי אוכל נפש, וע"ז השאלה אם צריך שינוי, ואלו דברים הם מלאכת הדיוט או מלאכת אומן, ויש גם סברא שתנור עדיף מריחיים, שתנור הוא מכשירי אוכל נפש, ואילו ריחיים הם רק מכשירין דמכשירין עיין בריטב"א.

רכא. כתב הבית יוסף בסי' תקל"ו שמדברי הרא"ש לא משמע כן, אלא שאם לא לצורך המועד אסור לתקן צרכי רכיבה, אבל לרכוב אע"פ שאינו לצורך המועד שרי, כיון שאינו עושה שום מלאכה, וכן נקטינן להלכה וכמנהג העולם, והמפרשים מתקשים להבין סברת התוספות למה אסור לרכוב בחנם, שהרי אפי' בשבת ויו"ט אינה מלאכה, אלא איסור דרבנן שמא יחתוך זמורה, ובספר 'הערות' רצה לומר דס"ל להתוספות שיש איסור שביתת בהמתו מדרבנן ברכיבה, כדמשמע בירושלמי, וכתב עוד בבית יוסף סי' תקל"ו דמ"ש התוספות 'לרכוב בחנם' היינו שאינו לצורך המועד כלל, ואפילו לטייל אבל לטייל מישרא שרי, וכו' עיי"ש, ועיין עוד במצבת משה ובהגהות שם.

רכב. הנה לכאורה מגמרא קדושין שהביאו מוכח שהם ממש אותו דבר, שהקפיד רב יהודה למה רב נחמן מדבר בלשון לא רגילה ולא מכנה את אותו דבר עצמו בשם הרגיל בלשון חכמים או לשון בני אדם, ויתכן שמ"ש התוספות כדאמרינן בריש פרק וכו' חוזר על תחילת דבריהם שאמרו ששניהם עניני ספסל וכן כתב המהרש"א וזה מוכח מגמרא דקדושין הנ"ל ולאפוקי ממ"ש רש"י דאקורפיטא הוא לא ספסל אלא מה ששמים התבואה לתוכו לפני הסוסים, ועיין בפי' ר"ש בן היתום שלא גרס בגמרא אלא למיבני אקרפיטא, ולא גרס ולמיבני אצטבא, והוא מוכיח מגמרא קדושין הנ"ל שהם חד, ואינם תרי מילי, אלא פי' הוא שהיה כתוב בספרים, על אקרפיטא איצטבא, והמאירי כתב וז"ל 'ולענין ביאור מיהא אין בידינו מה בין קרפיטא לאיצטיבא ואע"פ שגדולי הרבנים (רש"י שברי"ף ונמוק"י) מפרשים איצטבא כגון של אבנים, וקרפיטא, ספסל של עץ, אינו נראה, וכו' ומביא הגמרא דקדושין הנ"ל, ומסיק אלמא דקרפיטא ואיצטבא חדא הוא, ולא היה תופשו אלא על שהיה מחזר אחר לשונות זרים, ואיפשר שאי זו תכונה יש ביניהם, אלא שרוב בני אדם קורין לכלם איצטבא או ספסל, עכ"ל, ויכול להיות נפק"מ לדינא בין הפירושים השונים, דהנה בטור סי' תק"מ כתב בשם הר"ר פרץ וז"ל 'יש מפרשים איצטבא בניין שעושין מאבנים או מטיט, ולא נהירה דזה הוי בנין גמור אלא נ"ל איצטבא כעין ספסל שלנו נסר שמחברין לו רגלים, וכן ארוות דשרי לאו בנין גמור אלא להושיב האבוס של בהמה למקומו', וסיים הטור וא"א הרא"ש ז"ל כתב בסתם, ונראה שדעתו להתיר אפילו של בנין, עכ"ל. וכן הרבה ראשונים מפרשים דמותר איצטבא בין של עץ ובין של אבן.

רכג. ע"פ הב"ח.

רכד. והטעם כתבו הרי"ף והרא"ש שם בשבת 'דאין אדם בהול כל כך על רפואת בהמתו כולי האי דניחוש לשחיקת סממנין' עכ"ל.

רכה. ברש"י שעל הרי"ף איתא 'מקרצפין', וזה אושטליי"ר בלע"ז כדפרשי בביצה כג. ד"ה ומקרדין עיי"ש.

רכו. הגרע"א ז"ל בגליון הש"ס כתב דלפי גירסת הרא"ש כאן בגמרא 'רב' שרא לסרוקי סוסיא יש ליישב קושית התוספות שהרי רב סובר כר' יהודה דדבר שאין מתכוין אסור, א"כ ביו"ט באמת קירצוף אסור, (כנראה כוונתו לקירוד כדאיתא שם בגילה, או כחכמים שם במשנה שאוסרין גם קירצוף בגזירה יעוי"ש).

רכז. בשיטה לתלמיד הר"י מפריש פירש 'יש הרבה סוסים של שרים שסורקין שער צואריהם וקולעין אותן להנאותם עכ"ל, וכן כתב במאירי וז"ל 'וסורקין אף שער שבצוארו כדי ליפותו, אע"פ שיש כאן תלישת שער בודאי' עכ"ל, וכן כתב הרמב"ם והשו"ע סי' תקל"ו ס"ב 'מותר לסרוק הסוס כדי ליפותו', ועיין עוד בתוספות ביצה כג. ד"ה ושלש שכתבו וז"ל פר"י דהלכה כר' שמעון שמתיר, ודוקא במגררת של עץ דאין עושה חבורה אבל במגרדת שלנו שהן של ברזל, כ"ע מודו דאסור דפסיק רישיה ולא ימות הוא, שתולש שערות, עכ"ל, ועיין עוד כאן בתוספות הרא"ש ובמרדכי ובשפ"א.

רכח. ועיין במהרש"א שמקשר שני חלקי התוספות, ששניהם באותו דרך, שאין הגמרא צריכה להתיר בחוה"מ דבר שמותר בשבת ויו"ט, אלא ע"כ איירי בדבר שבשבת ויו"ט אסור, ובחוה"מ מותר.

רכט. בשיטה לתלמיד הר"י מפריש כתב וז"ל ויש מפרשים לכסכוסי קרמי לכבס הצעיפים של הנשים, שכובסין אותם בסולת מבושל וקורין לו אנפיי"ר בלע"ז, ולא נהירא דהו"ל למימר או לשון לבון או לשון כבוס, ולא שייך כאן לשון כסכוס, עכ"ל, והמאירי כתב 'ומפרשי ההלכות פי' בכסכוס זה כבוס, ואינו נראה' וכו' ועיי"ש מה שהקשה על פי' זה, ובב"מ ס: פי' רש"י ד"ה לכסכוסי אנפריש"ר בלע"ז במי סובין, עכ"ל.

רל. בשיטה לתלמיד הר"י מפריש כתב וז"ל 'כסכוס הוא גיהוץ (וכן הוא ברש"י שלפנינו) לאחר שנתלבנו כלי הפשתן מחליקין אותן באבן זכוכית ע"ג דף חלק או שלחן של עץ וקורין לו ליקיי"ר בלשון

מפרשים ליקיי"ר ולשון כסכוס משמע כן כדאי' פ' תולין (שבת דף קמא. ושם) מכסכסו מבפנים ואין מכסכסו מבחוץ גבי טיט:

קיטורי בירי. גרסינן ברי"ש ולא בידי בדלי"ת והוי מענין בירית טהורה בפ' במה אשה יוצאה (שם דף סג.) (ובפרק חזקת הבתים) (ב"ב דף נד):

מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא דבי דרי שקל מוליא ושדי בנצא אדעתא דארעא. וכן גרס רבינו גרשון, ורב אלפס גרס בהפך מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא דארעא מוליא בנצא אדעתא דבי דרי משמע שיותר קרקע שוה צריך לחרוש מלידוש, ואיפכא מסתברא טפי דלדידן צריך קרקע שוה לידוש יותר מלחרוש, ושמא לפי שהיו דשין במוריגין אין צריך קרקע שוה, ויש מפרשים כדי לעשות דיר של בהמה:

פרקמטיא כל שהוא. פי' רבינו יצחק בתשובתו כי רבינו יעקב לא היה חושב הלואת רבית פרקמטיא, והא דאמר רבינא הוה מסיק זוזי בבני אקרא דשנואתא משמע דחשיב פרקמטיא ולא שרי אלא משום דבר האבד היה אומר רבינו יעקב דסחורת יין היתה כדאמרינן באיזהו נשך (ב"מ עג:) רבינא הוה יהיב זוזי לבני אקרא דשנואתא ושפכי ליה טפי כופייתא אבל הלואה דשולחנות בקביעות וחילוף נראה דחשיב פרקמטיא:

ובדבר האבד מותר. פירוש בדבר שאם לא ימכרנה עתה שמא לא ימכרנה יפה פעם אחרת ויפסיד מן הקרן אבל אם לא יפסיד מן הקרן אלא שלא ירויח כל כך אין זה חשוב דבר האבד, וכל שכן לקנות סחורה שמא תהיה יותר ביוקר אחר המועד, אבל לקנות יין כשר בתוך המועד מותר, והר"ר יוסף פירש דיש לאסור דאף על פי שלא ימצא בזול הרי ימצא ביוקר ואין זה דבר האבד:

[יא.] **כוורא סמוך למסרחיה מעלי.** ובזמן הזה תופסים סכנה למיכל סמוך לסירחון, וגם

כסכוס משמע כן[רלא], כדאיתא בפרק תולין (שבת דף קמא.) מכסכסו מבפנים ואין מכסכסו מבחוץ גבי טיט, - טיט שעל גבי בגדו, מכסכסו מבפנים (פרש"י מכסכסו - משפשפו) היינו שאוחז הבגד בפנים נגד מקום הטיט, ומשפשף זה בזה עד שנופל הטיט[רלב], אבל לא מבחוץ דדמי למלבן[רלג].

קיטורי בירי:

גרסינן 'בירי' ברי"ש ולא 'בידי' בדלי"ת[רלד] והוי מענין בירית טהורה, בפ' במה אשה יוצאה (שבת דף סג.) והוא העשוי לבתי שוקים[רלה] (ובפרק חזקת הבתים ב"ב נד).

מוליא במוליא ונצא בנצא, אדעתא דארעא[רלו] שקל מוליא ושדי בנצא אדעתא דבי דרי:

וכן גרם רבינו גרשם, והוא כפירוש רש"י שלפנינו, שאם נוטל הקרקע ממקום גבוה ומניחו במקום נמוך, הרי מוכח שרוצה שתהיה כל הקרקע שוה, והיינו שרוצה לדוש, ולכך צריך שתהיה הקרקע שוה. **ורב אלפס** גרם בהיפך[רלז] **מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא דבי דרי מוליא בנצא אדעתא דארעא,** משמע לפי גורסת רב אלפס שיותר קרקע שוה צריך בשביל לחרוש מאשר בשביל לידוש, **ואיפכא מסתברא טפי,** דלדידן צריך קרקע שוה בשביל לידוש, יותר מלחרוש, **ושמא** אעפ"י שבזמנינו צריך שתהא הקרקע שוה עבור הדישה, אבל בזמנם **לפי שהיו דשין במוריגין,** שהוא נסר גדול מלא יתידות, שנותנין אותו על התבואה וקושרים בו שוורים ומושכין אותן, ונידושת התבואה (לשון רש"י מנחות כב.) **אין צריך קרקע שוה,** דע"י המוריגין אפשר לדוש גם אם אין הקרקע שוה כ"כ, אבל בזמננו שלא משתמשים במוריגין, צריכים קרקע שוה לדוש עליה, **ויש מפרשים** ד'בי דרי' פירושו **כדי לעשות דיר של בהמה,** ולזה אין צריך קרקע שוה כמו לחרישה[רלח].

פרקמטיא כל שהוא:

פי' רבינו יצחק בתשובתו, דאע"ג דאמרינן הכא דפרקמטיא כל שהוא אסור, מכל מקום הביא, **כי רבינו יעקב** (היינו ר"ת) **לא היה חושב הלואת רבית,** כלומר זה שמלווים מעות לעכו"ם לקבל מהם רבית, זאת לא חשיבא **כפרקמטיא,** ומותר[רלט], **והא דאמר** לקמן בסוגיא, **דרבינא הוה מסיק זוזי בבני אקרא דשנואתא,** [שהיו חייבים לו מעות באותו מקום] ושאל את רב אשי האם מותר לו ללכת לשם במועד, לגבות החוב, והתיר לו רב אשי משום, דכיון דהאידנא הוא דמשכחת להו, כלומר דבחוה"מ תימצאם, ביומי אחרינא לא משכחת להו, ולכך כפרקמטיא האבד דמי ושריא, **משמע** דהלואה ופרעון חשיב כמו **פרקמטיא,** ולא שרי אלא משום דבר האבד, וא"כ יקשה, האיך התיר רבינו יעקב להלוות לנכרים בחוה"מ, וקאמר דלא חשיב פרקמטיא, **והיה אומר רבינו יעקב,** דלא יקשה משם, משום דהתם גבי רבינא ובני אקרא פרקמטיא שלהם יין היה, כלומר דלא הלואה ופרעון רגילים במעות דזה אמנם מותר, דלא חשיב כלל פרקמטיא, אלא דסחורות יין היתה **כדאמרינן באיזהו נשך** (ב"מ עג:) **רבינא הוה יהיב זוזי לבני אקרא דשנואתא** [היה נותן להם מעות לפני הבציר, ע"מ שיתנו לו יין בעת הבציר כשער היוצא] **ושפכי ליה טפי כופייתא,** והיו שופכים לו וממלאים לו יין כמות יותר גדולה, עכ"פ חזינן שלא היתה זו סתם הלואה של מעות ופרעון מעות, אלא סחורה שקנה מהם יין, וזו היא פרקמטיא ממש, שאם לא משום דבר האבד, לא היה רב אשי מתיר לו, **אבל** כל מה שהתיר רבינו יעקב ה"מ בסתם הלואת ממון ופרעון, ואעפ"כ **הלואה דשולחנות בקביעות,** פי' שולחנות הם העוסקים בכספים בקביעות בהלוואות, **וחילוף** העוסקים בהחלפת מטבעות, וזה אומנותם ועסקם בכל השנה, **ונראה** דזה **חשיב כפרקמטיא** ואסורים[רמ].

ובדבר האבד מותר:

פירוש, בדבר שאם לא ימכרנה עתה במועד, **שמא לא ימכרנה יפה** במחיר טוב **פעם אחרת, ויפסיד מן הקרן, אבל אם לא יפסיד מן הקרן, אלא שלא** ירויח כל כך כמו שהוא יכול להרויח עכשיו, **אין זה חשוב דבר האבד, וכל שכן** שאסור **לקנות** סחורה במועד מחשש **שמא תהיה** יותר ביוקר **אחר המועד,** דזה לא חשיב דבר האבד, וכל זה מיירי כשרוצה לקנות סחורה כדי למכור ולהרויח דמניעת הריוח לא חשיב דבר האבד, **אבל לקנות יין כשר בתוך** המועד, בשביל לשתותו[רמא], **מותר** ואפילו בשביל לשתותו אחר המועד, אבל כיון שלא קונה בשביל לסחור, אלא לצרכו, ואף שהוא שלא לצורך המועד, אבל כיון שהוא יצטרך ליין, ואם לא יקנהו עכשיו, לאחר זמן יהיה יקר יותר, חשיב כדבר האבד, **והר"ר יוסף פירש דיש לאסור** אף לקנות יין כשר לצורך אחר המועד, וטעמו **דאף על פי שלא ימצא** בזול כמו עכשיו, **הרי ימצא** ביוקר, **ואין זה** דבר האבד.

כוורא סמוך למסרחיה מעלי:

ואומרים התוס' דזה היה היה בזמן הגמרא, ואילו **בזמן הזה תופסים כסכנה** למיכל סמוך לסירחון[רמב] וגם משתי עלה **אבוה** היינו לשתות מים

ציונים והערות

לע"ז, ולשון כסכוס משמע לשון חליקה כי ההוא דסוף פרק תולין (שבת קמא.) טיט שע"ג בגדו מכסכסו מבפנים ולא מבחוץ, וקירמי הם יריעות של פשתן כי ההיא דסוכה (י.) עיטרה בקרמין, עכ"ל, וכן המאירי כתב 'ולדעתי יש לפרש בה שמחליקין אותן ע"י שן החלקה הנקראת בלשון לעוזות לישקא"ר וכו' עיי"ש. **רלא. עיין** בשיטה לתלמיד ר"י מפריש שהבאנו לעיל בס"ק קפ"ז, שמוכיח מאותה גמרא שמביא כאן התוספות שכסכוס הוא לשון חליקה, וכנראה שמתכוון לשון החלקה, ומיהו ללשון הראשון שהביאו התוספות בשם הקונטרס, שהוא כנראה ענין כיבוס כמו שהבאנו לעיל, יש גם לפרש שמתאים לגמרא בשבת מכסכסו מבפנים, שהוא לשון שפשוף, ועיין בזבחים צד: ברש"י ד"ה כסכוס, משפשף צדו זה על צדו זה, כדרך המכבס בגדים, אוחז הבגד בשתי ידיו ומשפשף, עכ"ל. **רלב. מ"ב** סי' ש"ב ס"ק ל"ב. **רלג. שו"ע** שם, שמתיפה הבגד ע"ז ומלבן ממש לא הוי דאין נותן עליו מים (מ"ב שם ס"ק ע"ג). **רלד. עיין** בהגהות הב"ח שהביא פי' הרמב"ם והוא כגי' הערוך 'בי ודי' והובא בש"ע סי' תקמ"א סעיף ג' עיי"ש. **רלה. ובשיטה** לתלמיד הר"י מפריש מפרש באריכות אופן עשייתם יעוי"ש. **רלו. נוסף** ע"פ הב"ח. **רלז. ועיין** בסי' תקל"ז במ"ב ס"ק ל"ג שהביא בשם הב"ח לנקוט לחומרא כשני השיטות ועיין בספר 'הערות' מש"כ בזה למה להחמיר בספיקא. **רלח. פי'** בשיטה לתלמיד הר"י מפריש וז"ל, אדעתא דבי דרי, שרוצה להעמיד שם עדרי צאן (לשון אבי דרי מוסכנא כפ' במה מדליקין שבת לג.) שכן דרך הרבה שדות שאין מביאין לתוכן זבל, אלא מדיירין אותן שמשכנין שם עדרי צאן ב' שבועות או ג' במקום אחד, ומסיעין אותן למקום אחר, עד שמזבלין בכן כל השדה, וצריך להם קרקע שוה כדי שישכבו שמה הבהמות בנחת, ואי עביד אדעתא דהכי שרי, שצורך יו"ט הוא בשביל בהמותיו, דהכי נמי שרינן לעיל למיבני אורווא, עכ"ל, ובהמשך הגמרא פירש וז"ל 'אדעתא דארעא אסור, שמשוה הקרקע שתהא נוחה לחרוש, ולא יכנסו כלי המחרישה תחת הגבשושית בעומק יותר מדאי וישברו, או שיהיה טורח גדול מהכיל לשוורים ולאדם המחזיק במחרישה ולא יוכל להחזיק בה, וזה אינו צורך יו"ט ואסיר, אדעתא דבי דרי, שאינו חושש אלא שיהיה מקום בהמה אחת שוה, אבל אינו מקפיד, אם השדה גבוה מצד אחד ונמוך מצד אחר, והבהמות ישכבו מקצתן במקום הגבוה ומקצתם במקום הנמוך, עכ"ל. **רלט. וביאר** הרא"ש ז"ל בתשובה, הביאו הבית יוסף בסוף סימן תקל"ט טעמו של ההיתר וז"ל 'לענין הלואה בחוה"מ, אע"פ דדמי לפרקמטיא אינו דומה לגמרי, כי בקניית פרקמטיא יש טורח גדול בשווי הדקדוק של מקח, ומתוך טרדתו ימנע משמחת יו"ט, וגם לפעמים יקנה ביוקר ויצטער, ואם ימכור במועד לפעמים בפחות ממה שקנה איכא צערא, אבל במלוה ברבית שמחה היא וגם ליכא טירחא כולי האי והלכך הקילו בה וכו' עכ"ל. **רמ. וכן** העתיק הב"י ופסק כן בשולחנו סוף סי' תקל"ט ודלא כהגהת הב"ח, רש"ש. **רמא. כן** פירשו השפת אמת והקרן אורה יעוי"ש בדבריהם שהוא עפ"י שיטת הרמב"ן יעוי"ש. **רמב. כתב** בשיטה לתלמיד ר"י מפריש וז"ל 'סמוך למסרחיה מעלי, כלומר מעט קודם שיסריח אז הוא טוב לאכול ובריא לגוף, ונראה דבדגי הים מיירי, דאלו דגי הנהרות עמא דבר שיש סכנא לאכול מהם אחר שמתו אצל הצייד, אבל בדגים של ים יכול להיות כי מתוך סרחון הים אינם טובים עד שינוחו כדי שיצא מהם טעם הים'. עכ"ל.

לאחר אכילת הדגים **דאמר בסמוך דמעלי**, זה היה בזמן הגמרא, אבל בזמן הזה תופסים, שאינו טוב לשתות מים אחר דגים, **ושמא נשתנו הטבעיים, כמו הרפואות שבש"ס שאינן טובות בזמן הזה, או שמא נהרות דבבל** דבהם איירי הגמרא, **מעלו לו טפי, ויש מפרשים דכוורא** דקאמר הכא בגמרא, **לא בכלל דגים מיירי** - אין הכוונה על כללות הדגים, **אלא שם דג ששמו כוורא, ומשונה הוא בדברים האלו משאר דגים, כדאמרינן בפרק כל הבשר** (חולין דף קט:) **אסר לן גירותא**, התורה אסרה לנו לאכול עוף טמא ששמו גירותא, **שרא לן לישנא דכוורא** - התירה לנו כנגדו לשון של כוורא שיש לו טעם גירותה, וראיה מכאן דאין כוורא שם לכללות מין הדגים, דהרי **אין נראה שיהא בכל הלשונות של הדגים** השונים **טעם אחד**, אלא ע"כ יש דג מסוים שנקרא כוורא, וה"ה הכא[רמג].

הדרן עלך משקין בית השלחין

משתי עלה אבוה דאמר בסמוך דמעלי, ושמא נשתנו כמו הרפואות שבש"ס שאינן טובות בזמן הזה, או שמא נהרות דבבל מעלו לו טפי, ויש מפרשים דכוורא לא בכלל דגים מיירי ושם דג ששמו כוורא ומשונה בדברים האלו משאר דגים כדאמרינן פ' כל הבשר (חולין דף קט:) **אסר לן גירותא שרא לן לישנא דכוורא, ואין נראה שיהא בכל הלשונות של דגים טעם אחד:**

הדרן עלך משקין בית השלחין

ציונים והערות

[רמג] ועיין בספר מגדים חדשים מה שהביא בענינים אלו.

18/06/2018אהח

[יא:] **רבי יוסי אומר זולף וגומר וגף כדרכו.** פי' בקונטרס לישנא אחרינא וגף משום דאיכא פסידא שמוליכן בלא מגופה, וי"ל דצריך לכסותו מפני השרצים, ומיהו מגופה לא היה צריך דדיו בכיסוי מועט ושמן חדש מתקלקל:

אפילו חול המועד דאסורא במלאכה מדאורייתא. פרק קמא (דף ג. בד"ה מסקין) פירשתי:

רבי יהודה אומר אף זורעים כו'. במתניתין מחמיר רבי יהודה וכאן מיקל:

בורו לגוף. ספרים אחרים כדו:

רבן שמעון בן גמליאל אומר כו'. ואף על גב דרבן שמעון בן גמליאל נמי מודה לדרב שישא בריה דרב אידי דאסורין בימי אבלו, מודה היכא דאין שם אומן אלא הוא דשרי ובצינעא, יעשו ע"י אחרים משום פסידא דמשכיר שרינן, וגבי אבלו דשרינן הוא עצמו באין שם שיעשה כמותו, ואומן לרבים וספר וכו' משום דצורך דרבים ורגילא שריא לעיל, ויש מפרשים דהא דשרינן לאבל עצמו כשלא ימצא אחרים כדמשמע הלשון ואין שם אומן אלא הוא אבל לכתחילה צריך לעשות על ידי אחרים, מיהו לפי הטעם הזה לא ידענא בחמרין וספרין כשמושכרין אצל אחרים למה אין מצריך בסמוך על ידי אחרים, ולפי טעם קמא ניחא דאין מי שיעשה דבר זה באותו שיש אומנות דחמר וגמל וספן:

[יב.] **אמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום.**

ר' יוסי אומר זולף וגומר וגף כדרכו:

הנה משנתינו זאת מדברת בעניין עשיית השמן, והמשנה הבאה מדברת בעניין עשיית היין, ובשניהם אומר ר' יוסי 'זולף וגומר וגף כדרכו', אלא שרש"י בכת"י וברש"י שעל הרי"ף לא גרס במשנה הראשונה גבי זיתים ושמן 'וגף', שפירושו הוא שעושה מגופה ע"פ החבית, זאת משום דאין דלעשות מגופה לזיתים, דאפי' הניחם כשהם מגולים לא פסדי, ורק במשנה השניה לגבי יין גרסינן 'וגף', כי את היין צריך לכסות, וכשמניחים אותו מגולה יכול להחמיץ ולהתקלקל, וע"ז הביאו התוס' כי פי' הקונטרס בלישנא **אחרינא** דגם במשנה הראשונה גבי זיתים גרסינן בהו 'וגף', אע"ג דליכא פסידא לזיתים בלא מגופה, וא"כ למה יתיר ר' יוסי לעשות זאת במועד, וע"ז בארו משום **דאיכא פסידא שמוליכן בלא** מגופה, בכך שניתז השמן לחוץ כשהוא בלא מגופה[א]. וי"ל עוד טעם למה צריך מגופה בשמן והוא, **דצריך לכסותו מפני השרצים,** **ומיהו** אם מפני השרצים **לא היה צריך** בשביל זה לעשות מגופה מטיט כדרך שעושין לחבית, **דדיו בכיסוי מעט,** (ושמן) **ושמא שמן** **חדש מתקלקל** אם אינו מכוסה במגופה.

אפילו חול המועד דאסורה במלאכה מדאורייתא:

בפרק **קמא** (דף ג, ד"ה מסקין) **פירשתי,** שם הביאו התוספות מהגמרא בחגיגה י"ח. האיך ילפינן מקראי לאיסור מלאכה בחוה"מ[ב].

ר' יהודה אומר אף זורעין כו':

במתניתין דידן מחמיר ר' יהודה יותר מר' יוסי, וסובר שמטעין רק קורה ראשונה, ומניחה לאחר המועד, **וכאן** בברייתא זו גבי אבל **מיקל** ר' יהודה יותר מרבנן, ומתיר לזרוע לו שדה ניר וכו' ורבנן אוסרים[ג].

בורו לגוף:

לפי גירסא זו משמע לגוף את הבור, אבל **ספרים אחרים** גורסים כדו לגוף, כלומר לגוף פי החבית והכד[ד].

רשב"ג אומר וכו':

דבדבר שיש בו הפסד, כגון זיתיו הפוכין וכו' ואין שם אומן אלא הוא, הרי זה יעשה בצינעא, ושואלים התוס', **ואע"ג דרשב"ג נמי מודה לדרב שישא בריה דרב אידי,** דאפילו דברים המותרים במועד משום דבר האבד **אסורין בימי אבלו,** א"כ האיך התיר כאן לעשות בעצמו, ומיישבים דגם רב שישא יסבור כרשב"ג **היכא דאין שם אומן אלא הוא,** ואז שרי לעשות בעצמו, **ובצינעא** כמו שאמר רשב"ג[ה]. **יעשו ע"י אחרים**[ו], התוספות מבארים דהא דקתני בברייתא 'האריסין והחכירין והקבלנים, הרי אלו יעשו אחרים בשבילן', ולכאורה למה התירו להם, והרי אינו דבר האבד, וע"ז פירשו התוספות **משום פסידא דמשכיר** שאם הם לא יעבדו, יפסיד עי"ז, ולכן **שרינן,** אבל רק ע"י אחרים, ומה דגבי **אבלו דשרינן** ליה, כדקאמר רשב"ג בדבר האבד עושה **הוא** עצמו, משום דאיירי **באין שם שיעשה** כמותו, אבל באריסין וכו', יכול לעשות ע"י אחרים, **ואומן לרבים וספר** ובלן לרבים, והגיע עת הרגל, ואין שם אומן אלא הוא, דקאמר ע"ז רשב"ג 'הרי זה יעשה', אע"ג דלא הוי דבר האבד, שם התירו **משום דצורך דרבים ורגילא,** היינו משום כבוד הרגל, ויש גורסין - ורגל, ולכן **שריא לעיל**[ז]. **ויש מפרשים דהא דשרינן לאבל עצמו** היינו דוקא[ח] **כשלא ימצא אחרים**[ט]. **כדמשמע** הלשון **'ואין שם אומן אלא הוא', אבל** **לכתחילה צריך לעשות ע"י אחרים,** אף שאינם בקיאים כמותו, **מיהו לפי הטעם הזה,** **לא ידענא בחמרים (וספרין) וספנים'** דקתני בברייתא לקמן 'ואם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים, הרי אלו יעשו', **וכשהם מושכרין** **אצל אחרים, למה אין מצריך בסמוך על ידי** **אחרים,** דקתני 'הרי אלו יעשו', משמע דהם בעצמם עושים, **ולפי טעם קמא,** דאם אין אומן כמותו, שרי לעשות בעצמו, אזי יהא **ניחא,** כיון דאיירי הכא **דאין מי שיעשה דבר** **זה, כאותו שיש לו אומנות דחמר וגמל וספן,** ר"ל דלא מוצא אומן בקי כמותו, אבל להיש מפרשים, דאפי' אם אינו בקיא כמותו, אם הוא מוצא אומן שיכול לעשות דבר זה, יעשה ע"י אחרים, א"כ למה הותר לעשות בעצמו[יא].

אמר שמואל מקבלי קיבולת בתוך התחום:

התוספות דנים, האם עכו"ם העובד בקבלנות בשביל ישראל, האם מותר שיעבוד בשבילו בשבת או בימי אבלו של הישראל, מקבלי קיבולת, פירושו, שהישראל נותן מלאכה לנכרי לעשות בשבילו, כגון לבנות בית או לגדל בשדה או לארוג בגד וכדומה, וכשמסיים הנכרי עבודתו מקבל השכר מהבעלים, ויכול העובד לשבות ממלאכתו בכל יום שירצה, ולהשלים המלאכה ביום אחר, וזו סברא להקל ולהתיר שיעשה הנכרי המלאכה אפילו בשבת, כיון דאין הוא חייב לעשות המלאכה דווקא בשבת, וגם אינו מקבל השכר על יום השבת דוקא, ומה שעושה הנכרי המלאכה בשבת, לעצמו הוא עושה, שהוא מעוניין לגמור המלאכה קודם ולקבל שכרו, ובזה מובן מה שאמר שמואל בשמעתין, 'מקבלי קיבולת וכו' חוץ לתחום מותר' ואיירי לגבי מלאכה בשבת, דכיון שהוא בקיבולת, נמצא דהנכרי בדנפשיה קעביד, ומותר, אבל בתוך התחום אסור, משום שרואים אנשי העיר שעושה מלאכה לישראל, ויחשדוהו שנתן לו המלאכה בשבת[יב], או יחשבו ששכיר יום

ציונים והערות

א. כן פי' הב"ח בהגהותיו. **ב. התוס'** בחגיגה שם דף יח. ד"ה חולו של מועד, האריכו להוכיח דאיסור מלאכה בחוש"מ הוא דרבנן וכתבו וז"ל 'מ"מ משמע לפי האמת דלא מיתסר רק מדרבנן, וכי קאמר התם בריש פרקא (היינו בגמרא כאן) 'לא מבעיא אבל דרבנן, אלא אפילו חוש"מ דאורייתא', כעין דאורייתא קאמר לפי שיש לו סמך מקרא דאורייתא אבל ימי האבל ליכא אסמכתא אלא מדברי קבלה דכתיב והפכתי חגיכם לאבל, עכ"ל, יעוי"ש, ועיין בביאור הלכה בסי' תק"ל שהאריך להביא השיטות אם האיסור הוא דאורייתא או דרבנן. **ג. וכתב** הרש"ש 'לכאורה, מתניתין בחוה"מ דאורייתא וע"י עצמו, וכאן באבל דרבנן וע"י אחרים, וכן הביא הנ"י בשם הירושלמי דאפילו לר' יהודה מותר באבל בלא שום שינוי כיון דנעשית ע"י אחרים, ועיין בירושלמי עצמו דמקשה ג"כ מדר"י אדר"י', עכ"ל, ועיי"ש בירושלמי ובמפרשיו. **ד. ועיין** לקמן בדף יב. תוד"ה ר' יוסי שמביא ב' פירושים במשנה דיין 'וגף' אי קאי אבור או אחבית יעוי"ש. **ה. עיין** ברא"ש שמביא בשם הראב"ד דיכולים לפרש דרשב"ג לא פליגי עליה רבנן, ומפרש הוא לת"ק, אבל הביאו שהרי"ף לא הביא להא דרשב"ג, משמע דס"ל דרבנן פליגי עליה, ואוסרים לעשות בעצמו, אפילו אם אין שם אומן אלא הוא, וכן כתב הריטב"א דתניא כוותיה דרב שישא הוא מדברי ת"ק דפליגי עליה דרשב"ג וכתב וז"ל 'דאי ס"ד מודו רבנן לרשב"ג, ורשב"ג מפרש הוא, א"כ מאי רבותיה דמועד טפי מאבל דתניא כותיה דרב שישא, ואי משום דבמועד עושה ע"י עצמו, ואפילו יש לו מי שיעשה לו, זה אינו קולא ואינו היתר, דכיון דבמועד כל העולם אסורים בעשיית מלאכה, מה לי הוא מה לי אחרים, אדרבה בדידיה שהוא בעל הממון יש להתיר יותר, דאילו באבל הוא לבדו האסור בעשיית מלאכה ואין אחרים נאסרים אלא בשלו וכו' עיי"ש, ועיין במצבת משה שהעיר (וכן כרש"ש שעל הרא"ש) שעדיין יש קולא במועד שלא החמירו שיעשה ע"י עכו"ם דוקא, ועוד קולא במועד שהותר אפי' בפרהסיא, ובאבל הותר רק בצינעא, אבל בתוספות כאן משמע דלא כהריטב"א אלא רשב"ג מצי אתי כדרב שישא, ולגבי מ"ש הריטב"א עיין ברא"ש בסימן ד' שכתב וז"ל 'והא דמחמירין טפי באבל מבחול המועד, דאבל אסור לעשות בדבר האבד לעצמו (מה שמותר במועד) ואע"ג דאיסור מלאכה דאבל אסמכוה אקרא דדברי קבלה, ואיסור מלאכה דחול המועד אסמכוה אקרא דאורייתא, נראה לי הטעם משום דבימי אבלו, אפשר שיעשה ע"י אחרים, לכן לא רצה להקל שיעשה תוך שלשה הוא בעצמו אפילו בדבר האבד, מה שאין כן בחול המועד דהכל אסורין בעשיית מלאכה, ומהאי טעמא נ"ל דהלכה כרשב"ג דאם אין אומן אלא הוא שיעשה בצנעא מכ"ש בחול המועד' וכו', עיי"ש, הנה כתב הרא"ש דזה גופא הוא טעמא דרב שישא, ואתיא שפיר כרשב"ג וכמ"ש התוספות, ועיין לקמן יב. תוד"ה אמר שמואל. **ו. כתבו** הרש"ש והנחלת דוד שהוא דיבור חדש. **ז. יש** שאין גורסין 'לעיל'. **ח. גירסת** הב"ח. **ט. הנחלת** דוד, והקרן אורה, והרש"ש פירשו החילוק שבין פירוש קמא ויש מפרשים הוא, שלפי' קמא אף שנמצאים אומנים רק שאינם אומנים טובים כמותו שרי, ולי"מ דוקא בדליכא אומנים כלל, אבל אם יש אומנים אף שאינם בקיאים כ"כ כמותו, אפ"ה אסור (לשון הנחל"ד). **י. גירסת** הרש"ש. **יא. ורש"י** בד"ה ואם היו מוחכרין וכו' כתב וז"ל 'והכא לא קתני ע"י אחרים, שהרי הם בעצמם מושכרין, אבל אריסים אפשר להם ע"י אחרים בעבודת קרקע, עכ"ל, ודבריו צריכים ביאור, ועיין בחזו"א סי' קל"ה שכתב שז"ל 'והחילוק בין שדה לגמל או ספינה, דבשדה על הרוב ימצא לשכור פועלין בשווין, אבל גמל וספינה שאירע לו אבל באמצע הדרך, ולא ימצא פועלים רק ביוקר, גם יצטרך לפרק משאו גם להטעינו מחדש, והלכך כיון דאבל משועבד לו לבעה"ב מקדם, רשאי לעשות בעצמו וכו' עכ"ל יעוי"ש. **יב. עיין** ברש"ש כאן על דברי רש"י ד"ה מקבלי קיבולת.

הא דשרינן כלים לכובס נכרי פירש בקונט' דלא מינכר שהוא של ישראל, ור' יעקב לא היה מחלק ואומר דשרי במועד וגם בשבת דהא ריחים של מים איכא השמעת קול ושרינן בפ"ק דשבת (דף יח. וסס), ובפ"ק דע"ז (דף כא: וסס) שרינן להשכיר שדה לנכרי משום דאריסותיה קעביד וכ"ש קבלנות שאין הבית מתעלה בכך אלא ממהר לעשות, ואע"ג דר' שמעון בן אלעזר פליג מסתמא הלכה כר' שמעון בן גמליאל דקא אסר התם מרחץ במשנה משמע הא שדה שרי כדדייק התם, ותניא בפ"ק דשבת (דף יט.) גבי ספינה פוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת אלמא אין הנכרי מניח לעשות קבלנותו בשביל ישראל ואיכא מאן דאמר אפי' לפסוק אין צריך, ובשמעתין דאסר שמואל מפרש רבינו יעקב כאותו פירוש שמעמידין כולהו שמעתתא באבל, וכדרב שישא דאמר (לעיל יח:) דברים המותרי' בחש"מ אסורין בימי אבלו דהוי דאורייתא או כעין דאורייתא אבל במועד הקילו וכ"ש שיש להן להקל בשבת דלא חיישינן כל כך דלא ליזלזל ביה, וא"ת כיון דבאבילות איירי שמואל היכי קאמר וכי ליכא מתא דמיקרבא להתם לא אמרן אלא בשבתות וימים טובים דלא שכיחי דאזלי מדוכתא אבל בחולו של מועד אסור וצריך עיון:

דברי רבי יוסי. בשמן תניא מילתא דר' יהודה ברישא וכיון דאתחיל מילתא דרבי יוסי מסיים

הוא הנכרי, וכשהוא שכיר הרי בוודאי אסור, והקשה רש"י, והרי שנינו בשבת י"ז: במשנה 'ב"ש אומרים אין נותנין עורות לעבדן, ולא כלים לכובס נכרי, אלא כדי שיעשו מבעוד יום, ובכולן ב"ה מתירין עם השמש' כלומר מבעוד יום אע"פ שהנכרי יעשה המלאכה בשבת, ובפשטות משמע אפילו שהכובס נמצא בתוך התחום, וז"ש התוספות **הא דשרינן** ב"ה ליתן **כלים לכובס נכרי** ואפילו בתוך התחום, **פירש בקונטרס**, הטעם דשרינן, כיון דחלוק ובגד שנותנין לכובס, הוא מילתא **דלא מינכר שהוא של ישראל**, וליכא חשדא, ולכך מותר[יג], אבל הכא איירי בדבר שהוא מפורסם, כגון בניית בית דבתוך התחום הוא מינכר, ולכן אסור משום חשדא, **ור' יעקב** (הוא ר"ת) **לא היה מחלק** בין דבר מפורסם וניכר לדבר שאינו ניכר, **ואומר דשרי במועד וגם בשבת**, היכא שהנכרי עושה בקבלנות אף בדבר מפורסם, וראיה לדבר **דהא ריחים של מים איכא השמעת קול, ושרינן בפ"ק דשבת**[יד] (דף יח.) דתני התם, 'אין נותנין חטים לתוך הריחים של מים, אלא בכדי שיטחנו מבעוד יום', ומוקי לה התם לדין זה כבית שמאי, אבל לב"ה שרי, ואע"פ שהרחיים משמיעים קול, ולא חיישינן לחשדא שיאמרו שנתן החטים בשבת, ומביא ר"ת עוד ראיה להתיר, דבפ"ק דע"ז (דף כא:) **שרינן להשכיר שדה לנכרי, משום דאריסותיה קעביד**, דאיתא במשנה שם דף כא. 'לא ישכיר לו (לנכרי) את המרחץ, מפני שהוא נקרא על שמו', ופרש"י, והרואה שמחממין בשבת אומר, שהבלנים שלוחים של ישראל הן' עכ"ל, ובגמרא שם בע"ב, 'תניא רשב"ג אומר, לא ישכור אדם, מרחצו לעכו"ם, מפני שנקרא על שמו, ועכ"ם זה עושה בו מלאכה בשבתות ובימים טובים', ודייק שם בגמרא דדוקא מרחץ אסור להשכיר 'אבל שדהו לעכו"ם שרי, מאי טעמא, כיון דאריסא אריסותיה קעביד', ופרש"י ואע"פ שנקראת על שמו, לא חשדי ליה, דהעכו"ם שלוחו הוא, אלא יאמרו דאריסא הוא, וקיבלה עליו למחצה לשליש ולרביע, ועליו מוטל לעשות, עכ"ל, אבל במרחץ לא יחשבו שעובד באריסות, כי אריסא דמרחץ לא עבדי אינשי, כלומר דאין הרגילות להחכיר המרחץ באריסות, ויחשדו שהא שכיר יום, ולכן אסור, והשתא מוכיח ר"ת בק"ו, דאם מצינו שם שהתירו שדה באריסות, אעפ"י שחלק[טו] הישראל משביח במלאכה ע"י שהנכרי עובד בשבת, דעבודה בשדה זה דבר שתלוי בזמן, כגון שצריך להשקותה, ואם לא ישקה היום יתיבשו הזרעים, ולא יועיל שוב מה שישקה למחר, וכיוצא בזה בהרבה דברים במלאכת השדה, בחרישה וקצירה וכו' שתלוי בגשמים ובקור וחום וכו' מה שלא שייך כל זה בבנין, ואעפי"כ שרי, כיון דהוא עושה זאת בשביל עצמו, **וכ"ש קבלנות שאין הבית מתעלה בכך** שהנכרי מתעסק בבנייתו בשבת, דהא יכול לבנות גם למחר, אלא שהנכרי ממהר לעשות לצורך עצמו, **ואע"ג דרשב"א פליג**, דהרי אמרה הגמרא בע"ז שם, ד'אריסותא לרשב"א לית ליה', אלא עכו"ם מ"ט מותר להשכיר לו שדה, משום דאמרינן ליה שלא יעשה מלאכה בשבת, וציית, **אבל מסתמא הלכה כרשב"ג** דבאריסות בשדה מותר, והראיה לזה **דקא אסר התם מרחץ במשנה, משמע** דווקא מרחץ אסיר **הא שדה שרי**[טז] [יז] **וכדדייק התם**. הרי ראיה מכאן לשיטת ר"ת דאם הנכרי קבלן הוא שרי לתת לו, אף היכא שהמלאכה נעשית בפירסום. ומביא ר"ת עוד ראיה **דתניא בפ"ק דשבת** (דף יט.) **גבי ספינה**, היינו ישראל המפליג בספינה של עכו"ם '**ופוסק עמו ע"מ לשבות**, ע"מ שתשבות הספינה בשבת, **ואינו שובת**' - פרש"י, דאינו צריך לשבות, **אלמא אין הנכרי מניח לעשות קבלנותו בשביל ישראל** דהנכרי מקבל השכר בקבלנות, ולכן אין צריך שישבות, **ואיכא מאן דאמר** היינו רשב"ג, דאמר התם **דאפי' לפסוק** עמו שישבות נמי **אין צריך**[יח], מכל הראיות הנ"ל פוסק ר"ת דמותר לנכרי לעשות מלאכה בקבלנות עבור היהודי, אף בשבת, **ובשמעתין דאסר שמואל** בתוך התחום, **מפרש רבינו יעקב כאותו פירוש** שהובא ברש"י כת"י בשם לישנא אחרינא, **שמעמידין כולהו שמעתתא באבל** שאסור במלאכה, וגם אסור לאחרים לעשות בשבילו, וע"ז קאמר, דבקבלנות מתוך התחום אסור, ואיירי שקבלו למלאכה קודם האבל[יט], ואעפ"כ בתוך התחום אסור, משום מראית העין, שלא יאמרו ראו זה שמסר מלאכתו לאחרים בימי האבל, ולא ידעו דקיבולת הוא לגבייהו קודם לכן, ואמרינן לעיל אלו דברים שעושין לאבל וכו', דדבר שאינו אבד, אסור לאבל למסור לאחרים בימי אבלו, וכל זה היכא דהמלאכה בתוך התחום היא, אבל כשהיא מחוץ לתחום, שרי, משום שאין בני העיר מצויין שם שיכירו שמלאכתו של האבל היא, נמצא לפי"ז דמחמרינן באבל יותר מבשבת, והטעם לזה הוא **כדרב שישא בריה דרב אידי דאמר** (לעיל דף יח:) **דדברים המותרים בחולו של מועד, אסורין בימי אבלו** והיינו טעמא משום דאיסורי האבל מדרבנן הם, ועשו חכמים חיזוק לדבריהם יותר משל תורה[כ], דגבי אבל ליכא אלא אסמכתא דדברי קבלה כדנפקא לן לקמן בפרק בתרא (דף טו:) מדכתיב והפכתי חגיכם לאבל, ודרשינן מינה, מה חג אסור אף אבל אסור, ולכן החמירו באבל שלא יבואו לזלזל **אבל במועד**[כא] **דהוי דאורייתא או כעין דאורייתא**[כב] הקילו, **וכ"ש שיש להם להקל בשבת, דלא חיישינן ביה** כ"כ, כיון דבריר לן **דלא** אתי **ליזלזל ביה בשבת**[כג]. ומקשים התוס' **וא"ת**, לפי פירוש זה, **כיון דבאבילות איירי שמואל, היכי קאמר** לקמן בגמרא, **וכי ליכא מתא דמיקרבא להתם נמי לא אמרן, אלא בשבתות וימים טובים, דלא שכיחי דאזלי מדוכתא אבל בחולו של מועד אסור**. והרי לפי פירוש זה, לא איירינן כלל באיסור שבת ומועד, אלא באיסור של אבל, **וצריך עיון**[כד].

דברי ר' יוסי:

גבי שמן תנן במשנה הקודמת **למילתא דר' יהודה ברישא**, ואח"כ נשנו דברי ר' יוסי. וא"כ לכאורה יקשה למה במשנה זו הפך הסדר, דשנה דברי ר' יוסי קודם ואח"כ לדברי ר' יהודה, וע"ז תירצו, **וכיון דאתחיל** במשנה הקודמת

ציונים והערות

יג. **התוספות** במסכת שבת (דף יז: ד"ה אין נותנין) ובמסכת ע"ז (דף כא: ד"ה אריסא) האריכו יותר, והביאו שיטת ר"ת ושיטת ר"י החולק עליו ודוחה ראייתו וכתבו לחלק בין עורות לעבדן וכלים לכובס, דשרי, להאי דהכא דאסור וז"ל 'דהא דשרי וכו' עורות לעבדן היינו בתלוש דלא מיפרסמא מילתא שהנכרי עושה מלאכה בביתו, ולא ידעי שהוא של ישראל, וכן נמי אמר במו"ק דף יא: גבי אבל, מלאכתו ביד אחרים, בביתו לא יעשו, בבית אחרים יעשו, אבל קבלנות דמחובר, דהוי ברשות ישראל, דמפרסמא מילתא ואסור בתוך התחום, דהרואה יאמר שכירי יום נינהו, עכ"ל.

יד. **ראיה** זו דחו התוספות בשבת וז"ל 'ואינו ראיה, דידעי כ"ע שהריחים טוחנות מעצמם, וידעי נמי שהחטין הושמו שם מע"ש, אבל קבלנות יאמרו שצוה להם בשבת לעשות עכ"ל, ובע"ז כתבו 'ולא דמי לעכו"ם העושה מלאכה בידים, ודומה כמי שישראל מצוה לו לעשות בשבת, עכ"ל.

טו. **כ"כ** התוס' בע"ז שם.

טז. **ומסביר** הרש"ש דלטעמא דרשב"א דעכו"ם אמרינן ליה וציית, א"כ גם במרחץ מותר, ומדאסר במשנה במרחץ א"כ לא ס"ל כרשב"א, ומדדייקינן הא שדה שרי, היינו ע"כ כרשב"ג דמתיר בשדה, ומשום דאריסותא קעביד וכ"כ המהרש"א שם בע"ז.

יז. **ראיה** זו דחו התוספות בע"ז וז"ל 'וגם לא דמי להך דשכירות שדה דלעולם הוא רגילות, לקבל שדה באריסות, למחצה לשליש ולרביע, אבל בבנין בית, רגילות לשכור מידי יום יום, והרואה אינו אומר קבלנותיה עביד, אלא שכירי יום נינהו, עכ"ל, ועוד כתבו שם התוספות וז"ל 'והר"מ היה נותן טעם, דלהכי מותר באריסות שדה, דכיון שאינו נוטל מעות בשכרו אלא נוטל בגוף הקרקע דמי לשותף, אבל בקבלנות דבית, שנוטל מעות בשכרו, לא הוי כשותף ואסור, ולהכי קאמר הכא דמרחץ אסור, דאריסותא למרחץ לא עבדי אישי, דכיון שנוטל מעות בשכרו, ולא שייך ליטול זה בגוף המרחץ אסור', עכ"ל יעוי"ש.

יח. **ראיה** זו דחה כאן בשיטה לתלמיד ר"י מפריש וז"ל 'וההיא דספינה נמי הדבר ידוע שהספן לא ישבות הוא וכל ספינתו בשביל הישראל, ויפסיד בשבילו כל דרכו כל יום השבת, אבל הכא המלאכה היא כולה של הישראל, עכ"ל.

יט. **כל** ההמשך הוא לשון רש"י כת"י בשם לישנא אחרינא, והובא בפסקי הרא"ש כאן סי' ד'.

כ. **לשון** שיטה לתלמיד ר"י מפריש לעיל י"א ע"ב ד"ה אמר רב שישא ועיין בחגיגה יח. תוד"ה חולו וכו'.

כא. **ג'** רש"ש ופורת יוסף.

כב. **עיין** חגיגה יח. תוד"ה חולו וכו'.

כג. **בשיטה** לתלמיד הר"י מפריש הקשה ע"ז וז"ל, הא דאמר רב שישא בריה דרב אידי דברים המותרים במועד אסורין בימי אבלו, ה"מ בחול המועד דקיל, אבל אין יתכן לומר, דברים המותרים בשבת, דאיכא איסור סקילה אסורין בימי אבלו, עכ"ל.

כד. **והתוס'** בע"ז (שם), וכן בתוס' הרא"ש כאן, פירשו הכל באבל דהא דהתירו באבל מחוץ לתחום היינו דוקא בשבתות ויו"ט דלא אזלי אינשי חוץ לתחום, אבל בהו"מ דשכיחי אינשי דאזלי אסור דמיפרסמא מילתא וכ"ש בחול גמור והא דנקט חול המועד, לרבותא קאמר דאפי' בחוש"מ שאין רגילות כ"כ לילך ממקום למקום כמו בחול גמור, אפ"ה אסור, א"נ כדפרש"י (כאן) דאגב דנקט שבתות ויו"ט נקט נמי חוה"מ, ועיין עוד בבעל המאור שהקשה על פירוש זה, וז"ל 'והקשה לי שבדבריהם, שפירשו שמועה זו כולה לענין אבילות, מאי דאמרינן בגמ' אבל בחוש"מ אסור, והלא אין אבילות נוהגת בחוש"מ, תינח שבתות יו"ט איכא למימר לפי שהשבת עולה ואינה מפסקת האבילות, ויו"ט נמי איכא למימר ביו"ט שני וכו' אלא חוש"מ מאי איכא למימר' עכ"ל יעוי"ש. והמאירי הביא קושיא זו וכתב וז"ל 'אין זו שאלה, שהרי דברים שבצנעא

לה, וגף ביין לא ידענא אי אבור אי אחבית קאי, מיהו לכאורה אחבית קאי דשייך בה מגופה, ומדקתני בה זולף וגומר משמע דאבור קאי דאחבית לא שייך משמע דגף אחרי כן, וגם עושין לו לימודין משמע דקאי אבור ולית ליה זולף וגומר דאחבית לא שייך לימודין דסגי בכיסוי קטן:

[יב:] **מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים. פירש בתוספות הרב דבאסיפת פירות איכא מלאכה כדאמרינן פרק אין דורשין** (חגיגה דף יח.) **גבי חג האסיף אסיפה במועד מי שרי, ואיני יודע מה מלאכה, וצריך עיון אי טרח בלא מלאכה אסיר כי היכי דאסירי בפרקמטיא ולקמן בשמעתין** (דף יג.) **אמר מועד משום טירחא ולא טירחא הוא, ושמא היינו דוקא בדבר שהוא מלאכה:**

אם תימצי לומר צרם אזן הבכור ומת קנסו בנו אחריו. משום דאיסורא עשה אבל כוון מלאכתו לא עשה איסורא עדיין, ולא צריך להגיה דאוריי', אבל בפ' השולח (גיטין מד. וסס) **דגבי מכר ומת בעי אי קנסו בנו אחריו התם גרסינן ודאי איסורא דאורייתא משום דמכר ומת נמי עבד איסור' אלא דלא הוי דאוריי':**

[יג.] **נטיבה או נדיירה. פי' בקונטרס היינו מלאכה שבקרקע מדרבנן אבל נטלו קוצים אין זו**

במילתא דר' יוסי, לכך מסיים לה נמי בדברי ר' יוסי[כה]. **וגף ביין** דקתני הכא במתניתין, **לא ידענא אי** האי 'וגף' דפירושו לעשות מגופה לכסוי, **אבור קאי** שיכסה הבור במגופה, **אי אחבית קאי** שאחרי שיכניס היין לחבית יעשה לה מגופה, **מיהו לכאורה** נראה לומר ד'גף' **אחבית קאי**, **כיון דשייך בה מגופה**, דלא מצינו בתלמוד לשון מגופה אלא גבי חבית, כדאיתא (שבת קמ"ו.) מגופה של חבית[כו], **ומכך דקתני בה זולף וגומר**, **משמע דאבור קאי**, כלומר[כז] דפי' זולף, היינו שסוחט וממצה (כמו ברישא גבי שמן[כח]) וכשהוא בבור שייך לומר דממצה את כל היין לתוך הבור, וגומר כדרכו כולו להורידו לבור, דאילו **אחבית לא שייך** לשון זולף וגומר כל עיקר[כט], אלא אבור קאי, וקאמר דגף כדרכו, כלומר דכשסחטו וממצה הכל **משמע דגף אחרי כן**, דמניח מגופה על הבור שהיין בתוכו ומכסהו כדרכו[ל], **וגם עושין לו לימודין** דקאמר ר' יהודה, **משמע דקאי אבור**, **ולית ליה** לר' יהודה **זולף וגומר**, דרק ר' יוסי קאמר ליה, וע"כ דקאי אבור, כיון דבחבית **לא שייך** לעשות לו לימודין, שהם נסרים, ולכיסוי הבור הם שייכים, כיון שפתח הבור הוא מקום גדול וצריך לכסותו בנסרים, וסובר ר' יהודה שלא[לא] מכסהו לגמרי למרח הכיסוי אלא משים עליו נסרים בעלמא, ואינו מכסהו בכסוי המיוחד לו, אבל אחבית לא שייך לשון 'לימודים' **דסגי לה בכסוי קטן**, כיון דפי החבית קטן הוא[לב].

מכניס אדם פירותיו מפני הגנבים:

פירש בתוספות הרב, דחזינן דרק מפני הגנבים התירו, היכא דהוי דבר האבד, אבל לולי זאת אסור להכניס פירות בחול המועד, והיינו משום **דבאסיפת פירות איכא מלאכה**, וראיה לזה, הוא **כדאמרינן פרק אין דורשין** (חגיגה דף יח.) **גבי חג האסיף**, דכתיב (שמות כג, טז) 'וחג האסיף בצאת בהשנה, באספך את מעשיך מן השדה', וקאמר בגמרא שם, 'איזהו חג שיש בו אסיפה, הוי אומר זה חג הסוכות, ופריך, אסיפה זו אימת הוי, אילימא ביו"ט, מלאכה ביו"ט מי שרי, אלא בחולו של מועד, חולו של מועד מי שרי, אלא חג הבא בזמן אסיפה' כלומר שבאותה תקופה היא זמן אסיפת הפירות, אבל לא דהותרה אסיפת פירות בחג ובחוה"מ, ומדפריך **'אסיפה במועד מי שרי'**, חזינן דאסיפת פירות הוא מלאכה האסורה במועד, ואומר התוס' **ואיני יודע מה מלאכה**[לג] **איכא באסיפה**[לד] דלכאורה אין זו מלאכה ומשום מה תאסר, **וצריך עיון אי טרח בלא מלאכה**, **אסיר** כלומר, דאפשר לפרש שאף שאין בזה מלאכה מל"ט מלאכות, אבל יש בזה טירחא להכניס הרבה פירות, ואסרו טירחא בחול המועד אף שאין בזה מלאכה, **כי היכי דאסירי בפרקמטיא**, כדקתני בה לעיל (דף י:) 'פרקמטיה כל שהוא אסור', אף שאין זו מלאכה, וזאת כדי שלא יטרח ויצטער בחוה"מ ויהא פנוי לשמחת החג, וכמו"כ אסרו טירחא אף שאין בה מלאכה, **ולקמן בשמעתין** (דף יג.) **אמר מועד משום טירחא ולא טירחא הוא**, משמע דגדר האיסור בחוה"מ הוא אם יש טירחא בדבר זה אם לאו, ואומר התוס' **ושמא** אף היכא דאסור בטירחא, **היינו דוקא בדבר שהוא מלאכה**, כדמיירי התם לגבי בנין וכתיבה וכדומה, אבל אין ראיה משם, דאפילו דבר שאינו מלאכה, שיהא אסור משום טירחא.

את"ל צרם אזן הבכור ומת, קנסו בנו אחריו:

משום דאיסורא עשה שהטיל בו מום, **אבל כוון מלאכתו**, שהיה יכול לעשותה כולה קודם המועד או להתחילה אחר המועד והוא כוון להתחיל קודם המועד, כדי שבמועד יהיה במצב של דבר האבד ויהיה לו היתר לעשותה במועד, **לא עשה איסורא עדיין**[לה], אלא שהתחיל או שהמתין בה קודם המועד, וגרם לכך דבמועד יהיה כאן מצב של דבר האבד, שיצטרכו להמשיך במלאכה ואם לא, יפסד, והיתה השאלה כאן, אם מת האב קודם המועד, האם מותר לו לבן לעשות המלאכה משום דבר האבד, נמצא שהאב עצמו עדיין לא עשה מלאכה במועד, ולא נקרא ד'עבד איסורא', **ולא צריך להגיה** משום איסורא **דאורייתא**, כלומר שהחילוק בין צורם אזן בכור לכוון מלאכתו במועד הוא, שצורם אזן בכור איסור דאורייתא הוא, ואילו מכוון מלאכתו במועד, הוא רק איסור דרבנן[לו] **אבל בפרק השולח** (גיטין דף מד.) **דגבי מכר** עבדו לעכו"ם ומת, דבעי התם **אי קנסו בנו אחריו**, וקאמרינן התם, 'את"ל צורם אזן בכור ומת, קנסו בנו אחריו, התם ודאי גרסינן משום '**דאיסורא דאורייתא**' עבד, אבל הכא (במוכר עבדו) רק איסורא דרבנן איכא, **משום דמכר ומת נמי עבד איסורא**, **אלא דלא הוי דאורייתא.**

נטייבה או נדיירה:

פי' בקונטרס, שניהם הם ענין של זיבול, אלא ש'נטייבה' הוא דמביאים הזבל ע"י עגלות ומשאות, ונידיירה הוא, ע"י דמקימים על הקרקע דיר בהמות, כדי שמזבל הבהמות תשתבח השדה והיינו **מלאכה שבקרקע מדרבנן**[לז], ואעפ"כ קנסו דלא תזרע למוצאי שביעית, דעכ"פ היא עבודה חשובה[לח] שבקרקע, **אבל**

ציונים והערות

נוהג, והטעם, שלא מנעו אבלות ברגל, אלא לכבוד הרגל, ודברים שבצנעא אין בהם כבוד הרגל, וכן הדין בעשיית מלאכה שראויה ליאסר, שאין בעשייתה כבוד הרגל אלא זלזול, עכ"ל. **כה. בשיטה** לתלמיד ר"י מפריש מוסיף עוד וז"ל 'ובתרוייהו שרי ר' יוסי בלשון אחד (זולף וגומר וגף כדרכו) ולכן פסיק לתרוויהו בחדא, אבל מילתיה דר' יהודה בתרויהו לא דמיין להדדי' עכ"ל. **כו. לשון** השיטה לתלמיד ר"י מפריש. **כז. לשון** הב"ח בהגהותיו. **כח. תוספות** הרא"ש, יעוי"ש עוד שלפי' זה יש לפרש הא דקתני 'מי שהיה יינו בתוך הבור', פי' 'שהתחיל' יינו לרדת מן הגת לבור. **כט. הנה** ברש"י פי' 'זולף וגומר כדרכו' כלומר מריק אותו בחבית', ורש"י לעיל במשנה הקודמת כתב 'כל מידי דשפוך קרי זילוף', וכן פירשו כאן הנמוק"י והמאירי והשיטה לתלמיד ר"י מפריש 'דזולף פירושו ששופך לתוך החבית, אבל התוספות כנראה מיאנו בפירוש זה, ואולי דלשון 'וגומר' לא שייך בזה, משא"כ לפירושם דקא אמיצוי היין מהענבים (וכן פרש"י שעל הרי"ף) שייך יותר 'וגומר' כלומר שסוחטם עד הסוף, שיצא כל יינם, ומיהו תלמיד הר"י מפריש, מפרש 'זולף הוא ששולהו מן הבור וגומר הוא שמכניסו לחביות, עכ"ל. **ל. עכ"ל** הב"ח בהגהותיו. **לא. לשון** תוספות הרא"ש. **לב. הנה** מהתוספות משמע דכמו ד'עושה לו לימודים' דקאמר ר' יהודה קאי אבור, כמו כן יש לפרש 'וגף' דקאמר ר' יוסי אבור, אבל המאירי והנמוק"י והשיטה לתלמיד ר"י מפריש, פירשו דר' יוסי קאמר דזולף ושופך לתוך החבית, וגף החבית ור' יהודה חולק שאסור למלאות לחבית אלא ישאירנו בבור, ויכסה הבור בלימודים שלא יחמוץ, ובספר 'חדושים ובאורים' תמה למה מיאנו התוספות לפרש כן, ועיין עוד בשיטה לתלמיד ר"י מפריש, שכתב דאף שר' יהודה ס"ל שלא יעלנו מן הבור לחביות אבל 'ומ"מ ימשכינו מן הגת אם הוא עדיין שם, ויורידנו לבור, שלא יתקלקל בתוך הגת', עכ"ל. **לג. הרש"ש**, וכן בטל תורה, העירו, דלכאורה יש באסיפת פירות איסור משום מלאכת מעמר, והוסיף הרש"ש דאף שמעמר אינו חייב אלא כשמעמר ממקום גידולו, יש לומר דהכא נמי איירי במקום גידולו, והנה גמרא כאן מוכח, דאף בהכנסת קורות הביתה יש איסור כמעשה דרב יוסף, ובזה ודאי לא שייך מעמר, וע"כ משום טירחא אבל על הגמרא בחגיגה דקאי אקרא דחג האסיף, באספך את מעשיך מן השדה דפריך שם, ואסיפה בחוש"מ מי שרי, הוה אפשר לומר דאיירי באוסף ממקום גידולו דחייב משום מעמר, אך פשטה דקרא לכאורה איירי בהכנסת הפירות מן השדה, שהניחם שם בקיץ כדי לייבש, אחרי שהם כבר עמורים, ומכניסם עכשיו הביתה, ובספר חדושים ובאורים כתב וז"ל 'מכניס אדם פירותיו מפני הגנבים, ולא נתפרש מאיפה מכניסם ולאיפה, אם הנדון משום הוצאה מרשות לרשות, ולכן נראה דאפי' מרה"י לרה"י אסור, דהטעם משום טירחא וכ"מ במרדכי, אבל יש לדון כמה פירות, דפירות מועטים לא מסתבר לאסור, אף אם אין חשש גניבה [ואף בשבת ויו"ט]. ובריטב"א כתב בין תלושין בין מחוברין, ובמחוברין אף מעט אסור לקצור אם אין חשש גניבה ואף שהדין אמת גם במחוברים אבל לשון מכניס אינו נופל אלא על תלושין, ואסיפה זו מלאכת חול הוא וכמו שהביאו תוספות הא דאמרין בחגיגה 'אסיפה במועד מי שרי' עכ"ל עיי"ש עוד שהאריך, ועיין עוד מש"כ הטורי אבן שם בחגיגה. **לד. גירסת** הב"ח. **לה. משמע** מדברי התוספות שמפרשים האבעיא באופן כמו שפרש"י בבכורות לד: 'אם מת קודם המועד, מהו לקנוס בנו אחריו ולא יבצרנה במועד' עיי"ש, וכן הביא המגיד משנה הלכות יו"ט פ"ז ה"ד יעוי"ש בשם הרמ"ך בשם הגאונים לפרש מ"ש במשנה 'אם כוונו מלאכתם במועד יאבדו' דמניחים אותה לאבד, ומונעין אותה מלעשות אותו מלאכה', אבל הרמב"ם כתב 'וכל המכוין מלאכתו והניחה למועד, ועשאה במועד, בית דין מאבדין אותה, ומפקירין אותה לכל, ואם כוון מלאכתו, ומת, אין קונסין בנו אחריו, ואין מאבדין אותה ממנו, ואין מונעין הבן מלעשות אותה מלאכה במועד, כדי שלא תאבד, עכ"ל, משמע דמיירי נמי בעבד איסורא ועשה המלאכה במועד, ובספר חדושים ובאורים כתב דגם לפי' הרמב"ם אפשר לפרש דלא עבד איסורא משום דעסק בהצלה בדבר האבד דשרי ורק משום שכוון מלאכתו לא היה רשאי והרי האיסור הוא מה שכוון מלאכתו, וזה לא נקרא עבד איסורא, ועיין בשו"ע סי' תקל"ח סעיף ו', ובמ"ב וביאור הלכה שם. **לו. וכמו** שכתב רש"י אצלנו ופירש הריטב"א 'אבל הכא אפילו תמצא לומר דאיסור תורה איכא במלאכת חולו של מועד, אבל בהא שהוא דבר האבד מותר מן התורה, ואיסורא דמכוון במועד, מדרבנן בעלמא הוא', והוא לשיטתו דמפרש 'אם כוונו מלאכתן במועד' שכולל גם 'שאם עשה מפקירין אותה ממנו', ומשמע שהתוספות לא גרסו כאן 'מדאורייתא' וכן בגיטין ובכורות בגירסא שלפנינו ליתא 'למדאורייתא', יעוי"ש, ועיין בתוספות חגיגה יח. ד"ה חולו. **לז. כדלעיל** דף ג. דכל תולדות בשביעית הם מדרבנן ועיי"ש מנין שאין מזבלין וכו' ומסיק מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא היא. **לח. רש"י** בבכורות לד: יעוי"ש.

עבודת קרקע, ובגיטין (ד' מד: ושם) פירש בקונטרס דבקווצה מלאכה דרבנן, וצ"ל דאיירי בקוצים תלושים דמחוברים כל דהו הוי דאורייתא דאמרינן בשבת (ד' קג.) התולש עולשין והמזרד זרדין אם ליפות את הקרקע כל שהוא ואע"פ שאין מכוין ליפות דקאמר התם דפטור גבי שבת כגון בארעא דחבריה אבל גבי שביעית לא בעינן מלאכת מחשבת:

נטייבה. פי' בקונטרס זבל בהמות, ובפי' ר"ח חורש בה חרישה יתירא ובירושלמי מפרש כן, ומ"מ אין נראה שתהא מן התורה, וקשה היכי מוכח מיניה בבכורות (ד' לד:) בעיא דצרם אוזן בבכור דהוי דאורייתא ומוכר עבדו נמי בפ' השולח (גיטין מד:) הא גבי עבד דכ"ע דפקע ממצות חמיר טפי, ואומר ר"ת דבשביעית נחמיר כדאמר בקדושין פ"ק (ד' כ.) כמה קשה אבקה של שביעית משום הכי יש לפשוט כל הני, א"נ ראוי להחמיר טפי מבשום מקום משום דהיו מזלזלין בה כדאמר (.בסוף) הניזקין (דף נד.) שהיו חשודין על השביעית לכך מייתי שפיר מינה:

אין לוקחין בתים עבדים כו' אלא לצורך המועד. פי' הר"ר יוסף הוא הדין בשאר דברים צריך לצורך המועד דהא אסור למכור פירות אלא לצורך המועד, אלא רבותא קמ"ל דאפי' הני דהויין בפרהסיא שרי לצורך המועד, וצריך עיון אי צריך הני צינעא כמו בההיא דפירות כסות וכלים (לקמן ע"ב) וההיא דלעיל (דף יג:) מכניס פירות מצריך בגמ' צינעא אע"פ שאינו במשנה:

שנתקוצה שפירושו דנטלו קוצים מהקרקע, **אין זו נחשבת כעבודת קרקע**, כיון שאינו משבח לגוף הקרקע, ובזה לא קנסו שלא תזרע בשביעית, **ובגיטין** (דף מד:) **פירש בקונטרס**, ד'בקווצה' היינו שניטלו ממנו קוצים וברקונין ליפותה, ואין זו עבודת קרקע מן התורה, משמע דעכ"פ הוי **מלאכה דרבנן**, **וצ"ל דאיירי** באופן שהקוצים כבר היו **תלושים**, ואז עבר אאיסור דרבנן, דאילו **מחוברים** היו, אפילו תלישה **כל דהו הוי דאורייתא**[לט], **כדאמרינן בשבת** (דף קג.) **התולש עולשין** מין עשב **והמזרד זרדין** קצץ קנים או ענפים **אם ליפות את הקרקע** חייב אפילו על **כל שהוא, ואע"פ** שבאופן **שאין מכוין ליפות, דקאמר התם דפטור**, דקתני התם דאם תולש לאכילה, מתחייב בכרוגרת, ואם תולש לבהמה, כמלא פי הגדי וכו', ופריך, אטו כולהו לא ליפות את הקרקע נינהו, והרי כיון שתלש מתייפת הקרקע מאליה, ומשני אביי, כגון דלא מכוין לכך, ופריך והא הוי פסיק רישיה, ומשני לא צריכא דקעביד בארעא דחבריה, כלומר דמה דתלש, בקרקע חבירו תלש, דלא איכפת ליה ליפותה, וע"ז קאמרי התוספות, דה"מ לענין שבת דבעינן בה מלאכת מחשבת[מ], ולכן כשאין צריך לכך, כגון **בארעא דחבריה** הו"ל מלאכה שאין צריכה לגופה, ופטור, **אבל גבי שביעית, לא בעינן מלאכת מחשבת**, ואסור אפי' מלאכה שאינה צריכה לגופה, ולכך אפילו אם לא איכפת ליה ביפוי, אסור מדאורייתא משום חורש.

נטייבה:

פי' בקונטרס, דהינו **זבל בהמות**, ולפי"ז הוי איסור דרבנן, וכמ"ש כאן רש"י, ואעפ"כ קנסו דלא תזרע בשביעית, דעבודה חשובה היא בקרקע, כן כתב רש"י בבכורות לד: **ובפ' ר"ח** מפרש, דנטייבה היינו דחורש **בה חרישה יתירא, ובירושלמי נמי מפרש כן**, ולכאורה לפי פירוש זה הוי איסורא דאורייתא[מא], ואומרים התוס' ומ"מ **אין נראה שתהא מן התורה**[מב], וקשה היכי מוכח מיניה בבכורות (דף לד:) **בעיא דצורם אזן בבכור** האם קנסו בנו אחריו, ומוכיח מהא דר"י בר חנינא דאמר 'הטיבה ומת, בנו זורעה', אלמא לדידיה קנסו לבריה לא קנסו, ומה הראיה מאיסור הטיבה בשביעית דהיא דרבנן, לאיסור צורם אזן בכור דדאורייתא היא, דהא מהא טעמא גופיה קאמר בגיטין מד. דאי אפשר לפשוט מוכר עבדו לעכו"ם האם קנסו בנו אחריו, ולא יכלינן למיפשט לה מצורם אזן בכור ומת, משום דהמוכר עבדו איסור דרבנן הוא, והצורם אזן בכור, הוא איסור **דאורייתא**, וכמו כן קשה **הא דמוכר עבדו לעכו"ם**, דקאמר **נמי בפ' השולח** (גיטין מד:) שלא קנסו בנו אחריו, ופשיט לה זאת מהא דריב"ח דגבי שביעית, ושואל התוס' וקשה, דאף ששניהם איסור דרבנן הם, אפ"ה היכי מצי פשיט, **והא גבי עבד** יש סברא להחמיר ולקנוס לבן, משום **דכ"ע**[מג] **דפקע ממצוות** ע"י שמוכרו לעכו"ם, ולכך **חמיר טפי**, דמהאי טעמא אמר נמי בבכורות דף לד: דליכא למיפשט לצורם אזן בכור, דניקנוס לבנו אחריו, מהא דמוכר עבדו לעכו"ם, ומאותו הטעם משום דמפקיעו ממצוות, **ואומר ר"ת** דסברה הגמרא **דבשביעית נחמיר**, לקנוס יותר משאר איסורים, מפני שהוא איסור חמור מאוד, **כדאמר בקדושין פ"ק** (דף כ.)[מד] תניא ר' יוסי ב"ר חנינא אומר, בא וראה **כמה קשה אבקה של שביעית** אפילו איסור הקל שבה, העושה סחורה בפירותיה, דהו"ל לאו הבא מכלל עשה 'לאכלה ולא לסחורה'[מה], אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר את מטלטליו וכו', לסוף מוכר את שדותיו וכו', עד שמוכר את בתו וכו', עד שמוכר את עצמו וכו' לגר ולעכו"ם וכו', **משום הכי יש לפשוט כל הני** דאם בדבר חמור כ"כ אעפי"כ לא קנסו בנו אחריו, כ"ש שאר איסורים ואפי' איסור דאורייתא כצורם אזן בכור, או אפי' מוכר עבדו לעכו"ם דמפקע ליה ממצוות נמי לא נקנוס לבנו אחריו, **א"נ, ראוי הוא להחמיר טפי בשביעית מבשום מקום, משום דהיו מזלזלין בה, כדאמר בפרק הניזקין** (דף נד.) שהיו חשודין **על השביעית** ולכן ס"ל שם לר' מאיר דקנסו על הנוטע בשביעית, דאפילו בשוגג יעקר, ואילו הנוטע בשבת בשוגג יקיים, ומפרש טעמא, משום ד'נחשדו ישראל על השביעית, ולא נחשדו על השבתות', חזינן דיש לקנוס יותר בשביעית כי היו חשודים על כך, וצריכים לקונסם שיזהרו ולא יבואו לידי עבירה, **לכך מייתי שפיר מינה**, דאפילו שם לא קנסו בנו אחריו, כ"ש שאין לקנוס בשאר דברים שאינם חשודים בהם.

אין לוקחים בתים עבדים וכו' אלא לצורך המועד:

פי' הר"ר יוסף דלאו דוקא בתים וכו' שיש בהם פרסום ואוושי מילתא, דאסור לקנות שלא לצורך המועד אלא **הוא הדין בשאר דברים**[מו] כגון כלים ופירות וכו', דדווקא כשצריך אותם **לצורך המועד**, מותר לקנותם, אבל שלא לצורך המועד אסור, וראיה לדבר **דהא אסור למכור פירות אלא לצורך המועד** כדתנן לקמן ע"ב במשנה 'מוכרי פירות כסות וכלים, מוכרין בצנעה לצורך המועד'[מז] **אלא** נקט כאן במשנתנו 'בתים עבדים ובהמה' משום **דרבותא קמ"ל**[מח], **דאפי' הני דהויין בפרהסיא** כי הם דברים שיש להם שם ופירסום ואוושא בהו מילתא, וסד"א לאסור אפי' לצורך המועד, דשמא יחשבו אנשים שאינו לצורך המועד, או שמא יש בזה זילותא דמועד, קמ"ל דגם הני שרי **לצורך המועד, וצריך עיון אי צריך בהני צינעא**[מט] כמו **בההיא דפירות כסות וכלים** דתנן (לקמן ע"ב) דווקא בצנעא שרי בהו אף כשהם לצורך המועד, ואין להוכיח מדלא תני הכא 'בצינעא' כדתנן לקמן, וא"כ לכאורה מוכח דלא בעי צינעא, זה אינו, דהרי **וההיא דלעיל** (דף יג:) דקתני 'מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים, **מצריך בגמרא צינעא** כדאמר לעיל 'תנא, ובלבד שיכניסם בצנעא לתוך ביתו' **ואע"פ שאינו** שונה זאת **במשנה**, א"כ י"ל דה"נ בדידן, אף דלא תני לה הכא במשנה, מ"מ דילמא בעי צינעא כהך דמוכרי פירות.

ציונים והערות

לט. דהוי תולדה דחורש, אבל קשה הרי לעיל ג. אמרינן דתולדות בשביעית לא אסר רחמנא, וא"כ לא הוי אלא מדרבנן, וכתב החזו"א שביעית סי' י"ט סק"א, דכוונתם למ"ד לעיל דף ג. דתולדות הם דאורייתא או דאפי' למ"ד דתולדות בשביעית הם דרבנן, מ"מ כיון דלגבי שבת הוי תולדה דאורייתא הכא בשביעית קנסוהו, אבל נתקווצה מן התלושין כיון דשבת לא חשוב חורש, הכא בשביעית לא קנסוהו ומ"מ מדרבנן אסור אף בתלושין, עכ"ל יעוי"ש, ועיין בתש' נודע ביהודה תנינא או"ח סי' ל"א דרצה לומר דבחורש אף תולדה דחורש איכא איסור דאורייתא עכ"פ עשה דבחריש ובקציר תשבות, יעוי"ש ולפי"ז א"ש דברי התוס' כאן ועיין בספר משנת יוסף במשנה זאת שביעית פ"ד מ"ב. **מ. תוספות** בשבת קג. ד"ה בארעא דחבריה, וכן התוספות בגיטין מד: ד"ה שנתקווצה כתבו דבשביעית לא מיפטר משום מלאכה שא"צ לגופה, ועיי"ש בספר תורת גיטין שהקשה אין שייך הכא דעביד בארעא דחבריה, ממ"נ, אי הוה מדעתו של חבירו הוה צריכה לגופה, ואי שלא מדעתו, א"כ למה נקנוס לבעל השדה, עיי"ש מש"כ בזה, וכן בתפארת יעקב שם, וכן בחזו"א שביעית סי"ט סק"ב ועיין עוד לעיל בדף ד: בתוד"ה מפני שמכשיר. **מא. וכן** כתבו התוס' בגיטין מד: ד"ה נטייבה. **מב. וצריך** עיון מדוע כתבו התוספות שאינה מן התורה, ולעיל בדף ג. נחלקו ר"י ור"ל אם לוקה, אבל יכול להיות דלכ"ע אסור מן התורה, מעשה דבחריש ובקציר תשבות, וברמב"ם ריש הלכות שמיטה, משמע שאינו אלא מדרבנן וכבר האריכו בזה המפרשים שם, וגם יש מ"ד דבזה"ז הוי דרבנן כמבואר בפ"ק ואולי כיון דאיירי שהשדה כבר היתה חרושה, אלא שהוסיף בה חרישה יתירא ושמא בכה"ג אין איסור מן התורה. **מג. ר"ת** 'דכולי עלמא', אבל אין לזה מובן כ"כ, ואולי צ"ל דכל יומא כדאיתא בבכורות לד: 'דכל יומא ויומא מפקע ליה ממצוות' עיי"ש. **מד. ויש** להמתיק התירוץ דהוא אותו בעל מימרא ר' יוסי ב"ר חנינא, ואולי יש להוסיף עוד לגבי הקושיא ממוכר עבדו לעכו"ם שמפקיען ממצוות, דגם ע"י איסור שביעית גורם לכך כמ"ש סוף מוכר בתו ועצמו לעכו"ם כמ"ש בגמרא קדושין יעוי"ש. **מה. רש"י** שם. **מו. והרב** המגיד משנה בפ"ז מהלכות יו"ט הלכה כ"ב ס"ל דהני דוקא נקט, דבשאר דברים כיון שהוא צריך להם, אע"פ שאינו צריך להם במועד רשאי הוא לקנותם וכו' כל שהוא צריך לו או להשתכר שמוצאו בזול, אבל בתים ועבדים ובבהמה כיון דאושי, ואושא מילתא לא התירו לקנות, אלא לצורך המועד, והביאו הרמ"א בשו"ע סי' תקל"ט סי"ב יעוי"ש. אך המג"א והביאו המשנ"ב כתב דהתוספות ושארי פוסקים לא ס"ל הכי, ואין להקל יעוי"ש. **מז. ובשיטה** לתלמיד הר"י מפריש לקמן בע"ב דקדק, למה במשנה זאת דבתים, נקט לשון איסור, אין לוקחין וכו' אלא לצורך המועד, ואילו במשנה דלקמן גבי פירות כסות וכלים נקט לשון היתר 'מוכרין לצורך המועד' ותירץ וז"ל 'דכל הני דחשיב לעיל (בתים עבדים וכו') סתמא דידהו ניקחין שלא לצורך המועד, ולכך תני דאין ניקחין בסתם אלא לצורך המועד, אבל הני דהכא (פירות כסות וכלים) סתמא דידהו לצורך לאלתר הם ניקחים להכי קתני דמותר למכרם לצורך המועד, ולהכי נמי ניחא דלא תקשי אמאי לא עריב ותני הני דהכא והנך דלעיל כלהו בחדא בבא, דהא כולהו לצורך המועד שרי, ושלא לצורך המועד מיתסרי', עכ"ל. **מח. ובספר** חדושים ובאורים כתב דק"ק דלישנא דמתניתין משמע דאיסורא אתא לאשמועינן וע"ש עוד שדן מהו הגדר דלצורך המועד, דשמא דוקא שהלקיחה נחוצה לצורך המועד ולא סגי שישתמש בהם גם במועד יעוי"ש. **מט. ובשיטה** לתלמיד ר"י מפריש כתב

אין מפנין מבית לבית:

בירושלמי מתיר לפנות מבית של אחר לביתו שלו, משום שערב לאדם לדור בשלו[נ].

בשביל כבוד יו"ט האחרון:

ודייקינן בגמרא 'מפני כבוד יו"ט האחרון אין, הא מפני כבוד יו"ט לא', ומקשה מכך על רב הונא דשרי לזבוני כי אורחייהו בשוקא, והיה קשה להתוספות, אמאי פריך מדיוקא דסיפא, ולא פריך[נא] מרישא, דתני בה בהדיא 'פותח אחת ונועל אחת', ומתרצים, **אבל מרישא** דתני **דחנות פתוחה** לרה"ר **פותח אחת ונועל אחת, ורב הונא מתיר באורחיידו בשוקא**, מהא **לא פריך**, משום דיש לאוקמיה לרישא דברייתא[נב] דמיירי ביו"ט **ולא בחול המועד**, ולהכי לא פריך אלא מסיפא דמיירי בודאי בחול המועד, דהא ערב יו"ט האחרון, חול המועד הוא.

בתבלין:

פי' בקונטרס כרוב וכרישין, והקשה בתוספות רבי פרץ, דהרי כרוב וקפלוט - כרישא[נג] **אינן חשובין תבלין**, וראיה לכך **דהא אמרינן** (חולין ו.) **דתבלין לטעמא עביד, ואפילו באלף לא בטיל**[נד] **ולפת וקפלוט אינו צריך לשער בהם כי אם בששים כדאיתא בפרק גיד הנשה** (שם דף צז:)[נה].

ועוד ראיה מביאים התוספות דתבלין אין פירושו כרוב וקפלוט (ותבלין כך) [ותנן נמי דתבלין[נו]] נדוכין כדרכן בפ"ק דביצה (דף יד.) **א"כ אינו כרוב**, דכרוב אין דכין אותו, ובערוך פירש דתבלין פירושו מיני בשמים[נז].

הדרן עלך מי שהפך

אין מפנין מבית לבית. בירושלמי מתיר מבית אחר לביתו שערב לאדם לדור בשלו:

[יג:] **בשביל כבוד יום טוב האחרון.** אבל מרישא דחנות פתוחה לרשות הרבים פותח אחת ונועל אחת ורב הונא מתיר באורחייהו בשוקא לא פריך דיש לאוקמיה בי"ט ולא בחול המועד, ולהכי פריך מסיפא דמיירי בחול המועד דהא ערב י"ט האחרון חול המועד:

בתבלין. פי' בקונט' כרוב וכרשינין, והקשה בתוס' רבי פרץ דכרוב וקפלוט אינן חשובין תבלין דהא אמרינן (חולין דף ו.) דתבלין לטעמא עבידי ואפילו באלף לא בטיל ולפת וקפלוט אינו צריך לשער כי אם בששים כדאיתא פרק גיד הנשה (שם דף צז:), ותבלין כך נידוכין כדרכן בפ"ק דביצה (דף יד.) א"כ אינו כרוב, ובערוך פירש מיני בשמים:

הדרן עלך מי שהפך

ציונים והערות

וז"ל 'ולעיל גבי בתים ועבדים לא שייך למיתני בצינעא, דכל הנך דלעיל, דרך העולם הוא לקנותם בפרהסיא, כדי שיודע המקח לרבים ויתקיים, עכ"ל (ולכאורה היה יכול לפרש לפי"ז דלהכי לא עריב ותני להו, עיין בהערה לעיל) ועיין בספר מצבת משה ובהגהות ארץ הצבי אות צ מש"כ בזה. **נ. לשון** הירושלמי 'ובתוך שלו, אפילו מדירה נאה לדירה כעורה, שמחה לאדם בשעה שהוא דר בתוך שלו' עכ"ל הירושלמי. והרמב"ם בפ"ח מהל' יו"ט הט"ז, לא הביא דין ירושלמי זה, והראב"ד שם בהשגות הביאו וכתב 'ואע"פ שיש לדקדק ע"ז הירושלמי מן הגמרא, נאה ומתקבל הוא' עכ"ל. ופי' שם הרב המ"מ שהרמב"ם סובר דמגמ' דילן מוכח דלא כהירושלמי, דקפריך והאמרת רישא אין מפנין ותירץ אביי סיפא אתאן לבית שבחצר, ואילו לדברי הירושלמי למה לא תירצו, אבל מפנה הוא לחצר שלו וכפשט לשון המשנה 'מפנה הוא לחצרו' אלא ודאי שהירושלמי חולק על הגמ' שלנו, ולכן לא פסקו הרמב"ם, אך הריטב"א בחידושיו הביא הירושלמי, והקשה קושית המגיד משנה, למה לא משני כן הגמרא דהסיפא באה להתיר לפנות לחצר שלו, וכתב וז"ל 'וי"ל דלעולם לא פליג (גמרא דידן אירושלמי) והא דלא מפרשינן מתניתין הכי, משום דא"כ ניתני 'אבל מפנה הוא לביתו' ואמאי שאני מלישנא דרישא למנקט חצירו ולהכי אוקימנא דאפי' לבית שאינו שלו, אם הוא סמוך בחצר, והא דללא קתני תנא נמי האי היתרא דירושלמי, משום שהיא פשיטא ליה, והא עדיפא דאפי' לתוך של חבירו מותר, כל זמן שהוא סמוך, סד"א לא פלוג רבנן, קמ"ל, וכו' עכ"ל, עיי"ש, ועיין בשפת אמת, שהעיר דבירושלמי שלנו, גורס כן במשנה 'אבל מפנה הוא לחצרו, מפני ששמחה היא לו' א"כ לפי גירסא זו משמע דלא כגמרא דילן, ובשו"ע סי' תקל"ה ס"ב הביא שיטה זו בשם יש מתירים ועיי"ש עוד בשפת אמת שכתב דלכאורה סברא זו דהירושלמי לא שייך אלא במפנה דירתו מבית אחר לבית שלו אבל לא במפנה לכולם יעוי"ש, ועיין עוד במשנ"ב שם ס"ק ז', ועיין עוד בספר מצבת משה ובהגהות ארץ צבי שם אות צ"ב. **נא. הקרן** אורה הקשה אמאי לא פריך ארב הונא ממתניתין דקתני מוכרי פירות מוכרין בצינעא, ותירץ דהוה מצי לפרש מתניתין דר' יוסי אומר הם החמירו על עצמם למכור בצינעא, אבל היכא דלא נהגו להחמיר, מותר אפי' בפרהסיא (אבל צ"ע דקרי פשטנו לעיל מברייתא דבהם החמירו על עצמם שאינם מוכרים כל עיקר) עיי"ש. **נב. מש"כ** התוספות דהו"מ לאוקמי ביו"ט, כתב השפת אמת וז"ל 'לכאורה תמוה לפרש כן, דח"ו להתיר למכור ביו"ט ואפילו בצינעא' יעוי"ש מה שכתב ליישב, אבל בשיטה לתלמיד הר"י מפריש כתב וז"ל 'דה"נ אשכחנא בפ"ק דביצה (יא:) שהתירו חכמים למכור כמה דברים בחנות משום שמחת יום טוב, ואף חזרת תריסין שרו ב"ה החם דהתירו סופם משום תחלתן' עכ"ל, ובשפת אמת כתב עוד ליישב עיקר קושית התוס' אמיא לא פריך מרישא וז"ל 'י"ל דהמ"ל דדוקא במוכר בחנותו הוי פרסום, ונועל אחת, אבל כשמוכר בשוק ראשי, הואיל ואינו קביעות כחנות, להכי מייתי מסיפא, כנ"ל עכ"ל, ועיין במאירי, ודו"ק. **נג. עיין** שבת דף פ: רש"י ד"ה כרישא קפלוט. **נד. שם** איתא 'ותבלין דלטעמא עביד, וטעמא לא בטיל' אבל בחולין צז: איתא 'בפלפלין ותבלין דאפילו באלף לא בטלין'.

נה. שם איתא 'כל איסורין שבתורה משערינן, כאילו הן בצל וקפלוט' ולכאורה משם גופא מוכח דלא מיקרי תבלין דפריך 'ולשיערנהו בפלפלין ותבלין דאפילו באלף לא בטלין' עיי"ש. **נו. ב"ח. נז. וכתב** הב"ח בסי' תקל"ט וז"ל 'ו"כ מה שמצא בפרש"י שלנו כרופייתא מוכרי בשמים אונו מפרש"י אלא הגה"ה היתה כתובה בגליון והכניסוה הסופרים בפנים (ובאמת ברש"י כת"י כתב 'מוכרי תבלין כגון כרוב וכרישין'), ובטור כתב 'ואם הוא מוכר ירק וכל דבר שאינו מתקיים פותח ומוכר כדרכו', וכתב ע"ז הב"ח וז"ל 'אבל רבינו (הטור) נמשך אחר פרש"י שהרי לא כתב דתבלין שהם בשמים מותר למכור כדרכו, אלמא דס"ל דפי' תבלין הוא ירק כגון כרוב וכרשינין ונראה דדעת רבינו (הטור) דפרש"י עיקר דלשון תבלין משמעו בשמים ומשמעו נמי כל מה שנותנין בקדרה לתקן התבשיל כל דבר שהוא תיקון לדבר אחר נקרא תבלין, וכיון דהכא צריך לפרש דמוכר כדרכו לפי שאין ראויין להתקיים (ולכן הכל יודעים דלצורך המועד הם) א"כ בע"כ ירק הוא (כבשמים הם ראויים להתקיים) ונקרא תבלין לפי שהכרוב והכרשינין הם מתקנים התבשיל שנותנים טעם בתוכו כמו בצל וקפלוג (עיין לשון הגמרא בחולין צז: 'כאין נותן טעם באיסורין כאילו הן בצל וקפלוט') וכו' וקושית התוספות בשם הר"ר פרץ אינה קושיא דלשון תבלין לפעמים פירושו בשמים, ולפעמים פירושו מיני ירקות שמתקנים בהם הקדירה וכמו שפרש"י בחומש על תובל קין שתבל והתקין אומנות קין, עכ"ל. ועיין עוד בפי' המשנה להרמב"ם פ"ב דערלה משנה י' (הביאו כאן בהגהות ארץ צבי אות נ"ד שבספר מנחת משה עיי"ש) שכתב וז"ל 'והזהר שלא יעלה על דעתך, שאין נקראין תבלין אלא המרקחות והדברים שריחן טוב כמו הזנגביל והפלפל ודומיהן, אינו כן אלא כל שמתבלין בו התבשיל כגון השומין ובצלים והשמן והחומץ והיין כלם נקראים תבלין כשאדם מתכוין לתבל בהם או בזולתם קדרתו ותבשילו, עכ"ל, ועיין עוד בתוספות יו"ט פ"ט דשבת מ"ה ד"ה תבלין מ"ש בזה (הביאו הגהות חו"י שם הרי"ף) ובשבת קמא. תוד"ה הני פלפלי בסוף הדבור ע"ש (הביא בהגהות ארץ צבי הנ"ל) והנה לפרש"י מובן, שהם דברים שאינם מתקיימים, ומוכח שלוקחם לצורך המועד, אבל לפי' הערוך שהם מיני בשמים, הרי לכאורה הם דברים שיכולים להתקיים אחר המועד, וכתב הב"ח וז"ל 'מיהו במרדכי הארוך מפרש דתבלין היינו בשמים דמותר למכור בפרהסיא לפי שדרכו ליקח לצורך המועד, ואע"פ שהם דברים המתקיימים עד החול, שרי, ודוקא פירות כסות וכלום דברים המתקיימים עד החול, לא שרי אלא בצינעא כיון דאות בהו תרתי, חדא שאינו ניכר כל כך שהוא לצורך המועד אידך שהם דברים המתקיימים עד החול, אבל דברים שאין מתקיימין אפילו אינו ניכר שהוא לצורך המועד, א"נ דברים המתקיימים וניכר שהוא לצורך המועד כגון בשמים שרי, עכ"ל, והרמב"ן כתב וז"ל מוכן התירו מכירת תבלין כדרך התגרין למכור בשוק וכו' כיון שהדבר ניכר שלצורך יו"ט הם עושים, שסתם לקיחת תבלין לקדרה [illegible] יום הוא אבל מכירת פירות בעינן צינעא שהרואה סבור לאחר המועד הוא לוקח, עכ"ל ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש כתב וז"ל 'מיירי במוכרי תבלין נדוכין ומוכנין לתת לתוך התבשיל, ואין רגילין לקנותם אלא מידי יום יום, וכ"ע ידעי שאינן נקנין אלא לצורך המועד' וכו' עכ"ל יעוי"ש.

ואלו מגלחין במועד. משום דתנא באידך פירקין דברים שעושין לצורך המועד כמו מוכרי פירות דנעשים כדין, קתני נמי ואלו נעשים שלא כדין לצורך המועד:

והיוצא מבית האסורים. שאינו יכול לגלח קודם המועד שאין מניחין לו לגלח. ואפילו מניחין לו, אינו ערב לאדם לגלח בבית האסורין: [כ"ה בירושלמי]

[יד.] **ומנודה וכו' ושנשאל.** בירושל' מקשה הני למה התירו, והלא פשע שלא בא לפני המועד לפני חכמים להתיר לו, ומשני שכלו לו שלשים יום של נדוי במועד, דאין נדוי פחות משלשים יום. וכן מי שנשאל לחכם מוקי לה כשבא בחול המועד, אי נמי לפני המועד לא מצאו בו פתח. וגילוח הראש נמי אסור במועד, דהא אמר בגמ' שלא יכנסו לרגל מנוולין, ואין לך ניוול גדול מזה. ושמא לא קאי טעמא בגמרא אלא אשארא, אבל גילוח של ראשו אסור משום מלאכה אפילו במקום אונס, ושאר גילוח דבעי בגמרא מאי טעמא אסורין והיינו גילוח של יפוי, דהוה לך למישרי לצורך המועד אע"פ שהיא מלאכה, אבל גילוח כל הראש אסור משום מלאכה, והני כגון נזיר ומצורע הוא דשרי משום מצוה, ולפי זה אסור לגלח ראשו במועד. ועוד יש לפרש, שנראה שמותר לגלח ראשו במועד, וא"ת מאי קא משמע לן נזיר ומצורע, יש לומר דס"ד דאסור שלא ישהו קרבנותיהן, קא משמע לן דשרי, ואי מיירי הכא בשלא היה להן פנאי דוקא והוא כדבעי למימר בגמרא, יש לומר דהכי קאמר דנזיר ומצורע העולין מטומאה לטהרה, דוקא שעולין עתה אבל עולין מטומאה לטהרה מקודם רגל אסורין:

ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין. אע"פ שהוא מלאכה היה לנו להתירה לצורך המועד. א"נ

ואלו מגלחין במועד:

התוס' מבארים את טעם התנא ששנה כאן את הדינים האסורים במועד.

משום דתנא באידך פירקין - בפרק הקודם, **דברים שעושין לצורך המועד**, כמו מוכרי פירות דנעשים כדין במועד, קתני נמי לאחריו, כלומר הכא בפרקין במשנתינו, קתני לאלו מלאכות הנעשים שלא כדין, והותרו לצורך המועד.

והיוצא מבית האסורים:

התירו חכמים ליוצא מבית האסורים לגלח במועד, מפני **שאינו יכול לגלח קודם המועד. לפי שאין מניחין לו לגלח** את שערו בבית האסורים. **ואפילו** לאסיר **שמניחין לו** להתגלח בבית האסורים, ולא גילח קודם המועד, נמי התירו לו לגלח במועד, משום **שאינו ערב לו לאדם לגלח בבית האסורין**, ולא הצריכוהו חכמים לגלח בבית האסורים. **[כ"ה בירושלמי[א]].**

ומנודה וכו' ושנשאל:

התוס' באים לבאר את האופנים שבהם מותרים הנודר והמנודה להתגלח במועד.

בירושלמי מקשה, הני מנודה ומי שבא לישאל על נדרו, **למה התירו** להם לגלח במועד, **והלא פשעו** בכך **שלא באו לפני המועד לפני חכמים להתיר להם** את הנידוי והנדר. **ומשני** בירושלמי, דאיירי במנודה **שכלו לו שלשים יום של נדוי במועד**, דהרי **אין נדוי פחות משלשים יום**, ואיירי בנידוהו ל' יום קודם המועד, ואף אם התיר נידויו קודם הרגל, אין ההיתר חל קודם המועד, לפי שעדיין לא כלו ימי הנידוי. **וכן מי שנשאל לחכם, מוקי לה כשבא** החכם[ב] לעיר **בחול המועד**, ולא היה חכם בעיר קודם המועד, וע"כ לא יכל להתיר נדרו קודם, **אי נמי**, איירי **שלפני המועד לא מצאו** בנדרו **פתח**, ולכך לא יכל להתירו, ורק במועד נמצא הפתח לנדרו, ולכך התירו לו לגלח במועד.

עד הכא איירי התוס' בגילוח הזקן[ג]. עתה באים התוס' לדון בדיני גילוח הראש.

וגילוח הראש נמי אסור במועד, דהא אמר בגמ' דטעם איסור גילוח הזקן, הוא כדי **שלא יכנסו לרגל** כשהן **מנוולין**, ולכך אסרו לגלח הזקן במועד, כדי שיגלחו קודם הרגל, **ואין לך ניוול גדול מזה**, כשהוא מגודל בשער ראשו. וע"כ בוודאי שאסור לגלח שער ראשו במועד, וזאת כדי שיגלח שערו לפני המועד.

עתה באים התוס' להחמיר בדיני גילוח הראש יותר מגילוח הזקן.

ומוסיפים התוס', **ושמא לא קאי האי טעמא**, כלומר מה דאסרה **בגמרא** הגילוח כדי שלא יכנסו מנוולים לרגל, לא קאי **אלא אשארא**, על גילוח שאר מקומות כמו הזקן וכדו', ולכך התירוהו במקום אונס, **אבל גילוח של ראשו**, אין איסורו משום שלא יכנס למועד כשהוא מנוול, אלא מה **דאסור**, הוא **משום** שהוא **מלאכה**, ולכך אסור **אפילו במקום אונס**, לפי שהוא מלאכה גמורה.

ואומר התוס', דלעולם אף **שאר גילוח** הוי מלאכה, והיה לנו לאסרו במועד משום שהוא מלאכה ולא מפני הגזירה דשמא יכנסו מנוולין לרגל, והא **דבעי בגמרא מאי טעמא אסורין**, ותי' דאסורין כדי שלא יכנסו מנוולין לרגל, **היינו** בגילוח הזקן שהוא גילוח **של יפוי**, דכיון שהוא ליופי **הוה לך למישרי** במועד, משום שהנוי הוא **לצורך המועד**, וכיון שכך, היה לנו להתירו **אע"פ שהיא מלאכה**, ומאי דאמנם אסרינן הוא משום החשש דשמא יכנסו לרגל כשהן מנוולין, ולכך לא התירו אף בגילוח של נוי, אלא במקום אונס, **אבל גילוח כל הראש דאסור** נמי **משום מלאכה**, ואינו עשוי ליופי אין להתירו כלל במועד. ורק **הני כגון נזיר ומצורע הוא דשרי** לגלח שער ראשם במועד, **משום דמצוה** היא להם להתגלח. **ולפי זה אסור לגלח** שער **ראשו במועד**, ואפילו במקום אונס, ורק את גילוח הזקן התירו במקום שהיה אנוס, ולא יכל לגלח קודם החג.

לאחר שביארו התוס' דגילוח הראש אסור מפני שהוא מלאכה, ומתניי איירי בגילוח הזקן בלבד, שהיה לנו להתירו מפני שהוא לצורך נוי המועד, וכדי שלא יכנסו מנוולין לרגל אסרוהו, והתירוהו למי שהיה אנוס, אך גילוח הראש שאינו לנוי לעולם אסור ואף במקום אונס. באים התוס' עתה לבאר באופן אחר, דלעולם אף גילוח הראש מותר במועד, ולא חשיב מלאכה, ורק כדי שלא יכנסו מנוולין לרגל אסרוהו, ולכך מי שהיה אנוס יהא מותר לגלח אף את שער ראשו.

ועוד יש לפרש באופן אחר, **שלעולם נראה** לומר **שאמנם מותר לגלח ראשו במועד**, אם היה אנוס ולא יכל לגלח קודם המועד, ואין הגילוח מלאכה האסורה במועד, ורק כדי שלא יכנסו מנוולין לרגל גזרו שלא יגלחו, ולכך התירוהו במקום אונס.

ואם תקשה ותאמר, כיון דשרי לכו"ע לגלח שער ראשם במועד, **מאי קא משמע לן** מתני' **דנזיר ומצורע** מותרין לגלח במועד, הא כל אדם מותרים לגלח במקום הצורך, וכ"ש בנזיר ומצורע דמצוות גילוח איכא בהו. אל תקשה כך, משום **דיש לומר, דס"ד דאסור** לנזיר ומצורע לגלח יותר משאר כל אדם, ונימא דגזרו חכמים עליהם שלא יגלחו במועד, כדי **שלא ישהו קרבנותיהן** עד המועד, אלא מיד עם סיום הנזירות והצרעת יביאו את קרבנותיהם, ולכך **קא משמע לן** מתני', דאמנם שרי אף לנזיר ומצורע לגלח במועד ככל אדם.

טעם נוסף לכתיבת היתר מצורע ונזיר במשנה.

ואי נאמר **דמיירי הכא** במתני', בנזיר ומצורע המותרין לגלח במועד, וזאת **בשלא היה להן פנאי** לגלח קודם המועד **דוקא**, **והוא כדבעי למימר בגמרא**, דאיירי מתני' להתיר בנזיר ומצורע, רק היכא דלא היה להם פנאי קודם המועד, לפי"ז **יש לומר דהכי קאמר** התנא, **דנזיר ומצורע העולין מטומאה לטהרה** מותרין לגלח, כלומר **דוקא שעולין עתה**, היינו דבמועד גופו עולין מטומאה לטהרה, ולא נטהרו קודם החג, ולא היה להם פנאי לגלח קודם המועד, אז שרי לגלח במועד, **אבל** בנזיר ומצורע **העולין מטומאה לטהרה מקודם הרגל**, והיה להם פנאי לגלח קודם הרגל, **אסורין לגלח**[ד].

ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין:

התוס' באים לבאר את קושיית הגמ', מדוע אסורין כל אדם לגלח במועד.

פירוש, **אע"פ שהגילוח הוא מלאכה** ולכך היה לנו לאוסרו במועד, מ"מ **היה לנו להתירה** מפני שהיא **לצורך המועד**. **ואי נמי [ואף]** אפשרות נוספת

ציונים והערות

[א] **בירושלמי** כ', דהוינא למימר שהיה חבוש אצל הנכרי, אבל אם היה חבוש אצל ישראל ולא כלום, כלומר, אינו אנוס כי יניחוהו לגלח בבית האסורין. הדר אמרן אפילו חבוש אצל ישראל, שאין ערב לאדם לגלח בבית האסורים. [ב] **כן** פי' הרש"ש, דכוונת התוס' היא שבא החכם רק במועד, וכן משמע מלשון הנמוקי יוסף, אמנם המהרש"א פי' באופן אחר, וכתב בשם הרא"ש דכוונת התוס' כשבא במועד, היינו כשבא זמן התרת הנדר במועד, כגון שנדר לפני המועד, שמהיום לא יגלח אם מהמועד ואילך יאכל פירות, דלא חל הנדר להתירו עד חול המועד, וכ' עליו רש"ש, דאולי דחקו לצאת מפירוש הפשוט דאיירי כשבא החכם במועד, מה דאיתא (בכורות לו) דג' מתירין את נדר במקום שאין חכם והיה לו להתיר נדרו בפני ג' אנשים, ולכך פי' דבא זמן הנדר במועד. אמנם בפי' רש"י על הרי"ף פי', שלא עלה על דעתו לישאל על נדרו עד הרגל, ורק במועד עלה בליבו לישאל, וחשוב אונס. וכן י"ל בכוונת התוס' דבא בחוה"מ, מפני שמקודם לא רצה לישאל. אך באמת בירושלמי גופא לא הובא פי' זה רק בלא מצאו פתח קודם המועד. ובפוסקים פליגי בזה. [ג] **כתב** בשבלי הלקט, דמי שיש לו שערות גדולות בשפתיו ומצערות אותו יכול לגלחן במועד. ובירושלמי, רב אמר שפה כנטילת ציפרניים. [ד] **הק'** בתוס' רעק"א, דהא כל עיקר דברי תוס' הראשונים, הם רק לצד דאיירי באין לו פנאי דס"ד למיסר דמשום שמא ישהה קרבנותיו, דאילו לאידך צד דמיירי ביש להם פנאי, בלא"ה אין כל קושיא, דזהו קמ"ל דאף שהיה להם פנאי דבכהאי גוונא בבא ממדינת הים אסור לגלח, מ"מ בנזיר ומצורע שרי. ונשאר בצ"ע. ועיין ברש"ש שתי' קושיתו.

[אף] שיש מלאכות אסורות במועד שאין בהן טורח כגון פרקמטיא, מכל מקום זה שהוא ליפוי ראוי להתיר לכבוד מועד. ויש מפרשים דקאי על גילוח הראש דאסרינן משום טירחא, מכל מקום מקשה דהיה לו להתיר לצורך המועד, ואין זה נוטה לפי מה שפירש' המשנה דגילוח כל הראש מלאכה גמורה ואסור:

שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו במועד. ואם תאמר היאך יכבסנו במועד, אם כן ישאר במועד בלא חלוק בשעת כיבוס, כמו כן היה יכול לכבס קודם המועד ויהיה בלא חלוק בשעת כיבוס, וכי תימא כשכבסו קודם מועד ומשום הכי מותר לכבסו במועד, א"כ תרתי נמי אם יתלכלכו למה נאסור לו והלא לא פשע. י"ל דדי לו בשתי חלוקין אחד ליו"ט ראשון ואחד לי"ט אחרון. בירושלמי אמרו בגדי קטנים מותר לכבסן במועד דניכרים שהם קטנים ומלוכלכין כמי שאין לו אלא חלוק אחד:

אומן שאבדה לו אבידה ערב הרגל. פירש בקונטרס דבאומן מבעי' ליה, אבל בני העיר אע"פ שאין להם אומן אחר לא מיבעיא ליה, דפשיטא דאסורים. יש להסתפק אם חלה ונתרפא אם מותר לגלח אם מוכחא מילתא כי הני:

מתני' דלא כר"י. תימה לוקמא אפילו כר"י ולמזונות אפי' רבי יהודה מודה. ושמא כיון דקתני ר"י אומר הבא וכו' משמע שבא לחלוק על המשנה:

אלא להרווחא והא אמרת נראין דברי ר"י בהא. נראה דל"ג ועוד מכלל דפליגי רבנן אפילו למזונות, ובההיא פ"ק דשחיטת חולין (דף יג.) נראין דברי רבי יהודה שמצאה באשפה ל"ג ועוד:

לקו' הגמ'[ה], דאף שגם ישנן מלאכות האסורות במועד שאין בהן טורח, כגון **פרקמטיא**, וא"כ בוודאי וכ"ש דיש לנו לאסור גילוח שהוא מלאכה שיש בה טורח, **מכל מקום זה שהוא ליפוי** כלומר, מפני שהגילוח נעשה ליפוי, **היה ראוי להתיר** לגלח במועד, לפי שהוא **לכבוד המועד.**

ויש מפרשים דקאי הכא קושיית הגמ', 'מ"ט כל אדם אסורין בגילוח', וקאי **על גילוח הראש דאסרינן** במועד **משום טירחא, ומכל מקום מקשה הגמ'**, דהיה לנו **להתיר** גילוח הראש **לצורך המועד. ואין פירוש זה נראה**[ו], **לפי מה שפירש'**[ז] במשנה דגילוח **כל הראש מלאכה גמורה הוא, ואסור**, ועל כן, אף לצורך המועד לא היה לנו להתירו, וקושיית הגמ' אמאי אסרו לגלח במועד, לא היתה אלא על גילוח הזקן[ח].

שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו במועד:

התוס' באים לבאר את דין מי שאין לו אלא חלוק אחד.

מקשים התוס' **ואם תאמר, היאך יכבסנו במועד** לאותו חלוק אחד, והרי **אם כן נמצא דישאר במועד בלא חלוק בשעת הכיבוס, וכמו כן**, כלומר דאם בין כה וכה ישאר ללא חלוק בעת הכיבוס, אזי **היה יכול לכבס** את חלוקו **קודם המועד, ויהיה בלא חלוק בשעת כיבוס** ולפני המועד, כמו שהוא ללא חלוק כשמכבס במועד, וא"כ פשע בזה שלא כבס חלוקו קודם המועד. **וכי תימא** דאיירי באמת **כשכבסו** את חלוקו **קודם המועד** ונתלכלך במועד, **ומשום הכי מותר** הוא **לכבסו במועד**, שלא פשע לפי שאמנם כבסו גם קודם המועד, א"א לתרץ כן, **דא"כ** שאנו מתירין למי שכיבס חלוקו ונתלכלך במועד לכבסו במועד, **תרתי נמי**, כלומר אף **אם יש לו ב'** חלוקים וכבסם קודם המועד, **והתלכלכו** במועד, **למה נאסור לו** לכבסם, **והלא לא פשע** קודם המועד, דהרי כיבסם לשניהם. ומכך דקתני בגמר' במי שיש לו חלוק אחד בלבד, חזינן דאף אם לא כבסו קודם המועד מותר, ואם יש לו ב' חלוקים ולא כבסם אסור, והדרא קושיית התוס' לדוכתא, דכמו שיכבס את חלוקו היחיד במועד, כך יכבסו קודם המועד, ולמה התירו לו לכבס במועד.

ומתרצים התוס' **וי"ל**, דלעולם איירי בכיבס חלוקו קודם המועד, ולא איירי הכא בנתלכלך חלוקו, אלא שרוצה לכבסו לכבוד יו"ט אחרון של פסח, ובזה חילקה המשנה בין מי שיש לו חלוק אחד בלבד, למי שיש לו ב' חלוקים, דמי שיש לו ב' חלוקים, **די לו בשתי חלוקין** מכובסים **אחד ליו"ט ראשון ואחד לי"ט אחרון**, והיה לו לכבס את שניהם קודם המועד, אך מי שיש לו חלוק א' בלבד, מלבד מה שכבסו לכבוד יו"ט ראשון, בעי לכבסו נמי לכבוד יו"ט האחרון, וזה לא היה יכול לעשות קודם המועד, ולכך התירו לו לכבסו במועד, לכבוד יו"ט האחרון[ט].

התוס' באים לבאר טעם היתר כיבוס בגדי קטנים במועד.

בירושלמי אמרו, בגדי קטנים מותר לכבסן במועד, משום **דניכרים** הבגדים **שהם** של **קטנים**, לפי שהם קטנים, (כלומר מדה קטנה) **ומלוכלכין**, ודין הקטן הוא **כמי שאין לו אלא חלוק אחד**, דמותר לו לכבס במועד, וכיון שניכרין הבגדים שהם של קטנים התירו לכבסם במועד.

אומן שאבדה לו אבידה ערב הרגל:

התוס' באים לבאר את גדר היתר האומן.

פירש בקונטרס, דרק **באומן** עצמו שאבדה לו אבידה, **מבעיא ליה לגמ'** אי שרי לו לגלח במועד', **אבל** שאר **בני העיר** אסורין לגלח **אע"פ שאין להם אומן אחר** בעירם שיגלחם קודם המועד, דעל בני העיר **לא מיבעיא ליה לגמ'** כלל, משום **דפשיטא דאסורים** לגלח[יא].

ואומר התוס' **דיש להסתפק, אם חלה אדם**, ולא היה יכול לגלח קודם המועד, **ונתרפא** במועד, **אם מותר לגלח**, והספק הוא **האם מוכחא מילתא כי הני**, כלומר האם סיבה זו מוכחת דיה בכדי להתיר לו להתגלח, כמו אלו שנשנו במשנה כגון יוצא מבית האסורים וכדו', או זה שהוא חלה סיבה זו אינה ידועה לרבים ונאסרנה.

מתני' דלא כר"י:

התוס' באים להקשות על דברי הגמ', שהק' 'מתני' דלא כרבי יהודה'.

מקשים התוס' **תימה, לוקמא** למתני' **אפילו כרבי יהודה**, ואיירי מתניתין ביצא למדינת הים ברשות, והיינו שיצא **למזונות**, דבהא **אפילו רבי יהודה מודה** שמותר לו לגלח, ולא אסר אלא ביצא שלא ברשות.

ומיישבים התוס', **ושמא כיון דקתני** בברייתא רבי יהודה **אומר הבא וכו'**, שמשמעות הלשון היא **שבא לחלוק על** דברי **המשנה** הקודמים, ולכך נוטה הגמ' להעמיד את המשנה באופן שרבי יהודה יחלוק עליה[יב].

אלא להרווחא והא אמרת נראין דברי ר"י בהא:

נראה דל"ג בהמשך הקושיא **'ועוד מכלל דפליגי רבנן אפילו לשוט'**[יג]. כלומר, דהגמ' היתה יכולה להמשיך את השאלה כך, דמהא דאמרינן נראין דברי רבנן ביצא להרווחה, משמע שרבנן דברו אף ביצא לשוט, ואין נראין דבריהם אלא ביצא להרווחה, אך מ"מ רבנן דברו אף ביצא לשוט, וא"כ נוכל ללמוד מלשונו של רבי 'נראין דברי רבנן בהרווחה', דרבנן פליגי אפילו ביצא לשוט, והתירו לו לגלח, והרי א"א לומר כן, דהא אמרינן דביצא לשוט אף חכמים מודים דאסור. ולכך מוחקים התוס' גירסא זו, משום שהיא מיותרת, וקושיית הגמ' מובנת אף ללא גירסה זו.

וכן בההיא פ"ק דשחיטת חולין (דף יג.), דמי שאבדו לו גדייו ותרנגוליו, והלך ומצאן שחוטים, אסורין באכילה. ואמר רבי, **נראין דברי רבי יהודה שמצאה באשפה** שהדרך לזרוק בה נבילות, ולכך אסורין, ונראין דברי רבי חנינא בנו של רבי יוסי הגלילי שמתיר לאכלן, היכא דמצאן בבית, ואמרינן התם דאי מצאן באשפה שברחוב לכו"ע אסורין, ולא נחלקו בזה, ואם מצאן בבית לכו"ע מותרין, כי פליגי, במצאן באשפה שבבית, וגם שם מקשה הגמ' סתירה בדברי רבי מיניה וביה כמו בסוגיין, ודעת התוס' היא, דאף התם **לא** גרסינן 'ועוד' וכו' כנ"ל, משום שגירסה זו מיותרת וקושיית הגמ' מובנת אף ללא גירסה זו.

ציונים והערות

ה. **ביארנו** את התוס' לדעת הב"ח דגורס כאן אי נמי, והם ב' פירושים בקושיית הגמ'. א. דהק' הגמ' סתם דהיה לנו להתיר גילוח לצורך המועד. ב. דאע"פ שאסרו אפי' מלאכות קלות מגילוח, היה לנו להתיר גילוח שהוא ליופי ולצורך המועד. אמנם הרש"ש מבאר, דהכא אין כוונת התוס' בלשון 'אי נמי' ללשון המקובלת בתוס' שמשמעותה היא תירוץ נוסף, אלא הוא המשכה של הקושיא, וכך היא הקושיא, דהיה לנו להתיר גילוח לצורך המועד, ואם שגם מלאכות שאין בהם טורח אסרו, וכ"ש שהיה לנו לאסור גילוח שיש בו טורח, מ"מ כיון שהוא לצורך המועד היה לנו להתירו. ו. **גירסת** הב"ח. ז. **כן** גרס רש"ש. ח. **ר'** משה סופר. ט. **בהגהות** אשר"י כתב, דיש רוצים לומר [ובשלטי הגיבורים הביא כן בשם ר"ת] דמי שגילח קודם הרגל מותר לגלח ברגל, דטעמא מאי אין מגלחין כדי שלא יכנס מנוול, וזה לא נכנס. אך דעה זו נדחית שם, משום דאי הכי הוי ליה לתנא לאחשובי בהדי אלו מגלחין מי שגילח קודם הרגל, כמו מי שאין לו אלא חלוק אחד. ועוד דאחר שגילח לא מוכחא מילתא שגילח קודם הרגל. ועיי"ש ובשלטי הגיבורים. ובב"י (תקל"א) הביא בשם ת' הרשב"א לחלוק על ר"ת. אמנם בשפ"א הק' על דחיית שיטה זו, דאף שאחר הגילוח אין ניכר שגילח קודם המועד, הא מ"מ בשעת הגילוח ניכר הדבר שרואין ששערותיו קצרים, והוי ממש כמו אזורו מוכיח עליו המובא בגמ'. וכן הא דהק' מדוע לא שנאו התנא ברישא, י"ל דאי"ז ראיה כלל, דאי הכי נפשוט כל הני אבעיות בגמ' מה דלא הוזכרו במשנה, אלא תנא לאו רוכלא הוא דלפרוט וליזיל. אמנם כ' דיש לאסור תגלחת במועד, למי שכבר גילח דהא אינה לצורך, ומיתסר מדינא, דהוי מלאכה שאינה צורך המועד. י. **אבעיא** זו עלתה בתיקו בגמ', ואזלינן לחומרא (נימוקי יוסף). יא. **לכאורה** דבריו צ"ע מנ"ל הא, דלכאורה טפי איכא למישרי לרבים שלא היו יכולים להסתפר ולגלח דהוי פרסום טפי מיחיד, וא"כ י"ל דאדרבה, לקולא פירש"י האבעיא דאפי' מיוחד נמי מסופק הגמ' להתיר, וכ"ש לבני העיר. ועכ"פ טעם התוס' צ"ע (שפת אמת). יב. **הראב"ד** כתב, דהא דאסרינן לגלח ביצא לשוט, הוא רק ביצא מארץ ישראל לחוצה לארץ דיצא באיסור, אך בארץ ישראל לא"י, או מחוצה לארץ לחו"ל, אפילו יצא לשוט מותר לגלח מפני שיצא בהיתר. יג. **גירסת** רש"ש.

[יד:] **עשה דיחיד.** משמע דאבילות איכא עשה דאורייתא מדלא קאמר ודחי עשה דרבנן, והאי דקאמר לעיל (דף יא:) לא מבעיא ימי אבלו דרבנן היינו עשיית מלאכה דנפקא לן (לקמן טו:) באסמכתא מוהפכתי חגיכם לאבל, אבל גוף האבילות דאורייתא. מיהו נראה לי דשמחת הרגל נמי דרבנן, ושמחת היינו בשלמי שמחה כדאיתא בחגיגה (ח.):

מהו שינהוג נידויו ברגל. והקשה הרב הא ליכא אלא עשה, ואין עשה דוחה עשה. ואפילו עשה ליכא אלא עזרא גזר כדלקמן (דף טז.), והא לאו קושיא היא דהא נידוי דחי לאו דמקלל חברו דאיכא לאו ושמא מסוטה ילפינן, ועוד כיון שעבר על דברי הדיינין הרי יש כאן עשה דרבים:

ואי לא ציית דינא משמתינן ליה. תימה לימא דאי לא צית דינא נחתינן לנכסיה. מיהו פריך שפיר:

ממנעי משמחת י"ט. הקשה בתוס' הר"א, היכי קשה ליה דהא ממנעי משמחת י"ט מאכילה ושתיה וגוף ההריגה דהוא מלאכה לא חיישינן. ונראה לי מדאסר רחמנא הבערת בת כהן בשבת, מכלל דבמועד שרי. אי נמי כיון שהיא מצוה, לצורך י"ט קרינא בה:

נמצאת אתה מענה את דינו. קשיא לן דבפ' אחד דיני ממונות (סנהדרין דף לה.) בשמעתין דלפיכך אין דנין (בשבת) מוכח דעינוי הדין לא שייך עד שילינוהו אחר שיגמור הדין, וכי תימא דלעיוני דהכא היינו גמר דין ולא יהרגוהו עדיין עד אחר הרגל, א"כ אמאי פריך, לימא לעיוני בעלמא בלא גמר דין ולא יעשוהו גמר דין עד אחר המועד. וי"ל

עשה דיחיד:

התוס' מבארים את גדר חובת האבילות.

לכאורה משמע מלשון הגמ', **דבאבילות איכא עשה דאורייתא**, וזאת לנו, מהא **דלא קאמר** בגמ', דאתי עשה ד'ושמחת בחגיך' ודחי **עשה דרבנן**, אלא אמרה הגמ' דאתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד, ומשמעות לשון הגמ' היא, שאף אבילות עשה מן התורה היא כמו ושמחת בחגיך, ואינם חלוקים אלא ש'ושמחת' עשה דרבים הוא, ואבילות עשה דיחיד הוא.

ומקשים התוס', **והאי דקאמר לעיל** (דף יא:) **לא מבעיא** שהתירו לאבל לטעון קורה אחת על זיתיו, זאת אם כבר התחיל במסיקתן **בימי אבלו**, והתירו לו משום **דמדרבנן** הם, ולכאורה חזינן שכל דיני האבילות אינם אלא מדרבנן. ומיישבים התוס', דהא דקאמר התם 'ימי אבלו מדרבנן', **היינו** לענין איסור **עשיית מלאכה** בימי האבל, **דנפקא לן** (לקמן טו:) **באסמכתא** מקרא, דכתיב 'והפכתי **חגיכם לאבל**', ואקשינן, מה חג אסור בעשיית מלאכה, אף אבל אסור בעשיית מלאכה, והיא אסמכתא בעלמא לאיסור דהטילו רבנן עליה, **אבל** לעולם **גוף האבילות מדאורייתא** הוא[יד]. **מיהו נראה לי**, דלעולם אפש"ל דאבילות אינה אלא מדרבנן, והא דלא חילקה הגמ' חילוק זה בין אבילות לשמחת הרגל, הוא משום **דשמחת הרגל נמי** אינה אלא מדרבנן[טו], דהא דכתיב 'ושמחת', **היינו בשלמי שמחה, כדאיתא בחגיגה** (ח.), ולא ילפינן מעיקר הפסוק להא דאסור להתאבל במועד, וא"כ א"א להוכיח דעיקר האבילות מדרבנן היא, מהא דלא קאמרא הגמ' דאתי עשה ד'ושמחת' דמדאורייתא ודחי לה לעשה דרבנן, משום דתרוייהו דרבנן נינהו, ולכך חילקה הגמ' באופן אחר, דאתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד.

מהו שינהוג נידויו ברגל:

והקשה הרב, הא ליכא באיסור נידוי **אלא עשה דיחיד**[טז], וכיון **דאין עשה דיחיד**[יז] **דוחה עשה דרבים**[יח], אמאי בעי בגמ' שינהג נידויו ברגל ולא יקיים עשה ד'ושמחת' שהוא עשה דרבים. וביותר קשה, דהא **אפילו עשה** דיחיד **ליכא** מן התורה בנדוי, **אלא עזרא** הוא שגזר **כדלקמן** (דף טז.), שגזר לנדות את כל מי שלא יבוא לשלשת ימי התשובה שערך, ואין לנידוי שורש מן התורה אלא מדברי נביאים הוא, ומדוע רצתה הגמ' דינהג נידוי ברגל, והלא מצוות השמחה ברגל, בוודאי דמן התורה היא.

ומיישבים התוס', והא לאו קושיא היא, האיך דוחה נידוי ל'ושמחת' שהוא עשה מן התורה, **דהא** מצינו דנידוי **דחי ללאו דמקלל חברו, דאיכא לאו** מן התורה לקלל חבירו, והאיך מקללין את המנודה[יט], אלא ע"כ דוחה הנדוי איסורי התורה. כמו"כ הק' הגמ', שמא ידחה הנידוי נמי לעשה ד'ושמחת'.

התוס' מביאים מקור להיתר לקלל את חבירו כשהוא בנידוי, **ושמא מסוטה ילפינן** היתר זה לקלל את החוטא.

ועוד טעם לכך דאפשר שידחה נידוי לעשה ד'ושמחת', זאת דכיון שמשמתינן ליה מחמת **שעבר על דברי הדיינין, הרי יש כאן עשה דרבים**, שהרי נידוי זה צורך הרבים הוא, כדי שלא יבואו לעבור על דברי חכמים, ואף שנידוי זה מדרבנן הוא ואינו מדאורייתא, מ"מ כיון שהוא עשה דרבים, אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד[כ].

ואי לא ציית דינא משמתינן ליה:

הגמ' מביאה ראיה לכך שנידוי נוהג ברגל, מהא דאיתא שדנים דיני ממונות ברגל, וכיון שאין לנו דרך לכופו לקיים הדין אלא ע"י נידוי, ע"כ שהנידוי נוהג ברגל.

ומקשים התוס' תימה, לימא הגמ' ותשיב על הראיה כך, דלעולם דיינינן ליה במועד, **ואי לא צית לדינא נחתינן לנכסיה**, ולא משמתינן ליה, ושוב ליכא ראיה לכך דהנידוי נוהג ברגל. ומיישב, **מיהו** דבלאו הכי **פריך** בגמ' **שפיר**, דדילמא דנים ומעיינים בדינו ולא גזרינן לו את פסק דינו, וממילא לא בעינן לשמותי ליה במועד, היכא דלא ציית, אך לעולם אמנם אפשר לכוף הדין ע"י שנרד לנכסיו.

ממנעי משמחת י"ט:

התוס' מקשים על קושיית הגמ', האיך יכולים בי"ד להרוג במועד, והרי צריכים הם לצום באותו היום ומימנעי משמחת יו"ט.

הקשה בתוס' הר"א, היכי הקשה ליה דהא ממנעי משמחת י"ט מאכילה ושתיה, ואילו לגוף ההריגה עצמה **דהוא מלאכה** גמורה **לא חיישינן**, כלומר דאין המועד דוחה לההריגה עצמה על אף דהוי מלאכה, וא"כ למה נחוש רק להא דממינעי משמחת יו"ט ולא אכלי.

ומתרצים התוס', **ונראה לי**, דילפינן להיתר ההריגה, מהא **דאסר רחמנא הבערת בת כהן בשבת**, ודייקינן מהא דאסר בשבת דייקא, **מכלל דבמועד שרי** בהריגה, אך על מצוות שמחת יו"ט לא מצינו היתר לבטלה ביו"ט[כא].

ומביא התוס' מקור נוסף לההיתר ההריגה במועד, **אי נמי, כיון** שההריגה **היא מצוה**, משום כך **לצורך י"ט קרינא בה**, ודינה היא כמצוה לצורך יו"ט שמותרת במועד, אך לבטל שמחת יו"ט דדיינים, לכך לא מצינו היתר.

נמצאת אתה מענה את דינו:

התוס' באים לבאר מהו עינוי הדין.

קשיא לן, דהכא משמע שעינוי הדין עניינו הוא, היכא דמתעכבים הדיינים מלפסוק את הדין, אחר שכבר התחילו לדון בו, ואילו **בפ' אחד דיני ממונות** (סנהדרין דף לה.) **בשמעתין** - בסוגיית ד'**לפיכך אין דנין (בשבת)**' מוכח, **דעינוי הדין לא שייך עד שילינוהו אחר שיגמור הדין**, ויעכבוהו אחר שכבר נגזר דינו למיתה עד שיהרגוהו, זהו עינוי הדין, ולא כפי שפירשה הגמ' הכא, דעינוי הדין הוא מעת שהחלו לדון עד שיפסקו את הדין. **וכי תימא** לתרץ, **דלעיוני** דאמרה הגמרא **הכא, היינו** נמי **גמר דין** כדהתם, כלומר שיגמרו את דינו למיתה במועד, **ולא יהרגוהו עדיין עד אחר הרגל, א"כ אמאי פריך בגמ'** נמצאת מענה את דינו, **לימא דלעיוני** הדיינים **בעלמא** בדינו **בלא גמר דין, ולא** יעשוהו גמר דין **עד אחר המועד**, ובכך לא הוי עינוי הדין. **וי"ל** דזה אי אפשר,

ציונים והערות

יד. **הרא"ש** בסוגיין הביא קושית הרי"ף בברכות, (יח) דהכא משמע דאבילות מן התורה היא, והביא כמה ראיות מן התלמוד להוכיח דאינה אלא מדרבנן, ותי' בשם הראב"ד, דהא דאמרינן הכא דאבילות דאורייתא היינו גיהוץ ותספורת כל ל' יום, דגמרינן פרע פרע מנזיר. אמנם הר"י חולק וסובר דאין אבילות כלל מן התורה, והאריך בראיות דליכא מדאורייתא אלא אנינות, אבל אבילות אינה אלא מדרבנן, וקרי ליה עשה משום דאסמכוהו אקרא, וכן בנימוקי יוסף כתב, דאין אבילות עשה גמור אלא מאסמכתא דקאמר רחמנא ליחזקאל, (כד יז) מתים אבל לא תעשה, מכלל דכולהו עבדי. וביעב"ץ כתב, דאית ליה קרא אחרינא, 'ויעש לאביו אבל שבעת ימים', אלא שהוא קודם הדיבור. **טו.** הק' מהר"ץ חיות, אי מצוות שמחה ברגל אינה אלא מדרבנן, איך בעי הש"ס אם נוהג דין מצורע ברגל, והלא כל דיני מצורע המה בעשה, ואיך אפשר דשמחת הרגל דרבנן תבטל קום ועשה דאורייתא. ואולי התוס' לשיטתם אזלי, דכ' בברכות מז: ד"ה עשה דרבים, דאפילו עשה דרבים דרבנן דוחה עשה של תורה. **טז.** ב"ח. **יז.** ב"ח. **יח.** ב"ח. **יט.** הק' בפורת יוסף, דאין להביא ראיה מהא דמקללין את המנודה דנידוי דוחה מצוות דאורייתא, דהא המנודה אינו עושה מעשה עמך, ושרי לקללו. ועיין בתוס' ב"מ מח: לגבי מי שפרע. **כ. בתוס'** הרא"ש מובא תירוץ נוסף לקושיא זו, דלגבי לנהוג אבלות ברגל, שייך לומר אתי עשה דרגל דכתיב ביה ושמחת, ודחי עשה דאבל שהוא מצוה על מניעת השמחה, אבל דין מנודה שהוא לקיים מצות לא תסור, ומחמת שאינו שומע לדברי חכמים הטילו עליו חומר זה, אינו מבטל מצות ושמחת של רגל, דחומר איסור הנידוי אינו מצות מניעת השמחה. **כא. בתוס'** הרא"ש מוסיף על הקושיא, דהא עבודת המקדש נמי נדחית מפני רציחה, דכתיב מעם מזבחי תיקחנו למות, וכן שבת היתה נדחית אי לאו דממעטינן לה מקרא דלא תבערו אש בכל מושבותיכם. ומתרץ באופן אחר, דלעולם ודאי אחר שנגמר דינו רציחתו דוחה את השבת, והכי פריך הגמ', ומי קטלינן ליה, כלומר וכי דנין אותו במועד כדי להורגו וימנעו משמחת י"ט, והלא יותר טוב

דמשתכחי אף על גב דאיכא סופרי דיינין הכותבים דברי כל אחד, מ"מ הסברא אשר בלב משתכח, ומהאי טעמא אמרינן (סס) דאין דנין בערב שבת דליבא דאינשי אינשי:

אמר אביי ת"ש מנודה שהתירו כו'. אביי לטעמיה דדחי ודלמא לעיוני, ואין חושב ראייה להוכחה דלעיל, ואע"ג דדחי דאי לא תימא דקאמ' לא חש באותו דיחוי ואפי' נראה דיחוי ה"נ מסתברא, מ"מ נוכל לומר לעיוני בלאו הכי נמי מסתברא:

והא כ"ג דכל השנה כולה כרגל כו'. משמע דאם אין מנודה נוהג נידוי ברגל, הוא הדין כ"ג אינו נוהג נידוי כלל. וקשה, דהא כ"ג דן ודנין אותו ואי לא ציית דינא (לא) משמתינן ליה, ולמאי דפרישית לעיל דנוכל לומר למיחת לנכסיה, ניחא:

[טו.] **מנודין ומצורעין מה הן בתספורת.** ומראשו יהיה פרוע לא בעי לאוכוחי, דלית ליה דר"א דמוקי לה לקמן בתספורת. תדע, דלקמן בעי לאוכוחי מינה הנחת תפילין כר"ע:

(מנודה) מהו בעטיפת הראש אמר רב יוסף תא שמע. ולא נראה לו דברי רב פפא דמוקי ראשו יהיה פרוע אכומתא וסודרא:

וראשו יהיה פרוע. צריך עיון אי פליגי הכי בראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו דלעיל מייתי עליה תספורת לאבל ולא מייתי מיניה למצורע, דמשמע דסבר כר"ע ופליג אדר' אליעזר כדפרישית לעיל, ושמא ר"ע לא פליג אדרבי אליעזר דפריעת הראש היינו גידול שער בין במצורע בין באבל, ותרוייהו דורש ר"ע. ולעיל דלא מייתי מיניה למצורע משום דמשכח ברייתא בהדיא מייתי לה,

היינו להתחיל את דינו במועד ולגמרו אחר המועד, משום דמשתכחי שישכחו הדיינים סברתם, ולא יוכלו לפסוק ולגמור את הדין אחר המועד, ולעולם פי' הגמ' הכא, הוא דליגמרו את דינו במועד, ולא יהרגוהו עד אחר המועד, והא דלא תירצה הגמ' דליעיינו בדינו במועד ויפסקוהו אחר המועד דליכא בזה עינוי הדין, הוא משום דחיישינן דלאחר המועד לא יוכלו לפסוק הדין, משום שישכחו לסברתם וטעמם דסברו במועד, **ואף על גב דאיכא סופרי דיינין הכותבים דברי כל אחד** ואחד מן הדיינין, ואין חשש שישכחו דבריהם, מ"מ הסברא **אשר בלב משתכחת**, ואין סופרי הדיינים כותבים אלא מה שאומרים הדיינים בפה, ולא יוכלו לפסוק הדין אחר המועד אם ישכחו סברתם. **ומהאי טעמא** דחיישינן שמא ישכחו הדיינים את סברת ליבם, **אמרינן** (סס) **דאין דנין בערב שבת** והורגין באחד בשבת, והוא מאותו הטעם, משום **דליבא דאינשי אינשי**, כלומר דחיישינן שמא ישכחו הדיינים ביום א', את סברתם דסברו מלפני השבת, ולא יוכלו לפסוק הדין.

אמר אביי ת"ש מנודה שהתירו כו':

התוס' מבארים, מדוע אביי מוסיף להביא ראיות אי דוחה הנידוי את המועד אם לאו.

אביי לטעמיה, דדחי לעיל את הראיה שהביא רב יוסף, מהא דדיינינן דיני ממונות במועד וכייפינן ע"י נידוי, ודחי לה אביי ואמר, **ודלמא** אין גוזרים את דינו במועד, שצריך לכופו ע"י נידוי, אלא רק **לעיוני בדינו**, ולכך **אין** אביי **חושב** זאת **כראייה להוכחה דלעיל**, וטרח ואייתי ראיה נוספת. **ואע"ג דדחי** הגמ' '**דאי לא תימא** הכי' **דקאמר** אביי, כלומר שאף שדוחה הגמ' את הראיה שהביא אביי, להא דדנים ברגל היינו לעיין בדינו בלבד, מ"מ **לא חש** אביי **באותו** דיחוי שדחתה הגמ' את הראיה שהביא, דאיירי בעיון הדין בלבד ולא בפסק דין, וא"כ ליכא ראיה מהאי משנה, ולכך טרח ואייתי ברייתא, כדי לפשוט את בעיית הגמ', אי נוהג הנידוי במועד. **ואפי'** אם תרצה לומר דאמנם **נראה** לו לאביי דיחוי ד'**ה"נ מסתברא**', כלומר אף אם יסכים אביי לדחיית הראיה לדבריו, דאיירי בעיון הדין בלבד, **מ"מ נוכל לומר** כדברי אביי המעמיד את הברייתא דדנים במועד, ולומר דאין גוזרים את הדין במועד, אלא **לעיוני** בעלמא בדינו, ב'**לאו הכי נמי מסתברא**', כלומר נוכל להעמיד את המשנה כאביי, אף בלא הראיה שהביא לדבריו, וכיון שאפשר לדחות את הראיה שהביאה הגמ', משום דדילמא איירי התם לעיוני בעלמא, לכך טרח אביי להביא ראיות נוספות כדי לפתור את בעיית הגמ'.

והא כ"ג דכל השנה כולה כרגל כו':

מקשים התוס', מדברי הגמ' שמשווה את דיני כה"ג לדיני הרגל **משמע, דאם אין מנודה נוהג נידוי ברגל, הוא הדין** דכהן גדול **שאינו נוהג נידוי כלל. וקשה, דהא כ"ג דן ודנין אותו, ואי לא ציית לדינא (לא) משמתינן** ליה לכ"ג, והאיך אמרינן הכא דדין הכ"ג כדין הרגל שאין נוהג בו נידוי, והאיך נכופו לפסק בי"ד. ומיישבים התוס'[כב], **ולמאי דפרישית לעיל דנוכל לומר** דאפשר **לכופו** ע"י **מיחת לנכסיה**, שנרד לנכסיו ונגבה מהם, **יהא ניחא**, משום דלא בעינן לנדות את הכ"ג כדי לכופו, דאפשר לכופו ע"י ירידה לנכסיו.

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת:

ומהא דכתיב גבי מצורע[כג], 'והצרוע אשר בו הנגע וגו' בגדיו יהיו פרומים **וראשו יהיה פרוע**', דלכאורה משמע מן הפסוק שהמצורע אסור בתספורת, ואומר התוס', **דלא בעי הגמ' לאוכוחי** דאיכא איסור תספורת במצורע, זאת משום **דלית ליה למקשן הא דר"א, דמוקי לה לקמן לקרא** ד'ראשו יהיה פרוע' דקאי **באיסור תספורת**, וכיון דהמקשן לא פירש קרא זה כר"א, לכך לא הביא ממנו ראיה לגבי איסור תספורת במצורע. **תדע** וראיה לכך דהגמ' כאן לא פירשה קרא דקאי אאיסור תספורת, **דלקמן בעי לאוכוחי מינה** איסור **הנחת תפילין** במצורע, והיינו דהגמ' פירשה קרא ד'ראשו יהיה פרוע' כפירושו של ר"ע, דראשו יהיה פרוע היינו דלא יניח עליו תפילין, ולא איירי קרא כלל בתספורת.

(מנודה) מצורע[כד] מהו בעטיפת הראש תא שמע:

התוס' מבארים מדוע לא הביאה הגמ' ראיה לאבעיא זו, מפירושו של רב פפא לקמן.

ולא נראה לו למקשן דברי רב פפא לקמן, דמוקי קרא ד'**ראשו יהיה פרוע' אכומתא וסודרא**, כלומר דר"פ יליף מהאי קרא, דהמצורע אסור בעטיפת הראש, אלא ילך כשהוא מגולה מכיסויו, וכיון שהמקשן לא סבר כר"פ דאתי קרא לאסור עטיפת הראש, לכך אבעיא ליה למקשן מהו דין המצורע בעטיפת הראש.

וראשו יהיה פרוע:

בגמ' נחלקו ר"א ור"ע אי 'ראשו יהיה פרוע' בא לאסור תספורת, או גילוי ראשו מכומתא וסודרא. התוס' באים לדון במחלוקתם.

צריך עיון, אי כמו דפליגי הכא בקרא ד'ראשו יהיה פרוע' בפירוש 'פריעה' אי אגידול שיער קאי או אגילוי הראש, הכא נמי **פליגי הכי** בפירוש הפסוק '**ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו**' ויש לדון בזה, דהא **לעיל מייתי מיניה איסור**[כה] **תספורת לאבל**, הרי שפירשה הגמ' שם 'פריעה' דקאי אתספורת, ואילו כשדנה הגמ' על איסור תספורת למצורע, **לא מייתי מיניה למצורע**, דלכאורה **משמע**, דהא דלא מייתי ראיה מקרא זה לתספורת דמצורע, הוא משום **דסבר כר"ע**, דאית ליה דפריעה היינו גילוי הראש, **ופליג אדר' אליעזר** דס"ל דפריעה היינו גידול שיער **כדפרישית לעיל**, ולכך לא הביא ראיה מפסוק זה לתספורת דמצורע. אמנם יקשה, דאם כן דהגמ' סברה כר"ע, ולסברתו ד'ראשיכם אל תפרעו' לא קאי על גידול שער, אמאי הביאה הגמ' ראיה מפסוק זה לאיסור תספורת באבל.

ושמא י"ל, דלעולם ר"ע לא פליג אדרבי אליעזר דפריעת הראש היינו גידול שער, בין במצורע ובין באבל, ותרוייהו דורש ר"ע מן הפסוק, כלומר דר"ע ס"ל דפריעה היינו גידול שיער ואף גילוי הראש, ולכך הביאה הגמ' ראיה מפסוק זה לאיסור תספורת לאבל[כו], והא **דלעיל** גבי אבעיית הגמ' באיסור תספורת למצורע, הא **דלא מייתי מיניה** ראיה **למצורע**, אינו משום דאמנם ליכא ראיה מקרא להך דמצורע, אלא **משום דמשכח הגמ' ברייתא בהדיא** דמצורעין אסורין בתספורת, לכך **מייתי לה** לברייתא לחודא, ולא טרח לאתויי קרא ולמדרשיה, ואכן יכולה הגמ' להביא ראיה מפסוק זה, אף לאיסור תספורת במצורע.

לאחר שתירצו התוס' שבמקום דאיכא ברייתא מפורשת אין הגמ' מביאה את מקור

ציונים והערות

הוא שלא ידונו אותו במועד. **כב.** הק' בשפת אמת דדבריהם צ"ע, דאיך יתכן דמשמתינן לכ"ג, א"כ נעבירנו מלהיות כ"ג, כמ"ש התוס' בכמה דוכתי, שמורידין אותו מלהיות כ"ג, והשתא אי לא ציית דינא, מעבירין אותו ואח"כ מנדין אותו. **כג.** ויקרא יג, מה. **כד.** גירסת מהרש"א, ולפי"ז התיבות 'אמר רבי יוסף' נמחק. **כה.** ב"ח. **כו.** בשפת אמת כתב, דמלשון רש"י בסוף דף הקודם משמע דלא כתוס', אלא דר"ע פליג אדר"א, וסבר דפריעה היינו כומתא וסודרא בלבד, ולא קאי כלל אגידול שיער, דכתב דהא דאבעיא לגמ' מצורעין בתספורת, אע"ג דכתיב 'וראשו יהיה פרוע', הוא משום דדריש לקמן לדרשה אחריתי, ומשמע דלר"ע לא דרשינן ליה כלל אתספורת. ולפי"ז צ"ל דאין הלכה כרבי עקיבא, דהא מייתי הגמ' לעיל ברייתא דמצורע אסור לספר, ומשמע דכן הלכה. אבל לשיטת התוס' דר"ע בא להוסיף על דברי ר"א אף כומתא וסודרא, י"ל דהלכה כמותו. אמנם הרמב"ם בפ"י מהלכות צרעת ה"ו כתב, 'ואסור לספר ולכבס כל ימי חלוטו', ואילו דינא דכומתא וסודרא לא הביא כלל, הרי שסבר כשיטת רש"י דרבי עקיבא פליג אדר"א, ופסק כר"א. והק' עליו בשפת אמת, מנא ליה לרמב"ם דהאי ברייתא דלעיל היינו מדאורייתא, דילמא אין איסור התספורת אינו אלא מדרבנן,

ואע"ג דברישא דסוגיא מייתי אבל אינו נוהג אבילותו ברגל, ומניח המשנה דלקמן ומייתי קראי דושמחת, לפי שצריך לפרש מנלן מתני' דאבל אינו נוהג אבילותו ברגל, אבל ראשו יהיה פרוע דמיירי בגידול שער דומה לו דבר פשוט, וניחא ליה לאתויי ברייתא:

אסור בשאילת שלום דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום. דמשמע שתיקה משאילת שלום. ומתלמוד תורה נמי משמע בסמוך מהאנק דום. והא דהיה יחזקאל נוהג אבילות בהאנק דום ובכל שאר דברים לא היה עושה, שהיה צריך להראות בקצת דברים שהוא אבל, ולא היה נוהג דיני אבל אלא למשל:

שיהו שפתותיו מדובקות. לעיל דרשינן מיניה עטיפת הראש, ושמא תרוייהו משמע. א"נ מדכתיב שפם ולא כתיב שפה:

ובועלי נדות מותרין. אחר שטבל לקרי, אבל לקריו צריך טבילה. ולרבי יהודה משמע התם דלא צריך טבילה לדברי תורה לבעל קרי היכא דלא נטהר ע"י טבילה זו, בפרק מי שמתו (ברכות דף כו.) במשמשת וראתה דם ובעל קרי שראה זיבה צריכין טבילה ור' יהודה פוטר. והא דהכא בלא טבילה כרבי יהודה צריך ליישב, דאיירי רבי יהודה בסיפא דהך ברייתא בפ' מי שמתו (שם דף כב.) וקאמר רבי יהודה שונה הוא בהלכות דרך ארץ. וליכא למימר דלרבי יהודה נמי בועלי נדות חייבין טבילה כמו בעל קרי בעלמא, דהשתא ומה בעל קרי שראה זיבה אחר כך שהיה חייב כבר פוטר רבי יהודה, בועל נדה לא כל שכן. מיהו לכאורה נ"ל דלא פליגי רבי יהודה ורבנן אלא בהני טומאות דדומיא דקרי הוי דהיינו דטומאה יוצאה עליו מגופו, אבל בטומאת שרצים מודה רבי יהודה דבהדי קרי צריך טבילה. א"כ ה"נ בועל נדה מודה דלא חשיב טומאה יוצאה מגופו, ואפילו מאן דבעי למימר בפרק אלו

הדין בפסוק, אלא את הדין המפורש בברייתא, באים התוס' להקשות על דבריהם מהא דבמקום אחר מביאה הגמ' פסוק, אע"ג דאיכא ברייתא מפורשת בענין.

ואע"ג דברישא דסוגיא מייתי דאבל אינו נוהג אבילותו ברגל, ויליף לה מקרא ד'ושמחת בחגיך', ומניחה הגמ' את המשנה דלקמן דאיתא שם בפירוש דאבל אינו נוהג אבילות ברגל, **ומייתי קראי דושמחת**, ולכאורה היה לו לתנא להביא את המשנה המפורשת בענין, ולא להביא לדרשא מקרא, וכמו דאמרינן לגבי איסור תספורת, דלא מייתי לדרשא דקרא משום דאיכא ברייתא מפורשת בדבר זה. ומתרצים התוס', **לפי שצריך** הגמ' **לפרש מנלן** האי **מתני'**, **דאבל אינו נוהג אבילותו ברגל**, כלומר, דמנא ליה להמשנה דאבל אינו נוהג אבלותו ברגל, ולשם כך הביא את הפסוק כמקור למשנה, ולכך הביא את הפסוק, **אבל** בקרא ד'**ראשו יהיה פרוע**', **דמיירי בגידול שער, דומה לו דבר פשוט**, כלומר דברייתא זו דמצורעין אסורין בתספורת, נדמית כדבר פשוט שאינו צריך ראיה, שהרי בפירוש איתא בקרא 'ראשו יהיה פרוע', וא"צ למייתי לכך ראיה מקרא, ולכך **ניחא ליה לאתויי ברייתא** ללא הבאת המקור מן הפסוק, משא"כ הא, דילפינן מ'ושמחת בחגיך' דאין אבל נוהג אבילותו ברגל, זה אינו פשוט כ"כ, ולכך מייתי הגמ' לקרא דממנו נלמד דין זה.

אסור בשאילת שלום דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום:

התוס' מבארים את הלימוד מקרא ד'האנק דום'. בגמ' ילפינן דאבל אסור בשאילת שלום מהא דנאמר ליחזקאל 'האנק דום', **דמשמעות** הלשון 'האנק דום' היא **שתיקה משאילת שלום**. וכן הא דאבל אינו מותר **בתלמוד תורה**, **נמי משמע בסמוך** דילפינן זאת מקרא ד'האנק דום', דמשמעו שישתוק מכל הני[כז]. **והא דהיה יחזקאל נוהג אבילות בהאנק דום** כלומר, שהיה שותק רק משאילת שלום ותלמוד תורה, ואילו **בכל שאר** הדברים שאבל נוהג בהם, **לא היה עושה** כמנהג האבלים, זאת משום **שהיה** יחזקאל **צריך להראות בקצת דברים שהוא אבל** לפי שמתה אשתו, **ולא היה** נוהג בעצמו **דיני אבל** ממש, **אלא למשל**, כלומר כמשל לאבילות, ולרמז בזה לישראל, שכאשר יחרב הבית, אף הם לא יתאבלו מרוב הצרות שיבואו להם, ולכך אמר לו הקב"ה שלא ינהג כאבל ממש, ומ"מ מהדברים שנהג בהם אבילות, דהם שתיקה משאילת שלום ות"ת, מכך ילפינן דאסורים הם אף באבל[כח].

שיהו שפתותיו מדובקות:

בגמ' מובאת ילפותא מקרא ד'על שפם יעטה', דמצורע אסור בשאילת שלום, ד'על שפם' משמע ששפתותיו יהיו מדובקות, התוס' מביאים לימוד נוסף מפסוק זה.

מקשים התוס', הא **לעיל דרשינן מיניה** דקרא ד'על שפם יעטה', דמצורע אסור **בעטיפת הראש**, והאיך הכא ילפינן מיניה דשפתותיו יהיו מדובקות.

ומתרצים, **ושמא תרוייהו משמע** לאסור מן הפסוק, ואינם סתירה זה לזה. **א"נ** תירוץ נוסף, דהא דשפתותיו יהיו מדובקות ילפינן **מדכתיב שפם ולא כתיב שפה**, דמייתור הלשון ילפינן לאיסור שאילת שלום, דאיסור עטיפת הראש היינו למדים אף אם היה נכתב 'על שפה יעטה'.

ובועלי נדות מותרין:

התוס' דנים בהיתרם של בועלי נידות בלימוד תורה, אי בעו טבילה משום קרי, או דמותרין היינו אפילו בלא טבילה.

הא דבועלי נידות הותרו בת"ת, הוא דווקא **אחר שטבלו לקריין**, ומותרין הם בת"ת אף כשהם טמאים בטומאת בועלי נידות, **אבל לקריו** מ"מ **צריך טבילה**. **ולרבי יהודה משמע התם**, דבועל נידה **לא צריך טבילה לדברי תורה לבעל קרי**, דרבי יהודה ס"ל **דהיכא דלא נטהר ע"י טבילה זו** לגמרי, כלומר דאף לאחר שטבל לקריו, עדיין טמא הוא טומאת בועל נידה, לכך לשיטתו לא בעי אף האי טבילה, כדמצינו דאמר **בפרק מי שמתו** (ברכות דף כו.), גבי **משמשת וראתה דם** נידות, וכן **בעל קרי שראה זיבה**, דאע"ג שאין הטבילה מטהרתן, מ"מ **צריכין הם טבילה** לקריין, **ור' יהודה פוטר**, משום דטבילה שאינו נטהר על ידה לגמרי, אין צריך לטובלה.

והא מתני' דהכא, בלא טבילה כרבי יהודה צריך ליישב, כלומר משנתינו מתפרשת כדעת רבי יהודה, דבועלי נידות מותרים אף בלא טבילה כלל, ואנו נזקקין להעמיד המשנה כרבי יהודה, משום **דאיירי רבי יהודה בסיפא דהך ברייתא**, שהובאה **בפ' מי שמתו** (שם דף כב.), **וקאמר רבי יהודה** התם בסיפא, דאף דבעל קרי דאסור בתלמוד תורה, מ"מ **שונה הוא בהלכות דרך ארץ**. לפי שהלכות אלו אינם ת"ת ממש. וכיון דסיפא דברייתא אתיא כרבי יהודה, בעינן לפרש אף רישא דברייתא התם כרבי יהודה, וכיון דרישא דברייתא התם אתיא כרבי יהודה, יש לנו לומר שאף מתני' דהכא שמובא בה את דין הרישא דברייתא, נמי אזיל כרבי יהודה. והא דבועלי נידות מותרין, נפרש דמותרין אף בלא טבילה לקריים. **וליכא למימר דלעולם רבי יהודה** מחייב **נמי בועלי נדות בטבילה** לקריין, ולא דמו לזב שראה קרי, דפטר ר"י, אלא ס"ל דבועלי נידות חייבין בטבילה **כמו בעל קרי בעלמא**, א"א לומר כן, משום דאומר לך ק"ו והוא, **השתא ומה בעל קרי שראה זיבה אחר** כך, **שהיה חייב כבר** בטבילה משום קריו, אעפי"כ **פוטר** אותו **רבי יהודה** מטבילה, **בועל נדה** שבאו לו טומאת בעילת נידה וטומאת קרי כאחד, **לא כל שכן** שלא תחייב טומאת קרי לבדה טבילה, ולכך וודאי דס"ל לרבי יהודה, דאף בועלי נידות אינם צריכים טבילה לקריים.

ולאחר שהסיקו התוס', דרבי יהודה אינו מצריך בועלי נידות לטבול כדי לעסוק בתורה, וזאת לפי שאין טבילה זו מטהרתן, מבארים עתה התוס' את שיטת רבי יהודה באופן אחר, דלעולם בועלי נידות חייבים בטבילה לקריין.

מיהו לכאורה נראה לי, דלא פליגי רבי יהודה ורבנן, אלא בהני טומאות דדומיא דקרי הוי, דהיינו דקרי הוא **טומאה היוצאה עליו מגופו**, וס"ל לרבי יהודה שאם נטמא אדם בטומאה היוצאה מגופו, כגון זיבה, ונטמא נמי בקרי, חשיבי כטומאה אחת שאינה נטהרת בטבילה, ולכך לא הצריכוהו חכמים לטבול לדברי תורה, כיון דלא תועיל טבילה זו לטהרו מטומאתו, **אבל היכא** דנטמא **בטומאת שרצים** שהיא טומאה מחוץ לגופו, ונטמא נמי בקרי, בזה **מודה רבי יהודה** דהטמא טומאת שרץ **בהדי** טומאת **קרי**, אמנם **צריך טבילה**, דרק היכא דב' הטומאות הם בענין אחד, לא הצריכוהו חכמים לטבול עבור טומאה זו אם לא יטהר ע"י הטבילה, אבל אי הוו שתי טומאות נפרדות, הרי כל טומאה נידונית לגופה, ואינן מעכבות זו את זו. **וא"כ הכא נמי בבועל נדה** שנטמא אף בטומאת קרי, **מודה** רבי יהודה דצריך טבילה לקריו, משום **דלא חשיב** טומאת בעילת נידה **כטומאה היוצאה מגופו**, ולכך צריך הוא לטבול לקריו.

ציונים והערות

והלכה כר"ע בכומתא וסודרא.

[כז] **הקשה** הר"ן, מה ראו לומר שבאיסורים הנלמדים מ'האנק דום', החמיר הקב"ה ליחזקאל יותר משאר דיני אבלות, והרי פשוטו של מקרא פירושו הוא שיהא דומם מצוחה, ואין כאן כלל איסור שאילת שלום ודברי תורה. וכתב דגדולי המפרשים פירשו, דילפינן לה מלישנא דקרא, דכתיב 'האנק דום, מתים אבל לא תעשה, פארך חבוש עליך', וכל אלו הדברים הנזכרים אחר מה שאמר מתים אבל לא תעשה, ר"ל שלא ינהג בהם אבל כשאר אבלי מתים, והוא שהתירם ליחזקאל, אבל דיני אבל הנלמדים מ'האנק דום' שנזכר קודם אמרו 'אבל לא תעשה' לא הותרו ליחזקאל, ובהם היה נוהג אבל ממש. אמנם הר"ן דוחה פירוש זה, משום דכתיב כבר לעיל מהאנק דום, לא תספוד ולא תבכה ולא תבוא דמעתך. ועיי"ש מה שתירץ.

[כח] **כתב** הרא"ש (סימן ד'), דמדקבעיא ליה להש"ס מנודה מהו בשאילת שלום, מכלל שמותר לדבר עימו, וכן מוכח לקמן (דף יז) שדיבר רב יהודה עם מנודה.

דברים בפסחים (דף סח.) ובפ״ק דיומא (דף ו.) דמשתלח חוץ לשתי מחנות כמו בעל קרי, מ״מ לא חשיב טומאה יוצאה מגופו, ורבי יהודה נמי הצריך טבילה לדברי תורה, בתוספ' פי' דכיון דטומאת בועל נדה מכח קרי, רבי יהודה מודה דצריך טבילה:

ה״ג מנודין ומצורעין מה הן בתכבוסת ת״ש מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס. ובספר הרב לא היה כתוב כל זה. והיה קשה לרב למה לא בעי ליה, ותירץ דכבר אייתי לעיל הך ברייתא דגבי תספורת, ואהא הקשה לקמן גבי עשיית מלאכה קמיבעי ומביא ברייתא דמתנייא לעיל ונשכרין, ותירץ דאגב דמצורע קאי בתיקו קא בעי מנודה, ומייתי לברייתא דלעיל:

[טו:] **ורחיצה בכלל סיכה. תימה אדבעי מהו ברחיצה אמאי לא בעי מהו בסיכה:**

לא אשארא. דמיירי התם בסוף פ״ק דתענית (דף יג.) בנעילת הסנדל ועשיית מלאכה, ואעשיית מלאכה לא קאי דהא מנודה שרי במלאכה, אלא אנעילת סנדל. סוף פ״ק דתענית (שם) מסיק הלכתא אבל אסור בין בחמין בין בצונן, אבל לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין אסור בצונן מותר, ולסוף אפילו כל שהוא אסור. ובתוס' הרב פי' קשיא ליה מאי שנא בט' באב ויוה״כ אסור לרחוץ אפילו אצבעות, כדמשמע בפרק בתרא דיומא (דף עח.) ומביאין לו מטפחת כו' והא תרוייהו מסיכה נפקי, אבילות מואל תסוכי שמן, יום הכפורים מוסוך לא סכתי (דניאל י) ובשם רשב״ם דלפי המסקנא דמסיק בפ״ק דתענית דאבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן, הוא הדין ט' באב ויוה״כ. ותימה אמאי לא מייתי בסוגיין דתענית ההיא דמטפחת כו', ובשם רבינו תם שמעתי שהיה אוסר לרחוץ כלל בט' באב ויוה״כ חוץ מידיו שחרית, דחשיב להו כמו מלוכלכות בטיט וצואה הואיל ואינו יכול ליגע בפיו ועיניו משום בת מלך:

ואפילו מאן דבעי למימר בפרק אלו דברים בפסחים (דף סח.), ובפ״ק דיומא (דף ו.), דבועל נידה משתלח חוץ לשתי מחנות כמו בעל קרי, ולכאורה היה אפשר ללמוד מכך שטומאתם שוה, מ״מ אע״ג שחומרתן שוה ולכך משתלח הוא מחוץ למחנה כבעל קרי, עכ״ז לא חשיבא טומאת בועל נדה כטומאה היוצאה מגופו, וכיון שכך, רבי יהודה נמי הצריך בועל נידה טבילה לדברי תורה.

ובתוספ' פירש את דברי רבי יהודה באופן אחר, דס״ל לרבי יהודה דבועל נידה צריך טבילה לקריו, כיון דטומאת בועל נדה מכח קרי, כלומר, כיון ששתי הטומאות באו במעשה אחד[כט], אף רבי יהודה מודה דצריך טבילה, משום שאין כאן טומאה חמורה המאפילה על טומאת קרי הקלה, אלא טומאה אחת של בועל נידה וקרי, האוסרתו בדברי תורה עד שיטבול. נמצאו לדברי התוס' שלשה מהלכים בדעת רבי יהודה, אי בועלי נידות בעו טבילה לקריים. א. דרבי יהודה פוטר מטבילה, לפי שאינם נטהרים לגמרי בטבילה זו. ב. דחייבים בטבילה, משום דהא דרבי יהודה פוטר מטבילה רק בנטמא בטומאה היוצאה מגופו בהדי טומאת קרי, ובועלי נידות חשיבי טומאה שחוץ לגופו. ג. להפך מטעם ב'. דאף אם רבי יהודה פוטר בכל ב' טומאות מטבילה לד״ת, בבועלי נידות מחייב, משום דבבעילת נידה שתי הטומאות באים כאחד, ואין האחד מאפיל על חבירו, אלא חשיבי טומאה אחת, וחייב עליה טבילה לד״ת.

ה״ג מנודין ומצורעין מה הן בתכבוסת ת״ש מנודין ומצורעין אסורין לספר ולכבס:

ובספר הרב[ל] לא היה כתוב כל זה, דלא גרס כלל אבעיא זו אי מנודין ומצורעין מותרין בכיבוס, והיה קשה לו לרב, למה באמת לא בעי ליה הגמ' לבעיא זו, ותירץ הרב, דכיון דכבר אייתי הגמ' לעיל הך ברייתא דמנודין ומצורעין, גבי הך דאסורים בתספורת, ולזה לא חשה הגמ' לכפול ולהביא שוב ברייתא זו.

ואהא על תי' זה הקשה הרב, דלקמן גבי מנודה מהו בעשיית מלאכה, קמיבעי הגמ', מה דינו של מנודה בעשיית מלאכה, ומביאה הגמ' ראיה מברייתא דמתנייא כבר לעיל, דמנודה שונה בתורה ושונין לו, נשכר למלאכה ונשכרין לו, ושם הביאה הגמ' ברייתא זו אעפ״י שכבר הובאה לעיל, וא״כ אף כאן היה לה לגמ' למייתי שוב ברייתא זו, לגבי דין מנודה בתכבוסת. ותירץ הרב, דהתם שאני, משום דאגב דמצורע קאי בתיקו אי מותר בעשיית מלאכה, לכך קא בעי הגמ' מנודה מהו בעשיית מלאכה, ומייתי לברייתא דלעיל לומר, דאע״ג דבמצורע אין לה לגמ' הכרע ונשארה בתיקו, מ״מ במנודה פשיט לן דמותר הוא בעשיית מלאכה, ולכך כפלה הגמ' והביאה בשנית לברייתא ד'נשכרין למנודה', אך כאן גבי כיבוס דמנודים ומצורעים לא היה לה לגמ' כל סיבה להביא ברייתא זו בשנית.

ורחיצה בכלל סיכה:

תימה, אי רחיצה בכלל סיכה, אדבעי בגמ' אבל מהו ברחיצה, והרחיצה אינה אלא פרט אחד בסיכה, ואמאי לא בעי הגמ', אבל מהו בסיכה שנכללת בה נמי רחיצה.

לא אשארא:

הגמ' מביאה ראיה לכך שמנודה אסור במלאכה[לא], מהא דלאחר דקתני איסור עשיית מלאכה בתענית ציבור, כתוב לבתר מכן, 'וכן אתה מוצא במנודה ובאבל', הרי לנו שאף מנודה ומצורע דינם כאבל באיסור עשיית מלאכה ביום. והגמ' דוחה לראיה זו, ומבארת, ד'וכן אתה מוצא במנודה ובאבל', קאי על שאר הדינים שנשנו בתענית ציבור, אך לא באה הברייתא לדמות מנודה לתענית ציבור לגבי איסור מלאכה. התוס' מבארים את דחיית הגמ'.

כלומר, דמיירי התם בסוף פ״ק דתענית (דף יג.) דבתענית ציבור אסורין בנעילת הסנדל ועשיית מלאכה, ואעשיית מלאכה לא קאי הברייתא להשוות את דיני מנודה לדיני תענית ציבור, דהא מנודה שרי במלאכה, ואילו בתענית ציבור אסורין הן בעשיית מלאכה. אלא אנעילת סנדל לחודא קאי, וללמדינו בא, דאף מנודה אסור הוא בנעילת בסנדל כמו גבי תענית ציבור.

התוס' באים לדון בגדר איסור אבל ברחיצה.

בסוף פ״ק דתענית (שם) מסיק הלכתא, דאבל אסור ברחיצת כל גופו בין בחמין ובין בצונן, אבל לרחוץ פניו ידיו ורגליו בחמין אסור, ובצונן מותר, ולסוף בשמן אפילו כל שהוא אסור.

ובתוס' הרב[לב] קשיא ליה, על ההיתר לאבל לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן, דמאי שנא בט' באב ויוה״כ דאסור לרחוץ אפילו אצבעות, כדמשמע בפרק בתרא דיומא (דף עח.) דאביו של רבי יהושע בן לוי היו מביאין לו מטפחת כו' בערב תשעה באב, והיה שורה אותה במים, ומניחה תחת מראשותיו כדי שתתייבש קצת, ולמחר היה מקנח בה את פניו כשהיא עדיין לחה מעט, והיה עושה כן לפי דאסור ביוה״כ אפילו ברחיצת פניו, ולמה אבל מותר הוא לרחוץ פניו ידיו ורגליו, והא תרוייהו, אבל ויוה״כ מסיכה נפקי להו לאיסור רחיצה, דבאבילות ילפינן מהא דכתיב בשמואל 'התאבלי נא וכו' ואל תסוכי שמן', וביום הכפורים ילפינן לה לאיסור רחיצה, מהא דכתיב בדניאל 'וסוך לא סכתי' (דניאל י), וכיון שהאיסור בשניהם נלמד מאותו הלשון בפסוק, צריך להבין מדוע יהיה האבל מותר ברחיצת ידיו, וביוה״כ יהא אסור להושיט אפילו אצבעו. וכדברים האלו מובא בשם רשב״ם, דאכן לפי המסקנא דמסיק בפ״ק דתענית, דאבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן, הוא הדין דבט' באב ויוה״כ נמי יהא מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו בצונן.

ותימה, אמאי לא מייתי בסוגיין דתענית הדנה לגבי איסור ר[illegible] באבל וביוה״כ, ומדוע אין הגמרא מביאה שם להההיא ברייתא דמטפחת כו', שהיה רבי לוי מלחלח מטפחת כדי להעבירה על פניו, ולכאורה ממנה ראיה שאסור אפילו להושיט אצבעו במים ביוה״כ.

ובשם רבינו תם שמעתי, דחולק הוא על דברי רשב״ם דשרי רחיצת פניו ידיו ורגליו ביוה״כ וט' באב, שהיה ר״ת אוסר לרחוץ כלל בט' באב ויוה״כ כמובא לעיל, דביוה״כ אסור אפילו להושיט אצבעו במים, חוץ מנטילת ידיו בשחרית, דבזה שרי אז ליטול ידיו, משום דחשיב להו כמו ידים מלוכלכות בטיט וצואה, דמותרין ברחיצה אף ביוה״כ, וקודם נטילת שחרית חשיבי כידים מלוכלכות, הואיל ואינו יכול ליגע בפיו ועיניו קודם נטילת ידים, משום בת מלך שהיא מין שֵׁדָה המזקת את הנוגע בידיו ופיו קודם נט״י[לג], וכיון דללא הנטילה אינו יכול ליגע בידיו ופיו, לכך שרי לטול לידיו בשחרית אף ביוה״כ. נמצאו ב' שיטות בדבר. שיטת הרשב״ם דבין ביוה״כ ובתשעה באב ובין אבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו. ושיטת ר״ת, דאסר לרחוץ כלל ביוה״כ ובת״ב חוץ מנט״י שחרית, ומ״מ אבל מותר לרחוץ פניו ידיו ורגליו, כמובא בתענית.

ציונים והערות

כט. **בגליון** הש״ס מציין, דבמשנה למלך הל' ביאת מקדש פ״ג ה״ג, הביא דשייכא בעילת נידה ללא טומאת קרי, והוכיח מהכא דבועלי נידות מותרין בד״ת, ובעלי קרי צריכין טבילה עיי״ש. ל. **תוספות** על מו״ק חיברו הרב מהר״ם בר ברוך (שם הגדולים, תוספת פליטת סופרים, מערכת ת'). לא. **בשלטי** הגיבורים הביא דעת הראב״ד, דהא דאסור בדיני המנודה הוא דוקא מנודה לבי״ד, שהוא מנודה לכל אדם, כגון דלא אתי לבי דינא או דלא ציית דינא, אבל מנודה לחצאין, כגון תלמיד שנידה לכבודו, וכן מנודה לעיר אחרת, כיון שאינו מנודה לכל אינו אסור בכל דיני המנודה, אלא שבני אדם מרחיקין אותו כדי לביישו, אבל אבילות אין עליו, לפי שאין אבילות לחצאין. לב. **מילת** פי' נמחקת, ומובאת להלן בדברי רשב״ם. לג. **בשבת** קט. איתא: תניא רבי נתן אומר בת חורין היא זו, ומקפדת עד שירחוץ

לא אשארא. פי׳, לא קאי אנעילת סנדל אלא ארחיצה, וזיל הכא קמדחי ליה וזיל הכא קמדחי ליה, דאעשיית מלאכה לא קאי כדפרישית לעיל. וא״ת ואמאי לא פשיט מר״א דסוף פרק הזהב (ב״מ דף נט:) קרע את בגדיו וחלץ מנעליו. וי״ל דשמא היה מחמיר על עצמו, אי נמי מספקא ליה כי היכי דמספקא לן:

ושמשו מטותיהן. בכל הני דלעיל לא מייתי מבני המדבר, דלא ידעי היאך היו נוהגין אלא הא פשיטא לן שהיו משמשים מטותיהן, שהרי הם היו פרים ורבים. וכן גבי שלחו קרבנות דבסמוך, שמא יש להוכיח הכי מן הפסוקים:

וישב מחוץ לאהלו. פי׳ בימי ספרו, ובימי חלוטו פליגי בה לעיל (דף ז:) כי האי גוונא אמרינן אבל אסור להניח תפילין, ולא בכל ימי אבלו קאמרינן אלא יום ראשון בלבד ושני כדלקמן (דף כא.):

ואחרי טהרתו. פי׳ בקונטרס דבטומאת מת איירי, ז׳ ימים ימי הזאתו, יספרו לו איירי בימי ספירו, וכמו מילתא אחריתי קמ״ל וביום באו לעבודה יביא כהן הדיוט עשירית האיפה, וחטאתו כמו חיטוי וקדושתו לעבודה, מילי מילי קאמר.

לא אשארא:

הגמ׳ מביאה ראיה לכך שמנודה אסור בנעילת הסנדל, מהא דלאחר דקתני בבריתא לאיסור נעילת הסנדל בתענית ציבור, לבתר מכן קתני, ׳וכן אתה מוצא במנודה ובאבל׳. ודוחה הגמר׳ ראיה זו ומבארת, ד׳וכן אתה מוצא במנודה ובאבל׳, לא על איסור נעילת הסנדל קאי, אלא על שאר הדינים המובאים בברייתא, התוס׳ באים לבאר את דחיית הגמ׳.

פירוש, לא קאי הך דמשוה הברייתא בין תענית ציבור למנודה, לגבי **איסור נעילת סנדל, אלא** על **איסור רחיצה**, דבו הושוו תענית ציבור ומנודה.

התוס׳ מבארים, דכלפי כל הדינים המובאים בברייתא, דוחה הגמ׳ דלא עליהם נאמרה ההשוואה בין תענית ציבור למנודה, אלא על שאר הדינים, **וזיל הכא**, כלומר, דאת״ל דלגבי איסור נעילת הסנדל הושוו תענית ציבור ומנודה, אז **קמדחי ליה** הגמ׳ ואמרה, דלא גבי איסור הסנדל הושוו, אלא גבי רחיצה הושוו, **וזיל הכא**, וכשתרצה לומר דלגבי איסור רחיצה הושוו, אז **קמדחי ליה** הגמ׳, דלא גבי גבי איסור רחיצה הושוו, אלא גבי איסור נעילת הסנדל הושוו, וכן כדקאי הגמ׳ דלגבי איסור עשיית מלאכה הושוו קמדחי לה הגמ׳ ואמרה, דעל **איסור עשיית מלאכה** נמי **לא קאי כדפרישית לעיל**, וכיון שלא נתפרש בברייתא בהדיא, על אלו דינים נאמרה ההשוואה בין תענית ציבור למנודה, א״א להביא ראיה כלפי שום דין, משום דלעולם איכא למידחי דקאי על דין אחר[לד].

וא״ת, ואמאי לא פשיט אבעיא זו דמנודה מהו בנעילת הסנדל, **מר״א דסוף פרק הזהב** (ב״מ ד[illegible] דאיתא שם, דלאחר ששמע רבי אליעזר שנידוהו חבריו, **קרע את בגדיו וחלץ מנעליו**, הרי לנו שמנודה אסור בנעילת הסנדל.

ומתרצים התוס׳ וי״ל, דשמא אף רבי אליעזר ס״ל דמנודה מותר בנעילת הסנדל, אלא שהיה רבי אליעזר **מחמיר על עצמו. אי נמי, מספקא ליה** לרבי אליעזר דין זה, **כי היכי דמספקא לן** הכא מנודה מהו בנעילת הסנדל, ומחמת הספק החמיר על עצמו, ואין להביא ראיה מכך לפשוט הספק[לה].

ושמשו מטותיהן:

בכל הני אבעיות דלעיל בדיני מנודה, **לא מייתי** הגמ׳ ראיה **ממנהג בני המדבר**, שהיו מנודין לשמים כל מ׳ שנה, זאת משום **דלא ידעי** הגמ׳ **היאך היו נוהגין** ברחיצה, ובתלמוד תורה, ובשאילת שלום, **אלא** השאי אבעיא בלבד, דמנודה מהו בתשמיש המיטה, ולהך פשטה הגמ׳ ממנהג דור המדבר, משום **דפשיטא לן שהיו** בני המדבר **משמשים מטותיהן, שהרי הם היו פרים ורבים. וכן גבי** אבעיא דמנודה מהו בהבאת קרבנות, דמייתי הגמ׳ ראיה מכך שבני המדבר שלחו קרבנות דבסמוך, **שמא יש להוכיח הכי מן הפסוקים**[לו], דשיגרא דקרא משמע שהיו מקריבין קרבנות במדבר[לז].

וישב מחוץ לאהלו:

התוס׳ באים לבאר את דיני המצורע בתשמיש המיטה.

פירוש, בימי ספרו כלומר, בשבעת הימים שהמצורע סופר אחר שכבר סר ממנו הנגע, בהם אסור הוא בתשמיש המיטה. אבל **בימי חלוטו** כלומר, בימים שהוא מסוגר עד שיעבור הנגע, **פליגי בה לעיל** (דף ז:), אי בהו אסיר נמי בתשמיש המיטה. ואין להקשות היאך נאמר שמצורע מותר בתשמיש בימי חלוטו, והרי כבר פשטה הגמ׳ דמצורע אסור בתשמיש, ולכאורה משמע דאסור הוא בכל ימי צרעתו, ואף בימי חלוטו, אל תקשה כן, זאת משום דכי **האי גוונא** נמי **אמרינן דאבל אסור להניח תפילין**, אולם **לא בכל ימי אבלו קאמרינן** דאסור בתפילין, **אלא יום ראשון בלבד ושני כדלקמן** (דף כא.), דרק בב׳ ימים הראשונים אסור בתפילין, והכא באיסור תשמיש נמי, אע״פ שנשנה בגמ׳ איסור תשמיש במצורע, מ״מ אינו בכל ימי צרעתו, אלא רק בחלקם.

ואחרי טהרתו:

הגמ׳ מביאה ראיה לכך שמצורע אסור לשלח קרבנותיו, זאת מדברי רבי שמעון המובאים בברייתא. התוס׳ מבארים את דברי הברייתא.

פי׳ בקונטרס, דבטומאת מת איירי הפסוק, דכתיב ׳ואחרי טהרתו שבעת ימים יספרו לו׳, ודרשינן, ד׳ז׳ ימים׳ דכתיבי, אלו שבעת **ימי הזאתו**, שעדיין הוא טמא ואסור ליכנס למקדש עד אחר ז׳ ימי הזאה שיטהר מטומאת מת, ומהא דכתיב ׳**יספרו לו**׳ דרשינן, **דאיירי** קרא נמי **בימי ספירו** של מצורע, **וכמו מילתא אחריתי קמ״ל**, כלומר דדרך אגב בא הכתוב להשמיענו דין נוסף והוא, דכמו דאסור הטמא מת ליכנס למקדש, כמו כן אסור המצורע בשבעת ימי ספירו ליכנס למקדש, [וכמו דטמא מת יום טומאתו עולה לו למנין ז׳, כן במצורע יום תגלחתו עולה לו למנין ז׳[לח]]. ודרשינן נמי מהא דכתיב בפסוק דלבתר מיניה, ׳**וביום באו** אל הקודש אל החצר הפנימית לשרת בקודש, יקריב חטאתו נאם ה׳ אלוקים׳, ודרשינן מיניה הכי, דביום שמתחיל הכהן ליכנס **לעבודה, יביא כהן הדיוט** המתחנך בעבודתו הראשונה **עשירית האיפה**[לט], והא דקרי ליה הכתוב למנחה זו ׳**חטאתו**׳, הוא **כמו** לשון **חיטוי** ונקיון **וקדושתו לעבודה**, שמתחיל עתה לשרת לפני ה׳. **ומילי מילי קאמר**, כלומר, נשנו כאן בפסוק שני דינים שאין להם קשר זה לזה. א. דין הטמא שאסור ליכנס למקדש, ואשמועינן נמי דין המצורע, שאסור ליכנס למקדש עד תום ימי ספירו. ב. דין כל כהן הדיוט המתחיל בעבודה, שעליו

ציונים והערות

ידיו שלש פעמים. **לד. לכאורה** מדברי התוס׳ נראה דלהלכה כולהו שריא, וכן הרא״ש בסימן ד׳ מביא דעת הרי״ף, דבכל תיקו בהאי עניינא אזלינן לקולא, וא״כ נמצא מנודה מותר בנעילת הסנדל וברחיצה. ובנימוקי יוסף הביא שיטה זו, והביא דקשו בה רבוותא, דהא אמרינן במשנה ׳וכן אתה מוצא במנודה ובאבל, והיכא אמרינן דכולהו שריא, אלא וודאי ע״כ אחדא מינייהו קאי. ובחידושי רעק״א (פסחים קח.) הוסיף להקשות, דהא נחלקו התם בפסחים אימתי צריכין להסב, וכ׳ שם הר״ן, דבעי למיעבד הסיבה בכולהו, דאי ניזיל לקולא, אמאי ניזיל טפי בהני מבהני, ואי ניקל בתרויהו מיעקרא מצוות הסיבה לגמרי. וכן כתבו התוס׳ בביצה (יד), דכיון דאיכא חומרא וקולא וא״א להקל בשניהם, דוודאי עבדינן שלא כהוגן, אזי מחמרינן בתרויהו, והאיך כ׳ הרי״ף דכיון דלא אפשיטא אזלינן לקולא, הא כיון דלא אפשיטא, מיבעי לן לאחמורי בכולהו. וכ׳ שם בנימוקי יוסף, הלכך שדייה אנעילת הסנדל דמנודה אסור בה. כדאשכחן במעשה דרבי אליעזר כשנידוהו שחלץ מנעליו וישב לו ע״ג קרקע, אלא מנודה אסור בנעילת הסנדל. וכן איתא בירושלמי (ברכות פ״ג ה״ו) אבל ומנודה שהיו מהלכין בדרך מותרין בנעילת הסנדל, וכשיבואו לעיר יחלוצו. וכן כ׳ הראב״ד. **לה. הר״ן** מתרץ באופן נוסף, דהתם איתא ש׳בירכו׳ את רבי אליעזר, ובירכוהו דהתם היינו מוחרם, דחמיר טפי ממצורע, ולכך חלץ מנעליו. **לו. מצינו** כמה ביאורים, איך היא משמעות הפסוקים שהקריבו ישראל במדבר. בכת״י דרש״י איתא, שהיו מקריבין תמידין שבכל יום. הרש״ש כתב, דלכאורה ר״י סמך עצמו על הא דאיתא במתני׳ דמנחות (מה:) ׳שכן מצינו כשהיו ישראל במדבר מ׳ שנה, קרבו כבשים בלא לחם וכו׳, שכל האמור בחומש הפקודים קרב במדבר׳, והקשה דבחגיגה (ו:) איתא, ׳ארבעים שנה בית ישראל שבטו של לוי שלא עבדו עבודה זרה, הן הקריבו אותה׳, ופירש״י דלא הקריבו לפי שנזופין היו ממעשה העגל, הרי שלא הקריבו קרבנות במדבר. ובטורי אבן (חגיגה ו:) כתב, דלכאורה סמך התוס׳ על שיטת רבי ישמעאל בחולין (טז) דס״ל שבמדבר נאסר להם בשר תאווה, אלא היו צריכים להקדיש ולהקריב חלב ודם, ולאכול הבשר, וברש״י ותוס׳ שם פירשו, דיליף לה רבי ישמעאל מדכתיב (ויקרא יז) איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה, או אשר ישחט מחוץ למחנה, ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן לה׳ לפני משכן ה׳ וכו׳, וכיון שכן שמענא מהכא שהקריבו קרבנותיהם אע״ג דמנודין היו. ולתרץ הקושיא דלעיל מהא דלא הקריבו ישראל לפי שהיו נזופין כ׳ שם בטורי אבן ליישב דהא דהקריבו ישראל במדבר שנוי במחלוקת רבי ישמעאל ורבי עקיבא, דרבי עקיבא דפליג בחולין על רבי ישמעאל וס״ל, דלא בא הכתוב אלא לאסור בשר נחירה, אבל בשר תאווה כבר הותר להם, וליכא ראיה מקרא דלעיל דהקריבו ישראל בעת נזיפתן, ס״ל בחגיגה דרק שבטו של לוי הקריבו, לפי שהיו ישראל מנודין לשמים, אבל ר׳ ישמעאל ס״ל דכל ישראל הקריבו במדבר אעפ״י שנזופין היו, ולא רק שבט לוי. אמנם קשה, דבחגיגה (ו:) איתא, ׳ארבעים שנה בית ישראל שבטו של לוי שלא עבדו עבודה זרה הן הקריבו אותה׳, ופירש״י, דלא הקריבו לפי שנזופין היו ממעשה העגל, הרי שלא הקריבו קרבנות במדבר. **לז. בתפארת** ישראל הקשה, אמאי לא הביא התוס׳ ראיה שהיו להם מנעלים, מהא דכתיב ׳נעלך לא בלתה מעל רגליך׳. ותי׳ דאפשר שהיו המנעלים של שעם. ובקרבן נתנאל תירץ, דבהיותם בדרך מותר אף מנודה בנעילת הסנדל כדקתני בברייתא להדיא. **לח. תוס׳** הרא״ש בשם הספרא. **לט. כל** כהן הנכנס לעבודה משנהיה בן י״ג שנה והביא שתי שערות כשר לעבודה, אך לא היו אחיו הכהנים מניחים אותו עד שיהיה בן עשרים. ואינו עובד עד שיביא עשירית האיפה משלו. וכן אם נתחנך אח״כ להיות כהן גדול, צריך להביא שוב עשירית האיפה, חוץ מעשירית האיפה שמביא כה״ג כמנחת חביתין כל יום. ובמנחת חינוך מצוה קלו אות ט׳, הוכיח דכהן שעבד קודם שהקריב עשירית האיפה עבודתו כשרה. ולכך אין מנחה זו דוחה את שבת ויוה״כ. ונסתפק שם בעבד קודם שהקריב עשירית האיפה, אי יש לה תשלומין להקריב אח״כ, דאפש״ל דכל מצות התורה היתה שיתחנך בזה לעבודה, וזה כבר נתחנך ע״י עבודה אחרת.

וקשה, אמאי לא מפרש ליה בכהן גדול, ויש לומר משום דבכהן הדיוט איירי, דכתיב כי אם לאב ולאם ואילו כ"ג לא יטמא לאביו ולאמו, ולא ניחא ליה למימר כדאמרינן בקדושין (דף עח:) רישא בכהן גדול וסיפא בכהן הדיוט. ועוד דלא הוה קמ"ל מידי, אבל כהן הדיוט ביום חינוכו אינו כתיב בקרא בפירוש. מיהו קשה לן, כיון דמילי מילי כתיב אמאי ר"ש אומר בבאו מקריב בזמן שראוי לביאה, וקשה דבפרק תמיד נשחט (פסחים דף סג. וסס) דקאמרינן כל הזבחים ערל וטמא משלחין קרבנותיהן. ועוד, דהכא נמי לא משמע דאיירי אלא במצורע דאהא דבעי מצורע מהו שישלח קרבנותיו מייתי ליה. ונראה לי דר"ש לאפוקי מצורע אתי, דרבי יהודה דריש ביום באו ביום שמתחנך לעבודה, ור"ש מוקי לביום באו דקאי אדלעיל דאיירי במצורע ולא איירי מידי בעשירית האיפה, אלא בא לומר דבמצורע דאיירי בקרא, כשיטהר ויכנס לעזרה דהיינו לאחר ימי ספרו אז יקריב חטאתו או שאר קרבנותיו. ובתוספות פי', דערל וטמא משלחין קרבנותיהן בטומאת שרץ ולא בטומאה מגופו, והקשה על זה מהא דאמרינן במגילה פ"ק (דף ח.) מזובו ולא מנגעו, משמע דאם יטהר מזובו יביא קרבן אע"פ שהוא מצורע, וכמו כן קשה למאי דפרישית, ותירץ דלא איירי התם לענין קרבן אלא שיהא טהור מדין משכב ומושב דחמירא הוה טפי מבמצורע. וצ"ע בפרק כל הזבחים שנתערבו (זבחים עד: וסס) ובפרק כל הגט (גיטין דף כח: וסס) מפורש קצת דיני סמיכה שצריך בעלים, ואם כן אין טמא מביא קרבנותיו [ועי' תוס' יבמות קד: ד"ה דאמר]:

[טז.] מתרין בו שני וחמישי ושני. פירש בקונטרס,

להקריב עשירית האיפה, ור"ש דריש מקרא בתרא, דכתיב 'בבואו אל הקודש יקריב', ודריש מיניה דכל שאינו מותר לבוא אל המקדש, אינו יכול לשלח קרבנותיו, ואיירי בכל האסורים ליכנס למקדש, ללא קשר לדין המצורע הנאמר בפסוק הקודם.

התוס' דנים בפירוש הקונטרס, מדוע בחר התנא להעמיד את הפסוק ד'ביום בואו אל הקודש יקריב', בכהן הדיוט ולא בכהן גדול.

ולפירוש הקונטרס קשה, אמאי לא מפרש ליה לקרא דביום בואו אל הקודש יקריב אף **בכהן גדול**, אלא פירש דקאי דוקא בכהן הדיוט.

ומתרצים התוס' לקושיא זו בשני אופנים:

ויש לומר, דהא דדרשי לקרא בכהן הדיוט דווקא, הוא **משום דבכהן הדיוט איירי** האי קרא, **דכתיב** קודם, 'ואל מת אדם לא יבוא לטמאה **כי אם לאב ולאם**', ודין זה שייך רק בכהן הדיוט, **דאילו כ"ג לא יטמא לאביו ולאמו**, וכיון שהפסוק הראשון מדבר בכהן הדיוט וזאת לנו משום שנזכר בו דין טומאה לאב ואם, משום כך בחר התנא לפרש אף את הכתוב דלאחר מכן, נמי בכהן הדיוט, **ולא ניחא ליה למימר כדאמרינן בקדושין** (דף עח:) על פסוק אחר, **דרישא איירי בכהן גדול וסיפא איירי בכהן הדיוט**, וה"ה הכא נאמר דרישא בכהן הדיוט וסיפא בכה"ג, דלא ניחא ליה לגמ' דילן לומר כן. ולכך העמיד התנא אף את הפסוק השני, בכהן הדיוט המתחנך לעבודה.

התוס' מביאים הסבר נוסף, מדוע העמיד התנא את קרא דביום בואו אל הקודש בכהן הדיוט.

ועוד, דאי הוה מפרש התנא פסוק זה בכהן גדול, **הא לא הוה קמ"ל מידי**, לפי שחיוב כהן גדול להביא מנחה בכל יום, זה כתוב בפירוש בקרא, **אבל הא דכהן הדיוט** מקריב מנחה **ביום חינוכו**, זה **אינו כתיב בקרא בפירוש.**

עתה התוס' באים להקשות על שיטת רבי שמעון, דס"ל דרק המותר בביאה יכול לשלח קרבנותיו.

מיהו קשה לן, כיון דמילי מילי כתיב, כלומר מכיון דשני הפסוקים שני דינים נפרדים הם לגמרי, א. דין הטמא והמצורע שאסורים ליכנס למקדש. ב. דין הכהן המתחיל בעבודה להקריב מנחה, ור"ש דריש מקרא בתרא דכל שאסור בביאה אינו משלח קרבנותיו, ודין זה נאמר אף בכל אלו האסורים בביאת מקדש, כגון ערל וטמא, א"כ **אמאי ר"ש אומר** דדרשינן מקרא ד'**בבאו מקריב**', דיכול להקריב רק **בזמן שראוי לביאה**. וקשה, **דבפרק תמיד נשחט** (פסחים דף סג. וסס)[מ] **קאמרינן דבכל הזבחים** אף **ערל וטמא משלחין קרבנותיהן**, וא"כ איך אמרינן הכא דלר"ש כל שאינו ראוי לביאה אינו ראוי להקרבה, והלא אף ערל וטמא אינם ראויים לביאה, ובכ"ז יכולים הם לשלח קרבנותיהם. **ועוד קשה, דהכא** בגמ' **נמי לא משמע דאיירי** אבעיא זו אי מצורע יכול לשלח קרבנותיו, **אלא במצורע** בלבד, דהלא **אהא דבעי** בגמ' **מצורע מהו שישלח קרבנותיו מייתי ליה** לקרא, הרי שסברה הגמ' דקרא זה רק ממצורע בא לשלול את האפשרות להביא קרבנות, ולא מכל אלו שאינם ראויים לביאה, והאיך קאמר רבי שמעון דכל שאינו ראוי לביאה אינו משלח קרבנותיו, דקאי אף על שאר האסורים בביאה ולא רק על מצורע.

ומתרצים התוס' **ונראה לי, דרבי שמעון** לא ס"ל דכל מי שאינו ראוי לביאה אינו יכול לשלח קרבנותיו, אלא **לאפוקי מצורע** בלבד **אתי, דרבי יהודה דריש** הכי, **ביום באו** כלומר, **ביום שמתחנך לעבודה** מביא מנחתו, **ור"ש מוקי** ל'**ביום באו**' **דקאי אדלעיל**, שמוסב על הפסוק שלפניו, **דאיירי במצורע** שאסור ליכנס למקדש, **ולא איירי** קרא מידי במנחת עשירית האיפה, **אלא בא לומר דבמצורע דאיירי בקרא** שלפניו, **כשיטהר המצורע ויכנס לעזרה, דהיינו לאחר ימי ספרו, אז יקריב חטאתו או שאר קרבנותיו**, אבל קודם שיטהר ויותר בכניסה למקדש, אינו יכול לשלח קרבנותיו, ובזה מתורצות שתי הקושיות שהקשו התוס', דהא דאיתא בפסחים דערל וטמא משלחין קרבנותיהם, לא קשה כלל, משום דלר"ש לא איירי הכא קרא אלא במצורע בלבד, ולא בכל האסורים בביאה, וכן מה שהק' התוס' דהכא משמע דאיירי קרא במצורע בלבד, אמנם כן הוא, דר"ש לא בא לומר אלא במצורע.

התוס' באים ליישב באופן נוסף, את הסתירה מהא דטמא משלח קרבנותיו, לר"ש דהכא דמי שאינו בביאה אינו משלח קרבנותיו.

ובתוספות תירצו באופן אחר **ופירשו**, דהא **דערל וטמא משלחין קרבנותיהן**, הוא רק בטמא שנטמא **בטומאת שרץ, ולא בטומאה** היוצאה **מגופו** שחמורה היא יותר, והטמא בטומאה היוצאה מגופו, אינו יכול לשלח קרבנותיו. וכיון דצרעת הויא טומאה היוצאה מגופו, אין המצורע משלח קרבנותיו, והא דאיתא דטמא אכן משלח קרבנותיו, איירי בטומאה שאינה יוצאה מגופו. **והקשה על** זה בתוס', **מהא דאמרינן במגילה פ"ק** (דף ח.) דזב שנצטרע ונתרפא מזובו ולא נתרפא מנגעו, יכול לספור את ימי טהרתו אף בהיותו מצורע, ולטבול מיד אחר תום צרעתו, אף קודם סיום ימי ספירתו כמצורע, ולא אמרינן בו דכיון שאינו נטהר לגמרי, אין טבילתו מועלת, אלא יכול הוא ליטהר מזובו אף על פי שעדיין לא נטהר מנגעו, וילפינן לה מדכתיב בקרא, 'וכי יטהר הזב מזובו', ודרשינן '**מזובו ולא מנגעו**', שיכול ליטהר מזובו אעפ"י שעדיין לא נטהר מנגעו, ועדיין מצורע הוא בימי ספירו, ומשמע, **דאם יטהר מזובו** ע"י שיטבול מיד אחר שנעלמה צרעתו, יכול הוא **להביא קרבן, אע"פ שהוא** עדיין **מצורע**, כלומר, דעדיין דין מצורע יש לו כל זמן שלא הזה והביא קורבנותיו, והאיך אמרינן הכא דמצורע אינו יכול לשלח קרבנותיו. והנה **כמו כן קשה** קושיא זו לאו דווקא על פי' התוס' הלז, אלא אף **למאי דפרישית** לעיל, נמי יהא קשה, דהא לכו"ע מצורע אינו משלח קרבנותיו, ובמגילה איתא דמצורע שנטהר מזובו, משלח קרבנותיו.

ותירץ בתוס', **דלא איירי התם** במצורע שנטהר מזובו **לענין** הבאת **קרבן, אלא** רק **שיהא** המצורע **טהור מדין** טומאת **משכב ומושב, דחמירא הוה טפי** בזב **מבמצורע**, וכיון שספר לזובו, כבר אינו מטמא בטומאת זב, אך מ"מ אינו יכול לשלח קרבנותיו עד שיטהר אף מצרעתו.

עתה באים התוס' להקשות על תירוצם, דר"ש איירי במצורע בלבד, ולעולם ערל וטמא משלחין קרבנותיהם.

וצ"ע, דבפרק כל הזבחים שנתערבו (זבחים עד: וסס), **ובפרק כל הגט** (גיטין דף כח: וסס), **מפורשים קצת דיני סמיכה**, ואיתא שם **שצריך** שהסמיכה תהיה ע"י **הבעלים** בלבד, **ואם כן** הרי **אין הטמא מביא קרבנותיו**, לפי שאינו יכול ליכנס למקדש לסמוך קרבנו, ודלא כפי שפירשו התוס' לעיל. **[ועי' תוס' יבמות קד: ד"ה דאמר]**[מא].

מתרין בו שני וחמישי ושני:

יבארו האם מנדין אותו מיד או לאחר שני וחמישי ושני.

פירש בקונטרס דרב חסדא לא פליג על רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת

ציונים והערות

[מ] גירסת בארות המים.

[מא] **לסיכום:** התוס' דוחים את פירושו של רש"י, דשני דינים נפרדים נאמרו בפסוק. א. דין הטמא שאינו נכנס למקדש. ב. דין כהן המתחיל בעבודתו שמקריב מנחת עשירית האיפה, ור"ש דריש מיניה, דכל שאינו בביאה אינו בשילוח קרבנות. התוס' מקשים על כך, דהא ערל וטמא משלחין קרבנותיהם אעפ"י שאינם בביאה, וכן משמעות לשון קו' הגמ' הוא, דרק מצורע אסור בהבאת קרבנות, ולא כל מי שאינו בביאה. לכך תי' התוס', דלר"ש קאי קרא בתרא על מצורע דקרא קמא, דאחר שנטהר ויכול כבר ליכנס במקדש, ה"נ הותרה לו הבאת קרבנות, שעד עתה היה אסור המצורע בהבאת קרבנות, ודין זה נאמר במצורע בלבד, ולכך ערל וטמא משלחין קרבנותיהם. התוס' מפרשים באופן נוסף: דלר"ש רק טמא שנטמא בטומאה היוצאה מגופו אינו יכול לשלח קרבנותיו, וכיון דצרעת חשיבא טומאה היוצאה מגופו, מצורע אסור בשילוח קרבנות. לאחמ"כ הקשו התוס', מהא דזב שנרפא מצרעתו יכול להביא את קרבנותיו בימי ספירו, אע"ג דאינו בביאה והוי נמי טומאה יוצאה מגופו. ותי', דהתם איירי לענין שאינו מטמא במשכב ומושב, ולא לענין הבאת קרבנות. והק' עוד התוס', היאך ערל וטמא מביאין קרבנות, והלא בעו סמיכה בבעלים, ואין הבעלים יכולים ליכנס לסמוך,

אהרון 18/06/2018

שני מתרין בו תחילה ומנדין אותו, וכן בחמישי, ובשני אחר מחרימין. וא"צ שלשים יום. ויש מפרשים, קודם שינדוהו כלל, יתרו בו. וכן משמע בפרק הגוזל בתרא (ב"ק דף קיג.):

[יז.] **וטרקיה.** נשכו אאמתו. ויש מפרשים, מדה כנגד מדה, משום דנחשד בזנות:

ולא קיבלוהו. דהדרא ליה עכנא:

דעבר אדרבי אילעאי. ולכך לא קיבלוהו, אע"פ שהיה תלמיד חכם. וי"ג, דעבד כר' אילעאי, ומשום הכי קיבלוהו דייני:

אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו. וכתב ר"ח, חס ושלום לא הותר לו לעשות עבירה, אלא, ע"י כך יכנע לבו. בפ"ק דקדושין (דף מ. וסס) פירשתי:

נידוי מי נתחייבתי לך. אע"פ שמשמתין בעבור ממון, כדאמרינן לעיל (דף טז.) הני מילי לממונא. י"ל, שהיה לו לקרותו לב"ד תחילה, שמא יפרע. ועוד, דבב"ד נמי צריך שני וחמישי ושני, כדפירשתי לעיל, וכדמשמע בפרק הגוזל בתרא (ב"ק דף קיג.). ולא דמי לאיסורא, (דמכין) לאלתר, כדאמר בההוא גברא דקאכל תמרי שנשרו בשבת, וכן [ריש] פרק הדר (עירובין דף סג.). ובשם רבינו תם שמעתי, שהיו רגילין באותו מקום שאוכלין באילנות ונותן דמים. והשתא לא היו עוברים על הגזל:

משמית נפשיה. משום צער, שצריך לנדות ת"ח. א"נ, כדי שיהא זכור להתיר. והא דלא

משמיה דרב, דאמר שמנדין אותו לאלתר, אלא גם הוא ס"ל דבשני מתרין בו תחילה שישלם לחברו את הממון שחייבוהו בית דין, ומנדין אותו מיד אם לא שילם, וכדעת רב. ומה דפליג עליה דרב היא גבי נידוי שני והחרם דמחרימים אותו, דרב חסדא ס"ל ד'וכן בחמישי שלאחריו מתרין בו ומנדין אותו פעם שנית, ובשני הבא לאחריו מחרימין אותו. ואילו רב סבר דמנדים אותו בשנית רק לאחר שלושים יום, ומחרימין אותו רק לאחר דעברו עוד שלושים יום, ולרב חסדא אין צריך שלשים יום כדי לנדותו שנית ולהחרימו, אלא כבר בחמישי שלאחריו מנדין פעם שניה ובשני שלאחריו מחרימין אותו.

ויש מפרשים דרב חסדא פליג על רב גם במה דאמר שמנדין אותו לאלתר, וסובר דאין מנדין אותו מיד, אלא קודם שינדוהו כלל, יתרו בו שני וחמישי ושני ורק לאחר מכן ינדוהו. וכן משמע בפרק הגוזל בתרא (ב"ק דף קיג.) דאמר התם 'אמר רב חסדא קובעים זמן שני וחמישי ושני, זמנא, וזמנא בתר זמנא, ולמחר כתבינן', היינו דרק למחר, היכא דלא בא כל אותו יום שני שלאחריו, אז כתבינן את כתב הנידוי[מב]. וחזינן מהאי דלרב חסדא אין מנדין אותו, אלא רק לאחר שעברו עליו שני וחמישי ושני שהתרו בו, וכפירוש היש מפרשים.

וטרקיה:

נשכו אאמתו. ויש מפרשים דהטעם שנענש כן, שנשכתו צרעה[מג] באמתו דוקא, הוא משום דעונש זה הוא מדה כנגד מדה, משום דנחשד אותו הת"ח בזנות.

ולא קיבלוהו:

התוס' מבארים איך ידעו המתעסקים בקבורתו של אותו תלמיד, שלא רוצים לקבלו במערת הקבורה של החסידים להקבר שם. וידעו זאת משום **דהדרא ליה** - מסביב למערה נכרך **עכנא** נחש, ולא נתן להם לקוברו בפנים.

דעבר אדרבי אילעאי:

ולכך, בגלל שלא נהג כרבי אילעאי, ולא הלך למקום שאין מכירין אותו אלא נשאר במקומו, ובזה גרם לחילול השם כשהיה יצרו תקפו, ולכך **לא** קיבלוהו במערתא דחסידי, זאת **אף על פי שהיה תלמיד חכם**. ולולי זה היה ראוי להקבר שם. **ויש גורסים, 'דעבד כרבי אילעאי'**, ואינו נתינת טעם על מה שלא קיבלוהו במערתא דחסידי, אלא נתינת טעם הוא למה קיבלוהו במערתא דדייני, דכשראה שיצרו תקפו נהג כדברי רבי אילעאי, ולא חילל שם שמים ברבים, **ומשום הכי קיבלוהו דייני**, שנהג כשיצרו תקפו כשורת הדין[מד].

אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו:

וכתב ר"ח[מה], חס ושלום לא הותר לו לעשות עבירה, **אלא על ידי כך** שילבש שחורים ויתעטף שחורים יכנע לבו. **ובפרק קמא דקידושין** (דף מ. וסס) **פירשתי**, דיגיעת הדרכים והאכסנאות ולבישת בגדים שחורים, משברים יצר הרע ומונעים אדם מן העבירה[מו].

נידוי מי נתחייבתי לך:

יבאר למה לא נתחייב ההוא גברא נידוי עבור אכילתו.

בגמרא, אמר ההוא גברא דאכל תאיני מהפרדס שהיה ר"ל שומר עליה, 'אם ממון נתחייבתי לך, נידוי מי נתחייבתי לך'. ואמרינן בגמרא שנכון אמר אותו אדם, שלא מחוייב על זה נידוי.

ומקשים התוס', **ואע"פ שמשמתין בעבור ממון**[מז], **כדאמרינן לעיל** (דף טז.) 'מתרין ביה שני חמישי ושני, **הני מילי לממונא**', דמשמע דגם גבי ממון מנדין אותו אם אינו רוצה לשלם. ומיישבים **ויש לומר**, דבאמת מנדין אף על ממון, ומה דאמרינן בגמר' דנכון אמר היינו, **שלא היה לו** לנדותו מיד אלא **היה לו לקרותו לבית דין תחילה שמא יפרע**, ואם לא היה רוצה לפרוע, אז היו יכולים לנדותו. **ועוד**, דאף **בבית דין נמי** אין מנדין אותו מיד, אלא צריך להתרות בו מקודם **שני וחמישי ושני כדפירשתי לעיל**, ורק לאחר מכן אם אינו רוצה לשלם מנדים אותו, **וכדמשמע**[מח] **בפרק הגוזל בתרא** (ב"ק דף קיג.) דלא כותבים פתיחא (והוא כתב נידוי), עד שמתרים בו תחילה שני וחמישי ושני ולא בא.

ולא דמי ממונא **לאיסורא, (דמכין)** **[דמנדין]**[מט] אותו **לאלתר, כדאמרי' בההוא גברא דקאכל תמרי שנשרו בשבת, וכן [ריש] פרק הדר** (עירובין דף סג.), דראה רבינא אדם שקשר את חמורו בדקל בשבת, ואסור לעשות כן בשבת, משום גזירא דרבנן שגזרו שלא להשתמש באילן בשבת, והתרה בו רבינא ולא השגיח אותו אדם בו, ונידה לאלתר.

ובשם רבינו תם שמעתי, דהא שלא נתחייב נידוי כשגזל, הוא משום **שהיו רגילין באותו מקום שאוכלין באילנות ונותן דמים** אחרי כן, **והשתא לא היו עוברים על הגזל** ולכן לא נתחייב נידוי[נא].

משמית נפשיה:

בגמרא אמרינן דמר זוטרא כשהיה צריך לנדות ת"ח, היה מנדה את עצמו תחילה, ואחר כך מנדה את הת"ח. ומפרשים התוס', דמה שהיה מנדה את עצמו מקודם, הוא **משום צער** על כך **שצריך** הוא **לנדות תלמיד חכם**. **אי נמי** זה

ציונים והערות

ונשארו בצ"ע. **מב. וכן** פירש ברש"י שם להדיא וז"ל: קובעים זמן ליום שני בשבת ואם לא יבא מזמנין אותו ליום חמישי ואם לא יבא מזמנין אותו ליום שני ועד למחר לא כתבינן פתיחא שכל היום ממתינין שמא יבא. עכ"ל. וכן כתב הרי"ף כאן וז"ל כלומר אין מנדין אותו לאלתר אלא עד דמתרינן ביה שני וחמישי ושני וכו'. עכ"ל. ויש להקשות, א"כ דסוגיא מפורשת היא בבבא קמא, אמאי לא הקשו התוס' מסוגיא זו על פירוש רש"י דסבר דלרב חסדא מנדין אותו לאלתר והא שם איתא להדיא דמנדין אותו רק לאחר שלא בא לבי"ד לאחר שהתרוהו שלש פעמים. ונראה, דשם אפשר להעמיד דברי רב חסדא במי שבא לדין אלא דלא ציית דינא שלא פרע לחברו מה שחייבוהו בית דין, וכמו דמיירי שם להדיא בגמרא בדף קיב:. ואז נטרינן ליה בה"ב עד שכותבים פתיחא. אבל הכא אפשר דמיירי במי שלא רצה לבוא לדין כלל, ובו מודה רב חסדא דמנדין אותו לאלתר וכרב. והכי איתא בתוספות הרא"ש כאן דהכא מיירי במי שלא בא לדין, והתם בב"ק מיירי במי שלא צאית לדינא. אמנם ברש"י כאן לפנינו איתא להדיא בד"ה לממונא דמיירי שחייב ממון לחבירו ולא רצה לשלם ע"פ ב"ד. אך אין מכאן קושיא, דממילא דברי רש"י שהביאו התוס' אינם ברש"י שלפנינו, והיתה להם גירסא אחרת לפניהם, והך פירוש שהביאו בשם הקונטרס יסבור באמת דכאן מיירי שלא רצה לבוא לדין וכהתוס' הרא"ש. **מג. היא** 'זיבורא' הנזכר בגמרא, על פי רש"י ע"ז יב ע"ב. **מד. ובנימוקי** יוסף כתב, דמשום הכי קבליה מערתא דדייני, שעשה כרבי אילעאי וקיבל חטאו כרבי אילעאי, שעינה את עצמו בלבישת שחורין ובגלותו, כדי שלא יחלל שם שמים בפרהסיא, אם יעבור במקום שמכירים אותו. שיש שם עונש עבירה וגם עונש חילול השם, ובמקום שאין מכירים אותו, אין שם אלא עונש העבירה. וכיון דטרקיה זיבורא ושכיב - קיבל את דינו, ור"ל עונשו. וצריך לומר לכאורה, דהא דבמערתא דחסידי לא קיבלוהו, דמכל מקום לא נהג כמידת החסידים שהיא לפנים משורת הדין. ובריי"ף כתוב וז"ל, וליתא לדרבי אילעאי, אלא אף על פי שיצרו מתגבר עליו, מיבעי ליה ליתוביה בדעתיה. דקיימא לן הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. עכ"ל. **מה. וכן** איתא בתוס' חגיגה בשם ר"ח כמו שכתבו כאן. וברש"י כאן בד"ה מה שלבו חפץ כתב כן בשם רב האי גאון. **מו. ועיין** בלשון רב האי גאון שהביא רש"י: דודאי כיון שלבוש שחורים וכו' אני ערב בדבר שאינו חפץ מכאן ואילך בעבירה. עכ"ל. ובתוס' חגיגה טז. ד"ה ויעשה כתבו, דבגמרא כאן משמע דיעשה ממש מה שליבו חפץ, והוא עדיף ממה שיעשה בפרהסיא. ודלא כדברי ר"ח. וכוונתם, דהא בגמרא כאן איתא דלא קיבלוהו למערתא דחסידי משום דעבר אדרבי אילעאי. וצריך לומר דרבינו חננאל גרס כהגירסא הראשונה בתוס' כאן, 'דעבר' אדרבי אילעאי, והיינו דבזה שלא נהג כרב אילעאי ולא הלך למקום שאין מכירים אותו גרם לעצמו שיעבור, ואילו באמת היה נוהג כרבי אילעאי, לא היה בא לידי חטא וכמו שפירש ר"ח. **מז. ובנימוקי** יוסף הביא בשם רבי מאיר הלוי ז"ל. דלית ליה ליחיד לשמותי אממונא דנפשיה אלא אאפקרותא, ובית דין הם המשמתין אממון אחרים. ועוד הביא שתירצו בשם הראב"ד ז"ל, דריש לקיש טעה מפני שלא התרה בו תחילה שלא יאכל, כי שמא היה סבור האוכל דלמכירה עומדות, ודעתו לפרוע שבזה לא היה איסור וכשנדהו בלא התראה שלא כדין עשה. והוא קרוב למה שכתבו התוס' בשם רבינו תם. אבל צ"ע קצת, מה שכתב שלא התרה בו ריש לקיש, דהרי מפורש בגמרא דריש לקיש רמא ביה קלא ולא אשגח ביה, ואולי דבשעה שאכל לא אשגח ביה, מפני שסבר לאכול ולשלם, אבל כשרצה לנדותו היה צריך להתרות בו ואז היה אומר לו שרוצה לשלם. **מח. עיין** לעיל דף טז. בהערה על דברי התוס' שם ד"ה מתרין. **מט. גליון.** **נ. לא** נמצא כן בשום מקום (גליון). והנה בדפו"ר איתא, כדאמר בההוא גברא דקאסר תמריה וכו', ואולי צ"ל דקאסר חמריה בצינתא בשבת וכו', והוא מה שציינו התוס' לעירובין בפרק הדר. אבל במהרש"א גרס כגירסא שלפנינו. **נא. ובזה** מובן למה כשרמא קליה ביה לא אשגח ביה ההוא גברא, משום שכן היה דרכם וידעו הבעלים מזה. וצריך לומר דריש לקיש לא ידע שכן הוא הדרך באותו מקום ולכן נידהו.

התיר לחבירו מתחילה, כדאמרינן בשבועות פרק קמא (דף יד.), יבא זכאי ויכפר על החייב. לכך טוב כשיתיר לחבירו, שיהא הוא מותר קודם:

[יז:] שלא ישהו קרבנותיהן. אע״ג דתגלחת דנזיר לא מעכבא, מכל מקום רגיל הוא לגלח, דמצוה הוא לגלח ולשלוח שערו תחת הדוד:

כשחל שמיני בשבת. כגון שמע שמועה בשבת, דקבורתו לא היה בשבת. ובירושלמי מוקי לה כשגררתו חיה ונתייאשו לבקש, דמונין לו משעה שנתייאשו:

ותנא דידן סבר לה כרבנן. ואין להקשות, מ״מ יגלח ע״ש, כמו חל שבעה שלו בערב שבת ערב הרגל דשרו רבנן לגלח, ואע״ג דלית להו מקצת היום ככולו באבילות. דהתם, נשלם האבילות קודם יו״ט, אע״ג דמגלח קודם שנשלם, דהא לית להו מקצת היום ככולו באבילות, והכא מיהא אית להו משום כבוד יו״ט, דאשכחן (יומא דף ו:) בזב וזבה דהויא מקצת היום ככולו. אבל כשיש עדיין ימי אבילות, לא. אבל תימה, דהיכי אסרינן מהאי דלא תני מתניתין האבל והכהן מותרים לגלח, משום דלית ליה פנאי, והא מיבעיא לעיל (דף יד.) באבדה לו אבידה, ולא פשיט מדלא תני לה, דאיכא למימר תנא ושייר, כמו כן הני תני ושייר. ויש לומר, כיון

דנידה את עצמו, הוא כדי שיהא זכור להתיר את הנידוי לתלמיד חכם, ועל ידי שינהג גם בעצמו נידוי, אזי כשירצה להתיר לעצמו, יתיר גם לחבירו.

והא דהתיר קודם לעצמו ואחר כן לחבירו, **ולא התיר לחבירו מתחילה**[נב], הטעם הוא **כדאמרינן בשבועות פרק קמא** (דף יד.), דלכך מתודה כהן גדול קודם על עליו ועל ביתו, ולאחר מכן מתוודה עליו ועל אחיו הכהנים, אף דלרבי יהודה וידוי דכה״ג הוא על אותם עבירות דהתודה על הכהנים, והיה יכול להתוודות בוידוי אחד עליו ועל ביתו ועל אחיו הכהנים, אלא **דיבא זכאי** שהוא הכהן שכבר נתכפר בוידוי שלו, **ויכפר על החייב** - על אחיו הכהנים, **ולכך** נהג מר זוטרא להתיר לעצמו את הנידוי קודם שהתיר לחבירו, דהכי נמי **טוב כשיתיר לחבירו** - **שיהא הוא** זכאי, דהיינו מותר מנידויו קודם, ואז יוכל לכפר על החייב, כלומר להתיר למנודה את נידויו.

שלא ישהו קרבנותיהן:

הטעם שהתירו לנזיר לגלח שערו במועד.

ולכן, אף על פי שהיה להם פנאי לגלח בערב הרגל, דכבר נגמרו שלשים יום דנזירות, וגם שלמו ימי טהרת המצורע מערב הרגל ולא גילחו, אפ״ה הותר להם לגלח במועד, כדי שלא יתעכבו הנזיר והמצורע להביא את קרבנותיהם.

ומקשים התוס׳, ואף על גב דתגלחת דנזיר לא מעכבא, ויכול להביא קרבנותיו אף קודם שגילח שערו, וא״כ אמאי שרינן ליה לגלח משום כן במועד. יש לומר, **דמכל מקום** כיון **שרגיל הוא לגלח** בשעה שמביא קרבנותיו, משום **דמצוה הוא לגלח ולשלוח** שערו, לשרפו **תחת הדוד** שמבשלים שם את בשר קרבן השלמים, לכן חיישינן שאם לא נתיר לו לגלח במועד, ישהה את קרבנותיו לאחר המועד, כדי שיוכל לשרוף שערו תחת הדוד של בשר השלמים, ולכן התירו לו לגלח במועד, כדי לקרב את זמן הקרבת הקרבן ולא לאחרו.

כשחל שמיני בשבת:

בגמרא הוה בעינא לאוקמי דהא דאבל מותר לגלח ברגל, מיירי כשחל שמיני שלו להיות בשבת ערב הרגל. וא״כ דשמיני חל להיות בשבת, נמצא דתחילת האבילות היתה בשבת. וזה יתכן רק **בכגון ששמע שמועה בשבת** שמת לו מת, וקברוהו כבר מערב שבת, דאז מתחלת אבילותו ביום השבת, דליכא למימר דמיירי שמת לו מת בשבת, דהרי האבילות מתחלת משעת הקבורה, **וקבורתו לא היה בשבת**, דהרי אסור לקבור בשבת.

ובירושלמי[נג] **מוקי לה** לכך שמתחלת אבילותו בשבת, **כשגררתו חיה** רעה שטרפתו, ולא מצאו את גופו כדי לקוברו, וביקשו וחיפשו אחריו ולא מצאו עד **שנתייאשו לבקש**, כלומר דחיפשו אחריו גם בשבת, ובתוך השבת נתייאשו עוד מלמוצאו, דבכהאי גוונא דינא הוא, **שמונין לו** אבילות **משעה שנתייאשו** לבקשו, א״כ החלה האבילות בשבת, וגם שמיני שלו הוי בשבת.

ותנא דידן סבר לה כרבנן:

יבאר מתי אמרינן גם לרבנן מקצת היום ככולו.

בגמרא אמרינן, דכשחל שביעי שלו להיות בשבת ערב הרגל, אזי לדעת אבא שאול יכול הוא לגלח במועד, משום דהיכא דבשביעית דאבילות חלה בשבת, אמרינן בו מקצת היום ככולו, ונחשב כאילו נשלמה אבילותו בערב הרגל, וכיון שלא יכל לגלח בערב הרגל משום דהוי שבת, התירו לו לגלח במועד דהוי אנוס. אבל לרבנן דלדידהו לא אמרינן מקצת היום ככולו, לא נשלמה אבילותו בערב הרגל, וממילא לא היה לו היתר לגלח, אף אם לא היה חל ערב הרגל בשבת, ואף היכא דחל ערב הרגל בשבת לא נחשב כאנוס, ולכך לא התירו לו לגלח במועד. **ואומרים התוס׳, דאין להקשות**[נד], **מכל מקום** אף אם לרבנן לא התירו לו לגלח במועד, **יגלח בערב שבת**, אף על פי שהוא עדיין יום שישי של אבילותו, **וכמו היכא דחל שבעה שלו בערב שבת**, ואותה **שבת ערב הרגל** היא, **דאז שרו רבנן לגלח, ואף על גב דלית להו מקצת היום ככולו באבילות**, וא״כ נמשכת אבילות עד ליל יו״ט, מכל מקום התירו לו לגלח בערב הרגל, ואף דלרבנן עדיין הוא בתוך ימי אבילותו, שהרי נמשכת אבילותו עד הערב, אפ״ה התירו לו לגלח באבלו משום כבוד הרגל. והכי נמי נתיר לו לגלח בערב שבת משום כבוד הרגל.

ומתרצים התוס׳, דלא דמי, דהתם בשחל שביעי שלו להיות בערב שבת שהיא ערב הרגל, א״כ **נשלם האבילות** לגמרי **קודם יום טוב**, דהרי בשבת ערב הרגל כבר לא הוי אבל, ולכן התירו לו לגלח בשביעי, **אף על גב דמגלח קודם שנשלם האבילות, דהא לית להו** לרבנן **מקצת היום ככולו באבילות**. ואם כן לשיטתם בערב שבת הוי עדיין בתוך ימי אבילות שבעה שלו עד לשבת ממש, מכל מקום **הכא**, כשנגמרו ימי אבילותו בשבת קודם הרגל, **מיהו אית להו** מקצת היום ככולו, **משום כבוד יום טוב**. דהרי **אשכחן** אף לרבנן (יומא דף ו:) **גבי זב וזבה** דטעונים שבעה נקיים להטהר קודם טבילתם, ובהם **הויא** אף לרבנן דין זה **דמקצת היום ככולו**, וטובלים ביום שביעי שלהם, וילפינן לדין זה מקרא. והכא נמי כשנגמרת אבילותם לפני הרגל, סברו רבנן דמקילים על האבל לגלח ביום השביעי שלו, ואמרינן ביה מקצת היום ככולו. **אבל הכא, כשחל** שביעי שלו להיות בשבת ערב הרגל, א״כ **יש עדיין ימי אבילות** עד הרגל ממש, ובכגון זה **לא** אמרו רבנן מקצת היום ככולו.

אבל תימה, דהיכי[נה] **אסרינן** לרבנן לאבל לגלח, והראיה דמייתי הגמרא דאמנם אסרו, הוא **מהאי דלא תני מתניתין** בתוך כל אלו המנויים שמותרים הם לגלח במועד, ולא מנתה נמי **להאבל והכהן** דיהיו **מותרים לגלח**, **משום דלית ליה פנאי** לגלח קודם המועד והוי אנוס, ומכך דייקה הגמרא דלרבנן, אסורים לגלח במועד. **והא מיבעיא לעיל** (דף יד.) **באבדה לו אבידה** קודם הרגל, והיה אנוס שלא היה לו פנאי לגלח קודם הרגל, ומיבעיא ליה האם מותר לו לגלח במועד, **ולא פשיט** הגמרא בעיא זו **מדלא תני לה** במתניתין, דלכאורה היה יכול לדייק, דמכך דלא מנתה מתניתין למאבד אבידה בתוך אלו המותרים לגלח במועד, משמע דאמנם לא התירו לו זאת, אלא על כרחך הך דלא דייקי הכי, משום **דאיכא למימר דתנא** התנא במשנה כמה אופנים דמותר לגלח במועד, **ושייר** להמאבד אבידה, ואעפ״י שגם המאבד מותר לו לגלח, **וכמו כן** נימא דהני - כהן ואבל, אף דלא תנא להו התנא, לא משום שאסורים הם לגלח במועד, אלא **דתני ושייר** להו. וא״כ מאי ראיה איכא ממתניתין דאסרי רבנן הגילוח לאבל ולכהן.

ומתרצים התוס׳ ויש לומר, כיון דבברייתא תניא בהדיא דהאבל והכהן מותרים

ציונים והערות

נב. דלפי הטעם הזה עדיין יש חשש, שאחר שיתיר לעצמו ישכח להתיר לחבירו, והיה עדיף להתיר קודם לחבירו. **נג. לפנינו** בירושלמי איתא גם את האופן הראשון שתירצו התוס׳, שהחלה אבילות בשבת על ידי ששמע שמועה בשבת שמת וכבר קברוהו, דאז מתחלת אבילותו ביום השבת, ועוד איתא שם בירושלמי אופן שהחלה אבילותו בשבת, כשנסתם הגולל על הקבר ערב שבת עם חשיכה על ידי נכרי (רס״ס). **נד. כן** פירש ברש״ש, וכן פירש גם בגנזי יוסף, דקושיית התוס׳ היא אליבא דרבנן ולא על אבא שאול, וכן נראה גם מלשון התוס׳, כמו שדקדק הקרן אורה בלשונם. אמנם במהרש״א הקשה, מאי מקשו התוס׳ דהכא בחל שביעי שלו להיות בשבת ערב הרגל, יגלח בערב שבת כמו בחל ז׳ שלו בערב שבת ערב הרגל, והא הך מילתא גופיה בחל ערב שבת להיות ערב הרגל, פליגי בה אבא שאול ורבנן, ולרבנן אז אינו מגלח בערב שבת, דלית להו מקצת היום ככולו. ומקושיית המהרש״א נראה שהבין, דמה שכתבו התוס׳, כמו חל שבעה שלו בערב שבת ערב הרגל, הכוונה כשערב שבת היה ערב הרגל והרגל חל בשבת, והוא הדין כשלא חל הרגל בשבת, אלא שחל שבעה שלו בערב הרגל, ולכן הקשה דבהא פליגי רבנן על אבא שאול, אבל כבר כתב הרש״ש דבאמת הוא תמוה, דכוונת התוס׳ שחל שבעה שלו בערב שבת והשבת חל בערב הרגל, ובהא מודו רבנן לאבא שאול, וא״כ מקשו התוס׳ שפיר משם, וכמו שפירשנו בפנים. והמהרש״א מכח זה כתב להגיה ולגרוס, חל ז׳ שלו ערב שבת והשבת חל בערב הרגל, דשרו רבנן לגלח בערב שבת שלו, משום דאנוס הוא (וכמו שפירשו האחרונים את דברי התוס׳ בלא הגהתו). אבל כתב דלפי ההגהה הזו קושיית התוס׳ היא על תנא ברא דסבר כאבא שאול, דמדרבנן נשמע לאבא שאול, וכמו דלרבנן בכהאי גוונא אנוס הוא ומגלח בערב שבת, הכי נמי לאבא שאול אמאי מתיר לגלח רק במועד, יתיר לגלח בערב שבת אף שהוא שישי שלו, משום דהוי אנוס לאבא שאול דסבר דמקצת היום ככולו, ונגמר אבילות שבעה בשבת ערב הרגל שהוא שביעי שלו. ותירצו, דאינו דומה, דהכא לרבנן כיון דאנוס הוא אית להו מקצת היום ככולו, משום כבוד יום טוב כיון שנשלם האבילות קודם יו״ט, משא״כ לאבא שאול הכא, שיש עדיין אבילות בערב שבת שהוא יום השישי מימי אבלו, ואסור עדיין לגלח אף שהוא אנוס. ודוק. כן פירש מהרש״א קושיית ותירוץ התוס׳. **נה. גירסת** הב״ח דהיכי פשיטא ליה דלתנא דידן לא שרינן, ממאי דלא תני במתניתין כו׳ באבדה לו אבידה ולא פשיטא ליה דאינו מגלח מדלא תני לה.

דאשכחנא פלוגתא דאבא שאול ורבנן באבל, אית לן למימר דתנא דמתני' ובריייתא בהכי פליגי, וכיון דבאבל פליגי, בכהן נמי פליגי:

זאת אומרת אבל אסור בתכבוסת. וא"ת, פשיטא, דהא אפי' שאר מלאכות אסור. וי"ל, משום דקתני לקמן (דף כח.) אלו דברים שאבל אסור בהן, ולא קתני תכבוסת. אי נמי, תכבוסת (חייב) קאמר:

ה"ג ושמואל אמר הלכה כר' יוסי בזו ובזו דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל. וא"ת, בעירובין (דף מו. ושם), דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל בעירוב, ואמר נמי הלכה כרבי יוחנן בן נורי, ומקשה התם תרתי למה לי כו'. וי"ל, איצטריך הכא לאפוקי מדעולא. וא"ת, וכיון דאית ליה לשמואל, רבי יהודה ור' יוסי הלכה כרבי יוסי, כדאמרינן פרק מי שהוציאוהו (שם:), למה ליה למימר הכא הלכה כרבי יוסי. וי"ל, לאפוקי מדעולא. ואעולא לא קשיא מידי מהתם, דהיכא דאתמר אתמר, כדאמר התם:

[יח.] **ואיסתייעא מילתא דההדור.** תימה, דלמא מדה טובה מרובה. והוה ליה לאתויי הא דאמר עולא בעלמא (ברכות דף יט. ע"ש), לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן, שנאמר שמעו דבר ה' קציני סדום כו' (ישעיה א):

ובגנוסטרי אסור. פי' בערוך. שהוא כלי המתוקן ליטול צפרנים, וכך שמו. ומלשון דגנוסטרא אסור, משמע, שהיה מתיר בין בתער בין במספרים, ולאו דוקא בשינים. מיהו קאמר בגמרא, רבי יוחנן דשקלינהו בשיניו, משמע דוקא בשיניו שרי. ותימה, דלעיל אמרינן הלכה כר' יוסי במועד לדברי הכל. ושמא, רבי יוחנן סבר הלכה כר' יהודה,

לגלח, ובמתניתין לא תני כן, וגם **אשכחנא פלוגתא דאבא שאול ורבנן**, גבי **אבל** האם אמרינן ביה מקצת היום ככולו או לא, לכן **אית לן למימר דתנא דמתניתין** דלא תני דאבל דמותר לגלח, **ובריייתא** דתניא דאבל מותר לגלח, **בהכי פליגי**, דתנא דמתניתין לית ליה מקצת היום ככולו באבל, וכרבנן, ולכן לא תני אבל, ותנא דברייתא סבר כאבא שאול, דאית ליה מקצת היום ככולו, ולכן תניא בה דאבל מותר לגלח במועד. **וכיון דבאבל** דקתני בברייתא גביו דמותר הוא לגלח, מסתבר לומר דמתניתין דלא הזכירתו הוא משום, **דפליגי** רבנן במתניתין על הברייתא, וסבירא להו דא[illegible] לגלח, וכמו כן מסתבר לומר, **דבכהן** שגם אותו השמיט התנא **נמי** טעמא הוא, משום **דפליגי** המשנה והברייתא, ולא משום דתנא ושייר.

זאת אומרת אבל אסור בתכבוסת:

כלומר, דמהא דתניא בתכפוהו אבליו שמותר הוא לכבס כסותו, משמע דשאר אבל אסור לכבס. **ואם תאמר, פשיטא** דאבל אסור לכבס, **דהא אפילו שאר מלאכות אסור** לעשות במועד, ומאי שנא תכבוסת דיהא מותר. **ויש לומר, משום דקתני לקמן** (דף כח.) **אלו דברים שאבל אסור בהן**, במלאכה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל וכו', **ולא קתני** ביניהם **תכבוסת**, הוה אמינא דמותר לו לכבס[נו]. **אי נמי** הא דקא משמע לן רב חסדא דאבל אסור בתכבוסת, **בתכבוסת (חייב) מים**[נז] **קאמר**, והיינו דמהא דקתני תכפו אבליו מכבס כסותו במים, למדנו דאבל אסור אף בתכבוסת מים לחוד, ואף בלא סממנים של כביסה כנתר ואוהל[נח].

ה"ג, ושמואל אמר הלכה כרבי יוסי בזו ובזו, דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל:

ושואלים התוס' **ואם תאמר, בעירובין** (דף מו. ושם) **דאמר שמואל**[נט] **הלכה כדברי המיקל בעירוב, ואמר נמי הלכה כרבי יוחנן בן נורי**, דחפצי הפקר קונים שביתה, אף על פי שאין דעת אדם עליהם שיקנו שביתה במקומן. וכיון דקנו שביתה במקום שהיו בו בערב שבת בין השמשות, יש להם אלפיים אמה לכל רוח שאפשר להוליכם לשם, ויוצא מזה קולא, דגם באדם שישן בדרך בלא היקף מחיצות סביבו, ולא היה בדעתו לקנות שביתה במקומו כששקעה חמה עליו בערב שבת, אפילו הכי קנה לו מקומו שביתה, ויש לו אלפיים אמה לכל רוח ללכת שם. **ומקשה התם, תרתי למה לי**, כלומר, למה ליה למימר גם הלכה כרבי יוחנן בן נורי שמיקל, וגם דהלכה כדברי המיקל בעירוב כו'[ס], ומשני התם, דאיכא שום צריכותא לומר דהלכה כדברי רבי יוחנן בן נורי. והכי נמי תיקשי, למה היה צריך שמואל לומר תרתי, גם דהלכה כדברי המיקל באבל, וגם דהלכה כדברי רבי יוסי דמותר ליטול צפורנים בימי אבלו. **וי"ל, דאיצטריך** שמואל **הכא** לומר דהלכה כרבי יוסי, **לאפוקי מדעולא** דאמר דהלכה כרבי יהודה, דאסור ליטול צפורניו בימי אבלו, וס"ד דבהא יודה שמואל דהלכה כדרבי יהודה, קא משמע לן שמואל דאינו מודה בזה, אלא אף גבי צפרנים הלכה כדברי המיקל וכרבי יוסי.

ושואלים התוס' **ואם תאמר, וכיון דאית ליה לשמואל**, דבכל מקום שנחלקו רבי יהודה ורבי יוסי, הלכה כרבי יוסי היא, **וכדאמרינן פרק מי שהוציאוהו** (שם:), דבמקום שנחלקו רבי יהודה ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי, **א"כ למה ליה למימר הכא** במיוחד דההלכה כרבי יוסי. ומיישבים **ויש לומר**, דאתא שמואל **הכא לאפוקי מדעולא**, דאמר דגבי פלוגתא בין רבי יהודה ורבי יוסי הכא, ההלכה כרבי יהודה, ואע"ג דבכל מקום גם עולא יאמר דהלכה כרבי יוסי, כדפליג אדרבי יהודה, ומסתמא יש לו איזה טעם מדוע פסק הכא הילכתא כרבי יהודה, ולכן הוצרך שמואל לומר דהלכה כרבי יוסי גם כאן. **ואעולא** דסבר דהכא הילכתא כרבי יהודה ולא כרבי יוסי, **לא קשיא מידי מהתם**, דאמרינן דהלכה כרבי יוסי לגבי רבי יהודה, וזאת משום **דהיכא דאתמר** דהלכה כרבי יהודה **אתמר**, ורק דבמקום דלא אתמר הלכה כמאן, אז איכא כללא דהלכה כרבי יוסי לגבי רבי יהודה. **כדאמר התם.**

ואיסתייעא מילתא דהדור:

בגמרא ילפינן דברית כרותה לשפתיים, מהא דאמר אברהם אל נעריו, 'שבו לכם פה עם החמור ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם', וכן הוה, דחזרו שניהם. ומקשים התוס', תימה, ומה ראיה יש משם דברית כרותה לשפתיים אף לרעה, וכמעשה הנזכר בגמרא דאמר ליה פנחס לשמואל אי בדידיה הוה מי מזלזלת בה וכו', **דלמא** רק כשאומר בפיו דבר לטובה אז גורם שיתקיים, אבל כשאומר בפיו דבר לרעה, מאן יימר דגורם הוא בכך שיתקיים, והרי קימ"ל דמדה טובה מרובה ממידת פורענות[סא], ושמא רק רק כשאומר בפיו דבר לטובה, ע"ז נאמר ברית כרותה לשפתיים, וכשהגמר' רוצה ללמדיני דאף ברעה הדבר כן, **והוה ליה לאתויי**[סב] **הא דאמר עולא**[סג] **בעלמא** (ברכות דף יט. ע"ש) **לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן, שנאמר** 'כמעט כסדום היינו לעמורה דמינו', מאי אהדר להו נביא, 'שמעו דבר ה' קציני סדום' כו'. (ישעיה א) וחזינן ממקרא זה, דעל ידי שאמרו על עצמם דבר שאינו טוב, היינו שאמרו ' כמעט כסדום היינו וגו', בכך פתחו פה לשטן לקטרג, עד שגרם שיקרא להם הנביא 'קציני סדום'.

ובגנוסטרי אסור:

יבאר באלו אופנים מותר ליטול צפרנים במועד, ובימי אבלו.

פירש בערוך[סד], **שהוא כלי המתוקן ליטול צפרנים וכך שמו. ומלשון** זה שאמר רב חייא בר אשי אמר רב, **דגנוסטרא אסור**, והיינו דבמועד אסור ליטול צפרנים ודוקא בכלי המיוחד לזה, **משמע שהיה מתיר** ליטול צפרנים במועד **בין בתער בין במספרים**[סה], כל דאינם כלי המיוחד לנטית צפרניים, **ולאו דוקא בשינים. מיהו**, מהלשון **דקאמר בגמרא**, דרב שמן בר אבא ראה את **רבי יוחנן דשקלינהו** לצפרניו **בשיניו, משמע** מכך שציינה הגמרא שנטל בשיניו, **דדוקא בשיניו שרי** ולא במספרים אף שאינם כלי המיוחד.

ושואלים התוס' **ותימה, דלעיל אמרינן דהלכה כרבי יוסי** דמותר ליטול צפרניו **במועד לדברי הכל**, כלומר, דאף לאלו החולקים ואומרים דבאבל אין הלכה כמותו, מ"מ מודים הם דבמועד הלכה כמותו דמותר, וא"כ למה נטל רבי יוחנן ציפרניו בשיניו דוקא. ומיישבים, **שמא רבי יוחנן פליג, וסבר דהלכה כרבי**

ציונים והערות

נו. במהרש"א הקשה, דמה תיקנו תוס' בתירוצם, והא קתני שם שאסור במלאכה, וא"כ אכתי תכבוסת הויא בכלל מלאכה. ונשאר בצ"ע. **נז. גירסת** מהרש"א וב"ח (דפוס ולנא). **נח. כן** פירש מהרש"א. ועיין בגנזי יוסף ובארות המים שכתבו, דלא הבינו מה תיקן המהרש"א בהגהתו ופירושו, דהרי סוף סוף תכבוסת מים גם חשיב מלאכה, וכמו שהקשה המהרש"א על תירוץ ראשון דהתוס'. ולכן הגיהו 'תכבוסת ללבוש' או תכבוסת 'אחרים', כלומר דחידוש רב חסדא הוא, דאסור לו אף ללבוש בגדים המכובסים מכבר, או בגדים שכבסו לו אחרים בימי אבלו, וכמו שכתבו התוס' לקמן יח. ד"ה אע"ג. **נט. שם** איתא זה על רבי יהושע בן לוי, דאמר הלכה כדברי המיקל וגם הלכה כרבי יוחנן בן נורי ועליה פריך הגמ' כן. אבל שמואל רק אמר דהלכה כדברי המיקל בעירוב. **ס. גירסת** הב"ח, הכי נמי קשיא תרתי למה לי וי"ל דאיצטריך הכא. **סא. יומא** דף עו. **סב. ובמהרש"א** כתב ליישב, דההיא דאל יפתח אדם פה לשטן, איירי כשהאומר כלל את עצמו באותו פורענות, והטעם בזה, הוא כמו שכתוב בעין יעקב ברכות שם, שלא יתן פתחון פה לשטן לקטרג ולומר הודאת בעל דין כמאה עדים דמי, ולא נשאר מקום למדת הרחמים להאריך אפיים, אבל הכא איירי בשגגה היוצאת מדברי האומר פורענות, או בטובת זולתו, ולא על עצמו כדמוכח מהענין שנזכר בגמרא שאמר פנחס לשמואל, ובזה הטעם הוא כענין שאמרו ניבא ולא ידע מה ניבא, וכמו שפירש רש"י בחומש, (בראשית כב, ה) ונשובה נתנבא שישובו שניהם עכ"ל. וממילא מיושבת קושיית התוס', דבזה אין סברא לחלק בין מדה טובה למידת פורענות, בנבואה היוצאת מדברי האומר בשגגה. **סג. בברכות** שם איתא אמר רשב"ל, וכן תנא משמיה דברי יוסי לעולם וכו', ואמר רב יוסף מאי קראה, שנאמר כמעט כסדום וכו'. וציין שם בגליון הש"ס לתוס' דידן. **סד. בערך** נגסטר. וגירסתו אמר רב ובנגוסטרי אסור. עיי"ש שהאריך (גליון). **סה. אבל** מרש"י שפירש בד"ה גינוסטרי שהם מספרים, משמע דאסור אף במספרים ומותר רק בשיניו. וכן משמע לכאורה משאר הראשונים שלא חילקו בין גנוסטרי למספרים.

ומפרש טעמא דמחמרינן במועד טפי מבאבל, ולא כרב שישא בריה דרב אידי, דאמר דברים המותרין בחולו של מועד אסורין בימי אבלו. ורבינו תם פירש, דכשם שמותר בשיניו, כך מותר ליטול צפרניו [בזו] מחבירתה, דכל זה חשוב שינוי לענין שבת בפ' המצניע (שבת דף צד:). ושמעתי בשם רבי שמשון בר אברהם, שבחול המועד מותר ליטול צפרנים לנשים, דקתני בירושלמי גבי ועושה אשה תכשיטיה במועד, וחשיב נוטלת שערה וצפרניה. וצ"ע. בהלכות גדולות נמי אמרינן והאשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה. ונראה, דבאשה נשואה דוקא קאמר, ומיירי במעברת סרק על פניה וטופלה בסיד, שהוא משום תכשיט, שלא תנוול על בעלה. אבל בתספורת ממש, אסורה. וגם בשם רבינו חיים שמעתי, שהיה מתיר נטילת צפרנים במועד. ובהלכות גדולות פוסק, שבעה, אסור בגנוסטרי, בשיניו מותר. לאחר שבעה, מותר אף בגנוסטרי. ולא ידענא מנא ליה דברייתא איירי תוך שבעה, אי משום דקתני בימי אבלו, ה"נ קתני ימי אבלו גבי גילוח, והיינו כל שלשים. וקאמר, כשם שאסור לגלח בימי אבלו, כך אסור ליטול צפרניו בימי אבלו, משמע, כל שלשים. ואי סברי כר' יוסי, יתירו לגמרי. וי"ל, דסברי כר' יוסי, ומסתבר להו, דאפילו רבי יוסי היה אוסר בגנוסטרי תוך שבעה, דומיא דמועד. או, שמא מעשה דשמואל משמע קצת דשקלינהו לטופריה חבטינהו באפיה, דמיירי תוך שבעה דוקא. דבתוך שבעה היה, ובשיניו היה, מדקא אמרינן בתר הכי ובגנוסטרי אסור, משמע דשמואל לא היה בגנוסטרי, ולא אשכחנא דאסר רק תוך שבעה, כשהלך רב פנחס לנחמו:

בקשו ממנו שפה. יש לפרש, על ידי שינוי, דומיא דצפרנים. ונראה, דהכא פירוש דוקא לאחר שבעה:

יהודה במועד, דאסור ליטול צפרניו, זאת אף דהלכה כרבי יוסי באבל[סו] דמותר ליטול צפרניו בימי אבלו, **ומפרש טעמא** - היינו, דרבי יוחנן סבר - **דמחמרינן במועד טפי מבאבל.**

ולא כרב ששת בריה דרב אידי, דאמר דברים המותרין בחולו של מועד אסורין בימי אבלו, ואית ליה לרב ששת דימי אבלו חמורים הם מימי המועד, ופליג רבי יוחנן עליה וסבר דימי המועד חמירי טפי מימי אבלו, ואסור ליטול בהם את צפרניו אלא בשיניו בלבד.

ורבינו תם פירש, דכשם שמותר ליטול צפרניו בשיניו, כך מותר ליטול צפרניו [בזו[סז]] מחבירתה, כלומר דנוטל צפרניו דידו אחת בידו השניה, והטעם, כיון **דכל זה** [באופן זה] **חשוב שינוי לענין הנוטל צפרניו בשבת, וכדאיתא בפרק המצניע** (שבת דף צד:), דפטרו רבנן להנוטל צפרניו זו בזו, משום דאין דרך גזיזה כן בחול. וכיון דנחשב שינוי לגבי שבת, אזי במועד מותר לכתחילה, ואומר התוס', **ושמעתי בשם רבי שמשון בר אברהם, שבחול המועד מותר ליטול צפרנים לנשים[סח], דקתני בירושלמי** (פרק א הלכה ז) **גבי ועושה אשה תכשיטיה במועד**, ושם חשיב בין התכשיטים שמותר לה לעשות במועד, **דנוטלת שערה וצפרניה. וצ"ע[סט]. ובהלכות גדולות נמי אמרינן** לגבי ימי אבל, **והאשה מותרת בנטילת שער לאחר שבעה. ונראה, דבאשה נשואה דוקא קאמר**, דמותרת בנטילת שער, **ומיירי במעברת סרק** שהוא כמין סם (אדום) **על פניה**, או **וטופלה** את פניה **בסיד**, ולאחר מכן מקפלת את הסם או הסיד מעל פניה, וזה גורם להשיר את השער, והטעם דהתירו לה אף בתוך שלושים, **שהוא משום תכשיט שלא תנוול על בעלה, אבל בתספורת ממש**, אף אם הוא תכשיט לה - **אסורה. וגם בשם רבינו חיים שמעתי, שהיה מתיר נטילת צפרנים במועד**, וכהשיטה שהובאה לעיל בריש דברי התוס', ודלא כרבינו תם[ע].

ובהלכות גדולות פוסק[עא], דבימי אבילות שבעה, אסור ליטול צפרניו בגנוסטרי, אבל בשיניו מותר, אבל לאחר שבעה מותר, ואף דהוא בתוך שלושים. ומותר ליטלם **אף בגנוסטרי**. ומקשים התוס', דלכאורה מה שאסר בה"ג ליטול צפרנים בימי השבעה, הוא משום שפסק כרבי יהודה, אלא שמפרש דרבי יהודה אסר רק בימי השבעה, ולא לכל ימי השלשים. ואומרים התוס' **ולא ידענא מנא ליה לבה"ג, דברייתא** דאסרה לאבל ליטול צפרניו **איירי** דווקא **תוך שבעה, ואי משום דקתני בה** 'אסור ליטול צפורנים **בימי אבלו**', **הכי נמי קתני** באותה ברייתא '**ימי אבלו**' **גבי גילוח**, שאסור לאבל לגלח בהם. והיינו, כלומר, והרי וודאי דמה דאסרה הגילוח לאבל הוא לכל שלשים, ועל זה קאמרה הברייתא, '**כשם שאסור לגלח בימי אבלו, כך אסור ליטול צפרניו בימי אבלו**', **משמע דכל שלשים** יום שאסר ר' יהודה בברייתא לאבל לגלח בהם, אסר נמי ליטול בהם צפרניו, **ואי תרצה לומר דסברי הבה"ג כרבי יוסי**, דמתיר ליטול צפרניו בימי אבלו, א"כ **יתירו לגמרי** ואף בגנוסטרא בימי אבילות שבעה.

ומיישבים התוס' ויש לומר, דאמנם סברי ההלכות גדולות כרבי יוסי דמותר ליטול צפרניו בימי אבלו, **ואולם מסתבר להו, דאפילו רבי יוסי היה אוסר בגנוסטרי תוך שבעה, דומיא דמועד** דאמרינן בגמרא דאסור ליטול בימי המועד צפרניו בגנוסטרא, זאת אף דפסקינן כרבי יוסי. **או שמא[עב]**, ראיית ההלכות גדולות דרבי יוסי מודה דאסור ליטול בגנוסטרא בימי השבעה, היא **ממעשה דשמואל, דמשמע** כן **קצת מהא דשקלינהו לטופריה וחבטינהו באפיהו, ומשמע** ממעשה זה, דסבר כרבי יוסי דמותר ליטול צפרניו בימי אבלו, **ומיירי תוך שבעה דוקא, דבתוך שבעה היה**, כמו שמפורש בגמרא דנכנס פנחס אחיו לנחמו, **ובשיניו** דוקא **היה**, והראיה, **מדקא אמרינן בתר הכי ובגנוסטרי אסור, ומשמע** דקאי על מעשה דשמואל, חזינן איפה, דמעשה **דשמואל לא היה בגנוסטרי, ולא אשכחנא דאסרא**, כלומר דמאי דקתני בגמרא דבכהאי גוונא דשמואל שהוא בימי אבלו, יהא אסור בגנוסטרי, **רק תוך שבעה** הוא דאסור, דהרי מעשה זה היה **כשהלך רב פנחס לנחמו** בתוך ימי השבעה.

ולסיכום: התוס' הביאו שני שיטות בנטילת צפרנים במועד ובימי אבלו, דבשיניו, מותר לכולי עלמא ליטול צפרניו, ובגנוסטרא מה דאמר רב חייא בר אשי אמר רב דאסור, הוא במועד, אבל בימי אבלו לכאורה צריך להיות מותר לרבי יוסי אף בתוך השבעה. אמנם ההלכות גדולות פירשו, דאף לרבי יוסי אסור בימי אבלו בגנוסטרא, והראיה מדהביאה הגמרא את המימרא דאסור בגנוסטרא, לאחר מעשה דשמואל. ובתער ומספרים בימי המועד לשיטה ראשונה בתוס' מותר, ולרבינו תם אסור.

בקשו ממנו שפה:

יש לפרש דמה ששאלו ממנו והתיר להם לגלח את השפה, היינו דוקא לגלח **על ידי שינוי, דומיא דצפרנים[עג]**, דאמרינן לעיל דבגנוסטרי אסור, ורק בשיניו מותר שהוא על ידי שינוי. **ונראה, דהכא** דמותר לגלח את השפה והצפרנים בימי אבלו, **פירוש[ו], דוקא לאחר שבעה** בימי שלשים של אבל, אבל בתוך השבעה אסור[עד].

ציונים והערות

סו. על פי רש"ש. והיינו, דבמועד אפשר דסבר רבי יוחנן כעולא דפסק כרבי יהודה, אבל באבל אין סברא שיחלוק רבי יוחנן אכולי עלמא, דלכולי עלמא הלכה כרבי יוסי באבל. **סז. צריך** לומר מזו לחבירתה (מהרש"א). **סח. מדסתמו** התוספות משמע דסבר רשב"א דמותר בכל ענין ליטול צפרנים במועד, בין במספרים וכ"ש בשינים דהוי דרך שינוי. וכן הוא לכאורה במה שהביאו בשם רבינו חיים כהן שהתיר ליטול צפרנים במועד, ומשמע דמותר בכל גווני. **סט. מריהטא** דלישנא נראה, דהתוס' קאי על פסק דרבי שמעון בר אברהם. וצ"ע בזה. **ע. ומה** שדקדקו התוס' מהא דרבי יוחנן נטל צפרניו בידיו, ולא בגנוסטרי ובמספרים, דחה הרא"ש ראייתם, דבבית המדרש הוה רבי יוחנן קאי, דליכא התם גנוסטרא. ואדרבה, להכי איצטריך למימר דהוה קאי בבי מדרשא, כי היכי דלא נגמר מיניה דבגנוסטרא אסור. ועוד הביא הרא"ש ראיה, דמותר ליטול צפרנים במועד ואף בגנוסטרא, מהא דאמר בגמרא על עובדא דרבי יוחנן שמע מינה תלת, והוה ליה למימר שמע מינה ד', דרק בשיניו מותר ולא בגנוסטרא, ש"מ מותר ליטול צפרנים במועד ואף בגנוסטרא. וכן איתא ברי"ף כדברי הרא"ש וראייתו. אבל בעל המאור כתב, דנהי דליכא למיפשט מדברי רב שמן בר אבא דקאי קמיה דרבי יוחנן לאיסור, מכל מקום התירא ודאי נמי ליכא למיפשט מיניה כלל. ודברי רב חייא בר אשי אמר רב דבגנוסטרי אסור נאמרו בסתם, ואין לנו להפריש בזה בין אבל לחולו של מועד וא"כ אסור. וכתב עליו הרמב"ן, דדברי רב חייא בר אשי אמר רב, על אבל נאמרו ולא על מועד, והלכך אין ללמוד מהם לאיסור במועד שהוא קל מאבל. **עא. גירסת** ב"ח תוך שבעה. **עב. גירסת** הב"ח או שמא ממעשה. **עג. בתוס'** כאן מבואר דפירשו הא דזוג בא לפני רבי באבל, ולאחר שבעה. וכן איתא ברש"י כאן בד"ה ומר זוטרא, דמיירי באבל. אמנם ברש"י כתב יד איתא בד"ה ובקשו ממנו, דמיירי במועד. וכן נראה ברי"ף שכתב כאן, דמותר לגלח שפה בחולו של מועד. וכן הובא בנימו"י. וכתב בשם יש אומרים, דדוקא במועד מותר לגלח שפה אבל לא באבל, אבל הביא בשם הרמב"ן, דגם בימי אבלו מותר לגלח שפה ואפילו בתוך שבעה, כל שמעכבת את האכילה. ובתוס' כאן הביאו ראיה דלגלח שפה מותר על ידי שינוי, דהא גם צפרנים דמותר הוא על ידי שינוי. וכמו שפירשו לעיל דבגנוסטרי אסור במועד ורק בשיניו מותר. אמנם במלחמות ה' להרמב"ן, כתב בדעת הרי"ף שפסק דבמועד מותר לגמרי ואפילו בגנוסטרי, להיפך, דיש ראיה לרי"ף דמותר ליטול צפרנים במועד אף שלא על ידי שינוי, דהרי זוג בא מן חמתן לפני רבי, ובקשו ממנו צפרנים והתיר להם, ואם בקשו ממנו שפה התיר להם, ושמואל אמר אף בקשו מנו שפה והתיר להם, (ולשון 'התיר להם' משמע לגמרי שלא על ידי שינוי) - מהא נראה שצפרנים ושפה שוין, ושפה במספרים כדרכה מותרת, וראיה דאף צפרנים בגנוסטרי כדרכן מותר. **עד. כן** איתא גם בפירוש רבינו חננאל, ולפי"ז בתוך שבעה אסור לגמרי ליטול צפרנים ולגלח שפה. ולאחר שבעה בתוך שלשים מותר על ידי שינוי, אבל לעיל בתוס' מבואר, דבעל הלכות גדולות פסק, דבתוך שבעה מותר על ידי שינוי, ולאחר שבעה מותר בגנוסטרי, ואפשר דהתוס' כאן מפרשים דרבי פסק כעולא דהלכה כרבי יהודה באבל, ולעיל הוא אליבא דרבי יוסי, כמפורש בדבריהם.

אע"ג דאית ליה תרי ומטנפי. מדלא משני, הכא במאי עסקינן בשלא כיבסו לפני הרגל, דלא שרינן מי שאין לו אלא חלוק אחד אלא היכא דכבסו לפני הרגל. אבל לא כבסו, דפשע, לא שרי, משמע, דמי שאין לו אלא חלוק אחד, שרי לכבסו במועד אפילו פשע ולא כבסו לפני המועד. כך נראה לי. ובתוספות מסופק בזה. ונראה לי, דהכי משמע, מדלא מפליג. ונראה, דגבי אבל לא שרינן כשאין לו אלא חלוק אחד, דהא אפילו אם היו לו מכובסין אסור ללבוש, מה שאין כן ברגל. צ"ע, בכהן ששלמה משמרתו ברגל, אם מותר לכבס, לתנא דלעיל (דף יז:) דתנא כהן ואבל. אפילו לתנא דידן, אם חל שלישי להיות בעי"ט, שאסור ברחיצה עד הערב, ופירש בקונטרס עד הלילה בצונן, או עד חול המועד בחמין, ואינו מותר לרחוץ מבעי"ט, מיהו, כשחל שביעי שלו בערב הרגל, דאסור לכבס ולרחוץ כל היום, מותר לכבס ברגל. וצ"ע, אם אמת הוא שמותר, מאי טעמא לא תני:

[יח:] **הספרים.** פירוש, להסתפר. ובמסתפר לכל אותם שהתירו חכמים. וי"ג, הספרים, ומטפחת הספגנין. ובירושלמי קאמר עלה, מטפחת הספרים [אין] מכבסין אותן במי רגלים. מפני הכבוד. ואין נראה לי להביא ראיה דאיירי בכתבי הקדש. דאפילו דאיירי באומן המספר, שייך כבוד המסתפרים, שנותנין אותן בפניהם, וכשמסתפרין אין כבוד להם במטונפין:

העולים מטומאה לטהרה. במצורע איירי. דהא מצורע אסור לכבס, כדאמר לעיל (דף טו.). ומסופק, אם נאמר כן בעולה מטומאת מת ונבילה, שצריך לכבס בגדיו, או אמרינן דוקא מצורע, הואיל ואסור לכבס כל בגדיו שלו. מיהו, מה שפירש

אף על גב דאית ליה תרי ומטנפי:

בגמרא הקשה רבי ירמיה על רבי יוחנן, דאמר דמי שאין לו אלא חלוק אחד, מותר לכבסו בחולו של מועד, ואילו במתניתין קתני 'אלו מכבסין במועד', ולא קתני ביניהם מי שאין לו אלא חלוק אחד. ומשני בגמרא, דמתניתין מיירי במי שיש לו ב' חלוקים ומטנפי, ורוצה לכבסם, דהדין הוא בעלמא שאסור לו לכבסם, ואלו המנויים במשנה מותרים לכבס במועד. אבל מי שאין לו אלא חלוק אחד, יכול לכבס במועד אף בסתמא. ואומרים התוס', מדלא משני הגמרא על רבי יוחנן, הכא, מתניתין דלא חשיב נמי למי שאין לו אלא חלוק אחד, במאי עסקינן, בשלא כיבסו לפני הרגל, ומזה הוה משמע דלא שרינן לכבס למי שאין לו אלא חלוק אחד, אלא היכא דכבסו לפני הרגל ובמועד נתלכלך, אבל אם לא כבסו לפני המועד, דפשע בזה שלא כבסו לא שרי לכבס במועד, ומדלא תירצה הגמרא כן, משמע, דמי שאין לו אלא חלוק אחד, שרי לכבסו במועד אפילו פשע ולא כבסו לפני המועד. ולכך לא מצי הגמרא לשנויי דהמשנה מיירי במי שלא כיבס את חלוקו לפני הרגל, דהרי אף אם לא כיבס לפני הרגל, יכול לכבס גם ברגל, משום דיש לו רק חלוק אחד. כך נראה לי להביא ראיה מהא דלא משני הכי. ובתוספות[עה] מסופק בזה. ונראה לי דהכי משמע, גם מדלא מפליג רבי יוחנן בדבריו, ולא אמר דמי שאין לו אלא חלוק אחד יכול לכבסו במועד, היכא דכבסו לפני המועד, אבל אם פשע ולא כבסו לפני המועד, אסור לו לכבסו במועד, אלא בסתמא אמר, דמי שאין אלא חלוק אחד יכול לכבסו במועד, משמע דאמנם אין חילוק ביניהם, ובכל אופן יכול לכבסו במועד.

ואומרים התוס' ונראה, דרק גבי מועד אמרינן דמי שאין לו אלא חלוק אחד, שיכול לכבסו במועד, אבל גבי אבל לא שרינן כשאין לו אלא חלוק אחד. והסברא נותנת כך, דהא אפילו אם היו לו חלוקים אחרים מכובסין, נמי אסור לו ללבוש בימי אבלו, וחזינן איפה דהאיסור אינו רק פעולת הכיבוס, אלא דאסור לו כלל ללבוש בגדים מכובסים, וא"כ אין סברא לחלק בין אם יש לו חלוק אחר או לא, כיון דאפילו אם יש לו חלוק אחר וכיבסו לפני האבלות נמי אסור לו ללבשו באבלו. מה שאין כן ברגל, דכשיש לו חלוק אחר מכובס מלפני הרגל, בודאי יכול ללבשו.

ואומרים התוס' וצריך עיון, בכהן ששלמה משמרתו ברגל, האם מותר לכבס במועד, וזאת לתנא דלעיל (דף יז:) דתנא, דכהן מותר לגלח במועד, היכא ששלמו ימי משמרתו ברגל, וצ"ע אם יהא מותר כמו כן גם לכבס ברגל. וגבי אבל שחל שביעי שלו להיות בערב הרגל, אפילו לתנא דידן דסבר דאם חל יום שלישי דאבלותו להיות בערב יום טוב, שאסור ברחיצה עד הערב, ופירש בקונטרס, דעד הלילה אסור ברחיצה ובלילה ירחץ בצונן, או ימתין עד חול המועד וירחוץ בחמין, ואינו מותר לרחוץ מבערב יום טוב, משום דלית ליה מקצת היום ככולו, ועדיין לא שלמו ימי אבילות שבעה שלו, מיהו כשחל שביעי שלו בערב הרגל, דאסור הוא לכבס ולרחוץ כל היום, אפ"ה יהא מותר לכבס ברגל, זאת אף דלגלח אסור לו ברגל, ומשום דלא שלמו קודם הרגל שלשים שלו שאסור בהם בגילות, כל זה גבי גילוח, אבל לכבס יהא מותר ברגל, כיון דשלמו ימי השבעה שלו שאסור בהם בכבוס, כבר קודם הרגל. ואומרים התוס' ע"ז וצריך עיון, אם אמת הוא שמותר לו לאבל שחל שביעי שלו בערב הרגל, לכבס במועד, ואם אמנם מותר לו, מאי טעמא לא תני הכי בגמרא בהדיא והוא, דאף לרבנן דלית להו מקצת היום ככולו, והיכא דחל שביעי שלו בערב הרגל אסור לו לגלח במועד, מ"מ יהא מותר לו לכבס במועד. ונשאר התוס' בצ"ע.

ולסיכום: דין זה שמי שאין לו אלא חלוק אחד דמותר לו לכבסו במועד, אמור אף אם פשע ולא כבסו קודם הרגל. ולגבי אבל אין כלל היתר למי שאין לו אלא חלוק אחד. ובכהן ששלמה משמרתו ברגל, נסתפקו התוס' אם מותר לו לכבס במועד, כמו דמותר לו לגלח. ועוד נסתפקו התוס', באבל שחל שביעי שלו להיות בערב הרגל, אם מותר לו לכבס ברגל אף לרבנן.

הספרים:

פירוש 'מטפחות הספרים' שמותר לכבס במועד, הם המטפחות דמשתמשים בהם כדי להסתפר, ואין להקשות דהרי אסור להסתפר במועד, ואם כן האיך התירו לכבס את המטפחות המשמשות את הספרים, משום דאומר לך דמיירי במסתפר, לכל אותם שהתירו להם חכמים להסתפר במועד, וצריכים את המטפחות הללו לצורך התספורת, ולכן מותר לכבסן[עו].

ויש גורסים 'מטפחות הספרים ומטפחת הספגנין', ופירושו, דמטפחות הספרים הם המטפחות של ספרי תורה וכתבי הקדש[עז], ומטפחות הסופגנין, הן המטפחות שסופגים בהם האנשים למים שעל גופם כשיוצאים מבית המרחץ, ומותר לכבסם במועד, מפני שמתלכלכין תדיר[עח].

ובירושלמי קאמר עלה, מטפחת הספרים [אין] מכבסין אותן במי רגלים מפני הכבוד. ואומרים התוס', דאין נראה לי להביא ראיה מדברי הירושלמי אלו, דאיירי במתניתין במטפחות של כתבי הקדש כגירסא הנ"ל, ומשום הכי אסור לכבסם במי רגלים, דאינו כבוד לכתבי הקדש, זה אינו, משום דאפילו דאיירי המשנה במטפחות של אומן המספר, וכמו שפירשו התוס' לעיל, נמי שייך לומר בהם דאין מכבסין אותם במי רגלים, וזאת מפני כבוד המסתפרים, דכשנותנין לאותן המטפחות בפניהם, וכשמסתפרין אין זה כבוד להם במטפחות המטונפין ממי רגלים. ולכן קאמר הירושלמי דאסור לכבסם במי רגלים.

העולים מטומאה לטהרה:

יבאר על מה קאי העולה מטומאה לטהרה ברגל דמותר לו לכבס במועד.

במשנה אמרינן דזב וזבה וכו' שעולים מטומאתם ברגל, וכל העולים מטומאה לטהרה ברגל, מותרים הם לכבס במועד. ומפרש התוס' (בשם רבו[עט]), דמה דקתני במתניתין 'וכל העולים מטומאה לטהרה' - במצורע איירי, שנטהר מטומאתו ברגל ומותר לכבס בגדיו במועד. דהא מצורע אסור לכבס בימי טומאתו, כדאמר לעיל (דף טו.).

ומסופק (רבו של בעל התוספות), אם נאמר כן גם בעולה מטומאת מת ונבילה, שצריך לכבס בגדיו לאחר שטבל, האם גם הוא מותר לכבס במועד, או אמרינן דדוקא מצורע מותר לכבס ברגל, הואיל ואסור לכבס כל בגדיו שלו בימי צרעתו, ולכן הותר לו לכבס ברגל, כיון שלא היה יכול לכבס מערב הרגל, אבל זה העולה מטומאת מת, הרי היה יכול לכבס בגדיו קודם הרגל, ורק לבגדיו שהוא לבוש בהם אותם לא היה יכול לכבס.

ציונים והערות

עה. בתוס' כאן מצינו כמה פעמים שמביא את 'דברי התוספות'. ונראה שלפני בעל התוספות שלפנינו, היה חיבור מבעל תוספות הקודם לו, והביאו בשם תוספות.

עו. וכן איתא ברש"י מכתב יד לעיל יד. בלישנא אחרינא וז"ל, מטפחות ספרים זו היא כסות שנותן המסתפר על כתיפיו מפני השער, וכן המגלח לבא ממדינת הים וליוצא מבית האסורין, צריך לכבס אותה מטפחת, אף על פי שנכבסה קודם המועד, צריך לכבסה תדיר. עכ"ל.

עז. במהרש"א כתב, דלפי גירסא זו אפשר, דפירוש מטפחות הספרים הוא מטפחות של ספר תורה, וכן איתא ברש"י מכתב יד לעיל יד. בלשון ראשון. וכן משמע קצת מלשון התוס' בהמשך דבריו.

עח. על פי רש"י בד"ה מטפחות הספוג. אמנם במהרש"א פירש, דקאי על חלת הסופגנין הנזכרת במשנה, (חלה פרק א משנה ד-ה) שהיא פת הנילושה בשמן, והדרך להניחה על מטפחות כדי לספוג את השמן המנטף ממנה.

עט. כן נראה מלשון התוס', שכתב אחר כן בלשון נסתר, ומסופק אם נאמר כן וכו', וגם מש"כ מיהו מה שפירש כו'.

דבמצורע איירי, קשיא לן, אי אמרינן דמצורע אינו נוהג צרעתו ברגל, א"כ מאי איריא עולים מטומאה לטהרה, אפילו בימי צרעתו נמי מותר לכבס ברגל, דלא מצי למימר לא מיבעיא קאמר כדלעיל (דף יד:)**, דאם כן, לא שייך שמא ישהו קרבנותיהן, דבשלמא גילוח, הוא בשעת קרבן, אבל כיבוס, לא שייך לקרבן. ויש לומר, דכיבוס נמי שייך לקרבן:**

מתקיף לה אביי מאן לימא לן. ואע"ג דאביי גופיה שני לעיל מתני' אליבא דרבי יוחנן, אינו סובר כן:

ואלו כותבין במועד. נראה, דכל הני הוו דבר האבד, פן ימות הנותן, או העדים, או ב"ד, או ילכו למדינת הים:

ואיגרות רשות. בירושלמי מפרש, פריסת שלום. ויש מפרשים, ציווי השלטון, כמו אל תתודע לרשות (אבות פ"א מ"י)**:**

אין כותבין שטרי חוב. פירשו בתוספות, הוא הדין שטר מכירה, דהא בהדי אלו כותבין במועד לא חשיב שטר מכירה. ולי נראה, דהא דלא קתני, משום דאין כותבין שטר מכירה אלא על הקרקע, ואמרינן לעיל (דף יג.)**, אין מוכרין בתים אלא לצורך המועד, ולצורך המועד פשיטא דשרי. והוא הדין אם מכר קודם המועד, ועתה רוצה לכתוב, דשרי במועד, דהא נמי דבר האבד. רק אם היה לו אונס ולא יכול לכתוב קודם המועד:**

הן הן דברים הנקנין באמירה. בפ' הנושא (כתובות דף קנ:) **מפורש:**

מיהו, **מה שפירש** (רבו דהתוס'), דמה דקתני במתניתין 'וכל העולים מטומאה וכו' מותרים הם לכבס במועד', **במצורע איירי**, אם כן יהא **קשיא לן** והוא, דהרי בעי אביי לעיל האם נוהג המצורע לדיני צרעתו ברגל. ולכאורה יקשה, והאיך יש צד כלל לומר דאינו נוהג לדיני צרעתו ברגל, והרי **אי** הוה **אמרינן** דמצורע **אינו נוהג צרעתו ברגל, אם כן** האיך היה אביי מפרש למה דקתני במתניתין, 'דמצורע העולה מטומאה לטהרה מכבס בגדיו במועד', ואם כן שאינו נוהג צרעתו ברגל, **מאי איריא** דוקא **העולים מטומאה לטהרה** דהתירו להם לכבס במועד, והא **אפילו בימי צרעתו** גופא, **נמי מותר לכבס ברגל**. דהרי **לא מצי למימר** ולדחות, דהמשנה אמרה לדבריה בדרך '**לא מיבעיא קאמר**', **כדלעיל** (דף יד:) דמייתי הגמרא ראיה דנוהג צרעתו אף ברגל, וזאת מרישא דמתניתין דקתני בה, דמצורע העולה מטומאה לטהרה מגלח במועד, ומשמע דוקא אם עולה מטומאתו אז מגלח, אבל כשהוא עדיין בימי טומאתו, אינו מגלח במועד, וראיה מהכא דנוהג צרעתו אף ברגל, ודחתה הגמרא לראיה זו ואמרה, דשמא משנה זו על דרך 'לא מבעיא קאמר' נשנתה, כלומר, 'לא מיבעיא בימי טומאתו, דאז בוודאי מותר לו לגלח במועד, משום דאין נוהג צרעתו במועד, אבל כשהוא עולה מטומאה לטהרה, הוא אמינא דנגזור שלא יגלח במועד, דאיכא למיחש דהיכא דנרפא מצרעתו קודם למועד, שיבוא להשהות לקרבנותיו מלהביאם עד המועד, דטורח הוא לו לעלות לבית המקדש גם תיכף שנרפא מצרעתו וגם במועד, וירצה להשהותם, כיון דיכול הוא לגלח גם כשעולה ברגל. ולכך כתבה המשנה דלא חיישינן שישהה את קרבנותיו עד המועד, ולא גזרינן ביה דלא יוכל לגלח במועד, וכל זה דווקא גבי גילוח, שהיה לי הו"א לומר דנגזור עליו שלא יגלח, שמא יבוא להשהות את קרבנותיו עד שיגלח כשיעלה ברגל, אבל גבי דין כיבוס, אין לפרש למתניתין בדרך 'לא מבעיא קאמר', משום **דאם כן** דנתרץ גם בכיבוס 'דלא מיבעיא קאמר', יקשה, דהא **לא** שייך להאי חששא, דהיינו שאם יהא מותר לכבס במועד, חיישינן **שמא ישהו** קרבנותיהן כיון שיכול לכבס במועד, וזאת, **דבשלמא גילוח**, דדינו **הוא בשעת** הקרבת הקרבן, כלומר דבאותו זמן דגילוח מקריב הוא לקרבנותיו, ולכן שייך לחשוש שמא אם יהא מותר לו לגלח במועד, ישהה גם את קרבנותיו למועד בשעה שמגלח, **אבל כיבוס** דבגדי המצורע, **לא שייך לקרבן**, וא"כ אי אפשר לתרץ דלא מיבעיא קאמר, והדרא קושיא לדוכתה והיא, למה נקט דוקא למצורע העולה מטומאה לטהרה דמכבס, הא אם אמנם אמרינן דאין המצורע נוהג צרעתו ברגל, אזי אף הוא יכול לכבס ברגל. ומיישבים התוס' **ויש לומר, דכיבוס נמי שייך לקרבן**, וממילא גם כאן אם אמנם אמרינן דאין המצורע נוהג צרעתו ברגל, אזי היינו מתרצים דבמשנה לא מיבעיא קאמר.

מתקיף לה אביי מאן לימא לן:

ואף על גב דאביי גופיה שני לעיל, להקושיא דפרכינן ארבי יוחנן דמתניתין אזלא דלא כוותיה, מכך דקתני דמטפחות הספרים מותרים לכבסם במועד, דמשמע דדוקא להם מותר לכבס, אבל לא לבגדי פשתן, ודלא כרבי יוחנן, ומשני אביי, דאמנם אזלא מתניתין אף **אליבא דרבי יוחנן**, אלא דמתניתין מיירי בשאר מינים, וא"כ יקשה, האיך מתקיף לה אביי גופיה, על מה שהעיד בר הידיא דכיבסו בגדי פשתן במועד. ויש לומר, דמה דתירץ אביי כך, הוא רק אליבא דרבי יוחנן, דאמר דבגדי פשתן מותרים לכבס במועד, אבל הוא עצמו **אינו סובר** כן.

ואלו כותבין במועד:

נראה, דכל הני דקתני במתניתין שמותר לכתבם במועד, **הוו דבר האבד**, דדייתיקי מתנה מותר לכתבם, **פן ימות הנותן**, **או** גבי גיטין וקידושין, חיישינן בהם שמא ימותו העדים, **או** גבי פרוזבולין, חיישינן שמא ימותו דייני **בית הדין**, היינו אלו הדיינים הכותבים את הפרוזבול, **או** דחיישינן שמא אם לא יכתבו במועד את השטרות הללו, אזי **ילכו** העדים או הבית דין או הנותן **למדינת הים**, ולא יוכלו עוד למצאם שיכתבו, ולכן דינא הוא דכותבין אותם במועד.

ואיגרות רשות:

בירושלמי מפרש[פ], דהיינו **פריסת שלום** ששולחים איגרת לדרוש האחד בשלום רעהו, ולפי זה, לשון 'רשות' ממש הוא, מפני שאין צורך בה כל כך, אלא תלויה ברצונו[פא]. ומכל מקום מותר לכתוב במועד אם חושש שלא יוכל לשלחה לאחר המועד. **ויש מפרשים**[פב], דהוא איגרת **ציווי השלטון**, ונקרא 'איגרות הרשות', שהוא לשון שלטון, **כמו אל תתודע לרשות**. (אבות פרק א משנה י), שפירושו אל תתקרב לשלטון.

אין כותבין שטרי חוב:

פירשו בתוספות, דהוא **הדין** דשטר **מכירה** נמי אין כותבין אותו במועד. והראיה, **דהא בהדי** דאלו דמנתה המשנה דכותבין אותם במועד, **לא חשיב** לה **לשטר מכירה**, ש"מ דאמנם אין כותבין לשטר מכירה במועד. ואומר התוס' דידן **ולי נראה**, דמותר לכתוב שטר מכירה, אם הוא דבר האבד וכדלהלן. **והא דלא** קתני במתניתין דכותבין, הוא **משום דאין כותבין שטר מכירה אלא על הקרקע**, דבמטלטלין אינו צריך שטר לראיה שהחפץ שלו, דגבי מטלטלין אמרינן חזקה מה שתחת יד אדם הרי הוא שלו. ואך גבי קרקע צריך שטר ראיה שקנה את הקרקע, כיון דקרקע בחזקת בעליה - שהוא מרא קמא - עומדת. **ואמרינן לעיל** (דף יג.), **אין מוכרין**[פג] **בתים אלא לצורך המועד**, דהיינו שצריך הקונה לבית לדור בו במועד, ואם כן אין מציאות דיצטרך לכתוב שטר מכירה, אלא רק כשהמכירה נעשית לצורך המועד, והרי **לצורך המועד פשיטא** הוא **דשרי**, ולא צריך לכתבו במשנה, דפשוט הוא דמותר כיון דהוא צורך המועד, ולא קתני במתניתין אלא דברים שאינם צרכי המועד, אלא דהוו דבר האבד. ואם כן דמותר לכתוב שטר מכירה במועד, **הוא הדין דאם מכר קודם המועד**, **ועתה** במועד **רוצה לכתוב** השטר, דינא הוא דשרי לכתוב **במועד**, **דהא נמי**, כלומר אופן זה דמכר קודם למועד ורוצה לכותבו לשטר במועד, נמי כדבר **האבד** הוא נחשב, וזאת משום שמא ילך המוכר למדינת הים, או ימות כמו בשטר מתנה. וכל זה אם מכר לצורך המועד, אבל הא דמותר לכתוב שטר בדבר האבד, הוא **רק אם היה לו אונס**, **ולא יכול לכתוב** קודם המועד, אבל אם פשע ולא כתב קודם המועד, דאז אסור לו לכתוב במועד.

הן הן דברים הנקנין באמירה:

בפרק הנושא (כתובות דף קנ:) **מפורש**, דהטעם דדברים אלו נקנים באמירה בלבד, הוא משום דבההוא הנאה דקא מיחתנו אהדדי, גמרי ומקני אהדדי.

ציונים והערות

[פ] **וכן** פירש הרי"ף. ובפירוש המשניות להרמב"ם פירש, איגרות של רשות כתבים ששולחין בני אדם זה לזה ממקום למקום. עכ"ל. [פא] **ראה"ש.** [פב] **כן** הוא ברש"י. ופירש בקרבן נתנאל, דהיינו כמו שפירש הר"ן. שהנשיא נותן רשות לזה לדון ולהורות, ועל ידי זה שוב אף אם טעה לא יהא חייב לשלם לבעל דין שהפסידו. אבל אם אין לו כתב זה, אם טעה בדינו צריך לשלם מביתו למי שהפסידו בטעותו. ולכן הוי דבר האבד. וכעין זה כתב בשיטת ריב"ב בשם מר רב צדוק. אבל שם מוכח שהוא פירוש אחר מרש"י, שהביא פירוש רש"י ולאחריו פירוש הירושלמי, ולאחריו פירוש מר רב צדוק. ועוד כתב הקרבן נתנאל לתמוה על היש מפרשים כן, דהרי הירושלמי פירש שהוא איגרות של שלום, ואיך חלקו על הירושלמי במקום שאין להם ראיה שבתלמוד בבלי חולק. והביא בשם הר"י דילאון בספרו במצות לא תעשה שכ"א שכתב, שמכל מקום נוכל ללמוד ממנו, כי מה שאמר דהלכתא כגמרא בבלית, הוא במה שיחלוק הירושלמי עליו, אמנם בדבר שלא הוזכר בבבלי ואיתא בירושלמי, בודאי נוכל ללמוד ממנו, ע"כ. וא"כ איך חלקו על הירושלמי מבלי שנמצא להיפך בבבלי. שוב כתב ליישב וז"ל, אחר כך מצאתי בכללי פוסקים של כנסת הגדולה לא"ח ז"ל, נוהגים הפוסקים לפעמים לפסוק דלא כירושלמי, אע"פ שלא בא הדבר מפורש בגמרא דידן היפוך הירושלמי. רשד"ם חלק י"ד סימן קצ"ב ע"כ. [פג] **צ"ל** לוקחין (גליון).

ומי אמר שמואל שמא יקדמנו אחר. תימה לי, אמאי לא משני, הא בזוג שני הא בזוג ראשון, כדמשני פרק שני דסנהדרין (דף כב.) ובפרק קמא דסוטה (דף ב. וש"ס):

[יט.] **וטווה על יריכו תכלת לציציתו.** פירוש, ע"י שינוי. אבל בתפילין, אי אפשר בשינוי, שצריך כתיבה תמה. ובעשיית תפילין וציצית לא איירי במתני'. ושמא, אין איסור כי אם בכתיבה וטוייה. ומה שנהגו לכתוב בעוגל, לא מצינו היתר. וכן פירש בתוספות הרב בשם רבו. ואפילו על ידי הדחק, על יהודי אחד שתפוס היה, התירו בדוחק. גם על ידי היפוך, שהוא נקרא מצד אחר, לא היו מתירין. וגם אי לא אסור משום מלאכה, הא אסרינן אפילו טירחא דלאו מלאכה, בפרק קמא (דף ד.). מיהו, נהגו לומר דמתני' לא איירי על ידי היפוך. ויש כותבין על ידי חילוק האות, וכך היה עושה רבי זקני. והיו"ד, שאי אפשר, היה כותב בכתב הפוך:

רבי יהודה אומר מערים. לכאורה מחמיר יותר מרבי מאיר, שהתיר לאחרים. ובתוספות פירשו, דרבי מאיר אינו מתיר אלא בהערמה. ולא הבנתי:

רבי יוסי אומר כותב ומוכר כדי פרנסתו. דשרי לגמרי לאחרים בשכר. ודוקא כדי פרנסתו. ולכאורה, מיקל מכולהו. וכן פי' הר"א. עוד פי', דכולהו הוי שרי כדי פרנסתו דאין לו מה יאכל, ולא איירי, אלא כשיש לו מה יאכל, ומחמיר רבי יוסי יותר מכולהו. ולישנא לא משמע הכי, דהוה ליה למימר, אינו כותב אלא כדי פרנסתו. מיהו, במילתא

ומי אמר שמואל שמא יקדמנו אחר:

ושואל התוס' ותימה לי, **אמאי לא משני הגמרא הא** - דמותר לארס שמא יקדמנו אחר, דקאי **בזווג שני**, דעל זה אין יוצאת הבת קול המכרזת בת פלוני לפלוני. **דהא** דבכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני, **בזווג ראשון** איירי. **כדמשני בפרק שני דסנהדרין** (דף כב.), **ובפרק קמא דסוטה**,(דף ב. וש"ס), דמקשה הגמרא שם על רבי יוחנן דאמר שקשה לזווגם כקריעת ים סוף, והקשו עליו מדברי שמואל, דבכל יום יוצאת בת קול וכו', וא"כ הרי זיווגם כבר מוכרז מאז, ולמה קשה כ"כ לזווגם, ומשני, דקשה לזווגם קאי אזיווג שני, ואילו בת קול היוצאת הוא בזיווג ראשון.

וטווה על יריכו תכלת לציציתו:

יבאר אופני היתר הכתיבה בחול המועד.

פירוש, לשון 'על יריכו' היינו דמותר רק על ידי שינוי. **אבל בתפילין** דקתני במתני' כותב אדם תפילין ומזוזות, ולא קתני דצריך לכותבם בשינוי, היינו משום **דאי אפשר** לכתבם **בשינוי**, מפני **שצריך** לכתבם בכתיבה תמה. **ובעשיית תפילין וציצית לא איירי במתניתין** האם צריך לעשותם במועד בשינוי. **ושמא**, הטעם דלא איירי בהו במתניתין, הוא משום דאמנם **אין איסור** במועד בעשיית התפילין והציצית אף בכדרכם, והאיסור אינו **כי אם בכתיבה וטוייה**, ולכן צריך בהם שינוי, (אלא דבכתיבת תפילין אי אפשר לשנות, כמו שכתבו התוס' לעיל, ולכן רק בטוייה שאפשר לעשותו בשינוי, כגון לטוות על יריכו, צריך לעשות בשינוי), אבל בעשיית תפילין וציצית אף דאפשר לשנות בזה, אין בו איסור[פד] לעשותם בלא שינוי במועד כשיש בו צורך.

ומה שנהגו לכתוב בעוגל, והוא כתב עגול שאינו מרובע, וטועים לחשוב אלו הנוהגים כך[פה], דאינו מעשה אומן, ואומרים התוס' **דלא מצינו היתר** [בזה[פו]], **וכן פירש בתוספות הרב בשם רבו**, דאסור לכתוב בכתב עגול, **ואפילו לא על ידי הדחק**[פז], כי אין חילוק בינו לבין כתב מרובע לענין מלאכת חול המועד. **ועל יהודי אחד שתפוס היה** בבית הסהר, **התירו בדוחק** לכתוב בכתב עגול כדי לפדותו, אבל בלאו הכי אסור.

גם לכתוב על ידי היפוך, היינו שכותב את האותיות הפוכות, באופן שהוא - הכתב - **נקרא מצדו**[פח] **האחר** של הדף, **לא היו מתירין** לכתוב במועד. **וגם אי** תמצי לומר שכתב זה שהוא עגול או הפוך **לא אסור משום מלאכה**, משום דלא הוי כתב גמור, מכל מקום אסור הוא במועד, והראיה, **דהא אסרינן אפילו טירחא דלאו מלאכה**, כדחזינן **בפרק קמא** (דף ד.) דאמרינן שם, דאף שמותר להשקות את בית השלחין במועד, זאת משום שיש לו הפסד מרובה אם אינו משקה אותה תדיר, ואפ"ה אסור לו להשקותה ממי הקילון, שהוא בור עמוק ובו מי גשמים מכונסים, מפני שהוא טירחא יתירא לדלות ממנו את המים, וא"כ אף כתיבה על ידי היפוך או בעיגול אסורה משום טירחא.

ואומרים התוס' מיהו, נהגו - האנשים שכותבים בהיפוך ובעיגול - **לומר**, **דמתניתין** שאסרה לכתוב במועד, **לא איירי** כשכותב **על ידי היפוך**, ולכן מותר לכתוב כן במועד. **ויש כותבין על ידי חילוק האות**, דהיינו שמשאירים רווח בין החלק העליון של האות לחלק התחתון, ונראה כמו שהאותיות שבורות באמצעם, **וכך היה עושה רבי זקני**. **והאות יו"ד**, **שאי אפשר** לכתוב על ידי חילוק האות, כי אינה נמשכת גם למטה, **היה כותב בכתב הפוך**, דהיינו שהיה כותבה מלמטה, כנגד החלק התחתון של האותיות הכתובות.

רבי יהודה אומר מערים:

לכאורה נראה דרבי יהודה **מחמיר יותר מרבי מאיר**, **שרבי מאיר התיר** לכתוב אף **לאחרים** לכתחילה ולא רק על ידי הערמה, ואילו רבי יהודה לא התיר לכתוב לכתחילה לצורך אחרים, אלא רק על ידי הערמה, היינו, שמוכר את של עצמו לאחרים, ולאחר מכן כותב לעצמו. **ובתוספות פירשו, דרבי מאיר אינו מתיר** לכתוב לאחרים בטובה, היינו בחינם ללא שכר, **אלא בדרך הערמה**, שיתן את שלו לאחרים ואז יכתוב לעצמו. ומציין על זה התוס', **ולא הבנתי** לדברי התוספות אלו[פט], דהרי מלישנא דרבי מאיר משמע, שכותב לאחרים ממש ולא שנותן את שלו וכותב לעצמו.

רבי יוסי אומר כותב ומוכר כדי פרנסתו:

יבאר באיזה אופן נחלקו רבי יוסי ור"מ ורבי יהודה, ואם חול המועד זמן תפילין הוא.

היינו דשרי לגמרי בשביל 'כדי פרנסתו' לכתוב **לאחרים בשכר** אף בלא הערמה. ומפרשים התוספות, ד'כדי פרנסתו' האמור כאן בדברי רבי יוסי, הוא היכא ד'אין לו מה יאכל', ולצורך זה התיר רבי יוסי. **ודוקא כדי פרנסתו** מותר, דהיינו שאין לו מה לאכול במועד, אבל אם יש לו כדי פרנסתו, אז גם רבי יוסי מודה דאסור לכתוב במועד. **ולכאורה**, אם מתיר רבי יוסי לכתוב כדי פרנסתו לאחרים, בלא שום הערמה, נמצא דהוא **מיקל מכולהו**, דאף מה דהתיר רבי מאיר לכתוב לאחרים, היינו בטובה בלבד, כלומר דכותב להם בחנם, אבל בשכר אין ר"מ מתיר. **וכן פירש הר"א.**

עוד פירש הר"א פירוש אחר, בפלוגתא דרבי יוסי ורבי מאיר ורבי יהודה, **דכולהו הוי שרי לכתוב כדי פרנסתו**, דהיינו היכא **דאין לו מה יאכל**, ואז יהא מותר אף לפי רבי מאיר ורבי יהודה לכתוב לאחרים בשכר. **ולא איירי** רבי מאיר ורבי יהודה, **אלא כשיש לו מה יאכל**, ומכל מקום רוצה הוא לכתוב בשביל הרווחה גרידא יותר מכדי פרנסתו, דאז לרבי מאיר מותר לכתוב לאחרים רק בטובה, ולרבי יהודה מותר לכתוב ע"י הערמה אף בשכר. ורבי יוסי שאמר דמותר לכתוב 'כדי פרנסתו', היינו שמותר לו לכתוב רק באופן שאין לו מה יאכל, אבל אם יש לו מה לאכול במועד, אסור לו כלל לכתוב. ולפי זה יוצא, **דמחמיר רבי יוסי יותר מכולהו** תנאי, דהם התירו לכתוב לאחרים באופן מסויים אף כשיש לו יותר מכדי פרנסתו, דהיינו אף אם יש לו מה יאכל, ואילו רבי יוסי התיר לכתוב רק אם אין לו מה יאכל, שהוא כדי פרנסתו. ואומרים התוס', **דלישנא** דברייתא **לא משמע הכי** כפירוש הר"א, זאת, דלפי פירושו דרבי יוסי בא להחמיר עלייהו, **הוה ליה למימר** בדברי רבי יוסי, **'אינו כותב אלא כדי פרנסתו'**, דלשון זה משמע שבא להחמיר ולאסור לכתוב היכא דיש לו יותר מכדי פרנסתו, דבזה הקילו רבי מאיר ורבי יהודה, ולא הוה ליה למימר 'כותב ומוכר כדי פרנסתו', דמשמע שבא להתיר, מה דאסרו הם.

ציונים והערות

פד. **לכאורה** נראה דטעם התוס' דאין צורך לשנות הוא, דבשלמא כתיבה וטוייה הוי מעשה אומן ואסור לעשותם במועד מצד עצמם שהם מלאכה, אבל עשיית התפילין וקשירת הציצית, הוי מעשה הדיוט ואסורים מצד שהם טירחא במועד. אבל במקום שמותרים וכגון שאין לו מה יאכל, או בעושה בכדי פרנסתו לכל תנא כדאית ליה דהותר לו משום טירחא, אזי אינו צריך לשנות, כיון דבלאו הכי הוי מעשה הדיוט. וכן איתא להדיא בנימוקי יוסף לגבי גדילת פתילות, דמותר בחולו של מועד משום דהוי מעשה הדיוט בשם יש מי שכתב (ובב"ח שם ציין שהם דברי רבינו ירוחם בתולדות אדם נ"ד ח"ה בשם הרי"ט). ולהלכה קיימא לן, (אורח חיים סימן תקמה סעיף ג) דלכתוב תפלין שלא לצורך המועד הותר לו רק אם אין לו מה יאכל ולצורך המועד, כגון לכתוב לאחרים שיניחום במועד, מותר לו אף ביש לו מה יאכל, אלא שרוצה שיהיו לו הוצאותיו ברווח לשמחת יום טוב. וברמ"א שם הוסיף, דאף לאחרים שיניחום לאחר המועד דלא הוי צורך המועד דלא הותר לו אלא אם אין לו מה יאכל, הוא רק לכתוב, אבל לעשותם מותר, וכמו שכתוב כאן בתוס'. ובמשנה ברורה שם סעיף קטן יז כתב, דכיון דצורך מצוה הם לא גזרו בזה. ע"כ. פה. **ובב"ח**, וט"ז, ואליהו רבא, סימן תקמה כתבו, דנהגו להקל בזה ויש להם על מה שיסמוכו, משום דאינו מעשה אומן. פו. **גירסת** הב"ח. פז. **גירסת** הב"ח. ואפילו על ידי הדחק אסור ועל יהודי אחד כו'. פח. **יש** לפרש כוונת התוס' בכתיבה על ידי היפוך כמו שמפורש בפנים, דהינו שמהעבר הזה של הדף בעמוד זה אין האותיות נראות, אלא מהעבר השני של הדף, בעמוד השני. וכן איתא בשלטי הגבורים וז"ל: ואפילו מי שכותב האותיות בהפך, שמצד השנית נראין ובאותו צד שכותב אינן נראין היה אוסר, ולא היה מתיר לכתוב אלא אותיות חתוכות עכ"ל. ולפי"ז שונים דברי התוס' ממה שכתבו להלן, דהאות יו"ד היה כותב רבו בכתב הפוך, דשם משמע שהיה כותבה למטה ולא מהעבר השני של הדף. פט. **על** פי השפת אמת שפירש כן בדברי התוספות. אמנם הוסיף הוא להקשות על מה שכתבו התוספות דרבי יהודה מחמיר יותר מרבי מאיר, דהרי רבי יהודה התיר לכתוב לאחרים בשכר על ידי הערמה, ואילו רבי מאיר התיר לכתוב רק בטובה ולא בשכר. ולדידיה אסור לכתוב בשכר אף על ידי הערמה. וצ"ע.

אוצר החכמה
אוצר החכמה 18/06/2018

דרבי יהודה קשה נמי קצת, דהוה ליה למימר אינו כותב אלא כדי פרנסתו על ידי אחרים או על ידי הערמה, והשתא, מתני' אתיא כרבי מאיר. ויש מפרשים, דכדי פרנסתו נמי לא משמע דאין לו מה יאכל שרי, דהואיל דצורך מצוה, מותר להשתכר בה, דבחנם לא ירצה לעשות כן. ומתניתין, פירש בתוספות הרב דפליגא אכולהו, ותנא אחר הוא. וה"ר יונה פירש, דאתיא כתנא קמא, והכי פירושו, אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות כדי למוכרם, או כדי להניחם. ועוד פי', דאתיא כרבי יוסי, לפי מה שפירש שרבי יוסי מחמיר. ואין ראיה מכאן, שמותר להניח תפילין, דדלמא רבי מאיר ורבי יהודה לטעמייהו, דסבירא להו פרק המוצא תפילין (עירובין דף צו: וסס) **שבת זמן תפילין. [ורב] ורבה בר בר חנה נמי הכי מצי סברי. ואע"ג דכולהו אמוראי דפרק הקומץ רבה** (מנחות דף לו: וסס)**, משמע דאית להו שבת לאו זמן תפילין הוא. אבל ר' יצחק בן אברהם היה מביא מן הירושלמי להתיר להניח, דאמר בירושלמי, חד בר נש אובד תפילוי בחולא דמועדא, אתא לקמיה דרב חננאל, פי', שיכתוב לו, לפי שהיה סופר, כדאיתא**

מיהו, מכל מקום שאלה זו על פרושו דהר"א, אינה פירכא גמורה, דהרי אף **במילתא דרבי יהודה** דסבר דמה שמותר לו לכתוב לאחרים בשכר בלא הערמה, הוא רק בכדי פרנסתו, ומחמיר דיכול לכתוב שלא על ידי הערמה רק כדי פרנסתו ולא יותר, וביותר מכדי פרנסתו צריך להיות על ידי הערמה, **קשה נמי** הלשון המובא בברייתא **קצת**, דהרי רבי יהודה נמי מחמיר בזה שאומר שמותר לכתוב לאחרים בשכר, רק על ידי הערמה ביותר מכדי פרנסתו, וא"כ **הוה ליה למימר** לשון דמשמע מיניה גם חומרא, כמו '**אינו כותב אלא כדי פרנסתו על ידי**[צ] **אחרים, או** אף יותר מכדי פרנסתו **על ידי הערמה**'.

והשתא, מתניתין דתנן אין כותבין ספרים תפלין ומזוזות במועד בסתמא, ואינה מחלקת דע"י הערמה מותר לו אף יותר מכדי פרנסתו, כרבי יהודה, או שכותב כדי פרנסתו אף בלא הערמה כר"י, ע"כ דמתניתין **אתיא כרבי מאיר**[צא], דסבר דאסור לכתוב ספרי תורה ותפלין ומזוזות כלל, כדי למוכרם לאחרים בשכר, ולא כרבי יהודה דמתיר בהערמה, וגם לא כרבי יוסי דמתיר כדי פרנסתו.

ויש מפרשים, דלא רק רבי יהודה ורבי מאיר מתירים לכתוב כשיש לו מה יאכל, כל חד וחד כדאית ליה, לרבי יהודה על ידי הערמה, ולרבי מאיר רק בטובה, אלא אף רבי יוסי מתיר לכתוב אף ביש לו מה יאכל. ומה שאמר רבי יוסי דכותב ומוכר כדרכו '**כדי פרנסתו**', **נמי לא משמע** דמיירי דוקא באופן **דאין לו מה יאכל, אלא 'כדי פרנסתו'** דאמר רבי יוסי **היינו בהרווחה**[צב], כלומר דגם להרויח עבור מזונות בהרחבה, כדי פרנסתו מיקרי, וגם זה **שרי** לרבי יוסי, והטעם שהתיר רבי יוסי לכתוב אף למי שיש לו מה יאכל, אלא דרוצה לכתוב בשכר בשביל הרווחה גרידא, הוא משום **דהואיל דצורך מצוה** הוא לכתוב תפלין ומזוזות, מותר לו **להשתכר בה, דבחנם לא ירצה לעשות כן**, ולכן התירו לו להשתכר כדי שירצה לכתוב. ולפי פירוש זה יוצא, דלכולי עלמא מותר לו לכתוב אף ביש לו מה יאכל, אלא דלרבי מאיר ורבי יהודה, מותר לו לכתוב בטובה או בהערמה אף ביותר מכדי פרנסתו, ורבי יוסי מתיר לו לכתוב ולמכור אף כדרכו, אבל רק כדי פרנסתו ברווח, וא"כ **מתניתין** דתנן בה 'אין כותבין ספרים תפלין ומזוזות', ולא חילקה המשנה בזה, **פירש בתוספות הרב, דפליגא אכולהו, ותנא אחר הוא** דשנה למשנה זו.

וה"ר יונה פירש, דמתניתין דקתני בה שאסור לכתוב תפלין ומזוזות במועד, **אתיא כתנא קמא** דברייתא דהוא רבי מאיר, דסבר דהא דאסור לכתוב תפלין אפילו לעצמו, הוא רק שכותב שלא לצורך המועד, אלא כדי להניחם אחר המועד. אבל לצורך המועד עצמו להניחם בו - שרי אפילו לאחרים בטובה, וכמו שאמר בברייתא. **והכי פירושו** דמתניתין, **אין כותבין ספרים תפלין ומזוזות כדי למוכרם או כדי להניחם** לאחר המועד[צג], אבל לצורך המועד, מותר לו לכתוב בשביל עצמו ואף לאחרים בטובה, אבל לא למכור כשיטת רבי מאיר בברייתא. ולא איירי מזה המשנה כלל בכותב לצורך המועד אלא הברייתא. **ועוד פירש** הר' יונה, **דאתיא** מתניתין **כרבי יוסי**, והוא **לפי מה שפירש**, כלומר כמו הפירוש המובא לעיל בתוס', **שרבי יוסי הוא המחמיר**, ו'כדי פרנסתו' דקאמר, היינו רק היכא דאין לו מה יאכל, ורק אז התיר לו רבי יוסי לכתוב, וחולק על רבי מאיר ורבי יהודה, דסברי דמותר לו לכתוב גם ביותר מכדי פרנסתו, דהיינו אפילו ביש לו מה יאכל, או ע"י הערמה או בטובה. וגם מתניתין דאסרה לכתוב ספרים תפלין ומזוזות, הוא רק בכשיש לו מה יאכל, אבל באין לו מה יאכל, מודה תנא קמא דמתניתין דמותר לו לכתוב כדרכו, וכרבי יוסי.

ולסיכום: יש ג' פירושים במחלוקת רבי יוסי ורבי יהודה ור"מ. לפירוש א' וב' דהתוס', כדי פרנסתו היינו דאין לו מה יאכל, ולפירוש א' לרבי יהודה ורבי מאיר אסור לכתוב כדרכו לאחרים בשכר לר"מ ורבי יהודה, אלא רק בטובה או על ידי הערמה. ולר' יוסי מותר כדי פרנסתו לכתוב כדרכו לאחרים בשכר. ולפירוש ב', לכו"ע מותר לכתוב כדי פרנסתו כדרכו בשכר לאחרים, אבל לר"מ ורבי יהודה מותר גם לכתוב יותר מכדי פרנסתו, לר"מ דוקא בטובה, ולרבי יהודה אף בשכר ובהערמה, ולר' יוסי אסור לגמרי ביותר מכדי פרנסתו, ולפי"ז מחמיר מכולהו. ולפירוש ג' דהתוס', 'כדי פרנסתו' היינו ביש לו מה יאכל, אלא שרוצה לכתוב כדי שיהיה לו בהרווחה, ובהא לרבי יוסי מותר לכתוב כדרכו, והטעם משום דהוא צורך מצוה. ולרבי מאיר ורבי יהודה מותר אף ביש לו מה יאכל לכתוב לאחרים, לר"מ בטובה, ולרבי יהודה בשכר על ידי הערמה.

באים התוס' לדון האם מניחין תפלין בחוה"מ.

ואומרים התוס' **דאין ראיה מכאן**, היינו ממה שפירש ה"ר יונה, דהמשנה איירי דוקא בכותב תפלין כדי להניח לאחר המועד ומשום הכי אסור, אבל בכותב כדי להניחם במועד, בהא מיירי הברייתא, ובזה התיר רבי מאיר לכתוב אף לאחרים בטובה, ורבי יהודה התיר לכתוב על ידי הערמה, ולכאורה מוכח מזה **שמותר להניח תפלין** במועד, ודוחים התוס' דאין ראיה מכאן, **דדלמא רבי מאיר ורבי יהודה**[צד] אזלו **לטעמייהו, דסבירא להו פרק המוצא תפילין** (עירובין דף צו: וסס) **שבת זמן תפילין**, וא"כ ק"ו שבמועד הוי זמן תפילין. **[ואף רב] ורבה בר בר חנה** דקאמרה הגמרא כאן, שהורו לרב חננאל דכותב אדם ומוכר כדי פרנסתו, והיינו בכותב לצורך המועד, ואף הם **נמי הכי מצו סברי**, דשבת וימים טובים זמן תפילין הם, **ואף על גב דכולהו אמוראי דפרק הקומץ רבה** (מנחות דף לו: וסס) **משמע דאית להו דשבת לאו זמן תפילין הוא**, אפ"ה סברו רב ורבה בר בר חנה כרבי מאיר ורבי יהודה, דשבת זמן תפילין הוא. ולכן, כמו דבשבת מניחים תפילין, הכי נמי במועד. כל זה לשיטתם, אבל אנן דקיימא לן, דשבת ויו"ט לאו זמן תפילין הוא, וכדדרשינן (עירובין צו.) מהא דכתיב 'והיה לך לאות' (שמות יג ט) מי שצריך לאות, יצאו שבתות וימים טובים שאינם צריכים אות, כי הם עצמם הוו אות, בכך דאסור לעשות בהם מלאכה, וכמו דבשבתות ויו"ט אין מניחים בהם תפילין, הכי נמי גם במועד אין מניחים בו תפילין.

אבל ר' יצחק בן אברהם היה מביא ראיה **מן הירושלמי, להתיר להניח תפילין** במועד, **דאמר בירושלמי**, (כאן בפרקין הלכה ד) **חד בר נש אובד תפילוי בחולא דמועדא, אתא לקמיה דרב חננאל, פירוש, שיכתוב לו** תפילין, **לפי שהיה** רב

ציונים והערות

צ. גירסת הרש"ש: כדי פרנסתו לאחרים. **צא. הקשה** המהרש"א, דהוה להתוס' למימר דאתיא מתניתין כרבי יוסי ולא כרבי מאיר, דאילו רבי מאיר מתיר לכתוב ספרים ותפלין ומזוזות לעצמו, ותנא קמא דמתניתין על כרחך לא סבר כן, דהרי במילתא דרבי יהודה תנן במשנה, דכותב תפלין ומזוזות לעצמו, ומשמע דהת"ק פליג עליה בהא. וכרבי יוסי אפשר לומר דאתיא מתניתין, דמה שאסרה המשנה לכתוב תפלין ומזוזות, מיירי בשיש לו מה יאכל, וכדכתבו התוס' לקמן בשם הר"ר יונה. אבל באין לו מה יאכל, באמת מותר לו לכתוב כדי פרנסתו והיינו כרבי יוסי. והרש"ש כתב, דנראה דבאמת הוא טעות סופר בתוס', והגיה גם בדברי התוס' עצמם מתניתין אתיא כרבי יוסי. אמנם בבאה"מ ובראש משביר יישבו דברי התוס' כמו שכתבנו בפנים, ור"ל דדין זה דאסור לכתוב לאחרים הוא אתיא כרבי מאיר, אבל לא דתנא קמא דמתניתין הוא רבי מאיר, דאל"כ תקשי קושיית המהרש"א. ועדיין צ"ע, דא"כ קשה דאף לר"מ מותר כדי פרנסתו. **צב. על** פי הגהת וגירסת המהרש"א. **צג. על** פי מהרש"א. ועוד כתב המהרש"א, דלפי זה, רבי יהודה דפליג במתניתין וסבר דמותר לכתוב תפילין לעצמו במועד, היינו אפילו כדי להניחם אחר המועד, דכדי להניחם במועד עצמו אף תנא קמא מודה דמותר, וכמ"ש התוס' דסבר כרבי מאיר. וסבר תנא קמא דמתניתין כרב המובא בירושלמי שהביאו התוס' לקמן. **צד. צ"ע**, דמהתוס' מוכח דלא הקשו דמשמע דמותר להניח תפילין במועד, אלא לרבי מאיר ורבי יהודה דסברו דכותב לאחרים בטובה או בהערמה, ועל זה תירצו דהם לשיטתם אזלי, דסבירא להו דשבת זמן תפילין הוא. אבל על רבי יוסי דשרי לכתוב ולמכור כדי פרנסתו לא הקשו. ולכאורה כאן לא סברו כמו הפירוש הראשון בתוס' דלעיל, ד'כדי פרנסתו' הוא באופן דאין לו מה יאכל, ורבי יוסי מיקל מכולהו דהתיר לכתוב כדי פרנסתו בלא שינוי, ורבי מאיר ורבי יהודה התירו רק על ידי הערמה, דא"כ דמיירי באין לו מה יאכל, אף שאר מלאכות שרינן במועד, ואין מכאן ראיה דרבי מאיר ורבי יהודה סברו דמועד זמן תפילין הוא. אלא על כרחך כאן הלכו בשיטת הפירוש השני המובא לעיל, דרבי יוסי מחמיר מכולהו וסבר דיכול לכתוב רק כדי פרנסתו, דהוא באין לו מה יאכל, ורבי מאיר ורבי יהודה סברי דיכול לכתוב אף ביותר מכדי פרנסתו. או כמו הפירוש דהיש מפרשים המובאת לעיל, ד'כדי פרנסתו' היינו ביש לו מה יאכל ועושה בשביל הרווחה, ולרבי מאיר ורבי יהודה מותר לו לכתוב לאחרים על ידי הערמה או בטובה, ורבי יוסי סבר דאסור לו לכתוב לאחרים על ידי הערמה אלא כדי פרנסתו בלבד, ולכן לא הקשו מרבי יוסי דסבר דמותר לכתוב כדי פרנסתו בלבד, דבין אם כדי פרנסתו הוא באין לו מה יאכל, ובין אם פירוש כדי פרנסתו הוא ביש לו מה יאכל, מ"מ לא שרי רבי יוסי לכתוב סתם לשכר ואף לא בהערמה, וא"כ לא מוכח מיניה דמניחים תפילין במועד מהא דמותר לו לכתוב, דמה שמותר לכתוב הוא רק כדי פרנסתו. אבל מרבי מאיר ורבי יהודה הקשו, דסברו דמותר לכתוב אף לאחרים בהערמה או בטובה, ועל כרחך מיירי באופן שכותב כדי להניח במועד, דאי לאו הכי אסור לו לכתוב, וכמו שכתבו התוס' דסוברים בזה כתנא קמא דמתניתין, ועל זה תירצו דרבי מאיר ורבי יהודה סברי דשבת נמי זמן תפילין הוא, ואין מהם ראיה לדידן דקיימא לן שבת לאו זמן תפילין הוא. וא"כ קשה, אמאי הקשו התוס' מרב ורבה בר בר חנה שהורו לרב חננאל כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו, והרי הם הורו כרבי יוסי, וכמו דנראה מלשונם דנקטו לישנא דרבי יוסי דכותב ומוכר כדי פרנסתו, וא"כ כמו דלא הקשו התוס' מרבי יוסי גופיה ומטעמא דאמרן,

במגילה (דף יח:). שלחיה לקמיה דרבה בר בר חנה, אמר ליה, זיל הב ליה תפיליך, ואת כתב לך. דתנן, כותב אדם תפילין לעצמו. אתא לקמיה דרב, אמר ליה, כתוב ליה, פירוש, בלא הערמה. מתני' פליגא על רב, כותב אדם תפילין ומזוזה לעצמו, הא לאחר, לא. רב פתר לה בכותב להניח. פירוש, רב מעמיד המשנה להניחם אחר המועד, אבל להניחם במועד, שרי. ובהלכות גדולות פסק, דאסור להניח תפילין בחולו של מועד. ולטעם שממעט שבתות וימים טובים מימים ימימה, מסתבר שפיר דממעט חולו של מועד, ולמאן דדריש (מנחות דף לו:) מלך לאות, יצאו שבתות וימים טובים שהן בעצמן אות, יש לומר, לפי שאין עושין מלאכה כי אם בדבר האבד. אבל קשיא, למאי דפרישית לעיל (דף ג. ד"ה משקין), דמלאכה דחול המועד מדרבנן, היכי ממעט להו. יש לומר, הואיל ואוכל מצה ויושב בסוכה, אין צריך אות. ואם הוא אמת, דבחול המועד חייב בתפילין, יש לומר, הואיל ועושין מלאכה בו, אין אות. ומימים ימימה נמי לא ממעט אלא יום טוב, דחלוק משאר ימים:

הקובר את מתו. להכי נקט קובר, דאבילות מתחלת משעת סתימת הגולל, כדאמרינן לקמן (דף כז.):

שלשה ימים. כך הוא עיקר אבילות לכמה מילי, ואמרינן לקמן (שם:), שלשה ימים לבכי:

מאי טעמא לא בטלו. הכא הוה ניחא טפי לגרוס ימים לענין מאי לא בטלו. ואין צריך להגיה, דהיא היא:

שאם לא גילח ערב הרגל כו'. ונראה לי, דה"ה לא כיבס ולא רחץ ערב הרגל, אם מותר לרחוץ ולכבס מבערב יו"ט, ולא כיבס ולא רחץ, לא יכבס ברגל. והשתא ניחא הא דקתני גזרת שבעה בטלו, הא ימים לא בטלו. ומיהו קשיא לן, דקאמר בסמוך, שכשם שמצות שלשה מבטלת גזרת שבעה, אפילו לתנא קמא דמבטלת אפילו ימים, שמביא אבא

חננאל סופר כדאיתא במגילה (דף יח:), שלחיה רב חננאל לאותו בר נש לקמיה **דרבה בר בר חנה**, לשאלו האם מותר לרב חננאל לכתוב לו תפילין בחול המועד, **אמר ליה** רבה בר בר חנה לרב חננאל, **זיל הב ליה** לאותו אדם את **תפיליך, ואת כתב לך, דתנן כותב אדם תפילין לעצמו**. לאחר מכן **אתא** רב חננאל **לקמיה דרב, אמר ליה, כתוב ליה.**

פירוש, בלא הערמה. ומסיק על זה הירושלמי, **מתניתין פליגא על רב**, דהרי תנן במשנה דלרבי יהודה **כותב אדם תפילין ומזוזה לעצמו, הא לאחר לא**, והאיך התיר רב לרב חננאל לכתוב אף לאחרים בלא הערמה. ומתרץ הירושלמי, דרב אינו חולק על המשנה, אלא **רב פתר לה בכותב להניח, פירוש**, **דרב מעמיד המשנה** דאסרה, היינו דווקא בכותב כדי **להניחם אחר המועד**, וזה אסור לאחרים, **אבל להניחם במועד שרי.** חזינן איפה מהירושלמי הנ"ל, דנהגו להניח תפילין במועד, ולכן התירו רב ורבה בר בר חנה לכתוב תפילין במועד[צה].

ובהלכות גדולות פסק, דאסור להניח תפילין בחולו של מועד. ובאים התוס' לבאר טעמו של הה"ג, ואומרים התוס', **ולטעם** שבגמרא מנחות (שם) **ממעט** לשבתות וימים טובים, מקרא ד'ושמרת את החוקה הזאת למועדה **מימים ימימה**', ד'החוקה הזאת' קאי על תפילין, ודרשינן 'מימים', ולא כל ימים, יצאו שבתות וימים טובים. וא"כ לטעם זה **מסתבר שפיר דממעט** גם **חולו של מועד**, כמו שאר ימים טובים, דהרי גם חול המועד הינו יום טוב. **ולמאן דדריש** (מנחות דף לו:) לטעמא דאין מניחים תפילין בשבת ויום טוב, מ'והיה לך **לאות** על ידך' - מי שצריכים אות, **יצאו** שבתות וימים טובים **שהן בעצמם אות**, ולכאורה מה שהם נקראים 'אות', הוא משום שאין עושים בהם מלאכה, וא"כ חול המועד, שלא נאסר בעשיית מלאכה אינו נקרא אות, והיו צריכים להניח בו תפילין, מכל מקום **יש לומר, לפי שאין עושין מלאכה** בחול המועד **כי אם בדבר האבד**, נחשב נמי כאות, **אבל קשיא, למאי דפרישית לעיל** (דף ג. ד"ה משקין) **דמלאכה דחול המועד** אסורה **מדרבנן**, אם כן **היכי ממעט להו** לימי חול המועד, והא מדאורייתא מותרים הם לגמרי במלאכה, וא"כ אין ימי חוה"מ נחשבים שהם בעצמם אות. **יש לומר**, דמה דימי חוה"מ נחשבים בעצמם אות, היינו **הואיל ואוכל מצה ויושב בסוכה**, וכיון דהם עצמם הוו 'אות', לכך **אין צריך** בהם **אות** אחר שהוא תפילין.

ואם הוא אמת דבחול המועד חייב בתפילין, כמו שכתבו התוס' בריש דבריהם, ולכאורה יקשה, מדוע אמנם מניחים בהם תפילין, והא ימי חול המועד הוו 'אות' כדאמרינן עתה, משום שיושבים בהם בסוכה ואוכלים בהם מצה. **יש לומר, הואיל ועושין** אף **מלאכה** שאינה דבר האבד **בו** מדאורייתא[צו], לכן **אין** הימים האלו נקראים שהם בעצמם **אות**, ולא סבירא לן שנקראים אות מטעם מצה וסוכה. וגם מקרא **דמימים ימימה נמי לא ממעט** מיניה חול המועד **אלא** רק **יום טוב**, כיון **דחלוק משאר ימים** באיסור עשיית מלאכה. ולסיכום: להלכות גדולות אסור להניח תפילין בחול המועד. ולר' יצחק בן אברהם יש ראיה מן הירושלמי דחייב בתפילין בחול המועד. אבל מן גמרא דידן אין ראיה, דאפשר דר"מ ורבי יהודה לטעמייהו דסברי דגם שבת זמן תפילין הוא.

הקובר את מתו:

להכי נקט התנא ואמר '**קובר**', ולא נקט בסתם 'מי שמת לו מת', משום **דאבילות מתחלת משעת סתימת הגולל**, שהוא הכיסוי של ארון המת לאחר שקברוהו, **וכדאמרינן לקמן** (דף כז.), וכאן במשנה אמרינן, דצריך שיהא שלשה ימים אבילות קודם הרגל, כדי שתבטל ממנו גזירת שבעה, לכן נקטה המשנה לשון זו.

שלשה ימים:

כך בג' ימים ראשונים **הוא עיקר אבילות לכמה מילי**, שאסור במלאכה בהם אפילו בצנעא, ואסור בשאילת שלום, ואפילו להשיב שלום אסור בהם, מה שאין כן לאחר ג' ימים, דמותר הוא במלאכה בצנעא בביתו, ומותר להשיב שלום, ועוד כמה דברים המיוחדים לג' ימים ראשונים. ועוד **דאמרינן לקמן** (שם:) **שלשה ימים לבכי**, חזינן שעיקר תוקף האבילות שמצטערים בו ביותר, הוא בשלשה ימים ראשונים. ולכן אם כבר נהג את עיקר האבילות לפני הרגל, שוב אינו צריך להשלים לאחר הרגל את ימי האבילות הנותרים.

מאי טעמא לא בטלו:

פירוש דברי הגמרא הוא, כיון דאמרינן דגזירת שלשים בטלו, לגבי איזה ענינים לא בטלו אותם השלשים ימים. ולפי פירוש זה, **הכא הוה ניחא טפי לגרוס**, '**ימים לענין מאי לא בטלו**', שהוא מכוון יותר, דהלשון 'מאי טעמא לא בטלו', כוונתו בדרך כלל לשאול, מהו הטעם שלא בטלו, ולא דבא לברר לענין מה לא בטלו. ומכל מקום **אין צריך להגיה** ולגרוס ימים לענין מאי וכו', **דהיא היא**, כלומר דהגירסא שלפנינו פירושה היא כמו הגירסא 'ימים לענין מאי' וכו'.

שאם לא גילח ערב הרגל כו':

יבאר אם לגבי שבעה אמרינן נמי ימים לא בטלו. **ונראה לי דהוא הדין** לגבי גזירת שבעה, דאם נהג אבילות ג' ימים קודם הרגל, אמרינן דבטלה הימנו גזירת שבעה ימים דאבילות, אבל אם **לא כיבס ולא רחץ ערב הרגל**, אף **אם היה מותר לרחוץ ולכבס מבערב יום טוב**, כלומר דלא כיבס ולא רחץ מבערב יו"ט, אף דמותר לו לרחוץ ולכבס, וכגון שנהג אבילות ג' ימים, וביום השלישי היה ערב הרגל, דמותר לו לרחוץ ולכבס לכבוד הרגל בערב הרגל מבעוד יום[צז], **ולא כיבס ולא רחץ** לפני הרגל, דינא הוא **דלא יכבס ברגל**, כיון דאמנם גזירת שבעה בטלו הימנו, אבל ימי שבעה עצמם לא בטלו הימנו, ואם לא כיבס ורחץ בערב הרגל, אינו רוחץ ומכבס לאחר מכן, **והשתא ניחא הא דקתני** במשנה לשון ד'**גזירת שבעה בטלו**', והיינו כמו דדייקא הגמרא מהך דקתני דגזירת שלשים בטלו, דדווקא גזירת שלשים בטלו, אבל שלשים עצמם לא בטלו, כמו כן נדייק מהא דקתני 'בטלה הימנו גזירת שבעה', דדווקא גזירת שבעה בטלה הימנו, **הא שבעת ימים** עצמם **לא בטלו**, ואז אם לא כיבס ורחץ לפני הרגל, אסור לו לרחוץ ולכבס אחר הרגל עד סוף שבעה ימים.

ומיהו קשיא לן, הא **דקאמר** בברייתא המובאת בגמרא **בסמוך**, '**שכשם שמצות שלשה מבטלת גזרת שבעה**', **אפילו לתנא קמא דמבטלת אפילו ימים**, - 'כך מצות שבעה מבטלת גזירת שלשים', ופירושו כך הוא, **שהרי מביא אבא**

ציונים והערות

צה. לכאורה קשה, דהא התוס' כתבו לעיל הכי נמי לא תיקשי מרב ורבה בר בר חנה (שנט מיהודה). דרב ורבה בר בר חנה מצו סברי דשבת זמן תפילין הוא, וא"כ מאי מוכח מהא דהתירו לכתוב תפילין בחוה"מ. ונראה דהתוס' כאן סברו כמו שכתבו בתוס' מנחות לו: ד"ה יצאו, דמסתמא רב סבירא ליה כהלכתא דשבתות וי"ט לאו זמן תפילין, דכולהו אמוראי ס"ל שבת לאו זמן תפילין. **צו. כן** צריך לומר בדברי התוס', דמשום דמותר מדאורייתא לעשות מלאכה לכן לא הוי אות. וכן כתב בשלטי הגבורים (אות ג) דהטור דפסק באו"ח סימן תקמה, ואסור לכתוב תפילין בחול המועד כו', אבל לעצמו כו' מותר. דנראה ממנו דסבר דמניחים תפילין בחול המועד, וכן פסק גם בסימן לא, הוא משום דאזיל לשיטתו, שסבירא ליה דמלאכת חול המועד אסורה מדרבנן (באו"ח סימן תקל). **צז. והוא** לפי מה שהביאו התוס' לקמן בע"ב בד"ה שאסור ברחיצה בשם הרי"ט, דמה דאיתא שם הכל מודים כשחל שלישי שלו להיות ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב, הוא לאפוקי שאינו מותר מן הבוקר, אבל מותר לכבס ולרחוץ מבעוד יום קודם הרגל. אמנם לפירוש רש"י שם, אסור לו לרחוץ ולכבס עד שחשכה ממש. וכמו דמייתו התוס' כאן להלן.

שאול ראיה למצות שלשים שבטלו לגמרי, אפילו ימים. והרי"ן פי', דדוקא לא גילח, אבל לא כיבס, לא, דמותר לכבס אפילו לא כיבס, שהוא צורך גדול יותר. ואין נראה לי טעמו, דאם הוא צורך גדול, כ"ש שיש לנו לקנסו בשלא עשה קודם הרגל, ונכנס ברגל. ולפירוש הקונטרס, דמפרש לקמן שאם חל שלישי להיות ערב הרגל, שאסור ברחיצה עד הערב זהו עד שחשכה, אם כן, לא שייך לקנסו במה שלא רחץ ולא כבס, וא"כ, ימים לענין מאי לא בטלו גבי שבעה. מיהו, יש לומר, דאם לא רחץ ברגל, אסור לרחוץ אחר הרגל. ועוד יש לומר, אגב דנקט סיפא גזרת, נקט ברישא גזרת. ועוד נראה לי, דרישא ה"פ, שלשה ימים בטלה גזרת שבעה, הא שני ימים, לא בטלה גזרת. מ"מ פי' אמת, מדקאמר בסמוך, שכשם שגזרת שלשה מבטלת גזרת ז' כו', משמע, שזה פשוט אפילו לת"ק. והשתא תימה לי, דכי משני, שאם לא גילח בו, תינח סיפא, אבל ברישא, דקאמר בטלה הימנו גזרת ז', אמאי נקט גזרת, ולענין מאי קאמר ימים לא בטלו. וי"ל, דאגב דנקט סיפא גזרת, תנא נמי רישא גזרת. ועוד נראה לי, דרישא ה"פ, שלשה ימים, בטלה גזרת ז', הא שני ימים, בטלו גזרת, הא ימים לא בטלו, לענין דנוהג דברים שבצינעא:

[יט:] **והתניא.** בניחותא הקובר את מתו כו'. הקשה בתוספות הרב, אמאי לא קאמר, כתנאי, ורב ששת כאבא שאול, ורב הונא כתנא קמא. ושמא, משום דברייתא מזכיר לשון בטלו, וקאמר לדידיה ימים לא בטלו, א"כ לא סבירא הברייתא כרב ששת, דרב ששת קאמר ימים נמי בטלו, משום דלשון בטלו, משמע בכולו. כן נראה לי:

דפליג את"ק, ומייתי **ראיה** לשיטתו דמצות שבעה המבטלת גזירת שלשים, היינו שבטלו לגמרי השלשים, **ואפילו ימים** ודלא כתנא קמא, ומוכיח אבא שאול מזה, שגם תנא קמא מודה דמצות שלשה מבטלת גזירת שבעה לגמרי, ואפילו ימים בטלו. ומשמע דלכולי עלמא אף אם לא כיבס ורחץ בערב יו"ט, מותר לו לרחוץ ולכבס אחר הרגל, ולא אמרינן דימים של שבעה לא בטלו. ונשארו התוס' בקשיא על שיטתם.

והרי"ן פירש, דשאני גזירת שלשים, דאמרינן בהו דימים עצמם לא בטלו, ושאני הם מגזירת שבעה שבה ימים עצמם גם בטלו, וזאת משום **דדוקא** אם **לא גילח** בערב יום טוב, אז אמרינן דימים עצמם של שלשים לא בטלו, ואסור לו לגלח לאחר הרגל, דהגילוח אין הוא צורך כל כך. **אבל** אם **לא כיבס** בערב יו"ט, **לא** גזרינן דימים של שבעה אסורים, ולא יכבס וירחוץ ברגל, אלא אמרינן **דמותר לכבס** ברגל **אפילו לא כיבס** בערב הרגל, זאת לפי **שהוא צורך גדול יותר**, דמי שלא רחץ ולא כיבס הוא מנוול יותר[צח] ממי שלא גילח.

ואומר התוס' **ואין נראה לי טעמו**, דהיא הנותנת ואדרבא, **אם הוא צורך גדול**, כל שכן **שיש לנו לקנסו**, כיון שפשע בזה **שלא עשה** הכיבוס **קודם הרגל**, על אף שידוע הוא שבכך הוא **ונכנס ברגל** כשהוא מנוול, ואם קנסינן למי שלא גילח מערב יו"ט, על אף דאינו מנוול כ"כ, כ"ש שיש לנו לקנוס למי שלא כיבס מערב יו"ט.

ולפירוש הקונטרס דמפרש לקמן, להא דקתני 'הכל מודים **שאם חל שלישי** שלו **להיות ערב הרגל, שאסור ברחיצה עד הערב' זהו**, היינו דעד שחשכה ממש אסור הוא ברחיצה, **אם כן לא שייך לקנסו במה שלא רחץ ולא כבס** בערב הרגל, דהרי היה אסור אז לרחוץ ולכבס. **וא"כ** דקדוק הלשון שדקדקנו דדוקא גזרת שבעה בטלה הימנו, אבל ימים לא בטלו, יקשה, **דימים לענין מאי** נאמר **דלא בטלו גבי שבעה**, כמו שדקדקה הגמרא הכי לגבי ימים של שלשים, דהרי אין לנו לקונסו על מה שלא רחץ וכיבס בערב הרגל. **מיהו יש לומר**, דמה שלא בטלו ימים של שבעה, הוא לענין **שאם לא רחץ ברגל** עצמו, אזי **אסור** הוא **לרחוץ אחר הרגל** עד שיושלמו שבעה ימים. **ועוד יש לומר**, דבאמת דכשעברו עליו שלשה ימי אבלות קודם הרגל, בטלו הימנו שבעה ימי אבלות לגמרי, והא דנקט התנא 'גזרת שבעה', **אגב דנקט סיפא** בשעברו עליו ח' ימים קודם הרגל, דבטלו הימנו 'גזרת' שלשים, **נקט ברישא** נמי לגבי שבעה **גזרת** שבעה.

ועוד נראה לי, דרישא דמתניתין הכי פירושה, אם עברו עליו **שלשה ימים** קודם הרגל, **בטלה גזרת שבעה**. **הא** אם עברו **שני ימים** בלבד, **לא בטלה** אפילו **גזירת** שבעה, וצריך בכל גווני לנהוג לאחר המועד אבילות להשלים שבעה.

מכל מקום[צט] **פירושי אמת**, דברישא כשעברו עליו ג' ימים, בטלה ממנו גזרת שבעה לגמרי, ואפילו ימים בטלו, וראיה, **מדקאמר בסמוך** דלאבא שאול דאית ליה דכשעברו עליו שבעה ימים בטלו ממנו שלשים לגמרי, והיינו אף לימים ולא רק גזרת שלשים. והביא ראיה לדבריו, **שכשם שגזרת שלשה מבטלת גזרת שבעה כו'**, כוונתם היינו דגם לימים בטלו, ולא רק לגזרת שבעה, כך אף כשבטלו שלשים, בטלו לגמרי. **ומשמע שזה**, היינו דדין זה שכשעברו ג' ימים, בטלו ממנו ימי שבעה לגמרי, דין זה **פשוט** הוא **אפילו לתנא קמא**. **והשתא תימה לי, דכי משני** בגמרא, דמה שנקט התנא לשון 'גזרת' שבעה, הוא לומר דדוקא לגזירת שבעה ביטלוה ממנו, אבל ימים לא בטלו, וכל זה הוא לענין **שאם לא גילח בו** לפני הרגל, אסור לאחר הרגל, ותימה, משום **דהתינח סיפא**, דמיירי שעברו עליו שבעה ימים ולא בטלו ממנו דין שלשים, בריך לן למה נקט בו לשון 'גזירה', דהוא לומר דדוקא גזרת שלשים בטלה ולא ימים עצמם של שלשים. **אבל ברישא דקאמר** דבשעברו עליו ג' ימים, **בטלה הימנו גזרת ז'**, **אמאי נקט** 'גזרת', שהוא לשון המורה דדוקא גזרת שבעה בטלה אבל ימים לא בטלו, וליכא למימר שהוא לומר דימים לא בטלו, **דלענין מאי קאמר ימים לא בטלו**. **ויש לומר, דאגב דנקט סיפא** לשון 'גזרת', **תנא נמי רישא** לשון 'גזרת'. **ועוד נראה לי**, דמה דנקט התנא **ברישא** לשון 'גזרת' - הכי פירושה, דהיכא דעברו **שלשה ימים**, **בטלה גזרת ז'**, **הא** כשעברו רק **שני ימים** [אז **לא**][ק] **בטלו** אף לא **גזרת שבעה**. ועוד יש לומר, דבא לשון 'גזרת' כדי למידק מיניה דדוקא גזרת שבעה בטלה[קא], **הא ימים לא בטלו לענין דנוהג דברים שבצינעא**, אבל בדברים של אבילות בפרהסיא אינו נוהג כלל. ולסיכום. בתוס' הובאה מחלוקת אם בלא כיבס ולא רחץ ערב הרגל במקום שהיה יכול לרחוץ בערב הרגל, דלשיטה א', לא יכבס ברגל, וכ"ש שיש לנו לקונסו יותר מגילוח, דהוי צורך יותר גדול. ולשיטה ב', מותר לו לרחוץ ולכבס ברגל כיון שהוא צורך יותר גדול. ולפי זה בעברו עליו ג' ימים דבטלה ממנו גזירת שבעה גם ימים בטלו. ונקט 'גזירת' אטו סיפא.

והתניא:

בניחותא הקובר את מתו.

ואומרים התוס' דמה דמייתי בגמרא והתניא הקובר וכו', שונים זאת בניחותא, וסייעתא היא למה דאמרינן קודם לכן, והקשה **בתוספות הרב**, **אמאי לא קאמר** בגמרא, דמברייתא זו חזינן דמחלוקת רב ששת ורב הונא **כתנאי** היא, **ורב ששת** דאמר שאף ימים בטלו, ואף היכא דלא גילח ערב הרגל מותר לגלח לאחר הרגל סבר **כאבא שאול** בברייתא, **ורב הונא** דאמר דדוקא גזרת שלשים בטלו, אבל ימים של שלשים לא בטלו, ואם לא גילח ערב הרגל אסור לו לגלח לאחר הרגל, סבר הוא **כתנא קמא** בברייתא שאומר כן בפירוש. ומדוע לא הקשתה הגמרא, דנמצא דפליגי אמוראי בפלוגתא דתנאי.

ומיישבים, **ושמא** יש לומר, **משום דהברייתא מזכירה לשון 'בטלו'**, היינו דהיכא דעברו עליו ח' ימים קודם לרגל, 'בטלה' הימנו גזרת שלשים[קב], **וקאמרא** הברייתא **דלדידיה** דתנא קמא, גזרת שלשים אמנם בטלו, אך **ימים לא בטלו**, **אם כן לא סבירא הברייתא כרב ששת**. משום **דרב ששת דקאמר** על משנתינו, דבעברו עליו ח' ימים קודם הרגל, **דימים נמי בטלו**, ודייק כך, **משום דלשון 'בטלו' משמע דבטלו בכולו**, ואף היכא דלא גילח ערב הרגל. ולכן ליכא למימר דאזיל רב ששת כחד מהני תנאי דברייתא, ואף דבאמת סבר רב ששת כאבא שאול המוזכר בברייתא, אמנם ראיית רב ששת מלשון 'בטלו' זו אינה כברייתא. **כן נראה לי.**

ציונים והערות

[צח] **וכמו** דאיתא בנדרים פרק ואלו נדרים, (דף פ:) דקאמר רבי יוסי דאף כביסתן של בני העיר קודמת לחייהן של אחרים, דבמניעת כביסה יש בה משום חיי נפש. ואף רבנן דהם לא פליגי עליה דרבי יוסי, אלא דאינו דוחה חיי אחרים, אבל גם הם מודו ליה דהוי צער גדול. כמו דאמרינן התם (פא.) דאמר שמואל, האי ערבוביתא דרישא מתיא לידי עוירא, ערבוביתא דמאני מתיא לידי שעמומיתא. ופירש הר"ן שם: ערבוביתא דרישא, כשאינו מסרק ראשו תמיד, ומתוך כך איכא ערבוביתא ברישא, מתיא לידי עוירא, מביאו לידי סמוי עינים, שזוהמת הראש מכהה מאור עיניו. דמאני מתיא לידי שעמומיתא, כשיש בבגדיו ערבובית של זוהמא, שאינו מכבסן תמיד ולובשן כשהן מזוהמין, מביאו לידי שעמום ותמהון לב. עכ"ל.

[צט] **כתב** המהרש"א, דמכאן ועד סוף הדיבור הוא מיותר.

[ק] **הגהת** הרש"ש.

[קא] **בהגהות** הרש"ש הוסיף כאן תיבות אי נמי הא ימים וכו'.

[קב] **בקרן** אורה הקשה, דהא אם כן איכא למידק נמי מדברי אבא שאול דקאמר בלשונו, 'כך מצות שבעה מבטלת גזרת שלשים', ומ"מ סבר כרב ששת דימים נמי בטלו, דהא אמר שאף אם לא גילח לפני הרגל מותר לו לגלח לאחר הרגל. ואם כן תיקשי גם לרב הונא, דאין הברייתא סייעתא לדבריו, דהרי התוס' לעיל כתבו, דרב הונא דייק אף הוא מלשון המשנה דנקטה 'גזרת', דרק גזרת שלשים בטלו, וימים דשלשים לא בטלו. ואבא שאול אע"פ שנקט בלשונו נמי לשון גזרת, מ"מ סבר דימים עצמם נמי בטלו. ועיי"ש שהוכיח מהא דלא כדברי התוס' כאן, דמחלוקת רב הונא ורב ששת היא מכח הדיוק בלשון המשנה דרב הונא דייק לשון 'גזרת', ורב ששת דייק לשון 'בטלו', אלא נחלקו בסברא.

הלכה כאבא שאול. נראה, דהלכה כמותו בכל מאי דפליג אתנא קמא, בין במקצת היום ככולו, בין לענין אם לא גילח, מדלא מפליג בהלכה כאבא שאול במקצת היום ככולו ולא בגילח. הרי"ן. בירושלמי מקשה, לרבנן דאבא שאול, מה בין יום שלשים ליום שמיני, דקאמר מקצת היום ככולו ומגלח ערב הרגל, ויום שלשים לא אמר מקצת היום ככולו שיהא מגלח בו. ומשני, משום כבוד הרגל התירו. תדע, שהרי חל שמיני שלו בערב הרגל, מגלח ערב הרגל, ואילו חל שלשים בשבת, אינו מגלח בערב שבת:

אתיא פרע פרע מנזיר. יש שאומרים, שאסור לאבל להיות סורק ראשו לאחר שבעה, משום דאמרינן (נזיר דף מב.) נזיר חופף ומפספס אבל לא סורק, ואנן ילפינן מנזיר. ואין נראה כלל, דהא בנזיר אסור ודאי, שאפילו תלש שערו אסור, אבל לענין אבילות, שהוא משום יפוי, לא. ובשעת מעשה שאלתי ממורי ריב"א, והתיר לי. והר"ר יום טוב פירש, כיון דקיימא לן מקצת יום שבעה ככולו, ועולה לכאן ולכאן, מקצת היום ככולו, ויכול לגלח ביום עשרים ותשעה. ובתוספות הרב לא פירש כן, דלא אמרינן שיהא יום שבעה לשני ימים לענין שלשים יום:

תלתין הוו. ולבר פדא דאמר בנזיר בפ"ק (דף ה.), נזיר להזיר, כ"ט אסור שלשים שרי, ונזירות הוא עשרים ותשעה יום לדידיה, א"כ סבר על כרחך כדפירש אבא שאול. מיהו, יש לומר, לכתחילה אינו מגלח בנזיר עד שלשים יום מדרבנן, כדמשמע הכא. ובירושלמי מקשה מן המשנה (שם דף טז.), דאמר גלח ביום שלשים יצא, ומשני, תמן לשעבר, הכא מתחילה. והיינו כדפרישית:

שאסור ברחיצה עד הערב. פי' בקונטרס, ולערב יכול לרחוץ גופו בצונן. אי נמי, פניו ידיו ורגליו, אבל כל גופו בחמין לא, דאסור לרחוץ בי"ט. א"נ, יש לפרש בחמי טבריא. א"נ, לשטוף מותר,

הלכה כאבא שאול:

מתי אמרינן לרבנן מקצת היום ככולו.

ואומרים התוס', נראה דהלכה כמותו בכל מאי דפליג אתנא קמא, בין בהא דמקצת היום ככולו, בין לענין אם לא גילח ערב הרגל, שמותר לגלח לאחר הרגל, כיון דבטלו שלשים לגמרי ממנו.

והראיה, **מדלא מפליג** הגמרא בהא דקאמרה דהלכה **כאבא שאול**, ולא אמרה דההלכה כאבא שאול היא רק **במקצת היום ככולו**, ו**לא** באופן **[לא]**[קג] דלא גילח ערב הרגל, שמותר לו לגלח ערב הרגל, אלא קאמרה בסתמא, ד'הלכה כאבא שאול'. משמע דאף אם לא גילח בערב הרגל, נמי מותר לו לגלח לאחר הרגל, כאבא שאול, הרי"ן.

ובירושלמי מקשה, לרבנן דאבא שאול דסברי דכדי שתבטל ממנו גזרת שלשים, צריך שיעברו עליו שמונה ימים קודם הרגל, זאת כדי שתתחיל גזרת שלשים ביום השמיני לאחר השבעה, ולא אמרינן דיום השביעי עצמו עולה לכאן ולכאן, ומתחיל ממנו גזרת שלשים, אלא דין שלשים מתחיל מיום שמיני, וא"כ **מה בין יום שלשים ליום שמיני**, ומדוע ביום שמיני שחל בערב הרגל, **דקאמר דמקצת היום ככולו, ומגלח ערב הרגל**, ואילו ביום שלשים עצמו **לא אמר** דמקצת היום הוא **ככולו**, **שיהא** מותר לגלח בו, ובאמת לרבנן אסור הוא לגלח עד הערב. **ומשני** בירושלמי, דכשחל שמיני להיות בערב הרגל, אזי **משום כבוד הרגל התירו** לגלח בו. **תדע**, דמשום כבוד הרגל התירו אף לרבנן לנהוג מקצת היום ככולו, שהרי היכא דחל שמיני שלו ב[שבת] ערב הרגל, מגלח ערב [שבת] (הרגל), ואילו היכא דחל שלשים בשבת, **אינו מגלח בערב שבת**, ש"מ דמשום כבוד הרגל הוא דהתירו לו לגלח.

אתיא פרע פרע מנזיר:

יבאר מה לא ילפינן מנזיר, ובמה לא אמרינן מקצת היום ככולו אף לאבא שאול.

בגמרא אמרינן דמה דהאבלות נוהגת שלושים יום, מנזיר ילפינן זאת. ומציינים התוס', **דיש מי שאומרים** דכיון דילפינן אבל מנזיר לגבי שלושים, ילפינן מנזיר נמי **שאסור לאבל להיות סורק ראשו** אף **לאחר שבעה**, עד עבור שלשים יום דאבילות. **משום דאמרינן** ביה, (נזיר דף מב.) **נזיר חופף ומפספס, אבל לא סורק, ואנן ילפינן** אבילות **מנזיר**. וכמו דנזיר אסור הוא לסרק שערו, כמו כן גם האבל, ואומרים התוס' **ואין נראה זה כלל, דהא בנזיר** דוקא **אסור** הוא **ודאי** לסרוק, זאת כיון **שאפילו** לתלוש שערו ביד **אסור**, דהא מצוה עליו לגדל פרע שער ראשו, ולא לתלשו כלל ואף לא ביד. **אבל לענין אבילות, שהוא** - דהיינו איסור התגלחת בימי אבלו, הוא רק **משום יפוי, לא** - דהיינו דאין איסור לתלוש משערו ביד, אלא רק לגלח ממש, דגילוח ליופי קעבדינן ליה.

ובשעת מעשה, כלומר, בשעת אבילות, **שאלתי ממורי ריב"א** דבר זה, האם מותר לסרוק את השער בימי אבילות, **והתיר לי**.

והר"ר יום טוב פירש, כיון דקיימא לן כאבא שאול **דמקצת יום שבעה ככולו, ועולה לכאן ולכאן**, גם לאבילות שבעה וגם לאבילות שלשים, זאת היכא דחל שביעי שלו בערב הרגל, שאינו צריך לנהוג אבילות שלשים לאחר הרגל, כיון שאבילות שלשים התחילה כבר ביום השביעי, נמצא איפה דחציו השני של יום השביעי, נחשב כבר כיום השמיני. ולכן שלשים דאבלות מתחלת מיום השביעי, ומסתיימת ביום העשרים ותשעה. וגם ביום עשרים ותשעה עצמו, אמרינן ביה **דמקצת היום הוא ככולו, ויכול לגלח ביום עשרים ותשעה** לאחר שעבר מקצת, דנחשב כאילו כבר עבר עליו כל היום ומותר לגלח. ואומרים התוס', **דבתוספות הרב לא פירש כן**, היינו דאף דקיימא לן כאבא שאול לענין שאבילות שלשים מתחלת ביום השביעי, כיון דמקצת היום השביעי ככולו הוא, אבל זאת **לא אמרינן**, היינו **שיהא יום שבעה** חשוב **לשני ימים לענין שלשים יום**, משום דלמעשה עברו עליו רק עשרים ותשעה יום[קד].

תלתין הווי:

יבאר האם בר פדא מצי למיסבר כרבנן.

בגמרא ילפינן, דסתם נזירות שלשים יום היא, מדכתיב גבי נזיר 'יהיה', שהוא בגימטריא שלשים. **ולבר פדא דאמר בנזיר בפ"ק** (דף ה.), דמנין ימי הנזירות הם כפי הפעמים שנזכר בתורה לשון נזירות, 'נזיר', ו'להזיר' וכדומה, וכ"ט פעמים מוזכרים לשונות אלו במקרא, ולכן נזיר ביום כ"ט **אסור**, אבל ביום **שלשים** כבר עבר נזירותו ושרי ביין, ונזירות **הוא** עשרים ותשעה יום לדידיה, **א"כ סבר** בר פדא **על כרחך כדפירש אבא שאול**, דרק עשרים ותשעה יום הוא אסור, אבל ביום שלשים מותר[קה], והוא הדין גבי אבילות, כיון דילפינן לה לאבילות מנזירות.

מיהו יש לומר, דאף לבר פדא דסבר דמדאורייתא יכול לגלח כבר במוצאי עשרים ותשעה, ואף לאבא שאול דסבר מקצת היום ככולו, אמנם **לכתחילה אינו מגלח בנזיר עד** שיעברו כל **השלשים יום**, וזאת גזירה מדרבנן[קו]. **כדמשמע הכא** דלכולי עלמא אבילות הוי שלשים יום, כיון דילפינן לה מנזירות, הרי דאף לבר פדא צריך להחזיק נזירותו עד סוף שלשים יום, מדרבנן.

ובירושלמי מקשה על מאי דאמרינן דסתם נזירות שלשים יום, **מן המשנה** (שם דף טז.) **דאמר גלח ביום שלשים יצא**, אלמא דאם גילח ביום שלשים עצמו, אף שעדין לא עברו כל השלשים יום, יצא. **ומשני, תמן** במשנה דקתני בה דיצא, היינו **לשעבר**, כלומר דכבר גילח ביום שלשים ודיעבד הוא. ואילו **הכא** דתנן דסתם נזירות ל' יום שלמים הם, איירי ב'מתחילה'. כלומר טרם הגילוח, ובא לשאלינו האם מותר לו, ומורינן לו דאסור, **והיינו כדפרישית**.

שאסור ברחיצה עד הערב:

יבאר לפירוש הקונטרס דאסור עד הערב ממש ברחיצה, באלו אופנים יכול לרחוץ בערב.

פי' בקונטרס, ד'עד הערב' היינו עד הערב ממש שהוא ליל יו"ט, והלשון 'עד הערב' המורה דבערב שהוא ביו"ט יוכל לרחוץ, הוא רק לכך **דלערב יכול לרחוץ גופו בצונן**, כדין סתם רחיצה ביו"ט, דאסור לרחוץ בו בחמין, גזירה שמא יבוא להחם מים בשבת וביו"ט, **אי נמי**, דלערב יוכל לרחוץ **פניו ידיו ורגליו** אף בחמין, **אבל כל גופו בחמין לא, דאסור לרחוץ בי"ט. א"נ יש לפרש**, דמה דקתני ב 'עד הערב', היינו דלערב יוכל לרחוץ **בחמי טבריא**, דבהם מותר לרחוץ אף ביום טוב, כיון דהם חמים מעצמם, ולא גזרו בהם גזירת רחיצה ביו"ט. **א"נ, לשטוף** - דהיינו שנותן מים חמין על גופו ושוטף בהם, ואינו נכנס

ציונים והערות

[קג] הגהת הרש"ש. [קד] **לכאורה** צריך לומר בכוונת התוספות, דאף שמקצת היום ככולו, אמנם גם מה שנשאר מהיום שעדיין לא עבר, אינו נחשב כיום אחר, אלא הוא מאותו יום עצמו. ודומה לכך מצינו בנדה, שאינה טובלת ביום השביעי אלא רק בלילה, דאפילו שמקצת היום ככולו והיה אפשר לומר שכבר עברו עליה ז' ימים נקיים, מכל מקום אם תחזור ותראה ביום השביעי, תסתור את מנין הז' ימים, כיון שראתה דם ביום השביעי. ודו"ק. [קה] **אמנם**, אינו מטעמיה של אבא שאול. דאבא שאול סובר דמותר ביום שלשים משום דמקצת היום ככולו, ואילו בר פדא לא סבר דמקצת היום ככולו, דא"כ היה מותר אף ביום העשרים ותשעה. אלא סבר דמעיקר הדין יש עליו רק עשרים ותשעה יום נזירות, כמנין הפעמים שנזכר בתורה לשון נזירות בפרשת נזיר (ע"פ תוס' בנזיר ד"ה אמר לך ועוד שם בדף ה). [קו] **ובנזיר** (שם) מפרש הטעם, דאף לבר פדא אינו מגלח עד שלשים יום שלמים, דהוא גזרה אטו אם יאמר הרי עלי נזירות שלשים יום שלמים (ועיי"ש בתוס' ד"ה אמר לך).

אוצר החכמה
אהח18/06/2018

כדאי' פרק כירה (שבת דף לט: וסס). **אי נמי,** בחמין שהוחמו בקרקע, ואמר בפרק כירה מחלוקת בחמין שהוחמו בכלי. וא"ת, מאי שנא דלא אמרינן מקצת היום ככולו בשלישי ובשביעי לרבנן, ובשביעי לאבא שאול שרינן על ידי מקצת היום ככולו. וכי תימא, משום דאפשר לרחוץ ביו"ט, ולא יהא ניוול, תינח רחיצה, אלא כיבוס, מאי איכא למימר. ואין נראה לר"י דכיבוס שרי בשלישי. וי"ל, דבאבילות שבעה חמיר טפי. בה"ג מפרש, הוא הדין רביעי וחמישי אסור עד הערב, ע"כ פי' בתוספות. והרי"ט פירש, עד הערב, היינו מבערב י"ט, ולאפוקי דלא שרי מן הבקר. ונראה, דהוא הדין בכיבוס מותר לערב, מעי"ט. ולפירושו נראה, דשבעה קודם הרגל אליבא דרבנן, מותר מבערב י"ט. ומדקאמר הכל מודים, פירוש, אפילו אבא שאול דשרי בשביעי מן הבקר, הכא מודה לרבנן דלא שרי מן הבקר, אלא יש לו דין שביעי לרבנן:

קברו ברגל רגל עולה לו מן המנין שלשים או אינו עולה. פירש בתוספות, דהוא הדין דמיבעיא לן בקברו שני ימים קודם הרגל. וקשיא לן, דהא בסמוך משמע, דפשיטא בקברו שני ימים קודם הרגל, דקאמרינן, מאי לאו אסיפא, לא, ארישא. משמע, דברישא ניחא ליה. ושמא, היה הרב רוצה לומר, דתרוייהו מיבעי ליה, וכי פשיט, בעי למיפשט הכל, ומשני, דלא תיפשוט הכל:

דלא נוהגין מצות שבעה ברגל. ומיהו, דברים

למים חמים לרחוץ בהם, בהא מותר, **כדאי' פרק כירה** (שבת דף לט: וסס) דלרבי שמעון מותר לשטוף בחמים אף לכל גופו.

אי נמי, יכול לרחוץ בערב בחמין שהוחמו מערב שבת והם עכשיו בקרקע, דבהם מותר לרחוץ אף ביו"ט, משום **דאמרינן בפרק כירה, מחלוקת**[קז] שנחלקו בה רבי שמעון ורבי יהודה, האם מותר לשטוף כל גופו בחמין בשבת, פלוגתא דא היא רק בחמין שהוחמו מערב שבת והם עכשיו **בכלי**, דבהם איכא למיחש כיון שנראים כמו שהוחמו באור בכלי זה, והם חמים עכשיו, יבוא הרואה לומר מותר להחם חמין בשבת, כגון לתת צוננים לתוך חמים בכלי בשבת כדי שיתחממו. אבל אם הוחמו מערב שבת והם עכשיו בקרקע, לכולי עלמא מותר לשטוף גופו בהם, דהמים אין דרכם לחממם בקרקע אלא בכלי, וא"כ אינו נראה שהוחמו עכשיו, אלא כל הרואה מבין שהוחמו בערב שבת, ולא יבואו להחם חמין בשבת.

ושואלים התוס' וא"ת, ומאי שנא דלא אמרינן דמקצת היום ככולו, בשלישי שחל להיות בערב הרגל, אלא דינא הוא דאסור ברחיצה וכיבוס עד הרגל ממש, ואילו **בשביעי אליבא דרבנן, ובשביעי**[קח] אליבא **דאבא שאול, שרינן על ידי מקצת היום ככולו.** כלומר היכא דחל שמיני שלו להיות בשבת קודם הרגל, דאז מודים חכמים לאבא שאול דאמרינן בו מקצת היום ככולו, והוי כמו שכבר עברו ימי השבעה והתחילו ימי השלשים בערב הרגל, ומותר לגלח בערב שבת.

וכי תימא לתרץ, דמה שהתירו לו לגלח בשביעי, כשחל יום שמיני להיות בשבת - התירו לו לגלח בשביעי בערב שבת, דהא אסור לו לגלח ביום טוב, אבל היכא דחל שלישי להיות בערב הרגל, לא התירו לו לרחוץ, וזאת **משום דאפשר לו לרחוץ ביו"ט** באופנים הנזכרים לעיל, כגון שהוחמו חמין מערב שבת בקרקע, או בחמי טבריא, או ע"י שטיפה, **ולא יהא** לו **ניוול** אם יהא אסור לרחוץ ממש עד הערב, אל תאמר כך, משום דעדיין יקשה, **דהתינח גבי רחיצה**, בהא אפשר אמנם לומר דמטעם זה לא הקילו עליו לרחוץ, **אלא** גבי **כיבוס**[קט] היינו זה שהוא אסור מלכבס עד הערב ממש, בהא **מאי איכא למימר**, הרי אין אופן שיהא מותר לו לכבס ביו"ט, ואמאי לא התרנו לו בשלישי מטעם דמקצת היום ככולו, והוי כמו שכבר התחילה אבילות שבעה, ואז יבוא הרגל ויבטלה לשבעה, ויהא מותר לכבס. ואין לומר דבאמת כיבוס התירו לו בשלישי שחל להיות בערב הרגל, ומדין מקצת היום ככולו, וזאת כיון דאי אפשר לו לרחוץ ברגל, והא דאסור עד הערב, הוא רק ברחיצה ומשום שיכול לרחוץ באחד מהאופנים דלעיל, זה אינו, ומשום **דאין נראה לר"י דכיבוס יהא שרי בשלישי**, דהלשון 'אסור עד הערב' משמע דאסור בכל דיני שבעה. והדרא קושיא לדוכתה, למה לדעת רבנן היכא דחל שמיני שלו להיות בשבת ערב הרגל, התרנו לאבילות שלשים, ויכול לגלח מדין מקצת היום ככולו, ואילו לגבי אבילות שבעה, היכא דחל שלישי שלו להיות בערב הרגל, לא התרנו לו לרחוץ ולכבס.

וי"ל, דבאבילות שבעה חמיר טפי מאבילות שלשים, ולכן בדין אבילות שבעה התירו לסמוך על מקצת היום ככולו, ובאבילות שלשים לא סמכו על מקצת היום ככולו. ואומרים התוס', **דבהלכות גדולות מפרש**, דהוא **הדין** בחל **רביעי וחמישי** להיות בערב הרגל, נמי **אסור עד הערב** בכל דיני אבילות שבעה, אף שכבר עברו ג' ימים והחלה אבילות שבעה לנהוג, ולא אמרינן דיכול לרחוץ ולכבס בערב הרגל. **ע"כ פי' בתוספות.**

והרי"ט פירש' דהא דאמרינן דהיכא דחל שלישי שלו להיות ערב הרגל, הכל מודים דאסור הוא **עד הערב**, היינו דאמנם מותר הוא כבר **מבערב י"ט** אחר הצהרים, ובא **לאפוקי דלא** תימא דהוא **שרי** בערב הרגל כבר **מן הבקר**, וזאת מדין מקצת יום שלישי ככולו, אלא דצריך הוא לנהוג אבילות שבעה עד אחר הצהרים. **ונראה** דלדבריו לאו דוקא ברחיצה הוא מותר מבעוד יום, אלא **הוא** הדין דגם **בכיבוס** הוא **מותר לערב מעי"ט**, ואינו צריך להמתין מלכבס עד אחר יו"ט, אלא מותר בכל הדברים הנוהגים באבילות שבעה. **ולפירושו** ד'עד הערב' היינו עד אחר הצהרים, ואינו עד הלילה ממש, **נראה** דהיכא דחל שביעי שלו להיות ערב הרגל, דעברו ימי **שבעה קודם הרגל**, אזי מה **דאליבא דרבנן** לא אמרינן מקצת היום ככולו, ואסור לגלח עד הערב, היינו דרק עד אחר הצהרים יהא אסור, אבל לאחר מכן **מותר** לו לגלח **מבערב י"ט**. ולפי זה מה (מ)דקאמרה הגמרא, דבחל שלישי שלו להיות ערב הרגל, **הכל מודים** דאסור הוא לגלח עד הערב, **פירוש, דאפילו אבא שאול דשרי בשביעי מן הבקר** מדין מקצת היום ככולו, **הכא מודה לרבנן דלא** שרי מן הבקר, **אלא יש לו דין שביעי לרבנן** שאסור לגלח עד הערב שהוא מבעוד יום, וכמו כן הכא אסור לו לרחוץ ולכבס עד הערב ומבעוד יום מותר.

קברו ברגל, רגל עולה לו מן המנין שלשים, או אינו עולה:

פירש בתוספות, דהוא הדין דמיבעיא לן להאי בקברו שני ימים קודם הרגל, האם ימי הרגל עולים לו למנין שלשים או לא, ולאו דוקא בקברו ברגל. **וקשיא לן, דהא בסמוך משמע, דפשיטא** דבקברו **שני ימים קודם הרגל**, דאז ימי הרגל עולים לו למנין שלשים, והראיה, דהא מייתי הגמרא ברייתא, דהקובר את מתו שני ימים קודם הרגל, מונה חמשה ימים אחר הרגל וכו', ובסיפא דברייתא תניא, דהיכא דקברו בתוך הרגל שלשה ימים לפני סוף הרגל, מונה שבעה ימים אחר הרגל וכו', ומסיימת הברייתא, 'ורגל עולה לו', דהיינו שימי הרגל עולים לו למנין שלשים. **וקאמרינן** בגמרא, **מאי לאו** דמה דקתני 'ורגל עולה לו' **אסיפא** קאי, היינו דהיכא דקובר את מתו בתוך הרגל, ותפשוט מינה דימי הרגל עולים לו למנין שלשים, ודחתה הגמרא, **לא, ארישא**, כלומר, דמה דקתני בברייתא 'ורגל עולה לו', על הרישא דוקא קאי, דמיירי בקובר את מתו קודם הרגל שני ימים, ואז אמנם עולים לו ימי הרגל למנין שלשים. ומזה **משמע, דברישא ניחא ליה**, כלומר דאם הא דקתני דימי הרגל עולים לו למנין שבעה, מיירי היכא דקבר מתו שני ימים קודם הרגל, זה ניחא לו ומסתבר על דעתו, ודלא כמו שהביאו התוספות, דאף בקובר את מתו קודם הרגל שני ימים נמי מיבעיא ליה, האם עולים לו ימי הרגל למנין שלשים.

ושמא היה הרב רוצה לומר, דתרוייהו מיבעי ליה בשאלתו, היינו גם היכא דקבר מתו שני ימים לפני הרגל, וגם היכא דקבר מתו בתוך הרגל, ועל שני האופנים הללו איבעיא ליה האם עולים לו ימי הרגל לימי השלשים, **וכי פשיט** בגמרא בהו"א מהברייתא, **בעי למיפשט הכל**, לשני האופנים בעי למיפשט, דאף בקובר את מתו בתוך הרגל יעלו ימי הרגל למנין שלשים. **ומשני** במסקנא, **דלא תיפשוט הכל**, אלא רק היכא דקבר מתו שני ימים לפני הרגל, אז עולים לו ימי הרגל למנין שלשים.

דלא נוהגין מצות שבעה ברגל:

מלשון זה דהגמרא משמע לכאורה, דאין נוהגין כלל דיני השבעה ברגל, ולכך לא מיבעיא הא לאביי, כיון דודאי לו דאין ימי הרגל עולים למנין שבעה.

אהח 18/06/2018

אוצר החכמה

ציונים והערות

[קז] **בגליון הש"ס** לרעק"א שם בשבת, ציין לתוס' כאן והניח בצ"ע. וכוונתו, דהרי הגמרא שם דחתה אוקימתא זו דמחלוקת בכלי אבל בקרקע לד"ה מותר, אלא קאמרה דמחלוקת בקרקע, אבל בכלי לדברי הכל אסור.

[קח] **הגהת** רעק"א: ובשמיני לאבא שאול.

[קט] **מדברי** התוס' משמע, דפשיטא להו דכי היכא דרחיצה אסורה עד הערב ממש לשיטת רש"י, כן גם כיבוס אסור עד הערב ממש. ולכן הקשו דמאי שנא דבשביעי כשחל שמיני להיות ערב הרגל, אמרינן שמותר אף לרבנן בתגלחת מבערב מדין מקצת היום ככולו. אבל יעויין בתוספות הרא"ש, שכתב באמת כטעם זה שכתבו התוס' לחלק בין כשחל שלישי להיות ערב הרגל דלא אמרינן מקצת היום ככולו, כיון שאפשר ברחיצה בצונן בערב, או ימתין עד חול המועד וירחוץ בחמין, וכתב דאכן בכיבוס מותר לכבס בערב הרגל, ורק אסור ללובשו עד הרגל דהוי ליה כרחיצה. וכמו דאמרינן לקמן בזקיפת המטה, שיכול לזקוף את המטה בע"ש, ואעפ"כ אינו יושב עליה עד שתחשך. ומיושב קושיית התוס'.

[קי] **בתוס'** הרא"ש כתב כן בשם הראב"ן, וכתב דהשיעור הוא עד אחר תפילת המנחה, שעמדו מנחמין מאצלו וכלה אבילותו.

שבצינעא נוהגין, כדמשמע פ"ק דכתובות (דף ד. וש"נ), דקאמרינן, כל אותן הימים הוא ישן בין האנשים והיא ישינה בין הנשים, מסייע ליה לרבי יוחנן. וכן פירש הרב בשם רבו. ממתני' מצי למיפשט דאינו עולה למנין שבעה. דקתני מפסיקין ואין עולין, ולכל הפחות איירי לענין שבעה. ומיהו, יש לומר, דנותן טעם מנין לו פשוט דמתניתין איירי שאינו עולה למנין שבעה, אימא לענין שלשים:

ומלאכתו נעשית ע"י אחרים. אפילו בביתו, אע"ג דאמר לעיל בפ"ב (דף יא:) היתה מלאכתו ביד אחרים, בתוך ביתו אסור לעשות, בבתיהם מותר. וי"ל, דהכא מיירי בדבר האבד:

[כ.] **שכבר נתעסקו בו ברגל.** תנחומין וברכה בשורה. והרי"ט דפירש לענין הבראה, חולק על מחזור מויטר"י, שפירש בשם רש"י שהיה אומר שאין עושים הבראה ברגל, הואיל וליכא אבילות, ולאחר הרגל נמי לא יעשוה, הואיל ובטלה סעודה ראשונה. פי', דמספקא ליה לרש"י, אי הבראה במועד אי לאחר המועד, דשמא הבראה אינו עסקי רבים, הואיל ויחיד יכול לעשות, ועל הבראה פירש לקמן כל יום ראשון אסור לאכול משלו, אפי' אוכל שתי פעמים ביום, דהא לא קאמר גמרא סעודה ראשונה, אלא יום ראשון:

שלשה ימים אחרונים אין רבים מתעסקין בו. פירש בתוספות, דהוא הדין דמלאכתו נעשית ע"י אחרים:

אמר רבי יוחנן אפילו יום אחד אפי' שעה אחת. קשיא לי, דהא אית ליה לר' יוחנן הלכה כסתם משנה:

מה חג שבעה. ובירושלמי דייק, אימא שמונה,

ומיהו, דברים **שבצינעא** האסורים בימי השבעה, נוהגין אף בימי הרגל. כדמשמע פ"ק דכתובות (דף ד. וש"נ) **דקאמרינן** התם דהיכא דמתו אביו או אמו של חתן או של כלה לפני החופה, מכניסים את המת לחדר, ואת החתן ואת הכלה לחופה, ובועל ופורש, ונוהג שבעת ימי המשתה, ואח"כ נוהג שבעת ימי אבילות. **וכל אותן הימים** של שבעת ימי המשתה, **הוא** - החתן - **ישן בין האנשים**, **והיא** - הכלה - **ישינה בין הנשים**. כלומר, דאסורים בתשמיש המטה כשאר האבלים האסורים בימי השבעה, וקאמרה הגמרא התם, דהך ברייתא **מסייע ליה לרבי יוחנן**, דאמר אף על פי שאמרו אין אבילות במועד, אבל דברים של צינעא נוהג, ולכן נוהגים דברים שבצינעא אף בשבעת ימי המשתה כמו במועד. **וכן פירש הרב בשם רבו.**

ומעירים התוספות, דאביי שנתן טעם לדבריו, שאין ימי הרגל עולים למנין שבעה, מכך שאין נוהגין מצות שבעה ברגל, ולכאורה **ממתני' הוה מצי למיפשט, דאינו עולה למנין שבעה**, דהא קתני במשנתנו, שבת עולה ואינה מפסקת, רגלים **מפסיקין ואין עולין**, **ולכל הפחות**, כלומר דמה דקתני דאין עולין, אף אם לא **איירי** לענין שלשים, עכ"פ על ענין שבעה דאינם עולין בוודאי דקאי, ואם כן למה לא הביא אביי ראיה לשיטתו, דאין ימי הרגלים עולים למנין שבעה, ממשנה מפורשת. **ומיישבים ומיהו יש לומר, דאביי נותן טעם מנין לו, דפשוט הוא** דמה דקתני במתניתין 'שאינן עולים', **איירי שאינו עולה למנין שבעה**, **אימא** דמה דאינן עולים, **לענין שלשים** קאי, ומדוע ימי השבעה פשוטים הם יותר שלא יעלו, מימי השלשים, ולכן נתן טעם לזה והוא, דמצות שבעה אינה נוהגת ברגל, ואילו דיני ימי השלשים נוהגים ברגל.

ומלאכתו נעשית ע"י אחרים:

היינו דבאותם חמשה ימים לאחר הרגל, שנוהג בהם אבילות שבעה, מותר לאחרים לעשות מלאכתו **אפילו בביתו**. ומקשים התוס', **ואע"ג דאמר לעיל בפ"ב** (דף יא:) דבימי אבלו אם היתה **מלאכתו** נעשית **ביד אחרים**, דינא הוא, דבתוך **ביתו אסור** לאחרים לעשות בשבילו, דגזרינן שמא יאמרו שאף הוא מסייע להם במלאכה. אבל **בבתיהם** מותר לעשות בשבילו, ואמאי התירו הכא לאחרים לעשות מלאכה בשבילו אף בתוך ביתו[קיא]. וי"ל, **דהכא מיירי בדבר האבד**, ובהא אמנם מותר לאחרים לעשותו בתוך ביתו, ולא גזרינן.

שכבר נתעסקו בו ברגל:

לגבי מה אמרינן דנוהג דין אבילות ברגל.

בגמרא אמרינן דכשמת ברגל או לפני הרגל, אין הרבים מתעסקים עמו לאחר הרגל, כיון שכבר התעסקו עמו ברגל. והיינו, שהתעסקו הרבים עמו לענין **תנחומין** שמנחמין אותו ברגל, וגם[קיב] לענין **ברכה**, דכשמת ברגל עצמו וקברוהו ברגל, מברכין את האבל לאחר הקבורה, בברכת ברוך מנחם אבלים[קיג]. וזאת כשעומדים המלוים **בשורה** והאבל עובר ביניהם. **והרי"ט דפירש** דמה שאין מתעסקים עמו לאחר הרגל, **לענין הבראה** הוא, דאין חוזרים ונותנים לו סעודת הבראה, דהרי נותנים לאבל לאכול אחר הקבורה סעודה משל אחרים, ואותה סעודה כבר אכל ברגל, וחולק הרי"ט בזה על מחזור מויטר"י שפירש **בשם רש"י**, שהיה **אומר שאין עושים**[קיד] סעודת **הבראה ברגל**, **הואיל וליכא** בה **אבילות**, וענין סעודת הבראה משום אבילות הוא, דילפינן לה לקמן (כז:) מדאמר ליה ה' ליחזקאל (יחזקאל כד יז) 'ולחם אנשים לא תאכל', היינו שלא תנהג כדרך האבלים שאוכלים לחם מאחרים, ולכן אין נותנין לו לאבל סעודת הבראה ברגל, משום שהוא דרך אבילות, ואין האבלות נוהגת ברגל. **ולאחר הרגל נמי לא יעשוה**, **הואיל** וכבר **בטלה** סעודה **ראשונה**. כלומר, דאפשר שכבר עבר זמן סעודה ראשונה. **ופי', דהיה מספקא ליה לרש"י**, **אי** סעודת **הבראה** נוהגת **במועד**, וזאת משום דנחשבת 'כעסקי רבים באבילות', דהם אמנם נוהגים ברגל, **אי** סעודת הבראה אינה נוהגת במועד, אלא **לאחר המועד**, משום **דשמא הבראה אינו כעסקי רבים** הנוהגים ברגל, וזאת **הואיל** והיחיד נמי **יכול לעשות** לסעודת ההבראה לאבל, ואין צריך לזה דוקא רבים. **ועל** סעודת **הבראה** גופיה **פירש** התוספות **לקמן**, דכל יום ראשון **אסור לאכול** משלו, **אפי' אוכל** שתי פעמים ביום, **דהא לא** קאמר בגמרא דדוקא **סעודה ראשונה** אסור לו לאכול משלו, **אלא** סתמא קאמר, דכל **יום ראשון** אסור לו לאכול משלו, ומשמע כל אותו היום, אפילו היכא דאוכל ב' סעודות[קטו].

שלשה ימים אחרונים אין רבים מתעסקין בו:

פירש בתוספות, דכמו לגבי אבילות אין הרבים מתעסקים עמו בג' ימים אחרונים, **הוא הדין** דבאותם שלש ימים אחרונים של האבילות, גם **מלאכתו נעשית ע"י אחרים**, ואפילו בביתו של האבל[קטז].

אמר רבי יוחנן אפילו יום אחד אפי' שעה אחת:

ושואל התוס' **וקשיא לי**, **דהא אית ליה לר' יוחנן** דהלכה **כסתם משנה** היא, ואילו בסתם משנה תנן (לעיל יט.) 'שלשה ימים' דוקא. וכמו דאמר רבא לקמן דהלכה כתנא דידן דאמר שלשה, וא"כ האיך קאמר רבי יוחנן דהלכה כחכמים דברייתא, דאית להו דאפילו אם כפה המטה שעה אחת, שוב אינו צריך לכפותה לאחר הרגל[קיז].

מה חג שבעה:

בגמרא ילפינן דאבילות היא שבעה ימים, מהא דכתיב 'והפכתי חגיכם לאבל', מה חג שבעה ימים, אף אבילות שבעה. **ובירושלמי דייק**, **אימא** שתהא

ציונים והערות

[קיא] **בגליון** הש"ס לרעק"א הקשה, דהא הכא שאני מכל אבל בימי השבעה, דכאן כבר עברו ימי השבעה בתוך הרגל, אלא דהוא צריך להשלימם כיון שנהג רק בשני ימים לפני הרגל אבילות, ובשאר הימים לא נהג בהם אבילות, ומשום הכי מקילים עליו יותר מכשלא שלמו ז' ימים. ומה הקשו התוס'. ונשאר בצע"ג. [קיב] **וברש"י** לפנינו כתב בד"ה ואין רבים מתעסקין עמו. כלומר, אין צריכין לנחמו אחר הרגל שכבר נחמוהו שבעה ימים ברגל עכ"ל. ומשמע דמפרש מה שנתעסקו עמו רק לענין תנחומין. [קיג] **המפורשת** בכתובות דף ח: עיין שם כמה נוסחות, ומסיים ברוך אתה מנחם אבלים. ולקמן דף כז. איתא במשנה, דאין אומרים ברכת אבלים במועד. וברש"ש הקשה מזה על התוס' לקמן כז: ע"ב ד"ה קורע, שכתבו דנחלקו בבה"ג אם שמע בשבת אם צריך לברך ברכת אבלים. והרי שם במשנה מפורש שאין ברכת אבלים במועד. וכתב דהמשנה איירי בברכת אבלים שהיו מברכים ברחבה. והבה"ג איירי בברכת אבלים שבברכת המזון. אבל עדיין יקשה כאן מה כתבו התוס' דכבר נתעסקו עמו ברגל קאי על ברכה בשורה, דהא אי אפשר לאוקמי בברכת המזון. וגם דבכתובות שם איתא, דברכה בשורה מי איכא. ומפורש שלא היו מברכין ברכת אבלים בשורה, אלא ברחבה בלבד. וצ"ע. [קיד] **ובגליון** הש"ס לרעק"א, ציין לדברי התוספות לקמן כד: ד"ה אלא קרוביו, שכתבו ראיה מירושלמי דיש הבראה בלא אבילות וכתבו דהיינו כגון ברגל. [קטו] **אבל** ברש"י מכתב יד הנדפס שם דף כז: כתב בד"ה מחלפו סעודתייהו: כשזה אבל זה מסעדו סעודה ראשונה. ומשמע דוקא סעודה ראשונה צריך לאכול משל אחרים. וכן כתב ברש"י ביחזקאל שם: ולחם אנשים לא תאכל. ומברין אותו סעודה ראשונה משל אחרים. [קטז] **כן** צריך לומר בדברי התוס', דאילו בבית אחרים איתא לעיל יא:, דאף בימי אבילות בסתמא מלאכתו נעשית ביד אחרים, ואין אסור אלא שאחרים יעשו מלאכתו בביתו. והכא קיל מהתם דמותר אף בביתו. [קיז] **אמנם** ברש"י לפנינו פירש בד"ה תנא דידן דהוא תנא דברייתא ולא תנא דמתניתין. ועיין בהגהות מהר"ב רנשבורג שכתב, דרש"י אזיל לשיטתו שפירש במשנה, דג' ימים האמורים במשנה הם לאו דוקא, ואף בפחות מזה סגי להפסיק אבילותו לאחר הרגל. אמנם בגליון הש"ס לעיל יט. הקשה על רש"י שפירש דלאו דוקא ג' ימים מדברי רבא דאמר הלכה כתנא דידן שלשה ימים. ועצם קושיית התוס' תירץ במלא הרועים, דרבי יוחנן גופיה סבירא ליה לקמן דהלכה כדברי המיקל באבל אף כיחיד נגד רבים, כמו כן סבירא ליה, דהלכה כדברי המיקל באבילות אף כנגד סתם משנה. ואתי שפיר לפי זה אמאי רבא פסק כתנא דידן שלשה ימים, כיון דהוא סבירא ליה לעיל יט:, דאין הלכה כאבא שאול. ופליג אנהרדעי דסבירא להו דהלכה כאבא שאול, משום דהלכה כדברי המיקל באבל. אלמא דהוא לית ליה האי כללא דהלכה כדברי המיקל באבל.

אבילות שמונה ימים, כשמונה דחג הסוכות, דהא במקרא כתיב והיו 'חגיכם לאבל'. ומשני, יום שמיני דחג הסוכות, רגל בפני עצמו הוא, ואינו בכלל חג הסוכות, ולכן גם חג הסוכות נחשב כשבעה ימים בלבד.

ושואלים התוס', ומדוע לא ילפינן מהך דכתיב **'ויעש לאביו אבל שבעת ימים'** (בראשית נ), הרי בהדיא דאבלות שבעת ימים היא, ומיישבים, דממקרא זה **לא מצי לאתויי** ראיה דסתם אבילות שבעה ימים היא, משום דהתם קודם קבורה של יעקב היה, ואנן בעינן למילף לימי אבלות המתחילים לאחר הקבורה[קיח]. **ובירושלמי משני** להך קושיא **דאין למידין** למנהגינו היום, מהך דמצינו דנהגו מקודם למתן תורה[קיט]. **והתם בירושלמי מייתי קראי טובא** ללמוד דחג הוא שבעת ימים.

כל מקום שאתה מוצא יחיד מקיל ורבים מחמירין:

יבאר מה הרבותא באבילות יותר משאר מקומות דאזלינן ביה לקולא.

ואומרים התוס', ד**הוא הדין** היכא דהיחיד **מחמיר** הוא **והרבים מקילין**, נמי **ההלכה כרבים** היא, ומה דנקט כאן דוקא להיכא דהרבים מחמירין, הוא **משום דהכא** בעניני אבלות עסקינן, וכלל הוא דההלכה בדיני אבלות נקבעת כדברי המיקל, וכלל זה **איירי** אף **באופן** שיחיד הוא **המיקל**, ולכן **נקיט הכי** כדוגמא היכא ד'היחיד מיקל', ואף דאמנם דבעלמא, ההלכה כדברי הרבים היא.

ואומרים התוס', ומה דאמר ד'כל מקום'[קכ] הלכה כרבים, **לאו דוקא** הוא, דהרי **בהרבה מקומות פוסק כדברי היחיד**, אלא רצה לומר דבסתמא פסקינן בכל מקום כדברי הרבים, וחוץ מהיכא **דאתמר** שם בהדיא דההלכה כיחיד, ולגבי שם בלבד **אתמר** כן דהלכה כיחיד. אבל בסתמא ההלכה כרבים היא, ועל זה אומר דבדיני האבל לא נאמר כלל זה, אלא דאזלינן בו אחר המיקל אפילו בסתמא, אף דהוא יחיד, **ועוד** הכרח שצריכים לומר ד'כל מקום' דנקט רבי יוחנן, שהולכים אחר הרבים הוא לאו דוקא, דהרי **בעירוב** נמי **אומר** האי כלל, דהלכה בעירוב **כדברי** יחיד המקיל **אפי'** לגבי **רבים**.

מיהו זה אינו מוכרח, דרבי יוחנן סבר כן בכל מקום בעירוב דהלכה כדברי המיקל, **דהתם** בעירובין דאמר הלכה כדברי המיקל בעירוב, **היינו ריב"ל** קאמר לה **ולא רבי יוחנן**, **בפרק מי שהוציאוהו** (עירובין מו.), וא"כ אפשר לומר ד'כל מקום' דאמר רבי יוחנן דהלכה בו כדברי הרבים, כולל גם עירוב.

יחידאה היא:

בגמרא אמר רבא, דהברייתא דסברה דעל אביו ואמו מתאבל בשמועה רחוקה שבעה ושלשים, דעת יחידאה היא, ואילו אנן סבירא לן, דמתאבל יום אחד בלבד כדברי רבי עקיבא. ומקשים התוס', **ואף על גב דלעיל נקיט** הברייתא לשון 'וחכמים **אומרים**' אחת שמועה קרובה ואחת שמועה רחוקה נוהגת שבעה ושלשים, וחזינן איפה שרבים אמרו דבר זה ולא יחיד, ואמאי אמר רבא דברייתא זו יחידאה היא מ"מ לא קשיא הא, אלא דצריך לומר דהברייתא קוראת ליחיד, בלשון 'וחכמים אומרים'[קכא].

כשמונה דחג, ומשני, שמיני רגל בפני עצמו הוא. ומויעש לאביו אבל שבעת ימים (בראשית נ), לא מצי לאתויי, דהתם, קודם קבורה היה. ובירושלמי משני, דאין למידין מקודם מתן תורה. והתם בירושלמי מייתי קראי טובא:

כל מקום שאתה מוצא יחיד מקיל ורבים מחמירין. והוא הדין יחיד מחמיר ורבים מקילין הלכה כרבים, ומשום דהכא איירי ביחיד מקיל, נקיט הכי. וכל מקום, לאו דוקא. דבהרבה מקומות פוסק כדברי היחיד, והיכא דאתמר אתמר. ועוד, דבעירוב אומר הלכה כדברי המקיל אפי' לגבי רבים. מיהו, התם היינו ריב"ל, ולא רבי יוחנן. פר' מי שהוציאוהו (עירובין מו.):

יחידאה היא. ואף על גב דלעיל נקיט וחכ"א:

אייבו קיים. עדיין לא השיבותיך על אייבו. כך פי' בקונטרס. וקשה, שהיה לר' חייא לומר אמך קיימת, ולא אימא, דמשמע אמו של ר' חייא. ועוד, דרב היה לו להשיב אבא, ולא היה לו לקרות אביו בשם אייבו. ונראה, שר"ח גורס, א"ל אבא קיים, א"ל אבא קיים. אימא קיימת, א"ל אימא קיימת. פירש, ר' חייא היה שואל על אביו ואמו, ורב היה משיב לו על אביו ואם שלו. ואין לנו להקשות, מה לנו לומר דרב בר אחוה דרבי חייא ובר אחתיה, בשלמא לפירוש ראשון, הביאו לומר מה היה חושש ר' חייא על אביו ועל אמו של רב. כי לפירוש זה נמי י"ל דהוצרך יפה, שלא תאמר מה היה לו לרב להשיב על אביו ואמו שלו, כמו כן היה לו להשיב שאר בני אדם קיימין, אבל השתא, קמ"ל שהיה משיב לו לפי שהיה אחיו של ר' חייא, ונוח לו להשמיעו חדשות טובות, דלא לימא, צא ובשר לקרובים. כדאמרינן בריש פסחים (דף ג: וש"נ), צא ובשר לסוסים ולחמורים. וי"ג,

אייבו קיים:

ביאור שאלות רבי חייא לרב, ותשובות רב אליו.

עדיין לא השיבותיך על אייבו. כך פי' בקונטרס. ושואלים התוס' על פירושו, וקשה, שאם כן דשאל רבי חייא על אביו ועל אמו של רב, היה **לר' חייא לומר** בשאלתו לרב בן אחיו בלשון, **'אמך'** קיימת, **ולא** בלשון **'אימא'** סתם, דלשון זה משמע דקאי על **אמו של ר' חייא**. **ועוד**, דרב היה לו **להשיב** לרבי חייא **'אבא** קיים', **ולא** היה לו **לקרות אביו בשם אייבו** שהוא שמו, ואין זה כבוד לקרוא לאביו בשמו.

ולכך **נראה** שפירוש הגמרא הוא על פי מה שר"ח גורס, **א"ל** רבי חייא לרב **'אבא** קיים', **א"ל** רב **'אבא קיים'**. ושוב שאל רבי חייא את רב, **'אימא קיימת'**, **וא"ל** רב **'אימא** קיימת'. והפירוש לפי גירסא זו הוא, דר' **חייא** היה **שואל על אביו ואמו** שלו, היינו של ר' חייא, (שהיו זקניו של רב), ורב היה **משיב לו על אביו ואם** שלו, ומתוך כך שהשיב לו רב על אביו ואמו, הבין רבי חייא שאביו ואמו שלו, היינו של ר' חייא כבר אינם בחיים. **ואין לנו להקשות** לפי גירסת ר"ח זו, **מה לנו לומר** כאן לפני מעשה זה שעלה רב לארץ ישראל, דרב היה **בר אחוה דרבי חייא** ו**בר אחתיה**. **בשלמא לפירוש ראשון** לפי גירסת הקונטרס, ששאל רבי חייא על אביו ואמו של רב, **הביאו** בעל הגמרא כדי **לומר** שהיה רב בן אחיו ובן אחותו של רבי חייא, ולכך מובן מה היה **חושש ר' חייא** לשאול **על אביו ועל אמו של** רב, כיון דהיו אביו ואמו של רב, אחיו ואחותו דר' חייא, אבל לפירוש ר"ח, ששאל רבי חייא על אביו ואמו שלו, למה היה נחוץ לבעל הגמרא להזכיר שרב היה בן אחיו ובן אחותו של רבי חייא. אל תקשה זאת על פירוש ר"ח, **כי לפירוש** זה דר"ח, **נמי יש לומר דהוצרך יפה** להזכיר שאביו ואמו של רב היו אחיו ואחותו של רבי חייא, כדי **שלא תאמר** ותשאל, **מה היה לו לרב להשיב** לרבי חייא **על אביו ואמו שלו**, כששאלו על אביו ואמו של רבי חייא, ואם מה שענה לו כן על אביו ואמו של רב, היה בכדי לרמז לו שאביו ואמו של רבי חייא אינם בעולם, **כמו כן היה לו להשיב** לרבי חייא, **דשאר בני אדם** קיימין הן, ומזה היה לו לר' חייא להבין שאביו ואמו שלו כבר אינם קיימים. **אבל השתא** קמ"ל הגמרא, **שהיה משיב לו** רב על אביו ואמו שלו, זאת **לפי שהיה** אביו **אחיו של** ר' **חייא**, ונוח היה לו לאב **להשמיעו** לרבי חייא **חדשות טובות** על אחיו ואחותו דהם קיימים, מאשר על שאר בני אדם, **דלא לימא** ליה רבי חייא, כלומר דאם היה משיב לו על שאר בני אדם שהם קיימים, היה אומר לו ר' חייא, **צא ובשר** חדשות אלו ששאר בני אדם חיים, **לקרובים** שלהם, ואל תספר אותם לי. **כדאמרינן בריש פסחים** (דף ג: וש"נ), שכשהלך יוחנן חקוקאה לראות אם תבואת השנה הצליחה, חזר ואמר שהשעורים נעשו יפות, ורצה לומר כן, כדי שמכלל דבריו ישמע שהחטים לא הצליחו ולא נעשו יפות, ולא רצה להוציא מפיו דבר קללה. אמרו לו, **צא ובשר** - דבר זה שהשעורים נעשו יפות, **לסוסים ולחמורים**, שזהו עיקר מאכלם, ולא היה לך לומר דבר זה לבני אדם, ואף אם לא רצה להוציא דבר קללה מפיו, היה לו לומר כך, עדשים נעשו יפות, כיון דעדשים מאכל אדם הם, וממילא הוה משמע שהחטים לא נעשו יפות. וכמו כן הכא נמי,

ציונים והערות

קיח. **כדאיתא** לעיל יט: בתוס' ד"ה הקובר, דלהכי נקט לשון קובר, משום דאבילות מתחלת משעת סתימת הגולל. קיט. **במהר"ץ** חיות הקשה, דהא התוס' לעיל ח' ע"ב ד"ה לפי שאין, כתבו בשם הירושלמי דדריש טעמא דאין מערבין שמחה בשמחה, מדכתיב (בראשית כט כז) מלא שבע זאת האמור ביעקב כשנשא את רחל אחר לאה. וא"כ חזינן דאפשר למילף מקודם מתן תורה. עיי"ש שכתב שבספרו האריך בכלל זה דלמדין מקודם מתן תורה. וצ"ע. קכ. **ובריש"ש** כתב לתרץ, דלשון 'כל מקום' קא משמע לן דאפילו במילתא דרבנן דפליגי בה יחיד ורבים, גם אזלינן בה בתר רבים, ודלא כקא סלקא דעתך דרבא שם בעירובין דבמילתא דרבנן מקילינן כהיחיד. קכא. **ונראה** דהברייתא קראה כן לדברי היחיד בלשון וחכ"א, כדי להורות הלכה כמותו, כמו שמצינו שסתם רבי דברי היחיד בלשון רבים או כסתם משנה, כדי להורות הלכה כדבריו. כן נראה פשט דברי התוס' שלפנינו. אמנם בעיקר קושיית התוס' צריך להבין, דהרי רב נתן בר אמי רצה להוכיח לכאורה דאף אחר שהלכה כרבי עקיבא, דשמועה רחוקה נוהגת יום אחד ולא כחכמים, מ"מ איתא בברייתא דבד"א בחמשה מתי מצוה אבל אביו ואמו שאני. וברייתא זו על כרחך לא סבירא לה כחכמים הנזכרים בברייתא קמא, דסברי דשמועה רחוקה נוהגת שבעה ושלשים, דהא אמרה בהדיא דרק באביו ואמו נוהגת שבעה ושלשים ולא בשאר קרובים. וא"כ ע"כ לא אזלא אליבא דחכמים הנ"ל, וא"כ מה הקשו התוס' מהא דנקט וחכ"א דא"כ לאו יחידאה היא, הא ע"כ הך ברייתא אזלא אליבא כרבי עקיבא. וצ"ע. גם ברש"ש כתב דדברי התוס' כאן צ"ע, ונראה שכיון למ"ש. אמנם בתוס' הרא"ש הקשה, דהך ברייתא לאו יחידאה היא, דמפורש

אמר ליה אבא קיים, אמר ליה אימא קיימת. א"ל אימא קיימת, אמר ליה אבא קיים. וכפר"ח, וכענין שפירש ר"ח לגירסת ר"ח, ורבי חייא היה שואל על אביו ואמו שלו, והוא משיב על אביו ואמו של עצמו. ומה שלא היה משיב לו כמו גירסת ר"ח, שאם היה משיב לו אבא קיים כשהיה שואל על אביו שלו, משום דהוה משמע שהיה משיב לו על אביו של רבי חייא, שהיה רגיל לקרות אבי אביו אבא:

[כ:] **עולה לו.** פירוש, הרגל עולה לו למנין, שאינו נוהג אלא יום אחד:

קורע או אינו קורע. דוקא כענין זה מיבעי ליה, לפי שהיה חייב לקרוע בשעת שמועה, אבל שמע שמועה רחוקה בחול, אינו קורע כלל, ואפי' על אביו ואמו. וכן קאמר נמי בסמוך, כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו. והכי משמע לעיל, דלא מצינו לר' חייא שקרע, אע"פ שהיה אביו ואמו לגירסת ר"ח. וא"ת, אי מהא משמע דאינו קורע על אביו ואמו, אמאי לא קאמר, ש"מ דאינו קורע. יש לומר, דאינו מביא ש"מ, כי אם ממה שראינו שעשה, אבל ממה שלא ראינו, אינו מביא ראיה. מכל מקום, מדלא קבעי הש"ס כלל אם רבי חייא קרע, משמע א"צ לקרוע. ובתשובת רבינו זקיני פי', דאינו קורע על שמועה רחוקה, אפי' על אביו ואמו. והרי"ן, וגם בתוס' הרב מסופק. והא דאמר בסמוך מי שאין לו חלוק וכו', מיירי, כגון שהיה שאול מחבירו, או נתמלא קרעים. ונראה לי, שיש לסמוך יותר על ה"ג מרב צמח גאון, דאין קורעים לאחר ל' יום אלא על אביו ואמו בלבד. וברכת אבלים, נחלקו בה"ג, אם שמע בשבת אם חייב לברך ברכת אבלים. דיש מפרשים, דנקרא דברים שבצינעא. וי"א, כיון דמברכין בג' או בעשרה, לאו דברים שבצינעא הוא:

ואחותו נשואה בין מאביו בין מאמו. לא מיבעי מאביו, אלא אפי' מאמו נמי:

על שניים שלהם. פי', הנולדים מהן. אבל באחיהם ובנשותיהם, היה מסופק בתוספות הרב בשם רבו. ולא ידענא מאי שנא:

אם לא היה רב בן אחיו ואחותו של רבי חייא, והיה משיב לו עליהם שהם חיים, היה רבי חייא אומר לו צא ובשר דבר זה שאביו ואמו של רב קיימים, לקרובים שלהם ולא לרבי חייא. ולכן בעי לה להגמרא להשמיעינו, שאביו ואמו של רב היו אחיו ואחותו של רבי חייא, זאת אף לפירוש וגירסת ר"ח.

ויש גורסים, **אמר** ליה רבי חייא לרב 'אבא קיים', **אמר** ליה רב 'אימא קיימת'. **א"ל**, 'אימא קיימת', אמר ליה '**אבא** קיים', וגירסא זו היא ביסודה כפירוש ר"ח, וכענין שפירש ר"ח לעיל בתוס' לגירסת ר"ח דגרס 'אבא קיים', וענה לו רב 'אמא קיימת', והפירוש הוא ד[קכב] **רבי חייא היה שואל לרב על אביו ואמו שלו [של רבי חייא], והוא [רב] היה משיב על אביו ואמו של עצמו**, אלא דלגירסא זו כשהיה שואלו ר' חייא על אביו, [של ר' חייא] היה משיב לו רב על אמו [של רב], שהיא אחותו של רבי חייא, וכן כשהיה שואלו ר' חייא על אמו [של רבי חייא], היה משיב לו על אביו [של רב], שהוא אחיו של רבי חייא. ואומרים התוס', דהטעם למה שכשהיה ר' חייא שואלו על אביו [של רבי חייא] למה **לא היה משיב לו** על אביו [של רב], שהוא **כמו** גירסת ר"ח, אלא השיב לו אימא קיימת, זאת מפני **שאם היה משיב לו אבא קיים, כשהיה ר' חייא שואל על אביו שלו [של ר' חייא] (משום ד[קכג]) אזי הוה משמע מלשונו של רב** שאמר 'אבא' קיים, **היינו שהיה משיב לו על אביו של רבי חייא, משום שהיה רב רגיל לקרות לאבי אביו** שהוא אביו של רבי חייא '**אבא**', ולכן שינה רב והשיבו 'אימא קיימת', שיבין שמשיבו על אמו שלו [של רב] ולא על מה ששאלהו רבי חייא, ויידע שאביו של רבי חייא כבר אינו קיים.

עולה לו:

מפרשים התוס', דהיכא ששמע שמועה ברגל שמת לו מת, ובשעה ששמע היה עדיין בתוך שלשים, דהוי שמועה קרובה, ולמוצאי הרגל נעשית שמועה זו שמועה רחוקה, דכבר עברו שלשים, דינא הוא דהרגל עולה לו, **ופירוש**, דהרגל, אף על פי שלא נהג בו אבילות, **עולה לו למנין** שלשים, לענין שלאחר הרגל הוי כשמועה רחוקה, ושוב **אינו** נוהג אבלות **אלא יום אחד**.

קורע או אינו קורע:

אם יש חיוב קריעה בשמע שמועה רחוקה.

בגמרא בעי אם כששמע שמועה קרובה ברגל, ולאחר הרגל נעשית רחוקה, אם צריך לקרוע במוצאי הרגל. ופליגי בזה אמוראי, דלרבי מני אינו קורע, ולרבי חנינא קורע. ומבארים התוס', **דדוקא כענין זה**[קכד] דשמע ברגל שמועה קרובה, ולאחר הרגל נעשית רחוקה, אז **מיבעי ליה** אם צריך לקרוע לאחר הרגל, **לפי שהיה חייב לקרוע בשעת שמועה** ברגל, שהרי היה אז בתוך שלשים, אלא שלא היה יכול לקרוע משום דאין אבילות ברגל. **אבל** אם **שמע** מתחילה רק **שמועה רחוקה בחול**, אז ודאי **אינו קורע כלל, ואפי' על אביו ואמו**, דבשמועה רחוקה גרידא שנוהגת יום אחד אינו צריך לקרוע. **וכן קאמר נמי בסמוך**, דכי **תניא** בההיא ברייתא שקורע לאחר שבעה, דווקא **בכבוד אביו ואמו** הוא דקאמר, כלומר דקורע אף בשמועה רחוקה, אבל הוא רק מכבוד אביו ואמו, ואין לו חיוב קריעה דאבילות, **והכי משמע לעיל**, **דהרי לא מצינו לר' חייא** שכששמע שמועה רחוקה מבן אחיו רב, ולא כתיב דקרע קריעה, **אע"פ שהיתה** השמועה על **אביו ואמו** שמתו, וזאת **לגירסת** ר"ח שגרס ד'אבא קיים', היינו ששאל ר' חייא את רב על אביו ואמו [של רבי חייא], האם קיימים הם, **ואם תאמר**, **אי מהא** דרבי חייא שלא קרע כששמע שמועה רחוקה, ומזה **משמע** דבשמועה רחוקה **אינו** קורע אף **על אביו ואמו**, א"כ למה אמרינן בגמרא דממעשה דרבי חייא שמעינן מינה תלת ולא יותר, **ואמאי לא קאמר** דש"מ נמי **דאינו** קורע בשמועה רחוקה, ומיישבים התוס' **ויש לומר**, **דאינו מביא שמע מינה**, **כי אם ממה שראינו שעשה** רבי חייא, כגון שאמר למשמשו שיוליך כליו אחריו לבית המרחץ, ושיחלוץ לו נעלו, **אבל ממה שלא ראינו** שעשה, כגון הא שלא ראינו שקרע, מכך **אינו מביא ראיה**, דאולי עשה קריעה ולא ראינו, ו'לא ראינו' אינה ראיה. **מכל מקום** לדידן שפיר איכא ראיה דבשמועה רחוקה אינו צריך לקרוע, וזאת **מדלא קבעי הש"ס כלל האם רבי חייא קרע** או לא, **משמע** **דאין צריך לקרוע**. וגם **בתשובת רבינו זקיני פי'** כן, **דאינו קורע על שמועה רחוקה אפי' על אביו ואמו**. **והרי"ן**, **וגם בתוס' הרב מסופקים** בזה, האם צריך לקרוע בשמועה רחוקה על אביו ואמו.

והא[קכה] **דאמר בסמוך** '**מי שאין לו חלוק** לקרוע, ונזדמן לו בתוך שבעה' וכו', ולכאורה יקשה, וכי מיירי התנא בגברא ערטילאי שהולך ערום, ויש לומר **דמיירי כגון שהיה** חלוקו שלבוש בו עתה **שאול מחבירו**, ואין לו רשות לקורעו, **או** אף בחלוק שלו, אלא שכבר **נתמלא קרעים**.

ונראה לי לענין הלכתא, האם קורעין בשמועה רחוקה, **שיש לסמוך יותר על ה"ג מרב צמח גאון** שפסק, **דאין קורעים לאחר ל' יום אלא על אביו ואמו בלבד**. אבל על אביו ואמו צריך לקרוע. ולענין **ברכת אבלים** שנהגו לברך בברכת המזון בבית האבל ברכה מיוחדת, וחותם בה ברוך מנחם אבלים, **נחלקו בה"ג** **אם שמע בשבת** שמת לו מת, **האם חייב לברך ברכת אבלים**, ושורש פלוגתתם היא, כיון דבשבת נוהג אבילות רק בדברים שבצינעא. **דיש מפרשים דנקרא** ברכת אבלים **דברים שבצינעא**, ולכך צריך לברך. **וי"א**, **כיון דמברכין** את הברכה הזאת **בג' או בעשרה**, **לאו דברים שבצינעא הוא**.

ואחותו נשואה בין מאביו בין מאמו:

פירוש, **דלא מיבעי** אם אחותו היא **מאביו** שצריך להתאבל עליה, **אלא אפי'** אחותו **מאמו** לבד, **נמי** מתאבלים עליה[קכו].

על שניים שלהם:

פי' הנולדים מהן, דהיינו בן בנו ובן בתו, **אבל באחיהם ובנשותיהם** שנולדו מהם בנים, דהיינו בן אחותו ובן אשתו, **היה מסופק**[קכז] **בתוספות הרב בשם רבו**, אם מתאבלים עליהם. **ולא ידענא מאי שנא.**

ציונים והערות

בה שהיו שם אלישע בן אבויה וזקנים שעמו. וכתב דמ"מ החלוקים עמהן היו מרובין מהם. ולפי"ז לשון יחידאה הוא לאו דוקא, אלא כלומר דהרוב לא סבירא להו כן.

קכב. גירסת הב"ח: דרבי חייא.

קכג. הב"ח מחק תיבת משום.

קכד. אבל בתוספות הרא"ש פירש, דרבי מני ורבי חנינא חלקו בזה גופא אם בשמועה רחוקה על אביו ואמו צריך לקרוע או לא. דלרבי מני אינו צריך לקרוע, ולרבי חנינא צריך לקרוע. ואף אם לא שמע אותה קודם הרגל אלא כששמע מתחילה היתה שמועה רחוקה, צריך לקרוע לרבי חנינא. וכתב דנראה דהלכה כרבי מני דאינו צריך לקרוע בשמועה רחוקה על אביו ואמו. דיש ראיה מעובדא דרבי חייא דא"ל לשמעיה חלוץ לי מנעלי ולא אשכחן דעביד קריעה.

קכה. דברי התוספות האלו לכאורה הם ד"ה בפני עצמו, דקאי על הגמרא להלן, ונראים שאין להם קשר לדברי התוס' מלפניהם ואחריהם.

קכו. מבואר בתוספות, דפירשו אחותו בין מאביו בין מאמו, דהיינו בין מאביו לבד ובין מאמו לבד צריך להתאבל עליהן. וכן משמע מהפוסקים. והקשה הרש"ש, מדוע לא נפרש דרצה לומר אחותו מאביו ומאמו יחד דוקא, דכהאי גוונא מצינו באהלות פרק י משנה ד, בין מלמעלן בין מלמטן דהיינו (לפירוש הא' נמי סבר"ס וכן בגר"א) בשתיהן יחד, ע"ש. וכן בקידושין (עג.) שמא ישא אחותו בין מאביו בין מאמו, דר"ל ג"כ משניהם יחד, ע"ש וברש"י. וכתב הרש"ש, דשוב ראה במרדכי שהביא פירוש זה בשם רבינו יואל, דר"ל כאן אחותו מאביו ואמו יחד וגם עשה מעשה כן, אלא שהמרדכי דחהו מירושלמי, ע"ש.

קכז. וברש"י ד"ה על שניים שלהם מפורש להדיא דאף על בן אחותו מתאבלים.

על אבי אביו ועל בן בנו. פירוש בתוספות הרב בשם רבו, דהוא הדין אבי אמו ובת בתו:

באפה נהוג אבילות. פירוש בתוספות, בכל דיני אבלות, נעילת הסנדל, ורחיצה, וסיכה. וכולן, כל זמן שהוא בפניה. ובפ"ק דכתובות (דף ד:) קאמר, עמו בבית. ושמא באפה דוקא, או שמא בכל הבית:

ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו. בחמין קאמר, דאילו בצונן היא נמי מותרת:

אלא בחמיו וחמותו. והוא הדין היא נוהגת עמו בחמיה וחמותה. והא דקתני לעיל כל שמתאבל עליו מתאבל עמו, בכל שאר קרובים קאמר, אבל אשתו, יש חילוק בין חמיו וחמותו לשאר קרובים:

אתא בריה קרע באפיה. להיות נוהג עמו אבילות. ותימה, כיון דקרע כבר, וכי צריך לקרוע כלל לפני הקרובים. ושמא, לאשמועינן דבאפיה נוהג אבילות. והר"א פירש, אתא בריה קרע באפיה, לפי שאמימר קרע מיושב, ואתא בנו להזכירו שהוא טעה לקרוע מיושב, והקריעה זה עשה בנו של אמימר, ועל ידי כך נזכר אמימר, וקרע פעם שניה מעומד:

אוצר החכמה 18/06/2018

[כא.] **אלא מעתה ועמד ואמר ה"נ.** משמע, ועמד ואמר היינו אפי' מיושב. והא דאמרינן פרק מצות חליצה (יבמות דף קו.) בתי עמודי, לכתחילה שמא צריך עמידה מדרבנן. מיהו קשה, דועמדו שני האנשים (דברים יט), דבעינן עומד. וי"ל, דועמד ואמר ודאי משמע אפי' מיושב, כמו ועמדו וקדשו (לעיל דף יח:), אבל ועמד לחוד, לא משמע הכי:

דאי לא תימא הכי וישכב ארצה וכו'. אע"ג דושכב ארצה כתיב נמי אצל הילד דבת שבע, אע"ג דלא גבי מת כתיב, אלא על בנו. ושמא, הואיל

על אבי אביו ועל בן בנו:

פירוש בתוספות הרב בשם רבו, דהוא הדין דעל אבי אמו ועל בת בתו נמי מתאבלים עליהם.

באפה נהוג אבילות:

בגמרא איתא, דאמר ליה רב לרב חייא בריה, דכשאשתו אבילה, בעי לנהוג באבלות בפניה, **פירוש בתוספות** דינהוג **בכל דיני אבלות**, דהיינו נעילת הסנדל ורחיצה וסיכה, וכולן ינהוג בהם כל זמן **שהוא בפניה**. ובפ"ק דכתובות (דף ד:) **קאמר**, דכשהיא **עמו בבית** צריך לנהוג אבילות. ואומרים התוס', **דשמא** צריך לנהוג אבילות רק **באפה דוקא**, דהיינו כשאשתו רואה. **או שמא** אף אם אינו בפניה ממש, אלא היכא דהיא נמצאת בבית אזי **בכל הבית** אף אם אינו בפניה ממש, צריך לנהוג אבילות[קכח].

ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו:

הא דמרחצת לו פניו ידיו ורגליו, דמשמע שיכולה לרחוץ לו אבל לא היא לעצמה, כשרוחצת **בחמין קאמר**, דלעצמה אסורה היא, ומותרת לרחוץ לו. **דאילו** לרחוץ **בצונן**, **היא נמי מותרת**.

אלא בחמיו וחמותו:

בגמרא אמרינן דמה שצריך לנהוג אבילות בפני אשתו כשהיא אבלה, זה הוא דוקא כשיושבת שבעה על אביה ואמה, אבל לא כשיושבת על שאר קרובים. **והוא הדין** מה **שהיא נוהגת עמו** בפניו אבילות כשהוא אבל, הוא רק **בשיושב על אביו ואמו** שהם **חמיה וחמותה**, ולא כשהוא אבל על שאר קרובים. **והא דקתני לעיל כל שמתאבל עליו מתאבל עמו**, דכל קרוב שחייב באבילות עליו אם מת, חייב לנהוג בפניו באבילות כשהוא אבל על קרוביו, היינו דוקא **בכל שאר קרובים קאמר**, כגון בנו שיושב שבעה על בן בנו, **אבל באשתו** שהיא אבלה על קרוביה, **יש חילוק** בין היכא דיושבת שבעה על **חמיו וחמותו**, דאז נוהג אבילות בפניה, ובין היכא דאבילה היא **לשאר קרובים**, דאז אינו חייב לנהוג אבילות בפניה.

אתא בריה קרע באפיה:

משמע, דכשבא בנו של אמימר לפניו, חזר אמימר וקרע פעם שניה על בן בנו בפני בנו. ומה שקרע אמימר כשבא בנו, אף שכבר קרע מקודם, הוא כדי **להיות נוהג עמו אבילות**, דהרי אינו חייב באבילות על בן בנו, ורק חייב לנהוג אבילות בפני בנו האבל.

ושואלים התוס' ותימה, **כיון דקרע כבר** פעם אחת שלא בפני בנו, **וכי צריך** הוא **לקרוע כלל** פעם שניה **לפני הקרובים**, **ושמא** יש לומר, דקרע כדי **לאשמועינן** דרק **באפיה** דבנו נוהג **הוא אבילות**, אבל שלא בפני בנו אינו נוהג. **והר"א פירש**, **אתא בריה קרע באפיה**, היינו, לא שקרע אמימר פעם שניה, אלא דבנו האבל הוא שקרע בשנית, וזאת **לפי שאמימר קרע** כשהוא **מיושב**, **ואתא בנו להזכירו שהוא טעה לקרוע מיושב**, כדילפינן בגמרא דקריעה צריך לקרוע מעומד. **והקריעה זה** השניה, **עשה בנו של אמימר** כשהוא מעומד, **ועל ידי כך נזכר אמימר** שהוא לא קרע אלא מיושב ולא יצא ידי חובתו, ונזכר **וקרע פעם שניה מעומד**.

אלא מעתה ועמד ואמר ה"נ:

יבאר מתי לשון 'ועמד' הוא דוקא מעומד, ומתי הוא לשון סיפור דברים בעלמא.

בגמרא פריך, דאם המקרא ד'ויקם איוב ויקרע את מעילו' בא ללמד דצריך לקרוע מעומד, אם כן נאמר כמו כן גבי קרא ד'ועמד ואמר' דכתיב בפרשת חליצה, דבא לומר שצריכה לחלוץ לו כשהוא עומד דווקא. ומשאלת הגמר' **משמע**, דקרא ד'ועמד **ואמר**' הנאמר בחליצה, אינו דוקא שצריך לעמוד, אלא **היינו אפי'** אם הוא **מיושב** יכולה לחלוץ לו, והא דכתיב ועמד, אינו אלא סיפור דברים בעלמא, כיון שהוא בלשון עבר ולא כתיב 'ויעמוד ויאמר'[קכט]. ולפי זה, **הא דאמרינן פרק מצות חליצה** (יבמות דף קו.), בההיא איתתא שבאה לפני רבי חייא כדי שתחלוץ ליבמה, ואמר לה רבי חייא **בתי עמודי** כדי שיחלוץ לה[קל], ומשמע שהחליצה צריכה להיות בעמידה, ולכאורה דבר זה שהיא צריכה לעמוד בשעת חליצה, נלמד מזה שגם הוא צריך לעמוד בשעת חליצה, והוא מקרא דועמד ואמר, וקשה דהא אמרינן הכא דאין ללמוד מהך קרא דצריך לעמוד. יש לומר, דלכתחילה[קלא] **שמא צריך עמידה מדרבנן**. והטעם, כיון דמכל מקום כתיב בקרא לשון עמידה, אף על פי שאינו לעיכובא[קלב].

מיהו קשה, דמקרא **דועמדו שני האנשים** (דברים יט) ילפינן בשבועות (ל.) **דבעינן** שיהא העד **עומד** בשעת הגדת העדות, ולמה לא אמרינן גם שם דלשון ועמדו שני האנשים, הוא לאו דוקא בעמידה כמו הכא. **וי"ל**, דיש חילוק, דלשון '**ועמד ואמר**', שנסמך פועל העמידה אצל פועל אחר, אז אין הכוונה לעמידה ממש, אלא **ודאי משמע אפי' מיושב** **כמו ועמדו וקדשו** (לעיל דף יח:), דפשיטא דלא בעינן שיקדשו בעמידה, אלא כך הוא דרך הלשון, שכשבא פועל העמידה אצל פעולה אחרת, אז אין פעולת העמידה נדרשת לעצמה[קלג]. **אבל** בקרא דועמדו שני האנשים, שיש שם פועל 'ועמד' **לחוד** בלא שנסמך אל פועל אחר, אז **לא משמע הכי** הלשון דקאי על הפועל האחר, אלא קאי על העמידה לבד.

דאי לא תימא הכי וישכב ארצה וכו':

יבאר קושיית הגמרא ותירוצה.

בגמרא מקשינן, דהיכי ילפינן קריעה שצריכה להיות מעומד, מהא דכתיב 'ויקם המלך ויקרע את בגדיו', והיה זאת כששמע שמתו בני המלך, והרי שם כתיב גם וישכב ארצה, והרי וודאי דאין דין באבילות לשכב ארצה, אלא היה זה רק מילתא יתירתא באבילות ולא מעיקר הדין, וא"כ הכי נמי אפשר דמה דעמד וקרע, מילתא יתירתא היה, ולא מעיקר הדין ע"כ שאלת הגמרא.

ומקשים התוס', **אע"ג ד'ושכב ארצה' כתיב נמי אצל מעשה הילד** דנולד מבת שבע שנחלה, וכששמע דוד שנחלה, צם דוד ושכב ארצה, **ואע"ג** דמה ששכב ארצה, **לא גבי מת כתיב**, **אלא** שהתפלל וצם **על בנו** שחלה, ואם כן על כרחך מה ששכב ארצה לא היה מחמת אבילות, אלא שציער עצמו כדי שיתרפא. וכמו כן נימא גם כאן, בקרא ד'וישכב ארצה' כששמע שמתו בניו, דבעי הגמרא למילף מהך שעשה המלך מילתא יתירתא באבילות, דמה ששכב ארצה לא היה מחמת אבילות, אלא מחמת צער גרידא, ואם כן אין ראיה מזה לגבי שאר הדברים שנאמרו שם, כמו קריעה שהם מילתא דאבילות שעשה באבילות מילתא יתירא. **ושמא**, גם שם כששכב ארצה על בנו שחלה, לא היה משום צער כדי שיתרפא, אלא היה משום אבילות, ואף על פי שעדיין לא מת, מכל מקום **הואיל והנביא**

ציונים והערות

[קכח] **וברש"י** כתובות שם כתב וז"ל: וכן הוא אין אבילותה מוטל עליו אלא לפניה ולכבודה. ומשמע לכאורה דעמו בבית, הוא רק אם הוא בפניה ממש.

[קכט] **על** פי תוס' יבמות קג. ד"ה בין עומד בין יושב.

[קל] **והוא** לפי לשון אחד ברש"י. ולפי לשון אחר ברש"י שם, אמר לה בתי עמודי כדי להתייבם לו. עיי"ש.

[קלא] **גירסת** באה"מ שמא לכתחילה.

[קלב] **בתוספות** כאן מבואר, דעמידה לכתחילה בחליצה אינו אלא מדרבנן, והטעם כמו שכתוב בפנים, כיון דנזכר בתורה לשון עמידה. וכן מבואר בתוס' יבמות קג. ד"ה בין עומד בין יושב לפירוש שני. עוד כתבו שם התוס' בפירושם הא', דמה דבעינן מדרבנן עמידה לכתחילה בחליצה, הוא מטעם דחליצה הוי כגמר דין, כדאיתא שם ק"ד. ובגמר דידן אמרינן דלכולי עלמא צריך שיהיו דיינים בישיבה ובעלי דין בעמידה. ומהאי טעמא הוי ס"ד לפסול יושב בחליצה, וקא משמע לן בברייתא שם דכשר בדיעבד.

[קלג] **והטעם**, דאז אינה משמשת אלא ללשון הפסקה, על דרך שאמרו במקום אחר (סוטה לט.) אין עמידה אלא שתיקה. והכי נמי רצה לומר 'ועמדו וקידשו', ששתקו והפסיקו את הדבור ביניהם על כמה אתה נותן לבנך כך וכך וכו', וקידשו. וזה אמרינן רק במקום שכתוב 'ועמדו' בסמוך למעשה אחר, שאז אפשר לומר לשון

והנביא אמר לו מות ימות, הרי הוא כמת, ואע"פ שהתפלל עליו שיחיה. וכענין זה אמר בירושלמי, הקב"ה שהיה יודע שעתיד להיות מבול, היה מתאבל על עולמו קודם המבול. ובתוס' הרב הקשה, כי הסוגיא משונה, בתחילה אומר, מלתא יתירתא עבד, דאי לא תימא הכי, והדר מקשה, דלא יצא ידי חובתו. ונ"ל דהכי פי', מלתא יתירתא, וה"נ כפה מטתו ושכב ע"ג קרקע, וא"כ עבד מלתא יתירתא, דליכא למימר ושכב היינו כפיית המטה, דהא לא יצא ידי חובתו מכפיית המטה, א"ל כעין, וליכא שום יתור. וניחא ליה לשנויי הכי, מלומר שהיה מלתא יתירתא, ולהוכיח קריעה מכפיית המטה:

אלו דברים שאבל אסור בהן. הכא לא חשיב דברים שמצווה עליהן, כגון כפיית המטה ועטיפת הראש, דלא חשיב אלא מילי דאסור בהן. תפילין ושאילת שלום לא חשיב, דאין זה כל ימי האבל כדאמר לקמן. תכבוסת לא חשיב, דהויא בכלל רחיצה, אע"ג דלעיל (דף טו.) מייתי תרי קראי לרחיצה ולתכבוסת. אבל הני דלא נוהגים כל השבוע, לא, לאפוקי מפי' הר"א, שפירש שרבינו שמואל היה מתיר לאבל לעשות מלאכה אחר ג' ימים. ומה שאין נוהגין עתה לעשות עטיפת הראש וכפיית המטה, סמכינן אהא דאמרינן בירושלמי, אכסנאי אינו חייב בכפיית המטה, דלא לימרון חרש הוא. פי', מכשף. וכמו כן, אנו בין הנכרים, ויש בינינו עבדים ושפחות. ועוד יש ליתן טעם בכפיית המטה, לפי שמטות שלנו כך יכולין לשכב בנחת מצד זה כמו מצד זה, ואין ניכרת הכפייה, דיש להן ד' קונדיסים מלמעלה כעין רגלים, וכדאמרינן לקמן, דרגש אין צריך לכפותו. ועוד יש ליתן טעם בעטיפת הראש, שלא היה מביא כי אם לידי שחוק ענין עטיפת ישמעאלים:

ואסור לקרות בתורה. בתשובת רבינו יצחק זקני כתב, כי רבינו יעקב היה אוסר בימי אבלו באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה, מדלא תני ליה בשמעתין כמו ט' באב שילהי תענית (דף ל.), ובימי זקנותו חזר והתיר. ובירושלמי אמר, אבל שונה במקום שאינו רגיל. משמע, ששונה כמו בט' באב, שאומר בפרק בתרא דתענית (שם) אבל קורא במקום שאינו רגיל, וה"ק התם, כל מצות הנוהגות באבל

אמר לו על הילד שנולד מבת שבע 'מות ימות', הרי הוא נחשב כבר כמת, וזאת אע"פ שעדיין התפלל עליו שיחיה. וכענין זה מצינו דהתאבלו לפני המיתה, דאמר בירושלמי דהקב"ה שהיה יודע שעתיד להיות מבול, היה מתאבל על עולמו קודם המבול.

ובתוס' הרב הקשה, כי הסוגיא משונה היא,
כי בתחילה - היינו כשהקשתה הגמרא דלא מצינן למילף דהקריעה צריכה להיות במעומד, מקרא ד'ויקם דוד וגו', **ואומר** הטעם, מפני דמה שקרע דוד בעמידה **מלתא יתירתא עבד, דאי לא תימא הכי,** א"כ הא דכתיב 'וישכב ארצה', הכי נמי צריך האבל לשכב ארצה, וכזאת לא מצינו, משמע דהשכיבה ארצה הוי חומרא יתירתא, מכפיית המטה שחייבים עליה. **והדר מקשה,** דאם ישב ארצה **לא יצא ידי חובתו,** כיון שהאבל חייב בכפיית המטה, ומשמע דלשכב ארצה הוי אבלות יותר קלה מלכפות מיטתו, ולכן לא יצא ידי חובתו. ומיישבים התוס' **ונראה לי דהכי פי',** הא דקרע דוד מעומד, זו הוי **מלתא יתירתא,** והראיה, **דהכי נמי כפה מטתו ושכב ע"ג קרקע, וא"כ** ראיה דעבד **מלתא יתירתא** והוא, שלא היה צריך גם לכפות מיטתו וגם לשכב על גבי קרקע, **דליכא למימר** דמה דכתיב גביה 'ושכב ארצה', היינו **כפיית המטה, דהא לא יצא ידי חובתו מכפיית המטה** על ידי שכיבה לבד, אלא צריך כפיית המיטה ממש, וא"כ על כרחך דעשה שניהם, גם דכפה מטתו וגם שכב על גבי קרקע, וזה וודאי דאינו חייב מעיקר הדין, וא"כ נאמר דגם מה שקם לקרוע, עשה בזה מילתא יתירתא, ואינו חובה לקרוע בעמידה. ועל זה **א"ל** אמימר, דבאמת לא עשה מילתא יתירתא כלל, ומה ששכב ארצה, הכוונה **כעין** שכיבה ארצה, והוא כפיית המיטה, **וליכא שום יתור,** היינו דלא עשה דוד מילתא יתירא בכך דכפה מטתו, וכמו כן מה שקם לקרוע אינו יתור, אלא דאמנם מעיקר הדין היה צריך לקרוע מעומד. **וניחא ליה לשנויי הכי** דשכיבה ארצה האמורה שם, היא כפיית המיטה ולא מילתא יתירתא, ולהוכיח מכאן דגם הקריעה מעומד היתה מעיקר הדין, **מאשר לומר**[קלד] שהיה השכיבה ארצה **מלתא יתירתא,** דעשה זאת נוסף על כפיית המיטה, **ולהוכיח** מכך דמה שהיתה הקריעה מעומד, הוי נמי מילתא יתירתא מכך דגם גבי **כפיית המטה** הוה עבד בה מילתא יתירתא, היינו ששכב ארצה.

אלו דברים שאבל אסור בהן:

מה חשיב הכא בברייתא, ומה אין אנו נוהגין עתה מדיני אבל.

ואומרים התוס' דהכא בהני מילי דאבילות, **לא חשיב דברים שמצווה האבל עליהן,**
כגון כפיית המטה ועטיפת הראש, וזאת משום **דלא חשיב** כאן **אלא מילי דאסור בהן,** כגון **תפילין** ומלאכה וכדומה. ואילו **שאילת שלום** דאסור בה האבל, זאת **לא חשיב** כאן, משום **דאין** זה אסור **כל ימי האבל, כדאמר לקמן,** דאינו אסור לגמרי בשאילת שלום אלא ג' ימים ראשונים, אבל לאחר מכאן מג' עד שבעה, משיב ואינו שואל. **ותכבוסת** דאסור בה בימי אבלו, נמי **לא חשיב,**
משום **דהויא בכלל רחיצה,** ולרחיצה כבר חשיב. **ואע"ג דלעיל** (דף טו.) **מייתי תרי קראי חד לרחיצה וחד לתכבוסת,** מכל מקום כאן דחשיב רחיצה דאסורה, הוי בכלל זה גם תכבוסת.

אבל הני דברים האסורים באבילות, דלא נוהגים כל השבוע אלא רק בג' ימים ראשונים, **לא** חשיב כאן, ולכן לא חשיב שאילת שלום וכמו שכתבו התוס' לעיל. **ולאפוקי מפי' הר"א שפירש**[קלה] **שרבינו שמואל היה מתיר לאבל לעשות מלאכה אחר ג' ימים,** ולדידיה חשיב כאן התנא דברים הנוהגים רק בג' ימים ראשונים[קלו].

ומה שאין נוהגין האבלים **עתה לעשות עטיפת הראש וכפיית המטה,** הוא מפני דסמכינן **אהא דאמרינן בירושלמי, אכסנאי,** פירוש, אורח שהוא אבל ומתאכסן במקום אחר בין הנכרים, **אינו חייב בכפיית המטה, דלא לימרון חרש הוא. פי'** שלא יאמרו שהוא מכשף, שכופה את מטתו, **וכמו כן אנו בין הנכרים.** ואפילו כשאנו בתוך הבית, **יש בינינו עבדים ושפחות** שיבואו להעליל שאנו עושים מעשי כשפים. **ועוד יש ליתן טעם** שאין נוהגים עתה **בכפיית המטה, לפי שמטות שלנו כך יכולין לשכב בנחת מצד זה כמו מצד זה,** כשהופכים אותן, **ואין ניכרת האבילות,** היינו שמצטער במעשה הכפייה כיון שאינו יכול לשכב על מיטתו בנחת כשכופה אותה, כיון דמטות שלנו יש **להן ד' קונדיסים מלמעלה, שהם כעין רגלים** הבולטות מד' צדדי המיטה, ולכך אף כשהופכים את המיטה, עדיין היא מוגבהת מעל גבי הקרקע על ידי אותן קונדיסים ואין בזה צער. **וכדאמרינן לקמן** (כז.) **דרגש,** היא מיטה של עור שעשוייה באופן שקושר את העור שעליו שוכבים ברצועות אל ארוכות המיטה, ומפני שאי אפשר לכפותו ולהופכו, **אין צריך לכפותו. ועוד יש ליתן טעם במה** שלא נהגו האבלים **בעטיפת הראש,** שאם היו נוהגים בעטיפת הראש, **לא היה מביא כי אם לידי שחוק,** משום דהעטיפה שצריכים לעטוף היא **כענין עטיפת ישמעאלים**[קלז], ועתה אין נוהגין במקומותינו ללכת כן.

ואסור לקרות בתורה:

יבאר אם מותר לאבל לעסוק בימי אבלו, באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה.

בתשובת רבינו יצחק זקני כתב, כי רבינו יעקב היה אוסר לאבל לעסוק **בימי אבלו, באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה.** וראייתו, **מדלא תני ליה בשמעתין,** דתני הכא דאסור לו לאבל לקרות בתורה, ולא סיים בברייתא, אבל קורא הוא במקום שאינו רגיל לקרות, ושונה במקום שאינו רגיל לשנות, וקורא בקינות באיוב ובדברים הרעים שבירמיהו, כמו דמסיים הברייתא הכי לגבי **ט' באב,** המובא **בשילהי תענית** (דף ל.). **ובימי זקנותו** של רבינו יעקב, **חזר והתיר** לאבל ללמוד בדברים הרעים ובמקום שאינו רגיל. **ובירושלמי**[קלח] **אמר,** דאבל **שונה במקום שאינו רגיל. משמע** שהאבל **שונה כמו בט' באב, שאומר בפרק בתרא דתענית** (שם), דבת"ב אינו שונה במקום שהוא רגיל לשנות, **אבל קורא במקום שאינו רגיל.**

ציונים והערות

עמידה לצורך הפסקה לפני עשיית אותו מעשה. אבל כשכתוב ועמדו או ועמד לחוד בלי סמיכות אל פעולה אחרת, יש במשמעו ודאי עמידה ממש (יעב"ץ). **קלד.** על פי פירוש מהרש"א. אמנם בפורת יוסף הגיה דצ"ל להיפך: וניחא ליה לשנויי הכי (פירוש, דוישכב ארצה הוא כעין ארצה והוא כפיית המיטה), ולהוכיח (מזה ד) קריעה (מעומד), מלומר (דוישכב ארצה הוי) מילתא יתרתא (מלבד) כפיית המיטה. **קלה.** לקמן ע"ב תוס' ד"ה מכאן (א), עיי"ש. **קלו.** ולרבינו שמואל צ"ע, אמאי לא חשיב שאילת שלום דאסורה גם בג' ימים הראשונים כמלאכה. ושמא יש לחלק, דמלאכה אסורה לגמרי כל הז' ימים בפרהסיא, ולא הותרה אלא בצינעא. אבל שאילת שלום הותרה לאחר ג' ימים. ועדיין צריך עיון קצת, דהרי גם שאילת שלום לא הותרה לגמרי לאחר ג' ימים, אלא לענין שיהא משיב (שבט מיהודה). **קלז.** בגליון הש"ס לרעק"א, העיר מדברי התוס' לקמן כד. ד"ה ושמואל לטעמיה, דכתבו דהוא רק שיטת שמואל, אבל רב פליג וסבר, דעטיפה האמורה באבל אינה דוקא כעטיפת ישמעאלים, אלא אף באופן אחר הוי עטיפה. והלכה כרב באיסורי לגבי שמואל. וצ"ע. **קלח.** דפרקין הלכה ה.

נוהגות בט' באב, ואסור לקרות בתורה כו', אבל קורא במקום שאינו רגיל, וקורא **באיוב וקינות** וכו'. משמע לכאורה, דאבל וט' באב שוין, כדקאמר בירושלמי. ומיהו, אבל שונה במקום שאינו רגיל, משמע, דהא דוקא שרי, ולא באיוב ובקינות ובירמיה. ומה שהביא רבי יצחק ראיה לאסור מדקאמר לעיל (ד' טו.) אסור בדברי תורה, שנאמר האנק דום, ומשמע הכל, אין נ"ל ראייה, דלא קאמר אלא מדבר המשמחו, כדאמר בתענית (ד' ל.), משום שנאמר, פקודי ה' ישרים משמחי לב. תדע, דכולהו לאו דוקא, דהא קאמר אסור בתפילין, שנאמר פארך חבוש עליך, ואינו אסור כל ימי אבלו:

משלישי ואילך. ושלישי חשבינן [מקצתו] ככולו, ומדרבנן, דהא לא מייתי קרא אלא לשני ימים, דכתיב, ויתמו ימי בכי אבל משה. הר"א. והאי ויתמו בתפילין, וכן ואחריתה כיום מר, טפי מכל שאר מילי, דכל שעה שהוא מר נפש מתעולל בעפר, ואין זה פאר, כדפירש בקונטרס בכתובות (ד' ו:). ריב"א. ובט' באב, היה אומר ר' יצחק זקני דשרי, כמו בשלישי דשרי:

חולץ ומניח אפילו מאה פעמים. פי', חולץ בפנים חדשות, ומניח כשילכו. וכן כל שעה שילכו מאה פעמים ביום. וטעמיה, משום בין לר"א בין לרבי יהושע בפנים חדשות אסור, לר"א, להניח אסור, ולרבי יהושע, אפי' חולץ:

[כא:] **מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו**. פי' בתוספת הרב, במתפרנס מן הצדקה קאי. והכי משמע לעיל, דקאמר לעיל (ד' יט:), הקובר מתו ב' ימים קודם הרגל מונה ה' ימים אחר הרגל ומלאכתו נעשית ע"י אחרים. משמע, דהאבל אסור כל ז'. והתם נמי לא שרינן לעצמו שיהא עושה מלאכה. וה"נ תניא במסכת שמחות (פ"ה) אבל כל ז'

והכי קאמר התם בגמרא דתענית, כל מצות הנוהגות באבל נוהגות בט' באב, ואסור לקרות בתורה כו', **אבל קורא במקום שאינו רגיל**, וקורא באיוב וקינות וכו' ובדברים הרעים שבירמיהו. משמע לכאורה, דאבל וט' **באב שוין כדקאמר בירושלמי**. ומיהו מלשון הירושלמי 'אבל שונה במקום שאינו רגיל', ולא סיים הירושלמי דקורא גם באיוב ובקינות ובדברים הרעים, **משמע דהא** ששונה, הוא **דוקא** במקום שאינו רגיל ובהא שרי, **ולא באיוב ובקינות ובירמיה**[קלט]. **ומה שהביא רבי יצחק ראיה לאסור** לאבל לעסוק בדברי תורה ואף בדברים הרעים, **מדקאמר לעיל** (ד' טו.) **אבל אסור בדברי תורה**, **שנאמר** גבי יחזקאל דציווהו ה' שינהג עצמו כאבל, וכתיב שם **'האנק דום'** ופירושו שידום מדברי תורה, **ומשמע** שיידום מן **הכל**, כלומר מכל דברי תורה ואף מדברים הרעים, ואומרים התוס', דממקורו של הר"י **אין נ"ל** להביא **ראייה**, **דלא קאמר אלא** שיידום **מדברי תורה המשמחו**, **כדאמר בתענית** (ד' ל.) דטעם האיסור לעסוק בדברי תורה בט' באב, הוא **משום שנאמר 'פקודי ה' ישרים משמחי לב'**, והכי נמי יש לומר דהוא הטעם שאסור באבל, ולפי טעם זה יהא מותר לעסוק באיוב ודברי הרעים. **תדע**, **דכולהו** דברים דחשיב שם בגמרא שאבל אסור בהם בימי אבלו, **לאו דוקא** הם, כגון מה שכתוב שם שאסור בדברי תורה וכמבואר להלן, ומשמע דבכל דברי תורה אסור הוא, לאו דוקא הוא, אלא דבדברים הרעים ובאיוב אמנם מותר, והראיה, **דהא קאמר** שם בגמרא דאבל **אסור** הוא **בתפילין**, **שנאמר** בציווי ה' ליחזקאל שלא ינהג עצמו כשאר אבלים שאינם מניחים תפילין, אלא דיחזקאל יהיה **'פארך חבוש עליך'**, ומשמע דשאר אבלים אסורים בתפילין כל שבעת הימים, והרי **אינו אסור כל ימי אבלו**, אלא רק ב' או ג'[קמ] ימים הראשונים, הרי דלאו דווקא הוא, ואף גבי דברי תורה נימא דלאו דווקא הוא, ובדברים הרעים ובאיוב אמנם מותר.

משלישי ואילך:

יבאר טעם דאיסור תפילין באבילות.

אמרינן בברייתא, דלרבי אליעזר אין האבל מניח תפילין בג' ימים הראשונים, **ומשלישי** ואילך מותר להניח. **והטעם** דבשלישי מותר להניח, אע"ג דכל ג' ימים הראשונים אסור, הוא משום דשלישי **חשבינן [מקצתו]** היום **ככולו**[קמא], וכשעבר מקצת היום, כבר מותר לו להניח. ומה דאסור יום ג' בכלל, היינו אך **מדרבנן**[קמב], **דהא לא מייתי קרא** לתקופת האבלות, **אלא לשני ימים** בלבד, וזאת מדכתיב **'ויתמו ימי בכי אבל משה'**, ד'ימי בכי' הוא לשון רבים, ומיעוט רבים שנים. הרי דמדאוריתא אין האבלות אלא שני ימים בלבד, **הר"א**.

והאי[קמג] קרא ד'ויתמו ימי בכי אבל משה', דילפינן מינה דעיקר אבילות היא ב' ימים ראשונים, מוקי לה רבי אליעזר דוקא **באיסור דתפילין** באבילות, ולא בשאר דברים שאסורים בימי אבלו. **וכן** קרא ד'**ואחריתה כיום מר**', דמינה דריש רבי יהושע דעיקר האבילות היא יום אחד, נמי מוקי לה לתפילין **טפי** מכל **שאר מילי** דאבילות. והטעם שהוא יותר לגבי תפלין משאר הדברים, הוא משום דכל **שעה שהוא מר נפש מתעולל בעפר** קרנו וראשו, **ואין זה פאר** לתפילין שיהיו במקום עפר, **כדפירש בקונטרס בכתובות** (ד' ו:), מה שאין כן שאר מילי דאבילות, שאינם נוגדים הך דהוא שם עפר על ראשו, ולכן אסורים כל ימי האבילות. **ריב"א. ובט' באב, היה אומר ר' יצחק זקני**, דשרי להניח תפילין כמו ביום שלישי דאבילות, דשרי להניח בו תפילין.

חולץ ומניח אפילו מאה פעמים:

פי', דחולץ את התפילין ביום שני כשמגיעים **פנים חדשות** לנחמו, ומניח אותן שוב כשילכו. וכן כל שעה שילכו, מניחם מתחילה ואף **מאה פעמים ביום**. **וטעמיה**, משום דבין **לר"א בין לרבי יהושע בכשבאו פנים חדשות** ביום השני **אסור** בתפילין, **דלר"א** אפילו **להניח** תפילין מתחילה קודם שבאו פנים חדשות, **אסור**. ואפילו **לרבי יהושע** דמניח מתחילה, מכל מקום כשהגיעו פנים חדשות **אפי'**[קמד] חולץ.

מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו:

יבארו האם מותר לאבל לעשות מלאכה לאחר ג' ימי אבילות.

פי' בתוספת הרב, דהא דקתני בברייתא, דמותר לעשות מלאכה בצינעא בתוך ביתו, מיירי בעני **המתפרנס מן הצדקה**, דתנינן ברישא דברייתא, דבג' ימים הראשונים אסור האבל במלאכה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה אסור בג' ימים אלו, ועל עני זה דמתפרנס מן הצדקה **קאי** סיפא דברייתא, דלאחר ג' ימים הראשונים מותר במלאכה בתוך ביתו בצינעא. אבל אבל סתם שאינו עני, אסור בעשיית מלאכה בתוך ביתו כל ימי השבעה, אף לאחר ג' ימים ראשונים. **והכי משמע לעיל** בגמרא, **דקאמר לעיל** (ד' יט:) **'הקובר מתו ב' ימים קודם הרגל**, **מונה ה' ימים אחר הרגל**, להשלים שבעה ימי אבילות, **ומלאכתו נעשית ע"י אחרים'**. **משמע דהאבל** עצמו **אסור כל ז'** במלאכה, **והתם נמי לא שרינן לעצמו שיהא עושה מלאכה**, אלא מלאכתו נעשית כל שבעה ביד אחרים.

ציונים והערות

קלט. צ"ע, דהרי בגמרא תענית שם מבואר, דדברים הרעים קילי טפי ממקום שאינו רגיל, דהרי רבי יהודה שם חולק ואומר, דבט' באב אף אינו קורא במקום שאינו רגיל לקרות, ואינו שונה במקום שאינו רגיל לשנות, אבל קורא הוא באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיהו. ומבואר, דיותר נראה להקל לקרות באיוב מאשר במקום שאינו רגיל. ודוחק לומר דלרבנן מקום שאינו רגיל לקרות קיל טפי, דלמה נשוי מחלוקת בכדי. וא"כ איך חילקו התוס' דמה שהתיר בירושלמי הוא רק לקרות במקום שאינו רגיל. וצ"ע (שבט מיהודה). **קמ. לרבי** אליעזר ורבי יהושע כל חד כדאית ליה. **קמא. בשפת** אמת כתב דלשיטת התוס' יש לומר, דמדאורייתא אף ביום השני לרבי אליעזר, וביום הראשון לרבי יהושע מותר להניח תפילין, דמקצת היום ככולו, אלא דחכמים הוסיפו לאסור גם יום ג' לר"א, ויום ב' לרבי יהושע. אבל אפשר גם כן לומר דלשיטת רבי אליעזר ורבי יהושע לא אמרינן מקצת היום ככולו, דסברי כרבנן דאבא שאול דלית להו מקצת היום ככולו, ולכן כיון דמדאורייתא אסור היום הראשון עד סופו, הוסיפו רבנן תחילת יום שני (ועיין הערה הבאה בשם פורת יוסף). וא"כ כל זה הוא לדידהו, אבל לדידן דקיימא לן כאבא שאול דאמרינן מקצת היום ככולו, א"כ אפשר דמדאורייתא מותר להניח תפילין ביום הראשון לרבי יהושע דמקצת היום ככולו, ורבנן הוסיפו לאסור עד סוף היום ותו לא. וא"כ לאבא שאול אין אסור לרבי יהושע אלא אותו היום ראשון ותו לא. והיינו טעמא דסתם הרי"ף דרק ביום ראשון אסור, דלדידן קיימא לן כאבא שאול, דמקצת היום ככולו כאבא שאול, וגם הלכה כרבי יהושע, א"כ מדאורייתא ככר ביום הראשון מותר להניח תפילין. והוסיפו רבנן לאסור עד סוף היום. **קמב. בפורת** יוסף כתב, דדברי התוס' דחוקים, דיום השלישי הוא מדרבנן, ועל כן נראה לו לתרץ בזה דברי הרי"ף שכתב וז"ל: אבל שלשה ימים הראשונים אסור להניח תפילין. ומסקנא אינו אסור אלא יום ראשון בלבד, דעיקר מררא חד יומא הוא, דכתיב ואחריתה כיום מר, אבל ביום שני מותר, וכיון שהניח ביום שני שוב אינו חולץ ואפילו באו פנים חדשות. עכ"ל. ולכאורה קשה, דאף אם פסק כרבי יהושע, היה לו לרי"ף לכתוב דגם ביום ב' אסור להניח תפילין, אלא דמקצת היום ככולו. ועיין בר"ן וברמב"ן מה שכתבו בזה. גם ברמב"ם פסק כהרי"ף דאינו מניח תפילין רק ביום א'. ונראה, דהיה קשה להם קושיית התוס', דהא לא מייתי קרא אלא ליום א', ועל כן פירשו דהא דקאמר רבי אליעזר שלשה ימים הכוונה שני ימים שלמים, דאם היה אומר שני ימים, הו"א דמקצת יום שני ככולו. על כן אמר שלשה ימים אסור, ומשלשה ואילך ושלישי בכלל מותר. וכן רבי יהושע סבר דיום אחד אסור בתפילין, ולכן אמר שני ימים, ומיום השני ושני בכלל מותר, כדי דלא נימא מקצת היום הראשון ככולו. ומצינו כיוצא בזה בת שלש ויום אחד, בן י"ג ויום אחד, שהכוונה י"ג שלמים. עיין במג"א (סימן נג), גם בירושלמי מפורש בר"א שני ימים וברבי יהושע יום אחד. וכתב בשבט מיהודה על זה, ומצאתי מפורש כדבריו בתוספות הרא"ש בשיטת רבי אליעזר. אמנם בשיטת רבי יהושע דיום אחד ומקצת היום השני, מביא בתוס' הרא"ש בשם הראב"ד, דמקצת היום השני הוא מדאורייתא, מדכתיב ואחריתה 'כיום' מר, ולא כתיב 'יום', משמע שיש עליו תוספת מעט מן השני, כדכתיב ולא אך לבא כיום תמים. **קמג. צריך** לומר והא דמוקי ויתמו וכו' (רלם מסביר). **קמד. תיבת** 'אפילו' כאן לכאורה אינה במקומה, ובפורת יוסף הגיה, לרבי אליעזר אפילו להניח אסור, ולרבי יהושע חולץ. וכן הגיה הרש"ש.

ימים אסור בעשיית מלאכה, הוא ובניו ובנותיו ועבדיו ושפחותיו ובהמתו. כשם שהוא אסור לעשות לו, כך אחרים אסורים לעשות לו, פי', חוץ מזיתיו הפוכים ומלאכת האבד. מיום ג' ואילך, עושה מלאכה, דוקא במי שמתפרנס מן הצדקה, ובצינעא. אבל אמרו חכמים, תבא מארה לשכיניו כו'. בר קפרא אומר, אף בשלישי לא יעשה. כך הביא בתוס' הרב. ולכאורה נראה, דכיון דילפינן (לעיל דף כ.) מוהפכתי חגיכם לאבל, מה חג ז', לענין מלאכה איירי. וגם הר"א מסופק, דלמא אעני דוקא קאי. אבל בשם רבינו שמואל אמר, בכל אבלים קאי, מדלא קתני מכאן ואילך עושה עני בצינעא. ולא כדפרישית:

מכאן ואילך הולך. פי' בתוספת הרב, ועל זה סומכים שבאים בבהכ"נ בט' באב. ואיני יודע אם הוא מנהג טוב. ומדבריו מצינו למדין, שחושב ט' באב כמו לאחר שלשה. ונפקא מינה לענין תפילין, כדפי' לעיל:

מדבר עמו תנחומין ואינו שואל. וקשיא למ"ד מכאן ואילך שואל ומשיב:

מתה אשתו ונשא אשה אחרת. משמע בתוך ל' יום, דאי לאחר ל' יום, היכי קאמר אינו רשאי ליכנס לביתו לדבר עמו תנחומין, הא בשאר מתים נמי אמרו אינו מדבר עמו תנחומין. וצריך לאוקמי באין לו בנים, לפי' ר"ת שמתיר לישא אשה אחר שבעה. א"נ, בהניחה לו בנים קטנים, שמותר לישא מיד, ולבעול אחר ל' יום, לפירוש רבינו יצחק.

וה"נ תניא במסכת שמחות (פ"ה) 'אבל כל ז' ימים אסור בעשיית מלאכה, הוא ובניו ובנותיו ועבדיו ושפחותיו ובהמתו'. ומפרשת הברייתא, דכשם שהוא אסור לעשות לו לעצמו מלאכה, כך אחרים אסורים לעשות לו מלאכתו, ומפרשים התוס'[קמה], פי', דהא דאסור לעשות מלאכתו, הוא במלאכה סתם, חוץ מאם היו זיתיו הפוכים, שהזמינם ליתנם על גבי בית הבד להוציא מהן שמן - ומלאכת האבד, שבהם מותר לו לעשותם, דאם לא יעשם יהא לו הפסד מרובה והתירו לו[קמו], ומשמע דבכל ז' ימי האבילות אסור לו לעשות מלאכה בביתו, מדלא חילקה הברייתא בין ג' ימים ראשונים לבין אחר מכן.

וכן איתא בירושלמי בהדיא, דמה דקתני ד'[קמז] מיום ג' ואילך עושה מלאכה, - דוקא במי שמתפרנס מן הצדקה, ואף הוא יעשה מלאכתו בצינעא, אבל אמרו חכמים תבא מארה לשכיניו כו', בר קפרא אומר, אף בשלישי לא יעשה'. הרי דכל ההיתר דתניא בברייתא דלאחר ג' ימים מותר לו לעשות מלאכה בביתו בצינעא, הוא רק לעני המתפרנס מן הצדקה דאיירי ביה ברישא, ולא לכל אבל. כך הביא בתוס' הרב.

ואומרים התוס', ולכאורה נראה להוכיח כן, דכיון דילפינן (לעיל דף כ.) דאבילות היא שבעה ימים מ'והפכתי חגיכם לאבל', מה חג ז' ימים אף אבילות ז' ימים, א"כ הא ילפותא לענין מלאכה נמי איירי, וזאת כיון דהשוה הכתוב אבלות לחג, וכמו דבחג אסורה מלאכה, כך באבילות היא אסורה, וגם הר"א מסופק בזה, דדלמא הברייתא דהתירה לעשות מלאכה בצינעא בתוך ביתו, מאחר ג' ימים ראשונים, אעני דוקא קאי, דאיירי בו ברישא דברייתא. אבל בשם רבינו שמואל אמר - רבו של התוספות, דהברייתא שהתירה מלאכה מאחר ג' ימים הראשונים, בכל אבלים קאי, ולא רק באבל עני המתפרנס מן הצדקה. והראיה, מדלא קתני בפירוש בברייתא, 'מכאן ואילך, הינו מאחר ג' ימים הראשונים - עושה עני בצינעא בתוך ביתו', אלא קתני בסתמא, 'מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו', הרי דברייתא זו לכל היא שנויה, ולא כדפרישית דרק לעני המתפרנס מן הצדקה הותר לעשות מלאכה בתוך ביתו.

מכאן ואילך הולך:

יבאר דדין ט' באב שוה ליום השלישי ואילך באבילות.

פי' בתוספת הרב, דכיון דאיתא בברייתא דמיום שלישי ואילך מותר לאבל ללכת לבית האבל - ועל זה סומכים שבאים האבלים בבהכ"נ בט' באב[קמח], דהכי נמי יש לומר בט' באב שכולם אבלים הם, ונוהג בהם דיני אבילות כמו דאין שואלים שאילת שלום ועוד, מכל מקום אף דאסור לאבל לצאת מביתו, מותר לצאת מביתם ללכת לבית הכנסת, והטעם, דבט' באב יש לביהכ"נ דין דבית האבל, לפי שהכל הם כאבלים[קמט], שקוראים שם קינות ומתאבלים על חורבן בית המקדש. וכתב על זה בתוספות הרב, ואיני יודע אם הוא מנהג טוב. ומדבריו שנתן טעם למנהג שמותר לילך לבית הכנסת בט' באב, דדומה הוא למה דאיתא בברייתא דביום השלישי הולך האבל לבית האבל, מצינו למדין שחושב דין אבילות דט' באב כמו לאחר שלשה ימים, ולכן התיר ללכת לבית הכנסת, כיון דאבילות דט' באב הוי כלאחר שלשה. ונפקא מינה לענין תפילין, דמותר להניח תפילין בט' באב, ולא הוי כיום ראשון דאבילות שאסור להניח בו תפילין, כדפי' לעיל.

מדבר עמו תנחומין ואינו שואל:

וקשיא, למאי דאמרינן[קנ] לעיל בגמרא דמכאן ואילך, היינו שכבר עברו שבעת ימי אבילות, שואל ומשיב כדרכו, ואילו הכא אמרינן דאף לאחר ז' כל עוד שהוא בתוך שלשים, מדבר עמו ואינו שואל בשלומו.

מתה אשתו ונשא אשה אחרת:

יבאר באלו אופנים מותר לשאת אשה בתוך השלשים.

משמע, דהא דנשא אשה אחרת, מיירי שנשאה בתוך ל' יום דאבילות על אשתו הראשונה. והראיה, דאי מיירי שנשא אשה אחרת לאחר ל' יום, אם כן היכי קאמר בברייתא, דאינו רשאי ליכנס לביתו לדבר עמו תנחומין, דמשמע דוקא בכהאי גוונא דנשא אשה אחרת, אז אינו רשאי לדבר עמו תנחומין, וגם אז - דוקא בתוך ביתו אסור, משום חלישות דעת דאשתו אחרונה[קנא], הא בשאר מתים, נמי אמרו דלאחר שלשים עד י"ב חודש שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין. אלא על כרחך מיירי בתוך שלשים לאשתו הראשונה, דבעלמא בתוך שלשים, מדבר עמו תנחומין, וכאן, כיון שנשא אשה אחרת אסור לו לדבר עמו תנחומין בתוך ביתו. ואם כן יקשה, והרי תניא לקמן בגמרא (כג.) מתה אשתו, אסור לישא אשה אחרת עד שיעברו עליו שלשה רגלים וכו', ואף במי שאין לו בנים, דאיתא בברייתא שם, דמותר לו לישא לאלתר, פירשו בזה הראשונים[קנב], דהוא רק לאחר שלשים, ואם כן היאך נשא זה בתוך שלשים. ומתרצים התוס', וצריך לאוקמי באין לו בנים לפי' ר"ת, כלומר דהא דנושא בתוך שלשים, מיירי באין לו בנים, ואזלא לשיטת ר"ת שמתיר לזה שאין לו בנים, לישא אשה כבר אחר שבעה[קנג], ולפירושו הוי 'לאלתר' המוזכר בברייתא שם, לאחר שבעה. והכי נמי כאן מיירי שאין לו בנים, והתירו לו משום מצות פריה ורביה. א"נ, דלעולם מיירי הכא אף בהניחה לו אשתו הראשונה בנים, אלא דהיו עדיין קטנים שאז מותר לו לישא, דהיינו לכנוס לביתו אשה אחרת מיד לאחר שבעה, וזאת מפני פרנסת בניו הקטנים, אולם לבעול לא שריא אלא אחר ל' יום. וא"נ זה צריך לומר לפירוש

ציונים והערות

[קמה] נראה דלפני בעלי התוס' דידן, לא היתה מסכת שמחות עצמה, וכמו שכתבו בהמשך דבריהם. כך הביא בתוס' הרב. ולכן הוצרכו תוס' לפרש דברי המס' שמחות, דבדבר האבד וזיתיו הפוכים מותר לו לעשות מלאכה. אבל במסכת שמחות שם (הלכה ג') איתא להדיא לאחר רישא זו, דכשם שהוא אסור לעשות כך אחרים אסורים לעשות לו, כמו שפירשו התוס', 'עושין לו מלאכה שהיא אובדת (לו) כונסין לו גרנו וכו', זיתיו הפוכין רבי יהודה אומר טוען קורה הראשונה וכו'. [קמו] היינו כמו שמפורש לעיל במשנה (יא:) דטוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד, או כר' יוסי (במס' שמחות שם) דאף גומר. [קמז] נראה דחסר כאן: והכי נמי איתא בירושלמי (דפרקין ה"ה עיי"ש). וכן הוא בתוס' הרא"ש וברא"ש סימן לז. ובמסכת שמחות לא נמצא כן. [קמח] מדברי התוס' שכתבו להלן ומדבריו מצינו למדין, שחושב ט' באב כמו לאחר שלשה, מוכח שפירשו בדברי התוספות הרב כמו שפירשנו בפנים, דקאי על כל האנשים שבאים לבית הכנסת, ולא אמרינן דדינם הוא כאבלים שאסורים לצאת מביתם, אלא דינם הוא כאבלים לאחר ג'. אמנם, כבר הקשה המהרש"א דאין ראייתם מבוררת, דלא קאי התוספות הרב על כל האנשים הבאים לבית הכנסת. אלא כוונת דברי התוספות הרב היא דהאבל מיום שלשה ואילך מותר לילך לבית הכנסת בט' באב, כמו שהולך לבית האבל, אבל אין ראיה דט' באב לדידן חשיב כמו לאחר ג' ימים. ובאמת כן איתא להדיא בנמוקי יוסף דכתב, ומתוך כך נראה דמותר לאבל ללכת לבית הכנסת לשמוע תפילה וכו', וכ"ש בט' באב שמותר ללכת כו', הוה ליה כהולך לבית האבל. הרי להדיא דקאי על אבל ולא על שאר האנשים. וכן איתא בתוס' הרא"ש וז"ל: ונוהגין באשכנז שהאבל הולך [בט"ב] לבית הכנסת לפי שהכל כאבלים. עכ"ל. וא"כ אין ראיה לדידן דט' באב הוי כלאחר שלשה. וכתב המהרש"א דבדוחק יש ליישב ראייתם, דהתוספות הרב כתבו סתם, שהאבל יבוא לביהכ"נ בט' באב ומשמע דאף ביום ראשון יכול לבוא. וא"כ, כשיבוא האבל תחילה לביהכ"נ, יהא ביהכ"נ כבית האבל, ואי חשבינן ט' באב לכל אינשי כלאחר שלשה, שפיר יכולים שאר האנשים לבוא לבית האבל, אבל אם חשבינן ט' באב לכל אינשי כג' ימים הראשונים, א"כ הוה אסור להם ללכת לבית הכנסת, שעכשיו יש לו דין דבית האבל (ולכן היינו צריכים לאסור לאבל ללכת לבית הכנסת, כי אם ילך לא יוכלו שאר האנשים לבוא לשם להתפלל). אבל ברא"ש כתב וז"ל: מכאן נהגו באשכנז שבליל תשעה באב הולך לבית הכנסת וכן למחרת, עד גמר הקינות ואז הולך לביתו. עכ"ל. והבין בקרבן נתנאל (אות ט) דבריו דקאי על כל האנשים, והביא גם את לשון הרא"ש בתענית ריש סימן לח שכתב מפורש כן, דז"ל שם: ובט' באב נמי הוי כאבל מג' ימים ואילך, הולך לבית הכנסת עם שאר הקהל שהם כמו אבלים עכ"ל. דקאי שם על אבל לאחר ג' ימים דמותר לילך לבית הכנסת עם שאר האנשים, דשאר האנשים הוו גם כאבלים אחר ג' ימים. ועיי"ש בקרבן נתנאל שהשיג מזה על המגן אברהם בסימן תקנט. אמנם, לעצם ראיית התוס' מלשון התוספות הרב דט' באב הוא כשאר ימי אבילות ולא כג' ימים ראשונים, כתב כן הרא"ש שם בתענית סימן לז בהדיא. וכתב עוד שם, דמפני זה צריך להניח תפילין ומותר בעשיית מלאכה מעיקר הדין עיי"ש. [קמט] על פי תוספות הרא"ש. [קנ] ע"פ מהרש"א. [קנא] וכמו שפירש רש"י בד"ה אינו רשאי. [קנב] הרמב"ן, ובנימוקי יוסף ועוד. וכתב הרמב"ן, דלכן קורא אותו לאלתר, אף על פי שהוא לאחר שלשים, כיון דזמן נישואין אחר מיתת אשתו הוא שלש רגלים או שתים לרבי יהודה, לכך קורא לאחר שלשים לאלתר. [קנג] וכן הביא בשלטי הגבורים בשם 'שאר

רבינו יצחק, דמפרשי[קנד] דבלא הניחה לו אשתו בנים כלל, אסור לו לישא אשה אחרת בתוך שלשים, וא"כ אינו יכול להעמיד הברייתא דהכא במי שאין לו בנים, ולכך צריך הוא לשינויא דמתרצים הא"נ והוא, דברייתא מיירי דוקא במי שיש לו בנים קטנים, דבהם מודה הוא שיכול לישא בתוך שלשים. **והאריך בתוספות**[קנה] **פרק קמא דכתובות** (דף ז. וסס בד"ה אבל איפכא) **ובליקוטין**[קנו] **כתוב בתשובה.**

מקום קרוב:

פירשו בהלכות גדולות, ד'מקום קרוב' האמור כאן, דאם בא האבל ממנו מונה עם שאר האבלים, היינו שאותו מקום מרוחק עד י' **פרסאות**[קנז].

אפילו בא ביום שביעי ממקום קרוב:

האם אמרינן מקצת היום ככולו במקצת לילה.

בגמרא אמרינן, דלרבי שמעון אף אם בא האבל ממקום קרוב ביום השביעי לאבלות, ובא למקום שאר האבלים, דינו נמי דמונה עמהן, כיון דעדיין לא נגמרו ימי אבלותם, לכך יכול להצטרף עמהם קודם שיעמדו מהאבילות. ושואלים התוס' **וא"ת**, וכי היכי משכחת לה שבא ביום השביעי קודם שנגמרה אבילותם, **והא מקצת היום** הוא ככולו, וא"כ כשעבר מקצת ליל שביעי כבר נגמרה אבלותם. והאיך הספיק להגיע אליהם, **וי"ל**, דמיירי כגון[קנח] **שלא עמדו עדיין מנחמין מאצלן**, ולא אמרינן מקצת היום ככולו עד שיעמדו מנחמין מאצלו. וכך **יש נמי** לתרץ **בפ"ק דכתובות** (דף ח:), דאיתא התם **דברכת אבלים בעשרה כל ז'**, והאיך יצוייר שיהא ברכת אבלים שבעה, **דמסתמא** 'כל ז' - **היינו בכל יום ז'**, והא אמרינן דמקצת היום ככולו, וא"כ כבר בתחילת ליל ז' עומדים הם מאבילות שבעה, וצריך לומר כמו הכא, דמיירי בשלא עמדו מנחמין מאצלו, דאז עדיין יש להם דין אבילות. **א"נ י"ל**, דקושיא מעיקרא ליתא, דמה שאמרו '**מקצת היום ככולו**', **לא הוי בלילה**, כלומר דאין הכוונה דכבר בליל ז' יקומו מהשבעה, אלא צריך מקצת יום ז' ממש, וא"כ שפיר אמרינן שבא בתחילת יום השביעי ומצטרף עמהם, וכמו דלא אמרינן דין דמקצת היום ככולו, לגבי ליל ז' **לענין שום דבר**, כלומר דאין ליל ז' נוגע לשום דבר מעניני האבלות, אלא צריך שיהא מקצת היום ממש, ובו אמרינן דהוי ככולו, **וכדאמרינן במגילה בפ"ב** (דף כ.) לגבי דין זבה שראתה דם בימי זיבתה, שאם ראתה יום אחד, צריכה לשמור יום אחד למחרתו שלא תראה בו, וטובלת מטומאתה, והוא הנקרא 'שומרת יום כנגד יום'. ותנן שם במתניתין, דשומרת יום כנגד יום, לא תטבול עד שתנץ החמה מהיום שלמחרת ראייתה, שאת אותו היום שלפניו שמרה שלא תראה בו. ומפרש בגמרא שם, דבאה המשנה לומר שלא תטבול בלילה שלמחרת ראייתה, אלא רק ביום שלאחריו, אף שהיינו יכולים לומר דמקצת היום ככולו, וכבר עברה מקצת יום שימור בלילה שלאחר הראיה, קא משמע לן **דשימור לילה לאו שימור הוא לענין שבעה נקיים**, ולא אמרינן ביה מקצת היום ככולו. וא"כ הכי נמי כאן, אין דין מקצת היום ככולו, במקצת ליל השביעי דאבילות, אלא דוקא במקצת יום השביעי דאבילות.

והאריך בתוספות פרק קמא דכתובות (דף ז. וסס בד"ה אבל איפכא). **ובליקוטין כתוב בתשובה:**

מקום קרוב. פירשו בהלכות גדולות, דהיינו י' פרסאות:

אפילו בא ביום שביעי ממקום קרוב. וא"ת, והא מקצת היום ככולו. וי"ל, כגון שלא עמדו עדיין מנחמין מאצלן. ויש נמי בפ"ק דכתובות (דף ח:) ברכת אבלים בעשרה כל ז', ומסתמא היינו ביום. א"נ, י"ל מקצת היום ככולו לא הוי בלילה לענין שום דבר, כדאמרינן במגילה בפ"ב (דף כ.) דשימור לילה לאו שימור הוא, לענין שבעה נקיים:

[כב.] **הלך גדול הבית לבית הקברות מהו.** פי' מי מונה לעצמו או לא, דשמא כיון שהוא טרוד בעניני מת, וכששמעו הם שמע גם הוא ימנה עמהן, או שמא מונה לעצמו. ולא ידענא מאי הוי דינא בגדול הבית שבא ממקום קרוב אי מונה עמהן הואיל והוא עיקר, ויש ליתן טעם לומר שהוא מונה לבדו הואיל ואינו יודע האבילות, או טעם להיפך דהואיל משום המת הלך ימנה עמהם:

דאתא בגו תלתא יומין. כשאתא גדול הבית בתוך ג' ימים מונה הוא עמהן וכדאמרינן לעיל ג' ימים הראשונים מונה עמהם. וקשיא לי דהא קיי"ל כר"ש דאפי' ביום ז' מונה עמהן כדאמרינן לקמן וא"כ מה לי תוך ג' מה לי לאחר ג'. ונראה מתוך ה"ג דאפי' לר"ש (בר יוסי) הוי חילוק דתוך ג' ואחר

הלך גדול הבית לבית הקברות מהו:

התוס' מבארים את ספק הגמרא.

פי' מי, האם מונה הגדול **לעצמו** משיסתם הגולל, ואז מתחילה אבילות שלו, **או לא** מונה לעצמו, ומונה עמהן, ושזמנם הוא משיחזירו פניהם מן המת. והצדדים הם, **דשמא כיון שהוא טרוד בעניני** המת, **וכששמעו הם** שמת **שמע גם הוא**, ולכך מסתבר דימנה עמהן, וכמ"ש רש"י דהואיל ולצורך המת הלך, כמאן דהוי בביתיה ומונה עמהן, **או שמא** כיון שהוא גדול הבית, אינו ניטפל להם **ומונה לעצמו**[קנט]. וכל האיבעיא היא בגדול הבית שהלך לבית הקברות, דהיינו שידע מהאבילות והיה טרוד בה, וכעת באים התוס' לדון באופן שגדול הבית לא ידע על האבילות ולא היה טרוד בה. **ולא ידענא מאי הוי דינא, בגדול הבית שבא** ממקום קרוב ולא ידע מהאבילות, **אי מונה** עמהן ומתחיל למנות משעה שהם התחילו, או מונה לעצמו ואינו מתבטל אליהם, **הואיל והוא עיקר**[קס]. ומבארים תוס' את הצדדים, **ויש ליתן טעם לומר שהוא** [גדול הבית] **מונה לבדו, הואיל ואינו יודע האבילות**, והיינו שאי ידיעת האבילות היא הסיבה לומר שאין הוא מתבטל לאבלים, ואינו מונה עמהם אלא מונה לעצמו. ולכן מסתפקת הגמ' רק באופן שהלך הגדול לבית הקברות, דהיינו שידע מהאבילות, ומש"ה אפשר לומר שיתבטל לאחרים, אבל היכא דלא ידע מהאבילות, אינו מתבטל אליהם אלא מונה לעצמו. **או** אפשר לומר **טעם להיפך**, דרק בהלך הגדול לבית הקברות מסתפקת בו הגמ', וזאת, **דהואיל ומשום המת הלך**, נחשב הוא לעיקר ואינו מתבטל לאחרים, וימנה **(עמהן)** לעצמו[קסא], אבל היכא דבא הגדול ממקום קרוב ולא ידע מהאבילות, מסתבר לומר דיתבטל לאחרים וימנה עמהן, והיינו שלפי צד זה, עצם זה דלא ידע מהאבלות, היא הסיבה לומר שאינו נחשב לעיקר, ומתבטל לאחרים ומונה עמהן.

דאתא בגו תלתא יומין:

התוס' יבארו את תירוץ הגמ' ויפרשו פירוש אחר בסוגיא.

כשאתא גדול הבית מבית הקברות לבית האבלים **בתוך ג' ימים, מונה הוא** עמהן, ואם אתא גדול הבית לאחר ג' ימים מונה לעצמו. **וכדאמרינן לעיל** באבל שבא לבית האבלים, דג' **ימים הראשונים מונה עמהם** וכו', וה"ה כאן בגדול הבית דיש בו חילוק זה, דג' ימים הראשונים מונה עמהן, ולאחר ג' ימים מונה לעצמו. ואומר התוס' **וקשיא לי, דהא קיי"ל** דהלכה **כר"ש, דאפי' ביום ז' מונה עמהן, וכדאמרינן לקמן**, דלהלן איתא בשם ר' חייא בא אבא א"ר יוחנן, דהלכה כר"ש באבל וכו', **וא"כ מה לי תוך ג' מה לי לאחר ג'**, דהא לר"ש כל החילוק הוא, דאם בא ממקום קרוב אפילו בא ביום השביעי, מונה עמהן, ואם ממקום רחוק בא, אפילו בא ביום הראשון מונה לעצמו, ולא מצאנו לר"ש חילוק זה דג' ימים כלל, והיאך אפ"ל דבגדול הבית יש חילוק זה. **ונראה מתוך** הספר **הלכות גדולות, דאפי' לר"ש (בר יוסי) הוי חילוק דתוך ג' ואחר ג'**

ציונים והערות

כל המפרשים'. **קנד. בכתובות** (ד. ד"ה אבל). **קנה. עיי"ש** שהביא ר"י ראיה לדבריו, דמי שאין לו בנים אסור לישא אשה אחרת בתוך שלשים ודלא כר"ת, מדתניא במסכת שמחות (פרק ז) במה דברי אמורים כשיש לו בנים גדולים, אבל אין לו בנים או שיש לו בנים קטנים, מותר לישא אחרת לאחר ל', ומשמע דאסור לישא תוך שלשים. ואע"ג דביש לו בנים קטנים מותר לישא תוך שלשים אף לר"י, מ"מ י"ל דנקט אחר שלשים משום אין לו בנים. **קנו. לא** נתפרש איה מקום ספר הליקוטים. **קנז. ברא"ש** ובתוס' הרא"ש ובעוד ראשונים הביאו כן בשם הגאונים, ופירשו טעמם, דהוא סוגיא דחד יומא, פירוש מהלך אדם בינוני ביום הוא עשרה פרסאות, ואילו הוה שמע הוה מטי הכא בחד יומא, הוי ליה כמאן דאיתיה בהדייהו דאבלים, שהרי יכול להגיע אליהם בתוך יום. **קנח. בהגהות** מהר"ב רנשבורג כתב, דצ"ל כיון. וטעמו, דהרי לקמן כב. מוקמינן לדר"ש דמצטרף עמהם, רק בבא ומצא מנחמין אצלו, א"כ לא הוי מקצת היום ככולו כל זמן שהמנחמין אצלו. **קנט. כתב** הריטב"א, דכל האיבעיא היתה בהלך גדול לבית הקברות, אבל בהלך קטן לבית הקברות ונשאר הגדול בבית, פשיטא לן שהוא מונה עם אלו שבכאן, כיון דאזיל להתעסק בצרכי המת, ורק בגדול הוא דמיבעיא לן כיון דגדול הוא, מונה לעצמו, או דילמא כיון דהוא פריש מינייהו להתעסק בצרכיו, מני בהדייהו.

קס. הקשה המהרש"א, מה שייך להסתפק בגדול הבית שבא ממקום קרוב, הא ממה דאמר רב חייא בר אבא בשם רבי יוחנן, והוא שיש גדול הבית בבית, משמע דאם היה גדול בדרך מונה לעצמו, וכמ"ש רש"י שם ד"ה שיש גדול. ותירץ הרש"ש, דהתוס' כאן איירי לפי פירושם שפירשו בתוס' להלן ד"ה דאתא, בסופו בשם הירושלמי, דמה שאמר רבי יוחנן והוא שיש גדול הבית בבית, כוונתו לדעת רבי שמעון הסובר דאפילו בא ביום השביעי ממקום קרוב מונה עמהן, ולא לדעת רבנן, ולפיכך אין לדייק כן. והקרן אורה ביאר, דמה שאמר רבי יוחנן והוא שיש גדול הבית בבית, אין כוונתו אלא לאפוקי היכא דהיה גדול הבית במקום אחר, ולא ידע כלל מהאבילות, אבל אם זה הבא ממקום קרוב הוא הגדול לא שמעינן, וכך הוא ספק התוס'. האם מה שהסתפקה הגמרא בהלך גדול הבית לבית הקברות, זהו רק בהלך לבית הקברות דידע מהאבילות, ולכך יש להסתפק דימנה עמהם, אבל גדול שבא ממקום קרוב דלא ידע מהאבילות, ימנה לעצמו, או שיש טעם להיפך, דרק בהלך לבית הקברות יש להסתפק דימנה לעצמו, משום דהלך עם המת והוה אמינא דימנה לעצמו משעה שיסתם הגולל, אבל אם בא הגדול ממקום קרוב, דלא הלך משום המת, ודאי יש לומר דימנה עמהן. ומה שכתבו התוס' 'דהואיל משום המת' וכו', צריך לומר 'דלא' משום המת וכו'. **קסא. כך** גורס הרש"ש, ומיישב

ג' מקום רחוק, שפי' הא דאתא בגו תלתא יומי מונה עמהן אפי' בא ממקום רחוק, אתא לבתר תלתא יומי ממקום קרוב אפי' תוך ז' מונה עמהן, ובסמוך פירש אפי' לר"ש אתיא הך מילתא. ועוד יש לפרש דה"פ הלך גדול הבית לבית הקברות מהו, דמיבעיא ליה אם אותו שבא מונה עם הנשארים, וכך פי' ר' יצחק ז"ל והוא כשיש גדול הבית בבית אז מונה עמהן הבא אצלם ממקום קרוב ומצאם אבלים, שאע"פ שאבלותם חל מקודם לשלו ומצאם יום או יומים יסיים עמהן, לרבנן כשבא גדול הבית תוך ג' ימים שפירש גדול הבית ג' ימים ולר"ש אפי' ביום השביעי, ודוקא כשיש גדול הבית בבית כי אז בטל אצלם, והכי פי' איבעיא להו הלך גדול הבית לבית הקברות פי' הלך ללות מת עד עיר אחרת וקברו שם, מהו שיהא מונה עמהן אותו שבא אצל אבלים שבעיר שמת בה מונה עמהן אע"פ שאין גדול הבית עמהן שם [או לא], דהא דבעינן גדול הבית בבית למעוטי האי נמי קאתי אע"ג דידע בהאי אבילות ושייך בה, או דלמא לא אתא למעוטי אלא היכא דאיתא גדול הבית בדוכתא אחריתי דלא ידע בהאי אבילות כלל, אבל הלך לבית הקברות כיון דידע בהאי אבילות חשיב אבילות דידהו עיקר ובטל האורח גבייהו. א"ל מונה עמהן. והתניא מונה לעצמו, לא קשיא הא דאתא גדול הבית בגו תלתא יומי מבית הקברות, דאז הוא מונה עמהן וגם האורח מונה עמהן, אם בא בתוך שלשה לרבנן או בתוך שבעה לרבי שמעון, הא דלא אתא גדול הבית בגו תלתא יומי דלא חשיב אבילות דידהו עיקר דלימני הא דאתא מעלמא בהדייהו מאחר שאין גדול הבית מונה עמהן, ולא

במקום[קסב] רחוק, דמה דמשמע לעיל דלרבי שמעון אין חילוק בין תוך ג' לאחר ג', זהו רק במקום קרוב, אבל במקום רחוק, מודה רבי שמעון שיש לחלק בין תוך ג' לאחר ג'. וכאן איירי דבית הקברות הוא במקום רחוק, ולפיכך חילקה הגמ' בין תוך ג' לאחר ג'[קסג]. ומביאים התוס' את פירוש הבה"ג **שפי'** את תירוץ הגמ' כך, **הא דאתא** גדול הבית **בגו תלתא** יומי מונה עמהן, **אפילו** אם **בא** ממקום רחוק, אבל היכא **דאתא** גדול הבית **לבתר תלתא** יומי, אזי אם בא ממקום קרוב, **אפילו** תוך ז' דהיינו אפילו ביום ז' מונה עמהן, אבל אם בא לבתר תלתא יומי וממקום רחוק, מונה לעצמו, ומכאן מוכח דלבה"ג היכא דהוי במקום רחוק, אזי איכא חילוק דבין תוך ג' ואחר ג' אף לרבי שמעון. **ובסמוך פירש, דאפילו לר"ש אתיא הך מילתא**, והיינו שאף רבי שמעון מודה דהיכא דבא ממקום רחוק, איכא חילוק דבין תוך ג' ואחר ג'. עד כאן ביארו התוס' [וכן התוס' הקודם] את מהלך הסוגיא, באופן שספק הגמ' ב'הלך גדול הבית לבית הקברות', הוא לגבי גדול הבית עצמו, מתי יתחיל במנין השבעה, האם משיסתם הגולל כדינו, או דמצטרף ליושבים בבית, למנות עמהן משעה שהחזירו פניהם. כעת באים התוס' לבאר את ספק הגמ' באופן שונה, ולפי פירוש זה לא יקשה מה שהקשו התוס', דלא מצאנו לר"ש חילוק דתוך ג' ואחר ג'. **ועוד יש לפרש דה"פ, הלך גדול הבית לבית הקברות מהו, דמיבעיא ליה, האם אותו שבא מונה עם הנשארים**, והיינו שאין הנידון על הגדול עצמו מתי ימנה, אלא על האבל שבא בשעה שהגדול לא היה בביתו, אלא היה בבית הקברות להתעסק בצורכי המת. ומקדימים תוס' לבאר את מהלך הסוגיא. **וכך פי' ר' יצחק ז"ל**. אמר ר' יוחנן (לעיל) '**והוא** שיש גדול הבית, בבית', **ואז הדין דמונה עמהן**. ומיירי באבל **הבא אצלם** ממקום קרוב **ומצאם אבלים, שאע"פ שאבלותם חל** מקודם לשלו, **ומצאם יום או יומים** לאחר שהתחילו האבילות, מ"מ **יסיים עמהן**, ובזה פליגי רבנן ור"ש, **דלרבנן, כשבא** (גדול הבית[קסד]) **תוך ג' ימים** רק אז מונה עמהן, (**שפירש גדול הבית ג' ימים**), **ולר"ש אפי' ביום השביעי** מונה עמהן, ועל כך אמר ר' יוחנן דכל זה הוא **דוקא כשיש גדול הבית בבית, כי אז בטל** [האבל שבא עכשיו] **אצלם**, אבל אם אין הגדול בבית, מונה האבל לעצמו. וכעת מפרשים תוס' את האיבעיא, **והכי הוא פי' דהאיבעיא להו, הלך גדול הבית לבית הקברות מהו, פי' הלך גדול הבית ללות את המת עד עיר אחרת וקברו שם, מהו שיהא מונה עמהן, אותו** אבל **שבא אצל האבלים שבעיר שמת בה**, והצדדים הם, האם נאמר דמונה עמהם, **אע"פ שאין גדול הבית עמהן שם, [או** כיון שאין גדול הבית עמהן, **לא** מונה עמהם אלא מונה לעצמו]. ומבארים התוס', **דהא דבעינן גדול הבית בבית, למעוטי האי נמי קאתי, אע"ג דידע בהאי האבילות ושייך בה**, האם נאמר דמה שאמר ר' יוחנן דבעינן שיהא גדול הבית בבית, אתא לאפוקי היכא דאין הגדול בבית, דאז מונה האבל לעצמו, כוונתו דאף בכה"ג שגדול הבית ידע מהאבילות והלך להתעסק בצורכי המת, אפילו הכי אינו נחשב כנמצא עם האבלים, ולפיכך אבל הבא לבית האבלים מונה לעצמו, שהרי אין כאן גדול הבית בבית. **או דילמא לא אתא** ר' יוחנן **למעוטי, אלא היכא דאיתא** גדול הבית **בדוכתא אחריתי, דלא ידע בהאי אבילות כלל**, ורק אז סובר ר' יוחנן, דאבל שבא לבית האבלים מונה לעצמו, **אבל הלך** הגדול **לבית הקברות, כיון דידע בהאי אבילות, חשיב אבילות דידהו עיקר, ובטל האורח גבייהו**, דכיון שהגדול ידע מהאבילות אלא שהלך לצורך המת, בזה אמרינן דנחשב כאילו גדול הבית בבית, והוי האבילות שבבית עיקר, ולפיכך אותו אבל שבא, מונה עמהם, ורק היכא שגדול הבית לא נמצא בבית, ואינו יודע מהאבילות כלל, בזה אמרינן דאבל שבא מונה לעצמו. **א"ל**, מונה עמהן, דהיינו דפסק כפי הצד השני, דכשהגדול ידע מהאבילות, אלא שהלך לבית הקברות להתעסק בצורכי המת, נחשב כאילו הוא בבית, ואבל שבא לשם מונה עמהן[קסה].

ומקשה הגמ' **והתניא**, דאם הלך גדול הבית לבית הקברות, מונה האבל שבא לבית לעצמו. ומשני, **לא קשיא, הא דאתא גדול הבית בגו תלתא יומי מבית הקברות, דאז הוא** [-הגדול] **מונה עמהן, וגם האורח מונה עמהן**, ומה דאמרינן דמונה האבל [-האורח] עמהן, איירי באופן שהגדול חזר מבית הקברות בתוך ג' ימים, ומשום דבכה"ג מונה הגדול עצמו עמהן, שהרי בא בתוך ג' ימים, לכך נחשב בית האבלים כבית שנמצא בו גדול הבית, ולפיכך אבל שבא מונה עמהן, שהרי מתקיים תנאי דר' יוחנן לעיל, דצריך שיהא גדול הבית בבית. ובעניין הימים שהאבל מונה עמהן, זה תליא בפלוגתא דלעיל, **אם בא בתוך שלשה לרבנן, או בתוך שבעה לרבי שמעון**[קסו]. **הא דלא אתא** גדול **הבית בגו תלתא** יומי. ומה דאיתא בברייתא דאם הגדול הלך לבית הקברות, אזי האבל שהגיע לשם מונה לעצמו, איירי באופן שגדול הבית לא חזר מבית הקברות בתוך ג' ימים, דבכה"ג **לא חשיב אבילות דידהו עיקר, דלימני הא דאתא מעלמא בהדייהו, מאחר שאין גדול הבית מונה עמהן**. דבכה"ג דגדול הבית לא חזר מבית הקברות בתוך ג' ימים, הגדול עצמו אינו מונה עמהן, ומכיון שהגדול עצמו אינו מונה עמהן, לא נחשבת האבילות שבבית כאבילות שיש בה גדול הבית בבית, ולפיכך אין האבל שהגיע מונה עמהן אלא מונה לעצמו. דהא לא נתקיים התנאי שיהא גדול הבית בבית. ולפי דברי ר' יצחק יוצא, שבין לרבנן ובין לר"ש איכא חילוק זה, דאם הגדול שהלך לבית הקברות חזר בתוך ג' ימים, מונה עמהן, ואם חזר לאחר ג' ימים, מונה לעצמו[קסז]. ובאים כעת התוס' לבאר מדוע אף ר"ש מודה דבגדול הבא מבית הקברות, איכא חילוק דג' ימים. **ולא מיבעיא לרבנן** דאית

ציונים והערות

בזה תמיהת המהרש"א, ועיין בקרן אורה. **קסב. כך** גורס המהרש"א. **קסג. הריטב"א** תירץ בשם הראב"ד, דהא דאמרינן לעיל, דאין חילוק לרבי שמעון בין תוך ג' ימים לבין אחר ג' ימים, זהו רק בקטן, אבל בגדול הבית מודה רבי שמעון דאיכא חילוק בין תוך ג' ימים לבין אחר ג' ימים. וביאר הקרן אורה, דמה שהוצרך בעל ההלכות גדולות לתרץ, דכאן איירי במקום רחוק ולא תירץ כהראב"ד, [דמודה רבי שמעון בגדול הבית דאיכא בו חילוק דתוך ג' ימים ואחר ג' ימים], הוא משום שסובר דמה שאמר רבי יוחנן לעיל 'והוא שיש גדול הבית בבית', נאמר רק לדעת רבנן שם, אבל לדעת רבי שמעון אין צריך שיהיה גדול הבית בבית, אלא אפילו אם אינו בבית, אם האבל בא ממקום קרוב מונה עמהן, ואפילו אם בא ביום השביעי, [ורק אם בא ממקום רחוק מונה לעצמו], ואם כן אי אפשר לומר דמה שאמר כאן רבי יוחנן, 'אפילו הלך גדול הבית לבית הקברות מונה עמהן' איירי במקום קרוב, דאם כן מאי קא משמע לן בזה, הא בלאו הכי קיימא לן דהלכה כרבי שמעון, דבין 'גדול' ובין קטן מונה עמהן, ואפילו אם בא ביום השביעי, כל זמן שבא ממקום קרוב מונה עמהן, אלא על כרחך דכאן מיירי במקום רחוק, דבזה מודה רבי שמעון דמונה לעצמו, אלא שמסתפקת הגמרא מה יהיה הדין אם הלך לבית הקברות במקום רחוק, דבזה אפשר לומר דכיון דהיה עמהן בשעת התחלתן, יסבור רבי שמעון דמונה עמהן אף אם בא ממקום רחוק או לא, ובזה מחלק הש"ס בין אתא בתוך תלתא יומי שאז מונה עמהן, או לא אתא בתוך תלתא יומי שאז מונה לעצמו, וזהו אפילו לדעת רבי שמעון. [אבל הראב"ד סבר, דמה שאמר רבי יוחנן לעיל, 'והוא שיש גדול הבית בבית', אתיא אפילו לרבי שמעון ולא רק לרבנן, ואם כן אפשר לומר דמה שאמר כאן רבי יוחנן דאפילו הלך גדול הבית לבית הקברות מונה עמהן, מיירי במקום קרוב, דאיכא חידוש בזה דאף שאין גדול הבית בבית מונה עמהן, כיון שהלך לבית הקברות ושייך באבילות]. **קסד. הרש"ש** מוחק תיבות אלו, וכן להלן. עיין שם. **קסה. ובכפוף** לשיטות לעיל רבנן ורבי שמעון כפי שיבאר התוס' מיד. **קסו. לדעת** רבנן, אם בא האבל ממקום קרוב בתוך ג' ימים מונה עמהן, לאחר ג' ימים מונה לעצמו. ואם בא ממקום רחוק, מונה לעצמו בכל גווני. ולדעת רבי שמעון, אפילו אם בא ביום השביעי, אם בא ממקום קרוב מונה עמהם, ואם בא ממקום רחוק מונה לעצמו, ואפילו אם בא בתוך ג' ימים. **קסז. וכתוצאה** מכך נגזר דינו של האבל הבא לבית האבלים כדאמרינן, דאם הגדול חזר בתוך ג' ימים, משום דבכהאי גוונא מונה הגדול עצמו עמהן, שהרי בא בתוך ג' ימים, לכך נחשב בית האבלים כבית שנמצא בו גדול הבית, ולפיכך אבל שבא מונה עמהן, [לרבנן אם חזר האבל בתוך ג' ימים, ולרבי שמעון אפילו אם חזר ביום השביעי, מונה עמהן (ואיירי במקום קרוב כנ"ל)] שהרי נתקיים התנאי דרבי יוחנן לעיל, דצריך שיהא גדול הבית בבית. ואם לא חזר גדול הבית בתוך ג' ימים, מכיון שהגדול עצמו אינו מונה עמהן, לכך לא נחשב האבילות שבבית כאבילות שיש בה גדול הבית בבית, ולפיכך אבל שבא [אפילו אם בא בתוך ג' ימים ממקום קרוב], אינו מונה עמהן אלא מונה לעצמו, שהרי לא נתקיים התנאי דרבי

מיבעיא לרבנן שאין גדול הבית מונה עמהן כי לא אתא בגו תלתא, אלא אפי' לר"ש דאמר אפי' ביום ז' מונה עמהן, ה"מ אחר דלא הוה ידע ביה בתחילה ובטל לגבייהו, כיון דגדול הבית נמי מני בהדייהו והם תחילת האבילות ועיקרו יותר ממנו שלא ידע בתחילת האבילות, אבל החוזר מבית הקברות שהיה בתחילת האבילות אינו מונה עמהן היכא דלא אתא בגו תלתא יומי, בין אם יש גדול הבית בין אם אין גדול הבית, כי הא דא"ל רב לבני הצלפוני דאתי בגו תלתא, החוזר מבית הקברות בגו תלתא לימנו בהדייכו, דלא אתו בגו תלתא יומי מימני לנפשיה עכ"ל. ז"ל הירושלמי הרי שבא ומצא אבל בתוך ביתו בשני ובשלישי משלים עמהן ברביעי מונה לעצמו. ר"ש אומר אפי' בז' משלים עמהם. ריב"ל אומר הלכה כר"ש כשיש גדול המשפחה בבית אבל כשאין גדול המשפחה מונה לעצמו, ולפי הירושלמי היה נ"ל דאינו פוסק כר"ש אלא כשיש גדול המשפחה בבית, אבל אם אין גדול המשפחה הלכה כרבנן דבתוך ג' ימים מונה עמהם לאחר ג' מונה לעצמו, ולפ"ז אתי שפיר אפי' אליבא דהלכתא דאתי בגו תלתא לימנו בהדייכו בגדול הבית בבית, דכמו שאין גדול הבית הלכתא כרבנן כמו כן בגדול הבית עצמו והוי דינא כרבנן:

מהדריתו אפייכו אתחילו מנו. אבל אותם ההולכים עם המת משיסתם הגולל בין גדול הבית בבית בין הולך לבית הקברות וכן המנהג, ובירושלמי אינו כן דהכי תנן מת שהוליכו אותו ממקום למקום כגון אלו דקברין במקום אחר, אית תניא תני אלו שכאן מונין משיצא המת ואלו ששם מונין משנסתם הגולל, ואית תני הני והני משנסתם הגולל, ורב סימון בשם ריב"ל הכל הולך אחר גדול המשפחה. ר' יעקב בשם ר' יוסי לחומרין. מהו לחומרין, שאם היה גדול המשפחה כאן אלו שכאן מונין משיצא המת ואלו ששם מונין משנסתם הגולל, וגדול המשפחה שם אלו ואלו מונין משיסתם הגולל. וקשיא מהו לחומרא הא זימנין אזלינן לקולא בתר גדול הבית כגון שגדול המשפחה כאן שכולם מונין משיצא המת מן הבית דהוה קולא. לכן נראה לפרש

להו לעיל בברייתא, דאבל הבא ממקום קרוב, רק אם בא בתוך ג' ימים אז מונה עמהם, דלשיטתם ודאי שאף בגדול הבית אמרינן חילוק זה, **שאין גדול הבית מונה עמהן כי לא אתא בגו תלתא** יומי. **אלא אפילו לר"ש דאמר** לעיל בברייתא, דאבל הבא ממקום קרוב, **אפילו ביום** ז' מונה עמהן, אפילו הכי יודה ר"ש, דגדול הבא מבית הקברות, אם בא לאחר ג' ימים מונה לעצמו, דמה שאמר ר"ש לעיל דאפי' ביום ז' מונה עמהן, **ה"מ אבל אחר דלא הוה ידע ביה מתחילה**, שלא ידע מהאבילות כלל, **ולכך בטל לגבייהו** - לבית האבלים, **כיון דגדול הבית נמי מני בהדייהו**, שהרי הוא נמצא שם [כפי התנאי של ר' יוחנן לעיל דצריך שיהא גדול הבית בבית] **והם תחילת האבילות ועיקרו יותר ממנו**, שהרי הוא **לא ידע בתחילת האבילות**, ומשום כך סובר רבי שמעון שאותו אבל שבא מונה עמהם, ואפילו אם בא ביום ז', **אבל החוזר**[קסח] **מבית הקברות שהיה בתחילת האבילות**, בזה יודה ר"ש **שאינו מונה עמהן**, **היכא דלא אתא בגו תלתא יומי**, דכיון שידע מהאבילות אינו מתבטל לאבלים היושבים בבית, אלא מונה לעצמו, וזאת **בין אם יש גדול הבית בבית, ובין אם אין גדול הבית** בבית. וממשיכים התוס' לבאר את הגמ' לפי פי' זה. **כי הא דא"ל רב לבני הצלפוני, דאתי בגו תלתא**, כלומר, דהאבל ממשפחתכם **החוזר**[קסט] **מבית הקברות בגו תלתא, לימנו בהדייכו**, דמצטרף הוא אל היושבים בבית, **דלא אתו בגו תלתא יומי מימנו לנפשיה, עכ"ל**. וזאת אף לר"ש, דמודה ר"ש דאיכא חילוק זה דג' ימים בחוזר מבית הקברות, ורק באבל הבא ממקום קרוב, וגדול הבית נמצא בבית, אז סובר ר"ש דאף דבא ביום ז' מונה עמהן. ובזה מתורץ מה שהקשו התוס' לעיל, היאך שייך לומר חילוק דג' ימים, הא קיי"ל כר"ש הסובר דאפילו אם בא ביום ז' מונה עמהן, דלפי מ"ש התוס', הרי ר"ש מודה בחוזר מבית הקברות דאיכא חילוק דג' ימים, [כיון שיודע מהאבילות ושייך בה ואינו מתבטל אליהם,] ורק באבל הבא ממקום קרוב אית ליה דאפילו אם בא ביום ז' מונה עמהן, כיון שגדול הבית נמצא בבית. כעת מביאים התוס' את שיטת הירושלמי בסוגיין, ואף לפי דבריהם לא יקשה קושיית התוס' לעיל. **וז"ל הירושלמי. הרי שבא ומצא אבל בתוך ביתו**, אם בא **בשני ובשלישי** מונה **ומשלים עמהן**, **ואם בא ביום הרביעי**, דהיינו לאחר ג' ימים **מונה לעצמו. ר"ש אומר אפילו** אם בא **ביום ז' מונה ומשלים עמהם. ר' יהושע בן לוי אומר, הלכה כר"ש** דמונה עמהן אפי' ביום ז', וזהו רק **כשיש גדול המשפחה בבית, אבל כשאין גדול המשפחה בבית**, ההלכה כרבנן דאם בא בתוך ג' ימים מונה עמהם, לאחר ג' ימים **מונה לעצמו. ולפ"ז אתי שפיר אפי' אליבא דהלכתא**, מה דאמרינן דאם **אתי בגו תלתא לימנו בהדייכו, בגדול הבית**, (בבית[קע]) דלעיל הקשו התוס', היאך אפשר לומר כאן חילוק זה דג' ימים, הא קיי"ל כר"ש דאפילו דבא ביום ז' מונה עמהם, ולפי שיטת הירושלמי אתי שפיר, דהירושלמי אית ליה דאין הלכה כר"ש אלא בשעה שגדול הבית בבית, אבל אם אין הגדול בבית, ההלכה כרבנן המחלקים בין תוך ג' לאחר ג', וכאן הלא איירי בשחזר גדול הבית מבית הקברות, והיינו שאין גדול הבית בבית, ולכן מחלקים להלכה בין תוך ג' לאחר ג', **דכמו כשאין גדול הבית בבית הלכתא כרבנן, כמו כן בגדול הבית עצמו** (ו)**הוי דינא כרבנן**, דכשהיה גדול הבית בבית הקברות, הרי נחשב הבית כאין בו גדול הבית, וכשאין גדול הבית בבית, הלכה כרבנן המחלקים בין תוך ג' לאחר ג', ואם בא אבל בתוך ג' ימים, מונה עמהן, ולאחר ג' ימים מונה לעצמו, וכמו כן הדין לגבי ה'גדול' עצמו, דיש בו חילוק זה דתוך ג' ואחר ג', שהרי גם הוא בא לבית שלא היה בו גדול בבית[קעא].

אהח18/06/2018

מהדריתו אפייכו אתחילו מנו:

התוס' מביאים את שיטת הירושלמי החולקת על הש"ס שלנו.

אבל אותם אבלים ההולכים עם המת, מתחילים למנות ולנהוג דיני אבילות **משיסתם הגולל**, וזאת **בין אם גדול הבית בבית, ובין אם הולך לבית הקברות, וכן המנהג** שאותם ההולכים עם המת, אינם נוהגים דיני אבילות אלא משיסתם הגולל. **ובירושלמי אינו כן, דהכי תנן, מת שהוליכו אותו ממקום למקום, כגון אלו דקברין במקום אחר, אית תניא תני, אלו שנשארים כאן מונין** האבילות **משיצא המת** מן העיר, **ואלו ששם** המלוין את המת, **מונין משנסתם הגולל. ואית תני, הני והני** - בין אלו הנשארים כאן, ובין אלו ההולכין ללוות את המת, **מונין משנסתם הגולל. ורב סימון בשם ריב"ל** אמר, **הכל הולך אחר גדול המשפחה**, וכדמפרש הירושלמי ואזיל, **ר' יעקב בשם ר' יוסי לחומרין** מה דהולכים בכל מקום אחר גדול המשפחה, הוא לחומרא. **מהו לחומרין, שאם היה גדול המשפחה כאן** ולא הלך עם המת, דינא הוא **דאלו שכאן מונין משיצא המת** מן העיר, **ואלו ששם מונין משנסתם הגולל**, ואם **גדול המשפחה** הלך **לשם** עם המת, הדין הוא **דאלו ואלו מונין משיסתם הגולל**. ע"כ הירושלמי. ושואלים התוס' **וקשיא, מהו לחומרא**, כלומר היאך אמרינן דמה דהולכים בכל מקום אחר גדול הבית, הוי לחומרא, **הא זימנין אזלינן לקולא בתר גדול הבית, כגון שגדול המשפחה כאן**, דהדין הוא (**שכולם**) שאלו שבאו[קעב] כאן, **מונין משיצא המת מן הבית דהוה קולא**, דמונין מיד משיצאו, ולא משיסתם הגולל, ומדוע אמר ר' יעקב בשם ר' יוסי דהוה לחומרא. ומתרצים

ציונים והערות

יוחנן דצריך שיהא גדול הבית בבית.

[קסח] **האי** חוזר הוא לאו דוקא גדול הבית, אלא אפילו קטן החוזר מבית הקברות איכא חילוק זה, דאם בא בתוך ג' ימים מונה עמהם, ואם בא לאחר ג' ימים מונה לעצמו, וזהו גריעותא בקטן הבא מבית הקברות, דאם בא ממקום קרוב, מונה עמהם אפילו אם בא ביום השביעי, ואם בא מבית הקברות, כיון שיודע מהאבילות ושייך בה, איכא חילוק זה דבתוך ג' ימים מונה עמהם, ולאחר ג' ימים מונה לעצמו. וביאר הקרן אורה, דההכרח לומר דלא איירי רק בגדול הבית אלא אפילו בקטן, הוא ממה דאמר רב לבני הצלפוני, דאתו בגו תלתא לימנו בהדייכו, דלא אתו בגו תלתא לימנו לנפשייהו, ומשמע דרב מיירי בכל גווני ואף בקטן.

[קסט] **והיינו** בין גדול הבית ובין קטן, כמו שמבואר בהערה הקודמת בשם הקרן אורה.

[קע] **הוגה** ע"פ הרש"ש. וכן להלן.

[קעא] **ולסיכום** דברי התוס', ישנם ג' תירוצים על הקושייא מדוע בגדול שחזר מבית הקברות, איכא חילוק ביך תוך ג' ימים לבין אחר ג' ימים. הלא קיימא לן כרבי שמעון דאפילו אם בא ביום השביעי מונה עמהן. תירוץ א'. דכאן איירי בבא ממקום רחוק, ובמקום רחוק אף רבי שמעון מודה דאיכא חילוק בין תוך ג' לבין אחר ג', דאם בא בתוך ג' ימים מונה עמהן, ואם בא לאחר ג' ימים מונה לעצמו (בעל הלכות גדולות). תירוץ ב'. בחוזר מבית הקברות, כיון שידע מהאבילות ושייך בה, איכא חילוק בין אם בא בתוך ג' ימים שאז מונה עמהן, לבין בא לאחר ג' ימים שאז מונה לעצמו. [ואינו דוקא בגדול הבית אלא אף בקטן שייך כן, כדאיתא לעיל בשם הקרן אורה] (ר' יצחק ז"ל). תירוץ ג'. לא נפסקה הלכה כרבי שמעון, [דאפילו אם בא ביום השביעי מונה לעצמו,] אלא היכא דאיכא גדול הבית בבית, אבל היכא דליכא גדול הבית בבית, הלכה כרבנן המחלקים בין אם בא בתוך ג' ימים שאז מונה עמהם, לבין בא לאחר ג' ימים שאז מונה לעצמו. וכאן כשחזר הגדול מבית הקברות איכא חילוק דתוך ג' ואחר ג', שהרי אין כאן גדול הבית בבית (שיטת הירושלמי). ועיין לעיל ברה"ד עוד תירוץ מהריטב"א בשם הראב"ד, דהא דאמרינן לעיל דאין חילוק לרבי שמעון בין תוך ג' לבין אחר ג', זהו רק בקטן, אבל בגדול הבית מודה רבי שמעון דאם בא בתוך ג' ימים מונה עמהם, ואם בא לאחר ג' ימים מונה לעצמו. ועיין בקרן אורה.

[קעב] **כך** גורס המהרש"א, והיינו שאין לגרוס 'שכולם מונין משיצא המת מן הבית', דהא לעיל כתבו התוס' 'שאם היה גדול המשפחה כאן, אלו שכאן מונין משיצא המת, ואלו ששם מונין משנסתם הגולל'. ומלא הרועים כתב, דבשביל כך אין צריך להגיה

התוס', **לכן נראה לפרש** דכוונת הירושלמי היא, **שאם גדול המשפחה כאן, מונין מיד ומתחילין להתאבל עמו לכבודו, מיד (כשישמעו)** כשיצאו[קעג] **אפי' שלא בפניו**, דמשום דגדול המשפחה נשאר כאן, ומתחיל למנות האבילות מיד, אזי אמרינן דלכבודו, אף אלו ההולכים ללוות את המת מתחילין לנהוג דיני אבילות מיד כשיצאו, **אבל עיקר האבילות יתחילו למנות משיסתום הגולל**, דמעיקר הדין זמן אבילותם מתחלת משיסתם הגולל, ומה שנוהגים באבילות קודם לכן, אינו אלא לכבודו של גדול הבית שנשאר שם, וזהו כוונת ר' יעקב בשם ר' יוסי, דאזלינן לחומרא, דאם גדול הבית כאן מתחילים כולם לנהוג דיני אבילות מיד, ואם גדול הבית שם, אלו ואלו מתחילין למנות משיסתם הגולל. **וכן איתא בהדיא** בירושלמי שם, **ר"ג זוגא** כך שמו, **דמכת אחתיה** מתה אחותו. **סליק אחיה** עמה הלך אחיה ללות אותה. **אמר ליה רבי מנא** לאחיו דר"ג זוגא, **כיון שיש גדול הבית** כיון שגדול הבית שהוא ר"ג זוגא נשאר בבית, לכן **מדסלקת גבי אחוך, שלוף סנדלא** משתצא מלפני אחיך עם המת, ואחיך ישוב לביתו, אז תתחיל גם אתה באבילות, ומוכח, דלכבוד גדול המשפחה אף ההולכים ללוות את המת, מתחילין לנהוג דיני האבילות, מעת שגדול המשפחה מתחיל. **ובתוספות הרב פירש, שהש"ס שלנו אינו מחלק בכך** כדכתבו התוס' לעיל, אלא אפילו אם גדול הבית נשאר כאן, אותם ההולכים עם המת, מתחילין למנות ולנהוג בדיני אבילות משיסתם הגולל.

מעשה בגדול הדור[קעד]:

מה שמביאה הברייתא מעשה זה בגדול הדור שלא חלץ, **אין זה מעשה לסתור**, דבאמת מעיקר הדין צריך לחלוץ על אביו ועל אמו, אלא **דהא דנמנע** אותו גדול הדור **ולא חלץ, זהו מפני גדול הדור שעמו.**

'ואין ראוי לחלק כבוד לו [-לאביו] כדי שלא יחלצו אחרים', דהיינו שלא יחלוץ גדול הדור שעמו. **ובמסכת שמחות** (פ"ט) **קתני עלה, ואין ראוי לחלק כבוד לו והאחרים הראויין לחלוץ אף על אביו ועל אמו, ואם אינן ראויין אינו חולץ כדי שלא יחלצו אחרים.** 'ואם אינו ראוי לחלוץ', כגון שיש עמו גדול הדור, דאין ראוי לחלוץ מפני כבודו שלא יחלוץ אף הוא, 'אף על אביו ועל אמו לא יחלוץ', **ומעשה בר' יעקב**[קעה] כו' שלא חלץ מפני גדול הדור שהיה עמו וכו'.

עד שיגערו בו חבריו:

התוס' יבארו דאין רגל מבטל דין זה.

נראה דרגל אינו מבטל דבר זה, כלומר, דאם פגע בו הרגל לפני שגערו בו חבריו, אין הרגל מפסיקו. והראייה, **מדאמרינן בירושלמי, רבי שמואל בר אבדימי** דמכת אימה [-מתה אמו]. **דמנה תלתין[קעו] יומין קמי מועדא**, ועברו ל' יום והגיע המועד. **אתא שאיל לרבי מנא**, האם מבטל ממנו הרגל לדין זה דתגלחת. **א"ל כל דבר שהוא תלוי בז' ול'**, כלומר, כל דבר שדינו לנהוג כן עד שבעה ימים או עד שלושים יום, בזה אמרינן דאם פגע הרגל בתוך זמן שבעה או שלושים **הרגל מפסיק, ברם הכא** בדין זה דאסור להסתפר, אינו תלוי בשבעה או בשלושים כלל, אלא דינו להמשיך **עד שישלח פרע** שיגדל שערו יותר מדאי, **ויגערו בו חבריו ויאמרו לו צא מעמנו**, ולכך אם פגע הרגל, אין הרגל מפסיקו. ומוסיפים התוס', **דבשמחה נמי, הא** דאסור להיכנס לבית השמחה, **אשכחנא הכא** דדינו להימשך **י"ב חדש**, ואינו תלוי בדין שבעה או שלושים, ולפיכך אם פגע בו הרגל **אין הרגל מבטל**[קעז]. **ויש ספרים שכתוב בהן** דאסור להסתפר עד שיגדל פרע, '**או**' **עד שיגערו בו חבריו**, דבחד מינייהו סגי, כך יש גורסים **בירושלמי**, **ונראה שהוא טעות סופרים**, **ואין לגרוס כן כי אם כמו שכתבתי**, דאסור בתספורת **עד שישלח פרע ויגערו בו חבריו**, דלהני תרי דברים בעינן[קעח].

ולשמחת מריעות.

התוס' ידונו בקושיית הגמרא.

פירש בקונטרס, סעודות שעושים ריעים ואהובים זה לזה. וכ"נ דדוקא להיכנס **לשמחת מריעות מותר לאחר ל' יום, אבל** להיכנס **לשמחת חתן** [מי שאבל על שאר מתים] **אסור** ליכנס **אפילו לאחר ל' יום**[קעט]. ומקשה הגמ'[קפ]: 'מיתיבי, ולשמחה ולמריעות ל' יום', הרי שאף 'שמחה' כמו שמחת חתן אסורה רק עד ל' יום, ולא לאחר מכן. וכי תימא דפרושי קמפרש, דמאי שמחה שמחת מריעות, וחדא קתני דשמחת מריעות ל' יום, **והא תניא לשמחה ל' יום ולמריעות ל' יום**, ואי חדא קתני, ל' ל' למה לי, והיה ליה למיכתב, לשמחה ולמריעות ל' יום, אלא לאו ש"מ, ד'שמחה' היינו שמחת חתן, ואף היא אינה אסורה אלא עד ל' יום ולא לאחר מכן, [ונשארת הגמ' בקשיא]. ואומרים התוס' דמעין קושיא זו, היינו דכל היכא דמיירי בחדא גווני, לא הו"ל למיכתב בתרי לישני, אלא בחדא לישנא, וכגון הכא, דאם שמחה ומריעות חדא היא, לא הו"ל למיתני לשמחה ל' ולמריעות ל', אלא הו"ל למיתני לשמחה ולמריעות ל' יום, **ה"נ פריך** כעין זה בכמה מקומות בש"ס, **בריש פ"ק דבבא מציעא** (דף ג.), דאיתא שם, שנים אוחזין בטלית, זה אומר אני מצאתיה וזה אומר אני מצאתיה, זה אומר כולה שלי וזה אומר כולה שלי, זה ישבע וכו'. ומנסה הגמ' לומר דחדא קתני, דהיינו 'זה אומר אני מצאתיה וכולה שלי', ולא איירי בשני אופנים. ומקשה על כך הגמ' **והא זה וזה קתני**, ואם חדא קתני, אמאי קתני 'זה וזה', הו"ל זה אומר אני מצאתיה וכולה שלי[קפא]. **וכן בפ"ק דסנהדרין** (דף ח.) **גבי זימון בג' וברכת המזון בג'**[קפב],

שאם גדול המשפחה כאן מונין מיד ומתחילין להתאבל עמו לכבודו מיד כשישמעו אפי' שלא בפניו, אבל עיקר אבילות יתחילו למנות משיסתום הגולל, וכן איתא בהדיא ר"ג זוגה דמכת אחתיה סליק אחיה עמה, אמר ליה רבי מנא כיון שיש גדול הבית מסלקת גבי אחוך שלוף סנדלא, ובתוספות הרב פירש שהש"ס אינו מחלק כך:

[כב:] **מעשה בגדול הדור.** אין זה מעשה לסתור דהא דנמנע ולא חלץ זהו מפני גדול הדור שעמו, ובמס' שמחות (פ"ט) קתני עלה ואין ראוי לחלק כבוד לו והאחרים הראויין לחלוץ אף על אביו ועל אמו, ואם אינן ראויין אינו חולץ כדי שלא יחלצו אחרים, ומעשה בר' יעקב כו':

עד שיגערו בו חביריו. נראה דרגל אינו מבטל דבר זה, מדאמרינן בירושלמי רבי שמואל בר אבדימי דמנה תלתין יומין קמי מועדא שאיל לרבי מנא, א"ל כל דבר שהוא תלוי בז' ול' הרגל מפסיק ברם הכא עד שישלח פרע ויגערו בו חביריו ויאמרו לו צא מעמנו, ובשמחה נמי אשכחנא הכא י"ב חדש ואין רגל מבטל. ויש ספרים שכתוב בהן או יגערו בו חביריו בירושלמי, ונראה שהוא טעות סופרים, כי אם כמו שכתבתי עד שישלח פרע ויגערו בו:

ולשמחת מריעות. פירש בקונטרס סעודות שעושים ריעים ואהובים זה לזה, וכ"נ דדוקא לשמחת מריעות מותר לאחר ל' יום אבל שמחת חתן אסור אפילו לאחר ל' יום. והא תניא לשמחה ל' ולמריעות ל' וה"נ פריך בריש פ"ק דבבא מציעא (דף ג.) והא זה וזה קתני, וכן בפ"ק דסנהדרין (דף ח.) גבי זימון בג' וברכת המזון בג' וטובא איכא, ויש מקומות

ציונים והערות

אלא לפרש דהך 'שכולם' קאי על כל אלו שכאן. אך הקשה על פירוש המהרש"א, דאם כן מה קולא באה מן הגדול הזה, שהרי מבואר בירושלמי, דאם אין שם גדול המשפחה, אלו שבכאן מונין משיצא המת, ואלו ששם מונין משיסתם הגולל, ואם כן מה קולא באה מן הגדול הזה, שאלו שבכאן מונין משיצא המת, דהא אפילו אם לא היה גדול היו מונין משיצא המת. על כן כתב, דהגירסא בתוס' שלפנינו משובשת, וצריך לגרוס בתוס' כגירסת הירושלמי המובאת ברא"ש, (סימן לט) וכך היא הגירסא: 'ר' יעקב בשם ר' יוסי לחומרין. מהו לחומרין, שאם היה גדול המשפחה כאן אלו ואלו מונין משיצא המת'. ועל זה הקשו התוס' שפיר, דמה חומרא היא זו, הא זימנין דאיכא קולא כשהגדול כאן דאז אפילו אלו שהולכים עם המת מונין משיצא המת, כמ"ש 'אלו ואלו מונין משיצא המת', ומה שאין כן אם לא היה גדול המשפחה כאן, שאז היו המלוין את המת מונין משנקבר המת. ועיין עוד בגליון מהרש"א, ובהגהות רי"א חבר, ובקרבן נתנאל אות ל'.

קעג. כך גורס הרש"ש.

קעד. כתב המהרש"א, דהלשון בתוס' מגומגם, ובפנים הוגה כמו שהגיה בחלופי גרסאות.

קעה. שם הגירסא 'מעשה כשמת אביו של רבי עקיבא, חלצו לפניו והוא לא חלץ'. ופירש הטור בסימן ש"מ, ד'אם אין ראויין לחלוץ' הכוונה, כגון שהבן גדול בתורה ואין כבודו לילך חלוץ כתף, אין צריך לחלוץ. ועל זה מייתי ראייה מרבי עקיבא, דכיון שהיה גדול הדור לא חלץ (נחלת יעקב).

קעו. בירושלמי שלפנינו הגירסא 'תמניא יומין'. ובאמת נחלקו בזה הראשונים. לגירסת התוס' דגורסים 'תלתין יומין', הדין דגם אם עברו שלושים יום קודם הרגל אין הרגל מפסיקו, וכן כתב הרא"ש (סימן מג') ד'אפילו פגע רגל לאחר שלושים יום, אינו מגלח עד שיגערו בו חבריו'. אך הנימוקי יוסף הביא בשם יש אומרים, 'דאם עברו שלושים ואחר כך בא הרגל, דאז הרגל מפסיקו' וכו'. ועיין בריטב"א שכתב, דרב האי גאון היה מורה, שאם פגע בו רגל [אפילו לפני שעברו שלושים יום] הרגל מפסיקו.

קעז. בתוספות הרא"ש הביא זאת לראייה, דהלא אין יב' חודש בלא ג' רגלים, ועל כרחך דאין רגל מבטלו. וכן כתב הרמב"ן בתורת האדם, והריטב"א והנימוקי יוסף.

קעח. אבל הרמב"ם (בהלכות אבל פ"ו ה"ג) כתב, 'ועל אביו ועל אמו חייב לגדל שערו עד שישלח פרע או עד שיגערו בו חבריו'. והיינו כהיש ספרים, ועיי"ש בכסף משנה.

קעט. הקשה הקרן אורה, דלא מצינו שום חומרא בשאר קרובים לאחר שלושים יום. על כן כתב, דצריך לומר איפכא, כמ"ש הריטב"א ושאר ראשונים, דכוונת רבה בר בר חנה היתה, דהא דאסור ליכנס לבית השמחה עד ל' יום, הוא רק למריעות דהוא סעודת הרשות, אבל סעודה של שמחת מצוה, מותר ליכנס לאלתר אפילו בתוך שלושים. ולפי"ז מקשה הגמ' מהא דתניא, 'ולשמחה ולמריעות ל' יום', דמשמע דאף שמחה של מצוה בעי ל' יום. ומתרצת הגמרא, אימא לשמחה של מריעות [ופרושי קמפרש], ומקשה הגמ' מהא דתניא לשמחה ל' יום ולמריעות ל' יום, דמשמע בהדיא דאף בשמחה של מצוה בעי ל' יום, ונשארת הגמרא בקושיא. ועיין ברש"ש.

קפ. כן נראה שהיה לתוס' בקושיית הגמ', עיין רש"ש.

קפא. ולבסוף מתרצת הגמ' שם, דרישא איירי במציאה, וסיפא איירי במקח וממכר וצריכא וכו'.

קפב. הכי איתא שם, תנא זימון בשלושה. ושואלת הגמ' מאי זימון, אילימא ברכת זימון, ששלושה שאכלו כאחד צריכין לברך ברכת המזון בזימון, (כמבואר בברכות דף

וטובא איכא מקומות שהגמ׳ מקשה כך. ומאידך גיסא, יש מקומות שאינו שואל כך, כגון בפ״ק דנדרים (דף ז:) גבי אסור אסור[קפג]. ובפרק גיד הנשה (חולין דף לח. ושם) גבי אסורות אסורות[קפד]. ובפרק בית כור (ב״ב דף קד.) גבי בית כור שאני מוכר לך כבית כור[קפה]. (וי״מ)[קפו] ושאר מקומות שאין הגמ׳ מקשה כן[קפז].

כעת באים התוס׳ לדון בדברי רבב״ח לפי גירסת אמימר. אמימר מתני הכי, אמר רבב״ח ולשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר, ואנן - מה דאיתא בברייתא דנכנס לבית השמחה רק לאחר ג׳ יום, בסעודת חתן איירינן, שהיא סעודת מצוה, ומשום שבסעודת מצוה יש יותר שמחה, לכך חמורה היא מסעודת הרשות[קפח]. ומסתפקים התוס׳ גבי **הא דאמרינן בירושלמי ובמסכת שמחות** (פ״ט), **אם היה סעודה של מצוה,** מותר לאבל לילך לשם, **ולא ידענא מהו** קורא **סעודת** מצוה להתיר באבל, **אם דוקא סעודת** קידוש ר״ח[קפט], או אף סעודה אחרת[קצ]. **ופירש הר״א בשם רבינו שמשון,** דלסעודת ברית מילה מותר האבל ליכנס, **דלא חשיבא שמחה, כדאמרינן בפ״ק דכתובות** (דף ח.) **דלא מברכינן בה** ברכת שהשמחה במעונו, משום דטרידי, דאית ליה צערא לינוקא **וליכא שמחה,** ולכן אף האבל יכול להיכנס לשם. ואומרים התוס׳, **דלר״א** עצמו **לא היה פשוט** להתיר לאבל ללכת לברית מילה, משום דלא היה לו פשוט לומר דגרע משמחת מריעות, שגם היא אין בה שמחה ואפ״ה איכא בה חילוק דל׳ יום ללישנא קמא. **וגם פירש הר״א, דאסור לאכול אפי׳ עם המשמשין.** דלא רק במקום של המכובדים אסור להאבל לישב בסעודה, אלא אפילו במקום שהמשמשין יושבין נמי אסור לו לישב, דגם בזה יש שמחה, **ואין לחלק בין סעודת המשמשין לסעודה עצמה. ופסק,** דכניסה לסעודה **בלא אכילה ושתיה שרי** לאבל, **דאין שמחה בלא** אכילה **ושתיה,** ולפיכך שרי. **ובתוספות הרב פוסק כלישנא דאמימר דמיקל טפי,** דלפי לישנא דאמימר מותר לילך לשמחת מריעים מיד, מה שאין כן ללישנא קמא, מותר לילך רק לאחר ל׳ יום.

אחד האיש ואחד האשה:

ובתוס׳ הרב פוסק כר״ש בן אלעזר, משום **דהלכה כדברי המיקל.** ומקשים התוס׳, **ולא ידענא מאי קאמר, דלקמן** (דף כו:) **אמרינן, אבילות לחוד וקריעה לחוד,** כלומר דמה דאמרינן בכל מקום דהלכה כדברי המיקל באבל, זהו רק בדיני אבילות ולא בדיני קריעה, וכאן איירי בדיני קריעה, ומדוע שתהא הלכה בזה כר״ש בן אלעזר[קצא].

רבי יהודה אומר לא הוצרכו:

בגמ׳ מובאת דעת ת״ק דאבל בשבת הראשונה לאבלו, אסור לו לצאת מפתח ביתו, בשבת שניה, יוצא ואינו יושב במקומו, שלישית, יושב במקומו ואינו מדבר, רביעית הרי הוא ככל אדם, ורבי יהודה ס״ל, דבשבת ראשונה פשיטא שאינו יוצא מפתח ביתו, והברייתא איירי משבת שניה ואילך, דשניה אינו יוצא, שלישית יוצא ואינו יושב במקומו, וכו׳. התוס׳ דנים מהי ההלכה במחלוקת זו.

בירושלמי פוסק הלכה כדברי המוסיף בימים, (שבעה) והיינו כדברי רבי יהודה המוסיף ימים לאבילות עד לשבת החמישית.

ואומר התוס׳, וראיתי כשהייתי קטן את **רבינו יצחק זקני** כשהיה אבל, **שלא היה יושב במקומו עד שבוע רביעי, ולא ידעתי טעמו** בזה שנהג כך, **האם היה סובר כר׳ יהודה,** דאית ליה דרק בשבת הרביעית מותר האבל לישב במקומו, ולכאורה א״א לומר כך, דא״כ היה לו **לסבור כמותו** אף במאי דס״ל לרבי יהודה, דבשבת **שניה שאינו יוצא מפתח ביתו,** ואילו בשבת שניה אכן יצא רבינו יצחק מפתח ביתו, וא״כ צ״ב מדוע נהג כרבי יהודה, ולא ישב במקומו עד השבת הרביעית.

ומיהו י״ל, דבהא אשכחנא טובא לעיל, דאבילות היא שבעה ימים ולא יותר **וקי״ל הכי,** ולכך אף דס״ל לרבינו יצחק כרבי יהודה, דעד שבת רביעית אין האבל יושב במקומו, אבל לא ס״ל כוותיה בהא דאינו יוצא מביתו אף אחר שבעה ימים.

אפשרות נוספת לטעמו של רבינו יצחק.

ושמא טעמו כרבנן, ולעולם ס״ל דכבר בשבת השלישית יכול האבל לישב במקומו, **ומשום** דלרבנן **צריך** האבל **לישב במקומו ואינו** מותר לדבר עם חבריו, ולכך **טוב יותר שישב חוץ למקומו, דשמא אין אסור לדבר כי אם במקומו,** ולעולם ס״ל דמותר לישב במקומו, ומה שלא ישב במקומו הוא כדי שלא יבוא לדבר שם עם חבריו[קצב].

שאינו שואל כגון בפ״ק דנדרים (דף ז:) גבי אסור אסור, ובפרק גיד הנשה (חולין דף לח. ושם) **גבי אסורות אסורות, ובפרק בית כור** (ב״ב דף קד.) **גבי בית כור אני מוכר לך כבית כור וי״מ. ולשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר ואנן בסעודת חתן איירינן, הא דאמרינן בירושלמי ובמסכת שמחות** (פ״ט) **אם היה סעודה של מצוה מותר, לא ידענא מהו קורא סעודת מצוה להתיר באבל אם דוקא סעודת קידוש ר״ח. פירש הר״א בשם רבינו שמשון דלסעודת ברית מילה מותר ליכנס דלא חשיבא שמחה כדאמרינן בפ״ק דכתובות** (דף ח.) **דלא מברכינן בה שהשמחה במעונו משום דטרידי וליכא שמחה. ולהר״א לא היה פשוט דגרע משמחת מריעות, וגם פירש דאסור לאכול אפי׳ עם המשמשין, ואין לחלק בין סעודת המשמשין לסעודה עצמה. ופסק דכניסה בלא אכילה שרי, דאין שמחה בלא אכילה ושתיה, ובתוספות הרב פוסק כלישנא דאמימר דמיקל טפי:**

אחד האיש ואחד האשה. ובתוס׳ הרב פוסק כר״ש בן אלעזר דהלכה כדברי המיקל. ולא ידענא מאי קאמר, דלקמן (דף כו:) **אמרינן אבילות לחוד וקריעה לחוד:**

[כג.] **רבי יהודה אומר לא הוצרכו. בירושלמי פוסק הלכה כדברי המוסיף בימים (שבעה). וראיתי כשהייתי קטן רבינו יצחק זקני שלא היה יושב במקומו עד שבוע רביעי, ולא ידעתי טעמו, שאם היה סובר כר׳ יהודה א״כ יסבור כמותו בשניה שאינו יוצא מפתח ביתו. מיהו י״ל בהא אשכחנא טובא לעיל דאבילות שבעה, וקי״ל הכי. ושמא טעמו כרבנן ומשום דצריך לישב במקומו ואינו מדבר, וטוב יותר שישב חוץ למקומו, דשמא אין אסור לדבר כי אם במקומו:**

ציונים והערות

מה.) והתניא זימון וברכת זימון בשלושה, הרי שזימון וברכת זימון שני עניינים נפרדים הם, וכי תימא פרושי קמפרש מאי זימון ברכת זימון, והכל ענין אחד, והתניא זימון בשלושה ברכת זימון בשלושה, ומוכח דודאי זימון וברכת זימון שני עניינים הם. **קפג. כתב** בגליון, דנפל טעות בדברי התוס׳, דשם הגמ׳ כן מקשה ׳אסור אסור למה לי׳, וצריך לומר דמ״ש התוס׳ כגון בפ״ק דנדרים וכו׳, שייך לעיל קודם ׳וטובא איכא׳ וכו׳, והכי איתא שם במתני׳, האומר לחבירו מודרני ממך, מופרשני ממך, מרוחקני ממך, שאני אוכל לך, שאני טועם לך, אסור. ובגמ׳, אמר שמואל בכולן עד שיאמר שאני אוכל לך, שאני טועם לך, שאין כוונת המשנה שכל אחד מהלשונות המנויים בה מועיל בפני עצמו, אלא כוונתה שיאמר אחד מהלשונות האחרונים, [שאני אוכל לך או שאני טועם לך] בצירוף אחד מהלשונות הראשונים [מודריני ממך או מופרשני ממך או מרוחקני ממך]. ומקשה הגמ׳ על שמואל, מברייתא דקתני בה ׳מודר אני ממך, מופרשני ממך, מרוחקני ממך, הרי זה אסור. שאני אוכל לך, שאני טועם לך הרי זה אסור. ומוכח דכל אחד מהלשונות בפני עצמו אסור, ולא צריך לצרף. ומתרצת הגמ׳, הכי קתני, במה דברים אמורים [שהאומר מודר אני ממך וכו׳ דאסור], באומר שאני אוכל לך, שאני טועם לך, דרק כשמצרף הוי אסור [ופרושי קמפרש]. ומקשה הגמ׳, אי הכי אסור אסור למה לי למיתני, דאם הסיפא מפרשת את הרישא, מדוע צריך לומר פעמיים אסור. **קפד. הכי** איתא שם, ׳ביצה בששים ואין הביצה מן המנין׳. דביצה אסורה בטילה בששים, ואין הביצה עצמה מן המנין של ששים, אלא צריך שיהיה בהיתר שיעור של ששים ביצה כמותה. ׳אמר ליה רב אידי בר אבין לאביי, למימרא דיהבא טעמא׳, האם נאמר שביצה נותנת טעם היא, שמשום כך בעינן שתתבטל בששים כדין כל נותן טעם, ׳והא אמרי אינשי כי מיא דביעי בעלמא׳, הרי בני אדם רגילים לומר על כל דבר שאין בו טעם, שהוא כמו מי ביצים שאינן נותנין טעם. ׳אמר ליה הכא במאי עסקינן בביצת אפרוח׳ דהוי כנבילה, ומשום שהוא בשר הרי הוא נותן טעם בתבשיל, ולפיכך צריך שיהא בתבשיל ששים כנגדה. ׳איתיביה, ביצים טהורות ששלקן עם ביצים טמאות, אם יש בהן בנותן טעם כולן אסורות. ומוכח דביצה נותנת טעם אף אם אין בה אפרוח. ומתרצת הגמ׳, ׳הכא נמי בביצת אפרוח׳. ומקשה הגמ׳, ׳והא מדקתני סיפא ביצים ששלקן ונמצא אפרוח באחת מהן, אם יש בהן בנותן טעם כולן אסורות, מכלל דרישא דלית בה אפרוח עסקינן. ומתרצת הגמ׳, פרושי קמפרש, ביצים טהורות ששלקן עם ביצים טמאות, אם יש בהן בנותן טעם כולן אסורות. כיצד, כגון ששלקן ונמצא אפרוח באחת מהן, ע״כ. ואין הגמ׳ מקשה ׳אסורות אסורות למה לי׳. **קפה. הגמ׳** שם כן מקשה תרי למה לי, והכי איתא שם, בית כור עפר אני מוכר לך, כבית כור עפר אני מוכר לך, הן חסר והן יתר אני מוכר לך, אפילו פיחת רובע לסאה, או הותיר רובע לסאה הגיעו. ואומרת הגמ׳ שם, דפרושי קמפרש, איזהו בית כור שהיא כבית כור, כגון דא״ל הן חסר הן יתר. מתקיף לה רב אשי, אם כן ׳אני מוכר לך אני מוכר לך למה לי׳ וכו׳. וצריך לומר דגם זה שייך לעיל בין המקומות שמנו התוס׳ שמקשים כן. **קפו. צריך** לומר ׳וש״מ׳, והוא ר״ת ׳ושאר מקומות׳ והוא סוף הדיבור, ואחר כך מתחיל הדיבור ולשמחת מריעות וכו׳, והוא ציון על לישנא דאמימר (רש״ש). **קפז. והתוס׳** בבכורות (דף לא:) כתבו, דבכל הני דוכתי דפריך תרי זימני למה לי, לא שייך לומר כל כך פרושי קמפרש כמו בהני דוכתי דלא פריך׳. **קפח. תוספות** הרא״ש. **קפט. היא** סעודה שהיו עושין ביום הקידוש, והיא סעודת מצוה, כדאמרינן בפ״ק דסנהדרין, (פני משה שם). **קצ. כתב** הרש״ש, דבירושלמי שלפנינו איתא, ׳אם היתה חבורה של מצוה או קידוש החודש מותר׳ (וכן הביאו הרא״ש), ואם כן מוכח דחבורת מצוה לאו היינו קידוש החודש. [וחבורת מצוה פירש שם קרבן העדה כגון חבורת פסח וקדשים]. **קצא. כתב** הב״ח (סימן שמ ס״י) וז״ל: ׳לא קשיא כלל, דהתם הכי קאמרינן, דבאבילות דוקא בכל דוכתא קאמרינן הלכה כדברי המיקל, אבל קריעה כשאר דברי סופרים הוא, איכא דוכתי דמחמרינן וכו׳ אבל היכא דלא איפסקא הלכתא, מסתמא אין חילוק, ואף בקריעה הלכה כדברי המיקל׳. עיי״ש. **קצב. איכא** למידק מאי קשיא להו, הא תירצו שפיר דעביד כירושלמי לגבי שבת רביעית דיושב במקומו, אבל לגבי שבת שניה כיון דאשכחנא טובא כת״ק, דשניה יוצא מפתח ביתו להכי לא החמיר בהא. ונראה דדחיקא להו למימר דפלגינן בהלכה, דמקצת הלכה פסקינן כרבי יהודה ומקצת כת״ק, ולזה כתבו ושמא טעמו וכו׳, ולעולם סבר בכל כת״ק ולא כירושלמי (גביע הכסף).

עד שיעברו שלשה רגלים. עד שיהיה שלשה רגלים בלא שמחה ולא ישכח אהבת אשתו, אי נמי כדי שישא אשה אחרת ולא יהא זכור מן הראשונה, [שלא] יהא ב' דעות במטה. ועוד, פן יזכירנה אהבת אשתו לקנטרה. ודומיא דהכא אמרי' לעיל (ד' כא:) מתה אשתו ונשא אשה אחרת אינו רשאי ליכנס לביתו כו'. פירש ה"ר יונה, דאין שייך לפסוק כרבי יהודה דאמר שני רגלים משום דקי"ל לעיל (ד' כג.) כדברי המיקל באבל, דהא מילתא דפליגי בה הכא אין זו באבל, דימי אבלו כלו להן:

ואמר לאחותה בבית הקברות. לאו דוקא, שהאבל כל שבעה אסור. וריב"א מפרש דזו היא האשה שאומר בזבחים פ' טבול יום (ד' ק.) שמתה בערב הפסח, ואמרי' לעיל אפי' יום אחד אפילו שעה אחת בטלה ממנו גזרת שבעה. ומיהו משמע שסובר כאותו הפירוש שפי' למעלה בשם ה"ר יונה שאסור ברחיצה עד הערב זהו מבעוד יום. ודין הניחה לו בנים קטנים מיד מותר לישא ולבעול וכן אין לו בנים פירשתי בתוספות יבמות (ד' מג: וסס) וכן בכתובות פ"ק (ד' ד.) ובתשובות ומה שאמר במס' שמחות (פ"ז) בהאי מילתא דנסיב לאלתר ולא בא עליה עד זמן מרובה, והאי דאמרינן אין לו מי שישמשנו מותר ואין צריך להמתין שלשה רגלים, כתבתי במקום אחר:

כל שלשים יום לגיהוץ. דוקא גיהוץ אסור, אבל בלא גיהוץ כגון כיבוס מותר, דאמרינן לקמן (ד' כז:) אל תבכו למת הא כיצד, שלשים יום לגיהוץ ולתספורת. ובמסכת שמחות (פ"ז) שלשים יום לגיהוץ כיצד כו'. ובירושלמי גזרת שלשים גיהוץ ותספורת. אבל כיבוס משמע דשרי, מדאמרינן פ' החולץ (יבמות מג:) גבי אלמנה מפני האיבול, וקאמר באיבול שלה שלשים יום, ופריך קל וחומר, מה במקום שאסור לכבס מותר לארס, במקום שמותר לכבס אינו דין שמותר לארס. והדתניא במסכת שמחות (פ"ז) שמונה ימים קודם הרגל אם רצה לכבס ולספר הרשות בידו,

---

עד שיעברו שלשה רגלים:

איתא בגמ', דאלמן אסור לינשא בשנית עד אחר ג' רגלים ממיתת אשתו, התוס' דנים בטעם הדבר.

צריך הוא להמתין **עד שיהיה שלשה רגלים** בצער, ו**בלא שמחה** - בלא אשתו, ועי"ז **לא ישכח אהבת אשתו.**

טעם נוסף להמתנת ג' רגלים.

אי נמי כדי שכשישא אשה אחרת, ישאנה בלב שלם, ו**לא יהא זכור מן** אשתו **הראשונה, [שלא] יהא ב' דעות במטה** שע"י שיעברו עליו ג' רגלים ישכח את אשתו הראשונה, ולא יהא זכור בה אחר נישואיו השניים. **ועוד**, דאם ישא אשה אחרת מיד אחר מיתת אשתו, חיישינן **פן יזכירנה** לשניה, **אהבת אשתו** הראשונה כדי **לקנטרה.**

ודומיא דהכא אמרי' לעיל (ד' כא:) **מתה אשתו ונשא אשה אחרת**, ורוצה חבירו לנחמו על מיתת אשתו הראשונה, **אינו רשאי ליכנס לביתו כו'**, כדי שלא לגרום חלישות דעת לאשתו השניה[קצג].

ולענין פסק הלכה:

פירש ה"ר יונה, דאין שייך לפסוק כרבי יהודה, דאמר דא"צ להמתין אלא **שני רגלים** בלבד, וזאת **משום דקי"ל לעיל** (ד' כג.) דההלכה **כדברי המיקל** בהלכות **אבילות**, והכא רבי יהודה הוא המיקל, ולכאורה היה לנו לפסוק כדבריו, מ"מ אין לפסוק כמותו מטעם זה, **דהא מילתא דפליגי בה הכא**, היינו כמה רגלים עליו להמתין אחר מיתת אשתו, **אין זו** מחלוקת בדיני **אבילות, דימי אבלו כבר כלו להן**, וכיון שמחלוקת זו אינה עוסקת כלל בהלכות אבילות, אין מקום לפסוק כרבי יהודה מטעם דבאבילות הלכה כדברי המיקל, דלא איירינן הכא בדיני אבילות כלל[קצד].

ואמר לאחותה בבית הקברות:

איתא בגמ', דאחר שמתה אשתו של יוסף הכהן, רצה לישא מיד את אחותה כדי שתטפל בבניו הקטנים, ואמר לאחותה בבית הקברות צאי ופרנסי את בני אחותך, ומ"מ לא בא עליה עד אחר שלשים יום. התוס' מבארים את פרטי דין זה.

הא דאיתא שאמר יוסף הכהן לאחות אשתו בבית הקברות, צאי ופרנסי את בני אחותך, **לא** נתכוון **דוקא** לישאנה באותו היום, שהרי **האבל בכל שבעת** ימי האבל, **אסור** הוא בנישואין, אלא נתכוון לנושאה מיד אחר שבעת ימי האבילות.

וריב"א מפרש, דלעולם נתכוון לנושאה באותו היום בערב, דאשה זו **היא האשה שאומר בזבחים פ' טבול יום** (ד' ק.) **שמתה בערב הפסח**, [היינו אשתו של יוסף הכהן] וכיון שמתה בערב הרגל, הרי הרגל מבטל ממנה מצות שבעה, ויכל לנושאה מאותו הערב. **ואמרי' לעיל, דאפי'** אם מת לו מת **יום אחד** קודם הרגל, או **אפילו שעה אחת** קודם הרגל, **בטלה ממנו גזרת שבעה.** ולכך היה מותר לישא את אחות אשתו מיד באותו הלילה. **ומיהו משמע שסובר כאותו הפירוש שפי' למעלה בשם ה"ר יונה**[קצה], אהא דאיתא לעיל שאבל בערב יו"ט שחל בתוך ימי השבעה, **אסור ברחיצה עד הערב**, ופירש שם **דזהו מבעוד יום**, אך מהערב מותר הוא ברחיצה, וכמו"כ מותר הוא בנישואין, ולכך מותר היה יוסף הכהן לישא את אחות אשתו עוד באותו הערב, כיון דבערב בטלה כבר בטלה ממנו גזירת שבעה.

ודין זה דבהניחה **לו בנים קטנים, מיד** הוא **מותר לישא ולבעול**[קצו], וכן הא דאי **אין לו בנים** מותר לישא מיד, כדי שלא לבטל מצוות פריה ורביה, דין זה נאמר אפילו באבל על אביו ואימו, שאסור הוא בבית השמחה כל י"ב חודש, **ופירשתי** את דינם **בתוספות יבמות** (ד' מג: וסס) **וכן בכתובות פ"ק** (ד' ד.) **ובתשובות.** התוס' שם מביאים מחלוקת ר"י ור"ת, דר"ת ס"ל דמי שאין לו בנים, מותר לבעול בתוך ל', ור"י ס"ל דאסור לבעול עד לאחר ל', ולכך אותו שיש לו בנים קטנים מותר לישא מיד כדי שתטפל בבניו, אך מי שאין לו בנים אסור לישא עד לאחר ל', דהא אסור הוא לבעול עד לאחר ל', וא"כ ליכא קיום מצוות פריה ורביה עד לאחר ל'. ולכך אסור הוא לישא מיד.

ומה שאמר במס' שמחות (פ"ז) **בהאי מילתא דנסיב לאלתר**, שמותר הוא לכונסה מיד, **ולא בא עליה עד זמן מרובה**, אך אסור הוא בביאה עד לאחר ל', וכן **האי דאמרינן** דאבל **שאין לו מי שישמשנו** דמותר הוא לישא מיד לאחר ל' יום, **ואין צריך להמתין שלשה רגלים, כתבתי במקום אחר**[קצז].

כל שלשים יום לגיהוץ:

איתא בגמ' דאבל אסור בגיהוץ ותספורת כל ל' יום, התוס' דנים בדין כיבוס, אי שרי בתוך ל' יום.

דעת התוס' היא דגיהוץ הוא הלבנת הבגד ע"י שפשופו, ומתלבן הוא ע"י גיהוץ יותר מע"י כיבוס, ולכך גיהוץ חמור מכיבוס.

דוקא גיהוץ **אסור** בתוך ל' יום, **אבל** להלבין את בגדו **בלא** גיהוץ, וכגון ע"י **כיבוס מותר**, וראיה לכך, **דאמרינן לקמן** (ד' כז:) אהא דכתיב '**אל תבכו למת**', ודרשינן שלא יתאבלו על המת יותר מכשיעור, **הא כיצד, שלשים יום לגיהוץ ולתספורת.** ולא הוזכר שם איסור כיבוס כלל, הרי לנו דכיבוס שרי בימי השלשים. **ובמסכת שמחות** (פ"ז) נמי איתא, **שלשים יום לגיהוץ כיצד כו'**, ואף שם לא הוזכר כלל איסור כיבוס, וכן **בירושלמי** איתא **גזרת שלשים** מהי, איסור **גיהוץ ותספורת, אבל כיבוס** שלא הוזכר **משמע דשרי.** ועוד ראיה, **מהא דאמרינן בפ' החולץ** (יבמות מג:) **גבי** הא ד**אלמנה** לא תנשא עד ל' יום ממות בעלה, וזאת **מפני האיבול. וקאמר** בגמ' ד**איבול שלה** הוא **שלשים יום. ופריך**, והלא **קל וחומר** הוא, **ומה במקום שאסור לכבס**, שהוא שבוע שחל בו תשעה באב **מותר לארס, במקום שמותר לכבס** בל' ימי אבלות, **אינו דין** שיהא **מותר לארס.** הרי לנו דכיבוס שרי בימי השלשים[קצח].

ואל תקשה מהא דתניא במסכת שמחות (פ"ז), דאם מת לו מת **שמונה ימים** קודם הרגל, שכבר יצא מימי השבעה ונכנס לימי השלשים, דינא הוא, **דאם**

ציונים והערות

קצג. **ואע"ג** דהתם איירי בתוך ל' והכא איירי עד אחר שיעברו ג' רגלים, מ"מ זיל בתר טעמא דחלישות הדעת דאשה אחרונה. והא דהביא ועוד, נראה ר"ל דאע"ג שמצד הדין מותר לישא ב' נשים, ולא חיישינן שמא יהא ב' דעות במיטה, והה"נ אפשר דלא חיישינן, מ"מ איכא טעמא אחרינא לאסור (גביע הכסף). קצד. **כתב** בגביע הכסף, דנראה מדברי התוס' דפסקו להלכה כת"ק לחומרא, דאסור עד שיעברו ג' רגלים. וכ"פ הרמב"ם (פ"ו מהלכות אבל ה"ה) אולם הרא"ש הביא משם הר"ר יצחק בן גיאות והרמב"ן לפסוק כרבי יהודה והסכים עמם להלכה, וצריך להבין מה יענו על טענת תוס', דהא לא הוי הכא פלוגתא דאבל כלל, דהא כלו ימי אבלו, ומה"ט פסק השו"ע (יו"ד שצ"ב ס"ג) כת"ק. ואפשר דפסקו הלכה כרבי יהודה דמיקל לא מטעמא שכתב הר"י בן גיאות מצד הלכה כדברי המיקל באבל, אלא שנראה להם כיון דאסור משום חששא גרידא שמא לא ישכח אהבת אשתו נראה דיש להקל לאחר ב' רגלים, וכן מדוייק מלשון הרא"ש, דכתב בסתמא 'מסתברא הלכה כרבי יהודה דמיקל, ולא כתב מצד הלך אחר המיקל באבל'. ועיין בריטב"א מש"כ בזה. ובחידושי ר' יעקב עמדין כ', דמיהו מילתא דרבנן הוא ואזלינן לקולא, אבל לא ביחיד נגד רבים. קצה. **הובא** לעיל בשם הרי"ט. קצו. **רעק"א** מחק תיבה זו. קצז. **כתב** הט"ז בסי' שצ"ב סק"ג בשם הטור, דדינים אלו הם באיש שמתה אשתו. אך האשה שמת בעלה, אינה מתאבלת אלא ל' יום. ולענין שתהיה מותרת לינשא לאחר מבואר בא"ע סי' י"ג, והנשים נוהגות שמתאבלים שנה תמימה על בעליהם, ואיני יודע להם סמך וראיה. ואולי עושות בשביל בניהם שמתאבלים י"ב חודש. והטעם שלהלכה אשה אינה צריכה להמתין ג' רגלים לינשא לאחר כמו האיש, הוא משום דאשה בכל דהו ניחא לה ולא חיישנן להשכיחה בעלה הראשון כדי שתשמח בשני. כן כ' המרדכי. קצח. **נראה** הא דהוצרכו להוכיח מגמ' דכיבוס שרי, ולא סגי להו מדקתני בכ"מ גיהוץ ולא תני כיבוס כלל. דאפש"ל דכיון דתרוויהו משום יפוי הבגד הם, לכך שנה גיהוץ וה"ה כיבוס, לכך הוכיחו ביבמות דעבדינן מיניה ק"ו ואיתא בהדיא דכיבוס שרי. ואפשר דטעם החילוק הוא כמוש"כ הר"ן, דגיהוץ שאמרו הוא במים חמים, וכיבוס הוא בצונן, ומ"מ הפעולה היא אותה הפעולה (גביע הכסף).

לא ספר לא כיבס ערב הרגל אסור לספר ולכבס עד שישלימו שלשים יום, משמע דכיבוס נמי אסור, נראה ההוא כיבוס היינו גיהוץ, ומאחר דכיבוס שרי, גיהוץ נמי שרי לדידן, כדאמרי' פ"ק דכתובות (ד' י:) ופ"ד דתענית (ד' כט:) דגיהוץ שלנו ככיבוס שלהן. והקשה ה"ר שמואל מוורדו"ם, דהא בשמעתין באביי נפיק כו' והא בבבל הוו קיימי דגיהוץ דאינהו אינו אלא כיבוס, ומ"מ אסרי. ותירץ רבינו יצחק, דפעמים שהיו מביאים מא"י כלים מגוהצין, או שמא פעמים שמביאין אומנין יודעין לגהץ כבארץ ישראל. והא דתניא בתוספתא (פ"ג) כל אלו שאמרו מותר לספר במועד מותר לספר בתוך שלשים יום, אבל כל אלו שאמרו מותר לכבס במועד אסור בתוך שלשים יום של אבל, צריך לומר דכיבוס נמי היינו גיהוץ. ומורי ריב"א זצ"ל היה אוסר לכבס בתוך שלשים יום, ואין נראה לו לדחות כל אלו. והא דקאמר בפרק החולץ (יבמות ד' מג. וסס) מקום שמותר לכבס, היינו בהני דהתירו לגלח ולכבס בריש פירקין (ד' יג:), בא ממדינת הים, ויוצא מבית האסורין, ומה שאסור שם בתשעה באב לכבס, היינו דוקא טעמא שיכול להמתין אחר תשעה באב הואיל ואיסורו אינו מושך כל כך. וגרסינן שפיר במקום שמותר לספר כדפרישית, וא"צ למוחקו, וא"צ ליישבו באשה, או בגילוח כל הראש כדברי המפרשים שרוצים ליישב גירסת הספרים. והארכתי בתוספות יבמות (ג"ז סס). וגרסינן לקמן (ד' כז:) אל תבכו כו' הא כיצד, שלשים יום לתכבוסת ולתספורת. והא דאמר לעיל (ד' טו.) אבל אסור בתכבוסת משמע לאחר שבעה שרי, התם במים איירי ולא בנתר וחול, וזה יוכל להיות מותר לאחר שבעה. בתוספות הרב כך פירש לאסור, ובשם רבו פירש היתר. ולפי מה שפירש דכיבוס אסור כמו גיהוץ, ניחא קושיית ה"ר שמואל מוורדו"ם. מיהו מורי לא היה מפרש ממש לאסור כל כיבוס, אלא היה מפרש דהאי ברייתא דאסרה כיבוס היינו בא"י, דכיבוס שלהן כגיהוץ שלנו, וההיא דקתני גיהוץ ולא כיבוס, היינו בבבל. מיהו לפי זה לא היה אסור לדידן כי אם גיהוץ. אכן היה ר"י מפרש בלא ראייה כמו שפירש רבינו יצחק הזקן, דבבבל היו פעמים אומנים מא"י יודעין לגהץ. וכלי פשתן אין בהן משום גיהוץ, וחולק על הש"ס

רצה לכבס ולספר בערב הרגל הרשות בידו, ותדייק מינה, הא **לא ספר ולא כיבס בערב הרגל, אסור לספר ולכבס עד שישלימו שלשים יום**. ומן הלשון 'אסור לספר ולכבס' **משמע דכיבוס נמי אסור** בתוך ל', אם לא כיבס לכבוד הרגל, ולכאורה אפשר להביא מכאן ראיה שכיבוס אסור בתוך ל' יום.

ומיישבים התוס', **ונראה דההוא כיבוס, היינו גיהוץ**, ותנא אמנם קרי ליה כיבוס, אך כוונתו היא לאסור גיהוץ שמלבן את הבגד ביותר, ולעולם כיבוס שהוא פחות מגיהוץ שרי[קצט].

ומאחר דאסיקנא דכיבוס שרי בימי השלשים, **גיהוץ נמי שרי לדידן, כדאמרי' פ"ק דכתובות** (ד' י:) **ופ"ד דתענית** (ד' כט:) **דגיהוץ שלנו ככיבוס שלהן**, כלומר גיהוץ שלנו אינו מלבן את הבגד כגיהוץ שלהם, אלא ככיבוס שלהם בלבד, ומאחר שהתיר התנא כיבוס, א"כ שרי לדידן אף גיהוץ.

והקשה ה"ר שמואל מוורדו"ם, דהא בשמעתין מובא, **דאביי נפיק כו'** בימי אבלו בבגדים מגוהצים, ואיתא בגמ' דס"ל כרבי דפליג ארבנן, ושרי לאבל לילך בבגדים מגוהצים, ולכאורה **הא בבבל הוו קיימי, דגיהוץ דאינהו אינו אלא כיבוס, ומ"מ אסרי** רבנן, הרי לנו דגיהוץ שלנו לא שרי משום דהוא ככיבוס שלהם.

ותירץ רבינו יצחק, דפעמים שהיו מביאים מא"י כלים מגוהצין בגיהוץ שלהם, **או שמא פעמים שמביאין אומנין** שיודעין **לגהץ כבארץ ישראל**, וגיהוץ כזה אסרי רבנן, אך גיהוץ שלנו אף רבנן שרי. **והא דתניא בתוספתא** (פ"ג) **כל אלו שאמרו** מותרים **לספר במועד** כגון היוצא מבית האסורים וכדו', מותרים **לספר בתוך שלשים יום** לאבל, **אבל כל אלו שאמרו** מותרים **לכבס במועד, אסורים בתוך שלשים יום של אבל**, ולכאורה מפורש כאן דאבל אסור בכיבוס בתוך ל' יום, **צריך לומר דהאי כיבוס נמי היינו גיהוץ**, ואין אסור אלא גיהוץ שלהם.

ומורי ריב"א זצ"ל, היה אוסר לכבס בתוך שלשים יום של אבילות, **ואין נראה לו לדחות כל ראיות אלו** ולומר, דמאי דתנא במתני' כיבוס הכוונה היא לגיהוץ, ולכך אסר לכבס בתוך ימי השלושים.

עתה מיישבים התוס' את הראיות שהביאו לעיל, דמותר לכבס בתוך ל' יום לדעת ריב"א האוסר לכבס.

והא דקאמר בפרק החולץ (יבמות ד' מג. וסס), דאלמנה בימי השלושים נחשבת כמקום **שמותר לכבס, היינו רק בהני דהתירו** להם **לגלח ולכבס בריש פירקין** (ד' יג:) כגון **הבא ממדינת הים** או **היוצא מבית האסורין, ומה שאלו אסורים שם בתשעה באב לכבס, היינו דוקא טעמא** משום שיכולים **להמתין** שלא **לכבס אחר תשעה באב, הואיל ואיסורו אינו מושך כל כך**, אלא ימים מועטים הוא בלבד[ר]. והק"ו בגמ' הכי הוא, דאי בשבוע שחל בו ת"ב שאסור לכבס אף ליוצא מבית האסורים וכדו', מ"מ שרי ליארס בו, אלמנה בימי השלשים שמותרת לכבס, אזי אי יצאה מבית האסורים או באה ממדינת הים, וודאי שנתירנה באירוסין.

בגמ' שם איתא, על אלמנה בתוך ל' יום 'במקום שמותר לכבס ולספר'. ויש שמחקו שם 'לספר', דהא תספורת נאסרה בפירוש בתוך ל' יום. אמנם לפירוש התוס' דאיירי בבא ממדינת הים וכדו', שפיר אפשר לגרוס שם 'במקום שמותר לכבס ולספר', דהא אלו מותרין אף בתספורת בתוך ל' יום.

וגרסינן שפיר במקום שמותר לספר כדפרישית, וא"צ למוחקו, וא"צ ליישבו ולומר, דדוקא **באשה** התירו תספורת בתוך ל'. **או** ליישב ולומר, דהתם איירי **בגילוח כל הראש, כדברי המפרשים שרוצים ליישב גירסת הספרים**, דתספורת היינו לנוי וליופי, וגילוח הראש כולו לא חשיב תספורת. **והארכתי** בתירוצים אלו **בתוספות ביבמות** (ג"ז סס). ולדעת ריב"א האוסר אף כיבוס בתוך ל', **גרסינן לקמן** (ד' כז:) **אל תבכו כו' הא כיצד, שלשים יום לתכבוסת ולתספורת**, ול"ג 'לגיהוץ ולתספורת' דהרי לשיטתו לא רק הגיהוץ נאסר, אלא כיבוס נמי נאסר בתוך ל'[רא]. **והא דאמר לעיל** (ד' טו.) **אבל אסור בתכבוסת**, ומשמע דאיירי בתוך ז' דאז מיקרי 'אבל', אך **לאחר שבעה** ובתוך ל' **שרי** בתכבוסת, יש ליישב, דהתם בכיבוס **במים איירי, ולא בנתר וחול**, וכיבוס זה **יוכל להיות מותר לאחר שבעה**, ולא נאסר בתוך ל' אלא כיבוס בנתר וחול, אך כיבוס במים שרי. **ובתוספות הרב כך פירש** מדעת עצמו **לאסור** כיבוס בתוך ל', ומ"מ **בשם רבו פירש היתר**, כמו שפירשו התוס' בראש הדיבור. **ולפי מה שפירשו** ריב"א ובתוס' הרא"ש, **דכיבוס אסור כמו גיהוץ**, יהא **ניחא קושיית ה"ר שמואל מוורדו"ם**, שהקשה על שתירצו התוס' לעיל דגיהוץ שלנו ככיבוס שלהם, וכיון דכיבוס שלהם שרי, גיהוץ שלנו נמי שרי, והקשה, דהא אביי נפיק בבבל בבגדים מגוהצים, משום דס"ל כרבי דשרי, ולא כרבנן דאסרי, הרי לנו דרבנן אסרי אף גיהוץ של בבל. ולדעת ריב"א דכיבוס שלהם נמי אסור, הרי כיון דגיהוץ שלנו הוא ככיבוס שלהם, גיהוץ שלנו נמי אסור, ולכך הביאה הגמ' ראיה מאביי דאין הלכה כרבנן.

ומיהו מורי ריב"א, לא היה מפרש ממש לאסור כל כיבוס ואף כיבוס שלנו, **אלא היה מפרש דהאי ברייתא דאסרה כיבוס**, היינו דווקא **בא"י, דכיבוס שלהן כגיהוץ שלנו**, אך כיבוס שלנו שאינו ככיבוס שלהם, שרי. **וההיא ברייתא דקתני דגיהוץ** אסור, **ולא כיבוס, היינו בבבל**, דרק גיהוץ דבבל נאסר משום שהוא ככיבוס שבא"י, ובא"י נאסר אף הכיבוס, **ומיהו** באמת **לפי זה, לא היה אסור לדידן** בבבל **כי אם גיהוץ**, וכיבוס שרי.

אכן היה ר"י מפרש בלא ראייה, היינו שלא הביא ראיה לכך מהגמ', **כמו שפירש רבינו יצחק הזקן**, דלעולם גיהוץ נמי שרי בבבל, ומה שהביאה הגמ' ראיה מהא דאביי יצא בבבל בבגדים מגוהצים, הוא משום דאף **בבבל היו פעמים אומנים מא"י יודעין לגהץ**, ובגיהוץ כזה יצא אביי, ולכך הביאה הגמ' ראיה דאין הלכה כרבנן דאסרי גיהוץ דא"י[רב].

עתה באים התוס' לדון בדין גיהוץ כלי פשתן.

ועוד סובר ר"י, דכלי פשתן אין בהן משום איסור **גיהוץ**, משום שאין הגיהוץ מלבנן כ"כ, **וחולק** בזה **על הש"ס** ירושלמי הסובר דאף גיהוץ כלי פשתן

ציונים והערות

קצט. פירוש, דכיון שהפעולה שוה בשניהם כמ"ש לעיל תנא קרי לגיהוץ כיבוס. ואפשר ליישב עפ"י את קושיית הגליון הש"ב שהק' ביבמות, דרש"י שם בד"ה מקום כתב, דלא אסרו כיבוס באבל, והכא משמע מדבריו בד"ה שמונת ימים, דאבל אסור בכיבוס. ואפש"ל דאף רש"י קרי להו בלשון אחת, והכא איירי בחמין ואסיר, וביבמות איירי בצונן ושרי. ועדיין צ"ע (גביע הכסף). **ר.** ובשרה"ז הק', דהא כל השבוע שחל בו ת"ב אסור לכבס ולא רק ביום ת"ב עצמו. ונראה לתרץ, דבת"ב אינו נאסר שבעה ימים בדוקא, דאי חל ת"ב ביום שני, אינו אסור אלא ב' ימים, ואף אם חל ביום ה' נאסר בחמשה ימים, ומ"מ לא דמי לאבל שאיסורו יכול להיות עוד ג' שבועות, דהא שבוע קמא ממ"נ אסור, וכל הדיון הכא הוא משבעה עד שלשים, ולהכי התירו באנוסים, כגון היוצא מבית האסורים (גביע הכסף). **רא.** הקשה בגביע הכסף, דאע"ג דגרסינן הכא 'לתכבוסת', הא מ"מ במס' שמחות קתני ל' יום לגיהוץ כיצד, וכן בירושלמי גזירת ל' גיהוץ ותספורת, ומשמע דהא לכבס מותר, ומה הרויחו התוס' בהגהתם. **רב.** הקשה בספר מצבת משה, דאי כיבוס דא"י טוב יותר מפני דמי א"י יפים יותר ממימי בבל כדאיתא ברש"י כתובות דף י', הרי מה יועילו מה שהאומנין באים מארץ ישראל

ירושלמי דקתני התם כל שלשים יום לגיהוץ אסור ללבוש כלי צמר מגוהצין חדשים, וכלי פשתן מגוהצים לבנים. פירש בתוספות הרב, דהא דאסרי גיהוץ דוקא ללבוש, אבל לגהץ מותר. והא דקתני כל שלשים יום לגיהוץ היינו אסור ללבוש כלים מגוהצין כו' עד מותר להוליך כלים לגיהוץ בתוך שלשים. ואיני יודע אם היה אומר הרב היתר בכיבוס תוך שבעה, ומחלק נמי בין לכבס או ללבוש. מיהו רבינו יצחק זקני מפרש בתשובתו דאפי' לכבס ולהניח אסור, מדאסרינן בפרק בתרא דתענית (ד' כט.) לכבס ולהניח. ועוד פירש בתשובתו, דכיבוס שלנו מותר בט' באב, כדאמרינן דגיהוץ שלנו ככיבוס שלהן משמע דכיבוס שלנו אינו ככיבוס שלהם, והכי איתא בהדיא בפ"ק דכתובות (ד' י:) מיהו לענין ימי אבילות אסור בכיבוס שלנו, אפי' בתשעה באב מחמירין העולם בכיבוס שלנו מתוך המנהג, כמו שהחמירו לענין אבילות דבשר מליח דשרי בהלכה, ורגילין לנהוג בו איסור. ומיהו איני מבין מנין לו להקל בתשעה באב יותר מימי אבלו, דאדרבה בפרק בתרא דתענית (שם) נראה לי שמחמיר יותר לענין גיהוץ כלי פשתן בימי אבלו מבמועד, ובמטפחות ידים השיב רבינו שאף על פי שהתירו במועד, אסורין בימי אבלו כדאמרינן לעיל (דף יז:) כל שאמרו מותר לגלח במועד כו' והתניא אסורים, ומוקי לה בתכפוהו אבליו:

רבא נפיק כו'. ופי' בתוספות דאביי ורבא הלכה כרבא, וא"כ מותר ללבוש כלים מגוהצין צבועין אפילו חדשים או ישנים אפילו לבנים, וכן פסק ר"ח:

[כג:] **יש אבילות בשבת.** בדברים שבצנעא איירי, כדפירש בקונט'. ובסמוך נמי לימא כתנאי, מייתי פלוגתא דרשב"ג ורבנן דהוי דברים שבצנעא. והכי משמע קצת בירושל' דלעיל אמתניתין דהשבת עולה פליגי רבי יוחנן וריב"ל אם אסור בשבת בתשמיש המטה, משמע דפליגי כעין פלוגתא דהכא. ואליבא דרבי יוחנן יש שאומרים שם מותר, ואותו חולק על הש"ס שלנו, דא"ר יוחנן בפ"ק דכתובות (דף ד. וש"ס) אע"פ שאמרו אין אבילות בשבת, אבל

נאסר בתוך ל' יום, דקתני התם בירושלמי, בכל שלשים יום שלא הותר בהם גיהוץ, **אסור** ללבוש כלי צמר מגוהצין חדשים, וכלי פשתן מגוהצים לבנים, הרי שהירושלמי סובר שאף גיהוץ כלי פשתן נאסר בתוך ל' יום.

עתה באים התוס' לבאר איזה גיהוץ נאסר בימי השלושים.

פירש בתוספות הרב, דהא דאסרי גיהוץ, היינו **דוקא** ללבוש בגדים מגוהצים, **אבל** לגהץ ולהניח בביתו מותר, **והא** דקתני כל שלשים יום לגיהוץ,- היינו דאסור ללבוש כלים מגוהצין כו', וכן כל המשנה עד מה דקתני מותר להוליך כלים לגיהוץ בתוך שלשים, איירי בלבישת בגדים מגוהצים, אך עצם הגיהוץ לא נאסר כלל. ומוסיפים התוס', **ואיני יודע אם היה אומר הרב** את אותו ההיתר אף בכיבוס תוך שבעה, ומחלק נמי בין לכבס ולהניח דשרי, **או** ללבוש בגד מכובס דאסיר, ומיהו רבינו יצחק זקני מפרש בתשובתו, **דאפי'** לכבס ולהניח **אסור**, וראיה לזה, מדאסרינן בפרק **בתרא** דתענית (ד' כט:), בשבוע שחל בו תשעה באב אף לכבס ולהניח, הרי לנו שגזירת כיבוס היא אף בכיבוס שלא ע"מ ללבוש[רג]. **ועוד פירש** רבינו יצחק בתשובתו, דכיבוס שלנו מותר אפילו **בט' באב**, כדאמרינן דגיהוץ שלנו הוא ככיבוס שלהן, וא"כ משמע, דכיבוס שלנו **אינו** מלבן את הבגד כ"כ ככיבוס שלהם, וכשאסרו לכבס בת"ב היינו כיבוס שלהם אסרו, אך כיבוס שלנו לא נאסר כלל.

התוס' מביאים ראיה שכל היכא דדיינינן לגבי כיבוס, איירינן בכיבוס שלהם ולא בכיבוס שלנו.

והכי איתא בהדיא בפ"ק דכתובות (ד' י:), לגבי כיבוס בגד מלוכלך, שיש בו אף מראה דם של נידות, ואיתא שם בגמ', דכיבוס שלנו לא מהני לכבסו יפה להסיר ממנו הזוהמא, כדי שעי"ז יוכלו לראות היטב את מראה הדם, משום שגיהוץ שלנו יפה ככיבוס שלהם, אך כיבוס שלנו אינו ככיבוס שלהם. וכל זה הוא רק בל' יום, ומיהו לענין ז' ימי **אבילות**, צ"ל **דאסור** אף **בכיבוס שלנו**, ולא רק בז' ימי אבילות, אלא **אפי' בתשעה באב** מחמירין העולם בכיבוס שלנו מתוך המנהג, כמו שהחמירו לענין **אבילות**, דנהגו העולם שלא לאכול **בשר** מליח בימי אבילות, אף **דשרי בהלכה** לאכלו מעיקר הדין, ולא נאסר אלא בשר הראוי להקריבו לשלמים[רד], ומ"מ רגילין העולם לנהוג **בו איסור**, וכמו"כ נהגו העולם איסור בת"ב לגבי כיבוס, אף שמעיקר הדין שרי כיבוס שלנו בת"ב.

אחר שביאר התוס' שכיבוס שלנו אסור בז' ימי אבילות מעיקר הדין, ובת"ב לא נאסר ורק העולם נהגו בו איסור, מקשים התוס' על חילוק זה.

ומיהו איני מבין מנין לו לרבינו יצחק להקל לגבי כיבוס שלנו **בתשעה באב, יותר מימי אבלו, דאדרבה**, מהא דהחולק[רה] שהביאו התוס' לעיל, דאלמנה בתוך ל' יום מותרת בכיבוס, ובשבוע שחל בו ת"ב אסור לכבס, הרי לנו שת"ב חמיר מימי אבל.

התוס' דנים לגבי חומר דין ז' ימי אבילות מדיני המועד.

ובפרק' בתרא דתענית (שם), **נראה לי שמחמיר יותר לענין גיהוץ כלי פשתן בימי אבלו מבמועד**, שאמרו שם דכלי פשתן אין בהם משום איסור גיהוץ, משמע דאיסור כיבוס אכן יש בהם, ואילו גבי מועד אמרינן (לעיל יח) דמותר לכבס כלי פשתן.

וכן במטפחות ידים השיב רבינו, שאף על פי שהתירו לכבסם במועד, מ"מ **אסורין** לכבסם בימי **אבלו**[רז]. **כדאמרינן לעיל** (דף יז:), כל שאמרו מותר לגלח **במועד** כו', מותרים לגלח בימי אבלו, ומק' הגמ' **והתניא אסורים** היינו, דאף המותרים בגילוח במועד, אסורים בגילוח בימי אבלו, ומוקי להא דתניא מותרים, **בתכפוהו אבליו**, דרק אי מתו לו כמה מתים בזה אחר זה, הקילו לו חכמים והתירוהו בגילוח, אך אבל סתם אסור בגילוח, הרי לנו שז' ימי האבל חמורים מהמועד לגבי גילוח, שהרי המותרים לגלח במועד, אסורים בגילוח בימי האבל, וכמו"כ נאסר בהם כיבוס מטפחות הידים, אעפ"י שבמועד מותר לכבסם.

רבא נפיק כו':

איתא בגמ', דרבא יצא בימי אבלו בחלוק חדש שאינו לבן, משום דס"ל כרבי אלעזר ברבי שמעון, דלא אסרו אלא אלא כלים חדשים לבנים, ואביי יצא בימי אבלו במלבוש ישן לבן ומגוהץ, משום דס"ל כרבי, דלא אסרו אלא כלים חדשים.

ופי' בתוספות, דאביי ורבא הלכה כרבא, **וא"כ** הילכתא היא דמותר ללבוש כלים מגוהצין צבועין **אפילו** חדשים, **או** בגדים ישנים **אפילו** לבנים, דלא אסרו אלא כלים חדשים לבנים. **וכן פסק ר"ח**[רח].

יש אבילות בשבת:

התוס' מסבירים לגבי אלו דינים אמרינן דיש אבילות בשבת.

בדברים **שבצנעא** בלבד מיירי, **כדפירש** בקונטרס, ובסמוך נמי אמרינן בגמ' **לימא כתנאי**, לגבי אי יש אבילות בשבת, ומייתי **פלוגתא** דרשב"ג ורבנן לגבי תשמיש המיטה, דהוי נמי דברים **שבצנעא**, והכי משמע קצת בירושלמי דלעיל, **אמתניתין** דהשבת **עולה**, דמייתי הירושלמי על מתני' דהשבת עולה כא' מימי האבילות, דפליגי רבי יוחנן וריב"ל, **אם אסור בשבת** בתשמיש המטה[רט], ומשמע נמי דפליגי כעין **פלוגתא דהכא** אי יש אבילות בשבת, ופליגי שם לגבי תשמיש המיטה שהוא מדברים שבצינעא, הרי לנו, שאף למ"ד יש אבילות בשבת, הוא רק בדברים שבצינעא.

התוס' דנים בדברי הירושלמי שם.

ואליבא דרבי יוחנן יש שאומרים שם, דס"ל דמותר בתשמיש המיטה, **ואותם** יש אומרים חולקים **על הש"ם שלנו**, דהש"ס שלנו סובר דדעת רבי יוחנן לאסור תשמיש המיטה בשבת שבתוך ימי האבילות, **דא"ר יוחנן בפ"ק דכתובות** (דף ד. וש"ס) **אע"פ שאמרו אין אבילות בשבת**[רי], **אבל** דברים **שבצנעא** נוהג בהם האבל דיני אבילות.

ציונים והערות

לבבל, כיון שאין להם בבל את מי ארץ ישראל. ובע"כ צ"ל שרבינו יצחק לא יסבור כרש"י בזה, אך מ"מ יוכל לסבור כדרך ב' דרש"י, שהיו להם סמנים יפים יותר, וצ"ל דהנך סמנים גדלים בבל כמו בא"י, ואומני א"י היו בקיאים בהם יותר מאומני בבל, או דאומני א"י היו מורידים עמם מא"י הסמנים. **רג. וכן** פ' בשו"ע סי' שפט ס"ד, דכיבוס אסור בין ללבוש ובין להניח. וכ' הש"ך, דטעם האיסור הוא משום דאסור בעשיית מלאכה. **רד. הרש"ש** מגיה, 'כמו שהחמירו לענין אכילות דבשר מליח', והגיה כן, דהא אבל מותר בבשר (גליע הכסף). **רה. זהו** ביאור דברי התוס' לדעת הרש"ש. **רו. עיין** ברש"ש שכאן מתחיל ענין חדש. **רז. כ'** הט"ז בסי' שפ"ט ס"א בשם מהרש"ל, דאע"ג דאסרו לכבס את מטפחות הידים והשולחן, מ"מ היתר פשוט הוא לפרוס המטפחת המכובסת לכבוד שבת. **רח. לסיכום:** א. נמצאו ב' דעות לגבי דין כיבוס שלנו, שיטת רבינו יצחק, דגיהוץ שלנו שרי משום דהוי רק ככיבוס שלהם, וכיבוס שלהם שרי, דלא נאסר אלא גיהוץ שלהם. ודעת ריב"א, דאף כיבוס שלהם אסיר, ולכך גיהוץ שלנו שהוא ככיבוס שלהם אסיר, אבל כיבוס שלנו שרי, משום שאינו אפילו ככיבוס שלהם. ב. רבינו יצחק התיר כיבוס שלנו אף בתשעה באב, ובז' ימי אבילות אסור, ומ"מ נהגו העולם איסור אף בתשעה באב. ג. איסור הגיהוץ אינו אלא ללבוש בגדים מגוהצים, אך הגיהוץ עצמו לא נאסר כלל, משא"כ כיבוס שנאסר אף לכבס ולהניח. **רט. וכן** נפסק להלכה בשו"ע סי' ת, דאבל אסור בתשמיש המיטה שהוי דברים שבצינעא, ואבילות נוהגת בהם בשבת. **רי. הרש"ש** מעיר, דהתם איתא אעפ"י שאמרו אין אבילות 'במועד' ולא איתא 'בשבת', ומ"מ הקישו התוס' דין זה אף לשבת, דכתבו שם שאין סברא להקל במועד יותר מבשבת. והק', אמאי לא הביאו התוס' ראיה מהא דאמר ר' יוסף בשמו, דבדברים שבצינעא נהוגת אבילות בשבת. ואולי צ"ל, דר' יוסף גופיה למד כן

18/06/2018אהח

דברים שבצנעא נוהג. וקצת קשה לי תימה, בשמעתין אביי אשכחיה לרב יוסף דפריס סודרא ארישיה, אמר ליה לא סבר לה מר אין אבילות בשבת, אמר ליה הכי אמר ר' יוחנן דברים שבצנעא נוהג. שמא היה סבור דפריס סודרא ארישיה הוה דברים שבפרהסיא, וכמאן דאמר פריעת הראש חובה, ולא היה מחלק בין בביתו בין חוץ לביתו, והוא השיב לו בביתו חשיב צנעא:

מאן דאמר יש אבילות בשבת מדקתני עולה. פירש הר"א ז"ל מדקתני ולא פירש ואין בה אבילות, אלמא אבילות נוהג בה, דאם לא כן היה לו לפרש הכי בהדיא, אע"ג דעולה לא נהג בה אבילות, דכיון דעולה משמע דנוהג בה אבילות. ומשני איידי דקתני סיפא אין עולין סתם, תנא ברישא עולה סתם. ולא נהירא. ופירש ר' שמעון זצ"ל מרבו מאן דאמר יש אבילות דקתני עולה, משמע דעולה לכל מנין שבעה ולאבילות שינהג בשבת מה שנהג אתמול, ומתוך כך תעלה שבת לחשבונו כשם שע"ש עולה לחשבונו. מ"ד אין אבילות בשבת, דקתני אינה מפסקת אע"ג דחשיבא כולי האי לבטל אבילות בגוה, מ"מ אינו מפסיק, דאל"כ פשיטא. וקפריך ואלא הא דקתני עולה, דמשמע דנוהג אבילות כשאר ימים, ומשני איידי דקתני גבי י"ט אין עולין לגמרי, לא למנין ולא לאבילות משום שמחה דכתיב בהן כדפרישית, תנא רישא נמי עולה, באותו לשון עצמו דתנא בי"ט תנא בשבת דלא להפליג בלשון המשנה. ומיהו עולה דשבת אינו למנין דלאבילות לא סלקא אלא אי נהגא אבילות בגויה, וא"כ לפי פירוש זה ואלא הא דקתני עולה ומשני לעולם לא נהגא ואיידי דתנא כו', וא"כ המשנה אין שטת הש"ס לומר איידי דתנא הא תנא נמי הא אלא במילתא דאמת אלא דלא צריכי, אבל דברים נראים שקר אין לו לשנות. ועוד יש להקשות לפי מה שמפרש, אי הכי ליתני שבת אינו עולה והוי דומיא דסיפא יותר. עד כאן לשון הר"א. ובתו' הרב מקשה, דמשמע אפילו למאן דאמר דלא נהגא עולה למנין שבעה, וא"כ ברגל נמי אע"ג דלא נהגא יהא עולה, ולעיל אמרי' לענין שבעה לא קמבעיא ליה דלא נהגא מצות שבעה ברגל. ומתרץ אע"ג דשבת עולה רגל אינו עולה, הואיל ואין אבילות כלל משום דכתיב בהן שמחה, שבת מיהא לא כתיב שמחה, אפילו אינה נוהגת עולה. בירושלמי

וקצת קשה לי, תימה, דבשמעתין איתא **דאביי אשכחיה לרב יוסף דפריס סודרא ארישיה** בשבת שבתוך ימי האבילות, היינו שעיטף את ראשו בסודר בתוך ביתו כמנהג האבלים, **אמר ליה** אביי, **לא סבר לה מר אין אבילות בשבת**, ומדוע מר עוטף את ראשו כמנהג האבלים, **אמר ליה, הכי אמר ר' יוחנן דברים שבצנעא** נוהגים בהם אבילות בשבת.

וקשה, וכי לא ידע אביי את דברי רבי יוחנן, דעל האבל לנהוג באבילות בדברים שבצינעא אף בשבת, ומדוע הק' עליו מהא דאין אבילות בשבת דקאי אפרהסיא בלבד.

ומתרצים התוס', ד**שמא היה סבור** אביי **דפריס סודרא ארישיה הוה דברים שבפרהסיא, וכמאן דאמר** דפריעת **הראש חובה** היא על האבל, **ולא היה מחלק בין בביתו בין חוץ לביתו**, ולכך הק' עליו דאין אבילות בשבת בפרהסיא, **והוא השיב לו** דבביתו **חשיב צנעא**, ולכך נהג בביתו מנהגי אבילות[ריא].

מאן דאמר יש אבילות בשבת מדקתני עולה:

התוס' מבארים את מהלך הגמ'.

פירש הר"א ז"ל, דמדקתני דהשבת עולה למנין ימי האבילות, **ולא פירשה** המשנה דהשבת אמנם עולה למנין ימי האבילות, אך **אין בה** עצמה דיני **אבילות**, **אלמא** דאבילות נוהגת בה בשבת, **דאם לא** כן, היה לו לתנא **לפרש הכי בהדיא** ולומר, דאע"ג דהשבת עולה למנין ימי האבילות, מ"מ **לא** נהגה **בה אבילות**, דכיון דהא דקתני דהשבת עולה, לכאורה משמע משמע דאף נוהג בה **אבילות**, ואי ס"ל לתנא דאין האבילות נוהגת בשבת, היה לו לפרש, ומכך שלא פירש, אנו למדים דס"ל דנוהגת אבילות בשבת. ומשני, דלעולם ס"ל לתנא דמתני' דאין אבילות נוהגת בשבת, והא דקתני 'השבת עולה', אינו משום דס"ל דאף נוהגים בה דיני האבילות, אלא **איידי דקתני סיפא** לגבי רגלים **דאין עולין סתם**, ולא פירש שם אי נוהג בהם דיני אבילות, משום דאי אין עולין, בוודאי שאין נוהגים בהם דיני אבילות, לכך **תנא ברישא** נמי **עולה סתם**, ולא פירש, אך מ"מ ס"ל דאין אבילות נוהגת בשבת, ואין להביא ראיה מהא דקתני 'השבת עולה'. **ולא נהירא** פירוש זה, דאי"ז ראיה כ"כ מה דקתני 'השבת עולה' ולא מפרש בה דאף נוהגים בה דיני האבילות, דאפש"ל דלגבי מנין ימי האבלות, השבת עולה, אך אין נוהגים בה מנהגי אבילות.

ופירש ר' שמעון זצ"ל מרבו באופן אחר, **דמאן דאמר יש אבילות בשבת**, מדייק לה מהא **דקתני** השבת **עולה** למנין ימי האבילות, ולשון 'עולה' **משמע**, **דעולה** היא **לכל** דבר, **למנין שבעה**, וכן **לאבילות**, והיינו **שינהג בשבת מה שנהג אתמול**[ריב], **ומתוך כך תעלה שבת לחשבונו כשם שע"ש עולה לחשבונו.**

ומ"ד דאין אבילות בשבת, מדייק לה מהא **דקתני** 'השבת עולה **ואינה מפסקת**', והיינו **אע"ג דחשיבא** השבת **כולי האי לבטל אבילות בגוה**, לבטל בה את מנהגי האבילות, **מ"מ אינו מפסיק** את מנין הימים כמו הרגל, שאם נופל הרגל בתוך ימי האבילות, מבטל הוא את האבילות לגמרי, ואילו השבת אינה מפסקת, **דאם לא** נאמר כן, אלא נאמר דיש אבילות בשבת, ואין השבת מבטלת את דיני האבילות, הא **פשיטא** היא שאינה מבטלת את האבילות לגמרי, וא"צ כלל לכתוב דין זה, ורק משום דבשבת עצמה אין נוהגין דיני האבילות, לכך צריך לומר, דמ"מ אין השבת מבטלת לגמרי את האבילות, **וקפריך** בגמ' על מ"ד אין נוהג אבילות בשבת, **ואלא הא דקתני** 'השבת **עולה**', **דמשמע דנוהג** בה **אבילות כשאר ימים**, כמו שנתבאר לעיל דלשון עולה, משמעותו היא שנוהגים בה כל דיני האבילות כבחול, **ומשני, איידי דקתני גבי י"ט** דאין הרגלים **עולין לגמרי**, **לא למנין ולא לאבילות**, **משום שמחה דכתיב בהן כדפרישית**, **תנא רישא נמי** 'השבת **עולה**', ד**באותו לשון עצמו דתנא בי"ט**, **תנא בשבת**, כדי **דלא להפליג** - לחלק ולשנות **בלשון המשנה**, **ומיהו** לשון 'השבת **עולה**' **דתני בשבת**, **אינו אלא לגבי מנין** דז' ימי **אבילות**, ומ"מ **לא נהגא אבילות**[ריג] בשבת.

עתה באים התוס' להקשות לפירוש ר' שמעון זצ"ל שהביאו לעיל, דלשון 'השבת עולה' פירושה הוא, דעולה כל דבר למנין ולאבילות, ומקשים התוס', האיך דוחה הגמ' דלשון זה נכתב איידי דסיפא, והאיך כתבה המשנה דבר שאינו נכון, איידי דקתני לשון זה בסיפא.

וא"כ לפי פירוש זה, הא דאיתא בגמ' **ואלא הא דקתני עולה**, דמשמעותו הוא דנוהג בה אבילות, ומשני, **לעולם לא נהגא** ביה אבילות בשבת, **ואיידי דתנא כו'** בסיפא לשון 'עולה', תנא נמי לשון זה ברישא, **א"כ** יקשה על לשון **המשנה** טובא, דהא **אין שטת הש"ס לומר איידי דתנא הא תנא נמי הא, אלא במילתא דאמת**, **אלא דלא צריכי** לכתבו, ורק איידי דתנא במק"א לשון זה שנאו התנא במקום זה, **אבל** הכא הדברים **נראים** כשקר, שהרי משמעות הלשון 'עולה', הוא שהשבת עולה למנין ע"י שנוהגים בה דיני אבילות כבחול, וא"כ **אין לו** לתנא **לשנות** בלשונו.

קושיא נוספת:

ועוד יש להקשות על פירושו, **דלפי מה שמפרש** דתני לשון 'השבת עולה', משום דבסיפא תנא ארגלים דאין עולים, ושנה התנא לשון זה אף שנראה שאינו אמת, **אי הכי ליתני** השבת **אינו עולה**, **והוי דומיא דסיפא יותר**, דהרי תני התם 'הרגלים אינם עולים', וכיון ששינה התנא מן הדין מפני הלשון, היה לו לשנות לגמרי כלשון הסיפא.

עד כאן לשון הר"א.

ובתוס' הרב **מקשה**, **דמשמע** בגמ' **דאפילו למאן דאמר דלא נהגא אבילות** בשבת, מ"מ **עולה** היא **למנין שבעה** ימים, **וא"כ ברגל נמי** היה לנו לומר כן, **דאע"ג דלא נהגא** אבילות ברגל, מ"מ **יהא** הרגל **עולה** למנין ימי אבילות, **ולעיל אמרי'** בגמ', **דלענין שבעה לא קמבעיא ליה** כלל, אי נהגא מצוות שבעה ברגל, דוודאי **לא נהגא מצות שבעה ברגל**, ולכאורה היה לנו לומר דדין הרגל כדין השבת, דהשבת עולה למנין ימי האבילות, אע"ג דלא נהגא בה אבילות.

ומתרץ, **דאע"ג דשבת עולה** למנין ימי האבלות, אבל **הרגל אינו עולה**, **הואיל ואין** בו **אבילות כלל**, **משום דכתיב בהן** ברגלים לשון **שמחה** [כגון ושמחת בחגיך ועוד], הרי שהופקעו לגמרי מדיני האבילות, **ושבת מיהא לא כתיב בה שמחה**, הלכך **אפילו שאינה נוהגת** אבילות

ציונים והערות

מהא דא"ר יוחנן דין זה במועד.

[ריא] בשו"ע סי' ת ס"א כ', דהשבת עולה למנין שבעה דנוהגין בה מקצת דיני אבילות, דהיינו דברים שבצנעא, אבל דברים שבפרהסיא דהיינו להסיר עטיפתו וכו'. וכ' הרמ"א בשם מהרי"ו, דהא דבעי להסיר עטיפתו בשבת, הוא דוקא כשהוא מעוטף עטיפות ישמעאלים. אבל קצת עטיפה שנוהגים בקצת מקומות, כל ל' אין צריך להסיר בשבת, הואיל ויש לו מנעלים ברגליו. ומהרי"ו עצמו כ' עוד טעם בהיתר זה, משום דכיון דנוהגין בעטיפה זו אף אחר ז' ימי אבילות, ולא אסרינן בפרהסיא אלא מה שאינו בתוך ז'.

[ריב] הרש"ש מעיר, דהא לכו"ע אינו נוהג בשבת ממש כמו בחול, דהא אבילות שבפרהסיא בוודאי אינה נוהגת בשבת, משא"כ בחול.

[ריג] כן גריס הגליון.

מפרש טעמא דשבת דאין אבילות נוהג בו, משום דכתיב (משלי י) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה, ושבת כתיב ביה ברכה:

ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין. נראה דכי היכי דשרי בפרק בתרא דתענית (דף ל.) גבי ערב תשעה באב בשר כל זמן שאינו כשלמים ויין מגתו, הכי נמי שרי באונן. מיהו אין רגילין לנהוג בהן היתר לא בכאן ולא בתשעה באב. תימה, משמע דאונן חמור מאבל דלא מצינו אבל שיהא בו איסור בבשר וביין, ולענין קדשים אשכחן דאבל אוכל בקדשים, ואונן אסור, ובשאר דברים החמירו באבילות בכפיית המטה ונעילת הסנדל ועטיפת הראש, וטובא איכא, ובאונן שרי. וי"ל דדברים שהן משום אבל מותר גבי אונן ובאבילות אסורין, אבל דברים שאינם אסורין משום אבילות אלא משום שיש לו להיות טרוד בקבורת מתו ולא ימשך אחר דברים אחרים, כגון אכילת בשר ושתיית יין אסירי באונן דוקא. ותשמיש המטה דמשמע בסמוך דאסור באונן, בהא נמי שמא ימשך או שמא שמחה יתירתא וחוצפה. כך מצאתי. ובתגלחת ובתכבוסת לא ידעינן אי שרי באונן, ואין ללמוד איסור לגלח מדתני' במס' שמחות. היה מגלח ואמרו לו מת אחד מקרוביו הרי זה יגמור, משמע הא לא התחיל אסור דלמא בשמועה איירי ולאחר שנקבר. ובשם ריב"א כתבתי דתגלחת אסור, דנפקא לן מראשיכם אל תפרעו, (ויקרא י) הא כולי עלמא אסירי, ואינהו אוננים הוו. ובתשמיש המטה דאסרינן בסמוך וראו להתיר באנינות כדאמרינן פ"ק דכתובות (דף ד. וש"ס) ובאבילות אסרו, דקאמרינן התם מכניסין את המת לחדר ובועל בעילת מצוה ופורש, והא דקאמרינן התם אבילות דהכא קילא ואתי לזלזולי בה, ומקשה מאי קולא, אילימא דקתני בועל בעילת מצוה משום דלא חיילא אבילות עליה, אינו רוצה לומר שאין קולא בדבר, אלא הכי קאמר אין קולא באבילות כי אם באנינות, ולא אתי לזלזולי באבילות:

ואין מברכין עליו. פירש בקונטרס בברכות פרק מי שמתו (דף יח. וש"ס) ברכת המוציא. ואין מזמנין ברכת המזון. ותימה, גבי המוציא מה שייך לומר אין מברכין עליו, בשלמא גבי ברכת המזון שייך צירוף, אלא גבי המוציא מאי שייך צירוף. ויש לפרש

בה, מ"מ עולה היא למנין ימי האבלות, זאת משום שלא הופקעה לגמרי מאבילות.

ובירושלמי מפרש, טעמא דשבת דאין אבילות נוהג בו, משום דכתיב (משלי י) **'ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה', ובשבת כתיב ביה ברכה,** דכתיב גבי שבת, 'ויברך אלוקים את יום השביעי', וכיון דאית בה ברכת ה', הרי לא יוסיף עצב עמה - לא ינהג בה האבל מנהגי עצב ואבילות[ריד].

ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין:

התוס' באים לבאר את איסור האונן באכילת בשר ושתיית יין.

נראה, דכי היכי דשרי בפרק בתרא דתענית (דף ל.) **גבי ערב תשעה באב** אכילת **בשר כל זמן שאינו כשלמים,** כלומר, בשר שנמלח יותר מזמן אכילת שלמים, דהיינו ב' ימים ולילה אחד, וכן יין מיד כשיצא מגתו דשרי, **הכי נמי שרי באונן, ומיהו אין רגילין לנהוג בהן היתר לא בכאן** באונן, **ולא בתשעה באב** בבשר ויין אלו[רטו]. ומקשים התוס' **תימה, דמשמע הכא דאונן חמור מאבל,** דאונן אסור בבשר ויין, **ולא מצינו אבל שיהא בו איסור בבשר וביין,** אלא אדרבה, מצינו שהותר האבל בבשר, **דלענין קדשים אשכחן דאבל אוכל בקדשים, ואילו האונן אסור,** ואילו לגבי **שאר דברים החמירו באבילות** יותר מבאונן, כגון **בכפיית המטה ונעילת הסנדל ועטיפת הראש, וטובא איכא** איסורים באבל, וכולהו **באונן שרי,** ותימה, מדוע בחלק מן הדינים חמור האונן, ובחלק מן הדינים חמור האבל. ומיישבים התוס' **וי"ל, דדברים שהן** אסורים **משום אבל,** מותרים **גבי אונן ובאבילות אסורין, אבל דברים שאינם אסורין משום אבילות, אלא משום שיש לו להיות טרוד בקבורת מתו, ולא** לימשך[רטז] **אחר דברים אחרים, כגון אכילת בשר ושתיית יין,** דברים אלו **אסירי באונן דוקא. ותשמיש המטה דמשמע בסמוך דאסור באונן, בהא נמי** חיישינן **שמא ימשך** ולא יטפל כהוגן בקבורת מתו, **או שמא** כיון שיש בו **שמחה יתירתא,** וחוצפה היא לעשות כן כשמתו מוטל לפניו, לכך נאסר, **כך מצאתי**[ריז].

עתה באים התוס' לדון בדין גילוח וכיבוס באונן.

ובתגלחת ובתכבוסת, לא ידעינן אי שרי באונן[ריח]. **ואין ללמוד איסור לאונן לגלח,** מהא דתני' **במס' שמחות, היה מגלח ואמרו לו מת אחד מקרוביו, הרי זה יגמור** תגלחתו, ומשמע דרק אם התחיל בגילוח קודם ששמע שמת לו מת, אז מותר הוא לגמור תגלחתו, **הא לא התחיל** קודם ששמע, **אסור,** ולכאורה היה אפשר להביא ראיה משם שהאונן אסור בגילוח, מ"מ אין להביא ראיה זו משם, משום **דדלמא בשמועה איירי ולאחר שנקבר,** דשמא איירי התם בשמע שמת לו מת, אחר שכבר נקבר המת, ושוב אינו אונן אלא אבל, לפי שאונן הוא מי שמתו מוטל לפניו קודם הקבורה, ולכך אין להביא ראיה מדין האבל לדין האונן. **ובשם ריב"א כתבתי, דתגלחת אסורה** באונן, **דנפקא לן** מהא דכתיב **'ראשיכם אל תפרעו'** (ויקרא י), שצווה הקב"ה את אלעזר ואיתמר, שלא להתאבל כדרך האבלים על מיתת נדב ואביהוא, ומכך שציוום הקב"ה שלא לפרוע ראשם יש לדייק, **הא כולי עלמא אסירי, ואינהו אוננים הוו,** והרי לנו ראיה שאונן אסור בגילוח.

התוס' מביאים דין נוסף שבו אבל חמור מאונן.

ובתשמיש המטה דאסרינן לאונן בסמוך, לפעמים ראו להתיר באנינות, כדאמרינן פ"ק דכתובות (דף ד. וש"ס), ובאותו האופן **באבילות אסרוהו, דקאמרינן התם,** מת אביו של חתן או אמה של כלה, **מכניסין את המת לחדר,** ואין קוברין את המת כדי שלא יתחייבו החתן או הכלה באבילות, **ובועל בעילת מצוה ופורש**[ריט], הרי לנו שאבל חמור מאונן גבי תשמיש המיטה.

התוס' מביאים קושיא על דבריהם לעיל, שתשמיש המיטה אסור באבילות, ומיישבים.

והא דקאמרינן התם, אבילות דהכא בחתן וכלה קילא ואתי לזלזולי בה, ולכך החמירו עליהם חומרות נוספות, ומקשה שם הגמ', **מאי** היא אותה **הקולא** שהקילו באבילות זו של חתן וכלה, שהוצרכו להחמיר עליהם כדי שלא יבואו לזלזל באבילותם, **אילימא** הא דקתני **דבועל בעילת מצוה,** וזו היא הקולא גבי חתן וכלה, שמותרים בבעילת מצוה, הרי אין זו קולא באבילות, דהא מה שמותרים הם בתשמיש, הוא **משום דלא חיילא אבילות** עליהו כלל עד שלא נקבר המת. **ואינו רוצה לומר שאין** זו **קולא בדבר** מה שהם מותרים בתשמיש בזמן אבילותם, דבוודאי אבל אסור בתשמיש, **אלא הכי קאמר** הגמ', **אין** כאן **קולא באבילות** בזה שהם מותרים בבעילת מצוה, **כי אם** קולא **באנינות** יש כאן, שהרי אינם אבלים אלא אוננים, **ולא אתי לזלזולי באבילות** ע"י היתר תשמיש, ולכך דחתה הגמ' את האפשרות, שמפני היתר הבעילה הוצרכו חכמים להחמיר באבילותם, כדי שלא יבואו לזלזל בה.

ואין מברכין עליו:

התוס' מפרשים דין זה דאין מברכין על האונן.

פירש בקונטרס בברכות פרק מי שמתו (דף יח. וש"ס) **דאין מברכין עליו ברכת המוציא, ואין מזמנין** היינו **בברכת המזון, ותימה, גבי המוציא מה שייך לומר אין מברכין עליו, דבשלמא גבי ברכת המזון, שייך צירוף** שמצרפין לברך במזומן, ואין מצרפין את האבל למזומן, **אלא גבי המוציא** קשה, **מאי שייך צירוף ביה. ויש לפרש, דאיירי הכא בג'**[רכ] שאוכלין ביחד[רכא],

ציונים והערות

ריד. **ובתורת** האדם להרמב"ן אות צג כ' בשם רב סעדיה ז"ל, דבשבת שמת בתוכה חכם, מפטירין גלה כבוד מישראל. רטו. **וכן** נפסק בשו"ע סי' שמא, דאונן אינו אוכל בשר ואינו שותה יין, ולא חילק בבשר. וכן בהל' ת"ב בסי' תקנ"א. רטז. **וצ"ל** דהא בשבת ט: איתא, דאסור לאכול אפילו סעודה קטנה דאתי לאמשוכי, היינו משום דשם מצי להתפלל ואח"כ לאכול, אבל אנינות שנמשכת זמן מרובה, אין סברא לאוסרו באכילה לגמרי שירעב עד שיקבר המת, ולא אסרוהו אלא בבשר ויין דמימשך טובא. ואפשר דגם הרא"ש (פ"ד דברכות סי' יא) דשרי לאכול סעודה קטנה קודם המנחה, ולא חיישינן דילמא אתי לאימשוכי, מ"מ אפשר שיודה הוא, דאסור לאכול קודם המנחה בשר ויין, משום דמימשך טפי, כדמשמע הכא לענין אנינות. אמנם בתשו' ושב הכהן סי' צ"ו כתב בשיטת הכלבו והא"ח, דאיסור אונן בבשר ויין, הוא משום דאסירי בשמחה ואין שמחה אלא בבשר ויין. וק' א"כ אמאי אבל שרי, דאינהו נמי אסירי בשמחה, וזה לא מצינו. ושמא יסברו דאף אבל אסור בבשר ויין (מלבנת משה). ריז. **הרא"ש** כתב, דהורה ר"י באחד שתפסו המושל ולא ניתן לקבורה דאין עליהם דין אוננים, וכתב דאפילו למ"ד דאסורים בשבת בתשמיש המיטה, הכא שרי אפילו בחול, דהתם מוטל עליו לקוברו למחר. ומוכח מדבריו דטעם איסור תשמיש המטה הוא, משום שמוטל עליו להתעסק בקבורתו, וא"כ היכא שנמסר לכתפים או שנתפס למלכות כגון הכא, שרי (קרן אורה). ריח. **לכאורה** היה להביא ראיה, דכמו דסמוך למנחה דאסרו תספורת, משום שמא ישבר הזוג ואתי למימשך, כן היה ראוי לאסור באונן דילמא ישבר הזוג ואתי למימשך. אך כמו שכתבנו לעיל לגבי סעודה קטנה, דאין סברא שירעב כל זמן אנינותו, ולכך לא גזרינן אף בדברים העשויים למשכו אלא בבשר ויין דמימשכי טפי, כן י"ל לגבי גילוח, דהא אם לא יגלח עתה, ימתין עד תום ימי השלשים, וא"כ אין לאסרו מחמת חשש זה דלא שכיח (מלבנת משה). ריט. **כלומר,** אעפ"י שאונן אסור בתשמיש המיטה, מ"מ גבי חתן הקילו באונן יותר מבאבל, משום הפסד סעודתו (גידולי הקדש). רכ. **גירסת** רש"ש. רכא. **ר"ל** דאיירי כשיש ג' עם האבל, דקיי"ל דאחד מברך לשניים ברהמ"ז, אבל בשנים מצוה ליחלק.

18/06/2018אחח
אוצר החכמה

וקאמרינן דאין מברכין עליו ברכת המזון, **אלא מצוה** לחלק דהוו כשנים שאכלו, שמצוה ליחלק, **ואין זה האונן מצטרף** עמהן לברך במזומן, **ואין מזמנין עליו**[רכב] עמהן לומר את ברכת הזימון 'נברך **שאכלנו** משלו', וכפילות הדינים אינה מיותרת, משום **דאי לא הוה תני אלא חדא**, כגון 'אין מברכין עליו' לחוד, או 'אין מזמנין עליו' לחוד, **הוה אמינא** דאיירי לענין 'נברך שאכלנו משלו', **דאין מצטרף** עמהם לומר את ברכת הזימון, **אבל מצטרף** האונן עמהם **להיות להם דין שלשה לברך אחד מהן בעבור חבריו**, ולא יהא כל אחד מברך לעצמו, **להכי תני** להני תרתי דיני, 'אין מברכין, ואין מזמנין', לומר שאינם מצטרפין לומר ברכת הזימון, ואף אינם מצטרפין לברך אחד בעבור כולם, אלא כל אחד מברך לבדו. **וריב"א מפרש** את כפילות הדינים כך, **'אין מברכין ואין מזמנין', חדא לומר** שאינם אומרים 'נברך שאכלנו משלו', **וחדא** שאינם מצטרפין לברך בשם, כמו שמזכירין שם בעשרה, דאי תנא חדא מינייהו, הו"א שאין מזכירין שם בעשרה, אך מ"מ מצטרפין הם לזמן בג', ולומר נברך שאכלנו משלו בלא שם, וע"כ תנא תרתי דאינם מזמנין כלל.

עד כאן ביארו התוס' מהו 'אין מברכין ואין מזמנין'. עתה באים התוס' לבאר את המשך הברייתא, דתני דאין האונן עצמו מברך, האם האונן פטור מברכה ומ"מ אם רוצה שרי לו לברך, או דאסור הוא לברך אף אם ירצה.

ופירש בקונטרס בפרק מי שמתו (ג"ז סס), **ואינו מברך** היינו דאין האונן צריך לברך ברכת המזון אחר אכילתו[רכג]. ומשמע מפירושו, דאין האונן **אסור** לברך, ורק אינו חייב בברכה, אך אם רצה לברך - מברך. ובשמעתין נמי פירש בקונטרס כענין זה, דאין האונן אסור לברך אלא אינו חייב בלחוד.

ותמהים התוס', ומיהו מדקאמר בריש פרק מי שמתו התם, למאן דאמר [דבתוך] ארבע אמות של מת **הוא דאסור** לקרות בתורה, **פירש רבינו יצחק בברכות, דאיכא איסור לברך**, ולמד כן מלשון הגמ' שם דאיתא שם איסור. **וגם בתוספות הרב פירש דאונן אסור לברך. ותימה לרבי יצחק, דהשתא נהגו** האוננים **לברך ולזמן**, ולדבריו הרי איכא איסור בזה. **והיה אומר** רבינו יצחק לתרץ, **דלא איירי הכא** שאסור לברך, אלא **רק כשהוא עוסק בצרכי המת, שאז אין לו להתבטל מן המצוה** ולברך, ולכך אסור הוא לברך, **אבל בשעה שאינו עוסק בצרכי המת, אז שרי לברך. אי נמי בשעה שאחרים עוסקים בצרכי המת והוא אינו עושה כלום**, נמי שרי, ואעפ"י שצריך המת שיטפלו בו, מ"מ כיון דאיכא אחרים המטפלים בו שרי לברך. **ומיהו בירושלמי אינו משמע כן**, דרק היכא שהמת מוטל עליו אסור הוא לברך, **והכי איתא התם, האונן אינו אוכל כל צורכו, ואינו שותה כל צורכו כו', ואינו מברך, ואם בירך אין עונין אחריו אמן, ואם ברכו אחרים, אינו עונה אחריהם אמן, ואם** נימא דכל האיסור לברך הוא רק **משום ביטול מצות עסק במתו, מה ביטול יש בעניית אמן**, עד שנאסור עליו לענות אמן, והלא אין עניית אמן מבטלתו כלל מעיסוקו במת. **ומיהו נראה לי** ליישב, **דמשום שמיעת הברכה** שצריך לשומעה אם רוצה לענות עליה אמן, כדי **שלא תהיה האמן יתומה**, ובשמיעת הברכה איכא משום ביטול מצרכי המת באותה שעה, ולכך אסור האונן אף בעניית אמן על ברכת אחרים.[רכד] **ועוד** ראיה שאסור האונן בברכה אף כשאינו עסוק בצרכי המת, **מדאמרינן לקמן** דהעוסקין בהספד המת, כשהגיע זמן התפלה **עומדין ומתפללין, והוא יושב ומצדיק עליו את הדין, ומשמע שאף כשאינו עוסק** בצרכיו של מת **כלל**, נמי אינו מתפלל, **אלא יושב ודומם** ומצדיק עליו את הדין. וא"כ **נראה** דאיכא ראיה מהא, דהאונן **אסור לברך** ואין הדבר תלוי ברצונו.

ושוב מצאתי בירושלמי דריש פרק מי שמתו, תני, אם רצה להחמיר על עצמו ולקרוא קריאת שמע, **אין שומעין לו. למה, מפני כבודו של מת, או משום שאין לו מי שישא משאוי** - שאין מי שיתעסק במקומו בצרכי המת, **ופריך** בירושלמי, **והא תניא** האונן **פטור מנטילת לולב, וקא סלקא דעתיה** דמקשה **דמיירי ביום טוב** של סוכות, **והרי בו אינו טרוד לישא במשאוי**, לפי שאסור לקבור את המת ביו"ט, וא"כ נפשוט מהכא דטעמא דאיסור האונן בקריאת שמע, הוא מפני כבודו של מת, דהא אסור הוא לקרות אף ביו"ט שאינו טרוד בקבורת המת. **ומשני בירושלמי, תפתר הברייתא בחול**, פירוש, **בחולו של מועד**, שמותר לקבור בו את המת, ושוב אפשר לומר דמה דאסור לקרות את שמע, הוא משום שאין לו מי שיתעסק בצרכי המת. **ופריך** שם עוד, **והתניא** אונן **פטור מתקיעת שופר, וכי אית לך למימר בחול ולא ביום טוב**, והלא אין חיוב תקיעת שופר אלא בר"ה, שאסור בו בקבורת המת, וא"כ נפשוט מהכא דאונן אסור בקריאת שמע מפני כבודו של מת. **אמר ר' חנינא מכיון שהיו זקוקים להביא לו ארון ותכריכין**, ומותר להביא ארון ותכריכין לצורך המת אף ביו"ט, **דתנינן תמן מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת**, כגון **להביא ארון ותכריכין**, והוי נמי צורך המת, **וכמו שהוא נושא משאוי דמי**, ואיכא למימר דטעם איסור האונן בק"ש, הוא משום שהוא עסוק בצרכי המת. **ומשמע דפליגי** בירושלמי באונן **בשבת וביום טוב**, כשאינו צריך להביא ארון ותכריכין לצורך המת, אי אמרינן דאף שם **אינו מברך**, ופליגי **במאי דאמרינן** אי טעם האיסור הוא מפני צרכי המת ובשבת ליכא, או מפני כבודו של מת, וטעם זה הוא אפילו בשבת.

ומיהו הא קשיא לן, דהא אמרינן בסיפא דברייתא, **דבשבת**, האונן **מברך ומזמן**, וא"כ הרי איתא להדיא, דטעם האיסור הוא מפני שהאונן עוסק בצרכי המת. **וצריך עיון.**

דבגמרא קאמרינן דאין מברכין עליו אלא מצוה לחלק, דהוו כשנים שאכלו שמצוה ליחלק ואין זה האונן מצטרף עמהן. ואין מזמנין עליהן עמהן לומר נברך שאכלנו משלו, ואי לא הוה תני אלא חדא, הוה אמינא לענין נברך שאכלנו משלו דאין מצטרף, אבל מצטרף להיות להם דין שלשה לברך אחד מהן בעבור חברו, להכי תני תרתי. וריב"א מפרש, דאין מברכין ומזמנין, חדא לומר נברך שאכלנו משלו, וחדא לברך בשם כמו שמזכירין שם בעשרה. פירש בקונטרס בפרק מי שמתו (ג"ז סס) ואינו מברך אין צריך לברך ברכת המזון. משמע מפירושו דאין אסור לברך, ובשמעתין נמי פירש כענין זה. ומיהו מדקאמר בריש פרק מי שמתו התם למאן דאמר [תוך] ארבע אמות הוא דאסור, פירש רבינו יצחק בברכות דאיכא איסור לברך, וגם בתוספות הרב פירש דאסור לברך. ותימה לרבי יצחק דהשתא נהגו לברך ולזמן. והיה אומר דלא איירי הכא רק כשהוא עוסק בצרכי המת שאין לו להתבטל מן המצוה, אבל בשעה שאינו עוסק שרי. אי נמי בשעה שאחרים עוסקים והוא אינו עושה כלום. ומיהו בירושל' אינו משמע כן והכי איתא התם אינו אוכל כל צורכו ואינו שותה כל צורכו כו' ואינו מברך, ואם בירך אין עונין אחריו אמן, ואם ברכו אחרים אינו עונה אחריהם אמן ואם משום ביטול מצות עסק במתו, מה ביטול יש בעניית אמן. מיהו נראה לי משום שמיעת הברכה שלא תהיה אמן יתומה. ועוד דאמרינן לקמן הן עומדין ומתפללין והוא יושב ומצדיק עליו את הדין, ומשמע שאינו עוסק בו כלל אלא יושב ודומם, ונראה דאסור לברך. ושוב מצאתי בירושל' דריש פרק מי שמתו תני אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו, למה, מפני כבודו של מת או משום שאין לו מי שישא משאוי. ופריך והא תניא פטור מנטילת לולב, וקא סלקא דעתיה דמיירי ביום טוב ובו אינו טרוד לישא במשאוי, ומשני תפתר בחול, פירוש בחולו של מועד. ופריך והתניא פטור מתקיעת שופר, אית לך למימר בחול ולא ביום טוב, אמר ר' חנינא מכיון שהיו זקוקים להביא לו ארון ותכריכין, דתנינן תמן מחשיכין על התחום לפקח על עסקי כלה ועל עסקי המת להביא ארון ותכריכין נמי כמו שהוא נושא משאוי דמי, משמע דפליגי בשבת וביום טוב דאינו מברך במאי דאמרינן. מיהו הא קשיא לן, דאמרינן בסיפא בשבת מברך ומזמן וצריך עיון:

ציונים והערות

[רכב] **גירסת** פורת יוסף.

[רכג] **כתב** בפתחי תשובה בסי' שמא ס"ק ד', בשם ספר חמודי דניאל, נראה דאונן אע"פ שמותר לאכול בלא ברכה, מ"מ חייב הוא בנטילת ידים, בין במים ראשונים ובין במים אחרונים. ומ"מ כ' בפתחי תשובה דצ"ע בזה. והביא עוד בשם ספר בר"י אות ה, דכתב דפשיטא ליה דאונן חייב בנט"י, משום דנטילת ידים הוי גזירה משום סרך תרומה, וכיון דהוי גזירה דרבנן, אין ספק דחייב בה דהא חייב הוא בכל הלאוין בין מדאורייתא ובין מדרבנן. והביא דמהר"י אלפנדרי נסתפק בזה. ומ"מ נראה להלכה דהאונן יטול ידיו ולא יברך.

[רכד] **כתב** בספר מצבת משה, דהרא"ש בברכות בריש פרק מי שמתו כתב, שאונן אסור לענות אמן אף כשאינו מתבטל מעסק המת, וביאור מחלוקתם, כתב הב"י בא"ח סי' קכ"ד בד"ה נמצא, דלהתוס' גם באינו מחוייב באותה הברכה הוי אמן יתומה, כמו דהוי אמן יתומה בלא שמעה. ולהרא"ש בפ' שלשה שאכלו סימן י"ז, הביא בתי' בתרא אהא דבאלכסנדריא של מצרים היו עונין אמן אף שלא שמעו את הברכה, כיון שכבר התפללו ולא היו חייבים באותה הברכה. וכיון דס"ל להרא"ש, דאם אין העונה חייב בברכה לא הוי האמן יתומה, למד מסוגיין דאסור לו לענות אמן בשום אופן. אבל התוס' דס"ל דלעולם הוי האמן יתומה,

[כד.] **בעא מיניה ר' יוחנן משמואל.** מיהו ר' יוחנן לא קיבל משמואל, דאיהו סבירא ליה דברים שבצינעא נוהג כדפרישית לעיל:

הא אחר שלא פרע כו'. אע"ג דפשטי' דקרא הא אחר פורע ופורם ואם הם יעשו ימותו, נראה דאסמכתא בעלמא הוא דהא לא מייתי להו סוף פרק הנשרפין (סנהדרין דף פג.) גבי אלו שבמיתה:

ושמואל לטעמיה. פי' בתוספ' הרב דרב סבר דעטיפת הראש שאינה כעטיפת ישמעאלים הויא עטיפה ומסתמא רב ושמואל הלכה כרב. יש מפרשין דרחיצת ידים דקאמר הכא רשות היינו כמ"ד פרק במה מדליקין (שבת דף כה:) דבלא אבילות הוא רשות אבל לר"נ בר יצחק דאמר התם ואני אומר מצוה באבל נמי הוי מצוה ולא רשות. ונראה דלא צריך למימר הכי אלא הכי פירושו הכא דמשום אבילות אינו חובה להראות אבילות בשבת:

לא שנו שאין לו מנעלים ברגליו. תימה דכי היכי דמנעליו מוכיחין עליו אמאי לא אמרי' אחד מהני מוכיחין ונמצא דאינו חובה כי אם האחד. ושמא במנעלים יש הוכחה יותר:

וכל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע. נראה דהא דאמר לעיל (דף כ:) מי שנזדמן לו חלוק בתוך ז' אע"פ שאינו שעת חימום, שמא דוקא כגון שקרע כבר והכא מיירי בשלא קרע עדיין. א"נ כגון שאין לו חלוק בשעה ראשונה חייב לקרוע כשיהיה לו אפי' שלא בשעת חימום. ולי נראה דבכל שעה שיוכל להתחמם על מתו אפי' לזמן מרובה אחר מיתתו קרוי שפיר בשעת חימום כמו שאמרו ברבנן משום דמדכרי שמעתייהו הוא הדין נמי בכל מת שיוכל להתחמם עליו, והא דפריך בסמוך ולא משני הכי משום דבלאו הכי משני שפיר:

בעא מיניה ר' יוחנן משמואל:

מבארים, שר' יוחנן לא קיבל את דבריו של שמואל.

ואומרים התוס' מיהו, אף שר' יוחנן שאל את שמואל, אעפ"כ **לא קיבל משמואל** את תשובתו דאין נוהג אבילות בשבת, דמצאנו **דאיהו** ר' יוחנן **סבירא ליה,** דבדברים **שבצינעא** נוהג אבילות בשבת ובמועד, **כדפרישית לעיל.** (דף כג: תוס' ד"ה יש אבילות) וכדאמר ר' יוחנן בפ"ק דכתובות (דף ד.) א"ר יוחנן אע"פ שאמרו אין אבילות במועד, אבל דברים שבצינעא נוהג.

הא אחר שלא פרע כו':

התוס' מבארים דאין זה דרשה גמורה, אלא אסמכתא בעלמא.

וקשה לתוס', **אע"ג דפשטי' דקרא** משמע שבא לאסור על בני אהרן לפרוע ולפרום על מיתת נדב ואביהו, משמע מיניה **הא אחר** שמת לו מת, אמנם **פורע ופורם** על מתו, וקרא ד'לא ימותו' בא להזהירם, **שאם הם** אהרן ובניו **יעשו** פריעה ופרימה על מיתת נדב ואביהו, **ימותו,** וא"כ קשה דאיך ילפינן מהא דכל אבל שאינו פורע על מתו חייב מיתה.

ומתרצים התוס', נראה דדין זה דאבל שאינו פורע ופורם חייב מיתה, אינו אלא מדרבנן, ואילו הכתוב דמייתי בגמרא, אינו ראיה גמורה אלא **אסמכתא בעלמא הוא.**

ומביאים התוס' ראיה דאין בדבר זה חיוב מיתה מהתורה. **דהא לא מייתי להו.** בסוף פרק הנשרפין (סנהדרין דף פג.), **גבי אלו** שבמיתה בידי שמים, משמע דאין בזה חיוב מיתה ממש מהתורה.

ושמואל לטעמיה:

התוס' פוסקים להלכה כרב.

פי' בתוספ' הרב, **דרב סבר דעטיפת הראש שאינה כעטיפת ישמעאלים הויא עטיפה.** ולכך אינו חייב לגלות הראש בשבת, כיון שהאבל אינו עטוף בעטיפת ישמעאלים דווקא, א"כ אינו ניכר שעושה כך משום אבילות, דאף בני אדם שאינם אבלים דרכם להיות עטופים כך.

ונראה להלכה, **דמסתמא** כאשר ישנה מחלוקת **בין רב ושמואל, הלכה כרב.**

התוס' דנים, האם דין זה שרחיצה לאבל בשבת רשות הוה אליבא דכו"ע או לא.

יש מפרשין, דרחיצת ידים לאבל בליל שבת **דקאמר הכא** דהיא רשות, כלומר דאינו חייב לרחוץ, היינו כמ"ד פרק במה מדליקין (שבת דף כה:) **דבלא אבילות הוא רשות,** דכך איתא התם, 'אמר רב נחמן בר רב זבדא, ואמרי לה אמר רב נחמן בר רבא אמר רב, הדלקת נר בשבת חובה, רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית' - ליל שבת - רש"י. 'רשות', א"כ אף אם לא ירחץ אין זה נחשב לאבילות בפרהסיה, כיון דגם אצל שאר בני אדם הרחיצה רשות היא, **אבל לר"נ בר יצחק**[רכה] **דאמר התם 'ואני אומר מצוה',** אם כן **באבל נמי הוי מצוה** לרחוץ **ולא רשות,** וזאת משום דאם לא ירחץ הוה ליה אבילות בפרהסיה, דהרי לשאר בני אדם יש מצוה לרחוץ.

אבל מבארים התוס' דאתיא הא אף אליבא דכו"ע, **ונראה דלא צריך למימר הכי,** דהגמרא כאן אתיא אליבא דמ"ד אחד בלבד, **אלא** אפשר לפרש דהגמרא כאן אתיא אליבא דכו"ע, **והכי פירושו הכא, דמשום אבילות אינו חובה** דהיינו שאין עליו חובה לרחוץ כדי **להראות** [שאין][רכו] **אבילות בשבת,** אבל אמנם יתכן דמשום כבוד השבת גופא חייב לרחוץ.

לא שנו שאין לו מנעלים ברגליו:

התוס' מבארים מדוע נקט דווקא מנעלים.

מקשים התוס' תימה, דכי היכי דאף דבשאר דברים הרי הוא נוהג כאבל, אפ"ה אמרינן דמנעליו מוכיחין **עליו** דאינו אבל ודיו בכך, **אמאי לא אמרי'** דהוא הדין בכל **אחד** מהני דברים הנוהגים אצל אבל, וכאשר ינהוג בהם בשבת כשאר בני אדם שאינם אבלים, יהיו מוכיחין שאינו אבל, **ונמצא** לפי"ז **דאינו חובה כי אם האחד,** דהיינו שיראה בדבר אחד שאינו אבל, אף דבשאר הדברים ינהוג אבילות, וא"כ קשה מדוע נקט ר' יעקב דווקא מנעלים.

ומתרצים התוס' ושמא, במנעלים יש הוכחה יותר, היינו שמי שנועל את מנעליו הרי זה דבר בולט יותר משאר דברים, ודיו בזה בכדי להראות שאינו אבל, אבל כשנוהג 'באחד' משאר דברים כשאר בני אדם, זה אינו די להראות שאינו אבל, וחייב להראות אף בכל הדברים שאינו נוהג כאבל.

וכל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע:

התוס' מתרצים את הסתירה בין הגמרא כאן, האומרת 'וכל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע', ובין הגמרא לעיל האומרת, 'מי שנזדמן לו חלוק בתוך שבעה קורע' ואף שאינו בשעת חימום.

נראה לתרץ דלא יקשה לך **מדהא דאמר לעיל** (דף כ:) **מי שנזדמן לו חלוק בתוך** ז' קורע, חזינן דקורע **אע"פ שאינו שעת חימום,** ואילו הכא קאמר דכל שאינו בשעת חימום אינו קורע.

דיש ליישב דשמא דוקא כגון שקרע כבר[רכז] בשעת חימום, אזי קאמר דקורע עוד בשעה שנזדמן לו חלוק, **והכא מיירי בשלא** קרע עדיין כלל בשעת חימום, הילכך אמרינן דשוב אינו קורע.

תירוץ נוסף **א"נ,** דלעיל מיירי **כגון שאין לו חלוק בשעה ראשונה**[רכח], דהיינו כששמע שמת לו מת, אז אמרינן **דחייב לקרוע כשיהיה לו אפי' שלא בשעת חימום.**

תי' נוסף **ולי נראה, דבכל שעה שיוכל להתחמם על מתו,** דהיינו דבכל שעה שנזכר ממתו, הרי הוא מצטער בלבו מאד כמו בשעה ראשונה ששמע שמת, **אפי'** אם הוא **לזמן מרובה אחר מיתתו קרוי שפיר בשעת** חימום וחייב לקרוע. ובאופן זה מיירי הגמרא לעיל דקורע בתוך שבעה.

ומביא התוס' ראיה לדבר, דבאופן שמצטער בלבו מאד חייב לקרוע אף לאחר זמן, וזה נחשב כשעת חימום, והוא **כמו שאמרו ברבנן,** היינו דשמואל קרע על רב, ור' יוחנן על ר' חנינא, אף שלא בשעת חימום, ואמרינן בגמרא דטעמם הוא, דשאני רבנן **משום דמדכרי שמעתייהו** בכל שעתא, כשעת חימום דמי, **הוא הדין נמי בכל מת שיוכל להתחמם עליו,** שנזכר ממנו כמו בשעה ראשונה דנחשב לשעת חימום וחייב לקרוע. **והא דפריך** בגמרא **בסמוך** מהא דשנינו בברייתא, 'ואם בא להחליף מחליף וקורע', וחזינן דחייב לקרוע אף שלא בשעת חימום, ולמה **לא משני הכי** דמיירי שמתחמם על מתו בכל שעה כמו בשעה ראשונה, וכל שעה הרי היא נחשבת אצלו כשעת חימום, ומיישבים, **משום דבלאו הכי משני שפיר** לקמן, ד'כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו', לפיכך לא היה צריך לשנות תירוץ נוסף אף שהיה יכול לשנות.

סיכום הדברים: לפי תי' א' של התוס', אם קרע כבר בשעת חימום, קורע פעם נוספת בשעה שנזדמן לו חלוק, אבל אם לא קרע כלל אינו קורע.

ציונים והערות

למד דטעם האיסור הוא משום שמיעת הברכה.

רכה. לפנינו הגירסא ר"נ בר זבדא, או ר"נ בר רבא, פורת יוסף.

רכו. עפ"י הגהת הרש"ש.

רכז. והקשה המהרש"א, דתמוה הוא לפרש כן, דהא קתני בה מי שאין לו חלוק לקרוע ונזדמן לו, ומשמע דלא קרע עדיין כלל, וכן כתבו התוס' לעיל, דמיירי כגון שהוא שאול או נתמלא קרעים, ומתרץ, דצ"ל שהיה לתוס' גירסא אחרת לעיל, וכן נראה ממ"ש בתוס' ד"ה כי תניא, דכתב דאיתא לעיל מי שאין לו אלא חלוק א', ומשמע דגורס כך לעיל בגמ'. וכן הקשה השפת אמת מהא דלעיל, דאיתא שלא היה לו חלוק לקרוע, וכתב דלכאורה נראה לתרץ דיש כאן ט"ס בתוס', דהריטב"א כתב בשם התוס' להיפך, דאם לא קרע כלל הרי הוא חייב לקרוע אפי' שלא בשעת חימום וכדלעיל, ואילו הכא מיירי דכבר קרע בשעת חימום ולפיכך אינו קורע עוד, ומה שהקשה הגמ' מעובדא דשמואל דקרע אפי' שלא בשעת חימום, היינו דהוא קרע הי"ב בגדים בכמה ימים בזה אחר זה, ולפיכך הקשה שפיר דכיון שקרע כבר בשעת חימום, מדוע קרע עוד שלא בשעת חימום, ולפי"ז נראה דצריך להגיה בתוס' דהתם מיירי שלא קרע עדיין. אבל בתוס' אח"כ ד"ה דתניא מבואר, דהיה להם גירסא אחרת בגמ' לעיל וכמ"ש המהרש"א.

רכח. וכן כתבו התוספות

כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו. ומכאן קשה לי על מה שפי' למעלה (דף כ:) **דגרסי' רבי חנניא מי שאין לו אלא חלוק אחד דמיירי בכה"ג דמחליף וקורע, דהא גבי אביו ואמו אמר הכא מחליף וקורע כל שבעה ולעיל** (שם) **אמרי' על אביו ואמו קורע לעולם, וצ"ע:**

הכי א"ר יוחנן דברים שבצינעא נוהג. פסק בהלכות גדולות כר' יוחנן לאפוקי מרב ושמואל דאמרי לעיל תשמיש המטה רשות ודברים שבצינעא הוא, ובפ"ק דכתובות (דף ד.) **נמי קאמר עלה מסייע ליה לר' יוחנן דאביי ורבא סברי כוותיה. ואע"ג דקיימא לן** (לעיל דף יח. כג.) **הלכה כדברי המיקל, ה"מ במחלוקת של תנאים אבל במילתא דאמוראי לא אמרן. מספקא לי כי היכי דשרי בתוך ביתו הני דברים דקריעה אי הוה אסור נעילת הסנדל בצנעא וכל שאר דברים:**

עצרת כשבת. וכ"ש ר"ה ויוה"כ. ר"ג אומר ר"ה ויוה"כ כרגלים וכ"ש עצרת לאחר חורבן, ולישנא לא אתי שפיר דהוה ליה למתני ר"ג אומר אף ר"ה ויוה"כ כו':

וחכמים אומרים לא כדברי זה כו'. ולא שייך למימר היינו תנא קמא, דנימא כולהו אתו לפרש מילתא דתנא קמא, כי ההיא דלא ירבה לו נשים בפרק ב' דסנהדרין (דף כא.) **וההיא (דהמקדש):**

ולפי תי' ב' של התוס', אם היה לו חלוק בשעה ראשונה שוב אינו קורע, אבל אם לא היה לו חלוק בשעה ראשונה, קורע בשעה שמזדמן לו חלוק.

אוצר החכמה 18/06/2018

ולפי תי' ג' של התוס', אם בכל שעה שנזכר ממתו הרי הוא מצטער בלבו מאד כמו בשעה ראשונה, כל שעה נחשבת אצלו כשעת חימום וקורע.

כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו:

התוס' מקשים, דהגמרא כאן והגמרא לעיל (דף כ:) סתרי אהדדי.

ואומרים התוס', **דמכאן קשה לי על מה שפי' למעלה** (דף כ:)[רכט] **דגרסי' (רבי חנניא) [רבינו חננאל]**[רל]**, מי שאין לו אלא חלוק אחד**[רלא]**, דמיירי בכה"ג דמחליף** לחלוק אחר וקורע גם את השני, דהגמרא לעיל והכא סתרי אהדדי, **דהא גבי אביו ואמו אמר הכא מחליף וקורע כל שבעה**, דמשמע דלאחר שבעה אינו קורע. **ולעיל** (שם) **אמרי' על אביו ואמו קורע לעולם**, אף לאחר השבעה **וצ"ע**.

הכי א"ר יוחנן דברים שבצינעא נוהג:

התוס' פוסקים להלכה כדברי ר' יוחנן, דבדברים שבצנעא נוהג אבילות אף בשבת.

פסק בהלכות גדולות כר' יוחנן, דבדברים שבצנעא נוהג אבילות בשבת, **לאפוקי מרב ושמואל דאמרי לעיל**, דתשמיש המטה בשבת **רשות**, וכיון דתשמיש המטה **דברים שבצינעא הוא**, אסור הוא בשבת כיון דההלכה כר' יוחנן. **ובפ"ק דכתובות** (דף ד.) **נמי קאמר עלה**, דתניא לגבי מת אביו של חתן או אמה של כלה, 'וכל אותן הימים' - דשבעת ימי אבילות - 'הוא ישן בין האנשים והיא ישנה בין הנשים', דאסור בתשמיש המטה. וקאמר בגמרא 'מסייע ליה לר' יוחנן, דאמר רבי יוחנן, אע"פ שאמרו אין אבילות במועד[רלב], אבל דברים של צינעא נוהג[רלג]. ומוסיף התוס' ראיה נוספת שהלכה כר' יוחנן, דחזינן **דאביי**[רלד] אשכחיה לרב יוסף דפריס סודרא על רישיה, וענה לו רב יוסף משום דהוי ליה דברים שבצנעא וכדברי ר' יוחנן, **ורבא** דאמר 'אבל מטייל הוא באונקלי בתוך ביתו' משום שזה אבילות בצנעא, **סברי** [ג"כ] **כוותיה** כר' יוחנן, והם היו אמוראים אחרונים.

ואע"ג דקיימא לן (לעיל דף יח. כג.) 'הלכה כדברי המיקל באבל', **ה"מ במחלוקת של תנאים, אבל במילתא דאמוראי לא אמרן**[רלה] כלל זה דהלכה כדברי המיקל, ויתכן שפיר לפסוק הלכה כר' יוחנן אף שהוא המחמיר[רלו].

ואומר התוס' **מספקא לי**[רלז]**, כי היכי דשרי בתוך ביתו הני דברים דקריעה, אי הוה אסור נעילת הסנדל בצנעא וכל שאר דברים.** האם זה נחשב לדבר שבצנעא, משום שבזמנם לא היו כולם הולכים במנעלים, או לדבר שבפרהסיה.

עצרת כשבת[רלח]**:**

התוס' מבארים, דבין לר"א ובין לר"ג, עצרת לאחר החורבן, ור"ה ויוה"כ דינם שוה.

ומבארים התוס', דבין לר' אליעזר ובין לרבן גמליאל, אין חילוק בדין בין עצרת לר"ה ויוה"כ, דר' אליעזר סבר, דעצרת לאחר החורבן דינו כשבת[רלט] ואינו מפסיק אבילות, וכ"ש[רמ] ר"ה ויוה"כ דדינם כשבת, ואינם מפסיקים אבילות, ואילו **ר"ג אומר, ר"ה ויוה"כ כרגלים** ומפסיקים אבילות, **וכ"ש עצרת לאחר חורבן** דמפסיק אבילות.

אבל קשה לתוס' ע"ז, **ולישנא לא אתי שפיר**, דא"כ **הוה ליה למתני ר"ג אומר אף ר"ה ויוה"כ כו'**, דהוה משמע דכ"ש עצרת מפסיקה, אבל כשנוקט בלשונו ר"ה ויוה"כ בלא תיבת 'אף', משמע דרק ר"ה ויוה"כ דינם כרגלים.

וחכמים אומרים לא כדברי זה כו'[רמא]**:**

התוס' מבארים שר"א ור"ג וחכמים נחלקו אליבא דת"ק.

ואומרים התוס', **ולא שייך למימר** דחכמים דאמרי דעצרת דינו כרגלים ומבטל שבעה, ואילו ר"ה ויוה"כ דינם כשבת ואינם מבטלים שבעה. והיינו כשיטת **תנא קמא**, דאמר 'רגלים מפסיקים ואינם עולים', ומשמע דקאי אג' רגלים כולל שבועות, ואינו כולל את ר"ה ויוה"כ, דאינם כרגלים. וא"כ תקשי לך דאין כל תוספת חידוש בדברי חכמים על דברי ת"ק.

ומבארים התוס' דאינו קשה, משום **דנימא** לך דכולהו, דהיינו ר' אליעזר, רבן גמליאל, וחכמים, **אתו לפרש מילתא דתנא קמא**, דר' אליעזר מפרש דכוונת ת"ק דאמר 'רגלים מפסיקים', היינו פסח וסוכות וכן שבועות קודם חורבן, אבל שבועות לאחר החורבן, וכן ר"ה ויוה"כ, הרי הם בכלל דבריו דאמר ד'שבת אינה מפסקת', ואילו רבן גמליאל מפרש, דהכל כלול בדיני הרגלים, וחכמים מפרשים את דברי ת"ק דרגלים כוללים את שבועות, ושבת כוללת את ר"ה ויוה"כ.

ומביאים התוס' ראיה, דמצאנו כה"ג במקומות נוספים בש"ס, **כי ההיא דלא ירבה לו נשים בפרק ב' דסנהדרין** (דף כא.), דאיתא שם במשנה לגבי המלך 'לא ירבה לו נשים אלא שמנה עשרה'[רמב], דעד שמונה עשרה נשים מותר לו לישא, ונחלקו ר' יהודה ור' שמעון בדבריו של ת"ק, 'רבי יהודה אומר, מרבה הוא לו[רמג]', ואפילו יותר משמונה עשרה, 'ובלבד שלא יהו מסירות את לבו' ממצוות ה', כמו שאומר הפסוק ולא יסור לבבו. 'רבי שמעון אומר, אפילו אחת ומסירה את לבו הרי זה לא ישאנה, אם כן למה נאמר לא ירבה לו נשים, דאפילו כאביגיל' שנאמר עליה (שמואל א' כה ג) והאשה טובת שכל, לא ישא יותר משמונה עשרה, ואף שם לא נחלקו ר' יהודה ור' שמעון על דברי ת"ק, אלא שניהם מפרשים את דבריו, באיזה אופן נאמר הדין דאסור למלך להרבות לו יותר מי"ח נשים.

ועוד מההיא (דהמקדש). (זבחים דף פג.) דאמר ת"ק במשנה, 'המזבח מקדש [את] הראוי לו', דאם עלה על המזבח דבר הראוי לו אע"פ שנפסל, המזבח מקדש

ציונים והערות

לעיל (דף כ: בד"ה קורע), וז"ל: 'והא דאמר בסמוך מי שאין לו חלוק וכו', מיירי כגון שהיה שאול מחבירו או נתמלא קרעים'. ועיין בהערה לעיל מ"ש בזה בשם המהרש"א. והש"ך בס' ש"מ סקכ"ו כתב בשם הב"ח, דמיירי שאין לו רק חלוק התחתון של פשתן שאותו אין קורעים. **רכט. וכתב** הפורת יוסף, דהציון דף כ מיותר, וכוונתו לדבור שלמעלה. **רל. והקשה** המהרש"א, דלא מצאנו בכל הגירסאות שלפנינו כך, וכתב דנראה דצ"ל בתוס' דגרס רבינו חננאל מי שאין לו. **רלא. וכתב** המהרש"א, דלפי הגירסא שלפנינו לא קשה מידי, דלעיל מיירי במי שאין לו חלוק כלל, ואילו הכא מיירי במי שיש לו חלוק אחד, וצ"ל דהיה לתוס' גירסא אחרת בגמ' לעיל. **רלב. וכתבו** התוספות במסכת כתובות, (שם ד"ה מסייע ליה לר' יוחנן) 'מועד וחתן משוה אותן בכ"מ, כההיא דתניא בפ"ק דמועד קטן, (דף ז: ושם) חתן שנולד בו נגע, נותנין לו ז' ימי המשתה, לו ולאיצטליתו ולכסותו, וכן ברגל נותנין לו כל ימות הרגל'. **רלג. וכתבו** התוס' במסכת כתובות, (שם ד"ה אבל דברים של צינעא נוהג) - 'ואין סברא לחלק בין מועד לשבת', וכתב שם בהמשך דבריו 'דכל אותן הימים הוא ישן בין האנשים משמע אפי' בשבת'. **רלד. גירסת** הרש"ש ואביי ורבא סברי ג"כ כוותיה. **רלה. וכן** כתבו התוס' במסכת כתובות, (שם ד"ה אבל דברים של צינעא נוהג) וז"ל, 'ופסקו ה"ג כר' יוחנן, ופירשו אע"ג דקיימא לן כדברי המיקל באבל, ה"מ בתנאי, אבל באמוראי לא, ואור"י דודאי נראה דהלכה כר' יוחנן, מדאמר הש"ס הכא מסייע ליה לר' יוחנן. **רלו. וכן** נפסק בשולחן ערוך יורה דעה סימן ת סעיף א, 'שבת אינו מפסיק אבלות ועולה למנין שבעה, שהרי קצת דיני אבלות נוהגים בו, דהיינו דברים שבצינעא שהם, תשמיש המטה ורחיצה. אבל דברים שבפרהסיא לא. וכן לגבי רגל נפסק בסימן שצט סעיף ב, 'הקובר מתו ברגל בחול המועד, נוהג דברים שבצינעא'. אבל הרמב"ם מחלק בין שבת למועד, דלגבי שבת כתב בהלכות אבל פרק י הלכה א וז"ל: השבת עולה למנין אבילות, ואין אבילות בשבת אלא בדברים שבצנעה, כגון עטיפת הראש ותשמיש המטה ורחיצה בחמין, אבל דברים שבגלוי אינו נוהג בהן אבלות. ואילו לגבי רגלים, כתב שם בהלכה ג וז"ל, 'הרגלים וכן ראש השנה ויום הכפורים אין דבר מדברי אבלות נוהג בהן'. וכתב שם הכסף משנה בשם הרמב"ן שמבאר את שי' הרמב"ם בזה וז"ל, 'דדוקא בשבת לפי שהיא עולה הנהיגו בה בצנעא, אבל הרגלים שמפסיקים ואינם עולים, לדברי הכל אינו נוהג לא בצנעא ולא בפרהסיא'. **רלז. ובשולחן** ערוך סי' ת' סעיף א' נפסק שלובש מנעליו. וכתב בביאור הגר"א בשם הרא"ש, דהוא משום שהיום שהכל הולכים במנעלים הוה ליה אבילות בפרהסיא. **רלח. תוס'** זה שייך למשנה לעיל (יט.) גליון. **רלט. וכתב** בנימוקי יוסף וז"ל: 'דקסבר ר' אליעזר דטעמא דרגלים מפסיקין, שהרי דינם היה לעלות כשבת, אלא שאם אתה אומר יעלו למנין שבעה הרי הפסיקו הכל, דשבעה ימים נינהו, וכן עצרת בזמן שבית המקדש היה קיים, שהיו לו תשלומין כל שבעה, וכיון שלא היו יכולים לומר עולין אמרו מפסיקין, ועשו דין שלושים כדין שבעה, אבל משחרב בית המקדש, שאין לעצרת תשלומין כל שבעה, ואינה עולה אלא ליום אחד, הרי היא כשבת דעולה ואינה מפסקת, והוא הדין לר"ה ויוה"כ'. **רמ. דאינם** מג' הרגלים, עפ"י נמוקי יוסף. **רמא. תוס'** זה שייך למשנה לעיל (יט.) גליון. **רמב. ובגמרא** איתא דילפינן לה מדוד המלך שהיו לו שש נשים, ואמר לו הנביא (שמואל ב יב ח) 'ואם מעט ואוסיפה לך כהנה וכהנה', ודרשו 'כהנה' שש, 'וכהנה' עוד שש. **רמג. הגמרא** בסנהדרין מבארת את סברת המחלוקת בזה בין ר' יהודה לר'

הלכה כר"ג. תימה כיון דאמר שמואל (לעיל דף יח. כג.) הלכה כדברי המיקל באבל אמאי איצטריך למיפסק הלכה כר"ג. וי"ל דחומרא נמי היא דאם קברו סמוך לחשיכה ולא היה לו שעה אחת לנהוג בו אבילות או קברוהו נכרים ביום טוב או שמע שמועה קרובה ביום טוב אם הם כרגלים אינם עולים למנין שבעה ואם הם כשבת עולים:

[כד:] **אבא שאול אומר אף באיש אחד ושתי נשים.** מפורש במסכת קדושין (דף פ: וסס) אע"ג דאין איש אחד מתייחד עם שתי נשים, בשעת אבילות דטרידא שרי:

ואין אומרים עליו ברכת אבלים. פירש בקונטרס דמיירי בלא כלו לו חדשיו. ומיהו אפי' מיירי בכלו לו חדשיו נהי דמתאבלים עליו כדאיתא בפרק ר"א (שבת ד' קלו. וסס) ובפרק יש בכור לנחלה (בכורות דף מט.) מ"מ אין מחמירין עליו כל כך לצערו, כדאשכחן בהני דסמוך דלפי מה שהוא גדול מחמירין לכבודו:

ברכת אבלים ותנחומי אבלים. שמנחמים אותו בדברים, לעיל (ע"א) פירש בקונטרס דאם בא להחליף בגדים שכבסו קודם הרגל ללבוש בגדים שהן מכובסין כי חלוק הוא מלבוש, ומכאן משמע שר' שמעון היה מתיר בגדים שכבסו קודם הרגל. ובתוס' פי' אם בא להחליף ללבוש בגדים שאינם מכובסים כי חלוק הוא מלבוש ורגילים ללובשו ולהחליף בלא כיבוס, ור' יצחק זקיני סובר כך. ועל פירש"י הקשה דאי שרי בגדים שכבסו קודם אבלו ומסתמא הכי נמי

אותו שלא ירד ממנו, ונחלקו התנאים בכוונת 'הראוי לו' דאמר ת"ק, 'רבי יהושע אומר, כל הראוי לאישים', דהיינו דבר הראוי לאש המזבח 'אם עלה לא ירד', אע"פ שנפסל. רבן גמליאל אומר, כל הראוי למזבח', ואפילו אינו ראוי לאש הזבח כגון דם ונסכים, 'אם עלה לא ירד' אע"פ שנפסל[רמד], הרי חזינן, דאף שם לא נחלקו ר' יהושע ורבן גמליאל על דברי ת"ק, אלא שניהם מפרשים את דבריו באיזה מקרה נאמר הדין דאם עלו לא ירדו.

הלכה כר"ג:

התוס' מבארים, דלפיכך הוצרך שמואל למימר דהלכה כר"ג, משום דאף לחומרא הלכה כמותו.

מקשים התוס' ותימה, כיון דאמר שמואל (לעיל דף יח. כג.) כלל בדיני אבילות, דתמיד נפסקת **הלכה כדברי המיקל באבל. וא"כ אמאי איצטריך** שמואל למיפסק הכא דהלכה כר"ג היא, והרי בלאו הכי ידעינן דהלכה כמותו, שהרי הוא המיקל, דסבר דאף ר"ה ויוה"כ דינם כרגלים דמפסיקים אבילות.

ומתרצים התוס' וי"ל, דאיצטריך שמואל לפסוק דהלכה כר"ג, משום **דחומרא נמי היא,** דהיינו שישנו אופן שבו ר"ג מחמיר יותר מר"א וחכמים והוא, **דאם קברו** את המת בערב יו"ט **סמוך לחשיכה, ולא היה לו שעה אחת** קודם יו"ט **לנהוג בו אבילות, או קברוהו נכרים ביום טוב** עצמו, דאין נוהגים אבילות ביו"ט, **או שמע שמועה קרובה**[רמה] **ביום טוב,** אזי **אם הם כרגלים, אינם עולים למנין שבעה, ואם הם כשבת עולים**[רמו], ולפיכך נצרך שמואל לחדש דהלכה כר"ג אף לחומרא, דאם לא נהג אבילות קודם ר"ה ויוה"כ, אינם עולים לו למנין שבעה.

אבא שאול אומר אף באיש אחד ושתי נשים:

התוס' מבארים את טעמו של אבא שאול.

מפורש במסכת קדושין (דף פ: וסס) טעמו של אבא שאול, **דאע"ג דאין איש אחד מתייחד עם שתי נשים,** משום דנשים דעתן קלה, שאני הכא **בשעת אבילות דטרידא**[רמז] בצערם, ולפיכך **שרי** לקבור את הקטן אף באיש אחד ושתי נשים[רמח].

ואין אומרים עליו ברכת אבלים:

התוס' מבארים דמיירי אף בכלו לו חדשיו ודלא כרש"י.

פירש בקונטרס, דמיירי בלא כלו לו חדשיו, שאנו מכירים בו שלא שהה במעי אמו ט' חדשים דהוי ליה נפל, הילכך אין אומרים עליו ברכת אבלים, לפי שאין מתאבלים על הנפלים.

אבל מבארים התוס' **ומיהו, אפי' מיירי בכלו לו חדשיו**[רמט], דהיינו שאנו מכירים בו ששהה ט' חדשים במעי אמו, **דנהי דמתאבלים עליו** אף שמת בתוך ל' יום, מכיון שאנו יודעים בו שאינו נפל, **כדאיתא בפרק ר"א** (שבת דף קלו. וסס), 'בריה דרב דימי בר יוסף אתיליד ליה ההוא ינוקא, בגו תלתין יומין שכיב. יתיב קמתאביל עילויה. אמר ליה אבוה, צוורוניתא' - מטעמים שמאכילין את האבל רש"י, 'קבעית למיכל', כלומר, האם חשקה נפשך בסעודת ההבראה ולכך אתה יושב עליו שבעה, 'אמר ליה[רנ], קים לי ביה שכלו לו חדשיו'. **ובפרק יש בכור לנחלה** (בכורות דף מט.)[רנא].

מ"מ מכיון שהוא קטן ביותר, **אין מחמירין עליו כל כך לצערו** ולומר עליו ברכת אבלים.

ומביאים התוס' ראיה לדבר זה, דהולכים בדבר זה לפי השנים, **כדאשכחן בהני** שמועות דמייתי **בדסמוך דלפי מה שהוא גדול, מחמירין לכבודו** שהרי מחלקים בין מי שהוא בן ל' יום, ומי שהוא בן י"ב חודש, וכן הלאה, וה"ה דמקילים ביותר אצל קטן מל' יום, ואין אומרים עליו ברכת אבלים אף שמאבלים עליו.

ברכת אבלים ותנחומי אבלים:

התוס' מבארים מהו תנחומי אבלים.

מבארים התוס', דתנחומי אבלים היינו **שמנחמים אותו בדברים** המקילים את צערו. **לעיל פירש בקונטרס.** התוס' דנים האם מותר לאבל ללבוש בימי אבלו בגד שכבסו אותו קודם האבל.

לעיל[רנב] (ע"א) גבי הא דאיתא בגמרא 'אם בא להחליף מחליף, **פירש בקונטרס** דהיינו, **דאם בא להחליף** בתוך ימי האבל, את בגדיו **לבגדים שכבסו** אותם **קודם** (הרגל) [האבל][רנג], בכדי **ללבוש בגדים שהן מכובסין, כי חלוק הוא מלבוש** שדרכו להתכבס[רנד], **ומכאן משמע,** (שר' שמעון) [שרש"י][רנה] **היה מתיר** ללבוש בתוך ימי האבל, **בגדים שכבסו** אותם **קודם** (הרגל) [האבל][רנו], והא דאבל אסור בכביסה, היינו דאסור לו לכבס בתוך ימי האבל, אבל להחליף את בגדיו לבגדים שכבסו אותם קודם ימי האבל שפיר דמי. **ונחלקו בתוס'** עליו, **ופי'** דכוונת הגמרא לומר, **אם בא להחליף** היינו שמותר **ללבוש** רק **בגדים שאינם מכובסים,** דהא דמותר להחליף לחלוק בתוך ימי האבל, היינו טעמא **כי חלוק הוא מלבוש, ורגילים ללובשו ולהחליף אף בלא כיבוס,** ולפיכך מותר ללבשו, אבל ללבוש בגד שכבסו קודם האבל אסור[רנז], **וכן ר' יצחק זקיני**[רנח] **סובר כך,** דאסור להחליף בתוך ימי האבל לבגד שכבסו קודם האבל.

קושית הר"י על רש"י, **ועל פירש"י הקשה** ר' יצחק, **דאי** נימא דהא דאבל אסור בכיבוס, היינו דאסור לו לכבס בתוך ימי האבל, אבל **שרי** ללבוש בתוך ימי האבל **בגדים שכבסו קודם אבלו, ומסתמא הכי נמי** נימא דהא דאבל אסור בגיהוץ, ג"כ הכוונה דאסור לו לגהץ בתוך ימי האבל, אבל **שרי** ללבוש בתוך

ציונים והערות

שמעון, דרבי יהודה אף דסובר דבכל מקום לא דרשינן טעמא דקרא, 'דשאני הכא דמפרש טעמא דקרא', משום שהתורה מפרשת את הטעם, 'דמה טעם לא ירבה לו נשים משום דלא יסור לבבו'. ואילו רבי שמעון דסבר דבכל מקום דרשינן טעמא דקרא 'אמר לך, מכדי בעלמא דרשינן טעמא דקרא', אף כאשר התורה לא אומרת בפירוש את הטעם, 'אם כן לכתוב קרא לא ירבה לו נשים ולישתוק, ואנא אמינא מה טעם לא ירבה משום דלא יסור. לא יסור למה לי', אלא בא לומר 'אפילו אחת ומסירה את לבו הרי זו לא ישאנה. אלא מה אני מקיים לא ירבה - דאפילו כאביגיל. **רמד. ומבארת** המשנה שם, 'אין בין דברי רבן גמליאל לדברי רבי יהושע אלא הדם והנסכים, שרבן גמליאל אומר, לא ירדו, ורבי יהושע אומר, ירדו'. **רמה. נפסק** שולחן ערוך יורה דעה סימן תב סעיף א, 'מי שבאה לו שמועה שמת לו קרוב, אם בתוך ל' יום הגיעה השמועה, אפילו יום ל' עצמו, הרי זו שמועה קרובה, וחייב לנהוג שבעה ימי אבלות מיום שהגיעה השמועה, וקורע ומונה ל' יום [מיום השמועה] (כך משמע מהרמב"ם ומנימוקי יוסף פא"מ ומהמרדכי) לתספורת עם שאר דברים. כללו של דבר, יום שמועתו הקרובה כיום הקבורה. ואם שמע מיום ל' ואילך, א"צ לנהוג אלא שעה אחת'. **רמו. דמצאנו** שיש חילוק בדבר זה בין שבת ליו"ט, דלגבי שבת נפסק בשו"ע, (סס ס"ז) 'השומע שמועה קרובה בשבת, השבת עולה לו ליום אחד, ולמחר קורע, והוה ליה יום ששי שביעי לאבלות', ואילו לגבי יו"ט נפסק, (סס ס"ח) 'שאין הרגל עולה למי שלא נהג אבלות קודם לו כלל, וכל שכן למי שלא היה יודע שמת לו מת'. **רמז. והנה** התירוץ מובא במסכת קידושין בלשון אחר מדברי התוס', וכך איתא שם, 'נימא מתני' דלא כאבא שאול, דתניא, כל שלשים יום יוצא בחיק, ונקבר באשה אחת ושני אנשים, אבל לא באיש אחד ושתי נשים, אבא שאול אומר, אף באיש אחד ושתי נשים. אפילו תימא אבא שאול, בשעת אנינות תביר יצריה. **רמח. אבל** רבנן חולקים בזה על אבא שאול, וטעמם מבואר שם במסכת קידושין, וכך איתא שם, 'ורבנן סברי לה כר' יצחק, דאמר רבי יצחק, (איכה ג לט) 'מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו', - אפילו בשעת אנינותו של אדם יצרו מתגבר עליו. **רמט. וכן** נפסק בשולחן ערוך יורה דעה סימן שנג סעיף ד' 'תינוק בן ל' יום, מוציאים אותו בחיק לבית הקברות, ולא בארון, ונקבר באשה אחת ושני אנשים, אבל לא באיש אחד ושתי נשים, משום יחוד. ואין עומדים עליו בשורה, ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים. ואפילו אם קים לן שכלו לו חדשיו'. **רנ. ואיתא** שם עובדא נוספת. 'רב אשי איקלע בי רב כהנא, איתרע ביה מילתא בגו תלתין יומין. חזייה דיתיב וקא מתאבל עילויה, אמר ליה, לא סבר ליה מר להא דאמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבן שמעון בן גמליאל, אמר ליה, קים לי בגויה שכלו לו חדשיו. **רנא. דשם** איתא. 'הכל מודים לענין אבילות דיום ל' כיום שלפניו דמי', ופירש רש"י (סס ד"ה לענין אבילות) וז"ל: 'אם מת ולד בתוך שלושים, אין אבילות חלה על אביו דאימר נפל הוא: והנה מצאנו שם מחלוקת דומה בין רש"י לתוס' לענין פדיון הבן, דכך איתא שם בתוספות (ד"ה מת בנו בתוך שלשים יום כו' יחזיר לו ה' סלעים) 'פירש בקונטרס, משום דנפל הוא, ובחנם פירש כן, דאפילו קים לן ביה דכלו לו חדשיו, בבן חדש תלה רחמנא'. **רנב. כתב** המהרש"א דכאן מתחיל דיבור חדש, ודיבור זה שייך לעמוד שלפני זה, דהיינו דזה שייך לעמוד א', על מה דאיתא שם בגמרא ואם בא להחליף. **רנג. על** פי הגהת המהרש"א. **רנד. גירסת** בארות המים, 'חלוק הוא מלבוש בכביסה'. **רנה. על** פי הגהת המהרש"א. **רנו. על** פי הגהת המהרש"א. **רנז. וכן** נפסק בשו"ע יורה דעה סי' שפט ס"א וז"ל, 'וכשם שאסור לכבס, כך אסור ללבוש המכובסים קודם לכן'. **רנח. יתכן** שבעל התוס' כאן הינו ר' שמואל שהיה בנו של ר' אלחנן בן הר"י הזקן.

שרי בגדים המגוהצים קודם אבילות וא"כ מנין לו למעלה דאביי כרבי מנא ב"ר אלעזר בן שמעון שמא מקודם אבלו היו מגוהצין. וי"ל דמדשרו הני דוקא ולא חדשים לבנים ש"מ דסבירא להו הכי. ומיהו זהו המנהג עתה שמלבישין אותו לאדם אחר יום או חצי יום ואין זה קרוי בגד מכובס לדידיה:

רבי עקיבא אומר בן שנה כו'. ולא סגי בי"ב חדשים, ובמסכת שמחות נראה לי ר"ע כו' פירוש דלא בעי ג' שנים. ואם מת ביום שלשים פוסק בפ' יש בכור (בכורות ד' מט.) שלשים יום באדם אינו נפל ויום שלשים לענין אבילות כיום שלפניו ואינו מתאבל, וה"ה מסתמא לענין בכור:

דרבי אלעזר א"ר אושעיא היא. והא דלא מייתי ברייתא דר"א בן יעקב דמפיק תשלומין מוקראתם ובקצרכם איזהו חג שאתה קורא וקוצר הוי אומר זה חג השבועות וריש לקיש אמר חג הקציר איזהו חג שאתה חוגג וקוצר בו הוי אומר זה עצרת. ויש לומר דלא ידעינן כמה ימים אי לאו מדרבי אושעיא כדאיתא פרק אין דורשין (חגיגה דף יז: ושם). אלא קשיא מנא ליה דעצרת כרגלים בזמן הזה הא ליכא תשלומין, ונהי דמתני' הכי משמע מדקאמרי עצרת כרגלים משמע לגמרי מיהו היא גופא מנא ליה. י"ל כיון דעצרת חד יומא ונחשב כמו פסח וסוכות בזמן שבית המקדש קיים לענין תשלומין חשיב נמי לדידן כרגל דפסח וסוכות. מיהו בר"ה ויום הכפורים משמע דלא סבירא להו הכי דליהוו

ימי האבל בבגדים המגוהצים קודם אבילות, וא"כ קשה, דמנין לו להש"ס למעלה (לעיל כג.) **דאביי** שיצא בימי אבלו בגרדא דסרבלא, דהיינו מלבוש לבן מגוהץ ישן. רש"י. סבר **כרבי**, דאמר דלא אסרו לגהץ אלא כלים חדשים בלבד, **(מנא ב"ר) [ורבא]**רנט שיצא בימי אבלו בחימוצתא רומיתא סומיקתא - דהיינו בחלוק אדום שבא מרומי, סבר **[כר']**רס **אלעזר בן שמעון**, דאמר שלא אסרו לגהץ אלא לבנים, וזה אדום היה - רש"י. וקשה דמה ראיה היא, דילמא סברי דאסור גיהוץ אף בבגדים אלו, ודלא כרבי וכראבר"ש, והא דיצאו בימי אבלם בבגדים אלו, יתכן **שמא מקודם אבלו היו מגוהצין.**

ומיישבים התוס' את רש"י וי"ל, דהראיה היא **דמדשרי** אביי דוקא ישנים, ורבא דוקא חדשים, משמע דהני **דוקא** התירו אביי ורבא, **ולא חדשים לבנים, ש"מ דסבירא להו הכי** כרבי וכראבר"ש.

ומביאים התוס' את המנהג בימיהם, **ומיהו זהו המנהג עתה** באבל הרוצה ללבוש בגד מכובס, **שמלבישין אותו לאדם אחר** שאינו אבל, **יום או חצי יום**רסא ונעשה בכך משומש קצת ושוב **אין זה קרוי בגד מכובס לדידיה**, ושרי לאחר מכן לאבל ללבשו.

סיכום הדברים: לשי' רש"י, מותר ללבוש בתוך ימי האבל בגד שכיבסוהו קודם ימי האבל.

ולשי' התוס', אסור ללבוש בתוך ימי האבל בגד שכיבסוהו קודם ימי האבל.

ומנהג העולם לתת לאדם אחר ללבשו זמן מה, ולאחר מכן לובשו האבל.

רבי עקיבא אומר בן שנה כו':

התוס' מבארים במה נחלקו ת"ק ור"ע.

מבארים התוס' דר"ע פליג את"ק, ואית ליה דדוקא בן שנה שלימה ואבריו כבן שתי שנים יוצא במטה, **ולא סגי בי"ב חדשים**, ואילו לת"ק, כל שהוא בן י"ב חדשים יוצא במטה, **ובמסכת שמחות נראה (לי) [דגרסינן בן ג' שנים יוצא במטה**רסב**]**, **ר"ע** [**אומר הוא** בן שלוש ואבריו כבן שתים, **הוא** בן **שתים ואבריו** כבן שלוש **יוצא במטה**רסג**] כו'**, **פירוש**רסד, דלגירסא זו המחלוקת היא כך, דת"ק סבר דרק בן ג' שנים יוצא במטה, ואילו ר' עקיבא חולק וסבר, **דלא בעי ג' שנים**, אלא אפי' בן שתי שנים ואבריו כבן ג' שנים נמי יוצא במטה.

התוס' מבארים מה הדין ביום ל' עצמו.

ואם מת ביום שלשים עצמו, **פוסק בפ' יש בכור** (בכורות ד' מט.) **שלשים יום באדם אינו נפל**, דהיינו דקטן שחי שלושים יום שלמים ומת, בודאי הוא דאינו נפל, ואם מת ביום שלשים עצמו, אמרינן התם בגמרא, 'אמר רב אשי, הכל מודים **לענין אבילות**, דיום שלשים דינו **כיום שלפניו' ואינו מתאבל**, ואמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל.

ומסתברא דה"ה מסתמא לענין (בכור) [כבוד]רסה, דהיינו שיוצא בחיק כמו בתוך ל' יום.

דרבי אלעזר א"ר אושעיא היא:

התוס' מבארים את הטעם שנקט דווקא לר"א אמר ר' אושעיא.

ומדקדקים התוס', **והא דלא מייתי ברייתא דר"א בן יעקב**, דאיתא בפרק אין דורשין (חגיגה יז:) **דמפיק** להא דיש לעצרת **תשלומין** לאחר היו"ט, ממה שנאמר (ויקרא כג כא) **'וקראתם** בעצם היום הזה מקרא קדש', ובחג השבועות נאמר מקרא זה, וסמוך לו נאמר (שם כג כב), **'ובקצרכם** את קציר ארצכם', ודריש לה סמוכין, **'איזהו חג שאתה קורא וקוצר, הוי אומר זה חג השבועות'**. דהרי פסוקים אלו בעצרת נאמרו, ולכאורה נשאלת השאלה 'אימת', דהיינו באיזה יום יתכן דבר זה, שאתה חוגג את החג וגם שיהא מותר לקצור בו, 'אילימא ביו"ט', ונימא דהפסוק עולה על יום השבועות עצמו, זה ודאי לא יתכן, משום ד'קצירה ביו"ט מי שרי, אלא לאו לתשלומין', דהיינו דהפסוק עולה על הימים שלאחר חג השבועות, דהם מותרים בקצירה, ונחשבים ימים אלו עדיין לחג, מכיון שבימים אלו יכולים להשלים את קרבנות החג. **וריש לקיש אמר**, (שם יח.) דדרשינן לתשלומין באופן דומה מהכתוב (שמות כג טז) **'וחג הקציר** בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה', ודריש, **'איזהו חג שאתה חוגג וקוצר בו, הוי אומר זה עצרת**, אימת, אילימא ביו"ט, קצירה ביו"ט מי שרי, אלא לאו לתשלומין', דהיינו דהימים שלאחר עצרת עדיין נקראים חג הקציר, מכיון שבימים אלו יכולים להשלים את קרבנות החג. ולכאורה קשה, מדוע נקט כאן רק את הדרשה של ר' אלעזר אמר ר' אוישעיא, ולא להדרשות של ראב"י ושל ר"ל.

ומתרצים התוס' ויש לומר, דמדרשות אלו הוה ילפינן רק את עצם הדבר שיש תשלומין לחג השבועות אחר החג, **אבל לא ידעינן כמה ימים** יהיו התשלומין, **אי לאו מדרבי אושעיא** דדריש דתשלומין דעצרת הם שבעה ימים, דדריש כך, מה חג המצות שבעה ימים, אף חג השבועות שבעה ימים. **כדאיתא פרק אין דורשין** (חגיגה דף יז: ושם), ולפיכך לא נקט כאן אלא את הדרשה של ר"א א"ר אוישעיא'.

ותמהים התוס' אלא הא קשיא, מנא ליה לר' אמי דסבר ר"א אמר ר' אוישעיא **דעצרת כרגלים** אף **בזמן הזה, הא ליכא** בזמן הזה **תשלומין** לעצרת, דבשלמא בזמן הבית, שהיו משלימים בימים שלאחר החג את קרבנות החג, שפיר י"ל דעדיין ממשיך החג, אבל בזמן הזה דאין לעצרת אלא יום א' בלבד, מנלן דיהא עצרת כרגלים. **ונהי** דאת דברי האמוראים יש לתרץ, **דמתני' הכי משמע, מדקאמרי עצרת כרגלים** סתם **משמע לגמרי** אף בזמן הזה, דאי לאו הכי, היה לו לתנא לפרש דכוונתו בזמן הבית בלבד.

מיהו תקשי לך **היא גופא**, דמנא **ליה** לתנא דמתניתין דעצרת כרגלים אף בזמן הזה, שאין נוהג בו תשלומין ואינו אלא יום אחד בלבד.

ומתרצים התוס' וי"ל, **כיון דעצרת** אינו אלא **חד יומא**, ומכל מקום מצאנו דנחשב בתורה **כמו פסח וסוכות**, וזאת **בזמן שבית המקדש קיים**, דנחשבים ימים שלאחר העצרת, כחג **לענין תשלומין**, ומכאן שיש לימים שלאחר עצרת שייכות לקדושת החג, א"כ **חשיב נמי לדידן** בזמן הזה, לעצרת **כרגל דפסח וסוכות**, הואיל ונמשכת קדושת החג לשבעת הימים שלאחריו.

התוס' מבארים, דדינם של ר"ה ויוה"כ, שונה מעצרת לפי אמוראים אלו.

מיהו גבי ר"ה ויום הכפורים משמע דלא סבירא להו להני אמוראי **הכי, דליהוו**

ציונים והערות

רנט. על פי הגהת המהרש"א והרש"ש. **רס.** על פי הגהת המהרש"א והרש"ש. **רסא.** והרמ"א סי' שפט ס"א כתב וז"ל, 'ונוהגין שאדם אחר לובשם תחילה, ואח"כ לובשם האבל והמנהג עיקר, וכן נוהגין במדינות אלו לאחר שבעה, ואם לבשם אדם אחר רק שעה אחת די בכך'. וכתב הש"ך סק"ד וז"ל, 'כלומר זמן מה וא"צ שעה זמנית, וכן משמע בפוסקים וכן נוהגים'. **רסב.** עפ"י הגהת המהרש"א. **רסג.** עפ"י הגהת המהרש"א. **רסד.** וכתב המהרש"א, דלתוס' היה נראה דוחק הגירסא שלפנינו, דיוצא דכל המחלוקת בין ת"ק לר"ע היא, האם צריך בן י"ב חודש או בן שנה, אבל לפי הגירסא דמסכת שמחות אתי שפיר, דהמחלוקת היא דלר"ע אין צריך שיהא בן שלוש. אבל בארות המים הקשה עליו, דאף לפי הגירסא שלפנינו יש נפ"מ גדולה בין ת"ק לר"ע, דלת"ק די שיהא בן שנה דיצא במטה, ואילו לפי ר"ע, אף אם הוא בן שנה אינו יוצא במטה, אלא אם כן אבריו כבן שתים. לפיכך כתב דכוונת דברי התוס' היא, דלפי הגירסא כאן יוצא שר"ע מחמיר יותר מדברי ת"ק, דלר"ע אינו יוצא במטה אלא אם אבריו כבן שתים, או שהוא עצמו בן שתים ואבריו כבן שנה, ואילו לפי הגירסא דמסכת שמחות יוצא, שר"ע מיקל דאף אם הוא בן שתים ואבריו כבן שלוש יוצא במטה.

רסה. עפ"י גירסת הרש"ש. דהנה הרש"ש הקשה על הגירסא שבתוס', דשם איתא בפי' דיש חילוק בין דיני בכור לדיני אבילות. דלגבי בכור נחלקו בדבר חכמים ור"ע דשנינו במשנה, מת ביום שלשים כיום שלפניו, ר' עקיבא אומר, אם נתן לא יטול, ואם לא נתן לא יתן. ובגמרא איתא, 'מאי טעמייהו דרבנן, גמרי חדש חדש ממדבר, מה התם ומעלה, אף הכא נמי ומעלה, ור"ע מספקא ליה, מדאיצטריך למכתב ומעלה גבי ערכין, ולא גמרי ממדבר, הוו להו שני כתובים הבאים כאחד, וכל שני כתובים הבאים כאחד אין מלמדין, או דילמא, כי אין מלמדין לעלמא, אבל לגופייהו מלמדין, ומשום הכי מספקינן ליה. ואילו לגבי אבילות איתא התם 'אמר רב אשי, הכל מודים לענין אבילות יום שלשים כיום שלפניו, ואמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל', הרי חזינן בהדיא, דאינו דומה אבילות לבכור, והיינו טעמא דלגבי אבילות הולכים אחר המיקל, וא"כ קשה דהיאך אומר התוס' דמסתמא ה"ה לענין בכור. לפיכך גורס הרש"ש, דצ"ל דה"ה לענין 'כבוד', והיינו דבא לומר דאינו יוצא בדלוסקמא, אלא בחיק כמו בתוך ל' יום. והנה הרש"ש מנסה ליישב את גירסת הספרים בתוס' וז"ל, 'ואולי כוונתם באופן דקים לן דכלו לו חדשיו, דאפילו ר' עקיבא מודה דגם בנתן יחזיר, ע"ש וכן בתוס' ד"ה מת

18/06/2018

חשיבי כשבעה ימים מדלא נקט אלא עצרת ולית ליה דרבן גמליאל ורב פפא דבסמוך דאמרי אפילו ר"ה ויוה"כ ישנן כרגלים דלעולם הוא במקום פסח וסוכות. הקשה בתוספות הרב מה אנו צריכים שיהא ראש השנה כשבעה ימים בלאו הכי נמי מותר לגלח ערב יום כפורים דהוי קובר את מתו שמונה ימים קודם יום כפורים דבטלה הימנו גזרת שלשים. ותירץ דנפקא מינה אם לא גילח ערב יום כפורים דאינו מגלח אחר יום כפורים אבל עתה דחשבינן ראש השנה כשבעה ויום הכפורים כשבעה וערב ראש השנה כשבעה ימים קודם ובין ראש השנה ליום כפורים שבעה ונקיט ליה בתר יום כפורים שני ימים ומגלח. ואין נראה לי תירוץ זה דהא קיימא לן כאבא שאול דאמר לעיל (ד' יט:) מגלח אחר הרגל. אלא יש לפרש דנפקא לן מינה לענין שמועה רחוקה דחשבינן לה שמועה רחוקה בהני שני ימים אחר יום כפורים. וזהו דוחק גדול כי זה אינו מפורש בשום מקום שתחשב שמועה רחוקה פחות משלשים יום, ויותר היה יכול לומר לענין דחשבינן אחר ראש השנה שבת שלישית דאמר לעיל יושב במקומו. מיהו אין זה נראה שום קושיא כלל דהא דאמר שמונה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים יום היינו דוקא היכא דנהג אבילות שבעה ימים אבל זה שלא נהג אבילות כי אם יום אחד לא אמרינן יום כפורים תבטל שלשים ותמהתי למה לא פירש הרב כך כי דבר זה פשוט. ובסמוך פירש כענין זה הרב יום אחד לפני החג וחג ושמיני שלו הרי כאן כ"א יום, דדוקא בהני אומרים דשמיני עצרת הרי כ"א יום אבל מת ברגל שלא נהג אבילות קודם הרגל לא הוי שמיני עצרת כי אם יום אחד למנין שלשים כך נראה לי ואיני יודע הבירור כך פירש הרב. ופירש בהלכות גדולות דהשתא דאית לן תרי יומי אי שכיב ליה שיכבא ביום טוב ראשון לא ינהוג אבילות עד מוצאי יום טוב שני (ימים) ואותו יום טוב שני עולה למנין שבעה ואי שכיב ביום שני ההוא יומא נוהג אבילות דכיון דיום טוב שני

חשיבי כשבעה ימים, וזאת, **מדלא נקט אלא עצרת** דיש לו תשלומין כל שבעה, משמע דר"ה ויוה"כ דאין נוהג בהם תשלומין אין דינם כרגלים. **ולית ליה** להני אמוראי הא **דרבן גמליאל ורב פפא דבסמוך**, **דאמרי דאפילו ר"ה ויוה"כ ישנן כרגלים**, וסבירא להו **דלעולם הוא**, כלומר דכל היו"ט כולם **במקום פסח וסוכות**, כלומר דאף ר"ה ויוה"כ דינם כפסח וסוכות, ונחשבים כשבעה ימים דאבילות.

התוס' מקשים על שי' רבן גמליאל ורב פפא דר"ה ויוה"כ דינם כרגלים, דאין נפ"מ במה שר"ה דינו כרגלים.

הקשה בתוספות הרב[רסו], **מה אנו צריכים שיהא ראש השנה נחשב כשבעה** ימים כדי לקצר את אבילות ימי השלושים, **בלאו הכי נמי**, דהיינו דבין אם נחשיב את ר"ה ליום אחד, ובין אם נחשיב אותו לשבעה ימים, מ"מ **מותר לגלח ערב יום כפורים**, וזאת דכיון דר"ה ביטל ממנו אבילות שבעה, הרי הוא נחשב כמי שנהג שבעת ימי אבילות, וא"כ הוי דינו כקובר **את מתו שמונה ימים קודם יום כפורים**, **דבטלה הימנו** בערב יוה"כ **גזרת שלשים** משום קדושת יוה"כ, ומותר לו לגלח בערב יוה"כ.

ותירץ תוס' הרב, **דהנפקא מינה** תהא **אם לא גילח ערב יום כיפורים** לכבוד יוה"כ, דדינא הוא **דאינו מגלח אחר יום כיפורים**, דהרי הוא בתוך ימי השלושים, **אבל עתה דחשבינן ראש השנה כשבעה, ויום הכפורים כשבעה**, הרי כאן י"ד ימים, **וערב ראש השנה** שנהג בו אבילות, הרי זה **כשבעה ימים קודם**, הרי כאן כ"א ימים בין הכל, **ובין ראש השנה ליום כפורים** הרי ישנם **שבעה** ימים, הרי לנו בין הכל כ"ח יום, **ונקיט ליה בתר יום כפורים שני ימים** להשלים לל' יום **ומגלח**.

ודוחה התוס' ואומר **ואין נראה לי תירוץ זה**, לומר דמי שלא גילח בערב יוה"כ שוב אסור לו לגלח אחר יוה"כ, וזאת משום **דהא קיימא לן כאבא שאול דאמר לעיל** (דף יט:) דמי שלא גילח בערב הרגל, '**מגלח אחר הרגל**', שכשם שמצות שלשה מבטלת גזרת שבעה, כך מצות שבעה מבטלת גזרת שלשים, ואמרינן לעיל דהלכה כמותו.

ומתרצים התוס' תירוץ אחר **אלא יש לפרש**, **דהנפקא לן מינה** בכך דיחשב ר"ה לשבעה ימים, יהיה **לענין שמועה רחוקה**, דהרי קימ"ל דהשומע לאחר ימי השלושים שמת לו מת, אינו נוהג אבילות אלא שעה אחת בלבד. ובכך דחשבינן ליה לר"ה כשבעה ימים, אזי נמצא **דחשבינן לה** כשמועה **רחוקה בהני שני ימים אחר יום כפורים**, כלומר דמי שלא ידע שמת לו מת יום אחד קודם ר"ה, ושמע זאת, קודם לב' הימים שלאחר יוה"כ, דינא הוא דנוהג לכל שבעת ימי אבילות כשמועה קרובה, דלדידיה לא אמרינן דבערב יוה"כ בטלה הימנו גזירת שלושים[רסז], דהרי לא נהג אבילות שבעה, אבל אם שמע זאת לאחר ב' ימים אלו, דינו כמי ששמע לאחר ל' יום, ואינו נוהג אבילות אלא שעה אחת בלבד כשמועה רחוקה.

ודוחים התוס' לתירוץ זה ואומרים, **וזהו דוחק גדול** לומר דאם שמע לאחר ב' הימים שלאחר יוה"כ דיחשב לו כשמועה רחוקה, **כי זה אינו מפורש בשום מקום**, **שתחשב שמועה רחוקה פחות משלשים יום** שלימים, דהא דאמרינן דיום א' לפני ר"ה ור"ה, הרי הם כי"ד, זהו למי שהתחיל לנהוג אבילות, אבל למי שלא נהג אבילות כלל לא נאמר דבר זה[רסח].

תירוץ נוסף **ויותר היה יכול לומר**[רסט], דנפ"מ יש במה שערב ר"ה ור"ה נחשבים לי"ד ימים, הוא **לענין דחשבינן אחר ראש השנה** כשבת שלישית, **דאמר לעיל** (כג:) **שבת שלישית יושב במקומו**[ער].

תירוץ נוסף, **מיהו אין זה נראה** [היינו קושית תוס' הרב] **שום קושיא כלל**, **דהא דאמר שמונה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שלשים יום, היינו דוקא היכא דנהג אבילות שבעה ימים**, **אבל זה שלא נהג אבילות כי אם יום אחד**, **לא אמרינן יום כפורים תבטל שלשים**[רעא], אלא אמרינן דערב ר"ה ור"ה ויוה"כ, נחשבים כל אחד מהם לז' ימים, וביחד עם שבעת הימים שבין ר"ה ליוה"כ הרי כ"ח יום, וב' ימים אחר יוה"כ הרי ס"ה ל' ימים[רעב]. **ותמהתי למה לא פירש הרב כך כי דבר זה פשוט**.

ובסמוך פירש כענין זה הרב, דחג עולה לז' ימים רק למי שנהג אבילות קודם לחג, דאיתא בגמרא בסמוך, 'אמר רבינא, הילכך **יום אחד לפני החג**' נחשב לז' ימים, 'וחג' עצמו הרי הוא ז' ימים, הרי י"ד יום, 'ושמיני שלו' דנחשב לז' ימים, **הרי כאן** בין הכל **כ"א יום**', ונוהג אבילות עוד ט' ימים ומשלים לל' יום, וכך פירש הרב, **דדוקא בהני** שמת קודם החג ונהג אבילות לפחות יום אחד, אזי **אומרים** דביחד עם **שמיני עצרת הרי כ"א יום**, **אבל מת ברגל**, ונמצא **שלא נהג אבילות** כלל **קודם הרגל** אפילו יום אחד, **לא הוי שמיני עצרת**, **כי אם יום אחד למנין שלשים**, **כך נראה לי** מצד הסברא, **ואיני יודע הבירור** לדינא **כך פירש הרב**. וחזינן בדבריו, דאין שמיני עצרת מבטל את שלושים ימי אבילות לגמרי, מכיון שלא נהג אבילות שבעה ימים שלמים, ומסתבר דה"ה לר"ה ויוה"כ, דמי שנהג אבילות יום אחד לפני ר"ה, אזי נחשב לו ר"ה ויוה"כ כל אחד לז' ימים, אבל אינם מבטלים אבילות שלושים לגמרי.

התוס' דנים האם נוהגים אבילות ביו"ט שני של גלויות.

ופירש בהלכות גדולות, **דהשתא דאית לן תרי יומי**, דתקינו רבנן דיהו נוהגין בחו"ל ב' ימים יו"ט, משום ספיקא דיומא[רעג], אזי **אי שכיב ליה שיכבא** - אם מת לו מת **ביום טוב ראשון**, **לא ינהוג אבילות עד מוצאי יום טוב שני (ימים)** דאין מתאבלים ביו"ט. ואף שאינו יו"ט מדאורייתא אלא מדרבנן, מ"מ אף אבילות דיום ב' אינו אלא מדרבנן, הילכך אתי יו"ט דרבנן ודחי אבילות דרבנן. ומכל מקום **אותו יום טוב שני עולה למנין שבעה**[רעד], אף שאינו מתאבל בו. **ואי שכיב** המת **ביום שני**, **ההוא יומא נוהג**

ציונים והערות

בנו, וצ"ע בזה'. **רסו. תוס'** הרא"ש מביא קושיא זו בשם הראב"ד. **רסז. עפ"י** הסברו של תוס' הרא"ש. **רסח. וז"ל** התוס' הרא"ש, 'ולא ידענא טעמייהו, דכי היכי דז' ימים לפני יוה"כ לא עבדי להו שמועה רחוקה, דרגל אינו מפסיק אלא למי שמתחיל לנהוג אבילות, הרי יום אחד לפני ראש השנה וראש השנה לא חשיבו כי"ד, אלא למי שהתחיל לנהוג אבילות'. **רסט. תוס'** הרא"ש מביא תי' זה בשם רבינו שמשון. **ער. וכך** איתא לעיל (כג:) תנו רבנן, אבל, שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו, שניה יוצא ואינו יושב במקומו, שלישית יושב במקומו ואינו מדבר, רביעית הרי הוא ככל אדם. רבי יהודה אומר, לא הוצרכו לומר שבת ראשונה לא יצא מפתח ביתו, שהרי הכל נכנסין לביתו לנחמו. אלא, שניה אינו יוצא מפתח ביתו, שלישית יוצא ואינו יושב במקומו, רביעית יושב במקומו ואינו מדבר, חמישית הרי הוא ככל אדם. **רעא. וכתב** תוס' הרא"ש בשם הראב"ד וז"ל, 'דבכי האי גונא כי מטי יום הכיפורים לא בטלי גזירת שלושים, כיון דלא הוי אבילות שבעה כי אורחייהו, דתרתי הפסקות בהדי הדדי לא עבדינן, אלא או שבעה כי אורחייהו, או שלושים כי אורחייהו. וכיון דראש השנה חשבינן ליה במקום שבעה, יום הכיפורים אפי' במקום שבעה לא חשבינן ליה, וכי מטי סוכות הוא דבטלה ממנו אבילות, מעיקרא לא, דתרי קולא בחדא אבילות לא עבדינן. ומיהו אם קבר מתו שבעה ימים קודם ראש השנה, בטלה ממנו גזירת שלושים כרגל גמור'. **רעב. ובשולחן** ערוך יורה דעה סימן שצט (ס"ט), שעה אחת לפני ר"ה בטלה ממנו גזירת שבעה, מפני ר"ה, וגזירת ל' מבטל ממנו יום כפורים, ומגלח ערב יום כפורים. וה"ה לקובר מתו בשלשה בתשרי, שמגלח בערב יוה"כ. **רעג. וכך** איתא במסכת ביצה, (דף ד:) 'שלחו מתם, הזהרו במנהג אבותיכם בידיכם, זמנין דגזרו שמדא ואתי לאקלקולי'. וביאר רש"י, (שם ד"ה זימנין דגזרו) 'שלא יתעסקו בתורה, וישתכח סוד העיבור מכם ותעבדו נמי חד יומא, ואתי לקלקולי ולעשות חסר מלא ומלא חסר, ותאכלו חמץ בפסח'. **רעד. וכן** פסק בשולחן ערוך יורה דעה, (סימן שצט ס"ג) 'ובמקומות שעושים שני ימים, מונה השבעה מיום טוב שני האחרון, הואיל ומדבריהם הוא עולה מהמנין, ומונה מאחריו ששה ימים בלבד'.

דרבנן אתי אבילות דאורייתא דיום ראשון דהוי מן התורה כדאמרינן בזבחים (ד' ק:) **ומבטל יום שני דרבנן. ואין נראה לר"י וגם אין נוהגין כלל ובמקום אחר פירשתי:**

אלא קרוביו. ירושלמי ובלבד קרובים הראוין להתאבל, כהדא דרבי אבין דמך במועדא לא גמל ר' מנא חסדא אמר בתר מועדא ניעבדא ליה יקרא ואסיק חכם שמת הכל כקרוביו מברין עליו אלו ואלו. נראה לי מכאן משמע שיש הבראה בלא אבילות כגון ברגל ולקמן (ד' כה:) **אמר אפי' רבו שלמדו חכמה אינו יושב עליו אלא יום אחד, ותמיהני אם כן נצטרך הבראה לשמועה רחוקה ולא מצינו ברבי חייא שעשו לו הבראה אלא קאמר לעיל** (דף כ:) **והולך כלי אחרי לבית המרחץ. ושמא לענין הבראה החמירו משום כבוד החכם:**

[כה.] **וכף כדא ארעא ואנח עליה ספר תורה. ונראה דאפילו הספר תורה מונח בגבוה ממנו לא שרי מדלא אותבוה לספר תורה בגבוה ממנו, וכן פירשתי במנחות בפרק הקומץ רבה** (דף לג:) **ושם הארכתי:**

איצר החכמה

ורבי חייא ריבץ תורה וכו'. והקשה בתוספות הרב דמשמע בירושלמי שרב הונא מת קודם רבי חייא דאמר ליה לרבי חייא ארונו בא והכא משמע

אבילות ביו"ט שני גופא, וטעמא, דכיון דיום טוב שני מדרבנן הוא, **אתי אבילות דאורייתא דיום ראשון דהוי מן התורה כדאמרינן בזבחים** (ד' ק:)[ערה], **ומבטל יום שני דרבנן. ואין נראה לר"י** סברא זו לנהוג אבילות ביו"ט שני. **וגם אין נוהגין כלל**[רעו] - דהיינו דאין מנהג העולם כך, **ובמקום אחר פירשתי**[רעז].

סיכום הדברים: הגמרא נקטה את ר"א אמר ר' אושעיא בדוקא, ולא את שאר הדרשות דיש תשלומין לעצרת, משום דמשאר הדרשות ילפינן רק דיש תשלומין לעצרת, אבל אין הוכחה כמה ימים.

ההוכחה דאף בזמן הזה דינו של עצרת כפסח וסוכות, מכיון דחזינן דהיה נוהג תשלומין בזמן הבית לעצרת, הרי דקדושת החג ממשיכה לימים שלאחר כך.

אמוראים אלו סוברים, דכיון שאין לר"ה ויוה"כ תשלומין, הילכך אין דינם כרגלים.

ור"ג ורב פפא סוברים דר"ה ויוה"כ דינם כרגלים, הנפ"מ בזה שר"ה דינו כרגל, לפי תי' א' הוא, לענין מי שלא גילח בערב יוה"כ שיהא מותר לגלח ב' ימים לאחר יוה"כ.

אבל התוס' דחה תי' זה וסובר, דמותר לו לגלח דהרי יוה"כ ביטל גזירת שלושים, ותירץ דנפ"מ לענין שמועה רחוקה, דנחשב לאחר ב' ימים שלאחר יוה"כ כשמועה רחוקה.

וגם תי' זה נדחה, דאינו נחשב לשמועה רחוקה אלא הל' יום שלימים, ותירץ דנ"מ שיהא נחשב לו כשבת שלישית.

תירוץ נוסף, דאין יוה"כ מבטל אבילות שלושים, אלא למי שנהג שבעה ימים שלמים.

מי שמת לו מת ביו"ט ראשון, אינו נוהג אבילות ביו"ט שני, אבל נחשב במנין הימים.

מי שמת לו מת ביו"ט שני, לפי ה"ג נוהג אבילות ביו"ט שני. ולפי הר"י אינו נוהג אבילות ביו"ט שני.

אלא קרוביו:

התוס' דנים האם נוהגים לאכול סעודת הבראה אף שאין מתאבלים כל שבעה.

איתא בירושלמי[רעח], **ובלבד קרובים הראוין להתאבל'**, דהיינו שבעה קרובים[רעט], ולגב חכם שמת איתא שם, 'כהדא דתני חכם שמת הכל קרוביו, ואפי' קרובים שאין ראויים להתאבל, **כהדא דרבי אבין דמך במועדא, לא גמל ר' מנא חסדא'**, ר' אבון מת במועד ולא עשה לו ר' מנא הספד במועד, 'והוון ציפוראי אמרו עד דמית שנא', שהיו אנשי ציפורי אומרים עד מיתתו שנאו, שלא היו אוהבים ר' מנא ור' אבון זה לזה, **'אמר'** ר' מנא, **'בתר מועדא ניעבדא ליה יקרא'**, לאחר המועד נעשה לו הספד וכבוד גדול, 'עאל ואמר קומיהון, כהדא דתנין חכם שמת הכל קרוביו, באינון דהוון גביה אנא לא הוינן גביה', אמר לאנשי ציפורי דהא דתנינן חכם שמת הכל קרוביו, זהו רק במי שהיה אצלו בשעת מיתתו, אבל אני לא הייתי אצלו בשעת מיתתו, ולפיכך לא נהגתי אבילות במועד.

ואסיק בגמרא, 'חכם שמת הכל כקרוביו הכל קורעים עליו[רפ], והכל חולצים עליו, **מברין עליו אלו ואלו'. נראה לי מכאן משמע שיש הבראה בלא אבילות, כגון ברגל**[רפא] כלומר דמי שלא היה בשעת מיתת החכם, אינו נוהג אבילות, אבל אוכל הוא סעודת הבראה, **ולקמן** (ד' כה:) **אמר, אפי'** רבו שלמדו חכמה **אינו יושב עליו אלא יום אחד**[רפב], אבל אוכל סעודת הבראה, **ותמיהני אם כן נצטרך הבראה לשמועה** רחוקה, ואף שאינו נוהג אבילות אלא שעה אחת.

וקשה ד**לא מצינו ברבי חייא** לאחר שהבין מדברי רב שאחיו ואחותו מתו, ונהג אבילות שעה אחת, **שעשו לו הבראה, אלא קאמר לעיל** (דף כ:), 'אמר ליה לשמעיה [למשרתו], חלוץ לי מנעלי' לנהוג אבילות, ותיכף לאחר מכן **'והולך כלי אחרי לבית המרחץ'** וזאת, דכיון שהיתה שמועה רחוקה, אינו נוהג אבילות אלא שעה אחת.

ומתרצים התוס', **ושמא לענין הבראה** אחר חכם **החמירו** שיאכלו סעודת הבראה, **משום כבוד החכם** להראות שמתאבלים עליו, אף שאין נוהגים אבילות שבעה ימים, אבל אמנם בשמועה רחוקה אין נוהגים לאכול סעודת הבראה[רפג].

וכף כדא ארעא ואנח עליה ספר תורה:

התוס' מבארים, שלרב הונא אסור ליתן ס"ת על גבי המטה, אף כאשר הוא מונח גבוה ממנו.

אומרים התוס' **ונראה, דאפילו אם הספר תורה מונח בגבוה ממנו**, כלומר שמניח חפץ על המטה ועליו מניח את ספר התורה, כך שאין הספר מונח בשוה אליו, אפילו הכי **לא שרי רב הונא**[רפד]. וראיה לדבר, **מדלא אותבוה לספר תורה בגבוה ממנו**, מכך שלא הניחו את ספר התורה במטה באופן זה שיהיה גבוה ממנו, מוכח דאף באופן זה, לא התיר רב הונא להניח ספר תורה במטה, **וכן פירשתי במנחות בפרק הקומץ רבה** (דף לג:), **ושם הארכתי**[רפה].

ורבי חייא ריבץ תורה וכו':

התוס' דנים, האם רב הונא מת קודם לר' חייא או לאחריו.

18/06/2018אהחח

והקשה בתוספות הרב, דמשמע בירושלמי[רפו] **שרב הונא מת קודם רבי חייא.** שכאשר מת רב הונא, עדיין היה רבי שהיה רבו של ר' חייא בחיים, דכך איתא שם, ד**'אמר ליה** ר' חייא **לרבי**[רפז], **(חייא)** הא רב הונא לכאן', נתכרכמו פניו של רבי[רפח], שהיה סבור שכוונתו לומר שבא חי, 'א"ל' ר' חייא

ציונים והערות

ערה. במסכת זבחים (דף ק:) ילפינן לאבילות דיום ראשון, מהפסוק (עמוס ח י) 'ואחריתה כיום מר'. **רעו. ולהלכה** נחלקו הפוסקים בדבר, דהנה המחבר פסק בשולחן ערוך יורה דעה, (סימן שצט סי"ג) וז"ל: 'במקומות שעושין שני י"ט, מי שמת לו מת ביום טוב שני, שהוא י"ט האחרון של פסח או של חג, או ביום טוב שני של עצרת, וקברו בו ביום, נוהג בו האבלות, הואיל ויום טוב שני מדבריהם, ואבילות יום ראשון שהוא יום מיתה וקבורה של תורה, ידחה עשה של דבריהם מפני עשה של תורה. אבל אם מת בי"ט שני של ר"ה, וקברו בו ביום, אינו נוהג בו אבלות, ששני הימים כיום ארוך הם, והעולם נוהגין שלא להתאבל בי"ט שני של גליות על שום מת, אפילו הוא יום מיתה וקבורה'. וכתב הרמ"א בהגה, 'דסוברין כדעת האומרים שאין שום אבלות דאורייתא, וכן המנהג פשוט, ואין לשנות' (ר"ת ור"י ורא"ש). **רעז. ועיין** בתוספות מסכת ברכות, (דף מז. ד"ה מלוה דרכיס שלני) מכאן קשה להה"ג דפירש דמי שמת לו מת בי"ט האחרון, דאבילות נוהג ולא אתי י"ט האחרון דרבנן ודחי אבילות דאורייתא, דכתיב (עמוס ח) ואחריתה כיום מר, דהכא חזינן דאתיא תפלה דרבנן, ודחיא קרא דלעולם בהם תעבודו, וכן משמע נמי בריש כתובות, (דף ד.) גבי חתן נוהג ז' ימי המשתה, ואח"כ נוהג ז' ימי אבילות, ומדשבעת ימי המשתה מבטלין אבלות דאורייתא, כל שכן יום טוב שני. **רעח. בפרק** ג' הלכה ז. **רעט. ואלו** הם, אביו, אמו, אחיו, אחותו, בנו, בתו, ואשתו. **רפ. והקשה** הרש"ש, דהיה לגמרא לעיל להקשות, מהא דחכם שמת הכל קורעים עליו, אלמא דאיכא קריעה בלא שבעה, ולישני כי תניא ההיא משום כבוד החכם, כדמשני לעיל על אביו ואמו. **רפא. וכן** נפסק בשו"ע יורה דעה סי' תא ס' ד, 'ובחול המועד מברין הכל על החכם לתוך הרחוב, כדרך שמברין על הקרובים שהכל קרוביו'. **רפב. הגיה** הרש"ש, 'ואסיק חכם שמת הכל קרוביו, מברין עליו אלו ואלו, ולקמן אמר אפי' רבו שלמדו חכמה אינו יושב עליו אלא יום אחד, נראה לי מכאן משמע, שיש הבראה בלא אבילות כגון ברגל', כצ"ל סידור הדברים. **רפג. וכן** נפסק בשו"ע סי' תב ס"ג, 'אין מברין על שמועה רחוקה'. **רפד. ובירושלמי** ברכות (פרק ג' הלכה ה) איתא, 'לא ישב אדם ע"ג ספסל שספר תורה מונח עליו. ומעשה בר' אליעזר שהיה יושב ע"ג ספסל שספר תורה נתון עליו, והרתיע מלפניו כמרתיע מלפני הנחש, אם היה נתון ע"ג דבר אחר מותר. עד היכן, ר' אבא בשם ר' חונא טפח. ר' ירמיה בשם ר' זעירא, אפילו כל שהוא'. **רפה. וכתב** שם התוספות, (מסכת מנחות דף לג: ד"ה לאסור לישב על גבי מטה שספר תורה מונח עליה) וז"ל: 'בירושלמי בפרק מי שמתו אמרינן, תיבה שהיא מליאה ספרים נותנה לראש המטה, ואינו נותנה למרגלות המטה. רבי אבין בשם רב הונא, והוא שתהא מטה גבוהה עשרה טפחים, ולא יהו רגלי המטה נוגעין בתיבה. עוד קאמר, לא ישב אדם על גבי ספסל שס"ת מונח עליה. ומעשה ברבי אליעזר כו', אם היה נתון על גבי דבר אחר מותר. עד כמה, רבי אבא בשם רב הונא, טפח, רבי ירמיה בשם רבי זירא כל שהוא'. ובתוס' שלאחריו, ד"ה דאמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן, מותר לישב על גבי מטה שס"ת מונח עליה כתב, 'נראה דהלכה כר' יוחנן לגבי רב הונא, דאפי' לגביה רב רביה הלכה כמותו, כדאמר (נדה ז.) ותלמידי דרב הונא לא סברי כוותיה, דבעי לאותובי ס"ת אפורייה. בפ' בתרא דמועד קטן' (דף כה.), מ"ר. ובשולחן ערוך יורה דעה (סימן רפב סעיף ז) נפסק להלכה, 'אסור לישב על המטה שספר תורה עליה'. וכתב הש"ך (שם סק"ח) וז"ל: 'וראוי להחמיר שיהא מקום הס"ת גבוה ממנו י' טפחים, ולא יפחות מג' טפחים, דכל דבציר מהכי לא חשיב גובה כלל, בית יוסף. ונראה דמדת חסידות קאמר, אבל מדינא סגי בגובה טפח לכו"ע, כדאיתא בירושלמי ובפוסקים הובאו בב"י'. **רפו. מסכת** כלאים פ"ט הלכה ג' (דף מג.), ובמסכת כתובות פרק י"ב הלכה ג' (דף סה:). **רפז. כתב** הרש"ש, דנראה דצ"ל אמר ליה לרבי. דכן איתא שם בירושלמי, דרבי חייא אמר לרבי שארונו של רב הונא בא. **רפח. איתא** בירושלמי שם, 'רבי הווה ענוון סגי והוה אמר כל מה דיימר לי בר נשא אנא עביד, חוץ ממה שעשו בני בתירה לזקני, דשרו גרמון ומנוניה', - שהורידו את עצמם מן הנשיאות ומינו את הלל הזקן לנשיא, 'אין סליק רב הונא ריש גלותא להכא, אנא מותיב לעיל מיני, דהוא מן יהודה ואנא מן בנימין, דהוא מן דכרייא ואנא מן נקובתא, חד זמן עאל ר' חייא רבה לגביה, אמר ליה הא רב הונא לכאן, נתכרכמו פניו של רבי', שהיה נראה לו דרצונו לומר שבא בחיים,

שרבי חייא מת קודם רב הונא. ונראה לי דרב הונא אחר היה ואותו שבימי רבי חייא אין זה רב הונא תלמידו דרב ע"כ. ומיהו קשה בירושלמי קאמר בעובדא דהכא רב הונא ריש גלותא. ולפי הענין של הירושלמי היה משמע דזקפיה ר' חגא לארוניה דרב הונא כדי שלא יהא יושב אצל הצדיקים, והכי איתא בפי' רבינו חננאל דרב הונא ריש גלותא:

חכם כיון שהחזיר פניו. פירוש חכם שמת כיון שהחזיר פניו אותו שקרע, וגרסינן אפילו חכם שקרע על החכם כיון שהחזיר פניו שולל לאלתר דמשום כבודו של חכם הקורע התירו דגנאי הוא לצאת בבגד קרוע ולא נהיר':

[כה:] **שפעו מרזבי דציפורי דמא.** מפרש בירושלמי דיהב נפשיה על גזרתם פירוש נשפך דמו על יחוד השם תוספתא. פ"א שנתן נפשו על המילה:

ועל רבו שלמדו חכמה. בפרק אלו מציאות (ב"מ דף לג. ושם) פליגי רבי יהודה ורבי יוסי שרבי יהודה אומר כל שרוב חכמתו הימנו ורבי יוסי אומר אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת זהו רבו ומסיק שם עולא אמר תלמידי חכמים שבבבל קורעין זה על זה כרבי יוסי ס"ל. ופוסק רב ששת כרבי יוסי ופי' רבינו חננאל דהכי הלכתא, ובשאלתות דרב אחאי פוסק כרבי יהודה דאמר כל שרוב חכמתו הימנו ומפרש בפר' אלו מציאות בתוספתא דהיו קורעין קריעה [דאין] מתאחה וכן פירש רבי יצחק בר יהודה. ויותר היה נראה לי דמעשה רב דשמואל עבד כרבי יוסי כדאי' התם ורבא נמי מפרש מילתא דרבי יוסי ורבי אלעזר בירושלמי נמי עבד כוותיה, ושמא היו מחמירין על עצמן:

'**ארונו בא**' שמת רב הונא והעלו את ארונו בכדי לקברו, וקשה, **דהכא** משמע שרבי **חייא** מת קודם רב **הונא**, דאמרינן כאן בגמרא שהכניסו את ארונו של רב הונא במערת ר' חייא.

ומתרץ התוס' ונראה לי, דרב הונא אחר היה, כלומר שהיו שני חכמים ששמם היה רב הונא, **ואותו** רב הונא ריש גלותא שמת בימי רבי חייא, **אין זה רב הונא** שהיה **תלמידו דרב**, וכאן בגמרא מיירי, ברב הונא שהיה תלמידו של רב ע"כ.

ומקשים התוס' על תירוץ זה, **ומיהו קשה, דבירושלמי קאמר באותה עובדא דהכא** שהכניס ר' חגא את ארונו של רב הונא למערת ר' חייא, וקרי ליה בירושלמי **רב הונא ריש גלותא**[רפט], ואכתי תקשי לך, דהא רב הונא שהיה ריש גלותא כבר מת בימי רבי.

התוס' מבארים מדוע זקף ר' חגא את ארונו של רב הונא.

ולפי הענין של הירושלמי היה משמע, דהסיבה דזקפיה ר' **חגא לארוניה דרב הונא, כדי שלא יהא יושב אצל הצדיקים**[רצ], דכך איתא שם, 'אמר ר' חייא רבה, יהודה בריה, נפיש לרב הונא יתיב ליה, ולא קיבל עלוי יתיב ליה, אמרין, כמא דלא קביל עליה מתיב ליה, זרעייתא לא פסקא לעולם', ופירש בפני משה, ושמע (ר' חגא) שאמר ר' חייא לרב יהודה בריה, הנח לרב הונא מקומך שישב ויהדר כאן, ולא קיבל עליו רב הונא שיקבר שם במקומו מרב ענוונתו, ושמע ר' חגא שאמרו, כשם שלא קיבל עליו זה שיעקור ר' יהודה ממקומו וישב הוא שם, כן בשכר זה לא יפסק זרעו לעולם. חזינן דלא הסכים רב הונא לישב שם בין בני ר' חייא, ולפיכך זקף ר' חגא את ארונו. **והכי איתא בפי' רבינו חננאל**, דהא דלא מיענשו דבי ריש גלותא, משום דזקיף ארוניה **דרב הונא**. כלומר זכותו מגינה עליהם דהוא מדבי **ריש גלותא**, הרי חזינן בדבריו בהדיא שמפרש, דזה שזקפו את ארונו מגין על זרעו של רב הונא שלא יענשו, וע"כ דסובר דהטעם דזקפו את ארונו היה, משום ענוונתו של רב הונא שלא רצה לישב בין בני ר' חייא.

חכם כיון שהחזיר פניו:

התוס' מבארים למי נאמר דין זה.

מבארים התוס' דהפירוש הוא, דמי שעמד אצל **חכם שמת** דדינא הוא דחייב לקרוע, **כיון שהחזיר פניו אותו שקרע**[רצא], מותר לו לשלול את הקריעה לאלתר, ולפירוש זה קאי חכם על אותו מת, ושרו לכל אדם שקרע על החכם לשלול לאלתר.

(**וגרסינן אפילו**) **[ויש שפירש]**[רצב] דקאי על **חכם שקרע על החכם** שמת, ודינא הוא דכיון **שהחזיר פניו** החכם הקורע **שולל לאלתר**, ולפירוש זה רק לחכם הקורע, שרו ליה לשלול לאלתר, וזאת **דמשום כבודו של חכם הקורע התירו לשלול**, מכיון **דגנאי הוא** לחכם **לצאת** לשוק **בבגד** קרוע, אבל לשאר בני אדם לא שרו לשלול לאלתר, ופוסקים התוס' ואומרים **ולא נהיר**', אלא לכל אדם שרו לשלול מיד כשהחזיר פניו.

שפעו מרזבי דציפורי דמא:

התוס' מבארים את הטעם דשפעו הצינורות דם על ר' יוסי.

מפרש בירושלמי[רצג] דהטעם הוא, מכיון **דיהב נפשיה על גזרתם**, ומבארים התוס', **פירוש**, שנשפך **דמו** של ר' יוסי **על יחוד השם**, **תוספתא פ"א**, **שנתן נפשו על המילה**[רצד]. ולפירוש זה הא דשפעו הצינורות דם, לרמז על דם המילה.[רצה]

ועל רבו שלמדו חכמה:

התוס' מבארים מי נחשב כרבו לפי ההלכה.

בפרק אלו מציאות (ב"מ דף לג. ושם), דאיתא שם במשנה, 'אבידת אביו ואבידת רבו, של רבו קודמת, שאביו הביאו לעולם הזה, ורבו שלמדו חכמה מביאו לחיי העולם הבא'. **ופליגי רבי יהודה ורבי יוסי** בברייתא, מי נחשב לרבו לענין זה, ש'רבי יהודה **אומר** דכל שרוב חכמתו הימנו' נחשב לרבו, '**ורבי יוסי אומר, אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת**', שהודיעו טעם משנה אחת שלא יכול להבין - רש"י. 'זהו רבו'.

ומסיק שם בגמרא, '**עולא אמר תלמידי חכמים שבבבל קורעין זה על זה**', ואפילו שאינו יודע ללמוד יותר ממנו, לפי שלומדים זה מזה. והוא **כרבי יוסי ס"ל**, דאף מי שלומד מחבירו אפילו דבר אחד נחשב כרבו.

ופוסק רב ששת כרבי יוסי, ופי' רבינו חננאל דהכי הלכתא, ואף שר' יוחנן פסק הלכה כר' יהודה, ההלכה היא כרב ששת דהוא בתראה. **ובשאלתות דרב אחאי פוסק כרבי יהודה, דאמר** דרבו הוא **כל שרוב חכמתו הימנו.**

ומפרש בפר' אלו מציאות בתוספתא, דהיו קורעין קריעה [דאין] מתאחה[רצו], **וכן פירש רבי יצחק בר יהודה.**

התוס' פוסק להלכה כר' יוסי, **ויותר היה נראה לי** דהלכה כר' יוסי, מכיון **דראינו מעשה** רב כמותו, **דשמואל עבד כרבי יוסי, כדאי' התם** 'שמואל קרע מאניה', קרע שאין מתאחה, כדין תלמיד על הרב - רש"י. 'עליה ההוא מרבנן דאסבריה, שביאר לו פשט במאי דתנן, אחד יורד לאמת השחי ואחד פותח וכו', ועשה כן כדעת ר' יוסי, דמי שלמדו דבר אחד, נחשב כרבו וקרע עליו את בגדיו.

ראיה נוספת דהלכה כר' יוסי, **ורבא נמי מפרש מילתא דרבי יוסי**, דאיתא בגמרא שם 'אמר רבא, כגון רב סחורה דאסברן זוהמא ליסטרון', בסדר טהרות (כלים, פרק יג משנה ב, ופרק כה משנה ג) היא שנויה, ולא הייתי יודע מה כלי הוא, ולמדני שהוא כף גדולה שמסלקין בו זוהם הקדירה והקלחת לצדדין - רש"י. ומכך דנשא ונתן בדברי רבי יוסי, שמע מינא דפסק הלכה כמוהו.

ראיה נוספת, **ורבי אלעזר בירושלמי**[רצז] **נמי עבד כוותיה** דר' יוסי, דאיתא בירושלמי, ר' אלעזר קרע על זה שפתח לו תחילה. כלומר דר' אלעזר קרע על תלמיד חכם שפתח לו פתח בהבנת ההלכה, ודוחים התוס', דאמנם אין ראיה מכל אלו המקומות דהלכה כר' יוסי, **ושמא היו מחמירין על עצמן** לקרוע על מי שלמדם דבר אחד של חכמה, אף שאין חייבים מצד ההלכה, ואפשר שההלכה היא כר' יהודה.

ציונים והערות

'אמר ליה ארונו בא, אמר ליה' רבי לר' חייא 'פוק חמי מה בעי לכאן', צא וראה מי שצריך אותך בחוץ, 'נפק ולא אשכח ברנש וידע דהוא כעיס עלוי', ומאחר שר' חייא יצא וראה שאין אף אדם בחוץ, הבין שרבי רצה לרמוז לו שמקפיד עליו, 'עבד דלא עליל לגביה תלתין יומין'.

רפט. ועיין במראה הפנים שכתב במסכת כלאים (שם) וז"ל, ובספר היוחסין מצאתי שכתב בשם רב שרירא גאון ז"ל, דתרי רב הונא ריש גלותא הוו, והראשון בימי רבי היה, כדאמרינן בהוריות (דף י"א) בעא מיניה רבי מר' חייא, כגון אנא מהו בשעיר, א"ל הרי צרתך בבבל והוא רב הונא, וזה האחרון היה ריש מתיבתא בבבל (וקרו ליה הכא ריש גלותא) חבירו של רב נחמן ורב חסדא. ולדבריו אף שרב הונא היה רק ריש מתיבתא, מ"מ כינו אותו בירושלמי גם בתואר ריש גלותא, ושפיר י"ל דתרי רב הונא היו.

רצ. ודלא כרש"י (ד"ה זקפיה לארונא), דכתב דזקף ארונו דרב הונא לקמיה עמודא דנורא, דלא ליזקיה. ולדבריו דבר זה הגין על ר' חגא שלא נענש מעמוד האש.

רצא. וכן נפסק בשולחן ערוך יורה דעה (סימן שמ סעיף יז) וז"ל, כל הקורעים על חכם שמת, כיון שהחזירו פניהם מאחורי המטה, שוללין ומאחין למחר.

רצב. עפ"י הגהת הרש"ש.

רצג. מסכת עבודה זרה פרק ג' הלכה א' (דף יח).

רצד. ועיין במסכת שבת (דף קיח:) דאיתא שם 'אמר רבי יוסי, מימי לא נסתכלתי במילה שלי'.

רצה. דיבור זה שייך לדף כו. גליון.

רצו. וכתבו התוספות מסכת בבא מציעא, (דף לג. ד"ה ומקרעין זה על זה) - אף על פי שאינו יודע יותר, לפי שלומדין זה מזה. ואם תאמר, דאמרינן בפרק האורג (שבת דף קה: ושם) חייב לקרוע על אדם כשר אפילו לא היה בשעת יציאת נשמה, ויש לומר דהכא מיירי בקרע שאינו מתאחה כדין תלמיד על רבו וכן פירש רש"י.

רצז. בפרקנו הלכה ז' (דף יז:).

[כו.] **ברכת השם מנלן. ועל ברכת השם דנכרים,** פליגי הכא בירושלמי. אית דאמרי, רבשקה ישראל מומר הוה, אבל דנכרי לא. ואית דאמרי, נכרי הוה. ובפרק ארבע מיתות (סנהדרין דף ס.) נמי פליגי בה בש"ס שלנו. ובירושלמי הוה ריש לקיש קורע על ברכת השם:

ואחד השומע מפי השומעים. פירש בתוס', כגון מן העדים שאומרים זה. ואם הוא אומר יכה יוסי את יוסי, אין קורעין על זה. וכן משמע בפ"ד מיתות (שם דף נו.):

אתיא קריעה. תימה, אם כן נילף כל קריעות שלא יתאחו מקריעה קריעה. ושמא לא מיסתבר ליה:

קדר כל האזכרות. תימה, והא דקרעה בתער הסופר משמע כל המגילה. ובירושלמי לא גרסינן האזכרות:

לא אמרו אלא בזרוע. ובירושלמי גרס, ששרפה מלך ישראל בזרוע:

משכם משילו. לא שייך הכא למיפרך ואימא עד דאיכא תלתא, אבל קצת קשה, דאימר מילתא יתירתא הוה, דמגלחי זקן ומתגודדים כתיב בהאי קרא. ויש לומר, דלא שייך למימר דלא נילף כלל אלא קריעה. ולעיל (ד' כה.) הכי קאמר נמי, נהי דגמרת שפיר קריעה, מ"מ לא תילף מינה מעומד:

ברכת השם מנלן:

האם צריך לקרוע כששומע ברכת השם מנכרי.

בגמרא ילפינן דצריך לקרוע כששומע ברכת השם, מהא דקרעו אליקים בן חלקיה ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר שלוחי המלך חזקיהו את בגדיהם, כששמעו כשגידף רבשקה שר צבא מלך אשור את שם ה'. **ועל ברכת השם דנכרים,** דהיינו כששומע חרוף וגידוף מפי נכרי, האם צריך לקרוע, **פליגי בה בירושלמי,** (דפרקין), ופלוגתתם תליא במקור הלימוד שממנו ילפינן ברכת השם, **אית דאמרי,** דרבשקה - שהיה שר צבא מלך אשור שגידף ועל, 'ברכתו' קרעו שלוחי המלך חזקיהו את בגדיהם - **ישראל מומר הוה,** ולכן היה חיוב קריעה על ברכתו, **אבל** על ברכת השם דנכרי, **לא. ואית דאמרי** רבשקה **נכרי הוה,** ואף על ברכת השם דנכרי חייבים לקרוע, ולכן קרעו שלוחי המלך חזקיהו את בגדיהם. **ובפרק ארבע מיתות** (סנהדרין דף ס.) **נמי פליגי בה בש"ס שלנו** האם חייב לקרוע על ברכת השם דנכרי, ולרב יהודה אמר שמואל אינו חייב לקרוע על ברכתו, ומה שקרעו על ברכת השם דרבשקה, אומר רב יהודה שם, דישראל מומר היה, ולכן היו חייבים לקרוע. **ובירושלמי**[רחצ] מובא מעשה דהוה **ריש לקיש קורע על ברכת השם**[רצט] דנכרי, ולכאורה סבר כמ"ד דרבשקה נכרי הוה.

ואחד השומע מפי השומעים. יבאר על איזו ברכת השם קורעים:

פירש בתוס', דהא דמותר לעד לחזור על דברי המגדף, ולא יחשב כאילו הוא עצמו מגדף, זה אינו אלא כששומע מן השומעים, **כגון** ששמע **מן העדים שאומרים זה** כדי להעיד על המגדף עצמו שחייב מיתה. **ואם** שומע מהעד **שהוא אומר** ששמע שאמר פלוני **'יכה יוסי את יוסי',** ואומר עדותו בלשון זה שהוא לשון כינוי לשם ה', אז **אין קורעין** השומעים את העד **על זה** השמיעה. והטעם הוא, דאין קורעים אלא ששומעים ממש ברכת ה' שנוקב ומפרש את שם ה' ומברכו. **וכן משמע בפ"ד מיתות** (שם דף נו.) דכשהיו חוקרים את העדים שמעידים על המגדף ומברך את ה', כל זמן שהיו נושאים ונותנים בעדותם היו בודקים אותם בכינוי, היאך אמר פלוני, יכה יוסי את יוסי שהוא רק כינוי[ש] שמהפכים את שם ה' כדי שלא לגרום ברכת ה' לבטלה. ורק כשגמרו לחקור את העדים, אז היו צריכים לשמוע מהם פעם אחת מה ששמעו ממש מפלוני שהוא ברכת השם ממש והיו מוציאים את כל מי שנוכח בבי"ד לחוץ, ואומרים לעד אמור מה ששמעת בפירוש, והוא אומר, והדיינים עומדין על רגליהם וקורעין ולא מאחין, וחזינן, דאין חיוב לקרוע, אלא כששומעים את ברכת השם בפירוש ולא כששומעין בכינוי, כגון יכה יוסי את יוסי.

אתיא קריעה:

בגמרא אמרינן, דמה שקורעין ולא מאחין בקריעה שקורע על אביו ואמו ועל רבו שלימדו תורה ועל כל הדברים המנויים בברייתא, הוא משום דילפינן להו בגזירה שוה 'קריעה קריעה' מקריעה שקרע אלישע על אליהו, דגם בו כתיב 'קריעה'. ועל זה מקשים התוס' **ותימה, דאם כן** דגמרינן גזירה שוה מאלישע לכל המקומות שנזכרה בהם 'קריעה', **נילף** נמי מהא **לכל קריעות** שקורעים, כגון מה שקורעים על שאר קרובים, **שלא יתאחו** מאותה גזירה שוה דקריעה קריעה[שא], **ושמא לא מיסתבר** ליה למילף מאליהו אלא הקריעות החמורות, כמו באלישע שקרע על אליהו שהיה רבו ונמשל כקורע על אביו ואמו, אבל הקריעות שאינם חמורות כ"כ לא מסתבר ליה שיהיו נקרעים ולא מתאחים כקריעת אלישע.

קדר כל האזכרות:

בגמרא אמרינן דיהויקים קרע לכל האזכרות שקרעם מתוך המגילה, ומשמע דאת המגילה עצמה לא קרע, אלא רק את האזכרות שבה, ומקשים התוס' ותימה, **והא** דמלשון הפסוק 'יקרעה[שב] **בתער הסופר', משמע** שקרע את **כל המגילה** ולא רק את האזכרות שבה. ומציינים התוס', דבאמת, **בירושלמי לא גרסינן** לכך שקרע את **האזכרות** דווקא.

לא אמרו אלא בזרוע:

ובירושלמי גרס, דאין חייבים לקרוע אלא כגון התם במעשה דיהויקים, ש'שרפה' מלך **ישראל** בזרוע, ולא כגירסתנו בגמרא דקרעה בזרוע[שג].

משכם משילו:

יבאר מה אפשר ללמוד מקרא אף שיש בו מילתא יתירתא.

בגמרא ילפינן שצריך לקרוע על ערי יהודה שנחרבו, מהא דאמר בקרא (ישעיה סד ט) שבאו אנשים משכם ומשילו שמונים איש מגולחי זקן וקרועי בגדים, לאחר שנחרבו 'שכם שילו ושומרון', ואומרים התוס', **ולא שייך הכא למיפרך, ואימא** שאינו צריך לקרוע **עד דאיכא תלתא** ערים שנחרבו, אבל כשנחרבה עיר אחת מערי יהודה, אין קורעין עליה, משום דאין סברא לחלק בזה בין עיר אחת ליותר. **אבל קצת קשה, דאימר** דמה שקרעו **מילתא יתירתא** הוה, היינו דעשו מעשה יותר מהדין שנתחייבו בו, ובאמת אינו צריך לקרוע כלל על ערי יהודה, והראיה דעשו מילתא יתירתא, דגם **מגלחי** זקן ומתגודדים **כתיב בהאי קרא** שעשו כן מחמת צערם על חורבן עריהם, אף שבודאי אין חיוב לעשות כן, וא"כ מה ראיה איכא משם שצריך לקרוע על חורבן ערי יהודה. **ויש לומר, דלא שייך למימר** דמשום דבחד עובדא עשו מילתא יתירתא, לכך נאמר דכל מה שעשו היה מילתא יתירתא וגם הקריעה בכלל, וממילא **לא נילף** מהא כלל שצריך לקרוע, **אלא** על כרחך אע"פ שעשו גם מילתא יתירתא, מ"מ מזה שעשו קריעה אמנם ילפינן דצריך למיעבד **קריעה** על ערי יהודה שנחרבו. **ולעיל** (דף כה.) דבעי למילף שצריך לקרוע מעומד, מאיוב שקם וקרע, ופריך הגמרא ודילמא מילתא יתירתא הוא דעביד, ובאמת כשהוא קורע אינו צריך לעמוד, וכמו דעבד מילתא יתירתא במה דגזז את שערות ראשו וכדכתיב שם 'ויגז את ראשו', שהיא ודאי מילתא יתירתא, חזינן א"כ, דהיכן דיש לנו לתלות במילתא יתירא, תלינן, והכי נמי כאן נדחה להאי ילפותא דקריעה, כיון דעבדו שם מילתא יתירא, ומיישבים, **דהכי קאמר נמי** התם, **נהי דגמרת שפיר קריעה,** שצריך לקרוע מאיוב, **מכל מקום לא תילף מינה** שהקריעה צריכה להיות **מעומד,** כיון דחזינן שעשה מילתא יתירתא ולא רק מה שחייב לעשות. אבל את עצם הקריעה אמנם ילפינן מהתם, אף דעשה גם מילתא יתירתא, וזאת משום דסברה הגמרא דמשום מילתא יתירא בעלמא, לא היה קורע את בגדיו, דהרי איכא בל תשחית, ואם קרע, סימן שצריך לקרוע. וכמו כן הכא, דאת עצם הקריעה מצינן למילף, משום דלא היו קורעים את בגדיהם אם לא היו חייבים בזה. אף דעבדו התם נמי מילתא יתירתא שהיו מגולחי זקן.

ציונים והערות

[רחצ] **דפרקין** הלכה ז'.

[רצט] **וז"ל הירושלמי:** רבי שמעון בן לקיש היה מהלך באיסרטא איזמן ליה חד כותי והוה מגדף והוה קרע (פי' כשהיה הכותי מגדף היה ר"ש בן לקיש קורע), מגדף והוה קרע, נחת ליה מן חמרא ויהב ליה חד מרתיקא גו ליביה (ברבינו חננאל פירש בסוגריים: באבן או באגרוף תרגם מרתוק. פי' הכהו באגרוף על ליבו) א"ל רשע אית לאימך מאנון מספקא לי. עכ"ל.

[ש] **האי** כינוי אינו אחד מהכינויים של שם השם, אלא פירושו שבית דין מהפכין את הקללה כלפי אחרים. ולהכי נקט יוסי את יוסי, דד' אותיות איכא בזה השם כמו בשם המיוחד דהוא שם דד' אותיות, ומשום דחשבונו בגימטריא של יוסי הוא כחשבון של אלקים (ע"פ רש"י סנהדרין שם ד"ה בכל יום).

[שא] **ובתוס'** הרא"ש תירץ וז"ל יליף קרע קרע מאלישע, פירוש קרע וחזקה, דכתיב ויחזק בבגדיו ויקרעם בתרוייהו, דאי קרע לחודיה אם כן על כל המתים נמי לא יתאחה. ועל ברכת השם, דכתיב ויבא אליקים וגו' אל חזקיהו קרועי בגדים. ודאין מתאחה מנא לן דכתיב קרועי בגדים פי' קרועין ועומדין לעולם. כך נמצאת הגירסא בנוסחא מדוייקת. הראב"ד.

[שב] **גירסת** הב"ח דיקרעה.

[שג] **בתוס'** כאן לא נתבאר בהדיא מה רוצים למעט, אם זה דלא ילפינן מכאן דאין קורעים על קריעת ס"ת אלא על שריפתו. וכמו דאיתא כאן ברי"ף ובראש (וכן נראה להדיא מדברי הבית יוסף והב"ח והט"ז שנסתפקו ביו"ד סימן שמ ברואה ס"ת שנקרע או שנחתך אם חייב לקרוע, אלמא דגירסתם היה בגמרא 'שנשרף'. חשק שלמה), או דבאו לאפוקי מדברי רש"י כאן ד"ה בזרוע שמשמע ממנו דאף אם נשרף ממילא אך דאינו יכול להציל חייב לקרוע, ובאו לומר דדוקא אם קרעה אדם וכגון הכא שקרעה מלך ישראל, אבל אם קרעה עוף או שנשרף ממילא אינו חייב לקרוע. וכן כתב הרמב"ן בספר תורת האדם, הובא בהגהות חשק שלמה וציין שם לשו"ת שבות יעקב חיו"ד סימן ס"ד שהאריך בזה.

[כו:] **ובאיחוי אלכסנדרי.** בירושלמי, איזהו איחוי, כל שאין מקומו ניכר. ובמסכת שמחות (פ"ט) מפרש, כל שאחוהו כל צורכו:

כך הלוקח אסור לאחותו. לא שמעתי אם מותר למוכרו לנכרי, נהי דלוקח אסור לאחותו, אם הוא נכרי מותר. ואע"פ דמוכר צריך להודיע ללוקח, היינו כדי שלא יעשה לוקח איסור, אבל אין אנו חוששין אם יתפרנו הנכרי. ולכאורה היה מותר. ועוד צ"ע, והאי וכשם שהמוכר כו', הוי פי' לתנא קמא בלא הפיכה, ולר"ש בן אלעזר אפילו על ידי הפיכה. ובמאי דפליגי, נראה דהלכה כתנא קמא. וכן פירש הר"א:

תחילת קריעה שלש אצבעות. לא ידענא ממאי מפיק טעמא, דלעיל (ד' כג:) מפקינן טפח מויחזק, אין אחיזה פחות מטפח:

תניא נמי הכי. רבי יוסי סובר כן, ורבי יוסי הלכה כמותו לגבי דרבי מאיר ורבי יהודה, בפרק מי שהוציאוהו (עירובין ד' מו:). ועוד, דה"ל מכריע:

קורע קרע אחד על כולן. במסכת שמחות (פ"ט), א"ל מת אביו, וקרע, והוא אינו אלא אמו, יצא. מתה אמו, והוא אינו אלא אביו, יצא. מת אביו, מתה אמו, וקרע, והוא אינו אלא אחד מן הקרובין, יצא. אחד מן הקרובין, וקרע, והוא אינו אלא אביו או אמו, לא יצא. ובירושלמי אמרו לו מת ראובן, וקרע, ואמרו שמעון היה, יצא. אמרו לו מת ראובן, וקרע, ואח"כ אמרו לו קיים היה ומת, אית תנא לא יצא. וכן קרע על אביו ונמצא בנו, אם מת על אתר, אין צריך לקרוע. כמה הוא על אתר, כדי דבור. ובסוף פרק בתרא דנדרים (דף פז.) כמו כן היא שנויה:

ובאיחוי אלכסנדרי:

יבאר מהו 'איחוי אלכסנדרי'.

בגמרא אמרינן דמה שאמרו שאסור לאחות קרע שקרע על אביו ואמו וכו', היינו שאסור לאחותו באיחוי אלכסנדרי דוקא. אבל באיחוי אחר מותר.

ומפרשים התוס' מהו איחוי אלכסנדרי. דבירושלמי מפרש, איזהו איחוי שאמרו שאסור לאחותו, כל שאין מקומו של הקרע ניכר לאחר האיחוי. והוא הנקרא בגמרא כאן 'איחוי אלכסנדרי'. ובמסכת שמחות (פ"ט) מפרש איזהו איחוי שאמרו שאסור לאחות את הקרע, כל שאיחוהו כל צורכו, ולכאורה הוא גם כמו שנתבאר בירושלמי, ד'כל צרכו' היינו שאינו ניכר מקום הקרע.

כך הלוקח אסור לאחותו:

פרטי דינים בלוקח בגד שקרעו בו לאבל.

לא שמעתי אם מותר למוכרו לנכרי לבגד שקרעו בו, ואומרים התוס', נהי דאמרינן בגמרא הכא דאף הלוקח מהאבל אסור לו לאחותו לבגד, אבל אם הוא לוקח נכרי, מותר לו למוכרו לו. ואף על פי דאמרינן כאן בגמרא דמוכר צריך להודיע ללוקח שהקרע שיש בבגד שמוכרו לו אסור לאחותו, והיה נראה לפי זה שצריך המוכר לדאוג שהקרע לא יתאחה, וא"כ כשמוכר לנכרי, הרי הנכרי יאחה את הקרע. והאיך מותר למכור לו, ומיישבים, דזה אינו, דמה שצריך המוכר להודיע ללוקח שהוא קרע של אבילות, אינו בגלל שיש על המוכר חיוב לדאוג שלא יתאחה הקרע, אלא היינו טעמא שצריך להודיע, כדי שלא יעשה לוקח איסור לאחות את הקרע. אבל אין אנו חוששין אם יתפרנו הנכרי, דאז לא יעשה איסור בכך, דהא אין הנכרי מוזהר שלא לאחות את הקרע. ולכאורה היה מותר[דש].

ועוד צ"ע ובירור, גבי האי דינא דקתני בברייתא 'וכשם שהמוכר אסור לאחותו כך הלוקח אסור לאחותו' כו', האם הוי פירוש לתנא קמא דאוסר רק בלא הפיכה, אבל כשהופך את הבגד מותר לו לאחותו, ועל זה קאמרה הברייתא, דכשם שהמוכר אסור לו לאחותו בלי הפיכה, כך אסור ללוקח. וגם קאי האי דינא אליבא דר"ש בן אלעזר דאוסר לאחות אפילו על ידי הפיכה, דאליביה נמי אסור גם ללוקח להופכו ולאחותו, או דקאי רק על תנא קמא לבדו דמתיר על ידי הפיכה, ובא לומר דלא התיר לאחותו בלי הפיכה אף ללוקח.

ופוסקים התוס' ובמאי דפליגי ר"ש בן אלעזר ותנא קמא האם מותר לו לאחות הבגד על ידי הפיכת הבגד, נראה דהלכה כתנא קמא דמותר. וכן פירש הר"א.

תחילת קריעה שלש אצבעות:

אומרים התוס' לא ידענא ממאי מפיק, כלומר מהיכן יליף רבי יהודה לטעמא שזו היא תחילת קריעה. דלעיל (דף כג:) מפקינן לטעמא דרבי מאיר דסבר דתחילת קריעה היא טפח, מהא דכתיב בדוד כשקרע כששמע שמת שאול ויהונתן בנו וכתיב ביה, 'ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם'. ד'ויחזק' הוא לשון אחיזה, ואין אחיזה פחות מטפח, שאוחז בידו שהיא טפח. אבל לרבי יהודה מהיכן יליף דתחילת קריעה היא בשלש אצבעות[שה].

תניא נמי הכי:

מה הראיה מהברייתא לעולא.

בגמרא אמרינן דאמר עולא, הלכה כרבי מאיר בקריעה, דהיינו כשמתחיל לקרוע, קורע טפח כרבי מאיר, והלכה כרבי יהודה בתוספת, והיינו דכשבא להוסיף על הקריעה, יכול להוסיף אף כל שהוא. ומייתי הגמרא סייעתא לעולא דאמר שכן הוא ההלכה, כדמוכח בברייתא דתניא דרבי יוסי אומר כן. ולכאורה יקשה, והרי רבי יוסי הוא מאן דאמר אחר, ואיך מוכח מזה לדידן להכריע במחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה. ומבארים התוס', דהראיה היא מהא דרבי יוסי סובר כן כמו שאמר עולא, ורבי יוסי הלכה כמותו לגבי דרבי מאיר ורבי יהודה כדאמרינן בפרק מי שהוציאוהו (עירובין דף מו:), והוי סייעתא לעולא דאמר דהלכה כן. ועוד דאם רבי יוסי סובר כן, היינו כרבי מאיר בקריעה וכרבי יהודה בתוספת, אזי נקבעת ההלכה כמותו, משום דהוי ליה מכריע שמכריע בין רבי מאיר ורבי יהודה, דבתחילת קריעה הלכה כרבי מאיר, ובתוספת קריעה הלכה כרבי יהודה. וקיימא לן[שו] הלכה כדברי המכריע.

קורע קרע אחד על כולן.

יבארו חילוקים בין דין קריעה על אביו ואמו לבין שאר קרובים.

אמרינן בגמרא, דאם שמע שמת אביו ואמו ואחותו, קורע קריעה אחת ויוצא בו ידי חובת אבילות על כולם. ובמסכת שמחות (פ"ט) אמרינן, אמרו לו מת אביו וקרע, ואחר כן נתברר דהוא אינו כמו שאמרו לו, אלא אמו מתה, יצא ידי חובת קריעה על אמו, במה שקרע כשהיה סבור שמת אביו. אמרו לו מתה אמו, ונתברר דהוא אינו כן שמתה אמו אלא אביו הוא שמת - יצא, אמרו לו מת אביו וגם מתה אמו, וקרע עליהם, ונתברר אחר כך דהוא אינו כמו שאמרו, אלא אחד מן הקרובים הוא שמת, יצא. אבל אמרו לו שמת אחד מן הקרובים, וקרע עליו, ונתברר דהוא אינו כמו שאמרו, אלא אביו או אמו מתו, לא יצא ידי חובת קריעה על אביו או אמו במה שקרע על אחד משאר הקרובים, דהרי עכשיו ניתוסף לו אבילות יותר משמת אחד מקרוביו. ובירושלמי איתא, אמרו לו מת ראובן שהוא אחד מקרוביו שצריך לקרוע עליהם, וקרע, ואחר כך אמרו לו דלא ראובן מת, אלא שמעון היה, ואף הוא אחד מקרוביו, יצא. אבל אם אמרו לו מת ראובן, וקרע, ואחר כך אמרו לו קיים היה ראובן באותה שעה שקרע, ורק לאחר מכן מת, בזה אית תנא דסבר דלא יצא, כיון שבשעת הקריעה עדיין לא היה חייב לקרוע, ומה שנתחייב לאחר מכן, לא עלתה לו קריעה במה שקרע קודם לכן. וכן הדין באם קרע על אביו שאמרו לו שמת, ונמצא שלא מת אביו אלא מת בנו, אם מת בנו מקודם שקרע אפילו אם מת לאחר שקרע אבל סמוך לקריעה, וזה מיקרי 'על אתר', אז אין צריך לחזור ולקרוע, דהקריעה שקרע על אביו עולה לו על בנו, וכמו שהובא לעיל בתוס' בשם מסכת שמחות דבנו - שהוא אחד מהקרובים שצריך לקרוע עליהם - יוצא ידי חובת קריעה עליו באם קרע על אביו ואמו, כיון דחמיר דין אבילותם משאר הקרובים. ומפרש הירושלמי, כמה הוא על אתר דאם מת בנו בתוך שיעור זה מהקריעה אינו צריך לחזור ולקרוע, ומשני, כדי דבור, שהוא שיעור זמן שאומר בו 'שלום עליך רבי ומורי', ואם מת בתוך שיעור זה מהקריעה, הוי ליה כמו שקרע באותו זמן שמת בנו, ויצא ידי חובת קריעה, ואינו צריך לחזור ולקרוע. ובסוף פרק בתרא דנדרים (דף פז.) כמו כן היא שנויה, דאם היה בתוך כדי דיבור אינו צריך לקרוע שוב, ואם היה לאחר כדי דיבור צריך לקרוע שנית. לסיכום: כשקרע על מי שחמורה האבילות עליו יותר ממי שמת באמת, אז אינו צריך לחזור ולקרוע, אבל כשקרע על מת שהאבילות עליו קלה יותר ממי שמת אז צריך לחזור ולקרוע, חוץ מאם נודע לו בתוך כדי דיבור מהקריעה שמת דאז עולה לו הקריעה על מי שמת בתוך כדי דיבור.

ציונים והערות

[דש] ובמסכת שמחות ספ"ט איתא דאסור (גליון).

[שה] בריטב"א פירש בדברי רבי יהודה דלא דריש 'ויחזק'. אי נמי, דדריש מ'ויחזק', אלא דסבירא ליה ד'חזקה' היינו ג' אצבעות שבהן עיקר תפיסת האדם כשקורע. אמנם כתב שם בריטב"א דבדברי רבי מאיר שסובר דתוספת היא בג' אצבעות, אין טעם ברור מפני מה צריך לתוספת ג' אצבעות דוקא.

[שו] בכמה מקומות מבואר בדברי התוס' דהכלל דהלכה כדברי המכריע הוא רק כששני התנאים הראשונים כשחלקו ביניהם גילו בדבריהם שיש לחלק כמו שחילק השלישי המכריע. ומקורו מדברי הגמרא בפסחים יג. דקאמרה הגמרא דרבי גמליאל

אוצר החכמה
אהח18/06/2018

אמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת. תימה, מאי מוסיף לפרש הטעם מן הברייתא. ופירש הר"א בשם רבינו שמואל, דלא גרסינן לפי שאין מוספין בברייתא. והר"י הקשה בתוספות, מאי שייך בתוספת. נראה לי, דמצי למימר דסבירא כמאן דאמר עד טיבורו. אי נמי, עד שיגלה את לבו אין זה כל כך כמו עד לבו. מיהו, יותר נראה לי דקאמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת, שצריך לקרוע עד לבו. ואם אירע כך שלא קרע עד לבו, מ"מ כיון דלא עשה כמו שהיה צריך, אומר, אין שייך תוספת. מיהו, לפירושו קסבר רב נחמן בר יצחק כיש אומרים עד לבו. ואפילו למאן דאמר בסמוך עד טיבורו יש ליישב כמו שפי', שאין צריך לקרוע על אביו ועל אמו רק עד שיגלה את לבו, מכל מקום אם קרע טפי, שפיר משום כבוד אביו, ואין כאן בל תשחית:

פורם מלמטה. בפ' בתרא דהוריות (ד' יג:) מפרש מה קורע, למטה אם בצואר:

לפי שאין מוספין על אביו ואמו. פי' בקונטרס דאכולהו קאי, דבין אם קרע על אביו קודם בין קרע על אחד מקרוביו קודם. ולא ידענא מנא ליה, דלישנא משמע דוקא על קרע אביו ואמו שהיה קודם:

[כז.] **אם יכול למעט בעסקו ימעט.** פירש בקונטרס בסחורתו. ונראה דבדבר האבד קאמר, וכן פי' לעיל (ד' כג.) גבי על כל המתים כולן רצה ממעט בעסקו רצה אינו ממעט. וגם הרב פירש לעיל בדבר האבד עושה בצנעא בתוך ביתו. נראה לפירושו,

אמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת:

יבאר אלו אופנים איכא להוסיף על קריעה שקרע על אביו ואמו.

אמרינן בברייתא, דלדעת רבי יהודה בן בתירא, כששמע שמתו אביו ואמו ושאר קרוביו יחד, צריך לקרוע קרע אחד על אביו ואמו, ועוד קרע אחד על שאר קרוביו. ומפרש הטעם בברייתא, לפי שאין מוספין על קרע אביו ואמו, כלומר, דאם קרע על אביו ואמו ואח"כ מת לו אחד מקרוביו, אינו רשאי להוסיף קריעה באותו קרע שכבר קרעהו על אביו ואמו, וכמו כן כשקורע צריך הוא לקרוע קרע נפרד על אביו ואמו. ומקשה הגמרא מאי טעמא, כלומר, למה באמת אין מוסיפים על הקרע שקרע על אביו ואמו, ותירץ רב נחמן בר יצחק: 'לפי שאינן בתוספת'[שז].

ומקשים התוס', **תימה, מאי מוסיף** רב נחמן בר יצחק **לפרש הטעם** דרבי יהודה שאין קורעים על אביו ואמו באותו קרע עם שאר קרובים, ומה הוסיף בכך יותר **מן הברייתא**, שכבר ביארה את טעם רבי יהודה, שאין מוסיפים לקרוע על שאר הקרובים באותו קרע שכבר קרע על אביו ואמו.

ופירש הר"א בשם רבינו שמואל דלא גרסינן 'לפי שאין מוסיפין', **בברייתא**, וזה גופא מה שבא רב נחמן בר יצחק לומר, דטעם רבי יהודה שאין קורעים בקרע אחד על אביו ואמו ושאר קרובים, הוא משום דאינם בתוספת, כלומר דכשקרע כבר על אביו ואמו, אינו רשאי להוסיף באותו קרע על שאר הקרובים, והוא מפני שאבילותם חמורה משאר קרובים, וצריך קרע מיוחד בשבילם.

והר"י הקשה בתוספות[שח], **מאי שייך** לומר 'בתוספת' גבי קרע שקורע על אביו ואמו, שאסור להוסיף בו קריעה באותו קרע על שאר קרובים, והלא הקרע שקורע על אביו ואמו צריך שיקרע עד שיגלה את ליבו, וא"כ אף אם היה מותר להוסיף בו על שאר קרובים, הרי אינו יכול להוסיף עליו, דהא אמרינן בסמוך, דלחד מאן דאמר אי אפשר לקרוע בבגדו רק עד מקום שכנגד לבו, ולאחר שכבר קרע עד לבו, אם קורע מתחת למקום זה, אינו נקרא קריעה דאבילות, וא"כ אינו יכול להוסיף באותה קריעה שכבר קרע על אביו ואמו כיון שכבר קרע עד ליבו.

ומתרץ התוס', **נראה לי, דמצי למימר דסבירא** ליה לרב נחמן בר יצחק **כמאן דאמר** שמקום הראוי לקריעה הוא **עד טיבורו**, ולכן אם קרע על אביו ואמו עד לבו, יכול להמשיך לקרוע באותו קרע עד טיבורו שהוא למטה מלבו. **אי נמי**, אפשר ששיעור הקריעה אל אביו ואמו שהוא **עד שיגלה את לבו, אין זה כל כך כמו עד לבו** ממש, ולכן כשכבר קרע עד שיגלה את לבו כלומר שלבו נגלה במקצת מחמת הקרע, היה יכול להוסיף עוד טפח בקריעתו על שאר קרוביו עד לבו ממש, ואתא רב נחמן בר יצחק להשמיענו דאסור לו להוסיף על קרע שקרע על אביו ואמו.

מיהו, יותר נראה לי דהיא הנותנת, כיון שכן הלכה שצריך לקרוע עד לבו, לכן **קאמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת**. ופירושו, שאמנם **צריך לקרוע** על אביו ואמו **עד לבו**, אבל **ואם אירע כך** בדיעבד **שלא קרע עד לבו**, ועכשיו רוצה להוסיף לקרוע על שאר קרוביו עוד טפח, שיהא עד לבו קרוביו, **מ"מ כיון דלא עשה** בקריעתו על אביו ואמו **כמו שהיה צריך**, דהא היה צריך לקרוע עד לבו ועל זה **אומר** רב נחמן בר יצחק **דאין שייך תוספת**, כיון דאם היה קורע כמו שהיה צריך, לא היה נשאר מקום עד לבו לקרוע בו טפח, לכן אותו מקום הוי כקרוע כבר, ואינו יכול לקרוע שם עוד. **מיהו, לפירושו**[שט] **קסבר רב נחמן בר יצחק כהיש אומרים** בגמרא, שמקום הקריעה הוא **עד לבו**, ולא כהיש אומרים בגמרא דמקום הקריעה הוא עד טיבורו. **ואפילו למאן דאמר** בסמוך דמקום הקריעה הוא עד טיבורו, מכל מקום **יש ליישב** אף למאן דאמר זה **כמו שפי'**[שי], וכך ניישב, דאתא רב נחמן בר יצחק לומר, דכשקרע כבר על אביו ואמו אינו יכול להמשיך באותו קרע על שאר קרובים, והוא משום שאף **דאין צריך** מעיקר הדין **לקרוע על אביו ועל אמו רק עד שיגלה את לבו, מכל מקום אם קרע טפי** מזה, עד טיבורו, **שפיר** דמי לעשות כן **משום כבוד אביו ואין כאן בל תשחית**, ולכן אף אם קרע עד לבו ולא יותר, אינו יכול עוד להמשיך על שאר קרובים באותו קרע עד טיבורו, דכל המקום עד טיבורו הוי כבר כקרוע, כיון שהיה עומד לקריעה דהרי שפיר דמי לקרוע כן, ולכן אי אפשר יותר לקרוע באותו קרע.

לסיכום: התוס' כתבו כמה אופנים לבאר דברי רב נחמן לפי שאינם בתוספת: הא', שעד שיגלה את לבו אין הכוונה עד לבו ממש. ב', דכיון שהיה צריך לקרוע עד לבו ולא קרע, אינו יכול לקרוע באותו מקום עוד, ועוד כתבו דזה הפירוש יתכן אף אם נאמר שמקום הקריעה הוא עד טיבורו, והחיוב לקרוע על אביו ואמו הוא עד שיגלה את לבו, מ"מ כיון דיכול לקרוע עד טיבורו, אם הוא רוצה ואף שפיר לעשות כן, לכן אינו יכול לקרוע עוד עד טיבורו, אף אם קרע רק עד לבו.

פורם מלמטה:

בגמרא אמרינן דכהן גדול שנאמר בו (ויקרא כא) בגדיו לא יפרום, אסור לו לקרוע על אביו ואמו, אמנם מותר לו לפרום מלמטה. **בפרק בתרא דהוריות** (דף יג:) **מפרש מה** הוא קורע **למטה**[שיא], האם קורע למטה בבגד בשפת חלוקו ממש, וזה אינו נקרא קריעה ולכן מותר לו, או **אם בצואר** דוקא קאמר דקורע, והיינו דאסור לו לקרוע בשפת צווארו כדרך ששאר אבלים קורעים, אלא קורע מתחת לשפת צווארו, וקריעה כזו מותר לו לקרוע, משום דלמאן דאמר זה, כל קריעה שאינו מבדיל שפת חלוקו, דהיינו שאינו קורע עד שפת חלוקו ממש, אינו נקרא קרע, ולכן מותר לו לכהן גדול לקרוע כן.

לפי שאין מוספין על אביו ואמו:

פי' בקונטרס דמה דקאמר דאין מוסיפין על אביו ואמו **אכולהו קאי**, כלומר דבין **אם קרע על אביו קודם** ואח"כ מת קרובו, אינו יכול להוסיף על הקרע של אביו ובין אם קרע **על אחד מקרוביו קודם**, אינו יכול להוסיף לקרוע בקרע זה על אביו ואמו. ואומר התוס' **ולא ידענא מנא ליה** לפרש כן, **דלישנא** ד'אין מוסיפין על אביו ואמו', **משמע דוקא** דעל **קרע אביו ואמו שהיה קודם** - עליו אין מוסיפין.

אם יכול למעט בעסקו ימעט:

ואם לאו יעשה סחורה עם חבריו אך לא בפני עצמו.

יבארו באיזה עסק מדובר, ומדוע איירי דווקא בהולך בדרך ולא באבל היושב בביתו.

פירש בקונטרס, ד'ימעט בעסקו' היינו **ימעט בסחורתו.**

התוס' מבארים באיזו סחורה נאסר האבל.

ונראה דבדבר האבד קאמר דאם אינו יכול למעט יגלגל עם חבריו בסחורה, דבדבר שאינו אבד אסור אף בחבורה. **וכן פי' לעיל** (ד' כג.) **גבי** הא דאיתא דהאבל **על כל** שאר **המתים כולן** פרט לאביו ואמו, אם **רצה ממעט בעסקו**, ואם לא **רצה, אינו ממעט** בעסקו, ואף שם איירי בדבר האבד, דבדבר שאינו אבד אף על שאר המתים אינו רשאי לעסוק בימי אבלו. **וגם הרב פירש** גבי מה דאיתא **לעיל**, דאבל עוסק במלאכה בצינעא בתוך ביתו, ופירש הרב דרק **בדבר האבד** עושה האבל **בצנעא בתוך ביתו**, ובדבר שאינו אבד אפילו בצינעא אסור.

ציונים והערות

לאו מכריע הוא במחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה שם במשנה בזמן אכילת ושריפת חמץ, ומשום דרבי מאיר ורבי יהודה לא חילקו בין חמץ דחולין ובין חמץ של תרומה. והגם שרבי גמליאל חילק ובחולין סבר כרבי יהודה שם ובתרומה סבר כרבי מאיר, אין הכרעתו נחשבת הכרעה אלא 'הכרעה שלישית'. **שז. ברש"י** בד"ה שאינן בתוספת איתא ז"ל כלומר אין בדין שמוסיף עליהן. עכ"ל. והיה נראה לכאורה בכוונת דברי רש"י, דבא ר"נ בר יצחק לומר דמשום שאבילות על אביו ואמו חמורה יותר משאר קרובים, לכן אינו בדין שיהא הקרע שקורע עליהם תוספת לקרע אחר. ולכן גם כששמע שמתו אביו ואמו עם שאר קרובים אינו קורע על כולם קרע אחד כדי שלא יהא חלק אביו ואמו בקרע כתוספת לבד. **שח. כמו** דראינו בשאר מקומות בתוס' במועד קטן דבעלי התוספות שלפנינו אינם בעלי התוספות הקדמונים דהר"י ורבינו תם אלא אחד מתלמידיהם. **שט. צ"ל** לפירושי (בלה"מ). **שי. יש** להוסיף נהי (רש"ש). **שיא. נראה** דיש להוסיף אם למטה ממש (בלה"מ).

התוס' מביאים ב' דרכים מדוע איירי הברייתא דווקא בהולך בדרך.

ונראה לפירושו, דהכא מיירי באדם המתאבל על **אביו ואמו**, והיה לו למעט במלאכתו לגמרי, ומשום דהוא הולך בדרך, התירו לו שיגלגל עמהם בסחורה **אם אינו יכול למעט**, דאילו באבל על **שאר מתים, אינו ממעט** בסחורה **כלל אם אינו רוצה**, ויכול לסחור אף בעצמו, והכא איירי באבל על אביו ואמו שהיה לו ליאסר לעסוק בסחורה כלל, אלא משום שהוא הולך בדרך, התירו לו לגלגל עם חבריו אם אינו יכול למעט בסחורתו.

אופן נוסף:

ואי מיירי הכא באבל על שאר מתים ולא על אביו ואימו, **צריך לומר להפך**, דדין האבל ההולך בדרך, חמור מאבל היושב בביתו, דאילו האבל על שאר מתים והוא יושב בביתו, אם אינו רוצה למעט בסחורה אינו חייב למעט, אך אבל **ההולך בדרך ואינו נוהג אבילות כל כך, ומתנחם יותר** מחמת הדרך שאינו יושב ושקוע בצערו, **אסור הוא להרבות בעסקו, יותר מאותו שיושב בביתו ואינו מתנחם**, ולכך אעפ"י שאבל על שאר מתים אינו צריך למעט בעסקיו, מ"מ באבל ההולך ממקום למקום החמירו למעט בסחורה, לפי שמחמת הדרך אינו שקוע באבלו.

וה"ר יוסף פירש להא דקתני 'ימעט בעסקו' באופן אחר, **דהכא ימעט בעסקו**, היינו **לקנות צורכי סעודה, ולפי שההולך בדרך רגיל לקנות צורכי סעודה יותר מבביתו**, לפי שבביתו **יש לו** את בני ביתו **שקונים עבורו, וגם מוצא בביתו הרבה** מאכלים לאכול, ולכך האבל היושב בביתו נמנע מלצאת לקנות צרכי סעודה, אך על אבל ההולך בדרך ורגיל לקנות צרכי סעודה בהרחבה, גזרו שימעט בסעודתו מחמתו. **ומשום הכי נקט 'הולך בדרך'**, דההולך בדרך דרכו לקנות צרכי סעודה יותר מיושב בביתו, ולכך גזרו חכמים שימעט בצרכי סעודה משום אבלו[שיב].

ומה שפירש בקונטרס דאיירי הכא דווקא כשאמרו לו על מיתת קרוביו כשהיה בדרך, ולא איירינן באבל ששמע על מיתת קרובו בביתו ויצא אח"כ לדרך, **לא ידענא** מה בעי רש"י לומר בזה, **אי בעי למימר** - האם רש"י מתכוון לחדש **דאיירי במוליך סחורתו ממקום למקום כדפי' בקונטרס** לעיל דאיירינן הכא לגבי סחורה, **ורצונו לומר דשמא שרי ליה לדידיה למכור סחורתו, דכיון דהוליך אותה כבר, וטרח בה ולא פשע בהליכתו**, שהרי **לא היה יודע** קודם יציאתו לדרך שיהא עליו **לישב בביתו**, שהרי אם היה יושב בביתו, היה **יכול לשומרה**, וכיון שאירע לו האבל כשהיה כבר בדרך, התירו לו חכמים למכור סחורתו, אבל מי שאירע לו אבל והוא יושב בביתו, אסרו לו למכור סחורתו, ולכך פי' רש"י דהא דשרינן הכא לאבל לגלגל עם חבריו, היינו באבל ששמע שמת לו מת בהיותו בדרך ולא פשע ביציאתו לדרך, אבל אי יצא אחר שהתחיל להתאבל אזי אסור לו למכור בחבורה אף אם אינו יכול למעט.

אופן נוסף בביאור דברי רש"י:

או שמא הקונטרס רצונו לומר באופן אחר, אמאי איירי הכא דווקא בששמע בדרך שמת קרובו, והוא **משום דאמרינן לעיל** (דף כג.) שהאבל **בשבת ראשונה** לאבלו, **אינו יוצא מפתח ביתו**, וא"כ היכא דשמע שמת לו מת והוא בביתו, אסור הוא לצאת לדרך, ולכך פירש רש"י דאיירי הכא בששמע על אבלו לאחר שיצא לדרך.

התוס' דוחים מהלך זה:

ואמנם זה אינו קושיא - דמשום דין זה דאבל אסור לצאת לדרך, לא היה לרש"י לומר דאיירי הכא בשמע בדרך על מיתת קרובו, זאת משום **דאע"פ** שאבל **אינו יוצא מפתח ביתו**, אולם דין זה אינו אלא **בעיר**, אבל מחוץ לעיר התירו לו לצאת, **דהא אמרינן** (לעיל דף טו:) דאבל **שיצא לדרך** אל מחוץ לעיר, נועל - יכול נעול את מנעליו מחמת טורח הדרך, וכשנכנס **לעיר חולץ**[שיג] את מנעליו, **אלמא** דהאבל **מותר לצאת** אל מחוץ לעיר בימי אבלו, ורק בעיר אסור הוא לצאת מפתח ביתו, וא"כ א"א לומר דמה דפירש רש"י דאיירי הכא דווקא בשמע בדרך על מיתת קרובו, משום שאם היה שמע זאת בביתו, היה אסור לצאת לדרך, וזה אינו, משום דאכן האבל מותר לצאת מחוץ לעיר אף בימי אבלו. **(בו)**

ושמא נפרש את דברי רש"י כך,[שיד] **דדוקא בדבר האבד מותר האבל לצאת** לדרך, והכא איירי בדבר שאינו אבד, ולצורך דבר שאינו אבד אמנם אסור לו להאבל לצאת מביתו, ולכך פירש רש"י דאיירי בששמע על אבלו לאחר שיצא לדרך, דאף בדבר שאינו אבד התירו לו למכור אי שמע על אבלו כשהוא בדרך.

לסיכום: בתוס' מובאים ב' דעות האם ימעט בעסקו היינו ימעט בסחורתו או בקניית צרכי סעודה.

כמו"כ ישנם ב' דרכים בתוס' האם הולך בדרך חמיר מיושב בביתו לפי שאינו שקוע באבלו, ולכך החמירו דאף בשאר מתים ימעט בעסקו, או שהולך בדרך קיל משאר מתים, שלפי שאינו בביתו התירו לו חכמים למכור סחורתו.

וב' פירושים בדעת רש"י שפירש דאיירי במי שיצא לדרך קודם שמת לו מת, אי ביצא לדרך אחר שמת לו מת לא הקילו חכמים להתיר לו למכור סחורתו לפי שפשע בזה שיצא, או דכיון שאסור לאבל לצאת מביתו לא יתכן דין זה אלא ביצא לדרך קודם שמת לו מת.

מן המנחה ולמעלה:

מדיני האבילות להפוך את המיטות בבית האבל. ובערב שבת מזמן המנחה זוקפין שוב את המיטות, התוס' דנים באיזו מנחה מדובר.

ופי' בתוספות הרב דמספקא ליה לרב, באיזו מנחה איירי המשנה, **אי מנחה קטנה אי מנחה גדולה דמקודם לכן**[שטו]. איתא במשנה דבערב שבת זוקפין את המיטה הכפויה בזמן המנחה, ואעפ"י שזוקפה **אינו יושב עליה** עד שתחשך. ואומר התוס' **ונראה לי, דמכאן** סמכו למנהג העולם **שלא לישב ע"ג כסא וספסל** בזמן אבילות, דחזינן מהכא שאינו יושב על המיטה עד שתכנס השבת. **ואע"פ שאין ראיה גמורה** מדינא דמיטה לדין כסא וספסל, דאפשר לומר, **דשאני מטה הואיל וצריך כפייה** - דכיון דהצריכוהו להפוך את המיטה כדי להראות אבילותו, אסרו נמי לישב על המיטה, וכיון **שלא מצינו** חיוב **כפייה בכסא וספסל**, אפש"ל דאף לא נאסרה הישיבה עליהם, ואעפ"י שאינה ראיה גמורה, מ"מ מנהג העולם שלא לישב על כסא וספסל בימי אבילות.

ואין מוליכין לבית האבל:

התוס' דנים בגירסת הגמ'.

דין זה דאין מוליכין לבית האבל אלא בסלים פשוטים אינו מדיני המועד, ונשנה בין דיני המועד, ולכך מבארים התוס', **דזאת המשנה על כרחין נסדרה בהיפך** ודין דאין מוליכין צ"ל אחר דיני המועד. **ושמא כל זה** - היינו דין דאין

דהכא מיירי באביו ואמו, ומשום דהולך בדרך התירו לו שיגלגל עמהם אם אינו יכול למעט, דבשאר מתים אינו ממעט כלל אם אינו רוצה. ואי מיירי הכא בשאר מתים, צריך לומר להפך, הולך בדרך ואינו נוהג אבילות כל כך ומתנחם יותר אסור להרבות בעסקו יותר מאותו שיושב בביתו ואינו מתנחם. וה"ר יוסף פירש דהכא ימעט בעסקו לקנות צורכי סעודה, ולפי שהולך בדרך רגיל לקנות צורכי סעודה יותר מבביתו שיש לו קונים עבורו, וגם מוצא בביתו הרבה, משום הכי נקט הולך בדרך. ומה שפירש בקונטרס דאיירי כשאמרו לו על מיתת קרוביו כשהיה בדרך, לא ידענא אי בעי למימר דאיירי במוליך סחורתו ממקום למקום כדפי' בקונטרס, ור"ל דשמא שרי ליה לדידיה למכור סחורתו דכיון דהוליך אותה כבר, וטרח בה ולא פשע בהליכתו, שלא היה יודע לישב בביתו שיכול לשומרה. או שמא הקונטרס ר"ל, משום דאמרינן לעיל (דף כג.) שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו, וזה אינו קושיא, דאע"פ שאינו יוצא מפתח ביתו בעיר, הא אמרינן (לעיל דף טו:) יצא לדרך (חולץ ונכנס לעיר) אלמא מותר לצאת (בו). ושמא דוקא בדבר האבד מותר לצאת לדרך:

מן המנחה ולמעלה. פי' בתוספות הרב דמספקא ליה אי מנחה גדולה אי מנחה קטנה דמקודם לכן אינו יושב עליה, נראה לי דמכאן סמכו שלא לישב ע"ג כסא וספסל. אע"פ שאין ראיה גמורה דשאני מטה הואיל וצריך כפייה, ולא מצינו כפייה בכסא וספסל:

ואין מוליכין לבית האבל. זאת המשנה על כרחין נסדרה בהיפך, ושמא כל זה מן הברייתא

ציונים והערות

שיב. כתב בגביע הכסף דאיכא למידק היכי מפרש ואם לאו יגלגל עמהן, הא לא בסחורה עסקינן. ונראה לפרשו כפי' ר"ח דימעט לקנות צרכי סעודתו והיינו שיתן לאחרים שיקנו בעבורו צרכי סעודתו. ואם לאו, היינו שאין דרך למצוא אחרים שיקנו בעבורו, יגלגל עמהם, יקנה צרכי הדרך ודברים שיש בהם חיי נפש. ועיי"ש עוד בדבריו. **שיג. גירסת** הגליון. **שיד. לכאורה** התוס' חולקים במהלך זה על דבריהם בראש הדיבור דאיירי הכא בדבר האבד. **שטו. בנימוקי** יוסף כ' בפשיטות שזמן זקיפת המיטות הוא מנחה קטנה. וכן לשון זו 'מן המנחה ולמעלה' מצינו עוד בפסחים נ: העושה מלאכה בערב שבת מן המנחה ולמעלה אינו רואה סימן ברכה. ובשו"ע או"ח (סימן רנ"א ס"א) הובאו ב' דעות י"מ מנחה גדולה ויש מפרשים מנחה קטנה, ובמג"א שם הכריעה מנחה קטנה. ועוד איתא בסוכה (מח.) מוריד את הכלים מן המנחה ולמעלה מפני כבוד יו"ט האחרון של חג וכתב הריטב"א שם דהיינו ממנחה קטנה ולמעלה. הרי שסתם לשון מן המנחה ולמעלה היינו מזמן מנחה קטנה (מגדים חדשים). ובביאור הלכה סי' רס"ז בד"ה אין נופלין כתב דבביאור הגר"א הביא מקור להא דבתפילת מנחה של ערב שבת אין נופלים על פניהם מסוגיין, דמן המנחה זוקפין את המיטות. וכ' עוד דאע"ג דהר"ן הסכים שזמן הכפיה הוא ממנחה קטנה בלבד אין לזוז מדברי הפמ"ג שכתב דאף כשמתפללים מנחה גדולה אחר חצות נמי אין נופלים על פניהם, לפי שהרמ"א ביו"ד סי' ת"א ס"ו בהגה"ה כתב

18/06/2018אחת

דלמעלה כמו שפירש בתוספות בההיא דלעיל. ותמיהני מדוע לא פירשו גם כאן כמו שפירש למעלה, ושמא בספר הרב היתה כתובה מגוף הברייתא, ולא הוצרך לפרשו. או לא היה כתוב בספרו כלל ואין מוליכין כו'. וכן מוכיח מתוך פירוש התוספות שפי' לא ידענא אי קאי האי בראשונה היו מוליכים אמוגמר ובשמים דאמר אין מברכין הא אתויי מייתינן, אי אמתניתין קאי, דקתני מברין, ואותה הבראה היא בראשונה מוליכין כו' דאמתניתין קאי. ועוד, כיון שפירש התקינו שיהו הכל מוליכין כו' ומתניתין לאחר תקנה:

[כז:] **בכליכה.** גרס בערוך בשני כפי"ן, ואית דגרסי כליבה בבי"ת השניה, כמו הללו חוזרין לכלובן (ביצה דף כד.) וכמו ככלוב מלא עוף (ירמיה ה) אי נמי כמו מכליב (לעיל דף י.). ופירש הקונטרס כעין סולם, והיינו כעין תפירות רחוקות זו מזו. ומביא הא דאמרינן במדרש נטלו את הכרובים ונתנום בכליכה, ואם כן צריך לגרוס בפיוט של חרבן בית המקדש, בתשעה באב עמון ומואב הוציאו את הכרובים, וכליכה היו בם מסובבים. וגרס בב' כפי"ן לגירסת הערוך, וכל זה שלא לבייש מי שאין לו. וכן איתא במסכת בכורים (פ"ג מ"ז) בראשונה מי שהיה יודע לקרו' כו' ומאותה ההלכ' מביאין ראיה להא דאמר שמנה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותם, דלא בעי למימר שלא יקרא שליח צבור עמו, כי בימיהם לא היה קורא שליח צבור עם הקורא. ומה שרגילים עתה לקרות זהו מפני כבודו של קורא, שלא לבייש מי שאינו יודע, וכדאמר גבי בכורים בראשונה מי שהיה יודע לקרות קורא ומי שאינו יודע לקרות (אינו קורא) מקרין אותו, נמנעו מלהביא בכורים, התקינו שיהו מקרין את הכל (בכורים פ"ג מ"ז):

מוליכין הוא מן **הברייתא** דלמעלה, כמו שפירש בתוספות בההיא דלעיל - שהשמיט הרב חלק מן המשנה, וא"כ תמיהני, מדוע **לא** פירשו גם כאן כמו **שפירש למעלה** שדין אין מוליכין נמחק מן המשנה, ושנוי הוא בברייתא. **ושמא בספר הרב היתה** כתובה האי דינא דאין מוליכין מגוף **הברייתא**, ולגרסתו לא היתה במשנה כלל ולכך **לא הוצרך** לפרש דאינו מן המשנה, **או** שמא **לא היה כתוב בספרו כלל ואין מוליכין כו'**, ולכך לא חשו לבאר שדין זה אינו מן המשנה.

וראיה לכך שבמשנה שהיתה לפני התוספות לא היה כתוב בה דין ד'אין מוליכין לבית האבל.

וכן מוכיח מתוך פירוש התוספות, שפי' על הא דאיתא בגמ' 'בראשונה היו מוליכין לבית האבל, עשירים בקלתות של זהב ועניים בסלי נצרים', וכ' התוספות, **לא ידענא אי קאי האי בראשונה היו מוליכים**, על דין הברייתא דאין מביאין **מוגמר ובשמים** לבית האבל, **דאמרינן** במסקנת הגמרא דדוקא **אין מברכין** על הבשמים בבית האבל, **הא אתויי מייתינן** - ושרי להביא לבית האבל מוגמר ובשמים, ונסתפקו התוס' שמא על הבאת מוגמר ובשמים איירי האי 'בראשונה היו מוליכין העשירים וכו', **אי אמתניתין קאי, דקתני מברין** - אין אוכלין סעודת הבראה אלא על מיטות זקופות, **ואותה הבראה היא בראשונה מוליכין כו' דאדינא דמתניתין קאי** כלומר ועל אותה סעודת הבראה קתני במשנה, שבראשונה היו העשירים מוליכין אותה לבית האבל בקלתות של זהב, ומכך שהתוספות מסתפקים האם נאמר האי 'בראשונה היו העשירים מוליכין' על דין הבאת מוגמר שנשנה בברייתא או על דין הבאת סעודת הבראה שנאמר במשנה, הרי לנו שלפני התוס' לא היה כתוב במפורש דין זה לא במשנה ולא בברייתא, שהרי אילו היה כתוב לפניהם לא היו מסתפקים בזה. **ועוד** ראיה דלא היתה זו בגירסת התוס', **דכיון שפירשה** הברייתא ד'בראשונה היו מוליכין העשירים' וכו' ולאחר שראו שהיו העניים מתבזים, **התקינו שיהו הכל מוליכין כו'** בסלים, וא"כ **מתניתין** דקתני דאין מוליכין אלא בסלים, ע"כ **לאחר תקנה** זו נשנית, ואם היה הדין דאין מוליכין לבית האבל שנוי במשנה, הרי לא היו התוספות מסתפקים אי ברייתא ד'בראשונה היו מוליכין' קאי על המשנה או על הברייתא, דוודאי קאי על המשנה, כיון שגם בה נשנה דין זה שאין מוליכין אלא בסלים, ומכך שהספקו התוספות האם קאי האי ברייתא ד'בראשונה היו העשירים מוליכים' על הברייתא דמוגמר, או על המשנה דסעודת הבראה, הרי שבגירסא שהיתה לפניהם לא היה כתוב הדין דאין מוליכין אלא בסלים[שטז].

בכליכה:

איתא בגמ' דהתקינו שיהיו מוציאים את המת בכליכה, כלומר מיטה העשויה משני מוטות וחוטים קשורים ביניהם. התוס' דנים בגירסת הגמ'.

גרס בערוך 'כליכה' **בשני כפי"ן, ואית דגרסי** 'כליבה' **בבי"ת השניה. והיינו** מיטת מתים העשויה כמין כלוב, **כמו הללו חוזרין לכלובן** (ביצה דף כד.) שנאמר גבי אווזים ותרנגולים שחוזרין לכלוב שלהם, **וכמו** דכתיב **ככלוב מלא עוף** (ירמיה ה) וכמו"כ הכא 'כליבה' היינו מיטה העשויה ככלוב של חיות, שאינו סגור לגמרי אלא מסורג ברווח, כן המיטה עשויה היא שני מוטות הקשורים ע"י מספר חוטים ביניהם. **אי נמי** לשון 'כלוב' שנאמר במיטת המת, הוא **כמו** דאיתא 'האומן **מכליב** במועד' (לעיל דף י.) **ופירש הקונטרס**, דלשון 'מכליב' היינו שתופר **כעין סולם**, **והיינו כעין תפירות רחוקות זו מזו** שדומה לשליבות הסולם הרחוקות זו מזו, וכמו"כ עשויה מיטת המת כעין סולם. **ומביא** הערוך ראיה לגירסתו, **מהא דאמרינן במדרש**[שיז] שכשנכנסו האויבים להיכל **נטלו את הכרובים ונתנום בכליכה** - והיינו נמי כעין כלוב קטן. **ואם כן צריך לגרוס בפיוט של חורבן בית המקדש: בתשעה באב עמון ומואב הוציאו את הכרובים וכליכה היו בם מסובבים**, והיינו דצריך לגרוס 'כליכה' בב' כפי"ן **לגירסת הערוך**.

וכל זה שהיו מוציאין את המתים במיטה פשוטה שכזו, הוא כדי **שלא לבייש מי שאין לו** מיטה נאה מזו להוציא את מתו. **וכן איתא במסכת בכורים** (פ"ג מ"ז) שתקנו שינהגו כולם באופן הפשוט, זאת כדי שלא לבייש את מי שאין לו, **דבראשונה מי שהיה** מביא ביכורים ויודע **לקרות כו'** את המקראות שאומרים בעת הבאת הביכורים, קורא לבדו, ומי שלא היה יודע, היה אחר מקרה עימו, ואחר שנמנעו העם מלהביא מפני הבושה, התקינו שלעולם יהיה אחר מקרה עם המביא. **ומאותה ההלכה** דהתקינו שיהו מקרים עם כל המביאים ביכורים, כדי שלא לבייש את מי שאינו יודע לקרות **מביאין ראיה להא דאמרינן**[שיח] **דשמנה פסוקים** האחרונים **שבתורה יחיד קורא אותם**, כלומר דאין מפסיקין בקריאתם לקרות לעולה אחר, אלא עולה אחד קורא את כל שמונת הפסוקים. ומוכיח התוס' כן, דהרי זה ודאי דמה דקתני 'יחיד קורא אותן', כוונתו שאין מפסיקין בהם לעולה אחר, **ולא דבעי למימר שיקרא** העולה בעצמו את הפסוקים **ולא יקרא שליח צבור עמו, כי** עבור כך לא היו צריכים לומר דבשמנה פסוקים האחרונים יחיד בלבד קורא אותם, כיון **דבימיהם לא היה קורא שליח צבור עם הקורא** כלל, אף בכל התורה ולא רק בח' הפסוקים האלו, **ומה שרגילים עתה לקרות** שאחד קורא עם כל העולים **זהו מפני כבודו של קורא**, היינו **שלא לבייש מי שאינו יודע** לקרות, **וכדאמר גבי בכורים, בראשונה מי שהיה יודע לקרות קורא ומי שאינו יודע לקרות (אינו קורא) מקרין אותו, נמנעו מלהביא בכורים, התקינו שיהו מקרין את הכל** (בכורים פ"ג מ"ז), וכמו"כ אף הכא, דמעיקר הדין היה אחד קורא בתורה ואין אחר מקרה עמו, אלא כדי שלא לבייש את מי שאינו יודע לקרות,

ציונים והערות

דכשקוברין את המת בע"ש אחר חצות אין אומרים צידוק הדין. והיינו כדברי הפמ"ג. וכן מי שאוכל פת אחר חצות אינו אומר על נהרות בבל בברכת המזון. **שטז.** **פירשנו** את דברי התוס' עפ"י ביאור הרש"ש, דהא דהתוס' מחקו דין אין מוליכין הוא משום שאינו מדיני המועד. ובשינויי נוסחאות במשניות מהדורת 'זכר חנוך' כ' לבאר באופן אחר, וכדלהלן: לדבריו בגירסא שהיתה לפני התוס' היה כתוב בסוף המשנה 'ואלו קורעין ולא מתאחין הקורע על אביו ועל אמו ועל רבו שלמדו תורה וכו'. וא"כ סדר המשנה הוא שבתחילה נשנה דין אין מברין אלא על מיטות זקופות, ואח"כ דין ואין מוליכין לבית האבל בטבלא ואח"כ דיני הקריעה. והנה הגמ' דנה בדינים אלו שלא כפי הסדר שנסדרו במשנה, דבתחילה דנה הגמ' בדיני הקריעה ואח"כ דין אין מברין וא"כ דין דאין מוליכין, ומכאן מוכיחים התוס' דבוודאי נסדרה המשנה להפך ודין אלו קורעין נשנה בראשונה, ולכך דנה עליו הגמ' בראשונה. אפשרות נוספת: ושמא דין זה דאין מוליכין לא נשנה במשנה כלל אלא מן הברייתא המובאת למעלה הוא. וכמו שפירש בתוספות בדין אין מברין המובא ג"כ במשנה בגירסתנו, ומחקוהו התוס' משום שכשהגיעו התוספות לעיל לדינא דאין מברין אלא על מיטות זקופות, הקשו אמאי פירשוה אחר דין אין קורעין ותירצו דדינא דאין מברין אינו מן המשנה אלא דינא דברייתא הוא ובטעות הובא דין זה במשנה. וכמו"כ היה לתוספות לפרש דדינא דאין מוליכין נמי אינו מן המשנה אלא מן הברייתא הוא, שהרי אף הוא נתפרש אחר דינא דאין קורעין שנשנה אחריו במשנה, ותמה התוס' מדוע לא פירשו גם כאן שדין דאין מוליכין אינו מן המשנה כמו שפירשו למעלה בדינא דאין מברין שאינו מן המשנה, שהרי שני הדינים הללו נכתבו במשנה שלפנינו קודם אין קורעין ופורשו לפניו. ושמא בספר הרב היה כתוב דינא דאין מוליכין מגוף הברייתא ולא כגירסא שלפנינו שדין זה כתוב במשנה, ולכך לא הוצרך לפרש שאינו מן המשנה לפי שבגירסא שלפניו לא הוזכר דין זה במשנה אלא בברייתא. או שמא לא היה כתוב בספרו כלל דין אין מוליכין ולכך לא חשו התוספות למחוק דין זה מן המשנה. **שיז.** **לפנינו** במדרשים נשנה כליבה בבי"ת. פסיקתא דרב כהנא, פסיקתא יט, אות א' וז"ל: כיון שגרמו העונות ונכנסו גוים לירושלם נכנסו עמהם עמנים ומואבים ונכנסו לבית קודש הקדשים ונטלו את הכרובים ונתנון בכליבה והיו מחזרים אתם בכל חוצות ירושלם וכו'. וכן איתא באיכה רבה בהקדמה פסקה ט': נכנסו לבית קדשי הקדשים ומצאו שם שני כרובים נטלו אותן ונתנו אותן בכליבה והיו מחזירין אותן בחוצות ירושלים ואומרים לא הייתם אומרים שאין האומה הזאת עובדת עבודת כוכבים ראו מה מצינו להם. **שיח.** ב"ב ט"ו ע"א.

ונהג קלות ראש בעצמו. שצוה כן בשעת פטירתו. וי"מ לאחד מבני ביתו בחייו, ולשון בעצמו משמע כפירוש ראשון:

אבל לא מטפחות. פירוש סופק כפיו זו בזו. וא"ת הא תנן פרק משילין (ביצה דף לו:) אין מטפחין ביו"ט, ופי' בקונטרס בפרק המביא כדי יין (שם דף ל. בד"ה מרקדין) משום שיר או משום אבל ומאי איריא בי"ט ומשום שמא יתקן כלי שיר, אפילו בחולו של מועד אסור משום צער. וצ"ל דמשום שיר קתני, ולא משום אבל:

טפוח ביד. כדפרישית, סופק כפיו זו על זו. והכי משמע בהוריות בירושלמי, כשתפס רבי יהודה את ריש לקיש שרי רבי יוחנן טפח בחדא ידיה, [א"ל] ובחדא ידיה טפחין כו'. ומספקין פירש בקונטרס בביצה (דף לו:) כף על ירך, ואם כן ויספק את כפיו (במדבר כד) על ירך, הן שתי כפים על שתי ירכים וצ"ע:

ה"ג ר"ח: לא יקלס במנעל ולא בסנדל מפני הסכנה. פירוש דיחף שרי טפי דנזהר היטב פן ינזק:

ה"ג ר"ח: לכל אומרים להן שבו חוץ מאבל וחולה. פירוש, תלמידי חכמים שעומדין צריך לומר שבו, אבל וחולה אפילו עמדו אין צריך לומר שבו דלא די שעמדו שאין צריכין לעמוד, ואם כן פשיטא שישבו בלא רשות:

יום ראשון אסור לאכול משלו. פירשתי למעלה אפילו אוכל כמה פעמים באותו יום, דלא קתני סעודה ראשונה:

אסורין בעשיית מלאכה. משמע דבתלמוד תורה שרי, ולא אסור אלא חכם שמת, דבית מדרשו בטל. מיהו בשעת הוצאת מת אז מבטלין ת"ת, כדאמרינן פ' שני דכתובות (דף יז: ושם) ובפ"ק דמגילה (דף ג:) מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה. ומיהו, היכא דאיכא חבורתא מספקא ליה. ועוד האריך רבי יצחק בתשובה והביא ראיה מן הירושלמי:

התקינו שיהיו קורין עם כולם, ומסיק התוס' לראייתו, ואע"כ א"א לומר דמה דקתני דאותם שמנה פסוקים יחיד קורא אותם, כוונתו שאין אחר מקרה עמו, כיון דמעיקר הדין בכל התורה כולה יחיד קורא, וע"כ פירוש דאותם שמנה פסוקים 'יחיד קורא אותם' היינו שאין מפסיקין ביניהם לקרות לעולה אחר.

ונהג קלות ראש בעצמו:

איתא בגמ' דרבן גמליאל זלזל בעצמו והוציא את המת בבגדי פשתן פשוטים. התוס' מבארים באיזה מת מדובר.

18/06/2018 אהח

אפשר לפרש, דאיירי הכא ברבן גמליאל **עצמו, שצוה** שיעשו כן בגופו **בשעת פטירתו** - שיוציאוהו בכלי פשתן פשוטים, **וי"מ** שהורה לעשות כן **לאחד מבני ביתו** שמת עליו **בחייו,** וציוה להוציאו בבגדי פשתן. **ולשון** 'ונהג רבן גמליאל **בעצמו'** **משמע כפירוש ראשון** שציווה לנהוג כן בעצמו אחר מיתתו[שיט].

אבל לא מטפחות:

התוס' מבארים מהו 'טיפוח' זה שנאסר על הנשים לעשותו במועד.

פירוש 'מטפח', **סופק כפיו זו בזו. וא"ת והא תנן בפרק משילין** (ביצה דף לו:) **אין מטפחין ביו"ט, ופי' בקונטרס בפרק המביא כדי יין** (שם דף ל. בד"ה מרקדין) דאסרו לטפח ביו"ט, בין במטפח **משום שיר** שמטפח בכפיו מרוב שמחה, **או** שמטפח בידיו **משום אבל.** וקשה, **דמאי איריא** לאסור דווקא **ביו"ט,** ואז יהא טעם האיסור **משום שמא יתקן כלי שיר,** הא **אפילו בחולו של מועד** נמי **אסור ומשום צער** כדאיתא הכא, ומדוע איתא שם דאסור לטפח רק ביו"ט עצמו, ומשמע דבחולו של מועד, שרי, והכא איתא דאף בחול המועד אין הנשים מטפחות לאות צער.

ומיישבים התוס', דבאמת **צ"ל** דלא כפי שפירש רש"י, דאיירי התם בין במטפח בידו משום שיר ובין במטפח משום אבל, **דמשום שיר** בלבד **קתני** התם דאסור ביו"ט בלבד ולא בחוה"מ, וזאת גזירה שמא יתקן כלי שיר, **ולא** איירי התם כלל במטפח משום **אבל,** ואילו המטפח בידיו משום אבל אסור אף בחוה"מ כדאיתא הכא[שכ].

טפוח ביד:

התוס' מבארים מהו טיפוח.

היינו כדפרישית, דטיפוח היינו **סופק כפיו זו על זו. והכי** נמי **משמע בהוריות בירושלמי,** דאיתא התם, כשדרש ריש לקיש דרשה כנגד דעתו של רבי יהודה, שלח רבי יהודה לתפסו, ולאחמ"כ **כשתפס רבי יהודה את ריש לקיש,** ונכנס לבית המדרש ולא אמר רבי יוחנן דברי תורה לפניו. ושאל רבי יהודה לרבי יוחנן מדוע אינו שונה לפניו, **שרי רבי יוחנן** - התחיל רבי יוחנן **לטפח בחדא ידיה** - התחיל לטפח בידו אחת. **א"ל** רבי יהודה **וכי בחדא ידיה טפחין כו',** וכי מטפחין ביד אחת, והלא הדרך לטפח בשתי ידים. וא"ל שעשה כן כדי לרמז לו שחסר לו כמו יד אחת, והוא ר"ל שתפסו רבי יהודה. ומשמע דדרך המטפחים לטפח את שני הידים זו בזו.

ומספקין - **פירש בקונטרס בביצה** (דף לו:) דהיינו הטחת **כף על ירך, וא"כ** צ"ל דקרא דויספק **את כפיו** (במדבר כד) שנאמר בלשון רבים, אין הכוונה לספק הידים זו בזו, אלא **על ירך הן,** היינו שמטיח **שתי כפים על שתי ירכים. וצ"ע.**

ה"ג ר"ח לא יקלס במנעל ולא בסנדל מפני הסכנה:

קילוס הוא חבטת הרגל בקרקע, ונאסר מפני הסכנה: התוס' מבארים מדוע נאסר ע"י מנעל או סנדל והותר ברגל יחפה.

פירוש, שאם מקלס כשרגלו אינה יחפה אין הוא נזהר מפני אבן או צרור הנמצאים בקרקע וינקב המנעל וכדו', ואילו כשהוא **יחף שרי טפי,** משום דהמקלס יחף **נזהר היטב פן ינזק**[שכא].

ה"ג ר"ח לכל אומרים להן שבו חוץ מאבל וחולה:

לאחר שנאמר בגמ' דהכל צריכין לעמוד מפני הנשיא, חוץ מאבל וחולה, דנה הגמ' האיך הדין באבל וחולה שעמדו כבר.

פירוש, תלמידי חכמים שעומדין כשנכנס הנשיא לביהמ"ד **צריך** הנשיא **לומר להם שבו,** ואינם רשאים לישב עד שיאמרו להם שבו, משא"כ **אבל וחולה אפילו** אם **עמדו** כבר, יכולין לישב מעצמם **ואין** הנשיא **צריך לומר** להם **שבו,** וזאת משום **דלא די שעמדו** אעפ"י **שאין צריכין לעמוד, ואם כן פשיטא שיֵשְבו בלא** קבלת **רשות.**

יום ראשון אסור לאכול משלו:

נאמר בגמ' דאבל ביום הראשון לאבילותו אסור לאכול משלו, אלא אחרים מביאים לו סעודתו.

פירשתי למעלה, דאין הכוונה רק לסעודה הראשונה אחר האבל, אלא לכל סעודות היום הראשון, **דאפילו אוכל כמה פעמים באותו יום** ג"כ אינו אוכל משלו, והראיה, **דלא קתני סעודה ראשונה** אסור לאכול משלו, אלא יום ראשון אסור לאכול משלו, והיינו כל סעודות היום הראשון[שכב].

אסורין העשיית מלאכה:

התוס' מבארים מהו דין בני העיר בתלמוד תורה.

אמר רב יהודה אמר רב מת בעיר, כל בני העיר אסורין בעשיית מלאכה, ואומרים התוס' דמהא דכתיב דאסורין בעשיית מלאכה בלבד, **משמע דבתלמוד תורה שרי, ולא אסור** בת"ת **אלא** גבי **חכם שמת, דבית מדרשו בטל,** אבל על שאר כל המתים אין מבטלין תורה.

מיהו כל זה כשהמת בעיר ועדיין לא הוציאוהו, אבל **בשעת הוצאת המת, אז מבטלין** אף **ת"ת, כדאמרינן פ' שני דכתובות** (דף יז: ושם) **ובפ"ק דמגילה** (דף ג:) '**מבטלין ת"ת להוצאת המת ולהכנסת כלה'. ומיהו היכא דאיכא חבורתא** - במקום שישנם חבורות שאלו קוברים מתיהם לבדם ואלו קוברים מתיהם לבדם **מספקא ליה** האם אז ג"כ מבטלין ת"ת להוצאת המת, או כיון שאין מוטל על בני חבורה אחת לקבור את מתי החבורה השניה אינם צריכים לבטל ת"ת. **ועוד האריך רבי יצחק בתשובה, והביא ראיה** מן הירושלמי בענין זה.

ציונים והערות

שיט. **בפי'** ר"ח כתב וניהג קלות ראש בעצמו וצוה להוציאו בכל פשתן כו' הרי מבואר דקאי אעצמו. וכן מבואר מלשון הגמ' בכתובות (ח:) עד שבא רבן גמליאל ונהג קלות ראש בעצמו והוציאוהו בכלי פשתן, הרי מבואר דקאי אר"ג עצמו (מגדים חדשים). **שכ. הרש"ש** כתב ליישב קושיית התוס', דהתם קמ"ל דאפילו לתלמיד חכם דמחמת מועד מותר מ"מ ביו"ט אסור. והיינו דכיון דמותר להספיד תלמיד חכם במועד, שרי נמי לטפח שכך היה דרכם בשעת הספד לטפח (גליון הכסף). **שכא. בבת"י** של רש"י הביא גירסא אחרת לא יקלס במנעל אלא בסנדל מפני הסכנה, והיינו דמפני שמנעל עשוי עור דק יש חשש שמא ינקב העור ע"י אבן או צרור אבל סנדל העשוי עץ אין חשש שינקב ולכך מותר לטפח בסנדל. רש"י דוחה גירסא זו. **שכב. דעת** הרא"ש ושאר ראשונים שאינו אסור לאכול משלו אלא סעודה ראשונה בלבד וכ"פ בשו"ע יו"ד סימן שע"ח סעי' א. והנה בטור נסתפק באבל שלא אכל ביום הראשון כלל אם מותר לו אח"כ ביום השני לאכול סעודה ראשונה משלו. וסיים דהדבר צריך תלמוד. ובשו"ע שם פסק דאם רצה האבל שלא לאכול ביום הראשון מותר לאכול משלו אפילו סעודה ראשונה. ובב"י שם דחה ראיית התוס' וכ' דמה שדקדקו התוס' מדקאמר תלמודא יום ראשון אינו כלום, דהכי נמי בפרק כל שעה (פסחים לו.) אמר ריב"ל יומא קמא לא תלושו לי בחלבא ופירשו המפרשים דע"כ בסעודא קמייתא קאמר עיי"ש (מגדים חדשים).

לגיהוץ ולתספורת. למעלה. פי' ריב"א היה אומר [שגרסינן] לכבוס ולתספורת, ופירש למעלה דאשה מותרת בנטילת שער לאחר ז', ובתוספות פירש דלא ידע מנא ליה:

מכאן ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק. עד י"ב חדש. והכי איתא בירושלמי, כל שבעה החרב היא שלופה, עד שלשים היא רופפת, לאחר י"ב חודש היא חוזרת לתערה. ולמה הדבר דומה לכפה של אבנים, כיון שנזדעזעה אחת מהן נזדעזעו כולם. ובש"ס דידן נמי אמרינן (שבת דף קה:) אחד מן האחין שמת ידאגו כל האחין כו':

[כח.] **מה פרה אדומה מכפרת.** פירוש, על מעשה העגל, וכדאמרינן במדרש משל לבן השפחה שטינף פלטירין של מלך, אומר המלך תבא אמו וכו':

מיתת אהרן לבגדי כהונה. דכתיב (במדבר כ) והפשט את אהרן את בגדיו ואהרן יאסף ומת שם, וכן פי' בקונטרס. ואין לפרש מיתת בני אהרן לבגדי קדש ילבש, לפי שאינו סמוך כ"כ:

מה בגדי כהונה מכפרין. בזבחים כו' (דף פח:):

חטופה ודחופה. לא ידענא מאי שנא הוא ומנא ליה:

ואדבר אל העם בבקר. פי' וחלתה ומתה:

הן קרבו וכו'. לאו דוקא, דלא אשכחנא דמשה היה חולה, וביום מותו כתב הרבה (סוטה יג:), ופסע כמה פסיעות בבת אחת, כדפירש בפירוש חומש:

מת בחמשים זו היא מיתת כרת. בירושלמי (פ"ג דביכורים) דייק מאל תכריתו שבט הקהתי (במדבר ד) ועבודתם עד חמשים, דכתיב (שם ח) מבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה. ועוד, מימי שנותיו ע' שנה, דל עשרין דלא איענש עליהן, נשתיירו חמשים (כדאי' שבת

לגיהוץ ולתספורת:

התוס' מביאים גירסה שונה בשם ריב"א.

למעלה[שכג] **פירשתי שריב"א היה אומר [שגרסינן] לכבוס ולתספורת** דכל שלשים יום אחר המיתה אסורים האבלים בכיבוס ותספורת.

ופירש עוד הריב"א **למעלה, דאשה מותרת בנטילת שער** כבר **לאחר ז'** ימים, ואינה ממתנת עד תום ל' יום כמו האנשים. **ובתוספות פירש דלא ידע מנא ליה** לריב"א לחלק בין אנשים לנשים.

מכאן ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק:

התוס' מבארים עד מתי על האבל לחשוש.

איתא בגמ' דעל האבל יש לראות את עצמו בשעה שמת לו מת, כאילו חרב מונחת בין ירכותיו וכו', ואחר ז' ימים יראה כאילו חרב עוברת כנגדו בשוק.

וכל זה עד גמר י"ב חדשי האבילות. **והכי איתא בירושלמי, כל שבעת** הימים אחר המיתה, **החרב היא שלופה, עד שלשים היא רופפת, ולאחר י"ב חודש היא חוזרת לתערה** - למקומה, ועל האבל לחשוש בשנה זו ממידת הדין המתוחה כנגדו, **למה הדבר דומה, לכפה של אבנים** - גג של אבלים העשוי ככיפה, **דכיון שנזדעזעה** אבן **אחת מהן - נזדעזעו כולם** - נתרופף כל הגג, כמו כן כשמת קרובו עליו לדאוג לפי שמידת מתוחה כנגד כל הקרובים[שכד], **ובש"ס דידן** - בתלמוד בבלי **נמי אמרינן** (שבת דף קה:) **אחד מן האחין שמת ידאגו כל האחין כו',** לפי שמידת הדין מתוחה כנגדם.

מה פרה אדומה מכפרת:

התוס' מבארים היכן מצינו כפרה בפרה אדומה.

פירוש, דמכפרת **על מעשה העגל, וכדאמרינן במדרש**[שכה] טעם למצות פרה אדומה, **משל לבן השפחה שטינף פלטירין של מלך אומר המלך תבא אמו וכו'** ותקנח את הצואה, כך אמר הקב"ה תבוא פרה ותכפר על מעשה העגל[שכו].

מיתת אהרן לבגדי כהונה:

התוס' מבארים היכן נסמכו הפסוקים.

דכתיב (במדבר כ) **'והפשט את אהרן את בגדיו ואהרן יאסף ומת שם',** הרי שהוזכרו הבגדים עם ענין מיתת אהרן באותו הפסוק, **וכן פי' בקונטרס. ואין לפרש** שנסמכה **מיתת בני אהרן לציווי 'בגדי קדש ילבש'**[שכז] **לפי שאינו סמוך כ"כ,** שהרי מיתת בני אהרן נכתבה קודם ציווי הבגדים, ויש ביניהם הפסק של ב' פסוקים, ואינם סמוכים כ"כ כמו מיתת אהרן עצמו שנסמך שם עניין הבגדים באותו הפסוק.

מה בגדי כהונה מכפרין:

התוס' מבארים מנלן דבגדי כהנה מכפרין.

בזבחים כו' (דף פח:)[שכח] איתא אמר רבי עיניני בר ששון, למה נסמכה פרשת קרבנות לפרשת בגדי כהונה, לומר לך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין.

חטופה ודחופה:

איתא בגמ' דמת פתאום זוהי מיתה חטופה, חלה יום אחד ומת זוהי מיתה דחופה.

ואומרים התוס', **לא ידענא מאי שנא הוא,** כלומר מהי משמעות ההבדל בין מיתה חטופה לבין מיתה דחופה, וכן קשה **מנא ליה** להגמ' חילוק זה, שהרי לא הביאה הגמ' לזה מקור מקרא.

ואדבר אל העם בבקר:

בגמ' מובאת דעתו של ר' חנניא בן גמליאל, דחלה יום אחד ומת זוהי מיתת מגיפה. שנאמר ביחזקאל 'בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגיפה', וכתיב 'ואדבר אל העם בבוקר ותמת אשתי בערב', התוס' מבארים דאשתו של יחזקאל חלתה באותו היום, ומכך למדנו שמיתה אחרי יום אחד של המחלה, היא מיתת מגיפה, ככתוב הנני לוקח את מחמד עיניך 'במגיפה'.

פירוש, וחלתה בבוקרו של אותו היום **ומתה** בערב.

הן קרבו וכו':

נאמר בגמ' דמיתה אחר חולי של חמשה ימים, זוהי מיתת כל אדם, וילפינן לה מקרא ד'הן קרבו ימיך למות דכתיב גבי משה, התוס' מבארים שלימוד זה אינו מכך שמשה חלה ה' ימים קודם מיתתו, אלא מריבויים שנתרבו באותו כתוב, המורים על כך שמיתת כל אדם היא אחר חמשה ימי חולי, אך משה עצמו לא חלה כלל קודם מותו.

לאו דוקא, דלא אשכחנא דמשה היה חולה כלל קודם מיתתו, אלא אדרבה מצינו שהיה בריא אולם אף ביום מותו, דהא **ביום מותו כתב הרבה** ספרי תורה, וכן איתא (סוטה יג:) דביום מותו **פסע כמה פסיעות בבת אחת כדפירש** רש"י[שכט] **בפירוש** החומש, הרי לנו שלא חלה משה כלל קודם מותו.

מת בחמשים זהו היא מיתת כרת:

התוס' דנים במקור מימרא זו דמיתת כרת היא בחמישים שנה.

בירושלמי (פ"ג דביכורים) **דייק** מהא דכתיב **'אל תכריתו שבט הקהתי'** (במדבר ד) **ועבודתם** במקדש היתה **עד חמשים, דכתיב** (שם ח) **'מבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה',** ומכך שהזהירם הכתוב ואמר 'אל תכריתו' היינו אל תגרמו מיתת כרת לשבט הקהתי במשך שנות עבודתם שהם עד נ' שנה, למדנו שזהו שיעורה של מיתת כרת. **ועוד** טעם אחר נאמר בירושלמי, דילפינן לשיעור זה **מימי שנותיו** של כל אדם, שהרי ימי שנותינו הם **ע' שנה, דל** מהם **עשרין דלא איענש עליהן,** שאין בי"ד של מעלה עונשין[של] עד כ' שנים, **נשתיירו חמשים**

ציונים והערות

שכג. לעיל כג. ד"ה כל. **שכד. ובירושלמי** שם איתא עוד, ואמר רבי לעזר אם נולד בן זכר נתרפא כל אותה המשפחה. ופי' הקה"ע דבן זכר הוא משלים החסרון. ומובא בשו"ע יו"ד (סימן שצ"ד סעי' ד'), וכתב בפרישה שם אף כשמתה נקבה לא נתרפאה עד שיולד בן זכר כי מאחר שנתרועעה צריך דבר חזק לתקן המעוות. ובב"ר איתא כך הם דומים לכיפת אבנים את נוטל ממנה אבן אחת וכולה מתרועעת, את נותן עליה אבן אחת כולה עומדת. א"ר אלעזר נולד בן זכר במשפחה מיד היא רפה, ופי' המת"כ מידת הדין המתוחה כנגדם היא נעשית רפה, וביפ"ת כתב דדוקא זכר דחשוב, ועוד דאית ביה מצות מילה, א"נ משום דבא זכר לעולם בא שלום לעולם. ולכאורה דמה שנולד בן זכר אחרי שמת אחד מן המשפחה זוהי רפואתם, אבל אם נולד קודם שמת אי"ז משלים החסרון, דהחסרון נתהוה אחר שנולד. אמנם בשו"ת מהרש"ל (סימן ע') שכתב באונן שיש לו בןלמול שימולו קודם הקבורה, וכ' שם אחד מן הטעמים דהיעקר שפטרו את האונן מכל המצוות הוא משום כבוד המת, וזהו כבודו כמ"ש רז"ל נולד בן זכר נתרפאה כל המשפחה, והכנסתו לברית היא לידתו, והסכים עימו בשו"ת חת"ס (יו"ד שכ"ה) ומבאר מדבריהם דאף אם נולד קודם המיתה מ"מ ע"י המילה ג"כ נרפאה כל המשפחה (מגדים חדשים). **שכה. תנחומא** חוקת פרק ח. **שכו. המהרש"א** כתב דדחוק לומר שסמכה הגמ' על מדרש זה, אלא נראה דאע"ג דחשיב לפרה כקדשי בדק הבית, מ"מ חטאת קריה רחמנא. **שכז. פסוק** זה ליתא. וע"כ הכוונה לציווי הבגדים דכתיב בתר מיתת שני בני אהרן וכתונת בד ילבש, וכוונת התוס' שאינו סמוך כ"כ לפי שיש הפסק ב' פסוקים בינתיים (אור יהושע). **שכח. בגמ'** שם מובאים החטאים שעליהם מכפר כל בגד מבגדי הכהונה: כתונת מכפרת על שפיכות דם שנאמר וישחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתנת בדם. מכנסים מכפרת על גילוי עריות שנאמר ועשה להם מכנסי בד [לכסות (שם) בשר ערוה]. מצנפת מכפרת על גסי הרוח מנין אמר רבי חנינא יבא דבר שבגובה ויכפר על גובה. אבנט מכפר על הרהור הלב היכא דאיתיה. חושן מכפר על הדינין שנא' ועשית חושן משפט. אפוד מכפר על עבודת כוכבים שנאמר אין אפוד ותרפים. מעיל מכפר על לשון הרע מנין א"ר חנינא יבא דבר שבקול ויכפר על קול הרע. וציץ מכפר על עזות פנים, בציץ כתיב והיה על מצח אהרן, ובעזות פנים כתיב ומצח אשה זונה היה לך. **שכט. בארות** המים. **של. עיין** בחכם צבי סימן מט שפקפק בדבר זה אם אינה רק ענין אגדה לבד ואין לה עיקר לפסק דין דקודם עשרים אין דנים בי"ד של מעלה. ונעלם במחכ"ת דברי הרמב"ם בפי' המשנה בסנהדרין פ' ד' מיתות במשנה דהבא על הזכר, כ' ומפי הקבלה למדנו שאין הקב"ה מעניש את החייב כרת רק אחר עשרים שנה

שנים שעונשים בהם, והמת בחמישים שנים אלו שעונשים בהם, זוהי מיתת כרת, מפני שלא חי אלא כפי השנים שעונשים בהם[שלא] (**כדאי'** נמי בשבת פט: שאין עונשין על עשרים השנים הראשונות).

שנולד ר"א בן פדת במזל של עניות לא יכל להפך את המזל בשום אופן, אלא א"כ יולד מחדש במזל של פרנסה, הרי לנו שפעמים המזל שולט אפי' על הצדיקים ואינם יכולים להפכו.

פט:). **ותימה לפי',** דהא משמע בשמעתין דבחמשים משנולד קאמר, ועוד יהא חמשים לאחר שנתחייב כרת, והוא מיתת כל אדם:

ומיתה בידי שמים בששים. בירושלמי מפיק ממתי מדבר, דאמרינן. לא מת אחד מהן פחות מבן ששים, ומיתה דהכא משמע זו היא מיתה בידי שמים. וכרת בחמשים עד ששים ולא ששים בכלל, וזהו שזרעו נכרת. וי"מ, דחמשים היא מיתה שבידי שמים, וכי איתא בהדי זרעו הוי כרת, וששים מיתת כל אדם. ובשבת פרק שני (כה. בד"ה כרת) ובריש יבמות (ג. בד"ה אשת אחיו) הארכתי:

אלא במזלא תליא מילתא. והקשו בתוספות הא דאמרן בסוף שבת (דף קנו. וסס) אין מזל לישראל. וי"ל, דלפעמים משתנה ע"י מזל כי הנהו דהתם, ופעמים שאין משתנה, כדאמרינן בתענית (דף כה.) גבי רבי אלעזר בן פדת, דא"ל ניחא לך דאחריב עלמא דאולי אברי' בעידנא דמזוני:

שתין הלולי. יש מפרשים לאו דוקא:

ספין. חשוב. למחר (הוא ו) היא מתה ואין כל בריה ספונה (כתובות עב.) פירוש. חשובה. ובמדרש ילמדנו, אין העובדי כוכבים ספונים כלום, שנא' (ישעיה מ) כל הגוים כאין נגדו וכן פירש בערוך. והביא עדיין ראיות אחרות:

מאן רקיע. פי' מתוקן ותפור. ונעלות בלות ומטולאות (יהושע ט) תרגום בלן ומרוקעים. למתפרות כסתות (יחזקאל יג) תרגומו דמחטטים רקיעי חשוך, והוא לשון ישמעאל חתיכת בגד תפורה על הקרע, בערוך. ועוד הביא דאמרינן בפ' לא יחפור (ב"ב דף כ.) חזי למרקע לבוש, מיהו יש ספרים כתוב שם לקרעא:

[כח:] **בלע המות.** כדי לסיים בדבר הטוב, משום דמועד קטן הוא סוף סדר מועד. ומה"ט

התוס' מקשים על הפירוש השני:

ותימה, לפי' זה, דהא משמע בשמעתין דהא דמיתת כרת בחמישים שנה, היינו **בחמשים שנה משעה שנולד קאמר,** ולפירוש זה, מיתת כרת היא עד שבעים, שהרי אין מחשבים את עשרים השנים הראשונות, **ועוד** קשה, דאי מנינן משעה שאפשר לעונשו, **יהא חמשים** שנה **לאחר שנתחייב כרת,** דהא קודם החטא נמי א"א לעונשו, וא"כ נמצא **דהוא** מת **כמיתת כל אדם,** ונשארו התוס' בתימה:.

ומיתה בידי שמים בששים:

התוס' דנים במקור מימרא זו.

בירושלמי מפיק לה, ממתי מדבר, דאמרינן לא מת אחד מהן פחות מבן ששים, הרי לנו שמיתת עונשין המסורה לשמים היא בגיל שישים. **ומיתה דהכא,** האמורה במיתי מדבר, **משמע** שזו **היא מיתה בידי שמים. ומיתת כרת היא בחמשים עד ששים, ולא ששים בכלל,** לפי שמיתה בשישים היא מיתה בידי שמים, והמת מחמישים ועד שישים במיתת כרת **זהו שזרעו נכרת,** שנענש בין בקיצור שנים ובין בכריתת זרעו.

ע"כ ביארו התוס' ד'מיתה בידי שמים' היינו מיתת עונשין המסורה לשמים. עתה מביאים התוס' ליש מפרשים דס"ל ד'מיתה בידי שמים' היינו מיתת כל אדם.

וי"מ דמיתה **בחמשים** זו **היא מיתה** של עונשין **בידי שמים, וכי איתא בהדי זרעו** וכשהיא באה עם כריתת **זרעו הוי כרת,** ולעולם אין בין מיתה בידי שמים לכרת, אלא דבכרת אף זרעו נכרת, ובמיתה בידי שמים אין זרעו נכרת אך גיל המיתה שוה בשניהם - חמישים שנה. **ומיתה בששים** זו **היא מיתת כל אדם** - וזו היא מיתה בידי שמים האמורה הכא, שאין הכונה למיתת עונשין אלא למיתה רגילה הבאה בידי שמים.

ובשבת פרק שני (כה. בד"ה כרת) **ובריש יבמות** (ג. בד"ה אשת אחיו) **הארכתי** עוד בחילוקים בין כרת למיתה בידי שמים.

אלא במזלא תליא מילתא.

נאמר בגמ' דבני חיי ומזוני תלויים במזל.

והקשו בתוספות, הא דאמרן בסוף שבת (דף קנו. וסס) **אין מזל לישראל,** ואילו הכא איתא שהמזל שולט בישראל, שתלויים בו בני חיי ומזוני של ישראל.

ומתרצים התוס' **וי"ל,** דלעולם יש שליטה למזל אף על ישראל, אך אין שליטתו חזקה כ"כ כמו בשאר האומות, **דלפעמים משתנה ע"י זכות**[שלב] גדולה של מצוות שמהפכין **המזל כי הנהו דסברי התם** שע"י תפילה וצדקה, אפשר להפך המזל לטובה, **ופעמים שאין** המזל **משתנה** אף לצדיקים בעלי זכויות, **כדאמרינן בתענית** (דף כה.) **גבי רבי אלעזר בן פדת** שהיה בעניות גדולה, **דא"ל** הקב"ה **ניחא לך דאחריב עלמא** שאחריב את העולם ואבראנו מחדש, **דאולי אברי' בעידנא דמזוני** - שמא תוולד בזמן שמזל פרנסה שולט, וחזינן דכיון

שתין הלולי:

איתא בגמ' דבבית רב חסדא היו ששים חופות.

יש מפרשים דשישים **לאו דוקא,** אלא לשון ריבוי הוא שהיו בביתו הרבה חתונות[שלג].

ספין:

בשעה שנטה רב נחמן למות, אמר לרבא שיאמר למלך המות שלא יצערו, א"ל רבא הא אדם חשוב אתה ואמור לו אתה כן, א"ל מאן חשיב, מאן ספין, מאן רקיע. התוס' מבארים מהו 'מאן ספין'.

פירוש, מי הוא החשוב שישמע מלאך המות בקולו, וכן מצינו לשון זה בכתובות, גבי המדיר את אשתו שלא תלך לבית האבל, יוציא ויתן כתובה, משום **שלמחר (הוא ו) היא מתה** - כלומר לאחר זמן כשתמות אשתו, **אין כל בריה ספונה** (כתובות עב.) **פירוש** ספונה - חשובה, כלומר כיון שלא הלכה לבית האבל של אחרים לכבדם ולהחשיבם, אף היא בשעת מיתתה לא יבוא איש להחשיבה. הרי לנו שלשון 'ספין' הוא לשון חשיבות[שלד]. וכן איתא לשון זה **במדרש ילמדנו**[שלה]: **אין העובדי כוכבים ספונים** - חשובים **כלום שנא'** (ישעיה מ) **כל הגוים כאין נגדו. וכן פירש בערוך** שהוא לשון חשיבות. **והביא עדיין** עוד **ראיות אחרות.**

מאן רקיע:

עתה מבארים התוס' את הלשון 'מאן רקיע' שאמר רב נחמן לרבא קודם מיתתו.

פי' רקיע הוא **מתוקן ותפור,** והיינו מי יכול לומר על עצמו שהוא מתוקן כ"כ שיכול לבקש דבר ממלאך המות. וזהו ג"כ פירוש הפסוק **'נעלות בלות ומטולאות'** (יהושע ט) **דהתרגום** פירש: **בלן ומרוקעים,** ותרגום 'מטולאות' הוא 'מרוקעין', הרי שלשון 'רקיע' הוא לשון תפירה ותיקון. וכן על הכתוב **'למתפרות כסתות'** (יחזקאל יג) דקאי על הקוסמות שהיו תופרות כמין כסתות קטנות לשואליהן, **ותרגומו** הוא **'דמחטטים רקיעי חשוך'** והכא נמי 'רקיע' הוא לשון תפירה, **והוא לשון ישמעאל,** ופירושו **חתיכת בגד תפורה על הקרע.** כן פירש **בערוך. ועוד הביא** בערוך ראיה לזה, **דאמרינן בפ' לא יחפור** (ב"ב דף כ.) גבי מטלניות **דחזי למרקע לבוש** - לתפור בהם בגד קרוע. והיינו נמי דלשון 'למרקע' הוא לשון תפירה. **מיהו יש ספרים דכתוב** בהם **שם,** דחזו **לקרעא** - והיינו לבגדים קרועים, וא"כ ליכא ראיה מהתם, כיון דלא כתיב שם כלל לשון 'למרקע'.

בלע המות:

איתא במשנה אחר דיני האבילות, 'אבל לעתיד לבא הוא אומר בלע המות לנצח ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים'. התוס' מבארים מדוע נכתב פסוק זה בסוף המשנה.

ואומרים התוס' דנאמר פסוק זה, **כדי לסיים בדבר הטוב, משום** דמסכת **מועד קטן הוא סוף סדר מועד**[שלו], וכיון שסוף סדר מועד מדבר מענין פורענות של אבילות, וכדי לסיים סדר מועד בדבר טוב נשנה פסוק זה בסוף

ציונים והערות

הרי דלרמב"ם דין זה הוא הלכה פסוקה (מהר"ץ חיות).

[שלא] **עפ"י** פירוש פני משה בירושלמי שם.

[שלב] **כן** גריס רש"ש.

[שלג] **ובבן** יהודע כתב דאפשר ששים חופות היינו ששים ממש, ואין כולם בניו אלא בניו ובנותיו וזרעםוזרע זרעם, וכן של אחיו ואחיותיו וזרעם וזרע זרעם דכולם בכלל בני ביתו הם. וכ"כ רש"י בכת"י, ובוודאי גם התוס' הבינו שאין הכוונה לבניו לבד אלא לכל משפחתו ומה שפירשו לאו דווקא היינו דמספר ששים הוא לאו דווקא דאיך יתכן שיתרמי מספר שווה בי רב חסדא ובי רבה לזה הילולי ולזה תכלי, וע"כ לאו דוקא ששים אלא נקט מספר גדול בדרך גוזמא, וכמוש"כ התוס' בב"ק צב: בד"ה שיתין דאורחא דגמ' לתפוס מנין ששים בהפלגה. ובספר גלגולי נשמות להרמ"ע כתב דאבצן זה בועז והיו לו שלשים בנים ושלשים בנות וכולן מתו בחייו ועבדון בן הלל הפרעתוני היו לו ג"כ ארבעים בנים ושלשים בני בנים, והם היו רבה ורב חסדא דתרוויהו הוו צדיקי ובי רב חסדא שיתין הלולי ובי רבה שיתין תיכלי. ולפי"ד היינו ששים בדווקא (מגדים חדשים).

[שלד] **רש"י** בכתובות שם פירש באופן אחד דסופנה היינו קוברה.

[שלה] **כן** איתא בתנחומא וישב ג [וכידוע בלשון הראשונים נקרא מד' ילמדנו ע"ש שפותח הרבה בלשון ילמדנו רבינו].

[שלו] **הרמב"ם** חולק על דעת התוס' בזה וס"ל דמסכת חגיגה היא סוף סדר מועד.

אוח18/06/2018
אוצר החכמה

מתרץ הרב רבי יעקב מאורליינ"ש הא דאתחיל סדר נשים בט"ו נשים, אע"ג דאתחיל בפורענותא לא מתחיל כדאמרינן ביש נוחלין (ב"ב דף קח.), **ותירץ דסומכין פורענות דמועד קטן אצל פורענות דיבמות, דסמכינן פורענותא לפורענותא ונחמתא לנחמתא:**

צדקיהו מלך יהודה. צדיק גמור היה, אבל במקרא לא מצינו יותר, כי אם שצוה להעלות ירמיהו מן הטיט:

ינחם כתיב. בכתובות (דף סט:) **פירשנו בענין אחר שלא כפירוש הקונטרס דהכא:**

וליטול מנה יפה ראשון. פי' יש לישראל ליתן לו, אבל הוא אין לו ליטול, כדאמרינן פ' מקום שנהגו (פסחים דף נ:) **הנותן עיניו בחלק יפה כו'. מיהו נראה לי דכהן כיון שזהו דינו יכול לראות סימן ברכה, ואע"פ שאומרים בפ' הזרוע** (חולין קלג.) **ונתן ולא שיטול מעצמו, אין זה לוקח מתנות, כי אם רואה שפיר מה שהוא רוצה, ואומר ליתן לו:** [וע' תוס' גיטין נט: בד"ה וליטול מנה]**:**

הדרן עלך ואלו מגלחין וסליקא לה מסכת מועד קטן

המשנה האחרונה של[שלז] סדר מועד[שלח]. **ומה"ט** שמסכת מו"ק שהיא סוף סדר מועד עוסקת בפורענות, מכך **מתרץ הרב רבי יעקב מאורליינ"ש הא דאתחיל סדר נשים בט"ו נשים** פוטרות צרותיהן מן היבום וכו' דאיירי נמי בפורענות דמת אחיו בלא בנים, זאת **אע"ג דאתחיל בפורענותא לא מתחילינן, כדאמרינן ביש נוחלין** (ב"ב דף קח.), וא"כ לא היה לתנא לפתוח את סדר נשים בפורענות, **ותירץ, דסומכין פורענות דמועד קטן אצל פורענות דיבמות,** משום **דסמכינן פורענותא לפורענותא ונחמתא לנחמתא,** וכיון שסדר מועד מסיים בפורענות, העדיף התנא לסמוך פורענות דיבמות לפורענות דמו"ק[שלט] ולא לשנותה במק"א בסדר נשים.

צדקיהו מלך יהודה:

איתא בגמ' דצדקיהו מלך יהודה לא עשה אלא מצוה אחת.

ואומרים התוס' דלעולם צדיק גמור היה[שמ], ולא רק מצוה אחת עשה, אלא הרבה מצוות עשה, **אבל במקרא לא מצינו** שהוזכרה יותר ממצוה אחת שעשה[שמא], **כי אם** מצוה זו בלבד **שצוה להעלות** את **ירמיהו מן הטיט**[שמב].

ינחם כתיב:

התוס' מבארים את תי' הגמ' 'ינחס' כתיב.

בכתובות (דף סט:) **פירשנו בענין אחר שלא כפירוש הקונטרס דהכא** - בכתב יד של רש"י שהיה לפני התוס' (וכן מבואר ברש"י בכתובות שם) מבואר שלפי כללי הדקדוק א"א לקרוא 'יְנַחֵם' וקאי על המנחמים, ולכך צריך לקרוא ינחם כמו ינוחם, דקאי על האבל שמנחמים אותו. התוס' חולקים על פי' רש"י וס"ל שמצד כללי הדקדוק הקריאה הנכונה היא 'ינחם' דקאי אמנחם, אך כיון דאפשר לקרוא ינוחם דקאי אאבל שמתנחם, אע"ג דלא קרינן הכי, מ"מ איכא למידרש דקאי אאבל המתנחם שמושיבים אותו בראש.

וליטול מנה יפה ראשון:

מובא בגמ' דכהן נוטל חלק בראש. התוס' מבארים דין זה.

פי' יש לישראל ליתן לו את חלקו בראשונה, **אבל הוא אין לו ליטול** מעצמו, **כדאמרינן בפ' מקום שנהגו** (פסחים דף נ:) **הנותן עיניו בחלק יפה כו'** אינו רואה סימן ברכה לעולם, וע"כ לא יטול הכהן מעצמו, אלא הישראל מצווה ליתן לו בראשונה. **מיהו נראה לי, דכהן** שאני משאר כל הנותנין עיניהם בחלק יפה, דכיון שזהו דינו לקבל את החלק היפה, **יכול לראות סימן ברכה** אפי' אם נותן עיניו בחלק יפה מעצמו. **ואע"פ שאומרים בפ' הזרוע** (חולין קלג.) דילפינן מדכתיב גבי מתנות כהונה 'ונתן לכהן' (דברים יח ג) ודרשינן מינה שיתן לו הישראל, **ולא שיטול** הכהן **מעצמו.** מ"מ שרי לכהן ליתן עיניו בחלק יפה, **דאין** זה מיקרי **לוקח מתנות** שהרי אינו נוטל מעצמו, אלא **כי אם רואה שפיר מה שהוא** רוצה, **ואומר** לישראל **ליתן לו,** ושרי **[וע' תוס' גיטין נט: בד"ה וליטול מנה].**

הדרן עלך ואלו מגלחין וסליקא לה מסכת מועד קטן

ציונים והערות

[שלז] **משמע** מדבריהם דדוקא משום דמו"ק הוא סוף הסדר יש לסיים בדבר טוב אבל בסיום מסכת שבתוך הסדר אין בזה קפידא. [שלח] **בשו"ע** או"ח סימן קלח כתב הרמ"א ויכון תמיד כשיתחיל לקרא בדבר טוב ויסיים בדבר טוב, ומשמע דבכל אדם העולה לתורה יש להקפיד ע"כ, ובשו"ת רב פעלים ח"ד או"ח סי' מב כתב שנשאל במה שבסוף פרשת במדבר מסים ולא יבאו לראות כבלע את הקודש ומתו והלא אין מסיימין בדבר רע. והשיב דמצינו עוד כיוצא בזה בפר' לך לך דמסיים וימת תרח בחרן, ובפ' מצורע ולאיש אשר ישכב עם טמאה, ועוד. ולליישב הענין נראה, דכיון שאחר סיום הקריאה מברך העולה ברכת התורה שהיא תקנת חז"ל אנשי כנה"ג, והוא חיוב על האדם לא חשיב סיום אלא ברכת התורה היא הסיום (מגדים חדשים). [שלט] **ובמס'** שבת (קטז.) איתא פרשת ויהי בנסוע, עשה לה הקב"ה סימניות מלמעלה ומלמטה לומר שאין זה מקומה, ולמה כתבה כאן כדי להפסיק בין פורענות ראשונה לפורענות שניה, והרי מבואר דיש להפסיק בין פורענות לפורענות, ודלא כמו"ש התוס' כאן. ועיין מה שתי' בזה בס' עיון יעקב, וע"ע במהר"מ שיף בשבת שם מה שתירץ (מגדים חדשים). [שמ] **וכן** הוא בהוריות דף יא: 'הוא שלום הוא צדקיהו ולמה נקרא שמו שלום לפי שהיה משולם במעשיו ופי' רש"י - דצדיק גמור הוה בעל מעשים טובים. והנה בברכות (דף יח:) איתא רשעים בחייהם קרויים מתים שנאמר ואתה חלל נשיא ישראל, ופירש"י על צדקיהו הוא אומר, ומבואר דקרו ליה רשע. וכן במדרש תדשא (סימן כ') חשיב לצדקיהו בהדי עשרה מלכים רשעים שהיו בישראל. ומדברי הרד"ל בביאורו לפרקי דרבי אליעזר (פנ"ג אות כח) מתבאר דפליגי חז"ל בזה אי צדקיהו היה צדיק ע"ש. [שמא] **ברש"י** פירש דאף שעשה הרבה מצוות מ"מ סמוך למיתתו עשה מצוה אחת. [שמב] **המהרש"א** מבאר דצדקיהו ודאי עשה הרבה מצוות מקודם, אלא משום מצוה אחת שעשה נוגעת לכלל ישראל להציל ירמיהו שיוכיח את ישראל לעשות תשובה לכך אמר שיעשו לו רבים כבוד גדול במותו, וא"כ בניך שעשו כמה מצוות כאלו בשביל רבים עאכ"ו שאנו מספידים אותם.

אוצרות הראשונים

✻

אסופת לשונות הראשונים
בביאור הגמרא

אחרית18/06/2018

דף ב.

משקין בית השלחין במועד.

לכאורה משמע דמלאכה דמיתסרא ביה מדאורייתא, דמפיק ליה מפסוק, וכן בפרק ב׳ דמו״ק (יא:) לא מיבעיא אבל דמדרבנן, אלא אפילו חוש״מ דאורייתא וכן פי׳ התם בקונטרס. וקשה לר״ת, דא״כ דבר האבד וכמה מלאכות דשרינן התם היכי משתרו, וכי היכן מצינו איסור דאורייתא מקצתו אסור ומקצתו מותר. ועוד דתנן בפ״ג דמגילה (כא.) כל מקום שאין יו״ט ויש מוסף קורין ד׳ כגון חוש״מ ור״ח, אלמא לא מיתסר מלאכה מדקאמר דאין יו״ט. ועוד דכייל ליה בהדי ר״ח דרבנן, כדאמרינן בירושלמי דתענית, ובמקום שנהגו הלין נשיא דרגילין דלא למיעבד עבידתא בריש ירחא מנהגא הוא. ועוד מצינו בירושלמי בפרק שני דמו״ק, כלום אסרו מלאכה אלא כדי שיהו אוכלין ושותין ויהיו יגעים בתורה, והם פוחזין ואוכלין ושותין, משמע לישנא דמדרבנן הוא. וכן בפ״ב דמו״ק (יב:) גבי ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד, ובעי בגמרא כיון ומת מהו שיקנסו בנו אחריו, את״ל צרם אוזן הבכור ומת קנסו בנו אחריו, התם דאורייתא, משמע דמלאכה במועד הוי דרבנן. ומיהו יש לדחות דאמכוין מלאכתו במועד קאי, דהשתא מיהא ליכא איסורא דאורייתא כיון דדבר האבד הוא, מ״מ משמע לפי האמת דלא מיתסר רק מדרבנן, וכי קאמר התם בריש פירקא לא מיבעיא אבל דרבנן אלא אפילו חוש״מ דאורייתא, כעין דאורייתא קאמר, לפי שיש לו סמך מקרא דאורייתא, אבל ימי האבל ליכא אסמכתא אלא מדברי קבלה, דכתיב והפכתי חגיכם לאבל (עמוס ח י). ודקאמר הכא אלא בחוש״מ מי שרי, א״כ משמע דאסור מן התורה. וי״ל לאו משום דלא משתרי מדאורייתא, אלא כיון דאקרא סמכינן ליה למיתסר לא מסברא ליה לאוקמי קרא דשרי בהדיא בהכי. וכן פירש הריב״ם בשם רבינו יב״א, דמלאכה דמועד מדרבנן ודלא כפירוש רבינו שמואל שפירש בערבי פסחים (פסחים קיח.) גבי כל המבזה את המועדות כגון עושה מלאכה בחוש״מ, והא ליתא, דמדרבנן הוי וכדפי׳. והא דאמרינן (ע״ז כב.) גבי כותים ותיפוק ליה משום לפני עור לא תתן מכשול במלאכה דחוש״מ, משום דסמך פשטא דקרא הוי, והוי ליה צדוקין מודין בה.

[תוד״ה חולו של מועד, חגיגה יח.]

ואסרו לכל אדם שלא יכוין מלאכתו במועד, כלומר שיניח מלאכתו לדעת קודם המועד בעניין שיעשה אותה במועד מפני שהוא פנוי, כי לא לעסוק במלאכה הוקבעו ימי חולו של מועד כי אם לשמוח לפני ה׳, רוצה לומר להתקבץ במדרשות ולשמוע נועם אמרי ספר, הלכות הפסח בפסח והלכות עצרת בעצרת. וכל המכוין מלאכתו במועד ועשה אותה, בית דין מאבדין אותה ומפקירין אותה לכל, ואם מת אותו שכיון אותה במועד, אין קונסין בנו אחריו וגם אין מונעין הבן מלעשות אותה מלאכה במועד כדי שלא תאבד, וקורא אני על בן זה, וצדיק ילבש. ודרך כלל התירו זכרונם לברכה כל מי שיש לו צורך, כלומר שאין לו מה יאכל, לעשות כל מלאכה, וכן לבעל הבית התירו לעשות כל מלאכה לצורך מי שאין לו מה יאכל. ופירוש אין לו מה יאכל לפי הדומה הוא מי שאין לו מעות במה שיקנה צרכיו ואף על פי שיש לו בית וכלי תשמיש, שאין מחייבין לו לאדם למכור כליו. ויתר פרטי חלוקי מלאכות המועד רבו עד מאד, וכולן יתבארו יפה במסכת מועד קטן. וכלל זה יהיה בידך שהלכות מועד כהלכות שבותי שבת שאין לך לדמות ולהוציא בהן דבר מדבר, כי פעמים תמצא לרבותינו זכרום לברכה מתירין מלאכה כבידה בעניין אחד ופעמים יחמירו על הקלה בעניין אחר. ואל תתמה על הדבר עם ההקדמה שהקדמתי, כי התורה לא אסרה ולא התירה בחולו של מועד אלא במה שיסכימו הם, וכן בעניין שבותי שבת ויום טוב נמצא בגמרא מקומות שהעמידו דבריהם זכרונם לברכה אפילו במקום תורה, ופעמים מקילין בהן במקום שראו טוב להקל, ולא דבר רק בכל דבריהם. וזכור בני כלל זה שהלכות מועד כהלכות שבותי שבת שאין דנין בהן דבר מדבר ואל תטעה בו, כי גדולי עולם אמרוהו. ודעת הרמב״ם זכרונו לברכה שכל איסור מלאכה בחולו של מועד אינה אלא מדברי סופרים, וכל אותן הכתובין שאמרנו למעלה שהן בריש מסכת משקין ירצה הרב לומר דאסמכתא בעלמא נינהו. והרמב״ן זכרונו לברכה ורבים עמו אמרו שעיקר איסור מלאכה בו מן התורה כמו שכתבנו, ופרטי המלאכות וחילוקיהן נמסרו לחכמים זכרונם לברכה. [החינוך]

והא דאמרינן בירושלמי (פ״ב ה״ג) אילו היה לי מי שימנה עימי הייתי מתיר מלאכה בחולו של מועד, כלום אסרוה אלא מפני שיעסקו בתורה עכשיו אוכלין ושותין ופוחזין, דאלמא דרבנן הם. י״ל דהתם במלאכות האסורות דרבנן קאמר, וכן נראה עיקר.

[תלמיד הרשב״א]

והרמב״ן הטיל פשרה ואמר, שכל מלאכה שאינה לצורך המועד ואינה דבר האבד אסורה מן התורה. ושהוא לצורך המועד מותרת בין במלאכת אומן בין במלאכת הדיוט אע״פ שאינו דבר האבד וכן כל שהוא דבר האבד מותרת אע״פ שאינו צורך המועד ואע״ג דאית בה טירחא יתירתא וחכמים מדבריהם אסרו קצת מלאכות אלו כמו שיתבאר ועל זה אמרו בירושלמי שהיה ראוי להתיר מלאכות אלו כדי שלא יהו מתבטלין ויתעסקו בהן שהבטלה מביאה ליד פחיזות ועיקר חולו של מועד ודאי דבר תורה הוא ע״כ. ולזה הסכים הרשב״א ז״ל סוף פרק קמא דע״ז. [נמוקי יוסף]

ולא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזו מלאכה אסור ואיזו מלאכה מותרת. יורה זה הדבר שקצת מהמלאכות מותרות בחולו של מועד וקצתם אסורות. ולמותרות לעשותן בו חמשה עיקרים. הראשון, לעשות בו כל צרכי מועד. והשני לעשות מלאכה שיעור כדי פרנסתו מי שאין לו ממה שיתפרנס. והשלישי, לעשות הדבר שאם לא יעשנו יאבד או ישיגהו הפסד. והרביעי, עשיית דברים נקלים וקטנים כמו כתיבת כתבי שליחות או חשבון ההוצאה וכדומה לזה. והחמישי צרכי צבור. ושאר המלאכות אסורות מדברי סופרים. והתרת מה שהותרה עשייתם מאלו הנזכרות היא על תנאים, מהם שצריך לעשותם בצנעא ר״ל שהותרו ע״מ שיעשם בסתר לא בגלוי, כדי שלא יעלה בדעת הרואים שהוא מזלזל במועד. וכבר ידעת (מו״ק יב:) כי המבזה את המועדות עונשו גדול. ומהן שהותרה ע״מ שישנה עשייתם ויעשם שלא כדרכם בחול. ומהם על תנאי שלא יכוין קודם המועד להניחם עד חולו של מועד בהיותו בטל. ובכדומה לזה אמרו (שם ב.) ושולה פשתנו מן המשרה בשביל של יאבד, תנא ובלבד שיכניסם בצנעא ושלא יכוין מלאכתו במועד. אלה הם העיקרים הכלליים שיש לך לסמוך עליהם במלאכות שהותרו לעשותן בחולו של מועד.

[ספר מצות זמניות, הלכות פסח]

דף ב:

והמשקה מים לזרעים בשבת.

ואסרו להשקות אילנות והצמחים בשבת שהוא תולדת זורע. וכתב הרב בעל התרומה ז״ל שאין ראוי לאכול בשבת בפרדס ובכל מקום שיש בו עשבים, שאי אפשר להזהר לשפוך שם מים בנטילת ידים או ברחיצת הכוס, ומשקה העשבים והזרעים ומצמיחן, ואפילו שאינו מתכוין זה ודאי פסיק רישיה הוא, אבל להסך רגליו על גבי עשבים מותר לפי שמי רגלים עזים הם ואין מצמיחין. וכן הדין לשפוך יין עליהן שמותר שגם היין חזק ואינו מצמיח. בספר היראים כתב, שצריך להזהר שלא ישליך אדם זרעים לתרנגולים לחצר במקום ירידת גשמים שסופן לצמוח שם, הלכך יזהר שלא ישליך אלא שיעור אכילת התרנגולים לבו ביום או ליומים. ואם הוא מקום דריסת אדם שאין סופן לצמוח שם, אין כאן משום זריעה ומותר. [כל בו]

בשביעית בזמן הזה.

פירש הקונטרס אע״פ שעבודת האילן אסורה שלשים יום לפני ראש השנה, הכא שרי שלא ימותו הנטיעות, דהנך ל׳ יום דרבנן והכא לא גזור. וקשה כמאן אי כר״ע, האמר תוספת שביעית דאורייתא מבחריש ובקציר תשבות, ואי כר׳ ישמעאל הלכה למשה מסיני היא. אלא יש לפרש בשביעית בזמן הזה הוה דרבנן ורבי היא, כדאמר אביי בפ״ק דמועד קטן. ולרבא השקאה תולדה היא, ואבות אסר רחמנא, תולדות לא. עי״ל דדוקא מלאכות של חרישה וזריעה הוו דאורייתא, אבל שאר מלאכות אינן אלא מדרבנן.

[תוד״ה ומשקין, ע״ז נ:]

ואחת שמיטת כספים.

אומר ר״ת דיובל קרי שמיטת קרקע מפני שהקרקעות חוזרות לבעליהן ביובל ולא בשמטה, ושביעית קרי שמיטת כספים, מפני שהמלוות והכספים משמיטין בשביעית ואין משמיטין ביובל וה״ק בזמן ששמטת קרקע דהיינו יובל נוהג והוא בזמן בית שני, אתה משמט כספים דהיינו שביעית, אבל בזמן הזה אין יובל ושביעית נוהגין אלא מדרבנן, הלכך שרו רבנן בדרבנן.

וא״ת והיכן מצינו שקורא לחזרת קרקעות שמיטת קרקעות, אמר רבינו תם דהכי נמי אשכחן בערכין פ״ק (ג:), ובסוף פרק ראוהו ב״ד בראש השנה (כט.), דקתני הכל חייבין בתקיעת שופר כהנים לוים וישראל וכו׳, והוינן בה כהנים לוים וישראל פשיטא, כהנים איצטריכא ליה, סד״א הואיל ותנן שוה יובל לראש השנה לתקיעות ולברכות, מאן דאיתי׳ במצות יובל איתיה במצות ראש השנה, והני כהנים הואיל וליתנהו במצות יובל, דתנן כהנים ולוים מוכרין וגואלין לעולם, במצות ראש השנה נמי ליתנהו, קמ״ל נהי דליתנהו בהשמטת קרקעות, בהשמטת כספים ושלוח עבדים מיהא איתנהו, והשמטות קרקעות דהתם היינו החזרת קרקעות, דבהא ודאי ליתנהו ביובל, דמוכרין לעולם וגואלין לעולם. ורש״י לא גריס התם כולי האי, אלא קמ״ל, ולא גריס נהי דליתנהו וכו׳, וקאמר ודאי איתנהו בהשמטת קרקעות בישראל, והוא פירש לפי שטתו דמפרש שמיטת קרקעות איסור חרישה וזריעה. ולפר״ת אין למחוק הגירסא מן הספרים. מיהו הא דקאמר בהשמטת כספים מיהא איתנהו, ליתא, דודאי כהנים ליתנהו בהשמטת כספים ביובל, דהא אפילו לישראל נמי אין יובל משמט כספים כדדריש בספרי. אלא הכי גרסינן דליתנהו בהשמטת קרקעות, בשלוח עבדים מיהא איתנהו ביובל, וכיון דאיתנהו במצות יובל, איתנהו נמי במצות ראש השנה.

[שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

דף ג.

למימרא דאהני תולדות מחייב.

לא גריס רש״י ז״ל תולדות וטעמא משום דכיון דכתיבי אבות נינהו, וי״ל דשפיר גרסינן ליה ומשום דבשבת הוי תולדות קאמר הכי, והכי פירושו בהני תולדות מחייב הכא משום דעבדינהו אבות, הא באחריני לא דאתולדה לא מחייב, והיה צריך התלמוד לפרש, למ״ד דתולדה אסר רחמנא, כל הני פרטי למה לי. [ריטב״א]

לא יקשקש תחת הזיתים.

שחופר תחתיהם להיות הקרקע גדור ויקבל המים כדי ללחלח שרשי האילן. ובזיתים נופל לשון קשקוש, ובגפנים שייך לשון עדור. ואית דלא גרסי לא יעדר תחת הגפנים, דהא הכא נסיב ליה תלמודא להתירא, ואדרבה עדור כבר תנא ליה תנא לאיסורא ברישא דמילתיה בהדי נכוש וכסוח. ומיהו בהך אין למוחקו מן הספרים, דלעיל מיירי בשדה הלבן שעודרין במקום גבוה ומשופע, מקום שאין השוורים יכולין לנהוג המחרישה, כדכתיב (ישעיה ז כה) ההרים אשר במעדר יעדרון, והכא

מיירי בעידור שתחת האילנות, ואין זה עיקר מלאכה, שאין האילנות צריכים לה כל כך. [שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

ולא יעדר תחת הגפנים.

פרש״י ל״ג ליה, דהא קתני לעיל מנין לניכוש ולעידור ולכיסוח ת״ל שדך לא. ולי נראה דאין צריך למחוק הספרים, דלעיל איירי בעידור בשדה הלבן שהוא כעין חרישה, אבל עידור שתחת הגפנים מותר, כמו קשקוש תחת הזיתים, והכל מלאכה אחת היא, דבזיתים מקרי קשקוש ובגפנים עידור, ואיקומי אילנא הוא ושרי. [תוס׳ הרא״ש]

ולא ימלא נקעים מים.

כדי להשקות את הזיתים ואת הגפנים, ומסיק דשרי. והקשה הראב״ד מהא דתנן בפ״ב דשביעית מזהמין את הנטיעות, וכורכין אותן, וקוטמין אותן, ועושין להם בתים, ומשקין אותן עד ראש השנה, עד ר״ה אין בשביעית לא, אלמא אסרו להשקות את האילנות בשביעית, והכא שרינן. וכן במתני׳ נמי שרינן, דתנן ר׳ אליעזר בן יעקב אומר מושכין את המים מאילן לאילן. ותירץ דהכא איירי בזיתים העומדים בבית השלחין, דאי לא משקה להו פסדי, וההיא דמס׳ שביעית בדלא קיימי בבית השלחין. ועוד תירץ דפלוגתא דתנאי היא, דר׳ אלעזר בן צדוק פליג עלה ואמר משקה הוא על הנוף בשביעית אבל לא העיקר. ובתוספתא פליג עלה ר׳ יוסי בן כפר משום ר׳ אלעזר בן שמוע, ואמר ב״ש אומרים משקה על הנוף אבל לא על העיקר, וב״ה אומרים אף העיקר. [תוס׳ הרא״ש]

ולא יעשה עוגיות לגפנים.

עוגיות בין אילן לחברו ואין זה כעין עידור בגפנים שאסור דהכא עושה בדוחק קצת, א״נ מקבל עפר תיחוח מכאן ומכאן והעוגה נעשית מאליו. [ר״ש משאנץ תו״כ בהר]

ועושה עוגיות לגפנים פי׳, ערוגות לגפנים עושה כעין ערוגה וגדודים קטנים, כדי שתחזיק מימיה ותשתה מהן הגפן כל צרכה. וקשה לי דהרי הוא עודר תחת גפנים ואיכא למימר שאינו חופר אלא שמקבץ את העפר התיחוח שהוא נתלש ועושה לו גידודין סביב סביב. [הראב״ד, שם]

דף ג:

עשר נטיעות.

נ״ל דלא איצטריכא הילכתא לנטיעות גופייהו, דמאי דהוא חורש תחת הנטיעות לאו לצורך שביעית הוא עושה, אלא כדי שיתעבו נטיעות, דבודאי מה שהוא חורש תחת הזקנים מעצרת ואילך אינו חורש אלא בעבור שיעשו פירות בשביעית, וחריש זה ודאי היא אסור. וכן נמי מה שחורש שדה הלבן מן הפסח ואילך, וכל מה שאדם עושה בששית לצורך שביעית הוא אסור, אבל הנטיעות אינו חורש תחתיהן כדי שיעשו פירות בשביעית אלא כדי שיתעבו ויעלו אילנות, והילכך מותר לחרוש תחתיהן עד ראש השנה, ולא איצטריכא הילכתא אלא להתיר כל בית סאה בשבילן עד ר״ה. ומאי דאמרי׳ נמי כי אתא הילכתא שלשים יום לפני ר״ה, ואתו ב״ה וב״ש ותקון מן הפסח עד העצרת, כל זה מדבר בחריש שהוא עושה לצורך שביעית, וכגון חרישה דאילנות זקנים ושדה הלבן, אבל אם אדם רוצה ליטע שום נטיעה באותם ל׳ יום מותר, שאין דינם כמו שביעית ממש שהוא אסור ליטע, שלא נאסר באלה ל׳ יום אלא מלאכה שהוא עושה לצורך שביעית, אבל זה שנוטע כדי שיתקיים לכמה, מותר, ואינו חייב להרחיק מראש אלא שתקלוט הנטיעה קודם ר״ה, שאם לא תקלוט מקודם לכן וקולטת בשביעית, הו״ל כאילו נטע בתוך שנה שביעית ויעקור.

ובשיעור הקליטה פליגי תנאי כדאמרן פ״ק דר״ה (י:). ויש מי שאומר שלשה ימים, ואם נטע ג׳ ימים קודם דר״ה יקיים שכבר קלטה נטיעה לפני ר״ה, ואמרינן נמי התם (יג:) האורז והדוחן הפרגים והשומשמין שהשרישו לפני ר״ה מתעשרין לשעבר ומותרין בשביעית, ואם לאו אסורין בשביעית ומתעשרין לשנה הבאה, אלמא כיון שהשרישו לפני ר״ה מותרין בשביעית, ואע״פ שנזרעו בתוך ל׳ יום לפני ר״ה, הרי שלא נאסרו אלא שלשים יום לכל מלאכה, אלא דוקא בחריש הנעשה לצורך שביעית כגון אילנות זקנים ושדה הלבן, אבל שאר כל המלאכות ליטע ולזרוע מותר. [תוס׳ רי״ד]

קראי נינהו.

עשר נטיעות דתניא בחריש ובקציר וכו׳, ערבה נמי קראי כאבא שאול בפרק לולב וערבה (מד.) כלומר מיעוט ערבי שתים אחת לולב ואחת למקדש, היינו להקיף המזבח, ניסוך המים נמי בפרק קמא דתענית (ב:), דתניא נאמר (במדבר כט יח) בשני ונסכיהם ונאמר בששי ונסכיה ונאמר בשביעי כמשפטם, מ״ם יו״ד מ״ם מים, מיכן רמז לניסוך המים מן התורה, והיינו קראי נינהו. [פירוש ר״ש בן היתום]

בחריש ובקציר תשבות.

ומצוה זו שהיא להפקיר כל פירותיה, והמצוה האחרת שציונו האל לשבות בה, כמו שכתבו בכי תשא (שמות לד כא) בחריש ובקציר תשבות, קשר אחד להן. משרשי המצוה לקבוע בליבנו ולצייר ציור חזק במחשבתנו עניין חדוש העולם כי ששת ימים עשה ה׳ את השמים ואת הארץ (שמות כ י), וביום השביעי שלא ברא דבר, הכתיב מנוחה על עצמו. ולמען הסיר ולעקור ולשרוש מרעיונינו דבר הקדמות אשר יאמינו הכופרים בתורה ובו יהרסו כל פנותיה ויפרצו חומותיה, באה חובה עלינו להוציא כל זמנינו יום יום ושנה שנה על דבר זה למנות שש שנים ולשבות בשביעית, ובכן לא תפרד לעולם העניין מבין עינינו תמיד, והוא כעניין שאנו מונין ימי השבוע בששת ימי עבודה ויום מנוחה, ולכן צוה ברוך הוא להפקיר כל מה שתוציא הארץ בשנה זו מלבד השביתה בה כדי שיזכור האדם כי הארץ שמוציאה אליו הפירות בכל שנה ושנה לא בכוחה וסגולתה תוציא אותם, כי יש אדון עליה ועל אדוניה, וכשהוא חפץ הוא מצוה עליו להפקירם. ועוד יש תועלת נמצא בדבר לקנות בזה מדת הותרנות, כי אין נדיב כנותן מבלי תקוה אל הגמול. ועוד יש תועלת אחר נמצא בזה שיוסיף האדם בטחון בשם יתברך, כי כל המוצא עם לבבו לתת ולהפקיר לעולם כל גדולי קרקעותיו ונחלת אבותיו הגדלים בכל שנה אחת ומלומד בכך, הוא וכל המשפחה כל ימיו, לא תחזק בו לעולם מדת הכילות הרבה ולא מיעוט הבטחון. [החינוך]

דף ד.

יצא קציר העומר שהיא מצוה.

שאע״פ שמצא קצור מצוה לקצור, דבעינן קצירה לשמה, אבל אם מצא חרוש אינו מצוה לחרוש, כך פיר״ש. ומשמע לפירושו דלא פסיל אותו שמצא קצור אלא למצוה. וקשיא, דאטו משום דליעבדו מצוה מן המובחר קיימינן ודחינן שבת. ועוד קשיא אמאי לא הוו קצרי ליה מקודם יו״ט לשמו, והא הויא מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת, וקיימי׳ בפרק ר׳ אליעזר (מנחות עב.) דכל מלאכה שאפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת. לכך נראה לומר דר׳ ישמעאל סבר לה כמאן דאמר התם שילהי פרק ר׳ ישמעאל (שם) ביום פסול, ואינו כשר אלא א״כ נקצר בליל ששה עשר ולכך אם אירע י״ו בשבת צריך לקוצרו בליל שבת. [שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

אסור להשקות מהן בחולו של מועד.

פרש״י משום דפסקי, ואתי לאיתויי מנהרות רחוקים. ולא נהירא, דגזירה זו מופלגת היא, דאין דרך להביא מים בכתף ממקום רחוק ולהשקות שדה, דאין זה דבר המספיק, אלא ממשיכין מים מן המעין ומן הנהר באריתא דדלאי. והראב״ד פי׳ דמיירי בגומות שממשיכין לתוכן מים מן המעין ומשקין מתוכה את השדה, וקאמר דאע״פ שנתמלאו מים מעי״ט אין משקין מהם משום דאתי לידי קילון, כי הגומות עמוקות ויצטרך לדלות בדלי ולהשקות ואיכא טירחא יתירא, אבל אם היתה אמת המים עדיין עוברת ביניהן, אותה אמה שהמשיכו בה את המים לתוכה מותר, אע״פ שאין אותה אמה מספקת להשקות את רוב השדה, ולא חיישינן אחר שתכלה האמה וישקה מן הבריכה עד שיצטרך למלאת בדלי שמא ימלא בדלי וישקה ואיכא טירחא יתירא, דמימר אמר כיון דמשכא אמת המים אי לא שתיא לחד יומא תשתי לתרי תלתא יומי, ומשקה מן האמה ומן הבריכה כל זמן שיכול להשקות בלא דלי, ואח״כ ימתין עד למחר וישקה כיון שלא פסקה האמה. [תוס׳ הרא״ש]

בריכה שנוטפת מים משדה בית השלחין זו.

מותר להשקות ממנה בית השלחין אחרת. כך הגירסא בכל הספרים. ופרש״י בריכה שנטפה מעט מעט מבריכה של בית השלחין אחר, מותר להשקות ממנה שדה בית השלחין זו. ואין לשון הגמ׳ מוכחת על פירושו, דשתי בריכות מאן דכר שמייהו. ועוד הא דקאמר והוא דלא פסק מעין ראשון, מעין מאן דכר שמיה, לפרש״י משמע שגם האחרת שותה ממי בריכה. ונראה כפירוש הראב״ד דמיירי שיש שתי שדות בית השלחין זו למעלה מזו, והעליונה שותה מן המעין כדרך בית השלחין, ובקצה העליונה במורד בסמוך לתחתונה יש בריכה שהיא מקבלת תמצית כל מי העליונה, ומאותה בריכה מותר להשקות את התחתונה. [תוס׳ הרא״ש]

מאי מדלין שלופי.

כשהירקות תכופין ורצופין יותר מדאי עוקרין אחת מבינתים ליפות הנותרים, והיינו מנכש, והיינו לאוכלו במועד מותר אע״פ שנראה כמנכש. ואע״ג דאמרינן בשלהי פרקין (י:) האי מאן דפשח דיקלא, אדעתא דחיותא שרי, אדעתא דדיקלא אסיר, וקאמר היכי דמי לחיותא והיכי דמי לדיקלא, ומשמע אי מפשח לחיותא ומתחזי כאלו עבדי לדיקלא אסיר, לא דמי להך דהכא שהירק עצמו הנשאר משתבח לאכילה, וזה הנלקט נלקט לאכילה. הראב״ד. [תוס׳ הרא״ש]

דף ד:

המידל בגפנים.

ואית דמפרשי, בעל הבית שבצר כרמו והניח פאה בסוף כרמו כראוי ולא באו עניים ללקטה, והניחוהו זמן ארוך עד שהוצרך בעל הבית לשלוף מן הגפנים מבינתים מפני שסמוכות זו לזו יותר מדאי ומכחישות זו את זו. ועתה נחלקו רבי מאיר ורבי יהודה בזה אם יכול לשלוף מן הגפנים שבפאת כרמו שהפאה עדיין בהם, רבי יהודה סבר מדל כדרכו, ואע״פ שמפסיד בענבי הפאה שהאשכולות מתרוקנין והענבים מתרסקין בשליפת הגפנים, אפילו הכי לא חיישינן, לפי שהעניים גרמו לעצמן שלא באו. ורבי מאיר סבר חיישינן להפסד עניים, אלא ממתין להם עד שיטלו הפאה, ואחר כך ישלוף. ואם יש לבעל הבית הפסד בשהייתן שמין לו את הפסדו ונוטל משל עניים. הראב״ד ז״ל. [המכתם]

ומתקנין את המקולקלת במועד.

כתב הרב ר׳ אברהם ב״ר דוד ז״ל. נראה דכל היכא דתני מתקנין את המקולקלת, כגון זה של אמה וכגון חטיטת בורות ליחיד, לא שיוסיף על השיעור הראשון, [אלא שמנקרו] מן העפר ומן הצרורות שנפלו לתוכו, אבל לא מרחיב בהם ולא מעמיק. ואמרינן נמי לקמן (ז.) בכותל חצר שנפל בונה אותו כדרכו, לא שיגביה וירחיב בו, ולא שיחצוב לא אבנים ולא כל דבר חדש, אלא שבונה אותו כתחילתו מפני שמירת החצר. וכל זה משום דבר האבד, אבל אינו צורך המועד. דכיון דמשום פסידא הוא דשרינן ליה, סגי ליה במאי דהוה מגלגל ביה מעיקרא. אבל צורך המועד ודאי כל דצריך ליה שרי ליה, כדאמרינן (י:) במיבני אוריא

ובאוקומי רחיא ובאמתא דרחיא ובמיבני אקרפיטא ובעשיית מעקה לגג ולמפרסת ולמגדל תנורי ואוהרי ובבת עינא דרחיא ובחנוך הכוכין שמאריך ומרחיב בהן ובעשיית הנבכנרת למת, מפני שהם צורך המועד. [המכתם]

למיכרא נהרא טמימא.

מתוך חריפותו ומימיו שרבו עליו, הביא עפר וצרורות ונטמם ונחתם דרך קילוחו הראשון והתחיל לקלח במקום אחר, והוא התיר לחפור במקומו הראשון כדי להסיבו לדרכו. ואית ספרים דגרסי נהרא טמינא, והיא היא. סתמום פלשתים (בראשית כו טו) מתרגמי׳ טמונו פלישתאי. וא״ת מדקאמר למיכרי נהרא טמימא, אלמא סתום היה לגמרי ולא היה ניכר מקום קלוחו, ועל כן קשיא מאי שנא מאמה המקולקלת דבעינן שהיתה מתחלה עמוקה טפח להיכר שהיתה שם כבר אמה. וי״ל דגבי אמה שדרך כל אדם לעשות אמה סביב שדהו, או שעשה אותה בתחלה או שהוא מתקן את המקולקלת, איכא למיחש שאם לא היתה עמוקה טפח אתי למימר בתחלה הוא עושה אותה, אבל גבי נהר הכל יודעין שאין עושין נהר בתחלה. ועוד שרואין קלוחו שפנה לצד אחר לא חיישי׳ למידי. עוד י״ל דהכא צרכי רבים היה, כדמשני בסמוך אליבא דרב אשי, והא דלא קמפרש ליה תלמודא הכא כי היכי דמפ׳ ליה לקמן, משום דהתם איכא טירחא טפי, ואיצטריך ליה למימר דאפילו הכי לצורך רבים שרי.

[שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

לאקדוחי נהר בורניץ.

פי׳ הראב״ד, שהיה רחוק הנהר מבירם העיר, והיה להם צער לשאוב מן הנהר וקדחו את גדותיו והביאוהו דרך חריץ אל העיר, ואמר, כיון דקא שתו רבים מיניה כי היו לבני בירם מעט בורות ולא היו מספיקן להם אלא בדוחק, ועתה ישתו מים רבים מן הנהר בהרויחא, כצורכי רבים נינהו. וכל אלה אע״פ שהיא טורח גדול ופרהסיא וכיון מלאכה במועד, אעפ״כ הכשיר להם, לפי שצורכי רבים אינם נגמרים אלא בשעת הבטלה, משום דדמי לקדירא דבי שותפי, ובשעה שהן בטלין מתחברין כולם ועושין, ואם לא יעשה אז, לא יעשה לעולם. [תוס׳ הרא״ש]

דף ה.

רמז לציון קברות מן התורה מנין.

כי האי גונא איכא בפרק קמא דמועד קטן גבי ציון שהוא מדרבנן, ופריך התם והאי להכי הוא דאתי, והא מיבעי ליה לכך דתניא וכו׳, ועל כרחך ציון מדרבנן היא, כדאמר בפ׳ דם הנדה (נדה נז.).

[תוד״ה מנין, ב״ב קמז.]

וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון.

בספר יחזקאל (לט טו) גבי מלחמת גוג ומגוג כתיב קרא, שהיה הנביא מתנבא שיעשו ישראל ציונין על עצמות הפגרים המושלכין בארצם. ולא הוי אלא רמז לציון בעלמא, דהא לאו דוקא הוא, שהרי ע״כ לא בא להזהיר אותם לעשות ציונין על כל העצמות שימצאו משום הרחקת טומאה, דהא עצם יחידי אינו מטמא באהל אלא אם כן יש שם שדרה או גולגולת, או רוב מנינו או רוב בנינו כדלקמן, ומשום טומאת היסט אין צריך ציון אלא מכסהו בקרקע ודיו, כדאמרי׳ לקמן אין מצינין אלא על דבר שהוא מטמא באהל. והקשה רבי׳ אלחנן, לר׳ שמעון דאמר בפ׳ הבא על יבמתו (סא.) קברי גוים אין מטמאין באהל, תיקשי ליה קרא למה להם לציין, וי״ל משום דשמא הוה התם פושעי ישראל ומקטלי בהדיהו, דהכי נמי בעי תלמודא לשנויי נמי התם גבי מלחמת מדין, אי לא משום דכתיב (במדבר לא מט) לא נפקד ממנו איש, ורבי׳ יב״ם תירץ דקרא לא אתא מפני ציון טומאה אלא כדי לנקות ארץ ישראל.

[שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

דף ה:

אבנים פרועות היוצאות מן הגדר.

אבנים גדולות ויוצאות חוץ לעובי הגדר ובולטות על אם הדרך. פרועות לשון ראשו לא יפרע, דמתרגמי׳ לא ירבי. ומיירי שאותן סככות ופרעות סמוכות לבית הקברות או שהם על דרך הקבר, ומשום הכי מספיקא מחזקינן בהו טומאה, דזימנין דמיתרמי בין השמשות בשעתא דאזלי נשי לבית הקברות לקבור נפליהן, ומקרי דקברי התם, דמשום בעתותא דליליא לא מרחקי למיזל עד בית הקברות. וכן פיר״ש בשילהי דם הנדה (נדה נז.) דבספק טומאה מיירי. וצ״ל דהני סככות ופרעות הוו בבקעה דהויא רשות היחיד לטומאה, דאי הוו ברה״ר מספיקא לא מחזקינן בהו טומאה, דהא אמרינן ספק טומאה ברה״ר טהור, אבל אי הוו ברה״י ניחא, דאע״ג דהוי ספק ספקא, ספק איכא טומאה ספק ליכא טומאה, ואת״ל איכא בהו טומאה יאמר לא האהיל תחת אותו נוף או תחת אותו אבן דאיכא טומאה תותייהו, ומ״מ האדם טמא, דהא אמרינן (טהרות פ״ו מ״ד) כל שאתה מרבה ספיקות וספיקי ספיקות ברה״י טמא. ויש מפרש דהני סככות ופרעות מיירו בדאיכא ודאי טומאה תחת אחד מן הענפים או תחת אבן מן האבנים ולא ידעי׳ תותי הי מינייהו היא, הילכך מטמינן לה מספק. והשתא ניחא דהוו דומיא דבית הפרס דמייתי בהדייהו, ומוקמי׳ ליה בשמעתי׳ בשדה שאבד בו קבר דאיכא טומאה ודאית אלא דלא ידעי׳ היכא.

[שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

בית הפרס.

על שם פריסה, שהעצמות נפרסים במדרס רגלים או ע״י מחרישה. ובשדה שאבד בה קבר לא שייך האי טעמא, וקרי ליה בפ״ק דמו״ק (ה:) בית הפרס. ושמא אגב דקרי בית הפרס לשדה שנחרש בה קבר, קרי גם לאבד בית הפרס. א״נ לשון בית הפרס על שם שפרסות רגלי אדם נמנעות מלילך שם מפני הטומאה.

[תוד״ה בית הפרס, כתובות כח:]

יש בה אילנות בידוע שנחרש בה קבר.

הא מילתא פירש רש״י ז״ל וכו׳, כמו שכתוב בפירושו. וקשיא לן עליה טובא, חדא דקאמר שאם יש שם אילנות בידוע שנחרש דאין נוטעין אילן בלא חרישה. ומי יימר דלבתר דאיקבר מיתא נטעו, דילמא מקמי הכי נטעו להו ושוב לא נחרש. ועוד מאי שנא אילנות, אפילו תבואה ושאר זרעים נמי, הלא אין זורעין בלא חרישה. ועוד דקאמר אם אין בה אילנות בידוע שלא נחרש, דאין אדם רשאי לחרוש בית הקברות. ועוד דאסור בהנאה. אטו בית הקברות הוא זה לאסור בחרישה ובזריעה מפני שנקבר בו מת אחד במקרה, ומנא ליה הא. ועוד, רבי יהודה אומר עד שיהא שם זקן או תלמיד, לפי שאין הכל בקיאין, וכיון דאין נוטעין בלא חרישה מאי בקיאות איכא הכא, כיון דיש בה אילנות ודאי נחרש. ועוד בני העיר נמי אמאי אינן נאמנין להעיד, ומאי בקיאות צריך להו מכל שאר עדיות בעלמא. אלא ודאי אנן אמתניתין דטהרות (אהלות פי״ח משנה ב-ד) סמכינן לה להאי ברייתא, והיא המשנה שהביאו מסורסת בגמרא, דתנן שלשה בית הפרס הם החורש את הקבר, נטעת כל נטע ואינה נזרעת כל זרע חוץ מן הזרע הנקצר. פירוש כל דבר שנוטעין אותו או זורעין ואין עוקרין אותו, כגון הנטיעות שאין דרך לעקור אותן, וכן התבואה שקוצרין אותה בשעת הקציר אבל אין עוקרין אותה, שאין עוקרין אלא הקטניות. מותר לזרוע וליטע בתוכה, שאין לנו חשש מהרבת טומאתה באכילת פירותיה, לפי שאין הטומאה עולה עם נטילת פירותיה. אבל ודאי זרע הנעקר כגון קטניות אסור לזרוע בה, מפני שבשעת לקיטתן שמא תעלה הטומאה עמהן ונמצאו אוכליהן מטמאין ולוקחיהן מטמאין וטומאה רבה. שדה שאבד בו קבר נזרעת כל זרע ואינה נטעת כל נטע ואין מקיימין בה אילנות חוץ מאילן סרק שאינו עושה פירות ומטמאה במגע ובמשא ובאהל. פירוש נזרעת כל זרע, אפילו קטניות שהן נעקרין, מפני שאין לחוש שמא תעלה הטומאה לעקירתן, לפי שהקבר שלם הוא ולא נכתת בחרישה, וכשזורעין בה אין חורשין אותה בדקרים אלא במעדר שאינו מעמיק ואינו מכתת. אבל אינה נטעת כל נטע, מפני שני דברים, האחד מפני כי הנוטע צריך להעמיק החפירה מאד, ושמא יגע במת ויטול אותו. ועוד שאין מקיימין בה אילנות אפילו הם נטועים שם מתחלה. כל שכן שאין נוטעין שם לכתחלה, והטעם מפני טומאת אהל שבה. והאילנות גדלים ומוציאין פירות וענפים ארוכים לרשות הרבים ולשדה שלה, ונמצא מרבה את הטומאה. מה שאין כן לחוש בשדה שנחרש בה קבר, שהרי אינו מטמא באהל, ואין לחוש לגידוליהן. וכי קפדינן נמי באילנות בשדה שאבד בה קבר, דוקא באילני מאכל שאדם רוצה בגידוליהן, והוא חס לקוץ את ענפיהם מפני הפירות, אבל באילן סרק אין אדם חס עליו, וכי אזיל ונפיק לרשות הרבים או לשדה חבירו אמרינן ליה קוץ כנגד המשקולת וקוצץ. אי נמי באילני מאכל יש לחוש שמא יעשה שם בית בין האילנות, כדרך שעושין בפרדסאות, ונמצא הישוב רבה שם, והטומאה רבה לכל הנכנסין שם שמטמאין באהל. ואין לו תקנה בנפוחה, ודישה. אבל באילני סרק אינו בונה שם בית ואינו נעשה שם ישוב. וכי מפליגינן בין אילני סרק לאילני מאכל דוקא לענין קיום האילנות לתוכו, אבל ליטע בתחלה כולהו אסירי, מפני חשש נגיעת הקבר כדפירש רש״י ז״ל. [המכתם]

דף ו.

ורמינהו באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים.

מזהירין שכל אחד יעקור כלאים מתוך שדהו, ובט״ו יוצאין שלוחי ב״ד לעקור מה שלא עקרו בעלי בתים, בשביל שבט״ו באדר פנויים מלאכה. והא דלא פריך מתיקון דרכים אתיקון דרכים, דבמתני׳ דהכא לא קתני ויוצאים לתקן את הדרכים כדקתני במתני׳ דשקלים, משום דהתם איירי בתחלת זמן יציאה שהוא בט״ו באדר שיהיו הדרכים מתוקנים לעולי רגלים, ובמתני׳ קתני ומתקנין את הדרכים, ואתא לאשמועינן דאם לא הספיקו לתקנם או שחרו ונתקלקלו דמותר לתקנם במועד, אבל מיוצאין על הכלאים איוצאין דשקלים קא קשיא, דמשמע תחלת זמן יציאה. ומשני, דכל אחד הוא תחלת זמן יציאה, זה לאפיל וזה לבכיר, או זה לזרעים וזה לירקות. [תוס׳ הרא״ש]

דף ו:

מושכין את המים מאילן לאילן.

ולהכי נקט מושכין להודיענו דבלא טירחא הוא דשרי שהרי יכול להשקותם בלא דלי ובלא כלי אלא שיפתח ראשי האמות העשויות להוליך בהם המים לאילנות וכשימלא האחת מאליה יפתח השנית עד שישתה כל השדה כולה אבל בטרחא בשאיבה וכיוצא בו אסור, והינו דקתני אבל לא ישקה את כל השדה כולה, ויש מפרשים מושכין את המים מאילן לאילן, שאם נתחברו מי גשמים מרובין סביב אילן אחד, פותח הגומא כדי שיצאו המים לאילנות הסמוכות לו דבדבר מועט כזה לא יהיה טורח אבל לא ישקה את כל השדה כולה אפי׳ ברגלו דטירחא יתירא לא שרינן ליה כיון דלאו דבר אבד הוא אע״פ שאין בו שאיבה ודלייה כלל ואע״פ שאם היה דבר האבד הוינן מתירין להשקות כל השדה כיון שאינו צריך לשאיבה ודלייה, אבל בדבר הרווחה לא שרינן ליה כל השדה וזהו שאומר בסמוך זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד דהא לא פסדי ואסור להשקות כל השדה ובזרעים לא שייך למיתני מושכין מזרע לזרע כדקתני באילן, לפי שדרך לאילן שיהיה חפירה גדולה סביביו להתקבץ בו מים רבים שהרי אין יכולין להזיקו אבל בזרעים שאם יתחברו רוב גשמים עליו יפסידו, אין דרך שיעשה חפירה סביבו. [ר״י מלוניל]

וחכמים מתירין בזה ובזה.

פרש״י ז״ל בזרעים ובשדה, דרבנן שרו להשקות בית הבעל, דהכי אוקימנא

בריש פרקין דהא דקתני בית השלחין אין בית הבעל לא הא מני ר' אליעזר בן יעקב היא ולא רבנן. ובירושלמי מוכח דרבנן דהכא אסרי הרויחא. ולפי' הירושלמי הכי מיפרשא מתני', ובלבד שלא ישקה את השדה כולה, פי' כשהן נטועין עשרה לבית סאה, דר' אליעזר עביד להו כמרווחין וליכא פסידא, וכן זרעים שלא שתו קודם המועד סבר ר' אליעזר בן יעקב דליכא פסידא, וחכמים מתירין בזה ובזה במטע עשרה לבית סאה, דעבדי להו כרצופין ואיכא פסידא, וכן זרעים שלא שתו לפני המועד סברי רבנן דאיכא פסידא, והא דאמרי' לעיל ר' אליעזר בן יעקב היא. ר' אליעזר בן יעקב ומחלוקתו קאמר, וגם היתר דר' אליעזר בן יעקב מפורש טפי. והא דקתני ואין משקין שדה גריד במועד, לא פליגי עלה רבנן, ולא נהירא לי, דמשמע דרבנן קיימי עליה, ועוד דבברייתא לא הוזכרו אילנות, א"כ מאי בזה ובזה דקאמרי חכמים. ונראה לי לפרש שדה גריד היינו שדה הבעל שהיא גרודה ויבשה הרבה, כגון שיש זמן גדול שלא ירדו גשמים, רבנן חשבי לה פסידא אם לא ישקוה, ור' אליעזר סבר דלא תועיל לה השקאה כיון דאינה מלומדת להיות גדלה ע"י השקאה.

[תוס' הרא"ש]

אם היתה שדה מטוננת מותר.

פירוש לחה כעין טיט, מותר להשקותו במועד דאעפ"י שלא שתו לפני המועד הוה ליה כאילו שתו כיון שהיא לחה. [נמוקי יוסף]

וחכ"א משדה האילן כדרכו.

שמפסידין האילנות ביותר שאוכלין השרשין תחת הקרקע ולהפסד מרובה חששו, אבל בשדה הלבן ליכא הפסד מרובה כל כך, ולכך לא שרו ליה רבנן אלא שלא כדרכו. וכתב רבי' יב"ם בשם רבי' יב"א דהא דאסרי רבנן כדרכו בשדה הלבן קאי אפילו אשביעית, ומתסר משום דדמי למסקל, שנוטל מה שמזיק לשדה, כמו מסקל האבנים דמתסר כדאמ' בריש פרקין, ונטשת מלסקל, אבל מורי הר"ר יחיאל ז"ל פי' דלא דמי למסקל, דהתם סלוק האבנים משביח הקרקע עם התבואה ודמי שפיר לעבודת הקרקע, אבל הכא אינו משביח הקרקע, דאדרבה עיקר הקרקע משביח מהם שמנדנדות אותה, ואינו מתקן אלא התבואה. לכך נראה לו דרבנן לא אסרי אלא במועד, ומשום טירחא, אבל בשביעית טירחא שרי, ועבודת קרקע לא הוי. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

דף ז.

התם כדקתני טעמא מפני הסכנה.

וא"ת והיכי הוה מסתייעא מיניה כלל דהא ודאי מדקתני כותל גוהה משום סכנה הוא, ונראה לי דקסבר דסתירה הוא דאמרינן מפני הסכנה, אבל בונה, הוא הדין בחצר דעלמא דכיון שנסתר ואין בו סכנה מה לי זה או חצר דעלמא, ואנן דחינן דכולה מפני הסכנה, דלא לימנע מעיקרא, וכדמוכח מאידך לישנא. [ריטב"א]

מימנע ולא סתר.

והכי נמי פריך בירושלמי לסתור ולא ליבני, ר' חנינא ור' יוחנן דאמרי התירו סופן משום תחלתן. וא"ת אמאי לא חשיב להא בפ"ק דביצה (יא:) בהדי תלת מילי דהתירו סופן משום תחלתן דחשיב להו בשמעת' דמסלקין את התריסין. וי"ל דלא חשיב התם אלא מילי דשייכי ביום טוב, אבל הך דהכא שייכא בחול המועד דוקא.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ובשביעית בונה כדרכו.

ואע"ג שיתראה שעושה שימור לפירותיו ואינו מקיים תשמיטנה ונטשתה, ואכלו אביוני עמך (שמות כג יא) אפי' הכי לא חיישינן, דמצי לישבק דלתי הגינה פתוחות כל השנה.

[פירוש ר"ש בן היתום]

דף ז:

יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו.

והא דאמרינן כי יותם היה לו לעוזיהו בימי חלוטו. האריכו הרבה בפירושים בפי' זה, וזהו קצרן של דברים, מפורש הוא במקראות (מלכים ב' יד טו) כי ירבעם מלך בישראל מ"א שנה ועוזיה דהיינו עזריה מלך ביהודה נ"ב שנה, וכן מפורש כי יותם בן עוזיה כשמת אביו ומלך הוא ביהודה היה בן כ"ה שנים, ועכשיו מצינו שני כתובים סותרין זה לזה כי כתוב אחד אומר כי זכריה בן ירבעם מלך בישראל כשהיו מונין ל"ח שנים למלכות עוזיה, וא"כ כשמלך זכריה זה שלמה מלכות ירבעם אביו שהוא מ"א שנים, ונמצאת אומר שקדמה תחלת מלכותו של ירבעם על ישראל לתחלת מלכותו של עוזיהו על יהודה ג' שנים בלבד כי כשזה מונה ל"ח זה מונה מ"א, ונמצאת אומר עוד כי עוזיה חיה אחרי ירבעם י"ד שנה כמו שיש מל"ח עד נ"ב, ומצינו כתוב אחד (שם) שסותר שני דברים הללו שאומר כי מלך עוזיה על יהודה לכ"ז שנים למלכות ירבעם על ישראל, וא"כ קדמה מלכות ירבעם למלכות עוזיה כ"ז שנים ומת ירבעם לתשלום מ"א שלו כשהיה מונה עוזיה י"ד שנים, כי י"ד שנים יש מכ"ז עד מ"א וחיה אחריו עוזיהו ל"ח שנים כמה שיש מי"ד עד נ"ב שנים שמלך.

אבל פירש לנו רבינו הקדוש ליישוב מקראות, כי בודאי הוא כמו הכתוב הראשון שלא קדם ירבעם לעוזיהו אלא ג' שנים, ואידך קרא דקאמר שמלך עוזיהו בכ"ז שנים לירבעם זה היה מלכות חדשה שנתנגע עוזיהו, ולא היה יוצא ובא לדין ולמלחמה אלא שנתנו לו צרכיו מן האוצרות והיו עושין אפסניא ומלחמה על פיו ודרך כבוד דבר הכתוב, מעתה תחלת צרעתו של עוזיה היה בכ"ז לירבעם שהם כ"ד לעוזיה כי ג' שנים קדמו ירבעם, והיה מצורע עד יום מותו דהיינו מכ"ד ועד נ"ב והם כ"ח שנים, ואלו כשמת היה יותם בנו בן כ"ה שנים א"כ היה הורתו ולידתו לג' שנים של צרעתו של עוזיה, ולר' יוסי בר יהודה דאמר מוחלט אסור בתשמיש המטה ודאי לא ניחא לן למימר דס"ל שהיה הורתו באיסור עשה ובפסול יוחסין שא"כ לא היו ממליכין אותו, אלא הוא היה סובר כי בזמן אחד מלכו ירבעם ועוזיה ולא קדמו זה לזה כלום, וא"ת א"כ היאך מלך זכריה בן ירבעם שנת ל"ח לעוזיה שהיא שנת ל"ח גם כן לאביו ירבעם והלא ירבעם אביו מלך מ"א שנים, יאמר לך כי ירבעם המליך לבנו זכריה בחייו ג' שנים כי היה ירא שלא ימליכוהו במותו לפי שתפס מלכות ישראל מרחבעם שלא כדין, מעתה כשנצטרע עוזיה שנת כ"ז לירבעם היה הוא מונה ג"כ כ"ז והיה מצורע עד יום מותו מכ"ז עד נ"ב והם כ"ה שנים, ויותם בנו ג"כ היה בן כ"ה שנים אלא שהכ"ה של יותם היו שלימים ממש והנ"ב של עוזיה היו מקוטעין, א"כ היתה הורתו ולידתו של יותם תוך שנת עשרים ושבע לעוזיה בעודו טהור, כי הוא לא נצטרע עד שהשלים כל הכ"ז וכל שנת כ"ז היה טהור, והפסקנו בטהרה. [ריטב"א]

וכן ברגל.

כלומר, לכל אדם אין רואין נגעו בימי הרגל שלא לערבב שמחתו. ולכאורה משמע דתניא זו ואין צריך לומר זו, דהא ברגל דהוא מועד דרבים ליכא רבותא כמו בחתן דהוי מועד דיחיד. ומיהו איכא למימר דלא זו אף זו קתני, דמועד דחתן עדיף משום עשה דפריה ורביה, דאמרינן נמי בפ"ב דמגילה (כז.) דלא שרי למכור ספר תורה אלא ללמוד תורה ולישא אשה, ולא לדבר אחד ואפי' הוי לצורך מצוה.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

דבר הרשות איכא בינייהו.

פי' דלרבי, אפילו משום סעודת הרשות נמי ממתינין לו דגמרינן נגעי אדם מנגעי בתים, ואע"ג דחידוש הוא דהא עצים ואבנים דעלמא לא מיטמו והכא מיטמו, אפ"ה גמרינן מינייהו. לפי, שאותו חידוש אינו קולא שלא ללמוד ממנו, אלא חומרא, אשכחי' ביה האי קולא, דממתינין בדבר הרשות, כ"ש בשאר מילי דממתינין. [חדושי הר"ן]

דף ח.

אבל טומאה דגופיה, אפילו לאורו נמי.

והקשה מורי הר"ר יחיאל ז"ל דהא רבא הוא דאית ליה הך סברא לעיל, וא"כ מהיכא תיתי ליה למעוטי לילה בטומאת גופו. ונראה לו דכיון דגלי קרא לעיל דלא מחלקינן בין טומאה דמגופו לטומאה דלאו מגופו, מהשתא אין לחלק ביניהן כלל.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ולא יספידנו קודם הרגל שלשים יום.

וכתב הרב ר' יצחק בן גיאת ז"ל כיון דטעמא משום עליית רגל הוא, האידנא שרי. וקשיא לן א"כ לימא נמי איכא בינייהו בזמן הזה, אלא משנה חתוכה שנינו בכל מקום, אי משום שכל דבר שבמנין אע"פ שבטל דבר לא בטלה גזרה, עד שיהא שם מנין אחר להתירו, אי משום דלאו דוקא משום עלית רגל אלא נמי משום שמחת הרגל שאדם מכנס ממונו לצרכי הרגל ואתי לאיבטולי ממצוה, הילכך גזרה לכל זמן ובכל מקום היתה. [תורת האדם להרמב"ן]

מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל.

אבל כמדומה בעיני שמת חדש בתוך שלשים לדברי הכל מותר, לפי שאין אדם מתיאש מהספדו, ואם בא לכנס מעות לרגל או לענין אחר, שכר הספדו הוא מקצה מהן, ועוד כל שלשים יום הוא בכלל הספד של שעת מיתה ובאותו שכר הוא נספד, ומי שמת לו מת ודאי שמספידין אותו אפילו בערב הרגל לדברי הכל. משא"כ במת ישן שנתיאשו מהספדו, והאשה שדעתה קלה הספידתו והוציאה בו ממון שלא מדעת. ואע"פ שאמרו שבעה להספד, כל שלשים יום נמי מספידין לחשובין ולגדולים.

הילכך בין להספד בין לעורר עליו בין המתים מותר. תדע שהרי אפילו לשמואל כיון שאין משתכח מן הלב כל שלשים יום לעוררותו, הרי שמת ארבעים יום קודם הרגל למה יספידנו לאחר עשרה ימים, אלא כל שלשים יום למיתתו אינו בכלל גזירה וכהספד דשעת מיתה דמי. וכן נראה מאותה גמרא ירושלמית שיש להם המעשה הזה של רב, דגרסינן עלה, תני לא ישא אדם אשה שיש לה בנים אפילו בקבר משום מעשה שהיה, והוא המעשה הזה שנטלה ממון גדול שכינס בעלה לעלות לרגל ונתנתן לספדן להספיד לה בן שהיה לה מבעל אחר, ונמנע אותו אדם ממצותו בשביל כך, ולפי שהענין הזה קרוב לקטטה גדולה ולגרושין ויש בו הפסד ממון, לפיכך ראוי שלא ישא אדם אשה שיש לה בנים לעולם ואפילו בקבר. ומפני שסמכו בעלי גמרא זו האזהרה לגזירה של משנתנו נראה שהכל טעם אחד ומעשה אחד היה.

[תורת האדם להרמב"ן]

דף ח:

ועושה אשה תכשיטיה במועד.

פי' שזה צורך הגוף הוא וכעין אוכל נפש, ולפיכך עושה כדרכה ובלא שינוי ובטירחא רבה, ולא גזרו בה שמא תכנס לרגל מנוולת דקשוט מילתא דצריכא כל יומא ויומא הוא, ועוד שאין דרכן להשהות. [ריטב"א]

שאין מערבין שמחה בשמחה.

ולדבריו אין מערבין שמחת מילה במשתה או בפדיון הבן ודכותה אבל שתי משתאות עושין כיון שהן ממין אחד, ואין הלכה כמותו דאידך כולהו פליגי עליה, ודכולי עלמא אירוסין מותרין במועד בלא סעודת אירוסין.

[ריטב"א]

דף ט.

התם צורך גבוה.

וא"ת התם נמי היה צורך הדיוט שהוצרכו לבשל החטאות והשלמים

שהביאו בשבת כדי לאוכלם. וי"ל דאיפשר דלא אכלום עד מוצאי שבת.
[תוס' הרא"ש]

ותירץ רבי' יב"ם, דכיון דשלמים נאכלין לב' ימים ולילה אחד, אפשר כי אותן שקרבו בערב שבת בשלו בשרן או צלו בו ביום ונאכלו ביום השבת, אבל אותן שקרבו בשבת נזרק דמן ונקטר חלבן בו ביום ונעשה בהן כל צורך גבוה, ובשרן לא נאכלה עד אחר השבת.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

עשרים וארבעה רננות.

דבאותה פרשה דויעמד שלמה יש כ"ד פעמים, בין רנה בין תחינה בין תפילה. ויש מפרשים דכ"ד רננות היו י"ח ברכות של תפלה, וששה שהיו מוסיפין בתענית, כדאיתא במס' תענית (טו.) וליתא, חדא, דבימי שלמה עדיין לא איתקן י"ח ברכות עד אנשי כנסת הגדולה. ועוד, דאמר בפ' תפלת השחר הני כ"ד ברכות כנגד מי, א"ר חלבו כנגד כ"ד רננות שאמר שלמה בשעה שהכניס ארון לבית קדשי הקדשים, אלמא כ"ד רננות לאו היינו כ"ד הברכות של תעניות.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

וידעו הכל שמחל לו הקב"ה על אותו עון.

דבת שבע, שהיו אומרים לו לדוד על אותו עון, הבא על אשת איש מיתתו במה, ואע"ג שכבר ידעו דבר זה, שלא היו יכולין להעלות ארון הקדש מעיר דוד עד שהעלו ארונו של דוד מקברו והביאוהו אצל ארון הקדש, כדכתיב (תהלים ל ד) העלית מן שאול נפשי, ואיתא בשוחר טוב, שהיו שני הארונות מהלכין זה מכאן וזה מכאן, מ"מ לא הודו כולן ולא נתגלה הדבר לכל עד התפלה.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

כאן במצוה שאפשר לעשות ע"י אחרים.

בהא אמרינן אורח חיים פן תפלס, אלא ילמוד ולא יעשה המצוה. וא"ת מאי איריא תורה, אפי' מצוה נמי בכי האי גונא לא יפלס אלא יעשה המצוה שאי איפשר לעשותה ע"י אחרים. וי"ל דתלמוד תורה איצטריכא ליה, דסד"א כיון שהלומד אינו אלא לצורך קיום המצות, יבטל תלמוד תורה מפני כל המצות, קמ"ל קרא אורח חיים פן תפלס.
[תוס' הרא"ש]

ויש שואלים והרי אף בשאר מצות כן, שהרי אמרו במסכת קדושין, אמר לו אביו השקני מים ויש לו מצוה לעשות, אם אפשר למצוה ליעשות על ידי אחרים כבוד אביו קודם, וגדולי הדורות מתרצים, שכבוד אביו שעה עוברת היא, ואם לא היתה שעה עוברת היה יכול לבטלו לקיום המצוה, אעפ"י שהיה אפשר לעשותה באחרים, אבל תלמוד תורה, אעפ"י שאינה שעה עוברת, אינו מניחו לקיים מצוה שאפשר ליעשות באחרים, הואיל וכלל תלמוד תורה, כל שעה, שעה עוברת היא, ואם אי אפשר לעשותו באחרים תיבטל תלמוד תורה אעפ"י ששעתה עוברת.
[מאירי]

דף ט:

פוקסת.

פירש הקונטרס מעברת שרק על פניה ואין נראה, דאמר לקמן (כתובות יז.) לא שרק ולא פירכוס, משמע דתרי מילי נינהו, דפוקסת דהכא היינו פירכוס, כדאמרי' בסמוך כי קתני אכיחול ואפירכוס. ובשילהי המצניע (שבת צה.) קתני פוקסת ומעברת שרק על פניה, ולקמן בפ"ב (כתובות יז.) פ"ה פירכוס קליעת שער. וקשה לר"י דבשילהי המצניע (שבת צד:) קתני גודלת ופוקסת. אלא נראה דאחד מתיקוני נשים הוא.
[תוד"ה פוקסת, כתובות ד:]

שמח הוא לאחר זמן.

אין לפרש זה לאחר זמן, לאחר יום האיד, דא"כ מאי מקשה לי' והא הכא נמי בכה"ג לית ליה, דלא מודה אלא בסיד שטופלתו במועד, אבל בסיד הטופלתו לאחר המועד פליג ואסר אע"פ שהיא שמחה לאחר המועד. אלא ודאי הא לאחר זמן ה"פ, אע"פ שבשעת הפרעון מיצר, לאחר שעה כשילך לביתו הוא שמח בתוך יום אידו ואזיל ומודה. ור' יהודה סובר כיון שבשעת המעשה שפורעו מיצר, לא אזלינן בתר שמחה דלאחר שעשה, והה"נ אע"פ שיכולה לקפלו בחולו של מועד ולשמוח, מ"מ בשעת המעשה כשטופלתו מצירה היא. ותדע דהכי הוא, דמאי איכפת לן בשמחה דלאחר האיד, א"כ לעולם יהא אסור לשאת ולתת עמו, אלא ודאי ביום אידו הוא.
[תוס' רי"ד]

הנח להלכות מועד.

שלא תדמה אותם אל הלכות אחרות, דכל מלאכה שהתירה תורה במועד אף בצורך אוכל נפש, כגון תקון מאכלים ורבוי מעדנים מצר הוא בשעה שהוא טורח לתקנם, ושמח לאחר זמן בשעה שאוכלם. אבל גוי לענין פרעון לעולם מיצר, ואינו שמח לבסוף ולא אזיל ומודה לעולם, כי כל שעה נזכר מן הפרעון ומצטער מן המעות שהלכו מאתו.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

דף י.

רב יהודה אמר מנקר ריחיא, רב יחיאל אמר בת עינא.

כתב הראב"ד לא ידענא מאן מינייהו מודה לחבריה, איכא מאן דאמר דהאי דשרי מנקר, כ"ש בת עינא, משום דאיפשר בלא מנקר, ואי איפשר בלא בת עינא, וכיון דצורך המועד הוא מותר, ואיכא מאן דאמר דהאי דשרי בית עינא כ"ש מנקר, משום דהויא מלאכת אומן ומנקר מעשה הדיוט. ומסתבר כי האי לישנא, דסוגיין כוותיה דדרש רב חמא נוקרין רחים בחולו של מועד, ומכדי רב חמא הלכה למעשה אתא לאשמועינן, ואם איתא דבת עינא נמי שריא, איבעי ליה למימר נוקרין ריחים ועושין לה בת עינא. ועוד מעובדא דרב הונא דשמעיה לההוא גברא דנקר ריחיא ואמר לתחיל גופיה דקא מחיל מועדא, סבר לה כיש אומרים דאסר אפי' בישנה, ומדקאמר סבר כיש אומרים, ולא קאמר סבר לה כמ"ד בת עינא אבל מנקר ריחיא אסור, אלמא מאן דשרי בת עינא כ"ש מנקר ריחיא, אבל מאן דשרי מנקר ריחיא אסר בת עינא, וכן הילכתא. מיהו מנקר ריחיא מותר בין בחדשה בין בישנה, כת"ק דפליג על ר' יהודה דהא רב חמא דרש נוקרין רחים ולא מפליג בין חדשה לישנה.
[תוס' הרא"ש]

אפילו סוס שרוכב עליו.

ומיירי באדם שרגיל ברכיבה ולא למוד ללכת ברגליו וצריך לרכוב לצורך המועד.
[רא"ש]

דף י:

אבל חמרא דריחיא לא.

כי מפני דבר מועט שיש לו לטחון לצורך המועד אינו צריך ליטול צפרניו, ומסתברא כי הכל לפי מה שהוא שיהא שם דבר האבד, ובתוספתא אמרו שלא התירו ליטול צפרני בהמה לרכוב אלא כשהוא רוצה לרכוב חוץ לעיר, כי ללכת בעיר אין בו דבר האבד,
[חידושי הריטב"א]

אדעתא דבי דרי שרי.

שרוצה להעמיד שם עדרי צאן, לשון אבי דרי חושבנא בפ' במה מדליקין (שבת לב.), שכן דרך הרבה שדות שאין מביאין לתוכן זבל, אלא מדיירין אותן שמשכנין שם עדרי צאן ב' שבועות או ג' במקום אחד, ומסיעין אותן למקום אחר עד שמזבלין בכך כל השדה, וצריך להם קרקע שוה כדי שישכבו שמה הבהמות בנחת, ואי עביד אדעתא דהכי שרי, שצורך יו"ט הוא בשביל בהמותיו, דהכי נמי שרינן לעיל למיבני אורווא.

ויש מפרש אדעתא דבי דרי לדוש שם תבואה לצורך המועד, דשרינן לקמן בפ"ב ובלבד שלא ידוש בפרות, וכן פי' ר"ש ב"ר מאיר בפ' חזקת הבתים. ולא נהירא, דלא מצינו בשום מקום בי דיר לשון מקום דישה. ועוד דקאמר בסמוך מוליא במוליא אדעתא דבי דרי, אלמא משמע דצריך קרקע שוה לחרישה יותר מלבי דרי, והוא ידוע לכל שצריך קרקע שוה וחלק לדוש תבואה יותר מלחרישה. לכך נראה פירוש הראשון.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

הקשה ה"ר יוסף דאורליינ"ש הכא משמע שצריך קרקע שוה לחרישה יותר מלדישה, ואנן סהדי דלדישה צריך הרבה יותר שוה וחלק. והיה מפרש דבי דרי דהכא היינו להעמיד שם בהמות כמו אבי דרי חושבנא (שבת לב.). ור"ת השיב לו שהם היו דשים במוריגים ולא היו צריכין להשוות קרקע כל כך.
[תוד"ה מוליא, ב"ב נד.]

אדעתא דארעא אסור.

שמשוה הקרקע שתהא נוחה לחרוש, ולא יכנסו כלי המחרישה תחת הגבשושית בעומק יותר מדאי וישברו, או שיהיה טורח גדול מהכיל שוורים ולאדם המחזיק במחרישה, ולא יוכל להחזיק בה, וזה אינו צורך יו"ט ואסור.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ובדבר האבד מותר.

ולא מקרי דבר האבד אלא שחסר מן הקרן, כגון הני תוחלני וזיתיו הפוכין ובורו לגוף, וכגון הני דבני אקרא דשנוא שאם לא ילך עתה לא ימצאם אחר המועד, אבל אם יום השוק הוא במועד ויוכל עתה למכור סחורתו בריוח, ולאחר המועד לא יוכל להרויח כל כך אבל מן הקרן לא יפסיד, אסור למכור במועד. והכי איתא בירושלמי: אי ידע דאי לא מזדבן והוא פחית מקרנא מזדבן. ואם אין לו מה יאכל מותר למכור במועד, ואפי' אם יש לו מה יאכל, אלא אם ימכור ויהי לו מעות בריוח יוציא מעות לשמחת יו"ט, משמע בירושלמי דשרי, ועוד גר' בירושלמי פרקמטיא אבודה שרי מזבנינה במועד. ר' יעקב בר אחא בשם ר' יוסי הדא שיירתא שרי מזבין מינה במועדא דלא הוה ידע דשיירתא עלת ומוזלא עבידתא, אלמא עבורי רווחא פסידא הוי. מיהך ירושלמי משמע אם נזדמן במועד דבר שאינו מצוי מקרי שפיר דבר האבד, כגון אם באו שיירות של סוחרים במועד והביאו הרבה סחורות ומוכרין בזול ולא ימצאו אחר המועד, או קונין עתה השיירות סחורות ביוקר, קונין מהן ומוכרין להן, דמניעת הרווח הוא הפסד כיון שאינו דבר המצוי.
[תוס' הרא"ש]

דף יא.

מפני שהוא כמציל מידם.

שאם לא היה השטר, שמא לזמן מועט יכפור הגוי ויאמר לא חבתי לך כלום. שמעינן מהכא דישראל אחד שחייב לו חבירו מעות ומוצאו במועד ויש לו מעות מזומנות לפרוע, ושמא לאחר המועד לא יהיה לו מעות בהזמנה, או לא ימצאנו כשירצה, מותר להפרע ממנו במועד, וכ"ש שמותר להפרע מן הגוי, ולא מיבעיא במלוה בלא ריבית דהוא מותר לבא ולדון בערכאות שלהן כדי לתקפו ולאמצו למהר לפרוע דדבר האבד הוא, שהגוי דוחה לעולם הפרעון בכל יכלתו, אלא אפילו במלוה בריבית מותר להפרע מהן, כדאיתא בפ"ק דע"ז (ירושלמי ה"א) אפילו מלוה בשטר אובדת היא, שלא כל שעה אדם זוכה להפרע מחובו.

ומתוך אותו ירושלמי פסק רבי' יצחק ב"ר שמואל כי אותם הלוואות שיש לנו שטרות מהם או אותם שיש לנו חותמות עליהם מותר להפרע מהם ביום אידם, וליכא למיחש בהו דילמא אזלי ומודו דחשיב כמציל מידם. והא דפסקי' התם בגמ' דילן, הלכה כר' יהושע בן קרחה דאמר מלוה בשטר אין נפרעין מהם, היינו דוקא בזמן שידינו תקפה עליהם, ואפילו הכי מלוה על פה נפרעים מהם שמא יכפור בפעם אחרת. ואיכא לדמויי תביעת חוב בחול המועד דלא שייך ביה איסור אלא דרבנן, משום דמיחזי כעובדין דחול, לפריעת אידם דאינו אלא דרבנן דילמא אזיל ומודה, דהכא חזינן דמדמה להו תלמודא דמייתי תניא נמי הכי מהאי להאי.
[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

בדיתא לבאי כוורי.

נראה לי לבאי כמו לוו אי, שגדל הנהר ושלח דגים החוצה על פני השדה, וכשנתמעט הנהר צדו דגים הרבה, וישלחם מתרגמינן ואלוונון, וצדום כדי לאוכלם במועד, והתיר רבא למלוח הנותרים שלא הספיקו לאוכלם, כיון שמתחלה צדום לאכלם במועד, ואי שבקי להו מסרחי והוי כפרקמטיא האבד. ואיכא דאמרי דשרא למצוי וממלח כיון דיכול לאוכלם ע״י איצצא במועד, ואפי׳ הרבה ביחד כיון דיכול לאכול מקצתן במועד.

והקשה הראב״ד, דללישנא קמא לא שרינן אלא לצודם לאכילה, וללישנא בתרא לא שרינן לצודם למלוח אלא כשיכול לאכול מהם במועד, ומאי שנא מיהא דגרסינן בירושלמי ר׳ יעקב בר אחא בשם ר׳ יוסי הדא שיירתא שרי מזבון במועדא, אלמא עבורי רווחא פסידא, והכי נמי אע״ג דלא מתאכלי לישנו״ משום רווחא. ותירץ, דשאני מציאה דליכא שום פסידא אלא רווחא בעלמא הוא, אבל בפרקמטיא ביטול דידיה פסידא הוא. א״נ עד כאן לא קא שריא משום רווחא אלא מקח וממכר שהיא דרך כל האדם, ולא מיקריא מלאכה וליכא טירחא, אבל מליחת דגים מיקרא מלאכה, ואיכא טירחא יתירא ולא שריא ליה משום רווחא. [תוס׳ הרא״ש]

ועוד שהסחורה אינה אלא מקח וממכר והצידה יש בה מלאכה גמורה וטורח יתר, וכן הסחורה הנאתה מצויה במועד, ועוד שהסחורה שמא שעתה עוברת מה שאין כן בצידה, ועוד שהסחורה מזדמנת לו מאלי׳ והצידה הוא רודף אחריה. [מאירי]

וי״א דכיון שכבר הוא ברשותו, והגיע לו מקום הריוח דבר האבד הוא, אם ההפסד כנגד הריוח, וראיה גמורה לדבר מעובדא דלבאי כוורי, והתירו לממלחינהו משום דבר האבד, והתם אין שם קרן כי מן ההפקר זכו בהם ובמה שיאכלו עכשיו יש כדי טרחם, אלא ודאי כדאמרן ואגמ׳ דילן סמכינן, ומ״מ לקנות פרקמטיא שהוא בזול כדי להרויח אין זה אלא הרוחה ולא דבר האבד, דא״כ נתיר לעשות כל מלאכה במועד, וראיה גמורה כוורי דפום בדיתא שלא התירו למיזל וליצד ולממליחנהו, ולא חשיב בדבר האבד אלא כשצדו אותן לצורך אכילה, ואחר שהיו ברשותם היו נפסדין, וליכא למימר דהתם הוא דאיכא טרחא מה שאין כן בפרקמטיא, דהא זמנין דפרקמטיא איכא טרחא טובא טפי, לשקול ולמדוד ולהוליך, אלא ודאי כדאמרן. [ריטב״א]

וא״ת מהטעם שהתירו בשיירות מפני שאינו מצוי תמיד היה להם להתיר במציאה שהוא יותר בלתי מצוי, ונראה דשיירות דמידי דפרקמטיא הוא, ולפי שבני אדם מרויחים בו פרנסתם דעתם עליו והלכך חשיב דבר האבד אבל מציאה מתוך שאינה מצוי׳ כלל, כמעט אין דעתם של בני אדם עליו לא חשיב דבר האבד. [בית יוסף סי׳ תקלט]

ואיכא דאמרי שרי להו רבא מיצד מיזל וכו׳.

שהם באו לשאול לרבא על הצידה ועל המליחה, שגם הם היו יודעים שאם ילכו לצוד שיקחו מהם הרבה יותר מכדי צורך המועד, ורבא התיר להם לכל, ואביי הקשה לו בשלמא על הצידה שאתה מתיר ניחא משום דהוה דבר האבד, אבל הכבישה למה אתה מתיר להם למלחם כבישה גמורה, כיון שלא יאכלו מחמת מלחם כל זמן המועד, והתנן כבשים שיכול וכו׳. והא לא דמי להא דאמ׳ בפ״ק דביצה (יא:) דשרי להערים ולמלוח גרמא גרמא, דהתם כל חתיכה וחתיכה ראויה לאכול בו ביום, שאינו מולחם הרבה אלא מליחה קלה שיוכלו להתקיים עד אחר המועד ולא היה עושה מהם אוצר, ועל כל חתיכה ראוי לומר שמא על זאת יתרצה לאכול היום, אבל הכא שאתה מתיר להם למלוח אותם שיותירו לאחר המועד מליחה מרובה וכבישה גמורה, שעל ידי מלחם לא יאכלו במועד. [שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

סמוך למסרחיה מעלי.

כלומר קודם שיסריח אז הוא טוב לאוכל וברי לגוף. ונראה דבדגי הים מיירי, דאילו דגי הנהרות עמא דבר שיש סכנה לאכול מהם אחר שמתו אצל הצייד, אבל בדגים של ים יכול להיות כי מתוך סרחון הים אינם טובים עד שינוחו כדי שיצא מהם טעם הים. [שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

אשתי עליה אבוה.

פר״ח באותו העת ובאותו המקום אמרו להם הרופאים שהיה טוב לשתות אחר אכילת הדג מים, משמע לא כל המקומות שוין, והאידנא נהגו שהיין טוב יותר. [תוס׳ הרא״ש]

דף יא:

מי שהפך.

י״מ טחנן. ולפי שדרך הטוחנין להפכן ברחת תחת האבן המתגלגלת עליהם קורא לטחינה הפיכה. ומפני שהיו טוחנין אם אין השמן נעצר מהן היה נפסד. וי״מ דמנהג העולם לתת הזיתים בתוך המעטן לאחר לקיטה וצוברן שם ומניחן כדי שיתחממו מאיליהן ואח״כ הופכן. ואחר הפיכה נותנן בבית הבד ואם אינו מתקנן מיד אחר הפיכה הן נפסדין. [חדושי הר״ן]

או שהטעוהו פועלים.

וא״ת כיון דקתני מתני׳ אונס, הכל כולל, ולמה ליה למיתני או שהטעוהו פועלים. וי״ל דסד״א כיון דאילו אזיל לגביהו וטפי להו אאגרא, דילמא הוו אתו והילכך לאו אונס הוא, קמ״ל דאונס הוא. [חדושי הר״ן]

פתח באבל וסיים במועד.

עיקר הפירוש, מכדי אמאי קתני ואירעו אבל אי למימרא שהיה טרוד בעסקי מתו היינו אונס, אלא ודאי אשמועינן אגב אורחין שנמנע מפני שאסור בעשיית מלאכה, וכיון דכן ליתני תקנתא בדידיה כי מי שהפך זיתיו ואירעו אבל יגמור מלאכתו מפני דבר האבד ומינה שמעינן למועד דקס״ד דאבל ומועד כי הדדי נינהו, ופריק רב שישא, דלאו כי הדדי נינהו, והיא גופא קמ״ל דדוקא במועד טוען קורה או זולף וגומר לר׳ יוסי, אבל בימי אבלו לא שרינן ליה ע״י עצמו אלא ע״י אחרים, ורב אשי תירץ דלעולם כי הדדי נינהו והיא גופא קמ״ל, ובדין הוא דמצי למיתני תקנתא באבל דפתח בה ולרבותא נקט תקנתא בחולו של מועד, הלכך נקט אבל משום איסור מלאכה, ולא תנא תקנתא בדידיה אלא במועד דאורייתא משום רבותא. [ריטב״א]

דברים המותרין במועד אסורין בימי אבלו.

שהרי נקט האבל כאחד מן האונסין, דאלמא מחמת אבלו לא היה רשאי לעוצרם. רב אשי אמר לא מבעי׳ קאמר וכו׳, פי׳ ס״ל לרב אשי שאין להחמיר בימי אבל יותר מימי המועד, והאי דנקט אבל לאו משום מועד נקטי׳, ולאו באבל הסמוך למועד קמיירי, ותרתי מילי קתני, וה״פ, מי שהפך את זיתיו ולא הספיק לעוצרם עד שאירעו אבל, או שהפך את זיתיו סמוך למועד ואירעו אונס, או שהטעוהו פועלין ולא יכול לעוצרם עד שבא המועד, מה יעשה, גומר מלאכתו בין במועד בין בימי אבלו, וכך היה מן הדין לשנות בפירוש טוען קורה ראשונה בין במועד בין בימי אבלו, אלא נקט לך המועד וכ״ש בימי אבלו. [תוס׳ רי״ד]

דף יב.

סיועי סייע בתיבנא בהדייהו.

שהיה נותן תבן משלו לצורך הבנין, הילכך לא הויא קיבולת ממש ואסיר. [תוס׳ הרא״ש]

יש מפרשים שנתן להם התבן בערב שבת כדי לבנות בשבת. וק״ל, דהא ודאי שרי לתכחילה אליבא דשמואל, אלא נראה לי שנתן להם רשות בשבת ליקח תבן ברשותו. וה״ר יוסף גרס עבדיה סייע בהדייהו, עבדו טעה ועשה מעט מלאכה עמהם בשבת, ולפי שנכשל אדם בבנין, לא רצה להנות מן המלאכה. ובה״ג כתב בנו ליה אפדנא בחולא דמועד וחוץ לתחום הוה, ולפי זה קשיא מאי פריך והאמר שמואל חוץ לתחום מותר, הא אוקימנא דוקא בשבת וי״ט מותר, אבל בחוה״מ אפילו חוץ אסור. [שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

שכיר שבוע.

שכרו לשבע שנים, והואיל ושכרו לזמן קצוב מותר להניחו לדייר קרקעותיו כל שעה שירצה ואפילו בשבתות וימים טובים, שבהבלעה שרו, דהוה ליה כמו קבולת, ודומיא למלאכת גוי, ולא אסרינן להסיען ולמסור להם שומר משום גלויי דעתא אלא היכא דהוו שכירי יום. ואע״ג דלעיל אסרנא כל קבולת, ה״מ במלאכה גמורה, אבל הכא ליכא מלאכה אלא משום דמיחזי כעובדין דחול. [שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

בשבת בטובה, ביו״ט במזונות.

פי׳, אחר יום טוב יתן לו דמי מזונותיו, אבל ביום טוב לא יאכל עמו, דהא אין מזמנין את הגוי ביום טוב, כך פי׳ הראב״ד. ולי נראה דאף בי״ט מותר שיאכל עמו, דלא אסרו חכמים אלא לזמן את הגוי שהוא רוצה לכבדו ומרבה מנות בשבילו, אבל אם יש לישראל עבדים ושפחות גוים, אוכלין עמו בי״ט, ולא ראינו מי שנזהר מזה. וגם שליח גוי שנשתלח לישראל אוכל ושותה בביתו ביום טוב. [תוס׳ הרא״ש]

פי׳ ר׳ פליג עם ת״ק דאמר אין מסייעין אותן במועד, ואתא למימר שיכול לסייעו בשבת כגון להחזיק לו טובה לאותו רועה שמדייר שדהו, וביו״ט מותר לסייעו במזונות ויתנם לו לאחר יו״ט, משום דאסור לזמן את הגוי ביו״ט גזרה שמא ירבה בשבילו ובמועד מותר ליתן לו שכר. [חידושי הר״ן]

דף יב:

תנאי היא, דתניא אין מערימין בכך.

ברייתא היא בפרק כל כתבי (שבת קיד:) גבי חבית שנשברה בראש גגו מביא כלי ומניח תחתיה, ובלבד שלא יביא כלי אחר ויקלוט כלי אחר ויצרף, נזדמנו לו אורחין מביא כלי אחר וקולט כלי אחר ומצרף, ולא יקלוט ואחר כך יזמין, אלא יזמין ואחר כך יקלוט, ואין מערימין בכך, פי׳ לזמן אורחים שאין צריכין לאוכל ויותירו, ר׳ יוסי ב״ר יהודה אומר מערימין. [תוס׳ הרא״ש]

קיימא לן כברייתא קמייתא דאסרה הערמה כיון דאתיא כת״ק, וכן בכל שלא הותרה לעשות אלא לצורך המועד, אסור לעשות בהערמה לצורך חול. הכא מייתי תנאי, לדמויי הערמה דטריחא דשבת להערמה דמלאכה גמורה דחול המועד. והקשה רבי׳ יב״ם אמאי לא מייתי תנאי מפלוגתייהו דר׳ אליעזר ור׳ יהושע דפ׳ כל כתבי (שם), דתניא התם, אותו ואת בנו שנפלו לבור, ר׳ אליעזר אומר מעלה את הראשון על מנת לשוחטו ושוחטו, והשני יעשה לו פרנסה במקומו, ר׳ יהושע אומר מעלה הראשון על מנת לשוחטו ואינו שוחטו ומערים ומעלה את השני, והא הוה ליה לאתויי דדמיא טפי לשמעתין, דבההיא דחבית שנשברה איכא פסידא דאזיל לאיבוד, אבל הכא ליכא מידי דאזיל לאיבוד. ותירץ מורי ה״ר יחיאל ז״ל דאיכא למידחי כדקאמר תלמודא התם עד כאן לא קאמר ר׳ אליעזר התם אלא משום דאפשר בפרנסה אבל הכא לא. אי נמי עד כאן לא קאמר ר׳ יהושע התם אלא משום דאיכא צער בעלי חיים אבל הכא לא. מיהו קשה, אמאי לא מייתי סייעתא לברייתא קמייתא דאסירה הערמה, מההיא דפ״ב דביצה (יז:) דתניא גבי עירובי תבשילין שאם שכח ולא עירב יבשל לי״ט ואם הותיר הותיר, ובלבד שלא יערים ואם הערים אסור. וי״ל דודאי אין לדמות הערמה דמלאכה דחול המועד להערמה דמלאכה די״ט, דגבי י״ט ודאי שייך להחמיר, אבל הא מסתבר ליה לדמויי הערמה דטירחא

דשבת להערמה דמלאכה גמורה דחול המועד. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

חצדא דחיטי הוה דלא הוה פסיד.

פי' דאילו שבק ליה עד לאחר המועד לא פסיד, שאם היה של שעורים מודה שמואל, לפי שדרך שעורים להתפרד הגרגרים משבולת הקנה כשהן יבשין יותר מדאי מה שאין כן בחטין. [חידושי הר"ן]

אדם חשוב שאני.

וק"ל וכי משום דהוא אדם חשוב ימות ברעב, וי"ל שהיה לו ללוות מאחרים דהא מסתמא משכח, אי נמי היה לו לעשות בצנעא גדולה וצמצום גדול. [ריטב"א]

אפקריה רב ינאי לפרדסיה.

כלומר מדאגה שיצא ממנה חורבא. וגרסינן עלה בירושלמי ילפון מקלקלתא ולא יפלון מתקנתא. פי' שאם יעשה החכם קולא ילמוד ממנו במקום אחר. ואם יעשה לפנים משורת הדין שרוצה להחמיר על עצמו לא ילמדו ממנו. [חידושי הר"ן]

דף יג.

תזרע למוצאי שביעית.

דלא מהניא עבודה זו לאשבוחי ארעא כולי האי, ולא שייך למקנסיה למוצאי שביעית. ובירושלמי איכא מאן דתני נחרשה במקום שנקווצה, ומכל מקום תזרע למוצאי שביעית, ואע"ג דעבד איסורא דאורייתא, מפני שאינו משביח הקרקע כל כך בחרישה זו, שהרי אינה ראויה ליזרע בלא חרישה אחרת. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

נטייבה או נדיירה.

אית דמפרשי נטייבה שהביא לה זבל ורפש על ידי משואות ועגלות, וכן משמע מדנקט נמי נדיירה, שהוא רוצה לומר שמזבלה על ידי שהכניס בה דיירי בהמות. ומיהו לא יתכן לפרש כן, חדא דהוה ליה למיתני נזדבלה, ועוד דגריס בירושלמי מהו טיוב רוב חרישה, כ[illegible] שחרש ושנה והשביח הקרקע הרבה כדי שתהא ראויה ליזרע על ידי חרישה זו. לכך נראה לפרש, נטייבה שחרש ושנה, כמו שפירש בירושלמי. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

אין מפנין מבית לבית.

ירושלמי: אין מפנין מדירה נאה לדירה נאה, ולא מדירה כעורה לדירה כעורה, אבל לתוך ביתו אפי' מדירה נאה לדירה כעורה, שמחה היא לאדם שהוא דר בתוך ביתו. כתב הראב"ד דכי האי גונא אפי' מחצר לחצר מותר. והאי דקאמר בגמ' סיפא אתאן לבית שבחצר, היינו משלו לשלו או משל אחרים לשל אחרים, אבל משל אחרים לשלו דברי הכל, וליכא פלוגתא בין גמרא דידן לירושלמי. [תוס' הרא"ש]

אין מביאין כלים מבית האומן.

מפני הטורח וי"א מפני החשד, שיאמרו הרואים שאף הולכתן היתה במועד. [מאירי]

דף יג:

כגון כד מבית הכדר.

מלשון (בראשית כד טו) וכדה על שכמה והוא של חרס. וכוסות, של זכוכית. מבית הזגג, ומשום הכי נקרא האומן של כלי זכוכית זגג לפי שמלאכתו משמשת את הקול כמו הזוג ומה שבחוץ נקרא זוג ואותו שבפנים נקרא עינבל. [ר"י מלוניל]

כגון כר, לשון כר וכסת, ויש גורסין כגון כד מבית הכדד כמו כד הקמח לא כלתה (מלכים א' יז יד) וסיועא מן הסמוך לו וכוס מבית הזגג, ויותר נכון זאת הגירסא כד, כי מה אומנות יש בכר בבית האומן. [פירוש ר"ש בן היתום]

מחפין את הקציעות בקש.

קציעות הם תאנים המתיבשות בחמה ונקראות קציעות על שם שצוברין אותן בתוך הכלי הנקרא מקצוע ודורסין אותן בתוכו, והן נדבקות יחד כפי מדתו, ולפעמים שהאדם רואה עבים מתקשרים ובאים ויירא שלא ירדו עליהם גשמים ויתקלקלו, וצריך לכסותן בקש או במחצלות. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

אף מעבין.

וא"ת קשיא דר' יהודה אדר' יהודה, דהשתא מקל ר' יהודה ושרי אף לעבות. ולעיל בריש פרקין גבי מי שהפך את זיתיו, מחמיר ר' יהודה ולא שרי נמי אלא מה שצריך לו לעשות שלא יאבד, אבל כיון שהציל, וליכא פסידא טפי מתסר ליה עד אחר המועד. [וי"ל דהתם בגמר טעינת הזיתים דמלאכה קעביד אסר ר' יהודה לגמור משום שינוי], אבל הכא דליכא אלא טירחא בעל', לא שייך שם שינוי, מיהו אי ת"ק דהכא הוי ר' יוסי, תקשי לן נמי ר' יוסי אדר' יוסי, דהכא הוא מחמיר ואינו מתיר לגמור כל המלאכה כמו שהוא בחול, ואיכא למימר נמי דהכא אין להתיר כל כך טירחא יתירא בדבר שאינו אבד מידי, אבל התם ודאי הוי אבד, הלכך שרי לגמרי. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

מוכרין בצנעה.

ולעיל גבי בתים ועבדים לא שייך למיתני בצינעא, דכל הנך דלעיל דרך העולם הוא לקנותם בפרהסיא כדי שיודע המקח לרבים ויתקיים. שמעינן ממתני' שאין החנונים רשאין למכור בחנות פתוחים כדרך שעושין בחול אלא בצנעה דוקא. ואומר מורי ה"ר יחיאל ז"ל דהיינו דוקא דברים המתקיימין עד החול, אבל פירות ודברים שאינן ראויין להתקיים עד החול מותר למכור אפילו בפרהסיא, דלא משתלי איניש למימר, לצורך חול הוא קונה, וכן עמא דבר למכור פת וכמה דברים בפרהסיא. ונראה לי להביא ראיה לדבריו מההוא עובדא דלקמן בסוף פירקין, דרב יהודה שרא להנהו נפייאתא למזבן בשוקא כי אורחייהו, ומוקי לה במוכרי תבלין הנדוכין דכ"ע ידעי דלצורך המועד הוא קונה. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

רב הונא שרא להו להנהו כרופייתא.

הם אותם שאין להם חנות מיוחד ולא סחורה מיוחדת אלא שלוקחים מן החנויות הגדולים ומאוצרי פירות ומוכרים על יד על יד, ומתוך כך הדבר ניכר בהם שלצורך המועד הם ניקחים. [מאירי]

דף יד.

ומטפחות הספרים.

אותם שהספר מניח על כתפו של מתגלח לקבל השער, וכשהוא מגלח במועד אלו שהותר לו לגלחן רשאי הוא לכבסה מפני שנתלכלכה מעיו"ט ע"י המתגלחים, וי"ג מטפחות סופרים והוא שהיו פורסים סדינין של צמר על הספסלים להניח שם קונדריסיהון, שלא ימחק הכתב מהם, והם מתלכלכין תמיד על ידי השמן ששונין לאורו בלילה, ועל דרך זו אמרו בתלמוד המערב, מטפחות סופרים אין מכבסין אותן במי רגלים מפני הכבוד אבל מכבסין אותן בנתר ובבורית, הרי שהי' צריך להם לכבסם בדברים שמעבירין את הכתם, וכן יש גורסין מטפחות ספרים כלומר מטפחות שגוללין בהם את הספרים וידי אדם ממשמשות בהן כל שעה. [מאירי]

רש"י ז"ל פי' של בעלי תספורת שנתלכלך לו במועד לתשמיש אותן שהתירו לגלח, ואחרים פירשו מטפחות כתבי הקודש, וכן אמרו עליה בירושלמי אין מכבסין במי רגלים אפי' בחול מפני הכבוד, ועוד כי אותן שמגלחים במועד מיעוטא נינהו עד שיהא צריך הספר לכבס מטפחתו. גרסי' בירושלמי בגדים קטנים מותר לכבסן בחולו של מועד. [ריטב"א]

וכל העולין מטומאה לטהרה.

פי' ר' אברהם ב"ר דוד, לאתויי בעל קרי שאירע לו קרי במועד, ולאתויי נמי בעלת הכתם שמצאתו במועד. [הלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורג]

אומן שאבדה לו אבידה ערב הרגל.

וכתב רבינו יב"ם, מדלא נקט אומן שחלה בערב הרגל איכא לספוקי בהאי גונא אי שרי לגלח במועד או לא. אבל מורי הר"ר יחיאל ז"ל כתב, לא מיבעיא אומן שחלה בערב הרגל, דהוי אונסיה ידוע לרבים כיון דשכיחי גביה, שרי ליה לגלח במועד, אלא אפילו כל אדם שחלה קודם הרגל ולא היה לו פנאי לגלח בערב הרגל, לא מיבעיא אם היה חוליו כבד עליו הרבה, דהוי אונס גמור שלא היה יכול לגלח בערב הרגל, כדאיתא בפ"ב דע"ז (כט.) עשרה דברים מחזירין את החולה לחוליו וקחשיב תגלחת, ואונסו נמי ידוע דחוליו מוכיח עליו, ודמי להני דמתניתין, אלא אפילו חש בראשו לבד, בערב הרגל מותר לגלח במועד, דאית ליה קלא גבי שיבביה ומיפרסמא מילתא, ואיכא נמי הוכחה בכל חולי. וכן משמע מדקא מיבעיא ליה באבדה לו אבדה דהוי אונסא דמחוץ, אלמא באונסא דבגופיה לא איצטריך ליה למיבעי דפשיטא דשרי. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

לשוט דברי הכל אסור.

כתב הראב"ד. ירושלמי (פ"ג ה"א), ר' יודה כדעתיה דאמר אסור לפרש בים הגדול. מעתה כהן שיצא לחוצה לארץ הואיל ויצא שלא כרצון חכמים יהא אסור לגלח, כהדא חד כהן אתא לגבי דר' חנינא אמר ליה מה אני לילך לצור לחלוץ או ליבם, ואסר ליה. מעתה לפום הסוגיא הזו מה שאמרו לשוט דברי הכל אסור, אינו אלא ביוצא מארץ ישראל לחוצה לארץ, אבל מארץ לארץ או מחוצה לארץ לחוצה לארץ כיון דברשות הוא הכל מותר. [השלמה]

דף יד:

מנודה מהו שינהוג נידויו ברגל.

תימה, כיון דפשיטנא דאבל אינו נוהג אבילותו ברגל, משום דאתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד, מאי תו מיבעיא ליה במנודה, הא נמי עשה דיחיד הוא. ועוד אפי' עשה דיחיד גמור ליכא, אלא אסמכתא בעלמא מאורו מרוז. ועוד דנילף ק"ו מאבל דאסור בעשיית מלאכה ובתלמוד תורה, ומנודה מותר. ומיהו הא לא קשיא, דאיכא מידי דחמיר מנודה מאבל, דמנודה אסור לישב בד' אמותיו. וקושיא ראשונה נראה לי לתרץ, דגבי אבל הוא דשייך לומר אתי עשה דרגל דכתיב ביה ושמחת ודחי עשה דאבל שהוא מצוה על מניעת השמחה, אבל דין מנודה הוא לקיים מצות לא תסור, ומחמת שאינו שומע לדברי חכמים הטילו עליו חומר זה, ואינו מבטל מצות ושמחת של רגל, כי חומר זה אינו מצות מניעת השמחה. [תוס' הרא"ש]

והדר אתו בשקיעת החמה.

פי', אחר שהופג יינם ונתישב דעתם, דהא ודאי שתוי אל יורה ואל ידין דיני נפשות כלל, ועוד שכל הנידונין כך נידונין, משום לא תלין נבלתו על העץ כדאיתא בפ' נגמר הדין. [ריטב"א]

והא כה"ג, דכל השנה, כרגל לכולי עלמא דמי.

פי' דנפקא לן מדכתיב מן המקדש לא יצא מקדושתו לא יצא, אבל אינו אוכל אונן כדכתיב ואכלתי חטאת היום, וא"ת וכיון שאינו אוכל הא לא חשיב כרגל, ותו אדמייתי ראיה מהא דמקריב אונן תיפשוט ליה מדתנן בהדיא שאינו פורע ואינו פורם וכדאיתא במסכת (מכות) (הוריות יא:), וי"ל דאין הכי נמי דעל ההיא סמיך, ונקט לה הא דמרגלא בפומיה טפי, ורישא דמתני' היא נמי במסכת (מכות) (הוריות יב:) והכי אורחא דתלמודא, כנ"ל.

והקשו בתוספות וכיון דכרגל חשיבא ליה כל השנה היאך נעשה מצורע דהא לכו"ע אין רואין את הנגעים ברגל ואפי' במועד בראיה ראשונה כדאיתא בפרק קמא (ז.), וכי תימא שראוהו קודם שנתמנה א"כ האיך נתמנה בעודו בצרעתו, ולאו קושיא היא דנהי דכרגל חשיב ליה שלא לנהוג בו אבלות פשיטא דלא מידחי משום הכי שלא לראות את הנגעים, וכל שכן דאיסור ראיית נגעים דרבנן, ואנן השתא בדאורייתא קיימינן. [ריטב"א]

ראשיכם אל תפרעו מכלל דכולי עלמא אסור.

אהח18/06/2018

וילפינן לקמן פרע פרע מנזיר, דאבל אסור בתספורת ל׳ יום. וקשה מהא דאמרי׳ בסנהדרין פ׳ אלו הן הנשרפין (סנהדרין פג.) דאונן שעבד חילל, דדרשינן מן המקדש לא יצא ולא יחלל, הא אחר שלא יצא חילל, ולא ילפינן חילול חילול מתרומה, דכתיב בה ומתו בו כי יחללוהו, דאונן שעבד יהיה במיתה, משום דהוי דבר שבא מן הכלל ואין דנין אותו בג״ש, דלא נאמר חילול בהדיא בכהן הדיוט, אלא דדרשינן הא אחר שלא יצא חילל, והכא נמי פרע האמור באבל בא מן הכלל, הא אבילים אחרים יפרעו, והיכי ילפינן פרע פרע מנזיר. וי״ל דהתם יחלל דכתיב בכהן גדול לא שייך למילף מתרומה, אבל הכא תפרעו דכתיב בבני אהרן איהו גופיה ילפי׳ מנזיר, לא יגדלו שער שלשים יום, אלא יגלחו בתוך שלשים יום, הא אבלים אחרים אסורים בתגלחת ל׳ יום. וא״ת והיכי ילפינן מבני אהרן לאסור אבלים אחרים ל׳ יום. הא אבלים אחרים דומיא דבני אהרן לא נאסרו ל׳ יום, דבאחד בניסן מתו נדב ואביהו וביטל הרגל ל׳ יום. וי״ל דמ״מ תפרעו דקרא דרשי׳ ליה בג״ש דהוי ל׳ יום, אלא שנתבטל בההיא שעתא מצד אחר. וא״ת ואמאי פשיטא דאל תפרעו איירי בגידול שער לר׳ עקיבא דנילף פרע פרע מנזיר, נילף פרע פרע ממצורע וטמא, בכומתא וסודרא, ואבל יהא מותר בגילוח. וי״ל דטפי אית ליה למילף פרע פרע מנזיר, דפרע דידיה מופנה דהוה מצי למכתב גדל שער ראשו.

[תוס׳ הרא״ש]

דף טו.

מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל, פארך חבוש עליך.

שנאמר בהם פאר. פרש״י ואבל מעולל בעפר קרנו ואין נאה לתת פאר תחת אפר. וא״ת ולמה לי האי טעמא תיפוק ליה מדאמר ליחזקאל פארך חבוש עליך מכלל דלכולי עלמא אסור. ותירץ השר מקוצי דצריך טעמא של רש״י, כי היכי דלא נילף שאר מצות מתפילין מקל וחומר. א״נ צריך טעמא דרש״י לחייבו בתפילין לאחר יום ראשון דלא שייך מעולל בעפר קרנו אלא ביום ראשון דוקא.

[תוד״ה שנאמר, ברכות יא.]

וא״ת ומאי שנא גבי תפילין דאמרינן דדוקא ליחזקאל קאמר ליה ולא לשאר אבלים, וגבי תלמוד תורה אמרינן פ״ק דמועד קטן (טו.) אבל אסור בת״ת, מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום דעבדי שאר אבלים כיחזקאל ויש לומר דבדברי תורה ששינה בו הכתוב מכ״ע אית לן למימר משום דאבל אסור בדברי תורה אבל בתפילין אמאי הוצרך לומר לו שיניח תפילין, אם לא בשביל שהייתי סבור לאוסרו.

[תוד״ה שהרי, סוכה כה.]

וא״ת יהא אסור כל שבעה כעטיפת הראש שלמדנו מיחזקאל, ואילו לקמן (כא.) אמרינן שאינו אסור אלא יום אחד מעת לעת, וי״ל דאינו בדין לפרוק ממנו עול שמים מפני כן, ומה שאסרו בתלמוד [כל ז׳] משום פקודי [ד׳ ישרים משמחי לב].

[ריטב״א]

שיהו שפתותיו מדובקות זו בזו.

אע״ג דלעיל אפיקנא להאי קרא למידרש דמצורע חייב בעטיפת הראש, התם גופיה דקרא דריש, והכא לא דריש אלא מ״ם יתירא, דהוה ליה למכתב על שפה מאי על שפם לשון רבים, משמע צריך שיהו שתי שפתותיו דבוקות יחד ועטויות.

[שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

מנודה מהו בקריעה, תיקו.

קשיא לי אמאי לא פשיט מר״א, דגרסי׳ בשלהי פרק הזהב (ב״מ נט:) כשבירכוהו, אף הוא קרע את בגדיו וזלגו עיניו דמעות וחלץ מנעליו ונשמט וישב ע״ג קרקע. ויש לומר צערא יתירא הוא דעבד ואין ללמוד ממנו, שהרי בכה וישב ע״ג קרקע, שאינו חייב המנודה לעשות כן.

[תוס׳ רי״ד]

דף טו:

כפו מטותיהן עליה.

בירושלמי (פ״ג ה״ה) מפרש. מתוך שהוא ישן על מטה כפויה הוא נעור בלילה ונזכר שהוא אבל ונמנע מתשמיש המטה. שהרי הוא אסור בתשמיש המטה. ומסתברא לפי דברי הירושלמי שאם היה האבל ישן מבלעדי אשתו שאין צריך לכפות מטתו.

[תניא רבתי, סי׳ ס״ז]

מכלל דמעיקרא אסור.

פי׳, מפני אבילות הילד שמת, ולאחר ז׳ ימי אבילות בא אליה. כתב הראב״ד, והא דכתיב לעיל מיניה כאשר ראה שמת הילד ויסך ויחלוף שמלותיו, ההוא קודם שנקבר הילד עשה שעדיין לא חלה עליו אבילות, ולא עשה אלא בשביל שהיה רוצה לבא לבית ה׳ ולהשתחוות כדי שלא יראה לפני השכינה כשהוא מנוול, אבל אחר שבא מהשתחוות נהג אבילות ז׳. ועוד י״ל כי אותו הילד בספק היה לדוד אי היה בן קימא או לאו, וכל זמן שהיה חי היה מתענה עליו שיחיה, ולא רחץ ולא סך ולא כבס בגדיו כאילו היה אבל, וכן לענין תשמיש לא היה משמש כאילו היה אבל, וכשראה שמת, רחץ וסך וכיבס שמלותיו כאילו עברו ימי אבלו, לפי שלא היה עליו כל דין אבילות דאיגלאי ליה שלא היה בן קימא, ומשום דחזינא בדוד שנהג עצמו בכל דיני אבילות ברחיצה וסיכה וגיהוץ, והא מימנע נמי מתשמיש המטה שמעי׳ דאבל אסור בתשמיש.

[תוס׳ הרא״ש]

מנודה מהו בתשמיש המטה.

ק״ל והא בעי להתרחק ממנו ד׳ אמות, וי״ל דהני מילי אינשי דעלמא אבל אשתו ובני ביתו לא שאין דעת ב״ד לאסור עליו חיותיה וכדאמרינן התם (נדרים לט.) מן חיותיה לא אדריה, ויש דוחין דדילמא שאני אשתו שהיא כגופו, ומכל מקום יש ראיה גמורה ממעשה ר׳ אליעזר, שהיה הורקנוס בנו משמשו (סנהדרין סח.), וסברא הוא נמי כדכתב הראב״ד ז״ל, ונראה נמי דמותר לדבר עמו דהא אמרינן שונה ושונין לו וחזינן שהיו מדברים עם ר׳ אליעזר ואמר לו ר״ע חביריך בדילין ממך (ב״מ נט:), ואמרו לו תלמידיו ללמוד תורה באנו (סנהדרין סח.), ועד כאן לא איבעיא לן אלא אם הוא אסור בשאלת שלום, ולקמן, אמרינן דאמר ליה רב יהודה לא בדידך בדיחנא כו׳, אלמא היה מדבר עמו פנים אל פנים, וכן הלכה.

[ריטב״א]

ולפי דרכך אתה למד שאין אשתו חייבת לנהוג נדויו, ומשום דאשתו כגופו, הא שאר בני ביתו נוהגין, ויש מפרשים שאף אשתו נוהגת, וזו פירושה במנודה לעיר אחרת שצריך לנהוג נדוי בעצמו ואין בני עירו מחוייבים בכך, כמו שכתבנוה בראשון של נדרים (ז:) ועל זה אמרו שהמנודה מותר בתשמיש המטה.

[מאירי]

אבל אינו משלח קרבנותיו.

הא דלא קאמר אינו מביא קרבנותיו, משום דתני באבל רבתי, אבל ביום הראשון וביום השני אינו נכנס להר הבית, בשלישי נכנס ומקיף דרך שמאל, וטעמא דמילתא משום דאגב מרירה דילמא עייל למקום שאינו ראוי לו.

[תוס׳ הרא״ש]

מנודין היו ושלחו קרבנותיהן.

שהיו מקריבין תמידין ותמידין של צבור, ושלמים נמי, שהרי נאסר להם בשר תאוה, דכתיב ואל פתח אוהל מועד לא הביאו וגו׳, לא היה אדם רשאי לאכול בשר עד שיוליכוהו לחצר אוהל מועד, והיה מקריב הכהן החלב והדם והלה מפשיל שלמיו על כתיפו ומביא לאהלו, ואוכלה.

[פירוש ר״ש בן היתום]

דף טז.

בזמן שאינו ראוי לביאה, אינו ראוי להקרבה.

וק״ל והא קי״ל והא ערל וטמא משלחין קרבנותיהם, וי״ל דהתם בטמא מת, אבל הכא במצורע שהוא נזוף טובא, ואיספרו לו בלחוד קאי דמיירי במצורע, וכל עיקר לא כתביה אלא משום הא, והא דר״ש לאו פלוגתא היא אלא דברי הכל ומקרא הוא דורש. וא״ת והיאך אפשר לשלח קרבנותיו דהא בעי׳ סמיכה וי״ל דאין סמיכה מעכבת בכל שאינו ראוי לביאה וסמיכה.

[ריטב״א]

מנלן דמשדרין שליחא דבי דינא.

יש מפרשים דמשה רבי׳ ע״ה, היה שליח השם להזמין לפני קרח ועדתו, וי״מ דקרח היה שליח להזמין לעדתו.

[ריטב״א]

ויש לפרש שמשה הי׳ ב״ד עם הקב״ה, ושלח לעדת קרח, ע״י קרח שיהיו מזומנין למחר לדין לפני ד׳ ולא הלך משה להזמינן אלמא אין הדיינים צריכים לזלזל בעצמם וללכת אצל הבעלי הדינים להזמינן לדין, שהבעלי דינים חייב להזדמן ע״פ שלוחם, ואם יש בהם מומחה צריכים הם לחלוק לו כבוד ולהזמינם בשם המומחה, דכתיב היו לפני ד׳ ולא אמר היו לפנינו.

[נמוקי יוסף]

את ופלניא.

פי׳ שצריך שיאמר לבעל דין שיהא מזומן לדין עם פלוני ולא שיאמר לו לזה שליח היה מזומן לדין, והטעם כדי שידע מי תובעו בדין ויזכור אם יש לעשות לו כלום ויפייסנו, וגם שיתן אל לבו מה שישיב לו בדין.

[ריטב״א]

זימנא בתר זימנא.

פי׳ אע״פ שלא בא בזמן הראשון אין לב״ד לכעוס עליו כדי לקנסו כי אולי לא היה לו פנאי ואנוס הוא.

[ריטב״א]

איני מכריך מעולם.

משמע מובדל אתה ממני כנכרי כאיש אשר לא אדע מי הוא, משמע תיעשה כנכרי והתרחק ממנו.

[פירוש ר״ש בן היתום]

דף טז:

אף דברי תורה בסתר.

דברי תורה ראוי להתעסק בהם בסתר ושלא במקומות של פרהסיא. דרך צחות אמרו חמוקי ירכיך, מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר, אם כן מה שאמר חכמות בחוץ תרונה, כל העוסק בתורה בפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ. ולא סוף דבר בדברי תורה, אלא אף צדקה וגמילות חסדים ראוי לעושיהן שיהיו עושין אותן בסתר ושלא לפרסם עצמם בהם, וכן כל כיוצא בזה.

[מאירי]

אם קרית לא שנית.

לא חזרת על טעם זה פעם אחרת לדעת אותו יפה יפה ואם שניתה לא שילשת גירסתך שלש פעמים, לא פירשו לך חכמים עדיין צריך אדם אחרי גורסו, רב לפרש לו ספיקותיו.

[פירוש ר״ש בן היתום]

נזיפת נשיא שאני.

ונזיפת נשיא שאני דעדיפא היא, ורבי הי׳ נשיא לכל ישראל, דאמר מר לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד מימות משה כמו שהיה בימי רבי.

[פירוש ר״ש בן היתום]

ונזיפה דידן כמה הוי חד יומא.

אלמא נזיפות דידן חד יומא, ומדאשכחנן בני התלמוד מדקדקין בין דורות הראשונים הנשיאים הנכבדים ודורי התנאים ודורי האמוראין, דייקינן [לגבן] נזיפותא דידן שעה אחת, לפי שלא יש עכשיו בכל גלותינו נכבד וחשוב כשמואל ומר עוקבא, ואין כאן לומר יפתח בדורו כשמואל בדורו, דההוא לגבי הדין נאמר שאין לך אלא דיין שבימיך, ולא נטיל אימה יתירה על הבריות וניטול שכר תורתינו ולהראות כי יש לנו שררה אלא גערה לפי שעה ודיי ולא נטור איבה כלל, שאין אנו נשיאים ולא בקיאין בכל התורה כולה,

ואפי׳ היינו בקיאין אין אנו כשמואל הרמתי בדורו.
[פירוש ר״ש בן היתום]

שירה אתה אומר על מפלתו של שאול.

הא דלא פריך נמי, מהא דחטא שאמר שירה על מפלתו של שאול, כדאיתא פרק אלו מגלחין, שגיון לדוד אשר שר לה׳ על דברי כוש בן ימיני. וי״ל ההאי כשגגה חשיב ליה, דכתיב שגיון לדוד, לפי שאין אדם נתפס על צערו שהיה שאול רודפו.
[תוד״ה והאמר, יומא כב:]

אף ישראל משונין במעשיהן.

פי׳ הראב״ד, משונים במעשיהם להרע מכל האומות שהן אינם מחליפים יראתם הבזויה והפחותה וישראל מחליפין יראת הבורא שהיא מעולה מן הכל בעץ ואבן, כמו שמפורש בנבואת ירמיה כי עברו איי כותיים וראו וכו׳.
[תוס׳ הרא״ש]

הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני.

פי׳, וזהו האחרונים, שבראשונים עשה שירה על שאול, וא״ל הקב״ה אלמלא את שאול והוא דוד דחיתי כמה דוד מלפניו, מפני שהי׳ שאול עניו ביותר, שלא היה רוצה לקבל המלכות, וראה דוד שהקב״ה אוהב הענוה, והתחיל גם הוא להתנהג בענוה.
[תוס׳ רי״ד]

דף יז.

במילתא דפסיקא ליה.

פרש״י שברור לו הדין ידון, ומוציא מבעל חובו בעל כרחו ויכול לנדותו על דינו. וקשה הדבר לפרש כן, אם הדין ברור לו אינו ברור לאחרים, ואיכא חילול השם בדבר. ועוד היאך שהדין ברור אין אדם דן הדין של קרובו וכ״ש לעצמו.

ור״ח פי׳ במילתא דפשיטא כגון הקורא לחברו עבד יהא בנדוי, משמע דלענין נדוי דוקא קאמר ולא לענין ממון. מיהו קשה לי מאי שנא מילתא דפסיקא בדבר גדול כזה שקראו עבד, אך כל ענין ביזוי שיבזה אדם ת״ח יכול לנדותו לכבוד עצמו. וי״ל דבמילתא דפסיקא דאמרי׳ דעביד דינא לנפשיה שהוא מנודה לכל ישראל כאילו נדוהו ב״ד.
[תוס׳ הרא״ש]

לשמתיה, צריכי ליה רבנן.

ללמוד תורה ממנו, ואע״ג דאמרינן לעיל (טו.) מנודה שונה ושונין לו, מ״מ לא היה נוח להם לתלמידים ללמוד לפניו מפני שהיה שם שמים מתחלל על ידו, ועוד שהיו מוצאין ללמוד לפני אחרים על ידי דוחק קצת, ולעיל מיירי בשאין מוצאין ללמוד לפני אחר.
[שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

זיל לגביה דר׳ יהודה נשיאה דלישרי לך.

כאן למדת שרב יהודא ור׳ יהודא נשיאה ורב ור׳ יוחנן ושמואל היו בדור אחד והיינו דגרסינן בכל מקום אמר רחבה אמר רבי יהודא דספוקי מספקא לי׳ לרחבה אי מר׳ יהודא נשיאה גמר טעם הלכה זו, או מרב יהודא ומשום האומר דבר בשם אומרו הי׳ רוצה רחבה לומר דבר בשם אומרו וכיון דהוה מסתפק לי׳ הוי אמר רבי כלומר דמשמע לשון רב ורבי.
[פירוש ר״ש בן היתום]

מכאן משמע דרב יהודה היה בימיו של ר׳ יהודה נשיאה ומת בחייו, והיינו דאמר בכולי תלמודא אמר רחבה אמר ר׳ יהודה שלא היה יודע ממי קבל אם מרב יהודה או מר׳ יהודה נשיאה, שלפני שניהם למד, אבל מר׳ יהודה ב״ר אילעאי אין לספק, דאותו תנא היה, וקדם כמה שנים לרבינו הקדוש, שהרי הוא תלמידו של ר׳ עקיבא, ואומר (קידושין עב:) יום שמת ר׳ עקיבא נולד רבי, כשמת רבי נולד רב יהודה.
[שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

ומה שפחה של בית רבי.

תמה הראב״ד למה שהה זה בנדויה ג׳ שנים, אם היתה היא קיימת, למה לא התירה לו, ואם מתה, למה לא התיר לו רבי. וא״ת שכבר מת, הלא היה שם ר״ג בנו שהיה נשיא, ואמרי׳ לקמן בשמעתין נדוהו ואינו יודע מי נדהו ילך אצל נשיא, אלמא נשיא עדיף מכולהו, וכן ההוא צורבא מרבנן אמאי לא שרא ליה נשיא. ותירץ, דודאי כשאינו יודע מי המנדה אז הנשיא מתיר, דאזלי׳ בספיקא בתר רובא, ורובא דישראל לא שקילי להדי נשיא, אבל כשהמנדה ידוע והוא חשוב ירא כל אדם מלשקול עצמו כנגדו, שאם הוא שוה לו בחכמה, שמא אינו שוה לו ביראת חטא ולא למנין שנים, ועל כל אלה צריך לדקדק כשירצה אחר להתיר מה שאסר חבירו, והשפחה היה בה חכמה יתירה ויראת חטא, ולא רצו לשקול עצמן כנגדה, עד שנזקקו לו גדולי הדור והתירו לו.
[תוס׳ הרא״ש]

ועוד תירץ ז״ל שהיא היתה קיימת, ועל זה לא התירתו לפי שלא נתחרט אותו האיש על העבירה ולא בא לפניה ולא לפני ב״ד שיתירו לו שמתא שלה, ואע״פ שנתנו חכמים שיעור לנדוי ולנזיפה כדליל אבל שלאמת אין בו זמן עד שיתודה חטאו ואפילו מתה היא השפחה, החכמים רשאין להתירו כל זמן שיתחרט.
[חדושי הר״ן]

למערתא דדייני וקיבלוהו.

משמע דעדיף דין מתלמוד תורה. והא דאמרי׳ בפ׳ בתרא דמ״ק גבי ההוא דטרקיה זיבורא ושכיב, עיילוהו למערתא דחסידי ולא קבלוהו, למערתא דדייני וקבלוהו, התם בדיינין שאינן מומחין, שפעמים נוטין אחר השוחד.
[תוד״ה אי, שבת י.]

נדוי מי נתחייבתי לך.

וא״ת למה לא נתחייב לו נידוי, כיון דרמא ביה קלא ולא אשגח ועבר אלאו דלא תגזול, הא אפי׳ אאיסור דרבנן מתחייב נדוי, כדאמרי׳ בפ׳ הדר (עירובין סג.) בההוא גברא דאסר חמריה בציניתא בשבתא ושמתיה רבינא. וי״ל דודאי אם התרה בו תחלה קודם שיאכל היה יכול לנדותו כדי להפרישו מעבירה, אבל הוא נדהו לאחר שאכל, ואז לא היה עליו כי אם חיוב ממון.
[תוס׳ הרא״ש]

ובשם רבי מאיר הלוי תירצו, דלית ליה ליחיד לשמותי אממונא דנפשיה אלא אאפקרותא.

ובשם הראב״ד ז״ל תירצו: ריש לקיש טעה, מפני שלא התרה בו תחלה שלא יאכל, כי שמא היה סבור האוכל דלמכירה עומדת ודעתו לפרוע שבזה לא היה איסור וכשנדהו בלא התראה, שלא כדין עשה.
[נמוקי יוסף]

דף יז:

נזיר ומצורע אע״פ שהיה להם פנאי מותרין.

השתא אמר דנזיר ומצורע אע״פ שהיו יכולין להביא קרבנותיהם ולגלח קודם הרגל אפילו הכי שרו לגלח במועד. וקשיא לישנא דלעיל בריש פרקין, דקאמר, אבל העולה מטומאה לטהרה בתוך הרגל אימור נגזר שמא ישהא קרבנותיו, כלומר נגזר משום דילמא אף כשיוכל לגלח ולהביא קרבנותיו קודם הרגל ישהא וימתין עד המועד, קמ״ל דלא גזרינן מיהא לעולה מטומאה לטהרה בתוך הרגל, משמע הא היכא דידעינן בודאי דמשהא כגון שהיה יכול לגלח ולהביאם קודם הרגל אסור, והכא משמע דבכל ענין שרו. וי״ל דהכא פירושא דלעיל, קמ״ל דלא גזרינן, דהא אפילו השהה ועלה מטומאה לטהרה קודם הרגל לא שייך למיגזר כדפרישית, דודאי בסתמא לא ישהו בכונה קרבנותיהם. וא״ת מ״מ נזיר שאין קרבנותיו תלויין בגלוח ליתסר לגלח במועד, ויביא קרבנותיו במועד ואחר המועד יגלח. וי״ל דכיון דאמר בפ״ג מינין (נזיר מה:) דבעינן למצוה לשלח תחת הדוד. אין לנו לבטל מצוה זו לחייבו להביא קרבנותיו בלא גלוח. ועוד שהוא עצמו לא יתרצה להביא קרבנותיו אם לא נתיר לו לגלח.
[שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

ותנא ברא סבר.

סבר אע״ג דשוין בהנך משמרות, ליטול חלק עמהן ולשרת עמהן, משמרתו מיהא שלימא ליה ושרי ליה לגלח בתוך המועד, כיון שהיה אנוס שלא היה יכול לגלח קודם הרגל. והקשה בקונטרס אמאי מותר לו לגלח בתוך המועד, הא הוה אפשר ליה לגלח קודם הרגל ביום חמישי למשמרתו, כדאמרי׳ בריש פרקין אנשי משמר ואנשי מעמד אסורין לספר ולכבס ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. ותירץ בקונטרס דהא דאמר בחמישי מותרין לא קאי אתספורת אלא אתכבוסת לחוד. תדע, דהא אמרי׳ בשלהי תענית (כט:) בחמישי מותרין מפני כבוד השבת, מאי, אילימא לכבס וללבוש מאי כבוד שבת איכא, אי לביש להו בחמישי אין כאן כבוד שבת, אלא לכבס ולהניח עד השבת. ודוקא גבי כבוס שייך למימר הכי לכבס ולהניח והוי כבוד שבת, אבל גבי גלוח לא שייך למימר הכי, דכל גלוח דחמישי הוי כמו לכבס וללבוש מיד, ולא הוי כבוד שבת, וא״כ הא דקאמר בחמישי מותרין אכבוס לחודיה קאי, כך פי׳ הקונטרס. ולא נהירא, חדא דמשמע לישנא דקתני ובחמישי מותרין דקאי אכל הני דאסר כבר, דהיינו לספר ולכבס. ועוד דלפירושו גלוח שרי מיהא בערב שבת דהוי כבוד שבת, דהא אף תכבוסת לא אסרינן בערב השבת אלא מפני הטורח, דצריך שהות מרובה בכבוס, אבל גלוח דאפשר לו לגלח בשעה מועטת מן המנחה ולמעלה דהוי כבוד שבת טפי, וכיון דהכי הוא דהוה אפשר לו לגלח בערב שבת איבעי ליה לגלוחי, ומדלא גלח אתסרא ליה לגלח במועד. לכך נראה לתרץ קושיית הקונטרס, דהואיל ולא הוה מישתרי ליה לגלח אלא בחמישי ומפני כבוד השבת, א״כ לאו מפני כבוד הרגל הוא, שהרי הוא רחוק הרבה מן הרגל, וכל שאי אפשר לו לגלח קודם הרגל מפני כבוד הרגל לא מתסר ליה לגלח במועד.
[שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

ורבי יוסי מתיר.

פי׳ דקסבר דבנטילת צפרנים לא גזרו, חדא שהוא נוול גדול להשהותן ולא שכיח שיניחנו עד המועד, ועוד דדבר הגדל בכל יום הוא שאפי׳ יטלם קודם המועד צריך ליטלם במועד, ודומיא דכלי פשתן שלא גזרו בהן.
[ריטב״א]

דף יח.

אין בהן משום מיאוס.

שנטלן בבית המדרש בפני כולן, ולא דמי להא דאמרי׳ בפ״ק דחגיגה (ה.) הרק בפני חבירו ונמאס וכו׳, ואמרי׳ נמי ההורג כינה בפני חבירו ונמאס וכו׳. לשון אחר אין בהם משום מיאוס, מדשקלינהו בשניה אלמא אין בהם משום בל תשקצו נפשותיהם, דדרשינן מיניה בפ׳ בתרא דמכות (טז:) דכל מילי דמאיסותא מיתסרא.
[שיטה לתלמיד ר״י מפאריש]

שפה מזוית לזוית, ובשפה המעכבת.

פי׳ הראב״ד מזוית לזוית כל שלמעלה מפתיחת הפה, הנחה זהו מה שחוץ לפה מכאן ומכאן חוץ לפה, וקרי ליה הנחה, מפני שצריך להניחו שלא יגלח אותו במועד אלא מה שהוא מעכב עליו, אבל השפה יכול לגלח בין שהוא מעכב בין שאינו מעכב. ר׳ אמי אמר ובשפה נמי כל שמעכבת, ופליג אדרב ואמר דשפה נמי אינו יכול לגלח אלא מה שהוא מעכב ממנה, כך מצאתי הנוסחא בה״ג. הילכך כיון דר׳ אמי פליג אדרב והוא בתראה הילכתא כוותיה. והא דאמרי׳ בקשו ממנו שפה והתירה להם, דוקא במועד, אבל אבל אסור, דתני באבל רבתי לתספורת כיצד. אסור בנטילת שער אחד ראשו ואחד זקנו ואחד כל שער שבו. וראיה לדבר ומפיבושת בן שאול ירד לקראת המלך ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו. ומה

שכתב הלכה כר' אמי דהוא בתראה, לא נהירא לי, דהא דפסקי' הלכה כבתראי היינו מאביי ואילך, אבל באמוראי קמאי אמרי' אין הלכה כתלמיד במקום הרב. [תוס' הרא"ש]

הנחה כל שמעכבת. לא גרס רש"י ז"ל הנחה, והרמב"ן ז"ל פי' דהכי קאמר כי השפה העליונה מותר לגלחה במועד מזוית לזוית, אבל מה שהאדם מניח מן הצדדין שלפניו אין לו לגלח אלא מה שמעכבת האכילה בלבד, ובא ר' אמי לחלוק ואמר, שאפילו השפה אין מגלחין ממנה אלא המעכבת בלבד, ובתוספות פי' בשם רבי' נתנאל ז"ל, כי השפה התחתונה קרויה נחת מפני שהעליונה נחה עליה כמו שקורין לרחים התחתונה שכב ונכון הוא, ופסוק רבנן ז"ל הלכתא כר' אמי, וקי"ל נמי כרב נחמן דמאן דאנינא דעתיה כלה חשיבא כשפה המעכבת. [ריטב"א]

והוא מה בין החוטם לפה על פני כל אורך הפה ולא את כולו, אלא אותו חוט הסמוך לפה שמעכב את האכילה בזקן מגודל, והוא הנקרא בסוגיא זו שפה, ומותר לגלחה אף בתער או במספרים. וכל מה שלמעלה מן הפה והוא הנקרא בסוגיא זו הנחה אפילו היו ארוכים כל כך שמעכבים את האכילה אסור, ויש מתירים במעכבים ובשפה ר"ל אותו החוט הסמוך לפה אעפ"י שאינו מעכב. [מאירי]

אע"ג דאית ליה תרי ומטנפי.

דאפילו הוו ליה מאה כיון דמיטנפי כולהו, מאי הוה ליה למעבד קודם הרגל והלא היה אנוס, אבל כולי עלמא כי אית להו תרי הם היו יכולין לכבס את שתיהן קודם הרגל וללבוש האחת ביום ראשון והשניה ביום אחרון, ולכך מדלא עשו כן שייך למקנסינהו ואסור להם לכבס במועד, אבל מי שאין לו אלא חלוק אחד כיון דאע"פ שכבסו קודם הרגל צריך הוא לכבסו במועד שרי. ופסק רבי אברהם ב"ר דוד דכל הני דמתני' דשרו אפילו כי אית ליה תרי ומיטנפי, מיהו אסור לו לכבס את שתיהן, דאע"פ שהתירו לו לכבס, לא יכבס אלא אחת שהיא לצורך המועד. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

דף יח:

הן הן הדברים הנקנים באמירה.

יש מפרשים דוקא שקדשה סמוך לאותן הדברים אבל לאחר זמן מרובה לא. ולשיטה זו יש שפירשו בתקנה זו שהטעם בה כדי שלא יטעו לומר שהקידושין תלויין באותם התנאים אחר שסמוך לאותן הדברים קדשו עד שאם לא יתקיימו התנאים יהיו הקידושין ספק, ומתוך כך תקנו שיהיו הקידושין גמורין בלא שום תנאי. והתנאים יהו עליהם חוב גמור. ומה שאמר בה כתובות (קב.) בההיא הניתא דמיחתנו וכו' אין זה עיקר הטעם אלא כדי שלא יהא הדבר כהלכתא בלא טעמא סמכו הטעם לומר בההיא הניתא דמיחתני אהדדי גמרי ומקנו אהדדי. אבל עיקר הטעם הוא זה שהזכרנו.

בתלמוד ירושלמי (כתובות פ"ה ה"א) אמרו על דברים אלו, שלא נאמרו אלא באבי חתן ואבי כלה אבל לא אח על ידי אחותו ולא אשה על ידי בתה. ושמא תאמר לטעם שהזכרנו מה בין זה לזה והלא יש לחוש אף באלו לטעות ולומר שהקידושין תלויין באותם התנאים, הם פירשו שבאלו אין להם כח להתנות שאין הבת והבן ברשותם, ואם יארע אי זה אונס יאמר זה לזה אני לא התניתי, ואמי ואחי לא היה להם כח להתנות עלי, לפיכך לא הוצרכו לעשות בהם תקנה שאין לחוש שיטעו לומר שיהיו הקידושין יכולים להתבטל בשביל אותם התנאים, אבל האבות דעת הבן והבת תלויים בהם ועל דעתם מקדשין ויבואו לטעות בהך ולפיכך הוצרכו לאותה תקנה. ומכל מקום יש מפרשים שאפילו לא קדשו אלא לזמן מרובה הואיל והתנו בשעת קידושין קנו. ועיקר הטעם דבההיא הניתא דמחתני אהדדי וכו' ושמא תאמר אם כן למה לא אמרו באח על ידי אחותו ואשה על ידי בתה כן, יש לומר שאין דעת אם ואח קרובים אצל האחות והבת כל כך כדעת האב הואיל ואין עליהם להשיאה ואין כאן הנאת חתון כל כך. [מאירי]

תימה, דבפרק שני דייני גזירות (כתובות קט.) תנן הפוסק מעות לחתנו ופשט לו את הרגל תשב עד שתלבין ראשה, ולמה תשב, ישאנה ויקרא חמיו לדין כיון דהן הן דברים הנקנין באמירה. וי"ל שהחתן אינו רוצה לטרוח בב"ד ולמיקם בדינא. ורשב"ם פי' דדוקא כשמתוך התנאים עמדו וקדשו אז נקנים באמירה, ומדקדק מדקתני עמדו. וההוא דשני דייני גזירות מיירי בשלא קדשו מתוך הדברים, ומ"מ מאחר שהסכימו על כך תשב עד שתלבין ראשה. ומיהו אין ראיה מלשון עמדו, דאורחיה דגמרא בהכי, כמו קטנה שלא מיאנה ועמדה ונשאת ביבמות פ' ב"ש (יבמות קח.). ור"ת פי' דהא דאמר נקנים באמירה, בנישואין ראשונים דוקא, שהאב משיא את בתו ויש לו קירוב דעת גדול אצל חתנו, אבל התם מיירי בשניים. וכן היה אומר ר"ת אין נקנין באמירה אלא כשהאב פוסק, אבל אחיה ואמה לא. [תוד"ה הן הן, קידושין ט:]

ארבעים יום קודם יצירת הולד.

הינו משעת הריון, דארבעים יום משתהת יצירתו להיות נגמרת, כדאיתא בפרק המפלת (ל:). ואפשר דהיינו בשעת קליטת הזרע, שיש מלאך ששמו לילה שממונה על ההריון, שמוליך הטפה שהולד נוצר ממנה למעלה לשאול עליו מה טבו, ואז נגזר עליו האשה העתידה לו. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

בת פלוני לפלוני.

והרמב"ם ז"ל הרחיק הגדה זו בפירוש פרקי אבות לפי שנשואי אשה ממצות עשה שבתורה היא, שנצטוינו בפריה ורביה ומסור בידינו שאין הקב"ה גוזר על האדם שיעשה מצוה ולא שיעשה עבירה שאם כן עונש ושכר למה, וכל האזהרות שבתורה למה הכל הולך אחר הגזירה, וכן הוא אומר ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וכו' ובחרת בחיים וכתיב מפי עליון לא תצא הרעות והטוב, ואולי נאמר שאין הגזירה מכרחת לו לאדם שישא אשה, אלא הוא מחזר אחריה ונוטה לה דרך טבעו ויצרו משנבראו אדם וחוה, ולו רצה לכוף את יצרו מלישא או לפרוש ממנה כמו שעשה בן עזאי הרשות בידו, ויהיה מכלל הסריסים. אבל מאחר שהאדם נטה מדעתו לישא אשה יבררו לו אשה פלוני מן השמים. ואע"פ שאותה ברירה קודמת ליצירתו ולבחירתו הרי זה כגזירת בין הבתרים על גלות מצרים כמו שמוכיח בתוכחות יחזקאל. וכענין שאמר ה' למשה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ, והדברים ארוכים והענין עמוק, וברוך יודע האמת. [חידושי הר"ן]

דף יט.

תכלת לציציתו.

ואיכא למימר, דוקא תכלת דהוי דבר מועט, אבל כל חוטין של ציצית לא וצריך שינוי, וכל הני דשרינן לכתוב ולטוות, דווקא בשלא כוון מלאכתו במועד. [הגהות אשר"י]

הקובר את מתו.

להכי תלייה הכא בקבורה, מפני שאין האבל חל עליו עד לאחר סתימת הגולל כדלקמן בפר'. ואע"ג דאמר להו רבא לבני מחוזא, אתון דלא אזליתו בתר ערסא מכי הדריתו אפייכו מבבא דאבולא אתחילו ומנו, התם כיון שלא היה להם בית הקברות בעיר מכי הדרי אפייהו הוי לדידהו כמו יום קבורה, אבל אם יש בית הקברות בעיר לא חייל עליה אבלות עד סתימת הגולל, להכי תנא הקובר דהוי מילתא דפסיקא. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

שלשה ימים קודם לרגל.

פירוש, דעיקר האבלות הם ג' ימים הראשונים שאסור בהם הנחת תפילין ועשיית מלאכה אפילו אין לו מה יאכל ואינו יוצא מפתח ביתו, וכיון שנהג אותם לפני הרגל בטלה ממנו גזירת ז' שהרגל מפסיק אבלותו ואין לו להתאבל עוד אחר הרגל, אבל גזירת ל' דהיינו איסור גיהוץ בגדיו וגילוח שערו חייב לנהוג אותו אחר הרגל, שהרי לא היתה התחלתו כלל קודם הרגל ומה יפסיק ובגמ' מוכיח שימי הרגל הם מחשבון הל'. [נמוקי יוסף]

שמונה, בטלה הימנו גזרת שלשים.

כגון אחוי וגהוץ ותגלחת, דכיון שהתחיל בגזרת ל' יום אחר הרגל מבטלו, כדפרי' שהרגל מבטל מה שהוא מוצא האדם שרוי ועסוק בו. ומה שהרגל מבטל היינו דוקא דברים התלויים בגזרת ז' ול', אבל גלוח אביו ואמו אינו מבטל מפני שהוא תלוי בגערה, כדאמר לקמן על כל המתים כולן מגלח אחר שלשים, על אביו ועל אמו מגדל פרע עד שיגערו בו חבריו, ולכך אין הרגל מפסיקו, ואינו מגלח עד שיעברו עליו ל' שלמין ואחר כך יגערו בו חבריו. והכי נמי תניא במ' שמחות, כל התלוי בגזרת ז' ול' הרגל מפסיקו, שאינו תלוי בגזרת ז' ול' אין הרגל מפסיקו. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

משחרב בית המקדש עצרת כשבת.

שאין מקריבין קרבן, ואין לעצרת תשלומין ז' לקרבן, לית ליה תורת רגל והרי הוא כשבת שאינה מפסקת ואינה עולה אלא ליום אחד דקסבר ר"א דטעמא דרגלים מפסיקין שהרי דינן היה לעלות כשבת אלא שאם אתה אומר יעלו למנין ז' הרי הפסיקו הכל דז' ימים נינהו וכן עצרת בזמן שבהמ"ק קיים שהיו לו תשלומין כל שבעה וכיון שלא היו יכולין לומר עולין אמרו מפסיקין ועשו דין שלשים כדין ז' אבל משחרב בית המקדש שאין לעצרת תשלומין כל ז' ואינה עולה אלא ליום אחד הרי היא כשבת דעולה ואינה מפסקת והוא הדין לר"ה ויוה"כ. [נמוקי יוסף]

לא כדברי זה ולא כדברי זה.

לא כדברי ר' אליעזר. דודאי עצרת כרגלים, דכיון דיום שמחה הוא מבטל ז' ול', ולא כדברי ר"ג דודאי ראש השנה ויום הכפורים כיון דלאו ימי שמחה נינהו לא מבטלי גזירת ז' ול', אלא הרי הם כשבת ועולין ואין מפסיקין. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

הם מכריעין, עצרת שהוא כתבו בחשבון ג' רגלים יש לו דין הרגלים שמפסיקין ואין עולין, אבל ר"ה ויוה"כ שאינו חייב לעלות בהם לרגל, אין בהם אלא דין השבת שעולין ואין מפסיקין. [נמוקי יוסף]

דף יט:

מקצת היום ככולו.

וכתבו בתוספות דמה דאמרינן דמקצת היום ככולו, דוקא מקצת יום בעינן ולא מן הלילה, והרמב"ן ז"ל סובר דאפילו מקצת הלילה נמי ככל היום. [נמוקי יוסף]

כיון שעמדו מנחמין מאצלו.

פי' ביום הז' מותר ברחיצה וה"ה שמותר מכל גזירת ז' וחדא מינייהו נקט. ולמדנו ממנו כי קודם שפירשו ממנו מנחמים נוהג באבילות יום שביעי, והכין משמע לקמן גבי מי שבא ממקום קרוב, וזהו שנהגו לבוא ביום ז' ולהפסיק אבילותו, ונהגו לעשות כן בעשרה שאין שורת מנחמין פחותה מי', ומיהא אם לא באו מנחמים בשביעי אינו צריך להם בשמיני, שכבר שלמא אבלותו מאליה, ולהפסקת יום שביעי שיהא מקצתו ככולו הוא דבעי להו, מעתה הקובר את מתו בא' בשבת אי אפשר להפסיקו בערב שבת כמו שנוהגי' בקצת המקומות, דהא יום ששי הוא, ושבת אינה מפסקת, וביום שבת לא שיכי מנחמים ואיסורא נמי הוא לעשות כך בפרהסיא, ובקושי התירו ליחיד לראות פנים בשבת, אלא עומד אבל מעצמו ונוהג בדברים שבצינעא, ולערב הוא מותר מאליו, וכן הקובר את מתו קודם הרגל והרגל מפסיקו, יבאו מנחמי' שחרית ומפסיקי' אותו בשחרית, כדי שיהא מותר לגלח כל היום, ואם

לא באו, אסור לגלח, והרגל מפסיקו מאליו, ומגלח ברגל או לאחר הרגל, ומ"מ אין הרגל מפסיק עד ערב הרגל, ואפי' הוא יום כ"ט ערב הרגל וזה ברור. וכן אומרים דדוקא מקצת יום ז' ככלו, אבל ליל שביעי אינו ככל היום, שאין דרך מנחמים אלא ביום. [ריטב"א]

כשחל שלישי שלו בערב הרגל.

ה"ה נמי אם חל ששי שלו ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב, והא דנקט שלישי, משום דקאי אמתני' דתני שלשה ימים לפני הרגל. ויש מפרשים דדוקא שלישי, אבל רביעי או מרביעי ואילך יהא מותר ברחיצה כל היום. ולא נהירא, דמה שייך למימר מקצת היום ככולו הכא כיון דכי נמי משתלים יומא אכתי לא שלימו ז' ימי אבלותו, ולא שייך למימר מקצת היום ככולו אלא ביום ז', דנפיק ליה לגמרי מגזרת ז'. וכן פירשו בהלכות גדולות.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

שאסור ברחיצה עד הערב.

עד הערב. עד הלילה, לאחר שיכנס הרגל, או ירחץ בצונן אם ירצה, או ימתין עד חול המועד ויהא מותר לרחוץ כדרכו בחמין, אבל בי"ט אסור לרחוץ בחמין, ואפילו בחמין שהוחמו מערב י"ט כדמסקי' בפ' כירה. וא"ת מאי שנא דלגבי גלוח אמרי' דאם חל שביעי שלו בערב הרגל דדחינן לגזרת ל' משום כבוד הרגל, ואע"ג דלא חיילא עליה גזירת ל' אלא מקצת יום שביעי, אפילו הכי שרי לגלח בערב הרגל מבעוד יום, ואילו בשחל שלישי או ששי בערב הרגל דדחינן נמי לגזרת ז' משום כבוד הרגל, אמאי לא שרינן ליה לרחוץ בערב הרגל מבעוד יום. וי"ל דשני גלוח מרחיצה, דטפי שייך ניוול בגלוח יותר מרחיצה, כדפי' הר"ר יוסף לעיל. ורבי' אברהם ב"ר דוד תירץ, דשאני רחיצה דאפשר לאורתא מיהא בצונן, מה שאין כן בתגלחת ותכבוסת, שהרי אסור לכבס ולגלח משתחשך, הלכך אפילו מי שחל שלישי או ששי שלו בערב הרגל מותר לו לכבס חלוקו בערב הרגל לצורך הרגל כיון דאי אפשר לו לכבס ברגל, ומ"מ אסור ללובשו עד שתחשך, כדאמר לקמן, גבי זקיפת המטה שזוקפה בערב שבת, ואפילו הכי אינו יושב עליה עד שתחשך.

והר"ר יוסף פי', דעד הערב דקאמר הכא הוא ערב היום, ומבעוד יום סמוך לחשכה מותר לרחוץ בחמין ולא בי"ט קאמר אלא בחול מיירי. מידי דהוה אגלוח דשרינן ערב הרגל.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

דף כ.

ורגל עולה לו, תיובתא.

שמעינן מהכא דקובר מתו ברגל דאין ימי הרגל עולין לו למנין ז', אלא צריך לו לאחר הרגל להתחיל ולמנות כולהו ז' ימי אבלו, אבל ימי הרגל העוברים עליו אחר שקבר מתו או אחר ששמע שמועה קרובה, אותן הימים עולין לו למנין ל'. וכן אם קבר מתו או שמע שמועה קרובה בחול המועד של סוכות, אע"פ שקברו או ששמע השמועה ב' ימים או ג' קודם שמיני עצרת שהוא רגל בפני עצמו אף לענין אבלות, כדאמרינן לקמן בפרקין (כד:) ועולה למנין ז' כמו עצרת וראש השנה, מ"מ צריך לו לנהוג ז' ימי אבלות כולהו אחר הרגל, דאין הרגל מבטל ממנו גזרת ז' אלא אם כן קיים קצת מגזרת ז' קודם הרגל כדאמרי' לקמן בסמוך, אבל ממנין ל' שפיר סליק אותו שמיני עצרת לז' ימים כדין רגל שלם, ואע"ג דלא חל עליה אבלות ז', כדמסיק הכא דרבא איתותב.

ושמעינן נמי, דאותן ז' שהוא מונה אחר הרגל, דלא אחמירו בהו רבנן כמו בימי אבלו הסמוכים אחר קבורת מתו לענין שמלאכתו נעשית על ידי אחרים אפילו בדבר שאינו אבד, ועבדיו ושפחותיו עושין בצנעא בתוך ביתו, אבל הוא עצמו לא יעשה, וכן אין רבים מתעסקין בו אחר הרגל רק להשלים הימים שנתעסקו בו ברגל למנין ז', דכל שהוא משום עסקי רבים אין רגל דוחהו כלל אלא מתעסקין בו ברגל, כגון שבאין לביתו לנחמו ברגל או עומדין עליו בשורה או מברין אותו ברגל.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

וכן אורי ליה רבי אלעזר לרבי פדת בריה.

ואם תאמר דבפרק קמא דברכות (ה:) אמר ליה ר' יוחנן לרבי אלעזר אי משום בני דין גרמא דעשיראה ביר, משמע דלרבי אלעזר לא היו לו בנים. ויש לומר שאחרי כן נולד לו, או היו לו בנים הרבה ומתו מקצתם, ואמר ליה רבי יוחנן כך כדי לנחמו.

[תוד"ה ואמר, נדה ח.]

וצ"ל דבההוא עובדא דברכות כבר מת ר' פדת בריה. אבל אין לומר דאדרבה עדיין לא נולד לו בן בההוא עובדא, והוא לא מת מאותו חולי, אלא אחרי כן הוליד בנים, הא ליתא, דא"כ תנחומין של הבל נחמו ר' יוחנן לר' אלעזר, דהא ר' יוחנן הוא דקאמר התם לעיל מההוא עובדא, דמי שהיו לו בנים ומתו הרי הם יסורים של אהבה, אבל מי שלא היו לו בנים כלל אין זה יסורין של אהבה. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ואימא עצרת דחד יומא.

פירוש דאבלות לכולהו חגי' אקשיה רחמנא, יש מהן ז' ויש מהן יום אחד וא"כ אבלות נמי פעמים ז' פעמים יום אחד, הא כיצד אם שמועה קרובה ז', שמועה רחוקה יום אחד וא"ת אימא סוכות י"ל תפסת מועט תפסת אבל עיקר אבלות דהוי ז' מדוכתא אחריתי נפקא לן מדכתיב אל נא תהי כמת וכו' מה הסגר ז' אף מת ז', אי נמי מויעש לאביו אבל ז' ימים דיוסף, א"נ מויהי לז' הימים דמתושלח, כשם ששמרתי לעולמי ז' ימים כך אתם תשמרו על מת ז' ימים, א"נ מדכתיב ופתח אהל מועד תשבו שבעת ימים. [נמוקי יוסף]

דף כ:

מקצת היום ככולו.

מספקא לרבי הא דאמר מקצת היום ככולו אי חשיב נמי מקצת לילה ככולו או מקצת היום דוקא בעינן, ונפ"מ אם באה לו שמועה רחוקה בלילה וישב מקצת לילה, אם מותר לרחוץ קודם שהאיר היום. ולבסוף כתב דאסור, משום דבלילה לא מוכחא מילתא, שהרי דרך בני אדם לחלוץ מנעליהם בלילה. ורבינו שמואל כתב נוהגים העם לישב מקצת יום שביעי ביום ולא בלילה, ומה שיושבים מקצת לילה באבלות אינם מחשיבין אותו אלא ביום, ולא ידענא טעמא מאי, עכ"ל רבינו שמואל.

[הלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורג, סי' לא]

כי תניא ההיא לכבוד אביו ואמו.

והקשה רבי' מאיר א"כ למה לא קרע ר' חייא, כיון דעל אביו ועל אמו קורע לעולם. ותירץ, שמא חלוקו היה שאול. ולפירוש רש"י ניחא, דגריס אייבו קיים וא"ל אימא קיימת, שר' חייא שאל על אייבו אביו של רב שהיה אחיו של ר' חייא, ועל אמו של רב שהיתה אחותו.

[תוס' הרא"ש]

קריעה של כבוד היא, ואנן מקריעה של חיוב הוא דאמרינן אינו קורע, והכי הלכתא, דבשמועה רחוקה אינו קורע אבל מפני כבוד אביו ואמו קורע עליהם אפילו בשמועה רחוקה ואינו מאחה לעולם אע"פ שאינו מתאבל עליהם.

[נמוקי יוסף]

ויש מחלוקת בין רבותי ז"ל עד כמה קורע והולך על אביו ועל אמו, כי הגאונים פירשו כל י"ב חדש והרמב"ם ז"ל פי' כל ל' יום, ובעל ההלכות ז"ל כת' לעולם, ובירושלמי אמרו אפי' אחר כמה שנים חייב לקרוע, וכן נר' שהרי מצינו שאסור באיחוי לעולם, ואינו בדין שימות אביו ולא יקרע בנו עליו, ומסתברא דרבו כאביו, לקריעה בשמועה רחוקה, ואע"פ שאמרו לא השוו לאביו ואמו אלא לאיחוי בלבד, זהו בעניני אבילות, אבל ענין זה טעמא אחרינא הוא, ואינו בדין שישמע שמת רבו ולא יקרע עליו. [ריטב"א]

אתא בריה קרע באפיה.

בנו של אמימר, אותו אבי המת, וקרע בפני אמימר, כי ראה באביו שקרע מיושב, ולא רצה לומר לו לא היה לך לעשות כן, משום דאמ' בפ"ק דקידושין (לב.) לא יאמר לו אבא עברת על דברי תורה וכו', ולכך בא הבן להזכירו, וקרע מעומד בפניו כדי שירגיש בקריעה שהיתה מיושב.

[שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

דף כא.

כעין ארצה.

כלומר לעולם אימא לך דדוד לא עבד מילתא יתירתא כלל, והא דכתב ושכב ארצה לא ששכב לארץ ממש, אלא על ידי מטה כפויה שכב, וקרא קרי ליה שכיבת ארצה, משום דלגבי דוד המלך דמי שפיר לשכיבת ארצה, והכי נמי נימא דעמידה שעשה בשעת קריעה לאו מילתא יתירתא הואי אלא דינא. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ופרקינן מאי ארצה כעין ארצה, ועל מטה כפוייה שכב ולא עבד מילתא יתירא, ומן התימה על הרמב"ם ז"ל (אבל פ"ה הי"ח) שכתב שאינו יוצא ידי חובה אלא א"כ ישן על מטה כפוייה ואע"פ שכפה מטתו, דאדרבה הכא משמע להדיא דמאן דעביד הכי מילתא יתירא הוא דעביד, וליכא למימר דמעיקרא משמע לן, כי דוד ישב על גבי הקרקע ולא כפה מטתו כלל דא"כ היאך לא קיים דוד כפיית המטה, ועוד היכי מייתי לה לראיה דעביד מילתא יתירא אדרבה מילתא בצירתא הוא דעבד, אלא ודאי כדאמרן, ובירושלמי (ה"ה) אמרו על ברייתא זו במקום דברי ר' יוחנן מפני שאמר איני כופה את מטתי אבל אם אמר כופה אני את מטתי שומעין לו, כלומר שומעין לו לישן על גבי כרים או על גבי ספסל, ואין צריך לומר על גבי קרקע, דההיא מילתא יתירא היא, וכן פוסק ר"י ז"ל וכן הרמב"ן ז"ל. [ריטב"א]

אסור במלאכה.

כתב הר' יצחק בן גיאת ז"ל דדווקא ביום אבל בלילה מותר במלאכה. וכמדומה לי שיצא לרב זה מדתניא בפ"ק דתענית (יג.) כשאמרו אסור במלאכה כלומר בתענית ציבור, לא אמרו אלא ביום אבל בלילה מותר, וכשאמרו אסור ברחיצה לא אמרו אלא בחמין, וכשאמרו אסור בנעילת הסנדל לא אמרו אלא בעיר, וכן אתה מוצא במנודה ובאבל. ומ"מ אינו נכון בעיני דאם כן מי שהפך זיתיו ואירעו אבל יעשה בלילה. ועוד דמאי שנא לילה אי משום דצנעה היא, לא הותר צנעה עד אחר שלושה. על כן נ"ל דהאי וכן אתה מוצא במנודה ואבל, לא קאי אלא ארחיצה ונעילת הסנדל, והכי מוכח בפ"ק דמכלתין (טו:) דלא גמרינן מהאי וכן, לא למיסר ולא למישרי.

[תלמיד הרשב"א]

ואסור לקרות בתורה.

ויראה לי שלא נאסרו דברי תורה לאבל אלא דרך לימוד וגירסא אבל לעיין בספרים המעוררים לבו של אדם לתשובה לא נאסר, ולא עוד אלא דראוי לעשות כן. [מאירי]

א"ל ר' חנינא אם היו רבים צריכים לו אינו נמנע.

ואע"ג דרב היה גדול מרבה בר בר חנה, כדמשמע בריש פ"ק דסנהדרין (ה:) והכא אמר דאם היה בעיר גדול הימנו דאסור, איכא למימר דרב לא היה דר בעיר, אלא אורח היה באותה שעה, או שמא בא שם לנחמו ולגמול לו חסד שהיו קרובים. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

דף כא:

עושה בצינעא בתוך ביתו.

פי' במתפרנס מן הצדקה קאי, וכן האשה טווה, בעניה קאי, וכן אמרו בירושלמי מי שאין לו מה יאכל, ותבא מאירה לשכניו שהצריכוהו לכך.

[ריטב"א]

אינו הולך לבית האבל.

כלומר לאבל אחר אפילו הוא קרובו, מכאן ואילך הולך לכבוד קרובו, כן

פירשו המפרשים ז"ל, ולפי פירוש זה נ"ל שאם אינו קרובו אסור לילך כל שבעה, ול"נ שאפילו לכל אבל קאמר דהא סתמא קתני. [חידושי הר"ן]

כל שלשה ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל וכל שכן למקום אחר, מכאן ואילך אע"פ שנמנעה הליכתו למקום אחר, לבית האבל מיהא הולך, ואינו יושב במקום המנחמים אלא במקום המתנחמים ומכאן נהגו בקצת מקומות להיות אבלים יוצאים בתשעה באב לביה"כ שביה"כ בת"ב בית אבלים היא, וכלם מתנחמים. ויש מי שאומר שלא הותר היתר יציאה לאחר ג' ימים אלא לבית האבל שנראה כפורק עול אבילותו ומתעסק בשל אחרים אבל למקום אחר אפי' תוך שלשה רשאי לצאת. [מאירי]

אסור בשאילת שלום.

וה"ה נמי דאסור להשיב, מדקאמר בסמוך מג' ועד ז' משיב ואינו שואל, משמע הא בג' הראשונים אף משיב אינו. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

דלא ידעי.

פי' ומפני דרכי שלום משיב להם, ואקשינן דאי בדלא ידעי מיירי אפי' בג' ימים ראוי להשיב מפני דרכי שלום, ומהדרינן דמודע להו שהוא אבל ותו ליכא מפני דרכי שלום, ולא מהדר להו, משום חומר דאבל בג' ימים הראשונים, ותמיהא מילתא תוך ז' היכי אפשר דלא ידעי ליה והלא עניני אבלו מוכיחין עליו כגון עטיפת הראש וכיוצא בה, וי"ל דזמנין דיתבי עראי בלא עטיפה א"נ כגון שמצאו בדרך. [ריטב"א]

דף כב.

הלך גדול הבית לבית הקברות מהו.

כגון שאין להם בית הקברות בעירם, וצריך לילך לקבור המת בעיר אחרת, והלך גדול הבית עם המת לקוברו, וחזר מבית הקברות לבית קודם שיבא זה ממקום קרוב, ואחר כך כשבא אחד מן הקטנים ממקום קרוב מצא בבית שני מנינים, כי הקטנים שלא הלכו לבית הקברות ונשארו בבית מונין משיצא המת מעירם והחזירו פניהם ממנו, כדלקמן בסמוך. מכי הדריתו אפיכו מבבא דאבולא אתחילו ומנו, ואילו הגדול מונה לעצמו משנסתם הגולל בבית הקברות. ומיבעיא ליה על אותו שבא ממקום קרוב, אם הוא מונה עם הקטנים שנשארו בבית, ויהי טפל להם ונמשך אחר מנינם, כי מנינם עיקר, כיון שגם הגדול עמהם בשעת מיתה שהיא הגורמת אבלות על כלם, או דלמא ימנה לעצמו ולא יהי טפל להם, כיון שאין הגדול עמהם במנינם. ופשיט מדר' יוחנן דמונה עמהן, דכיון דגדול הבית היה בשעת מיתה עמהם, ונתעסק כל שעה בצרכי המת עד שנקבר, הרי הוא כאילו היה בבית לענין זה שמנינם עיקר למשוך זה הבא ממקום קרוב אחריהם למנות עמהם. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

ויש שואלין אם הלך אחד מן האבלים לקבור את המת מבעוד יום ולא נסתם הגולל עד שחשכה והגדול נשאר בבית, ועלה לו יום הליכתם למנין שבעה, שהרי חל עליו אבלות משהחזיר פניו מן המטה, מיהו מי אמרינן דהוי היאך כבא ממקום קרוב ומונה עמהם, או דילמא לא אמרו מונה עמהם אלא במי שלא ידע האבלות כלל ולא שמע עד שבא בבית, כגון שבא ממקום אחר. אבל האי שהלך לבית הקברות כבר נחלק דינו לעצמו לשעת סתימת הגולל ומונה לעצמו. ומסתברא דמילתא פשיטא דמונה לעצמו לסתימת הגולל. ברם הוא צריך למידע אם בא אחד מן האבלים שהיה במקום קרוב והגיע לבית האבל יום שלישי או רביעי, אבל כבר הוגד לו האבל במקום שהיה שם ביום שני, אם מונה משעה שידע או מונה עמהם כיון שבא ממקום קרוב ומצא גדול הבית בבית. ומסתברא דמונה לעצמו משעה שידע הדבר אם התאבל והתחיל לבכות. וכן משמע מלשון הר"ם ז"ל (אבל פ"ז ה"ד) שכתב על בא ממקום קרוב, אבל שלא ידע עד שבא וכו'. ואשכחן דאיכא מאן דאמר דהיכא דאמטויה לשכבא מבעוד יום לבית הקברות ונשאר גדול הבית בבית, ולא נסתם הגולל עד שחשכה, הכל מונין עמו. ותימה הוא. והאי גדול הבית אפילו היה קטן, כך כתב הריא"ג ז"ל. ובירושלמי אמרינן מאי הוא גדול הבית כמה דאת אמר (בראשית לד יט) והוא נכבד מכל בית אביו. ואם כן האי קטן דכתב גאון קטן בשנים וגדול בחשיבות. אי נמי אם היה קטן בנו של מת, אפילו היו שם אחים גדולים, הואיל והוא יורשו הרי הוא נכבד. והיכא דלא היה שם גדול ואחד מן הצעירים בשעת מיתה, ולא ידעו כלום בדבר שהיו במקום אחר, ובא גדול ביום שני והרי הוא מונה לעצמו, ובא האחר ביום השלישי ולא נודע לו עד שבא, שאילו הודיעום בבת אחת אע"פ שבאו בזה אחר זה הא חייל אבלות אתרוייהו בחדא שעתא. אלא אפילו לא ידע היאך עד למחר מונה עם הגדול. [המכתם]

דף כב:

נכנס לבית השמחה לאחר ל' יום.

פי' רשב"ם דהאי דאסרינן ליכנס לבית השמחה דהיינו דוקא להכנס ולאכול, אבל בכניסה בלא אכילה שריא, כדאמר בפ"ק, אין שמחה בלא אכילה ושתיה, ועוד דומיא דמריעות שעיקרו מתאספין על אכילה ושתיה. [אור זרוע, סי' תמ"ז]

ובעלי התוספות כתבו דנכנס לאכול קאמר אבל כניסה בלחוד מותרת שאין שמחה בלא אכילה ושתיה ולישנא לא משמע הכי כלל אלא שאין נכנסין כלל בעוד שעסוקים במזמוטי חתן וכלה, ואפילו לשמוע ברכת חתנים ולכניסת החופה שהיא מצוה, אין מצוה זו מוטלת עליו שאין אבילות עם השמחה כלל. [ריטב"א]

על אביו ועל אמו לאחר י"ב חודש.

ורבי אבי העזרי כתב דהא דאמרינן על אביו ועל אמו אינו נכנס לבית המשתה עד י"ב חודש, דאפילו אם היתה שנה מעוברת די לו בי"ב חודש, מדקתני י"ב ולא קתני שנה. ודוקא לסעודת שמחה, אבל לילך לברכת נישואים וברכת אירוסין מותר מיד לאחר שבעה, שהרי אין שם שום שמחה ולא ריקוד ולא טפוח ושחוק. ורבי אב"ן כתב לאחר ל' דוקא, ולא נתן טעם לדבריו. [הלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורג, סימן מ"ט]

ואפיקרסותו אינה מעכבת.

פרש"י ז"ל כי הסודר שעל ראשו אע"פ שתלוי לפניו ופעמים שמכסה את הקרע אין זה מעכב על הקריעה, ולמדנו מזה כי כסוי הגלימא מעכב וצריך שיראה הקרע לעם, ויש שפירשו כי אפרקסותו הוא מלבוש שלבוש על בגדיו דרך נקיון או לצינעא בעלמא ואינו חייב לקורעו, ומזה למדו כי הגלימא שאנו לובשין אינו חייב בקריעה, ואינה ראיה דגלימא מלבוש חשוב הוא וקבוע, ועוד הרי אפרקסותו מכסה שאר קריעות אלא א"כ נאמר דה"ק שאם לבשה תוך ז' אינו חייב לקרעה, והרמב"ם ז"ל (פ"ח ה"ג) פירש שאפרקסותו הוא בגד התחתון הדבוק בבשרו שלובשו לקבל את הזיעה בעלמא, וכן מונה אותו בהלכות דרך ארץ (דרך ארץ רבה פ"י), ולפי שאינו עשוי ללבישה אינו מעכב בקריעה, וכן פירש בעל הערוך ז"ל, ואפרקסותו לשון משותף הוא, ולדברי הרמב"ם ז"ל והערוך נפרש אינה מעכבת בגילוי הלב כיון שהקריעות של מעלה נכרות וא"כ באשה אין אפרקסות דבוק לבשרה דא"כ למה צריכה חזרת קרע לאחוריה, אלא ודאי כרש"י ז"ל מסתברא ולשון אינה מעכבת מוכיח. [ריטב"א]

על כל המתים כולן מבפנים.

פרש"י ז"ל ובתוספות, מבפנים שלא כנגד העם מבחוץ כנגד העם לעיני הכל, ורבינו יצחק בן גיאת ז"ל פירש מבפנים ידו תחת חלוקו ומבחוץ חוץ לחלוקו, ולישנא דייק הכי קצת דלא קתני בחוץ ובפנים, וקאמר מבחוץ ומבפנים, אבל המעשה שהביאו מרב חסדא, דאמר כפי אסיתא נראה כפירוש הראשון כי בודאי לסיוע הביאוהו למאי דאמר וכן לנשיא. [ריטב"א]

ובני הכנסת נכנסין לבית הכנסת.

כלומר והרגילין להתפלל בבית הכנסת משנין את מקומן בקר וערב כשהן נכנסין שם להתפלל אע"פ שהאבלים אינן שם אלא שמתפללים בביתם, וגבי נשיא אמרו שאין מתפללים בבית הכנסת כלל אלא ביום שבת שנכנסין שם לקרות בתורה שבעה כדי שלא יהא בית הכנסת בטל לגמרי אף מקריאה בתורה בציבור, ולאחר קריאה בתורה יוצאים משם ומתפללים בביתו של אבל כשאר כל ימי החול, ושמעינן מיהא שאין האבל יוצא מביתו אפי' לבית הכנסת ואפי' בשבת. [ריטב"א]

דף כג.

משום ביטול פריה ורביה.

וכמה בנים יהיה לו ויהיה אסור לישא לאלתר, כדתנן בפרק הבא על יבמתו, לא יבטל אדם מפריה ורביה אא"כ יש לו בנים בש"א ב' זכרים, וב"ה אומרים זכר ונקבה שנאמר זכר ונקבה בראם, וקיי"ל כב"ה. [רא"ש, סימן נב]

מעשה שמתה אשתו של יוסף הכהן.

והא דתניא שאם יש לו בנים קטנים מותר לישא אשה לאלתר כדי לפרנסם, והביאו ראיה ממעשה של יוסף הכהן שאמר לאחות אשתו בבית הקברות לכי ופרנסי בני אחותך ואעפ"כ לא בא עליה אלא לאחר זמן מרובה [ו]יש אומרים כי בו ביום נשאת, והביאה הוא שאיחר עד זמן מרובה, וכן אמרו בירושלמי בפירוש (יבמות פ"ד הי"א) שכנסה ולא הכיר בה עד ל' יום, כבר פירש ר' יצחק בר' אברהם כי נישואין אלו לאחר ז' היו שהרי אמרו בזבחים פרק טבול יום (ק.) כי אשתו של יוסף הכהן ערב הפסח מתה שהרגל מפסיק גזירת שבעה, ואפי' למ"ד (עי' לעיל יט: ד"ה והא) שאסור ברחיצה עד הערב הינו עד הלילה ממש, זהו ברחיצה מפני שאפשר בלילה, אבל נישואין שא"א להם בלילה שאין נושאין נשים ביו"ט מותר לישא אשה מבעוד יום קרוב לבין השמשות כשם שהרגל המפסיק גזירת ל' מתיר לגלח ערב הרגל, ומה שאמרו שלא בא עליה עד לאחר ל' יום חומר הוא שנהג בעצמו כיון שאין הנישואין אלא מפני גידול בניו וזה אינו מעכב, וא"ת יאחר הכל עד לאחר ל' יום, זה לא היה אפשר לו, ועיקר ביאתו איחר, פרנסת בניו הקטנים לא היה יכול לאחר. [ריטב"א]

בחימוצתא רומיתא סומקתא חדתי.

חלוק שהובאת מרומי והיתה אדומה. ורבא נמי כר' אלעזר ב"ר שמעון סבירא ליה, דאמר לא אסרו אלא בחדשים, אבל צבועים שרי ואפילו חדשים. והשתא כיון דחזינן אביי ורבא דעבדי כר' אלעזר ב"ר שמעון, אלמא הלכתא כוותיה דלא אסור אלא כלים חדשים לבנים, אבל ישנים או צבועים שרו, ולגהץ בתוך ל' ולהניח לאחר ל' שרו. וכל זה לא שייך אלא בכלי צמר, אבל בכלי פשתן לא שייך גיהוץ כלל, ואפילו חדשים לבנים של פשתן שרו לגהץ וללבוש תוך ל', וכ"ש דלדידן שרו כלי פשתן אחר שבעה בכל ענין, דהא אמרינן גיהוץ שלנו ככיבוס שלהם. אבל בתוך שבעה אף בשבת שבתוך ז' ימי אבלו אסור ללבוש בגדים המכובסים אפילו הם של פשתן, והדברים שבצנעא הוא בחלוק, וקי"ל לקמן דדברים שבצנעא נוהג בשבת. ואדם שצריך להחליף בתוך ימי אבלו מפני שאותם שהוא לבוש מאוסים וגרועים ביותר, או שמא יש בהם רמה וקשים עליו ללובשם, ראיתי בני אדם שהיו נותנין הלבנים לאחר ללבוש אותן יום אחד או חצי יום קודם, ואחר כך היו האבלים לובשים אותן, וכן נכון והגון לעשות. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

דף כג:

ופטור מקריאת שמע ומן התפלה ומן התפילין.

תפילין לא גרסינן דאין תפילין בשבת דכתיב כי אות היא, מי שצריכין אות יצאו תפילין שהן עצמן אות דכתיב והיה לך לאות. [רש"י על הרי"ף]

פטור מן ק"ש ומן התפלה ומן התפילין, כך היא הגרסא בכל הספרים המדוייקים, ויש מפרשים דכיון שלא שנינו במשנה בפירוש שפטור מכל המצות האמורות בתורה אינו פטור אלא מאילו השלשה בלבד אבל בכל השאר חייב, ומביאין ראייה מדאמרינן בפרק הישן חתן פטור מכל המצות האמורות בתורה ותנא שילא חייב ואומרים דהתם משמע דהלכתא כשילא וכי היכי דחתן חייב בכל המצות האמורות בתורה ה"נ שאבל חייב בכולן, אלא באילו השלשה בלבד שאסור מפני ששלשתן צריכות כוונה יותר משאר מצות ק"ש מפני קבלת עול מלכות שמים וצריך שיהיה בכוונה, ותפילין ג"כ צריך שלא יסיח [illegible] מהם, ותפלה ג"כ צריך כוונה שאם לא כוון באבות צריך לחזור ולהתפלל פעם אחרת, ומתוך שהוא בהול על מתו וטרוד בעסקיו לא יוכל לכוין בהם ולפיכך פטור אבל בשאר מצות שאינן צריכות כוונה כל כך חייב ואין זה נראה למורי הרב נר"ו שאותה הברייתא דסוכה דמביאין ראיה ממנה שחייב בכל שאר המצות כבר תירצה רש"י ז"ל ואמר דלא סבירא ליה העוסק במצוה פטור מן המצוה אבל אנן דקיימא לן דהעוסק במצוה פטור מן המצוה ודאי פטור. [רבינו יונה, ברכות]

ובשבת מיסב ואוכל בשר.

ובשבת מיסב ואוכל בשר ושותה יין, לא קאמר וחייב לאכול בשר ולשתות יין דכיון שהוא מתכוין למצוה אם ירצה יאכל ואם לא ירצה לא יאכל שאינו חובה על האדם שיאכל בשר וישתה יין בשבת שהרי אמרו (שבת קיח.) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות הלכך בכל דבר שהוא מצוה חייב לעשותו בשבת אבל זה רשות הוא אם ירצה יאכל בשר וישתה יין, ואם לא ירצה יניח וא"ת וגם בחול למה אסרו אותו והלא אחר הקבורה שחל עיקר האבלות ואסרו בנעילת הסנדל מותר י"ל שהטעם שאסרו אותו קודם קבורה מפני שאם יבא לאכול בשר ולשתות יין ימשך אחר תענוגיו ויתעצל בקבורת המת ומפני זה הטעם, לא אסרו לו נעילת הסנדל שאם ילך יחף לא יוכל ללכת לכאן ולכאן ולהשתדל בקבורתו. [רבינו יונה, ברכות]

דף כד.

מחליף וקורע.

מי שהחליף בגדיו, כגון שנתחדש לו קור או חום והוצרך להחליף בגדיו, לשאר מתים אינו קורע אף תוך שבעה, אלא שלכתחילה מיהא יראה לקצת מפרשים שאין לו להחליף אלא לצורך, על הדרך שביארנו, כגון שנתקרר או נתחמם, ויש אומרים אף לכתחלה, ואעפ"י שיש כאן בטול אבלות, והחזרת קרע לאחוריו אסור בחול מדין בטול אבלות, החזרת קרע הוא בטול אבלות בידים, שאדם רואה הבגד שקרעו ואין רואין בו עכשיו קרע וסבורין שנתאחה, אבל החלפת בגדים הכל יודעין שאדם צריך להחליף בגדים תמיד לכמה סבות, ואין זה בטול אבלות, שהקרע אינו נמשך, שיהיה מצווה לקרוע תמיד, כשאר אבלויות שהם נמשכים, ולאב ואם קורע את כולם תוך שבעה ואינו מאחה כדין קרעים הראשונים. [מאירי]

מטייל באונקלי בתוך ביתו.

פירש רבינו חננאל ז"ל אונקלי כעין מצנפת שמכסה בו את הראש, והביא לו חבר בסוף מסכת מנחות (קט:) הלבישו אונקלי וחגרו בצלצול, ורש"י ז"ל מפרש אונקלי בגד קרוע שלו, וכן נראה שהוא מלבוש כדאמרינן בכל כתבי הקדש (שבת קכ.) מקטורן אונקלי ופונדא, וכן בפרק אלו הן הנשרפין (פב.) שלף שננא והניחה באונקלי שלו, ובסוף מגילה (כד:) אמרינן לענין תפלין נתנה על בית יד אונקלי שלו, אלמא מלבוש הוא שיש לו בית יד והוא בגד התחתון, וכשנותן עליו תפלין שבזרוע יש חציצה בינם לבין בשרו. והדברים מטין כדברי רש"י ז"ל שהאונקלי קרוע הוא ומהלך בו בצינעא וקרעו לפניו, וכשבאין אחרים להראות לו פנים לובש בגד שלם עליו שבגד תחתון הוא. אבל יכולני לפרש וכן נראה, שהוא מלבוש שמחברין אותו בשפה של מעלה באונקלי של כסף, כענין שאמרו (מדות פ"ד מ"ה) אונקליאות של ברזל קבועין בהן, לפיכך אמרו מותר לטייל בבגד קרוע בתוך ביתו והוא שנותן עליו האונקלי לחברו, ואע"פ שהקריעה ניכרת בו והכל רואין שהוא אבל מותר, דהא איכא אונקלי להיכר שבת, והא דקאמר בביתו לפי שאין דרך לטייל בו בפני הרבים. [תורת האדם להרמב"ן]

דברים שבצנעא נוהג.

ותלמוד תורה יראה דהוי דבר של צינעא, אבל אם קראו את האבל לעלות לקרות בתורה חייב לעלות, דאם היה נמנע היה דבר של פרהסיא, ושמעתי שר"ת היו קוראין אותו לקרות בתורה רביעי, ואירע בו אבילות ולא קראו החזן ועלה מעצמו, ואמר כיון שהורגל לקרות רביעי בכל שבת, הרואה שאינו עולה יאמר שבשביל אבילות הוא נמנע והוי דברים של פרהסיא. [תוס' הרא"ש]

נעילת הסנדל, שבחול בימי אבלו אסור הוא בנעילת סנדל, ובשבת הוא רשות דאי בעו סיים מסאני, ואי בעי לא סיים ולא הוי פרהסיא בדלא סיים, כדמסיק דאיכא כמה אינשי אחריני נמי דלא סיימי מסאני כשהם בתוך בתיהם, או משום תענוג או משום מיחוש הרגלים. ורחיצת ידים ורגלים בחמין דבחול, אבל אסור להושיט את אצבעו בחמין כדפרישית לעיל, ובשבת אי בעי רוחץ בחמין שהוחמו מערב שבת, דאילו אם הוחמו בשבת היה אסור, ואי בעי אינו רוחץ, ואין זה פרהסיא. ואע"ג דאמר בפ' במה מדליקין (שבת כה:) הרחצת פניו ידיו ורגליו בחמין בערב שבת סמוך לחשכה מצוה, מ"מ כיון שרוב העולם לא הורגלו בכך, לא מינכרא מילתא דמשום אבל הוא עושה מה שאינו רוחץ, אי נמי סבירא ליה לשמואל כמאן דאמר התם רשות. [שיטה לתלמיד ר"י מפאריש]

דף כד:

יום אחד לפני ראש השנה וראש השנה הרי כאן ארבעה עשר.

הקשה הראב"ד מכדי רב פפא כר"ג סבירא ליה דאמר ראש השנה ויום הכפורים כרגלים, וכיון דיום הכפורים רגל הוא ומפסיק, למה לי חושבנא דארבעה עשר, בין דליחשביה לראש השנה שבעה, בין דלא ליחשביה אלא כחד יומא, כי מטי ראש השנה בטלי גזירת שבעה, וכי מטי יום הכפורים בטל גזירת שלשים.

ויש אומרים דנפקא מינה למ"ד ימים בטלו גזירות לא בטלו, פי' דאם לא גילח עד הרגל אסור לגלח אחר הרגל, והשתא קאמר דיום אחד לפני ראש השנה וראש השנה הרי י"ד ואם לא גילח ערב יום הכפורים לא יגלח עד שני ימים אחר יום הכפורים, דיום אחד לפני ראש השנה וראש השנה חשיב להו י"ד, וז' ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים ויום הכפורים י"ד הרי כ"ח, ושני ימים אחר יום הכפורים הרי ל'. וקשה לאוקמי הא דרב פפא דלא כהלכתא, דקי"ל דאף גזירות בטלו.

ורבינו שמשון ז"ל תירץ, דנפקא מינה לענין הא דתניא לעיל שבת ראשונה אינו יוצא דנפקא מינה לענין הא דתנאי לעיל שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו, שניה יומא ואינו יושב במקומו, שלישית יושב במקומו ואינו מדבר וכו', ולענין זה קאמר הכא הרי כאן י"ד, דמיד אחר ראש השנה היה לו דין שבוע שלישית. [תוס' הרא"ש]

אין קורעין ולא חולצין.

אחר שהתחיל לבאר במשנה שלפניה שאין אבלות חל במועד, ואין חילוק בין חולו של מועד לימי שביתה שבו, בא עכשיו לבאר שבחולו של מועד הותרו קצת דברים שלא הותרו ביום טוב, אלא שלא הותרו לכל אדם, אלא לקרובים הרואים להתאבל. ומשנה זו בחולו של מועד היא שנויה, שאילו בחול ומתורת בל תשחית, כמו שפירשו קצת מפרשים, אינו כלום, שכל שבחול יקרע מי שירצה ואין בו בל תשחית, מאחר שיש בה כבוד למת, אלא במועד היא שנויה, וכן בתלמוד המערב. ואמר שאין קורעין במועד ולא חולצין את הכתף אלא קרוביו של מת הראויים להתאבל, וכן הנראה ברחבה אינה אלא בקרובים. וענין הבראה, זו הוא שאנו נוהגין, שאחר שעשו שורותיהם אצל האבל ונחמוהו, היו מתקבצין ברחבה של עיר, והיו מברכים שם ברכה אחת ענינה ענין תנחומין, וחותמין בה ברוך מנחם אבלים. וקורין לה ברכת רחבה. והיו מברכין אותה בעשרה. ואחר ברכה זו היו מברין את האבל לשם. ואחר שבא האבל לתוך ביתו והלכו להם לא היה סועד סעודה ראשונה אלא משל אחרים, וקודם שיאכל בביתו גם כן היו מצטרפין מקרוביו עשרה, והיו מברכין אותה וקודם שיאכל בביתו גם כן היו מצטרפין מקרוביו עשרה, והיו מברכין אותה ברכה בעצמה הנקראת ברכת רחבה, ומברין אותו בביתו. ויש מפרשים שלא היו אוכלים ברחבה, אלא כשנפטרו מן השורה וברכו אותה ברכה הולך לביתו ומברין אותו בביתו, והיה מנהגם שכל המברין אותו היו אוכלין עמו, וכן קרובים אחרים שאינם אבלים, ואמר על הבראה זו שאינה נעשית במועד אלא לאבלים עצמן. [מאירי]

דף כה.

ואי אדם כשר הוא.

ואע"ג דבהאי מתניתא לא מיירי אלא לבכות ולהתאבל קים ליה לתלמודא דאיכא בכלל קריעה לחמם הבכי והספד, ולא עוד אלא דמסתבר דאבלות דא דכתיבא הכא אינו אלא חימום בכי והורדת דמעות כענין שאמרו כל המתעצל בהספדו של אדם כשר ואמרו כל המוריד דמעות [כו'] בפרק רבי אליעזר (שבת קה:), דאילו אבלות ממש מחליצת סנדל ועטיפה, ליכא אלא על קרוביו או על רבו כדאמרינן לקמן (ע"ב) בעובדא דר' אמי היכא דנח נפשיה דר' יוחנן רביה דיתיב עליה ז' ול' ואסיקנא דלגרמיה הוא דעבד דהכי אמר ר' יוחנן אפי' רבו שלמדו חכמה אינו יושב עליו אלא יום אחד, ובירושלמי בפרק מי שמתו (ברכות פ"ג ה"א) אמרו שאינו אוכל בשר ואינו שותה יין בעוד שרבו עומד ליקבר, ואפי' על חכם שאינו רבו לא מצינו דבר מכל זה ולא אמרו אלא שקורעין וחולצין עליו ומברין עליו ברחבה, וכן דעת הרמב"ן ז"ל, ואפי' תימא דעל חכם מתאבלין יום אחד מדקתני שמברין עליו ואין הבראה אלא עם אבלים כדתנן אין מברין אלא על קרובים והיינו דא"ר יוחנן אפי' רבו ולשון אפי' לרבות חכם הוא, ומ"מ על אדם כשר שאינו חכם ליכא אבלות ולא הבראה לדברי הכל, הילכך אבלות דקתני כינוי הוא להספד ולחמום ולצער. [ריטב"א]

מוחלין לו על כל עונותיו.

דרך הערה אמרו כל המתאבל על אדם כשר מוחלין לו כל עונותיו, כלומר כי אז יכנע לבבו הערל ויפליג בתשובה. [מאירי]

העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע.

כתב רבינו מאיר ששמע בשם ה"ר יונה דה"מ באדם שאינו רשע, אבל באדם חשוד ורשע אין לקרוע, אלא אדרבה לשמוח דכתיב באבוד רשעים רנה. וכתב דלא נהירא ליה, דאמרי' בפ' האורג (שבת קה:) למה זה דומה לס"ת שנשרף שחייב לקרוע, ופרש"י התם ואף נשמת ישראל דומה לו שאין לך ריק שבהן שאין בו תורה ומצות. אלא נראה לו שחייב לקרוע על הכל בשעת יציאת נשמה לבד ממשומד לע"ז, שכל המודה בה ככופר בכל התורה כולה, או אם הוא עובר על אחת מכל מצות

האמורות בתורה להכעיס הרי הוא כעובד ע"ז, דקיימא לן בפ' בתרא דהוריות (יא.) דמשומד אוכל נבילות להכעיס מין הוא. והיינו דתניא במס' שמחות הפורש מדרכי צבור אין מתעסקין בו בשום דבר, אחיהן וקרוביהן לובשין לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמחים שאבד שונאו של מקום שנ' משנאיך ה' אשנא וגו', והאי קרא מייתי נמי בפ' כל כתבי הקודש (שבת קטז.) גבי מינין. ובפ' נגמר הדין (סנהדרין מז.) נמי תני, יכול פרשו אבותיו מדרכי צבור, ת"ל בעמיו בעושה מעשה עמיו, ומייתי לה התם על אכל חלב והפריש קרבן ונשתמד, ועל עיר הנדחת שהם עובדי ע"ז ומשמע נמי שפירשו אבותיו מדרכי ציבור איירי בכי האי גונא, ומסיק דלא שנא מת מתוך רשעו, [ולא שנא] שנהרג בב"ד, דכיון דבדין קא מיקטיל לא הוה ליה כפרה בשעת קבורה עד דחזי צערא דקברא פורתא, ואבילות מאימת קא מתחלת מסתימת הגולל והואיל ונדחו ידחו, וקאמר התם גבי הרוגי ב"ד שלא היו הקרובים מתאבלים אלא אוננים, דאין אנינות אלא בלב. והרוגי ב"ד הוו נמי כמו להכעיס, כיון דמוסרין עצמן למיתה כשמתרין בהן ואומר ע"מ כן אנו עושין, להכי אין מתאבלין עליהם, ועליהם ועל כיוצא בהם נאמר באבוד רשעים רנה, ואהא מייתי לה בפר' נגמר הדין. ושמא תאמר מה לנו לחוב בדמו של זה, הרי כבר נאמר באבוד רשעים רנה. אבל אם אדם עושים לפעמים עבירה לתיאבון, או שמניח לקיים מצוה אחת בשביל טורח, על כגון זה חייב לקרוע בשעת יציאת נשמה, כיון שאינו כופר ואינו עושה להכעיס, דכתיב והנה המלך בוכה ומתאבל על אבשלום, אע"פ שכמה עבירות עשה, שמרד באביו ובמלכות בית דוד ובא על פילגשי אביו, אלא כיון שלא עשה להכעיס אלא מתאוה היה למלוך וראוי להתאבל עליו. [תוס' הרא"ש]

קום מדוכתיך.

באבל רבתי התבאר, שאין מפנין את המת מקבר לקבר. מכל מקום בסוגיא זו יראה שלכבוד אדם גדול מפנין קבר לגנוז בתוכו אדם גדול שהוא ראוי לו, וכמו שאמרו אמר ליה יהודה לחזקיה קום מדוכתיך, כלומר שהבינו בדעתם שכך היה ראוי לעשות לפנות חזקיה משם ולגנוז בו רב הונא, ומכל מקום לא הותרה אלא בקושי גדול, והוא שאמרו על זה קם בהדיא עמודא דנורא, ויראה לי שהוא משל על יראת עונש גחלתם של תלמידי חכמים. [מאירי]

ובפ' אחרון דמס' כלאים ירושלמ' (פ"ט ה"ג) כך, כד דמך רב הונא ריש גלותא אסקניה להכא אמרין אין אנן יהבין ליה, אמרין ניהביה גבי ר' [חייה] רבה דהוא מן דידהון אמרין מאן עלול יהב ליה תמן, א"ר חגי אנא עלל יהב ליה תמן, אמר ליה עילתך את בעי, פי' עילה ועלילה אתה מבקש, פי' דאת גבר סב ואת בעי מיעול לך מיתב תמן, אמר [לון] יהבון משיחא ברגלויי ואין ענייית אתון גרשין לי על ואשכח תלת דנין, יהודה בני אחריך ואין עוד בני חזקיה אחריך ואין עוד אחריך יוסף בן ישר' ואין עוד תלה [עינוי] מסתכלה איתאמר ליה אמיך אפיך, פי' נאמר לו להנמיך פניו. שמע קליה דר' חייא רבה אמ' לרב יהוד' בריה, נפיש לרב [הונא] יתיב ליה. פי' נרויח לו מקום לרב הונא וישב לו. אמרין כמה דלא קביל עלוי מיתב ליה, כך זרעיתיה לא פסקה לעולם, ויצא ר' חגי משם בן שמונים שנה ונכפלו לו שניו. הרי מה שבתלמוד שלנו ר' חגא, בירושלמי חגי, וכשאירע מעשה זה היה ר' חגי בן שמונים קרוב לזקנותו של רב הונא כי רב הונא הגיע לגבורות ואין לפרש כי זה הוא רב הונא שהיה בימי ר' דהוא נפטר בימי ר' כמו שכתב' למעלה, ורב הונא זה הוא תלמידו של רב, חבר לרב נחמן, ורב יהודה רבו של רב חסדא, כדמוכח הסוגיא כי ר' אמי ור' אסי היו סבורים כשאמרו להן שבא כי חי היה, ואמרו כי הוינן התם לא הוה לן רישא לדלויי מקמיה, ש"מ דהיינו רב הונא חבריהם, היה תלמידו של רב.

[יחוסי תנאים ואמוראים]

דף כה:

פתח עליה ההוא ינוקא.

כל זה לפי שראוי לומר על המת מעניני המת שבחותיו כאותה שאמרו, וכשמת אומרי' עליו אי חסיד אי עניו, והכל לפי מה שהוא כעין מעשיו, ואפי' להרבות דבר שאינו הפלגה, וכדתניא באבל, אין מוסיפין בתחלה אבל מוסיפין על העיקר, כלו' אם יש לו שום עיקר בשבחות רשאין להאריך בכבודו קצת, ועל זה אמרו באבל, תינוק שיש בו מעשים יוצא במעשה עצמו, ואם אין לו יוצא במעשה אבותיו, כלומר מזכירין בהספדו שבחות אבותיו או קרוביו, ומאן דלא הוי בר הכי כלל, אמרי' כעין נשי דשכנציב דשלהי מכילתין, ענין הספד כללי להזכיר הספד וחסרון המת דרך כלל, ועל המוסיף מאד ומפליג על העיקר, נאמ' שפורעין מן הספדנין ומן העונין אחריהן. [ריטב"א]

תמרים הניעו ראש.

תמרים הניעו ראש, צדיקים התאבלו, דכתיב צדיק כתמר יפרח, הניעו, שכן דרך אבל להניע ראשו, כי תאבל עליו נפשו, שימו לילות כימים, שירו קינות והתעוררו וספדו ימים ולילות על משים לילות כימים, שקיים והגית בו יומם ולילה. [פירוש ר"ש בן היתום]

משל על רוב תוגה, על דרך האמור ברוב שמחה וכל עצי השדה ימחאו כף, ואמר על צדיק כתמר, כלומר, שאין לו אלא לב אחד, ואמר לשום ימים כלילות על השם לילות כימים, כלומר לשום אור לחושך על השם ברוב שקידתו לילות כימים. [מאירי]

דרבי מנחם אשתעו צלמניא.

וא"ת מה חסידות איכא בזה, הא אמרינן פרק שואל (שבת קמט.) דיוקנא עצמה אסורה להסתכל אפי' בחול כדכתיב אל תפנו אל האלילים. ושמא בצורתא דזוזא שרגיל לראות בה תדיר לא שייכא בה הפנאה, ואפ"ה לא מסתכל. [תוד"ה ה"ג בנן, ע"ז נ.]

נראה דבשויה לשם עבודת גלולים אמר, אבל לשם נוי מותר כדמשמע מבנן של קדושים דלא הוו מסתכלי בצורתא דזוזא מכלל דאחריני הוו מסתכלי. [תוד"ה ודיוקני, שבת קמט.]

דף כו.

כדמתרגם רב יוסף.

נקט רב יוסף לפי שהיה בקי בתרגום שיש כמה ענייני תרגום ולא כדפירש בעלמא, לפי שהי' סגי נהור ודברים שבכתב אי אתה רשאי לומר על פה, ולכך הי' אומר תרגום דמשום עת לעשות אמר התם דשרי, ואין לך עת גדול לעשות גדול מזה.

[תוד"ה כדמתרגם, ב"ק ג:]

אליהו חי הוא.

דהא אמרינן בכמה דוכתי אשכחיה ר' פלוני לאליהו, ועוד דהוה שכיח בפני ר', ואמר ליה מאן חשיב בהאי עלמא ר' חייה ובניו (ב"מ פה:), וגם היה מלמד לר' עמרם במסכת כתובות (קו.) והיינו דאמרינן תנא דבי אליהו רבא, ותנא דבי אליהו זוטא, ובמסכת יומא (יט:) אמריתו אמאי לא אתי משיחא והאידנא איבעיל, ובמסכת סנהדרין פרק חלק (צז: וקיג.), ובתעניות (כב.) ובכל התלמוד מצאנוהו הולך אצל החכמים ובבראשית רבה (עא ט) בפסוק בא גד שהיו חכמים חולקין מאי זה משפחה הוא, בא ואמר להן מבני בניה של רחל אני. [פירוש ר"ש בן היתום]

לא אמרו אלא בזרוע וכמעשה שהיה.

פירוש כשנשרף בזורע רמה דרך חרון [והתרזה] כמעשה שהיה כך. והרב ר' אברהם כתב בספר האשכול, פירש מר רב האיי ז"ל לא אמרו חייב לקרוע שתי קריעות על ספר תורה שנשרף אלא בזמן שנשרף בזרוע של אדם עז וקשה ששרפו בעזות מצח, וכמעשה שהיה בשרוף המלך את המגילה ואת הדברים. ומותיב הנגיד ממעשה דבת נעמיתא דלא חייב לקרוע אפילו קריעה אחת משום דלא הוה בזרוע, דאי הוה בזרוע אפילו לא נשרף אלא שנקרע דרך עזות בזרוע חייב לקרוע שתי קריעות. ומכאן אתה יודע שמה שאמרו על ספר תורה שנשרף לאו דוקא נשרף, אלא [ב]כל דבר שמאבדו [אדם] בזרוע. ויש שאומר דוקא ספר תורה שנשרף, אבל שאר ספרים לא. ואפשר דאפילו בשאר ספרים אם יש בו הזכרות נמי חייב. ודוקא בשריפה, אבל בקריעת ספר תורה אינו חייב לקרוע. [המכתם]

הרואה ערי יהודה בחורבנן.

יראה דעל ערי יהודה אינו קורע אלא על הראשונה שראה, ועל כל האחרות שהוא רואה אינו קורע יותר, דאי צריך לקרוע על כל אחת ואחת שהוא רואה, למה ליה למימר שקורע על ירושלים, גם היא בכלל ערי יהודה. ולא מסתבר למימר שהזכיר ירושלים בשביל פסוק אחר שיש לומר, ואגב זה נקט וקורע. [תוס' הרא"ש]

דף כו:

צריך להודיע ללוקח.

פי' כדי שידע שהן מן הקרעין שאינן המתאחין דכיון דשיעורן טפח כדין קריעת קרובים היה טועה בדבר, והיה נראה דכל שלא הודיעו המוכר שיהא הלוקח מותר לאחותו, וכעין מה שאמרו בענין אותו ואת בנו במסכת חולין (פג.), אבל במסכת אבל (פ"ט) תניא והלוקח אסור לאחותו עד שיודע לו שהוא מן הקרעים שמתאחין, וי"ל דההיא בלוקח מגוי או מעם הארץ, ורבינו הרמב"ן ז"ל מפרשה אפי' בלוקח מתלמיד, דרגלים לדבר שאילו היה מן הקרעין המתאחין היה המוכר מאחה אותו כיון שהקרע פוחתו מדמיו, ואעפ"כ הוצרך להודיעו שמא יטעה לוקח בדעתו בשעת המקח ויהא בו משום אונאה, וכבר הורה זקן.

[ריטב"א]

על אביו ועל אמו קרע אחד.

פי', שלא מצינו שום קרע מוסיף על קרע שלהם, אבל הקרע שלהם מוסיף על שאר קרעים, כי השאר טפח ושלהם עד הלב, וכיון שהן נוספין על כולן, אם יקרע תחלה על אביו ועל אמו ואח"כ יוסיף לאחיו ולאחותו, אין קרע שלהן ניכר כלל, לפי שאין להם מקום למטה מן הראשון, ויאמרו קורע והולך הוא על אביו, והטפח הראשון עלה לכולן, נמצא שאין הקדמה לאביו ולאמו בכאן ניכרת. ואילו היה ראוי לקרוע תחלה על אחיו ואחותו, היה התוספת שמוסיף על אותו קרע לשם אביו ניכר הרבה שהוא לחובת אביו, מפני שהראשון דיו עד טפח והלה מוסיף והולך עד לבו, אלא כיון שאין זה כבוד אביו שקרע עליו באחרונה ולא בתחלה, מפני שלא יהא ניכר קרע של אחיו ואחותו, לכך צריך ליחד קרע לכל אחד מהן.

וא"ת והלא במקדש וירושלים, כשהוא פוגע בירושלים תחלה קורע לכל אחד ואחד בפני עצמו, ומפני כבוד המקדש לא סגי ליה בתוספת, וכשפוגע במקדש תחלה קורע על המקדש ומוסיף על ירושלים, הנה שאין חוששין כאן להבלעת המקדש, אעפ"י שהוא חמור מירושלים. וי"ל דשאני התם שאין הקריעות סמוכות זו לזו, שהרי אינו מוסיף על הקרע עד שהוא רואה חומות ירושלים ובתיה חרבות, וכיון שיש הפרש גדול ביניהם אינן נבלעין, והתוספת ניכר לשם מי שהוא. אבל כאן אין שהות ביניהם אלא מעט, שהרי השמועות והמקרים כאחת באו עליו, לפיכך חוששין להבלעתן. ועוד שהקריעות שוות הן ואין יתרון לזו על זו, אבל קריעות אביו יש לו יתרון על של אחרים, והקטן נבלע בגדול. הראב"ד. [תוס' הרא"ש]

ונותן לו דמי קרעו.

פי' כי אפי' האומר לחבירו בפירוש קרע את כסותי, על מנת לשלם משמע, עד שיאמר לו בפירוש על מנת ליפטר כדאיתא בב"ק. [ריטב"א]

דף כז.

ולמוצאי שבת, אע"פ שאין לו לישב אלא יום אחד חוזר.

פי' משום דצריך הוא לנהוג אבלות מקצת יום שביעי עד שיעמדו מנחמים מאצלו כדאיתא לעיל (י"ט:), ולא אמרינן מקצת הלילה ככל היום, אלא מקצת היום דנקט דוקא ככולו, דאי ס"ד

במקצת הלילה סגי ליה ואע"פ שלא פטרוהו מנחמים למה יכפה עתה שלא לצורך שהרי אין לו לישן בה בלילה ודיו שינהוג אבילות מקצת זה בשאר דברים, ולא עוד אלא דאי אפשר לצמצם ולא סגי שלא עבר מקצת מוצאי שבת קודם כפיה וכבר נפטר מאבילותו והיאך הוא כופה, אלא שיש לומר שאין מקצת הלילה פוטרו עד שינהוג דרכי אבילות כולן ואפי' כפיית המטה וזה אינו מחוור, [ומה שהוקשה לרבינו הרמב"ן ז"ל דאדרבה אם איתא שנוהג אבלות] בליל שביעי, פשיטא שחוזר וכופה למוצאי שבת ומאי קמ"ל, יאמרו לו ז"ל בעלי התוספות ז"ל דהיא גופה קמ"ל שהלילה חייב לנהוג אבלות, והנה מודה רבינו הרמב"ן ז"ל דבמקום שהוא ממתין שיבואו מנחמים אצלו בשחרית אין לו לפסוק אבלות עד למחר אבל אם רצה לרחוץ בלילה ולנעול מנעליו ושלא יבואו מנחמין אצלו למחר הרשות בידו, וא"כ נתת דברי אבילות שיעור כל אחד בידו, וזה אינו במשמע, ומי הכריחו לאבל זה להמתין שיבואו לו מנחמים אלו למחר ושינהוג אבלות הלילה וכי בשופטני עסקינן והמנחמים אלו אתו לנחומיה, צעורי קא מצערי ליה, אלא ודאי דברי רבינו יצחק ז"ל עיקר הן ונמקן עמן ויקראו בית ישראל את שמן מן. [ריטב"א]

ופוטרין את הרבים.

שילכו מיד לאהליהם ולא יסבו ויברכו ברכת רחבה כשאר הימים כן פי' רבינו יהונתן ז"ל. ולא נהירא לי דהוא קתני רישא הכי ואין אומרים ברכת אבלים במועד. וי"מ ופוטרין את הרבים לומר לכו לשלום לאהליכם דאע"ג דאבל אסור בשאלת שלום אלא א"כ בכבוד הרבים כדעבד ר' עקיבא היינו דוקא בחול אבל במועד מותר בשאלת שלום אפילו ליחיד משום כבוד המועד. ואלא מיהו דוקא קרוביו של מת הראויין להתאבל קורעין במועד אבל שאר אינשי לא ודוקא במועד אבל בי"ט אפילו בי"ט שני לא ואפילו קרובין הראויין להתאבל.
[חידושי הר"ן]

והיו עניים מתביישים.

י"א, היו עניים המברים מתביישים שאין ידיהם משיגות כעשירים שמביאים הבראותן בקלתות של כסף וי"מ והיו האבלים והעניים מתביישין שאין מביאין להם הבראה בקלתות של כסף כמו שהיו מביאין לאבלים העשירים.
[חידושי הר"ן]

לעולם יהא אדם זהיר שלא להיות ענים או שאר בני אדם מתביישים מתוך מעשיו, ויהיו העשירים משוים עצמם לעניים שלא לבייש את מי שאין לו.
[מאירי]

דף כז:

אבל כיון שנענע ראשו.

פי' הרב ר' יצחק ן' גיאת ז"ל לפי שהאבל אסור בנתינת שלום בזמן שפוטר את המנחמין שוחה לנגדם מעט כתלמיד השוחה לרבו ליתן לו שלום וזו היא פטירתן ע"כ, ולמדנו מן הפירוש הזה כי האבל מותר לשחות בתוך ז' כדרך ששוחין נותני שלום כיון שאינו נותן שלום ממש, ואע"פ שיש לדחות דכבוד המנחמין שאני, סברא הוא דלא למימר הכי דכה"ג שרי למיעבד אפי' ליחיד.
[ריטב"א]

רבה ורב יוסף מחלפי סעודתייהו להדדי.

פירוש כשהיה אחד מהם אבל מחליף סעודתו לחברו ונמצאו שאין אחד מהם חסר כלום והאבל לא היה אוכל משלו, וזו היא הבראה ומיהו אמרינן בירושלמי שאם רצה האבל להתענות יום ראשון כדי שלא יקבל הבראה הרשות בידו, וכשמברין את האבל אוכלין ושותין עמו כל בני משפחה והעוסקין עמו בהספד, כדתנן אין מברין במועד אלא קרוביו של מת דמשמע, הא בחול נמי מברין, וגרסינן בפ"ק דב"ב ויזד יעקב נזיד אותו היום נפטר אברהם אבינו ע"ה ועשה יעקב אבינו ע"ה תבשיל של עדשים לנחם בו את יצחק אביו ע"ה, והקשה התם מאי שנא עדשים, מה עדש זה גלגל אף אבל גלגל הוא שחוזר בעולם, איכא דאמרי מה עדש זה אין לו פה אף אבל אסור לדבר מאי בינייהו איכא ביניהו לנחומי בביעי. ותניא באבל מקום שנהגו לנחם האבלים בבצים ועדשים מאכילין, מקום שנהגו בבשר ויין מאכילין הכל כמנהג המדינה, וכתב הר"י ן' גיאת ז"ל יש מקומות שנוהגין להרבות בסעודה בשר ומיני מטעמים וכדאמרינן צודיינאתא קא בעית למיכל, ומנחמין תחלה בתבשיל זה של עדשים או בביצים זכר לאבילות ואח"כ אוכלין כל צרכן.
[חידושי הר"ן]

מיהו מספקא לי אשה נשואה אם חייבת בהבראה לאכול משל אחרים מי אמרינן כיון דאכלה משל בעל היינו משל אחרים, או דלמא כיון דחייב במזונותי' כמאן דאכלה משל עצמה דמי, ואין לפושטו מהא דאמרינן פרק אלו מגלחין, רבה ורב יוסף מחלפי סעודתייהו להדדי, פירשו כשהי' אחד מהם אבל אוכל משל חברו וכשהיה השני אבל הי' חוזר ואוכל משכנגדו בסעודה ראשונה תחת מה שהוא אכל עמו אלמא אע"ג דלא הי' אוכל עמו בחנם כיון דהוי לחם אחרים, יוצא ידי חובתו הכי נמי אשה יוצאה משל בעלה דלאו ראי' היא דהתם לא היו מתנין זה עם זה לאכול זה עם זה סעודה ראשונה ע"מ שגם הוא יאכל עמו כשיהי' אבל אלא ממילא היו נוהגין כן בלא תנאי וקמ"ל תלמודא דכה"ג שרי אף על גב דמיחזי קצת כאילו אוכל משלו אבל בנדון זה נ"ל דאינה יוצאת משל בעלה כיון דחייב במזונותי' וגם היא תדירה לאכול עמו לא מיחזי כשל אחרים. [מרדכי]

נעשית לו כהיתר.

נראה לומר דרב הונא לא פליג אהני דלעיל דא"כ הוה לן למימר רב הונא אמר, אלא דרשא אחריתי עביד, דקרא נמי קאמר להולך בשרירות לבו ושב על קיאו, אי נמי פרושי מפרש אי זה הולך בלא בנים מי שעובר עבירה ושונה בה. [ריטב"א]

דף כח.

חמשים ושתים שנה זו היא מיתתו של שמואל הרמתי.

בירושלמי דבכורים (פ"ב ה"א) דריש ודבר שפתים אך למחסור, חנה לפי שרבתה בדברים חסרה משנות שמואל שאמרה וישב שם עד עולם, ושנות היובל נקראו עולם, כדכתיב ברצע ועבדו לעולם ויצא ביובל, ובן שתים היה כשהביאתו לשילה. [תוס' הרא"ש]

רבה חיה ארבעין.

וא"ת מנא ליה דמשום מזלא הוה, דלמא משום דרבה אתא מדבית עלי. וי"ל דאפ"ה אי לאו מזלא הוה מגין עליו זכות תורה. [תוד"ה רבה, ר"ה יח.]

וי"ל דסבירא ליה לרבא דבתורה בלבד הוא מתכפר כמו לרבה. ועוד שגם רבה עסק בגמילות חסדים כדאמר בחלק (סנהדרין צח:) [תוד"ה רבא, יבמות קה.]

דף כח:

מותא כי מותא ומרעין חיבוליא.

פי' המות של זה כמיתת כל אדם. ואריכות חליו תוספת כמו הרבית על המלוה שיש מי שפורע חובו, היא המלוה שנתנה לו לדין, ויש מי שפורע המלוה היא נשמתו, ותוספת צער חליו. [רבינו חננאל]

וליטול מנה יפה ראשון.

פירשו בו כשבא לחלוק עם השותפים, ואעפ"י שאמרו כל הנותן עיניו במנה יפה אינו רואה סימן ברכה לעולם, הכא הוא אינו נותן בו עיניו אלא שנותנים לו. [ריטב"א]

דף כט.

תלמידי חכמים אין להם מנוחה אפילו לעולם הבא.

שכמו שהם עמלים בתורה בעולם הזה, כך הם עמלים בתורה בעולם הבא לפני השכינה, כדאמרי' במעשה דיהודה דלא הוה ידע למישקל ומיטר בהדי רבנן בשמעתתא, והיינו ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון, מחיל של העולם הזה אל חיל של העולם הבא. כאשר יראו אל אלהים בציון, וזהו בשעת פטירתן שנהנין מזיו השכינה. וציון זהו ציון של מעלה שהוא כנגד ציון של מטה, כדכתיב ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו. [תוס' הרא"ש]

שהולכין מג"ע לכסא הכבוד ומטיילין בכל מחיצות עליונות ותחתונות ליהנות מזיו שכינה, כהולך מבית הכנסת לבית המדרש. [ריטב"א]

אהח18/06/2018
אוצר החכמה

ילקוט ביאורים

*

לקט ביאורים ממשנת
ראשונים ואחרונים,
ערוכים בשפה בהירה וברורה

ילקוט ביאורים

תוכן הביאורים ב. - ז:

ב.

איסור המלאכה בחול המועד.......... א
מדוע לא פירש התנא מתחילה איסור מלאכה בחולו של מועד.......... ב
ביאור בית השלחין.......... ב
בית השלחין של אילן.......... ב
האם הותר להשקות בשביעית אף בשדה הבעל.......... ב
טעם ההיתר להשקות בשביעית.......... ב
מהו קילון.......... ב
טעם החילוק בין מי מעיין למי גשמים ומי הקילון.......... ב
השקאה ממי הגשמים וממי הקילון בשביעית... ג
החידוש באיסור חפירת האמה.......... ג
מהו קלקולי המים.......... ג
ביאור הרחובות.......... ג
פירוט צורכי הרבים.......... ג
טעם ההיתר לציין את הקברות.......... ג
מה החידוש שיוצאין אף על הכלאים.......... ד
מעין שיצא בתחילה ונפל אם מותר לתקנו.... ד
למה שינתה הגמרא מסדר המשנה.......... ד
באיזה אופנים אסרו טרחה יתירה בדבר האבד.......... ד
ההיתר דמושכין את המים מאילן לאילן.......... ד
מצינו איסור טרחה יתירה באב"י.......... ה
ביאור דעת רבי מאיר המתיר להשקות בית הבעל.......... ה
לא יפנה אדם אמת המים בבית הבעל או בבית השלחין.......... ה
משנתינו היא דווקא בזרעים ששתו לפני המועד.......... ה

ב:

מדוע נקטה הברייתא בדבריה במעיין שיצא בתחילה.......... ה
מחלוקת רבה ורב יוסף לענין שבת או יום טוב.......... ה
אם צריך להתרות במחלל שבת איזה אב מלאכה הוא עובר ומדוע.......... ו
ביאור מחלוקת רבה ורב יוסף.......... ו
דין הזומר ואין צריך לעצים.......... ו
ביאור קושיית אביי מדברי רב כהנא.......... ז
כיצד מתחייב שתים על מלאכה אחת.......... ז
מדוע אומרת הגמרא על קושיית אביי קשיא ולא תיובתא.......... ז
ביאור קושיית רב יוסף לדברי הריטב"א והתוס' שאף לרבה שייך חיוב בניכוש משום זריעה.......... ח
ביאור קושיית הגמרא חרישה בכלאים מי אסירא.......... ח
סתירת פסקי הרמב"ם.......... ח
האם לדעת רבי עקיבא חייב המקיים בכלאים אף כשלא עשה מעשה.......... ח
אם יש להוכיח מסוגייתנו שמלאכת חול המועד אסורה מדרבנן.......... ט
מדוע ברור לגמרא שזריעה וחרישה אסורה בשביעית.......... ט

ג.

מדוע אין מרבים מכל פרט שנאמר בתורה דין נוסף.......... ט
מדוע צריך לימוד שפטור על התולדות בשביעית.......... ט
האם אף תולדות החרישה לא נאסרו מן התורה.......... י
מה נקרא אב מלאכה בשביעית.......... י
קושיית האחרונים למה בשבת כתב הרמב"ם שבוצר וזומר הם אבות מלאכות.......... י
כיצד ניתן להוכיח ממה שהתורה פירטה תולדות שאין חייבים על אבות המלאכות בשביעית.... י
ביאור דעת רש"י כאן מה נקרא אב ומה נקרא תולדה.......... י
האם הלימוד משדך לא כרמך לא הוא דרשה גמורה.......... י
מדוע הברייתא נשנית בכמה בבות.......... יא
מהו קירסום.......... יא
אם הקירסום הוא הזימור מדוע אינו אסור מן התורה.......... יא
אם הזירוד הוא הזימור מדוע אינו אסור מן התורה.......... יא
מה הוא מפסגין.......... יא
גירסת הראשונים מיבלין.......... יא
מה הוא מאבקין.......... יב
מה הוא מעשנין.......... יב
כיצד הברייתא מתירה עידור.......... יב
השקאת האילן בשביעית.......... יב
הלימוד מזריעה להתיר את הקשקוש הוא בכלל ופרט וכלל.......... יב
עבודה שהיא בשדה ובכרם.......... יב
האם הותרו כל המלאכות האסורות מדרבנן במקום הפסד.......... יב
קושיית הגמרא מקשקוש היא רק למאן דאמר תולדות אסורות מדרבנן.......... יג
מהו הקשקוש לסתומי פילי ולאברויי.......... יג
טעם ההיתר בלאוקמי.......... יג
ביאור גירסת רבינו חננאל שהדרשה בכלל ופרט.......... יג

ג:

מדוע אין מכאן הוכחה שר' אלעזר הוא הסובר שאין לוקין על החרישה.......... יד
מדוע אין הוכחה שר' יוחנן הוא הסובר שלוקין על החרישה.......... יד
איך יתכן לחייב מלקות על תוספת שביעית הנלמד מעשה.......... יד
לאיזה לימוד הגמרא התכונה.......... יד
מי יותר מחמיר ב"ש או בית הלל.......... יד
מה קמ"ל הגמרא בזה.......... טו
האם משתכלה הליחה זהו אותו זמן שבנ"א חורשין במדלעות.......... טו
לצורך מה מותר לחרוש כל זמן שבנ"א חורשין ליטע במקשאות.......... טו
מאי 'נתנה תורה' הרי תוספת שביעית היא מדרבנן.......... טו
מדוע לב"ש שאמרו כל זמן שיפה לפרי לא הקשה ר"ש א"כ נתנה תורה שיעור לכאו"א.......... טו
שיטת ר"ש בב"ש וב"ה.......... טו
האם ר"ש סובר שנחלקו ב"ש וב"ה בשדה אילן.......... טו
מדוע לא מתרצים כן בכל הש"ס.......... טז
הרי צריך את הפסוק לומר שלוקין על החרישה.......... טז
מדוע ר' עקיבא לא העמיד את הפסוק לגבי מלאכת שבת.......... טז
אין לומר שבא להוסיף עשה על הלאו.......... טז

ד.

היינו עבודת קרקע בפירות שביעית.......... טז
מדוע לא מקישים חריש לקציר.......... טז
מהיכן למד ר' ישמעאל תוספת שביעית.......... טז
מנין שמותר לחרוש לצורך נטיעות לר"ע.......... יז
הרי אף ערבת המזבח נוהגת רק בזמן הבית... יז
האם ניתנו כל השלשה ביחד מסיני.......... יז
שאיבה בדלי ממקום שאינו עמוק.......... יז
ביאור גזירת מי גשמים אטו מי קילון.......... יח
ביאור החשש שיבוא לידי קילון.......... יח
בפרש"י שעתה סבורה הגמרא שחוששים שיפסקו מי האגמים.......... יח
ביאור 'פסיקות ובריכות'.......... יח
האיסור בפסיקות ובריכות.......... יח
האם צריך שאמת המים תכנס לתוכם.......... יח
טעם ההיתר כשאמת המים עוברת ביניהם.... יח
להשקות ממעין אף שהמים מועטים.......... יח
ביאור בריכה שנוטפת מים.......... יח
החידוש באיסור לדלות מן התחתונה.......... יט
באיזה שדה מדובר.......... יט
טירחה יתירה לצורך אוכל נפש.......... יט
לייפותם במקום הפסד כיון שראויים לאכילה.......... יט

ד:

ביאור הברייתא לרבה תוספאה.......... יט
הטעם לרבי יהודה שמותר לדלל בשל עניים.. יט
ביאור 'מידל בגפנים' לגבי פאה.......... יט
ביאור 'הא בחדתי הא בעתיקי'.......... יט
כיצד יהא מראית עין חמור מהשקאה.......... יט
ביאור החשש שמכשיר אגפי האמה לזריעה... כ
ראיה מהירושלמי לפירוש הרמב"ם.......... כ
הנפקא מינה להלכה במחלוקת בטעמו של רבי אלעזר ב"ע.......... כ
הטעם שחכמים מתירים חפירת אמה בשביעית.......... כ
לעולם אין החופר אמה נראה כעודר.......... כ
מדוע הסתירה ברבי אלעזר בן עזריה היא רק למ"ד שנראה כעודר.......... כ
הטעם שהוצרכו רבי זירא ורבי אבא ליישב קושיית אמימר.......... כא
ביאור היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה טפחים.......... כא
לתקן את המקולקלת שלא לצורך המועד.... כא
הטעם שאין מתקנים חצי טפח על שלשה... כא
מדוע הגמרא אינה מסתפקת בשלשה על שבעה.......... כא
ההלכה בטפחיים על שבעה.......... כא

ה.

ביאור 'רבים צריכים להם'.......... כב
באיזה אופנים הקילו צרכי רבים.......... כב
איסור חפירה ליחיד.......... כב
מדוע הוצרכה הגמרא להביא הברייתא השלישית.......... כב
נאמר שהמשנה מרבה שדנים דיני ממונות וכדומה.......... כב
נאמר שהמשנה מרבה 'שחופי נהרא' ו'למיכרא נהרא טמימא'.......... כג
האם ציון קברים הוא מהתורה או מדרבנן.... כג
מהיכן הראיה לשיטת רבי שמעון בר יוחאי... כג
מדוע בנבואת יחזקאל נקראו עכו"ם 'אדם'... כג
מדוע ציון הקברים אינו מובא בתורה אלא ברמז.......... כג
ביאור הקושיא.......... כג
מהו ערל בשר.......... כד
הלימוד גם למאן דאמר דיברה תורה בלשון בני אדם.......... כד
איך לומדים מלפני עיור לא תתן מכשול.... כד
דרשת 'אל תקרי'.......... כד
פסוק יכול להתפרש בכמה פנים.......... כד

ה:

תרווד רקב האם מטמא באהל.......... כד
מפני מה מציינים את הקברים והאם שייך טעם זה גם בזמנינו.......... כה
האם שדרה וגולגולת מטמאים רק כשהם ביחד.......... כה
האם הצלעות נכללות בשדרה.......... כה
מדוע לא מציינים טומאה אשר אינה מטמאת באוהל.......... כה
מהו אילן המיסך על הארץ.......... כו
מהו פרעות.......... כו
האם חוששין לטומאת אוהל בשדה שנחרשה.......... כו
ראיה לשיטת הריטב"א.......... כו

ו.

שיעור טומאה תחת אבן מצויינת.......... כז
האם השלוחים שיצאו קודם ר"ח אדר היו מפקירים את השדות.......... כז
מאלו מעות היו משלמים לשליחי בית דין... כז
בעבור מה היו השליחים נוטלים שכר.......... כז
שיעור האיסור בכלאים.......... כח

ו:

האם אפשר גם להוסיף על הרוב.......... כח
כיצד משערים כלאים שגדלו בשדה.......... כח
האם שלוחי בי"ד צריכים להפקיר את שדות הכלאים, או שהם מופקרים ממילא.......... כח
שדה שהפקירוהו האם יכולים הבעלים לחזור ולזכות בו.......... כח
הפקר השדות בזמן הזה.......... כח
באיזה שדה עוסקת המשנה.......... כט
הטעם שהתירו את השקיית האילנות.......... כט
באיזה אופן נחלקו ראב"י וחכמים.......... כט
טעם איסור השקיה בזרעים שלא שתו קודם המועד.......... כט
דעת הסוברים דבשדה לחה מותר להשקות כל השדה.......... כט
דעת הסוברים דבשדה לחה מותר אף בזרעים שלא שתו קודם המועד משום פסידא.......... כט
האם הרווחה מותרת במועד.......... ל
שיטות הראשונים מה היתר תרביצא.......... ל
ראיות המלחמות לדברי הרי"ף.......... ל
שיטת תוס'.......... ל
שיטת המאירי.......... ל
שיטת הרמב"ם באופן ההיתר של תרביצא... לא
האם התירו להשקות בית הבעל בשביעית.... לא
ביאור הגירסא בגמרא והא תניא מרביצין בין במועד בין בשביעית.......... לא
מדוע השמיט הרמב"ם הברייתא שמרביצין שדה לבן ערב שביעית.......... לא
מה הנפק"מ בהיתר הרבצה ערב שביעית כדי שיצאו בשביעית והרי יאסר מטעם ספיחין.......... לא
הטעם שהתירו השקיה בשביעית לצורך מוצאי שביעית.......... לא
מה חידשה המשנה בכך שאסור לצוד בשביעית.......... לא
הטעם שחכמים אוסרים צידה כדרכו בשביעית.......... לא
הטעם שחכמים אוסרים צידה כדרכו במועד.......... לא

ז.

מהו צידה שלא כדרכו.......... לב
באיזה כותל חצר התירו לבנות כדרכו.......... לב
הטעם שבכותל גינה צריך שינוי.......... לב
באיזה אופן מותר לצוד בשדה לבן.......... לב
מה הסיעתא לרב חסדא.......... לב
אם מותר לסתור ולבנות מפני חשש גנבים... לב
אם למסקנא ההיתר משום ממנע ולא סתר... לב
אם גורסים במשנה בתחילה או לא.......... לב
האם כל השנה יכול הכהן לשתוק אם רואה טומאה.......... לג
בשבת ויו"ט אסור לראות את הנגעים כלל... לג
הטעם שאין רואים להחמיר.......... לג
הטעם של חכמים במשנה שלא רואין אף להקל.......... לג
הטעם שבטהור לפי כולם אין הכהן רואה אותו.......... לג
הטעם שבהסגר ראשון לפי כולם מותר לראות במועד.......... לג
ישוב הראשון בתוס' בטעם שאחר הסגר ראשון לפי כולם רואין במועד.......... לד
שיטת הראב"ד בטעם שלאחר הסגר ראשון לכו"ע רואין במועד.......... לד
יישוב הר"ש בטעם שבהסגר ראשון לכו"ע רואים במועד.......... לד
דעת רבינו יצחק בתוס'.......... לד
גירסת הגר"א שמחלוקתם רק בהסגר ראשון.......... לה

ז:

מהי מחלוקת של ר"מ ור"י בהסגר שני ובמצורע מוחלט.......... לה
היכן נרמזת מחלוקת ר' יוסי ור' מאיר במצורע מוחלט.......... לה
שיטת התוס' במחלוקת ר"מ ור"י בהסגר שני ובמצורע מוחלט.......... לה
שיטת רבי לפי שני הלשונות.......... לה
קושית התוס' על רש"י מנין לאסור מוסגר באשתו.......... לו
שיטת התוס' במחלוקת ר"מ ור' יוסי.......... לו
שיטת רבי לפי התוס'.......... לו
קושית התוס' על הברייתא שאמר רבי נראין דברי ר' מאיר במוסגר.......... לו
דעת הריטב"א בשני הלשונות בשיטת רבי.... לו
הראיה מיותם שבימי חלוטו מותר בתשמיש המיטה.......... לז
הראיה שיותם נולד בימי חלוטו של עוזיהו... לז
ישוב הפסוקים לדעת ר' יוסי בר' יהודה שבימי חלוטו אסור בתשמיש.......... לז
אי אפשר לאסור ימי חלוטו בק"ו מימי ספירו.......... לז
דיון הגמ' מנין שטומאת מצורע תלויה בכהן או מנין שרשאי הכהן שלא לראותו.......... לז
מה שאין רואים נגעים במועד הוא רק מדרבנן.......... לז
ביאור הדרשה מוביום לר' מאיר שרואין את הנגעים להקל.......... לח
למה לא אומרים שרק אם צריכים לטמאותו יפנה הכהן את הבית.......... לח

18/06/2018 אוצר החכמה

צריכים פסוק שממתינים אף שזריזים מקדימים למצוות .... לח
לאביי בין לרבי ובין לר׳ יהודה גם בטומאת גופו ממתינים גם לדבר הרשות .... לח
מתי נחלקו רבי ור׳ יהודה אם ממתינים לדבר הרשות .... לח

ח.

לר׳ יהודה שמפנים עצים ואבנים אם הוא משום שנטמאים בבית המנוגע .... לח
מה החידוש בטומאת עצים ואבנים שבבית המנוגע .... לט
ביאור הגמ׳ שכיון שחידוש עצים ואבנים בבית המנוגע אין ללמוד משם המתנה .... לט
אם לרבי טומאת בתים זה חידוש או לא .... לט
אם לרבי צריך את הפסוק של וביום שממתינים בטומאת גופו .... מ
איך לומדים מלי ולא לאורי שאין רואים נגעים בלילה .... מ
אם הוראת הכהן צריכה להיות דוקא ביום .... מ
איך אפשר ללמוד נגעי אדם מנגעי בתים שאין רואים נגעים בלילה .... מ
הקשר בין מחלוקת אביי ורבא בדבר הרשות לר׳ יהודה למחלוקת אם לומדים שראית נגעים ביום מבית .... מ
מנין לומדים לרבי שאין רואים נגעים בלילה .... מ
הטעם שהתיר רבי מאיר ללקט עצמות במועד .... מא
אם לא קרע בשעת ליקוט עצמות אם קורע למחר .... מא
בדברי הירושלמי שמותר להספיד מת חדש .... מא
הטעם שהתעצלו חכמים בהספדו של יהושע .... מא
אם נוהג דין אנינות בליקוט עצמות .... מא
האם נוהג אבילות בליקוט עצמות רק באביו ואמו או גם בשאר קרובים .... מא
ביאור דברי רבי יוסי לפי המסקנא .... מא
האיך התירו לדחות האבילות .... מא
אם אף בזמן הזה אסור לעורר ולהספיד ל׳ יום קודם הרגל .... מב

ח:

עד מתי אין המת משתכח .... מב
חפירת קברים במועד .... מב
הטעם שאין איסור משום ראית העין כשהמת בחצר .... מב
האם רבי יהודה מתיר אף כשאין עמו נסרים במת מפורסם .... מב
ביאור דעת רבן שמעון בן גמליאל .... מב
הטעם שהוצרכו לאסור יבום ביום טוב .... מב
גרושה מן האירוסין .... מג
המקור שאין מערבין שמחה בשמחה .... מג
הטעם שאין מערבים שמחה בשמחה .... מג
הבדל בין הטעמים שאין נושאין נשים במועד .... מג
אם בנישואין בלי סעודה שייך הטעם של אין מערבין .... מד
שיטת הרמב״ם באיסור לישא אשה במועד .... מד
ביאור חדש בשיטת רב .... מד
ביאור המשנה לפי עולא .... מד
ביאור המשנה לפי רבי יצחק נפחא .... מה
הטעם שמותר להחזיר את גרושתו מן הנישואין .... מה
סעודות שמחה במועד .... מה
אם כל השיטות חולקים .... מה
שמחת תורה .... מה

ט.

החשש רק משום סעודת נישואין ולא משום סעודות שאר ימי המשתה .... מה
אם מותר לישא בערב הרגל ולעשות את סעודת הנישואין ברגל .... מה
הטעם שהיה להם לעשות את חנוכת הבית בחג .... מה
ביאור בקושית הגמרא ותירוצה .... מו
הטעם שהיו יכולים לשייר את בנין הבית ואינו מעביר על המצוה .... מו
לשייר מעט בסוף המסכת כדי לדחות את הסיום .... מו
אמה כליא עורב .... מו
איך היו יכולים לשייר בכליא עורב .... מו
המקור שלא עשו אותה שנה יום הכפורים .... מו
הנשיאים הקריבו אפילו בשבת .... מו
מקדש קדושתו קדושת עולם .... מז
אין ללמוד שחנוכת בית המקדש דוחה יום כיפור מתמידין ומוספין שדוחים שבת .... מז
שלמים של הנשיאים אינו צורך גבוה .... מז
איך מתחילה דרשו קל וחומר כיון שיש לחלק ביניהם .... מז
בנין לשעה לא חשוב בנין .... מז
הטעם שהיו צריכים שמחה בחנוכת הבית .... מז
הטעם שרצו לומר שיום השביעי היה בשבת .... מז
אם אפשר ללמוד מחנוכת בית המקדש ששאר קרבנות דוחים שבת .... מז
הטעם ששלמה חינך את בית המקדש ביום הכפורים .... מז
כולכם מוזמנין לעולם הבא .... מח
אם רבי שמעון לימד אותם שצריך ליפטר פעם אחרת למה שאל אותם .... מח
מה חשבו ישראל בתחילה כשנפטרו משלמה ביום השמיני .... מח
גירסת הרי״ף במעשה דשלמה ודין הרמ״א שאם דעתו לנסוע למחר אינו צריך ליפטר עוד פעם .... מח

ט:

שיטת רש״י מתי עושה את המצוה הקטנה ומתי עושה את המצוה הגדולה .... מח
חבוש בבית האסורים ונתנו לו רשות לצאת משם להתפלל פעם אחת מתי ילך להתפלל .... מט
דרך הראב״ד והתוספות הרא״ש שמדובר בביטול תלמוד תורה לשאר מצוות .... מט
החילוק בין מצוה שאפשר לעשותה ע״י אחרים או לא לגבי תלמוד תורה .... מט
טעם שלא מבטלים תלמוד תורה למצוה שיכולה להתקיים ע״י אחרים .... מט
טעם שמבטלים תלמוד תורה למצוה שאינה יכולה להתקיים ע״י אחרים .... מט
בתלמוד תורה לא נאמר הכלל שהעוסק במצוה פטור מן המצוה .... מט
אם מאחר את המצוה הרי זה כיכולה להתקיים ע״י אחרים .... מט
מבטלים את מצות לימוד התורה למצוה אחרת אבל לא את מצות ידיעת התורה .... מט
אפילו מי שתורתו אומנותו מפסיק למצות .... מט
הטעם שלא ברכו אותו בפירוש .... נ
למה ברכוהו פעמים גם שיוליד בנים ולא ימותו וגם שכלותיו לא יצאו מביתו .... נ
מה הברכה שלא תבייש ולא תתבייש .... נ
ביאור הפסוק ואכלתם אכול ושבוע והללתם .... נ
טעם ההיתר לאשה לעשות תכשיטיה במועד .... נ
מדוע לא אסרו בזה משום שמא תכנס לרגל כשהיא מנוולת .... נ
למי מותר להתקשט .... נ
מנין שאשתו של רב חסדא היתה זקנה .... נ
הדין לרבנן בסיד שאינה יכולה לקפלו במועד .... נא
האם אשה מצווה לשמוח ביו״ט .... נא
חובת שמחה בזמנינו .... נא
האיסור להיפרע מהעכו״ם לפני יום אידם .... נא

י.

פסק ההלכה בהדיוט .... נא
היתר שנוי .... נב
תפירת נעליים במועד .... נב
אם הדיוט תופר כדרכו נאמר גם על מנעלים .... נב
אם מותר לכוון מלאכתו בזה .... נב
ביאור דעת רבי מאיר .... נב
ביאור דעת רבי יוסי שאוסר לסרג .... נב
ביאור איסור הפשלת חבלים במיטה .... נב
מדברי הגמרא ׳קשיא׳ משמע שיש לחלק .... נג
מדוע למסקנת הגמרא לא קשה מר׳ יוסי .... נג
פסק ההלכה בסירוג .... נג
מהו תנור וכיריים .... נג
האם מותר אף לבנותם מתחילה .... נג
ב׳ גירסאות בדברי רבי יהודה .... נג
ביאור מחלוקת רב יהודה ורב יחיאל .... נד
טעם החילוק בין בת עינא לבניית תנור .... נד
מהו גמר מלאכתן של רחיים .... נד
רב חמא נקט כרב יהודה דמנקר ריחיא מותר ובת עינא אסור .... נד
אם מותר טרחה יתירה במכשירין .... נד
לאיזה צורך מותר לרכוב על סוס במועד .... נד
האם אף איסורי דרבנן אסורים בחוה״מ .... נד
באיזה אופן התירו לתקן את הסוס .... נד

י:

היתר תיקון צרכי הסוס במועד .... נד
האם מותר לבנות רפת בקר .... נה
החידוש בהיתר לסרק הסוס במועד .... נה
ההיתר לבנות בנין רק במעשה הדיוט .... נה
טעם היתר הקזת דם לבהמה .... נה
רפואת אדם במועד .... נה
גיהוץ בגדים במועד .... נה
גיהוץ במעשה אומן .... נה
איסור מראית עין במועד .... נה
אם אסור במועד מלאכה בלי טירחה .... נו
למה צריך קרקע ישרה .... נו
תלישת עצים לצורך הסקה .... נו
האם צריך לאכול את כל הדגים .... נו
איסור השקאה במועד .... נו
גם פסידא מועטת חשיב דבר האבד .... נו
טעם איסור סחורה במועד .... נו
האם הלואת ריבית הוי פרקמטיא .... נו
גדרי דבר האבד בסחורה .... נז
האם סחורה בזול לכל ימות השנה חשיב דבר האבד .... נז
לתבוע סחורה כפרעון להלואה האם מותר במועד .... נז

יא.

גדר דבר האבד לענין לקנות מעכו״ם ביום אידם .... נז
על מה נאמר ההיתר שהוא כמציל מידן .... נז
גדר מכשירי אוכל נפש .... נז
על מה קאי ושוין .... נח
האם מותר להעמיד תנור בימות הגשמים .... נח
איזה מעקה עושין רק מעשה הדיוט .... נח
היכן שפין את הסדקים רק מעשה הדיוט .... נח
האם מותר לעגל במעגילה במועד .... נח
האם מלאכות שהותרו במועד צריך לעשותם בצינעא .... נח
טעם האיסור לחתוך בגרזן .... נט
האם מותר לעשות מלאכה כדי למנוע הפסד ריוח .... נט
במה נחלקו ב׳ הלשונות ומה ההיתר לצוד דגים יותר מהצריך למועד .... נט

יא:

הפיכת הזיתים במועד .... נט
ביאור כוונת המשנה ׳ואירעו אבל׳ .... ס
ביאור מחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי .... ס
ביאור שאלת הגמרא לפירוש רש״י והראשונים במשנה .... ס
איך מחמירים לרב שישא באבילות דרבנן יותר ממועד דאורייתא .... ס
איסור מלאכה במועד הוא מדאורייתא או מדרבנן .... ס
הפסד רווח אם נחשב לדבר האבד .... ס
פירושי הראשונים במרביצים שדהו .... סא
האם רשב״ג חולק על תנא קמא .... סא
האריסין וכו׳, מדבר באבלים עצמם או בעובדים אצל אבלים .... סא
שותפים שנעשה אחד מהם אבל האם נועלים חנותם .... סא
אדם חשוב שמבטל בהמתו האם צריך לפייסם .... סב

יב.

שמואל מדבר על שבת או על אבלות .... סב
קבולת לנכרי בשבת בדבר שלא ניכר של הישראל הוא .... סב
האם שייך חשד בקיבולת שדה .... סב
הטעם שהאמוראים לא נכנסו לחצר .... סב
באיזה מלאכה התעסקו האבונגרי .... סג
מלאכה שמותר לעשותה במועד האם מותר לעשותה בשכר .... סג
האם צריכים למחות בנכרי שלא יעשה את המלאכה במועד .... סג
קבלת קיבולת ישראל מנכרי במועד .... סג
איסור הרבעה בבכור ובפסולי המוקדשין הוא בזכר או בנקבה .... סג
על איזה הלכה מדבר רבי .... סג
איסור זימון נכרי ביום טוב בדברי רבי .... סד
רבי יוסי ורבי יהודה מדברים על הבור או על החביות .... סד
רבי יהודה ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי .... סד
טרחה מרובה בדבר האבד .... סד

יב:

כוונת אביי בדבריו .... סד
מדוע אין מלקות בעשיית מלאכה בחול המועד .... סד
מתי הגיע זמן קצירת התבואה במעשה של רב הונא ורב .... סה
טעם כפילות הברייתא לצורך ושלא לצורך ורישא וסיפא .... סה
כלל הדברים בעניין עשיית מלאכה במועד .... סה
האם רבי יוסי חולק על המשנה של משקין בית השלחין במועד .... סה
שינוי במחובר כשאין לו מה לאכול .... סה
הטעם שלא ידוש בפרות למסקנת הגמרא .... סה
ביאור הגמרא לדעת הרמב״ם .... סה
עבר והערים במועד האם מותר לו להנות מהערמה .... סו
ביאור קושיית הגמרא .... סו
האם שמואל חושש לדעת יחידאה .... סו
מה יעשה אדם חשוב .... סו
ממה עשויה הטבעת .... סו
באיזה אופן יצא רבי יהודה בחומרתא דמדושא .... סו
סתירה מעירובין בדעת רבי יהודה לעניין חומרתא דמדושא .... סו
לקצוץ דקל בשביל הנסורת .... סז
פירוש חפיפה .... סז
מדוע מותר לעקור כיתנא וכו׳ במועד והרי זה מלאכת מחובר .... סז
האיסור בהכנסת פירות למקום המשתמר .... סז
פירוש יאבדו במשנתינו .... סז
באיזה אופן צריך צנעא בדבר האבד במועד .... סז
האם מותר להעביר את הקורות בלילה .... סז

יג.

האם גורסים בדחיית הגמרא ׳דאורייתא׳ .... סז
לענין מה נסתפקה הגמרא בעבד .... סח
פירוש נטיבה .... סח
נתקווצה בקוצים תלושים או מחוברים .... סח
איך פושטת הגמרא בבכורות ובגיטין משביעית .... סח
קושיה על פירוש רש״י והרמב״ם ב׳יאבדו׳ .... סח
עשה מלאכה שאינה אבודה במועד אם קנסו את בנו .... סח
מדוע קנסו חכמים את הבנים בשנים שהפקידו מנה ומאתיים .... סח
טימא טהרותיו אם יש בו יותר סברא לקנוס את הבן .... סט
הטעם שטימא טהרותיו של חבירו נחשב להיזק שאינו ניכר .... סט
טימא טהרות ועמד בדין אם קנסו את בנו .... סט
קניית שאר דברים במועד .... סט
ביאור ספק הגמרא .... סט
מהיכן ראיית רב נחמן .... סט
הכרח רש״י מראיית הגמרא מלצורך המוכר .... ע
הטעם שבראיית אביי לא דוחה הגמרא פרושי קא מפרש .... ע
מדוע לא מקשה רב פפא מדבר האבד .... ע
הטעם שלא מקשה רב פפא מכותל חצר שבונה כדרכו .... ע
טעם ההיתר בחייטין וכו׳ לדעת רב אשי .... ע
האם מותר לעבור מדירה כעורה לדירה נאה במועד .... ע
האם מותר לעבור מדירה שאינה שלו לדירה שלו במועד .... ע

יג:

מדוע הגמרא אינה מביאה ראיה מהמשנה .... עא
אם יש חילוק בין אומן ישראל לגוי .... עא

החידוש בנותן לו שכרו .... עא
בחושש שיגנבו אם מותר לפנות לביתו ..... עא
הטעם שצריך צנעה במוכרי פירות וכו׳ ובציידין וכו׳ .... עא
כמה מותר לצוד במועד .... עא
רבי יהודה בא להקל או להחמיר .... עא
אם הבבלי מבאר ברבי יהודה כביאור הירושלמי .... עא
דעת הרמב״ם והטור כיצד מותר לכסות במועד .... עב
אם למסקנת הגמרא רבי יוסי חולק על תנא קמא .... עב
האם מותר לצוד דגים במועד בפרהסיא ..... עב
ערב שביעי של פסח אם מותר לעטר בו שוקי העיר בפירות .... עב
מדוע לא הקשה רב כהנא מתחלת הברייתא .. עב
מדוע לא הקשה רב כהנא ממשנתינו .... עב
פירוש תבלין .... עג
ביאור נוסף בתירוץ הגמרא הא בפירי הא בתבלין .... עג
הטעם שהתחיל התנא פרק זה בתוספת ו׳ .... עג
גילוח כל הראש .... עג
האם התירו הגילוח אפילו בפרהסיא .... עג
האם הגילוח מותר על ידי ספר ישראל ...... עג
באיזה אופן המנודה נחשב לאנוס .... עג
באיזה אופן הנודר נחשב לאנוס .... עד
גירסת הרמב״ם במשנה, ומה הדין במי שהיה טמא ונטהר במועד .... עד
גילוח בחול המועד למומר שחזר בתשובה ... עד
הטעם שלא הוזכר במשנה גילוח הנתק ..... עד

יד.

ביאור מטפחות הספרים .... עד
האם העולים לטהרה מטומאת מת או נבילה מותרים לכבס בחול המועד .... עד
האם התירו לכבס אפילו בפהרסיא .... עד
ביאור שאלת הגמרא .... עה
האם לאחר גזירת חכמים חוזר האיסור מלאכה .... עה
האם מי שגילח ערב הרגל מותר לו לגלח בחול המועד .... עה
רחיצה בחול המועד .... עה
הטעם שלא התירו לגלח בחול המועד מפני כבוד השבת ויו״ט אחרון .... עה
שיטת הרמב״ם לגבי אנשי משמר .... עה
ביאור החשש דיאמרו כל הסריקין אסורין וסריקי בייתוס מותרין .... עו
ביאור אזורו מוכיח עליו והנפק״מ שבין הפירושים .... עו
על מי נסתפק רבי זירא .... עו
דעת הראשונים לגבי אומן שהיה חולה בערב הרגל .... עו
אדם שהיה חולה בערב הרגל .... עו
פסק ההלכה בבעיא דרבי זירא .... עו
מדוע הוכרחו לומר שהמשנה דלא כרבי יהודה .... עז
ביאור מחלוקת רבי יהודה וחכמים .... עז
האם גורסים ועוד מכלל דפליגי רבנן אפילו למזונות .... עז
גילוח הקטן דוקא כשהשער מצערו .... עז
אבל שבא ממדינת הים .... עז

יד:

האם יש אבלות לקטן .... עז
למנוע מהקטן דבר שמחה .... עח
האם בשמועה קרובה מקרעין לקטן .... עח
גילוח שער הראש לקטן מותר .... עח
הלכה כלישנא בתרא .... עח
אם נוהג אבלות ברגל בדברים שבצנעה ..... עח
ביאור ראיית רש״י מקרא דאבל יחיד .... עח
האם אבלות נוהגת מדאורייתא .... עח
אם ביו״ט אחרון נוהג אבלות דאורייתא ..... עט
מלשון הגמ׳ משמע דאבלות נוהגת מדאורייתא רק ביום הראשון .... עט
אם מצות שמחה ביו״ט היא מדאורייתא ..... עט
אם נשים גם אינם נוהגות אבלות ברגל ..... עט
אם נידוי נוהג מדאורייתא או מדרבנן .... עט
נידוי ברגל בשביל אחר הרגל .... פ
מנודה בדברים שבצנעה .... פ
רציחת ב״ד דוחה שמחת יו״ט .... פ
אם אסור לטעום מדאורייתא או רק מדרבנן ... פ
אם מותר למנודה לגלח לפני הרגל .... פ
איך ידחה הרגל את טומאת המצורע .... פ
איך מצוה דרבנן ידחה לאו דאורייתא .... פ
אם מותר למצורע לגלח לפני הרגל .... פ
ראיית הנגעים בכהן גדול .... פ
ביאור דברי הרמב״ם שכהן גדול חייב בכל דברי אבלות .... פא
מניין לאיסור תספורת ל׳ יום .... פא

טו.

מדוע לא הוכיחו ממשנתינו שמנודה אסור בתספורת .... פא
מדוע לא פשטינן מקרא ד׳וראשו יהיה פרוע׳ .... פא
הטעם שסוקלין את ארונו .... פא
אין פאר במקום אפר .... פב
כיון שהוא פטור מתפילין ממילא הוא נאסר בהם .... פב
אם ר׳ עקיבא סובר שמצורע אסור בעטיפת הראש .... פב
מאי שנא שאילת שלום ותלמוד תורה שנוהגים בהם כיחזקאל .... פב
מנודה בשאילת שלום .... פב
לאיזה עניין מדמה הברייתא מצורע למנודה ואבל .... פב
אסור ללמוד אפילו ע״י הרהור .... פב
הרי מבואר בגמ׳ שאבל פטור רק מן התפילין .... פב
דוקא פרנסה כדי מזונותיו הותר לו .... פג
דילמא מיירי רק במצורע מוסגר .... פג
בועלי נדות משום קרי .... פג
מדוע [illegible]ים ממעשה דרבי אליעזר ..... פג
לבישת בגד קרוע .... פג
אם חייב לישב על מטה כפויה .... פג

טו:

כפיית המטה במנודה ומצורע .... פג
מניין שרחיצה בכלל סיכה .... פג
מדוע אין ראייה מבני ישראל במדבר .... פג
על מה נאמר וכן אתה מוצא במנודה ובאבל .... פד
הטעם שדוד רחץ עצמו כאשר מת הילד .... פד
היינו כיון שעל דעת כן נישאת לו .... פד
אם בני ביתו של המנודה צריכים לנהוג בו בדיני נידוי .... פד
הטעם שאדם הראשון פירש מאשתו .... פד
מנודה לשמים חמור או קל .... פד
אם בכל הקרבנות אבל אינו משלח .... פד
אם אבל אינו משלח מדאורייתא ומה הדין בדיעבד .... פה
מניין שבני ישראל במדבר שלחו קרבנותיהן .... פה

טז.

ביאור מחלוקת ר׳ יהודה ור׳ שמעון .... פה
הרי מבואר שטמא משלח קרבנותיו .... פה
ביאור ראיית הגמרא מקרא קראו שם פרעה .. פה
מותר לדבר לשון הרע על בעלי מחלוקת רק אם משקיט עי״ז את המחלוקת .... פו
משמע מהגמרא שאמרו כן על משה .... פו
האם נידוי הוי שמתא .... פו
ב׳ דינים נאמרו בהפקר בי״ד הפקר .... פו
גירסת הגאונים בגמ׳ .... פו
דעת הרמב״ם שלממונא מחרימין אחר ל׳ יום .... פו
אם צריך להתיר דוקא ע״י שופר .... פו
במקום שקבעו זמן לנידוי אם הוא צריך התרה אחר הזמן .... פו
אם הוא מנודה לשאר החכמים .... פז
אם הוא מנודה לכל שאר עיירות .... פז
אם צריך שיהיו ג׳ אחרים חשובים כמו המנדין .... פז
במנודה משום אפקרותא וחזר בו אם מתירים לו מיד .... פז
אם נזיפה צריכה היתר .... פז
האם בכל נידוי דידן הוי שבעה ימים .... פז
מדוע היה מותר לרבי לקבל לשון הרע ...... פז

טז:

מהו הגנאי בלשון עייא .... פז
הרי מבואר לעיל שנזיפה מפי הקב״ה הוי רק ז׳ ימים .... פח
אם היינו משום ענותנותו או משום כבוד .... פח
אם יכול לנדות במקום שרק לא כיבדו כראוי .... פח
ביאור דברי הגמרא מכלל דאיכא ראשונים ... פח
לא בכל מקום דברי הוי לשון נבואה .... פח
וכי לא ידע דכתיב לעיל וידבר דוד את דברי השירה וגו׳ .... פח
ביאור דברי הגמרא אלמלי אתה שאול וכו׳ .. פח
אף שהיה צדיק מצינו שקרא לו רשע .... פח
האם ישראל הם משונים לטובה או לרעה ... פט
הרי אסור לרב לישב על גבי מיטה והתלמיד על גבי קרקע .... פט
רק התלמידים היו לומדים מעומד .... פט
כן מרומז בתהלים שניטלו לו מאתים .... פט

יז.

במה עביד דינא להוציא ממון או לנדות על ביזוי ת״ח .... פט
הרי שנינו שמנודה שונה לאחרים ושונין לו .. פט
כיצד יתחלל שם שמים .... פט
אם נכנס לרב יהודה בריחוק ד׳ אמות ...... פט
האם מותר לבקר חולה שהוא שונאו .... צ
מדוע בכל הג׳ שנים לא התירו לו את הנידוי .. צ
ביאור מהו מערתא דדייני .... צ
מכאן שקוברים בעל תשובה אצל צדיק ולא אצל חסיד .... צ
מדוע היה מותר להתעסק בקבורתו .... צ
ביאור הגמרא ויעשה מה שלבו חפץ .... צ
אם עוברים על לפני עור במקום שאין חבירו נכשל על ידו .... צ
האם היינו דוקא בבנו גדול .... צא
האם בכל נידוי שלא כדין המנדה הוא בר שמתא .... צא
אם בי״ד נזקקין לנדות את המנדה מי שאין חייב בנידוי .... צא
מדוע לא נתחייב אותו אדם בנידוי .... צא
האם ריש לקיש חולק על רבי לעיל שנידה ההוא צורבא מרבנן .... צא
אם תלמיד חכם מפר לעצמו אף באופן שהיה חייב בנידוי .... צא
מוכח שאין מועיל נידוי ע״י הרהור .... צא

יז:

אם מיירי דוקא באופן שלא היה להם שהות לגלח בערב יו״ט .... צא
ביאור דברי הגמ׳ שלא ישהו קרבנותיהן ..... צא
הרי אף אם יקריבם במועד אינם קריבים ביום השמיני .... צא
מוכח בגמ׳ שמתחילים למנות שבעה ימים מיום השבת .... צב
מניין שהתנא במשנתינו ס״ל שאין אבל מגלח במועד .... צב
מדוע הוצרך רש״י לומר הטעם כיון שלא היה אנוס .... צב
אם היינו שהיה צריך לגלח בערב שבת או ביום א׳ .... צב
אם מיירי שהרגל חל ביום ה׳ או ביום א׳ ... צב
לפירוש רש״י יכול לגלח בחול המועד ביום ו׳ לכבוד שבת .... צג
מדוע אסור כאן לאנשי משמר לגלח .... צג
מדוע אסור לכהן לגלח לכבוד יו״ט אחרון ... צג
מדוע פסק הרמב״ם כתנא דברייתא .... צג
היינו שאסור אפילו במים צוננים .... צג
הטעם לר׳ יוסי שמתיר ליטול צפרנים במועד .... צג
נחלקו בביאור הפסוק גבי יפת תואר .... צג

יח.

מדוע הוצרך שמואל לומר כן ב׳ פעמים ..... צג
מדוע לא הביאו המימרא שאל יפתח פיו לשטן .... צג
ביאור הטעם שברית כרותה לשפתים .... צד
אם רב בא לחלוק על דברי שמואל .... צד
מחלוקת הראשונים אם בשיניו מותר אפילו בתוך שבעה .... צד
מחלוקת הראשונים אם אחר שבעה מותר אפילו ע״י גנוסטרא .... צד
מחלוקת הראשונים אם במועד מותר אפילו ע״י גנוסטרא .... צד
מדוע חסיד ששורפן הוא עדיף .... צד
הטעם דהוי סכנה לאשה שתפיל עוברה ..... צד
ביאור דברי הגמרא דאשתני .... צד
מחלוקת הראשונים אם מיירי בגמרא גבי אבל או גבי חול המועד .... צה
גירסת הראשונים בגמרא .... צה
מחלוקת הראשונים אם הלכה כר׳ אמי ...... צה
מדוע ברישא של המשנה יש אחרים שלא נישנו ואפילו הכי מגלחין במועד .... צה
אם מותר לכבס את שתיהם .... צה

יח:

ביאור מהו מטפחות הספרים .... צה
אם לאלו שהתירו במשנה לכבס מותר להם לכבס בפרהסיא .... צה
אם אביי ס״ל שאסור לכבס בגדי פשתן במועד .... צו
הטעם שמותר לכתוב כל אלו .... צו
בדין ספק דבר האבד .... צו
ביאור מהו אגרות של רשות .... צו
אם מותר לכתוב במועד חשבונותיו והוצאותיו וכן חידוש שנתחדש לו בלימודו .... צו
מדוע צריך לטעם דשמא יקדמנו אחר .... צז
לפי״ז מיירי במשנה כגון שכבר שדכו וקדשו לפני המועד .... צז
אם אין כלל מצוה בקידושין .... צז
אפילו בזיווג ראשון מותר לקדש במועד ..... צז
ביאור הלשון בת פלוני לפלוני .... צז
היינו דאף זה נגזר לפני יצירת הולד .... צז
הרי אף רבא ס״ל שיכול אחר להקדימו ברחמים .... צז
מחלוקת הראשונים בביאור הגמרא .... צז
ביאור דברי הגמרא לא אמרן אלא דלא הדר נבט .... צח
הדין באופן שרק אחר שחזר הקול היו לו אויבים .... צח
כתיבת שטר מכירה בחול המועד .... צח
אופנים שהתירו לכתוב שטרי מכירה במועד .... צח
כתיבה על ידי שינוי .... צח
כתיבת חשבונות ורשימות של משכונות וחובות במועד .... צח
כתיבת דבר האבד .... צט
מהו ספר עזרה - עזרא .... צט
האם מותר להגיה בספר העזרה לצורך המועד .... צט
האם לדעת רבי יהודה שכותב אדם לעצמו תפילין ומזוזות, מותר לו לכתוב ספרים לעצמו ..... צט
הנחת תפילין במועד .... צט

יט.

האם לרבי יהודה מותר לטוות רק תכלת לציציתו או גם שאר חוטים .... צט
גדילת פתילות לנרות בחול המועד .... צט
עשיית בתי התפילין והרצועות .... צט
בברייתא של כותב אדם תפילין וכו׳ איזה תנא יותר מחמיר .... צט
דין שכר בצרכי מצוה .... ק
בפירוש ׳כדי פרנסתו׳ .... ק
הטווה בין באבן בין בפלך כשמכוון לטוות במועד .... ק
שלשה ימים הראשונים שאחרי הקבורה ...... ק
לדעת התנא במשנתנו האם שלושה ימים קודם הרגל הוא בדווקא .... ק
תכבוסת באבלות שלושים .... ק
ביאור מפני שאמרו וכו׳ .... ק
בדין שבת בתחילת מניינו אם עולה לו ...... ק
בטעם שדין שבת שונה מדין רגלים לעניין שמפסיקין ואינם עולים .... קא
בטעם ששונה שבת מרגל לרבי אלעזר שסובר שעצרת כשבת .... קא
הטעם שלדעת רב ימים לא בטלו .... קא

יט:

ביאור הדמיון של אבא שאול ממצות שלושה למצות שבעה .... קא

ילקוט תוכן הביאורים יט: - כד: ביאורים

האם לשיטת אבא שאול נחשיב את היום השביעי לשני ימים לענין מנין שלושים .... קא
מקצת לילה נחשב למקצתו ככולו או לא .... קב
בדין אבל כיוון שעמדו מנחמין מאצלו מותר ברחיצה .... קב
הלכה כדברי המיקל באבל, האם גם כשנחלקו אמוראים או הפוסקים .... קב
בדין איסור רחיצה עד הערב כשחל שלישי שלו בערב הרגל .... קב
האם יום השלישי לקבורה שחל ערב הרגל הוא בדווקא שלישי .... קב
הביאור בספיקו של אביי בקובר מתו ברגל... קב
האם גזירת שלושים נוהגת ברגל .... קב
האם זה קולא באבל שהתאבל שני ימים קודם הרגל .... קב
איזה מלאכה נעשית ע״י אחרים.......... קב
דין עבדים ושפחותיו במלאכה בתוך השבעה .... קב

כ.

הטעם שנקטה הברייתא קיים כפיית המיטה... קג
דיני שמועה קרובה או רחוקה, לעניין דיני שבעה ושלושים בכל הקרובים, וכן בדיני י״ב חודש באביו ואמו .... קג
מי שהגיע אליו שמועה שמת אחד מקרוביו, ונסתפק לו אם היא ׳שמועה קרובה׳ או ׳רחוקה׳..... קג
הברייתא שמחלקת בין אביו ואמו לשאר קרובים היא שיטת חכמים או שיטה שלישית.......... קג
הסיבה שאין פוסקים הלכה כדעת אלישע בן אבויה וזקנים שעמו .... קג
האם מוכח מדעתו של אלישע בן אבויה, שבשאר קרובים אין נוהג אלא יום אחד.......... קג
׳וכשמת בנו של רבי אחייה בגולה׳ - האם זה המשך הברייתא.......... קד
מה שאל רב לרבי חייא, ומה השיב לו רב... קד

כ:

אין ראוי לבשר בשורות רעות.......... קה
מת אחד מקרוביו, האם יש חובה לבשרו בכדי שינהג דיני אבלות .... קה
דיני אבלות הנוהגים בשמועה רחוקה....... קה
האם צריך לדין ׳עדות׳ כדי לנהוג דיני אבלות בשמועה רחוקה או קרובה .... קה
האם דין זה ש׳מקצת היום ככולו׳, נאמר גם לגבי ׳לילה׳ .... קו
שמע שמועה ביום שלושים - האם נחשב כ׳שמועה רחוקה׳.................. קו
האם יש דין קריעה ב׳שמועה רחוקה׳ באביו ואמו - ועד מתי, והאם זה חיוב גמור .... קו
האם מחוייבים להתאבל עם השניים של הקרובים - בקורבה הבאה מחמת קידושין .... קו
האם אפשר למחול שלא יתאבלו עמם ...... קז
האם האשה מתאבלת בקרובי בעלה חוץ מאביו ואמו [-חמיה וחמותה]............ קז
האם צריך דוקא לקרוע בפני הבן.......... קז
הקורע מיושב - האם יצא ידי חובתו בדיעבד.................. קז

כא.

האם קריעה מעומד היא בדיעבד או רק לכתחילה .... קז
ביאור הוכחת הגמרא ממה שדוד המלך שכב על הארץ .... קח
ביאור הברייתא לפי מחלוקת הראשונים בענין הכפיה.................. קח
פירוש ׳אודייני׳.................. קח
למה לא כתוב בברייתא עוד איסורים....... קח
טעם למה אין נוהגים היום בכפיית המטה ועטיפת הראש .... קח
ממתי נוהגים דיני אבלות .... קח
מתי אסור במלאכה.............. קח
טעם האיסור לקרות בתורה............ קח
אם מותר לאבל ללמוד בדברים שמותר בתשעה באב .... קט
כמה פרטי דינים באיסור לימוד לאבל ...... קט
בגדר רבים צריכים לו.......... קט
האם היום הנוסף שאסור בתפילין הוא מן התורה.................. קט
שיטות הראשונים באיסור הנחת תפלין לאבל.................. קט
ביאור דברי ר׳ אליעזר עיקר מררא חד יומא .... קט
במה הלכה כר׳ אליעזר.............. קי
בענין הנחת תפלין בימי האבלות .... קי
דין טלית לאבל.................. קי
דין תפלין בתשעה באב .... קי

כא:

למי ההיתר לעשות מלאכה מאחרי שלשה.... קי
בטעם האיסור ג׳ ימים.............. קי
דין אשה אבילה.................. קי
בדין יציאת האבל מהבית.............. קי
האם מותר לאבל ללכת לבית הכנסת בתשעה באב .... קי
באיסור שאילת שלום והמנהג היום......... קי
מדוע לא חילקו בין מפני הכבוד למפני היראה .... קי
ביאור בדברי רבי עקיבא .... קיא
החשיבות שבשם עקיבה............ קיא
כשהאב לומד תורה בניו חיים .... קיא
טעם הדין שאם האבל נמצא במקום קרוב הרי הוא מונה עמהם .... קיא
ביאור הראב״ד בהא דצריך שיהיה האבל במקום קרוב .... קיא
כשיכול לבוא ממקום רחוק ע״י מסילת הברזל וכדו׳ האם נחשב כאילו היה במקום קרוב .... קיא
כשהאבל שמע את דבר המיתה במקומו קודם שבא למקום האבלים האם גם אז הוא מונה עמהם .... קיא
מקום קרוב ורחוק נקבע לפי שעת הקבורה .. קיב
כשהאבלים מתאבלים בעיר אחרת שאינו מקום מיתה או מקום קבורה .... קיב
מי נקרא גדול הבית.............. קיב

כב.

ביאור ספק הגמרא לפי שיטת הר״י בעל התוספות.................. קיב
דעת הרא״ש בביאור דברי הגמרא.......... קיב
דעת הרמב״ן בביאור ספק הגמרא .... קיג
מה הדין לדעת הרמב״ן, באבל שבא ממקום קרוב וגדול הבית הלך אחר המיטה לקברו........ קיג
ביאור דברי הגמרא מה אמר רב לבני הצלפוני.................. קיג
כשמוציאים את המת לבית הקברות שמחוץ לעיר, מאימתי מונים את ימי האבלות.......... קיג
פסק השו״ע במחלוקת הבה״ג עם הרמב״ם והרמב״ן .... קיד
כשהאבלים לא היו כלל בעיר שמת בו האם גם הם יכולים להתחיל מיד באבילות.......... קיד
האם צריך שיהיו המנחמים דוקא אצל גדול הבית .... קיד
ביאור דברי הגמרא ננערו לעמוד, האם קאי על האבלים או על המנחמים.............. קיד
מה הדין כשהיום השביעי חל בשבת....... קיד
אבל שבא ביום השביעי האם הוא פטור מהנחת תפילין .... קיד
ביאור החילוק בין המדחה מיטת אביו ואמו למדחה מיטת שאר כל אדם.......... קיד
היו גשמים מזלפין על מטתו באיזה אופן צריך למהר ולקברו .... קטו

כב:

על אביו ואמו צריך למעט בעסקו מדובר בתוך השבעה או בתוך השלושים .... קטו
חליצת הכתף נוהגת רק קודם הקבורה ..... קטו
מהו חליצת כתף .... קטו
באיזה צד חולצים.................. קטז
האם חליצה נוהגת בזמן הזה............ קטז
ביאור דברי הרמ״א ששיעור הגערה הוא שלושה חדשים.................. קטז
מאימתי מונים את השלושה חדשים מזמן המיתה או מהתספורת האחרונה.............. קטז
מחלוקת הראשונים בפגע בו הרגל קודם שגערו בו חבריו האם מותר בתספורת.......... קטז
אחר שגערו בו חבריו פעם אחת האם מעתה מותר לו להסתפר כדרכו.............. קטז
אבל אסור להשתתף בסעודת נישואין....... קיז
האם מותר ליכנס לבית השמחה כשאינו אוכל עמהם .... קיז
באבילות על אביו ואמו אסור אפילו בסעודה שחייב לפורעה.................. קיז
טעם הדין שבאביו ואמו צריך שיגלה את לבו.................. קיז
אם לא קרע בגד עליון בשאר קרובים האם יוצא ידי חובת קריעה .... קיז
מהו אפיקרסותו .... קיז
האם לכתחילה צריך לקרוע אפיקרסותו..... קיח
ביאור דברי תנא קמא אחד האיש ואחד האשה .... קיח
מחלוקת הראשונים האם פוסקים להלכה כתנא קמא או כרבי שמעון בן אלעזר וטעמיהם........ קיח
ביאור דברי הגמרא רצה מבדיל רצה אינו מבדיל .... קיח
מי שקרע יותר מהשיעור הנצרך רשאי לאחות .... קיח
ביאור דברי הגמרא קורע בפנים ובחוץ ..... קיח
טעם חילוקי הדינים בין חכם שמת לאב״ד ונשיא.................. קיח
חכם שמת, סופדים לו כל השבעה........ קיח

כג.

מחלוקת רש״י והראשונים האם באבילות על הנשיא מתפללים ביחידות או בעשרה בבית האבל .. קיח
ביאור דברי הגמרא בהא דאין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל.................. קיט
בדברי הרמב״ם והשו״ע נראה שביארו את הגמרא באופן אחר.................. קיט
מדוע לא פוסקים להלכה כדעת רבי חנניא בן גמליאל.................. קיט
במסכת שמחות מבואר שרבי חנניא בן גמליאל התיר רק בשבת.................. קיט
מחלוקת הראשונים מהו ׳שבת׳ האמורה בברייתא האם הוא שבת ממש או שבוע.......... קיט
דעת הראב״ד .... קיט
הכרעת הרי״ץ גיאות .... קיט
בגדר האיסור לצאת מפתח ביתו .... קכ
הטעם שצריך לשנות מקומו.......... קכ
האם צריך לשנות גם את מקומו שבבית..... קכ
האיסור לדבר בשבת שלישית הוא רק כשיושב במקומו .... קכ
אבל על אביו ואמו מותר בנישואין לאחר שלושים יום .... קכ
מחלוקת הראשונים האם מותר לארס תוך שלושים יום .... קכ
דברי השו״ע והרמ״א במחלוקת הרמב״ם ושאר הראשונים.................. קכ
ביאור הפסוקים בענין אליעזר עבד אברהם עפ״י שיטת הרמב״ם.................. קכ
הטעם שבמתה אשתו צריך להמתין שלושה רגלים .... קכ
האם ראש השנה ויום הכיפורים נחשבים כרגלים לענין זה .... קכ
דינים נוספים התלויים בספק הנ״ל האם המתנת ג׳ רגלים הוא משום אבילות.......... קכא
האם שמיני עצרת נחשב כרגל לענין זה.... קכא
מחלוקת הראשונים האם ההלכה כתנא קמא או כרבי יהודה .... קכא
ביאור חדש בפשט דברי רבי יהודה........ קכא
מת בלא בנים אם מותר לישא אשה בתוך השלושים.................. קכא
דברי הירושלמי דאף במי שאין לו מי שישמשנו מותר לו לישא אשה לאלתר.......... קכא
איסור כלים מגוהצים אמור אף כשמציעם על מיטתו.................. קכא
אם באבילות על אביו ואמו אמרינן שלושים יום לגיהוץ.................. קכב

כג:

אבילות בשבת בפרסיא .... קכב
דעת הראב״ד.................. קכב
ביאור ראיית הגמרא מדקתני עולה.......... קכב
אבילות בצנעה ברגל.............. קכב
למ״ד אין אבילות בשבת האם השבת עולה למנין שבעה .... קכב
האם יש חיוב שמחה בשבת.............. קכב
איסור אכילה בפני המת כשאין מוטל עליו לקוברו.................. קכג
טעם נוסף מדוע אסור לאכול בפני המת.... קכג
טעם האיסור לאכול דרך הסיבה........... קכג
כשהאונן בעיר אחרת האם מותר באכילת בשר ושתיית יין .... קכג
האם לדעת רבינו תם אין כלל דיני אונן בעיר אחרת או שדבריו אמורים רק לענין בשר ויין..... קכג
טעם איסור אכילת בשר ושתיית יין באונן... קכג
האם אונן מחויב בנטילת ידים לסעודה..... קכד
האם אפשר לצרף אונן למנין............ קכד
טעם הפטור של אונן ממצוות האמורות בתורה.................. קכד
הטעם שבשבת לא נוהג דיני אונן .... קכד
גם בשבת אין חובה על האונן לאכול בשר ולשתות יין.................. קכד
ביאור הדמיון של הגמרא בין אונן לאבל... קכד
האם אונן אסור בשבת בכל דברים שבצינעה.................. קכד

כד.

ענין סמיכות מאמר זה לסוגין.......... קכה
החידוש שיש בדברי רבי יוחנן........ קכה
ראיה מגמרתינו שקריעה היא מדאורייתא ... קכה
האם לשמואל נוהג אבלות בשבת בדברים שבצנעא.................. קכה
לשיטת שמואל רחיצה לכבוד שבת חובה או רשות.................. קכה
קרע שלא בשעת חימום מתי נחשב הוא לקרע.................. קכה
במה חולקים רב ושמואל .... קכה
מדוע פסקו הגאונים כשמואל .... קכו
כיצד היא עטיפת הישמעאלים.......... קכו
אם רק עטיפת הראש התירו בהוכחת מנעלים או לא.................. קכו
לכבוד אביו ואמו האם חייב לקרוע שוב כל שבעה.................. קכו
כשלא החליף, רק הוסיף בגד באבלות על אביו ואמו אם צריך לקרעו.................. קכו
בשאר מתים אם מותר להחליף בגדים...... קכו
בשאר מתים אם מותר להחזיר את הקרע לאחוריו .... קכו
פסק הראשונים באותם קרעים אם מתאחים או לא.................. קכו
לשיטת רבינו חננאל כיצד מתיר רבא לילך במצנפת בבית והרי פח״ז חובה.......... קכו
אם נוהג האבל דברים שבצנעא ברגלים..... קכו
אם נוהג אבלות ודברים שבצנעא בפורים.... קכו
האם לרבי יוחנן יש חיוב לאבל ללבוש מנעלים בשבת.................. קכז
אין אומרים הלכה כדברי המקל באבל במחלוקת אמוראים.................. קכז
הסבר הרמב״ם שכתב שעטיפת הראש הוא דבר שבצנעא.................. קכז
הסבר הרמב״ם שכתב שמנעלים הם מדברים שבפרהסיא .... קכז
תלמוד תורה וברכת אבלים אם הם דברים שבצנעא .... קכז
בסברות התנאים אם עצרת כשבת.......... קכז
בטעם שהוצרכה הגמרא לומר שהלכה כרבן גמליאל .... קכח
תינוק שמת מלין אותו על קברו .... קכח
אם מותר להוציא התינוק בארון.......... קכח
בטעם שמותר לאשה אחת לקבור המת, כשעמה שני אנשים .... קכח
בדין קבורתו באיש אחד ושני אנשים כשהם קרובי המת .... קכח

כד:

האם מדובר בתנוק שכלו חדשיו או אף כשלא כלו.................. קכח
במה נחלק ר״ע על ת״ק.............. קכח
האם רשב״א חולק לגבי מי מוציאין במיטה.................. קכח
מדוע נצרך לפסוק הלכה כרבי יהודה, הרי הלכה כרבי יהודה לגבי רבי מאיר.............. קכט
ביאור החידוש בעצרת.............. קכט
הרי לעצרת בזמן הזה אין תשלומין .... קכט
מדוע מזכיר שר״ה נחשב לשבעה ימים כאשר יוהכ״פ מבטל את השלשים.............. קכט
תירוץ להסברא שיוהכ״פ מבטל השלשים ... קכט
תירוץ לפי הסברא שיוכ״פ לא מבטל את השלושים.................. קכט
להלכה - דעת השו״ע והרמב״ם.......... קל

מדוע ר"ה נחשב כשבעה.............. **קל**
מדוע שמיני עצרת אינו מבטל שלשים...... **קל**
בביאור לימוד רבינא שמיני עצרת מראש השנה........ **קל**
ביאור הגמרא 'מסתברא כרבן גמליאל'...... **קל**
האם דיני המשנה נאמרו במועד או בחול... **קלא**
מהי 'חליצה' על מת.............. **קלא**
מדוע אין מברין את האבל במועד........ [illegible]

כה.

אם חובת הקריעה על מיתת החכם היא אף במועד.................. **קלא**
האם קורעים במועד על שמועה רחוקה.... **קלב**
האם חייבים לקרוע בפטירת אדם כשר..... **קלב**
מי נחשב לאדם כשר.............. **קלב**
ביאור הענין שהקטנים נקראים ערבים...... **קלב**
האם קורעים על רשע בשעת יציאת נשמה.. **קלב**
שיעור קריעה להעומד בשעת יציאת נשמה, ועל מיתת אדם כשר.............. **קלב**
הטעם שפטירתו של ישראל דומה לשריפת ס"ת, והנפק"מ ביניהם.............. **קלג**
בחילוקי הדינים בין רבו, חכם, ואדם כשר.. **קלג**
מדוע לא קרעו רבנן על רב ספרא מדין אדם כשר.................. **קלד**
האם קורעים על חכם שאין יודעים מתורתו.................. **קלד**
מדוע הוציאו את רב הונא במטה ולא בארון.................. **קלד**
אם מותר להניח ספר תורה על מיטה של צדיק.................. **קלד**
ישיבה על מטה שספר תורה עליה........ **קלד**
ביאור הענין להוציא דרך פתח........ **קלד**
בביאור הלימוד מ'עגלה חדשה'........ **קלד**
אימתי אפשר להתנבאות בחו"ל........ **קלה**
חכם בעירו אינו צריך ליתן מקומו לאורח הגדול ממנו.................. **קלה**
אימתי נוהגים לעמוד בשורה ולומר ברכת אבלות, בארון העובר ממקום למקום........ **קלה**
בפרטי הדינים בהתהפכות רצועות התפילין.................. **קלה**

כה:

אימתי מכבדין בדרכים.............. **קלה**
האם אין חייבין לשאת המת בידים....... **קלה**
במה נחלקו ולמה הכריע.............. **קלה**
מה חטא ההוא טייעא, והטעם שנענש באופן זה.................. **קלה**
מי נקרא ספר מלחמות.............. **קלו**
מהו הכפל נקי וצדיק.............. **קלו**
מעלת ההספד ומה מותר לומר........ **קלו**
הביאור בהספד 'תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר'.................. **קלו**
במה נשים לילות כימים.............. **קלז**
הטעם שאמרו על רבינא ששם לילות כימים.................. **קלז**
מדוע רצה רב אשי לדעת מה יספידוהו..... **קלז**
מהו ריבוי הדוגמאות בפטירת רב אשי..... **קלז**
ביאור הדמיון לארז.............. **קלז**
ביאור הדמיון לחכה.............. **קלז**
מדוע הקדים חכה לשלהבת היפך דברי חבירו.................. **קלז**
מדוע חלשה דעתו של רב אשי מדבריהם... **קלז**
ביאור עונשם.............. **קלח**
האם מי שרגלו עקומה מייבם........ **קלח**
מיהו הנקרא 'שלישית'.............. **קלח**
מדוע פטירת יאשיהו ור"י מכונה 'כבוא השמש בצהרים'.................. **קלט**
מדוע לגבי אבלות מכבדין את הרב פחות מאב ואם.................. **קלט**
מהי ההקדמה היכן נולד וגדל........ **קלט**
למה דווקא טבריה נקראת 'רקת'........ **קלט**

כו.

לגבי איזה דינים השוו הדברים שנשנו בברייתא.................. **קמ**
אם יש תשלומין לחיוב הקריעה........ **קמ**
במעלת ירושלים על שאר ערי יהודה........ **קמ**
האם אליהו היה רבו מובהק של אלישע.... **קמ**
מה למדים מהפסוק 'שנים קרעים'........ **קמ**
מדוע הקשו ש'אליהו חי הוא' רק בסוף הסוגיא.................. **קמא**
במה שנחשב אליהו שהוא חי, לעומת שאר הצדיקים הקרויים חיים.............. **קמא**
האם קורעים בפרידה מוחלטת שאינה על ידי מיתה.................. **קמא**
מנין שאין מאחין בשמועות רעות........ **קמא**
האם קרע דוד שלש קריעות........ **קמא**
כיצד מתפרש על עם ה' ועל בית ישראל... **קמא**
מדוע לא קרע שמואל מדין חכם או כשר.. **קמא**
מה נחשב 'רוב ציבור'.............. **קמא**
דין שומע ברכת ה' מפי גוי, ושוטה או קטן.................. **קמב**
שיטות הראשונים 'בשומע מפי שומע'..... **קמב**
ביאור דברי יהויקים בשמעו את נבואת ירמיהו באיכה.................. **קמב**
בפרטי הדין שאין קורעים על דבר שעתיד להיות.................. **קמב**
האם נשרף דווקא או הוא הדין בנקרע..... **קמג**
הטעם שקורע שתי קריעות על שריפת ס"ת.................. **קמג**
ספקות בהלכה זו.............. **קמג**
בדין תפילין, ואם שאר ספרים דינם כס"ת.. **קמג**
שיטות הראשונים בביאור לא אמרו אלא 'בזרוע'.................. **קמג**
דין הרואה ערי ישראל בחורבנן........ **קמג**
סיכום המקורות לדין קריעה ושאין מאחים.................. **קמד**
בכוונת הברייתא ב'חורבנן'........ **קמד**
חילוקי הקדושות בין יהודה ירושלים ומקדש.................. **קמד**
הטעם לאמירה קודם הקריעה........ **קמד**
באיזה אופן 'השומע' על החורבן קורע..... **קמד**
מהו 'צופים'.............. **קמד**

כו:

מהו איחוי אלכסנדרי.............. **קמד**
חיבור ע"י הנחת טלאי אם מותרת........ **קמה**
השמטת השו"ע לדין שאיסור איחוי הוא רק באיחוי אלכסנדרי.................. **קמה**
באיזה קרע צריך להודיע.............. **קמה**
מה הדין בסתמא כשלא הודיעו........ **קמה**
מדוע צריך להודיעו ולהצילו מאיסור דרבנן בשוגג.................. **קמה**
מכירה לגוי.............. **קמה**
מקור לקריעה בג' אצבעות.............. **קמה**
מה החידוש בשני האופנים שבברייתא...... **קמו**
קריעה ואבילות בטעות.............. **קמו**
מה יש להוסיף על קרע אביו שהגיע עד לבו.................. **קמו**
האם על אביו ואמו צריך לקרוע שתי קריעות.................. **קמו**
שיטות הראשונים במה נחלק ר' יהודה בן בתירה.................. **קמו**
שיטות הראשונים בקריעה בשמועות נפרדות.................. **קמז**
ביאור לשון הגמרא לרש"י ולהראשונים.... **קמז**
אימתי נאמר הכלל הלכה כמיקל באבל..... **קמז**
הטעם שאין הלכה כמיקל בקריעה........ **קמז**
בבת אחת עדיף מבתוך שבעה........ **קמז**
איך קורע קריעה חדשה בתוך שבע........ **קמז**
הטעם שקורע רק לאחר שבעה........ **קמח**
קריעה וקידושין בחפץ שאול........ **קמח**
האם כשמשלם מותר לקרוע בלי להודיעו... **קמח**
האם יש חובה להודיע לאדם שהוא אבל... **קמח**
חינוך באבלות.............. **קמח**
אימתי נוהג איסור לקיחת תינוק........ **קמט**
בטעם האיסור.............. **קמט**
לבו של מי 'גס', ומי יושב על מטה זקופה.................. **קמט**

כז.

מהו ענין ההליכה בדרך.............. **קמט**
מאיזה עסקים צריך למעט........ **קמט**
האם הזמן הוא לענין כפיית המיטה לחוד או על כל דיני האבלות........ **קנ**
כיצד ולמה כופים את המיטה........ **קנ**
שיטות הראשונים בביאור מהו 'גולל'...... **קנ**
מדוע אין כופים את המיטות בשבת........ **קנ**
מתי זוקפים את המיטות בערב שבת והטעם.. **קנ**
מתי פוסקים דיני האבלות בערב שבת...... **קנא**
דין האבל בישיבה על כסא.............. **קנא**
האם האבלות נגמרת בליל השביעי או רק ביום.................. **קנא**
שיטות הראשונים בחיוב הכפיה לכל המיטות שבבית.................. **קנא**
האם רשב"ג חולק או מוסיף........ **קנא**
מהי ערסא דגדא.............. **קנא**
דין אבלות במלך.............. **קנב**
האם אוכלים בשר ויין בסעודת הבראה..... **קנב**
האם מיטת כלים צריכה זקיפה........ **קנב**
הטעם שאין כופים ערסא דצלא........ **קנב**
מהי הזקיפה במיטת נקליטין........ **קנב**
האם חייב לישן על מיטה כפויה........ **קנב**
גירסת הראשונים וביאורה........ **קנב**
ביאור החילוק בין בית האבל לבית המנחמים.................. **קנב**
דין ברכת בשמים בהבדלה בבית האבל.... **קנג**
אם המשנה כאן מדברת בחול או במועד.... **קנג**
מה הביאור ופוטרין את הרבים........ **קנג**
טעם שלא מניחים מיטה של נשים ברחוב... **קנג**

כז:

הטעם שקוברים מת בבגדי פשתן........ **קנג**
ביאור ההיתר בחנוכה ופורים ומדוע הוא כל שכן ממועד.................. **קנג**
אם נוהג אבילות בחנוכה ופורים........ **קנד**
גדר בפני תלמיד חכם.............. **קנד**
מה הכוונה יום שמועה הוי........ **קנד**
מה הפירוש נענע ראשו ולמה אין המנחמים רשאים לישב אצלו.................. **קנד**
הטעם שאבל וחולה פטורים לעמוד מפני נשיא.................. **קנד**
פירוש המאמר לכל אומרים להם שבו חוץ מאבל וחולה.................. **קנד**
מתי אסור לאבל לאכול לחם משלו........ **קנה**
האם דווקא לחם אסור לאכול משלו או אפילו שאר דברים.................. **קנה**
מהו הטעם של הבראה.............. **קנה**
ביאור השיטות והחילוקים שביניהם........ **קנה**
אסורים להתנות להחליף את סעודותיהם.... **קנה**
טעם איסור עשיית מלאכה כשיש מת בעיר.................. **קנה**
מה הדין כשיש חבורות או יורשים אם אסור במלאכה.................. **קנה**
בשעת הוצאת המת אף שיש חבורות בטלים ממלאכתם.................. **קנו**
טעם שאסור להתקשות על המת יותר מדאי.. **קנו**
יש לבכות על החסרון של התורה אבל לא על המת עצמו.................. **קנו**
טעם לשיעור שלשה ימים ושבעה ימים..... **קנו**
אם יש חיוב לבכות בשלשה ימים........ **קנו**
ה' יותר רחמן מאתנו.............. **קנו**
על מי שאין לו בנים אפשר לבכות אפילו יותר משלשה ימים.................. **קנו**
רב הונא לא בא לחלוק רק לפרש........ **קנו**
גם למסקנא ע"י שהותרה לו נעשית לו כהיתר.................. **קנו**
אבל שלשה ימים הראשונים יש לו לשבת בכובד ראש.................. **קנו**
עד מתי כאילו החרב עוברת כנגדו בשוק.... **קנו**

כח.

הטעם של רבי אלעזר שסמוך למיתה קבורה.................. **קנו**
איך למדים ממרים שאין הטעם משום ניוול.................. **קנז**
איך לומדים ממרים שסמוך למיתה קבורה... **קנז**
הטעם שמצאנו שהיו מספידים נשים........ **קנז**
בזמנינו שהמטה סגורה אין חשש להניח נשים ברחוב.................. **קנז**
לומדים גזירה שוה שם שם ממשה ולא מאהרן.................. **קנז**
מאיזה 'שם' לומדים גזירה שוה שמת אסור בהנאה.................. **קנז**
מה הכוונה שפרה אדומה מכפרת........ **קנז**
הקשר שבין מיתת צדיקים לפרה אדומה.... **קנח**
הטעם שר"א לא לומד ממרים שמיתת צדיקים מכפרת.................. **קנח**
היכן נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה..... **קנח**
למה רבי אמי לא למד שמיתת צדיקים מכפרת מבגדי כהונה.................. **קנח**
לומדים ממשה שחלה חמשה ימים זהו מיתת כל אדם אף שמשה לא היה חולה........ **קנח**
המקור שמת בחמשים זו היא מיתת כרת... **קנח**
מנין ששמואל מת בן חמשים ושתים שנה והטעם לכך.................. **קנח**
מיתת שמואל לא היה מיתת כרת או מיתה בידי שמים.................. **קנח**
האם ששים שהיא מיתה בידי שמים הוא מעלה.................. **קנח**
אם יש כרת לאדם שהוא למעלה מבן ששים.................. **קנט**
אביי לא אמר לו שלא יצא מכרת של בניו.. **קנט**
בני חיי ומזוני במזלא תליא מילתא אף שאין מזל לישראל.................. **קנט**
אף שרבה היה מבית עלי לולא המזל היה חי יותר שנים.................. **קנט**
רבא ביקש על עושר וחכמה שעל ידי בקשה אפשר לשנות את הגזירה........ **קנט**
אף שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ביקש על ענוה שהבא לטהר מסייעין לו........ **קנט**
מהיכן נוספו שנות חיים לר' אלעזר........ **קנט**
מתי היה זמנו של רב אשי להפטר........ **קנט**
מהו שוטא דנורא שהראה המלאך המות..... **קס**

כח:

אם אשה שאינה חייבת בשמחה מותרת בהספד ותענית במועד.................. **קס**
הטעם שנשים מענות במועד אף שמבטלות ע"י כך מצות שמחה.................. **קס**
אם לאבל מותר להספיד בחול המועד...... **קס**
אם נשים מענות בפני אנשים........ **קס**
אם מותר לומר צידוק הדין במועד חנוכה ופורים ור"ח.................. **קס**
דוקא ר"מ שסובר יש מיתה בלא חטא הוצרך לפרש הפסוק כן.................. **קס**
מה יתן אל לבו בזה דיספד יספדוניה....... **קס**
למה חסד של מתים הוא בלי תשלום גמול.. **קס**
הזכיר את ההספד והקבורה קודם לטעינת המת אף שטעינת המת קודמת להם........ **קס**
הטעם שר' ישמעאל פתח ושבפעם הראשונה לא אמרו לו כן.................. **קסא**
מה הביאור שנדב ואביהוא וצדקיהו עשו רק מצוה אחת.................. **קסא**
אביה ביטל את הפרדסאות רק כשהגיעה משמרתו.................. **קסא**
דמיון ההספד שיהיה בירושלים להספד של אחאב ויאשיהו.................. **קסא**
איסור למנחמים לשבת על גבי מטה...... **קסא**
אם האבל גם חייב לשבת על הקרקע..... **קסא**
הטעם שלא רשאין לנחם עד שיפתח האבל תחילה.................. **קסא**
הטעם שאבל מיסב בראש........ **קסא**
איך דורשים מלשון 'ינחם' שעולה על האבל ולא על המנחמים אותו........ **קסא**
אם בכהן בעל מום יש את המצוה של וקדשתו.................. **קסב**
לענין מה אמרו שיש לכהן ליטול מנה יפה ראשון.................. **קסב**

כט.

יציאת נשמה מן הגוף לצדיקים הוא קל ולשאר בני אדם הוא קשה........ **קסב**
החילוק בין לך לשלום ללך בשלום........ **קסב**
דוד לא נתכוין לקלל את אבשלום........ **קסב**
גם בזמנינו יש ללמוד אחר התפילה........ **קסב**
ביאור המאמר שתלמידי חכמים אין להם מנוחה לעולם הבא.................. **קסב**

פרק ראשון - משקין בית השלחין

ב.

איסור המלאכה בחול המועד

מצינו ג׳ דעות אם עיקר איסור מלאכת חול המועד הוא דאורייתא. עיקר המקור לזה מדאורייתא הוא מהגמ׳ במסכת חגיגה (יח.) דנחלקו התנאים מנין שמלאכת חול המועד אסורה.

רבי יאשיה לומד מהפסוק (שמות כג טו) ׳את חג המצות תשמור שבעת ימים׳ ודרש שהשמירה האמורה בפסוק הוא לאו [שכן השמר הוא לשון לא תעשה] שצריך לשמור את כל שבעת ימי הפסח [וחול המועד בכלל] מעשיית מלאכה.

רבי יונתן לומד בקל וחומר, מה ראשון ושביעי שאין קדושה לפניהם ולאחריהם אסורים בעשיית מלאכה, חולו של מועד שיש קדושה לפניהם ולאחריהם ונאמר בהם מקרא קודש[א] אינו דין שאסור בעשיית מלאכה.

רבי יוסי הגלילי לומד מהפסוק (ויקרא כג לה-לו) ׳ביום הראשון מקרא קדש כל מלאכת עבודה לא תעשו: שבעת ימים תקריבו אשה לה׳׳ ודורש את סמיכות הפסוקים כאילו נאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו שבעת ימים, שאף בחולו של מועד עשיית מלאכה אסורה.

רבי עקיבא לומד מהפסוק (ויקרא כג לז) ׳אלה מועדי ה׳ אשר תקראו אותם מקראי קודש׳ ומפרש מקראי קדש - קדשהו מעשיית מלאכה, וליום הראשון והשביעי שנאמר בהם שבתון אין צורך בפסוק נוסף לאסור בהם מלאכה, ומוכח שלא בא הכתוב אלא לאיסור מלאכה בחולו של מועד.

וברייתא נוספת[ב] מובאת בגמרא (שם) שלומדת מהפסוק (דברים טז ח) ׳ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה׳ אלוקיך׳ מה שביעי עצור בעשיית מלאכה, אף ששת ימים עצורים בעשיית מלאכה, אך אינם אסורים בכל מלאכה שהרי בשביעי נאמר ביום השביעי עצרת, ודורשים מיתור הה״א[ג] שרק השביעי אסור בכל מלאכה ואין ששת הימים אסורים בכל מלאכה, ומכאן למדנו שחול המועד אסור במקצת מלאכה ולא מסרן הכתוב אלא לחכמים שיקבעו איזה מלאכה מותרת ואיזה מלאכה אסורה[ד].

ומסוגיא זו משמע שמלאכת חול המועד אסורה מן התורה. וכן מבואר בגמרא להלן (יח:) לא מיבעיא בימי אבלו דמדרבנן הוא ושרי, אלא אפילו במועד דאיסור מלאכה ׳מדאורייתא׳ במקום הפסד התירו רבנן. ובחגיגה (שם) אמר רבי יוחנן שחג האסיף פירושו חג הבא בזמן אסיפה, משום שאין לפרש חג שאתה אוסף בו, שהרי אסיפה אסורה ביום טוב, ואף בחול המועד אסיפה אסורה בו, ומסיקה הגמרא מכאן שרבי יוחנן וריש לקיש סוברים שמלאכת חול המועד אסורה, וברור שכוונת הגמרא להוכיח מדבריהם שמלאכת חול המועד אסורה מן התורה, שהרי אם מלאכת חול המועד לא נאסרה אלא מדרבנן ומן התורה מותרת מלאכה בחול המועד, למה לא העמידה הגמרא שחג האסיף הוא חג שאתה אוסף בו והיינו בחול המועד[ה]. ומוכח שכוונת הגמרא שמלאכת חול המועד אסורה מן התורה. ועוד שהרי פשוט שכולי עלמא מודים שחול המועד אסור מדרבנן בעשיית מלאכה, ואין שייך לדייק מדברי רבי יוחנן וריש לקיש מכלל דתרוויהו סבירא להו דמלאכת חול המעד אסורה, ועל כרחך שכוונת הגמרא לדייק מדבריהם שמלאכת חול המועד אסורה מן התורה.

ומבואר בסוגיות אלו שמלאכת חול המועד אסורה מן התורה[ו]. וכן היא דעת הרי״ף[ז] ורבים מן הראשונים[ח]. אמנם מצינו כמה ראיות שאיסור המלאכה אינו אלא מדרבנן, שבגמ׳ (לקמן יג.) חילקו בין צורם אוזן בכור לכוון מלאכתו משום דזה דאורייתא וזה דרבנן, ומשמע דאיסור המלאכה דרבנן[ט]. ועוד דבהמשך הגמ׳ שם חילקו בין איסור מלאכה במועד לאיסור מלאכה בערב פסח דבמועד האיסור משום טרחה ובמקום פסידא שרו רבנן, וטרחה הוא ענין דרבנן[י]. ועוד הוכיחו דאם מלאכת חול המועד אסורה מן התורה איך התירו חכמים בדבר האבד או שאין לו מה יאכל, ואין לומר שהם מותרים מן התורה, שהיכן מצינו יום האסור במלאכה מן התורה שמקצתו מותר[יא]. ועוד הוכיחו שמלאכת חול המועד נאסרה מדרבנן, מירושלמי (פ״ב ה״ג) אמר רבי אבא בר ממל אילו היה לי מי שימנה עמי התרתי לעשות מלאכה בחולו של מועד, כלום אסרו מלאכה בחול המועד אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ושמחין ויגעים בתורה ואינון אכלין ושותין ופוחזים. ומוכח שאיסור המלאכה מדרבנן, שאם היה מן התורה לא היה יכול להתירו.

וכתב רבינו תם[יב] שמלאכת חול המועד נאסרה רק מדרבנן, והדרשות בחגיגה אינם אלא אסמכתא בעלמא, ומה שאמרו בגמרא להלן (יח:) לא מיבעיא בימי אבלו דמדרבנן הוא ושרי, אלא אפילו במועד דאיסור מלאכה ׳מדאוריתא׳ הכוונה שכיון שהוא אסמכתא יש חידוש בכך שהתירו במקום הפסד, וכיון שנאמרו אסמכתות רבות שחול המועד אסור בעשיית מלאכה, לא רצתה הגמרא בחגיגה להעמיד את חג האסיף על חול המועד, שאם כן יהיה פסוק מפורש שחול המועד מותר בעשיית מלאכה להיפך מאסמכתות הללו[יג]. וכדעה זו סברו עוד הרבה ראשונים[יד].

והחינוך (מצוה שכג) כתב לישב קושיית רבינו תם שהתורה אסרה מקצת מלאכות בחולו של מועד, ולא פירשה איזה מלאכה אסורה ואיזה מלאכה מותרת, אלא מסרה התורה לחכמים שיקבעו איזה מלאכה אסורה ואיזה מלאכה מותרת, ונמצא לדעה זו דכל המלאכות שאסרו חכמים בחול המועד הם המלאכות שאסורות מן התורה[טו].

והרמב״ן הטיל פשרה בין השיטות וכתב שמלאכת חול המועד אסורה מן התורה כדרשת התנאים, אלא שמן התורה ביום טוב הותר כל מלאכת אוכל נפש, וכן מכשירי אוכל נפש, ובחול המועד התירה התורה יותר מביום טוב והתירה כל מלאכה שהיא לצורך, וכן בדבר האבד כל שבני אדם מחשיבים אותו להפסד וטורחים למניעת ההפסד התירה תורה בחולו של מועד, ומסרה התורה לחכמים שיקבעו איזה מלאכה מותרת ובאו חכמים ואסרו מלאכת טרחה בדבר האבד ומלאכת אומן במלאכה שאינה דבר האבד, ועל מלאכות אלו שנאסרו מדרבנן אמר רבי אבא בר ממל בירושלמי שהיה מתיר את המלאכות שאסרו חכמים כדי שלא יתבטלו ויבואו לידי עבירה. וכ״כ הריטב״א כאן. וכן הביא

א. **כמבואר** שם שבכך דחינו את הפירכא מראש חודש, עי״ש.

ב. **ובריית**א זו הובאה כאן ברש״י ותוס׳ (ד״ה משקין).

ג. **כן** ביארו התוס׳ (כאן ד״ה משקין).

ד. **וראה** במגיד משנה (הל׳ יום טוב פ״ז ה״א) שברייתא זו היא אסמכתא בעלמא, שהרי בפסחים (קכ.) דרשו מפסוק זה שאין חיוב לאכול מצה בששת ימי הפסח, מה שביעי רשות אף ששת ימים רשות.

ה. **אמנם** התוס׳ (חגיגה יח. ד״ה חולו של מועד) דחו ראיה זו שכיון שהסמיכו על הפסוק איסור מלאכה בחול המועד, לא מסתבר שהפסוק של חג האסיף, הוא בחול המועד. ובטורי אבן הקשה שכיון שאסמכתא דרבנן מדוע לא נעמיד את הפסוק בחולו של מועד. ובמנחת חינוך (מצוה שכג ג) כתב לפי דברי הט״ז (או״ח סי׳ תקל סק״ה) שבדבר המפורש בפסוק להיתר אין כח ביד חכמים לאסרו, וכיון שחכמים אסרו מלאכת חול המועד מוכח שאין כוונת התורה בחג האסיף לחולו של מועד.

ו. **הרמב״ן** (בסוף לקוטותיו למועד קטן) והריטב״א מוכיחים עוד מהאמור במסכת עבודה זרה (כב.) לא ישכיר אדם שדהו לכותי משום שעובד בה בחולו של מועד ועובר הישראל בלפני עור. ובדרבנן הרי אינו עובר בלפני עוור. והתוס׳ (ע״ז שם ד״ה תיפוק ליה) והמאירי כתבו שאף באיסור דרבנן יש משום לפני עור, משום שסוף סוף יש כאן מכשול.

ז. **כן** הביא הטור בשמו (בסי׳ תקל). ובבית יוסף ובב״ח הקשו דאין ראיה שדעת הרי״ף שמלאכת חול המועד אסורה מן התורה. אולם האחרונים הסכימו [ראה בבה״ל (סי׳ תקל ד״ה ומותר) שהביא את דבריהם] שדעת הרי״ף שמלאכת חול המועד אסורה מן התורה, ודייקו כן ממה שפתח את הלכותיו למסכת זו בברייתות אלו, ולא העיר שהם רק אסמכתא. ולפי דרך זה דייק כן הבה״ל אף מהשאלתות והאשכול והרי״ץ גיאות שכולם העתיקו הברייתא בסתמא. ומשמע דס״ל דכל מה שאסרו חז״ל הוא דאורייתא וכדעת החינוך לקמן.

ח. **רש״י** בסוגיין, ולקמן (יח: ד״ה אלא אפילו), וכן הביאו התוס׳ בחגיגה (שם) בשמו, רשב״ם (פסחים קיח. ד״ה כל המבזה את המועדות), רמב״ן, ריטב״א, וראה בה״ל שם שהביא שאף השאלתות, האשכול, הרי״ץ גאות, הר״א ממיץ בשם רבותיו והשבלי הלקט ס״ל שמלאכת חול המועד אסורה מן התורה. אמנם ראה לקמן שיש בשיטה זו ב׳ דעות יש שסוברים דהכל אסור מן התורה ויש שסוברים דרק כשזה שלא לצורך אסור ושאר האיסורים הם דרבנן. וראה מנחת חינוך (מצוה שכג אות ד) שדן אם לוקין על מלאכת חול המועד.

ט. **תוס׳** (חגיגה שם) והרא״ש (פ״א). וכ״כ המ״מ (פ״ז מיו״ט ה״א). ובתוס׳ והרא״ש דחו ראיה זו דאפשר שכוונת הגמ׳ דאיסור מכוון מלאכתו הוא דרבנן ולא כל איסור מלאכת חול המועד. וראה עוד בילקוט ביאורים שם.

י. **כן** הוכיח היראים (סי׳ שד), וראה עוד במה שכתב בסימן תיח.

יא. **ועוד** הוכיחו התוס׳ והרא״ש שם דמצינו במגילה (כא.) שכל מקום שיש בו מוסף ואין בו יום טוב כגון ראש חודש וחולו של מועד קוראין ארבעה. ומבואר שבחול המועד אין בו יום טוב ומותר [מן התורה] בעשיית מלאכה. ובקרן אורה דחה שהכוונה שאינו עיקר היום טוב. עוד הוכיחו ממה שהמשנה דימתה חול המועד לראש חודש שאיסור עשיית מלאכה בו הוא רק מטעם מנהג, מבואר שאף איסור מלאכה בחול המועד אינו אלא מדרבנן. והריטב״א דחה שאם נלמוד שדין חול המועד כדין ראש חדש נמצא שחול המועד אינו אסור בעשיית מלאכה אף מדרבנן שהרי ראש חודש אינו אסור בעשיית מלאכה אלא לנשים מחמת מנהג.

יב. **דברי** רבינו תם הובאו בתוס׳ (חגיגה שם) וברא״ש כאן (פ״א), והסכים עמו הרא״ש.

יג. **והוכיח** הרא״ש שדרשות אלו אינם אלא אסמכתות, שבשלמא לפי הברייתא שדרשה מששת ימים תאכל מצות שדרשו שחול המועד אסור במקצת מלאכות ומותר במקצת מלאכות ומסרן הכתוב לחכמים לפרש איזה מלאכה מותרת ואיזה מלאכה אסורה, אפשר לומר שמלאכת חול המועד אסורה מן התורה, אבל לשאר תנאים שדרשו מקל וחומר או משאר דרשות לאיסור בלבד מנין למדנו היתר למלאכת דבר האבד וכו׳, ועל כרחך שתנאים אלו נתכוונו לאסמכתא בעלמא, ומכאן נלמוד שאף הברייתא של ששת ימים אינה אלא אסמכתא בעלמא. וכן מוכח מרבי יונתן שלמד בקל וחומר, ולכאורה הוא קל וחומר שבא לעקור את הפסוקים, שהרי פשטות הפסוקים שרק היום הראשון והשביעי נאסרו בעשיית מלאכה ולא שאר הימים ואין דורשים קל וחומר לעקור קרא, ועל כרחך שאינו קל וחומר גמור אלא אסמכתא בעלמא.

יד. **הרא״ש** (פ״א), המרדכי, ריב״ם וריב״א [הובא בתוס׳ חגיגה הנ״ל], חידושי הר״ן (מו״ק יב:), סמ״ג (לאוין הלכות חוה״מ עה) בה״ג (הובא בריטב״א ובהגהות מיימוניות ובשלטי גבורים), רבינו גרשום (בכורות לד:) שיטה ומאירי כאן. וכן דעת הריא״ז (בשלטי גבורים) והטור (סי׳ תקל). והרמב״ם (הל׳ יום טוב פ״ז ה״א) כתב שהעושה מלאכה בחול המועד מכין אותו מכת מרדות משום שאיסורו מדברי סופרים. וכתבו המגיד משנה והבית יוסף שדעתו שמלאכת חול המועד אינה אסורה מן התורה. ובקרן אורה הביא שבפירוש המשנה כתב הרמב״ם בא בקבלה כי חולו של מועד אסור במלאכה. וידוע שלשון זה נוקט הרמב״ם בדברים המקובלים למשה מסיני, ואף בדברים המקובלים למשה מסיני או שנדרשו באחת מי״ג מידות כתב הרמב״ם שהם מדברי סופרים כמבואר בשרש השני בספר המצוות, ולדבריו דעת הרמב״ם שמלאכת חול המועד דינה כאיסור דאורייתא.

טו. **וכן** משמעות דברי רש״י ותוס׳ בסוגיין (ד״ה משקין). ואף בבית יוסף (סי׳ תקל ד״ה חול המועד) כתב כסברא זו מדנפשיה, שמלאכת חול המועד אסורה מן התורה ומסרה הכתוב לחכמים. וראה בריטב״א שכתב שאף שבירושלמי מוכח שאינו אסור מן התורה, אין לדחות דברי הבבלי מפני הירושלמי, ולא את דברי רבי יוחנן וריש לקיש מפני דברי רבי אבא בר ממל [ולדעת החינוך אין לתרץ כתירוץ הרמב״ן הנ״ל שהרי לדעתו כל מה שאסרו חכמים אסור מן התורה].

הנמוק״י (ג.) בשם הרשב״א בע״ז שכתב כפשרת הרמב״ן[טז]. וכן החמירו הפוסקים כדעה זו[יז].

מדוע לא פירש התנא מתחילה איסור מלאכה בחולו של מועד

משקין בית השלחין. הקשה הפורת יוסף מדוע לא פירש התנא מתחילה את עיקר האיסור לעשות מלאכה בחולו של מועד, לפני שמפרש לנו את ההיתר לעשות מלאכה במקום הפסד. וכתב שמכאן ראיה לסוברים שחול המועד אסור מן התורה בעשיית מלאכה, ולא הוצרך התנא להשמיענו דין זה, וכמו שפירשה הגמרא בריש ברכות שתנא אקרא קאי. אמנם לעיל הבאנו שתוס׳ ועוד ראשונים סוברים שהאיסור רק מדרבנן.

ביאור בית השלחין

בית השלחין. בגמרא מבואר ששלחין הוא מלשון שלהין שה״א וחי״ת מתחלפים, והוא לשון צימאון בארמית, כפי שמתרגם אונקלוס את הפסוק (דברים כה יח) ׳ואתה עיף ויגע׳ ואת ׳משלהי׳ ולאי. ועיף הוא מלשון צימאון, כפי שנאמר (ירמיה לא כד) ׳כי הִרְוֵתִי נפש עיפה׳[יח].

ובבבא בתרא (סח.) נחלקו שני לשונות בביאור בית השלחין, ללשון אחד בית השלחין הם גינות ירק כפי שמצינו בפסוקים הממשילים את ישראל לגינה (שיר השירים ד יג) ׳שלחיך פרדס רימונים׳. וללשון השני בית השלחין הם באגי, דהיינו השדות שסביב המדינה נקראים שלחין על שם הפסוק (איוב ה י) ׳ושולח מים על פני חוצות׳.

וכתבו הראשונים[יט] שבית השלחין שבמשנתינו, כולל את כל הקרקעות שאינם מסתפקים במי הגשמים וצריכים להשקותם, בין בגינת ירק ובין בשדה תבואה הזקוקה להשקיה, וכל שדה הזקוקה להשקיית מים במועד מותר להשקותה משום שכשנמנע להשקותה יש בה הפסד[כ].

אמנם בתוס׳ הרא״ש כתב שבמשנתינו מודים שתי הלשונות שבית השלחין הם הגינות על שם הפסוק ׳שלחיך פרדס רימונים׳, ואף הלשון שפירש שם בית השלחים באגי מוכרח להודות שאינם בית השלחין שבמשנתינו, שהרי הפסוק ושולח מים על פני חוצות נאמר על הקב״ה שהוא משקה את השדות בגשמים, ושדה השותה ממי הגשמים בוודאי שאין היתר להשקותה במועד[כא].

וברמב״ן (בבא בתרא סח. ד״ה סברוה) פירש שאף הלשון הסובר ששלחין הם שדות שבבאגי, מודה שהשדות שנזכרים בפסוק אינם השלחין של המשנה, שהרי השדות המוזכרים בפסוק הם שדות בעל שהרי הם שותים ממי הגשמים, אלא שלשון זה סובר שכיון שמצינו בפסוק שולח מים על פני חוצות לשון שילוח מים על שדות שבבאגי, אפשר ללמוד שלשון בית השלחין מתאים אף על שדות שבבאגי הצמאות למים ומשקים אותם מהמעיינות שבהם.

בית השלחין של אילן

נחלקו הראשונים אם אף בית השלחין של אילן הותרה השקאתו. יש מהראשונים[כב] שכתבו שכל שדה של אילנות היא בית השלחין, שהאילנות צריכים מים יותר מזרעים. ויש מהראשונים[כג] שכתבו שדווקא בית השלחין של שדה לבן מותר להשקותו במועד, שאם לא ישקו אותו יפסדו, אבל בית השלחין של שדה אילן אסור להשקותו במועד, כיון שאף אם לא ישקוהו לא יפסדו האילנות, שהם גדלים על רוב מים[כד].

ורבינו חננאל סובר שבית השלחין ובית הבעל הם שדות אילן, ופירש ששדה בית השלחין היא שדה של נטיעות שהם צמאים למים וצריכים השקאה, ושדה בית הבעל היא שדה שהאילנות שבה כבר צמחו והשרישו שרשים בקרקע כבעל באשתו, וכמו שמצינו שהכתוב אומר על הקרקע לשון לידה שנאמר (ישעיה נה י) ׳והולידה והצמיחה׳ ועל שם כך היא נקראת בית הבעל.

האם הותר להשקות בשביעית אף בשדה הבעל

ובשביעית[כה]. כתבו הראשונים[כו] שאף בשביעית לא הותר להשקות אלא בשדה בית השלחין שיש בה הפסד אם לא ישקוה, אבל השקאת בית הבעל אסורה בשביעית, וכפי שעולה בפשטות מהמשנה שלא חילקה בין חול המועד לשביעית ובשניהם הותר להשקות רק בית השלחין, אבל בית הבעל אסור.

אולם יש מהראשונים[כז] שכתבו שבשביעית מותר להשקות אף בית הבעל, משום שהשקאה אינה מלאכה הנאסרת בשביעית, ומה שאמרו במשנה משקין בית השלחין ומשמע שבית הבעל אסור להשקות, היינו משום חולו של מועד שאסור להשקות בו בית הבעל.

טעם ההיתר להשקות בשביעית

מצינו בראשונים ג׳ דעות מדוע התירו להשקות בשביעית:

א. כיון שהיא מלאכה שאינה אסורה אלא מדרבנן, על כן התירו משום שכשאינו משקה את השדה הרי היא עלולה להיעשות שדה מליחה ותופסד[כח].

ב. מבואר בברייתא (ג.) שלא נאסרו עבודות בקרקע בשביעית אלא כשזה עבודה חשובה דומיא דזריעה וזמירה. וביארו הראשונים[כט] שמלאכה שנעשית בפעם אחת לכל השנה נקראת מלאכה חשובה, ומלאכה שצריכים לעשותה כמה פעמים בשנה אינה נחשבת לעבודה חשובה, וכיון שמלאכת ההשקאה אינה נעשית בפעם אחת לכל השנה אלא נעשית במשך כל השנה, אינה מהעבודות החשובות שאסרום חכמים[ל].

ג. הריטב״א (ג. ד״ה יכול) כתב שכיון שבהשקאה אין טרחה לא אסרוה חכמים במקום הפסד, אבל ניכוש שיש טרחה בעשייתו אסרוהו חכמים אף במקום הפסד.

מהו קילון

אבל אין משקין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון. יש מהראשונים[לא] שביארו שקילון הוא בור עמוק של מי גשמים. ויש שביארו[לב] שקילון זה הוא ביב הבנוי על גבי אמת המים. ויש שכתבו[לג] ששורש המילה ׳קילון׳ הוא מלשון כד בארמית וכמו שמצינו בתרגום (בראשית כד יח) כַּדָּהּ - קוּלְתָהּ, ונקרא קילון על שם הכד ששואבין בו את המים מבור זה.

טעם החילוק בין מי מעיין למי גשמים ומי הקילון

בטעם החילוק בין השקאה ממי מעיין להשקאה ממי קילון, כתבו הראשונים[לד] שההשקאה ממי המעיין אינה טרחה[לה], שכיון שמימיו נובעין ומתחדשים

[טז] **ומצינו** דעה נוספת והוא מה שכתב הרמב״ן בעבודה זרה דאף הוא ס״ל דיש מלאכות אסורות ויש מלאכות מותרות ומסרו הכתוב לחכמים אלא דס״ל גדר אחר ממה שכתב בתורת האדם, דכתב שם ׳מן התורה אינו אסור אלא מלאכת עבודת קרקע וכיוצא בה שטרחתה מרובה׳ וזה שלא כמו שכתב כאן דכל מלאכות שלא לצורך אסורות. אמנם אף לדבריו שם מסתבר דמסכים למה שכתב כאן דהתירו אף מלאכות שאסורות במקום שזה לצורך או הפסד כדמצינו דהתירו לעשות מלאכות אלו לצורך רבים. [יז] **ב״ח** וביה״ל (סי׳ תקל), ועיי״ש שהקל אם זה לצורך גדול לסמוך על השיטות דהוא דרבנן. ועיין בב״י (סי׳ תקלא ס״א, תקלו ס״א, תקלז ס״ו, ובסו״ס תקלז) שבכל המקומות האלו יש מחלוקות אם מותר או אסור וכתב הב״י דיש לפסוק להקל כיון דספק דרבנן לקולא, ומוכח דלא חשש לשיטה דהכל דאורייתא. ופסק כן בשו״ע. וע״ע במג״א (ריש סימן תקל) ורעק״א ולבושי שרד שם דדייקו מהמקומות הנ״ל דזה דרבנן. וכ״כ הט״ז (סימן תקמה סק״י). וכ״כ הנו״ב (מהדו״ק או״ח סימן יג) בשם רוב הפוסקים. והנפק״מ בענין זה היא לדין ספק אם הוא נידון כספק דאורייתא לחומרא או כספק דרבנן לקולא, וכמ״ש בה״ל (סי׳ תקל) וחזו״א (סי׳ קלד ס״ק יד). וכן נפק״מ לדין ספק דבר האבד אם צריך להחמיר בו. ועיין בבה״ל (סי׳ תקלו ד״ה דבר האבד) שדן בהגדרים בזה. וכן נפק״מ אם מלאכה שאצ״ל אסור במועד, ראה שו״ת רדב״ז (סי׳ תשכו). וכן נפק״מ אם מותר ליהנות ממלאכה שנעשתה באיסור, ראה מג״א (סי׳ תקלח סק״ג), אמנם ראה בבה״ל שם שחולק. ובמנחת חינוך (סימן שכג) כתב נפק״מ בזה אם תחומין אסורין במועד. וכן יש שתלו בנידון זה אם מניחים תפילין במועד, דאם אסור מן התורה נחשב דיש בימים אלו אות. ראה שו״ת הרשב״א (ח״א סי׳ תרל). אמנם ראה תוס׳ (לקמן יט. ד״ה רבי יוסי) שחולק. [יח] **תוס׳** (ד״ה עיף). [יט] **רמב״ן** (בבא בתרא סח. ד״ה סברוה), ריטב״א [ודייק כן אף מרש״י שפירש מה שאמרה הגמרא להלן חרבה ממש שאין בה לא תבואה ולא ירק, שאף שדה תבואה היא בכלל בית השלחין] ומאירי. וראה ברמב״ן (שם) שיש גורסים במשנתינו בית השלהין בה״א והוא לשון כולל לכל קרקע צמאה שמבואר בגמרא, וכן היא גירסת הרי״ף, ר״י לוניל, ר״ן, ונמוקי יוסף. [כ] **וכתב** המאירי שבבבא בתרא נחלקו אם סתם בית השלחין הוא שדה תבואה משום שסתם שדה תבואה זקוק להשקיה, או שסתם בית השלחין הוא פרדס דסתם פרדס שזורעים בו ירק זקוק להשקאה והוא בית השלחין הנזכר שם. אך המחלוקת היא רק לענין בית השלחין שם, ולא בכל בית השלחין שבש״ס. ובספר גביעי גביע הכסף כתב שכאן גורסים בית השלהין, וראייה שהגמרא לא הביאה את הפסוק (שיר השירים ד יג) ׳שלחיך פרדס רימונים׳ שהובא בבבא בתרא, ובית השלהין בה״א כולל את כל השדות הזקוקות למים. [כא] **וכן** משמע בנמוקי יוסף שפירש שדה הבעל שדה הלבן שאינו רגיל להשקותו כלל, ובית השלחין פירש דבר שרגילין להשקותו תמיד בין שהוא גן ירק בין שהוא פרדס ולא כתב שדה לבן. וכן משמע בשיטת רבי יהודה בר ברכיה. [כב] **רש״י** (ו: ד״ה מושכין) ותוס׳ (ד״ה מושכין). וכן היא דעת הרמב״ם (הל׳ שמיטה ויובל פ״א ה״ח) שאף שדה אילנות היא בכלל בית השלחין. וכן מבואר בתוס׳ הרא״ש, ריטב״א, מאירי ועוד ראשונים בסוגייתנו שהזכירו בבית השלחין אף שדה אילן. [כג] **רש״י** על הרי״ף (ד״ה משקין), רע״ב (מ״א ד״ה משקין) ושיטה. וראה תוס׳ יו״ט (מ״ג) שתמה על הרע״ב מנין לו ששדה אילן אינה בית השלחין, והוכיח מדברי הרע״ב (מ״ג) עצמו שחזר בו. [כד] **שיטה.** [כה] **ומדובר** בספיחים העולים מאליהם בשדות שאינו רוצה בספיחים הללו, שבאופן זה לא נאסרו הספיחים, ומותר להשקום כדי שלא יפסדו. נמוקי יוסף, ר״ן, ומאירי. וראה בר״ן שכתב עוד פירוש שמדובר כשעבר וזרע בשביעית. וצ״ע שהרי שנינו (תרומות פ״ב מ״ג) הנוטע בשביעית בין שוגג ובין מזיד יעקור, ואיך יתכן שיתירו לו להשקות את הצמחים שחייבוהו לעקור. [כו] **תוס׳** (ו: ד״ה מרדילין), ריטב״א ור״ש בן היתום. [כז] **תוס׳** (ו: ד״ה מרדילין) בדעת רש״י במשנתינו, שיטה וריטב״א בשם יש פירושים. וראה בילקוט ביאורים (להלן ג.) שהבאנו דברי ראשונים נוספים בענין זה. [כח] **רמב״ם** (הל׳ שמיטה ויובל פ״א ה״ח), שיטת ריב״ב ופסקי ריא״ז. [כט] **ר״ן** (ג. ד״ה מה זריעה), נמוקי יוסף במשנה, וכן הביא בשיטת ריב״ב בשם רבינו שלמה. [ל] **ומבואר** בראשונים הללו שאף שאינה מלאכה חשובה לא הותרה אלא בבית הבעל, ולפי״ז לא הותרו שאר המלאכות שהם נחשבים למלאכות חשובות במקום הפסד. וכעין דעה זו כתב בשיטת ריב״ב בשם רבינו שלמה, וכן הוא ברש״י כ״י (ו: ד״ה כדי שיגלו). ובשיטה (ו: ד״ה כדי שיגלו) כתב שהשקאה אינה נחשבת למלאכת קרקע כלל, ולכך אינה מהתולדות האסורות. [לא] **רש״י** על הרי״ף, ריב״ב, נמוקי יוסף, רא״ש (מקוואות פ״ח מ״א), ובמאירי הביא פירוש זה. ובנמוקי יוסף מוסיף לפירוש זה מה שהבאנו בפנים בביאור שורש המילה קילון. ואף הריטב״א מחבר את שני הפירושים, וראה בקטע הבא שלדעת רש״י אין לפרש כן, כיון שאף דליה מותרת ואינו תלוי בדלייה כלל, ורק דלייה שעל ידי טרחה אסורה. [לב] **רב** האי גאון במקוואות (שם), וכן הוא ברבינו חננאל, וברא״ש בסוגייתנו. [לג] **תוס׳** הרא״ש, ריטב״א ונמוקי יוסף. [לד] **מאירי** ונמוקי יוסף. וכן מבואר (בדף ד.) ברבינו חננאל, ריטב״א ור״ן. [לה] **וראה** בדברי רש״י המובאים בריטב״א ובר״ן על דברי רבי אליעזר בן יעקב שמושכין את המים מאילן לאילן, שמדובר בשדה בית הבעל, וכיון שבהמשכה ברגל מאילן לאילן אין טרחה כלל, מותר להמשיך מאילן לאילן אף בבית הבעל, ובבית השלחין התירו אף טרחה ולא אסרו אלא טרחה יתירה, ומוכח שרש״י אינו

תדיר, מושך ברגליו את מי המעין בשדה והם משקים והולכים את השדה, ולכך מותר להשקות ממנו בית השלחין במועד, אבל ממי הקילון כיון שצריך לדלות אותם כדי להשקות מהם, ויש בזה טרחה, אסור להשקות מהם בחולו של מועד[לו].

ולדבריהם כל השקאה על ידי דליה נחשבת כטירחה ואסורה במועד[לז].

אולם יש שכתבו[לח] שהחילוק בין השקאה ממי המעיין להשקאה ממי הקילון הוא שבמי מעיין כיון שהם נובעים תמיד אינו צריך לדלותם ממעמקי המעיין, ואף שיש בזה טרחה כיון שאינה טרחה יתירה מותרת במועד בדבר האבד, אבל מי הקילון שהם מי גשמים המכונסים בבור עמוק, כיון שצריך לדלותם מעומק הבור השקאה מהם נחשבת כטרחה יתירה ואסורה אף בדבר האבד.

השקאה ממי הגשמים וממי הקילון בשביעית

כתבו הראשונים[לט] שמה שאסרה המשנה להשקות ממי הגשמים וממי הקילון, הוא רק במועד שנאסרה בו טרחה, אבל בשביעית מותר להשקות בית השלחין אף ממי הגשמים והקילון, שלא נאסרה השקאת שדה זו בשביעית כיון שיש בה הפסד, ומותר להשקותה אף ממי הקילון, שהרי אין איסור טרחה בשביעית. וכן אמרו בירושלמי על משנתינו: רבי ביסנא בשם רבי לא, לא שנו אלא במועד, הא בשביעית מותר, מה בין שביעית מה בין מועד, שביעית על ידי שהיא מותרת במלאכה, התירו בין דבר שהוא טריח בין דבר שאינו טריח, מועד על ידי שהוא אסור במלאכה, לא התירו אלא דבר שהוא אבד, ובלבד דבר שאינו טרח.

אולם הריטב״א כתב שאף בשביעית אסור להשקות בית השלחין במי גשמים ובמי קילון, שכן היא פשטות משמעות המשנה[מ] שכללה דין ההשקאה בשביעית עם דין ההשקאה במועד, וכיון שהגמרא לא פירשה שמה שאמרה המשנה שאין משקין ממי הקילון הוא רק במועד ולא בשביעית, מוכח שסברה שאף השקאה בטרחה אסורה בשביעית[מא], ואף שאמרו בגמרא (ע״ג) שתולדות מותרות בשביעית, חכמים אסרו תולדות בדבר שאינו אבד, ואף בדבר האבד אסרו תולדות במקום טרחה, שעשו את השביעית כעין חול המועד בדבר זה[מב].

החידוש באיסור חפירת האמה

רבי אלעזר בן עזריה אמר אין חופרין את האמה בתחילה במועד ובשביעית. כתב המאירי שרבי אלעזר בן עזריה מוסיף שחפירת אמה נאסרה בשביעית אף לצורך שדה בית השלחין, כיון שהיא טרחה יתירה, ולא התירו טרחה יתירה לצורך דבר האבד.

אולם הריטב״א כתב שאין לפרש שחידושו של רבי אלעזר בן עזריה שטרחה יתירה אסורה אף לצורך דבר האבד, שהרי דין זה כבר למדנו מאיסור השקאת בית השלחין ממי הקילון, שנאסרה משום שלא הותרה טרחה יתירה בדבר האבד, ואין רבי אלעזר בן עזריה צריך להשמיענו שוב דין זה.

וכתב הריטב״א שעיקר חידוש המשנה שאף בשביעית נאסרה חפירת האמה[מג].

עוד כתב הריטב״א שיתכן שרבי אלעזר בן עזריה מחדש שחפירת האמה אסורה אף כשחופרה לצורך שתיה, ואף שהוא צורך המועד והתירו מלאכה לצורך המועד במכשירי אוכל נפש אף בטרחה יתירה, חפירת האמה לא התירו כיון שהם מכשירים רחוקים מאוכל נפש, ודווקא תנור וכיריים שהנאתן קרובה לאכל נפש, הותרו משום מכשירי אוכל נפש[מד].

מהו קלקולי המים

ומתקנין את קלקולי המים שברשות הרבים, וחוטטין אותן. רש״י (ה. ד״ה ומתקנין) מפרש שהם קלקולי מקורות המים של בורות שיחין ומערות שמימיהם עומדים לשתיה[מה]. והמשך המשנה שאמרה וחוטטין אותם, הוא היתר נוסף, שאם נסתמו הבורות בעפר מותר לחוטטם מהעפר הסותמן[מו]. ויש שפירשו[מז] קלקולי המים שהזבל של רשות הרבים נמשך לתוך בורות המים, ומקלקל את המים, ותיקון קלקול זה הוא בכך שסותמים את החריצים שדרכם חודר הזבל לבור, ומונעים מהזבל ליפול לבורות המים, וחוטטים היינו שמנקים את הבורות מהזבל שכבר נשפך בהם.

ויש שפירשו[מח] שקלקולי המים הם בורות ותעלות הביוב, שהם סובבים את כל העיר ושפכי העיר נשפכים לתוכם[מט], ואם נסתמו ברפש וטיט, מנקים אותם ופותחים את סתימתן, ואף אם הטיט נדבק בהם ביותר עד שהוא נראה כקרקע, חוטטין ומסלקים את הטיט שנדבק בהם, כיון שהוא צורך המועד.

ביאור הרחובות

ואת הרחובות. רש״י (ה. ד״ה רחובות) פירש שהם הרחובות שיושבים בהם בני העיר. ובנמוקי יוסף פירש שהם הרחבות שאחרי הבתים שמטיילים ומשחקים בהם הקטנים. וכתב בשיטה שאין זה בכלל צרכי רבים. ולכן פירש שהם הרחבות שבעיירות שמוכרים בהם סחורה[נ].

פירוט צורכי הרבים

ועושין כל צורכי הרבים. בירושלמי[נא] (מועד קטן פ״א ה״א) מפורט מה באה המשנה להשמיענו בבבא זו. אילו הן צורכי הרבים, דנין דיני ממונות[נב] ודיני נפשות, דיני מכות, ופודין את השבויין וערכים וחרמים והקדישות, ומשקין את הסוטה, ושורפין את הפרה, ועורפין עגלה ערופה. ורוצעין עבד עברי, ומטהרין את המצורע.

והריטב״א תמה מדוע שנה בכלל צורכי הרבים השקאת סוטה, טהרת המצורע, ורציעת עבד עברי, שאינם דברים של ציבור אלא של אדם פרטי. וכתב שהירושלמי לא דק וכלל ביחד עם צורכי הרבים גם שאר דברים הנעשים על ידי אחרים ואין משלמין להם שכר פעולתם. אמנם הרמב״ם כתב שגם הם צרכי רבים. ופירש המאירי שכל דבר הנעשה על ידי בית דין נכלל בכלל צורכי הרבים, ולכך כלל הירושלמי עם צורכי הרבים השקאת סוטה, טהרת המצורע, ורציעת עבד עברי, הנעשים על ידי בית דין[נג].

טעם ההיתר לציין את הקברות

ומציינין את הקברות. בתוס׳ ונמוקי יוסף כתבו שהטעם שמציינין את הקברות הוא משום שאין בכך טרחה יתירה. ובחידושי רבי שלמה בן היתום כתב שכיון שאם יטמאו עושי טהרות בקבר יהיה להם הפסד, הרי זה בכלל דבר האבד הנעשה בחול המועד.

אוצר החכמה 18/06/2018

מפרש כרבינו חננאל וסובר שבמי קילון יש טורח בהשקאה וכפירוש השיטה שיובא להלן.

[לו] **ובמי** גשמים נחלקו בגמרא (ד.) בטעם האיסור, עיי״ש.

[לז] **ולדעה** זו מתאים מה שפירשו תוס׳ הרא״ש נמוקי יוסף ועוד ראשונים בשורש המילה קילון שהוא מלשון כד בארמית וכמו שהובא לעיל.

[לח] **שיטה.** וכן מוכח דעת רש״י שכתב (ד. ד״ה להוה לי) שמותר להשקות בית השלחין על ידי דלייה, ולדעת רבינו חננאל השקאה על ידי דליה נחשבת לעולם כטרחה ואסורה, ולא התירו רק להמשיך את המים ברגליו. אמנם ראה בריטב״א שפירש אף בדעת רש״י שקילון הוא מלשון כד כנ״ל בשם הראשונים, וצ״ע שהרי לפי רש״י שלפנינו אף במעיין מותר לשאוב בדלי, ואין האיסור תלוי בדלייה כלל. וראה להלן שהריטב״א פירש בדעת רש״י שמותר להוליך המים מאילן לאילן, משום שיש שם מהלכות עשויות למים מאילן לאילן ואינה נחשבת כטרחה.

[לט] **רש״י** על הרי״ף (ד״ה מימי הקילון), ריטב״א בשם רש״י, שיטת ריב״ב, ר״י מלוניל, ר״ן ומאירי. וכן משמעות דברי הרמב״ם (שם) שהביא שמשקין בית השלחין בשביעית ולא חילק שבמי הגשמים ובמי הקילון אסור כפי שחילק בכך לגבי חול המועד (הל׳ יום טוב פ״ז ה״ב). וראה להלן (ג.) דרש״י שלפנינו אוסר עידור בשביעית משום טרחה יתירה, וכדעת הריטב״א להלן.

[מ] **וראה** בשיטה שדחה את הראיה מהמשנה, שכן בהמשך המשנה כשרבי אלעזר בן עזריה אסר עשיית אמה במועד ובשביעית, הוצרך לפרש שהוא אוסר במועד ובשביעית, ולדברי הריטב״א שכל המשנה מדברת במועד ובשביעית, למה הוצרך לפרש באמה שמדובר אף בשביעית. ועל כרחך ששביעית שנאמרה ברישא, היא רק לענין השקאה מבית השלחין.

[מא] **ולדבריו** נחלקו בדין זה הבבלי והירושלמי.

[מב] **ובכתונת** פסים תמה על הריטב״א שהרי בגמרא (ד:) הקשו למה אסר רבי אלעזר בן יעקב לחפור אמה בשביעית דבשלמא במועד אסור משום דקא טרח, אלא שביעית למה אסרה, ומבואר שבשביעית לא נאסרה טירחה, וכן מבואר בעבודה זרה (נ:) שביעית מלאכה אסר רחמנא ׳טרחה שרי׳. ובמצבת משה כתב שאין כוונת הריטב״א לאסור טרחה בשביעית אלא בטרחה שמועילה לצמיחת הפירות והיא נחשבת כטרחה בעבודת קרקע, אבל טרחה שאינה מועילה לצימוח הפירות ואינה נחשבת כטירחה בעבודת קרקע, בוודאי שלא נאסרה בשביעית כיון שהרי היא כטרחה בתלוש שלא יעלה על הדעת לאוסרה בשביעית, ועל כן לולי המבואר בגמרא באמת המים שמכשיר אגפיה לזריעה או שנראה כחורש, לא שייך לאסור חפירת אמת המים משום טרחה, ואף במה שאמרו בעבודה זרה שבשביעית מותרת הטרחה, מודה הריטב״א שכיון שמדובר שם במלאכות שהם לאוקמי אילנא שלא נאסרו בשביעית, והריטב״א אסר טרחה במועד כשמשקה את הקרקע להשביח את גידוליה של שביעית שנראה כאילו אינו רוצה להפקיר את גדולי שביעית שהרי אין אדם טורח כל כך בשל הפקר, אבל בטרחה שהיא לטובת האילן לא נאסרה בשביעית אף בקרקע, כשם שלא נאסרה טרחה בתלוש בשביעית.

[מג] **ואף** שדעת הריטב״א שאסורה אף טרחה בשביעית, כבר הבאנו דברי המצבת משה שרק טרחה שהיא בעבודת קרקע נאסרה בשביעית, והמשנה מחדשת שחפירת אמה נחשבת כטרחה בעבודת קרקע, משום שמכשיר את אגפיה לזריעה, או משום שנראה כחורש, כמבואר בגמרא להלן.

[מד] **וראה** ברמב״ן בהלכות חוה״מ שמותר לחפור בורות ליחיד במעשה אומן דהוי מכשירי אוכל נפש [ודלא כהריטב״א]. אמנם במ״מ (יו״ט פ״ח ה״ד) דייק מסתימות הרמב״ם דאסר בכל גווני, וכן סתם המחבר (סי׳ תקמד) וכן פסק המג״א והמ״ב שם (ס״ק יד). וקשה אמאי אין זה מכשירי אוכל נפש. וזה סיעתא להריטב״א דדברים אלו נחשבים מכשירים רחוקים. ועיין לקמן (י.) שיש הרבה דעות שאוסרים מעשה אומן במכשירי אוכל נפש.

[מה] **וראה** מאירי שיש גורסים כלכולי המים, כלומר הבורות המכלכלים את העיר במים.

[מו] **וכן** פירשו בתוס׳ (ד״ה וחוטטין), וסיימו שדווקא לחטוט את מה שנסתם מותר, אבל לחופרן מחדש אסור, משום שחפירה בקרקע קשה יש בה טרחה יתירה.

[מז] **נמוקי** יוסף, ר״י מלוניל ושיטה.

[מח] **ריטב״א** ומאירי.

[מט] **ונקראים** קלקולי המים, על שם המים המקולקלים-המלוכלכים שזורמים בהם. ריטב״א.

[נ] **וכן** פירש בתוס׳ הרא״ש (ה. ד״ה את הפלטיאות) שרחובות הם שווקי העיר.

[נא] **וכ״ה** בתוספתא (פ״ב ה״ד). והובא הירושלמי בריטב״א, מאירי, שו״ת הרשב״א (ח״ד סי׳ שכו) ומרדכי (סי׳ תתלו). וכן פסקו הרמב״ם (יו״ט פ״ז הי״א) והב״י (סו״ס תקמד).

[נב] **וראה** בריטב״א שהקשה ממה שאמרו בגמרא (ב״ק קיג.) שאין קובעין זמן לדין בימי ניסן ובימי תשרי, וימי המועד הרי הם בימי ניסן ותשרי. והביא שרבינו תם פירש שימי ניסן ותשרי אין הכוונה לימי חודש ניסן ותשרי, אלא לימי הקציר והאסיף שבניסן ותשרי, ומשום הטירדה במלאכת הקציר והאסיף. ולדעת הרמב״ם (סנהדרין פכ״ה ה״י) שהטעם שאין קובעין זמן לדין בימי ניסן ובימי תשרי הוא משום שטרודין אז בענייני החג, תירץ הריטב״א שכשזה מדעת שני בעלי הדין, קובעים זמן לדין אף בימי ניסן ותשרי. או שכששני בעלי הדין בעיר הבית דין, קובעים זמן לדין אף בימי ניסן ותשרי, ורק לעיר אחרת אין קובעים זמן לניסן ותשרי.

[נג] **וכן**

מה החידוש שיוצאין אף על הכלאים

ויוצאין אף על הכלאים. כתבו הראשונים[נד] שאין החידוש של המשנה שמותר לצאת לפקח על הכלאים, שהרי מותר לצאת ולטייל בשדות בחול המועד אף בלא שום צורך[נה], ואף במה שמותר לעקור את הכלאים אין בכך חידוש, שהרי אף בשבת מותר לעקרם כיון שהוא מלאכת קלקול[נו], ועיקר החידוש הוא שזמן חיוב הבית דין לשלוח את שלוחיהם לצאת לפקח על הכלאים הוא בחול המועד, ולכך הקשו בגמרא שבמסכת שקלים שנינו שזמן היציאה לפקח על הכלאים הוא בט"ו באדר.

מעין שיצא בתחילה ונפל אם מותר לתקנו

משום דאתי לאינפולי. ואם יפול יש לחשוש שמא יתקנה במועד, ואסור לתקנה משום שהיא טרחה יתירה[נז]. והקשה בתוס' הרא"ש[נח] שהרי שנינו שמתקנין אמת המים המקולקלת במועד. ותירץ שבאמה שאינה חדשה שנתקלקלה אין טורח גדול בתיקונה, אך במעין חדש שלא כבש עדיין את דרכו כראוי שנתקלקל, יש טורח בתיקונו כחפירת אמה חדשה.

והריטב"א כתב שבמעין חדש שמתקנו במועד אף אם אין בו טרחה יתירה, מתוך שהוא מעין חדש ואינו מוחזק כמעין הנובע תמיד, יש לחשוש שמא לבסוף יפסק המעין ולא יוכל להשקות ממנו, ונמצא שטרח לריק במועד.

למה שינתה הגמרא מסדר המשנה

ומאי משמע דהאי בית הבעל לישנא דמייתבותא היא. כתב הריטב"א שרש"י אינו גורס בגמרא את הפירוש לבית הבעל, שהרי לא נזכר זה במשנתינו. והריטב"א מישב את שכיון שהגמרא ביארה מהו בית השלחין המוזכר במשנתינו, ביארה אגב זה אף מהו בית הבעל.

וכתב במצבת משה שלדברי הריטב"א מובן למה שינתה הגמרא הסדר, שבתחילה פירשה מה החידוש במעין שלא יצא בתחילה, ואחר כך חזרה לפרש מהו בית השלחין שנאמר בתחילת המשנה. ולדברי הריטב"א יש לומר דהנה ברור הדבר שלולי שבמשנה נרמז הדין בבית הבעל, לא היתה הגמרא מפרשת אף בדרך אגב מהו בית הבעל, ומפשטות המשנה אין מבואר לנו שום דין בבית הבעל, שיש מקום לומר שבית הבעל משקין ממעין שלא יצא בתחילה, ואפשר לומר שלא הותרה השקאת בית הבעל כלל. ולאחר שפירשה הגמרא שממה ששנתה המשנה מעין שלא יצא בתחילה למדנו שאין משקין בית הבעל אף ממעין שלא יצא בתחילה, מפרשת לנו הגמרא מהו בית השלחין, ואגב כן פירשה הגמרא אף מהו בית הבעל, שלמדנו עליו מדיוק המשנה שאין משקין אותו אף ממעין שלא יצא בתחילה.

באיזה אופנים אסרו טרחה יתירה בדבר האבד

מאן תנא דפסידא אין הרווחה לא, ואפילו במקום פסידא מטרח נמי לא טרחינן וכו'. מבואר בכל הסוגיא שלא התירו השקאת בית השלחין כשיש בזה טרחה יתירה. וכן נפסק בשו"ע (סי' תקלז). אמנם לכאורה לקמן (יא:) [וכן נפסק בשו"ע (סי' תקלח ס"א)] התירו למי שהפך את זיתיו לטעון את כל הקורות כדי שלא יפסיד אף שמבואר בגמ' להדיא שם דיש בזה טרחה יתירה. וכן נתבאר בדף יב [וכן נפסק בשו"ע (סי' תקלח)] דמותר לזפת חביות וכדים אף שמבואר בגמ' שם שיש בזה טרחה יתירה. וכן מבואר בגמ' דף ז [ובשו"ע (סי' תקמ)] דמותר לבנות כותל חצר אף שיש בזה טרחה. וכן מבואר בדף יב: [ובשו"ע (סי' תקלו סט"ו)] דמותר לקצור ולדוש אם זה דבר האבד אף שיש בזה טרחה. ונתבאר בזה ב' שיטות:

הריטב"א (יב) והב"י (סי' תקלח) כתבו דאיסור טרחה נאמר דווקא במחובר ולא בתלוש. וביאר הריטב"א הסברא דמי יימר שזה יגדל כדי שנתיר בו טורח הרבה. מיהו אם זה כבר גדל ועומד ליתלש, מותר, ולכן התירו לקצור ולדוש. וכן אם יש ודאי הפסד כגון שהעץ עומד להתקלקל התירו, ולכן התירו בנית כותל חצר[נט]. וכן כתבו החינוך (מצוה שכג) והגהות הרמ"ך על הרמב"ם (פ"ז ה"ג) בדומה לשיטה זו[ס].

הראב"ד [הובא בנמוק"י (ה:), וברמב"ן (הל' חוה"מ), והם הסכימו לדבריו] כתב דחכמים שקלו טורח כנגד ההפסד, דהיינו שלא התירו טרחה מרובה להפסד שאינו כל כך גדול אבל להפסד גדול התירו טרחה מרובה. וכ"כ הגר"א (סי' תקלז ס"א)[סא].

ההיתר דמושכין את המים מאילן לאילן

דתנן רבי אליעזר בן יעקב אומר מושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את השדה כולה. נחלקו הראשונים אם דינו של רבי אליעזר בן יעקב נאמר בבית הבעל או בבית השלחין, דעת רש"י[סב] שמדובר בבית הבעל ואף על פי כן התירו למשוך את המים ברגליו מאילן לאילן, כיון שבפעולה זו אין בה טרחה כלל[סג], ולהשקות את כל השדה אסור משום שבהשקאת כל השדה יש טורח מועט, ובבית הבעל לא התירו טרחה כלל.

וביאר הריטב"א לפירושו שהגמרא סברה שהחומרא לאסור בהרווחה כשאינה טרחה יתירה שווה לחומרא לאסור טרחה יתירה במקום הפסד, וכיון שמצינו שרבי אליעזר בן יעקב אוסר הרווחה בטרחה מועטת, מסתמא הוא התנא שסובר לאסור אף טרחה יתירה במקום הפסד. ודחתה הגמרא דאף שמצינו שרבי אליעזר בן יעקב אוסר הרווחה בטרחה מועטת, יתכן שהוא מתיר אף טירחה יתירה במקום הפסד.

ובחידושי הר"ן הקשה על דעת רש"י שכששאלו מי הוא התנא של משנתינו האוסר להשקות במועד לשם הרווחה, לשון הגמרא הוא 'פסידא אין הרווחה לא', ומתבאר מלשון זה שהנידון מי התנא הסובר שהרווחה נאסרה לגמרי אף בלא טרחה כלל, וכיצד יתכן להעמיד את המשנה כרבי אליעזר בן יעקב המתיר הרווחה בלא טירחה.

והראב"ד[סד] פירש שמה שהתיר רבי אליעזר בן יעקב להמשיך את המים מאילן לאילן, הוא דווקא בשדה בית השלחין[סה], ואף על פי כן אסור להשקות את כל השדה משום שמדובר בשדה בית השלחין שנטועין בה אילנות בלבד, ואין זורעים ירקות בין אילן לאילן, ואף אם לא ישקה את כל השדה אין בהם הפסד אלא הרווחה בעלמא, דלצורך ההפסד מספיק בהמשכה מאילן לאילן, ונמצא שרבי אליעזר בן יעקב אוסר השקאה לשם הרווחה, וסברה הגמרא

כתב הריב"ש (סי' פג) בשם הר"ן. והביאו הב"י (סימן תקמה) והמג"א (שם ס"ק יז).

נד. הנמוקי יוסף כתב שאין טרחה במה שיוצאים. ובשיטה כתב דאף במה שעוקרים אין איסור דזה מקלקל, ואפשר שזו גם כוונת התוס'.

נה. אולם המאירי כתב שחידוש המשנה שמותר לצאת ולעיין על הכלאים, וצ"ע איזה איסור יש בדבר. ואפשר דהחידוש הוא דמותר לצאת בשכר [וכמ"ש תוד"ה דמוזלי (ד.) ועמ"ש שם] אף שכל המלאכות אסור לעשותם בשכר.

נו. ומבואר בדברי השיטה דכיון שאין העקירה מלאכה אין סיבה לאוסרה במועד, ומשמע דאף שיש טרחה בעקירת הכלאים, כיון שאין זה מלאכה אין איסור בטרחה. וראה בתוס' (יב: ד"ה מכניס אדם) שנסתפקו אם נאסרה הטרחה בחול המועד אף בטירחה שלא על ידי מלאכה. וראה בילקוט ביאורים שם. אמנם רבינו ירוחם (נ"ד ח"ה) כתב שהטעם שמותר לעקור את הכלאים בחול המועד הוא משום שאין בזה טרחה יתירה. ומפשטות דבריו נראה שהוא מפרש שזה החידוש במשנה שיוצאין על הכלאים ואין איסור בעקירתם משום מלאכה ומשום טרחה. ובנמוקי יוסף השמיט את האפשרות שחידוש המשנה הוא שהותרה עקירת כלאים במועד, ואפשר משום שלבסוף התקינו שאין עוקרים את הכלאים, אלא מפקירים את כל השדה שנמצא בה כלאים, כמבואר בגמרא (ו:).

נז. רש"י, תוס' רא"ש ונמוקי יוסף.

נח. וכעי"ז הקשה ותירץ התוס' יו"ט (מ"ג).

נט. ובב"י לא הזכיר אלא דבמחובר יש איסור ולא בתלוש ולא הזכיר דאף במחובר יש אופנים דמותר. אמנם לכאורה מוכח הוא מהא דהתירו לקצור ולדוש אף שזה מחובר וכן מדהתירו לבנות כותל חצר.

ס. החינוך כתב דאם זה ודאי הפסד התירו ואסרו רק במשקה בית השלחין דאין ברור ההפסד. וכ"נ בהגהות הרמ"ך שם. וזה דומה בעיקר לשיטה הקודמת. והחילוק הוא דהריטב"א כתב שלא התירו בדבר דמי יימר דיבוא, ואפשר דלדבריו בדבר שבודאי נמצא יהיה מותר אף דאין ברור ההפסד, משא"כ לדעה זו כתבו להדיא דאין מותר אלא כשברור ההפסד.

סא. ויש להסתפק לדעה זו אם הגדר בזה שכל טרחה שאין רגילים לטרוח עבור הפסד כזה נחשב טרחה יתירה, אך אם רגילים לטרוח מותר. או דאף אם רגילים לטרוח לא התירו כיון דפעמים טורחים עבור הרווח, וצריך שיהיה ראוי טרחה זו באמת למידת ההפסד. והנפק"מ בזה במ"ש תוס' (ע"ז נ:) [בתרוץ השני] דאין מתליעים עצים משום טרחה יתירה, והביאו הב"י (סי' תקלז) ופסק כן המג"א (שם סק"י) והמ"ב (ס"ק לה). והנה התלעה הוא דבר שרגילים לעשותו, ויש לדון אם תוס' לא ס"ל כדעה זו או דגם לדעה זו אם זה טרחה שאינה ראויה להפסד יש לאסור. וראה עוד בתוס' רי"ד במהדו"ב (יא) דהקשה גם כל הסתירות הנ"ל, וכתב שכל דבר שבחול עושים כן מותר אף במועד, והשקאת בית השלחין אסורה משום שפעמים אף בחול אינו משקה, ומשמע דס"ל כדרך הא' הנ"ל דאסרו כל טרחה יתירה כפשוטו, דהיינו כל טרחה מיותרת. והנה הרמב"ם (פ"ז ה"ג) כתב שמותר לעשות כל מלאכה שאם לא יעשה אותה במועד יהיה הפסד מרובה 'ובלבד שלא יהיה שם טורח הרבה' כיצד משקין בית השלחין וכו'. ומסתימת דבריו משמע דלא כהריטב"א והב"י שהאיסור רק במחובר, שהרי הוא סתם הדברים ומשמע דאסרו בכל גווני. וכן משמע דלא כהחינוך דזה דין רק בספק הפסד. ובדוחק יש לפרש דבריו כהראב"ד ונימא דכוונתו טורחה הרבה יותר ממה שצריך. ועיין בפמ"ג (א"א סי' תקמ סק"ו) שהקשה איך מותר לבנות כותל חצר הא אסור טרחה יתירה אף באבד, ותירץ דאולי הפסד מרובה ביותר התירו. והנה לדעת הראב"ד לא קשה קושיא זו דהא דרך אנשים לעשות טרחה כזו להפסד דגנבים, וכן לדעת הריטב"א לא קשה דהא אין זה כמו מחובר. ולכאורה זה שיטה חדשה דהתירו רק במקום הפסד מרובה.

סב. בדף ב. והו"ד בריטב"א בר"ן ובמאירי. אולם בדף ו פירש באופן אחר וכמ"ש לקמן. וראה ברש"י שעל הרי"ף וברע"ב שכתבו שאין היכי תמצי של בית השלחין באילנות, כיון דאף שדה בית השלחין של אילן דינה כבית הבעל ואסור להשקותה, משום שדי לה במי גשמים ואין הפסד, במה שנמנע מלהשקותה. וראה לעיל במשנה במה שנתבאר בזה.

סג. והחזו"א (או"ח סי' קלה ד"ה לא"מ) הוכיח מהכא דמותר מלאכה דאורייתא להרווחה כשאין בה טרחה. וקשה מדברי הראב"ד שהובאו ברא"ש (סוף פ"ק) דרק איסורי דרבנן התירו להרווחה, וכ"כ הנמקו"י (סוף פ"ק) דהתירו רק מקח וממכר דאי"ז מלאכה, אבל מלאכה לא התירו, וכ"כ בזה הלשון המ"מ (יו"ט פ"ז הכ"ג) ובשו"ת הריב"ש (סי' כ) והביאם הב"י (סי' תקלט). וכן לשון המג"א (סי' תקלג) דמלאכה גמורה לא התירו אלא במקום הפסד ולא בהרווחה, משמע דמלאכה לא הותר. ואפשר דהרווחה באילן שאני דדנים כאילו הפירות כבר צמחו כיון דזה עומד לגדול בצורה טבעית, ועל כן זה נידון דאם לא יגדלו כהוגן זה הפסד. משא"כ הרווחה בעלמא דמפסיד אפשרות עשיית רווח ובזה לא התירו מלאכה. ועמ"ש לקמן (הערה ע) דברי הר"ן בדעת ר' מאיר שמתיר הרווחה באילנות. וע"ע בחזו"א (סי' קלד סק"ה) דמשמע שאף באילנות אינו מתיר אלא כשיש הפסד, ודלא כמ"ש לעיל בשמו.

סד. הו"ד בחידושי הר"ן ובמאירי. וכן היא דעת התוס' (ד"ה מושכין) ואפשר שזו כוונת רש"י (ו:) שפירש מושכין את המים מאילן לאילן מדובר בשדה בית השלחין, ובלבד שלא ישקה את כולה מדובר בבית הבעל.

סה. וכתבו התוס' שלפי"ז אין צריך להשקות דווקא על ידי המשכת המים מאילן לאילן, ומותר אף להשקות בדלי, אלא שמסתמא הדרך להשקות את האילנות על ידי המשכת המים מאילן לאילן. וראה מה שנתבאר לעיל לענין קילון, שנחלקו הראשונים אם ההשקאה בדלי מותרת בבית השלחין.

אוצר החכמה 18/06/2018

שהוא אוסר אף טרחה במקום הפסד, ודחתה הגמרא שיתכן שבמקום הפסד הוא מתיר אף טרחה יתירה.

מצינו איסור טרחה יתירה לראב"י

אימור דשמעת ליה לרבי אליעזר הרווחה דלא טירחא, במקום פסידא מי שמעת ליה. במשנה (ו:) מובאים דברי רבי אליעזר בן יעקב, ובסיפא שם נאמר 'משקין שלא שתו לא ישקם במועד'. ופירש הרמב"ם[סו] דכיון שלא שתו הצמחים לפני המועד הם צריכים השקאה מרובה, והרי זה טרחה יתירה ואסורה במועד. והקשו עליו האחרונים[סז] מדוע אמרו בגמרא שלא מצינו בדברי רבי אליעזר בן יעקב שאוסר טרחה יתירה במקום הפסד, הרי מטעם טרחה יתירה אסר רבי אליעזר בן יעקב להשקות צמחים שלא שתו לפני המועד אף שיפסדו.

ותירץ ביד דוד שאין כל הטרחות שוות, ודווקא בזרעים שלא שתו לפני המועד שצריכים השקאה מרובה והוא טרחה גדולה מאוד, מצינו שאסר רבי אליעזר בן יעקב, אך אין לומר משום כן שיאסור אף השקאה ממי גשמים שאין בה טרחה מרובה כל כך[סח].

ובשפת אמת תירץ שהגמרא לא העמידה משנתינו כרבי אליעזר בן יעקב מכח הסיפא, משום שיש לדחות שבבא זו נאמרה בבית הבעל, וכפי שפירש רש"י את דברי רבי אליעזר בן יעקב בבית הבעל, ורק אחר שכבר מצינו שמשנתינו כרבי יהודה, היה נוח לרמב"ם לפרש שאף רבי אליעזר בן יעקב סובר כן ואוסר להשקות צמחים שלא שתו לפני המועד, משום טרחה יתירה.

ביאור דעת רבי מאיר המתיר להשקות בית הבעל

מעיין היוצא בתחילה משקין ממנו אפילו שדה בית הבעל דברי רבי מאיר. וביארו הראשונים[סט] שלדעת רבי מאיר מותר לעשות בחול המועד מלאכה שאין בה טרחה יתירה אף לצורך הרווחה, ואף במעיין שיצא בתחילה שיש לחשוש בו שמא יפול ויבוא לידי טרחה יתירה, לא אסרו מלאכה שאין בה טרחה לצורך הרווחה.

והר"ן הקשה שאם מותר מלאכה שאין בה טרחה יתירה לצורך הרווחה במועד, אם כן יהיה מותר לעשות כל מלאכה שאין בה טרחה יתירה במועד, שהרי לעולם יש במלאכה משום הרווחה. וכתב הר"ן שלא התיר רבי מאיר בהרווחה רק באופן זה שיש לו כבר שדה זרועה וכשימנע מלהשקותה במועד לא יעשו הפירות בכירים אלא מאוחרים, ורבי מאיר מחשיב אף הפסד זה כדבר האבד שהותרה מחמתו מלאכה במועד, אבל בשאר מלאכות שהם להרווחה בלבד ואין לו שום צד הפסד כשלא יעשם במועד, אף רבי מאיר מודה שאסורות במועד[ע].

לא יפנה אדם אמת המים בבית הבעל או בבית השלחין

רבי יהודה אומר אין משקין אלא בית השלחין שחרבה וכו', יתר על כן אמר רבי יהודה לא יפנה אדם אמת המים וישקה לגינתו ולחורבתו בחולו של מועד. הראשונים[עא] מפרשים שמה שהוסיף רבי יהודה לאסור להפנות אמת המים לגינתו ולחורבתו הוא אף בבית השלחין, שהפניית האמה יש בה טרחה יתירה כעשיית אמה בתחילה, ועל כן אסור להפנותה אף בבית השלחין שהוא דבר האבד. ולפי זה למדנו מדברי רבי יהודה שאמר שאין משקין ממעיין אלא שדה בית השלחין ולא בית הבעל, שהרווחה בלא טרחה יתירה אסורה, וממה שהוסיף לאסור להפנות אמת המים לבית השלחין משום טרחה יתירה למדנו שאוסר אף במקום הפסד טרחה יתירה.

אמנם רש"י[עב] פירש שמה שאמר רבי יהודה יתר על כן הוא לענין בית הבעל, שלא רק השקאה ממעיין נאסרה בו, אלא אף להפנות את אמת המים שאין בה אלא טורח מועט, אסור במועד לצורך בית הבעל, שלא התירו בבית הבעל להרווחה אף טורח מועט, וכתב שמה שהעמדנו את משנתינו האוסרת טרחה יתירה במקום הפסד, ולהרווחה אסרה אף בלא טרחה כרבי יהודה, הכל למדנו מתחילת דבריו שאמר שאין משקין ממעיין אלא שדה בית השלחין, וניתן ללמוד מדבריו ששדה בית הבעל שאינה אלא להרווחה אסור להשקות ממעיין, ואף שדה בית השלחין שהוא דבר האבד שיש בה הפסד אם לא ישקנה, לא הותר להשקותה אלא ממעיין, אבל לא ממי הקילון שיש בו טרחה יתירה.

ומוסיף רש"י שאין לפרש שלהטות את אמת המים הוא טרחה יתירה ודברי רבי יהודה אלו נאמרו על בית השלחין, שאף בו נאסרה הטיית האמה כיון שהוא טורח גדול, שלפי זה צריך לומר שמתחילת דברי רבי יהודה שאסר להשקות ממעיין שדה בית הבעל, נלמד לאסור הרווחה בלא טירחה, ובא להוסיף חידוש יותר גדול לאסור אף בבית השלחין טרחה יתירה, וקשה שמנין לנו שהיה ראוי להתיר טרחה יתירה במקום הפסד, יותר מהרווחה בלא טירחה, עד כדי כך שרבי יהודה מדגיש שחידוש זה הוא חידוש יותר גדול[עג].

אמנם הריטב"א דחה קושיית רש"י שכן היא שורת הדין שלצורך הרווחה אין להתיר כלל מלאכה במועד, אבל במקום הפסד שהוא דבר האבד היה מקום להתיר מלאכה אף במקום טרחה יתירה, ולכך שייך לומר 'יתר על כן' על דברי רבי יהודה שאוסר להפנות את המים משום טרחה יתירה אף בבית השלחין.

והקשה הריטב"א על פירוש רש"י כיצד אפשר לדייק מדברי רבי יהודה שהתיר להשקות בית השלחין ממעיין, שהוא אוסר להשקותה ממי הקילון משום שטרחה יתירה אסורה בבית השלחין, שהרי יתכן שהוא מתיר להשקות בית השלחין אף ממי הקילון, ומה שנקט מעיין משום שדבריו הם על דברי רבי מאיר שהתיר להשקות במי מעיין אף בית הבעל, אך רבי יהודה אפשר שמתיר להשקות בית השלחין אף ממי הקילון. ועוד הקשה שהגמרא דחתה שיתכן שרבי יהודה מתיר להשקות ממעיין שלא יצא מתחילה אף בית הבעל שהוא הרווחה, ולדברי רש"י שמה שהוסיף רבי יהודה בבבא של יתר על כן הוא שבבית הבעל אף הרווחה בלא טרחה אסורה, כיצד יתכן לומר שרבי יהודה מתיר הרווחה בלא טרחה.

משנתינו היא דווקא בזרעים ששתו לפני המועד

אמר אביי שחרבה ממעיין זה ויצא לה מעיין אחר. וכתב בקרן אורה שלפי"ז צריך לומר דאף משנתינו שהעמדנוה כרבי יהודה היא דווקא בשדה שכבר שתתה מתחילה, כבית השלחין שהיה בה מעיין מתחילה וחרב מעיינה, אבל כשלא שתתה מתחילה אסור להשקותה במועד. ואף שלא נתפרש כן במשנתינו המשנה סומכת על המפורש במשנה להלן (ו:) זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד. וכדבריו כתב בחזון איש (סי' קלה סק"א).

ובטעם האיסור כשלא שתתה מתחילה, הרמב"ם [בפירוש המשניות ובהל' יו"ט (פ"ח ה"ד)] כתב דאם לא שתתה מקודם צריך לה מים רבים ויש בזה טרחה יתירה. ורש"י (כאן, ו:) כתב דאם לא שתתה עד עתה לא יהיה הפסד אם לא ישקנה במועד. וכתב החזון איש שאין הכוונה ששדה שהתחילו לזורעה לפני המועד ועדיין לא השקוה לפני המועד משום שעדיין לא היתה זקוקה למים, ובמועד היא זקוקה למים יהיה אסור להשקותה במועד, אלא בא למעט שאם כבר גדלו בה פירות ובא הזמן להשקותם לפני המועד ולא השקוה, באופן זה אסור להשקותה במועד אף שהיא בית השלחין.

ב:

מדוע נקטה הברייתא בדבריה במעיין שיצא בתחילה

להודיעך כחו דרבי מאיר דאפילו מעיין היוצא בתחילה משקין ממנו אפילו שדה הבעל. והקשה הרז"ה (הו"ד בחידושי הר"ן) למה לא נקטה הברייתא את דבריה במעיין שלא יצא בתחילה והיינו לומדים בכך את כוחו של רבי מאיר ואף את כוחו של רבי יהודה. וכתב הר"ן שאינה קושיא כלל, דכיון שבמעיין שיצא בתחילה שמענו יותר את כוחו של רבי מאיר שאינו חושש אף לשמא יפלו גדותיו, התנא משמיענו את כוחו של רבי מאיר שמתיר אף באופן זה, כיון שרבי מאיר הוא המתיר וכוחא דהתירא עדיף.

והריטב"א הקשה מדוע תירצה הגמרא להודיעך כחו דרבי מאיר, הרי בכך שהברייתא נשנית אף במעיין שיצא בתחילה למדנו אף את כוחו של רבי יהודה שמתיר להשקות בית השלחין אף ממעיין שיצא בתחילה ואינו חושש שמא יפלו גדותיו ויטרח טרחה יתירה במועד. ותירץ הריטב"א שכיון שרבי יהודה לא הוזכר בברייתא אלא כתנא החולק על רבי מאיר, אין לומר שנקטו את הברייתא להודיע את כוחו שהרי דבריו מוסבים לחלוק על דברי רבי מאיר, שהוא נקט דבריו במעיין שיצא בתחילה, ולכך אמרה הגמרא שהברייתא נשנית במעיין שיצא בתחילה להודיע את כוחו של רבי מאיר.

מחלוקת רבה ורב יוסף לענין שבת או יום טוב

אתמר המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת משום מאי מתרינן ביה. לפי גירסתנו בגמרא מבואר שרבה ורב יוסף נחלקו לענין שבת אם חיובו משום זריעה או משום חרישה, אולם הריטב"א והתוס'[א] אין גורסים 'בשבת' והם למדו שסוגייתנו עוסקת ביום טוב.

[סו] **בפירוש** המשניות. ובהל' יו"ט (פ"ח ה"ד). [סז] **קרן** אורה, יד דוד ושפת אמת (ו:). [סח] **וכעין** זה תירץ בקרן אורה שהגמרא העדיפה להעמיד כרבי יהודה שמצינו שאסר השקאה ממי גשמים משום טירחה יתירה וכדברי המשנה, ולא להעמיד כרבי אליעזר בן יעקב שמצינו שאסר טרחה יתירה בדין אחר, שאפשר שיש לחלק ביניהם. [סט] **שיטה** ומאירי. [ע] **ולפמ"ש** לעיל (הערה סג) לחלק בין הרווחה באילנות לבין שאר הדברים, אפשר לומר שרבי מאיר התיר רק בהרווחה באילנות.

[עא] **רש"י** כאן, תוס' (ד"ה יתר על כן), ראב"ד [הו"ד בתוס' הרא"ש], שיטה ומאירי. [עב] **הו"ד** בריטב"א ובחידושי הר"ן. [עג] **כן** ביאר הריטב"א את קושייתו, וראה בר"ן שכתב שאינו מבין קושייתו כלל. [א] **כן** הוכיח האגלי טל בדעת התוס' מדבריהם (כד"ה חייב שתים) שהקשו על אביי איך נחייבו משום חורש וזורע הרי משום רשעה אחת אתה מחייבו ולא משום שני רשעיות, ותירצו שדווקא במיתה ומלקות מיעטנו שאין מחייבים אותו משום שתי רשעיות, אבל שתי מלקות על שני

וכתב האגלי טל שהטעם שלמדו כן משום שאם מדובר בשבת למה נחלקו רבה ורב יוסף לענין התראה במזיד שלא שכיח ולא נחלקו לענין קרבן שהוא שכיח יותר, שהרי אף לענין קרבן יש נפקא מינה משום מה הוא חייב, שהרי מבואר בכריתות שאם מסופק אם טחן או קצר פטור מקרבן, משום שאינו חייב קרבן עד שיוודע לו במה חטא, וכיון שרבה ורב יוסף נחלקו לענין מזיד על כרחך שמחלוקתם היא לענין יום טוב. ומבאר האגלי טל שהטעם שנחלקו באמת ביום טוב לענין מזיד ולא בשבת לענין קרבן, משום שקרבן אינו נוהג אלא בזמן הבית, וכן מיתה אינה נוהגת אלא בזמן שהסנהדרין במקומן בלשכת הגזית, ולכן לא נחלקו לענין שוגג ומזיד בשבת, אלא לענין מלקות שנהג עדיין בזמנן, שהיו להם אז עוד דיינים סמוכים.

אם צריך להתרות במחלל שבת איזה אב מלאכה הוא עובר ומדוע

אתמר המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת משום מאי מתרינן ביה. בפשטות מבואר בסוגייתנו שבהתראה שמתרים במחלל שבת צריך לפרש באיזה אב מלאכה הוא עובר, ואין די בכך שיתרה בו שעובר משום לא תעשה כל מלאכה, ולכך נחלקו האמוראים כיצד מתרים במי שמנכש בשבת, שלרבה מתרים בו משום חורש, ולרב יוסף מתרים בו משום זורע.

וכתבו התוס' (ד״ה משום)[ב], שהטעם לכך הוא משום שלמדנו בסנהדרין (מ:) שצריך לפרש את שם האיסור בהתראה[ג]. ובמנחת חינוך (מצוה לב אות ג) הביא עוד מרש״י בשבועות (כ: ד״ה אזהרתיה, ולא אכלתי) שצריך להתרות בהתראה שעובר על פסוק פלוני. ותמה המנחת חינוך שאף אם צריך בהתראה להתרות בו באיזה פסוק הוא עובר, למה צריך להתרות בו באיזה אב מלאכה הוא עובר, ואין מספיק שמתרה בו שעובר על לא תעשה כל מלאכה.

וכתבו הראשונים[ד] שצריך להזכיר את האב מלאכה בהתראה משום שכשאין מזכירים לו את האב מלאכה ומתרים בו אל תנכש, אינו פורש מהאיסור משום שאינו מבחין שזו היא מלאכה חשובה האסורה בשבת, ולכך צריך לפרש לו תולדה של איזה אב מלאכה היא, כדי שיבחין שהיא מלאכה האסורה בשבת.

ובשבת (קלח.) כתב התוס' רי״ד[ה] שכיון שהבערה לחלק יצאת הרי זה נחשב כאילו נאמר לכל מלאכה לעצמה לאו לאוסרה בשבת, והרי הם כמו הלאוין של חלב ושל דם, שצריך להתרות על החלב משום איסור חלב, ועל הדם משום איסור דם, וכן במלאכת שבת צריך להתרות על כל מלאכה בשמה, כיון שלכל מלאכה יש לאו בפני עצמו[ו].

אמנם התוס' (שבת עג: ד״ה משום, ב״ק ב. ד״ה ולרבי אליעזר) כתבו שבאמת אין צריך לפרש בהתראה משום איזה מלאכה הוא עובר, אלא שאם התרה ואמר שעובר משום מלאכה אחרת אינה התראה, משום שהלה אומר שהיה סבור שהוא מלעיג בו כשאמר לו שעובר משום מלאכה שאינה דומה למעשיו, ובזה נחלקו רבה ורב יוסף אם ניכוש והשקאה דומה לזורע וכשמתרה בו משום חורש סבור שמלעיג בו, או שהוא דומה לחורש וכשמתרה בו משום זורע הוא סבור שמלעיג בו.

ביאור מחלוקת רבה ורב יוסף

רבה אמר משום חורש רב יוסף אמר משום זורע. כתבו התוס' שרבה ורב יוסף חולקים על רב כהנא וסוברים שפעולה שאפשר לחייב עליה משום שני אבות מלאכה, אין אנו מחייבים בה אלא משום מלאכה אחת[ז], ונחלקו רבה ורב יוסף משום איזה מלאכה מחייבים אותו, רבה מחייב מנכש ומשקה משום חורש, משום שלדעתו אנו מדמים התולדה לאותה מלאכה שפעולתה דומה אליה יותר, וכיון שפעולת הניכוש והשקייה היא ריכוך הקרקע והוא דומה לחורש, אנו מחשיבים אותה לתולדת חורש. וכעין זה ביארו עוד בראשונים[ח] שטעמו של רבה שמחייב מנכש משום חורש, משום שלדעתו אנו הולכים אחר המלאכה שנעשית בשעת עשייתו, וכיון שבשעת הניכוש וההשקייה נפעל ריכוך הקרקע, הרי הם תולדת חורש[ט].

ורב יוסף מחייב מנכש ומשקה משום זורע משום שאין אנו הולכים אחר הפעולה של מלאכתו, אלא אחר מחשבתו וכוונתו לתוצאת מלאכתו, שכוונתו היא לצמוחי פירא ולכך חייב משום זורע[י].

וכתבו האחרונים[יא] שרבה הסובר שאנו הולכים אחר הפעולה הולך לשיטתו שהוא סובר (מנחות סד.) בשמע שנפל תינוק לים ופרש מצודה וכוונתו להעלות דגים, ועלו לו דגים עם התינוק, פטור, ואף שנתכוין למלאכה זיל בתר מעשיו, וכיון שמצד מעשיו מותר לו לפרוס מצודה משום פיקוח נפש פטור, ורבא שמחייב שם משום דזיל בתר מחשבתו, סובר כרב יוסף שסובר בסוגייתנו שאנו מדמים את המלאכות לפי מחשבת המלאכה.

והשפת אמת כתב שאפשר לבאר בפשיטות יותר שלכולי עלמא במלאכה שכתוצאה ממנה נפעלים שני מלאכות, ואפשר ליחסה כתולדה לשני מלאכות, אנו מחשיבים אותה כתולדת המלאכה של עיקר התועלת הנעשית ממלאכה זו, משום שהתועלת המשנית בטלה לעומת עיקר התועלת של המלאכה, ואנו מחשיבים כאילו עשה רק את המלאכה שהיא עיקר התועלת של המלאכה, אמנם אם יש להחשיב את שני התוצאות של המלאכה כעיקר פעולת המלאכה, לכולי עלמא חייב שתים. ובמנכש ומשקה מים לזרעים מודים רבה ורב יוסף שמחמת ריכוך הקרקע הנעשה על ידי הניכוש וההשקאה יש לשייכם כתולדת חורש, ומפאת התועלת שיש לצמיחת הזרעים על ידי הניכוש וההשקאה יש לשייכם כתולדת זורע, ונחלקו רבה ורב יוסף מה היא עיקר התועלת שנעשית בניכוש ובהשקייה, רבה סובר שעיקר התועלת של פעולות הללו היא בריכוך הקרקע, ולכך הוא מחשיב אותם כתולדת חורש, ורב יוסף סובר שעיקר התועלת שלהם היא לצמיחת הזרעים, ולכך הוא מחשיב אותם כתולדת זורע, ואביי סובר שבין ריכוך הקרקע ובין צמיחת הזרעים הם תוצאות עיקריות של פעולת הניכוש והחרישה, ולכך הוא מחייב משום שתיהם[יב].

דין הזומר ואין צריך לעצים

והאמר רב כהנא זומר וצריך לעצים חייב שתים. כתבו התוס' שדוקא בצריך לעצים חייב אף משום מלאכת קצירה, אך באינו צריך לעצים אינו מתחייב משום מלאכת קצירה, ואף רבי יהודה המחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה מודה שבקוצר שלא לצורך אינו חייב, ואינו נחשב אף לתולדת קצירה, משום שקצירה הוא לעולם כשצריך לדבר הנקצר לאכילה או לרפואה, אך כשאינו צריך לדבר הנקצר אינו דומה למלאכת קצירה, ואינו נחשב אפילו כתולדת קצירה ופטור[יג].

וכן היא דעת הרמב״ם, שאף שפסק כרבי יהודה שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, מכל מקום פסק בקוצר לשחת שאם אינו צריך לדבר הנקצר פטור. וביארו באחרונים[יד] דעתו שכיון שקצירה היא קלקול שהרי הוא עוקר את הדבר מגידולו, אינו מתחייב אלא כשנעשה לצורך תיקון במקומו, כסותר על מנת לבנות במקומו, וכיון שפעולת הקצירה הוא בדבר הנקצר, אם אינו צריך לו אין כאן תיקון בו, ואף שיש תיקון באילן שיצמח יותר טוב, כיון שאין התיקון

איסורים אפשר לחייבו משום שנחשבים רשעה אחת ששם מלקות אחד הוא. ומבואר שהתוס' למדו שנידון סוגייתנו הוא לענין מלקות, ועל כרחך שהם פירשו שמדובר בניכוש והשקאה ביום טוב, שהרי בשבת הוא חייב סקילה, ואף אם התרו בו למלקות אינו לוקה שהרי הוא לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין, כמבואר בשבועות (ד.).

ב. **וכן** צידדו התוס' בשבת (עג: ד״ה משום, נו: ד״ה ולרבי אליעזר) מכח סוגיא דשבת (קלח.) שדנו במשמר משום מאי מתרינן ביה. וכן כתבו התוס' בב״ק (ב. ד״ה ולרבי אליעזר) בתירוץ השני.

ג. **אולי** כוונתו לדברי הגמרא בסנהדרין שם שאינו חייב עד שיראהו טעמו של דבר, ולמד מכאן שעד שלא ביארו לו משום איזה מלאכה הוא חייב אין זה בכלל התראה.

ד. **תוס'** רי״ד ושיטה.

ה. **הו״ד** בתוצאות חיים (ס״ה) ליישב קושית המנחת חינוך.

ו. **וכתב** בתוצאות חיים שאף שרש״י כתב בכמה מקומות (שבת עב: ד״ה חלב ודם, ועוד) שהטעם שיש חילוק מלאכות לשבת הוא משום שהם גופים מחולקים, ודלא כדברי התוס' רי״ד שהם שמות מיוחדין. הרי בסנהדרין (סב. ד״ה חלב) כתב מטעם שהם שמות מחולקין. ועל כרחך שדברי התוס' רי״ד תלויים במחלוקת (שבת ע.) מנין למדנו חילוק מלאכות בשבת, שדווקא לרבי נתן שלמדנו מהבערה שיצתה לחלק, הרי זה לאו שהיה בכלל הלאו שבכללות של לא תעשה כל מלאכה, ויצא מן הכלל ולימד על עצמו שאינו לאו שבכללות, וללמד על כל הכלל כולו יצא, והרי זה נחשב כאילו נאמר לאו מיוחד על כל אחד מהדברים שנכללו בלאו זה, כמבואר בריטב״א (מכות יח. ד״ה גופא), אבל לדעת שמואל שלמדנו חילוק מלאכות לשבת מהפסוק מחללה מות יומת, אין אנו מחשיבים כאילו נאמר על כל מלאכה לאו בפני עצמו.

ז. **וראה** באגלי טל (מלאכת חורש סק״ז אות ו) שהוכיח מדברי התוס' שרבה ורב יוסף מודים שבפעולה שאפשר לחייב עליה משום שני מלאכות ושניהם שקולים מתחייב משום שתיהם, ורק בפעולה שיש בה משום שתי מלאכות ואינם שקולים, בזה סוברים רבה ורב יוסף שאינו חייב אלא משום מלאכה אחת, ונחלקו איזה מלאכה נחשבת המלאכה העיקרית, המלאכה הדומה בפעולה או המלאכה הדומה לפי כוונתו, וראה להלן שהבאנו את דבריו בהרחבה.

ח. **ריטב״א** ושיטה.

ט. **אמנם** הריטב״א אינו מבאר כדעת התוס' שרבה ורב יוסף חולקים על רב כהנא, אלא הוא סובר שמדובר כאן ביום טוב, וכיון שאין חילוק מלאכות ליום טוב, אין לחייבו אלא משום מלאכה אחת, ובזה נחלקו רבה ורב יוסף משום איזה מלאכה אנו מחייבים אותו [אמנם ראה לעיל הערה א דאף התוס' סוברים דהכא מיירי ביו״ט וצ״ל דהם ס״ל שאין חילוק בין שבת ליו״ט].

י. **וכתב** החזון איש (שביעית סי' יח סק״א) שמבואר בסוגיין שדווקא במנכש ומשקה נחלקו רבה ורב יוסף, אבל בחורש לאילנות לכולי עלמא חייב משום חורש ולא משום זורע, שאם לא כן היה להם לפרש שהם חולקים אף בחורש לאילנות. והטעם שמודה רב יוסף בחורש לאילן שחייב משום חורש, אף שכוונתו ותכליתו בחרישה זו אינה לרכך את הארץ, אלא להועיל לצמיחת האילנות, משום שרב יוסף מודה שחרישה ממש היא בכלל מלאכת חרישה, משום ששם מלאכת חרישה היא על פעולת החרישה עם כל אופני התועלת שיש בה, ונחלקו רק כשעושה פעולה אחרת שיש בה משום חורש ומשום זורע, ובזה סובר רבה שאנו מדמים את הדבר לפי הפעולה, ורב יוסף סובר שמדמים לפי הכוונה.

יא. **הגהות** ברוך טעם, מאורי אור וכוכב מיעקב (סי' יח).

יב. **וכעין** ביאור זה כתב בדברי דוד שבפעולה שיש בה משום שני מלאכות היא נחשבת למלאכה שהיא עיקר כוונת העושה, ונחלקו מה היא עיקר כוונתו בניכוש והשקאה, לריכוך הקרקע או לצמיחת הזרעים, ואביי סובר שכוונתו לשניהם. וכתב השפת אמת שלפי ביאור זה אין צריך לומר שרבה ורב יוסף חולקים על רב כהנא, דאפשר שבזומר וצריך לעצים מודים כולם דשני התועלות עיקריות. ובדברי דוד הוסיף שקשה לומר כהתוס' שרבה ורב יוסף חולקים על רב כהנא וסוברים שאין לחייב על פעולה אחת משום שני מלאכות, שהרי בפירוש אמר רב יוסף (שבת עג:) האי מאן דקטל אספסתא חייב שתים. וכן לפי ביאור זה אין קשה מה הקשה רב יוסף לרבה ממנכש בכלאים שלוקה שהרי אף לרבה יש בניכוש אף משום תולדת זריעה אלא שהוא חולק על רב כהנא וסובר שמלאכה שהיא תולדת שני מלאכות חייב בה רק משום מלאכה אחת, אבל בכלאים שאין בה איסור בחרישה חייב משום זריעה. שלפי ביאור זה סובר רבה שכיון שעיקר התועלת של הניכוש וההשקאה היא לחרישה, אינה נחשבת כתולדת זריעה כלל. ובנודע ביהודה (מהדו״ת סי' לא) כתב בקיצור כעין ביאור זה לדעת הרמב״ם.

יג. **וכן** היא דעת רש״י והמאירי שביארו בסוגייתנו שהיה ברור לגמרא שאין המנכש מתחייב משום קוצר, מפני שקוצר אינו חייב אלא כשצריך לדבר הנקצר.

יד. **אמרי** בינה (דיני

במקום הקלקול שהרי אינו בדבר הנקצר, ואינו בשעת המלאכה מיד [שאם יש תיקון בשעת המלאכה, אינו נחשב למקלקל אף אם אין התיקון במקומו], הרי המלאכה נחשבת כמלאכת קלקול ופטור עליה.

אמנם התוס' בשבת (עג: ד"ה וצריך) כתבו שדווקא בקצירת עצים אינה נחשבת קצירה אם אינו צריך לעצים, אבל שאר קצירות כשאינו צריך לדבר הנקצר, חייב לרבי יהודה המחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה. וביאר המהרש"א (סנהדרין כו.) בדעת התוס' שקצירה בעצים אינה בכלל קצירה, ולכך בשביעית אין איסור בקצירה בעצים, ורק בשבת כיון שמלאכת מחשבת אסרה תורה בצריך לעצים שכוונתו לעצים חייב בהם משום קוצר.

ובאגלי טל (חרישה סק"ז אות ט) כתב בביאור דעת התוס' שאילן נחשב כקרקע, ולכך התולש פרי מן האילן נחשב לקוצר פרי מן הקרקע, וכשחותך ענף מן האילן אינו כקוצר פרי מן הקרקע, אלא הוא נחשב כחותך חתיכת קרקע משאר הקרקע, ולכך אינו חייב משום קוצר, אבל כשהוא צריך לעצים מחשבתו מחשיבה את הענפים הנקצרים כפירות וחייב משום קוצר, וכן כשאינו צריך לעצים אין הזמירה נחשבת לקצירה כלל ופטור אף לרבי יהודה הסובר שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב[טו].

ודעת התוס' רי"ד (שבת קלג: ד"ה והא הכא) שדווקא לרבי שמעון אינו מתחייב בזומר משום קצירה אלא דווקא בצריך לעצים, משום שכשאינו צריך לעצים היא מלאכה שאינה צריכה לגופה, אבל לדעת רבי יהודה שמחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה, זומר חייב משום קוצר אף כשאינו צריך לעצים[טז].

ביאור קושיית אביי מדברי רב כהנא

והאמר רב כהנא זומר וצריך לעצים חייב שתים אחת משום נוטע ואחת משום קוצר, קשיא. כתבו התוס' שהקושיא מרב כהנא היא בין לרבה ובין לרב יוסף, שלרבה שהולך אחרי דמיון פעולת המלאכה קשה מדוע זומר מתחייב משום נוטע הרי פעולת הזמירה אינה דומה לנטיעה כלל, ולרב יוסף שהולך אחר מחשבת וכוונת המלאכה קשה שהרי משמע מדברי רב כהנא שאמר סתם שזומר וצריך לעצים חייב משום נוטע, שאף כשאין כוונתו להועיל לצמיחת האילן מתחייב משום נוטע, כיון שבמציאות צומח האילן מחמת נטיעתו, ואף שאין כוונתו לנטיעה מתחייב משום נוטע, ומוכח שאין הולכים אחר מחשבת המלאכה.

והקשה המהרש"א שהרי מפורש בברייתא (שבת עג:) שהזורע הזומר והנוטע וכו' כולם מלאכה אחת הן, ומבואר בברייתא זו שזומר חייב משום נוטע, ולמה לא הקשה אביי מברייתא זו[יז]. ולכן פירש המהרש"א שראיית הגמרא ממה שמתחייב בזומר וצריך לעצים משום קוצר, שהרי עיקר פעולת הזמירה היא לתועלת צמיחת האילן וחיובו משום נוטע, אלא משום שכוונתו אף לדבר הנקצר הוא נחשב לקצירה ומתחייב אף משום קוצר[יח], ורב כהנא מחייבו שנים בין על פעולת הנטיעה ובין על מחשבתו שהיא לקצירה, וקשה לשניהם שהם סוברים שאין מחייבין אותו אלא על אחד מהם או על הפעולה או על המחשבה.

וכתבו האחרונים[יט] ליישב דברי התוס' שגם לפי פירושם לא נחלקו רבה ורב יוסף אלא באופן שיש לחייבו משום שתי מלאכות, משום איזה מלאכה אנו מחייבים אותו שהיא נחשבת לעיקר מלאכתו, שלרבה אנו מחייבים על המלאכה שפעולתה דומה למלאכתו, ולרב יוסף אנו מחייבים משום המלאכה שהיתה במחשבתו לעשותה, אבל כשאין לחייבו אלא משום מלאכה אחת מודה רבה שאפשר לחייבו על מלאכה שבכוונתו לעשותה, ורב יוסף מודה שאפשר לחייבו על מלאכה שנעשית בפעולתו, ולכך לא הקשו התוס' מהברייתא בשבת אלא דווקא מדברי רב כהנא שמבואר בדבריו שבמלאכה שיש לחייבה הן משום פעולתו והן משום מחשבתו, אנו מחייבים אותו משום שניהם[כ].

וכתב בפורת יוסף שמדברי התוס' מוכח שלא גרסו בגמרא וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי לא מיחייב אלא חדא, ולכך הוצרכו לבאר שהקושיא היא ממה שמבואר בדברי רב כהנא שחייב בין לפי מחשבתו ובין לפי מעשיו, שאם היו גורסים כן הרי הקושיא מבוארת בפשיטות מדוע לרבה ולרב יוסף אינו יכול להתרות בשניהם, שהרי מלאכה שאפשר לחייב עליה משום שני מלאכות חייב משום שתיהם.

אולם האגלי טל (מלאכת חורש סק"ז אות ו) כתב שאף אם התוס' גרסו בגמרא כן, סוברים התוס' שאין הקושיא רק מדוע אינו חייב משום שתיהם, שאם כן היה לו לאביי להקשות על רבה מדברי ר' יוחנן רבו המחייב מעביר דיו על גבי סיקרא שתים משום צובע ומשום מוחק, ועל רב יוסף היה לו להקשות מדברי עצמו שהרי (שבת עג.) אמר רב יוסף האי מאן דקטל אספסתא חייב שתים, ומזה שלא הקשתה הגמרא כן למדו התוס' שאף רבה ורב יוסף מודים שאפשר לחייב על פעולה אחת משום שתי מלאכות כששתי המלאכות שקולים לחייב עליהם, ורק כשאין שתי המלאכות שקולים שאחד מהם הוא כוונת העושה אך אינו דומה בפעולתו, ואחד מהמלאכות דומה לפעולתו אך אינה עיקר כוונתו, סוברים הם שאנו מיחסים פעולה זו למלאכה העיקרית שבפעולה זו בלבד, ונחלקו רבה ורב יוסף מה אנו מחשיבים כפעולת המלאכה העיקרית אם לפי הפעולה או לפי הכוונה, ולכן ביארו שאביי הקשה מדברי רב כהנא שבזומר וצריך לעצים אף שאין שתי המלאכות שווים בפעולה זו, שהרי אין הפעולה דומה לנטיעה, והוא מתחייב אף כשאין כוונתו להצמיח, אפילו הכי חייב שתים.

וכתב האגלי טל שלפי גירסתנו בגמרא שהנידון הוא לענין התראה למנכש בשבת הקשה אביי דכיון שמצינו שרב כהנא מחייב בשגג וזימר בשבת שני חטאות, מוכח שאף בפעולה שיש בה שני מלאכות שאחד מהם העיקרי, חייב שתי חטאות משום שני מלאכות, ואף בהזיד בניכוש והשקאה יש לנו לחייבו מיתה בין אם התרו בו משום חרישה ובין אם התרו בו משום זריעה. ולפי הריטב"א והתוס'[כא] שסוברים שסוגייתנו דנה לענין מנכש ומשקה ביום טוב, קושיית אביי היא שנחייבו שני מלקיות כשם שבשבת מחייבים אותו שני חטאות.

כיצד מתחייב שתים על מלאכה אחת

הקשו הראשונים[כב] על אביי איך נחייב מנכש ומשקה משום חורש וזורע, הרי למדנו (מכות ז.) מהפסוק (דברים כה ב) כדי רשעתו שמשום רשעה אחת אתה מחייבו ולא משום שני רשעיות. ותירצו שדווקא במיתה ומלקות מיעטו שאין מחייבים אותו משום שהם שתי רשעיות, אבל שתי מלקות על שני איסורים אפשר לחייבו משום שהם נחשבים רשעה אחת ששם מלקות אחד הוא. והוכיח האגלי טל מדבריהם שהם למדו שהנידון בסוגייתנו הוא לענין מלקות, ועל כרחך שהם פירשו שבסוגייתנו מדובר בניכש והשקאה ביום טוב, שהרי בשבת הוא חייב סקילה, ואף אם התרו בו למלקות אינו לוקה שהרי הוא לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין כמבואר בשבועות (ד.).

מדוע אומרת הגמרא על קושיית אביי קשיא ולא תיובתא

כתבו התוס' שהגמרא לא דחתה את דברי רבה ורב יוסף מכח קושיית אביי, משום שקושייתו אינה ממשנה או מברייתא אלא ממימרא דרב כהנא, ולכך אין דברי רבה ורב יוסף נדחים מכח קושיא זו משום שהם חולקים עליו, ולדעתם אף בזומר וצריך לעצים אינו חייב אלא משום מלאכה אחת.

והריטב"א כתב שדברי רבה ורב יוסף לא נדחו מקושיית אביי משום דסוגיא זו דנה במנכש ומשקה לזרעים ביום טוב [הריטב"א אינו גורס המנכש ומשקה מים לזרעים בשבת] ורבה ורב יוסף סוברים שאין חילוק מלאכות ליום טוב, ובאמת בשבת חייב שתים משום נוטע ומשום חורש, אלא ביום טוב אינו חייב אלא אחת משום שאין חילוק מלאכות ליום טוב, ונחלקו רבה ורב יוסף משום איזה מלאכה צריך להתרותו, משום שאין להתרות אלא על המלאכה העיקרית שעשה ועליה מלקים אותו.

ובקרן אורה הקשה על דבריו שאם כן אמאי לרבה אינו חייב כשהתרוהו ביום טוב שהוא עובר משום נוטע, שהרי רבה מודה שבפעולת הניכוש יש בה משום נוטע, שהרי בשבת הוא מחייב את המנכש אף משום נוטע, ואמאי לא יתחייב משום מלאכת יום טוב כשהתרו בו שהוא עובר משום נוטע, וכן קשה לרב יוסף אמאי אינו מתחייב כשהתרה בו משום חורש. וכתב הקרן אורה בכוונת הריטב"א שלכתחילה צריך להתרותו במלאכה העיקרית שיש בפעולתו, ונחלקו רבה ורב יוסף מה היא המלאכה העיקרית שבפעולת הניכוש וההשקאה, אבל אם התרו בו משום המלאכה השניה מודים רבה ורב יוסף שהוא מתחייב[כג].

ובשער המלך (שגגות פ"ז ה"ו) כתב שרבה ורב יוסף לא נדחו מחמת קושיית אביי משום שאפשר ואף הם מודים לדברי רב כהנא שזומר וצריך לעצים חייב שתים, ורק במנכש ומשקה זרעים אין מחייבים שתים, משום שדווקא בזומר וצריך לעצים סובר רב כהנא שמתחייב שתים בפעולה אחת משום שעשה בפעולה אחת שני אבות מלאכות, אבל בעושה שני תולדות בפעולה אחת אינו

שבת סי' לב) ובה"ל (סי' שמ סי"ד ד"ה ולא נתכוין). **טו. וכעין** דבריו כתב בערוך השלחן (סי' שלו ס"ט). **טז. וכדבריו** כתב הראבי"ה (סי' קלד). **יז. ובבית** ישראל כתב שהגמרא לא הקשתה מברייתא זו משום שאפשר לדחות ששם מדובר דווקא כשנתכוין רק להצמיח את הפירות שהרי לכך הוא זומר, ובאופן זה כו"ע מודים שחייב משום נוטע, אבל במימרא דרב כהנא שמדובר בזומר וצריך לעצים, ואפשר לומר שכוונתו אינה לצמיחת האילן, אלא כדי שיהיו לו עצים, מוכח דאף באופן זה חייב וקשיא לרב יוסף. **יח. וכתב** האגלי טל (מלאכת חורש סק"ז אות ח), שהמהרש"א ביאר לפי דעת התוס' (שבת עג: ד"ה וצריך לעצים) שאינו מתחייב בקוצר בעצים אלא כשהוא צריך לעצים, וכיון שנשתנה דין קוצר בעצים משאר קוצר שבעינן שיהיה כוונתו לעצים לכן אין זה כקוצר הרגיל ולא יתחייב לרבה אלא משום נוטע. אבל התוס' בסוגיין (ד"ה וצריך לעצים) סובר שלעולם הקוצר בלא כוונה לדבר הנקצר אינו מתחייב משום קוצר, ובעצים כשצריך להם הרי זה ככל קוצר שהוא מתחייב רק כשהוא צריך לדבר הנקצר, א"כ אף רבה מודה שיתחייב משום קוצר כיון שהפעולה שווה לכל קוצר. **יט. רש"ש**, אגלי טל (מלאכת חורש סק"ז אות ז), דברי דוד, וכן ביאר בשפת אמת בדעת התוס'. **כ. וכן** מבואר ברש"י, תוס' הרא"ש ובשיטה שקושיית הגמרא היא מדוע אינו חייב משום שני המלאכות. **כא. כפי** שנתבאר לעיל שאף התוס' סוברים שמדובר ביום טוב. **כב. תוס'** ושיטה. **כג. אמנם** משמעות הריטב"א שאינו מתחייב רק כשהתרו בו משום המלאכה העיקרית, וכן משמע בגמרא שאמרה משום חורש אין משום זורע לא וכו'. וראה במצבת משה שהריטב"א סובר שאם מתרה בו מחמת המלאכה שאינה העיקרית בפעולתו הוא סבור שהוא מלעיג בו, וכעין סברת התוס' במתרה משום אב מלאכה אחרת.

מתחייב שתים, וכיון שמנכש ומשקה אינם אלא תולדת חורש וזורע, סוברים רבה ורב יוסף שאינו מתחייב על פעולה אחת שתים[כד].

ביאור קושיית רב יוסף לדברי הריטב"א והתוס' שאף לרבה שייך חיוב בניכוש משום זריעה

בשלמא לדידי דאמינא משום זורע היינו דאסירא זריעה בכלאים, אלא לדידך דאמרת משום חורש, חרישה בכלאים מי אסירא. הקשה הקרן אורה לדברי הריטב"א הנ"ל שאף רבה ורב יוסף מודים לדברי רב כהנא, וסוברים שהמנכש והמשקה בשבת חייב שתים, ומה שנחלקו כאן הוא רק לענין יום טוב משום שאין חילוק מלאכות ליום טוב אינו חייב רק משום מלאכה אחת, אם כן מה הקשה רב יוסף לרבה מהמנכש בכלאים, הרי בכלאים כיון שאין לחייבו כלל משום חרישה, מודה רבה שחייב משום זריעה, ורק ביום טוב אינו חייב משום זריעה כיון שיש בו חיוב אף מטעם חרישה, וחרישה היא המלאכה העיקרית של הניכוש, אינו חייב אלא מחמת המלאכה העיקרית.

ובאגלי טל (זורע ס"ק יב אות ג) הקשה כן אף על התוס' שכתבו שרבה ורב יוסף חולקים על רב כהנא וסוברים שהעושה מלאכה בשבת ויש בה לחייב משום שני מלאכות אינו חייב אלא משום מלאכה אחת, ולפי זה נמצא שרבה מודה שבניכוש והשקאה יש בהן משום זריעה, אלא שסובר דכיון שאינו חייב במלאכת שבת רק משום מלאכה אחת, ובניכוש והשקאה יש לחייב בהם משום זריעה משום שהיא עיקר המלאכה כיון שהולכים אחרי הפעולה, אבל בכלאים כיון שכל חיובם הוא רק משום זריעה בוודאי מודה רבה שחייב משום זריעה. **ותירץ** באגלי טל דאף שרבה מודה ששייך לחייב במנכש ומשקה משום זורע, מכל מקום כיון שהם דומים יותר לחורש, ואינם דומים ממש לזורע, אינו חייב משום אב מלאכת זורע אלא משום תולדת זריעה, כמבואר במגיד משנה (שבת פ"ז ה"ד) שדברים שאינם דומים ממש לאב הם נחשבים לתולדה, ומבואר בתוס' (בכורות כה. ד"ה ואמר) שאין חייבים על התולדות רק במלאכת שבת אבל בקדשים לא. והוא הדין לכלאים אין מתחייבים על תולדה[כה], ולכן הקשה רב יוסף לרבה דלדבריו שניכוש והשקאה אינם אלא תולדת זריעה, מדוע חייב מנכש בכלאים הרי בכלאים אין מתחייבים בתולדת זריעה.

ביאור קושיית הגמרא חרישה בכלאים מי אסירא

אלא לדידך דאמרת משום חורש חרישה בכלאים מי אסירא. רש"י פירש שלא מצינו שחרישה לצורך זריעת כלאים נאסרה, והקשה בתוס' הרא"ש שהרי אין זה דומה למנכש בכלאים, ועוד שאין חרישה זו נקראת חרישה בכלאים שהרי אין כאן כלאים כלל, וכי משום מחשבתו לזרוע כלאים נחשבת החרישה כחרישת כלאים. וביאר שחרישה בכלאים הכוונה שחורש בשדה הזרועה כלאים והוא מועיל לצמיחת הפירות, וכיון שפעולה זו היא בכלל חרישה ואינה בכלל זריעה לא נאסרה אלא מטעם מקיים בכלאים[כו].

סתירת פסקי הרמב"ם

האחרונים מקשים שהרמב"ם סותר את עצמו בפסק סוגיא זו, שפסק (שבת פ"ח ה"א) המנכש בעיקרי האילנות הרי זה תולדת חורש. ולכאורה פסק כרבה. ולענין משקה צמחים ואילנות בשבת פסק (שם ה"ב) שהרי זה תולדת זורע. ולכאורה הוא כרב יוסף. ובמנכש בכלאים פסק (כלאים פ"א ה"ג) שלוקה אף שפסק (שם ה"ג) שהמקיים בכלאים אינו לוקה. ולכאורה פסק גם כאן כרב יוסף. עוד הקשו האחרונים[כז] מדוע פסק כרב יוסף, הרי הלכה כרבה חוץ משדה ענין ומחצה. עוד הקשו[כח] שלפי המבואר בסוגיא אם אנו סוברים כרב כהנא שזומר וצריך לעצים חייב שתים, אף המנכש ומשקה מים לזרעים יש לו להתחייב שתים משום חורש ומשום זורע, וכיון שפסק הרמב"ם (פ"ח ה"ד) כרב כהנא שזומר וצריך לעצים חייב שתים, מדוע לא פסק במנכש ומשקה מים לזרעים שחייב שתים.

ולתרץ קושיא זו כתבו האחרונים[כט] שהרמב"ם סובר כדברי רבינו חננאל [הו"ד ברשב"ם (בבא בתרא נג: ד"ה קשיא)] שכשהעלו בגמרא בקשיא ולא בתיובתא, לא נדחו השיטות הקודמות מההלכה, ויתכן שיש לתרצם. וביאר בנודע ביהודה שהרמב"ם אין מבאר במחלוקת רבה ורב יוסף כדברי התוס' שנחלקו אם לחייב כפי הפעולה או כפי הכוונה, אלא סובר שנחלקו למה דומה מנכש אם לחורש או לזורע, ואביי סובר שמנכש ומשקה יש מקום לחייבו משום שתיהם, אך רבה ורב יוסף סוברים שאין לדמותן אלא למלאכה אחת ונחלקו אם לחורש אם לזורע, ואף שאביי כפי הבנתו הניח בקושיא את דברי רבה ורב יוסף, לפי דעתם אינה קושיא כלל, ואם כן אף שהם מודים לדברי רב כהנא הם סוברים שמנכש ומשקה חייב רק אחת, משום שאינם דומים אלא לאחת מהמלאכות[ל].

ולליישב סתירת פסקי הרמב"ם כתבו האחרונים[לא] שהרמב"ם סובר שיש שני סוגי ניכוש, ובסוגייתנו מדובר בניכוש שעוקר את העשבים הרעים מתוך העשבים הטובים ובזה הוא באמת חייב משום זורע, כפי שחייב במשקה מים לזרעים משום זורע משום שפסק כרב יוסף[לב], ומה שפסק (שם ה"א) שהמנכש חייב משום חורש, הוא בניכוש אחר וכמו שמפורש ברמב"ם (שם ה"א) המנכש 'בעיקרי האילנות', וכפי שביאר הרמב"ם בפירוש המשנה (שבת פי"ב מ"ב) שהמנכש הוא החופר בעיקרי האילנות והיא חרישה[לג]. ודין ניכוש בעשבים שבו נחלקו רבה ורב יוסף פסק בהלכות כלאים[לד] שהמנכש בכלאים חייב משום שניכוש של תלישת העשבים הרעים הוא חייב משום זורע והרי הוא כזורע כלאים.

וכתבו האחרונים[לה] שהרמב"ם פסק כרב יוסף מכח הגמרא (מכות כא:) שנמנו וגמרו המחפה בכלאים לוקה אף לרבנן שאין מחייבים במקיים כלאים, והוכיחו מהברייתא של המנכש והמחפה בכלאים לוקה, דעל כרחך סוגיא זו סוברת כרב יוסף, שהרי לרבה הוכרחנו להעמיד בסוגייתנו שכל הברייתא כרבי עקיבא שמחייב מקיים בכלאים.

ויש מהאחרונים[לו] שכתבו שהרמב"ם סובר שדין ניכוש והשקאה אינם תלויים זה בזה, משום שהרמב"ם לא למד כפירוש התוס' שרבה ורב יוסף נחלקו לפי מה אנו מחשיבים את המלאכה כפי המחשבה או לפי המעשה, אלא הם נחלקו מסברא לאיזה מלאכה לדמות את הניכוש וההשקאה, ויתכן שאחד מהם חייב משום חורש ואחד משום זורע, והרמב"ם פסק שמנכש חייב משום חורש[לז] ומשקה חייב משום זורע[לח].

וביאר באור שמח (הלכות מעשר פ"ה ה"י) שהרמב"ם פסק שמנכש חייב משום חורש שהרי פעולת הניכוש נעשית על ידי שעוקר דבר מן הקרקע, ולכך הוא דומה לחורש שחופר בקרקע, ובמשקה מים לזרעים פסק שהוא תולדת זורע, משום שפעולתו דומה יותר לזורע שנותן בקרקע זרע, ואף כאן הוא נותן מים בקרקע.

האם לדעת רבי עקיבא חייב המקיים בכלאים אף כשלא עשה מעשה

רבי עקיבא אומר אף המקיים. כתב רש"י (ע"ז סד: ד"ה אפילו לרבי עקיבא) שרבי עקיבא שמחייב מלקות במקיים כלאים זה דווקא כשעשה מעשה לקיים את הכלאים, כגון שגדר סביבות הכלאים לשמרן, וכדבריו כתבו הראשונים[לט] משום שבלא עשה מעשה אינו לוקה שהרי רבי עקיבא סובר (מכות ז:) דלאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו.

[כד] **וראה** עוד במנחת חינוך (מוסף השבת זריעה אות ז) שכתב שרב יוסף לא נדחה משום שלדעתו אין לחייב מנכש ומשקה זרעים משום חרישה משום שאפשר לתרץ שרב יוסף סובר שאין חרישה אלא לפני זריעה ולא לאחר זריעה. [כה] **אמנם** בשיטה כתב שבכלל איסור זריעת כלאים נכללו כל תולדות זריעה. וכן מבואר במנחת חינוך (מצוה רמה סק"ג) שהוא הדין המשקה בכלאים שאף הוא תולדת זורע. [כו] **וכדבריו** כתב בשיטה, וראה שם שכיון שאין צומח מיד עם חרישתו אינו חייב משום זורע כלאים, וכוונתו שבאופן שעד החרישה לא צמחו הכלאים, ועם חרישתו צומחים הכלאים הרי זה בכלל מחפה שלוקה בכלאים [לדעת רב יוסף אף לרבנן הפוטרים במקיים], אך כיון שהכלאים כבר צמחו לפני זה, אין זה בכלל זורע אלא בכלל מקיים. וראה ברש"ש שגם למד שאין לוקין בחורש שדה הזרועה כלאים משום זורע כלאים. אמנם בהגהות יעב"ץ הבין שלרב יוסף לוקין בחורש בשדה הזרועה כלאים משום זורע כלאים. [כז] **נודע** ביהודה (מהדו"ת סי' לא), מהר"ץ חיות ומנחת חינוך (מוסף השבת זריעה אות ב). [כח] **נודע** ביהודה, ראשון לציון ומנחת חינוך. [כט] **נודע** ביהודה, ראשון לציון ומנחת חינוך. [ל] **וכעין** תירוץ זה כתב בשער המלך (שגגות פ"ז ה"ו) שהרמב"ם לא פסק כאביי משום שסובר שלדעת רבה ורב יוסף אף שהם מודים לדברי רב כהנא שזומר וצריך לעצים חייב שתים, אינם מחייבים במנכש ומשקה זרעים שתים משום שדווקא בזומר וצריך לעצים סובר רב כהנא שמתחייב שתים בפעולה אחת משום שעשה בפעולה אחת שני אבות מלאכות, אבל בעושה שני תולדות בפעולה אחת אינו מתחייב שתים, וכיון שמנכש ומשקה אינם אלא תולדת חורש וזורע, סוברים רבה ורב יוסף שאינו מתחייב על פעולה אחת שתים, ונחלקו איזה מלאכה נחשבת למלאכתו העיקרית. ובמנחת חינוך כתב שמה שאמרו בגמרא קשיא ולא תיובתא הוא רק לרב יוסף שחייב משום זריעה, משום שאפשר לתרץ שמה שאינו מחייב משום חרישה הוא משום שסובר שאין חייב משום חרישה אלא בחרישה שלפני זריעה אבל לאחר זריעה אינו חייב משום חרישה, ולכך אין קושיא מדרב כהנא שאף שהוא מודה שאפשר לחייב שתים בפעולה אחת, מכל מקום ניכוש אינו דומה לחרישה כלל משום שאין חרישה לאחר הזריעה. [לא] **כסף** משנה, ראשון לציון ומנחת חינוך (מוסף השבת חרישה אות ז). [לב] **וכתב** המנחת חינוך (זריעה שם) שהרמב"ם לא פסק כרבה, משום שאיתותב והיה צריך לדחוק את הברייתא של כלאים ופשטות הברייתא היא כרב יוסף, לכך פסק כרב יוסף. [לג] **וכתב** בראשון לציון שממשנה זו למד הרמב"ם שיש שני סוגי ניכוש, שהרי במשנה זו נשנה הניכוש עם תולדות החרישה, ומדוע לא הקשה רבה על רב יוסף ממשנה זו שמבואר שמנכש חייב משום חורש, ועל כרחך שרבה ורב יוסף נחלקו בסוג ניכוש אחר שהוא הניכוש של תלישת העשבים הרעים, אבל בניכוש של חפירה בעקרי האילנות לכולי עלמא חייב משום חורש. [לד] **ולכך** הביא דין המנכש בפ"א מכלאים העוסק בדין כלאי זרעים, ולא בפ"ה מכלאים העוסק בדין כלאי הכרם, משום שדווקא הניכוש בזרעים שהוא תלישת העשבים הרעים חייב משום זורע, אבל בניכוש האילנות שהוא החפירה בעקרי האילנות אינו חייב משום זורע אלא משום חורש, וחורש בכלאים אינו חייב. ראשון לציון. [לה] **גר"א**, שפת אמת, חזון איש (שביעית סי' יז סק"ג). [לו] **נודע** ביהודה, מרכבת המשנה, אגלי טל (חורש סק"ז אות יד) ואור שמח (הלכות מעשר פ"ה ה"י). [לז] **וכתב** הנודע ביהודה שהטעם שפסק שמנכש חייב משום חורש משום שרצה לפסוק כרבה, שהלכה כמותו. ובמרכבת המשנה כתב שפסק שמנכש הוא חורש כמשנה בשבת (קג.) שמונה את הניכוש עם תולדות החרישה. וכדבריו כתב האגלי טל. וראה עוד באגלי טל שביאר במה נחלקו רבה ורב יוסף בביאור משנה זו, עי"ש. עוד כתב שהרמב"ם פסק במנכש שהוא תולדת חורש כדעת רבה שהלכה כמותו, ורק במשקה מים שהיה לו טעם לפסוק כרב יוסף כפי שיתבאר להלן פסק כרב יוסף. [לח] **וראה** בנודע ביהודה שהרמב"ם היה לו הכרח מסוגיא דלהלן בהשקאה בשביעית, שהשקאה היא תולדת זריעה. ובאגלי טל כתב שהרמב"ם נמשך בזה אחר הירושלמי (שבת פ"ז ה"ב) שהחשיב משקה מים לזרעים לתולדת זורע. [לט] **תוס'** (מכות ד: ד"ה הא), ריטב"א כאן ובעבודה זרה (סד: ד"ה המקיים), תוס' הרא"ש וספר המכתם בשם הראב"ד.

וברבנו חננאל מבואר שאין די בכך שגדר את הכלאים כדי שיחשב כמקיימן על ידי מעשה, ואינו מתחייב אלא כשעיבד את הכלאים הזרועים, וקיים את הכלאים וגרם להם שיצמחו ויפרחו פירות הכלאים[מ].

ויש מהראשונים[מא] שכתבו שמקיים כלאים בכרם לוקה אף כשלא עשה מעשה, וכן מבואר בירושלמי (כלאים פ״ח ה״א) שכולי עלמא מודים שאסור לקיים כלאים, ובעשה מעשה לקיימן אף רבנן מודים שלוקה, ונחלקו אם לוקה אף כשלא עשה מעשה. וכתב הר״ש סיריליאו דאף שרבי עקיבא סובר שאין לוקין על לאו שאין בו מעשה, מכל מקום בכלאים לוקה אף שלא עשה מעשה, כיון שהקישה תורה את המקיים בכלאים לזורע כלאים, ויש ללמוד שכשם שהזורע כלאים לוקה אף המקיים בכלאים לוקה ואף שאינו עושה מעשה[מב].

וכתבו האחרונים[מג] שבסוגייתנו מוכח שהבבלי אינו סובר כהירושלמי בזה, שהרי העמידו את הברייתא שהמנכש והמחפה בכלאים לוקה כרבי עקיבא הסובר שמקיים בכלאים לוקה, ולדברי הירושלמי הרי אף רבנן מודים במנכש ומחפה בכלאים שלוקה, שהרי הוא מקיימם על ידי מעשה, ואם כן אמאי לא העמידו את הברייתא כרבנן. ועוד דלר״ע אין צריך כלל מעשה לדעת הירושלמי וא״כ הוא עובר אף כשלא היה מנכש ואמאי כתוב בברייתא מנכש ומחפה. ועל כרחך שהבבלי חולק על הירושלמי וסובר שרבנן פוטרים ממלקות אף את המקיים כלאים על ידי מעשה, ור״ע מחייב רק ע״י מעשה[מד].

והאחרונים הקשו[מה] סתירה בדברי רש״י, שבעבודה זרה (סד: ד״ה אפילו לרבי עקיבא) פירש שדוקא כשעשה מעשה לקיים את הכלאים כגון שגדרן לוקה, אולם בסוגייתנו וכן במכות (כא: ד״ה מי מסככת) פירש שאף בלא מעשה לוקה לרבי עקיבא.

וכתב בבית הלוי (ח״א סי׳ לה סק״ג) שבמסכת עבודה זרה שמדובר שם בישראל העודר עם הגוי בכלאים שבשדה הגוי, כיון שאין הכלאים בשדהו של הישראל אינו עובר אם קיימם בלא מעשה, שבוודאי אף אם נחייב מקיים בכלאים בלא מעשה אינו מתחייב אלא הבעלים שמוטל עליו לעקרם, אך אחר שאינו הבעלים אינו חייב עד שיעשה מעשה לקיימן, שכיון שאין מוטל עליו לעקרן אינו נחשב למקיים את הכלאים עד שיעשה בהם מעשה, ובסוגייתנו ובמכות שמדובר במקיים כלאים בשדה שלו פירש רש״י שמדובר אף כשלא עשה מעשה לקיימן, משום שבשדהו אף בלא מעשה הוא נחשב כמקיים כלאים כיון שעליו מוטל לעקרם.

ויש שחילקו שרש״י כאן ובמכות עוסק במקיים כלאים שהוא זרע אותם, וכיון שעשה מעשה בתחילה לזורען, כל זמן שאינו עוקרן מתחייב אף שאין בו מעשה, כמו שמצינו (מכות כא:) שהלובש כלאים ואמרו לו אל תלבש אל תלבש, שביאר רב אשי שחייב אף בלא פשטן כלל, אלא כל ששהה שיעור שיכול לפשטן ואינו פושטן מתחייב. וביארו התוס׳ (שבועות יז. ד״ה או) שלא הוי לאו שאין בו מעשה שכיון שהלבישן על ידי מעשה נמשך המעשה עד שיפשטם, וכמו כן הזורע כלאים ויכול לעקרן ולא עקרן נחשב כמקיים על ידי מעשה, שמעשה זריעתם נמשך עד שיעקרם, ובעבודה זרה כיון שמדובר בכלאים שזרען הגוי אינו מתחייב עד שיעשה מעשה לקיימן.

ובאגלי טל (קוצר ס״ק סא אות ח) דחה שדווקא בלובש כלאים ונזיר וכהן שנכנסו לבית הקברות, שעוברים על האיסור בגופם ונמצא שהתחיל את האיסור על ידי מעשה, בזה מחשיבים כאילו המעשה נמשך, שכיון שיכול לפשטן ואינו פשטן אנו מחשיבים את לבישתו כאילו הוא עתה לובשם על ידי מעשה, אבל במקיים כלאים בכרם שהאיסור הוא חוץ לגופו אינו נחשב במה שאינו עוקרם כאילו עושה מעשה לקיימם.

אם יש להוכיח מסוגייתנו שמלאכת חול המועד אסורה מדרבנן

בשלמא מועד משום טירחא הוא ובמקום פסידא שרו רבנן. כתב הסמ״ג (ל״ת עה ריש הלכות חול המועד) שמסוגיא זו מוכח שמלאכת חול המועד אסורה רק מדרבנן ומשום טרחה שטורח במועד. וכן ביאר בשיטה כאן שקושיית הגמרא היא שמועד שאסור רק מדרבנן משום טרחה, ניחא מה שהתירו בו משום הפסד.

אולם בקרן אורה הוכיח מסוגייתנו להיפך שמלאכת חול המועד אסורה מדאורייתא, שאילו היתה רק מדרבנן הייתה הגמרא מקשה ׳בשלמא מועד דרבנן הוא והם התירו במקום טרחה׳, ומוכח שהגמרא סברה שאסור מדאורייתא[מו], ואף על פי כן הגדירה הגמרא שמלאכת חול המועד נאסרה רק משום טרחה[מז].

מדוע ברור לגמרא שזריעה וחרישה אסורה בשביעית

זריעה וחרישה בשביעית מי שרי. לגמרא ברור שזריעה וחרישה אסורים בשביעית, ובזריעה מפורש בפסוק שנאמר (ויקרא כה ד) ׳שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע׳, אמנם לענין החרישה שלא נאסרה בלאו בשביעית, כתבו הראשונים[מח] שאף אותה למדנו לאסרה מן התורה, מהפסוק (שמות לד כא) ׳בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת׳, ואף שפסוק זה נאמר לענין שבת שהרי תחילת הפסוק הוא ׳שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת׳, הרי הדבר ברור שאין סוף הפסוק אמור לענין שבת, שהרי בשבת נאסרה כל מלאכה ואין צורך לאסור את החרישה והקצירה בפני עצמן, וכיון שהפסוק מיותר אנו דורשים שפסוק זה נאמר לשביעית לאסור בה את החרישה בעשה.

והקשו הראשונים שהרי בברייתא (ג:) מבואר שרבי עקיבא דורש פסוק זה לעניין תוספת שביעית ולא לאסור בשביעית עצמה משום שאינו צריך לאסרה שהרי כבר נאמר בה (ויקרא כה ד) ׳שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע׳, אלא בא לאסור חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וכו׳. ומוכח שאיסור החרישה בשביעית אינה נלמדת מפסוק זה.

ויש שכתבו[מט] שכוונת רבי עקיבא דווקא לקצירה שנאסרה בפירוש בהמשך הפרשה שם שנאמר (שם ה) ׳אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר׳ ואת הקצירה אין צריך לאסור מפסוק זה, אך החרישה שלא נאסרה בפירוש בשביעית צריך ללמוד עליה לאסרה בעשה מהפסוק ׳בֶּחָרִישׁ וגו׳ תִּשְׁבֹּת׳, ולא בא עיקר החרישה בפסוק זה ללמד לאסור בתוספת שביעית, אלא שמאחר שהקציר שנאמר עם החרישה בפסוק מלמד על תוספת שביעית באם אינו עניין, אנו למדים שאף החרישה שנאסרה באותו פסוק אסורה אף בתוספת שביעית[נ].

והריטב״א כתב שבאמת הפסוק בחריש ובקציר תשבות נאמר לתוספת שביעית כדברי רבי עקיבא, אלא שלמדנו בקל וחומר שאם חרישה נאסרה אף לפני שביעית, כל שכן שהיא אסורה בשביעית.

ג.

מדוע אין מרבים מכל פרט שנאמר בתורה דין נוסף

מכדי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, למאי הלכתא כתבינהו רחמנא, למימרא דאהני תולדות מיחייב, אאחרנייתא לא מיחייב. הקשה התוס׳ רי״ד שהרי מצינו בש״ס[א] שכשנאמרו כמה פרטים אנו מרבים מכל פרט דין נוסף, ואילו כאן אומרים שהפרטים מלמדים שאינו חייב אלא על הפרטים הללו בלבד. ותירץ שכשאין הפרטים שווים זה לזה אז למדים מכל פרט לרבות אף את הדומים לו, אבל בסוגייתנו שהזמירה היא בכלל זריעה והבצירה היא בכלל קצירה והם ממש דומים זה לזה, על כרחך שכפלתם התורה ללמד שאין חייבים אלא בפרטים אלו בלבד.

מדוע צריך לימוד שפטור על התולדות בשביעית

באבני נזר (או״ח סי׳ קלא אות יט) הביא שהקשה לו החלקת יואב שלדברי התוס׳ (בכורות כה. ד״ה ואמר) שרק בשבת חייבים אף על תולדות אבל בשאר

מ. **וכן** ביאר בשער המלך (כלאים פ״א ה״ג) בדברי יש מי שאומר שהביא הכסף משנה (הלכות כלאים פ״א ה״ג) לבאר דעת הרמב״ם דאינו מתחייב אלא דווקא במנכש ומחפה בכלאים, ולא בגודר את הכלאים, וביאר השער המלך שאינו מתחייב עד שיעשה מעשה בגוף הכלאים, ולא בגודר שאינו מעשה בגוף הכלאים. מא. **רש״י** (ד״ה אף המקיים), ערוך (ערך קס) וריב״ן (מכות כא: ד״ה מי מסככת). מב. **ובשער** המלך כתב שיתכן שדעתם כדעת הרב המגיד שלאו שאפשר לעבור עליו במעשה, אף אם עובר עליו בלא מעשה אינו נחשב כלאו שאין בו מעשה ולוקין עליו. מג. **הגהות** רבי עקיבא איגר על הרמב״ם (כלאים פ״א ה״ג), בית הלוי (ח״א סי׳ לה סק״י) ובית יצחק (שו״ת או״ח סי׳ יב ס״ק יג). מד. **ובשיח** יצחק (מכות כא: ד״ה הו״א) כתב שהברייתא עוסקת בשדה חברו, ובזה אף רבי עקיבא סובר שאינו חייב רק כשעשה מעשה, ולכן ניחא דלר״ע אין חייב אלא כשמנכש ולא בלי מעשה. והבית הלוי (שם) דוחה תירוץ זה משום שלפי הירושלמי הרי אף רבנן מודים במקיים על ידי מעשה, ואף בשדה חברו יתחייב המקיים על ידי מעשה, ומדוע העמידה הגמרא את הברייתא דווקא כרבי עקיבא. מה. **שער** המלך ובית הלוי (ח״א סי׳ לה סק״ג). אמנם רש״י במכות שם אינו פירוש רש״י אלא פירוש הריב״ן, וכמו כן רש״י במועד קטן אין ברור שהוא מפירוש רש״י [ראה בהקדמה למסכת]. אמנם ראה תוס׳ הרא״ש שמביא בשם רש״י שעובר בלא מעשה. מו. **וראה** עוד בריטב״א (דף יג. ד״ה אלא) שטעם איסור המלאכה בחול המועד הוא משום טרחה שלא למעט בשמחת הרגל, אף שדעתו שמלאכת חול המועד אסורה מן התורה. ומוכח שאף אם מלאכת חול המועד אסורה מן התורה הבינה הגמרא שלא אסרה התורה אלא במקום טירחה. מז. **וראה** בהקדמה ובילקוט ביאורים לעיל שהבאנו דעת החינוך (מצוה שכג) שהתורה אסרה מקצת מלאכות בחולו של מועד, ולא פירשה איזה מלאכה אסורה ואיזה מלאכה מותרת, אלא מסרה תורה לחכמים שיקבעו איזה מלאכה אסורה ואיזה מלאכה מותרת, ונמצא שכל המלאכות שאסרו חכמים הם המלאכות שאסורות מן התורה, ולדבריו מובן שחכמים קבעו שמלאכת חול המועד אסורה במקום טרחה, ואיסור תורה של מלאכת חול המועד הוא כפי קביעת חכמים, מה שאין כן איסור מלאכה בשביעית הוא איסור מלאכת קרקע כפי שמוגדרים המלאכות לענין מלאכת שבת. ואף לדעת הרמב״ן [הו״ד שם] הסובר שאיסור מלאכה בחול המועד הוא מן התורה, אלא שבחול המועד התירה התורה יותר מביום טוב והתירה כל מלאכה שהיא לצורך, וכן בדבר האבד כל שבני אדם מחשיבים אותו להפסד וטורחים למניעת ההפסד התירה תורה בחולו של מועד, ומסרה התורה לחכמים שיקבעו איזה מלאכה מותרת משום דבר האבד, והם אסרו טרחה בדבר האבד, והם התירוה בהשקאת שדה בית השלחין שאינה טרחה יתירה, יש גם לישב הלשון שרו רבנן אף לדעה זו. מח. **רש״י** ושיטה. מט. **תוס׳** (ג: ד״ה שהרי) ושיטה. נ. **וראה** בתוס׳ שם שתירצו עוד שרבי עקיבא סובר שחרישה נאסרה בלאו, ולומד כן בכלל ופרט וכלל כפשטות הברייתות שמובאים בהמשך הסוגיא. א. **כמו** שאמרו במסכת נזיר (לה:) לענין הלימוד בדין לקוח מכסף מעשר שדרשו מהפסוק ׳ונתת הכסף בכל אשר תאוה נפשך׳ כלל, ׳בבקר ובצאן וביין ובשכר׳ פרט, ׳ובכל אשר תשאלך נפשך׳ חזר וכלל, כלל ופרט וכלל אי אתה דן אלא כעין הפרט, מה הפרט מפורש פרי מפרי וגידולי קרקע, אף כל פרי מפרי וגידולי קרקע. ושאלו שם כללא בתרא מאי אהני, ותירצו אהני לאוסופי כל דדמי ליה. וכן מצינו בבבא קמא (סג.) לענין הכלל ופרט וכלל שלמדנו מהפסוק ׳על כל דבר פשע׳ כלל, ׳על שור על חמור על שה ועל שלמה׳ פרט, ׳על כל אבידה׳ חזר וכלל, ולמדנו מריבוי הכללים לרבות דברים נוספים.

מלאכות אין חייבים על התולדות, למה הוצרכנו ללמוד מפסוק שאין מתחייבים על התולדות בשביעית[ב].

ותירץ האבני נזר שבאמת בשאר האיסורים לא נאסרו תולדות, אולם במלאכת שביעית כיון שנקראת שבת הארץ, לולי המיעוט היה מקום לומר שאף התולדות נאסרו, כשם שלענין יום טוב נאסרו התולדות אף שאין חטאת במלאכת יום טוב ואין ללמדה מועשה אחת מהנה שלמדנו מפסוק זה (שבת ע:) לחייב על התולדות, ועל כרחך שכיון שנאמר ביום טוב לשון שביתה דינו כשבת ואף התולדות נאסרו בו, וכן לענין שביעית שנקראת שבת הארץ לולי המיעוט שאינו חייב בתולדות היו אומרים שאף התולדות נאסרו בה.

האם אף תולדות החרישה לא נאסרו מן התורה

כתב הנודע ביהודה (מהדו"ת או"ח סי' לג) דאף שמבואר בסוגייתנו שלא נאסרו התולדות אלא מדרבנן, היינו דווקא בתולדות זריעה וקצירה, שכיון שלמדנו איסור זריעה וקצירה מהפסוק שדך לא תזרע ופירטה בו התורה אף זמירה ובצירה, אנו למדים שאין חייבים על שאר תולדות זריעה וקצירה, אבל תולדות החרישה נאסרים בשביעית, כיון שלא למדנו את איסורם משדך לא תזרע אלא מהפסוק האמור בפרשה אחרת בחריש ובקציר תשבות, ובפסוק זה נכללו אף התולדות[ג].

מה נקרא אב מלאכה בשביעית

למימרא דאהני תולדות מיחייב אאחרנייתא לא מיחייב. כתב הריטב"א שרש"י אינו גורס אהני 'תולדות', משום שהבצירה והזמירה הם אבות מלאכות בשמיטה, שהרי הם נתפרשו בתורה ומה שנתפרש בתורה נקרא אב. וכן מבואר ברש"י בשבת (סח. ד"ה אית ביה) שכתב אבות דשביעית זריעה קצירה בצירה וזמירה המפורשות בתורה ושאר העבודות הם התולדות[ד].

והריטב"א מקיים הגירסא אהני 'תולדות', שכוונת הגמרא שדווקא על מלאכת זמירה ובצירה שהם תולדות בשבת חייבה התורה בשביעית ועשתם תורה לאבות מלאכות, אבל על מלאכות אחרות לא חייבה התורה בשביעית. אמנם מבואר שאף הריטב"א סובר שכל מה שמפורש בתורה הוא אב ומה שאינו מפורש בתורה הוא תולדה[ה].

אמנם ברמב"ם מבואר שהזמירה והבצירה הינם תולדות בשביעית[ו], שכתב (הלכות שמיטה ויובל פ"א ה"ג) וזמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, ולמה פרטן הכתוב לומר לך על שתי 'תולדות' אלו בלבד הוא חייב ועל שאר התולדות שבעבודת הארץ עם שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה אינו לוקה עליהן. ומפורש בדבריו שהזריעה והבצירה הם תולדות בשביעית. ומבואר שלדעת הרמב"ם שם אבות ותולדות אינו תלוי אם המלאכה מפורשת בתורה או לא, אלא אף מה שכתוב בתורה לאסרו בשביעית יכול להקרא תולדה, משום ששם אב הוא על עיקר המלאכה, ושם תולדה הוא על הטפל לה, והמלאכות שהיו במשכן והם אבות מלאכה בשבת הם עיקרי המלאכות, ושאר המלאכות טפלות להם[ז].

והאבני נזר (או"ח סי' קלא אות יט) כתב[ח] הטעם שאינם נקראים אבות בשביעית רק המלאכות שהיו במשכן, שכיון שהשביעית נקראת שבת הארץ יש ללמוד את דיניה משבת, ומלאכה שהיתה במשכן וחייבים עליה בשבת, יש מקום לחייב עליה אף בשביעית, לולי המיעוט שמיעטו שאין חייבים בשביעית אלא על המלאכות המפורשות בה.

קושיית האחרונים למה בשבת כתב הרמב"ם שבוצר וזומר הם אבות מלאכות

והקשו האחרונים[ט] שהרי הרמב"ם כתב (הלכות שבת פ"ז ה"ג) שזומר הוא אב מלאכה בשבת, וכן כתב (שם ה"ד) שהבוצר הוא אב מלאכה בשבת. ותירץ האגלי טל (זורע סק"ג) שהרמב"ם מבאר שזומר הוא אב מלאכה משום שהיא מלאכה חשובה כזורע שלהצמיח נתכוין, וכן הבוצר הוא אב משום שהיא מלאכה חשובה כקוצר שלעקור דבר מגידולו נתכוין, אבל מצד מעשה המלאכה אין הבוצר והזומר מלאכות חשובות'[י], ודווקא בשבת שנאסרה מלאכת מחשבת אפשר להחשיב את המלאכה כמלאכה חשובה מחמת כוונתו, אבל בשביעית כיון שלא נאסרה מלאכת מחשבת אינה נחשבת למלאכה חשובה.

ובשו"ת רבנו בצלאל אשכנזי (סי' לח) כתב שהרמב"ם חילק את מלאכת שבת לשלש חלוקות א. המלאכות שהיו במשכן נקראים אבות. ב. המלאכות הדומות ממש למלאכות שהיו במשכן נקראים מעין אבות. ג. המלאכות הדומות במקצת לאבות המלאכות נקראים תולדות[יא]. ומה שכתב הרמב"ם שבשבת הזומר והבוצר הם אבות מלאכות אין הכוונה שהם אבות ממש, אלא שכיון שהם דומות ממש לאבות הרי הם מעין אבות המלאכות ודינם כאבות, ובשביעית קוראים בגמרא למלאכות שהם מעין האבות בשם תולדות וכפי שיבואר בסמוך טעם הדבר.

כיצד ניתן להוכיח ממה שהתורה פירטה תולדות שאין חייבים על אבות המלאכות בשביעית

הקשה רבינו בצלאל אשכנזי (שם) שמאחר שהתורה חזרה ופירטה רק את מלאכות הזמירה והבצירה שהם תולדות, כמבואר בלשון הגמרא אהני תולדות מחייב ולא חזרה ופירטה את אבות המלאכות, כיצד אנו למדים שאף האבות שלא פירטה התורה לא נאסרו בשביעית, שהרי לא מצינו שהתורה הוצרכה לחזור ולפרט אלא את התולדות ולא את האבות, ויתכן שאין ממעטת התורה רק את תולדות המלאכות שלא נאסרו בשביעית.

וכתב שלפי דבריו ברמב"ם שזמירה ובצירה הם מעין אבות המלאכות אך אינם אבות גמורים אפשר לבאר שלכן התורה חזרה ופירטה דווקא את מלאכות הזמירה והבצירה שמצד אחד הם מעין אבות ומצד שני אינם אבות ממש, והם דומים גם לאבות וגם לתולדות, ללמד שדווקא המלאכות שפירטה התורה נאסרו בשביעית, אבל שאר המלאכות בין האבות ובין התולדות ששניהם דומם לזריעה ובצירה לא נאסרו בשביעית.

ביאור דעת רש"י כאן מה נקרא אב ומה נקרא תולדה

ורש"י בסוגיין כתב 'תולדות כגון משקה זרעים שלא היה במשכן', והקשה המהרש"א שמהגמרא בהמשך הסוגיא שאמרה אף על החרישה לשון תולדה מוכח שלענין שביעית[יב], אין שם האבות והתולדות לפי מה שהיה במשכן, אלא כל המפורש בפסוק ואסור בשביעית נקרא אב, ושאר המלאכות שנאסרו רק מדרבנן נקראות תולדה[יג]. ועוד יל"ע דברש"י (ד"ה גלירה) כתב 'קצירה אב מלאכה היא בפרק כלל גדול', והקשה הרש"ש מדוע אין מפרש כפשוטו שהקצירה היא אב מלאכה בשביעית כיון שמפורש בתורה איסורה, שהרי החרישה אף שהיא אב מלאכה בשבת אינה אב מלאכה בשביעית כיון שאינה מפורשת לאיסור.

ובהגהות ארץ צבי [על ספר מצבת משה] כתב בדעת רש"י שלענין שביעית אינם נקראים אבות מלאכה אלא המלאכות שיש בהם שני תנאים א. שהיו במשכן ויש להם שם אב מלאכה. ב. דוקא מלאכות שמפורש בתורה שנאסרו בשביעית. ולכך מלאכת חרישה שלא נתפרש בתורה לאוסרה בשביעת, אף שהייתה במשכן אינה נחשבת לאב מלאכה, ואף זריעה וקצירה שנתפרש בתורה שאסורים בשביעית, הם אבות מלאכות רק משום שהם נחשבים אבות מלאכות אף בשבת ולכן הוצרך רש"י לפרש שהקצירה היא אב מלאכה בפרק כלל גדול, אבל בצירה וזמירה שלא היו במשכן אף שמפורש בתורה שהם אסורים בשביעית אינם בכלל אב מלאכה, כיון שאינם אבות מלאכות בשבת[טו].

האם הלימוד משדך לא כרמך לא הוא דרשה גמורה

תלמוד לומר שדך לא כרמך לא וכו'. כתב הריטב"א שבוודאי אין לומדים מדרשה זו, שהרי אין זה דרשה כלל, ועיקר הלימוד למאן דאמר שלוקים על האבות בשביעית הוא מכלל ופרט וכלל כמבואר בהמשך הסוגיא, אלא שהתנא לא רצה להאריך להביא את כל הדרשה של הכלל ופרט וכלל, ולכך קיצר והביא את הדרשה בסגנון זה. ובקרן אורה הוכיח שאף בברייתא זו הלימוד הוא מכלל ופרט וכלל, שהרי בהמשך הברייתא למדו למעט את הקשקוש בזיתים

[ב] **וראה** בשער המלך (הלכות לולב) שהוכיח באמת מסוגייתנו שחייבים על התולדות בכל האיסורים.

[ג] **וכתב** שמכאן הוכיח הרמב"ם (שבת פ"ח ה"ג) לפסוק כרב יוסף שמשקה מים לזרעים הוא תולדה דזורע [ראה ילקוט ביאורים ב.], דהא אם נפסוק כרבה שהוא תולדה דחורש יקשה איך התירו להשקות בשביעית כיון שתולדות החרישה נאסרו מן התורה. וראה בתורת הזרעים (שביעית א) שהוכיח מכח סברא זו שאף תולדות החרישה לא נאסרו בשביעית מן התורה.

[ד] **אמנם** ראה ברש"י כאן (ד"ה כל הני מדרבנן) שמשמע שם שלדעת רש"י זמירה ובצירה הם תולדות בשביעית, ודלא כרש"י בשבת, וידוע שי"א שפירוש רש"י למכילתין אינו מרש"י כמבואר בהקדמה. וראה להלן ביאור דעת רש"י כאן.

[ה] **וכן** מבואר ברשב"א (שבת סח. ד"ה שבת) שהמלאכות המפורשות הם אבות בשביעית ושאר המלאכות הם תולדות.

[ו] **וכן** כתב התוס' (ב"מ נח. ד"ה לשמור) שבצירה היא תולדה של קצירה.

[ז] **וכן** מבואר ברמב"ן (שבת נו: ד"ה לר' אליעזר) ובריטב"א (שם ד"ה ואי קרי ליה) שהתולדות הם המלאכות שטפלות לאבות, והמלאכות שהיו חשובות במלאכת המשכן הם המלאכות החשובות, ושאר המלאכות נטפלות אליהם, ולכן אף בכל התורה המלאכות שהינם אבות במלאכת שבת נקראים אבות, והתולדות טפלות להם. וכגירסת התוס' (שבת שם) הך דהוה במשכן וחשיבא קרויה אב, שאף מה שהיה במשכן אינו קרוי אב אם אינו חשוב.

[ח] **האבני** נזר כתב דבריו על דברי רש"י כאן [ראה לעיל הערה ד ולהלן].

[ט] **שו"ת** רבינו בצלאל אשכנזי (סי' לח) ואגלי טל (זורע סק"ג).

[י] **וראה** באגלי טל שם מדוע מצד המעשה הבצירה גרועה מן הקצירה.

[יא] **וכמו** שכתב הרמב"ם (הל' שגגות פ"ז ה"ז) 'וכבר נתבאר בהלכות שבת האבות, והתולדות, והמלאכות שהן מעין אבות'. וכן מבואר ברמב"ם בהלכות שבת שיש מלאכות שקראם אבות ויש מלאכות שקראם מעין האב.

[יב] **כוונתו** לדברי הגמ' דאמרו על המחלוקת בחרישה למימר דאהני תולדות [זמירה ובצירה] הוא דמחייב, אתולדה אחרינא [חרישה] לא מחייב. והנה קושיא זו קשה אף לדעת הרמב"ם הנ"ל וצריך לומר דלא גריס לה. ואולי אף הרמב"ם יאמר את התרוץ דלקמן.

[יג] **וכתב** בדקדוקי סופרים שיש גירסאות שאין גורסים כן ברש"י, ובוודאי תלמיד טועה כתבו שהרי רש"י בשבת (סח. ד"ה אית ביה) כתב אבות דשביעית זריעה קצירה בצירה וזמירה המפורשות בתורה ושאר העבודות הם התולדות.

[יד] **בסוגיין.** אולם ברש"י שבת (הנ"ל) מפורש שאף הבצירה והזמירה הם אבות בשביעית.

[טו] **וראה** ברש"י (ד"ה כל הני מדרבנן) שמשמע כן שלדעתו זמירה ובצירה הם תולדות בשביעית, ודלא כרש"י בשבת הנ"ל. וידוע שפירוש רש"י למכילתין אינו ברור שהוא מרש"י כמבואר בהקדמה.

והעידור בגפנים שאינו בכלל האיסור משום שאינם דומים לזריעה, שהזריעה בכלל היתה ויצאת להקיש אליה שאין חייבים אלא על מלאכה הדומה לזריעה, והיינו ככלל ופרט וכלל שאין מרבין אלא מה שדומה לפרט.

אמנם יש מהראשונים[טז] שלמדו שדרשה זו היא דרשה גמורה, וביארו שאנו למדים ממה שנאמר בפסוק ׳שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר׳ ולא נאמר ׳לֹא תִזְרַע שָׂדְךָ וְלֹא תִזְמֹר כַּרְמְךָ׳ וכמו שנאמר בפסוק הקודם (שם ג) ׳שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע שָׂדֶךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְמֹר כַּרְמֶךָ׳ שהקדימה שם התורה לפרש את פעולת האיסור לפני שפירשה את מקום האיסור[יז], וכיון שכאן שינתה את הסדר אנו דורשים כאילו נאמר שדך לא, כרמך לא, ולמדים מדרשה זו שלא תיעשה בשביעית כל מלאכה שבשדך ושבכרמך.

מדוע הברייתא נשנית בכמה בבות

כתב בתוס׳ הרא״ש שהתנא חילק את הברייתא לכמה בבות אף שכל המלאכות שנשנו בברייתא נלמד איסורם מדרשה זו, שלא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך, שמתחילה שנה ניכוש עידור וכיסוח שהם מלאכות ששייכות בין בשדה ובין בכרם, ואחר כך שנה קירסום זירוד ופיסוג שאינם שייכים אלא באילן בלבד, ואחר כך שנה זיבול פירוק וכו׳ שאינם נעשים בגוף האילן.

אמנם דבריו הם רק לפי הסוברים שנאסרו אף המלאכות שנעשים בכרם ואינם נעשים בשדה, אך לפי הסוברים שמלאכות שאינם נוהגות בין בשדה ובין בכרם אינם אסורות אף מדרבנן אין לפרש כן, שהרי על כרחך צריך לומר שכל המלאכות שנשנו בברייתא נוהגות בין בשדה ובין בכרם.

ובריטב״א ור״ן כתבו שהתנא חילק את הברייתא לכמה בבות משום שרצה לשנות כל מלאכות הדומות בבבא נפרדת. ובשיטה כתב שהתנא גרסם כפי ששמעם, וכמו שאמרו בקידושין (ו.) תנא תלת תלת שמעינהו וגרסינהו.

מהו קירסום

מנין שאין מקרסמין. בביאור מקרסמין נאמרו בראשונים ד׳ שיטות.

א. [illegible] רש״י וסייעתו[יח] שהוא כריתת הענפים היבשים מן האילן, והוא כעין פעולת הזימור אלא שהזימור הוא בגפנים, והקירסום הוא בשאר האילנות.

ב. והראב״ד (בפי׳ לתורת כהנים פרשת בהר) ביאר שבין הקירסום ובין הזירוד הם תלישת הענפים היתרים שבאילן אלא שקירסום הוא קציצת הענפים העולים משרשי האילן, והזירוד הוא קציצת הענפים העולים בגוף האילן.

ג. והרמב״ם (פירוש המשניות שביעית פ״ב מ״ב) כתב שקירסום הוא שקוטף בידו את השיבולת המחוברת לקרקע ומניח את התבן מחובר לארץ. וביאר בתורת השביעית (ה״ו) שאין כוונת הרמב״ם שלאחר שנגמרה השיבולת קטפה בידו, שהרי אם קוטף את השיבולת לאחר גמר בישולה הרי זה קצירה, ואם קוטפה בידו מותר, שהרי הוא קצירה בשינוי המותרת, אלא כוונת הרמב״ם שכשצומחים על גבעול אחד כמה שיבולים והוא מתיירא שמחמת כובדם של השיבלים המרובות ישבר הגבעול לפני שיתבשלו השבלים, והוא קוטף שבלים מן הגבעול להקל על משאו, כדי שלא ישבר הגבעול, והוא כעין הזירוד באילנות.

עוד ביאר בדעת הרמב״ם שכשקוטפים את השיבולת ומשיירים את התבן בארץ הדבר מועיל לשדה כמו הזיבול (כמבואר בבא מציעא קג:), והקוטף את השיבולת בידו מן הארץ כדי לשייר בה את התבן, הוא נחשב כמזבל ואסור מדרבנן.

ד. ובשבת פירש הרמב״ם (בפירוש המשניות פי״ב מ״ב) המקרסם, שכורת מהירקות מה שעלה מהם על פני הארץ, ומתקן בכך את הצמח.

אם הקירסום הוא הזימור מדוע אינו אסור מן התורה

הקשו האחרונים[יט] לדעת רש״י וסייעתו שהקירסום הוא הזימור באילנות, הרי הוא נכלל במה שאמרה תורה וכרמך לא תזמור והרי הוא נאסר מן התורה[כ].

וכתב האגלי טל שדעת רש״י וסייעתו[כא] שכשאסרה תורה זמירה, נכלל באיסור זה קציצת הענפים היבשים מן הכרם בלבד, כיון שרק בכרם נקראת מלאכת קציצת הענפים בשם זמירה, אבל קציצת שאר הענפים מאילן אף שאין חילוק בין צורת הקציצה בין גפן לשאר אילנות, כיון שאינם נקראים בשם זמירה אינם בכלל איסור זמירה, ואינם אלא תולדות של זמירה שאסורים מדרבנן, וכן לענין איסור בצירה לא נאסרו מן התורה אלא לקיטת פירות הגפן שמלאכתן נקראת בצירה, אבל לקיטת שאר אילנות שאינה נקראת בצירה אלא מסיקה בזיתים וכו׳, לא נאסרו מן התורה, ואינם אלא תולדות בצירה ואסורים מדרבנן[כב], אבל מן התורה לא נאסרו רק עבודת הכרם שנתפרשו בתורה בלבד[כג].

והחזון איש (שביעית סי׳ כו סק״א) כתב דאף שפעולת קציצת הענפים בשאר האילנות שווה לפעולת הזימור בגפנים, אינם מלאכות שוות משום שהמלאכות משתנות בשינוי מועט, ואין התועלת שבזימור הגפן כתועלת שבזימור האילנות, ולכן רק זימור הגפן אסור מן התורה, אבל זימור בשאר האילנות אינו דומה לזימור הגפן ואינו אסור אלא מדרבנן[כד].

אם הזירוד הוא הזימור מדוע אינו אסור מן התורה

ואין מזרדין. רוב המפרשים[כה] פירשו שאילן שיש בו ענפים מרובים חותכין מענפיו הלחים והיבשים להקל על האילן שלא יהיו בו ענפים יתירים. והרמב״ם[כו] פירש שזירוד הוא הזימור בשאר האילנות.

והקשה החזון איש שהרי הרמב״ם כתב (שמיטה ויובל פ״א ה״ב) ׳אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה ועל הזמירה וכו׳ ואחד כרם ואחד שאר אילנות׳. ומבואר שזימור בשאר אילנות אסור מן התורה, וקשה לדעתו כיצד מונה הברייתא את מלאכת הזירוד שהיא הזימור בשאר האילנות עם התולדות שאינם אסורות אלא מדרבנן.

וכתב החזון איש שעל כרחך צריך לפרש שמה שכתב הרמב״ם אחד כרם ואחד שאר אילנות אין הכוונה על הזימור אלא על שאר עבודות הכרם, ולהשמיענו בא שלא נטעה לומר שלא אסרה תורה מלאכה בשביעית באילנות אלא בכרם בלבד, אלא אף עבודת שאר האילנות נאסרו, אבל מלאכת הזמירה לא נאסרה מן התורה אלא בגפן בלבד, משום שהזמירה בשאר האילנות חלוקה מן זמירת הגפן בטיב המלאכה ואינה בכלל מלאכת הזמירה.

ובאגלי טל כתב בדעת הרמב״ם שכשאסרה תורה זימור באילנות נכלל באיסור זה אף פעולת הזימור בשאר האילנות. ומה שמבואר כאן שהוא רק דרבנן וכן מה שכתב (שם ה״ח) שהמפרק מן האילן בדים היבשים הוא אסור מדרבנן, יש לבאר לפי דברי הרמב״ם שכתב (בפירוש המשנה שביעית פ״ד מ״ה) שהזימור הוא חתיכת הענפים במקום הידוע, שכשחותכים את האילן שם הוא מתחזק, ולפי זה אפשר לומר שבאמת אף בשאר האילנות כשחותכים אותם במקום הידוע שהם מתחזקים על ידי חתיכתם שם הרי זה בכלל הזימור ואסור מן התורה, אך חתיכת הענפים היבשים שלא במקום הידוע שהוא גורם לצמיחתם אינו בכלל זמירה, ואינו אסור רק מדרבנן[כז].

מה הוא מפסגין

ואין מפסגין באילן. הראשונים[כח] פירשו אילן שהוא רענן ורך ביותר ונופו נוטה לצדדים סומכים את ענפיו וקושרים אותם כדי שיעלו למעלה ולא יכבידו על האילן. וכתב רבינו שלמה בן היתום שלשון פיסוג הוא משום שסומכים את הענפים שיעלו לפסגת האילן. והיעב״ץ כתב דאף שלשון מפסגין הוא לשון חתיכה, כלשון המשנה (עוקצים פ״א מ״ה) פסיגה של אשכול, דהיינו חתיכה מן האילן שנחתכה עם האשכול, צריך לומר שחותכים מעט בענפי האילן ועושים בהם סדקים, כדי שיתחבר האילן עם העצים הסומכים אותו במקום הסדק, ולא יזוז האילן מהם מחמת כובדו.

והראב״ד (הו״ד בתוס׳ הרא״ש) פירש שהפיסוג הוא חיתוך כלשון המשנה (עוקצים פ״א מ״ה) פסיגה של אשכול, והיינו שחותכים מהאילן את כל ענפיו ומותירים את הגזע לבדו כדי שיתחדשו ענפיו ויתעבה האילן[כט]. וכתב הרא״ש שהוא הפיסול המוזכר במסכת שביעית (פ״ב מ״ג), אלא שהפיסול נעשה בכלי והפיסוג נעשה ביד, וכמו שאמרו (בבא קמא פא:) התועה בין הכרמים מפסג ועולה.

גירסת הראשונים מיבלין

מנין שאין מזבלין ואין מפרקין. יש מהראשונים[ל] שגורסים אין מפרקין ואין מיבלין[לא], וכן הוא במשנה בשביעית (פ״ב מ״ב) מיבלין מפרקין מאבקין מעשנין. ובביאור מיבלין כתב תוס׳ הרא״ש בשם הירושלמי שנוטלין מן האילן את היבלת שעולה בו[לב] ויש בתוכה תולעים[לג].

טז. רש״י כאן, רבנו חננאל ותוס׳ הרא״ש. **יז. כן** ביארו רש״י ותוס׳ הרא״ש. ורבנו חננאל פירש שהמילים שדך וכרמך מיותרות, שכן אף אילו נאמר ׳לֹא תִזְרָע וְלֹא תִזְמֹר׳ היינו יודעים שהזריעה היא בשדה והזמירה היא בכרם. **יח. וכן** כתב רש״י (שבת קג. ד״ה מקרסם), נמוקי יוסף, ר״ש, רא״ש ורע״ב (בפירושם למשנה בשביעית פ״ב מ״ג). **יט. הרש״ש** (שביעית פ״ב מ״ג) ואגלי טל (זורע). **כ. וראה** ברשב״ם (בבא בתרא פ: ד״ה הלכך) שדעתו שאף הזימור בשאר האילנות אסור מן התורה. וצריך לומר שהוא מבאר קירסום כפירוש הרמב״ם שיובא להלן. וכן נקט התוס׳ יום טוב (שביעית פ״ד מ״ד) בדעת הרמב״ם (שמיטה ויובל פ״א ה״ב) שכתב אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה ועל הזמירה וכו׳ ואחד כרם ואחד שאר אילנות. **כא. וראה** עוד באגלי טל (שיובא להלן) מה שביאר בדעת הרמב״ם. **כב. וראה** מנחת חינוך (מצוה שכח אות ב) שפשוט שאף לקיטת שאר הפירות בכלל הבצירה, כיון שאין חילוק ביניהם אלא בשמם, והם דומים לבצירה בפעולתם. **כג. ובאמונת** יוסף (שביעית פ״ב ה״ב) הקשה שבמכילתא (משפטים) למדו מהפסוקים שמה שאמרו ענבי נזירך לא תבצור אינו דוקא בענבים, אלא שדיבר הכתוב בהווה. **כד. וראה** בחזון איש שכתב כן אף בדעת הרמב״ם, ומה שכתב הרמב״ם אחד כרם ואחד שאר האילנות, כוונתו לשאר עבודות השדה. **כה. רש״י** ור״ן. וכן פירשו במסכת שביעית (פ״ב מ״ג) הר״ש ורע״ב, רא״ש, גר״א ותפארת ישראל. **כו. כן** מפורש בדברי הרמב״ם (בפירוש המשניות שבת פי״ב מ״ב). אמנם ברמב״ם (שביעית פ״ב מ״ג) משמע שמפרש כשאר הראשונים. **כז. וראה** בחזון איש (סי׳ כו סק״א) שהשיג על דבריו משום שמפירוש הרמב״ם למשנה בשבת (הנ״ל) משמע שמפרש שהזירוד הוא ממש כזימור באילנות. **כח. רש״י**, ר״ן ונמוקי יוסף. **כט. וכן** ביאר המאירי. **ל. תוס׳** הרא״ש ומאירי. **לא. וראה** תורת השביעית (ה״י) שיתכן לפרש שמזבלין שבברייתא הוא הסרת היבלת. **לב. וכן** פירשו הרמב״ם והרע״ב (שביעית פ״ב מ״ב), חינוך (מצוה פד) ועוד ראשונים. **לג. ובפירושו** לשביעית (פ״ב מ״ב) ביאר הרא״ש שחותכים מן האילן את ענפיו היבשים.

מה הוא מאבקין

ואין מאבקין. בביאור מלאכת האיבוק נאמרו בראשונים ה׳ פירושים.

א. רבים מהראשונים[לד] פירשו שאילן שנתגלו שרשיו מכסים אותם באבק.

ב. הרמב״ם בפירוש המשנה (שם) ובהלכות שמיטה ויובל (פ״א ה״ה) פירש שמאבקין את האילן בעצמו, ולא רק את שרשיו[לה].

ג. בערוך (ערך אבק) ביאר שמסירים את האבק מן האילן[לו].

ד. יש שביארו[לז] שעושים אבקה של סממנים ונותנים אותם בעיקר האילן כדי לפטם ולהשביח את האילן.

ה. המאירי ביאר שאובקין [קושרים] את האילן במקום חיתוכו בבגד מפוטם בסממנים כדי להברותו.

מה הוא מעשנין

ואין מעשנין באילן. ישנ[לח] שביארו שמעלין עשן תחת האילן כדי שיפלו התולעים מעליו. ובתוס׳ הרא״ש הקשה שהרי סילוק התולעים מן האילן אינה מלאכה המשבחת את האילן, אלא מונעת ממנו את הנזק וקלקול של התולעים, והרי היא מלאכה הנעשית לאוקמי שלא נאסרה בשביעית. וביאר הוא שמעשנים את האילן בחומרים כדי לפטמו[לט].

והמאירי ביאר שמעשנין את האילן כדי להכחישו כשהוא שמן ביותר ומשום שומנו הוא משיר את פירותיו.

כיצד הברייתא מתירה עידור

ולא יעדר תחת הגפנים. בתוס׳ הרא״ש הביא בשם רש״י שאינו גורס[מ] ולא יעדר תחת הגפנים, שהרי לגירסא זו הברייתא מסיקה שמותר לעדור תחת הגפנים, ולעיל ריבתה הברייתא מדרשת שדך לא וכו׳ לאסור את העידור עם הניכוש והכסוח. והרמב״ם (הלכות שמיטה ויובל פ״א ה״ז) כתב שעודרין תחת עיקרי הגפנים. וכתב הכסף משנה שהרמב״ם לא גרס בברייתא לעיל ואין עודרין, ולגירסתו לא ריבתה הברייתא מדרשת שדך לא, לאסור את העידור.

אמנם רש״י כאן[מא] כתב שלעיל מדובר שעודרים במקום שעדיין לא עדרו והיא טרחה יתירה, וכאן מדובר שחופר תחת הגפנים במקום שכבר עדר והוא חוזר על העידור שכבר עדר, שמלאכה זו אין בה כל כך טרחה ולא נאסרה בשביעית, וכמו שתירצה הגמרא (ד:) לענין עוגיות הא בחדתי הא בעתיקי.

והקשו האחרונים[מב] שהרי בשביעית לא נאסרה הטרחה, ומלאכה שאינה מלאכה חשובה אף שיש בה טרחה לא שייך לאוסרה משום טרחה, ודוקא לענין מלאכת חול המועד שנאסרה בה הטרחה שייך לחלק בין חדתי לעתיקי. עוד הקשה הרש״ש לדברי רש״י מדוע לא תירצה הגמרא כן אף על הקשקוש, שהרי רש״י פירש שהקשקוש הוא העידור בזיתים ומדוע תירצה הגמרא כאן בעושה לאוקמי וכאן בעושה לאברויי. עוד הקשה החזון איש (סי׳ ז ס״ק יט) שמטעם הברייתא שהתירה את העידור משום שאינה עבודה שבשדה ובכרם משמע שיש להתיר עדור בין בחדתי ובין בעתיקי, כיון שאין העידור בכלל המלאכות שנאסרו.

ויש שפירשו[מג] שהעידור שאסרו בברייתא משום תולדה הוא העידור בשדה הלבן שהוא כעין חרישה, ובמקום שאין יכולים לחרוש במחרישה עודרין שם וכמו שנאמר (ישעיה ז כה) ׳וְכֹל הֶהָרִים אֲשֶׁר בַּמַּעְדֵּר יֵעָדֵרוּן׳, ומלאכה זו נעשית כדי להשביח ואסורה בשביעית[מד], אבל העידור שנעשה בזיתים ובגפנים אינה מלאכה הנעשית להשביח אלא היא מלאכה הנעשית לסתום את הנקבים שבשרשי האילן שלא תכנס בהם הרוח ויתייבשו, ומלאכה זו הנעשית רק משום הפסד מותרת בשביעית.

ויש שכתבו[מה] שתירוץ הגמרא על הסתירה בקשקוש הא לאוקמי הא לאברויי עולה אף על עידור, שהרי רש״י (ד״ה יקשקש) פירש שקשקוש הוא עידור בזיתים, וכשם שבזיתים יש עידור לאוקמי ויש עידור לאברויי, כן בשאר האילנות יש עידור לאוקמי ולאברויי, והטעם שהגמרא דנה בקושיא ובתירוץ על קשקוש ולא על עידור משום שקשקוש נזכר ראשון בברייתא בין המלאכות המותרות[מו].

השקאת האילן בשביעית

ולא ימלא נקעים מים ולא יעשה עוגיות לגפנים. למסקנא מותר להשקות את האילן בשביעית, וכן מבואר במשנה (ו:) מושכין את המים מאילן לאילן. והקשה הראב״ד (הו״ד בתוס׳ הרא״ש) שהרי שנינו בשביעית (פ״ב מ״ד) שמשקין את הנטיעות עד ראש השנה של שביעית, ומלאכה זו נמנית שם במשנה עם המלאכות האסורות מדרבנן שלא נאסרו בתוספת שביעית, ומבואר עכ״פ שבשביעית אסורה להשקות מדרבנן.

ותירץ הראב״ד שבאמת השקאת האילן אסורה כמבואר במשנה בשביעית, והמשנה והברייתא כאן שהתירו היינו דווקא באילנות העומדים בשדה בית השלחין שאם אינו משקה אותם הם נפסדים, ומשום הפסד התירו חכמים להשקותם.

עוד כתב שהמשנה בשביעית אינה לדברי הכל שהרי במשנה שם נחלק רבי אלעזר בר צדוק ואמר שמותר להשקות את הנוף בשביעית אבל לא את העיקר. ובתוספתא (שביעית פ״א ה״ו) נחלק רבי [illegible] בן כיפר בשם רבי אליעזר וסובר שדין זה שנוי במחלוקת בית שמאי ובית הלל, שבית שמאי אומרים שמותר להשקות על הנוף והמים נוזלים על העיקר, ובית הלל אומרים שמותר להשקות בין על העיקר ובין על הנוף[מז]. ואם כן המשנה והברייתא כאן הולכים בשיטת בית הלל ומתירים להשקות את האילנות[מח].

ובפירוש הראב״ד לתורת כהנים כתב שמילוי הנקעים מים אינה השקאה, שהנקעים הללו אינם תחת האילנות, אלא הם הנקעים שבין השדות[מט] ואינו משקה את האילן ממש, אלא שעל ידי שממלא את הנקעים מגיעה לחות הקרקע גם לאילנות אך אין האילנות משביחים בכך, ואין זה אלא לאוקמי.

הלימוד מזריעה להתיר את הקשקוש הוא בכלל ופרט וכלל

מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם. הקרן אורה הקשה שמסוף דברי הברייתא משמע שלמדים דין זה בכלל ופרט וכלל, שהרי דרשה כזו לדמות את מה שמרבים לפרט זה סגנון דרשת כלל ופרט וכלל, וברישא של הברייתא לא למדו בכלל ופרט וכלל אלא מדרשה של שדך לא. וכתב לתרץ שבאמת הלימוד הוא מכלל ופרט וכלל אלא שמאחר שהכלל הוא בעשה ׳וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ׳ והכלל השני הוא ׳שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ׳, אף שהפרט נאמר בלשון לאו ׳שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע׳ וכו׳, אין ללמוד מהכלל ופרט וכלל לאסור בלאו, שהרי הפרט מפרש מה שיש בכלל ואינו מוסיף על הכלל, ולכן צריכה הברייתא לדרש משדך לא ללמד ששייך לאו אף בשאר המלאכות, אך לולי שהיינו מרבים לאסור את שאר המלאכות על כל פנים באיסור עשה, לא היינו דורשים משדך לא לרבות כל מלאכה שבשדך, וזה הטעם שצריכים לשני הדרשות, כלל ופרט וכלל, והדרשה של לא כל מלאכה שבשדך[נ].

עבודה שהיא בשדה ובכרם

אף כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם. רש״י כ״י מפרש שדווקא מלאכה הנעשית לתועלת כדי להשביח בשדה או בכרם נאסרה בשביעית, אבל המלאכות שאינם נעשות לתועלת ולהשביח את השדה ואת הכרם אלא למנוע את יבושם וקלקולם אינם נאסרות בשביעית[נא].

אולם ברש״י שלפנינו ובתוס׳ (ד״ה אף) פירשו שהמלאכות שנאסרו הם דווקא המלאכות הנעשות בין בשדה ובין בכרם. וכתב במצבת משה שהטעם שאסרו דווקא מלאכות הנעשות בין בשדה ובין בכרם, משום שמלאכות אלו הם מלאכת חשובות. וכתבו התוס׳ שאף שיש מן התולדות שנזכרו בברייתא שלפי הידוע לנו אינם נעשות בין בשדה ובין בכרם, צריך לומר שבזמנם ובמקומם נהגו לעשות את המלאכות הללו בין בשדה ובין בכרם[נב].

ויש מהראשונים[נג] שביארו שרק המלאכות החשובות שבשדה ובכרם שנעשות פעם אחת בשנה לכל השנה, נאסרו בכלל התולדות, אבל המלאכות הללו שאינם נעשות פעם אחת בשנה, וכמו ההשקאה שחוזרים ומשקים במשך כל השנה, אינם עבודות חשובות ולא נאסרו בכלל התולדות.

האם הותרו כל המלאכות האסורות מדרבנן במקום הפסד

מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. הקשה הריטב״א כיון שכל המלאכות הללו אסורות רק מדרבנן, היה לחכמים להתיר לנכש, שהרי הניכוש דומה

[לד] **רש״י**, וכן פירשו הר״ש, רא״ש ורע״ב (שביעית שם).

[לה] **כן** ביארו בדעתו בפאת השלחן (ס״א סק״ט) ובערוך השלחן העתיד (סי׳ יט ס״ו).

[לו] **אמנם** בערך זבל כתב שמשליכין אבק על עיקר האילן.

[לז] **תוס׳** הרא״ש, ראב״ד, ור״ש משאנץ (תורת כהנים תחילת פרשת בהר).

[לח] **רש״י**, וכן פירש הר״ש (שביעית שם). עוד פירש שממיתים את התולעים בעשן זה. וכן פירש הרא״ש (שם).

[לט] **וכן** פירש הראב״ד (תורת כהנים שם).

[מ] **וכן** הביא בשיטה שיש שאינם גורסים עידור.

[מא] **וכדבריו** כתב בפירוש רבינו גרשום. וראה בילקוט ביאורים לעיל ב. שרש״י על הרי״ף כתב דמותר להשקות בשביעית ממי הקילון משום שאין לאסור בשביעית משום טרחה יתירה.

[מב] **רדב״ז** (הלכות שמיטה ויובל פ״א ה״ט), בן משק, חיי אברהם, שפת אמת ודברי דוד.

[מג] **תוס׳** הרא״ש, שיטה ומאירי.

[מד] **ובשיטה** כתב עוד שהעידור האסור הוא העידור שעושים אחר הזריעה לחפות את הזרעים, או העידור שעודרים אחרי החרישה לפורר את רגבי הקרקע הגדולים שלא נתפוררו דיים בחרישה.

[מה] **מים** חיים (הלכות שמיטה ויובל פ״א ה״ז), רש״ש וחזון איש (שביעית סי׳ ז ס״ק יט).

[מו] **ובחיי** אברהם הקשה למה הקשו בגמרא על קשקוש מברייתא אחרת ולא הקשו על העידור שהוא סתירה מיניה וביה מאותה ברייתא.

[מז] **אמנם** הר״ש (שביעית פ״ב מ״ד) כתב שברייתא זו לא התירה את השקאת האילן בשביעית, והמדובר שם הוא רק על תוספת שביעית.

[מח] **והנפק״מ** בין תירוצי הראב״ד שלתירוץ הראשון לא הותרה ההשקאה בשביעית אלא במקום הפסד, ולתירוץ השני הותרה כל השקאה בשביעית. וראה בילקוט ביאורים לעיל ב. דעת הראשונים שההשקאה לא נאסרה בשביעית משום דאינה עבודה חשובה.

[מט] **אמנם** ראה בשיטה שהנקעים כאן הם הנקעים שתחת האילנות.

[נ] **ותירץ** עוד שהפרט נדרש רק לקולא ולא ללמוד ממנו לאיסור.

[נא] **וכדבריו** כתבו בשיטה ובריטב״א. וכן ביאר החזון איש (שם) לולי דברי רש״י ותוס׳.

[נב] **וראה** שם שאף המלאכות שהיו נעשות אז בשדה ובכרם והיום אינם נעשות בשניהם, מכל מקום אסורות הם אף היום כיון שנאסרו במנין ואין אנו יכולים להתירם. ונסתפק מה הדין באותם המלאכות שבזמן חז״ל לא נעשו בין בשדה ובין בכרם ולא אסרום, והיום הם נעשים בשניהם, אם יש בידינו לאוסרם או שאין בידינו להוסיף על דברי חכמים ולאסור דברים שלא אסרום חכמים.

[נג] **ר״ן**, נמוקי יוסף במשנה, וכן הביא בשיטת ריב״ב בשם רבינו שלמה.

להשקאה, וכשם שהתירו חכמים במשנתינו את ההשקאה האסורה מדרבנן היה להם להתיר אף לנכש שאסור מדרבנן. והביא שיש מתרצין שבמשנה התירו להשקות דווקא בבית השלחין שתפסד אם לא ישקוה, ובאמת באופן זה שיש חשש הפסד מותר אף לנכש, והברייתא שאסרה את הניכוש מיירי דווקא בניכוש של שדה שהיא כעין בית הבעל שאין הפסד אם לא ינכשה, ובאופן זה אף להשקות לא התירו[נד]. ולדבריו[נה] כל המלאכות דרבנן הותרו במקום הפסד[נו].

אמנם הריטב"א חולק על דבריהם וכתב שדווקא את ההשקאה שהיא מלאכה שבדרך כלל אין בה טרחה גדולה התירו, ואף בה לא התירו להשקות ממי קילון שיש בזה טרחה יתירה, אבל ניכוש יש בו לעולם טרחה יתירה ולא התירו מלאכה שיש בה טרחה יתירה בשביעית, וכמו שכתב הריטב"א (ג. ד"ה ובשביעית) שחכמים עשו את השביעית כעין חולו של מועד לענין טרחה במלאכת קרקע.

קושיית הגמרא מקשקוש היא רק למאן דאמר תולדות אסורות מדרבנן

וקשקוש בשביעית מי שרי והא כתיב והשביעית תשמטנה ונטשתה. כתב הריטב"א שקושיית הגמרא היא רק לפי מה שדחו בגמרא לעיל שהברייתא שאסרה את כל התולדות אינה דרשה גמורה אלא אסמכתא בעלמא, ולפי זה כשהתירה הברייתא את הקשקוש משום שאינה עבודה שבשדה ובכרם, הרי הקשקוש מותר אף מדרבנן, וקשה מדרשה זו שמבואר בה שהקשקוש אסור על כל פנים מדרבנן, אבל למאן דאמר שהברייתא דלעיל אינה אסמכתא אלא דרשה גמורה וכל התולדות אסורות מן התורה, אין קושיא מדרשה זו על הברייתא דלעיל, שהרי אפשר לומר שהברייתא דלעיל שהתירה את הקשקוש לא התירה אלא מן התורה, ודרשה זו האוסרת את הקשקוש אינה אלא אסמכתא בעלמא[נז].

והקשה במצבת משה דאף אם נאמר שהברייתא דלעיל אינה אסמכתא יקשה, שהרי הברייתא לעיל אסרה לפרק שהוא סילוק האבנים מעל שרשי האילן, מן התורה, וברייתא זו אוסרת לסקל רק מדרבנן מאסמכתא בעלמא. וכתב שיתכן שהגמרא מקשה דווקא אם יש סתירה בין הברייתות בדין, שברייתא זו מתירה את הקשקוש וברייתא זו אוסרת, אבל אם שני הברייתות אוסרות את הקשקוש, אלא שברייתא אחת אוסרת מדאורייתא וברייתא אחת אוסרת מאסמכתא, על זה לא הקשתה הגמרא.

מהו הקשקוש לסתומי פילי ולאברויי

תרי קשקושי הוו חד אברויי אילני וחד סתומי פילי. בביאור הקשקוש לאוקמי ולאברויי נאמרו בראשונים ד' פירושים.

א. רש"י[נח] מפרש שהקשקוש הוא העידור והחפירה בעיקרי הזיתים, ושם העידור בזיתים הוא קשקוש, וישנם שני סוגי קשקושים קשקוש אחד הוא הקשקוש הנעשה לאברויי אילני, דהיינו לרכך את הקרקע שסביבות האילן, והוא מלשון הכתוב (יחזקאל כג מז) 'וּבָרֵא אוֹתְהֶן בְּחַרְבוֹתָם' דהיינו שינקוב אותם בחרבות, וכן כאן הכוונה שהוא נוקב וחורש את הקרקע שסביבות האילן, לרככה כדי להברות את האילן ולשבחו. עוד פירש רש"י לאברויי מלשון להבריא את האילן, וקשקוש זה אסור לעשותו בשביעית. וישנו קשקוש הנעשה לסתומי פילי דהיינו לסתום את הבקעים שישנם בשרשי האילן, וקשקוש שאינו נעשה אלא למנוע הפסד מותר בשביעית[נט].

ב. ויש שפירשו[ס] שקשקוש הוא מלשון קש, ולאברויי אילני הכוונה שמזבל עם הקש להברות את האילן, והוא לשון נתינת מאכל כלשון הפסוק (שמואל ב, ג לה) 'להברות את דוד'. והיינו שמניח זבל בעיקר האילן כדי לתת מזון לאילן שהזבל הוא מזון האילנות, והוא משבח את האילן ואסור. אבל לסתומי פילי דהיינו לסתום את החריצים בארץ, מלשון הפסוק (תהלים קמא ז) 'כְּמוֹ פֹלֵחַ וּבֹקֵעַ בָּאָרֶץ', ופילי מלשון פילחי, מותר כיון שאינו אלא מונע את הנזק מן האילן.

ג. ויש שפירש[סא] קשקוש מלשון אסיפה כלשון הכתוב (שמות ה יב) 'לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ', ואם הוא להברות את האילן ולהשביחו כגון שמקושש בדים יבשים ועלים ופסולת מן האילן אסור, ואם הקשקוש נעשה כדי לסתום את הסדקים שבאילן מותר.

ד. ויש שפירשו[סב] שמקבץ עפר על שרשי האילן, ומקיש את העפר על השרשים, ואם עושה כדי להברות את האילן ולשבחו אסור, וכשעושה כדי לסתום את הבקעים שבשרשי האילן מותר.

טעם ההיתר בלאוקמי

אברויי אילן אסור, סתומי פילי שרי. רש"י כאן מפרש שלאוקמי אילני מותר משום הפסד, שאם לא יעשה מלאכה זו יתקלקל האילן, ובאברויי שאין זה הפסד אלא מניעת ריווח לא התירו. וכתב בקרן אורה שפירוש זה אפשר לפרש לדעת רבא הסובר שהתורה לא אסרה את התולדות, ובמקום הפסד לא גזרו חכמים, אך לדעת אביי שהתולדות אסורות מן התורה ולדעתו הברייתא הנ"ל שהתירה לקשקש סוברת שהתולדות אסורות מן התורה, כיצד התירה הברייתא את הקשקוש לאוקמי, וכי משום הפסד התירו מלאכה דאורייתא, וכיצד יתרץ את הסתירה בין הברייתות אם הקשקוש מותר.

וכתב בקרן אורה שמדעת אביי מוכח כפירוש רש"י בעבודה זרה[סג] (נ: ד"ה אבל) שקשקוש הנעשה לאברויי אילן, אסור לעשותו בשביעית כיון שמלאכה זו משביחה את האילן והרי היא בכלל עבודת קרקע האסורה בשביעית, אבל קשקוש הנעשה לסתומי פילי מותר בשביעית, כיון שאינו משביח את האילן במלאכה זו אלא מעמיד את האילן שישאר כמו שהיה בתחילה, אין זה בכלל עבודת קרקע, שלא אסרה התורה מלאכה זו. ואף אם התולדות אסורות מן התורה שייך לחלק בסברא זו[סד].

אמנם לעיל הבאנו בשם הריטב"א שקושיית הגמרא מסתירת הברייתות היא רק לפי מה שדחו לעיל שהברייתא שאסרה את כל התולדות אינה דרשה גמורה אלא אסמכתא בעלמא, וכשהתירה את הקשקוש משום שאינה עבודה שבשדה ובכרם, הרי הקשקוש מותר אף מדרבנן, וע"ז הקשו מדרשה זו שמבואר בה שהקשקוש אסור על כל פנים מדרבנן, אבל למאן דאמר שהברייתא דלעיל אינה אסמכתא אלא דרשה גמורה וכל התולדות אסורות מן התורה, אין קושיא מדרשה זו על הברייתא דלעיל, שאפשר לומר שמהברייתא דלעיל שהתירה את הקשוש לא למדנו אלא שקשקוש לא נאסר מן התורה, ודרשה זו האוסרת את הקשקוש אינה אלא אסמכתא בעלמא[סה]. ולפי זה יתורץ קושיית הקרן אורה שבאמת כל החילוק נאמר רק למאן דאמר שהאיסור בכל התולדות הוא מדרבנן.

ביאור גירסת רבינו חננאל שהדרשה בכלל ופרט

לגירסת רש"י בסוגייתנו היה מקום ללמוד בשביעית כלל ופרט וכלל ממה שאמרה התורה (ויקרא כה ד) וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שהוא הכלל, והתורה מפרטת את המלאכות האסורות, שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר. וממשיכה בפסוק הבא (שם ה) לפרט את המלאכות האסורות אֵת סְפִיחַ קְצִירְךָ לֹא תִקְצוֹר וְאֶת עִנְּבֵי נְזִירֶךָ לֹא תִבְצֹר, וזה הפרט, ואחר כך כשאמרה התורה שְׁנַת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ הוא הכלל, והרי זה כלל ופרט וכלל ואין בכלל אלא מה שבפרט, וראה בביאורי הפשט שביארנו מהלך הסוגיא לשיטתו.

אולם לגירסת רבינו חננאל[סו] אין הדרשה כאן כלל ופרט וכלל אלא כלל ופרט בלבד. וכתבו התוס' שסוגייתנו סוברת כמאן דאמר שכלל ופרט וכלל המרוחקין אין דנין אותן בכלל ופרט וכלל, וכיון שהכלל השני לא נאמר באותו פסוק שנאמר בו הכלל הראשון הרי זה כלל ופרט וכלל המרוחקים ואין לנו לדון אלא בכלל ופרט שנאמרו בפסוק הראשון, וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ הוא הכלל, והמשך הפסוק שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר הוא הפרט.

ונבאר מהלך הסוגיא לפי גירסא זו.

לימא ר' יוחנן ור' אלעזר שנחלקו אם החורש בשביעית לוקה, **בדבריו של ר' אבין אמר רבי אילעא קמיפלגי** - הם חולקים, וזו היא טעם מחלוקתם, **דאמר רבי אבין אמר ר' אילעא** שהתורה ניתנה לדרוש בכלל ופרט דווקא כשנאמרו הכלל והפרט בלשון דומה, אבל **בכל מקום** שלא נאמרו הכלל והפרט כשהן דומים זה לזה אלא **נאמר הכלל בעשה והפרט נאמר בלא תעשה**, אין הפרט פירושו של הכלל **ואין דנין אותו בכלל ופרט**, שהרי הטעם שבכלל ופרט אנו דנין שאין בכלל אלא מה שבפרט, משום שהתורה כתבה את הפרט אחר

[נד] **ומבואר** שדעת היש מתרצין כהראשונים האוסרים להשקות בשביעית שלא במקום הפסד, ואף דעת הריטב"א דלהלן כן. [נה] **וכדעה** זו נקטו בפשיטות להלכה בשו"ת מהרי"ט (ח"ב או"ח סי' נב), שו"ת בית הלוי (ח"ג ס"א אות ח), שו"ת מהרי"ל דיסקין (סי' כז ס"ק יב) ובחזון איש (שביעית סי' כא ס"ק יז). וכתב החזון איש שאף ברמב"ם (הל' שמיטה ויובל פ"א ה"י) מבואר שסובר כדעה זו שחכמים התירו את המלאכות האסורות מדבריהם במקום הפסד, והוכיח כן אף מדברי הר"ש (שביעית פ"ב מ"ב). [נו] **וכתב** החזון איש שדווקא בהפסד שימות כל עץ שבשדה כלשון הרמב"ם, או שיפסדו כל הפירות התירו משום הפסד, אבל בהפסד פחות מזה לא התירו. ובשו"ת מהרי"ל דיסקין (סי' כז סק"ד) נסתפק אם כל שאינו משבח אלא מונע את הקלקול הותר, או שלא התירו דווקא כשיש חשש שימות האילן, והביא סתירה בנידון זה בדברי רש"י בעבודה זרה. וראה בתורת הארץ (ח"ב פ"ב ס"ק יט) שהאריך בזה. [נז] **וראה** בקרן אורה (הו"ד להלן) שתירוץ הגמרא כאן לאוקמי כאן לאברויי, הוא אף למאן דאמר שכל התולדות אסורות מן התורה. [נח] **כאן** וכן כתב בעבודה זרה (נ: ד"ה קשקוש). וראה במצבת משה שהקשה מהגמרא בסוכה (מד:) א"ל קרייתא אית לי כרמיא אית לי זיתיא אית לי ואתו בני קרייתא ומקשקשין בכרמיא ואוכלין בזיתיא, ומפורש שם שהגמרא נקטה לשון קשקוש על כרמים. וראה ערוך לנר (סוכה שם ד"ה סתומי) מה שכתב לתרץ בזה. [נט] **וכתב** הר"י קורקוס שאף הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל פ"א ה"ז) נתכוין לפירוש זה. [ס] **ערוך** (ערך אברויי) ורבנו חננאל (סוכה מד:). [סא] **ר"ח** בסוגיין ובעבודה זרה (נ:). [סב] **ראב"ד** ור"ש משאנץ בפירושם לתורת כהנים (תחילת פרשת בהר). [סג] **וכן** הוא בקצרה ברש"י כ"י ובריטב"א בסוגייתנו. [סד] **ואף** במנחת שלמה (ח"א סי' נא ח) כתב שלסברא זו ניתן להתיר אף למאן דאמר שהתולדות אסורות מן התורה, והוסיף שסברא זו שייך לומר דווקא במלאכות הנעשות באקראי בשדה, שאם אינם נעשות כדי להשביח את השדה אלא למנוע ממנו נזק אפשר לומר שאינם בכלל מלאכת קרקע, אבל במלאכות הקבועות בשדה כהשקאה וחרישה שרגילים תמיד לעשותם בשדה, בוודאי שהם נחשבים כמלאכה אף אם הם נעשים למנוע נזק בלבד. [סה] **וראה** לעיל שהבאנו קושיית המצבת משה על הריטב"א. [סו] **הו"ד** בתוס' (ד"ה מין), תוס' הרא"ש, ריטב"א, שיטה ועוד.

18/06/2018אהח

הכלל כדי שהפרט יבאר את הכלל, אבל כשהפרט אינו שווה לכלל אינו ביאור לכלל אלא הוספה של ענין נוסף, שבכלל כתבה התורה את העשה שבענין, ובפרט הוסיפה התורה לא תעשה. ובזה נחלקו ר' יוחנן ור' אלעזר, **מאן דאמר לוקה אית ליה דרבי אבין אמר רבי אילעא** - שהסובר שהחורש בשביעית לוקה, סובר כדברי רבי אבין שאמר בשם רבי אילעא, ולענין שביעית כיון שהכלל שהוא הפסוק וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ נאמר בלשון עשה, והפרט שהוא המשך הפסוק שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר נאמר בלשון לא תעשה, אין אנו דורשים כלל ופרט, והכלל מרבה את כל מלאכות השדה ולכן חייבים אף על החרישה[סז]. **ומאן דאמר אינו לוקה לית ליה דר' אבין** ואף שהפרט נאמר בעשה אנו דורשים אותו בכלל ופרט, ולענין שביעית אנו דורשים כלל ופרט, ואין בכלל אלא מה שבפרט, ואין לוקים אלא על המלאכות שנתפרשו בתורה. דוחה הגמרא שיתכן שלא נחלקו בזה ר' יוחנן ור' אלעזר, **ודכולי עלמא** - בין ר' יוחנן ובין ר' אלעזר **אית להו** - סוברים הם כדברי **רבי אבין אמר ר' אילעא**, ואין ללמוד בשביעית כלל ופרט כיון שלא נאמרו הכלל והפרט באותו לשון, **ומאן דאמר** שהחורש בשביעית **לוקה, שפיר** - דבריו מובנים, שכיון שאין לומדים כלל ופרט הרי הכלל מרבה את כל המלאכות לאיסור בשביעית, **ומאן דאמר אינו לוקה אמר לך** לבאר את שיטתו, מכדי מאחר שהזמירה היא **בכלל זריעה**, שהרי מטרת הזמירה היא להצמיח פירות כזורע והרי היא תולדת הזורע, **ובצירה** שהיא חתיכת הענבים מן הכרם, הרי היא **בכלל קצירה** שהיא חתיכת התבואה מן השדה, וכיון שכבר אסרה התורה את הזריעה והקצירה, הרי נכללו באיסור זה אף הזמירה והבצירה, **ולמאי הלכתא כתבינהו רחמנא** - ומדוע חזרה התורה ופירשה שוב את איסור הבצירה והזמירה, **למימרא** ללמדינו **דאהני תולדות**[סח] - רק על התולדות הללו שנתפרשו בתורה שנאסרו **מיחייב, אבל אחרנייתא** - על תולדות אחרות שלא נתפרש איסורם **לא מיחייב** ואינם בכלל השביתה שציותה התורה לשבות מהם בשביעית.

ג:

מדוע אין מכאן הוכחה שר' אלעזר הוא הסובר שאין לוקין על החרישה

ר' אלעזר אומר חרישה והכי קאמר. הגמרא לעיל הביאה את מחלוקת ר' אלעזר ור' יוחנן אם לוקין על החרישה בשביעית או אין לוקין, ומלשון הגמרא משמע שאין ידוע בבירור מי הוא המ"ד שסובר שלוקין, ומי אומר שאין לוקין. והקשו[א] הראשונים שלכאורה מהגמרא כאן מוכח בבירור שר' אלעזר הוא המ"ד שסובר שאין לוקין על החרישה בשביעית, שהרי ר' אלעזר אומר 'א"כ כל הני פרטא למה לי'. וברש"י בכת"י[ב] תירץ שר' אלעזר בא רק לפשוט את ספיקתו של ר' דימי שאמר ולא ידענא מאי תלמודא אבל באמת הוא עצמו סבירא ליה שלא לוקין על החרישה בשביעית[ג]. ובתוס' תירצו דכיון שמפורש להדיא מכאן שר' אלעזר סובר שאין לוקין על חרישה בשביעית לכן לא אמרה תסתיים שאין דרך הגמרא לומר תסתיים במקומות שמפורש כן להדיא. ובריטב"א תירץ דאין הכי נמי דתסתיים מהכא שר' אלעזר סובר שאין לוקין על חרישה בשביעית וכשהביאו בבית המדרש את המחלוקת בין ר' יוחנן לר' אלעזר עדיין לא ידעו שרבי אלעזר פירש כן את ספיקו של רב דימי, ורב אשי שסידר את התלמוד הביא זאת בסמוך למחלוקת וממילא נפשט מזה שרבי אלעזר סובר שאין לוקין על החרישה בשביעית. אולם בחידושי הרש"ש הביא שהר"ש על משניות שביעית[ד] (פ"א מ"ד) ציין שבירושלמי מפורש להיפך דהיינו שר' אלעזר סובר שלוקין על החורש בשביעית ור' יוחנן ס"ל שאין לוקין על החרישה בשביעית.

מדוע אין הוכחה שר' יוחנן הוא הסובר שלוקין על החרישה

ר' יוחנן אמר ימים שהוסיפו חכמים וכו'. כתב הרעק"א[ה] שאין להביא ראיה ממה שר' יוחנן לא ביאר את הספק של ר' דימי בדין חרישה בשביעית שהוא סובר שלוקין על חרישה בשביעית, שאפילו אם נאמר שלא לוקין על חרישה בשביעית עדיף לר' יוחנן להעמיד את ספיקו של ר' דימי בתוספת שביעית כיון שכן משמע מדברי בני ארץ ישראל שאמרו 'יכול ילקה על התוספת'.

איך יתכן לחייב מלקות על תוספת שביעית הנלמד מעשה

יכול ילקה על תוספת ראש השנה. הקשו הראשונים[ו] איך חשב ר' יוחנן לחייב מלקות את העושה מלאכה בתוספת שביעית הרי כל האיסור נלמד ממצות עשה של בחריש ובקציר תשבות, ואין לוקין על העשה. **ותירצו** בתוס' שמבחריש ובקציר תשבות למדים שכל דיני שביעית חלים כבר על התוספת וכאילו ששביעית מתחלת כבר לפני ראש השנה ולפי"ז העובר על תוספת שביעית לוקה מהלאו של איסור מלאכה בשביעית[ז]. ובריטב"א הביא רש"י[ח] שפירש שהכונה למכות מרדות שהם מדרבנן שמלקין אותו עד שתצא נפשו. וכמו שאמרו שמי שלא רוצה לעשות סוכה מלקין אותו מכת מרדות עד שתצא נפשו. והקשה המהר"ץ חיות על הריטב"א שלא יתכן שרש"י כתב כן שהרי רק במקרה שאינו רוצה לקיים מצות עשה כופין אותו ומלקין אותו אפילו עד שתצא נפשו כמו שמבואר בגמרא (כתובות פו: חולין קלב:) אולם כשכבר עבר על האיסור לא מצאנו בשום מקום שילקה עד שתצא נפשו, אלא לוקה ל"ט מלקות[ט] מדרבנן כמו מנין מלקויות של תורה[י]. ויש שפירשו[יא] בכוונת רש"י שבאמת מיירי במקרה שעושה בזמן תוספת שביעית מלאכה ואנו רוצים למונעו שיפסיק והוא אינו רוצה שמותר להלקותו עד שתצא נפשו.

לאיזה לימוד הגמרא התכונה

ונסיב לה תלמודא לפטורא כדבעינן למימר לקמן. הראשונים[יב] פירשו שכוונת הגמרא ללימוד של הגזירה שווה (לקמן ד.) שבת שבתון משבת בראשית, שמה שבת בראשית אין לפניה ולאחריה תוספת כך גם שביעית אין לפניה ולאחריה תוספת. ולכאורה קשה לפירושם שהרי כיון שרב אשי דחה את הלימוד הנ"ל (שם) מדוע הביאה הגמרא את ההו"א. ותירץ המצבת משה שהרי מסקנת הגמרא שם שהאיסור הוא מהלכה למשה מסיני, וכאן ר' יוחנן למד את האיסור מהפסוק בחריש ובקציר תשבות ולכן על כרחך צריך לומר שכשהגמרא אמרה ונסיב לה תלמודא וכו' כוונתה לג"ש שבזה חשבו בגמרא בהו"א לדחות את הדרש של בחריש ובקציר תשבות, ולמסקנא חזרו מזה כמ"ש רש"י שהטעם שר' אשי דחה את הג"ש כיון שאין אדם דן ג"ש מעצמו. וצ"ל שכשאמרה הגמרא ונסיב לה תלמודא לפטורא סברה שהיא ג"ש המקובלת מתלמיד לרב ויכולה לעקור את הדרש של בחריש ובקציר תשבות. ויש מי שפירש[יג] שכוונת הגמרא למסקנא וכמו שר' אשי לומד לפטור מהלכה למשה מסיני.

מי יותר מחמיר ב"ש או בית הלל

בית שמאי אומרים כל זמן שיפה לפרי ובית הלל אומרים עד העצרת. תוס'[יד] פירשו שב"ש אסרו לחרוש כבר לפני עצרת ומחמירים יותר מב"ה, וכמו בכל הש"ס שב"ש לחומרא וב"ה לקולא. אולם בתוס' הרא"ש[טו] כתב שבירושלמי (שביעית פ"א ה"א) מפורש להפך שב"ש לקולא וב"ה לחומרא דהיינו שב"ש מקילים עוד קצת לאחר העצרת ולכן הירושלמי שואל למה לא תני לה בעדיות עם שאר דינים שב"ה לחומרא וב"ש לקולא ותירץ הירושלמי שבעדויות נכתב רק דין שלעולם ב"ה ילכו בו לחומרא וב"ש לקולא, אבל בתוספת שביעית יוצא לפעמים שב"ה לקולא וב"ש לחומרא וכגון שאין הגשמים מצויים באותה

סז. **ואף** שהכלל נאמר בעשה אנו מרבים מהכלל ללקות על כל העבודות משום דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד על כל הכלל כולו יצא, והזריעה יצאה מן הכלל במה שציוותה עליה התורה בלאו, והיא מלמדת על כל הכלל שבכל מלאכת שביעית עוברים בלאו ולוקים עליה. ריטב"א.

סח. **כתב** הריטב"א שרש"י אינו גורס תולדות, משום שהבצירה והזמירה הם אבות מלאכות בשמיטה. והריטב"א קיים הגירסא, וכוונת הגמרא שדווקא על מלאכת זמירה ובצירה שהם תולדות בשבת חייבה התורה בשביעית ועשאתם תורה לאבות מלאכות, אבל על מלאכות אחרות לא חייבה התורה בשביעית.

א. **רש"י** בכ"י, ותוס' ד"ה ר' אלעזר, ובריטב"א.

ב. **וכן** תירצו התוס' והריטב"א בתי' הראשון.

ג. **ובתוס'** הוסיפו לבאר שר' אלעזר היה צריך להעמיד את ספיקו של ר' דימי שלא כשיטתו ולא כר' יוחנן שהעמיד זאת בתוספת שביעית, מכיון שלא שמע עדיין שהתירו את האיסור של תוספת שביעית.

ד. **וכן** העיר בבן משק ובתפארת בחורים.

ה. **וכ"כ** במירא דכייא.

ו. **תוס'** (ד"ה יכול) וריטב"א ובתוס' הרא"ש.

ז. **ובריטב"א** (ד"ה ר' יוחנן) תירץ כעין זה וז"ל: ויש לפרש מלקות ממש וקרא הכי קאמר בחריש ובקציר תשבות כמו בשאר מלאכות שכתבתי לך שהן בלאו. וכן תירץ בתוס' הרא"ש וכתב שכן מצינו בתוספת יום הכיפורים שאף על פי שנכתבה בלשון של עשה 'מערב עד ערב תשבתו שבתכם' בכ"ז הצריכה הגמרא שם פסוק למעט את תוספת יום הכיפורים מעונש ואזהרה ורואים מזה שכשהפסוק מרבה תוספת לאיסור, הכוונה בזה שדין התוספת הוא ככל דיני האיסור עצמו. ועיין בקרן אורה מה שהקשה לשיטות אלו, והוכיח כשיטת רש"י שהביא הריטב"א שחייב מלקות מדרבנן.

ח. **אין** נמצא כן ברש"י שלפנינו וכן העיר המהר"ץ חיות. ואפשר ליישב שאולי כוונתו לרש"י בחולין (קמא: ד"ה מכת מרדות) שכתב שהעובר על איסור מלקין אותו עד שיקבל עליו שמשמע שאם לא רוצה לקבל עליו מלקין אותו עד שתצא נפשו וצ"ע.

ט. **משמע** שמכות מרדות מדרבנן בכה"ג הוא ל"ט, וכן משמע מתוס' בנזיר (כ: ד"ה רבי יהודה), ועיין בתשובת הריב"ש (סי' ג) שמוכיח כשיטה זו ועיין שם שכתב שדין מלקות אלו יותר קל בכמה דברים ממלקות של תורה אולם רש"י בחולין (קמא: ד"ה מכת מרדות) כתב שמכת מרדות היא רדוי בתוכחה שלא ירגיל בזה ואין לה קצבה אלא עד שיקבל עליו ומשמע שעד שיקבל עליו לא לחזור למעשהו מלקין אותו וכן משמע מהרמב"ם (סנהדרין פכ"ו ה"ה) והמהרא"י (הוא בעל תרומת הדשן) בביאורי רש"י בסוף פרשת כי תצא כתב שמכת מרדות הוא י"ג מכות שהוא שליש ממלקות דאורייתא וכך כתב בשלטי גיבורים על המרדכי סוף פרק ח' בשם ר"ת.

י. **וכן** משמע מתוס' הרא"ש וז"ל: יש מפרשים דהאי לוקה לאו מלקות דאורייתא אלא מכת מרדות מדרבנן עכ"ל ולא כתב עד שתצא נפשו.

יא. **שדי** חמד (מערכת כ' אות מ"א). ועיין ברמב"ם בהלכות חמץ ומצה (פ"ו ה"ב) שכתב וז"ל: אסרו חכמים לאכול מצה בערב פסח וכו' ומי שאכל מצה בערב פסח מכין אותו מכת מרדות עד שתצא נפשו עכ"ל ולכאורה יקשה קושיית המהר"ץ חיות גם על הרמב"ם שהוא כתב לשון עבר שאכל כבר ובכ"ז מלקין אותו עד שתצא נפשו. ועיין ברבינו מנוח (שם) שבאמת בגרסתו לא היה כתוב ברמב"ם עד שתצא נפשו וע"ע שם שמיישב לגירסא שכן כתוב עד שתצא נפשו שהרמב"ם דיבר באחד שאוכל ולא רוצה להפסיק שמלקין אותו עד שתצא נפשו ולפי"ז ודאי שאפשר ליישב את הריטב"א ורש"י שמדברים במקרה שממשיך לעבור על איסור תוספת שביעית (שלשון רש"י לא משמע רק לשעבר כמו שמשמע מהרמב"ם מהלשון אכל). וע"ע ברבינו מנוח בגדר מכת מרדות.

יב. **רש"י** ורבינו גרשום, רבינו שלמה בן היתום.

יג. **שיטה** לתלמיד רבינו יחיאל מפריש.

יד. **וכך** גם משמע מרש"י (מלאכת שלמה שביעית פ"א מ"א).

טו. **וכך** הקשו על תוס' גם בהגהות הגר"א ובמלאכת שלמה (שם).

שנה וממילא אין ליחה מצויה עד זמן מאוחר, ובנ"א ממהרים לחרוש עוד קודם לעצרת שאם יחכו בחרישה עד לאחר העצרת יתייבשו האילנות וימותו, ויוצא שב"ש שאמרו כל זמן שיפה לפרי מחמירים באיסור מלאכה עוד לפני העצרת וב"ה מקילים עד העצרת ומשום זה לא תני לה בעדיות, ומכל מקום רואים מהירושלמי להדיא שלא כתוס'.

ואף בשיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש כתב שב"ש לקולא וב"ה לחומרא, שביאר שם שרוב האילנות מועלת להם החרישה אפילו לאחר העצרת ומיעוט מועיל להם רק עד העצרת ומכל מקום ב"ה מחמירים לאסור לחרוש בכל העצים לאחר העצרת משום אותו מיעוט עצים שלא מועלת להם חרישה לאחר העצרת ונקטו זמן אחד לכולם שאם יהיה לכל אחד שיעורו בכדי השבחת פירותיו יבואו לידי תקלה כיון שבזמן אחד לזה מותר ולזה אסור, וב"ש מתירים לאחר העצרת לחרוש לצורך אותם עצים שהם מן הרוב המותר. ואין לומר שב"ה הם המקילים ורוב העצים לא מועלת להם חרישה אפילו עד העצרת ומה שמותר לחרוש בכל העצים עד העצרת הוא משום המיעוט שמועיל להם חרישה עד העצרת וב"ש לחומרא שרוב העצים אסור לחרוש בהם אפילו עד העצרת כיון שכבר לא יפה לפרי, כיון שלא יתכן שמשום מיעוט עצים שמועיל להם חרישה עד ערב שביעית נתיר לחרוש בכל העצים אף שידוע לנו שלא מועיל להם כלל החרישה לצורך השנה השישית[טז].

מה קמ"ל הגמרא בזה

וקרובים דברי אלו להיות כדברי אלו. תוס' ביארו לשיטתם שהגמרא באה לבאר את שיטת ב"ש וכוונתה לומר בזה שאין ב"ש מחמירים על ב"ה בזמן ניכר אלא מעט. וכתב בתוס' אנשי שם (שביעית פ"א מ"א) שאין להקשות איך הגמרא דנה בטעם דברי ב"ש [שהרי מצינו בכמה מקומות שהגמרא שואלת 'אטו טעמא דב"ש אתי לאשמועינן'] שכיון שאין זה אלא פירוש הדברים וללא זה היה אפשר לטעות לכן כתבה המשנה וקרובים וכו'. ובמצבת משה (בהגהות ארץ צבי שם) כתב שכיון שמבורר מהו הזמן של ב"ה אין צריך לברר במשנה את הזמן של ב"ש ותירץ על פי הירושלמי (שביעית פ"א מ"א הובא לעיל) שכתב שלא תמיד ב"ש מקילים לחרוש לאחר שביעית (הירושלמי לשיטתו שב"ש מקילים לחרוש מעט אחרי העצרת) ובמקרה שאין גשמים והליחה בארץ לא מצויה כ"כ מאוחר ובנ"א מקדימים לחרוש ב"ש מחמירים לאסור חרישה עוד קודם העצרת וב"ה מקילים עד העצרת, וזהו שכיון התנא לומר שלא נטעה לומר שתמיד ב"ש לקולא וב"ה לחומרא בדין זה אלא קרובים דברי אלו להיות כדברי אלו שיש פעמים שב"ש לחומרא וב"ה לקולא[יז].

האם משתכלה הליחה זהו אותו זמן שבנ"א חורשין במדלעות

ועד מתי חורשין בשדה לבן משתכלה הליחה וכל זמן שבנ"א חורשין ליטע מקשאות ומדלעות. כתב הריטב"א שיש הגורסים כל בלא ו' דהיינו משתכלה הליחה כל זמן שבנ"א וכו' ולפי"ז ב' דברים אלו הם באותו הזמן ורק ביארה הגמרא מתי נדע שכלתה הליחה ונתנה סימן דהיינו כל זמן שבנ"א חורשין ליטע מקשאות[יח], וכן פירש רש"י[יט]. וכתב שם שיש הגורסים 'וכל' זמן ולפי"ז יוצא שמשתכלה הליחה זמנה שונה מזמן שבנ"א נוטעים ואע"ג שכלתה כבר הליחה אם יש בנ"א שנוטעים עדיין מקשאות מותר לחרוש שהרואה אומר לצורך מקשאות הוא חורש[כ].

לצורך מה מותר לחרוש כל זמן שבנ"א חורשין ליטע במקשאות

שם. כתב המשנה ראשונה (שביעית פ"ב מ"א) שמה דאמרינן שכל זמן שהליחה קיימת מותר לחרוש זה נאמר אף על שדות התבואה שמותר לחרוש בהם לצורך שישית כל זמן שהליחה קיימת ואף בעצרת שהוא לא זמן זריעה אלא זמן קצירה בכל זאת אם הליחה קיימת שרי לחרוש שכיון שאנשים חורשים בכדי לזרוע מקשאות[כא], הרואה אומר לצורך מקשאות הוא חורש, וכן נראה מדברי הירושלמי (שביעית פ"ב ה"א) שאמר לא סוף דבר שיש מוקשה ומודלה אלא אפילו מאחר שבני אדם עתידין ליטע במוקשאות ובמדלעות מותר[כב]. אולם עיין בתוס' אנשי שם שפירש בשם הלח"מ דב' דינים הם במשנה: א. שדה תבואה שבה חורשין כל זמן שהליחה נמצאת. ב. שדה של קישואין ומדלעות שבה מותר לחרוש כל זמן שבנ"א חורשין ליטע במקשעות וכו'.

מאי 'נתנה תורה' הרי תוספת שביעית היא מדרבנן

ר' שמעון אומר א"כ נתנה תורה שיעור לכל אחד ואחד. רש"י פירש כלומר נתת דבריך לשיעורין. ולכאורה מה ביאר יותר מהגמרא. וכתב במצבת משה שהלשון נתנה תורה היה קשה לרש"י דלא שייך על מילתא שהוא מדרבנן. וכתב שם עוד שבמשנה בשביעית הלשון הוא אמר רבי שמעון נתת תורת כל אחד ואחד בידו, ולפי"ז לא קשה כלום.

מדוע לב"ש שאמרו כל זמן שיפה לפרי לא הקשה ר"ש א"כ נתנה תורה שיעור לכאו"א

שם. הקשה במצבת משה מדוע לא הקשה ר"ש לב"ש שאמרו לעיל כל זמן שיפה לפרי א"כ נתנה תורה שיעור לכאו"א. וכתב שלפירוש התוס' שב"ש מחמירים וב"ה מקילים לא קשיא שהשיעור של ב"ש הוא להחמיר ולא יצא מזה תקלה כיון שאחרי עצרת לא שייך כבר שיהיה יפה לפרי ואפילו ב"ה נתנו שיעור זה בכדי שלא יקל יותר, אולם לפירוש הירושלמי (וככל המפרשים שפירשו לעיל כהירושלמי) שב"ש הולכים לקולא ושייך שגם לאחר עצרת יהיה יפה לפרי, קשה שא"כ נתת דבריך לשיעורין. ותירץ שם דכיון דדברי ב"ש במקום ב"ה אינו משנה לא חש ר' שמעון להקשות זאת על ב"ש.

שיטת ר"ש בב"ש וב"ה

אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד העצרת. במשניות בשביעית דין שדה אילן ושדה לבן הם בב' פרקים שונים, והקשה בירושלמי (שביעית פ"ב ה"א) מדוע הזכיר ר"ש ובשדה האילן עד העצרת מאחר ולא נחלקו בזה כלל במשנה זו[כג] וכתב הירושלמי שר' מאיר הוא כתב גם את המחלוקת של ב"ש וב"ה לעיל בשדה אילן (דהיינו ת"ק) וסובר ר"מ שדוקא בשדה אילן נחלקו ב"ש וב"ה אולם בשדה לבן כו"ע מודים שחורשין רק עד העצרת, ורבי שמעון חולק על ר"מ גם בדין שדה לבן של משנה זו וגם על דין שדה אילן של הפרק הקודם וסובר ר"ש שכלל אין מחלוקת בין ב"ש וב"ה אלא בשדה לבן כו"ע סוברים שמותר לחרוש עד הפסח ובשדה אילן כו"ע סוברים שמותר לחרוש עד העצרת, ומובן היטב מדוע מזכיר ר"ש שדה אילן שחולק על ר"מ בין בזה ובין בשדה לבן[כד]. ובתוס' אנשי שם[כה] תירץ לשיטתו שת"ק אמר שב' זמנים הם: א. שדה תבואה (לבן) מותר לחרוש כל זמן שהליחה קיימת. ב. שדה מקשאות מותר לחרוש כל זמן שבנ"א חורשים וכו' ולפי"ז ניחא שר' שמעון חולק על שני דינים אלו וסובר בשדה תבואה (לבן) עד הפסח ובשדה אילן והיינו אילנות של קישואין ומידלאות[כו] שמותר לחרוש עד העצרת כדין שאר האילנות (וכב"ה) ומיושב היטב מדוע הזכיר ר"ש שדה אילן.

האם ר"ש סובר שנחלקו ב"ש וב"ה בשדה אילן

אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד העצרת וב"ה אומרים עד פסח. יש שגרסו כך בגמרא ולפי"ז ר"ש סובר שנחלקו ב"ש וב"ה בשדה אילן. והקשה המהרש"א שלפי"ז יוצא שב"ש מקילים לחרוש בשדה אילן עד העצרת וב"ה מחמירים שמותר לחרוש רק עד הפסח וא"כ חוזרת השאלה של תוס' והירושלמי[כז] מדוע לא נכתבה המחלוקת של שדה אילן בעדיות[כח]. וכתב המהרש"א שבאמת בסדר המשניות לא נכתבה כלל גירסא זו ור"ש סובר שכלל לא נחלקו אלא כו"ע סוברים שחורשים בשדה אילן עד העצרת ולפי"ז לא קשיא מידי. וכן כתב המירא דכייא שלא גורסים זאת בגמרא וכהנוסח במשניות שביעית[כט].

טז. **ועיין** שם שהקשה את קושית הירושלמי דא"כ מדוע לא כתוב זאת במסכת עדיות ביחד אם שאר דינים שב"ה לחומרא וב"ש לקולא ותירץ שהתנא בעדיות כותב רק דין שלעולם ב"ש הולכים בו לקולא וב"ה לחומרא וכאן לא תמיד ב"ש מקילים בדין זה שהרי יש מיעוטא דמיעוטא של עצים שלא מועיל להם חרישה עוד לפני העצרת ובכזה מקרה ב"ש יחמירו כיון שלא מועיל לפרי וב"ה יקילו (שעדיף לב"ה לתת זמן אחד להכל משום תקלה וכדלעיל מאשר לחלק בין העצים ולאסור מיעוט דמיעוט לפני עצרת, שיטה שם) לכן לא כתב זאת התנא בעדיות.

יז. **וכן** נראה לפרש בדברי השיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש שכתב וז"ל: וקרובים דברי אלו להיות כדברי אלו כדפירשתי דלא מקדמי ב"ש מעצרת אלא פורתא או מאחרי פורתא עכ"ל, דהיינו שאין זה קבוע אלא לפעמים מחמירים, אלא שהוא יפרש לשיטתו שלא נטעה לומר שתמיד ב"ש לקולא וב"ה לחומרא, שיש מיעוטא של עצים שלא מועיל להם חרישה אפילו לפני העצרת שב"ש יאסרו לחרוש לצורך אותם העצים וב"ה יתירו עד העצרת.

יח. **וכן** פירשו רבינו שלמה בן היתום ובשיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש, וכן כתבו המלאכת שלמה והיכין על המשנה בשביעית (פ"ב מ"א).

יט. **וכתב** במירא דכייא שצ"ל שרש"י גרס כל בלא ו' ולא כמו שכתוב בש"ס שלנו 'וכל'.

כ. **ובמירא** דכייא הקשה על גירסא זו שא"כ היתה המשנה צריכא להביא רק את הזמן של כל זמן שבנ"א חורשין שהוא היותר מאוחר וממילא נדע שכש"כ שמותר כל זמן שהליחה קיימת, ולכן כתב כרש"י, וכתב שם שהר"ם והר"ש על המשנה בשביעית (שם) גם פירשו ששני הזמנים אחד הם ואסור לחרוש אחרי שאין הליחה קיימת. (ועיין מה שכתבנו לקמן בשם תוס' אנשי שם שנראה ממנו שפירש שב' זמנים הם).

כא. **שכל** הירקות גודלים תוך ל' יום ולכן כל זמן שהליחה קיימת אנשים נוטעים ירקות כגון מקשאות ומדלעות (משנה ראשונה שם).

כב. **ועיין** פני משה שם שפירש שכשיש בנ"א שיש להם מוקשאות שעתידין ליטע, אע"ג שלו אין מוקשאות מותר לו לחרוש שדהו, כיון שלא נראה שחורש לצורך שביעית.

כג. **ועוד** הקשה שם דהתנא קמא של ר"ש במשנה זו הוא רבי מאיר שסתם משנה ר"מ ולכאורה ר"מ בשיטת ב"ש הוא שכמו שב"ה לעיל נקטו רגל אחד שהוא יהיה זמן אחד לכולם וב"ש נקטו כל אחד לפי פירותיו, כן כאן ר' שמעון נקט כשיטת ב"ה דהיינו רגל - פסח שהוא יהיה זמן אחד לכולם ות"ק כב"ש, שכל אחד כשיגמר הליחה בשדותיו אז אסור לחרוש וזהו תימא לסתום כדעת ב"ש ולשנות את המשנה בלשון חכמים.

כד. **ומתורץ** היטב הקושיא השניה [המובאת בהערה קודמת] שר"מ באמת סובר שבשדה לבן לא נחלקו ב"ש וב"ה.

כה. **הובא** לעיל בביאור לצורך מה מותר לחרוש כל זמן כל זמן שבנ"א חורשין ליטע במקשאות.

כו. **שהם** גם נקראים אילנות, עיין ברע"ב ובפיה"מ להרמב"ם (שם פ"ג מ"ג) על ביאור התיבה מעדרין.

כז. **הובאו** לעיל בביאורים.

כח. **עיי"ש** שבתחילה כתב המהרש"א לתרץ דכיון שר"ש יחידאה הוא לא חשבינן ליה בעדיות, ועיין ברש"ש מה שהקשה על המהרש"א בזה.

כט. **עיין** שם שמוכיחים זאת גם מרש"י (לקמן ד"ה תקנתא) על

מדוע לא מתרצים כן בכל הש"ס

אימור כך התנו ביניהם כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל. בתוס' כתבו שכשחכמים תיקנו את התוספת שביעית חששו שמא יתקלקלו הקרקעות אם לא יחרשו בהם לאחר זמן האיסור ולכן התנו שיכולין לבטל תקנה זו לצריכים בכך. וכתב בשדה יצחק שהיה קשה לתוס' מדוע הגמרא בע"ז (ל"ו.) לא מתרצת שכשדניאל גזר על השמן התנה שמי שרוצה לבטל יבוא ויבטל ולא יקשה האיך התיר רבי יהודה הנשיא את האיסור של שמן עכו"ם הרי אין בי"ד יכול לבטל דברי בי"ד חבירו אלא"כ וכו'. ולכן כתבו תוס' שרק במקום שיש סיבה למה להתיר כגון כאן מפני הפסד קרקעות אמרינן כך התנו ביניהם משא"כ באיסור שמן אין יכולין לבוא לידי הפסד מהאיסור ולכן לא אמרינן הכי בע"ז. ובמנחם משיב נפש כתב על הגמרא שודאי לא מצד עצמה כתבה כן אלא היה ידוע להם שלגבי שביעית כך התנו ביניהם.

הרי צריך את הפסוק לומר שלוקין על החרישה

אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור. הקשו הראשונים[ל] שלכאורה צריך את הפסוק לומר שלוקין על החרישה כיון שהגמרא למעלה אמרה שכל שלא מפורש הפרט (של איסור מלאכה בשביעית) בתורה אין לוקין עליו ובפסוק שדך לא תזרע מוזכר רק איסור זריעה זמירה וקצירה[לא] ותירצו שקצירה ודאי מיותר כיון שגם בלא 'בחריש ובקציר תשבות' כתוב כבר איסור קצירה, ומזה ודאי אפשר לדייק שאם אינו ענין לגבי איסור שביעית תנהו לאיסור תוספת ומזה שהתורה כתבה את קצירה וחרישה ביחד שמע מינה שכמו ש'בקציר' נאמר לאיסור תוספת כך גם 'בחריש' נאמר לאיסור תוספת. ובתוס' כאן תירץ עוד שרבי עקיבא סובר כמ"ד (לעיל ג.) שלוקין על החרישה אף שלא כתוב האיסור מפורש בפסוק וממילא הפסוק מיותר לאיסור תוספת[לב].

מדוע ר' עקיבא לא העמיד את הפסוק לגבי מלאכת שבת

שם. כתבו הראשונים בראש השנה (ט.)[לג] שר"ע לא רצה להעמיד את הפסוק לגבי שבת דא"כ תימא הוא וכי רק חרישה וקצירה אסורין בשבת ושאר מלאכות מותרין. ובתוס' פירשו שכדרשת ר' ישמעאל לא רצה לומר כיון שר"י מיקל בקציר של מצוה ולשון הפסוק בחריש ובקציר היה משמע לר' עקיבא להחמיר. והקשה הפני יהושע[לד] שאם דורשים את הפסוק לתוספת, מדוע לא מעמידים זאת לתוספת שבת [וזה עדיף שלא נצטרך להוציא את הפסוק ממשמעותו לגבי איסור שבת] ונאמר שגילה הפסוק את האיסור של תוספת בב' מלאכות אלו וה"ה לשאר מלאכות[לה]. ותירץ הפנ"י דאם הפסוק היה נאמר לתוספת שבת לא היה צריך לגלות ב' מלאכות אלא מספיק לכתוב או חרישה או קצירה, ואין לומר שאחד לתוספת לפניה ואחד לתוספת לאחריה, מכיון שאיסור שבת אין חילוק כלל בין לפניה ולאחריה ואם חייבים לפניה יהיו חייבים גם לאחריה, משא"כ בתוספת שביעית לפניה אין איסור לקצור כמו שיש איסור קצירה לאחריה וכן לאחריה אין איסור חרישה כלל כמו שיש איסור לפניה ולכך צריך לכתוב איסור בב' מלאכות בכדי לומר שיש איסור לפניה ויש איסור לאחריה[לו].

אין לומר שבא להוסיף עשה על הלאו

שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע. הקשה הריטב"א[לז] שיתכן שבא הפסוק להוסיף עשה על הלאו ולומר שהעושה מלאכה בשביעית עובר על לאו ועשה. ותירץ הריטב"א שכל היכן שאפשר לדרוש את הפסוק דורשין ולא מעמידין את הפסוק ללאוין ועשין יתרין. ובטו"א תירץ שמצינו כבר איסור עשה לגבי איסור שביעית שנאמר 'ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ' וכן 'שנת שבתון יהיה לארץ' ולכן בחריש ובקציר מיותר ללמוד איסור תוספת שביעית[לח].

ד.

אהח18/06/2018

היינו עבודת קרקע בפירות שביעית

וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית. פירש רש"י בראש השנה (ט. ד"ה וקציר של שביעית) כגון תבואה שהביאה שליש בשביעית שאסורים בקצירה במוצאי שביעית והקשו הראשונים[א] שא"כ אין העבודה נאסרת משום תוספת שביעית אלא משום איסור שביעית וכמו שדורשת הגמרא (שם י"ב:) מהפסוק 'מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות (דברים לא י) שתבואה שהביאה שליש לפני ראש השנה של שמינית ניתן לה דין של שביעית[ב] ועוד הקשו דא"כ מדוע צריך את הלימוד הנ"ל של 'מקץ שבע שנים' נלמד שיש מנהג שביעית בשמינית מתוספת שביעית [דהיינו נמי תבואה שהביאה שליש בשביעית לפירוש רש"י] שנאסרת בקצירה מ'בחריש ובקציר תשבות'. ותירצו שמתוספת שביעית נלמד [שלא רק שצריכים לנהוג בפירות שהביאו שליש בשביעית כדין פירות שביעית דהיינו איסור מכירה ודין ביעור שזה כבר נלמד מ'מקץ שבע שנים' וכדלעיל] שאפילו בקרקע[ג] שבהם גודלים הפירות שהביאו שליש בשביעית אסור לעשות אפילו בשמינית מלאכות האסורות בשביעית[ד] כגון חרישה וכיו"ב[ה]. ועוד תירצו[ו] שהפסוק של בחריש ובקציר תשבות מגלה לי על תוספת שביעית לפניה והפסוק של 'מקץ שבע שנים' מגלה לי על תוספת שביעית לאחריה.

מדוע לא מקישים חריש לקציר

מה חריש רשות אף קציר רשות. כתב הטו"א שאין להקשות שנקיש להיפך מה חריש אסור לעולם ולא חלקת בו בין מצוה לרשות [מכיון שאין שייך חריש של מצוה] כך קציר לא תחלוק בו ואף קציר של מצוה יהיה אסור[ז]. מכיון שאז לא צריך לזה הקישא לאסור דבלאו הכי לא הייתי מתיר כיון שכל ההיתר זה רק אם מקישים מה חריש אסור דוקא ברשות אף קציר אסור דוקא בקציר של רשות אולם אם אין אומרים כן אין מקום כלל לאסור גם בלא להקיש איפכא.

מהיכן למד ר' ישמעאל תוספת שביעית

אלא הלכתא לר' ישמעאל קראי לר' עקיבא. במסכת ראש השנה (ט.) מבואר שרבי עקיבא לומד שמוסיפין מחול על הקודש מבחריש ובקציר תשבות[ח]. ושאלה הגמרא לר' ישמעאל [שלומד מהפסוק של בחריש וגו' שחריש של מצוה דוחה שבת] מנין שמוסיפין מחול על הקודש, וביארה שלומד מהכתוב 'ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש בערב' תוספת ליוה"כ, ובשאר מקומות שצריך תוספת לומד זאת מהמשך הפסוק לגבי יוה"כ דכתיב 'תשבתו שבתכם'[ט]. וביארו הראשונים', ששאלת הגמרא מנין לר' ישמעאל תוספת מחול על הקודש היא לענין תוספת שביעית וע"ז תירצה שלומד זאת מ'תשבתו שבתכם'. והקשו לפי"ז שהרי בסוגיתנו מפורש שר' עקיבא לומד תוספת שביעית מקראי ור' ישמעאל

הגמרא לקמן שאומרת היכי מצי מבטלי תקנתא דב"ש וב"ה ופירש רש"י וז"ל: דר"ש דאמר עד הפסח ועד העצרת והיינו אליבא דב"ש וב"ה עכ"ל ומכח מרש"י דס"ל שלא נחלקו בזה ב"ש וב"ה. ועיין ביד דוד שכתב גם שרש"י הנ"ל ס"ל כהירושלמי שלשיטת ר"ש לא נחלקו ב"ש וב"ה כלל והיינו כהמירא דכייא. ובמשמרות כהונה הוכיח זאת מהגמרא לקמן עיי"ש. **ל. התוס'** כאן ובראש השנה והריטב"א והרשב"א בראש השנה (שם). **לא. קצירה** כתובה בהמשך הפסוקים 'את ספיח קצירך לא תקצור' (תוס' שם). **לב. וע"ע** פני יהושע בראש השנה (שם) מה שתירץ על שאלה זו. **לג. ריטב"א** ורש"י (שם ד"ה אין צריך לומר) וכן כתב רש"י בקיצור לעיל (ג: ד"ה חרישה בשביעית מי שרי). **לד. בראש** השנה (שם) ועיין שם שהקשה זאת לרש"י אולם גם לתוס' זה קשה שהרי אם נדרוש דרשה זו זה בא להחמיר. **לה. וע"ז** לא שייך להקשות מאי שנא חרישה וקצירה הרי כל המלאכות אסורות בשבת, שהרי בגמרא בשבת לומדים מפסוק זה חילוק מלאכות, ולא שואלים מאי שנא הני, והטעם כיון שהיא מידה בתורה כל דבר שיצא מן הכלל לא ללמד על עצמו וכו' וגילתה התורה באלו בכדי שמהם נוכל ללמוד לשאר מלאכות. **לו. וע"ע** בערוך לנר בראש השנה (שם) מה שדחה את קושית הפנ"י. **לז. בראש** השנה (שם) וכן הקשה הטו"א (שם). **לח. וכתב** בטו"א שהגמרא הקשתה שלא צריך את בחריש ובקציר שהוא עשה כיון שכתוב כבר 'שדך לא תזרע' שהוא לאו ולכאורה היתה צריכה להקשות שכבר כתוב עשה דהיינו שנת שבתון יהיה לארץ וכדלעיל. אלא כתבה את הלאו שהוא מגלה על העשה של שנת שבתון שהוא עולה גם על קצירה שכתובה בסוף הפסוק של שדך לא תזרע דהיינו את ספיח קצירך לא תקצור. **א. ריטב"א** ורשב"א (שם). ותוס' (שם י"ב: ד"ה מנהג). **ב. שאל"כ** מדוע כתב הפסוק במועד השמיטה בחג הסוכות הרי חג הסוכות בשנה השמינית היא ושמיטה בשנה השביעית היא אלא לומר לך שיש תבואה של שמינית ויש לה דין של שביעית וזו תבואה שהביאה שליש לפני ראש השנה שכל תבואה שנעשת שליש כבר נחשב לגמר בישולה לגבי שביעית ולומדים זאת מהפסוק 'ועשת את התבואה לשלש השנים' אל תיקרי שלש אלא שליש דהיינו שתבואה שהביאה שליש נחשבת לעשויה וזהו שאומר הפסוק 'ועשת' דהיינו עשוי וגמור. **ג. שהייתי** אומר שמה שתלוי בעבודת הקרקע, ממתי שיצא שביעית כבר מותר במלאכה, ואפילו לצורך פירות שהביאו שליש בשביעית, קמ"ל שאסור. **ד. אולם** עיין ברש"י עה"ת (דברים לא י) על הפסוק מקץ שבע שנים וגו' שפירש וז"ל: ולמה קורא אותה שנת השמיטה שעדיין שביעית נוהגת בה בקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית עכ"ל. הרי לנו שלמד רש"י מהפסוק איסור עבודת קרקע ולא איסור שביעית בפירות. **ה. והקשה** במקדש דוד (זרעים) מהתורת כהנים [הובאו דבריו בר"ש בשביעית (פ"ה מ"ג)] וז"ל: שבת שבתון יהיה לארץ כיון שיצאה שביעית אע"פ שפירותיה שמיטה מותר אתה לעשות מלאכה בגופו של אילן' ועיין שם שתולה את דברי הת"כ במחלוקת תנאים אולם מ"מ לחד תנא ודאי קשה איך משכחת לה לדברי הת"כ תוספת שביעית בסופה ועיי"ש שכתב שיתכן שלת"כ באמת כל המלאכות בקרקע חוץ מקצירה מותרות למוצאי שביעית אפילו לצורך פירות שביעית אולם קצירה שע"ז הולך תוספת שביעית בסופה [כמו שאמרו וקציר של שביעית שיצא למוצאי שביעית] תהיה אסורה לכו"ע כיון שבקצירה הולכים אחרי דין הפרי ולא אחרי הקרקע והראיה שפירות שהפקירן בשביעית וכן פירות שישית שנכנסו לשביעית מותר לקוצרן ללא שינוי כלל משא"כ פירות שביעית שיצאו לשמינית אסור לקוצרן ללא שינוי, ולפי"ז אנו מוצאים תוספת שביעית בסופה במלאכת קצירה, אולם כתב שם שמהירושלמי לא משמע כן. **ו. תוס'** (שם) בתירוץ הראשון. **ז. ואף** מצאנו שהגמרא בחולין מקשה כן לגבי כיסוי הדם והכא עדיף יותר להקשות כן כיון שלחומרא מקשינן, משא"כ שם הגמרא שואלת כן בכדי להקל. **ח. בפשטות** שאר תוספת שבת ויו"ט נלמדים משביעית, ועיין לקמן שנחלקו בזה הראשונים. **ט. שם** איתא שיוה"כ עצמו צריכים להוסיף על התענית בתחילתו מהא דכתיב ועניתם את נפשותכם בתשעה בערב שמשמע מצד אחד שיתחיל לצום בתשעה ומצד שני מבערב משמע שמתחיל רק בעשירי שהוא בלילה אחרי תשעה, ומזה דרשו חז"ל שרצה הכתוב לומר שיתחיל להתענות קצת מבעוד יום, וזה תוספת בתחילתו. ושצריך להוסיף בסופו למדו מהמשך הפסוק 'מערב עד ערב' דהיינו שהתענית היא עד [ועד בכלל] ערב של תחילת יום י"א והרי לנו שצריכים להוסיף על התענית בסופו קצת מליל י"א. ושאר מקומות שצריך תוספת מחול על הקודש לר' ישמעאל לומדים זאת מהמשך הפסוק שם 'תשבתו שבתכם' [דהיינו כל מקום שהוזכר בו שביתה צריכים להוסיף בו מחול על הקודש]. **י. הרשב"א**, ותוס'. וכתב הריטב"א שהסיבה שהתוס' פירשו כן, היא כיון שכל הסוגיא שם היתה על תוספת שביעית, ועיין שם טעם נוסף.

לומד זאת מהלכה למשה מסיני[יא] וא״כ מה שאלת הגמרא שם, וכן קשה להיפך שאם כמסקנת הגמרא שם שר״י לומד דין תוספת מהפסוק מדוע כאן הגמרא אומרת שלר״י הלכה למשה מסיני. והובא בראשונים כמה תירוצים:

א. תוס׳ (שם ד״ה ורבי ישמעאל) תירצו בשם ר״ת שמ׳תשבתו׳ לומד לתוספת שביעית שלאחריה שלזה אין הלמ״ס, ומהלכה למשה מסיני לומד לתוספת שביעית לפניה.

ב. בריטב״א וברשב״א (שם) הביאו בשם יש מפרשים שמהלך הגמרא בר״ה היה לפני מסקנת הגמרא במו״ק, אולם אחרי המסקנא במו״ק לכו״ע הפסוק של תשבתו שבתכם לא קאי על תוספת שביעית אלא לענין תוספת שבתות וי״ט, שאין ללמוד שבתות וי״ט משביעית[יב].

ג. התוס׳ והריטב״א[יג] פירשו, ששאלת הגמרא שם מנלן לרבי ישמעאל שמוסיפין מחול על הקודש היא לתוספת שבתות וי״ט ולא לתוספת שביעית[יד], כיון שרבי ישמעאל לומד תוספת שביעית מהלמ״ס כמו שכתוב בגמרא במו״ק, ודין תוספת שבת ויו״ט א״א ללמוד מתוספת שביעית בקל וחומר כיון שאין למדין ק״ו מהלכה למשה מסיני, ולכן שאלה הגמרא מנין לרבי ישמעאל. משא״כ לרבי עקיבא שלמד תוספת שביעית מקראי דבחריש ובקציר תשבות יכול הוא ללמוד שאר תוספת שבת ויו״ט מתוספת שביעית[טו], ולכן שאלה הגמרא מנין לתוספת שבת ויו״ט רק אליבא דרבי ישמעאל[טז].

ובטו״א תירץ, שכיון שהגמרא לקמן מסיקה שלרבי ישמעאל שלומד דין תוספת שביעית מהלמ״ס זה רק בזמן שביהמ״ק קיים [דומיא דניסוך המים שנאמר ביחד עם תוספת שביעית בסיני ונוהג רק בזמן שביהמ״ק קיים], ממילא אף אם נלמד דין תוספת בשבת ויו״ט מדין תוספת שביעית הנלמדת מהלכה, צריך את הפסוק של ׳תשבתו׳ לומר שגם בזמן שאין בית המקדש קיים יש תוספת שבת ויו״ט[יז].

מנין שמותר לחרוש לצורך נטיעות לר״ע

שם. הקשו האחרונים[יח], אם לר״ע לית ליה הלכה א״כ מנין לו שמותר לחרוש בעשרה נטיעות צעירות עד ראש השנה[יט]. ואין לומר שחולק ר״ע על דין עשרה נטיעות כיון שבסוף פ״א דשביעית נחלקו התנאים עד מתי נחשבת נטיעה לענין זה שמותר לחרוש בה עד ראש השנה, ואמר ר״ע נטיעה כשמה[כ], א״כ משמע שמודה לדין זה. ותירץ במלאכת שלמה שר״ע מעצמו למד זאת שנחשב כאוקמי אילנא דשרי בעבודה זרה (נ:)[כא].

ובכפות תמרים (סוכה לד.) יישב, שכל היכן שמוזכר הענין בתורה ואפילו ברמז אלא שצריך ע״ז פירוש אין זה הלכה למשה מסיני אלא תורה שבע״פ שהוא מפרש את הכתוב, ופירוש הכתוב אינו נחשב הלמ״ס, וא״כ מיושב היטב דלרבי ישמעאל שאין לשיטתו אפילו רמז לתוספת שביעית מן התורה[כב] לומד זאת מהלמ״ס אבל ר״ע שלומד את תוספת שביעית מן התורה ורק אין לו מנין ללמוד דין עשרה נטיעות נחשב דין זה תורה שבע״פ שמבאר את הפסוקים ולא צריך להגיע להלמ״ס בשביל דין זה. אולם עיין בריטב״א שכתב שבאמת אין לר״ע את ההלכה של עשרה נטיעות[כג].

הרי אף ערבת המזבח נוהגת רק בזמן הבית

כי גמירי הילכתא בזמן שבית המקדש קיים דומיא דניסוך המים. הקשה הריטב״א[כד] מדוע נקטה הגמרא דומיא דניסוך המים ולא דומיא דערבה שרק בזמן הבית הקיפו בזה את המזבח. ותירץ הריטב״א: א. שחדא מינייהו נקט. ב. כיון שניסוך המים אין היום כלל, אפילו מדרבנן, לכן נקט ניסוך המים ולא ערבה שנוהגת כיום מדרבנן.

ובחידושי הגר״ח תירץ על פי הגמרא בזבחים (נט.) שמזבח שנהרס, מקטירים במקומו, וכ״ז לענין הקטרה אבל זריקת דם לכו״ע בעי דווקא מזבח, וא״כ נמצא שיש שייכות להקיף את מקום המזבח בערבה, משא״כ ניסוך המים הוא דומיא דזריקת הדם דבעי מזבח ולא סגי מקום המזבח, ולכך נקטה הגמרא דומיא דניסוך המים.

האם ניתנו כל השלשה ביחד מסיני

שם. כתבו התוס׳, שמזה שבכל מקום שונה התנא ניסוך המים ביחד עם תוספת שביעית אף שאין להם שייכות אחד לשני[כה] משמע שניתנו ביחד למשה רבינו בסיני ובאו לרמז למשה בזה שדינם נוהג בזמן שווה. אולם רש״י בסוכה (לד. ד״ה עשרה נטיעות) ביאר את השייכות של אלו שלשה ההלכות וז״ל: אלה שלשה נשאלו בביהמ״ד מנין להם מן התורה והשיבו הלכה למשה מסיני הם ושמע השומע וגרסם כסדר ששמעם עכ״ל. והיינו שאינו מסביר כהתוס׳ ששלושה הלכות אלו נשנו יחד מסיני אלא נשאלו יחד בבית המדרש והקשה בקרן אורה על רש״י שלפי״ז קשה מה ההכרח לומר שאין ההלכתא נוהגת בזמן הבית[כו].

שאיבה בדלי ממקום שאינו עמוק

בשלמא מי קילון איכא טירחא יתירא, אלא מי גשמים מאי טירחא איכא. מבואר בגמרא שיש הבדל בין השקאה ממי גשמים להשקאה ממי קילון, ובהשקאה ממי קילון ישנה טרחה יתירה מהשקאה ממי גשמים. ויש לבאר כוונת הגמרא - באיזה טרחה מדובר - בשני אופנים. א. ההשקאה על ידי דלי, דהיינו שבמי קילון כיון שהמים מכונסים בעומק - אי אפשר להשקות אלא רק על ידי דלי, והשקאה בדלי הוי טרחה יתירה שאסורה בחול המועד, מה שאין כן השקאה ממי גשמים שהמים אינם מכונסים במקום עמוק, וממילא אין צורך להשקות דוקא על ידי כלי אלא אפשר להמשיך את המים ברגל.

ב. עומק כינוס המים, דהיינו שבמי קילון כיון שהמים מכונסים בעומק, יש טרחה רבה בדליית המים, מה שאין כן מי גשמים שהמים אינם מכונסים בעומק, אם כן אין טרחה מרובה בדליית המים.

ונפקא מינה לדינא בין שני הפירושים, לאחר שגזרו אף על מי גשמים, אך התירו להשקות ממעיין, אם יהיה מותר לדלות מים ממעיין על ידי דלי, או שלהשקות בדלי אף ממעיין אסור. שאם נאמר שהחילוק בין מי גשמים למי קילון הוא שבמי קילון צריך להשקות מדלי, וזה ודאי אסור, וההיתר במי גשמים הוא רק משום שאינו משקה בעל ידי דלי, אם כן מבואר שהשקאה בדלי הוי טרחה שאסורה בחול המועד, אם כן יהיה אסור להשקות על ידי כלי גם במעין, שהרי כל ההיתר הוא משום שאינו טורח לדלות בדלי אלא עושה כן רק על ידי המשכה. אך לפירוש שהאיסור במי קילון הוא משום שצריך להעמיק בכלי, אבל מי גשמים שאינו צריך להעמיק הדלי - מותר [ואסרו רק משום גזירה], אם כן גם במי מעיין יהיה מותר אף על ידי דלי.

והנה רוב הראשונים[כז] מפרשים את קושיית הגמרא, דבשלמא מי קילון מתוך שהמים עמוקים צריך להשקות ממנו בדולא. אלא גשמים איזה טרחה יש בזה, שהרי בהמשכה בלבד יכול להביאם אל תוך גינתו, ואין צריך לדלי. ומבואר, שגם בקושיית הגמרא הבינה הגמרא שאסור להשקות בדלי ממי גשמים, והקושיא היתה רק שאפשר בהמשכה. אולם יש שפירש[כח] ההבדל בין מי קילון למי גשמים, שבמי קילון צריך לדלות המים מעומקו של בור אחר שנטל קצתן שלמעלה.

ולענין הלכה אכן נחלקו הפוסקים איזה השקאה מותרת במעיין. הכסף משנה (יום טוב פ״ז ה״ג) כתב שלקחת מים בדלי אסור אף ממעיין, כיון שעצם נשיאת המים בדלי נקרא דבר שיש בו טרחה, וההיתר שהתירו ממעיין אינו אלא

[יא] **דהיינו** מזה שההלכה אומרת שבעשרה נטיעות [צעירות] מותר לחרוש בהם מכלל שבזקינות אסור. [יב] **וכתבו** הרשב״א והריטב״א שלפי״ז גם ר״ע לומד תוספת שבת ויו״ט מתשבתו שבתכם ולא מבחריש וכו׳ כיון שאין ללומדם משביעית ומה שאומרת הגמרא שם שר״ע לומד מוענינתם וכו׳ תשבתו שבתכם לענין אחר, לישנא רויחא הוא. [יג] **ודחה** את שתי התירוצים הקודמים א. שתירוץ ר״ת אין מסתבר שכמו שכשאני מרבה מתשבתו תוספת שבת ויו״ט זהו בין לפניה ובין לאחריה כן גם בתוספת שביעית אפשר ללמוד מתשבתו בין ללפניה ובין לאחריה, ב. וגם התירוץ השני אינו נראה מזה שהגמרא לא הקשתה כלום על אוקימתא זו מהגמרא במו״ק. [יד] **ואע״פ** שנתבאר [ראה לעיל הערה י] שמשמע מהסוגיא שם שמדובר בשביעית, ראה בריטב״א מה שפירש בזה. [טו] **הרווח** לתירוץ זה שכשאמרו בגמ׳ שלר״ע לומדים מוענינתם את נפשותיכם וגו׳ לימוד אחר בדווקא היא, כיון שלר״ע לומדים תוספת שבת ויו״ט מתוספת שביעית והפסוק של תשבתו מיותר לדרשת כל האוכל ושותה. [טז] **וכתב** הריטב״א, שאף אחרי שגילתה התורה תוספת שבת ויו״ט מתשבתו שבתכם עדיין היה צריך ר׳ ישמעאל להלכה למשה מסיני ולא למד תוספת שביעית מתוספת שבת ויו״ט מכיון ששביעית יותר קל משבת ויו״ט ואין למדין מן החמור להחמיר על הקל. ומה שלמדה הגמרא מ׳שבתכם׳ כל מקום שיש בו שבות אין כוונתה לתוספת שביעית דעיקר הפסוק הולך לשבת ויו״ט (דאל״כ היה רבי ישמעאל לומד תוספת שביעית מקראי ולא מהלכה) אלא כיון דהאמת היא שגם בשביעית יש תוספת כתב התנא דין זה היכן שלמד שאר דיני תוספת (ועיין בטו״א שהביא עוד מקומות בהש״ס שהגמרא אומרת זה הכלל ולא מרבה כלום אלא לסימן נקטה כן וכן כאן מה שאמרה כל מקום שיש שבות לאו לרבות שביעית אלא לסימנא לשבת ויו״ט נקטה כן). [יז] **נראה** מדבריו שלולא זאת היה אפשר ללמוד תוספת שבת ויו״ט מהלכה של תוספת שביעית ולעיל הבאנו דלא שייך ללמוד ק״ו מהלכה. [יח] **הטו״א** (בראש השנה ט.) והמלאכת שלמה (שביעית פ״א מ״א). [יט] **שכיון** שלומד ר״ע מהפסוק אין הפסוק מחלק בין זקינה לילדה ובסתמא בהכל אסורין לחרוש. [כ] **דהיינו** או בת שנה או כל זמן שבנ״א קוראים לה נטיעה (רע״ב מברטנורא שם). [כא] **וכן** כתב בתפארת בחורים, שר״ע מודה לדין דעשרה נטיעות ומעמיד את הפסוק רק בזקינה. וכתב שם שלפי״ז מיושב עוד דלא תיקשי על הרמב״ם שכתב בהקדמה לסדר זרעים שלא תמצא מחלוקת בהלכה למשה מסיני ולכאורה כאן נחלקו ר׳ ישמעאל ור׳ עקיבא אם יש הלמ״ס, ותירץ שבמקום שלא נחלקים על עצם הדין אלא מהיכן לומדים זאת אין זה נחשב מחלוקת בהלמ״ס. ומה שהקשה הטו״א שלא משמע בפסוק לחלק עיין במשמרות כהונה שיישב זאת. [כב] **עיין** לעיל שהבאנו שיטת תוס׳ בשם ר״ת שלר׳ ישמעאל לומדים תוספת שביעית לאחריה מתשבתו שבתכם ולפי״ז מצינו שיש רמז בתורה אפילו לר׳ ישמעאל. אולם עיי״ש בביאורים שרוב הראשונים חולקים ע״ז. [כג] **וכן** למד בספר בן משק. [כד] **וכן** הקשו המירא דכייא והשדה יצחק. [כה] **עיין** בגיליוני הש״ס שכתב שמשמע מתוס׳ שכל הראיה היתה מזה שאין להם שייכות אחד לשני ומ״מ נאמרו ביחד. והקשה מזה על שו״ת מהר״ם בר ברוך שכתב שמהא דכתב התנא במסכת ראש השנה (פ״א מ״א) את ט״ו בשבט ביחד עם שאר ראשי שנים שהם אסורים בתענית מוכח שגם ט״ו בשבט אסור בתענית וראיה ללימוד זה מסוגיתנו דתוספת שביעית דומיא ניסוך המים. ולכאורה לפי פירוש התוס׳ אין ראיה כיון ששם שפיר דימה אותם התנא כיון שגם ט״ו בשבט ראש השנה הוא. [כו] **ובכפות** תמרים (סוכה לד.) הקשה מדוע נדחק רש״י ולא ביאר כהתוס׳, וכתב שאין לומר שהיה קשה לרש״י לאיזה ענין נשנתה ערבה מסיני יחד עם הלכות אלו, וע״כ שאלו ההלכות רק נשאלו בביהמ״ד ביחד, משום שיש לפרש שערבה נשנתה יחד עם הלכות אלו כדי ללמוד שגם ערבה הניטלת לסובב בה את המזבח נוהגת רק בזמן הבית. ועוד כדי ללמוד די׳ נטיעות חורשין כל בית סאה בשבילן ואפילו שהנטיעות הם אילני סרק כערבה. [כז] **ריטב״א**, ר״ן, תוספות רי״ד ורבינו חננאל. [כח] **שיטה**. [וכן משמע בפירוש תלמיד הרשב״א, שכתב בביאור

למשוך מים מהמעיין. וכן כתב בבית יוסף (סי' תקלו). וכן כתבו הפרי מגדים (א״א סק״א) והגר״א (שם ס״א). וכן פסק המשנה ברורה (שם סק״ז)[כט].

אולם החזון איש (סי' קלד ס״ק יא) דייק מדברי התוס' (ד: ד״ה מדלין) שכתבו שדילוי הוא כשמושך מים ממקום עמוק, ובזה יש טרחה יתירה, אם משמע מדבריהם שהטרחה בזה היא רק משום שהוא צריך להדלות ממקום עמוק שיש טורח להוציא משם, אבל נשיאת הדלי עצמו אינה נחשבת לטרחה. וכמו כן דייק כן מרש״י בסוגייתנו (ד״ה מי גשמים) שפירש שהחשש במי גשמים שידלו ולא תהיה מלאה, הרי מבואר שכל זמן שמלאה אין איסור במה שמדלה[ל]. וכתב עוד שדעת הרמב״ם לא הוכרעה אם מותר להדלות ממקום שאינו עמוק, אך קצת משמע מדברי הרמב״ם שאף לדלות בדלי מותר[לא].

ביאור גזירת מי גשמים אטו מי קילון

אמר רבי אילעא אמר רבי יוחנן, גזירה מי גשמים אטו מי קילון. פירשו הראשונים[לב], כלומר שדומים זה לזה שכשם שמי קילון אינן נמשכים וזוחלים כך מי גשמים אינם נמשכים וזוחלים. ואם נתיר להשקות ממי גשמים יבואו להשקות ממי הקילון, והמשנה שנאמר בה משקין בית השלחין, היינו מן המעין שהוא נמשך וזוחל, שאינו דומה למי קילון, ולכן לא גזרו בזה[לג].

הריטב״א מוסיף שאף שהאיסור להשקות בקילון הוא רק מדרבנן, ולכאורה כיצד גוזרים מי גשמים אטו מי קילון. וביאר דאי לאו הא לא קיימא הא, כלומר והוי חדא גזירה.

ביאור החשש שיבוא לידי קילון

רב אשי אמר מי גשמים גופייהו אתי לידי קילון. פירוש דברי רב אשי תלויים בשתי השיטות הנ״ל בביאור החילוק בין מי קילון למי גשמים, שאם ההבדל בין גשמים למי קילון הוא שבמי קילון צריך לשאוב על ידי דלי, ובמי גשמים ההשקאה אינה על ידי דלי, פירוש הגמרא כאן הוא שמא יבוא לידי קילון ויהיו טעון דלי. אך אם ההבדל הוא שמי קילון הם עמוקים ומי גשמים אינם עמוקים, פירוש הגמרא שמא יבוא לידי קילון שיעשה עמוק. רש״י פירש שע״י ששואב בדלי ומשקה יתחסרו המים ויעמיקו כקילון[לד]. והריטב״א פירש שהגזירה שמא יהיה טעון דלי.

בפרש״י שעתה סבורה הגמרא שחוששים שיפסקו מי האגמים

דאמר רבי זירא אמר רבה בר ירמיה אמר שמואל נהרות המושכין מים מן האגמים מותר להשקות מהן בחולו של מועד, מר אית ליה דרבי זירא ומר לית ליה דרבי זירא. כלומר, שרב אשי שסובר שטעם איסור ההשקאה במי גשמים הוא משום חשש שהמי גשמים עצמם יבואו לידי מי קילון, יסבור כרב זירא שמותר להשקות מנהרות המושכים מים מן האגמים, שהרי אין בזה אין חשש שיבואו לידי מי קילון. אבל רבי יוחנן שסובר שהאיסור אינו מחשש שיבוא לידי קילון, אלא הסיבה שאסור מי גשמים הוא מעצם הדבר שיש דמיון בין השקאה ממי קילון למי גשמים, אזי הוא הדין יהא במי אגמים ודלא כרבי זירא. והנה רש״י על דברי רבי זירא מפרש, שעתה מבינה הגמרא בדברי רבי זירא שמי אגמים עלולים להיפסק [ובזה ביאר קושיית הגמרא בסמוך, מהמשנה, וזה שתירצה הגמרא שהני אגמים דבבל כמיא שלא פסקי דמו].

והקשו האחרונים[לה], כיצד יתכן לומר שעתה סבורה הגמרא שאותם מי אגמים עלולים להיפסק, והרי הגמרא עתה באה לתלות את דברי רב אשי שסובר שטעם איסור ההשקאה במי גשמים הוא משום חשש שהמי גשמים עצמם יבואו לידי מי קילון בדברי רב זירא, דהיינו שרק במקום שיש חשש שיצטרך לדלות את המים כמי קילון אסרו להשקות, אבל במקום שאין חשש שיבוא לידי קילון אין איסור להשקות, ולכן התיר רבי זירא להשקות ממי אגמים, אם כן ברור שעתה סבורה הגמרא שאין חשש שיפסקו המים, וכיצד פירש רש״י שעתה סבורה הגמרא שיש חשש שיפסקו המים מהאגמים. על כן כתבו שדברי רש״י נסבו על המשך דברי הגמרא, דהיינו בקושייתה על רבי זירא מהמשנה, שאז הגמרא הבינה בדברי רבי זירא שאפילו שיש חשש שיפסקו המים ויעשו מי קילון שמותר להשקות, אבל עתה כאשר הגמרא תולה את דברי רבי זירא במחלוקת רבי יוחנן ורב אשי, דברי הגמרא עולים לפי האמת כתירוץ הגמרא בסמוך, שאותם מי אגמים לא עלולים להיפסק.

ביאור 'פסיקות ובריכות'

הפסיקות והבריכות שנתמלאו מים מערב יום טוב. רש״י כתב שפסיקות ובריכות הם דבר אחד. ובמאירי ובנימוקי יוסף מבואר שפסיקות היינו חפירה שאינה מתוקנת, ואילו הבריכות בנויות ומיוחדות לכך. ובשיטה ביאר שפסיקות הן מרובעות, ובריכות הן עגולות.

האיסור בפסיקות ובריכות

הפסיקות והבריכות שנתמלאו מים מערב יום טוב אסור להשקות מהן בחולו של מועד. בטעם הדבר שאסור להשקות מהפסיקות והבריכות בחול המועד פירושו רש״י[לו] והתוספות, שחוששים שמא ייפסקו המים ויבוא להביא מים מנהרות רחוקים, וזוהי טירחה מרובה שאסורה.

אולם בתוספות הרא״ש כתב, שאין נראה שגזר גזירה מופלגת כזו, שהרי אין דרך להביא מים בכתף ממקום רחוק להשקות השדה, אלא טעם האיסור, כתב בשם הראב״ד, שמדובר בגומות שממשיכים לתוכן מים מן המעיין ומשקים מתוכן את השדה, ולכך אין משקים מהן משום שמא יבוא לידי קילון, כי הגומות עקומות ויצטרך לדלות בכלי, [אלא אם כן עוברת בתוכן אמת המים שאין חוששים שידלה], ולכך אף על פי שנתמלאו מערב יום טוב אסור[לז].

האם צריך שאמת המים תכנס לתוכם

ואם היתה אמת המים עוברת ביניהן מותר. נחלקו הראשונים בביאור הברייתא, יש מהראשונים שמפרשים שאף על פי שאין אמת המים נכנסת לתוך הפסיקה או הבריכה, אלא כיון שעוברת באותה שדה מותר, שאם יפסקו מי הגשמים ישקה מאמת המים[לח], ויש מפרשים דוקא כשאמת המים עוברת בתוכם מותר, שאז אינם פוסקים, אבל אם אינה עוברת בתוכם, אף על פי שנכנסה לשדה אסור, שיש לחוש שמא יטרח להביא ממקום אחר[לט], או שיבוא לידי דלייה[מ].

טעם ההיתר כשאמת המים עוברת ביניהם

שם. הנה נתבאר בגמרא מחלוקת רבי יוחנן ורב אשי, בטעם האיסור במי גשמים, דלרב אשי האיסור הוא משום חשש שיבוא לידי קילון, ולרבי יוחנן אף על פי שאין חשש גזרו אטו מי קילון. והקשה החזון איש (או״ח סי' קלה), בשלמא לרב אשי מובן מדוע מותר להשקות מהפסיקות ומהבריכות, שהואיל ואמת המים עוברת ביניהן אזי גם כשיכלו מי הגשמים ישקה מן המעין, אבל לרבי יוחנן שאוסר מי גשמים אף כשאין חשש שיעשה מי קילון אלא רק משום גזירה אטו מי קילון, אם כן גם כאן נגזור מי גשמים אטו מי קילון דעלמא. ותירץ שכיון שלא הותר אלא אם כן יש מעיין, זה יזכירו שמי קילון אסור, ושוב אין לגזור אטו מי קילון.

להשקות ממעין אף שהמים מועטים

אמר רב פפא, והוא שרובה של אותה שדה שותה מאותה אמת המים. כתב החזון איש (או״ח סי' קלה), שאע״פ שרב פפא מודה שמותר להשקות ממי מעין אף שאין רובה של השדה שותה ממנו, מכל מקום לא מועיל להתיר את מי הגשמים, וגוזרים במי גשמים אטו מי קילון [לר' יוחנן] או שמא יבוא לידי מי קילון [לרב אשי], שכיון שאין לו מי מעיין היום חוששים שלא ימתין למחר.

ביאור בריכה שנוטפת מים

בריכה שנוטפת מים משדה בית השלחין זו, מותר להשקות ממנה שדה בית השלחין אחרת. נחלקו הראשונים בביאור בריכה שנוטפת מים וכו', יש שביארו, דהיינו כגון שתי שדות בית השלחין זו למעלה מזו והעליונה שותה מן המעין כדרך בית השלחין, ובקצה העליונה במורד בסמוך לתחתונה יש בריכה שהיא מקבלת תמצית מי העליונה, מותר להשקות ממנה את התחתונה[מא]. ויש מן הראשונים שמפרשים כגון בריכה שנוטפת מעט מעט מבריכה שבשדה בית השלחין אחרת, מותר להשקות ממנה שדה בית השלחין זו[מב].

דברי הגמרא 'מי גשמים לידי מי קילון אתו', כי הן מתמעטין על ידי הדלייה]. **כט. וז״ל:** ממי הגשמים - ואפילו אינו דולה אלא ממשיך מהן ברגל דהיינו שהבור או מקום המקובץ מהגשמים מלא על כל גדותיו דאז אין צריך לדלות אסור מפני שסופו לדלות כשיחסרו. וממעין נמי בהמשכה ברגליו שרי להשקות אבל כל שדולה בדלי או בכד אסור. **ל. וראה** בילקוט ביאורים לעיל (ג.) בדעת רש״י. **לא. ז״ל** הרמב״ם (פ״ח ה״א): נהרות המושכין מן האגמים מותר להשקות מהן בית השלחין במועד והוא שלא פסקו, וכן הבריכות שאמת המים עוברת ביניהן מותר להשקות מהן וכו'. ע״כ. ומזה שלא הזכיר הרמב״ם שההיתר להשקות הוא דוקא בהמשכה, משמע, שאף בדלי מותר, כיון שהמים אינם עמוקים (חזון איש שם). [ומה שכתב הרמב״ם (שם פ״ז ה״ג): 'אבל משקה הוא מן המעין בין שהיה בין שיצא כתחלה ממשיכו ומשקה בו וכן כל כיוצא בזה'. ומשמע שרק על ידי המשכה מותר להשקות ממעיין, אפשר שר״ל שאין צריך להביא בדלי, אלא ממשיך למקום שירצה ושם מדלה ומשקה (חזון איש שם)]. **לב. תוספות** רי״ד, ריטב״א ור״ן. **לג. לשון** השיטה: שאי שרית הני אתי למשרי הני, דכלהו מי גשמים נינהו. **לד. היינו** לשיטתו, כמו שפירש החזון איש בדעתו. הובא לעיל. **לה. קרן** אורה, נחלת דוד, חזון איש ודברי דוד. **לו. ראה** רש״י על הרי״ף ונימוקי יוסף שם. **לז. וכן** פירשו ר״ח והמאירי. **לח. רש״י**, [ועיין ב״י לדעתו] וריטב״א. **לט. רש״י** ברי״ף ונמוק״י בשם הראב״ד ובב״י שם שכ״ד הטור. **מ. מאירי.** **מא. הראב״ד**, הובא בס' המכתם ובתוס' הרא״ש, וכעי״ז ברש״י כאן, שיטה, ריטב״א, נמוקי יוסף, מאירי, חי' הר״ן. וכן נראה מלשון הרמב״ם וטוש״ע שם. ובירושלמי (פ״א ה״א): שדה בית השלחין שנטופה לתוך שדה בית השלחין אחרת. **מב. רש״י** ברי״ף ובכת״י, הובא בתוספות הרא״ש. והקשה על זה התוספות הרא״ש מדברי הגמרא 'והוא שלא פסק מעיין ראשון', שמשמע שהראשונה אינה שותה ממי בריכה אלא ממעין.

החידוש באיסור לדלות מן התחתונה

שתי ערוגות של ירק זו למעלה מזו לא ידלה מן התחתונה וישקה את העליונה. פירש הנימוקי יוסף שאין המים יכולים לעלות לערוגה העליונה אלא על ידי שיזרוק בכלי מזו לזו. וביאר שהחידוש בברייתא הוא שאע"פ שאין הערוגה העליונה גבוהה אלא מעט, אעפ"כ אסור משום טירחא, וכמו כן מוסיף רבי אלעזר בר שמעון שאפילו בערוגה אחת שחציה נמוכה יותר מן החצי האחר אסור, ואין אומרים שרק בשתי ערוגות שהן רחוקות יותר אסור. ומבואר בריי"ץ גיאת (הוה"מ עמ' ח) שרק מן התחתונה לעליונה אסור אבל מהעליונה לתחתונה ומן הגבוה לנמוך, מותר[מג].

ובטעם האיסור נחלקו הראשונים, ברש"י מבואר טעם האיסור משום טירחה יתירה[מד], וביאר המגיד משנה (יום טוב פ"ח ה"ב) שכל הדלאה היא טורח גדול שאסור אפילו במקום הפסד. וכתב הריטב"א, שאף על פי שאין כאן טורח כהשקאה של שדה גדולה, מכל מקום אסור אפילו במקום הפסד, שגזרו על השקאה בקילון אפילו בדבר מועט משום לא פלוג.

אולם יש מפרשים[מה] שהדברים אמורים כשמשקה את הירקות כדי לייפותם לאחר המועד, שאין כאן הפסד ואינו לצורך המועד, ולפיכך אף על פי שטירחה קטנה היא אסור. ואפילו יש בזה הפסד מעט אין חוששים לו, לפי שהפסד הערוגה אין שוה לטורח ההדלאה, שכיון שהערוגה שבצדה שותה שוב אין הפסד לערוגה השניה, והטורח הוא יותר מן ההפסד[מו]. ויש מן הראשונים מפרשים שלא אמרו שאסור אלא לדעת הסוברים שלא התירו מלאכה בדבר האבד אלא בתלוש ולא במחובר לקרקע, אבל לחכמים [שהלכה כמותם] הסוברים שבין בתלוש בין במחובר מותר דבר האבד, אף כאן מותר שאין זו טירחה יתירה[מז].

באיזה שדה מדובר

חזו להדוא גברא דהוה דלי דוולא בחולא דמועדא. רש"י פירש שלא היה זה בית השלחין. התוספות הרא"ש דחה את דבריו שסתם גינות שגדלים בהם יקרות של בית השלחין הן, והיה לגמרא לפרש שמדובר בשדה הבעל. ועוד, אם בית הבעל היא לא היו צריכים לנקוט 'דלי דוולא', שהרי כל השקאה אסורה, והיה לגמרא לומר דקא משקה לגינתא. אלא פירש שבית השלחין היתה והיה דולה בדלי מן הקילון, ולא אסרו לדלות מן הקילון אלא כדי ליפות, אבל כדי לאכול במועד מותר.

טירחה יתירה לצורך אוכל נפש

מדלין לירקות כדי לאוכלן, ואם בשביל לייפותן אסור. ומבואר בגמרא מחלוקת אמוראים בביאור הברייתא, רבינא מפרש מדלים במובן שאיבת מים, שירקות שרוצה לאכלם במועד יכול לדלות מים להשקותם כדי שיגדלו ויהיו ראויים למועד[מח]. וכתבו הראשונים[מט] שלצורך אכילה במועד מותר להשקות אפילו ממקום עמוק, שאף על פי שיש בזה טירחה יתירה, בשביל לאכול התירו. עוד כתבו שמה שמותר להשקות לצורך אכילה במועד אינו דוקא כשרוצה לאכלם בעצמו, אלא אפילו שראויים לאכילה ועומדים לימכר מותר[נ].

לייפותם במקום הפסד כיון שראויים לאכילה

ואם בשביל לייפותן אסור. פירש הריטב"א, דהיינו שאינו רוצה לאכלם במועד ועושה כדי להשביחם[נא] לצורך אחר המועד. והטעם שאסור ביארו הפוסקים[נב], שכיון שיש בזה טירחה יתירה - אסור אפילו במקום הפסד, כיון שאינו לצורך המועד[נג]. אך יש מן האחרונים שכתב, שאם יש הפסד מותר אף בטירחה יתירה - אף על פי שבכל מקום לא התירו דבר האבד בטירחה יתירה - שכיון שראוי לאכלם במועד, אפילו אינו רוצה לאכלם אלא לאחר המועד, מותר מטעם הואיל, כדרך שאמרו ביום טוב שמותר לשחוט בהמה מסוכנת אם יכול לאכול ממנה כזית צלי מבעוד יום, אפילו אינו רוצה לאכול ממנה[נד].

ד:

ביאור הברייתא לרבה תוספאה

מי סברת מאי מדלין מדלין מיא, מאי מדלין שלופי. מבואר שרבה תוספאה מפרש 'מדלין' במובן שליפה ותלישה, שכשירקות רצופים נוטלים אחד מבינתיים כדי לייפות הנותרים, אם מתכוון כדי לאכול במועד אותם שהוא נוטל, מותר. וכתב התוספות הרא"ש, שאף על פי שלצורך אכילה די לו ללקוט מצד אחד, וכשנוטל אחד מבינתיים נראה כמתקן הנשארים לצורך אחר המועד, אינו אסור משום מראית העין, לפי שכאן הירק עצמו הנשאר משתבח לאכילה, וזה הנלקט נלקט לאכילה[א].

כתב בשיטה, שאם מתכוון לאכלם, אף על פי שמתכוון גם כדי שיגדלו האחרים הנותרים, שהרי אינו נוטלם כסדר, מותר, אבל אם אינו רוצה לאכול אותם שהוא לוקט אלא מתכוון לייפות הנותרים, אסור, שהרי זה כמנכש.

הטעם לרבי יהודה שמותר לדלל בשל עניים

כדתנן המידל בגפנים כשם שהוא מידל בשלו כך הוא מידל בשל עניים דברי רבי יהודה, רבי מאיר אומר בשלו רשאי ואינו רשאי בשל עניים. תוס' (ד"ה כן) פירשו, שרבי יהודה מתיר כי לא נאסר לבעה"ב לקחת מהעוללות אלא משעת בצידה ואילך. [וכדברי רבי עקיבא במסכת פאה (פ"ז מ"ז)]. והוסיף המלאכת שלמה (פאה פ"ז מ"ה) מכ"י של הר"ש שרבי מאיר שחולק ואוסר לדלל מהעוללות - סובר שיש לעניים אף קודם בצירה.

הרע"ב (פאה שם) ביאר, שרבי יהודה שמתיר סובר שעניים על ידי מתנות העניים, נחשבים כשותפין בשדה של בעה"ב, ולכן יכול לדלל את חלקם כמו את חלקו, ולדעת ר"מ הם כקונים ממנו את העוללות ואסור לו לדלל בחלקם. **ובתפארת** ישראל דחה דברי הרע"ב, שהרי חלק העניים [עוללות] שונה משאר האשכולות וחלק כל אחד ואחד ניכר ואין כאן שותפות כלל. על כן פירש שרבי יהודה מתיר, כי ניחא לעניים שידלל גם מחלקם, כי על ידי זה ישתבחו שאר העוללות. ובר"ש פירש שהעניים התאחרו מללקט והם הפסידו את עצמם.

ביאור 'מידל בגפנים' לגבי פאה

יש שבארו[ב], שטרם הניח פאה בשדה, ומידל במקום שעתיד להניח לבסוף. ובמאירי כתב, שרבי יהודה מתיר גם כשכבר הניח פאה. וכתב הר"ש במסכת פאה (שם)[ג] שהעניים התאחרו מללקט את חלקם והם גרמו הפסד לעצמם[ד]. ומוסיף הראב"ד שאף לר"מ שאסור ללקט אף בכה"ג - אך את ההפסד של בעה"ב מחמת איחור העניים ישומו, ויכול לגבות זאת מחלקם.

ביאור 'הא בחדתי הא בעתיקי'

לא קשיא הא בחדתי הא בעתיקי. רש"י[ה] פירש 'הא בחדתי' שמעולם לא היו שם עוגיות, אסור לעשות בחולו של מועד, דאיכא טירחא יתירא, אבל עתיקי, שכבר היו לו שם עוגיות ונסתמו, מותר לחזור ולחפרן בחולו של מועד. משמע שסובר שאף אם נסתמו לגמרי מותר לשוב ולחפרם.

אולם הרבה ראשונים[ו] כתבו, שלא אמרו שמותר אלא כשלא נסתמו לגמרי, אפילו נשאר פחות מטפח[ז], אבל אם נסתמו לגמרי הרי הם כחדשים ואסור. והוא הדין שאסור להעמיק יותר ממה שהיו[ח], וכן להרחיבן[ט].

ויש שכתבו' חדתי היינו נטיעה חדשה שלא השרישה עדיין, ואם לא יעשו לה עוגיות תתייבש. יש מן הגאונים מפרשים, שהחילוק בין חדשים לישנים לא נאמר על העוגיות אלא על הנטיעות, שלצורך נטיעות ילדות עושים עוגיות אפילו בתחילה, מפני שהפסדן מרובה, ובישנות אסור. ובמאירי[יא] דחה פירוש זה, וכתב, שאם כן היה אומר לשון ילדה וזקנה. [ולפי זה אף חדתי מותר].

כיצד יהא מראית עין חמור מהשקאה

רבי אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה וכו', אלא שביעית מאי טעמא, פליגו בה רבי זירא ורבי אבא בר ממל חד אמר מפני שנראה

[מג] **וכן** הוא בתוספתא (מו"ק פ"א): אבל מזלף הוא מן הגבוה שבה על הנמוך שבה. [מד] **וכן** הוא ברמב"ם (יום טוב פ"ח ה"ב) וז"ל: ערוגה שחציה נמוך וחציה גבוה לא ידלה ממקום נמוך להשקות מקום גבוה מפני שהוא טורח גדול. וכן כתב בריי"ץ גיאת שם. [מה] **הראב"ד**, הובא בס' המכתם ובחידושי הר"ן. [מו] **נמוק"י** (ד"ה מ"ר) בשם הראב"ד. ועיי"ש שפירש כן גם דברי הגמרא בסמוך מדלים מים לירקות וכו' ואם ליפותן אסור, שאפילו בהפסד קצת אסור משום טרחה. [מז] **המכתם** שם בשם הראב"ד, אבל בנמוק"י לא הביא כן בשם הראב"ד, וכן במכתם בהמשך הדברים הביא הג"ה שסותר דבריו הקודמים, וצ"ב. [מח] **ראה** טוש"ע (סי' תקלז ס"ד). [מט] **תוס'** (ע"ב ד"ה מדלין), וכן הוא בתוס' הרא"ש, ריטב"א ומאירי שמותר אפילו מן הקילון. [נ] **ריטב"א** שם, הובא במשנה ברורה (שם ס"ק יד). [נא] **ראה** שו"ע שם. [נב] **מגיד** משנה (שם), ט"ז (שם ס"ק ג). [נג] **וכתבו** הט"ז (שם), וכ"כ במ"ב (שם ס"ק טו). שאם אין שם הפסד אסור אף בלא טירחה יתירה. [וצ"ב שמלשון המגיד משנה שם מבואר שכדי ליפותם שאין בו הפסד, אינו אסור אלא בהדלאה שהוא טורח יתר, וכ"נ בשיטה ובמאירי שם]. [נד] **הגהות** רעק"א על הט"ז שם, ע"פ פסחים (מו:). [וצ"ב שלמבואר שם להלכה שאומרים 'הואיל' גם שלא במקום הפסד, א"כ יהא מותר כאן להשקות כשראוי לאכלו אף בלא הפסד].

[א] **תוס'** הרא"ש שם בשם הראב"ד, רצונו לומר שאין כאן משום מראית העין, שהרואה יאמר שרוצה לאכלם במועד. [ב] **שיטה** לתלמיד ר"י מפריש, ר"ש בן היתום. [ג] **וכן** הביא בספר המכתם בשם הראב"ד, וכן פירש מהר"י בן מלכי צדק במשנה שם. [ד] **ומקור** הפירוש הזה הוא מהירושלמי פ"ה ה"ג. [ה] **וכן** ברש"י על הרי"ף כתב: חדשות אסור לעשותם מתחילה. [ו] **נימוקי** יוסף (על המשנה ד"ה עוגיות) בשם הראב"ד וכן הביאו תלמיד הרשב"א. וכן כתבו הריטב"א, תוס' הרא"ש ומאירי במשנה. וכן נראה מלשון הרמב"ם (יום טוב פ"ח ה"ג): ואם היו עשויות ונתקלקלו, וכ"כ הט"ז (או"ח סי' תקלז ס"ק ד) והמג"א (ס"ק ה). [ז] **אף** שלהלן לענין אמת המים צריך שישאר טפח, חילק הראב"ד [מובא בנימוקי יוסף שם] ששם צריך מקום לעבור בו מים בשטף אבל כאן שהמים עומדים די במשהו. [ח] **מגיד** משנה שם, רמ"א בשו"ע שם. [ט] **פרי** מגדים (שם א"א ס"ק ד). [י] **מהרי"ץ** גיאת (ח"ב עמ' י) בשם רב נטרונאי גאון, והובא במאירי בשם קצת גאוני ספרד. [יא] **במשנה** שם.

כעודר. ומבואר שלפי דעת אחד מהאמוראים, רבי אלעזר בן עזריה אוסר עשיית אמה בשביעית רק משום מראית עין שנראה כעודר בשביעית. והקשה בספר טל חיים (ד"ה סד) דלפי שיטה זו שאינו אסור אלא מראית עין - לא יהא חמור איסור עשיית אמה מהשקאת שדה, שהרי עודר ממש בשביעית אינו אסור אלא מדרבנן, כמבואר לעיל (ג.), ואילו השקאת שדה הוי תולדה של חורש או של זורע, ואעפ"כ מבואר במשנה שמותר להשקות בית השלחין במקום הפסד, ומדוע לעדור במקום הפסד בשביעית - אסור. ואם נאמר שאם לא יעשה האמה לא יהא זה פסידא כ"כ, עדיין יקשה לפי שיטת הר"ש והרע"ב שסוברים שבשביעית מותר להשקות אף שדה בית הבעל דהוה להרווחה ולא משום הפסד, ואפילו ממי קילון מותר אף שבהשקאה ממי קילון יש טירחה מרובה, אם כן מדוע שיהא אסור לעשות אמה.

ובתחילה רצה לומר שיש סברא להתיר השקאת מים יותר משאר מלאכות מסיבה אחרת, לפי ששדה טעונה השקאה תדיר ולא מספיק פעם אחת, משא"כ שאר עבודות קרקע, וא"כ י"ל שנראה כעודר גרוע יותר מהשקאת מים, אע"פ שזה אינו אסור אלא משום מראית עין וזה אסור ממש דהוה תולדה, אפ"ה אינה נחשבת למלאכה חשובה. אולם השאיר בצ"ע שאין הסברא נותנת כן.

ביאור החשש שמכשיר אגפי האמה לזריעה

חד אמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה. רש"י פירש, שכשחופר האמה ומניח העפר על שפתה מתקן אגפיה לזריעה שעושה עפר רך[יב]. רבינו חננאל פירש שכיון שחופר נמצא כחורש באמצע ומכשיר הצדדים לזריעה. וברמב"ם (פירוש המשניות פ"א מ"ב) פירש, שנאסרה חפירתה בשנה שביעית מפני שהוא מכשיר את הקרקע הסמוכה לה לזריעה, לפי שהיא מתלחלחת מרטיבות המים ומצמחת.

ובתוספות ביארו עוד, או שנראית חרישה ממש, שהרואים סוברים שלכך מתכוון[יג], או שאפילו אינו מתכוון לכך נחשב לעבודת הארץ, משום דהוי פסיק רישיה, שאפילו המתיר דבר שאינו מתכוון מודה שאסור בו[יד].

וברעק"א הקשה לפי המפרשים שטעמו של רבי אלעזר בן עזריה הוא מפני שמלאכה זו חשובה כעבודת קרקע, [וחכמים חולקים וסוברים שאינה חשובה עבודת קרקע], אם כן כיצד מקשה הגמרא למאן דאמר מפני שמכשיר ניחוש מפני שנראה כעודר, הרי כמו שחכמים אינם חוששים למראית עין, כמו כן יש לפרש בדעת רבי אלעזר בן עזריה לפי דעה זו. ורק אם נאמר שאף לפי מי שמפרש טעמו של רבי אלעזר בן עזריה מפני שמכשיר את אגפיה לזריעה היינו מפני שנראה כמכשיר, מובנת קושיית הגמרא, שכיון שרבי אלעזר בן עזריה סובר שחוששים למראית עין לגבי שמכשיר הקרקע, כמו כן יחשוש למראית עין שיסברו שהוא עודר.

ראיה מהירושלמי לפירוש הרמב"ם

מפני שמכשיר אגפיה לזריעה. נתבאר פירוש הרמב"ם שהוא מכשיר את הקרקע הסמוכה לה לזריעה, לפי שהיא מתלחלחת מרטיבות המים ומצמחת. בשפת אמת הביא ראיה לדברי הרמב"ם מהירושלמי (פ"א ה"ג), שהנה מצינו בירושלמי[טו] שרב זעירא [זירא] הוא זה שאמר את הטעם שמכשיר צדדיה לזריעה, ורבי אבא בר ממל הוא האומר הטעם מפני מראית העין. ומבואר בירושלמי שלדעת ר' זעירא שטעמו של רבי אלעזר בן עזריה מפני שמכשיר אגפיה לזריעה, יהיה מותר לעשות אמה של בנין, כי אין בחפירה זו איסור משום מראית עין כל עיקר, כיון שאינו מכשיר צדדיה לזריעה, ולדעת ר' אבא בר ממל אסור לעשות אמה של בנין משום מראית העין, שנראה כעודר. וזה מובן רק לפי פירוש הרמב"ם שמכשיר את הקרקע על ידי המים, שלפי זה יש הבדל ממה עשויה האמה[טז].

הנפקא מינה להלכה במחלוקת בטעמו של רבי אלעזר ב"ע

מאי בינייהו, איכא בינייהו דקא אתו מיא בתריה, מאן דאמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה איכא, ומאן דאמר מפני שנראה כעודר ליכא. בספר טל חיים הקשה, שלכאורה כל הדיון בגמרא הוא שלא לפי ההלכה, שהרי ההלכה היא כחכמים שמותר לעשות אמה בתחילה בשביעית, ומדוע דנה הגמרא בנפק"מ במחלוקתם בדברי רבי אלעזר בן עזריה[יז]. וכעין זה הקשה בספר ראשון לציון[יח] על הרמב"ם (שמיטה פ"א ה"ט) שפסק שבשביעית מותר לעשות את האמה בתחילה[יט], וכיצד פסק הרמב"ם כחכמים[כ], והרי מדברי הגמרא משמע שההלכה כרבי אלעזר בן עזריה, שהרי רבי זירא ורבי אבא בר ממל נחלקו כיצד לפרש דבריו[כא]. וכן ממה שבסמוך מביאה הגמרא שאמימר מפרש את דברי רבי אלעזר בן עזריה, ומיישב את שיטתו, משמע שסובר ההלכה כרבי אלעזר בן עזריה.

וכתבו, שמה שהאמוראים נחלקו לפרש את דברי רבי אלעזר בן עזריה אין זה מפני שהם סוברים כמותו, אלא שמתוך הבנת דברי רבי אלעזר בן עזריה יבואר דעת חכמים, שאם נפרש את דברי רבי אלעזר בן עזריה שאוסר מפני שנראה כעודר ויאסור אף כשמשליך את העפר מחוץ לבור למרחוק [שלפי טעם זה אין נפק"מ להיכן משליך העפר כמבואר בגמרא], אם כן כשאינו משליך את העפר למרחוק שאז יש לאסור מטעם אחר - שמכשיר אגפיה לזריעה, אפשר שיודו חכמים לרבי אלעזר בן עזריה לאסור אף בשביעית[כב]. אך אם נפרש שרבי אלעזר בן עזריה אוסר מפני שמכשיר את הקרקע לזריעה, אם כן חכמים נחלקו עליו אף באופן זה - ומתירים[כג].

אמנם בשפת אמת דחה דבריהם. ובביאור מדוע הגמרא מרחיבה לדון בדברי רבי אלעזר בן עזריה כתב שאדרבא הגמרא דנה בדברי ראב"ע בכדי להורות שחכמים מתירים בכל האופנים. וכן הכריעו הרבה אחרונים שאין הבדל בדבר, ולחכמים מותר אפילו נותן העפר סמוך לאגפים[כד].

הטעם שחכמים מתירים חפירת אמה בשביעית

בביאור טעם דברי חכמים שמתירים ביארו התוספות (ד"ה מפני) שחכמים סוברים כיון שעושה זאת בשינוי אינה נחשבת למלאכה ואינה קרויה חרישה. הרמב"ם (שמיטה פ"א ה"ט-י) כתב, שכיון שכל עבודות אלו אסורות רק מדרבנן[כה], במקום שיש לחשוש שמא יפסדו האילנות אילו לא ישקה אותם - התירו[כו].

לעולם אין החופר אמה נראה כעודר

עודר נמי כי קא שקיל בדוכתיה מנח ליה. כתב החזון איש (שביעית יז ס"ק כ) שלדעה זו לעולם אין החופר אמה נראה כעודר, ואפילו הוא מניח העפר על שפתי האמה, לפי שדרך העודר להניח העפר באותו מקום שהוא עודרו[כז].

מדוע הסתירה ברבי אלעזר בן עזריה היא רק למ"ד שנראה כעודר

אמימר מתני לה מפני שנראה כעודר, וקשיא ליה דרבי אלעזר בן עזריה אדרבי אלעזר בן עזריה. בגמרא מבואר שאמימר התקשה בדברי רבי אלעזר בן עזריה, כיון שהוא שונה במפורש שטעם האיסור הוא מפני שנראה כעודר, אם כן כשחופר בשביל להניח את הזבל גם כן שייך חשש זה שנראה כעודר, אבל אם נפרש שטעמו של רבי אלעזר בן עזריה הוא מפני שמכשיר את אגפיה, אין קושיה.

והקשה בתוספות הרא"ש[כח], שלכאורה אף לשיטה שהטעם הוא מפני שמכשיר את גדותיה של האמה לזריעה, יקשה שהרי כשמניח עפר על הארץ בכדי להגביהה לגובה שלשה טפחים מכשיר הוא בכך את הקרקע לזריעה. ותירץ שלשיטה זו יש לפרש שמגביה את הקרקע על ידי עצים ואבנים ואין כאן

יב. **וכן** פירש בחידושי הר"ן, וז"ל: כלומר שחופר האמה ומשליך עפרה על שפתיה מכאן ומכאן ומתקן אגפיה לזרוע בהן מפני שהשליך עליהן עפר תיחוח, והו"ל עבודת קרקע. יג. **וכן** פירשו הר"ש בן היתום והריטב"א, דהיינו שבין אם האיסור הוא משום שנראה כעודר ובין אם האיסור הוא משום שמכשיר אגפיה לזריעה, האיסור הוא רק משום חשד. יד. **כתב** ביד דוד שלמ"ד שחרישה בשביעית אסורה מדרבנן אם כן הוי פסיק רישא בדרבנן, ואם כן לדעת הסוברים שפסיק רישא בדרבנן מותר יקשה כיצד יהיה אסור כאן משום פסיק רישא מאחר ואינו מתכוון. [בנידון פסיק רישא בדרבנן ראה חתם סופר (יו"ד סי' קמ) שלמד מדברי הרא"ש שבשאר איסורים [חוץ מאיסור מלאכות בשבת] לכו"ע מותר פסיק רישא כשהאיסור הוא מדרבנן. וראה שו"ת מהרש"ם (ח"ו סי' קל"ב) שלמד מהט"ז (יו"ד סי' קמג סקי"ב) שסובר כחתם סופר, ומיישב את הדיוק מדברי התוס' שצ"ל לדעתם שכיון שיש לאיסור זה אסמכתא יש לומר שהאיסור חמור טפי]. טו. **מועד** קטן (פ"א ה"ב) ושביעית (פ"ג ה"ב). טז. **ונראה** שלמד בירושלמי שכיון שהאמה עשויה מבנין לכן אין מים עוברים. אך עיין בפירוש הקרבן העדה ופני משה שם שמפרשים שאין זורעים סמוך לאמה של בנין, ולכן אין איסור למ"ד מפני שמכשיר אגפיה לזריעה. ולדבריהם אין ראיה לפירוש הרמב"ם. יז. **עיין** שם שהקשה עוד, שבצירוף שני האופנים דהיינו דאתי מים אבתריה, ושקיל מיניה ושדי אבראי - יהא מותר לכולי עלמא, שבזה אין שום חשש - לא מפני שנראה כעודר ולא מפני שמכשיר אגפיה לזרעיה, ואילו במשנה כתוב בסתמא רבי אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה בתחילה במועד ובשביעית. ועוד הקשה שלפי זה יהא חילוק בין מועד לשביעית, שהרי במועד הטעם הוא משום טירחה, ובשביעית הטעם הוא רק משום שנראה כעודר או משום שמכשיר אגפיה לזרעיה, ובמועד יהא אסור בכל גוונא ואילו בשביעית יהא מותר באופן הנ"ל דלא שייך האי טעמא. והשאיר בצ"ע. וציין לרמב"ם ולתוספות מיום טוב (פ"א מ"ב). ווז"ל התוספות יום טוב שם: ולפי שהרמב"ם בפ"א מהלכות שמיטה לא התנה שיהא משליך למרחוק, משמע דסבר ליה דלרבנן בכל ענין שרי וכדמסיים ויהיב טעמא שהתירו כל אלה שאם לא ישקה תעשה הארץ מליחה וימות כל עץ שבה. ע"כ. יח. **מובא** בשפת אמת בקצרה. יט. **אבל** במועד אין עושין אמת המים בתחילה שבזה אף חכמים מודים שאסור, ראה רמב"ם (יום טוב פ"ח ה"ג) ושו"ע (אור"ח סי' תקלז ס"ו). כ. **וכן** בחידושי הר"ן כתב שההלכה כחכמים ולא מצינו לרבוותא שיפסקו כראב"ע. כא. **אמנם** כתב בחידושי הר"ן (ד"ה דקא שקיל): ולענין הפסק קיי"ל כחכמים, ואע"ג דשקלו וטרו בגמרא אליבא דרבי אלעזר בן עזריה, לא חזי' להו לרבוותא דליפסק כוותיה, ויראה שיש מקומות שחוששים לו. ע"כ. כב. **כתב** בשפת אמת, שכן משמע מדברי הר"ן [נראה שכוונתו לנמוקי יוסף (ד"ה וחכמים)] ומהתוספות יום טוב (פ"א מ"ב). [וראה בתוספות רעק"א על התוי"ט (שם אות ג) שפירש בדברי הנימוקי יוסף כדבריהם, וכתב שלדעת הנימוקי יוסף האומר משום עודר סובר שבזורק מחוץ לאגפיה נחלקו התנאים אם אף בו יש משום עודר או לא. ועיי"ש מה שהקשה על זה]. כג. **ולפי** זה ביאר בראשון לציון שם מדוע פסק הרמב"ם שמותר בכל גוונא, והיינו משום שלהלכה ספיקא דרבנן לקולא, ולכן אף שלחד מ"ד כשמשליך את העפר מחוץ לבור יש לאסור אפילו לחכמים משום שמכשיר את הקרקע לזריעה, מכל מקום פסקינן לקולא. כד. **תוי"ט** שם ע"פ הרמב"ם שכתב סתם להתיר, וכן כתב בפאת השלחן (סי' כ ס"ק כח), ושבת הארץ (פ"א ה"ט). כה. **שהרי** מן התורה אסור רק שני האבות ושני תולדות. רמב"ם שם. כו. **הקרן** אורה הביא דברי הרמב"ם והעיר על דבריו, וז"ל: ומלשון הרמב"ם ז"ל נראה דמשום פסידא הוא דשרו לה רבנן. אלא דלא משמע כן לקמן דפריך דרבי אלעזר בן עזריה אדרבי אלעזר בן עזריה מהא דעד שיעמיק שלשה, ואי נימא דטעמא דחכמים הוא משום פסידא, א"כ לחכמים נמי תקשי הא התם ליכא פסידא, אלא ודאי משמע דלאו מלאכה הוא כלל לרבנן. כז. **וכן** משמע במאירי. כח. **כן** הקשה בשם הראב"ד.

הכשרת קרקע[כט]. ובריטב"א ביאר, שהרי אפשר לומר שמשליך את העפר למרחוק ובאופן זה לא שייך לומר שמכשיר את אגפיה[ל].

וכתב בשפת אמת שלשיטת הרמב"ם (פירוש המשניות) שלחלוחית מי האמה היא המכשירה את הקרקע לזריעה - לא קשה כלל, כיון שחשש זה אינו שייך כאשר מגביה קרקע לשם הנחת זבלו.

הטעם שהוצרכו רבי זירא ורבי אבא ליישב קושיית אמימר

רבי זירא ורבי אבא בר ממל, חד אמר כגון שהעמיק וחד אמר זיבלו מוכיח עליו. הקשה בריטב"א, מדוע גם רבי זירא וגם רב אבא בר ממל מתרצים את קושיית אמימר, והלא לפי אחד מהם שהטעם הוא משום שמכשיר את גדותיה של האמה לזריעה, אין קושיא כלל, כמו שנתבאר שכאשר משליך את העפר למרחק אין איסור, והוא יעמיד דברי רבי אלעזר בן עזריה שמותר להעמיק בקרקע שלשה טפחים באופן שהוא זורק למרחוק, ואילו המשנה מדברת שאינו משליך לרחוק ולכן אסור.

ותירץ שאכן למי שסובר שטעמו של רבי אלעזר בן עזריה הוא מפני שמכשיר את אגפיה אין קשה סתירה זו, אלא תירץ כן ליישב אף לדעת החולק עליו[לא].

עוד תירץ, שאם במשנה מדובר שאינו זורק את העפר למרחוק, מדוע הטעם במשנה משום שנראה כעודר, היה למשנה לומר שהטעם הוא מפני שנראה כמכשיר את אגפיה, כקושיית הגמרא לעיל. עוד תירץ, שעתה לפי דברי אמימר סוברת הגמרא שמעולם לא אמרו רבי זירא ורבי אבא בר ממל דברים אלו, שהרי לאמימר מפורש במשנה מפני שנראה כעודר[לב]. אך כתב הריטב"א שפירוש זה דחוק.

ובאחרונים יש שתרצו[לג], שאותו אמורא שמסביר את טעמו של רבי אלעזר בן עזריה מפני שנראה כעודר, הוא זה שאומר את התירוץ זבלו מוכיח עליו. ומי שסובר שטעמו של רבי אלעזר ב"ע הוא מפני שמכשיר את אגפיה הוא זה שאומר שכאן מדובר שכבר העמיק, ומה שלא תירץ שמדובר כשזורק למרחוק הוא מפני שתירוץ זה עדיף כדי לומר שאפילו כשאינו זורק למרחוק מותר כי העמיק [אך אם אותו אמורא תירץ שזבלו מוכיח עליו, יקשה, שודאי תירוץ זה לא עדיף מלהעמיד את רבי אלעזר ב"ע שמותר להעמיק בקרקע שלשה טפחים כשזורק למרחוק][לד].

ויש שכתב[לה], שאף לפי דברי מי שמבאר את טעמו של רבי אלעזר ב"ע שאוסר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה קשה קושית אמימר[לו], שהרי רבי אלעזר בן עזריה מתיר להגביה שלשה טפחים בקרקע ובזה הרי הוא מכשיר לזריעה, ועל כן שניהם הוצרכו לתרץ את קושיית אמימר.

ביאור היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה טפחים

ומתקנין את המקולקלת במועד, מאי מקולקלת, אמר רבי אבא שאם היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה טפחים. רוב הראשונים[לז] פירשו את כוונת רבי אבא היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה טפחים, דהיינו שבתחילה היתה אמה זו בת ששה טפחים [ועל שם כך נקראת אמה, שהאמה ששה טפחים], ולאחר זמן נסתם ממנה חמישה טפחים, ועתה חוזר ומתקנה להחזירה לששה טפחים[לח].

אמנם יש שפירשו[לט], שאמה זו אף מלכתחילה לא היה בה כי אם טפח, ועתה [illegible] אדם זה להוסיף בה עד ששה טפחים. שבטפח נחשב התחלה ויכול להוסיף עד ששה[מ].

וכתב הריטב"א שאין זה נכון, שהרי זה נקרא שמתקן אמה בתחילה, ומלשון המשנה שמתקנים את המקולקלת משמע שהיתה מתוקנת מלכתחילה והתקלקלה[מא].

לתקן את המקולקלת שלא לצורך המועד

בירושלמי (פ"א ה"ג) מובא שרק לצורך המועד מותר, אבל שלא לצורך המועד אסור[מב]. אמנם יש מן הראשונים[מג] שכתבו, שאין ההיתר אלא משום דבר האבד ואינו לצורך המועד, ולכן אין מותר אלא הניקוי של עפר וצרורות שנפלו לתוכה בלבד, אבל לצורך המועד כל מה שצריך לו מותר.

הטעם שאין מתקנים חצי טפח על שלשה

פשיטא, חצי טפח על שלשה טפחים, כיון דלא עבר מיא לא כלום הוא. מבואר שאם היתה בתחילה אמה בת שלשה טפחים ונסתמה עד חצי טפח [או שלא חפר מתחילה רק חצי טפח ובא להעמיקה עד שלשה טפחים - לדעת הראשונים הנ"ל], שאסור לתקנה, כי הואיל ואין המים עוברים בה אינה כלום.

וביאר רש"י שאף על פי שדומה לעמוקה טפח שמעמידה על ששה, מכל מקום כיון שבאמה בת שלשה טפחים אין המים עוברים בה יפה לא קודם לכן ולא עכשיו, אינו חוזר וחופר אותם שני טפחים ומחצה, שהרי זו טירחה שאינה צריכה.

ויש ראשונים שפירשו[מד], שכיון שאין בה אלא חצי טפח אינה ראויה כלל לעבור בה מים והרי היא כסתומה וכאילו עושה אותה מחדש שאסור. וכתב התוספות הרא"ש שהוא הדין שאפילו פחות משלשה אסור, אלא שתפס שלשה לפי השיעור של טפח על ששה.

מדוע הגמרא אינה מסתפקת בשלשה על שבעה

טפחיים על שבעה מהו וכו' תיקו. הגמרא מצדדת לומר שבטפחיים על שבעה יהא אסור משום שאינו דומה לטפח על ששה. וביארו הראשונים[מה] הטעם, כיון שיש כאן טפח מיותר, שאין צריך כל הטפח ודי בארבעה טפחים וכן שיש בזה טירחה יתירה[מו] דהיינו ששוהה עצמו בשביל אותו טפח יותר מדי, וכן טורח להשליך העפר לחוץ[מז].

בספר טל חיים לפירושם שהטעם לאסור הוא אף משום שהטפח השביעי מיותר, אם כן היה לגמרא להסתפק בשלשה טפחים על שבעה שמוסיף רק ארבעה או כשמוסיף רק שלשה, או שכמו שמותר לחפור חמישה טפחים כל שכן שיהיה מותר לחפור ארבעה, או שנאמר שמפני הטפח המיותר אסור הוא להוסיף על ששה[מח].

על כן פירש[מט] שודאי הטפח השביעי אינו מיותר, רק שסתם אמה היא ששה טפחים, והוא צריך לעוד טפח, וכוונת הגמרא שאמרה טפח יתירתא - יותר על הגבול שאמר רבי אבא, אבל לא שגם עבורו הוא מיותר. והספק בגמרא הוא, האם רבי אבא התיר רק על ששה טפחים שזה הוא הגבול שקבעו חכמים שחמישה טפחים אין זה כל כך טורח אבל ששה הוי טורח [ולא מפני שמתכופף יותר]. ולפי זה אם היה שני טפחים היה מותר להוסיפו עד שבעה, או שטעמו של רבי אבא הוא מטעם שצריך להתכופף, וכשיש טפח נוסף הוא צריך להתכופף יותר, ואם כן אף בטפחיים יהיה אסור להוסיף. ושוב אין קושיא מדוע הגמרא אינה מסתפקת בשלשה על שבעה, שבאופן זה ודאי שיהא מותר, שאף שצריך להתכופף מכל מקום כיון שמרוויח מה שאינו טורח לחפור חמישה טפחים, הוי טירחא פחותה [ורק לפירוש הראשונים קשה, כיון שלדעתם הצד לאסור בטפחיים על שבעה הוא משום שטפח השביעי מיותר ובזה אין נפק"מ בין טפחיים על שבעה לשלשה על שבעה].

ההלכה בטפחיים על שבעה

טפחיים על שבעה מהו וכו' תיקו. כתבו הראשונים, שכיון שהספק לא נפשט, הרי זה ספק דרבנן ולהקל, שלדעתם איסור מלאכה בחול המועד הוא מדרבנן[נ], לפיכך אם היתה עמוקה טפחיים מעמיקה עד שבעה[נא]. ויש מן הראשונים[נב] שכתבו להחמיר, שאינו מעמיקה אלא עד ששה טפחים. ומכל מקום

כט. וכן ברש"י - כתב יד - פירש שמניח אבנים. **ל.** וכן כתב ברש"ש. **לא.** כן מצינו בש"ס כמה פעמים שאמורא מיישב את המשנה אפילו לפי מי שחולק עליו (ריטב"א שם). **לב.** ודברי אמימר הם כעין מה שמצינו בש"ס 'איכא דאמרי' (ריטב"א שם). **לג.** קרן אורה, וכעין זה בנחלת יהושע. **לד.** החזון איש (סי' קלה ד"ה ור"א בר ממל) בתירוצו הראשון גם כן כתב שהיה דחוק לאותו אמורא להעמיד את מה שמתיר רבי אלעזר בן עזריה כשזרקו למרחוק, אך לא תלה שאותו מ"ד הוא זה שמתרץ שמדובר שכבר העמיק. **לה.** חזו"א שם. **לו.** וצ"ב, שבגמרא משמע שרק אם הטעם משום שנראה כעודר קשה קושיית אמימר, כפי שהבאנו מדברי המפרשים למעלה. **לז.** רש"י וברש"י ברי"ף בפירוש א', ריטב"א, שיטה, מאירי, ר"ש בן היתום ור"י מלוניל. **לח.** שאם נתמלאה לגמרי הרי זה כבנין מתחילה ואסור (שיטה שם). ועיין חזון איש בהערות למו"ק שנסתפק אם דוקא כשנסתם כל האורך או אפילו רק מעט בכל גבהו. במכתם הוסיף בשם הראב"ד שבכל מקום ששנו מתקנים המקולקלות לא שיוסף על שיעור הראשון ולא מרחיב בהן ולא מעמיק בהן. וראה בפרי מגדים (סי' תקלו א"א אות ו) שנראה מדבריו שבאמת המים מוכרח דוקא להשלים חמשה טפחים דבציר מכאן לאו אמה מיקרי ולא מהני מידי והוי שלא לצורך ואסור. ולפ"ז צריך לצמצם השיעור לא יותר ולא פחות וכן ברוחב האמה דבעי ששה טפחים. **לט.** רש"י ברי"ף בפירוש השני, ומגיד משנה שם בשמו, וכן דעת הרמב"ם והשו"ע שם. עיי"ש במג"א (ס"ק ה) וביאור הגר"א, וכן נראה מפהמ"ש, וכן כתב הנמוקי יוסף, וכן נראה דעת אחד הקדמונים שם, שכתב לולי שכבר הורה זקן [הראב"ד] היה נ"ל להתיר. **מ.** כן ביאר הנחלת דוד. וראה שם שכתב שלפי פירוש רש"י שעל הגמרא שסובר שטפח אינו חשוב כלום יקשה מדוע מקשה הגמרא חצי טפח על שלשה טפחים, אפילו טפח על שלשה טפחים או שני טפחים על שלשה טפחים אין לתקן, שהרי אין בטפח שום חשיבות. וראה בשפת אמת שכתב להיפך. **מא.** וכעין זה כתב בחזו"א (סי' קלה) שאם לא היתה קודם בת ששה אין עליה שם תיקון אלא עשיה בתחילה, וכן כתב בטל חיים. וראה עוד בריטב"א שדייק מלשון ומעמידה על ששה, שאף אם היתה קודם יותר מששה אינו מעמידה אלא על ששה. **מב.** ועיי"ש שבשל רבים אפילו אינו לצורך המועד מותר. **מג.** המכתם שם בשם הראב"ד, ועיין פירוש אחד הקדמונים על הרי"ף (ירושלים תשכ"ו) בשם הראב"ד. **מד.** רש"י מכתבי יד. וכן פירשו הריטב"א, הנמוקי יוסף, תוספות הרא"ש, שיטה ומאירי. **מה.** רש"י, וכעי"ז בנמוקי יוסף ובמאירי. **מו.** ולפ"ז יש כאן שני טעמים, א. טירחה שאינה צריכה. ב. גם טורח יתר. אבל מדברי הריטב"א וחידושי הר"ן נראה שיש רק טעם אחד דהיינו משום טורח יתר. **מז.** חידושי הר"ן, ריטב"א ומאירי. **מח.** ואף אם נאמר שהגמרא מסתפקת כשמוסיף אפילו חמישה שאעפ"כ יהיה מותר, מכל מקום היה לגמרא להסתפק בשני האופנים, גם כשמוסיף חמישה וגם כשמוסיף ארבעה או שלשה (טל חיים שם). **מט.** כמו שמשמע מהר"ן והריטב"א, ראה הערה לעיל. **נ.** מגיד משנה שם וריטב"א לדעת הרמב"ם, ועיין באור הגר"א (שם) שה"ה יהא לדעת שאר ראשונים הסוברים שהוא מדרבנן וכן לדעת הרמב"ן שטירחה יתירה בדבר האבד אינו אסור אלא מדרבנן. **נא.** כן נפסק ברמב"ם (יום טוב פ"ח ה"ג) ובשו"ע (סי' תקלז ו). **נב.** ריצ"ג (הל' חוה"מ), וכ"כ ר"ש בן היתום ונמוקי יוסף שם והמאירי שם [אע"פ שהמאירי סובר שמלאכת חוה"מ מדרבנן, וכן הטור

אם היתה עמוקה שלשה ובא להעמיקה עד שמונה, יש מן האחרונים[נג] מצדדים לומר שאסור לדברי הכל, שטירחה יתירה היא להשליך העפר לחוץ[נד].

18/06/2018אהח

ה.

ביאור 'רבים צריכים להם'

אבל רבים צריכין להם אפילו חפירה מותר. בביאור 'רבים צריכים להם' נמצאו בראשונים כמה פירושים, יש מפרשים[א] שהיינו שאין להם מים לשתות, אבל אם יש להם שאר מים לשתות מהם, אסור לחפור מחדש[ב].

ויש סוברים[ג], שאם אין להם מים לשתות מותר אף ליחיד לחפור מחדש, כשם שמותר בכל צורך אוכל נפש אף בטורח גדול, אלא רבים צריכים להם היינו שצריכים לשתות לאחר המועד מיד, אבל כשאין צריכים להם לאחר המועד מיד, אין חופרים אלא רק חוטטים, כיון שיהיו צריכים להם לאחר זמן.

אולם הריטב"א חולק וסובר שכל שאינו צורך המועד, או לאחר המועד מיד, אסור אפילו חטיטה, ורבים צריכים להם היינו שיהיו המים יותר קרובים להם, לפיכך מותר לחפור מחדש אף על פי שביחיד אסור, אבל כשאין רבים צריכים להם אלא להרווחה, שלא יצטרכו כולם למלאות ממקום אחד, אין חופרים אלא רק חוטטים[ד].

באיזה אופנים הקילו צרכי רבים

אמר רבי יעקב אמר רבי יוחנן לא שנו אלא שאין רבים צריכין להם אבל רבים צריכין להם אפילו חפירה מותר. בראי"ש הקשה הרי אין היתר לכוין מלאכתו למועד (משנה לקמן יא) וכן אין היתר לעשות מלאכות בטירחה יתירה (משנה לעיל דף ב) וכן אין לעשות מלאכות בפרהסיא (משנה לקמן יג:) וכאן בענין של צרכי רבים התירו לו לחפור בורות אף שיכל לחפור מקודם לכן, ונמצא שהוא מכוין מלאכתו למועד[ה] וכן הוא עושה החפירה בטירחה יתירה וכן כשחופרים כולם נעשה הדבר בפרהסיא, ומבואר שהתירו בצרכי רבים אף לכוין מלאכתו וטירחה יתירה ופרהסיא. והביא הרא"ש דבירושלמי (פ"א הלכה ג) הקשה כן ותירץ 'אי לא מתעבדא כדון לא מתעבדא עוד' ופירש הרא"ש שהדברים של הרבים בזמנם היה דבר שנעשה על ידי כולם, ובמועד שלא עבדו, היה זמן להתאסף, ואם היו עושים אז היה הדבר נעשה, ואם לא, היו מפסידים הדבר, ולכן התירו. ומבואר ברא"ש שאף בדברים שאינם לצורך המועד שהתירו בהם רק מעשה הדיוט מכל מקום מותר לכוין מלאכתו למועד משום טעם זה. וכתב המג"א (סי' תקמד סק"ד) שבמקום שיש 'מנהיג' שצרכי העיר מוטלים עליו לעשותם אין סיבת היתר זה כיון שהוא יכול לחפור אחר כך ואין לחשוש שיפסידו הבורות, ולכן אסור לחפור בורות במועד[ו]. ויש לדון אם סברת הרא"ש היא שזה שורש ההיתר המיוחד בצרכי רבים, ולפי"ז במקום שיש מנהיג צריך להתייחס לזה כמו צרכי יחיד ואין להתיר לעשות מעשה אומן וכן אין להתיר לעשות אם זה לא לצורך המועד. או שבעיקר ההיתר מסכים הרא"ש שהוא משום שצרכי רבים אין זה עבודה שנאסרה במועד וכל דבריו הם אמאי כאן התירו במיוחד לכוין מלאכתו, שבכל ההתרים האחרים זה אסור[ז].

ויש עוד חומרא בהיתר של צרכי רבים, שבשו"ת הרשב"א (ח"ד סימן שכו) דן אם יש להתיר בנית ביהכ"נ במועד משום היתר צרכי רבים, וכתב שכל מה שמותר לעשות במעשה אומן לצרכי רבים הוא רק בדברים הנצרכים לגוף האדם כמו בורות ומרחץ שזה דברים שיש בהם חיי נפש ולצורך יחיד אסור כיון שאומרים שאפשר לו בלא זה או שיכול לילך למקום אחר, אבל צרכי רבים התירו משום שאומרים שבודאי יש אחד מהרבים שזה חיי נפש בשבילו 'ואי האי לא צריך האי צריך'. וכל זה בדברים הנצרכים לגוף האדם, אבל בצרכי רבים אחרים אין להקל במעשה אומן ולכן לא התיר בניית ביהכ"נ במעשה אומן, אבל מעשה הדיוט לצורך אחר המועד מותר בכל גווני. והביאו הב"י בסו"ס תקמד. וכן פסק הרמ"א בסימן תקמד ס"ב.

איסור חפירה ליחיד

חוטטין בורות שיחין ומערות של יחיד וכו'. מבואר שאסור חפירת בורות ליחיד ומותר רק חטיטה. בטעם איסור חפירת בורות ליחיד כתב הרא"ש שהוא משום שיש בזה אומנות ואין מותר מעשה אומן לצורך המועד. וקשה הרי מכשירי אוכל נפש מותרים במעשה אומן כמו שמבואר להלן (דף י) שמותר לעשות ריחים אף שיש בזה מעשה אומן ואם כן אמאי אין נחשב עשיית הבור שעל ידו יהיו לו מים לשתיה כמכשירי אוכל נפש. וברמב"ן (תוה"א הלכות חוה"מ) נתקשה בזה ומשום זה העמיד שהכא מיירי שיש ליחיד מים לשתות מהנהר ממקום שכולם שותים, אלא שהוא רוצה שיהיה לו ממקום קרוב שיהיה לו יותר קל ודבר זה אינו נקרא מכשירי אוכל נפש אלא ככל דבר לצורך המועד שאין מותר במעשה אומן. אמנם במגיד משנה (פ"ח ה"ד) דייק מסתימת הרמב"ם שכתב שאסור לחפור בורות ליחיד ולא חילק שזה דווקא כשאין לו מים לשתות דסבירא ליה דאסור בכל גווני. וכן פסק השו"ע (סי' תקמד ס"ג) שאסור לחפור בורות ליחיד אף כשצריך להם עתה. וצריך עיון מאי שנא מעשיית ריחים. ואפשר שכיון שבניית הבור זה מעשה עבודה בקרקע חמיר טפי ולכן אסרוהו[ח].

מדוע הוצרכה הגמרא להביא הברייתא השלישית

בשרבים צריכין להם, חפירה מי אסיר, והתניא וכו' ושל רבים חופרין אותן. דהיינו שהגמרא מביאה ברייתא שמבואר בה להדיא כדברי רבי יוחנן, וממילא קשה סתירה מהברייתא הראשונה [כפי שהקשתה הגמרא על רבי יוחנן מברייתא הראשונה]. והקשה בספר מירא דכיא, מדוע הוצרכה הגמרא להביא ברייתא שלישית זו שמבואר בה כדברי רבי יוחנן, והלא אף מהברייתא השניה יש להוכיח כן, שבברייתא השניה נאמר שיש חילוק בין בורות של יחיד לשל רבים, דהיינו שבבורות של יחיד אין חוטטים ובשל רבים - חוטטים אבל אין חופרים, והוצרכה הגמרא להעמיד ברייתא זו [כדי ליישב הסתירה מהברייתא הראשונה] באופן שאין רבים צריכים להם, אם כן יש לדייק מברייתא זו שרק כשאין רבים צריכים להם אסור לחפור, אבל אם רבים צריכים להם מותר אף לחפור, כדברי רבי יוחנן, וקשה סתירה מהברייתא הראשונה כנ"ל.

ותירץ, שהגמרא מעדיפה להקשות ברייתא מפורשת מאשר להקשות מדיוק.

והביא עוד שתירצו, שאף שבברייתא מדובר כשאין רבים צריכים להם, אין לדייק שאם רבים צריכים להם שיהיה מותר לחפור, שמנין לומר שיש חילוק בענין זה. אך דחה תירוץ זה שכיון שמצינו לגבי בור של יחיד שיש חילוק בין אם צריך או שאינו צריך [מכח הסתירה בין הברייתות], יש לומר מסברא שגם בבורות של רבים יהיה חילוק בין צריכים לאינם צריכים, רק שהחילוק יהא בדרגת חומרה אחרת, דהיינו שבבורות של יחיד החילוק יהא לגבי חטיטה, ובבורות של רבים החילוק יהיה לגבי חפירה.

נאמר שהמשנה מרבה שדנים דיני ממונות וכדומה

ועושין כל צורכי רבים לאתויי מאי, לאו לאתויי חפירה, שמע מינה. כן מסקנת הגמרא שמוכרחים לומר שהמשנה באה לרבות חפירה שהיא מותרת לצורך רבים, ומוכח כרבי יוחנן. ובריטב"א הקשה נאמר שהמשנה באה לרבות שדנים דיני ממונות ודיני מכות ועריפת העגלה וכל האמורין בירושלמי (הוצא בריטב"א לעיל ב. ד"ה ועושין). ותירץ שהגמרא מבינה שאע"פ שהמשנה מרבה את כל אותם הדברים שהוזכרו בירושלמי, מכל מקום לא יתכן שהמשנה אינה מרבה שום דבר בתיקון קרקע כעין הפרטים המפורטים במשנה.

פסק כאן שאסור אף שסובר מלאכת חוה"מ מדרבנן. וראה הערות למאירי עמ' ט ושער הציון של המ"ב (ס"ק כ)]. **נג. מגן** אברהם (שם ס"ק ז). **נד. ועיין** משנה ברורה (שם ס"ק כה). **א. ריטב"א** בשם רש"י. ועיין רש"י בריי"ף (ד"ה שאין רבים) ושיטה שם. הריטב"א הביא פירוש זה, והקשה על זה [וכן תלמיד הרשב"א בשם הרמב"ן]: ואינו נכון דא"כ מאי איריא דרבים אפי' דיחיד נמי לצורך אכילה ושתייה עושה כל מלאכה ואפילו בטורח גדול וכשם שקוצר ודש וזורה. ע"כ. **ב. רש"י** בריי"ף שם. **ג. כן** הביא הריטב"א בשם התוספות. וראה תוספות (ד"ה והיה). **ד. כן** כתב בשם רמב"ן. וצ"ע שבלקוטות הרמב"ן (ה.) מבואר שחטיטה מותרת אפילו לצורך אחר המועד, ועי"ש (ג.) בשל יחיד. **ה. וכ"ז** לדעת הירושלמי והרא"ש וכן נפסק להלכה. אמנם בפסקי התוס' (אות ג) כתוב שמותר רק כשלא כיון מלאכתו למועד. **ו. והעתיקו** המשנה ברורה להלכה (שם סק"א). אמנם עיין בערוך השלחן (שם סק"ו) שכתב דאף כשיש מנהיג מותר דהרי בזמן הגמרא היה ג"כ ממונים ומכל מקום התירו. **ז. בירושלמי** שם הביאו שהיה מרחץ שנשבר במועד והתירו לתקנו. והקשו 'בטריח וכוונו, ולא כן תנינן ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד, אמרן אי לא מתעבדא במועד כדון לא מתעבדא עוד' ע"כ. משמע שכל התרוץ הזה הוא להתיר לכוין ולא שזה שורש ההיתר. והנה עיין שם מקודם לכן שכתוב שם שמותר לתקן מקולקלות של רבים אף שלא לצורך המועד והוכיחו את זה מהדין של מרחץ הנ"ל, וצריך לומר שאף תיקון מרחץ הוא שלא לצורך המועד ומותר תיקונו במעשה הדיוט בלבד, וזה מה שהוכיחו שם דאף במקולקלות שלא לצורך המועד מותר. וכ"כ המג"א (סי' תקמד סק"א) והשעה"צ (סי' תקמה סק"ה). אמנם בחיי אדם (כלל קו בנ"א סק"ג) כתב שהמרחץ הוא לצורך המועד והתירו תיקונו במעשה אומן. וצ"ע אם כן מה הוכיחו מזה למה שמותר לתקן מקולקלות שלא לצורך המועד הרי שם היה צורך המועד, ומוכח לומר שהוכיחו שעיקר היתר צרכי רבים הוא משום שאם לא יעשה אז לא יעשה לעולם וזה מה שמתיר בטריח וכוונו לצורך המועד ומהאי טעמא יש להתיר אף לצורך אחר המועד. ומוכח מזה שעיקר ההיתר של צרכי רבים הוא משום שאם לא יעשה אז לא ייעשה לעולם. אמנם עיקר האחרונים שם לא סברו כדבריו וכמ"ש בשעה"צ שם. ועיין בילקוט ביאורים לדף ב' שמותר לב"ד לעשות עשיותיו במועד מדין צרכי רבים, והתם אין חשש דלא ייעשה לעולם ומוכח שיש היתר בצרכי רבים בעצם שאין זה נקרא עבודה אסורה אף כשאין חשש זה. **ח. וכמו** שכתב הרמב"ן בע"ז (כב.) שעבודת קרקע במועד חמיר טפי [וכן עיין אליהו רבא (סי' תקלז ח)]. ועוד אפשר ליישב שכיון שאין הבור יוצר את המים, זה דומה למצודות שנתבאר לקמן דף יא שאין זה נחשב מכשירין אף שעל ידי המצודות יש לו דגים. ועמ"ש בזה בילקוט ביאורים בדף יא. וקושיא זו קשה אף לדעת התוס' שפירש האיסור הכא משום טירחה יתירה דהא במכשירי אוכל נפש מותר אף טירחה יתירה כדמוכח מהא דהתירו לבנות הריחים. אמנם בפמ"ג (א"א סי' תקלו סק"ג) כתב שאסור טירחה יתירה במכשירין. ועיי"ש במ"ב (ס"ק טו) שחלק עליו שכתב דברמב"ן כתוב להדיא שמותר. ויש לדחות שהרמב"ן לשיטתו שהתיר חפירת בור לכן התיר גם טירחה יתירה אמנם למאי דפסקינן שאסור חפירת בור אפשר שאסור טירחה יתירה. אבל קשה על זה דהא בבניית ריחים יש ג"כ טירחה ומותר.

נאמר שהמשנה מרבה 'שחופי נהרא' ו'למיכרא נהרא טמימא'

הרש"ש הקשה, שנאמר שהמשנה באה לרבות שחופי נהרא - עקירת ענפי האילנות שצמחו והפריעו למי הנהר או למיכרא נהרא טמימא - לפנות את מקור המעין שהיה להם שנסתם[ט], שיש בזה פחות טורח.

ובמצבת משה כתב שקושייתו תלויה במחלוקת הראשונים, שהנה הרא"ש (פ"א סי' ו) כתב בשם הראב"ד שבחפירת בורות צריך מעשה אומן, ורק לשיטתו קשה שהיה עדיף לרבות נהרא טמימא ושחופי נהרא, אבל לפי התוס (ג. ד"ה וחוטטין) שכתבו, שאם נתמלא הבור מותר לחטוט להעמיקו שהעפר תיחוח אבל לחפרה בתחילה שהקרקע קשה - אסור, משום דאיכא טירחא יתירא. ולא הזכירו בדבריהם מעשה אומן משמע שלא צריך בזה מעשה אומן, אם כן אפשר לומר ששניהם אותו דבר וכמו שהם מותרים אף שיש בהם טירחה אף זה יהא מותר.

ובארץ הצבי (על המלבת משה) כתב, שהגמרא הבינה שהחידוש של המשנה הוא בדבר שרק לרבים מותר, אבל שחופי נהרא גם ליחיד מותר, ואם כן כל צורכי רבים לא משמע שבא לרבות דברים שאינם אלא לרבים.

האם ציון קברים הוא מהתורה או מדרבנן

רמז לציון קברות מן התורה מנין. במשנה במסכת נדה (נו:) מובא שנאמנים הכותים על ציון קברים, וכל היכן שלא ציינו שיש כאן קבר מותר לאכול שם טהרות'. וכתבה הגמרא שאף שהכותים אינם מאמינים בתורה שבע"פ וכל ציון הקברים הוא מדרבנן, בכל זאת מכיון שנכתב במקרא בפירוש (יחזקאל לט טו) 'וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון', נזהרים הם בזה ואפשר לסמוך עליהם לענין טהרות.

ולכאורה מוכח מהגמרא שם שציון קברים הוא מדרבנן ולא מדין תורה[יא]. וכך גם כתב התוספות בבבא בתרא (קמז. ד"ה מנין) שכל ענין ציון קברים הוא מדרבנן[יב].

אולם מהתוספות בסוגיין נראה שסברו, שציון קברים הוא מן התורה, שהרי התוספות ביארו את קושיית הגמרא 'הא מקמי דאתי יחזקאל מאן אמרה', שכיון שציון קברים הוא מהתורה היתה צריכה התורה להביא דין זה בפסוק עוד לפני שכתב זאת יחזקאל[יג].

והריטב"א הביא ראיה לשיטה זו, שציון הקברים הוא מן התורה, שאם הוא מדרבנן לא היו חכמים מתירים לציין קברים במועד[יד]. וכן הוכיח הערוך לנר (נדה שם) מהגמרא כאן שכתבה 'אלא גמרא גמירי לה' שמוכח שהוא הלכה למה מסיני[טו].

ולשיטה זו הסוברת שציון הקברים הוא מן התורה, יקשה לפרש את המובא בגמרא במסכת נדה (שם) שציון קברים הוא מדרבנן וכו'. וכתב הערוך לנר (נדה שם) כי מה שאמרה הגמרא שם שהוא מדרבנן הכוונה שאע"ג שהוא הלכה למשה מסיני מכל מקום כיון שלא כתוב ענין זה בפסוק נחשב הוא אצל הכותים כמו שחכמים אמרו זאת, ובדברי חכמים אינם מאמינים, ועל זה מתרצת שם הגמרא שכיון שמוזכר ענין זה ביחזקאל, לכן זהירים הכותים גם בענין זה, ואפשר לסמוך עליהם בכדי לאכול טהרות[טז].

מהיכן הראיה לשיטת רבי שמעון בר יוחאי

רמז לציון קברות מן התורה מנין, תלמוד לומר 'וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון'. התבאר בגמרא שיש סמך לציון קברים מנבואת יחזקאל, ממה שאומר הנביא 'וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון' ופירש רש"י שנראה שבא הכתוב להזהיר וללמד שיהא אדם עושה ציון במקום הקברים.

והנה הגמרא ביבמות (סא.) אומרת: ועוד היה רבי שמעון בן יוחאי אומר קברי עכו"ם אינם מטמאים באוהל שנאמר (יחזקאל לד לא) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם, ודייק רשב"י מלשון הפסוק 'אדם אתם' שרק בני ישראל קרויים אדם אבל העכו"ם אינם קרויים אדם, ומכיון שגם אצל טומאת אהל כתבה התורה את המילה אדם דכתיב (במדבר יט יד) 'אדם כי ימות באהל' נמצא שרק קבר של יהודים שנקראים 'אדם' מטמאים בטומאת אוהל.

והקשו התוספות במסכת נדה[יז] (נז. ד"ה והנה) כי לכאורה לשיטת רשב"י קשה מדוע כתוב בנבואת יחזקאל שלעתיד לבוא יציינו את עצמות העכו"ם, הרי אין להם כלל טומאת אהל. ועוד קשה שהרי מפסוק זה מביאה הגמרא כאן סמך שמציינים את קבריהם של ישראל המטמאין באהל, ולכאורה הרי שם אצל עצמות הגויים אין כלל טומאת אהל[יח].

ובתשב"ץ (ח"ג סי' שכג) כתב, שמכח שאלה זו יש שרצו לומר שאין הלכה כרשב"י, אלא בדין שקברי עכו"ם מטמאים באוהל. והוסיף שם שיש שדוחים ראיה זו נגד רשב"י, מכיון שלעתיד לבוא יציינו על כל הקברים בכדי להרבות בטהרה.

והתוספות (נדה שם) תירצו שהרי גם לפי שיטת רשב"י כל מה שאין קברי העכו"ם מטמאין אין זה אלא בטומאת אוהל, אבל בטומאת מגע ומשא גם עצמות הגויים מטמאין[יט]. ואם כן מתנבא הנביא שיציינו על העצמות מפני טומאת מגע ומשא, ומביאה הגמרא מזה סמך לציון אוהל, שאם לעתיד לבוא יציינו בכדי להנצל מטומאת מגע ומשא, ואפילו שהוא רק לצורך שעה, [כי לאחר מכן אספו את עצמותיהם ולקחום למקום אחר[כ]], נראה מזה שציון הבא לטומאת אוהל, שאנו צריכים לו לתמיד, בודאי שיצטרכו לציין[כא].

מדוע בנבואת יחזקאל נקראו עכו"ם 'אדם'

שם. העירו התוספות (נדה שם) שמזה שמובא בפסוק 'וראה עצם אדם' היה אפשר להביא ראיה שהעכו"ם קרויים אדם ולא כדבריו של רשב"י. ותירצו שיש לומר שנכתב זאת בפסוק לאפוקי שלא נאמר שיקברו עצמות בהמה ועל זה יציינו.

ובערוך לנר כתב לתרץ באופן אחר, ולפי מה שפירש (הובא לעיל) שציון הקברים הוא משום חשש שמא יש בהם עצמות ישראל, לפי זה מובן מה שכתוב בפסוק 'וראה עצם אדם' כיון שקאי על עצם ישראל.

מדוע ציון הקברים אינו מובא בתורה אלא ברמז

הב"ח (בהגהותיו אות ה) מביא שיש שגרסו בדברי רש"י 'שלא בא הכתוב להזהיר ולומר שיהא אדם עושה ציון דמשום הכי אין צריך ציון דכיון שאין מטמא באהל מכסהו בקרקע ואין צריך ציון', והיינו שמבאר רש"י מדוע אמרה הגמרא שזה רק סמך ולא עיקר הדין, וביאר רש"י שכיון שלפי האמת קברי עכו"ם אינן מטמאים ודי בזה שיכסו את העצמות בחול, לכן כתבה הגמרא שהוא רק סמך.

אולם מדברי התוספות (כאן ד"ה רמז) אין נראה כך, שכתב שמכיון שהנביא מתנבא לעתיד לבוא ואנו רוצים ללמוד מזה לזמן הזה לכן כתבה הגמרא שהוא רק רמז.

ביאור הקושיא

הא מקמי דאתי יחזקאל מאן אמרה. התבאר לעיל שנחלקו הראשונים האם ציון הקברים הוא מהתורה, והנה הסוברים שהוא מן התורה יבארו את

ט. **ראה** לעיל (סוף ד:) אביי שרא וכו', ורבי ירמיה שרא וכו'.

י. **רש"י** שם (ה.).

יא. **ולפי"ז** מובן מדוע אמרה הגמרא רמז לציון קברות מהתורה מנין, שאף שכל הענין הוא מדרבנן מחפשים רק סמך לכך מן התורה.

יב. **וכן** כתב הקרן אורה להוכיח ממה שהגמרא אמרה לקמן שאין צריך לציין על הודאי אלא על הספיקות כגון סככות ופרעות, והנה דברים אלו כיון שנתונים הם בספק, כל טומאתם היא רק מדרבנן ואיך אפשר לומר שציונם הוא מן התורה, אלא חייבים לומר שציון הקברים הוא מדרבנן. אולם עיין במשנה ראשונה (נדה פ"ז מ"ה) שכתב על מה שהמשנה אמרה שאין הכותים נאמנים על הספיקות מכיון שאין הם חוששין לספיקא, וכתב המשנה ראשונה שלמ"ד שכל 'ספיקא דאורייתא' הדין הוא שמן התורה הולכים בהם לחומרא מובן שהמשנה צריכה לומר שאין נאמנים, שאף שיש לזה (לספק) עיקר בתורה מכל מקום מכיון שלא כתוב דין הספק בתורה לא חוששים הכותים לזה. ולפי זה יתכן שהסוברים שציון קברים הוא מהתורה, סוברים גם דספיקא בדאורייתא מהתורה הדין בהם לחומרא ולכן יתכן שיהיה לזה לימוד מהתורה לציון הקברים.

יג. **וגם** בתירוץ נשארו בדעה זו, אלא שתירצו בגמרא שיחזקאל רק הסמיך דין זה, אבל באמת זהו דין תורה.

יד. **אולם** עיי"ש בריטב"א שדחה ראיה זו, שאפילו אם נאמר שציון קברים מדרבנן הוא כיון שצורך רבים הוא יש לחכמים להתיר זאת במועד, ועוד שאפילו נאמר שאיסור מלאכת חול המועד הוא מן התורה, הרי הגמרא (חגיגה יח.) אמרה שאת מלאכת חול המועד מסרה התורה לחכמים להתיר או לאסור, וודאי יש בכוחם של חכמים להתיר ציון קברים, כיון שהוא צורך רבים.

טו. **וכן** מוכח בשיטה לתלמיד רבינו יחיאל שכתב על תירוץ הגמרא אלא גמרא גמירא לה 'הלכה למשה מסיני רב מפי רב'. אולם במצבת משה דייק שכיון שאין כתבה הגמרא הלכתא גמירא לה כבשאר מקומות אלא כתבה 'גמרא גמירא' יתכן לומר שאינו מהתורה ועיי"ש שהביא משו"ת חוות יאיר (סי' קנג) שהביא ראיות מהרמב"ם לכמה פעמים שמוזכר גמרא גמירא ואינו מהתורה והביא שם גם את הגמרא דכאן.

טז. **וכך** כתב בשו"ת בנין ציון (סי' ק"ט).

יז. **וכן** הקשה בשיטה לתלמיד רבינו יחיאל בשם ר' אלחנן.

יח. **ובשיטה** מקובצת (שם) תירץ שלעתיד לבוא ימותו ביחד עם הגויים גם פושעי ישראל ואת קבריהם יציינו בסיד. ובערוך לנר (נדה שם) תירץ כעין זה שכתב שיש לומר כי מה שמתנבא הנביא שמציינין את הקברים זה משום שאולי מת במלחמת גוג גם אחד מישראל, ועליו יציינו לעתיד לבוא, וכמו שמתרצת הגמרא ביבמות (סא.) לשיטת רשב"י [ששאלה שם הגמרא לשיטת רשב"י מדוע הזהיר משה את פקודי החיל אחרי מלחמת מדין 'כל הורג נפש תתחטאו' ולכאורה הרי אין עכו"ם מטמא כלל, ותירצה הגמרא כי שמא נפל שם גם חלל מישראל ונגעו בו פקודי החיל או אהילו עליו, ובגללו הזהיר משה שיתחטאו. וכן כאן יש ליישב באופן כזה, שיציינו לעתיד לבוא משום ספק שמא ישראל הוא]. אלא ששם דחו תירוץ זה מכיון שמפורש בפסוק שבמלחמת מדין 'לא נפקד מהם איש' אבל במלחמת גוג לא כתוב בנביא שלא יהרג מישראל, ועוד שהרי גם מיהודה ילחמו על ירושלים במלחמה ההיא כדכתיב בזכרי' (י"ד) 'וגם יהודה תלחם בירושלים' [שמדבר שם הפסוק במלחמת גוג ומגוג כמו שכתב רש"י במגילה (לא. ד"ה עוד)], ואם כן יתכן מאוד שיפול גם אחד מישראל. אלא שאפילו אם נאמר שלא ימות אף אחד מישראל במלחמת גוג, מכל מקום אפשר לומר שמה שיציינו לעתיד לבוא זה שמא העצם שפזורה על הארץ הוא עצם שנתגלה מקבר ישראל שנקברו שם עוד לפני המלחמה.

יט. **שמכיון** שבטומאת מגע ומשא לא הזכיר הכתוב 'אדם' לכן גם עכו"ם מטמאים בזה.

כ. **כמו** שכתוב בפסוק ביחזקאל (שם) 'עד קברו אותו המקברים אל גיא המון גוג.

כא. **וכתבו** בתוספות (שם) שכל זה לשיטת רבינא (יבמות שם) שסובר שרשב"י מודה בטומאת מגע ומשא, אבל למ"ד שסובר שגם טומאת מגע ומשא אין בעכו"ם [לשיטת רשב"י], צריך לומר כי מה שהפסוק מתנבא שיציינו את עצמות העכו"ם לאו משום טומאה הוא אלא שכאשר ירצו לנקות את הארץ מהמתים ידעו היכן ישנם עצמות. וכן כתב בשיטה לתלמיד רבינו יחיאל. [ועיין ברד"ק (יחזקאל לט טו) שמפרש שמה שציינו את הקברים זה על מנת לאסוף לאחר מכן את כולם למקום אחד לזכרון הנס לדורות הבאים, אמנם

קושיית הגמרא, שמכיון שהציון הוא מן התורה, לא יתכן שעד שבא יחזקאל ואמר זאת, לא היה חיוב לציין את הקברים[כב].

עוד יש לפרש את הקושיא לשיטה זו, שאם אמנם ציון הקברים הוא מן התורה, איך מביאים לזה סמך מפסוק ביחזקאל שהוא רק מדברי קבלה[כג].

ועל זה תירצה הגמרא שהוא הלכה למשה מסיני, ויחזקאל הביא להלכה זו גם סמך מן הפסוק[כד].

ולשיטה השניה הסוברת כי ציון קברים הוא מדרבנן, צריך לבאר מה השאלה 'מקמי דאתי יחזקאל מאן אמרה', הלא לכאורה מכיון שכל ענין זה הוא מדרבנן, לכן אין חייב להיות לזה סמך מוקדם יותר מיחזקאל, ומה היתה שאלת הגמרא. ועוד צריך ביאור לשיטתם מה הפירוש במסקנת הגמרא 'אלא גמרא גמירא לה' שהוא הלכה למשה מסיני, הלא לשיטות אלו אין זה מן התורה כלל.

וכתב בקרן אורה שבאמת כל ענין זה של ציון הקברים הוא רק מדרבנן, ומה שחיפשו לזה סמך מהתורה, זה משום שלולי זאת לא היו מתקנים רבנן כך, מכיון שהדבר מפסיד את ארץ ישראל, שזה מונע מלאכול טהרות בכל מקום, ולכן אמרה הגמרא שאכן יש לזה רמז מן התורה, ועל זה סמכו חכמים לתקן דבר זה. וממשיכה הגמרא להקשות שלפני שבא יחזקאל לא היה לזה רמז, וכיצד אמרה הגמרא שיש לזה רמז מהתורה. ותירצה הגמרא 'גמרא גמירא לה', דהיינו שמסיני ניתן רשות לחכמים לעשות סייג וגדר לדבריהם בכל דור ודור כפי שנראה לעיניהם, ובכוחם להחליט היכן יש מקום לתקן תקנות ולגדור פרצות, ובאמת הכל נמצא ברמז במה שניתן להם מסיני.

מהו ערל בשר

כל בן נכר וערל בשר לא יאכל. ופירש רש"י שמתו אחיו מחמת מילה ולא רצו למולו שיראים פן ימות. והקשה במצבת משה מדוע כתב רש"י הלשון 'לא רצו למולו', וכי הדבר תלוי ברצון, הלא הלכה מפורשת היא שאסור למולו. ותירץ שם דהנה מבואר בשו"ע (יו"ד רס"ג ס"ג) שתינוק שמתו אחיו מחמת מילה מחכים עד שיגדל ויתחזק כוחו, ולפי זה יתכן שבגמרא כאן מדובר באחד שגדל והתחזק, ובכל זאת חוששים למולו מחמת מיתת אחיו[כה].

הלימוד גם למאן דאמר דיברה תורה בלשון בני אדם

וטמא טמא יקרא טומאה אומרת לו פרוש. בגמרא דרשו מכפל המילים 'טמא טמא' שצריך לעשות הרחקות לטומאה, ולכאורה נראה שדרשה זאת היא רק למאן דאמר שלא דיברה תורה בלשון בני אדם, וממילא ניתן לדייק גם כפילות מילים אלו, אבל למ"ד שדיברה התורה כלשון בני אדם, מכיון שכן דרך האדם לומר טמא טמא לכן כתבה גם התורה כן, אבל אין לדייק מהם דינים.

אולם יש מי שכתב[כו], שאף למ"ד דיברה תורה בלשון בני אדם ניתן ללמוד מטמא טמא שצריך לעשות הרחקות לטומאה, מכיון שהגמרא אומרת בפסחים (ג.) שעיקם הכתוב אותיות בתורה, ונכתב: ומן הבהמה אשר איננה טהורה, בכדי לא להוציא דבר מגונה [-טמא] מפיו, ואם כן אף כאן לא היתה נכתבת פעמיים המילה 'טמא' בתורה[כז], לולי אם נאמר שנכתבה לדרשה הנ"ל.

איך לומדים מלפני עיור לא תתן מכשול

אביי אמר מהכא ולפני עיור לא תתן מכשול. פירש רש"י שלומדים מהפסוק שצריך לעשות פעולות בכדי למנוע מלבוא לידי טומאה. ותמה המהרש"א שמשמעות הפסוק הוא לא לתת מכשול בידים לפני השני, אולם לשומרו ממכשול העתיד לבוא עליו לא משמע מהפסוק[כח].

ותירץ במצבת משה, שאת המילים 'לא תתן' אפשר לפרש גם כפשוטם, שלא יתן בידים מכשול לפני חבירו, אולם אפשר לפרשם גם שלא יתן לאחרים להניח מכשול לפני חבירו, וכמו שאמר הפסוק 'ולא נתן אדום את ישראל עבור בארצו', שהפירוש בו שלא נתן לאחרים לעשות כן, ואם כן גם כאן שמובא בתורה 'ולפני עור לא תתן מכשול', יתכן לומר שהציווי הוא שלא לתת לשני להיכשל כלל באיסור[כט], והוא על ידי ציונים על הקברים[ל].

דרשת 'אל תקרי'

אמר רבי יהושע בן לוי כל השם אורחותיו וכו' אל תקרי ושם אלא וכו'. כתב השל"ה (תושבע"פ, כלל לשונות סוגיות אות יט) שדרשת 'אל תקרי' כך אלא כך מתחלקת לשני סוגים:

א. כאשר יש קושי לפרש את הכתוב כפשוטו כגון הפסוק 'וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך' שהמילה 'בניך' נכפלה בו, ולכן נדרש אל תקרי בניך אלא 'בוניך' (ברכות סד.), וכן 'שומר שבת מחללו', שאם החילול נכתב על השבת, היה צריך להכתב בלשון 'מחללה' - בלשון נקיבה, ולכן דרשוהו אל תקרי מחללו אלא 'מחול לו' (שבת קיח:)[לא].

ב. כשיש דבר המקובל איש מפי איש וחששו שיישכח, עשו סימן בדמות אסמכתא ואמרו 'אל תקרי כך אלא כך'.

פסוק יכול להתפרש בכמה פנים

בשו"ת הרדב"ז (ח"ג אות אלף סח תרמג) מבאר שהתורה נכתבה ללא ניקוד וטעמים משום שבכל מלה ומלה שבתורה תלויים תלי תלים של הלכות, והתורה כוללת שבעים פנים ויכולה שתקרא באופנים שונים, רוחני וגשמי, ורצה הקב"ה שתהא כתובה באופן שהמשיג ישיג אף את צורת הקריאה הרוחנית, וכאשר אין ניקוד התורה נדרשת גם באופנים אחרים[לב].

והביא בשם אחד מהראשונים שלפיכך אמרו 'אל תקרי כך אלא כך', כי התורה בלולה בכל מיני השלימות, ונמסרה באופן שתהא נדרשת בכמה אופנים. וכן כתב ביבין שמועה (למהר"ש אלגזי סי' תקלט) שהמקרא אינו יוצא מידי פשוטו, אלא הכוונה בדרשה זו היא שנדרוש את הפסוק בשני האופנים גם יחד[לג]. וכן ביאר בספר הכתב והקבלה (שמות יב יז).

ה:

תרווד רקב האם מטמא באהל

ולא על דבר שאינו מטמא באהל. כתבו התוספות (ד"ה שאינו) שכוונת הברייתא שכתבה וכל דבר שאינו מטמא באהל, כוונתה לדברים כגון תרווד רקב[א] מן המת שאינו מטמא בטומאת אוהל. והקשו האחרונים[ב] שהרי מפורש במשנה (אהלות תחילת פ"ב) להיפך, שתרווד מן המת מטמא באהל. ועוד הקשו שהרי התוספות מביאים לראיה שתרווד רקב לא מטמא מגמרא בחולין (קכו:), והמעיין שם יראה שהובא שם להיפך, שכף תרווד כן מטמא באהל[ג].

והרש"ש תירץ את דברי התוספות שכוונתם היא לפרש את דברי הברייתא שאין מציינים אלא על דברים שמטמאים בטומאת אהל גם כשהאדם האהיל רק על מקצת מהטומאה, אבל תרווד רקב אינו מטמא אלא אם מאהיל על כולו, כדאיתא בחולין (שם). ולזה כיוונו התוס' כשאמרו שתרווד רקב הוא

ברש"י שם מפרש שציינו משום עושי טהרות] וכן צריך לומר שרשב"י למד לסמך לציון קברים ממה שהביא ר' אבהו (בגמרא לקמן) מהפסוק טמא טמא יקרא. כב. **תוספות.** וכן הובא בקרן אורה. כג. **כך** פירש במכתם. כד. **ובריטב"א** מצינו לפרש בדרך שלישית [ואע"ג שהוא מסיים כשיטות הסוברים שהוא הלכה למשה מסיני, מכל מקום פירש את מהלך הגמרא לשיטה זו], שבתחילה אמרה הגמרא שמכיון שציון הקברים הוא ענין גדול ושמירה רבה, אי אפשר שלא יהא לזה רמז בתורה [שהרי אפילו סתם מה שרגילות בפי בני אדם יש לזה רמז בתורה וכמו שאמרו בב"ק (צב:) מנא הא מילתא דאמרי אינשי וכו' דכתיב וכו', וכל שכן דבר חשוב כזה של ציון הקברים], ולכן אחרי שאמרה הגמרא שפסוק הוא ביחזקאל תמהו בגמרא שענין גדול הוא, ולא יתכן שעד שבא יחזקאל לא הוזכר בפסוק. והשיבה הגמרא שמצינו עוד ענין גדול שאין לו זכר בפסוק לפני שהזכירו יחזקאל, וכגון ערל לב וערל בשר שאסורים לשרת במקדש, שמקור הדין מובא לראשונה בנבואת יחזקאל. ומכאן הסיקה הגמרא שחייבים לומר שהלכה למשה מסיני וכשבא יחזקאל גם הסמיכו על הפסוק של וראה עצם אדם וגו'. כה. **ועיי"ש** שהביא מה שכתב הפתחי תשובה (יו"ד רס"ג) בשם הנודע ביהודה שאם לא שכתבו הרמב"ם והשו"ע שערל שמתו אחיו מחמת מילה מחכים שיתחזק ואז ימולו אותו, הייתי אומר שערל כזה לא ימולו אותו כלל. וכתב המצבת משה שלכאורה מדוייק מדברי רש"י (כאן) כשיטת הנוב"י, שהרי רש"י כתב שלא רצו למולו, ונראה מזה שתליא ברצונם, ואפשר להם לעכב את מילת בנם. וכן הביא שם מחלוקת ראשונים לגבי ערל שמתו אחיו מחמת מילה ולכן לא מלוהו ומשגדל גם לא מל עצמו מחמת פחד, ששיטת הרשב"א שגם ערל כזה לא אוכל בתרומה, אבל שיטת רבינו תם (שם) שדווקא ערל שלא מלו אותו מחמת שראו אנשים אחרים שמתו מחמת מילה או שמת רק אחד מאחיו, שאז לא עשו כדין שלא מלו את התינוק, אבל במקרה שמתו אחיו מחמת מילה שבדין לא מלו אותו, בודאי שערל כזה אוכל בתרומה, ועיי"ש מה שדייק המצבת משה מסוגיין לצדד כשיטת ר"ת. כו. **מצבת** משה. כז. **שיש** בה גנאי. ואפילו שדרכה לכתוב כלשון בני אדם, מכל מקום במילים שיש בהם גנאי היה לה לשתוק. כח. **וכתב** המהרש"א שלכן הביא רב פפא עוד לימוד לחיוב הרחקת הטומאה. כט. **וכתב** שם שמהפסוק 'ולא נתנו אלוקים להרע עימדי' ופירש שם התרגום ולא שבקיה דהיינו שלא נתן ביד אחרים להרע לו וכמו 'ולא הניח איש לעושקם', אין להוכיח שלפעמים המילים 'לא תתן' מתפרשים - לא תתן להגיע לזה דהיינו למנוע מלחטוא, שיש לומר שדווקא הקב"ה שהוא הכל יכול והוא נותן את הכוחות לבני אדם להרע ולהיטיב, ובו אמר הכתוב שלאותו האיש שרצה להרע לא נתן לא ה' את הכוח לזה, אבל לעולם יתכן שהפירוש 'ולא נתנו' הוא כפשוטו שלא נתן בפועל. ל. **וכן** נראה מדברי המשנה למלך (כלאים פ"א ה"ו) שישראל שיכול למנוע את העכו"ם מלזרוע כלאים בשדה ישראל חבירו, ואינו מונע, עובר על לפני עוור לא תתן מכשול, אף שלא אמר לעכו"ם לעשותו. לא. **ואפשר** שאצלנו יש קושי לפרש 'ושם דרך' במשמעות של עשיית סימן [כדבריו של רבינא לעיל], כי היה צריך לכתוב 'ושם' ב- ס', ולכך פירשה ריב"ל בדרך אחרת. לב. **ומסביר** הרדב"ז בזה את התשובה שנאמרה למלאכים [בזמן מתן תורה] תורה מה כתיב בה לא תרצח וכו' רציחה יש ביניכם וכו' והמלאכים הודו למשה על זה. וקשה, וכי לא ידעו זאת המלאכים מעצמם, אלא שהם היו קוראים בתורה קריאה אחרת, בצורה רוחנית וללא פיסוק תיבות, על דרך שמותיו של הקב"ה, והודיעם ה' שיש בתורה גם קריאה אחרת כדרכם של בני אדם, עי"ש. לג. **אולם** בחידושי אגדות למהרש"א כתב ששאר האמוראים לא הביאו מקור שיש לציין קברים מהפסוק 'ושם דרך אראנו בישע אלקים' מפני שיש ללימוד זה פירכא, שהרי נדרש בדרשת 'אל תקרי', עיין שם בדבריו - ומשמע שלמד שאין שני הלימודים באים כאחד. א. **תרווד** הוא כף מלא ברקב [עפרורית] שנשארה מן המת לאחר שבשרו נרקב, ושיעורו כמלוא חופניו (פיהמ"ש להרמב"ם אהלות פ"ב מ"א). ב. **מהר"ב** רנשבורג, רש"ש ויד דוד. ג. **וז"ל** הגמרא שם: מלא תרווד רקב מטמא במשא ובאהל ואינו מטמא במגע. ד. **וכן** הוא בשושנים לדוד על המשניות אהלות (פ"ב מ"א).

מהדברים שאין מציינים עליהם, כיון שאינו מטמא באהל אלא אם כן מאהיל על כולו, ולזה הביאו ראיה מחולין שתרווד רקב אינו מטמא אלא כשמאהיל על כולו.

והטעם בחידושו זה הוא, שלא חששו לציין את הקבר משום שמא יעבור האדם לגמרי על כל הטומאה וטהרותיו בידו, ולא ידע מהטומאה כלל אף כשמאהיל על כל הטומאה, כי מסתמא אדם ישים לב לזה, אלא חוששים שעד שישים לבו לטומאה הנמצאת כבר יבוא לתחילת מקום הטומאה, ונמצא הוא מאהיל על מקצת הטומאה, ולכן חששו רק לדברים המטמאים בטומאת אהל אף כשמאהיל על מקצתו[ה], ומשום כך תיקנו לציין את הקברים.

ותמה היד דוד על תירוץ זה, שדוחק לומר כך מלשון התוספות, אלא פירש את כל דברי התוספות באופן אחר, שהתוספות כאן המשיכו את דבריהם מהדיבור הקודם (ד״ה עצם), על מה שאמר התנא עצם כשעורה כיון שאינו מטמא באהל לכן לא מציינים עליו, וכתבו התוספות (בד״ה עצם) כי מה שנקט התנא עצם כ׳שעורה׳ הוא לאו דווקא, אלא אפילו יותר משיעור ׳שעורה׳ גם אינו מטמא באהל מהלכה למשה מסיני, ורק נקט התנא עצם כשעורה לומר שזהו השיעור שמתחיל לטמא במגע ומשא, ולא פחות מזה, וכהמשך לזה הביאו התוספות (בד״ה שאינו) ראיה שגם תרווד רקב אינו מטמא מהלכה למשה מסיני אלא בשיעור של ׳תרווד׳ ולא פחות מכדי[ו].

מפני מה מציינים את הקברים והאם שייך טעם זה גם בזמנינו

שלא להפסיד את הטהרות. מהגמרא משמע שהטעם שמציינים את הקברות הוא בכדי לשמור את התרומות והקדשים בטהרתם, וכן פירשו רש״י[ז] והר״ן[ח]. ולכאורה לפי זה, בזמנינו שאין נוהג דין טהרות, אין צריך לציין את הקברים.

אולם תמה בשו״ת בנין ציון (תשובה קיט) שהרי מהמקורות בפסוקים שהביאה הגמרא (לעיל ע״א) שיש לציין את הקברים, ניתן ללמוד מהם במידה שווה שיש לציין את הקברים גם לצורך הצלת כהנים מטומאה[ט], וזה שייך גם בזמן הזה, וכך נראה מדברי הרמב״ם שכתב בפירוש המשנה במעשר שני (פ״ב מ״א) שיש לציין קברות בסיד על מנת שהכהנים יוכלו להישמר מטומאה׳, וכן מדויק גם מדברי הרי״ף והרא״ש שכתבו את הדין שמציינים את הקברות, והרי דרכם לכתוב רק מה שנוהג גם כיום, וטהרות אינן נוהגים כיום, ובהכרח לומר שלמדו שמציינים את הקברות גם לצורך הכהנים שלא יטמאו מהם, וזה שייך גם עתה בזמנינו, ואף השו״ע (אורח חיים סי׳ תקמד) כתב וז״ל: צרכי רבים מותר לעשותה בחול המועד כגון לתקן הדרכים ולהסיר מהם המכשולות ולציין הקברות כדי שיזהרו מהם הכהנים, ומשמע שגם כיום חייבים לציין את הקברים[יא].

האם שדרה וגולגולת מטמאים רק כשהם ביחד

אבל מציינין על השדרה ועל הגולגולת. מבואר בגמרא ששדרה וגולגולת מטמאים באוהל המת, [ומדובר אף באופן שאין עליהן בשר[יב]], ובטעם הדבר ביאר הרמב״ם (הלכות טומאת מת פ״ב ה״א) שעצמות אלו דינם כמת משום שניכרת בהם צורת אדם, והתורה אמרה (במדבר יט טז) ׳או בעצם אדם׳[יג].

והנה בנזיר (נג:) הסתפקה הגמרא האם השדרה והגולגולת מטמאים רק כששניהם יחד או גם כשכל אחד בפני עצמו סגי לטמא את הנזיר[יד], ובגמרא לא נפשט הספק, ולהלכה פסק הרמב״ם (שם, ובפ״ז מהלכות נזירות ה״ג) שכל אחד בפני עצמו מטמא[טו], וכן משמע ברא״ש (אהלות פ״ב מ״א)[טז].

והתוס׳ חדשים[יז] הביא לזה ראיה מגמרא בחולין (קכג.), שלגיון של גויים העובר ממקום למקום ונכנס לבית של יהודי, הבית טמא, שאין לך לגיון שאין לו ראש אדם שמת בכדי לעשות בו כשפים למלחמתם, ומזה שאמרה הגמרא שם ׳הבית טמא׳ משמע שבטומאת אהל עסקינן, ועוד שלנגיעה אין לחוש, כיון שלא הולכים עם גולגולת זו בגלוי, ואם כן יש להוכיח מזה שאפילו גולגולת לבד מטמאת בטומאת אהליח[יח].

אולם הר״ש במס׳ אהלות (פ״ב מ״ו ד״ה השדרה) כתב שהספק לא נפשט, וכן דעת תוספות הרא״ש בסוגיין. וכן מדייק המנחת חינוך (מצוה רס״ג) מלשון ספר החינוך שצריך את שניהם יחד.

האם הצלעות נכללות בשדרה

אבל מציינים על השדרה. כתב רש״י שאע״פ שאינה אלא עצם אחת מטמאה טומאה באהל. והעיר הרש״ש מדברי הגמ׳ בנזיר (נג.) שהביאה תוספתא [אהלות פ״ב ה״ג] שדרה שגירר רוב עילעין שבה טהורה, ופרשו שם התוס׳ והמפרש שגרדו ממנה את רוב צלעותיה[יט], ומשמע ששדרה מטמאת רק כשהיא ביחד עם צלעותיה. וכן נכתב המאירי, וכן דעת הר״ש סירילאו בירושלמי מס׳ שקלים (פ״א ה״א)[כ].

ובמנחת חינוך (מצוה רס״ג אות יא) תמה מה ענין שדרה לצלעות[כא], וכתב שם שבתוספתא שהובאה ברי״ף הגירסא ׳שדרה שגירר רוב חוליות. וכן נראה מדברי הרמב״ם (שם) שהשדרה מטמאה אפילו ללא הצלעות.

אלא שלפי זה צריך להבין מדוע כתבה התוספתא שרק כשנתלשו רוב החוליות רק אז טהור, הלא בחסרון חוליא אחת כבר הדין שאינו מטמא כשיטת בית הלל[כב].

וכתב המנחת חינוך ש אם היה תחת אהל, שדרה מאדם מת והיתה השדרה הזאת חסרה, אף שחסרה רק חוליא אחת שאינה עם השדרה, בודאי האהל טהור, והתוספתא דיברה במקרה שחוליא אחת נפרדה מהשדרה ועדיין נמצאת תחת האהל עם השדרה, ובמקרה זה הדין הוא שכל זמן שלא נפרדו רוב החוליות מן השדרה עדיין האהל מצרפם והויא לה שדרה שלימה, וכמו שמבואר במשנה באהלות (פ״ג מ״א) ׳כל המטמאין באהל שנחלקו והכניסן בתוך הבית חכמים מטמאין, וכן גם פסק הרמב״ם להלכה כמבואר בהלכות טומאת המת (פ״ד ה״א)[כג].

מדוע לא מציינים טומאה אשר אינה מטמאת באוהל

ולא על דבר שאינו מטמא באהל. ולכאורה קשה שאע״פ שאין חשש לטומאת אהל מכל מקום יש לחשוש שמא יטמא בטומאת מגע ומשא. וכתבו התוס׳ (ד״ה שאינו מטמא) שלא חששו שיטמא כשמסיט את הטומאה ממקומה[כד] כיון שלא שכיח שילך ע״פ השדה וידרוך על קנה שבקצהו השני יש טומאה ויסיטנה. וברש״י (בכ״י) פירש שדווקא בטומאת אהל שהיא מטמאת אפילו אם העצם בתוך הקרקע חוששין שעד שידע מהטומאה כבר יטמאו טהרותיו, אבל בטומאת מגע ומשא שאינן מטמאים כשהן בתוך הקרקע אלא בעוד שהן על הארץ אין לחשוש כיון שיכול לסלק את הטומאה ע״י ניפוח אויר וכדלקמן. והקשה הריטב״א, שהרי כיון שלא הצריכו על כך ציון א״כ כיצד ידע שעליו לנפח לפני מקום הילוכו. אלא י״ל שכיון שכל טומאת מגע ומשא הם רק כשהם גלויים מסתמא יראה אותם האדם ויזהר. וכן כתב התוספות רי״ד. ובמאירי כתב שסתם מוליכי טהרות דרכם להביט במקום מהלכם וכשהולכין דרך שדות הולכין בנפוח.

ה. **והוסיף** הרש״ש שסברא כזו נמצאת ברש״י (ד״ה אין מעמידים) שכשאדם מגיע למקום הטומאה מכיר הוא בטומאה וחוזר לאחריו, ולא אמרינן שעובר על כל הטומאה ללא שימת לב.

ו. **ולפי** דבריו גורסים בתוס׳ כך: והאי דנקט כשעורה [ולא יותר מכן], משום דבהאי שיעורא מטמא [- מתחיל לטמאות] במגע, דהכי הלכה למשה מסיני [שדווקא משיעור זה יתחיל לטמאות] שאינו מטמא באהל, [וכעת מביאים התוס׳ דוגמא לדבר שרק משיעור מסויים מתחילה הטומאה לטמאות] כגון תרווד רקב כדאיתא בהעור והרוטב (חולין דף קכו: ושם). ולדבריו שתי הקטעים של התוספות הינם דיבור אחד.

ז. **בעמוד** א׳ (ד״ה מציינים את הקברות). ועיין במסכת בבא מציעא (פה:) שמובא שם שריש לקיש היה מציין ׳מערתא דרבנן׳, ופירש רש״י (ד״ה מציין) ׳שלא יכשלו כהנים לעבור עליהן ולהאהיל׳. אך יתכן שאין זה מדין ציון קברות שהרי אם כן היה ר״ל מציין את כל המערות, אלא טעמו של ריש לקיש היה כמו שכתב רש״י (שם) שרצה שלא תארע תקלה על ידי הצדיקים הקבורים שם. ובאמת במס׳ ב״ב (נח.) לגבי רב בנאה שהיה מציין מערות, פירש רש״י שציין כדי שישמרו מלהביא טהרות דרך שם, וכדרכו של רש״י בסוגיין שהזכיר רק טעם זה, ובחידושי רבינו גרשום (בבא בתרא שם, ד״ה הוה מציין) כתב שרב בנאה עשה כך כדי ׳שלא יכנסו הכהנים ויאכלו הטהרות׳.

ח. **לעיל** (ג. ד״ה מציינים).

ט. **וביותר** משמע כך ממה שכתב הריטב״א על הלימוד של ׳והזהרתם את בני ישראל מטומאותם׳ שאע״ג שלומדים מפסוק זה הזהרה לבנות ישראל לפרוש סמוך לווסתן מכל מקום אפשר ללמוד גם לציון הקברות מהפסוק כיון שטעם שניהם אחד הוא שצריך לעשות הרחקה מהטומאה. ולפי זה גם דין הכהנים אינו שונה וצריך לעשות להם הרחקה שלא יבואו לידי טומאה.

י. **וכ״כ** הרמב״ם בפירוש המשנה בשקלים (פ״א מ״א).

יא. **עיי״ש** בתשובת בנין ציון שהובא לפניו שאלה, האם מותר לרופא להניח נפל של תינוק בתוך יין שרף ולשמרו בשביל שיוכל ללמוד ממנו צורכי רפואה, וכתב שם הבנין ציון שלשה טעמים לאיסור: א. משום חיוב קבורת נפל, והביא בזה מחלוקת בין הפוסקים, ופסק שאם משום איסור זה מותר להשהות את התינוק. ב. משום שמא יבוא ליהנות מהמת, ומת אסור בהנאה, וגם בזה כתב שאם משום טעם זה נראה שיש להתיר, משום שאין איסור הנאה בנפל. ג. משום שמא יכנסו כהנים תחת הגג שבתוכו נמצא הנפל ויטמאו ממנו [וכדברי הגמרא כאן שצריך לעשות הרחקה לכהנים שלא יבואו לידי טומאה]. ומסיק שם שאין רשות לרופא להשאיר בתוך ביתו נפל של אדם לצרכי לימוד רפואה, שהרי אנו מצווים לגרום שלא יכשלו כהנים בטומאת מת. ועיי״ש שתמה על הנודע ביהודה שכתב לאסור להשאיר נפל בתוך יי״ש מחמת האיסור של הנאת המת, ולא כתב שזהו חיוב מדין ציון קברים כמבואר כאן, ויתכן שחיוב זה הוא מהתורה [עיי״ש שמביא ראיות לכאן ולכאן אם חיוב ציון קברות הוא מהתורה או מדרבנן וראה עוד בילקוט ביאורים לעיל (ע״א)].

יב. **תוס׳** בנזיר (מט: ד״ה ועל השדרה), והרמב״ם (הלכות טומאת מת פ״ב ה״א), והריטב״א כאן.

יג. **וכ״כ** בפהמ״ש באהלות (פ״ב מ״א) וברא״ש שם, וכן כתב הירושלמי (שקלים פ״א ה״א) מהפסוק ביחזקאל (לט טו) וראה עצם ׳אדם׳ דהיינו עצם שאפשר לראות בו צורת אדם, וכתב הירושלמי: מיכן שמציינין על השדרה ועל הגולגולת.

יד. **וספק** זה קיים גם לענין טומאת אהל המת (תוספות שם).

טו. **ועיין** בכסף משנה שתמה שהרי בגמרא לא נפשט הספק, וכיצד פשיטא ליה לרמב״ם שכל אחד מטמא בפני עצמו, ומביא ממהר״י קורקוס לבאר שכיון שמצאנו ששמאי סובר שכל א׳ בפני עצמו מטמא (עיי״ש בנזיר), אם כן אנו מניחים שבזה אין חכמים חולקים. ועי״ש שתירץ בדרך נוספת. ובתוס׳ יו״ט (באהלות פ״ב מ״א) התקשה בביאור התירוץ הראשון. ובשו״ת ושב הכהן (סי׳ עה) מביא ראיה לרמב״ם מהירושלמי (פסחים פ״ט ה״א), שמצאו תחת המזבח את גולגלתו של ארנן היבוסי, ומשמע שבגולגולת לבד יש כדי לטמא.

טז. **וכן** דעת רש״י במס׳ כתובות (כח:) וכ״כ המאירי בסוגייתנו.

יז. **הביאו** המצבת משה כאן.

יח. **ועיין** מה שכתב המצבת משה מדוע לא הביאה הגמרא בחולין ראיה מברייתא זו.

יט. **הצלעות** הם התחובות בשדרה ומלמטה יש חוליות שאין בהם צלעות.

כ. **הר״ש** סירילאו כתב שעל ידי הצלעות ניכר שיש במקום זה קבר אדם, כי צלעות אדם כפופות מאוד.

כא. **עיי״ש** שמוכיח זאת מהמשנה ומהרמב״ם.

כב. **עירובין** (ז.), וכן פסק הרמב״ם.

כג. **ומה** שאמרה התוספתא שם ובקבר אפילו משוברת טמא היינו שדווקא באהל אם נפרדו רוב החוליות מן השדרה הדין הוא שהבית טהור מטומאת אהל. אבל הקבר מצרפם אפילו נשברו ונפרקו ונכתתו כמבואר שם, וכן פסק הר״מ (שם ה״ז). אבל הוא פשוט שאם חסרה חוליא אחת ואינה בקבר כלל פשוט דשאר השדרה אינה מטמאה כי חסרון בשדרה אינה מטמאה.

כד. **כתב** הריטב״א שודאי אין דין היסט במת, שהרי רק בטומאת הזב מצינו כה״ג. אלא הכוונה מדין טומאת משא שכיון שמזיזו ברגלו ומנענעו

מהו אילן המיסך על הארץ

סככות אילן המיסך על הארץ. כתבו הראשונים כמה פירושים בביאור הגמ׳ שאילן המיסך על הארץ נחשב לספק טומאה:

א. רש״י (ד״ה אבל מליינין על הספקות) כתב, שהספק הוא אם יש שם מת[כה] כיון שהוא מקום[כו] הסמוך לבית הקברות והיו רגילים לקבור שם מפני שהמקום מוצנע על ידי האילן ומאהיל עליו[כז] והספק הוא אם כלל נקבר שם מת, וצריך לציין משום חשש זה. וכן פירש תוס׳ (ד״ה אילן) בפירוש ראשון.

והקשו הראשונים[כח] על פירוש זה, שהגמרא בנדה (נז.) אמרה על הכותים שאין נאמנין להעיד על הטומאה לא על הסככות ולא על הפרעות, ופירשה הגמ׳ אלו הן סככות שהוא אילן המיסך על הארץ. והקשתה הגמרא שהרי מצאנו שכן נאמנים הכותים על סככות והפרעות וכמו שאמרה הברייתא ׳נאמן כותי לומר על אילן שהוא מיסך על הארץ שאין תחתיו קבר׳ וכו׳ ותירץ רבי יוחנן שמדובר שמהלך ובא על פני כל צדדי האילן [ולא ימלט שאם היה שם טומאה היה נשאר טהור] ונמצא שהוא מעיד על טומאה דאורייתא ולכן נאמן. ומקשים הראשונים שלפירושו של רש״י קשה ממה נפשך אי אפשר להעמיד את הסוגייא על מקומה שאם נעמיד שהאילן נמצא ברשות הרבים הרי אע״ג שיהלך הכותי על פני כל האילן אינו נאמן כיון שספק הוא אם הטומאה נמצאת שם כלל הוי ספק טומאה ברשות הרבים והוי טהור, ואע״ג שרבנן כן גזרו שם טומאה מכל מקום לכותים אין איסור אלא במה שהתורה אסרה. ואם מדובר שהאילן עומד ברשות היחיד, אז אפילו שלא הלך על פני כל האילן מכל מקום כיון שגם הכותים מודים שספק טומאה ברשות היחיד טמא [כיון שאיסורו מן התורה (סוטה כח:)] צריך להאמינו כשאומר שאין מתחת לאילן קבר[כט].

ועוד הקשו שלפירוש רש״י יוצא שסככות זהו אהל גמור וכל הספק הוא בטומאה אם נמצאת, ובגמרא בנדה (סח:) אמרו שסככות ופרעות לאו אוהלא הוא ומשמע שעצם האוהל לאו אוהל גמור הוא.

ב. עוד פירש רש״י (ד״ה אילן המיסך) שזה ודאי שנקבר כאן מת[ל] אלא שיש רווחים בין ענפיו של האילן ונופו אינו מאהיל באופן רצוף ושלם, והספק הוא תחת איזה חלק מהנוף נקבר המת, וכן פירש תוס׳ (ד״ה אילן) בפירוש השני ותוס׳ בנדה (נז. ד״ה אילן המיסך) ותוס׳ הרא״ש שם[לא].

ג. דעת הראב״ד[לב] שזה ודאי שיש מת תחת האילן, ומדובר שענפי האילן אין שוים אלא אחד למעלה ואחד למטה ואע״ג שאין שווין התחתון כנגד החור שבין שתי העליונים [שבכה״ג אין אומרים שרואין את הכל כאילו הם שווים] מכל מקום גזרו חכמים שכיון שיש מעט אויר בין התחתון לעליון רואים כאילו ירדו הגבוהים ועלו הנמוכים זה לקראת זה והוי כאילו הכל סתום ונחשב הוא כספק טומאה, ואפילו באופן שיש מרחק בין הענפים גם ברוחב ואינם חופפים זה לזה, כל זמן שהמרחק הוא פחות מטפח הם נחשבים כאוהל אחד.

ד. שיטת הר״ש באהלות (פ״ח מ״ג) היא כעין שכתב הראב״ד אלא שדווקא במקרה שהענפים יגעו זה בזה אם נורידם לגובה אחד - רק אז אמרינן שיש כאן אוהל המת אחד[לג] והוסיף הר״ש שאפילו כשאין רוחב טפח בכל ענף בפני עצמו, ואין כאן כלל אהל המת מצד הדין - הם נדונים כמצורפים וכאהל אחד[לד].

מהו פרעות

שם. רש״י בנדה פירש שהם אבנים גדולות ובולטות מן הגדר וטומאה תחת אחד מהם ואין אנו יודעים תחת איזו מהן. והקשו עליו הראב״ד[לה] שלפי״ז שהאבן היוצאת מצד עצמה היא אהל גמור, מדוע לא כתבה הגמרא גם זיזין וגזוזטראות[לו] שבכה״ג טמאים. ולכן פירש הראב״ד שמדובר באבנים היוצאים מן הקיר שבכל אחת מהן אין שיעור אהל להביא טומאה ומכל מקום אמרו חכמים שאם נותנים על האבנים מעט קש או קני ערבה וע״ז נותנים טיט ויכולים האבנים לסבול משא זהו[לז], מצרפם הקיר ונחשב אהל מדרבנן ע״י צירוף האבנים. וכיון שהוא לא אוהל ממש החשיבו אותו רבנן כספק טומאה.

האם חוששין לטומאת אוהל בשדה שנחרשה

כאן בשדה שנחרש בה קבר. הנה בשדה שנחרש בה קבר מצאנו כמה שיטות בראשונים א. שיטת התוס׳ שמן התורה כלל אין אנו מסופקים שמא נתפזרו עצמות המת בכל השדה מפני שאין המחרשה מגיעה לעומק עד היכן שנמצא המת אלא שרבנן חששו, וגם שאמרו לחשוש לא חששו אלא לטומאת מגע ומשא מפני שחששו לעצמות כשעורה שפזורין בשדה, אבל לא חששו שמא נתפזרו בשדה עצמות כשדרה וגולגולת שמטמאים בטומאת אוהל. ולפי דבריהם נמצא שכשידוע לנו היכן נמצא מקום הקבר אז אף כשנחרשה השדה מכל מקום אין מקילים לגבי טומאת אוהל אלא בשאר השדה שלא במקום הקבר אבל במקום הקבר עצמו נשאר טומאת אוהל מפני שאני אומר שהמחרשה כלל לא הגיעה לעומק מקום המת[לח].

ב. שיטת התוס׳ בכתובות (כח:) שהחרישה גורמת רק להסתפק שמא נשברו עצמות המת אבל לא ודאי הוא שאין עצמות שמטמאים באוהל ולכך רק שהשדה [בית הפרס] נמצאת ברה״ר אז אומרים שמהתורה ספיקו טהור מטומאת אוהל, אבל רבנן גזרו שהשדה טמאה כיון שהשדה נשארת לעולם בספיקתה [ולא הוי כשאר ספק טומאה ברה״ר שיודע היכן הטומאה וכל הספק נהיה במקרה אבל לא לתמידות. תוס׳ שם], אבל כשבית הפרס נמצא ברה״י ספיקו טמא כשאר ספק טומאה ברה״י.

ג. שיטת הריטב״א[לט] ששדה שנחרשה הוא ודאי שכל העצמות נשחקו ואין בהם אפילו אחת שיכולה לטמאות בטומאת אוהל ולפי״ז אפילו שבית הפרס נמצאת ברה״י ספיקו טהור מטומאת אוהל. וכל החשש הוא לענין טומאת מגע ומשא.

ראיה לשיטת הריטב״א

מצא שדה מצויינת ואין ידוע מה טיבה וכו׳ כי תניא ההיא בשדה שאבד בה קבר. קושיית הגמרא היא שלאחר שחילקו בין שדה שנחרש בה קבר שאין צריך ציון, לבין שדה שנאבד בה קבר שצריכה ציון, שהרי גם בשדה שנחרשה אנו מוצאים שצריך ציון, שלמדנו בברייתא ששדה מצוינת ואין אדם יודע אם נאבד בה קבר ומטמאה באוהל או שנחרש בה קבר ואין מטמאה באוהל אם יש בה אילנות בידוע שנחרש [בה קבר] לצורך האילנות ואינו מטמא טומאת אוהל, ואם אין בה אילנות בידוע שנאבד בה קבר, ולכן היא מצויינת ומטמאה טומאת אהל, ומזה שכתוב שמצא שדה מצוינת ויש בה אילנות שבידוע שנחרש ולא מטמא טומאת אוהל, מוכח שמציינים גם שדה חרושה. ותירצה הגמרא שלעולם מדובר בשדה שנאבד בה קבר [אבל שדה שנחרשה לא צריכה ציון] וציינוה בזמן שנאבד, והספק של האדם הוא אולי לאחר שנאבד בה הקבר אז נחרשה השדה, ולזה אומרת הגמרא שאם יש בה אילנות בידוע שנחרשה השדה לאחר שנאבד בה הקבר ואז מותר להלך בה ואין חוששים לטומאת אוהל אבל אם אין בה אילנות בידוע שלא נחרשה השדה וממילא כיון שנאבד בה קבר מטמאת היא בטומאת אוהל. והנה מפשטות הגמרא שאמרה שאפילו בשדה שנאבד בה קבר אם חרשוה לאחר מכן אין היא מטמאת בטומאת אוהל ויכול להלך בה נראה מפורש כדברי הריטב״א שאף מקום הקבר אינו מטמא בטומאת אוהל לאחר שנחרשה השדה, אבל אם נאמר כשיטת התוס׳ כאן, קשה שהרי אין אנו אומרים כלל שהחרישה מוציאה מידי טומאת אוהל כיון שאין מגיעה לעומק המת ואיך אמרה הגמרא כאן ששדה שנאבד בה קבר ולאחר מכן חרשוה יצא מידי תורת שדה שנאבד בה קבר שמטמאת בטומאת אוהל לידי תורת שדה שנחרש בה קבר שמטמאת רק בטומאת מגע ומשא[מ].

חשיב טומאת משא.

כה. **וכן** כתב המאירי בפירוש הראשון.

כו. **וכתב** הריטב״א שאף שהאילן נמצא ברשות הרבים והדין הוא שספק טומאה ברשות הרבים טהור (סוטה כח:), מכל מקום כיון שדבר שכיח הוא שקוברין שם, הצריכו רבנן לציין שם. אולם בשיטה לתלמיד ר״י כתב שצריך לומר שהאילן נמצא בבקעה שהוא כמו רשות היחיד ולכן אע״ג שיש ספק כלל אם הטומאה נמצאת בכל זאת טמא שספק טומאה ברשות היחיד טמא. [ועיי״ש שכתב שכיון שהאילן עומד בבקעה אפילו שהוא ספק ספיקא דהיינו ספק אם יש שם טומאה ואם תרצה לומר שיש שם טומאה ספק לא האהיל תחת אותו נוף מכל מקום ברשות היחיד כל מה שאתה מרבה עליו ספיקות הדין נשאר לטומאה]. ובתוס׳ בכתובות (כח: ד״ה בית הפרס) כתב שאע״ג שטיהרו חכמים ספק טומאה ברה״ר היינו דווקא היכא שהטומאה מבוררת ולא נולד הספק אלא באקראי [כיון שיקחו משם את הטומאה] פעם אחרת לא יטמא כיון שמקום הטומאה ידוע, אבל כאן באילן המיסך על הארץ שלעולם השדה בספק לא רצו חכמים לטהר את הספק אע״ג דמדאורייתא ספיקו טהור.

כז. **ובנדה** (נז. ד״ה אילן) ביאר רש״י שהיו קוברים שם כשהגיע בין השמשות וטרם הספיקו לקבור, ובמאירי ובשיטה לתלמיד ר״י כתבו, שהנשים שהיו צריכות לקבור נפלים היו מגיעות בבין השמשות ומשום הפחד מהחשכה בבית הקברות היו קוברות שם. [וכן הביא הריטב״א טעמים אלו].

כח. **רשב״א** ורמב״ן והתוס׳ בנדה (נז.).

כט. **ובריטב״א** שישב את קושייתם שכיון שמה שספק טומאה ברה״ר טהור אינו מפורש בתורה אלא חז״ל דרשו זאת מהפסוקים (סוטה כח:) והכותים אין מאמינים בדרשות חכמים ולכן לכותים גם ברה״ר ספיקו טמא, ומה שלא מאמינים להם עד שיהלכו את כולה (עיין נדה שם) זה מכיון שחשודים הם על לפני עוור לא תתן מכשול, חוששין שיכשילו את ישראל גם בדברים המטמאים מהתורה.

ל. **ולכן** אפילו שהאילן עומד ברה״ר טמאהו רבנן מספק כיון דהוי טומאה ודאית ומ״מ לכותי שיאמר שאין תחת הסככה קבר לא נאמין עד שיהלך על פני כל האילן כיון שלגביו נשאר האילן בספק טומאה ברה״ר שדינו שהוא טהור עד שיאהיל על כל האילן שאז ממ״נ טמא [ביש שם טומאה ודאית].

לא. **וכן** פירש רבינו גרשום, ובפירוש רבינו שלמה בן היתום.

לב. **הביאהו** הרמב״ן והרשב״א בנדה (שם).

לג. **ומחלוקתם** היא כיצד לפרש מש״כ בתוספתא ׳ואם היו נוגעות זו בזו בפותח טפח מביאות וחוצצות׳.

לד. **וכעין** תירוץ הר״ש והראב״ד כתב ג״כ המאירי.

לה. **הביאהו** הרשב״א והרמב״ן בנדה (שם) וכן הריטב״א כאן.

לו. **וכמו** שכתבה המשנה באהלות (פ״ח מ״ג) כשמנתה את הדברים המביאים טומאה מדרבנן.

לז. **כך** פירש הר״מ באהלות (פ״ח מ״ג). אולם ועיי״ש מה שפירש הר״ש.

לח. **כך** פירש הקרן אורה בדברי התוס׳.

לט. **וכן** נראה מרש״י שאמר (בד״ה בשדה שאבד בה קבר) שהחרישה העלתה את הטומאה. ועיין באחרונים (שפת אמת ודרוש וחידוש לרע״א) מנין לרש״י שהחרישה מפקיעה לטומאת אהל, והרי כלל אינו ודאי שהמחרשה חתכה את המת עד כדי שאין כזית או עצם בשיעור שיטמא טומאת אוהל, ועוד שהרי תוס׳ אמרו שאין המחרשה מגיעה לעומק המת. אולם עיין לקמן שמוכח כן בגמרא כשיטת רש״י וכן כתב גם הריטב״א. ובשפת אמת עצמו כתב שמהגמרא לקמן מוכרחים לומר כשיטת רש״י.

מ. **כך** הקשה בחידושי רע״א לשיטת התוס׳. וכן מגמרא זו דייקו התוס׳ בכתובות בשם רבינו יצחק כשיטת האומרים שאחרי שנחרשה השדה אנו אומרים שכל השדה היא יצאה מטומאת אהל וגם מקום הקבר. ועיין ברש״ש (שם) מה שתמה על ראית התוס׳.

אולם עיין בר״ש (אהלות פי״ח מ״ה)[מא] שביאר את הברייתא בגמרא [מצא שדה מצויינת ואינו יודע מה טיבה] שזה ודאי שחלק מהשדה שמצויינת נאבד בה קבר ולכן ציינוה אלא שלאדם שמצא את שדה נתעורר ספק בחלקה האחר של השדה האם גם בחלק זה אבד קבר ולכן ציינו גם חלק זה או לעולם חלק זה רק נחרש בו קבר ורק מכיון שהוצרכו לציין את החלק שכבר נאבד בה קבר לכן ציינו גם את החלק שבה נחרש הקבר. ועיי״ש איך שמפרש את הסוגיא לעיל על פי זה.

ו.

שיעור טומאה תחת אבן מצויינת

מצא אבן מצויינת, תחתיה טמא. כתב רש״י בשם רבו שאע״פ ששנינו לעיל בברייתא שצריך להרחיק ציון ממקום טומאה, כדי שיבחינו בציון מבעוד מועד ולא יאהילו עליו, אך בציון גבוה הנמצא על גבי קרקע אין צריך להרחיק את הציון מהטומאה, משום שניכר ממרחק ואין חשש שיטמאו קודם שיראוהו. ולכן 'מצא אבן מצוינת - תחתיה טמא'. וכדעתו נקטו גם הריטב״א, המאירי, ושיטה לתלמיד הר״י מפריש. אולם רבינו גרשום מפרש תחתיה טמא, כלומר, בסמוך לה, ומשמע שלא ניחא ליה לפרש כדעת רש״י והראשונים[א].

והקשו בשיירי קרבן ובר״ש סירילאו (שקלים פ״א ה״א), שבירושלמי שקלים (שם) משמע דלא כרש״י. דאיתא התם[ב] שאם מוצאים אבן מצויינת, אע״פ שאין מקיימין כך, אעפ״כ המאהיל עליה טמא וכו'. וביאר בקרבן העדה (ד״ה ה״ג תני מלא) שכוונת הירושלמי שאין מקיימין כן, הוא משום שצריך להרחיק הציון מהטומאה, וכשהטומאה תחת האבן הרי כל האבן מטמא באוהל. והוסיף בתקלין חדתין (לתלמיד הגר״א), שהרי אם עשה הציון על הטומאה ודאי אין מקיימין כך, אלא צריך לתקן, והוה ליה למימר שאם מצא אבן אחת מצויינת ודאי במקום טהרה עומדת, מ״מ המאהיל עליה טמא. וכתב בירושלמי שאני אומר מת מצוין והיה נתון תחתיה, וביאר בקרבן העדה, שחוששים שקברו מת מקופל שלא כדרכו והוא מונח כולו תחת האבן. הרי מפורש כאן בירושלמי שאין מקיימין כן, והיינו דאפילו ציון מאבן צריך להרחיק מהטומאה[ג].

וכתב בסדרי טהרות ליישב את רש״י, שכל קושייתם הוא לפי הבנתם בירושלמי ש'אין מקיימין כן' הכוונה שגם אבן אין מעמידין ציון במקום הטומאה, וזה תמוה מאוד, דא״כ מדוע באמת המאהיל עליו טמא, הרי ודאי שאין האבן באה לציין טומאה. ואין לומר שהמציינין טעו וציינו שלא כדין, דא״כ מדוע נקט אבן, היה לו לומר מצא ציון על הקרקע שאינו מקיף ומציין את הטומאה מכל הצדדים, אלא מציין שטח ארוך ברוחב אמה, שאף שאין לתלות שזה בא לציין טומאה סמוכה [שהרי אין הציון מקיף את הטומאה מכל הצדדים, ויכולים להכשל בה אוכלי טהרות, ובודאי שאין לחשוש לכך], מ״מ חיישינן שהציון בא לציין טומאה שתחתיו, שבזה הוא מציינו מכל צדדיו[ד], אלא מוכח שלא תלינן שהמציינים טעו וציינו שלא כדין, ובאמת לכזה ציון ע״ג קרקע לא חיישינן כלל לטומאה, ולכן נקטה הברייתא דוקא 'אבן מצויינת', שדוקא בזה חוששים לטומאה שתחתיו והמאהיל עליו טמא, וכדפירש רש״י דשאני אבן שהוא גבוה וניכר ורשאי להעמיד הציון במקום הטומאה. אבל להבנת השיירי קרבן בירושלמי שגם אבן אין מעמידין במקום הטומאה, מאי שנא אבן מקרקע.

ובביאור דברי הירושלמי 'אע״פ שאין מקיימין כן' כתב הסדרי טהרות, אע״פ שאין רשאין להניח אבן על הקבר שהוא דרך בזיון למת, דאין עושין כן אלא למנודה שמת בנידויו כדאמרינן להלן (טו.), ומילתא דלא שכיחא היא ולא היה לחשוש שיש טומאה תחתיו, מ״מ המאהיל עליו טמא, 'שאני אומר מת קמצוץ נתון תחתיו', כלומר שבאמת לא קברו אותו והניחו אבן על קברו, אלא האבן נפל עליו וקמצו[ה] ונשאר מונח תחתיו, ואח״כ מצאו וציינו ע״ג האבן. ואע״ג שגם זה מילתא דלא שכיח, מ״מ כשיש לחשוש לשני מיעוטים הוי מילתא דשכיחא ותולים שיש טומאה תחתיו.

גם בספר מצבת משה האריך להקשות על הראשונים האלה, שהרי כתוב שאין מעמידין ציון על גבי טומאה, ומלשון העמדה משמע שאף ציון עומד וגבוה לא יהא על מקום הטומאה, ועוד הקשה מכך שאת הפסוק ביחזקאל 'וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון' דרש הירושלמי, 'ובנה' מכאן שמציינים ע״ג אבן קבועה, 'אצלו' למקום טהרה - וביאר בקרבן העדה, שהכוונה שאת הציון מניח במקום טהרה הסמוך לטומאה. ושמע מינה שאף כשמציינים ע״ג אבן יש להרחיק.

האם השלוחים שיצאו קודם ר״ח אדר היו מפקירים את השדות

אבל ניצן ניכר יוצאין עליהן. בחידושי ר' משה מאימראן העיר, שכאשר שלוחי בי״ד היו מקדימים לצאת קודם ראש חודש אדר, כשהכלאים כבר היו ניכרים בשדה, לא מסתבר שהיו קונסים את בעלי השדות להפקיר את שדותיהם[ו], שהרי טרם הזהירו אותם. ובהכרח שהרמב״ם (כלאים פ״ב הי״ז) שכתב לגבי 'כלאים שהנצו[ז] שיוצאין עליהן מיד ומפקירין את כל השדה', כוונתו רק באופן שהקדימו ויצאו קודם חול המועד, ואז ניתן להפקיר כי הכריזו קודם לכן[ח].

וכן כתב הב״ח (חושן משפט סוף סי' רעג) להדיא שלא שייך להפקיר קודם שהזהירו, וביאר שפשוט שאין עונשין אלא אם כן מזהירין[ט], ומהריטב״א (ד״ה כלומר משנינו) שכתב שההפקר הוא קנס על שלא התקינו את השדה כשהכריזו על זה בא' באדר, משמע כדבריו.

מאלו מעות היו משלמים לשליחי בית דין

כי יהבינן להו שכר, מתרומת הלשכה יהבינן להו. כתב בשיטה לתלמיד הר״י מפריש, ששכרם שהיה ניתן ממעות הלשכה היינו ממעות 'תרומה ישנה', והיינו כל מה שהיה נשאר בלשכה מראש חודש ניסן ואילך, ונקרא מותר הלשכה, מפני שאין לוקחים מהן מעתה קרבנות, אלא מהתרומה החדשה כדאמרינן לעיל (יא.), ולב בית דין היה מתנה עליהם בכל שנה לומר שכל מה שיוותר להם ולא יצטרכוהו לקרבנות ציבור, יעשו מהם בית דין מה שירצו. וראה בשפת אמת שדייק מהגמרא ששילמו מתרומת הלשכה ממש, והקשה הרי כל דבר שאינו לצורך קרבנות היה מגיע משיירי הלשכה, ונשאר בקושיא.

בעבור מה היו השליחים נוטלים שכר

כי יהבינן להו שכר, מתרומת הלשכה יהבינן להו. הקשה התוס' יו״ט, מדוע כשמנה הרמב״ם (שקלים פ״ד) את הדברים שנטלו עבורם שכר מתרומת הלשכה, לא הזכיר בכללם את שכר היוצאים על הכלאים, כמבואר בסוגייתנו. **ובאליה** רבה (סי' תקמד) תירץ, שלאחר התקנה שלא יעקרו השליחים אלא יפקירו, לא היה צורך לשלם להם על כך, כי אין טירחה במלאכתם[י]. [ואפילו שזמן יציאת השליחים בחולו של מועד נקבע מחמת שכרם, שבימים אלו שכר הפועלים מועט, בכל זאת לדעת הרמב״ם (כלאים פ״ב הי״ז) גם לאחר שהתקינו שאין יוצאים אלא להפקיר את השדה, ולא היה צריך לשלם לפועלים, היו שליחי בי״ד יוצאים דווקא בחול המועד[יא], אך דעת רבינו חננאל שלאחר התקנה להפקיר את השדות, יצאו אפילו בשאר ימים].

אולם הקשו האחרונים[יב] שסוף סוף הרי לא יטרחו לצאת ללא תשלום, שעדיין יש להם טרחה בחיפוש השדות וכדומה, ואם כן עדיין צריך את כספי תרומת הלשכה לתשלום שכרם.

ובאחרונים מצאנו עוד תירוצים על קושיית התוס' יו״ט:

א. הנחל אשכול תירץ כעין תירוץ האליה רבה, אלא שהוסיף ששכרם הוא על שום שהם יכולים לזכות בשדות שיפקירו[יג], ואע״פ שאולי לא ימצאו כלאים כלל וישארו ללא תמורה, אך מאידך יש גם סברא להמעיט בשכרם מאחר שטרחתם אינה גדולה שאינם צריכים עוד לעקור כלאים וכמבואר, ולכן בודאי יסכימו לצאת אף ללא תשלום.

ב. המצבת משה מיישב שלאחר שקנסו את בעלי השדות שיפקירו את שדותיהם, קנסו אותם גם שישלמו את שכר הפועלים, והפועלים יוצאים על צד הספק ששכרם ישולם על ידי הבעלים של שדות כלאים אם ימצאו, ובחוה״מ שבין כך אינם עובדים יסכימו לצאת מספק זה[יד].

ג. היד דוד תירץ, שהרמב״ם מפרש את שאלת הגמרא מאי שנא בחולו של מועד, והתירוץ משום שכר פעולה וכו', דווקא לפי תירוץ הגמרא (לעיל) כאן בזרעים כאן בירקות, שמכיוון שיוצאים על הירקות בחוה״מ, שואלת הגמרא הרי לירקות אין זמן קבוע [שיש מקדימים ויש שמאחרים] אם כן למה יוצאים בחוה״מ, ומדוע לא יצאו בכל זמן. אבל לתירוץ הגמרא ששניהם בתבואה, וכאן בבכיר כאן באפיל, לא קשה כלל למה יוצאים דווקא בחוה״מ, כי כל האפילות נזרעים בזמן אחד והזמן הקבוע לראות אם יש בהם כלאים היה בחוה״מ, ולכן

[מא] **עיי״ש** שכתב שטעו הפרשנים בביאור סוגיא זו וכתב הנחלת דוד שאמר כן מפני ששיטתו היא ששדה שאבד בה קבר ולאחר מכן היא נחרשה אין השדה יוצאת מידי טומאת אוהל.

[א] **ויש** לעיין מה שכתב ר״ש בן היתום שהזכיר שהטומאה סמוכה לה, אך המשך דבריו צ״ב.

[ב] **הובא** בתוספות הרא״ש כאן.

[ג] **אך** עיין שם בפני משה שמשמע כרש״י.

[ד] **ואף** שאין מעמידין ציון במקום הטומאה, יש לומר שהמציינין טעו בזה והעמידו את הציון במקום הטומאה.

[ה] **וכפפו.** וכדאמרינן בירושלמי (נזיר פ״ט ה״ג) מצאו קמצוץ וכו', היינו שנפל עליו אבן וכפפו ונשאר מונח תחתיו.

[ו] **כמבואר** בסוף הסוגיא, ששלוחי בית דין היו מפקירים את שדות הכלאים.

[ז] **פירוש:** שכבר ניכר בהם הניצן.

[ח] **אך** בחזון איש (סימן קלה ד״ה אבל ניצן) נראה שלמד בדברי הרמב״ם שמפקירים אף כשיוצאים קודם חודש אדר, וביאר שזה מה שחידשה הגמרא בכך שיוצאים קודם הזמן, ללמדנו שהשלוחים היו מפקירים, ועיין עוד בדבריו.

[ט] **והוסיף** שלכן לא הוצרך הטור להזכיר זאת.

[י] **וכעין** זה פירש רבי שלמה בן היתום את שאלת הגמרא לקמן (תחילת ע״ב), והתניא התקינו שיהו מפקירים וכו', שמאחר שהשלוחים רק מפקירים, אם כן אין צורך בשכר בעבור יציאתם, ומדוע נאמר לעיל שנטלו שכר מתרומת הלשכה.

[יא] **וכתב** השפת אמת, שהתקנה לצאת בחוה״מ לא זזה ממקומה. ובקרן אורה כתב, שעל זה לא קשה מאי שנא בחוה״מ, כיון שכשנשלחו להפקיר היתה זו יציאה בעלמא ואינה מלאכה, לכן עשאוה בחוה״מ שהוא עת פנוי, ורק קודם תקנה שהיו עושים מלאכה, שהיה צריך לנכש את השדות, שאלה הגמרא מדוע קבעוה בחוה״מ.

[יב] **הברכי** יוסף והיד דוד.

[יג] **ולפי** דברי רבי שלמה בן היתום (להלן ע״ב) שההפקר הוא עבור השלוחים והעניים - בוודאי שבנקל יוכלו להרוויח.

[יד] **ולדבריו** יובן היטב מדוע כתב הרמב״ם (כלאים פ״ד הי״ז) שגם בזמן שנוהגת תקנה אחרונה (שמפקירים ולא עוקרים) - יוצאים דווקא בחוה״מ.

לא היה אפשר לאחר ולבדוק לאחר חוה״מ[טו]. וכיון שלא שייך להקשות למה דווקא בחוה״מ, ממילא גם אין הכרח לומר שנטלו שכרם מתרומת הלשכה[טז], והרמב״ם (כלאים פ״ב הי״ז) פוסק כתירוץ של ׳בכירות ואפילות׳, לכן לא כתב שנטלו שכרם מתרומת הלשכה, שלפי התירוץ הזה אין הוכחה לזה.

שיעור האיסור בכלאים

כל סאה שיש בה רובע זרע ממין אחר ימעט. הקשה בתוס׳ הרא״ש [בשם הראב״ד], כי מאחר שכלאי זרעים בארץ, איסור זריעתם הוא מן התורה, למה אין מקפידים אפילו בכל שהוא, כבכל דיני התורה. ותירץ כי אפשר שאין ׳שם כלאים׳ אלא על תערובת הידוע והניכר[יז].

והרע״ב (שקלים פ״א מ״א) כתב, שמהתורה חד בתרי בטל, ואין זה נקרא זורע כלאים, ורק משום מראית העין בעלמא צריך למעט.

והקשה התוס׳ יו״ט (כלאים פ״ב מ״א) שלא שייך ביטול ברוב כאשר ניכר האיסור, והרי מיני הזרעים ניכרים בידו. והוסיף להקשות בשו״ת רעק״א (ח״א סי׳ ריח) שהרי התוספות (נדה שם.) כתבו לגבי כלאי בגדים שלא שייך ביטול ברוב כששני המינים הם היתר מצד עצמם, ונאסרו רק מחמת תערובתם, ולכאורה כך הדין גם בכלאי זרעים, ואם כן לא שייך בזה דין ביטול ברוב.

והחזון איש (כלאים סי׳ ד אות יא) כתב ליישב את דברי הרע״ב, דהכא לאו ביטול ממש קאמרינן, אלא שהמיעוט שאין מכוונין אליו לא חל עליו שם כלאים.

אולם האחרונים[יח] מבארים באופן שונה, ואומרים שהיה מקובל אצל חז״ל שהתורה אסרה רק כשרוצה לזרוע כלאים, אבל כשאינו רוצה לזרוע, אינו אסור מהתורה, אלא חכמים אסרוהו משום מראית העין, והם נתנו שיעור לדבר, וגם פטרוהו כשממעט מקצתן, ש׳הם אמרו והם אמרו׳[יט], ואף כאן יש לנו לומר שאין רצונו של בעל השדה בזריעת הכלאים, וממילא כל איסורו הוא רק מדרבנן.

ובתשובת הרשב״א (ח״א סי׳ רנט) כתב, שהטעם בזה הוא משום שאיסור כלאים הוא ׳לא אפשר׳, ש׳אי אפשר שלא יצא בשדה פרידה אחת ממין אחד ותאסור את הכל, או שיברור ביד כל זרע אשר יזרע, ולא ניתנה תורה למלאכי השרת, והלכך כל שנתערב בטל, ומותר לזרוע לכתחילה ואינו אסור משום זורע כלאים׳.

ובקרית ספר כתב ששיעור זה הוא הלכה למשה מסיני.

ו:

האם אפשר גם להוסיף על הרוב

18/06/2018אהח

כל סאה שיש בה רובע זרע ממין אחר ימעט. בירושלמי (כלאים פ״ב ה״א) דנו אם מותר לתקן ע״י שיוסיף על הרוב במקום למעט את המין השני - שהרי ר׳ יוחנן אמר שכל איסורין שריבה עליהם בשוגג מותר ובמזיד אסור, כלומר, שאסור לבטל איסור ע״י הוספת היתר עליו לכתחילה. ומחלק הירושלמי שר׳ יוחנן אסר כשבא לבטל איסור תורה, אך כאן כל האיסור הוא רק משום מראית עין, ולכן מותר לבטל ע״י שמוסיף על המרובה. ופירש הרא״ש במשניות (כלאים פ״ב מ״א) שמן התורה התערובת מותרת משום שבטל ברוב, כיון שלא עירב על מנת לזרוע, וחכמים אמרו שאם נתערב בו מין אחר בשיעור של אחד מעשרים וארבע, אסור לזרעו משום מראית עין - כי כשמעורב בו שיעור כזה יחשדוהו שהוא עירב בכוונה כדי לזרוע כלאים, ולכן מותר להוסיף על הסאה.

וכן פסק הרמב״ם (כלאים פ״ב ה״א)[א] שמועיל להוסיף, אלא שסיים דבריו שאם לא מיעט אלא זרע בשיעור האסור - לוקה. והקשו באחרונים[ב], שאם הוא איסור מדאורייתא [ולכן לוקה עליו], א״כ מדוע כתב שמותר להוסיף. ופירשו המקדש דוד (זרעים סי׳ סא אות ב ד״ה והנה) והחזו״א (כלאים סימן ד אות יא), שלפי הרמב״ם כוונת הירושלמי היא שהאיסור הוא מן התורה שהתורה אסרה כל תערובת כלאים שנראה לעין וחכמים אמרו שבשיעור אחד מעשרים וארבע, התערובת נראית לעין. ואם כן, כשהוא מוסיף, הלא נעקר שורש האיסור, כי הריבוי גורם שאין כלל מראית עין [ואין זה מדין ביטול, שפירושו הוא שהאיסור קיים אלא שאינו ניכר].

כיצד משערים כלאים שגדלו בשדה

שם. במשנה בכלאים (פ״ב מ״א) כתוב, ששיעור האיסור בזרעים הוא אחד מעשרים וארבע, ובפחות מזה יכול לזרוע.

וכתב רש״י (ד״ה ימעט) שגם כשנזרע כבר משערים לפי הכמות שהיתה בשעת הזריעה, וכן משמעות התוס׳ (לעיל ו. ד״ה שם). אולם ברמב״ם (כלאים פ״ב ה״ז) כתב ׳הזורע שדהו וכו׳ וכשצמח ראה בו כלאים, אם היה אחד מעשרים וארבעה בשדה ה״ז ילקט עד שימעטנו מפני מראית עין, שמא יאמרו כלאים זרע בכוונה׳. והעיר החזו״א (כלאים סי׳ ד אות ז) שמשמע שמשערים אם הכלאים אחד מכ״ד של שטח השדה, ולא לפי הכמות בשעת הזריעה. ותמה ע״ז מדברי הגמ׳ שמשווה בין השיעור בזרעים לשיעור בשדה, ועוד תמה שלפי״ז יתכן שלזרוע יהיה מותר לכתחילה כי אין בו שיעור איסור וכשיגדל ויתרחב יותר יצטרך למעטו. ולכן רוצה לפרש שאולי אין כוונת הרמב״ם לכך.

האם שלוחי בי״ד צריכים להפקיר את שדות הכלאים, או שהם מופקרים ממילא

התקינו שיהו מפקירין כל השדה כולה. הרמב״ם (יו״ט פ״ז הי״א) כתב ׳ויוצאין שלוחי בית דין להפקיר׳, משמע מדבריו שהם מפקירים את השדות שימצאו. אולם בטור (חו״מ סוף סי׳ רעג) כתב ׳כל שדה שיש בו כלאים וכו׳ הרי הוא הפקר׳. והקשה הבית יוסף (שם) שמשמע שהשדה מופקר מאליו, וא״כ אין זה כלשון הגמ׳ שאמרה ׳מפקירין׳ ומשמע שהשלוחים עושים זאת.

ובב״ח (ד״ה כל שדה) מיישב כוונת הטור, שכל מי שהולך בשדה ורואה שם כלאים, נעשה כשלוחם של בי״ד לבדוק, אף שלא נתמנה מבי״ד, וכשמוצאים שיעור כלאים - השדה מופקרת מכח התקנה[ג]. והביא ראיה שאף התוס׳ והרא״ש (ב״ק דף פא.) סוברים שאין צריך שיפקירו בפועל, שהקשו התוספות מדוע אסור ללקט כלאים שמוצא, והלא למדנו שמפקירים כלאים. ותירצו ששם אין בכלאים שיעור של איסור, וכ״כ הרא״ש. ומדייק הב״ח מדברי התוספות שאין צריך להפקירו בפועל, אלא ממילא הוא מופקר. והלשון ׳מפקירין׳ מיישב הט״ז, שמפרסמים לכולם באלו שדות יש כלאים כדי שינהגו בהם הפקר.

שדה שהפקירוהו האם יכולים הבעלים לחזור ולזכות בו

שם. במנחת חינוך (מצוה רמה אות י-יא) מבאר שהפקר השדה לא מונע מהבעלים לחזור ולזכות בשדהו, אלא שלפעמים יזכה אחר. וזהו הקנס לבעל השדה על שלא עקר את הכלאים.

ובחזון איש (כלאים סי׳ א אות טו) מבאר, שההפקר הוא עד שיעקור את הכלאים שבשדהו, ואם יחזור ויזכה קודם שעקר - יחול עליו הפקר בשנית עד שיעקור, ואם זכה אחר ועוסק בעקירה, זכייתו הועילה לו והשדה שלו. ומסתפק החזון איש מה הדין כאשר זה שזכה לא עוקר את הכלאים, האם השדה מופקרת מאליה, או שביחס אליו צריך להפקיר מחדש. וכן הסתפק האם מפקירים אילן שהורכב או שקוצצין אותו[ד], ואולי כלל לא בדקו אחר ההרכבות. עכת״ד.

אך בפירוש ר׳ שלמה בן היתום כתב, שהפקירו ׳לשלוחי בית הדין ולעניים׳, עיי״ש. ואם כן לא יוכל בעל הבית לזכות בשדהו לכשיופקר.

הפקר השדות בזמן הזה

פסק השו״ע (חו״מ סי׳ רעג סי״ח) שדה שיש בו כלאים, אם יש בו אחד מכ״ד ממין אחר, מפקירים בי״ד את כל השדה. ודייק בהלכה למשה (נזקי ממון פ״ה ה״ג) שבזמן הזה אינו נוהג דין זה[ה].

ובטור (שם) כתב, כל שדה שיש בו כלאים וכו׳ הרי הוא הפקר וכו׳. וכתב הדרישה דסבירא ליה דאחר שראו שנתרבו עוברי עבירה ולא היו משגיחין בעקירת הכלאים לחוד, והוצרכו לתקן שיהיה כל השדה הפקר, לא היו שליחי בית דין יוצאים בט״ו על הכלאים לעקרו, והיתה תקנה קבועה ועומדת בשעה שהכריזו בר״ח על הכלאים, אז הכריזו ג״כ שכל מי שיעבור ולא יעקור את הכלאים שבשדה, שיהיה שדהו הפקר. וס״ל ג״כ שדוקא בשעה שהיו ישראל יחד בעריהם, והיו משמיעים על השקלים, שאזי היו מכריזים ומזהירים גם על הכלאים, אבל בזמן הגלות, כמו שאין מכריזים על השקלים, כך אין מכריזים על הכלאים, אלא תקנה קבועה ועומדת מזמן הבית שכל איש ואיש צריך ליזהר שלא ימצא בשדהו כלאים אחד מכ״ד, ושבאם ימצא יהיה שדהו הפקר.

וכן סוברים התוספות והרא״ש, אלא שהם סוברים שאף בזמן בין דין לא היו צריכים להכריז על כך, אלא שהיה מופקר ממילא, וכדלעיל.

ובב״ח (שם) כתב שהזמן שהוזכר במשנה אינו אלא בארץ ישראל, אבל בחוץ לארץ אין התבואה גדילה באדר, הלכך אין תלוי דין הפקר במה שמשמיעים תחלה באחד באדר, אבל פשיטא שאין לשדה דין הפקר אלא אם כן הזהירו עליו תחילה בבתי כנסיות, שאין עונשין אלא אם כן מזהירים, ולפי שהוא דבר פשוט לא היה צריך לפרש, ע״כ. הרי שאף בזמן הזה נוהג דין

[טו] **כמו** שלא קשה למה על הבכירות יוצאים בט״ו באדר, כיון שהוא הזמן הקבוע להם.

[טז] **שדבר** זה הוכח מתירוץ הגמרא ׳משום שכר פעולה וכו׳.

[יז] **ובחזון** איש דן האם כוונתו שכשיש יותר מא׳ לכ״ד הוי ניכר ואסור מן התורה, או שבשיעור זה אסור רק מדרבנן, ובחד בתרי כבר מותר מן התורה כדעת הרא״ש.

[יח] **התוס׳** יו״ט והחזון איש, מחמת הקושיא שהקשו על דברי הרע״ב.

[יט] **ועיין** בתוס׳ יו״ט שהביא ראיה מהירושלמי לדבריו.

[א] **וכן** פסק בשו״ע (יו״ד סי׳ רלז ס״ה).

[ב] **רע״א** במשניות (שם אות ו), ביאור הגר״א (יו״ד סי׳ רלז אות טו). מנחת חינוך (מצוה רמה).

[ג] **כך** נראה בכוונתו.

[ד] **שהרי** בעה״ב לא שמח בעקירת עץ כמו בשדה, ואם כן אולי התקנה הראשונה לעקור את הכלאים עומדת כאן בעינה.

[ה] **וכן** כתב החזון איש (כלאים סי׳ ג אות יא). ודייק כן מתוספתא דכלאים (פ״ה) כלאי זרעים אסורים משום גזל וחייבין במעשר, ואם הן הפקר במחובר, נפטרו מן המעשר, אלא מוכח שרק לאחר ששלוחי בי״ד היו מוצאים כלאים בשדה היו מפקירין אותו, ומשום קנס וכמו שכתב הריטב״א, ולכן בזמן הזה שאין בי״ד, אין הכלאים הפקר, אך רשאי כל אדם לעקרן אבל לא ליטול לעצמו.

אהח18/06/2018

הפקר, אלא שצריך להכריז עליו ששדה שיהיה בו כלאים יהיה הפקר, אבל אין צריך להפקירו בפירוש.

באיזה שדה עוסקת המשנה

ר"א בן יעקב אומר מושכין את המים מאילן לאילן ובלבד שלא ישקה את כל השדה. רש"י נקט שמשנתינו עוסקת בשדה בית הבעל וכ"כ לעיל (ג. ד"ה לא ישקה) והביאו הר"ן (ג. ד"ה דתנן) והכריח כדבריו שמשנתינו עוסקת בשדה בית הבעל, דאילו בשדה בית השלחין מותר להשקות את השדה אפילו שאין בה אילנות, וכמו ששנינו לעיל משקין בית השלחין, וכן הכריח הב"ח (תקלז, ה). והטעם שבאמת התירו להשקות שדה בית הבעל, אע"פ שההיתר להשקות נאמר רק על שדה בית השלחין (משנה ג. וכדיוק הגמרא בית השלחין אין בית הבעל לא) פירש"י דהוא משום שכל אילן ואילן בפני עצמו הוא כמו שדה בית השלחין שצריכין להרבה מים והתירו בזה כדי למנוע הפסד יתירא, וכ"כ התוספות לעיל (ג. ד"ה מושכין). וכ"כ הטור (שם). אמנם הר"ן (ג. ד"ה ודקינן) הביא פירוש הראב"ד שמשנתינו עוסקת בשדה בית השלחין, ואע"ג ששנינו (ג.) משקין שדה בית השלחין וא"כ מדוע התירו להשקות רק את האילנות, וביאר משום שבמשנה שם עסקינן בשדה שמגדלת ירקות ולכך התירו השקיית כל השדה ואילו משנתינו עוסקת בשדה בית השלחין שאין מגדלת ירקות וזרעים, אלא אילנות ומספיק לזה המשכת מים מאילן לאילן. וכן דייק המגיד משנה (פ"ח ה"ג) שהרמב"ם פירש לה על בית השלחין[ו]. והנפק"מ בזה אם יש היתר למשוך מים לאילנות בשדה בית הבעל שלרמב"ם אין מקור להתיר. וכן אם בשדה בית השלחין מותר להשקות או צריך דוקא למשוך, לרש"י אין מקור שבשדה בית השלחין צריך דוקא למשוך[ז].

הטעם שהתירו את השקיית האילנות

רש"י כתב שמותר להשקות אילנות כיון שיש בזה פסידא יתירא, אמנם ברש"י[ח] על הרי"ף כתב שההיתר הוא אע"ג שזה מרויח את השדה מ"מ התירו משום דאין בזה טירחא ואמנם לא התירו השקיית כל השדה כיון דבהשקאת כל השדה יש טירחא במקצת וכ"כ הר"י מלוניל. ולדעת הרמב"ם הנ"ל שפירש משנתנו בבית השלחין היתר ההשקיה הוא משום שזה שדה שצריכה השקיה וזה דבר האבד, והתירו רק למשוך משום שמשיכת המים מספיקה לאילנות כדי שלא יהיה דבר האבד. ואסור להשקות כל השדה שזה רק הרווחה. (מגיד משנה שם)[ט].

באיזה אופן נחלקו ראב"י וחכמים

בירושלמי (פ"א ה"ג) ביאר במה נחלקו, שאם האילנות רחוקים אחד מהשני לכולי עלמא אסור להשקות, ואם האילנות רצופים לכולי עלמא מותר להשקות את כל השדה כיון שיש הפסד לאילנות אם לא ישקה, ונחלקו באופן שיש מטע י' לבית סאה. ועיין שם שדין זה נוהג בין במועד ובין בשביעית דפסידא מותר בשניהם והרווחה אסור. והקשו האחרונים שהרמב"ם סותר עצמו בזה שלענין שביעית פסק כרבנן (שמיטה ויובל פ"א ה"ח) שאין להשקות את כל השדה באופן שהעצים מרווחים אבל במקורבים מטע עשר לבית סאה משקין את כל השדה בשבילן, ואילו בהל' יו"ט (פ"ח ה"ג) פסק שאין להשקות את כל השדה וכר' אליעזר בן יעקב. וכתב הכסף משנה (שם בשמיטה ויובל) שסברת הרמב"ם היא שיש לחלק בין מועד לשביעית שכיון שלא ישקה את כל השדה יש בזהיהיה לו הפסד לכן מותר בשביעית אמנם במועד אסור כיון שיש בזה טירחה יתירה. משא"כ בשביעית אין איסור טירחה יתירה[י].

טעם איסור השקיה בזרעים שלא שתו קודם המועד

זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד. ברש"י כתב שטעם האיסור הוא שכיון שאין משקם תדיר לפני המועד אין לו הפסד אם לא ישקם במועד, וכן בנמוקי יוסף (ג. ד"ה מתני') כ' דאין להשקות משום שאין הפסד במועד, ואם היה בהם הפסד כבר הגיע להם ההפסד מערב המועד ואין היתר אלא לדבר האבד במועד עצמו[יא].

הרמב"ם בפיה"מ וכן ביד החזקה (פ"ח ה"ד) כתב שלא ישקם במועד 'מפני שהן צריכים מים רבים ויבוא לידי טורח יתר' והיינו דאף במקום הפסד אסור לעשות טירחה יתירה כמבואר בגמ' (ג.).

וברבינו ירוחם (נד ח"ה לה עג) כתב טעם אחר 'דנראה כמכוון מלאכתו במועד'. (ראה משנה יח. רמב"ם יו"ט פ"ז ה"ד) וכן בנמוקי יוסף (שם) הביא מדברי הראב"ד בפירושו שכתב שכל האיסור להשקותם במועד הוא רק כששכח או נתעצל בהם קודם המועד אבל אם אירע לו אונס קודם המועד מותר להשקות במועד[יב]. ומבואר שסובר שטעם האיסור הוא משום שמכוון מלאכתו למועד ולכן באונס מותר.

דעת הסוברים דבשדה לחה מותר להשקות כל השדה

אמר רב יהודה אם היתה שדה מטוננת מותר. דעת רש"י שרב יהודה מבאר את הדין של ראב"י שאמר במשנה שלא ישקה את כל השדה ורק את האילנות, וע"ז אמר שבשדה מטוננת מותר להשקות את כולה, והטעם כתב רש"י דכיון שהיתה השדה לחה עד עכשיו ועכשיו יבשה השדה אם לא משקה אותה, הוי פסידא יתרתא.

הרמב"ם (יו"ט פ"ח ה"ג) גם פירש שהיתר של שדה מטוננת היא לענין השקאת כל השדה ומ"מ כתב טעם אחר למה התירו וז"ל 'שכל הדברים האלו אין בהם טורח יתר' וכתב הביה"ל (סימן תקלז ד"ה שאין) שהנפקא מינה בין הרמב"ם לרש"י הוא בשדה שהיתה לחה ועתה נתיבשה, שלרש"י מותר כיון שחוששים שיפסדי[יג], משא"כ לרמב"ם ההיתר הוא רק בשדה שעתה עדיין לחה ומשקה להרווחה שבזה מותר כיון שאין בזה טורח אבל אם כבר נתיבשה יש בזה טורח רב ואסור. וראה לקמן שהחזו"א פירש אף ברמב"ם כרש"י.

דעת הסוברים דבשדה לחה מותר אף בזרעים שלא שתו קודם המועד משום פסידא

רש"י על הרי"ף והנימוקי יוסף[יד] סוברים שרב יהודה מבאר את הדין של ראב"י שאמר 'זרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד' שבשדה המטוננת כיון שהיא היתה לחה אז, אע"פ שלא שתו לפני המועד נחשב כמו ששתו לפני המועד שהתירו להשקותה שאם לא ישקנה נמצאת השדה מופסדת[טו].

בפירוש ר"ש בן היתום נראה שפירש כדבריהם שהמימרא של רב יהודה באה לבאר את הדין שלא שתו קודם המועד, אלא שכתב שהטעם שאם לא שתו קודם המועד אסור להשקותה במועד משום שכיון שהיא צמאה והיא צריכה מים רבים חוששים שמא יבוא לטרוח טירחה יתירה ולזה אמר שאם היתה שדה מטוננת שאין חשש זה כיון שאין צריכה הרבה מים מותר[טז].

המאירי פירש גם שרב יהודה מתיר בשדה מטוננת להשקות אף זרעים שלא שתו קודם המועד והוסיף לבאר שלטעם הנימוקי יוסף שהאיסור בלא

[ו] **ועיי"ש** במגיד משנה דהביא דה"ר יצחק אבן גיאת (ה' חוה"מ ד"ט) פירש דמיירי בבית השלחין. [ואמנם בריצ"ג לפנינו כתב שבבית הבעל עסקינן]. ובארץ צבי (ס"ק לט) הקשה על דעת רש"י דהא בסיפא דהמשנה אמרו דין דזרעים שלא שתו לפני המועד לא ישקם במועד ואי נימא דהמשנה מיירי בבית הבעל נמצא דעיקר החידוש של המשנה שאם שתו בשדה בית הבעל קודם המועד מותר להשקותם במועד, והיו צריכין להשמיע רק את הדין של שתו קודם המועד ישתו במועד ומכיון שאמרו גם את הדין שאם לא שתו קודם המועד אסור להשקותם במועד משמע שעיקר באו להשמיע דין איסור, והיינו דמשנתינו עוסקת בשדה של בית השלחין ואפ"ה יש אופן שאסור להשקות בלא השקו קודם המועד. ולליישב דעת רש"י אפשר לומר דהסיפא היא בבא בפני עצמה והיא איירי בשדה השלחין.

[ז] **ועיי"ש** בשעה"צ (ס"ק כג) שהביא את פירוש רש"י ומשמע דס"ל דזה העיקר.

[ח] **והר"ן** הביא פירוש זה בשם רש"י וכוונתו לרש"י על הרי"ף וכמש"כ בשפת אמת.

[ט] **ובספר** עמק ברכה (חול המועד קכ) דייק מזה שכתב הרמב"ם שההיתר בשדה לחה הוא שאין בזה טירחה יתירה משמע שהאיסור להשקות את כל השדה אינו משום שזה הרווחה אלא שזה טירחה יתירה וטירחה יתירה אסורה בדבר האבד. [ועיין לקמן שכן מבואר בכסף משנה] והקשה מהגמרא לעיל (ג.) שפירשה שהאיסור להשקות הוא משום דלא הותר הרווחה. ועיי"ש שהביא את הסתירות ברמב"ם בין מועד לשביעית וכתב שהרמב"ם סבירא ליה שהסוגיא כאן שהתירה בשדה לחה חולקת על הסוגיא לעיל וסוברת שהאיסור להשקות הוא משום שיש בזה טירחה יתירה ולכן התירו משום שדה לחה [והרמב"ם סובר שאם היה האיסור משום הרווחה היה אסור אף בשדה לחה משום שאינו סובר את ההיתר של רש"י שמותר הרווחה בטירחה קצת] ולכן בשביעית פסק להקל כיון שבשביעית אין איסור טירחה יתירה משא"כ במועד.

[י] **והיינו** שלדבריו נחלקו ר' אליעזר ורבנן בב' דברים הא' אם זה הפסד או לא והב' אם יש בזה טירחה ובדבר הראשון פסק כרבנן ולכן התיר בשביעית ובדבר השני פסק כר' אליעזר שזה נקרא טירחה יתירה. ועי"ש שכתב שהראיה שההלכה כר' אליעזר היא מדברי רב יהודה שאם היתה שדה מטוננת מותר וזה שייך רק לר' אליעזר שלרבנן מותר בכל גווני ועיין לקמן מש"כ בזה. ועיין במצבת משה שהביא קושיית הכתונת פסים דכיון שפסק הרמב"ם כאן כר' אליעזר אמאי לא פסק שאם הם רצופין מותר, ועיין בהגהות ארץ צבי ס"ק לז מש"כ בזה. ולהנ"ל מתיישב דאף שיש בזה הפסד מ"מ אסור כיון דיש בזה טירחה יתירה.

[יא] **ועיין** בחזו"א (שביעית סימן טו סק"א) שכתב שמשמע שאם שתו קודם המועד מותר להשקותם במועד אף בשדה בית הבעל, והקשה שהרי אם לא שתו משמע שיש לאסור אף בבית השלחין כיון שיכל להשקותה קודם, ואם כן מה ההבדל בין בית הבעל לבית השלחין. ותירץ שהחילוק באופן שלא הגיע זמנה לשתות דבבית הבעל אסור כיון דאין הפסד באופן זה ובבית השלחין מותר.

[יב] **וכתב** בדרכי משה הארוך, (סעיף א) שמדברי הרמב"ם (יו"ט פ"ח) משמע דאין לחלק בין אם לא השקה מחמת אונס או מחמת פשיעה ובכל ענין אסור. וביאר בשעה"צ (סי' תקלז סק"א) דכיון דלהרמב"ם טעם האיסור הוא משום טירחא יתירא לכך בכל אופן אסור ואף אם לא השקה קודם המועד באונס. וכמו כן לטעמו של רש"י שהאיסור להשקות הוא משום שאין הפסד אין חילוק אם מניעת ההשקאה קודם המועד היתה מחמת עצלות או מחמת אונס אסור בכל גווני. וכן כתב בחזו"א (סי' קלד, ו) וצ"ל דהראב"ד סובר כהטעם של רבינו ירוחם דהאיסור הוא מחמת דנראה כמכוין מלאכתו במועד, ולכך י"ל דאם מה דלא השקה הוא מחמת אונס אין זה נראה כמכוין מלאכתו.

[יג] **ורש"י** לשיטתו לעיל במשנה שבשדה בית השלחין אם יש חשש להפסד מותר להשקות את כל השדה. והמשנה שאמרה למשוך היינו דווקא בבית הבעל.

[יד] **וכן** נקט הב"י (ריש סי' תקלז) בכוונת הטור, וכ"כ בביאור הגר"א בסוגיין (סק"ג) בדעת הטור.

[טו] **וכפי** מה שכתבו האור שמח והשפת אמת בסוגיין. זו היא כוונת השגת הראב"ד בהלכה ד על דברי הר"מ ומקום השגת הראב"ד בטעות בהלכה ד, ומקומה בהלכה ג, ע"ד הר"מ 'ואם היתה שדה לחה מותר להשקות את כולה' לדין של שדה האילנות.

[טז] **ונקט** שההיתר הוא משום שבשדה מטוננת אין טירחא יתירא. ולא כמו שכתב רש"י בפי' על הרי"ף דההיתר הוא משום שאם לא ישקנה יבוא לידי הפסד. [והוא כעין פלוגתת רש"י והרמב"ם בטעם ההיתר של שדה המטוננת, אלא דהם פירשו את היתר של שדה המטוננת על הדין של איסור השקיית כל השדה והנמוק"י ור"ש בן היתום פירשו את היתר של שדה המטוננת על איסור השקייה באופן שלא שתתה קודם].

18/06/2018

שתו קודם המועד הוא משום שכבר הגיע פסידתם קודם המועד, כיון שהיא שדה מטוננת לא הגיע פסידתם קודם המועד. ולהטעם (רבינו ירוחם) שהאיסור להשקות הוא משום שנראה מכוון מלאכתו במועד, זו כיון שהיא מטוננת אין ידוע מתי התחילו בהשקאתה

האם הרווחה מותרת במועד

בשו״ע (תקלז ז) פסק כדעת הרמב״ם שבשדה לחה מותר להשקות את כל השדה. וכתב השעה״צ (סקכ״ה) שלדעת כל המפרשים שבשדה לחה התירו בזרעים שלא שתו קודם המועד אין ראיה שבאופן של שדה לחה מותר להשקות את כל השדה. כיון שרק בזרעים התירו שיש הפסד ואין מקור להתיר הרווחה כשאין טורח. והנה בשעה״צ (שם) ובביה״ל (ס״א בד״ה שכיון) למד בדעת הרמב״ם והשו״ע שהתירו להשקות אף בשדה שעתה היא לחה״ז שאין בה הפסד כיון שהרווחה מותרת אם אין בה טורח. והקשה החזו״א (סימן קלד ה) על דבריו שהרי בגמרא לעיל (ג.) אי׳ שאין היתר לעשות מלאכות בשביל הרווחה אלא במקום הפסד ועל כן חלק על זה וכתב שאף להרמב״ם והשו״ע השקיה מותרת רק במקום הפסד וההיתר בשדה לחה הוא כמש״כ רש״י שכיון שהיתה לחה ועומדת להתיבש לכן יש חשש להפסד[יח]. ומה שכתב הרמב״ם שההיתר משום שאין בזה טורח היינו משום שאם יש טירחה יתירה אסור אף במקום הפסד.

שיטות הראשונים מה היתר תרביצא

אמר רבינא שמע מינה האי תרביצא שרי לתרבוצי בחולא דמועדא, שדה גריד מאי טעמא דאפלא משוי לה חרפא ה״נ אפלא משוי לה חרפא.

שיטת רש״י ובעל המאור שראייתו ממה שמצינו שחכמים מתירין השקיית שדה גריד במועד ואף שהשדה יכולה לעמוד בלא השקאה ומ״מ התירו מפני שעל ידי שמשקה גורם שיצאו הפירות יותר מהר וה״ה שיש להתיר להרביץ בשדה רגילה שההרבצה גורמת שיצאו הפירות יותר מהר. ולפי שיטה זו יהיה מותר רק לדעת רבנן[יט].

שיטת הרי״ף שהוכחתו של רבינא היא ממה שכולם[כ] התירו השקיה בשדה המטוננת כמו״כ יתירו הרבצה בגינה. ודחתה הגמרא דתרביצא אינה דומה לשדה מטוננת אלא לשדה רגילה שאסור אפלא לשוויי חרפא[כא]. והרמב״ן במלחמות ביאר דבריו שרבינא סבר שזה דומה לשדה מטוננת כיון שכשמרביץ קצת מים בגינה מספיק לה כיון שצל האכסדרות מיצל עליהן, וגם שאין ההשקאה נבלעת שם מהר. ולכן זה דומה לשדה המטוננת שהתירו להשקותה משום שמספיק לה במים מועטין, ואין טורח להשקותה. ודוחה הגמרא, שאינו דומה לשדה המטוננת משום שדוקא בשדה מטוננת התירו משום שאם אינה שותה כשמגיע זמנה הזרעים מתייבשים לגמרי, אבל תרביצא שאין נפסדים הזרעים והירקות משום שאינו מתייבש בזמן מועט, והשקאתה רק גורמת שממהר הפרי לבוא אין להתיר[כב]. ואדרבא יש לדמות את תרביצא לשדה גריד שאסר ר״א בן יעקב להשקותה משום שאין בה הפסד אלא הרוחה שממהר הפרי לבוא[כג]. ולפי״ז כל קושית הגמרא היא משום שסוברים כר״א בן יעקב דאסור בשדה גריד[כד].

ראיות המלחמות לדברי הרי״ף

ובמלחמות הוכיח בראיות כשיטת הרי״ף: א. שאם מתירים בתרביצא משום שזה נחשב הפסד במה שימנע למהר את יציאת הפירות א״כ נתיר אף את השקיית שדה הבעל משום שעי״ז תמהר התבואה והזרעים לצאת, ומכיון שמצינו שהתירו השקיה רק בשדה בית השלחין הרי מוכח שהתירו השקיה רק במקום שיש הפסד ממש[כה]. ב. מלשון הגמרא ׳אפלא לשוויה חרפא׳ משמע שמעצמן דרכן להיות אפילות, ורוצה בהשקיתם להרויחן ולעשותן ׳חרפא׳, ואם הוא נחשב כדבר האבד היה לגמרא לומר להיפך ׳חרפא דלא לשווי אפלא׳ שאז המשמעות שאדרבא שדרך גדילתן היא באופן של ׳חרפא׳ ורצונו בהשקאה למנוע שיהיו ׳אפלא׳ ג. מדברי חכמים (יח:) שאמרו לר׳ יהודה שאין להתיר לזרוע שדה ניר ושדה העומדת לפשתן לצורך אבל משום שאם לא יזרע בבכיר [היינו חרפא] יזרע באפל, הרי מוכח שאין בין בכיר לאפל הפסד, שאם היה נגרם הפסד הרי התירו מלאכה לצורך אבל במקום הפסד. ד. שברוב הספרים גורסים ׳מאי טעמא לא׳ ולשיטת הבעל המאור אין לגרוס ׳לא׳. אמנם כתב שיש דוחק לגירסת הרי״ף שאם כוונת הגמרא ׳שדה גריד מ״ט׳ וכו׳ היא להקשות על רבינא, שאין לדמות תרביצא לשדה מטוננת, היה לגמרא לכתוב כן בדרך קושיא ולומר ולא היא שדה גריד מ״ט[כו].

וכ״ז כתב רמב״ן במלחמות אמנם הרמב״ן בתורת האדם (ענין האבלות אות נה) כתב שההלכה כרבנן שמותר תרביצא ודלא כהרי״ף[כז].

שיטת תוס׳

בתוס׳ הקשו על פירוש רש״י שדברי רבינא הם כרבנן שהרי רבינא עצמו סבר (בדף ד.) כר׳ אליעזר. ועל כן כתב בפירוש א׳, שסברת רבינא להתיר השקיית תרביצא הוא מסברא, וההיתר הוא אף לר״א בן יעקב ומשום שאסרו רק השקיה מרובה אבל השקאה מועטת לכו״ע מותר. ושוב הסתפקו תוס׳ שאפשר שלר״א בן יעקב אף השקאה מועטת אסורה ורבינא סבר כמותו רק לענין השקאה אבל לענין הרבצה חלק עליו והתיר. וביאור הראיה משדה גריד שכמו שראינו שלרבנן רווח של הקדמת זמן הגידול הוא רווח חשוב ה״ה לראב״י יש ללמוד מזה להתיר משום רווח כזה במקום טורח מועט. והביאו תוס׳ דיש מפרשים שהמחלוקת בשדה גריד אינה אותה המחלוקת אם הרווחה מותרת אלא דבאופן דגורם שייצאו פירות מאוחרים גורם שייצא קצת טעם אחר בפרי ונחלקו אם דבר זה נחשב הפסד. ולפי״ז רווח של איחור זמן הגידול כשאין משנה את טעמו אסור[כח].

נמצא סיכום השיטות בזה כך הוא[כט]: לדעת רש״י מותרת כל השקיה להרווחה. ולדעת התוס׳ בתרוץ א׳ וב׳ כל הרווחה מותרת באופן שאין טירחה. ולהי״מ שבתוס׳ להרויח להקדים את זמן הגידול אסור וכן בבית הבעל שרוצה להרויח שיגדל יותר פירות אסור, ומותר רק כשחושש שמחמת האיחור ביציאת הפרי יהיה לו פירות בטעם לא טוב. ולדעת בעל המאור אף להרויח את זמן הגידול מותר, ורק בבית הבעל שהוא רוצה שיהיה לו יותר כמות פירות אסור. ולדעת המלחמות אסור אף כשחושש שיצא לו פירות בטעם פחות טוב. וכן אסור כשרוצה להרויח את זמן הגידול.

שיטת המאירי

המאירי הביא שיש מפרשים שטעם ההיתר הוא שכל הרווחא בלא טורח מותרת [וכתוס׳], וראיית רבינא היא מכיון שהתירו חכמים השקאה בשדה גריד אע״ג שאין הפסד במניעת השקאתה כיון שהרי עסקינן בשדה בית הבעל ורק נמנעת ההרווחה ואפ״ה התירו, כמו״כ יהיה מותר השקאה בתרביצא שאף שלא יגרם הפסד, מ״מ מותר כדי שלא ימנע ריוח. אך המאירי השיג ע״ז שמוכח מכל הסוגיא שלא התירו לצורך הרווחה בלא הפסד[ל]. ועל כן פירש שההיתר

יז. **וכן** מצינו בעמק ברכה (שם) דכתב דהרמב״ם לא פירש כרש״י משום שהיה נראה לו דוחק לומר דמיירי הכא שהשדה התיבשה דפשטות הגמ׳ דהשדה עתה היא מטוננת. ולכן פירש דההיתר משום דהשדה לחה ומותר הרווחה כיון דאין בזה טירחה. וכדברי הביאור הלכה יש לדייק מפירוש רבינו חננאל שכתב וז״ל ׳כגון שרבו המים מקודם ועדיין לחלוחיתה קיימת מותר׳ הרי מבואר שההיתר הוא אף במקום שעדיין השדה לחה.

יח. **ולדבריו** אם לא היתה שדה לחה היה אסור להשקות אף שיש חשש הפסד כיון שזה דבר שיש בו טורח רב ואסור. וכמ״ש לעיל בדעת הרמב״ם שאף בשדה בית השלחין מותר רק למשוך.

יט. **ולפירוש** זה כל דברי הגמרא הם מדברי רבינא והגמרא לא הקשתה על דבריו. וכתב הרא״ש (סימן ח) שלדעת רש״י מסתבר שהלכה כחכמים כיון שרבינא שהוא בתראה מביא ראיה מחכמים. והגמרא לא הקשתה על דבריו. וכ״כ להדיא הבעל המאור שמזה מוכח שהלכה כחכמים. אמנם יש הבדל בין רש״י לבעל המאור שרש״י סובר שחכמים סוברים כר״מ (לעיל ב.) שהתיר הרווחה אף בבית הבעל ואין חילוק בין הרווחה דבית הבעל שהוא גורם להוסיף יותר פירות להרווחה שממהר את זמן הגידול. אמנם בבעל המאור מבואר שזה היתר מיוחד בשדה גריד כדי שיקדים להוציא פירות, ולא בשדה בית הבעל ששם הרווח שיצא יותר כמות.

כ. **יעויין** בריטב״א שכתב דאין להוכיח מפירוש הרי״ף שהלכה כדברי ר״א בן יעקב דנוכיח מהא שרבינא הביא ראיה לדבריו משדה המטוננת שאף ר״א בן יעקב מתיר להשקותה ולא הוכיח רבינא את דבריו מהא שרבנן התירו השקיית כל השדה והשקיית זרעים שלא שתו קודם המועד, משום שרבינא רצה להוכיח את דבריו לכו״ע ולכך הוכיח משדה המטוננת שמותר להשקותה לכו״ע.

כא. **והר״ן** גם פירש שהראיה היא משדה המטוננת אך פירש הראיה שכיון שתרביצא משקין אותו הרבה פעמים קודם זריעתו מתירין השקאתו במועד כדי שלא תתייבש, דומיא דשדה המטוננת שהתירו השקאתה במועד כדי שלא תתייבש. [ולהר״ן גם בקושיא סברה הגמרא להתיר רק מחמת הפסד]. ודחתה הגמרא שאינו דומה לשדה המטוננת שהוא מלא זרעים, ואם לא ישקה את השדה יפסדו הזרעים, ומשא״כ בתרביצא אין הפסד אם לא ישקוה משום שאין בה זרעים. [אמנם בבעל המאור ובמלחמות מבואר שנקטו שבתרביצא יש זרעים]. ורבינו חננאל הובא בתוס׳ גם פירש שתרביצא היינו שמשקין אותו קודם המועד ורבינא סבר להתיר להשקותם מהדין של זרעים ששתו קודם במועד מותר להשקותם במועד. [ולא כמ״ש הר״ן שרבינא סבר לדמות תרביצא לשדה המטוננת]. ולפירושים אלו סברו להתיר השקיה גמורה, כמו בזרעים ששתו קודם המועד ששם ההיתר הוא אף השקיה גמורה ולא רק זילוף, וברש״י כ״י הביא לישנא אחרינא שפירשה שתרביצא היינו השקיה גמורה.

כב. **והיינו** שרבינא סובר שיש להתיר השקיה כשאין טורח בה ודוחה הגמרא שאין להתיר השקיה רק משום שאין בה טורח, אלא צריך שיהיה גם הפסד לולי ההשקאה.

כג. **ולשיטות** אלו הגירסא בגמרא שדה גריד מ״ט לא.

כד. **ועיי״ש** דמבאר מדוע היה פשוט לגמרא שההלכה כראב״י. אמנם בנמוק״י כתב דהוכיחו משדה גריד משום דבזה אסור לכו״ע דאף רבנן התירו רק כשיש הפסד. [ולדבריו רק לר״מ דהברייתא בדף ב מותר בבית הבעל] ועיין בקרבן נתנאל (ו) דמוכיח דאף דעת הרא״ש כן ולפי״ז מבאר דכוונת הגמרא במה שאמרה חכמים מתירין בזה ובזה, היינו בין ששתו קודם המועד ובין שלא שתו קודם המועד. בין באילן ובין הזרעים והביא שכן מוכח בירושלמי (פ״ג משביעית ה״י) שחכמים אסרו הרבצה.

כה. **ועיין** לעיל דלרש״י באמת מותר אף בשדה בית הבעל ולא קושה קושיתו אמנם לבעל המאור דהתיר רק בשדה גריד קשה.

כו. **ובהערה** לפירוש לאחד הקדמונים עמוד טו הערה כט הביא מכת״י במכון התלמוד השלם שהגירסא ׳ולא היא שדה גריד מ״ט׳.

כז. **ועיי״ש** שמפרש באריכות את כל הסוגיא בדומה לשיטת הי״מ בתוס׳ שהיתר הרבצה הוא אף בבית הבעל ׳וענין הרבצה הוא השקיה מועטת קודם הזריעה כדי לזרעה בזמנה מיד ואם אין מרביצים אותה באין ימות הגשמים ושוב אינה נזרעת יפה׳ וראב״י התיר כיון שהחשיבה כדבר האבד וכמו שדה גריד ורבנן לא החשיבו כדבר האבד, ואי״ז שייך למחלוקת בהרווחה. וכל זה דלא כמ״ש במלחמות שאף אם חושש שיצא לו פירות גרועים אסור כיון דעדיין הפירות אינם אצלו נחשב הכל כהרווחה.

כח. **ועיי״ש** בתוס׳ דהביאו גם את דעת ר״ח וזה כדעת הרי״ף וכנ״ל.

כט. **הובא** בספר פרי טוב סימן ב.

ל. **ועיין**

בהרבצה הוא מפני שאינה חשובה השקאה כהשקאה של שדה. ומיהו לא התירוה אלא לצורך ולמדו משדה גריד דזה נחשב צורך.

18/06/2018אהח

שיטת הרמב"ם באופן ההיתר של תרביצא

הרמב"ם (יו"ט פ"ח ה"ג) פסק 'ומרביצין את השדה במועד'. והקשה הראב"ד שהרי הרמב"ם פסק כראב"י שאין להשקות ואם כן מנ"ל שמותר להרביץ. ותירץ המגיד משנה (ד"ה ומרבילין) שהרמב"ם סובר שבסוגייתנו נדחה ראייתו של רבינא להתיר השקית תרביצא במועד [והוא כשיטת הרי"ף דכוונת הגמרא 'שדה גריד מ"ט' היא לדחות את ראייתו של רבינא] רק שהרמב"ם סובר שסוגייתנו עוסקת בשדה בית הבעל ולכך לא התירו השקאת תרביצא, ומה שפסק הרמב"ם שמותר להרביץ שדה במועד, הכוונה לשדה בית השלחין[לא].

האם התירו להשקות בית הבעל בשביעית

ת"ר מרביצין שדה לבן בשביעית. בתוספות (ד"ה מרבילין) הביאו שרש"י פירש במשנה שבשביעית מותר להשקות אף שדה בית הבעל[לב]. אמנם שיטת הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"א ה"ח) שאף בשביעית אסור להשקות בית הבעל[לג]. והטעם שהתירו בבית השלחין כתב הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"א ה"י) שאם לא ישקה תעשה הארץ יבשה וימותו כל העצים שבה. והוסיף עוד שכיון שאיסור השקיה רק מדרבנן (משום דמהתורה נאסר רק זריעה וקצירה, רמב"ם שם, ה"ב) לכן התירו[לד].

ביאור הגירסא בגמרא והא תניא מרביצין בין במועד בין בשביעית

ל"ק הא ר"א בן יעקב הא רבנן. רש"י פירש שמה ששנינו בשביעית אבל לא במועד הינו ר"א בן יעקב והקשה הר"ש (שביעית פ"ב מ"י ד"ה מרבילין) דלא יתכן שר"א בן יעקב שאוסר במועד יסבור שבשביעית מותר שהרי שנינו במשנה (שם) שר"א בן יעקב אוסר בשביעית, לכך הר"ש גרס 'והתניא אין מרביצין לא במועד ולא בשביעית' וכך גרס הגר"א בסוגייתנו (סק"ג) ועל זה תירצה הגמרא שבריתא זו היא כר"א בן יעקב שאוסר בשניהן[לה].

מדוע השמיט הרמב"ם הברייתא שמרביצין שדה לבן ערב שביעית

מרביצין שדה לבן ערב שביעית כדי שיצאו ירקות בשביעית ולא עוד וכו'. הרמב"ם השמיט ברייתא זו, והקשה הפרי חדש (מים חיים שמיטה ויובל פ"א ה"ט) מדוע השמיט דין זה. והמשנה ראשונה (שם), כתב לתרץ שהרמב"ם סובר שהיתר בית השלחין הוא רק מפני שיש בה אילנות[לו]. ולכן לא פסק כמו ברייתא זו שהתירה בירקות.

מה הנפק"מ בהיתר הרבצה ערב שביעית כדי שיצאו בשביעית והרי יאסר מטעם ספיחין

הקשה המשנה הראשונה (שם) מאי נפק"מ בהיתר הרבצה הרי יאסר לאכול הפירות מדין 'ספיחין' [חכמים אסרו בשביעית אף זרע שנזרע קודם השביעית מפני עוברי עבירה, ראה רמב"ם (שם, פ"ד ה"א, ג)] ותירץ שעוסקים בספיחי הבר שגדלו מעליהן שבזה לא אסרו חכמים (כמבואר בשביעית פ"ט) ובמלאכת שלמה (מועד קטן פ"א מ"א) כתב בשם הר"פ דאפילו בספיחים שלא גזרו עליהם בשביעית באכילה, אסורים בהשקיה, שהרי הטעם שלא גזרו עליהם הוא משום שאין רוצה בקיומן ואם משקן הרי שרוצה בקיומן. ובחסדי דוד (פ"ג) תירץ שבריתא זו עוסקת לפני שגזרו חכמים על איסור ספיחין. והחזו"א (שביעית סי' טז סק"ד) תירץ שני תרוצים: א. שכונת הגמרא שמרביצין כדי שתהא הארץ ראויה להוציא ולא תתקלקל. ב. שעסקינן בירקות שלא גזרו עליהן משום ספיחין. והמקדש דוד (סי' נט סק"ג) תירץ ע"פ דברי השער למלך שספיחין מותרין בהנאה וא"כ הנפק"מ הוא לענין היתר הנאה. ועיין ברמב"ן תורת האדם (ענין האבלות אות נה) שכבר נתקשה בזה וכתב דהכא מיירי להתיר ספיחין בשדה בור וניר, מקומות שהספיחים מותרים. (ודומה לתרוץ המשנה ראשונה) אי נמי להשקות לירקות דספיחי ירקות מותרים. (וכתרוץ הב' דהחזו"א).

הטעם שהתירו השקיה בשביעית לצורך מוצאי שביעית

ולא עוד אלא שמרביצין שדה לבן בשביעית כדי שיצאו ירקות למוצאי שביעית. כתב בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' קל ד"ה והנכון) שלכאורה קשה שהרי אסור לעשות מלאכה בשביעית אף שתועיל למוצאי שביעית, שהרי אסור לחרוש אף ביום האחרון של שנת שביעית אף שיועיל רק למוצאי שביעית, וא"כ מדוע מותרת מלאכת ההשקאה בשביעית לצורך מוצאי שביעית. ותירץ שהשקאה אינה מלאכה מצד עצמה ורק מצד התועלת שגורמת ובאופן שאין תועלת בצמיחה אינה מלאכה שאסורה בשביעית, משא"כ חרישה שאף שצריך שיהא בה תועלת מ"מ היא מלאכה מצד עצמה, ורק שיש תנאי שיהא תועלת. ולכך אף אם התועלת תהא רק במוצאי שביעית אסור.

מה חידשה המשנה בכך שאסור לצוד בשביעית

צדין את האישות ואת העכברים משדה האילן ומשדה הלבן כדרכו במועד ובשביעית. הקשו התוספות (ד"ה לדין) מה חידשה המשנה בכך שמותר לצוד בשביעית, והרי אין זה עבודת קרקע[לז]. ותרצו דצריך לסקל שדהו בזמן שמפנה האישות. וכיון שעוסק בצידה מותר. והנימוקי יוסף מבאר שהחידוש בדברי המשנה הוא שאין זה נראה כחורש אם בעת שצד הוא חופר וסותם את חוריהם.

הטעם שחכמים אוסרים צידה כדרכו בשביעית

וחכ"א משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו. התוספות כתבו דמהטעם הנ"ל שבזמן הצידה צריך לסקל אבנים לכן אסר רב יהודה[לח] לצוד כדרכו בשביעית. והשיטה לתלמיד הר"י מפריש מבאר שעצם סילוק האישות דומה למסקל [ולא מחמת סיקול אבנים] במה שנוטל מה שמזיק לשדה אמנם הביא שהר"ר יחיאל ז"ל כתב שמה שאמרו חכמים בשדה הלבן שלא כדרכו הוא רק להלכות מועד, אבל בשביעית אין איסור בזה, משום שאין זה דומה למסקל, שענין סיקול הוא שסילוק האבנים משביח את הקרקע והתבואה, אבל בסילוק אישות מתקן רק את התבואה ולא את הקרקע, ורק במועד אסרו משום טירחא.

הטעם שחכמים אוסרים צידה כדרכו במועד

משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו. פרש"י שהחילוק בין שדה לבן לשדה אילן הוא שבשדה אילן צד כדרכו מפני שזה הפסד מרובה משא"כ בשדה לבן לא מפסדי כולי האי לכן צריך שנוי. וכ"כ הנמוק"י (ג: ד"ה לדין). וברש"י על הרי"ף (שם) כתב שבשדה אילן מפסדי. והגיה הב"ח שם שצריך לומר דמפסדי טפי ולהפסד מרובה חששו. והיינו שהרי אף בשדה לבן יש הפסד ועל כרחך דמה ששם צריך שנוי הוא משום דאי"ז הפסד גדול. ונמצא דלדבריהם בהפסד מועט צריך שנוי. ועיין לקמן (ז.) מה שכתבנו שדעת הרמב"ם שבשדה לבן אסור לצוד בכל גווני כיון שאין בזה הפסד ע"י העכברים, ורק בשדה לבן הסמוך לשדה אילן מותר, וע"י שנוי, כיון שאין בזה הפסד אלא רק חשש שיגיע משם הפסד למקום אחר. ולפי"ז אין הטעם שצריך שנוי משום שזה הפסד קטן אלא משום שזה רק חשש הפסד למקום אחר. אמנם להלכה עיקר הדעה דלא כהרמב"ם (וכמ"ש שם) ולפי"ז מתבאר דצריך שנוי בהפסד מועט[לט].

לעיל שהבאנו בענין זה מחלוקת הביה"ל והחזו"א מה ההיתר בשדה לחה. ועיין בדברי המאירי לקמן (יט. ד"ה כשמתבונן) שהוא עצמו סובר שלא כדבריו כאן, וצ"ע.

לא. וכתב שהרמב"ם בכל הפרק עוסק בשדה בית השלחין וביאר שזה כוונת הגמרא (יא:) שהתירו להרביץ שדה של אבל משתגיע לעונת המים שלו, שעסקינן שם בשדה בית השלחין. ועיין בחזו"א (שביעית סי' טז סק"ג) שהקשה על המגיד משנה שכתב שכוונת הרמב"ם שהתיר הרבצה היא בשדה בית השלחין, ומקשה שהיתר זה לא הוזכר בגמרא להדיא ומדוע כתב הרמב"ם דבר שלא הובא בגמרא. ובעיקר הקשה מדוע הרמב"ם השמיט את הדין שהובא בגמרא שבשדה הבעל יש איסור הרבצה.

לב. וכ"כ בשיטה, וכ"כ הרע"ב (מועד קטן פ"א מ"א) והביא התוי"ט (שם) מהירושלמי שהטעם שהקילו בשביעית, יותר ממועד, דכיון שהקילו שמותרת במלאכה שאינה דקרקע, התירו נמי אפילו בדבר של טורח והריטב"א לעיל (ג. ד"ה ובשביעית) הביא פירש"י והקשה שמשמעות המשנה שכתבה דין מועד שביעית כאחד משמע שדיניהם שוים וכן התוי"ט (שם) כתב שמשמעות המשנה היא כשיטת הרמב"ם.

לג. ומה שכתב הרמב"ם (שם) וכן שדה האילנות כתב בספר תורת זרעים (שביעית פ"ב מ"י) שכונתו דוקא על שדה בית השלחין.

לד. וכתב המקדש דוד (סי' נט סק"ו) דלא התירו כל מלאכה דרבנן שיש בה הפסד אלא דוקא השקאה התירו משום דהיא מלאכה הרגילה והתמידית באילן, ואין דומה למועד שהתירו כל דבר האבד. ובעיקר דברי הרמב"ם שההיתר הוא משום שלא ימותו האילנות, דן בספר תורת הארץ (ח"ב פ"ב אות יט) האם ההיתר דוקא אם האילן ימות וכתב דכן הוא משמעות הרמב"ם [ובחזו"א (שביעית סי' כא סק"ד) כתב בדברי הרמב"ם שמותר להשקות אף אם לא יתייבש האילן ורק יפסדו הפרות של שנה זו] והביא מדברי רש"י (סוכה מד) שכתב ואוקמי אלנא הוא שלא ימות שמשמע גם שההיתר הוא רק באופן שהאילן ימות והביא משו"ת מהרי"ל דיסקין (סי' מ אות ד) שדן בזה והביא דברי רש"י (ע"ז נ. ד"ה אוקמי) שכתב שלא יתקלקל מכמות שהוא' משמע שאף אם תגרם הכחשה גם מותר להשקות ואמנם ברש"י (שם ד"ה אלנא) משמע שההיתר רק באופן שהאילן ימות, עיי"ש עוד שהאריך בזה בראיות.

לה. והגר"א הקשה על הר"ש שלדבריו קשה מה שאמרו 'הא רבנן' והיינו שחכמים סוברים שהתירו בשביעית ולא במועד והרי חכמים מתירים אף במועד. ובחזו"א [שביעית סי' טז סק"ב ד"ה ונראה] תמה על הגר"א דהא שדה גריד אסור בהרבצה אף לרבנן לדעת הרי"ף. ורק לדעת רש"י מותר. ובספר פאת השולחן (סי' כ סקכ"ו) כתב ליישב קושית הגר"א שאין הכוונה במה שאמרו חכמים כפירש"י במשנה (ד"ה וחכמים) שהיינו ר"מ, אלא חכמים הינו ר"ש דשביעית, שבירושלמי יש שיטת ר"ש שמתיר בשביעית ולא במועד ור"א בן יעקב אוסר. וכתב שזה דוחק משום דבגמרא נקטה בסתמא חכמים, ויש חכמים בסוגיתינו ודוחק להעמיד שהיינו ר"ש.

לו. וצ"ע מדברי הרמב"ם [שם פ"א ה"ח] שכתב 'משקין בית השלחין בשביעית, והיא שדה זרעים שהיא צמאה ביותר' הרי שסובר להדיא שהוא אף בזרעים.

לז. ובהגהות ר"י ליפשיץ כתב דהחידוש הוא כיון שצריך לחפור להניח המצודה ונראה כעודר, ואפ"ה מותר כיון דאמרינן שמצודתו מוכחת עליו שאינו עודר.

לח. מבואר בתוס' שגרסו במשנה רבי יהודה ולא חכמים. וכן הוא בגמ' לקמן (ז.) רבי יהודה. וכן מפורש ברא"ש וברי"ף וברש"י שעל הרי"ף. וראה לקמן דברי הב"י שהרמב"ם גרס חכמים. וכן גרס בפסקי הרי"ד.

לט. וקשה מהגמ' לקמן (יג) שנחלקו ר' יהודה ור' יוסי אם דבר האבד צריך שנוי ואי' בגמ' שלר' יוסי אין צריך שנוי אף בשכר וכד קטן שאין בזה הפסד גדול ולהלכה נפסק כר' יוסי (תקלח ס"א) ואם כן מדוע כאן צריך שנוי. ראה בחידושים וביאורים שכתב שכיון שאין זה ודאי שיגיעו עכברים אלא רק ספק, בזה אסרו בהפסד מועט אלא ע"י שנוי. ומה שהתירו שם היינו בודאי הפסד. אמנם הפמ"ג (תקמ סק"א) כתב דבהפסד מועט צריך שנוי, וכמו

ז.

מהו צידה שלא כדרכו

כיצד שלא כדרכו נועץ שפוץ ומכה בקרדום וכו׳. ברש״י פירש שהורגם ע״י השיפוד ולא ע״י המצודה, שנועץ השפוד ומרדה האדמה וממעך אותם[א] והרמב״ם (יו״ט פ״ח ה״ה) כתב וכן כתבו הטור והשו״ע (תקל״ז י״ג) דהשינוי הוא רק בחפירה שנועץ השפוד בארץ ומנענעו לכאן ולכאן עד שנעשית גומא, ואח״כ מניח המצודה[ב].

באיזה כותל חצר התירו לבנות כדרכו

אבל כותל החצר בונה כדרכו וכו׳. בתוספות הביאו מתוספות הר״ר פרץ שכותל חצר שהתירו לבנות כדרכו הוא רק אם החצר סמוכה לרשות הרבים שיש לחוש לגנבים, אבל בין חצר לחצר אסור לבנות כדרכו, אף שרוצה שלא יכנסו בני החצר[ג]. ובראשון לציון כתב שגם במקום שאין גנבים יש להקל משום חשש גנבים שהפירצה קוראה לגנב להיות גנב[ד].

הטעם שבכותל גינה צריך שינוי

לא שנו אלא בכותל גינה אבל בכותל חצר בונה כדרכו וכו׳. בביאור החילוק בין כותל גינה לכותל חצר מצינו ב׳ דעות בראשונים. ברש״י כתב שזה משום דבכותל גינה ליכא פסידא יתירא אם יכנסו לשם משא״כ כותל חצר שיש הפסד יתירא אם יכנסו לשם ויגנבו ממונו. והעתיקו כן הב״י (תקמ) והלבוש והפמ״ג (א״א סק״ז) והמ״ב (סק״ג). ובנמוק״י כתב שהטעם הוא מפני שבכותל חצר יש הפסד משא״כ כותל גינה שעשוי לצניעותא. הפמ״ג (סימן תקמ סק״ז) הוכיח מדעת כל הפוסקים הנ״ל דהאיסור בכותל גינה כדרכו כיון דאין בזה הפסד יתירה שמוכח שאם יש הפסד מועט צריך שינוי.

באיזה אופן מותר לצוד בשדה לבן

כשאמרו בשדה לבן שלא כדרכו לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה לעיר אבל שדה לבן הסמוכה לשדה אילן אפילו כדרכו שמא יצאו משדה לבן ויחריבו את האילנות. כן הוא הגירסא בגמ׳ שלפנינו. ולפי״ז מפורש בגמ׳ שלדעת האוסרים לצוד הוא דוקא בשדה שאינה סמוכה ואז מותר בשנוי אבל בסמוכה מותר כדרך לכו״ע. אמנם הרי״ף (ג:) והרא״ש (סימן ח) גרסו כשאמרו בשדה הלבן כדרכו לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה לאילנות שמא יצאו משדה לבן ויחריבו את האילנות. וכתב הטור (תקלז) שכל מה שצריך סמוכה הוא רק להתיר לצוד כדרכו אבל לצוד שלא כדרכו אף לגירסא זו מותר. וכ״כ הראב״ד (בהשגות על הרמב״ם שהובא לקמן). וביאר הבית יוסף שהם הבינו דבר זה מסברא שמותר לצוד בשנוי בשדה לבן שאינה סמוכה. ונמצא שלהלכה יוצא לדבריהם כמו לפי הגירסא שלנו שבסמוכה מותר כדרך ובאינה סמוכה מותר בשנוי[ה]. אמנם הרמב״ם (פ״ח ה״ה) פסק שרק בשדה אילן מותר כדרכו אבל בשדה לבן אסור ואם היא סמוכה לשדה אילן מותר בשנוי[ו]. וכתב המגיד משנה שהוא גרס כגירסת הרי״ף ופירש שכל היתר צידה בשדה לבן הוא רק מפני שסמוך לשדה הלבן, ובזה נחלקו אם מותר בזה כדרכו או בשנוי, אבל בשדה שאינה סמוכה לכו״ע אסור אף בשנוי כיון שזה טירחה שלא לצורך. וכ״כ הב״י (שם)[ז].

מה הסיעתא לרב חסדא

לימא מסייע ליה כותל הגוחה לרה״ר סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה, התם כדקתני טעמא מפני הסכנה. הקשה הריטב״א מה היה ההוה אמינא לסייע לרב חסדא שאמר שההיתר מפני חשש גנבים הא מפורש הטעם מפני הסכנה. ותירץ שההוה אמינא היה שרק היתר הסתירה מפני הסכנה אבל היתר הבניה הוא משום חשש הגנבים שכבר אין סכנה, ודחתה הגמרא שאף בזה ההיתר מפני הסכנה ומשום דאל״כ ממנע ולא סתר. ובשיטה לתלמיד הר״י מפריש ביאר שבהו״א הבינה הגמרא שהטעם מפני הסכנה הכוונה לסכנת גנבים והוא טעם להתיר את הבניה וכרב חסדא, ודוחה הגמרא שיש לפרש שהוא טעם להתר הסתירה ומפני סכנת נפשות. וראיה שאם הטעם הוא מפני הגנבים מדוע מותרת הסתירה.

אם מותר לסתור ולבנות מפני חשש גנבים

אמר לך רב חסדא התם סותר ובונה הכא בונה ולא סותר וכו׳. מבואר בגמרא שההיתר לסתור ולבנות הוא רק משום חשש סכנה ולא משום חשש גנבים. וכן כתב במג״א (סימן תקמ סק״ג) שמפני חשש גנבים אין היתר לסתרו ולבנותו. ובפמ״ג (שם א״א ג, והביאו המ״ב שם סק״ה) כתב דאם הכותל רעוע כ״כ ויש חשש ברור שהגדר יפול ויכנסו גנבים מותר לסתור ולבנות. משמע מדבריו שהטעם שאין לסתור ולבנות מפני הגנבים הוא משום שאין החשש בודאי שיבואו גנבים. אמנם הבית מאיר והיד אפרים (שם) מפרשים שהמג״א סובר שאף במקום שנסתר מפני הסכנה אין היתר לבנותה מפני הגנבים וכ״ש שאסור לסתור כותל רעוע מפני הגנבים אלא רק במקום שנפרץ מאליו[ח]. והשעה״צ (סק״ט) מוכיח שמותר לסתור ולבנות מפני הגנבים[ט].

אם למסקנא ההיתר משום ממנע ולא סתר

התם נמי ליסתור ולא ליבני א״כ ממנע ולא סתר וכו׳. יש להבין מדוע הקשו כן על דעת רב חסדא הרי זה קשה בלאו הכי שאם ההיתר משום שיש בזה סכנה הרי אין סכנה אלא כל זמן שהכותל קיים ומדוע מותר לבנות׳. ואדרבה הרי הגמרא כעת הולכת בשיטת רב חסדא המתיר לבנות אף ללא חשש סכנה אלא מפני גנבים, וא״כ לא שייך להקשות שלא נתיר לו לבנות את הכותל. ובכ״י מינכן [וכן בשיטה לתלמיד הר״י מפריש] גרס שהקושיא ליסתור ולא ליבני היא על לישנא קמא אחר שהגמרא דחתה את הראיה לר״ח כיון שההתר הוא רק מפני סכנה ולא מפני הגנבים וע״ז מקשה שאם כדבריך שמותר רק מפני הסכנה מדוע התירו לו גם לבנות, ומתרץ שמפני הסכנה התירו לו גם לבנות וכדי שלא ימנע ליסתור.

והרמב״ם (יו״ט פ״ח ה״ו) כתב ׳אבל כותל חצר שנפל בונהו כדרכו ואם היה גוהה סותרו מפני הסכנה ובונהו כדרכו׳. ומדויק ברמב״ם שההיתר לסתור הוא מפני הסכנה אבל היתר הבניה הוא לא מטעם סכנה. והקשה בספר יד המלך שהרי בגמרא כתוב שאף ההיתר לבנות הוא רק משום סכנה דלמא ממנע ולא סתר. ותירץ שיש לגרוס את קושיית הגמרא התם נמי וכו׳ בלישנא קמא אבל ללישנא בתרא לא קשה כלום כיון שמחזיקים בדברי רב חסדא ומותר לבנות מפני הגנבים והרמב״ם פסק כלישנא בתרא ולפיכך לא כתב שטעם התר הבניה הוא מפני הסכנה[יא].

אם גורסים במשנה בתחילה או לא

רואים את הנגעים (בתחילה) להקל. רש״י והרמב״ם בפירוש המשנה לא גורסים במשנה בתחילה. וכתבו בתוי״ט[יב] ובמשנה למלך[יג] שהטעם בזה הוא כיון שמבואר בהמשך הגמרא בדברי רבא שבטהור שבא לכהן גם לפי רבי מאיר אין רואים את הנגעים, ואף לא להקל, ולכן אי אפשר לגרוס בתחילה להקל. אך בשפת אמת ובקרן אורה יישבו את הגירסא של בתחילה, שהכוונה אינה על תחילת הנגע של הצרוע, אלא על תחילת ראייתו של הכהן, שהכהן

שמשמע כאן, ואולי שם שאני שההפסד הוא יותר גדול משדה לבן.

א. **כן** ביארו השפת אמת והרש״ש. ובב״י (תקל״ז י״ג) הביא מרבינו ירוחם שפירש שאין עושה חפירה אלא האדמה מתנוענעת ע״י הכאה על השפוד, וכיון שנעשה העפר טיטוח היא מתה שאין לה כח להלך בה.

ב. **וכתב** השפת אמת שנראה כשיטת הרמב״ם, דלרש״י היה לכתוב בקיצור ׳שלא כדרכו שלא ע״י מצודה׳ וגם הלשון צדין משמע כהרמב״ם, דלרש״י לא צד אותם אלא הורגם בשפוד.

ג. **וכ״כ** המרדכי (תתמא) שכותל שבין שתי חצרות ויש לו רק שכני ישראל אין לתקנו. וכ״כ סמ״ק (קנה) וכן פסק הרמ״א (תקמ ס״א).

ד. **וראה** שם שדייק בדעת הרמב״ם (יו״ט פ״ח ה״ו) שההיתר בכותל חצר אינו מחמת גנבים אלא התירו כאיצטבא שהותר משום דהוא דבר מועט. ובזה מיישב שלא הביא הרמב״ם את התנאי שצריך שיהיה חשש גנבים. וחולק על מ״ש במ״מ (פ״ח ה״ו) בדעת הרמב״ם שמותר לבנות כדרכו מפני שעשהו כצורך אוכל נפש לפי שהוא דבר האבד.

ה. **אמנם** נחלקו בדעת רבי יהודה שלגירסתנו אף הוא מודה דבסמוכה מותר כדרך ולדבריהם סובר דבסמוכה צריך שנוי.

ו. **והיינו** דפליג בב׳ דברים הא׳ דבשדה סמוכה מותר רק בשנוי וכדעת חכמים שבמשנה, והם פסקו כדעת ת״ק שמותר כדרכו [ועיין בב״י שכתב שהרמב״ם גרס במשנה חכמים לכך פסק כדבריהם אולם הראשונים הנ״ל גרסו רבי יהודה ולכן פסקו כת״ק. ובגמ׳ שלנו הגירסא במשנה חכמים ובגמ׳ הגירסא רבי יהודה]. והב׳ דבאינה סמוכה אין מותר כלל.

ז. **ועיין** במגיד משנה שם שהביא דכן הסכים הרי״ץ גיאות דבשדה שאינה סמוכה אין נזק כלל ואסור אף בשנוי. אלא שהוא פסק שבסמוכה מותר כדרכו. ועיין בבית יוסף שכתב אופן נוסף לפרש שגירסתו בגמ׳ היתה כשאמרו בשדה הלבן שלא כדרכו לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוך לשדה אילן (וכן גרס בפסקי הרי״ד) והיינו שדברי רשב״א הם על דברי חכמים שהתירו בשנוי רק באופן שזה שדה הסמוכה שאז יש חשש שיזיקו לשדה אילן אבל אם אין סמוכה אסור אפילו בשנוי כיון שאין חשש הפסד ונמצא שטורח שלא לצורך.

ח. **עיין** בדבריהם שפירשו שלפי המגן אברהם קושיית הגמרא התם נמי לסתור וכו׳ היא שאע״פ שהגמרא כעת מחזיקה בשיטת רב חסדא [וא״כ לכאורה לא קשה שלא יבנה כיון שצריך לבנות מפני הגנבים. ראה מה שביארנו לקמן בסמוך] מ״מ מקשה הגמרא שיסתור ולא יבנה כיון שסתר בעצמו שלא נתיר לו לבנות ואפילו לרב חסדא כיון שגם לר״ח מותר רק לבנות אם נסתר מעצמו וע״ז תירצה שמותר כדי שלא ימנע אבל ללא טעם זה אין התר לבנות כשסתר בעצמו. והמגן אברהם שם (ס״ק ד) כתב בטעם ההתר שיכול גם לבנות משום דילמא מימנע וכו׳ ולא מפני טעם הגנבים ואף שנפסק להלכה כרב חסדא [ודלא כמו שנדייק לקמן מדברי הרמב״ם] ומשום שסובר שאף לר״ח אין התר לבנות כשסתר מעצמו אם לא משום דילמא מימנע.

ט. **השעה״צ** מוכיח דלא כדבריהם מהריטב״א שהובא למעלה שכתב שהלישנא קמא סברה לסייע לרב חסדא מהברייתא שאף דהסתירה מותרת משום סכנה אבל הבניה מותרת מפני הגנבים, ומבואר שאף שסתר מפני הסכנה מ״מ מותר לבנות משום הגנבים. וכן מוכיח מלשון הרמב״ם והשו״ע שכתבו סותרו מפני הסכנה ובונהו כדרכו משמע שהבניה אינה משום הסכנה. עיין לקמן מה שכתבנו בשם היד המלך בדברי הרמב״ם.

י. **ואכן** בירושלמי הקשו על הברייתא עצמה ללא דברי ר״ח מדוע מותר גם לבנות מפני הסכנה ותירצו דאל״כ ממנע ולא סתר.

יא. **אמנם** כתב היד המלך שעדיין קשה מדוע פסק הרמב״ם כלישנא בתרא כיון שבירושלמי כתב בסתמא שהבניה מותרת מפני הסכנה וכדי שלא ימנע ולא מזכיר את טעם הגנבים ומוכח שנוקט כמסקנת לישנא קמא.

יב. **מו״ק** (פ״א מ״ה) ד״ה רבי מאיר. וכ״כ בתוספות רעק״א על המשנה אות ה.

יג. **יו״ט** (פ״ז הט״ז). ועיין שם שתמה על מה שאמר רבא שבטהור לכו״ע לא רואים את הנגעים, כיון שבמשנה כתוב בתחילה, ואף שרש״י במשנה, והר״ן והרע״ב לא גרסו במשנה בתחילה, וכן בפירוש המשניות לרמב״ם נראה שלא גרס במשנה בתחלה. מ״מ כתב שם שמהירושלמי מוכח שגרס במשנה בתחילה, וכן כתב

מתחילה רואה את הנגעים בשביל לטהר ולא לטמא. והביאור בזה כתב בשפת אמת שאף רבי מאיר מודה שכהן שרואה נגע סתם אסור לו לשתוק אם רואה שהוא טמא וצריך לטמאותו, ורק במועד שכל ראיית הכהן את הנגע הוא רק ע״מ לטהר לכן הכהן יכול לשתוק. וראה להלן.

האם כל השנה יכול הכהן לשתוק אם רואה טומאה

כתב בתוס׳ הרא״ש שדוקא ברגל מתיר ר״מ לשתוק כשרואה טומאה, אבל בשאר ימות השנה אסור לו לשתוק אם רואה טומאה[יד], אלא מפני שמחת הרגל מותר לכהן לשתוק, וכמו שאדם שנזקק לכהן בפעם ראשונה אין הכהן רואה אותו ברגל, שזה נלמד מהפסוק ׳וביום הראות בו׳ שיש יום שאתה רואה ויש יום שאי אתה רואה, ומכאן לומדים שלא רואים נגעים ברגל. כמו כן מי שכבר נזקק לטומאה, שהיה מוסגר וראה בו הכהן סימן טומאה יכול לשתוק[טו].

בשבת ויו״ט אסור לראות את הנגעים כלל

כתב בחזון איש[טז] שלא נחלקו רבי מאיר ורבי יוסי אם רואים את הנגעים להקל, אלא בחול המועד, אבל ביום טוב וכן בשבת אפילו לרבי מאיר אין רואים את הנגעים אף לא להקל, והטעם משום שראיית הנגעים חשובה כ[illegible] ואסור לדון בשבת ויו״ט משום שבות[יז]. ואף מוחלט שיש לו סימני טהרה אין רואים בשבת ויו״ט[יח].

הטעם שאין רואים להחמיר

אבל לא להחמיר. דהיינו שאם ימצא שהוא טמא או שצריך הסגר, לא יאמר לו כלום אלא ישתוק. והטעם פירש רש״י שאם יאמר לו שהוא טמא נמצא שמצערו במועד, ובתורה נאמר ׳ושמחת בחגך׳[יט]. וברש״י על הרי״ף[כ] כתב שאם הוא טמא ישתוק ולא יטמאנו ויצריך אותו לצאת חוץ משלשה מחנות במועד, משום שאבל הוא לו במועד. ומשמע שהאבל הוא שמתרחק משלשה מחנות. ובתוי״ט כתב, שלפי מה שכתבו שהצער הוא מה שמשלחו חוץ משלש מחנות, גם להסגירו במועד אינו יכול משום שאף מצורע מוסגר משתלח חוץ לשלש מחנות[כא].

הטעם של חכמים במשנה שלא רואין אף להקל

וחכמים אומרים לא להקל ולא להחמיר. הריטב״א פירש שחכמים של המשנה זהו רבי יוסי שבהמשך הגמרא שלא רואים רק להקל, שאם הכהן יראה את הנגע שהוא טמא אינו יכול לשתוק ולא לטמאותו, אלא צריך לטמאותו, ולכן אין רואים נגעים במועד כלל, שלא שייך לראות רק לגבי לטהר, ואם הוא רואה, בע״כ הוא צריך לטמאותו, ולכן לא רואים את הנגעים כלל. אך הרמב״ם (יו״ט פ״ז הט״ז) פסק שאין רואים את הנגעים במועד, שמא ימצא טמא ונמצא חגו נהפך לאבל. וכתב המגיד משנה (שם) שאף שבגמרא משמע שאם חל שביעי של הסגר הראשון בחול המועד, יכול לראותו שאין לו שום צער, מכל מקום הרמב״ם לא חילק בזה. ואפשר שסובר הרמב״ם שלפי חכמים של המשנה אין רואין כלל[כב]. ובחידושי הר״ן כתב שהטעם שלחכמים אין רואין לא להקל ולא להחמיר, כי אם יראה הכהן טומאה וישתוק, יבין שהכהן לא רוצה לומר לו שהוא טמא, ויהיה לו ע״י כך צער במועד[כג].

הטעם שבטהור לפי כולם אין הכהן רואה אותו

אמר רבא בטהור כולי עלמא לא פליגי דלא חזו ליה. פירש״י על הרי״ף שלרבי מאיר שרואים את הנגעים רק להקל ולא להחמיר, אין צורך לראות את הטהור במועד, שממה נפשך, אם ימצא טהור אין לו שום הנאה בראייתו, שגם לולא שהכהן ראה אותו היה טהור ולא נתווסף לו שום שמחה בראייתו. ואם ימצא טמא, ישתוק לרבי מאיר ולא יאמר כלום, לכן אין רואים אותו במועד. ולרבי יוסי שאי אפשר לראות את הנגעים רק לטהר ולא לטמאות, פשוט שאין הכהן רואה את הטהור במועד. שאף שאם ימצא טהור לא יהיה לו צער, אך אם ימצא טמא אין הכהן יכול לשתוק וישלחנו מחוץ לשלש מחנות. ואם יצטרך הסגר, אסור בתשמיש המטה וצער היא לו לכן אין רואים את הטהור במועד. ובמשנה למלך (יו״ט פ״ז הט״ז) כתב עוד טעם שגם לר׳ מאיר אין לומר שיראה את הטהור במועד, ואם הוא טמא ישתוק ולא יטמאנו, שגם בזה מצערו במועד, שרואה שהכהן שותק ואינו אומר לו כלום, ומתוך זה מבין שהוא טמא או שדינו להסגירו, וממילא יש לו צער, וגם אם מטהרו אין לו שמחה גדולה, שבלי זה כבר היה טהור.

הטעם שבהסגר ראשון לפי כולם מותר לראות במועד

בהסגר ראשון כולי עלמא לא פליגי דחזי ליה. בין לרבי מאיר ובין לרבי יוסי. רש״י פירש שמדובר לאחר שבוע הראשון של ההסגר, שהכהן רואה אותו במועד לפי כולם. שאם הנגע נטהר יש לו שמחה במועד, שעד עתה היה מוסגר ועכשיו הוא טהור. והשמחה שבדבר לפי רש״י שמוסגר אסור בתשמיש המטה ודאי שיש לו שמחה שמותר בתשמיש המטה, וגם לדעת התוס׳ שאפשר שמוסגר מותר בתשמיש המטה יש לו שמחה שעד עכשיו היה משולח חוץ לשלש מחנות ועכשיו מותר לחזור למחנה. ואם הכהן ימצא שהנגע עמד בעיניו שהכהן לא יטהר אותו, אין לו צער בכך יותר מעכשיו, שגם כעת הוא מוסגר ועומד, ונמצא שהכהן לא יוסיף לו כלום בטומאתו.

והקשו בתוס׳ על רש״י שאף שאם הנגע עמד בעיניו לאחר הסגר ראשון מסגירים אותו עוד פעם, אך שייכת אפשרות שיחליט אותו הכהן למצורע מוחלט כגון שהנגע פשה[כד], שאז גם לאחר הסגר ראשון הוא טמא ולא מוסגר, ונמצא שע״י ראיית הכהן יכול להשתנות דינו לרעה. ואין הכי נמי שלרבי מאיר לא קשה, כיון שאם יראה הכהן סימני טומאה ישתוק וישאר בהסגר. אך לרבי יוסי שאין הכהן יכול לשתוק, ואם יראה בו סימני טומאה חייב לטמאותו, וע״י שיחליטו לטומאה יש לו צער לרש״י שמשתלח חוץ לשלש מחנות[כה]. ואיך מותר לראותו במועד.

ונאמרו כמה תירוצים בישוב שיטת רש״י. המאירי יישב שיטת רש״י ששער לבן או פשיון אינם מצויים לאחר הסגר ראשון, ולא חוששים שאחר ההסגר הראשון יהיו לו סימני טומאה, ומשא״כ לאחר הסגר שני יותר מצוי סימני טומאה ולכן אין רואים אותו במועד לר׳ יוסי[כו].

ובמשנה למלך (יו״ט פ״ז הט״ז) יישב את הרש״י שלא אוסרים לראות לאחר הסגר ראשון משום חשש שיתחדשו בו סימני טומאה שלא היו בו מקודם לכן, ותולים שלא נשתנה המצב ממה שהיה קודם לכן, ולכן לרבי יוסי לא נמנעין להראות את המנוגע לכהן, משום חשש שיתחדש לו דבר שמחליטו בטומאה. ולכן לאחר הסגר ראשון שאם המצב נשאר כמו שהיה קודם לכן, מסגירים אותו לעוד שבוע, רואים את הנגעים במועד[כז], שאין חשש שיהיה גרוע יותר מקודם לכן[כח]. ורק לאחר הסגר שני סובר ר״י שאין רואים את הנגעים

בתוי״ט שמהירושלמי שמביא כאן (ה״ג) את המשנה בנגעים (פ״ד מ״י) שבהרת כגריס ופשת כגריס, ונולד לפסיון מחיה או שער לבן, רבי עקיבא מטמא וחכמים אומרים תיראה בתחילה שהנגע הראשון הלך לו, ולפי שניהם הוא מצורע מוחלט, ואמר רבי יוחנן שהנפקא מינה ביניהם ערב הרגל, שלרבי עקיבא שהוא הנגע הקודם לא נזקקין לו לא להקל ולא להחמיר, ונשאר בהסגרו, ולרבנן שהוא נגע אחר, והנגע הראשון כבר הלך לו, כיון שאין נזקקין במועד הרי הוא טהור כל ימות הרגל. ועיי״ש בירושלמי מה שדחו בזה. ובמשנה למלך מפרש שיטת הרמב״ם על פי הגירסא שבתחילה. אך בקרן אורה כתב, שאין שום ראיה מהירושלמי שגורס במשנה בתחילה. **יד. שכתוב** בנגעים (פ״ג מ״א) אין מחליטין את המוסגר ואין מסגירין את המוחלט. **טו. ועיין** בתוס׳ לקמן (ז: ד״ה יש יוס) שהקשו למה לרבי מאיר לא רואים נגעים במועד להקל כדי לטהר כמו שרואים במשנה. **טז. נגעים** (סי׳ ד ס״ק יט), והוא על פי דברי הרמב״ם בפירוש המשנה (נגעים פ״א מ״ד). **יז. ביצה** (פ״ה מ״ב). **יח. וכתב** שם שאיסור לראות נגעים בשבת הוא רק משום שבות, אבל לולא איסור זה היה מותר לראות את הנגעים, ולא אומרים שמשום עונג שבת לא יראו את הנגעים, כמו שלא רואים במועד להחמיר, ולחכמים אין רואים כלל, שלענין שמחה החמירו ביו״ט יותר מבשבת. **יט. וקשה** קצת שבגמרא לקמן (ז:) לומדים שאין רואים נגעים במועד מהפסוק ׳וביום הראות בו׳ שיש יום שאי אתה רואה בו, כגון חתן וחול המועד, ולמה נקט רש״י את הטעם של ושמחת בחגך. וכפשוטו צריך לומר שהטעם שלא רואים הוא לא מושמחת בחגך, אלא משום וביום, שמשם לומדים שיש ימים שלא רואים. אך הטעם שלא רואים במועד משום שאם יטמאו יצטער. ובאמת מהפסוק וביום לומדים שלא רואים נגעים כלל במועד, והיינו בטהור שבא לראות את הנגעים. וכאן במשנה מדובר בהסגר שני שלרבי מאיר רואים רק להקל ולא להחמיר, וזה לא לומדים מוביום, אלא מושמחת בחגך. אך אין זה נכון, שלולא שהיה פסוק ביום שלא רואים נגעים במועד, לא היינו לומדים מושמחת שלא רואים להחמיר, שאין מושג לא לראות נגעים במועד. אלא לאחר שיש פסוק שחול המועד הוא מהזמנים שלא רואים, מפרשים את הפסוק, שרק להחמיר לא רואים, אבל להקל רואים. **כ. וכ״כ** ברע״ב במשנה. **כא. וכתב** שם שאף שיש לו צער מה שהוא טמא, מ״מ עיקר הצער הוא צוותא דאינשי שמתרחק מבני אדם. ואולי רש״י לשיטתו שסובר שמוסגר אינו משתלח חוץ לשלש מחנות, לכן הוצרך לפרש שהטעם שאין רואה אותו להחמיר משום שמצערו במה שמטמא אותו או שמסגיר אותו. **כב. אך** עיין במשנה למלך מש״כ דעה אחרת בשיטת הרמב״ם. וכן בראשון לציון כאן על הדף ויובא בהמשך. **כג. כן** כתב בפירוש אחד. ובפירושו השני כתב שחכמים סוברים שאינו יכול לשתוק ולא לטמאותו ולכן לא רואים במועד. **כד. והמשנה** למלך תמה על התוס׳ למה הקשו שיכול להתחדש טומאה ע״י הפשיון, שמלבד הפשיון יש עוד סימני טומאה אחרים כגון שער לבן ומחיה, ואולי יהיו בו אחד מסימני טומאה הללו ויהיה מצורע מוחלט. אך בחזו״א (או״ח סי׳ קלה) תירץ שלענין שער לבן או מחיה, אין צריך דוקא שכהן יראה אותו, ויכול גם להראות לישראל חכם במועד, ואם הישראל יאמר שאין בו שער לבן או מחיה, יכול להראותו לכהן. **כה. וגם** לתוס׳ יש צער במוחלט שצריך פריעה ופרימה וטמא טמא יקרא. **כו. ולפי** המאירי מיושב גם הקושיא של המשנה למלך משער לבן ומחיה, שגם לזה לא חוששים. **כז. והוסיף** במשנה למלך, שאין להקשות למה רבי יוסי חושש שלא לראות מוחלט שמא יתחדשו לו סימני טהרה, ויאסר בתשמיש המיטה, ואין אומרים שנשאירו על המצב שלו ולא נתחדש בו כלום. שמוחלט שבא לכהן, ע״כ שכל מה שבא לכהן הוא לראות אם נתחדש לו סימני טהרה ויטהרנו, שלולא זה לשם מה באים לכהן, הרי הוא טמא כמו שהיה והכהן אינו עושה שום פעולה בראייתו, ולכן סובר ר׳ יוסי שלא רואים. אבל לאחר הסגר ראשון מה שמראה לכהן הוא לא רק בשביל שנתחדש בו סימני טומאה, שדינו תלוי ועומד אולי נשאר אותו דבר, ואולי נשתנה לטוב או לרע, וגם אם נשאר אותו דבר צריך להראות לכהן כדי להסגירו עוד שבוע. ואין להקשות לפי זה למה לא רואים טהור במועד, שהרי אין סיבה לחשוש מפני סימני טומאה, שהרי אדם זה היה טהור ומהיכי תיתי שנולדו לו סימני טומאה. משום שמה שרואים אותו הוא משום שחוששים שנתחדש בו דבר, שאם לא כן לשם מה בא לכהן, וכמו שתירץ המשנה למלך לגבי מצורע מוחלט. **כח. וכן** כתב בנחלת דוד שכיון שבכל מקום הולכים אחר חזקה, גם כאן יותר נראה שיהיה על חזקתו הראשונה, ואין צער ע״י ראיית הכהן, לכן רואים את הנגעים

במועד, כיון שאם הנגע נשאר אותו דבר ועמד בעיניו הוא טמא מוחלט, וחוששים שישאר אותו דבר ולרבי יוסי אין הכהן יכול לשתוק ויצטרך לטמאותו[כט].

ישוב הראשון בתוס' בטעם שאחר הסגר ראשון לפי כולם רואין במועד

אך התוס' פירשו שמה שלומד רבי יוסי מהפסוק 'לטהרו או לטמאו', שאם הכהן רואה סימן טומאה, אינו יכול לשתוק, וצריך לטמאותו, הוא רק לאחר הסגר שני שיש רק שתי אפשרויות או שהוא טמא או שהוא טהור. אבל לאחר הסגר ראשון כיון שיש אפשרות שלישית של הסגר שני, בזה לא נאמר הכלל שאין הכהן יכול לשתוק ועליו לטהרו או לטמאו. ולכן יכול הכהן לראותו ואם יראה שהוא טמא ישתוק. ואם יראה שהוא טהור יאמר לו שהוא טהור, ואם יראה שעמד בעיניו יסגירו עוד הפעם[ל]. ובמשנה למלך כתב שלפי זה גם בטהור מתחילה יכול לראותו במועד, שלא נאמר בו הכלל של לטהרו או לטמאו. שגם בו יש שלשה אפשרויות, או שיטהר אותו, או שיטמא אותו או שיסגיר אותו לשבוע, שזה לא נקרא שמטמא אותו. ואם כן קשה למה אמר רבא שלרבי יוסי אין רואים טהור במועד, שיראה אותו ואם הוא טהור יטהרנו, ואם הוא טמא או שצריך סגירה ישתוק.

שיטת הראב"ד בטעם שלאחר הסגר ראשון לכו"ע רואין במועד

בתוס' הרא"ש הביא בשם הראב"ד שהטעם שבהסגר ראשון לכולי עלמא רואים במועד. שאם הוא נמצא טהור יטהר אותו, ואם נמצא טמא לא יאמר לו כלום אלא ישתוק ויסגיר אותו לעוד שבוע. שההסגר גם כן חשוב טומאה, ומתקיים ע"י זה הפסוק לטהרו או לטמאו. ופירש בקרן אורה שבהסגר שני כיון שאין אפשרות של הסגר, אלא או טומאה או טהרה, סובר ר"י שאין לראות את הנגעים לאחר הסגר שני, כיון ששיטת ר' יוסי שאין לראות את הנגעים כדי לטהר אא"כ יכול לראותם גם לטמאות, וכיון שצער הוא לו במועד, לכן אין רואים את הנגעים. אבל לאחר הסגר ראשון, כיון שיש לו אפשרות להסגירו עוד פעם, בזה גם מתקיים הפסוק של 'לטמאו', שמצורע מוסגר הוא טמא. וזה אינו צער במועד, לכן יכול הכהן לראותו, ואם הוא טהור יטהרנו ואם צריך הסגר נוסף יסגירו שנית, ואם הוא טמא ישתוק[לא].

יישוב הר"ש בטעם שבהסגר ראשון לכו"ע רואים במועד

בקרן אורה הביא בשם הר"ש בנגעים (פ"ג מ"א). שכתב 'שבהסגר ראשון לכו"ע לא פליגי דחזו ליה, דאי טמא שתיק לכו"ע, כי פליגי בהסגר שני, מר סבר בכהן תליא מילתא גם זה ואי טמא שתיק, ומר סבר לטהרו או לטמאו כתיב, ואתא לרבויי דשתיקתו בסוף שבוע שני הוי כאומר טמא, ומשו"ה ס"ל לר"י דאין רואין כלל'[לב]. והיינו שמלטהרו או לטמאו נלמד שאין אפשרות אחרת אלא או שהוא טמא או שהוא טהור, ולכן בהסגר ראשון יכול לשתוק ואז אינו טמא, אלא נשאר עוד הסגר. אבל בהסגר שני לא שייך שאם יראה שהוא טמא שישתוק. שמאחר שאין עוד הסגר אלא או טמא או טהור, אם הכהן לא אומר טהור הרי הוא טמא. ולכן לא רואים את הנגעים במועד, כי אולי יראה טומאה ואף אם ישתוק יהיה טמא. אבל כשאינו רואהו במועד אינו טמא עדיין אלא מוסגר.

דעת רבינו יצחק בתוס'

רבינו יצחק בתוס' מפרש שמה שאמרו בהסגר ראשון כו"ע לא פליגי דחזי ליה, היינו קודם השבוע של הסגר ראשון, שאז לא נאמר הדין של לטהרו או לטמאו, ויכול הכהן לראות אותו, ואם יראה שהוא טהור יטהר אותו, ואם יראה שהוא טמא או שצריכים להסגיר אותו ישתוק. ורק לאחר שבוע של הסגר או שני שבועות, אז נאמר הפסוק לטהרו או לטמאו שאין הכהן יכול לשתוק, ולכן אין הכהן יכול לראות אותו, שאם ימצא בו שהוא טמא לא יוכל לשתוק מלטמאות אותו. ובפשטות החילוק שקודם השבוע של ההסגר, כיון שאין בו טומאה ודאית אלא או טהרה או הסגר, לא נאמר בו הכלל של לטהרו או לטמאו, ורק לאחר שבוע של הסגר שמטמא אם פשה, נאמר הפסוק לטהרו או לטמאו. והמהרש"א הקשה על דבריהם שגם קודם שבוע של הסגר שייך בו טומאה כגון אם יש בו שער לבן או מחיה שהוא מצורע מוחלט[לג]. והפסוק לטהרו או לטמאו יכול לדבר גם קודם שבוע ראשון.

ונאמרו כמה דרכים בביאור התוס'.

א. במשנה למלך (יו"ט פ"ז הט"ז) כתב שהגזרה של לטהרו או לטמאו, שאין הכהן יכול לשתוק אלא יאמר ויפסוק הדין כפי מה שרואה, הוא דוקא אחר שנזקק לטומאה, שהכהן הסגיר אותו כבר, ולכן בין בשבוע הראשון ובין בסוף שבוע שני אינו יכול לשתוק כי הוא כבר נזקק לטומאה. אבל בתחלה שרואה אותו הכהן קודם שיסגיר אותו יכול לשתוק, וכאלו לא ראה את הנגע. ולכן בתחילה יכול הכהן לראות אותו, שאם הוא יטהר אותו הרי הוא משמחו, ואם יראה בו סימני טומאה ישתוק שקודם שנזקק לו רשאי הוא לשתוק[לד]. ולדברי המשנה למלך נמצא שלתוס' אי אפשר לגרוס בגמרא שבטהור כו"ע לא פליגי דלא חזי, שגם בטהור יכול לראות ואם יראה בו סימני טומאה ישתוק.

ב. הרש"ש והקרן אורה כתבו שלטהרו או לטמאו לא שייך אלא כשהוא עדיין אינו טהור וצריכים לטהר אותו, אבל אם הוא כבר טהור, שרק שייך לטמאות אותו, לא שייך הדרשה של לטהרו או לטמאו[לה], ויכול הכהן לשתוק ולא לומר כלום[לו].

ולפי המשנה למלך הרש"ש והקרן אורה צ"ל שלרבינו יצחק לא גורסים בגמ' שבטהור כו"ע לא פליגי דלא חזי ליה. שמאותו טעם שכתבו שבתחילת הסגר ראשון יכול לראות אותו, כי לא שייך לטהרו או לטמאו, כמו כן בטהור מתחילה יכול לראות אותו, ואם ימצא בו סימני טומאה ישתוק.

ג. השפת אמת והחזון איש (או"ח סי' קלה לדף ז.) כתבו שודאי בטהור לא רואים אותו לכו"ע כיון שאם יראה בו שהוא טמא יצטרך לטמאות אותו ויהיה לו צער. ואם הוא טהור אין צורך בראייתו. ומש"כ התוס' בהסגר ראשון קודם הסגר ראשון, הכוונה שאם הכהן ראה כבר את הנגע קודם המועד וחייב אותו הסגר, אלא שנמשך יום או יומיים ולא הסגיר אותו עדיין, שאז הכהן צריך לראות קודם ההסגר, שלא נעשה בו שינוי[לז], ובזה לכו"ע רואין אותו במועד. ואם יראה הכהן שיש לו שער לבן או מחיה ישתוק, שבזה לא נאמר הפסוק של לטהרו או לטמאו שאין הכהן יכול לשתוק. והטעם שלא נאמר הפסוק בזה,

---

כדי לקיים בו דין תורה כהלכתו. והוסיף עוד שאף שאם הנגע פשה הוא טמא, מכל מקום רואים את הנגעים במועד. משום שיש כאן שני צדדים לראות את הנגע. אחד, שאולי הנגע ישאר באותו מצב כמו קודם, ואין לו שום צער ע"י שנראה את הנגעים, וממילא צריכים לקיים דין תורה כהלכתו. ועוד שאולי יהיו לו סימני טהרה ויש כאן שמחה במועד. וכיון שיש כאן שני צדדים לראות וצד אחד שלא לראות, מניחים את הצד האחד מפני שני הצדדים שיש לנו לראות את הנגעים במועד. וכמו כל ספק ספיקא שמתירים בכל מקום.

[כט] **וכותב** שם שרש"י הולך כשיטתו שכתב (ויקרא יג, ו) שאין העומד בעינו בסוף שבוע שני טהור, אא"כ נשתנה מראה הנגע ממה שהיה קודם, אז אם עמד בשיעורו טהור ואם פשה טמא, אבל אם לא נשתנה מראה הנגע אף שלא פשה מחליטו, וזהו דוקא בסוף שבוע שני, אבל בסוף שבוע ראשון אף שלא נשתנה המראה, כל שלא פשה הנגע אינו מחליטו אלא מסגירו לעוד שבוע. אך הרמב"ן שם כתב שעמד בעיניו בסוף שבוע שני טהור, ורק אם פשה טמא. וכבר עמדו על דברי רש"י הרא"ם והרב בעל קרבן אהרן ויישבו כל המקומות שנראה מהם סתירה לסברא זו. ולכן סובר כאן רש"י שבסוף הסגר ראשון לכו"ע רואין, שאין חוששין שמא יולדו לו סימני טומאה, דהיינו פשיון או שער לבן או מחיה, ואם לא יתחדש לו שום דבר יסגירו עוד שבוע, והרי הוא בבית כלא כמו שהיה מקודם, ואולי ימצא לו סימני טהרה ויטהרנו. אבל בסוף שבוע שני שאף שלא נתחדש לו שום דבר אלא שעמד בשיעורו ובמראהו טמא, לכן סובר ר"י שאין רואין.

[ל] **וכ"כ** התוס' הרא"ש בשם הרשב"ם שר' יוסי לא דורש לטהרו או לטמאו על ההסגר הראשון, שלטהרו או לטמאו, משמע שאמר לו הכהן שהוא טמא או טהור, ובהסגר ראשון פעמים שאינו אומר לו לא טמא ולא טהור, שאם עמד בעיניו מסגירו שנית, הילכך מודה ר' יוסי שבהסגר ראשון רואה ואם הוא טמא שותק ולא יחליטנו על פריעה ופרימה.

[לא] **הקרן** אורה כתב מעצמו כן בביאור הגמרא. אך כבר הקדימו התוס' הרא"ש בשם הראב"ד. ויש מקום לפרש כן את התירוץ הראשון של התוס', אך הלשון של התוס' משמע שלטהרו או לטמאו לא דורשים בהסגר ראשון, ולפירוש זה דורשים אלא שמתקיים לטהרו או לטמאו ע"י הסגר. ולפי"ז מובן למה לא רואים טהור במועד, כי הכהן לא יכול לראותו רק כדי לומר לו שהוא טהור, וצריך גם שהכהן יוכל לומר לו שהוא טמא או להסגירו שזה כמו 'לטמאו', וכיון שאינו יכול להסגירו במועד כי צער הוא לו, לכן הכהן לא יכול גם לראותו כדי לטהרו.

[לב] **ולפנינו** הלשון בר"ש 'ור' יוסי דאמר אין רואין לטהרו או לטמאו כתיב, דאתא לרבויי בסוף שבוע שני, דאי טמא טמא אפילו שתיק כהן'. אבל הענין אחד בשניהם כמו שנתבאר.

[לג] **וע'** ברש"ש שכתב שבאופן שיש לחוש שהוא מצורע מוחלט לא יראה אותו הכהן. ומה שכתבו שהכהן יכול לראותו, מדובר כאן כשראה אותו כבר כהן אחד ואמר לו שנראה לו שיש צורך להסגירו, שאז כהן אחר יכול לראותו, כיון שאין צד שהוא מצורע מוחלט, אלא או שצריכים להסגירו או שהוא טהור לגמרי. ואם יראה שצריך להסגיר אותו ישתוק, ואם יראה שהוא טהור יטהרנו.

[לד] **ובקרן** אורה הקשה על המשנה למלך שמלשון התוס' שכתבו, שלא שייך בתחילה לטהרו או לטמאו לא משמע כדברי המשנה למלך, שלפי המשנה למלך שייך לטהרו או לטמאו גם בשבוע הראשון, אלא שאין את הדין שאין הכהן יכול לשתוק. ועיין עוד במשנה למלך שכתב ליישב, שקושית התוס' על רש"י לא היתה שנחשוש שמא גדל לו שער לבן או שנוצר בו מחיה, משום שהם דברים מחודשים, ור' יוסי סובר שלא חששו לאלו כי אם לפשיון. ולכן הקשו על רש"י רק מפשיון. ולפיכך פירש ר"י דבהסגר ראשון בתחילה יכול הכהן לראותו, שאין חשש טומאה, משום שפשיון אינו סימן טומאה בתחילה רק לאחר ההסגר, ומשום שער לבן או מחיה לא חוששין, ולכן רואים בתחילה, אבל בתחלת הסגר שני אין רואין משום חשש פשיון. ודבריו קשים מאוד שאף שלא חוששים לשער לבן או מחיה, הוא רק לאחר שהכהן ראה אותו פעם אחת ולא היה לו, אבל מתחילה שבא לכהן שיראה אותו, מנין לנו שאין בו שער לבן או מחיה, והתוס' שלא הקשו על רש"י משער לבן, שקושיתם על מה שכתב רש"י שאחר שבוע הראשון של הסגר אין לחשוש לטומאה. ולכן הקשו שיש לחוש לפשיון.

[לה] **ולפי** דבריו יוצא שגם במצורע מוחלט כשרואה אותו הכהן והוא טהור יכול לשתוק ולא לומר לו כלום, כיון שלא שייך בו לטמאו שהוא כבר טמא ורק לטהרו שייך בו. ואין להקשות למה לא רואים מצורע מוחלט לר"י במועד, שממה נפשך אם הוא טמא יאמר לו שהוא טמא, ואם יראה שהוא טהור ונמצא שנאסר בתשמיש המטה ישתוק, כי אין צורך לראות בשביל לומר לו שהוא טמא, דישאר בטומאתו.

[לו] **ויש** לעיין למה הוצרך הרש"ש לכל דבריו. שהרי לפי מה שתירץ קושית המהרש"א, שמדובר כשכהן אחד אמר לו שכנראה צריך הסגר, ואין שום צד שהוא מצורע מוחלט, אלא או טהור לגמרי או שצריך הסגר, נוכל לפרש שלא שייך בזה לטהרו או לטמאו, כי אין כאן צד שהוא טמא ודאי, וכל ראיית הכהן השני הוא אם הוא טהור לגמרי או שצריך הסגר.

[לז] **שכדי** לדעת אם פשה הנגע או כהה הנגע, הוא תלוי מתחילת ההסגר לסוף שבוע, ולא משעה שראה אותו הכהן, ולכן אם ההסגר מתבצע לאחר שכבר עבר יום או יומיים ממתי שראהו הכהן,

18/06/2018אהח

משום שלטהרו או לטמאו, שייך רק באופן שגם כשיש בו נגע שייך לטהר אותו, וזה רק לאחר שבוע של הסגר, שאף שנשאר הנגע אם הוא כהה ממראיתו מטהרים אותו[לח]. אבל קודם ההסגר לא מטהרים אותו בלי הסגר אם יש בו נגע, כיון שלא שייך בו כהה ממראיתו, ועל כן יכול הכהן לראותו ואם יראה בו סימן טומאה ישתוק[לט].

גירסת הגר"א שמחלוקתם רק בהסגר ראשון

גירסת הגר"א בהסגר שני כולי עלמא לא פליגי דחזי ליה כי פליגי בהסגר ראשון. ובחזו"א (נגעים סי' ד ס"ק יז) ביאר דבריו, שהגר"א לא גרס בגמרא בטהור כולי עלמא לא פליגי דלא חזי ליה. וכוונתו, שבתחילת הסגר שני לפי כולם יכול לראות אותו, משום שאין חומר במוחלט יותר מבמצורע מוסגר, שכיון שעד עכשיו היה מוסגר אף אם יראה בו סימני טומאה אין כ"כ חילוק בדבר. ומחלוקתם רק כשלא הסגירוהו עדיין, והסגר ראשון היינו קודם הסגר ראשון[מ], שאם יטמאנו או שיסגירנו מצערו במועד ולכן אין רואים במועד[מא].

ז:

מהי מחלוקת של ר"מ ור"י בהסגר שני ובמצורע מוחלט

בהסגר שני מר סבר בכהן תליא מילתא אי טהור אמר ליה טהור ואי טמא שתיק ומר סבר לטהרו או לטמאו כתיב. ברש"י על הרי"ף וכן בריטב"א פירשו בשיטת רש"י שר' מאיר ור' יוסי נחלקו בשני דברים. אם רואים מצורע לאחר הסגר שני או לא. ובזה מחלוקתם היא, אם הכהן יכול רק לראותו שאם הוא טהור יאמר לו שהוא טהור, ואם הוא טמא ישתוק. שלפי ר"מ הכהן יכול לשתוק אם הוא טמא, ולכן רואים רק להקל לומר לו שהוא טהור, ואם יראה בו סימני טומאה ישתוק ולא יאמר כלום, שאין הכהן חייב לטמאותו ויכול רק לראותו כדי לטהרו. אבל לרבי יוסי לומדים מלטהרו או לטמאו, שאין הכהן יכול לראותו רק לטהר ולא לטמא, שאם רואה אותו חייב לטמאותו אם הוא טמא, ולכן אינו רואה אותו במועד, שאם יראה בו סימני טומאה יצטרך לטמאותו במועד. והצער במה שמטמא אותו במועד, שע"י כן משתלח מחוץ לשלשה מחנות, ועדיף לו להיות מוסגר בבית וישמע קול בני אדם, מלהיות חוץ לשלש מחנות. ואף שבעודו מוסגר אסור בתשמיש המטה, אעפ"כ יש לו צער במה שמשתלח חוץ לשלש מחנות.

ועוד נחלקו ר"מ ור"י אם רואים מצורע מוחלט במועד. שלדעת ר"מ רואים אותו במועד, משום שאם יראה בו סימני טהרה יטהרו, כי שמחה היא לו שמותר לבוא למחנה בחזרה, ואף שע"י טהרתו נאסר בימי ספירו בתשמיש המיטה וקודם לכן בעודו מוחלט היה מותר בתשמיש המיטה, ר"מ סובר שאין זה צער, כי נוח לאדם שיהיה לו צוותא דעלמא שחוזר למחנה, אף שע"י כן יאסר בתשמיש המטה, ואם יראה הכהן שהוא עדיין טמא, ג"כ לא הפסיד כלום בראייתו, כי גם קודם לכן היה טמא[א]. אבל לר' יוסי אין רואים מצורע מוחלט במועד, והטעם כי אף שאם הוא טמא אין לו הפסד במה שרואה אותו, אבל אם יראה בו סימני טהרה ויטהרנו נמצא שאוסרו בתשמיש המטה בימי ספירו, וקודם לכן שהיה מוחלט היה מותר בתשמיש המיטה, ויש לו צער במה שאוסרו בתשמיש המטה, וכיון שלר' יוסי אין הכהן יכול לשתוק, נמצא שאם רואה בו סימני טהרה חייב לטהרו במועד, ונאסר ע"י כך בתשמיש המטה, על כן אין לראות מצורע מוחלט במועד. ואף שלר' יוסי לא רואים מצורע מוסגר במועד, שמא יראה בו סימני טומאה ויצטרך לטמאותו במועד, משום שיש לו צער שמשתלח חוץ לשלש מחנות, ואף שמצורע מוחלט מותר בתשמיש המיטה, ובעודו מוסגר היה אסור בתשמיש המטה, אעפ"כ נחשב לצער מה שמשתלח מהמחנה, ומצד אחר נחשב לצער מה שחוזר למחנה ואסור בתשמיש המיטה. משום שלר' יוסי יש ספק אם צוותא דעלמא עדיף או צוותא דאשתו עדיף, ולכן בין ממצורע מוסגר למוחלט יתכן שיש צער משום צוותא דעלמא, ובין ממצורע מוחלט למצורע מוסגר יתכן שיש צער משום צוותא דאשתו. אבל לר"מ צוותא דעלמא עדיף מצוותא דאשתו[ב].

היכן נרמזת מחלוקת ר' יוסי ור' מאיר במצורע מוחלט

כתב הריטב"א שהגמ' לא הזכירה בפירוש את המחלוקת של ר' מאיר ור' יוסי במצורע מוחלט, ומכלל דברי רבי שמעינן לה. והוסיף במשנה למלך (יו"ט פ"ז הט"ז) שמה שאמר ר' מאיר שרואין את הנגעים להקל ולא להחמיר, זה לא שייך במוחלט, שאין כאן שום חומרא כשרואה אותו, שמתחילה טמא ועכשיו טמא[ג]. אלא אגב מוסגר ששם שייך חומרא לטמאותו, ושם רואים רק לטהרו ולא לטמאו דהיינו להקל ולא להחמיר, לכן ר' מאיר נקט בלשון זו.

שיטת התוס' במחלוקת ר"מ ור"י בהסגר שני ובמצורע מוחלט

בתוס' הקשו על רש"י שגם מצורע מוסגר משתלח חוץ לשלש מחנות[ד], ואם כן למה אין רואים מצורע מוסגר לטמאותו במועד, שמה מפסיד ע"י כך שמחליטו לטומאה. ותירצו שמצורע מוחלט צריך פריעה ופרימה וטמא טמא יקרא וצריך לפרוש מבני אדם[ה], ומשא"כ מצורע מוסגר. ולכן לר' יוסי אין רואים בהסגר שני במועד, כי אם ימצא בו סימני טומאה יצטרך להחליטו ויש לו צער ע"י כן. ובמאירי ותוס' הרא"ש כתבו עוד טעם לחלק בין מצורע מוסגר למוחלט, שאף שמוסגר ג"כ טעון שלוח, מ"מ כל שהוא בימי הסגרו הוא מקוה ומצפה שאולי יחסר הנגע ויטהר, משא"כ בימי החלטו כבר אבדה תקוותו ונתייאש מליטהר. והריטב"א תירץ את רש"י שאף מצורע מוסגר כיון שעדיין דינו תלוי אין זה נקרא שדינו לשילוח ממש, אבל יש לו ענין שלוח שאין לו לצאת חוץ בין בני אדם ואלו ישב מושבו טמא.

שיטת רבי לפי שני הלשונות

אמר מר אמר רבי נראין דברי רבי יוסי במוחלט ודברי רבי מאיר במוסגר. והתניא איפכא. תנאי היא אליבא דרבי. מר סבר צוותא

צריך הכהן לראות אותו עוד הפעם.

[לח] **אך** בחזו"א כתב שם, שדבר זה הוא רק לרש"י (ויקרא יג, ו) שאם עמד בשבוע השני של ההסגר טמא, ורק אם כהה טהור, שלפי זה יש לומר שגם בשבוע הראשון אם כהה טהור, אבל לדעת הרמב"ם (טומאת צרעת פ"א ה"י) והרמב"ן, שכהה לא מעלה ולא מוריד, משמע שבשבוע הראשון אף אם כהה מסגירו שנית, ונמצא שלא שייך לומר שלטהרו או לטמאו מדובר רק בשבוע הראשון. ועיין שם שכתב עוד דרך, שמחלוקת ר"מ ור"י אם הכהן יכול לשתוק ולא לטמאותו, או שחייב לטמאותו הוא רק משום חשש של פשיון, שאותו אין הישראל יכול לראות שפשיון הוא תלוי בכהן המסגיר כמו שכתב הרמב"ם (טומאת צרעת פ"ט ה"ד), אבל מחיה או שער לבן אין צריך שדוקא כהן יראה אותם, וגם ישראל חכם יכול לראות. ולכן בראיה של שבעת ימי ההסגר לא שייך שהכהן יטמא אותו בפשיון, אלא בשער לבן ומחיה וזה יכול להראות לישראל ולא לכהן. וזה כוונת התוס' שלטהרו או לטמאו מדובר רק בחשש של פשיון שזה רק הכהן יכול לטמאות או לטהר, אבל בחשש של שער לבן או מחיה אין צריך כהן בשביל זה. ונמצא שכל מחלוקת ר"מ ור"י הוא רק לאחר ההסגר שאז צריכים דוקא כהן, והכהן לא יכול לשתוק, אם רואה פשיון. אבל קודם ההסגר כיון שאין הכהן יכול לטמאות ע"י פשיון אלא ע"י שער לבן או מחיה. בזה לא נאמר הכלל של לטהרו או לטמאו, והכהן יכול לשתוק.

[לט] **והטעם** שמתחילה לא רואים אותו, משום שאז אם יש בו נגע אין הכהן יכול לשתוק. ששייך בו לטהרו או לטמאו. שאם רואה שאין בו טומאה יאמר לו שהוא טהור. אבל לאחר שהיה כבר נגע, לא שייך שיטהר רק שיכהה אחר ההסגר.

[מ] **וכמש"כ** התוס'.

[מא] **אך** בחזו"א (או"ח סי' קלה) כתב שהגהה זו כמו שהיא אינה מובנת. ואפשר שנפל טעות בהעתקה, וכוונת הגר"א לגרוס כי פליגי בהסגר ראשון ובהסגר שני, ואפשר שהיה רשום אות א' על תיבות כי פליגי ואות ב' על תיבות בהסגר ראשון. והיתה כוונתו להטיל שתי תיבות בהסגר ראשון אחר תיבות כי פליגי, ולמחוק התיבות שבינתים, דהיינו שחולקים בין בהסגר ראשון ובין בהסגר שני.

[א] **וההוכחה** שלפי ר"מ צוותא דעלמא עדיף מצוותא דאשתו, שאם תאמר שהם שוים, והטעם שאין רואים מצורע מוסגר במועד לטמאותו אלא רק לטהרו, הוא משום שמפסיד צוותא דעלמא ואף שמרויח צוותא דאשתו, כנגד מה שמפסיד צוותא דעלמא, ונמצא שאין זה רווח ואין זה הפסד, כי שניהם שקולים. אך אולי לר"מ יש צד שצוותא דעלמא עדיף לו, ולכן אין רואים את המוסגר במועד. אך אם צוותא דעלמא לא ודאי עדיף מצוותא דאשתו, ומה שרואים מצורע מוחלט במועד, הוא רק אם הוא טמא, ואם הוא טהור ישתוק, אם כן לשם מה רואים מצורע מוחלט במועד, כיון שאם יטמאו אין בו שום תועלת, שכבר טמא קודם לכן, וע"כ שכל הראייה היא רק שאם הוא טהור יטהרו במועד, ומזה יש ראיה שלר"מ צוותא דעלמא עדיף מצוותא של אשתו.

[ב] **ונמצא** שר"מ ור"י חולקים אם כשהכהן רואה סימני טהרה או טומאה הוא יכול לשתוק ולא לומר כלום, או שהוא חייב לטהרו או לטמאו. ועוד נחלקו אם צוותא דעלמא עדיף מצוותא דאשתו, שכן דעת ר"מ, אך דעת ר"י שיש ספק איזה מבניהם עדיף לו.

[ג] **וכשמטהרו** לפי ר' מאיר אין זה חומרא אלא קולא שצוותא דעלמא עדיף לו. ועוד שהרי מטהרים את המוחלט במועד לר' מאיר. ובמשנה אמר ר' מאיר ולא להחמיר.

[ד] **כמו** שמבואר במגילה (ח:) שלענין שילוח זה וזה שוים, ששניהם צריכים שילוח חוץ לשלש מחנות.

[ה] **בתוי"ט** (מגילה פ"א מ"ז) כתב, שמש"כ התוס' שמצורע מוחלט צריך לקרוא טמא טמא, לאו דוקא הוא, שאין זה חילוק בין מצורע מוסגר למצורע מוחלט, שהדין הזה הוא אף במצורע מוסגר, שכל הטמאים חייבים לומר שהם טמאים כדי שיתרחקו מהם. אלא שהתוספות כתבו כן אגב פריעה ופרימה. אך במשנה למלך (יו"ט פ"ז הט"ז) כתב שאין לומר כן, שהרי התוס' באו ליישב את מה שאמרו דצוותא דעלמא עדיף ליה, שפריעה ופרימה אין זה קשור לצוותא דעלמא, לכך פירשו שמצורע מוחלט צריך לומר טמא טמא ומשא"כ מצורע מוסגר, שכיון שמכריז טמא טמא, כדי שיפרשו בני אדם ממנו, לכן אין לו צוותא דעלמא, ומה שנקטו פריעה ופרימה, הוא גם שמתוך כך יהא ניכר לכל שהוא מצורע מוחלט ויפרשו ממנו. וא"כ ע"כ שמוסגר אין צריך לומר טמא טמא. ומה שבמגילה (ח:) חילוק בין מוסגר למוחלט אלא פריעה ופרימה, ולא שמכריז טמא טמא, הוא לאו דוקא, אלא שנקטו את תחילת הפסוק (ויקרא יג, מה) 'והצרוע אשר בו הנגע בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע ועל שפם יעטה וטמא טמא יקרא', שקודם כתוב בגדיו יהיו פרומים וראשו יהיה פרוע, ואח"כ כתוב טמא טמא יקרא, וכמו שלא נקטו גם שעל שפם יעטה, שהוא דין מיוחד במוחלט. ובמשנה למלך ביאר את דברי התוס', שאף שכל הטמאים צריכים להודיע שהם טמאים, וה"ה למצורע מוסגר, היינו רק כדי שלא יבאו בני אדם ויגעו בהם ויתטמאו ע"י זה, אבל במוחלט הטעם שצריך להודיע שהוא טמא, הוא לא משום שלא יטמאו ממנו, אלא כדי שיודיע שהוא מוחלט ויפרשו בני אדם ממנו, שהמטרה שיפרשו ממנו הוא לא בשביל שהם לא יטמאו ממנו, אלא כדי שיהיה מובדל ומופרש מבני אדם ולא תהיה לו צוותא דעלמא. וזהו כוונת התוספות שכתבו 'ופורש מבני אדם בימי חלוטו יותר מבימי הסגרו', שבימי הסגרו אף שמודיע שהוא מוסגר אינן פורשים ממנו אלא מנגיעה שמטמא בנגיעה ולא יותר מזה, אבל במוחלט פורשים ממנו מכל וכל שאינן יושבין עמו. ועוד כתב שם שמה שכל הטמאים צריכים להודיע שהם טמאים היינו רק מדרבנן, אבל מדאורייתא אין צריכים להכריז שהם טמאים, אבל מצורע מוחלט מדאורייתא חייב להכריז שהוא טמא. ועיין בליקוטים למשניות במגילה (שם) שכתב שהאמת כדברי התוס' ולא כמו התוי"ט, אלא רק מצורע מוחלט קורא טמא טמא ולא מצורע מוסגר. משום שמטרת הכרזה שהוא טמא, היא כדי שיפרשו ממנו בני אדם, וכיון שמוסגר הוא בלא קריאתו סגור ומובדל אינו צריך לומר כן. ועוד כתב שם שמוסגר אין לו לומר שהוא טמא, כיון שלא הוחלט עדיין לטומאה, אלא תלוי ועומד.

דעלמא עדיף ליה ומר סבר צוותא דאשתו עדיף ליה. כמו שביארנו שנחלקו ר"מ ור"י בין במצורע מוסגר ובין במצורע מוחלט, בשני טעמים נפרדים. המחלוקת במצורע מוסגר היתה אם הכהן יכול לראותו רק כדי לטהר ולא לטמאות או לא. שלר"מ יכול לראותו רק לטהרו, ולר"י אין יכול לראות רק לטהר ולא לטמא. ועוד נחלקו אם רואים מצורע מוחלט במועד, לר"מ רואים שאין כאן צער כיון שמתירו לבוא למחנה אף שאוסרו בתשמיש המטה, משום שצוותא דעלמא ניחא ליה, ולר' יוסי אין רואים, כי מסתפק אולי עדיף לו צוותא דאשתו.

ופירש הריטב"א לפי רש"י שבמחלוקת ר"מ ור"י אם הכהן יכול לשתוק ולא לטמאותו, רבי סובר כר' יוסי ולא כר"מ. ובמחלוקת השניה של ר"מ ור' יוסי אם צוותא דעלמא עדיף או צוותא דאשתו. בזה יש שני לשונות של תנאים מהי שיטת רבי. שלפי השיטה שרבי סובר כר' יוסי במוסגר וכר"מ במוחלט, משום שסובר שצוותא דעלמא עדיף לו מצוותא דאשתו. ולכן רואים מצורע מוחלט במועד, שאף שאין הכהן יכול לשתוק אם יראה בו סימני טהרה, מ"מ אין שום צער בדבר, כי אם יראה בו סימני טומאה גם עד כעת היה טמא, ואם יראה בו סימני טהרה, ג"כ נוח הוא לו שמתירו לבוא לקהל אף שנאסר בתשמיש המיטה. וזה השיטה שנראין דברי רבי יוסי במוסגר ודברי רבי מאיר במוחלט. והשיטה השניה לפי רבי, סובר שאין רואים את המוחלט משום שאם יראה בו סימני טהרה, אין הכהן יכול לשתוק ולא לומר כלום, כי סובר כר' יוסי שאין הכהן יכול לשתוק. ויצטרך לטהרו במועד, וע"י שמטהרו נאסר באשתו. וסובר שצוותא דאשתו עדיף לו מצוותא דעלמא, ולא בתור ספק רק בתור ודאי. אבל במצורע מוסגר סובר כר"מ שרואים במועד, אבל לא כדעת ר"מ שרואים רק להקל ואם יראה בו סימני טומאה ישתוק ולא יאמר כלום, כי רבי סובר כר"י שאין הכהן יכול לשתוק, וחייב לטמאותו אם רואה בו סימני טומאה, אלא שכיון שמצורע מוסגר אסור בתשמיש המטה, ומצורע מוחלט מותר בתשמיש המטה, אף שמשתלח חוץ לשלש מחנות, עדיף לו צוותא דאשתו מצוותא דעלמא, ולא בתור ספק רק בתור ודאי, נמצא שאין לו הפסד אם מטמא אותו במועד. ולכן נראים דברי ר' מאיר במוסגר ודברי ר' יוסי במוחלט.

קושית התוס' על רש"י מנין לאסור מוסגר באשתו

אך בתוס' הקשו על רש"י שכתב שמצורע בימי הסגרו אסור באשתו[ו] ובימי החלטו מותר באשתו. שממה נפשך אם סוברים שימי חילוטו אסור בתשמיש בק"ו מימי ספירו, א"כ אין חילוק בין ימי חילוטו לימי הסגרו שבשניהם אסור באשתו. ואם לא לומדים לאסור ימי חילוטו מימי ספירו, כמו כן אין ללמוד לאסור ימי הסגרו מימי ספירו[ז], דמאי דגלי גלי מאי דלא גלי לא גלי. ובתוס' הרא"ש הוסיף שמשמע שאף לר' יוסי בר' יהודה שבימי חילוטו אסור באשתו בק"ו מימי ספירו, אפשר שמודה שבימי הסגרו מותר באשתו, שימי הסגרו אינם חמורים כימי חילוטו[ח].

שיטת התוס' במחלוקת ר"מ ור' יוסי

ולכן פירשו התוס' שבימי הסגרו וימי חילוטו מותר באשתו. ושניהם משתלחים חוץ לשלש מחנות, ולא שייך צוותא דעלמא וצוותא דאשתו במצורע מוסגר, כיון שמותר באשתו וגם אין לו צוותא דעלמא. ומחלוקת ר"מ ור' יוסי אם רואים מוסגר במועד היא כרש"י שלר' מאיר רואים מוסגר רק לטהרו ואם יראה בו סימני טומאה ישתוק, ולר' יוסי שאינו יכול לשתוק אין רואים מוסגר במועד, כיון שאם יראה בו סימני טומאה יצטרך להחליטו ויצטרך פריעה ופרימה וטמא טמא יקרא. ועוד נחלקו אם רואים מוחלט במועד, לר' מאיר רואים ואם יראה בו סימני טהרה יטהרנו, ואף שאסור בתשמיש המטה צוותא דעלמא שמותר לבוא בקהל ניחא ליה, ולר' יוסי אין רואים שאם יראה בו סימני טהרה יצטרך לטהרו ויאסר בתשמיש המיטה. וכתב הריטב"א שלפי התוס' אפשר לומר שלר' יוסי לא רואים מוחלט במועד, משום שצוותא דאשתו עדיף מצוותא דעלמא בתור ודאי ולא בתור ספק. ומשא"כ לרש"י א"א לומר שצוותא דאשתו לר' יוסי עדיף מצוותא דעלמא, שא"כ למה אין רואים מוסגר במועד, שאף אם יטמאו וישתלח חוץ למחנה, אבל נהיה מותר באשתו, וזה עדיף לו מצוותא דעלמא, ולכן צריכים לומר שר' יוסי מסתפק איזה מהם יותר עדיף, אם צוותא דעלמא או צוותא דאשתו. אבל לתוס' ודאי שצוותא דאשתו עדיף, אך כיון שמצורע מותר בתשמיש המטה, נמצא שאין לו שום רווח במה שמחליטו ורק צער שצריך פריעה ופרימה.

שיטת רבי לפי התוס'

שיטת רבי. לגבי מחלוקת ר"מ ור' יוסי אם הכהן יכול לשתוק סובר כר' יוסי לפי שני השיטות שאינו יכול לשתוק. ולגבי מחלוקת ר"מ ור' יוסי איזה צוותא יותר עדיף. לדעה ראשונה שרבי סובר כר' מאיר במוחלט וכר' יוסי במוסגר, הוא כמו לרש"י שמוסגר אין רואים במועד, משום שאינו יכול לשתוק אם ימצא בו טומאה, ויש לו צער ע"י כן שטמא טמא יקרא וצריך פריעה ופרימה. אבל את המוחלט רואים במועד, שאף שאם הוא טמא לא נשתנה כלום, ואם הוא טהור יש לו שמחה שמתירו לבוא במחנה, ואף שנאסר באשתו צוותא דעלמא עדיף ליה כר' מאיר. ולתנא השני סובר רבי כר' מאיר במוסגר וכר' יוסי במוחלט. שרואים את המוסגר ואף שאם ימצא בו טומאה יצטרך לטמאותו, לא איכפת לי, משום שסובר שצוותא דעלמא שמתרחק מאנשים ע"י פריעה ופרימה אין זה צער ואפשר לראותו במועד, אף להחמיר. אבל במוחלט סובר כר' יוסי שאין רואים שאם יראה בו סימני טהרה יצטרך לטהרו, ויאסר ע"י כן באשתו, ואף שמותר לבוא בקהל, אבל סובר שצוותא דאשתו עדיף ליה מצוותא דעלמא, ולכן אין רואים מוחלט במועד כי אינו יכול לשתוק ויצטרך לטהרנו.

קושית התוס' על הברייתא שאמר רבי נראין דברי ר' מאיר במוסגר

והקשו התוס' שלפי השיטה שסובר רבי שנראים דברי ר' מאיר במוסגר, משום שלא איכפת לי אם ימצא שהוא טמא שיטמא אותו ואין לו צער בזה. נמצא שמה שאמר רבי כר' מאיר במוסגר הוא לא קשור למחלוקת של ר"מ ור' יוסי, שמחלוקת של ר"מ ור' יוסי היא אם הכהן יכול לשתוק. ובזה סובר כר' יוסי ולא כר' מאיר. אלא שסובר שלא איכפת לי שיטמא אותו. ואין זה כשיטת ר' מאיר. שלר' מאיר יש לו צער אם יחליטו לטומאה, אלא שסובר שהכהן יכול לשתוק, ורבי סובר שאינו יכול לשתוק אלא שאין זה צער לטמאותו במועד[ט]. והיה לרבי לומר נראין דברי ר' יוסי במוחלט ואין נראין דבריו במוסגר[י].

דעת הריטב"א בשני הלשונות בשיטת רבי

אך הריטב"א כתב שלא כמו שפירש רש"י ותוס' שלפי שני השיטות רבי סובר כר' יוסי שאין הכהן יכול לשתוק, ולפי הברייתא שנראין דברי ר' מאיר במוסגר הוא משום שלא איכפת לי בצוותא דעלמא. אלא שלפי הברייתא שנראין דברי ר' מאיר במוסגר רבי סובר כר"מ שהכהן יכול לשתוק[יא], ולכן נראין דברי ר"מ במוסגר שרואין אותו במועד, משום שיש בו רווח, שאם הוא טהור יטהרנו, ואם ימצא בו סימני טומאה ישתוק כמו ר' מאיר[יב], ודברי ר' יוסי במוחלט שאין

[ו] **וההכרח** שרש"י סובר שמצורע מוסגר אסור בתשמיש, הוא לא ממה שאמרו צוותא דאשתו עדיף ליה, שזה יש לפרש שאף שמוסגר ומוחלט מותרים באשתו, מ"מ רואים את המוסגר במועד משום שאף שיחליטנו אין זה צער אצלו, כיון שמותר באשתו, ולא איכפת לו צוותא דעלמא. ואולי מלשון צוותא דאשתו עדיף ליה, שמשמע שיותר מעלמא, אך יש לומר שנקט כן לגבי מוחלט שאין רואים אותו במועד, שאף שמתירו במחנה, מ"מ אוסרו באשתו, ועדיף לו צוותא דאשתו יותר מצוותא דעלמא. אבל במוסגר יש לומר שרואים משום שלא איכפת לו צוותא דעלמא כל שאינו נאסר.

[ז] **ובתוס'** הוסיפו שלמ"ד שמוחלט מותר באשתו כ"ש שמוסגר מותר באשתו. וכתב המהרש"א שאין ק"ו ימי הסגרו מימי חלוטו, משום שימי ספירו תוכיח שאסור באשתו. אך בשפת אמת כתב שאין כוונת התוס' מכח חומרא וקולא, אלא דכיון שבימי הסגירו אסור בתשמיש מי התירו בימי חלוטו, שבתורה נמצא רק תוספת טומאה ע"י חלוטו אבל איך יתחדש לו טהרה בימי חלוטו שלא היתה לו בימי הסגרו, משא"כ בימי ספירו אע"ג שהוא יותר טהור בהם מבימי חלוטו, מצאנו בתורה מפורש שאסור בתשמיש, שכתוב וישב מחוץ לאהלו.

[ח] **ובישוב** דעת רש"י מנין לו שמצורע מוסגר אסור בתשמיש, כתב בנחלת דוד שהוא פשוט, מאחר שמדיני ההסגר הוא שיהיה כלוא מבני אדם ולא יכנסו אליו, ממילא גם אשתו אסורה ליכנס שם ולכן אסור בתשמיש המטה, שאין איסור בעצם הביאה והתשמיש, אלא שלאשתו אסור לבוא לשם. ועל כן בפועל הוא מנוע מתשמיש. משא"כ במוחלט שכל מי שרוצה יכול לצאת אליו חוץ למחנה. ומה שאמרו שלמוסגר יש צוותא דעלמא ולמוחלט אין צוותא דעלמא, שאף שהוא מוסגר מ"מ אינו חוץ למחנה. וכמו שכתב הריטב"א שמוסגר שומע בני אדם ומשא"כ מוחלט. אך כל דברי הנחלת דוד הם לשיטת רש"י על התורה (ויקרא יג, ד), שפירש שהסגר היינו שמסגיר את האדם בבית אחד כל השבוע. אך להתוס' הרא"ש שפירש שהסגר הוא בשני אופנים. שיציינו את הנגע, דהיינו שיעשה סימן סביב לו באחד מהצבעים, כדי שיהא ניכר לאחר שבוע אם גדל או לא. והנגע יהיה סגור שבוע, ולא האדם. וכן שיסגיר את הכתם ויכסה אותו בבגדים כדי שלא יתחכך בבשר וישתנה הנגע עד סוף השבוע, אין טעם לאסור מוסגר באשתו. וגם בתוס' הרא"ש כשכתב דברי רש"י כתב, שמדבריו משמע שהוא מוסגר ושומע קול בני אדם ואין אדם נכנס אליו דהיינו הסגר שיהא סגור בבית כל שבעת הימים, ומתוך זה הוא נמנע מתשמיש המטה כיון דאין אשתו יכולה לבא אצלו, וכן פירש בפירושי חומש והסגיר יסגירנו בבית אחד, ועיין שם שמקשה ע"ז שאין זה הכוונה להסגר.

[ט] **וקושיא** זו היא גם לרש"י שפירש, שהטעם של רבי שנראים דברי ר' מאיר במוסגר משום שסובר שצוותא דאשתו עדיף לו מצוותא דעלמא. ולכן רואים את המצורע מוסגר במועד, שאם יראה בו סימני טומאה, אף שאינו יכול לשתוק ויחליטו לטומאה, כיון שמוחלט מותר בתשמיש עדיף לו להיות מוחלט ומותר בתשמיש, ואין זה כר' מאיר, שר' מאיר סובר שעדיף לו צוותא דעלמא יותר מתשמיש, ואדרבה זה הפוך מר' מאיר, אלא שלא סובר כר' יוסי שאינו יכול לטמאו. אלא שיכול לטמאותו.

[י] **אבל** לשיטה הראשונה שרבי סובר כר' מאיר במוחלט וכר' יוסי במוסגר, מובן דברי רבי, שסובר כר' מאיר במוחלט שעדיף לו צוותא דעלמא מצוותא דאשתו, ולכן רואים מוחלט במועד שאף אם ימצא בו טהרה ויטהרנו לא איכפת לי, כיון שמותר לבוא למחנה. ובמוסגר סובר כר' יוסי שאין הכהן יכול לשתוק, ולכן לא רואים מוסגר במועד.

[יא] **וכתב** הריטב"א שהטעם שלא אמרו בגמרא שהברייתות חולקים אם יכול לשתוק או לא, כמו שאמרו שנחלקו אם צוותא דעלמא עדיף או צוותא דאשתו עדיף, משום שלא טרחה הגמרא לומר את כל הדברים שנחלקו בהם, וחדא מינייהו נקט.

[יב] **וברעק"א** (הובא ברמב"ם יו"ע פ"ז הט"ז) הקשה כן על התוס' שכתבו שהטעם שלרבי נראין דברי ר' מאיר במוסגר, משום שלא איכפת לן במה שמטמאו, ואף שמפסיד צוותא דעלמא אין זה חשוב הפסד, שמי הכריח את התוס' לכך, בפשוטו יש לומר שגם לפי רבי אם אין לו רווח של צוותא דאשתו, נחשב הפסד מה שמחליטו וצריך פריעה ופרימה, אלא שנראין דברי ר' מאיר במוסגר שיכול לשתוק ולא לטמאותו. ודברי ר' יוסי במוחלט שלא רואין אותו במועד, כי צוותא דאשתו עדיף מצוותא דעלמא. ולפי זה לא קשה קושית התוס' מהו נראין דברי ר' מאיר במוסגר, שהטעם שלרבי רואים מוסגר במועד, הוא מאותו טעם שלר' מאיר רואים את המוסגר במועד. אך

רואין כלל, משום שאם יראה בו סימני טהרה ויטהרנו יאסר בצוותא דאשתו, ועדיף לו צוותא דאשתו מצוותא דעלמא. ואף שיכול לשתוק, אם יראה בו סימני טהרה, אבל אין סיבה לטרוח ולראות במועד, שראיה זו לא מעלה ולא מורידה, לא לטמא ולא לטהר, שאם הוא טמא אין צורך בראייתו, ואם הוא טהור כיון שלא יטהרנו אלא ישתוק, לכן אין רואים במועד. ולברייתא השניה שנראין דברי ר"מ במוחלט שרואין ודברי ר' יוסי במוסגר, משום שסובר שאין הכהן יכול לשתוק, אבל במוחלט רואים אותו, שאם הוא טהור יטהרנו, ואף שיאסר באשתו צוותא דעלמא עדיפא ליה, שמתירו לבוא במחנה. ונראין דברי ר' יוסי במוסגר שאין רואין, משום שאם יראה טומאה יצטרך לטמאותו ויטעיננו פריעה ופרימה.

הראיה מיותם שבימי חלוטו מותר בתשמיש המיטה

יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו. פירש הריטב"א שהראיה שבימי חלוטו מותר בתשמיש המיטה, שאם תאמר שבימי חלוטו אסור בתשמיש המיטה, [illegible]כן שהורתו של יותם היתה באיסור עשה ובפסול יוחסין, שאם כן לא היו ממליכים את יותם[יג].

אוצר החכמה
אהח18/06/2018

הראיה שיותם נולד בימי חלוטו של עוזיהו

בתוס' ביארו את ההוכחה שיותם נולד בימי חלוטו של עוזיהו. שכתוב (ישעיה ז) 'ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם', היינו שמלכות אפרים תשבר במשך ששים וחמש שנה שיכלו בגולה בימי הושע בן אלה, וזו היתה מנבואת עמוס שהתנבא (עמוס ז, יא) 'וישראל גלה יגלה מעל אדמתו', אע"פ שישעיה אמרה, וישעיה נתנבא בשעה שנתנגע עוזיהו. אבל הששים וחמש שנים נמנים מנבואת עמוס, שהם שנתיים שנצטרע עוזיהו. ותוס' מוכיחים שמנבואת עמוס עד גלות הושע בן אלה היה ששים וחמש שנים. שנבואת עמוס שנתיים קודם לישעיהו וישעיהו נתנבא כשנצטרע עוזיהו, ועשרים וחמש שנים קודם מותו היה עוזיהו מצורע, נמצא שמנבואת עמוס עד מיתת עוזיהו עשרים ושבע שנה, וט"ז שנים של יותם, ושש עשרה דאחז, הם חמשים ותשע שנה. ושש לחזקיה שגלות הושע היתה בשנת שש לחזקיהו. נמצא שהיתה הגלות ששים וחמש שנים. וכיון שיותם היה בן כ"ה שנים כשמלך, נמצא שנולד לאביו עשרים וחמש שנה קודם מותו, ואז היה עוזיהו מצורע, נמצא שהיה עיבורו בימי חלוטו. **אך** הריטב"א הוכיח באופן אחר, שירבעם מלך בישראל מ"א שנה, ועוזיה דהיינו עזריה מלך ביהודה נ"ב שנה, ויותם בן עוזיה כשמת אביו ומלך ביהודה היה בן כ"ה שנים. ומצינו שני כתובים סותרין זה לזה, כי בפסוק אחד נאמר, שזכריה בן ירבעם מלך בישראל בשנת ל"ח למלכות עוזיה, שעוזיהו מלך נ"ב שנים, וא"כ יוצא שמלכות ירבעם שהיתה מ"א שנים נגמרה בשנת ל"ח לעוזיהו, ובהכרח שמלכות ירבעם קדמה למלכות עוזיהו שלשה שנים. ועוד יוצא שעוזיה שמלך נ"ב שנה, מלך י"ד שנים אחר מיתת ירבעם. ומצאנו פסוק אחר שסותר לשני הדברים האלו. שכתוב שעוזיה מלך על יהודה בשנת כ"ז למלכות ירבעם על ישראל, וא"כ נמצא שקדמה מלכות ירבעם למלכות עוזיה כ"ז שנים, וירבעם מת בשנת מ"א למלכותו, נמצא שמיתת ירבעם היתה בשנת י"ד למלכות עוזיהו, ועוזיהו מלך נ"ב שנים, נמצא שעוזיהו חי אחרי מיתת ירבעם ל"ח שנים. ונמצא שהמקראות סותרות זו את זו, שבמקום אחד מצאנו שירבעם מלך ג' שנה קודם עוזיהו ובמקום אחר מצאנו שמלך כ"ז שנה קודם עוזיהו. והתירוץ שהיו שני תקופות במלכות עוזיהו. וירבעם מלך רק ג' שנים קודם עוזיהו, ומה שמצאנו במקום אחר שמלך כ"ז שנה קודם לעוזיהו, משום שעוזיהו נצטרע ולא היה יוצא ובא לדין ולמלחמה, אלא שנתנו לו צרכיו מן האוצרות, והיו עושין אפסניא ומלחמה על פיו. ותחילת צרעתו של עוזיהו היתה בשנת כ"ז לירבעם שהם כ"ד לעוזיה, כי ג' שנים קדמו ירבעם, והיה מצורע עד יום מותו דהיינו משנת כ"ד למלכותו ועד נ"ב שנים שהם כ"ח שנים, וכיון שכשמת עוזיהו היה יותם בנו בן כ"ה שנים, א"כ היה הורתו ולידתו בשנים שעוזיהו היה מצורע[יד].

ישוב הפסוקים לדעת ר' יוסי בר' יהודה שבימי חלוטו אסור בתשמיש

כתבו התוס' שלר' יוסי בר' יהודה שבימי חלוטו אסור בתשמיש המטה, יש לומר שעיבורו של יותם היה בתחילת עשרים וחמש שנים קודם מיתת עוזיהו, ואז לא היה עוזיהו מצורע, ועוזיהו נתנגע בסוף השנה.

והריטב"א לפירושו כתב שלר' יוסי בר' יהודה נפרש שעוזיהו וירבעם מלכו יחד. וכשנצטרע עוזיה בשנת כ"ז לירבעם, היה גם שנת כ"ז לעוזיהו והיה מצורע עד יום מותו דהיינו משנת כ"ז למלכותו עד נ"ב שהם כ"ה שנים, ויותם בנו ג"כ היה בן כ"ה שנים, אלא שהכ"ה שנים של יותם היו שלימים ממש, והנ"ב שנים של עוזיהו היו מקוטעין, א"כ היתה הורתו ולידתו של יותם תוך שנת עשרים ושבע לעוזיה בעודו טהור, כי הוא לא נצטרע עד שהשלים כל שנת כ"ז ובשנה הכ"ז היה טהור.

והקשה התוס' והריטב"א איך יתכן לומר שהלא עוזיהו וירבעם מלכו כאחת, שירבעם מלך מ"א שנה, וא"כ כשמת ירבעם לאחר מ"א שנה שמלך היה בשנה מ"א למלכות עוזיהו, ובפסוק נאמר 'בשנת שלשים ושמנה לעזריה (דהיינו עוזיהו) מלך יהודה מלך זכריה בן ירבעם' וא"כ חסר שלש שנים לירבעם[טו]. ותירצו שזכריה מלך שלש שנים בחיי אביו ירבעם[טז]. ובריטב"א הוסיף שירבעם המליך את זכריה בחייו ג' שנים, כי היה ירא שלא ימליכוהו לאחר מותו, לפי שתפס את מלכות ישראל מרחבעם שלא כדין.

אי אפשר לאסור ימי חלוטו בק"ו מימי ספירו

ומר סבר מאי דגלי גלי מאי דלא גלי לא גלי. הקשו התוס' מדוע רבי לא לומד בקל וחומר מימי ספירו שימי חילוטו אסור באשתו. ותירצו דשמא יש איזה פירכא או שמא מצורע חידוש הוא. ועוד שממה שכתוב שבעת ימים יספרו לו ממעטים ימי חילוטו. אך בשפת אמת תירץ שאם נלמד ימי חלוטו מימי ספירו לא נוכל לאסור יותר משבעה ימים, כמו שימי ספירו אסרה התורה רק שבעה ימים. ולכן לא שייך לאסור ימי חלוטו שהם יותר משבעה ימים, ודיו לבא מן הנידון להיות כנידון שאסור רק שבעה ימים, ואי אפשר לאסור רק שבעה ימים מימי חלוטו, שהרי ימי חלוטו אין להם גבול שאין יודעים מתי הוא יטהר, ואיזה שבעה ימים מתוכם תאסור, ולכן לא לומדים ק"ו לאסור ימי חלוטו מימי ספירו[יז].

דיון הגמ' מנין שטומאת מצורע תלויה בכהן או מנין שרשאי הכהן שלא לראותו

למימרא דבכהן תליא מילתא אין והתניא ביום הראות בו. רש"י פירש שקושית הגמ' בין לר' מאיר שרואין רק להקל ולא להחמיר, ובין לר' יוסי שלא רואין כלל שלא לטמאו במועד. שמנין שתלוי בראיית הכהן, ואם הכהן לא רואה אינו טמא, אולי אם יש לו צרעת אף שהכהן לא ראהו הוא טמא. וכן כתב המשנה למלך (יו"ט פ"ז הט"ז) שקושית הגמרא שאולי טומאת צרעת היא כשאר הטומאות שמאליהן הם טמאים ואין צריך את אמירת הכהן, וא"כ אין ביאור לדברי ר"מ שאמר ולא להחמיר, כי ממילא בא לו החומרא, וכן לר' יוסי שלא רואים במועד. והגמ' מוכיחה מזה שרואים מהפסוק שיש ימים שאין הכהן רואהו, נשמע שאם הכהן אינו רואה אינו טמא, כי אם טומאתו היא ממילא גם בלי ראיית הכהן, מה הנפקא מינה בזה שלא רואים[יח].

מה שאין רואים נגעים במועד הוא רק מדרבנן

הריטב"א (לקמן יד: ד"ה ת"ש והצרוע) כתב שהתוס' הקשו על הברייתא שמרבים כהן גדול שנוהג בו צרעת, שכיון שלגבי כהן גדול כל השנה חשובה

לרש"י לא קשה, משום שמפרש שמוסגר אסור בתשמיש המטה ומוחלט מותר, ולכן יש לומר שמאותו טעם שלא רואין מוחלט במועד, כי אוסרו באשתו, מאותו טעם רואים את המוסגר, שאף שיטמאו לא איכפת לי כי מתירו באשתו, שהיה אסור בה קודם לכן בעודו מוסגר.

יג. **ובמצבת** משה הקשה על הריטב"א, שלפי מש"כ התוס' ביבמות (מה: ד"ה כיון) מהתוספתא שאין מעמידין מלך ישראל אלא מן המשיאין לכהונה, ובודאי שמצורע ששימש בימי ספירו שאסור באשתו, ויש בו איסור עשה, מ"מ הבת שנולדה כשרה לכהונה, דלא גרע מבת הנדה שבאיסור כרת שאעפ"כ כשרה לכהונה. ואם כן אף אם מצורע אסור בתשמיש המיטה והורתו של יותם היתה באיסור לא היו מונעים ממנו את המלוכה, כיון שהיה ממלא מקום אביו וצדיק גמור היה.

יד. **ובמאירי** ג"כ פירש כעין הריטב"א שהראיה שבימי חלוטו של עוזיהו נתעברה אשתו מיותם, מפני שקשה על מה שכתוב (מלכים ב טו, ח) 'בשנת עשרים ושבע לירבעם מלך עוזיהו' ואי אפשר לומר כן, שהרי בשנת חמש עשרה לאמציהו מלך ירבעם, ואמציהו מלך עשרים ותשע, ונמצא שירבעם מלך יחד אמציהו ארבע עשרה שנה, שמשנת חמשה עשר עד תשעה ועשרים, ואותה שנה מת אמציה ומלך עזיהו, ונמצא שעזיהו מלך בשנת ארבע עשרה לירבעם, ולא בשנת שבע ועשרים לירבעם. ובסדר עולם (פי"ט) כתב שעוזיהו מלך מלכות מנוגעת. ונראה מדבריהם שמלכות עזיהו וירבעם התחילה כאחת, ולפי הפסוקים אי אפשר לומר כן אם לא מלך עזיהו בחיי אמציה ארבע עשרה שנה, וא"כ כך פירושו של מקרא, שמתחלת עשרים ושבע לירבעם שהיא תחלת עשרים ושבע של עצמו גם כן מלך עוזיהו מלכות מנוגעת, ששניהם מלכו יחד, ותלה הדבר במלכות ירבעם, אף שהיתה גם שנת עשרים ושבע לעוזיהו, שתולין את הקלקלה במקולקל. וכיון שעוזיהו מלך חמשים ושתים שנה, נמצא שעשרים ושש שנים שהם חצי זמן מלכותו במלכות מנוגעת, וכשמת עזיה היה יותם בן חמש ועשרים שנה, והרי ששנה אחת נצטרע עוזיהו כשנולד יותם ונמצא שנתעברה אמו בימי חלוטו.

טו. **וברש"ש** העיר על דברי התוס' שאין זה קשור למה שכתבו קודם לכן. ובריטב"א רואים שקושיא זו היא לר' יוסי בר' יהודה שלדבריו צ"ל שעוזיהו וירבעם מלכו יחד ואחד לא הקדים את השני, שא"כ קשה שנמצא שלא מלך זכריה בשנת שלושים ושמונה לעוזיהו, כיון שירבעם מלך ג' שנים. אך זה רק לפי הריטב"א שהראיה שיותם נולד בימי חלוטו, משום שעשרים ושמונה שנים היה מצורע, ולפי ר' יוסי בר' יהודה צריכים לומר שרק עשרים וחמש שנים היה מצורע כי שניהם מלכו יחד. אך לתוס' שההוכחה שיותם נולד בימי חלוטו היתה כי עשרים וחמש שנים האחרונות של עוזיהו היה מצורע, ובשביל לתרץ את ר' יוסי בר' יהודה אין צורך לומר שירבעם ועוזיהו מלכו יחד, כי אם שלא היה מצורע כל שנת העשרים וחמש. ולמה הקשו התוס' ממלכות ירבעם.

טז. **אך** רש"י ומצודת דוד (מלכים ב טו, ח) כתבו שירבעם מלך בחיי אביו יהואש ג' שנים, לכך הוא אומר 'וירבעם ישב על כסאו' שישב כבר, ועוזיה נהיה מלך כשמת יואש ומלך ירבעם מלכות שלמה. וכן הביא רש"י שם שבסדר עולם כתב שירבעם מלך בחיי אביו שנה.

יז. **והוסיף** שם שאף שע"י הדיו אנו מפריכים את הק"ו, מ"מ י"ל שס"ל שאומרים דיו כרבנן שחולקים על ר' טרפון בב"ק (כה.).

יח. **אך** בקרן אורה כתב, שזה היה פשוט לגמ' שטומאת צרעת תלויה בראיית הכהן, שאת זה לומדים מהפסוק 'ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע', שרואים שטומאת וטהרת נגעים הוא על פי הכהן, וכל שלא ראהו הכהן ואמר לו שטמא אינו טמא, אלא קושית הגמ' היא מנין שיש לכהן רשות שלא לראותו, אולי הכהן צריך לראותו ואין ביד הכהן שלא לראותו, או שלא לומר שהוא טמא אם רואה בו טומאה. ומוכיח את זה ממה שאמרו לקמן (ח.) שאי כתב רחמנא וצוה הכהן ופינו הוה אמינא הני אין דלאו טומאה דגופיה, אבל טומאה דגופיה אימא מחזי חזא.

כרגל, היאך יעשה מצורע, דהא לכו"ע אין רואין את הנגעים ברגל, ואפילו במועד בראיה ראשונה[יט]. ותירץ שאינה קושיא, שאף לגבי כהן גדול כל השנה חשוב כרגל, לענין שלא לנהוג בו אבלות, אבל פשוט שלא חשוב כרגל לגבי שלא רואים בו את הנגעים[כ]. והוסיף עוד דאיסור ראיית נגעים במועד הוא רק מדרבנן, והפסוק מדבר שמדאורייתא כהן גדול נוהג בו צרעת.

ביאור הדרשה מוביום לר' מאיר שרואין את הנגעים להקל

יש יום שאתה רואה ויש יום שאי אתה רואה בו וכו' וכן ברגל נותנין לו שבעת ימי הרגל. הקשו בתוס' לפי ר' מאיר שרואין את הנגעים להקל ולא להחמיר, למה לא רואים כלל בימים האלו, שיראו אותו רק להקל. שאם ימצא טהור יאמר לו שטהור, ואם ימצא טמא ישתוק[כא]. וכתב המשנה למלך (יו"ט פ"ז הט"ז) שלפי פירש"י לא קשה קושית התוס'. משום שאף שלר"מ רואים להקל, היינו דוקא בהסגר ראשון שכבר הוזקק לראותו בתחלה, ולכן בשביעי רואה אותו להקל כדי לטהרו, אבל בתחלה שעדיין לא ראה אותו קודם המועד, והוא טהור למה נזקיק אותו לראותו מאחר שאין שום תועלת בראייתו, שאם הוא טהור, גם בלי ראייתו הוא טהור, ואם הוא טמא אף שהכהן ישתוק ולא יאמר כלום גם בשתיקת הכהן יהיה לו צער במועד, שרואה שהכהן שותק ואינו אומר לו כלום, ומתוך זה מבין שהוא טמא או שדינו להסגירו, ולכן מוטב שלא יראה אותו כלל[כב]. ובתוס' הרא"ש (לעיל ז.) כתב שמה שאמר ר' מאיר שרואין להקל הוא רק במועד מפני שמחת הרגל, שכמו שרואים מהפסוק כאן של 'וביום' שכל שלא נזקק לטומאה, לא רואים אותו במועד, כמו כן גם מי שנזקק לטומאה אם הוא טמא הכהן יכול לשתוק[כג].

למה לא אומרים שרק אם צריכים לטמאותו יפנה הכהן את הבית

וצוה הכהן ופינו את הבית. הקשו התוס' לפי ר' מאיר שהכהן יכול לשתוק אם מוצא טומאה, למה הצריכה התורה לטרוח ולפנות את הבית קודם שיראה הכהן את הבית, שקודם יראה הכהן את הבית, ורק אם ימצא טומאה ישתוק ולא יאמר שהבית טמא ואז יפנו את הבית[כד]. ותירץ החזו"א (או"ח סי' קלה) שאם היה הדין שלא מפנים את הבית רק כשהוא טמא, אז בעצם אמירת הכהן לפנות את הבית, היא כמו שאמר שהבית טמא, וכל אשר בבית יטמא[כה].

צריכים פסוק שממתינים אף שזריזים מקדימים למצוות

אם ממתינין לו לדבר הרשות כל שכן לדבר מצוה. בחזו"א (נגעים סי' יג ס"ק יז) כתב שמזה שצריכים כאן לימוד מיוחד שיכולים להמתין מלראות את המצורע, יש להוכיח שכל מצוה שאין זמנה קבוע, כל שמתעכב מלעשותה עובר עליה בעשה, ולכן צריכים לימוד מיוחד שממתינים לראות את הנגע. אך כתב שיש לדחות שהדוחה את קיום המצוה אינו עובר בעשה, אלא שיש כלל שזריזין מקדימין למצוות, ומשום כך אין להמתין בקיום המצוה. ולכן צריכים לימוד שהכהן ימתין מלראות את הבית[כו].

לאביי בין לרבי ובין לר' יהודה גם בטומאת גופו ממתינים גם לדבר הרשות

אמר אביי משמעות דורשין איכא בינייהו. פירשו התוס' שרבי דורש שלא רואים את הנגעים מופינו את הבית שממתינים כדי שלא יטמאו הכלים. וביום הראות דורש ביום ולא בלילה, ומהוי"ו של וביום לא דורש. ורבי יהודה דורש מוביום, אבל מופינו את הבית לא דורש משום שסובר שבא ללמד על חבילי קש וחבילי עצים שמטמאים. אך בקרן אורה כתב שאי אפשר לומר שלר' יהודה לא לומדים מופינו שממתינים, כי אם כן מנין לר' יהודה שממתינים לדבר הרשות[כז]. ולכן פירש כמו שכתבו התוס' לקמן (ח. ד"ה נפקא לי) שלאביי ר' יהודה דורש את שני הפסוקים, שמהפסוק ופינו לומדים שממתינים לו אפילו לדבר הרשות, ומזה לא היינו יודעים שגם בטומאת גופו כן, שאולי רק בטומאת בתים כן, לכן צריך את הפסוק וביום שאפילו בטומאה של גופו אין רואים, ומצד שני מזה לבד היינו אומרים שרק לצורך מצוה אין רואים, אבל לדבר הרשות אין ממתינים, לכן צריך את הפסוק ופינו שממתינים אפילו לדבר הרשות. ואחר שמצאנו שלא רואים בטומאה של גופו לדבר מצוה, וגם שממתינים בבתים לדבר הרשות, לא מחלקים בין בתים לטומאת גופו בדבר הרשות, אלא לומדים משם שגם בטומאת גופו ממתינים לדבר הרשות. ואם כן לאביי בין לר' יהודה ובין לרבי ממתינים אפילו בדבר הרשות[כח].

מתי נחלקו רבי ור' יהודה אם ממתינים לדבר הרשות

דבר הרשות איכא בינייהו. פירשו התוס' שמה שאמרו כאן שהחילוק בין רבי לרבי יהודה הוא בדבר הרשות, היינו שנחלקו אם בטומאה שבגופו ממתינים לו לדבר הרשות. שלר' יהודה שסובר שיש חידוש בבית המנוגע, אין ללמוד משם שממתינים לדבר הרשות. ומביום הראות בו לא משמע אלא שממתינים לדבר מצוה, שמהפסוק וביום משמע שהדבר תלוי הדבר בקביעת היום, כגון רגל או חתן. ורבי סבר שלומדים מופינו ולא אומרים שחידוש הוא, גם ממתינים בטומאת גופו לדבר הרשות. והוסיפו התוס' שאין לפרש שכוונת הגמ' שרבי ור' יהודה חולקים בשאר דברי הרשות שבבית כגון חבילי קש שבבתים אם צריכים לפנותם. שלר' יהודה שעצים ואבנים חידוש הוא לא לומדים משם לחבילי קש, ולרבי שאין זה חידוש לומדים שגם בחבילי קש צריכים לפנותם. ולא ביארו התוס' מדוע אין לפרש כן. ובקרבן אהרן וברש"ש שכוונת התוס' שאין לומר שנחלקו אם צריך לפנות חבילי קש, שלר' יהודה צריכים לפנות רק כלים ולא חבילי קש. משום שלר' יהודה סובר בפירוש בנגעים (פי"ב מ"ה) שגם חבילי עצים צריכים לפנות[כט]. ובר"ן פירש שלרבי ממתינים לו בטומאת גופו לדבר הרשות, כגון לסעודת הרשות.

אך במאירי פירש שלרבי שלומדים המתנה בטומאת גופו מבתים שהזקיקתו התורה לשתוק עד שיפנו את הבית, ומכל מקום אף שממתינין לדבר הרשות, לדבר אחר אין ממתינין אותו, כגון שהיה רוצה ליכנס לסעודת הרשות לבית וכיוצא בזה, ואין למדין מפינוי הבית לשאר דברי הרשות שכל ענין נגעי בתים חדוש הוא[ל].

ח.

לר' יהודה שמפנים עצים ואבנים אם הוא משום שנטמאים בבית המנוגע

דהא עצים ואבנים בעלמא לא מטמאו והכא מטמאו. במסכת נגעים (פי"ב מ"ה) אמר ר' יהודה שמפנים מהבית אפילו חבילי עצים וחבילי קנים. ור' שמעון חולק עליו וסובר שאין מפנים חבילי עצים וחבילי קנים. ובפירוש הר"ש

שנראה שהצריכותא כאן אם רואין אף במועד או לא, אבל זה פשוט שצריך ראיית כהן.

יט. **ואין** לומר שראוהו קודם שנתמנה, דא"כ היאך נתמנה לכה"ג בעודו בצרעתו.

כ. **ובתוס'** הרא"ש שם פירש שאף שלגבי כה"ג כל השנה כרגל, היינו רק לענין למנוע חלות אבילות של צרעת עליו, שכמו שרואים ששמחת קדושתו מונעת מלחול עליו אבילות של מת, כך מונעת מלחול עליו אבילות של צרעת, אבל לא לעשות שמחת קדושתו כרגל לענין זה שלא יראה הכהן צרעתו לעולם, דקרא ד'וביום הראות בו' דדרשינן מיניה, שיש יום שאתה רואה ויש יום שאי אתה רואה, משמע שלא ממעטים משם אלא דבר שזמנו עובר כגון שבעת ימי המשתה של חתן ורגל, שאם לא יראה היום יראה ביום שלמחרתו, אבל למעט כ"ג שלא תראה צרעתו לגמרי זה אין ללמוד מהפסוק.

כא. **ובתוס'** הקשו עוד לפירוש רבינו יצחק (לעיל ז. בתוד"ה בהסגר) שגם לר' יוסי בתחילת הסגר רואין רק להקל, לעולם יכול לראות. ולמה התורה אמרה שיש ימים שלא רואים בהם. ולתירוץ החזו"א מיושב, שהכוונה שלא רואים להחמיר רק להקל. ובשפת אמת רצה לתרץ שאין לומר שהפסוק 'ביום הראות בו בשר חי' מדובר בתחילת הסגרו, משום שמהפסוק משמע שמדובר כשכבר נטמא בנגע ולא בתחילת הסגרו. [וע"ש שדחה את דבריו. שכתב שם שאולי קושית התוס' היא על לשון המשנה שחתן נותנין לו, שמשמע שמדובר בתחילת הסגר, ולר"י בזה גם לר' יוסי אפשר לראות להקל. אך כתב שם שלפי מה שכתב לעיל ז. שבתחילת הסגר היינו כשכבר ראה הכהן את הנגע א"כ על המשנה לק"מ, שהמשנה מדברת כשהכהן לא ראה עוד את הנגע, ואז אינו רואה את החתן, ורק קושית התוס' על הפסוק שכיון שכבר ראה הנגע יוכל לראותו עוד קודם הסגירו, ואם יראה שהיה בו בשר חי ישתוק].

כב. **והוסיף** עוד שם, שמכאן נראה שתוס' לא גרסו במשנה 'בתחלה' שאם היו גורסים במשנה בתחילה, רואים בפירוש שר' מאיר חולק על הברייתא, שלר' מאיר רואים אף בתחילה להקל, ובברייתא כתוב שלא רואים כלל, וע"כ שהברייתא ר' יוסי היא. וכן לא גרסו לעיל ברבא בטהור כו"ע לא פליגי דלא חזי ליה, דאי הוו גרסי אמאי לא הקשו קושיא זו על מלתיה דרבא דקאמר דבטהור כ"ע לא פליגי דלא חזי ליה דלר"מ למה אינו רואה להקל.

כג. **ובשפת** אמת כתב שהדרשא של וביום שיש יום שאי אתה רואה, בא ללמדנו שאינו מחויב לראות כלשון הברייתא שנותנין לו כו' שמשמע שהקילו עליו שלא חייב לראות, ואין הכי נמי שאם רוצה לראות רק להקל הרשות בידו. ובחזו"א (מועד סי' קלה) כתב כמו התוס' הרא"ש שטעמו של ר' מאיר שרואים רק להקל הוא מהפסוק וביום שמשמע שיש יום שלא רואים, אלא שמפרש שהכוונה שלא רואים אותו לטמאותו, אבל מותר לראות להקל. וכ"כ בנגעים (סי' ד ס"ק יז).

כד. **וכן** לר' יוסי לפי רבינו יצחק שבראייה ראשונה יכול לשתוק ולא לטמאות קשה למה מפנים את הבית.

כה. **וכן** כתב בנגעים (סי' ד ס"ק יז). אך שם תירץ עוד שיותר נכון לפנות ולא יראה הכהן את הבית, ממה שהכהן יראה את הבית ולא יורה מה לעשות, ומה שבתחילה רואין להקל לפי רבינו יצחק ולא אומרים שימתין בראיית הכהן עד אחר המועד, משום שאולי יהיה טהור וישמח במועד ע"י שנתברר לו שטהור, ומשא"כ בבית עדיף לפנות ואח"כ שיראה הכהן.

כו. **ועיין** שם שכתב עוד תירוץ. שנגעים חמורים משאר מצות, שחייבים על קציצת בהרתו וכתוב בהם השמר.

כז. **ועוד** שהתוס' בעצמם לקמן (ח. ד"ה נפקא) הקשו שאין לומר שר' יהודה אינו דורש מופינו, כיון שאביי עצמו אומר בהמשך שלא לומדים טומאה דגופיה מטומאה דלאו גופיה, ואם כן למה צריכים לומר שר' יהודה לא דורש מהפסוק ופינו, אפילו אם נדרוש משם שממתינים לא נדע שממתינים בטומאה דגופיה, ולכן צריך את הפסוק של וביום.

כח. **ועיין** במשנה למלך (טומאת צרעת פי"ד ה"ד) שכתב על הגמ' שאמר רבא דבר הרשות איכא בינייהו, דמשמע דלרבי אף לדבר הרשות ממתינין אף לטומאה שבגופו, והקשה על הרמב"ם שלא הזכיר דין זה. וכתב שם שאף שאביי אמר משמעות דורשין איכא בינייהו, (שמשמע שלאביי אף לרבי אין ממתינים לדבר הרשות בטומאת גופו), מ"מ היה לרמב"ם לפסוק כרבא. ועוד שהרואה דברי התוספות (לקמן ח.) בדבור המתחיל נפקא, יראה דסבירא להו דלאביי אף לר' יהודה ממתינין אף לדבר הרשות, וכבר הכריח זה הרב בעל קרבן אהרן.

כט. **ועיין** בקרן אורה שפירש, שכוונת התוס' שאין לפרש שנחלקו ר' יהודה ורבי אם חבילי קש שבבית נטמאים או לא. פירוש שמחלוקת ר"י ורבי אם אפשר ללמוד מבית המנוגע או שחידוש הוא. תלוי אם חבילי קש נטמאים. שלר"י חבילי קש נטמאים והוה חידוש בבית המנוגע, ולכן אין ללמוד משם לדברי הרשות. אך לרבי שחבילי קש לא נטמאים אין חידוש בבית המנוגע, ואפשר ללמוד משם המתנה לדבר הרשות. ועיין עוד בקרן אורה שכתב שאפשר שהדיבור התוס' הזה והדיבור הבא (ח. ד"ה דהא) הוא המשך אחד. ויבואר אי"ה בילקוט ביאורים לדף ח.

ל. **וכתב** שם המגיה שהמאירי מפרש מה

הרא"ש והרע"ב שם כתבו שהטעם שלר' יהודה מפנים חבילי עצים ואבנים הוא לא משום שהם נטמאים, אלא גזירת הכתוב שיפנה מהבית אף דברים שאין מקבלים טומאה. וע"ז חולק עליו ר"ש וסובר שאין צריך לפנות חבילי עצים כיון שלא מקבלים טומאה, שמטרת הפינוי הוא כדי שלא יטמאו. אך באליה רבה שם פירש שהטעם שלר' יהודה מפנים אפילו חבילי עצים, שגזירת הכתוב שאפילו חבילי עצים וקנים שאין מקבלים טומאה, מ"מ בבית המנוגע מקבלים טומאה. וכמו בית עצמו שאף שאינו מקבל טומאה, משום שמחובר הוא, ואעפ"כ בנגעים טמא, כך גם חבילי עצים ואבנים שבבית מקבלים טומאה[א]. ור"ש סובר שחבילי עצים ואבנים אינם מקבלים טומאה, ומה שמפנים אותם הוא גזירת הכתוב. נמצא שמצינו שני פירושים בטעם שצריך לפנות חבילי עצים לר' יהודה. נמצינו למדים שיש מחלוקת אם בבית המנוגע מקבלים טומאה גם חבילי עצים או לא.

מה החידוש בטומאת עצים ואבנים שבבית המנוגע

ולפי זה כתב במשנה למלך שיש לפרש את הגמרא כאן בשני אופנים מה החידוש של עצים ואבנים שמקבלים טומאה בבית המנוגע[ב]. דרך אחת שהעצים ואבנים שבבית אין מקבלים טומאה, והחידוש בעצים ואבנים הוא, שעצם הבית שהוא מעץ או מאבן מקבל טומאה, שאף שבתים לא מקבלים טומאה, משום שפשוטי כלי עץ ואבן הוא, ופשוטי עצים ואבנים לא מקבלים טומאה, מ"מ בבית המנוגע נתחדש שאף הבית מקבל טומאה[ג]. ולפירוש זה בנגעי בתים לכו"ע אפשר ללמוד מפינוי בתים שממתינים לדבר הרשות, שזה רואים ממה שציותה התורה לפנות את הבית כיון שלפירוש זה פינוי הבית אינו חידוש, שהרי מה שמפנים את הבית הוא כדי שלא יטמא כל מה שבתוכו, וזה פשוט שמה שבתוכו מקבל טומאה. ומה שהבית מקבל טומאה אינו קשור לפינוי של מה שבתוכו. ורק בטומאת גופו נחלקו אם אפשר ללמוד מכאן שממתינים לדבר הרשות. ודרך שניה יש לומר שהחידוש שעצים ואבנים שנמצאים בבית בשעת ראיית הכהן נטמאים מגזירת הכתוב[ד], ואף שבעלמא אין עצים ואבנים מקבלים טומאה[ה]. ועל כן אפילו בנגעי בתים אי אפשר ללמוד המתנה מהצווי לפנות את הבית[ו], כי עצם פינוי הבית הוא חידוש[ז]. וכתב המשנה למלך (טומאת צרעת פי"ד ה"ד) שכן דעת התוס' בהמשך (ד"ה נפקא) שהחידוש בבית המנוגע הוא גוף הפינוי[ח].

ביאור הגמ' שכיון שחידוש עצים ואבנים בבית המנוגע אין ללמוד משם המתנה

בתוס' הקשו על מה שאמר ר' יהודה שכיון שבית המנוגע יש חידוש באיסור, שעצים ואבנים לא מטמאו אי אפשר ללמוד משם גם היתר. וסיימו שמצאנו בבשר וחלב שאין החידוש האיסור אלא ההיתר, ומכל מקום אמרינן שהוא חידוש. ופירש בשפת אמת בכוונתם שכמו שלא לומדים חומרא שטעם כעיקר מבשר וחלב כיון שמצינו בו חידוש לקולא, שאם שורה את הבשר בחלב אינו אסור. ורואים שאם יש חידוש בקולא אין ללמוד ממנו החומרא, כמו כן כשהאיסור הוא חידוש אין ללמוד ממנו קולא כמו כאן שממתינים לדבר הרשות. ובשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סי' לו) ביאר מה שאמר ר' יהודה שכיון שטומאת בית המנוגע הוא חידוש אין ללמוד משם המתנה בטומאת גופו. שאף שבטומאת בית יש חומרא יותר מטומאת גופו שנטמאים אפילו עצים ואבנים, ואעפ"כ הקילה התורה שממתינים ולמה לא נלמד מכאן לטומאת גופו. שכוונת הגמ' שכיון שמכח סברא לא היינו מטמאים עצים ואבנים שבבית המנוגע, רק שהוא גזירת הכתוב, לכך לא הקפידה התורה למהר לטמא את הבית, אלא כל מה שיכולין לאחר ולעכב החלטת הטומאה הזו שהוא חידוש נגד הסברא מאחרים אותה בכל מה שאפשר להמתין מלומר טמא, ולכן ממתינין אף לדבר רשות עד שיפנה את הבית, אבל טומאת מצורע שהיא טומאה דגופא ואין בטומאה זו חידוש כלל, אין לנו לאחר מלהחליטו לטומאה בשביל דבר רשות. וכתב שם שזה רק לדרך שהחידוש הוא שעצים ואבנים שהם הבית עצמו מקבלים טומאה בבית המנוגע. אבל אם נאמר שהחידוש הוא שעצים ואבנים שבבית נטמאים, נמצא שהפינוי עצמו הוא חידוש, שאמרה התורה שמה שנמצא בבית בשעת ראיית הכהן נטמא, וכיון שגופו של פינוי הוא חידוש לכן אמרה התורה שיפנה את הבית קודם אמירת הכהן, אבל אי אפשר ללמוד משם המתנה לדבר הרשות אחר.

אם לרבי טומאת בתים זה חידוש או לא

ורבי אמר איצטריך וכו' ואי כתב רחמנא וצוה הכהן הוה אמינא הני אין דלאו טומאה דגופיה אבל טומאה דגופיה אימא מיחזא חזיא.

ופירש רש"י שאין ללמוד שממתינים בטומאה דגופיה לדבר הרשות מטומאה דלאו גופיה שנאמר בה וציוה הכהן שממתינים בה לדבר הרשות, משום שהוה אמינא שטומאת בתים חידוש הוא, לכן צריכים את הפסוק וביום הראות דהיינו טומאה דגופיה, שממתינין לו לדבר מצוה, ואחר שמצאנו שממתינין לו בטומאה דגופיה לדבר מצוה אפשר ללמוד מוצוה הכהן שממתינים לו בטומאה דגופיה לדבר הרשות, אף על גב שיש חידוש בטומאת בתים. ופירש בקרן אורה שהמחלוקת שבין רבי לר' יהודה היא, שלר' יהודה טומאת בית המנוגע היא חידוש, וע"כ אי אפשר ללמוד משם לנגעי אדם, ואף שמצאנו בנגעי אדם המתנה לדבר מצוה מהפסוק וביום, אבל המתנה לדבר הרשות אי אפשר ללמוד מנגעי בתים, ששם יש חידוש. ואילו רבי סובר שאף שאין ללמוד עצם המתנה של נגעי אדם מנגעי בתים, אך לא משום שנגעי בתים זה חידוש, אלא משום שיש חומרא בנגעי אדם יותר מנגעי בתים משום שטומאה דגופיה היא, אבל לאחר שרואים מהפסוק וביום שבנגעי אדם ממתינים לדבר מצוה, שוב יש מקום ללמוד מנגעי בתים שממתינים בנגעי גופו אף לדבר הרשות[ט].

שאמרו בגמ' דבר הרשות איכא בינייהו לא כמו שכתבו רש"י ותוס' שהנפקא מינה בין רבי לר' יהודה הוא אם ממתינים לו בטומאת גופו לדבר הרשות, אלא לדבר אחר שאין בו הפסד כמו לסעודה. וע"ש שמפרש שלרבי שלומדים דבר מצוה מק"ו מדבר הרשות של פינוי הבית, ס"ל שבדבר הרשות אחר לא ממתינים שאל"כ א"צ ק"ו לדבר מצוה שלא גרע מדבר הרשות. ומה שאמר רבי א"צ הכוונה בטומאה דלאו דגופיה שלומדים שממתינין בטומאה דלאו גופיה לדבר מצוה בק"ו מפינוי הבית. אבל בדבר הרשות לא ממתינים בין בטומאה דגופיה ובין בטומאה דלאו דגופיה, ומשא"כ ר' יהודה סובר שחידוש הוא בבתים, והפסוק של וביום בא לרבות בטומאה דלאו דגופיה, שוב אין מחלקים בין דבר הרשות לדבר מצוה.

[א] **אך** עיין בביאור הגר"א על מסכת נגעים שמובא בסוף הש"ס, שכתב שם שהטעם שלר' יהודה מפנים אף עצים ואבנים הוא גזירת הכתוב. ומשמע שחזר בו ממש"כ באליה רבה בשמו. וכן כתב בחידושים וביאורים.

[ב] **וע'** בחזו"א (או"ח סי' קלה), ובנגעים (סי' ט סק"י) ששני התירוצים שבתוס' (לעיל ז: ד"ה דבר הרשות) נחלקו בזה. שכתבו שם התוס' על מה שאמר רבא שההבדל בין רבי לרבי יהודה הוא בדבר הרשות, שר' יהודה סבר שטומאת בתים חידוש הוא ואין ללמוד משם שבטומאות הגוף גם כן ממתינים לדבר הרשות, ומהפסוק וביום יודעים רק שבטומאת הגוף ממתינים לדבר מצוה, ורבי סבר שאפשר ללמוד מטומאת בתים שממתינים גם בטומאת הגוף לדבר הרשות. וכתבו שם שלגבי שממתינים על דבר הרשות בבית לא נחלקו שזה כתוב בפירוש, אלא שנחלקו אם ממתינים על דבר הרשות בטומאת הגוף. והוסיפו עוד ואין נראה לפרש שאר דברי רשות כגון חבילי קש וחולקים בבתים שלרבי יהודה דאמר חידוש הוא לא ילפינן. וכתב בחזו"א שטעות יש בתוס' וצ"ל ועוד נראה לפרש שאר דברי רשות כגון חבילי קש, ופליגי בבתים דלרבי יהודה דאמר חידוש הוא לא ילפינן. והתוס' שבדף ח. ד"ה דהא הוא המשך לתוס' הקודם לו, וכמו שכתב בקרן אורה. והוסיפו לפרש לפירוש השני הא דאמרה הגמ' שעצים ואבנים לא מטמאו ואפ"ה מטמאו כאן, עצים ואבנים לאו דוקא, דתנן במסכת נגעים (פי"ב מ"ה) שלרבי יהודה אפילו חבילי קש וחבילי תבן. ששני פירושים שבתוס' הם מהו החידוש שבעצים ואבנים בטומאת בתים.

[ג] **ובמשנה** למלך (טומאת צרעת פי"ד ה"ד) הקשה על זה למה אמרו שהחידוש מצד שעצים ואבנים אינם מקבלים טומאה בעלמא וכאן כן, ולא אמרו שהחידוש הוא שלא מצינו בשום מקום טומאה בדבר מחובר שהוא בנין, וכל מה שנזכר במסכת אהלות הבית טמא רוצה לומר על האדם והכלים שבבית אבל הבית עצמו פשיטא שאינו מקבל טומאה, וכמו שכתב הרמב"ם (הלכות טומאת מת פ"ה הי"ג). ואפילו באהלים סובר הראב"ד שכל שהם מחוברים אינם מקבלים טומאה אלא דוקא פשתן. וא"כ הגמ' היתה צריכה לומר שהחידוש הוא שהבית מחובר ומקבל טומאה. ובשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ת יו"ד סי' לו ד"ה הן אמת) כתב, שאין זה קושיא, שכוונת הגמרא באמת על גוף בנין הבית שהוא מעצים ואבנים, והחידוש משום שהוא מחובר, אלא דיבר בהווה שכל עמידת סתם בית היא מעצים ואבנים. ובחידושים וביאורים כתב, שמה שהבית מטמא באהל אין זה שום חידוש כלפי טומאת אדם, משום שאדם ג"כ מטמא באהל כשהוא מוחלט, ועיקר החדוש שהבית עצמו מטמא מאחוריו, ולכן העדיפה הגמ' לומר את החידוש שעצים ואבנים מתטמאים שכולל גם את האבנים של בית המוסגר.

[ד] **ובמשנה** למלך (שם) מוכיח שחבילי קנים אינם נטמאים בבית המנוגע, מהא דתנן בסוכה (יג.) שחבילי קש וחבילי עצים וחבילי זרדין אין מסככין בהם, ואמרו בגמ' שהטעם שלא מסככין הוא מדרבנן, גזירה אטו חבילה, ומשום תעשה ולא מן העשוי. ואם חבילי קש ועצים מקבלים טומאה בבית המנוגע, תיפוק ליה שאין מסככין בהם מן התורה שהרי מקבלין טומאה ע"י נגעים. כמו שאמרו (שם יב:) שאניצי פשתן פסולים לסיכוך משום שמקבלים טומאת נגעים. וכן העיר במשנה אחרונה (נגעים פי"ב מ"ה) על המשנה למלך, שאם חבילי עצים מקבלים טומאה בבית המנוגע, גם פסולת גורן ויקב אינה כשרה לסיכוך כיון שמקבלת טומאה בבית המנוגע, ואין לך דבר הכשר לסיכוך. ובחזו"א (נגעים סי' ט סק"י) כתב, שכיון שגם פסולת גורן ויקב מטמאים בבית המנוגע, ע"כ שלא הקפידה התורה על מה שמקבלים טומאה בבית המנוגע. אך לפי מה שכתבו בהעמק שאלה ובחזו"א שחבילי עצים שנכנסים לבית המנוגע לא נטמאים, ורק אלו שהיו בשעת אמירת הכהן נטמאים, מיושב שחבילי עצים לא מקבלים טומאה בבית המנוגע רק בשעת ראיית הכהן ואינו דומה לאניצי פשתן שהם מקבלים טומאה בבית המנוגע גם שלא בשעת ראיית הכהן. והמשנה למלך שסובר שגם חבילי עצים מקבלים טומאה בבית המנוגע, גם אם לא היו בשעת ראיית הכהן שפיר הקשה. אך לפי מש"כ בהעמק שאלה ובחזו"א לא קשה.

[ה] **ובמשנה** למלך שם משמע, שגם חבילי עצים שיכנסו לבית המנוגע לאחר שראה הכהן את הבית נטמאים. אך בהעמק שאלה שאילתא פח אות ו, ובחזו"א (או"ח סי' קלה, נגעים סי' ט סק"י) כתבו שלאחר שראה הכהן את הבית אף שהבית טמא, לא נטמאים כל מה שבתוכו, אלא רק כלים שראויים לקבל טומאה, אבל עצים ואבנים שיכנסו לתוך הבית לא יקבלו טומאה, ורק בשעת ראית הכהן את הבית נטמא כל מה שבתוכו אפילו עצים ואבנים.

[ו] **וזה** התירוץ השני בתוס' שאף המתנה בבתים לדבר הרשות אין ללמוד מפינוי הבית.

[ז] **כיון** שלולא החידוש של התורה לא היו מקבלים טומאה מה שבבית, כיון שאינו כלי, ומכל מקום חידשה התורה שבשעת הראיה הכל נטמא. וכן הסיק המשנה למלך שכיון שרבי יהודה דורש מהפסוק 'ופינו' לרבות חבילי קנים, למדנו מזה שחבילי קנים ג"כ מקבלים טומאה אגב הבית, ולכן אמרה תורה ופינו, משום שחסה תורה על ממונם של ישראל, משום דגזירת הכתוב הוא בבית המנוגע שיטמא אפילו עצים ואבנים, ולכן אין לומדים מכאן המתנה למצורע, שהרי חידש הכתוב כאן חידוש דאפילו עצים יקבלו טומאה, ואפשר שמפני חומר זה נתנה לו התורה רשות להמתין.

[ח] **שהקשו** לרבא שפירש דלרבי יהודה לומדים שביום ולא בלילה מ'כנגע נראה לי' ולא לאורי. שכיון שלר"י לא לומדים המתנה לדבר הרשות מנגעי בתים כי חידוש הוא, ואיך אפשר ללמוד משם שלא רואים בלילה. וכתבו שלפירוש שרבי יהודה לטעמו שמצריך ופינו בעצים ובאבנים, לא קשה כי דוקא לענין פינוי הוא חידוש. וכוונתם שלא אמר רבא שלר' יהודה הוא חידוש ולא לומדים משם, אלא בפינוי לחוד שזה הוא החידוש שאפילו עצים ואבנים צריכים פינוי, אבל לענין האור אין בו חידוש כלל ואפשר ללמוד מנגעי בתים לנגעי הגוף. ולגבי גוף הדיון אם עצים ואבנים שבבית המנוגע מקבלים טומאה.

[ט] **ובהגהות** מלא הרועים יישב, שרש"י סובר שאם היה כתוב רק בבתים היינו אומרים שכיון

אך הריטב"א ג"כ הקשה שכיון שמטומאת בתים אי אפשר ללמוד לטומאת גופו, איך יודעים שממתינים בטומאת גופו לדבר הרשות. ותירץ שכיון שכתוב הפסוק וביום סתם אין זה אלא גילוי מילתא, וכעין ילמוד סתום מן המפורש'. והריטב"א והר"ן[יא] פירשו שאף רבי מודה שיש חידוש בטומאת בתים, ומכל מקום כיון שהחידוש הוא לחומרא ולא לקולא, ואעפ"כ הקילה התורה שממתינים בבית המנוגע לדבר הרשות, אפשר ללמוד משם שכ"ש שבטומאת גופו ממתינים לדבר הרשות.

אם לרבי צריך את הפסוק של וביום שממתינים בטומאת גופו

בהגהות מהר"ב רנשבורג (לעיל ז: אות ה) שלעיל בברייתא רבי אמר על מה שלמד ר' יהודה מהפסוק וביום שברגל ובשבעת ימי הנשואין לא רואים, שאינו צריך שאפשר ללמוד את זה מהפסוק של ופינו הבית, ואילו כאן אומר שצריכים את הפסוק של וביום, שאי אפשר ללמוד מופינו את הבית, משום שלאו טומאת גופו היא. וסותר לדבריו לעיל[יב]. ובשפת אמת תירץ שמה שאמרו כאן שלרבי צריכים את הפסוק של וביום, משום שאין ללמוד מוצוה הכהן כי טומאת גופו חמורה, הוא רק קודם שידעו שמהפסוק וביום לומדים שביום ולא בלילה, אבל לאחר שמביאה הגמ' את המחלוקת של אביי ורבא שלומדים מהפסוק וביום שביום ולא בלילה, יש לומר שלרבי מודה רבא שוביום בא למעט לילה, ומה שממתינים בטומאת גופו נלמד מהפסוק ופינו לחוד כמו שאמר רבי בברייתא.

איך לומדים מלי ולא לאורי שאין רואים נגעים בלילה

נפקא ליה מכנגע נראה לי בבית לי ולא לאורי. ומכאן לומדים שאין רואים נגעים בלילה. בחזון איש (נגעים סי' ד סק"ה) הקשה שמהפסוק לי ולא לאורי, לומדים בנגעים (פ"ב מ"ג) שבבית אפל אין פותחים בו חלונות כדי לראות את הנגע, ואיך למדו מכאן שאין רואים נגעים בלילה. ותירץ, שעיקר הפסוק בא לומר שאין פותחים חלונות לבית אפל כדי לראות את הנגע, אלא שממילא משמע שאין רואים את הנגע לאור הנר, כי אם רואים נגע לאור הנר, אין צורך בפתיחת חלונות, כי יכול לראות לאור הנר. וממילא מזה שרואים אין פותחים חלונות לבית אפל יודעים גם שאין רואים נגעים לאור הנר[יג].

אם הוראת הכהן צריכה להיות דוקא ביום

כתב במנחת חינוך (מ' קסט אות יג) שלילה אינו נתמעט מנגעים משום שהוא לילה, אלא משום שלראות נגעים צריכים לאור היום, ולפי זה כתב שלילה נתמעט רק מראיית הנגע, אבל אמירת הכהן יכולה להיות אפילו בלילה. אך בחזו"א (נגעים סי' ד סק"ה) כתב שהגמ' סנהדרין (לד:) שמקישים ריבים לנגעים, מה נגעים ביום אף ריבים ביום, משמע שאף הוראת נגעים היא ביום כמו ריבים. והטעם משום שצריך הוראה נגעים בשעת הראייה.

איך אפשר ללמוד נגעי אדם מנגעי בתים שאין רואים נגעים בלילה

ואביי אי מהתם הוה אמינא הני מילי טומאה דלאו דגופיה אבל טומאה דגופיה אפילו לאורו. הקשו התוס' שלעיל אמר רבא שלר' יהודה אין ללמוד המתנה בנגעי אדם מנגעי בתים, משום שנגעי בתים חידוש הוא, ואם כן איך לרבא אפשר ללמוד מנגעי בתים שאין רואים נגעים בלילה. וכתבו שקושיא זו היא רק לפירוש הראשון שעצם טומאת הבית בנגעים חידוש הוא, ולכן אין ללמוד משם שראית נגעים ביום. אבל לפירוש שני שדוקא פינוי הבית הוא חידוש, ואין ללמוד מפינוי הבית שממתינים בשאר דבר הרשות, אבל בשאר דיני טומאת בתים אין חידוש ואפשר ללמוד משם שלא רואים נגעים בלילה. ועוד תירצו שכיון שמצינו בעוד מקומות שכשצריך ראייה הקפידה התורה שיהיה ראייה מושלמת כגון סומא באחת מעיניו שפטור מראיה, לומדים גם נגעי אדם מנגעי בתים שצריך יום דוקא ולא אומרים שאין לך בו אלא חידושו. והריטב"א הוסיף שכיון שכתוב בפסוק 'לכל מראה עיני הכהן' שמשמע שצריך בנגעים ראייה גמורה וסומא באחת מעיניו אינו יכול לראות, שוב אין צריך לימוד מיוחד שביום ולא בלילה ובגילוי מילתא סגי.

הקשר בין מחלוקת אביי ורבא בדבר הרשות לר' יהודה למחלוקת אם לומדים שראית נגעים ביום מבית

וכתב בקרן אורה שהטעם שאביי סובר שאין ללמוד מנגעי בתים שלא רואים בלילה, אף שאין זה קשור לחידוש של נגעי בתים. משום שאביי ורבא חלוקים בטעם שלר' יהודה לא לומדים המתנה מנגעי בתים. לרבא הטעם של ר' יהודה משום שנגעי בתים הוא חידוש, ולכן אין ללמוד משם המתנה בטומאת גופו, ולכן אף לאחר שמצאנו המתנה בטומאת גופו כמו לחתן ומועד, אבל אין ללמוד המתנה לדבר הרשות בטומאת גופו מטומאת בתים. אך לאביי מה שלר' יהודה לא לומדים המתנה מנגעי בתים הוא רק משום שיש פירכא שאולי טומאת גופו חמורה יותר מטומאת בתים, אבל לאחר שמצאנו שגם בטומאת גופו יש המתנה לדבר מצוה, אפשר כבר ללמוד המתנה בטומאת גופו לדבר הרשות מנגעי בתים[יד]. וזה שורש מחלוקת אביי ורבא אם לר' יהודה ממתינים בטומאת גופו לדבר הרשות. וזה גם מחלוקתם כאן, אם אפשר ללמוד לר' יהודה שלא רואים נגעים בלילה מטומאת בתים. שלפי רבא שהטעם שלא לומדים המתנה מבתים לר' יהודה משום שטומאת עצים ואבנים היא חידוש, ולכן ממתינים שם, טעם זה לא שייך לגבי שאין רואים נגעים בלילה, ואפשר ללמוד מבית שאין רואים נגעים בלילה, אבל לאביי שהטעם שלר' יהודה לא לומדים המתנה מנגעי בתים משום שיש פירכא שאולי טומאת גופו חמורה יותר ולא ממתינים שם, כמו כן אין ללמוד שאין רואים נגעים בלילה מבית, משום שיש פירכא שטומאת גופו חמורה ואולי רואים שם גם בלילה[טו].

מנין לומדים לרבי שאין רואים נגעים בלילה

התוס' כתבו שלאביי שאמר משמעות דורשים איכא בין רבי לר' יהודה בין לרבי ובין לר' יהודה ממתינים לדבר הרשות, שלומדים מנגעי בתים לטומאת גופו, אלא שלרבי לא צריכים כלל את הפסוק של וביום לומר שממתינים לחתן שלומדים מפינוי הבית, ולר' יהודה צריכים את הפסוק שממתינים לדבר מצוה, כי מבית אי אפשר ללמוד. והקשה בקרן אורה שאם לרבי לומדים המתנה מנגעי בתים, למה אין ללמוד משם שלא רואים נגעים בלילה[טז]. אך בהגהות ראמ"ה כתב, שלרבי כיון שלומדים מפינוי בתים המתנה בטומאת גופו כ"ש שאפשר ללמוד מטומאת בתים שאין רואים נגעים בלילה, וצריכים את הפסוק ביום שאין רואים נגעים בלילה, שע"י כן מיותר הפסוק של לי ולא לאורי, ולומדים משם שאין פותחים חלונות לבית אפל. שזה לא היינו יודעים מביום ולא בלילה[יז].

שנגעי בתים חידוש הוא שאף עצים ואבנים שתמיד לא מקבלים טומאה כאן נטמאים, וכיון שגוף הטומאה חידוש הוא, שייך בה המתנה שכל שהכהן לא בא לראות את הבית אין הכלים נטמאים, כי טומאה זו חידוש התורה הוא, אבל בטומאת גופו כיון שאין חידוש שהוא נטמא, הוה אמינא שלא שייך שהכהן לא יראה אותו, שגם אם הכהן לא יראה אותו הוא טמא ממילא מצד טומאתו. ולא יועיל המתנה כאן כיון שאף בלא אמירת הכהן נטמא, ולכן צריכים את הפסוק וביום שכל שלא אמר הכהן טמא אינו טמא, וקודם ביאת הכהן טהור, ואחר שיודעים שבלא אמירת הכהן הרי הוא טהור, ממילא לומדים מנגעי בתים שממתינים לדבר הרשות. שכל מה שלא היינו יודעים משם, הוא שבלא אמירת הכהן האיש טהור, אבל לאחר שגילתה התורה שקודם אמירת האיש הרי הוא טהור, לומדים משם שממתינים אף בדבר הרשות. אך הקרן אורה אינו יכול לפרש כן, שלעיל בעמוד הקודם ביארנו שני פירושים למה צריכים את הפסוק של וביום, אם משום שלולא הפסוק היינו אומרים שטומאת צרעת היא כשאר טומאות, שמאליהם הם טמאים ואין צריך את אמירת הכהן, כן כתב במשנה למלך (יו"ט פ"ז הט"ז). אך בקרן אורה שם כתב, שזה היה פשוט לגמ' שטומאת צרעת תלויה בראיית הכהן, שאת זה לומדים מהפסוק 'ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע', שרואים שטומאת וטהרת נגעים הוא על פי הכהן, וכל שלא ראהו הכהן ואמר לו שטמא אינו טמא, אלא קושית הגמ' היא מנין שיש לכהן רשות שלא לראותו, אולי הכהן צריך לראותו ואין ביד הכהן שלא לראותו, או שלא לומר שהוא טמא אם רואה בו טומאה. ומוכיח את זה ממה שאמרו כאן (ח.) דאי כתב רחמנא וצוה הכהן ופינו הוה אמינא הני אין דלאו טומאה דגופיה, אבל טומאה דגופיה אימא מחזי חזא. שנראה שהצריכותא כאן אם רואין אף במועד או לא, אבל זה פשוט שצריך ראיית כהן. וא"כ אין מקום לפירוש מלא הרועים.

[י] **בריטב"א** משמע שהפסוק של וביום לא משמע שמדובר בדבר מצוה אלא יתכן לפרשו בדבר הרשות. אך בתוס' לעיל (ז: ד"ה דבר הרשות) כתבו שהפסוק של וביום משמע שמדבר בחתן או במועד. ועיין בהגהות מהר"ב רנשבורג כאן אות ד מש"כ.

[יא] **לעיל** (ז:).

[יב] **ועיין** במלא הרועים מה שרצה ליישב לפי מה שפירש והובא לעיל, שמה שצריכים את הפסוק וביום ולא לומדים מנגעי בתים הוא רק ללמדנו שקודם ביאת הכהן אינו טמא, שזה אין ללמוד מנגעי בתים כיון ששם הטומאה הוא חידוש, לכן קודם ביאת הכהן אינו טמא, אבל בטומאת גופו יש לומר שגם בלי ראיית הכהן הרי הוא טמא, ולכן צריכים את הפסוק וביום ללמדנו שכל שלא בא הכהן אינו טמא. אבל לאחר שרואים מהפסוק שקודם ביאת הכהן אינו טמא, שוב אין צריך ללמוד מוביום שממתינין לחתן או במועד, שזה אפשר ללמוד מבית שממתינים לו. וזה כוונת רבי באומרו אינו צריך, שודאי צריך את הפסוק וביום, אלא שהמתנה לדבר מצוה אין צריך ללמוד מוביום, שאפשר ללמוד מנגעי בתים.

[יג] **ובשפת** אמת כתב שממה שאין פותחים חלונות לבית האפל אין ללמוד שאין רואים נגעים בלילה לאור הנר. שיש לומר שאפשר לראות נגעים גם בלילה, אלא בית האפל הנגע שם לא חשוב נגע כלל. שנגע שראוי ליטמא ביום לאור היום חשוב נגע, אבל בית אפל כיון שלא יכולים אף פעם לראותו לאור יום, אינו נגע כלל ולעולם לא יטמא. וכתב שם שאפשר שזה מה שתירץ אביי שאין ללמוד שאין רואים נגעים בלילה מהפסוק כנגע נראה לי, דאי מהתם הוה אמינא הני מילי טומאה דלאו מגופיה, אבל טומאה דמגופיה לא. שפירושו שהפסוק לי ולא לאורי מדבר במקום אפל, אבל בגופו שביום הוא טמא, היינו אומרים שאפילו בלילה הכהן יכול לראות אותו. אך כתב שדוחק הוא לפרש כן בלשון הגמ'.

[יד] **וכמו** שנתבאר לעיל בצריכותא של רבי לדברי רבא.

[טו] **אך** הקשה שהרי גם לרבא רבי סובר שאין ללמוד המתנה מנגעי בתים משום שיש פירכא וכמו שאמרו בתחילת העמוד, ואם כן איך לרבי לומדים שרואים נגעים ביום ולא בלילה מנגעי בתים. ותירץ שם שמה שאמר רבא כאן שכל הפסוק של וביום הוא מיותר, זה רק לר' יהודה שלא מחלק בין טומאת גופו לטומאה שלאו גופו, אבל לרבי שמחלק ביניהם באמת צריכים את הפסוק וביום שביום ולא בלילה, ומה שלומדים המתנה הוא מהוי"ו.

[טז] **ועיין** שם שכתב שזה כוונו התוס' במה שכתבו דמילתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב לן קרא. שחזרו בהם ממה שכתבו בתחילה שלרבי צריכים את הפסוק של וביום למעט לילה. אלא שבאמת הפסוק בא ללמדנו שממתינים לדבר מצוה, ואף שאפשר ללמוד את זה בקל וחומר מנגעי בתים שממתינים אף לדבר הרשות, מ"מ מילתא דאתיא בקל וחומר טרח וכתב לן קרא.

[יז] **וכתב** שם שכן סבר אביי לרבי. אבל לר' יהודה שלומד המתנה מוביום ולא מבית, משום שסובר שאין ללמוד טומאה דגופיה מטומאה דלאו גופיה, כמו כן אין ללמוד שאין רואים נגעים בלילה, ולכן צריך את הפסוק של וביום למעט לילה.

הטעם שהתיר רבי מאיר ללקט עצמות במועד

ועוד אמר ר' מאיר מלקט אדם עצמות אביו ואמו מפני ששמחה היא לו. פירש רש"י ששמח שקוברן בקברי אבותיו ולא מצטער במועד. וכן כתב הרע"ב. והקשו הרעק"א והשפת אמת, שהרי למסקנא אמר אביי שגם רבי מאיר מודה שיום ליקוט עצמות אבל הוא לו וחייב להתאבל כל היום, והטעם שהתירו ליקוט עצמות במועד הוא משום שכשהוא עוסק בשמחת הרגל אינו מצטער בליקוט עצמות, ומדוע לא פירש רש"י כהמסקנא[יח].

ותירץ בשפת אמת, שגם לפי המסקנא אין לומר שרבי מאיר מודה לרבי יוסי שליקוט עצמות מצד עצמו מעורר צער, שא"כ היה ר"מ מודה שאסור במועד, אלא בודאי רבי מאיר סובר שבליקוט עצמות מצד עצמו יש שמחה וכמו שפירש רש"י שהשמחה היא מפני שקוברן בקברי אבותיו, רק שחכמים חייבו להתאבל משום כבוד המת, ואם היה הדין שמתאבלים במועד היה אסור ללקט במועד, ועל זה אומר אביי שכיון שברגל הוא פטור מלהתאבל מפני ששמחת הרגל עליו, דהיינו שהמועד דוחה את חיוב האבלות, לכן מותר ללקט.

אם לא קרע בשעת ליקוט עצמות אם קורע למחר

ועוד אמר ר' מאיר מלקט אדם עצמות אביו ואמו מפני ששמחה היא לו. נפסק בשו"ע (יו"ד סי' תג ס"ג) כל שקורע בשעת מיתה קורע בשעת ליקוט עצמות, ובשו"ת מהרי"ל דיסקין (קו"א אות ר) נסתפק, אם לא קרע בזמן הליקוט עצמות אם צריך לקרוע למחרת. והביא ראיה מדברי ר' מאיר שהתיר ללקט עצמות אביו ואמו ביו"ט, וצ"ע לדעת הרמ"א (שם סי' שמ סל"א) שאין קורעין במועדי"ט, א"כ ע"י שמלקט ביו"ט מפקיע מצות קריעה לכבוד אביו, ואף שלזה שמפקיע את עצם אבלות לא חוששין, היינו משום ששמחת הרגל עליו, אבל עדיין נחשוש לביטול מצות קריעה. אלא מוכח שכל זמן שהבגד עליו יכול לקרוע אף שלא באותו יום של הליקוט עצמות, וא"כ יש לו אפשרות לקרוע אחר המועד.

בדברי הירושלמי שמותר להספיד מת חדש

ולא יספידנו קודם לרגל שלושים יום. בירושלמי (פ"א ה"ה) כתוב שההספד שנאסר הוא דוקא על מת ישן אבל על מת חדש מותר, ואיזהו חדש ואיזהו ישן, חדש בתוך שלשים יום ישן לאחר שלשים יום[כ].

הרמב"ן בתורת האדם (אות יט) הביא מהראב"ד שהוכיח מדברי הירושלמי שהלכה כשמואל[כא]. והקשה עליו הרמב"ן, שהרי קי"ל שהלכה כרב באיסורי, ומנין לפסוק כשמואל רק משום שכן מבואר בירושלמי. ועוד שמת חדש לדברי הכל מותר, ואף לפי רב שטעם איסור ההספד הוא משום שימנע מלעלות לרגל ע"י נתינת כספו לספדן, טעם זה אינו שייך במת חדש, שכיון שהוא מת חדש מקצה ממעותיו מעות עבור ההספד. ועוד שכל שלשים יום הוא בכלל הספד של שעת מיתה ובאותו שכר הוא נספד, והרי מי שמת לו מת ודאי שמספידים אותו אפילו בערב הרגל לדברי הכל[כב].

הטעם שהתעצלו חכמים בהספדו של יהושע

הגמרא בשבת (קה:) מביאה, כל המתעצל בהספידו של חכם ראוי לקוברו בחייו, שנאמר 'ויקברו אתו בגבול נחלתו בתמנת סרח אשר בהר אפרים מצפון להר געש', מלמד שרגש עליהם ההר להורגם, ופרש"י שלא הספידו כראוי, ובגיליון התוספות הביאו מתוספות שאנ"ץ שלמדו זאת ממה שלא מצינו שהוזכר אצל יהושע 'ויבכו אותו שלושים יום' כמו שנאמר במשה ואהרן. וכתב בספר ברית אפרים (שם), שיש ללמד זכות על הזקנים שלא הספידו משום שזמן מיתת יהושע היה בכ"ו ניסן, כמבואר במגילת תענית, ובשו"ע (או"ח סי' תקפ), והם סברו שצריך להפסיק את ההספד שלושים יום קודם הרגל, ולכך לא הספידוהו רק עד ו' אייר, ובדעתם היה להשלים ההספד אחר חג השבועות, ולכך רגש עליהם ההר להורגם משום שנתעלמה מהם הלכה, שתוך שלושים יום למיתה רשאים להספיד, אף שהוא תוך שלושים יום לרגל.

אם נוהג דין אנינות בליקוט עצמות

המלקט עצמות אביו ואמו הרי זה מתאבל עליהם כל היום. בטור (יו"ד סי' ת"ג) הביא מחלוקת אם נוהג דין אנינות בליקוט עצמות. דעת רבינו מאיר דכל זמן שלא נקברו חל דין אנינות ליאסר בשתית יין ואכילת בשר, ואחרי הקבורה חלים כל דיני אבילות עד הלילה[כג]. ודעת הרא"ש שאין חלים עליו כלל דיני אנינות אלא חלים עליו מיד דיני אבילות ואפילו קודם הקבורה.

האם נוהג אבילות בליקוט עצמות רק באביו ואמו או גם בשאר קרובים

שם. הרא"ש (סי' י) והר"ן כתבו שלאו דוקא בליקוט עצמות של אביו ואמו מתאבל, אלא אף בשאר קרובים צריך להתאבל בליקוט עצמות. והריטב"א כתב 'מתאבל עליהם כל היום כולו פירוש מדרבנן לכבוד אביו ואמו'[כד].

ביאור דברי רבי יוסי לפי המסקנא

אמר אביי אימא מפני ששמחת הרגל עליו. לכאורה לפי זה שרבי מאיר מודה שמתאבל באותו יום, א"כ לא מובן מה אמר רבי יוסי 'אבל הוא לו', הרי אף רבי מאיר סובר שבעלמא אבל הוא לו ורק שמועד שאני משום שהמועד דוחה את האבלות, וא"כ רבי יוסי לא נתן טעם לדבריו. וביאר בשפת אמת לפי מה שהתבאר למעלה שרבי מאיר רק מודה שצריך להתאבל באותו יום, אבל אין זה משום שעצם הליקוט הוא ענין אבל וצער כרבי יוסי, אלא להיפך הליקוט מצד עצמו שמחה הוא לו ורק מתקנת חכמים מתאבלים, וזהו מה שאמר ר' יוסי 'אבל הוא לו', כלומר שליקוט עצמות מצד עצמו מעורר צער ואבילות ולכך אף שבמועד לא יחולו עליו דיני אבילות מ"מ הוא מצטער בזה ולכן אסור[כה].

אהח 18/06/2018

האיך התירו לדחות האבילות

מפני ששמחת הרגל עליו. בספר טל חיים הקשה, מדוע התיר רבי מאיר ללקט במועד ולגרום לדחיית האבלות, ומה שונה מהא ששנינו במסכת שמחות

[יח] **בחידושי** ר"א מגריידיץ תירץ, שהרי דרכו של רבא להקשות על אביי אם אין הלשון מדוקדק לפי דבריו, וכאן רבא לא הקשה על אביי אף שהלשון אינו מדוקדק שהרי במשנה כתוב 'מפני ששמחה היא לו' ואביי מפרש מפני ששמחת הרגל עליו, וא"כ מוכח שאף אביי לא תירץ כן לחלוטין וכוונתו רק לדחות את דברי המקשן, וי"ל שרש"י והרע"ב סוברים שאף למסקנא עיקר הטעם הוא משום ששמחה היא לו. עיי"ש שהביא שמצינו כן בעוד מקומות.

[יט] **וראה** במאירי שהביא בזה מחלוקת אם חייב בקריעה, או שכיון שאין קריעה שבשעת ליקוט עצמות מהתורה הרגל דוחה את החיוב קריעה.

[כ] **הב"י** (סי' תקמז ד"ה ואפילו) הבין בכוונת הירושלמי שתוך שלושים ואחר שלושים מיום המיתה עולה על המועד, דהיינו שאם המועד בתוך שלושים יום מהמיתה מותר להספיד, ואם המועד לאחר שלושים יום מהמיתה אסור להספיד. ולפי זה יוצא שאם כלו שלושים יום באמצע המועד שמספיד ואינו מקיים מצות שמחה, כיון שהמועד הוא בתוך שלושים יום. ובחכמת שלמה (סי' תקמז) הקשה ע"ז, שאף אם כלו השלושים יום בתוך המועד, הרי יש מצות שמחה כל יום ויום בפני עצמו, ואף אם לא יוכל לקיים מצות ושמחת בחגך בתחילת המועד מ"מ יקיימו בסוף המועד. ולכך פירש כוונת הירושלמי תוך שלושים ואחר שלושים היינו על ההספד, שמותר להספיד רק בתוך שלושים יום מהמיתה.

[כא] **והיינו** משום שלשמואל שטעם האיסור להספיד הוא מחמת שאין המת משתכח א"כ במת חדש בלא"ה לא משתכח מהלב (רא"ש) והקשה בשער המלך (יו"ט פ"ו הכ"ד) אמאי הגמרא לא אומרת שאיכא ביניהו מת חדש שלרב שטעם האיסור הוא משום מניעת עליה לרגל א"כ אפילו במת חדש אסור, ולשמואל מותר [והוסיף השער המלך להקשות שהרי הרמב"ן בתוך דבריו הביא שיטת הרי"ץ גיאות שלרב בזמן הזה מותר והקשה עליו הרמב"ן שא"כ שהגמרא תאמר נפק"מ בין רב לשמואל בזמן הזה, ואמאי לא דחה גם את דברי הראב"ד מכח קושיא זו] וכתב ליישב שודאי שסוגיתינו שלא הזכירה שאיכא בייניהו מת חדש, פליגא על סוגיית הירושלמי, וסוברת שאף במת חדש אוסר שמואל להספיד, ומשום שמ"מ מתוסף מרירות ע"י הספד נוסף, וכוונת הראשונים להוכיח מדברי הירושלמי שהלכה כשמואל משום שלטעמו של שמואל אפשר לבאר את דברי הירושלמי שמחלק בין מת חדש לישן, משום שי"ל שהירושלמי חולק על סוגיתינו וסובר שכיון שהמרירות כבר בלב בלא"ה אין לאסור, אולם לטעמו של רב אין טעם לבאר דברי הירושלמי שמחלק בין מת חדש לישן [ויישב בזה מש"כ רש"י והרע"ב במשנה (ד"ה ולא יספידנו) שאם מת לו מת בתוך ל' יום לפני הרגל לא ישכור ספדן להספידו, וקשה שרש"י נקט נגד דברי הירושלמי שבמת חדש מותר להספיד. ומשום שסברו שסוגייתנו פליגא על סוגיית הירושלמי וסוברת שאין לחלק בין מת חדש למת ישן]. והשפת אמת כתב ליישב על קושיית השער המלך [והקשה כן מעצמו] שי"ל לדעת הראב"ד, שאף שמואל מודה לטעמו של רב שהספד בשכר אסור וכפי טעמו של רב, שימנע מלעלות לרגל ומוסיף שמואל שאף בחנם אסור עכ"פ במת ישן. והירושלמי עוסק בהספד בחנם ובזה יש נפק"מ בין רב לשמואל, ואמנם בסוגיתנו לא שייך לומר עוד נפק"מ [מלבד הנפק"מ של בחנם] שאף בשכר יש חילוק בין רב לשמואל במת חדש, ומשום דבשכר אף שמואל אוסר במת חדש דלרב אסור ולשמואל מותר שימנע מלעלות לרגל כטעמו של רב שיש חשש.

[כב] **והבית** אפרים (בקונטרס ממספד רב, ובשו"ת יו"ד סי' עו) ביאר בדעת הרמב"ן, דס"ל דחדש וישן היינו על שעת ההספד שאם יום ההספד הוא תוך ל' יום מהמיתה אז הוא כהספד בשעת מיתה שמותר להספיד אף ערב הרגל, ואין הכונה בחדש וישן אם בשעת הרגל יהיה עדין תוך ל' יום מהמיתה. והוכיח כן שהרי הרמב"ן הכריח דבריו וז"ל, תדע שהרי אפילו לשמואל כו' הרי שמת מ' יום קודם לרגל למה יספידנו אחר י' ימים כ"ו, ואם הרמב"ן פירש שמת חדש שהתירו בהספידו היינו שברגל עדין הוא תוך ל' למיתתו, א"כ באמת באופן שמת מ' יום קודם לרגל אסור להספידו לאחר י' ימים. ומוכרח שהרמב"ן סבר שמת חדש שהתירו בהספידו היינו שההספד הוא תוך ל' יום מהמיתה, ואף באופן שברגל כבר ימלאו הל' יום, ותמה על הב"י (סי' תקמז ד"ה ואפילו) שהרמב"ם שכתב 'במה דברים אמורים במת ישן אבל אם מת תוך ל' סמוך לחג מעורר' שהוא כשיטת הרמב"ן וכ' הבית אפרים שאין שיטתם דומה כלל שהרמב"ם סובר שמת חדש היינו שמת תוך ל' יום מהרגל והרמב"ן סובר שמת חדש הינו שההספד הוא תוך ל' יום מהמיתה. וכתב שרש"י שפירש במשנה (ד"ה לא יספידנו) שאם מת לו מת ותוך ל' יום לפני הרגל לא ישכור ספדן כו', פליג על שיטת הרמב"ן שבמת חדש אף רב מתיר להספיד וכתב שלרש"י יש שיטה חדשה, שלענין ערעור על מתו כתב רש"י שמת לו מת א' או ב' חדשים לפני המועד ולענין הספד על מתו כתב רש"י אם מת לו תוך שלושים יום לפני הרגל, ומבו' בדברי רש"י שלא יערער עסקינן במת ישן, ולא יספידנו עסקינן במת חדש ומשום שרש"י סובר שהגזירה היא [וכמבואר בדבריו (בד"ה לפי שאין המת משתכח)] שגזרו חכמים שאם יתירו להספיד מת חדש קודם לרגל יבוא להספידו אף ברגל כיון שהרגל הוא תוך ל' למיתה, ולעורער על מתו אסור אפילו במת ישן הוא שכיון שהספדן מחזר אחר קרובי המת לעוררם לבכי יש לחשוש שיביאו להספידו אף במועד.

[כג] **וכ"כ** הנימוקי יוסף (טו:) שמתאבל לאו דוקא לדיני אבילות אלא הכוונה לאנינות ואסור לאכול בקדשים.

[כד] **וכן** כתבו רש"י בפירושו לרי"ף (טו:) ובשיטת ריב"ב (שם) שהחיוב אבילות הוא מפני כבוד אביו ואמו, ומשמע שרק באביו ואמו נוהג אבילות בליקוט עצמות. ובטל חיים הקשה לשיטת הרא"ש והר"ן שנוהג אבילות אף בשאר קרובין מדוע נקטה הברייתא אביו ואמו, ותירץ שאגב אורחא קמ"ל ר' מאיר שמותר ללקט עצמות אביו ולא כשיטת רבי יוחנן בן נורי (שמחות פי"ב) שכל העצמות אדם מלקט חוץ מעצמות אביו ואמו.

[כה] **וכ"כ** הנימוקי יוסף והר"ן בדעת ר' יוסי שאף שאין חל אבילות במועד מ"מ לבו דואג ומצטער. ובאור זרוע (סי' תכ) כתב 'ורבי יוסי אומר אבל הוא קסבר ר' יוסי אם ילקט חל עליו אבילות' וכו' ומשמע שדעת ר' יוסי שבאמת חל אבילות אם ילקט

(פי"ג) והובא ברא"ש (סי' י), שכיון שדין אבלות בליקוט עצמות הוא רק יום אחד לכן אין מלקטין עם חשיכה שאז נמצא שלא התאבל על ליקוט עצמות (רדב"ז הל' פי"ג ה"ח), ומבואר שאין לגרום לדחיית האבילות. ותירץ, שליקוט עצמות במועד שאני שלא חל עליו כלל אבילות ולא מיקרי שדוחה את האבילות, ואמנם במלקט עצמות עם חשיכה חל עליו אבילות רק שזמן האבילות נעשה קצר יותר.

אם אף בזמן הזה אסור לעורר ולהספיד ל' יום קודם הרגל

מאי שנא שלושים יום אמר רב כהנא כו' ונמנע ולא עלה ושמואל אמר לפי שאין המת משתכח מן הלב שלושים יום. הרמב"ן בתורת האדם (שם) הביא מהרי"ץ גיאות שכתב שלטעמו של רב כהנא שהאיסור להספיד הוא משום שמא ימנע מלעלות לרגל, א"כ בזמן הזה שאין עליה לרגל אין לאסור הספד שלושים יום קודם לרגל.

והקשה הרמב"ן על דבריו, שא"כ מדוע אין הגמרא אומרת עוד נפק"מ בין טעמו של רב כהנא לטעמו של שמואל, האם מותר להספיד בזמן הזה שלושים יום קודם לרגל.

ולכן כתב הרמב"ן, שאף בזמן הזה שאין עליה לרגל יש לאסור אף לטעמו של רב כהנא, ומשום שכל דבר שבמנין אע"פ שבטל הדבר לא בטלה הגזירה עד שיהא מנין אחר להתירו. או שאין טעמו של רב כהנא דווקא מחמת שימנע לעלות לרגל, אלא אף אם מחמת ההספד יבטל שמחת הרגל ע"י שיתן לצורכי הספד את ממונו שכנס לצורכי הרגל, גם מחמת זה יש לאסורו[כו].

ח:

עד מתי אין המת משתכח

לפי שאין המת משתכח עד אחר ל' יום. הבית אפרים (בקונטרס מספד רב, ובשו"ת יו"ד סי' עז) הקשה מדברי הגמרא בברכות (נח.) שאין המת משתכח עד אחר י"ב חודש. ויישב שכולם מודים שאין משתכח עד אחרי י"ב חודש ולכן נוהגים אבילות על אביו ואמו י"ב חדש, ושמואל בא לומר שמחמת ההספד יש התעוררות חדשה של אבילות ושוב אינו משתכח ממנו עד אחרי שלשים יום[א]. וכתב שלדעת הראב"ד בביאור דברי הירושלמי שמת חדש מותר להספיד, דהיינו מפני שבתוך שלושים ממילא יש כבר מרירות בליבו, יש לעיין מה החילוק בין מת ישן למת חדש, הרי גם במת ישן יש מרירות בליבו שהרי אין משתכח עד אחר י"ב חדש. וכתב שצריך לדחוק שמכל מקום תוך שלושים יום המרירות היא יותר. עיי"ש שהוסיף ביאור בזה.

חפירת קברים במועד

אין חופרין כוכין וקברות במועד אבל מחנכין את הכוכין במועד. רש"י פירש שהאיסור בחפירת קברים נאמר כשאינו לצורך המועד. אלא מכינם רש"י פירש שהאיסור בחפירת קברים נאמר כשאינו לצורך המועד, אלא מכינם לצורך מתים שימותו. אבל לחפור קבר לצורך המת שכבר מת - התירו בחול המועד[ב].

הראב"ד ורש"י בפירושו לרי"ף פירשו שאף בשביל לקוברן במועד לא התירו משום שיש בזה טורח אומנות, וטורח זה אסור משום שאפשר לקבור בנברכת בקבר עראי ולאחר המועד יקברו אותו בקבר לפי כבודו[ג].

הטעם שאין איסור משום ראית העין כשהמת בחצר

וארון עם המת בחצר. כתב רש"י שכשאין המת בחצר אסור לבנות ארון למת, כי חששו שיאמרו הרואים שעושה כן לצורך עצמו ולא לצורך קבורת המת. ורק כשהמת עמו בחצר מבינים הרואים שעושה הארון לצורך המת. וביאר בשיטה לתלמיד הר"י מפריש שלא שייך כאן הכלל שאמרו (ביצה ט.) שכל דבר שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור, שזה רק כשעושה באופן שאם יראו יטעו לחשוב שעושה דבר איסור, אבל כאן כשעושה בחצר שהמת שרוי בה לא יטעה הרואה לתלות בדבר איסור, ורק בחצר אחרת או בשוק אסרו מפני שהרואה אינו יודע לאיזה צורך הוא עושה את המלאכה, ואילו היו יודעים שהוא לצורך מת היה מותר אפילו בשוק. ולכן אמרו בירושלמי שלצורך מת מפורסם מותר לעשות ארון בפרהסיא[ד].

האם רבי יהודה מתיר אף כשאין עמו נסרים במת מפורסם

רבי יהודה אוסר אלא אם כן יש עמו נסרים. הקשו התוספות מהגמרא בביצה (ו.) שהתירה למיגז גלימא ואסא ביו"ט עצמו ואין צריך להכינם מערב יו"ט. ותירצו שנסרים אפשר בקל למצוא הרבה, אבל גלימא ואסא לא ימצא. עוד חילקו התוספות שבנסירת נסרים יש קול ופרסום גדול. הרשב"א (ביצה שם) תירץ, שמשנתינו נאמרה באדם שאינו מפורסם ואסור משום מראית העין כמבואר בירושלמי (פ"א ה"ו, הובא בתוספות ד"ה ולרון). והסתפק הרשב"א שמא עכשיו שיש מעט אנשים בשכונה וכולם מרגישים שיש מת נידון כל מת כאדם מפורסם.

ביאור דעת רבן שמעון בן גמליאל

ומנסרן בצינעא בתוך ביתו. הרמב"ן בתורת האדם (אות לג) מבאר, שרשב"ג החמיר בנסירה לעשותה בצינעא בתוך הבית שלא במקום רואין ולא עם המת בחצר שלא יבוא הדבר לידי חשד, כלומר, שדווקא לעשות הארון עצמו מותר כשעשהו בחצר שהמת שם, שהרואים מבינים שעושה ארון בשביל מת, ולכן אין צריך לעשותו דוקא בתוך ביתו, אבל ניסור הקורות לנסרים אין ניכר בפעולה זו שעושה כן לצורך עשיית ארון בדוקא, ולכך אם יעשנה בחצירו של מת עדיין יש לחוש למראית העין שיאמרו שעושה כן שלא לצורך המת ומחלל את המועד, ולכן סובר רשב"ג שרק בבית מותר לנסר. ולפי זה רשב"ג מוסיף חומרא יותר מת"ק ויתכן שת"ק חולק ומתיר נסירה גם בחצר, ורק בעצם הדין שמותר לנסר במועד הם בדעה אחת.

אולם בשיטה לתלמיד הר"י מפריש פירש, שהתנא של הברייתא משמיענו שת"ק במשנה רשב"ג הוא. ולפי דבריו מבואר שאין כאן מחלוקת כלל, וכן כתב בשפת אמת שלפי מה שכתב הרי"ף דסתם מתניתין כרשב"ג משמע דחצר היא כבית ונקרא בצינעא, כלומר שמה שאמר רשב"ג 'בתוך ביתו' לאו דוקא וה"ה חצר. וראה לשון הטור (או"ח סי' תקמז) 'ומנסרין לו ארזים וכו' ומיהו דוקא בצנעה שיעשה הארון עם המת בחצר שיהיה ניכר שהוא לצורכו' וכלל בדבריו את היתר הנסירה ועשיית הארון בדין אחד ועל שניהם כתב שההיתר הוא בצינעא עם המת בחצר[ה].

הטעם שהוצרכו לאסור יבום ביום טוב

ולא מייבמין מפני ששמחה היא לו. בגמרא מצינו ד' שיטות בטעם האיסור לישא אשה במועד. א. שאין מערבין שמחה בשמחה. ב. שמניח שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו, ונאמר ושמחת בחגך ולא באשתך. ג. עולא אמר מפני שיש טרחה בנשואין ואסור טרחה במועד. ד. ר' יצחק נפחא אמר משום שחוששים דישהה זמן הנשואין לרגל ויבואו לבטול פריה ורביה. והתוס' כתבו דלב' הטעמים הראשונים יש בזה איסור מדאורייתא, ולב' הטעמים האחרונים הוא רק מדרבנן[ו].

והקשה הטורי אבן (חגיגה ח:) שבביצה (לו:) אמרו שאין מייבמין ביום טוב גזירה שמא יבוא לכתוב. ולכאורה אחר שנתבאר כאן שאסור לייבם מדאורייתא אפילו בחול המועד מפני ששמחה היא לו, למה הוצרכו לגזור על

במועד, וצ"ע שהרי אין אבילות ברגל ואפילו באבילות דאורייתא וכ"ש באבילות דרבנן של ליקוט עצמות. ובמצבת משה ביאר את מחלוקת ר' מאיר ור' יוסי עיפמש"כ בירושלמי (הובא בנימוקי יוסף) 'בראשונה היו קוברין במהמורות [-חפירות], נתעכל הבשר מלקטין העצמות וקוברין אותן בארונות, אותו היום מתאבל, למחר יהיה שמח לומר שנמלטו עצמות אבותיו מן הדין', וא"כ י"ל שכונת ר' מאיר במה שאמר מפני ששמחת הרגל עליו היינו שאף שעכשיו מצטער מ"מ שמחה היא לו אח"כ בימי הרגל הבאים, ור' יוסי סובר שדנים על המצב של עכשיו וכיון שעכשיו מצטער הוא לא מועיל מה שאח"כ יהיה שמח.   כו. **וראה** במצבת משה מה שכתב ליישב דעת הרי"ץ גיאות.

א. **וכעין** זה הביא בספר מנחם משיב נפש בשם הר"ן.   ב. **והתוספות** הוכיחו כן מהגמרא בביצה (ו.) שהתירו למיגז גלימא ולמיגז אסא לצורך המת. [וכתבו שאף שמשנתינו עוסקת בחול המועד שהוא דאורייתא ושם מדובר ביום טוב שני שהוא מדרבנן, מ"מ משמע בגמרא שם שאף ביום טוב שני שהוא בתוך חול המועד התירו. והרמב"ן הביא שיש שכתבו שאין להוכיח מהסוגיא בביצה שעוסקת ביו"ט שני שהוא דרבנן לסוגייתנו שעוסקת בחול המועד שהוא דאורייתא]. וכן כתבו התוספות בביצה (שם) וכן פירש הרמב"ם (יו"ט פ"ח ה"ו) שאיסור חפירת קברים הוא כשאינו לצורך המת שמת כבר. וכן כתב הרי"ף (ג:), והוסיף בנמוקי יוסף שאף שודאי שיצטרכו במועד לקבר זה כגון בירושלים שודאי יש מתים בכל יום, מ"מ כיון שאינו יודע כשחופר שהיא לצורך מת מסויים לא התירו לחפור. והרמב"ן בתורת האדם והנימוקי יוסף והר"ן (ביצה ג.) הביאו קושית הראב"ד שאם אינו לצורך מת שמת כבר אמאי התירו לתקן אף את הכוכין במועד. ותירץ הרמב"ן כיון שהם צרכי הרבים התירו שכך הדין בצרכי רבים שאין לעשותן לכתחילה במועד אבל מותר לתקנם. והבעל המאור הקשה על פירוש הרי"ף שלא הוצרכה המשנה להשמיענו שאסור לחפור כשאין צורך במועד. וכתב ע"ז הרמב"ן שהיא קושיא משובשת שכיון שהתירו לחנוך במועד הוצרך לשנות שאין לחפור לכתחילה.   ג. **והקשה** הרמב"ן (שם) על פירוש הראב"ד, שהרי אף בחפירת נברכת יש טורח משום שהיא חפירה גדולה ואם הותר בנברכת יש להתיר אף חפירת כוכין. ועוד שגנאי הוא למתים שיקברום בקבר ארעי ע"מ לפנותם לאחר המועד. ועוד שבדברים שהם לצורך המועד לא מצינו שיש חילוק בין מלאכה שיש בה טירחא למלאכה שאין בה טירחא.   ד. **וראה** במצבת משה שזה דומה למה שכתב הרמ"א ביורה דעה (סי' פז ס"ג) שאם מניחים בשר בהמה בחלב שקדים צריך להניח שקדים אצל החלב משום מראית העין, ולא שייך בזה הכלל שאפילו בחדרי חדרים אסור, כיון שעל ידי השקדים ניכר לכל רואה שאין כאן בשר בחלב.   ה. **ומהתוספות** (ד"ה ומנסרן) נראה שפירשו כהרמב"ן. מפני שכתבו שיש ליתן טעם מדוע אין כאן הכלל שאפילו בחדרי חדרים אסור, ודימו זאת לצינור שעלו בו קשקשים. וכוונתם לומר שאיסור מלאכה בחול המועד הוא רק מדרבנן ובזה מותר בצינעא. ובספר מצבת משה ביאר שהתוס' לא נקטו דבריהם על מה שכתוב במשנה שעושין ארון עם המת בחצר, מפני שכשעושה בחצר שהמת נמצא שם לא שייך כלל מראית עין, כמו שנתבאר לעיל, ורק כאן שכתוב תנאי אחר דהיינו שיעשה בצינעא בתוך ביתו, ובפשטות הכוונה שבזה מותר אף שלא במקום המת אלא ההיתר הוא משום שאין רואים, ולכן כתבו לחלק שכאן אין את הכלל שאפילו בחדרי חדרים אסור.   ו. **תוס'** (ד"ה לפי) פירשו דהדיעה הראשונה ס"ל דגזירת הכתוב היא שאין מערבין שמחה בשמחה כמו דאין עושין חבילות חבילות, דבעינן שיהיה לבו פנוי לשמחה אחת. ובתוס' (ד"ה בחגך) כתבו דהדיעה השניה שלומדים מושמחת בחגך ולא באשתך נמי סברו דזה דאורייתא. ולב' הטעמים האחרים הוא רק דין דרבנן. וכ"כ הקרן אורה והובא להלן, וראה עוד להלן שהרחבנו בביאור הטעמים.

הייבום ביום טוב, הרי מן התורה הוא אסור[ז]. ותירץ[ח] שיש נפקא מינה במה שגזרו על הייבום ביו״ט משום שבות, לגבי יו״ט של ראש השנה שאין מצות שמחה נוהגת בו, ואין שייך בו ושמחת בחגך ולא באשתך, וכן לא שייך בו את הטעם שאין מערבין שמחה בשמחה, אף על פי כן אסור גזירה שמא יכתוב[ט]. עוד תירץ שהוצרכו לגזור על הייבום ביו״ט שמא יכתוב, משום ליל יום טוב הראשון של חג׳ שאין נוהגת בו מצות שמחה. אמנם רבים סוברים שאף בימים אלו יש חיוב שמחה, ולדבריהם צריך ליישב באופן אחר[יא].

גרושה מן האירוסין

אבל מחזיר הוא את גרושתו. התוספות כתבו בשם הירושלמי שרק אם גרשה לאחר שנשאה מותר להחזירה במועד, אבל אם גירשה לאחר האירוסין אינו מחזיר אותה במועד, שהיא נחשבת לגביו כאשה חדשה.

המקור שאין מערבין שמחה בשמחה

שאין מערבין שמחה בשמחה. רש״י פירש משום שצריך לשמוח רק בשמחת המועד ולא בדבר נוסף. ולהלן (ט.) לומדים כן מפסוק. וכתבו התוספות שדרשה גמורה היא ולא אסמכתא. ובירושלמי למדו שאין מערבין שמחה בשמחה ממה שאמר יעקב ללבן (בראשית כט כז) ׳מלא שבוע זאת׳, שאחר השבע ימים שישמח עם לאה במשתה, ישא את רחל, משום שאין מערבין שמחה אחת בשמחה אחרת[יב]. וכתב בשו״ת חתם סופר (אה״ע ח״ב סי׳ קכה) הטעם שהבבלי אינו לומד שאין מערבין שמחה בשמחה מפסוק זה שהוא מן התורה, משום שסובר שאי אפשר ללמוד משם כיון שהיה קודם מתן תורה, ואין למדין מקודם מתן תורה[יג]. אמנם הירושלמי סובר שלמדים מפסוקים קודם מתן תורה[יד].

הטעם שאין מערבים שמחה בשמחה

בתוספות (ד״ה לפי) כתבו שהטעם שאין מערבים שמחה נוספת במועד, כדי שיהיה הלב פנוי לשמוח ברגל, שאם יש לו עוד שמחה הלב שלו תפוס בשמחה זו ואינו פנוי לשמוח בשמחת הרגל[טו]. ובנמוקי יוסף כתב שהטעם שאין מערבים שמחה בשמחה הוא לא רק מפאת שמחת הרגל, אלא משום שכשאדם מערב שני דברים אינו שמחה כראוי בכל אחד מהם, וממעט גם בשמחת הנישואין וגם בשמחת הרגל. ובשו״ת מהרי״ל דיסקין (כתבים סי״ח אות ה) כתב דאפשר שכל הקפידא לדעת תוס׳ במה דאין עושין מצוות חבילות חבילות הוא מחשש שלא יעשה המצוה בכוונה לשם מצוה, אבל במצוות דדברי סופרים שיוצאים בהם אף ללא כוונה אין חשש לעשותם חבילות. אמנם תמה על זה שלא שמענו למאן דאמר מצוות אין צריכות כוונה שאינו סובר את הדין שאין עושין מצוות חבילות חבילות[טז].

הבדל בין הטעמים שאין נושאין נשים במועד

רבה בר רב הונא אמר מפני שמניח שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו וכו׳, דאמר רב דניאל בר קטינא אמר רב מנין שאין נושאין נשים במועד שנאמר ׳ושמחת בחגך׳, בחגך ולא באשתך. כתבו התוספות שדרשה

ז. **בהגהות** ברוך טעם (אות סג) כתב ליישב עפ״י מה שכתבו התוס׳ (כתובות מז. ד״ה דמסר) שנישואין בלא סעודה אינו אסור מן התורה, [והובא להלן בהרחבה עם דעות החולקים בזה] ועפי״ז מיישב שהוצרכו לאסור ייבום במועד אפילו בלא סעודה שמא יכתוב, אף שאין בזה שמחה. אך כתב דעדיין קשה שהרי בשיטה מקובצת שם כתב בשם התוס׳ בזה הלשון: אפשר דמן התורה בנשואין בלא סעודה שרי ביו״ט, דמדרבנן הוא דאסור אפילו נשואין בלא סעודה. וכן כתב שם במהרש״א לכתובות, דמדרבנן אסור אף בלא סעודה. וכיון שעכ״פ מדרבנן אסור נישואין בחול המועד אף בלא סעודה, למה הוצרכו לאסור ייבום ביו״ט גזירה שמא יכתוב, תיפוק ליה שאיסורו מדרבנן מהטעמים שמבוארים כאן. ואף ששניהם אסורים מדרבנן, מכל מקום מאחר שאסרו לייבם אף בחול המועד, לא היו צריכים לגזור שבות ביום טוב, שהרי אף בחול המועד אסור. ח. **בהגהות** ברוך טעם על הטורי אבן שם תירץ, שהמשנה בביצה סוברת כרבי אליעזר שאמר שמחת יו״ט רשות. ולכן אין שייך הטעם של אין מערבין, או שמניח שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו, כיון דאין חיוב שמחה. אלא שעדיין קשה לב׳ הטעמים האחרים דאי״ז משום שמחה אלא מפני הטורח לעולא, וכן לר׳ יצחק נפחא שאמר משום ביטול פריה ורביה, שטעמים אלו שייכים אפילו למ״ד ששמחת יו״ט רשות. אמנם עיין במג״א (סי׳ תרלו ס״ק יח) שהוכיח ממה שמותר לישא בערב עצרת ולא חוששים שישהא משום כך, כיון שעצרת אינו אלא יום אחד, ולא ירויח את כל שבעת ימי המשתה אינו משהה [דכל החשש שישהה הוא לחסוך את הסעודות ובאופן זה הוא מרויח רק סעודות יום אחד]. ולפי זה יש לומר שהוצרכו לאסור ייבום ביום טוב משום עצרת שאין שם את החשש שמא ישהה. ט. **אמנם** דבריו מיושבים רק לפי הטעמים דהאיסור הוא משום שמחה. ועדיין קשה לב׳ השיטות האחרות. ואפשר דלטעם הרביעי משום ביטול פריה ורביה, יש לומר שאין חוששים שיבוא לישא אשה בראש השנה, משום שרק במועד כיון שעושים בו סעודת החג חוששים שיבוא לעשות סעודת נישואין יחד עם סעודת החג, אבל בראש השנה שאין רגילות לעשות סעודה לא חוששים לכך. י. **אך** בהגהות ברוך טעם על הטורי אבן (שם אות סד) כתב שאף לישא אשה בליל יו״ט ראשון אסור מדאורייתא, ואף שאינו חייב בשמחה, משום שלקמן (ט.) אמרו שמותר לישא אשה ערב הרגל כיון שעיקר שמחה הוא רק יום אחד, ואם כן כשנושא אשה בליל יו״ט הראשון שמח אתה כל היום ועובר ביום המחרת על ושמחת בחגך ולא באשתך, או על עירוב שמחה בשמחה, וכן שארי הטעמים שייכים בזה. יא. **עיין** שם בהגהות ברוך טעם ששני התירוצים של הטורי אבן, שבר״ה או בליל יו״ט הראשון אינו אסור משום שמחה, הם רק אם אומרים שמצות שמחה מן התורה היא בשלמי שמחה, שזה לא שייך בראש השנה ובליל יו״ט הראשון, אבל אם בכלל מצות שמחה היא גם שאר מיני שמחות כמבואר מדברי הרמב״ם במנין המצוות ובהלכות יו״ט, יש לפקפק על התירוץ הראשון, דאפשר דאף ר״ה יש בו חיוב שמחה וכמו שכתב הרא״ש במסכת ר״ה בשם תשובת מר שר שלום וסייעתו, שיש לומר בר״ה מועדים לשמחה, ומוכח שאף ראש השנה הוא זמן שמחה. וגם לפי הנראה מלשון הרמב״ם (יו״ט פ״ו הי״ז) שכתב ׳שבעת ימי הפסח ושמונת ימי החג וכו׳ וחייב אדם להיות בהם שמח וטוב לב וכו׳ שנאמר ושמחת בחגך׳, משמע דאף בליל יו״ט ראשון יש מצות שמחה ולא נתמעט רק שאין שמחה בבשר שלמים. ואם גם הטורי אבן נתכוון לכך שבר״ה או בליל יו״ט הראשון אין שמחה בשלמי שמחה, הרי בזמן שאין בית המקדש קיים או בטמאים בכלל לא שייך שמחה זו, ולמה אסור לישא אשה במועד. ועוד שאף בזמן שבית המקדש קיים צריך להיות מותר לישא אשה, לאחר שאכל אכילה אחת ביום משלמי שמחה, שכבר אין עליו עוד חיוב יותר של שמחה באותו היום, ולמה אסור לישא אשה לאחר שאכל שלמי שמחה, אלא ודאי שהאיסור הוא מצד שארי שמחות שיש בהם חיוב עכ״פ מדרבנן. [ועיין עוד בשאגת אריה (סי׳ סט) שאין חיוב שמחה בלילה הראשון. ועיי״ש שהוכיח מהרי״ף בברכות דיש חיוב שמחה בלילה הראשון. וע״ע בחזו״א (סי׳ קכד) בפסחים לדף עא שהוכיח דיש חיוב שמחה בלילה הראשון מרשב״ם (פסחים קח ותוס׳ שם). וע״ע בשע״ת (סי׳ תקכט) שהוכיח מהמג״א דיש חיוב שמחה. ובענין חיוב שמחה בר״ה עיין מרדכי ריש ר״ה דיש חיוב שמחה בו, וכ״כ הב״ח (סי׳ תקלז), וכן בר״ן ביצה (ה: מדפה״ר) ויראים (סי׳ רמ). ועיין בשאגת אריה (סי׳ קב) שהוכיח דיש בו דין שמחה. ועכ״פ לכל השיטות הנ״ל אי אפשר לומר כתרוץ הטורי אבן]. יב. **וכן** פירש שם רש״י על הפסוק מלא שבוע זאת, שהכוונה לשבע ימי המשתה. אך הרמב״ן (בראשית כט, כז) כתב שלא נהג אז שבעת ימי המשתה, כי שבעת ימי המשתה כתבו בירושלמי (כתובות פ״א ה״א) שהיא תקנת משה רבינו לישראל, ואולי נהגו קודם לכן אצל נכבדי האומות כמו שנהג יוסף ליעקב אבל שבעה ימים. וכתב שמה שלמדו כאן בירושלמי (פ״א ה״ז) ובמדרש (ב״ר ע יט) ממלא שבוע זאת שאין מערבין שמחה בשמחה, הוא סמך בעלמא ממנהגי הקדמונים קודם התורה. ופירש הוא שמלא שבוע זאת, משום שיעקב אמר לו מתחלה כי מלאו ימי, ולבן שתק ונתן לו את לאה [אף שלדעתו עוד לא נגמר הזמן] ואחר כך אמר לו לבן מלא שבוע זאת, כי עדיין לא מלאו ימי עבודת לאה וקודם זמני נתתי אותה לך, ויעקב שמע אליו וימלא אותם כדברי לבן כי לא היה לו ברירה. ומלא שבוע זאת היינו את השבע שנים שצריך להשלים בעבור לאה. יג. **אמנם** הרמב״ם (נסיס פ״י הי״ד) הביא פסוק זה, ויבואר בהמשך. יד. **והקשה** שם שלקמן (כ.) לומדים שאבילות היא שבעה ימים מהפסוק בעמוס (ח י) ׳והפכתי חגיכם לאבל׳ מה חג שבעה ימים אף אבילות שבעה ימים, וכתבו שם התוספות (ד״ה מה חג) שהטעם שלא לומדים ממה שכתוב אצל יוסף (בראשית נ י) ׳ויעש לאביו אבל שבעת ימים׳, משום ששם היה עוד קודם הקבורה ואין זה אבילות. וכתבו שם שבירושלמי (פ״ג ה״ה) כתב שלא לומדים אבילות מיוסף משום שאין למידין מקודם מתן תורה. ואם כן למה לענין שאין מערבין שמחה בשמחה לומדים ממלא שבוע זאת שהיה קודם מתן תורה. וכן הקשה במראה הפנים על הירושלמי (כאן ה״ז), והוסיף עוד שהמאן דאמר כאן שלומד ממלא שבוע זאת הוא ר׳ יעקב בר אחא, והוא עצמו סובר שם שאין למדין מקודם מתן תורה. ובחתם סופר תירץ שממה שנהג יוסף לאביו אבילות שבעה ימים אי אפשר ללמוד שכך הדין, שאולי יוסף עשה כן מדעת עצמו ואין ראיה שהדין כן, אבל ממה שאמר מלא שבוע זאת יש הוכחה שהוא דין שאין מערבים שמחה בשמחה, שאם לא שהיתה תקנה קבועה ומנהג מקובל ביניהם כך מן הדין, לא היה יכול לבן לעכב את יעקב בטענה של מלא שבוע זאת, משום שהיה יעקב זריז ומקדים לישא את רחל, ואם יעקב לא נשא את רחל בתוך שבעת ימי המשתה, מוכרח שלבן היה לו זכות בדין לעכב אותו, כי כך היה קבוע הדין, ומזה אפשר להוכיח אף שהיה קודם מתן תורה. אך במראה הפנים כתב שלכן הקדימו התוספות שיש כאן טעם כדי שיהיה לבו פנוי לשמחה ולא יעסוק בשמחה אחרת, שלפי זה מיושב שיטת הירושלמי שלומדים מיעקב אבינו, שרק דבר שאין בו טעם וסברא אלא שכך הוא הדין, כמו אבילות שבעה שאין לזה סברא וטעם אלא דין בעלמא, דבר זה אין ללמוד מקודם מתן תורה, אבל שאין מערבים שמחה בשמחה כיון שיש בזה קצת טעם, אפשר ללמוד את זה גם מקודם מתן תורה. וכן כתב בשו״ת מהרש״ם (ח״ב סי׳ רכד) שבמקום שיש טעם לומדים מקודם מתן תורה. ועיין בשו״ת מראה יחזקאל (סי׳ קטו) שדייק מהתוספות שבתחילת דבריהם כתבו שזה גזירת הכתוב, ואחר כך הביאו מקור מהירושלמי, ואחר זה כתבו וטעם נראה קצת, משום שלפי הבבלי שלומדים משלמה המלך אין צורך בטעם וסברא שגזירת הכתוב הוא, אך לפי הירושלמי שלומד מהפסוק של לבן, שהוא מצד מנהג העולם ואין ראיה שכך הוא הדין, לכן צריך טעם. ולפי המראה הפנים מיושב, שאם לא שהיה בזה קצת טעם וסברא לא היינו יכולים ללמוד מקודם מתן תורה, ורק משום שיש בזה קצת טעם וסברא יכולים ללמוד מקודם מתן תורה. ובשו״ת עמק הלכה (ח״א סי׳ מח) תירץ שהטעם שלא לומדים מקודם מתן תורה, שאפשר שלא היה זה חיוב אלא מנהג בעלמא, ולכן אי אפשר ללמוד אבילות שבעה ימים ממה שנהג יוסף ליעקב כך, אבל מלא שבוע זאת אי אפשר לומר שהיה מנהג שלא לישא בתוך השבע ימים, כיון שכשרצה יעקב לישא את רחל קודם ללאה, מצינו בתורה שאמר לו לבן ׳לא יעשה כן במקומינו׳, והיינו משום שהיה שם מנהג שהבכורה קודמת, ואם גם היה מנהג שלא לישא בתוך השבע ימים, למה לבן לא אמר לו ׳מלא שבוע זאת כי כן יעשה במקומינו׳, ומוכח שלא היה בזה מנהג, ומה שיעקב שמע ללבן ולא נשא את רחל בתוך השבע ימים, הוא בגלל שאסור לערב שמחה בשמחה, ועל כן לומדים משם שאין מערבים שמחה בשמחה אף שהיה קודם מתן תורה. טו. **ודימו** את זה למה שאין עושים מצות חבילות חבילות (ברכות מט.), שהטעם כדי שהלב יהיה פנוי למצוה ולא יהיה תפוס בעוד מצוה. ובשו״ת אגרות משה (או״ח ח״א סי׳ קפט) ביאר דלכאורה קשה על תוס׳ למה לא אמרו בגמרא את זה שהטעם שאין מערבין שמחה בשמחה הוא משום שאין עושין מצוות חבילות חבילות, וביאר דהטעם העיקרי שאין עושים מצוות חבילות פירש רש״י בפסחים (קב:), ובסוטה (ח.) שהוא כדי שלא יהא נראה עליו כמשאוי, ובשמחה אין שייך כל כך את החשש שיהיה עליו כמשאוי. ולכן כתבו התוספות שהטעם משום שצריך שיהיה לבו פנוי למצוה אחת ולא יפנה עצמו ממנה. ורק הוכיחו מאין עושין מצות חבילות, שגם שם יש טעם זה שיהיה לבו פנוי במה שאין עושין מצות חבילות, וראייתם מברכות (מט.) שאמרו שם שאין חותמין בשנים, ושם לא שייך הטעם שיהיה נראה עליו כמשאוי, שזה שייך רק כשצריך לעשות את שני המצוות ועושה אותם ביחד, שאז נראה שהם עליו כמשאוי שרוצה ליפטר מהם, כמו להשקות שני סוטות יחד, או שני עגלה ערופה שאסור לעשות אותם ביחד וצריכים לעשות אותם בזה אחר זה, אבל לחתום בברכת המזון בשנים במושיע ישראל ובונה ירושלים, אין שייך את הטעם שאין עושים מצות חבילות חבילות, שהרי בשביל זה אמרו לו לחתום באחד ולא בשני כלל, ואיזה נראה כמשאוי יש כאן כיון שאם לא יחתום בשנים יחתום באחד ולא יעשה את השני כלל, אלא הטעם שם כדי שיהיה לבו פנוי למצוה אחת, ובשביל זה העדיפו חכמים שיעשה אחד מהם ולא יעשה את השני כלל. טז. **ועל** כרחך צריך לומר דמצות שמחה שאני שאם לא יכוון לשמוח בזה לא יוצא ידי חובתו כלל. ועיין בדובב מישרים (ח״א) דאף הוא הבין דענין עושין חבילות חבילות הוא משום דצריך כוונה ועל כן כתב דבמצוות שנהנה מהם שאין צריך בהם כוונה כמ״ש הר״ן פ״ג דר״ה עושין מצוות חבילות.

גמורה היא ולא אסמכתא, ואסור לישא אשה בחול המועד מן התורה משום שדורשים ושמחת בחגך ולא באשתך[יז].

ברש"י על הרי"ף ביאר את הדרשה שכיון שנושא אשה אינו שמח כלל ברגל, שמתוך חביבות אשתו מניח את שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו. אבל שאר שמחות שאינם של אשתו ולא מבטל את שמחת החג בשבילם מערבים אותם ברגלים[יח] ומבואר שהחילוק בין אם הטעם משום שאין מערבין שמחה בשמחה, שאז אפילו שאר שמחה אסורה, אך אם הטעם משום בחגך ולא באשתך רק שמחת הנישואין נאסר במועד אבל שאר שמחה מותרת. וכן כתבו התוספות בתירוץ אחד שלפי הטעם שאין נושאין נשים משום ושמחת בחגך ולא באשתך מותר לערב שמחה בשמחה, ומותר לעשות סעודת פדיון הבן במועד. אבל לפי הטעם שאין מערבין שמחה בשמחה אסור לעשות כל שמחה נוספת. ובתירוץ השני כתבו שיתכן שאף למאן דאמר שהטעם שלא נושאים נשים הוא משום שאין מערבים שמחה בשמחה, האיסור רק לעשות סעודת נישואין אבל סעודת פדיון הבן מותר, שרק סעודת נישואין אסורה משום שזה שמחה חשובה [וראה עוד להלן בביאור דברי התוס' בהרחבה].

ובנמוקי יוסף כתב חילוק בין הטעמים[יט], שלהטעם שאין מערבים שמחה בשמחה, אין חוששים שתשכח מלבו כל שמחת הרגל, אלא שאף על פי כן אסור לערב שמחה אחרת כדי שתהיה השמחה שלימה, שכל שמחה ממעטת בשמחה השניה. אבל לפי הדרשה של ושמחת בחגך ולא באשתך, הטעם משום ששמחת הנישואין משכיחה ממנו את שמחת הרגל לגמרי. והוכחת אביי שמזה שרב דרש מושמחת בחגך ולא באשתך, שמע מינה שסובר שכשנושא אשה אינו שמח בשמחת הרגל כלל אלא באשתו, ובהכרח שאינו סובר את הטעם של אין מערבין שמחה בשמחה, שלפי טעם זה אף אם שמח בשמחת הרגל כיון שאין שמחתו שלימה יש חסרון, ולא היה רב צריך לומר שמניח את שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו[כ].

אמנם בלשון התוספות (כתובות מז. ד"ה דמסר לה) משמע שסברו ששני הטעמים הם אחד, שכתבו שהדרשה ושמחת בחגך ולא באשתך שאין נושאין נשים במועד הוא משום שאין מערבין שמחה בשמחה. והקשה בשואל ומשיב (מהדו"ק ח"ב סי' נו) שבגמרא כאן מוכח ששני טעמים הם, שהרי שמואל למד שאין מערבין שמחה בשמחה משלמה המלך שעשה את חנוכת הבית שבעה ימים קודם סוכות, ואילו רב למד שאין נושאין נשים במועד מהפסוק ושמחת בחגך ולא באשתך ולא משום שאין מערבין. והמג"א (סי' תקמו סק"ה) סבירא ליה דאף לתוס' שם חלוקים ב' הטעמים[כא].

אם בנישואין בלי סעודה שייך הטעם של אין מערבין

בקרבן נתנאל (סי' טו אות ר) כתב דכיון שהמקור שאין מערבין שמחה בשמחה הוא מחנוכת בית המקדש שעשה שבעה ימי משתה חוץ מהשבע ימים של סוכות, לא מצאנו שאסור לערב שמחה אלא כשעושים סעודה כמו בחנוכת בית המקדש שהיה סעודה, וכן כשעושים סעודת נישואין, אבל לישא אשה בלא סעודה אין איסור. אך להמ"ד שלומד מושמחת בחגך ולא באשתך, אפילו לעשות נישואין לבד בלי סעודה גם כן אסור. אך במגן אברהם (או"ח סי' תקמו סק"ה) כתב להיפך שאם הטעם שלא נושאים נשים הוא משום שאין מערבין שמחה בשמחה, אסור לעשות נישואין אף בלי סעודה, שאם נושא אשה מערב עוד שמחה עם שמחת החג, אבל לפי רב שטעם האיסור לישא אשה הוא מהפסוק ושמחת בחגך ולא באשתך, האיסור רק בסעודת נישואין, שהלימוד הוא שאת השמחה של הסעודה שעושים לצורך הרגל דהיינו אכילת בשר ויין[כב], תעשה את זה בחגך ולא באשתך, אבל לעשות נישואין בלא סעודה מותר[כג].

אמנם התוספות (כתובות מז. ד"ה דמסר לה) כתבו שמותר לעשות נישואין במועד בלא סעודה, משום שנישואין לבד אינה שמחה כל כך גדולה שתיאסר ביום טוב[כד]. והקשו עליו המהרש"א והמהרש"ל מהברייתא (לקמן יח:) שכתוב שם מארסים אבל לא כונסים ואין עושין סעודת אירוסין. ומשמע שאין כונסים אף ללא סעודה [דאל"כ זה כלול באין עושים סעודה]. ותירץ המהרש"א שמדאורייתא אסור רק עם סעודה, ומדרבנן אסור אפילו בלא סעודה. וכן כתב בשיטה מקובצת שם[כה].

שיטת הרמב"ם באיסור לישא אשה במועד

הרמב"ם (יום טוב פ"ז הט"ז) כתב שאין נושאים נשים במועד כדי שלא תשתכח ממנו שמחת החג בשמחת הנישואין, אבל מארסין נשים במועד ובלבד שלא יעשה סעודת אירוסין ולא סעודת נישואין כדי שלא יערב שמחה אחרת בשמחת החג. והקשה הלחם משנה שעירב כאן שני טעמים, בתחילה כתב שאין נושאים נשים כדי שלא תשתכח ממנו שמחת החג, ואחר כך כתב שאין עושים סעודת נישואין משום שלא לערב שמחה אחרת[כו]. ותירץ בבית מאיר (אהע"ז סי' סב סק"ג) שהרמב"ם סובר שכל האמוראים סוברים הטעם של אין מערבין שמחה בשמחה, שזה לומדים משלמה המלך, ומחלוקתם מתי שייך האיסור של אין מערבין שמחה בשמחה, רב סובר דכיון שאצל שלמה המלך היה משתה, אין להוכיח משם רק שלא עושים סעודת נישואין במועד, אבל לעשות נישואין בלא סעודה אין לאסור משום אין מערבין שמחה בשמחה, לכן הוצרך רב לומר טעם אחר למה במשנה אסור נישואין, שמשמע אפילו בלי סעודה, משום שמניח שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו, ולכן לעשות סעודה אסור אף סעודת אירוסין, ולא מהדרשה של בחגך ולא באשתך, אלא משום שאין מערבין, אבל לישא אשה בלי סעודה אסור[כז] משום שמשתכחת ממנו שמחת החג[כח].

ביאור חדש בשיטת רב

בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"ב סי' נו) חידש שהטעם של רב שדורש ושמחת בחגך ולא באשתך, הוא כמו שאמרו ביומא (ו.) שהיו מפרישים את הכהן גדול שבעת ימים קודם יום הכפורים, משום שחוששים שמא יבוא עליה וימצאנה נדה ותטמא אותו[כט]. וכמו כן כאן חוששים שאם ישא אשה יבוא עליה ותמצא נדה ותטמא אותו ולא יוכל להקריב קרבנותיו, ולא יוכל לבא לבית המקדש משום שהוא טמא[ל] וגם אינו יכול לשלח קרבנותיו. וזה כוונת הדרשה ושמחת בחגך ולא באשתך, שעל ידי שישא אשה חוששים שיתבטל שמחת הרגל מכל וכל[לא].

ביאור המשנה לפי עולא

עולא אמר מפני הטורח. כתבו התוספות שמה שאמרו במשנה מפני ששמחה היא לו, הכוונה שבגלל שזה שמחה לו הוא טורח הרבה בשביל זה.

יז. **ומוכיחים** שזו דרשה גמורה שהגמרא בחגיגה (ח:) מקשה על רב אשי מה דורש מהפסוק בחגך, ומתרצת שדורש את הדרשא שבחגך ולא באשתך, שאין נושאין נשים במועד.

יח. **וכן** כתב בחתם סופר בחידושי סוגיות כאן.

יט. **ואין** כוונתו הבדל לדינא כי לא כתב הבדל לדינא ביניהם.

כ. **וראה** להלן בשם הקרן אורה דלא פליגי.

כא. **ראה** שם שכתב דכל דברי התוס' שם להתיר נשואין בלא סעודה הם רק לרב שדורש ושמחת בחגך ולא באשתך, משא"כ להטעם שאין מערבין שמחה בשמחה הכל אסור [והובא להלן בהרחבה], ומבואר דאף לתוס' ב' הטעמים חלוקים. וצריך לפרש לדבריו מה שכתבו התוס' דילפינן מושמחת בחגך ולא באשתך דאין נושאין לפי שאין מערבין שמחה בשמחה, שזה הטעם בלימוד מהפסוק, אמנם הלימוד הוא רק להיכא דיש שמחה כמו נשואין. משא"כ להטעם שלמדו משלמה המלך בכל גווני אין לערב שמחה בשמחה.

כב. **שהרי** מהפסוק ושמחת בחגך דורשים שצריך לשמוח בבשר ויין.

כג. **וכוונתו** שם ליישב דברי התוספות בכתובות (מז. ד"ה דמסר) שמותר לעשות נישואין בלי סעודה במועד, ולכן כתב שהתוספות שם הולך לשיטת רב שהאיסור לישא אשה במועד הוא מהפסוק בחגך ולא באשתך, ורק לדבריו כתבו התוספות שבלא סעודה מותר, אבל לדידן שהטעם שלא נושאים נשים משום שאין מערבין גם בלי סעודה אסור. ועיי"ש שכתב ליישב דעת הרא"ש שכאן הביא המקור שאין מערבין שמחה בשמחה משלמה המלך, ולקמן (פ"ג סי' ע) הביא הברייתא שאפילו לישא אשה בלא סעודה אסור במועד. ולדבריו שלמד כאן משלמה המלך אין ראיה שאסור לישא בלא סעודה. ותירץ שהרא"ש סובר ששניהם אסור, לישא אשה בלא סעודה מהטעם של רב שבחגך ולא באשתך, וגם לעשות סעודה אסור משום שאין מערבין שמחה בשמחה.

כד. **פשטות** דברי התוס' שלכל הדעות בגמ' מותר ואין בזה חסרון של מערב שמחה בשמחה וכן אין החסרון דקרא ושמחת בחגך ולא באשתך, אמנם עיין לעיל דהמג"א ס"ל שדין התוס' הוא רק למ"ד שלומד מושמחת בחגך, והקרבן נתנאל ס"ל שהוא רק למ"ד שאין מערבין.

כה. **וכ"כ** בא"ר (סי' תקמו). ועיין לעיל תירוץ הקרבן נתנאל דהברייתא שם קאי למ"ד דאין מערבין ובזה אסור אף ללא סעודה משא"כ תוס' קאי לדעת רב.

כו. **ואף** אם היה אפשר ליישב סתירה כאן, עדיין יקשה שבהלכות אישות (פ"י הי"ד) פסק שאין נושאין נשים בחול המועד לפי שאין מערבין שמחה בשמחה שנאמר (בראשית כט, כז) מלא שבוע זאת ונתנה לך גם את זאת, וכאן פסק שלא נושאים נשים כדי שלא תשתכח ממנו שמחת החג. ועיין בהפלאה קונטרס אחרון (אה"ע סי' סב סק"ה) שכתב שאסור לישא שתי אחיות אף אם אינו עושה את הסעודה עכשיו אלא לאחר שבעת ימי המשתה גם כן אסור, שיעקב לא נשא את רחל בתוך שבעת ימי המשתה ואף בלי סעודה, ולכן משם יש להוכיח שאין נושאים נשים במועד אפילו בלא סעודה, כמו שיעקב לא נשא את רחל בתוך שבעת ימי המשתה של לאה, אבל אם לומדים שאין מערבין שמחה בשמחה משלמה המלך, כיון ששם היה שבעת ימי המשתה, משם יש רק הוכחה שאסור לעשות סעודת נישואין בתוך המועד, אבל לישא אשה בלא סעודה יתכן שמותר, ולכן הרמב"ם הביא בהלכות נשים את הראיה ממלא שבוע זאת שמשם רואים שאף נישואין בלא סעודה אסור. ואף שהבבלי לא מוכיח משם משום שאין למדים מקודם מתן תורה, היינו רק קודם שראינו בשלמה המלך שאין מערבין שמחה בשמחה, אבל אחר שרואים אצל שלמה המלך שאין מערבין שמחה בשמחה, מוכיחים מיעקב שאפילו בלא סעודה אין מערבין. אך לאחר העיון אין זה נכון כיון שהרמב"ם כתב שם בהלכות אישות (שם הי"ג) שמותר לאדם לישא נשים רבות כאחת ביום אחד ומברך ברכת חתנים לכולן כאחת, אבל לשמחה צריך לשמוח עם כל אחת ואחת שמחה הראויה לה, משום שאין מערבין שמחה בשמחה. ואם מותר לישא שני נשים כאחת גם ליעקב היה מותר לקחת את רחל בתוך השבע ימים של לאה, אלא שלעשות את המשתה היה צריך לעשות בנפרד. וחוזרת הקושיא למה הרמב"ם הביא הלימוד של רחל ולא הלימוד משלמה המלך, שמשניהם יש ראיה רק שאסור לעשות נישואין עם סעודה במועד.

כז. **ועדיין** קשה מהרמב"ם בהלכות אישות שכתב שלא נושאים נשים במועד משום שלא מערבין שמחה בשמחה והוכיח כן מהפסוק ביעקב אבינו, שהרי לפי הטעם שלא מערבין שמחה בשמחה מותר לישא אשה בלא סעודה, וכיון שהרמב"ם כאן פסק שאסור לישא אפילו בלא סעודה, למה הביא רק את הטעם שאוסר לישא אשה בסעודה.

כח. **וזה** על דרך הקרבן נתנאל שהובאו לעיל, ודלא כהמג"א דפירש דושמחת בחגך ולא באשתך הוא רק כשעושה סעודה.

כט. **ומשמע** שם שאף שלא בשעת ווסתה חוששים לכך, וזה מן התורה או מהלכה למשה מסיני כמו שמבואר שם.

ל. **ולפי** דבריו יוצא שבזמן שבית המקדש היה קיים, היה אסור אף לישא אשה בלא סעודה במועד, משום שמתבטל על ידי כך משלמי שמחה. ומה שכתבו התוספות שבנישואין בלא סעודה מותר דאין כ"כ שמחה, כוונתם בזמן הזה.

לא. **ולפי** זה כתב שם שבזמן הזה שאין לנו קרבנות וכולנו טמאים, אף שמצוה לטהר ברגל אבל לא נאסר לשמש ברגל בשביל זה, ואם כן אין חשש לישא אשה לטעם זה, וצריכים לטעם אחר כמו אין מערבין שמחה בשמחה. ועיין שם שיישב לפי זה מה שכתבו התוספות בכתובות (מז. ד"ה דמסר)

ביאור המשנה לפי רבי יצחק נפחא

רבי יצחק נפחא אמר מפני ביטול פריה ורביה. ומה שכתבה המשנה מפני ששמחה היא לו, פירשו התוספות דכיון ששמחת הנישואין היא שמחה לו, לכן הוא משהה אותה עד הרגל כדי שתהיה שמחתו גדולה שיתווסף לו שמחת הרגל עם שמחת הנישואין. או משום שברגל הוא פנוי ואינו עושה מלאכה ויכול לשמוח עם אשתו.

הטעם שמותר להחזיר את גרושתו מן הנישואין

כתבו התוספות שלפי כל הטעמים שנאסרו הנישואין במועד, מובן למה מותר להחזיר גרושתו במועד. שלא שייך בה אין מערבין שמחה בשמחה, משום שאין זה כל כך שמחה, וכן לא שייך בזה שמניח שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו, וכן אין אדם טורח כל כך כשמחזיר גרושתו. וטעם ביטול פריה ורביה גם כן לא שייך, משום שסתם מחזיר גרושתו לאחר הנישואין, כיון שהיה לו כבר אשה, מן הסתם היו להם בנים קודם לכן. ועוד שאין רגילות להשהות מלהחזיר את גרושתו כשבדעתו להחזירה, ולכן לא אסרו בזה. ובתוספות הרא"ש כתב, שאפילו אם יש לו בנים וקיים כבר פריה ורביה, אף על פי כן שייך לגזור משום ביטול פריה ורביה משום שאמרו ביבמות נשא אשה בילדותו ישא אשה בזקנותו שנאמר בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידיך. ולדבריו על כרחך הטעם דלא חששו במחזיר גרושתו הוא מהטעם השני[לב].

סעודות שמחה במועד

התוס' כתבו שצריך עיון אמאי מותר לעשות סעודת ברית מילה במועד. ותירצו תרוץ א' שאין בזה שמחה כל כך, והראיה שאין אומרים שהשמחה במעונו[לג]. ותרוץ ב' דכיון שזה זמנו מותר, דאין מערבין הוא דווקא כשבחר מעצמו את הזמן. והקשה על זה מפדיון הבן שנוהגים לעשותו במועד[לד] אף כשאין זה זמנו[לה]. וכתב שצריך לומר דאין סוברים כשיטה שהאיסור משום עירוב שמחה בשמחה אלא מהקרא דושמחת בחגך ולא באשתך, וזה שייך רק באשה שכשמח ממנה מבטל לגמרי שמחת הרגל. עוד תרצו דאף להשיטות דאין מערבין שמחה בשמחה הוא דווקא שמחה חשובה כמו שמחת נשואין ולכן מותר פדיון הבן וסעודת מצוה. והשו"ע (או"ח סי' תקמו) פסק שמותר לעשות ברית מילה ופדיון הבן במועד. והרמ"א (יו"ד סימן שה סי"א) הביא ב' דעות אם מותר פדיון הבן, וכתב שהעיקר כהמתירים[לו].

אם כל השיטות חולקים

לעיל הובא שדעת רש"י ותרוץ אחד בתוס' שרבה בר רב הונא שלומד מושמחת בחגך ולא באשתך חולק על הדין דאין מערבין שמחה בשמחה. וכן דעת המג"א דלרב נשואין בלא סעודה מותר משא"כ לרבה דאין מערבין שמחה בשמחה אף זה אסור. ולפי זה מסתבר דכל השיטות פליגי ולא סבירא לכל אחד הסיבה השניה. ולכן הוצרך כל אחד לומר טעם אחר. והקשה הקרן אורה אמאי לדעת רב יצחק נפחא דהאיסור משום ביטול פריה ורביה אסור לעשות סעודת ארוסין הא בזה אין ביטול פריה ורביה. וכן אמאי נשואין בלא סעודה אסור הא אין בזה טורח[לז]. על כן כתב דמסתבר שכל השיטות לא חולקים[לח], ולעולם בסעודת נשואין של בתולה יש ד' טעמים לאסור. ובנשואי אלמנה יש רק הטעם מפני הטורח דאין בזה שמחה כל כך, וכן אסור אף כשיש לו בנים דאין בזה חשש ביטול פריה ורביה. ובסעודת ארוסין יש רק הטעם דטורח כיון דאין בזה שמחה כ"כ ואין בזה חשש ביטול פריה ורביה. ובנשואין בלא סעודה אסור משום עירוב שמחה בשמחה בלבד דאין את הטעמים האחרים.

שמחת תורה

בקרן אורה העיר על מה שתקנו קדמונינו לעשות שמחה לגמרה של תורה בשמיני עצרת שהוא חג, ואיך ערבו בזה שמחה אחרת. ובפרט לפי מסקנת הגמ' דאפילו אי אתרמי לא עבדינן. וכתב דמזה מוכח דבסעודת סיום אין בעיה של עירוב שמחה בשמחה[לט].

ט.

החשש רק משום סעודת נישואין ולא משום סעודות שאר ימי המשתה

למאן דאמר משום ביטול פריה ורביה לחד יומא לא משהי איניש נפשיה. ולכן לא אסרו לישא בערב הרגל, שלא ישהה את עצמו מלישא עד ערב הרגל, כי אולי לא יתפנה ביום זה ושוב לא יוכל לישא ברגל. והקשה הריטב"א מדוע לא אסרו לישא אשה שנים או שלשה ימים קודם הרגל, שיש לחשוש שישהה את הנישואין לימים אלו[א]. ותירץ שחכמים חששו רק שיעשה את סעודת הנישואין עצמה יחד עם סעודת הרגל, מכיון שהיא סעודה גדולה ויש בה הוצאה מרובה חששו שירצה לעשות אותה עם סעודת הרגל כדי לחסוך את הוצאות סעודת הנישואין. ולכן אסרו רק לישא אשה ברגל או בערב הרגל, שאז אוכל את סעודת הנישואין בלילה ברגל. אבל סעודות שאר ימי המשתה שאין בהם הוצאה מרובה, לא חששו שיבוא לחסוך בהם ולעשות אותם ברגל, ולכן לא אסרו לישא כמה ימים קודם הרגל, כיון שלא יבוא להשהות את הנישואין לימים אלו.

אם מותר לישא בערב הרגל ולעשות את סעודת הנישואין ברגל

הבית יוסף (טור סי' תקמו) כתב בשם שו"ת הרשב"א שאם נשא אשה ערב הרגל יכול לעשות את סעודת הנישואין בליל יום טוב, ואין בזה משום אין מערבין שמחה בשמחה משום שעיקר השמחה הן הנישואין עצמם, ואותה אין מערבין עם שמחת הרגל, אבל הסעודה טפילה לעיקר השמחה. ומביא תשובה אחרת דהרשב"א החמיר בזה. וכתב דכיון שהוא ספק דרבנן יש להקל. וכן פסק בשו"ע (סי' תקמו ס"ד). אך המג"א (סק"ד) מסיק שאסור לעשות את סעודת הנישואין בליל יום טוב[ב], משום שמבואר בגמרא כאן שעיקר השמחה היא יום אחד, והלילה הראשון נגרר אחר היום, שהשמחה מתחילה ביום ונגמרת בלילה. וכן למ"ד משום טירחא גם יש לאסור בסעודה הראשונה שיש בה טירחא. ודעת האליה רבה והמור וקציעה שמותר לישא בערב הרגל ולעשות את הסעודה בלילה, והביאם המשנ"ב (שם סק"י)[ג].

הטעם שהיה להם לעשות את חנוכת הבית בחג

איבעי ליה למינטר עד החג וליעבד שבעה להכא ולהכא. הטעם שהיה לו לחכות עד הרגל כתבו התוספות כדי שלא יתבטלו העם ממלאכה הרבה ימים. ובשיטה כתב כדי להרבות יותר שמחה. או שלא יעזבו את בתיהם זמן גדול. ובתוספות הרא"ש כתב משום שבין כך היו ישראל עולין לרגל. אך המהרש"א כתב שהטעם כדי שיוכלו להתענות ביום כיפור, כי על ידי שהקדימו את השבעה ימים קודם סוכות לא התענו ביום כיפור[ד].

שהביאו גם את הטעם של ושמחת בחגך ולא באשתך, וגם את הטעם שאין מערבין שמחה בשמחה.

[לב] **ויש** נפקא מינה אם לאדם שקיים פריה ורביה מותר לישא אשה במועד לפי רבי יצחק נפחא או לא. לפי התוספות מותר שאין שייך בו משום ביטול פריה ורביה, אך לתוספות הרא"ש אסור.

[לג] **הש"ך** (יו"ד סי' שה) הקשה על זה דהא אף בארוסין אין מברכים שהשמחה במעונו, ומכל מקום אין עושים סעודת ארוסין במועד. ובחדרי דעה שם תירץ דבתחילת כתובות מבואר דרבינא בירך שהשמחה במעונו בסעודת ארוסין ומה שאין מברכים הוא משום שיחזרו בהם, ומוכח דבעצם זה סעודה שיש בה שמחה גדולה שראוי לומר בה שהשמחה במעונו.

[לד] **הדברי** חמודות (סוף נכורות) הוכיח מהכא שסוברים התוס' שמברכים שהשמחה במעונו בפדיון הבן, דאם לא כן הוה ליה לומר דהסיבה שעושים פדיון הבן במועד הוא משום דאין שמחה בזה כמו שאמר על ברית.

[לה] **המג"א** (סי' תקסח סק"י) הקשה דאף במילה מצינו שמותר לעשות מילה שלא בזמנה, ואמאי הקשו רק מפדיון הבן. וכתב דמוכח שהתוס' סוברים דמילה אע"פ שעבר זמנה כל רגע ורגע הוא זמן מצותה משום דאסור לעמוד ערל, אבל בפדיון הבן כיון שעבר זמנו יכולים לדחותו.

[לו] **הט"ז** באו"ח והגר"א שם והש"ך ביו"ד מפרשים שההיתר הוא כמ"ש תוס' דאין אסור אלא סעודת נשואין. והגר"א ביו"ד מפרש משום דהלכה כרב אשי, וכמו התירוץ שכתבו תוס' דמשום אין מערבין יש לאסור אף שמחה אחרת.

[לז] **ולפי** מה שכתב הבית מאיר שכל האמוראים מודים שאסור לערב שמחה בשמחה ולכן אסור לעשות סעודת אירוסין או נישואין, אלא שבאו להסביר למה אין נושאין נשים אפילו בלא סעודה. ובזה ס"ל לרבי יצחק נפחא שאין בזה משום אין מערבין שמחה בשמחה אלא משום ביטול פריה ורביה, ולכן לארוס במועד מותר אבל סעודת אירוסין ודאי שאסור.

[לח] **ועיין** בהגר"א (או"ח סימן תקמו) שהטעם שפסק השו"ע דמותר ברית ופדיון הבן משום דאין איסור אלא בסעודת נשואין ומוכיח דהא רבה אמר ולא באשתך ומשמע דאף רב לא אסר יותר ממנו. ומשמע שם דזה דחוק לומר דרב הוסיף לאסור יותר מרבה. ועיין ביו"ד סימן שה דפירש פסק השו"ע דמותר פדיון הבן מטעם אחר דהלכה כרב אשי שהאיסור הוא מושמחת בחגך ולא באשתך ולא כרב דאין מערבין שמחה בשמחה, ומשמע דהם חלוקים אהדדי.

[לט] **ועיין** עוד בעמק ברכה (עמוד קה) שדן בזה וכתב דאחרי ששמח בתורה יעשה שמחה מיוחדת לכבוד הרגל, דאין יוצא מצות שמחת החג בשמחת התורה.

[א] **שבזה** אין שייך תירוץ הגמרא שאדם לא משהה את עצמו ליום אחד, כי זה יותר מיום אחד.

[ב] **והקשה** שם על מה שכתב הבית יוסף שהוא רק איסור דרבנן, שהרי התוס' לעיל (ח: ד"ה בחגך) כתבו שהדרשה של ושמחת בחגך ולא באשתך היא דרשה גמורה. ואם כן מדאורייתא אסור לעשות סעודת נישואין במועד. וגם בכתובות (מז. ד"ה דמפקר) כתבו שהוא איסור דאורייתא. ולכן ס"ל דיש להחמיר בזה. אמנם לא נראה לו להחמיר בכל סעודת נשואין במועד כיון דמוכח בסוכה (כה.) דחתן ושושביניו פטורים מן הסוכה משמע שימי המשתה יכולים להיות בתוך המועד. ועל כן מסיק דיש להחמיר רק באותו היום דלילה הראשונה נגרר אחרי היום. וראה במחצית השקל שם דעדיין קשה מלשון הגמ' דחתן פטור מן הסוכה כל שבעה וזה שייך רק אם נישא בערב הרגל. ובאליה רבה תירץ מה שהקשה המג"א על הב"י שכתב דהוא דרבנן, דאמנם לישא ברגל הוא איסור דאורייתא אבל לעשות סעודה בלא נשואין הוא איסור דרבנן.

[ג] **ובשער** הציון (ס"ק יד) כתב דמוכח קצת מהריטב"א שמותר לישא בערב הרגל ולעשות את סעודת הנישואין ברגל, שהרי הריטב"א כתב בפירוש הגמ' דאין משהה ליום אחד שהיה מקום לאסור לישא אשה בערב הרגל משום שירצה לחסוך את סעודת הנישואין על ידי שישא בערב הרגל ויעשה את סעודת הנישואין ברגל. ואעפ"כ לא אסרו משום שלא משהה את עצמו ליום אחד, משמע מזה שמותר לישא בערב הרגל ולעשות את הסעודה ברגל. וכתב לדחות שהריטב"א כתב כן רק להטעם שהאיסור הוא משום ביטול פריה ורביה, אך להטעם משום שאין מערבין או משום ושמחת בחגך ולא באשתך, יש מקום לומר שאסור אף לישא בערב הרגל ולעשות הסעודה בליל הרגל.

[ד] **והקרן** אורה כתב שהתוספות והרא"ש לא ניחא להו לפרש כהמהרש"א, משום שגם עכשיו שעשו את שבעת ימי המשתה קודם סוכות, לא אמרו להם לאכול ולשתות ביום הכפורים, אלא שנשאו קל וחומר בעצמם שמותר לאכול ביוכ"פ, ואם כן לא היו צריכים לדחות את ימי המשתה בשביל

ביאור בקושית הגמרא ותירוצה

ודלמא מינטר לא נטרינן והיכא דאתרמי עבדינן. פירש רש״י שקושית הגמרא שאין להוכיח משלמה אלא רק שאם אפשר לעשות את השמחה או את הנישואין קודם החג, אין משהים את השמחה והנישואין עד החג, ולכן שלמה עשה את המשתה קודם החג שאז הגיע זמנו, אבל אם נזדמן לו שמחה בחג, כגון שלא נתרצו הצדדים לגמור עד החג, כיון שלא היה יכול לישא אשה קודם החג אין ראיה משלמה שאסור לערב שמחה בשמחה ואסור לעשות את הנישואין בחג. ועל זה מתרצת הגמרא שאם כשמזדמן לו שמחה בחג מותר לערב שמחה בשמחה, היה לשלמה לשייר קצת בבנין הבית עד החג, ובחג היה גומר את הבנין ומערב שמחה בשמחה, ומוכח שאף כשמזדמן לו שמחה בחג לא מערבים את השמחה עם שמחת החג, ועל כן אין נושאים נשים במועד.

והקשה הקרן אורה כיון שהגמרא הבינה שאם אפשר לעשות את הנישואין קודם החג אסור לעשות את הנישואין בחג, מה מתרצת הגמרא ששלמה היה יכול לשייר את גמר בנין הבית עד החג. כיון שאסור להביא למצב שיצטרך לערב שמחה בשמחה, כמו שאסור לישא אשה בחג, אם היה יכול לישא קודם לכן. וביאר הוא שקושית הגמרא היא שאין ראיה מחנוכת בית המקדש לנישואין, שבחנוכת הבית כיון שבנין הבית כבר גמור, צריך לעשות מיד את השמחה ולא להמתין עם השמחה לחג, ולא משום שאין מערבין שמחה בשמחה אלא משום שלא להתעכב ולעשות את המצוה, ולכן שלמה עשה את השמחה של בית המקדש קודם לחג, אבל בנישואין כל זמן שלא נשא אשה, לא הגיע עדיין זמן המצוה ואין ראיה שאסור לשאת אשה במועד. ועל זה מתרצת הגמרא שאם מותר לערב שמחה בשמחה, אלא ששלמה המלך לא יכל לעשות את השמחה בחג כיון שכבר הגיע המצוה לידו. היה לו אפשרות לשייר את בנין הבית עד החג ואז היה עושה את חנוכת הבית בחג, שלא נתחייב במצוות חנוכת הבית קודם החג. אלא רואים שאסור לערב שמחה בשמחה וגם בנישואין אסור[ה].

ובשיטה פירש בדרך דומה לזה שקושית הגמרא שאולי מה שלא המתין שלמה עד החג, כיון שהיה הבית המקדש בנוי וחייבים בחינוכו אסור להמתין מלחנכו כדי שלא יהיה המזבח בטל מקרבנות כיון שיכולים להקריב עליו כבר. אבל אם לא היה נגמר בנינו קודם הרגל אפשר שמערבין שמחה בשמחה. ועל זה תירצה הגמרא שהיה יכול לשייר בבנין ואז אין חסרון במה שהמזבח בטל כיון שלא נגמר עוד הבנין.

הטעם שהיו יכולים לשייר את בנין הבית ואינו מעביר על המצוה

בשו״ת אבני נזר (או״ח סימן תנט סק״ט) הקשה על מה שאמרו שהיו צריכים לשייר קצת בבנין בית המקדש עד סוכות כדי לעשות את חנוכת הבית בסוכות, שהרי הוא מעביר על המצוה[ו]. ותירץ שבשו״ת חכם צבי (סי׳ קו) הוכיח שמותר להעביר על המצוה משום מצוה מן המובחר. וכיון שכשנעשית המצוה בזמן מקודש נחשבת המצוה יותר מקודשת, מותר לגמור את בנין בית המקדש בחג, שאז יהיה שם חג על המצוה של חנוכת הבית ותהיה יותר מקודשת.

לשייר מעט בסוף המסכת כדי לדחות את הסיום

כתב הש״ך (יו״ד סי׳ רמו ס״ק כז) שכשבאים לסוף המסכת אפשר לשייר מעט בסוף המסכת, כדי לדחות את הסיום ליום שראוי לעשות בו סעודת סיום. וכתב בשו״ת אריה דבי עילאי (אבני זכרון או״ח סי׳ יא) שאפשר להוכיח כן מקושית הגמרא כאן שהיו יכולים לשייר קצת בבנין ולעשות את השמחה בחג הסוכות, ומה שלא עשו כן הוא משום שאין מערבין שמחה בשמחה או משום שאסור לשייר בבנין הבית, אבל לולא טעם זה מותר לשייר בבנין הבית כדי לעשות את הסעודה בחג. וכיון שלומדים משמחת חנוכת הבית של בית המקדש שעושים סעודה לסיום מסכת[ז], מותר לשייר כדי לעשות את הסיום בזמן אחר[ח].

אמה כליא עורב

איבעי ליה לשיורי באמה כליא עורב. רש״י כאן פירש שעובי ההיכל היה משתפע ונהיה צר עד שבסוף גובהו היה עוביו אמה. ואת אמה זו היו מחפים בברזלים ומסמרים כדי שלא ישבו עליו העורבים[ט]. ובתוספות כתבו שהטעם שחיפו בברזלים כדי שלא יביאו העורבים טומאה לגג של ההיכל. ובתוספות (מנחות קז.) הביאו מהערוך (ערך כל) שכליא עורב הוא צורה שהיו עושים כדי להבריח בה את העופות מגג ההיכל כדרך שעושין שומרי זרעים וקראו אותה כליה עורב[י].

איך היו יכולים לשייר בכליא עורב

ואף שאין לשייר בבנין הבית כתבו התוס׳ שהיו יכולים לשייר את האמה של הכליא עורב משום שאינו נחשב כל כך צורך הבנין ואין זה נחשב שיור[יא]. והוסיפו שם שאף שהוא גם חלק מהבנין כדי שלא יביאו את הטומאה, אינו צורך כל כך. וגם בשעת הבנין בזמן שלא היה השכינה שורה לא היה בו כל כך צורך[יב]. והקשה המהרש״א שאם אמה זו אינה נחשבת לשיור, חוזרת קושית הגמרא, כיון שהבנין כבר גמור לא היה לו להמתין לעשות את השמחה של חנוכת הבית עד החג[יג], ושוב אין ראיה מכאן שאין מערבין שמחה בשמחה[יד].

המקור שלא עשו אותה שנה יום הכפורים

אמר רבי פרנך אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים. כתב המהרש״א שמהפסוק במלכים שכתוב שם שעשו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום דמוכח דלא עשו את החנוכת הבית בחג, אין ראיה שלא עשו את יום הכפורים, שיתכן שעשו את חנוכת המזבח שבעה ימים לאחר סוכות. אלא שבדברי הימים מפורש שעשו ביום השביעי עצרת כי חנוכת המזבח עשו ז׳ ימים והחג ז׳ ימים. ומשמע שקודם עשו חנוכת המזבח ואח״כ החג.

הנשיאים הקריבו אפילו בשבת

מה משכן שאין קדושתו קדושת עולם וקרבן יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה. כתב הריטב״א שודאי הנשיאים עשו כן על פי הדיבור, ואף שאין מפורש בפסוק שאמר להם שיקריבו בשבת, שאף שאמר ה׳ למשה (במדבר ז יא)

שיוכלו להתענות ביום הכפורים. [ה] **וראה** שם שהעיר שבמלכים (א ו, לח) נאמר ׳בירח בול הוא החדש השמיני כלה הבית לכל דבריו ולכל משפטיו׳. והיינו בחודש חשון בשנה שקודם חנוכת הבית, ורואים ששהו לאחר שגמרו את בנין הבית בחשון שנים עשר חדש עד חינוכו בחודש תשרי בשנה הבאה. וכל הזמן הזה עשה את הכלים וכשגמר הכלים והבית עשה את השמחה, ואם כן קשה על מה שאמרה הגמרא שהיה יכול לשייר קצת, שהרי רואים שגמר את הכל בחשון ולא שייר כלום. ותירץ דהוא חיכה לזמן שיתאספו כל ישראל כדי לעשות השמחה עם כולם, וע״ז אמרו דכיון שנתאספו כל ישראל יש לעשות השמחה מיד. והקשו דהוה ליה לשיורי פורתא כדי שיגמור בחג ויעשה ב׳ הענינים יחד. וע״ז תרצו דאסור להשאיר ולכן גמרו כבר בחודש חשון. עיי״ש. [ו] **וראה** בתשובה לבעל החלקת יואב שהעיר על יסוד האבני נזר שם ובעוד מקומות, שכשאדם דוחה את קיום המצוה ויש בינתיים ימים שאינם ראויים לקיום המצוה חשוב מעביר על המצוה. ועל כן גם כשלמה היה דוחה את גמר בנין בית המקדש לסוכות, כיון שיש בינתיים יוהכ״פ וכן הלילות שבינתיים שאינם ראויים לבניין בית המקדש נחשב שמעביר על המצוה. [ז] **כמו** שכתב בתויו״ט (תענית פ״ד מ״ח) שלומדים מחנוכת הבית של בית המקדש שעושים סעודה לגמרה של תורה, וכן לסיום מסכת. [ח] **ובאליה** רבה (סי׳ תקנא ס״ק מ) כתב דאף שמותר לאכול בשר בתשעת הימים בסעודת סיום מסכת, מ״מ לא ימהר לימודו או יאחר כדי לעשות סיום בשבוע שחל בו תשעה באב. והקשה השואל בשו״ת רבי עזריאל היילדסהיימר (או״ח סי׳ ג) שכאן מוכח שרק בבנין בית המקדש לא משיירים כדי שיצא הסיום בחג, ומשמע שבמצוה אחרת יכול להמתין [וכתב שם השואל שלפי התוספות כאן לא קשה, דמותר להמתין רק כשיש סיבה של ביטול מלאכה]. ותירץ שם שבבנין בית המקדש אם מערבין שמחה בשמחה אין שום איסור במה שמחנך את הבית בסוכות, רק משום שאין מערבין שמחה בשמחה, ועל זה עצמו אנו דנים אם יש כזה דין שאין מערבים שמחה בשמחה. מה שאין כן במאחר לסיים לימודו כדי לעשות סיום בתשעת הימים, כיון שמצד המנהג אסור לאכול בשר בין ר״ח אב לט׳ באב, והוא מרחק או מקרב את זמן הסיום כדי לבטל האיסור, אסור. ועיין עוד בשו״ת אריה דבי עילאי שם שכתב חילוק אחר בין מה שכתב האליה רבה שאסור לדחות את הסיום לגמרא כאן. [ט] **ולפי** זה ׳כליא׳ הולך על האמה שעובי הכותל של ההיכל היה נגמר באמה. אך במנחות (קז. ד״ה כליה) פירש שכליא הכוונה על המסמרים החדים שהיו תוחבים בראש גג ההיכל לכלות את העורבין שלא ישבו שם. ובערכין (ו. ד״ה אמה כליא עורב) פירש קצת באופן אחר, שהיו מביאין טבלאות של ברזל אמה על אמה ובהם מסמרות גבוהין אמה קבועין ומחפין בהן ראש הגג של היכל, כדי לגרש את העורבים שלא ישכנו שם. ופירש שכליא לשון שמגרש את העורבין, כמו כייל דודבי במסכת נדה (יז.) שפירושו שהיה מגרש את הזבובין ממיטתו. ועוד פירש שכליא עורב הפירוש מונע את העורבים כמו (תהלים מ) ׳לא תכלא רחמיך׳, שפירושו אל תמנע את רחמיך. ועל כל פנים לפירוש רש״י שם המסמרים היו גבוהים אמה ולא שעובי גג הבית היה אמה. ובשבת (צ.) פירש רש״י שכליא עורב הם טבלאות של אמה חדין כסכין סביבותיהם, ומסמרין חדין בכולן, ומחפין בהן גגו של היכל למנוע את העורבים מלישב. ולפי זה אמה כליא הכוונה על הטבלה של ברזל שהיתה בגודל אמה. [י] **ועוד** כתבו בשם הערוך שבמקדש ראשון ששרתה שם שכינה לא היו צריכין את הכליא עורב, משום שלא היו העופות פורחים עליו, אבל במקדש שני שלא היתה קדושתו כקדושת בית הראשון הוצרכו לזה. ומה שהקשתה הגמרא שהיו צריכים לשייר את האמה של כליא עורב, שמשמע שהיה גם בבית ראשון כן, תירצו שם ששמא בתחילת הבנין עשה שלמה כליא עורב, משום שלא היה יודע שלא יבואו העורבים לשם, ואחרי כן כשראה שהעורבים אינם פורחים עליו מפני קדושתו, שמט את הכליא עורב מהבנין. [יא] **בספר** רנת יצחק על מלכים שם כתב בשם הגרי״ד סולובייצ׳יק שהכליא עורב אינו נכלל בדין ׳הכל בכתב׳ [דהיינו מה שנמסר לדוד המלך, כל צורת הבנין שאין לשנות ממנו], שאילו היה בכלל הכל בכתב לא היה מקום להקשות שישיירו בו, אלא לא נמסר לדוד לעשותו, ואעפ״כ עשאוהו, הואיל ואינו שינוי מצורת הבנין של תוכו, אלא שהוסיפו עליו מבחוץ. [יב] **ובהגהות** יעב״ץ הקשה מנין להם להתוס׳ כן שכשאין השכינה שורה אין בו כל כך צורך. ובהגהות רי״א חבר כתב שלפי מה שכתבו התוספות במנחות (קז. ד״ה כליא) בשם הערוך שבזמן שהיתה השכינה שורה לא היו צריכים כליא עורב. צריך להגיה בתוספות להיפך ׳בזמן שהיתה השכינה שורה לא היה בו כל כך צורך׳. [יג] **ובקרן** אורה כתב שבדברי התוספות מיושב קושית המהרש״א. ולא ביאר איך, ואולי כוונתו שכיון שכתבו התוספות שבזמן שלא היתה השכינה שורה לא היה בו כל כך צורך [ועיין בהערה הקודמת]. אין זה נחשב שמשייר בבנין שמצד הבנין הוא גמור, ומכל מקום היה שלמה יכול לעכב את חנוכת הבית, כיון שלא עשה כליא עורב וכדי שהשכינה תשרה יש צורך בכליא עורב. ומן הסתם על ידי חנוכת הבית יהיה השראת השכינה, ולכן כל זמן שלא עשה כליא עורב אינו צריך לעשות חנוכת הבית. [יד] **ובעין** אליהו על העין יעקב תירץ שכיון שעשו כליא עורב כדי שלא יבואו עורבים, ונידון זה אם צריך לעשות כליא עורב תלוי אם סומכין על הנס או לא, שאם לא סומכים על הנס צריך לעשות כליא עורב אבל אם סומכים על הנס אין צריך לעשות כליא עורב. ואם לא באו עורבים אין צריך לעשות כליא עורב, אבל אם באו עורבים צריכים לעשות כליא עורב. ולכן כל זמן שלא עשה שלמה כליא עורב, היה יכול לעכב את חנוכת הבית, שאולי יצטרכו כליא עורב. ומצד אחר מותר לו לעכב את הכליא עורב ולא לעשות אותו כי ספק אם צריכים אותו. ועיין שם שביאר את השקלא וטריא בגמרא לפי זה.

'נשיא אחד ליום יקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח', מכל מקום לא נאמר שיקריבו אף בשבת[טו].

מקדש קדושתו קדושת עולם

מקדש שקדושתו קדושת עולם. רש"י בשבועות (טז: ד"ה קדושתו) פירש שקדושת ירושלים אין אחריה היתר במות. ובתוספות (שם) הקשו עליו שנידון זה אם הותרו במות לאחר החורבן הוא תלוי אם קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא או שקידשה רק לשעתה בלבד. ופירשו שקדושת עולם היינו שהמקדש האריכה קדושתו יותר מהמשכן, שהיה יותר זמן מהמשכן. ועוד שאי אפשר לחזור ולקדש אלא אותו מקום, דהיינו שאף לאחר חורבן הבית אי אפשר לבנות את בית המקדש במקום אחר[טז].

אוצ 18/06/2018

אין ללמוד שחנוכת בית המקדש דוחה יום כיפור מתמידין ומוספין שדוחים שבת

הקשה המהרש"א מדוע לא למדו שחנוכת בית המקדש דוחה יום כיפור מתמידין ומוספין שדוחים שבת. ותירץ שמשם אי אפשר ללמוד לחנוכת הבית משום ששם אנו מצווים ומחוייבים להקריב את הקרבנות האלו, ועל כן דוחים הם את השבת, ואין ללמוד משם שאפשר לדחות שבת בחנוכת בית המקדש שאין אנו מצווים לעשותו אלא הקריבו מעצמם בלא ציווי משום שמחה. ולכן למדו מקרבן יחיד של הנשיאים בחנוכת המשכן, שגם לא היה להם ציווי להקריב אלא הקריבו אותם מרצונם, ואף על פי כן הקריבו בשבת[יז].

שלמים של הנשיאים אינו צורך גבוה

התם צורך גבוה הכא צורך הדיוט. הקשו בשיטה ותוספות הרא"ש שהלא בין הקרבנות שם היה גם שלמים שאינם צורך גבוה. ותירצו שיתכן ובאמת בשבת לא בישלו את השלמים אלא רק זרקו את הדם והקטירו את החלבים שהם הצורך גבוה שבשלמים, ובמוצאי שבת בישלום ואכלום.

איך מתחילה דרשו קל וחומר כיון שיש לחלק ביניהם

הקשה בעץ יוסף אם כן למה מתחילה דרשו קל וחומר. ותירץ שודאי הסנהדרין לא היו מסופקים בדבר, שהיו בטוחים שכיון ששמחה של מצוה היא כצורך גבוה היא, וכיוונו בזה להלכה. אך שאר המון העם היו מסתפקים בזה, ואעפ"כ למעשה היו צריכים לעשות כמו שהסנהדרין פסקו. ומכל מקום היו דואגים אולי לא נתכפר עוונם ביוה"כ, עד שנתבשרו ברוח הקדש שהסנהדרין כיוונו להלכה[יח].

בנין לשעה לא חשוב בנין

בשו"ת חת"ס (או"ח סי' עב) דן במי שבונה בשבת בנין שמצד עצמו יכול להתקיים אלא שדעתו לסותרו, וחשוב בנין לשעה, אם חשוב בונה או לא. וכתב שזה תלוי במחלוקת אמוראים בירושלמי (שבת פ"ז ה"ב) דרבי יוסי סבר דאינו בנין ואף שלומדים בנין מהמשכן וגם שם לא נעשה הבנין שיהיה כך לעולם, שהרי פרקוהו בזמן נסיעתם, מ"מ כיון שהיו חונים ונוסעים עפ"י הדבור ולא ידעו מתי ייסעו הרי זה כמו בנין לעולם. ור"י בר בון סבר שכיון שהבטיחן הקב"ה להכניסם לארץ נחשב בנין המשכן כמו בנין לשעה, ומוכח שבנין לשעה חשוב בנין. וכתב שם שכיון שבבבלי (שבת לא:) אמרו שבניית המשכן נחשב לסותר על מנת לבנות במקומו, משום שכתוב (במדבר ט כ) 'על פי ה' יחנו' חשוב כסותר על מנת לבנות במקומו, מוכח דסובר כר' יוסי דבנין המשכן נחשב כמו בנין לעולם כיון דהיה על פי ה', ואם כן הבבלי סובר דבנין לשעה אינו בונה.

והקשה שם שאם בנין לשעה נחשב בונה, קשה על מה שרצו ללמוד כאן שחנוכת בית המקדש דוחה יום הכפורים מחנוכת הנשיאים שדחתה שבת, ומדוע הגמרא לא דוחה שאי אפשר ללמוד חנוכת בית המקדש מחנוכת הנשיאים במשכן, משום שבנין בית המקדש יוכיח שאינו דוחה אפילו יו"ט, ובימי המילואים היה דוחה אפילו שבת, שמשה היה מפרק ובונה את המשכן כל יום מחדש, ורואים שבנין המשכן היה דוחה שבת[יט]. ואם בנין לשעה לא נחשב בונה, נמצא שבימי המילואים שמשה היה מפרק ומעמיד את המשכן כל יום אין בזה משום בונה, ורק במשכן כשעמד במקום תחנתם נחשב בונה לעולם כיון שכתוב שם על פי ה' יחנו, אבל בימי המילואים אינו בנין לעולם, ולכן היה משה יכול לפרק ולהעמיד את המשכן כל יום מחדש, ואין ראיה מזה שמשכן עדיף ממקדש[כ].

הטעם שהיו צריכים שמחה בחנוכת הבית

אין שמחה בלא אכילה ושתייה. כתב בתוספות הרא"ש דאף שלא כתוב בחנוכת המקדש שמחה אלא הבאת קרבנות, מ"מ כשמביאין קרבנות צריך להיות שם שמחה, שכתוב באכילת שלמים 'וזבחת שלמים ואכלת שם ושמחת' (דברים כז), ולומדים מזה שיש ענין שמחה באכילת שלמים[כא].

הטעם שרצו לומר שיום השביעי היה בשבת

אילימא מדכתיב ביום הראשון וביום השביעי. פירש רש"י שההוא אמינא היתה ששביעי הכוונה ליום השביעי שהוא שבת, ודוחה הגמרא שיתכן שהכוונה ליום השביעי שהקריבו בו. והמהרש"א הוסיף שכיון שכתוב בשבת (פז:) שיום הראשון של הנשיאים היה ראשון למעשה בראשית, נמצא שיום השביעי לנשיאים היה בשבת, אך קושית הגמרא שאולי יום השביעי הוא יום השביעי לקרבנות שהקריבו[כב].

אם אפשר ללמוד מחנוכת בית המקדש ששאר קרבנות דוחים שבת

המאירי כתב שהתמידים ומוספים דוחין את השבת שנאמר בהם 'במועדו' ודורשים אפילו בשבת, אבל שאר קרבנות אינם דוחין שבת. ואף שבחנוכת הנשיאים שבמשכן הקריבו שנים עשר יום רצופים, והיתה שבת בינתיים, והיו שם קרבנות הרבה, ולא עוד אלא שבחינוך בנין שלמה הקריבו ביום הכפורים קרבנות של שמחה לבד דהיינו שלמים, ואכלו אותם כדי לקיים מצות שמחה, אין למדין מהוראת שעה, שגם שלמה המלך היתה הוראת שעה.

הטעם ששלמה חינך את בית המקדש ביום הכפורים

בחידושי רבי מאיר שמחה הביא בשם חתנו[כג] שהטעם ששלמה המלך חינך את בית המקדש ביוה"כ, משום שבין הבדים בקודש הקדשים היו נכנסים לעבודה רק פעם אחת בשנה ביוה"כ. ויש לומר שמתחנכים רק ע"י עבודת יוה"כ דוקא, לכן סידר את שמחת החינוך ביוה"כ. ובמועדים וזמנים (ח"ו סי' לד) הקשה שלדבריו שיש דין קידוש לקודש הקדשים, וצריכים לזה קידוש מיוחד שאינו מתקדש עם ההיכל יחד, מה ההוכחה משלמה המלך שאין מערבין שמחה

טו. ובהעמק דבר (במדבר ז מח) כתב על הפסוק 'וביום השביעי', שקרבן זה דחה את השבת, ומבואר במדרש שהטעם שדחה שבת משום שעשו אותו כקרבן ציבור שדוחה שבת, דתנן בתמורה (פ"ב) מה בין קרבן יחיד לקרבן ציבור, קרבן יחיד אינו דוחה שבת וטומאה, וקרבן ציבור דוחה שבת וטומאה. והוסיף שם שלדעת רבי מאיר ורבי יעקב שאין הדבר תלוי בקרבן ציבור אלא שדבר שזמנו קבוע דוחה שבת, הטעם שדחה שבת משום ששמחת חנוכה היא כמו מועד, שאין מפסיקים אותו בשבת. ובאבן עזרא (שם) כתב שיש אומרים כי בשבת הקריבו והיא היתה הוראת שעה. ויש אומרים כי היום הוא שביעי לחנוכת המזבח. והמכחישים אמרו כי לא היה תחלת החנוכה יום ראשון לשבוע, כך שיום השביעי לא יצא בשבת. וכתב שם שזה לא יועיל כי אף אם החנוכה לא התחיל ביום ראשון, לא יתכן שלא תהיה שבת באחד מהשנים עשר יום. וכותב שם שהנכון כפירוש השני שלא הקריבו בשבת בעבור זבח השלמים, ששלמים לא דוחים שבת, ובפסוק כתוב שהקריבו גם שלמים. וכן ביום השביעי בהקפת יריחו (יהושע ו ו- טו), וכן שבעת הימים בחנוכת הבית (מ"א ח סה) בעבור יום ענוי נפש. **טז. וכן** כתב התוספות הרא"ש כאן. וכעין זה כתב הרמב"ן שאחר שנבחר בית המקדש שוב לא השרה הקב"ה שכינתו במקום אחר אע"פ שחרב הבית, משא"כ במשכן שנבחר אח"כ מקדש. **יז. בשו"ת** חתם סופר (או"ח סי' רח) כתב בתשובה למהר"ץ חיות שהעיר על מה שכתב הרמב"ם (מעשה הקרבנות פ"ב הט"ו) שחנוכת נשיאים היתה הוראת שעה, ואם כן איך למדו מזה שחנוכת בית המקדש דוחה יום הכפורים. ותירץ שברמב"ם לא הוזכר הוראת שעה אלא על אופן הקרבנות שאין כיוצא בה לדורות, כמו שפירש רש"י (שיר השירים ה א) על הפסוק 'אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי' שבאותו היום היתה קטורת נדבה, וכן שעירי חטאת שהקריבו הנשיאים בנדבה אף שאין חטאת קריבה נדבה, אף על פי כן ה' קיבל אותם באותו היום. ועוד תירץ שאף אם נאמר שגוף הקרבן היה הוראת שעה, היינו משום שסובר ששבט אחד לא נקרא קהל, [וכמ"ש המג"א (סי' רח סק"ג)], ואם כן חנוכת הנשיאים כיון שכל יום הקריב נשיא של שבט אחד אינו נקרא קהל, אלא שהוראת שעה היתה. אך הגמרא כאן סברה כמאן דאמר שבט אחד נקרא קהל (הוריות ה:), והיו הנשיאים יכולים להקריב בשבת, והטעם שנקרא קרבן יחיד, דכנגד כל הי"ב שבטים נקרא קרבן יחיד, ונמצא שלא היתה כאן הוראת שעה לענין דחיית שבת, ואפשר ללמוד משם בקל וחומר. **יח. והחתם** סופר על התורה (פקודי) כתב שכאשר האכילה נעשית לשם שמים, אין היא נחשבת כצורך הדיוט אלא כצורך גבוה, ואין ביניהם לקרבנות הנשיאים שום חילוק. ומפרש שם את הפסוקים בנביא שאכילת הזקנים שהיא לשם שמים נחשבת כצורך גבוה, ועל אכילה זו אפשר ללמוד קל וחומר מהנשיאים, אבל אכילת כל ישראל שלא היו במדרגה זו אינה צורך גבוה, והיה להם לחשוש שאסור לאכול ביוה"כ ולכן היו דואגים. **יט. כמבואר** בירושלמי יומא (ג:). אך בשירי קרבן שם כתב שבשבת לא היה מפרק אותו. ויש שכתב שאדרבה מהירושלמי שבימי המילואים היה משה מעמיד בכל יום את המשכן ומפרק אותו, יש ראיה שבנין לשעה לא הוי בנין, שאם בנין לשעה הוה בנין איך היה עושה כך בשבת. ואין לומר שכיון שהוא לצורך משכן הוא דוחה שבת, שביבמות (ו.) אמרו שאין בנין המקדש דוחה שבת. וודאי שגם בנין המשכן לא היה דוחה שבת. **כ. ויש** שהקשה על החת"ס שהגמרא כאן לומדת ק"ו חינוך המקדש מחינוך המשכן, ולא שייך להקשות שמצינו קולא במשכן יותר מהמקדש, שבנין המשכן היה דוחה שבת ובנין בית המקדש אינו דוחה שבת, כי גם בנין המשכן אינו דוחה שבת. וכן כתבו התוס' עירובין (ב. ד"ה משכן) שמשכן נקרא מקדש, ונפקא מינה שאינו דוחה את השבת. וכן במכילתא בתחילת ויקהל דורשים מהפסוק שאין מלאכת המשכן דוחה שבת, ואם כן אפשר ללמוד חנוכת בית המקדש מחנוכת הנשיאים. ואף אם תרצה לחלק שמשכן אינו דוחה שבת אבל מילואים דוחה שבת, ולכן חנוכת הנשיאים היתה דוחה שבת, א"כ זה עצמו גם כן אפשר ללמוד בק"ו ממשכן, שמילואים של בית המקדש ידחה שבת אם היה שייך במקדש מילואים. **כא. ויש** להעיר על מה שכתבנו לעיל בשם התוספות הרא"ש על דחיית הגמרא התם צורך גבוה, שהנשיאים לא אכלו את השלמים בשבת, אלא זרקו את הדם בשבת כי הוא צורך גבוה אבל אכלו את הקרבנות במוצאי שבת, ומדוע שם לא היו צריכים שמחה. ועוד עיין ברש"י שעל העין יעקב (ד"ה הכא צורך הדיוט) שכתב שבשלו את מאכלם ביום הכפורים. וכתב שם ביד יוסף בשם מלא העומר שהטעם שבשלו ביום הכפורים אף שהיו יכולים לשחוט מערב יום הכפורים כדי לאכול ביום הכפורים, ששלמים נאכלים לשני ימים ולילה אחת, שכיון שמותר לאכלם ביום הכפורים, נמצא שהבישול הוא צורך אוכל נפש, ומותר לבשל ביום הכפורים כמו ביום טוב. ובמדרש (ב"ר נח פל"ה ג) איתא דגם הדליקו נרות ביוהכ"פ, וצריך לומר דאף זה לצורך השמחה דאין שמחה כשאוכלים בחושך. **כב. ואף** שהתחילו להקריב ביום ראשון הפסוק אינו מונה את הימים של השבוע אלא את הימים שהקריבו בהם. **כג. ח"ב** סי'

בשמחה, הרי כאן הוצרך לחנך את בית המקדש ביוה"כ, משום שרצה לחנך גם את קדש הקדשים. ומוכיח שם שאף שקדש הקדשים חמור מההיכל, אעפ"כ אינו צריך קידוש מיוחד, ומתקדש עם ההיכל יחד.

כולכם מוזמנין לעולם הבא

יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מוזמנין לחיי העולם הבא. פירש רבינו חננאל כולכם מוזמנים לחיי העולם הבא משום שלא נתכוונתם אלא למצוה. אך המהרש"א פירש שכולכם הכוונה גם לאלו שלא נתכוונו באכילתם ביום הכיפורים לשם שמים. ולפי זה מובן למה היו צריכים מחילה משום שאכלו ביום הכיפורים ולא נתכוונו לשם שמים[כד].

אם רבי שמעון לימד אותם שצריך ליפטר פעם אחרת למה שאל אותם

אמרו ליה למדתנו רבינו תלמיד שנפטר מרבו ולן באותו העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת. וכתב המהרש"א דאף שהוא לימדם שצריך ליפטר פעם אחרת, שאל אותם כדי לחדדם אם הם יודעים. אך בשפת אמת כתב מה ששאל אותם למה נפטרתם פעם אחרת אף שהוא לימדם דין זה, משום שלרוב ענוותו לא החשיב אותם כתלמידיו.

מה חשבו ישראל בתחילה כשנפטרו משלמה ביום השמיני

שנאמר ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך. וכתיב וביום עשרים ושלשה לחדש השביעי שלח את העם. וכתב המהרש"א שבשלמא החכמים שנפטרו מרבי שמעון בלילה יש לומר שלא היה בדעתם ללון בעיר, ולכן נפטרו ממנו, ואח"כ נמלכו ולנו בעיר, והוצרכו להפטר פעם אחרת ביום. אבל ישראל מדוע נפטרו משלמה המלך ביום השמיני, שהרי לא היה בדעתם לילך מירושלים ביום השמיני, כיון שהוא יו"ט ואסור ללכת בו חוץ לתחום, ובין כך אינם יכולים לחזור לבתיהם. ועוד שביום השמיני יש חיוב שמחה הנוהג בכל שמונת ימי סוכות, ואין שמחה אלא בבשר שלמים[כה]. ותירץ דאפשר שהיה בדעת ישראל ללכת ביום השמיני מהעיר וללון בתוך התחום, ולכן נפטרו ממנו, ואחר כך החליטו לישאר ללון שם, ועל כן הוצרכו ליפטר שנית למחרת. וכיון שעיקר השמחה מפורש בתורה רק בשבעה ימים, וביום השמיני לומדים שנוהג שמחה מהריבוי של והיית 'אך שמח', יתכן שלא ידעו את הדרשה שנוהג שמחה ביום השמיני, עד לאחר שנפטרו משלמה ביום השמיני, שהוא הודיע להם את הדרשה הזאת ושצריכים ללון שם, וכיון שלנו שם הוצרכו ליפטר ממנו למחרת עוד פעם.

גירסת הרי"ף במעשה דשלמה ודין הרמ"א שאם דעתו לנסוע למחר אינו צריך ליפטר עוד פעם

גירסת הרי"ף במעשה שלמה שביום השמיני שלח את העם ואחר כך כתוב וביום עשרים וארבעה לחודש השביעי שלח את העם. ומכאן לומדים שתלמיד הנפטר מרבו צריך ליפטר ממנו פעם שנייה. ופירש הנמוק"י שהם נפטרו משלמה ביום השמיני שהוא עשרים ושנים בחודש, משום שדעתם היה לשוב לבתיהם למחרת ביום עשרים ושלשה[כו], אלא שביום עשרים ושלשה לא שבו לבתיהם ונשארו ללון שם בליל עשרים וארבע, לכן היו צריכים ליפטר עוד פעם ביום עשרים וארבע, אך אם לא היו נשארים בליל עשרים וארבע, לא היו צריכים ליפטר עוד פעם. והיה מועיל מה שנפטרו ביום עשרים ושנים משום שנפטרו אז על דעת להשאר ללון בליל עשרים ושלש.

ומכאן פסק הרמ"א (שו"ע יו"ד סי' רמב סט"ז) שהנפטר מרבו ונטל ממנו רשות ולן בעיר, צריך לחזור וליטול ממנו רשות. ודוקא שלא אמר לו מתחילה שרוצה ללון בעיר, אבל אם הגיד לו בשעה שנטל רשות א"צ לחזור וליטול ממנו רשות[כז]. והראיה שכאן גם נטלו ממנו רשות בעשרים ושנים על דעת לנסוע למחר, ורואים שמועיל נטילת רשות על דעת לנסוע למחר שאין צריך ליפרד עוד פעם, ורק משום שנסעו לבסוף בעשרים וארבעה בחדש הוצרכו ליטול רשות עוד פעם.

ט:

שיטת רש"י מתי עושה את המצוה הקטנה ומתי עושה את המצוה הגדולה

כאן במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים. רש"י פירש שאם כשלא יעשה הוא את המצוה יעשו אותה אחרים, אז פלס מעגל רגלך, ותעשה את המצוה הגדולה ואחרים יעשו את המצוה הקטנה. אבל אם כשלא יעשה את המצוה הקטנה לא יעשו אותה אחרים, אז נאמר הפסוק אורח חיים אל תפלס[א], ותעשה את המצוה הקטנה שבאה לידך תחילה[ב]. והר"ן הוסיף שאם אין המצוה יכולה להתקיים על ידי אחרים יעשה את המצוה שבאה לידו תחילה כדרך שאמרו אין מעבירין על המצוות[ג]. והקשה המהרש"א על הרש"י שכתב שאם אין המצוה יכולה לעשות על ידי אחרים יעשה את המצוה הקטנה שבאה לידו תחילה, ואין המצוה הגדולה קודמת לקטנה. שבכמה מקומות מצינו שמצוה גדולה דוחה מצוה קטנה כמו שמת מצוה דוחה אפילו פסח ומילה שהם בכרת[ד]. וכן פסח ומילה דוחין שאר מצות עשה[ה]. ולכן כתב שלולא פירוש רש"י היה מקום לפרש בהיפך. שמצוה שיכולה להתקיים על ידי אחרים כגון מת מצוה וכיוצא בה שהם מצות גדולות, ואם הוא לא יעשה אותם, אחרים יעשו אותם, שלא יניח את המצוה הקטנה בשביל המצוה הזאת כגון שלא יבטל את מצות פסח ומילה בשביל לקיים קבורת מת מצוה, כיון שיש אחרים שיעשו אותה, אלא אומרים אל תפלס ותעשה פסח ומילה. אבל במצוה שא"א לעשות ע"י אחרים, כגון שמזדמן לו קבורת מת מצוה, שאין שם אחר לקבור אותו, אז תפלס ותעשה הגדולה שהיא מת מצוה ותניח הקטנה שהם פסח ומילה בשביל מת מצוה[ו].

מב. במכתב לחתנו רבי אברהם לופטביר. **כד. וראה** בשו"ת תורה לשמה (סי' תקיד) שמצאנו בתוס' (תענית יא. ד"ה אמר שמואל) שנזיר נקרא חוטא על שם שמצער עצמו מן היין, שהמצוה שעושה בנדרו בנזיר היא יותר גדולה מהעבירה שציער עצמו מן היין, כי מצוה לידור כמו שאמרו כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין, ומ"מ יש קצת חטא בזה, וכמו במתענה תענית חלום בשבת שקורעין לו גזר דינו, ואף על פי כן צריך תקנה. ותקנתו שישב תענית לתענית. וכן כאן היה צריך למחול להם את עוון יום הכפורים, ואף שהותר להם לאכול ולשתות על פי הדרשה שהיה להם, אף על פי כן הוצרכו למחילה כי זה נקרא עוון. וכן כתב בויואל משה (ריט). **כה. ברש"ש** הקשה שאין חיוב כל היום לאכול שלמי שמחה, ולאחר שאכלו שלמי שמחה ביום השמיני היו יכולים ללכת. ועוד שהתוספות בסוכה (מז.) כתבו שמרבים מושמחת כל מיני שמחות, ולא דוקא בשר שלמים. אמנם כתב דעדיין קשה שהרי יום השמיני חייב בלינה למחרתו, [כמבואר בסוכה (מז.)] ואיך היו סבורים ללכת ביום השמיני. וכן כתב הגר"א (יו"ד סי' רמב ס"ק ז). **כו. ומוסיף** בהגהות הב"ח (על הרי"ף אות ל) שהראיה שדעתם היה לנסוע למחרת, שהרי יום השמיני טעון לינה, ובודאי לא היה בדעתם לנסוע בשמיני או בליל עשרים ושלשה. **כז. וכתב** הט"ז (שם סק"ט) שבפסוק לא כתוב ביום כ"ד, אלא ביום כ"ג, על כן צ"ל שטעות סופר היא ברי"ף אלא שנפטרו ביום כ"ג, וצריך להגיה ברי"ף יום כ"ג, ומכל מקום הנמוק"י הוציא מהרי"ף שאם נפטר על דעת לישאר ללון בעיר אינו צריך ליפטר ממנו עוד פעם, משום שהוקשה לר"ן לאיזה צורך נפטרו ממנו בכ"ב, כיון שאינם יכולים ליסוע ביום כ"ב, אלא ביום כ"ג, ולמה להם ליפטר פעמיים, גם בכ"ב וגם בכ"ג, אלא שמתחילה נפטרו בכ"ב על דעת ליסוע בכ"ג, אלא שביום כ"ג נתיישבו בדעתם והחליטו לישאר ללון בכ"ג וליסוע בכ"ד, ולכן נטלו עוד פעם רשות בכ"ג כדי ליסוע בכ"ד. ונמצא שבאמת לא נפטרו ממנו בכ"ד אלא בכ"ג, רק שבכ"ג נפטרו כדי לנסוע בכ"ד, ונסעו באמת בכ"ד, והראית היא ממה שבתחילה נטלו רשות בכ"ב בשביל לנסוע בכ"ג, שזה מוכיח שאף שנשארו ללון בכ"ג, מ"מ מועיל מה שנטלו רשות לישאר ללון ולנסוע למחרת, דאל"כ למה נטלו רשות. וכן פירש הגהות הב"ח על הרי"ף שם. אך בש"ך (שם ס"ק לג) תמה על הרמ"א ועל הנמוק"י שכיון שט"ס הוא בהרי"ף וצ"ל 'וכתיב ביום כ"ג לחודש' שכן הוא בדברי הימים (ז י), ואם כן לפי מה שמשמע בפסוק שנטלו רשות ביום השמיני לצורך לשוב ביום כג, כי אסור לנסוע ביום השמיני כי הוא יום טוב וכן טעון לינה למחרתו, ועל כרחך שדעתם היה לנסוע למחר, ואף על פי כן נטלו ממנו מחר בכ"ג עוד פעם רשות, מוכח שבכל ענין צריך לחזור וליטול רשות ביום שנוסע, אפילו כשהיה בדעתו לנסוע למחר, ואף אם תאמר שאין ראיה מהפסוק שצריכים לחזור וליטול רשות כשדעתם היה לנסוע למחרת ולישאר ללון, ונאמר שלא היה בדעתם לישאר ללון ביום כ"ג. מכל מקום אין הוכחה מהפסוק לדינו של הנמוקי יוסף שאם היה בדעתו לישאר למחר אינו צריך ליפרד עוד פעם. וכן כתב בביאור הגר"א שם (סק"נ) שדברי הרמ"א אין להם מקור בגמרא, ואדרבה מוכח להיפך, שהרי יצאו בכ"ג, ואף על פי כן נפרדו ממנו עוד פעם בכ"ג. **א. ובשפת** אמת כתב שלולא דברי רש"י היה מקום לפרש שלא מדובר כאן במצוה גדולה וקטנה, רק שאם יש לפניו מצוה שא"א לעשות ע"י אחר, ומצוה שאפשר לעשות ע"י אחר יפלס לעשות את זו שא"א לעשות ע"י אחר, ועל זה כתוב 'פלס מעגל רגלך', ומה שכתוב בפסוק השני פן תפלס, הוא לא באופן אחר אלא באותו אופן, שלא יחשיב את המצוה שגדולה יותר אלא את המצוה שאי אפשר להתקיים ע"י אחרים. ששני הפסוקים מדברים באותו ענין, שאם יש לפניו שני מצוות לעשות, אחת מהם יכולה להתקיים ע"י אחרים ואחת אינה יכולה להתקיים ע"י אחרים, עושה את המצוה שאינה יכולה להתקיים ע"י אחרים, ולא משנה איזה משני המצוות היא יותר גדולה. **ב. וכן** כתב רש"י בסוכה (כה: ד"ה שהל שביעי שלהן) ששמעינן מינה שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, שהרי נטמאו במתיהן, שבעה ימים לפני הפסח, ואף על פי שטומאה זו תעכב על ידם את אכילת פסחיהן, אלמא שמצוה קלה הבאה לידך אינך צריך לדחותה מפני חמורה העתידה לבוא. ובחידושים וביאורים הקשה על הרש"י שממה נפשך איך מדובר כאן, אם שני המצוות חיובם שוה, גם כשאי אפשר לעשותה ע"י אחרים צריך לעשות את המצוה הגדולה, כמו שלמדנו בזבחים (פט.) שתדיר או מקודש קודמים, וגם כשאינו יכול לקיים את שניהם אלא אחד מהם, הגדולה קודמת. ואם קדם חיוב הקטנה, אז תמיד היא קודמת אף שאפשר לעשותה ע"י אחרים. **ג. ומשמע** שאם המצוה הקטנה יכולה להתקיים על ידי אחרים אף שבאה לידו תחילה, יכול להעביר על המצוה ולעשות את המצוה הגדולה. ועוד רואים מהר"ן שמדובר כאן שנזדמנה לו המצוה הקטנה, שאם לא כן לא שייך את הכלל שאין מעבירין על המצוות. **ד. מגילה** (ג:). **ה. וכתב** במצפה איתן שנעלם מן המהרש"א לפי שעה דברי רש"י בסוכה שהובאו לעיל, שרואים ממה שנטמאו אנשים במת מצוה אף שעל ידי זה יתבטלו מלעשות הפסח, ואי אפשר לומר שדוקא מת מצוה שהיא מצוה חמורה יותר מפסח ומילה, שהרי כתב רש"י שמשם לומדים שמצוה קלה שבאה לאדם אין לו ליבטל ממנה בשביל החמורה. ומה שאמרו במגילה שמת מצוה דוחה אפילו פסח ומילה שהם בכרת, שם מדובר ששני המצוות לפניו, כמו שכתוב הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ומצא מת מצוה, שמדובר בי"ד ניסן אחר חצות שכבר חל עליו חיוב עשית הפסח בחצות. וכיון ששניהם באים לפניו כאחד מניח את הגדולה ועושה את הקטנה. אבל כשבאה לפניו קודם מצוה קטנה עושה את מה שבאה לידו תחילה. ואולי הטעם שנטמא במת מצוה הוא לא משום שמת מצוה היא מצוה יותר חמורה מפסח ומילה, אלא משום שגדול כבוד הבריות שדוחה כל המצות שבתורה. **ו. וכתב** שם שכן מוכח מההמשך שמחלקים בת"ת בין מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים שמניח ת"ת בשבילה, למצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים שלא מבטל תורה בשבילה. כך גם כאן מצוה שאי אפשר לעשות ע"י אחרים תעשה את הגדולה ותניח את הקטנה בשבילה, ומצוה שיכולה לעשות ע"י אחרים, לא יבטל את המצוה הקטנה בשבילם. שזה דומה לכאן, אך לרש"י אינו דומה כל כך לדוגמא של ת"ת ושאר

חבוש בבית האסורים ונתנו לו רשות לצאת משם להתפלל פעם אחת מתי ילך להתפלל

כתב בשו"ת רדב"ז (ח"ד סי' יג) שמי שהיה חבוש בבית האסורים ונתנו לו רשות לצאת משם יום אחד בשנה לבית הכנסת להתפלל. שיבחר את היום שבא לידו קודם, משום שאין מעבירין על המצות, לכן המצוה הראשונה שבאה לידו תחילה יעשה אותה, בין אם היא קלה או חמורה. וכתב בשו"ת חכם צבי (סי' קו) שמכאן יש ראיה לרדב"ז. שלפי רש"י רואים כאן שמצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים, יעשה את המצוה שמזדמנת לו תחילה בין קטנה ובין גדולה, ולא יניח את המצוה הקטנה מפני המצוה הגדולה[ז]. ומסתמא דברי הרדב"ז הם במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים[ח].

דרך הראב"ד והתוספות הרא"ש שמדובר בביטול תלמוד תורה לשאר מצוות

אך הראב"ד והתוספות הרא"ש פירשו שהנידון כאן הוא לבטל תלמוד תורה לעשות מצוה[ט]. שמצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים אין מבטלים תלמוד תורה בשבילה, שתלמוד תורה גדול מכולם. אבל מצוה שאינה יכולה להתקיים ע"י אחרים מבטלים תלמוד תורה בשבילה. והקשה בתוספות הרא"ש מה החידוש בתלמוד תורה יותר משאר מצות. שהרי גם בשאר המצות אם יש לפניו שני מצוות שאחת מהם יכולה להתקיים ע"י אחרים ואחת מהם אינה יכולה להתקיים ע"י אחרים, מניח את המצוה שיכולה להתקיים ע"י אחרים ועושה את המצוה שאינה יכולה להתקיים ע"י אחרים[י]. שהרי גם תלמוד תורה אינו יכול להתקיים ע"י אחרים[יא]. ותירץ שיש חידוש בתלמוד תורה יותר מבשאר מצוות, שכיון שעיקר לימוד התורה הוא כדי לקיים את המצוות, היינו חושבים שיבטל תלמוד תורה אפילו לצורך מצוה שיכולה להתקיים ע"י אחרים. לכן קמ"ל אורח חיים פן תפלס, שלא מבטלים תלמוד תורה לצורך מצוה שיכולה להתקיים ע"י אחרים. והשיטה בשם הראב"ד תירץ שהחידוש שלא מבטלים תלמוד תורה למצוה שיכולה להתקיים ע"י אחרים, כי היינו חושבים שכיון שמצות ת"ת יכולה להתקיים לאחר זמן[יב], יבטל אותה אף למצוה שיכולה להתקיים ע"י אחרים, וקמ"ל שכיון שהמצוה יכולה להתקיים ע"י אחרים לא מבטלים תלמוד תורה בשבילה[יג].

אהח 18/06/2018

החילוק בין מצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים או לא לגבי תלמוד תורה

כאן במצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים כאן במצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים. פירש"י שמצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים לא מבטלים תורה בשבילה, אבל מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים מבטלים תלמוד תורה כדי לעסוק בה. אך הריטב"א כתב, שלמצוה שיכולה להתקיים ע"י אחרים אין מבטלים תורה בשבילה, אינה יכולה להתקיים ע"י אחרים מותר לבטל תלמוד תורה בשבילה[יד]. ומשמע שאין חייב לבטל תלמוד תורה אפילו למצוה שאינה יכולה להתקיים ע"י אחרים, אלא שמותר לבטל תלמוד תורה בשבילה. ומה שאין כן לשאר הראשונים משמע שחייב לבטל תלמוד תורה ולעשות את המצוה שאינה יכולה להתקיים ע"י אחרים.

טעם שלא מבטלים תלמוד תורה למצוה שיכולה להתקיים ע"י אחרים

הטעם שאין מבטלים תלמוד תורה למצוה שיכולה להתקיים ע"י אחרים. כתב הרמב"ם (ת"ת פ"ג ה"ג - ד), משום שמצות תלמוד תורה שקולה כנגד כל המצוות, ועל כן הוא קודם לכולם. ובשנות אליהו (פירוש הארוך לפאה פ"א ה"א) כתב שכיון שכל תיבה ותיבה שלומד בתורה, יש בזה קיום מצוה בפני עצמה, אם כן בודאי השכל מחייב שיניח לאחרים לעשות את המצוה והוא יעסוק בתורה.

טעם שמבטלים תלמוד תורה למצוה שאינה יכולה להתקיים ע"י אחרים

והטעם שאם אין המצוה יכולה להתקיים ע"י מבטלים תלמוד תורה בשבילה, אף שתלמוד תורה היא גם מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים. כתב בתלמידי רבינו יונה (ברכות) שכיון שהלימוד הוא על מנת לקיים, והלומד ואינו מקיים נוח לו שלא נברא, לכן כשיש אפשרות או לקיים את המצוה או ללמוד תורה, יבטל את תלמוד תורה לקיום המצוה.

בתלמוד תורה לא נאמר הכלל שהעוסק במצוה פטור מן המצוה

במאירי כתב שאע"פ שאמרו העוסק במצוה פטור מן המצוה, אין תלמוד תורה בכלל זה אלא מי שהיה עוסק בתורה ואירעה מצוה לידו אם אפשר לאותה מצוה על ידי אחרים אין לו לבטל עליה. ואע"פ שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, לא נאמר כן בתלמוד תורה הואיל ועיקרה היא לידיעת קיום שאר מצות לכן מבטלים אותה בשביל כל מצוה שאי אפשר לקיימה על ידי אחרים. **ובביאור** הדבר שלא אומרים בתורה העוסק במצוה פוטר מן המצוה. כתב בקובץ שיעורים (ח"ב סי' יט אות ג) שלא הכוונה שמצות תלמוד תורה נדחית מפני קיום מצוה, שמצות ת"ת גדולה מכל המצוות. אלא שכמו שמותר לבטל ת"ת לצורך פרנסתו ושאר צרכי גופו[טו], והטעם משום שהתורה לא נתנה שיעור מוגבל לת"ת אלא החיוב לעסוק בתורה בכל זמנו הפנוי מעשיית צרכיו וחפציו. ובזמן שהוא עוסק בצרכיו, אינו מצוה כלל ללמוד תורה. ועל כן קיום מצוה נחשב גם כן לצרכי האדם, משום שהוא צורך נשמתו, ולכן בזמן שיש לו לעשות איזו מצוה מהמצוות, אינו מצוה כלל על תלמוד תורה[טז].

אם מאחר את המצוה הרי זה כיכולה להתקיים ע"י אחרים

הרמב"ם (אישות פט"ו ה"ב) כתב שאם היה עוסק בתורה וטרוד בה ומתיירא לישא אשה כדי שלא יטרח במזונות ויבטל מן התורה, הרי זה מותר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה וכל שכן בתלמוד תורה. והקשה עליו הקובץ שיעורים (ח"ב סי' יט אות ג) שבגמרא כאן רואים שמצוה שאי אפשר לקיימה ע"י אחרים מבטלים תלמוד תורה כדי לקיימה, ואם כן למה כתב הרמב"ם שעוסק בת"ת פטור מלישא אשה. ותירץ שמבטלים ת"ת רק למצוה שאינה יכולה להתקיים ע"י אחרים, וזה רק שאם לא יבטל ת"ת יתבטל המצוה, אבל כאן שמאחר לישא אשה, אינו מבטל ע"י תלמוד תורה את מצות פריה ורביה, אלא מאחר את המצוה. ולאחר את המצוה אפשר ע"י ת"ת כיון שלאחר זמן המצוה מקיימת ע"י עצמו. הרי זה כמצוה שאפשר שיכולה להתקיים ע"י אחרים, שגם בת"ת אומרים עוסק במצוה פטור מן המצוה.

מבטלים את מצות לימוד התורה למצוה אחרת אבל לא את מצות ידיעת התורה

אך בשו"ע הרב (הל' תלמוד תורה פ"ג ה"א) כתב שלא אמרו שמבטלים תלמוד תורה מפני מצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים, אלא להפסיק לפי שעה וזמן, שמבטל רק מעסק התורה ומצות לימוד התורה תמיד. אבל מצות ידיעת התורה שהוא לימוד ההלכות וטעמיהם בדרך קצרה, לא מבטלים אף למצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים. ולכן אם רוצה ללמוד תורה קודם שישא אשה, שאם ישא אשה תחילה לא יוכל ללמוד ולזכור את כל ההלכות בטעמיהם.

אפילו מי שתורתו אומנותו מפסיק למצות

התוספות הוכיחו שמצוה שאי אפשר לעשותה ע"י אחרים עדיף מתלמוד תורה, כי מפסיקין ללולב ולסוכה אפילו רשב"י שתורתו אומנתו. אבל לתפילה וק"ש לא היה רשב"י מפסיק. והביאו בשם הירושלמי (ברכות פ"א ה"ב, שבת פ"א ה"ב) שהחילוק בין ק"ש ותפילה לשאר מצות. שמצות ק"ש ותפילה היא שינון ות"ת הוא ג"כ שינון, ואין מפסיקין שינון מפני שינון[יז].

מצות. ז. **וכתב** שם בחכם צבי שאף שהתרומת הדשן (סי' לה) שיש להמתין מלקדש הלבנה עד מוצאי שבת, משום שכתב באור זרוע שאין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת, כשהן מבושמין ובכלים נאים. ולא אומרים שכיון שמזדמנת לו המצוה עכשיו יעשה אותה עכשיו ולא ידחה אותה. ואם כן גם בחבוש בבית האסורים יש לומר שיצא למצוה יותר חשובה. שאינו דומה ששם המצוה נעשית באופן יותר משובח כשעושה אותה במוצאי שבת, לכן יש להמתין כדי לקיים אותה על צד יותר טוב, וכן באבעיא בפרק התכלת, ציבור שאין להם תמידין ומוספין איזה מהן קודם, ומדובר שם במוספים של שבת ותמידין של יום ראשון, אם מוספים קודמים משום שהם יותר מקודש, או שתמידין קודמים משום שהם תדיר. ומדוע לא אומרים שכיון שמצות מוספים מזדמנת לו קודם, יש לעשותה קודם ולא לדחות אותה. משום ששם זה כמו מצוה אחת ששניהם עבודת הקרבנות ובבהמה אחת הם, אבל במצות שונות אין מעבירין מצוה קלה מפני חמורה, אבל במצוה אחת שאפשר לעשותה היום שלא מן המובחר ולמחר מן המובחר טוב להמתין למחר ואין בזה משום מעבירין על המצות. ח. **אך** בנשמת אדם (כלל ס"ח) השיג על החכם צבי כמו שהקשה המהרש"א על הרש"י, שאם יש לו אפשרות לקיים מצוה גדולה או מצוה קטנה, דוחים את המצוה הקטנה מפני המצוה הגדולה. ט. **ולדבריהם** קשה קצת למה כפלו את זה אחר כך במה שחילקו בין מצוה שיכולה לעשות ע"י אחרים למצוה שאי אפשר לעשות ע"י אחרים. י. **ובמאירי** הביא ראיה מקידושין (לב.) שאם אמר לו אביו השקני מים ויש לו מצוה אחרת לעשות, אם אפשר למצוה ליעשות על ידי אחרים כבוד אביו קודם. יא. **וכן** יש לפרש קושיתו באופן אחר, שמצות ששניהם אינם יכולים להתקיים ע"י אחרים עושה את החמורה, ואם כן מה החידוש שלומד תורה ולא עושה את המצוה האחרת. אך לרש"י רואים ששני מצות ששניהם אינם יכולים להתקיים ע"י אחרים, עושה את המצוה שמזדמנת לו תחילה. ואולי זה כוונת הרא"ש. אך למה לא הקשה הרא"ש שהרי אם לומד הוא עוסק במצוה, ואז ודאי פטור מהמצוה השניה, ומה החידוש בתלמוד תורה הרי בכל המצות כך הוא. יב. **ואף** שיש מצוה ללמוד תורה כל הזמן, ואולי כוונתו שאינו מבטל את המצות תלמוד תורה כשעכשיו אינו לומד, אלא מבטל חלק ממצות תלמוד תורה. יג. **וכן** כתב במאירי בשם הראב"ד על הקושיא מקדושין שכיבוד אב קודם למצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים, משום שכיבוד אביו שעה עוברת היא, שלאחר זמן אינו יכול לקיים אותה, אבל אם לא היתה שעה עוברת היה יכול לבטל אותו כדי לקיים את מצוה שאפשר לעשותה באחרים, אבל בתלמוד תורה החידוש שאע"פ שאינה שעה עוברת, ויכול ללמוד לאחר זמן, אף על פי כן אינו מקיים את המצוה שאפשר לעשות באחרים, הואיל וכלל תלמוד תורה כל שעה, היא שעה עוברת. יד. **וכן** משמע לכאורה מהדיוק שכל חפציך לא ישוו בה, אבל חפצי שמים שוים לה, ולכן יכולים לבטל תורה בשביל לעשות את המצוה, כי הם שוים לה, אבל אין ראיה שחייבים לבטל תורה בשביל המצות, שכיון שהם שוים יכול לעסוק בתורה במקום לקיים את המצוה. טו. **וכמו** שדורשים בברכות (לה:) מואספת דגנך, הנהג בהם דרך ארץ. טז. **ובמחזיק** ברכה (או"ח סי' לח אות ד), כתב עוד טעם למה שהעוסק בת"ת אינו פטור מקיום המצות. משום שמצות ת"ת היא נוהגת ביום ובלילה, כמו שכתוב 'והגית בו יומם ולילה'. ואם תאמר שהעוסק בת"ת פטור מקיום המצוה, נמצא שלעולם יהיה אדם פטור מקיום המצוה, שעוסק בת"ת כל הזמן, ולכן לא חידשו בתורה את הכלל שהעוסק בה פטור מן המצוה. יז. **והקשה** בגליון הש"ס שבבבלי בשבת מבואר לא כמו שכתבו התוס'

הטעם שלא ברכו אותו בפירוש

כי אתא לגבי אבוה אמר ליה לא מבעיא דברוכי לא בירכן אבל צעורי צעורן. כתב המהרש"א שממה שלא אמר לאביו שקללו אותו. נראה שגם הוא לא חשד אותם שקללו אותו, ובודאי יש להם כוונה אחרת בזה, אלא כיון שלא הבין את כוונתם אמר לאביו שצערו אותו. כי לא הבין מדבריהם שום ברכה. והטעם שאמרו לו בלשון כזו ולא ברכו אותו בצורה ברורה, כי רצו לחדד אותו לדעת אם יבין כוונתם שכוונו לברכה, שלכן נצטער שלא הבין כוונת דבריהם[יח].

אהח18/06/2018

למה ברכוהו פעמים גם שיוליד בנים ולא ימותו וגם שכלותיו לא יצאו מביתו

תזרע ולא תחצד תוליד בנים ולא ימותו. תעייל ולא תיפוק תעייל כלתא ולא לימותו בנך דליפקון. היינו שיכניס כלות מבניו לביתו ולא ימותו הבנים שיצטרך להוציא את הכלות מביתו. והקשה המהרש"א הרי כבר בירכו אותו שיוליד בנים ולא ימותו, ולשם מה הוצרכו לברכו שהכלות לא יצאו מביתו ע"י שבניו ימותו. ותירץ שבכלל הברכה שלא יוציא את הכלות, הוא שלא יצאו הכלות מביתו ע"י גט מבניו[יט].

מה הברכה שלא תבייש ולא תתבייש

דלא תבייש ולא תתבייש. רש"י פירש שלא תבייש אחרים כדי שלא תצטרך להתבייש. וכתב המהרש"א שלדבריו אין זה מכלל הברכה שברכו אותו, אלא שלימדו אותו מוסר שלא תבייש אחרים ואז תזכה לברכה זו שלא תתבייש, שהוא מדה כנגד מדה[כ]. ופירש שם שהמשך הגמרא שהביאה פסוק שה' בירך את ישראל שלא יבושו עמי לעולם. הכוונה גם כן שלא יתביישו. ומה שכפל הפסוק ולא יבושו עמי לעולם. הראשון הכוונה שלא תתבייש, אלא כיון שכפלו פעמים, והפסוק הראשון אינו ענין שלא יתבייש, שכבר נאמר אח"כ ולא יבושו, לכן דורשים אותו שלא יביישו אחרים[כא].

ביאור הפסוק ואכלתם אכול ושבוע והללתם

ואכלתם אכול ושבוע והללתם ולא יבושו עמי לעולם, וידעתם כי בקרב ישראל אני. כתב במהרש"א שביאור הפסוקים הוא, שתאכלו מה שהשבעה אומות אכלו ממכם, שלעתיד לבוא יחזירו השבעה אומות לישראל כל מה שגזלו מהם בעוה"ז. ועוד שלפי שכתוב בנביא קודם לכן 'ואת הצפוני ארחיק מכם', שהכוונה שלעתיד לבוא הקב"ה ירחיק את היצר הרע[כב], ומדת היצר הוא לאכול מותרות כמו שכתוב 'ואכל ושבע ודשן' וגו' וכתיב 'ורם לבבך ושכחת' וגו', לכן אמר ה' שלעתיד לבוא ואכלתם אכול, רק כדי אכילה שלא לבקש במותרות ואחרי ששבעתם והללתם וגו' כמ"ש ושבעת וברכת את ה' וגו'.

טעם ההיתר לאשה לעשות תכשיטיה במועד

אלו הן תכשיטי נשים כוחלת וכו'. בטעם ההיתר לאשה לעשות תכשיטיה במועד, כתבו הרמב"ן (בפסקי דיני מלאכת חולו של מועד) והריטב"א (ח: ד"ה עושה) דכיון שעושה לצורך הגוף הוי כעין אוכל נפש, ולכך התירו לעשות כדרכה בלא שינוי ואפילו בטירחא מרובה[כג].

מדוע לא אסרו בזה משום שמא תכנס לרגל כשהיא מנוולת

יש להבין בהיתר זה ענין נוסף, דמדוע לא אסרו לעשותו במועד שמא תשאיר לכתחילה לעשותה במועד, ותכנס לרגל כשהיא מנוולת, וכמו שאסרו להסתפר במועד משום זה (לקמן יד.). וכתב הריטב"א (ח: ד"ה עושה) שאין לחשוש לכך משום שקישוט הוא דבר הנצרך כל יום ויום, ועוד שאין דרך נשים להשהות קישוטיהן.

למי מותר להתקשט

לא שנו אלא ילדה וכו'. בספר מור וקציעה (ס"ס תקמו) כתב שכל מה שהתירו לעשות התכשיטים במועד הוא דווקא לאשה נשואה או לנערה ואפילו פנויה, אבל לא לקטנה משום שאצלה קשוט הגוף אינו שמחה, אלא א"כ בדבר שאינו מלאכה ממש[כד].

ולענין תכשיטי האיש כתב הערוך השולחן (סי' תקמו ס"ז) דאסור במה שיש בהן מלאכה, דגם בלא"ה אין לאיש להרבות בקישוטין ותכשיטין משום 'לא ילבש גבר שמלת אשה' כמ"ש בשו"ע (יו"ד סי' קפב).

מנין שאשתו של רב חסדא היתה זקנה

דביתהו דרב חסדא מקשטא באנפי כלתה. ביאר רש"י (ד"ה באנפי) דאע"ג שהיתה כל כך זקנה שהיתה לה כלה שהיא אשת בנה, אפ"ה התקשטה במועד. והקשה בהגהות יעב"ץ מה ההוכחה שהיתה זקנה, הרי אפשר שתהיה לה כלה בהיותה בת שלושים, ובפרט באותם דורות שהיו משיאים בקטנותם[כה]. **הרש"ש** תירץ ע"פ הרשב"ם (בבא בתרא קמא. ד"ה א"ר חסדא) שפירש הא דאמר רב חסדא לדידי בנות עדיפא מבנים, משום שלא נתקיימו לו בנים כי אם בנות, והקשו התוס' (שם ד"ה לדידי) שאין נראה שהרי הרבה בנים היו לו[כו], וביאר הרש"ש דאפשר שבצעירותו של רב חסדא נולדו לו בנות, ורק לעת זקנותו[כז]

בשם הירושלמי. שהמשנה שם (ט:) אומרת שמפסיקין לק"ש ואין מפסיקין לתפילה. ופירשו בגמרא (יא.) שמדובר ברשב"י וחבריו שתורתם אומנותם שהיו מפסיקים לק"ש שהיא מדאורייתא אבל לתפילה שמדרבנן לא היו מפסיקין. וברש"ש תירץ שמה שאמר ר"י בשבת כגון רשב"י וחבריו שמפסיקין לק"ש, היינו כרבנן שחולקים על רשב"י וסוברים שמפסיקין אף לקריאת שמע, ומה שאמר כגון רשב"י, משום שאף שרשב"י עצמו סובר שמי שתורתו אומנותו אינו מפסיק לק"ש, מכל מקום הוא לא היה נוהג כפי דבריו, אלא כחכמים, כמבואר בשבת (לג:) שבמערה רשב"י היה מפסיק לק"ש. ובשפת אמת תירץ קושית רעק"א, שבגמרא בשבת שם איתא שהעוסקין בעיבור שנה אין מפסיקין אפילו לק"ש, ואפשר שלזה נתכוונו התוס' לחלק בין ק"ש לשאר מצות, שאפילו שלק"ש אין מפסיקין אבל לשאר מצות מפסיקין. אך בשו"ת שרידי אש (ח"ב סי' סו עמוד תקל אות ו) העיר על זה שהמעיין בלשון התוס' רואה שהתוס' כוונתו על הירושלמי ולא על הבבלי, שמה שכתבו שלרשב"י אין מפסיקין בתורה לקריאת שמע ולתפלה, וגם הוכחת התוס' משם שיש לחלק בין ק"ש לשאר המצות, עולה יפה רק לרשב"י בירושלמי, שהטעם משום שלא מפסיקין שינון מפני שינון, ולא לעיבור שנה שבזה אין טעם לחלק בין ק"ש לשאר מצות. ותירץ שם (עמ' תקלא אות ז) שהתוס' רצו רק לפרש את הטעם שמפסיק מתלמוד תורה למצוה שאינה יכולה לעשות ע"י אחרים. והביאו ראיה ממה שאמרו בירושלמי שלרשב"י אין מפסיקין לקריאת שמע, ומפסיקין למצות סוכה ולולב, ומפרשים התוס' שהטעם שלקריאת שמע אין מפסיקין מפני שקריאת שמע היא תלמוד תורה ואין מפסיקין דברי תורה מפני דברי תורה, אבל לסוכה ולולב מפסיקין מלימוד תורה, שרואים משם שמצוה מעשית עדיפה מלימוד תורה. וזו ראיה לסברת התוס', וגם הבבלי לא חולק על הסברא הזו, אלא שסובר שאף לרשב"י מפסיק לקריאת שמע. והטעם, משום שיכול לקיים את שתיהן, משום שגם קריאת שמע היא נחשבת דברי תורה. **יח. וכתב** עוד ששמע שהטעם שעשו כן כדי שיבא לאביו ויפרש לו כוונתם לברכה, כדי שעי"ז תחול עליו הברכה גם מאביו. וכן כתב בעיון יעקב בשם מהר"ם פדוואה. וכתב המהרש"א שזה דחוק קצת שמנין ידעו שהוא לא יבין כוונתם ואביו כן יבין. אך בעיון יעקב תירץ שאף שהוא גם יבין, מכל מקום יהיה לו סיבה לבוא לאביו לבקש ממנו שיסביר לו את דבריהם, כדי שיתברך מפיו. ובעץ יוסף כתב בשם נזר הקודש שהטעם שלא ברכוהו בלשון ברור, משום שיש לחוש ע"י כך לקטרוג של מדת הדין, לכן הסתירו את הברכה בצורה של קללה, וברכוהו בלב לבד, ומחשבה שבלב אין המלאך יודע אותה. לכן הזכירו בלשון קללה וכיונו לברכה. **יט. אך** במצבת משה העיר על המהרש"א שבגמרא מפורש שהברכה היתה שלא ימותו הבנים וע"י כך יצאו הכלות ממנו. ותירץ שכיונו לומר שאפילו אם יהיה לבניו בנים לא ימותו בניו בחייו. שהברכה שתזרע ולא תחצד, הוא רק שלא ימותו בניו בלי להשאיר זרע, שאז נמצא שלא נשאר כלום מהזריעה לקצור. אבל כשיש לבנים בנים נשאר לו מהזרע שלו. ולכן בירכו אותו עוד פעם שאף אם יהיה לבניו בנים, גם כן לא ימותו בניו בחייו. **כ. ובאיי** הים פירש שהוא סבר שברכו אותו שלא יבייש אחרים שע"י זה לא יתבייש, ולכן הקשה לאביו שאין זה ברכה. ואמר לו אביו שברכוהו שלא תבייש, הכוונה שלא תעשה דבר שתבייש בזה בעצמך. והכוונה כמו שאמר ה' 'עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו' (ישעיה מג, כא), שכשעוסקים בצרכי הגוף בלי כוונה לשם שמים, זה בושה שעושים מעשה בהמה, אמנם כאשר 'אכול ושבוע והללתם את שם ה'', אז לא מתייחסת האכילה למעשה בהמה, ולכן כשאוכלים כך ולא יבושו עמי לעולם. וזה כוונת ברכתם. **כא. אך** הקרן אורה פירש שברכה זו היא, על פי מה שידוע שעיקר ביאת הנשמה לעולם הזה, הוא כדי שלא יהיה לה בעולם הבא 'נהמא דכיסופא', שקודם ביאת הנשמה לעולם, אין לה זכות מעצמה, ומה שמקבלת הוא מתנת חנם מהקב"ה, וזו היתה כוונתם שלא תתבייש, שיגיע לנשמתו שכר בדין בלא בושה, ולא תצטרך למתנת חנם. **כב. כמבואר** בסוכה שיצר הרע נקרא צפוני. **כג. ועיי"ש** שהביא ראיה נוספת לכך מהא דמותר להסתפר אף על ידי אומן, ועל כרחך דהתירו מעשה אומן בצרכי הגוף. וכן פסק בבה"ל (סי' תקמו ד"ה כל תכשיטיה). אולם יש שאוסרים לעשות מעשה אומן אף לצרכי הגוף. דהנה בספר זמרת הארץ (סימן לז) כתב להוכיח מפסק הרמ"א (סימן רנא ס"ב) שהביא דברי הכלבו דאפשר לספר בערב שבת במעשה הדיוט, דאף בחול המועד התירו מעשה הדיוט. ומבואר שלא התירו במועד להסתפר במעשה אומן. והגר"א (שם) הקשה דלדבריו נמצא שבמעשה הדיוט מותר להסתפר בחולו של מועד, ורק ע"י אומן אסור, וא"כ מדוע אסרו להסתפר בחולו של מועד משום שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול [ראה להלן יד.], הא מעשה אומן אסור בכל המלאכות. ומוכח דהגר"א לא חילק בין מעשה אומן לצרכי הגוף לשאר מעשה אומן. ועיין עוד בביאור הלכה (סימן תקלא) דהקשה מדוע מותר להסתפר במעשה אומן בלא שנוי, ותירץ דכיון דלא יכלו להסתפר קודם לכן הרי הם כאנוסים והתירו להם כמו דבר האבד. וכ"כ בסימן תקמב (ד"ה אפילו). ומבואר מקושיתו דסבר שאין להתיר צרכי הגוף באומנות [וצ"ע דסתר עצמו, דהא בסימן תקמו (שם) הביא ההיתר דהריטב"א]. ויש להקשות במה דפסק המשנה ברורה (סי' תקלג סק"ה, בה"ל סי' תקלא ד"ה כל אדם) דיש להתיר מלאכה לרפואה לחולה שאין בו סכנה, ומשמע דמשום צער בלבד אין להתיר לעשות מלאכה, וכן בחיי אדם (נשמת אדם כלל קי סק"ג) משמע דהתיר לבריא רק שתיית רפואה ולא עשיית מלאכה, ומדוע אין להתיר שם מעשה אומן דהא זה צרכי הגוף. עוד יש להקשות מדברי הרשב"א בתשובה (ח"ד סימן סט) ופסק כן המג"א (סי' תקמד סק"א) דאין לתקן מרחץ דיחיד, וקשה דהא זה צרכי הגוף. וכן בפמ"ג (סימן תקמ סק"ג) כתב דאין להתיר תיקון תנור חימום [אם לא כשיש ההיתר של הכל חולין אצל צינה], וקשה אמאי אין להתיר מדין צורך הגוף. וכן ממ"ש הרמ"א (סימן תקמא ס"א) דאין לעשות פתילות לנרות בחוה"מ במעשה אומן, אף דזה צורך הגוף שיהיה לו אור [וביום טוב צורך של אור נקרא צורך הגוף]. ומהנ"ל מצינו דיש דעות המחמירות במעשה אומן בצרכי הגוף. ואולי יש לחלק דבמכשירין לצורך הגוף החמירו כשאפשר לו באופן אחר. ולדעות הסוברות דאין היתר מעשה אומן צריך ליישב דמה שהתירו הכא להתקשט הוא משום דאין בזה מעשה אומן ואין זה בגדר דבר שיש בו טרחה רבה שיש לאסרו דכיון דזה שמוש בגוף אין איסור בזה. **כד. ולדבריו** מה שאמרו בגמרא ילדה היינו בחורה ולא ילדה ממש. וכן משמע ברש"י (ד"ה אלא) שכתב ילדה 'בחורה שדרכה בכך' ולכך הוי לה שמחה במועד. ובטעם האיסור צריך לומר שסברו דכיון דזה צורך משונה לעשות כן לצורך מי שלא רגיל בזה אין זה נקרא צורך המועד. עוד אפשר שכל הקשוטים האלו היו מעשה אומן, ולכן כתבו שאין היתר צרכי הגוף להתיר דברים שאין נצרכים לו. **כה. ועיי"ש** מה שתי'. וברש"ש הוסיף להקשות שהרי איתא בקדושין (כט:) שאמר רב חסדא האי דעדיפנא מחבראי משום שהתחתנתי בגיל שש עשרה. ויתכן שלאחר שנה נולד לו בן, ואף בן זה התחתן בגיל שש עשרה, וא"כ רב חסדא היה בגיל שלושים ושלוש שנה כשהיתה לו כלה, וסתמא דמילתא שאף אשתו היתה ג"כ בערך בגילו ומנין שזקנה היתה. **כו. ותירצו** דמה שאמר רב חסדא בנות עדיפי לי מבנים משום שהיו לו חתנים גדולי הדור, רבא (כדאיתא שם יב:), רמי בר חמא ומר עוקבא בר חמא. **כז. רב** חסדא נפטר בגיל צ"ב שנה כדאיתא לקמן (כח.).

18/06/2018אהח

נולדו לו בנים, ולכך רב חסדא אמר קודם שנולדו לו בנים שבנות עדיפי לי מבנים. ולפי"ז אתי שפיר שרק בזקנותה של אשתו של רב חסדא היתה לה כלה.

הדין לרבנן בסיד שאינה יכולה לקפלו במועד

ומודה ר' יהודה בסיד שיכולה לקפלו במועד וכו'. מלשון הגמרא נראה שרבנן התירו לאשה לסוד אפילו בסיד שאינה יכולה לקפלו במועד[כח], ורבי יהודה מודה לרבנן רק לענין סיד שיכולה לקפלו במועד שמותר, משום שעושה כן לצורך קישוט במועד. וכ"כ הרמב"ם בפירוש המשניות[כט].

אמנם הרמב"ם בהלכותיו (הל' יום טוב פ"ז ה"כ) והשו"ע (סי' תקמו ס"ה) פסקו שטובלת עצמה בסיד רק אם תוכל לקפלו במועד[ל]. וביאר המגיד משנה בדעתו שרבי יהודה ורבנן לא נחלקו כלל, ולכו"ע סיד שאינה יכולה לקפלו במועד ניוול הוא לה ואסור, וסיד שיכולה לקפלו במועד מותר, דאל"כ מדוע פסק כרבי יהודה ולא כרבנן[לא].

אלא שלדבריהם קשה לשון הגמרא 'ומודה' ר' יהודה, שהרי ר' יהודה ורבנן אינם חולקים כלל. וכתב הריטב"א (ד"ה ר' יהודה) דהאי מודה דקאמר רבי יהודה היינו מודה לגרמיה [לעצמו][לב]. ובלחם משנה (שם ד"ה ועושה) כתב שאפשר שמה שאמרו שאינם חולקים היינו ת"ק דמתני' ור' יהודה, אבל ודאי שיש תנא אחר שחולק על ר' יהודה, ולכך קאמר שר' יהודה מודה לת"ק ודלא כתנא האחר שפליג.

ובביאור הגר"א (סי' תקמו אות ז) מצינו דעה שלישית בביאור מחלוקתם, שהרמב"ם פסק כירושלמי (פ"א ה"ז) ששם נחלקו ר' חנניא ור' מנא לענין מה חולקים ר' יהודה ורבנן, ומסקנת הירושלמי שחולקים ביכולה לקפלו במועד, אבל אין יכולה לקפלו במועד לכו"ע אסור, ובאמת הירושלמי אינו גורס ומודה ר' יהודה. אולם הקשה השפת אמת מאחר שהגמרא בסוגייתנו וכן בע"ז (ו:) מביאה ברייתא מפורשת שמודה ר' יהודה, בודאי הלכה כגמרא שלנו ונשאר בצ"ע[לג].

האם אשה מצווה לשמוח ביו"ט

שאע"פ שמצירה היא עכשיו שמחה היא לאחר זמן. יש לעיין אם אשה מצווה לשמוח ביו"ט[לד]. שבקדושין (לד:) הקשו אמאי אין לומדים שנשים חייבות במצות עשה שהזמן גרמא ממה דחייבות במצות שמחה ברגל [וכמו שנאמר 'ושמחת אתה וביתך']. ותירץ אביי אשה בעלה משמחה, ופירש רש"י (ד"ה בעלה) שאין חובת השמחה תלויה בה אלא על בעלה שישמחנה. ומבואר שאין חיוב על האשה מצד עצמה לשמוח ברגל אלא החיוב על בעלה לשמחה. אמנם בר"ה (ו:) דעת רבי זירא שהנשים חייבות בשמחה, ולכן יש עליהם גם איסור בל תאחר. ואביי חולק עליו.

והרמב"ם (חגיגה פ"א ה"א) כתב דנשים חייבות במצות שלמי שמחה. והשיג הראב"ד דאין עליה חיוב שמחה להביא קרבן, אלא החיוב עליו שיעלה עמה וישמח אותה. ומבואר דפסק כאביי. ובכסף משנה (שם) כתב שאף דעת הרמב"ם כהראב"ד ולא נכנס לפרש אם החיוב עליה או עליו. ובמעשה הקרבנות (פי"ד ה"ה) פסק דאשה חייבת בבל תאחר, וכתב הלחם משנה (שם) דמוכח דפסק כרבי זירא דיש לאשה חיוב שמחה ודלא כהכסף משנה, דהא לדעת אביי אין לה בל תאחר וכמו שמבואר בר"ה שם[לה].

חובת שמחה בזמנינו

כתבו הראשונים דאף בזמנינו יש חיוב מדין מצות שמחה לשמוח, כגון באכילת בשר ושתיית יין, ובגדים חדשים לנשים[לו]. והנידון אם נשים חייבות בזה. וכתב בשו"ת רע"א (או"ח ס"א ובהשמטות שם) דאף לסוברים דחייבת בשמחה מ"מ אינה חייבת באכילת פת בדווקא, דאכילת פת אינו מדין שמחה אלא מדין הכבוד, ונשים פטורות בזה כמו דפטורות בכל מצות עשה שהזמן גרמא. ולכן פסק דאשה ששכחה ביו"ט בברכת המזון לומר יעלה ויבוא אינה צריכה לחזור ולברך. אמנם יש שאומרים דאף מצות פת הוא מדין השמחה ואף האשה חייבת בה[לז].

האיסור להיפרע מהעכו"ם לפני יום אידם

רבי יהודה אומר נפרעין מהן מפני שמצר, אמרו לו אע"פ שמצר עכשיו שמח לאחר זמן. המחלוקת כאן היא להיפרע מהעכו"ם שלשה ימים לפני אידיהן [-יום חגם], שלרבי יהודה מותר מפני שהעכו"ם מצטער בזה ורבנן אוסרים משום שאף אם בשעה שפורע הוא מצטער מ"מ כיון ששמח לאחר זמן אסרו. ופירש רש"י (ע"ז ב. ד"ה שמח) דהיינו שהעכו"ם למחר שמח[לח], כלומר שלמחר ביום אידם העכו"ם ישמח ויודה ביום אידו, ולכך אסרו לפרוע ממנו. וכן כתב הריטב"א (שם ד"ה שמח).

ובהגהות הב"ח (על הרי"ף שם אות ז) הקשה, דא"כ ששמח רק למחר מדוע אסור אף ביום אידיהן עצמו להיפרע מהעכו"ם, הרי באותו יום עדיין אינו שמח, ומה ששמח לאחר יום אידיהם לא אכפת לן לדעת ת"ק שסבר שם שלאחר אידיהן מותר לפרוע ולהיפרע מן העכו"ם[לט]. וכתב שלכך הר"ן (שם ד"ה להשאילן) פירש ששמח הוא לאלתר לאחר שפרע חובו [- כלומר שבשעה שפורע לו מצטער, אולם מיד לאחר שפרע שמח אף באותו יום] ולכך אף ביום אידם אסור להיפרע מן העכו"ם.

י.

פסק ההלכה בהדיוט

כתב הרא"ש (סי' טז) דכיון שלא איפסקא הלכה כמאן לכך כל המכיר בעצמו שהוא יודע באחת מאלו, לא יתפור במועד. כלומר שאע"פ שנחלקו האמוראים בגדר אומן, מ"מ כיון שלא נפסק כמו מי ההלכה יש להחמיר דצריך ב' תנאים כדי שיקרא הדיוט, ומי שאין לו ב' תנאים אלו ומכיר בעצמו שיודע באחת מהן הוי אומן ואסור לו לתפור כדרכו[א].

אמנם הרמב"ם (יו"ט פ"ז ה"ה) כתב שמי שצריך לתפור לו בגד אם היה הדיוט ואינו מהיר באותה מלאכה הרי זה עושה אותה כדרכו. וכתב הב"י (סי' תקמא ד"ה והרמב"ס) שמסתימת דברי הרמב"ם משמע שסובר שכל הני אמוראים אינם חולקים כלל אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא, ולכך כל שאינו אומן מהיר נקרא הדיוט ובין שאינו יכול להוציא מלא מחט בין שאינו יכול לכוון

כח. **ובקרן** אורה הקשה מה ההיתר לעשות כן במועד, הרי זה מלאכה שלא לצורך המועד [והקשה עוד דאף להדעות דאף רבנן מודים שאסור כשאינה יכולה לקפלו במועד, מ"מ הוא רק משום שזה ניוול וגורם לה צער]. ועיי"ש שהוכיח מכח זה דסוברים רבנן דנחשב כבר שמחה השתא אף מה שנגרם אח"כ [ודלא כאביי (ע"ז ו: ע"פ ביאור התוס' שם ד"ה אמר, הובאו דבריו בסמוך) דס"ל שדבר הגורם שמחה אח"כ אין זה נחשב שמחה השתא כלל]. כט. **וז"ל:** והיה מנהג הנערות הקטנות שלהם כשהיו קרובות לבגרות שהיו טובלות בשרם בסיד וכיוצא מן הדברים, שיחממו הבשר כדי להביא דם נידותן, והיו נותנים עמו סממנים אחרים כדי לפתוח נקבי הגוף הקטנים כדי להשיר את השיער, ור' יהודה היה אוסר זה במועד למה שיש בו מן הטינוף, ואין הלכה כר' יהודה. עכ"ל. ומשמע שרבנן ור' יהודה נחלקו לענין סיד שאינה יכולה לקפלו במועד, ורבנן מתירים. וכ"כ הרי"ץ גיאות הובא במגיד משנה (יום טוב פ"ז ה"כ). ובהגהות אשר"י הביא כן מהאו"ז. וכ"כ האשכול הלכות מועד קטן שהלכה כרבנן ומותר אפילו בסיד שאינה יכולה לקפלו במועד. ל. **וכתב** התויו"ט שחזר בו הרמב"ם ממה שכתב בפירוש המשנה. לא. **עוד** כתב דאפשר שהרמב"ם סובר שאף אם נחלקו ההלכה כר' יהודה משום שבברייתא לא מנו לסוד בסיד בכלל תכשיטי האשה. וראה בלחם משנה שם שהקשה דאף אם ההלכה כר' יהודה מדוע הברייתא לא מנתה שאפשר לסוד כשיכולה לקפלו במועד. ותירץ שלא מנו בברייתא אלא דברים מבוררים שהם בכל ענין, כגון כוחלת ופוקסת, אבל לסוד בסיד שאין מותר אלא כשיכולה לקפלו במועד לא מנו. לב. **המגיה** על הריטב"א [הוצאת מכון הרב קוק] הביא מכת"י שהגירסא מודה לגמרי, והיינו שר' יהודה לא חולק כלל על רבנן. לג. **ומבואר** בגמ' שאין לעשות דבר שהשתא יש לו מזה צער אף שאחר כך תשמח, ומיהו אם יכולה לקפלו במועד מותר כיון דזה עושה לה שמחה במועד. ויש דנים אם מותר לעשות טיפול כואב במועד שמטרתו למנוע צער, באופן שהטיפול לא יועיל למנוע צער במועד אלא רק לאחר המועד, דלכאורה הוא כמו הנידון דסוגייתנו שאין לעשות דברים שגורמים צער אף שכתוצאה מהם יהיה לו שמחה לאחר המועד. אמנם יש לחלק דבסוגייתנו מדובר לעשות טיפול שגורם שמחה, ובזה לא התירו אלא אם יהנה במועד, אך כשהטיפול הוא למנוע כאבים שיש לו, יתכן דאף שלא יהנה מזה במועד יש להקל בזה. ואם יש חשש נזק כשלא יעשה הטיפול עתה, ודאי יש להתיר כדין דבר האבד. לד. **ובסוגייתנו** בפשטות אינו ענין חיוב שמחה ביו"ט אלא שלא יהיה לה צער, אולם פשוט שאם אשה מחויבת בשמחה הרי מצד חיוב זה אסור שיהיה לה צער. לה. **וכ"כ** מהר"י קורקוס שם. וכ"כ השאגת אריה (סימן סו) והביאו השע"ת (סימן תקכט). ועיין בשו"ת רע"א (מהדו"ת סימן קנג) שביאר אמאי לא פסק הרמב"ם כאביי. לו. **ראה** פסחים (קט.) דחייבים לשמוח בזמן הזה בבשר ויין ובגדים. וכ"כ הרמב"ם יו"ט (פ"ו הי"ז) והחינוך (מצוה תפח) דאף בזמן הזה יש מצות שמחה. אמנם בתוס' (יד:) כתב שבזמן הזה מצות השמחה היא רק דרבנן כיון דאין קרבנות [וסותר למה שכתב בסוכה (מח: ד"ה ולגב) דיש חיוב שמחה בבשר ויין]. לז. **עיין** בהגר"א (סימן קפח) שכ"כ. וראה עוד ברא"ש (ברכות פ"ז סי' כג) שחייב לאכול פת משום שמחה, דכתבו חלקהו חציו לה' וחציו לכם ועיקר אכילה הוא לחם. וכתב במעדני יו"ט שם דלפי זה צריך לפרש דמה שכתבה הגמ' פסחים (קט.) אין שמחה אלא בבשר ויין היינו בבשר ויין עם הלחם. ואם חיוב פת הוא מדין שמחה ניחא דאף אשה חייבת בה. וכן סתימות כל הפוסקים דלא כתבו דין זה דאשה אינה חוזרת ביו"ט אם שכחה יעלה ויבוא בברכת המזון. אמנם רע"א שם הוכיח דאין זה מדין שמחה דהא אין חיוב במועד בפת אף שיש חיוב שמחה במועד. ועיין עוד בבעל המאור על הגמ' בפסחים (שם:) שכתב דהחיוב בזה הוא מדין לכם. לח. **בהגהות** חוות יאיר (ע"ז א. בדפה"ר אות ג) ביאר כוונת רש"י, שבפשטות משמע שהעכו"ם שמחים רק כמה ימים לאחר הפרעון כדתנן שלשה ימים לפני אידיהן וכו', ולזה בא רש"י להשמיע שאף אם נפרע ממנו יום אחד לפני חגם אסור. לט. **ועיין** שם במשנה דדעת ת"ק שאסור לפורען ולפרוע מהם, ונחלקו אביי ורבא (שם ו:) בסברת ת"ק, אביי סובר שהוא משום גזירה לפרוע מהם אטו לפורעם, ורבא סובר משום שהעכו"ם אזיל ומודה לע"ז. והקשו התוס' (ד"ה אמר) מפני מה אמר אביי שדעת ת"ק שאסר משום גזירה ולא אמר כמו שאמרו חכמים 'אע"פ שמיצר הוא עכשיו שמח לאחר זמן'. ותירצו שסבר אביי דמשום האי טעמא אי אפשר לאסור משום שאינו שמח כלל ביום אידו. והיינו שלדעת התוס' באמת שמחתו אינה ביום הפרעון, ולכך לא ניחא לאביי בתירוץ רבא [אלא שכיון ששמח הוא לאחר זמן ודומה הוא במה שיש בו שמחה למה שפורעים להם לכך גזרו הא אטו הא]. א. **ראה** בביאור הגר"א דאע"ג שקיי"ל ספק דרבנן לקולא, ודעת הרא"ש (סי' א) שכל איסור מלאכה במועד אינו אלא מדרבנן, אפילו הכי במקום מחלוקת אמוראים שאם נפסוק כאחד מהם יהיה חומרא בצד השני לא אמרינן ספק דרבנן לקולא [כ"כ התוס' ביצה (יז. ד"ה אלמא)]. כך ביארו בדמשק אליעזר עפ"י הגר"א בסי' תקלח (ס"א) וציין לזה כאן. וראה בשפת אמת שרצה ליישב דאפשר ס"ל לרא"ש דלמר דוקא בזה נקרא הדיוט ולמר דוקא בזה נקרא הדיוט, ולכך אם נפסוק לקולא בתרוויהו יהיה דלא כמאן,

אימרא נקרא הדיוט, כלומר שכדי שיקרא אומן צריך ב׳ תנאים. ומי שאין לו אחד משתי תנאים אלו נקרא הדיוט ותופר כדרכו[ב].

היתר שנוי

והאומן מכליב, מאי מכליב ר׳ יוחנן אמר מפסיע, רבה בר שמואל אמר שיני כלבתא. בראייש (שם) מבואר שרבי יוחנן ורבה בר שמואל חולקים, ולכך כתב דכיון שלא נאמר הלכה כמאן, צריך להחמיר לעשות כחומרי שניהם, דהיינו תפירות רחבות [מפסיע], ואחת למעלה ואחת למטה [כשיני הכלב][ג]. וכן פסק בשו״ע (סימן תקמא ס״ד). אולם הרמב״ם (הל׳ יו״ט פ״ז ה״ה) סתם וכתב האומן מכליב. וכתב הבית יוסף (סימן תקמא) דמשמע שסבירא ליה דאין מחלוקת ביניהם אלא באיזה שינוי שיעשה סגי.

תפירת נעליים במועד

כתבו התוס׳ (ד״ה ההדיוט) בשם רבותיהם, שאף אם בגדיו או נעליו קרועים ואם יניח אותם עד לאחר המועד יתקלקלו, אעפ״כ אין להתיר כלל לתופרם במועד, וביארו התוס׳ טעמם דשמא לא היו חושבים אותו דבר האבד, או שמא אין כל דבר האבד מותר בלי שינוי. וביאר בזה הרא״ש (סי׳ יז) שלא נקרא דבר האבד רק דבר שעיקר הענין מתקלקל, כגון זיתיו או ייניו [כדתנן ריש פרק מי שהפך (יא:)], אבל בשביל מיעוט תוספת קלקול לא נקרא דבר האבד[ד]. אמנם הרמב״ן בתוה״א (ענין האבלות אות נה) הביא מהירושלמי שכתב להדיא דבדבר האבד אין הבדל בין הפסד מועט למרובה[ה].

והרא״ש הביא ראיה לדבריו מהא דאיתא בפסחים (נה:) רבי יוסי ברבי יהודה אומר אף הרצענים שכן עולי רגלים מתקנים מנעליהם בחולו של מועד. ומשמע שרק לעולי רגלים התירו לתקן נעליהם במועד ולא לכל אדם. אמנם במרדכי (סי׳ תתמד) כתב לדחוק דאורחיה דמילתא נקט עולי רגלים, ובאמת אין נפק״מ בין עולי רגלים לכל אדם, ואף לכל אדם מותר לתקן אצל אומן משום דהוי דבר האבד.

והקשה ע״ז הקרן אורה שבירושלמי מוכח שיש הבדל בין עולי רגלים לכל אדם, דאיתא התם (פ״א ה״ח) ׳הרצענים מכלבים במועד׳, כלומר שאף לרצענים מותר רק ע״י שינוי, ועל כרחך שהירושלמי איירי בכל אדם, שהרי לעולי רגלים התירו בלי שינוי, ומוכח דלא כהמרדכי שאין לחלק בין עולי רגלים לשאר בני אדם[ו].

אם הדיוט תופר כדרכו נאמר גם על מנעלים

ברבינו ירוחם (נתיב ד חלק ה) מבואר דאף על מנעלים נאמר הדין דהדיוט תופר כדרכו[ז] [אף כשזה לא דבר האבד, משום שהוא מעשה הדיוט לצורך המועד]. והקשה ע״ז הקרן אורה מדעת ת״ק בפסחים (שם) שהתירו לשלוש אומניות לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות, ואלו הן החייטים, הספרים, והכובסים, משום שבמלאכות אלו אף אם לא יגמור מלאכתו קודם יו״ט מותר לעשותם במועד. ומזה שלא התירו אף רצענים מוכח דמנעלים אינם בכלל מעשה הדיוט בצורך המועד, ואין הדיוט תופר כדרכו בלא שינוי[ח].

אם מותר לכוון מלאכתו בזה

הרשב״א בתשובותיו (ח״ו סי׳ רלג) כתב בשם הראב״ד שהתיר לתקן נעליים אפילו באופן שכיון מלאכתו במועד, משום שהוא לצורך המועד. והקשה הרשב״א מדברי רבי יוסי ברבי יהודה שהזכיר דווקא עולי רגלים, משמע שלשאר בני אדם אסור, והלוא לדעת הראב״ד מותר לכל בני אדם אפילו שכיוונו מלאכתם במועד. ובהכרח דלשאר בני אדם שכיוונו מלאכתם במועד אסור ורק לעולי רגלים התירו משום שלא כיוונו מלאכתם במועד[ט].

ביאור דעת רבי מאיר

התוס׳ (ד״ה נמסרגין) הקשו לאוקימתא שמסרגין לכו״ע היינו שתי וערב, א״כ איך התיר ר״מ לעשות מלאכה זו בלא שינוי[י]. וכתב הרא״ש (סימן יח) משום דהוי דבר האבד להיות בלא מיטה[יא] [ולכן מותר בלא שנוי אף דבכל צורך המועד צריך שנוי]. ורבינו ירוחם כתב שרבי מאיר סובר דזה מעשה הדיוט, ולכן מותר לתקן המיטה ככל מעשה הדיוט לצורך המועד[יב].

ביאור דעת רבי יוסי שאוסר לסרג

יש להבין מה סברת ר׳ יוסי, ובפרט לדעת רבין שלדיעה אחת נאסר לעשות אף שתי בלא ערב, דאף אם נאמר דבעשיית כל המיטה יש אומנות, מכל מקום כשעושה רק שתי הרי זה שינוי ומותר לעשות אומנות בשנוי[יג]. ואין לומר שסובר דאין צורך בעשיית המיטה, דאם כן יהיה אסור אף למתח כדעת הי״א בברייתא דאסור הכל משום טעם זה. וכתב בשיטה דהטעם שרבי יוסי אסר אף לסדר רק שתי משום דהוי עובדין דחול. וביאורו, דלסדר מיטה מחבלים שתצא ישרה, זה היה דבר שמצריך עשיה בזמן מרובה ובדיוק גדול, ואף שתי לבד היה מצריך עשייה מרובה, ולכן אסור. ובפירוש הר״ש בן היתום מפרש דאסור משום שיש בזה טרחה מרובה, ואסור אף לצורך המועד[יד].

ביאור איסור הפשלת חבלים במיטה

ושוין שאין מפשילין חבלים לכתחילה. רש״י (ד״ה שאין) פירש דהיינו שאין גודלים חבלים לכתחילה [-יוצרים חבלים חדשים][טו]. אמנם הטור (סי׳ תקמא) כתב דמסרגין את המיטות פרושו דאין מכניסים החבלים פעם ראשונה למיטה

ועיי״ש שדחה תירוץ זה. ב. **אמנם** בביאור הגר״א (שם) משמע שהרמב״ם סובר כרא״ש. ראה בשעה״צ (סי׳ תקמא ס״ק כא). וראה בשפת אמת דבפירוש המשניות כתב הרמב״ם לשון ׳שאין יכול לכוון בשפת חלוקו׳. ונראה שסבר דזה קשה יותר לעשותו, ונקט לקולא, וצ״ע לדינא. ובשו״ע (שם ס״ה) העתיק לשון הרמב״ם. וכתב המשנ״ב (ס״ק יד) שכל מי שיודע להוציא מלא מחט בבת אחת או שיודע לכוון אימרא בשפת חלוקו תו אינו בכלל הדיוט אלא אומן. הרי שפסק כהרא״ש שכדי להיות הדיוט צריך שלא יהיה לו אחד מב׳ תנאים אלו, וביאר כן בדעת השו״ע שהעתיק לשון הרמב״ם, וראה בשעה״צ (שם) מש״כ בזה. ג. **וכדברי** הרא״ש כתבו המרדכי והגהות מיימוניות, וכן פסק הטור. וכן דייק הגר״א דסובר השו״ע. ולפי זה מוכח דאין מועיל כל שינוי בצורת המלאכה, דהא מפסיע הוי שינוי ומכל מקום אמרו דאין זה מספיק, וכן שיני הכלב הוא שנוי ואין זה מספיק לחוד, ואם כן יש לעיין בכל היתר שינוי במעשה אומן למעשה, איך אפשר להקל לעשות בשנוי הא שמא אין זה אלא בדרגת שנוי דמפסיע או שיני הכלב דאין זה מועיל. ד. **וכך** פסק בשו״ע (סימן תקמא ס״ד). וכתב הט״ז (שם) דמשמע מלשון הרא״ש שאם בגדיו יתקלקלו הרבה מותר. והביאו המ״ב שם. ולכאורה החילוק הוא בין קלקול מרובה למועט, דמועט אין נחשב כדבר האבד. ועיין בפמ״ג (סימן תקמ סק״ז) דבהפסד מועט צריך שנוי, והביאו המ״ב (שם סק״א). וכן מדויק קצת ברמב״ם (פ״ז ה״ג) שכתב ׳דבר האבד כיצד כגון שיש הפסד רב אם לא יעשה׳ וכו׳. ויש מחלקים דלעולם אף הרא״ש מודה דהפסד מועט מותר, ומה שהכא אסר היינו דלא הותר אלא היכא שכל הדבר נפסד כלומר שההפסד המועט יאבד לגמרי, לכך אף שהוא רק דבר מועט חשוב דבר האבד, אך דבר שבעצמותו אינו אבד ורק נוסף לו תוספת קלקול זה אינו חשוב דבר האבד ואסור במועד. ונראה שלכך כתב המשנ״ב (שם סק״י) שבאופן שאם לא יתקנו את הנעלים הם יקרעו מותר לתקנו ע״י ישראל אף בלא שינוי, דהוי דבר האבד. אמנם האליה רבה (שם) פקפק בזה, דכיון שאפשר לתקנו ע״י שינוי למה נתירו לתקן אף בלא שינוי. והוסיף השעה״צ (שם אות טו) שאם יכול לקנות מנעלים חדשים בודאי אין להקל, דתו לא הוי בכלל דבר האבד. ה. **וכן** פסק הרמב״ן שם, וכ״כ הריטב״א (י: ד״ה כפרקמטיא), הר״י מלוניל והראבי״ה (סי׳ תתכא). ו. **וכן** מבואר ברבינו ירוחם (נ״ד ח״ה) שבשאר בני אדם מותר לתפור במועד ע״י שינוי, וכן פסק השו״ע (שם ס״ד) שע״י שינוי מותר לתקנם קצת לצורך המועד. ז. **הביאו** המג״א (שם סק״ז) להלכה. ח. **וכן** כתב הביאור הלכה (סימן תקמב) דלענין מנעלים לא יועיל שהדיוט יתפור כדרכו, ועיין שם הטעם משום דכל מה דמועיל דהדיוט תופר כדרכו הוא משום דעושה בשנוי, דהאומן עושה כמלא מחט והוא עושה אחת אחת, אך במנעלים שאף האומן עושה אחת אחת אין זה שנוי הניכר. ובירושלמי התיר רק לרצענים לעשות בשנוי. [ומבואר בדברי הבה״ל חידוש דאף שהרצענים וההדיוט עושים באותה צורה של אחת אחת מכל מקום דבר זה נחשב מעשה אומן. והביאור בזה דזה סוג דבר שהדרך שהאומנים עושים אותו ולא ההדיוטות, ולכן אף שההדיוט עושה את זה יותר לאט ופחות טוב מ״מ אסור]. ט. **וכ״כ** המאירי (לקמן יג:), וכ״פ הפרי מגדים (ריש סימן תקמ). ובדעת הראב״ד יש להקשות שהרי משנה מפורשת לקמן (יא, יג) דאסור לכוון מלאכתו. ואפשר דסבירא ליה שרק בדבר האבד אסרו במכוין מלאכתו משום דעושה מלאכה שאינה לצורך המועד וכל ההיתר משום ההפסד, וכשמכוין מלאכתו אסרו דאין ראוי שנתיר לו כשהוא גרם לעצמו ההפסד, אבל כאן דזה דבר שהוא לצורך יש להתיר בכל גווני. ואפשר עוד דס״ל לראב״ד שכאן נחשב מכשירי צורך הגוף [עיין בהגהות הראב״ד על המאור בביצה (ו: בדפי הרי״ף) דכתב דבגדים זה מכשירי צורך הגוף ויש חולקים ואין כאן מקומו] ולכן יש להתיר בזה טפי. אמנם הפוסקים (סוף סימן תקמ) אסרו לכוין מלאכתו לתקן סכין אף דזה מכשירי אוכל נפש, וכל שכן כאן במכשירי צורך הגוף. י. **בשפת** אמת כתב שקושית התוס׳ קשה רק אם נפרש ב׳שוין שאין מפשילין לכתחילה׳ כפירוש רש״י לקמן (הובא דבריהם בסמוך) דהיינו לעשות חבלים לכתחילה, אולם אם הביאור שהחבלים כבר קשורים למיטה רק צריכים תיקון [כהבנת המאמר מרדכי בדעת הטור], לא קשה איך מותר לעשות כזו מלאכה בלי שינוי. אלא שהקשה השפת אמת מנין להו להתוס׳ שמותר להפשילם בלי שינוי, דמלשון הרמב״ם (יום טוב פ״ז ה״ה) נראה שזהו בכלל כל המלאכות שאם הדיוט עושהו אין צריך שינוי ואם אומן עושהו צריך שינוי, והתנא נקט דתפירה והוא הדין לכולהו, וצ״ע. יא. **ומותר** טרחה יתירה בדבר האבד בתלוש, כמ״ש הב״י (סימן תקלח), וראה להלן בהרחבה בילקוט ביאורים לדף יב גבי זופתין חביתא. ואפשר לומר עוד דרבי מאיר סובר שאין כאן טרחה יתירה. יב. **וכ״כ** בשיטה דהטעם שרבי מאיר התיר אף סירוג שתי וערב, משום דאיכא צורך יו״ט שישכב בנחת, וליכא טרחה במלאכה זו, וגם אומנות לא הוי, להכי לא בעי שנוי. וכן מבואר בתוס׳ (ד״ה מין) דההיתר הכא לצורך המועד. יג. **ובקרן** אורה הקשה לפי מה שכתב הרא״ש דמותר עשית מיטה משום דבר האבד, אמאי לר׳ יוסי צריך שינוי, הא דעת ר׳ יוסי לקמן בריש פרק ב׳ דאין צריך שינוי בדבר האבד, וכתב דמוכח דסבר ר׳ יוסי דאין זה דבר האבד ולכן צריך שינוי. אמנם זה ניחא לבאר אמאי אסר סירוג שתי וערב אמנם לדעת רבין דיש דעה דר׳ יוסי אסר אף סירוג שתי בלא ערב והתיר רק למתח, עדיין קשה מה האיסור הרי יש בזה שינוי, דעשיית מיטה היא תמיד שתי וערב. ויש מיישבים דאין זה שינוי כיון שעצם עשיית השתי נעשית בצורה רגילה אלא שאינו ממשיך לעשות ערב, ואינו נחשב שינוי אלא כשעושה שינוי בפעולה עצמה, כגון שתופר תפירות רחבות. אולם יש לדחות חילוק זה מהגמ׳ לקמן (יא.) שעושה את המעקה מעשה הדיוט ופירשו בגמ׳ דצר בצרור ואינו טח בטיט, אף שזה פעולה רגילה להשים אבנים, ועל כרחך השינוי הוא מה שלא ממשיך לטוח בטיט. ויש לדחות דהתם ההיתר אינו משום דלא טח אלא דלהשים אבנים עם טיט בלבד אין זה אומנות כלל ועל כן אין צריך שינוי. יד. **וכן** כתב החיי אדם (נשמת אדם כלל קי סק״א). ולדרך זו מוכח דאסור טרחה יתירה לצורך המועד. ועיין בהקדמה למסכת דהבאנו דעת הפמ״ג (משב״ז תקלו סק״ג) דצורך המועד מותר אף כשיש טורח רב. וכן בשיטת ריב״ב סוף פ״ק וכן פשטות הדברים בספר אהל מועד (שער מועד קטן דרך ג). ובאמת כן משמע ברמב״ן (תוה״א ענין הקבורה אות לא) שכתב דבהלכות המועד אין חילוק בין מלאכה של טורח למלאכה שאינה של טורח [ויש להבין דבריהם דהא בדבר האבד אסור טרחה יתירה והא צורך המועד יותר קל מדבר האבד, דהא מעשה אומן לא התירו בזה]. אמנם יש לומר דמה שאסור הכא במיטה משום טרחה הוא משום דנחשב מכשירי צורך המועד ולכן אסרו בזה טרחה יתירה, משא״כ בצורך המועד עצמו. [וכן פשטות החיי אדם עיי״ש, ויש לדחות]. או דהכא יפרשו כפירוש השיטה משום עובדין דחול. וקצת יש להקשות מדברי מהפוסקים בסימן תקמ (ב״י, מג״א סק״ה, פמ״ג, משנ״ב ס״ו) שכתבו דאם בנטילת גבשושית היה טורח היה צריך לעשות בשנוי, ומבואר מדבריהם דאף דזה היה לצורך המועד צריך שנוי. וראה עוד בילקוט ביאורים לדף יב גבי גבשושית מה שכתבנו בזה. טו. **וכ״כ**

אף כשהם מגודלים, אך חבלים שכבר היו במיטה מותר להחזירם[טז]. ויש להקשות על פירוש זה שהגמרא מביאה קל וחומר למ"ד מסרגין שתי בלא ערב וכו' השתא שתי וערב אמרת לא, חבלים לכתחילה מבעיא, ובשלמא לרש"י מובן הק"ו שאם סירוג אסור כ"ש שאסור לגדול חבלים לכתחילה, אולם לפירוש הטור שהיינו הפשלת חבלים במיטה, מה הק"ו, הרי יתכן ששתי וערב אסור והפשלת חבלים במיטה מותר[יז].

מדברי הגמרא 'קשיא' משמע שיש לחלק

השתא שתי וערב אמרת לא חבלים לכתחילה מבעיא קשיא. כתב הריטב"א (ד"ה קשיא) שהגמרא נקטה רק לשון קשיא ולא תיובתא [- כלומר שאלה שאין עליה תשובה][יח], משום שיש מקום לחלק, שדווקא סירוג אסור משום שאפשר לישון במיטה גם באופן שלא יסרג החבלים, אבל כשאין לו חבלים וצריך לגודלם הו"א שכיון שאי אפשר בלעדיהם לישון במיטה אלא רק על קרקע מותר לגודלם במועד, קמ"ל שאסור.

מדוע למסקנת הגמרא לא קשה מר' יוסי

אלא למ"ד שאם היה רפוי ממתחו ליש אומרים ממתחו נמי לא. כתבו תוס' (ד"ה ממתוחי) שהגמרא יכלה להקשות באופן אחר איך אמר רבי יוסי שאם היה רפוי ממתחו אבל לא מסרגין דזה שתי וערב [לרבין], והרי רבי יוסי אוסר לסרג אפילו שתי בלא ערב. ואם כן היה צריך לומר חידוש יותר גדול דאפילו שתי בלא ערב אסור. והקשו האחרונים[יט] דמשמעות לשון התוס' רק שהיה אפשר להקשות באופן אחר, אולם לאחר תירוץ הגמרא לא קשה קושיא זו, והרי קושיא זו קשה גם למסקנא, שהרי ע"ז הגמרא לא תירצה כלל[כ].

ובקרן אורה תירץ קושית התוס', דבכלל לשון מסרגין כלול גם שתי וערב וגם שתי בלא ערב, וקושית הגמרא לעיל מהמשנה שרבי מאיר אומר המיטה משיסרוג בה ג' בתים, שמוכח מזה שמסרגין היינו שתי וערב, היינו למ"ד שמסרגין הוא דווקא שתי בלא ערב, וע"ז שאלה הגמרא שרואין במשנה שמסרגים הוא גם שתי וערב, אבל אין ראיה משם דהוא רק שתי וערב, ורבי יוסי שאמר שאין מסרגין וודאי שאפשר לפרש דבריו גם על שתי בלא ערב.

ובשפת אמת תירץ, שרבי יוסי שאמר ממתחין אבל לא מסרגין כוונתו באופן שמותח רק את השתי, ולא באופן שמותח בסירוג כלומר מתיחת שתי וערב[כא], וא"כ אין מקום כלל לקושית התוס'. עוד כתב ליישב בסגנון אחר, שרבי יוסי מתיר גם מתיחת שתי וערב, ולכך נקט אבל אין מסרגין להשמיענו שבאופן של שתי וערב רק אין מסרגין אולם למתוח מותר אפילו באופן זה. וסיים שהפירוש הראשון נכון יותר[כב].

פסק ההלכה בסירוג

הרי"ף העתיק המשנה כצורתה 'מסרגין את המיטות רבי יוסי אומר ממתחין'. וביאר הרא"ש (סי' יח) שכוונתו לומר שההלכה כרבנן. ואף דשנינו בגמרא שנחלקו רבי מאיר ורבי יוסי אם מסרגין המיטות, שלרבי מאיר מסרגין ולרבי יוסי ממתחין אבל אין מסרגין וקי"ל שר"מ ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי, מ"מ מדסתם דברי ר"מ במשנה משמע שהלכה כדבריו[כג]. וכן פסק השו"ע (סי' תקמח ס"ג). אמנם רבינו ירוחם (נ"ג ח"ה)[כד] הביא שיש מי שפסק כרבי יוסי דברייתא שממתחין אבל אין מסרגין, משום שקיי"ל כרבי יוסי שנימוקו עמו.

מהו תנור וכיריים

מעמידין תנור וכיריים וכו'. פירש רש"י (ד"ה מעמידין) שתנור הוא מקום שפיתת שתי קדרות וכירה הוא מקום שפיתת קדירה אחת. והקשה הרש"ש דבגמרא בשבת (לח:) איתא להדיא להיפך שכירה הוא מקום שפיתת שתי קדירות ותנור הוא מקום שפיתת קדירה אחת. ובתוס' בנידה (כו: ד"ה כפלוגתא) כבר העירו הערה זאת על רש"י שם[כה].

18/06/2018

האם מותר אף לבנותם מתחילה

מעמידים תנור וכו'. נחלקו הראשונים בכוונת המשנה מהו 'להעמיד'. שרש"י (ד"ה מעמידין) פירש שמותר לבנותו מתחילה ולסדרו[כו], וכתב הריטב"א (ד"ה מעמידים) שמותר לעשות כל מלאכה לצורך המועד כמו שאמרו (יא.) רב יהודה שרי לאמי למגדל תנורי ולמעבד מהולתא [- לעשות התנור מחדש], מפני שכל אלו שהן מכשירי אוכל נפש ראוי לעשותו כדרכו ובטירחא ובלא שום שינוי[כז]. **אמנם** תוספות (ד"ה רבי יהודה) ותוספות הרא"ש חולקים, שאין מותר לבנותו מתחילה, וכוונת המשנה רק באופן שהתנור מוכן, לסדרו על עמדו ולקבעו בארץ בטיט[כח]. וראייתם מהברייתא המובאת שם 'ושוין שאין גודלין תנור לכתחילה'[כט].

ב' גירסאות בדברי רבי יהודה

מעמידים תנור וכיריים וריחים במועד, רבי יהודה אומר אין מכבשין את הריחים בתחילה. התוס' (ד"ה ה"ג רבי) הביאו ב' גירסאות בדברי רבי יהודה. האחת [וכן הוא בדפוסים שלנו] 'ר' יהודה אומר אין מכבשין', ולפי"ז צריך לפרש שחכמים התירו להעמיד תנור ולכבוש ריחים חדשים, ורבי יהודה מחמיר שאסור לכבוש חדשה אלא ישנה. וגירסא ב' 'ר' יהודה אומר מכבשין את הרחים', ולפי"ז יש לפרש דרבנן החמירו שמותר רק להעמיד ולא התירו לכבוש כלל בין חדש בין ישן, ור' יהודה מתיר לכבוש חדשה ולא ישנה. וכתבו תוס' דהראשון נראה עיקר[ל].

והריטב"א גרס במשנה 'מעמידין תנור וכירים במועד', ולא גרס ריחים, וכתב שמזה שרבנן לא הביאו שמותר בריחים מדויק שסברו שריחים אסור בכל גווני, ורבי יהודה מתיר בישנה. וכתב דכן הגירסה העיקרית ולפי"ז רבנן לחומרא. אמנם הביא שיש גורסים 'מעמידים תנור וכירים וריחים' וכתב שלפי זה מסתבר שרבנן לקולא שבכלל העמדת הריחים גם כיבושן ור' יהודה מחמיר להתיר רק בישנה. וכן נראה דעת הרמב"ם (יום טוב פ"ח הי"ג) דפסק שנוקרים את הרחיים ופותחים להם עין ומעמידים אותם ובונין אמת המים של רחיים[לא]. **אולם** בקרן אורה כתב, שהגירסה השניה מיושבת יותר בלשונה, כי לגירסה ראשונה צריך לומר שבכלל מה שאמר מעמידין היינו גם מכבשין, ובברייתא בגמרא מבואר שהם שתי דינים, מעמידים את החדשה, ומכבשים את הישנה.

הנמוק"י, המאירי, ורבינו ירוחם (נ"ד ח"ה). ודלא כהבגדי ישע שחשב לדעת רש"י יחידאה [ראה שעה"צ (שם אות ז)]. **טז. כך** ביאר הב"י כוונת הטור. אולם המאמר מרדכי השיג על זה, שאם הוסרו מהמיטה ועתה חוזר ומפשילם נחשב כמפשיל לכתחילה, דמאי שנא אם כבר היו מופשלים מעיקרא, ולכך ביאר שכוונת הטור שאם הם קשורים מצד אחד למיטה מותר להפשילם לכתחילה במועד. **יז. ויש** מי שיישב שבהפשלת חבלים לכתחילה במיטה יש טרחה יתירה יותר מסריגת שתי וערב, וזה הק"ו שאם סירוג שאין בו טרחה יתירה אסור כ"ש הפשלת חבלים לכתחילה שיש בו טרחה יתירה שאסור. אך זה ניחא אם האיסור בסירוג משום טרחה, וכמ"ש לעיל בשם הר"ש בן היתום והח"א, אך להשיטה דהאיסור משום עובדין דחול צריך לפרש דבהפשלת חבלים יש יותר עובדין דחול. ולהקרן אורה דהאיסור משום מעשה אומנות דצריך בזה שינוי, הביאור דאם סירוג הוי אומנות כל שכן הפשלת החבלים דיש בזה אומנות טפי. **יח. ראה** רשב"ם (ב"ב נב:) דכל מקום שנאמר קשיא הוא דבר תלוי ולא בטלו דבריו של זה שאמרו עליו קשיא, אלא שלא מצאו לו באותה שעה תירוץ ויש לתרץ אותה בדוחק. וראה רש"י (סנהדרין עב. ד"ה קשיא). **יט. רש"ש,** קרן אורה, שפת אמת, הגהות ר' יוסף מוילנא. **כ. שהרי** תירוץ הגמרא הוא שהמ"ד שאוסר אפילו למתוח חבלים, משום שאפשר למלאות המיטה במאני, ומתיחת החבלים הוא טרחה שלא לצורך ולא טרחינן, אך עדיין קשה קושית התוס' שהיה אפשר להקשות על דברי ר' יוסי. **כא. וכתב** שבזה מדויק לשון היש אומרים שאמרו אין ממתחין כל עיקר, והיינו שאפילו מתיחה של שתי לחוד גם אסור דאין ממתחין כלל. **כב. והג"ר** יוסף מוילנא (בהגהותיו על הש"ס) תירץ, שבשלמא רבי יוסי במשנה שאמר רק לשון ממתחין, אפשר לפרש שבא להשמיענו הדיוק שמסרגין אסור, כיון שרק אמר שאם היה רפוי ממתחו אבל יותר לא, א"כ ממילא גם שתי בלא ערב אסור, אבל בברייתא שאמר ממתחין אבל לא מסרגין הקשו תוס' כיון שמה שאמר ר' יוסי שממתחים היינו לאפוקי שאסור שתי בלא ערב, מדוע סיים אבל לא מסרגין שמשמעותו ששתי וערב אסור. אולם לתירוץ הגמרא שהי"א סובר שגם עצם המתיחה אסור א"כ שפיר אפשר לומר שר' יוסי השמיענו שממתחין לאפוקי מהיש אומרים, אבל לא מסרגין לאפוקי מרבי מאיר, ומלשון ממתחין משמע גם שרק מתיחה מותר אבל שתי בלא ערב אסור. **כג. הקשה** קרבן נתנאל (אות ר) דהוי סתם ואח"כ מחלוקת, שר' יוסי חולק על רבי מאיר וקי"ל דאין הלכה כסתם. ותירץ שמה שהמשנה סתמה דברי ר"מ זה מפני שהסתמא יהיה רבים, והוי רבים ור' יוסי הלכה כרבים והיינו כת"ק. **כד. הביאו** הב"י (שם). **כה. אמנם** בהגהות הב"ח (אות ג) הפך הגירסא ברש"י וגרס שתנור מקום שפיתת קדירה אחת, כירה מקום שפיתת שתי קדירות. **כו. עיין** בתוס' הרא"ש דהיה לו גירסה אחרת ברש"י. **כז. וכ"כ** הרמב"ן (בפסקי דינים) שכל מכשירים שהם קרובים לאוכל נפש עצמו עשו אותן כאוכל נפש ומותר אפילו במלאכת אומן, ולכן מותר לעשות תנור לכתחילה במועד, וכן בנין הרחיים והעמדתן מפני שהן מכשירי אוכל נפש, אעפ"י שיש בהם מלאכת אומן והוא נהנה בהם אף לאחר המועד. וכ"כ המאירי (יט. ד"ה כשתכנון). ובמשנ"ב (סי' תקמ ס"ק טו) הביא את הפמ"ג שכתב שלצורך המועד התירו רק אוכל נפש ולא מכשירי אוכל נפש, והוסיף שהרמב"ן השווה מכשירי אוכל נפש לאוכל נפש שבשניהם מותר כשא"א לעשותם מעיו"ט. **כח. וכ"כ** המכתם בשם הראב"ד שתנור אסור לעשותו מתחילה במועד אף אם לא היה יכול לעשותו מעיו"ט, משום דמעשה אומן הוא, ומה שאיתא בגמרא שמותר למגדל תנורי היינו דווקא בתנור שהוא מעשה הדיוט, אולם תנור מעשה אומן אסור לעשותו במועד. **כט. ראייתם** היא כיון שבפשטות תנא דברייתא שם קאי על הא דשנינו בברייתא כאן שנחלקו רבי אליעזר וחכמים אם רק מעמידין תנור או אף גומרין, וע"ז אמר ושוין שאין גודלין (וכן פירש שם תוס' הרא"ש), הרי שמעמידין היינו העמדה בלבד ולא בנייה מתחילה. ובמאירי כתב דדעת שיטות החולקות שלא התירו בנית תנור במעשה אומן ורק להעמיד התירו, ומה שכתבו לקמן דמותר לגדול תנור, הוא באופן דמעשה הדיוט. וברמב"ם (פ"ח הי"ג) איתא להדיא דמותר להעמיד אף בימות הגשמים. וכתב המגיד משנה שם דמקורו מהמשנה וכמ"ש בדעת תוס' דמשמע דאף באופנים דאין לגדול מותר להעמיד בימות הגשמים. וכ"כ בשו"ע (סימן תקמ ס"ה). וכתב הט"ז שם דהביאור הוא דלהעמיד הוא מתיבש מהר ולכן מותר גם בימות הגשמים. ובקרן אורה הקשה, שכל זה ניחא בתנור דבימות החורף אין להעמידו אבל בריחים מותר לבנותו בכל ענין, ואם כן אמאי נקטו במשנה מעמידין אף על ריחים. ועיין לקמן שיש שאין גורסים במשנה ריחים אלא תנור וכירים בלבד. ולפי"ז ניחא. אמנם בתוס' גרס ריחים. **ל. וכן** כתב הרא"ש בפסקים (סימן יח) וכן כתב בתוס' הרא"ש בשם הראב"ד. ועיין ברעק"א בגליון הש"ס דכתב דצריך לגרוס כהגירסה הראשונה. **לא. בהגהות** הרמ"ך (על הרמב"ם) הקשה, שברמב"ם משמע שמותר אפילו לפתוח עין לכתחילה, ולכאורה אף מי שמתיר בת עינא אינו מתיר כי אם בישנה, כדתניא מכבשין את הישנה שמותר להרחיבה טפי פורתא, אולם לא מצאנו מי שמתיר לפתוח עין לכתחילה [ראה בסמוך], ונשאר בצ"ע. אמנם הריטב"א כתב שלדעת הרמב"ם שגרס במשנה שלת"ק מעמידים רחיים בתחילה, לא קשה מידי, משום שהרמב"ם פירש בדעת חכמים שמותר אף לכבוש רחיים בתחילה, ומכבשין היינו בין לנקר ריחיא כדפירש רב יהודה, ובין בת עינא כדפירש רב יחיאל שהכל מותר

ובגמרא אמרו, דרש רב חמא נוקרין ריחים במועד. וכתבו הראשונים, שלגירסה הראשונה ניחא שהוא סבר כרבנן דמותר לנקר בכל גווני בין בחדשה ובין בישנה, אמנם לגירסה השניה שרבנן לא התירו כלל ורבי יהודה התיר רק בישנה, קשה שלא משמע בדבריו שהתיר רק בישנה. ותירץ הריטב״א, שכל מה שאסרו במשנה הוא בריחים של יחיד שיכול להשתמש עם הריחים של הרבים, אבל כשאי אפשר בדרך אחרת מותר לכו״ע[לב].

ביאור מחלוקת רב יהודה ורב יחיאל

מאי מכבשין רב יהודה אומר מנקר ריחיא, רב יחיאל אמר בת עינא. הרא״ש (סי׳ יח) כתב בשם הראב״ד לפרש מחלוקתם, שרב יהודה סבר שרק מעשה הדיוט מותר כניקור הריחים, אבל עשית בת עינא הוא מעשה אומן ואסור, ורב יחיאל סבר שאף מעשה אומן התירו[לג].

ובתוספות הרא״ש הביא פירוש נוסף בשם הראב״ד, שאף רב יהודה מתיר מעשה אומן כבת עינא, ומחלוקתם היא לענין ניקור הריחים, שרב יחיאל אוסר לעשות ניקור ריחים כיון שאפשר לטחון אף ללא ניקור, ורק בת עינא התירו שאי אפשר בלא זה, ורב יהודה מיקל שהתירו אף ניקור ריחים.

ובחידושי תלמיד הרשב״א כתב, שאין ביניהם מחלוקת לדינא כלל, אלא כל אחד פירש המשנה באופן אחר.

טעם החילוק בין בת עינא לבניית תנור

לשיטת הראב״ד שפירש שטעמו של רב יהודה לאסור עשיית בת עינא בריחים משום שזה מעשה אומן, יש להקשות שהרי מבואר להלן (יא.) דמותר לגדול תנור בימות החמה ומסתבר שיש בזה מעשה אומן, ומדוע הוא מותר יותר מעשיית בת עינא. וכתבו הראשונים[לד] שצריך לומר שבניית התנור בזמנם היתה מעשה הדיוט, ואכן בניית תנור במעשה אומן אסור לדעת רב יהודה, שדעתו שמכשירי אוכל נפש אסורים במעשה אומן.

אמנם הריטב״א תירץ, שבניית תנור לכו״ע מותר במעשה אומן כיון שהוא מכשירי אוכל נפש, ומה שאסר רבי יהודה גבי ריחים, הוא משום שאין זה מכשירי אוכל נפש אלא מכשירין דמכשירי אוכל נפש.

מהו גמר מלאכתן של רחיים

מיתיבי, מעמידין תנור וכיריים במועד ובלבד שלא יגמור מלאכתן, דברי רבי אליעזר. וחכמים אומרים אף יגמור. ולא נתבאר בברייתא מה הוא הגמר מלאכה שאסר רבי אליעזר. וכתב בשיטה, שלא יגמור מלאכתו היינו שאין מכבשין. וביאר בקרן אורה, שרבי אליעזר אוסר בין בחדשה ובין בישנה, וחכמים מתירים בין בחדשה ובין בישנה, ור׳ יהודה הכריע בשם רבי אליעזר שבחדשה אסור ובישנה מותר.

והקשה הקרן אורה, שא״כ היש אומרים בברייתא שסוברים שאין מכבשין כל עיקר היינו ממש רבי אליעזר, ועוד, הרי כיבוש שייך רק ברחיים ולא בתנור וכיריים, ורבי אליעזר הלא דיבר אף על תנור וכיריים. ותירץ, שבאמת תנור וכיריים גמר מלאכתן הוי כל אחד לפי עניינו, ואילו ברחיים גמר מלאכתן היינו לכבשן, ולפי״ז רבי אליעזר אוסר לגמור בין בתנור וכיריים ובין ברחיים, והיש אומרים סוברים שרק רחיים אין גומרים, אולם תנור וכיריים מותר לגמור כחכמים.

18/06/2018 אחת

רב חמא נקט כרב יהודה דמנקר ריחיא מותר ובת עינא אסור

דרש רב חמא נוקרין ריחים במועד. כתב הרא״ש (שם) שהלכה כרב יהודה דמנקר ריחיא שרי ולא בת עינא, שאילו היה מותר בת עינא, היה צריך רב חמא לומר חידוש גדול יותר שאף בת עינא מותר[לה]. וכן כתב שהלכה כחכמים לגבי דרבי יהודה שמותר בין בחדשה ובין בישנה. אמנם הרמב״ם (יו״ט פ״ח הי״ג) והרמב״ן (תוה״א הל׳ חוה״מ) כתבו שלהלכה הכל מותר בריחים[לו]. ויסוד מחלוקתם, שלדעת הרא״ש אין לעשות מעשה אומן במכשירי אוכל נפש כדעת רב יהודה, ולדעת הרמב״ם מותר מעשה אומן אף במכשירין, וכדעת רב יחיאל. אמנם לדעת הריטב״א אף לרב יהודה מותר לעשות מעשה אומן במכשירין, ורק בריחים אסרו משום שהוא מכשירין דמכשירין.

אם מותר טרחה יתירה במכשירין

בפרי מגדים [סי׳ תקלז א״א סק״ג] כתב דבמכשירי אוכל נפש אין להקל לעשות בהם מלאכה בטירחה יתירה. והרמב״ן [תוה״א הל׳ חוה״מ] כתב דמותר טרחה יתירה אף במכשירין. וכן פסק המשנ״ב [שם סקט״ו]. ועל דברי הפמ״ג קשה מסוגיתנו, שהרי עשיית ריחים ותנור הוא דבר שיש בו טירחה[לז].

לאיזה צורך מותר לרכוב על סוס במועד

אפילו סוס שרוכב עליו. וכתבו התוספות (ד״ה סוס) שבתוספתא מפרש שרוכב עליו לצורך המועד, ומשמע שאסור לרכוב על סוס בחינם. והב״ח (סי׳ תקלו) כתב שהטעם שרבי מאיר נקט לשון ׳אפילו׳, לומר שאפילו שאינו לצורך המועד אלא שרוכב עליו לטייל נמי מותר, ומה שכתבו התוספות שאסור לרכוב בחינם, היינו כשאינו לצורך המועד כלל ואפילו שלא לצורך טיול[לח]. וכתב הב״י (ד״ה ומיהו) שאפילו לתקן צרכי הרכיבה כדי לטייל מותר, וכן נפסק בשו״ע (סי׳ תקלו ס״א).

האם אף איסורי דרבנן אסורים בחוה״מ

ומבואר מדברי התוספתא שהביאו התוספות, שאף שרכיבה אינה אסורה מהתורה בשבת אלא מדרבנן שמא יתלוש זמורה, מכל מקום אסורה היא גם בחול המועד. אמנם בפוסקים (ב״י ורמ״א שם) מבואר שמה שאמרו בתוספתא שיהיה לצורך, היינו לענין תיקון צפרניו שיש בה מלאכה, אבל רכיבה כיון שאין בה מלאכה מותרת אף שלא צורך כלל[לט], שלא גזרו במועד לענין זה[מ].

באיזה אופן התירו לתקן את הסוס

כתבו הראשונים[מא], שמותר לתקן את הסוס אף במעשה אומן, שכיון שמותר לו לרכוב, ואם ירכוב בלי לתקן הצפרנים זה יהיה דבר האבד, לכן התירו לו לתקנו ככל דבר האבד. וכתב הרא״ש (שם), שכל זה הוא רק לאדם שאינו למוד ללכת ברגליו, אבל אדם שיכול ללכת ברגליו אסור לתקן. וכן נפסק בשו״ע [שם][מב].

י:

היתר תיקון צרכי הסוס במועד

רב יהודה שרי למשקל טופריה לחמרא דריחיא. כתבו תוס׳ (ד״ה למשקל) והרא״ש (סי׳ יט) שהוא הדין שמותר לתקן הברזלים שתחת רגלי הסוס שלא ינזקו מהקרקע והאבנים שדורך עליהם, ומה שהגמרא כתבה רק ההיתר ליטול צפרני הסוס משום שבימיהם עפר הארץ היה תיחוח והאבנים אינם מצויים שם כמו שמצוי בארץ רוסי״א ולכך לא היו רגילים לתקן ברזלים תחת רגלי הסוס, אבל במקום שאין הבהמות יכולות ללכת בלא ברזלים מותר לתקנן במועד, והוסיף הרא״ש שאף מותר לתקן האוכף והרסן אם הוא צריך לרכוב על הסוס לצורך המועד[א]. אמנם השבלי הלקט (סי׳ רכג) כתב מצאתי למפרש אחד שכתב שרק נטילת צפרנים שאין בהם טירחא התירו במועד אולם נטילת הברזלים אסור במועד, ועוד שמא אין הפסד אם הסוס יהיה בלא ברזלים כל ימי הרגל, אולם הביא שרבינו יצחק ב״ר יהודה זצ״ל התיר לתקן פרסות הסוס בברזלים משום שהוי דבר האבד ומותר אפילו ע״י אומן נכרי לצורך המועד[ב].

אפילו לכתחילה. **לב. עוד** תירץ, דרב חמא סובר כדעת רב יחיאל שכל המחלוקת במשנה הוא בדין בת עינא שיש בזה מעשה אומן, אבל לנקר ריחים שזה מעשה הדיוט, מותר בין חדשה ובין ישנה. ועיין בזה עוד להלן. **לג. וכ״כ** הריטב״א, שניקור הוא מעשה הדיוט ובת עינא הוא מעשה אומן. **לד. תלמיד** הרשב״א ומכתם לדעת הראב״ד. וכ״כ בפירוש לאחד מן הקדמונים, ובשיטה (להלן יא.) ובמאירי. וראה בריטב״א (להלן שם) שכתב נמי שלגדול התנור הוא מעשה הדיוט, ואילו במשנתנו כתב שבתנור מותר מעשה אומן, וכמ״ש לעיל. **לה. הטור** (סי׳ תקמ) כתב כהרא״ש דאין לעשות בת עינא. ועיין ברבינו ירוחם (הביאו הביה״ל בד״ה ופותחים) שכתב שכן היא דעת רוב הפוסקים. **לו. עיין** בביה״ל (שם) שהקשה אמאי פסק להקל כדעת הרמב״ם והרמב״ן ונתעלם מכל השיטות המחמירות בזה, הלא הם הרא״ש והראב״ד והטור ורבינו ירוחם. **לז. אולם** יש להביא סיעתא לדברי הפמ״ג מהא דאסור חפירת בורות ליחיד (לעיל ה.) משום שיש בזה טרחה. ועיין בילקוט ביאורים שם בהרחבה בענין הזה. **לח. וכן** הוכיח בביאור הגר״א (שם ד״ה לטייל) שאם כוונת הגמרא להתיר רק לצורך המועד מאי גרע מכל שאר צרכי המועד שמותר לעשותם במועד, אלא בהכרח שכוונת הגמרא לומר שגם טיול נקרא לצורך המועד. **לט. עיין** בביאור הלכה (שם ד״ה ומותר) שכתב שכל זה ברכיבה, אבל במחמר אחר בהמתו [וכן בנוסע בעגלה] שבשבת איסורו מדאורייתא דכתיב ׳לא תעשה כל מלאכה אתה ובהמתך׳, אסור לחמר במועד בחינם אחר בהמתו. ועיי״ש שדן להקל בזה מכח ספק ספיקא, א. שמא ביו״ט אין אדם מצווה על שביתת בהמתו מדאורייתא. ב. שמא אין איסור מחמר דאורייתא אלא ברשות הרבים ולא בכרמלית. **מ. ולענין** שאר איסורי דרבנן, ראה להלן (יג:) שאסור להוציא הבהמות לזבל, וכתב הנמוק״י שם דהאיסור דמיחזי כמזבל וזה רק איסור דרבנן, ובתוס׳ בשבת (קמח: ד״ה לא) שהתירו לספוק כפים ולרקוד במועד אף דבשבת זה אסור משום שבות, ובשו״ע (סי׳ תקמא ס״ג) דאסור למעך הבגדים דזה גמר הכיבוס, אף דזה רק איסור דרבנן, כמ״ש במשנ״ב (סי׳ שב ס״ה), וברמ״א (סי׳ תקמה ס״ז) שהתיר לכתוב בכתב שאין מתקיים, וביאר הגר״א דהוא משום דבשבת פטור על זה. **מא. ריטב״א**, שיטה, סמ״ג (לאוין ע - עה), שבולי הלקט (סי׳ רכג). **מב. ויש** להקשות, הרי לצורך המועד מותר אף כשאפשר בלא זה. ויש מפרשים שכוונת הרא״ש שבאדם שאין צריך את הרכיבה אין לו היתר לתקן במעשה אומן, דאמרינן ליה לא תרכוב ולא תפסיד, אך באדם שצריך לרכיבה ואם ירכב כך יפסיד, הוי זה דבר האבד. **א. וכן** פסק השו״ע (סי׳ תקלו ס״א). **ב. וכן** נראה דעת הריטב״א שההיתר הוא משום דבר האבד ולכך מותר אפילו במעשה אומן, דאם ההיתר רק משום צורך המועד היה מותר לתקן רק במעשה הדיוט או בשינוי ע״י אומן, וכיון שהשו״ע והפוסקים לא חילקו בין תיקון ע״י אומן ובין תיקון ע״י הדיוט נראה שסברי שההיתר הוא משום דבר האבד. אלא שקצת צ״ע שלא הזכירו שההיתר מחמת דבר האבד. ובשולחן עצי שטים (סי׳ א ס״נ) כתב להדיא שהתירו רק מעשה הדיוט ולא מעשה אומן.

האם מותר לבנות רפת בקר

ולמיבני אוריא. פירש רש"י רפת בקר. כלומר שמותר לבנות לכתחילה רפת בקר לבהמותיו[ג]. וכ"כ רבינו ירוחם (נתיב ד חלק ה) שבונים רפת לבקר ואורוות לסוסים משום שהוא דבר האבד שמזיק לבהמה כשאינה שוכבת יפה. הרמב"ם (יום טוב פ"ח הט"ו) כתב שמותר לבנות מקום אבוס לבהמה שתאכל בו, ולא הזכיר גם היתר לבנות רפת לבקר, משמע שבמועד מותר לבנות רק את האבוס שהבהמה תאכל בה[ד]. וכ"כ המרדכי (סי' תתמה) 'אוירא פירוש מקום שאוכל שם הסוס, אבל אין לפרש בית הסוס דהא ודאי אסור'. וזהו מה שכתב הטור (סי' תקמ) בשם ה"ר פרץ שאורוות סוסים שמותר לבנות במועד לאו בנין גמור אלא רק להושיב האבוס של בהמה למקומו[ה].

החידוש בהיתר לסרק הסוס במועד

(רבא) שרא לסרוקי סוסיא. פירש רש"י לסרק סוסים במסרק של ברזל. הקשו תוס' (ד"ה ואין) שהרי הלכה כר' שמעון (ביצה כג.) שדבר שאין מתכוון מותר, ולכך אפילו ביום טוב מותר בין קידור ובין קירצוף שהרי אינו מתכוון להוצאת הדם, ומה חידש רבא שבמועד מותר לסרק הסוסים והרי אפילו ביום טוב ג"כ מותר[ו]. תירץ הרעק"א בגליון הש"ס שהרא"ש (סי' כ) גרס רב שרא לסרוקי סוסיא, ורב לשיטתו שסובר שדבר שאין מתכוון אסור ולכך ביו"ט אסור קירצוף, ואפ"ה במועד מותר לסרק הסוס. המרדכי (סי' תתמה) ג"כ הקשה קושיא זו על רש"י, ותירץ שסירוק הסוס שלנו אסור ביו"ט אפילו לדעת ר' שמעון משום שהוי פסיק רישיה שמשיר נימין [ולא לענין הוצאת דם], ואפ"ה במועד מותר[ז].

אוצר החכמה 18/06/2018

ההיתר לבנות בנין רק במעשה הדיוט

ולמיבני איצטבא. פירש רש"י בנין אבנים, וכתב הרמב"ן הביאו הנמוק"י (ד. ד"ה והא דסרא) שמותר רק במעשה הדיוט ולא במעשה אומן. הקשה הקרן אורה שהדבר צ"ע מדוע לא הוזכר בש"ס דין זה שכל ההיתר הוא רק במעשה הדיוט ולא במעשה אומן, ואין להביא ראיה מהמשנה לקמן (יא.) דתנן 'עושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן', ומבואר שכל בנין מותר לבנות רק מעשה הדיוט, משום שהתם איירי לענין סתם לבנות בנין שבזה אסור מעשה אומן, אבל הני הם קרובים לצורך אוכל נפש כמו בנין הספסל לישב עליו, ומנין שאף בזה מותר רק מעשה הדיוט ונשאר בצ"ע[ח].

טעם היתר הקזת דם לבהמה

מקיזין דם לבהמה. פירשו תוס' (ד"ה ואין) שמותר אף ברפואה שיש בה מלאכה, דאילו רפואה שאין בה מלאכה שכל איסורה הוא רק משום שחיקת סממנין, יש מ"ד שאפילו בשבת מותר משום שבבהמה לא חששו רבנן שישחוק סממנים. בטעם ההיתר כתב הריטב"א שהוא משום דבר האבד, ולכך מותר להקיז דם אף שהוא מעשה אומן שהרי משום דבר האבד התירו מעשה אומן. אולם הקרן אורה (ד"ה גמרא) כתב שההיתר הוא משום צער בעלי חיים, והתירו אף מעשה אומן[ט].

רפואת אדם במועד

ואין מונעין רפואה לבהמה בחולו של מועד. הרי"ף (ד.) והרא"ש (סי' כ) הביאו תוספתא דתניא בראשונה היו אומרים אין שותין מי זבלין ומי דקלים וכוס עיקרים במועד', עד שבא ר"ע ולימד שותין מי זבלים ומי דקלים וכוס עיקרים במועד, ומקיזים דם לבהמה לחיה ולעופות, ואין מונעים רפואה מבהמה בשבת. כתב הקרן אורה (ד"ה מקיזין) שהיה נראה שר"ע התיר במועד רק רפואה שאסורה משום שחיקת סממנים אולם רפואה שיש בה מלאכה אסר, אלא שהקשה א"כ מדוע התירו להקיז דם אפילו לבהמה, ותירץ שצ"ל שבתחילה אסרו כוס של עיקרים משום שאינו עונג יו"ט לשתות דברים אלו במועד ולא משום סרך מלאכה, ואפילו הכי ר"ע התיר לשתותם במועד[יא]. אמנם בשו"ת אבני נזר (סי' תנה) השיב למה ששאלו השפת אמת מדוע הראשונים אסרו רפואה במועד משום שחיקת סממנים והרי מותר לעשות כל מלאכה במועד לצורך האדם נמצא ששחיקת סממנים גופה מותר לעשותה במועד ומה שייך הו"א לאסור רפואה. האבני נזר מפלפל שם בזה ולמעשה השיב לו (אות ז) שאפשר שהתוספתא איירי ברפואה שבשעה ששותים אותו נחלים יותר ורק לאחר זמן נהיה רפואה, ולכך הראשונים אסרו שתית מי זבלים וכדו' משום שהרפואה היא רק לאחר המועד וחשיב שלא לצורך המועד, וזה חידש ר"ע שמ"מ משום רפואה מותר[יב].

גיהוץ בגדים במועד

רבא שרא לכסכוסי קירמי. [-לגהץ בגדים]. כתב הנמוק"י שטעם ההיתר הוא משום שנראים יותר דקין וחשובין, והוי כדבר האבד. וצ"ע שהרי בגמרא מבואר שרק מעשה הדיוט שרי ואם הוי דבר האבד מדוע אסור אפילו מעשה אומן. הריטב"א ביאר שהחידוש הוא שמותר לשפשף היריעות אפילו שילבנם ע"י כך[יג], שהרי אם עושהו רק לרככם אפילו בשבת מותר [כדאיתא שבת קמ.]. וכן פסק השו"ע (סי' תקמא ס"ג) שמותר למעך בגדי פשתן בידים אחר הכיבוס כדי ללבנן ולרככן.

גיהוץ במעשה אומן

אמר רב חסדא קטורי בירי אסיר מ"ט מעשה אומן הוא. פירש רש"י שהיו נוטלים כלים חלוקין ועליהם היו מחליקים את בית יד של חלוקיהם ואסור משום שהוא מעשה אומן[יד], ולפי"ז אף שהוא לצורך המועד אסור[טו]. הקשה הריטב"א מאי שנא מעושה אשה תכשיטיה במועד שהתירו לה וקיטורי בירי אסרוה[טז]. ותירץ שעושה אשה תכשיטיה במועד שהוא קישוט בגופה ממש התירו לאשה[יז], אולם קטורי בירי שסגיא לה לאשה בלא זה אסרוה[יח]. ועל דרך זה כתב תר"י מפריש שהקשה מדוע לא התירו לעשות קיטורי בירי בשינוי כמו שהתירו בתפירה ע"י שמכליב (לעיל ע"א). ותירץ שגבי תפירה שא"א לילך ערום עשו רבנן תקנה ע"י שינוי, אבל כשאפשר בלאו הכי לא עשו רבנן תקנה ואסרו לתקנו אף ע"י שינוי.

איסור מראית עין במועד

מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא דבי דרי שקל, מוליא ושדא בנצא אדעתא דארעא. פירש רש"י שלחרישה לא אכפת לו לחרוש אפילו קרקע במקום נמוך, ולכך מוליא במוליא ונצא בנצא אסור, אולם כשמוליא ושדא בנצא שדרכו של גורן להשוות הגרנות מותר. פירשו הראשונים[יט] שחוץ ממה שבעינן שדעתו יהיה לדבר המותר, צריך גם לעשות באופן שלא יהא חשש מראית העין, ולכך מוליא במוליא אפילו שהתכוון לבי דרי אסור משום מראית העין[כ]. וכתב הקרן אורה שבאופן שמתוך מעשיו יש צד שנראה לאיסור וצד שנראה להיתר אסור, דלא התירו רק באופן שליכא אלא צד היתר מתוך מעשיו[כא].

ג. **וכ"כ** הטור (סי' תקמ) בשם הרא"ש (סי' כו), מהא שהרא"ש סתם דבריו ולא כתב שההיתר רק להושיב האבוס של בהמה למקומו. ד. **וכתבו** הרמב"ן והנמוק"י (ד. ד"ה גמ') שהתירו לבנות רק במעשה הדיוט ולא מעשה אומן, כיון שאינו אוכל נפש [וגם אינו דבר האבד] וההיתר הוא רק משום שהוא צורך המועד. [לכאורה לדעת רבינו ירוחם שרפת בקר ההיתר לבנות הוא משום דבר האבד, מותר אפילו במלאכת אומן וצ"ע]. כתב הרב המגיד (יום טוב פ"ח הט"ו) שכותל חצר שנפל בונה כדרכו דכיון שבונהו לצורך שמירת ביתו, עשאוהו כצורך אוכל נפש לפי שהוא דבר האבד. ה. **וכ"כ** הסמ"ק (הגהות סי' קנה עמ' קעו אות יד) שלבמיבני אוירא אינו רצה לומר בנין גמור כדפירש בקונטרס, אלא להושיב האבוס של בהמה למקומו. ו. **וכן** יש להקשות על הריטב"א (ד"ה לסרוקי) שכתב שהחידוש הוא שמותר לסרק אפילו במסרקים קטנים [-קידור] שאסורים ביו"ט, וקשה שהרי הלכה כר' שמעון שדבר שאין מתכוון מותר וכנ"ל. ז. **להלכה** פסקו הרמב"ם (יום טוב פ"ח הט"ו), והסמ"ג (לאוין עה), והשו"ע (סי' תקלו ס"ב) שמותר לסרק הסוס במועד כדי ליפותו, וביאר המשנ"ב (שם סק"ה) שכשם שהתירו ליטול צפרני הסוס לצורך המועד או לטייל ה"ה שמותר לסרקו דהוא בכלל צרכי רכיבה. וכתב השפת אמת שהתוס' בשבת (נג. ד"ה מהו) כתבו שההיתר הוא רק משום צער בעלי חיים לכך באופן שמסרק הסוס רק כדי ליפותו חשיב שלא לצורך ולכך ביו"ט אסור ובמועד מותר. ח. **הנמוק"י** כתב שכיון שדברים אלו אינם צורך אוכל נפש אלא רק לצורך המועד לכך התירו רק מעשה הדיוט. ט. **וצ"ע** מנין שהתירו משום צער בעלי חיים אפילו מעשה אומן. ראה תוס' בשבת (שם) שכתב שאפילו שיש צד שאסור לתת מרדעת על החמור משום טירחא, אפ"ה התירו לקרצף הבהמה משום צער בעלי חיים. ולכאורה קרצוף היינו מעשה הדיוט ומנין להתיר מעשה אומן. י. **מדברי** התוס' (ד"ה ואין) משמע שביו"ט יש גזירה של שחיקת סממנים. וכ"כ המג"א (סי' תקלב סק"ב) שמלשון השו"ע (שם ס"ב) 'כל רפואה מותר בחול המועד' כלומר שמותר לשתות במועד דבר שהוא משום רפואה, משמע שרק במועד מותר אולם ביו"ט אסור, ולכך פסק השו"ע (סי' תצו ס"ב) שאסור לכחול את העין ביו"ט. בשו"ת אבני נזר [ראה בביאורים] הוכיח מהתוספתא שרק במועד התירו לשתות מי זבלים וכו', ומשמע שביו"ט אסור והוא משום שחיקת סממנים. אמנם בהגהות הגרא"מ הורוויץ במסכת שבת (קלד. ד"ה א"ל אביי) נקט בפשיטות שביו"ט לא גזרו משום שחיקת סממנים, וצ"ע מהתוספתא הנ"ל. יא. **בטעם** היתר רפואת אדם במועד כתב הנשמת אדם (כלל קי אות ג) שהוא משום דבר האבד, שהרי כל שהוא לצורך גופו של אדם אין לך דבר האבד גדול מזה. ולפי"ז כתב שהראשונים שאסרו לשתות מי זבלים משום שהתוספתא איירי בבריא וסברי שרק מה שהוא צורך אוכל נפש מותר ולכך בבריא אסור, ור"ע בא ולימד שאפילו לבריא מותר אולם במקום חולי לא גזרו כלל שהרי הוי דבר האבד. וראה בשולחן עצי שיטים (סי' א ס"ד) שג"כ כתב שההיתר משום דבר האבד. אולם הפרי מגדים (אשל אברהם סק"ג) כתב שההיתר הוא משום שהוי צורך המועד. יב. **וכתב** האבני נזר שבזה מדויק לשון השו"ע 'כל רפואה מותר בחול המועד', לומר שמותר רפואה בחול המועד אף כשאינו לצורך המועד. יג. **וכ"כ** בביאור מהרש"ל על הסמ"ג (סוף הלכות חול המועד) שמותר לרכך הסודר במועד אפילו שבשבת אסור לעשות כן משום שמלבנו. יד. **כתב** הרש"ש שלרש"י הגירסא היתה קטורא בי ידי, והיינו להחליק או לקשור את בית היד, וכן גרס הב"י (סי' תקמא), ולכך פסק השו"ע (שם ס"ב) שאין עושין קשרי בתי ידים מפני שהוא מעשה אומן. אמנם תוס' (ד"ה קיטורי) כתבו שגרסינן בירי ברי"ש ולא בדלי"ת, ודמיא להא דתנן בשבת (סג.) בירית טהורה, ופירש הרע"ב שם שזה אצעדה על השוק להחזיק בתי שוקים, וזה אסור לתקן במועד. טו. **כ"כ** המשנ"ב (שם סק"ח). טז. **הריטב"א** גרס קיטורי בירי ברי"ש, כלומר שסבר שהיינו תכשיט לאשה כמין אצעדה על השוק, ולכך הוקשה לו מדוע תכשיט זה אסרו לתקן במועד, והא תנן עושה אשה תכשיטיה במועד. יז. **מבואר** שהתירו לאשה רק קישוט שבגופה ממש ככוחלת ופוקסת, אולם לתקן תכשיטיה כגון שרשרת או צמיד אסור במועד דלא גרע מגיהוץ בית יד של חלוקה. יח. **וכ"כ** רבינו ירוחם (נתיב ד ח"ה) בשם רמ"ה. יט. **ריטב"א**, מאירי, נמו"י, וכן משמע מלשון הרמב"ם (יום טוב פ"ח הי"ג) שכתב 'וממעשיו יוכר לאיזה דבר מתכוון' כלומר שלא די במחשבתו אלא בעינן גם מעשיו והוא משום חשש מראית העין. כ. **אלא** שכתב הריטב"א שבדיעבד אם אמר שדעתו היתה להיתר אע"פ ששינה לא קונסים אותו. וכן פסק המשנ"ב (סי' תקלז סקל"ח). כא. **הקרן** אורה הוכיח דבריו מהרשב"ם (ב"ב נד. ד"ה מהאי גיסא) שכתב על מי שפשח דיקלא

אם אסור במועד מלאכה בלי טירחה

האי מאן דמתקיל ארעא אדעתא דבי דרי שרי וכו׳. פירש רש״י [שעל הרי״ף] דאדעתא דבי דרי היינו שמכוין שזה יהיה לצורך מקום לדוש וזה הוי לצורך המועד ומותר. והוסיף דלהשוות ביתו אין צריך לומר דודאי שרי שלא יהא נתקל [בגבשושית. ב״ח] ובגומות. ובב״י (סי׳ תקלז) הביא דברי רבינו ירוחם שכתב שמותר להשוות הבית בשביל ׳שלא יכשל בגומות׳ כדמוכח מנצא בנצא וכן מוכח מרש״י הנ״ל. והביא דברי הגהות מימוניות בשם סמ״ק שמותר להסיר גבשושית שבבית בחוה״מ דאין אסור אלא חרישה בלבד. ופסק כן השו״ע בסימן תקמ. והנה מדברי רש״י ורבינו ירוחם משמע להדיא שאין להתיר בזה אלא כשיש צורך שלא יכשל בגומות. אמנם בהגהות רבינו פרץ על הסמ״ג [אות קצה] כתב להקשות אמאי מותר לסדר גבשושית בבית הרי בשבת יש ע״ז איסור בונה, ותירץ שיש להתיר בזה כיון דזה ׳מלאכה שאינה של טורח׳, ומוכח שהוא סובר שבמועד מותר מלאכה בלי טירחה גם אם אין זה לצורך המועד. וכן כתב ביראים (סי׳ שד בסופו) ובשבלי הלקט (סי׳ רכה) ובהגהות מהרש״ל על הסמ״ג (ל״ת עה) שזה ההיתר בהסרת גבשושית[כב]. ובדברי הפוסקים מצינו סתירה בזה שבסימן תקלז העתיק הב״י דברי רבינו ירוחם [ומוכח שהתיר בזה רק משום צורך ולא משום שיש להתיר מלאכה שאין בה טורח וכנ״ל] ובסימן תקמ כתב שמותר להסיר גבשושית דאע״ג דמלאכה גמורה היא שרי כיון דאינו מלאכה של טורח. ומשמע דהתיר כהיתר הרבינו פרץ הנ״ל. ועיין בפוסקים [פמ״ג א״א סי׳ תקמ סק״ז ובלבושי שרד שם ובמ״ב סק״ז] שפירשו דבריו שלעולם ההיתר משום שזה לצורך המועד, ואם היה בזה טורח היה צריך שינוי[כג].

למה צריך קרקע ישרה

שם. רש״י פירש שלדוש צריך להשוות הקרקע, ולכן גרס מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא דארעא, וכן גרס רבינו גרשום [הביאו תוס׳ ד״ה מוליא][כד]. אולם הרי״ף גרס להיפך מוליא במוליא ונצא בנצא אדעתא דבי דרי, שקל מוליא ושדי בנצא אדעתא דארעה, כלומר שלחרישה צריך להשוות הקרקע יותר. וכתבו תוס׳ שכגירסת רבינו גרשום נראה עיקר משום שיותר צריך קרקע שוה לידוש מאשר לחרוש. הקשה הקרן אורה שהשו״ע סותר דבריו שלענין מועד (סי׳ תקלז ס״ט) פסק שכשמשווה את הקרקע ניכר שמתכוין לדוש, כלומר כגירסת רש״י שלדוש צריך קרקע יותר ישרה, ואילו לענין חזקה פסק השו״ע (חו״מ סי׳ רעה ס״ט) שלחרישה בעינן קרקע שוה יותר ולכך אם משוה הארץ קנה, אולם אם אינו מקפיד על קרקע שוה הרי זה חזקה שמתכוון רק לדוש בו. ותירץ שלענין חזקה צריכים מעשה המוכיח שלא עושהו לשם דישה ולכך רק כשמשוה הארץ ניכר שאינו עושהו לדישה וקנה הקרקע, אולם לענין מועד יש לומר שאם מתכוין להיתר וגם יש צד היתר מותר אע״ג שיש גם צד לאיסור[כה]. [וצ״ע שהקרן אורה עצמו כתב קודם שבמועד החמירו שאין מותר אלא באופן שרק צד היתר ניכר מתוך מעשיו].

תלישת עצים לצורך הסקה

האי מאן דזכי זיכי. פירש רש״י שמכבד את הקרקע מעלים קטנים שעליה ונוטלם. מלשון רש״י נראה שרק מנקה את העלים שנתלשו מהקרקע ולא מדובר בתולש עלים מחוברים לקרקע[כו]. אמנם הנמוק״י כתב שמנקה את הקרקע ותולש עצים רכים וקשין שבתוכו, ואף בזה אם תולש לצורך העצים מותר. לשון השו״ע (סי׳ תקלז ס״י) אסור ללקט עצים מן השדה וכו׳, אולם השעה״צ (סי׳ תקלג ס״ק כד) כתב להדיא שמותר לקוץ עצים במועד לצורך הסקה.

האם צריך לאכול את כל הדגים

אדעתא דכוורי שרי. כתב הבית מאיר (הביאו המשנ״ב סי׳ תקלז סק״ל) שאפילו אין בדעתו לאכול את כל הדגים שיצודו אלא רק חלק מהם ג״כ מותר לצודם. וביאר המג״א (סי׳ תקלג סק״ז) משום שאין כל דג שוה בטעמו ועל כל צידה אמרינן שמא ימצא דגים משובחים יותר. אולם כתב המשנ״ב (שם) שמביאור הגר״א שדימה הלכה זו להא דתנן (יג:) הדשושות עושין בצנעא לצורך המועד [-שדשים וכותשים חיטים לצורך דייסא], ושם פסק המחבר (סי׳ תקלג ס״א) שלא יערים לטחון יותר בכוונה, ה״ה גם לענין צידת דגים אסור לצוד יותר מהצורך[כז]. אמנם הפרמ״ג מסתפק שאפשר שבאופן שעושה חפירה בקרקע אסור לצוד דגים יותר מהצורך משום שיש לזה פרסום רב ולכך צריך שיאכל את כולם במועד[כח].

איסור השקאה במועד

אדעתא דארעא אסיר. נחלקו בגמרא (לעיל ג:) בטעם האיסור להשקות השדה במועד, רבה אסר משום חורש, משום שע״י ההשקאה הרי הוא מתקן את הקרקע, ורב יוסף אסר משום זורע שעל ידי ההשקאה גורם לזרעים שיצמחו. הרמב״ם (שבת פ״ח ה״ג) פסק כרב יוסף שהמשקה צמחים ואילנות בשבת הרי זה תולדת זורע[כט]. אמנם המשנ״ב (שם סקנ״ט) כתב שטעם האיסור משום שהוי כמזבל שדה במועד, ואיסור מזבל כתב המשנ״ב (שם סקמ״ג) שהוא משום תולדה דחורש שמיפה את הקרקע לזרוע בה.

גם פסידא מועטת חשיב דבר האבד

רב פפא אמר כיון דמתלעי כפרקמטיא האבד דמי ושריל. הקשה הריטב״א (ד״ה כפרקמטיא) מדוע הוצרך רבא לתלות ההיתר משום שדומה לפרקמטיא האבד, והרי כל מלאכה בדבר האבד מותר, ולכך כיון שהתמרים אם לא יוציא הליחה שבהם יתקלקלו הוי דבר האבד ומותר. ותירץ שהחידוש הוא שאפילו שפסידתו מועטת ג״כ מותר[לא], ומוכח כן מפרקמטיא שאף שאסור לעשות פרקמטיא כדי להרויח אפילו כל שהוא ובדבר האבד מותר. הקשה הקרן אורה (סוד״ה ולאיתי) שהרי הריטב״א כתב (ד״ה ודבר) שלענין למכור אפילו הפסד מן הריוח חשיב דבר האבד, והוכיח כן מהגמרא (יא.) שרבא התיר לבדיתא למלוח את כל הדגים משום שאל״כ הם יפסדו, אע״ג שהדגים הגיעו לידם במציאה וא״כ מדוע רבא אסר להוציא הליחה מהתמרים. ותירץ שצ״ל שההפסד של התמרים אינו וודאי ולכך רבא אסר.

טעם איסור סחורה במועד

ואמר רבא פרקמטיא כל שהוא אסור. בטעם איסור סחורה בחול המועד כתב בשו״ת הרא״ש (כלל כג סי׳ ד) שמפני שעיקר המועד ניתן לישראל כדי לאכול ולשתות ולעסוק בתורה, לכך אם יניחו להם לעסוק במשא ומתן יהיו טרודים בזה כל היום וימנעו משמחת יו״ט ומלעסוק בתורה[לב]. המגיד משנה (יום טוב פ״ז הכ״ג) כתב שטעם האיסור הוא כמו שבת ויום טוב שאסרו חכמים גזירה שמא יכתוב. בשו״ת הריב״ש (סי׳ שנה) כתב שטעם האיסור הוא משום שאם יעסוק במועד במשא ומתן במועד כבחול הוי זלזול במועד ולכך אסרוהו.

האם הלואת ריבית הוי פרקמטיא

שם. תוס׳ (ד״ה פרקמטיא) הביאו שכתב רבינו יצחק בתשובתו כי רבנו יעקב לא היה חושב הלואת ריבית [-באופן המותר] פרקמטיא[לג], ולכך מותר להלוות בריבית במועד. הריטב״א (סוד״ה ודבר) אסר להלוות לגויים בריבית במועד, וכן הביא הרא״ש (סי׳ כד) שבאשכנז הירא את דבר ה׳ נהגו איסור להלוות לנכרי

מב׳ צדדיו אדעתא דארעא הוא והוי חזקה, ואע״ג שאיכא למימר שעושה כן אדעתא דדיקלא, אפ״ה כיון שאיכא למימר להכי ולהכי נאמן לומר להחזיק נתכוונתי. ולפי זה הקשה הקרן אורה מדוע בהמשך הגמרא אסרינן באופן שפשח דיקלא מב׳ צדדיו שאמרינן אדעתא דדיקלא ואסיר, ולא אמרינן שכיון שאפשר לפרשו להכי ולהכי נאמן לומר שעשה כן אדעתא דחיותא. ומוכח שלענין מועד החמירו שצריך שלא יהא ניכר מתוך מעשיו רק צד היתר.

[כב] **ועיין** במשנה דף יח ע״ב שאסרו הגהת אות אחת, ולכאורה בדבר זה נמי אין טירחה וראיה שאסור מלאכה בלי טירחה. ויש לדחות שכל הנידון במלאכה שקבוע אין בה טירחה ולא במלאכה שבמקרה אין בה טירחה. ויש אומרים שבאופן שיש מעשה אומן לכו״ע מודים שאסור. וזה הסיבה שאסרו שם. ועיין לקמן ראיה לדין זה מהדין שאסור לתלוש עשבים.

[כג] **ומבואר** בדבריהם דאף שאין בזה טירחה מרובה [דאם כן לא היה מותר בדבר האבד] אלא טירחה בינונית מכל מקום לצורך המועד צריך לעשות בשינוי. ועיין לעיל בילקוט ביאורים לדף י ע״א בענין סירוג מטה שיש הסוברים להיפך שלצורך המועד מותר אף טירחה מרובה בלי שינוי. וכן עמ״ש בהקדמה למסכת בענין הזה.

[כד] **בתוס׳** דידן כתוב שהרי״ף גרס כרש״י ורבינו גרשום גרס להיפך, אולם הקרן אורה הוכיח שבדברי התוס׳ יש טעות סופר וגירסת רבינו גרשום היא כרש״י, וגירסת הרי״ף היא הגירסא המובאת לפנינו בשם רבינו גרשום.

[כה] **ראה** בשו״ת נודע ביהודה תניינא (או״ח סי׳ קג) שיישב סתירת השו״ע באופן אחר.

[כו] **לשון** הרמב״ם (יום טוב פ״ח הי״ב) ׳וכן המלקט עצים מתוך שדהו אם לצורך העצים מותר ואם לתקן הקרקע אסור׳, וקצת מדויק בלשונו שלא כתב התולש עצים אלא רק המלקט שמדובר בעצים תלושים שרק מלקטם. אמנם הגהות מיימוניות (אות ט) הביא שמכאן פסק הר״ר מאיר דאין לתלוש עשבים ועפר בבית הקברות במועד כאשר נוהגים לעשות בחול, ומשמע שסבר שהרמב״ם איירי בתולש. בשו״ת המבי״ט (ח״א סי׳ ח) הקשה שהטעם שהרמב״ם אסר לתלוש היינו דווקא כשמכוין בזה לעבודת האילן או להכשיר הקרקע לזריעה שאסור, אולם מנין שאסור ליקוט עשבים בבית הקברות. וראה בעמק ברכה (ענין חוה״מ ה) שביאר שכל האיסור הוא מטעם טירחא, ולכך אף שבליקוט עשבים אין טורח, אולם מ״מ כיון שבעצם המלאכה יש טורח אסור.

[כז] **עיי״ש** במשנ״ב (סק״ט) שאין למחות ביד המקילים כשעושה כדי צרכו במועד אף שכבר יש לו בביתו, כיון שאינו ניכר שעושה לצורך אחר המועד.

[כח] **ובערוך** השולחן (סעיף ז) כתב שכיון שעיקר המלאכה הוא בקרקע לכך הוא חמור יותר וצריך לאכול כל הדגים במועד, וכ״כ באליה רבה (סק״ח). ובמג״א (סק״ח) כתב שהכא כיון שאוושא מילתא חמיר טפי.

[כט] **כ״כ** המגיד משנה שם. וראה בכסף משנה שהקשה על הרמב״ם בזה. ובשו״ת נוב״י (או״ח סי׳ לה).

[ל] **רש״י** פירש הסוגיא שמדובר במי שיש לו בביתו תמרים שלא נתבשלו כל צרכם, רבא התיר לחותכם לשנים ולאוכלם, אולם אסר להוציא הליחה לחוץ, ורב פפא התיר אף להוציא הליחה לחוץ משום דבר האבד. הרא״ש (סי׳ כג) פירש הסוגיא שרבא התיר ללקוט תמרים שלא נתבשלו כל צרכם ואסר להוציא הליחה מהם, רב פפא אמר שכיון שליקטם לאכילה ואם יניח המותר שאינו צריך לאכילה יתליעו ויופסדו מותר להוציא הליחה מהם כפרקמטיא שאם לא ימכרנה במועד תיפסד שמותר למוכרה, אולם כל ההיתר הוא רק משום שמתחילה ליקטם לאכילה. ראה ב״ח (סי׳ תקלג ד״ה פירות) שהביא מחלוקת זו. וכן פסק השו״ע (סי׳ תקלג ס״ג).

[לא] **ועיין** מה שכתבנו לעיל בילקוט ביאורים (ו:) לגבי דין צידה בשדה הלבן שלא כדרכו שיש אוסרים בהפסד מועט, וכן עיין לעיל (ז.) לגבי דין כותל חצר שיש אוסרים בהפסד מועט, וכו לעיל (י.) בדין תפירת נעליים ובהערה שם.

[לב] **הערוך** השולחן (סעיפים ב ג) האריך בטעם הרא״ש. המשנ״ב (סי׳ תקלט סק״ה) הביא את המג״א (שם סק״ה) שכתב שטעם האיסור הוא שמפני הטורח ימנעו משמחת הרגל ולכאורה דבריו הם ע״פ הרא״ש בתשובה. וכן הפרישה (שם סק״ה) הביא את הרא״ש שמפני הטורח והטירדא ימנעו משמחת הרגל.

[לג] **ומה** שהגמרא הביאה בהמשך שרבינא הוה מסיק זוזי בבני אקרא דשנואתא, ומשמע שהלואה חשיב פרקמטיא, כתבו תוס׳ שסחורת יין היתה.

בריבית בחוה"מ. עוד הביא הרא"ש שדעת ר"י ז"ל שמאחר שר"ת התיר ורוב בני אדם נוהגים בו היתר אין בידי לאסור להם והמחמיר תבוא עליו ברכה, והסיק הרא"ש שאני רגיל לומר למלווים בחול המועד שאת הריבית שמקבלים מהנכרי עבור שבוע ראשון יוציאוהו עבור תוספת שמחת יו"ט[לד]. והוסיף שאני התרתי בביתי להלוות לנכרים שרגילים תמיד להלוות מביתי, משום שאם לא ילוו במועד ילכו להם לבית יהודי אחר וילוו להם[לה], ועי"ז יתרגלו ללכת לאחרים ואיכא פסידא[לו].

גדרי דבר האבד בסחורה

א"ר יוסי בר אבין ובדבר האבד מותר. פירש רש"י שרק אם יפסיד אם לא יעשה את הסחורה מותר לעשותה במועד, אולם אם לא יפסיד אפילו שגם לא ירויח אינו חשיב דבר האבד ואסור לעשותה במועד. וכ"כ תוס' (ד"ה ובדבר) שרק באופן שחיישינן שאם לא ימכרנה עתה, כשימכרנו פעם אחרת יפסיד מן הקרן מותר, אולם אם לא יפסיד הקרן אלא שלא ירויח כ"כ אסור[לז]. הוסיף הריטב"א (ד"ה ובדבר) שלדעת תוס' שכר עמלו הוא בכלל הקרן, כלומר שאם יפסיד מן הקרן ומשכר עמלו מותר. הריטב"א חולק וסובר שאם רק במועד יוכל להרויח הוי דבר האבד ומותר למוכרו, והביא ראיה מהגמרא (יא.) שהתירו ללבאי [-שם מקום] למלוח את כל הדגים שנשארו בנהר משום דבר האבד אפילו שהדגים הגיעו מההפקר ולא שייך בזה להפסיד הקרן, אולם לקנות סחורה בזול כדי להרויח אסור במועד משום שזה לא חשיב דבר האבד אלא להרויח[לח].

האם סחורה בזול לכל ימות השנה חשיב דבר האבד

שם. כתבו תוס' (ד"ה ובדבר) שמותר לקנות יין כשר בתוך המועד, והר"ר יוסף פירש דיש לאסור משום שאע"פ שאחר המועד לא ימצא בזול הרי ימצא ביוקר ואין זה דבר האבד. הקשה הקרן אורה והרי מה שתוס' התירו לקנות יין כשר במועד היינו כדי לשתותם במועד והוי לצורך המועד, וא"כ מדוע רב יוסף אסר משום שיכול לקנות ביוקר אחר המועד והרי קונה עתה במועד לצרכו. ולכך כתב שתוס' התירו לקנות יין כשר במועד לכל השנה, משום שדבר שהוא לצרכו אם נזדמן לו במועד בזול מותר לקנותו אפילו למה שיצטרך גם אחרי המועד דהכל חשיב דבר האבד[לט]. הרא"ש (סי' כג) הביא מהירושלמי שמותר לקנות גם כדי להרויח. הקרן אורה האריך להוכיח בדעת הרא"ש שרק בדבר שלא יהיה מצוי אח"כ התירו לקנות לצורך כל ימות השנה. הטור (שם) כתב שאם באו שיירות והביאו סחורות שאינן מצויות כלל אחר המועד מותר לקנות מהם וכו'[מ]. ופירש הב"י שמוכח שאפילו יותר מכדי צרכו מותר[מא]. המרדכי (סי' תתמו) כתב בשם ר"ת שלא נקרא דבר האבד רק זרעים שנתיבשו ותאנים שהתליעו וכדו' אולם סחורה המזדמנת במועד ולאחר המועד לא יוכל לעשות כזו סחורה אסור דלא מיקרי דבר האבד.

לתבוע סחורה כפרעון להלואה האם מותר במועד

רבינא הוה מסיק זוזי בבני אקרא דשנואתא, אתא לקמיה דרב אשי א"ל מהו למיזל האידנא עלייהו וכו'. פירשו תוס' (ד"ה פרקמטיא) שרבינא הלוה להם זוזי ע"מ שיפרעו לו סחורה ולכך התירו רק בדבר האבד, אבל הלואה של מעות ע"מ שיפרענו מעות מותר להלוות ולתובעם במועד דלא חשיב פרקמטיא[מב]. השו"ע (שם ס"א) פסק שהלוה מעות ע"מ שיתנו לו סחורה אסור לילך לתובעם אא"כ אינם מצויים אחר המועד דהוה ליה דבר האבד אם לא ילך בחוה"מ לתובעם. דייק הט"ז מלשון השו"ע שרק באופן שצריך ללכת לעיר אחרת ולתובעם אסור במועד[מג], אבל אם אין צריך לתובעם בדין והם בעיר אחת מותר לתבוע אותם במועד. אמנם הרעק"א דחה דברי הט"ז וכתב שמלשון הרא"ש לא משמע הכי אלא בכל גווני אסור[מד]. הביאור הלכה (שם ד"ה ילך) כתב שגם מדברי השו"ע (שם ס"ג) משמע להדיא שגם בעיר אחת אסור, וכן בספר שולחן עצי שיטים כתב שסיבת האיסור הוא משום שע"י קבלת הסחורה נגמר המקח במועד, ולפי"ז אין נפק"מ בין אותה העיר לעיר אחרת.

יא.

גדר דבר האבד לענין לקנות מעכו"ם ביום אידם

הולכין ליריד של עכו"ם ולוקחים בהמה עבדים ושפחות, בתים שדות וכרמים. ביאר הרא"ש (ע"ז פ"ק סי' יג) שההיתר ללכת ליריד של עכו"ם אפילו שהיריד הוא יום אידם [-חגם][א], הוא דווקא אם קונה דבר שיתכן שלא ימצא לקנותו במקום אחר, שלכך לגבי ישראל הוא דבר האבד, ולגבי העכו"ם הרי אין להם רווחים בזה כ"כ, שהרי ביריד הם מוכרים יותר בזול מאשר במקומות אחרים. אולם הריטב"א (שם יג. וכאן ד"ה ותניא) כתב שגם באופן שאם לא יקנה עכשיו ביריד לא יזדמנו לו אחרי כן אלא בדמים יקרים ג"כ הוא דבר האבד. ולכן דימתה הגמרא דין זה לדין המועד מפני שהגדרים בזה הם כמו הגדרים שהובאו לעיל במועד שמותר לקנות דבר שצריך לעצמו אם מוצא אותו כעת בזול ואח"כ יהיה ביוקר. אבל לקנות לצורך מסחר מה שמוצא כעת בזול אסור במועד וה"ה אסור כאן[ב]. וכ"כ הרמב"ן (בליקוטים) בשם הגאונים.

על מה נאמר ההיתר שהוא כמציל מידן

וכותב ומעלה בערכאות שלהם מפני שהוא כמציל מידן. פירש רש"י (ע"ז יג. ד"ה ומעלה) שלאחר שקנה ביריד של העכו"ם [וזה הותר מדין דבר האבד] מותר להעלות את שטרות הקניה לפני שופטי העכו"ם שיחתמו, ואע"פ שכבוד ותפארת היא להם ואיכא למימר שמודה לעבודה זרה, אפ"ה מותר משום שהוא מציל מידם שמתוך כך יהיו לו עדים ומסייעין להציל מן העוררין[ג]. אמנם בתוספתא (פרק א הלכה ח) כתוב וז"ל: 'לוקחים מן העובדי כוכבים שדות בתים וכרמים בהמה [עבדים] ושפחות מפני שהוא כמציל מידם, וכותב ומעלה בערכאין'. משמע שטעם ההיתר לקחת מהעכו"ם שדות ובתים משום שהוא כמציל מידם ולא משום דבר האבד, ולפי זה מותר לקנות מהעכו"ם כל דבר אף לסחורה ואפילו שאינו קונהו בזול מפני שהוא מציל מידם[ד].

גדר מכשירי אוכל נפש

אבל איזלי אסור מאי טעמא מעשה אומן הוא. הקשה המג"א (סי' תקמא סק"א) מדוע אסור לעשות מצודות דגים הארוגים מחוטים משום מעשה אומן, והרי צידת דגים הוא בכלל מכשירי אוכל נפש שהתירו במועד אפילו מעשה

[לד] **השו"ע** (סי' תקלט סי"ג) פסק שמותר להלוות לכותי הרגיל ללוות אצלו במועד משום שהוי דבר האבד, ולאותם שאינם רגילים ללוות מותר בתנאי שיקחו תוספת ריבית של שבוע ראשון ויוציאנו בשמחת יו"ט. הפרישה (ס"ק יא) ביאר שהטעם שצריך להוציא ריבית של שבוע ראשון לצורך שמחת יו"ט משום שיתכן שמיד לאחר השבוע הראשון הגוי כבר יפרע מעותיו, נמצא שאינו מרויח כלל מעיסוקו במועד. אמנם מדברי הפוסקים נראה שכוונת השו"ע למה שפסק (שם ס"ד) שמותר לעשות סחורה באופן שיוציא מקצת הרווחים לצורך שמחת יו"ט, ולזה כתב שגם הלואה בריבית שחשוב שעושה סחורה מותר רק באופן שיוציא מקצת מהרווחים לצורך שמחת יו"ט, נמצא שמש"כ השו"ע שבוע הוא לאו דווקא אלא כוונתו למקצת הרווחים.

[לה] **הרא"ש** בתשובה (כלל כג סי' ד) כתב שמותר להלוות בריבית משום שכל הטעם שאסרו סחורה במועד משום שבגלל טירחתו ימנע משמחת יו"ט, אולם בהלואה בריבית שאיכא שמחה וגם ליכא טירחא כולי האי, הקילו והתירו ע"י שמוציא הריוח של אותו שבוע במועד יתר על מה שהיה מוציא אם לא היה לו ריוח זה. ראה עוד במהרי"ק (שורש קח) שג"כ פסק להיתר מטעם זה. אולם לטעם המגיד משנה שטעם האיסור הוא משום גזירה שמא יכתוב לכאורה אם הלואת ריבית חשיב לפרקמטיא אף בזה גזרינן שמא יכתוב ואסור במועד.

[לו] **ראה** עוד במרדכי (סי' תתמו), ובהגהות מיימוניות (יום טוב פ"ז אות ט), ובשבלי הלקט (סי' רכא) בשם ר"י, שכתבו את דעת הרא"ש להלכה.

[לז] **הרא"ש** (סי' כג) הביא מהירושלמי (פרק ב הלכה ג) שרב הונא התיר לרב יונא למכור ספרים בחול המועד כדי שיוכל לקנות יין קונדיטון ולשמוח במועד, משמע שמותר למכור סחורה לצורך שיהיה לו יותר הרווחה בשמחת יו"ט. וכ"כ הסמ"ק (סי' קנה) שאם עושה סחורה כדי להרבות בשמחת יו"ט מותר. הרמב"ם (יום טוב פ"ז הכ"ד) כתב שכל דבר שאסור לעשותו במועד אם אין לו מה יאכל הרי זה עושה כדי פרנסתו וכן עושה סחורה כדי פרנסתו, כתב הב"י (סי' תקלט ס"ד ד"ה ואם) שמלשון הרמב"ם משמע שמותר רק אם אין לו מה לאכול כלל אך כדי להרבות בשמחת יו"ט אסור, אולם כתב הב"י שאפשר שאם יש לו מעות בצמצום ורוצה למכור ולהרויח כדי שיהיה לו מעות הריוח מותר דגם זה בכלל פרנסתו. ולכך פסק בשו"ע (שם ס"ד) שרק למי שיש לו מעות מועטים וחס עליהם מלהוציא לשמחת יו"ט ואילו היה לו מעות בריוח היה מוציא יותר התירו ע"מ זה לעשות סחורה ביו"ט.

[לח] **וכ"כ** תוס' (ד"ה ובדבר), והטור (סי' תקלט) בדעת הרמב"ן והמאירי.

[לט] **וכ"כ** הרמב"ן הביאו הנמו"י (ד:) שבדבר שהוא לצרכו התירו לקנות אף לכל ימות השנה, אולם בדבר שאינו לצרכו אלא רק כדי להרויח, אפילו אם רק במועד נזדמן לו בזול ואחר המועד יהיה ביוקר לאו דבר האבד הוא ואסור לקנותם במועד.

[מ] **וכ"כ** ברי"ף (ו.), וכן פירש הראב"ד (ספר האשכול ח"ב).

[מא] **הטור** (שם ס"ט) פסק שמי שצריך לקנות יין בעת הבציר לצורך שתיית כל השנה, ואם יעבור המועד לא ימצא כמו שמוצא עתה הוי דבר האבד ומותר. כלומר שהתיר רק לצורכו והקשו המפרשים מאי שנא מדין שיירות שהתיר הטור לקנות אפילו יותר מכדי צרכו. הביאור הלכה (שם ס"ט ד"ה ואם) הביא את האחרונים שטרחו ליישב את דברי המחבר והרמ"א, דהמחבר פסק שמותר לקנות יין רק כדי צרכו והרמ"א פסק שאם אינו מצוי להרויח בו אח"כ מותר. דעת המאמר מרדכי שבגמרא הרווח יותר ניכר משום שזה דבר שאינו מצוי תמיד, ולכך רק בשיירא התירו אפילו יותר מכדי צרכו. החיי אדם תירץ שבשיירא התירו רק באופן שאם לא יקנה עכשיו לא ימצא כלל לקנות סחורה זו, ובזה התירו גם יותר מכדי צרכו, וביאר שזה כוונת הרמ"א שרק דבר שאינו מצוי להרויח בו כלומר שלא ימצא כלל לקנותה מותר. הב"ח ביאר שבשיירא איירי ברווח מרובה ולכך מותר אפילו יותר מכדי צרכו.

[מב] **וכן** פסק השו"ע (סי' תקלט ס"ב) שמותר לתבוע מעות במועד, והוסיף המשנ"ב (סק"ו) שאפילו אם יכול למצאם אחר המועד מותר לתובעם במועד משום שאין זה בכלל סחורה.

[מג] **הט"ז** דייק כן מלשון הגמרא שרבינא שאל 'מהו למיזל עלייהו האידנא', ומזה שרבינא לא שאל מהו לתבוע אותם משמע שעצם התביעה פשיטא שמותר ורק נסתפק האם מותר גם ללכת למקום אחר או לתבוע בבי"ד.

[מד] **הרא"ש** (שם) כתב שרק כשלוקח מעות ע"מ לקבל סחורה חשיב מקח ואסור, אולם בהלואת מעות אפילו בריבית לא חשיב מקח, ובזה יישב דעת ר"ת שהתיר להלוות לגוי בריבית המועד, ואם כדברי הט"ז הרא"ש היה צריך לחלק בין אותה העיר לעין אחרת עיי"ש.

[א] **הטור** (סי' קמט) הביא דעת רבינו יונה שרק ביריד שהוא לא ביום אידם מותר לקנות מהעכו"ם, אולם ביריד שביום אידם אס ור בכל גווני לקנות מהיריד משום שנראה כמודה בעבודה זרה.

[ב] **והריטב"א** לשיטתו דסובר כדעת הרמב"ן וכמובא לעיל וראה בשו"ת הריב"ש (סי' סב).

[ג] **וכ"כ** הכסף משנה (עבודה זרה פ"ט הי"ד) שסברת מפני שהוא מציל מידם לא קאי אלא על ההיתר לכתוב ולהעלות בערכאות שלהם, ולא על ההיתר לקנות מהיריד.

[ד] **המג"א** (סי' תקלט סקט"ו) הביא בשם השלטי גיבורים להלכה, שלפי התוספתא מותר במועד לקנות הכל מן העכו"ם מפני שהוא כמציל מידם. והביאו המשנ"ב (שם סק"מ). והביאור הלכה (שם סי"ב ד"ה אין) הקשה שמלשון הפוסקים משמע וכן מבואר ברש"י בע"ז (יג.) שמפני שהוא כמציל מידם הוא סברא רק להיתר ערכאות ולא לעצם ההיתר לקנות מהעכו"ם. עוד הקשה שכיון שהרמב"ם וכל הפוסקים לא הביאו תוספתא זו משמע שלא סבירא להו להלכה מהתר זה כלל, ומותר לקנות רק לצורך המועד ואין היתר לקנות סתם מעכו"ם. והוסיף

אומן. ותירץ שמכשירין פירושו שהוא מכשירו לאכילה כגון תנור שע"י האפיה יוכשר לאכילה וכן סכין שיוכשר לאכילה ע"י השחיטה, אולם רשתות שהוא רק לתפיסת הדגים לא חשיב מכשירין ואסור מעשה אומן.

על מה קאי ושוין

ושוין שאין גודלין תנור לכתחילה. כתב רש"י בפירושו על הרי"ף (ד: ד"ה ושוין) 'לא ידענא היכא' כלומר שהוקשה לרש"י היכן מצינו שנחלקו לענין העמדת תנור שע"ז אמר רבה בר שמואל ששוין שאין גודלין לכתחילה. הנמוק"י כתב שאיירי על מחלוקת ר' יהודה וחכמים במשנתינו, אולם רש"י לא פירש כן משום שר' יהודה וחכמים לא נחלקו ברישא לענין מעמידין תנור וכיריים דבזה כו"ע מודים שמעמידים, ונחלקו רק בסיפא לענין אין מכבשין את הריחיים שזהו ענין אחר לגמרי. והריטב"א (ד"ה ושוין) הביא בשם התוספות שאיירי על מחלוקת ר' אליעזר וחכמים (לעיל י.) האם מותר לגמור מלאכתן במועד, וע"ז אמר רבה בר שמואל שר' אליעזר וחכמים מודים שאין גודלין לכתחילה.

האם מותר להעמיד תנור בימות הגשמים

לא קשיא כאן בימות החמה כאן בימות הגשמים. פירש רש"י שמותר לבנות תנור בימות החמה משום שיהיה אפשרות לאפות בו במועד. משמע שהאיסור בימות הגשמים הוא דווקא לבנות תנור שהרי עלה קאי רבה בר שמואל ששוין שאין גודלין תנור לכתחילה, אולם להעמיד תנור מותר אפילו בימות הגשמים. וכ"כ הרמב"ם (יום טוב פ"ח הי"ג) שתנור וכיריים שאפשר שיבשו במועד עושין אותן, 'ובין כך ובין כך בונין על חרש של תנור ועל הכירה הטפילה שלהם' וביאר המגיד משנה (ד"ה בין כך) שהרמב"ם יצא לו זה ממה שהעמידו את רבה בר שמואל בימות הגשמים, משמע שהעמדת תנור מותרת אפילו בימות הגשמים. והט"ז (סי' תקמ סק"ג) הקשה מנלן שמותר להעמיד תנור אפילו אם א"א לאפות במועד, דילמא משום הכי מותר כיון שאפשר לאפות בו במועד אפילו בימות הגשמים וצ"ע. והמשנ"ב (שם סק"כ) יישב כוונת הרמב"ם שכיון שעיקר התנור והכירה נתייבשו אפשר לאפות בתוכה אפילו שלא נתייבשה הטפילה, ולכך מותר להעמיד במועד אפילו בימות הגשמים כשלא נתייבשה כל צרכה[ה].

איזה מעקה עושין רק מעשה הדיוט

עושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן. כתב הריטב"א (ד"ה עושין) שהתנא במשנה דיבר דווקא במקומות שאין חיוב לעשות שם מעקה וכגון מרפסת שהרי מרפסת פטורה מן המעקה כדאיתא בספרי[ו]. שהרי באופן שבונה מעקה לגגו מפני מצות מעקה אין איסור לבנותו מעשה אומן[ז]. ועוד שכתוב בירושלמי על משנתנו שעושה מעקה לגג שלושה טפחים, ולמרפסת עשרה, ואם מדובר כשעושה מעקה לגג מפני חיוב מעקה לא היה מספיק לזה שלשה. אלא ודאי שהתנא במשנה דיבר בגג שאינו חייב במעקה אלא שהוא רוצה לעשות משום שמירה ולפיכך מותר לבנותו רק מעשה הדיוט, ולגג שלא חייב במעקה די בשלשה טפחים כיון שאין רגילים ללכת שם, ומרפסת שרגילים בה צריכה מעקה עשרה. וכ"כ תוס' הרא"ש שהכא לאו למצוה קאמר אלא כשרוצה לעשות מעקה לצניעותא בעלמא. והמאירי הביא את שיטות הראשונים שפירשו שלא איירי במעקה גמור, אולם כתב שאינו נראה כן, ואיירי במקום שיש מצות מעקה [ויישב את הספרי שיש ב' סוגי מרפסות עיי"ש][ח]. והביאור הלכה (סי' תקמ ס"ח ד"ה וכן) הביא את הריטב"א שפירש את המשנה בגג שאין רגילים להלך בה ואינו חייב במעקה אלא שהוא בעצמו רוצה לעשות כן משום שמירה, אולם כתב ששאר הפוסקים סתמו בזה ולא חילקו בין מעקה שחייב לעשותו למעקה שרק הוא רוצה לעשותו משום שמירה ובשניהם מותר רק מעשה הדיוט.

והחזו"א (יור"ד סי' ריד בביאור למסכת חולין סי' קלו, וכן בחו"מ ליקוטים סי' יח) כתב שלדעת הריטב"א הגג שפטור ממצות מעקה דאיירי הכא הוא בגג שאין בית דירה תחתיו. וכתב שמצאנו כמה סוגי בתים הפטורים ממעקה כגון בית שאינו גבוה עשרה טפחים, ובית שאין בו ד' אמות על ד' אמות, ובית שאין גרים בו כגון בית הכנסת או בית הבקר, ובכל אלו הבתים גגותיהן פטורים ממעקה. והקשה החזו"א שבאופן שרגילים להשתמש בגגותיהן מדוע הם פטורים ממעקה והרי בספרי איתא שאפילו בור בחצר חייב במעקה. ואין צריך לזה שם בית. ותירץ שסתם גג אינו בכלל המכשולות משום שאין היזקו מצוי שהרי העומד על הגג זכור בטבעו להזהר לא ליפול, כמו שמותר לעלות באילן ולבנות המעקה והגגין אפילו שעדיין אין בהם מעקה, אלא שבמקום בית דירה חידשה התורה שיש בגג חיוב מצות מעקה, ולכך במקום שחסר בשם בית דירה אין חייב במעקה. משא"כ בבור בחצר שאין דרך האדם ליזהר לכן בכל גווני חייב במעקה. עיי"ש[ט].

היכן שפין את הסדקים רק מעשה הדיוט

שפין את הסדקים. פירש רש"י דאיירי לענין סדקים שבתנור שמותר לשופם במועד מעשה הדיוט. הקשה בחידושי ר' שלמה בן היתום לדעת מי שפירש שהמשנה מדברת בתנור קשה שהרי תנור מותר לבנותו לכתחילה משום אוכל נפש וכ"ש שמותר לשוף סדקיו אפילו מעשה אומן, ומדוע פירשו שלשוף מותר רק מעשה הדיוט. אמנם רש"י על הרי"ף פירש דאיירי בגג הבית שמותר לסתום מפני ההפסד. וכ"כ הנמוק"י והטור והשו"ע (סימן תקמ ס"ה). והריטב"א (ד"ה שפין) כתב שכל מה שהתירו רק במעשה הדיוט משום דמיירי שסותם הסדקים רק מפני שחושש שירדו גשמים, אבל אם כבר באו גשמים והבית דולף מי גשמים מותר לתקן כדרכו במועד משום שאין אדם דר בדירה סרוחה, ועוד שאין לך דבר האבד גדול מזה[י].

האם מותר לעגל במעגילה במועד

הכי קאמר שפין את הסדקין ומעגילין אותן כעין מעגילה ביד וברגל אבל לא במחלצים. פירש רש"י (ד"ה מחלצים) שמחלצים אסור משום שיש בו מעשה אומן יותר ממעגילה. הקשה הריטב"א (ד"ה כעין) שהרי מבואר בגמרא שאסור אפילו לעגל במעגילה, וכל ההיתר הוא רק ביד וברגל כעין מעגילה, וא"כ מדוע המשנה שנתה שאסור לשוף את הסדקין במחלצים והרי כ"ש הוא אם במעגילה אסור כ"ש במחלצים. ותירץ שלתירוץ הגמרא צ"ל שכוונת התנא במשנה אבל לא כעין מחלצים, ובמחלצים עצמם כל שכן שאסור.

וברבינו ירוחם (נתיב ד חלק ה) כתב 'ומחליק אותם ביד או ברגל כעין מעגלא וכן במעגלא וכו' אבל אין מחליקין אותן במחצלים' ולפי"ז לא קשה כלל שהרי לשיטתו במעגילה מותר במועד.

ורש"י על הרי"ף (ד"ה מעגילה) והנמוק"י (ד: ד"ה במחלצים) מפרשים שבמעגילה יש יותר אומנות ממחלצים ולדבריהם אסור במחלצים וכ"ש מעגילה עצמה ומותר רק ביד וברגל כעין מעגילה[יא].

האם מלאכות שהותרו במועד צריך לעשותם בצינעא

עד ימיו היה פטיש מכה בירושלים. כתב הרמב"ן בליקוטיו שבדבר האבד גמור מותר לעשותו כדרכו בלא שינוי ואף שלא בצינעא, והוכיח דבריו ממה שהיה פטיש מכה בירושלים ומשמיע קולו לרבים, והוסיף שגם הדיוט העושה מלאכה לצורך המועד לא מצינו שצריך לעשותו בצינעא, ורק מי שאומנות שלו כך כל השנה צריך לעשותו בצינעא בין שעושה לצורך אוכל נפש או לצורך המועד[יב], וכן במי שהתירו לו מחמת שחושש להפסד כגון מכניס פירותיו מפני הגנבים, והמביא כלים מבית האומן כשאינו מאמינו, בזה צריך

שם שלולי דמסתפינא הייתי אומר שהתוספתא לא קאי כלל על מועד, ויש להוסיף בתחילת דברי התוספתא - הולכין ליריד של עכו"ם ולוקחין וכו' ומדובר על עצם הדין לקנות מעכו"ם ודווקא ביום היריד, [וזה מותר גם במועד ומפני דבר האבד]. ולמעשה מסיק הבה"ל שבתים ושדות בארץ ישראל אפשר שיש להקל לקנות מעכו"ם במועד מפני ישוב ארץ ישראל אבל באופן אחר אין הדין ברור כלל.

[ה] **וכן** ביאר הקרבן נתנאל (סי' כו אות ח) בדעת הרמב"ם שסבר שמה שרבה בר שמואל אמר ושוין קאי על מחלוקת ר' אליעזר וחכמים האם יגמור [כמו שפירש הריטב"א], והתם איירי שהתנור כבר עשוי מעיו"ט ואת הטפילה לדעת חכמים מותר לגמור אפילו בימות הגשמים, דכיון שהתנור כבר נתייבש מעיו"ט לא אכפת לן שהטפילה לא נתייבשה ביו"ט כיון שמ"מ ראוי לאפות בו. ולכאורה לפי זה אם נפרש את דברי רבה בר שמואל שקאי על מחלוקת ר' יהודה וחכמים במשנתינו צ"ע מנין לרמב"ם היתר זה בטפילה. וראה בא"ר שהתיר אפילו שלא יהיה אפשרות לאפות בתנור, ובשעה"צ (ס"ק יח) תמה עליו. וראה עוד בשפת אמת בזה.

[ו] **כתב** הספרי (פרשת כי תצא רכט) אין לי אלא בית מנין אף הבונה בית התבן ובית הבקר וכו' ת"ל 'לא תשים דמים', יכול אף הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת ת"ל 'בביתך', מה בית מיוחד שהוא בית דירה יצאו אלה שאינם בית דירה.

[ז] **לכאורה** ביאור הריטב"א שמשום מצוה התירו לעשות מלאכה במועד כדרכו. ומקורו מהברייתא לקמן (יט.) ת"ר כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו. אמנם בתשובות הרשב"א (ח"ד סי' קכו) כתב שאסור לבנות בית הכנסת במועד אע"ג דאית ביה מצוה והוא לצורך רבים. והקשה מאי שנא מהכותב תפילין ומזוזות שמותר במועד ובית הכנסת אסור לבנות במועד. ותירץ שתפילין ומזוזות צריך להם ואי אפשר לו אפילו שעה אחת בלא הם, אבל בבית הכנסת אפשר להם בלא הוא שיכולים להתקבץ ולהתפלל במקום אחר, והוסיף הרשב"א תדע שלאו משום כל מצוה התירו מלאכה במועד שהרי אסור להגיה אפילו אות אחת ואפילו בספר תורה, אע"ג שאיכא מצוה שאסור להשהות ס"ת שאינו מוגה משום אל תשכן באהליך עולה.

[ח] **אף** הנמוק"י (ד. ד"ה מרפסת) פירש שאיירי במרפסת שחייבת במעקה מעיקר הדין עיי"ש. ואף לדבריו צריך לומר כמו שחילק המאירי שיש ב' סוגי מרפסות כדי שלא יקשה מהספרי.

[ט] **ועיי"ש** בחזו"א (שם סק"ד) שבמקומות שחסר בשם בית דירה והתורה לא חידשה בהם חיוב מצות מעקה, מ"מ חייב לעשות מחיצה ג' טפחים לסלק היזיקא, כמו בבורות לדעת הסמ"ג שאין בהם חיוב מעקה אך משום לאו ש'לא תשים דמים בביתך' כתב שחייב לעשות מחיצה ג' טפחים.

[י] **אמנם** המאירי כתב שפין את הסדקין והוא שכשהיו הגשמים יורדים היו נעשים סדקים בעפר הגג, והתירו לו לטוחן בטיט או בסיד שלא ליכנס המים לתוך הבית וכו', ועושין מעשה הדיוט משום שאינה דבר האבד כל כך כדי להתיר בו מלאכה גמורה לגמרי, אלא שאם היה חשש קעקוע לדירה אין פקפוק בהיתרו לבנות מעשה אומן דזה הוי ודאי דבר האבד. כלומר שדעת המאירי שלשוף את גג הבית אינו דבר האבד כל כך אפילו שכבר יורדים גשמים לתוכו, ורק באופן שיש חשש קעקוע לדירה הוא דבר האבד ומותר לשופו מעשה אומן.

[יא] **הב"י** (סי' תקמ ד"ה סדקין) הביא דעת רבינו ירוחם, וכתב שמכל הפוסקים משמע שלא כדבריו ואף במעגילא אסור.

[יב] **בשו"ע** (סי' תקלט ס"י) פסק שמוכרי תבלין או ירק וכל דבר שאינו מתקיים פותחין ומוכרין כדרכן בפרהסיא, שהכל יודעים שהם לצורך המועד. וכתב במשנ"ב (שם סקל"ג) שה"ה מוכרי בשמים אף שהוא דבר המתקיים כיון שניכר שהוא לצורך המועד מותר אפילו בפרהסיא.

אוצר החכמה 18/06/2018

אהח18/06/2018

להצניע כמה שיכול, אולם אין הצינעא מעכבת עליו ואינו מניח מלאכתו בשביל כך.

טעם האיסור לחתוך בגרזן

הא במגלי הא בחציני. פירש רש״י שמגלי שהוא מסור גדול מותר משום שאינו מוליד קול, אולם בחציני [-גרזן] אסור משום שמוליד קול. ואין הביאור בדבריו שהאיסור מחמת שמשמיע קול במועד וכמו שמצינו בשבת וביו״ט שאסור להשמיע קול, דאין איסור זה במועד[יג], אלא משום שע״י השמעת הקול אוושא מילתא ונהיה פרסום גדול. אולם הריטב״א והתוס׳ רא״ש פירשו שהטעם של יוחנן כהן גדול הוא משום שסבר כר׳ יהודה שדבר האבד בעי שינוי ולכן אסר בחציני שכן הדרך לעשות. אלא שמסקנא דמילתא כר׳ יוסי ונפסקה הלכה כמותו שבדבר האבד אין צריך שינוי.

האם מותר לעשות מלאכה כדי למנוע הפסד ריוח

אמר ליה כיון דמעיקרא אדעתא דאכילה אייתינהו ואי שביק להו פסדי כפרקמטיא האבד דמי ושרי, ואיכא דאמרי וכו׳ א״ל הני נמי מיתאכלי אגב איצצא. הרא״ש (סי׳ כח) הביא את הראב״ד שהקשה שללישנא קמא ההיתר הוא משום שצדם כדי לאוכלם במועד, וללישנא בתרא ג״כ ההיתר לצודם ולמולחם רק כשיכול לאכול מהם במועד, ומאי שנא מהירושלמי (פ״ג ה״ג) דהתירו לקנות מהשיירות שעוברות במועד ומוכרות בזול, ואף שגם אחרי המועד יכול לקנות ביוקר מכל מקום התירו כיון שהפסד רווח נחשב הפסד. וא״כ מדוע אסור לצוד ד[illegible] אע״ג שאינו יכול לאוכלם כיון שמפסיד הריוח. ותירץ ב׳ תרוצים: **א.** שמציאה כיון שכל מה שיש בזה הוא רק ריוח ואין שום פסידא אסור במועד, אולם פרקמטיא ביטול דידיה הפסד הוא. **ב.** שמשום ריוח התירו רק מקח וממכר שמכיון שהוא דרך כל אדם לא מיקרי מלאכה וגם ליכא טירחא, אולם מליחת דגים[יד] מיקרי מלאכה ואיכא טירחא ולא התירו זאת במועד. ודעת רוב האחרונים בדבריו שהתרוץ הראשון סובר שמותר לעשות בהפסד רווח של פרקמטיא אף מלאכה כיון דהפסד רווח מפרקמטיא זה דבר האבד. והתרוץ השני סובר שמותר רק דרבנן ולכן מציאה אסור שיש בזה מלאכה עם טרחה. ובנמוק״י (ד: ה.) ובמגיד משנה (פ״ז הכ״ג) כתבו את התרוץ השני בלבד[טו]. המג״א (בסימן תקלג ג) כתב דפסקו כהתרוץ השני דמותר רק מלאכה דרבנן. והרעק״א (שם) והגר״א (שם) כתבו דמוכח בשו״ע שפסק כהתרוץ הראשון שמותר אף מלאכה להרווחה[טז]. והחזו״א כתב שאף לתרוץ השני מותר מלאכה להרווחה ואסור רק מלאכה שיש בה עמל ועבודה כמו כבישת דגים[יז]. והרמב״ן (בתוה״א ענין ההלכות אות נה) הביא את דברי הראב״ד וחלק עליו דאין במועד חילוק בין מלאכה דרבנן ובין מלאכה דאורייתא ועוד שאף בקניה מהשיירה יש טרחה. ועל כן סבירא ליה דאף קנית סחורה בשביל רווח אסור וזה הטעם דאסור מציאה.

במה נחלקו ב׳ הלשונות ומה ההיתר לצוד דגים יותר מהצריך למועד

ואיכא דאמרי שרי להו רבא מיצד וכו׳. משמע שללישנא קמא לא התיר לצוד בשביל אחר המועד, ורק את מה שלקט לאכילה וחשב שזה יהיה לצורך המועד, ונשאר, מותר למלוח כדי שלא יפסיד אותם. וללישנא בתרא התיר לצוד ולמלוח אף יותר ממה שצריך לאכילתו. וכן פסק השו״ע (סי׳ תקלג ס״ד) ׳צד אדם דגים כל מה שיוכל לצוד ומולח הכל במועד׳. וביאר הנמוק״י שהטעם שמותר למלוח הכל במועד משום שעל כל אחת ואחת כשמולח יאמר שהיא חתיכה טובה יותר והערמה באופן זה מותר לעשות במועד ואפילו ביו״ט וכדאמרינן בביצה (יא:) מערים ומלח ליה גרמא גרמא. ועיין במג״א (שם) שהקשה שהרי אין מתירים לטחון יותר ממה שצריך ולא מועיל מה שאומר על כל קמח שאותו יאכל. וביאר שיש כאן ב׳ התירים שלגבי היתר הצידה אמרינן שאומר שאולי ימצא דג יותר טוב. (וזה לא שייך בקמח מפני שהכל שוה) אמנם היתר זה אינו מתיר למלוח שהרי כשמולח כל הדגים נמצאים לפניו ויודע מה יותר טוב, ולזה אנו אומרים שכיון דכל דין המליחה הוא רק דרבנן שהרי מעיקר הדין אין כבישה באוכלים לכן התירו בהערמה שיאמר על כל אחד דיאכלנו. (אולם בטחינה שהיא מלאכה דאורייתא לא התירו הערמה כזו). והקשה בגליון רעק״א (שם) שהרי בהכרח מדובר שרוצה לאכול מקצת מהדגים דאל״כ לא שייך הערמה בכלל, וא״כ מדוע רבא הוצרך לחדש שהטעם שמותר הרבה משום שחזי אגב איצצא תיפוק ליה שמותר לצודם משום שאולי הדג יותר טוב, ואחרי שצדם מותר לכבוש את כולם כדי שלא יפסיד את כולם, וכמו שללישנא קמא אחרי שצדם מותר לכבשם כדי שלא יפסידם. והחזו״א (סי׳ קלה לדף יא.) הקשה כמה קושיות על המג״א[יח] ועל כן מפרש שלפי שני הלשונות מותר לצוד רק לצורך המועד והמחלוקת שללישנא קמא מותר למלוח רק את מה שנתברר לו שלא יוכל לאכול אבל מה שחושב לאכול אסור למלוח שע״י המליחה לא יוכל לאכלם, ולישנא בתרא סוברת שאף מה שרוצה לאכול יכול למלוח כיון שחזי לאכילה אגב איצצא. וכתב שיש לדחוק שאף מה שכתב השו״ע דצד כל מה שיכול לצוד ומולח הכל במועד, כוונתו שמותר לצוד כל מה שיכול לצוד לצורך המועד, ועיקר כוונת השו״ע שמותר למלוח הכל במועד אף אותם שכוונתו לאכול. וכנ״ל.

והרמב״ן [בהלכות חול המועד] כתב לפרש טעם אחר בסוגיא שמותר לכבוש אף יותר ממה שצריך משום שאדם מזמין כבשין בביתו ואוכל מהם על שולחנו ׳ואין קבע לסיפוקו׳. והיינו שההיתר הוא משום שמצוי שבסוף ירצה לאכול מהם, ונמצא שעושה לצורך המועד.

פרק שני - מי שהפך

יא:

הפיכת הזיתים במועד

מי שהפך את זיתיו. מלשון המשנה משמע שרק אם כבר היו הזיתים הפוכים לפני המועד מותר לסחטם במועד, אך להפוך זיתיו לכתחילה במועד אסור, כיון שיכול להמתין עד אחר המועד ואין זה דבר האבד. וכלשון המשנה כן היא גירסת רש״י על הרי״ף, ר״ח, תוספות הרא״ש ונימוקי יוסף גם בברייתא המובאת בגמרא ׳זיתיו הפוכין׳.

והרי״ף, הר״י מלוניל והר״ן גורסים בברייתא שם ׳זיתיו להפוך׳, ומשמעות לשון זה שאף מותר לכתחילה להפוך את הזיתים במועד.

וכתב הריטב״א שצריך לפרש לגירסא זו שכבר הפך פעם אחת את הזיתים לפני המועד, ובאופן זה מבואר בירושלמי (פ״ב ה״א) שמותר להמשיך ולהפוך במועד, שמיד אחר שהפכן פעם אחת יכולין הזיתים להתעפש, והוי דבר האבד[א].

אמנם הרמב״ם (יו״ט פ״ז ה״ג, אבל פ״ה ה״י) כתב שמותר להפוך את הזיתים לכתחילה ולסחטם, כיוון שיכולים להתעפש אם לא יהפכם. והקשו עליו הראב״ד (יו״ט שם) והריטב״א מלשון משנתינו.

והריטב״א כתב שיתכן שגם הרמב״ם מדבר על ההפיכה השניה שמותרת כדברי הירושלמי, ולהפוך לכתחילה מודה שאסור. וביאר עוד שיתכן שבמקומו של הרמב״ם גם השהיית ההפיכה היא דבר האבד, ולכך התיר להפכם, והכל לפי המקום והזמן[ב].

יג. **ראה** בגליון רעק״א (סי׳ תקמו) שהביא תשובות אבן השוהם שמנהג ישראל לנגן בכלי שיר בחול המועד ואין בזה איסור כלל, והביא שהבית אפרים אסר גזירה שמא יתקן כלי שיר, ומבואר שלאסור את עצם השמעת קול כגון כשחותך עצים וכדו׳ וודאי שאין בזה איסור. יד. **הקשה** הקרן אורה מדוע הרא״ש נקט שמליחת דגים נקראת מלאכה, והרי מליחה אינה אלא מדרבנן שהרי מעיקר הדין אין עיבוד באוכלים (כדאיתא בשבת עה:), ולא כתב שלא התירו לצוד משום שצידה מלאכה גמורה היא. ותירץ שלשון הטור (סי׳ תקלג) שהנהר הציף הדגים על שפתו, וממילא אין בזה משום איסור צידה שהרי הם ניצודים ועומדים, ולכך כתב הרא״ש שמליחת דגים נקראת מלאכה. אמנם מקשה שיש באסיפת הפירות מלאכת מעמר. וראה לקמן שהחזו״א מוכיח מקושיא זו דאין כוונת הראב״ד מלאכה בדווקא. טו. **עיין** בקרן אורה כאן שהאריך לומר שכיון שהנמוק״י סובר שמותר כל הפסד רווח לכן הביא רק את התרוץ הזה, שהרי בודאי אין מותר כל מלאכה להרווחה וכמו שמבואר לעיל (ג.) דאסור להשקות בית הבעל, אבל הרא״ש סובר שמותר רק מניעת רווח גדול שיש בזה הפסד מרובה ולכן יכול לומר כהתרוץ הראשון שאין הבדל בין מקח וממכר למלאכה והכל מותר כשיש הפסד גדול. ועיי״ש שכתב שזה דלא כהב״י שסובר שלהרא״ש מותר בכל הפסד רווח. ועיי״ש שמקשה עליו. טז. **נידון** דבריהם הוא בדברי השו״ע (סי׳ תקלג ס״ג) שפסק שאסור לכתחילה ללקוט פירות כדי לכבשם במועד, אולם אם הוא דבר שאינו נמצא אחר המועד מותר לקנותו ולכבשו. וכתב המג״א בסק״ו שאסור ללקט פירות אף שלא ימצאם אחר המועד, משום שמותר רק מקח וממכר ולא מלאכה לרווח. והקשה הרעק״א שם שהרי השו״ע התיר לקנות ולכבוש ומבואר להדיא שהתיר אף כבישה שיש בה מלאכה ומוכח שפסק כהתרוץ הראשון שמותר במקום רווח אף מלאכה. וכ״כ הגר״א שם. ובביאור הלכה (שם ד״ה מותר) כתב לתרץ בדוחק שאפשר שהמחבר נקט כתירוץ השני בראב״ד, אלא שסבר שמליחה קיל טפי כיון שמעיקר הדין אין עיבוד באוכלים ולכך התיר מליחה במועד. יז. **החזו״א** (בסימן קלה לדף יב: ד״ה רא״ש) כתב דאין כוונת הרא״ש לחלק שבמקח וממכר אין מלאכה שהרי גם בכבישה אין מלאכה שאין עיבוד באוכלים אלא כוונתו שמקח וממכר זה מלאכה שאף אנשים מעונגים רגילים בה ואין זה מלאכת עמל ועבודה כמו מליחת דגים ובזה אסרו. ועפי״ז כתב להתיר בפרקמטיא שעושה כדי שלא יפסיד הרווח שמותר אף לחתך את הסחורה אף שיש בה מלאכת מחתך וכן מותר לעשות הוצאה אף שזה מלאכה. וזה דלא כהביה״ל (בסימן תקלט בד״ה אינו) שכתב שאין להתיר מחתך כיון דיש בזה מלאכה לרווח. ובנמוק״י ובמ״מ כתבו בהדיא שהגדר הוא שלא התירו דבר שאסור מן התורה. וכן ברמב״ן לקמן הבין שהראב״ד מחלק בין דבר שיש בו מלאכה דאורייתא לדבר שאין בו מלאכה דאורייתא ועל כן הקשה עליו. יח. **ראה** שם שהקשה שאם יש סברא שעל כל דג אפשר לומר שהוא יותר טוב מדוע ללישנא קמא לא התירו לצוד הרבה. ועוד דאם הטעם דמותר מליחה משום דאין עיבוד באוכלין א״כ מדוע אמר רבא את הטעם דראוי לאכלם אגב איצצא הרי אף אם לא היו ראוים היה צריך להתיר משום דאין עיבוד באוכלים. ועוד מדוע לא בוחר את המובחרים, ואיך מותר לו למלוח את הפחותים שיודע שאינם טובים. א. **והר״י** מלוניל אף שגורס בברייתא ׳זיתיו להפוך׳ מ״מ מפרש שכוונת הברייתא שהזיתים הפוכים כבר לפני המועד, עיי״ש. ב. **וכן** כתב המאירי שבדבר זה הכל לפי המקום והזמן.

אך המגיד משנה כתב שבאמת לדעת הרמב״ם מותר להפוך לכתחילה, ודייק כן מלשון הברייתא שכתוב בה לפי גירסתו 'זיתיו להפוך'[ג]. ומה שהמשנה כתבה 'זיתיו הפוכין' כוונתה לחדש שאף אם הזיתים כבר הפוכים מלפני המועד ועל ידי זה אינם נפסדים כל כך, מכל מקום יש בזה הפסד ומותר לטעון עליהם קורה במועד. ולדברי המגיד משנה זיתים שהפוכים כבר נפסדים פחות מזיתים שאינם הפוכים כלל.

ביאור כוונת המשנה 'ואירעו אבל'

ואירעו אבל או אונס. הראשונים נחלקו בביאור דברי המשנה. רש״י (ד״ה ואירעו, או) מפרש שהמשנה מדברת בשני מקרים שלא הספיק לגמור מלאכת הזיתים לפניהם, אבל ומועד, ושניהם אסורים במלאכה, ובאה המשנה להתיר בהם מלאכת דבר האבד. אמנם רש״י על הרי״ף (ד״ה זאת אומרת) מפרש שהמשנה מדברת רק בדיני המועד, ומדובר שלא הספיק לגמור המלאכה לפני המועד, ומבארת המשנה כמה אופנים שמחמתם לא הספיק לגמור לפני המועד, שאירעו אבל ונאסר במלאכה, או שנאנס אונס אחר או שהטעוהו פועלים[ד].

וכתב הנחלת דוד שפשט המשנה משמע כפירוש השני, דלפירוש רש״י המשנה קטועה היא, שמדברת בשני מקרים שונים ולא מפרשת כל דיניהם[ה].

והקרן אורה כתב שאף אם משמעות המשנה כפירוש זה, מכל מקום רש״י הוכרח לפרש כדבריו, שהרי לדעת רב אשי בגמרא שגם באבילות מותר לטעון את הקורה כשם שמותר במועד, אם כן מה שייך לומר שהיות ואירעו אבל לפני המועד על כן לא גמר את מלאכת הזיתים והלא אף בימי אבילותו יכול היה לטעון את הקורה, ומוכח שרב אשי הבין שהמשנה אינה מדברת כשאירע אבל לפני המועד, ומה שהוזכר אבל במשנה הוא מקרה אחר וכוונת המשנה להתיר גם בו דבר האבד[ו].

אמנם הר״ן והתוספות רי״ד כתבו שבאמת פירוש המשנה תלוי בתירוצם של רב שישא ורב אשי בגמרא, ובתחילה הבינה הגמרא שהמשנה מדברת במקרה אחד, וקושיית הגמרא 'פתח באבל וסיים במועד' היינו מזה גופא שהמשנה פתחה בדבריה שהיה לו אונס במה שהיה אבל, וסיימה להתיר רק בימי המועד ולא בימי האבילות, משמע שאין מותר במועד[ז], ולזה באמת הוכיח רב שישא שדברים המותרין במועד אסורין בימי אבלו. ורב אשי נחלק עליו שאדרבה הסברא נותנת להתיר באבל יותר מבמועד, ובעל כרחנו לבאר כוונת המשנה בשני מקרים[ח].

ביאור מחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי

טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד דברי רבי יהודה, וכו׳. הראשונים נחלקו בטעם רבי יהודה ורבי יוסי. רש״י על הרי״ף כותב שטעם רבי יהודה שאינו טוען פעם שניה, כיון שאחר טעינת הקורה פעם אחת אין הזיתים נפסדים כלל.

והקשה תוספות הרא״ש דאם כן מה טעמו של רבי יוסי המתיר לגמור הכל, והרי אין שום הפסד שנתיר מחמתו לעשות מלאכה במועד. ואין מסתבר לומר שבזה עצמו נחלקו אם הזיתים נפסדים אחר טעינת הקורה פעם ראשונה או לא, שהרי אפשר לברר זאת.

וביארו הראשונים[ט] שרבי יוסי סובר כיון שהתירו לו בדבר האבד להתחיל במלאכה התירו לו לסיים הכל, ולא רק את השיעור שלא יאבד.

ובמאירי פירש בעניין אחר, שאחרי טעינת הקורה הראשונה אין ההפסד מרובה, ורבי יהודה מתיר להתעסק בדבר האבד רק כשההפסד מרובה, ולכך מתיר לטעון את הקורה הראשונה ולא יותר, ורבי יוסי חושש אף להפסד מועט ולכן מתיר לסיים הכל, וכן מפורש בירושלמי (פ״ג ה״א)[י].

עוד פירשו הראשונים[יא] את טעם מחלוקתם שרבי יהודה סובר שגם דבר האבד שמותר לעשותו, צריך לעשותו בשינוי, ובזה שאינו טוען את הקורה פעם שניה זהו השינוי, אבל רבי יוסי סובר שאין צריך שינוי, וכמובא בגמרא (לעיל יא. לקמן יב.), ולכן מתיר לסחוט ולסיים הכל.

ביאור שאלת הגמרא לפירוש רש״י והראשונים במשנה

פתח באבל וסיים במועד. לעיל כתבנו שרש״י מפרש את המשנה בשני מקרים שונים, אבל בשאר ימות השנה, ומועד, ולפי פירושו ממשיך ומפרש רש״י (ד״ה פתח) את שאלת הגמרא פתח באבל וכו׳, שכיון שפתח והתחיל התנא במקרה של אבל מדוע עבר לדבר במקרה של מועד ולא פירש מה הדין במקרה הראשון של אבל.

ולשיטת הראשונים שהבאנו שהמשנה מדברת רק על מועד, ואבל לשיטתם הוא רק דוגמא של אונס בערב המועד, לא שייך לפרש את שאלת הגמרא כפירוש רש״י, כיון שאבל אינו מקרה בפני עצמו שצריך לפרש את דינו. ומבאר רעק״א (תוספות רעק״א פ״ג מ״א), שלשיטתם ביאור שאלת הגמרא הוא כך, מדפתח התנא באבל ועבר לדבר במועד ולא פירש מה הדין באבל, מזה מוכח שאבל הוא לא מקרה בפני עצמו רק דוגמא של אונס בערב המועד, ואם כן מדוע נחשבת האבילות לאונס ואין בה היתר כבמועד[יב].

איך מחמירים לרב שישא באבילות דרבנן יותר ממועד דאורייתא

זאת אומרת דברים המותרין במועד אסורים בימי אבלו. הראשונים מקשים איך מחמירים לרב שישא באבלות דרבנן יותר מבמועד שהוא מדאורייתא.

התוספות (לקמן יב. ד״ה אמר) מפרשים שאדרבה כיון שאבלות היא מדרבנן, חששו חכמים שיזלזלו בה, ולכך החמירו בה יותר מבמועד.

הרא״ש (ס״ד) מפרש שכיון שבאבלות רק האבל אסור במלאכה ושאר העם מותרים, החמירו ואסרו על האבל לעשות המלאכה בעצמו כיון שיכול לעשותה בהיתר על ידי אחרים, מה שאין כן במועד שכל העם אסורים בו במלאכה ואין הבדל בינו לבין האחרים, אמרו חז״ל שאדרבה כיון שהוא בעל הממון יעשה הוא את המלאכה בעצמו[יג].

איסור מלאכה במועד הוא מדאורייתא או מדרבנן

אלא אפילו במועד דאיסור מלאכה מדאורייתא. רש״י (ד״ה אלא) מפרש שאיסור מלאכה במועד הוא מדאורייתא, ומביא לימוד לזה מפסוק (שמות כג טו) את חג המצות תשמור שבעת ימים, לימד על כל החג שהוא אסור[יד], ומדברי רש״י אלו מדייקים התוספות (חגיגה יח. ד״ה חולו) שלדעת רש״י איסור עשיית המלאכה במועד הוא מדאורייתא[טו].

והתוספות (שם) כתבו שמדברי הגמרא בסוגייתנו שמתירה לעבוד במועד בדבר האבד ובעוד אופנים, משמע שאיסור מלאכה במועד הוא מדרבנן, כיון שלא מצאנו איסור דאורייתא שלפעמים הוא אסור ולפעמים הוא מותר.

ומוסיפים התוספות להביא ראיות לזה, ומסקנת דבריהם שאיסור מלאכה במועד הוא מדרבנן, והפסוקים שמביאה הגמרא (חגיגה שם) הם רק אסמכתא, ומה שכתבה הגמרא כאן שאיסור זה הוא מדאורייתא, כוונתה כעין דאורייתא שיש לאיסור זה סמך מן התורה[טז].

הפסד רווח אם נחשב לדבר האבד

אלו דברים העושין לאבל בימי אבלו. נחלקו הראשונים אם הפסד רווח נחשב לדבר האבד או לא. לדעת רוב הראשונים[יז] וכן כתבו הגאונים[יח] הפסד רווח נחשב לדבר האבד. אך דעת הרמב״ן שהפסד רווח אינו נחשב לדבר האבד, וטעמו שדבר האבד נחשב רק אם מפסיד האדם דבר שכבר נמצא ברשותו, ואילו הפסד רווח שאין הרווח נמצא ברשותו, הלכך אינו נחשב לדבר האבד.

ומביאים הראשונים ראיה לדבריהם ממה שכתוב בירושלמי (פ״ג ה״ג) 'שיירה עוברת שבאה לעיר מותר לקנות ממנה במועד', ושיירה עוברת אינה רק הפסד רווח ובכל זאת מותר, הרי שהפסד רווח נחשב לדבר האבד.

והרמב״ן מבאר שכוונת הירושלמי היא רק לדברים שהוא צריך לקנותם, ומציעים אותם השיירה למכרם בזול, ואם ימתין עד לאחר המועד תעבור השיירה ויפסיד שיצטרך לשלם על אותו דבר יותר, הלכך נחשב הפסד ממונו לדבר האבד, אבל דברים שאינו רוצה לקנותם רק לצורך רווח אין הירושלמי מתיר בזה ואסור לקנותם מהשיירה במועד.

ומביא הרמב״ן ראיה לדבריו מדברי הברייתא בגמרא דידן 'החמרין הגמלין והספנין הרי אלו לא יעשו', ובאופן זה הרי יש הפסד רווח שהרי עד שיסתיימו ימי האבילות יכולים הסוחרים ששכרו את האבל ללכת ויפסיד האבל עבודתם ושכרם, ואפילו אם ימצאו אחרי ימי האבלות סוחרים שישכרו אותו למלאכתם, מכל מקום את השכר של ימי האבלות וודאי הפסידו, ובכל זאת

ג. **וכגירסת** הרי״ף, הר״י מלוניל והר״ן, הנ״ל. ד. **וכן** מפרשים התוספות רי״ד, הריטב״א והר״ן לדעת רב שישא בגמרא כמו שיבואר להלן, וכן מפרש הרע״ב. וכתב הריטב״א שהגמרא הבינה שודאי אין לומר שהסיבה באבל היא משום שהיה אנוס בטרדת אבלו וצרכי מתו, וזה הטעם שלא הספיק לגמור מלאכתו לפני המועד, דפשיטא שאופן זה אונס הוא, וכלול במה שכתבה המשנה 'ארעו אונס', ובעל כרחנו שכוונת המשנה לחדש לנו שאבל אסור בעשיית מלאכה, וזה הטעם שלא יכל לגמור לפני המועד. וראה עוד בדבריו. ה. **וראה** עוד ברא״ש (ס״א). ו. **וראה** ריטב״א ורא״ש (שם). ז. **והריטב״א** ביאר שלגמרא היה ברור בתחילה שדין אבל ומועד שווים, ועל כן הקשתה מדוע כתבה המשנה תקנה רק בימי המועד ומשמע שבימי אבילותו היה אסור, והרי היה לנו להתיר אף בימי האבלות, ובא רב שישא ואמר שבאמת יש לחלק ביניהם ויש לאסור באבל. וראה עוד שם מה שביאר בדברי רב אשי. ח. **וראה** עוד באריכות בנחלת דוד ושפת אמת.

ט. **ר״י** מלוניל, ר״ן ושיטה, וכדעת הרבינו ירוחם (נתיב ד ח״א) שכתב כן הובא דבריו בדרכי משה וברעק״א (או״ח סי׳ תקלו סק״א). י. **וראה** בריטב״א ד״ה טוען, ובהמשך דבריו ד״ה רבי יוסי. יא. **ריטב״א** בשם התוספות, תוספות רא״ש ושיטה. יב. **וראה** עוד ריטב״א. יג. **וכעין** זה כתב רבינו ירוחם בשם הר״ש בן הרשב״ץ. ומוסיף שאין לומר שיתן לנכרי, כיון שגם האמירה לעכו״ם אסורה במועד. וראה עוד ריטב״א (ד״ה תניא), ובב״ח (יו״ד סי׳ שפ ס״ד) תירץ באופן אחר, עיי״ש. יד. **לימוד** זה הוא מגמרא חגיגה (יח.). טו. **וכן** מדייק הריטב״א (לעיל ג.). טז. **ואף** שגם לאיסור מלאכה באבילות יש אסמכתא מפסוק (לקמן טו:), מבארים התוספות שמכל מקום במועד האסמכתא היא מפסוק שכתוב בתורה, ואילו באבילות האסמכתא היא מפסוק שכתוב בנ״ך. וראה במחלוקת זו עוד בהקדמה למסכת בילקוט ביאורים, ולקמן (יג.). יז. **רמב״ם** (יו״ט פ״ז הכ״ג), רא״ש (פ״א סימן כג), רי״ף, ראב״ד, נמוקי יוסף בשם קצת מהמפרשים ז״ל, ועוד. יח. **הובאו** בב״י (או״ח סי׳ תקלט

אסור, ומוכח שהפסד רווח לא נחשב לדבר האבד.

והראב"ד[יט] שסובר כרוב הראשונים הנ"ל מתרץ, שיש לחלק בין דברים שאין טרחה בעשייתם, וכל האיסור לעשותם הוא רק בגלל שדרך חול להתעסק בהם, שבהם כיון שאין טרחה בעשייתם מותר לעשותם בשביל למנוע הפסד רווח, משא"כ דברים שיש טרחה בעשייתם והאיסור לעשותם הוא גם בגלל הטרחה, אותם לא התירו לעשותם בשביל למנוע הפסד רווח, הלכך בחמרין גמלין וספנין שיש טרחה בעשיית מלאכתם כותבת הברייתא שלא יעשו[כ].

פירושי הראשונים במרביצים שדהו

ומרביצים שדהו משתגיע עונת המים שלו. כך גורס רש"י, ומפרש שהמנהג אצל בעלי השדות היה שהיו מחלקים ביניהם את השקאת השדות, וכל יום או כל שבוע היה אחד מהם משקה את כל השדות שבבקעה, ואם נעשה אחד מהם אבל והגיע תורו להשקות את השדות בימי אבלותו, משקים אחרים בשבילו כדי שלא יהיה הפסד לבעלי השדות[כא].

והרא"ש[כב] מפרש שהיו בעלי השדות מחלקים ביניהם את המים וכל אחד היה מקבל יום מסוים שבו יכול היה להשקות את שדהו, ואם היה אחד מהם אבל והגיע יומו באבלותו מותר לאחרים להשקות שדהו, כיון שאם לא ישקו לו כעת יפסיד תורו ושוב לא יוכל להשקות, והוי הפסד שאינו חוזר.

וכתב הרא"ש שטעם זה צריך לשדה בית הבעל שאין הפסד לשדה אם לא ישקו אותה שבוע ימים, הלכך אם לא היה האבל מפסיד את המים היה אסור לאחרים להשקות בשבילו, אבל בשדה בית השלחין שיש הפסד לשדה אם ידחו את השקאתה אין צריך לטעם זה[כג].

והירושלמי גורס בברייתא משקין 'בית השלחין' שלו, וכן גרסת המאירי בגמרא שלנו, ומפרש המאירי[כד] שהברייתא מדברת רק על שדה בית השלחין, ובאה לומר שמותר לאחרים להשקות שדהו כשהגיע זמן השקאתה, כיון שיש הפסד לשדה אם ידחו את השקאתה, אבל בשדה בית הבעל שאין הפסד לשדה אסור להשקותה בשבילו.

אמנם הר"ן הקשה על פירוש זה שלפי זה הייתה צריכה הברייתא לכתוב משקין שדה 'בית השלחין' ולא לכתוב 'שדהו', שלשון שדהו כולל גם שדה בית הבעל שאין בה הפסד כשמאחרים את השקייתה. ועוד הקשה שהלשון 'מרביצין' משמע השקאה מועטת, ואילו בבית השלחין מותר להשקות הרבה כדאיתא בפרק קמא (דף ג.)[כה]. לכן מפרש הר"ן שהברייתא מדברת בשדה בית הבעל כדברי הרא"ש, ומדובר בהשקאה מועטת שמשקים את השדה לפני שזורעים אותה, ואם יעכב השקאה זו יבואו ימי הגשמים ולא תצליח זריעתו בזאת השנה יפה, וכיון שהשעה עוברת מותר[כו], אבל בשדה בית השלחין מותר להשקות אפילו הרבה.

האם רשב"ג חולק על תנא קמא

רבן שמעון בן גמליאל אומר זיתיו הפוכין וכו׳. נחלקו המפרשים אם רשב"ג חולק על תנא קמא, או שרק מבאר את דבריו. הר"ן, התוספות רי"ד והריטב"א כתבו שרשב"ג חולק על תנא קמא[כז], וכמו שמשמע פשט הלשון בברייתא. ולפי זה לדעת תנא קמא האבל אינו עושה בעצמו אפילו אם אין לו מי שיעשה בשבילו ויאבד ממונו[כח].

ומביא הר"ן ראיה לדבריו, שאם לתנא קמא מותר לאבל לעשות מלאכתו בעצמו, אם כן מדוע מתירה משנתינו באירעו אבל בערב המועד לטעון קורה ראשונה במועד, והרי אין האבלות אונס שיכול היה לעשות מלאכתו באבלותו קודם המועד[כט].

והראב"ד והנמוקי יוסף הביאו יש מפרשים שפוסקים כרשב"ג כיון שרשב"ג מבאר את דברי תנא קמא ואינו חולק עליו[ל].

האריסין וכו׳, מדבר באבלים עצמם או בעובדים אצל אבלים

האריסין והחכירין והקבלנין הרי אלו יעשו אחרים בשבילן. נחלקו הראשונים בהסבר דברי הברייתא. רש"י מפרש שמקרה זה וכן שני המקרים הבאים בברייתא חמרין וכו׳, ושכיר יום, מדברים באבל עצמו שהיה אריס או חמר ושכיר יום.

והקשה הרא"ש (סימן ג) שבכל הספרים הגירסא באריסין היא 'הרי אלו יעשו', ומשמע שיעשו האריסין בעצמם[לא], ולדברי רש"י כיון שהאריס אבל, אין הוא יכול לעשות בעצמו רק על ידי אחרים, וכמו שכתב רש"י עצמו.

ועוד הקשה שרש"י מפרש שכיון שהחכירין נותנים לבעל השדה פירות מיבול השדה, מותר לאחרים לעבוד בשבילם כדי שלא יפסיד בעל השדה. וקשה שהרי בבבא מציעא (קד.) אמרינן שהחוכר צריך לשלם לבעל הבית את כמות הפירות שסיכמו ביניהם בין אם עבד בשדה וגדלו בה פירות ובין אם לא עבד בשדה ולא גדלו בה פירות. ואם כן אין הפסד לבעל השדה שהרי אף אם לא יעבוד החוכר האבל באבלותו, יקבל בעל השדה את חלקו, ומדוע מתירה הברייתא לאבל לעשות מלאכתו על ידי אחרים[לב].

ובחמרין פירש רש"י שאם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים כבר לפני שנעשו אבלים מותר להם לעשות את המלאכה בעצמם באבלותם.

וכתב הרא"ש שדבר זה נראה קולא גדולה, שהרי אפילו בעני המתפרנס מן הצדקה למדנו (לקמן כא:) שאסור בג׳ ימים הראשונים לעשות מלאכה אפילו בצנעא בתוך ביתו, ואיך מתירים כאן לעבוד בפרהסיא בגלל הפסד מועט כזה. ואף על גב שאם לא יעבדו החמרין יפסידו שלא יתנו להם את שכר כל אותו החודש, מכל מקום יכולים הם לשכור אחרים שיעשו המלאכה במקומם[לג] ובזה יפסידו רק את השכר של אותו השבוע ואין זה רק הפסד מועט.

לכן מפרש הרא"ש כפירוש הראב"ד[לד] ששלושת המקרים הללו בברייתא מדברים באחרים העובדים אצל האבל ולא באבל עצמו, ודברי הגמרא מתפרשים כך. **האריסין והחכירין והקבלנין** שעובדים בשדה של האבל, **הרי אלו יעשו** בעצמם את המלאכה, כיון שבשביל עצמם הם עובדים, ומה אכפת לנו שבעל השדה הוא אבל. **החמרין הגמלין והספנין** שעובדים בחמור, בגמל ובספינה ששכרו מהאבל, **הרי אלו לא יעשו** לכתחילה לשכור מהאבל את חפצו באבלותו, **ואם היו מוחכרין או מושכרין** החמור, הגמל והספינה של האבל **אצל אחרים** כבר לפני שנעשה אבל, ונעשה אבל באמצע זמן השכירות **הרי אלו יעשו**, כיון שאין לשוכרים להפסיד בגלל האבלות של בעל החמור הגמל והספינה[לה].

וממשיכה הברייתא, **שכיר יום** שעובד אצל האבל, **אפילו בעיר אחרת לא יעשה**, כיון ששכיר יום נחשב כעבדו של בעל הבית, והרי הבעל הבית אבל הוא.

שותפים שנעשה אחד מהם אבל האם נועלים חנותם

אמר רב אשי גברא רבה כמר בריה דרב אחא עביד הכי. מהגמרא משמע ששותפים שנעשה אחד מהם אבל ואינו אדם חשוב, מותר לשותף לעבוד בחפץ השותפות בזמן האבלות.

ד"ה וכן). **יט. מביאו** הרמב"ן בחידושיו. **כ. הרמב"ן** מביא עוד ראיה לשיטתו מדברי רבא שאמר (לעיל יא.) שאם צף הנהר על גדותיו במועד ויצאו דגים ליבשה, מותר לצודם לצורך המועד, אך לצוד ולמלוח בשביל אחר המועד אסור. הרי שאף שיש בזה הפסד רווח שהרי הדגים לא יישארו שם עד לאחר המועד, ומכל מקום אסור. והראב"ד כתב שצריך לחלק באחד משני אופנים, או שמציאה לא נחשב הפסד רווח לדבר האבד, או שכיון שלאסוף דגים ולמלחם יש בזה טרחה אסר רבא. אמנם הרמב"ן הקשה על דבריו מדוע מליחת הדגים נחשבת לטרחה ואילו לקיחת הכיס של מעות ונשיאת החפץ הקנוי מהשיירה לביתו לא נחשב לטרחה ומתיר לעשותו במועד. וראה עוד באריכות ברמב"ן שם. **כא. כך** מפרש הקרבן נתנאל (אות ב) דברי רש"י. **כב. בפסקיו** (סימן ה). **כג. הרא"ש** בפסקיו (סימן ה) בתוספת הסבר מהקרבן נתנאל (אות ג). **כד. וכן** מפרש הר"ן בשם יש מפרשים בגרסא שלנו שגורסים 'שדהו'. **כה. המשנה** שם מדברת במועד, אמנם כל דבר שמותר לעשות בעצמו במועד מותר לעשותו באבלותו על ידי אחרים, וכדלקמן. **כו. וכן** מפרש הרמב"ן בתורת האדם (ענין האבילות), וכן כתוב במסכת שמחות (פ"ה ה"ה) מרביצין לו שדה לבן לזריעה [כן הי׳ גרסת הרמב"ן, ולפנינו 'שלא לזריעה' וראה בנחלת יעקב שם]. **כז. וכן** משמע מדברי הרי"ף שלא הביא את דינו של רשב"ג, משמע שרשב"ג חולק על תנא קמא ופוסק הרי"ף כתנא קמא, קרן אורה. **כח. וראה** עוד בתוספות רי"ד. **כט. והר"ן** לשיטתו שלרב שישא משנתינו מדברת שאירעו אבל סמוך למועד, ובגלל האבל נאנס ולא יכול היה לסחוט את הזיתים, ולכן מותר לו לטעון את הקורה במועד, אבל לפירוש רש"י שאירעו אבל מדבר בשאר ימות השנה אין ראיה ממשנתינו [כעין זה כתב בקרבן נתנאל (אות ג)], ועיין בנמוקי יוסף. וכעין ראיית הר"ן כתב הרא"ש (סימן ה) בשם הראב"ד, וכן בנחלת דוד (ד"ה אמר) כתב כעין זה מדנפשיה, ועיי"ש עוד. עוד מביא הר"ן ראיה מהגמרא (לקמן כא:) ת"ר אבל ג׳ ימים הראשונים אסור במלאכה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה וכו׳, ואין דבר האבד יותר מאבידת גופו ובכל זאת אסור אפילו בצנעא, שמע מינה דלא כרשב"ג. והרא"ש כתב לדחות ראיות הראב"ד, שבמשנתינו נחשב האבילות לאונס כיון שבגלל מרירות אבילותו קשה לו לעשות מלאכה, ובעני המתפרנס מן הצדקה אין בזה אבידת גופו כיון שהוא ניזון מקופה של צדקה. **ל. והרא"ש**, הרמב"ן והר"ן כתבו, שאפילו אם נאמר שרבנן חולקים מסתבר שהלכה כרשב"ג, כיון שקיימא לן הלכה כדברי המיקל באבל ואפילו יחיד במקום רבים. וראה באליבא דהלכתא בהערות בהרחבה. **לא. וכן** הגירסא בר"ן. ובריטב"א הגרסא 'האריסין והחכירין והקבלנין שלו הרי אלו יעשו', ומשמע שהאבל הוא המעביד ולא שהאבל הוא האריס, וכמו שמבואר להלן. **לב. הב"ח** (יו"ד סי׳ שפ ס"י) כתב ליישב דברי רש"י, שמיתה היא גלגל החוזר בעולם ולכך דינה כמכת מדינה שכתוב בגמרא (בבא מציעא קה:) שמנכה החוכר לבעל הבית מהכמות שסיכמו ביניהם, ולכך אם לא יעבוד האבל על ידי אחרים באבלותו יפסיד בעל השדה. והנחלת דוד מתרץ שבאופן שבעל השדה רוצה לקבל את המגיע לו מפירות השדה צריך החוכר ליתן לו דווקא מפירות השדה אם יש ואינו יכול לתת לו מפירות השוק, וכן להיפך גם אם הפירות שגדלו גרועים הם, יכול החוכר ליתנם לבעל הבית בחלקו ואין הבעל הבית יכול לדרוש שיתן לו פירות משובחים מהשוק, ורק אם לא גדל כלום בשדה חייב החוכר לקנות וליתן לו מפירות השוק. אם כן אפילו אם ירצה האבל לתת אחר כך לבעל השדה פירות מהשוק, יכול בעל השדה לטעון לו מהשדה שלי אני רוצה ופירות טובים אני רוצה, ובגלל קפידא מועטת זו של בעל הבית מותר לחוכר שיעשו לו אחרים כעת את המלאכה בשבילו, כיון שהוא משועבד לבעל הבית. **לג. כן** מפרש בקרבן נתנאל (אות ס), ועיי"ש עוד. **לד. וכן** מבארים התוספות רי"ד ועוד ראשונים. **לה. ובאריסין** לשון הברייתא היא 'הרי אלו יעשו' ומשמע אפילו לכתחילה, ולא חילקה הברייתא בין עבודה חדשה לבין עבודה שהתחילה לפני שנעשה בעל השדה אבל, והטעם שאריסין שהסתיימו ימי אריסותם קודם שנעשה בעל השדה אבל, מותר להם להמשיך לעבוד בשדה באבלותו, כיון שהקרקע עומדת לאריסות, ומנהג האריסות ידוע באותו מקום, והם היו שם אריסין עד כעת, לכן אנו אומרים שמסתמא לא יסלקם בעל השדה מהשדה, ונחשב הדבר כאילו התחילו את האריסות כבר לפני שנעשה בעל השדה אבל, מה שאין כן בחמרין וכו׳ שדרך בני אדם להחליף ולתת את החמור לכל המרבה במחיר וכן הזמנים משתנים ופעמים ששכירות החמור היא ביוקר ופעמים שהיא בזול, לכך אם הסתיימו ימי השכירות שלהם לפני האבילות, נחשב המשך העבודה באבילות כשכירות חדשה ואסור להם לעבוד בחפץ של האבל, ולכן רק בזה מחלקת הברייתא. רא"ש (שם) בשם הראב"ד.

ובירושלמי (פ"ג ה"ה) כתוב ששניים שיש להם חנות בשותפות ונעשה אחד מהם אבל, צריכים בזמן האבלות לנעול חנותם המשותפת.

וכתב המאירי שיש לחלק בג' אופנים ולומר שאין מחלוקת בין הבבלי לירושלמי בזה. א. הבבלי מתיר רק בעבודה שעשייתה בצנעא, ואילו הירושלמי מדבר על חנות שאין העבודה בה בצנעא ולכך אוסר[לו]. ב. רק בעבודת קרקע מתיר הבבלי לשותף לעבוד, כיון שאם לא יתעסק השותף בקרקע יש הפסד והשעה עוברת, ואילו הירושלמי מדבר בחנות שאין הפסד לחנות במניעת העבודה בזמן האבלות ולכך אוסר. ג. בחנויות החמיר הירושלמי כיון שהם מפורסמים ובעלי שם, אבל שאר מלאכות שאין שותפותם מפורסמת מותר.

והרמב"ן מתרץ[לז] שהבבלי מדבר שצורת השותפות היתה ששבוע אחד עבד מר בשוורים בשדהו, ושבוע אחד עבד בהם מריון בשדהו, והשבוע שנעשה בו מר אבל היה השבוע של מריון, ולכך תמה רב אשי כיון שהעבודה היא בשדהו של מריון מדוע לקח מר את שורו. אך הירושלמי מדבר בשותפות של חנות, שבה אף אם השותף עובד לבדו, בשל שניהם הוא עובד, ולכן כותב הירושלמי שנועלין חנותן[לח].

אמנם הריטב"א אינו מחלק בין עבודה בצנעא לעבודה בפרהסיא ובין חנויות לעבודות אחרות, וכותב שמהגמרא כאן יש ללמוד שתמיד מותר לשותף לעבוד בעסק השותפות[לט].

אדם חשוב שמבטל בהמתו האם צריך לפייסם

אדם חשוב שאני. נחלקו הראשונים באדם חשוב שמבטל בהמתו ואינו חושש להפסד אחרים, האם צריך לפרוע להם חלקם. יש אומרים[מ] שכיון שמעיקר הדין מותר לשותף לעבוד עם בהמת האבל, ואין הביטול רק מחמת שהאבל הוא אדם חשוב, הלכך צריך האבל לפייס את השותף ולשלם לו חלקו. ויש אומרים[מא] שכיון שעל האדם חשוב יש לעז כשעובדים בבהמתו באבלותו, הלכך כשהאדם חשוב הוא צורבא מרבנן כסיפור המובא בגמרא, חייב השותף להתבטל בשבילו כדי שלא יצא לעז עליו, ואין צריך האבל לפרוע לו חלקו.

יב.

שמואל מדבר על שבת או על אבלות

אמר שמואל מקבלי קבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר. רש"י מפרש[א] וכן כתבו הרבה מהראשונים[ב] ששמואל מדבר על עבודה בשבתות ובימים טובים לבד.

ולדבריהם אמנם יש ללמוד מדברי שמואל בשבתות וימים טובים אף את דין הקיבולת באבלות, ובימי חול באבלות שלא שייך בהם איסור יציאה מחוץ לתחום אסור שיעבדו אפילו כשהעבודה מחוץ לתחום, ובשבתות וימים טובים שבתוך ימי האבלות יהיה מותר מחוץ לתחום[ג], ומכל מקום הגמרא כאן לא עוסקת בזה[ד].

והתוספות (ד"ה אמר) הביאו את דברי ר"ת ששמואל מדבר על עבודה בימי אבלות, ולדברי ר"ת רק באבלות אסור שיעבדו כיון שבאבלות החמירו חכמים[ה], אבל בשבתות וימים טובים שלא בימי האבלות מותר שיעבדו אפילו בתוך התחום, וכדלהלן.

ובעבודה זרה (כא:) מוסיפים התוספות (ד"ה אריסא) בדברי ר"ת, שכתבה הגמרא אצלנו אבל בחולו של מועד אסור, ואף על פי שגם בחול אסור, והיתה צריכה הגמרא לכתוב אבל בחול אסור, מכל מקום כתבה כן הגמרא לחידוש שאפילו שבחולו של מועד לא מצויים כל כך אנשים שהולכים ממקום למקום כמו בחול בכל זאת אסורי[ו].

ומכל מקום אף על פי שהקל ר"ת בקיבולת בשבת וביום טוב, לא סמך על הוראתו וכשבנה ביתו החמיר על עצמו ולא הניח לעובדי כוכבים לבנות ביתו בשבת אף על פי שעבדו בקבולת[ז].

קבולת לנכרי בשבת בדבר שלא ניכר שהוא של הישראל הוא

שם. לשיטת רש"י והראשונים ששמואל מדבר על עבודה בשבתות ובימים טובים לבד, קשה מדברי בית הלל (שבת יז:) שמתירים ליתן בערב שבת בגדים לכובס נכרי אף על פי שהנכרי מכבסם בתוך התחום בשבת, ואין זה כדברי שמואל.

ותירץ רש"י (ד"ה מקבלי) ששמואל מדבר רק במלאכות שניכר ששל הישראל הם ושייך בהם חשד, אבל בדברים שלא ניכר ששל הישראל הם כנתינת בגדים לכובס, מותר שיעבדו הנכרים בשביל הישראל בשבת אפילו בתוך התחום כיון שלא שייך בזה חשד, וכדברי בית הלל[ח].

האם שייך חשד בקיבולת שדה

שם. התוספות (ד"ה אמר)[ט] הקשו לשיטת רש"י והראשונים, שבעבודה זרה (כא:) מתיר רשב"ג להשכיר שדה לנכרי אפילו שהנכרי עושה בה מלאכה בשבת, וטעמו ששדה לאריסות היא עומדת, והרואים אומרים אריס הוא ומלאכתו הוא עושה, הלכך אין בזה חשד ומותר. ומשמע שלא שייך במלאכת שדה חשד, ומדוע אוסר שמואל למקבלי קבולת לעשות מלאכתם בשבת בתוך התחום[י].

ולכך חולק ר"ת על רש"י כמו שהבאנו לעיל, ומפרש ששמואל מדבר על עבודה באבלות ובה אוסר, אבל בשבתות וימים טובים לבד מותר ליתן קבולת שדה לנכרי אפילו בתוך התחום[יא].

והרמב"ן כתב שיש לחלק בין דברי רשב"ג שמדבר על שכירות לבין דברי שמואל שמדבר בקבולת, והחילוק הוא שבשכירות הנכרי נמצא בשדה כל השנה ואוכל פירותיה ולא הישראל, ולכך הרואים אומרים אריס הוא ומותר, מה שאין כן בקבולת שבסוף השנה הישראל אוכל את הפירות, מיד יודעים כולם שלא באריסות עבד בה הנכרי וחושדים את הישראל, הלכך אסורי[יב].

ומכל מקום כתב הרמב"ן שיש להקל ולומר שאף בקיבולת כיון שבזמן עשיית המלאכה אין הישראל נמצא בשדה, והנכרי עובד בה כבאריסות, לכך וודאי הרואים אומרים אריס הוא, ואין אנו חוששים שלאחר זמן כשירד הישראל לשדה לאכול פירותיה, יאמרו בני אדם נכרי זה שראינו אותו עושה כאן מלאכה בשבת וחשבנו שאריס הוא עכשיו מתברר שלא היה אריס, ויבואו לחשוד את הישראל למפרע, כיון שאין בני אדם פונים מעסקיהם לחשב זאת. ומסיים הרמב"ן שיש לזה פנים.

ויש שכתבו[יג], וכן כתב הריטב"א (לעיל יא: ד"ה האריסין) בשם רש"י, ששמואל מדבר בקבולת בנין שהדרך לעבוד בה בשכירות יום ושייך בה חשד ולכך אוסר, אבל בקבולת שדה שעליה מדבר רשב"ג בעבודה זרה (שם) מודה שמואל שמותר, ומיושבים דברי רש"י[יד].

הטעם שהאמוראים לא נכנסו לחצר

ואיכא דאמרי סיועי סייע בתיבנא בהדייהו. המאירי כתב שאף בסיוע תבן בדיעבד אם עשו בשבת מותר להנות ממנו לערב גם לאותו שנעשה בשבילו אחרי שימתין בכדי שיעשו, ומה שהחמירו האמוראים כאן אין זה אלא שהקפידו על מר זוטרא על שלא דקדק בדבריו[טו].

ובשם קצת מחכמי צרפת כתב שכל דבר שעשה הנכרי בשבת בחפצים שלו, אפילו אם בשליחות ישראל עשהו, מותר לערב, כיון שבשלו הוא עושה ויכול הוא ליטול את שלו, וכל דבר שעשה בחפץ הישראל, אפילו אם רק התבן היה של הישראל, אסור לישראל לעולם ולישראל אחר מותר, ולפי זה מר זוטרא עצמו משורת הדין לא נכנס לחצר.

ובסוף הדברים כתב שבעבודת קרקע שהוא דבר שמתפרסם ומתקיים, ראוי לאסור אותה לעולם, דומה לדברי הגמרא (שבת קנא.) בנכרים שעשו ארון וקבר באסרטיא שהוא מקום המתפרסם, לא יקבר בו עולמית[טז]. ומסיים המאירי והדברים נראים[יז].

ובבית יוסף (סי' תקמג ד"ה ומ"ש ואפילו) מדייק ממה שאמרה הגמרא שאמוראים אלו לא נכנסו לחצר, ולא אמרה שאסור להכנס לחצר, משמע שלא היה זה רק חומרא בעלמא. ועיי"ש עוד[יח].

[לו] **וכן** מחלקים תוספות הרא"ש ונמוקי יוסף בשם הראב"ד. [לז] **הרמב"ן** כתב זאת כתירוץ על דברי הרי"ף שהעתיק ופסק כירושלמי ולא פסק כבבלי, ומתרץ ששמא חילק הרי"ף חילוק זה, ואם כן אין הירושלמי חולק בזה על הבבלי, ויש לפסוק כמותו. [לח] **אך** הקשה הרמב"ן על פירוש זה, שמלשון הגמרא 'נהי דלפסידא דידיה לא חייש', משמע שהעבודה באותו שבוע היתה גם בשביל מר ולא בשביל מריון לבדו. [לט] **ומוסיף** הריטב"א שאפילו באדם חשוב אם יכול השותף לעשות מלאכתו בצנעא מותר, ועיין בדבריו עוד. וראה עוד באליבא דהלכתא בהערות שהרחבנו בזה. [מ] **ספר** המכתם בשם הראב"ד, יש אומרים בריטב"א, וכן כתוב במאירי. ואף במעשה המובא בגמרא פייס מר את מריון. [מא] **ריטב"א** בשם יש אומרים. יש אומרים הנ"ל בריטב"א. [א] **כאן** וברש"י על הרי"ף, וכן כתב הריטב"א בשם רש"י ור"י, אבל הרא"ש (סימן ז) ובתוספות הרא"ש, מביא רש"י בלשון אחר שמפרש כדברי ר"ת להלן. [ב] **רמב"ן**, חדושי הר"ן, הרז"ה, וכן מפרש המאירי. [ג] **החידוש** בזה שאף על פי שדברים שבצנעא נוהגים באבילות גם בימים אלו ואפילו ביו"ט, מכל מקום מחוץ לתחום יהיה מותר. ר"ן, ראה עוד מאירי. [ד] **רמב"ן** ור"ן, ועיין בשפת אמת. [ה] **כדעת** רב שישא (לעיל יא:), והגמרא (שם) מביאה ברייתא כדבריו. תוספות הרא"ש בשם ר"ת. [ו] **וכן** כתוב ברא"ש (סימן ז) בתירוץ שני, ובתירוץ ראשון מתרץ וכן כתב המאירי שכיון שהגמרא דברה על שבתות וימים טובים לכך סיימה בחולו של מועד שדומה להם. והריטב"א מתרץ שלא דקדקה הגמרא לכוון הלשון. [ז] **תוספות** (שם), ועיי"ש ובתוספות כאן (ד"ה אמר) שהאריכו בזה עוד. [ח] **וכן** כתב בשיטת ריב"ב, ומסכם השיטת ריב"ב 'כללו של דבר מלאכה מפורסמת במקום מפורסם אסור, ואידך מותר'. [ט] **וכן** בעבודה זרה (כא: ד"ה אריסא). [י] **ומוסיפים** התוספות שאף על גב שרבי שמעון בן אלעזר חולק שם על רשב"ג, מכל מקום מסתמא ההלכה היא כרשב"ג כיון שהמשנה שם (כא.) אומרת שמרחץ אסור להשכיר לנכרי ומדוייק הא שדה שרי, וכמו שאומרת הגמרא שם שיש חילוק בין מרחץ לשדה, וא"כ מסתמא ההלכה כרשב"ג. [יא] **ולעיל** (יא:) כתוב בברייתא לגירסת הראב"ד שם, הובא ברא"ש (סימן ג), 'האריסין והחכירין והקבלנין הרי אלו יעשו' ומוכח שמותר ליתן קיבולת שדה לנכרי אפילו באבלות שהחמירו בה חכמים, ואין שם חילוק בין תוך התחום לחוץ לתחום. וכתב הקרן אורה שצריך לומר שר"ת גורס ומפרש שם כרש"י שיעשו אחרים בשבילן, ומפרש שהאריסין וכו' הם אבלים שעובדים אצל אחרים, אבל בעובדים אצל האבל לא מתירה הברייתא. אמנם הראב"ד עצמו [הובא ברא"ש (סימן ו)], מחלק בין קבולת שדה שמותר לקבולת בנין שאסור וכדלהלן, וראה עוד במאירי. [יב] **וראה** במאירי כאן, ובריטב"א (לעיל יא: ד"ה האריסין). [יג] **רא"ש** (סימן ו) בשם הראב"ד, וכן כתב הנמוקי יוסף (ד"ה מקבלי), וראה עוד במאירי. [יד] **וראה** ברש"י על הרי"ף (ד"ה מקבלין) שכתב כגון בנין לעשותו. [טו] **וראה** עוד בריטב"א ותוספות הרא"ש. [טז] **וכן** כתב הר"ן. [יז] **וכתב** המאירי בסוף דבריו, אף על פי שהתרנו את הרצועה

באיזה מלאכה התעסקו האבונגרי

רב חמא שרא להו לאבונגרי דבי ריש גלותא וכו'. הקשה הריטב"א באיזה מלאכה התעסקו האבונגרי, אם במלאכה שמותר לעשותה במועד, אפילו בשכר מותר היה להם לעבוד, ואם במלאכה שאסור לעשותה במועד, אפילו בחנם אסור.

ובדברי הראשונים והאחרונים נאמרו בזה כמה דרכים.

א. הקרן אורה כתב שמדברי רש"י משמע שהיתה מלאכה שאם היו נוטלים עליה שכר היתה נחשבת למלאכה והיה אסור להם לעשותה במועד, אבל כיון שהם לא נטלו עליה שכר, לכך אין היא נחשבת למלאכה ומותר.

ב. והרא"ש (סימן ט)[יט] כתב שהיתה מלאכה שמותר לעשותה במועד, ומכל מקום גם מלאכה שמותר לעשותה במועד אסור לעשותה בשכר, וכמו שיבואר להלן, ולכך רק בגלל שלא היו נוטלים עליה שכר התיר להם רב חמא שיעבדו[כ].

ג. הר"ן מביא בשם יש מפרשים שמלאכה שהיא לצורך המועד מותר לעשותה גם בשכר, והשולחנות היו לצורך המועד, ומכל מקום היו לריש גלותא שולחנות אחרים אלא שאת אלו העדיף יותר, ובאופן זה אסור לעבוד בשכירות גמורה בנטילת שכר.

ד. הריטב"א מביא מפרשים שמבארים שהאבונגרי היו נכרים, והיו חייבים לריש גלותא סכום מסוים או לעשות לו מלאכה כנגד אותו הסכום, והיתה המלאכה מלאכה שאסור לעשותה במועד, אך כיון שמלאכתם היתה רק בשביל לנכות את החוב שנמצא כבר, קבלנות היא ומותר. אך הקשה על דבריהם שלשון הגמרא שרא להו לאבונגרי לא משמע כפירושם, שהרי כיון שהאבונגרי היו נכרים מה שייך להתיר או לאסור להם, ולפירושם היה צריך להיות כתוב שרא להו לדבי ריש גלותא שיעשו להם האבונגרי עבודתם.

ה. הריטב"א מביא בשם התוספות רבנו ידידיה ז"ל שהאבונגרי היו ישראלים והיו חייבים לריש גלותא סכום מסוים או לעשות לו מלאכה כנגד אותו הסכום, והיתה מלאכתם מלאכה שמותר לעשותה במועד, ומכל מקום מותר ליטול עליה שכר רק כשאין אחרים שיעשו אותה בחנם, ואצל הריש גלותא היה אפשרות לעשותה על ידי אחרים בחנם. ואף על פי שהיו מרוויחים פירעון חובם בשכרם, מכל מקום ניכוי חוב אינו נראה כשכר מועד, ולכך התיר להם רב חמא גם כשהיו אחרים בחנם.

ו. הנמוקי יוסף מפרש שהאבונגרי היו נכרים והיו ממהרים את הקבלנים ושאר בעלי המלאכות שעבדו אצל הריש גלותא בהיתר, לעשות מלאכתם, ומתוך שהיו ממהרים אותם וממציאים להם דברים שהם צריכים למלאכתם היו הקבלנים ממהרים עבודתם והיה מתרבה שכרם, ומכל מקום התיר להם רב חמא למהר את המלאכה במועד כיון שלא היו נוטלים האבונגרי שכר על הדבר ואין זה רק סיוע בעלמא, הלכך מותר[כא].

מלאכה שמותר לעשותה במועד האם מותר לעשותה בשכר

אמר כיון דאגר לא קא שקלי שרשויי הוא דקא משרשו ליה ולית לן בה. דעת הרא"ש (סימן ט)[כב] שאף מלאכה שמותר לעשותה במועד אסור לעשותה בשכר, והטעם שקבלת שכר במועד דומה למעשה חול שעושה בשביל להרויח, ואסור לעשות מעשה חול במועד. ומוכיח כן מדברי רב חמא שהתיר לאבונגרי לתקן את השולחנות במועד בגלל שהם לא היו נוטלים שכר על עבודתם, ומשמע שאם היו נוטלים שכר היה אוסר להם[כג].

אבל הריטב"א כתב שרק באופן שיש אפשרות לבעל המלאכה לעשותה על ידי אחרים בחנם אסור לעשותה בשכר, אבל אם אין אפשרות לעשותה על ידי אחרים בחנם מותר לעשותה בשכר[כד].

ובבית יוסף (סי' תקמב ד"ה כתב) כתב שהכלבו (סי' ס) מתיר להדיוט לתפור לאחרים לצורך המועד בשכר. וכתב עליו הבית יוסף שטעות הוא דכל בשכר אסור.

ובאחרונים כתבו שני אופנים לבאר דברי הכל בו שלא להשוותו טועה.

א. הב"ח (שם ד"ה ההדיוט) כתב שצורך המועד שכתב הכלבו, כוונתו שאין לפועל מה לאכול והוא צריך במועד לשכר לצורך אכילתו, ובאופן זה מותר לעבוד ולקבל שכר. **ב.** הדרכי משה (שם סק"ג) כתב שהכלבו מדבר על אופנים מיוחדים דווקא שמותר לקבל בהם שכר כמבואר באו"ח (סימן תקמ"ג)[כה].

אמנם הקרן אורה כתב על עצם דברי הבית יוסף שאינו יודע מדוע דברי הכל בו הם טעות, שהרי כדבריו כתוב בריטב"א הנ"ל. ולכן כתב שלדעת הכל בו מלאכה שמותר לעשותה במועד מותר תמיד לעשותה בשכר.

האם צריכים למחות בנכרי שלא יעשה את המלאכה במועד

תנו רבנן מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד ובמועד אסור. במסכת שבת (יט.) שנינו תנו רבנן אין מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם לשבת וכו', ופוסק עמו על מנת לשבות ואינו שובת דברי רבי, רבן שמעון בן גמליאל אומר אינו צריך. ויש מהראשונים[כו] שמדמים סוגייתינו לגמרא זו וכתבו שלכך גם אם יעבוד הנכרי במועד אין צריך למחות בו.

אמנם הריטב"א כתב שהסוגיות שונות זו מזו, כיון שבשבת הישראל סיכם עם הנכרי בזמן ההיתר, וכשהגיעה השבת המלאכה של הגוי היא, ולכן אין צריך למחות בו, אבל בסוגייתינו שהישראל נותן את המלאכה לנכרי בשעת האיסור, צריך למחות בו אם עובד במועד.

קבלת קיבולת ישראל מנכרי במועד

תניא אידך מקבלין קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד. כתב הריטב"א שאפילו ישראל מנכרי מותר לקבל קיבולת במועד לעשותה לאחר המועד, וכן כתב השפת אמת מדנפשיה שנראה שברייתא זו מדברת גם על ישראלים מקבלי קיבולת. ומוסיף השפת אמת שכן פסק המגן אברהם (או"ח סי' תקמג סק"ד), ושכן משמע מלשון הרמב"ם (יו"ט פ"ז הכ"ה) שכתב דין זה בסתם ולא פירש שמדבר בגויים, ומשמע שמדבר בישראל. אבל מספר אליה רבה מביא שכתב (שם) שכל הפוסקים כתבו דין זה רק בעכו"ם. וכתב עליו השפת אמת שלא ראה האליה רבה את לשון הרמב"ם הנ"ל[כז].

איסור הרבעה בבכור ובפסולי המוקדשין הוא בזכר או בנקבה

כיוצא בו אין מרביעין בבכור ולא בפסולי המוקדשין. איסור הרבעה בפסולי המוקדשין לדעת המשנה למלך (מעילה פ"א ה"ט), הוא רק כשבהמת המוקדשין היא הנרבעת, אבל אם היא הרובעת והנקבה היא חולין מותר.

ומלשון הברייתא ששינתה וכתבה 'ב'בכור ו'ב'פסולי המוקדשין ולא כתבה בכור ופסולי המוקדשין כמו שכתבה ברישא אין מרביעין בהמה, מביא המנחת חינוך (מצוה תפג) ראיה לדברי המשנה למלך, שאין האיסור רק כשמרביע בבכור ובמוקדשין שהם הנקבות, אבל איפכא לא[כח].

והקשה תלמיד אחד למנחת חינוך[כט] איך שייך שיהיה הנרבע בכור, והרי קדושת בכור שייכת רק בזכר. ומתרץ המנחת חינוך שמדובר במרביע זכר על זכר בכור שאף זה נקרא הרבעה.

אמנם דעת החתם סופר (יו"ד סי' קה) שאדרבה אפשר לומר שעיקר העבודה היא רק בזכר שהוא עושה מעשה, ורק כשהזכר הוא הבכור ופסולי המוקדשין אסור, אבל איפכא מותר[ל].

על איזה הלכה מדבר רבי

רבי אומר בשבת בטובה וכו'. הקרן אורה כותב שמלשון רש"י משמע שרבי מדבר על דברי תנא קמא שאמר ומוסרין להם שומר לנער את צאנם, ובא רבי לפרש באיזה אופן אפשר למסור להם שומר. ולפי זה כתב הקרן אורה שאפשר לומר שרבי לא חולק על תנא קמא, אלא מפרש את דבריו.

אמנם הריטב"א מדייק מדברי רב יוסף שפוסק כרבי, שרבי חולק על ת"ק.

ומרש"י על הרי"ף ומדברי הנמוקי יוסף משמע שרבי מדבר על דברי תנא קמא שאמר ואם באו מאליהן מותרין, ובא רבי לומר שבשבת אין מותר הדבר רק אם דעת הנכרים לדייר בחנם ואין הישראל נותן להם שכר אחר השבת,

---

בכל מה שנאסר בענינים אלו להיות אחרים נהנין בה, תלמידי חכמים ראוי להם להתרחק מהנאת כל דבר שנעשה בעבירה, ואין כאן יוהרא אלא סלסול ונקיות הדעת. **יח. ומוסיף** שם עוד שלתירוץ ראשון בגמרא אפשר שדווקא כשהעבודה היתה מחוץ לתחום ובהיתר נעשתה אז רק באדם חשוב מחמירים, אבל כשהעבודה היא בתוך התחום יהיה אסור מדינא להכנס לחצר, דמנא לן להתיר. אך לתירוץ שני בגמרא שבתוך התחום היה הבית, ובאיסור בנו אותו למר זוטרא, אם כן גם כשנעשה איסור אין זה רק חומרא בעלמא כמו שכתבנו בפנים. כך מפרש הט"ז (שם סק"א) את דברי הבית יוסף, ועיי"ש עוד, וראה עוד בדברי הט"ז בהלכות שבת (או"ח סי רמד סק"ד), ובמגן אברהם (שם ס"ק יא) ובשפת אמת. **יט. וכן** בתוספות הרא"ש. **כ. וכעין** זה כתב התוס' רי"ד וכן הביא הר"ן בשם יש מפרשים, ועיי"ש עוד. והקרן אורה מקשה על פירוש זה ועל פירוש רש"י איך נכנס מעשה זה של האבונגרי בגמרא כאן שמדברת על קבולת, וגם בהמשך מדובר על קבולת, ואילו מעשה זה אינו קשור לקבולת. ולכן כתב שנראה לפרש כפירוש הנמוקי יוסף וכדלהלן. **כא. ולפירוש** זה כתב הפרי מגדים (סי' תקמב סק"א) שלשון אבונגרי מתפרש אבי נגרי היינו אב ופטרון לעושי המלאכה, ו'שרשויי' היינו הרווח במה שהמלאכה נעשית מהר, ועיי"ש עוד. **כב. וכן** בתוספות הרא"ש. **כג. ומוכחי** עוד הרא"ש כן מדברי רבי מאיר (לקמן יט.) שמתיר לכתוב תפילין ומזוזות במועד לאחרים בחנם ולא בשכר. וראה בקרבן נתנאל (אות ז). **כד. וראה** בקטע הקודם מה שהובא מהר"ן בשם יש מפרשים. **כה. הגר"א** (סי' תקמב ס"א) מביא ראיה להיתר קבלת שכר במלאכת דבר האבד מדברי הברייתא (לעיל יא:) אלו דברים העושין לאבל בימי אבלו, זיתיו הפוכין טוענין לו וכו', ומשמע שאפילו בשכר מותר, ואם באבלות שהחמירו בה חכמים מותר כל שכן במועד הקל ממנה שמותר. והקרן אורה הקשה איך אפשר להביא ראיה מאבילות למועד, והרי עיקר טעם האיסור לעבוד בשכר הוא בגלל שקבלת שכר דומה היא למעשה חול שעושה בשביל להרוויח, ואסור לעשות מעשה חול במועד, ועיקר איסור זה הוא על הפועל, וזה לא שייך באבילות שהרי הפועל אינו אבל ולא שייך אצלו איסור מלאכה ומעשה חול, ולכך מותר. ונשאר בקושיה. **כו. תוספות** הרא"ש, מרדכי, ר' ידידיה ז"ל בריטב"א, וכן כתב הנמוקי יוסף בשם יש אומרים. **כז. וכעין** זה כתב המשנ"ב (שעה"צ שם סק"ה). **כח. והחתם** סופר מביא משינוי זה גופא ראיה הפוכה, שדווקא כשהם הרובעים אז אסור וכדלקמן. **כט. וכן** תמה בספר מעין החכמה. מנחת חינוך. **ל. והוכיח** עוד שהרי אם לא היה כתוב (ויקרא יח כט) ונכרתו הנפשות העושות, לשון רבים, היינו חושבים שהנקבה אינה בכרת כיון שהיא לא עושה מעשה רק הזכר, ראה ב"ק (לב.), ואם כן איך נאמר בקדשים בהיפוך. ועיין בלשון הר"ן, ובפמ"ג (או"ח סי' תקלו סק"ג) עוד בזה.

וביום טוב מותר ליתן להם מזונות, ובמועד מותר אפילו אם דעת הנכרים לדייר בשביל לקבל שכר, ויכול ליתן להם שכר. ומכל מקום בין ביום טוב ובין במועד לא יתן את המזונות והשכר רק לאחר היום טוב והמועד.

ומדברי הרא"ש (סימן יב) בשם הראב"ד מדייק הקרן אורה שרבי מדבר על דברי תנא קמא שאמר אין מדיירין במועד, ובא רבי לחלוק ומתיר אפילו לדייר לכתחילה בשבת בטובה ביום טוב במזונות וכו', כיון שאין זה מלאכה[לא].

וכתב הקרן אורה שכפירוש זה משמע מפורש מהירושלמי (שביעית פ"ג ה"ג)[לב].

אך הר"ן מפרש שרבי מדבר על דברי תנא קמא שאמר ואין מסייעין אותן, ובא רבי לחלוק ומתיר לסייע להם בשבת בחנם היינו להחזיק להם טובה על דיורם וזה עצמו הסיוע, וביום טוב לסייע ולתת להם מזונות, ובמועד לסייע ולתת להם שכר.

איסור זימון נכרי ביום טוב בדברי רבי

ביום טוב במזונות. כתב הרא"ש (סימן יב) בשם הראב"ד[לג] שיתן לנכרי את המזונות אחר היום טוב דווקא, כיון שאסור לזמן את הנכרי ביום טוב (ביצה כא:) שמא ירבה בשבילו[לד].

ודעת הרא"ש עצמו שיכול ליתן המזונות לנכרי ביום טוב עצמו[לה], כיון שלא אסרו לזמן את הנכרי ביום טוב רק בנכרי שהוא רוצה לכבדו ומרבה מנות בשבילו, אבל עבדיו ושפחותיו אוכלין עמו ביום טוב ולא ראינו מי שנזהר בזה, וכן שליח גוי שנשתלח לישראל אוכל ושותה אצל הישראל ביום טוב, והטעם משום שאין מרבה מנות בשבילו.

רבי יוסי ורבי יהודה מדברים על הבור או על החביות

זולף וגומר וגף כדרכו. רש"י מפרש שזולף וגומר היינו ששופך וגומר לשפוך את כל היין ל'חביות', וגף את 'החביות'. ודברי רבי יהודה שחולק מתייחסים גם כן לחביות.

18/06/2018אהח

אמנם ברש"י על הרי"ף מבואר שזולף וגומר היינו שממצה וגומר להוריד את כל היין אל 'הבור', וגף את 'הבור' שהיין בתוכו, ודברי רבי יהודה שחולק מתייחסים גם כן לבור. ולפירוש זה למלאות בחביות גם לרבי יוסי אסור[לו].

ובתוספות (ד"ה דברי) ותוספות הרא"ש (ד"ה וכן) מסתפקים אם 'וגף' מתייחס לחביות כדברי רש"י כאן, או לבור כדברי רש"י על הרי"ף, ומביאים ראיות לכאן ולכאן.

והתוס' הרא"ש כתב וכן כתב השפ"א מדנפשיה שמדברי רב נחמן בר יצחק בגמרא המדמה את דין היין במשנתינו למגופת 'חבית' של שכר, משמע שרבי יוסי מדבר על החביות. וכתב התוספות הרא"ש שמכל מקום אין זה ראיה כל כך כיון שאף אם נאמר שרבי יוסי מדבר בבור, מכל מקום יתכן שיש ללמוד ממה שרבי יוסי מתיר לעשות מלאכת דבר האבד בלא שינוי, ומגופת חבית שכר דבר האבד הוא, לכך מדמה זאת הגמרא.

רבי יהודה ורבי יוסי הלכה כרבי יוסי

אמר רב יוסף הלכה כרבי יוסי. כתב הנמוקי יוסף שכן הוא בכל מחלוקת שחולקים בה רבי יהודה ורבי יוסי, שהלכה כרבי יוסי.

וכתב הקרבן נתנאל (אות ע) שאין להקשות מדוע הוצרך רב יוסף לומר כאן הלכה כרבי יוסי והלא כלל הוא בכל מקום, דיש לומר שלעיל (יא.) אומרת הגמרא שרבי יוחנן בן זכאי סובר כרבי יהודה, ונגד רבי יוחנן בן זכאי אין לנו כלל שהלכה כרבי יוסי, לכן הוצרך רב יוסף לחדש שההלכה גם כאן כמותו.

טרחה מרובה בדבר האבד

אמר רב יוסף הלכה כרבי יוסי. הקשה הריטב"א שבתחילת המסכת (ג.) משמע שאין מתירים משום דבר האבד לטרוח טרחה יתירה, ואילו כאן רב יוסף פוסק כרבי יוסי המתיר לטרוח ולהתעסק ביין שהוא דבר האבד טרחה גדולה, ואם כן האמור בפרק ראשון אינו אליבא דהלכתא.

ומתרץ שיש לחלק בין דבר שאינו קיים עדיין, כתבואה שלא סיימה צמיחתה שבה מדובר בתחילת המסכת, שכיון שלא ברור שיבוא אסור לטרוח בו טרחה מרובה, ואילו רבי יוסי מדבר על יין שקיים כבר, ובזה מותר להתעסק ולטרוח אפילו טרחה מרובה[לז].

יב:

כוונת אביי בדבריו

יש מהם פטור אבל אסור ויש מהם מותר לכתחילה. בהסבר דברי אביי נאמרו כמה ביאורים. רש"י[א] והראב"ד[ב] מפרשים שכוונת אביי לומר שכשם שמצינו בהלכות שבת מקרים שדינם פטור אבל אסור, כך הדין בכל הדברים שאסור לעשותם במועד, שאינם אלא פטור אבל אסור ואין בהם מלקות[ג].

אמנם הריטב"א כתב שנראה שלא בא אביי לחדש לנו עיקר דין זה כיון שפשיטא הוא, ועוד שיש בהלכות המועד גם אופן שהוא חייב, כשכוון מלאכתו לעשותה במועד, ששנינו בה לקמן שקונסים אותו ומנדים אותו. אלא שאביי בא לחדש שיש בהלכות המועד הלכות שהם דומות זו לזו כחביתא וכוזתא שהביאה הגמרא לעיל, ובכל זאת זה פטור אבל אסור וזה מותר לכתחילה.

והר"ן מפרש[ד] שכוונת אביי לומר שכשם שבהלכות שבת אף מה שפטור בו יש שמכל מקום אסור לעשותו, כך בהלכות המועד אף מה שמותר יש שלא התירו לעשותו לכתחילה, רק בשינוי ובצנעא כעין מה שכתבה המשנה (לקמן יג:) מוכרי פירות וכו' מוכרים בצנעא.

מדוע אין מלקות בעשיית מלאכה בחול המועד

יש מהם פטור אבל אסור ויש מהם מותר לכתחילה. דעת הר"ן בשם מפרשים וכן דעת הראב"ד והשיטת ריב"ב[ה], דהטעם שאין בעשיית מלאכה במועד מלקות משום שאין בו רק איסור עשה בלבד, כדדרשינן בחגיגה (יח.) את חג המצות תשמור לימד על חולו של מועד שאסור בעשיית מלאכה.

ומוסיף הרמב"ן (ע"ז כב.) שכמו כן למדו (חגיגה שם) איסור עשיית מלאכה במועד מ'מקראי קודש', ואיסור עשה רמוז בזה הפסוק[ו].

אבל הנמוקי יוסף כתב שאין זה הטעם כיון שכל מקום שנאמר בו השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה וכאן נאמר תשמור, אלא טעם הדבר הוא לפי שלאו שבכללות הוא, ואין לוקין על לאו שבכללות[ז].

ובטורי אבן (חגיגה יח. ד"ה רבי) כתב[ח] שלדעת הסוברים שאיסור זה הוא מהתורה יש בו מלקות דאורייתא, כיון שלדברי רבי יאשיה שלומד איסור זה מאת חג המצות תשמור הרי יש כאן לאו כדברי הנמוקי יוסף, ולדברי רבי יוסי הגלילי (חגיגה שם) שלומד איסור זה מכל מלאכת עבודה לא תעשו (ויקרא כג), ודאי יש כאן לאו, הלכך לוקה עליו[ט].

ובחגיגה (יח.) כתבו התוספות (ד"ה חולו) וכן היא דעת הרמב"ם (יו"ט פ"ז ה"א) ועוד ראשונים, שאיסור מלאכה בחולו של מועד אינו אלא מדרבנן[י], ולדבריהם ודאי שלא שייך בזה מלקות דאורייתא[יא].

לא. **ודיוק** הקרן אורה הוא ממה שכתב הרא"ש (שם) בשם הראב"ד 'ביום טוב במזונות פירוש אחר יום טוב יתן לו מזונות אבל ביום טוב עצמו אסור לזמן את הכותי', ובין לפירוש רש"י ובין לפירוש רש"י ברי"ף והנמוקי יוסף אין הדברים מובנים, שאם מפרש הראב"ד שרבי מדבר על השומר כפירוש רש"י, אם כן אפילו ישראל מותר לשמור וודאי שאין איסור ליתן לו את המזונות ביום טוב, ואם מפרש שרבי מדבר על באו מאליהם וכפירוש רש"י ברי"ף והנמוקי יוסף, אם כן ביום טוב בלאו הכי אסור ליתן להם מזונות כמבואר בדברי הנמוקי יוסף. ולכך נראה שלדעת הראב"ד רבי מדבר על דברי תנא קמא שאסר לדייר לכתחילה ובא רבי להתיר כיון שאין זה מלאכה כמו שכתבנו בפנים, ולכך כתב הראב"ד שמ"מ אסור ליתן להם מזונות ביום טוב כיוון שאסור לזמן.

לב. **שם** בירושלמי לדעת ת"ק אין מדיירין לא בשבת ויום טוב ולא במועד אפילו בטובה, ואין מסייעין אותן ואין מוסרין להם שומר, שכיר לשבתות ולחדש מסייעין אותן ומוסרין להם שומר. תני רשב"ג אומר מדיירין בשבת בטובה וביום טוב במזונות ובמועד בשכר. ומשמע להדיא שרשב"ג מתיר לכתחילה לדייר כל חד כדיניה.

לג. **וכן** כתבו הר"ן והמאירי.

לד. **ועיין** לעיל שהבאנו את ביאור רש"י על הרי"ף והנמוקי יוסף בדברי רבי, ואת דברי הנמוקי יוסף שבין ביום טוב ובין במועד לא יתן השכר רק לאחר היום טוב והמועד, ומדבריו במועד משמע שבלאו איסור זימון נכרי ביום טוב לא יתן השכר ביום טוב. כן כתב הקרן אורה שם, והובאו דבריו לעיל (הערה לא).

לה. **וכן** דעת הריטב"א, וכתב הטעם כעין דברי הרא"ש, עיי"ש. ולעיל (הערה לא) הבאנו מהקרן אורה שלדברי רש"י שרבי מפרש באיזה אופן אפשר למסור שומר, אם כן רבי מדבר אפילו על שומר ישראל, כיון שאפילו לסייע מותר לישראל כל שכן לשמור, ולפי זה כתב הקרן אורה שכיון שבישראל לא שייך כלל איסור זימון ביום טוב, בודאי שיכול ליתן לו את המזונות אפילו ביום טוב.

לו. **וכן** מפרש השיטת ריב"ב.

לז. **וראה** עוד בהקדמה למסכת בגדרי טרחה יתירה האסורה.

א. **על** הרי"ף ובכ"י בפירושו השני, וראה עוד ברש"י כאן (ד"ה יש).

ב. **מביאו** הר"ן בחידושיו, וראה בנמוקי יוסף.

ג. **ולהלן** נבאר הטעם שאין מלקות באיסור עשיית מלאכה במועד. וכתב השפת אמת שלולי פירוש רש"י אפשר לפרש שכוונת אביי הוא שיש מהלכות המועד שאסור לעשותם לכתחילה במועד אבל בדיעבד מותר, וכמו ששנינו בברייתא בסמוך שאסור לעשות במועד דברים שאינם לצורך המועד ואם עשה לצורך המועד והותיר מותר, ויש בהלכות המועד דברים שמותר לעשותם במועד גם לכתחילה והם הדברים שהם לצורך המועד.

ד. **וכעין** זה כתוב ברש"י על הרי"ף ובכ"י בפירוש ראשון.

ה. **וכן** כתב הריטב"א דיש מהם פטור אבל אסור, פירוש שאם עבר ועשה אין בו שום חיוב אלא איסור עשה בלבד.

ו. **וכתב** הרמ"ע מפאנו (שו"ת סי' קח) שאין בכלל העשין מצווה זו, כיון שעשה זה טפל הוא ל'שבתון מקרא קודש' שכתוב לגבי יום טוב, הלכך עשה אחד הוא, אלא שביום טוב יש תוספת של לאו מה שאין כן בחול המועד.

ז. **אבל** מכת מרדות לוקים בין אם הוא לאו הבא מכלל עשה ובין אם הוא לאו שבכללות, ראה בספר עמודי אש לר"י אייזנשטיין (קונטרס מקל חובלים אות י) שמוכיח כן.

ח. **והביאו** המנחת חינוך (מצוה שכג).

ט. **ולפי** זה כתב הטורי אבן שנשים שייכות באיסור זה כיון שהוא איסור לאו ואינו מצוות עשה שהזמן גרמא שפטורות בו, וראה במנחת חינוך שם.

י. **עיין** עוד במחלוקת זו בהקדמה למסכת ובילקוט ביאורים לעיל (יא:).

יא. **ומכל** מקום מכת מרדות לוקים על איסור זה, וכמו שכתב הרמב"ם (שם).

מתי הגיע זמן קצירת התבואה במעשה של רב הונא ורב

רב הונא חצדו ליה חצדא במועדא. הירושלמי (פ"ג ה"ג) מקשה[יב] ממה נפשך היכי איירי מעשה זה, אם הגיע זמן קצירת השדה לפני המועד ועיכבה לעשותה במועד, הרי זה מכוון מלאכתו לעשותה במועד ששנינו בה להלן שאסור לעשותה במועד ותפסד, ואם לא הגיע זמן קצירת התבואה קודם המועד והגיע במועד, לא יתכן שבזמן מועט כזה שימתין עד לאחר המועד תפסד התבואה, ואין זה דבר האבד.

ומתרץ שהגיע זמן קצירת התבואה קודם המועד, וחשב רב הונא שיוכל להמתין ולקצרה לאחר המועד, ובמועד ראה שאם לא יקצרנה כעת במועד תפסד, הלכך הוי דבר האבד שמותר לעשותו במועד, ואין זה נחשב פשיעה קרובה למזיד שיקנסו בה.

וכתב המאירי שמכל מקום אפשר לפרש שלא הגיע זמן קצירת התבואה עד חול המועד, והוי דבר האבד כיון שהרוח באה ומשירה את התבואה.

והשפת אמת כתב על המעשה של רב, שלפי מה שכתב הרא"ש שדברים שהם לצורך המועד מותר לעשותם במועד אפילו בכוון מלאכתו, אם כן כיון שהיה הקציר של רב לצורך המועד כמו שאיתא בגמרא בהמשך, אם כן יש לומר שהיה לרב אפשרות לקצור את השדה לפני המועד, וכוון מלאכתו לעשותה במועד, ומכל מקום היה מותר לקצור במועד כיון שלצורך המועד הוא.

טעם כפילות הברייתא לצורך ושלא לצורך ורישא וסיפא

טוחנין קמח במועד לצורך המועד, ושלא לצורך המועד אסור. הריטב"א הקשה א. היות והברייתא כתבה שלצורך המועד מותר לטחון ממילא שמעינן ששלא לצורך המועד אסור, ומדוע כפלה וכתבה זאת הברייתא. ב. ועוד, שגם ברישא אין חידוש, דבסיפא הברייתא משמיעה לנו יותר חידוש שאם אין לו מה יאכל יכול לקצור ולעמר ולעשות כמה וכמה מלאכות לצורך אכילתו במועד, וכל שכן שלטחון מותר.

ומתרץ שיש לחלק שכשאין בדבר רק מלאכה אחת כטחינת קמח, מותר לעשות זאת אפילו בהרווחה גמורה, ולכן כופלת הברייתא ומחדשת שבאופן זה רק כשאינו לצורך המועד ממש אסור, אבל כשיש בדבר כמה מלאכות כקוצר מעמר וכו' כבהמשך הברייתא, אז מוסיפה הברייתא לחדש שאין מותר לעשות בזה רק כדי צרכו בצמצום כמה שאפשר[יג].

כלל הדברים בעניין עשיית מלאכה במועד

כתב המאירי, כלל הדברים בעניין עשיית מלאכה במועד, כל דבר האבד אף על פי שאינו לצורך המועד, אם לא כוון מלאכתו לעשותה במועד מותר לעשותה במועד, ואם כוון אסור.

ודבר שאינו אבד במועד, אסור לעשותו במועד אלא אם כן הוא לצורך המועד, וכשהוא לצורך המועד מותר לעשותו במועד אפילו אם יש טרחה בעשייתו, ואפילו אם היה לו אפשרות לעשות את המלאכה בערב החג וכוון לעשותה במועד[יד], ואפילו אם הוא מעשה אומן, כל אלו מותרים באוכל נפש ובמכשירי אוכל נפש לצורך המועד.

אבל מלאכה שאינה לצורך אכילה במועד אף על פי שהיא לצורך המועד, הואיל ואינה מלאכת דבר האבד, דינה שאם כוון לעשותה במועד אסור לו לעשותה במועד אפילו אם היא מלאכת הדיוט, ואם לא כוון לעשותה במועד, אם היא מעשה אומן אסור לו לעשותה במועד, ואם היא מעשה הדיוט מותר. ומסיים המאירי והזהר שיהא כלל זה חקוק בליבך בכל עניני הלכות מועד ושמרהו[טו].

האם רבי יוסי חולק על המשנה של משקין בית השלחין במועד

אמר ליה יחידאה היא ולא סבירא לן כוותיה. רש"י על הרי"ף, הר"ן, השיטת ריב"ב והנמוקי יוסף מפרשים שתנא יחידאה זה חולק על המשנה בתחילת הפרק (ב.), ששנינו בה משקין בית השלחין במועד, שהיא מלאכת דבר האבד במחובר, ומתירה שם המשנה דבר זה.

ומקשים הקרן אורה והשפת אמת שלפי זה מהי קושיית רבה בר רב הונא, ומדוע צריך רב הונא לתרץ יחידאה היא, והרי יש סתם משנה היפך דברי הברייתא והלכה כסתם משנה.

על כן מסקנתם היא[טז] שצריך לומר שרבי יוסי בברייתא זו לא חולק על המשנה של משקין בית השלחין. אלא שנחלקו בטעם החילוק בין המשניות, הקרן אורה כתב שרק מלאכת קצירה והדומה לה שהיא מלאכה גדולה ומפורסמת, וגם דינה אינו שוה בכל כיון שלזה אם לא יקצור במועד יאבד תבואתו והוי דבר האבד, ולזה לא, ונמצא שלכל אחד יהיה דינו שונה בזה, הלכך באו חכמים ואסרו הכל. אבל בשאר מלאכות שאינם גדולות ומפורסמות ודינם שוה בכל, כאותה משנה לעיל שמשקין בית השלחין במועד לא אסרו, ומסיים הקרן אורה שדבר זה עדיין צריך עיון.

והשפת אמת כתב שדווקא השקאה בבית השלחין שמוכרחים לעשותה במועד תמיד לכן הוכרחו חכמים והוצרכו להתירה, אבל קצירת שדות שאינה צורך קבוע תמידי לעשותה במועד ורק על ידי אונס באקראי נעשה דבר האבד, בזה יש לומר שלא התירו.

שינוי במחובר כשאין לו מה לאכול

ואי רבי יוסי ידוש נמי בפרות. השפת אמת מקשה שיתכן שכשם שרבי יוסי מחמיר במלאכת דבר האבד במחובר שאסור לעשותה במועד, כן באותה מלאכה כשאין לו מה לאכול לא מתיר רבי יוסי לעשותה רק בשינוי, ומה שאמר רבי יוסי במשנתינו שאין צריך שינוי, זה כשאין המלאכה במחובר[יז].

ומתרץ שדישה אינה מלאכה בדבר המחובר, ומה שמנה אותה התנא יחד עם מלאכת מחובר, הוא רק כדי לסיים את הדין של בלבד שלא ידוש בפרות, ולכך מקשה הגמרא שפיר[יח].

הטעם שלא ידוש בפרות למסקנת הגמרא

אמר לך הכא נמי כיון דכל יומא לאו בפרות דיישי האידנא נמי לאו שינוי הוא. הטעם שלא ידוש בפרות למסקנת הגמרא מפרשים הראשונים[יט], משום שיש פרסום לדבר כשדשים בפרות, וכיון שיכול הוא שפיר לדוש בלי פרות הלכך אסור[כ].

ביאור הגמרא לדעת הרמב"ם

הרמב"ם (יו"ט פ"ז ה"ו) כתב הטעם שלא ידוש בפרות משום שאין הפסד כשדשים בלא פרות, וכל דבר שאין בו הפסד צריך לעשותו בשינוי[כא].

וכתב הכסף משנה נפקא מינה בין טעם הרמב"ם לטעם הראשונים דלעיל, אם מותר לדוש בשאר בעלי חיים, שלטעם הראשונים שהאיסור לדוש בפרות הוא בגלל שיש לזה פרסום, גם בשאר בעלי חיים יש לזה פרסום, ויהיה מותר לדוש רק במקלות וכיוצא, אבל לטעם הרמב"ם שהוא משום שינוי, אפשר דבשאר בעלי חיים יהיה מותר שהרי שינוי הוא.

אבל הלחם משנה מפרש את דברי הרמב"ם באופן אחר, שכל שאין טעם ההיתר בו משום הפסד ודבר האבד, מודה רבי יוסי שצריך לעשותו בשינוי[כב].

ולפי זה מבאר הלחם משנה שכוונת הרמב"ם בכתבו מפני שאין בו הפסד, שאין טעם ההיתר בו בגלל הפסד ודבר האבד, והלכך צריך בו שינוי, ולכך לא ידוש בפרות.

ומוסיף הלחם משנה שאף שבגמרא משמע שכשאין דשים בפרות אין בזה שינוי, ואם כן איזה שינוי יש כשאינו דש בפרות, מכל מקום כוונת הרמב"ם היא שלא ידוש בפרות כיון שיש בזה פרסום, וכיון שכן לא מבעיא שלא יהיה שינוי כמו שצריך אלא אפילו פרסום יהיה, הלכך לא ידוש בפרות. וביאר עוד באופן אחר שהרמב"ם מדבר בזמן הזה שהכל דשים בפרות, ולכך כשאינו דש בהם יש בזה שינוי שלא כבזמן הגמרא.

ולדעת הכסף משנה נתבאר לעיל שסובר הרמב"ם דכל דבר שאין בו הפסד בשינויו צריך לשנות, ולכך אסור לדוש בפרות כיון שאין הפסד אם דשים בענין אחר.

[יב] **בירושלמי** לפנינו מבוארים דברים אלו על המשנה של מי שהיה יינו בתוך הבור (לעיל יב.) [עיי"ש בילקוט ביאורים שהבאנו דברי הירושלמי אלו בהרחבה], ומסיים הירושלמי שם ומביא מעשה שהיה עם ר"ש בי ר' ינייי כמעשה שהיה אצל רב הונא ורב, והריטב"א כתב שבנוסחאות מדוייקות הביאו את הירושלמי על המעשה של רב שמביאה הגמרא בהמשך העמוד, וכן מביא המאירי דברי הירושלמי אלו על המעשה של רב. [יג] **ומכל** מקום מסיים הריטב"א שאפילו כשיש בדבר כמה מלאכות, אם אינו מוצא מי שיעשה לו בצמצום בשביל דבר מועט כזה, מותר לו לעשות אפילו הרבה כיון שהוא צריך זאת לצורך המועד, ומסיים הריטב"א וכך קבלתי ממורי רבינו נר"ו בשם רבינו הגדול רבו הרמב"ן ז"ל. [יד] **וכן** כתוב גם בתוספות הרא"ש שבצורך אוכל נפש לא אסרו כוון מלאכתו. [טו] **וראה** בהקדמה למסכת בדינים אלו. [טז] **ועיין** בדבריהם עוד ראיות למסקנה זו. [יז] **ומוסיף** דאין לומר שדייקה הגמרא קושייתה מהכלל שהבאנו מאן תנא שינוי בדבר האבד דלא כרבי יוסי, ומשמע שכלל הוא בכל מקום, שאדרבה מלשון זה משמע שרק בהיתר מטעם דבר האבד לא מצריך רבי יוסי שינוי, אבל באופן שמצד דבר האבד אסור הדבר, וכל ההיתר רק בגלל אין לו מה יאכל, אז גם רבי יוסי מודה שצריך שינוי. [יח] **ומוסיף** השפת אמת שמכל מקום לענין שבת נראה שנחשב דישה למלאכת מחובר. [יט] **רש"י** רמב"ן ר"ן ריטב"א ומאירי. [כ] **ומוסיפים** הר"ן, הריטב"א והמאירי, וכן כתוב בתוספות הרא"ש, שבירושלמי (פ"ג ה"ד) אמרו שאם היה דש לרבים יכול לדוש אפילו בפרות כיון שכך הוא הרגילות, ועיין בלשון הר"ן. [כא] **ולהלן** יתבאר מהו השינוי כשאין דשים בפרות, שהרי ממסקנת הגמרא משמע שאין בזה שינוי. [כב] **וכן** דעת השיטת ריב"ב כאן (ד"ה ובלבד). ומוסיף הלחם משנה שדייק הרמב"ם כן מדברי רב יוסף שאמר (לעיל יב.) הלכה כרבי יוסי שבכל דבר האבד אין צריך שינוי, ומשמע שאם אין טעם ההיתר בגלל דבר האבד רק מטעם אחר צריך בו שינוי. וכתב השפת אמת שאין דברי הלחם משנה נכונים שהרי לעיל (יא.) לגבי מנעול ומפתח שנשברו אמרינן בגמרא שלרבי יוסי אין צריך בזה שינוי, ושם אין זה מלאכת דבר האבד רק שיש בו צורך המועד, ומסיים השפת אמת שמכל מקום לפי מה שכתב ההגהות אשרי שם שמנעול ודלת שנשברו גם מלאכת דבר האבד היא, עיי"ש, דברי הלחם משנה נכונים. ומוסיף הלחם משנה עוד שמכל מקום בטווה תכלת לבגדו כתב הרמב"ם (שם ה"ג) שיכול לטוות במועד ואין מצריך בזה שינוי, אף על גב שאין טעם ההיתר שם בגלל דבר האבד, משום דשאני טווה צמר לציציותיו שהוא לצורך מצוה ובזה התירו.

18/06/2018אהח
אוצר החכמה

וכתב הכסף משנה שלפי זה דברי הגמרא מתפרשים כך, כיון דכל יומא - כיון שבכל יום גם לפעמים לאו בפרות דיישי - אין דשים בפרות, אם כן נמצא שאין הפסד אם דשים בענין אחר, וכיון שכן האידנא נמי במועד, לאו שינוי הוא אין זה בכלל מה שאמרו מאן תנא שינוי בדבר האבד דלא כרבי יוסי, כיון שלא אמר רבי יוסי שאין צריך שינוי בדבר האבד אלא באופן שאם משנה יהיה לו הפסד, אבל באופן שאם משנה אין לו הפסד מודה רבי יוסי שצריך לשנות, הלכך גם לרבי יוסי לא ידוש בפרות.

עבר והערים במועד האם מותר לו להנות מהערמה

ובלבד שלא יערים. כתב המאירי שאם עבר והערים עליו נאמר 'ויראת מאלוקיך', וכל שנודע לנו בהערמתו אסור מתורת קנס. ומוכיח כן מלשון הברייתא 'ואם טחן והותיר מותר', משמע שאם הטחינה היתה בהערמה אסור.

אמנם המג"א (סי' תקלג סק"ג) כתב שאם הערים מותר בדיעבד, וראה בקרן אורה שהקשה עליו מלשון הברייתא כהוכחת המאירי.

ביאור קושיית הגמרא

ורמינהו מטילין שכר במועד לצורך המועד. השפת אמת מקשה שלכאורה היה אפשר לחלק בין שני סוגי ההערמות, שבברייתא השנייה הרי מדובר ששותה במועד את כל השכר החדש, ונמצא שכל המלאכה שעושה במועד, לצורך שתיה במועד היא הלכך מותר, אלא שההערמה היא בזה שהיה לו ישן לשו[illegible], מה שאין כן בברייתא הראשונה הוא מערים לעשות יותר מהצורך, ונמצא שאין מלאכתו כולה לצורך המועד, ולכך אסור[כג].

ומתרץ שמדברי הברייתא שכתבה ברישא טחן והותיר קצץ והותיר וכו', מלשון זה כבר משמע שרק אם טחן לצורך המועד והותיר אז מותר אבל לעשות לכתחילה יותר מהצורך אסור, ואם כן כשכפלה הברייתא בסיפא וכתבה 'ובלבד שלא יערים' מוכרח שהכוונה להוסיף לאסור את ההערמה השניה דאף כאשר יש לו לצורך המועד אסור לו לטחון ולקצור חדש ולאכול ממנו במועד כדי שישאר לו הישן לאחר המועד, ולכך שואלת הגמרא שפיר שהערמה כזו שנינו בברייתא השניה שמותרת[כד].

האם שמואל חושש לדעת יחידאה

לימא שמואל כיחידאה סבירא ליה. הקשה הרש"ש שהרי האמת היא כן ששמואל חושש לדעת יחידאה כמו שאומרת הגמרא במגילה (יח:), ומהי קושיית הגמרא. ומתרץ דכיון שהמשנה בתחילת המסכת (ב.) שמשקין בית השלחין במועד חולקת על דעה זו[כה] שהרי היא מלאכת דבר האבד במחובר, באופן זה גם שמואל מודה שאין לחשוש לדעת יחידאה כדאיתא ביבמות (פג.), ועל כן שואלת הגמרא שפיר.

מה יעשה אדם חשוב

אי נמי אדם חשוב שאני. פירש רש"י (ד"ה אדם) שרב לא היה לו לעשות כן אפילו באופן זה שאין לו מה לאכול. והקשה הריטב"א וכי משום שרב הוא אדם חשוב צריך היה למות ברעב. ומתרץ דכשאין לו מה לאכול מותר לעשות מלאכה ואין צריך ללוות מאחרים[כו], אך כיון שהיה רב אדם חשוב הקפיד שמואל שהיה צריך להחמיר על עצמו וללוות מאחרים ולא לעשות מלאכה במועד, שהרי מסתמא היה מוצא ללוות. עוד מתרץ הריטב"א שהיה לרב לקצור בצנעא גדולה ובצמצום גדול ולכך הקפיד עליו שמואל.

ובדעת הרמב"ם שכתב (הל' יו"ט פ"ז ה"ו) שבאין לו מה יאכל מותר לו לעשות מלאכה אפילו אם הוא יכול לצמצם לקנות בשוק, מבאר הבית יוסף (או"ח סי' תקלז ד"ה וכתב הרמב"ם) שהיה לרב אפשרות לקנות בשוק[כז] ולכך הקפיד עליו שמואל שכיון שאדם חשוב הוא היה צריך להחמיר על עצמו לקנות בשוק ולא היה צריך לעשות מלאכה במועד[כח].

והשפת אמת כתב שלפי מה שכתב הרא"ש שדברים שהם לצורך המועד מותר לעשותם במועד אפילו בכוון מלאכתו, יש לומר שהיה לרב אפשרות לקצור את השדה לפני המועד, ולכך הקפיד שמואל שאף שמותר הדבר מכל מקום כיון שאדם חשוב הוא אין לו לכוון מלאכתו בזה האופן לעשותה במועד, ובאמת אם באונס אין לו מה לאכול וודאי שגם באדם חשוב מותר.

ומסיים השפת אמת שלולי דבריהם היה נראה לבאר תירוץ הגמרא אדם חשוב שאני באופן אחר[כט], שלעולם היה לרב מה לאכול והיה הקציר קציר של שעורים, ואף על פי שנפסדים הם מכל מקום הקפיד שמואל כיון שאדם חשוב אסור לו לקצור שדהו אפילו במקום הפסד, וכמבואר לקמן בהמשך העמוד במעשה של רבי ינאי שהפקיר פרדיסו[ל].

ממה עשויה הטבעת

שם. רש"י (ד"ה בחומרתא) כתב: טבעת היא של מתכת וחותמה של אלמוג[לא].

אמנם שאר הראשונים[לב] כתבו שבברייתא המחלקת בין אם הטבעת ממתכת או מאלמוג במסכת שבת (נט:) נשנית היא לגבי הלכות טומאה, ונחלקו חכמים ורבי נחמיה שם מה עיקר הכלי, אך לגבי הלכות שבת אין חילוק בין אם הטבעת עשויה ממתכת או מאלמוג ובשניהם הדין שווה כמו שיתבאר להלן.

באיזה אופן יצא רבי יהודה בחומרתא דמדושא

רבי יהודה נשיאה נפק בחומרתא דמדושא כו', הא תניא השירין הנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלין בחצר. התוספות (עירובין סט. ד"ה כיון) ותוספות הרא"ש מקשים שאדרבה מברייתא זו משמע להיפך מרבי יהודה שיצא בטבעת לחצר, שהרי משמע שרק בתורת כלי מותר לטלטלם בחצר ולא ללבשו כדרך תכשיט.

ומתרצים התוספות שחומרתא דמדושא עשוי הוא מעץ לחתום בו ואינו תכשיט כלל ולכך אף כשעונדו בידו בדרך תכשיט אין הוא נחשב לתכשיט, ומותר לטלטלו לצורך גופו ומקומו.

וכתבו שר"ת מבאר שלא גזרו שלא לצאת בתכשיטים בשבת אלא לאשה, אך לאיש לא גזרו[לג], ורבי יהודה שיצא בחומרתא, יתכן שיצא אף לרשות הרבים, וראיית הגמרא מהברייתא היא שתכשיטים מותר לטלטלם בשבת ואינם נחשבים כחתיכת עץ או מתכת בעלמא שאסור בטלטול[לד].

ובתוספות הרא"ש מתרץ שרבי יהודה יצא בטבעת בידו ולא באצבעותיו, ולכך שפיר טלטלו בחצר בתורת כלי ככל הכלים הניטלים בשבת כמו שכתבה הברייתא.

ובתוספות רי"ד מבואר שברייתא זו סוברת כרבי ענני בר ששון שאמר משמיה דרבי ישמעאל (שבת סד:) שהדברים שגזרו חכמים שלא לצאת בהם לרשות הרבים בשבת, רק לרשות הרבים גזרו אבל לחצר לא[לה], ומתירה הברייתא לצאת בתכשיטים אלו לחצר אף בדרך תכשיט, וזו כוונת הגמרא מדוע הקפיד רבי אמי על רבי יהודה והלא יתכן שרבי יהודה סובר כברייתא זו שמתירה לצאת כן.

סתירה מעירובין בדעת רבי יהודה לעניין חומרתא דמדושא

רבי יהודה נשיאה נפק בחומרתא דמדושא. בעירובין (סט.) שנינו ההוא גברא דנפק בחומרתא דמדושא, כיון דחזא לרבי יהודה נשיאה כסייה, אמר כגון זה נותן רשות ומבטל רשות, כלומר דלאו משומד בפרהסיא הוא. ומקשים התוספות שם (ד"ה כיון) דבסוגיין איתא שרבי יהודה יצא בעצמו בחומרתא דמדושא.

ומתרצים בשם רבינו חננאל, שרבי יהודה יצא בחומרתא לחצר, ואילו אותו אדם יצא בו לרשות הרבים[לו]. ור"ת מפרש שאמנם שניהם יצאו בחומרתא לרשות הרבים, אלא שרבי יהודה יצא בה באצבעותיו ומותר הדבר כמו שכתבנו לעיל דעת ר"ת, ואילו אותו אדם טלטל אותה בידו.

ובתוספות הרא"ש מתרץ שיצאו בו שניהם לחצר, אלא שרבי יהודה יצא בה בידו ככל הכלים שמותר לטלטלם בחצר, ואותו אדם יצא בה באצבעו בדרך מלבוש שאסור לצאת כן כמו שהבאנו לעיל דברי התוספות הרא"ש.

[כג] **וראה** גם בקרן אורה שכתב חילוק זה, והאריך בזה, עיי"ש. [כד] **וראה** שם עוד בהרחבה, ובסוף דבריו הניח בצ"ע, וראה עוד בקרן אורה. [כה] **כדברי** הראשונים שהבאנו לעיל. [כו] **וכן** דעת השאלתות (סימן קע) שבאין לו מה יאכל מותר לעשות מלאכה ואין מטריחין אותו ללוות מאחרים, וכן כתב המשנ"ב (סי' תקלז ס"ק נח) בשם האשכול (הלכות חוה"מ), שזו היתה הקפדתו של שמואל כמו שמבאר הריטב"א. ובטעם הדבר כתב השאלתות שכשצריך ללוות גורם לו הדבר צער ואינו מקיים על ידי זה ושמחת בחגך, הלכך יכול לעשות מלאכה ולא ללוות. [כז] **וכן** מפרש המאירי. [כח] **ומסיים** שמגמרא זו דייק הרמב"ם כן, שדווקא בגלל שהיה רב אדם חשוב הקפיד עליו שמואל, אבל אדם שאינו חשוב יכול לעשות באופן זה מלאכה ואין מטריחין לקנות בשוק, ולכך פסק כן. [כט] **וכן** ביאר הרש"ש. [ל] **והוסיף** עוד שאחר כך מצא ברוקח (סי' שו) שכתב כן לגבי כרם, שאדם חשוב צריך להחמיר על עצמו ולא לבצור כרמו במועד, והיא מעובדא דרבי ינאי. וכתב שמכל מקום נראה מלשון הרוקח שדווקא בכרם הדין כן, שהרי קודם הביא הרוקח שם שרב חצדו ליה חצדא במועד ומשמע שבזה מותר, ומסיים השפת אמת ולעניות דעתי נראה כמו שכתבתי, עיי"ש עוד. [לא] **והריטב"א** מביא בשם רש"י איפכא, טבעת היא של אלמוג וחותמה של מתכת, וראה ברש"י כ"י. [לב] **תוספות** הרא"ש וריטב"א. ובעירובין (סט. ד"ה בחומרתא) דוחה רש"י עצמו פירוש זה, ומפרש שחומרתא דמדושא הוא קשר של בשמים. [לג] **אבל** המאירי מביא יש פוסקים הסוברים שאף בטבעת שיש עליה חותם שהוא תכשיט של איש מכל מקום אסור לצאת בו לכתחילה לרשות הרבים, גזירה שמא ישלפנו ויבוא לטלטלו ארבע אמות ברשות הרבים. [לד] **והריטב"א** מבאר שרבי יהודה יצא לחצר המעורבת בטבעת שאין עליה חותם, וכיון שאין עליה חותם אין היא תכשיט של איש ואסור לו לצאת בה ולטלטלה ברשות הרבים, ומהברייתא מוכיחה הגמרא שאף על פי שאינו תכשיט לאיש מכל מקום מותר לטלטלו בחצר המעורבת כיון שסוף סוף הוא ראוי לנשים, ולכך שואלת הגמרא מדוע הקפיד רבי אמי. [לה] **ודלא** כדעת רב שם. [לו] **וכן** מביא תוספות הרא"ש תירוץ זה בשם רבינו חננאל, וכן מתרץ התוספות רי"ד.

לקצוץ דקל בשביל הנסורת

אמר רב חננאל אמר רב קוצץ אדם דקל במועד אף על פי שאינו צריך אלא לנסורת שלו, לייט עלה אביי. הריטב"א מקשה מדוע לייט עלה אביי, והרי לעיל שנינו בברייתא קוצצין עצים במועד לצורך המועד, ואם קצץ והותיר הרי זה מותר. ומביא בשם התוספות שרב מדבר באופן שאותו אדם מכוון להערים ואומר שקוצץ במועד לצורך הנסורת ובאמת כוונתו שיהיה לו עצים לאחר המועד, ואף ששנינו לעיל שאסור להערים רב תנא הוא וחולק ומתיר זאת, או יתכן שסובר בזה כרבי יוסי שמתיר להערים.

ומסיים הריטב"א שאין פירוש זה מחוור, והנכון שלעולם רב מדבר כשאינו מערים, אלא שבא לחדש שאף לצורך מועט כזה של נסורת נאמר הדין שאם עשה והותיר הרי זה מותר ויכול לקצוץ כל האילן בשביל צורך מועט זה[לז], ואביי לייט עלה משום שבשביל צורך מועט אין להתיר לקצוץ אילן שלם.

פירוש חפיפה

חזי לחפיפה. רש"י (ד"ה לחפיפה) מפרש לשון חפיפה, שראוי הוא לכסות בו מאכל כגון תאנים ותמרים לצורך המועד, והר"ן מוסיף בשם רש"י שראוי הפשתן לכסות בו גיגית של שכר מפני שהוא ארוך, או לכסות בו תמרים ותאנים המתייבשים בחמה שצריך לכסותם מפני הטל.

אבל הר"ן הריטב"א המאירי והתוספות הרא"ש בשם הראב"ד מפרשים ששורין את הזרע והנשים חופפות בו פניהם ידיהם ורגליהם להחליק בשרן ולצחצח מראיהן.

וכתב הנחלת דוד שלשון חפיפה לא משמע כפירוש רש"י, שלפירושו היתה צריכה הגמרא לומר חזי לחופוי, שלשון זה משמע יותר לכיסוי.

מדוע מותר לעקור כיתנא וכו' במועד והרי זה מלאכת מחובר

רב יהודה שרא למיעקר כיתנא כו', כיתנא חזי לחפיפה וכו'. כתב הקרן אורה שמדברי רב יהודה משמע שבצורך המועד קצת מותר לעשות מלאכה אפילו במחובר, וזה קשה שהרי לעיל בתחילת העמוד שנינו שאין היתר לעשות במועד מלאכה במחובר רק כשאין לו מה יאכל, אבל בשביל צורך המועד קצת משמע שאסור. ומבאר הקרן אורה שלעיל כיון שצריך הוא לעשות מלאכות הרבה לא הותר לעשותם רק כשאין לו מה יאכל ורק לעשות בצמצום, אבל כאן שאין זה רק מלאכה אחת מותר לו לעשות אפילו בשביל צורך קצת[לח].

ומסיים שמלשון הרמב"ם (הל' יו"ט פ"ז ה"ט) נראה שאין חילוק בין מלאכות הרבה למלאכה אחת וכל שהוא צריך לצורך המועד מותר לו לעשות כל המלאכות ככל הצורך לו.

האיסור בהכנסת פירות למקום המשתמר

מכנים אדם פירותיו מפני הגנבים. כתבו התוספות (ד"ה מכניס) בשם תוספות הרב, שאם לא היה חשש של גנבים היה אסור להכניס פירות במועד, כיון שיש בהכנסת פירות מלאכה[לט], וכתבו התוספות שאינם יודעים איזה מלאכה יש בזה, ושצריך עיון אם טירחא בלי מלאכה אסורה במועד כמו שאסור להתעסק בסחורה במועד ולפיכך אסור הדבר, או לא[מ].

והרש"ש והמהרש"ם כתבו שלכאורה הוא מלאכת עימור. ומוסיף הרש"ש דאף שאין חייבים על מלאכה זו רק במקום הגידול של הפירות[מא], אפשר שכאן מדובר בכונסם ממקום גידולם, וזה וודאי משמע שכדי שיתחייב במעמר צריך רק שהכינוס יהיה ממקום גידולו ואין משנה להיכן מכניסם, ואף שמכניסם לביתו חייב.

פירוש יאבדו במשנתינו

וכולן אם כוונו מלאכתן במועד יאבדו. רש"י (ד"ה יאבדו) והרמב"ם (הל' יו"ט פ"ז ה"ד) מפרשים ש'יאבדו' היינו שאם עבר ועשה את המלאכה במועד תאבד ואסור לו ליהנות ממנה[מב].

וכתב השפת אמת שמכל מקום נראה שרק התיקון שניתוסף על ידי המלאכה שעשה במועד הוא יאבד, אבל מה שהייתה המלאכה שווה לפני עשיית התיקון במועד לא נפסיד לו.

אמנם המאירי מבאר את דברי המשנה, שאסור לו לעשות את המלאכה במועד ומניחין אותה ליאבד, ואין מתירין לו לעשות שום מלאכה במועד מפני אבידתו[מג].

ובשם קצת גאונים מביא המאירי כפירוש רש"י והרמב"ם, ומוסיף שאם היא מלאכה שאין לו הפסד באבודה, כגון שהוא אומן ואין המלאכה שלו, וממון אין לו לקנסו בכדי שווייה, קונסים אותו בשמתא ובנדוי עד שיקבל עליו דין, או שקונסים אותו בשכר מלאכתו, ואם לא גמר לעשות את המלאכה קונסים אותו שלא יגמור.

באיזה אופן צריך צנעא בדבר האבד במועד

תנא ובלבד שיכניסם בצנעא לתוך ביתו. כתב הריטב"א בשם רבו שאין מצריכים חכמים צנעא רק בדבר האבד מחמת דבר אחר כמו גנבים, אבל דבר שגופו אבד לא הצריכו בו צנעא ולא שום דבר פן יבא לידי עצלות.

ומבאר השפת אמת שטעמו של הריטב"א הוא שכל דבר האבד ניכר לכל שדבר האבד הוא הלכך אפשר לעשותו בפרהסיא, אבל כשההפסד בא מדבר חיצוני אין ההפסד ניכר לכל הלכך צריך לעשותו בצנעא.

ובשם הרמב"ן כתב המגיד משנה (הל' יו"ט פ"[illegible]) שהטעם שהצריכו חכמים בחשש גנבים צנעא כיון שאינו וודאי הפסד רק ספק וחשש שמא יגנבו, מה שאין כן בשאר דברים שהפסדם וודאי אם לא יתעסקו בהם במועד[מד].

האם מותר להעביר את הקורות בלילה

צנעא דהני יממא הוא. רש"י (ד"ה צינעא) מפרש שהצנעה של הקורות ביום הוא כמו בלילה כיון שגם בלילה מתפרסם הדבר כמו ביום, ולכך מותר להעבירם ביום כמו שמותר בלילה.

אבל הר"ן מפרש לשון צנעה כפשוטו, שדווקא ביום זה הצנעה שלהם כיון שבלילה יש בפעולות אלו רעש יותר מביום, והלכך אין היתר להעבירם רק ביום[מה].

יג.

האם גורסים בדחיית הגמרא 'דאורייתא'

משום דאיסורא דאורייתא. רש"י (ד"ה משום) גורס כמו שכתוב בגמרא משום דאיסורא 'דאורייתא'. אמנם התוספות (לעיל יב: ד"ה אם) גורסים משום דאיסורא 'עשה', וכתבו שאין צריך להגיה ולגרוס 'דאורייתא', שהחילוק אינו משום איסור דאורייתא ודרבנן, אלא שבצורם אוזן בכור בהמתו עשה איסור, ויתכן שלכך החמירו חכמים וקנסו גם את בנו, אך מכוון מלאכתו לעשותה במועד כל עוד שלא עשה אותה במועד ומת, לא עשה שום איסור [ולדעתם מה שכתבה המשנה 'יאבדו' היינו שיניח העבודה וממילא יאבדו, ראה לעיל] ולכך יתכן שלא קנסו חכמים את בנו[א].

ובצפנת פענח על הרמב"ם (יו"ט פ"ז ה"ד) כתב שרש"י שגורס 'דאורייתא' אזיל לשיטתו ש'יאבדו' פירושו שאסור ליהנות מהם, דהיינו שמאבדים המלאכה ואיירי לאחר שכבר עשה האיסור, ועל כרחך החילוק הוא שמכוון מלאכתו לא הוי איסור דאורייתא, מה שאין כן צרם הוי איסור דאורייתא.

והקרן אורה הקשה על דברי התוספות, שלפי זה מדוע לא דחתה הגמרא את הראיה ממכר עבדו לנכרי ומת באותו דחייה, שבמכר עבדו עשה האדון איסור, ויש לומר שהחמירו חכמים וקנסו גם את בנו, מה שאין כן במכוון מלאכתו שלא עשה עדיין שום איסור יתכן שלא קנסו את בנו.

[לז] **ואין** זה נקרא מערים, שהרי לנסורת של הדקל הוא צריך, ואי אפשר לו ליהנות מהנסורת אלא אם כן הוא קוצץ את כל הדקל, ודומה לשוחט את הבהמה ואינו צריך אלא לאכול כזית ממנה שמותר. תוספות הרא"ש.

[לח] **וכתב** שכן כתב הריטב"א ז"ל. והבאנו דברי הריטב"א אלו לעיל בברייתא בתחילת העמוד.

[לט] **וראה** עוד בתוספות שם שמביאים ראיה לדבריהם, וראה בקרן אורה שדוחה ראיתם.

[מ] **והוסיפו** שלקמן בסוגיתינו (יג.) אומרת הגמרא 'מועד משום טירחא ולא טירחא הוא', ומשמע שאף טירחא בלא מלאכה אסורה במועד, אמנם דוחים דשמא היינו דוקא בדבר שהוא מלאכה. ולקמן (יט.) כתבו התוספות (ד"ה וטווה) שגם טירחא בלי מלאכה אסורה במועד [ועיין בגליון הש"ס שם שמציין לדברי התוספות כאן], וכן דעת המרדכי (סימן תתנה) והשיטה כאן. וכן מוכיח הקרן אורה מהירושלמי (פ"ב ה"ג), וכן פסק השו"ע (או"ח סי' תקלט ס"ה).

[מא] **כמו** שפוסק השו"ע (או"ח סי' שמ ס"ט), ועיי"ש בהגר"א, רש"ש.

[מב] **לשון** הרמב"ם: וכל המכוין מלאכתו והניחה למועד ועשאה במועד, בית דין מאבדין אותה ומפקירין אותה לכל. ע"כ. וכן מפרש הריטב"א. וכעין זה מביא המאירי בשם גדולי המחברים ומסיים והדברים נראין. וכתב השפת אמת שהרמב"ם הוציא פירושו מלשון המשנה, שברישא כתוב בה ובלבד שלא יכוון, ולשון בלבד משמע שדברי המשנה הולכים על ההיתר שאמרה לענין דבר האבד, ומפרשת המשנה ובלבד שלא יכוון, היינו שבאופן זה אסור לו לעשות במועד, ואם כן בסיפא שכתבה המשנה יאבדו מוכרח שבאה להוסיף שאם כבר עשו במועד יאבדו כדברי הרמב"ם.

[מג] **וכן** כתב הטור וש"פ. וכתב הנחלת דוד שלשון המשנה משמע כפירוש זה, שיאבדו משמע שהוא בא כהמשך להתחלת המשנה שכתוב בה ושולה פשתנו מן המשרה 'בשביל שלא תאבד', ומשמע שכוונת המשנה כעת לומר שאם עבר וכוון מלאכתו למועד לא יעשה אף אם תאבד המלאכה, אבל לא שאם עשה יאסר להנות מהן, וכתב הנחלת דוד שכדעה זו נראה גם מדברי הר"ן. ומסיים הנחלת דוד שמכל מקום מדברי הגמרא בהמשך הסוגיא נראה עיקר כפירוש רש"י והרמב"ם, שהרי הגמרא מדמה מכוון מלאכתו במועד לצורם אוזן בכור ולמוכר עבדו לעכו"ם, ובהם עשה מעשה וקונסים אותו בגוף הדבר, כמו שמפרשים רש"י והרמב"ם כאן.

[מד] **וכתב** המאירי שמכל מקום אם אי אפשר לו לעשות בצנעה עושה כמה שאפשר לו. וכן כתב הקרן אורה מדנפשיה, וראיית הקרן אורה היא מציר וצינור (לעיל יא.) שהוא דבר האבד מחמת גנבים ואפילו הכי התירו בו חכמים להכות בפטיש ולהשמיע קול שהוא פרהסיא.

[מה] **וכדברי** הר"ן משמע גם מהמאירי, ומסיים ולעולם יהא עושה כפי שיראה לו שהוא מצניע יותר בכך.

[א] **ובגיטין** (מד.) בספק הגמרא שם במכר עבדו ומת, מביאה הגמרא ראיה מצורם ודוחה כמו שדוחה הגמרא כאן שצורם הוא איסורא דאורייתא מה שאין כן מוכר עבדו הוא איסורא מדרבנן, ומוסיפים התוספות כאן שאף שבגמרתינו אין צריך להגיה 'דאורייתא' מכל מקום בגיטין צריך לגרוס 'דאורייתא', כיון שבשתיהם עשה איסור, וכל החילוק ביניהם הוא

וכתב שנראה על כן שצריך לגרוס ׳דאורייתא׳. ולא דחתה הגמרא ׳איסורא עשה׳ כדברי התוספות בצרם ובמכר עבדו, כיון שלא היה פשוט לגמרא שמשום סברא זו לבד שעשה איסור יקנסו את בנו, ורק בגלל החומרא המיוחדת של דאורייתא או הפקעה ממצוות מסתבר לגמרא שמשום כן יקנסו גם את הבן.

לענין מה נסתפקה הגמרא בעבד

18/06/2018אהחת

ואם תמצי לומר מכר עבדו לנכרי ומת קנסו בנו אחריו. רש״י (ד״ה מכר) מפרש שהספק לגבי מכר עבדו ומת הוא לענין שאם ברח העבד מהנכרי אם יוכל הבן לכופו לעבודתו או לא.

וכתב השפת אמת שכן משמע מהגמרא בגיטין (מד:) שאמרה או דילמא לממוניה קנסו רבנן והא איתיה, וממוניה הכוונה לעבד, משמע שהגמרא מדברת על עבדות העבד.

אמנם רש״י על הרי״ף (ד״ה המוכר) וברש״י בגיטין (מד. ד״ה מהו) פירשו[ב] שספק הגמרא הוא אם קנסו את הבן לפדות את העבד מהנכרי כמו שקנסו את האב או לא.

וכתב שלפי זה הלשון ׳ממוניה׳ מתפרש על הכסף לפדות את העבד, שממון זה נמצא גם אחרי מיתת האב[ג].

פירוש נטייבה

נטייבה או נדיירה לא תזרע למוצאי שביעית. רש״י (ד״ה נטייבה) מפרש שנטייבה היינו שנזדבלה על ידי שהוליך בה זבל בעגלות ובמשאות[ד].

והריטב״א הקשה על זה בשם התוספות שאם כן מלאכה זו עבודה גמורה בשדה היא, ומדוע כתבה המשנה בדוקא מלאכה זו יותר משאר מלאכות. ועוד הקשה מדוע לא כתבה המשנה רק בנדיירה שלא תזרע למוצאי שביעית, וממילא נדע מכל שכן שבנטייבה לא תזרע, שהרי נדיירה היא מלאכה הנעשית פחות בידיים מנטייבה. ועוד הקשה שבתוספתא (שביעית פ״ג ה״ו) ובירושלמי (שביעית פ״ד ה״ב) מפורש שנטייבה היינו שחורש בשדה חרישה יתירה[ה], ודלא כפירוש רש״י שמזבל בעגלות.

על כן כתב הריטב״א[ו] שהתוספות מפרשים כפירוש הירושלמי, ובין נטייבה ובין נדיירה אינם עבודות גמורות, ומחדשת המשנה שאף מלאכות אלו שאינם מלאכות גמורות מכל מקום אם עשה אותם בשביעית קונסים אותו שלא תזרע למוצאי שביעית.

נתקווצה בקוצים תלושים או מחוברים

שדה שנתקווצה בשביעית תזרע למוצאי שביעית, נטייבה או נדיירה לא תזרע למוצאי שביעית. רש״י[ז] מפרש ששלשתם אסורים מדרבנן[ח] ומכל מקום בנתקווצה לא קנסוהו חכמים, כיון שאינה עבודה בקרקע כבאידך.

וכתבו התוספות (ד״ה נטייבה)[ט] שצריך לומר שמדובר כאן בקוצים תלושים מהקרקע, שאם הם מחוברים אפילו במשהו יש איסור מהתורה לנטלם[י].

איך פושטת הגמרא בבכורות ובגיטין משביעית

אלמא לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן. בבכורות (לד:) ובגיטין (מד:) פושטת הגמרא שבין בצרם אוזן בכור בהמתו ובין במכר עבדו, לא קנסו חכמים את בנו. ומביאה לכך ראייה מהברייתא המובאת כאן לענין שביעית.

והקשו התוספות (ד״ה נטייבה) והריטב״א איך פושטת הגמרא את הספק בצרם אוזן בכור שהוא מדאורייתא, ואת הספק במוכר עבדו שהוא מפקיעו ממצוות, דיש טעם להחמיר בהם יותר כמו שמבואר בגמרא כאן, מהברייתא לענין שביעית שאין מדובר בה רק במלאכות דרבנן.

ומתרץ ר״ת שבשביעית יש סברא להחמיר יותר מבכל אלו, וכמו שאומרת הגמרא (קדושין כ.) כמה קשה אבקה של שביעית וכו׳, ואם מצאנו שלא קנסו בה את בנו, כל שכן שלא קנסו באלו.

עוד מתרץ[יא] שראוי להחמיר בשביעית יותר מבאלו, כיון שהיו מזלזלין בה, וכמו שאומרת הגמרא (גיטין נד.) שהיו חשודין על השביעית, ולכך מביאה הגמרא שפיר ראיה משביעית.

קושיה על פירוש רש״י והרמב״ם ב׳יאבדו׳

שם. דעת רש״י (שם ד״ה יאבדו) והרמב״ם (יו״ט פ״ז ה״ד) ש׳יאבדו׳ השנוי במשנה (לעיל יב:) לגבי מכוון מלאכתו לעשותה במועד, פירושו שאם עבר ועשה, בית דין מאבדין אותה ממנו[יב].

ומקשה הקרן אורה על שבירושלמי (שביעית פ״ד ה״ב) מבואר שבנטייבה או נדיירה אם עבר וזרעה במוצאי שביעית, התבואה מותרת לו. ולפי מה שכתבו התוספות (ד״ה נטייבה) ששביעית חמור, הדברים קל וחומר, ומה שביעית שהוא חמור מכל מקום אם עבר ועשה לא קנסוהו שתאבד, מכוון מלאכתו במועד לא כל שכן שלא יקנסו.

עשה מלאכה שאינה אבודה במועד אם קנסו את בנו

אלמא לדידיה קנסו רבנן לבריה לא קנסו רבנן. כתב הנמוקי יוסף (ד״ה נדיירה) וכן כתב רבינו ירוחם (נ״ד ח״ה) בשם המפרשים, שמה שפשטה הגמרא שלא קנסו את בנו, אינו אלא כשהמלאכה היא בדבר האבד וכוון לעשותה במועד, אבל מלאכה שאינה דבר האבד שעשאה במועד קנסו אפילו את בנו.

ומוסיף הרבינו ירוחם על דבריהם דנראה שזה רק למאן דאמר שאיסור עשיית מלאכה במועד הוא מדאורייתא, הלכך מובן שקנסו בזה גם את בנו כמו שאמרה הגמרא לגבי בכור שקנסו בו גם את בנו כיון שהוא דאורייתא[יג], אבל למאן דאמר שאיסור עשיית המלאכה הוא מדרבנן נראה שגם בזה לא קנסו את בנו[יד].

והמגן אברהם (שם סק״ג) מוסיף על דברי הרבינו ירוחם דנראה שזה דומה למעשה שבת שאסור לו ולבנו.

וכתב הקרן אורה שצריך להבין את דברי המגן אברהם, דהיכן מצאנו לענין שבת שאסרו דבר גם לבנו אם אינו סמוך על שולחנו ולא נעשה הדבר לצורכו, ועיי״ש עוד.

ובדברי הרא״ש (סימן יז) שכתב שבמכוון מלאכתו לא קנסו חכמים את בנו משום שגברא קנסו חכמים ולא ממונא, כתב הקרבן נתנאל (אות ר) שלטעם זה גם בעשה מלאכה שאינה דבר האבד במועד לא קנסו את בנו, שגברא קנסו חכמים ולא ממונא.

מדוע קנסו חכמים את הבנים בשנים שהפקידו מנה ומאתיים

שם. שנים שהפקידו אצל אחד זה מנה וזה מאתים, זה אומר שלי מאתיים וזה אומר שלי מאתיים, דעת רבי יוסי (בבא מציעא לז.) שהכל יהא מונח עד שיבא אליהו.

ומבארים התוספות (גיטין מד: ד״ה נטייבה) שקנסו בזה חכמים גם את הבנים ויהא מונח עד שיבוא אליהו, כיון שטעם הקנס שם הוא בשביל שיהיה הפסד לרמאי ויודה, ואם היה השומר מחזיר מאה לבן זה ומאה לבן זה, שהרי מאה יש בוודאי לכל אחד בידו, ושומר את השאר עד שיבוא אליהו, לא היה הפסד לרמאי ולא הרווחנו שיודה בקנס זה, הלכך קנסו בזה חכמים את הבנים[טו].

רק בדאורייתא ודרבנן.

ב. **וכן** מפרש הר״ן.

ג. **והוסיף** עוד שלדברי רש״י אלו יש לומר שספק הגמרא הוא רק לענין חיוב הפדיה, אבל לענין חירות העבד אין ספק כיון שאחר שקנסו את האב שיצא העבד לחרות, בן חורין הוא ושוב אינו חוזר לרשות הבן. וראה בפורת יוסף שהקשה כן על פירוש רש״י כאן, איך שייך לומר שיחזור הבן וישתעבד בעבד אחרי שיצא לחירות, ומסיים שכפי הנראה בגיטין ספק הגמרא הוא לעניין פדיית העבד אם קנסו גם את הבן או לא, וכן מפרש רש״י ברי״ף ובגיטין, עיי״ש.

ד. **וכן** מפרש המאירי שזיבול השדה על ידי אדם הוא הקרוי נטייבה.

ה. **הריטב״א** מעתיק בשם התוספתא והירושלמי ׳מהו הטיבה כל שעמה חורשין על חמש והוא חורש על שש׳, ובתוספתא לפנינו כתוב ׳איזו היא שדה שניטייבה כל זמן שבני אדם חורשין חמש והוא חורש שש׳ וכו׳, ובירושלמי לפנינו ׳איזהו הטיוב כל העם חורשין פעם אחת והוא חורש שני פעמים׳, ומבואר בירושלמי שהמלכות הייתה אונסת את העם לחרוש שדותיהם גם בשביעית מפני המיסים שהייתה נוטלת מהשדות, ולכך קונסים אותו רק על החרישה השנייה ולא על הראשונה שהייתה בהכרח. תוספות הרא״ש ונמוקי יוסף.

ו. **וכביאור** זה כתבו התוספות (כאן ד״ה נטייבה, גיטין שם ד״ה שנתקוולה) בשם רבנו חננאל, וכן מפורש בערוך (ערך טב) ובנמוקי יוסף.

ז. **כאן** (ד״ה נדיירה) ובגיטין (מד: ד״ה שנתקוולה, נדיירה).

ח. **ומוסיפים** שאף לפירוש רבנו חננאל שנטייבה היינו שחורש חרישה יתירה גם אין נראה שתהא מלאכה זו אסורה מהתורה.

ט. **וכן** כתב הריטב״א בשם התוספות ורבנו חננאל.

י. **ומביאים** ראיה לדבריהם ממה שאומרת הגמרא (שבת קג.) שהתולש עולשין והמזרד זרדין אם ליפות את הקרקע כל שהוא. ובשביעית יהיה חייב אף אם אינו מכוון ליפות את הקרקע, שלגבי שבת צריך מלאכת מחשבת, וכשאינו מכוון ליפות אין זה מלאכת מחשבת ופטור, אך בשמיטה אין צריך מלאכת מחשבת, ולפיכך גם כשאינו מכוון ליפות חייב. וכתב הקרן אורה שאין זה מוכרח, כיון שבשביעית גם צריך שיתכוון לעבודת הארץ, ולכך התירו לעשות כמה דברים בתוך של חבירו (שביעית פ״ד מ״א). וכן ברמב״ם (שמיטה פ״ב הל׳ ז-ח) מבואר לעניין נטילת גדר של אבנים שבכוונה תליא מילתא, אם מכוון לתקן הארץ אסור ואם לאו מותר. ואם כן יתכן שכשאינו מכוון בנטילת הקוצים ליפות את הקרקע, יהיה פטור אף כשתולש ממחובר לקרקע.

יא. **וכן** הביאו התוספות בגיטין (מד: ד״ה נטייבה).

יב. **הובאו** דבריהם לעיל (יב:) בילקוט ביאורים.

יג. **וראה** בבית יוסף (סי׳ תקלח ד״ה ומה) שהקשה על דברי רבינו ירוחם, שהרי בבכור אף על גב שהוא מדאורייתא לא קנסו בו את בנו. וכתב הט״ז (שם סק״ג) וכעין זה כתב הדרישה (אות ג) שכוונת רבינו ירוחם הוא לספק הגמרא בבכורות (לד:) לגבי צרם אוזן בכור שאומרת שם דאפילו אם תמצי לומר במכוון מלאכתו לעשותה במועד שלא קנסו חכמים את בנו, היינו טעמא משום שלא עשה בזה איסור, מה שאין כן בצרם שעשה איסור. ומגמרא זו מביא ראייה ממה שנסתפקה הגמרא במכוון ובצורם ולא נסתפקה בעושה מלאכה שאינה אבודה במועד ומת, ואילו הייתה מסתפקת ספק זה לא הייתה צריכה להסתפק שוב בצרם כיון ששניהם מדאורייתא ודומים זה לזה, ומדלא הסתפקה הגמרא כן שמע מינה שברור לגמרא שקנסו גם את בנו משום שיש בזה תרתי לגריעותא, מכוון לעשות את המלאכה במועד. וגם שעושה מלאכה שאינה אבודה במועד. ואם כן אף למסקנת הגמרא שפשטה משביעית שלא קנסו בספקות את בנו, עדיין במכוון מלאכה שאינה אבודה במועד יתכן שקנסו את בנו, שבשביעית יש רק חדא לגריעותא שעשה איסור בשביעית, מה שאין כן במכוון מלאכה שאינה אבודה לעשותה במועד יש בה תרתי לגריעותא.

יד. **ובקרן** אורה הקשה לפי זה, שהרי רבינו ירוחם מפרש במשנה (לעיל יב:) ׳יאבדו׳ כרש״י והרמב״ם, שאף אם עשה כבר את המלאכה מאבדין אותה ממנו, ובזה וודאי לכולי עלמא לא עשה רק איסור דרבנן, כיון שגוף המלאכה מלאכת דבר האבד היא שמותר לעשותה במועד, ולדברי רבינו ירוחם כאן לא שייך לאסור את המלאכה בדיעבד בדרבנן, ונשאר בצ״ע.

טו. **וראה** ברעק״א שם, ובדברי התוספות עוד.

טימא טהרותיו אם יש בו יותר סברא לקנוס את הבן

אמר אביי נקטינן טימא טהרותיו ומת לא קנסו בנו אחריו. כתב הריטב״א שאביי בא לומר שאפילו אם תמצא לומר במקרים דלעיל שקנסו את בניו אחריו, מכל מקום בזה לא קנסו[טז].

ומדברי הריטב״א משמע שמסתבר יותר לקנוס את בנו במקרים שהביאה הגמרא לעיל מבטימא טהרותיו[יז].

וכתב הקרן אורה שלדעתו נראה שאדרבה, בטימא טהרותיו של חבירו מסתבר יותר לקנוס את בנו מהמקרים דלעיל, שבטימא טהרותיו כבר התחייב האב לשלם ונכסיו ערבים לתשלום, ומסתבר יותר שאם מת קנסו גם את בנו, מה שאין כן בשאר הדוגמאות שהביאה הגמרא שלא התחייב בהם האב.

ואם כן יש לומר שזה עצמו בא אביי לחדש, שאף שכבר נתחייב האב לשלם ונכסיו ערבים לתשלום, מכל מקום לא קנסו את בנו.

הטעם שטימא טהרותיו של חבירו נחשב להיזק שאינו ניכר

מאי טעמא היזק שאינו ניכר לא שמיה היזק. הטעם שטימא טהרותיו של חבירו נחשב להיזק שאינו ניכר, דעת רש״י (גיטין נג. ד״ה היזק) והרמב״ם (חובל ומזיק פ״ז ה״א) משום שלא השתנו הטהרות מכמו שהיו קודם שטימאם. ודעת התוספות (ב״ק ק: ד״ה חייב, ב״ב ג: ד״ה וחייב) שהוא משום שלא ניכר הדבר לרואים שטימאם.

וכתב האבן האזל (חובל ומזיק פ״ז ה״ד) שיהיה נפקא מינה בין הטעמים, באופן שניכר ההפסד לרואים אבל לא נשתנה הדבר[יח], שלדעת רש״י והרמב״ם נחשב הדבר להפסד שאינו ניכר, ולדעת התוספות נחשב להפסד ניכר.

טימא טהרות ועמד בדין אם קנסו את בנו

שם. דעת הסמ״ע (חו״מ סי׳ שפה סק״ב), וכן כתב התומים (סי׳ קח סק״א) שלא קנסו את בנו אחריו אפילו אם עמד האב בדין וחייבוהו בית דין לשלם[יט].

אבל הש״ך (שם סק״ג) סובר שאם עמד בדין גם היורש חייב לשלם.

וכתב הקרן אורה שבלקוחות אחר שעמד המוכר בדין וודאי שקנסוהו, וגובה הניזק מהלקוחות[כ], ואילו מיורשים לדעת הסמ״ע אינו גובה, ואם כן מצינו שיורשים עדיפים מלקוחות לעניין זה, והוא דבר תימה, שבכל מקום קיימא לן שלקוחות עדיפים מיורשים.

ומבאר שצריך לומר שהטעם שכאן עדיפים היורשים מלקוחות משום שבלקוחות אם לא נקנוס אותם אין כאן קנס גם למזיק, כיון שיכול למכור את נכסיו ויפטר, אבל ביורש אין תלוי ענין המיתה בידו, ולכך אף אם לא קנסו את היורשים יש כאן קנס.

ומסיים הקרן אורה שמהראשונים[כא] מתבאר שביורש לא קנסוהו חכמים כיון שגברא קנסו חכמים ולא ממונא, והגברא שעשה את הדבר איננו כאן שנקנסנו, ולכך טעם החילוק בין יורשים ללקוחות הוא, שביורשים הגברא איננו כאן שנקנסנו, מה שאין כן בלקוחות שהגברא עדיין חי הלכך שייך לקנוס גם את הלקוחות[כב].

קניית שאר דברים במועד

אין לוקחין בתים עבדים ובהמה אלא לצורך המועד או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל. כתבו התוספות (ד״ה אין) בשם הר״ר יוסף שהוא הדין לשאר דברים שאסור לקנותם רק לצורך המועד וכו׳, וכמו שכתוב במשנה לקמן (יג:) שאף מוכרי פירות אין מוכרין רק לצורך המועד, ומכל מקום כתבה המשנה דווקא אלו לחדש שאפילו אלו שהם בפרהסיא מותר לקנותם לצורך המועד.

והמאירי מביא דיש שסוברים שכוונת המשנה לאסור רק באלו שלקיחתם מפורסמת, אבל במטלטלין וכיוצא בהם שאין לקיחתם מפורסמת מותר לקנותם אף שלא לצורך המועד.

וכתב המאירי שלא נראה לו כדבריהם, אלא כל קניה שאינה לצורך המועד אסורה בכל דבר, ומה שכתבה המשנה את אלו הוא לחידוש שאף באלו אף על פי שהוא מקח שתועלתו גדולה לא יקחם במועד כשאינם לצורך המועד.

ביאור ספק הגמרא

בעא מיניה רבא מרב נחמן שכר פעולה שאין לו מה יאכל מהו. הנמוקי יוסף מפרש ספק הגמרא על הפועל, אם מותר לו לעשות מלאכה במועד בשביל שכר פעולה או לא.

אמנם החיי אדם (נשמת אדם כלל קו סק״ד)[כג] מבאר שספק הגמרא הוא על הבעל הבית, אם מותר לו ליתן מלאכה לפועל בשביל שיהיה לפועל שכר פעולה או לא, אבל על הפועל לא נסתפקה הגמרא שמותר לו לעשות מלאכה במועד לצורך אכילתו.

וכתב עוד שספק הגמרא הוא באופן שיש לפועל לחם ומים וצריך הוא למעות לשאר דברים, אבל אם אין לו לחם ומים וצריך הוא למעות בשבילם וודאי שמותר ליתן לו לעשות מלאכה בכדי חייו.

ומקשה הקרן אורה אם כן מה מקשה רב ששת לאביי מערב פסח, והלא אף לרב ששת מצאנו היתר בכל המלאכות לעשותם במועד, שהרי לדברי החיי אדם מותר לפועל תמיד לעשות מלאכה בשביל שכר פעולה, וכשאין לו לחם ומים אף מותר ליתן לו לעשות מלאכה לצרכם, ואם כן מדוע לא התירו חכמים לעשות את כל המלאכות בערב הפסח.

ואין לומר שהיתר עשיית מלאכה בשביל לחם ומים לא נחשב להיתר כיון שהוא רק בשביל כדי חייו של הפועל, שאם כן מה מקשה רב פפא לרב ששת מכותל הגוהה, הרי אפשר לומר שאין זה נחשב היתר, כיון שהוא רק בשביל למנוע סכנה, ומוכח שאין אומרים סברא זו.

על כן כתב הקרן אורה דנראה שספק הגמרא הוא אף על הפועל אם מותר לו לעשות מלאכה במועד בשביל שכר פעולה או לא[כד], ואף באופן שאין לו לחם ומים נסתפקה אם מותר לו לעשות מלאכה בשביל שיהיה לו מעות לקנותם או לא. ואף שלחם ומים הוא בשביל כדי חייו של הפועל, מכל מקום מסתפקת בזה הגמרא כיון שבאבל מצאנו שאסור לו לעשות מלאכה אפילו כשאין לו מה לאכול ממש, ואם כן הכא נמי יתכן שראו חכמים שאם יתירו זאת יותרו כל המלאכות במועד, ולכך יש להסתפק שאף אם אין לו לחם ומים לא יעשה מלאכה אלא יתפרנס משל אחרים או ימכור איזה חפץ.

מהיכן ראיית רב נחמן

אמר ליה תנינא או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל, לאתויי מאי לאו לאתויי שכר פעולה. רש״י (ד״ה לאתויי, פרוש׳) מפרש ששאלת ותשובת הגמרא מתייחסת לכל המשפט ׳או לצורך המוכר שאין לו מה יאכל׳ שהוא מיותר[כה].

והר״ן, הריטב״א והנמוקי יוסף מפרשים[כו] ששאלת הגמרא היא רק על המילים ׳שאין לו מה יאכל׳ שהם מיותרים, דפשיטא הוא שלצורך המוכר לצורך המועד הוא, ומכל מקום מתרצת הגמרא שפרושי קא מפרש[כז].

וכתב הנחלת דוד שלפי רש״י מתירוץ הגמרא שלצורך המוכר מפרש את לצורך המועד, אם כן כל ההיתר לקנות לצורך המועד הוא רק כשהוא לצורך המוכר כמו שפירשה המשנה את דבריה, אבל לצורך הקונה לא[כח].

ודבר זה קשה מב׳ קושיות. א. בירושלמי (פ״ג ה״ג) מבואר שמותר לקנות במועד לצורך הרווחה של הקונה, ודוחק לומר שהבבלי חולק בזה עם הירושלמי. ב. בחולין (פג.) שנינו שבארבע זמנים בשנה צריך המוכר פרה להודיע לקונה אמה מכרתי היום בתה מכרתי היום, ואחד מהזמנים הוא ערב יום טוב האחרון של חג, והוא חול המועד, ומוכח שמותר לקנות במועד לצורך הקונה, ודוחק לומר שמדובר שם באופן שאין למוכר מה לאכול, ועוד שכיון שמכר את האם או את הבת הרי יש לו כבר בשביל לאכול, ומכל מקום מוכר הוא עוד את הבת או האם, שמע מינה שאף לצורך הקונה מותר לקנות במועד.

עוד כתב שנראה עיקר כפירוש הר״ן שהבאנו, ולדברי הר״ן לצורך המוכר שכתבה המשנה אינו מפרש את לצורך המועד, ולצורך המועד מותר לקנות בין לצורך הקונה ובין לצורך המוכר.

אמנם הקרן אורה כתב שאף לרש״י, אף שלצורך המוכר מפרש את לצורך המועד, מכל מקום דוגמא היא ולאו דווקא, ואף לדבריו מותר לקנות גם כשהקניה היא לצורך הקונה.

טז. **ומוסיף** שאביי בא לחדש שהיזק שאינו ניכר לא נחשב להיזק. ובגיטין (מד: ד״ה אמר) ביאר שאביי לא בא לחדש שבטימא טהרותיו לא קנסו חכמים את בנו, כיון שפשיטא הוא שהרי בצורם שהוא מדאורייתא פשטה הגמרא שלא קנסו את בנו כל שכן בטימא טהרותיו שהוא מדרבנן, אלא בא לחדש שהיזק שאינו ניכר אינו נחשב להיזק, וכיון שכן המזיק היזק זה אינו חייב מהדין, רק קנס הוא שקנסוהו חכמים, וממילא ודאי שאותו קנסו חכמים אבל את בנו לא. יז. **קרן** אורה. יח. **וכגון** שרואים מים על הפירות והוכשרו לקבל טומאה, ושם שרץ עליהם וטימאם. יט. **וכתב** הקרן אורה שהעיקר נראה כדבריהם. כ. **וכמו** שכתוב בירושלמי (שביעית פ״ד ה״ג). כא. **ריטב״א**, רא״ש (סימן יז) ונמוקי יוסף. כב. **ולפי** זה אפילו אם הניח האב קרקעות אינו גובה מהיורשים כיון שהגברא לא נמצא שנקנסנו, עיי״ש בקרן אורה. כג. **ומביאו** הקרן אורה. כד. **וכמו** שמפרש הנמוקי יוסף. כה. **כן** הוא על פי הגירסא שלנו ברש״י, אבל הב״ח (אות ג-ד) גורס ברש״י כמו שמפרש הריטב״א כדלהלן. ומבאר הקרן אורה דאין לומר שלצורך המועד שכתוב ברישא הכוונה לצורך המועד של הקונה, וכגון בתים לדור בו, עבדים לשמשו [וכמו שמוסיף הירושלמי (פ״ג ה״ד) לבתים עבדים ובהמה השנויים במשנתינו, ׳אבנים׳, ומפרש הירושלמי שיש אופן שיהיה צורך למועד באבנים כגון שצריך לבנות את הכותל הגוהה המובא בגמרא], ואילו הסיפא מדברת בלצורך המועד של המוכר, וממילא אינה מיותרת. דמכל מקום שמעינן מינה דכשם שמותר לקנות לצורך המועד של הקונה, כך מותר למכור לצורך המועד של המוכר, ואין לחלק ביניהם. כו. **וכן** גורס הב״ח (אות ג-ד) ברש״י. כז. **ואדרבה** הרי הגמרא להלן לא דחתה את ראייתו של אביי שפירושי קא מפרש, כיון שכתוב שם ׳או׳ וכמו שיבואר בהמשך. ואם כן הכא נמי כתוב במשנה ׳או׳, ואי אפשר לפרש כדברי רש״י שכל המשפט הזה מפרש את צורך המועד. הריטב״א. ומוסיף הר״ן שהגמרא הבינה בקושיא ששתי הלכות כתובות בחלק זה של הברייתא, לצורך המוכר, ושאין לו מה יאכל, והכוונה לשכר פעולה. ומוסיף עוד, וכן משמע מהמאירי, דאף שדחתה הגמרא פירושי קא מפרש, מכל מקום אליבא דאמת למסקנת הגמרא שמותר לעבוד לצורך שכר פעולה, יש בחלק זה של הברייתא שתי הלכות וכמו שהבינה הגמרא בקושייתה. כח. **הנחלת** דוד מוציא דין זה מרש״י כיון שלומד שהדוגמה שהביאה המשנה מצורך המוכר היא דווקא ולא דוגמא בעלמא, והקרן אורה

הכרח רש״י מראיית הגמרא מלצורך המוכר

שם. כתב הקרן אורה דנראה שרש״י הוכרח לפרש כדבריו, כיון שלקמן (יט.) לגבי כותב אדם תפילין ומזוזות ומוכר כדרכו במועד כדי פרנסתו, מפרש רש״י (ד״ה כדי) שכדי פרנסתו פירושו הוא לצורך הרווחה, ולא במי שאין לו מה לאכול ממש. ומשמע שרק תפילין ומזוזות מותר לכתבם במועד לצורך הרווחה, אבל שאר מלאכות אסור לעשותם במועד לצורך הרווחה, ולפי זה יוצא שהמילים שאין לו מה יאכל במשנתינו אינם מיותרות, כיון שהמשנה חייבת לכתוב אותם לומר לנו שרק באפן זה מותר לו למכור, אבל לצורך הרווחה אסור. ולכך הוכרח רש״י לפרש שכל המשפט של צורך המוכר מיותר, ואף על פי שיש בו חידוש שאסור לצורך הרווחה, מכל מקום היות ומשנתינו עוסקת בהיתר מלאכה, ועיקר כתיבת ההיתר בלצורך המוכר מיותר שהרי הוא כבר כלול ברישא, הלכך לצורך החידוש של האיסור בהרווחה לא הייתה המשנה צריכה לכתבו[כט].

והנחלת דוד כתב שרש״י הוכרח לפרש כדבריו, לפי שלשאר הראשונים הדין הוא שלצורך המועד אין היתר לקנות רק כשאין למוכר מה לאכול, וכמו שפירשה המשנה, ואילו לצורך הקונה מסתבר שמותר לקנות אף להרווחה. והוקשה לרש״י מדוע שונה דין המוכר מדין הקונה. ולכך הוכרח לפרש כדבריו שבאה הסיפא לומר שאף לקונה אסור לקנות רק כשאין למוכר מה לאכול.

ולפירוש שאר הראשונים מבאר הנחלת דוד שבוודאי אין חילוק בין המוכר ללוקח, ולשניהם מותר לקנות אפילו להרווחה, אלא שבאופן שיש בקניה צורך רק לאחד מהם, אז מותר הדבר רק כשאין לו מה לאכול, ומשנתינו מדברת במקרים שיש בהם צורך רק לאחד מהם, וברישא שמתירה המשנה לקנות לצורך המועד, מדובר שקונה מנכרי וכיון שצריך הוא לדבר לצורך המועד, ולמוכר אין איסור למכור כיון שנכרי הוא, הלכך מתירה לו המשנה לקנות אפילו להרווחה, ולא מגבילה את ההיתר רק לכשאין לו מה לאכול, והסיפא מדברת כשגם המוכר ישראל, ולכך רק אם אין לו מה לאכול מותר לו לקנות, אבל להרווחה לא. ומסיים הנחלת דוד שעדיין צריך עיון בזה.

הטעם שבראיית אביי לא דוחה הגמרא פרושי קא מפרש

שאין לו מה יאכל לאתויי מאי לאו לאתויי שכר פעולה, שמע מינה.

הטעם שלא דחתה הגמרא פרושי קא מפרש, כתב רש״י (ד״ה שאין) שאין אפשרות לפרש ואם אינו מאמינו כגון שאין לו מה יאכל, כיון שאם אינו מאמינו אף אם יש לו מה לאכול מותר הדבר, הלכך לא דחתה הגמרא כן. והריטב״א כתב שכיון שכתוב ׳או׳ שאין לו מה יאכל, משמע שדברים נפרדים הם ולא פירש.

18/06/2018 אוצר החכמה

מדוע לא מקשה רב פפא מדבר האבד

מתקיף לה רב פפא אלא מעתה בנין לישתרי שכן כותל הגוהה לרשות הרבים סותר ובונה כדרכו מפני הסכנה. הריטב״א מקשה מדוע מקשה רבינא[לא] רק מכותל הגוהה, והרי אפשר להקשות מכל המלאכות שיותרו לעשותם בי״ד, כיון שיש להם היתר לעשותם במועד כשהם דבר האבד.

ומתרץ בשם התוספות שבדבר האבד דעת רבי יהודה (לעיל יא:) שצריך לעשותו בשינוי, וכדי להתיר לעשות בי״ד צריך שיהיה מותר לעשותו במועד כדרכו בלי שינוי, וכמו שמשמע לשון הברייתא שכן הדיוט תופר ׳כדרכו׳ בחולו של מועד, וכיון שיתכן שמשנה זו של חייטין וכו׳ רבי יהודה היא, לכך שואל רבינא דווקא מכותל הגוהה שאף הוא מודה שמותר לבנותו במועד כדרכו בלא שינוי[לב].

הטעם שלא מקשה רב פפא מכותל חצר שבונה כדרכו

שם. הקרן אורה הקשה מדוע לא שואל רב פפא מכותל חצר שאמר עליו רב חסדא (לעיל ז.) שבונה כדרכו במועד[לג]. ואין לומר משום שדבר האבד הוא ולא רצה הש״ס להקשות מדבר האבד כיון שיש דעה שצריך בדבר האבד שינוי, וכמו שהבאנו לעיל דברי הריטב״א שהגמרא מביאה ראיה רק מדברים שמותר לעשותם במועד כדרכו בלי שינוי, מכל מקום הרי בכותל חצר לכולי עלמא אין צריך בו שינוי, וכמו שביאר הקרן אורה שם.

ומתרץ שכיון שההלכה של כותל חצר רב חסדא אמר אותה, והגמרא שם שואלת ודנה בדבריו, העדיף רב פפא להקשות מכותל הגוהה שהוא הלכה ברורה ופשוטה.

טעם ההיתר בחייטין וכו׳ לדעת רב אשי

מועד משום טירחא הוא ובמקום פסידא שרו רבנן, ארבעה עשר משום צורך יום טוב הוא מידי דצורך יום טוב שרו רבנן מידי דלאו צורך יום טוב לא שרו רבנן. הריטב״א כתב בשם רש״י והתוספות שלדעת רב אשי הטעם שנתנה המשנה שכן הדיוט תופר כדרכו בחולו של מועד וכו׳, אינו עיקר הטעם כמו שמפרש רב ששת, רק הוא תוספת לעיקר הטעם שהוא משום צורך יום טוב.

ומקשה הקרן אורה שבפסחים (נה:) נחלקו חכמים ורבי יוסי ברבי יהודה אם גם הסנדלרים בכלל אלו שלוש המלאכות כיון שעולי רגלים מותר להם לתקן מנעליהם במועד, או שאינם בכלל אלו השלוש כיון דרק בתיקון מנעלים מצאנו היתר ולא בעשיית מנעלים חדשים, ולדברי הריטב״א היות ואין זה עיקר הטעם מדוע אוסרים חכמים לעשות מנעלים בי״ד והרי סוף סוף לצורך יום טוב הוא.

וכתב הקרן אורה דנראה שעיקר הטעם הוא משום שמצאנו היתר בחולו של מועד, ומכל מקום לומדים רק מדברים שהותרו בחול המועד בגלל צורך המועד, אבל אם הותרו בחול המועד בגלל שהם דבר האבד אין ללמוד מהם לי״ד, אף שבי״ד הם לצורך יום טוב.

ולכך אין אפשרות ללמוד מההיתר של שכר פעולה, כותל הגוהה ולבלר, לי״ד, שאין טעם ההיתר בהם בגלל צורך המועד.

האם מותר לעבור מדירה כעורה לדירה נאה במועד

בירושלמי (פ״ג ה״ד) כתוב שאין מפנין מדירה נאה לדירה נאה ולא מדירה כאורה לדירה כאורה ולא מדירה כאורה לדירה נאה, ואין צריך לומר מדירה נאה לדירה כאורה[לד].

והרא״ש (סימן יח) מעתיק את הירושלמי שאין מפנין מדירה נאה לדירה נאה ולא מדירה כעורה לדירה כעורה[לה], ואין צריך לומר מדירה נאה לדירה כעורה. וכתב הקרבן נתנאל (אות ת) שמגירסת הרא״ש משמע שמדירה כעורה לדירה נאה מותר להעביר במועד[לו].

האם מותר לעבור מדירה שאינה שלו לדירה שלו במועד

אין מפנין מבית לבית. בירושלמי (פ״ג ה״ד) כתוב שמבית שאינו שלו לבית שלו אפילו מבית נאה לבית כעור מותר להעביר במועד, ששמחה היא לאדם כשדר בתוך שלו. ומבאר הקרבן העדה (ד״ה שמחה) שכיון ששמחה היא לאדם כשדר בתוך שלו, מעונג יום טוב הוא ושרי[לז].

והקשה הריטב״א דאם כן כשמקשה הגמרא רישא לסיפא של המשנה, מדוע לא תירצה דרישא במפנה לבית שאינו שלו, וסיפא במפנה לשלו, וכמו שמדוייק הלשון בסיפא, אבל מפנה הוא ׳לחצרו׳[לח].

ומתרץ[לט] דכיון שהמשנה שינתה בלשונה וכתבה ׳לחצרו׳ ולא כתבה ׳לביתו׳, לכך מבארת הגמרא שכוונת המשנה היא שאפילו לבית שאינו שלו מותר לו להעביר במועד אם הוא באותו חצר[מ].

וכתב הריטב״א שלא כתבה המשנה את ההיתר הכתוב בירושלמי, כיון שאותו היתר היה פשוט, וכתבה המשנה רבותא שאפילו לתוך של חבירו מותר להעביר כשהבתים נמצאים באותה חצר.

אבל המגיד משנה (יו״ט פ״ח הט״ז) כתב בדעת הרמב״ם שם שהשמיט ולא כתב את דין הירושלמי[מא], שסובר הרמב״ם דכיון שלא תירצו בגמרא כאן את סתירת המשנה כההיתר שכתב הירושלמי, משמע שהבבלי אינו סובר היתר זה[מב].

והשפת אמת כתב דאפשר שהירושלמי מדבר כשמעביר דירתו ועובר לגור בבית אחר, ובזה מתיר הירושלמי משום שמחה, אבל הבבלי מדבר במפנה כלים בלבד ואינו עובר לגור במקום אחר, דכיון שאין בזה שמחה כל כך אסור[מג].

חולק על זה כדלהלן. [כט] **וראה** שם עוד, שמקשה סתירה בנמוקי יוסף, שבדף יט מפרש כרש״י, ואילו כאן חולק עליו. וכן מבאר הקרן אורה דעת הריטב״א בזה. [ל] **וכן** משמע ברש״י כ״י. ועיין בב״ח (אות ה) שכתב שתיבת ׳או׳ מוקף ומפירוש רש״י משמע שלא גרס תיבה זו. [לא] **הריטב״א** גורס רבינא בקושיה זו מכותל הגוהה, ורב פפא בקושיה מלבלר. [לב] **ובקרן** אורה הקשה כיצד שואל רבינא מלבלר, שכן כותבין קידושי נשים גיטין וכו׳, והרי הטעם שם הוא בגלל דבר האבד, ולרבי יהודה יצטרך לעשותם בשינוי. וכתב שמכל מקום לא מצאנו מי שיאמר שם שצריך לעשותם בשינוי, ואדרבא בתוספתא (פ״ב ה״ג) שנינו שרבי יהודה עצמו מתיר לכתוב שטרות אריסות וקבלנות שמא יקדמנו אחר, ולא מזכיר שינוי כלל. ולשיטת הרמב״ם (יו״ט פ״ז הי״ג) שטעם ההיתר לכתוב קדושי נשים וכו׳ הוא משום שצרכי רבים הם, מובן שאין צריך בהם שינוי לכולי עלמא, ומובן שאלת הגמרא על פי דברי הריטב״א שפיר. ועיין במכתם שמתרץ שאלת הריטב״א באופן אחר. [לג] **והטעם** שמותר לבנות הוא מפני שיש לו פסידא יתירא אם לא יבננו, שיכולים להכנס גנבים ויגנבו את ממונו. רש״י (שם ד״ה הכל). [לד] **וכן** כתבו הריטב״א המאירי והמכתם בשם הירושלמי. [לה] **וכן** מביא רבנו חננאל את הירושלמי. [לו] **וכן** כתב בהגהות מימוניות (הל׳ יום טוב פ״ח אות ס) בשם הירושלמי. [לז] **ומוסיף** התוספות הרא״ש בשם הראב״ד שבאופן זה גם מחצר לחצר מותר להעביר, כיון ששמחה היא לו. [לח] **וכן** מקשה השפת אמת מדנפשיה. [לט] **וכן** כתבו המכתם בשם הראב״ד, והמאירי. [מ] **ובירושלמי** לפנינו (פ״ג ה״ד) הגירסא במשנה, אבל מפנה הוא לחצרו ׳מפני ששמחה היא לו׳. וכתב השפת אמת שצריך עיון בדברי הריטב״א, שהרי מלשון זה של הירושלמי משמע מפורש שבזה מתרץ את קושיית הגמרא. [מא] **וכן** כתב הבית יוסף (סי׳ תקלה ד״ה והא) בדעת הרי״ף שגם השמיט ולא כתב דין זה. [מב] **אבל** התוספות הרא״ש כתב בשם הראב״ד, שהגמרא שלנו בתירוצה מדברת או על משלו לשלו או על משל אחרים לשל אחרים, אבל משאינו שלו לשלו אפילו מחצר לחצר מותר להעביר, ואין בזה מחלוקת בין הבבלי לירושלמי. [מג] **וכתב** השפת אמת שמלשון השו״ע (סי׳ תקלה ס״ג) שהביא וסתם את דין הירושלמי משמע שגם להעביר כלים מבית אחר לביתו מותר. וכתב עוד שאחר כך מצא מפורש כחילוקו ברוקח, אך לפי הגירסא שלנו במשנה בירושלמי לא משמע כן, שהרי המשנה מדברת על

יג:

מדוע הגמרא אינה מביאה ראיה מהמשנה

והתניא מביאין כלים מבית האומן. הריטב״א מקשה מדוע בשביל להוכיח שכשאינו מאמינו יכול להביא את הכלים לביתו צריך להביא ראיה מברייתא, והרי בסוף משנתינו שנינו ׳ואם חושש להם מפנן לחצר אחרת׳.

וכתב שיש מתרצים דכיון שבמשנתינו כתוב רק שמותר לפנות לחצר אחרת ולא כתוב שמותר לפנות לביתו, לכן מביאה הגמרא מהברייתא שכתוב בה גם שאם אין לו חצר אחרת יכול לפנות אפילו לביתו.

והריטב״א כתב שאנו לא מצאנו בנוסחאות שלנו שכתוב בברייתא ׳לביתו׳ אלא כתוב רק שמפנן לחצר אחרת כלשון המשנה, ויש לתרץ שממשנתינו אין ראיה כיון שאפשר לפרשה בחושש מגנבים, אבל אם אינו מאמינו לא יביא. והטעם לחלק ביניהם כיון שחשש רחוק הוא, או משום שיש לו אפשרות להעמיד עדים שיראו ששלם לו, ולא יצטרך להביא את הכלים במועד. לכך מביאה הגמרא מהברייתא שמפורש בה שגם אם אינו מאמינו מותר להביא את הכלים במועד.

אם יש חילוק בין אומן ישראל לגוי

והתניא מביאין כלים מבית האומן, כגון כד מבית הכדר וכוס מבית הזגג, אבל לא צמר מבית הצבע ולא כלים מבית האומן. כתב הריטב״א שבכל מקום שמתירה הגמרא להוליך או להביא כלים מבית האומן וכן בכל מקום שאסרה זאת הגמרא, אין חילוק בין אומן ישראל לאומן גוי והדין בשניהם שווה.

ולפי זה מה שהתירה הברייתא לעיל (יב.) ליתן קבולת לנכרי במועד לעשותה לאחר המועד, כתב הריטב״א שמדובר באופן שאין צריך בקיבולת זו להוליך כלים לבית האומן, וכגון שכבר הניח את הכלים ברשות הנכרי לפני המועד אלא שפוסק עמו על הדבר רק במועד, אך להוליך את הכלים במועד לבית האומן אסור אף בנכרי.

החידוש בנותן לו שכרו

ואם אין לו מה יאכל נותן לו שכרו ומניחו אצלו. כתב המג״א (סי׳ תקלד סק״ז) בהסבר דברי השו״ע (שם ס״ג) שלתת שכר במועד לאומן על מלאכתו שעשה אינו איסורבמועד, ואפילו אם יש לו מה לאכול במועד מותר ליתן לו שכר, ומה שהברייתא כותבת רק שאם אין לו מה יאכל נותן לו שכרו, אין זה אלא בשביל המשך דברי הברייתא שאם אינו מאמינו מפנן לבית הסמוך לבית האומן, ולזה כתבה הברייתא שדין זה אינו אלא באופן שאין לו מה יאכל, דאם יש לו מה יאכל אינו צריך כלל לתת שכרו דוקא במועד, ועדיף שלא יתן לו שכר ולא יפנה לחצר אחרת, אלא שכיון שמדובר באין לו מה יאכל שצריך לתת לו שכר, כיון שאינו מאמינו יכול לפנות לבית אחר.

בחושש שיגנבו אם מותר לפנות לביתו

ואם חושש להם שמא יגנבו (מפנן לחצר אחרת, ואם אינו מאמינו) מביאן בצנעה בתוך ביתו. כך היא הגרסא לפנינו, וכן גורס רש״י (ד״ה מביאן), וכתב הריטב״א שיש שגורסים כן, אבל הריטב״א כתב שבנוסחאות שלו לא מצא שכתוב רק מפנן ל׳חצר אחרת׳[א].

וכתב הריטב״א שמכל מקום אף לגירסתו מותר לפנות גם לביתו כשאין לו חצר אחרת לפנות לשם, ומכל מקום כתבה הברייתא לחצר אחרת לומר שאם יש לו אפשרות לפנות לחצר אחרת לא יפנה לביתו רק יפנם לאותה חצר, ואין אנו אומרים כיון שטורח הוא כבר לפנותם, יפנם לביתו שמשתמרים שם יותר.

הטעם שצריך צנעה במוכרי פירות וכו׳ ובציידין וכו׳

מוכרי פירות כסות וכלים מוכרים בצנעה לצורך המועד, הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה לצורך המועד, רבי יוסי אומר הם החמירו על עצמן. רש״י (ד״ה בצנעה) מבאר שהטעם שצריכים למכור בצנעה הוא, שמא יאמרו הרואים שהקונה לא לצורך המועד הוא קונה.

ומבאר הקרן אורה שרש״י לא רצה לפרש שצריך צנעה בשביל שלא לזלזל בכבוד המועד, וכמבואר בגמרא (לעיל יב:) לגבי הכנסת פירות לבית[ב], משום שהגמרא בהמשך מחלקת בין פירות שאסור למכרם בפרהסיא לתבלין שמותר, והחילוק בין פירות לתבלין הוא רק בענין של מראית העין כמבואר שם, ואין בהם חילוק בענין כבוד המועד, לכך הוכרח רש״י לפרש שהטעם שצריכים המוכרים למכור בצנעה הוא שמא יאמרו הרואים.

ובמרדכי (סי׳ תתנה) משווה דין ציידין לדין מוכרי פירות, ולכך מתיר לצוד דגים במועד כיון שהם כמו תבלין שניכר לכל שלצורך המועד הם וכדלהלן, ולפי זה יוצא שבין במוכרי פירות וכו׳ ובין בציידין וכו׳ הטעם שצריך צנעה הוא שמא יאמרו הרואים.

ובשיטה מפורש שהציידין וכו׳ רגילים לעשות לזמן מרובה, ואם יעשו בפרהסיא יאמרו שלצורך חול הם עושים.

כמה מותר לצוד במועד

הציידין והדשושות והגרוסות עושין בצנעה לצורך המועד. המחבר (או״ח סי׳ תקלג ס״ד) מתיר לצוד דגים במועד כפי יכולתו, אך בטחינת הקמח אינו מתיר (שם ס״א) רק לצורך המועד.

ומבאר המג״א (שם סק״ז) בטעם החילוק שבדגים כל פעם שעומד לדוג יש לומר שימצא דג יותר משובח למועד, ונמצא שבכל מה שצד יש בו צורך המועד הלכך מותר לצוד כפי יכולתו, מה שאין כן בקמח שלא שייך לומר כן, מותר לטחון רק לצורך המועד ממש[ג].

וכתב הקרן אורה שלדברי המג״א קשה מדוע שנינו במשנתינו שהציידין צדין רק לצורך המועד, הלא בכל פעם שבאים לצוד יש לומר שמא ימצאו ציד יפה יותר לצורך המועד, ונמצא שכל כמה שיצודו הוא לצורך המועד.

ומתרץ שגם לפי המג״א מכל מקום צריך שתהיה כוונת הצייד לאכול מהם במועד, ואילו משנתינו מדברת בתוספת צידה שאינה לצורך המועד כלל.

ומסיים הקרן אורה שמהמג״א עצמו (שם סק״ח) משמע שאין צורך שיהיה כוונת אכילה כלל במועד ומספיק רק שיש אפשרות לאכול מהם במועד, וצ״ע מטעם ההיתר שכתב בסק״ז שמא ימצא דג יותר משובח למועד, וכן צ״ע ממשנתינו, ונשאר בצ״ע[ד].

רבי יהודה בא להקל או להחמיר

חד אמר מחפין אקלושי מעבין אסמוכי, וחד אמר מחפין בין אקלושי בין אסמוכי מעבין עושה אותו כמין כרי. רש״י (ד״ה כמין) מפרש שעושה אותו כמין כרי היינו שמכנסן יחד כדי שיהיו נוחים לכסותם.

וכתב הקרן אורה שמדברי רש״י משמע שגם לדעה זו בגמרא רבי יהודה מיקל מתנא קמא ומתיר גם לעשותם כמין כרי וגם לכסותם. ורש״י מפרש כן כיון שגורס במשנה רבי יהודה אומר ׳אף׳ מעבין, ומשמע שבא להקל.

אבל בירושלמי (פ״ג ה״ה) כתוב שאין לגרוס במשנה ׳אף׳, ומפרש הירושלמי שרבי יהודה מחמיר מתנא קמא ואינו מתיר לכסות כלל רק לעבותם ולעשותם כמין כריה, ורבי יהודה הולך כשיטתו שמחמיר בדבר האבד (לעיל יא:).

ובהסבר דברי רש״י שרבי יהודה מיקל אף על גב שלעיל רבי יהודה מחמיר בדבר האבד, כתב השפת אמת שהלכות המועד עקורות הן (לעיל יב.) ואי אפשר ללמוד הלכה אחת מחברתה.

אם הבבלי מבאר ברבי יהודה כביאור הירושלמי

שם. רש״י מפרש בשתי הדעות בגמרא שרבי יהודה מיקל מתנא קמא, ולדברי רש״י הבבלי חולק בזה עם הירושלמי, וכמו שנתבאר לעיל.

אבל הריטב״א והמאירי מפרשים עושה אותו כמין כרי כמו שכתוב בירושלמי, שרבי יהודה ואינו מתיר לכסותם כלל ומחמיר בזה מתנא קמא[ה].

וכתב הקרן אורה שנראה כפירוש רש״י, דאין לפרש ששתי הפירושים בבבלי חולקים אם רבי יהודה מיקל מתנא קמא או מחמיר, שחד אמר שמעבין פירושו אסמוכי ורבי יהודה מיקל מתנא קמא, וחד אמר שמעבין פירושו שעושה אותם כמין כרי כפירוש הירושלמי ורבי יהודה מחמיר מתנא קמא, שהרי הירושלמי מוסיף ומפרש עוד שלא אסר רבי יהודה לחפות רק כשקוצר קש מהמחובר ומחפה, אבל בקש תלוש מודה רבי יהודה לתנא קמא שמותר לחפות[ז], ולפי זה אין נראה שהגמרא שלנו מפרשת כהירושלמי, דאם כן הייתה צריכה

כלים, ובה גופא אומר הירושלמי את דינו. [א] **וכגירסת** הריטב״א כן גורס הרי״ף כאן ובפסחים (נה:), וכן הוא ברא״ש (סימן יט). [ב] **וכן** מבאר הר״ש בן היתום שהטעם שצריכים הם למכור בצנעה הוא כדי לעשות הפרש ושינוי בין חול למועד, וכן כתב הרמב״ן לגבי ציידין וכו׳ לפי שנראה כעוסקים במלאכתם כשאר ימות השנה. [ג] **וראה** בחזון איש בהערות למו״ק שתמה וכתב שאין היתר לצוד רק לצורך המועד בהרווחה. [ד] **ועיין** בפמ״ג (או״ח סי׳ תקלג סק״י) שעמד על דברי המג״א, ויובאו דבריו בגמרא. [ה] **והרווח** שמרוויח כשעושה אותם כמין כרי לפירוש הירושלמי מפרש המאירי שמגינות התאנים העליונות על התחתונות שלא יבואו עליהם הגשמים. [ו] **ומדברי** המאירי משמע שאף לפירוש הראשון בגמרא רבי יהודה מחמיר מתנא קמא, ופירוש מעבין הוא שאם התחיל לכסותם מערב החג ולא חיפה כל הצורך יכול להוסיף ולעבות כיסויו עד כדי צרכו, אבל לא שיתחיל לכסות במועד. [ז] **וזה** לשון הירושלמי, ׳כהנא אמר אית מילין במועד דקשיין מן אהלות ומן נגעים׳, כלומר שיש דברים בהלכות המועד שקשים הם להבינם יותר מאהלות ונגעים, ומבאר הירושלמי ׳תמן (שבת פ״ד ה״ב) אמר רב ירמיה בשם רב פורסין מחצלת על גבי שיפוף [- שייפות ושורות של לבנים להגן עליהם מפני הגשמים. פני משה], ׳בשבת, וכא הוא אמר הכין׳. כלומר שאם בשבת מקילים ליתן מחצלת על גבי הלבנים, לא כל שכן שנתיר במועד בקש, ומבאר המאירי שאף על פי שבקש אסור לכסות בשבת כיון שאינו ראוי לטלטלו, מכל מקום אין דין טלטול נוהג במועד. ומתרץ הירושלמי ׳רבנן דקיסרין בשם רבי יעקב בר אחא לתולש מן הקרקע

הגמרא לפרש שלתנא קמא אף מותר לקצור מהמחובר לכסות[ח], ולכך נראה כפירוש רש״י שלשני הפירושים רבי יהודה בא להקל מדבריו של תנא קמא, ודברי הריטב״א צריכים עיון[ט].

דעת הרמב״ם והטור כיצד מותר לכסות במועד

פליגי בה רבי חייא בר אבא ורבי אסי וכו׳, תניא נמי הכי מעבין עושה אותו כמין כרי דברי רבי יהודה. הרמב״ם (יו״ט פ״ח הי״ד) סתם וכתב׳ שמותר לחפות את הקציעות בקש כדי שלא יאבדו, ולא חילק בין חיפוי מעט לחיפוי הרבה. ומפרש המגיד משנה שהרמב״ם כתב כן כיון שקיימא לן כמאן דאמר שלתנא קמא מותר לחפות בין מעט ובין הרבה, לכך סתם הרמב״ם והתיר בשתיהם[יא].

ומקשה השפת אמת מדוע לא הוסיף הרמב״ם לכתוב שאסור לעשות כרי כיון שקיימא לן כתנא קמא ולא כרבי יהודה.

והטור (סי׳ תקלח) כתב שמותר לכסות בכיסוי רפה בלבד ולא בכיסוי עב, ומקשה הבית יוסף (ד״ה היו) שהגמרא הביאה מהברייתא ראיה לדעה השניה שמותר לתנא קמא לכסות בין בכיסוי רפה ובין בכיסוי עב. ועל כן כתב שנראה כהרמב״ם והרי״ף שסתמו ולא חילקו בזה.

אם למסקנת הגמרא רבי יוסי חולק על תנא קמא

רבי יוסי אומר תגרי טבריא הן החמירו על עצמן שלא יהו מוכרין כל עיקר. כתב השפת אמת שלפי זה נראה שרבי יוסי לא חולק עם תנא קמא רק בא להשמיע את מנהג מקומו.

אבל הרמב״ם (בפיה״מ מ״ה) והרע״ב (שם) כתבו שאין הלכה כרבי יוסי[יב], ומשמע שלדעתם רבי יוסי חולק.

וכתב השפת אמת שיתכן לפרש שתנא קמא סובר שאין זה מנהג כלל, ואף במקום שנהגו בו מותר לשנותו. וטעמו הוא כמבואר בירושלמי (פ״ב ה״ה) שאותם שנוהגים כן מבטלים משמחת יום טוב.

אבל במגן אברהם (סי׳ תקלג סק״ח) משמע שבמקום שנהגו כן אסור לשנות מהמנהג, ולפירוש הנ״ל קשה שהרי ההלכה היא כתנא קמא. ומתרץ השפת אמת דיש לומר לשיטת המג״א שחולקים תנא קמא ורבי יוסי אם כל אנשי המקום יכולים לשנות את המנהג ולעשות מלאכתם, אבל יחיד אסור לשנות מהמנהג גם לתנא קמא.

האם מותר לצוד דגים במועד בפרהסיא

צדי חיות ועופות ודגים צדין בצנעה לצורך המועד. מדברי הברייתא מוכח שאף צידת דגים היא בכלל האיסור לצודם בפרהסיא, אבל הרמ״א (או״ח סימן תקלג סעיפים ד-ה) כתב בשם המרדכי (סי׳ תתנה) שמותר לצוד דגים במועד בפרהסיא שהם כמו תבלין שניכר לכל שלצורך המועד הוא ומתירה הגמרא בהמשך העמוד למכרו במועד בפרהסיא. וכתב בביאור הגר״א (שם ס״ה) שצריך לומר שלא היה גרסתם בגמרא ׳ודגים׳[יג].

והמג״א (שם סק״י) השיג על הרמ״א שהמרדכי מדבר באופן שאין אומנות צדי הדגים במועד בכך, וכמו שמשמע מהגמרא (לעיל יא.) שמביא המרדכי לדבריו, שרבא התיר שם לילך ולצוד דגים במועד, ומשמע שם שלא היה אומנות הצדים בכך ולכך התיר להם רבא לצוד במועד, אבל באופן שאומנות הצדים בכך כיון שצדים הם הרבה נראה שלצורך ימי החול הם עושים ואסור בפרהסיא[יד].

וכתב הקרן אורה דכיון שמדמה המרדכי צידת דגים למכירת תבלין אם כן כמו שבתבלין מותר למכור בפרהסיא אפילו מי שאומנותו בכך כיון שניכר שלצורך המועד הוא, הכי נמי בצידת דגים כיון שניכר שלצורך המועד הוא יהיה מותר אף במי שאומנותו בכך, וכוונת המגן אברהם יש לומר ששאלתו היא דכיון שלדברי הרמב״ם אין הוכחה מהגמרא (לעיל יא.) לדין צידת דגים כיון שלא היו אומנותם בכך, אם כן אין לנו להתיר דבר זה מסברא.

והמשנ״ב כתב (ביאור הלכה ד״ה של חיות ועופות) שכל המחלוקת היא לגבי צידה, אבל לענין מכירה מותר למכור דגים בפרהסיא במועד לכו״ע דדמי לתבלין שהכל יודעים שמי שקונה דגים בשוק בחול המועד כוונתו לצורך המועד, ומה שהצריכה הגמרא ציידים לצוד בצנעה זה לגבי צידה ולא לגבי מכירה. וגם רש״י שפירש במשנה הציידים וכו׳ עושים בצנעה ׳שמא יאמרו שזה לוקח שלא לצורך המועד׳ לא מוכח שפליג אמרדכי, ומה שפירש לענין מכירה זה לגבי ציידי חיה ועופות אבל ציידי דגים מוכרים בפרהסיא.

ערב שביעי של פסח אם מותר לעטר בו שוקי העיר בפירות

וערב יום טוב האחרון של חג מוציא ומעטר את שוקי העיר בפירות בשביל כבוד יום טוב האחרון. הרמב״ם (יו״ט פ״ז הכ״ג) מעתיק וערב יום טוב האחרון של ׳סוכות׳, ומבאר המגיד משנה (שם) שדווקא בערב יום טוב האחרון של סוכות התירו לעטר את שוקי העיר בפירות, ששמיני רגל בפני עצמו הוא (חגיגה יז. ועוד), אבל בערב שביעי של פסח אסור[טו].

אבל הרא״ש (סימן יח) והטור (או״ח סי׳ תקלט) כתבו בסתמא שמותר לעטר לכבוד יום טוב האחרון ולא הזכירו שהוא רק בערב יום טוב האחרון של סוכות, וכתב הב״ח דכן משמע סתמא דלישנא דגמרא, וכן הביאו הרי״ף והרא״ש ולא חילקו כלל.

וכתב הכסף משנה[טז] שעל אף שבערב שביעי של פסח משמע מדברי הרמב״ם שאסור לעטר שוקי העיר בפירות, מכל מקום אפשר שלמכור בחנות בפרהסיא מודה הרמב״ם שמותר.

ומקשה הדרישה על דבריו שאם כן מה הקשה רב כהנא מברייתא זו על רב הונא שהתיר למכור במועד בפרהסיא, והלא אפשר לתרץ שמפני כבוד יום טוב האחרון התירו אף לעטר שוקי העיר בפירות, ואילו בשאר ימי חול המועד מותר רק למכור בפרהסיא, ומתרץ שהדיוק מהמילה ׳מוציא׳ דמשמע דבשאר ימי חול המועד אסור להוציא בפרהסיא.

אבל בשיטה כתב שאפילו למכור בחנותו בפרהסיא אסור בערב שביעי של פסח.

מדוע לא הקשה רב כהנא מתחלת הברייתא

מפני כבוד יום טוב האחרון אין שלא מפני כבוד יום טוב לא. כתבו התוספות (ד״ה נעיל) שרב כהנא לא הקשה ממה שכתבה הברייתא בתחילה פתוחה לרשות הרבים פותח אחת ונועל אחת, ומשמע שאסור למכור בפרהסיא, משום שאפשר לתרץ שתחלת הברייתא מדברת ביום טוב ולא בחול המועד, ולעולם בחול המועד מותר למכור אפילו בפרהסיא, לכך שואל רב כהנא מהסיפא שמותר רק בערב יום טוב האחרון ולא בשאר ימי חול המועד.

וכתב השפת אמת שלכאורה תמוה הדבר לפרש את הברייתא ביום טוב, דחס ושלום להתיר למכור ביום טוב אפילו בצנעה.

ומבאר ליישב קצת את דברי התוספות, שכוונת התוספות היא שהיה אפשרות לפרש את הרישא ביום טוב באופן שביתו פתוח לחנות ודרך הליכתו החוצה היא דרך החנות, ולכך אוסרת המשנה לפתוח בחנות שתי דלתות משום מראית העין שלא יאמרו שלמכור הוא פותח את החנות, אבל למכור ממש בוודאי אסור ביום טוב.

אבל מהסיפא מוכח שפיר כיון שמדברת שם המשנה מפורש במועד ובמכירה.

ובעיקר קושיית התוספות כתב השפת אמת שאי אפשר להקשות מהרישא של הברייתא, דיש לחלק בין חנות שהוא קביעות ולכך יש בו פרסום ומותר למכור רק כשנועל אחת ופותח אחת, לבין מוכר בשוק שאינו קביעות כחנות ובזה מותר אפילו בפרהסיא, ואי אפשר להקשות על רב הונא שהתיר להנהו כרופייתא למכור כדרכם בשוק, ולכך שואלת הגמרא מהסיפא שמדברת על מכירה בשוק ומתירה רק בגלל כבוד יום טוב האחרון.

מדוע לא הקשה רב כהנא ממשנתינו

שם. בקרן אורה הקשה מדוע לא הקשה רב כהנא ממשנתינו ששנינו בה מוכרי פירות מוכרין בצינעה[יז].

וכתב שהיה נראה לומר דיתכן שרב הונא מפרש את דברי רבי יוסי שאמר הם החמירו על עצמם, שכוונתו היא שהאומנין החמירו לעשות בצנעה, אבל במקום שלא נהגו לעשות בצנעה מותר אפילו בפרהסיא, וכיון שאפשר לומר שרב הונא סובר כרבי יוסי לא הקשה רב כהנא מהמשנה.

ומסיים שאם כן קשה אולי הברייתא שאוסרת למכור בפרהסיא סוברת כרבנן ורב הונא שהתיר סובר כרבי יוסי, ואם נחלק כן מה מקשה רב כהנא מהברייתא, ונשאר בקושיא.

ביניהן׳, כלומר שיש נפקא מינה בין חכמים ורבי יהודה אם מותר לקצור מהקרקע לצורך חיפוי במועד או לא, ש׳רבנן אמרי קוצר ומעבה רב יודה אומר לא יקצור אלא יעבה׳ מהתלוש, וכשם שמותר לחפות במחצלת בשבת כך מותר לחפות מהתלוש במועד לכולי עלמא. ח. **אבל** הריטב״א מביא דברי ירושלמי אלו כתוספת לדברי הגמרא, ומשמע שאין הבבלי חולק בזה. ט. **וכן** כתב השפת אמת שמכל הסוגיא מוכח שאין הבבלי גורס במשנה כהירושלמי. י. **וכן** סתם הרי״ף. יא. **וכן** מפרש הרמב״ם בפירוש המשניות ׳מעבין׳ כדעה זו. יב. **ועיין** בריטב״א. יג. **ומוסיף** שבירושלמי (פ״ב ה״ה) מובא לגבי ציידין צד הוא ב׳חכה׳ עיי״ש, ולשון חכה שייך בציידי דגים כמו שמוכיח הגר״א שם, ועיי״ש עוד. יד. **והטעם** לומר חילוק זה הוא שהמחבר פסק כהרמב״ם (יו״ט פ״ז הל׳ ט, כג) שהאיסור לעשות בפרהסיא הוא רק באומנים שעושים הרבה ונראה שלצורך ימי החול הם עושים, אבל מי שאין אומנותו בכך מותר לו לעשות במועד בפרהסיא. וראה בפרי מגדים שם שביאר קושית המג״א, ויוצא מדבריו שהרמב״ם והמרדכי חלקו מה התחדש בגמרא לעיל שם, להרמב״ם שרק לאומנים אסור לדוג בפרהסיא, אם כן לעיל שהתיר רבא לדוג מדובר ביחיד. אבל המרדכי לא חילק בין אומן שעושה לרבים לבין יחיד שעושה לעצמו, ולכן אוחז ששם התיר רבא היות ומוכח שעושה לצורך המועד ומותר כמו תבלין שהגמרא כאן מתירה, ואם כן ס״ל שבשאר דברים שלא מוכח שזה לצורך המועד אסור בפרהסיא אף ליחיד. טו. **ובכף** החיים (או״ח סי׳ תקלט סק״ס) כתב בשם השולחן גבוה דהטעם שלא התירו לעטר שוקי העיר בפירות בערב שביעי של פסח הוא, משום שבפסח אין רגילות לקנות דברי מאכל כיון שקונים הכל לפני הפסח לבדוק שאין בהם תבואה מחומצת, ומסיים שמכל מקום נהגו להקל לעטר גם בערב שביעי של פסח. טז. **וכן** הוא בבית יוסף (שם ד״ה וערב). יז. **ולביאור** השפת אמת [הובא בקטע הקודם] לא קשה קושית הקרן אורה, דרב כהנא הקשה מהברייתא היות ומדובר בה בפירוש במכירה בשוק.

פירוש תבלין

לא קשיא הא בפירי הא בתבלין. רש"י (ד"ה בתבלין) מפרש שתבלין היינו כגון כרוב וכרשינין[יח]. ומקשים התוספות בשם תוספות רבינו פרץ, שבחולין (ו.) אמרינן שתבלין עשוי לתת טעם ולכך אפילו באלף אינו מתבטל, ואילו לפת וקפלוט שהם ממין הכרוב אין צריך לשער לבטלם רק בשישים, כמו שכתוב בחולין (צז:), ומוכח שתבלין אינו כרוב וכרשינין כמו שמפרש רש"י. והביאו בשם הערוך שתבלין הוא מיני בשמים.

והב"ח כתב לישב קושיית התוס', דתבלין לפעמים פירושו בשמים ולפעמים פירושו מיני ירקות שמתקנים בהם את הקדירה, וכמו שפירש רש"י בחומש (בראשית ד כב) 'תובל קין' שתיבל והתקין אומנות קין.

ביאור נוסף בתירוץ הגמרא הא בפירי הא בתבלין

רש"י (ד"ה כרופייתא) מפרש שכרופייתא הם מוכרי בשמים, ובתירוץ הגמרא מפרש (ד"ה בתבלין) שרב הונא מדבר בתבלין וכיון שאין התבלין ראוי להתקיים הכל יודעים שלצורך המועד הם, ולכן התיר רב הונא לכרופייתא למכרו במועד בפרהסיא. והמאירי מפרש שכרופייתא הם אותם שאין להם חנות מיוחדת או סחורה מיוחדת, אלא שלוקחים הם מהחנויות הגדולות וממחסני הפירות, ומוכרים לעם מעט מעט, וכוונת הגמרא בתירוץ הוא שכשם שתבלין מותר למכור בפרהסיא כיון שניכר לכל שלצורך המועד הוא, כך כל הפירות מותר למכרם בפרהסיא כשקונים מהם מעט וניכר שלצורך המועד קונים אותם[יט], וכיון שהכרופייתא מכרו מעט מעט לכן התיר להם רב הונא למכור במועד בפרהסיא.

וכעין דין זה כתב המגיד משנה (יו"ט פ"ז הל' ט, כג) בדעת הרמב"ם שם[כ], שדווקא מי שאומנותו בכך צריך למכור בצנעה, אבל מי שאין אומנותו בכך כיון שאינו מוכר ועושה הרבה ואינו נראה כמוכר ועושה לצורך ימי החול מותר לו למכור ולעשות במועד אפילו בפרהסיא, ושלכך נקטה המשנה במוכרי פירות וכו' לשון 'מוכרי' שמשמע אלו שאומנותן בכך[כא].

פרק שלישי - ואלו מגלחין

הטעם שהתחיל התנא פרק זה בתוספת ו'

ואלו מגלחין במועד. הראשונים הקשו שהיה ראוי שהמשנה תכתוב אלו מגלחין בלא תוספת ו', שלכאורה אין זה המשך לפרק הקודם. התוספות (ד"ה ואלו) ביארו דכיון שהדברים ששנינו בפרק הקודם שהתירו לצורך המועד כגון למכור פירות בצנעא, לאחר שהתירו אותם הרי הם מותרים כדין, דהיינו שמעשים אלו התירו לגמרי בחול המועד אפילו שלא במקום אונס, וכהמשך לדברים אלו ממשיך התנא לכתוב במשנתינו גם ואלו דברים שהתירו שלא כדין, דהיינו שבעצם הם דברים שאסורים בחול המועד לשאר אנשים, רק התירו זאת במקום אונס.

והריטב"א ביאר דכיון שבפרק הקודם שנינו שהתירו לעשות מלאכות של דבר האבד רק במקום שהיה אונס קודם הרגל, ובפרק זה גם ממשיכים לדון במלאכות שהתירו דווקא במקום שהיה אונס קודם הרגל, משו"כ כתב התנא בלשון המשך 'ואלו' עוד דברים שהתירו רק במקום אונס.

גילוח כל הראש

ואלו מגלחין במועד. התוספות (יד. ד"ה ומנודה) כתבו שיתכן וגילוח כל הראש לגמרי[כב] יהיה אסור אפילו במקום אונס[כג], כיון דהוי מלאכה, ומה שהמשנה התירה במקום אונס זה רק גילוח של יפוי, דהיינו שאינו מגלח כל הראש לגמרי או גילוח הזקן שזה לא נחשב למלאכה, ויש להתירה מפני כבוד המועד.

ומבאר הפרי מגדים (משב"ז סי' תקלא סק"ב) שגילוח כל הראש לגמרי, כיון שאין בו כל כך יפוי[כד] נחשב כמלאכה שלא לצורך המועד שאסורה מן התורה, אבל גילוח של יפוי נחשב כמלאכה לצורך המועד שמותרת מן התורה[כה], רק חכמים קנסו לאסור זאת שלא במקום אונס[כו].

והטעם שהתוספות הוכרחו לחלק כך, ביאר שם הפרי מגדים דאם נאמר שגילוח כל הראש מותרת מן התורה, לא יהיה מובן מה חידשה המשנה בנזיר ומצורע, שהרי פשוט הוא שחכמים לא יקנסו במקום מצוה.

בסוף דבריהם כתבו התוספות שיתכן ומותר לגלח כל ראשו מן התורה[כז], ובנזיר ומצורע היה סברא לאסור כדי שלא ישהו קרבנותיהם לרגל.

וכן שאר הפוסקים לא הביאו חילוק זה ונראה שאין דעתם לחלק בזה[כח].

האם התירו הגילוח אפילו בפרהסיא

ואלו מגלחין במועד. המרדכי (סי' תתעג) מביא בשם התוספתא שגם לאלו שהתירו חכמים לגלח במועד לא התירו אלא בצנעא ולא בפרהסיא. והטעם לכך ביאר המגן אברהם (סי' תקלד סק"ו) שיש לחשוש אולי יש אנשים שלא ידעו מאונסו, ויטעו לומר שמותר לכולם לגלח במועד[כט]. וכתב הדרכי משה (סי' תקלא) שלקטן שמותר באמת לכולם לגלחו יש להתיר אפילו בפרהסיא, כיון שאין כאן שום חשש[ל].

אולם הריטב"א כתב שאלו שהמשנה התירה להם לגלח בחול המועד יכולים לגלח כדרכן ואפילו בפרהסיא. וביאר בספר מצבת משה שאף שמצינו בכל מלאכת דבר האבד שצריך שתהיה בצינעא [ראה לעיל יב:] מכל מקום כאן עדיף הוא על מלאכת דבר האבד, על פי מה שביאר הריטב"א בשאלת הגמרא ושאר כל אדם מאי טעמא אסורים, שהיה צריך להתיר לגלח בחול המועד היות וזה תיקון ויפוי הגוף והוי כצורך אוכל נפש שמותר במועד, ואם כן מטעם זה יש להתיר גם לגלח בפרהסיא, כמו שמותר לעשות מלאכות לצורך אוכל נפש ברשות הרבים. ומה שכתוב בתוספתא שצריך לגלח בצנעא, יעמיד הריטב"א דהיינו לעניין גילוח לאבל בתוך שלושים ימי אבלו המוזכר שם יחד עם הדין של גילוח במועד[לא].

האם הגילוח מותר על ידי ספר ישראל

ואלו מגלחין במועד. בספר גן המלך (סי' סג) כתב שאלו שהתירו להם לגלח במקום אונס, מותרים לגלח אף על ידי ספר ישראל, כיון שיש היתר בגילוח זה. ומשמע מדבריו שגם שלא במקום אונס היה ראוי להיות מותר מהתורה על ידי ספר ישראל[לב], כיון שזה לצורך המועד, רק שחכמים אסרו זאת[לג]. אולם האליה רבה (סי' תקלא סק"א) כתב שיתכן שעל ידי ספר ישראל הרי זה אסור מן התורה, ועל כן אין להתיר אפילו במקום אונס[לד].

באיזה אופן המנודה נחשב לאנוס

והמנודה שהתירו לו חכמים. לכאורה יש להקשות מדוע המנודה נקרא אנוס, הלא היה לו לראות שיתירו לו נידויו קודם הרגל, דהיינו שיפייס בעל דינו, שאז מתירים מיד את הנידוי אפילו שלא נשלם זמן נידויו, וכשלא עשה כך הרי הוא פושע.

יש מהראשונים[לה] שתירצו, שמדובר כאן שלא היה בידו[לו] איך לפייס את בעל דינו קודם הרגל, ובחול המועד מצא דרך לפייסו, ולכן רק בחול המועד התירו לו.

ויש מהראשונים[לז] שסוברים שאפילו באופן שהיה לו אפשרות לפייס את בעל דינו קודם המועד מותר לו לגלח בחול המועד, וטעמם דכיון שלא היה בדעתו לפייסו קודם המועד נקרא הוא אנוס[לח].

ויש מהראשונים[לט] שהביאו בשם הירושלמי לתרץ, שבאמת התירו לו את נידויו קודם הרגל, אבל נשאר בנידויו עד המועד משום שאין נידוי פחות

[יח] **וכן** מפרש השיטת ריב"ב.

[יט] **ומוסיף** המאירי שכן כל הפירות הראויים לתבשיל מדברים שאדם לוקח לאכול לאלתר מותר למכרם בפרהסיא כיון שמסתמא אדם קונה אותם לאוכלם מיד.

[כ] **וכן** כתב המג"א (או"ח סי' תקלט ס"ק יא) בשם כמה פוסקים.

[כא] **וכתב** המנורת המאור שגם באופנים שמותר לעשות בפרהסיא, מכל מקום כמה שיכול הוא לעשות בצנעה יעשה, כדי שלא יראה כמבזה את המועדות.

[כב] **ע"פ** גירסת הב"ח שם.

[כג] **חוץ** מנזיר ומצורע משום מצוה.

[כד] **וראיה** ממה שצותה התורה ליפת תואר, שנאמר (דברים כא יב) וגלחה את ראשה, והרי התורה צוותה כן כדי לנוולה.

[כה] **טעם** זה שייך לשיטת הרמב"ן שמלאכה שלא לצורך המועד אסורה מן התורה, ולצורך המועד מותרת מן התורה [ראה בילקוט ביאורים בהקדמה למסכת]. וכתב בארץ צבי שאין להתיר אף בגילוח כל הראש אף שאינו יפוי מטעם שהוא כעת מנוול ואין זה כבוד המועד, שניוול נקרא רק אם לא גילח שלושים יום דומיא 'דגדל פרע' שכתוב בנזיר דהוי שלושים יום.

[כו] **ובספר** שארית הברכה ביאר שמה שתוספות כתבו שאסור גילוח כל הראש מטעם מלאכה, הכוונה שזה מלאכה שיש בה טרחה יתירה [וכן ביאר בספר תפארת בחורים].

[כז] **אלא** שחכמים אסרו כן שלא במקום אונס. והרש"ש כתב שתוספות מתכוונים להתיר אפילו שלא במקום אונס, וכתב במצבת משה שלא נראה כך.

[כח] **כתונת** פסים וקרן אורה.

[כט] **וכן** משמע מדברי הדרכי משה (סי' תקלא) המובא להלן. ובספר מצבת משה ביאר שהיות ומה שהתירו לגלח הוי שלא כדין, כלשון התוספות (ד"ה ואלו) די לנו שנתיר בצנעא, וראה עוד בהערה הבאה.

[ל] **אבל** הבית מאיר שם חולק שתמיד צריך לגלח בצנעא, שהטעם שצריך צנעא כדי שלא יהיה זלזול במועד (וז"ל כהמ"א שהטעם מפני חשש הרואים).

[לא] **וכמו** שכתב הב"י (סי' תקלד) לענין כיבוס, ומובא להלן.

[לב] **שאם** זה היה אסור מהתורה חכמים לא היו מתירים זאת.

[לג] **כמבואר** בגמרא.

[לד] **והדיון** בגמרא הוא דוקא כשמסתפר על ידי כותי, שהיה ראוי להיות מותר כיון שזה לצורך המועד, וחכמים אסרו זאת כדי שלא יכנסו מנוולים לרגל כמבואר בגמרא.

[לה] **ריטב"א** ותלמיד הרשב"א, וכן הרא"ש להבנת התפארת שמואל.

[לו] **בחידושי** תלמיד הרשב"א כתב שגם אם לא נזדמן לו להתיר נידויו ע"י שכחה או עצלות מותר, שאין זה נקרא מכוון מלאכתו במועד.

[לז] **והבית** יוסף (סי' תקלא) כתב שכן היא דעת הרמב"ם והרי"ף.

[לח] **ובמשנה** למלך ביאר שכל מי שצריך לעשות מעשה בשביל לגלח כגון פיוס, נקרא שאין בידו לגלח.

[לט] **תוספות** (ד"ה והמנודה), שיטה, רא"ש (סי' א) וטור (סי' תקלא).

משלושים יום. והאחרונים נתקשו[מ] בפירוש זה, שהרי קיימא לן כשמואל (לקמן טז.) שאם פייס בעל דינו מתירים לו את הנידוי מיד, אפילו שלא נשלם השלושים יום. ועוד הקשו[מא] שאם בין כך נשאר בנידויו עד שיעברו שלושים יום, מדוע צריך שיתירו לו קודם הרגל[מב].

באיזה אופן הנודר נחשב לאנוס

וכן מי שנשאל לחכם והותר. גם בדין זה הקשו הראשונים מדוע נחשב לאנוס, הרי היה יכול להתיר נדרו קודם הרגל. יש מהראשונים[מג] המפרשים שהמשנה מדברת באופן שדעת הנודר היה להשלים נדרו גם במועד, וכשהגיע המועד חזר בו ורוצה להתיר נדרו, ומשום כך חשוב הוא כאנוס והתירו לו לגלח. אולם יש מהראשונים[מד] שסוברים שאף באופן זה אינו חשוב כאנוס, ולדבריהם צריך לתרץ שמדובר כאן שלא מצאו פתח להתיר נדרו קודם הרגל ובחול המועד מצאו לו פתח[מה], או שלא מצא חכם שיתיר לו קודם הרגל. ויש שתירצו[מו] שמדובר כאן שנדר שלא יגלח אם יאכל פירות מהמועד ואילך, שרק במועד חל הנדר.

גירסת הרמב"ם במשנה, ומה הדין במי שהיה טמא ונטהר במועד

והנזיר והמצורע העולה מטומאתו לטהרתו. כך היא גירסת רש"י[מז] ורוב הראשונים. ופירש רש"י שגם בנזיר מדובר כשעולה מטומאתו לטהרתו, דהיינו שנטמא באמצע נזירותו ונטהר במועד, שדינו בתגלחת. והר"ן פירש[מח] שדווקא במצורע מדובר בעולה מטומאתו לטהרתו, אבל בנזיר מדובר בנזיר טהור שנשלם נזירותו במועד שדינו בתגלחת[מט]. ולדברי שניהם דווקא מצורע או נזיר שעלו מטומאתן לטהרתן שחייבים בתגלחת מותר להם לגלח במועד, אבל מי שהיה טמא בטומאה אחרת ונטהר במועד, אסור לו לגלח במועד, כיון שגם בימי טומאתו היה מותר לו לגלח, וגם אין דינו כעת מחייב בתגלחת.

אולם הרמב"ם בפירוש המשניות גורס במשנה 'והעולה מטומאתו לטהרתו', ופירש שם כגון טמא מת או בא על הנדה וכיוצא בו. וכן בהלכות יו"ט (פ"ז הי"ט) כתב שכל היוצא מטומאתו לטהרתו מותר לגלח במועד. וביאר המגיד משנה, שלדעתו כיון שאין [ראוי] לטמא להתקשט ולהתגלח בימי טומאתו, התירו לו עתה בטהרתו לגלח במועד. ובדקדוקי סופרים הקשה מניין לו זאת הסברא, ומניין שיספיק טעם זה להתיר להתגלח במועד[נ]. וביאר הוא שיש לומר בדוחק בכוונת הרמב"ם שכיון וטמא מת ובא על הנדה מטמאים אדם, לא ימצאו מי שיגלחם בשעת טומאתם ששום אדם לא מעוניין להיטמאות[נא], לכן התירו להם להתגלח מיד כשעולין מטומתאן ואפילו במועד.

גילוח בחול המועד למומר שחזר בתשובה

העולה מטומאתו לטהרתו. בתרומת הדשן (ח"ב סי' פו) כתב שמי שהמיר דתו וחזר בתשובה במועד, מותר לו להתגלח בחול המועד, כיון שכן הוא המנהג לגלח בעלי תשובה, על פי דברי רבי משה הדרשן בפרשת בהעלותך שהטעם שהלויים היו טעונים תגלחת, כיון שהיו כפרה על הבכורות שעבדו עבודה זרה הקרויה מת, ומת הוקש למצורע, ומצורע טעון תגלחת. וכמו כן מומר שחזר בתשובה טעון תגלחת, וכמו שלמצורע התירו לגלח בחול המועד, כמו כן לבעל תשובה יש להתיר לגלח בחול המועד. וכתב שלפי טעם זה מותר אפילו אם חזר בתשובה קודם המועד, שכשם שהתירו למצורע אפילו כשהיה לו פנאי קודם הרגל, כדי שלא ישהה קרבנותיו[נב], כמו כן יש להתיר לבעל תשובה אפילו אם חזר בתשובה קודם המועד, כיון שאין מצרפים אותו לכל דבר שבקדושה עד שיגלח ויטבול, והרי זה כדוגמת 'שלא ישהה קרבנותיו' ואפילו שאין הגילוח מעכב זאת, כיון שכך נהגו מנהג אבותינו תורה היא[נג].

ועוד טעם כתב להתיר, שכשם שהתירו לגלח קטן בחול המועד, אפילו שנולד קודם המועד[נד] כיון שלא שייך בו הקנס שלא יכנס מנוול, כמו כן מי שחזר בתשובה במועד, לא שייך בו קנס זה, כיון דעד עתה הוא היה מומר[נה].

הטעם שלא הוזכר במשנה גילוח הנתק

מצורע העולה מטומאתו לטהרתו. כתב הריטב"א דמה שהתירו לגלח לעולה מטומאתו לטהרתו כוונת התנא בזה למעט רק את המצורע בימי טומאתו, אבל בימי הסגרו אם הגיע זמנו לגלח נתקו במועד, שורת הדין נותנת שמותר לו לגלח נתקו אף שאינו נטהר מטומאתו, כיון שדבר מועט כזה לא נחשב לתספורת ולא שייך בזה הגזירה שגזרו בגילוח, ומטעם זה גם לא נזכר דין זה במשנה כיון שפשוט הוא שמותר[נו]. והמאירי כתב שגילוח נתקו כבר נכלל במשנה דלעיל (ז.) שרואים את הנגעים במועד, והיינו גם דינו של גילוח נתקו.

יד.

ביאור מטפחות הספרים

מטפחות הספרים. רש"י כ"י מבאר בפירושו השני שהכוונה למטפחות של הסַפָּרים, ומדובר כשמספרים לאלו שחכמים התירו להם[א], והשיטה (לקמן יח.) הקשה שהלא אלו שהתירו להם הם מועטים ואין כל כך צורך לכבס לצורכם[ב], ועוד הקשו דמכיון שהותרו רק על ידי דחייה[ג], מניין לנו להתיר אף מכשירי הגילוח בשבילם. והביא שיש שגורסים[ד] מטפחות הסְפָרים, והכוונה למטפחות שגוללים בהם כתבי הקודש[ה]. וכתב השיטה שהתירו זאת מפני כבוד הספרים, ובמשנה ברורה (סי' תקלד סק"ה) כתב שטעם ההיתר הוא מאותו טעם שהתירו במטפחות הידיים, שמשתמשים בהם תדיר ומתלכלכים.

האם העולים לטהרה מטומאת מת או נבילה מותרים לכבס בחול המועד

וכל העולין מטומאה לטהרה. המאירי כתב שהכוונה לעולים מטומאת מת או נבילה הטעונים מן התורה כבוס בגדים. אמנם התוספות (לקמן יח: ד"ה העולים) נסתפקו אם הכוונה דווקא למצורע מפני שאסור לכבס כל בגדיו בימי טומאתו, אבל טמא מת ונבילה שמותרים בכיבוס בגדים בימי טומאתם, יהיו אסורים לכבס בגדיהם הטמאים בחול המועד[ו], או שגם הם מותרים כיון שחייבים מן התורה לכבס את הבגדים שלבשו בימי טומאתם.

הב"י (סי' תקלד) כתב בשם המרדכי (סי' תתעא) שכל העולים מטומאה לטהרה בא לרבות גם מי שאירע לו קרי במועד, וכן לבעלת הכתם.

האם התירו לכבס אפילו בפהרסיא

ואלו מכבסין במועד. כתב המרדכי[ז] (סי' תתעג) שאלו שהתירו להם לכבס בגדיהם בחול המועד, יכולים לכבס כדרכן[ח], וכן לא צריכים לכבס בצנעא, ומותר להם לכבס אפילו בפהרסיא על יד הנהר ששם מתכבסים יותר יפה מאשר בבית[ט]. ולכאורה יש להקשות שלגבי אלו שהתירו להם לגלח בחול המועד כתב המרדכי שחייב להיות בצנעא, ומקור דינו הוא מהתוספתא, ושם כתוב גם לגבי כיבוס שחייב להיות בצנעא, ואיך כתב לגבי כיבוס דלא כהתוספתא.

ובדרכי משה (סימן תקלד) כתב שמה שהתיר המרדכי בפהרסיא, היינו רק על יד הנהר ששם מתכבס יותר טוב מאשר בבית וזה הוא מכבוד המועד, אבל ברשות הרבים שלא ליד הנהר לא התיר, ומה שהתוספתא מתירה רק בצנעא, הכוונה למעט אם מכבס ברשות הרבים שלא ליד הנהר[י].

[מ] **ב"י** וב"ח (סי' תקלא), ובחידושי תלמיד הרשב"א כתב שירושלמי זה דלא כהלכתא.

[מא] **דרישה** (שם), ט"ז (יו"ד סי' שלד סק"ו) ועוד אחרונים.

[מב] **הב"י** והב"ח האריכו לבאר את דברי הירושלמי, וראה בט"ז שם מה שהקשה עליהם. והט"ז ביאר דהירושלמי מיירי באופן שלא שייך להתירו ע"י פיוס, וכגון שהחכם שביזהו הלך לו, או שהחכמים החליטו להחמיר עליו שיהיה בנידוי דווקא שלושים יום, ומה שכתב הירושלמי שהתירו לו הנידוי קודם הרגל הכוונה שאפילו אם התירו קודם הרגל, מ"מ נקרא אנוס כיון שההיתר לא הועיל וכל שכן אם התירו לו רק ברגל שנקרא אנוס. אמנם השפת אמת כתב שאין משמע כן בירושלמי [ובדרישה שם תירץ באופן אחר, עיי"ש]. ומהמרדכי משמע שטעם הירושלמי שצריך שיתירו קודם המועד, מפני שאין מתירים נידוי במועד. אמנם השפ"א הקשה על פירוש זה מלשון הירושלמי, עיי"ש.

[מג] **ריטב"א** שיטה ומאירי.

[מד] **רא"ש** שם.

[מה] **ראה** הערה.

[מו] **תוספות** יד. ד"ה ומנודה) עפ"י המהרש"א. אמנם בקרן אורה הקשה על ביאור זה שהרי לחד מ"ד בנדרים (טו.) אדם נזהר בתנאי, ומדוע שנאסור לו לגלח הרי אין חשש שיאכל. ועוד הקשה דהרי לחד מ"ד (שם ג.) אפשר להתיר הנדר גם קודם חלות הנדר. וע"כ ביאר את תירוץ התוספות כמו התירוץ הקודם שהובא כאן (וראה עוד רס"ס וספ"ח).

[מז] **כך** כתבו במלאכת שלמה ובמשנה למלך (הל' יו"ט הי"ט).

[מח] **וכן** פירשו השיטה ונמוקי יוסף.

[מט] **בגמרא** (לקמן יז:) מבואר שמותר להם להתגלח אפילו שהיה להם פנאי קודם המועד, כדי שלא ישהו קרבנותיהם, שהגילוח הרי מעכב את הקרבן. ולכאורה קשה דהא כל מה דאמרינן שהתגלחת מעכב את הקרבנות היינו דוקא גבי נזיר העולה מטומאתו אבל בנזיר שנשלם נזירותו אין הגילוח מעכב את הקרבן כמבואר בנזיר (מו.) ומדוע התירו לו לגלח במועד, ויתכן שלכן רש"י פירש שמדובר בנזיר שנטמא [ראה בהגהות לר"ן בהוצאת מכון הרי פישל], אבל לשאר ראשונים קשה. ותירצו התוספות (לקמן יז: ד"ה שלא) שכיון שמצווה לגלח שערו תחת הדוד של השלמים כמבואר בנזיר (מה:) ורגילים בכך, נחשב שהקרבן תלוי בתגלחת [וראה עוד במשנה למלך שם שהאריך בזה].

[נ] **וכמו** כן לא שייך לגבי טמא הטעם שכתבו תוספות (ד"ה והיוצא) לגבי מי שהיה בבית האסורים, שאין ערב לו להסתפר שם.

[נא] **והוסיף** שלפי ביאור זה, מה שכתב הרמב"ם וכיוצא בו כוונתו דווקא לזב שמטמא אדם.

[נב] **כמסקנת** הגמרא לקמן (יז:).

[נג] **אמנם** דווקא במקום שנוהגים כך מותר. ט"ז (סי' תקלא סק"ו).

[נד] **כלישנא** בתרא לקמן (יד:) שכך נפסק להלכה.

[נה] **אולם** לפי טעם זה יהיה מותר רק אם חזר בתשובה במועד, שכן אם חזר קודם המועד הרי הוא כגדול שלא גילח קודם המועד.

[נו] **וכן** כתב הר"ן.

[א] **וכ"כ** התוספות (לקמן יח: ד"ה הספרים).

[ב] **וכן** הקשה הריטב"א (לקמן יח.).

[ג] **כמו** שכתבו התוספות (יג: ד"ה ואלו) דהוי שלא כדין.

[ד] **וכן** הוא ברש"י כ"י בפירושו הראשון, ובתוספות שם בשם הירושלמי.

[ה] **או** מטפחות של ילדים קטנים שמניחים על הספרים בשעה שלומדים. שיטה שם.

[ו] **שיכולים** ללבוש בגדים שכיבסו בימי טומאתם. וכתב הרש"ש שצריך לומר שהתוספות לא גרסו במשנה הזבים והזבות וכו', שהרי הם מותרים בכבוס בימי טומאתם [אמנם לכאורה אין לדמות בגדי זבים, שבהם יש להתיר משום שהם מתלכלכים כל הזמן. ראה בשיטה שם, וראה פסקי תוספות שכתבו גם שלזבים וזבות התירו לכבס].

[ז] **וכן** כתבו בשיטה ובהגהות מיימוניות (פרק ז אות ק).

[ח] **היינו** אפילו בנתר וחול שהדרך לכבס בהם.

[ט] **והביא** ראיה לזה מהגמרא (יח:) אמר בר הדיא לדידי חזי לי ימה של טבריא דמפקי לה משיכלי דמני כיתנא בחולא דמועדא, שכיבסו בגדי פשתן ליד ימה של טבריה. וראה בהמשך מה שהקשה על זה המגן אברהם.

[י] **והבית** יוסף תירץ שהתוספתא מדברת לענין אבל בתוך שלושים ימי אבלו, וכתב שבדק ומצא שלשון התוספתא 'כל אלו שאמרו מכבסים במועד מותר לכבס בתוך שלושים ימי אבל, אע"פ שהתירו לכבס לא התירו אלא בצנעא'. והמרדכי יפרש שמה שהתוספתא אוסרת בפהרסיא הולך על אבל. אמנם המ"א הקשה מדוע לגבי גילוח פירש כן שמדובר לעניין

אולם המגן אברהם (סי' תקל"ד סק"ד) הקשה מנין להמרדכי לחלק בין גילוח לכיבוס[יא], וביאר שכוונת המרדכי רק לענין בגדי פשתן שמבואר בגמרא לקמן (יח.) שמותר לכבסם בחול המועד, ועל זה כתב שהתירו לכבס אפילו בפהרסיא ליד הנהר, אבל לאלו שהמשנה התירה להם לא התירו לכבס אלא בצנעא.

ביאור שאלת הגמרא

ושאר כל אדם מאי טעמא אסורין. הראשונים מקשים מדוע אין לאסור גילוח משום מלאכה גמורה ומדוע שיהיה מותר שלא במקום אונס. התוספות (ד"ה ושאר) ביארו שכיון שהגילוח הוא לצורך המועד יש להתיר[יב]. והנמוקי יוסף כתב[יג] שכיון ויש שמחה למתגלח יש להתירו בחולו של מועד[יד]. אמנם לפירושים אלו יש להקשות דמנין לנו להתיר מלאכה לצורך המועד אף כשהיה אפשרות לעשותה קודם המועד, והרי גם בדבר האבד התירו רק באופן שאירע אונס קודם הרגל[טו].

אולם הריטב"א ביאר שכיון וגילוח הוא תיקון ויפוי הגוף[טז] הוי כצורך אוכל נפש[יז], וכמו שמותר לכל אדם לעשות מלאכה בחול המועד לצורך אוכל נפש, כן יש להתיר מלאכת גילוח בחול המועד לכל אדם. ומובן שאפילו כשהיה לו אפשרות להסתפר קודם המועד היה צד להתיר, וכמו שמותר לצורך אוכל נפש[יח].

האם לאחר גזירת חכמים חוזר האיסור מלאכה

הכא נמי כדי שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין. יש מהאחרונים שכתבו[יט] שמאחר וחכמים ראו מטעם זה לאסור לגלח בחול המועד, ממילא נשאר בזה גם איסור מלאכה שבעצם היה ראוי להיות מותר. וביאר בכתונת פסים שכיון וחכמים ראו שזה יכול לגרום זלזול במועד, נמצא שכבוד המועד הוא שלא יגלחו בו, וממילא אין טעם להתיר איסור מלאכה זו בחול המועד. אולם שאר האחרונים[כ] כתבו שלא שייך כאן איסור מלאכה כיון דהוי לכבוד המועד, רק חכמים קנסו שלא יכנסו מנוולים לרגל[כא].

18/06/2018אהח

האם מי שגילח ערב הרגל מותר לו לגלח בחול המועד

הכא נמי כדי שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין. הטור (סימן תקלא) מביא שיטת רבינו תם[כב] שמתיר למי שגילח כבר קודם הרגל לגלח שוב במועד, שהרי הטעם שאסרו לגלח בחול המועד הוא מפני שקנסו שלא יכנסו לרגל מנוולים, אבל כשגילח קודם הרגל שלא שייך בו קנס זה מותר לגלח.

ונחלקו עליו הראשונים[כג], וטעמם דיש לחשוש שאלו שיראו אותו בחול המועד לאחר שגילח, לא ידעו שהתגלח גם קודם המועד, כיון שכעת כבר לא ניכר שגילח גם קודם המועד ויבואו לומר שמותר לגלח בחול המועד, והרי מטעם זה אסר אביי למי שאבדה לו אבידה קודם הרגל לגלח בחול המועד, שאין כולם יודעים שנאבדה לו אבידה ומפני כך נאנס מלגלח. וכן הוכיחו ממה שהמשנה לא כתבה להתיר אופן זה ביחד עם שאר האופנים שמוזכרים במשנה[כד], או שהגמרא תכתוב שמותר באופן הזה כמו שכתבה היתר לכבס למי שיש לו רק חלוק אחד[כה].

והנודע ביהודה (מהדו"ק או"ח סי' יג)[כו] מפרש דעת ר"ת, שלא התיר אלא על ידי פועל עני שאין לו מה לאכול[כז], והיינו דדעתו שאין לחשוש לאלו שרואים אותו אחר הגילוח דמיחזי שגילחו עתה במועד ולא ניכר להם שגילח קודם הרגל, כיון שבני עירו כבר ראוהו בתחילת הרגל שהיה מגולח[כח], ולאורחים שבאו לעיר לאחר מכן אין צריך לחשוש[כט], אולם היות ומי שגילח קודם הרגל אין לו כעת צורך כל כך לגלח[ל], משו"כ יש לאסור זאת משום איסור מלאכה, ולכן אין מותר אלא על ידי פועל עני שאין לו מה לאכול, וכשם שהתירו באופן זה את כל המלאכות.

אולם כל גאוני דורו[לא] דחוהו וכתבו שדעת ר"ת היא דעת יחיד, וכל הפוסקים חלקו עליו ואסרוהו לגמרי מטעם שיש לחשוש למראית העין של אלו שלא ראוהו שהיה מגולח בתחילת המועד[לב].

רחיצה בחול המועד

הכא נמי כדי שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין. כתב הריטב"א שפשוט שאין לאסור מטעם זה רחיצה בחול המועד. וכן הביא המרדכי (סי' תתלו) בשם רבינו יצחק, וביאר שדווקא לגלח אסרו בחול המועד, מפני שהיה לו לגלח בערב הרגל ולא להיכנס לרגל כשהוא מנוול, אבל רחיצה מותרת בחול המועד כיון שהדרך לרחוץ כל יום. וכן כל הנאת רחיצה מותרת.

הטעם שלא התירו לגלח בחול המועד מפני כבוד השבת ויו"ט אחרון

ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. הראשונים הקשו מדוע לא התירו בחול המועד לגלח ביום חמישי מפני כבוד השבת, או בערב יו"ט אחרון מפני כבוד יו"ט, וכמו שהתירו לאנשי משמר ומעמד. וביאר התוספות רי"ד שאם היו מתירים לגלח מפני כבוד שבת יבואו לומר שמותר כל השבוע לגלח, שיש לחשוש שיסברו הרואים שאין טעם האיסור לגלח משום קנס, אלא האיסור מטעם מלאכה, וכשיראו שמתירים להם מפני כבוד שבת, יאמרו שמלאכה זו מותרת לגמרי במועד.

והמאירי מחלק שכיון ואנשי משמר ומעמד מתחילים את משמרתם קבוע במוצאי שבת, ועד יום חמישי אסור להם לגלח, לא חששו חכמים שישהו מלגלח קודם משמרתם על דעת שיגלחו ביום חמישי, שהרי הם צריכים להמתין עד סוף השבוע. אבל מועד שאינו מתחיל דווקא במוצאי שבת, ויתכן שיום טוב ראשון יחול ביום רביעי, ויצא שיום ראשון של חול המועד הוא יום חמישי ויש כבר להתיר בו משום כבוד שבת, חששו חכמים שאם נתיר לגלח בחמישי מפני כבוד השבת, ישהו מלגלח קודם הרגל על דעת שיגלחו בחמישי, ושוב יכנסו לרגל כשהם מנוולים[לג].

ויש שמתרצים[לד] שכיון והאיסור לגלח לאנשי משמר הוא רק מטעם קנס שלא יכנסו לרגל מנוולים, לכן אפשר להתיר מפני כבוד השבת, אבל איסור גילוח במועד אף שעיקרו רק מטעם קנס, אמנם מכיון ונאסר נעשה דינו ככל שאר המלאכות שאסורים במועד, שאין להתירם מפני כבוד שבת ויו"ט.

ובשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קנד) תירץ שכיון וכל האיסור הוא מפני כבוד הרגל שלא יכנסו כשהם מנוולים, משו"כ אין להתיר לגלח במועד מפני כבוד יו"ט אחרון, ואדרבה כבוד היו"ט הוא בזה שלא יגלח שהרי הוא נאסר מפני שלא גילח לכבוד הרגל, ואין לדחות כבוד יו"ט מפני יו"ט, אבל אנשי משמר שאיסור גילוחם הוא מפני כבוד המקדש, יש להתיר להם לגלח במשמרתם מפני כבוד השבת, דאתי כבוד שבת ודחי כבוד המקדש[לה].

שיטת הרמב"ם לגבי אנשי משמר

ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. רש"י (לקמן יז:) כתב שהיתר זה נאמר גם לאנשי משמר, וכן משמע בראשונים (מאירי ותוספות רי"ד). אולם הרמב"ם (ביאת המקדש פ"א הי"ב) כתב באנשי משמר שאסורים לגלח ולכבס בשבוע

חול המועד. **יא. שהראיה** שהביא מדברת לענין בגדי פשתן שזה מותר לכולם, אבל שאר בגדים שהתירו רק למי שאירע אונס אין להתיר אלא בצנעא משום שיש לחשוש לאלו שלא יודעים שבא ממדינת הים או מבית השביה ומבית האסורים. **יב. וכמו** שמותר לבנות בנין לצורך המועד. קרן אורה. **יג. וכן** הוא ברש"י על הרי"ף, מאירי ושיטה. **יד. הקרן** אורה הקשה שלפי טעם זה אין מובן למה התירו לגלח לקטן, הרי אין לו שמחה בזה. **טו. כן** הקשה בספר אור גדול, וכתב שלפי דעת הראשונים [הובאו בנמוקי יוסף (ו:)] הסוברים לגבי דבר האבד שמי ששכח או נתעצל קודם המועד, אין זה נקרא מכוון מלאכתו למועד ומותר, אפשר לומר שקושיית הגמרא להתיר באופן זה ששכח או נתעצל, וכן משמע ברש"י כאן, אמנם לפי החולקים שם צריך לבאר כהריטב"א המובא כאן. **טז. וכן** צריך לומר גם לגבי כיבוס. **יז. והקרן** אורה ביאר כעין זה כוונת התוספות, שכיון דזה צורך המועד הרי זה דומה לצורך אוכל נפש, שמותר אפילו כיוון מלאכתו במועד. **יח. וכמו** שכתב הרא"ש בפרק מי שהפך (סי' מה) שלצורך אוכל נפש מותר אפילו כיוון מלאכתו במועד. **יט. נודע** ביהודה (מהדו"ק או"ח סי' יג), וכן כתב בכתונת פסים בדעת הב"י. **כ. יד** דוד, בנין אריאל, מצבת משה ושפת אמת. **כא. ובמצבת** משה הוכיח ממה שכתב הריטב"א (יג. ד"ה מסוס) לגבי דבר האבד שאפילו אם בכוונה המתין למועד מותר מן התורה, והוי רק איסור מדרבנן כדי שלא ימתינו בכוונה עד המועד. ומוכח דבכה"ג הוי רק איסור דרבנן. **כב. וכן** מובא בהגהות אשר"י כאן, ובהגהות מיימוניות (הלכות יו"ט פ"ז הי"ז). וכן מביא בשיטה בשם יש מי שרוצים להתיר. **כג. הטור** ואור זרוע, וכן מביא בהגהות מיימוניות שם בשם מהר"ם מרוטנברג. **כד. בספר** בנין אריאל כתב שיש לדחות דתני ושייר, שאל"כ הגמרא יכלה לפשוט גם את ספקו של רבי זירא מזה שלא הוזכר היתר זה במשנה, כמו שכתבו התוספות לקמן (יז: ד"ה ותנא) [ועיין שם עוד שהאריך בזה]. וראה גם בשפת אמת שדחה דיש לומר שהמשנה כתבה רק דברים שבעצם היה ראוי לאוסרם כיון שנכנסו מנוולים לרגל, רק שהתירו להם מחמת אונס וכדומה, אבל זה שגילח ערב הרגל אין ראוי בכלל לאסרו כיון שאינו מנוול, ולכן לא כתבו התנא. **כה. כך** פירש הב"י שם את הקושיא, ובזה מתורץ מה שהוקשה בהערה הקודמת. אולם השפת אמת דחה גם ראיה זו שיתכן דהוי פשוט ליה לגמרא שמותר באופן זה, וכמו שהתירו לקטן שנולד קודם המועד (להלן יד:) כיון דלא שייך בו גזירת חכמים, ואטו כי רוכלא ליחשוב וליזיל. **כו. וראה** גם במהדורא תנינא (סי' נט - קא). **כז. וכתב** ששאר הפוסקים גם מודים שמותר ע"י פועל עני, רק שהם הבינו שר"ת מתכוון להתיר בכל פועל ולכן הקשו עליו. **כח. והשפת** אמת גם כתב סברא זו, והוסיף שגם בשעה שמסתפר רואים ששערותיו קצרים, וזה כעין אזורו מוכיח עליו, אולם כתב שיש לאסור זאת משום איסור מלאכה, כיון שאין זה צורך המועד. **כט. והביא** לזה ראיה ממה שכתב המגן אברהם (או"ח סי' רמד) לגבי איסור שביעית שאין לחשוש לאורחים. וכל שכן באיסור מלאכה בחול המועד הקל יותר. ובבנין אריאל כתב שאין לדמות גזירות חכמים זו לזו, ועוד הקשה על גוף סברת הנודע ביהודה דהא שפיר יש לומר שיש לחשושו שלא ראוהו כל בני עירו שהיה מגולח בתחילת הרגל. **ל. ביד** דוד הקשה על סברא זו, שהרי מצינו שהתירו לכבס למי שיש לו רק חלוק אחד אפילו שכיבס קודם הרגל, ושם הרי הוא פחות צורך מכאן, שאנשים מצטערים בגילוח יותר מכיבוס בגדים. **לא. ראה** בספר בנין אריאל (בחלק השני הנקרא בית תלמיד), בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' קנד) וביד דוד שהאריכו בזה. והחת"ס שם כתב שגם הנוב"י לא התיר אלא להוראת שעה להולכים בין השרים שגנאי להם בכך. **לב. ביד** דוד כתב עוד שלא מצינו לשום פוסק והראשונים שהביאו את שיטת הר"ת חוץ מהטור, וגם הוא לא כתב שר"ת פסק כך אלא שפירש כך, ויתכן שאף ר"ת עצמו לא פסק כך הלכה למעשה ולא סמך על פירושו. **לג. ובספר** בית דוד (הל' יו"ט) תירץ שבאנשי משמר לא חששו שימתינו, כיון שמיום חמישי של ערב משמרתם עד יום חמישי של משמרתם כבר יעבור יותר מעונה של תספורת שזה שבעת ימים, וכל כך הרבה זמן לא ימתינו. אבל חול המועד שהוא רק שבעה ימים, בערב יו"ט אחרון עדיין לא יעבור עונה של תספורת, יש לחשוש שבכוונה ישהו מלהסתפר קודם המועד כיון שיכולים להסתפר במועד [ואף שסוכות הוא שמונה ימים מ"מ לא רצו לחלק]. **לד. מובא** במאירי. **לה. אמנם** בתירוץ זה מיושב רק מדוע לא התירו בערב יו"ט אחרון, אך עדיין יש להקשות מדוע לא התירו בחמישי מפני כבוד השבת, [ואולי שבת ויו"ט כי הדדי נינהו, ראה שבת (פ:)].

שלהם ולא הזכיר שמותרים ביום חמישי, ורק לגבי אנשי מעמד (כלי המקדש פ״ו ה״ח) כתב כן. ובספר בית דוד (הלכות יו״ט) דייק מכך שדעת הרמב״ם לאסור לאנשי משמר ביום חמישי, וטעמו כיון שאנשי משמר הם הכהנים העובדים בבית המקדש והם עיקר העבודה, ראוי להחמיר בהם יותר, אבל אנשי מעמד שתפקידם הוא רק להתפלל על הקרבנות יש להקל להם.

אבל המשנה למלך שם כתב שדעת הרמב״ם להתיר בשניהם, ומה שלא הזכיר היתר זה לגבי אנשי משמר, כיון שהזכיר זאת כבר לגבי אנשי מעמד[לו].

ביאור החשש דיאמרו כל הסריקין אסורין וסריקי בייתוס מותרין

אמר אביי יאמרו כל הסריקין אסורין סריקי בייתוס מותרין. רש״י פירש[לז] שכיון ולא ידוע לכולם שנאבדה לו אבידה, יאמרו לכולם אסור לגלח ולזה מדוע מותר לו, ובכך יבואו לומר שאין איסור כלל להסתפר בחול המועד. ולפירוש זה לכאורה קשה, שהרי גם מי שנדר שלא לגלח ונשאל במועד, אין ידוע לכולם סיבת התירו, ובכל זאת המשנה התירה את זאת, ומדוע גם שם אין חוששים שיאמרו לכולם אסור לגלח ולזה מותר.

אבל הריטב״א כתב[לח], שהחשש הוא שאם נתיר כזה אונס שאינו גלוי וברור באופן מוחלט שלא היה לו פנאי לגלח, יבואו להתיר גם במקרים שאין כ״כ אונס, לכן אין לחלק ולהתירו באופן זה. משא״כ במקרים שהמשנה דיברה בהם, הם מקרים שברור וגלוי באופן מוחלט שלא היה לו פנאי להסתפר קודם המועד כגון הבא ממדינת הים, או שהיה אסור לו להסתפר כגון מי שנדר לא לגלח, ולכן אין לחשוש שמכך יבואו להתיר מקרים שאין בהם אונס כל כך.

ביאור אזורו מוכיח עליו והנפק״מ שבין הפירושים

הא אתמר עלה אמר מר בר רב אשי איזורו מוכיח עליו. רש״י כאן פירש שמי שאין לו אלא חלוק אחד כשמכבס חלוקו דרכו להתעטף במעילו ולחוגרו באבנטו כדי שלא יראה בשרו, ובכך מבינים שאין לו עוד חלוק[לט]. אבל רש״י בחולין (קז.) פירש שהיה דרכם ללכת תמיד עם אבנט חגור בחלוק, וכשמכבסים את החלוק היו מעבירים את החגורה מחלוק זה לחלוק שלובשים כעת, וזה שאין לו אלא חלוק אחד כשמכבס חלוקו משאיר את האבנט בחלוק המתכבס, ובכך הרואים מבינים שאין לו חלוק אחר. ולפירוש זה ההוכחה היא בבגד שמכבסים, שרואים שהבגד מכובס ביחד עם האבנט.

וכתב הבית יוסף (סי׳ תקלד) שלפי זה כהיום שאין הדרך ללכת חגורים באבנט, יהיה אסור לכבס אפילו למי שאין לו אלא חלוק אחד כיון שאין שום הוכחה בבגד בשעת הכיבוס[מ]. אולם לפי רש״י כאן שההוכחה היא באדם עצמו שרואים אותו חגור ללא חלוק, יש להתיר אף היום שאין הדרך ללכת חגורים באבנט למי שיש לו רק חלוק אחד, שהרי בשעת הכיבוס רואים שאינו לבוש בחלוק[מא].

וכתב עוד הב״י שזהו גם דעת הרי״ף והרמב״ם שפסקו שמי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו במועד ולא הזכירו שדווקא כשאזורו מוכיח עליו, משום שהם פירשו כרש״י כאן שההוכחה היא שרואים אותו חגור ללא חלוק, ואין זה דווקא בגלל האזור לכן לא הזכירו את האזור[מב].

על מי נסתפק רבי זירא

בעי רבי זירא אומן שאבדה לו אבידה ערב הרגל מהו. רש״י פירש את הספק של רבי זירא לגבי האומן עצמו אם מותר לו להסתפר בחול המועד כיון שהיה אנוס בערב הרגל. ודייקו התוספות (ד״ה אומן) שלשאר בני העיר היה ברור לו שאסורים להסתפר בחול המועד למרות שגם הם היו אנוסים מלהסתפר בערב הרגל כיון שהספר היה טרוד באבידתו[מג].

ובטעם הדבר ביאר בספר יד דוד שאונס בני העיר אינו מפורסם כל כך, ויש לחשוש שהרואים אחד מבני העיר מסתפר בחול המועד לא ידעו שהסיבה שהוא לא הסתפר בערב הרגל הוא מחמת האונס, אלא יאמרו שבכוונה המתין למועד[מד], ובכך יבואו לומר שמותר להסתפר במועד. אבל האונס של הספר מפורסם יותר כיון שבני העיר באו אליו בערב הרגל להסתפר ולא מצאוהו והתענינו על כך, ובכך נתפרסם הדבר לכל ואין שום חשש[מה].

ובספר בנין אריאל ביאר שאפילו שאכן מפורסם לכולם שבני העיר היו אנוסים כיון שהאומן היה טרוד, בכל זאת כיון שמקרה האונס לא אירע בבני העיר עצמם ולא היה ניכר בהם האונס, אין זה נחשב מספיק למוכחא מילתא.

אולם מדברי המאירי משמע שספיקו של רבי זירא הוא בין על האומן ובין על בני העיר, שגם להם יש צד להתיר להסתפר במועד כיון שמפורסם לכל שהספר היה אנוס, וממילא גם בני העיר היו אנוסים מלהסתפר.

דעת הראשונים לגבי אומן שהיה חולה בערב הרגל

בעי רבי זירא אומן שאבדה לו אבידה ערב הרגל מהו. יש מהראשונים[מו] שכתבו שרבי זירא הסתפק דווקא באופן זה שהאונס לא ניכר במפורש כל כך, רק היות ולא מצאו אותו התברר לכולם שהיה טרוד לחפש אבידתו, אבל במקרה שאירע לספר אונס שניכר וברור לכל, כגון שהיה חולה קודם הרגל וכולם ראו זאת, מותר לו להסתפר בחול המועד[מז]. ויש מהראשונים[מח] שכתבו שאפילו באופן זה יש להסתפק האם זה מפורסם ככל אלו השנויים במשנה.

אדם שהיה חולה בערב הרגל

כיון דאומן הוא מוכחא מילתא. בתשובות הרשב״א (ח״ג סי׳ רעה) כתב שמי שהיה חולה קודם הרגל ונתרפא במועד, אסור לו להסתפר בחול המועד כיון דאינו מפורסם ככל אלו השנויים במשנה, אפילו שהיה אנוס מלהסתפר קודם הרגל שהרי הגילוח קשה לחולה ומחזיר אותו לחוליו[מט]. וכתב הוכחה לכך שאם גם באופן זה מותר להסתפר בחול המועד היה לו לתנא לכתוב זאת במשנה[נ], וראיה מהמשך הגמרא ששמואל אומר קטן הנולד במועד מותר לגלח במועד, שאין לך יוצא מבית האסורים גדול מזה, ומשמע שההיתר רק בגלל שזה כלול בדין יוצא מבית האסורים שהוזכר כבר במשנה.

ובשיטה כתב שלא מיבעיא למי שחלה חולי גדול בערב הרגל שמותר לו להסתפר בחול המועד, כיון שזה אונס גמור[נא] וגם מפורסם ביותר, אלא אפילו מי שרק חש בראשו בערב הרגל מותר לו להסתפר בחול המועד, שגם לו היה קשה לגלח, וגם יש לזה קול אצל השכנים, ובכך הדבר מתפרסם לכל[נב].

אולם יש מהראשונים שכתבו[נג] שיש להסתפק בדין זה, והספק הוא אם אונס זה מפורסם ככל אלו השנויים במשנה.

פסק ההלכה בבעיא דרבי זירא

או דילמא כיון דלא מוכחא מילתא כי הנך לא. תיקו. השיטה[נד] כתב שכיון ואיסור הגילוח הוא מדרבנן שלא יכנסו למועד מנוולים, ממילא הוי ספק דרבנן וכל ספיקא דרבנן לקולא, ויש להתיר לאומן זה להסתפר בחול המועד[נה]. **אמנם** הנמוקי יוסף כתב[נו] שכיון והגמרא נשארה בספק יש לפסוק לחומרא, ואסור לאומן שאבדה לן אבידה ערב הרגל להסתפר בחול המועד. וביאר

לו. **וכן** כתב בברכי יוסף (סי׳ תקלח, ועיי״ש שהאריך בזה). לז. **וכן** פירשו כל הפוסקים. משנ״ב (שעה״צ סי׳ תקלח סק״ז). לח. **כן** ביארו המשנה ברורה שם. לט. **ובשיטה** פירש שבשעת הכיבוס הולך ללא חגורה, שאינו רוצה להדק את בגדי הצמר לגופו מפני שהם קשים, וכולם רואים שהוא ללא חגורה ומבינים שאין לו עוד חלוק. ור״ח פירש שבשעת הכיבוס הולך ערום ורק האזור במתניו, ובכך מבינים שאין לו עוד חלוק. מ. **ועל** פי זה ביאר דעת רבנו פרץ (שמובא בטור שם) שאוסר בזמננו לכבס אפילו למי שאין לו אלא חלוק אחד, שהוא פירש כרש״י בחולין שצריך שיהיה הוכחה בבגד, ובזמננו שאין הדרך ללכת חגורים אין הוכחה זו. מא. **ומה** שהגמרא הזכירה שצריך שהיה אזורו מוכיח עליו אין הכוונה שהאזור הוא המוכיח, אלא שבזמנם כיון שהיה הדרך לחגור באזור הזכירה הגמרא שאזורו מוכיח שאין לו חלוק שהרי הוא חגור ללא חלוק. מב. **אבל** הב״ח כתב שמזה שלא הזכירו שצריך אזורו מוכיח עליו נראה שדעתם שלא צריך להראות הוכחה שהוא אנוס, שחכמים התירו לכל מי שהיה אנוס בערב הרגל אפילו ללא הוכחה [ויתכן שהם סוברים כהריטב״א [הובא לעיל] שדעתו שכל אונס שברור שלא היה לו אפשרות לגלח או לכבס מותר אפילו כשזה לא מפורסם]. והטעם שפסקו כך מפני שהם סוברים שרבי זירא נשאר בתיקו גם לגבי האיבעיא של מי שאבדה לו אבידה בערב הרגל, ודלא כרב אשי, וכן לא קיבל את סברת אביי שפשוט לו שאסור, וכן לא קיבל את התירוץ שאזורו מוכיח עליו, ועל כן פסקו להקל בשניהם ככל תיקו בדרבנן שהולכים לקולא. ובספר קרן אורה כתב שלא מסתבר לומר כן, כיון שרב אשי הוא זה ששנה שספקו של רבי זירא הוא דווקא לגבי אומן, יש לסמוך עליו. והשפת אמת כתב עוד שיתכן ואביי שהקשה יאמרו כל הסריקין אסורים לשיטתו שסובר שיש לגזור במילי דרבנן כעין בדאורייתא. כמו שגזר בשבת (יא:) להוציא ראשו מכרמלית אפילו שזה רק דרבנן, ולכן גם בחול המועד דרבנן גוזר כמו בסריקין, אך לרבא שחולק עליו שם ואינו גוזר בדרבנן יתכן שגם כאן יסבור שלא גוזרים בחול המועד שזהו רק דרבנן, ואפשר לפי״ז שהרמב״ם שלא מצריך אזורו מוכיח עליו, טעמו משום שפסק כרבא [ולפי זה יש גם להתיר במי שאבדה לו אבידה, וכתב שקשה לדחות דין זה וצ״ע]. מג. **אמנם** השפ״א הקשה שיש לומר להיפך שרש״י כתב שהספק של רבי זירא הוא רק על הספר משום שלבני העיר ברור שמותר להסתפר כיון שפרסום הרבים יותר גדול משל יחיד [וסברת השפ״א להיפך מדברי המ״א והיד דוד המובאים להלן]. ונשאר בצ״ע. מד. **וגם** אם הספר לא היה אנוס לא היה זה בא להסתפר. מה. **וכן** כתב המג״א (סי׳ תקלח) שאונס בני העיר אינו מפורסם כל כך כמו אונס הספר. מו. **המאירי** ושיטה. מז. **ולשיטת** המאירי שהובא לעיל גם לבני העיר מותר להם להסתפר בחול המועד במקרה זה. מח. **תוספות** (ד״ה אומן) לפי הבנת האליה רבה, וכן מפורש בפסקי תוספות. מט. **גמרא** ע״ז (כט.), ובמאירי כתב שאין דרכו של אדם להסתפר בזמן חוליו כמו שאין דרך להסתפר בבית השבי אפילו של יהודים. נ. **ואף** שאפשר לומר תני ושייר [ראה תוס׳ (י״ז: ד״ה ותנא)], כתב בשו״ת זרע אמת (סי׳ עד) שלדעת הרשב״א אין לומר כאן תני ושייר היות ופוסק בספקו של רבי זירא לחומרא [וכדעת הנמוקי יוסף המובאת להלן], וממילא נשאר רק דין אחד, ואין דרך התנא לשייר רק דבר אחד וכמו שהגמרא אומרת בכמה מקומות ׳מאי שייר דהאי שייר׳. נא. **שהגילוח** מחזירו לחוליו. נב. **וכן** הביא המאירי שיש כמה מחכמי הדורות שהתירו זאת. וסיים שאין להקל בזה אלא כל דיין לפי מה שעיניו רואות. ובשיטה כתב עוד שיש להוכיח ממה שהסתפק רבי זירא רק על מי שאבדה לו אבידה שהוא אונס חיצוני, ומשמע שדווקא בזה הסתפק, אבל באונס שבגופו ודאי מותר. נג. **תוספות** (שם) לפי הבנת הזרע אמת שם. נד. **וכן** פסק בהגהות אשר״י בשם אור זרוע. נה. **וכתב** הב״ח (סי׳ תקלד) שנראה שכן הוא גם דעת הרי״ף והרמב״ם, שהרי לגבי הדין של מי שאין לו אלא חלוק אחד, לא הזכירו שצריך שיהיה אזורו מוכיח עליו, ומוכח שלא מצריכים זאת, והטעם שהם סוברים שכל מי שהוא אנוס מותר לו לכבס ולגלח בחול המועד, וכן הדין בכל מי שהיה אנוס בערב הרגל כגון שאבדה לו אבידה בערב הרגל [וראה לעיל הערה מב] וראה עוד בשפת אמת שאין להוכיח ממה שהשמיטו דין זה, שאדרבה מזה שכתב הרמב״ם שכל מי שהיה אנוס בערב הרגל מותר לגלח במועד כלול בזה גם אונס זה, ואף שמנה רק את אלו שבמשנה אין זה הכרח שבאונסים אחרים יהיה אסור [וראה בהערה הבאה דעת הב״י בזה]. נו. **וכתב** הב״י (סימן תקלח) שנראה שכך גם דעת הרי״ף והרמב״ם, ממה שהשמיטו דין זה [וראה בהערה הקודמת דעת הב״ח].

בכתונת פסים שאף שאיסור הגילוח היה ראוי להיות מותר מן התורה כיון שהוא לכבוד המועד, מאחר שחכמים חששו שימתינו בכוונה למועד ויכנסו מנוולים לרגל ויהיה בזה זלזול למועד, שוב יש לאסור זאת מן התורה, ואם כן ספק רבי זירא הוא ספק בדאורייתא, ועל כן יש להחמיר[נז].

מדוע הוכרחו לומר שהמשנה דלא כרבי יהודה

מתניתין דלא כרבי יהודה. הראשונים הקשו[נח] מנין להגמרא שרבי יהודה חולק על המשנה, הרי רבא מבאר להלן שבאופן שיצא למדינת הים למזונות, גם רבי יהודה מודה שנקרא אנוס ומותר לו לגלח בחול המועד, ואם כן יש לומר שהמשנה מדברת רק באופן שיצא למזונות, שבזה גם רבי יהודה מודה שנקרא אנוס[נט].

ותירצו התוספות שאם רבי יהודה לא היה בא לחלוק על המשנה היתה הברייתא כותבת אמר רבי יהודה וכו׳, שבכך היה משמע שבא לומר דין חדש, ומזה שכתוב רבי יהודה אומר משמע שבא לחלוק[ס].

והריטב״א תירץ שאכן לאחר דברי רבא שהעמיד את מחלוקתם באופן שיצא להרויחא אך כשיצא למזונות דברי הכל מותר, אפשר לומר שבאמת רבי יהודה לא חולק על המשנה, והמשנה מדברת באופן שיצא למזונות[סא].

ביאור מחלוקת רבי יהודה וחכמים

רבי יהודה אומר הבא ממדינת הים לא יגלח מפני שיצא שלא ברשות. הגמרא מבארת שמחלוקתם רק אם יצא כדי להרויח עוד נכסים, וטעם רבי יהודה האוסר מפני שיצא שלא ברשות. וביאר רש״י[סב] כיון שיצא שלא באונס והכרח, היה לו לראות לשוב קודם הרגל כדי לגלח, וכיון שלא גילח קנסוהו. וחכמים סוברים שכיון וכך דרך כל הסוחרים הרי זה נחשב לאונס[סג] ואין לקונסו בשביל שלא גילח. אבל אם יצא לשוט כולם מודים שאסור, היות ואינו טרוד בדבר צורך היה לו להעלות על לבו שיש לגלח קודם הרגל, וכיון שלא גילח קנסוהו. ואם יצא למזונות כולם מודים שמותר, כיון שהוא טרוד לפרנסתו, ואין לך אונס גדול מזה. ולפירוש זה אין נפק״מ אם יצא מא״י לחו״ל או באותה מדינה ממקום למקום.

והקשו הראשונים[סד] שאין ראוי לומר את הלשון מפני שיצא שלא ברשות, על מי שיוצא ממדינה למדינה לצורך מסחר ולהתעשר, שהרי כן הוא דרך כל הסוחרים. ואפילו אם יצא לשוט לא מתאים לומר עליו לשון זה כיון שאין בזה שום איסור[סה].

והראשונים פירשו[סו] שמדובר כאן שיצא מארץ ישראל לחוץ לארץ[סז], שיש בזה איסור לצאת מהארץ[סח], ורבי יהודה סובר שהאיסור לצאת לחו״ל זה אפילו בשביל לעשות עסקים ולהרויח, וזה הפירוש ׳מפני שיצא שלא ברשות׳, וכיון שעשה איסור בזה קנסוהו שלא יגלח, וחכמים סוברים שמותר לצאת לחו״ל גם בשביל להרויח עוד נכסים[סט]. אבל אם יוצא לחו״ל לשוט כולם מודים שיש בזה איסור, ואסור לו לגלח בחול המועד[ע], ואם יצא למזונות כולם מודים שבאופן זה התירו לו לצאת לחו״ל, ולכן התירו לו לגלח בחול המועד[עא].

ובמצבת משה הקשה שאם הטעם הוא מפני שעשה איסור, א״כ מדוע התירו למנודה, הרי נדוהו מפני שעשה איסור[עב]. וביאר שמי שיצא לשוט היה לו לחשוב בשעת היציאה שמא זה יגרום שהוא לא יוכל לגלח בערב הרגל, וכיון שבכל זאת הוא יצא אסרו לו לגלח, אבל מנודה בשעה שעשה את האיסור לא עלה בדעתו שינדוהו כלל, ועל כן הוא נקרא אנוס ויש להתיר לו לגלח בחול המועד.

האם גורסים ועוד מכלל דפליגי רבנן אפילו למזונות

ואלא להרויחא והא אמרת נראין דברי רבי יהודה בהא. הריטב״א גורס כאן ׳ועוד מכלל דפליגי רבנן אפילו לשוט׳, והיינו שמזה שרבי אומר שנראים לו דברי חכמים באופן שיצא ברשות, משמע שחכמים חולקים גם באופן שיצא שלא ברשות דהיינו לשוט, וקשה מכך על רבא שאמר שכולם מודים שאסור בזה[עג].

אבל התוספות (ד״ה אלא) כתבו[עד] שאין לגרוס זאת, וביאר בתפארת בחורים כיון שאפשר שהתיבות ׳שיצא ברשות׳ הם נתינת טעם לדברי רבי, וכוונת רבי שנראים לו דברי חכמים המתירים כיון שאני סובר שזה נקרא לצאת ברשות[עה].

גילוח הקטן דוקא כשהשער מצערו

אמר שמואל קטן הנולד במועד מותר לגלח במועד וכו׳. וכתב רש״י (ד״ה קטן): מותר לגלח במועד שער ראשו המצערו. וכתב המגן אברהם (או״ח סי׳ תקלא סק״ח) שדוקא אם יש לו שער רב שמצטער על ידו מותר לגלחו במועד[עו]. אמנם הריטב״א כתב דשפיר דייק רש״י לכתוב כן, משום דאם צריך לגלחו לצורך תיקון גופו או לצורך רפואה פשיטא שמותר לגלחו, ואפילו נולד קודם המועד מותר לגלחו, שהרי אפילו מבהמה אין מונעין רפואה[עז].

אבל שבא ממדינת הים

הא אסור לגלח במועד אסור לגלח בימי אבלו. הקשה השפת אמת דלפי ההוה אמינא בגמרא שכל מי שאסור לו לגלח במועד אף אסור לו לגלח בימי אבלו, א״כ הבא ממדינת הים כשיצא לשוט, שמבואר בגמרא לעיל דלכו״ע אסור לו לגלח במועד, א״כ יהיה אסור לו לגלח אף בימי אבלו. אמנם לכאורה כיון שטעם האיסור לגלח במועד למי שהלך למדינת הים כדי לשוט הוא משום שיצא שלא ברשות, דהוי כפושע שלא גילח לפני המועד אחר שידע שיהיה דחוק בזמן, א״כ גבי אבילות שבאה עליו פתאום ואין שייך לומר דהוי כאילו יצא שלא ברשות, מאיזה טעם יהיה אסור לו לגלח בימי אבלו. אמנם למסקנת הגמרא יתכן דאף שאסור לו לגלח במועד מותר לו לגלח בימי אבלו[עח].

יד:

האם יש אבלות לקטן

ואי אמרת קטן אית ביה פלוגתא נמצאת אבלות נוהגת בקטן וכו׳. היינו דאם קטן שנולד לפני הרגל אסור לגלחו במועד, א״כ אף בימי אבלו יהיה אסור לגלחו, נמצא שאבלות נוהגת בקטן. והקשה בגליון הש״ס הא כיון שלקטן אין שייך דין אבלות כלל א״כ אינו נכלל בכלל זה, ושפיר עדיין יש לומר דכל אלו שאסורים לגלח במועד אסורים לגלח בימי אבלם, משא״כ קטן שאין לגביו

נז. **אולם** במצבת משה דחה תירוצו, וכתב שכיון ועצם איסור הגילוח בחול המועד מותר מן התורה כיון שהוא לכבוד המועד שוב אין לאסור זאת מן התורה אפילו שיש חשש שיגרם זלזול במועד, [וכתב עוד הוכחה לזה ראה בהערה כא].

נח. **תוספות**, תוספות הרא״ש, ריטב״א ושיטה.

נט. **ולכאורה** מזה שהתנא של המשנה כתב בסתמא הבא ממדינת הים, יש להוכיח שסובר שגם אם יצא להרויח מותר, אמנם הריטב״א כתב שאין להוכיח מזה, שהרי בלשוט ברור שהתנא סובר שאסור ובכל זאת כתב בסתם. אולם במצבת משה תמה על תירוץ זה, שאפשר לומר שלשוט הוי ליה פשוט שמותר, והתנא לא היה צריך לכתוב זאת, אבל אם היה סובר שגם להרויחא מותר, היה לו לכתוב זאת שהרי זה לא כ״כ פשוט שמותר כיון שיש חולקים בדבר.

ס. **והתוספות** הרא״ש כתב שאם הוא לא היה בא לחלוק, היה לברייתא לומר ׳אמר רבי יהודה אימתי בזמן שיצא למזונות אבל אם יצא להרויחא אסור׳.

סא. **וכתב** שגם לזאת התכוון רבא בביאורו. וכן תירץ בפורת יוסף. והקרבן נתנאל כתב שמזה שכתבה הגמרא ׳מתניתין דלא כרבי יהודה׳ ולא ׳לימא מתניתין׳ וכו׳, משמע שהגמרא סוברת באופן ברור שהמשנה לא יכולה להיות כרבי יהודה, ולכן לא רצו התוספות לתרץ כהריטב״א. וראה עוד בשיטה.

סב. **וכן** כתבו הר״ן והשיטה.

סג. **כן** ביאר במצבת משה, והביא לזה ראיה מלשון הגמרא (ע״ז עב.) זוזי אנסוהו [עיין שם ברש״י].

סד. **ריטב״א** ורא״ש.

סה. **והרא״ש** הקשה עוד מדברי הגמרא ׳ואלא למזונות׳, שלפירוש רש״י איך הגמרא סברה שלמזונות נקרא שיצא שלא ברשות הרי זה אונס גמור, אבל לפירושם שזה מטעם איסור יציאה יש לומר שהגמרא סברה כעת שאסור לצאת אפילו לצורך מזונות [וראה גם בתוספות הרא״ש].

סו. **בשם** הראב״ד, וכן פירשו המאירי, תוספות הרא״ש וריב״ב.

סז. **וכתב** הרא״ש שכן משמע בירושלמי שכותב ׳רבי יהודה כדעתיה שאסור לפרוש לים הגדול׳, ומשמע שהם חולקים בעצם איסור היציאה לחו״ל. אולם בביאור הגר״א (סי׳ תקלא) הקשה שמהירושלמי משמע שהאיסור הוא מפני שיצא לים הגדול שיש בזה סכנה, ולא מפני שאסור לצאת לחו״ל, ורק בכהן מוזכר שם שיש איסור לצאת לחו״ל. אמנם בבבלי (כתובות קיא.) משמע שיש איסור גם לישראל לצאת לחו״ל [וראה בקרן אורה].

סח. **וכמו** שמובא בגמרא (כתובות קיא.). וכתב בקרן אורה שאיסור זה הוא מדרבנן, ובטעם האיסור כתב הלח״מ (הלכות מלכים פ״ה ה״ג) מפני שבא״י יש קדושה מיוחדת שאין בחו״ל, וכמו שאמרו (כתובות קי:) ׳כל הדר בארץ ישראל כמי שיש לו אלו׳ וכל הדר בחו״ל כמי שאין לו אלו׳.

סט. **והמרדכי** בשבת (סי׳ רנח) כתב בשם ר״ת שגם זה נחשב לדבר מצוה כמו שאמרו בבבא מציעא (ל:) והודעת להם זה בית חייהם, ופירושו ללמד אומנות, וכן בקידושין (ל:) ראה חיים זו אומנות [אולם לכאורה היה אפשר לפרש שהמצווה ללמד אומנות זה בשביל שיהיה להם לחיות שזה נקרא למזונות (ועיין שם ברש״י)]. וכתב הריטב״א שהלכה כחכמים שמותר לצאת לחו״ל לצורך מסחר [וכן פסק הרמב״ם (מלכים פ״ה ה״ט)], אבל לתלמיד חכם או אדם חשוב אסור לצאת אפילו בשביל להרויח.

ע. **וכתב** הנימוקי יוסף שלשיטתם אם יצא מא״י לא״י, או מחו״ל לחו״ל, אפילו אם יצא בשביל לטייל לדברי כולם מותר לו לגלח בחול המועד, כיון שלא עשה בזה שום איסור. וכתב במצבת משה שיתכן שמפני כך רש״י הוכרח לפרש אחרת, כיון שהוא סובר שמלאכת חול המועד אסורה מן התורה (יא: ד״ה אלא), ולא מסתבר שיהיה מותר אם יצא לשוט אפילו בתוך א״י, כיון שאין בזה שום אונס. וראשונים אלו יתכן שסוברים שמלאכת חוה״מ אסורה רק מדרבנן, ועל כן אפשר להקל כל זמן שלא עשה איסור.

עא. **והמרדכי** שם כתב שאם יצא לחו״ל לראות פני חבירו הרי זה ג״כ נחשב ליוצא לדבר מצוה. וכן כתב הרמ״א (סי׳ רמח ס״ד) וראה שם בביאור הגר״א.

עב. **וכן** הקשה מיוצא מבית האסורים, שמבואר בראשונים שגם אם היה חבוש בידי בית האסורים של ישראל התירו לו, והרי בית דין חובשים על דבר איסור, כמבואר ברש״י פסחים (נא.) שב״ד חובשים להוציא אשה פסולה, או לשלם ממון, ואיך התירו לו לגלח.

עג. **אבל** בהוכחה מהרישא כתב שאין לגרוס מכלל דפליג רבי יהודה אפילו למזונות, כיון שהגמרא כבר הקשתה שם למזונות דברי הכל מותר, וכלול בזה גם קושיא זו. וכן כתב הר״ן שם.

עד. **וכן** כתב השיטה.

עה. **ורבי** מתכוון לאופן שהם חולקים בזה, ויתכן שזה רק ביוצא להרויחא. וכתב עוד שמטעם זה גם לעיל התוספות לא גורסים מכלל דפליג רבי יהודה אפילו למזונות, [ודלא כביאור הריטב״א שמובא בהערה עג].

עו. **והביא** כן בשם הנמוקי יוסף, וכ״ה בר״ן. והביאו המשנ״ב (שם ס״ק טו).

עז. **וכמו** שמבואר לעיל (י:).

עח. **והרמב״ן** בתורת האדם [הובא לקמן יז: ד״ה תנו רבנן] כתב דכל אלו שאמרו מותרים לגלח במועד מותרים לגלח בימי אבלן, היינו כגון הבא ממדינת הים שהלך לשם כדי להרויח. ומשמע מדבריו שאם יצא כדי לשוט שאסור לגלח במועד אסור אף לגלח בימי אבלו. וכתב השפת אמת דלשיטת הראב״ד לעיל שפירש דרבנן ור׳ יהודה נחלקו דוקא גבי יוצא מארץ ישראל לחוץ לארץ, אבל ביוצא ממדינה למדינה בארץ ישראל או בחו״ל וכ״ש אם יוצא מחו״ל לארץ ישראל אף אם יצא לשוט מותר דהוי יוצא ברשות, אתי שפיר קצת טעם הרמב״ן דהיוצא מארץ ישראל לחו״ל לשוט יהיה אסור לו לגלח בימי אבלו משום

ימי אבלות, ומה שאסור לגלח במועד כשהקטן נולד לפני הרגל, הרי הוא איסור רק על המגלח ולא על הקטן, א"כ קטן בימי אבלו כשהמגלח אינו אבל ולקטן עצמו הרי אין איסור אבלות כלל יהיה מותר לגלחו. ונשאר בצע"ג.

והקרן אורה[א] תירץ דכיון שאיסור הגילוח במועד אינו משום שהגילוח הוי מלאכה[ב] אלא כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול, וכיון שלגבי קטן אין שייך טעם זה שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול, על כרחנו האיסור הוא רק משום שגוזרים קטן אטו גדול[ג], וא"כ אתי שפיר דאף גבי אבלות יהיה אסור לעשות לקטן כל מה שאסור לגדול משום הגזירה דקטן אטו גדול, ועל כן מקשה הגמרא מצינו אבלות לקטן[ד].

ובספר גליונות קהילות יעקב תירץ דמכך שאסור לגלח קטן שנולד לפני הרגל, וטעם איסור הגילוח הוא כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול, מוכח אם כן שהקטן עצמו ישנו בדיני המועד לעניין שהגדולים ינהגו בו כמו בר חיובא, כיון שאם נאמר שאינו בכלל מצוות המועד לא היתה קפידא אם יכנס לרגל מנוול. א"כ שפיר אמרינן דאם כל האסור במועד אסור בימי אבלו, אף יהיה אסור לגלחו בימי אבלו, משום שחל עליו דין אבלות לעניין שגדול יהיה אסור לגלחו.

למנוע מהקטן דבר שמחה

והתניא מקרעין לקטן מפני עגמת נפש. והיינו דרק מפני עגמת נפש מקרעין לו ולא מפני חיוב אבלות דקטן, וא"כ מוכח שאין אבלות לקטן. והקשה השפת אמת דשמא יש לחלק שרק במעשה אבלות כמו קריעה אמרינן דאין היא נוהגת בקטן, אולם למנוע ממנו דבר של שמחה כגון גילוח אפשר דנוהג אף בקטן.

האם בשמועה קרובה מקרעין לקטן

מקרעין לקטן מפני עגמת נפש. פירש רש"י שיבכו הרואין וירבו בכבוד המת. ודייק מכך בשו"ת משאת בנימין (סי' עט)[ה] דהיינו דוקא בפני המת ובמקום שנמצאים שם רבים כדי להרבות בבכייה ובהספד ויתרבה על ידי זה כבוד המת[ו], אולם אין צריך לקרוע לקטן על שמועה קרובה[ז] כיון שאין שייך שם הטעם דעגמת נפש שהרי אין שם כבוד המת ולא נמצאים שם הרבים[ח].

אמנם דעת הט"ז (יו"ד סי' שמ ס"ק טו) דאף בשמועה קרובה מקרעין לו, כיון דגם שם יש עגמת נפש וכבוד למת לעיני הרואים קריעה של קטן[ט].

גילוח שער הראש לקטן מותר

אף אנן נמי תנינא כל אלו שאמרו מותר לגלח במועד וכו'. היינו שלפי לישנא בתרא מביאים סיוע מהברייתא לשמואל שקטן מותר לגלחו במועד אף אם נולד לפני הרגל. והוכיח מכאן הקרן אורה דאפילו שער ראשו מותר לגלח לו[י], שאם נאמר דשער הראש אסור לגלח במועד מהטעם דהוי מלאכה, א"כ אף ללשון זה יהיה קשה דמצינו אבלות בקטן, משום שכל אלו שאמרו אסור לגלח במועד אף אסור לגלח בימי אבלו ואם אסור לגלח ראשו במועד אף יהא אסור לגלח ראשו באבלו, אלא ע"כ דאף גילוח שער הראש נמי מותר ואין בו משום מלאכה כיון דהוי לצורך המועד.

הלכה כלישנא בתרא

כתבו הראשונים[יא] דמסקינן להלכה כלישנא בתרא דשמואל, שקטן מותר לגלחו במועד לא שנא אם נולד במועד לא שנא נולד קודם המועד, משום שלא שייך בקטן הטעם שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול, וגם אין גוזרים בקטן אטו גדול. ואף שרב אשי דחה הראייה מהברייתא, מכל מקום עיקר דברי שמואל לא נידחו[יב]. אמנם הרוקח (סי' שז) כתב שקטן הנולד במועד מותר לגלחו במועד, ומשמע מדבריו שדוקא אם נולד במועד אבל אם נולד לפני המועד אסור לגלחו במועד.

18/06/2018

אם נוהג אבלות ברגל בדברים שבצנעה

אבל אינו נוהג אבלותו ברגל וכו'. כתב הריטב"א דיש שפירשו שאבלות בדברים שבצנעה נוהג ברגל שאינו עדיף משבת שנוהג בה אבלות בדברים שבצנעה[יג], ויש שפירשו שאינו נוהג אבלות כלל, ואינו דומה לשבת כיון ששבת עולה למניין שבעה, מה שאין כן ברגל שאינו עולה במניין האבלות, אין נוהג בו אבלות כלל[יד].

ביאור ראיית רש"י מקרא דאבל יחיד

אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד. ופירש רש"י דאבלות הוי עשה דיחיד דכתיב (ירמיה ו כו) אבל יחיד עשי לך. וכתב הרש"ש דאין לפרש שכוונת רש"י להביא ראייה דאבלות הוי עשה דיחיד ממה שנאמר בקרא יחיד, שהרי שם הכוונה אבל על בן יחיד כמו שפירש רש"י (שם), ולא שהאבל הוא אבל יחיד. ועוד שדבר פשוט הוא דאבלות הוי עשה של יחיד ואין צריך לכך ראייה. אלא כוונת רש"י רק להביא ראייה דאבלות הוי עשה[טו].

ובשו"ת ושב הכהן (סי' נג) כתב[טז] לבאר שהיה משמע לרש"י ממה שאמרו בגמ' בסתמא 'אבל אינו נוהג אבלותו ברגל', שאפילו באבלות שחלה על כל ישראל כגון מלך או נשיא שמת, אפילו הכי אינו נחשב עשה דרבים ואינו נוהג אבלות ברגל, ולכך הוצרך לפרש דהוי עשה דיחיד משום שנאמר בקרא אבל יחיד עשי לך, ולומדים משם שבכל עניין ואפילו באבלות דרבים הוי עשה דיחיד[יז].

אמנם ברש"י על הרי"ף (ז:) כתב דאבלות הוי עשה דיחיד מקרא (יחזקאל כד יז) 'האנק דום' היינו שיתאנח דום כאבל[יח].

והר"ן הביא עוד מקרא (ויקרא י יט) ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה'[יט].

האם אבלות נוהגת מדאורייתא

אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד וכו'. הרי"ף (ברכות י.) כתב דיש מרבותינו דס"ל ששבעת ימי אבלות נוהגות מדאורייתא, ולומדים כן מקרא (בראשית נ י) ויעש לאביו אבל שבעת ימים, אולם הרי"ף (שם) חולק ע"ז וס"ל דאבלות אינה נוהגת מדאורייתא אלא ביום הראשון בלבד[כ], ואף הלילה שלאחריו אינו תופס עמו אלא מדרבנן, מלבד לדעת ר' יהודה (זבחים לט:) דס"ל שבלילה הראשון נוהגת אבלות מדאורייתא[כא]. והקשה מסוגיין שמבואר דאף אם האבלות חלה לפני הרגל אמרינן דמצות עשה של שמחת יו"ט דוחה את העשה של אבלות, ומזה שהאבלות היתה לפני הרגל ע"כ הרגל הדוחה דמיירי הכא היינו בלילה, וע"ז אמרו דאתי עשה דרגל ודחי עשה דאבלות, ומוכח דאבלות נוהגת

דיצא שלא ברשות. אולם בלשון הרמב"ן לא משמע דסבר כדעת הראב"ד. **א. ראה** שם שהקשה כעין קושיית רעק"א, דמה ההוא אמינא לאסור גילוח לקטן בימי אבלו, הרי האיסור גילוח במועד אינו איסור על הקטן, אלא שעל הגדול יש איסור לגלחו, א"כ י"ל דאף באבלות אין איסור על הקטן, עיי"ש. **ב. כמו** שביאר לעיל (ד"ה ושאר כל אדם) עיי"ש. **ג. וכ"כ** הר"ן בטעם האיסור כשנולד קודם הרגל. **ד. וראה** עוד בשיטה שהביא מרבו שהקשה כעי"ז, ותירץ וז"ל: ונראה לי דלא קשיא דאי אבלות נוהגת בו לכולי עלמא נמי מיתסרי לגלחו דהוי כמאן דספו ליה איסורא בידים וכו'. וצ"ב בכונתו. **ה. הובא** גם בפתחי תשובה (יו"ד סי' שמ סק"י). **ו. ועיי"ש** שכתב דכ"כ הר"ן. **ז. דמבואר** לקמן (כ.) שנוהגת בו אבלות שבעה ושלושים. **ח. ודלא** כמו שכתב הלבוש (יו"ד סי' שמ) שהטעם דעגמת נפש היינו לאבלים. **ט. וכתב** שיש מי שחולק ואין בדבריו ממש. ועיין בבית יוסף (שם) שכתב על דברי הרי"ץ גיאות שקטן שהגיע לחינוך קורעין לו כדרך שמחנכין אותו לשאר מצוות, וכתב הב"י דהיינו לומר שאפילו במקום שיש מת שאין לחוש בו לעגמת נפש, אפילו הכי אם הגיע לחינוך מקרעין לו. ועיין בחזו"א (שם סי' רו) דהא דמקרעין היינו דוקא ביוצא במיטה שמבואר לקמן (כד:) שרבים מצטערין עליו, אבל פחות מבן י"ב חודש שאין רבים מצטערין עליו אין מקרעין לו, עיי"ש. **י. דלא** כשיטת התוס' לעיל (יד. ד"ה ושאר כל אדם). **יא. רמב"ם** (יו"ט פ"ז הי"ט), רא"ש, ריטב"א, וכן פסקו הטור והשו"ע (או"ח סי' תקלא ס"ו). וראה בבית יוסף (שם) שהרי"ף לא הכריע בזה, עיי"ש. **יב. והמגיד** משנה (שם) כתב הטעם דפסק כן הרמב"ם משום דפוסק כלישנא בתרא להקל בדבר שהוא מדרבנן, ועוד דמשמע שהברייתא כפשוטה מסייעת לשמואל בלישנא בתרא, ואף שדחו להאי סייעתא מ"מ נראה להקל. **יג. ראה** בריטב"א לקמן (יט. ד"ה מפני) שהביא כן בשם ר' שמשון וחביריו. וכ"כ בנמוקי יוסף (ז:) גבי אבלות דהשתא שאינו דוחה שמחת יו"ט, מכל מקום נוהג בדברים שבצנעה כיון שאינו נראה. ועיין ברמב"ם (אבל פ"י ה"י) ובמגיד משנה שם דס"ל שאינו נוהג אבלות אף בדברים שבצנעה, וכן הוכיח הקרן אורה מסוגיין כשיטת הרמב"ם. **יד. וכן** משמע ברמב"ם (אבל פ"י ה"ח) עיי"ש ברדב"ז, וראה הערה הקודמת. **טו. אולם** הקשה דיותר היה צריך להביא ראייה מקרא (יחזקאל כד יז) האנק דום מתים אבל לא תעשה, וכמו שהביאו ראייה זו ברש"י על הרי"ף ובנמוקי יוסף (ז:) וכמו שהבאנו להלן. ובמנחם משיב נפש ביאר דראיית רש"י היא דהוי עשה של יחיד, ואף דמיירי שם באבל על בן יחיד, מכל מקום מבואר שם דאביו מתאבל על בנו, א"כ נמצא דהוי עשה דיחיד, עיי"ש. **טז. שהקשה** נמי מדוע לא פירש רש"י כפשוטו, דהוי עשה דיחיד משום שהאבלות חלה רק על היחיד. **יז. והקשה** לפי"ז על מה דאיתא בתוס' (חגיגה יז. ד"ה אף עצרת) בשם הירושלמי דדוד המלך מת בעצרת והיו כל העם אוננים לכך הקריבו למחר, והרי אפילו אבלות דרבים אינו נוהג ברגל. וראה בנושא זה במשנה למלך (אבל פ"ג ה"י). **יח. ובנמוקי** יוסף (שם) כתב שלאו עשה גמור הוא אלא אסמכתא. וראה בהערה להלן שכתב הרא"ש דאף לפירוש רש"י שלומדים מקרא דיחזקאל, אבלות הוי דאורייתא. **יט. וכ"כ** הרמב"ם (אבל פ"א ה"א), ובכסף משנה תמה שהרי אין מבואר בקרא ציווי להתאבל, אלא שאמר אהרן שלא ייטב בעיני ה' שיאכל חטאת באותו יום, עיי"ש. **כ. וכן** פסקו הרמב"ם (שם), הרמב"ן בתורת האדם (הובא לקמן כ.) והריטב"א. וכתב הרא"ש דמדברי רש"י על הרי"ף שכתב דילפינן אבלות מקרא (יחזקאל כד יז) 'האנק דום מתים אבל לא תעשה' משמע דס"ל דהוי מדאורייתא, וכדאמר בעלמא (ראה לעיל ה.) עד דאתי יחזקאל מאן אמרה, אלא גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא. והרמב"ן והרא"ש הביאו דהקשו על שיטת הרי"ף והגאונים, שאם אבלות נוהגת מדאורייתא ביום הראשון, איך אמרו בגמ' (בכורות מט.) הלכה כדברי המיקל באבל, הרי בשל תורה הולכים אחר המחמיר, ועוד הקשו מהגמ' (שבת קלו.) שאין צריך להתאבל על ספק נפל, עיי"ש. ועיין ברמב"ן שם שתירץ דמה שפסקו הלכה כדברי המיקל באבל, י"ל מפני שלא מצאו מחלוקת באבל אלא בשל דבריהם אבל בדאורייתא באמת אזלינן לחומרא, עיי"ש. וכן מה שהקלו בספק ולדות היינו משום שכל ספק אם הוא בן קיימא אין לבו של אדם דוה עליו ואין בו אבלות בלבו של אדם, עיי"ש בארוכה. **כא. ראה** בגמ' (זבחים ק:) וסבר רבי אנינות לילה דאורייתא, והתניא הן היום הקריבו את חטאתם וגו' (ויקרא י יט) אני היום אסור ובלילה מותר ולדורות בין ביום ובין בלילה אסור דברי רבי יהודה, רבי אומר אנינות לילה אינה מדברי תורה אלא מדברי סופרים, ומתרצת הגמ' לעולם אנינות לילה מדרבנן וחכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, עיי"ש. וכן איתא בפסחים (צא:) אונן טובל ואוכל את פסחו לערב, קסבר אנינות לילה דרבנן, עיי"ש. וכתב הרי"ף (שם) כיון דאשכחן כולהו תנאי דס"ל יום ראשון לחוד הוי דאורייתא אבל לילו אינו תופס אלא מדרבנן, ורק לרבי יהודה תופס לילו מדאורייתא, א"כ מסקינן להלכה דאין הלילה תופס מדאורייתא, דקיי"ל יחיד ורבים הלכה כרבים.

מדאורייתא אף אחר יום הראשון. ותירץ שכוונת הגמ' לומר שאבל אינו נוהג אבלותו ברגל לדברי הכל, והיינו אפילו לשיטת ר' יהודה שאבלות נוהגת מדאורייתא אף בלילה, מ"מ אבל אינו נוהג אבלותו ברגל דאתי עשה דרגל ודחי עשה דאבלות.

אמנם הראב"ד[כב] כתב שאין לפרש בדברי הגמרא דלא כהלכתא, ולכך ביאר דמיירי בסוגיין באבלות דשלושים יום לגבי איסור גיהוץ ותספורת, וס"ל דאף שאבלות שבעה ימים אינה נוהגת מדאורייתא אלא יום הראשון בלבד, אולם אבלות שלושים נוהגת מדאורייתא בגיהוץ ותספורת[כג]. אמנם שאר הראשונים חלקו עליו וס"ל דאף אבלות שלושים הוי רק מדרבנן[כד].

ודעת ר"י וחכמי הצרפתים[כה] שאין אבלות נוהגת כלל מדאורייתא אלא מדרבנן, ורק אנינות נוהגת מדאורייתא ביום הראשון, והיינו רק לגבי איסור אכילת קדשים ומעשר שני[כו], ומפרשים דלשון הגמ' 'אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד', לאו דוקא עשה דיחיד מדאורייתא אלא הוי עשה מדרבנן.

18/06/2018אהח

אם ביו"ט אחרון נוהג אבלות דאורייתא

דעת הבה"ג שאם מת לו מת ביו"ט ראשון או בחול המועד או ביום הראשון של יו"ט שני אין נוהגים בהם אבלות עד מוצאי יו"ט אחרון, אולם ביום השני של יו"ט שני אף שאין נוהג בו אבלות כלל מכל מקום הוא נמנה כאחד משבעת ימי אבלות, אבל אם מת לו מת ביום השני של יו"ט שני אף נוהג בו אבלות, משום שמצות עשה דאורייתא של אבלות אף שהוא מצוה של יחיד דוחה את העשה של יו"ט שני שהוא ספק דרבנן אפילו שהוא מצוה דרבים[כז]. אמנם יש מהראשונים[כח] שחולקים וסוברים דאף במת ביו"ט שני אינו נוהג בו אבלות כלל, והביאו ראייה מהגמרא (כתובות ד.) הרי שהיה טבחו טבוח ויינו מזוג וכו' ונוהג שבעת ימי המשתה ואחר כך נוהג שבעת ימי אבלות, ופירש רש"י (שם ד"ה ופורס) כיון שכבר התחיל בחופה הוי אצלו כרגל, ואם כשיטת הבה"ג מדוע אין העשה של אבלות דאורייתא דוחה את החופה דרבנן, שהרי אין חופה חמור יותר מיו"ט אחרון, אלא כיון שכבר התחיל בחופה נוהג שבעת ימי המשתה ורק אח"כ נוהג שבעת ימי אבלות, והוא הדין גבי רגל אחרון כיון שכבר התחיל הרגל ינהג באבלות רק אחר שיגמור הרגל אפילו שאינו אלא מדרבנן[כט].

מלשון הגמ' משמע דאבלות נוהגת מדאורייתא רק ביום הראשון

אי אבלות דמעיקרא הוא אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד ואי אבלות דהשתא הוא לא אתי עשה דיחיד ודחי עשה דרבים. תמה השפת אמת כיון שכבר אמר שאפילו באבלות שחלה לפני הרגל עשה של מצות יו"ט דוחה עשה של אבלות, כל שכן שאין אבלות שחלה במועד ידחה את העשה של מצות יו"ט, ומדוע צריך לומר עוד ואי אבלות דהשתא וכו'[ל]. ותירץ שלפי דעות הפוסקים[לא] שאבלות נוהגת מדאורייתא רק ביום הראשון אתי שפיר, כיון דיש לומר שאבלות דמעיקרא שבכניסת הרגל הרי היא כבר נוהגת רק מדרבנן אתי שפיר שמצות שמחת יו"ט דוחה את האבלות, אולם אבלות דהשתא דנוהגת ביום הראשון מדאורייתא, מצות אבלות ידחה את מצות שמחת יו"ט[לב], לכך הוצרכו להשמיענו שאף אבלות דהשתא אינה דוחה מצות יו"ט של רבים[לג].

אם מצות שמחה ביו"ט היא מדאורייתא

אתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד. כתבו התוס' דנראה שמצות שמחה ברגל הוי מדרבנן, וקרא (דברים טז יד) ושמחת בחגך היינו על ידי הקרבת שלמי שמחה שרק דברים אלו חיובם מדאורייתא[לד]. אמנם דעת הרמב"ם (יום טוב פ"ו הי"ז) שמצות שמחה ברגל הוי מדאורייתא, שכתב 'וחייב אדם להיות בהן שמח וטוב לב הוא ובניו ואשתו ובני בניו וכל הנלוים עליו שנאמר ושמחת בחגך וגו', אע"פ שהשמחה האמורה כאן היא קרבן שלמים וכו' יש בכלל אותה שמחה לשמוח הוא ובניו ובני ביתו כל אחד כראוי לו' וכו'[לה].

והוכיח השאגת אריה (סי' סה) שכן הוא גם שיטת הגאונים והרי"ף [הובא לעיל] הסוברים שאבלות נוהגת מדאורייתא ביום הראשון, שהרי מבואר בגמרא שמצות עשה של שמחת יו"ט דוחה עשה של אבלות, ואם המצוה לשמוח ביו"ט הוי רק מדרבנן איך ידחה את המצוה של אבלות שהיא מצוה מדאורייתא, ומוכח שמצות שמחה ביו"ט היא גם מדאורייתא.

אמנם הקשה (שם סי' סח) שהרי בגמ' (פסחים עא.) מבואר שנתמעט ליל יו"ט ראשון ממצות שמחה[לו], והיינו דאף שמצות שמחה ברגל היא מדאורייתא, אולם בליל יו"ט ראשון הוי רק מדרבנן, וא"כ קשה לשיטת הרי"ף, הא כיון דחזינן שמצות שמחה ברגל בליל יו"ט ראשון הוי מדרבנן איך ידחה את מצות עשה דאורייתא של אבלות[לז]. והמנחת ברוך (סי' עט) כתב שלא נתמעט בגמ' (שם) בליל יו"ט ראשון אלא מקרבן שלמי שמחה, אבל בשאר שמחות כגון כסות נקיה ויין ישן לא נתמעט והוי מצות עשה מדאורייתא[לח].

אם נשים גם אינם נוהגות אבלות ברגל

בספר עמודי אור (סי' עו אות ז) הקשה דהנה בפשיטות סתימת לשון הגמרא משמע דאף נשים אינם נוהגות אבלותם ברגל, וא"כ לאביי (קידושין לד:) דסבירא ליה שנשים אינם בכלל מצות שמחה ברגל ואין להם עשה של ושמחת[לט], מדוע אינם נוהגות אבלותם ברגל הרי כיון שאין להם העשה של ושמחת, איך ידחו את העשה דאורייתא של אבלות. והוכיח מכאן שאין נשים נוהגות אבלות מדאורייתא אלא מדרבנן, וממילא חיוב האבלות דרבנן נדחה מפני חיוב השמחה דרבנן[מ], ומשום הכי אינם נוהגות אבלותם ברגל.

אמנם המנחת חינוך (מצוה רסד אות ג) כתב דלשיטת הראב"ד (חגיגה פ"א ה"א) שאין נשים חייבות בשמחה ברגל, צריך לומר באמת שנוהגות אבלות ברגל, דכיון שהם חייבות באבלות מדאורייתא, אין שמחת יו"ט של נשים דוחה עשה דאורייתא של אבלות[מא].

אם נידוי נוהג מדאורייתא או מדרבנן

מנודה מהו שינהוג נידויו ברגל וכו'. הקשו הראשונים[מב] דכיון שכבר אמרו שאבל אינו נוהג אבלותו ברגל משום דאתי עשה דרבים ודחי עשה דיחיד, מדוע נסתפקה הגמ' כאן גבי מנודה, הרי מנודה הוא גם עשה דיחיד והאיך ידחה את העשה דרבים. ועוד דחיוב הנהגת הנידוי אינו עשה גמור אלא הוי אסמכתא בעלמא, 'אורו מרוז' (שופטים ה כג) כמו שמובא לקמן (טז.), והאיך ידחה עשה דמצות הרגל[מג].

התוס' תירצו דכיון שנידוי דוחה אף את הלאו של מקלל חבירו, ושמא לומדים כן מסוטה שגם אותה מקללים לצורך, ועל כרחנו נידוי הוי מדאורייתא[מד].

כב. **הובא** ברמב"ן בתורת האדם, רא"ש, ריטב"א, ר"ן ובספר המכתם. **כג.** **דאיתא** בגמ' לקמן (יט:) שלומדים פרע פרע מנזיר כתיב הכא (ויקרא י ו) ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו וגו', משמע שדוקא הם לא יפרעו הא אחרים חייבים לפרוע וכשלא פרעו ולא פרמו חייבים מיתה, וכתיב התם גדל פרע שער ראשו מה להלן שלושים אף כאן שלושים, עיי"ש. ופירש הראב"ד את הגמ' כאן 'אי אבלות דמעיקרא' דהיינו כגון שחלה האבלות שבעה ימים קודם הרגל, דאיכא עשה דיחיד לגבי גיהוץ ותספורת כל שלושים יום. וכתב המכתם שהטעם שביאר דוקא שחל האבלות שבעה ימים קודם, משום שאם חלה ממש לפני הרגל, יש לומר שאין מצות שמחה דרגל יבטל שני דברים, דהיינו גזירת שבעה וגזירת שלושים, עיי"ש. וראה בנמוקי יוסף (ו: ד"ה אבל אסור) על הגמ' לקמן אבל אסור בתספורת, שכתב כהראב"ד דאיסור תספורת ל' יום הוי דאורייתא, עיי"ש. וראה עוד להלן בסוף העמוד מה שכתב הריטב"א בזה. **כד.** **הרא"ש** הביא שרבינו מאיר הקשה דאם אבל שלא פרע חייב מיתה, היתה צריכה הגמ' להחשיבם יחד עם אלו שמחויבים מיתה כדאיתא בגמ' (סנהדרין פג.), עיי"ש. ומה דאיתא לקמן (כד.) אמר שמואל אבל שלא פרע ושלא פרם חייב מיתה, אינו אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא, עיי"ש עוד בארוכה. וכן ראה ברמב"ן (שם) מה שחלק על הראב"ד. **כה.** **הובאו** ברמב"ן, רא"ש, רבינו יונה (ברכות ט:). **כו.** **והחמירו** חכמים עוד לאוסרו בדברים המפורשים בגמ' (ברכות יז:) כל עוד שלא נקבר מתו. והיינו דאבלות ואנינות הם ב' ענינים ואין ללמוד אחד מהשני, וכן איתא בתוס' (ברכות טז: ד"ה אנינות). **כז.** **הובא** ברא"ש, וכתב שכן פסק הרי"ף. **כח.** **הרא"ש** כתב שספר הדינין חולק על סברת הבה"ג, וכן ר"ת כתב שלא סומכים על הבה"ג בדבר זה כיון שרב יהודאי גאון בעל ההלכות היה מאור עיניים ופעמים שהיו תלמידיו כותבין בשמו את אשר לא צוה ולא עלה על לבו. **כט.** **וכתב** הרא"ש שר"י דחה ראייה זו, שבכתובות (שם) מיירי שמתחיל שבעת ימי המשתה אחר שעבר יום ראשון של אבלות דאורייתא, שמבואר שם דבועל בעילת מצוה ופורש ולמחר קובר את מתו, עיי"ש. ועיין עוד ברא"ש מה שיש מקשים על הבה"ג. ומסוגיין הוכיח דלא כהבה"ג, שאם כדבריו היתה צריכה הגמרא לפרש שאם מת ביו"ט אחרון נוהג בו אבלות, עיי"ש. ועיין עוד ברא"ש (כתובות פ"א סי' ה) מה שתירץ. ועיין בתוס' (עירובין מו. ד"ה דאמר). **ל.** **ואכן** ראה בר"ח ובנימוקי יוסף שכתבו דהוי כ"ש. **לא.** **דעת** הרי"ף והגאונים (הובא לעיל). **לב.** **אמנם** לכאורה הרי"ף ביאר שהגמרא הולכת בשיטת ר"י שבלילה הראשון נוהג אבלות מדאורייתא, וא"כ אף אם חל מעיקרא דוחה הוא אבילות דאורייתא. והשפ"א מבאר לשיטתו כפי איך שביאר הרא"ש להשיטות דהוא שהאבלות מדרבנן אף ביום הראשון. **לג.** **וכתב** דלפי"ז יתכן שאם יבואו הרגל והאבלות בבת אחת, אין עשה דרבים ידחה עשה דיחיד בקום ועשה, שלא מצינו בגמרא דאין עשה דרבים נדחה מפני עשה דיחיד אלא רק אם כבר חל הרגל, ועיי"ש שתירץ לפי"ז קושיית הרעק"א על הרא"ש. **לד.** **וכמו** שמבואר בגמ' (חגיגה ח.). **לה.** **כן** הוכיחו השאגת אריה (שם) והמנחת חינוך (מצוה תפח), וכתב שכן דעת החינוך (שם) עיי"ש. וכן הוכיח השאגת אריה (שם) מהר"ן (סוכה כה.) שכתב דאף אם חל שבת ביום ראשון של יו"ט ואי אפשר להקריב שלמים, מכל מקום מקיים מצות שמחה בבשר של חולין או בשאר מיני שמחות, שלא אמרו אין שמחה אלא בבשר אלא למצוה מן המובחר אבל לא לעכב, עיי"ש. וראה בשאגת אריה (שם) שהביא ראייה ברורה לכך דאפשר לקיים מצות שמחה דאורייתא בכל מיני שמחות מהגמ' (פסחים פ.), עיי"ש. **לו.** **דאיתא** שם והיית אך שמח לרבות ליל יו"ט האחרון לשמחה, אתה אומר ליל יו"ט האחרון או אינו אלא ליל יו"ט הראשון, תלמוד לומר אך חלק וכו' עיי"ש. והוכיח השאגת אריה להלכה שמצות שמחה בליל יו"ט ראשון הוי מדרבנן. **לז.** **לפי** מה שביאר הרי"ף דמיירי בסוגיין אף לשיטת ר' יהודה שאבלות תופס לילו עמו מדאורייתא ועל כן דוחה. **לח.** **וכתב** שאף הרמב"ם (שם) לא חילק כלל בין ליל יו"ט ראשון לשאר לילות, גבי מצות שמחת יו"ט. עיי"ש בארוכה. **לט.** **דאמר** אביי אשה בעלה משמחה, וראה ברש"י (שם ד"ה בעלה) שפירש אין חובת השמחה תלויה בה, אלא על בעלה שישמחנה, וקרי בה ושימחת. **מ.** **ודלא** כמו שמבואר בספר המצוות לרמב"ם (עשה לז) ובחינוך (מצוה רסד). **מא.** **אמנם** עיין בשאגת אריה (סי' סו) שהוכיח להלכה שנשים חייבות במצות שמחה ברגל מדאורייתא, עיי"ש בארוכה. **מב.** **תוס'** לפי גירסת הב"ח, תוס' הרא"ש. **מג.** **כ"כ** בתוס' הרא"ש, והתוס' כתבו דחיובו אינו אלא מפני שעזרא גזר. ועוד הקשה בתוס' הרא"ש דנילף שאין נידוי נוהג ברגל בקל וחומר מאבל, דאבל חמור שהוא אסור בתלמוד תורה ובעשיית מלאכה ונדחה מפני הרגל, מנודה שמותר באלו כ"ש שידחה ע"י הרגל, אולם כתב דהא לא קשיא כיון דאיכא מידי דחמיר מנודה מאבל, דמנודה אסור לישב בד' אמותיו. **מד.** **כן** הוכיחו בשו"ת דברי אמת (סי' יא) ויד דוד דלשיטת התוס' נידוי הוי מדאורייתא, וכן עיין בעמק ברכה (מנודה) בהרחבה שביאר בדברי התוס' דס"ל שאף בתלמיד חכם שמנדה לכבודו יש בו קללה, ואף שאכתי

אמנם בתוס׳ הרא״ש תירץ שדוקא גבי אבל שייך לומר דאתי מצות שמחה ברגל ודוחה עשה של אבלות, משום דעשה של אבלות המצוה היא מניעת השמחה ומשו״כ ע״כ שידחה ע״י מצות הרגל, אבל מנודה אינו מצווה על מניעת שמחה, א״כ ע״י דיני נידוי אינו מבטל מצוה של ושמחת ואין צריך שידחה כלל ע״י מצות הרגל[מה].

וכן כתב הריטב״א שאף אם נידוי נוהג מדרבנן שפיר יש לומר שהוא נוהג ברגל, כיון שע״י שהוא שמח באכילת בשר וכיוצא בו, מקיים בזה מדאורייתא את מצות ושמחת בחגיך ואין הרגל מתחלל ע״י הנידוי[מו].

אולם מהגמרא לקמן (טו:) ששאלו מנודה מהו שישלח קרבנותיו, והביאו ראייה מישראל במדבר שהיו מנודין ואפילו הכי שלחו קרבנותיהם, מוכח שדיני נידוי הם מדאורייתא, שאם הם רק מדרבנן, הרי שם מיירי לפני שרבנן תקנו נידוי[מז].

אמנם כתב הריטב״א שהתוס׳ ס״ל דנידוי הוי דרבנן והחמירו רבנן שנידוי ידחה את הרגל, משום שבי״ד מתנים לעקור דבר מן התורה בשב ועל תעשה, וכאן הוי שב ואל תשמח בחגיך[מח].

ודעת התשב״ץ (ח״ב סי׳ עג) דנידוי עצמו הוי מדאורייתא, אולם דיני המנודה שאסור לספר ולכבס וכו׳ הם מדברי סופרים.

נידוי ברגל בשביל אחר הרגל

משומת ואתי מעיקרא אתי רגל דחי ליה השתא משמתינן ליה אנן. הקשה בתוס׳ הרא״ש שהרי מצינו באבלות שאם חלה לפני הרגל היא נדחית מפני הרגל, אולם אם היא חלה ברגל הדין הוא שנוהג את אבלותו אחר הרגל, א״כ יש לומר כמו כן גבי נידוי, שמנדין אותו ברגל כדי שינהג את נידויו אחר הרגל[מט]. ותירץ שאין מסתבר שינדו אותו בזמן שאינו יכול לנהוג בו נידוי, ואינו דומה לאבלות שחלה עליו ממילא ע״י שמת לו מת.

מנודה בדברים שבצנעה

השתא משמתינן ליה אנן. הקשה החכמת שלמה (יו״ד סי׳ שלט) הרי קיי״ל דאף שאין אבל נוהג אבלות ברגל מ״מ נוהג בדברים שבצנעה[נ], א״כ גם במנודה י״ל שאף שאינו נוהג נידוי בדברים שבפרהסיא כדין אבל, אולם מכל מקום משמתינן ליה כדי שינהוג דיני מנודה בדברים שבצנעה[נא].

רציחת ב״ד דוחה שמחת יו״ט

והא קא מימנעי משמחת יו״ט וכו׳. הקשה בתוס׳ הרא״ש כיון שרציחת בי״ד דוחה אפילו עבודה שבבית המקדש[נב], ואפילו שבת היה דוחה אי לאו שנתמעט בקרא דכתיב (שמות לה ג) לא תבערו אש בכל מושבותיכם[נג], א״כ מדוע שרציחת בי״ד לא ידחה את המצוה של שמחת יו״ט[נד]. ותירץ דאחר גמר הדין ודאי שאכן רציחת בי״ד דוחה עבודה, אולם שאלת הגמרא היא שלא יגמרו את דינו ביו״ט להריגה, כדי שהדיינים לא ימנעו משמחת יו״ט.

אם אסור לטעום מדאורייתא או רק מדרבנן

מנין לסנהדרין שאין וכו׳ ת״ל לא תאכלו על הדם. כתב הריטב״א שהאיסור לדיינים לאכול אחר שגמרו את דינו הוא איסור מדרבנן וקרא הוי אסמכתא בעלמא[נה]. והקשה הקרן אורה שמהגמרא (סנהדרין סג.) משמע דהוי איסור דאורייתא, שמבואר שם שאין לוקין על לאו זה של לא תאכלו על הדם משום דהוי לאו שבכללות[נו]. והרדב״ז (סנהדרין פי״ג ה״ד) דייק מדברי הרמב״ם (שם) דס״ל שהוא אסור מדאורייתא.

אם מותר למנודה לגלח לפני הרגל

אמר אביי ת״ש ומנודה שהתירו לו חכמים. פירש רש״י שהתירו לכל מנודה את נידויו ברגל, דהיינו שאין נידוי נוהג ברגל כלל. והקשו הראשונים[נז] דא״כ שאין נידוי נוהג ברגל מדוע התירו במשנתינו למנודה לגלח במועד, הרי היה לו לגלח לפני הרגל, וכמו גבי אבל שנדחה אבלותו מפני הרגל ומ״מ צריך לגלח לפני הרגל לצורך הרגל. הראב״ד תירץ דמיירי כגון שלא ידע הדין שמנודה אינו נוהג נידויו ברגל, ולא מצא חכם לשאול דין זה עד שנזדמן לו החכם ברגל[נח]. אמנם התוס׳ הרא״ש תירץ[נט] שדוקא באבלות שהרגל מבטלו לגמרי מותר לגלח לפני הרגל כמו שמותר לגלח אחר הרגל, אולם גבי נידוי שאין הרגל מבטלו לגמרי ואחר הרגל חוזר לנידויו, אף לפני הרגל אסור לו לגלח[ס].

איך ידחה הרגל את טומאת המצורע

מצורע מהו שינהיג צרעתו ברגל וכו׳. ופירש רש״י שלא יבוא אל תוך המחנה ולא יגלח[סא]. בזכרון שמואל (סי׳ עט אות ד) כתב שנשאל שהרי ודאי שאין הרגל יכול לדחות עיקר דין טומאת המצורע, אלא רק את דיני הנהגת המצורע, ושילוח המצורע מן המחנה הוא מעיקר דין טומאתו, מדין שילוח טמאים מחוץ למחנה, א״כ מה שייך שהרגל ידחה דין זה. ותירץ ע״פ מה שכתב הרמב״ם (ביאת המקדש פ״ג ה״ח) שמצורע שנכנס לירושלים לוקה, אך אם נכנס לשאר הערים המוקפות חומה אע״פ שאינו רשאי להיכנס לפי שנאמר בדד ישב, מ״מ אינו לוקה, וא״כ י״ל שדוקא מה שמצורע נשלח מחוץ לירושלים הוא מעיקר דין שילוח טמאים, אולם מה שהוא נשלח מחוץ לכל ערי ישראל הוא מדיני הנהגת מצורע דכתיב (ויקרא יג מו) בדד ישב, ואת זה שפיר י״ל שידחה אותו הרגל[סב].

איך מצוה דרבנן ידחה לאו דאורייתא

מצורע מהו שינהיג צרעתו ברגל וכו׳. הקשו האחרונים[סג] לשיטת התוס׳ לעיל (ד״ה עשה) שמצות שמחה ברגל הוי מדרבנן, איך מצות שמחה ברגל שהיא מדרבנן יכול לדחות בקום ועשה את לא תעשה דאורייתא שלא יבוא אל תוך המחנה[סד].

ותירץ המהר״ץ חיות שהתוס׳ לשיטתם (ברכות מז: ד״ה מלוה דרבים) שעשה של רבים אפילו אם הוי רק עשה דרבנן, דוחה הוא עשה של תורה.

אם מותר למצורע לגלח לפני הרגל

לא מבעיא בימי טומאתו דלא נהיג וכו׳. נחלקו הראשונים אם מותר למצורע לגלח אף לפני הרגל כמו באבלות שהותר לו לגלח בערב הרגל לצורך הרגל. הראב״ד[סה] סובר שמותר לגלח אף בערב הרגל, ואדרבה אם לא גילח בערב הרגל אסור לו לגלח ברגל כיון שאינו נחשב לאנוס[סו]. אמנם הרא״ש סובר שאסור לו לגלח אלא בתוך הרגל[סז].

והריטב״א בתירוצו הראשון כתב שמותר לו לגלח אף בערב הרגל, אולם כיון שלא התירו לו לגלח אלא בערב הרגל בלבד ואז הרי הוא טרוד, לכך התירו לו לגלח אף בתוך הרגל כיון דנחשב לאונס[סח].

אמנם בתירוצו השני כתב דכיון שאין הרגל מבטל לגמרי את הצרעת, ואחר הרגל הרי הוא חוזר לצרעתו, י״ל שאין הרגל דוחה את הצרעת אלא בזמן שהוא בתוך הרגל ממש, ועל כן אינו יכול לגלח אלא בתוך המועד[סט].

ראיית הנגעים בכהן גדול

והא כהן גדול דכל השנה כרגל לכולי עלמא דמי וכו׳. הקשו הראשונים[ע] כיון שאצל כהן גדול כל השנה כולה הוי כרגל, איך שייך בכלל שיחול

הוי עושה מעשה עמך, א״כ מוכח שנידוי דוחה לאו דמקלל חבירו דהוי מדאורייתא, והיינו דלא כשיטת הראב״ד, עיי״ש. אמנם אכתי אין מתורץ בזה קושית התוס׳ הראשונה דלא דחי עשה דרבים, וראה במהרש״א ובהגהות היעב״ץ. וראה עוד בתוס׳ מה שתירצו בזה. **מה. וכתב** שמנודה אין דינו אלא לקיים מצות לא תסור, והטילו עליו חומר מנודה מחמת שאינו שומע לדברי חכמים. ובשיטה תירץ דמה שנסתפקו גבי מנודה משום דשמא עשו חכמים חיזוק לדבריהם יותר משל תורה, ועיי״ש עוד. **מו. ותירץ** בזה עוד שלכך אפילו אם הנידוי הוי דרבנן מ״מ י״ל שנוהג ברגל, כיון שי״ל שרבנן החמירו בו יותר והעמידו בו דבריהם על של תורה. **מז. והביא** הריטב״א שכ״כ הרמב״ן (תורת האדם ענין אבלות עמוד ריג). **מח. ומ״מ** הנידוי חמור מאבלות וע״כ דוקא בזה החמירו חכמים. ועיין בדברי יחזקאל (סי׳ יז אות ה) שביאר דנחלקו הריטב״א והתוס׳ אם נידוי ברגל הוי עקירת דבר מן התורה בשב ואל תעשה, או דהוי עקירה ע״י קום ועשה, עיי״ש. והתשב״ץ (ח״ב סי׳ עג) הוכיח דכן הוא גם שיטת הרי״ף לקמן דנידוי הוי דרבנן מהא דכתב הרי״ף על כל ספיקות הגמ׳ כאן דאזלינן לקולא, עיי״ש. ובקרן אורה כתב דהעיקר נראה שנידוי כעין דאורייתא הוא, עיי״ש. **מט. וכן** הקשה השפת אמת. **נ. וראה** לעיל מה שהבאנו מהריטב״א בנדון זה. **נא. ואין** לומר שעצם הנידוי שמנדים אותו נחשב לפרהסיא ויאסר, די״ל שרק בדברים המבטלים שמחת הרגל העשה של שמחת יו״ט דוחהו, אך גוף הנידוי שאין בזה מניעת שמחת רגל י״ל שמותר לנדותו ברגל. ונשאר בצ״ע. **נב. וכמו** שמבואר בגמ׳ (יומא פה. סנהדרין לה:). **נג. כמו** שמבואר בגמ׳ (סנהדרין שם). **נד. ובתוס׳** הקשו מדוע על גוף ההריגה שהיא מלאכה לא חיישינן לעשותו ברגל, ועל כך שהדיינים ימנעו משמחת יו״ט חוששין. עיי״ש מה שתירצו. **נה. והוכיח** כן דאם הוי דאורייתא מדוע הוצרכו לאסור בתורה הבערת בת כהן בשבת, הרי ימנעו מעונג שבת וכמו שכתבה הגמרא כאן. **נו. ועיי״ש** שדחה את ראיית הריטב״א מהבערת בת כהן. **נז. תוס׳** הרא״ש בשם הראב״ד ובספר המכתם. וכן הקשה השפת אמת דבשלמא למקשן שנסתפק אם מצות הרגל דוחה את נידויו, י״ל שהנידוי נדחה רק אחר שנכנס הרגל, ולכך אסור לגלח לפני הרגל, אולם לאביי שחכמים התירו את הנידוי היה להם להתיר לגלח אף לפני הרגל כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול. **נח. ותירץ** עוד דקסבר שאינו מותר לגלח ברגל עד שיתירו לו המנדין אותו או אחרים כמותו גילוח של הרגל, ולא נזדמנו שיתירו לו עד תוך הרגל. **נט. וכתב** על דברי הראב״ד שזה נראה דוחק. **ס. וראה** להלן שכן כתב הריטב״א גבי מצורע. וראה להלן שנחלקו בזה הראב״ד ותוס׳ הרא״ש ואזלי כאן לשיטתם שם. והמכתם תירץ שדוקא גבי אבל התירו לגלח לפני הרגל כדי שיעביר אבלו לפני הרגל וישמח בכניסת הרגל, אבל מנודה אין פירועו משום אבלות, ואף שלא יגלח לפני הרגל ישמח בכניסת הרגל, עיי״ש. **סא. וכ״כ** בתוס׳ רי״ד שאם מצורע אינו נוהג צרעתו ברגל מותר לו ליכנס לעיר, עיי״ש מה שהקשה. **סב. אמנם** כתב שבדברי רש״י אי אפשר לומר כך, כיון דרש״י כתב (פסחים סז. ד״ה לפנים ממחיצתו) שמצורע לוקה אם נכנס לאחד מערי ישראל, עיי״ש. **סג. קרן** אורה ומהר״ץ חיות. **סד. אולם** אם מצות שמחה ברגל הוא דאורייתא אתי שפיר, דאתי מצות עשה דרבים וידחה לא תעשה ועשה דמצורע, עיי״ש בקרן אורה. **סה. הובא** בתוס׳ הרא״ש. **סו. ודוקא** מנודה אמרה הגמרא שמותר לגלח ברגל, משום דמיירי שלא היה יודע שמנודה אינו נוהג נידויו ברגל ולא מצא חכם שישאל, עיי״ש [והובא לעיל]. **סז. שכן** משמע במשנה שתגלחת המצורע דומה לתגלחת העולה מטומאתו לטהרתו שהוא בתוך הרגל. והרא״ש לשיטתו [הובאה לעיל] שאוסר גם גבי מנודה בערב הרגל. **סח. וראה** בקרן אורה שהקשה מהגמרא (לקמן יז:) ׳ואמאי איבעי ליה לגלוחי בערב הרגל׳, משמע שאם הוא יכול לגלח בערב הרגל, צריך הוא לגלח בערב הרגל ולא מיקרי אונס, עיי״ש. **סט. וכתב** שתירוץ זה הנכון בעיניו. **ע. תוס׳** הרא״ש וריטב״א.

עליו צרעת, הרי קיי"ל לעיל (ז:) שאין רואין נגעים במועד[עא]. ותירץ התוס' הרא"ש דמה דאמרינן שאצל כהן גדול כל השנה הוי כרגל לכל העולם, היינו רק לעניין שלא יחול עליו אבלות דצרעת, וכמו ששמחת קדושתו מונעת שלא תחול עליו אבלות על מת, אולם אין שמחת קדושתו כרגל לעניין שהכהן לא יוכל לראות צרעתו לעולם[עב].

ביאור דברי הרמב"ם שכהן גדול חייב בכל דברי אבלות

כתב הרמב"ם (אבל פ"ז ה"ו) שכהן גדול חייב בכל דיני אבלות, אלא שאסור לו לקרוע בגדיו למעלה ולגדל פרע וכו'. והקשה המנחת חינוך (מצוה רסד) שהרי בגמרא מבואר שכהן גדול דינו כרגל לכל העולם, ואין אבלות נוהגת ברגל כלל. ותירץ העמק ברכה (אנינות ואבלות) שלדעת הרמב"ם מה שמבואר בגמרא שכהן גדול דינו כרגל היינו מדאורייתא, אבל מדרבנן החמירו שאף הוא חייב בדיני אבלות ככל ישראל, ומש"כ הרמב"ם דחייב בכל דיני אבלות היינו מדרבנן.

והמנחת ברוך (סי' עט) תירץ שהרמב"ם מפרש בגמ' כפירוש הריטב"א שעיקר ראיית הגמרא שכהן גדול דינו כרגל לכל העולם, הוא מהרישא של המשנה (הוריות יב:) שכהן גדול אינו פורע ואינו פורם[עג]. והיינו דהא דילפינן דכה"ג דינו כרגל היינו רק לענין פריעה ופרימה, אבל שאר דיני הצרעת בודאי נוהגים אף בו, ומה שהביאה הגמ' כאן את הסיפא של המשנה (שם), היינו משום שזה היה שגור יותר בפיו. וא"כ שפיר כתב הרמב"ם שחייב בכל הדינים חוץ מפריעה ופרימה.

אהח18/06/2018

מניין לאיסור תספורת ל' יום

מדקאמר להו רחמנא לבני אהרן ראשיכם אל תפרעו וכו'. הקשו הראשונים[עד] א"כ מניין לאיסור תספורת שלושים יום, הרי בקרא מיירי ביום השמיני למילואים שהוא יום א' ניסן[עה] וא"כ הרגל ביטל את האבלות ולא נשלם ל' יום. ותירץ התוס' הרא"ש דאף שלבני אהרן נתבטל אבלות ל' יום משום הרגל, מכל מקום מקרא דאל תפרעו אפשר ללמוד גזירה שוה פרע פרע מנזיר דהוי ל' יום[עו]. אמנם הריטב"א כתב שאפילו למ"ד שאיסור תספורת באבלות הוי מדאורייתא היינו דוקא בתוך שבעת ימים, אבל באבלות ל' יום באמת הוי רק מדרבנן ואסמכוהו רבנן אקרא[עז].

טו.

מדוע לא הוכיחו ממשנתינו שמנודה אסור בתספורת

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת. הקשו הראשונים[א] מדוע לא הוכיחו שמנודה אסור בתספורת מהא דשנינו במשנתינו 'והמנודה שהתירו לו חכמים' שמותר לו לגלח במועד מפני שלא היה יכול לגלח לפני המועד, והיינו כיון שהיה מנודה קודם הרגל.

הריטב"א תירץ דלכך לא הוכיחו ממשנתינו כיון די"ל שאף אם באמת היה מותר למנודה לגלח בימי נידויו, מכל מקום התירוהו לגלח במועד כיון שאין דרך לעשות כן ולהתגלח, מפני שמנודה הולך נזוף והיה נחשב לו לחוצפה אם היה מגלח, ועל כן כשהתירו חכמים את נידויו במועד מותר לו לגלח במועד.

והתוס' רי"ד כתב דאף שבאמת אפשר לפשוט ממשנתינו שמנודה אסור בתספורת, מכל מקום כן הוא דרך התלמוד להקשות קושיא כדי לפרשו, אע"פ דהגמ' ידעה שאפשר לפושטו ממשנתינו[ב].

ויש שתירצו[ג] דכיון שעל מצורע אין לפשוט ממשנתינו וצריך לפשוט מהברייתא, ניחא ליה לגמ' לפשוט משם אף למנודה, ואף דבאמת היה אפשר לפושטו ממתניתין.

והיעב"ץ תירץ דבמשנתינו מיירי בגילוח הראש והזקן שאיסורו לגלח במועד כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול, ובזה אכן היה פשוט לגמ' שמנודה אסור לגלח כל הראש והזקן, אולם כאן בגמ' דיינינן לאסור בתספורת כדין אבל שאסור לו לגלח כל שערו ואף שער בית השחי ושער בית הסתרים, וזה אי אפשר לפשוט ממשנתינו[ד].

מדוע לא פשטינן מקרא ד'וראשו יהיה פרוע'

מנודין ומצורעין מה הן בתספורת. הקשו הראשונים[ה] הרי מפורש הוא בקרא (ויקרא יג מה) 'וראשו יהיה פרוע' שמצורע אסור בתספורת, ומה נסתפקה הגמרא במצורע. רש"י כתב שאין לפשוט מפסוק זה שהרי דורשים בזה בסמוך לדבר אחר, והיינו לדעת רבי עקיבא לקמן שדורש הוייה הוייה לדבר שחוץ מגופו[ו].

והתוס' (ד"ה וראשו) כתבו דשמא אף רבי עקיבא ס"ל דילפינן איסור תספורת מקרא ד'ראשו יהיה פרוע', אלא שר' עקיבא דורש תרתי מהפסוק, איסור תספורת ושראשו יהיה מגולה מכומתא וסודרא[ז], ומכל מקום העדיפה הגמרא להביא ראייה מהברייתא שכתוב שם להדיא איסור תספורת[ח].

וכתב העמק ברכה שלפירוש רש"י נמצא שלרבי אליעזר שדרש לקמן מקרא דראשו יהיה פרוע דהיינו גידול שער, על כרחך דס"ל שאיסור תספורת במצורע הוא מדאורייתא, ורבי עקיבא שדרש לקמן מקרא דראשו יהיה פרוע היינו שיהיה מגולה מכומתא וסודרא, ע"כ ס"ל דאיסור תספורת במצורע הוא רק מדרבנן[ט].

הטעם שסוקלין את ארונו

מנודה שמת ב"ד סוקלין את ארונו. כתב הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ז ה"ד) ואם מת בנידוי בית דין שולחין ומניחין אבן על ארונו, כלומר שהן רוגמין אותו לפי שהוא מובדל מן הציבור. וכתב העמק ברכה (מנודה ג) לדייק מדברי הרמב"ם שהדין דסוקלין את ארונו הוא מדיני נידוי להראות שהוא מרוחק מהציבור, דכיון שאחר המיתה צריך להתקרב לתוך ד' אמותיו כדי לקבור אותו, משו"כ צריך לסקלו להראות בזה ריחוק.

אמנם במסכת שמחות (פ"ה הי"א) מבואר דשליח בי"ד נוטל את האבן ונותנה על ארונו, והיינו כדי לקיים בו מצות סקילה, ומשמע דהא דסוקלין את ארונו היינו מדין סקילה ולא מדיני נידוי כדי להראות ריחוק[י]. והריטב"א כתב שסוקלין את ארונו כדי לבזותו לפי שזלזל בנידוי חכמים[יא].

וכתבו הראשונים[יב] שאין מתאבלין ואין קורעין על המנודה[יג], אולם עומדין בשורה משום דהוי כבוד החיים, ואין מונעין מכבוד החיים. אמנם כל זה במנודה שנידוהו משום אפקרותא, אבל אם נידוהו משום ממונא, כיון שמת נפטר לגמרי מכל חיובי הנידוי ואין סוקלין את ארונו, ומספידים אותו כראוי לו. ואם האבל עצמו בנידוי מונעים ממנו כבוד החיים אבל לא כבוד המתים.

[עא] **וכתב** הריטב"א שאין לומר שראו את הצרעת לפני שנתמנה לכהן גדול, דאיך נתמנה בעודו בצרעתו.

[עב] **והטעם** שמה שממעטים לעיל (ז:) שלא לראות נגעים במועד, הוא מקרא (ויקרא יג יד) 'וביום הראות בו' שדורשים יש יום שאתה רואה ויש יום שאי אתה רואה, ואם כן אין למעט אלא דבר שזמנו עובר כגון בשבעת ימי המשתה של חתן ורגל שאם אינו רואה היום רואה למחרתו, אבל אין ממעטים כהן גדול שלא יראו צרעתו. ועוד ממה שצריכים לרבות כהן גדול מקרא (שם מה) 'והצרוע' מוכח שרואים את נגעו. וכן תירץ הריטב"א, וראה שם עוד שהוסיף דאיסור ראיית הנגעים ברגל הוא דרבנן, וכאן הגמרא מדברת בדאורייתא. וראה עוד בתוס' הרא"ש מה שתירץ בשם הראב"ד. ועיין בקרן אורה ובדורש לציון (דרוש ג) שגם הקשו כן.

[עג] **וכמו** שנאמר (ויקרא כא י) את ראשו לא יפרע ובגדיו לא יפרום.

[עד] **תוס'** הרא"ש וריטב"א.

[עה] **כן** כתב בתוס' הרא"ש, וכן כתב רש"י (ויקרא ט א). אמנם הריטב"א כתב שהוא יום שמיני בניסן, ועיין באבן עזרא (שם) שכתב כהריטב"א.

[עו] **וכמו** שמבואר בגמ' לקמן (יט:).

[עז] **וראה** לעיל שהבאנו דעת הראב"ד שאבלות ל' הוי מדאורייתא, וחלקו עליו הראשונים עיי"ש. וכתב עוד הריטב"א שלמ"ד דאף אבלות שבעה הוי מדרבנן, וקרא דאל תפרעו שלומדים מבני אהרן הוי אסמכתא בעלמא, מעיקרא לא קשה מידי. וכן כתב הנמוקי יוסף (ז:) בתירוצו הראשון שפשטא דקרא הוא שדוקא לבני אהרן אמר שאם תגדלו שער תמותו, אבל לאחרים הוי רשות, עיי"ש.

[א] **ריטב"א** לעיל במשנה (יג:), תוס' רי"ד, המכתם ושיטה.

[ב] **וכדרך** מה שמסתפקת הגמ' לקמן מצורע מהו בעטיפת הראש, ואף שידעה הגמ' דהוא מקרא מלא ועל שפם יעטה, אלא כך היא דרך התלמוד.

[ג] **המכתם** ושיטה, ועיי"ש במה שביארו מדוע אין לפשוט ממתניתין על מצורע מהא דמבואר במשנה דמצורע העולה מטומאתו לטהרתו מגלח במועד, ומשמע שלא היה יכול לגלח לפני הרגל, שאם לא כן היה אסור לגלח במועד, עיי"ש.

[ד] **ועוד** כתב שאבל אסור בכל תספורת בין בתער שהוא דרך השחתה ובין בתספורת שאינו דרך השחתה היינו שמניח קצת ואינו משחית השער מעיקרו, ונסתפקה הגמ' דאף שמנודה ודאי דאסור לגלח בתער דרך השחתה, אבל מ"מ האם נאסר גם בתספורת שאינו דרך השחתה. וכתב שנכון וישר הוא, עיי"ש.

[ה] **רש"י** (יד: ד"ה מצורעין), תוס' (ד"ה מנודין, וד"ה וראשו), ריטב"א.

[ו] **וכן** כתבו התוס' (ד"ה מנודין) דלא סבר כר' אליעזר שדרש מקרא זה לאסור תספורת. וראה בשיטה דיש שלא גרסו בבעיא דגמ' מצורעין משום שמצורע כתוב להדיא בקרא, אולם כתב שאין למחקו מן הספרים והיינו משום דיש לפרש כפירוש רש"י דס"ל לגמ' כר' עקיבא. והריטב"א הביא בשם תוס' דעיקר שאלת הגמ' היא על מנודין ולא על מצורעין כיון דכתיבא להדיא, עיי"ש.

[ז] **לפי** דברי רב פפא שם.

[ח] **ואף** שבגמ' לעיל (יד:) ילפינן דאבל אינו נוהג אבילותו ברגל משום שנאמר ושמחת וכו', ואין הגמ' מביאה ראייה ממשנה מפורשת לקמן (יט.), י"ל דהיינו משום שצריך לפרש מניין למתניתין שכך הוא הדין, אולם כאן הוי דבר פשוט שיש ללמוד מקרא דראשו יהיה פרוע אלא דניחא לן להביא מברייתא מפורשת.

[ט] **ועיין** עוד בשפת אמת. אמנם עיין בעמק ברכה מה שכתב בארוכה בדעת הרמב"ם (טומאת צרעת פ"י ה"ו) שפסק כרבי אליעזר שמצורע חייב בעטיפת הראש [ראה בנידון זה עוד להלן] וחייב לגדל שער מדאורייתא, ומ"מ יש עליו גם איסור תספורת כדין אבל מדרבנן, ונפק"מ לעניין שער הגוף דמשום הדין דראשו יהיה פרוע ילפינן שחייב לגדל שער הראש, ומשום הדין דאיסור תספורת אסור אף בכל שער, ועיי"ש עוד נפק"מ. ולפי"ז הקשה על תוס' מדוע כתבו שספק הגמ' דמצורע מהו בתספורת היינו דלא כר' אליעזר אלא כר' עקיבא, הרי אף לר' אליעזר דסבר דקרא דראשו יהיה פרוע היינו גידול שער, יש להסתפק אם אסור הוא גם בתספורת כדין אבל, עיי"ש.

[י] **וכן** מוכח מדברי המרדכי שהוכיח מכאן שלמנודה יש דין של הרוגי בי"ד שאין מתאבלין עליהם.

[יא] **וכן** מבואר ברמב"ן (תורת האדם) שמבזין אותו כדאמרינן שסוקלין את ארונו, עיי"ש, והובא בבית יוסף (יו"ד סי' שלד). וכן מבואר בתלמיד הרשב"א, עיי"ש.

[יב] **ריטב"א** בשם הגאונים, וכן מבואר ברמב"ן (שם) שכתב דמנודה שמת דינו כמאבד עצמו לדעת ואין קורעין ולא חולצין ולא מספידין עליו שאין עושין לו כבוד, ולא עוד אלא שמבזין אותו כדאמרינן שסוקלין את ארונו, עיי"ש, והובא דבריו בבית יוסף (שם). וכן מבואר בתלמיד הרשב"א, ועיי"ש שהביא מהרמב"ן שאין קורעין אחרים לכבודו, אבל האבלים עצמם קורעין, כיון שאם לא נוהגים דיני אבלות למה צריך שורה ותנחומין, וכתב התלמיד הרשב"א שאינו נכון, אלא אף הקרובין אינם קורעין, וכתב שכן היא דעת הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ז ה"ד) והרי"ץ גיאות, עיי"ש.

[יג] **וכן** כתב הרמב"ם (שם) שאין צריך לומר שאין מספידין אותו ואין מלוין את מטתו.

אין פאר במקום אפר

אבל אסור להניח תפילין מדקאמר ליה רחמנא ליחזקאל וכו'. הקשה התוס' הרא"ש מדוע הוצרכו ללמוד שאבל אסור להניח תפילין ממה שנאמר ליחזקאל ללובשם, הרי אפשר ללמוד זה כמו שאמרו בגמ' (ברכות יא.) שאבל חייב בכל מצוות האמורות בתורה חוץ מן התפילין משום שנאמר בהן פאר, כלומר ואין פאר במקום אפר[יד]. ותירץ שגם שם אין כוונת הגמרא לדרוש מאין פאר במקום אפר, אלא הדרשה היא ממה שנאמר ליחזקאל ללבוש תפילין, וכמו שאמרה הגמרא כאן, שהרי פאר נאמר בקרא דיחזקאל (יחזקאל כד יז). ובאמת מהטעם שאין פאר במקום אפר לבד לא היו מפקיעים אבל ממצות תפילין, אלא הלימוד לפטור הוא רק מיחזקאל[טו], ומה שאמרו שם הטעם דפאר תחת אפר היינו משום דשם באים להשמיענו שאבל חייב בכל מצוות התורה ולזה מביאה הגמרא הטעם שאין ללמוד לפטור אבל בכל המצוות מתפילין, שדווקא בתפילין יש סיבה לפטרו משום שאין פאר במקום אפר[טז].

והקשה הריטב"א שאם לומדים דאבל אסור בתפילין מקרא דיחזקאל, א"כ צריך שיהיה אסור לאבל להניח תפילין כל שבעת ימי האבילות, והרי לקמן (כא.) מבואר שאבל אסור להניח תפילין רק ביום הראשון מעת לעת. ותירץ שלא מסתבר לפרוק מהאבל עול שמים שבעת ימים משום האבילות, ומה שאבל נאסר בתלמוד תורה כל שבעת ימי אבילות היינו משום 'פקודי ה' ישרים משמחי לב'[יז].

כיון שהוא פטור מתפילין ממילא הוא נאסר בהם

אבל אסור להניח תפילין וכו' מכלל דכ"ע אסור. הקשה הריטב"א[יח] שבגמ' כאן מדוקדק שאין לומדים מקרא דיחזקאל רק לפטור אבל מתפילין, אלא אף לאסור את האבל בהנחת תפילין, אמנם בגמ' (סוכה כה:) איתא דילפינן מקרא זה שאבל פטור להניח תפילין אולם לא נאמר שהוא אסור בהס[יט]. ותירץ דמה דילפינן התם לפטור אבל מתפילין היינו ממש כדרשת הגמרא כאן, והיינו דכיון שאבל פטור מלהניח תפילין ממילא הוא אסור בהם משום קדושתן.

אם ר' עקיבא סובר שמצורע אסור בעטיפת הראש

אמר רב פפא לא אכומתא וסודרא. כתבו התוס' (ד"ה מצורע)[כ] דמה שנסתפקה הגמ' לעיל אם מצורע חייב בעטיפת הראש, ע"כ אין זה כרב פפא שמעמיד את הפסוק דראשו יהיה פרוע היינו מכומתא וסודרא. וביאר העמק ברכה (מצורע א) שרבי עקיבא אליבא דרב פפא שדרש מקרא דראשו יהיה פרוע דהיינו שיהיה מגולה מכומתא וסודרא, ס"ל שמצורע אסור לו לעטוף ראשו[כא], והגמ' לעיל שנסתפקה בכך ופשטה שחייב בעטיפת הראש הולכת בשיטת רבי אליעזר.

אמנם הקרן אורה ביאר בדברי התוס' שאף רב פפא ס"ל שמצורע חייב בעטיפת הראש, אבל מכל מקום צריך שראשו יהיה פרוע מכומתא וסודרא דהיינו מבגד של חשיבות, והיינו דכיון שלומדים מקרא דראשו יהיה פרוע שצריך שיהיה מגולה מכומתא וסודרא, על כרחך אנו יודעים דמ"מ צריך לכסות ראשו כדי שלא ישאר מגולה, וא"כ יש לומר דמקרא דראשו יהיה פרוע אנו לומדים שמצורע צריך עטיפת הראש[כב].

מאי שנא שאילת שלום ותלמוד תורה שנוהגים בהם כיחזקאל

אבל אסור בשאילת שלום דקאמר ליה רחמנא ליחזקאל האנק דום. הטעם שאמר לו לנהוג אבילות בשאילת שלום וכן בתלמוד תורה וכמו שמבואר בגמרא להלן, ואילו בשאר הדברים אמר לו שלא ינהג כמנהג האבילים, ביארו התוס' מפני שהיה צריך להראות בקצת דברים שהוא אבל, והיה נוהג מנהגי אבילות רק למשל[כג].

והקשו הראשונים[כד] מדוע לא ילפינן בגמ' דאף גבי שאילת שלום ותלמוד תורה דמכך שאסר רחמנא על יחזקאל מכלל דכו"ע שרי. ותירץ תוס' הרא"ש שלא מסתבר שהחמיר ביחזקאל יותר מבשאר אבילים[כה], ורק מה שנאמר לו להקל אמרינן מתוך שהוצרך להתיר לו מכלל דלכו"ע אסירי[כו]. והראב"ד תירץ[כז] שכן היא משמעות הקרא להשוותם בשאילת שלום ובת"ת, שנאמר 'האנק דום אבל מתים לא תעשה' וגו', משמע שבאניקה ודממה אתה שוה לשאר אבילים, אבל מכאן ואילך אבל מתים לא תעשה[כח].

אמנם הר"ן הביא דיש מפרשים שבאמת צוה עליו שלא יתאבל כלל, ולפי"ז ביאור הקרא הוא דאמר ליה שמהאנק ומדום דהוי אבל מתים לא תעשה, כלומר כל דבר שאסור לשאר אבילים לעשות צוה לו שלא לעשות כגון שאילת שלום ותלמוד תורה[כט].

מנודה בשאילת שלום

מנודה מהו בשאילת שלום. נשאל האבני נזר (יו"ד סי' תעד) דבפשטות ספק הגמ' הוא אם המנודה עצמו מותר לשאול בשלום אחרים, אולם הוי פשיטא ליה לגמ' דאחרים ודאי אסורים לשאול בשלומו שהרי המנודה אינו שרוי בשלום והוא מרוחק מן העדה. וא"כ יש להקשות מה ראיית הגמ' לאסור בשאילת שלום אחרים מהמשנה (תענית יג:) שאסורים בשאילת שלום כבני אדם הנזופין למקום, הרי יש לומר דמה שאסורים שם בשאילת שלום לאחרים היינו משום שאף חבירו הרי הוא מנודה לשמים והרי אסור לשאול בשלום המנודה, אבל מכל מקום אין ראייה משם שהמנודה עצמו אסור לשאול בשלום אחרים שאינם בנידוי. ותירץ האבני נזר דכיון שכל הנידוי שם הוא מהטעם שאין ה' מרוצה ממעשיהם ומשום הכי אין הגשמים יורדים, א"כ היה מקום לומר דאדרבה בודאי מותר ומצוה לברך את חבירו שיהיה שרוי בשלום ובכך ישפרו את מעשיהם ועי"ז יהיה ה' מרוצה ממעשהו, ומהא דחזינן דעם כל זאת אסורים שם בשאילת שלום, על כרחך היינו משום שאף המנודה עצמו אסור לשאול בשלום אחרים[ל].

לאיזה עניין מדמה הברייתא מצורע למנודה ואבל

מי קתני שאסור שיהא כמנודה וכאבל קתני במילי אחרנייתא וכו'. היינו דמה שנאמר גבי מצורע שיהא כמנודה וכאבל היינו לגבי דברים אחרים, וא"כ אין ראייה משם למנודה שאסור בשאילת שלום. והקשה הקרן אורה דלאיזה עניין מדמה הברייתא מצורע למנודה ואבל, אי לעניין קריעה ותספורת הרי כבר מבואר בגמ' לגבי מצורע להדיא ואין צריך לדמותו למנודה ואבל, ובכל שאר דברים הרי הגמ' נסתפקה בהם. ותירץ דאין הכי נמי דאף שודאי הברייתא דימתה מצורע למנודה ואבל לגבי אחד מן הדברים שהגמרא נסתפקה בהם כבר ואין בזה עתה שום חידוש, מכל מקום אין כוונת הגמ' בזה אלא לדחות ולומר דמ"מ אי אפשר ללמוד מכאן כיון שאפשר לדחות דמיירי לגבי שאר דברים[לא].

אסור ללמוד אפילו ע"י הרהור

אבל אסור בדברי תורה וכו'. כתב בשו"ת מהרי"ל (סי' לא) דאף שרוב רבותינו ס"ל שהרהור לאו כדיבור דמי לעניין קריאת שמע וברכת המזון, אולם לעניין אבלות כיון שהטעם דאסור ללמוד באבילות היינו משום שמחה[לב], יש לומר שבלימוד ע"י הרהור יש בו שמחה כמו בלימוד ע"י דיבור, ולפעמים הרי אפילו יש יותר שמחה בהרהור מבדיבור[לג], הלכך אסור ללמוד אפילו ע"י הרהור.

הרי מבואר בגמ' שאבל פטור רק מן התפילין

אבל אסור בדברי תורה וכו'. הקשו הראשונים[לד] דהנה בסוגיין איתא דאבל פטור מת"ת ובברכות (יא.) אמרה הגמרא שאבל חייב בכל מצוות האמורות בתורה חוץ מן התפילין וכו', ומשמע שאף בת"ת חייב. ורש"י (להלן כא. ד"ה ואסור) תירץ שבברכות מיירי שם לענין שאר מצוות שאין בהם שמחה, אולם הכא אסור מטעם שמחה. ועוד תירצו הראשונים[לה] שמה שלא אמרו בגמ' שם שאבל פטור מתלמוד תורה, משום דלא פסיקא ליה כיון שאבל חייב בקריאת שמע

[יד] **ופירש** רש"י שם (ד"ה אלמה) דכיון שתפילין בעו פאר ואבל מתגולל בצערו בעפר, אין זה פאר לתפילין. וכעי"ז כתב רש"י בסוכה (כה. ד"ה שנאמר) ובכתובות (ו: ד"ה שנאמר). וראה להלן מה שהקשו הראשונים על הגמ' שם. [טו] **וראה** בסוכה (כה:) שכן הוא הלשון להדיא: אבל חייב בכל מצוות התורה חוץ מתפילין, שהרי נאמר בהן פאר מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל פארך חבוש עליך וגו' את הוא דמחייבת אבל כו"ע פטירי. [טז] **וכן** תירצו בתוס' (ברכות שם ד"ה שנאמר) בשם השר מקוצי. ועוד תירצו שצריך הטעם שאין פאר במקום אפר כדי לחייבו בתפילין אחר יום הראשון, שרק ביום הראשון שייך הטעם שהוא מעולל בעפר קרנו, עיי"ש. [יז] **וכמו** שמבואר בגמ' (תענית ל.). ועיין בתוס' לקמן (כא. ד"ה ואסור). [יח] **סוכה** (כה: ד"ה אמר ר' אבא). [יט] **ראה** לשון הגמרא לעיל הערה טו. [כ] **כפי** גירסת המהרש"א. [כא] **ומקרא** 'ועל שפם יעטה' דורש שיהיו שפתותיו מדובקות שאסור בשאילת שלום, וכמו שמבואר בגמרא להלן. [כב] **וכוונת** התוס' דמה שנסתפקה הגמ' לעיל מצורע מהו בעטיפת הראש ע"כ לא ס"ל כרב פפא, דכיון שלפי רב פפא הרי לומדים מקרא דראשו יהיה פרוע, פרוע מכומתא וסודרא, ומזה נלמד שבעטיפת הראש שפיר חייב, עיי"ש. [כג] **וכן** ביאר הר"ן שאמר לו שיתאנח כדרך שצועקים על המתים ותדום דממת מות שלא תשאל בשלום שום אדם כדי להודיע למי שאינו יודע שהוא אבל, שאם לא ינהג כן לא ידעו כלל שהוא אבל שהרי מניח תפילין ולא מתעטף ראשו כדרך כל אדם. [כד] **תוס'** הרא"ש, וכעי"ז בריטב"א, נמוקי יוסף והמכתם. [כה] **אלא** מה שאסר ליחזקאל כ"ש לשאר אבלים הוא דאסור. [כו] **וכן** תירצו הריטב"א והמכתם. [כז] **הובא** בריטב"א, ר"ן, נמוקי יוסף ומכתם. [כח] **וכן** תירץ עוד בתוס' הרא"ש דמאי דכתיב אחר מתים אבל לא תעשה, אמרינן שיחזקאל שונה משאר אבלים, אולם מאי דכתיב לפני מתים אבל לא תעשה נוהגים כיחזקאל, ולכך בהאנק דום דכתיב לפני מתים אבל וכו' אף יחזקאל היה נוהג כשאר אבלים. [כט] **וכתב** הר"ן שלא נראה לו פירוש זה דא"כ כמו שאמרו בגמ' גבי דברי תורה מכלל דכו"ע אסירי, היה צריך לומר גם גבי שאילות שלום מכלל דכו"ע אסירי, עיי"ש. אמנם בגירסא שלפנינו לא נאמר מכלל דכו"ע אסירי אף גבי דברי תורה. ועיין ברא"ש (סי' ד) שגרס בשניהם מכלל דכו"ע אסירי, וכן הר"ח גרס כן גבי שאילת שלום, ונראה שלמדו כפירוש זה שהביא הר"ן שיחזקאל היה מותר בשאילת שלום ובדברי תורה ולא היה נוהג כלל מנהגי אבילות. ועיין בנמוקי יוסף שהביא כעי"ז בשם ר"מ הלוי, עיי"ש. [ל] **וכתב** שמעתה אפשר דאף בכל מנודה, מותר לאחר לשאול בשלומו כיון שמנודה מותר לו לשמוע דברי חבירו, ורק למנודה עצמו אסור לשאול בשלום אחר, עיי"ש. [לא] **אמנם** לשיטת הרמב"ם (טומאת צרעת פ"י ה"ו) שפסק לגבי כל הספיקות בגמ' גבי מצורע לקולא, וכן גבי מנודה משמע שפסק לקולא מהא דהשמיט את כל ספיקות הגמ', לדידיה יש להקשות דלאיזה עניין מדמה הברייתא מצורע למנודה ואבל, עיי"ש בארוכה. ועיין בזה לקמן (טו:). [לב] **דכתיב** (תהלים יט ט) פקודי ה' ישרים משמחי לב. [לג] **ואם** יקרא אדם כל היום ולא יבין איזה שמחה יהיה לו, אלא כל השמחה היא ע"י ההרהור שמבין מה שלומד עיי"ש. [לד] **רש"י** לקמן (כא. ד"ה ואסור), וריטב"א. [לה] **הרמב"ן** (תורת

שחרית וערבית ויוצא בכך ידי מצות תלמוד תורה[לו], ואם כן באמת אינו נפטר מתלמוד תורה[לז].

דוקא פרנסה כדי מזונותיו הותר לו

ואמר רב זבוני מיא בפקתא דערבות. היינו שהתירו לו למכור מים במקום שאין המים מצויין שם[לח]. וכתב הנמוקי יוסף שבא להשמיענו בזה שאין לו למכור אלא כדי מזונותיו בצמצום[לט].

18/06/2018אהח

והר"ן כתב שרב נתן לו בזה עצה כדי שיוכל להתפרנס, מאחר שאסור לאדם לשוכרו ואף הוא אסור לו לשכור אחרים נמצא שלא יוכל להתפרנס, הלכך התירו לו בדבר זה כדי פרנסתו.

והדברי שאול (סי' שלג) כתב שרב בא להשמיענו דדוקא מקום כפקתא דערבות שאין מצויין שם הרבה בני אדם אלא רק גנבים ולסטים שכיחי שם[מ], ויש שם רק פרנסה קטנה מותר לו להרויח.

דילמא מיירי רק במצורע מוסגר

מצורע מהו בדברי תורה ת"ש והודעתם וכו'. הקשה השפת אמת דלכאורה משמע ששאלת הגמרא מצורע מהו בדברי תורה היינו לגבי מצורע שהוא צריך פריעה ופרימה, דהיינו שהוא טמא מוחלט ונוהג כמנהג אבילות, ולפי"ז קשה מה ראיית הגמ' שמצורע מותר בת"ת מהברייתא שמותרין לקרות בתורה וכו' דילמא מיירי בברייתא זו במצורע שהוא מוסגר ואינו טמא מוחלט. ותירץ שלשון הברייתא והמצורעין משמע דמיירי בכל מצורע, בין מצורע שהוא מוסגר בין שהוא מוחלט[מא].

בועלי נדה משום קרי

ובועלי נדות מותרין לקרות בתורה וכו' ובעלי קריין אסורין. נתקשו הראשונים שהרי אף בועלי נדות טמאים משום קרי, ומדוע מותרים הם בדברי תורה. וכתב רש"י (ברכות כב. ד"ה ובועלי נדות) דמיירי שבאמת טבלו משום טומאת קרי, אולם טבילה זו לא עלתה להם לטהרם מטומאת בועלי נדה משום שטומאתם שבעת ימים. אמנם יש מן הראשונים[מב] שביארו דמיירי שלא גמר ביאתו, ולכך אין צריך לטבול משום טומאת קרי אלא משום בועל נדה בלבד[מג].

מדוע אין לומדים ממעשה דרבי אליעזר

מנודה מהו בקריעה תיקו. הקשו הראשונים[מד] מדוע לא פשטה הגמרא מהמעשה של ר' אליעזר (בבא מציעא נט:) שקרע את בגדיו כשבירכוהו. ותירצו דיש לומר שנהג בעצמו צערא יתירא ובאמת אין זה מעיקר הדין, שהרי מבואר שם שאף בכה וישב על גבי הקרקע אף שאין המנודה מחויב לעשות כן, אלא ע"כ שנהג בעצמו בצערא יתירא[מה]. והתוס' תירצו עוד שיש לומר דאף רבי אליעזר עצמו נסתפק בדין זה וקרע מספק. והרמב"ן (בבא מציעא נט:) תירץ שרבי אליעזר היה מוחרם שהוא חמור יותר ממנודה ולכך קרע בגדיו[מו].

לבישת בגד קרוע

מצורע מהו בקריעה וכו'. תמה השפת אמת האיך סברה הגמרא כלל דמצורע אינו חייב בקריעה, הרי מפורש בקרא (ויקרא יג מה) 'ובגדיו יהיו פרומין'. ותירץ דיש לומר שספק הגמרא הוא אם מצורע מחויב דוקא לקרוע כדין אבל[מז] או די במה שלובש בגד קרוע, ופושטת הגמרא מקרא 'ובגדיו יהיו פרומין' שדי במה שלובש בגד קרוע ואין צריך דוקא לקרוע בגדיו[מח].

וכן כתב המנחת חינוך (מצוה קעא אות ב) שמלשון הרמב"ם (טומאת צרעת פ"י ה"ו) נראה שמצורע אינו חייב לקרוע כדין אבל דוקא, אלא די במה שלוקח בגד קרוע ולובשו דיצא בכך ידי חובת קריעה[מט].

אם חייב לישב על מטה כפויה

אבל חייב בכפיית המטה. דעת הרמב"ם (אבל פ"ה ה"ח) שהאבל חייב לישב דוקא על מטה כפויה, ואם ישב על גבי קרקע אפילו שהפך כל מטותיו לא יצא ידי חובתו[נ]. אמנם דעת שאר הראשונים[נא] שאם כפה מטתו וישב ע"ג קרקע יצא ידי חובתו, כיון שאין חיוב לישב על מטה כפויה דוקא אלא החיוב הוא רק לכפות מטתו[נב].

טו:

כפיית המטה במנודה ומצורע

מנודה ומצורע מה הן בכפיית המטה. הקשה הגבורות ארי (תענית ל:) מדוע סברה הגמ' כלל לומר שמנודה ומצורע יתחייבו בכפיית המטה, הרי הטעם שהביאה הגמרא לחייב אבל בכפיית המיטה הוא משום דדמות דיוקני וכו' כפו מטותיהן עליה, וטעם זה אינו שייך כלל לגביהם. ותירץ שאכן באמת אין ספק הגמרא גבי מנודה ומצורע אם חייבים הם בכפיית המטה כדין אבל, אלא הספק הוא אם מנודה ומצורע אסורים לישון על גבי מטה משום צערא[א], ומשום היכר צריכים שיכפו את המטות, או שמותרים לישון על גבי מטה וממילא אינם צריכים היכר בכפיית המטה[ב].

אמנם הריטב"א כתב דאף שבאמת אין שייך גבי מנודה ומצורע טעם הגמרא דאיתא גבי אבל, מכל מקום סברה הגמרא לומר שכיון שעוונותיהם גרמו להם, ראוי להם להפוך מטתם כי נתרחקו מבני אדם ונהפך להם סדר בני אדם.

מניין שרחיצה בכלל סיכה

ורחיצה בכלל סיכה. רש"י כתב שהלימוד הוא מהפסוק (תהלים קט יח) 'ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו'[ג], והיינו שרחיצה במים הוי כמו סיכה בשמן. והקשו האחרונים[ד] מדוע הביא רש"י דרשה זו, הרי בגמרא (יומא עו:) דחו לימוד זה, ולמסקנא דרשו כן מקרא (דניאל י ג) 'וסוך לא סכתי' שהיה צריך לומר רק ולא סכתי, ומהא דכתיב 'וסוך' דרשינן לרבות רחיצה שהיא כסיכה[ה]. ומשום כך כתב בתוספות יום הכפורים (יומא שם) דצ"ל שדברי הגמ' כאן דרחיצה בכלל סיכה הוא באמת מכח הקרא 'וסוך לא סכתי' כדברי הגמ' (יומא שם).

והרמב"ם (אבל פ"ה ה"ג) כתב: מניין שהאבל אסור לכבס בגדיו ולרחוץ גופו ולסוך וכו', ורחיצה בכלל סיכה כיון שהרחיצה קודמת לסיכה שנאמר (רות ג ג) 'ורחצת וסכת'[ו].

מדוע אין ראייה מבני ישראל במדבר

מנודה מהו בנעילת הסנדל וכו'. הקשה הקרבן נתנאל מדוע לא הוכיחו מהא דבני ישראל במדבר שהיו נחשבים מנודין למקום וכתיב בקרא (דברים כט ד) ונעלך לא בלתה מעל רגלך, ומוכח שמנודה מותר בנעילת הסנדל. ותירץ

האדם) וריטב"א. **לו. וכמו** שמבואר במנחות (נט:). **לז. וראה** עוד בריטב"א. **לח. כדאיתא** בגמ' (ברכות נד.) מר בריה דרבינא הוה קאזיל בפקתא דערבות וצחא למיא (והיה צמא למים) איתעביד ליה ניסא וכו'. וכן בחולין (קז.) א"ל רבי אבינא לבני פקתא דערבות כגון אתון דלא שכיחא לכו מיא. **לט. ועיין** בבית יוסף (יו"ד סי' שלד) שהביא בשם הקונדריסין כעי"ז שרב בא להשמיענו שדוקא מים שהיא סחורה קטנה ואינה צריכה משא ומתן, ועיי"ש עוד מה שהביא בשם התוס' ורבינו ירוחם. והריטב"א כתב שמותר לו כדי פרנסתו, וכ"ש שמותר לו בשאר מלאכות, ועיין שם שדייק כן לפי גרסתו בגמ'. **מ. כדאיתא** בגמ' (נזיר מג:) אלא מעתה קאזיל בפקתא דערבות ופסקוה גנבי לרישיה הכי נמי דלא ליטמא ליה, ופירש רש"י (שם ד"ה דערבות) שגנבים וליסטים מצויין שם. **מא. וכן** לשון זבין משמע בין בעל ב' ראיות ובין בעל ג' ראיות, ועיי"ש מה שהקשה ע"ז. **מב. רשב"א** בשם הראב"ד (ברכות כב. ד"ה ובועלי נדות) וריטב"א (שם ד"ה בועלי נדות). **מג. ראה** במשנה למלך (ביאת מקדש פ"ג ה"ג) שהביא ב' הפירושים, ועיי"ש מה שתמה על התוס' כאן (ד"ה ובועלי נדות). וראה בספר יד דוד מה שביאר בדברי התוס'. **מד. תוס'** לקמן (טו: ד"ה לא אשכחן) ותוס' רי"ד. **מה. וכן** הקשו התוס' הרא"ש ותלמיד הרשב"א גבי נעילת הסנדל מדוע לא פשטו מרבי אליעזר (שם) שחלץ מנעליו, ותירצו כן עיי"ש. **מו. ועיין** שם שביאר מדוע החרימו אותו. וכן תירץ הר"ן לקמן (טו: ד"ה הא) גבי ספק הגמרא אם מנודה חייב בנעילת הסנדל, עיי"ש. **מז. שבאבלות** מחוייב דוקא לקרוע כמו שמבואר לקמן (כו:) שהיוצא בבגד קרוע לפני המת הרי זה גוזל את המתים ואת החיים. **מח. אמנם** הריטב"א כתב דלרווחא דמילתא נקט לה, ולאו דמספקא ליה דהא זיל קרי ברב הוא. ועיין עוד בספר עמק ברכה שהקשה על פשיטות הגמ', שהרי כל ספק הגמ' היה אם מחויב לקרוע כדין אבל, דהיינו אם יש למצורע כל דיני אבלות, וא"כ קשה מה הפשיטות מקרא בגדיו יהיו פרומין הרי מחמת זה אינו חייב אלא ללבוש בגדים קרועים, אבל אינו חייב כלל לקרוע בגדיו, עיי"ש. **מט. אמנם** גבי כהן גדול מצורע משמע ברמב"ם (שם) שצריך לקרוע דוקא ואסור לו ללבוש בגד קרוע, שכתב דאפילו כהן גדול שנצטרע קורע דעשה דוחה לא תעשה, עיי"ש. **נ. וכן** כתב הרמב"ם (שם פ"ד ה"ט). וביאר הכסף משנה שמקור דבריו מהגמרא לקמן (כז.) ישן על גבי כסא וכו' לא יצא ידי חובתו, אמר ר' יוחנן שלא קיים את חיוב כפיית המטה. ולמד הרמב"ם דבאמת מיירי שם שכפה מטתו ואפילו הכי לא יצא ידי חובתו כיון שלא ישב ע"ג מטה כפויה, עיי"ש. ובראב"ד שם כתב על דברי הרמב"ם: לא ראיתי שורש לזה. **נא. רא"ש** (סי' עח), רמב"ן (תורת האדם) וראב"ד (שם). **נב. וכתב** הרא"ש (שם) ואם הפך מטתו וישב ע"ג קרקע כל שכן דמלתא יתירה הוא דעבד, עיי"ש. ועיין בר"ן שכתב שמיסב על מטות כפויות דוקא בשעת שינה ובשעת אכילה, אבל כל היום אינו יושב אפילו על מטה כפויה אלא יושב ע"ג קרקע שנאמר (איוב ב יג) וישבו אתו לארץ. וכן פסקו הטור והשו"ע (יו"ד סי' שפז ס"א). **א. וכתב** שכן הוא הביאור בגמרא (שם) שרבי יהודה מחייב בכפיית המטה בתשעה באב, דהטעם הוא רק משום צער אף שלא שייך טעם דדמות דיוקני וכו' כפו מטותיהן עליה. והביא שכן הוא נמי דברי רש"י שכתב (שם כו: ד"ה כפיית המטה) 'ולא יישן עליה', והיינו שעיקר דין כפיית המטה שם היינו רק משום שע"י כך יצטער, א"כ כפיית המטה הוא רק להיכר שלא יישן עליה, משא"כ גבי אבל שעיקר הדין הוא בעצם כפיית המטה ולא משום שע"י כך יצטער, ואם יישן ע"ג קרקע לא יצא ידי חובת כפיית המטה, עיי"ש. **ב. ומה** שהגמ' לא שאלה את עיקר הספק אם מותרים לישון ע"ג מטה, משום שגבי אבל כתבה הגמ' שהוא חייב בכפיית המטה, לכך אמרה כן גם גבי מנודה ומצורע. **ג. וראה** בר"ן שכתב דרחיצה בכלל סיכה לפי שלא מצינו מקום שיהיה אסור בסיכה ויהיה מותר ברחיצה, וכתיב נמי ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו. **ד. תוספות** יום הכפורים (שם) ורש"ש. **ה. ראה** בלחם משנה (אבל פ"ה ה"ג) שהיה לו כן הגירסא בגמרא, שרחיצה בכלל סיכה דכתיב ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו, והקשה שהרי בגמ' (יומא שם) דחו דרשה זו, ונשאר בצ"ע, עיי"ש. והשער המלך (שביתת עשור פ"א ה"ה) תירץ על פי מה שכתבו התוס' (שבת פו. ד"ה אע"פ) על מה דאיתא במשנה שם, שסיכה כשתיה, אע"פ שאין ראייה לדבר זכר לדבר מקרא 'ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו', דהטעם שהוא רק זכר לדבר ולא ראייה גמורה משום דקרא מיירי גבי רחיצה ולא גבי שתיה, ומ"מ הגמ' (יומא שם) דחתה דרשה זו דרחיצה כסיכה כיון שאם באמת היה ראייה גמורה לגבי רחיצה, לא הוי ליה לתנא להביאו אפילו כזכר לדבר לגבי שתיה. ואם כן כשבתחילה הגמרא הביאה ראייה לכל הדין דרחיצה כסיכה מפסוק זה שפיר דחתה הגמרא שאינו ראייה, אך מ"מ אחר דרשת הגמ' מקרא וסוך לא סכתי שרחיצה כשתיה לענין עינוי, אפשר כבר ללמוד כן מקרא 'ותבא כמים בקרבו', כיון שכבר מצינו בלאו הכי שהשוה אותם הכתוב, ועיי"ש שביאר מדוע באמת רש"י לא הביא הקרא דוסוך לא סכתי. **ו. ובלחם** משנה שם הקשה מדוע לא כתב הרמב"ם הראייה דאיתא בגמ' כאן מקרא

דכיון שהיו בדרך, אף אם היה אסור למנודה הותר להם לנעול סנדל[ז]. ויש שתירץ[ח] דאין להוכיח מבני ישראל במדבר משום דיש לומר שהיה להם נעל של שעם.

על מה נאמר וכן אתה מוצא במנודה ובאבל

לא אשארא. הקשה הראב"ד[ט] דהנה לדעת הרי"ף שכל תיקו בגמ' כאן הדין הוא לקולא, נמצא שמנודה מותר בנעילת הסנדל וברחיצה, ולפי"ז דברי הברייתא וכן אתה מוצא במנודה ובאבל על איזה דין מאותם ג' דינים דאיתא שם בברייתא מיירי, אי על עשיית מלאכה הרי כבר מבואר לעיל שמנודה מותר בעשיית מלאכה, ואי על רחיצה ונעילת הסנדל, הא כיון דהגמרא לא פשטה אזלינן לקולא, א"כ על מה נאמר וכן אתה מוצא במנודה ובאבל דאסור. וכתב דכיון דע"כ דברי הברייתא דוכן אתה מוצא במנודה ובאבל מיירי או לגבי רחיצה או לגבי נעילת הסנדל, לכך יש לומר דכיון שכבר מצינו דמנודה אסור בנעילת הסנדל גבי רבי אליעזר (בבא מציעא נט:) שחלץ מנעליו, י"ל דאף הברייתא מיירי בהכי[י].

הטעם שדוד רחץ עצמו כאשר מת הילד

אבל אסור בתשמיש וכו' וינחם דוד את בת שבע וכו'. היינו שבא אל בת שבע רק אחר שעברו ימי האבלות[יא]. והקשו הראשונים[יב] שהרי מצינו בדוד שרחץ עצמו כאשר ראה שמת הילד, וכמו שכתוב (שמואל ב' יב כ) 'ויקם דוד מהארץ וירחץ ויסך ויחלף שמלותיו' והרי אבל אסור ברחיצה. ותירצו שהרחיצה היתה קודם הקבורה שעדיין לא חל עליו אבלות[יג], והטעם שעשה כן הוא מפני שרצה לבוא ולהשתחוות בבית ה"י ולא רצה ליכנס שם כשהוא מנוול[טו]. והר"ן תירץ דלכך רחץ כיון שאין המלך רשאי לנוול עצמו בימי אבלות, וכמו ששנינו (יומא עג:) גבי יום הכפורים המלך והכלה ירחצו את פניהם[טז]. ועוד תירץ שדוד המלך רחץ עצמו רק כדי להעביר מעליו את הזוהמא והעפר שהיה עליו משום ששכב על הארץ[יז].

ובתוס' הרא"ש תירץ שהיה ספק לדוד אם אותו ילד היה בן קיימא, לכך כל זמן שהילד היה חי דוד היה מתענה עליו כדי שיחיה, ולא רחץ ולא סך ולא כבס בגדיו וכן לא היה משמש מטתו כאילו היה אבל, ואחר שראה שמת הילד ונתגלה שהוא לא היה בן קיימא ואין עליו דין אבלות רחץ עצמו וסך וכבס בגדיו. ולפי"ז ראיית הגמ' מדוד שאבל אסור בתשמיש המטה היא דכיון שראינו שנהג דוד בזמן שעדיין היה הילד חי בדיני אבלות וגם נמנע מלשמש מטתו, מוכח שאבל אסור בתשמיש המטה[יח].

היינו כיון שעל דעת כן נישאת לו

אבל אסור בתשמיש המטה דכתיב וכו'. כתב בשערי תשובה (סי' תקפא ס"ק טז) דאף שמצות עונה היא מדאורייתא ואיסור תשמיש המטה באבלות הוי רק מדרבנן[יט], מ"מ אסרו חז"ל לשמש מטתו באבלות, דאמרינן שמעיקרא אדעתא דהכי נשאת לו שתמחול לו על המצות עונה בזמנים שצריכים פרישה[כ].

אם בני ביתו של המנודה צריכים לנהוג בו בדיני נידוי

מנודה מהו בתשמיש המטה וכו'. הקשו הראשונים[כא] האיך סברה הגמ' לומר שיהיה מותר למנודה בתשמיש המטה, הרי צריך להתרחק ממנו ד' אמות[כב]. ותירץ הריטב"א דמה שצריך להתרחק ד' אמות היינו לאינשי דעלמא, אבל בני ביתו מותרים להתקרב אליו, שאין בדעת בי"ד לאסור עליו מה שצריך כדי לחיות[כג]. והראב"ד[כד] כתב דאשתו אינה חייבת לנהוג בו כדין מנודה כיון שהיא כגופו. אמנם הר"ן (נדרים ז: ד"ה וכי) כתב שאפילו בני ביתו צריכים לנהוג בו כדין מנודה[כה], והגמ' כאן מיירי בגוונא דהוי מנודה לעיר אחרת ואינו מנודה לעירו, ולכך אין אשתו צריכה לנהוג בו כדין מנודה[כו]. ובספר דברי שאול (סי' שלד סל"ה) כתב שהמנודה מותר בתשמיש המטה משום שהוא משועבד לאשתו.

הטעם שאדם הראשון פירש מאשתו

מנודה מהו בתשמיש המטה וכו'. בגמ' (עירובין יח:) מבואר שאדם הראשון ישב בתענית מאה ושלושים שנה ופירש מן האשה מאה ושלושים שנה וכו'. וכתב שם המהרש"א דהטעם שפירש מן האשה משום דהיה מנודה מפי ה' ומנודה אסור בתשמיש המטה, ואף שהגמ' כאן מסתפקת אם מנודה מותר בתשמיש המטה, מ"מ יש לומר דאצל אדם הראשון היה חמור יותר כיון שהיה מנודה מפי הקב"ה. והקשו האחרונים[כז] שהרי בגמ' כאן מבואר שמנודה לשמים הוא קל יותר. ובדברי שאול כתב ליישב קושית המהרש"א דכיון שהטעם שמנודה מותר בתשמיש המטה היינו משום שהוא משעבד לאשתו[כח], א"כ גבי אדם הראשון שאף חוה היתה מנודה ואף היא היתה אסורה בתשמיש המטה, לכך שפיר פירש מאשתו[כט].

מנודה לשמים חמור או קל

ודלמא מנודה לשמים שאני דקיל וכו' זיל הכא קמדחי ליה וכו'. הקשה הראב"ד[ל] שצריך ביאור מה הטעם דלעיל (טו.) גבי עטיפת הראש ושאילת שלום סבר אביי שמנודה לשמים הוי חמור יותר, או מה הטעם כאן גבי תשמיש המטה וכן גבי קרבנות להלן דסבר אביי שמנודה לשמים הוי קל יותר. ותירץ דכיון שתשמיש המטה וקרבנות הם מצוות, לא רצה הבורא שהאדם שלו והמצוות שלו לבטל מצוותיו מפני נידויו, לכך סבר אביי שמנודה לשמים הוי קל יותר ומותר לו בתשמיש המטה ולשלוח קרבנות[לא], אולם לעיל גבי עטיפת הראש ושאילת שלום כיון שהם אינם מצוות לכך סבר שלגביהם מנודה לשמים הוי חמור יותר.

אם בכל הקרבנות אבל אינו משלח

אבל אינו משלח קרבנותיו וכו'. כתב בתוס' הרא"ש בשם הראב"ד דאיתא בספרי שלאו דוקא שלמים הוא דאינו משלח אלא הוא הדין בשאר קרבנות, שמרבים כן מקרא (ויקרא ג א) אם זבח[לב]. אמנם הריטב"א כתב בשם רבותיו דמה שאבל אינו משלח היינו רק קרבנות שאינם באים לכפרה כגון שלמים, אבל קרבן חטאת ושאר קרבנות שבאים על חטא כדי להתכפר משלח אף שהוא אבל, כדי שלא יהא מחוסר כפרה ועומד בחטאו[לג]. והמאירי כתב

ותבא כמים וגו' [כ"ה לגירסתו בגמרא, ראה הערה הקודמת], וכתב שאולי הרמב"ם גרס בגמ' שדורשים מקרא ורחצת וסכת. וראה עוד באבן האזל (אבל פ"ה ה"ג בהשמטות) מה שכתב לתרץ בזה. ז. **וכמו** שמבואר בברייתא שמביאה הגמ' כאן. וכן עיין בספר יד דוד. ח. **הגהות** לר"י ליפשיץ. ט. **הובא** ברא"ש, נמוקי יוסף וספר המכתם, וראה עוד בריטב"א. י. **וכתב** שכן איתא בירושלמי 'אבל ומנודה שהיו מהלכין בדרך מותרין בנעילת הסנדל ולכשיבא בעיר יחליצנו'. וגם גבי אבל אי אפשר להעמידו אלא גבי נעילת הסנדל, דאילו לעניין עשיית מלאכה קיי"ל לקמן (כא:) דאבל כל ג' ימים ראשונים אסור בין ביום בין בלילה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה, ובתענית ציבור הרי מותר במלאכה בלילה, ואם לעניין רחיצה הרי קיי"ל דלא שוה לתענית צבור דאילו בתענית ציבור מותר לרחוץ כל גופו בצונן ופניו ידיו ורגליו מותר אפילו בחמין כמו שמבואר בגמ' (תענית יג.), ובאבל אסור לרחוץ כל גופו בצונן ובחמין אסור אפילו פניו ידיו ורגליו, אלא ע"כ דדברי הברייתא וכן אתה מוצא וכו' מיירי לגבי נעילת הסנדל, עיי"ש. ועיין בגליון הש"ס שגם הקשה כן ונשאר בצע"ג. וראה בשפת אמת מה שכתב ליישב. ולהלכה כתב הבית יוסף (יו"ד סי' שלד) דכיון שלא פשטו בגמ' היכי ניפשוט אנן, הלכך נקטינן לקולא כדעת הרי"ף והרמב"ם. אמנם בשו"ע (שם ס"ג) פסק שמנודה אסור בנעילת הסנדל, ועיי"ש בש"ך (ס"ק יג) מה שתמה ע"ז. יא. **הריטב"א** הקשה שהרי לכו"ע אבלות ביום השני לא הוי מדאורייתא אלא מדרבנן, א"כ מה הגמ' מביאה ראייה מדוד. ותירץ שמכל מקום היו נוהגים גם באותה שעה בדברי אבלות מתקנת הנביאים, עיי"ש. יב. **ראב"ד** (הובא בר"ש), ריטב"א, ר"ן וספר המכתם. יג. **והקשה** הקרן אורה דלשיטת הרמב"ן (תורת האדם עניין מי שמתו מוטל לפניו) שגם אונן אסור בסיכה ורחיצה, א"כ האיך רחץ דוד אף שלא חל האבלות, ותירץ על פי מש"כ הרמב"ן (שם עניין האבלות דין תשמיש המטה) שדוד המלך רחץ עצמו רק כדי להעביר מעליו הזוהמא והעפר, דבכה"ג שפיר מותר, ועוד שמלך מותר ברחיצה משום מלך ביופיו (ישעיה לג יז) וכתירוץ הר"ן להלן, עיי"ש. וראה ברמב"ם (אבל פ"א ה"ג) שכתב שכל זמן שלא נקבר המת אינו אסור בדבר מן הדברים שהאבל אסור בהן, ומפני טעם זה רחץ דוד וסך כשמת הילד טרם שיקבר. ועיין בטור (שם סי' שמא) שהביא בזה את מחלוקת הראשונים. יד. **וראה** בקרבן נתנאל (אות פ) שהקשה על מה שכתב הראב"ד שעשה כן כדי להשתחוות בבית ה', הרי קיי"ל שאונן פטור מכל המצוות והפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט, ומשום מה הלך להשתחוות, ותירץ שאין אנינות נוהג במלך כדתנן (סנהדרין כ.) מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו, עיי"ש. טו. **וכן** כתב הרד"ק (שם) שזה היה קודם קבורה שלא נתחייב עדיין באבלות, אולם כתב שעשה כן משום שרצה להודות על הרעה ולקבל בשמחה כשם שהוא מברך על הטובה, עיי"ש. טז. **וכמו** כן פטרו את המלך מכפיית המטה בזמן שהוא אבל, וראה עוד בזה בר"ן לקמן (כ.). יז. **וכן** החליף בגדיו משום שקרע כשמת הילד, ותניא לקמן (כד.) אם בא להחליף מחליף ואינו קורע, עיי"ש. יח. **וכן** תי' הרד"ק שם שדוד לא היה חייב באבלות מן התורה משום שמת הילד בתוך שלושים יום והוי ספק נפל, ומה דכתיב (שם יח) ויהי ביום השביעי וימת הילד וגו' היינו ביום השביעי ללידתו, עיי"ש. אמנם כתב שדרשת הגמ' מקרא וינחם דוד את בת שבע וגו' שאבל אסור בתשמיש המטה, דהיינו שבא אליה בעת תנחומין, הוי אסמכתא בעלמא כיון שלא נהג אבלות משום שהיה ספק נפל, עיי"ש. יט. **שהרי** קרא וינחם דוד את בת שבע וגו' הוי רק אסמכתא בעלמא. כ. **וכתב** שכן הוא בכל זמן שנהגו מנהג פרישות של מצוה. ועיין שם שהביא משו"ת מעיל צדקה (סי' מג) שאין לשום אדם לבטל עונה דאורייתא אלא אם היא נותנת לו רשות, ועיין שם דמ"מ משום מצוה מסתמא מוחלת, עיי"ש. כא. **ריטב"א** וראב"ד (הובא בר"ן נדרים ז: ד"ה וכי). כב. **ראה** בגליון מהרש"א (סי' שלד ס"ג) שהוכיח מקושיית הראשונים שאם אין חבירו יודע שהוא מנודה צריך המנודה לומר לו כדי שיתרחק ממנו, שאם נאמר דאינו צריך לומר לו א"כ שפיר י"ל דספק הגמ' אם מנודה מותר בתשמיש המטה היינו בזמן שעדיין לא נודע לאשתו שהוא מנודה. כג. **וכמו** דאיתא בגמ' (נדרים לט.) מן חיותיה לא אדריה, שאין דעת הנודר לאסור על עצמו מה שצריך כדי לחיות, עיי"ש. וכתב שמ"מ יש ראייה גמורה שאין בני ביתו צריכים להתרחק מהמנודה, מהמעשה של רבי אליעזר (סנהדרין סח.) שהיה הורקנוס בנו משמשו, עיי"ש. כד. **הובא** בר"ן (שם). וכן הביא הריטב"א שיש דוחים. כה. **דאיתא** בגמ' שם שמר זוטרא חסידא היה מנדה עצמו וכשהיה נכנס לביתו היה מתיר לעצמו את הנידוי, והוכיח הר"ן (שם) ממה שהיה מתיר לעצמו את הנידוי כדי שלא יצטרכו בני ביתו להתרחק ממנו, שאף בני ביתו צריכים לנהוג בו כדין מנודה, עיי"ש. כו. **ומ"מ** נסתפקה הגמ' אם מותר לו בתשמיש המטה, דאף שאשתו אינה צריכה לנהוג בו כדין מנודה, מ"מ אם נאמר דהוא אסור בתשמיש המטה הוא עצמו נאסר בכך, עיי"ש. ועיין בספר דברי שאול (סי' שלד ס"ג) שהביא להקשות כהוכחת הגמ' שישראל במדבר היו מנודין לכל והרי שמשו מטותיהם, ושם הרי היו מנודים לעצמם ואיך היה מותר להתקרב בד' אמות, ותירץ שדין ריחוק ד' אמות הוי מדרבנן כדאיתא לקמן (טז.) ובמדבר עדיין לא תקנו כן. ועיין שם שתירץ עוד שמנודה לשמים נחשב כמנודה לעיר אחרת שאין בני עירו חייבים להתרחק, עיי"ש בארוכה. כז. **עיון** יעקב (שם) ודברי שאול. כח. **וכשיטתו** בקטע הקודם שזהו טעם ההיתר. כט. **ועיין** בעיון יעקב (שם) שתירץ שאדם הראשון שחסיד גדול היה החמיר על עצמו. ל. **הובא** בתוס' הרא"ש ובר"ן. לא. **אך** במנודה לבי"ד, אין בידם לחלק ולכך או שבכל הדברים אסור או בכל הדברים מותר. לב. **וכן** איתא להדיא בגמ' (זבחים לט:) דילפינן מקרבן שלמים לכל הקרבנות, עיי"ש. וכן פסק הרמב"ם (ביאת מקדש פ"ב הי"א). לג. **ועיין** בספר מצבת משה שהקשה על רבותיו של הריטב"א מהגמ' (זבחים שם) דאיתא להדיא שכל הקרבנות אינו משלח,

דאבל אינו משלח רק בקרבנות שנתחייב עליהם ואין שעתם עוברת כגון חטאות ואשמות, אבל בקרבנות ששעתם עוברת כגון קרבן פסח ושלמי חגיגה אף האבל משלח.

אם אבל אינו משלח מדאורייתא ומה הדין בדיעבד

אבל אינו משלח קרבנותיו וכו'. כתב הרמב"ם (ביאת המקדש פ"ב הי"א) האבל אינו משלח קרבנותיו כל שבעה וכו'. והקשה המנחת חינוך (מצוה רסד סק"ל) הרי דעת הרמב"ם (אבל פ"א ה"א) שרק אבלות יום ראשון הוי מדאורייתא, ומדוע כתב דאינו משלח קרבנותיו כל שבעה ימים, הא בשאר ימים דהוי רק מדרבנן מדוע לא ישלח, ואין לומר דדעת הרמב"ם דהא דאבל אינו משלח כל שבעה היינו מדרבנן, שהרי כתב (שם) דכיון שעל מנודה יש ספק אם משלח או אינו משלח קרבנותיו לפיכך אם הקריבו עליו נרצה, משמע דדוקא מנודה שיש עליו ספק הוא דנרצה בדיעבד, אבל באבל אף אם כבר הקריבו עליו אינו נרצה, וא"כ משמע שהדין דאינו משלח היינו מדאורייתא[לד].

אמנם החזו"א (זבחים ס"ד סק"ח) הקשה על הרמב"ם מדוע באמת באבל אם כבר הקריבו עליו אמרינן דאינו נרצה, הרי האבלות בשאר ימים הוי רק מדרבנן[לה], לכך כתב דצריך לומר שדעת הרמב"ם דאף גבי אבלות ומצורע מה שאינו משלח היינו למצוה בעלמא מפני כבוד הקרבנות, אולם בדיעבד אם הקריבו עליו נרצה, וכן גבי מנודה מעיקר הדין היה ראוי לפסוק באמת להקל[לו], אלא כיון שאפשר להקריבו לאחר זמן אין ראוי להקל לכתחילה ולזלזל בנידויו, אבל בדיעבד שכבר הקריבו עליו נרצה ואין כאן נדנוד חטא, והיינו שכתב הרמב"ם דוקא גבי מנודה כן שבדיעבד נרצה להשמיענו שבדיעבד יש לו זכות קרבן ואין לו נדנוד חטא[לז].

מניין שבני ישראל במדבר שלחו קרבנותיהן

כל אותן שנים שהיו ישראל במדבר מנודין היו ושלחו קרבנותיהן. כתבו התוס' (ד"ה ושמשו) דשמא יש להוכיח כן מן הפסוקים שישראל במדבר שלחו קרבנותיהן. והקשה המשנה למלך (תמידין ומוספין פ"א ה"א) שבגמ' (חגיגה ו:) מבואר שרק שבטו של לוי הקריבו קרבנות במדבר כיון שלא עבדו עבודה זרה[לח], אבל בני ישראל לא הקריבו קרבנות במדבר כלל[לט].

וכתב הטורי אבן (חגיגה שם) שמקור דברי הגמ' כאן שישראל במדבר שלחו קרבנות, היינו מהגמ' (חולין טז:) לדעת ר' ישמעאל שנאסר על בני ישראל במדבר לאכול בשר תאוה, אלא היו צריכים להקריב קרבנות כדי לאכול בשר, וא"כ מוכח דאף שהיו מנודין שלחו קרבנות, אולם רבי עקיבא שם (יז.) ס"ל שלא נאסר להם כלל בשר תאוה ולשיטתו יש לומר שאכן מנודה אינו משלח קרבנות כיון די"ל שישראל במדבר אכלו בשר תאוה ולא שלחו קרבנותיהם כלל, ומה שאמרו בחגיגה שם אתי שפיר לדעת רבי עקיבא, שאכן באמת רק שבטו של לוי הקריבו קרבנות כיון שלא חטאו בחטא העגל ולא היו מנודין, אבל בני ישראל כיון שהיו מנודין לא הקריבו קרבנות[מ].

והמרומי שדה (חגיגה שם) תירץ[מא] שמקור דברי הגמ' כאן היינו לשיטת רבי עקיבא (קידושין לז:) שבני ישראל הקריבו נסכים במדבר, והרי הנסכים באים על הקרבנות, ומוכח שהקריבו נדרים ונדבות. ומה שאמר רבי עקיבא (חגיגה שם) שבני ישראל במדבר לא הקריבו קרבנות, י"ל דמיירי בקרבנות צבור שלא הקריבו משום שהיו נזופין[מב], אולם קרבנות יחיד שפיר הקריבו, ושבטו של לוי שלא היו נזופין הקריבו אף קרבנות ציבור[מג].

טז.

ביאור מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון

זו עשירית האיפה שלו דברי רבי יהודה ר"ש אומר בבאו יקריב וכו'. ביארו רש"י ותוס' בביאור מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון, דר' יהודה ס"ל דקרא וביום בואו אל הקודש וגו' מיירי גבי כהן הדיוט שצריך להקריב עשירית האיפה ביום שמתחנך לעבודה[א], ור' שמעון ס"ל דלא מיירי כלל גבי כהן הדיוט שמתחנך לעבודה, אלא מיירי על מה שנאמר לעיל שאם הכהן נצטרע סופר ז' ימים, וע"ז אמר וביום בואו לומר שרק אחר ימי ספירו יקריב חטאתו ושאר קרבנותיו, וא"כ ראיית הגמרא שמצורע אינו משלח קרבנותיו היינו רק מדברי ר' שמעון, כיון שלפי ר' יהודה לא מיירי כלל גבי מצורע[ב]. וכתב החזו"א (זבחים סי' ד ס"ק ח ד"ה והא) דמשמע שר' יהודה ור' שמעון לא פליגי אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא.

אמנם בתוס' הרא"ש ביאר דר' יהודה ס"ל דכהן הדיוט שנצטרע ונתרפא צריך להקריב עשירית האיפה כמו ביום הראשון שמתחנך לעבודה[ג], כיון שמצורע נחשב למת וכשנתרפא נחשב כאילו עתה נולד, ור' שמעון ס"ל דכהן שנתרפא מצרעתו אינו צריך להקריב עשירית האיפה, אלא קרא בא להשמיענו שמצורע אינו משלח קרבנותיו[ד].

הרי מבואר שטמא משלח קרבנותיו

בזמן שראוי לביאה ראוי להקרבה וכו'. היינו שאם אין יכול לבוא להקריב קרבנות משום שהוא טמא, אף אינו יכול לשלוח קרבנותיו. והקשו הראשונים שהרי מבואר בגמ' (פסחים סב.) ערל וטמא משלחים קרבנותיהם. ותירצו התוס' (לעיל טו: ד"ה ולאחר) שר' שמעון מיירי רק גבי מצורע שאין משלח קרבנותיו, אבל שאר טמאים משלחים קרבנותיו[ה]. וביאר בתוס' הרא"ש דמה שמצורע אינו משלח קרבנותיו לא הוי משום הטומאה שיש בו, אלא משום דין האבילות שיש עליו כמו איסורי גיהוץ תספורת עטיפת הראש ותשמיש המטה. אמנם ראה ברש"י כאן שכתב דאף טמא מת אינו משלח קרבנותיו[ו].

ועוד תירצו[ז] דמה שערל וטמא משלחים קרבנותיהם היינו רק בטומאת שרץ, אבל בטומאה היוצאת מגופו אין משלח קרבנותיו.

ביאור ראיית הגמרא מקרא קראו שם פרעה

דכתיב קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד. פירש רש"י שם היינו לשון שמתא, כלומר שמתא לפרעה על שהעביר המועד, והיינו שהעביר אותו מועד ששמו אחר מועד הראשון. והקשה בספר מנחם משיב נפש מהיכן מוכח מקרא דמיירי באותו מועד שאחר מועד הראשון. ותירץ דאפשר שלשון מועד היינו זימנא בתר זימנא כמו שמועד היינו אחר יו"ט ראשון, א"כ מכך דכתיב העביר המועד מוכח שנענש רק אחר שהעביר זמן שני[ח].

אולם עדיין צריך ביאור שהרי בקרא מבואר שאין פרעה העביר המועד אלא נבוכדנצר הוא שהעביר המועד וא"כ מדוע קרא שם לפרעה[ט].

והריטב"א ביאר שאכן אין כונת הגמרא להוכיח מקרא דשם פרעה אלא מסיפא דקרא דשאון העביר המועד והוא שהקב"ה צוה לנבוכדנצר להחריב את מצרים לזמן מסוים, ונבוכדנצר לא בא לאותו מועד שציוה עליו ה', והיו פרעה ומצרים שמחים ומעבירים קול שאון על שנבוכדנצר העביר המועד, א"כ

ועיי"ש בהגהות ארץ צבי דיש לחלק בין אונן לאבלות, עיי"ש.

[לד] **והמקדש** דוד (קדשים סי' כו סק"ה) הקשה ממה ששנינו (זבחים קיב:) שהזב והזבה והיולדת והמצורע שהקריבו עולותיהן מחוסר זמן בבעלים בחוץ חייבים משום שחוטי חוץ, ומוכח שאף קרבן מצורע כשר בדיעבד. ותירץ דאפשר שאין קרבן מצורע נפסל בדיעבד אלא שאין עולה לבעלים לשם חובה, עיי"ש.

[לה] **וכן** הקשה שהרי הרמב"ם (קרבן פסח פ"ה ה"ט) פסק שאם מת לו מת בי"ג שוחטין עליו את הפסח, עיי"ש בארוכה.

[לו] **כיון** דלא היה ספק לגמ' בהכשר הקרבן אלא רק בדיני המנודה אם מותר לו לשלח.

[לז] **וכתב** דאף שהוא דחוק קצת, מ"מ לא יתכן לפרש באופן אחר, שאילו היה דעת הרמב"ם באבל ומצורע שהקרבן פסול בדיעבד, לא יתכן שיסתום הרמב"ם בהלכות חמורות וקבועות כאלו ולבוא אח"כ לדבר בדיעבד במנודה בלשון רפה כ"כ.

[לח] **וא"כ** לא היו מנודין.

[לט] **דאיתא** (שם) אלא מה אני מקיים (עמוס ה כה) 'הזבחים ומנחה הגשתם לי במדבר ארבעים שנה בית ישראל' וביאר רש"י (חגיגה שם ד"ה ומה אני) שהוא לשון תימה, ומשמע שלא הקריבו לפי שנזופין היו. והמשנה למלך שם נשאר בצ"ע, עיי"ש.

[מ] **ועיין** עוד בעונג יו"ט (יו"ד סוף סי' נג).

[מא] **ראה** שם שהקשה על הטורי אבן שתמוה לומר שסתמא דגמ' כאן היינו אליבא דרבי ישמעאל, ועוד אם הם היו מנודין היה מותר להם לאכול חולין לכו"ע כמו שכתבו התוס' (יבמות עא: ד"ה מאי טעמא) שאם לא היו יכולים לאכול בשר קדשים היה מותר להם לאכול בשר תאוה, עיי"ש.

[מב] **דתכלית** הקרבת התמיד היה בשביל הייעוד עם משה דכתיב (שמות כה כב) 'ונועדתי לך שמה' אחר פרשת התמיד, ומשעה שנזופו במעשה מרגלים לא נועד ה' עם משה כדאיתא בתוס' (בבא בתרא קכא. ד"ה יום) בשם המכילתא שכל אותם שנים שכעס על ישראל לא היה מדבר עם משה ואהרן. עיין בעמק שאלה (קמא ג).

[מג] **ועיין** ביד דוד שתירץ כן שדוקא תמידין הקריבו שבטו של לוי אבל קרבנות יחיד כל אחד הקריב, עיי"ש. וראה עוד במצפה איתן (חגיגה שם).

[א] **דאי** אפשר לומר דמיירי גבי כהן גדול כיון שבקרא לעיל (יחזקאל מד כה) כתיב ואל מת אדם לא יבוא לטמאה כי אם לאב ולאם וגו', והרי כהן גדול אף לאביו ולאמו אינו נטמא. ומה שנאמר בקרא יקריב חטאתו כתבו התוס' דהיינו חיטוי וקדושתו לעבודה, כלומר שיקריב ביום שמתחנך לעבודה חיטויו דהיינו עשירית האיפה. אמנם עיין בריטב"א שביאר דמיירי גבי כהן גדול שמקריב בכל יום עשירית האיפה עיי"ש.

[ב] **כן** איתא בתוס' לעיל (טו: ד"ה ולאחר), וברש"י כאן (ד"ה זו) שלפי ר' יהודה לא מיירי אקרא דלעיל אלא מצוות כהנים בעלמא הוא דקאמר יחזקאל, ומה שכתב ברש"י אחר זה 'אלמא שלא היה יכול להקריב קרבנו עשירית האיפה עד שנטהר מטומאת מת והוא הדין מצרעתו', צ"ל דהיינו לשיטת ר' שמעון שדרש מיום בואו. וכן כתב החזו"א (זבחים סי' ד ס"ק ח ד"ה והא) דלשון רש"י אינו מתפרש וצ"ל הציון על דברי ר' שמעון עיי"ש. אמנם א"כ מבואר ברש"י שאף לפי ר' שמעון מיירי בקרא על כהן הדיוט שמקריב עשירית האיפה, אולם בחזו"א (שם) כתב בדעת רש"י שלפי ר' שמעון מיירי בקרא בקרבן חטאת עיי"ש וצ"ע. ובתוס' (מנחות סב. ד"ה וקן) פירשו דאף לר' שמעון מיירי גבי כהן הדיוט שמתחנך לעבודה שמקריב עשירית האיפה, ודרש שרק אם ראוי לביאה משלח עשירית האיפה, אולם גבי שאר קרבנות משלח אף אם אינו ראוי לביאה עיי"ש. וכתב החזו"א (שם) שלפירוש זה ניחא מה שנאמר דין זה גבי כהן, אבל אם ר' שמעון לא מיירי גבי עשירית האיפה אין ראוי לכתוב דין זה גבי בכהן עיי"ש.

[ג] **אמנם** ביאר דלשון הקרא יקריב חטאתו לא מיירי בעשירית האיפה כיון דעשירית האיפה לא מיקרי חטאת, אלא היינו שביום בואו יקריב קודם עשירית האיפה ואח"כ יקריב חטאותיו ושאר קרבנותיו עיי"ש.

[ד] **וכן** ביאר במאירי.

[ה] **וכן** כתב הריטב"א שרק במצורע אינו משלח קרבנותיו משום שהוא נזוף טובא עיי"ש.

[ו] **וכן** איתא ברמב"ם (ביאת מקדש פ"ב הי"ג) שטמא מת אינו משלח קרבנותיו, וכתב רבינו חיים הלוי (קרבן פסח פ"ו ה"א) שמקור הרמב"ם הוא מהגמ' כאן וכדעת רש"י עיי"ש. ועיין בתוס' רי"ד שהקשה על פירש רש"י כקושיית הראשונים שמבואר בגמ' שטמא משלח קרבנותיו, לכך פירש שטעות יש בספרים שגרסו אחרי טהרתו אחר פרישתו מן המת, אלא צ"ל אחר פרישתו מן הצרעת, וביאר כמו התוס' הרא"ש עיי"ש.

[ז] **כן** איתא בתוס'.

[ח] **ועיין** ברש"ש שכתב על פירוש רש"י שהוא דחוק, וכתב שלשון העביר המועד משמעותו שהעביר את זמן הנועד לזמן אחר, כמו שלשון העברה במקום היינו העתקה ממקום למקום, כן העברה בזמן היינו העברה מזמן לזמן אחר. ועיין עוד מה שביאר בקרבן נתנאל (ס"ק ר).

[ט] **ועוד** הקשה שא"כ מוכח מכאן אף דין שמתא, ובגמ' הרי לומדים כן מקרא (שופטים ה כג) אורו מרוז. ותירץ דאפשר שרש"י ס"ל שמקרא קראו שם פרעה וגו' לומדים שרק משמתינן ליה ואין אוררין אותו, ומקרא אורו מרוז לומדים דאף אוררין אותו, ומקרא אורו ארור לומדים שמחרמים אותו דהיינו

אהח 18/06/2018
אוצר החכמה

מוכח דאף שנבוכדנצר לא בא במועד שקבע לו הקב"ה מכל מקום לא כעס עליו כיון דבאמת כן הוא הדרך דאין מענישים במועד ראשון, ולא ביטל שליחותו, שהרי מצינו שבסוף הוא בא להחריב את מצרים במועד אחר[י].

מותר לדבר לשון הרע על בעלי מחלוקת רק אם משקיט עי"ז את המחלוקת

ואתי ואמר לא מיתחזי כלישנא בישא וכו'. היינו שאם אומר השליח לבי"ד את דברי הנידון אינו עובר בכך משום לשון הרע, והראייה היא מכך שאמר השליח למשה מה שאמרו עליו דתן ואבירם. והקשו האחרונים[יא] דהרי מבואר בירושלמי (פאה פ"א ה"א), שמותר לדבר לשון הרע על בעלי מחלוקת[יב], וא"כ מה הראייה מכאן שמותר לשליח בי"ד לומר לבי"ד מה שחירף הנידון הרי בעלי מחלוקת היו. ותירץ בגליון הש"ס (שם) דמה שהתירו בירושלמי לדבר לשון הרע על בעלי מחלוקת היינו רק כדי צורך להשקיט את המחלוקת[יג], אבל פשיטא שאסור להוסיף תבערה ולומר לאדם מה שנחלקים עליו[יד], וא"כ כיון שהשליח אמר למשה מה שאמרו עליו דתן ואבירם אף שבכגון זה אסור לומר לשון הרע שהרי בכך מגדיל את תבערת המחלוקת, א"כ מוכח שלשליח בי"ד מותר לומר לבי"ד מה שחירף הנידון[טו].

משמע מהגמרא שאמרו כן על משה

דכתיב העיני האנשים ההם תנקר. פירש רש"י את הראייה לכך שאם השליח אומר לבי"ד את דברי הנידון אינו עובר משום לשון הרע, שהרי אם השליח לא היה אומר למשה מה שאמרו עליו דתן ואבירם מניין היה יודע כן משה. והקשה המהרש"א דלפירוש רש"י בחומש (במדבר טז יד) שעל עצמם אמרו כן, שאפילו אתה שולח לנקר את עינינו אם לא נעלה אפילו הכי לא נעלה[טז], א"כ אין ראייה כלל מקרא, דכיון שעל עצמם אמרו כן לא הוי לשון הרע[יז]. אמנם הר"ן פירש שעל משה אמרו כן דהיינו שקללו את משה בניקור העין, אלא שהתורה כתבה כאילו שאמרו כן על אחרים[יח].

האם נידוי הוי שמתא

ומנלן דמשמתינן דכתיב אורו מרוז. כתב הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ז ה"ב) וכיצד הוא הנידוי אומר פלוני יהא בשמתא וכו'[יט]. אמנם הראב"ד כתב[כ] שאין מנדין בשמתא כיון ששמתא הוא יותר חמור מן הנידוי אלא אומר יהא בנידוי[כא], ואם נראה לבי"ד להחמיר עליו יותר מפני גודל חטאו אומרים ארור יהא והיינו שמתא שיש בו נידוי וקללה[כב].

ב' דינים נאמרו בהפקר בי"ד הפקר

ומנלן דמפקרינן לנכסיה וכו' יחרם כל רכושו וכו'. כתב רש"י דהפקר בי"ד הפקר מהכא נפקא לן בכל דוכתא[כג]. והקשו האחרונים[כד] שהרי מבואר בגמ' (יבמות פט:)[כה] שר' אלעזר דרש שהפקר בי"ד הפקר מקרא (יהושע יט נא) 'אלה הנחלות אשר נחלו אלעזר הכהן ויהושע בן נון וראשי האבות למטות בני ישראל' שהיה צריך לומר וראשי המטות ומדוע אמר וראשי האבות, אלא לומר לך מה אבות מנחילין לבניהם כל מה שירצו אף ראשים מנחילין את העם כל מה שירצו, וא"כ מדוע כתב רש"י שמכאן לומדים לכל מקום שהפקר בי"ד הפקר. ותירץ המהר"ץ חיות דאכן צריך לב' המקראות כדי ללמוד דין הפקר בי"ד הפקר, והיינו שעיקר דין הפקר בי"ד הפקר דהיינו שיש כח ביד חכמים להפקיע ממון בעלים ולעשותם הפקר לומדים מקרא שמובא בגמ' כאן דכתיב (עזרא י ח) יחרם כל רכושו, אמנם עוד דין נאמר בהפקר בי"ד הפקר והיינו דאף שיש כח ביד חכמים לזכות ממון בעלים לאחר היינו דאחר שהממון כבר הפקר יש בכוח בי"ד לזכות אותו הממון לאחר, ודין זה אכן צריך ללמוד מקרא דאיתא בגמ' (יבמות שם) אלה הנחלות וגו' שמבואר בקרא שראשי המטות מנחילין ומזכים כל מה שירצו[כו].

גירסת הגאונים בגמ'

מאי הרדפה וכו'. פירש רש"י דהיינו שרודפים אותו דמיד שלא מציית לדין מנדין אותו[כז], אמנם גירסת הגאונים[כח] בגמ' היא מאי הרדפה אמר רב פפא[כט] נצבי דקני, ופירשו דהיינו שקושרים קנים זו לצד זו וחובשין אותו ביניהם כדי שלא יעמוד בבית האסורין בריוח ולא יוכלו לילך לכאן ולכאן[ל].

דעת הרמב"ם שלממונא מחרימין אחר ל' יום

ה"מ לממונא אבל לאפקירותא לאלתר. היינו שאם רוצים לנדותו על מה שאין רוצה לשלם ממון המחוייב ע"פ בי"ד מתרין בו קודם שני וחמישי ושני, אולם אם רוצים לנדותו על שביזה תלמיד חכם מנדין אותו לאלתר אף בלא התראה. וכתב הרמב"ם (סנהדרין פכ"ה ה"א) מי שבא לבי"ד וקיבל הדין ואמרו לו לשלם והלך ולא שילם, אין מנדין אותו עד שיתרו בו שני וחמישי ושני, ואח"כ מנדין אותו עד שיתן מה שהוא חייב, ואם עמד שלושים יום ולא תבע להתיר נדויו מחרימין אותו. והקשה הבית יוסף (יו"ד סי' שלד) שהרי בגמ' מבואר שמחרימין רק לאחר שישים יום[לא], א"כ מדוע כתב הרמב"ם שמחרימין אף אחר שלושים יום. ותירץ דהרמב"ם ס"ל שאין מחרימין אלא אחר נידוי שקדם לפניו התראה, הלכך לגבי אפקרותא שמנדין לאלתר א"כ נידוי ראשון הוי כהתראה, ולכך רק אחר נידוי שני אפשר להחרימו דהיינו אחר שישים יום, אמנם גבי ממונא שצריך להתרות בו שני וחמישי ושני אפשר להחרים כבר אחר ל' יום[לב].

אם צריך להתיר דוקא ע"י שופר

טוט אסר וטוט שרי וכו'. פירש רש"י דהיינו שאפשר להתירו מיד אף שלא עברו עדיין ל' יום, כיון שאותו שופר שנידהו יכול להתירו אפילו בתוך ל' יום. והקשה הריטב"א שהרי לא מצינו שצריכים שופר גבי נידוי אלא בשעה שמנדין, אבל לא מצינו כן כדי להתיר הנידוי. ותירץ שאכן אין צריך שופר בשעת התרת הנידוי אלא לשון בעלמא נקט בגמ'. ועיי"ש שהביא דהתוס' פירשו שטוט הוא מלשון טט דהיינו שתים[לג] כלומר זוג של תלמידי חכמים אסרוהו וזוג של תלמידי חכמים יתירוהו[לד].

אמנם המאירי כתב טוט אסר טוט שרי היינו דוקא בשופר, והיינו שאין לחוש להתיר הנידוי בתוך שלושים יום ויבוא עניין הנידוי לידי זלזול, כיון שע"י השופר מתפרסם ההיתר, אבל אם אכן ימתינו עד שיעברו ל' יום אין צריך באמת להתיר ע"י שופר.

במקום שקבעו זמן לנידוי אם הוא צריך התרה אחר הזמן

יש מהראשונים[לה] דס"ל שאפילו אם בשעה שנידו קבעו זמן לנידוי, מכל מקום אחר שעבר זמן הנידוי צריך התרה ואינו ניתר מעצמו, והביאו ראייה מהגמרא (ביצה ה.) שמבואר דכל דבר שבמניין צריך מניין אחר להתירו דדרשינן כן מקרא (שמות יט יא) והיו נכונים ליום השלישי, והיינו שהקב"ה קבע זמן שיהיו מופרשים מן האשה, ואפילו הכי כתיב בקרא אחר קבלת התורה (דברים ה כז) שובו לכם לאהליכם. אמנם הריטב"א דחה הראייה מקרא[לו] כיון די"ל דשם אמר להם הקב"ה שיהיו טהורים ליום השלישי לקבל התורה, אבל לא אמר להם שיהיו מופרשים רק עד יום השלישי ומכיון דלא קצב להם זמן לפרישה הוצרך להתירו[לז], ולכך כתב שאם קבע זמן לנידוי אין צריך להתירו אלא הוא ניתר מעצמו.

שאורדין אותו וכן אין אוכלים ושותים לידו וכו'.

י. **וכעי"ז** מבואר ברש"י על הרי"ף (ח.) עיי"ש. וכן עיין בנימוקי יוסף שביאר אל ישמח מלך מצרים על מה שנבוכדנצר נתן לו זמן לבוא להלחם עמו ולא בא לאותו זמן, כיון שאף שהעביר המועד עדיין הוא יבוא כמו שהיה כן לבסוף שנפלו בידו לזמן שני, נמצא שכן הוא דרך מלכים להאריך זמנם וכל שכן ישראל שדרכיהם הם דרכי נועם.

יא. **כן** הביא בגליון הש"ס (ירושלמי פאה פ"א ה"א) בשם החת"ס. וכן עיין במהר"י אסאד (חו"מ סי' ריג) מלוא הרועים, חכמת שלמה (חו"מ סי' ח) עיי"ש.

יב. **ולומדים** כן מקרא (מלכים א' א יד) גבי נתן הנביא שאמר לבת שבע לומר לדוד על אדוניהו שמלך 'ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך'. וכן פסק המגן אברהם (או"ח סי' קנו ס"ק ג).

יג. **כמו** דמיירי בקרא (שם) שאמרו לדוד המלך מה שאדוניהו מלך ועשה מחלוקת על מלכותו, ומעת שאמרו זאת לדוד נשקט המחלוקת.

יד. **וכן** הביא החפץ חיים להלכה (כלל ח) את דברי הגליון הש"ס. ועיי"ש עוד פרטים בדין זה.

טו. **ועיין** בריטב"א שביאר הטעם שמותר לשליח לומר לבי"ד הוא משום שעי"ז יזהרו בני אדם שלא לחרף את הבי"ד.

טז. **והטעם** שאמרו האנשים ההם היינו כאדם התולה קללתו בחבירו.

יז. **אמנם** עיין מה שתירץ בזה הבן יהוידע.

יח. **וכ"כ** הנימוקי יוסף.

יט. **וכתב** הב"ח (יו"ד סי' שלד) שלדעת הרמב"ם מה שאמרו בגמ' מנלן דמשמתינן דכתיב אורו מרוז, אין הכונה דבשמתא מקללים אותו בפירוש אלא אומרים פלוני יהא בשמתא, משא"כ חרם שמקללים בפירוש עיי"ש.

כ. **הובא** ברא"ש ובטור.

כא. **וראה** בבית יוסף (יו"ד סי' שלד) שהביא ראייה לשיטת הרמב"ם מהגמ' להלן גבי ההוא טבחא דאיתפקר ברב טובי בר מתנה וכו' דאיתא ששמתוהו, והרי מי שביזה תלמיד חכם אינו חייב שמתא אלא רק נידוי, עיי"ש שהביא כמה ראיות. וראה עוד בב"ח (שם). ועיין בלחם משנה (שם) שכתב לתרץ את כל הראיות של הבית יוסף עיי"ש.

כב. **אבל** בנידוי לבד אין בו קללה, והיינו שיש ג' חלקים נידוי לבד שאין בו קללה, שמתא שיש בו נידוי וקללה דיש בו גם לשון ארור, וחרם שיש בו אף איסור הנאה מבני אדם.

כג. **וכ"כ** הנימוקי יוסף.

כד. **מהר"ץ** חיות, יד דוד.

כה. **וכן** איתא בגמ' (גיטין לו:).

כו. **וכן** מבואר ברשב"א (גיטין שם ד"ה רבא אמר) דשמעינן שכח בי"ד יפה להפקיר ממון מזה ולזכותו לזה אפילו קודם שבא לידו עיי"ש. וכן כתב הים של שלמה (יבמות פ"י סי' יט). ועיין עוד במחנה אפרים (מציאה סי' ג). וכן עיין מה שתירץ בספר יד דוד שכאן מיירי שיש כח ביד בי"ד להפקיר ממון לאיבוד בתורת קנס וזה אפשר ללמוד רק מקרא דכאן עיי"ש. אמנם הקרן אורה כתב שמקרא כאן לבד אין ללמוד כיון שיש לומר שמסרב שאני, והקשה דמה הראייה מקרא הרי שמא יש חילוק בין בי"ד הגדול לכל בי"ד שבעיר עיי"ש.

כז. **וכן** פירש הנימוקי יוסף שרודפים אותו בשני נידויין ואח"כ שמתא. ובשם רבי ישעיה פירש דהרדפה היינו שיורדין עמו לחייו לפסוק מזונותיו, והיינו שמושיבים אומנים אחרים סמוך לו. וכן עיין בר"ן שהביא ב' הפירושים.

כח. **הובא** ברא"ש, נימוקי יוסף, ריטב"א.

כט. **אמנם** ראה בריטב"א שגרס אמר רבא.

ל. **והמשך** הגמ' אמר רב יהודה וכו' הוי מימרא בפני עצמה (ריטב"א).

לא. **וכן** כתב הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ז ה"ו) מי שישב בנידוי שלושים יום ולא ביקש להתירו מנדין אותו שניה, ישב שלושים יום אחרים ולא ביקש להתירו מחרימין אותו.

לב. **ועיין** בכסף משנה (שם) שתירץ עוד דאפשר שהרמב"ם גרס בגמ' מנדין לאלתר ומחרימין אחר ל' יום עיי"ש. אמנם עיין בשו"ע (חו"מ סי' יט ס"ג) שכתב ג"כ כהרמב"ם שמחרימין אחר ל' יום, וסתר בזה עצמו שכתב (שם סי' ק ס"ג) שמנדין אותו ב' פעמים ורק אחר שישים יום מחרימין אותו, ואין ליישבו במה שתירץ לדעת הרמב"ם כיון דמיירי שם גבי ממונא, ועיין בסמ"ע (שם סי' יט ס"ק ד) ובאורים ותומים (שם סי' ק ס"ק ג) מה שכתבו לישב הסתירה.

לג. **כדאיתא** במנחות (לד:) טט בכתפי שתים.

לד. **כן** פירשו התוס' (מנחות שם ד"ה טט) אמנם הקשה שאין נראה לומר כן כיון ששתים לא הוי בי"ד, ולכך כתב דמיירי גבי תקיעת שופר עיי"ש. ועיין בריטב"א שהקשה דלפירוש התוס' א"כ מה אמר לו אביי הני מילי לממונא אבל לאפקרותא עד דחיילא שמתא עליה תלתין יומין, הרי לא מיירי כלל לעניין שלושים יום. ותירץ שבכלל טוט שרי דהיינו שתים יש גם טיט שרי דהיינו להתיר מיד עיי"ש.

לה. **כתב** הריטב"א שזו היא שיטת רש"י בכל מקום. ועיין בתוס' (שם ד"ה כל דבר).

לו. **דכתב** שהוא פלא גדול דכיון שקבעו זמן שיהיה בנידוי עד יום פלוני, למה יהא צריך היתר.

לז. **והראייה** בגמ'

אם הוא מנודה לשאר החכמים

מנודה לתלמיד אינו מנודה לרב. דייקו הראשונים[לח] דדוקא לרב הוא שאינו מנודה אבל מנודה הוא לכל העולם[לט]. וכתב הריטב"א שמסתבר שהוא הדין דאינו מנודה לחכמים הגדולים ממנו[מ].

והרמב"ם כתב (תלמוד תורה פ"ו הי"ב) אין הרב חייב לנהוג בו נידוי, אבל כל העם חייבים לנהוג בו נידוי, ודייק הבית יוסף (יו"ד סי' שלד) מכך שכתב כל העם ולא כתב כל אדם, משמע דס"ל שאין התלמידים אפילו אלו שקטנים ממנו חייבים לנהוג בו דין נידוי, ואינו מנודה אלא לגבי שאר העם[מא].

אמנם דעת בעל הקונדריסין[מב] דדוקא לרב הוא שאינו מנודה, אבל הוא מנודה לכל העולם אפילו לאלו שגדולים ממנו.

אם הוא מנודה לכל שאר עיירות

מנודה לעיר אחרת אינו מנודה לעירו. ביאר הנימוקי יוסף דהיינו שאין כח ביד עיר אחרת לנדותו לגבי בני עירו, וכתב דהיינו שאין הוא מנודה לבני עירו דוקא אבל הוא מנודה לעיירות אחרות ששוות לה, אבל לעיירות שהם גדולות ממנה אין הוא מנודה[מג]. אמנם הביא הבית יוסף (שם) מבעל הקונדריסין דס"ל שדוקא לעירו אינו מנודה, אבל הוא מנודה לכל שאר עיירות אפילו לאלו שגדולות ממנה[מד].

אם צריך שיהיו ג' אחרים חשובים כמו המנדין

הלכתא הני בי תלתא דשמיתו אתו בי תלתא אחריני ושרו ליה. כתב הראב"ד[מה] דהיינו דוקא שלושה שהם חשובים וחכמים כמו אלו שנידו אותו, וכן כל אותם בני אדם שהיו בשעה הנידוי ונמלכו בהם והסכימו לנידוי אף הם נחשבים מן המנדים, ולכך בשעה שמתירין את הנידוי צריכים אף הם להיות שם או אחרים שהם חשובים כמותם. אמנם ברמב"ם (תלמוד תורה פ"ז ה"ח) מבואר שאפילו ג' הדיוטות מתירים את הנידוי אף שאין חשובים כמו המנדין[מו].

במנודה משום אפקרותא וחזר בו אם מתירים לו מיד

ת"ר אין נידוי פחות מל' יום. להלכה פסק הרי"ף דלא כאביי, אלא אפילו במנודה משום אפקרותא אם פייס את התלמיד חכם, מתירין לו נידויו לאלתר ואין צריך להמתין ל' יום[מז]. אמנם הריטב"א כתב דיש שפירשו דאף שפייס את בעל דינו אין להתיר הנידוי לפני שעברו ל' יום, כשיטת אביי שבנידוי משום אפקרותא אין מתירין אותו לפני ל' יום.

והקשה הראב"ד[מח] לדעת הרי"ף דאף בנידוי משום אפקרותא אם פייסו לבעל דינו מתירים לו מיד, א"כ איך יפרש הברייתא אין נידוי פחות מל' יום, הרי אם מיירי שפייסו מתירים לו מיד ואם לא פייסו מדוע שנתיר לו אחר ל' יום[מט]. ותירץ שיש לומר דמיירי שפייסו ודברי הברייתא אין נידוי פחות מל' יום היינו שלכתחילה בשעה שמנדין אין נידוי לפחות מל' יום, כלומר שאל יאמר יהא בנידוי לטו' יום אלא יאמר יהא בנידוי לל' יום, אולם מכל מקום אם חזר בו מתירים לו מיד ואף קודם שיושלם ל' יום[נ]. ועוד תירץ שיש לומר דמיירי שלא פייסו ואפילו הכי אחר ל' יום מתירים לו כיון שכבר קיבל את דינו, וכמו מלקות ארבעים שאף שלא חזר בתשובה אין מלקין אותו יותר מארבעים מלקות[נא], אמנם כתב שאחר ל' יום צריך הוא לבקש שיתירו לו הנידוי, שאם אינו מבקש ומזלזל בנידויו מניחים אותו בנידויו עד שימות וסוקלין את ארונו[נב].

18/06/2018אהח

אם נזיפה צריכה היתר

ואין נזיפה פחות מז' ימים וכו'. הקשה הראב"ד[נג] לדעת הרי"ף שאפילו בנידוי אם פייס לבעל דינו מתירין לו את נידויו מיד, כל שכן גבי נזיפה שאם חזר בו מתירין לו מיד, א"כ מדוע להלן גבי המעשה של בר קפרא שהה שם ל' יום משום נזיפותו ולא בא לפני רבי להתיר לו את נזיפותו[נד]. ותירץ שגבי נידוי מתוך חומר שהחמרת בתחילתו שנידו אותו הקלת עליו בסופו להתיר לו מיד ע"י פיוס, אבל נזיפה שהקלת עליו בתחילתו שרק נזפו בו החמרת עליו בסופו שאין לו היתר ע"י פיוס ויושב בנזיפותו עד שיושלם זמנו.

וכתב עוד דנראה שנזיפה הוי כעניין הכלמה כדכתיב בקרא (במדבר יב יד) הלא תכלם שבעת ימים, דהיינו כאדם שהוא מוכלם ויושב בביתו ומתחבא מבני אדם[נה], וצריך שיצטער בעצמו לעיני הרואים אבל אין אחרים צריכים להתרחק ממנו, ונראה שהנזיפה אינה צריכה היתר לבסוף כמו שלא מצינו שבר קפרא ביקש היתר לנזיפה עליו.

האם בכל נידוי דידן הוי שבעה ימים

נידוי שלנו כנזיפה שלהן. היינו דנידוי של בני בבל הוי כנזיפה של בני ארץ ישראל דהוי רק שבעה ימים. והקשה בהגהות מיימוניות (תלמוד תורה פ"ז) דהרי המעשה של ההוא טבחא שחירף את רב טובי בר מתנה ושמתוהו ל' יום הרי היה בבבל, וא"כ מדוע נידו אותו ל' יום ולא ז' ימים כנזיפה של בני ארץ ישראל. ותירץ דדברי רב חסדא נידוי שלנו כנזיפה שלהן היינו רק באופן שלא ביזה את התלמיד חכם, אלא רק עשה דבר שהיה לחכם בלבו עליו וע"ז מנדין רק לשבעה ימים[נו].

מדוע היה מותר לרבי לקבל לשון הרע

אזל א"ל לאבוה איקפד וכו'. היינו שר' שמעון סיפר לאביו מה שאמר עליו בר קפרא שאין רבי בעולם שיודע דבר זה. וכתב רש"י שר' שמעון אמר כן לאביו לפי תומו ולא כדי לספר לשון הרע. וכתב החפץ חיים (באר מים חיים כלל ז ס"ק יח) שכונת רש"י במה שכתב לפי תומו היינו שלאו אדעתיה היה בשעת מעשה, שהרי אפילו שאין מספר לשון הרע על חבירו מתוך שנאה כדי לגנותו, אלא רק מספר לפי תומו גם אסור משום לשון הרע[נז]. אמנם הקשה איך היה מותר לרבי לקבל הלשון הרע ולהאמין לבנו. ותירץ דשמא ר' שמעון היה נאמן עליו כשתי עדים שאינו משקר. וכונת רבי היה כדי שיהיה מכך תועלת שלא יתרגל בר קפרא לומר כן[נח], וכיון שכונתו היה לתועלת מותר להאמין לו ולקבל ממנו. ועוד תירץ שבאמת אין רבי קיבל לשון הרע מבנו, אלא כונת רבי היה לבדוק מה בר קפרא ישיב לו על כך, דאם ישתוק סימן שאמת הדבר שאמר עליו כן[נט].

טז:

מהו הגנאי בלשון עייא

א"ל עייא מי קורא לך בחוץ. פירש רש"י שכך כינה את שמו של ר' חייא בלשון גנאי. וביאר המהרש"א דהוי לשון גנאי משום שר' חייא היה מגמגם בלשונו, שהיה אומר אות ה' במקום אות ח' כמו שמבואר בגמ' (מגילה כד:)[א], ולכך בדרך לגלוג היה קורא לו עייא במקום חייא כפי גמגום לשונו[ב].

(שם) שצריך מניין אחר להתירו היינו דכיון שהטעם שאמר להם לפרוש הוא משום קבלת התורה, א"כ מסברא אחר קבלת התורה צריך שיהיו מותרים ומדוע אמר להם שובו לכם לאהליכם, אלא שצריך מניין אחר להתירו עיי"ש.

לח. רש"י ונימוקי יוסף.

לט. וכן איתא בגמ' לקמן (יז.).

מ. והחידוש שאינו מנודה לרב היינו דאף ששנינו (אבות פ"ד מי"ב) יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך, מ"מ בכך אינו חולק לו כבוד.

מא. וכן פסק בשו"ע וברמ"א (שם סט"ו). אמנם עיין בש"ך (שם ס"ק ל) שחולק על מה שדייק הב"י ברמב"ם, אלא כתב שאפילו חכמים כמותו חייבים לנהוג בו נידוי עיי"ש.

מב. הובא בבית יוסף (שם).

מג. וכן כתב הריטב"א בשם הראב"ד, וכתב שא"כ מנודה לעירו שהוא מנודה לעיר אחרת היינו דוקא בעיר שהיא שוה לה, אבל אין הוא מנודה לעיר שגדולה ממנה עיי"ש.

מד. אמנם כתב שאין לנו אלא דברי הראב"ד והרא"ש שרק לאלו ששוות לה הוא מנודה.

מה. הובא ברא"ש ובנימוקי יוסף.

מו. הובא בריטב"א וכתב שאינו נכון עיי"ש. ועיין בלחם משנה (שם) שהקשה על הרמב"ם. ועיין עוד בהשגות הראב"ד (שם) שבלשון ראשון רצה לחלק בין אם רוצים להתיר הנידוי בתוך זמן הנדר שאז צריך כחשבון המנדין, אבל אם רוצים להתירו אחר שנשלם הזמן כל שלושה או יחיד מומחה יכולים להתירו, וכתב עוד אי נמי דהיינו רק אם נידוהו יחיד על דבר עבירה אפילו שאינו מומחה, ולכך אחר שנשלם הזמן יכולים להתיר כל שלושה או יחיד מומחה, אבל אם נידוהו רבים צריכים רבים כמותם כדי להתיר הנידוי. ועיין בטור ובבית יוסף (שם) שהביאו את ב' השיטות עיי"ש.

מז. והביא ראייה ממעשה דריש לקיש בגמ' לקמן (יז.) שנידה אדם שלא כדין ואותו אדם נידה אותו, דאיתא שאמרו לו שילך אליו להתיר לו ומשמע דהוי לאלתר עיי"ש. וכן ממעשה של רב הונא (נדרים ז:) ששמע להך איתתא דאפקה הזכרת השם לבטלה שמתה ושרא לה לאלתר עיי"ש. ועיין בר"ן (שם) שהביא דהתוס' הקשו על הגמ' שם מדברי אביי כאן שלאפקרותא צריך להמתין ל' יום. ותירצו שהנידוי שם אינו דומה לנידוי משום אפקרותא, כיון שאינו אלא לאיים עליו שלא יזכיר עוד שם שמים לבטלה. והביא שהרמב"ם (תלמוד תורה פ"ז הי"ג) פסק כדעת הרי"ף, וכן עיין בכסף משנה (שם ה"ז) שכתב כן.

מח. וכן הקשה הריטב"א.

מט. ועיין באורים ותומים (סי' ק ס"ק ג) מה שהקשה על קושיית הראב"ד, וביאר דקושיית הראב"ד היא על מה ששנינו לעיל ושונין לאחר ל', מדוע צריך לשנות הרי אם חזר בו מתירין לו מיד בכל זמן, ואם לא חזר בו נשאר בנידויו עד שישים יום, א"כ היה צ"ל ומחרימין אחר שישים יום עיי"ש.

נ. וכן תירץ הריטב"א, ועיי"ש מה שתירץ עוד.

נא. אמנם דעת הרמב"ם (תלמוד תורה פ"ו הי"ב) שאין מתירין עד שירצה את החכם.

נב. וכתב הריטב"א שאין פירוש זה נכון, אלא יש לפרש הברייתא כפשוטה וכסברת אביי שבמנודה לאפקרותא אין להתיר לו בפחות מל' יום עיי"ש.

נג. הובא ברא"ש.

נד. וכן לקמן במעשה של ר' חייא. ואין לומר שהחמירו על עצמם ואף שפייסוהו קבלו על עצמם נזיפה מושלמת כדי להוציא דבר זה מדעתם, שהרי נזיפה לומדים ממעשה של מרים שכמה וכמה פיוסין שם לא הועיל לה, דכתיב (במדבר יב יא) א-ל נא תשת עלינו חטאת, ואפילו הכי אמר שתסגר שבעת ימים.

נה. ואינו עומד בגילוי ראש וממעט בדיבורו ובשוחקו וכן ממעט בעיסקא, כמו שמצינו לעיל (טו.) גבי שאילת שלום כבני אדם הנזופין למקום, וגבי שאר דברים לא מצינו איסור בנזוף עיי"ש.

נו. ועיין בבית יוסף (יו"ד סי' שלד) שהביא מהרא"ש בתשובה (כלל טוסי' ט) שכתב על אחד שביזה תלמיד חכם יכריזו עליו שהוא מנודה ויעמוד בנידויו ל' יום, והקשה הב"י שהרי נידוי דידן הוא ז' ימים, ותירץ דשמא משום דמיירי שהחציפו טובא עיי"ש. ועיין מה שהקשה ע"ז בקרן אורה, ועיי"ש עוד מה שרצה לבאר מדוע נידוי של בבל הוא קל יותר משל ארץ ישראל, וכתב דבאופן שמנדין על שלא ציית דינא יש לומר דהיינו משום שדייני חו"ל לאו סמוכים הם כדאיתא בגמ' (סנהדרין יד.), ולכך בבבל הוי פחות חמור מאם לא ציית דינא בארץ ישראל כיון שהם דיינים סמוכים עיי"ש.

נז. שכ"כ הרמב"ם (דעות פ"ז ה"ד) שאפילו אם אינו מדבר מתוך השנאה רק דרך קלות ראש אסור. ועיי"ש מה שכתב (כלל ג ס"ג) וכן בח"ב כלל א ס"ג) ובבאר מים חיים שם.

נח. שהיה בכך עוולה במה שאמר אין רבי בעולם היודע דבר זה, כיון שמנין לו לומר כן ומקטין בכך את גדולת רבותיו עיי"ש.

נט. וכן כתב רש"י (שבת נו. ד"ה דברים הניכרים) דאין איסור קבלת לשון הרע באופן זה עיי"ש.

א. דאיתא שם ששלח רבי לומר לר' חייא כשאתה מגיע לקרא (ישעיה ח יז) וחכיתי לה' הזהר שלא נמצאת מחרף ומגדף, והיינו משום שהיה קורא לאות ח' ה' ונמצא שהיה אומר והכיתי.

ב. וכן כתב בהגהות הר"י ליפשיץ. וכתב

אמנם השפת אמת הביא מהמדרש (רבה נח פרשה לג) שאמר רבי לר' חייא גבי מעשה אחר פוק חזי מאן בעי לך בחוץ, וכתב שאפשר דאף בגמ' כאן צריך לומר עיין מי קורא לך בחוץ.

הרי מבואר לעיל שנזיפה מפי הקב"ה הוי רק ז' ימים

נזיפת נשיא שאני. היינו שנזיפת נשיא היא לשלושים יום. והקשה המהרש"א דהרי נזיפה שהיא ז' ימים למדנו לעיל מקרא (במדבר יב יד) ואביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים, נמצא שנזיפה מפי הקב"ה הוי רק שבעת ימים וא"כ מדוע שנזיפה מנשיא יהיה חמור יותר[ג]. ותירץ דהרי משום הכי מבואר לעיל דאין זה ראייה גמורה מקרא אלא הוי רק זכר לדבר, כיון דמיירי בקרא שתסגר שבעת ימים משום צרעת ולא משום נזיפהוא"כ ליכא ראיה דנזיפה ואף מפי ה' הוי רק ז' ימים[ד]. ועוד תירץ דהטעם שגבי מרים היה רק שבעת ימים היינו כדי שבני ישראל לא יתעכבו עוד בעבורה[ה].

אם היינו משום ענותנותו או משום כבוד

והוו חייקי ליה דוכתא למר עוקבא בציפתא וכו'. ביאר המהרש"א דאף שבשעת הדין היה שמואל יושב לפני מר עוקבא כיון שמר עוקבא היה נשיא, מכל מקום נהג מר עוקבא בעצמו מידת ענוה כלפי שמואל ולכך אף בשעת הדין היה מנמיך עצמו על גבי מחצלת.

אמנם היעב"ץ פירש שבשעת הדין היה יושב שמואל לפני מר עוקבא כתלמיד היושב לפני רבו כיון שמר עוקבא היה נשיא, ולכך היו קובעים לו מקום לכבוד ולתפארת כגון כסא יקר או מצע נאה על גבי מחצלת[ו], וכן היו מיחדים לו מקום חשוב בפני עצמו כדי להראות קצת שררה וישמעו את דבריו[ז].

אם יכול לנדות במקום שרק לא כיבדו כראוי

והוה חליף ואזיל צורבא מרבנן ולא איכנעה מקמיה וכו'. כתב ההגהות מיימוניות (תלמוד תורה פ"ו אות ז) דמה שאמרו (לעיל טז.) תלמיד שנידה לכבודו נידויו נידוי, היינו שביזהו לתלמיד חכם בדברים שהם גנאי לו, אבל אם לא ביזהו אלא רק שלא כיבדו לפי מה שהוא מחויב כגון בקימה והידור, נידויו אינו נידוי[ח]. אמנם הריב"ש (סי' רכ)[ט] הוכיח מהגמרא כאן דאפשר לנדות אף אם לא ביזהו, אלא אפילו אם רק הקל בכבודו ג"כ יכול לנדות, שהרי אותה אשה בגמ' כאן רק הקלה בכבודו של אותו צורבא מרבנן, ואפילו הכי שאל אותה רב נחמן אם שמעה שמתיה מפיו, משמע שהצורבא מרבנן היה יכול לנדות אותה[י].

ביאור דברי הגמרא מכלל דאיכא ראשונים

ואלה דברי דוד וכו' אחרונים מכלל דאיכא ראשונים וכו'. פירש רש"י שדברי הוי לשון נבואה וע"כ הקשה לו היכן מצינו שאמר דוד דברי לפני פסוק זה. אמנם הריטב"א פירש[יא] מכלל דאיכא ראשונים היינו דברים שלא נתפרשו בקרא[יב] כעין דברי האחרונים שלא נתפרש בקרא מה אמר לו ה' כמו שמבואר להלן אמר אלקי ישראל לי דבר צור ישראל וכו' שאין הדברים מפורשים בקרא, ותירצה הגמרא דראשונים היינו קרא (שמואל ב' כג א) וידבר דוד לה' את דברי השירה וגו' דאף שדברי דוד נתפרשו בקרא זה אולם דברים שהשיב לו הקב"ה לא נתפרשו בקרא[יג].

והראב"ד פירש[יד] דמכך דכתיב בקרא ו'אלה דברי דוד האחרונים, ו' מוסיף על עניין ראשון, והיא השירה שאמר לעיל וידבר דוד את דברי השירה וגו', דהיינו שעל כל דברי דוד אלו כתיב בקרא דברי דוד האחרונים, ואיך אפשר לומר שהיא השירה האחרונה שאמר דוד שהרי כמה מזמורים נאמרו אחריו בספר תהלים, אלא ודאי דאחרונים היינו לגבי אותו עניין דמיירי כאן דהיינו גבי עניין שאול, ואכן לא מצינו לעיל שדיבר גבי עניין שאול וא"כ מה הם דברים הראשונים דמיירי גבי עניין שאול, ותירצה הגמרא דהיינו מזמור שגיון לדוד אשר לה' על דברי כוש בן ימיני, דמיירי לעיל גבי עניין שאול[טו].

לא בכל מקום דברי הוי לשון נבואה

ואלה דברי דוד האחרונים וכו'. הקשה הרש"ש לפירוש רש"י דדברי הוי לשון נבואה, הרי מצינו שכתוב (קהלת א א) 'דברי קהלת בן דוד', ויש מי שסובר שקהלת אינה מטמאה את הידים[טז] כיון שאינה מכתבי הקודש[יז]. ותירץ שאולי כונת רש"י שבקרא זה דברי הוי לשון נבואה כדכתיב (שם כג ג) אמר אלקי ישראל לי דבר וגו', וע"ז אמר ראשונים מאי היא היינו דהיכן נאמר לעיל גם דברי לשון נבואה.

וכי לא ידע דכתיב לעיל וידבר דוד את דברי השירה וגו'

הדר א"ל אחרונים מכלל דאיכא ראשונים וכו'. הקשו האחרונים[יח] דמה סבר בקושיתו וכי לא ידע דכתיב בקרא לעיל (שם כג א) וידבר דוד לה' את דברי השירה וגו'. ותירץ הרי"ף (בעין יעקב) שהקשה לו מדוע היה צריך לומר ואלה דברי דוד האחרונים היה צריך לומר ואלה דברי דוד, והיינו יודעים שדברי השירה שאמר לעיל הם דברי דוד האחרונים, אלא מכך שאמר האחרונים מוכח שיש ראשונים אחרים מלבד הפסוק את דברי השירה הזאת, ומתרצת הגמרא שלעולם הראשונים הם דברי השירה הזאת, ואמר ואלה דברי דוד האחרונים להשיב על מה שאמר לו הקב"ה שירה אתה אומר על מפלתו של שאול וכו'[יט].

ביאור דברי הגמרא אלמלי אתה שאול וכו'

אלמלי אתה שאול והוא דוד וכו'. פירש רש"י דהיינו אילו אתה נולדת במזל של שאול, ושאול היה נולד במזלך. ופירשו הראשונים[כ] שבא לומר לו שהמזל עמד לך ולא חסידותך[כא], כיון ששאול היה יותר חסיד ממך[כב]. ועוד פירשו ע"פ הגמרא (יומא כב:) אין ממנים פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים [דופי של משפחה[כג]] תלויה לו מאחוריו, והיינו שאמר לו אלמלי אתה שאול שלא היתה לו קופה של שרצים מאחוריו ואתה דוד שתלויה לך קופה של שרצים מאחריך[כד] אבדתי כמה דוד מפניו.

אמנם המהרש"א ביאר ע"פ הגמרא (שם) כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה, שאול באחת ועלתה לו, דוד בשתים ולא עלתה לו. והיינו כמה צריך להיות בטוח ואינו צריך לדאוג מכל רעה מי שהקב"ה בעזרו, שהרי שאול נכשל בעבירה אחת ועלתה לו לרעה שנקנס עליו מיתה, ודוד שנכשל בשתים ולא עלתה לו לרעה, וביאר המהרש"א (שם) דהיינו משום שהבא ליטהר מסייעין אותו[כה], ולכך דוד שבא ליטהר ולשוב בתשובה שלימה שקיבל עליו יסורים לא עלתה לו לרעה, אבל שאול שלא קיבל עליו יסורים עלתה לו לרעה[כו], והיינו שאמר לו אלמלי אתה שאול שלא שב בכל לבו ולא סייעו לו מן השמים, והוא דוד שהיה מקבל עליו לשוב בתשובה וסייעו לו מן השמים, אבדתי כמה דוד מפניו כיון ששאול צדיק ממך שנכשל רק באחת ודוד נכשל בשתים[כז].

אף שהיה צדיק מצינו שקרא לו רשע

אלא מה כושי משונה בעורו אף צדקיה משונה במעשיו. פירש רש"י שמשונה במעשיו היינו שהיה צדיק גמור[כח]. והקשה הפרשת דרכים (דרוש כג) הרי מבואר בגמ' (ברכות יח:) שרשעים בחייהם נקראו מתים דכתיב (יחזקאל כא ל) גבי צדקיהו 'ואתה חלל רשע נשיא ישראל' והיינו דאף שהיה צדקיהו עדיין

המהרש"א דלכך אמר לו רבי מי קורא לך בחוץ לרמז לו על מה שהיה לומד בחוץ.

ג. **וכן** עיין בקרן אורה דהקשה כן ממה דאיתא באבות דר' נתן (פ"ט מ"ג) שאפילו נזיפת מלך אינה אלא ז' ימים. ותירץ שמה דאיתא בגמ' נזיפת נשיא שאני הוי רק חומרא בעלמא עיי"ש.

ד. **ומכל** מקום הוי זכר לדבר כיון שביאור הפסוק הוא שאם אביה ירק ירק בפניה הלא תכלם שבעת ימים משום דין נזיפה, א"כ צרעת ודאי לא גרע מנזיפה וצריכה גם הסגר שבעת ימים.

ה. **כדכתיב** בקרא (במדבר יב טו) והעם לא נסע עד האסף מרים.

ו. **כדאיתא** בגמ' (ברכות כה.) הני ציפי דבי רב, והיינו הך ציפתא שכן היו רגילים לישב בשעת תלמודם.

ז. **דהיינו** שהבעלי דינים ישמעו את דברי מר עוקבא ותהא אימתו עליהם. והיינו דלא כפירוש רש"י שכתב דכי היכי דלשתמעון מיליה מיירי גבי שמואל, וכתב ע"ז היעב"ץ שפירושו לא נתחוור לי. ועיין בשיטה לתלמיד הר"י מפריש שכתב דגרסינן והוו רייקי למר עוקבא וכו' וביאר שהיו מסדרים על כסאו של מר עוקבא מחצלות כדי שישב במקום גבוה ויהיו דבריו נשמעים. והביא שיש גורסים כגירסתינו הוו חייקי למר עוקבא וכו' וביאר דהיינו שהיו מעמיקים מקומו של מר עוקבא בתוך המחצלות של בית המדרש כדי ששמואל ישב במקום גבוה וישמעו את דבריו ועיי"ש שכתב דראשון עיקר.

ח. **וכתב** דהיינו מה דאיתא בירושלמי זקן שנידה לצורך עצמו אפילו כהלכה אין נידויו נידוי. ועיין בשו"ע (יו"ד סי' שלד סי"ט) שפסק כן, והביא הש"ך (שם ס"ק לח) לבאר כן כהגהות מיימוניות עיי"ש.

ט. **הובא** בבית מאיר (שם בהשמטות).

י. **וכן** הקשה כאן הקרן אורה על ההגהות מיימוניות. ותירץ שכאן מיירי שיש חציפותא כמו שאמר הצורבא מרבנן כמה חציפא ההיא איתתא. ועיין עוד מה שהביא מהירושלמי.

יא. **כתב** כן בשם התוס'. וכתב על פירוש רש"י שאינו נכון דשפיר יש לומר שדברי הראשונים מיירי על כל ספר תהלים שנאמר ברוח הקודש.

יב. **כיון** שאותם שנתפרשו בפסוקים לא היו צריכים להשמיענו.

יג. **והמשך** הגמ' אמר לו הקב"ה לדוד, דוד שירה אתה אומר על מפלתו של שאול וכו' היינו לבאר דברים שהשיב לו ה', אולם לפירוש רש"י לא הוי המשך לדברי הגמ' לעיל, אלא הוי דבר חדש עיי"ש.

יד. **הובא** בתוס' הרא"ש.

טו. **והיינו** שדברי הגמ' אמר לו הקב"ה לדוד הוי המשך כדי לתרץ מה הם דברי הראשונים.

טז. **שגזרו** טומאה על הידים שנגעו בספרי הקודש כדאיתא בגמ' (שבת יד.).

יז. **עיין** במסכת ידים (פ"ג מ"ה). וכתב שם הר"ש דהיינו משום שהיא אינה אלא מחכמתו של שלמה ולא נאמרה ברוח הקודש. וכתב הרש"ש שכן מצינו הרבה פעמים דברי דמיירי בלשון חול.

יח. **רי"ף** (בעין יעקב), עיון יעקב, בן יהוידע.

יט. **ע"ז** אמר נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על, דהיינו שהקים עולה של תשובה כמו דאיתא בגמ' להלן, והיינו שאמר לו דוד להקב"ה אתה אומר ששאול גדול ממני, אבל בדבר הזה אני גדול ממנו בעניין התשובה עיי"ש. ועיין עוד מה שתירץ בעיון יעקב. וכן עיין בבן יהוידע שביאר דידוע שדברי השירה שאמר דוד אמרם כנגד עשרה אויבים שהיו לו, חמשה מישראל וחמשה מן האומות, וע"ז אמר זוטרא בר טוביה כיון שאמר דברי דוד האחרונים מכלל דאיכא ראשונים, דהיינו ראשונים שהם שייכים לדברים האחרונים ושאל איזה מן הראשונים שייכים לאחרונים, כיון שיש בראשונים כאלו דמיירי על הצלתו משאול ויש כאלו דמיירי על הצלתו מדואג ויש דמיירי על הצלתו מאחיתופל, ומתרצת הגמ' שדברי האחרונים שייכים לראשונים דמיירי על הצלתו משאול עיי"ש.

כ. **תוס'** הרא"ש והר"ן.

כא. **וכן** מבואר ברש"י שכתב שהוא צדיק ממך.

כב. **ועיין** במהרש"א דהקשה שהוא דחוק לתלות את מלכות בית דוד במזל, ועוד שהרי מבואר בגמ' (שבת קנו:) שאין מזל לישראל עיי"ש.

כג. **כן** פירש רש"י (שם).

כד. **כיון** שבא מרות המואביה.

כה. **והיינו** פירוש של גברא דמריה סייעיה.

כו. **ועיין** בגבורת ארי (שם) שביאר כעי"ז עיי"ש.

כז. **וכן** עיין בהגהות יעב"ץ שכ"כ.

כח. **וכן** איתא בתוס' לקמן (כח: ד"ה לצדקיהו). וכן מבואר בגמ' (הוריות יא:) ת"ר הוא שלום הוא צדקיהו ולמה נקרא שמו שלום שהיה משולם במעשיו, וביאר רש"י (שם ד"ה משולם) שהיה צדיק גמור, בעל מעשים טובים. וכן בערכין (יז.) ובסנהדרין (קג.) ביקש הקב"ה להחזיר את העולם לתוהו ובהו מפני דורו של צדקיהו, כיון שנסתכל בצדקיהו נתיישבה דעתו. ועיין בפרשת דרכים

חי קרא לו חלל[כט]. ותירץ ע"פ הגמרא (סנהדרין קג.) דמה שנאמר על צדקיהו (מלכים ב' כד יט) ויעש הרע בעיני ה', היינו משום שהיה בידו למחות ולא מיחה, א"כ יש לומר דאף שהיה צדיק גמור קרא לו רשע משום שלא מיחה בבני דורו[ל].

האם ישראל הם משונים לטובה או לרעה

אלא מה כושי משונה בעורו אף ישראל משונין במעשיהן מכל האומות. פירש הראב"ד[לא] דהיינו שישראל הם משונים מכל האומות במעשיהם להרע, שהאומות אינם מחליפים יראתם הבזויה והפחותה, משא"כ ישראל הם מחליפים יראת הבורא שהיא המעולה מכל, בעץ ואבן[לב]. אמנם המהרש"א ביאר דמיירי על מעשיהם הטובים של ישראל שבכך הם משונים מכל האומות[לג].

הרי אסור לרב לישב על גבי מיטה והתלמיד על גבי קרקע

דכל כמה דהוה רביה עירא היאירי קיים וכו' על גבי כרים וכסתות וכו'. איתא בגמ' (מגילה כא.) מנין לרב שלא ישב על גבי מטה וישנה לתלמידו על גבי קרקע שנאמר (דברים ה כח) ואתה פה עמד עמדי[לד]. והקשה הר"ן (שם יא:) מהגמרא כאן שמבואר דעירא היאירי היה יושב על גבי כרים וכסתות[לה]. ותירץ דמיירי כאן גבי שמועות קשות שאם היה הרב יושב עם התלמידים על גבי קרקע לא היה יכול לעיין היטב, ולכך מותר לו לישב על גבי כרים וכסתות[לו]. ועוד תירץ שאם התלמיד הגיע לכלל סמיכה ראוי לרב לחלוק לו כבוד, אבל אם התלמיד לא הגיע לכלל סמיכה מותר לרב לישב על גבי כרים וכסתות[לז].

רק התלמידים היו לומדים מעומד

בשעה שהיה יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות וכו'. הקשה המצפה איתן הרי מבואר בגמ' (מגילה כא.) מימות משה ועד רבן גמליאל לא היו למדין תורה אלא מעומד[לח], ותירץ שלא היו לומדים מעומד אלא רק התלמידים[לט].

כן מרומז בתהלים שניטלו לו מאתים

והיה מתאנח על מאתים דכתיב איכה ירדוף אלף וכו'. פירש רש"י שנטלו לו מאתים, היינו שמשום העבירה עם אוריה החתי, לא היה יכול להפיל אלף בפעם אחת. וביאר הגר"א[מ] מניין לרש"י שניטלו שמא כלל לא נתנו לו מעיקרא, ע"פ חילוף השירה שאמר דוד שנאמר (שמואל ב כב מד) תשמרני לראש גוים, ואילו בתהלים (יח מד) נאמר תשימני לראש גוים. והיינו משום ששירת שמואל היתה לפני החטא עם אוריה החתי, לכך אמר תשמרני דהוי בגימטריה אלף לרמז שהיה מכה אלף בפעם אחת, אולם שירת תהלים היתה אחר החטא לכך אמר תשימני בלא ר' לרמז שניטל ממנו מאתים, והיה מכה רק שמונה מאות[מא].

יז.

במה עביד דינא להוציא ממון או לנדות על ביזוי ת"ח

צורבא מרבנן עביד דינא לנפשיה במילתא דפסיקא ליה. פירשו הראשונים[א] דהיינו שאם הדבר ברור לו יכול לדון ולחייב את בעל דינו לשלם, ואף יכול לנדות על כך[ב]. והקשה הרא"ש שאפילו אם הדין ברור לו שמא הוא אינו ברור כן לאחרים, וא"כ יש בדבר זה חילול ה'. ועוד דאף שהדבר ברור הרי אין אדם דן דין של קרובו וכל שכן של עצמו[ג].

ועוד הקשו[ד] שהרי אף בכל אדם הדין כן דקיי"ל בגמ' (בבא קמא כז:) עביד איניש דינא לנפשיה, א"כ מדוע אמר רב יוסף כן רק על תלמיד חכם[ה]. ותירצו שרב יוסף בא להשמיענו בתלמיד חכם דאף שצריך להיות נוח במשאו ובמתנו אפילו הכי עביד דינא לנפשיה[ו]. ובשיטת ריב"ב תירץ עוד שרב יוסף בא להשמיענו שהתלמיד חכם מוציא מהבעל דין ע"פ דין שהוא עצמו דן, ואינו צריך לדון בפני בי"ד אחר.

והראב"ד פירש[ז] דלא מיירי בגמ' כלל לעניין ממון, אלא מיירי כגון שקורא לחבירו עבד וכיוצא בו שיכול לנדות על כך. והקשה עליו הרא"ש א"כ מדוע אמר רב יוסף דהיינו רק במילתא דפסיקא, הרי הדין הוא שתלמיד חכם מנדה לכבודו והיינו בכל ענייני בזיון. ותירץ שרב יוסף בא להשמיענו שבמילתא דפסיקא הנידוי חל אף על כל ישראל כאילו שנידוהו בי"ד.

הרי שנינו שמנודה שונה לאחרים ושונין לו

לשמתיה צריכי ליה רבנן וכו'. היינו שרבנן היו צריכים ללמוד תורה מפיו[ח], ואם ישמתוהו לא יוכלו ללמוד ממנו. והקשה הריטב"א הרי שנינו לעיל (טו.) מנודה שונה לאחרים וכן שונין לו, א"כ אף אם ינדוהו יוכלו ללמוד תורה מפיו. ותירץ דאף ששונה ושונין לו אולם היינו דוקא בריחוק ד' אמות, ולכך לא רצה לנדותו כיון שיש בכך גנאי לתלמידים[ט]. ויש שתירצו[י] דמיירי בגמ' שאמר רב יהודה בלשון חרם דמבואר לעיל (שם) מוחרם לא שונה לאחרים וכן אין שונין לו.

אמנם הנימוקי יוסף הוכיח מכאן ששמתא היא חמורה יותר מנידוי[יא], ורק במנודה הדין הוא ששונה ושונין לו אבל בשמתא אינו שונה לאחרים וכן אין שונין לו[יב].

כיצד יתחלל שם שמים

לא לשמתיה קא מיתחיל שמא דשמיא. פירש הריטב"א דהיינו שמתחלל שם שמים ע"י שיכסו על עוברי עבירה, ועוד שבני אדם יאמרו שרבנן מחניפין זה לזה. והנימוקי יוסף פירש דיש לחוש לכבוד שמים שלא ילמדו אחרים ממעשיו[יג].

אם נכנס לרב יהודה בריחוק ד' אמות

אתו רבנן לשיולי ביה ואתא איהו נמי בהדייהו. כתבו הראשונים[יד] דהיינו בריחוק ד' אמות. אמנם ראה ביעב"ץ שכתב שצריך לומר דבשמתא אין

(שם) שמביא מעוד מקורות כן. **כט. ועיי"ש** במהרש"א שכתב דאף שבגמ' (ערכין שם) מבואר שצדקיהו היה צדיק ודורו היו רשעים, מכל מקום קורא לו רשע על שעבר על שבועתו לנגד נבוכדנצר, ראה ע"ז עוד בהערה להלן. **ל. ובדברי** הימים (ב' לו יב - יג) כתיב גבי צדקיהו ויעש הרע בעיני ה' אלקיו לא נכנע מלפני ירמיהו הנביא מפי ה', וגם במלך נבוכדנאצר מרד וגו', עיין ברש"י (שם) דכתב שחוץ מאלו לא חטא. וכתב בפרשת דרכים שהיה צדיק גמור שחטא רק בב' דברים אלו. ועיין מה שתירץ עוד בארוכה. ועיין במהרש"א (סנהדרין שם ד"ה שהיה בידו) שביאר מדוע לא קשה מקרא בדברי הימים כיון שלא היה זה נחשב לעוון גדול עיי"ש בארוכה. **לא. הובא** בתוס' הרא"ש. **לב. כמו** שמבואר בירמיה (ב י) כי עברו איי כתיים וראו וכו', ועיין ברש"י (שם) דאיתא בילקוט שמעוני (שם) תנא כתיים עובדים למים וקדריים עובדים לאש ואע"פ שיודעים שמים מכבים את האש לא המירו את כבודם, ועמי המיר כבודו בלא יועיל. **לג. ועיי"ש** שביאר מדוע דימה לכושי שמשונה בעורו, שכן מצינו שמדמה המעשים של האדם לעורו של כושי, כמו שנאמר (ירמיה יג כג) היהפוך כושי עורו וגו' גם אתם תוכלו להיטיב וגו', והיינו משום ששאר צבעים אפשר לשנות, משא"כ צבע שחור של עור הכושי אינו משתנה. **לד. והיינו** שצריך להיות התלמיד שוה לרב, או שניהם על גבי המטה או שניהם על גבי קרקע. **לה. והיינו** דמשמע שרק הוא ישב על גבי כרים וכסתות, אולם התלמידים היו יושבים על גבי קרקע, ודוד שמבואר להלן שלא קיבל אלא ישב על גבי קרקע משמע דהיינו רק משום שהיה משפיל עצמו כמו שאמר לו ה' הואיל והשפלת עצמך וכו'. ועיין שם שהקשה עוד מהגמ' (בבא מציעא פד:) שרבן גמליאל ורבי יהושע בן קרחה היו יושבים על ספסלים ור' אלעזר ור' שמעון היו יושבים לפניהם על גבי קרקע עיי"ש. וכן עיין ברשב"א (שם ד"ה מימות) ובתוס' הרא"ש (שם ד"ה וישנה) שהקשו כן עיי"ש. **לו. וכן** תירץ הרשב"א (שם). ועיין בפרשת דרכים (דרוש טו) שביאר שאין הכונה שהישיבה על גבי קרקע מונעת לעיין היטב, אלא שבראות הרב את עצמו שוה למעלת התלמיד חליש דעתיה, ולכך בשמועות קשות שצריך לעיין היטב הותר להם לישב על גבי ספסל שיראו שיש להם מעלה מעל התלמידים, אולם דוד המלך שהיתה בו מידת הענוה והשפלות לא היה מרגיש אם היה לו מעלה על התלמיד לכך אף בשמועות קשות היה לומד על הקרקע עם התלמידים ולא חליש דעתיה עיי"ש בארוכה. ועיין בתוס' הרא"ש (שם) שחילק בין לימוד שקורין פיריטא לשעה שהתלמידים חוזרים בפני רבן על תלמודם, דאז ישב הרב על גבי ספסל עיי"ש. **לז. וכן** עיין בשיטה לתלמיד הר"י מפריש שהקשה מה היה גבורת דוד בכך שלא ישב על כרים וכסתות, הרי כן איתא בגמ' (מגילה שם), ותירץ דמלך שאני והיינו גבורת דוד דאפילו הכי היה משפיל עצמו. **לח. וכתב** שלמ"ד דקשות היו לומדים מיושב אתי שפיר, אבל למ"ד דאף בקשות היו לומדים מעומד קשה. **לט. וכמו** שכתב הצל"ח (ברכות כז:) והביא כן מהרמב"ם (תלמוד תורה פ"ד ה"ב) עיי"ש. ועיין ברשב"א (שם) שתירץ כעין דלעיל דיש חילוק בין קשות לרכות שרכות היו עומדים עיי"ש. וכן עיין בתוס' הרא"ש (שם) מה שתירץ. **מ. מובא** בהקדמה לשו"ע או"ח מנכדו. **מא. ועיין** בתוס' הרא"ש שכתב כעי"ז דכתיב בחד קרא תשימני לראש גוים שהוא בגימטריה שמונה מאות, ובאידך קרא כתיב תשמרני לראש גוים שהוא בגימטריה אלף, שהיה מתפלל על המאתים החסרים לו. **א. רש"י** [ראה ברש"י על הרי"ף], וכן כתבו בתוס' הרא"ש והנימוקי יוסף בשמו, ר"ן. ועיין עוד בהערה להלן. **ב. ראה** ברא"ש שכתב שמוציא מבעל דינו בעל כרחו ויכול לנדות על כך. ועיין בנימוקי יוסף שכתב בשם רש"י רק שמוציא מבעל דינו בעל כרחו, אולם הביא שיש מפרשים שאם ברור לו שחבירו חייב לו ואינו רוצה לפרעו רשאי לנדותו עד שיפרענו עיי"ש. אולם הר"ן כתב רק שאם חבירו אינו רוצה לפרוע רשאי לנדותו עד שיפרענו. ועיין עוד בשיטה לתלמיד הר"י מפריש. **ג. ועיין** בב"ח (יו"ד סי' של"ד) שמיישב את דברי רש"י. **ד. נימוקי** יוסף, שואל ומשיב (תליתאה ח"א סי' קע"א), ועיי"ש שהוכיח מכח זה לדין שפסק הרמ"א (חו"מ ס"ד) דאף שיש לרבים דין מוחזקים לגבי היחיד, אולם כנגד תלמיד חכם אין לרבים דין מוחזקות עיי"ש, וכן עיין בביאור הגר"א (שם ס"ק ה) שמבואר בדבריו שכל אדם עביד דינא לנפשיה רק אם יכול לברר בדין ששלו הוא נוטל, אבל תלמיד חכם אף שאינו יכול לברר כן עביד דינא לנפשיה אם ברור לו הדבר, וכן עיין (שם ס"ק טו) שכתב שתלמיד חכם עביד דינא לנפשיה אף שאין יכול לברר כיון שאי אפשר לו לברר משום שהוא טרוד בגירסתו עיי"ש. **ה. אמנם** אין זה קשה אלא כפי שהביא הנימוקי יוסף, שהכונה שיכול להוציא מבעל דינו בעל כרחו, אולם לפי מה שכתב הרא"ש שאף יכול לנדות על כך לא קשה זה. **ו. וכן** כתב הריטב"א שבא להשמיענו אפילו בתלמיד חכם שצריך להיזהר יותר, וכל שכן שאר בני אדם. ועיין בנימוקי יוסף שהוסיף בתירוצו כגון הקורא לחבירו עבד או ממזר דאמרינן בהדיא יהא בנידוי, והיינו לכאורה כפירוש הראב"ד להלן. וצ"ב שהרי הנימוקי יוסף מיירי לפירוש רש"י דמיירי בגמ' לעניין להוציא מבעל דינו בעל כרחו ולא לעניין נידוי. **ז. הובא** ברא"ש, עיין בקרבן נתנאל (אות ו) שכתב להגיה כן ברא"ש. אמנם בתוס' הרא"ש הובא כן בשם הר"ח. **ח. וברש"י** מבואר גם שהיה רבם. **ט. ועיין** בשיטת ריב"ב שתירץ דאף שמנודה שונה לאחרים, מ"מ אין תלמיד חכם הולך ויושב לפניו. **י. ספר** המכתם, וכן עיין בר"ן. **יא. ראה** לעיל (טו.) שנחלקו בכך הרמב"ם והראב"ד. **יב. והקשו** הר"ן והנימוקי יוסף דא"כ מדוע לא אמר רב יהודה שרק ינדוהו לאותו צורבא מרבנן כדי שיוכלו ללמוד מפיו, ותירצו שעל מעשה עבירה אין מנדין אלא משמתין, כיון שנידוי יש לו זמן רק ל' יום משא"כ שמתא הוי עד יום מותו עיי"ש. **יג. וכן** עיין בשיטה לתלמיד הר"י מפריש שכתב דיאמרו שהחכמים מחפין זה על זה ואילו אחר היה עושה כן היו מנדין אותו, ועוד שילמדו לעשות כן, שיאמרו הלא גם פלוני שהוא חכם עושה כן ואין מוחה. **יד. ריטב"א** בשם תוס', נימוקי יוסף.

איסור להתקרב לתוך ד׳ אמותיו, כיון שדין שמתא הוא קל יותר מדין חרם, דאין לדחוק ולומר שעמד בריחוק ד׳ אמות מרב יהודה שהרי היה יחד עם החכמים[טו], ועוד שהרי לעניין זה כל הבית נחשב לד׳ אמות[טז].

האם מותר לבקר חולה שהוא שונאו

ואתא איהו נמי בהדייהו. בשו״ת מהרי״ל (סי׳ קנז) הוכיח מהגמרא כאן שמותר לשונא לבקר את שונאו בזמן שהוא חולה, שהרי רב יהודה היה שונאו של אותו תלמיד חכם ואפילו הכי בא לבקרו[יז]. אמנם הרמ״א (יו״ד סי׳ שלה ס״ב) כתב שאסור לבקר חולה אם הוא שונאו כדי שלא יהא נראה שהוא שמח לאידו ואינו מצטער מכך[יח], וכתב בדרכי משה (שם)[יט] שאין ראייה מהגמרא כאן כיון שרב יהודה לא היה שונאו אלא שהחרימו בדין, ואפשר שקיבל עליו את הדין באהבה[כ].

מדוע בכל הג׳ שנים לא התירו לו את הנידוי

ומה שפחה של בית רבי לא נהגו חכמים קלות ראש בנידויה שלש שנים וכו׳. תמה הראב״ד[כא] מדוע היה צריך להיות ג׳ שנים בנידוי, אם השפחה היתה קיימת מדוע היא לא התירה לו את הנידוי, ואם כבר מתה מדוע רבי לא התיר לו את הנידוי, ואם אף רבי כבר נפטר מדוע רבן גמליאל שהיה נשיא לא התיר לו את הנידוי[כב], וכן גבי אותו צורבא מרבנן מדוע באמת לא רצו החכמים להתיר לו את נידויו. ותירץ דדברי הגמרא להלן שהנשיא יכול להתיר את הנידוי, היינו בזמן שאינו יודע מי הוא המנדה, דכיון שהוי ספק מי המנדה הולכים אחר הרוב, ורוב ישראל אינם שקולים כמו הנשיא ולכך הנשיא יכול להתיר, אולם אם ידוע לנשיא מי הוא המנדה והוא אדם חשוב צריך להימנע מלהתיר את הנידוי, כיון שצריך להיות המתיר שקול למנדה, ואם המתיר הוא שוה למנדה בחכמה שמא עדיין אינו שוה לו ביראת חטא ולא בגדולה ולא במניין שנים, וכיון שהשפחה של בית רבי היה בה חכמה יתירה והיתה יראת חטא, לכך לא רצו להתיר לה את הנידוי שמא אינם שקולים כמותה[כג].

והנימוקי יוסף כתב שהיה בנידוי ג׳ שנים לפי שאותו אדם לא נתחרט על מעשה העבירה עד אותו זמן, דאף שחכמים לנידוי ונזיפה נתנו חכמים להם זמן, אולם לשמתא אין זמן אלא הוא נשאר בשמתא עד שיתודה על חטאתו[כד].

ביאור מהו מערתא דדייני

עיילוהו למערתא דחסידי ולא קיבלוהו עיילוהו למערתא דדייני וקיבלוהו. פירש רש״י דדייני הם ראשי בי״ד[כה]. ופירש הריטב״א שראשי בי״ד היינו שעושים דבריהם בדין. ובשם התוס׳ פירש שמערתא דדייני היינו מערת הנידונים, דהיינו בני אדם שכבר קבלו את דינם ונתמרקו עוונם. אמנם התוס׳ (שבת י. ד״ה הי איכא) פירשו שהטעם שהכניסוהו למערה של הדיינים היינו משום דמיירי בדיינים שאינם מומחים שפעמים נוטין אחר השוחד[כו].

מכאן שקוברים בעל תשובה אצל צדיק ולא אצל חסיד

עיילוהו למערתא דחסידי וכו׳. פסק הרמ״א (יו״ד סי׳ שסב ס״ה) דאף שאין קוברין רשע אצל צדיק וכו׳, אבל קוברים בעל תשובה אצל צדיק גמור, וכתב הש״ך[כז] אבל אין קוברין בעל תשובה אצל חסיד. ובביאור הגר״א (שם ס״ק ט) כתב שלומדים כן מסוגיין ממה דעיילוהו למערתא דחסידי ולא קיבלוהו, משא״כ במערתא דדייני קיבלוהו כיון שחזר בתשובה ועשה כר׳ אילעאי[כח].

מדוע היה מותר להתעסק בקבורתו

למערתא דדייני וקיבלוהו. הקשה הריטב״א מדוע נתעסקו בקבורתו הרי מבואר בגמ׳ לעיל (טו.) מנודה שמת בי״ד סוקלין את ארונו[כט]. ותירץ שיש אומרים דשאני צורבא מרבנן, ופירש בספר דברי שאול (יו״ד סי׳ שלד ס״ג) דהיינו שגבי צורבא מרבנן אף שסוקלין את ארונו מכל מקום מתעסקים בקבורתו[ל]. אמנם כתב הריטב״א שהנכון הוא דמה שאין בי״ד מתעסקין בקבורתו היינו במי שזלזל בנידויו ולא חשש לחזור בתשובה ולבקש שיתירו לו את הנידוי, אולם כאן מיירי שחזר בתשובה וביקש שיתירו לו את נידויו[לא].

ביאור הגמרא ויעשה מה שלבו חפץ

ויעשה מה שלבו חפץ ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא. כתבו הראשונים[לב] שחס ושלום לומר שהתיר לו ר׳ אלעאי לעבור עבירה, אלא כונת ר׳ אילעאי לומר שדברים אלו משברים את היצר הרע ומכניעו, ועל ידי כן ימנע מלעבור עבירה, ופירש רב האי גאון שיעשה מה שלבו חפץ היינו שע״י דברים אלו אני ערב שאין לבו חפץ בעבירה[לג]. אמנם התוס׳ (חגיגה טז. ד״ה ויעשה) פירשו שכונת ר׳ אלעאי לומר שיעשה מה שלבו חפץ לגמרי, משום שמוטב לו לאדם שיעשה חפצו בסתר ולא בפרהסיא[לד].

אם עוברים על לפני עור במקום שאין חבירו נכשל על ידו

ליהוי ההוא גברא בשמתא דקעבר משום ולפני עור לא תתן מכשול. חקרו האחרונים[לה] מה הדין אם נתן מכשול לפני עור אבל העור אינו ניכשל בו, כגון שהכה את בנו הגדול והבן לא נכשל אלא קיבל את דינו באהבה האם נאמ דמכל מקום כבר עבר בזה על הלאו דלפני עבר או לא. והוכיחו מהגמרא כאן דמשמע שהשפחה של בית רבי נידתה את האב מיד שראתה שהיה מכה את בנו גדול, ומדוע מיהרה לנדותו הרי שמא הבן יקבל את את מכותיו באהבה ולא יכשל בעבירה, אלא מוכח שעובר האב על הלאו של לפני עור מיד שנותן המכשול לפני בנו אף שאין הבן נכשל בזה[לו]. אמנם הפרי יצחק (ח״ב סי׳ מט) ס״ל שאין עוברים על לאו של לפני עור אלא אם יצא מכשול לבסוף, אבל אם לא יצא מכשול אין עוברים על לפני עור[לז], ודחה את הראייה מכאן דאף שיתכן והבן לא יכשל, מכל מקום אסור היה לאב להכות את בנו לכתחילה משום ספק לפני עור שמא יכשל הבן ויכהו, וא״כ אתי שפיר שנידתה אותו ששפחתו של בית רבי משום שעבר בזה איסור[לח].

טו. **ועוד** שהרי בא לבקר את רב יהודה ומסתמא קרב אל המטה.

טז. **עיין** שם שהביא ראייה לזה ממצורע שנכנס לביתו. אמנם קשה שהרי מצינו בגמ׳ (סנהדרין סח.) שר׳ עקיבא ביקר את ר׳ אליעזר בזמן שהיה חולה וישב בריחוק ד׳ אמות כיון דר״א שמותי הוי כמו שמבואר בגמ׳ (בבא מציעא נט:), ובודאי לא היה יושב ר׳ אליעזר בזמן שהיה מוטל בערש דווי מחוץ לבית. וכן עיין בבית יוסף (שם סי׳ שלד) שהביא מהקונדרסין שאף ליכנס לביתו אסור עיי״ש, וכן פסק הרמ״א (שם ס״ב) שכל הבית הוי כד׳ אמות, ועיין בש״ך (שם ס״ק יד) שהאיסור ד׳ אמות הוי משום שהם כחצירו.

יז. **ואם** היה נראה שבא לבקרו משום שהיה שמח לאידו, חלילה שרבנן היו נותנים לו להכנס לבקר אתם יחד, ועוד שאין כל ישראל חשודים לשמוח במיתת ישראל אחר אף אם הוא שונאו עיי״ש.

יח. **ועיין** בש״ך (שם ס״ק ג) שהכל לפי מה שהוא השנאה ולפי מה שהם השונאים.

יט. **והביא** ראיה כן שאסור לבקר חולה שהוא שונאו מהגמ׳ (סנהדרין יט.) עיי״ש.

כ. **ועוד** דמאן לימא שההוא צורבא מרבנן עשה כדין שבא לבקר את רב יהודה עיי״ש. ועיין עוד בשו״ת עמודי אש (סי׳ יט אות ה) שהאריך לבאר דברי המהרי״ל עיי״ש.

כא. **הובא** ברא״ש, ר״ן.

כב. **כמו** שמבואר בגמ׳ להלן ׳נידוהו ואינו יודע מי נידהו ילך אצל נשיא ויתיר לו נדויו׳.

כג. **וכן** גבי הצורבא מרבנן כיון שנידהו רב יהודה שהיה גדול מאוד (קרבן נתנאל אות ח). וכן עיין בריטב״א שכתב כן, שמה שאמרו לו שילך לרבי יהודה נשיאה הוא משום שהוא ובית דינו שקולים כרבי יהודה ולא פירש שהוא משום נשיאותו.

כד. **וכן** כתב הר״ן בשם הראב״ד ועיי״ש שהוכיח כן מהירושלמי.

כה. **ולא** הכניסוהו אצל החסידים, כיון שהם עדיפים מראשי בי״ד.

כו. **כיון** שבדיינים מומחים הם עדיפים מתלמוד תורה עיי״ש. וכן עיין בשיטה שכתב דמיירי שלא היו חשובים כל כך.

כז. **כתב** כן בשם הב״ח (שם).

כח. **וכן** עיין באור זרוע (אבילות סי׳ תכג) שהוכיח כן. ועיי״ש שכתב שצדיק היינו שמקיים את התורה כדינה, וחסיד היינו שמקדש עצמו במותר לו, הובא בב״ח (שם).

כט. **עיין** בספר דברי שאול (יו״ד סי׳ שלד ס״ג) שהקשה מה בכך שסוקלין את ארונו, הרי מ״מ קוברים אותו אחר שסוקלין את ארונו. ותירץ שהריטב״א ס״ל כהרמב״ן בתורת הבית שמנודה יש לו דין מאבד עצמו לדעת ואין מתעסקין עמו כלל עיי״ש.

ל. **דהקשה** על הריטב״א ממשנה מפורשת בעדיות (פ״ה מ״ו) שנידו את עקביא בן מהללאל וכשמת סקלו את ארונו, והרי אין לך גדול בתורה ממנו, ולכך ביאר דאף שודאי סוקלין את ארונו מ״מ מתעסקין בקבורתו.

לא. **וכן** עיין בבית יוסף (שם סי׳ שלד) דהביא מרשב״א בתשובה שהוכיח מהגמ׳ כאן שאם המנודה חזר בו אף שלא התירו לו את נידויו, מכל מקום מתעסקים עמו לכל דבר עיי״ש, אמנם עיין שם שכתב גם דאף כשאמרו בכל מקום שאין מתעסקים עמו היינו לעניין שאין קורעין עליו ולא מספידין אותו כדין מאבד עצמו לדעת, אולם לא אמרו כן לעניין קבורה ותכריכי המת עיי״ש.

לב. **רש״י** בשם רב האי גאון, תוס׳ בשם הר״ח. ועיין עוד ברא״ש שהביא גירסת הר״ח. וכ״כ הר״ן. ועיי״ש בר״ן שהביא ב׳ פירושים אם ר׳ יהודה נידה את אותו צורבא מרבנן אחר שעשה כן כר׳ אלעאי, ומ״מ נידה אותו כיון שאדם גדול כמותו היה צריך לכוף את יצרו במקומו, או שאכן רק אחר שר׳ יהודה נידה אותו עשה כן כר׳ אלעאי.

לג. **הובא** ברש״י. והתוס׳ בקידושין (מ. ד״ה ויעשה) פירשו בשם הר״ח שכך אמר ר׳ אלעאי יגיעת דרכים והאכסנאות ולבישת שחורים משברים את היצר הרע ומונעים אדם מן העבירה, ובחגיגה (טז. ד״ה ויעשה) פירשו בשם הר״ח שמעכשיו יוכל לעשות מה שלבו חפץ דודאי אין יצרו מתגבר עליו. והיעב״ץ ביאר שכיון שילך למקום שאין מכירים אותו, יירא מלעבור עבירה כיון שאין בני משפחתו מצויים שם שיחפו עליו.

לד. **וכתבו** דבסוגיין ובחגיגה (שם) לא משמע כפירוש הר״ח. וכן משמע ברש״י שכתב מה שלבו חפץ היינו עבירה, שהועיל ואין מכירים אותו שם אין חילול ה׳. ועיין עוד ברש״י (חגיגה שם ד״ה למקום) ובקידושין (שם ד״ה ילבש). וכן עיין בריטב״א (קידושין מ. ד״ה ויעשה). ופירש הנימוקי יוסף שאין ר׳ אלעאי מתיר לו לעשות עבירה, אלא שאם אינו יכול לכוף את יצרו עם עינוי הלבוש והגלות, טוב שלא יחלל את ה׳ ויהיה במקום שאין מכירים אותו. ועיין עוד מה שפירש המהרש״א (קידושין שם).

לה. **יד** מלאכי (אות שפו), פרי יצחק (ח״ב סי׳ מט), חזו״א (יו״ד סי׳ סב ס״ק כה), וכן עיין בגרי״פ פערלא (ל״ת נג).

לו. **היד** מלאכי (שם) הוכיח כן מדברי רש״י שכתב כיון דגדול הוא שמא מבעט באביו והוי ליה מכשילו, משמע דאף שרק שמא יבעט באביו כבר עובר על הלאו. וכתב שכן הוא מסברא אף שלא בא הנכשל לידי איסור, מ״מ המכשיל עובר על לפני עור כיון שאנתינה קפיד רחמנא והרי נתן עיי״ש. ועיין בפרי יצחק (שם) שתמה על ראיית היד מלאכי מפירוש רש״י.

לז. **עיין** שם בארוכה מה שהביא ראייה לכך מהריטב״א (בבא מציעא י.) גבי כהן שאמר לישראל צא וקדש לי אשה גרושה. וכן ראה בחזו״א (שם) שכתב ונראה שאין לפני עור במחשבה לחוד, והרי זה כמדליק גדיש ובא אחר וכבהו.

לח. **ועיין** בחידושי הגרי״פ פערלא (שם) שכתב דהוי מחלוקת ראשונים אם עובר על הלאו בשעת נתינת המכשול, או שעובר דוקא אם מכשילו בפועל, וכתב שלכאורה יש ראייה מהגמ׳ מכך שאמתא דבי רבי נידתה את האב מיד שהכה את בנו אף דהוי רק נתינת מכשול לפני בנו, אמנם דחה זאת מהגמ׳ להלן גבי ריש לקיש שנידה את האוכל מהפרדס שלא כדין, וכתבו הראשונים שם דהוי שלא כדין משום שבשעה שנידה אותו כבר עבר על העבירה ולא היה בר נידוי (ראה ע״ז להלן), וא״כ אף כאן מדוע האב היה בר נידוי הרי כבר הכה את בנו ועבר כבר על הלאו עיי״ש בארוכה.

האם היינו דוקא בבנו גדול

ולפני עור לא תתן מכשול במכה לבנו גדול הכתוב מדבר. כתב הריטב״א שנראה דלאו בגדול ממש מיירי, אלא הכל לפי טבעו של בנו שאם יש לחוש שיתריס כנגדו או בדיבורו או במעשיו אסור להכותו, ואפילו שאין בנו בר מצוה אין ראוי להביאו לידי כך שיכה או יקלל את אביו אלא ישדלנו בדברים, ומה שנקט בגמ׳ גדול היינו משום שכך אורחא דמילתא שיותר שכיח כן בגדול. אמנם הבית יוסף (שם סי׳ רמ) הביא מהקונדרסין שאינו נקרא גדול לגבי דין זה אלא מבן עשרים ושנים או מבן עשרים וארבע[לט].

האם בכל נידוי שלא כדין המנדה הוא בר שמתא

א״ל אדרבה ליהוי ההוא גברא בשמתא וכו׳. מדייקים הראשונים[מ] מהגמרא כאן שהמנדה שלא כדין הוא עצמו הוי בר שמתא, שהרי אמרו לריש לקיש שלו נידוי שלך אינו נידוי. אמנם כתב הנימוקי יוסף (ט:) שיש אומרים דהיינו דוקא במקום שהוא מנדה תלמיד חכם שלא כדין, אבל אם הוא מנדה עם הארץ והמנדה עצמו הוא תלמיד חכם, אף שנידה אותו שלא כדין אינו מתחייב בנידוי, ומה שריש לקיש עצמו נתחייב בנידוי יש לומר דהיינו משום שנידה תלמיד חכם גדול[מא].

אם בי״ד נזקקין לנדות את המנדה מי שאין חייב בנידוי

אמרו לו שלו נידוי שלך אינו נידוי. דעת הרמב״ם (תלמוד תורה פ״ו הי״ד) שהמנדה מי שאינו חייב בנידוי, הוא עצמו חייב בנידוי ובי״ד צריכים לנדותו[מב], ובמעשה של ריש לקיש אם אותו אדם לא היה מנדה את ריש לקיש בי״ד היו צריכים לנדותו[מג]. אמנם דעת הראב״ד שאין בי״ד צריכים לנדות את המנדה מי שאינו חייב בנידוי, ומיירי בגמ׳ שאותו אדם נידה את ריש לקיש משום שהקפיד על כבודו.

מדוע לא נתחייב אותו אדם בנידוי

שלך אינו נידוי. הקשו הראשונים[מד] מדוע לא נתחייב אותו אדם בנידוי הרי הוא עבר על לאו דלא תגזול[מה]. ותירצו שאם היה מנדה אותו בזמן שהולך ללקוט היה הנידוי חל, אולם כיון שנידהו אחר שכבר ליקט ועבר כבר על העבירה[מו], כיון שלא היה עליו אלא חיוב תשלומין וברצון היה משלם לא נתחייב בנידוי[מז]. והר״מ הלוי תירץ[מח] שיחיד אין לו לנדות על ממון שלו אלא על אפקרותא, ורק בי״ד מנדין על ממון אחרים. והראב״ד תירץ[מט] שריש לקיש טעה בכך שלא התרה בו קודם שאכל, כי שמא היה סבור אותו אדם שהפירות עומדים למכירה ודעתו היתה לפרוע מה שאוכל, וכיון שנידהו בלא התראה נתחייב הוא עצמו בנידוי כיון שעשה שלא כדין[נ].

האם ריש לקיש חולק על רבי לעיל שנידה ההוא צורבא מרבנן

תלמיד חכם שסרח אין מנדין אותו בפרהסיא וכו׳. כתב השפת אמת שלכאורה הגמרא לעיל שרב יהודה נידה את ההוא צורבא מרבנן שיצא עליו שמועות רעות פליג על ריש לקיש כאן[נא], אמנם מדברי הרמב״ם (תלמוד תורה פ״ז ה״א) משמע שדוקא חכם זקן בחכמה או אב בית דין אין מנדין בפרהסיא אבל שאר צורבא מרבנן מנדין[נב], א״כ אתי שפיר מדוע רבי נידה את אותו צורבא מרבנן[נג].

אם תלמיד חכם מפר לעצמו אף באופן שהיה חייב בנידוי

ת״ח מנדה לעצמו ומפר לעצמו. כתב הרשב״א[נד] דהיינו דוקא במקום שאין התלמיד חכם נתחייב נידוי, אלא שנידה עצמו משום מדת חסידות כמו המעשה שלעיל גבי מר זוטרא שהיה מנדה עצמו לפני שהיה מנדה תלמיד חכם, אבל אם התלמיד חכם נידה את עצמו בדבר שהוא מחויב בנידוי אינו יכול להפר לעצמו את הנידוי[נה]. אמנם דעת הרמב״ם (תלמוד תורה פ״ז הי״א) שתלמיד חכם שנידה עצמו אפילו בדבר שחייב עליו נידוי, הרי זה מפר לעצמו[נו].

מוכח שאין מועיל נידוי ע״י הרהור

ההוא אלמא דהוה מצער ליה לההוא צורבא מרבנן וכו׳. ביאר החתם סופר (יו״ד סי׳ רכז ד״ה ולאיתי) דהיינו שההוא צורבא מרבנן היה ירא להוציא עליו שמתא משום שעוף השמים יוליך את הקול, ולכך נתן לו רב יוסף עצה לכתוב השמתא ולהטמינו בתוך כד, והוכיח החתם סופר מכאן שאין מועיל לנדות על ידי הרהור[נז], משום שאם היה מועיל מדוע לא נידה אותו על ידי הרהור, אלא ע״כ שאין מועיל לנדות ע״י הרהור, ומכל מקום מועיל לנדות ע״י כתב[נח].

יז:

אם מיירי דוקא באופן שלא היה להם שהות לגלח בערב יו״ט

כל אלו שאמרו מותרין לגלח במועד בשלא היה להם פנאי וכו׳. כתב החיי אדם (כלל קט ס״ה) שכל אלו[א] אפילו שהיה להם שהות לגלח בערב יו״ט, אלא שלא היה להם פנאי לגלח ביום, מותרים לגלח במועד[ב]. אמנם השעה״צ (סי׳ תקלא ס״ק ט) תמה עליו מדוע יהיה מותר לו לגלח במועד אם היה לו שהות לגלח בערב יו״ט, ולמה יהא דינו שונה מכל אחד שהוא טרוד בערב יו״ט שלא התירו לו לגלח במועד, ולכך פסק במשנ״ב (שם ס״ק ז) דדוקא אם לא היה להם שהות לגלח בערב יו״ט מותרים לגלח במועד[ג].

ביאור דברי הגמ׳ שלא ישהו קרבנותיהן

נזיר ומצורע אע״פ שהיה להם פנאי מותרים שלא ישהו קרבנותיהן. פירש רש״י כיון שנזיר ומצורע אין מביאים קרבנותיהן עד אחר תגלחתם[ד], לכך אם נאסור עליהם לגלח במועד נמצא שהם ישהו את קרבנותיהם עד אחר זמנם[ה]. וכתב הריטב״א דאף שאם אנו מתירים להם לגלח במועד יש חשש שאף במקום שיש להם פנאי לגלח לפני המועד יבואו להשהות לכתחילה ולגלח במועד ואז יקריבו קרבנותיהם, אפילו הכי עדיף שהם ישהו קרבנותיהם מעצמם, ולא נשהה אנו את קרבנותיהם בידים[ו].

אמנם ר׳ יחיאל[ז] פירש שלא ישהו קרבנותיהן, היינו שאין טעם לקנוס גבי נזיר ומצורע שיגלחו לפני המועד כדי שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין כמו שקונסין כן גבי שאר בני אדם, כיון שנזיר ומצורע לא ישהו קרבנותיהם כלל, אלא מרצונם ימהרו לטהר עצמם ולהביא קרבנותיהם[ח].

הרי אף אם יקריבם במועד אינם קריבים ביום השמיני

שלא ישהו קרבנותיהן. פירש רש״י שאם נאסור עליו לגלח במועד הוא ישהה את קרבנותיו, ולא יקריבם בזמנם ביום השמיני. והקשה המשנה למלך

לט. **והביא** ראייה כן מהגמ׳ (קידושין ל.) אדידך על צוארי דבריך משיתסר ועד עשרים ותרתי וכו׳, וביאר רש״י דהיינו שישיאו אשה בעוד ידו תקיפה על בנו קודם שיגדיל ולא יקבל תוכחה עיי״ש. [וכן הוא מפורש בשיטה לתלמיד הר״י מפריש]. וכן פסק הרמ״א (שם סי׳ רמ ס״כ). מ. **ר״ן**, נימוקי יוסף, שיטה. מא. **והביא** ראייה מכך שהצריכוהו ללכת להתיר נידויו אצל הנשיא, משמע שהמנדה היה תלמיד חכם, שאם לא היה אדם גדול למה לא יתיר אותו הפחות שבהם. מב. **שמנה** את המנדה מי שאינו חייב בנידוי בין עשרים וארבעה דברים שמנדין את האדם. והשיג עליו הראב״ד שהרמב״ם למד כן בגמ׳ כאן שאמרו לריש לקיש שלו נידוי שלך אינו נידוי, והרי בכהאי גונא אין בי״ד היו נזקקים לנדותו, אלא אותו אדם שנידה את ריש לקיש הקפיד על כבודו ולכך הוי נידוי, משא״כ כל אותם דברים שמנה הרמב״ם בי״ד צריכים לנדותו. מג. **כן** כתב הכסף משנה (שם), וכ״כ בבית יוסף (שם) ועיין בב״ח (שם). אמנם הביא הכסף משנה מהר״ש בר צמח בתשובה שתירץ בשם ה״ר שם טוב שהרמב״ם מיירי במי שרגיל לנדות את מי שאינו חייב בנידוי, ואז בי״ד נזקקין לנדותו. מד. **תוס׳** הרא״ש, ריטב״א, נימוקי יוסף. מה. **הרי** אפילו על איסור דרבנן משמתין כל שכן על איסור דאורייתא. מו. **וכן** כתב הרא״ש דמיירי שכבר אכל, אבל אם אמר לו אל תאכל, ואפילו הכי אכל היה יכול לנדותו, כי הרואה שחבירו עושה עבירה אפילו באיסור דרבנן חייב לנדותו כמו שמבואר בגמ׳ (ערכין סג.) רבינא שמתיה לההוא גברא שהיה משתמש באילן בשבת. מז. **וכן** עיין בתוס׳ שהקשה שהרי משמתין אף עבור ממון, ותירץ שהיה לו לקרותו לבי״ד תחילה שמא יפרע עיי״ש. מח. **הובא** בנימוקי יוסף. מט. **הובא** בנימוקי יוסף ובריטב״א. נ. **ובשיטה** לתלמיד הר״י מפריש תירץ שלא היה כדין לנדותו כיון שהלאו דלא תגזול הוי לאו הניתק לעשה ואין מנדים עליו. נא. **וכתב** שמדברי הרא״ש והטור (סי׳ שלד) נראה שמחלקים שאם יצא עליו הרבה שמועות רעות מנדין אותו, אולם כתב שמדברי הגמ׳ לא משמע כן. נב. **שכתב** הרמב״ם (שם) חכם זקן בחכמה וכן נשיא או אב בית דין שסרח אין מנדין אותו בפרהסיא לעולם, אלא אם כן עשה כירבעם בן נבט וכו׳ עיי״ש. ואילו גבי שאר תלמידי חכמים כתב (שם פ״ו הי״ד) חכם ששמועתו רעה מנדין אותו. אמנם עיין במאירי שכתב תלמיד חכם המיוחד בעירו והגדול שבו, אם סרח אין מנדין אות להדיא וכו׳ אבל אם הגיע סרחונו להחטיא אחרים מנדין אותו בפרהסיא, ותלמיד חכם אחר שסרח אין קופצין לנדותו מיד אלא מודיעין אותו, ואם לא חזר מנדין אותו בצנעה. נג. **וכתב** שהשו״ע (סי׳ שלד) הביא דברי הרמב״ם והטור בשיטה אחת, וצ״ע בזה. נד. **הובא** בר״ן (נדרים ז: ד״ה ת״ח מנדה). וכן עיין בר״ן בגמ׳ כאן. נה. **ועיין** בר״ן (שם) שהקשו עליו מהגמ׳ (שם) שמקשה פשיטא שמיפר לעצמו, ולפי הרשב״א היה צריך להקשות אמאי מפר לעצמו עיי״ש. נו. **והשיג** עליו הראב״ד (שם) שא״כ יהודה שנידה את עצמו (בראשית מג ט) שאמר וחטאתי לך כל הימים, מדוע לא התיר לעצמו את הנידוי. ועיין בכסף משנה (שם) די״ל שהרמב״ם לא אמר שמתיר לעצמו אלא כשנידה עצמו סתם, אבל אם נידה עצמו לעשות דבר פלוני לפלוני כמו מעשה דיהודה אין מתירים לו אלא מדעת אותו פלוני וצריך התרת חכם כשאר בני אדם עיי״ש. נז. **עיי״ש** שכתב דאף שלא כתיב לבטא בשפתים, מ״מ כיון ששמתא היינו מטעם נדר ושבועה או אלה וקללה, לא מהני הרהור עד שיוציא בשפתיו. נח. **ודוחק** לומר דשאני הכא שמועיל משום שהיה תוקע בשופר, כיון שהשופר אינו מעיקר החרם ואינו מעכב. א. **היינו** היוצא מבית האסורים והבא ממדינת הים. ב. **אמנם** כתב שלא יגלחו אלא בצנעה. ועיי״ש שכתב דצ״ע שעל כולם כתבו הטור והשו״ע שמותרים לגלח במועד אם לא היה להם פנאי לגלח לפני המועד, ומשמע דהיינו אפילו שהיה להם שהות, וגבי בא ממדינת הים כתבו שמותרים אם לא היה להם שהות לגלח בערב יו״ט. ג. **ועיין** בשעה״צ (שם) שדייק כן מרש״י, וכן הביא דברי הנימוקי יוסף שכתב דמיירי שבאו כל כך סמוך לערב שלא היה להם פנאי לגלח, א״כ מבואר להדיא דלא כהחיי אדם. ד. **כן** כתב רש״י, ועיין בתוס׳ שכתב דאף שתגלחת של נזיר אינה מעכבת מ״מ כן רגילים לגלח דהוי מצוה לגלח ולשלוח שערו תחת דוד כמו שמבואר בגמ׳ (נזיר מה:). ה. **ועיין** בר״ן שפירש שאין קונסים אותם לומר שאם נתיר להם לגלח במועד, שמא אף לפני הרגל יאמר אמתין עד הרגל שאני מזומן לעלות לשם ויבואו להשהות קרבנותיהם, קמ״ל שלא גוזרים ולא קונסים אלא מותר לגלח ברגל כדי שלא ישהו קרבנותיהם, ועיי״ש בהערת המגיה. ו. **והיינו** ביאור הגמ׳ לעיל (יד:) לא מיבעיא בימי טומאתו דלא נהיג אבל לטהרתו ניגזור שמא ישהה קרבנותיו קמ״ל, כלומר קמ״ל שמוטב שהם ישהו מעצמם ולא נשהה אנו בידים. ז. **הובא** בשיטה לתלמיד הר״י מפריש. ח. **ואפילו** אם יש אחד שישהה קרבנותיו בכוונה בטלה דעתו, ולא שייך לגזור על אחרים בעבורו. ועיי״ש שהקשה מהגמ׳ לעיל (שם) אבל העולה מטומאתו לטהרתו ניגזור שמא ישהה קרבנותיו קמ״ל, משמע שאם אנו יודעים בודאי שמשהה קרבנותיו כגון שהיה יכול לגלח לפני הרגל אסור לו לגלח ברגל, וכאן משמע

(יו״ט פ״ז הי״ט) דהרי מיירי שהיה לו פנאי וכבר עלה מטומאה לטהרה לפני הרגל, א״כ אף אם יקריב את קרבנותיו ברגל מכל מקום כבר אינו מקריבם ביום השמיני וא״כ מדוע הוצרכו להתירו לגלח במועד. ותירץ בספר יד דוד[ט] שודאי אין הגזירה על מי שכבר שהה ועבר זמנו, שהרי לא איכפת לנו אחר שכבר שהה אם ישהה עוד, אלא הגזירה היא שאם נאסור עליו להקריבם במועד יאמר שאין כלל חשש להשהות קרבנותיו, ובפעם אחרת ישהה באופן שלא יקריבם ביום השמיני[י].

מוכח בגמ׳ שמתחילים למנות שבעה ימים מיום השבת

אלא שחל שמיני שלו להיות בשבת ערב הרגל וכו׳. הקשו הראשונים[יא] איך אפשר שיחול שמיני של אבילות ביום השבת הרי אין קוברין את המת בשבת. וכתבו התוס׳ דמיירי ששמע שמועה בשבת שמת לו מת וקבורתו היתה קודם, ועוד הביאו מהירושלמי דמיירי שגררתו חיה ונתייאשו לבקשו בשבת, דמונין לו שבעה ימים משעה שנתייאשו[יב].

והקשו האחרונים[יג] לשיטת ר׳ יחיאל[יד] דס״ל שאין מתחילים למנות שבעה ימים מיום השבת, דהיינו שאם שמע שמועה בשבת אין יום השבת עולה לו לתחילת המניין, אלא מתחיל למנות מיום ראשון נמצא ששבת הבאה הוא רק יום השביעי לאבילות, א״כ איך משכחת שחל שמיני של אבילות בשבת ערב הרגל[טו]. ותירץ בספר יד דוד דאפשר דאף לשיטת ר׳ יחיאל היינו רק גבי שמועה קרובה, אבל גבי נתייאשו מלקברו מודה שיום השבת עולה לו למניין שבעה ימים[טז].

מניין שהתנא במשנתינו ס״ל שאין אבל מגלח במועד

תנא דידן סבר כרבנן דאמרי לא אמרינן מקצת היום ככולו. היינו שהתנא במשנתינו דאוסר לאבל לגלח במועד ס״ל כרבנן. ופירש רש״י דהיינו מכך ששנינו במשנה [illegible]לחין ברגל וכו׳ ולא שנינו דאף באבל מגלחין. והקשו הראשונים[יז] דהאיך אפשר ללמוד כן שאסור לאבל לגלח במועד, מהא דלא שננו כן במשנתינו הרי יש עוד אופנים שלא שנינו במשנה ומ״מ אמרינן דמותרים הם לגלח במועד, והטעם מה דבאמת לא מדייקים ללמוד כן ממשנתינו ע״כ היינו משום דאמרינן תנא ושייר וא״כ י״ל דאף מה דאבל מגלח במועד תני ושייר[יח]. ותירצו התוס׳ דאחר שכבר מצינו בגמ׳ שנחלקו אבא שאול ורבנן גבי אבל, יש לומר דאף נחלקו בכך המשנה והברייתא[יט]. והריטב״א תירץ דכיון שעיקר כל נושא הפרק מיירי גבי אבל, אילו התנא במשנה היה ס״ל שאבל מותר לו לגלח ברגל ודאי היה צריך לשנות כן מפורש ואין לומר גבי אבל תנא ושייר, אלא מכך שלא שנינו כן במשנה ע״כ היינו משום דס״ל שאין אבל מגלח ברגל[כ].

אוצר החכמה 18/06/2018

מדוע הוצרך רש״י לומר הטעם כיון שלא היה אנוס

תנא דידן סבר לה כרבנן דאמרי לא אמרינן מקצת היום ככולו וכו׳. פירש רש״י שרבנן ס״ל דבעינן שבעה ימים שלימים נמצא שלא נשלמו שבעת ימי אבילות לפני הרגל, ואף אם לא היה שבת לא היה יכול לגלח לפני הרגל, א״כ לא הוי אנוס ואינו מגלח במועד. והקשו האחרונים[כא] מדוע רש״י היה צריך לפרש שלא היה אנוס, ולא פירש כפשוטו דאף אם היה אנוס היה אסור לו לגלח במועד משום גזירת שלושים[כב]. ותירץ הרש״ש ע״פ המבואר בגמ׳ לעיל (יד:) אבל אינו נוהג אבילותו ברגל, א״כ לכך היה צריך רש״י לומר שאסור לו לגלח במועד משום שלא היה אנוס, כיון דמשום גזירת שלושים אינו אסור לגלח במועד[כג].

ועוד הקשו על פירוש רש״י מדוע מה שהיה אסור לו לגלח לפני הרגל משום איסור אבילות אינו נחשב שהיה אנוס כדי להתיר לו לגלח במועד, ומאי שנא מכל אונס שלא היה יכול לגלח לפני הרגל[כד].

וכתב הנודע ביהודה שהוכרח כן לרש״י שאם נאסר עליו לגלח לפני המועד רק מחמת איסור אבילות אינו נחשב לאונס כדי להתיר לו לגלח משום כך במועד, כיון דאם נאמר דאיסור אבילות נחשב לאונס א״כ בקובר מתו לפני החג באופן שהחג מבטל ממנו גזירת שבעה[כה], מדוע שחג שמיני עצרת דהוי רגל בפני עצמו לא יבטל ממנו את גזירת שלושים, כיון שהרי כבר נהג גזירת שלושים בחול המועד, אלא צריך לומר שגזירת שלושים שנהג בחול המועד דהיינו איסור גיהוץ ותספורת כיון שבלאו האבילות הוא נאסר משום חול המועד, אינו נחשב שנהג בגזירת שלושים[כו], ואם תאמר שהאיסור לגלח לפני המועד משום אבילות נחשב לאונס, א״כ כיון שהיה אנוס לפני המועד אין עליו איסור גיהוץ ותספורת בחול המועד מדיני המועד אלא רק משום אבילות, וחוזרת הקושיא למקומה מדוע ששמיני עצרת לא יבטל ממנו גזירת שלושים כיון שכבר נהג בגזירת שלושים בחול המועד, אלא ע״כ שאין האיסור לגלח לפני המועד משום אבילות נחשב לאונס כדי להתיר לו לגלח במועד[כז].

אמנם העמק ברכה תירץ דרש״י ס״ל שהיתר לגלח ברגל משום הטעם שהיה אנוס ולא היה יכול לגלח לפני הרגל, היינו רק באופן שסיבת האונס אינה קיימת ברגל מחמת שהאונס עבר מעצמו, אבל אם סיבת האונס קיימת ברגל אלא שהדין הוא שהרגל דוחה את סיבת האונס, כגון גבי אבילות שלושים שהרגל דוחה את האבילות, אין להתיר מחמת אונס זה לגלח במועד כיון שהרגל שהיא סיבה להתיר היא עצמה אסורה בגילוח[כח].

אם היינו שהיה צריך לגלח בערב שבת או ביום א׳

אילימא דשלים וכו׳ איבעי ליה לגלוחי ערב הרגל. פירש רש״י דהיינו שנשלם משמרתו בשבת שהוא ערב הרגל והיה צריך לגלח בערב שבת שהוא ערב הרגל, דאף שעדיין הוא במשמרתו מותר לו לגלח מפני כבוד השבת. אמנם הריטב״א פירש שהרגל חל ביום ב׳, א״כ היה לו לגלח בערב הרגל דהיינו ביום א׳[כט].

אם מיירי שהרגל חל ביום ה׳ או ביום א׳

לא צריכא דשלים משמרתו ברגל וכו׳. פירש רש״י כגון שהרגל חל ביום ה׳, ולכך אינו יכול לגלח לכבוד שבת כיון שחל הרגל והיה אנוס[ל]. אמנם הריטב״א פירש דמיירי שהרגל חל ביום א׳[לא] א״כ ערב הרגל חל בשבת, ולכך לא היה יכול לגלח בערב הרגל שהיה אנוס[לב].

שבכל עניין התירו לגלח ברגל, עיי״ש מה שתירץ בביאור הגמ׳ לעיל (שם).

[ט] ועיין שהביא מספר בית דוד על המשניות שהקשה כן, וכתב שצריך להגיה ברש״י ולמחוק תיבות אלו ואין קריבין ביום השמיני.

[י] ומה שכתב רש״י דמוטב לקרב זמן הקרבה ולא לאחר היינו לגבי קרבנות בזמנם, אולם שלא בזמנם לא איכפת לן אם יאחר.

[יא] תוס׳, מכתם.

[יב] ועיין במכתם שהביא עוד אופנים.

[יג] רש״ש, קרן אורה, יד דוד.

[יד] הובא בטור (יו״ד סי׳ תב).

[טו] וכן עיין בבית יוסף (שם) שהביא מהרשב״א שהביא ראיה דלא כשיטת ר׳ יחיאל מכך שיום השבת עולה לו לתחילת ימי המניין. ועיין בקרן אורה שהקשה על שיטת ר׳ יחיאל מהירושלמי שמבואר להדיא גבי נתייאשו מלקברו שמתחילים למנות מיום השבת.

[טז] ועיין ברש״ש שתירץ שר׳ יחיאל יסבור גבי אחד שהתחיל לנהוג אבילות, ואח״כ אמרו לו שלא מת והפסיק את האבילות, וחזרו ואמרו לו שכן מת כמו שאמרו הראשונים, דאין ימי ההפסקה עולין לו מן המניין, א״כ משכחת לה באופן זה כגון שהתחיל לנהוג באבילות כבר לפני שבת והפסיק וחזר לנהוג באופן שיצא יום השמיני בשבת, ועיין שם שהביא ש״ך (שם סי׳ שמ ס״ק מ) שדן בדין זה אם ימי ההפסקה עולין לו למנין.

[יז] תוס׳, תוס׳ הרא״ש, ריטב״א.

[יח] כמו שמבואר בגמ׳ לעיל (יד.) בעי ר׳ זירא אבדה לו אבידה בערב הרגל, ולא פשט מכך שלא שנינו במשנתינו שמותר לו לגלח במועד, כיון שיש לומר תנא ושייר.

[יט] ואחר שמצינו שנחלקו גבי אבל יש לומר שנחלקו אף גבי כהן.

[כ] ועיין בתוס׳ הרא״ש שתירץ דבגמ׳ לעיל (שם) גבי אבדה לו אבידה מיירי שהיה טרוד ואנוס, א״כ הוי כמו אלו ששנינו במשנה שהטעם הוא משום אונס, והגמ׳ מסתפקת אם דומים האונסים זה לזה ולכך לא היה צריך לשנות זאת במשנה, או שאין הם דומים ולכך צריך לשנות זאת במשנה, משא״כ גבי אבל אין הוא דומה לאופנים במשנה ולכך שפיר היה צריך לשנותו במשנה ומהא דלא תני ליה במתני׳ ע״כ דס״ל דאבל אינו מגלח במועד.

[כא] רש״ש, קרן אורה, נודע ביהודה (או״ח מהדורא קמא סי׳ יד).

[כב] שהרי רבנן ס״ל שאם הרגל חל אחר שבעה ימים של אבילות, אין הרגל מבטל ממנו גזירת שלושים.

[כג] וכן תירץ הישועות יעקב (או״ח סי׳ תקמא ס״ק ה) שרש״י ס״ל כדעת הבית מועד שהביא המהרי״ק (שורש קנג) שכתב בדעת הרמב״ם (יו״ט פ״ז הי״ח) דאף שאם חל שביעי של אבילות במועד אין המועד מבטל גזירת שלושים, מ״מ אינו נוהג אבילות במועד אלא שאחר המועד צריך להשלים את ימי אבילות שלושים (הובא בכסף משנה שם) עיי״ש. אמנם עיין במהרי״ק (שם) שדחה את דבריו.

[כד] כן הקשו הנודע ביהודה (שם), העמק ברכה (עניין חול המועד) והרש״ש, ועיין ברש״ש שהקשה עוד דא״כ אף לאבא שאול הרי היה צריך לגלח בערב שבת, אלא שבערב שבת הוי יום ו׳ של אבילות ולא היה יכול לגלח, א״כ מוכח שאיסור אבילות נחשב לאונס עיי״ש. ועיין בנודע ביהודה שכתב דאם נימא שלא כדברי רש״י, ובאמת אסור לגלח במועד משום גזירת שלושים אבל מדין איסור חול המועד מותר משום שהיה אנוס אתי שפיר הגמ׳ לקמן (יט: - כ.) מאי שנא אם קברו את המת שני ימים קודם הרגל דאז הרגל עולה לו למניין שלושים, משא״כ אם קברו את המת ברגל שמסתפקת הגמ׳ דלא יעלה למניין שלושים עיי״ש.

[כה] כגון שנהג שעה אחת אבילות שבעה.

[כו] כן הקשה ותירץ הרא״ש (סי׳ כח). וכתב הנודע ביהודה (שם) שלפי״ז יתחדש לנו דין חדש, שלדעת ר״ת (הובא בטור או״ח סי׳ תקמא) שמי שגילח בערב הרגל כיון שלא פשע מותר לו לגלח בחול המועד, מי שגילח בערב הרגל ואח״כ מת לו מת שעה אחת לפני הרגל דאז אין איסור תספורת בחול המועד משום איסור המועד, אלא משום איסור אבילות שלושים, א״כ חג שמיני עצרת יבטל ממנו גזירת שלושים כיון שכבר נהג בגזירת שלושים בחול המועד, אמנם עיי״ש שכתב דצ״ע כיון שבגמ׳ לא חילקו בכך.

[כז] אמנם דעת הרמב״ן (הובא בטור יו״ד סי׳ שצט) שאיסור גיהוץ ותספורת דאבל בחול המועד אינו משום המועד בלבד, אלא אף משום אבילות שהרי מתורת הרגל מותר ללבוש בגדים מגוהצין חדשים ולבנים, וכן מותר ליטול ציפורניו במספרים ולשמוח בשמחת מרעים, משא״כ מדין אבילות אסור בכולם, וכתב שם הטור שמדברי הרא״ש נראה שאין איסור כלל מתורת אבילות אלא בדברים האסורים מתורת הרגל, וכתב הנודע ביהודה דדעת רש״י כדעת הרא״ש ואם היה נחשב לאונס מה שהיה אסור לו לגלח לפני המועד משום אבילות, א״כ היה מותר לו לגלח במועד אף משום גזירת שלושים עיי״ש. וכתב עוד שלפי״ז נמצא שנחלקו הרמב״ן עם רש״י והרא״ש בדין אבל על אביו או אמו שאסור לו לגלח עד שיגערו בו חביריו, והגיע זמן הגערה בחול המועד אם מותר לו לגלח, שלדעת רש״י והרא״ש יהיה אסור כיון שאינו נחשב לאונס, ולדעת הרמב״ן י״ל שמותר עיי״ש בארוכה.

[כח] ועיי״ש שהקשה לפי״ז על הנודע ביהודה שהכריע לפירוש רש״י לאסור לגלח למי שהגיע זמן הגערה בחול המועד, כיון שאינו נחשב לאנוס, שהרי כיון שהאונס של האבילות עבר מעצמו משום שגערו בו חביריו ברגל שפיר מותר לו לגלח במועד אפילו לדעת רש״י.

[כט] ופירש דשלים משמרתו ערב הרגל, היינו שנשלם משמרתו בשבת בכניסת ערב הרגל.

[ל] ועיין במרכבת המשנה (יו״ט פ״ז הי״ט) שהקשה לפירוש רש״י מדוע לא יגלח ביום ד׳ לכבוד יו״ט, כמו שמותר לגלח ביום ה׳ לכבוד השבת, עיי״ש בארוכה שלכך למד ברמב״ם בדרך אחרת.

[לא] ושלים משמרתו ברגל, היינו בכניסת הרגל.

[לב] ואף שיהיה מותר לו לגלח ביום ה׳ של יו״ט מפני כבוד השבת, מכל מקום משום יום אחד בלבד אין הברייתא יכולה לשנות שמותר לכהן

והקשה הריטב"א[לג] לפי התנא בברייתא דס"ל דנחשב שהוא השלים משמרתו ולכך מותר לו לגלח במועד, הרי אף דאין כאן האיסור לגלח במשמרתו, מכל מקום צריך לאסור עליו לגלח במועד משום שהיה צריך לגלח לפני המועד, דאף שלפני המועד היה במשמרתו מכל מקום היה מותר לו לגלח לכבוד שבת. ותירץ דמה שהתירו לכבוד שבת לכהן במשמרתו היינו רק בכיבוס, אבל לגבי לגלח אין הגילוח ביום ה' הוי כבוד שבת[לד]. אמנם דחה פירוש זה כיון דא"כ יגלח ביום ו' דאז ודאי הוי כבוד השבת[לה].

לפירוש רש"י יכול לגלח בחול המועד ביום ו' לכבוד שבת

תנא דידן סבר וכו' כמאן דלא שלים משמרתו ברגל דמי. הקשה הריטב"א לפירוש רש"י דמיירי כגון שהרגל חל ביום ה', א"כ לתנא דידן שאסור לכהן לגלח במועד משום דס"ל שנחשב כאילו עדיין לא נשלם משמרתו, מדוע שלא יגלח ביום ו' שהוא יום ראשון של חול המועד, כיון שממה נפשך מותר לגלח בו, אם משום איסור המועד הרי היה אנוס שהרי לא היה יכול לגלח לפני המועד, ואם משום האיסור לגלח במשמרתו, הרי לכבוד השבת מותר. ותירץ שאין הכי נמי ואכן מותר לו לגלח ביום ו', אלא שהמשנה אינה יכולה לשנות דין זה יחד עם שאר האופנים שמגלחים במועד משום שגבי שאר אופנים מותרים בכל המועד, משא"כ גבי כהן שמותר לו לגלח יום אחד בלבד[לו].

והקרן אורה תירץ[לז] שלא התירו לגלח לכבוד שבת אלא במשמר של כל השנה כיון שבשבת כבר נשלם משמרתו, אבל כאן דהוי רגל ונחשב כאילו לא השלים משמרתו, א"כ כמו שלא התירו לגלח במשמרתו לכבוד הרגל, כן הוא הדין לא התירו לו כאן שלא נשלם משמרתו לכבוד השבת.

מדוע אסור כאן לאנשי משמר לגלח

תנא דידן סבר וכו' כמאן דלא שלים משמרתו ברגל דמי. היינו שלכך אין כהן מגלח ברגל משום דנחשב שהוא עדיין במשמרתו כל הרגל, והרי אנשי משמר אסורים לגלח. והקשה הריטב"א הרי האיסור לגלח לאנשי המשמר היינו כדי שלא יפשעו ויכנסו למשמרתן בזמן שהם מנוולין, א"כ כאן שאין שייך טעם זה[לח] מדוע אסור לו לגלח. ותירץ דאפילו הכי לא פלוג רבנן ולעולם אנשי משמר אסורים בתגלחת.

מדוע אסור לכהן לגלח לכבוד יו"ט אחרון

תנא דידן וכו' כמאן דלא שלים משמרתו דמי. הקשה החשק שלמה מדוע אסור לכהן לגלח בערב שביעי של פסח או ביום ז' של חג דהוי ערב שמיני עצרת, הרי לא גרע מכל ערב שבת שמותר לכהן לגלח מפני כבוד השבת[לט], ותירץ דאפשר שמה שהתירו לגלח לכבוד השבת היינו רק בזמן שאף כל העולם מגלחים כן, משא"כ בערב יו"ט אחרון שאין אדם שמגלח בזמן זה, א"כ אף הוא אסור לו לגלח.

מדוע פסק הרמב"ם כתנא דברייתא

תנא דידן סבר וכו'. כתב הרמב"ם (יו"ט פ"ז הי"ט) ואנשי משמר ששלמה משמרתן בתוך המועד מותרין לגלח, מפני שאנשי משמר אסורין לגלח בשבת שלהן. וכתב המגיד משנה דפסק הרמב"ם כמו התנא דברייתא, דכיון שגבי אבל הלכה כתנא דברייתא הוא הדין גבי כהן פסק כן[מ], אמנם כתב השפת אמת דאין הכרח לומר כן שהרי גבי אבל הלכה כברייתא משום שהלכה כאבא שאול, אבל גבי כהן שנחלקו המשנה והברייתא בסברא לכאורה צריך לחזור לכלל שהלכה כסתם משנה, וכן תמה הכסף משנה (ביאת מקדש פ"א הי"ג) על הרמב"ם מדוע פסק דלא כמתניתין, ותירץ דאפשר שהרמב"ם פסק כן משום שמוכח כן בגמ' שהביאה את הברייתא ומפרשה.

אמנם הביא הכסף משנה (שם) דכתב הר"י קורקוס שאין הכרע בדבר לומר שהמשנה חולקת על הברייתא, כיון שיש לומר במשנה תנא ושייר.

היינו שאסור אפילו במים צוננים

זאת אומרת אבל אסור בתכבוסת. כתבו הראשונים[מא] דאף שכבר מבואר בגמ' לעיל (טו.) אבל אסור בתכבוסת דכתיב (שמואל ב' יד ב) וישלח יואב תקועה וגו' ולבשי נא בגדי אבל וגו', מכל מקום צריך ללמוד כאן שאבל אסור אפילו בתכבוסת מים צוננים, דאילו משם היינו לומדים שאסור רק במים חמין[מב]. והתוס' הרא"ש כתב עוד דמקרא (שם) אין לומדים כן להדיא אלא הוי רק רמז, לכך צריך ללמוד כאן מהברייתא[מג].

הטעם לר' יוסי שמתיר ליטול צפרנים במועד

כשם שאמרו אסור לגלח במועד כך אסור ליטול צפרנים במועד וכו'. פירש הריטב"א דהיינו כדי שלא יכנס לרגל בזמן שהוא מנוול, כמו שאסרו כן גבי גילוח. ור' יוסי מתיר משום שהוא ניוול גדול להשהותם, וא"כ לא שכיח שאדם יניחנו מלנוטלם עד המועד. ועוד כיון שהוא דבר הגדל בכל יום שאפילו אם יטלם לפני המועד צריך לנוטלם במועד[מד].

והקרן אורה ביאר דהטעם שר' יהודה אוסר נטילת צפרנים במועד ובאבל, היינו משום שנטילת צפרנים נחשב לקישוט כמו גילוח[מה], ור' יוסי ס"ל שנטילת צפרנים אינו נחשב כל כך לקישוט[מו].

נחלקו בביאור הפסוק גבי יפת תואר

וכשם שאמרו אבל וכו' כך אסור ליטול צפרנים בימי אבלו וכו'. בביאור מחלוקת ר' יהודה ור' יוסי ביארו הראשונים[מז] שנחלקו במה דכתיב בקרא גבי יפת תואר (דברים כא יב) 'ועשתה את צפרניה' שר' יהודה סבר דהיינו שצריכה לגדלם משום אבילות[מח], ור' יוסי סבר דועשתה היינו שצריכה לתקנם[מט], או דס"ל שאין הטעם גבי יפת תואר משום אבילות, אלא צריכה לגדלם כדי שתתגנה בעיניו.

יח.

מדוע הוצרך שמואל לומר כן ב' פעמים

דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל. הקשו הראשונים[א] מדוע הוצרך שמואל לומר שהלכה כדברי המיקל באבל, ועוד שהלכה כר' יוסי במועד ובאבל[ב]. ותירצו בתוס' שהיה צריך לומר כאן שהלכה כר' יוסי במועד ובאבל משום שהיה צריך לאפוקי מדעת עולא דס"ל שאין הלכה כר' יוסי באבל. והריטב"א תירץ[ג] דדברי הגמרא שמואל אמר הלכה כר' יוסי במועד ובאבל אינו מדברי שמואל עצמו, אלא שהגמרא אמרה כן מכח הכלל של שמואל דאמר הלכה כדברי המיקל באבל[ד], וכיון שהלכה כר' יוסי באבל כ"ש שהלכה כמותו במועד דהוי קל יותר[ה].

מדוע לא הביאו המימרא שאל יפתח פיו לשטן

מנין שברית כרותה לשפתים שנאמר וכו'. הקשו בתוס' מה הראייה מכאן דילמא דוקא גבי אברהם שאמר שיבוא עליו זבד טוב אמרינן כן, כיון שמדה טובה היא מרובה ממדת פורענות, אלא היה צריך שמואל להביא דברי הגמרא (ברכות יט.) לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן, שנאמר (ישעיה א י) שמעו דבר ה' קציני סדום וגו'[ו]. ותירץ המהרש"א דדברי הגמרא (שם) אל יפתח פיו לשטן מיירי שהאומר כולל את עצמו באותו פורענות, ולכך אל יפתח פיו כדי שלא יתן פתחון פה לשטן לקטרג ולומר הרי הודאת בע"ד כמאה עדים דמי, משא"כ

לגלח במועד. [לג] **עיין** שם שהקשה כן בשם רש"י. [לד] **כמו** שמבואר בגמ' (תענית כו:) גבי תשעה באב ובה' מותרין מפני כבוד השבת, ומבואר בגמ' (שם כט:) דהיינו לכבס ולהניח כיון שאם היינו לכבס וללבוש מאי כבוד השבת איכא, א"כ הוא הדין גילוח ביום ה' אין כבוד השבת. [לה] **ועוד** שגבי כיבוס שלבש ביום ה' ודאי אין כבוד השבת, שהרי הוא מתלכלך עוד לפני השבת, אבל גבי גילוח ודאי יש כבוד שבת אף שמגלח ביום ה', ולכך כתב דפירוש זה אינו נכון. והביא לפרש בגמ' בשם התוס' כמו שפירש רש"י שלפנינו. [לו] **ועיין** ברש"ש שהקשה כן כקושיית הריטב"א, ותירץ דאולי י"ל דאף שיש טעם להתיר מכל מקום כיון שנקבצו ובאו ב' איסורים יחד איסור לגלח במועד ואיסור לגלח במשמרתו אף שכל אחד לבדו היה מותר, כאן יהיה אסור. [לז] **דכתב** על פירוש הריטב"א שהוא קצת דחוק. [לח] **שמא** משום שכבר גילח לפני משמרתו, וצריך ביאור. [לט] **ועיין** בהערה לעיל מה שהקשה המרכבת המשנה על פירוש רש"י דמיירי שחל הרגל ביום ה', א"כ מדוע אסור לו לגלח ביום ד' לכבוד הרגל. [מ] **וביאר** הלחם משנה (שם) דהיינו שמאותו טעם שהלכה באבל כתנא דברייתא משום דהוי דבר של דבריהם, הוא הדין גבי כהן הלכה כתנא דברייתא משום דהוי דבר של דבריהם, ועיי"ש שהוכיח כן. [מא] **ריטב"א**, תוס' הרא"ש. [מב] **וראה** בתוס' שהקשו על הגמ' פשיטא שאבל אסור בתכבוסת, שהרי אפילו שאר מלאכות אסור, ותירצו שצריך לומר שאסור בתכבוסת משום שמבואר בגמ' לקמן (כא.) אלו דברים שאבל אסור בהן, ולא מבואר שם איסור תכבוסת, ועוד שהגמ' צריכה לומר שאפילו תכבוסת מים אסור. ועיין במהרש"א ובספר יד דוד, וכן בקרן אורה מה שכתבו על דברי התוס'. [מג] **ולכך** לא אמרינן בגמ' זאת אומרת שאבל אסור בתגלחת, כיון דהוי פשיטא שהרי כתיב בקרא להדיא (ויקרא י ו) ראשיכם אל תפרעו. [מד] **והוי** דומיא דכלי פשתן שמבואר בגמ' לקמן (יח.) שלא גזרו לכבסם בחול המועד. וכן פירש הר"ן. [מה] **ולכך** במועד אסור כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול, ובאבל אסור כדי שלא יתקשט. [מו] **ולכך** במועד מותר כיון שלא הוי ניוול כל כך, וכן באבל לא גזרו כיון שלא הוי כל כך קישוט. ועיי"ש מה שכתב לפי"ז גבי שפה המעכבת את האכילה. אמנם עיי"ש שכתב שלפי ההוא אמינא בגמ' לקמן (יח.) לחלק בין צפרנים של יד לשל רגל, ע"כ הטעם לר' יוסי הוי משום דהוי מאוס. [מז] **כן** הביא הריטב"א מאבל רבתי (פ"ז), והתוס' הרא"ש כתב כן בשם הראב"ד, וכן כתב הר"ן בשם הרא"ה. [מח] **דועשתה** את צפרניה מתרגמים ותרבי ית טופראהא, דהיינו לגדל את צפרניה. [מט] **כמו** שמבואר בקרא (שמואל ב' יט כה) 'לא עשה רגליו', ופירש רש"י (שם) דהיינו לשון תיקון שלא העביר שער שבין הרגלים. וכן עיין בגמ' (יבמות מח.) שנחלקו בכך ר' אליעזר ור' עקיבא עיי"ש. וכן עיין ברש"י (שם ד"ה לא עשה רגליו) שביאר דהיינו שלא קיצץ צפרני רגליו. [א] **תוס'** לעיל (יז: ד"ה ושמואל), ריטב"א ושיטה לתלמיד הר"י מפריש. [ב] **והיינו** מדוע אין די במה שאמר הלכה כדברי המיקל באבל (שיטה), וכמו שמצינו בגמ' (עירובין מו.) דאמר ר' יהושע בן לוי הלכה כדברי המיקל בעירוב, והלכה כר' יוחנן בן נורי שאמר מי שישן בדרך ולא ידע שחשכה יש לו אלפים אמה לכל רוח, ומקשה הגמ' מדוע הוצרך לומר הנך תרתי. [ג] **עיין** שם שתירץ בתחילה שהיה צריך לומר כאן הלכה כר' יוסי במועד ובאבל משום דין מועד, וכן צריך לומר הלכה כדברי המיקל באבל משום דין אבל, וכן תירץ בשיטה לתלמיד הר"י מפריש. אמנם כתב הריטב"א שאין הלשון מתישב, כיון שהיה צריך לומר שמואל לטעמיה וכו'. [ד] **וכעי"ז** תירץ בשיטה לתלמיד הר"י מפריש. [ה] **כמו** שמצינו בעולא שפסק כר' יהודה באבל, ובמועד פסק כר' יוסי. [ו] **דאיתא** בקרא (שם ט) שאמרו כמעט כסדום היינו, ואח"כ כתיב שמעו דבר ה' קציני סדום.

כאן מיירי בשגגה היוצא מפי השליט על אחרים דהוי כנבואה[ז], א"כ אין בנבואה שיוצאת בשגגה סברא לחלק בין מדה טובה למדה רעה[ח].

והקרן אורה תירץ דאין שייך לומר בגמרא כאן המימרא שאל יפתח פיו לשטן, כיון שרב פנחס לא אמר אלא בלשון אי בדידיה הוה מי מזלזלת ביה, דהיינו שאמר רק בלשון אולי א"כ לא הוי פתיחת פה לשטן[ט].

ביאור הטעם שברית כרותה לשפתים

מנין שברית כרותה לשפתים וכו'. כתב בספר החינוך (מצוה רלא) דהיינו שיש כח בדברי בני אדם, והיינו משום שהנפש המדברת באדם היא חלק עליוני, כמו שמבואר בקרא (בראשית ב ז) ויפח באפיו נשמת חיים, ותירגם האונקלוס לרוח ממללא, והיינו שנתן באדם כח רב לפעול, ועל כן נראה תמיד שלפי חשיבות נפש האדם ודבקותה בעליונים כנפש הצדיקים והחסידים, כן ימהרו דבריהם לפעול בכל מה שידברו עליו, וזה דבר ידוע ומפורסם בין יודעי דעת ומביני מדע[י].

אם רב בא לחלוק על דברי שמואל

אמר רב ובגנוסטרא אסור. כתב הריטב"א שרב בא לחלוק על דברי שמואל, דשמואל ס"ל שהלכה כר' יוסי שמותר ליטול צפרנים כדרכו בגנוסטרא אפילו באבל[יא], ורב ס"ל שלא נחלקו ר' יוסי ור' יהודה אלא אם מותר ליטול צפרנים בשינוי, שר' יהודה אוסר אפילו בשינוי ור' יוסי מתיר, אבל בגנוסטרא אפילו ר' יוסי אוסר[יב]. אמנם כתב הריטב"א עוד דאפשר שרב לא בא לחלוק על דברי שמואל אלא בא להוסיף עליו[יג], ואף שמואל ס"ל הכי שלא התיר ר' יוסי אלא בשינוי[יד], וא"כ מה שנטל שמואל צפורניו בימי אבלו צריך לומר שהיה בשינוי[טו].

מחלוקת הראשונים אם בשיניו מותר אפילו בתוך שבעה

אמר רב ובגנוסטרא אסור. כתבו הראשונים[טז] דקיי"ל כשמואל שמתיר ליטול צפרנים בין של יד בין של רגל, אולם היינו דוקא בשיניו, אבל בגנוסטרא אסור[יז]. אלא שיש מהראשונים[יח] דס"ל בדעת שמואל שמתיר לאבל ליטול צפרנים ע"י שינוי בימי אבלו, דהיינו רק אחר שבעה ימים של אבילות אפילו בתוך שלושים יום, אבל בתוך השבעה ימים אסור. אמנם הרי"ף חולק וס"ל שבשיניו אפילו בתוך שבעה ימים מותר[יט], ורק ע"י גנוסטרא אסור.

מחלוקת הראשונים אם אחר שבעה מותר אפילו ע"י גנוסטרא

כתב הבה"ג[כ] שהאיסור לאבל ליטול צפרנים ע"י גנוסטרא היינו דוקא בתוך שבעה ימים, אבל אחר שבעה ימים מותר לנוטלם אפילו ע"י גנוסטרא. אמנם הרמב"ן[כא] כתב שדעת הרי"ף דאף בכל שלושים יום של אבילות אסור לנוטלם ע"י גנוסטרא, ואינו מותר אלא ע"י שינוי[כב].

מחלוקת הראשונים אם במועד מותר אפילו ע"י גנוסטרא

יש מהראשונים דס"ל[כג] שאפילו במועד אסור ליטול צפרנים ע"י גנוסטרא[כד], והביאו ראיה מהגמרא להלן שר' יוחנן נטל צפרניו בחול המועד בשיניו, משמע דדוקא בשיניו היה מותר אבל ע"י גנוסטרא היה אסור[כה], אמנם שאר ראשונים[כו] חולקים וס"ל דמה שע"י גנוסטרא אסור היינו דוקא בימי אבלו, אבל במועד מותר אפילו בגנוסטרא[כז], ודחה הרי"ף את ראייתם ממעשה דר' יוחנן[כח], כיון דמה שר' יוחנן נטלם בשיניו היינו משום שהיה בבית המדרש שאין שכיח שם גנוסטרא[כט].

מדוע חסיד ששורפן הוא עדיף

הקוברן צדיק שורפן חסיד וכו'. פירש רש"י (נדה יז. ד"ה חסיד) דחסיד ששורפם עדיף מצדיק משום שע"י קבורה אפשר שהצפרנים יתגלו[ל], אמנם בשיטה לתלמיד הר"י מפריש כתב דאינו נראה שהרי אף אם הצפרנים יתגלו הם אינם מזיקים יותר כמו שמבואר בגמרא להלן כיון דאישתני אישתני, לכך פירש שחסיד הוא יותר מצדיק משום שהוא טורח לחזר אחר אש כדי לשורפם, ועוד שהרי יש ריח רע בשריפתם. ועוד פירשו הראשונים[לא] שחסיד עדיף משום שיש חלישות הדעת בשעה שמבער מן העולם דבר הגדל בגופו כמו שמבואר בגמרא (שבת עה:)[לב], ואפילו הכי שורפם כדי שלא יהיו למכשול.

הטעם דהוי סכנה לאשה שתפיל עוברה

שמא תעבור עליהן אשה עוברה ותפיל'. כתבו הראשונים[לג] שהחשש שמא תעבור אשה עליהן ותפיל היינו משום המיאוס שיהיה לה מהצפרנים, והביאו עוד שיש אומרים דהיינו משום כשפים. אמנם האליה רבה (או"ח סי' רס ס"ק ז) הביא מספר תולעת יעקב דהטעם דהוי סכנה לאשה שתפיל עוברה, היינו משום שקודם החטא של אדם הראשון היה מלבושו ציפורן, וע"י החטא נתפשט ממלבושו ונשאר ממלבוש זה רק באצבעותיו, א"כ כיון שהאשה גרמה לדבר זה, לכך יש לחוש שתיענש האשה על ידי הציפורן[לד].

ביאור דברי הגמרא דאשתני

כיון דאשתני אשתני. פירש רש"י[לה] דכיון שנשתנה מאותו מקום שנפל שם, אישתני ואינו מזיק יותר, כיון שאין הצפרנים מזיקות אלא במקום נפילתם. וכתב השיטה לתלמיד הר"י מפריש שלכך יש כמה מנקיי הדעת כשניתז להם צפורן בשעת נטילתם, ואינם יכולים למצאו כדי לקברו או לשרפו, מכבדים סביב אותו מקום כדי לנדדו מאותו מקום שנפל שם[לו].

ועוד פירשו הראשונים[לז] דכיון שכבר עבר זמן שני ימים או שלושה משעת נטילתן אינו מזיק יותר.

והר"ש בן היתום פירש דכיון שדרכו עליהם באי בית המדרש נתבטלו הצפרנים עם העפר.

ז. **כמו** שפירש רש"י בחומש (בראשית כב ה) שאברהם נתנבא שישובו שניהם.

ח. **אמנם** עיין בר"ן שכתב דברית כרותה לשפתים היינו כעניין אל יפתח פיו לשטן. ועיין בספר אור הישר שהקשה על הגמ' כאן איך אפשר ללמוד שברית כרותה לשפתים מאברהם, הרי היה זה רק נסיון כמו שמבואר בגמ' (תענית ד.) שאמר ה' לא עלתה על לבי זה יצחק בן אברהם, דהיינו שה' אמר לו כן רק לנסותו, א"כ אף אם אברהם לא היה אומר כן לנעריו ונשובה אליכם היו חוזרים שניהם, ולא הברית שכרותה לשפתים גרם שישובו שניהם.

ט. **ועיין** בספר יד דוד שתירץ דמקרא (שם) שמעו דבר ה' קציני סדום אין ראייה כל כך, כיון דאין מבואר שם שאם אמר שיבוא עליו דבר מסוים, בודאי יבוא עליו אותו דבר, אבל מקרא (שם) ונשובה אליכם ודאי מוכח כן, וכיון שברית כרותה לשפתים אין חילוק בין לטובה בין לרעה.

י. **וכן** עיין בשיטה לתלמיד הר"י מפריש שכתב דהיינו משום שמלאך החובל הולך אל מקום אשר יפנה שם האדם דבריו שם ירשיע.

יא. **וכל** שכן שמותר במועד, כיון שבמועד קל יותר ליטול צפרנים, שהרי אפילו עולא פסק כר' יוסי במועד. ולפי"ז מה ששמואל נטל צפרניו בימי אבלו היינו כדרכו.

יב. **וכן** מבואר בפירוש הר"ש בן היתום שכתב דהלכתא דלא כרב שאסור בגנוסטרא, אלא מותר בכל עניין אפילו בגנוסטרא.

יג. **וכתב** שכן משמע יותר לשון רב.

יד. **וכן** מבואר בתוס' בסוף דבריו דמעשה של שמואל היה בשיניו. וכן איתא ברי"ף, רא"ש ורמב"ן (תורת האדם עניין תספורת) דאף שמואל לא התיר אלא בשיניו כמו שמבואר להלן.

טו. **וכתב** דלפי לשון ראשון שרב בא לחלוק על שמואל, הלכה כשמואל כיון דקיי"ל הלכה כדברי המיקל באבל, אולם ללשון שני הלכה שמותר לנוטלם רק בשינוי אבל בגנוסטרא אסור. אמנם לפי דעת התוס' לקמן (כד. ד"ה הכי) שכתבו שהכלל דהלכה כדברי המיקל באבל נאמר דוקא גבי מחלוקת תנאים, אבל גבי מחלוקת אמוראים חוזרים לכלל בכל מקום שהלכה כרב באיסורי, א"כ אף ללשון ראשון הלכה כרב.

טז. **רי"ף**, רא"ש, רמב"ן (תורת האדם עניין תספורת).

יז. **והיינו** כלשון שני בריטב"א שהובא לעיל דאף לשמואל אסור לנוטלם ע"י גנוסטרא.

יח. **הובא** ברי"ף והרא"ש.

יט. **וכן** כתבו הרא"ש, הריטב"א והנימוקי יוסף, והביאו לזה ראייה ממעשה דפנחס אחיו של שמואל שמת לו מת, ונכנס שמואל לנחמו, ושאלו מדוע אינו נוטל את צפרניו וכו' ומסתמא היה כל זה תוך שבעה, א"כ מוכח ששמואל ס"ל שאפילו תוך שבעה מותר לנוטלם. וכן עיין בתוס' שכתבו כן בסוף דבריהם.

כ. **הובא** בתוס', ועיין שם שביארו מניין לבה"ג שר' יוסי מיירי בתוך שבעה, וכן הביא הרמב"ן (שם) בשם הרי"ץ בן גיאות וכ"כ בסמ"ג.

כא. **בתורת** האדם (עניין תספורת).

כב. **וכן** הכריע הרמב"ן (שם) כמותו, וכן עיין במכתם שהביא דיש מי שאומר כן. וכן מבואר ברמב"ם (אבל פ"ו ה"ג). ועיין בטור (יו"ד סי' שצ) שהביא מחלוקת הראשונים בזה, וכתב הבית יוסף (שם) דכיון שהרי"ף והרמב"ם מסכימים לדעת אחד שאסור ליטול צפרנים בגנוסטרא כל שלושים יום, הכי נקטינן.

כג. **הובא** ברי"ף ורא"ש.

כד. **וכן** מבואר בתוס' שכתבו בתירוצם שמסתבר דאפילו לר' יוסי אסור לנוטלם ע"י גנוסטרא תוך שבעה דומיא דמועד, משמע שבמועד היה פשיטא לתוס' שאסור לנוטלם ע"י גנוסטרא, כן דייק במהרש"א ועיי"ש שתמה על התוס' מניין להם כן. וכן כתב הבעל המאור שאין לחלק בין אבלות לחול המועד עיי"ש.

כה. **ועיין** בטור (או"ח סי' תקלב) שהביא מחלוקת ראשונים אם בסכין מותר משום דהוי שלא כדרכו, או דאף בסכין אסור והוא דומה לגנוסטרא, ועיין בבית יוסף (שם).

כו. **רי"ף**, רא"ש, וכן הביא הנימוקי יוסף שכן דעת הראב"ד והרמב"ן, וכן פסק הרמב"ם (יו"ט פ"ז ה"כ). ועיין בקרן אורה מה שביאר בדעת התוס' שבתחילת דבריהם ס"ל שבגנוסטרא אסור בין באבל ובין במועד, אבל בשאר כלים באבל מותר ובמועד אסור, אמנם בהמשך דבריהם נדו מכך וס"ל שאין היתר בין באבל ובין במועד אלא בשיניו, אבל בכל הכלים אסור עיי"ש בארוכה.

כז. **וכן** הביאו הרמב"ן במלחמות והנימוקי יוסף ראייה שמותר במועד אפילו במספרים, מהגמ' להלן שזוג בא מחמתן לשאול את רבי אם מותר ליטול צפרנים במועד, והתיר להם, ושאלו עוד אם מותר ליטול את השפה והתיר להם, א"כ כמו שגבי שפה היינו במספרים כן הוא הדין גבי צפרנים היינו ע"י מספרים. וכן הביא ראייה כן הריטב"א עיי"ש ועיי' במלחמות מה שנתן בזה עוד טעם לחלק בין אבל למועד לפי שלא אסר בגנוסטרא יותר מבנטילת סכין ושנים אלא מפני שהוא כמתקשט וכעוקם הוא הלכך במועד שרי ובאבל אסור. אמנם עיין ברש"י שכתב שבאו לשאול מהו ליטול צפרנים בימי אבלו, וכן בתוס' (ד"ה נקטו) שפירשו דמיירי ע"י שינוי ודוקא אחר שבעה ימים, משמע דמיירי גבי אבל. ועיין לקמן בהערה מה שכתב החת"ס בדעת רש"י דאף בשפה לא התיר אלא בתער עיי"ש.

כח. **וכתב** שאם בגנוסטרא היה אסור ולכך נטל בשיניו, היה צריך לומר בגמ' שמע מינה ארבע דדוקא בשיניו מותר ולא בגנוסטרא, אלא מכך שאמר שמע מינה רק תלת מוכח שמותר לנוטלם אף בגנוסטרא. וכתב עוד שלכך הוצרך לומר שהמעשה היה בבית המדרש כדי שלא תלמד ממעשה זה שדוקא בשיניו מותר ולא בגנוסטרא. ועיין עוד בריטב"א שהקשה שבגמ' משמע שנחלקו ר' יוסי ור' יהודה במועד ובאבל באותו מחלוקת, ואם באבל נחלקו דוקא לנוטלם ע"י שינוי הוא הדין במועד כן, עיי"ש מה שתירץ.

כט. **ועיין** בפירוש ר"ש בן היתום דכתב שר' יוחנן נטלם בשיניו משום שהיה בבית המדרש, ואין מכניסים כלי ברזל לבית המדרש כמו שמבואר בגמ' (סנהדרין פג.).

ל. **וכן** איתא בתוס' (שם ד"ה שורפס).

לא. **שיטה**, ר"ן ותוס' (שם) בשם הערוך (ערך שלש).

לב. **דאיתא** שם גבי דם הנידה כיון דחלשא לא מצנעה לשונרא, ופירש רש"י (שם ד"ה כיון דחלשה) שהמאכיל דם האדם לחתול, אותו אדם נעשה חלש.

לג. **נימוקי** יוסף, ר"ן.

לד. **וכן** הובא בבאר היטב (שם ס"ק ג). ועיין בבן יהוידע שביאר הטעם דהוי סכנה לאשה שתפיל עוברה, משום שכוחות החיצוניים שדבקים באלו צפרנים הם מזיקין לעוברים, מפני שהצפרנים הם פרין ורבין [וזה הטעם שרואים אותם במוצאי שבת לסימן טוב], ולכך מזיקים לעוברה בפריה ורביה שיפילו, מדה כנגד מדה.

לה. **וכ"כ** הנימוקי יוסף, שיטה, ר"ן.

לו. **וכתב** שכן נכון והגון לעשות כן. וכן כתב הפרישה (או"ח סי' רס), אמנם האליה רבה כתב דאפשר דדוקא אם השליכן חוץ לחדר נחשב לשינוי מקום (הובא במשנ"ב סי' רס ס"ק ז).

לז. **חדושי** תלמיד הרשב"א, וכן כתב הר"ן בשם הרב ר' יונתן דדוקא אם עברה אשה באותו יום עצמו שנפלו לארץ, אבל אם אוספם אחר אותו יום שכבר נשתנה מראיתן מחמת הקרקע אם

מחלוקת הראשונים אם מיירי בגמרא גבי אבל או גבי חול המועד

אף בקשו ממנו שפה והתיר להם וכו'. ברש"י מבואר דהיינו ששאלו מהו ליטול השפה בימי אבלו והתיר להם[לח]. אמנם יש מהראשונים דס"ל דמיירי בגמרא רק לעניין חול המועד וע"ז התיר להם רבי, אבל לעניין אבילות אסור לגלח השפה כל שלושים יום[לט]. והרי"ץ גיאות ס"ל[מ] דמיירי בגמרא בין גבי חול המועד ובין גבי אבילות[מא], אולם דוקא בתוך שלושים יום של אבילות התיר להם רבי לגלח השפה, אבל בתוך שבעה ימים אסור[מב]. אמנם הרמב"ן (שם) ס"ל שאפילו בתוך שבעה ימים מותר לגלח השפה כל שמעכבת באכילה[מג].

גירסת הראשונים בגמרא

שפה מזוית לזוית וכו'. בראשונים הביאו הגירסא בגמרא שפה מזוית לזוית, הנחה כל שמעכבת, ופירשו[מד] דהיינו שהשפה העליונה מה שלמעלה מן הפה מותר לגלחה מזוית לזוית כנגד כל פתיחת הפה, אבל הנחה דהיינו מה שמכאן ומכאן לפתיחת הפה[מה], אין לו לגלח אלא מה שמעכבת האכילה. והריטב"א כתב בשם תוס' שהנחה היינו השפה התחתונה שהיא קרויה נחת, מפני שהשפה העליונה נחה על התחתונה[מו], ורבי אמי חולק וס"ל שאפילו השפה העליונה אין מגלחין אלא רק בשפה המעכבת בלבד.

והערוך (ערך זוית) פירש שפה מזוית לזוית דהיינו שפה שעשויה מזוית לזוית וצריכה כולה תיקון מותר לגלחה, אבל אם אין כל השפה צריכה תיקון אלא מקצתה אסור לגלח, והנחה כל שמעכבת דהיינו אם גילח השפה והניח מקצתה, מותר לגלח אותו מקצת אם מעכבת באכילה[מז].

אמנם ברש"י כתב[מח] שאין גורסים הנחה כל שמעכבת[מט]. וכתב בביאור הגר"א (או"ח סי' תקלא ס"ח) שלגירסתינו בגמרא ר' אמי בא לפרש דברי רב שמותר לגלח השפה דוקא בשפה המעכבת באכילה, ולא בא לחלוק עליו[נ].

מחלוקת הראשונים אם הלכה כר' אמי

כתב הריטב"א שפסקו רבנן כרב אמי שאין מגלחים אלא שפה המעכבת בלבד, וכן קיי"ל כמו רב נחמן שאם הוא אנין דעת כל השפה נחשבת כשפה המעכבת[נא]. וכן פסק הבה"ג[נב] כרב אמי כיון שהוא בתראה, אמנם הרא"ש כתב שאינו נראה כיון דמה שפסקו כבתראה היינו מאביי ואילך, אבל לפני אביי אין הלכה כתלמיד במקום הרב, ועוד שבשל סופרים הכלל הוא שהלך אחר המיקל, ולכך כתב שלהלכה מותר כל השפה[נג].

והרמב"ם (יו"ט פ"ז ה"כ) כתב שמותר ליטול שפה בחולו של מועד, וכתב המגיד משנה דאפשר שהרמב"ם ס"ל שבחול המועד מותר בכל עניין אף בשפה שאינה מעכבת האכילה, ובגמרא שהתירו רק בשפה המעכבת האכילה מיירי גבי אבילות[נד]. וכן כתב הבית יוסף (או"ח סי' תקלא) דמכך שלא כתבו הרי"ף והרמב"ם הנחה כל שמעכבת נראה שאינם גורסים אלא שפה מזוית לזוית בלבד[נה], וס"ל שהלכה כרבי[נו] ואף השפה שמן הצדדים מותר לגלח אפילו באופן שאינו מעכב האכילה[נז].

מדוע ברישא של המשנה יש אחרים שלא נישנו ואפילו הכי מגלחין במועד

מתיב ר' ירמיה וכו' הני אין מי שאין לו אלא חלוק אחד לא וכו'. הקשה הריטב"א מדוע כאן מבואר דדוקא אלו שנשנו במשנה מותרים לכבסם במועד, ואילו אחרים שלא נישנו במשנה אסורים לכבסם במועד, וברישא של המשנה לעיל גבי אלו מגלחין במועד מבואר שיש אחרים שלא נישנו במשנה ואפילו הכי מגלחין במועד[נח]. ותירץ דכיון ששנינו בסיפא של המשנה גבי כיבוס הרי אלו מותרים ושאר כל אדם אסורים, מלישנא יתירא לומדים דדוקא אלו ששנינו מכבסים במועד אבל אחרים אין מכבסים.

והקרן אורה תירץ שבהוא אמינא ס"ל לגמ' דמיירי במשנה באופן שאין לו אלא חלוק אחד, כיון דאם יש לו יותר מדוע מותר להם לכבס במועד הרי יש לו בגד להחליף, ולכך הקשה ר' ירמיה שבמשנה מבואר דדוקא אלו ששנינו מכבסים אם אין להם אלא חלוק אחד, אבל אחרים שאין להם אלא חלוק אחד אין מכבסים במועד, ותירץ לו ר' יעקב שבמשנה מיירי אפילו באופן שיש לו ב' חלוקים ונטנפו ובאופן זה התירו רק לאלו ששנינו במשנה[נט], אבל באופן שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכל העולם לכבסו במועד.

אם מותר לכבס את שתיהם

מתני' אע"ג דאית ליה תרי ומטנפי. כתב הראב"ד[ס] דאף לאלו שהתירו לכבס אם יש להם שתים ונטנפו, מכל מקום אסור להם לכבס שתיהם אלא מכבס רק אחת לצורך המועד. אמנם בר"ח מבואר שמותר להם לכבס שתיהם[סא]. ופסק הרמ"א (שם סי' תקלד ס"א) כשיטת הראב"ד שיכבס רק אחד.

יח:

ביאור מהו מטפחות הספרים

מטפחות הספרים. כתב רש"י[א], שיש גורסים סַפָּרִים והיינו כסות שנותן המסתפר על כתיפיו בשעת התספורת מפני השער הנופל עליו[ב]. ויש גורסים סְפָרִים[ג], וביארו הראשונים[ד] דהיינו מטפחות של ספר תורה דכיון שמשתמשים בהם כל שעה מותר לכבסם[ה], והביאו דאיתא כן בירושלמי (ה"ג) שאין מכבסים מטפחות ספרים במי רגלים מפני הכבוד[ו], אמנם התוס' דחו שאין ראיה מהירושלמי כיון שאפילו אם מיירי גבי מטפחות אומן שמספר, שייך לומר שאין מכבסים אותם במי רגלים מפני כבוד המסתפרים.

אם לאלו שהתירו במשנה לכבס מותר להם לכבס בפרהסיא

לדידי חזי לי ימה של טבריה דמפקי לה משיכלי דמני כיתנא וכו'. המרדכי (סי' תתעג) הוכיח מהגמרא כאן דכל אלו שמותר להם לכבס במועד אינם צריכים לכבס בצנעה מפני כבוד המועד, משום שאין הבגדים מתכבסים בבית יפה כמו שמתכבסים על גבי הנהר, כמו שמבואר בגמרא כאן דכיון שהותר לכבס בגדי פשתן לכך כיבסו אותם אפילו בפרהסיא על גבי הנהר. וכן פסק השו"ע (או"ח סי' תקלד ס"א)[ז]. אמנם המגן אברהם כתב דהמרדכי שהתיר לכבס בפרהסיא לא מיירי אלא באותם בגדים שהתירו לכל אדם לכבס כגון

רוצה לזורק ברשות הרבים לית לן בה.

[לח] **וכן** מבואר בתוס' (ד"ה נקשו) דמיירי בגמ' גבי ימי אבלו, שכתבו דמיירי אחר שבעה ימים. וכתב רש"י דהיינו מפני שאין בהם משום הלאו (ויקרא יט כז) 'לא תשחית פאת זקנך', וכתב החתם סופר שנראה מדברי רש"י דס"ל כמו שכתב במרדכי בשם ר"ת שלא התירו לגלח את השפה אלא בתער, אבל במספרים אסור, ולכך אתי שפיר ששייך בכך השחתה, דאילו במספרים אין בהם משום השחתה, כמו שבואר בתוס' שבועות (ג: ד"ה מייב) עיי"ש. אמנם עיין ברש"י כת"י שכתב דשאלו אם מותר ליטלו במועד.

[לט] **תוס'** רי"ד, הרמב"ן (תורת האדם שם) בשם הראב"ד, וכן הובא בטור (יו"ד סי' שצ), וכן הביא הנימוקי יוסף בשם יש אומרים, אמנם עיי"ש שכתב שאחרים כתבו בשם הראב"ד דכל שהשפה מעכבת מלאכול אפילו בתוך שבעה ימים מותר.

[מ] **הובא** ברמב"ן (שם), ובטור (שם).

[מא] **כן** פירש הב"ח (שם) בדבריו.

[מב] **וכן** כתב הר"ח.

[מג] **ועיי"ש** שהביא כן מהירושלמי כדבריו. וכתב הבית יוסף (שם) שברמב"ם (אבל פ"ו ה"ג) שכתב כשם שאסור לספר כל שער גופו או לגלח שפמו או לקוץ צפרניו בכלי כל שבעה, כך אסור כל שלושים יום, מבואר דס"ל כדעת הראב"ד שרק גבי חול המועד התיר רבי לגלח השפה, וכתב הבית יוסף (שם) שלעניין הלכה כיון שהרמב"ם והראב"ד מסכימים לדעת אחד הכי נקטינן. אמנם בשו"ע (שם ס"א) כתב ששער של השפה ומהצדדים כל שמעכב את האכילה תוך שבעה אסור, אבל אחר שבעה מותר. ועיין בש"ך (שם ס"ק א) שתמה עליו דפסק בשו"ע כדעת הרי"ץ גיאות, ובבית יוסף כתב דנקטינן כדעת הרמב"ם והראב"ד.

[מד] **רמב"ן** (תורת האדם שם), ראב"ד (הובא ברא"ש), וכן הביא לפרש בריטב"א.

[מה] **וכתב** הרמב"ן (שם) שנקרא הנחה משום שדרך המתגלחין להניחו עם הזקן. והראב"ד פירש משום שצריך להניחו שלא יגלח אותו במועד, אלא רק מה שמעכב עליו באכילה.

[מו] **כמו** שקורים לרחים התחתונה שכב, וכתב הריטב"א שנכון הוא.

[מז] **וכן** פירש הר"ח.

[מח] **בכת"י.**

[מט] **וכן** ראה להלן שכתב הבית יוסף (או"ח סי' תקלא) שאף הרי"ף והרמב"ם לא גרסו כן בגמ'.

[נ] **אמנם** עיין להלן שבבית יוסף (שם) מבואר לא כדבריו, שהרי ביאר ברי"ף וברמב"ם דגרסו כגירסתינו בגמ' ופסקו כרב.

[נא] **וכן** מבואר בנימוקי יוסף שמותר לגלח רק השפה המעכבת האכילה, ובאיסטניס ואנין דעת מותר כל השפה דהוי כולו כשפה המעכבת.

[נב] **הובא** ברא"ש.

[נג] **וכתב** שכן דעת הרי"ף דכתב שמותר לגלח השפה בחול המועד, ומשמע שאינו מחלק אם הוי שפה המעכבת. ומשמע דס"ל להרא"ש דמיירי בגמ' גבי חול המועד, וכן מבואר בטור (או"ח סי' תקלא) ובבית יוסף (שם).

[נד] **כן** פירש בביאור הגר"א (או"ח סי' תקלא ס"ח), והקשה שהרי הרמב"ם (אבל פ"ו ה"ג) פסק להדיא שאבל אסור לגמרי לגלח השפה, א"כ ע"כ צריך לומר שהרמב"ם ס"ל דמיירי בגמ' גבי חול המועד, ועיין עוד בהערה להלן.

[נה] **כגירסא** שלפנינו וכמו שכתב רש"י בכת"י.

[נו] **ועיין** בביאור הגר"א (שם) דהקשה עליו שהרי לגירסתינו ר' אמי בא לפרש דברי רב, ולא בא לחלוק עליו עיי"ש עוד בארוכה, ועיי"ש שלכך פירש ברמב"ם כפירוש הערוך (שם). ועיין עוד מה שכתב בזה הקרן אורה.

[נז] **וכ"כ** בכסף משנה, והביא שכ"כ רבינו ירוחם שנראה מדבריהם, וכיון דאיסור דרבנן הוא נקטינן לקולא. וכן פסק בשו"ע (שם ס"ח).

[נח] **כמו** שכתבו התוס' לעיל (יז: ד"ה ויתגלח דיקן).

[נט] **כיון** שהיה לו לכבס לפני המועד, אבל אם אין לו אלא חלוק אחד מותר, כיון שאפילו פשע ולא כיבס לפני המועד מותר לכבס במועד כמו שמבואר בתוס'.

[ס] **הובא** בהגהות אשרי ובשיטה לתלמיד הר"י מפריש.

[סא] **וכן** משמע בר"ן שכתב ולא אמרינן שיפשוט אחד, וילבש את השני עד שיתיבש הראשון ולא יצטרך כיבוס קמ"ל, וכן בהמשך דבריו עיי"ש במגיה.

[א] **על** הרי"ף (י: ד"ה מטפחות). וכן הביא הריטב"א בשם רש"י.

[ב] **וכן** כתבו התוס', נימוקי יוסף, ועיין בתוס' שכתבו דמיירי שנותן המטפחת לכל אלו שהתירו להם במשנה להסתפר, וכ"כ הריטב"א בשם רש"י, אמנם ברש"י על הרי"ף (שם) כתב דלא מיירי לבא ממדינת הים וכו' אלא אע"פ שכבסם קודם המועד, מכל מקום כיון שצריך לכבסם תמיד מותר לכבסם, ועיין בקרן אורה שתמה עליו מדוע צריך לכבסם במועד הרי אין צריך להשתמש בהם.

[ג] **וכן** הביא הטור (או"ח סי' תקלד) ב' הגירסאות, אמנם עיי"ש בפרישה שצריך עיון קצת מה השינוי בין ב' הגירסאות.

[ד] **נימוקי** יוסף, שיטת ריב"ב, שיטה, והריטב"א כתב מטפחות כתבי הקדש.

[ה] **כן** ביאר בשיטת ריב"ב, ובשיטה כתב דמשום כבוד הספרים הותר לכבסם.

[ו] **נימוקי** יוסף, ריטב"א, וכתב עוד הריטב"א שיותר נראה דהיינו מטפחות כתבי הקדש, משום שאותם שמותר לגלח במועד הם מיעוט כדי לומר שהספר יהיה צריך לכבס מטפחתו.

[ז] **וכן** הביא בהגהות מיימוניות (יו"ט פ"ז אות ק). ועיין בבית יוסף (שם) שהקשה איך פסק המרדכי כן הרי בתוספתא שהביא המרדכי לעיל מבואר להדיא שאסור לכבס בפרהסיא אלא בצינעה, ותירץ דהתוספתא מיירי גבי אבילות, וכן עיין במאירי שכ"כ. אמנם הדרכי משה תירץ דהמרדכי התיר לכבס בפרהסיא רק על גבי הנהר משום שמתכבס שם יותר יפה, אבל אם אינו מכבס על גבי הנהר אסור לכבס בפרהסיא כמו דאיתא בתוספתא, וכן פסק ברמ"א (שם).

מטפחות הידים ובגדי פשתן, אבל כל אלו ששנינו במשנה שמותר להם לכבס במועד, אסור להם לכבס בפרהסיא אלא בצנעה[ח].

אמנם הרמב"ן (פסקי דיני חולו של מועד) כתב שמותר לכבס בפרהסיא רק למי שמכבס כסות שלו שהוא מעשה הדיוט, אבל בכובס שאומנותו בכך כל השנה אסור לו לכבס בפרהסיא, אלא מכבס בצנעה[ט].

אם אביי ס"ל שאסור לכבס בגדי פשתן במועד

מתקיף לה אביי מאן לימא לן דברצון חכמים עבדי וכו'. משמע בגמרא שאביי חולק על ר' יוחנן לעיל וס"ל שאפילו כלי פשתן אסור לכבסם בחול המועד, וכתבו התוס' דאף שאביי גופיה תירץ לעיל קושיית רבא על ר' יוחנן ממשנתינו, מכל מקום אינו סובר כן'. אמנם הריטב"א כתב דאפשר שאביי אינו חולק על עיקר הדין שמותר לכבס בגדי פשתן בחול המועד, אלא שבא לדחות שאין להביא ראייה מאותם אנשים שהיו מכבסים כן. ועוד כתב דאפשר לומר שאביי חולק רק על כך שאין לכבס כן בפרהסיא וכעובדין דחול לכתחילה, דילמא יבואו להתיר כל כיבוס במועד אבל אינו חולק על עצם הדין[יא].

ולהלכה פסקו הראשונים[יב] כר' יוחנן שמותר לכבס בגדי פשתן, אמנם המרדכי (סי' תתעג)[יג] כתב דלכאורה משמע בגמרא שרבא ואביי שהיו בתראי חלקו על ר' יוחנן וס"ל דאסור לכבסם במועד ולכך אזלינן לחומרא[יד].

והרא"ש כתב דאף שהלכה כר' יוחנן מכל מקום האידנא נוהגים בהם איסור ואין להתירו[טו], וכן פסק בשו"ע (שם ס"ג) דהוי דברים המותרים ואחרים נהגו בהם איסור שאי אתה רשאי להתירם בפניהם.

הטעם שמותר לכתוב כל אלו

ואלו כותבין במועד וכו'. כתבו הראשונים[טז] שהטעם בכל אלו שמותר לכותבם בחול המועד, הוא משום דהוי דבר האבד, אמנם הרמב"ם (יו"ט פ"ז הי"ג) כתב שהטעם גבי דברים שהדיינים כותבים כגון אגרות שום, ואגרות שמכרו למזון האשה והבנות, ושטרי חליצה ומיאונין וכל הדומה שצריכים הדיינין לכותבם כדי שיזכרום וכו', מותר משום דכשם שהתירו לדון במועד כך התירו לכתוב כל מעשה בית דין וכל הדומה לו[יז]. וגבי קידושין וגיטין ושוברין ומתנות כתב הרמב"ם (שם) שכל אלו מותר לכותבם משום דהוי כצרכי רבים[יח], דאף שבכל פעם מזדמן רק לאדם אחד, מכל מקום כיון שמזדמן תדיר נחשב כצרכי רבים[יט].

וכתב המגן אברהם (סי' תקמה ס"ק יז) שלפי דעת הראשונים שהטעם הוא משום דהוי דבר האבד, מותר לכותבם אפילו ע"י מעשה אומן, אבל לדעת הרמב"ם שהטעם הוא דהוי כצרכי רבים, מותר לכותבם רק ע"י מעשה הדיוט כיון שאינו לצורך המועד[כ].

בדין ספק דבר האבד

ובדבר האבד שמותר לכתבו בחול המועד, כתב המגן אברהם (ריש סי' תקלז) דאף בספק אם הוא דבר האבד מותר לכתבו בחול המועד, וכתב הפרי מגדים (שם) שלכאורה טעם המגן אברהם הוא משום דס"ל שאיסור מלאכת חול המועד הוא מדרבנן וספק דרבנן לקולא[כא], אמנם הנשמת אדם (כלל קו ס"ק א) הוכיח מהבית יוסף (שם סי' תקלט) שהחמיר בספק דבר האבד אפילו לפי דעת הסוברים שמלאכת חול המועד אסור רק מדרבנן[כב].

והביאור הלכה (סי' תקלז ד"ה דבר האבד) הקשה מהגמרא כאן שכתבו התוס' דהטעם שכל אלו כותבים במועד היינו משום דהוי דבר האבד שמא ימות הנותן או העדים או בי"ד, או ילכו למדינת הים, אם כן מוכח להדיא שמותר אפילו בספק דבר האבד, לכך כתב שעיקר דבר זה תלוי בדבר המצוי, דהיינו שאם החשש שיהיה הדבר אבד אם לא יעשנו עכשיו בחול המועד הוא דבר מצוי מותר, אבל אם חשש זה אינו מצוי אסור[כג].

ביאור מהו אגרות של רשות

ואגרות של רשות. פירש רש"י ציווי וקיום של שלטון[כד]. ויש שפירשו[כה] דהיינו אגרות שהנשיא או הריש גלותא נותן רשות לדון וללמד לעם הוראותיהם, ולכך מותר אגרות אלו לכתוב כיון שאם יש לו השטר שקיבל רשות לדון א"כ אם טעה בדין לא ישלם אלא הדר דינא, אולם אם אין לו השטר שיש לו רשות לדון צריך לשלם מביתו[כו] והוי הפסד ממון.

ובירושלמי (ה"ג) פירש דהיינו איגרות של שאילת שלום[כז], והקשה הריטב"א מדוע מותר לכותבם הרי איזה צורך יש בהם. ותירץ דמיירי כגון שהוא לצורך עניני יו"ט. ועוד שהותר לכותבם מפני שמחת הרגל כדי שלא יהא בדאגה[כח].

והרמב"ם (יו"ט פ"ז הי"ד) כתב שמותר לכתוב אגרות של שאילת שלום במועד, משום שבכתיבת אגרות שלום אין אדם נזהר בתיקונם מאוד ונמצאו שהם כמעשה הדיוט[כט].

אם מותר לכתוב במועד חשבונותיו והוצאותיו וכן חידוש שנתחדש לו בלימודו

שם. המאירי מביא פירוש שאיגרות של רשות הוא כפירוש רש"י והתוספות שהוא מלשון שלטון, ומפרשים שאם הוא גזבר של מלך מותר לו לכתוב הוצאותיו כדי שלא ישכח ויפסיד, וכן הוא בכל חשבון שצריך לו. וכן כתוב בשם רבינו האי גאון[ל] מותר לכתוב חשבון שבינו לבין חבירו בזמן שהוא מתיירא שמא ישכחו לאחר המועד, דכדבר האבד דמי. ובתוספתא (פ"ב מ"ג) כתוב כותב אדם חשבנותיו ומחשב את יציאותיו במועד, שהרי הן דברים העשוים לישכח. וכתב המאירי ומכאן יראה לי להתיר לכתוב סברותיו ופירושיו במועד, שהרי אין לך שכחה מצוייה בדבר יותר מאלו. וכל שכן בדברים מחודשים שיש לחוש שיאבדו וישכחם, ועל כן מותר לחברם לכתבם ולהגיהם במועד, וכן כל כיוצא בהם[לא]. והתיר בכל זה לכתוב בלא שינוי[לב]. וכן הביא הטור להלכה בשם הרא"ש.

אולם הרשב"א בתשובותיו (ח"ג רעג) חולק על זה. והוכיח מהמשנה להלן (יט.) שאין מגיהין אפילו אות אחת, ולמה לא חששו שמא ישכח לאחר המועד, וכתב שאם מותר בכל זה נמצא אדם כותב פירושיו וחידושיו ועושה חבוריו ונמצא עושה מועדו חול. ולכך פירש שלא התירו אלא בדברים שבינו לבין חבירו, שכיון שהכל תלוי בזכרון, שמא לא יזכור ויאבד מעותיו, אבל בחידוש ששמע או שעלה לו בעיונו הרי זה תלוי בלבו, ויכול לאחר המועד לחזור על לימודיו ויבין בהם כבתחילה, וכן אם ירא שישכח, הרי יכול לשנן גירסתו הרבה פעמים עד שיזכור, ולכך לא התירו בהגהת הספרים, כיון שיכול לראות ולהגיה אחר המועד, ויראה מה שראה עכשיו.

[ח] **דהוקשה** לו מהתוספתא שמבואר שם להדיא לאיסור, ועיי"ש דלא ניחא לו תירוץ הבית יוסף והדרכי משה (שם) שהובא בהערה לעיל, שהרי מניין למרדכי מהגמ' כאן שמותר לכבס בפרהסיא דילמא בגמ' מיירי דוקא גבי בגדי פשתן שמותר לכל אדם לכבסם, משא"כ באלו שהתירו להם במשנה לכבס דילמא אסור להם לכבס בפרהסיא, כיון שאין הכל יודעים שהיה במדינת הים או בשביה. ועיין עוד בבית מאיר (סי' תקלא). וכן עיין בשיטה שכתב להדיא שאף לכל אלו ששנינו במשנה מותר להם לכבס בפרהסיא על גב הנהר. [ט] **ובתוספתא** שאסר לכבס בפרהסיא, מיירי גבי כובס שאומנותו בכך. [י] **וכן** מבואר במרדכי שהובא להלן. [יא] **אולם** כתב שאם עושים כן אין מוחים בהם, כמו דאמרינן (שבת קמח.) הנח להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, אלא שאומרים כן רק אם עושים כן בשוגג עיי"ש. [יב] **הרי"ף**, רא"ש, והרמב"ם (יו"ט פ"ז הכ"א), הובא בבית יוסף (שם). וכן כתב בשיטה שיש לסמוך על דבריהם. [יג] **הובא** בבית יוסף (שם). [יד] **אמנם** כתב שראבי"ה ורבינו אברהם פסקו כר' יוחנן. וכן הביא בהגהות מיימוניות (יו"ט פ"ז אות ר) שיטת המהר"ם שאסור לכבס בגדי פשתן כאביי ורבא שהיו בתראי. [טו] **ועיין** בראשונים שהביאו מהירושלמי שבגדי קטנים מותר לכבסם במועד, כדין מי שאין לו אלא חלוק אחד. ונסתפק הבית יוסף (או"ח סי' תקלד) בדברי הרא"ש שהאידנא נוהגים איסור ואין להתיר, אם מיירי אף גבי בגדי קטנים, או דמיירי רק על בגדי פשתן בלבד, וכתב שמדברי הטור (שם) נראה שמפרש דמיירי אף על בגדי קטנים שהרי הוא עירב הדין של בגדי קטנים עם בגדי פשתן, אמנם בדברי רבינו ירוחם נראה שלא מיירי אלא על בגדי פשתן בלבד. והב"ח כתב שאין ספק דהרא"ש מיירי רק על בגדי פשתן, שהרי נהגו בהם לאסור משום שהמהר"ם פסק כן כאביי ורבא, משא"כ בגדי קטנים שבכל מקום נוהגים בהם היתר, משום שהרי לא מצינו מי שחולק על הירושלמי בכך, וכתב שאינו יודע למה נסתפק הבית יוסף בדברי הרא"ש. [טז] **רש"י** על הרי"ף, תוס', נימוקי יוסף, ריטב"א. [יז] **כך** פירש הבית יוסף (או"ח סי' תקמה) לשיטת הרמב"ם. אמנם עיין במגן אברהם (סי' תקמה ס"ק יז) דמשמע שהבין בדעת הרמב"ם שכולם מותרים מפני שהם כצרכי רבים. וכן עיין במשנ"ב (שם ס"ק כ). [יח] **ועיי"ש** שהשיג עליו הראב"ד שאין הטעם אלא משום דבר האבד. ועיין במגיד משנה (שם) שהקשה לפירוש רש"י שגיטין הוי דבר האבד משום שרוצה זה לצאת בשיירא ואם אינו כותב עכשיו תשב זאת עגונה, והרי במשנה משמע בסתמא שבכל גונא מותר לכתוב גיטין אף אם אינו רוצה לצאת. ותירץ הבית יוסף (או"ח סי' תקמה) דאפשר דאף לרש"י הותר בכל גוונא, אלא שנתן טעם דכיון שיכול לבוא לידי עיגון לכך הותר לכתוב כל גיטין. וכן עיין בשיטה שכתב שבכל אלו ברוב הפעמים שייך בהם פסידא אם לא יכתוב במועד, ואפילו אם לפעמים אין בהם פסידא מ"מ מותר משום שלא פלוג רבנן, ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד. [יט] **כ"כ** הבית יוסף (שם) בשם הריב"ש, והובא במגן אברהם ובמשנ"ב (שם). [כ] **אמנם** המשנ"ב (שם ס"ק כ) כתב בשם הפרי מגדים דאפשר שנקרא צורך המועד הואיל ודבר זה צריכין להם במועד, וכתב בשעה"צ (שם ס"ק כה) דממילא מותר אף מעשה אומן, ועיי"ש שכתב דמ"מ הנכון לכתוב כתב משיט"א שהוא כתב הדיוט חוץ מלגבי גיטין. [כא] **וכן** כתב המחצית השקל (שם), אמנם הקשה הפרי מגדים שהמגן אברהם (סי' תקל) הביא דהוי דאורייתא, ונשאר בצ"ע. [כב] **כן** כתב הביאור הלכה (סי' תקלז ד"ה דבר האבד). [כג] **ומה** שכתבו התוס' היינו שע"י כל דברים אלו ביחד, בודאי הוי דבר המצוי. [כד] **וכן** כתבו התוס' שיש מפרשים כן. [כה] **נימוקי** יוסף, ריטב"א, ר"ן. [כו] **כמו** שמבואר בגמ' (סנהדרין ה.). [כז] **וכן** פירשו הרי"ף והרא"ש. וכתב הרא"ש שלכך נקרא אגרות רשות משום שאין בהם צורך המועד כ"כ. ועיין בקרבן נתנאל (אות ע) שלפי הירושלמי הגירסא היא רְשות דהיינו הריש בשוא, אמנם לפי שאר הראשונים שביארו שהוא ציוי של שלטון הגירסא היא רָשות דהיינו הריש בקמץ. ועיין עוד בקרבן נתנאל (אות פ) שהקשה איך מלאו לבם של הראשונים לחלוק על פירוש הירושלמי מבלי שיהיה שום חולק ע"ז בבבלי, ועיי"ש שדן אם פוסקים שלא כהירושלמי במקום שאין הבבלי חולק ע"ז. [כח] **אמנם** עיין בטור (שם סי' תקמה) שהביא דיש אוסרים. [כט] **ועיין** במגיד משנה שהביא כן בשם הרמב"ן שמותר משום שמעשה הדיוט הם שכל אדם כותב כפי מה שיזדמן לו ולפיכך אין צריכים שינוי. אמנם עיין בראב"ד (שם) שהשיג על הרמב"ם וכתב דשאילת שלום מותר משום דשמא לא יזדמן לו מוליך הכתב וא"כ הוי דבר האבד. [ל] **הובא** במגיה לבית הבחירה בשם ריצ"ג. [לא] **והביא** עוד טעם להתיר ע"פ דברי הרמב"ם (הלה לעיל) שהתירו אגרות שלום מפני שאין הדרך לדקדק בכתיבתם, והרי הם כמעשה הדיוט, ואם כן הוא הדין לכתוב חשבונותיו. [לב] **וכ"כ** התוס' לקמן (יט. ד"ה וטווה), וראה בזה בילקוט ביאורים שם.

מדוע צריך לטעם דשמא יקדמנו אחר

מותר לארס אשה בחולו של מועד שמא יקדמנו אחר. פירש הריטב״א שבלא הטעם שמא יקדמנו אחר היה אסור לארס אשה בחול המועד, משום דהוי כעין מקח וממכר שלא לצורך המועד, שהרי אינו יכול לנושאה במועד כמו שמבואר בגמרא להלן, ומכל מקום התירו לארס שמא יקדמנו אחר והוי כדבר האבד[לג], אבל אין לאסור לארס בחול המועד משום הטעם שאין מערבין שמחה בשמחה, כיון שבאירוסין בלבד אין בו שמחה כל זמן שאינו עושה אף סעודת אירוסין[לד].

אמנם בשיטה לתלמיד הר״י מפריש (לעיל ט: ד״ה והשתא) מבואר שבלא הטעם של שמואל שמא יקדמנו אחר, היה אסור לארס אשה במועד משום שאין מערבין שמחה בשמחה[לה].

והקרן אורה כתב (לעיל ח: ד״ה ואל תסיבני) שבלא הטעם שמא יקדמנו אחר רבנן היו אוסרים משום סמך נישואין, כיון שבנישואין ודאי יש איסור משום דהוי שמחה ואין מערבין שמחה בשמחה[לו].

והעמק שאלה (פ׳ שרה סי׳ טז) כתב ששמואל בא להשמיענו שמותר לארס במועד אפילו שסעודת האירוסין שהיא מצוה[לז] אסור לעשות במועד, מכל מקום לארס מותר[לח].

אמנם הקשה הקרן אורה לשיטת הרמב״ם (שם) דכל אלו ששנינו במשנה מותרים משום שהם צרכי רבים, מדוע שמואל היה צריך לומר הטעם שמא יקדמנו אחר, הרי גם בלא זה מותר משום צרכי רבים כמו שהותר לגרש.

לפי״ז מיירי במשנה כגון שכבר שדכו וקדשו לפני המועד

לא שטרי פסיקתא וכדרב גידל וכו׳ הן הן הדברים הניקנים באמירה. בגמרא כתובות (קב:) מבואר דהיינו משום שבאותה הנאה שהם מתחתנים ביניהם גומרים בדעתם ומקנים[לט]. וביאר הריטב״א שלכך שטרי פסיקתא נקראים במשנתינו שטרי קידושין, משום שאין הם נגמרים ולא מועילים אלא א״כ יש עליהם קידושין, אבל אם לא קידשו אינם קונים.

והקשו האחרונים[מ] הרי כיון שדברים אלו ניקנים באמירה רק אם קידשו מיד[מא], א״כ אפילו אם מיירי במשנה גבי שטרי פסיקתא מכל מקום עדיין יש ראייה לשמואל שמותר לקדש במועד כיון שהתירו שטרי פסיקתא ושטרי פסיקתא אינו אלא אם מקדשים מיד.

אמנם בריטב״א כתב שלפי״ז באמת מה שמבואר במשנה שמותר לכתוב שטרי פסיקתא במועד, מיירי כגון שכבר שדכו וקדשו לפני המועד ובאים לכתוב השטר לראייה, שהרי אם לא קדשו לפני המועד ועכשיו במועד הרי אסור לקדש[מב], א״כ אין בשטרי פסיקתא כלום אם הם עתידים לקדש רק לאחר המועד[מג].

וכתב השפת אמת שלפי״ז אם היה לו פנאי לקדש ולכתוב השטרי פסיקתא לפני המועד, אסור לכתוב אותם במועד[מד].

18/06/2018אהח

אם אין כלל מצוה בקידושין

לא מיבעיא לארס דלא קעביד מצוה. מבואר בגמרא כאן שאין מצוה בקידושי אשה, והקשה החתם סופר שהרי בגמרא (ביצה לו:) מבואר דגבי קידושין אמרינן דהוא מצוה קעביד. ותירץ שבגמ׳ כאן מיירי לפי ההוא אמינא שאסור לקדש אשה בחול המועד ואין חוששין שמא יקדמנו אחר, א״כ אין בקידושין מצוה, אמנם למסקנא שחוששין שמא יקדמנו אחר הוי מצוה לקדש אשה שמא יקדמנו אחר ולא יבוא לידי פריה ורביה.

והרמב״ם (אישות פ״א ה״ב) כתב שקידושין הוי מצות עשה של תורה, והביא הכסף משנה (שם) בשם הר״א בנו של הרמב״ם שהקשו לו מהגמרא כאן שמבואר דאין מצוה בקידושין. ותירץ שאכן דעת הרמב״ם שאין מצוה בקידושין בלבד, אלא המצוה היא לישא אשה בכתובה וקידושין[מה], ומה שכתב שקידושין הוי מצות עשה של תורה היינו שקידושין היא תחילת מצות הנישואין.

אפילו בזיווג ראשון מותר לקדש במועד

ומי אמר שמואל וכו׳ בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני וכו׳. הקשו התוס׳ מדוע לא מתרצים הא בזיווג ראשון הא בזיווג שני, דהיינו דדברי שמואל בכל יום יוצאת בת קול היינו בזיווג ראשון, ומה שאמר שמואל כאן דאפשר שיקדמנו אחר מיירי בזיווג שני[מו], כמו שתירצו בגמרא (סנהדרין כב.)[מז]. והשפת אמת כתב ליישב קושית התוס׳ שהגמרא אמרה כן לפי האמת שאפילו בזיווג ראשון מותר לכתוב שטר קידושין בחול המועד שמא יקדמנו אחר ברחמים[מח].

ביאור הלשון בת פלוני לפלוני

בת פלוני לפלוני וכו׳. כתב בספר טל חיים[מט] הטעם שאמר בת פלוני לפלוני, ולא אמר פלונית לפלוני, או בת פלוני לבן פלוני, היינו משום שהתורה זכתה לאב לקבל קידושין לבתו, אבל אין התורה זכתה לו לקבל קידושין לבנו, לכך אמר רק בת פלוני שהתורה זכתה לו לקבל קידושיה ולא בן פלוני שאין התורה זכתה לו[נ]. ועוד ביאר ע״פ דברי התוס׳ (סוטה ב. ד״ה קודם) דמה שמכריזין מ׳ יום קודם יצירת הולד בת פלוני לפלוני היינו דוקא קודם יצירת הזכר, בין אם נולדה הנקיבה ובין אם הנקיבה עדיין לא נולדה, א״כ אתי שפיר שאמר בת פלוני לפלוני כיון שאין שייך לומר פלונית משום דמיירי אפילו באופן שעדיין לא נולדה, משא״כ גבי הזכר דמיירי שכבר נוצר כעת שייך לומר עליו פלוני. אמנם כתב שעל דרך האמת הטעם הוא משום שאשה כל זמן שלא נשאת היא נקראת בת פלוני[נא].

היינו דאף זה נגזר לפני יצירת הולד

שדה פלוני לפלוני. פירשו הראשונים[נב] ששדה פלוני לפלוני היינו מה שפסקו הנדוניא לתת עם בתו, דאף זה נגזר לפני יצירת הולד[נג]. ובעין יעקב איתא בשם התוס׳ דאפשר דהיינו מה שמבואר בגמרא (נדה טז:) שמלאך הממונה על ההריון לילה שמו ונוטל טיפה ומעמידה לפני הקב״ה ושואל טיפה זו מה תהא עליה עשיר או עני, והיינו שאמר שדה פלוני לפלוני שמכריזין עליו אם יהא עשיר או עני. והקשה המהרש״א הרי בגמרא (שם) מבואר ששואל אף גיבור או חלש חכם או טיפש, א״כ מדוע הגמרא כאן לא הזכירה אף אלו, ותירץ דעל עשיר ועני היה כרוז הבת קול מכריז, משא״כ בשאר לא אמר כיון שאין הבת קול היה מכריז עליהם.

הרי אף רבא ס״ל שיכול אחר להקדימו ברחמים

א״ל לא תיבעי רחמי הכי אי חזיא לך לא אזלא מינך. הקשה הריטב״א שהרי אף רבא ס״ל שיכול אחר להקדימו ברחמים[נד], א״כ מדוע אמר שלא אזלא מינך. ותירץ שאין הכי נמי אלא שמשום בקשה זאת בלבד לא ירווח לו כי צריך לזה רחמים וזכויות. ועוד תירץ שרק דחה אותו משום שהכיר בחכמתו שאינה טובה לו, כמו שאמר לו אח״כ לא אמרי לך לא תבעי רחמי וכו׳ דהיינו שהייתי יודע שסופך להתחרט בה.

מחלוקת הראשונים בביאור הגמרא

ואי לא כפרת בה׳ וכו׳. פירש רש״י שאם לא יקבלה יכפור בה׳ שיאמר שאין התפילה עוזרת, ואח״כ ביקש שאם לא אנשא לה או שהיא תמות לפניו או שהוא ימות לפניה, כדי שלא אצטער אם אראה שתנשא לאחר, ולפי״ז ביאר רש״י דמה שאמר שמואל שמותר לארס בחול המועד שמא יקדמנו אחר ברחמים היינו שמא אחר יבקש שהיא תמות[נה].

לג. **ועיין** בקרן אורה שהקשה מדוע הוצרך שמואל לומר הטעם שמא יקדמנו אחר, הרי אין איסור באירוסין בלבד כיון שבאירוסין בלבד אין שמחה, ותירץ כמו שכתב הריטב״א שהיה אסור משום שדומה למקח וממכר, וכן דייק מהנימוקי יוסף. וכתב שבאמת נחלקו בכך בתוספתא (פ״א ה״ו) שתנא קמא אוסר לארס במועד, ור׳ יהודה מתיר מהטעם דשמא יקדימנו אחר, וביאר שתנא קמא אסר משום דהוי קניין, ומ״מ לגרש מותר משום דהוי יותר דבר האבד מאירוסין עיי״ש. לד. **משא״כ** נישואין שאפילו בלא סעודה הוי שמחה כמו שמבואר בגמ׳ להלן. לה. **ועיין** בנימוקי יוסף שכתב להדיא כהריטב״א שאירוסין בלא סעודה ליכא שמחה. לו. **היינו** דמשום נישואין אסרו גם אירוסין, אפילו שאירוסין אין בו שמחה. לז. **כמו** שמבואר בגמ׳ (פסחים מט.). לח. **ועיי״ש** שהביא שכן כתב המגן אברהם (סי׳ רמט ס״ק ג) שיכולים לעשות סעודת אירוסין אחר יום האירוסין עיי״ש. לט. **וכן** עיין ברש״י (קידושין ט: ד״ה באמירה), שביאר שהקידושין הם גמר הדבר. ועיין בנודע ביהודה (חו״מ קמא סי׳ כח) שכתב דקניין זה הוא מתקנת חכמים, והיינו דכיון שראו חז״ל שניחא להם לקנות, לכך תיקנו שיקנו באמירה, אמנם החזו״א (אהע״ע סי׳ נה ס״ק ט) כתב דהוי קניין מדאורייתא שבאותה הנאה הם גומרים בדעתם לקנות, ואותה הנאה הוי כשוה כסף. מ. **חשק** שלמה בשם ספר דרישת ארי (אהע״ע סי׳ נח), שפת אמת. מא. **כן** הביא החשק שלמה לפי שיטת רשב״ם (קידושין ט: תוס׳ ד״ה הן) דדברים אלו ניקנים באמירה דוקא אם מתוך התנאים עמדו וקדשו. מב. **דמיירי** בגמ׳ שאין ראייה לשמואל, ואסור לקדש במועד. מג. **וכן** תירצו בחשק שלמה בשם ספר דרישת ארי (שם) והשפת אמת. אמנם עיין בחשק שלמה (קידושין שם) שהביא שדחה תירוץ זה כיון שא״כ אף שטרי חוב מותר לכתוב כיון דהוי כדבר האבד, לכך כתב החשק שלמה שאין התחלה לקושיה זאת כיון שיש לומר דמיירי במשנה כגון שעבר וקידש במועד, דאף שאסור לקדש מ״מ אם עבר וקידש מותר לכתוב שטרי פסיקתא עיי״ש. מד. **כמו** שמבואר באחרונים (או״ח סי׳ תקמה) גבי שטרי מכירה אריסות וקבלנות. מה. **כמו** שכתב הרמב״ם (שם) במניין המצוות בתחילת הלכות אישות. מו. **כן** איתא בתוס׳ (סוטה ב. ד״ה הא בזיוג לאחרון). מז. **וכן** בסוטה (ב.). מח. **וכתב** שכן משמע מהסיוע שהגמ׳ הביאה מהברייתא אין נושאין נשים במועד לא בתולות וכו׳ הא ליארס שרי, משמע דמיירי אפילו בזיווג ראשון. ועיין מה שהביא לתרץ מספר ברכת אברהם דאי אפשר לאסור לקדש במועד בזיווג ראשון, מהטעם שבת קול יוצאת ואמרת בת פלוני לפלוני א״כ לא שייך הטעם שמא יקדמנו אחר ברחמים, דכיון שכבר הכל נגזר משמים אין הוא עושה כלום וממילא מותר לקדש במועד אף בזיווג ראשון. אמנם עיי״ש שהקשה דעדיין לא העלה ארוכה לשאלת התוס׳. מט. **הובא** בספר מנחם משיב נפש. נ. **וכן** כתב העיון יעקב. נא. **כמו** שמבואר בזוהר פרשת שמות על הפסוק (שמות ב ב) ותהר האשה ותלד בן, דהכי אוליפנא דאיתתא עד דלא איזדווגת נקראת בת פלוני, ובתר דאזדווגת נקראת אשה. נב. **ר״ן**, מכתם. נג. **אמנם** עיין במהרש״א דכתב שהלשון דחוק לפי״ז. נד. **היינו** לשיטת הראשונים שביארו להלן שיכול אחר להקדימו, אלא שיבוא לכפור בה. נה. **ועיין** במהרש״א שהקשה לפי״ז מה אמר לו רבא לאו אמינא לך לא תיבעי עלה דמילתא, הרי עכשיו ביקש דבר אחר, שבתחילה ביקש דברי שאי אפשר לשנותו, משא״כ כאן ביקש דבר שאפשר שיהיה עיי״ש.

והר"ן פירש בשם רש"י שהכפירה היא שמראה כאילו תבא לבטל גזירתו של מקום[נו]. והקשה וכי דבר מחודש הוא שתפילת צדיק מבטלת גזירה רעה[נז]. ותירץ שמכל מקום יש לו לצדיק ליזהר שלא להטריח את קונו לעשות דבר שלא בעיתו[נח], ועוד תירץ דאמנם הצדיק מבטל בתפילתו גזירה רעה, אבל כאן מי אמר שאם לא ישא אשה זאת הוי גזירה רעה, שמא ישא אחרת טובה ממנה, והיינו שיבוא לכפור בה' שמראה כאלו אתה חכם יותר ממנו יתברך ותבוא לבטל גזירתו ואתה בעצמך תבחר מה הטוב לך[נט].

אמנם שאר ראשונים[ס] פירשו דאי לא כפרת בה[סא] היינו שאם אינה בת מזלך ואפילו הכי תשאנה תבוא לכפור בה ותתחרט משום שתשנאה, ומה שביקש אח"כ או שהיא תמות לפניו וכו' היינו אחר שכבר נשאה והתחרט, ולפי"ז מה שאמר שמואל שמא יקדמנו אחר היינו כפשוטו שאחר ישאנה.

ופירש בספר בית לוי[סב] מדוע מיאן רש"י לפרש כפירושם, משום שרש"י לשיטתו שפירש (סוטה ב. ד"ה הא בזיווג ראשון) שזיווג ראשון הוי לפי המזל, וס"ל לרש"י דמה שהבת קול אינו יכול להתבטל היינו דוקא משום שכן הוא המזל שלו, כיון דאם רק משום שהיא גזירה משמים עדיין הגזירה יכולה להשתנות ע"י תפילה[סג], ומכל מקום המזל אינו יכול להשתנות בשביל יחיד, לכך הוצרך לומר שברחמים היינו שאחר יבקש שהיא תמות כיון שעל תפילה זו אין מזל המעכבו[סד].

18/06/2018אהח

ביאור דברי הגמרא לא אמרן אלא דלא הדר נבט

ולא אמרן אלא דלא הדר נבט וכו'. פירש הריטב"א דהיינו שלא אומרים שאם פסק הקול ביני ביני שלא מחמת יראה אין חוששין לאותו קול, אלא אם לא חזר ונתעורר הקול באותו כח כמו בתחילה, אבל אם חזר ונתעורר הקול באותו כח כמו בתחילה, ודאי דהיינו משום שבדקו וידעו שאמת בדבר ולכך חוששין לאותו קול[סה].

אמנם הביא שרש"י גרס ולא אמרן אלא דהדר נבט, ופירש דהיינו שלא אומרים שאם פסק הקול מחמת יראה חוששין לקול, אלא אם חזר הקול ונתעורר, אבל אם לא חזר הקול כמו בתחילה אין חוששין לו[סו].

ובהגהות מהר"ב רנשבורג פירש שהגמרא כאן חוזרת למה שאמר לעיל לא קשיא הא בקלא דפסיק, שבתחילה פירש דין קלא דלא פסיק, ועכשיו חוזרת הגמרא לפרש דין קלא דפסיק שאין חוששין לאותו קול דוקא אם לא הדר ונבט, וכתב שלפי"ז יש ג' חלוקים בדבר, שאם הקול הוא קול שלא פסיק בזמן של יום וחצי ודאי שיש אמת בדבר, ואם הוא קול שפסק לגמרי ולא הדר נבט אין חוששין כלל לקול זה, ובקול שפסק אלא דהדר ונבט אפילו שלא היה קול בזמן של יום וחצי ולכך אין הדבר ברור שיש אמת בדבר, מכל מקום יש להסתפק ואינו יוצא מתורת חשד[סז].

הדין באופן שרק אחר שחזר הקול היו לו אויבים

אבל אית ליה אויבים אויבים הוא דאפקוה לקלא. הריטב"א גרס בגמרא אבל אית ליה אויבים מעיקרא לית לן בה, וביאר שלכך נקט מעיקרא לומר שאם בקול הראשון לפני שפסק לא היו לו אויבים, אלא רק אחר שפסק הקול וחזר ונבט היו לו אויבים, אין חוששין שהאויבים החזירו את הקול, אמנם הביא שרש"י לא גרס כן, וס"ל שלעולם חוששין לאויבים אפילו באופן שהקול לא פסק כלל, וכל שכן אם פסק שחוששין שמא האויבים הם שהחזירו את הקול.

כתיבת שטר מכירה בחול המועד

אין כותבין שטרי חוב במועד. התוס' (ד"ה אין) סוברים, שכשם שאין כותבין שטר חוב במועד כך גם אין כותבים שטר מכירה במועד. והקשו התוס' מדוע התנא של משנתינו לא כתב דין זה במשנה. ותירצו התוס', שהתנא לא כתב דין זה משום שאין בו שום חידוש, שהרי שטר מכירה כותבין רק כשמוכרים קרקע, ולמדנו לעיל (יג.) שאסור למכור קרקע אלא לצורך המועד, ולצורך המועד פשיטא שמותר לכתוב שטר.

בישמח לב הקשה על תירוצם, הרי התנא של משנתינו כתב שאם המלוה אינו מאמין ללוה, להלוותו בלא שטר, מותר לכתוב שטר חוב במועד, ודין זה פשוט כמו דין כתיבת שטר מכירה לצורך מכירת קרקע שהיא צורך המועד וא"כ מדוע לא כתב התנא גם את דין איסור כתיבת שטר מכירה במועד ואחרי כן יכתוב שאם אינו מאמינו הלוקח למוכר כותבין שטר מכירה. וכעין זה הקשה גם השפת אמת, ונשאר בקושיא. ותירץ הישמח לב, שכוונת התוס' היא שבדין שטר חוב יש חידוש שהתירו לכתבו כשאינו מאמינו יותר מהחידוש שהתירו כתיבת שטר מכירה במועד כשאינו מאמינו. משום שמכירה אסורה בחול המועד וכשהתירו לצורך המועד יש סברא גם להתיר את כתיבת השטר שנגרר אחר המכירה, וכמו שמצאנו בכמה מקומות כשהותר לצורך המועד מקצת מלאכה אסורה כבר התירו כולה, כדוגמת מה שמצינו לעיל (יא:) בדברי ר' יוסי זולף וגומר כדרכו, הואיל והותר לו תחילתו גומר את כולו. אבל כשמלוה לו בחול המועד אין שום איסור שצריך להתיר לו ולכן יש חידוש במה שכשאינו מאמינו התירו לו איסור כתיבה.

אופנים שהתירו לכתוב שטרי מכירה במועד

אין כותבין שטרי חוב במועד. התוס' (ד"ה אין) הנ"ל נקטו שני אופנים של היתר כתיבת שטר מכירה במועד: א. כאשר בא לקנות קרקע במועד לצורך המועד שאז כתיבת שטר המכירה אף היא מצרכי המועד ומותרת. ב. כשהמכירה קדמה למועד ולא הספיקו לכתוב שטר קודם המועד מחמת אונס מותר משום דבר האבד. ובמצבת משה כתב אופן נוסף שיהיה מותר לכתוב שטר מכירה אף שקניית הקרקע אינה לצורך המועד, והוא כאשר קרקע שהוא מצרן עליה מועמדת למכירה והוא חפץ לקנותה ואינו מאמין למוכר ליתן לו דמי השדה בלא שכותב לו שטר מכירה, ואילו אדם אחר שחפץ לקנות גם כן קרקע זו מוכן ליתן לו דמים על מנת שיכתוב לו אחרי המועד, דבמצב הזה לא תועיל לו המצרנות לסלק את האחר ונחשב לדבר האבד. ולצורך דבר האבד לא גזרו חכמים איסור כתיבה[סח].

כתיבה על ידי שינוי

אין כותבין שטרי חוב במועד. שהכתיבה היא אחת מהמלאכות שנאסרו בחול המועד, והתוס' (יט. ד"ה וטווה) דנו בכתיבה ע"י שינוי ובכמה אופנים:

א. כתיבה בעוגל- כלומר כתיבה בשורות עגולות, התוס' כתבו על אופן זה 'לא מצינו היתר', ובהגהות אשרי (על סי' כב בפסקי הרא"ש) כתב שזה איסור גמור. וכן כתב האגודה, והוסיף ונימק שהרי התנא אסר אף להגיה אות אחת ובכתב עגול ודאי שאות אחת תהיה כהוגן ולכן זה איסור גמור. ובטור בסי' תקמה הביא בזה מחלוקת וזה לשונו 'מתירין לכתוב ע"י שינוי כגון בעיגול או בעיקום וריב"א היה אוסר, כיון דאפילו אות אחת אסור להגיה, כל שכן זה שהוא כתב גמור, ואדרבא כשרוצין ליפות הכתב כגון למסורת עושין כן'.

ב. כתיבה בהיפוך- כלומר כתיבה שניתנת לקריאה מעברו השני של הדף או ע"י הבטה במראה והתוס' כתבו ע"ז שלא מתירין אופן זה, ואף ששינוי זה בודאי מועיל שלא יחשב מלאכת כתיבה, מכל מקום, הוא נאסר משום טרחה כדמצינו לעיל (ד.)[סט].

ג. כתיבה באותיות מחולקות וחתוכות- כתבו התוס' שיש שמתירין וכן הביאו שהיה עושה 'רבי זקני' והאגודה ג"כ הביא שנהגו כן והוסיף: 'אף כי לא מצינו שהתיר התלמוד על ידי שינוי, אולי אין זה גדר כתיבה'.

אחיזת הקולמוס- כתב האגודה: 'מצאתי כי טוב לכתוב בשמאל אם יוכל, או בימין ולתפוס הקולמוס על אצבע שאינו רגיל כל השנה'.

כתיבת חשבונות ורשימות של משכונות וחובות במועד

ואם אינו מאמינו. הרי זה יכתוב. והטעם מפני שאז הוי צורך המועד כמו ההלוואה עצמה. הרי"ף והאגודה הביאו מהתוספתא (פ"ב ה"ד) שמותר לאדם לכתוב את חשבונותיו במועד כי מצוי בהם שכחה והוי דבר האבד אם לא יכתבם. והוסיף בעל האגודה, שמאותה סיבה יש להתיר לכתוב את כתבי משכונותיו וחובותיו, שאם רשאים ללוות ולהלוות במועד, רשאים גם לכתוב רשימות אלו. והרמ"א (בשו"ע או"ח סי' תקמה סעיף ד) הביא דין זה בשם ההגהות מרדכי והמהרי"ל.

נו. והשיטה פירש עוד שעל ידי שאתה רוצה לבטל הגזירה ע"י התפילה, מתוך כך תבוא לפעור פיך לומר שאין דבר ביד המקום ואין גזירותיו מתקיימות כיון שהיא מתבטלת ע"י תפילה.

נז. כמו שאמרו בגמ' (שבת קנו.) גבי אברהם אבינו צא מאצטגנינות שלך שאין מזל לישראל.

נח. כמו שמבואר בגמ' (תענית כג.).

נט. כך ביאר בספר מנחם משיב נפש. ועיין בתוס' הרא"ש שכתב שלפעמים הוא עת רצון והתפילה מבטלת הגזירה.

ס. ר"ן בשם רש"י, ריטב"א, שיטה לתלמיד הר"י מפריש.

סא. כן גרסו בגמ' כפרת בה.

סב. הובא בספר מנחם משיב נפש.

סג. כמו שמבואר בתוס' (סנהדרין כב. ד"ה ארבעים) שתפילה מועלת אף בזיווג ראשון לשנות הגזירה שיצא ע"י הבת קול.

סד. ועיי"ש עוד בארוכה.

סה. ועיין בשפת אמת שהקשה על הגמ', הרי ע"כ מיירי שהדר נבט כיון דמיירי שפסק רק ביני ביני, והביא דברי הריטב"א דהיינו שהדר נבט באותו כח כמו בתחילה, אמנם כתב שאינו יודע מהו השיעור לזה, וכתב עוד דאפשר לומר שהדר נבט היינו לזמן של יום וחצי כשיעור הראשון שלא פסק, ובאים להשמיענו שלא נאמר דכיון שפסק, שוב אין חוששין לקול אף אם חזר, אלא אם חזר לזמן חדש כמו בתחילה חוששין לו.

סו. אמנם כתב שביאור הראשון יותר נכון.

סז. וכתב שיש לזה ראייה ברורה מכך שבגמ' (יבמות כה.) מובא כל דברי הגמ' כאן, אבל ולא אמרן אלא דלא הדר נבט אינו מובא שם, והיינו משום דמיירי שם לעניין להוציא אשה מבעלה, א"כ כיון שאם הדר נבט הוי רק ספק אתי שפיר דמשום ספק אין מוציאים.

סח. ואף על פי שהמגן אברהם (בסימן תקמה סעיף קטן כד) נקט שבדרך כלל שטרי מכירה ואריסות לא נחשבים לדבר האבד כי ניתן להשיג קונים ואריסות אחרים לאחר המועד. ולא דמו בזה לשטר מתנה שהוא בדרך כלל דבר האבד כי לא בכל יום יקבל מתנה, באופן הנזכר שקרקע מצרנית אחרת לא שכיח שתמצא, בודאי נחשב לדבר האבד ומותר.

סט. וציין על זה רע"א בגיליון הש"ס שתוס' (בד"ה מכמס, לעיל יב:) הסתפקו האם חכמים אסרו על טרחה שלא במקום מלאכה, וכנראה שכאן נקטו בפשיטות שהטרחה אסורה בפני עצמה, גם כשאין בה מלאכה.

18/06/2018אהחח

כתיבת דבר האבד

אין כותבין ספרים, תפילין ומזוזות במועד ואין מגיהין אות אחת אפילו בספר עזרא. כתב הריטב"א שדין זה הוא דווקא כשאין בהם צורך המועד. אבל באופן שנזדמן להם ספר מוגה שעל ידו יוכלו להגיה את ספריהם[ע] הלא מוגהים ולא יהיה ספר זה בידיהם אחר המועד מותר להגיה כי אין לך דבר האבד יותר מזה. ומביא שרבותיו הסכימו לפסק זה וכן התירו לו לכתוב חידושי תורתו כדי שלא ישכח. ומסיים 'וכן נראה הלכה למעשה'.

מהו ספר עזרה - עזרא

אפילו בספר עזרא. רש"י הביא את שתי הגירסאות: 'ס"ת של עזרא. ואני שמעתי עזרה בה"' ופירש שספר עזרה הוא ספר מוגה שהיה מונח בעזרה וממנו היו מגיהים את כל ספרי הגולה. ורש"י במס' בבא בתרא (יד: ד"ה ספר עזרה) הוסיף שהיה זה ספר שכתב משה ובו היו קוראים בעזרה את פרשת המלך בהקהל וכהן גדול ביום הכיפורים קורא בו את פרשת היום. והבין ה'מלאכת שלמה'[עא] שספר תורה זה היה מונח בארון כל זמן בית ראשון ומשנגנז הארון בבית שני, היה להם ספר תורה אחר שגם כן נקרא ספר עזרה והחזון איש במס' ידיים (סימן ח אות ג) כתב שנראה שהספר תורה שהיה בבית שני הוא ספר תורה של עזרא הסופר ואין חילוק בין שתי הגירסאות 'ספר עזרא' - 'ספר עזרה'.

האם מותר להגיה בספר העזרה לצורך המועד

אפילו בספר עזרא. כתב הריטב"א שאין מגיהין אות אחת בספר תורה שבעזרה 'שהרי אין אנו צריכין לו אלא ליום הכיפורים שכהן גדול קורא בו פרשת היום כדאיתא ביומא (סח:), הא כשצריכים לקרות בו, מגיהין' וכן פסק הבית יוסף באוה"ח ריש סי' תקמה וכן הבין התוס' יום טוב בדעת ר' עובדיה ברטנורא[עב]. אבל דעת הגר"א בהגהותיו על השו"ע (בסי' תקמד, א) וכן האור שמח בהלכות יום טוב (פ"ז הי"ג) שאסור להגיה אות אחת בספר תורה אפילו לצורך המועד. ונראה שפסקו כדעת המאירי והר"ש בן היתום שפירשו במשנתנו שספר עזרה אסרו להגיה בו אף שהיה בו צורך הרבים שהיה המלך בא אל העזרה וקורא בו במעמד כל ישראל כדאיתא בסוטה (מא.). הרי שהעמידו האיסור להגיה אף לצורך המועד.

האם לדעת רבי יהודה שכותב אדם לעצמו תפילין ומזוזות, מותר לו לכתוב ספרים לעצמו

רבי יהודה אומר כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו. והמאירי גרס במפורש אף ספרים, אך הבית יוסף בריש סימן תקמה הביא בשם המגיד משנה, שרבי יהודה התיר רק תפילין ומזוזות משום שאי אפשר לעשות ספר תורה אחד בחול המועד, וממילא אסרו גם לכתוב ולהגיה אף אות אחת, אבל תפילין ומזוזות שייך שיגמרם בחול המועד לעצמו. והוסיף שם שלמגיד משנה היה עוד טעם לאיסור כתיבת ספר תורה וביאר בספר מצבת משה שהכוונה לדברי הרשב"א שאסר לבנות בית כנסת אף לצורך המועד, משום שצורך המועד נחשב רק מה שיש ממנו הנאת הגוף[עג]. וכמו כן קריאת התורה אין בה אלא מצוה ולא הנאת הגוף, אבל תפילין ומזוזות יש בהן הנאת גוף, כי המניח תפילין מאריך ימים (מנחות מד.). והמזוזה שומרת על הבית (עבודה זרה יא.).

הנחת תפילין במועד

רבי יהודה אומר כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו. נחלקו הראשונים אם ניתן לדייק מכאן שמניחים תפילין בחול המועד, שהרי אם ההיתר לכתוב תפילין הוא בשביל אחר המועד מה ההבדל בין לעצמו ובין לאחרים, ועל כרחך שההיתר לכתוב לעצמו הוא, כי זה צורך המועד. תוס' (יט. ד"ה רבי יוסי) טענו שאין להביא מרבי יהודה ראיה, כי רבי יהודה סובר בעירובין (צו:) ששבת היא זמן תפילין ואם כן בודאי שחול המועד גם כן זמן תפילין, אבל אנחנו שלא פוסקים כדבריו שפיר נוכל לומר שלא מניחים תפילין בחול המועד. והטעם שבכל זאת התירו לכותבם במועד עצמו זה מפני שיהיה לו תפילין לאלתר אחרי המועד ולא ישהה מצוותו. וכן פירש הריטב"א. אבל התוס' הביאו שרבי יצחק בן אברהם הביא ראיה מהירושלמי שמניחין תפילין במועד, והריטב"א הביא שזו דעת רבינו שמשון ורבינו יהודה, וטעמם שאומנם בשבת וביו"ט יש אות אחרת שמחליפה את אות התפילין, אבל אות זו ישנה רק ביו"ט ובשבת ולא בחול המועד, ודעת בעל הלכות גדולות (מובא בתוס' שם) שאסור להניח תפילין במועד, וביארו התוס' שאם נוקטים שנתמעטו שבתות וימים טובים מגזרת הכתוב של 'מימים ימימה' הרי שגם חול המועד נתמעט מזה, אבל אם מצד שנאמר בהם אות (עיין בסוגיא במנחות לו:) שפיר יש לומר שהאות היא רק ביו"ט ולא בחול המועד[עד] והריטב"א מסיים שהעיקר כרבינו שמשון אבל יש מחמירין לחוש לדברי שני הדעות ולהניח בלא ברכה. והב"י בהלכות תפילין סי' לא נקט לאסור להניח תפילין בחול המועד והוסיף שכן נוהגים בכל ארצנו הקדושה.

יט.

האם לרבי יהודה מותר לטוות רק תכלת לציציתו או גם שאר חוטים

וטווה על ירכו תכלת לציציתו. ההגהות אשרי (סוף סי' כד בפסקי הרא"ש) נוקט שרבי יהודה מתיר לטוות רק תכלת לציציתו כי הוא דבר מועט. אך הב"י בסי' תקמה הביא בשם רבינו ירוחם שבכל החוטים מותר כי הוו דבר מצוה ומלשון רש"י שסתם 'חוטין', קצת משמע כרבינו ירוחם.

גדילת פתילות לנרות בחול המועד

וטווה על ירכו תכלת לציציתו. כתב האגודה בשם ר"י, שכל ההיתר לטוות במועד הוא לציציתו שהוא מצוה אבל לגדל פתילות אפילו לפתילות בית הכנסת שאינה מצוה יתירה כציצית אין היתר. אבל בספר צרור החיים (חלק העשירי סי' יג) נקט שגודלין פתילות במועד משום שזה מעשה הדיוט וצורך יו"ט וגם כשעושה לבית הכנסת נחשב למצוה. ובספר מאורי אור הביא מפסקי התוס' כדברי האגודה אך הוסיף שזה דווקא בגדילה שהיא מעשה אומן.

עשיית בתי התפילין והרצועות

וטווה על ירכו תכלת לציציתו. משנתנו דנה בכתיבת תפילין ומזוזות וטויית חוטי הציציות, ולא הזכירה כלום ממעשה התפילין והטלית עצמם. וכתבו התוס' (בד"ה וטווה) שיתכן ולא אסרו חכמים אלא כתיבה וטוייה בלבד. וביאר הט"ז (בסי' תקמה ס"ק ה), שאלו מעשה אומן משא"כ שאר עשיות. ובספר מצבת משה מחדש שעשיית השי"ן בעור התפילין של ראש ודאי שלא גרעה מכתיבה, ואסורה.

בברייתא של כותב אדם תפילין וכו' איזה תנא יותר מחמיר

ת"ר כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו כו' ולאחרים בטובה דברי ר"מ, רבי יהודה אומר מערים ומוכר את שלו וחוזר וכותב לעצמו. רבי יוסי אומר כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו. דנו התוס' (ד"ה רבי יהודה) האם רבי יהודה מחמיר יותר מר"מ או להיפך. והיינו, שניתן לפרש שר"מ מתיר לכתוב תפילין ומזוזות לאחרים. ורבי יהודה אוסר לכתוב לאחרים ורק מתיר ע"י הערמה, ונמצא לפי זה שרבי יהודה מחמיר יותר מר"מ. אבל יתכן לפרש שר"מ שמתיר, מתיר רק בהערמה ואדרבא עוד מצריך שיתנם בחינם לאחרים, ורבי יהודה מתיר בהערמה אף בתשלום, ונמצא שר"מ מחמיר יותר מרבי יהודה. ובתוס' (ד"ה ר' יוסי) כתבו שני דרכים אם רבי יוסי מיקל יותר מכולם או מחמיר יותר מכולם. והיינו, מצד אחד אפשר לומר שר"מ ורבי יהודה שבאו להתיר כתיבת תפילין ומזוזות במועד, זה בטובה לאחרים, וזה ע"י הערמה, לא התירו אלא לצורך פרנסתו כשאין לו מה לאכול, ועל זה בא רבי יוסי והוסיף להקל דבאין לו מה יאכל אין צריך להערמה או לאחרים בטובה. ומצד שני אפשר לומר שר"מ ורבי יהודה התירו כל אחד כדרכו אפילו ביש לו מה שיאכל, ורבי יוסי בא להחמיר שאין שום היתר רק באין לו מה יאכל וזה כדי פרנסתו. וכתב בעל הישמח לב ששני הפירושים של התוס' (ד"ה רבי יוסי) תלויים בשני הפירושים של התוס' (ד"ה רבי יהודה) דמסתבר שיש סדר בהבאת דעות התנאים בברייתא, שהם מסודרים או באופן שכל אחד מחמיר יותר מחברו או באופן שכל אחד מיקל מחברו, ומביא מתוס' בגיטין (דף כו. ד"ה רבי אליעזר מכשיר) שכן ראוי לשנות סדר התנאים. ונמצא שלפי הפירוש שרבי יהודה בא להחמיר יותר מר"מ הרי שמסתבר שרבי יוסי הוסיף להחמיר על שניהם, ולפירוש שרבי יהודה מיקל מר"מ הרי שרבי יוסי ממשיך ומיקל משניהם[א].

השפת אמת מקשה על התוס' (בד"ה רבי יהודה) מהו הדיון אם ר"מ מחמיר יותר מרבי יהודה או להיפך, הרי אף להצד שרבי יהודה מחמיר יותר שאוסר לכתוב לצורך אחרים ורק שמותר ע"י הערמה, הרי ביחס למכירה לאחרים מיקל

[ע] **שהוכח** מדבריו שלא רק בספרי תנ"ך אלא אף בספרי התלמוד וכיוצ"ב. [עא] **כאן** במו"ק על משנתנו. [עב] **וכן** נראה דעת רש"י שעל הרי"ף ורש"י בכתב יד הנימוקי יוסף ורבי יונתן מלוניל שכולם פירשו שהכהן הגדול היה קורא בו ביום הכיפורים. ומזה שלא ציינו שגם היה נצרך לקריאה בחול המועד בהקהל, הרי שהעמידו במשנה שלא נצרך למועד. [עג] **הובאו** דבריו בפרי מגדים באשל אברהם בסי' תקמה ס"ק ד. [עד] **אך** גם לדעה הזו כתבו התוס' כאן וכן בעירובין (צו.) שאין מניחין תפילין בחול המועד שכן סוף סוף יש בהם אות אחר שבפסח אוכלים מצות ויש איסור אכילת חמץ וזה גם בחול המועד וכן בסוכה שאוכלים רק בסוכה. [א] **ומיישב** בעל הישמח לב לפי זה את קושית התוס', שהקשו על הצד שרבי יוסי מחמיר מכולם שמתיר רק כדי פרנסתו, שהלשון לא משמע הכי, שהרי לא כתב 'אלא כדי פרנסתו'. ודחו את קושייתם, כי ממילא גם ברבי יהודה המחמיר מרבי מאיר לא כתוב שמתיר כדי פרנסתו 'אלא בהערמה', ועל כרחך שאין לקדק בלשון ולהסיק כפירוש שרבי יוסי מיקל. ואומר בעל הישמח לב שדחייתם נופלת, שהרי על הצד שרבי יוסי מיקל יותר, וכפי שמשמע מהלשון שוב מוכח שאף רבי יהודה מיקל יותר מרבי מאיר ואם כן מדוקדק שלא כתב 'אלא בהערמה', כי בא להוסיף קולא שאף מותר לאחרים בדמים.

יותר מר״מ, שהרי ר״מ התיר רק בטובה-בחינם, ומשמע אפילו בהערמה ואילו רבי יהודה מתיר אף בדמים. ונשאר בצ״ע.

דין שכר בצרכי מצוה

ולאחרים בטובה. הרא״ש והנמוק״י הוכיחו מדין זה שאין לעשות מלאכות לצורך המועד בשכר, שאם אסרו בצרכי מצוה כל שכר בצרכים רגילים. ועיין בדף י״ב שיש דעות המתירים בשכר, ולדבריהם צ״ע איך יישבו הדין שכאן מבואר שמותר דוקא בחינם. ובנהר שלום כתב שאולי סוברים שיטות הנ״ל כדעות הראשונים שאין מניחים תפילין במועד ועל כן כל המשנה מדברת שעושה לצורך אחר המועד ועל כן אסור בזה שכר, אבל בעושה לצורך המועד מותר. וכן יש לדחות עפ״י הירושלמי שבמשנתנו מדובר בכותב להניח לאחר המועד ועל כן אסרו בזה שכר, אבל לצורך המועד יהיה מותר. אמנם כל הפוסקים הנ״ל שכתבו שאין להתיר כתיבת תפילין לצורך המועד בשכר מוכח שאסרו שכר. ובא״ר (סי׳ תקמה) דחה הראיה משם דהתם זה מעשה אומן ולכן התירוהו לצרכי מצוה רק בחינם אבל מעשה הדיוט מותר גם בשכר. [ועיין לעיל דעת הרבה פוסקים דהתירו שכר במעשה הדיוט ולא קיי״ל הכי] ועיקר הקושיא בזה שבבית יוסף בסו״ס תקמד [והמג״א והמ״ב שם] כתב ללמוד ממה שהתיר תוס׳ בדף ו׳ שכר בכלאים משום צרכי מצוה, שמותר לעשות מלאכות בשכר לצורך מצוה, וקשה דה[illegible] נפסק שתפילין אסור בשכר וכל שכן מצוות אחרות כי הרי מצות תפילין היא מצוה חשובה שמותר בשבילה מעשה אומן וכנ״ל. ועל כרחך צריך לחלק כנ״ל דהתירו שכר בצרכי מצוה אם זה מעשה הדיוט ולא אם זה מעשה אומן ועל כן בתפילין שזה מעשה אומן אסרו[ב]. ויש מחלקים ששונה מצות כלאים שזה ציווי שלו משא״כ עשיית תפילין לאחר דעושה כן כפרנסה ועל כן לא התירו. ולדעת הפוסקים [פשטות הרמ״א] שבמשנתנו מדובר שכותב בשביל לאחר המועד יש לומר שהתירו שכר בצרכי מצוה רק כשעושה אותם לצורך המועד. אמנם במ״ב הנ״ל כתב שלכו״ע לאחרים אסור בשכר אף לצורך המועד.

בפירוש ׳כדי פרנסתו׳

הלכה, כותב ומוכר כדרכו כדי פרנסתו. רש״י מפרש, שכדי פרנסתו היינו, בהרווחה. כלומר, יכול לכתוב ולמכור תפילין ומזוזות בשביל פרנסתו הקבועה. אף שיש לו מה לאכול במועד. והתוס׳ הביאו מפרשים שכדי פרנסתו היינו רק כשאין לו מה לאכול במועד. ולהלכה נחלקו בזה הרמב״ם והטור[ג]. והקשה האבני נזר (או״ח סי׳ ג) על הסוברים שכדי פרנסתו היינו כשאין לו מה לאכול וזו דעת רבי יוסי הרי שלת״ק במשנה שאסר לכתוב תפילין ומזוזות, משמע שאוסר אף כשאין לו מה לאכול, וצריך ביאור מה זה שונה מדין שטר חוב שאסר הת״ק ומכל מקום התיר כשאין לו (לסופר) מה לאכול. ומתרץ האבני נזר על פי מה שלמדנו במסכת ביצה (כא.) דנדרים ונדבות אינם קרבים ביום טוב משום לכם ולא לגבוה, ומקשה הגמרא מה זה שונה ממי שצריך רק כזית בשר ביום טוב שמותר לשחוט ביום טוב, ואם כן אף על גב שבשלמים האימורים לגבוה, אבל הבשר לבעלים, ומתרצת הגמרא דכהנים משלחן גבוה קא זכו וכתבו התוס׳ דאף דממון הדיוט הוא מכל מקום צורך גבוה הוא. ואם כן גם בעניננו כשאין לו מה לאכול במועד, אם עושה מלאכה בשביל שיהיה לו מה לאכול, הרי זה נקרא מלאכה לצורך המועד. לכן לכתוב שטר חוב במועד כשאין לו מה לאכול מותר. אבל כתיבת תפילין ומזוזות שאנו צריכים שיכתבם לשם קדושת תפילין ומזוזות אם יכתוב לצורך האוכל, התפילין תהיינה פסולות, לכן אסור לכותבם במועד.

הטווה בין באבן בין בפלך כשמכוון לטוות במועד

הלכה בין באבן בין בפלך. נחלקו ההגהות אשרי ורבינו ירוחם (מובא בבית יוסף בסימן תקמה) האם כל ההיתר לטוות חוטי ציציותיו במועד בין בפלך בין באבן זה דווקא שהזדמן לו בדרך מקרית צורך לטוות במועד. או אף כשמתכנן מלכתחילה לטוותם בחול המועד. דעת ההגהות אשרי שאסור לכוון מלאכה זו למועד ואם כיוון אינה מותרת. ודעת הרבינו ירוחם שכיון שזה דבר מצוה אף אם מכוון שיעשה מלאכתו

שלשה ימים הראשונים שאחרי הקבורה

הקובר את מתו שלושה ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שבעה. התנא של משנתנו סוברי[ד] שלא מספיק שעה אחת של אבילות קודם המועד כדי שהמועד יבטל ממנו גזירת שבעה, אלא בעינן שלשה ימים. וכתב רש״י ששלשה ימים אלו הם עיקר האבילות. והתוס׳ (ד״ה שלשה) כתבו שני טעמים: א. שג׳ ימים הם עיקר האבילות לכמה מילי. ב. וכן למדנו לקמן (כז.) ׳שלשה ימים לבכי׳ כלומר יש בהם יותר אבילות בעצם. והתוס׳ לא פירטו למה נתכוונו באומרם ׳עיקר אבילות לכמה מילי׳ ועיין בנימוקי יוסף שהרחיב יותר וכתב שאסור בהם בהנחת תפילין ועשיית מלאכה אפילו כשאין לו מה לאכול ואינו יוצא מפתח ביתו (והוא בגמרא להלן כא:).

והקשה השפת אמת אם השלושה ימים הללו לדעת התנא במתניתין הם כביכול בעלי חשיבות וחומרא בפני עצמם וכשם שיש שבעה ושלושים כך יש שלושה וארבעה ושלושים. אם כן כיון שהתנא של משנתנו לא סובר שאומרים מקצת היום ככולו, איך מועיל שלושה ימים קודם הרגל לבטל ממנו את דין הארבעה ימים, וכשם שבדין השלושים צריך יום שלם לנהוג אבלות שלושים קודם הרגל, כך יצטרכו שיהיה ארבעה ימים אחרי הקבורה קודם הרגל[ה]. וכתב שם לחלק בין שני טעמי התוס׳ הנזכרים לעיל, דלטעם שחמורים ג׳ הימים בעצם קשיא, אך לצד שחמורים מצד הלכות אבלות כהנחת תפילין וכו׳ כבר כתבו התוס׳ (לקמן כא. ד״ה משלישי) שאם לא הניח מקצת היום נחשב ככולו.

לדעת התנא במשנתנו האם שלושה ימים קודם הרגל הוא בדווקא

רגלים מפסיקין ואינם עולים. כתב רש״י (ד״ה ואין עולין) ׳אבל בהעתק מצאתי כו׳ דכי קבר את מתו שני ימים לפני הרגל דלא בטלה ממנו גזרת שבעה כו׳ ואני אומר כי טעות סופר הוא, דמה שנזכר שלושה ימים לפני הרגל, לאו דווקא, ואפילו שעה אחת לפני הרגל בטלה ממנו גזרת שבעה, דהרגל מפסיק.׳ והב״ח, ורע״א בגליון הש״ס, תמהו על דברי רש״י דבהדיא מבואר לקמן (כ.) דלתנא של משנתנו שלשה ימים הוא בדווקא. והרש״ש כתב לבאר שרש״י לומד שלדעת רבי יוחנן להלן (כ.) שסובר שמספיק שעה אחת של אבילות קודם הרגל, באמת אף התנא של משנתנו סובר כן ולאו דווקא נקט שלשה ימים. וכמו שהקשו שם התוס׳ (ד״ה אמר) שרבי יוחנן הוא בעל השמועה שהלכה כסתם משנה, ואיך יתכן שפוסק דלא כמשנתנו, ועל כרחך צריך לומר שרבי יוחנן סובר שאף התנא של משנתנו לא חולק על זה, ושלושה ימים שנקט זה לאו דווקא. ואם כן שפיר מובנים דברי רש״י[ו].

תכבוסת באבלות שלושים

שמונה בטלו ממנו גזירת שלושים. רש״י (ד״ה שמונה) כתב שמאחר שבטלה ממנו גזירת שלושים, מיד לאחר הרגל מותר ׳בתכבוסת בגיהוץ ובתספורת׳ משמע שנקט שאף תכבוסת היא מהדברים האסורים באבילות שלושים. והרע״א בגליון הש״ס ציין לשני מקומות: א. לדברי רש״י ביבמות (מג. בד״ה מקום) שסותר דבריו כאן וסובר שתכבוסת לא אסורה בשלושים. ב. לדברי תוס׳ לקמן (כג. ד״ה כל) שדנו בזה באריכות וצדדו שמותר בתכבוסת באבילות שלושים. ובאמת שהמהרש״א כתב שזו טעות סופר או שגרסינן בלשון רש״י ׳בתכבוסת גיהוץ ובתספורת׳ והיינו תכבוסת של גיהוץ שאותה באמת אסרו באבילות שלושים. או שבאמת רש״י סבר כפי׳ ריב״א בתוס׳ הנ״ל שסובר במפורש שתכבוסת אסורה בשלושים.

ביאור מפני שאמרו וכו׳

מפני שאמרו שבת עולה ואינה מפסקת רגלים מפסיקין ואינם עולים. הריטב״א נקט שאין זה נתינת טעם אלא כלל שמסכם את הדינים שאמרה המשנה בענין. ועוד אפשרות מעלה הריטב״א, שהדגש כאן הוא על המילה מפני שאמרו שכיון שכל דיני אבלות הם מדרבנן[ז], הם אמרו והם אמרו, ואילו היה זה דין מדאורייתא אין טעם לחלק. והנימוקי יוסף ביאר שהכוונה לתת טעם מדוע התנא כתב ׳הקובר את מתו קודם הרגל׳ ולא ׳הקובר את מתו קודם השבת׳[ח].

בדין שבת בתחילת מניינו אם עולה לו

מפני שאמרו שבת עולה ואינה מפסקת. כתב רש״י (ד״ה שבת) ׳אירעט שבת בימי אבלו׳ וקשה לשון ׳אירע׳ וכי שייך אבלות שבעה בלא שבת בתוכה. ובספר זכר יצחק (סימן נא אות ד) נשאל על זה, ותירץ שבכלל דברי התנא ׳שבת עולה׳ כלולים גם ראש השנה ויום כיפור דאין בהם שמחה כרגלים אלא דינם

[ב] ויש לזה סיוע מדברי הפוסקים בסימן תקמה ס״ג שפירשו דברי הרמ״א שמותר עשיית תפילין בכל גווני דהיינו שמותר עשייתם לאחרים בשכר כיון שזה מעשה הדיוט. ועיי״ש בט״ז דלהדיא מבואר שהתיר שכר ובדברי המ״ב אפשר לדחוק שהתיר רק כדי פרנסתו עיי״ש. וקשה מסתימות דבריו. ואי״ז ראיה מוכחת שאפשר שתפילין היא מצוה חשובה כמו שמצינו לענין מעשה אומן.

[ג] **וכתב** הב״י דיסוד מחלוקתם תליא, אם מניחים תפילין בחול המועד. דהרמב״ם שסובר שאין להניח תפילין במועד אין מקום להקל בכתיבת תפילין ומזוזות, אלא כשאין לו מה לאכול. אבל הטור סבר כהרא״ש דמניחין תפילין במועד ולכן מקילין לכותבן אף כשעושה כן לפרנסתו הקבועה ויש לו כעת מה לאכול.

[ד] **וראה** להלן בדעת רש״י.

[ה] **והוסיף** שם, שאפילו לדידן שקיימא לן שאומרים מקצת היום ככולו, יתכן ולגבי ג׳ ימי בכי לא אומרים מקצתו ככולו.

[ו] **והרש״ש** מוסיף ומדייק מלשון הגמרא שם (כ.) ׳רבא אמר הלכה כתנא דידן דאמר שלשה׳ שלכאורה מיותר לומר דאמר שלשה, אבל אם לרבי יוחנן תנא דידן שלשה לאו דווקא סבירא ליה. מובן שהוצרך רבא להוסיף ולפרש הלכה כתנא דידן דאמר שלשה ולא כר״י שסובר שהתנא לאו דווקא נקט שלשה, עיי״ש.

[ז] **ובספר** מצבת משה הקשה שמצינו לשיטת הגאונים שמובאים ברא״ש בפ״ב מברכות (דף ט) שסוברים שאבלות שבעה היא מן התורה ולדבריהם תחזור הקושיא מדוע שונה שבת מחג לעניין שמפסיקין ואינם עולים. ועיי״ש בהערה קלג.

[ח] **ראה** להלן טעם החילוק שבין שבת ליום טוב.

[ט] **ובדברי** שאול יוסף דעת (סימן מב סעיף ה) וכן בדקדוקי סופרים גרסו ברש״י:

כשבת ולכן נקט רש"י לשון שמתאימה בהם: 'אירע', אך היה אפשר לתרץ בפשיטות על פי המדוייק ברש"י על הרי"ף וכן ברש"י שבכתב יד שכתבו: השבת שבתוך האבלות עולה לו וכו' הרי שסובר שדין שבת עולה הוא בדווקא שהשבת חלה באמצע השבעה, אבל אם תחילת מניין השבעה היה בשבת' אין השבת עולה למניין שבעה. ומצינו שיטה כזו בטור בסוף סי' תב שהביא שם לרבנו יחיאל שסובר שאין שבת עולה בתחילת מניינו, אבל ברש"ש מדייק מרש"י (ד"ה ואין עולין) שכותב שאם קבר מתו בתוך הרגל אין עולין, ואם כן יוצא שמה שכתבה המשנה שבשבת עולה הכוונה שאם קבר מתו לפני שבת ולא הספיק לישב, כגון שנסתם הגולל ערב שבת עם חשיכה על ידי נכרי, השבת עולה למנין שבעה ומוכח דס"ל לרש"י דהשבת עולה בתחילת מנין שבעה.

בטעם שדין שבת שונה מדין רגלים לעניין שמפסיקין ואינם עולים

שבת עולה ואינה מפסקת רגלים מפסיקין ואינם עולין. בראשונים מוזכרים ג' ביאורים בחילוק שבין שבת לרגל: א. התוס' לקמן (כג: ד"ה מאן) הביא מחלוקת אם נוהגת אבלות בצנעא ברגל כמו שנוהגת בשבת או לא, ואם כן, לסוברים שברגל לא נוהגים אבלות אף בצנעא, פשוט החילוק מדוע שבת שנוהגים בה אבלות בצנעא עולה ואינה מפסקת מה שאין כן ברגלים שאסורים באבלות בצנעא ואם כן אין בהם דין אבילות כלל ולכן מפסיקין ואינם עולים. ובטעם שלא נוהגים באבלות בצנעא ברגל כתב בנימוקי יוסף משום שברגל יש דין שמחה ובשבת כתוב רק עונג. ב. המאירי סובר שכן נוהגים אבלות בצנעא ברגל ואף על פי כן שונים רגלים משבת מפני שכתוב בהם שמחה[יא] ולכן לא עולים ומפסיקין. ג. הריטב"א כתב בדעת הסוברים שנוהגים אבלות בצנעא ברגל טעם נוסף בשם הירושלמי, והוא ששבת לא ניתן לומר עליה שמפסיקה אבלות שבעה, שא"כ אף פעם לא תהיה שבעה מה שאין כן לעניין רגלים.

בטעם ששונה שבת מרגל לרבי אלעזר שסובר שעצרת כשבת

רבי אליעזר אומר משחרב בית המקדש עצרת כשבת. וכתב בנימוקי יוסף שמוכח מרבי אליעזר שיש לו טעם אחר מדוע רגל שונה משבת לעניין שמפסיק ואינו עולה, שהרי הטעם שלא נוהגים אבלות בצנעא ביום טוב ודאי שישנו בעצרת גם כן ועל כורחך שאין זה סיבה מדוע דינה כשבת. ואף לסוברים שהחילוק הוא שברגל נאמר שמחה מה שאין כן בשבת, גם כן נאמר שמחה בעצרת ובכל זאת דינה כשבת, וגם הטעם של הירושלמי שהביא הריטב"א שאם אתה אומר ששבת מפסקת בטלת אבלות שבעה, לא שייך בעצרת ואם כן למה דינה כשבת. והטעים הנימוקי יוסף טעם חדש והוא שכיון שרגלים נמשכים שבעה ימים, אם היו עולים למניין שבעה היו מבטלים כל שבעה, לכן נקבע שלא עולים וממילא גם מפסיקים. אבל עצרת שלא בזמן שבית המקדש קיים הרי היא רק יום אחד כשבת שוב החזירו דינה להיות כשבת.

והקשה הקרן אורה, הרי הנימוקי יוסף ביאר בטעם שחלוק שבת מרגל, כי לא נאמר בשבת שמחה מה שאין כן ברגל, והרי בעצרת גם בזמן בית המקדש לא נאמר שמחה שבעה ימים אלא רק ברגל עצמו ואם כן היה נוהג אבלות בימי התשלומין של עצרת ואיך יכול להיות הטעם בדברי רבי אליעזר בחילוק בין הזמן הזה לזמן המקדש אם היה הרגל נוהג שבעה. ותירץ שאמנם דין שמחה באמת היה רק ברגל עצמו אבל ודאי שמוכח מכמה מקומות שלאותם שבעת ימי השלמה היה דין חג וכמו שמובא בחגיגה (יז:) 'וקראתם ובקוצרכם איזהו חג שאתה קורא וקוצר הווי אומר עצרת וכו' אלא לאו לתשלומין' וכו'. וכיון שהיה להם דין חג שבעה ימים לא חילקוהו משאר רגלים לעניין שמפסיק ואינו עולה אבל בזמן הזה שאין גם לדין חג שבעה ימים שוב חוזר דינו להיות כשבת. וכדברי הנימוקי יוסף.

הטעם שלדעת רב ימים לא בטלו

מאי טעמא ימים לא בטלו, שאם לא גילח ערב הרגל אסור לגלח אחר הרגל. הריטב"א פירש שכיון שכל הטעם שתקנו חכמים שהרגלים מפסיקים היה כדי שלא יהיה מנוול ברגל, וכיון שהוא לא גילח קודם הרגל, הרי הוא מנוול ברגל, שבתוך המועד אסור לו לגלח מחמת המועד, ועל כן שוב לא בטל לו גזרת שלושים, וצריך למנות שלושים יום של אבלות אחר הרגל. ובמאירי משמע שהואיל ולא השתמש בהיתר זה לכבוד הרגל שוב לא ישתמש בו אחר הרגל, שרק לאבל שמשתמש בהפסקה לכבוד הרגל תקנו שיפסיק הרגל.

ובשיטה לתלמיד רבינו יחיאל מפריש כתב שהוא קנס שקנסוהו חכמים כיון שנכנס לרגל כשהוא מנוול.

יט:

ביאור הדמיון של אבא שאול ממצות שלושה למצות שבעה

אבא שאול אומר מותר לגלח אחר הרגל שכשם שמצוות שלושה מבטלת גזרת שבעה כך מצות שבעה מבטלת גזרת שלושים. הריטב"א מאריך בביאור הדמיון של אבא שאול ממצות שלושה שמבטלת גזרת שבעה. תחילה הוא מביא את פירוש רש"י (בעל הרי"ף) שמפרש שנקודת הדמיון היא שמצות שלושה מבטלת גזרת שבעה, כלומר אם יום השלישי לקבורה נפל בערב הרגל אין הוא מתגלח בערב הרגל, ואף על פי כן הרגל מבטל את גזרת שבעה, כך גם קיום מצות שבעה עד ערב הרגל מבטל לגזרת שלושים אף על פי שלא התגלח בערב. ודלא כתנא קמא שסובר שאם לא גילח בערב הרגל ימי השלושים לא נתבטלו. אך הריטב"א מקשה על פירוש זה דאיך דן אבא שאול אפשר מאי אפשר, שהרי ביום ג' הכל מודים שלא רשאי להתגלח עד שתחשך ויכנס הרגל[א], ושוב לא יגלח במועד, אבל כשסיים את השבעה לפני הרגל מותר לגלח בערב הרגל, ואם כן כשלא גילח אולי ייאסר כל השלושים שאחר הרגל בגילוח. ולכן מפרש שהדמיון הוא לעניין דין רחיצה שהגמ' להלן אומרת שהכל מודים שכשחל שלישי לקבורה בערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב. ולפי חלק מהראשונים הכונה עד הלילה ממש ונמצא שנכנס לרגל מנוול מרחיצה, ובתוך הרגל לא מחייבים אותו לרחוץ, אבל רשאי הוא לרחוץ, ובטלה ממנו גזרת שבעה. כך גם אם קיים מצוות שבעה ורשאי לגלח (שהשוואה זו היא דנים אפשר מאפשר) בטלה ממנו גזרת שלושים.

והתוס' (ד"ה שלש, יט.) פירשו גם כן כהריטב"א והוסיפו שאף להסוברים בסמוך שכשחל שלישי לקבורה בערב הרגל אסור ברחיצה עד הערב - עד סמוך לערב והכוונה לפני הרגל, אין להקשות (כפי שהקשה הריטב"א על שיטה זו) איך מוכיח אבא שאול שמצות שלושה מבטלת גזירת שבעה גם כשלא רחץ ערב הרגל, אולי רק אם רחץ בטלו ממנו גזרת שבעה, כי מותר לו ואם לא רחץ שוב אסרוהו וכמו שתנא קמא סובר ביחס לנקבר שמונה ימים קודם הרגל לענין גזרת שלושים. דיש לישב שאין סיבה לחז"ל לאסור מי שלא ניצל את ההיתר לרחוץ ערב הרגל, שלא יוכל לרחוץ כל שבעה שאחרי הרגל כי הנוול של אי-רחיצה אינו בולט כמי שנכנס לא מגולח שעליו כן תקנו חז"ל שיאסר.

האם לשיטת אבא שאול נחשיב את היום השביעי לשני ימים לענין מנין שלושים

קסבר אבא שאול מקצת היום ככולו ויום שביעי עולה לכאן ולכאן. ולכך אם קובר את מתו שבעה ימים קודם הרגל, בטלה ממנו גזרת שלושים. שכביכול מתחלק יום השביעי לשתיים חלקו האחד משמש גמר השבעה, וחלקו השני משמש כהתחלת השלושים. ולכן הרגל מפסיק ומבטל את אבלות השלושים כיון שהתחיל כבר בדיני השלושים קודם הרגל, והרגל מבטל את מה שהוא פוגע בו בכניסתו.

ונחלקו הר"ח והרי"ף אם נאמר ששני החלקים שניהם נחשבים ליום 'שביעי', חלקו מדין שבעה וחלקו מדין שלושים. או שנאמר, שלאחר שעבר מקצת היום כביכול עבר כל יום שביעי והתחיל יום 'שמיני' ולמחרת כשיהיה במציאות יום שמיני כבר נחשיבו ליום תשיעי, לענין מנין שלושים. דעת הר"ח שלמרות שחלקו השני של יום שביעי עולה לתחילת שלושים זה עדיין יום שביעי. אך הרי"ף כתב שיום השביעי עולה למנין שבעה ועולה למנין 'שמונה' שהוא מכלל שלושים. והנפקא מינא האם יכול לגלח כבר ביום עשרים ותשע, דאם נאמר שיום השביעי נחשב לשני ימים אזי ביום עשרים ותשעה כבר כאילו עברו שלושים יום.

ומצינו שנחלקו בזה בעלי התוס' (בד"ה אמיה) דהר"ר יום טוב כתב שיוכל להתגלח כבר ביום העשרים ותשע, והתוספות הרב חולק עליו וסובר שאין אומרים ע"י מקצת היום ככולו שנחשב לשני ימים לענין מנין השלושים. ופשוט שנחלקו במחלוקת ר"ח ורי"ף שהרב יום טוב כהרי"ף והתוספות הרב כר"ח. והעיר בהגהות מהר"ב רנשבורג שבירושלמי המובא בתוס' (ד"ה הלכה) מבואר כר"ח[ב]. ובלשון רש"י מפורש כרי"ף וכר"ר יום טוב שכן כתב (בד"ה לכאן ולכאן) 'דחשיב נמי שמיני'[ג].

דשבת בימי אבלו וכו' והשמיטו למילת 'אירע'. ולא קשיא מידי.

[י] **כגון** ששמע בשבת שמועה קרובה או כגון שנתיאשו בשבת לקוברו, או שלא הספיקו לסתום הגולל בערב שבת ובאו גויים וסתמו בשבת. כל אלו ציורים שבהם מתחיל מניין אבלותו משבת, וציינם כאן הריטב"א בד"ה 'ומה ששנינו' בשם הירושלמי בעניין אחר, עיי"ש.

[יא] **יש** להקשות מהספרי בפרשת בהעלותך (במדבר י) על הפסוק 'וביום שמחתכם' שלמדנו שיש שמחה בשבת. וזה קשה גם על הנימוקי יוסף שהטעים בחילוק זה מדוע נאסרה אבלות בצנעא ברגל.

[א] **הריטב"א** לשיטתו להלן ש'הכל מודים כשחל שלישי שלו להיות ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב' לאו דווקא, והוא הדין לגבי גילוח וכיבוס ושאר דיני אבלות שבעה. אך הרא"ש הביא (בסי' כו) מהראב"ד שדווקא רחיצה אסור עד הלילה, אבל תגלחת וכיבוס שבלילה גם לא יוכל לנהוג, התירו לו מבעוד יום. ויצטרכו לשיטתו לביאור התוס' שבסמוך.

[ב] **בדברי** הירושלמי כתוב שאם חל השלושים בשבת אינו מגלח בערב שבת. ולהר"ר יום טוב היה לו לכתוב אם חל יום הכ"ט בשבת וכו'. אבל השפת אמת כתב דהר"ר יום טוב יפרש את הירושלמי ש'חל שלושים בשבת' היינו ליום הכ"ט שהוא בגלל מקצת היום ככולו חשיב השלושים. ופשוט.

[ג] **ועיין** ברש"י להלן (ד"ה כמאן) שגם כן פירש כך את דברי אבא שאול, אלא ששם ברש"י בכתב יד וכן באור זרוע בהלכות אבלות (סי' תלה) הביאו לרש"י כבכתב יד, שהשמיט תוספת 'דחשיב נמי שמיני דמבטל ממנו גזירת שלושים'. ונראה שודאי רש"י סובר כהרי"ף וכהר"ר יום טוב, אלא שלהלן לא מדובר כלל ביום השביעי שחל בערב הרגל ואין צורך

מקצת לילה נחשב למקצתו ככולו או לא

ויום השביעי עולה לכאן ולכאן. נחלקו הראשונים האם הדין שמקצת היום ככולו נאמר על מקצת היום בדווקא או שאף מקצת הלילה של יום השביעי חשוב ככולו, ואם כן מסתיימת אבילות השבעה כבר בליל שביעי. והר"ן בחידושיו כאן ציין שלושה שיטות: א. שיטת התוס' שרק ביום אומרים קצתו ככולו ולא מספיק הלילה[ד]. ב. שיטת ר"ת שבשעת הצורך ניתן לסמוך על מקצת הלילה שייחשב ג"כ ככולו. ג. ושיטת הרמב"ן[ה] שאף לכתחילה הדין שמקצת היום ככולו קאי אף על הלילה. ובודאי שלשון 'ויום השביעי' עולה לכאן ולכאן יותר נוטה לדעת התוס' וכן מדוייק ברש"י להלן (ד"ה כיון). ולהלכה הביא הטור שזו מחלוקת הפוסקים ובשו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תקנט) כתב שלעניין תלמוד תורה ותשמיש המיטה היות ויש בהם מצוה ושייך לקיימם בלילה, אמרינן מקצת הלילה ככל היום. והשו"ע צידד כמהר"ם מרוטנבורג שנקט כתוס' דדווקא מקצת היום בעינן, ואינו קם מאבילותו עד לאחר שיתחיל היום.

בדין אבל כיוון שעמדו מנחמין מאצלו מותר ברחיצה

אמר רב עמרם אמר רב, אבל כיוון שעמדו מנחמין מאצלו כו'. הריטב"א מפרש שרב עמרם בא לומר שמה דסמכינן על מקצת היום ככולו, זה דווקא אם בפועל באו מנחמים ביום השביעי וישבו אצלו ונפטרו ממנו, אבל אם לא באו מנחמים באותו יום צריך להמתין עד הלילה. וכן אם יום השביעי יוצא בשבת והרי אין מנחמין בשבת, אזי צריך להמתין עד לערב, ונוהגין כל היום דיני אבילות שבעה שנוהגים בהם בשבת. אבל הרמ"א (בסי' שצ"ה א') כתב שזה שיעור זמן שבדרך כלל באים לניחום אבלים בשאר הימים ולכן אם לא באו מנחמים ביום השביעי, או שחל בשבת ממתין עד לאחר יציאה מבית הכנסת שאז רגילים המנחמים לבוא, וחידש רב עמרם דלא סגי בהמתנת קצת זמן בתחילת היום תכף אחר הנץ. והיינו שסובר הרמ"א שאין צריך שיהיו אצלו מנחמים בפועל, אלא את שיעור הזמן של עמידת מנחמין. ובקרן אורה הקשה על פירוש הריטב"א מהסוגיא לעיל (יז:) שאם חל שביעי שלו בשבת אמרינן מקצת היום ככולו, ומשמע שאין זה תלוי בבאו אצלו מנחמים בפועל. [ובודאי שלריטב"א יש לומר שאלו סוגיות חלוקות]. ומכוח זה ביאר הקרן אורה פשט חדש בדברי רב עמרם אמר רב, והיינו, שכל זמן שבפועל עדיין יושבים אצלו מנחמים הרי שנמשך עליו דין שבעה ואינו רשאי לרחוץ. אבל בדין מקצת היום ככולו ליכא שום תנאי ושמתחיל היום יכול להפסיק אבלותו. ויש לקרן אורה על מי לסמוך מהראשונים, שהרי הבאנו לעיל את שיטת הרמב"ן בתורת אדם (אות פ"ב) שמקצת היום ככולו שייך אף על מקצת הלילה, וכתב שם הרמב"ן שמה שמבואר שתלוי בעמדו המנחמים מאצלו ביום השביעי היינו כי כך היו נוהגים להמשיך את האבילות עד לבוקר יום השביעי ולהתנחם אבל ברצונו שרי ליה כבר אחרי מקצת הלילה. עיי"ש.

הלכה כדברי המיקל באבל האם גם כשנחלקו אמוראים או הפוסקים

דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל. התוספות בכתובות (ד. ד"ה אבל) סוברים שכלל זה נכון רק לגבי מחלוקות של תנאים ולא במחלוקות של אמוראים. אולם הקרבן נתנאל בסוף מועד קטן (על הרא"ש בסי' נו אות מ) מביא שהב"י בסי' שצ"ו מכריע אף בין הפוסקים לפי כלל זה. והרשד"ם (בחלק י' סי' ר"א) והר"א ששון (בסי' קסד) נקטו במפורש שלא אומרים כלל זה בין הפוסקים.

בדין איסור רחיצה עד הערב כשחל שלישי שלו בערב הרגל

הכל מודים כשחל שלישי שלו להיות ערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב. הרמב"ם (פ"י מהלכות אבל ה"ו) סובר שרחיצה לאו דווקא והוא הדין בשאר דברים שנאסרו עליו בשבעה שאינו מותר עד הערב. וכן דעת הריטב"א. אומנם הרא"ש הביא בשם הראב"ד שדווקא רחיצה נאסרה מבעוד יום כי אפשר לרחוץ גם בליל החג, אבל דברים שאסורים ברגל כתכבוסת ותגלחת שרי מבעוד יום[ו]. והתוס' (ד"ה שאסור) הביאו מהר"ר יום טוב שהכל מותר מבעוד יום והכוונה בלשון 'עד הערב' עד סמוך לערב. וההגהות אשר"י הביא בשם רבינו אב"ן שמאחרי תפילת מנחה של ערב הרגל מותר בכל. ובפשטות זוהי שיטת הרי"ט. ומרש"י (ד"ה שאסור) משמע בפשטות כשאר הראשונים היינו כפשוטו.

האם יום השלישי לקבורה שחל ערב הרגל הוא בדווקא שלישי

הכל מודים כשחל שלישי שלו להיות בערב הרגל שאסור ברחיצה עד הערב. הרא"ש והריטב"א נקטו שאין חילוק בין יום השלישי לקבורה ושאר ימי השבעה שפגעו בערב הרגל אבל מלשון רש"י (ד"ה שאסור) שכתב 'דודאי שלוש שלימין בעינן' משמע שדווקא על יום השלישי הקפידו. אבל מיום הרביעי ואילך מקילין טפי. ונחלקו האם זה דין בחומר שלושת הימים הראשונים שהם חמורים טפי לעניין אבילות, או זה דין בחומר של אבילות שבעה שאומרים מקצת היום רק בסופם ולא באמצעיתם. והתוס' (ד"ה שאסור) נקטו כרש"י, וזהו שהקשו מאי שנא דלא אמרינן מקצת היום ככולו בשלישי מב'שמיני' לרבנן ומב'שביעי' לאבא שאול.

הביאור בספיקו של אביי בקובר מתו ברגל

בעא מיניה אביי מרבה קברו ברגל רגל עולה למנין שלושים או אין רגל עולה למנין שלושים. ביאר הריטב"א[ז] שכאשר מת לו מת ב' ימים קודם הרגל, פשוט הוא לגמרא שימי הרגל עולים לו לשלושים, וכמו שמוכח מהסוגיא, והטעם הוא מפני שהתחיל באבילות ואבילות השלושים נוהגת ברגל, אולם כשמת בתוך הרגל ואינו מתחיל עוד באבילות מסתפקת הגמרא אם יש למנות לו לשלושים לפני שמתחילים למנות לימי השבעה. וכעין זה הקרן אורה מבאר את ספקו של אביי כך: מאחר והמת נקבר ברגל לא מתחיל אצלו אבלות שבעה ואם כן לא מונים את הרגל לאבלות שלושים כי לא מצינו שיהיה מניין שלושים קודם למניין שבעה. או דילמא, מאחר ואבלות שלושים נוהגת ברגל ניתן למנות הרגל במניין השלושים מה שאינו באבילות שבעה.

האם גזירת שלושים נוהגת ברגל

כי קא מיבעיא לי למנין שלושים דקא נהגא מצות שלושים ברגל. הרמב"ן (בתורת אדם) והר"ן פירשו, כפי שמשמע בפשטות הגמרא, שדיני אבלות של שלושים נוהגים ברגל ואסור האבל בגילוח וגיהוץ. אבל ברש"י (ד"ה דהא) פירש את הגמרא בצורה מחודשת, שבאמת אין נוהגים בדיני אבלות שלושים ברגל, ורק מאחר שדיני אבלות שלושים דומים לדיני איסור מלאכה ברגל, אם כן אותם דינים נחשבים לו שכביכול נהג באבלות שלושים. והשפת אמת מביא שהאור זרוע דייק זאת מלשון רש"י ועוד הביא שם שכן משמע גם דעת השאילתות (פרשת חיי), והטור (סי' שצט) הביא שתי דעות, דעת הרמב"ן הנ"ל ודעת הרא"ש, כרש"י הנ"ל.

האם זה קולא באבל שהתאבל שני ימים קודם הרגל

ומלאכתו נעשית ע"י אחרים. רעק"א בגיליון הש"ס כאן הקשה על תוס' (ד"ה ומלאכתו) שמדמים דין מלאכה ע"י אחרים של תוך שבעה ימים לקבורה לדין השלמה של שבעה כמו בברייתא שלפנינו. ומשמע שהיה פשוט לו שכל הקולות שנשנו בהך ברייתא הן קולות דווקא בימי ההשלמה לשבעה שבעצם אינן שבעה ימים לקבורה ורק בגלל שלא עברו שלושה ימים מהקבורה אין הרגל מפסיק ומבטל לגזרת שבעה כדעתו של תנא דמתניתין. וכן הביא השפת אמת בשם הרמב"ן בתורת אדם, וכן כתב הריטב"א לקמן (כ. ד"ה ומלאכתו). והוסיף והטעים דהיות ובשבעה ימי אבלות שהיו ברגל לא עביד מלאכה, הקילו עליו בזה כאבלות שאחר הרגל. והשפת אמת וכן הרש"ש דייקו ממה שהרי"ף והרמב"ם השמיטו הלכה זו, שלמדו שזו הלכה בכל אבלות שבעה. וכן צריך לפרש בתוספות[ח] כדי להסיר קושית הגרע"א[ט].

איזה מלאכה נעשית ע"י אחרים

ומלאכתו נעשית ע"י אחרים. התוס' (ד"ה מלאכתו) נקטו שכל ההיתר לעשות מלאכתו ע"י אחרים בביתו, נאמרה רק במלאכת דבר האבד, אבל מלאכה שאינה דבר האבד אסור לעשותה אף ע"י אחרים בביתו. אבל הריטב"א (להלן כ' ע"א ד"ה ומלאכתו) וכן הר"ן נקטו שמלאכת דבר האבד מותרת אפילו ע"י האבל עצמו ורק מלאכה שאינה דבר האבד אסורה לו ומותרת ע"י אחרים.

דין עבדים ושפחותיו במלאכה בתוך השבעה

ועבדיו ושפחותיו עושים בצינעא בתוך ביתו. במסכת שמחות (פ"ה) כתוב אבל בכל שבעת הימים אסור בעשיית מלאכה, הוא ובניו ובנותיו ועבדיו ושפחותיו ובהמתו. וכאן בברייתא נתחדש שעושים עבדיו ושפחותיו בתוך ביתו בצנעא. ונחלקו הראשונים, האם ההיתר לעשות בצנעא בתוך ביתו הוא דווקא במלאכה של עצמם או אף במלאכתו של האבל. הריטב"א (כ. ד"ה ומלאכתו) למד שזה המשך לבבא הקודמת וזה נאמר אף על מלאכת האבל ובר"ן משמע שזה דין בפני עצמו וכתב שלא נאסרו עבדיו ושפחותיו לעבוד בצנעא ומשמע מדבריו שכל ההיתר הוא רק על מלאכתם ולא שהותרו לעשות במלאכתו אף בצנעא.

להוסיף את התוספת הנ"ל, כי בכל אבל שעמדו מנחמים אצלו ביום השביעי יכול לקום מהשבעה מדין שקיים מקצת היום ככולו.

[ד] **וכן** הוא דעת הריטב"א (לקמן כ.) ראה שם בילקוט ביאורים מה שהאריכו לפלפל בזה הריטב"א והרמב"ן.

[ה] **בתורת** אדם אות פ"ב.

[ו] **אבל** ללבוש את הבגד המכובס אינו רשאי עד הערב (ראב"ד שם). וזו דעת המאירי גם כן.

[ז] **וכן** הוא בשיטה לתלמיד הר"י מפריש.

[ח] **כן** כתב השפת אמת ליישב את קושיית הגרעק"א על התוס'. אך הרש"ש כתב שאי אפשר לפרש כן בתוספות כיון שמהתוס' (לקמן כ. בד"ה שלושה) משמע שהם אינם סוברים כן.

[ט] **גירסת** תוס' היא 'ובשביעי לרבנן'. אבל כבר הקשה המהרש"א שלרבנן אומרים מקצת היום ככולו על השביעי רק כשחל שמיני שלו ברגל דאז נשלמת האבלות קודם הרגל מה שאין כן ביום השלישי שהוי בתוך השבעה ולכן חמור טפי ולא אומרים בו מקצת היום ככולו. ובאמת שהקרן אורה והשפת אמת והרש"ש כולם הגיעו 'ובשמיני לרבנן' [ונראה שאף הרעק"א

כ.

הטעם שנקטה הברייתא קיים כפיית המיטה

קיים כפיית המיטה. הראב"ד מדייק מלשון הברייתא, שלא כתבה - מת לו אחד מקרוביו שלושה ימים קודם הרגל, ונקטה הברייתא את דיני האבלות בפועל - קיים כפיית המיטה, מוכח שאם לא קיים את דיני האבלות, אף באופן שמת לו אחד מקרוביו שלושה ימים לפני הרגל, אין הרגל מפסיקו.

ודעת הריטב"א[א] שדווקא בהזיד ולא קיים כלל את דיני האבלות, אז אין הרגל מפסיקו, והטעם בזה הוא משום שקונסים אותו דומיא דנזיר שעבר על נזירותו. אבל אם שגג או נאנס ולא נהג את דיני האבלות, באופן זה הרגל יפסיקו, ולא יתחייב להשלים אבלותו לאחר הרגל.

עוד הוסיף הריטב"א, שהטעם שנקטה הברייתא דין - קיים כפיית המיטה, ולא את שאר הלכות אבלות, לפי שכפיית המיטה היא מההלכות שאינה בגופו של אָבֵל, וההלכות שהם בגופו של אָבֵל כעין רחיצה וכדומה, הם יותר חמורות מאלו שאינם בגופו, וחידש לנו התנא בזה - שכל שנהג אפילו אחת מדיני האבלות הקלות, אפילו הזיד ולא קיים כל שאר ההלכות החמורות, שוב הרגל מפסיקו.

ודעת הר"ן[ב] שבין אם לא קיים את דיני האבלות במזיד, ובין אם לא קיים אותם בשוגג, בכל אופן שהוא אין הרגל [illegible][ג], ורק אם נהג את דיני האבלות בפועל הרגל מפסיקו. והוסיף עוד, שכן הדין במי שהוא חולה כל שבעה, ולא נהג בו אבילות, ונתרפא, שאין אונסו פוטרו מדיני אבילות כל ל' יום.

אבל המאירי חולק על דעת הראב"ד, וסובר שאפילו לא נהג כלל דיני אבלות של ימי השבעה בפועל קודם הרגל, הרגל מפסיקו. ולפי שאין עניין לנהוג דיני אבלות לאחר שעברו ימי השבעה, שכבר חלפו ימי הבכי והצער[ד], והרי זה כמעוות לא יוכל לתקון, והוא הדין במי שנאנס ולא נהג דיני אבלות בימי השבעה, שוב אינו יכול להשלימו לאחר מכן.

להלכה נפסק בשולחן ערוך (יו"ד שצו ה, ג): אָבֵל שלא נהג אבלותו תוך שבעה, בין בשוגג בין במזיד, משלים אותו כל שלשים וכו', במה דברים אמורים, בשלא נהג אבלות כלל כל שבעה, אבל אם זלזל במקצת הימים, ולא נהג בהם אבלות, כגון מי שאמרו לו שמת לו מת ביום הראשון, והיה בעיר אחרת ולא נהג אבלות, וביום השני בא לעירו ונהג אבלות, אין צריך להשלים, ומונה שבעה מיום הראשון.

דיני שמועה קרובה או רחוקה, לעניין דיני שבעה ושלושים בכל הקרובים, וכן בדיני י"ב חודש באביו ואמו

שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד. כתבו הראשונים[ה] שבשמועה קרובה כששמע שמת אחד מקרוביו בתוך שלושים יום מהמיתה, הרי יש עליו לנהוג דיני שבעה ושלושים משעה ששמע, ואינו מונה שבעה ושלושים מיום המיתה אלא מיום השמועה, שיום השמועה אצלו כיום הקבורה.

אמנם בשמועה רחוקה ישנן שלושה חלוקות בדבר: א) דיני שבעה. נוהגים יום אחד בלבד - בין באביו ואמו בין בשאר קרובים. ב) דיני שלושים נוהגים מיום השמועה כרגיל, שאין מונים בזה מיום הקבורה, ובשאר קרובים נוהג עד סיום ימי השלושים מיום השמועה, ובאביו ואמו עד שיגערו בו חבריו לגבי איסור תספורת, ובגיהוץ עד שיגיע הרגל ויגערו בו (עיין לקמן כב:). ג) דיני י"ב חודש הנוהגים רק באביו ואמו, הרי הוא נוהג עד שיעברו י"ב חודש מיום הקבורה - ואין מונה בזה מיום השמועה.

והיוצא מכך, שאם באה לו שמועה על אביו לאחר שעברו י"ב חדש מיום המיתה, אינו נוהג אלא יום אחד בכל דיני אבלות, ולאחר מכן אינו צריך לנהוג כלום.

מי שהגיע אליו שמועה שמת אחד מקרוביו, וספק לו אם היא 'שמועה קרובה' או 'רחוקה'

שם. להלכה נפסק בשולחן ערוך (יו"ד תב ה) כדעת רבי עקיבא, שבשמועה קרובה נוהג שבעה ושלושים, ובשמועה רחוקה נוהג דיני אבלות רק יום אחד.

ונסתפקו האחרונים במי שבאה לו שמועה שמת לו קרוב, ואין ידוע לו אם בתוך שלושים יום מהמיתה הגיעה אליו השמועה - ועליו לנהוג שבעה ושלושים, או שכבר עברו עליו שלושים יום - ועליו לנהוג רק יום אחד.

הפתחי תשובה (יו"ד שצו ה)[ו] מביא דעת הרבה אחרונים שחייב להתאבל, והרדב"ז כתב בטעם הדבר, שאף שבספק אבלות הכלל הוא שיש להקל, וכגון שמת תינוק בתוך שלושים יום, ויש עליו ספק אם הוא נפל[ז] או לא, הדין הוא שאין צריך להתאבל עליו. אמנם בנדון דידן הרי יש עליו חזקה שעליו להתאבל, שהרי השמועה שמת לו אחד מקרוביו היא ודאית, אלא שאין ידוע לו כמה זמן עליו להתאבל - אם יום אחד או שלושים יום, באופן זה וודאי לא אמרו - ספק אבלות להקל. עוד כתב שבספק שיכול להתברר כמו כאן, שישנה אפשרות לברר מתי מת, בזה לא אמרו ספק אבלות להקל. עוד סברא כתב הט"ז בשם מהר"י ן' לב, שיש כאן 'חזקת חי', וכשיש ספק אימתי מת, יש לנו לנקוט שמת כמה שיותר מאוחר, ולכן דעתו שמדין 'חזקה' זו, הרי דינו כ'שמועה קרובה'.

אמנם דעת הט"ז (שם סק"ג) להקל, ודחה את סברת האחרונים שכתבו להחמיר משום שיש 'חזקת חי', וכשיש ספק אימתי מת, יש לנו לנקוט שמת כמה שיותר מאוחר, והביא כמה ראיות שאין אומרים 'חזקת חי' באופן זה, ודעתו שאין עליו לנהוג אבלות אלא יום אחד בלבד - שהרי ספק אבלות להקל. וכן כתב בשו"ת חכם צבי (סימן ג).

הברייתא שמחלקת בין אביו ואמו לשאר קרובים היא שיטת חכמים או שיטה שלישית

יש לדון מה דעת חכמים בנדון זה, האם גם הם סבורים כדעת ברייתא זו, שיש לחלק בין אביו ואמו לשאר קרובים, ואם כן אין כאן שלוש דעות, אלא דעת רבי עקיבא ודעת חכמים, אלא שחכמים מסייגים את דבריהם - שלא אמרו שב'שמועה רחוקה' נוהג שבעה ושלושים, אלא באביו ואמו [ו'במה דברים אמורים' הכתוב בברייתא, הינו המשך לדברי רבי עקיבא, שחכמים אומרים שדברי רבי עקיבא נכונים רק בשאר קרובים, אבל באביו ואמו נוהג שבעה ושלושים].

או שיש כאן שלוש דעות: א] דעת רבי עקיבא: בכל השבעה קרובים אינו נוהג אלא יום אחד ב'שמועה רחוקה'. ב] דעת חכמים: בכל השבעה קרובים נוהג שבעה ושלושים. ג] דעת אלישע בן אבויה וחמישה זקנים שהיו עימו: באביו ואמו נוהג שבעה ושלושים, ובשאר חמישה קרובים אינו נוהג אלא יום אחד.

דעת הרבה אחרונים[ח] שיש כאן שלוש דעות, וכוונת הגמרא לומר, שדעת הברייתא המחלקת בין אביו ואמו לשאר קרובים, היא דעת 'יחידאה', שהרי דעת חכמים שלעולם נוהג שבעה ושלושים, ודעת רבי עקיבא שלעולם אינו נוהג אלא יום אחד, ודעת אלישע בן אבויה וחמישה זקנים לחלק בין אביו ואמו לשאר קרובים.

אמנם מדברי התוספות (ד"ה יחידאה) משמע שלמדו שאין כאן שלוש דעות[ט], כי אם דעת רבי עקיבא ודעת חכמים, ואלישע בן אבויה וחמישה זקנים הם דעת חכמים'. שכתבו, וזה לשונם: יחידאה היא - ואף על גב דלעיל נקיט וחכ"א. הרי שהוקשה להם שדברי הברייתא הם לשיטת חכמים ואין כאן שיטה שלישית, ואם כן היה קשה להם מדוע נקראו דעת חכמים 'יחידאה' - והלא זו היא שיטת הרבים נגד דעת רבי עקיבא שהוא היחיד, ולהלן נבאר מדוע נחשבת דעתם של אלישע בן אבויה והזקנים שעימו ל'יחידאה'[יא].

ויש מהאחרונים שהקשה[יב] על פירוש התוספות, שהרי הגמרא בסוף העמוד מביאה ברייתא, שרבי אחייה מת בנו בגולה, ונהג עליו שבעה ושלושים, ולפי דעת התוספות הרי יש כאן דעה חדשה - שלישית, הסוברת שאין הבדל בין אביו ואמו לשאר קרובים, ולעולם נוהג שבעה ושלושים, ולא משמע בגמרא שדעת רבי אחייה לחלוק על דעת רבי עקיבא וחכמים.

אמנם בראש משביר מבאר שאין דעת התוספות לומר שברייתא זו כחכמים, אלא שחכמים סוברים גם שעליו לנהוג שבעה ושלושים בכל שמועה רחוקה, ומכל מקום אמרו שהוא יחיד.

הסיבה שאין פוסקים הלכה כדעת אלישע בן אבויה וזקנים שעמו

יחידאה היא. נתקשו הראשונים והאחרונים בדברי הגמרא האלו - אמאי נחשבת דעה זו [שמחלקת בין אביו ואמו לשאר קרובים] לדעת יחיד, שאין הלכה כמותו, ומקשים כמה קושיות על דברי הגמרא האלו. א) הרי גם הזקנים הצטרפו לדעתו של אלישע בן אבויה וכמבואר בברייתא, ואין זו דעת יחיד. ב) הרי יתכן שזו היא גם דעת חכמים שהם רבים, וכמו שבארנו מקודם. ג) הרי הגמרא אומרת לעיל, שעל אף שחולקים חכמים ורבי עקיבא, ותמיד הכלל הוא שהלכה כדעת הרבים, מכל מקום כאן הלכה כדעת רבי עקיבא שמקיל ואומר ששמועה רחוקה אינה נוהגת לעולם אלא יום אחד, ולפי שהכלל הידוע באבלות הוא שהלכה כדעת המקיל. ומבואר להדיא מדברי הגמרא ש'יחידאה' אינה סיבה

בגיליון הש"ס נתכון לזה אלא שנשתבש בהעתק]. ומיושבת בזה קושיית המהרש"א. **א. בשם** הראב"ד. **ב. בשם** הראב"ד, וכן דעת הרא"ש בפסקיו ובתוספותיו. **ג. וחולק** על דעת הריטב"א שמחלק בזה, ומשמע מדבריו שאין הטעם בזה משום קנס, אלא משום שכל שלא נהג בפועל הנהגת אבלות, אין חיוב זה פוקע ממנו. **ד. וכמו** שאי אפשר לקרוע לאחר שחלפו ימי השבעה, כמבואר בגמרא בע"ב. **ה. הרמב"ן** (תורת האדם שער האבל - ענין שמועה ולקוט עצמות), והביאו הרא"ש (בסימן כט), ועיין שולחן ערוך (יו"ד תב ה). **ו. הובא** בפתחי תשובה (שם). **ז. ואם** היה בר קיימא, יש על קרוביו חיוב אבלות, ואם היה נפל, אין על קרוביו חיוב אבלות. **ח. רש"ש**, ובספר מנחם משיב נפש, וכן בספר יבין שמועה. ובאים ליישב בזה הקושיא אמאי נחשבת דעה זו - דעת 'יחיד'. **ט. כן** הוכיח בספר בן משק, ועיין שפת אמת ורש"ש. **י. ובספר** ראש משביר למד פירוש אחר בתוספות, עיי"ש. **יא. ובפירוש** התוספות הביא בבן משק שכונתם לומר שאף שזה דעת חכמים מכל מקום אין הלכה כמותם, וה"ז כיחיד. **יב. בספר** מנחם משיב נפש.

כלל וכלל שלא לפסוק הלכה כמותו באבלות, אלא הלכה כדברי המקיל באבל הוא הכלל הקובע כאן, וזו היא גם הסיבה שאין הלכה כרבי אלישע בן אבויה, שהרי רבי עקיבא מקיל יותר ולכך הלכה כמותו.

ויש בזה כמה ביאורים בראשונים ובאחרונים: הריטב״א כותב שאין כוונת הגמרא לומר שדעת רבי אלישע בן אבויה היא דעת יחיד, שהרי רבים הם נגד רבי עקיבא שהוא דעת היחיד, אלא שדעתם נחשבת ׳כיחידאה׳ - שאין פוסקים הלכה כמותם. והטעם שאין הלכה כמותם, משום שהכלל בהלכות אבלות לפסוק כמו המקיל, ולכך ה׳מחמיר׳ נחשב כ׳יחידאה׳ אף שהוא דעת הרוב וכמו שאמרו בגמרא לעיל, ובדבריו מיושבים כל הקושיות דלעיל, שהרי זו היא כוונת הגמרא ׳יחידאה היא׳ שהלכה כדברי המקיל באבל. התוספות הרא״ש מתרץ שאף שכתוב בברייתא - וזקנים שעימו, מכל מקום החלוקים עמהן היו מרובים מהם, והם נחשבים כיחידים נגד דעת הרבים[יג].

ויש שפירשו[יד] שלא פסקו הלכה כאלישע, משום שאלישע בן אבויה יצא לתרבות רעה בסוף ימיו[טו], ולכך נחשב כ׳יחידאה׳ שאין הלכה כמותו[טז]. ויש שכתבו[יז] שהיות שלא הוזכרו שמותיהם של הזקנים, מוכח שהיו נטפלים לדעתו של אלישע, והעיקר היה אלישע לבדו, ולכך נחשב כ׳יחידאה׳. ויש מהאחרונים שכתב[יח] שגירסתנו משובשת וכך צ״ל - מעשה שמת אביו של רבי צדוק בגינזק של מדי, ובאתה שמועה לשלוש שנים, וניהג עליה [-רבי צדוק] שבעה ושלשים. שכך היא הגירסא במסכת שמחות (פי״ג ג). ולא שאל רבי צדוק את אלישע בן אבויה וזקנים שעימו לגבי נדון זה, ובזה מסולקת הקושיא מעיקרה, שהרי דעת רבי צדוק - דעת יחיד היא, כנגד דעת חכמים.

תירוץ נוסף כתבו האחרונים[יט], שמכל מקום נחשבת דעת רבי אלישע בן אבויה דעת יחיד, במה שדעתו לחלק בין אביו ואמו לשאר קרובים, שהרי בין רבי עקיבא ובין חכמים דעתם שאין הבדל בין השבעה קרובים[כ], או שיש לנהוג שבעה ושלושים בכולם, או שיש לנהוג רק יום אחד בכולם.

האם מוכח מדעתו של אלישע בן אבויה, שבשאר קרובים אין נוהג אלא יום אחד

מעשה שמת אביו של רבי צדוק בגינזק. יש לדון מה דעתו של רבי אלישע והזקנים לגבי שאר קרובים, שהרי הם דיברו רק בנוגע לאביו של רבי צדוק. וכן מה דעתו של רבי אחייה לגבי אביו ואמו. ומהנהגתו של רבי אחייה מוכח, שדעתו שבין באביו ואמו, ובין בשאר חמישה קרובים, לעולם נוהג שבעה ושלושים ב׳שמועה רחוקה׳, שהרי המעשה שהיה אצלו היה עם בנו שהוא אחד מחמישה קרובים, ונהג שבעה ושלושים, אם כן כל שכן שבאב ואֵם יש לנהוג שבעה ושלושים. אמנם בדעתם של רבי אלישע בן אבויה וזקנים שעימו, לכאורה אין הוכחה מה סוברים לגבי שאר חמישה קרובים, שהרי אמרו את דעתם רק על אב ואם, שנוהג שבעה ושלושים, אמנם לגבי שאר חמישה קרובים יתכן שדעתם בזה שאינו נוהג אלא יום אחד - שהרי לא דיברו על זה כלל.

אלא שדבר זה טעון ביאור, שהרי הגמרא הביאה את דבריו של אלישע בר אבויה, בהקשר לברייתא שאמרה: במה דברים אמורים - בחמשה מתי מצוה, אבל על אביו ועל אמו, שבעה ושלשים. והגמרא מקשה מהברייתא על דברי האמוראים שפסקו הלכה כרבי עקיבא, שב׳שמועה רחוקה׳ אינו נוהג אלא יום אחד אף באביו ואמו, ואילו בברייתא משמע שגם רבי עקיבא מודה שבאביו ואמו נוהג שבעה ושלושים. ודחתה הגמרא, שאין להקשות מהברייתא לפי ש׳יחידאה׳ היא, ועל זה הביאה הגמרא הוכחה, שחילוק זה בין אביו ואמו לשאר קרובים הוא דעת יחיד, והיינו דעתו של אלישע בר אבויה, וצריך להבין מהיכן מוכח שדעתו של אלישע בר אבויה לחלק בין אביו ואמו לשאר קרובים, שהרי לא הזכיר כלל את דעתו בנדון.

יש אחרונים[כא] שכתבו, שמוכח מדברי הברייתא, שדעתו של אלישע בן אבויה לחלק בין אביו ואמו לשאר קרובים, שהרי לא כתוב בברייתא - מעשה ובא לרבי צדוק ׳שמועה רחוקה׳ ושאלו את אלישע בר אבויה וזקנים שעימו, ואמרו נהוג שבעה ושלושים. ומתוך שראתה הברייתא לציין שהמעשה היה עם אביו של רבי צדוק, מוכח שבשאר קרובים היה פשיטא ליה לרבי צדוק שאין נוהג אלא יום אחד בלבד, ורק משום שהמעשה אירע עם אביו של רבי צדוק, מתוך כך בא לשאול את רבי אלישע בר אבויה מה דעתו. והמעשה עם רבי אחייה שמת בנו, הוא המשך לברייתא הקודמת, שהוא סובר כדעת חכמים שלעולם נוהג שבעה ושלושים.

אמנם יש שפירשו[כב] שדעתו של רבי אלישע בר אבויה וזקנים שעימו, כדעת חכמים המובאת בברייתא, שבכל השבעה קרובים נוהג שבעה ושלושים, ואינו מחלק בין אביו ואמו לשאר קרובים. ואין כוונת הגמרא לומר שה׳יחידאה׳ הוא דעת אלישע בר אבויה, דאדרבא, הוא סובר כחכמים דברייתא, אלא שהגמרא מוכיחה שהברייתא הקודמת שאומרת - שמועה קרובה נוהגת שבעה ושלשים, שמועה רחוקה אינה נוהגת אלא יום אחד. איזו היא קרובה ואיזו היא רחוקה, קרובה - בתוך שלשים, רחוקה - לאחר שלשים, דברי רבי עקיבא. וחכמים אומרים, אחת שמועה קרובה ואחת שמועה רחוקה - נוהגת שבעה ושלשים. ובהמשך דברי הברייתא הזאת מובא המעשה עם רבי צדוק, וכן הוא במסכת שמחות (פי״ג) שמביאה המשנה את המעשה עם רבי צדוק, אחר דברי רבי עקיבא וחכמים.

ומתוך זה משמע, שחכמים באים להוכיח כדבריהם - שב׳שמועה רחוקה׳ נוהג שבעה ושלושים, מהמעשה עם רבי צדוק, שהורו לו אלישע בר אבויה והזקנים שעימו - לנהוג שבעה ושלושים, שלא כדברי רבי עקיבא שהורה לנהוג רק יום אחד. וכן מוכיחים מדברי רבי אחייה כדבריהם, שנהג שבעה ושלושים כשמת בנו.

ואם דעתו של רבי עקיבא היא כפי המבואר בברייתא, שיש לחלק בין אביו ואמו לשאר קרובים, ובאביו ואמו נוהג שבעה ושלושים, ואילו בשאר קרובים אינו נוהג אלא יום אחד. אם כן מה היא הוכחתם של חכמים מהמעשה של רבי צדוק, שב׳שמועה רחוקה׳ נוהג שבעה ושלושים, והרי המעשה עם רבי צדוק היה כשמת אביו, ובזה גם רבי עקיבא מודה - ואין חולק בזה שבאביו ואמו נוהג שבעה ושלושים[כג]. ומוכח שדעתו של רבי עקיבא, שלעולם אינו נוהג אלא יום אחד, אפילו באביו ואמו, ולכך שפיר הוכיחו חכמים מהמעשה עם רבי צדוק כדבריהם, שהרי הורו לו לנהוג שבעה ושלושים, ועל כרחך שהברייתא שמחלקת בין אביו ואמו לשאר קרובים, אינם דברי רבי עקיבא, אלא דעת ׳יחידאה׳ שאין ידוע לנו מי הוא, ואין הלכה כמותו.

אלא שהפירוש הזה נוגד את דברי הראשונים, שפירשו ש׳יחידאה׳ היינו רבי אלישע בן אבויה, דלפי זה הרי היא שיטה אחרת לגמרי.

׳וכשמת בנו של רבי אחייה בגולה׳ - האם זה המשך הברייתא

וכשמת בנו של רבי אחייה בגולה. יש מהאחרונים שהוכיחו[כד], שהפיסקא הזו אינה מדברי הברייתא. שהרי במסכת שמחות מובאת המעשה עם רבי צדוק, ולא הוזכר המשך זה, ודברים אלו דברי הגמראהם ואינם מברייתא כלל, והובאו בסוגייתנו רק בנוגע לקושיית הגמרא על זה, מרבי חייא על רבי אחייה[כה]. אולם בספר מרא דכיא לא סבר כן, שמבאר שכוונת הגמרא היא לומר שהברייתא שמחלקת בין אביו ואמו לשאר קרובים יחידאה היא, מכך שבברייתא של רבי צדוק מוכח גם שאין לחלק בין אביו לשאר קרובים, שהרי גם כשמת בנו של רבי אחייה נהגו שבעה ושלושים, והרי שהתנא שמחלק בין זה לזה יחיד הוא. והרי שסבר שזה מהמשך הברייתא, וכן משמע בעוד אחרונים[כו].

מה שאל רב לרבי חייא, ומה השיב לו רב

אמר לו אבא קיים. בבאורי הפשט הבאנו את דעתו של רש״י בסוגייתנו, שרבי חייא שאל את רב לשלום אביו ואמו של רב - שהיו אחיו ואחותו של רבי חייא, והיות ששניהם מתו, ורב לא רצה לבשר לו בשורה זו, נמנע רב מלהשיב ולא ענה לו על שאלתו, ובכך הבין רבי חייא מעצמו את הבשורה.

וכך מהלך הדברים ביניהם לדעתו של רש״י: רבי חייא שאל את רב - מה שלום אביך. ורב ענה לו - וכי הינך יודע שאימי חיה, כך שאינך רואה צורך לשאול לשלומה, שְׁאַל אותי לשלום אימי. ורבי חייא ענה לו - מה שלום

[יג] **דבריו** צ״ב שאם כוונתו שהרבים סברו כדעת רבי עקיבא, וזו היא הסיבה שאין הלכה כאלישע בן אבויה, הרי בגמרא לעיל נתבאר להדיא שרבי עקיבא הוא דעת ׳יחיד׳ כנגד דעת הרבים, והלכה כמותו רק משום שהלכה כדברי המקיל באבל, ועוד שעדיין אינה מתורצת השאלה השלישית, שהרי הסיבה שלא לפסוק הלכה כמותו הוא רק מפני שבאבלות הלכה כדברי המקיל. ויתכן שכוונתו כמו שכתבו האחרונים (עיין להלן) שמכיון שדעת הרוב הוא שאין לחלק בין אביו ואמו לשאר קרובים, שהרי בין רבי עקיבא ובין חכמים לא חילקו בדבר, הרי החילוק הזה הוא דעת יחיד, והגמרא נקטה סיבה שאין הלכה כמותו אפילו היה מחלוקת זו שלא בדיני אבלות ומשום שהוא יחיד, ועוד שהרי הוא מחמיר בדיני אבלות. [יד] **הר״ש** בן היתום, וכן כתב בספר בן משק, ועוד אחרונים, ועיין לקמן בהערה. [טו] **יש** נידון באחרונים, אם אלישע בן אבויה זה, הוא תלמידו של רבי עקיבא שיצא לתרבות רעה [עיין קרן אורה, והגהות ר״י עמדין]. [טז] **ואחרונים** אלו לא ביארו אמאי אין הלכה כמותו, על אף שחמישה זקנים סברו כמותו, והם הרי לא יצאו לתרבות רעה, גם לא נתבאר בדבריהם אמאי לא נקטו בגמרא הטעם שהלכה כדברי המקיל באבל. ותירוץ זה של האחרונים עולה יפה, אך ורק לפי הדעה שהובאה לעיל שחכמים אינם חולקים על אלישע בן אבויה, שאם חכמים גם סבורים כמותו, הרי אף שאלישע יצא לתרבות רעה עדיין חכמים סוברים כמותו, ומשמע בברייתא הקודמת שחכמים לא הצטרפו לדעת רבי אלישע בן אבויה שהרי שם בברייתא הקודמת לא כתוב וזקנים שעמו, ואכן אחרונים אלו נוטים לפרש שיש כאן שלושה שיטות מהסיבה הזאת, וכן דעתם של שאר האחרונים שהובאו כאן. [יז] **תפארת** בחורים. [יח] **רש״ש.** [יט] **עיין** קרן אורה, בית מועד, וכן כתב בשפת אמת. [כ] **ובזה** מיושבת גם התמיהה, שהרי ׳יחידאה׳ אינה הסיבה שלא לפסוק הלכה כמותו, שהרי הכלל הוא שהלכה כדברי המקיל אף ביחיד כנגד הרבים, לפי שיש לומר שהגמרא נוקטת טעם יותר פשוט, שאפילו שלא באבלות לא היה הלכה כמותו לפי שדעתו היא דעת יחיד, וגם אין סיבה לפסוק כמותו לפי שהוא מחמיר. [כא] **בספר** מנחם משיב נפש בשם יבין שמועה ויד דוד. [כב] **עיין** בספר מנחם משיב נפש, בשם טל חיים. וכן כתב בספר מירא דכייא, ועיין רש״ש. [כג] **ואין** לומר שעיקר הוכחתם הוא רק מדעת רבי אחייה, שהרי במסכת שמחות לא הוזכר המעשה עם רבי אחייה, רק המעשה עם רבי צדוק, ומוכח שעיקר הוכחתם של חכמים הוא מרבי צדוק. [כד] **תפארת** בחורים. [כה] **ועיין** רש״ש שמשמע מדבריו גם כך. [כו] **ראה** במנחם משיב נפש. ובקרן אורה גם הבין שזה המשך הברייתא, והקשה שאם כן מה ההוכחה שברייתא זו היא הסוברת לחלק בין אביו לשאר קרובים הלא גם בבנו של רבי אחייא ישב עליו שבעה ושלושים והרי זה כדעת חכמים, ואם כן בדעת רבי עקיבא אפשר לומר שכן מחלק בין אביו ואמו לשאר קרובים, ותירץ שברייתא זו סוברת שאין דין שמועה רחוקה אלא לאחר י״ב חודש, ולכן כתבה ברבי צדוק שהודיעוהו אחר שלש שנים, וברבי

אוצר החכמה 18/06/2018

אהח18/06/2018

אימך. ורב ענה לו - וכי הינך יודע שאבי חי, כך שאינך רואה צורך לשאול לשלומו, שְׁאַל אותי לשלום אבי, והתוס' הקשו על רש"י, האיך הבין רב שרבי חייא מתכוין לשאול אותו לשלום אמו - כששאלו אימא קיימת, והרי אולי התכוין רב חייא לשאלו לשלומו של אמו שלו[כז]. ועוד כשהשיב רב לרבי חייא בסוף דבריו, אייבו קיים, אמאי הוצרך לנקוט בשם אביו, והרי היה יכול לומר 'אבא קיים'.

ובפסחים מובאת גירסא זו בשינוי לשון - אמר ליה, אייבו קיים. אמר ליה, אימא קיימת. אמר ליה, אימא קיימת. אמר ליה, אייבו קיים. ואילו לגירסתנו כששאל רבי חייא לשלומם של אחיו ואחותו, לא נקב בשמותיהם, אלא 'אבא' ו'אימא'. ובתוספות משמע שגרסו ברש"י בסוגייתנו, כגירסה המובאת בפסחים[כח].

אמנם התוס'[כט] הביאו גירסא אחרת בשם רבנו חננאל - אמר ליה, אבא קיים, אמר ליה, אבא קיים, אמר ליה, אימא קיימת, אמר ליה, אימא קיימת. והיינו, שרבי חייא שאל את רב לשלומם של אביו ואמו שלו, שהם היו זקנם של רב, ורב לא השיב לרבי חייא לשלומם של זקניו, אלא לאביו ואמו שלו [-אייבו ואשתו]. ואכן אביו ואמו של רב [-אייבו ואשתו] לא מתו אז, כי אם אביו ואמו של רבי חייא.

וכך היה מהלך הדברים לפי גירסא זו: רבי חייא שאל את רב - מה שלום אבי. ורב ענהו - אבי [- אייבו] חי. שאלו רבי חייא - מה שלום אימי. ורב ענהו - אימי [-אשתו של אייבו] חיה. ומתוך שלא ענה רב לשלומו של אביו ואמו של רבי חייא, הבין מעצמו ששניהם מתו.

עוד הביאו התוס' גירסא אחרת, וכמו שמופיע בגמרא שלנו - אמר ליה, אבא קיים. אמר ליה, אימא קיימת. אמר ליה, אבא קיים. אלא שפירשו כפירוש רבנו חננאל. והיינו, שרבי חייא שאל את רב לשלום אביו שלו - שהיה זקנו של רב. ורב השיבו לשלומה של אמו - שהיתה אחותו של רבי חייא. ולאחר מכן שאלו רב חייא לרב לשלומה של אמו - שהיתה זקנה של רב. ורב השיבו לשלומו של אביו 'אייבו' - שהיה אחיו של רבי חייא.

ולא רצו לפרש כגירסת רבינו חננאל, לפי שהדרך לקרוא לאבי אבא 'אבא', ולכך איך הבין רבי חייא שרב משיבו לשלומו של אביו 'אייבו', והרי היה יכול להבין שמשיבו לשאלתו לשלומו של אביו של רבי חייא - זקנו של רב.

כ:

אין ראוי לבשר בשורות רעות

אמר ליה אימא קיימת, אמר ליה אבא קיים. בגמרא אנו רואים, שרב לא רצה לבשר לרבי חייא שמתו אחיו ואחותו, ולא נתבארה סיבת הדבר בסוגייתנו.

אולם בפסחים (ג:) מביאה הגמרא מעשה זו שרב לא רצה לבשר לרבי חייא בשורה רעה, כהמשך לכמה עובדות עם אמוראים שלא רצו לבשר בשורות רעות, ומבואר בדברי הגמרא, שאין מן הראוי לבשר בשורה רעה, משום 'ומוציא דיבה הוא כסיל' (משלי י יח), ולגבי זה מביאה הגמרא את המעשה עם רב ורבי חייא, שלא רצה רב לבשר לרבי חייא, שאביו ואמו מתו.

ועיין במאירי (שם) שכתב - ראוי לאדם גם כן להזהר שלא יהא מזומן לבשורה של פורענות, כגון מיתת אדם גדול וכיוצא בזה. ואם שואלין אותו בכך, רשאי לגמגם בדברים עד שיבינו הענין מתוך דבריו, ולא שיאמרהו הוא להדיא, ועיין להלן ביתר אריכות.

דוגמא נוספת לכך אנו מוצאים בנביאים - ויאמר המלך איש טוב זה ואל בשורה טובה יבוא (שמואל ב' יח כז), וכתב הרלב"ג (שמואל ב' כא כא) - למדנו מזה שאין מדרך האיש הטוב לבשר הבשורה הרעה.

מת אחד מקרוביו, האם יש חובה לבשרו בכדי שינהג דיני אבלות

שם. הראשונים הוכיחו מדברי הגמרא[א], שמי שמת לו אחד מקרוביו ולא שמע על כך, אין חובה להודיעו בכדי שיֵדע לנהוג דיני אבלות, ואפילו אם מתו אביו ואמו, ואפילו הוא עומד ביום הקבורה[ב], ולמדים כן מזה שרב לא רצה לבשר לרב חייא את הבשורה שמתו אחיו ואחותו או אביו ואמו[ג], ועל אף שרבי חייא היה מחוייב לנהוג דיני אבלות מיד כששמע זאת, ומי שמבשר זאת הרי נאמר עליו 'ומוציא דיבה הוא כסיל' (משלי י יח).

עוד כתבו שמותר להזמינו לסעודת ארוסין ונשואין ולכל שמחה, ואין בזה משום 'לפני עיור לא תתן מכשול' (ויקרא יט יד) כיון שאינו יודע, ואין אבלות נוהגת כלל קודם שמיעה[ד]. מיהו אם שואל אותו לשלום אחד מקרוביו, אסור לשקר לו ולומר שהוא חי, שנאמר 'מדבר שקר תרחק' (שמות כג ז). ומכל מקום נהגו[ה] לבשר לבנים זכרים, כדי שיאמרו קדיש על אביהם, אבל בבנות אין שום ענין לבשר להם.

דיני אבלות הנוהגים בשמועה רחוקה

שמע מינה, אבל אסור בנעילת הסנדל. הקשה הרמב"ן (תורת האדם שער האבל - ענין שמועה ולקוט עצמות) - מה החידוש בזה שאמרו בגמרא 'אבל אסור בנעילת הסנדל', כלומר שאף בשמועה רחוקה האבל אסור בנעילת הסנדל, והרי פשיטא שהאבל אסור בזה, שהרי באיזה דבר יהא אסור אם לא בנעילת הסנדל - שהוא אחד מדיני האבלות הידועים.

עוד הקשה, אמאי כששמע רבי חייא שמתו אחיו ואחותו, לא קרע את בגדו, רק חלץ נעלו.

ביארו הר"ן ורבנו דוד[ו], שנתחדש כאן שגם על שמועה רחוקה צריך להתאבל באיסור נעילת הסנדל. שכיון שאין הוא נוהג אבלות אלא שעה אחת, ואי אפשר שיקיים בה כל דיני אבלות, לכך הוצרכו לומר שבחליצת הסנדל צריך לנהוג.

עוד כתבו הר"ן ורבנו דוד, שנעילת הסנדל כוללת איסור רחיצה, סיכה, מלאכה, תשמיש ולימוד תורה. שכל דינים שיכול לקיים באותה שעה חייב בהם, והם כל איסורי האבלות. וביאר ברבנו דוד, שנקט חליצת הסנדל שנוהגת בכל אדם וניכרת, והיא סימן לכל הדינים שאפשר לקיים באותה שעה. שבאבלות שעה אחת אין שאר איסורים ניכרים, אלא אם כן היה רוחץ או סך או עוסק במלאכה ושמע שמועה רחוקה שמפסיק.

אמנם הרמב"ן כתב, שמוכח מדברי הגמרא הללו, שאינו אסור ב'שמועה רחוקה' אלא בנעילת הסנדל קאמר, לומר שאינו צריך לנהוג שאר דיני אבלות, ודיו מכל גזרות אבלות בחליצת מנעלו וסנדלו, ואינו צריך שילך לביתו ויכפה מטותיו ויתעטף בראשו - כשאר האבלים, שהרי ר' חייא לא עשה אלא חליצת מנעלין ומיד הלך לבית המרחץ לא כפה ולא עטף. וכן במלאכה ורחיצה וסיכה ותשמיש וקריאת תורה, בכולן לא נהג כלום.

ומשום הכי דייקו בגמרא, דשמועה רחוקה כיון שקבל עליו אבילות בחליצת הסנדל דיו, וכן הדין במי שאין לו מנעלים ברגליו, שיוצא באחת מדיני האבלות - שמתעטף כאבל או כופה מטתו שעה אחת ויוצא ידי חובתו.

עוד כתב הרמב"ן, שאם היה עוסק במלאכה או שהיה רוחץ וסך או קורא בתורה, ובאה לו שמועה רחוקה, הרי זה מפסיק שעה אחת משום אבילות וחוזר למה שבידו, אבל מכל מקום אין יוצא ידי חובת ניהוג אבלות כדין שמועה רחוקה בהפסק זה, עד שיעשה מעשה הניכר לאבילות שיהא אבילותו מתפרסמת עליו בכך, כגון חליצת מנעל וסנדל או עטיפת הראש שהן מצות עשה שבאבילות, או כפיית מטתו שאף הן יש בהן צד מעשה. וכן נראה שהיה רבי חייא לובש תפילין בשעת שמועה זו, שלא היה דרכו של אותו צדיק לילך בלא תפילין, אע"פ כן לא חלץ תפיליו כלל, והטעם לזה לפי שאפילו בשני של אבילות מניח תפילין ואינו חולץ אלא ביום ראשון בלבד, ולא תהא שמועה רחוקה חמורה מיום שני של אבילות קרובה. הילכך אם היה לובש תפילין בשעת שמועה של אבלות רחוקה אינו חולצן אלא מתעטף ראשו או חולץ מנעל וסנדל ודיו.

וכן נפסק בשולחן ערוך (יו"ד תב ג) - השומע שמועה רחוקה, אין צריך לנהוג כל דין אבלות, אלא דיו בחליצת מנעל, ואין צריך לא עטיפה ולא כפיית המטה, ומותר במלאכה, רחיצה וסיכה ותשמיש המטה ובתלמוד תורה, ואם אין לו מנעלים ברגליו צריך שיכפה מטתו או יעטוף ראשו, שצריך שיעשה מעשה שניכר בו שעושה משום אבלות, ואם היה עוסק בתורה או במלאכה, או שהיה רוחץ וסך, ובאה לו שמועה, מפסיק שעה אחת משום אבלות, וחוזר למה שבידו, אבל אם היה לבוש תפילין, אינו צריך לחלצן, ומ"מ אינו יוצא ידי אבלות בהפסק זה, וצריך שיעשה מעשה שניכר שעושה משום אבלות, כגון חליצת מנעל או כפיית המטה ועטיפה, ומיהו בחדא סגי.

האם צריך לדין 'עדות' כדי לנהוג דיני אבלות בשמועה רחוקה או קרובה

אמר ליה לשמעיה חלוץ לי מנעלי. כתבו הראשונים[ז], שמוכח מדברי הגמרא שאין צריך לדיני עדות בשביל לנהוג דיני אבלות ב'שמועה' - רחוקה או קרובה, שהרי רב היה עד יחיד, וגם היה קרובו של רבי חייא - שהוא פסול לעדות לגביו, ועוד, שהרי רב לא אמר לו לרבי חייא בפירוש שמתו אחיו ואחותו, ורבי חייא הבין כן רק מתוך רמז מדברי רב, ואין לזה דיני עדות כלל.

אחייא מסתמא באה אליו השמועה בתוך י"ב חודש. **כז. הרש"ש** כתב ליישב, ששמו של אמו של רב היתה - 'אימא', וכן משמע מדברי רש"י בפסחים (שם). **כח. כן** כתב הרש"ש, והוכיח כן שהרי הקשו התוס' על רש"י, למה נקב רב בשמו של אביו, ומזה שלא הקשו את קושייתם הראשונה, על שאלתו הראשונה של רבי חייא - אבא קיים, האיך הבין רב שרבי חייא מתכוין לשאול אותו לשלום אביו - כששאלו אבא קיים, והרי אולי התכוין רב חייא לשאלו לשלומו של אביו שלו. ומוכח שהיתה גירסתם ברש"י - אייבו קיים. **כט. ד"ה** אייבו. **א. עיין** שולחן ערוך (יו"ד סימן ת"ב סעיף ב') שהביא את דברי הראשונים בזה. **ב. כן** הוכיח הרב סתירת זקנים (עמוד מח) מזה שלא חילק השולחן ערוך בדבריו. **ג. לפי** גירסת רש"י מתו אביו ואמו של רבי חייא, ולגירסת ר"ח מתו אחיו ואחותו. **ד. ספר** חסידים (סימן תתג). **ה. רמ"א** שם. **ו. במסכת** פסחים ד. **ז. עיין** רמב"ן, מאירי, ורא"ש.

18/06/2018 אהח

ולכן כל ששמע אפילו מעד אחד, ואפילו מגוי - באופן שנאמן להתיר את אשתו במסיח לפי תומו, הרי מחוייב הוא לנהוג דיני אבלות, דמילתא דעבידא לגלויי לא משקרי בה אינשי.

אמנם יש שמפקפקים בדברי[ח], שאין עד אחד נאמן לעניין אבלות.

האם דין זה ש'מקצת היום ככולו', נאמר גם לגבי 'לילה'

שמע מינה, מקצת היום ככולו. מבואר בגמרא, שמהנהגתו של רבי חייא אנו למדים, שכל שנהג דיני אבלות ביום השמועה, הרי מיד לאחר מכן אפילו באותו יום פקעו ממנו דיני האבלות, ולפי ש'מקצת היום ככולו'. ונסתפקו הראשונים אם דין זה ש'מקצת היום ככולו' נאמר גם לגבי 'לילה', וכגון שמת לו אחד מקרוביו, והגיעה אליו השמועה בלילה, ולאחר שלושים יום - שהיא 'שמועה רחוקה', ונהג דיני אבלות באותה לילה, האם עליו לנהוג דיני אבלות גם בהמשך הלילה אחר שגמר לנהוג את דיני האבלות וכן למחרת, או שאומרים בזה 'מקצת הלילה ככל הלילה', וכיון נהג מקצת מדיני האבלות באותה לילה ששמע אז הבשורה הרעה, פקעו ממנו כל דיני האבלות, ודין לילה כדין יום לעניין זה.

כמו כן עולה לדיון נושא זה, גם לגבי דיני אבלות ב'שבעה', שנפסק להלכה כדעת אבא שאול (לעיל יט:) שהיום השביעי עולה לכאן ולכאן, ומקצת היום ככולו, וכיון שעמדו מנחמים מאצלו ביום השביעי, שוב אין צריך לנהוג דיני אבלות. ומשמע בגמרא שאין אומרים בזה 'מקצת הלילה ככל היום', שהרי רק ביום הוזכר הדין של מקצת היום ככולו - וכשעמדו מנחמים מאצלו, והרי כל יום קודמת לו הלילה, ואפילו הכי עדיין נוהגת האבלות ביום.

יש ראשונים שכתבו[ט] שאף שגם בלילה שייך הדין של 'מקצת הלילה ככל היום', אמנם מכיון שאין ניכר בלילה שנוהג דיני אבלות, שהרי דרך בני אדם לחלוץ מנעליהם בלילה, אם כן הרי הוא נחשב כמי שלא נהג דיני אבלות, ומשום כך לא אמרינן 'מקצת הלילה ככל היום', בין ב'שבעה' ובין ב'שמועה רחוקה'.

ויש ראשונים שכתבו[י] שאינם מבינים את הטעם, אמאי נהגו כשישבו מנחמים אצל האבל בליל שביעי, שאין מחשיבין אותו ככולו של יום שביעי - כשעמדו המנחמים, כמו בעמדו מנחמים מאצלו ביום שביעי, שאומרים בזה מקצת היום ככולו.

אמנם הרשב"א כתב[יא] שמזה שכתוב 'ויעש לאביו אבל שבעת ימים' (בראשית נ י), אנו למדים שאין אבלות נוהגת בלילה אלא ביום, שהרי כן למדו חז"ל בכל מקום שכתוב בו יום, שאינו נוהג בלילה, ולכך אין אומרים כלל מקצת הלילה ככל היום, שהרי אין אבלות נוהגת בה כלל.

ויש מהראשונים שכתבו[יב], שרק בדיני 'שבעה' לא אמרינן 'מקצת הלילה ככל היום', ולפי שיש בזה דין של מספר ימים, שהרי צריך שינהג מנהג אבלות 'שבעה ימים', וכל שלא נהג מנהג אבלות במקצת יום השביעי, אין עולה לו הלילה למנין זה. אולם ב'שמועה רחוקה' דלא בעי ספירה, אלא סגי בשעה אחת, מסתלקת האבלות אפילו בלילה.

ובטור הביא (יור"ד שצה) את שני הדעות לענין 'שבעה', וכן את דעת רבנו מאיר שיש להקל בשמועה רחוקה, שגם מקצת הלילה הרי היא ככל היום. ואלו דבריו - אבל כיון שעומדין המנחמין מאצלו ביום ז', מותר ברחיצה דמקצת היום ככולו, לא שנא מקצת יום ז', לא שנא מקצת יום ל'. יש אומרים דוקא מקצת יום שצריך לנהוג אבילות קצת היום, ומה שנהג בלילה לא חשבינן ככל היום. ויש אומרים דה"ה נמי מקצת הלילה חשיב ככל היום. והר"מ מרוטנבור"ק כתב דגבי ז', כיון שצריך ספירות ז', לא חשבינן מקצת לילה ככל היום, אבל בשמועה רחוקה שאינו נוהגת אלא יום אחד, אם שמע בלילה חשיב ככל היום. ור"ת התיר בשעת הדחק לרחוץ בליל ז'.

להלכה נפסק בשולחן ערוך (יו"ד שצה ג) - שמע שמועה רחוקה בלילה, כיון דסגי בשעה אחת, סלקא, אפילו בלילה.

שמע שמועה ביום שלושים - האם נחשב כ'שמועה רחוקה'

שמע שמועה קרובה בשבת ולמוצאי שבת נעשית רחוקה. יש לדון מה יהא הדין אם שמע שמת לו אחד מקרוביו ביום השלושים עצמו, האם זה נחשב כמי ששמע בתוך שלושים ודינו כשמועה קרובה, או שנחשב כמי ששמע לאחר שלושים ודינו כשמועה רחוקה שאינו נוהג אלא יום אחד[יג].

יש ראשונים[יד] שדעתם שגם לגבי זה אמרינן מקצת היום ככולו, וכל ששמע ביום השלושים עצמו נחשב כ'שמועה רחוקה'. והוכיחו כן[טו] ממה שאמרו בבכורות (מט.) 'הכל מודים לענין אבלות דיום שלושים כיום שלפניו דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל'[טז], וראשונים אלו למדו ד'לענין אבילות' דקאמר היינו לגבי 'שמועה רחוקה', וכונת הגמרא שאם שמע שמת לו אחד מקרוביו ביום השלושים עצמו הרי זה נחשב כמי ששמע ביום הל"א, ואינו נוהג אבלות אלא יום אחד כדין שמועה רחוקה דהלכה כדברי המיקל באבל.

אמנם הרבה ראשונים חולקים עליהם וכתבו[יז], שאם שמע ביום היום השלושים עצמו הרי זה נחשב כ'שמועה קרובה' ואפילו שמע בסוף היום. וכתב הרא"ש שכן מוכח ממה שאמרו בגמרא 'שמע שמועה קרובה בשבת ולמוצאי שבת נעשית רחוקה' דאינו נוהג אלא יום אחד, ומיירי שיום השלושים חל בשבת ושמע אז שמת אחד מקרוביו ולא התחיל לנהוג דיני אבלות בתוך שלושים, דאינו נוהג אלא יום אחד כדין שמועה רחוקה. ומשמע דדוקא אם שמע בשבת שלא התחיל לנהוג דיני אבלות ביום השלושים הרי זה נחשב כשמועה רחוקה ולפי שלא התחיל לנהוג דיני אבלות בתוך השלושים, אבל אם שמע בחול ביום השלושים עצמו והתחיל לנהוג אז דיני אבלות בודאי יהא זה נחשב כשמועה קרובה שנוהג שבעה ושלושים. ומה שאמרו בבכורות (שם) 'הכל מודים לענין אבלות דיום שלושים כיום שלפניו דאמר שמואל הלכה כדברי המיקל באבל' אינו שייך כלל לענינינו[יח], שאין מדובר שם לענין שמועה רחוקה וקרובה, אלא לענין אם מת קטן ביום ל' האם חייבים להתאבל עליו כדין בן קיימא, או שנחשב כמי שמת בתוך ל' שהרי הוא נפל ואין מתאבלים עליו, וכמו שמדובר שם במשנה לגבי אם מת בכור ביום השלושים האם חייבים לפדותו ונחלקו שם תנאים בענין זה, ועל זה אמרו בגמרא דיום השלושים כיום שלפניו דמי ואין חייבין להתאבל עליו כדין מי שמת בתוך שלושים יום לחייו דהלכה כדברי המיקל באבל, וכן משמע הלשון 'כיום שלפניו' ולפניו משמע כיום כ"ט שאינו נוהג אבלות עליו כדין נפל, ולפי דבריהם אדרבא 'לפניו' היינו כיום הל"א שאינו צריך לנהוג אבלות אלא יום אחד כדין שמועה רחוקה, ו'לפניו' משמע להיפך והיינו כיום כ"ט שצריך לנהוג אבלות כדין שמועה קרובה.

וכתב הרי"ף שהעיקר כדעה השניה שהזכרנו, דשמע שמועה ביום השלושים הרי זה נחשב כשמועה קרובה, וכן הביא הרא"ש בשם הבה"ג, וכן כתב הרמב"ם (אבל ז א) - מי שבאה לו שמועה שמת לו קרוב, אם בתוך שלושים יום הגיעה השמועה אפילו יום שלושים עצמו הרי זו שמועה קרובה, וחייב לנהוג שבעה ימי אבילות מיום שהגיעה השמועה. וכן נפסק בשולחן ערוך (יו"ד תב א).

האם יש דין קריעה ב'שמועה רחוקה' באביו ואמו - ועד מתי, והאם זה חיוב גמור

שמע שמועה קרובה בשבת וכו' קורע או אינו קורע. יש לדון בשאלת הגמרא, האם שאלה זו אם קורע אם לאו הוא בכל שמועה רחוקה, או רק באופן ששמע שמועה קרובה בשבת ולמוצאי שבת נעשתה רחוקה.

יש מהראשונים שכתב[יט], ששאלת הגמרא היא בכל 'שמועה רחוקה', ועל זה מסיק בגמרא דיש לו לקרוע על אביו ועל אמו לעולם, משום כבוד אביו.

אמנם נחלקו עליו הרבה ראשונים[כ], וסוברים שבכל שמועה רחוקה אינו קורע, ורק באופן ששמע שמועה קרובה בשבת ולמוצאי שבת נעשתה רחוקה, יש לו לקרוע ודווקא באביו ואמו. ויש שכתבו[כא] שרק בתוך שלושים יום קורע על אביו ואמו.

ולפי גירסת הר"ח לעיל בגמרא שרבי חייא שמע לאחר שלושים יום שמתו אביו ואמו ולא קרע, אם כן יש להוכיח מזה שאין קורעין בשמועה רחוקה אפילו על אביו ואמו[כב], אמנם לדעת רש"י שרבי חייא שאל את רב לשלומם של אביו ואמו של רב שהיו אחיו ואחותו של רבי חייא, אם כן אין להוכיח מכאן שאין לקרוע על אביו ואמו בשמועה רחוקה. ולהלכה נפסק בשו"ע (יו"ד ש"מ סי"ח) שקורע והולך לעולם[כג].

עוד כתבו הראשונים[כד] שדין זה של קריעה על אביו ואמו בשמועה רחוקה, אינה קריעה של חובה והיא רק לכבוד אביו.

האם מחוייבים להתאבל עם השניים של הקרובים - בקורבה הבאה מחמת קידושין

וכשם שמתאבל עליהם, כך מתאבל על שניים שלהם. כתבו הראשונים[כה] דמה שאמרו בגמרא שמתאבל עם קרוביו על שניים שלהם, היינו דוקא בקרוביו שלא על ידי קידושין, וכגון בן בנו או אבי אביו וכדו', אבל בקרוביו הבאים על ידי קידושין וכגון שמת אחי אשתו או בנה והאשה שמת אחי בעלה או בנו אין מתאבלין זה עם זה, ורק בחמיו או חמותו אמרו שהוא מתאבל עמה ואף שהיא קרובה לו רק על ידי קידושין. אולם לפי דעת הראשונים (שהובאו

ח. **רא"ש** בשם רבינו מאיר. ט. **רא"ש** (פ"ג סימן ל') בשם תוספות ריב"ם. י. **רא"ש** (שם) בשם הרשב"ם. יא. **עיין** שו"ת הרשב"א (ח"א סימן תת"ו). יב. **רא"ש** (שם) בשם רבינו מאיר, וכן דעת הרמב"ן ורבינו ירוחם (עיין בית יוסף יור"ד שצה אות א - ב ד"ה אבל כיון). יג. **דלגבי** בכור נחלקו תנאים (בכורות מט.) כשמת ביום שלושים האם נחשב כמי שמת בתוך ל' והרי הוא נפל ואין חייב לפדותו, או שנחשב כמי שמת לאחר ל' יום וחייב לפדותו כדין בן קיימא. יד. **עיין** רי"ף חידושי הר"ן וכן ברא"ש, בשם יש שכתבו. טו. **עיין** רי"ף ורא"ש. טז. **לגבי** בכור נחלקו תנאים כשמת ביום שלושים האם חייב לפדותו או לא, והגמרא אומרת שלענין אבלות הכל מודים דהוי כיום שלפניו דהלכה כדברי המיקל. יז. **עיין** רי"ף, רמב"ן, מאירי, נמוקי יוסף, בעל המאור, המכתם, פירוש רבינו גרשום, ריטב"א, וכן הביא הרא"ש בשם הבה"ג. יח. **עיין** רי"ף ורא"ש. יט. **עיין** רש"י על הרי"ף, וכן כתב בה"ג והביאו הרמב"ן. כ. **תוספות.** כא. **תוספות** בשם רב צמח גאון, וכן פסק הרמב"ם (אבל פ"ח ה"ו). כב. **עיין** תוס' ד"ה קורע, ובהגהות הגר"א (יו"ד ש"מ סי"ח). כג. **וכתב** בהגהות הגר"א (שם) שלהלכה נקטינן כדעת רש"י שמתו אחיו ואחותו של רבי חייא ולא אביו ואמו וכמו שכתב הרמב"ן. כד. **עיין** רמב"ן, וכן הוא ברש"י על הרי"ף. כה. **רמב"ן** בשם חכמי הצרפתים.

(עי"ל) שהאשה מתאבלת עם בעלה על כל קרוביו ולא רק על חמיו וחמותו הרי שאין נוהג דין זה באשה שנוהגת אבלות עם בעלה על כל קרוביו ומשום שהחמירו על האשה שנוהגת עמו אבלות לכבודו, ויוצא מזה שכל שהבעל מתאבל עליו אשתו נוהגת עמו אבלות, אבל הוא אינו נוהג עמה אלא על חמיו ועל חמותו.

וכן אין אדם נוהג אבילות עם הקרובים אלא על שניים של קורבה שלא על ידי קדושין, כגון בנו שמתאבל על בן ובת שלו, אבל שניים של קידושין כגון בנו שמתאבל על אשתו ובתו שמתאבלת על בעלה וכיוצא בהן אינו נוהג עמהן אבלות כלל.

ויש שכתבו[כו] שלא אמרו בשניים שנוהג עמם אבלות, אלא באופן שזה שמת הוא גם קרוב לו, אבל אחיו מאביו שמתאבל על אחיו מאמו שמת, כיון שאינו קרוב לו כלל אינו נוהג בו כלום.

אהח18/06/2018

האם אפשר למחול שלא יתאבלו עמם

וכשם שמתאבל עליהם, כך מתאבל על שניים שלהם. כתבו הראשונים[כז], שהיות וכל הסיבה שמתאבלים עם הקרובים, אינו אלא משום כבודם, לכך אם מחלו על כבודם, אין צריך לנהוג אבלות כלל. ובזמננו כל האבלים מוחלים על כבודם, ולכך נהגו להקל שאין מתאבלים עם הקרובים, כשמתאבלים על שניים שלהם.

וכתב הרמ"א (יו"ד סימן שע"ד ס"ו) דבזמננו נוהגין להקל שלא לנהוג באבלות עם קרוביו המתאבלים על קרוביהם, דאין זה אלא משום כבוד המתאבלים, ועכשיו נהגו כולם למחול. וכן נוהגין שלא להתאבל כלל עם המתאבלים[כח], וכל המחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהים[כט]. ומ"מ נהגו שכל קרובי המת, שהם בקורבה כזאת שפסולין לו לעדות, מראין קצת אבילות בעצמן כל שבוע הראשונה לאחר המיתה, דהיינו עד אחר שבת הראשון, שאינן רוחצים ואין משנים קצת בגדיהם כמו בשאר שבת. וכל זה בשמועה קרובה, או שהיה נוכח בשעת המיתה, אבל בשמועה רחוקה, אין לאבילות זה מקום. ומי שרוצה להחמיר על עצמו להתאבל על מי שאינו צריך, או ללבוש שחורים על קרובו, אין מוחין בידו[ל].

האם האשה מתאבלת בקרובי בעלה חוץ מאביו ואמו [-חמיה וחמותה]

לא אמרו לכבוד אשתו, אלא חמיו וחמותו. נחלקו הראשונים, אם הדין הזה שאמרו בברייתא 'לא אמרו לכבוד אשתו, אלא חמיו וחמותו', האם דין זה הוא גם לגבי האיש, שאין אשתו נוהגת עמו אבלות אלא באביו ואמו - חמיה וחמותה.

יש דעה בראשונים[לא], שדין האשה והבעל שוים, וגם האשה לכבוד בעלה נוהגת עמו אבלות כשמתו אביו ואמו, אבל על שאר קרובי בעלה כגון אחיו ואחותו, אינה נוהגת עמו אבלות, כמו שהוא אינו נוהג עמה אבלות על שאר קרוביה חוץ מאביה ואמה. והוכיחו כן ממה שבברייתא המובאת בגמרא קתני 'מי שמת חמיו או חמותו אינו רשאי לכוף את אשתו וכו' ובסיפא קתני 'וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת וכו' ומקשינן ארישא מהא דתניא אידך 'אף על פי שאמרו אינו רשאי לכוף את אשתו להיות כוחלת וכו' באמת אמרו מוזגת לו את הכוס וכו' ומתרצינן בגמרא דכאן בחמיו וחמותו וכאן בשאר קרובים, ומה שכתוב בברייתא ברישא 'מי שמת חמיו או חמותו' הרי זה דוקא חמיו או חמותו, דאילו בשאר קרובים אין הבעל נוהג אבלות עם אשתו, ואם כן הוא הדין בסיפא דקתני 'וכן היא שמת חמיה או חמותה' הרי זה דוקא חמיה או חמותה דומיא דרישא, אבל בשאר קרובי בעלה אינה נוהגת עמו אבלות.

אמנם דעת הרבה ראשונים, שכיון שכתוב בברייתא 'לא אמרו לכבוד אשתו אלא חמיו וחמותו' ולא אמרו 'לא אמרו לכבוד בעלה אלא חמיה וחמותה' משמע שהאשה צריכה להתאבל על כל קרובי בעלה ואילו הבעל אין צריך להתאבל על קרובי אשתו דעדיפא כבוד הבעל שיש לאשה להתאבל אמו על כל קרוביו, ואילו משום כבוד האשה גרע, ואין הבעל צריך להתאבל עמה רק על חמותו וחמיו דלא גרעה בכבוד בעלה מכל הקרובים שמתאבלין עמהם על שניים שלהן. והוכיחו כן מזה שהקשו בגמרא משתי הברייתות דקשיין אהדדי ותירצו ד'כאן בחמיו וחמותו כאן בשאר קרובים', ואם נימא דהא דקתני בברייתא 'חמיו וחמותו' היינו דוקא ולא בשאר קרובים הרי לא קשיא מידי, שהרי פשוט הוא שרק בחמיו וחמותו נוהג אבלות עם אשתו שהרי לא קתני בברייתא שאר קרובים, ומוכח שהגמרא סבורה שמה שנקט 'חמיו וחמותו' היינו לאו דוקא, ורק משום דקשיין הברייתות אהדדי מוכרחים לומר ד'כאן בחמיו וחמותו וכאן בשאר קרובים', ואם כן בסיפא דקתני 'וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה רשאה להיות כוחלת וכו' הרי שפיר יש לומר ד'חמיה וחמותה' לאו דוקא והוא הדין שאר קרובים, וכמו שהיתה סבורה הגמרא לומר ברישא לולא הא דקשיין הברייתות אהדדי.

והביאו הראשונים שנחלקו בזה בירושלמי, וכדאיתא התם - 'הרי שמת חמיו או חמותו אינו כופה לא לכחול ולא לפקוס אלא נוהג עמה כדרך שהיא נוהגת, וכן היא שמת חמיה או חמותה או אחד מקרובי בעלה אינה לא כוחלת ולא פוקסת אלא נוהגת עמו כדרך שהוא נוהג, שמואל אמר לא שנו אלא חמיו או חמותו הא בשאר כל הקרובים, לא'.

ובשולחן ערוך (יו"ד שעד ו) נפסק להלכה - כל מי שמתאבל עליו, מתאבל עמו אם מת לו מת וכו' חוץ מאשתו, שאע"פ שמתאבל עליה אינו מתאבל עמה אלא על אביה או על אמה משום כבוד חמיו וחמותו, אבל על אחיה ואחותה או בנה ובתה מאיש אחר, אינו מתאבל עמה וכו' וכן היא אינה מתאבלת עמו, אלא כשמתו חמיה או חמותה, אבל שאר קרוביו שמתו, אינה מתאבלת עמו.

האם צריך דוקא לקרוע בפני הבן

אתא בריה - קרע באפיה. משמע בגמרא, שאמימר הקפיד לקרוע בפני בנו דווקא, וכיון שקרע שלא בפניו חזר וקרע בפניו, ולפי שכל הדין שמתאבל עם קרוביו הוא רק לכבודם, ורק בפניהם נוהגים דיני האבלות, וכמו שאמרו בגמרא - באפה נהוג אבלותא, ולכך יש לקרוע דווקא בפניהם. וכן דעת הרמב"ן, שאם קרע שלא בפני קרוביו, לא יצא ידי חובתו, וחייב שוב לקרוע בפניהם.

אלא שיש להבין מדוע קרע אמימר בראשונה שלא בפני בנו, ואמאי לא המתין לקרוע רק בפני בנו, שהרי אין יוצא ידי חובת קריעה שלא בפני בנו.

יש מן הראשונים שכתבו[לב], שהיה נוכח בעת יציאת נשמתו של בן בנו, ולכך קרע כדין העומד בשעת יציאת נשמתו של איש ישראל[לג], ולאחר מכן כשבא בנו לפניו קרע שוב מרוב צערו לכבוד בנו.

אמנם דעת כמה מהראשונים, שאם קרע שלא בפני קרוביו יצא ידי חובתו, ואדרבא, העיקר הוא לקרוע בשעת שמועה שאז הוא שעת עיקר הצער וחימום הלב[לד], ומה שאמימר קרע בפני בנו היה רק כדי ללמד הלכה שאבלות נוהגת דווקא בפני הקרובים[לה]. ויש שלמדו משום זה[לו] שאמימר לא קרע שלושה פעמים כמו שפירש רש"י [פעם ראשונה כששמע שמת, ולאחר מכן כשהגיע בנו לפניו וקרע כשהוא מיושב, ופעם שלישית לאחר שנזכר שיש לקרוע מעומד], אלא קרע מיושב פעם ראשונה, ובנו הרגיש שקרע כשהוא מיושב, ורצה להזכירו שהדין הוא שיש לקרוע מעומד, אלא שמפני כבוד האב אסור לומר לו בפניו שטעה[לז], ולכך הלך הבן וקרע בפניו, ומתוך כך נזכר אמימר שקרע מיושב, וחזר וקרע מעומד.

הקורע מיושב - האם יצא ידי חובתו בדיעבד

אדכר דמיושב קרע, קם קרע מעומד. דנו הראשונים, האם דין זה - שצריך לקרוע מעומד מעכב אפילו בדיעבד, שאם קרע מיושב חייב לחזור ולקרוע, או שהוא רק דין לכתחילה שיש לעמוד בקריעה, אבל אם בדיעבד קרע כשהוא מיושב אין צריך לחזור ולקרוע.

הקשה הראב"ד[לח], מה הוכחה יש מאיוב שיש לקרוע רק מעומד מדכתיב 'ויקם איוב ויקרע את מעילו', ודילמא מה שצריך קריעה מעומד הוא רק למצוה אבל אם קרע מיושב יצא. ותירץ שלמדים כן ממה ששנה הכתוב דין קריעה מעומד באיוב ובדוד ש"מ דלעיכובא הוא ואם קרע מישב לא יצא. עוד כתב שאמימר לא נהג כן מעיקר הדין, רק הוא החמיר על עצמו, ובדיעבד אם קרע מיושב, אין צריך לחזור ולקרוע.

וכתב הרמב"ן דבודאי דין קריעה מעומד מעכב אפילו בדיעבד[לט], שהרי אמימר חזר וקרע מעומד על אף שכבר קרע כשהוא מיושב, וגם כל ההבדל בין חליצה וקריעה הוא רק לענין בדיעבד, שהרי לכתחילה גם בחליצה יש לו לעמוד בשעת אמירה שכן שנינו בספרי שלכתחילה יש לעמוד, ואם כן מה שאומרת הגמרא 'התם לא כתיב ויעמוד ויאמר וכו' היינו דבחליצה אין מעכב עמידה בדיעבד, אבל בקריעה מעכב עמידה אף בדיעבד.

כא.

האם קריעה מעומד היא בדיעבד או רק לכתחילה

מנין לקריעה שהיא מעומד. הראב"ד (מובא ברא"ש סי' מד) מקשה דמהלימודים שמביאה הגמרא אפשר ללמוד שלכתחילה צריך לקרוע בעמידה, אבל מנין לנו שבדיעבד זה מעכב, וקשה אם כן למה חזר אמימר וקרע, ומתרץ דכיון

[כו] **רא"ש**, נמוקי יוסף, הרמב"ן (תורת האדם), חידושי תלמיד הרשב"א. [כז] **והוא** מהטור בשם הרא"ש, ורמב"ן בת"ה והגמי"י פ"א. [כח] **הגהות** מיימוני פ"ב. [כט] **הרא"ש** כלל כ' כ"ז. [ל] **הרמב"ן** הביא את שתי הדעות בספרו תורת האדם, שער האבל, וכן הוא ברמב"ן בחידושיו, ועיין ריטב"א. [לא] **עיין** רמב"ן ורמב"ם (הל' פ"ג ה"ה). [לב] **פירוש** ר"ש בן היתום. [לג] **כמבואר** בגמרא לקמן (כה.). [לד] **רא"ש.** [לה] **תוספות.** [לו] **תוספות** בשם הר"א. [לז] **תלמיד** ר' יחיאל מפאריש. [לח] **וכן** הביא הרמב"ן בשם רי"ץ גאות, וכן כתב התוס' הרא"ש. [לט] **רמב"ן**,

דנכתב ענין זה פעמיים, באיוב ובדוד, לומדים משניהם יחד דזה לעיכובא[א]. ותירץ עוד דבאמת אינו לעיכובא, ומה שאמימר חזר וקרע הוא משום[ב] שהחמיר על עצמו, והוכיח זאת מזה שהרי״ף השמיט המעשה דאמימר, ומשמע דאינו לעיכובא.

והרמב״ן (תורת האדם ענין קריעה ד״ה עוד כתב) מקשה על הראב״ד דכל מה שהגמרא דנה כאן בענין הוא משום שאמימר חזר וקרע ואם כן כוונת הגמרא לברר מנין שזה לעיכובא[ג] והביא הרמב״ן שר״י בן גיאת גם סובר דזה לעיכובא. וברמב״ם (אבל פ״ח ה״א) כתב: ואין קריעה אלא מעומד וכו', ובנושאי כליו (כסף משנה, הגהות מימוניות ועוד) כתבו דמשמע מדבריו דזה לעיכובא.

ביאור הוכחת הגמרא ממה שדוד המלך שכב על הארץ

דאי לא תימא הכי וישכב ארצה הכי נמי והתניא וכו'. כתבו התוספות (ד״ה דאי) דהסוגיא משונה, דבתחילה אומרת הגמרא מילתא יתירתא דעבד, ומשמע דעשה יותר מהחובה, והגמרא מביאה הוכחה שכלל לא יצא ידי חובתו, ומפרשים שהוכחת הגמרא היא כך, דאי כפשוטו ששכב ארצה אם כן הרי לא יצא ידי חובתו, אלא על כרחך שחוץ מזה ששכב גם כפה המטה, וזה הוכחה שעשה מילתא יתירתא, והגמרא מתרצת שאין הפירוש ששכב ארצה ממש אלא שכפה מטתו וישב עליה. וכן מפרשים עוד ראשונים.

ומשמע לפי זה דאם כופה האבל מטתו ואינו יושב עליה יצא ידי חובתו, כיון שכפה, שהרי הגמרא הבינה שדוד כפה מטתו, ושכב ארצה, ונקרא מילתא יתירתא והיינו שעשה יותר מהצורך. ובאמת כן סוברים הרבה ראשונים (וכדלקמן). אבל הרמב״ם (אבל פ״ה ה״ח) סובר שהחובה היא דוקא לשכב על המטה הכפויה, ואם כפה המטה ולא שכב עליה לא יצא ידי חובתו, ומקשה הריטב״א (ד״ה וא״ר יוחנן) דאם כן היאך יפרש הרמב״ם את הוכחת הגמרא, דמשמע שעשה מילתא יתירתא, ומבאר הרמב״ן[ד] דהוכחת הגמרא היא, שודאי שעשה דוד מילתא יתירתא, שאם לא נאמר כן, אם כן האם נאמר שגם וישכב ארצה זה חובה, והרי אפילו אם כפה מטתו ושכב ארצה לא יצא ידי חובתו, ואם כן ודאי שדוד שכב על המטה הכפויה כדי לצאת ידי חובה, וחוץ מזה שכב ארצה ולא כדי לצאת ידי חובה, והרי זה הוכחה שעשה מילתא יתירתא. ומתרצת הגמרא כעין ארצה, ששכב רק על המטה הכפויה ולא שכב על הארץ כלל[ה].

ביאור הברייתא לפי מחלוקת הראשונים בענין הכפיה

והתניא ישב על גבי מטה וכו'. כתב הרא״ש (סי' עח) שאם כפה מטותיו וישן על הקרקע יצא ידי חובתו, שאין החובה לישן על מטה הכפויה, אלא כפיית המטה היא החובה. וכן כתב הנמוקי יוסף לקמן (יז.) דמשמע כך מהירושלמי, וכתב שם דנחלקו בזה הרמב״ן והראב״ד[ו]. והרמב״ם (אבל פ״ה ה״ח) סובר דהחובה היא לישן על מטה כפויה בדוקא, (וכנ״ל איך הוא יפרש הוכחת הגמרא).

אחח18/06/2018

והנה להסוברים דהעיקר הוא לכפות המטה, ואף על פי שאינו שוכב עליה, אם כן מה שכתוב בברייתא 'על גבי מטה' ודאי מדובר בשלא כפה המטה, דאם כפה הרי יוצא בזה ידי חובה, ולכאורה קשה אם כן פשיטא, דכיון שלא כפה המטה לא יצא, וביארו[ז] שמדובר שלא הציע המטה בכרים וכסתות, ושכב על גבי החבלים של המטה, והחידוש הוא שאף על פי שמצטער בשכיבתו זו מכל מקום ידי כפיה לא יצא, שצריך לכפות בדוקא. אבל להסוברים דהעיקר הוא שישכב על המטה הכפויה ואם כפה ולא שכב עליה לא יצא ידי חובתו, אפשר לפרש כפשוטו[ח], ישן על גבי מטה מוצעת בכרים וכסתות לא יצא ידי חובתו ואף על פי שכפה מטות אחרים, כיון שצריך לשכב על המטה הכפויה.

פירוש 'אודייני'

על גבי אודייני וכו'. רש״י (ד״ה אודייני) מפרש מכתשת גדולה. וישׁ[ט] מפרשים שהכוונה לכיסוי של בור. וישׁ[י] שמפרשים שהוא כלי גבוה שעומדים עליו שומרי שדות וכרמים לראות מעליו למרחוק והוא ראוי גם לשכב עליו, ויש[יא] שפירשו שהוא אמבטי של מים, ויש[יב] מי שמפרש שהוא כיסוי הבגד.

למה לא כתוב בברייתא עוד איסורים

תנו רבנן אלו דברים שאבל אסור בהן וכו'. כתבו התוספות (ד״ה אלו) טעם למה השמיט התנא דינים אלו, כפיית המטה ועטיפת הראש לא כתב התנא משום שהתנא כותב רק דברים שאסור בהם, ולא דברים שמחוייב לנהוג בהם[יג]. ואיסור הנחת תפלין ושאילת שלום לא כתב משום דאינו נוהג כל ימי האבל, ואיסור תכבוסת[יד] לא כתב משום שזה בכלל איסור רחיצה. והריטב״א כתב (ד״ה אלו) דיש עוד דברים שהאבל אסור בהם ולא כתבם התנא משום דתנא ושייר, ובמסכת שמחות כתב את כולם.

ומה שלא כתב התנא איסור תספורת[טו] ביאר בספר מצור דבש משום דנוהג גם אחרי שבעת ימי האבלות, באבל על אביו ואמו עד שיגערו בו קרוביו, ובאבל על שאר קרובים נוהג עד שלשים יום.

טעם למה אין נוהגים היום בכפיית המטה ועטיפת הראש

אלו דברים שאבל אסור בהן וכו'. כתבו התוספות[טז] (ד״ה ואלו) דמה שאין נוהגים עתה בעטיפת הראש וכפיית המטה הוא משום דסומכים על מה שכתוב בירושלמי דאכסנאי אינו חייב בכפיית המטה כדי שלא יאמרו שעושה מעשה כשפים, וכך גם אנו דרים בין הנכרים, ויש בינינו עבדים ושפחות גויים ויש לחשוש שיאמרו שמעשה כשפים הוא. ויש עוד טעם למה אין נוהגים בכפיית המטה משום דבמטות שלנו אין ניכרת הכפיה, שיכולים לשכב בהם משני הצדדים[יז]. וטעם נוסף למה אין נוהגים בעטיפת הראש משום[יח] שהיה העטיפה כמו עטיפת ישמעאלים והיה גורם לשחוק. ולהלכה, המחבר פסק (סי' שפו ס״א) שחייב האבל בעטיפת הראש[יט], וכתב הרמ״א (שם) שאין נוהגים כך. ולגבי כפית המטה כתב המחבר (סי' שפז ס״א) שעכשיו לא נהגו בכפית המטה מפני שיאמרו הגויים שהוא מכשפות, ועוד שאין הכפיה ניכרת בהם[כ].

ממתי נוהגים דיני אבלות

שם. כתב הרמב״ם (אבל פ״א ה״ב) שאין כל דיני אבלות נוהגים בין מיתה לקבורה אלא מקבורה ואילך, ומה שרחץ וסך דוד המלך כשמת בנו היה בין מיתה לקבורה. והר״ן (ד״ה ת״ר אלו) חולק עליו וסובר שלשאר בני אדם אסור רחיצה וסיכה בין מיתה לקבורה ולא משום דין אבלות, אלא משום שכל מה שמביא לידי עצלות ויאוש מהספד וצרכי קבורה אסרוהו, כמו שאסרו לאכול אז בשר ולשתות יין, ומה שדוד המלך רחץ וסך הוא משום שלמלך מותר כדי שלא יראה כמנוול, ותירץ עוד דלדוד המלך שהיו לו הרבה עבדים שיתעסקו בצרכי הקבורה ואין מה לחשוש לעצלות, מותר. והרמב״ן[כא] כתב דבכלל אינו קושיא, שמה שרחץ וסך היה להעביר הזוהמא והעפר שנדבק בו כששכב לארץ וזה ודאי מותר[כב].

מתי אסור במלאכה

אלו דברים שאבל אסור בהן במלאכה וכו'. בחידושי מו״ק לתלמיד הרשב״א (ד״ה אלו) הביא שכתב הר״י בן גיאת שאיסור מלאכה הוא רק ביום, אבל בלילה מותר לעשות מלאכה. וכתב דהוא למד זאת מהברייתא בתענית (יג.) כשאמרו (בתענית ציבור) אסור במלאכה לא אמרו אלא ביום אבל בלילה מותר וכו' וכן אתה מוצא במנודה ובאבל. ומקשה עליו דאינו מסתבר לחלק בין יום ללילה, ואם משום דבלילה צינעא הוא הרי לא הותר לעשות בצינעא אלא מאחרי היום השלישי, ומה שאומרת הברייתא וכן אתה מוצא במנודה ובאבל אינו עולה על דין מלאכה, אלא על דינים אחרים הנזכרים שם. וכן במאירי (כע״ב ד״ה אבל) כתב דיש מן הגאונים שכתבו שלא נאסרה מלאכה לאבל אלא ביום ולא בלילה וכתב דאין הדברים נראין[כג].

טעם האיסור לקרות בתורה

ואסור לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים וכו'. רש״י (ד״ה ואסור) מקשה שהרי האבל חייב בכל המצוות ולמה אם כן אסור בלימוד התורה, ומתרץ דלימוד התורה מביא שמחה להלומד ולכן אסרוהו לאבל שצריך להצטער.

ונמוקי יוסף. **א. וכתב** דאף על גב דהגמרא דוחה הלימוד מאיוב, אבל כיון דסו״ס לומדים מדוד, לומדים כבר משניהם דזה לעיכובא. **ב. בקרבן** נתנאל (סי' לד אות ג) דן האם בקריעה כשלא חייב על פי דין עובר בבל תשחית, וראה במצבת משה מה שכתב כאן על דברי הראב״ד. **ג. והקשה** עוד דאפילו בחליצה שלא כתוב מפורש שצריך עמידה, כתוב בברייתא שאם חלצה מיושב כשרה, ומשמע דלכתחילה צריך לעמוד, ואם כן בקריעה שיש לימוד מפסוק ודאי דהוא לעיכובא. **ד. תורת** האדם ענין האבלות ד״ה ת״ר ישן. **ה. ועיין** בחדושי הגהות על הטור (יו״ד סי' שפז אות ג) שכתב דלפי הרמב״ם בעל כרחיך צריך לומר דהגמרא שואלת ב' שאלות, א' דילמא מילתא יתירתא עביד, ב' שלכאורה דוד לא קיים הדין דכפיה. ולפירוש זה יוצא דאין לגמרא לימוד דקריעה בעמידה. ועיין עוד בר״ן (לקמן ס.). **ו. עיין** ראב״ד (אבל פ״ד ה״ט), רמב״ן (תורת האדם שם). **ז. רמב״ן** שם, וכתב עוד הסבר, שמדובר ששכב על מטה כפויה אבל לא כפה שאר המטות שבבית ולכן לא יצא ידי חובתו, רא״ש (סי' עח), נמוקי יוסף (לקמן ס.). **ח. כך** כתב שם הרמב״ן. **ט. רשב״ם** בבא בתרא (קמד.) וכן כתב הנמוקי יוסף כאן, ולקמן (ס.) כתב: עריבה. **י. תוס'** שם בבבא בתרא בשם ר״ת. **יא. ר״ן** ועי״ש עוד. **יב. מאירי** (כ: ד״ה כל קריעה). **יג. וכן** כתב המאירי (ד״ה אלו). **יד. ואפילו** שלכאורה תכבוסת כלול במלאכה, מכל מקום יש הרי תכבוסת במים בלבד בלי נתר, שאינו כלול במלאכה כדאיתא בתוספות לעיל (יז: ד״ה זמן) ועל זה כתבו התוספות כאן דאסור מצד רחיצה. תפארת בחורים. **טו. וכן** כתב בחידושי מו״ק לתלמיד הרשב״א (ד״ה אלו) לגבי גיהוץ הבגדים שאסור עד שלשים, ולכן לא כתוב בברייתא. **טז. וכן** ברא״ש (סי' עח) ובמרדכי (סי' תתקכז). **יז. וכתב** הריטב״א (סוף ד״ה וא״ר יוחנן) דאין זה טעם לשבח, אלא שכך נהגו. **יח. האחרונים** הקשו מלקמן כד. (תוד״ה וסמוך) שסתמו התוספות כרב שאין צריך כעטיפת ישמעאלים. **יט. וזה** לשיטתו בבית יוסף (סו״ס שפו) שכתב לא ראינו ולא שמענו מי שפוטר מעטיפה מפני טענה זו (שמביא שחוק). ועיין שם בדרכי משה (אות א) שכתב ומעולם לא ראיתי אבל מעוטף. **כ. ומכל** מקום כתב הש״ך (סי' שפו סק״א) דיש לנהוג בעטיפה קצת, דהיינו למשוך הכובע עד העינים. וכן לגבי כפיה כתב הש״ך (סימן שפז סק״א) דמכל מקום אסור לו לישב על גבי ספסל או כרים וכסתות, ורק חולה וזקן שיש להם צער בישיבתם על הקרקע מותרים להניח כר קטן תחתיהם. **כא. תורת** האדם ענין האבלות ד״ה בתשמיש. **כב. ועיין** עוד בדברי הרמב״ן (תורת האדם ענין מי שמתו מוטל לפניו ד״ה וה״ר יצחק) שהביא מר״י בן גיאת שעד הקבורה מותר בכל הדברים הנאסרים לאבל, וכתב על זה הרמב״ן שדברי שגגה הם שהרי אפילו בבשר ויין אסרוהו וכו' כדי שיפקח על המת. והובאו ב' הדיעות בטור (סי' שמא). ועיין עוד בשו״ת חתם סופר (יו״ד סי' שכד). **כג. וכן** הביא בדרכי משה (סי' שפ ס״ק

והרמב"ן[כד] מתרץ דכיון דבקריאת שמע שחרית וערבית יוצא ידי חובת מצות תלמוד תורה (כדאיתא במנחות צט:) והאבל הרי קורא קריאת שמע שחרית וערבית וממילא נמצא דיוצא ידי מצות תלמוד תורה. וכן כתב במאירי[כה] (ד"ה אלו דברים).

אם מותר לאבל ללמוד בדברים שמותר בתשעה באב

ואסור לקרות בתורה וכו'. כתב הריטב"א (ד"ה ואלו) דלגבי תשעה באב למדנו בברייתא (תענית ל.) שמותר לקרא באיוב ובדברים הרעים שבירמיהו, אבל לא כתוב שם ההיתר אם רבים צריכים לו, ואילו כאן לא כתוב ההיתר לקרא באיוב ובדברים הרעים, ונסתפקו החכמים האם ליתן של זה בזה, שהרי מצד אחד יש דברים שתשעה באב חמור יותר כגון רחיצה בצונן דאסור אפילו ידיו, ובאבל מותר, ומצד שני יש חומרא באבל יותר מבתשעה באב כגון עטיפת הראש, וכפיית המטה, ויציאה מפתח ביתו, וכתב שפוסק רבינו יצחק שמותר לאבל ללמוד דברים המותרים בתשעה באב, וכן הביאו התוספות (ד"ה ואסור) משמו שבימי זקנותו חזר והתיר. וכן כתב בתוספות הרא"ש (ד"ה ואסור) שמותר לאבל ללמוד דברים המותרים ללמוד בתשעה באב, וכתב שכן נהגו שהאבל קורא במסכת מועד קטן בהלכות אבילות.

ואת סברת האוסרים בארו התוספות ובמאירי (לעיל טו. ד"ה אבל אסור בדברי תורה) שאיסור הלימוד לאבל הוא משום שלאבל יש לשתוק, ואפילו מדברי בטלה[כו], וכדאיתא (לעיל טו:) שלומדים זאת מהפסוק 'האנק דום' ולכך אינו תלוי בדבר המשמח או מצער אלא הכל אסור[כז]. ועיין עוד ברמב"ן[כח].

וכתב בחידושי מו"ק לתלמיד הרשב"א (ד"ה והא דאסרינן) דיש להסתפק אם החיבורים והספרים בהלכות אבלות מותר לקרוא בהם, דנראה שלא התירו אלא דברים הרעים המשברים לבו של אדם, אבל אותם הספרים הרי הם כשאר דינים והלכות, ובאופן שיש לו ספק בהנהגת אבלותו ודאי שמותר להסתכל בהם[כט].

כמה פרטי דינים באיסור לימוד לאבל

שם. כתב המאירי (ד"ה אלו דברים) שלא נאסרו דברי תורה לאבל אלא דרך לימוד, אבל לעיין בספרים המזרזים לבו של אדם לתשובה לא נאסר, ואדרבה ראוי שיעשה כן, ומכל מקום ביום ראשון יש להימנע לגמרי.

בחידושי מו"ק לתלמיד הרשב"א (ד"ה והא דאסרינן) הביא מהירושלמי דאם הוא להוט אחר התורה מותר לו ללמוד בימי אבלותו, וכתב הבית יוסף (סוף סי' שפד) שלא כתבוהו הפוסקים[ל].

יש[לא] הסוברים שאיסור לימוד תורה לאבל הוא רק ביום הראשון, וטעמם, שהם מדמים לימוד תורה לתפלין דאמרינן לקמן שאסורים רק ביום הראשון מפני שמצוה שאני, וכתבו הרמב"ן[לב] והמאירי (ד"ה אלו דברים) שאין זה נכון אלא אסור כל שבעה, ואינו דומה לתפלין, משום דתורה משמחת הלומד בה, ועוד שהרי יוצא ידי חובתו בקריאת שמע שחרית וערבית[לג].

כתב הט"ז (שם סק"א) דמותר לאבל להשתמש בתשמישי התורה כשקוראים בה, כגון לגלול הספר תורה, דדוקא קריאה אסור.

בגדר רבים צריכים לו

ואם היו רבים צריכים לו אינו נמנע וכו'. רש"י (ד"ה רבים) מפרש שצריכים לו לדרשה, ובנמוקי יוסף (יג. ד"ה רבים) הוסיף להורות איסור והיתר, ואין שם אלא הוא[לד]. וכן כתב הריטב"א (ד"ה אלו) שהתירו לו לעשות הוראה לצורך, דכצורך רבים דמי, ואין צריך שינוי בזה (כמו שהצריכו בדרשה שילחוש לתלמיד ותלמיד לתורגמן). הראשונים [רמב"ן (שם בתורת האדם), ר"ן (ד"ה ותורגמן), ריטב"א (שם), מאירי (ד"ה אלו דברים)] הביאו שכתב ר"י בן גיאת שמשמע דדוקא ללמוד מן החכם מותר כשרבים צריכים לו, והיכן שאין צורך לא התירו תלמוד תורה, ונלמד מזה דכהן שהוא אבל אין לו לקרות בתורה כל שבעה, דכיון דאין זו מצוה אלא תקנה מפני דרכי שלום אינה דוחה האבילות[לה], וכל שכן היכן שיש תלמיד חכם, שלא יקרא כהן האבל, שהרי איתא (גיטין נט:) שרב קרא בכהני. ובמאירי (שם) הביא דיש שסוברים שקורא הכהן האבל, שאף זה בכלל רבים צריכים לו הוא.

כתב בבדק הבית (סוף סי' שפד ד"ה כתוב) שמלמדי תינוקות דינם כרבים צריכים לו, ומותר להם ללמד בימי אבלותם. והביאו הש"ך (שם סק"ג).

האם היום הנוסף שאסור בתפילין הוא מן התורה

מאי טעמא דר' אליעזר וכו'. תוספות (ד"ה מסליקי) סוברים דלר' אליעזר ב' ימים הראשונים הוא מהתורה, ומקצת השלישי הוא מדרבנן, ונחשב מקצתו ככולו, וכן לר' יהושע יום הראשון הוא מהתורה ומקצת השני הוא מדרבנן. והראב"ד מפרש [מובא בתוספות הרא"ש (ד"ה מסליקי, וד"ה ור' יהושע), וברמב"ן[לו]] דלר' אליעזר הלימוד הוא מדכתיב ויתמו ימי בכי, ואין 'ימי' פחות משנים, וכיון דכתיב 'ויתמו' משמע תמימים, ולכך משלים עליהם מקצת מן השלישי, ולר' יהושע הלימוד הוא מדכתיב ואחריתה כיום מר, ולא כתיב יום, ומשמע שיש עליו תוספת מן היום השני, ולפי זה הכל הוא מהתורה[לז].

שיטות הראשונים באיסור הנחת תפלין לאבל

תנו רבנן אבל ג' ימים הראשונים אסור להניח תפלין. כתב הרמב"ן[לח] דלרש"י והראב"ד שסוברים שקצת מן השני גם כן אסור, ונחשב מקצתו ככולו, צריכים לומר שמה שמותר בשני הוא דוקא לאחר שיתפללו שחרית ויעמדו מנחמין מאצלו, כדאיתא לעיל (יט:) לגבי סיום שבעת ימי האבלות. ואז נחשב שלא הניח תפלין במקצתו, ומקצתו ככולו. והנה הרי"ף (יג.) כתב שאינו אסור אלא יום ראשון בלבד דעיקר מררא חד יומא הוא, ותמה עליו הרמב"ן (שם) למה אינו אוסר קצת מן השני, והרי מלשון הברייתא משמע שנאסר עוד 'מקצת' למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה, וביאר הרמב"ן, דכיון דלילה לאו זמן תפלין הוא, ממילא נמצא שאינו מניח תפלין ביום הראשון, וגם בלילה שלאחריו עד בקר של יום שני, ובזה שאינו מניח תפלין בלילה שבין יום ראשון ליום שני הוא מקיים את 'מקצת' יום שני שנאסר[לט], והרי"ף לא חש לכתוב זאת כיון שמה שאין מניח בלילה אינו מדין אבלות, אלא מדין תפלין שאין מניחם בלילה[מ]. והרא"ש (סימן לז) ביאר בדעת הרי"ף דודאי שהוא סובר שנאסר מקצת מן היום השני, ולא כתב זה הרי"ף, כיון שיום ראשון אסור כולו, ויום שני רק מקצתו ואין שני הימים שוים באיסורם. וכתב הרא"ש דיש להסתפק להרי"ף אימתי חשיב 'מקצת', אם בהנץ החמה של יום שני, ומיד מותר להניח תפלין, או שמא לאחר שיתפללו ויעמדו מנחמין מאצלו, והכריע[מא] דמיד אחר הנץ החמה נחשב מקצתו ככולו, ומותר להניח[מב]. ושיטת הריטב"א (ד"ה ומג' ואילך) היא דאי אפשר לומר דלר' אליעזר האיסור הוא ג' ימים ואמרינן מקצתו ככולו, שהרי מהפסוק שמביאה הגמרא אי אפשר ללמוד לאסור ג' ימים. וכן מהפסוק שמביא ר' יהושע אי אפשר ללמוד לאסור ב' ימים, אלא מה שכתוב בברייתא שאסור שלשה ימים ומשלישי ואילך ושלישי בכלל מותר הוא משום שהאיסור הוא מעת לעת, וחלק מן היום השלישי הוא להשלים שיהיו ב' ימים שלימים, וכן לר' יהושע חלק מן היום הוא להשלים שיהיה יום אחד שלם באיסור. ושיטת התוספות[מג] (ד"ה מסליקי) היא דלר' אליעזר אסור ב' ימים מהתורה ורבנן אסרו מקצת השלישי, ולר' יהושע אסור יום אחד מהתורה, ומדרבנן אסור מקצת השני.

ביאור דברי ר' אליעזר עיקר מררא חד יומא

עיקר מררא חד יומא. בחידושי תלמידו של רבינו יחיאל מפריש (ד"ה עיקר) מפרש שיש לו להתאמץ אז בבכי, ולכן אסור אז בתפלין.

ובגליוני הש"ס ביאר דאבלות היא היפך משמחת החג, וכמו שכתוב והפכתי חגיכם לאבל, ובשמחה החג איתא לעיל (ט.) דעיקר שמחה היא ביום ראשון, וכן להיפך עיקר האבלות הוא ביום ראשון.

יא) בשם הרשב"א, וכן פסק להלכה הרמ"א בשו"ע (סי' שפ ס"א). **כד.** **תורת** האדם ענין האבלות ד"ה בדברי. **כה.** **בשו"ת** חכם צבי (סי' ק) כתב דטעם האיסור הוא מפני שיכול לקרות בדברים הרעים, וממילא לפי זה ברגל שאסור ללמוד דברים אלו, מותר ללמוד כרגיל. והקשה עליו בפתחי תשובה (סי' שפד סק"א) דמ"מ הרי דברים שבצנעא נוהג אף ברגל ועי"ש עוד. **כו.** **חידושי** תלמיד הרשב"א למו"ק (ד"ה והא). וע"ע בהגהות הרמ"ך על הרמב"ם (אבל פ"ה ה"א). **כז.** **והתוספות** דחו טעם זה מפני דלא קאמר שצריך לשתוק אלא מדבר המשמחו, עי"ש. **כח.** **תורת** האדם ענין האבלות ד"ה בדברי. **כט.** **וכן** כתב הריטב"א (שם). **ל.** **ובערוך** השולחן (סי' שפד ס"ג) מקשה דאדרבה כיון דהוא להוט אחר התורה הרי זה מביא לו יותר שמחה, וכתב דלהוט אחר התורה היינו כמו מי שרעב ולהוט אחר איזה דבר מאכל ואם לא יתנוהו לו הוא מסתכן, וכן בלהוט אחר התורה שאם לא ילמד יסתכן, ומשום סכנה מתיר הירושלמי, וכתב דמשום הכי השמיטוהו הפוסקים דלא שכיח כלל בדורותינו דבר כזה. ועי"ש עוד. **לא.** **עיין** בהגהות הרמ"ך על הרמב"ם (אבל פ"ה ה"א) שתמה למה אוסר הרמב"ם ללמוד כל ז' והרי מצוה היא, וכתב שכן ראה מנהג חכמים וחסידים גדולים שקראו בכל הספרים לבד מיום ראשון. **לב.** **בתורת** האדם ענין האבלות שם. **לג.** **וברמב"ן** (שם) הקשה עוד דבע"כ אי אפשר לומר דכל מידי דמצוה אסרו רק ביום ראשון, שהרי תשמיש המטה נמי מצוה היא בעונה, ואסור כל ז'. **לד.** **ולכאורה** קשה שהרי רב היה גדול מרבה בר בר חנה כדמשמע בסנהדרין (ה:) ואיתא בגמרא כאן דרבה בר בר חנה דרש ואפילו שרב היה שם במקום, תירץ תלמידו של רבינו יחיאל מפריש (ד"ה אייל רב חנינא) שרב לא היה דר שם אלא אורח לפי שעה, או שמא בא לנחמו. **לה.** **וכתב** הרמב"ן (שם) דלדעתנו שאין האבל יוצא כל שבעה להתפלל בבית הכנסת, אפילו מפני דרכי שלום אין כאן. **לו.** **בתורת** האדם ד"ה בהנחת. **לז.** **ור"ן** כתב שאסור להניח תפלין בשלשה ימים הראשונים מפני שהם חמורים, וכדאמרינן שלשה לבכי. **לח.** **תורת** האדם ענין האבלות ד"ה בהנחת. **לט.** **וכשיטת** הרמב"ן דאמרינן מקצת היום ככולו כבר בליל שביעי (עיין תורת האדם ענין האבלות ד"ה אמר רב עמרם). **מ.** **ובר"ן** בסוכה (יא: ד"ה אבל) הביא תירוץ זה והקשה עליו דמכל מקום לא היה לברייתא לומר אבל ב' ימים הראשונים אסור להניח תפלין, כיון דמצד דיני אבלות אין איסור ב' ימים. **מא.** **וביאר** שם דדוקא לענין גמר ז' ימי אבלות איתא לעיל (יט:) דהוא עד שיעמדו מנחמין מאצלו, משום שכל ז' הימים באים אליו לנחמו, ולכך כשיגמרו לבוא אליו נשלמים ז' ימי האבלות, ומה שאין כן לענין תפלין שאינו תלוי במנחמים ולכן כבר בהנץ החמה נחשב מקצת. **מב.** **והב"ח** (סי' שפח ד"ה אבל לפי) כתב לבאר בדעת הרי"ף דבאמת האיסור הוא רק ביום הראשון בלבד, ושני מותר כולו, בלא שום מקצת שאסור, ומה שהברייתא אומרת אבל ב' ימים הראשונים אסור אין הכוונה לעצם האיסור, אלא שאם באו פנים חדשות ביום השני אסור לו להניח בפניהם, ומשני ואילך מותר אפילו להניח בפניהם, אבל כשאין פנים חדשות מותר ביום שני כבר מהנץ החמה, ועי"ש איך שביאר לפי זה את הטור שם. ואת עצם חילוקו של הב"ח כתב גם במרדכי (סי' תתלג) ומדייק זה מלשונו של רבא 'כיון שהניח שוב אינו חולץ', ומשמע דלכתחילה להניח בפני הפנים חדשות, אסור. ועיין בחידושי ר' עקיבא איגר על השו"ע (סי' שפח) מה שהקשה על זה. **מג.** **ועיין** בשפת אמת (ד"ה נמוס') מה

במה הלכה כר׳ אליעזר

הלכה כר׳ אליעזר בחליצה וכר׳ יהושע בהנחה. האחרונים מקשים, הרי למסקנת הגמרא ביום שני צריך לחלוץ, ואם כן הלכה לגמרי כר׳ יהושע שמותר להניח ביום שני, וצריך לחלוץ כשבאו פנים חדשות, וכלפי מה אמר עולא שהלכה כר׳ אליעזר, ותירץ בשפת אמת (ד״ה בגמ׳ אמר) דיש לומר דלר׳ יהושע שאומר שחולץ כשבאו פנים חדשות אינו רק ביום שני אלא בכל ז׳ ימי האבלות, וכלפי זה פסק עולא שהלכה כר׳ אליעזר שאינו חולץ בשאר ימי האבלות אלא בשני בלבד. וכעין זה תירץ בראש משביר, ועיין שם עוד[מד].

בענין הנחת תפלין בימי האבלות

מותר להניח תפלין. כתב הרמב״ן[מה] שצריך האבל להתישב בדעתו ולכוין את לבו כשמניח התפלין, שהרי אסור להסיח דעת מן התפלין, קל וחומר מציץ, ובשעת ההספד והבכי אין לו להניח.

דין טלית לאבל

אסור להניח תפלין וכו׳. כתב המרדכי (סי׳ תתלה) דנוהגים כשהאבל הולך לבית הכנסת תוך ז׳ ימי האבלות שאינו מתעטף בציצית, ואינו נראה לרבינו מאיר, כי האבל חייב בכל המצוות. ועיין בדרכי משה (סי׳ שפח סק״א) ובדרישה (שם סק״א).

דין תפלין בתשעה באב

משני ואילך ושני בכלל מותר להניח. כתבו הראשונים (תוספות ד״ה מפליסי, ובעמוד ב׳ ד״ה מכאן-השני, רמב״ן[מו]) דבתשעה באב מניחין תפלין, שאינו חמור יותר מיום שני דאבל.

כא:

למי ההיתר לעשות מלאכה מאחרי שלשה

אבל ג׳ ימים ראשונים אסור במלאכה ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו. רוב הראשונים[א] סוברים דההיתר מכאן ואילך הוא רק לעני המתפרנס מן הצדקה, אבל למי שאינו עני אסור כל שבעת לעשות מלאכה, והוכיחו זאת מהברייתא לעיל (יט:) הקובר מתו ב׳ ימים קודם לרגל, מונה ה׳ ימים לאחר הרגל ומלאכתו נעשית על ידי אחרים, ומוכח דאבל אסור במלאכה כל שבעה. והוכיחו עוד דכיון דאיסור מלאכה באבל נלמד מאיסור מלאכה בחג, אם כן מה חג אסור כל שבעה, כך אבל אסור כל שבעה. ועוד[ב] הוכיחו זאת מזה שהירושלמי כשמביא את הדין דמכאן ואילך מותר במלאכה מוסיף: ותבוא מאירה לשכניו שלא פרנסוהו, ומשמע בבירור דההיתר הוא למי שאין לו לאכול, ולכן אומר הירושלמי דתבוא מאירה לשכניו. אמנם הרבינו שמואל סובר דההיתר הוא לכל, והוכחתו דברייתא סתמא קתני, ולא כתוב מכאן ואילך עושה עני בצינעא. ומה[ג] שכתוב שאסור במלאכה כל שבעה הוא דוקא בפרהסיא, אבל בצינעא מותר משלשה.

בטעם האיסור ג׳ ימים

מכאן ואילך עושה בצינעא בתוך ביתו. בטעם החילוק קודם שלשה ללאחר שלשה פירשו[ד] הראשונים דשלשה ימים ראשונים הם לבכי, ואם יעסוק במלאכה יתעצל מן הבכי, ופירשו עוד על פי הירושלמי דבשלשה ימים הראשונים הנפש מסתובבת מעל לגוף המת, וחושבת שהיא חוזרת אליו, ולאחר שלשה דמשתנה זיו הפנים היא עוזבת אותו והולכת לה. ולכן שלשה ראשונים חמורים יותר.

דין אשה אבילה

והאשה טווה בפלך בתוך ביתה. כתבו הראשונים[ה] דלא התירו לה לכתחילה אלא מלאכה של צינעא ושל ארעי להיות טווה בפלך, ולכן לא אמרו באשה כמו שאמרו באבל ׳עושה בצינעא׳ אלא דוקא טווה בפלך שהיא מלאכת ארעי. ואם אינה מספקת בזה לצרכה מותר לה לעשות מלאכה שרגילה בה. כמו במועד שמי שאין לו לאכול עושה כדי שיהיה לו לאכול. אמנם הרדב״ז (פ״ה מאבל ה״ח) כתב דזה חומרא יתירא, ואיזה סברא יש לחלק בין איש לאשה, וכתב לחדש דלאשה מותר לטוות בפלך כל שבעה, ואפילו אשה עשירה, כיון דבטלה מביאה לידי זימה (כדאיתא כתובות נט:), ולכן ההיתר הוא רק לטוות בפלך ובצינעא כדי שלא תהיה בטילה, אבל באשה עניה הצריכה למלאכה לפרנסתה מותרת אפילו במלאכה הרגילה בה.

בדין יציאת האבל מהבית

אבל ג׳ ימים הראשונים אינו הולך לבית האבל. כתב המאירי דיש ללמוד קל וחומר אם אינו הולך לבית האבל בשלשה ימים ראשונים ודאי דלא ילך למקום אחר, ואפילו לאחר שלשה דמותר לילך לבית האבל, למקום אחר אינו הולך. והביא דיש מי שאומר דאדרבה דלמקום אחר מותר לילך, דלילך לבית האבל הוא חמור יותר, דמראה כפורק עול אבלות מעליו וכאילו הוא כבר מנוחם והולך להתעסק בשל אחרים[ו]. והריטב״א מסתפק בשלשה ימים ראשונים דאסור לילך לבית האבל אם מותר לילך לבית הקברות ללוות המת, ופסקי[ז] דהולך אחר המטה כשאין שם כל צרכו, ולצורך מת מצוה ודאי מותר[ח].

אוצר החכמה 18/06/2018

האם מותר לאבל ללכת לבית הכנסת בתשעה באב

מכאן ואילך הולך. כתבו הראשונים[ט] דמהא דאמרינן דמכאן ואילך הולך לבית האבל יש להתיר לאבלים (לאחר ג׳ ימים) ללכת לבית הכנסת בתשעה באב, דבית הכנסת בתשעה באב נחשב כמו בית האבל. ובתוספות (ד״ה מכאן, השני) כתבו בשם תוספות הרב דעל זה סמכו ללכת לבית הכנסת בתשעה באב, וכתבו דיש ללמוד מדבריו דתשעה באב נחשב כמו לאחר שלשה, ומבאר המהרש״א דבריהם, דבתוספות הרב כתב סתם דאבל יבוא לבית הכנסת בתשעה באב, אפילו ביום ראשון, ולכאורה אם כן נהיה לבית הכנסת דין בית האבל, כיון שבא לשם האבל, ואם כן היאך מותר לכולם לבוא שמה, והרי בתשעה באב לכולם יש דין אבל, ועל זה כתבו התוספות דנמצינו למדים שמחשיב את דין אבלות תשעה באב לדין אבל לאחר ג׳ ימים. ולכן מותר לכולם לבוא לבית הכנסת דהם כאבלים לאחר ג׳. [ומהא דמותר לאבל ביום הראשון לבוא לביהכנ״ס משמע שהאיסור לילך הוא רק לבית האבל, (וכנ״ל המאירי) דאי לאו הכי איך מותר לו עצמו לבוא לביהכנ״ס]. ובשפת אמת מבאר כוונת דבריהם באופן אחר, דהוקשה לתוספות כיון שבתשעה באב יש לכולם דין אבל היאך מותר לבוא לבית הכנסת והרי כיון שכולם כאבלים בית הכנסת כבית האבל, אלא על כרחך דדין אבל שיש לכולם בתשעה באב הוא כדין אבל ממש לאחר שלשה, וכשם שהוא מותר אז לילך לבית האבל כך מותרים כולם לילך לבית הכנסת[י].

באיסור שאילת שלום והמנהג היום

שלשה ימים הראשונים אסור בשאילת שלום. בחידושי מו״ק לתלמיד הרשב״א הביא בשם אביו דהאיסור לשאול בשלום הוא דוקא כששואלו היאך אתה שרוי בשלום, וכיוצא בזה. אבל לברך בשלום, ולומר לך לשלום מותר. אמנם, הריטב״א מדייק מהמעשה ברבי עקיבא שאמר לכו לבתיכם לשלום, שמשמע בגמרא שאילולא כבוד הרבים היה אסור, דבכל אופן שהוא אסור[יא]. **הריטב״א** לאחר שסיכם את הדינים היוצאים מסוגיית הגמרא, כתב ועכשיו נהגו העולם קולא בדברים אלו, ועיין בר״ן שכתב: ובעונותינו בדור הזה אין נזהרין וכו׳. ובדרכי משה (סימן שפה אות א׳) כתב דעתה אין נזהרים לשאול בשלום אבלים לאחר שבעה משום דסבירא להו ששאילת שלום שלנו אינה כשאילת שלום המוזכרת בגמרא, (וכמבואר בדרכי משה בתחילת סימן פט באו״ח דשאילת שלום הוא כשמזכיר השם) וכן כתב הרמ״א בשו״ע דיש מקילין לאחר שלשים, ואין טעם לזה אם לא שנאמר שהשאילת שלום שלנו לא נקרא שאילת שלום. ובמגן אברהם (סימן תקנ״ד ס״ק כ״א) מקשה דמשמע דאפילו לומר שלום לבד גם כן אסור. וע״ע במצבת משה.

כתב הרמב״ם (סוף פרק ה מאבל) דאם בשאלת שלום אסור כל שכן שאסור להרבות בדברים, וכתב במצבת משה דצריך לומר דמה שרבי עקיבא הרבה בדברים הוא גם כן מפני כבוד הרבים.

מדוע לא חילקו בין מפני הכבוד למפני היראה

שם. במצבת משה ביאר מה הטעם דלגבי הפסקה בקריאת שמע וברכותיה יש חילוקים, לכל אדם, מפני הכבוד, מפני היראה, ואילו כאן אסור לכל בלא שום חילוק, משום דשם האיסור הוא להפסיק באמצע, אבל כאן תמיד יוכל

שכתב בדברי התוספות. **מד. ועיין** עוד בשיטה למו״ק. **מה. תורת** האדם ענין האבלות ד״ה בהנחת. **מו. תורת** האדם ענין אבלות ישנה ד״ה ומסתברא דחייבין. **א. תוספות** ד״ה מכאן (הראשון), רמב״ן תורת האדם ענין האבלות, רא״ש בתוספותיו ובפסקים סימן לז, ריטב״א, מאירי, מרדכי אות תתסז. **ב. עיין** בלשון הריא״ז (דף יג.) אות ח׳. ובהגהות מימוניות פ״ה מאבל אות ז׳. **ג. מרדכי** שם. ועיין במצבת משה שכתב דכך גם יתרץ הרבינו שמואל את ההוכחה מהא דהקובר את מתו קודם לרגל ב׳ ימים דאסור ה׳ ימים לאחר הרגל ואחרים עושים בשבילו, דאחרים עושים בפרהסיא, והוא עושה בצינעא אפילו בתוך ה׳ ימים. **ד. נמוקי** יוסף, ועיין עוד ברמב״ן, ובר״ש (סימן לו) ובכסף משנה פ״ה מאבל ה״ח. ובב״ח ובפרישה (תחילת סימן שפ). **ה. רמב״ן,** (תורת האדם ענין האבלות) ר״ן, וכך הוא בטור (סימן שפ). **ו. וראה** עוד במאירי לקמן (כג.). **ז. עיין** רדב״ז (פ״ז מאבל ה״ה) שכתב דמילתא דפשטא הוא דכשאין כל צרכו יוצא ללוות את המטה, דהרי אבל חייב בכל המצוות, ואם לא יצא עמהם תתבטל המצוה. אבל אם יש כל צרכו אינו יוצא, ואע״ג דהוא חייב בכל המצוות, זהו דוקא במצוות שבגופו כגון ציצית, אבל לוית המת היא בכלל גמילות חסדים ובזה פטור. **ח. ועיין** בתוספות (ד״ה מכאן, השני) בענין הליכה לבית הכנסת בתשעה באב. **ט. מאירי,** המכתם, רא״ש (סוף סימן לו), נמוקי יוסף. **י. ועיין** במגן אברהם (סימן תקנט סק״ח), ובנתיב חיים שם, ובקרבן נתנאל (אות ט). ובמצבת משה. **יא. וכן** כתב הב״ח (בתחילת סימן שפה).

18/06/2018אהח

להגיד שאסור לו, ולא יהיה שום הקפדה עליו. ועי"ש עוד דבגמרא אמרי דהיכא דלא ידעי שהוא אבל מודע להו, והוא הדין אם יודעים שהוא אבל אלא אינם יודעים את הדין שאסור לשאול בשלומו גם כן צריך להודיעם. וכתב עוד שם דמאחר שלשה דמשיב לאותם דלא ידעי אינו צריך להשיב בשפה רפה ובכובד ראש כמו בתשעה באב, דהתם כולם אבילים, ומה שאין כאן דרק הוא אבל.

ביאור בדברי רבי עקיבא

אפילו שני בנים חתנים מנוחם הוא. תלמידו של רבינו יחיאל מפריש מפרש כך: אפילו שני בנים חתנים שהיו כבר נשואים, מתו לי, הייתי מתנחם בכבוד הגדול שעשיתם לי, וכל שכן עתה שאינם חתנים. ובפירוש רש"י למסכת משקין איתא שהיה אחד מהם חתן ואמר שאפילו אם שניהם היו חתנים היה מתנחם.

החשיבות שבשם עקיבה

ואם בשביל עקיבא באתם. יש להבין מה הצד שבאו בשביל ששמו עקיבא, וביאר בלשמוע בלימודים על פי דאיתא באור זרוע שנסתפק איך כותבים עקיבא או עקיבה, והראו לו בחלום הפסוק אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, שזה סופי תיבות עקיבה, בה׳, והרי שלשם זה יש חשיבות, ולכך אמר להם אם בשביל חשיבות השם באתם והרי כמה עקיבה יש בשוק.

כשהאב לומד תורה בניו חיים

תורת אלוקיו בלבו. בספר מצור דבש מפרש שבניו שמתו היו קטנים, והרי איתא דבעוון ביטול תורה בניו של אדם מתים כשהם קטנים, ולכך אמר את הפסוק תורת אלוקיו בלבו שסיפא של הפסוק כתוב ׳לא תמעד אשוריו׳- רגליו, וברא כרעא דאבוה, והיינו שעל ידי שהאב לומד תורת אלוקיו לא תמעד אשוריו- לא ימותו הבנים בקטנותם.

טעם הדין שאם האבל נמצא במקום קרוב הרי הוא מונה עמהם

תנו רבנן, אבל ג׳ ימים הראשונים, בא ממקום קרוב מונה עמהן, בא ממקום רחוק מונה לעצמו. מבואר בדברי הברייתא, שאבל הנמצא במקום קרוב, אע"פ שלא התחיל לישב עם שאר האבלים ובא בתוך שלושה ימים הראשונים, הרי הוא מונה יחד עמהם ואינו צריך להשלים שבעה ימים, אלא כשהם מסיימים את שבעת ימי האבילות כמו"כ הוא מסיים עמהם.

ו**טעם** הדבר, כתב רש"י ׳הואיל דבמקום קרוב הוה ויכול לבוא בתחילת האבילות, חשבינן ליה כמו דאתא, דאינו מונה אלא ה׳ ימים עם שאר האבלים׳ וכן כתב הרי"ף דכיון שאם היה שומע היה יכול לבוא ביום אחד, הרי זה נחשב כאילו הוא היה עמהם.

ו**כל** זה רק אם בא בתוך ג׳ ימים הראשונים, אך אם בא לאחר ג׳ ימים הראשונים אע"פ שהיה במקום קרוב והיה יכול לבוא בימים הראשונים אינו מונה עמהם רק מונה לעצמו [ורבי שמעון חולק בזה עי׳ לקמן], וטעם החילוק בין בא תוך ג׳ ימים לבא לאחר ג׳ ימים, כתב הראב"ד כיון שתוך ג׳ ימים הראשונים אז הוא תוקפו של אבילות ואז נוהגים עיקר דיני האבילות[יב]. לכן אם בא לביתם בימים אלו הרי הוא מצטרף עמהם. אך אם בא לאחר ג׳ ימים שאין זה עיקר האבילות אינו מצטרף עמהם.

כתב הריטב"א שלכאורה לפי הטעם שכתב הרי"ף שכל שהיה במקום קרוב, הואיל ואילו שמע היה בא הרי זה כאילו בא, א"כ כשקברו את המת עם חשיכה באופן שאף אם היה שומע את דבר המיתה לא היה יכול לבוא, צריך להיות שהרי זה כאילו הוא במקום רחוק, דהרי לא היה יכול לבוא ביום הראשון. אך כתב הריטב"א דזה אינו, דא"כ נתת דבריך לשיעורין דאפילו אם היה במקום אחד עם המת ג"כ יתכן שלא היה יכול לבוא, אלא חכמים קבעו שכל שהיה במהלך יום אחד הרי זה נחשב כאילו היה עמהם ומונה עמהם, בין אם היה יכול לבוא ובין אם לא היה יכול לבוא.

ביאור הראב"ד בהא דצריך שיהיה האבל במקום קרוב

הראב"ד [הובא ברא"ש (סי׳ לח)] כתב טעם אחר בדברי הגמרא, דאין זה משום שכל שהיה יכול לבוא ביום הראשון הרי זה נחשב כאילו בא, אלא הטעם הוא שזהו השיעור שהאבל יוכל לבוא בתוך ג׳ ימים הראשונים של האבילות שאם המת נקבר סמוך לחשיכה, למחר יוצא שליח להודיע לאבל את דבר המיתה. והשליח בא בסמוך למנחה, ולמחר בא האבל למקום שיושבים שם, וא"כ כל שהיה בתוך מהלך יום אחד תמיד יוכל להגיע לפני סיום השלושה ימים שהם עיקר האבילות. וא"כ לפי הראב"ד אין זה משום שכל שהיה במהלך יום אחד הרי זה כאילו נמצא עמהם, אלא כל שהיה במהלך יום אחד בוודאי יוכל האבל לבוא בתוך ג׳ ימים של האבילות[יג].

כשיכול לבוא ממקום רחוק ע"י מסילת הברזל וכדו׳ האם נחשב כאילו היה במקום קרוב

מבואר בדברי הראשונים הנ"ל שהשיעור של מקום קרוב הוא כדי שיוכל לבוא ביום אחד, וכתבו התוספות (ד"ה מקום) בשם הלכות גדולות שהוא מהלך עשר פרסאות. הפוסקים דנו, בזמן הזה שאפשר להגיע ביום הראשון של האבילות אפילו ממקום רחוק ע"י מכונית וכדומה, ואפילו מקצה העולם אפשר להגיע ע"י מטוס[יד]. האם נשתנה הדין, וגם אם היה במקום רחוק הרי הוא מונה עמהם, דזיל בתר טעמא, או דלא נשתנה הדין ורק שיעור של עשר פרסאות נחשב מקום קרוב, ומה שרחוק מעשר פרסאות לא נחשב מקום קרוב.

ו**בספר** שדי חמד (חלק ו מערכת אבילות סעיף עג) האריך בזה, והביא בשם בעל השואל ומשיב שנקט שהשיעור הוא עשר פרסאות ולא נשתנה הדין מחמת שינוי המציאות. וכן הביא שם בשם עוד פוסקים.

אמנם, בספר נחל אשכול (על ספר האשכול סי׳ מט) כתב שבזמן הזה שע"י מסילת הברזל אפשר לבוא ביום אחד מהלך חמישים פרסאות, אם בא הרי הוא מונה עמהם. וכן כתב גם בערוך השולחן (סי׳ שעה סעיף יח) שע"י מסילת הברזל נחשב מקום קרוב, וסיים שם ׳וכמדומני שכן מורין עתה הלכה למעשה׳.

ו**בפתחי** תשובה (שעה סק"ד) הביא בשם ספר חמודי דניאל שדן כעין הנידון הנ"ל אך להיפך, שעכשיו בזמן הזה נחלשו האנשים ואינם יכולים לילך מהלך עשר פרסאות ביום אחד, האם משום כך נשתנה הדין.

כשהאבל שמע את דבר המיתה במקומו קודם שבא למקום האבלים האם גם אז הוא מונה עמהם

מבואר בדברי הגמרא שאבל שהיה במקום קרוב ובא לבית האבלים תוך ג׳ ימים, הרי הוא מונה עמהם, ויש לדון האם מדובר באופן שהאבל שמע כבר את דבר המיתה כשהיה במקומו ואח"כ בא למקום ששאר האבלים נמצאים, או שמדובר באופן שלא שמע במקומו את דבר המיתה ורק כשבא לכאן שמע שמת לו מת.

ו**מצאנו** בזה מחלוקת גדולה בדברי הראשונים, הרא"ש (סי׳ לח) הביא את דברי הראב"ד שביאר שתוך ג׳ ימים יכול האבל לבוא, כיון שהשליח ילך אליו יום אחד ויודיענו ולמחר יבוא למקום שאחיו נמצאים [הובאו דבריו לעיל], וכתב על זה הרא"ש, דאין כוונת הראב"ד לומר שהשליח יספר לאבל שמת לו מת, דכל הדין שמבואר בסוגיין שהאבל מצטרף לשאר האבלים הוא רק כשלא שמע את דבר המיתה עד בואו אצל אחיו, אך אם שמע לפני כן שמת לו מת, הרי הוא מתחיל מיד את האבילות ואינו מקצר את אבילותו בשביל שבא אל אחיו, ורק כשלא התחיל כלל באבילות ובא אל אחיו, אז הרי הוא נחשב כאילו התחיל להתאבל עמהם. [ומשמע מדברי הרא"ש שרק כשכבר התחיל בפועל לנהוג אבילות אז אינו מצטרף עם שאר אחיו, אך כשלא התחיל כלל לנהוג דיני אבילות אע"פ ששמע קודם לכן, הרי הוא מצטרף לאחיו].

ו**כדעת** הרא"ש הביא גם הריטב"א בשם התוספות. ודייק כן גם בלשון הרי"ף שכל ששמע את האבילות קודם שבא אצל אחיו אינו מונה עמהם. והוסיף שם הריטב"א דכל זה רק אם נהג מקצת אבילות קודם שבא אצל אחיו, ונראה מדברי הריטב"א שכל שלא נהג אפילו מקצת אבילות קודם שבא אצל אחיו הרי הוא יכול להצטרף אליהם.

ו**ביאור** הדבר, דרק באופן ששמע קודם לכן והתחיל באבילות אז אמרינן שאין סברא לומר שיקצר אבילותו כשבא אל אחיו, וכמו שביאר הרא"ש שעיקר הטעם הוא, משום שלא מסתבר שיקצר אבילותו. אך כל שלא התחיל כלל לנהוג באבילות ורוצה לנהוג אבילותו רק עם אחיו, שם לא שייך טעם זה ואפילו אם שמע קודם לכן ומיד בא אצל אחיו הרי הוא מצטרף אליהם.

אך, בדברי הפוסקים נראה שלא חילקו בזה, ואפילו אם לא התחיל לנהוג דיני אבילות כל ששמע קודם לכן, ומצד הדין חייב להתאבל, כבר אינו מצטרף לאחיו. וכן משמע בדברי הש"ך (שעה סקי"ג) שהעיקר תלוי האם נודע לו דבר המיתה או שלא נודע לו וכל שנודע לו אינו מצטרף[טו], וכן מפורש בדברי הר"י מגא"ש בתשובותיו (סי׳ נח) שהעיקר תלוי במה שנתחייב באבילות ואין נפ"מ אם כבר נהג דיני אבילות או שלא נהג[טז].

[יב] **כמבואר** לעיל (יט.) במשנה ׳הקובר את מתו שלושה ימים קודם לרגל׳ ופירש רש"י שג׳ ימים הם עיקר האבילות, וכמבואר כאן בעמוד זה כמה חילוקי דינים בין ג׳ לאחר ג׳ ימים.

[יג] ו**לפי** הראב"ד הדבר פשוט שאף אם נקבר סמוך לחשיכה מונה עמהם דעיקר הטעם הוא משום שיוכל לבוא תוך ג׳ ימים הראשונים. ורק לפי הרי"ף יש מקום לדון בנקבר סמוך לחשיכה באופן שהוא לא היה יכול לבוא אפילו ממקום קרוב, אלא שגם בדעת הרי"ף כתב הריטב"א דלא נתנו דבריהם לשיעורים ולעולם כל שהיה במקום קרוב הרי הוא מונה עמהם.

[יד] ו**כל** זה רק אם יש לו אפשרות יציאה מיידית, אך אם אין לו את האפשרות לכך מחמת רשיונות וכדו׳, לכאורה אי אפשר לדון כאילו הוא שם וצ"ע.

[טו] ו**כן** מפורש בדברי המאירי בסוגיין שכל הסוגיא מיירי כשהאבל בא לכאן במקרה אך אם הוגד לו קודם לכן אינו מצטרף עמהם.

[טז] ו**באמת** גם בדברי הרא"ש משמע קצת כדברי הר"י מגאש שהעיקר תלוי במי שנתחייב ולא בניהוג המעשי, דהרי הרא"ש כתב על דברי הראב"ד שאין כוונתו שהשליח יאמר לאבל את דבר המיתה, לפי שכל ששמע במקומו אינו מצטרף לשאר אחיו, ולכאורה אם דעת הרא"ש כדעת הריטב"א דלא סגי שישמע אלא צריך

וכל זה הוא דעת הר״י מגאש והרא״ש והריטב״א, וכן נפסק בשו״ע (סעה ס״ט), אך דעת הרמב״ן בספר תורת האדם (עמוד קסג) אינו כן. ולדבריו אין חילוק בין אם האבל שבא לכאן, שמע את דבר המיתה כאן, ובין אם שמע על כך במקומו, כל שבא לכאן תוך ג׳ ימים הרי הוא מצטרף לאבלים ומונים עמהם.

מקום קרוב ורחוק נקבע לפי שעת הקבורה

בדברי הריטב״א מבואר שמקום קרוב ומקום רחוק המבואר בסוגיא הכוונה לשעת קבורה, והכל תלוי האם בשעת קבורה שאז חלה האבילות היה האבל במקום קרוב, ואם היה בשעת המיתה במקום רחוק ובשעת הקבורה היה במקום קרוב הכל נקבע כפי שעת הקבורה.

כשהאבלים מתאבלים בעיר אחרת שאינו מקום מיתה או מקום קבורה

עוד כתבו הפוסקים דהא דכשבא ממקום קרוב מונה עמהם, הוא רק כשהם מתאבלים במקום שמת או במקום שנקבר, ואז כשהוא בא אליהם הרי הוא נטפל אליהם ומונה עמהם. אך אם הם יושבים במקום שאינו מקום מיתה ואינו מקום קבורה אין המאחרים טפלים להם וכל אחד מונה לעצמו. וכן נפסק בשו״ע (סעה ס״ח) שבבא למקום שמת המת או למקום קבורה מונה עמהם.

אך בדברי המאירי בסוגין מבואר דאף אם האבלים מתאבלים במקום אחר [שנודע להם דבר המיתה מפי השמועה] ואח״כ הצטרף אליהם אבל נוסף, גם באופן זה הרי הוא מצטרף עמהם, ואין צריך שיתאבלו דוקא במקום המיתה או מקום הקבורה.

מי נקרא גדול הבית

אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, והוא שיש גדול הבית בבית. ובטעם הדבר כתב רש״י, דאין אבילותו של הצעיר חשובה כדי שיצטרף הגדול לאבילות זו, ורק כשהצעיר היה בדרך והגדול היה בבית, יכול הצעיר להצטרף לאבילותו של הגדול[יז]. ויש לדון מה נחשב ׳גדול הבית׳ לענין זה, האם זה נקבע לפי הגיל או לפי החשיבות.

בחידושי הגרעק״א על השו״ע (סעה ס״ח) כתב וז״ל: ׳דוקא אם הבא [כלומר, האבל שבא ממקום קרוב] הוא נגרר אחר הגדול, כגון בניו ובני ביתו הסרים למשמעתו, או סמוכים על שולחנו ויושבים ודרים בביתו, דאז נקרא הוא גדול הבית לענין זה׳, ומקור דבריו הוא משו״ת שמש צדקה. ועוד הוסיף שם בשמו ׳הוגד לי מפי מגידי אמת שזקני העיר הזאת בעלי הוראה, לא דנו דין גדול הבית אלא בבנים לגבי אב או אחים קטנים לגבי גדולים כשהיו אוכלים מתפיסת הבית, דאז גרירי אבתרוייהו. אבל באחים הדרים בבית לבדם ומפורדים איש מעל אחיו לא דנו דין זה׳ עכ״ל.

ועי׳ בחידושי הריטב״א כאן שהסתפק האם אשה יכולה ליחשב גדול הבית כגון האם או האחות הגדולה. אך בתשובות הרשב״א [הובא בבית יוסף בבדק הבית] מבואר להדיא שאף האם נחשבת לגדול הבית.

ובערוך השולחן (סעה ס״ט) כתב שגדול הבית היינו שהוא עיקר המנהיג בבית וכל עניני הבית סמוכים עליו, לא שנא אם הוא אחיו של מת, או בן קטן, ורק שיהא בן י״ג שנה, וכשמתה האשה נחשב הבעל גדול הבית. ועיי״ש שהביא עוד פרטים בענין זה.

כב.

ביאור ספק הגמרא לפי שיטת הר״י בעל התוספות

הלך גדול הבית לבית הקברות מהו. בביאור הספק של הגמרא מצינו כמה שיטות בדברי הראשונים, ונבאר כמה מהשיטות. שיטת הר״י [הובאו דבריו בתוספות כאן (ד״ה לאתא)] שהנידון הוא לגבי אותו אבל שבא ממקום קרוב תוך ג׳ ימים ראשונים, ונתבאר בדברי הברייתא שאם כשבא אל בית האבלים היה גדול הבית בבית הרי הוא מצטרף אל האבלים ומונה עמהן את האבילות. אך אם כשבא אל הבית לא היה גדול הבית בבית, כגון שגדול הבית היה במקום רחוק ולא שמע את דבר המיתה, הדין הוא שאותו אבל מונה לעצמו ואינו מצטרף עם שאר האבלים, לפי שרק אבילותו של הגדול שבבית חשובה כדי שיצטרפו אליה אבלים אחרים.

ומסתפקת הגמרא, באופן שגדול הבית היה כאן בשעת המיתה ושמע את דבר המיתה, ולאחר מכן הלך ללוות את המת עד מקום קבורתו בעיר אחרת, ומבואר בהמשך דברי הגמרא, שאותם האבלים שלא הולכים ללוות את המת עד מקום קבורתו בעיר אחרת, הם מתחילים את דין האבילות כשמחזירים פניהם מן המלווים. ואותם שמלווים את המת עד מקום קבורתו מתחילים את האבילות לאחר קבורתו.

ודנה הגמרא, באופן שגדול הבית הלך ללוות את המת, ושאר האבלים נשארו בעיר שמת בה ולא הלכו לקברו, והם נוהגים מיד את דיני האבילות, ובאותם ימים שישבו כאן שאר האבלים בא אליהם אבל נוסף ממקום קרוב, האם באופן זה אין האבל מצטרף אליהם ומונה לעצמו, כיון שגדול הבית לא נמצא בבית, או שנאמר, שכל מה שנתבאר לעיל שאם גדול הבית אינו בבית אף הבא ממקום קרוב אינו מונה עמהם, כל זה אמור רק כשגדול הבית לא שמע כלל את דבר המיתה ונמצא במקום אחר, אך כאן שגדול הבית שמע את דבר המיתה והלך עם המת ללוותו עד קבורתו, בזה נחשב שהאבילות כאן היא עיקרית וחשובה ויכול האבל שבא ממקום קרוב להצטרף ולמנות עמהם.

והגמרא פשטה את הספק, מהא דאמר רבי חייא בר אבא שאפילו הלך גדול הבית לבית הקברות מונה עמהם, כלומר, שאותו אבל הבא ממקום קרוב, יכול הוא למנות עמהם, אע״פ שגדול הבית אינו בבית, כיון שהסיבה שגדול הבית אינו כאן, הוא משום שהלך להתעסק בקבורתו של המת.

ומקשה הגמרא מברייתא אחרת שמובא בה להדיא שאותו אבל הבא ממקום קרוב, מונה לעצמו ואינו מונה עמהם, ומתרצת הגמרא, שיש חילוק מתי חזר גדול הבית מבית הקברות, ובתירוץ זה של הגמרא, מתחדש דין נוסף לגבי אותו גדול הבית שחזר מבית הקברות, ונבאר הדברים.

אם גדול הבית חזר תוך ג׳ ימים ראשונים של האבילות, אז גם גדול הבית עצמו מצטרף אל שאר האבלים שנמצאים כאן ומונה עמהם [ואע״ג שמבואר בגמרא לקמן שההולך לקבור את המת, דיני האבילות חלים עליו רק בזמן הקבורה ולא קודם לכן, שם מדובר כשנשאר במקומו, אך אם חזר הוא למקום שאר האבלים, הרי הוא מונה עמהם] ובאופן זה, אף מי שבא ממקום קרוב תוך אותן ג׳ ימים ג״כ מונה עמהם[א], אך אם גדול הבית שב לעירו לאחר ג׳ ימים, באופן זה אין הגדול עצמו מצטרף עם האבלים, והוא מונה לעצמו, ואז אף האבל שבא ממקום קרוב אינו מונה עם שאר האבלים[ב].

דעת הרא״ש בביאור דברי הגמרא

הטור (סי׳ שעה) ביאר את דעת הרא״ש כדעת הר״י שהובא לעיל, שהחילוק הוא בגדול הבית, אם גדול הבית חזר תוך ג׳, אז הגדול עצמו מונה עם שאר האבלים, וממילא האבל שבא ממקום קרוב מונה אף הוא עמהם [לרבי שמעון אפילו אם בא לאחר ג׳, ולת״ק רק אם בא בתוך ג׳]. ואם הגדול עצמו בא לאחר ג׳, אזי אותו גדול מונה לעצמו, וממילא האבל שבא ממקום קרוב אינו מונה עם שאר האבלים כיון שגדול הבית אינו מונה עמהם.

הש״ך (סעה ס״ק יג) חולק על הטור בהבנת דברי הרא״ש, ולדברי הש״ך הרא״ש ביאר את דברי הגמרא באופן אחר, והספק הוא באופן שגדול הבית התחיל את דיני האבילות יחד עם שאר האבלים. כגון שהמת נקבר בעירו וחזרו כולם מבית הקברות והתחילו לנהוג את דיני האבילות. ולאחר מכן הלך גדול הבית באמצע השבעה לעסוק בצרכי המת, כגון לבנות לו מצבה ובנין הקבר, ואז בא האבל הנוסף ממקום קרוב. ובזה הסתפקו בגמרא, האם נחשב שגדול הבית אינו בבית ואותו אבל צריך למנות לעצמו, או שכיון שגדול הבית יצא מהבית רק כדי להתעסק בצרכיו של מת, הרי זה נחשב כאילו שגדול הבית בבית ואותו אבל שבא ממקום קרוב הרי הוא מצטרף אליהם.

ומסקנת הגמרא לפי הש״ך היא, שיש חילוק מתי בא האבל ממקום קרוב, אם בא תוך ג׳ הרי הוא מונה עמהם, ואם בא לאחר ג׳ הרי הוא מונה לעצמו, ואין חילוק מתי חזר גדול הבית, דאפילו אם גדול הבית חזר לאחר ג׳, והאבל בא בתוך ג׳ הרי הוא מונה עמהם.

ונמצא שיש כאן לפי הש״ך חידוש גדול, דאף לפי רבי שמעון שאין חילוק באבל הבא ממקום קרוב, בין תוך ג׳ לאחר ג׳, כל זה רק כשגדול הבית נמצא בבית, אז סובר רבי שמעון דאפילו בא ביום השביעי מונה עמהם. אך כשגדול הבית אינו בבית, אף לרבי שמעון יש חילוק בין תוך ג׳ לאחר ג׳ [אך לפי דעת תוספות אין חילוק בזה, והכל תלוי בגדול הבית. אם דינו של הגדול

ג״כ שיתחיל לנהוג דיני האבילות, א״כ מנין שהראב״ד מיירי באופן שמתחיל לנהוג דיני האבילות, ועי׳ עוד בשדי חמד (מערכת אבילות אות עב) שהביא בזה כמה דעות. וע״ע בעיקרי הד״ט (סי׳ לו אות יח) שהאריך בזה וביאר שם מה נחשב שהתחיל להתאבל.

[יז] **ומה** שכתב רש״י שאם גדול היה בדרך, לכאו׳ צ״ב מדוע ביאר את הדין באופן שהגדול היה בדרך, היה יכול לבאר שאם אין גדול הבית בבית, אין מצטרפים עמהם כלל, דכל שגדול הבית איננו כאן או שבבית הזה אין ׳גדול הבית׳ אינם מצטרפים.

[א] **ולפי** דעת רבי שמעון שאבל הבא ממקום קרוב אפילו לאחר ג׳ ימים מונה עמהם, כמו כן באופן זה, אם גדול הבית חזר תוך ג׳ ימים, שוב אם יבוא אבל ממקום קרוב אפילו לאחר ג׳ ימים הרי הוא מונה עמהן כיון שגדול הבית נמצא ג״כ במנין זה.

[ב] **וראה** ברמ״א (יו״ד סי׳ שעה ס״ח) שאם הלך גדול הבית לצורך המת וחזר תוך שלשה ימים, הרי כאילו הוא בבית, ואם בא קרובו של מת בתוך שלשה ימים מונה עמהם. והש״ך (ס״ק יב - יג) האריך לתמוה מנין לרמ״א להעמיד שבא קרובו של המת בתוך שלשה, הרי לדעה זו שהיא דעת הטור יש לפרש דברי הגמרא ׳דאתא בגו תלתא׳ על חזרתו של הגדול מבית הקברות, ואם כן אין הדבר תלוי אלא בגדול אם שב בתוך שלשה או אחר שלשה, אבל הקרוב שבא לכאורה יצטרף עמהם אפילו בא ביום שביעי כרבי שמעון. והרי גדול הבית בבית, שכל ששב הגדול בתוך שלושה והליכתו לצרכו של מת הרי כאילו הוא בבית. וכתב הש״ך שאפשר שנקט הרמ״א רבותא, שאפילו אם כשבא הקרוב עדיין לא שב גדול הבית מבית הקברות, עם כל זה הוי עיקר האבילות בבית, כיון שעתיד גדול הבית לחזור. וכל שכן אם בא קרובו של מת אחר שלושה ימים וכבר שב גדול הבית אל הבית. וראה להלן מה שהבאנו מהש״ך כעין זה ברא״ש, וראה עוד בדברי הש״ך בארוכה לבאר

שהוא מונה עמהם, אף האבל הבא ממקום קרוב מונה עמהם ואם דינו של הגדול שמונה לעצמו, אף הבא ממקום קרוב צריך למנות לעצמו][ג].

דעת הרמב״ן בביאור ספק הגמרא

הרמב״ן בתורת האדם (עמוד קס) וכן במלחמות כאן, פירש את דברי הגמרא באופן אחר, שאין כאן נידון כלל לגבי אבל שבא ממקום קרוב, וכל הנידון הוא רק לגבי גדול הבית והנשארים בבית. דהיינו שהספק הוא באופן ששאר האבלים לא הלכו ללוות את המת עד מקום קבורתו. ורק גדול הבית הלך ללוותו עד הקבורה, והספק הוא האם כשחוזר הגדול לבית האבלים מונה הוא עמהם, דאע״ג דקיי״ל לקמן שההולך ללוות חלים עליו דיני אבילות רק בסתימת הגולל, אך אם חוזר לעיר שמת בה דינו כשאר האבלים ומונה עמהם [כלומר, אע״פ שלא חלו עליו דיני אבילות עד הקבורה, כמבואר בהמשך הגמרא, אך כשחוזר אליהם הוא מצטרף למנינם ואינו מונה לעצמו] או דילמא, שהולכים כולם אחר גדול הבית, וגם האבלים שנשארו כאן אינם מתחילים למנות אבילותם רק עם סתימת הגולל, כיון שכולם נגררים אחר גדול הבית.

ומסקנת הגמרא, שיש חילוק בין ת״ק לרבי שמעון בזה, כלומר, כשם שנחלקו ת״ק ורבי שמעון באבל הבא ממקום קרוב, דלת״ק יש חילוק בין בא תוך ג׳ לבא לאחר ג׳. ולרבי שמעון אין חילוק בזה ואפילו בא ביום השביעי מונה עמהם. כמו״כ בגדול הבית החוזר למקום האבלים יש חילוק זה, לת״ק - כשחוזר תוך ג׳ ימים מונה עמהם, וכשחוזר לאחר ג׳ ימים מונה לעצמו. ולרבי שמעון - אף כשחוזר ביום השביעי הרי הוא מונה עמהם[ד].

בדברי הרמב״ן מבואר, שהסיבה שמיאן לפרש את דברי הגמרא כמו שפירשוהו שאר הראשונים הוא משום דלפי דבריהם נמצא, שגם לרבי שמעון יש חילוק בין תוך ג׳ לאחר ג׳, ובדברי הגמ׳ נראה שלרבי שמעון יום שלישי כיום שביעי ואין שום חילוק ביניהם.

מה הדין לדעת הרמב״ן, באבל שבא ממקום קרוב וגדול הבית הלך אחר המיטה לקברו

הרמב״ן בהמשך דבריו מסכם את הדינים העולים מהסוגיא כך: **א.** אָבֵל הבא ממקום קרוב לבית האבלים ומצא את גדול הבית בבית, הרי הוא מונה עמהם, ואפילו בא ביום השביעי[ה]. **ב.** אם לא מצא את גדול הבית בבית, או שהבא ממקום קרוב הוא עצמו גדול הבית, הרי הוא מונה לעצמו. **ג.** הלכו מקצת האבלים לבית הקברות ומקצתן נשארו כאן, אלו שנשארו כאן מונים אבילות, משעה שהחזירו פניהם[ו]. ואלו שהלכו לבית הקברות מונים אבילותם משעת סתימת הגולל. **ד.** חזרו ההולכים מבית הקברות ובאו בתוך שלושה ימים מונים עם אלו שכאן, ואם חזרו לאחר שלושה ימים, מונים לעצמן, בין אם ההולכים היו קטנים שבבית ובין אם היה עמהם גדול הבית, ומוסיף הרמב״ן שבאופן זה שיש חילוק בין אם חזרו תוך ג׳ לחזרו אחר ג׳, יש גם חילוק לענין אם יבוא עכשיו אבל נוסף ממקום קרוב, אם הוא בא בתוך ג׳ וגדול הבית מונה עמהם אף הוא מונה עמהם. ואם הוא בא לאחר ג׳ וגדול הבית מונה לעצמו, אף הוא מונה לעצמו.

דין הרביעי הנ״ל, כתבו הרמב״ן לפי דעת התוספות שהזכרנו לעיל. אך הרמב״ן חולק על דין זה וכמו שנתבאר לעיל, וסובר שאין חילוק בין אם שבו ההולכים לקברו ביום ג׳ או אחר יום ג׳, ותמיד הם מונים עמהם, לדעת רבי שמעון וכמו שנתבאר לעיל.

והוסיף הרמב״ן, שלפי דעתו שההולכים לבית הקברות וחזרו אח״כ, מונים עם האבלים שנשארו אף כשחזרו אחר יום ג׳. כמו״כ אם בא אבל ממקום קרוב לבית האבלים, מונה עמהם ואפילו שגדול הבית הלך לקבור את המת ולא נמצא בבית, ותמה עליו הב״ח (סעיף ס״ק יא) מנין זה להרמב״ן, הרי לפי שיטתו הגמרא לא הסתפקה בנידון זה שהאבל בא ממקום קרוב כשגדול הבית לא היה בבית. ומנין פשוט להרמב״ן שבאופן זה הוא מונה עמהם. בשלמא לפי התוס׳, הרי יש כאן גמרא מפורשת שדנה לענין האבל שבא תוך ג׳ ימים כשגדול הבית היה מחוץ לבית ובזה נפשט שתוך ג׳ שגדול הבית מונה עמהם אף הוא מונה עמהם, אך להרמב״ן מנין פשיטא לו שמונה עמהם, דילמא רק גדול הבית שהיה בשעת המיתה הוא מונה עמהם, אך אותו שבא ממקום קרוב שלא היה בשעת המיתה ואף גדול הבית לא היה שם מנא ליה שמונה עמהם.

ותירץ הב״ח, שהרמב״ן למד כן מתוך דברי הגמרא, דהנה לפי הרמב״ן נתבאר שספק הגמרא הוא, במי שהלך לקבור וחזר לבית האבלים, האם מונה עמהם או שמונה לעצמו. ולכאורה יש להקשות מדוע נקטה הגמרא את הספק דוקא בגדול הבית, הרי באותה מידה אפשר היה להסתפק גם כשאחד מן האחים שאינו גדול הבית הלך לקבור את המת, וחזר לבית האבלים האם מונה עמהם או מונה לעצמו[ז].

אוצר החכמה 18/06/2018

ומחמת קושיה זו הבין הרמב״ן שכוונת הגמרא להסתפק גם כלפי אותו שבא ממקום קרוב כשגדול הבית הלך לקבור את המת, האם נחשב שגדול הבית נמצא כאן או שאינו נמצא כאן, וכשהגמרא פשטה שגדול הבית מונה עמהם ואפילו כשחזר לאחר יום ג׳ [לדעת רבי שמעון] כמו כן נפשט הספק הנוסף, שאם בא אבל נוסף ממקום קרוב הרי הוא מונה עמהם, כאילו גדול הבית נמצא ולכן פסק הרמב״ן שתמיד האבל שבא ממקום קרוב מונה יחד עם שאר האבלים.

ומתוך דברי הב״ח, מתבאר שגם לפי הרמב״ן היה ספק בגמ׳ גם לענין אבל שבא ממקום קרוב, ומבואר מאד לפי״ז מדוע הביאה הגמרא את הספק לענין גדול הבית, מיד לאחר שהביאה את המחלוקת של רבי שמעון ותנא קמא. לפי שיש בספק של הגמרא השלכה נוספת גם לענין דין אבל שבא ממקום קרוב.

ביאור דברי הגמרא מה אמר רב לבני הצלפוני

כי הא דאמר להו רב לבני הצלפוני דאתו בגו תלתא לימני בהדייכו, דלא אתו בגו תלתא לימנו לנפשייהו. לפי ביאור התוספות בספק של הגמרא לעיל, שהנידון היה לגבי אבל הבא ממקום קרוב, והגמרא פשטה שגם אותם החוזרים מבית הקברות, אם חזרו תוך שלושה מונים עם האבלים שנשארו, ואם חזרו לאחר שלושה מונים לעצמם. א״כ כוונת דברי רב כאן הוא, שהחוזרים מבית הקברות יש חילוק אם חזרו בתוך שלושה או לאחר שלושה, וכן מפורש בדברי התוספות.

והריטב״א כתב בשם הריב״א לעיל כפירוש התוספות, שהנידון היה כלפי האבל שבא ממקום קרוב, אך לפי הריב״א אותם החוזרים מבית הקברות לעולם אינם מונים עם האבלים שנשארו, והם מונים שבעה ימים מסתימת הגולל, [כלומר, בנקודה זו חלוק הריב״א עם הר״י, שלפי הר״י אף אותם שהלכו לקבור את המת, אם יחזרו תוך שלושה ימים הרי הם מונים עם האבלים שנשארו, ולפי הריב״א אותם שהלכו לקבור את המת מונים רק מסתימת הגולל ואפילו אם חזרו תוך שלושה אינם מצטרפים לאבלים שנשארו], והחילוק שאמרה הגמרא בין קודם שלושה לאחר שלושה אמור רק כלפי אותו אבל שבא ממקום קרוב, ולפי דברי הריב״א כתב הריטב״א שאף דברי רב מתפרשים כן, שכוונת רב היה כלפי אותם האבלים שבאו ממקום קרוב ובזה חילק רב בין שבאו בתוך שלושה ימים ראשונים ובין אם באו אחר שלושה ימים ראשונים[ח].

כשמוציאים את המת לבית הקברות שמחוץ לעיר, מאימתי מונים את ימי האבלות

אתון דלא אזליתו בתר ערסא, מכי מהדריתו אפייכו מבבא דאבולא אתחילו מנו. מבואר בגמרא, שאותם האבלים שלא הולכים אחר המת לקוברו, כשחוזרים לביתם מתחילים למנות את ימי השבעה והשלושים, וההולכים אחר המיתה לא חלה עליהם דיני האבילות עד שיסתם הגולל. נחלקו הראשונים, האם דין זה אמור רק כשמוליכים את המת לעיר אחרת ומכיון שמסרוהו האבלים לאותם שמוליכים אותם לקברו, הרי הם נתייאשו ממנו והוי כסתימת הגולל, אך אם בית הקברות נמצא מחוץ לאותה עיר ומסרוהו האבלים לאותם הממונים לקברו, אין זה נחשב שנתייאשו ממנו ואינם מתחילים למנות רק עם סתימת הגולל, או שאף כשיוצאים לקברו מחוץ לאותה עיר, ג״כ אמור דין זה שאם חזרו האבלים לביתם הרי הם מתחילים מיד למנות את ימי האבילות [ונפ״מ באופן שמסרוהו מבעוד יום וקברוהו משתחשך, האם יום הראשון עולה להם לחשבון ימי האבילות].

דעת הרמב״ן (תורת האדם עמוד קסב) שרק כשמוליכים את המת מעיר לעיר אז נוהגים אבילות כשחוזרים לעיר, כיון שנתייאשו ממנו וייאוש כסתימת גולל, אך אם נקבר מחוץ לאותה עיר אין נוהגים אבילות עד שיחזרו הקרובים לעיר ויאמרו להם שכבר נקבר, שהרי דעתם עליו וכמונח לפניהם דמי, והוסיף

כל השיטות. [ג] **לפי** דעת הש״ך בדברי הרא״ש שהגמרא מיירי באופן שגם גדול הבית התחיל כבר באבילות ורק אח״כ יצא לעסוק בצרכי המת. אפשר לומר שאף הבבלי סובר שבאופן שגדול הבית הלך עם המת לקברו והדין הוא שמי שהולך עם המת, מתחיל את האבילות מסתימת הגולל, אף שאר האבלים נגררים אחריו ומונים עמו את השבעה, וכדעת הירושלמי שהביאו התוס׳ לקמן (ד״ה מהדרתו). וכפי שנפסק השו״ע (סעיף ס״ב), אך לדעת התוספות דהסוגיא כאן מיירי באופן שהגדול הלך ללוותו, ואח״כ חזר אליהם. מבואר א״כ שהבבלי חולק על הירושלמי, ולפי הבבלי שאר האבלים מונים לעצמם ואינם נגררים אחר גדול הבית. וכן מבואר שם בדברי הש״ך [הש״ך הביא מכאן הוכחה לדבריו דהרי הרא״ש עצמו הביא את דברי הירושלמי ופסק כן, ולא כתב שיש בזה פלוגתא בין הבבלי להירושלמי]. [ד] **והרמב״ן** ממשיך שם בדבריו, שלפי״ז הבבלי חולק על דברי הירושלמי, דהירושלמי סבר שאם גדול הבית הלך לקבור את המת במקום אחר, כל שאר האבלים צריכים למנות יחד עם גדול הבית. והבבלי סובר שאינם צריכים למנות עמו, וכשגדול הבית חזר אליהם הרי הוא מונה עמהם. [ה] **כדעת** רבי שמעון, וכמבואר בהמשך דברי הגמרא שהלכה כמותו. [ו] **כמבואר** בהמשך דברי הגמרא. [ז] **ובשלמא** לדעת התוס׳, שהספק הוא לענין אותו שבא ממקום קרוב, א״כ הספק הוא רק כשהלך גדול הבית. שע״ז דנו בגמרא האם נחשב שגדול הבית מצטרף אע״פ שאינו יושב עמהם, וכמו שנתבאר לעיל. אך לפי הרמב״ן מדוע הסתפקו דוקא בגדול הבית. [ח] **ולפי** הריב״א נמצא, שאף לדעת רבי שמעון [שרב פסק כמותו] יש חילוק בין אם בא תוך שלושה ובין אם בא אחר שלושה, באופן שגדול הבית לא היה בבית והלך לקבור את מתו, ולפי דעת התוספות הכל תלוי בגדול הבית וכיון שגדול הבית עצמו אם בא לאחר שלושה אינו מונה עמהם, כמו״כ הבא ממקום קרוב אינו מונה עמהם, אך לפי הריב״א אפילו שגדול הבית שהלך לקבור, לעולם מונה לעצמו. אך הבא ממקום קרוב, אם בא תוך שלושה מונה עמהם ואם

הרמב״ן שכך נראה דעת הרמב״ם שכתב דין זה באופן שהוליכוהו למדינה אחרת.

אך, הרמב״ן הביא שם בשם הבה״ג שנראה מדבריו דאף כשקוברים מחוץ לאותה עיר נוהג דין האבילות כשחזרו האבלים לעיר אפילו שעדיין לא קברוהו[ט]. ואין חילוק בזה בין אם מוליכים לעיר אחרת או שמוציאים אותו מן העיר לקברו׳.

פסק השו״ע במחלוקת הבה״ג עם הרמב״ם והרמב״ן

השולחן ערוך (סי׳ שעה ס״ב) פסק שאם שולחים את המת למדינה אחרת ואינם יודעים מתי יקבר, צריכים האבלים למנות את ימי האבילות מעת שיחזירו פניהם מללוות, ודייק הש״ך בדברי השו״ע, שדוקא כששולחים אותו לעיר אחרת, אז מונים משיחזירו פניהם, אך אם מוציאים אותו מחוץ לעיר, אינם מונים רק מסתימת הגולל, וכדעת הרמב״ם והרמב״ן [וכן נקט בב״י שכיון שהרמב״ם והרמב״ן הסכימו שרק אם קוברים בעיר אחרת, הכי נקטינן].

והקשה הדגול מרבבה מדברי השו״ע לקמן (סי׳ שצט סעיף יד) שכתב וז״ל: ׳מת לו מת בערב יום טוב ונתיירא שמא לא יספיק לקברו מבעוד יום, ומסרו לעובדי כוכבים שיוליכוהו לקברו כיון שהוציאוהו מהעיר ונתכסה מעיני הקרובים, חלה עליו אבילות, ואם הוא שעה אחת קודם הרגל ונהג בה אבילות בטלה לה גזירת שבעה, אע״פ שנקבר ביו״ט׳, עכ״ל. ומסתימת דברי השו״ע נראה, שמיירי אפילו כשהעכו״ם מוליכים אותו מחוץ לעיר, ולא רק כשמוליכים אותו לעיר אחרת, וא״כ צ״ע שהשו״ע סתר משנתו, שבסי׳ שע״ה פסק כהרמב״ם והרמב״ן, ובסי׳ שצ״ט פסק כדעת בה״ג.

וכתב הדגול מרבבה, שהשו״ע הכריע מדעתו, שיש חילוק בין שאר ימים לערב יום טוב, דבשאר הימים הכריע כדעת הרמב״ן דאין האבלים מתייאשים ממנו ודעתן עליו, אך בערב יום טוב סמוך לחשיכה שמסרוהו לעכו״ם אין דעתם עליו [וכתב הדגול מרבבה דאף שהרמב״ן עצמו לא חילק בזה, דהרי הוא הביא את דברי הבה״ג דמיירי בערב יו״ט וחלק עליו. אך השו״ע הכריע מדעתו לחלק ביניהם] וכן כתב גם בשו״ת רדב״ז (חלק ד סי׳ אלף קלה) דאפשר דאין הבה״ג חלוק כלל על הרמב״ן, וכל מה שאמר הבה״ג שאפילו מחוץ לעיר מונים מיד, זה רק בערב יו״ט דאז וודאי מתייאשים ממנו, אך בשאר ימים מודה הבה״ג לרמב״ן שהאבילות חלה רק לאחר שיודיעו להם שנקבר, עיי״ש.

כשהאבלים לא היו כלל בעיר שמת בו האם גם הם יכולים להתחיל מיד באבילות

מבואר בגמרא, שאם הולכים לקבור את המת בעיר אחרת, כשחוזרים האבלים לביתם חל עליהם דין האבילות, ונחלקו הפוסקים האם זה רק באופן שמתחילה הם התעסקו במת ואח״כ חזרו לביתם, אך כשהם היו במקום אחר ולא התעסקו כלל עם המת, לא חל עליהם דיני האבילות רק לאחר הקבורה, או שאף כשלא התעסקו כלל עם המת ג״כ חל עליהם דין אבילות.

דעת הנצי״ב (שו״ת משיב דבר ח״ב סי׳ עה, הובאו דבריו בשדי חמד ח״ו פאת השדה מערכת אבילות סי׳ יד) דרק אם נתעסק עם המת, אז כשמוסרו לקוברו נפטר הוא ממנו ונוהג אבילות. אך כשלא נתעסק כלל עם המת והוא בעיר אחרת אינו נוהג אבילות עד שיקבר ממש. והנצי״ב הביא ראיה לדבריו ממה שפסק השו״ע (שעה ס״ו) שאם הודיעו לאחד, שהנכרים צלבו את קרובו בעיר אחרת, ואותו אדם נהג אבילות שבעה, ואח״כ נודע לו שעדיין המת צלוב ולא ניתן לקבורה, אותה אבילות לא עלתה לו וצריך לחזור ולמנות משיקבר, ומבואר דאע״פ שהוא בעיר אחרת ואין בדעתו לילך לאותה עיר שקרובו הצלוב נמצא בה, אין חיוב אבילות עליו עד שיקבר, וא״כ הוא הדין בכל קרוב שאינו מתעסק עם המת.

אך דעת המהרש״ם (ח״ג סי׳ רס) דכל שהמת בעיר אחרת ואינו יכול להגיע לשם עד שעת הקבורה, חלה עליו אבילות מיד כששמע את דבר המיתה[יא], וכן היא דעת הגאון רבי רפאל שפירא זצ״ל (הובאו דבריו בשדי חמד שם), ומה שהביא הנצי״ב הוכחה לדבריו ממי שצלבו את קרובו, כתב הגר״ר שפירא, דרק בצלוב שלא ניתן כלל לקבורה ואי אפשר לקוברו משום הכי לא חלו עליו דיני האבילות, אך כשניתן לקוברו הרי זה כלפי אותו אבל כמו שלקחוהו לעיר אחרת וחלו עליו מיד דיני אבילות[יב].

האם צריך שיהיו המנחמים דוקא אצל גדול הבית

והוא שבא ומצא מנחמים אצלו. בפשטות לשון הגמרא נראה, שצריך שיהיו מנחמים אצל גדול הבית, וזה כוונת הגמרא שיהיו מנחמים ׳אצלו׳, וכן נפסק השו״ע (שעה ס״ח) ׳אפילו בא ביום השביעי, אם מצא מנחמים אצל גדול הבית׳, ומשמע שצריך שיהיו המנחמים אצלו, אך כתב הר״י מגאש (שו״ת סי׳ לא) שמה שאמרו שיהיו מנחמים אצל גדול הבית הוא לאו דוקא, אלא אורחא דמילתא נקט, לפי שידוע שהמנחמים לא ישימו מגמתם ולא ישבו לצוות אלא אצל גדול הבית והשאר הם טפלים לו, ולכן כתב הר״י מגאש, דאף אם אירע שגדול הבית יצא לאיזה דבר, ובא ומצא מנחמים אצל שאר האבלים, הרי הוא מונה עמהם.

ביאור דברי הגמרא ננערו לעמוד, האם קאי על האבלים או על המנחמים

בעי רב ענן ננערו לעמוד ולא עמדו מהו. מדברי רש״י נראה שכוונת הגמרא היא לענין המנחמים, דהרי רש״י גרס בתחילת דברי הגמרא ׳והוא שלא עמדו מנחמים מאצלו׳, וא״כ רב ענן מסתפק כשאותם המנחמים ננערו לעמוד ועדיין לא עמדו. וכן משמע בדברי הנימוקי יוסף (יג: סד״ה אבל), אך בדברי רבינו חננאל מבואר שכוונת רב ענן היא על האבלים כשהם ננערו לעמוד ואז הגיע האבל ממקום קרוב.

ובספר מצבת משה הוכיח כדברי רש״י מדברי הגמרא לעיל (יט:) דאמרינן התם ׳אבל, כיון שעמדו מנחמים מאצלו, מותר ברחיצה׳ ונפסק כן בשו״ע (סי׳ שצה ס״א) ומבואר שהכל תלוי בעמידת המנחמים. ולפי״ז תמה שם על דברי רבינו חננאל שמשמע מדבריו שאם יעמדו האבלים אע״פ שלא עמדו המנחמים, אם עכשיו יבוא אבל נוסף ממקום קרוב לא ימנה עמהם. ומדברי הגמ׳ לעיל מוכח שכל שלא עמדו המנחמים עדיין דין אבילות עליהם.

מה הדין כשהיום השביעי חל בשבת

כתב הגרעק״א (חידושים על השו״ע סי׳ שעה ס״ח) דאם יום השביעי חל בשבת שאז לא באים מנחמים אצלו, צריך שיבוא האבל קודם שתנץ החמה, דאחר שתנץ החמה אמרינן מקצת היום ככולו וכבר אינו יכול למנות עמהם.

ולענין שאר הימים אע״ג דאמרינן מקצת היום ככולו אך כל שלא עמדו מנחמים מאצלו נמשך כל דיני האבילות [כמבואר בסי׳ שצה ס״א] ולכן יכול הוא להצטרף אליהם.

אבל שבא ביום השביעי האם הוא פטור מהנחת תפילין

יש מהאחרונים שכתבו לדון באבל שבא ביום השביעי ומצא מנחמים אצלו, ומבואר בסוגיין שהרי הוא מונה עמהם. והנה, אחר שעמדו המנחמים מאצלו כבר נסתיים אבילותם דמקצת היום ככולו ואין עליהם כלל דין אבילות. האם אותו אבל שבא, צריך להניח תפילין. דהרי קיי״ל (סי׳ שפח ס״א בש״ך ובט״ז) שאם שמע שמועה קרובה [דהיינו, ששמע שמת לו מת תוך שלושים] דינו כיום הקבורה ואסור להניח תפילין, ואפילו אם שמע את השמועה בלילה, אינו מניח תפילין ביום, וא״כ לפי״ז גם האבל שבא ממקום קרוב אסור להניח תפילין.

אך יש מקום לומר, דכאן כיון שהוא מצטרף לשאר האבלים ואצלם נפקע אח״כ האבילות מדין מקצת היום ככולו, א״כ גם כלפי אותו אבל נפקע אבילותו ואין זה נחשב אצלו ליום מר ואין מעולל בעפר קרנו. או דילמא, כיון שעתה הוא יום השמועה פטור הוא מתפילין.

ביאור החילוק בין המדחה מיטת אביו ואמו למדחה מיטת שאר כל אדם

על כל המתים כולם מדחה מיטתו הרי זה משובח. במסכת סנהדרין (מו.) מבואר[יג] שכל המלין את המת הרי זה עובר בלא תעשה, [לפי שנאמר לא תלין נבלתו על העץ][יד] ואם מלין את המת לכבודו כגון להביא לו ארון ותכריכים אינו עובר משום לאו זה, ובסוגיא דידן מדובר כשאינו מלין את המת ואמור לקוברו באותו יום, ואפילו הכי יש חילוק בין אביו ואמו לשאר מתים, דבשאר מתים הממהר להוציאו הרי זה משובח ובאביו ואמו הממהר להוציאם הרי זה מגונה.

בא לאחר שלושה מונה לעצמו אפילו לפי רבי שמעון. ט. **הנידון** של הבה״ג היה במי שמת לו מת בערב יום טוב, והאבלים חששו שלא יספיקו לקוברו קודם יו״ט [ויצטרכו לנהוג אבילות לאחר יו״ט] ומסרוהו לעכו״ם שיוליכוהו לקברו, וע״ז כתב הבה״ג שכיון שיצאו הקוברים מהעיר ונתכסו מעיני הקרובים, חלה עליהם דין אבילות. י. **הב״ח** (סי׳ שעה סק״ג) ביאר את מחלוקת הרמב״ם והרמב״ן עם בעל ההלכות גדולות, שלפי הרמב״ם והרמב״ן רק כשמוליכין לעיר אחרת, דכיון שלא יודעים מתי יסתם הגולל שיהיו מונים ממנו, לפיכך מונים מיד, אך מחוץ לעיר שהם ידעו מתי יסתם הגולל אינם מונים רק מסתימת הגולל. ולבה״ג אף שידעו אח״כ אך כיון שאינם רואים את סתימת הגולל כבר נתייאשו ממנו ויאוש כנסתם הגולל דמי, ויש מהאחרונים שכתבו שלפי דברי הב״ח אם שולחים אותו לעיר אחרת הקרובה לעיר שמת בה ויוכלו לידע מתי זמן סתימת הגולל שהרי הם יודעים בקירוב את זמן ההליכה וזמן הקבורה, לא יחול עליהם מיד דיני האבילות רק לאחר סתימת הגולל. עוד מבואר בדברי הב״ח שלפי הרמב״ן מונים את האבילות מסתימת הגולל, ולא מזמן שיחזרו הקרובים ויאמרו שכבר נקבר, אך בלשון הרמב״ן נראה שרק כשחזרו ואמרו להם שכבר נקבר אז חלה עליהם האבילות. ובריטב״א כאן שהביא את שיטת הרמב״ן כתב שכשקוברים אותו מחוץ לעיר ׳ממתין עד כדי שיעור, או שיחזרו, ואז נוהג האבילות׳. יא. **כיון** שעיקר הטעם במה שאמרו בגמרא שכשהופכים פניהם חלו עליהם דיני האבילות הוא כמו שכתב הרמב״ן בתורת האדם (עמ׳ קסב) דכיון שמסרוהו לאלו שמוליכים אותו כבר נתייאשו ממנו, ויאוש כסתימת גולל, וא״כ הוא הדין כשנמצא האבל בעיר אחרת ג״כ אין דעתו עליו. יב. **וע״ע** בדברי הגר״ר שפירא שהובאו בהרחבה בשדי חמד שם, שהוכיח שיש מהגאונים החולקים על הדין האמור בשו״ע לענין מי שצלבו את קרובו שאם לא קברוהו עדיין לא ניתן לנהוג אבילות. ולדבריהם אפילו אם לא ניתן לקוברו והם בעיר אחרת יכולים לנהוג דיני אבילות, והוכיחו הגאונים את דבריהם מדברי הגמרא כאן שכל שנמצא בעיר אחרת חלים עליו דיני אבילות. יג. **הרא״ש** בסוגיין (סי׳ מא) הביא את דברי המשנה בסנהדרין. יד. **האחרונים** נחלקו האם עוברים איסור זה רק כשמלינו כל הלילה או אף אם הלינו רק חלק מהלילה. בתשובות הרדב״ז החדשות (סי׳ סיא, הובאו דבריו בפתחי תשובה סי׳ שנז ס״א) סבר שרק אם מלין כל הלילה עובר בלאו. ואם הלין רק חלק מהלילה אינו עובר על הלאו, אך בשו״ת גינת ורדים (יו״ד כלל ה סי׳ ג) חולק וסובר שעוברים על הלאו מיד בשקיעת החמה, ובספר שאגת אריה החדשות (סי׳ ו) כתב שאין עוברים על הלאו דלא תלין רק

ובטעם החילוק בין אביו ואמו לאחרים, מצינו שני ביאורים בדברי הראשונים, הנימוקי יוסף (יג: ד"ה על) כתב וז"ל: 'משובח, לפי שאין דרך להתאבל עליהן ולהספידן כל כך, ויותר כבוד להם כשנקברים במהרה משיעמודו הרבה ולא יספידו. מגונה, שחייב הוא להספידם ולקונן עליהם הרבה'[טו].

והבית יוסף (סס"י שנז) הביא טעם נוסף בשם רבינו ירוחם, שהחילוק בין אביו ואמו לשאר מתים הוא, שבשאר מתים המדחה מטתו הרי זה משובח משום שנראה כמקבל באהבה את גזירת המלך. ונראה מדבריו, דעל אביו ואמו הטעם שהמדחה הרי זה מגונה, לפי שצריך להתאבל אליהם ואם ממהר להוציאם הרי זה נראה כזלזול בכבודם.

ובספר שבט יהודה (סי' שנז) כתב דדין זה אמור גם בפטירת תלמיד חכם שמחויבים להספידו וא"כ דינו כאביו ואמו שהממהר להוציאו הרי זה מגונה [ולכאורה דבריו אמורים לפי טעמו של הנימוקי יוסף שהטעם שבאביו ואמו אין להדחות מטתם כיון שחייב להספידם, אך לפי טעמו של רבינו ירוחם לכאורה אין זה שיך רק באביו ואמו, ובאמת הפוסקים נקטו לעיקר את טעמו של הנימוקי יוסף שהובאו דבריו בש"ך (שנז סק"א)].

היו גשמים מזלפין על מטתו באיזה אופן צריך למהר ולקברו

היה ערב שבת או ערב יום טוב הרי זה משובח. בהגהות הב"ח כאן הוסיף 'או שהיו גשמים מזלפין על מטתו הרי זה משובח'. ומקורו ממסכת שמחות (פרק ט), וכן הוא הגירסא בר"ח, ברי"ף וברא"ש[טז].

והבית יוסף (סי' שנז) כתב לבאר בשלושה דרכים באיזה אופן מיירי שהיו הגשמים מזלפין, **א.** דמיירי הכא כשהיה יום המעונן ומתיירא שמא ירדו אח"כ גשמים. מותר לו למהר להוציא את המיטה ואין צריך להשהותו. **ב.** דמיירי כשהיה מונח (קודם שהוליכוהו לבית הקברות) במקום שאינו מסוכך וכבר היו גשמים מזלפין על מיטתו ואין לו מקום מסוכך שיוכל להכניסו שם, ולפיכך ממהר להוציאו לבית הקברות. **ג.** מדובר כשכבר הוציאוהו לבית הקברות ואז היו גשמים מזלפים על מיטתו בדרך, ומדחה מיטתו להוליכו מהרה והרי זה משובח[יז].

ובספר מצבת משה כתב, דהנה אמרינן במסכת סנהדרין (מז.) שמת שהיו גשמים מזלפין על מטתו הרי זה סימן יפה לו, וא"כ מדוע אמרינן הכא שצריך למהר ולהוציא את מטתו מפני הבזיון, וכתב המצבת משה שכיון שיש כאן בזיון למת במה שהגשמים יורדים עליו וודאי אין להשגיח מה שיש כאן סימן יפה וצריך לדאוג שלא יהא בזיון למת[יח]. אך לפי"ז הוסיף המצבת משה, שכל זה אמור רק אם עכשיו יורדים גשמים על המיטה אז צריך להצילו מן הבזיון, אך אם עכשיו לא יורדים גשמים ורק מתיירא פן יירדו גשמים אח"כ, על זה מהני לומר שכיון שסימן יפה למת שהגשמים מזלפין על מטתו אין למהר להוציא את מטתו שמא ירדו גשמים [ודלא כהאופן הראשון שהובא בבית יוסף], כיון שעתה מרבים בהספדו ומכבדין אותו אין ראוי לדחות הכבוד הזה מפני הבזיון שיהיה אח"כ בירידת הגשמים, כיון שבירידת הגשמים יהיה כפרה למת [ומה שמבואר בגמרא שאף בערב שבת ויו"ט ממהרים לקברו, וא"כ חזינן שדוחים את הכבוד דעכשיו מפני הבזיון שיהיה אח"כ כשלא יוכלו לקברו, כתב המצבת משה דזהו לפי שאין לו כפרה בזה שיהיה מונח בשבת וביו"ט, משא"כ כשיורדים גשמים יהיה לו כפרה אח"כ כשירדו עליו גשמים].

ובספר שולחן גבוה כתב ההיפך מדברי המצבת משה, דאם כבר הוציאוהו לבית הקברות ויורדין גשמים אין צריך למהר לקברו, לפי שיש סימן יפה כשמזלפין גשמים על מטתו בעולם הזה, שיש לו כפרה על ידי זה.

[**ובפתחי** תשובה (שנז סק"ג) הביא בשם תשובות הרדב"ז (ח"א סי' קו) שנשאל באחד שמת ביום חמישי, ואביו רצה להמתין מלקברו עד מחר עם דמדומי חמה סמוך להכנסת שבת כדי להצילו מחיבוט הקבר, האם זה נקרא לכבודו, והשיב הרדב"ז שאפילו אם נימא שניצול על ידי זה מחיבוט הקבר אין זה נקרא לכבודו ורק אם מביאים ארון ותכריכים הרי זה נקרא שמלינים לכבודו].

כב:

על אביו ואמו צריך למעט בעסקו מדובר בתוך השבעה או בתוך השלושים

על אביו ועל אמו ממעט. הראשונים נחלקו האם הגמרא כאן מיירי בתוך השבעה או שמיירי בתוך השלושים, התוספות (לקמן כ. ד"ה אם) ביארו דהסוגיא כאן מיירי בתוך השבעה[א], והוקשה להם הרי בתוך השבעה אסור בכל מלאכה כדאמרינן לעיל (טו: כ"א:) וא"כ אף בשאר קרובים אסור, ופירשו תוס' דמיירי הכא בדבר האבד, דקיי"ל שדבר האבד יכול לעשות האבל ע"י אחרים [וכמו שנפסק בשו"ע (סי' שפ ס"ה)] ולענין זה אמרינן הכא שעל כל המתים רצה למעט בעסקו ימעט ואם לא רצה למעט יכול לעשות המלאכה ע"י אחרים, ומה שאמרו באבל על אביו ואמו ימעט היינו אפילו בדבר האבד שרוצה לעשותו ע"י אחרים[ב].

והבית יוסף (סוף סי' שפ בבדק הבית שם, וכן בכסף משנה אבל פרק ו ה"ט) תמה על דבריהם איך אפשר לומר שאבל על אביו ואמו אסור לו לעשות גם מלאכת דבר האבד, וכי חייבוהו חכמים לאבד נכסיו שלא יוכל לעשות אפי' ע"י אחרים, עוד הקשה הבית יוסף דמלשון הגמרא משמע שעושה העסק אלא שממעט בו, ולפי תוספות הרי אינו עושה העסק כלל.

לכן פירש הבית יוסף דהגמרא כאן מיירי רק אחר שבעה ובתוך שבעה בוודאי שרי לעסוק ע"י אחרים בדבר האבד, ולאחר שבעה דאז הוא מותר בעשיית מלאכה על זה אמרו שעל אביו ואמו צריך הוא למעט במשא ומתן[ג], ודייק הבית יוסף שאף הרמב"ם פירש את הסוגיא לאחר שבעה. דהנה הרמב"ם הביא את דין זה בפרק ו' מהלכות אבל ששם הביא את כל דיני אבילות של שלושים יום, ולא הביאו בפרק ה' ששם כתב את כל ההלכות שהאבל בתוך השבעה אסור בהם. ומוכח בדבריו שדין זה למעט בסחורה באבילות על אביו ואמו מיירי בתוך שלושים ולא בתוך השבעה[ד].

ובספר חכמת אדם (כלל קסד סי"ח) הביא את שתי השיטות הנ"ל האם בתוך שבעה על אביו ואמו צריך למעט בעסק, והוסיף שם החכמת אדם, דזה אמור בדבר האבד קצת, וכוונתו ליישב קושית הבית יוסף, דוודאי בדבר האבד הרבה, לא חייבו חכמים לאבד נכסיו בזמן אבילותו, ורק בדבר האבד קצת אמרו חכמים שצריך למעט בכך בזמן האבילות על אביו ואמו[ה].

חליצת הכתף נוהגת רק קודם הקבורה

על כל המתים כולן, רצה חולץ רצה אינו חולץ. מבואר בגמרא שאדם המתאבל על אביו ואמו, לבד מחובת קריעה יש גם חובה נוספת לחלוץ את כתיפו, וכתב הרמב"ם (אבל פ"ח ה"ג) שחיוב חליצה הוא עד הקבורה אך לאחר הקבורה אין צריך לחלוץ[ז]. ובכסף משנה שם הביא מקור לדברי הרמב"ם מהא דאמרינן במסכת בבא קמא (יז.) על חזקיהו מלך יהודה, שנאמר עליו 'וכבוד גדול עשו לו במותו' ומבארת הגמרא שהכבוד היה, שיצאו לפניו שלושים וששה אלף חלוצי כתף, ומשמע שענין חליצת הכתף הוא כשיוצאים לפניו כלומר לפני מיטתו[ח].

מהו חליצת כתף

נחלקו הראשונים איך עושים חליצת כתף, רש"י במסכת ב"ק (יז. ד"ה חלוצי כתף) פירש וז"ל: 'שקרעו בגדיהם עד שנראו כתפיהם', מבואר שגילוי הכתף זהו דין החליצה, אך הרמב"ם (אבל פ"ח ה"ג) כתב וז"ל: 'חולץ כתיפו ומוציא

בעלות השחר, אך אם לא קברו קודם הלילה עובר על עשה דקבור תקברנו ביום ההוא, ועיי"ש עוד שכתב שעוברים משום עשה ולאו זה בכל לילה ולילה שעובר על המת מבלי שיקברוהו. טו. **ונראה** מדברי הנימוקי יוסף שאין כאן חילוק מהותי בין אביו ואמו לשאר מתים, אלא שבאביו ואמו צריך הוא להספידם ובשאר מתים אינו חייב כ"כ בהספדם. וא"כ כשכבר גמר להספידם או שאינו יודע להספידם, אין חילוק בין אביו ואמו לאחרים וצריך לדאוג שלא יעמדו הרבה זמן ללא הספד. ואינו דומה לשאר הדינים שהוזכרו בהמשך הגמרא שבהם יש חילוק מהותי בין אביו ואמו לשאר מתים. טז. **ובקרבן** נתנאל (אות ר') כתב שהרא"ש הוסיף שהיו גשמים מזלפין שלמד כן מהא דשרי בערב שבת וערב יו"ט. ולכאורה דבריו צ"ע דמפורש כן במסכת שמחות. יז. **בספר** שבט יהודה כתב שכיון שהשו"ע סתם בזה וכתב שאם היו גשמים מזלפין מותר להדחות, נראה שבכל גוונא מותר, ואפילו כשעכשיו עדיין לא ירדו גשמים ומתיירא פן ירדו אח"כ גשמים [וכמו האופן הראשון שהוזכר בבית יוסף]. יח. **והביא** ראיה לדבר, דהרי מבואר שם בסנהדרין דאף אם לא נספד ולא נקבר או שהיתה חיה גוררתו ג"כ הוי סימן יפה, ופשוט שהבן חייב להספידו ולקוברו וליטלו מהחיה הגוררת, דיש חיוב על כל אדם להצילו מן הבזיון. וא"כ ה"נ לענין כשגשמים מזלפין על מטתו אף דהוי סימן יפה, אך צריך לדאוג להצילו מבזיון זה. א. **התוספות** שם ביארו כן בדעת רש"י דהא דשרי בסחורה היינו דבר האבד דשרי לאבל לעשותו. ב. **בנימוקי** יוסף כאן הקשה ג"כ הרי אבל אסור בעשיית מלאכה ומדוע שרי כאן בשאר קרובים ותי' בזה שני תירוצים, או דכל האיסור הוא רק מלאכה ולא משא ומתן, או שמדובר כאן בסחורה המותרת כגון דבר האבד. ולמדנו מדברי הנימוקי יוסף שביאר ג"כ את דברי הגמרא בתוך שבעה ולא בתוך שלושים. ג. **וכן** כתב הריטב"א בסוגיין דהכא מיירי אחר שבעה. ד. **בספר** קרן אורה כאן הביא את דברי הכסף משנה שהגמרא מיירי בתוך שלושים ולא בתוך שבעה, ותמה עליו שלא משמע כן בגמרא דהרי הלכה זו הובאה כאן בהלכות אבילות, והו"ל להגמרא להביא הלכה זו לקמן בהלכות שלושים, ועיי"ש בקרן אורה שהביא שבירושלמי ובאבל רבתי הובאה הלכה זו בנוסח אחר, 'על אביו ואמו מרבה בעסקיו' והביאור הוא, שצריך להרבות בעסקי המת ולעשות לו כבוד, ונוסחא זו מיושבת מאד שהוא ענין אחד עם מה שהובא לעיל לענין דחיית המטה, עיי"ש בדברי הקרן אורה. ה. **ובלבוש** (שם סעיף כה) כתב דאחר השבעה אין צריך כלל למעט בעסקיו [ורק מה שהובא בשו"ע (סעיף כה) שאין לילך לעשות סחורה בדרך רחוקה כיון ששמחים הרבה בדרך], ופסק כדעת התוספות דהגמרא מיירי תוך שבעה וא"כ לאחר שלושים אין מקור כלל לאסור, אפילו באבילות על אביו ואמו. ו. **כן** פירש רש"י שחליצה היינו חליצת כתף וכן פירשו הרמב"ם והטור, והרא"ש (סי' מג) הביא בשם יש מפרשים שפירשו את דין חליצה האמור כאן דהיינו חליצת מנעלים. ועיי"ש ברא"ש שתמה על דבריהם. ז. **וכן** נפסק בשו"ע (סי' שמ סט"ז). ח. **אמנם** הב"ח (סי' שמ סקט"ז ד"ה ומ"ש חולץ זרועו) כתב דאף בחזרתן מבית הקברות צריכים לילך חלוצי כתף. ובספר אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קסח) כתב דדין חליצת כתף הוא מדין הלוית המת ולא מדין אבילות, וכמו שמוכח מדברי הרמב"ם שבחזרתן מבית הקברות א"צ לילך חלוצי כתף. ולפי"ז כתב האגרות משה שאף במועד נוהגים לחלוץ כיון שאינו מדיני האבילות רק מדיני הלויה.

זרועו מן החלוק, עד שיתגלה כתיפו וזרועו, והולך כך לפני המיטה', ומבואר שחוץ מחליצת הכתף צריך ג"כ להוציא זרועו מן החלוק, ונמצא שגם זרועו מתגלה, וכדברי הרמב"ם כתב גם הטור[ט].

באיזה צד חולצים

הריטב"א הביא שנחלקו המפרשים האם חולץ על אביו ואמו בצד אחד או בשני הצדדים, יש שפירשו שחולץ משני צדדים, והביאו ראיה לדבריהם מהא דאמרינן לקמן בגמרא שעל חכם חולץ מימין, על אב ב"ד חולץ משמאל, ועל נשיא חולץ מכאן ומכאן. ובדברי הגמרא לקמן מוכח דנשיא אינו חמור מאביו ואמו, וא"כ אם בנשיא צריך לחלוץ משני צדדים כמו"כ באביו ואמו צריך לחלוץ משני צדדים.

אבל מדברי רבינו חננאל הוכיח הריטב"א דסגי בחליצת כתף אחת ואין צריך לחלוץ משני צדדים, ומה שמבואר בגמרא שנשיא אינו חמור יותר מאביו [illegible]בריטב"א שפירש דברי הגמרא בענין אחר.

והרא"ש (סוף סי' מד) כתב וז"ל: 'ומדלא קתני על אביו ועל אמו מהיכן חולץ משמע מינה רצה מכאן חולץ רצה מכאן חולץ רצה שתיהן חולץ, וכן הביא הטור.

האם חליצה נוהגת בזמן הזה

כתב הרמ"א (שם סעיף ז) דעכשיו בזמן הזה אין נוהגים כלל לחלוץ. ומקור הדין הוא מהכל בו בשם הר"י, וכן הביא הריטב"א כאן שעכשיו לא נהגו בחליצת כתף, והוסיף שם שלא ידע ר"י לפרש טעם ברור בדבר, והביא הריטב"א שיש שפירשו בטעם הדבר, מפני שרוב ישראל דרים בין הגויים, ושמא ילעגו עלינו, ואינו כבוד של מת, ולכסות החליצה אי אפשר דאז לא מהני מידי, ולכן נהגו שלא לחלוץ[י].

והלבוש (סי' שמ) כתב הטעם משום שזה נחשב לן לזילותא רבה, ואפילו לעני ולשפל שבישראל, והו"ל כמו אין כבודו שבימיהם. וכוונתו, על פי מה שמבואר כאן בגמרא שאין החליצה חיוב גמור ולכן אמרינן הכא שגדול הדור לא חלץ כדי שגדול הדור אחר לא יצטרך לחלוץ, וכמו"כ אמרינן במסכת שמחות (פרק ט) שאם הבן גדול מאביו אין הבן צריך לחלוץ, [ונפסק כן בשו"ע (סי' שמ סעיף טז)] ומבואר שאין זה חיוב גמור ולכן בזמן הזה שאין זה כלל לפי כבודנו לא נהגו בזה'.

אמנם, בספר שבט יהודה (סי' שמ סעיף טז) כתב דלענין דינא אין לסמוך על מנהג זה, וצריך לקיים מצות חכמים כמו שכתוב בגמרא ובפסוקים, והביא שם שגם בזמן הזה נהגו בארץ ישראל לחלוץ.

ביאור דברי הרמ"א ששיעור הגערה הוא שלושה חדשים

על כל המתים כולן מסתפר לאחר ל' יום, על אביו ועל אמו עד שיגערו בו חבריו. התוספות (ד"ה עד שיגערו) הוסיפו בשם הירושלמי, 'עד שישלח פרע ויגערו בו חבריו ויאמרו לו צא מעמנו', ושיעור זמן הגערה, כתב הרמ"א (סי' שצ ס"ד) שיש בזה מחלוקת הפוסקים ונוהגים בג' חדשים, וכוונתו לומר [כך ביאר בספר אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' קנו), דאף שנראה מדברי הגמרא והירושלמי שצריך שיגערו בו חבריו, ומשמע דכל שאין חבריו גוערין בו ואינם בדלים הימנו, אינו מסתפר כל משך הי"ב חודש, ואפילו ששערות ראשו ארוכים ביותר ומצטער בזה. והשמיענו הרמ"א שאין כוונת הגמרא שצריך שחבריו באמת יגערו בו, אלא הגערה הוא סימן לגודל השיער, לפי שלא חייבו חכמים אף לאבל על אביו ואמו להצטער יותר מדאי, וכיון שאין שיעור הצער בזה שווה אצל כל האנשים, וישנם אנשים שמצטערים אפילו כשאינו גדול כל כך, לכן נתנו חכמים שיעור כדי שיגערו בו חבריו, דחבריו הרגילים עמו ויודעים איך דרכו להסתפר, הם יודעים באיזה שיעור הוא הרבה יותר מהרגלו, ואז הוא נחשב מצטער ומותר להסתפר.

ואם אין לו מי שיגער בו, על זה כתב הרמ"א דבכה"ג הסתמא הוא שבג' חדשים הוא זמן שאצל סתם אנשים יש כבר צער מאורך השיעור ומותר לגלח בשיעור זמן זה. אמנם, אם גערו בו חבריו קודם ג' חדשים שאותו אדם נוהג להסתפר כל זמן קצר, ותוך ג' חדשים כבר גערו בו חבריו, בכה"ג אף הרמ"א סובר שמותר לו להתגלח, שלכן נתנו חכמים שיעור זמן זה של גערת חבריו[יא].

מאימתי מונים את השלושה חדשים מזמן המיתה או מהתספורת האחרונה

בספר שו"ת מהר"ם שיק (סי' שעה) כתב לדון, דלכאורה הא דבעינן ג' חדשים [כמו שכתב הרמ"א] אין מונים אותם מיום שנעשה אבל, אלא מזמן שהתגלח בפעם האחרונה ואם התגלח בפעם האחרונה חודש אחד קודם מיתת אביו, א"כ כשעברו עליו עוד שני חדשים לאחר המיתה, ככר נחשב שעברו עליו ג' חדשים, דהרי שיעור ג' חדשים אינו שיעור בזמן האבילות ואין זה כמו שלושים יום על שאר קרובים שהוא מדיני האבילות רק הוא שיעור בזמן הגערה[יב]. וא"כ לכאורה באופן זה שכבר עברו עליו ג' חדשים מהגילוח האחרון כבר שרי ליה לגלח עצמו.

וסיים שם מהר"ם שיק דמסתימת כל הפוסקים נראה שלא נהגו כן, ואפשר דהוא משום לא פלוג, אך כשיש עוד צדדים להתיר כתב שם שאפשר לצרף קולא זו.

מחלוקת הראשונים בפגע בו הרגל קודם שגערו בו חבריו האם מותר בתספורת

כתבו התוספות (ד"ה עד שיגערו) דאבל על אביו ואמו אינו מסתפר עד שיגערו בו חבריו אפילו אם הגיע הרגל בתוך זמן שיעור זה, והוכיחו דבריהם מהירושלמי שכל דין שאינו תלוי בשבעה ובשלושים אין הרגל מבטלו, וא"כ דין תספורת שאינו תלוי בשלושים דאף אחר שלושים ג"כ אינו מסתפר עד שיגערו בו חבריו לא מהני הרגל לבטל דין זה.

ראיה נוספת הביאו התוספות לזה מהא דאמרינן בסמוך לענין שמחת מריעות שנוהג כל הי"ב חודש, ודין זה וודאי שאין הרגל מבטלו, דהרי בתוך י"ב חודש תמיד יש בו רגל, וא"כ הוא הדין לענין תספורת [והוסיף הריטב"א לבאר ראיה זו דמאותה גזירה נשמע לכולהו].

אך הנימוקי יוסף הביא בשם יש אומרים דאחר שלושים יום הרגל מפסיקו ומהני לבטל זמן הגערה, וכמו שמהני הרגל לבטל גזירת שלושים בשאר קרובים, כמו"כ מהני הרגל לבטל דין הגערה אחר שלושים. והריטב"א הביא בשם רב האי גאון שאם פגע בו הרגל, הרגל מפסיקו. ומסתימת דבריו משמע דאף אם פגע בו הרגל בתוך שלושים ג"כ הרגל מפסיקו ודלא כדברי הירושלמי שהובא בתוספות.

והנה, כל זה מיירי כשלא הגיע עדיין זמן הגערה והגיע רק הרגל, ובזה כתבו התוספות דרגל לא מהני כלל ובנמו"י סבר דמהני רגל אחר שלושים. ויש לדון באופן שהגיע זמן הגערה קודם שלושים וגם הגיע הרגל האם בכה"ג מהני ומותר לו להסתפר אפילו תוך שלושים או לא. והנה, באופן שגערו בו תוך שלושים וודאי דלא מהני הגערה להתיר לו להסתפר, דלא גרע אבילות אביו ואמו מאבילות שאר קרובים ובשאר קרובים לא שמענו שתועיל הגערה תוך שלושים, וא"כ פשוט דאף באבילות על אביו ואמו לא מהני הגערה תוך שלושים[יג]. אך מה שיש לדון הוא באופן שהגיע הרגל בתוך שלושים, שאז בשאר אבלים הדין הוא שהרגל מבטל גזירת שלושים א"כ אפשר להסתפק אחר שעתה כל דין אבילותו הוא משום אביו ואמו, ובזה מהני הגערה, האם מהני הגערה גם תוך שלושים יום.

ובחידושי הגרעק"א לשו"ע (סי' שצ ס"ד) נקט דאף בכה"ג שפגע הרגל בתוך שלושים וגערו בו חבריו לא מהני ואסור להתגלח, אך הפתחי תשובה (שם) הביא שהנודע ביהודה מסתפק בדבר זה ומתחילה כתב להקל בזה ואח"כ כתב דהוא להלכה ולא למעשה.

ובמשנה ברורה (סי' תקמח ס"ק לד) כתב דאם גערו בו בתוך שלושים מהני, ולכאורה המשנ"ב פסק כאן כספיקו של הנודע ביהודה שאם עבר הרגל וגם גערו בו חבריו מהני אפילו תוך שלושים. והדבר צ"ע איך הכריע המשנ"ב נגד דברי הגרעק"א [שהוכיח כן מכמה מקומות והביא כן גם בשם האליה רבה עיי"ש] ופסק כספיקו של הנודע ביהודה שהוא עצמו כתב על זה דהוא להלכה ולא למעשה, ובספר אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' קנו) כתב דוודאי טעות סופר יש כאן בדברי המשנה ברורה, וכוונת המשנה ברורה היא שביום השלושים בעצמו מהני הגערה, וכמו שכתב האליה רבה.

אחר שגערו בו חבריו פעם אחת האם מעתה מותר לו להסתפר כדרכו

יש לדון, כשגערו בו חבריו פעם אחת, או שעברו עליו ג' חדשים. האם מעתה מותר לו להסתפר ואין צריך להמתין עוד עד שיגערו בו חבריו או ששוב יעברו עליו ג' חדשים, או שגם לאחר פעם אחת צריך הוא להמתין שיעור זה, ובפשטות היה נראה שאף אחר שגערו בו פעם אחת צריך שוב פעם להמתין

[ט] **ובפרישה** שם כתב על דברי הטור שאין כוונתו שקורע בבגדו ומוציא זרועו, אלא הכוונה שמוציא את זרועו במקום שפתוח בבגדו, ונמצא שכתפו וזרועו מגולים, ובט"ז הקשה עליו מדברי רש"י שמבואר בו שקורעים בגדיהם.

[י] **ואם** היה בזה חיוב גמור לא היו מבטלים חיוב זה מפני חשש שהגויים ילעגו לנו, ובערוך השולחן (שם סעיף טו) כתב טעם אחר מדוע בזמן הזה לא נהגו לחלוץ, שלפי הבגדים שלנו הוא מהנמנעות לחלוץ כתף רק אם יחלוץ כל הבגד, והכל מוחלים על כבוד זה.

[יא] **כל** מה שנתבאר כאן על דברי הרמ"א הוא מדברי האגרות משה (יו"ד ח"ג סי' קנו), ומה שכתבנו שאם גערו בו תוך ג' חדשים מהני גם לפי הרמ"א, כן נקט גם המשנה ברורה (סי' תקמח ס"ק לד) וכן מבואר בספר קיצור שולחן ערוך (סי' ריא סעיף יב) ויש אחרונים שחלקו על דין זה וסברו דלפי הרמ"א תוך ג' לא מהני גערה.

[יב] **ולפי** מה שנתבאר בהערה הקודמת, דבגערה ממש מהני אפילו תוך ג' חדשים. א"כ ג' חדשים דהוו כגערה וודאי צריך שיועיל אפילו אם לא עברו ג' חדשים מיום המיתה.

[יג] **וכן** נקט בפשיטות בחידושי הגרעק"א לשו"ע (סי' שצ ס"ד) דוודאי לא מהני גערה בתוך ל'.

שיעור זה, וכל זמן הי"ב חודש אמרו חכמים דאין לו להסתפר רק כשגדלו פרע יותר מדאי. ואין בזה חילוק בין הפעם הראשונה לפעם אחרת.

אך בדברי הרמ"א בשם האור זרוע מבואר דאינו כן, דהנה הדרכי משה (סי' שצ) הביא שנשאל האור זרוע ע"י אדם שרגיל להלך בין השרים והיה אבל על אביו, האם יכול הוא להקל בתספורת כיון שצריך הוא למזונותיו והוא מתנוול על ידי זה שאינו מסתפר, והשיב לו האור זרוע, שמה שנהגו לא להסתפר עד גמר הי"ב חודש עד שיגערו בו חבריו, אינו אלא חומרא בעלמא לכבוד אביו ואמו, ואינו צריך לנהוג בחומרא זו, ורשאי להסתפר.

וביאר הגרעק"א [בחידושיו לשו"ע שם] את דברי האור זרוע, שמעיקר הדין אחר שגערו בו פעם אחת, שוב אינו צריך להמתין כלל ומותר להסתפר כדרכו. אלא שהמנהג הוא שגם אחר פעם אחת מחמירים שלא להסתפר עד שיגערו בו. וכיון שחומרא זו אינה מעיקרא דדינא רק חומרא בעלמא לכן הקל האור זרוע למי שהולך בין השרים, אך כל זה הוא רק אחר שכבר גערו בו פעם אחת, אך כל זמן שלא גערו בו בפעם הראשונה אז הוא אסור מעיקר הדין, ואין להקל בזה כלל אף למי שהולך בין השרים[יד].

אבל אסור להשתתף בסעודת נישואין

על כל המתים כולן נכנס לבית השמחה לאחר ל' יום. מבואר בגמרא שאסור לאבל להשתתף בשמחת נישואין, וכתב הריטב"א דאע"ג שיש מצוה לשמוע ברכת חתנים וליכנס לחופה, ולכאורה אף האבל היה צריך לקיים מצוה זו, אפילו הכי אינו נכנס, לפי שאין מצוה זו מוטלת עליו, שאין אבילות עם שמחה כלל. ומבואר בדבריו דלאבל אין מצוה כלל לשמח את החתן דכיון שהוא עתה בזמן אבילות ואין אבילות עם שמחה, לא מוטלת עליו מצוה זו[טו].

האם מותר ליכנס לבית השמחה כשאינו אוכל עמהם

כתבו התוספות (סד"ה ולשמחת) דכל האיסור הוא רק אם נכנס לאכול בסעודה, אך כניסה לחוד ללא אכילה מותר, דאין שמחה בלא אכילה ושתיה.

אך הריטב"א כתב דלשון הגמרא לא משמע כן אלא אפילו כניסה לחוד ללא אכילה ג"כ אסורה, וכן כתב הרמב"ן בתורת האדם (עמוד קנז), והוכיח כן מלשון הברייתא 'אין נכנסין לבית השמחה' ומשמע שאסור ליכנס בכל אופן בין שנכנס בזמן האכילה ובין שנכנס בשעה שעסוקים במזמוטי חתן וכלה, ועוד הביא הרמב"ן מדברי הגמרא במסכת סוכה (כה:) שמבואר שם שבשעת החופה יש שמחה, ואע"פ ששעת החופה אינה שעת הסעודה.

ועל הדעות הסוברות שאפשר ליכנס לבית השמחה ללא אכילה ושתיה, הקשה הרמב"ן מהא דאמרינן לקמן שבסעודה שפורע את חובו מותר ליכנס אפילו תוך השלושים, ולפי התוספות דשרי ליכנס כשאינו אוכל עמהם, מדוע התירו לו אף לאכול עמהם, יעשה להם משתה והוא לא יסב עמהם. ותירץ שם הרמב"ן דאין קושיא משם על דברי התוספות דאין זה לפי כבודן של חברים לאכול בביתו של זה על שולחנו והוא אינו אוכל עמהם.

באבילות על אביו ואמו אסור אפילו בסעודה שחייב לפורעה

לא קשיא הא באריסותא הא בפורענותא. מבואר בגמרא ששמחת מריעות שהאבל חייב לפורעה, דהיינו שכבר אכל עם חבריו והגיע יום הפרעון בימי אבלו ומחוייב לפורעו מיד, מותר לו אפילו בתוך שלושים יום. וכתבו הראשונים[טז] שהיתר זה אמור רק באבילות על שאר קרובים, אך באבילות על אביו ואמו אפילו לאחר שלושים יום אסור, אע"פ שחייב לפרעה. וכן פסק השו"ע (סי' שצא ס"ג), ומדברי הגר"א בביאורו שם נראה, שהראשונים הוכיחו כן ממה שהברייתא דיברה לענין שלושים יום ולא לענין שנים עשר חודש. ומשמע דלענין שנים עשר חודש אין חילוק בזה בין אריסותא לפורענותא ובכל גווני אסור.

טעם הדין שבאביו ואמו צריך שיגלה את לבו

על אביו ועל אמו עד שיגלה את לבו. כלומר, דלא סגי בקריעת טפח הנלמד מקרא, אלא צריך לקרוע יותר מטפח עד שיגלה את לבו, ובפחות מטפח לא מהני אפילו אם גילה את לבו.

טעם הדין שצריך לגלות את לבו כתב הרמב"ן בתורת האדם (עמוד נז) בשם הירושלמי (פ"ג ה"ח) אמר רב שמואל בר אבדימי בר תנחום מפני שבטלה ממנו מצות כיבוד, ופירש שם הפני משה שמצות כיבוד היא תלויה בלב ולכן צריך שיגלה את לבו.

נחלקו הראשונים האם דין זה קיים רק באביו ואמו או אף ברבו שלימדו תורה ובנשיא ובאב ב"ד שמבואר בסמוך שצריך לקרוע עליהם. דעת הרמב"ם (הל' פ"ט ה"ג) שדין קריעה עד שיגלה את לבו אמור גם בקורע על רבו, והקשה עליו הרמב"ן הרי בירושלמי מבואר שטעם הקריעה עד לבו הוא משום שבטלה ממנו מצות כיבוד וטעם זה שייך רק באביו ואמו. עוד הקשה הרמב"ן דאמרינן הכא שהמקור לכך ששיעור קריעה הוא טפח הוא מויחזק דוד בבגדיו ויקרעם, והרי דוד קרע על שאול שהיה נשיא ואב בית דין, ומכח קושיות אלו סבר הרמב"ן דאין דין זה אמור רק באביו ואמו ולא ברבו ונשיא[יז].

אם לא קרע בגד עליון בשאר קרובים האם יוצא ידי חובת קריעה

על כל המתים כולן אינו קורע אלא עליון. בחידושי הגרעק"א על השו"ע (סי' שמ ס"ט) הביא מחלוקת הפוסקים האם דין קריעת בגד עליון בשאר קרובים הוא לעיכובא או שאינו לעיכובא. התורת חסד (סי' נה) סבר דהוא לעיכובא, ובתשובת פרח מטה אהרן (ח"א סי' נט) כתב שבדיעבד יצא.

ובספר גינת ורדים (כלל ה סי' ח) סבר ג"כ שבדיעבד אם לא קרע בגד עליון יצא [והובא בפתחי תשובה שם]. וכתב שם הוכחה לדבריו דהרי הטעם שצריך לקרוע בגד עליון הוא כדי שתיראה הקריעה לעין כל, והרי מבואר בגמרא בסמוך שאפיקרסותו אינה מעכבת, וביאר הנימוקי יוסף שאפיקרסותו הוא חופה על הקריעה ואינה ניכרת, ומבואר לפי דבריו דאם אין הקריעה ניכרת אינה מעכבת וא"כ הוא הדין לענין בגד עליון.

עוד ראיה הביא הגינת ורדים שבגד עליון אינו מעכב בדיעבד, דהרי אפילו לענין דין עמידה בקריעה דילפינן מקרא כמבואר בגמרא לעיל (כ:) מצינו שיש מהראשונים שסוברים שבדיעבד יצא. וא"כ כמו"כ שאר דיני קריעה דלא ילפינן מקרא ג"כ יוצא בדיעבד[יח].

מהו אפיקרסותו

ואפיקרסותו אינה מעכבת. נחלקו הראשונים מהו אפיקרסותו, רש"י בסוגיין פירש דאפיקרסותו הוא לבוש שעל ראשו, וקמ"ל שאין צריך לקרוע בגד זה, והחיוב לקרוע הוא רק בבגדים שכנגד לבו, והבגד שעל ראשו אינו חייב בקריעה.

ברש"י שעל הרי"ף [וכן כתב הריטב"א בשם רש"י] פירש באופן אחר, שאפיקרסותו הוא הסודר שעל ראשו, ופעמים שהסודר תלוי לפניו באופן שמכסה את הקריעה שקרע בבגדיו, וקמ"ל שאין עיכוב בכיסוי זה. ולפי ביאור זה, אין הנידון כאן לענין קריעת האפיקרסות עצמו, רק לענין שאין עיכוב במה שלפעמים מכסה את הקריעה שבבגדיו[יט].

ביאור נוסף הביא הריטב"א בשם רש"י, שהאפיקרסות הוא מלבוש שלובש על בגדיו דרך נקיון או לצניעות בעלמא, וקמ"ל שאינו חייב לקורעו[כ].

אמנם, הערוך (ערך אפיקרסין) והרמב"ם (הל' פ"ח ה"ג) פירשו שאפיקרסותו היינו בגד התחתון הדבוק בבשרו שרגילים ללבשו כדי לקבל הזיעה, וקמ"ל שאע"פ שבאבל על אביו ואמו צריך לקרוע את בגדיו עד שיגלה לבו. אפ"ה אין צריך לקרוע בגד זה לפי שאינו עשוי ללבישה רק לקבל הזיעה.

הערוך הביא ראיה מכמה מקומות שאפיקרסותו הוא בגד תחתון, דבמסכת דרך ארץ (פרק י) מבואר שהנכנס לבית המרחץ חולץ מנעליו ומסלק כובעו וטליתו, ומתיר חגורו ופושט חלוקו, ואח"כ מתיר אפיקרסותו התחתונה, ומבואר דהיינו בגד תחתון. ועיי"ש שהביא עוד ראיות לדבריו [והובאו הדברים ברא"ש (סי' מג)].

השולחן ערוך (סי' שמ ס"י) הביא שתי דעות מהו אפיקרסותו. יש מפרשים שהוא בגד הזיעה הסמוך לבשרו [וזהו דעת הערוך והרמב"ם], ויש מפרשים דהיינו בגד עליון שקורין קאפ"ה. וסיים השו"ע שפשט המנהג שלא לקרוע הקאפ"ה על שום מת. כלומר, שהמנהג הוא שאפיקרסותו היינו בגד עליון אך בגד העשוי לקבל הזיעה צריכים לקורעו על אביו ואמו[כא]. והרמ"א הביא שנהגו

[יד] **ובגרעק"א** שם ביאר כן כוונת הרמ"א שנוהגים שאין מסתפרין על אב ואם כל י"ב חודש, דהיינו שיש מנהג נוסף על עיקרא דדינא שאין מסתפרין כל הי"ב חודש. וע"ז הוסיף הרמ"א שבשעת הצורך כגון שהכביד עליו שערו, או שהולך בין העכו"ם ומתנוול ביניהם בשערותיו שרי לו להסתפר. ובספר עיקרי הד"ט (סי' לו סק"י) כתב בשם ספר עפר יעקב שמי שצריך לילך אצל הדוכס לפקח על עסקי ציבור ולעמוד בפרץ מותר לו לגלח אפילו תוך שלושים על אביו ואמו. ועוד הביא שם בשם השבות יעקב שהתיר בכיוצא בזה אפילו בתוך שבעה.

[טו] **וכן** כתב החכמת אדם (כלל קסו ס"א) דאבל אסור בשמחה, דהרי השמחה הוא היפך האבל.

[טז] **כ"כ** הרי"ף, והרא"ש (סי' מג) והרמב"ם (הל' פ"ו ה"ו) והרמב"ן בתורת האדם (עמוד קנז).

[יז] **ועי'** בכסף משנה ובלחם משנה שם שכתבו ליישב דברי הרמב"ם.

[יח] **אמנם** לענין דין קריעת כל בגדיו על אביו ואמו מבואר כאן ברא"ש בשם הראב"ד שאף בדיעבד אם לא קרע את כל בגדיו צריך לקרוע ולא יצא יד"ח. ובספר שו"ת פרח מטה אהרן כתב להוכיח שלענין בגד עליון יוצא בדיעבד, מהא דהטור כתב שאם לא קרע את כל בגדיו על אביו ואמו לא יצא ידי חובה, ומדלא כתב כן גם לענין בגד עליון מוכח דהתם אינו מעכב בדיעבד.

[יט] **בדברי** רש"י שעל הרי"ף נראה שהנידון היה בין לענין קריעת האפיקרסות ובין לענין שאין עיכוב במה שמכסה, אך הריטב"א כתב בשם רש"י שהנידון הוא רק לענין שאין עיכוב, ואין כאן נידון לענין קריעת האפיקרסות, והרמב"ן כתב בשם רש"י שאפיקרסותו הוא הסודר שעל ראשו ונופל לפניו, והנידון הוא שאין צריך לקורעו לפי שלא נחשב מלבוש, והקשה עליו הרמב"ן שלפי דבריו האפיקרסות הוא בגד עליון, וא"כ אף לענין שאר הקרובים צריכה הברייתא לחדש שאין קריעתו מעכבת, ומדברי הברייתא נראה שכל הנפ"מ באפיקרסות שייך רק לענין אביו ואמו ולא לענין שאר קרובים.

[כ] **ועיי"ש** בריטב"א שהביא שיש שלמדו מכאן שאין צריך לקרוע הגלימא, ודחה ראיה זו.

[כא] **כך** פירש השבט יהודה.

שאין קורעין לא את הבגד העשוי לזיעה ולא את הסרבל העליון. ובספר שבט יהודה הקשה על דברי הרמ"א איך נקטו את שתי הקולות שאפיקרסותו הוא גם בגד העליון וגם בגד העשוי לזיעה, הרי לפי המפרשים שאפיקרסותו היינו בגד העשוי לזיעה א"כ צריכים לקרוע את הבגד העליון, וכן לפי המפרשים שאפיקרסותו היינו בגד העליון, צריכים לקרוע את הבגד העשוי לזיעה ואיך תפסו להקל כשתי הדעות בזה.

האם לכתחילה צריך לקרוע אפיקרסותו

הרמב"ן בתורת האדם (עמוד נח) וכן הרא"ש (סי' מג) כתבו בשם הראב"ד שדייק בלשון הגמרא 'אפיקרסותו אינה מעכבת' דלכתחילה צריך לקרוע אף את אפיקרסותו, ורק בדיעבד אם לא קרעה יצא ידי חובתו. ולכך לא קאמר 'אין צריך' לקורעה, ומכח דיוק זה חידש הראב"ד שאם לא קרע את שאר הבגדים שעליו, לא יצא כלל ידי חובת קריעה, וגוערין בו ככל העובר על מצוות עשה דרבנן.

אך הרמב"ן חלק על הראב"ד וסבר דאין צריך כלל לקרוע את אפיקרסותו, מדלא קאמר 'ואם לא קרע את אפיקרסותו לא עיכב' וכן דייק שם הרמב"ן מהא דאמרינן במסכת שמחות (פ"ט) 'אפיקרסותו אינה מעכבת את הקריעה, רבי בנימין אומר משום רבי עקיבא קורעין את אפקרסותו', ומשמע דלפי ת"ק אין קורעין כלל.

ביאור דברי תנא קמא אחד האיש ואחד האשה

אחד האיש ואחד אשה. רש"י פירש את כוונת הברייתא, שבין איש ובין אשה חייבים לקרוע, ומשמע בדברי רש"י שהברייתא באה להשמיע שאף אשה חייבת בעיקר דין קריעה, וברש"י שעל הרי"ף פירש את כוונת הברייתא דאף אשה חייבת לקרוע על אביה ואמה את כל החלוקים שעליה, ולפי"ז דברי הברייתא כאן הם המשך למה שאמרו קודם לכן שעל אביו ואמו צריך לקרוע את כל הבגדים וע"ז אמרינן דאף אשה חייבת בכך.

מחלוקת הראשונים האם פוסקים להלכה כתנא קמא או כרבי שמעון בן אלעזר וטעמיהם

רבי שמעון בן אלעזר אומר האשה קורעת את התחתון ומחזירתו לאחוריה וחוזרת וקורעת את העליון. כתבו התוספות (ד"ה אחד) בשם תוספות הרב שהלכה כרבי שמעון בן אלעזר לפי שקיי"ל כדברי המיקל באבילות, והתוספות הקשו עליו דלענין דיני קריעה לא אזלינן בתר המיקל כדאמרינן לקמן[כב]. ובאמת המרדכי (סי' תתקד) פסק כתנא קמא שאף האשה צריכה לקרוע את כל הבגדים כאיש ואינה מחזרת לאחוריה, והוסיף שם המרדכי דאין לחוש להרהורא דאין יצר הרע מיגרי בעת צרה.

מבואר מדברי התוספות והמרדכי שלדעת תנא קמא, האשה צריכה לקרוע כל בגדיה כאיש, וסברו התוס' והמרדכי דצריך לפסוק כת"ק כיון שבקריעה לא אמרינן הלכה כדברי המיקל, אך השו"ע (סי' שמ סעיף יח) פסק כרבי שמעון בן אלעזר, ונאמרו בזה כמה ביאורים. הבית יוסף כתב דאפשר שרשב"א בא לפרש דברי תנא קמא ולא בא לחלוק, ואפילו אם בא לחלוק כיון שמסתבר טעמיה פסקינן כוותיה[כג]. וסיים הבית יוסף דכיון שאפשר שרשב"א בא לפרש ולא לחלוק, וגם איכא למיחש להרהורא דאנשים שאינם מבני האבל, דלדידהו לא הוי עת צרה, לכן נקטינן כרשב"א.

והגר"א בביאורו לשו"ע (ס"ק לג) ביאר הטעם דפסקינן כרבי שמעון בן אלעזר, על פי גירסת הרי"ף בסוגיין שכל המימרא הוא מדברי רבי שמעון בן אלעזר, וכך היא גירסתו של הרי"ף: 'אחד האיש ואחד האשה דברי רבי שמעון בן אלעזר שרבי שמעון בן אלעזר אומר האשה קורעת את התחתון ומחזירתו לאחוריה' וכו', ונמצא לפי גירסא זו, שדעתו של תנא קמא לא הובאה כלל בגמרא, ולכן פסקינן כוותיה, והוסיף שם הגר"א דבמסכת שמחות ובירושלמי בפירקין מבואר שדעת ת"ק היא שהאשה קורעת רק את הבגד העליון ולא את כל הבגדים, ולפי שבש"ס הביאו רק את דעת רשב"א ולא את דעת ת"ק לכן פסקינן כוותיה[כד].

ביאור דברי הגמרא רצה מבדיל רצה אינו מבדיל

רצה מבדיל קמי שפה שלו רצה אינו מבדיל. רש"י פירש שהנידון הוא האם קורע רק בפתח של הצוואר או שקורע אף מתחת לצוואר, אך רש"י שעל הרי"ף פירש להיפך, שהנידון הוא האם קורע גם את פתח בית הצוואר, כלומר, דזה וודאי שצריך לקרוע מבית הצוואר ולמטה כנגד כריסו, וכל שלא קרע שם לא יצא ידי חובתו, ואם רצה מתחיל לקרוע מתחילת פתח בית הצוואר שאז נראה הקרע כשתי חתיכות בפני עצמן [משא"כ אם לא קורע אף את פתח בית הצוואר, אין הקרעים נראים כל כך בגלוי]. ובשו"ע (סי' שמ סעיף יג) פסק כדברי רש"י שעל הרי"ף[כה].

מי שקרע יותר מהשיעור הנצרך רשאי לאחות

על אביו ועל אמו שולל לאחר ל' ואינו מאחה לעולם. כתב המאירי (לקמן כו: ד"ה מי שקרע) וז"ל: 'מי שקרע יותר מכשיעור, יש אומרים שרשאי לאחות מיד מה שיצא מן השיעור, אפילו על אב ואם, וכל שכן בשאר מתים'.

ביאור דברי הגמרא קורע בפנים ובחוץ

על כל המתים כולן מבפנים, על אביו ועל אמו קורע מבחוץ. נאמרו בזה שני פירושים, רש"י פירש שבפנים ובחוץ היינו תחת חלוקו או חוץ לחלוקו, וכן הביא הריטב"א בשם הרי"ץ גיאות, וברש"י על הרי"ף כתב שבפנים ובחוץ היינו בתוך החדר שלא כנגד העם או כנגד העם, הרמב"ן בתורת האדם (עמוד נט) הוכיח כהרי"ץ גיאות מלשון הגמרא 'מבפנים ומבחוץ' ומשמע דהיינו בתוך בגדו או מחוץ לבגדו, מדלא קאמר 'בפנים ובחוץ'.

הרמב"ם (אבל פ"ח ה"ג) כתב וז"ל: ויש לו לקרוע בפנים שלא בפני אדם, לפיכך יש לו להכניס ידו בפנים וקורע בצינעא'. וכתב הכסף משנה שהרמב"ם תפס כשני הפירושים הנ"ל, דתרוויהו בכלל חוץ ופנים[כו].

טעם חילוקי הדינים בין חכם שמת לאב"ד ונשיא

תנו רבנן, חכם שמת בית מדרשו בטל. בגדר 'חכם' דסוגיין פירש רש"י, 'ממונה על העיר, שמבקשים ממנו הוראה'. וכאן פירש רש"י דבית מדרשו בטל היינו אותן שרגילין ללמוד תורה מפיו, וכתב הב"ח (סי' שמג סק"ט) דלפי דברי רש"י מתפרש המשך דברי הגמרא, דאב בית דין שמת כל בתי מדרשות שבעירו בטלים, לפי שכל אנשי עירו לומדים ממנו. אך אנשי עיירות אחרות אינם בטלים, לפי שבכל עיר ועיר יש אב"ד בפני עצמו שנשמעים לו, ובנשיא שמת, שכל העיירות צריכין לנשיא וכפופין תחתיו ומתנהגים כולם על פי הוראתו לכן כשמת כל בתי המדרשות שבכל מקום כולן בטלין.

חכם שמת, סופדים לו כל השבעה

כתב הרא"ש (סי' מה) דמה שאמרו חכם שמת בית מדרשו בטל, היינו שסופדים אותו משך כל השבעה, ואחר ההספד אין תלמידיו מתקרבין לבית מדרשו אלא מתחברין שנים שנים ולומדים בבתיהם, וכן פסק השו"ע (סי' שמג סי"ח).

כג.

מחלוקת רש"י והראשונים האם באבילות על הנשיא מתפללים ביחידות או בעשרה בבית האבל

וקורין שבעה ויוצאין. מבואר בדברי רש"י שבמשך כל ימי האבילות על הנשיא, אין בני העיר מתפללים יחד בעשרה, אלא כל אחד ואחד מתפלל בביתו ורק לקריאת התורה נכנסים לבית הכנסת, וכן כתב רש"י שעל הרי"ף להדיא דאין מתפללין בעשרה אלא כל אחד ואחד לעצמו, אך הרמב"ן בתורת האדם (עמוד רלה) והרא"ש (סי' מה) והנימוקי יוסף כאן, מבארים שאין הכוונה שאינם מתפללים בעשרה, אלא שאת כל התפילות מקיימים בבית האבל, ורק קריאת התורה עושים בבית הכנסת [וכתב בספר ערוך השולחן (סי' שמג סעיף יח) דאפילו אם יש ספר תורה בבית הנשיא ילכו לבית הכנסת, כדי שלא לבטל הבית כנסת לגמרי], והוסיפו, דלא רק בקריאת התורה דשבת צריכים לצאת לבית הכנסת אלא אף בקריאת התורה דשני וחמישי צריכים לצאת מבית האבל וללכת לבית הכנסת.

ונמצא, דלפי שיטת רש"י התחדש כאן שבזמן אבילות על הנשיא לא מתפללין כלל בעשרה וכל אחד ואחד מתפלל לעצמו בביתו, [והרדב"ז על הרמב"ם (אבל פ"ט הלכה טו) נקט כן גם בדעת הרמב"ם שבזמן אבילות על הנשיא מתפלל כל אחד ואחד בביתו]. ובספר מצבת משה הביא שבספר יד דוד תמה על דברי רש"י מדוע מבטלים את התפילה בציבור[א].

[כב] **והב"ח** (סי' שמ סקי"ח) ביאר דברי הפוסקים כרבי שמעון בן אלעזר, דאע"ג שלענין קריעה לא אמרינן הלכה כדברי המיקל, היינו רק שלא פוסקים בכל דוכתא כדברי המיקל אלא הוי כשאר דברי סופרים ופעמים שמחמירים בהם. וא"כ במקום שלא נפסק להדיא שצריך להחמיר בענין קריעה שוב הדרינן לכלל הקבוע שבדברי סופרים הלך אחר המיקל, ולפי דבריו אין כוונת התוספות הרב לדין של הלכה כדברי המיקל באבילות רק לדין שבדברי סופרים הלך אחר המיקל. ובביאור הגר"א לשו"ע (ס"ק לג) הקשה על הב"ח דכיון שרבי שמעון בן אלעזר הוא יחיד כנגד רבים לא אמרינן בכהאי גוונא הלכה כדברי המיקל בדברי סופרים.

[כג] **בביאור** הגר"א (סי' שמח סקל"ג) תמה בזה על דברי הבית יוסף, איך אפשר לומר דפסקינן כיחידאה נגד רבים מכח סברתינו כל זמן שהש"ס לא פסק הכי להדיא.

[כד] **ובאמת,** גם בדברי רש"י בסוגין נראה דת"ק לא בא לחלוק על דברי רשב"א, ועיקר מה שבא להשמיענו הוא שגם אשה חייבת בדיני קריעה וכמו שנתבאר בקטע הקודם.

[כה] **ויש** מאחרונים שכתב דלפי רש"י שעל הרי"ף מתבארת בפשיטות הראיה שהביא רבי יהודה מקרא דדוד המלך דכל זמן שאינו מבדיל אין הקרע נראה כשנים, ולפי רש"י אין הראיה בפשיטות אלא כמו שפירש שם רש"י דאם קורע רק בבית הצוואר אע"פ שנראה כשנים אך נראה שהכל הוא בית הצוואר.

[כו] **וכן** ביאר הבאר הגולה (סי' שמ סעיף יג) עיי"ש.

[א] **וביד** דוד שם כתב

וכתב שם בספר מצבת משה לבאר שיטת רש"י, דכיון שעל כל פנים לא תתבטל התפילה לגמרי ורק תתבטל התפילה בציבור, יש ענין של כבוד הנשיא שלא יתקבצו כולם יחד אלא כל אחד ואחד יהיה בביתו, משא"כ קריאת התורה שאם אין עשרה אין קורין אותה כלל, ונמצא שתתבטל לגמרי הקריאה לכן לענין זה התירו לבוא לבית הכנסת. והביא שם דוגמא לדבר מהא דאמרו במסכת ב"ק (פב.) שבני הכפרים היו באים לעיר בשני וחמישי לקרוא בתורה, הרי דאף שהתפללו בלא עשרה אך לא רצו לבטל לגמרי את קריאת התורה[ב].

ביאור דברי הגמרא בהא דאין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל

ואין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל. בדין זה שאין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל, הביא הרמב"ן בתורת האדם (עמוד רלה) שני פירושים[ג].

א. דמיירי כאן בשבת, דאע"ג שאין אבילות נוהגת בשבת, אין עוסקים בבית האבל בתורה ולא בשמועה ולא בהגדה, [אבל אם בא לפניהם שאלה הנוגעת למעשה מורין באיסור והיתר שלו].

ב. דהא דאמרינן 'אין אומרים שמועה בבית האבל' אין הכוונה לבית שהאבלים יושבים שם אלא לבית המדרש של החכם או אב"ד שמתו. ודברי הברייתא כאן שייכים למה שנתבאר לעיל בברייתא שאם מת חכם או אב"ד או נשיא מבטלים את בתי המדרש שלהם, ועל זה אמרינן הכא שבתי המדרשות בטלים לגמרי, שאפילו שמועה ואגדה אין אומרים בהם.

ובאמת מפורש במסכת שמחות (סוף פרק י)[ד] דקאי על בית המדרש של החכם, דאמרינן התם 'אין אומרים לא הלכה ולא אגדה בבית מדרשו של אבל' ואח"כ הובא שם דברי רבי חנניא בן גמליאל שהיה אומר אגדה בבית מדרשו של אבל, וא"כ מבואר להדיא שהכוונה לבית המדרש של החכם והנשיא שמת.

בדברי הרמב"ם והשו"ע נראה שביארו את הגמרא באופן אחר

השולחן ערוך (סי' שעו ס"ז) כתב וז"ל: 'ואין אומרים שמועה והגדה בבית האבל, יושבים ודוממים', [וכן פסק הרמב"ם (הל' פי"ג ה"ט)] משמע מדברי השו"ע שאינו מפרש לא כפירוש הראשון ולא כפירוש השני שהוזכרו בדברי הרמב"ן, דהשו"ע כאן לא מיירי בחכם שמת, ולא מיירי בהלכות אבילות של שבת אלא מיירי כאן בסתם בית האבל. וע"ז אמר השו"ע שכשיושבים בבית האבל לא מדברים דברי שמועה והגדה אפי' המנחמים בינם לבין עצמם, רק יושבים ודוממים[ה].

ולפי"ז מבואר בדברי השו"ע שאין לומר דברי תורה בבית האבל. וכתב החכמת אדם (כלל קסג סעיף יא) שהטעם שאין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל מפני שיש בו שמחה, ובהגהות אמרי ברוך (על השו"ע סי' שעו) כתב דאפשר דמכל מקום מותר ללמוד לזכות נשמת המת[ו].

מדוע לא פוסקים להלכה כדעת רבי חנניא בן גמליאל

אמרו עליו על רבי חנניא בן גמליאל שהיה אומר שמועה ואגדה בבית האבל. בדברי הרמב"ם והשו"ע שהוזכרו לעיל, מבואר שפסקו כת"ק שאסור לומר שמועה ואגדה בבית האבל, ותמה הרש"ש מדוע לא פסקו כרבי חנניא בן גמליאל, הרי ההלכה כדברי המיקל באבילות. ועוד דהרי מעשה רב, ורבי חנניא היה עושה מעשה כדבריו.

במסכת שמחות מבואר שרבי חנניא בן גמליאל התיר רק בשבת

במסכת שמחות (סוף פרק י) הובא דברי רבי חנניא בן גמליאל שהיה אומר שמועה ואגדה בבית האבל, ומבואר שם שרק בשבת היה עושה כן, מפני שאין אבילות בשבת, ומבואר שם במסכת שמחות שהיה עושה כן ביהודה, וביאר הריטב"א עפ"י מה שמבואר כאן בהמשך דברי הגמרא שביהודה סברו שאין אבילות בשבת, ולכן היה אומר שם שמועה בבית האבל.

מחלוקת הראשונים מהו 'שבת' האמורה בברייתא האם הוא שבת ממש או שבוע

אבל שבת ראשונה אינו יוצא מפתח ביתו. נחלקו הראשונים מהו 'שבת ראשונה' האמורה כאן בברייתא, האם הכוונה לשבת ממש, או שהכוונה לכל השבוע הראשון. דעת רש"י שעל הרי"ף ששבת ראשונה היינו שבעת ימי השבוע, וכן הביא הרמב"ן בתורת האדם (עמוד ריח) בשם רש"י[ז]. וכתב הריטב"א דלפי שיטה זו דוקא בחול אינו יוצא לבית הכנסת [כן מפורש בירושלמי שיוצא מפתח ביתו האמור כאן הכוונה לבית הכנסת] אך בשבת אפשר לצאת לבית הכנסת לפי שאין אבילות בשבת. וכן כתב הרא"ש דלפי שיטת רש"י האבל יוצא בשבת לבית הכנסת. והוסיף שם הרא"ש דכן נהגו באשכנז שהאבל הולך לבית הכנסת בשבת ואחר התפילה האבל יוצא תחילה ויושב לפני בית הכנסת וכל הקהל יוצאין ויושבין אצלו[ח].

בהגהות על הרא"ש מבעל התפארת למשה [הודפס בש"ס וילנא] הקשה על הרא"ש מדוע האבל יוצא לבית הכנסת בשבת הרי קיי"ל שדברים שבצינעא נוהגים בהם אבילות אף בשבת, ומדוע צריך לצאת לבית הכנסת. וכתב התפארת למשה דדבר זה נחשב אבילות בפרהסיא, דהרי כל מי שאינו אבל הוא הולך לבית הכנסת, והרי זה אבילות בפרהסיא.

הריטב"א הקשה על שיטה זו דשבת האמורה כאן היינו כל השבוע, הרי רבי יהודה סבר דאפילו שבת שניה אינו יוצא מפתח ביתו, ואי מיירי בכל השבוע איך יתכן לומר דאינו יוצא כל שבוע שני מפתח ביתו, והרי אף למלאכתו הוא יוצא. וא"כ מוכח בדברי רבי יהודה ששבת האמורה כאן בברייתא הכוונה לשבת ממש ולא לימי השבוע, וא"כ אף דברי ת"ק אמורים לענין שבת ולא לימות השבוע.

דעת הראב"ד

הראב"ד (הובא ברא"ש סי' מו) פירש דשבת ראשונה האמורה כאן היינו שבת ממש, דאין האבל יוצא לבית הכנסת בשבת, והביא הרא"ש שכן מפורש במסכת שמחות (פרק י) אבל שבת ראשונה אינו נכנס לבית הכנסת בשבת[ט].

ולפי דברי הראב"ד מתפרש המשך דברי הברייתא שלפי רבי יהודה אף בשבת שניה אינו יוצא לבית הכנסת, וכשם שאינו יוצא לשוק [כ"כ הריטב"א].

המאירי הקשה על שיטה זו, דהרי לפעמים השבת הראשונה היא כבר לאחר גמר האבילות, כגון שמת לו מת באחד בשבת, ונמצא שהיום השביעי הוא בשבת ואמרינן מקצת היום ככולו, וא"כ פשוט שיוצא אז לבית הכנסת. ולפי דברי הראב"ד איך אמרו בברייתא 'שבת ראשונה אינו יוצא' הרי יתכן שיוכל לצאת בשבת הראשונה'.

הכרעת הרי"ץ גיאות

כתב הרמב"ן בתורת האדם (עמוד ריז) בשם הרי"ץ גיאות שהכריע שהאבל יכול לצאת מביתו לבית הכנסת ואפילו בחול, והביא הרי"ץ גיאות שתי הוכחות לדבריו, הוכחה ראשונה ממה שמבואר בגמרא לעיל (כא:) שהאבל יכול לצאת לביתו של אבל אחר לאחר שלושה ימים. ואם לבית האבל מותר לו כל שכן שלבית התפילה יוכל לצאת ואפילו תוך שלושה ימים[יא]. עוד הוכיח הרי"ץ גיאות, מהא דאמרינן בירושלמי (פ"ג ה"ה) דפליגי תנאי בזה אם אבל רשאי לצאת לבית הכנסת ודעת רבי שמעון היא שהאבל הולך בשבת הראשונה לבית הכנסת ואינו יושב במקומו. וכיון דקיי"ל שההלכה כדברי המיקל באבילות, ורבי שמעון הוא המיקל מכולם א"כ הלכה כמותו דשרי לאבל לצאת לבית הכנסת.

הרמב"ן שם דחה את שתי ראיותיו של הרי"ץ גיאות, מה שהוכיח מהא דהאבל יוצא לביתו של אבל אחר דהוא הדין לבית הכנסת. כתב הרמב"ן דאין ראיה משם כלל, לפי ששתיהן בתי אבלים הם, וגם שם הוא מתנחם עמהם, אבל לבית התפילה שאינו מתנחם שם אינו יכול לצאת[יב].

ומה שהוכיח הרי"ץ גיאות מדברי רבי שמעון, כתב הרמב"ן שדעת רבי שמעון בירושלמי הוא סוף דברי הברייתא שהובאה כאן בגמרא, ורבי שמעון בא לחלוק על דברי תנא קמא שאוסר לאבל לצאת בשבת ראשונה מביתו. וכיון

לבאר דבאמת גם לפי רש"י מתפללין בבית האבל ומה שכתב רש"י שכל אחד מתפלל בביתו מיירי כשאין בית האבל מחזיק את כל אנשי העיר. **ב. עוד** הביא שם המצבת משה מה שהובא בדברי הרא"ש שבחכם ונשיא שמתו אין תלמידיו מתקבצים אחר ההספד בבית מדרשו אלא מתחברים שנים שנים ולומדים בבתיהם, הרי דאע"פ שבבית המדרש עדיף יותר ללמוד בקיבוץ רב, אפ"ה מפני כבוד חכם אמרו שילמדו בבתיהם, וכמו"כ לענין תפילה בציבור אע"פ שוודאי עדיף התפילה בציבור אפ"ה סבר רש"י שביטלו חכמים תפילה בציבור מפני כבוד הנשיא. **ג. דברי** הרמב"ן הובאו בבית יוסף (סי' שפד). ובריטב"א כאן הביא ג"כ שני פירושים אלו. **ד. דברי** המסכת שמחות הובאו שם ברמב"ן. **ה. כך** ביאר השבט יהודה שם בדברי השו"ע. **ו. וראה** בערוך השולחן (סי' שעו ס"ח) שכתב וז"ל: 'ולפי"ז יש לתמוה על מנהגינו שכמה לומדים משניות בבית האבל. וגם גמרא לומדים אנשי חברה ש"ס כשהמת היה מהחברה, ולבד זה אין שום טעם למה לא ילמדו אחרים בבית האבל ואדרבה חושבים זה לזכות לנשמתו'. ובצוואת רבי יעקב מליסא זצ"ל בעל הנתה"מ (אות מ) כתב וז"ל: 'וכל שבעת ימי האבילות יאספו עשרה לומדים בבתיכם שילמדו משניות וכו' וראה עוד ברש"ש שגם תמה על מנהג העולם שנוהגים לומר דברי תורה בבית האבל, ולא חשו לפסק השו"ע, וכתב דלפי דברי הרמב"ן בתורת האדם הנ"ל שדברי ת"ק ורבי חנניא בן גמליאל מיירי או בשבת או בבית מדרשו של חכם ונשיא, א"כ אין כלל מקור לדין זה שאסור לומר דברי תורה בבית האבל, ואולי בזה סמכו שנוהגים ללמוד בבית האבל. **ז. והרדב"ז** דייק כן גם בדברי הרמב"ם (הל' פ"ז ה"ה) שכתב 'ולא יצא למקום אחר מפתח ביתו כל שבת הראשונה' ודייק הרדב"ז מלשון 'כל' שבת הראשונה, דהיינו כל השבוע הראשון. **ח. וכן** הביא שם הרא"ש מפרקי דרבי אליעזר (פרק טו) שהתקינו חכמים שיהיו האבלים הולכים לבתי כנסיות ובתי מדרשות ואנשי המקום רואים את האבל ויושבים עמו לארץ. **ט. ובקרבן** נתנאל שם הקשה דבמסכת שמחות שלפנינו לא נמצא תיבת 'בשבת'. **י. כתב** הדרכי משה (סי' שצג סק"ה) שאף לפי הראב"ד שאסור לאבל לצאת בשבת לבית הכנסת, מותר לו לצאת לבית המדרש, וכן כתב הרמ"א (שם ס"ה) ובערוך השולחן (שם סעיף יב) תמה על הרמ"א הרי האבל אסור בתלמוד תורה כל שבעה ומה יעשה בבית המדרש, עיי"ש מש"כ בזה. **יא. וכתב** הב"ח (סי' שצג סק"ה) שטעמו של הרי"ץ גיאות הוא, לפי שהאבל חייב בכל המצוות ומצוה היא להתפלל בבית הכנסת, דכל מי שיש לו בית הכנסת בעירו ואינו מתפלל שם נקרא שכן רע, ועיי"ש שביאר מדוע הראב"ד חולק על סברא זו. **יב. אך** המאירי פירש (לעיל כא: וכאן) שהליכה לבית אבל אחר מיגרע גרע, שנראה כפורק עול אבילותו ומתעסק בשל אחרים.

אוצר החכמה 18/06/2018

שדעת רבי שמעון לא הוזכרה כלל בתלמודא דידן, ליתא לדרבי שמעון והלכה כתנא קמא.

והריטב"א כתב שעכשיו המנהג בכל הארצות לצאת לבית הכנסת כל שבעה ואפילו בחול, ופירש שם הריטב"א טעם המנהג כיון שעכשיו בזמן הזה ישראל מעטים ואין יכולים להתפלל עם האבל בביתו וכו' וכדי שלא ימנעו האבלים מתפילה בציבור הקלו להתירם ללכת לבית הכנסת.

בגדר האיסור לצאת מפתח ביתו

אינו יוצא מפתח ביתו. בפשטות דברי הברייתא נראה שיש איסור על האבל לצאת מפתח ביתו וצריך להיות במשך כל השבעה בביתו ואין לו לצאת מביתו[יג]. וכתב התרומת הדשן (סי' רל) שהאיסור הוא כדי שלא ישכח אבילותו כשיצא אצל בני אדם ולכן צריך להיות בביתו כדי שיתבודד בביתו ויתאבל, ולפי"ז כתב התרומת הדשן שכל האיסור הוא רק אם יוצא ביום ויוכל להתערב בחבורת בני אדם, אך בלילה כשהולך לישן במקום אחר אין בזה איסור, דאין איסור ביציאה עצמה[יד].

הטעם שצריך לשנות מקומו

שניה יוצא ואינו יושב במקומו. הטעם שהאבל צריך לשנות מקומו, כתב הבית יוסף (סי' שצג) בשם המרדכי (סי' תתנו) שהוא כדי שירגישו הכל, ויש בזה משום כבוד המת. ובמאירי כתב שאינו יושב במקומו אלא במקום האבלים. ומשמע מדבריו שהיה מקום מיוחד בבית הכנסת שהיה מיועד לאבלים.

האם צריך לשנות גם את מקומו שבבית

כתב החכמת אדם (כלל קסז ס"ג) שמלשון הגמרא נראה שהאבל אינו יושב במקומו, בין מקום של בית הכנסת ובין מקום שבביתו ולא הוזכר כלל שרק בבית הכנסת צריך לשנות מקומו[טו], אך הביא שם החכמת אדם שברש"י שעל הרי"ף מבואר להדיא שהברייתא כאן מיירי לענין מקום של בית הכנסת. ולכן מסיק החכמת אדם שאין להחמיר בזה כלל, והוסיף שם שמעולם לא ראה שהאבלים משנים מקומם בביתם.

האיסור לדבר בשבת שלישית הוא רק כשיושב במקומו

שלישית יושב במקומו ואינו מדבר. ברש"י שעל הרי"ף כתב וז"ל: 'ואינו מדבר, אלא יושב ודומם, ואינו מדבר ברבים כמנהגו'. התוספות (ד"ה רבי יהודה) הסתפקו דשמא כל האיסור לדבר הוא רק כשיושב במקומו, אך אם אינו יושב במקומו רשאי לדבר, וכן פסק הרמ"א (סי' שצג ס"ג) שאם רוצה בשבוע שלישי לשנות מקומו ולדבר, הרשות בידו.

אבל על אביו ואמו מותר בנישואין לאחר שלושים יום

תנו רבנן כל שלושים יום לנישואין. כתבו הראשונים[טז] דאין חילוק לענין זה בין שהוא אבל על שאר קרובים ובין שהוא אבל על אביו ואמו, ואף באבל על אביו ואמו מותר לו לישא אשה לאחר שלושים יום. ואע"ג שאמרינן לעיל (כב:) שאבל על אביו ואמו לא יכנס לבית השמחה כל י"ב חודש, וא"כ מדוע מותר לו עצמו לישא אשה תוך י"ב חודש. כתב רבינו תם שיש חילוק בין שמחה שיש בה מצוה לשמחה שאין בה מצוה, וכיון שלישא אשה יש בזה מצות פריה ורביה, לא שייך בזה האיסור של כניסה לבית השמחה. והוסיף ר"ת שאפילו אם כבר יש לו בנים וקיים מצות פריה ורביה, מותר לו לישא אשה לאחר שלושים, כיון שהלכה כדברי רבי יהושע (יבמות סב:) הסובר שאפילו כשנשא אשה בבחרותו וקיים מצות פריה ורביה, ישא אשה בזקנותו דכתיב בבוקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידך, וכיון שהם נישואין של מצוה שרי אף באבל על אביו ואמו.

מחלוקת הראשונים האם מותר לארס תוך שלושים יום

הרא"ש (סי' מח) כתב[יז], שכשם שאסור לישא אשה כל שלושים יום של אבילות, כמו"כ אסור לארס אשה תוך שלושים יום, והוכיח כן מהמשנה במסכת יבמות (מג.) דתנן התם, רבי יוסי אומר כל הנשים יתארסו חוץ מן האלמנה מפני האיבול, מבואר להדיא שבזמן האבילות אסור אף לארס אשה, ומה שאמרו כאן בבריתא 'כל שלושים יום לנישואין' ומדנקט נישואין משמע לכאורה שרק נישואין אסור ואירוסין מותר, כתב הרא"ש שהברייתא כתבה נישואין, להשמיענו שאחר שלושים יום מותר אפילו לישא [ולאפוקי במי שמתה אשתו שאסור לו לישא אשה עד אחר שלושה רגלים כמבואר בהמשך הברייתא].

אמנם, דעת הרמב"ם אינה כן, ולדבריו כל האיסור האמור כאן הוא רק בנישואין, אך לארס שרי אפילו תוך שלושים יום, ואפילו ביום המיתה. וז"ל הרמב"ם (הל' פ"ו ה"ה): 'בנישואין כיצד, אסור לישא אשה כל שלושים יום, ומותר לארס אפילו ביום המיתה', וכתבו האחרונים[יח], שמקורו של הרמב"ם הוא מהברייתא שהובאה כאן דמשמע שרק נישואין אסור תוך שלושים יום, אך אירוסין שרי.

ומה שאמרו במשנה במסכת יבמות שהאלמנה לא תתארס תוך שלושים יום מפני האבילות, נאמרו בזה כמה תירוצים, א. הכסף משנה שם כתב דהמשנה היא לדעת רבי יוסי ואין הלכה כמותו[יט]. ב. עוד תירץ הכס"מ שאף רבי יוסי שאסר באלמנה כל שלושים יום, היינו דוקא כשעושים סעודת אירוסין, ואסורה מחמת הסעודה, אך כשלא עושים סעודה שרי אף באלמנה תוך שלושים יום[כ]. ג. השפת אמת כתב ליישב שכל מה שהתיר הרמב"ם תוך שלושים יום הוא רק לאיש, דהוא שרי ליה ליארס תוך שלושים יום שמא יקדמנו אחר, אך באשה לא התירו מטעם זה והמשנה במסכת יבמות מיירי באבילות האשה.

דברי השו"ע והרמ"א במחלוקת הרמב"ם ושאר הראשונים

השולחן ערוך (סי' שצב ס"א) פסק כדעת הרמב"ם שמותר לארס אשה אפילו ביום המיתה. והוא שלא יעשה סעודה, והרמ"א פסק כדעת שאר הראשונים שאסור אפילו לארס אשה תוך שלושים יום שכן הוא דעת התוספות הרמב"ן והרא"ש. וכתב הש"ך (סק"א) בשם הב"ח דאף לדעת הרמ"א לא אסרו אלא לקדש אשה, אך לקשר עצמו בשידוכין בלא אירוסין, וודאי שרי אפילו ביום המיתה.

ביאור הפסוקים בענין אליעזר עבד אברהם עפ"י שיטת הרמב"ם

בספר משך חכמה (פרש' חיי שרה כד, נג) כתב לפרש על פי דברי הרמב"ם הנ"ל, את הכתוב בתורה לענין אליעזר עבד אברהם 'ומגדנות נתן לאחיה ולאמה, ויאכלו וישתו הוא והאנשים אשר עמו' וגו' 'ולכאורה צריך להבין מדוע רק אליעזר והאנשים אשר עמו אכלו, וכתב המשך חכמה על פי דברי הרמב"ם, דרבקה ואחיה ואמה לא אכלו עם אליעזר עבד אברהם משום שהיו אבלים על בתואל[כא], והותר להם רק אירוסין בלא סעודת אירוסין, ורק אליעזר והאנשים אשר עמו יכלו לאכול ולשתות. ולכן נתן להם אליעזר מגדנות דהיינו קליות ואגוזים כמבואר במדרש רבה (בראשית פרשה ס יב).

הטעם שבמתה אשתו צריך להמתין שלושה רגלים

מתה אשתו אסור לישא אשה אחרת, עד שיעברו עליו שלושה רגלים. בטעם הדבר שהחמירו באבילות אחר אשתו שלא לישא אשה אחרת עד שיעברו עליו שלושה רגלים אע"פ שבשאר קרובים הותר לו לישא לאחר שלושים יום. כתבו הראשונים[כב], כדי שכשישא אשה אחרת לא יהא זכור אשתו הראשונה שלא יהיו שתי דעות במיטה אחת, ועל ידי שמחת הרגלים הוא שוכח הראשונה[כג] והראשונים הביאו על זה את הברייתא בנדרים (כ:) ולא תתורו אחרי לבבכם, מכאן אמר רבי נתן שלא ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחרת, ואמרינן ע"ז אמר רבינא לא נצרכה אלא לשתי נשיו.

עוד טעם כתבו התוספות שצריך להמתין שלושה רגלים כדי שיעברו עליו שלושה רגלים בלא שמחה ולא ישכח אהבת אשתו.

ובחידושי הר"ן כתב טעם נוסף, לפי שג' רגלים הוא שיעור שעוברים בבל תאחר דנדרים [כמבואר במסכת ראש השנה (ד.)] ובעוון נדרים אשתו של אדם מתה [כמבואר במסת שבת (לב:)] ובעבור זה הצריכוהו לעכב שלושה רגלים כדי שיתן אל לבו שבעוון נדרים מתה אשתו, ולא יהא רגיל בנדרים.

האם ראש השנה ויום הכיפורים נחשבים כרגלים לענין זה

כתב הרא"ש (סי' מח) וז"ל: 'ויש שהיו רוצים לומר, שאם מתה אשתו קודם ראש השנה שישא אחרת אחר הסוכות, דקיימא לן ראש השנה ויום הכיפורים כרגלים[כד], ולא מסתבר כלל, דהא דהצריכו להמתין שלושה רגלים לאו

[יג] **ובאמת** במסכת שמחות (פרק י) ובירושלמי כאן מבואר דהברייתא מיירי בענין יציאה לבית הכנסת, ולא לענין יציאה מפתח ביתו.

[יד] **והרמ"א** (סי' שצג ס"ג) הביא את דברי התרומת הדשן, ועיין שם בדברי הרמ"א שהוסיף בשם התוספות שכל האיסור לצאת מביתו הוא רק באופן שיוצא לטייל או למשא ומתן אך אם צריך לילך בדרך או שאר דברים הצריכים לו הרבה כגון דבר האבד מותר לו לצאת. ועי' מה שהאריך בזה הערוך השולחן (סי' שצג ס"א ואילך) והירבה להוכיח שאין איסור בעצם היציאה מביתו וכל האיסור הוא רק שלא ישכח אבילותו. וכן מבואר גם בלשון הרמב"ם (הל' פ"ו ה"ה) שכתב שלא יצא האבל למקום אחר מפתח ביתו, ומבואר שהאיסור הוא רק כשהולך למקום אחר ואין איסור בעצם היציאה.

[טו] **וכן** כתב בגליון מהרש"א (סי' שצג ס"ג) דאף בביתו צריך לשנות מקומו.

[טז] **כ"כ** הרא"ש (סי' מח) בשם רבינו תם, והובאו דבריו בתוס' (יבמות מג: ד"ה שאני).

[יז] **וכן** כתבו התוספות ביבמות (מג: ד"ה שאני).

[יח] **לחם** משנה שם. והגר"א בביאורו (סי' שצב ס"א).

[יט] **וכן** כתבו התוס' ביבמות (מג: ד"ה שאני) בתירוצם הראשון שהברייתא כאן היא אליבא דרבי יהודה שחולק על רבי יוסי שם.

[כ] **הרמב"ן** בתורת האדם (עמוד ר) הקשה על הרמב"ם מהא דתניא 'כל שלושים יום לאירוסין', ולכאורה כוונתו למה שאמרו כן במסכת שמחות (פרק ז) שאמרו שם להדיא כל שלושים יום לאירוסין, אך בהמשך הפרק שם במסכת שמחות מבואר להדיא שרק הסעודה אסור דאמרינן התם 'כיצד לאירוסין, אסור לעשות סעודת אירוסין בתוך ל' יום', וכן כתב האור שמח על הרמב"ם שם שבמסכת שמחות מפורש כדברי הרמב"ם שרק סעודה אסרו שם.

[כא] **וכמו** שהובא ברש"י שם שבתואל מת באותו הזמן.

[כב] **כן** כתבו התוספות כאן בפירוש השני בדבריהם. וכן כתב הרמב"ן בתורת האדם (עמוד קלח), וכן כתב הריטב"א כאן והרא"ש (סי' מח).

[כג] **כן** כתב הט"ז (סי' שצב סק"ג), ומקורו מדברי הרא"ש (שם) בהמשך דבריו.

[כד] **הט"ז** (סי' שצב סק"ג) הביא דין זה בשם ספר האגודה, ובנקודות הכסף תמה על הט"ז מדוע הביא שיטת האגודה אחר

משום תוספת אבילות, אלא כדי שתשכח ותשקע הראשונה מדעתו בשעה שהוא עם השניה וכו׳ הלכך צריך הרחקת זמן ואין ראש השנה ויום הכיפורים כרגלים בדבר זה, אלא קבעו הזמן ברגלים, אע״פ שאין הרחקת הזמן שווה בהן מ״מ שמחת הרגלים מסייעת לשכחה מדעתו׳.

וכן פסקו הטור והשו״ע (סי׳ שצב) שראש השנה ויום הכיפורים אינם כרגלים לענין זה.

בשו״ת חתם סופר (יו״ד סי׳ שנ) כתב לבאר שהנידון הנ״ל האם ראש השנה ויום הכיפורים נחשבים כרגלים לענין זה או שלא נחשבים כרגלים, תלוי ביסוד טעם הדין שצריך להמתין שלושה רגלים. דאם מה שצריך להמתין שלושה רגלים אינו מדין אבילות אלא כדי שישכח אהבת אשתו ראשונה ולא יהיו ב׳ דעות במטה אחת, א״כ לענין זה אין להחשיבם כרגלים וכמו שכתב הרא״ש כיון שאין הרחקת זמן ביניהם, אך אם נימא שצריך להמתין שלושה רגלים מחמת דיני אבילות[כה] א״כ אף ראש השנה ויום הכיפורים נחשבים כרגלים לענין זה.

דינים נוספים התלויים בספק הנ״ל האם המתנת ג׳ רגלים הוא משום אבילות

בהמשך דברי החתם סופר שם כתב לדון בעוד כמה נפ״מ בחקירה זו, האם מה שצריך להמתין שלושה רגלים הוא משום דין אבילות או כדי שלא יהיו שתי דעות במיטה אחת, **א.** באופן שעברו עליו שנים עשר חודש ועדיין לא עברו שלושה רגלים כגון שמתה מיד אחר הפסח והשנה הסמוכה היתה שנה מעוברת, לפי הטעם שג׳ רגלים הוא משום אבילות א״כ באופן שכבר עברו י״ב חודש דאף על אביו ואמו אין דיני אבילות, בוודאי שאף לענין זה אין דין אבילות ושרי לישא אשה לאחר שנים עשר חודש. אך אם אין זה משום אבילות אלא כדי שלא יהיו שתי דעות במטה, א״כ אף אם עברו י״ב חודש אסור לו לישא אשה כל זמן שלא עברו עליו שלושה רגלים. **ב.** האם פורים מהני ליחשב כרגל לענין זה, אם הוא מדין אבילות א״כ פורים לא מהני ליחשב כרגל, וכמו שאינו נחשב כרגל לענין גזירת שלושים. אך אם הטעם משום שמחת הרגל שמשכחת אהבת אשתו א״כ אף פורים צריך להצטרף לענין זה[כו].

האם שמיני עצרת נחשב כרגל לענין זה

כתב הדגול מרבבה (סי׳ שצב ס״ג) שאף שמיני עצרת נידון כרגל לענין מתה אשתו, דאף דר״ה ויוה״כ לא נחשבים כרגל, אך שמיני עצרת נחשב לרגל[כז].

והגרעק״א בתשובה [הביאו החתם סופר בתשובה הנ״ל] חולק על דברי הדגול מרבבה וסובר דשמיני עצרת וודאי אינו עולה לשלושה רגלים, והביא ראיה מדברי הרא״ש שכתב שיש שרצו להתיר במי שמתה אשתו קודם ראש השנה שישא אחרת לאחר סוכות. ואם כדברי הדגול מרבבה דאף שמיני עצרת הוי כרגלים, א״כ אף אם מתה אחר ראש השנה קודם יום הכיפורים יוכל לישא אשה לאחר שמיני עצרת[כח].

מחלוקת הראשונים האם ההלכה כתנא קמא או כרבי יהודה

רבי יהודה אומר רגל ראשון ושני אסור שלישי מותר. הראשונים נחלקו האם פוסקים להלכה כדברי רבי יהודה כיון שהלכה כדברי המיקל באבל או שלא פוסקים כמותו. התוספות (ד״ה עד שיעברו) כתב דאין שייך לומר כאן הלכה כדברי המיקל באבל, כיון שימי אבילות כבר כלו להן, ודין שלושה רגלים אינו משום אבילות אלא מטעם אחר כמו שכתבו תוספות בתחילת דבריהם. וכן פסק הרמב״ם (אבל פ״ו ה״ה) כתנא קמא.

אך הרמב״ן בתורת האדם (עמוד קלח) והרא״ש (סי׳ מח) פסקו כרבי יהודה משום דהלכה כדברי המיקל באבל, והביאו שכן פסק הרי״ץ גיאות[כט].

ביאור חדש בפשט דברי רבי יהודה

בשו״ת חתם סופר (יו״ד סי׳ שמט) הקשה, מדוע אמר רבי יהודה את דינו בלשון ׳רגל ראשון ושני אסור, שלישי מותר׳ הרי לכאורה לאחר שני הרגלים מותר לו לישא אשה וא״כ לימא רבי יהודה ׳עד שיעברו עליו שני רגלים׳ וכלשונו של ת״ק, ומדוע אמר ׳רגל שלישי מותר׳.

וכתב החתם סופר, דלולי דמיסתפי היה אומר דבר חדש. דאף לפי רבי יהודה אסור לישא אשה אחר שני רגלים, וצריך להמתין עד רגל שלישי, דבין לת״ק ובין לר״י אינה נשכחת מן הלב רק אחר כניסת רגל שלישי. ורק אז נתפנו ממנו דעות של הראשונה, ומעיקר הדין לאחר יום ראשון של רגל שלישי מותר לכו״ע לישא אשה, אלא שת״ק סבר דכיון שאסור לישא אשה ברגל צריך להמתין עד אחר רגל שלישי. אך רבי יהודה סבר דהא דאסור לישא אשה במועד אינו מדאורייתא, אלא מפני הטורח או מפני ביטול פריה ורביה [כמבואר לעיל (ח:)], דאינו איסור דאורייתא, וסבר רבי יהודה שכל האיסור שייך רק כשהיה יכול לישא קודם הרגל, אז גזרו חכמים שלא לישא ברגל מהטעמים שהוזכרו שם, אך כשלא היה יכול לישא קודם הרגל, כגון באופן שמתה אשתו והיה צריך להמתין עד שיעברו ג׳ רגלים, שרי לו לישא אשה בתוך הרגל [וכמו שמבואר במשנה בריש פירקין לענין איסור תגלחת במועד שאם לא יכל להתגלח קודם המועד שרי ליה להתגלח בתוך המועד] ולכן אמר רבי יהודה ׳רגל שלישי מותר׳, דבאמת רק בתוך רגל שלישי מותר, אך קודם רגל שלישי אסור. וסיים שם החתם סופר ׳כן היה נראה לענ״ד אלא שלא נמצא כן בספרי הראשונים׳.

מת בלא בנים אם מותר לישא אשה בתוך השלושים

ואם אין לו בנים מותר לישא לאלתר משום ביטול פריה ורביה. נחלקו הראשונים האם מותר לו לישא אשה גם תוך שלושים יום או רק לאחר שלושים יום, דעת הרמב״ן בתורת האדם (עמוד קלט) דבאין לו בנים אסור לו לישא תוך שלושים יום, ומה שאמרו בברייתא ׳מותר לישא לאלתר׳ אין הכוונה דשרי מיד תוך שלושים אלא דוקא אחר שלושים, וקרי לה לאלתר, לפי שבמתה אשתו ויש לו בנים צריך להמתין שלושה רגלים וכאן שרי לו לאלתר כשאר אבלים דהיינו אחר שלושים.

אך דעת התוספות (יבמות מג: ד״ה שאני) והרא״ש (סי׳ מח), דבאין לו בנים מותר לו לישא אפילו תוך שלושים יום. וכן בהניחה לו בנים קטנים, וכן נפסק בשו״ע (סי׳ שצב ס״ב). אמנם, גם לפי דעת התוס׳ והרא״ש התירו לו רק לישא אשה תוך שלושים יום, אך אסור לו לבעול עד אחר שלושים יום. ודעת רבינו תם (הובא בתוס׳ יבמות שם) דבאין לו בנים ונושא משום פריה ורביה, מותר לו אף לבעול לאחר השבעה.

הרמב״ן תמה על דעה זו שמותר לו לישא תוך שלושים. א״כ מדוע לבעול אסור לו תוך שלושים, הרי לא מפני הבעילה אסרנו אותו, אלא מפני הנישואין והשמחה, ואם הנישואין מותרין הבעילה וודאי מותרת. ואח״כ כתב הרמב״ן ושמא יש לומר דהתירו לו נישואין כדי שלא יקדמנו אחר, ולא התירו לו בעילה ולא סעודת שמחה עד אחר שלושים, ובאמת עיקר השמחה הוא לאחר שלושים.

דברי הירושלמי דאף במי שאין לו מי שישמשנו מותר לו לישא אשה לאלתר

בדברי הגמרא כאן הובאו שני אופנים שבהם מותר לישא אשה אחר שמתה אשתו אף קודם שיעברו עליו שלושה רגלים. או כשאין לו בנים ונושא אשה מפני קיום פריה ורביה, או כשהניחה לו בנים קטנים ונושא אשה מפני פרנסתן. הרי״ף הביא מדברי הירושלמי שיש אופן נוסף שמותר לו לישא אשה קודם שיעברו שלושה רגלים כגון שאין לו מי שישמשנו.

וכתב בתשובות מיימוניות (הלכות אבל סי׳ כ) דההיתר של אין לו מי שישמשנו אמור רק כשהוא דר לבדו. דיש הרבה מלאכות שאין דרכן ליעשות ע״י אנשים רק ע״י נשים, כגון תכבוסת בגדים ואיסור והיתר של הדחת בשר, וכמה דברים הרבה, אך מי שגר עם בנו וכלתו עמו בבית לא מסתבר להתיר משום האי טעמא.

והרמ״א (סי׳ שצב ס״ב) כתב וז״ל: ׳יש אומרים דאף מי שהוא עשיר ויכולת בידו לשכור לו משרתים ומשרתות מכל מקום אם אין בתו או כלתו אצלו בבית שתוכל לשמשו וכו׳ מיקרי אין לו מי שישמשנו וכו׳, ולכן נשתרבב המנהג שרבים מקילים בענין ונושאים נשים תוך שלש רגלים, ובעל נפש יחוש לעצמו.

איסור כלים מגוהצים אמור אף כשמציעם על מיטתו

תנו רבנן, כל שלושים יום לגיהוץ. תב הרא״ש (סי׳ נג) בשם הראב״ד דאיסור של כלים מגוהצים הוא בין אם לובשן, ובין אם מציען על מיטתו בלילה, שאין האיסור בלבישה אלא הנאת הגוף. ואין לומר שכל האיסור הוא רק הנאת הגוף יחד עם הנאת ראיה ובסדין בלילה כיון שאינו רואה לא נאסר, דא״כ אף ביום יהיה מותר לו ללבוש בגדים מגוהצים מתחת בגדים אחרים, אלא וודאי שהאיסור הוא משום הנאת הגוף ולכן אף להציע בהם מיטתו בלילה אסור.

שכל הראשונים והפוסקים חולקים עליו. אמנם הבאר היטב שם (סק״ד) כתב דאחר שהרמ״א כתב שרבים מקילים בדין זה שלא לישא אשה תוך שלושה רגלים ורק בעל נפש יחמיר, יוכל לסמוך על שיטת האגודה שאם כבר עברו ר״ה ויוה״כ יוכל לישא אחרת. וע״ע במרדכי (סי׳ תתקלו) שהביא בשם מהר״ם מרוטנבורג שלא התיר לישא אשה אחרת אחר ר״ה ויוה״כ וסוכות.

[כה] **וכמו** שכתבו מקצת מהראשונים שההלכה כדברי רבי יהודה דסגי בב׳ רגלים משום שההלכה כדברי המיקל באבל. ומוכח דסברו שדין ג׳ רגלים הוא מדין אבילות ולקמן יבואר בהרחבה.

[כו] **אמנם** החתם סופר דן שם, שמא פורים יכול להצטרף לג׳ רגלים רק אם הוא הרגל האחרון מהשלושה רגלים, אך אם הוא רגל אמצעי, כגון שמתה קודם הפורים אולי אין לצרפו כיון שהוא סמוך לחג הפסח וכמו שכתב הרא״ש דאין לצרף את ראש השנה ויום הכיפורים כיון שהם סמוכים ואין ביניהם הרחקת זמן.

[כז] **וכתב** שם הדגול מרבבה דלולא דמיסתפי לחלוק על רש״י ותוס׳ היה מפרש שהרי״ש של ׳פז״ר קש״ב׳ המבואר בגמרא לענין שמיני עצרת [עי׳ ר״ה ד: יומא ג. סוכה מח. חגיגה יז.] היינו לענין דין זה שחשיב רגל בפני עצמו כשמתה אשתו שיעלה לה לשלושה רגלים.

[כח] **ובהמשך** תשובת החתם סופר יישב קושית הגרעק״א על הדגול מרבבה.

[כט] **ואע״פ** שהרמב״ן והרא״ש כתבו את הטעם שלא יהיו שתי דיעות במיטה אחת, אפ״ה פסקו כדברי המיקל באבל.

[ל] **ובאמת** כן משמע מדברי הרא״ש (סי׳ מח) שכתב בסוף דבריו, ׳מסקנא דמילתא, מתה אשתו ויש לו בנים גדולים לא ישא אשה עד רגל שלישי׳, והרי הרא״ש פסק שם כרבי יהודה ואפ״ה כתב שלא ישא עד רגל שלישי, ומשמע שאסור לישא אחר רגל שני. וכן מדויק בדברי הרמב״ן בתורת האדם (עמוד ר) שכתב ׳ואסור לישא אחרת עד שיעברו עליו שני רגלים ונושא

אם באבילות על אביו ואמו אמרינן שלושים יום לגיהוץ

בפשטות לשון הגמרא נראה, שאחר שלושים יום אין איסור ללבוש בגדים מגוהצים ואפילו באבילות על אביו ואמו, מדלא חילקו בברייתא בין סוגי האבילויות, וכן פסק הרמב"ם (אבל פ"ו ה"ד) שלאחר שלושים יום אפילו על אביו ועל אמו מותר בגיהוץ, אך הרמב"ן בתורת האדם (עמוד קלג) הביא בשם הירושלמי שבאבל על אביו ועל אמו אסור בגיהוץ כל שנים עשר חודש, והוסיף הרמב"ן שבמסכת שמחות (פרק ט) אמרו שאסור בגיהוץ עד הרגל ויגערו בו חביריו, וכעין שאמרו לענין תספורת[לא].

ובשולחן ערוך (סי' שפט ס"ה) פסק כדברי הירושלמי ומסכת שמחות, שבאבל על אביו ואמו אסור בגיהוץ עד הרגל שיגערו בו חביריו, והוסיף שם השו"ע דרק באופן שהרגל חל אחר שלושים מהני גערת חביריו, אך אם חל הרגל תוך שלושים לא מהני גערה ואסור ללבוש בגדים מגוהצים, וכמו שכתב הבית יוסף (סי' שצ) לענין תספורת.

כג:

אבילות בשבת בפרסיא

הני אמרי יש אבילות בשבת. נחלקו הראשונים בביאור דברי הגמרא, דעת הרמב"ן[א] שדברים כפשוטם דיש אבילות בשבת כבחול ואפי' בפרהסיא, אולם לדעת התוס' (ד"ה יש אבילות) הא דיש אבילות זה רק בצנעה, אך אבילות בפרהסיא כגון נעילת הסנדל ודאי שאין. [למ"ד אין אבילות בשבת, בין להרמב"ן ובין להתוס' דברים כפשוטם שאין אבילות כלל גם לא בצנעה].

לשיטת הרמב"ן שלמ"ד יש אבילות, נוהגים כל דיני אבילות [גם בפרהסיא] קשה[ב], שהרי מצינו שני ברייתות שאין אבילות בשבת. שאמרו בגמרא לקמן (כז.) ת"ר מאימתי זוקפין את המיטות בערב שבת, מן המנחה ולמעלה. ומבואר להדיא בדברי הברייתא שאין כפיית המיטה בשבת. ועוד ברייתא (לקמן כד.) שבמשך כל השבעה צריך שהקריעה בבגד תהיה לפניו, במקום הנראה, ובשבת קורעו לאחוריו. ומדוע לא הוכיחה הגמרא מברייתות אלו כדברי האומר אין אבילות בשבת. [לפי שיטת התוספות לא קשה, דכפיית המיטה וקריעה לפניו הוי אבילות בפרהסיא ואינה נוהגת לכו"ע].

ותירץ הרמב"ן דיתכן שלמרות שיש אבילות בשבת זוקפין המטה מפני שבכפיית המיטה יש צער גדול[ג], ולפיכך התירו לזקוף את המיטה בשבת. או שהברייתא מיירי לענין שאר מטות שבבית שאותם זוקפים לכבוד הרבים שמסובים עליהם בשבת, אך האבל עצמו אכן יושב על מטה כפויה. ומהברייתא שכתבה שבשבת קורעו לאחריו לא קשה, שהיות והקריעה אינה מגזירת שבעה דהרי אם רוצה מחליף בגדו ואינו צריך לחזור ולקרוע, לכן בשבת מפני כבוד השבת מחליף או מחזיר הקרע לאחוריו.

אולם בריטב"א כתב דשינויי דחיקי נינהו, ואם האמת כשיטת הרמב"ן שנוהג אבילות בשבת אף בפרהסיא הגמרא היתה צריכה להקשות על מ"ד יש אבילות מברייתות אלו, ולהעמיד בתנאי. ובריטב"א הקשה עוד טובא על הרמב"ן ולכן ביאר כשיטת התוס'.

דעת הראב"ד

הראב"ד [הובא בדברי הרמב"ן שם, ובדברי הריטב"א] סבר דלמ"ד יש אבילות בשבת אין הכוונה שחייבים לנהוג אבילות בשבת, אלא אם רוצה יכול לנהוג אבילות אף בפרהסיא, ולפי שיטת הראב"ד מיושבות הברייתות שהם איירי כשלא רוצה. ובריטב"א כאן תמה אף על שיטת הראב"ד והקשה עליו כמה קושיות מדברי הגמרא כאן.

ביאור ראיית הגמרא מדקתני עולה

מאן דאמר יש אבילות בשבת דקתני עולה. התוספות (ד"ה מאן) פירשו את ראיית הגמרא מדקתני עולה בשני אופנים, ביאור ראשון שהראיה היא מזה שהתנא לא פירש במשנה שאין אבילות נוהגת בשבת, דאם אין אבילות נוהגת היה לו לתנא לפרש בהדיא דאע"פ שעולה אין נוהג בה אבילות.

ביאור נוסף כתבו התוספות שהראיה היא, מזה שהמשנה אומרת עולה, משמע שעולה לכל מנין שבעה ולאבילות, כלומר שאין חילוק בין השבת לשאר ימות השבוע וצריך לנהוג אבילות בשבת כשם שנוהג בימות החול. ומשום כך תעלה לו השבת למנין שבעה. וכתב הקרן אורה, דהביאור השני של התוס' אזיל כשיטת הרמב"ן שהנידון בסוגין אם יש אבילות בשבת או אין אבילות בשבת הוא אף לענין דברים שבפרהסיא, ולכן הוכיח הך מ"ד מדקתני עולה משמע שנוהגים בו כמו שנהגו בשאר ימות השבעה, דאי נימא שלהך מ"ד שיש אבילות בשבת אינו נוהג אבילות בדברים שבפרהסיא א"כ הרי לכו"ע אין נוהגים בשבת כמו שנהגו בחול ואיך אמרו במשנה שהשבת עולה.

אבילות בצנעה ברגל

לפי דברי התוספות מבואר בסוגיא, שאף אם בשבת נוהגים אבילות של דברים שבצנעה, אך ברגל לא נוהגים אבילות כלל ואפילו בדברים שבצינעה[ד], דהרי המשנה מחלקת בין שבת ורגל ששבת עולה ואינה מפסקת והרגלים מפסיקין ואינן עולין, והסובר שיש אבילות של דברים שבצינעה למד את דבריו ממה שאמרו 'שבת עולה', וא"כ כשהמשנה אמרה שהרגלים אינן עולין מבואר שלא נוהג ברגלים אפילו דברים שבצינעה[ה].

למ"ד אין אבילות בשבת האם השבת עולה למנין שבעה

ומבואר בגמרא שאפילו אם לא נוהג בשבת אבילות כלל, השבת עולה למנין שבעה. וכמו שכתוב במשנה 'שבת עולה', והקשו התוספות (ד"ה מאן דאמר) לפי הך מ"ד מהו החילוק בין שבת ורגל מדוע שבת עולה למנין שבעה ורגל אינו עולה למנין שבעה [כמבואר בגמרא לעיל (יט:) למנין שבעה לא קמבעיא לי דלא נהגא מצות שבעה ברגל, ומבואר דהרגל עצמו וודאי אינו עולה למנין שבעה, וצריך לנהוג את כל השבעה לאחר הרגל], הרי בין בשבת ובין ברגל לא נוהגים כלל אבילות ואפילו בדברים שבצינעה. וא"כ מדוע שבת עולה למנין שבעה והרגל אינו עולה.

וכתבו התוספות שהחילוק בין שבת ורגל הוא, שברגל נאמר בו דין שמחה, ואין שייך בהם אבילות כלל, משא"כ בשבת שלא נאמר בו דין שמחה, ולכן אע"פ שאין בו מנהגי אבילות בפועל, אך יכול הוא ליחשב למנין שבעה.

והטעם שאין נוהגים אבילות בשבת, כתבו התוספות בשם הירושלמי משום שנאמר (משלי י כב) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה. וילפינן מפסוק זה שכשיש ברכת ה' אין עצב, ובשבת דכתיב בה ויברך אלוהים את יום השביעי, אין בה עצב.

האם יש חיוב שמחה בשבת

נתבאר בדברי התוספות שטעם החילוק בין שבת לרגל הוא, שבשבת אין דין שמחה ולכן יכול לעלות למנין שבעה, וברגל יש דין שמחה. וכן ביאר הנימוקי יוסף במשנה (דף יח.) שבשבת לא נאמר דין שמחה רק דין עונג, ולכן שבת עולה למנין השבעה, דאין השבת סתירה לאבילות[ו].

אמנם, מצינו בכמה מקומות דלכאורה מבואר בהם שיש דין שמחה בשבת. דאמרינן בספרי (בהעלותך פיסקא עז) על הפסוק 'וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם' (במדבר י י) שביום שמחתכם אלו שבתות, והובאו דברי הספרי בבית יוסף (סי' רפא) וז"ל: 'מ"ש ישמחו במלכותך, פירש ה"ר אביגדור כהן צדק שסמכו על מה שכתוב וביום שמחתכם ובמועדיכם וגו' ואמרו וביום שמחתכם זה שבת, ויש לומר שעל זה סמכו לומר וישמחו בך כל ישראל מקדשי שמך' עכ"ל, ומבואר שבשבת יש דין שמחה.

וכן משמע בדברי הירושלמי [הובא בר"ן על הרי"ף (מגילה ג.)] שדנו שם בפורים שחל בשבת האם עושים את הסעודה בשבת, ואמרו שם בירושלמי: 'אמר ליה לעשות אותם ימי משתה ושמחה כתיב, את ששמחתו תלויה בבית דין, יצא זה ששמחתו תלויה בידי שמים היא', ופירש הר"ן דשמחת השבת אינה מתקנת מרדכי ששמחתו בידי שמים היא, מבואר בדברי הירושלמי שבשבת יש דין שמחה ולכן אי אפשר לעשות סעודת פורים בשבת שנצטוינו שנעשה אנחנו את ימי הפורים לימי משתה ושמחה ולא שהשמחה אינה תלויה בנו. וע"ע לשון הר"ן במסכת שבת (ס:) 'ונמצא נמנעין משמחת שבת ויו"ט שהוא מצוה לשמוח ולהתענג בהם'.

אולם, ברמ"א כתב (או"ח סי' תקנג ס"ב) שנהגו שלא ללמוד תורה בערב תשעה באב, ואף כשחל תשעה באב ביום ראשון אסור ללמוד תורה בשבת

בשלישי', ומשמע שאינו נושא עד רגל שלישי, וצ"ע. **לא. וביאר** שם הרמב"ן וכן ביאר הריטב"א, דקודם הרגל אין חביריו מכירין בו אם לובש בגדים מגוהצים או לא, ולכן רק אם גוערים בו ברגל מותר לו ללבוש בגדים מגוהצים. **א. בתורת** האדם עמוד (רכג) וכן במלחמות בפרקין. **ב. הקושיות** והתירוצים הובאו בדברי הריטב"א בסוגיין, ובדברי הרמב"ן בתורת האדם (שם). **ג. וכמו** שאמרו במסכת תענית (ל:) שרבי יהודה מחייב בכפיית המטה בתשעה באב ולא הודו לו חכמים, ואמרו לו חכמים לדבריך עוברות ומניקות מה תהא עליהן. **ד. כל** הנידון לענין הרגלים הוא באופן שמת ברגל, דאז הרגל אינו מפסיק את השבעה לפי שכל שלא נהג אבילותו קודם הרגל אין הרגל מפסיק, ובזה הנידון האם נוהג דברים שבצינעה או שלא נוהג, אך באופן שנהג אבילותו קודם הרגל, בכה"ג וודאי שאינו נוהג כלל אבילות שבצינעה ברגל דהרי הרגל הפסיק את השבעה ופקע ממנו גזירת שבעה [וכן כתב הרמב"ן בתורת האדם (עמוד רכו)]. **ה. אמנם**, התוספות לעיל (יט: ד"ה דאי) נקטו בפשיטות שדברים שבצינעה נוהגים אף ברגל, אך מדבריהם כאן נראה שלא נוהג ברגל. וכמו שנתבאר שכיון שהוכיחו בגמרא שאין אבילות בשבת מהא דאמרינן שבת עולה מוכח דביו"ט שאינו עולה לא נהגא אבילות כלל. ובאמת לפי שיטת התוספות לעיל שברגל נוהג דברים שבצינעה, צריך להבין מהו החילוק בין שבת ורגל מדוע שבת עולה למנין שבעה והרגל אינו עולה, הרי בין שבת ובין רגל נוהגים בהם דברים שבצינעה ולא נוהגים בהם דברים שבפרהסיא ומהו החילוק ביניהם. והרמב"ן בתורת האדם (עמוד רכו) כתב שטעם החילוק בין שבת ורגל, משום דאין שבעה בלא שבת ואם אינה עולה אין לך אבילות שבעה. **ו. וכן** הביא הרמב"ן בתורת האדם (שם) בשם רב אחא משבחא (שאילתות דרב אחאי גאון, פרשת חיי שרה, שאילתא טו), דבשבת עונג כתיב ביה.

אוצה"ח 18/06/2018

אחר חצות, והקשה שם הט"ז (סק"ב) הרי לאכול בשר ולשתות יין מותר לו ומעלה על שולחנו כסעודת שלמה בשעתו, וא"כ מדוע ללמוד תורה אסור. וביד אפרים שם הביא את דברי התבואות שור שכתב לחלק בין לימוד תורה לאכילת בשר, דאכילת בשר זה מגדר עונג, ובשבת יש חיוב עונג, והחיוב להתענג דוחה את האבלות של ערב תשעה באב ולכן אוכל בשר כאוות נפשו. משא"כ לימוד תורה שאין זה בגדר עונג אלא בגדר שמחה כמש"כ 'פיקודי ה' ישרים משמחי לב' ובשבת אין חיוב שמחה, ולכן אין סיבה להתיר ללמוד בערב תשעה באב[ז].

איסור אכילה בפני המת כשאין מוטל עליו לקוברו

מי שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר. מבואר בגמרא שאסור לאכול בחדר שהמת נמצא בו[ח], וטעם האיסור בזה, פירש רש"י (ברכות יז: ד"ה אוכל) לפי שנראה כלועג לרש.

כתב הט"ז (סי' שמא סק"א) שאיסור אכילה בפני המת אמור רק בקרובי המת החייבים לטפל בקבורתו, אך אחרים שאינם קרוביו מותרים לאכול בפני המת. וכתב הפתחי תשובה שם דלפי דברי הט"ז, בשבת גם לקרובים מותר לאכול בפני המת דהרי בשבת אי אפשר לקוברו והרי זה כמו אחרים דשרי לאכול.

וקשה דלפי מה שכתב רש"י שטעם האיסור משום לועג לרש היה צריך לאסור גם באחר ובשבת, וכמו שלומר דברי תורה בפני המת שאסור משום לועג לרש אף לאחרים[ט]. ויש לחלק דשאני לועג לרש שבכאן מבכל מקום דכאן זה כפי שביאר החכמת אדם (כלל קנג ס"א) וז"ל: מי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו, לא ינהוג בפניו קלות ראש, כדי שלא יאמרו על המת שהיה אדם קל ולכך אין זה טרוד בקבורתו ובאבלו ואינו חושש במיתתו, וזה גנאי גדול למת, ובכלל לועג לרש הוא, אלא יתראה לכל שהוא טרוד ונבהל עת מיתתו וקבורתו, לפיכך לא יאכל האבל בבית שהמת בו אלא בבית אחר'. וכשאין מוטל עליו לקוברו לא שייך טעם זה.

אך הש"ך (סק"ג) כתב דאף בשבת אסור לאכול בפני המת, וכתב הפתחי תשובה דלפי"ז אף אחרים אסורים לאכול בפני המת, ומה שאמרו בברייתא 'מי שמתו מוטל לפניו' ומשמע דוקא מתו אך מת שאינו מוטל עליו לקוברו מותר לאכול, פירש התפארת למשה שהברייתא נקטה מתו לענין שאר הדינים שהוזכרו בברייתא ולא לענין איסור אכילה.

טעם נוסף מדוע אסור לאכול בפני המת

הנימוקי יוסף (יד: ד"ה ת"ר) כתב טעם נוסף לאיסור אכילה בפני המת וז"ל: 'שלא התירו לעשות בבית המת אלא צרכי המת, ואכילה צורך חיים היא', וכתב בספר שבט יהודה (סי' שמא) דלפי טעמו של הנימוקי יוסף אסור אפילו לשתות מים ולאכול אכילת עראי דכל שהוא צורך החיים אסור, וכן אסור לאחרים לאכול בפני המת מטעם זה.

טעם האיסור לאכול דרך הסיבה

ואינו מיסב ואוכל. כלומר, אפילו באופן שמותר לו לאכול כגון שאוכל בבית אחר, לא הותר לו לאכול דרך הסיבה. ופירש רש"י (ברכות יז:) דהיינו שמיסב כדרך המסובין בחשיבות, על צידו השמאלית ובמיטה. ומשמע מדברי רש"י שאם אינו מיסב בחשיבות מותר לו לאכול כדרכו בהסיבה. אך רבינו יונה (ברכות י:) כתב שאין לאכול בהסיבה דהיינו בקביעות שעל ידי זה ישכח עסקי המת ולא הותר לו אלא אכילת עראי בלבד[י].

כשהאונן בעיר אחרת האם מותר באכילת בשר ושתיית יין

ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין. נחלקו הראשונים האם איסור אכילת בשר ושתיית יין לאונן, אמור גם באופן שהאונן נמצא בעיר אחרת ואינו מוטל עליו לקוברו, או שכל האיסור קיים רק כשמוטל עליו לקוברו. דהנה התוספות במסכת ברכות (יז: סד"ה ואינו מברך) הביאו מעשה שמתה אחותו של רבינו תם בשבת ובאו והודיעו לו במוצאי שבת כשהיה בעיר אחרת, ואכל בשר ושתה יין, ואמר כיון שיש לה בעל שחייב בקבורתה אינו אסור בבשר ויין. והוסיפו התוס' דאפשר שאף אם רבינו תם היה באותה העיר היה ג"כ מיקל מאותו הטעם. מבואר בדברי רבינו תם שאיסור אכילת בשר ושתיית יין אמור רק כשמוטל עליו לקוברו אך כשלא מוטל עליו לקוברו כגון שמתה אחותו ויש לה בעל או שהיה בעיר אחרת אין איסור אכילת בשר ושתיית יין לאונן.

הרא"ש (ברכות פ"ג ס"ג ומו"ק סס"י נה) הקשה על דברי רבינו תם[יא], אם כדבריו שכיון שבעלה חייב בקבורתה מותר לשאר האבלים לשתות יין ולאכול בשר, א"כ כשיש למת בנים, יהיה מותר לאחי המת לאכול בשר ולשתות יין דכיון שהבנים יורשים ממונו חייבים הם לקברו, ולפי זה לא נאמר איסור אכילת בשר ויין רק למי שיורש ממונו, ומלשון הגמרא נראה שכל מי שחייב להתאבל נאמר בו דין אנינות. ומכח קושיה זו חלק הרא"ש וכתב דודאי לא פלוג רבנן אלא כל המתאבלים מתאוננין וכולם קרואים מוטל עליו לקוברו וגם כשהוא בעיר אחרת, לעולם נוהג בו דין אונן ואסור להסב ולאכול בשר ולשתות יין[יב].

הב"ח (שמא סק"ד) יישב את שיטת ר"ת דוודאי כשנמצא בעיר שבה המת, כל הקרובים שווים בדיני אנינות דמאי אולמיה דהאי מהאי ומוטל על כולם לקוברו, וגם אם אינו בעיר אולם אין אף קרוב אחר בעיר, מוטל עליו לקוברו וחייב בדיני אנינות. ולא התיר ר"ת אלא בצירוף שני הדברים יחד, כשאינו בעיר, ויש קרוב אחר עם המת בעיר דאז אין מוטל על זה שנמצא בעיר אחרת, ומותר באכילת בשר ושתיית יין.

האם לדעת רבינו תם אין כלל דיני אונן בעיר אחרת או שדבריו אמורים רק לענין בשר ויין

יש לדון בדעת רבינו תם שהתיר לאבל הנמצא בעיר אחרת לאכול בשר ולשתות יין, האם לפי דעתו אין לו כלל דין אונן אף לענין שאר דיני אנינות ויהיה חייב בכל המצוות, או שכל מה שהתיר ר"ת הוא רק לענין שתיית יין ואכילת בשר, אך לענין שאר דיני אונן אף לפי ר"ת צריך לנהוג.

ומלשון הרא"ש (ברכות פ"ג ס"ג) נראה שלדעת ר"ת לא נוהג כלל דין אונן, דהרא"ש הקשה על ר"ת 'ומילתא דתמיהא היא דא"כ לא ינהוג האנינות אלא בבנים' וכו' ומשמע מדבריו דלר"ת לא נוהג האנינות כלל במי שמתה אחותו, וכן מבואר בדברי הט"ז (או"ח סי' עא סק"א) שתלה את מחלוקת הרא"ש ור"ת בשני הטעמים שהוזכרו בירושלמי[יג] מדוע אונן פטור מכל המצוות, או משום כבודו של מת, או משום שאין לו מי שישא משאו, וביאר היד אפרים (שם) דלפי הטעם שצריך לישא משאו של מת א"כ בעיר אחרת אינו נוהג דיני אנינות, ולפי הטעם שזהו כבודו של מת אף בעיר אחרת צריך לנהוג.

ומבואר בדברי הט"ז שלפי ר"ת לא נוהג כלל דיני אונן בעיר אחרת דהרי הירושלמי נתן טעם לכל דיני אנינות ולא רק לענין אכילת בשר ושתית יין[יד].

אך, בחידושי הרשב"א (ברכות יז:) נראה שאף לפי ר"ת לא הותר בעיר אחרת רק אכילת בשר ושתיית יין, אך לענין שאר דיני אונן נוהג אפילו כשנמצא בעיר אחרת, וטעם החילוק בזה, ביאר הרשב"א לפי שהאיסור אכילת בשר ושתיית יין הוא כדי שלא ימשך אחר אכילתו ושתייתו ולא יתעסק בקבורת מתו, וא"כ כשנמצא בעיר אחרת ויש אחר שמתעסק בקבורתו לא נאסר באכילת בשר ושתיית יין.

טעם איסור אכילת בשר ושתיית יין באונן

התוספות (ד"ה ואינו) הקשו שמדברי הגמרא כאן משמע שאונן חמור מאבל, שאונן אסור בבשר ויין ובאבל לא מצינו שנאסר בבשר ויין[טו], והרי לענין שאר דברים החמירו באבילות יותר מבאונן כגון בכפיית המיטה ונעילת הסנדל ועטיפת הראש. ותירצו התוספות שבאונן לא אסרו את דיני אבילות כלל, ולכן לא אסרו בו כפיית המיטה ונעילת הסנדל ועטיפת הראש. ומה שאסרו אכילת בשר ושתיית יין אינו משום אבילות רק כדי שיהיה טרוד בקבורת המת ולא ימשך אחר אכילתו.

ז. **האחרונים** דנו בכמה מקומות בנידון זה האם יש דין שמחה בשבת או שנאמר בה רק דין עונג. ונציין כמה מהם. הב"ח (סי' תקנז סק"א) הביא בשם מהרי"ל שיש הסוברים שאין מתענים תענית חלום ביו"ט, ואע"פ שמתענים תענית חלום בשבת, וכתב המהרי"ל שטעם החילוק בזה לפי שבשבת נאמר עונג ולא נאמר שמחה וכשהיה לו תענית חלום, הישיבה בתענית היא העונג שלו משא"כ ביו"ט שנאמר דין שמחה ליכא למימר הכי. עוד מצינו בזה בדברי הרא"ש בפירקין (סי' פז) שהביא בשם הרי"ץ גאות שכשחל ר"ח וחנוכה ופורים בשבת אין אומרים צידוק הדין במנחה, וביאר שם לפי שהללו ימי שמחה הם, והרי בכל שבת אנו אומרים צידוק הדין, ואם יש דין שמחה בכל שבת ואפ"ה אמרינן א"כ אף בחנוכה ופורים אפשר לומר. ועי' מה שכתב בזה הנצי"ב בהעמק שאלה (פרשת חיי שרה, שאילתא טו סק"י) וחילק שם בין שמחת הנפש דאיכא בשבת ושמחת הגוף דליכא בשבת. וע"ע בפירוש לספר המצוות להגרי"פ (ח"א דף רעו ע"ג), ומה שהביא בזה השדי חמד (ח"א מערכת א אות פח). עוד יש לציין למה שאומרים בזמירות לש"ק 'ביום השבת שישו ושמחו כמקבלי מתן נחליאל', 'עונג וגם שמחה בהם למשחה'. ח. **ובקיצור** שולחן ערוך (סי' קצו ס"א) כתב שבחדר אחר מותר לאכול, אפי' באותו בית. ט. **כמבואר** בשו"ע (סי' שמג סט"ז) ובאו"ח (סי' עא ס"ז) וע"ע במסכת ברכות (יח.) לא יהלך אדם בבית הקברות ותפילין בראשו וספר תורה בזרועו, ואם עושה כן עובר משום לועג לרש. י. **וכן** כתב הלבוש שאינו אוכל בקביעות אלא כדרך הטרודים שאין לבו פנוי ומחשבתם על עסקיהם, כך הוא מראה שאין לבו פנוי. יא. **ויש** לעיין בדברי הרא"ש שבברכות נקט בפשיטות דלפי דברי ר"ת אף אם היה אחיה באותה עיר מותר לו לאכול בשר ולשתות יין. ובמסכת מו"ק הסתפק בזה [כן הקשה הב"ח (סי' שמא סק"ד)]. יב. **השו"ע** (סי' שמא ס"א) פסק כדעת הרא"ש שדין אונן נוהג גם כשנמצא בעיר אחרת. יג. **טעמים** אלו הובאו בתוספות וברא"ש בתחילת פרק מי שמתו (ברכות יז:), ובהמשך העמוד יבוארו בהרחבה שני טעמים אלו. יד. **ובאמת,** גם עצם דברי הט"ז מוכיחים כן, דהט"ז כתב שם שהשו"ע שפסק שמי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו, אפילו אינו מוטל עליו לקברו, פטור מקריאת שמע ומתפילה. וכתב ע"ז הט"ז דהשו"ע פסק כהרא"ש ולא כר"ת, ואי נימא שכל דברי ר"ת רק לענין בשר ויין ולא לשאר מצוות, א"כ אין ראיה שהשו"ע פסק כהרא"ש. והוכחה זו יש להוכיח גם מדברי הגר"א שם שכתב ג"כ שהשו"ע פסק כהרא"ש ודלא כר"ת. טו. **ועי'** לשון הרמב"ן בתורת האדם (עמוד עא) 'ופשיטא שאבל מותר בבשר ויין, ועיקר תנחומי אבלים ביין כדכתיב (משלי לא ו) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש [והובא לשון זה גם ברא"ש בסוגין (סי' נה)], וכן מבואר בגמרא (עירובין סה.) א"ר חנין לא נברא יין אלא לנחם אבלים וכו' שנאמר תנו שכר לאובד וגו'. וקצ"ע מדוע התוס' כתבו רק שלא מצינו

וברבינו יונה (ברכות י: ד"ה ובשבת) כתב שלא אסרו נעילת הסנדל באונן כיון שאם ילך יחף, לא יוכל ללכת לכאן ולכאן ולהשתדל בקבורתו[טז].

האם אונן מחויב בנטילת ידים לסעודה

ואין מברך. פירש רש"י בפרק מי שמתו (יז:) דאינו מברך ברכת המוציא, ובחידושי הגרעק"א לשו"ע (סי' שמא ס"א) הביא בשם קונטרס מוצל מאש למהר"י אלפנדרי שכתב לענין נטילת ידים שיטול ידיו ולא יברך, וכתב שם הטעם כיון דהוי מילתא דאיסורא לאכול בלא נטילת ידים אפשר דחייב ליטול ידיו דלא פטרוהו רק ממצות עשה.

אך השער הציון (או"ח סי' תרמ סקמ"ח) הביא את דברי הביכורי יעקב שאונן פטור מן הסוכה וביאר שם בשעה"צ וז"ל: 'דהא הטעם דאונן פטור מכל המצוות הוא מטעם עוסק במצוה פטור מן המצוה, וע"י שעסוק במצות טירדת קבורה, א"צ לעסוק במצוה אחרת, וא"כ כל מצוה שצריך לעסוק בה בין שהוא בשב ואל תעשה ובין שהוא בקום ועשה פטור ממנה, ולכן מנטילת ידים פטור שצריך מעשה ליטול ידיו, ולכן גם מסוכה פטור דהא צריך מעשה לילך ולישב בסוכה וכו'. והוסיף שם השער הציון שבספר ברכי יוסף (יו"ד סי' שמא) מצדד שכשרוצה לאכול פת אף דא"צ לברך המוציא מ"מ צריך ליטול ידיו ולא יברך על נטילת ידים.

האם אפשר לצרף אונן למנין

ואין מזמנין עליו. דאינו מצטרף עמהם לזימון, וכתב בגליון מהרש"א על השו"ע (סי' שמא ס"א) דכמו כן אין מצרפים אותו לכל דבר שצריכים עשרה[יז], ובמשנה ברורה (סי' נה ס"ק כד) כתב וז"ל: 'אונן אינו מצטרף למנין, והיינו כל אונן שחייב להתאבל עליו אפילו אינו מוטל עליו לקברו כגון שאינו יורש שלו, אם הוא בעיר שהמת שם אינו מצטרף, ואפילו אם יש לו מי שיתעסק עמו בקבורתו וכו', אבל אם המת בעיר אחרת ונודע לו קודם הקבורה ויש שם מי שישתדל עבורו שדינו שאם רצה לקרות רשאי ואין מוחין בידו, הוא מצטרף למנין' עכ"ל.

וכוונת המשנ"ב היא עפ"י דברי השו"ע באו"ח (סי' עא ס"א) שאונן שיש לו מי שישתדל בשבילו בצרכי קבורה, אם רצה להחמיר על עצמו ולקרות קריאת שמע אין מוחין בידו, ולכן כתב המשנ"ב שכמו"כ יכול להצטרף למנין[יח].

טעם הפטור של אונן ממצוות האמורות בתורה

ופטור מקריאת שמע. מבואר דהאונן פטור אפילו ממצוות מדאורייתא ולכן פטור מקריאת שמע ומכל מצוות האמורות בתורה. טעם הפטור של אונן כתב רש"י (ברכות יז: ד"ה מי שמתו) לפי שהוא טרוד במחשבת קבורתו, והויא דומיא דחתן דפטור משום טירדא דמצוה. מבואר בדברי רש"י שהפטור הוא מדין עוסק במצוה פטור מן המצוה.

והתוספות בברכות (יז: ד"ה פטור מק"ש) כתבו טעם אחר בשם הירושלמי מדוע פטור מקריאת שמע, משום דכתיב למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, ימים שאתה עוסק בחיים ולא ימים שאתה עוסק במתים. ולפי דברי הירושלמי יש כאן דרשה מיוחדת לפטור אונן מקריאת שמע. ובפני יהושע (שם) האריך לבאר בדבריהם מדוע הוצרכו לדרשה זו והרי קיי"ל בכל התורה שעוסק במצוה פטור מן המצוה, ומסקנת הפני יהושע היא שילפינן מדרשה זו דאף כשרוצה לקוברו ע"י אחרים ואינו עסוק עתה ממש במצוה, אפ"ה פטור מקריאת שמע[יט].

אך כתבו הראשונים (עי' תוס' בסוגיין ד"ה ואין מברכין ובברכות שם) דחוץ ממה שיש פטור מקריאת שמע, יש ג"כ איסור לקרוא ולברך והוכיחו כן מדברי הירושלמי שכתב תני אם רצה להחמיר על עצמו אין שומעין לו וכו', ומבואר שיש בזה איסור, וביאר החכמת אדם (כלל קנג ס"ה) דהוצרך הירושלמי להוסיף איסור משום כבודו של מת, דמשום עוסק במצוה פטור מן המצוה הדין הוא שאם יכול לקיים שניהם הרי הוא חייב, וא"כ במצוה קצרה כגון ברכת המוציא או עניית אמן[כ] שאין כאן ביטול עסקו של מת, היה צריך לברך, ולכן קמ"ל שאסור לברך משום כבודו של מת[כא]. [ועי' בקטע הסמוך].

הטעם שבשבת לא נוהג דיני אונן

ובשבת מיסב ואוכל, ואוכל בשר ושותה יין ומברך וכו'. מבואר בדברי הברייתא שבשבת אין כלל דיני אנינות וחייב בכל המצוות שבתורה.

והנה התוס' (ד"ה ואין מברכין ובברכות יז: ד"ה ואינו) הביאו את דברי הירושלמי שמסתפק מה הטעם שהאונן פטור מכל המצוות האם מטעם כבודו של מת או שטעם הפטור הוא משום שאין לו מי שישא משאו, ומדברי הירושלמי נראה, שהנפקא מינא בין שני הטעמים הוא האם נוהגים אנינות בשבת וביו"ט, דלפי הטעם שהוא משום כבודו של מת לא נוהג דין אנינות בשבת וביום טוב, וכתבו התוס' בברכות[כב] שהבבלי שסובר שלא נוהג דין אנינות בשבת בהכרח סבר שאין הטעם משום כבודו של מת.

והנה השו"ע (או"ח סי' עא ס"א) פסק שדין אונן אמור גם כשאינו מוטל עליו לקברו, וביאר שם הגר"א שהטעם שהשו"ע פסק שיש דין אונן גם כשלא מוטל עליו לקברו, לפי שהשו"ע הכריע שהטעם שהאונן פטור מן המצוות הוא מפני כבודו של מת, ולכן אפילו כשלא מוטל עליו לקברו נוהג בו דין אונן. והקשה החזו"א (או"ח סי' טו סק"ד), הרי השו"ע ביו"ד (סי' שמא ס"א) פסק את דברי הברייתא כאן שדין אונן לא נוהג בשבת, ונמצא שהשו"ע הכריע שטעם הפטור באונן הוא כדי שישא משאו של מת ולא משום כבודו, וא"כ מדוע פסק באורח חיים שגם כשלא מוטל עליו לקברו פטור הרי יש מי שישא משאו של מת ובכה"ג לא ינהג דין אנינות. והחזו"א הניח דבר זה בקושיה.

גם בשבת אין חובה על האונן לאכול בשר ולשתות יין

ואוכל בשר ושותה יין. כתב רבינו יונה (ברכות י: ד"ה ובשבת) שאין כוונת הברייתא שחובה על האדם לאכול בשר ולשתות יין בשבת, דהרי אינו חובה וכמו שאמרו חכמים (שבת קיח.) עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות, אלא כוונת הברייתא שרשאי לאכול בשר ולשתות יין אם ירצה, וכן כתב הרמ"א (סי' שמא ס"א)[כג] אך בדברי הרמ"א שם מבואר דאף ביו"ט אינו חייב לאכול בשר. ובספר ושב הכהן (סי' לד)[כד] הקשה על דברי הרמ"א וכתב שרק בשבת אין חיוב לאכול בשר אך ביו"ט חייב לאכול בשר.

ביאור הדמיון של הגמרא בין אונן לאבל

מאי לאו בהא קא מפלגי דמר סבר יש אבילות בשבת. כתב הריטב"א דוודאי אף לפי דברי הגמרא בהוה אמינא אין דיני אבילות חלים רק לאחר סתימת הגולל וקודם לכן אינו אבל, אלא שסברה הגמרא שמאותו טעם שלא נוהגים אבילות בשבת כמו"כ מטעם זה אין לנהוג אנינות בשבת, ולכן סלקא דעתך לדמות את שתי ההלכות. ותירצה הגמרא שיש טעמים חלוקים בדין אונן ובדין אבילות.

האם אונן אסור בשבת בכל דברים שבצינעה

דילמא עד כאן לא קאמר תנא קמא התם אלא משום דמתו מוטל לפניו. וכיון שמתו מוטל לפניו אסר תנא קמא בתשה"מ, וביאר הרמב"ן בתורת האדם (עמוד עא) שכיון שמוטל עליו לקוברו מיד לאחר השבת משום כך אסרו עליו תשמיש[כה]. עוד ביאר הרמב"ן דאף בשבת עצמו מוטל עליו לשומרו, ולדבר ולפקח בעסקי קבורתו ולכן הטילו עליו אנינות קצת. וברבינו יונה (ברכות י: ד"ה תשמיש) כתב דהטעם של ת"ק הוא דאע"ג שיש מצות עונה אסרו לאונן מאחר שמתו מוטל לפניו הוי קלות ראש לשמש מיטתו בעת כזאת.

ויש לעיין לענין שאר דברים שבצינעה האם צריך האונן לנהוג בהם דין אונן בשבת או שרק לענין תשמיש המיטה אסרוהו[כו]. ומדברי המשנה ברורה (סי' עא סק"ח) משמע שנוהג בכל הדברים שבצינעה, ובחידושי הגרעק"א (סי' שמא ס"א) כתב דהאונן אסור אף בלימוד תורה[כז].

שנאסר יין לאבל. טז. **ומשמע** בדבריו ששאר הדברים האסורים משום אבילות אסורים אף באונן. ולכן הוצרך לומר טעם מיוחד שלא אסרו נעילת הסנדל, ולפי דבריו לכאורה צריך לאסור תגלחת ותספורת. יז. **וכן** הביא הפתחי תשובה שם (ס"ק יד). וכן הוכיח בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' כה) ממה שכתב הרמ"א שם שמותר לאבל לילך לבית הכנסת, רק מאחר שאסור להתפלל, מה יעשה שם. וכתב השבות יעקב דמוכח מכאן שאינו משלים למנין עשרה דאל"כ הרי הוא יכול להשלים שם למנין ויש צורך בהליכתו, [דברי השבות יעקב הובאו בחי' הגרעק"א לשו"ע שם]. יח. **אמנם** המשנ"ב כתב שרק אם נמצא בעיר אחרת יכול להצטרף למנין ובאותה עיר אינו מצטרף אפילו כשיש מי שישתדל בקבורה, וכמו שכתב המשנ"ב (סי' עא סק"ז) שאינו רשאי להחמיר, ומה שהתיר כאן בעיר אחרת אולי סמך על דעת ר"ת שבעיר אחרת לא נהגו דין אונן וכמו שהכריע הב"ח [וכן נראה מהש"ך (סי' שמא סק"ה)] וצ"ע בזה. יט. **וכתב** שם הפנ"י שטעם הפטור בזה הוא משום כבודו של מת וכמו שהביאו התוספות שם בהמשך דבריהם בשם הירושלמי. כ. **כן** ביארו גם התוספות בסוגיין (ד"ה ואין מברכין). כא. **והתוס'** והרא"ש (סי' ה) דייקו בשיטות רש"י במסכת ברכות שאין איסור לברך דרש"י פירש שם במה שאמרו 'אין מברך' דאין צריך לברך ברכת המוציא, דרש"י סבר דהבבלי לא סבר כהירושלמי שיש טעם נוסף משום כבודו של מת וכל הפטור הוא רק משום עוסק במצוה פטור מן המצוה, וכשאפשר לו לקיים שניהם אינו פטור מן המצוה. כב. **וכן** נראה בדבריהם כאן בסוף הדיבור. כג. **הרמ"א** הוסיף שם על מה שכתב השו"ע שבשבת וביו"ט אוכל בשר ושותה יין, שהיינו 'אם ירצה', ודייק שם הש"ך מדברי הרמ"א, שרק לענין אכילת בשר כתב הרמ"א אם ירצה, אך לענין ברכות ותפילות הרי הוא חייב בשבת. כד. **הובאו** דבריו בחי' הגרעק"א ובפתחי תשובה ע"ד הרמ"א שם. כה. **וכתב** שם הרמב"ן דבאופן שאינו יכול לקוברו מיד כגון שתפסוהו השלטון ולא נותנים לקוברו ודורשים עליו ממון רב, עיי"ש. כו. **ולפי** טעמו של רבינו יונה נראה שרק בתשמיש אסרוהו. כז. **ובקיצור** שולחן ערוך (סי' קנו ס"ט) כתב דהאונן אסור בתלמוד תורה משום דהוה דברים שבצינעה ומבואר בדבריו שחייב לנהוג בכל דברים שבצינעה.

כד.

ענין סמיכות מאמר זה לסוגין

יתבי רבנן קמיה דרב פפא וקאמרי משמיה דשמואל, אבל ששימש מטתו בימי אבלו חייב מיתה. הקרן אורה מקשה מה עניין הלכה זו לסוגיית הגמרא כאן.

ומתרץ שבאו אותם חכמים לבאר שלא יקשה על שמואל שאמר שאין אבלות בשבת מדברי תנא קמא שאסר תשמיש המיטה לאבל בשבת, ומתרצים זאת החכמים בדבריהם שתשמיש המיטה באבלות חמור הוא מאוד וחייב העובר על זה מיתה, ולכך גם שמואל מודה שצריך להחמיר ולאסור זאת אפילו בשבת.

החידוש שיש בדברי רבי יוחנן

אמר להו רב פפא אסור אתמר ומשמיה דרבי יוחנן אתמר. הגרעק״א בגליון הש״ס הקשה, מה מחדש לנו רבי יוחנן בזה, והלא ברייתא היא (לעיל כא.) שתשמיש הוא מדברים שהאבל אסור בהם.

וכתב השפת אמת שאפשר לומר שבא רבי יוחנן לחדש לעניין יום השביעי של האבלות, שאף למאן דאמר שמקצת היום ככולו, ויש אומרים שאפילו מקצת הלילה הוא ככל היום, מכל מקום בתשמיש אסור הוא כל היום השביעי[א].

והקרן אורה כתב לתרץ, שרבי יוחנן בא לחדש שאפילו בשבת אסור האבל בתשמיש, כיוון שדברים שבצנעא נוהג בהם אבלות בשבת, וכדבריו בהמשך העמוד.

ראיה מגמרתינו שקריעה היא מדאורייתא

אמר רב תחליפא בר אבימי אמר שמואל אבל שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה שנאמר (ויקרא י ו) **ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרמו ולא תמתו וגו׳, הא אחר שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה.** נחלקו הראשונים אם הקריעה היא מדאורייתא או מדרבנן[ב], וכתב הריטב״א שמהפסוק המובא בסוגיתינו אפשר ללמוד ולומר שהוא מהתורה[ג], שמכך שהוצרך הפסוק להזהירם שלא יפרעו ויפרמו, שמע מינה שיש בזה חיוב לפרוע ולפרום, ולאו הבא מכלל עשה הוא. ומכל מקום כתב הריטב״א שאפשר לפרוך לימוד זה ולומר שבא הכתוב להזהירם בגלל הנוהג שיש בעולם לפרוע ולפרום, וייתכן שהאיסור הוא רק מדרבנן[ד].

האם לשמואל נוהג אבלות בשבת בדברים שבצנעא

אמר שמואל פח״ז חובה נת״ר רשות וכו׳. מדברי התוספות (ד״ה הכי) יוצא שכוונת שמואל היא לרשות ממש, ואף על פי שדברים אלו אינם בפרהסיא, מכל מקום סובר שמואל שיכול האבל שלא לנהוג בהם אבלות בשבת, וחולק בזה שמואל על רבי יוחנן שסובר בהמשך העמוד שדברים שבצנעא נוהג בהם אבלות בשבת.

אבל התוספות הרא״ש כתב שכוונת שמואל היא שאין בדברים אלו אבלות בפרהסיא, ולכך יכול האבל לנהוג בהם אבלות בשבת, וכיוון שכן ׳חייב׳ הוא לנהוג בהם אבלות כיוון שבצנעא הם, וכדברי רבי יוחנן, ואין ביניהם מחלוקת.

לשיטת שמואל רחיצה לכבוד שבת חובה או רשות

אמר שמואל וכו׳ רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית רשות. בשבת (כה:) נחלקו רב ורב נחמן בר יצחק אם רחיצה לכבוד שבת שלא באבלות היא רשות או מצוה, שלדעת רב היא רשות, ולדעת רב נחמן בר יצחק היא מצוה.

וכתבו התוספות (ד״ה ושמואל) שיש מפרשים ששמואל שאמר שהאבל רשות היא לו אם לרחוץ או לא, ולא אמר שכיוון שאין בזה איסור מצד אבלות חייב הוא לרחוץ לכבוד השבת, מוכח שסובר שמואל כדעת רב שרחיצה לכבוד שבת אינה מצוה, ולדעת רב נחמן בר יצחק גם באבלות אין זה רשות לאבל רק חובה.

וכתבו התוספות שאין צריך לומר כמותם, ואפשר לפרש שדברי שמואל הם גם כרב וגם כרב נחמן בר יצחק, וכוונת שמואל היא שמדין אבלות אין לו חובה להראות אבלותו בזה בשבת רק רשות, אבל מדין רחיצה לכבוד שבת ייתכן שהוא מצוה וחייב בה[ה].

אוצר החכמה
אהח18/06/2018

קרע שלא בשעת חימום מתי נחשב הוא לקרע

דאמר שמואל כל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע. לעיל (כ:) אמרו בגמרא מי שאין לו חלוק לקרוע ונזדמן לו חלוק, אם נזדמן לו בתוך שבעה קורע, ואם נזדמן לו לאחר שבעה אינו קורע. ומגמרא זו מקשים התוספות (ד״ה וכל) שסותרת את דברי גמרתינו, שהרי בתוך שבעה אין זה שעת חימום, ובכל זאת כתוב שם שקורע.

ומתרצים התוספות בכמה אופנים א. דווקא באופן שקרע כבר אז אם נזדמן לו חלוק בתוך שבעה קורע, אבל אם לא קרע עדיין אז כל שאינו בשעת חימום אינו קרע.

ומקשה המהרש״א על תירוץ זה שלעיל כתוב מי שאין לו חלוק לקרוע ונזדמן לו חלוק וכו׳, ואיך אפשר לפרש שמדובר שם שקרע כבר.

ולכך כתב המהרש״א[ו] שאולי היה לתוספות גרסא אחרת בגמרא שם, וגרסו מי שאין לו אלא חלוק אחד ונזדמן לו חלוק וכו׳, וכמו שמוכח מתוספות (ד״ה מי) שמביאים מהגמרא לעיל (שם) כגרסא זו, ופירוש הגמרא שם הוא שצריך הוא להחליף את החלוק, וכשמחליף אם בתוך שבעה הוא מחליף קורע, ואם לאחר שבעה הוא מחליף אינו קורע.

ובתוספות (ד״ה מי) מקשים על תירוץ זה, שבהמשך מתרצת הגמרא כי תניא ההיא שקורע אף שלא בשעת חימום, בכבוד אביו ואמו, ובאותה ברייתא כתוב שרק בתוך שבעה מחליף וקורע, ואילו לעיל (שם) מסיים רבי זירא שבאביו ואמו אפילו לאחר שבעה מחליף וקורע לעולם, ונשארו בצ״ע.

ב. תירוץ שני מתרצים התוספות שרק באופן שהיה לו חלוק בשעת חימום ולא קרעו אז שלא בשעת חימום לא הווי קרע, אבל באופן אחר כגון שלא היה לו חלוק בשעת חימום אז כשמזדמן לו חלוק חייב לקרוע והווי קרע[ז].

ג. שהגמרא לעיל מדברת כשיכול הוא עדיין להתחמם על מתו, וכל שעה שיכול הוא להתחמם על מתו אפילו לאחר זמן מרובה נחשב הוא לזמן חימום[ח].

והריטב״א מתרץ בשם רש״י[ט] ששמואל מדבר באדם שקרע כבר, ובאופן זה אמר שמואל שאם בא אחר כך לקרוע שלא בשעת חימום לא הווי קרע, אבל לעיל מדובר שלא קרע עדיין, ובזה מודה שמואל שמחויב הוא לקרוע אפילו שלא בשעת חימום[י].

ולתירוץ זה מקשה הריטב״א שלא מובן קושיית הגמרא מהמעשה של שמואל שהרי שמואל לא קרע עדיין, ומהי שאלת הגמרא.

ומבאר הריטב״א[יא] ששאלת הגמרא היא ששמואל קרע את הי״ב בגדים בכמה ימים זה אחר זה ולא בפעם אחת ואם כן נמצא שקרע שלא בשעת חימום על אף שקרע כבר.

במה חולקים רב ושמואל

שמואל לטעמיה דאמר שמואל כל קרע שאינו בשעת חימום אינו קרע וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה. בביאור שיטת רב שפריעת הראש בשבת רשות, כתבו התוספות (ד״ה ושמואל) בשם תוספות הרב שרב סובר שעטיפת הראש אפילו אם אינה כעטיפת הישמעאלים נחשבת היא לעטיפה, ולכך אין בעטיפתו דבר מיוחד והיכר שבגלל אבלות הוא מתעטף כן, הלכך הווי לרב רשות ויכול להתעטף בה גם בשבת.

אבל הרמב״ן כתב שאף לדעת רב צריך להתעטף כעטיפת הישמעאלים, ומכל מקום התיר זאת רב בשבת כיוון שסובר שאין מוכח כשמתעטף כן שבגלל האבלות הוא, כיוון שיש עוד אנשים שרגילים להתעטף כן אף שלא בזמן אבלות.

וכן כתב הריטב״א שאף לדברי רב מצוות עטיפה היא כעטיפת הישמעאלים[יב], ומבאר את מחלוקתם באופן אחר ששמואל סובר שעטיפת הישמעאלים היא לעיכובא ולכך אם אינו יכול לנהוג בה כבשבת לא יתעטף כלל, ורב סובר שעטיפה כזו אינה רק למצוה, אבל לעיכובא מועיל אפילו עטיפה שאינה כעטיפת הישמעאלים, ולכך בשבת יכול להתעטף באופן שלא ניכר שהוא נוהג אבלות[יג].

א. **אבל** דעת הרידב״ז שגם למאן דאמר שלא אומרים שמקצת הלילה הוא ככל היום, מכל מקום בתשמיש יהיה מותר כבר בלילה, הבאנו דבריו בילקוט ביאורים לעיל (יט:). ב. **עיין** בילקוט ביאורים (לעיל יד:). ג. **וכן** הוא דעת הרמב״ם (אבל פ״ח ה״א). ד. **וכן** כתב הרמב״ן בתורת האדם. ומסיים הריטב״א שזו היא מחלוקת קדומה (עיין לעיל יד:) ואין בידיו להכריע. ה. **ועיין** בתוספות הרא״ש בביאור דברי שמואל אם חולק על רבי יוחנן, שהבאנו דבריו לעיל. ו. **וכן** מסקנת השפת אמת שצריך לומר כדברי המהרש״א. ז. **וכן** כתוב במאירי שאם לא היה לו חלוק לקרוע בשעת חמום ואחר כך נזדמן לו, קורע תוך שבעה לשאר מתים, ותוך שלושים לאב ואם. ח. **וכמו** שאמרה הגמרא בהמשך לגבי רבנן, שבגלל שמזכירים את שמועתם נחשב הדבר לשעת חימום, ומה שתרצה הגמרא בהמשך בגלל כבוד אביו ואמו ולא תירצה במתחמם על מתו, כתבו התוספות שהוא בגלל שבלאו הכי ענתה הגמרא שפיר. ט. **וכן** מתרץ המרדכי (סימן תתקכט). י. **וכן** מבאר התוספות הרא״ש את דברי שמואל שמדבר בקרע כבר. וכן מתרץ הקרן אורה מדנפשיה. וכתב הקרן אורה שיש לדקדק קצת שמהברייתא לעיל (כ:) משמע לפי תירוץ זה שרק אם לא קרע עדיין ונזדמן לו חלוק בתוך שבעה קורע, אבל אם קרע כבר ובא להחליף לא, ולהווא אמינא של הגמרא להלן שהברייתא של מחליף וקורע מדברת בשאר מתים, וכתוב בה שבכל הימים לבד משבת מחליף וקורע, קשה סתירה בין הברייתות, ואדרבא מהברייתא לעיל יש ראיה לרבי יוחנן, ויכלה הגמרא להביא לו משם סייעתא. יא. **וכן** מבאר הקרן אורה מדנפשיה. יב. **וכמו** שמשמע מהפסוק (יחזקאל כד יז) ולא תעטה על שפם, וכוונת הפסוק היא וודאי לעטיפה על גביי הזקן כדי שיהיו שפתותיו דבוקות, ריטב״א. וכן במצורע כתוב (ויקרא יג מה) ועל שפם יעטה ומתרגם אונקלוס כאבלא יתעטף, ומילתא אגב אורחא מחדש לנו אונקלוס בזה שאבל מתעטף עד הזקן, רמב״ם (אבל פ״ה הי״ט), וריטב״א. יג. **דבר** זה כתב הריטב״א לענות על שאלתו מדוע לדברי שמואל לא יתעטף בשבת לכל הפחות בעטיפה שאינה כדרך הישמעלים.

18/06/2018

מדוע פסקו הגאונים כשמואל

שם. כתבו התוספות (שם) בהביאם את פירוש התוספות הרב, שמסתמא רב ושמואל הלכה כרב, ואין צריך להתעטף באבלות כעטיפת הישמעאלים.

אבל הגאונים פסקו הלכה כשמואל שמצוה להתעטף כעטיפת הישמעאלים, ומבאר הריטב"א שאף על גב שקיימא לן (בכורות מט:) שהלכה כרב באיסורים, ועוד קיימא לן שהלכה כדברי המקל באבל[יד], מכל מקום אפשר לבאר את פסק הגאונים בשני אופנים. א. או שנאמר שאף לרב מצוה להתעטף כעטיפת הישמעאלים, ואין חולק רב על שמואל רק לעניין עיכובא[טו]. ב. או שנאמר שכאן ההלכה היא כשמואל כיון שרב נחמן שהוא בתרא סובר והראה למעשה כמותו.

כיצד היא עטיפת הישמעאלים

וכל עטיפה שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה, מחוי רב נחמן עד גובי דדיקנא. מובא בריטב"א שבקצת מקומות נהגו עיטוף בכך שהיו נותנים חתיכת בגד על שפתם וזקנם, ולא היו מכסים ראשם.

וכתב הריטב"א שלא נכון הם עושים כיון שלדברי כל המפרשים עיקר עטיפה הוא כסוי הראש, וכדאמרינן בעירובין (ק:) ומכסה ראשה כאבל, וכן במגילת אסתר (אסתר ו יב) כתוב אבל וחפוי ראש, וגם לשון עטיפה משמע על הראש[טז].

ולעניין ציצית כתב המשנה ברורה (סי' ח סק"ד) שצורת עיטוף הטלית בשעת ברכה לסוברים שצריך עיטוף[יז] היא, שמכסה את ראשו בטלית עד שמגיע לפיו[יח]. ובנמוקי אורח חיים מביא בשם זקנו מהר"ש שהוקשה לו מאוד על הנוהגים להתעטף כן איך ייתכן לפרש שזו היא עטיפת הישמעאלים והלא אין יכולים לראות כיצד ללכת בצורת עטיפה כזו, ולא שמענו שמוליכים את הישמעאלים לכוון להם את הדרך כמו שמוליכים עיור, ועיין ברבינו חננאל[יט]. ובשולחן ערוך הרב (או"ח סי' ח ס"ה)[כ].

אם רק עטיפת הראש התירו בהוכחת מנעלים או לא

שם. נחלקו המפרשים אם רק עטיפת הראש התירו כשמנעליו מוכיחות עליו, או שגם השארת קרע התירו כשלובש מנעלים, דעת הגאונים[כא] שרק עטיפת הראש התירו בהיכר מנעלים, אבל חזרת קרע לא[כב], וטעמם לפי שעטיפת הראש אפשר לומר שעושה כן מפני שחושש הוא בפיו ובראשו, ולכך כשמנעליו מוכיחות עליו שאינו אבל מותר, אבל קרע אין אפשרות לתלות שעושה כן בגלל טעם אחר, ולכך לא מועיל הוכחת המנעלים ואסור[כג].

אבל דעת ר"י הזקן[כד] שאף בחזרת קרע אם לובש מנעלים מותר לו להשאיר את הקרע כמו שהוא, כמו שהתירו עטיפת הראש בהוכחה זו[כה].

לכבוד אביו ואמו האם חייב לקרוע שוב כל שבעה

כי תניא ההיא בכבוד אביו ואמו. נחלקו הראשונים אם קרע פעם אחת על אביו ואמו ומחליף בגדיו, אם חייב לקרוע שוב בתוך שבעה. דעת רבינו יצחק[כו] שאחר שקרע פעם אחת אינו חייב לקרוע יותר, וכוונת הגמרא היא שמפני הכבוד התירו לו לקרוע ואין בזה משום בל תשחית, אבל אינו חובה.

ויש מבעלי התוספות[כז] שסוברים שבאביו ואמו כשמחליף בגדיו חייב הוא לקרוע שוב כל שבעה[כח].

כשלא החליף, רק הוסיף בגד באבלות על אביו ואמו אם צריך לקרעו

שם. היה אבל על אביו ואמו והוסיף ולבש עוד בגד אחר, מביא המאירי יש אומרים שסוברים שאינו חייב להוסיף ולקרוע את אותו הבגד. ומהירושלמי מביא המאירי שכתוב שם שצריך לקרעו.

וכתב המאירי להכריע הדבר ולחלק בין אם הוסיף בגד עליון שאז צריך לקרעו, לבין אם אינו בגד עליון שאז אין צריך לקרעו.

בשאר מתים אם מותר להחליף בגדים

שם. בשאר מתים כיון שאם מחליף את בגדיו אינו קורע, מביא המאירי מחלוקת אם מותר לאבל להחליף את בגדיו, אם זה נחשב שמבטל אבלות כהחזרת קרע לאחוריו שאסור[כט] או לא, דעת קצת מפרשים שבשאר מתים אין לו להחליף בגדיו רק כשיש לו צורך בכך, וכגון שנתחדש קור או חום. ודעת יש אומרים שאף לכתחילה יכול הוא להחליפם.

ומבאר המאירי שלדעת היש אומרים אין זה נחשב לביטול אבלות כהחזרת קרע לאחוריו, כיון שבהחזרת קרע כשאדם רואה את אותו הבגד שקרעו ואינו רואה בו את הקרע סובר הוא שנתאחה, הלכך הווי ביטול אבלות בידיים, מה שאין כן בהחלפת בגדים הכל יודעים שאדם צריך להחליף את בגדיו תמיד מכמה סבות, הלכך אין בזה בטול אבלות.

בשאר מתים אם מותר להחזיר את הקרע לאחוריו

שם. מדברי המאירי שהבאנו לעניין החלפת בגדים בשאר מתים יוצא, שלהחזיר קרע לאחוריו וודאי שאסור, וכל המחלוקת שהביא המאירי היא רק לעניין החלפת בגדים כמו שכתבנו.

אבל דעת הרבינו ירוחם בשם הראב"ד[ל], שכיון שראינו בגמרתינו שבשאר מתים מחליף ואינו קורע, הכי נמי שבשאר מתים מותר להחזיר את הקרע לאחוריו[לא].

פסק הראשונים באותם קרעים אם מתאחים או לא

אותן קרעין מתאחין או אין מתאחין, פליגי בה אבוה דרב אושעיא ובר קפרא, חד אמר אין מתאחין וחד אמר מתאחין וכו'. התוספות הרא"ש מביא שיש שפוסקים שאותם קרעים מתאחים, וטעמם כיון שדברי סופרים הם, הלכך הולכים בהם אחר המקל. אבל הראב"ד[לב] הר"ן והריטב"א פוסקים שאינם מתאחים, וטעמם כיון שרבי אושעיא סובר כמאן דאמר שאין מתאחין, הלכך הווי הדעה השניה אחד במקום שניים, ולכך ההלכה היא כשנים[לג].

לשיטת רבינו חננאל כיצד מתיר רבא לילך במצנפת בבית והרי פח"ז חובה

אמר רבא אבל מטייל באונקלי בתוך ביתו. הרבינו חננאל מפרש שאונקלי הוא כעין מצנפת[לד], ומבאר הריטב"א שלפירוש הרבינו חננאל אף על גב ששמואל אמר לעיל שפריעת הראש היא חובה, ואסור לאבל להתעטף בשבת, מכל מקום או שלא דיבר שמואל באופן זה שהוא עראי ובחדרי חדריו, או שרבא חולק בזה על שמואל.

אם נוהג האבל דברים שבצנעא ברגלים

אמר ליה לאו סבר לה מר אין אבילות בשבת, אמר ליה הכי אמר רבי יוחנן דברים שבצינעא נוהג. נחלקו הראשונים אם נוהג האבל דברים שבצנעא ברגלים, דעת כת מן החכמים[לה], שרק בשבת שעולה לחשבון שבעת ימי האבילות (לעיל יט.), אמר רבי יוחנן שדברים שבצנעא נוהג, אבל ברגלים שאינם עולים לחשבון הימים, אף דברים שבצנעא אינו נוהג בהם[לו]. ודעת הגאונים וההלכות שגם ברגלים דברים שבצנעא נוהגים[לז].

אם נוהג אבלות ודברים שבצנעא בפורים

שם. נחלקו הראשונים אם נוהג אבלות בפורים או לא, דעת הר"ן ורבינו גרשום[לח] שנוהג בפורים כל דיני אבלות, ומבאר הר"ן שכיון שאינו יום טוב ומותר בו עשיית מלאכה הלכך נוהג בו אבלות, ואף על פי שכתוב בו (אסתר ט כב) ימי משתה ושמחה, לא אסרו בזה רק הספד ותענית אבל אבלות נוהגת בהם.

ודעת השאלתות[לט] שאין נוהג בפורים דיני אבלות, ואם מת לו מת קודם פורים ופגעו שבעת ימי האבלות בפורים, בטלה ממנו גזרת שבעה.

ודעת הר"מ מרוטנבורג והרא"ש[מ], שאין האבלות נוהגת בפורים רק בדברים שבצנעא, ואם פגעו שבעת ימי האבלות בפורים עולה לו למספר הימים, וממשיך אבלותו לאחר הפורים.

[יד] **מוסיף** הריטב"א ששאלה זו לא קשה כל כך, כיון שכבר אמר הריטב"א (לעיל יח.) שאין הכלל הזה רק במחלוקת תנאים ולא במחלוקת אמוראים. וכמו שכתבו התוספות (ד"ה הכי).

[טו] **וכמו** שכתבנו את דברי הריטב"א אלו לעיל בביאור מחלוקת רב ושמואל.

[טז] **ולכך** אמרה הגמרא לגביי שבת שאין נוהג בה פריעת הראש, והוא מלשון (במדבר ה יח) ופרע את ראש האשה, ריטב"א. וכתב הריטב"א עוד בשם ספר המצות, שלא נהגו בצרפת להתעטף בעטיפת הישמעאלים באבלות, מפני שדרים בין הגויים ואם יתעטפו יהיו מתלוצצים בהם.

[יז] **עיין** בבית יוסף (או"ח סי' ח ד"ה וסדר) שמבאר בארוכה הדעות אם צריך בציצית עיטוף כישמעאלים או לא.

[יח] **וממשיך** המשנה ברורה שצריך להשליך את כל הארבע ציציות לצד שמאל, ולעמוד כך כדי הילוך ארבע אמות, ואחר כך להסיר את העטיפה עד שהתפילין של ראש יהיה נראה קצת, ולהעמיד כל אחד מהציציות על מקומה, וזהו העטיפה שיוצאים בה לכולי עלמא.

[יט] **כתב** הרבינו חננאל, פירוש עטיפת הישמעאלים שאמר שמואל הוא, שמכסה שפמו וזקנו וחוטמו במצנפתו או בטליתו, ע"כ. ולא מזכיר הרבינו חננאל עטיפת הראש כלל.

[כ] **שמדבר** שם לעניין ציצית וזה לשונו, ולכן צריך להתעטף בטליתו כעטיפת הישמעאלים דהיינו לכסות הראש עם הפנים עד גומות שבלחי למטה מפיו.

[כא] **וכן** מפרשים השיטת ריב"ב, מכתם ונמוקי יוסף.

[כב] **וכן** היא גרסת הרי"ף בדברי רבי יוחנן, לא שנו 'פריעת הראש' חובה אלא שאין לו מנעלים ברגליו וכו'.

[כג] **והשפת** אמת כתב שעטיפה אין בה פרסום אבלות כמו בכפיית המטה וקריעה, כיון שעל כל פנים הישמעאלים הולכים בה תמיד, מה שאין כן באידך שאינם שייכים רק לאבלות, הלכך לא התירו אותם אף בהוכחת מנעלים.

[כד] **מביאו** הריטב"א.

[כה] **ומסיים** הריטב"א שכן פסקו בתוספות.

[כו] **מובא** בריטב"א.

[כז] **מביאם** הריטב"א.

[כח] **ומסיים** הריטב"א שכדבריהם נראה מהירושלמי (פ"ג ה"ח), ושכן הלכה.

[כט] **עיין** בקטע הבא.

[ל] **מובא** ברמ"א (יו"ד סי' שמ ס"ק לד).

[לא] **ועיין** בהגהות הגר"א (יו"ד שם).

[לב] **מובא** בתוספות הרא"ש.

[לג] **ועיין** בתוספות הרא"ש שמביא לפסק זה עוד ראיה מהירושלמי.

[לד] **ודומה** לו שנינו בסוף מנחות (קט:) הלבישו באונקלי, רבינו חננאל.

[לה] **מביאם** הרמב"ן.

[לו] **ועיין** ברמב"ם (אבל פ"י ה"ג), ובכסף משנה שם.

[לז] **וכן** כתוב בתוספתא (פ"ג) כדבריהם.

[לח] **מביאו** המרדכי (סימן תתקט).

[לט] **מובא** בטור (יו"ד סי' תא).

[מ] **מביאם** הטור (שם).

האם לרבי יוחנן יש חיוב לאבל ללבוש מנעלים בשבת

הכי אמר רבי יוחנן דברים שבצינעא נוהג. כתב הריטב"א שלשון נוהג משמע שהוא חייב לנהוג בהם, ולפי זה לרבי יוחנן נת"ר כיון שאין ניכר בעשייתם שאבל הוא חובה לו לנהוג בהם.

ומקשה הריטב"א שלעיל אמר רבי יוחנן על דברי שמואל, לא שנו אלא שאין לו מנעלים ברגליו וכו', ומנעלים אין בלבישתם אבלות בפרהסיא, כמו שמשמע מדברי שמואל שאמר נת"ר רשות, ובכל זאת משמע שסובר רבי יוחנן שיש לאבל אפשרות ללבוש את המנעלים בשבת. ומתרץ בשני אופנים **א.** או שלדבריו של שמואל אמר זאת רבי יוחנן, אבל רבי יוחנן עצמו סובר שחייב האבל להסירם[מא]. **ב.** או שמנעלים אינם ממש דבר שבצנעא, כיון שכשהוא לפני העם אז הווי פרהסיא, ואילו בביתו הווי צנעא, הלכך הווי רשות[מב].

ומבאר הריטב"א שלפי התירוץ השני יוצא שלדעת רבי יוחנן יש כאן שלושה דינים **א.** פח"ז חובה לא לנהוג בהם אבילות בשבת. **ב.** ת"ר חובה לנהוג בהם אבלות בשבת. **ג.** נעילת הסנדל רשות[מג].

אין אומרים הלכה כדברי המקל באבל במחלוקת אמוראים

שם. קיימא לן (לעיל יח. כג.) שהלכה כדברי המקל באבל, ומכל מקום בהלכות גדולות פסק הלכה כרבי יוחנן שדברים שבצנעא חובה הם לאבל לנהגם בשבת, ולא פסק כרב ושמואל שהקלו בזה לעיל ואמרו שתשמיש המיטה שהוא מדברים שבצנעא רשות הם לו[מד], והטעם לזה כתבו התוספות (ד"ה סמי) שאין אנו אומרים כלל זה רק במחלוקת תנאים ולא במחלוקת אמוראים[מה].

הסבר הרמב"ם שכתב שעטיפת הראש הוא דבר שבצנעא

שם. הרמב"ם (אבל פ"י ה"א) פסק כדברי רבי יוחנן שאין אבלות בשבת רק בדברים שבצנעא, ומביא את עטיפת הראש בין הדוגמאות של דברים שבצנעא. ותמהו עליו הכסף משנה והלחם משנה שאדרבה עטיפת הראש משמע מהגמרא שנחשב הוא לפרהסיא, ולכך אמר בה שמואל פח"ז חובה.

ומתרץ הכסף משנה **א.** שהרמב"ם מדבר שם באבל שלובש מנעלים כמו שמבואר בהמשך הרמב"ם שם, והלכך נחשב עטיפת הראש לדבר שבצנעא, כדברי רבי יוחנן שאמר שמנעליו מוכיחות עליו[מו].

ב. עוד מתרץ הכסף משנה, שיש לומר שפסק הרמב"ם כרב שפריעת הראש רשות, וסובר הרמב"ם שטעמו של רב הוא, שעטיפת הראש הווי דבר שבצנעא, כיון שיש עוד אנשים שמכסים את ראשם אף שלא בזמן אבלות.

והלחם משנה מוסיף ומתרץ שהרמב"ם פסק כן כיון שראינו בגמרא שרב יוסף התעטף בביתו בשבת באבלות, ומשמע מכך שעטיפת הראש הוא מדברים שבצנעא. ואף על פי שכתב הרמב"ן ששאני התם שהיה בתוך ביתו הלכך הווי צנעא, הרמב"ם אינו מחלק כן וסובר שרב יוסף חולק על שמואל, ועטיפת הראש לדעת רב יוסף הוא דבר שבצנעא בכל המקומות.

הסבר הרמב"ם שכתב שמנעלים הם מדברים שבפרהסיא

שם. בין הדוגמאות של דברים שבפרהסיא מביא הרמב"ם (שם) את נעילת מנעלים שאין נוהג בהם האבל אבלות בשבת.

והקשו עליו המפרשים[מז] שאדרבא בגמרא מבואר שהוא רשות לכולי עלמא, והטעם שהוא רשות כיון שהוא דבר שבצנעא. ומתרץ הריטב"א[מח] שנראה שהרמב"ם כתב כן לפי טעם הגמרא שמוכח מסוגיתינו, שתלוי אם ניכר הדבר שעושה כן בגלל האבלות או לא, וכיון שבימינו אפילו עני שבישראל כולם הולכים במנעלים, הלכך הווה דבר שבפרהסיא אם אינו הולך בהם ואסור[מט].

18/06/2018אהח

והנמוקי יוסף מבאר שלדעת הרמב"ם רבי יוחנן שאמר לא שנו אלא שאין לו מנעלים ברגליו, אבל יש לו מנעלים ברגליו מנעליו מוכיחין עליו, ומשמע שסובר רבי יוחנן שנעילת מנעלים היא רשות, לדבריו של שמואל אמר כן, אבל רבי יוחנן עצמו סובר שהוא מדברים שבפרהסיא וחובה לאבל ללבשם בשבת[נ]. ומכל מקום מקשה הלחם משנה מי הכריחו לרמב"ם לדחוק עצמו ולומר שלדבריו של שמואל אמר רבי יוחנן את דבריו, ולא פירש את הדברים כפשטן שרבי יוחנן עצמו סובר כן, ונשאר בצריך עיון.

והקרן אורה כתב לתרץ שלמד הרמב"ם שכוונת רבי יוחנן היא שלא שנו אלא כשאין לו מנעלים ברגליו, אבל אם יש לו מנעלים ברגליו כיון שמחוייב הוא לנועלם מנעליו מוכיחין עליו ויוכל לילך מעוטף, ופסק הרמב"ם כרבי יוחנן[נא].

תלמוד תורה וברכת אבלים אם הם דברים שבצנעא

שם. בעניין תלמוד תורה, כתב התוספות הרא"ש[נב] שיראה שהוא מדברים שבצנעא שאסור[נג] האבל בהם, אבל אם קראו לאבל לעלות לתורה חייב הוא לעלות כיון שאם לא יעלה ניכר שבגלל האבלות אינו עולה והווי בפרהסיא[נד].

אבל המרדכי (סימן תתקו) מביא שדעת ר"י שמותר לאבל ללמוד בשבת כיון שהתורה משמחת את הלב והאבל צריך לשמח את עצמו בשבת.

ולעניין אמירת ברכת אבלים בברכת המזון בשבת, נחלקו הראשונים, הריטב"א כתב שנראים הדברים שאין אומרים אותו בשבת אפילו ביחיד כיון שדברים שבפרהסיא לגמרי הוא למי שישמע אותו, ומסיים הריטב"א שכן המנהג[נה].

והרמב"ן סובר שביחיד אומרים אותו, אבל לא כשיש שם אחרים שאוכלים, דהווי בפרהסיא[נו].

בסברות התנאים אם עצרת כשבת

משחרב בית המקדש עצרת כשבת. הריטב"א ביאר את טעמי השיטות שדעת ר' אליעזר שאין רגל מפסיק אלא כשהוא נוהג שבעה ימים, שבזה אילו היו אומרים שיעלו, היה עולה לכל שבעת ימי האבילות וע"כ אתה אומר שאינה עולה, אך עצרת בזמן שאין הבית קיים שאין בה שבעה ימים לענין הקרבת קרבנות הרגל, אינה מפסקת. ודעת רבן גמליאל שהשוו והוקשו כל המועדות זה לזה חוץ משבת שאינה מפסקת, ונתבאר הטעם בירושלמי (מו"ק פ"ג סוף ה"ה), שא"א שבעה ללא שבת, וא"כ לעולם לא משכח"ל אבלות שבעה[נז].

ובמצבת משה הקשה לדברי ר"ג שהשוו גם ר"ה ויוכ"פ שמפסיקים מטעם שנקראו מועד והוקשו המועדות זה לזה, א"כ נאמר כן גם בראש חודש שאף הוא קרוי מועד כמבואר בגמרא (שבועות י.), ויפסיק האבילות. ותירץ שענין האבלות אינו אלא מדרבנן, וא"כ מה שהשוו עצרת ור"ה לשאר רגלים אינו אלא אסמכתא, ועיקר הטעם הוא משום ששייך בהם שמחה[נח], וא"כ אין טעם זה שייך בר"ח, ולכך אינו מפסיק.

מא. ועיין בתוספות הרא"ש ובקרן אורה. **מב. ועיין** בקרן אורה. **מג. והקרן** אורה מוכיח מהנמוקי יוסף שסובר שלדברי רבי יוחנן גם פריעת הראש היא רשות, כיון שאינה תמיד בפרהסיא, וכשנמצא האבל בביתו היא בצנעא. ומקשה הקרן אורה על חידוש זה שאם כן מה מקשה אביי לרב יוסף מדברי רבי יוחנן שאמר שדברים שבצנעא נוהג, והלא ייתכן שדיבר רבי יוחנן רק בדברים שהם בצנעא ממש, ולא בנעילת מנעלים ובפריעת הראש שלפעמים הם בפרהסיא. ומתרץ שאפשר לומר שאביי מקשה שכיון שבדברים שבצנעא אמר רבי יוחנן שחייב האבל לנהוג בהם, אם כן פריעת הראש אף על פי שאינה ממש צנעא מכל מקום ראוי לנהוג כן אף על פי שאינו חובה כל כך. וכתב הקרן אורה שלפי זה אתי שפיר דברי רבי יוחנן שאמר אף על פי שאמרו אין אבלות בשבת וכו', ודברים אלו קשים שאם כן לאיזה עניין נאמר שאין אבלות בשבת, והלא בחזרת קרע וזקיפת המטה כתב הרמב"ן (לעיל כג:) שאפילו למאן דאמר שסובר שיש אבלות בשבת מודה הוא שמחזיר את הקרע וזוקף את המטה, ובשאר הדברים הרי מודה רבי יוחנן שחייב לנהוג אבלות כיון שהם דברים שבצנעא, ודוחק לומר שדין זה מתייחס לפריעת הראש אליבא דשמואל בלבד. אבל לתירוץ זה מתורץ שפיר, שרבי יוחנן לא מחייב רק בדברים שבצנעא ממש, אבל בפריעת הראש ונעילת הסנדל מודה שרשות הוא, ולעניין פריעת הראש ונעילת הסנדל אמרו שאין אבלות בשבת. **מד. ומוסיפים** התוספות שבכתובות (ד.) מביאה הגמרא סיוע לרבי יוחנן מאביי ורבא שסוברים כמוהו. ומדברי התוספות אלו משמע שסוברים התוספות שכוונת שמואל ב'רשות' לרשות ממש, אבל התוספות הרא"ש כתב שכוונת שמואל היא שכיון שדברים אלו רשות הם הלכך חייב האבל לנהוג בהם, ולפי זה רבי יוחנן שאמר בהמשך העמוד שדברים שבצנעא חייב האבל לנהוג בהם אינו חולק על שמואל, ולא קשה מידי. **מה. וכן** כתב הריטב"א כלל זה, וראה בילקוט ביאורים (לעיל יט:) עוד שיטה בזה. **מו. וכעין** זה כתב הקרן אורה, אלא שמוסיף שמפרש הרמב"ם שרבי יוחנן שאמר לא שנו חולק על שמואל שאמר פריעת הראש חובה, וסובר רבי יוחנן שלא שנו אלא כשאין לו מנעלים ברגליו, אבל אם יש לו מנעלים ברגליו כיון שמחויב הוא לילך במנעלים בגלל שדבר שבצנעא הוא, וכמו שנרחיב להלן, מנעליו מוכיחין עליו, וצריך הוא לילך מעוטף. **מז. ר"ן** ריטב"א כסף משנה ולחם משנה. **מח. וכן** מתרץ הכסף משנה מדנפשיה בתירוצו הראשון. **מט. וכן** כתוב בתוספות הרא"ש, שבימינו שלא רגילים ללכת בעטיפת הראש, וגם לא רגילים ללכת יחף, הווי פריעת הראש ונעילת סנדל חובה. וכתב הלחם משנה שכתירוץ זה משמע מרבינו ירוחם (ח"ג נתיב כח) שכתב שעכשיו שאין רגילות ללכת בלי מנעלים הוי נעילת הסנדל חובה, ומסיים הרבינו ירוחם שכן כתב הרמב"ם, משמע שטעמו של הרמב"ם הוא בגלל מנהגנו בזמן הזה כמו שכתב הכסף משנה, ומסיים הלחם משנה שמכל מקום לא משמע לתרץ כן עיי"ש. **נ. וכתב** הנמוקי יוסף שאבל מגרסת הרי"ף משמע שסובר שרבי יוחנן כשמואל סבירא ליה. **נא. ועיין** בדברי הקרן אורה עוד. **נב. כתוב** גם ברא"ש בפסקיו (סימן כח). **נג. וזהו** לשיטת רבי יוחנן שדברים שבצנעא נוהג בהם אבלות בשבת, אבל שמואל שאמר נת"ר רשות, הבאנו לעיל מחלוקת אם הוא סובר כרבי יוחנן, או שהוא סובר שדברים שבצנעא רשות הם לאבל ולא חובה. **נד. ומוסיף** הרא"ש ששמע שרבינו תם היה המנהג לקרותו כל שבת לעלות לתורה ברביעי, ונעשה רבינו תם אבל, ובאותה שבת של ימי האבלות לא קראו החזן לעלות ואף על פי כן עלה רבינו תם מעצמו, וביאר טעמו שכיון שהרגילות היא שהוא עולה לתורה ברביעי בכל שבת, אם לא יעלה עכשיו ניכר שבגלל האבלות הוא נמנע, הלכך הווי דבר שבפרהסיא שאסור לנהוג בו בשבת. **נה. וכן** כתב הנמוקי יוסף בשם רב יהודאי גאון. **נו. בעניין** שאילת שלום בשבת, בירושלמי (פ"ג ה"ה) מבואר שבמקום שנהגו לשאול שלום לאבלים בשבת שואלים, משום דכתיב (משלי י כב) ברכת ה' היא תעשיר - זו מצות שבת דכתיב (תהילים לז ד) והתענג על ה' ויתן לך משאלות לבך, קרבן העדה. ולא יוסיף עצב עמה - זו אבלות שלא ינהגו בה בשבת. וכתב המאירי שמכל מקום האבל עצמו אינו שואל שלום בשבת, ומוסיף המאירי שגדולי המחברים שכתבו שהאבל עצמו שואל שלום בשבת, אפשר שכוונתם היתה שהוא משיב. **נז. וראה** לעיל במשנה (יט.) שהארכנו בביאור טעמיהם. **נח. ואף** ר"ה מצוה לשמוח בו, כמבואר בשאג"א (סו"ת סי' קב). ויוכ"פ כיון שחמור הוא מהרגלים שעונשו כרת. וראה שאילתות (פר' חיי שרה סי' טו, והעמק שאלה סק"י), וברא"ש (פ"ד סוס"י יד), ומחצית השקל (סי' תקכו סק"ו).

בטעם שהוצרכה הגמרא לומר שהלכה כרבן גמליאל

הלכה כר"ג. התוס' הקשו הרי בלא פסיקתו הלכה כר"ג משום שהלכה כדברי המיקל באבלי[נט]. ותירצו שיש גם חומרא בסברת ר"ג, וכגון בשלושה אופנים דלהלן. א. אם קברוהו סמוך לחשיכה ולא נשאר אפילו שעה אחת לנהוג בה אבילות, שאין הרגל מבטל אלא כשנהג קצת אבילות[ס]. ב. קברוהו נכרים ביום טוב. ג. שמע שמועה קרובה ביום טוב. שבכל אלו אם הם כרגלים, כיון שאינו מבטלם [מפני שלא התחיל באבילות קודם הרגל] אינם עולים למנין שבעה, אך אם הם כשבת עולים למנין שבעה[סא]. וא"כ כיון שיש בדבר חומרא וקולא לכן הוצרכה הגמרא להשמיענו שהלכה כר"ג. והריטב"א כתב שבזה גופא נחלקו הלשונות על מה אמר 'הלכה כר"ג', ולהסובר שההלכה נאמרה לגבי קבורת קטן, סובר שאין צריך לפסוק כאן כר"ג כיון שבהאופנים המצויים יותר, שיטת ר"ג היא לקולא, וא"כ ההלכה כמותו שהוא מיקל[סב].

במצבת משה כתב לדון שלכאורה באבלות הלכה כמיקל אף באופן שנמצא ששני הדינים סותרים זה את זה[סג], וכגון שימות לו מת קודם ר"ה ויהא נדון כרגל להפסיק, ואח"כ אם ישמע שמועה רחוקה על מת אחר בר"ה עצמו יעלה לו יום ר"ה כמ"ד שר"ה אינו כרגל. אך נטה לומר שא"א לפסוק כמיקל כשנמצא ששני הדינים סותרים הם זה את זה.

תינוק שמת מלין אותו על קברו

כל שלושים יום תינוק יוצא כו'. כתב הרא"ש (סוף סי' פח וקרבן נתנאל שם) שאם מת תינוק קטן קודם המילה, מלין אותו על קברו ונותנין לו שם. שלעתיד לבוא יקום בתחית המתים, ויהיה ניכר שיהודי הוא. וע"י נתינת השם יהיה היכרות בינו לבין אביו.

אם מותר להוציא התינוק בארון

תנוק יוצא בחיק. נחלקו המפרשים בביאור דין זה, יש אומרים[סד] שיוציאוהו בחיק דווקא ולא בארון. ויש אומרים[סה] שהכוונה היא שאין צריך להוציאו בארון ובמטה ודי להוציאו בחיק, אך אם רוצים לכבדו יותר, הרשות בידם. **בביאור** השיטה שיש להוציאו בחיק דווקא ואסור להוציאו בארון, כתב במצבת משה עפ"י המבואר (בע"ב) דינים נוספים בהוצאת תינוק ושאין אומרין עליו ברכת אבלים, ולכן אם יוציאוהו בארון יש לחוש שאף ינהגו בדברים אלו ויאמרו עליו ברכת רחבה ויברכו ברכה לבטלה, כיון שלא תיקנו חז"ל לברך עליו ברכה זו.

בטעם שמותר לאשה אחת לקבור המת, כשעמה שני אנשים

ונקבר באשה אחת ושתי אנשים. כתב הרמב"ם (איסו"ב פכ"ב ה"ח) לא תתיחד אשה אחת אפילו עם אנשים הרבה. והקשה הכס"מ (שם) מכאן שמבואר שלכו"ע שרי באשה אחת ושתי אנשים ואף הרמב"ם פסק זאת (אבל פי"ב ה"י). ותירץ שביחוד ממש בבית כשאין הפתח פתוח לרשה"ר אמנם אסור, אך כאן בבית הקברות שהמקום פרוץ ואין שם בית ודלת, מותר[סו]. והלח"מ (שם) תירץ עפ"י המבואר בתוס' (בע"ב ד"ה אבל) בהיתרו של אבא שאול באיש עם שתי נשים משום שבשעת אבלות מותר, וא"כ ה"ה לרבנן באשה עם שתי אנשים שהוא יחוד יותר קל, שרי כאן משום שעת אבלות[סז].

בדין קבורתו באיש אחד ושני אנשים כשהם קרובי המת

אבל לא באיש אחד ושתי נשים. כתב ב"י (יו"ד סי' שנג) בשם האו"ז שאם הם קרוביו של התינוק מותר, וביאר הדרכי משה (שם א) משום שאין היצר מתגרה בשעת צרה, וכשהם קרובים, עת צרה ושעת אנינות היא להם[סח]. ובבית מאיר (שם) תמה בזה שזוהי סברת אבא שאול כמבואר בקידושין (פ:), אבל חכמים נחלקו על סברא זו. אמנם לשיטת האור זרוע אין להקשות כן, שהוא פסק (סי' תכג) כאבא שאול ולא כחכמים[סט], וא"כ יש לומר שהטעם שהתיר כשהם קרובי המת הוא כסברת אבא שאול וכמש"כ הדרכי משה[ע].

כד:

האם מדובר בתנוק שכלו חדשיו או אף כשלא כלו

ואין עומדים עליו בשורה וכו'. התוס' כתבו שרש"י פירש [ואינו לפנינו] שמדובר בתנוק שלא כלו לו חדשיו, וכ"כ הרא"ש (סי' פח) בשם הרי"צ גאות שדין זה הוא כשלא כלו חדשיו, שאם כלו חדשיו הרי הוא כחתן שלם (נדה מד.), והתוס' פירשו שאפילו בשכלו חדשיו וצריך להתאבל עליו, מ"מ אין מחמירין כ"כ להצטער. ויש שכתבו[א] שבוודאי דין זה הוא דווקא בכלו חדשיו, שאל"כ אין נוהגין בו כלל אבילות כיון שלא יצא מחזקת נפל, ובגמרא משמע שנוהגין אבלות עליו, אלא שלא החמירו בו בכל דיני אבילות, וא"כ מיירי דווקא בשכלו חדשיו[ב].

ויש שכתבו[ג] ליישב שהרי מבואר בשו"ע (יו"ד סי' שעד ס"ו) שהרוצה להחמיר על עצמו להתאבל על מת שאינו צריך להתאבל עליו, אין מוחין בידו. וא"כ משמיענו התוספתא שבתנוק שלא כלו חדשיו אף שרשאי להחמיר להתאבל, מ"מ אין אומרים ברכת אבלים משום ברכה לבטלה[ד]. אך פקפק בדבר שאפשר שגבי תנוק שלא כלו חדשיו אין להחמיר, שמא יהא קלקול ע"י לגבי איסור ערוה[ה].

במה נחלק ר"ע על ת"ק

ר"ע אומר הוא בן שנה וכו'. בביאור מחלוקת ר"ע ות"ק נאמרו כמה דרכים. **יש** שכתבו[ו] שלת"ק די בהיותו בן י"ב חודש, ור"ע חולק על ת"ק שאין בן י"ב חודש יוצא במיטה אא"כ אבריו נראים כבן שתים.

ויש שביאר[ז] שר"ע סובר שלא די שיהא בן י"ב חודש אלא צריך שיהא בן שנה תמימה[ח]. וכ"כ המהרש"א בדעת תוס' שנחלקו רק אם די שיהא בן י"ב חודש, או שצריך שיהא בן שנה[ט]. וכתב שזהו דוחק. אמנם התוס' הביאו גירסת מס' שמחות ולפיה מתבאר שת"ק סובר שצריך שיהא בן ב' ג' שנים, ור"ע סובר שאף בן שנה ונראה כבן שתים, וכן להיפך.

ויש שפירש' כשני הפירושים הקודמים כאחד, שר"ע נחלק בשני פרטי דינים, שלא די בי"ב חודש אלא צריך שיהא בן שנה, וגם שיהיו אבריו כבן שתים.

האם רשב"א חולק לגבי מי מוציאין במיטה

היוצא במיטה רבים מצהיבין עליו. רוב הראשונים מבארים כפשוטו, שכיון שהוא גדול ויוצא במיטה, לתנא קמא כשהוא בן י"ב חודש ולרבי עקיבא כדאית ליה, צריכים הרבים להיות מצטערים ולהצהיב פניהם עליו מרוב בכי. והוא דבר בפני עצמו ואינו חולק עם ת"ק ור"ע. אולם המאירי מפרש שזהו

[נט] **ראה** בהעמק שאלה (שאילתא טו סקי"א) שהאריך לבאר מדוע לא תירצו התוספות שקמ"ל שהלכה כמיקל אף ביחיד החולק עם הרבים (כעין המבואר בעירובין מו. גבי הלכה כדברי המיקל בעירוב). ועוד ביאר מדוע לא תירצו שקמ"ל שהלכה כר"ג ולא כרבנן שהם מכריעים, היפך הכלל שהלכה כדברי המכריע.

[ס] **כן** נפסק בשו"ע (יו"ד סי' שצט ס"א) שאם היה סמוך לחשכה ולא היה יכול לנהוג אבלות, אין הרגל מבטל האבילות. וראה ברכ"י (שם) שהיינו כשידע את הדין שאין לנהוג אבלות בביה"ש. אבל אם לא ידע ונהג אבלות, דנים לקולא ואומרים שבאותה שעה היה עדיין יום. ויש מקילין יותר שדברי השו"ע הם רק סמוך לצאת הכוכבים, אך בבין השמשות ממש סמוך לשקיעה אף אם לא נהג אבלות עולה לו, (ראה שדי חמד אבלות אות טו, ובית אהרן מערכת א. אות ג, ועיקרי הד"ט סי' לו אות לט, ואות כה.).

[סא] **ראה** בביאורי הפשט, ומה שכתבו תוס' בנפק"מ השלישית אם שמועה קרובה עולה לו, שרגלים אינו עולה ושבת עולה, אמנם כ"כ בשו"ע (יו"ד ת"ב ס"ז) פסק שכששמע שמועה קרובה בשבת עולה לו ליום אחד, ויום שישי יהא שביעי לאבלותו, אך הט"ז (שם סק"ה) הביא שיש חולקים. עיי"ש.

[סב] **אמנם** ראה לח"מ (אבל פ"י הי"ג) שמתבאר מדבריו שללישנא בתרא שאמר הלכה כר"ג לגבי קבורת תינוק, אין ההלכה כר"ג לגבי ר"ה שכרגל. וראה בילקוט ביאורים להלן ע"ב.

[סג] **עיי"ש** שדימה זאת לנדון הריטב"א (לעיל כ.) בדברי הגאונים שיום ל' אף שנחשב כלפניו כלפי תינוק והוי נפל, ומאידך לגבי שמועה רחוקה נחשב כלאחריו ואין נוהג בו אבילות, ואין אומרים שאי אפשר ששני הדינים יסתרו זה את זה, שכך הדין באבלות.

[סד] **שיטת** ריב"ב שבריי"ף (יז:). וכן מדברי רש"י כאן 'ולא בארון' דייק בדברי שאול שאסור להוציאו בארון, ושלא כדברי האו"ז, וכן מפורש בפירוש למסכת משקין מרש"י.

[סה] **ש"ך** (יו"ד סי' שנג סק"ב).

[סו] **והמגיה** (הובא בלקוטים איסו"ב שם) הקשה עליו שא"כ יהא מותר אף באיש עם ב' נשים. ולכן תירץ שמעיקר הדין מותר שתתיחד האשה עם שני אנשים כשרים, אלא שמחמירים שלא להחזיק סתם בני אדם בכשרים, וכשעסוקין במת אפילו סתמא מוחזקים ככשרים. וראה באור יקרות (לקוטים איסו"ב שם) שהאריך להקשות מהסוגיא בקידושין, וראה עוד מש"כ החיד"א בשער יוסף (הוריות בסו"ת סי' ד).

[סז] **וראה** אור יקרות (בלקוטים איסו"ב שם) שהקשה שסברא זו נאמרה רק לדעת אבא שאול ולא לרבנן, ועיי"ש שהקשה קושיות נוספות.

[סח] **וכ"כ** הדרישה שם.

[סט] **עיי"ש** שנחלקו בביאור הפסוק 'מה יתאונן אדם חי' (איכה ג לט), שחכמים פירשוהו שאפילו בשעת אנינותו של אדם יצרו מתגבר עליו. ואבא שאול פירשו על מי שמתרעם על מדותיו, שמה יתרעם על מדותיו, וכי גבר על חטאיו, דיו חיים שנתתי לו. וכתב האור זרוע שפשט הפסוק נוטה כאבא שאול, ולכך פסק שההלכה כמותו.

[ע] **אמנם** קושיית הבית מאיר היא על לשון הבית יוסף והדרכי משה, שנראה מדבריהם שסברא זו היא אף לפי חכמים.

[א] **הרמב"ן** והריטב"א.

[ב] **וראה** חזו"א (יו"ד סי' קנה סק"ו). וראה חלקת בנימין שמדברי הרמב"ם שלא חילק משמע כרי"ץ גיאות שמיירי אף בלא כלו חדשיו, ועל מה שהקשו הראשונים כתב שהדבר תלוי אם דיני אבלות טעמם משום כבוד החיים או משום כבוד המתים. וכמבואר ברע"א (יו"ד סי' שדמ ס"י) גבי מאבד עצמו לדעת, ואם הוא משום כבוד המת א"א ללמוד העמידה בשורה וברכת רחבה ממה שאין אבלות.

[ג] **בחכמת** אדם בקונטרס מצבת משה.

[ד] **וכמבואר** שם ברע"א שרשאי להחמיר רק כאשר אינו גורם לבטל מד"ת. עיי"ש.

[ה] **ראה** חת"ס (שו"ת יו"ד סי' שדמ) לגבי אבלות על רווק שטבע במים שאין להם סוף, אם אוסרים להתאבל משום חשש חורבה בנשוי שיבואו להתיר לאשתו. ודימה זאת לספק נפל שאף שרוב אינן נפלים, מ"מ באבלות גוזרים משום חשש ערוה (ראה אבה"ע סי' קנו ס"ד). אמנם יש לעיין מהמבואר באבה"ע (סי' קמה ס"ט) שמותר לאשה גרושה על תנאי להתאבל על בעלה, ואין חוששין ללעז על הגט, ואמנם בשי למורא (שם) ציין לדברי הבאר שבע (בשו"ת) שנחלק ואסר לה להתאבל. אך ר' מאיר שמחה (שו"ת סי' כ) הוכיח ממה שבת שבע התאבלה על יואב, והיא הרי הייתה גרושה על תנאי, כמבואר בכתובות (ט.).

[ו] **ריטב"א**, וכ"כ הב"י (יו"ד סי' שנג) בביאורו הראשון.

[ז] **פירוש** שני בב"י (שם).

[ח] **וראה** בהגהות ובהערות (בטור שם) שתמהו על הפירוש השני.

[ט] **אמנם** ביד דוד השיא ופירש כוונת תוס' כריטב"א.

[י] **הב"ח** (יו"ד סי' שנג).

השיעור שנצרך לר"ש בן אלעזר בכדי להוציאו במיטה. שרבי שמעון בן אלעזר סובר שאין מוציאין במיטה אלא מי שכבר ענינו נודע לרבים ושיהיו הרבים מתרערים ומצווחים עליו.

מדוע נצרך לפסוק הלכה כרבי יהודה, הרי הלכה כרבי יהודה לגבי רבי מאיר

הלכה כר' יהודה משום ר' ישמעאל. יש שהקשה[יא] שהרי קיי"ל (עירובין מז:) שר"מ ור"י הלכה כר"י[יב], ומדוע הוצרכה הגמרא לפסוק כאן שהלכה כר"י. ותירץ שכיון שאין זה מדברי ר' יהודה עצמו, אלא אומר דין זה משמו של ר' ישמעאל, לכך הוצרכה הגמרא לפסוק שהלכה כמותו[יג]. ועוד שרב"י[יד] אינו סובר את כללי הפסיקה שבגמרא שם שר"מ ור"י הלכה כר"י (כמבואר בעירובין מז.). ויש שתירץ[טו] שכיון שר"מ הוא תלמיד ר' ישמעאל (כמבואר בעירובין יג.), ועל ר' יהודה לא ידענו שהיה תלמידו, לכן היינו סבורים לומר שדברי ר"מ הם בשם ר' ישמעאל ויש לסמוך עליהם יותר, ויהיה הלכה כמותו אף כנגד ר' יהודה. ויש שהקשה[טז] מדוע הוצרך לומר שאמר 'משום ר' ישמעאל'[יז]. וכתב ליישב שבא לשלול שלא נפרש 'שאומר משמו' הכוונה משמו של ר"מ. ונחלקו חכמים ור"י מה אמר ר"מ, וא"כ היה ראוי לפסוק ההלכה כחכמים, ולכן השמיענו שכאן נחלקו ר"מ ור' יהודה בדעת ר' ישמעאל.

ביאור החידוש בעצרת

דרש רב ענני וכו' יום אחד לפני עצרת ועצרת הרי כאן י"ד. ביאר הריטב"א ששני חידושים יש בדבריו. **א.** שעצרת היא רגל שמפסיק האבלות, אף לאחר החורבן, ולכן נחשב הוא לשבעה[יח]. **ב.** שעצרת גופא נחשבת אף היא לשבעה ימים[יט], כאילו היא רגל גמור. ודבר זה הוא עיקר חידושו שאילו בא רק לחדש שעצרת כרגל, היה יכול לומר הלכה כר"ג[כ] או כחכמים. והקפיד עליו ר' אשי שאף חידוש זה נשמע כבר מדברי ר' הושעיא שעצרת עצמה כרגלים כיון שיש לה תשלומין שבעה[כא], ומה שאף בזמן הזה הדין כן, זה כבר נשמע ממשנתנו, וא"כ אין חידוש בדבריו[כב].

הרי לעצרת בזמן הזה אין תשלומין

דר' אלעזר א"ר הושעיא היא וכו'. התוס' (ד"ה דר"א) הקשו שכיצד למדים מדבריו אף על עצרת בזה"ז כמבואר במשנה, והרי לא שייך בזמן הזה טעם תשלומין. ותירצו שמ"מ כיון שעצרת אף שהיא יום אחד נחשבת היא בזמן המקדש שיש בה שבעה ימים כפסח וסוכות, כמו כן אף בזמן הזה נחשבת היא שבעה[כג]. ויש שהקשה[כד] מדוע לא נאמר שאף שלא שייך בזמן הזה תשלומין, מ"מ כיון שבזמן המקדש היה אסור בהספד ותענית בזמן ימי תשלומי הקורבנות, נשאר האיסור אף בזמן הזה שאין קרבנות, משום דבר שנאסר במנין שא"א להתירו אף כשנתבטל טעמו[כה]. וכתב ליישב לפי חידוש האחרונים[כו] שכאשר הדבר גורם לביטול מצוה אין חוששים לכלל שדבר שבמנין א"א לבטלו, ולכן אין לאסור בימינו משום טעם זה ימי התשלומין בהספד ואבלות[כז].

מדוע מזכיר שר"ה נחשב לשבעה ימים כאשר יוהכ"פ מבטל את השלשים

יום אחד לפני ר"ה וכו' הרי כאן י"ד יום. התוס' (ד"ה דרבי אליעזר) הקשו לשם מה הוצרך לומר שר"ה עצמו נחשב כשבעה ימים לגבי מנין השלשים, הלוא בלא זה יהיה מותר לגלח ערב יוהכ"פ, כיון שלכאורה יוהכ"פ יבטל גזרת שלשים אחרי שגזרת שבעה נתבטלה כבר. ולהלן יבוארו שני תירוצים לקושיא זו.

תירוץ להסברא שיוהכ"פ מבטל השלשים

הראשונים האריכו לבאר שאף אם יוהכ"פ מבטל השלשים, מ"מ יש נפק"מ אם ר"ה מבטל אבלות השבעה, או לא.

א. תוס' הביאו ש'תוספות הרב' תירץ לפי הדעה (לעיל יז:) שאין רגל מבטל שלשים אם לא עשה לצורך הרגל דבר שהותר משום שנתבטל השלושים, ולכן אם לא גילח ערב יום כיפור לא יהא ההיתר לגלח אף לאחריו, לולי שר"ה נחשב ז' ימים, ועתה שנחשב ז' ימים א"כ ערב ר"ה כשבע, ור"ה כשבעה, ויוהכ"פ כשבעה, והימים שביניהם כשבעה[כח], וחסרים עדיין שני ימים אחר יוהכ"פ להשלמת שלשים. אך דחו תירוץ זה, שהרי לעיל (יז:) פסקו כאבא שאול שהרגל מבטל שלשים אף אם לא גילח לפניו[כט].

ב. עוד כתבו התוס' שיש נפק"מ בחשבון הימים הנזכר, שלפי"ז שני ימים לאחר יוהכ"פ[ל] נחשב שעבר שלשים, ואם ישמע אז שמת קרובו זה בערב ר"ה יהא דינו כשמועה רחוקה[לא]. אך פקפקו בדבר. ויש שדחו[לב] סברא זו וכתבו שאין הרגל נחשב למי שלא שמע[לג], לענין שתיחשב לו כשמועה רחוקה, כיון שאין הרגל עולה אלא למי ששמע[לד]. והביאו דוגמא לדבר מיום ל' שמי שנהג אבלות יום ל' מקצתו ככולו, אך למי שלא שמע, יום ל' הוא כיום כ"ט[לה].

ג. עוד כתבו שיש נפק"מ בחשבון הימים לגבי דין ישיבה במקומו, שמותר רק מהשבת השלישית (ראה לעיל כג.).

ד. ויש שכתב[לו] שהמפרשים 'החמירו בשאלה זו שלא לצורך', שנראה לתרץ בפשטות שאמנם אין נפק"מ במה שאמר שר"ה עצמו שבעה שביחד יהא י"ד, כיון שבלא זה יוהכ"פ יבטל השלשים, ומה שנקט לשון זו הוא רק כיון שאמר שהוא כרגל, ומשום שהביא דברי ר' ענני לענין עצרת[לז] שעולה לי"ד יום, הוסיף לומר שאף ר"ה כן[לח].

תירוץ לפי הסברא שיוכ"פ לא מבטל את השלושים

בדרך נוספת ביארו הראשונים שהקושיא מעיקרא אינה קושיא, ויוהכ"פ אינו מבטל השלשים. ואף בזה נאמרו כמה דרכים.

א. תוס' כתבו שרגל מבטל שלשים רק כאשר נהג אבילות שבעה ימים, אך כאן שנהג אבילות רק יום אחד והראש השנה ביטל את הדין 'שבעה', אין אומרים שיוכ"פ יבטל שלשים[לט].

ב. ויש שכתב[מ] כעין זה שאין אומרים שתי קולות באבילות אחת[מא], והוסיף שכיון שר"ה שפגע בו תחילה לא היה בו כח לבטל גזרת שלשים. אף יוהכ"פ שבא אחריו אינו מבטל, שאין הרגל השני יפה מן הראשון. וכתב שלפי

יא. בהגהות פורת יוסף. **יב.** ראה גם ברכ"י (או"ח סי' טז סק"ט, וסי' תרל סק"ג) שאין כללי הפסיקה הנ"ל לכולי עלמא. וראה עוד בשו"ת הרא"ם (סי' ו) שלפעמים פוסק הש"ס להדיא, משום שיש גירסא שהופכת הדעות. **יג.** מבואר מדבריו שלא נאמר הכלל שר"מ ור"י הלכה כר"י רק כשנחלקו בעצמם, ולא כשנחלקו בדברי תנאים אחרים. אך במצבת משה העיר שלגבי כלל הדומה לו דהיינו ר"מ ור' יוסי הלכה כר' יוסי, נחלקו הפוסקים אם כן הוא אף כשנחלקו בדברי תנאים אחרים (ראה ש"ך יו"ד ר"א ס"ק לג, ויד מלאכי תקפג.) ומסתבר שה"ה גם לגבי ר"מ ור"י. **יד.** במצבת משה העיר שאמנם גירסתנו כאן שזוהי מימרא בשם רב, אך ר"ח והרי"ף והרא"ש גרסו רב גידל בשם שמואל. **טו.** מצבת משה. **טז.** פורת יוסף. **יז.** לפי קושייתו הקודמת ותירוצה, מיושבת אף שאלה זו שלכן הוצרך לפסוק. **יח.** והיינו שמה שרגל מבטל שבעה אינו ביטול גרידא, אלא כאילו קיים אבילות שבעה. וראה בביאורי הפשט מה שנתבאר בזה. **יט.** בחידושי ר"ש בן היתום כתב 'ולעיל כ. דרש ר"ל מנין לשמועה רחוקה וכו', וד"ת כפטיש יפוצץ סלע, מידרש הכי והכי. ונראה כוונתו שכאן דרשו שעצרת כשבעה, ולעיל דרשו שכשם שעצרת יום אחד כך שמועה רחוקה יום אחד. (ובמגיה ביאר בדרך אחרת). **כ.** כשיטת תוס' (כד. ד"ה עצרת) שר"ג חולק אף על עצרת, ושלא כדברי המאירי (שם). **כא.** לכאורה יש נפקא מינה אם דין זה הוא מדין תשלומין, וא"כ לא יהא לפי ר' ששת דין זה בר"ה ויוכ"פ, או שהוא משום שהוקשו כל המועדות, וא"כ אף בר"ה ויוכ"פ, ראה בהמשך מדברי הרמב"ן. וראה בקר"א (ד"ה אדבריה) שמתוך דבריו בהמשך מתבאר שמלבד מה שעצרת עצמה נחשבת כשבעה, גם ששת הימים שלאחריה עולים ונמצא ביחד כ' יום. ואינו דומה לפסח וסוכות שהכל רגל אחד ועולים רק לשבעה ימים. ואין אומרים שהיו"ט יעלה לשבעה ועוד יעלו ששת הימים שאח"כ. ואמנם בתפלה למשה (סי' שצט) תמה היאך נתפוס החבל בב' ראשים שנאמר שעצרת עולה לז' ימים משום ימי התשלומין, וגם שימי התשלומין בעצמם עולין. אך להמבואר בריטב"א וברמב"ן שמה שמבטלין האבלות הוא משום שהוקשו לרגלים ונחשבין לז', ולכן מבטל שבעה, וממילא גם לגבי ל' נחשב כשבעה ימים. **כב.** הרמב"ן (בתורת האדם) נתקשה בענין זה ששמא חידש אף בזה"ז ויישב כנ"ל. **כג.** וראה בית שאול (במשניות פ"ג מ"ו) וחדרי דעה שהעירו על השו"ע (סי' שצט ס"ח) שהזכיר טעם תשלומין על עצרת, הרי להלכה אף ר"ה ויוכ"פ עולים לשבעה, וע"כ הטעם מצד שהוקשו רגלים זל"ז. ועיי"ש בבית שאול מש"כ בהמנהגים השונים בענין אמירת תחנון בימי תשלומי עצרת, (ראה משנ"ב, ושע"ת או"ח סי' קלא ס"ז) האם הוקשו אף לגבי זה. וכע"ז דן בחק יעקב (סי' תצד) בענין ברכת שהחיינו בימי תשלומי עצרת. והשיג עליו במהרי"ל דיסקין (קו"א סי' נד). **כד.** במצבת משה. **כה.** כעין דברי תוס' פסחים (נ.) על מלאכה בערב פסח משום הקרבת הקרבן, ואף שכשיש פסידא בדבר לא אסרו, כמש"כ הטורי אבן (ר"ה כב. ד"ה ושאין בו), שלכן לא אסרו בר"ח, אך כאן אין הפסד. **כו.** שו"ת באר יצחק אהע"ז (סי' ח אות ו) בשם הברית אברהם. **כז.** ודן מענין איסור תענית באסרו חג שבועות, ראה שו"ע (סי' תצד ס"ג, במג"א ומשנ"ב שם). ובילקוט ביאורים תענית (יח.). **כח.** ברש"ש ציין לדברי הרא"ש (סי' כח) שאף הוא כתב כן. והוסיף שהטעם שיו"ט ב' של ר"ה אינו נחשב כיום, וא"כ יש שמונה ימים משום שב' ימי ר"ה כיומא אריכתא. וראה ט"ז (סי' שצט סק"ז), וראה בביאורי הפשט שהובא כן מהב"י. **כט.** אמנם הרמב"ן נקט כך שאף שר"ח (לעיל יט.) פסק כאבא שאול, אך שמא ר"פ כאן נוקט כת"ק שאם לא גילח ערב הרגל אסור לו לאחריו, אך במצבת משה העיר שלפי"ז אף שקיי"ל הלכה כדברי המיקל באבל, אך ר"פ הוא בתרא נגד ר"ח ויתכן שהכלל ש'הלכה כבתרא' עדיף מהכלל 'הלכה כדברי המיקל באבל', וא"כ יעלה פסק ההלכה כר"פ. **ל.** ראה רש"ש שהקשה מדוע ערב יוכ"פ לא יחשב לתשלום שלשים כמו שער"ה נחשב כיון שמבטל שבעה. **לא.** ראה כעי"ז בתפארת למשה (יו"ד סי' שצט ס"א) שאף כשלא נוהג אבלות קודם הרגל אין הרגל מבטל האבלות (כמבואר בשו"ע שם) אך מ"מ עולה לו לשבעה ימים. וכתב שלפי"ז מיושבת קושית הראשונים מה הנפק"מ במה שר"ה נחשב לשבעה ימים, שלהמבואר יש נפק"מ כאשר מת ז' ימים קודם ר"ה ולא נהג אבלות עד ב' ימים אחר יוהכ"פ, אינו צריך אז להשלים האבלות שנחשב שעבר ל' יום ואינו משלים האבלות (כמבואר סי' שצט). **לב.** הרמב"ן ובעה"מ (טו. ד"ה והא). **לג.** וראה מאירי שכתב שרוב המפרשים נוטין להקל שיעלו הימים אף למי שלא שמע. ויש שהכריעו שהרגל עצמו כשבעה ימים, אך ערב הרגל שאף הוא נחשב כשבעה ימים זה אינו עולה. ויש שהכריעו שתלוי אם יש למת קרובים שנהגו אבלות והרגל הפסיקם ועלה להם אז יעלו אף לאלו שלא ידעו, שלא לחלק בין האנשים אך אם אין קרובים רק הם ונמצא שימי הרגל לא הועילו לאדם, אף להם לא יעלו. **לד.** ולהלכה ראה יו"ד (סי' תב ס"ח), וראה בצבא הלוי (סי' כ) בביאור הענין. **לה.** ראה שו"ע (יו"ד סי' תב ס"א). **לו.** הרמב"ן, אחר שהביא תירוצים רבים ודחאם. **לז.** ראה ברא"ש (סי' כח) שהוסיף שכשם שר' ענני אמר לגבי עצרת שאין הלכה כר"א אלא עצרת כרגלים, נקט כן ר"פ על ר"ה לפסוק כר"ג. **לח.** והוסיף שיהא נפק"מ לדעת רבנן, באם לא גילח ערב הרגל, כתירוץ תוס' הראשון. **לט.** ראה תוס' שכתבו בסוף דבריהם מבה"ג שיו"ט שני נוהג בו אבילות יום ראשון דאורייתא, אך לא אבילות שאר ימים. וכ"פ בשו"ע (יו"ד סי' שצט סי"ג). ובענין זה של אבילות יום ראשון דאורייתא, ראה רא"ש (סי' ג), ובמשכנות יעקב (יו"ד סי' עב), ובמצבת משה כאן. **מ.** הר"ן. **מא.** וכ"כ הרא"ש (סי' כח, ובתוס' הרא"ש) משם הראב"ד, אך בלשונו משמע שדין זה הוא רק בר"ה ויוכ"פ שאינן רגלים גמורים. ואילו הר"ן והבה"ג אומרים כן לעולם שאין מקילין שתי קולות באבלות אחת, ואף גבי יוכ"פ וסוכות, [וכן העיר הקרן אורה על לשונו של הרא"ש, שאחר דברי הראב"ד כתב 'וכ"כ בה"ג'. ואין זה מדוקדק

תירוץ זה נמצא נפק״מ מי שקבר מתו בעיוכ״פ שיוכ״פ מבטל השבעה, וסוכות לא יבטל את השלושים[מב], וימנה לאחריו ששה עשר יום, שאין אומרים שתי קולות באבילות אחת[מג], וכתב שכ״כ הבה״ג שכשמת קודם ר״ה, אחר יוכ״פ חסרים לו שני ימים להשלים השלשים[מד].

ויש שהקשה[מה] על שיטה זו שאין שתי הפסקות באבלות אחת, מהגמרא לעיל (יז:) שדנו באבל המותר לגלח ברגל ושאלו היכי דמי, ולפי הראשונים הנ״ל משכחת לה במת לפני ר״ה, וער״ה ור״ה הרי י״ד, וצריך למנות עוד ט״ז יום ונשלמו באמצע חוה״מ סוכות ויהא מותר לו לגלח במועד כיון שלא יכול היה לגלח קודם המועד[מו].

ויש שכתב[מז] שזהו דבר ש׳אין הדעת סובלתו׳ שלפי דבריהם נמצא שמי שמת לו לאחר ר״ה יהא מותר לו לגלח בערב יוהכ״פ[מח], וזה שמת לו בערב ר״ה ונהג שבעה ימים מימי השלשים יהא אסור לו[מט]. ועל מה שנימקו דבריהם שהאיך יבטל יוהכ״פ יותר מר״ה שלא ביטל. השיב, שהר״ה לא ביטל גזרת שלשים לפי שביטל גזרת שבעה ועדיין לא נהג כלום בשלשים ולכן לא ביטלו, אך יוהכ״פ יכול לבטלו.

ג. הראב״ד[נ] כתב ליישב שר״ה ויוכ״פ כיון שאין כתוב בהם ׳שמחה׳ סובר ר״פ שהם כרגלים רק לענין שיעלו לשבעה[נא], כיון שהוקשו כל המועדים זל״ז, אך לגבי ביטול גזרת שלשים אינן כרגלים, כיון שלא כתוב בהם ׳שמחה׳. ואף על תירוץ זה נחלק הרמב״ן ותמה ׳פה קדוש היאך יאמר דבר זה׳, שהרי לכאורה קשה כיצד ערב ר״ה מבטל גזירת שבעה, ועל כרחך משום שיש בכח ר״ה אף לבטל גזרה וכדין רגל. והראב״ד השיב שכיון שר״ה נחשב כשבעה לכן יש בכוחו לבטל השבעה, שכיון ש׳אינה יוצאת ממנו אף אינה נכנסת לתוכו׳, אך שלשים שאינו כלה בתוכו נכנס ויוצא ממנו. ועל זה הקשה הרמב״ן כמה קושיות[נב]. **א.** לדברי הראב״ד מבואר שר״ה אינו מבטל שבעה ורק שהוא עצמו נחשב לשבעה מפני היקש המועדים, וא״כ מדוע נחשב ערב ר״ה לשבעה. **ב.** למה אין נוהג בו עצמו דברים שבצנעא, כמו בשבת. **ג.** מדוע ההיקש בין המועדים הוא למחצה רק להחשיב כשבעה ולא לבטל. **ד.** אף בר״ה נאמר בו שמחה (נחמיה ח ט - יב) שאמר להם הַיּוֹם קָדֹשׁ הוּא לַה׳ וגו׳ וְלַעֲשׂוֹת שִׂמְחָה גְדוֹלָה וכו׳[נג].

להלכה - דעת השו״ע והרמב״ם

בשו״ע (סי׳ שצט ס״ו) פסק שיוהכ״פ מבטל השלשים, ומשום כך לא הזכיר שהראש השנה עצמו כשבעה כיון שאין נפק״מ בכך[נד]. והרמב״ם (הל׳ פ״י ה״ג) כתב, כל הקובר את מתו אפילו שעה אחת קודם ר״ה בטלה ממנו גזרת שבעה, נמצא מונה לאחר ר״ה ויוהכ״פ שלשה ועשרים יום. והראב״ד השיגו שהרי יום לפני ר״ה כשבעה ור״ה כשבעה, וא״כ אינו צריך למנות רק שש עשרה יום. והרדב״ז כתב ליישב שהרמב״ם מפרש המשך הגמרא שאמר רבינא על הלכה זו ׳מסתברא כר״ג׳, שרק מסתבר כר״ג אך אין זה מוכרח, ואף דברי שמואל שהלכה כר״ג אינן בהכרח על המשנה אלא על קבורת תינוק (כמבואר בגמ׳ לעיל). ועוד כתב שמסתברא כר״ג היינו לענין הפסקה ולא לענין שיעלו כשבעה. וכ״כ הכס״מ שכך ביאר הרמב״ן דברי הרמב״ם. אך הקשה עליו שהלוא רבינא סבר ששמיני עצרת עולה לשבעה, וא״כ גם ר״ה יעלה שהרי לשניהם אין תשלומין שבעה. והלח״מ מיישב קושיה זו שדעת הרמב״ם שרק מה שיש לו תשלומין עולה לז׳, וכדברי ר׳ הושעיא לעיל ור״ה הרי אין לו תשלומין. ומה שאמר ר״ג מפסיקים היינו שרק מפסיקים אך אינם עולים. ואמנם רבינא עצמו סבר כרב איוא שאף ללא תשלומין עולה לשבעה, ולכן פסק ששמיני עצרת עולה לז׳, אך הרמב״ם פסק שלא כדבריו[נה].

והקרן אורה כתב ליישב קושית הרמב״ן על הרמב״ם, שמה שאמר רבינא יום לפני החג וכו׳ הרי כאן כ״א, אינו מחמת ששמיני עצמו נחשב לשבעה, אלא שערב יו״ט נחשב לשבעה, והיום הראשון של החג נחשב לשבעה, ועוד שבעת ימי החג עצמם, הרי כ״א. וכמו עצרת שהיא עצמה שבעה ועוד ימי התשלומין אחריה נמנים בנפרד כך גם בסוכות. אך דחה זאת שא״כ אף בפסח נאמר כן שהיו״ט וימי חוה״מ ימנו לשני מנינים אלא ודאי שהכל רגל אחד, ורק בעצרת נמנה היו״ט לעצמו וימי התשלומין לעצמם.

מדוע ר״ה נחשב כשבעה

יום אחד לפני ר״ה, ור״ה הרי כאן ארבעה עשר. הקשה הרמב״ן בשלמא יום שלפני ר״ה נחשב שבעה כיון שביטל גזרת שבעה, אך ר״ה עצמו הרי אין לו תשלומין שהרי אין בו כלל קרבן חגיגה וא״כ מדוע ייחשב לשבעה. וכן קשה בשמיני עצרת שהוא תשלומין לראשון (יומא ג.) ואין לו תשלומין, והרי הטעם שרגל נחשב שבעה הוא מחמת שיש לו תשלומין שבעה, שכן משמע ממה שהקשה ר׳ ששת ׳רב הושעיא היא׳ וכו׳. ותירץ שהטעם שרגל נחשב שבעה אינו דווקא כשיש ימי תשלומין, אלא כיון שהוקשו כל המועדות זל״ז אף רגל שאין בו תשלומין נחשב לשבעה, ומה שהקשה עליו מדברי ר״ה כוונתו להקשות בדרך ה׳כל שכן׳, שמעצרת יוקשה ביותר, שהרי ודאי שהיא נחשבת שבעה שאף יש לה תשלומין.

מדוע שמיני עצרת אינו מבטל שלשים

הלכך יום אחד לפני החג, וחג, ושמיני שלו עולה הרי כאן כ״א יום. בטעם הדבר שאין השמיני מבטל גזרת שלשים לגמריי, אף שהרי כבר עברו ובטלו ימי השבעה ע״י החג, נאמרו בראשונים כמה טעמים.

א. התוס׳ פירשו לשיטתם שרק כאשר נהג באבלות שבעה, הרגל מבטל שלשים, אך כאשר השבעה רק נתבטלו ע״י החג, אין הרגל שאחריהם מבטל השלשים, וכמבואר לעיל מדברי הר״ן שאין אומרים שתי קולות באבלות.

ב. לדעת הרמב״ן שנתבאר לעיל, שיוהכ״פ מבטל גזרת שלשים אף כאשר גזרת שבעה נתבטלה ע״י ר״ה, ומבואר שאומרים שתי קולות וביטולים באבלות אחת, קשה מדוע כאן שמיני עצרת אינו מבטל גזרת שלשים. והרא״ש (סי׳ כח) כתב ליישב כיון שלא נהג כלל גזרת שלשים, כיון שגיהוץ ותספורת אסורים בלא אבילותו מדין חול המועד. וכ״כ הרמב״ן ש׳אין מבטלין גזרות עד שינהג מקצתן׳[נז].

בביאור לימוד רבינא שמיני עצרת מראש השנה

הלכך יום אחד וכו׳. ביאור לשון ׳הלכך׳ מבואר שרבינא למד דינו ששמיני עולה לז׳ ימים אף שאין לו תשלומין, מהדין שאמר ר״פ - לעיל בסמוך - שר״ה עולה לז׳. וממנו למד שהוקשו רגלים ואף מה שאין בו תשלומין ז׳ לקרבן, מ״מ עולה לשבעה ימים. ויש שהקשה[נח] על הרמב״ם שפסק דלא כר״פ, ומכל מקום פסק כרבינא, והלוא דברי רבינא נאמרו על פי דברי ר״פ.

ביאור הגמרא ׳מסתברא כרבן גמליאל׳

א״ל אנא מסתברא כר״ג הוא דאמינא. בביאור תשובתו של רבינא דנו הראשונים וביארו בכמה אופנים, והדבר תלוי בתירוצי הראשונים לעיל מפני מה הוזכר בגמרא שראש השנה עצמו שבעה.

א. הריטב״א בבאורו הראשון[נט] כתב שכוונתו הייתה לומר שאני אמרתי כר״ג שר״ה ויוכ״פ הם כרגלים להפסיק השבעה. ולא נתכוין לומר ש׳הרי כאן י״ד יום׳, וכקושית הראשונים לעיל, שאין צריך לומר שר״ה עצמו שבעה, כאשר

כי אינם שוים]. [מב] **אמנם** המאירי כתב תירוץ זה וחילק שרק ר״ה ויוכ״פ אין בכוחם לבטל ב׳ פעמים, אבל סוכות מבטל שלשים אף שלפניו יוהכ״פ ביטל שבעה. [מג] **באור** זרוע (סוף סי׳ תלג) כתב דין זה משם רבינו ברוך, וכתב שלא נתפרש טעמו. אך בדברי הר״ן מפורש הטעם. [מד] **כמבואר** בתוס׳ שער״ה ז׳, ור״ה ז׳, וימים שבין ר״ה ליוכ״פ ז׳, ויוכ״פ ז׳. [מה] **הקר״א.** [מו] **וראה** נוב״י (סו״מ מהדו״ק או״ח סי׳ יד). [מז] **הרמב״ן.** (והובא אף בחי׳ הר״ן). [מח] **כיון** שחלה עליו מקצת יום מהשלשים ובא יוהכ״פ וביטלו. [מט] **ראה** גם בעל המאור (טז. ד״ה והא). [נ] **הו״ד** בר״ן, וכן הובא ברמב״ן, ובמכתם. [נא] **אמנם** לדעת ר״ג נחשבים כרגל אף לענין ביטול שלשים. [נב] **ועיי״ש** קושיות נוספות בביאור דברי רבינא שמסתברא כר״ג. [נג] **ראה** חלקת בנימין, מש״כ ליישב דעת הראב״ד. [נד] **אמנם** הטור הזכיר דין זה. [נה] **ראה** בחת״ס (יו״ד שמו) בתשובתו לרע״א שסיכם ג׳ שיטות, הרמב״ם מחמיר בשתי דינים, שר״ה לא נחשב כי״ד יום, וגם יה״כ שלאחריו אינו מבטל גזרת שלשים. ושיטת הרמב״ן להקל בשניהם. והראב״ד מכריע שר״ה עולה לי״ד אך יה״כ אינו מבטל שלשים שתרי הפסקות בהדדי לא אמרינן. ותמה על השו״ע (יו״ד שצט ט י) שהוא כשיטה רביעית שמחמיר בחשבון ר״ה לי״ד יום [כרמב״ם נגד הראב״ד והרמב״ן] ומקיל בהפסקות ויו״כ שלשים נגד רמב״ם וראב״ד. עי״ש. [נו] **ראה** תוס׳ יומא (ג. ד״ה פוך) שהביאו שר״ת יסד בפיוט שלו ׳שמיני קודש ללינה ושלשים ידחם כאשר אבלים ינחם׳, והעירו שאין זה נכון, וכמבואר כאן שאינו דוחה שלשים ורק נחשב לשבעה ימים. [נז] **וראה** ט״ז (סי׳ שצט סק״ו) שהביא תירוץ הרא״ש הנ״ל. וכתב שמ״מ עדיין קשה שהרי הרמב״ן חולק על זה וסובר שיש איסור נוסף בחוה״מ מצד האבלות מלבד האיסור לכיבוס וגיהוץ של המועד. שהרי נאסר בשמחת מריעות, ובלבישת כלים מגוהצים, ובנטילת צפרנים, ובכבוס ובגהוץ אם יבוא ממדינת הים, וכמו שנתבארו דברי הרמב״ן בשו״ע (סס ס״ה). [ראה טור (סי׳ שצט) שהביא מחלוקת הרא״ש והרמב״ן לענין הנהגת אבילות שלשים ברגל בלבישת מכובסים. וראה שפ״א (לעיל יט: ד״ה דקא נהגא) שדייק מרש״י שם כהרא״ש שאין כלל אבלות שלשים במועד, ושכ״כ באו״ז מהשאילתות]. ועיי״ש בט״ז שכתב שע״כ צ״ל שאף לרמב״ן שנתווסף איסורים מצד האבלות, אין זה נחשב ׳נהג אבלות׳ שאין היכר בדינים אלו, ולכך דיינו שיעלו אלו הימים לשלושים, אך אין לנו לומר שנהג בהם דיני השלושים כדי שיבוא שמ״ע ויבטלם. ראה כעי״ז בלבוש (או״ח סי׳ תקמח) שאף שיש דיני אבלות שלשים ברגל, אך דינים אלו נוהגים משום שאינם בפרהסיא, ואם השמ״ע יבטל דין השלשים נמצא שלא נהג דיני שלשים ניכרים. וראה יתרון האור (במשניות פ״ג מ״ה) שהאריך בזה. וראה חידושים וביאורים (לעיל יט.) שביאר בכוונת הרמב״ן שאין רגל מפסיק אלא אבלות שנהג בחול, ולא אבלות שנהג ברגל עצמו. וכעין מה שאין יום שני של החג מבטל מה שנוהג בראשון. אמנם דברי הרמב״ן עדיין צ״ע שלכאורה סותר עצמו שהרי תירץ כהרא״ש שאין נוהג אבלות ברגל שהכל נאסר בלא האבלות משום חול המועד, ומכל מקום סובר שנתווספו איסורים וכנ״ל. וכן הקשה בקר״א (יט:), ובתפלה למשה תירץ שדברי הרמב״ן הנ״ל הם רק בנקבר ברגל עצמו, שבאופן זה נוהג אבלות ז׳ בצנעא ונוהגים בו גם דינים אלו, אך בנקבר קודם הרגל, שהרגל ביטל שבעה ונשאר רק השלשים. ולדיני שלשים לא מצאנו דין צנעא, ושפיר כתב כהרא״ש שאין דין נוהג מלבד איסור כיבוס שהוא משום המועד. וראה חלקת בנימין מה שהקשה על תירוץ זה. וראה משאת בנימין (סי׳ ע) שתמה בסתירת דברי הרמב״ן, והוכיח מכך שאין נוהג אבלות שלשים ברגל כלל, כדעת הרא״ש. [נח] **קרן** אורה. [נט] **וכ״כ** הרמב״ן בפירושו האחרון. וברא״ש (סי׳ כח).

בלא זה יוהכ"פ יבטל גזרת שלשים. וכתירוץ הרמב"ן שנתבאר לעיל שאכן אין משמעות לכך.

ב. הריטב"א בבאורו השני מפרש שכוונתו לומר שאין הדין נכון, ואמנם ר"ה הוא כרגל להפסיק ולבטל שבעה, אך כיון שאין לו תשלומין אין הוא נחשב לשבעה[ס]. והקשה על פירוש זה שהלוא רבינא אמר 'הלכך וכו' חג ושמיני עולה כ"א' ומכך ששמיני עולה לשבעה משמע שסובר שעולה לשבעה אף כשאין לו תשלומין, ותירץ שדבריו הם רק לשיטתם, בדרך 'כל שכן', שאם ר"ה עולה לז', כ"ש שמיני שנקרא רגל וחג[סא].

ג. הריטב"א בבאורו השלישי[סב] מבאר שכוונתו לומר שאף שלא פסק כן הלכה בבירור אך מסתבר כן[סג]. והסיק הריטב"א כן להלכה שר"ה ויוהכ"פ הם כרגל להפסיק, וגם שייחשבו כשבעה, ולכן הקובר מתו בערב ר"ה, ר"ה מבטל גזרת שבעה ויוהכ"פ מבטל גזרת שלושים. ומותר בגלוח בערב יוהכ"פ. וכן במת ערב יוהכ"פ יבטל היוהכ"פ גזרת שבעה, וערב סוכות יבטל גזרת שלושים ומותר לגלח[סד].

האם דיני המשנה נאמרו במועד או בחול

אין קורעין ולא חולצין וכו'. במשנתנו נשנו ארבעה דינים. ובמשנה שלאחריה לקמן (כז.)[סה] נאמרו שני דינים נוספים. א. בענין הולכת המזון לבית האבלים בסלים ולא בטבלה. ב. אין אומרין ברכת אבלים במועד. ודנו הראשונים האם 'במועד' המוזכר לבסוף מתפרש על כל הדינים הקודמים, או רק על הדין האחרון. ובנדון זה תלוי פירוש משנתינו.

הריטב"א נקט בתחילה (וכ"כ הרא"ש (סי' נח) בשם הראב"ד) שכל הדינים שנשנו במשנה נאמרו רק במועד. והדין הראשון שאין קורעין במועד אלא קרוביו, בא לחדש שאין אחרים קורעין שלא להרבות את ההספד, ולכן אם רוצין לקרוע מוחין בידם. ונמצאנו למדים שאף בחול עיקר מצוות קריעה רק לקרובים. וזה מה שהקשו בגמ' שבאדם כשר הכל קורעין עליהן.

הדין הנוסף שאין מברין אלא על מטות זקופות, למדים שיש סעודת הבראה אף במועדי[סו], וכן למדים שאף בחול עיקר ההבראה אינה על מטות זקופות, למי שלבו גס בו[סז].

הדין הנוסף (במשנה להלן) שאין מוליכין לבית האבל בקנון וטבלה, מלמדנו שאף במועד אין מוליכין בכלים אלו, שלא נאמר שמשום כבוד המועד יתירו להוליך בכלים אלו כדי שלא ייראה דרך אבלות אלא דרך דורון[סח], קמ"ל שאסור. **וכן** הדין שאין מברין אלא קרוביו של מת היינו דווקא במועד. אך בחול אוכלין ושותין עמם כל בני המשפחה, וכן אנשים ש'מצהיבין פנים' מפטירתו[סט].

אך דחה פירוש זה בשתי תשובות. א. בירושלמי (מו"ק פ"ג ה"ט) מבואר שאין סעודת הבראה במועד כלל[ע]. 'ואין ספק כי התלמוד ירושלמי היה בקי בפירוש משנתנו'. ב. ממה שרק בדין האחרון נתפרש 'במועד', משמע שהדינים שנשנו לפניו אינם במועד. ואין לפרש שה'במועד' מתייחס לכל הדינים הקודמים, שהרי הדין האחרון שאין אומרין ברכת אבלים הוא רק במועד. ואילו הדינים של הולכה בסלים והבראה במטות זקופות היא גם במועד וגם בחול.

ופירש הריטב"א שמשנתינו כפשוטה ודיניה הם אף בחול[עא], ובמועד אין הבראה כלל[עב]. ובחול אין מברין אלא על מטות זקופות[עג], וכמו כן מה שאמרו שאין מברין אלא קרוביו היינו אפילו בחול. וכן אין קורעין אף בחול[עד] אלא קרוביו[עה].

הריטב"א (לקמן כה.) הוסיף שאף לשיטה השניה שמשנתנו מיירי בחול, אין לדייק ממנה שבמועד אין קורעין, אלא ודאי קורעין, לפי שקריעה לחוד ואבלות לחוד, ואף שאין נוהגין אבילות במועד אך בקריעה חייבים. והוסיף, שביו"ט שני אין קורעין[עו], וקורעין רק לאחר המועד[עז]. והוסיף וחידש שאף בשמועה קרובה קורע במועד, ואין חילוק בזה אם לאחר המועד עדיין תהא קרובה או רחוקה, שהולכין לפי מה שהוא עכשיו, ועכשיו קרובה היא[עח] ומחייבת קריעה. ונחלק בזה על רב האי גאון הסובר שאין קורעין במועד על שמועה קרובה[עט].

מהי 'חליצה' על מת

ולא חולצין. בפירוש ענין חליצה שעל המת, כתבו הראשונים כמה ביאורים. יש שפירשו[פ] שענינו גילוי והוצאת זרועו דרך הקרע שקרע בחלוקו. ויש שפירשו[פא] שהוא חליצת מנעליו בהליכתו לבית הקברות. וחזרתו משם. ויש שפירשו[פב] שפושט כסותו העליון מעליו ומראה כמתעסק בצרכי המת.

מדוע אין מברין את האבל במועד

ואין מברין אלא קרוביו של מת. לשיטות הראשונים שמשנתינו מיירי במועד, יש בזה שלשה ביאורים בראשונים. א. משום שזה עצמו הנהגת אבילות, וכך נראה שהבין הב"י (שצג) בשיטת הריטב"א והקשה עליו שמדוע זה נחשב כאבילות בפרהסיא, וכי אין דרך בנ"א להביא דורון ומאכל לאחרים. ועוד הלא האיסור לנהוג אבילות בפרהסיא הוא על האבל, ולא לאחרים שיביאו לו. ב. שהדין שכשאין אבילות אין הבראה, אין פירושו שההבראה עצמה הוי אבלות ואסורה, אלא שכאשר אין דין אבילות ממילא אין מה שיחייב את ההבראה. וכן נראה מלשון הסמ"ג והתוס' (כד: ד"ה אלא) שכתבו שכאן משמע ששייך הבראה בלא אבלות. ג. שהבראה היא כעין הספד. וסברא זו כתב רעק"א, שהנה השו"ע ביו"ד (סי' תא ס"ד) פסק גבי חוה"מ שאין דין אבילות ועושין סעודת הבראה. וגבי יו"ט שני של גליות פסק השו"ע (סי' שצט ס"ג) שיש אבלות. (וביו"ד סי' תא ס"ג) פסק שאין בו הבראה. וכתב הרע"א שענין הבראה אינו אבלות אלא מענין הספד, ולכן אין ביו"ט שני, אך אינו הספד ממש, ולכן יש בחוה"מ.

כה.

אם חובת הקריעה על מיתת החכם היא אף במועד

ואפילו חכם והתניא וכו'. נתבארו לעיל שתי שיטות בראשונים אם דין משנתינו הוא במועד או בחול. ולהסוברים שמיירי בחול מובנת היטב

ס. וכ"כ הכס"מ בדעת הרמב"ם (אבל פ"י ה"ג וה"ד) וראה להלן. וראה מאירי שהביא כהביאור השני והשלישי.

סא. ומשמע שלפי האמת סובר שכיון שאין לו תשלומין, אינו עולה לז' ורק מבטל.

סב. וכ"כ הלח"מ בדעת הרמב"ם שדברי רבינא הם רק שאפשר שההלכה כר"ג, והרמב"ם לא פסק כך. אמנם ראה קר"א שתמה על כך.

סג. עיי"ש דוגמאות לזה.

סד. וכ"פ בשו"ע (או"ח סי' תקמח. יו"ד סי' שצט).

סה. אך ראשונים רבים גרסוה כאן, כ"מ בריטב"א ובחי' הר"ן ובריף (טו.) וברא"ש (סי' נח).

סו. וכדברי תוס' לעיל (כ. ד"ה שכבר), וכן פסק הרמב"ם (אבל פי"א ה"א. ויו"ט פ"ו הכ"ג). והנה לדעה זו שמותר להברות במועד, לכאורה מוכח שדין סעודת הבראה אינו רק שיש איסור לאכול בלא זה, שהרי במועד מסתבר שאין איסור, ולא חייבוהו חכמים להתענות, ומ"מ יש דין הבראה שהוא כעין תנחומין. או כעין הספד [כמש"כ ברע"א (סי' תא, הו"ד בהמשך)] וכן מוכח מהסוגיא בסנהדרין (סג.) שממעטת סעודת הבראה להרוגי בי"ד, אף שבלא זה אין בהם דין אבלות. ראה אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קסח) וחלקת בנימין.

סז. ראה להלן (כז:) שחילקו שמי שלבו גס בו יושב על מטה כפויה, ומי שאין לבו גס בו יושב על מטה זקופה. ובמועד אמרו שאף למי שליבו גס בו, משום כבוד המועד יושב על מטה זקופה. ראה ריטב"א להלן (כז: ד"ה ת"ר), ובשיטת ריב"ב בריף (טו.). וראה מלאכת שלמה (פ"ג מ"ז) שכתב שהאבלים יושבים על מטות כפויות, ורק האחרים על מטות זקופות. וכתב שאם נפרש שאף האבלים על מיטות זקופות, יובן יותר מדוע חילקה משנתנו לשתי דינים, אין מברין אלא קרוביו, ואין מברין אלא על מטות זקופות. אמנם הריטב"א (כז: ד"ה ת"ר) כתב להדיא שבין האבל ובין המברא שניהם יושבים על מטות זקופות, וגורס כן במשנה 'מטות זקופות', ולא 'מטה זקופה' כגירסתנו. וכ"כ הרמב"ן (תוה"א ענין אבלות ד"ה ובכפית), וכ"נ ברא"ש (סי' נח) וראה בשנו"ס במשניות. אך ברי"ץ גיאות (הל' אבל סי' נח) כתב כהמלאכת שלמה שהאבל יושב על מטה כפויה, וכוונת משנתנו היא רק על המברים. וכן נראה ברש"י במשנה. וכ"כ הר"ן משם ר' יהונתן ונחלק עליו. [אך לכאורה תלוי אם פירשו המשנה דווקא במועד, וא"כ אין ללמוד ממנו לחול, או שדין המשנה הוא אף בחול].

סח. בפירושו הראשון, דבר זה לא נתבאר בריטב"א, אך כ"כ בנמוק"י (טו.).

סט. וברא"ש הנ"ל כתב שהיה המנהג שמי שמוליך לבית האבל יושב עימו על מטה כפויה ואוכל עימו, וע"ז קמ"ל שבמועד אין כפיית המיטה כלל.

ע. וכן הוכיח באו"ז (אבלות סי' תל), וברא"ש (סי' נט). ובריטב"א הוסיף שאף בחנוכה ופורים אין סעודת הבראה, וכ"כ לעיל (כ. ד"ה כל שהוא), וכ"פ בשו"ע (יו"ד סי' תא ס"ד) לגבי פורים. אך בסמ"ג (ל"ת ע"ה הל' חוה"מ) כתב שאף שמבואר בירושלמי שאין הבראה במועד, אך בחנוכה ובפורים מברים. וראה בארוכה ביתרון האור (במשניות פ"ג מ"ז) שהדבר תלוי בגירסאות הירושלמי, יעויי"ש בארוכה. ראה ברא"ש (סי' נט) שהביא סתירה בדברי הירושלמי שבפטירתו של ר' בון משמע שעושין, ומאידך מובא שעשו שלא מדעת רב אמי, ומזה למד המהר"ם שאין עושין. ודחה הרא"ש שאמנם לא נמלכו בו, אך יתכן שהיה מסכים, ואף אם הוא סובר שאין עושין, מנין שהלכה כמותו, ולכן הסיק שמותר לעשות סעודת הבראה במועד. וראה מצבת משה, שלשון הרא"ש 'מותר' ולא חייבים, לפי שמחלוקתם היא אם צריך או לא, והלכה כמיקל שאין צריך, אלא שלמ"ד שא"צ, אף אסור להברות משום ביזוי המועד, אך גם בזה פוסקים לקולא, ולכן לשונו מדוקדק שמותר.

עא. וכ"כ רי"ץ גאות (עמ' נח) משם רב נטרונאי גאון, והאשכול. וראה בצבא הלוי (סי' לא לג).

עב. אף שאמרו (כ.) שרבים מתעסקים עימו, היינו רק בשורה וברכת רחבה, אך לא בסעודת הבראה. והוסיף הריטב"א, שכיון שאין הבראה במועד, אין מברין אף לאחר המועד, שלא נתקן אלא ביום הראשון. ובדבר זה נחלקו הראשונים במרדכי (תת"פ) והפוסקים (המחבר והרמ"א יו"ד סי' שעה ס"א).

עג. ולכאורה כך גם שיטת רש"י שכתב שהמטה זקופה היא למנחמין ומשמע שהאבל יושב על מטה כפויה. ולכאורה היינו בחול, שאם במועד אין כפיית המטה. [אלא שלפי"ז נמצא שבמועד אין קורעין כלל, וזה שלא כהמבואר בב"י וב"ח (יו"ד סי' שמ אות ל"א) שדעת רש"י שקורעין במועד, אך באמת ז"א שאמנם מי שסובר שאין קורעין במועד, ע"כ יפרש מתני' בחול. אך גם המפרש מתני' בחול, עדיין יכול לסבור שקורעין במועד. ראה ריטב"א להלן כה. שאף לדעות שמפרשים משנתנו בחול, מ"מ מודים שאף במועד קורעין].

עד. ולכאורה נפק"מ בין הפירושים אם מותר לקרוע במועד. וראה טור (יו"ד סי' שמ סל"א) שפסק שקורעין, ובב"י הביא שאמנם דעת המרדכי (תתפד) שקורע אפילו ביום שמועה. אך דעת ראבי"ה שאינו קורע אף ביום קבורה. וביאר הב"ח שתלוי בפירוש משנתנו אם בחול או במועד. וכ"כ בביאור הגר"א (או"ח סי' תקמז ס"ו). וכן נפק"מ אם אדם כשר ושעת פטירה המבואר להלן בגמרא שחייבים לקרוע בהם, אם הם אף במועד.

עה. וכתב הב"ח (סי' שמ סקל"א) שמי שאינו קרובו אינו רשאי לקרוע לדעה זו משום בל תשחית. [וכ"כ הריטב"א לקמן כה. ד"ה ואפילו]. ואין חולצין כתף ולא מנעלין כדי שלא יבואו לקרוע. אך המאירי כתב כפירוש הראשון שמיירי במועד, שאם בחול מדוע נאסור לקרוע למי שאינו קרובו, ואין חשש בל תשחית כאשר עושה זאת לכבוד המת.

עו. וכ"פ הרמב"ם (יו"ט פ"ו הכ"ג, ואבל פי"א ה"א) אמנם המכתם והמאירי (כאן ולעיל כ.) והר"ן (ביצה ו.) כתבו שקורעים ביו"ט שני.

עז. משמע שאף שכשמת או שמע במועד קורע בו, אך כשמת ביו"ט כיון שאינו קורע מיד, אף אינו קורע במועד, אלא נדחה לאחר המועד. וכ"כ המשל"מ (אבל פי"א ה"א), והמג"א (או"ח סי' תקמז סק"ג).

עח. אמנם בשמועה רחוקה אין קורעין, כמבואר לעיל (כ:) שכל שאין שבעה אין קריעה.

עט. ראה רא"ש (סי' נט) שאף הוא נחלק בזה על בה"ג (אבל פי"א ה"א), וכתב שדעת הרמב"ם כבה"ג שאין קורע במועד על שמועה.

פ. כן נראה ברמב"ם (אבל פ"ח ה"ג), וברא"ש (סי' מב), ובטור (סי' שמ), ונמוק"י (יג:), ורש"י בריף (יג:).

פא. רא"ש (סי' מב) משם מהר"ם מרוטנבורג.

פב. כ"כ חידושי הר"ן (לעיל כג:) בשם רש"י, וכן הביא הרמב"ן בתוה"א משם ר"ש ודחה דבריו וכתב שהוא פירוש משובש. אמנם בסוגייתנו לכאורה משמע כפירוש זה, שאילו לפירוש הראשון

קושית הגמרא, שבמשנה אמרו שאף בחול אין קורעין אלא קרוביו, ועל זה הקשו הלוא הכל חייבים. אך להסוברים שדוקא במועד שנינו שהקריעה היא רק בקרובים, משום כבוד המועד, אך בחול כולם רשאים לקרוע, א"כ קשה מה מקשה הגמרא. וביאר הריטב"א שמ"מ הקשו שאם יש חיוב לקרוע על חכם בחול, דין הוא שיקרעו עליו אף במועד.

האם קורעים במועד על שמועה רחוקה

חכם שמת וכו'[א] **הכל כקרוביו**[ב] וכו' **לא צריכא דלאו חכם** וכו'. למסקנת הגמרא כוונת משנתנו שרק הקרובים קורעים, באינו חכם, ואינו כשר, וכשאינו נמצא שם בצאת הנשמה, ולכך רק הקרובין קורעים. והוכיח הרא"ש (סי' נט) לפי"ז שכל דיני הקריעה המוזכרים בסוגיא הינם אף במועד, שהרי משנתנו במועד, וכיון שמפני מעלת החכם צריך לקרוע עליו אפילו ביום שמועה, ובזה יתר הוא על כשר שרק עד הקבורה[ג], ויתר הוא על כל אדם שרק ביציאת הנשמה. וא"כ מוכח שקורע על חכם במועד אפילו ביום שמועה, וכן קרובים קורעים במועד אף ביום שמועה רחוקה. ונחלק על הבה"ג הסובר שאין קורעין בשמועה רחוקה במועד[ד].

האם חייבים לקרוע בפטירת אדם כשר

ואם אדם כשר חיובא מחייב למקרע וכו'. ביאר הריטב"א שאף שבברייתא שהביאו מבואר רק שצריך לבכות ולהתאבל על אדם כשר, נקטה הגמרא בפשטות שה"ה שיש חיוב לקרוע[ה], כיון שלשון 'אבלות' הלוא ודאי אינו כפשוטו שאין אבלות אלא על קרובים[ו], ולשון אבלות הוא ככינוי לריבוי הספד חימום וצער[ז], וכעין מה שאמרו כל המתעצל בהספדו של אדם כשר וכו', והכוונה להורדת דמעות[ח], ולכן אף כאן בכלל אבלות הם - חיוב קריעה חימום, בכי והספד[ט].
אמנם אף שכאן מוכח בסוגיא לכאורה שיש חיוב קריעה, אך בשבת (קה:) מבואר רק ענין הצער על פטירת אדם כשר, ולא הוזכר חיוב קריעה, והר"ן (שבת לח.) כתב שאין הדבר ברור שיש חיוב לקרוע בפטירת אדם כשר כשלא עמד שם ביציאת הנשמה'[י]. ובשו"ע (יו"ד סי' שמ ס"ו) הזכיר חיוב קריעה, והרמ"א השיגו[יא]. וכתב בביאור הגר"א שהדבר תלוי בגירסת הגמרא כאן ובשבת. וכתב הגר"א של"ג בסוגייתנו 'למקרע', אמנם צ"ע איך יבאר קושית הגמרא כאן, שהיא על החיוב קריעה[יב].

מי נחשב לאדם כשר

שם. בהגדרת אדם כשר כתבו המפרשים כמה דרכים.
א. הריטב"א כתב שמסתבר שאדם כשר הוא שיש בו קצת תורה, ואף שלא הגיע לכלל תלמיד, ואילו אדם שאין בו תורה אף שראוי לבכות עליו ועל חסרון מצוותיו, מ"מ אין חיוב קריעה על מיתתו, 'כי מי שאינו בן תורה אי אפשר להיותו כשר באמת'. **ב.** הרא"ש כתב שאדם כשר הוא מי שלא סנו שומעניה - שאין עליו שמועות רעות, ואינו חשוד על עבירה וביטול מצוה[יג]. **ג.** בנמוק"י כתב שדין המשנה הוא באיש שלא נודע בחכמה ובחסידות, וכשלא היה שם בשעת יציאת נשמה. ומשמע שחסיד היינו אדם כשר, וכ"כ במאירי 'אדם המפורסם בכשרות וחסידות'[יד]. **ד.** יש שכתבו[טו] שאין נקרא אדם כשר לקרוע עליו, אלא כשנוהג מנהג כשרים לחזר אחר מצוות גמילות חסדים.

ביאור הענין שהקטנים נקראים ערבים

ערבונא קא שקיל מיניה. כתב העיון יעקב לבאר עפי"ד הגמרא בשבת (לג:)[טז] שהקטנים ערבים על הגדולים[יז], אמנם קיי"ל שאין נפרעין מן הערב תחילה, ומקשה הגמרא האם ערבונא שקלי מיניה, ומדוע לוקחים מהערב תחילה[יח]. ומתרצת הגמרא מפני שלא בכה על אדם כשר, כלומר שאילו בכה על אדם כשר היה זה כפרעון על חובתיו[יט], לפי שהיו מוחלין לו על כל עוונתיו, אך כיון שלא בכה נמצא שתבעו ממנו ולא פרע, ולכך עתה תובעין לערב.

האם קורעים על רשע בשעת יציאת נשמה

העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע. מבואר בגמ' שדין זה הוא אף במי שאינו נחשב אדם כשר, אך נחלקו הראשונים מי אינו בכלל הלכה זו.
הרא"ש (סי' נט) כתב משם רבינו מאיר בשם רבינו יונה שדין זה הוא רק כשאינו רשע. אך אדם רשע וחשוד אין קורעים עליו[כ], ואדרבא יש לשמוח כמו שכתוב (משלי יא י) 'באבוד רשעים רנה'. אך נחלק עליו שלפי דברי רש"י (שבת קה: ד"ה לס"ת) שנקרא ספר תורה לפי שאין לך אדם בישראל ריק מתורה ומצוות, נראה שחייב לקרוע לעולם, מלבד מומר לע"ז[כא], או עובר עבירה להכעיס שהוא כמומר לע"ז. אך מי שעובר לפעמים לתאבון[כב], או שמבטל מ"ע משום הטורח, קורע עליו, וכמו שמצינו שנתאבל דוד על אבשלום[כג], אף שעשה כמה עבירות, כיון שהיו לתיאבון ולא במרד[כד], מתאבל עליו[כה].

שיעור קריעה להעומד בשעת יציאת נשמה, ועל מיתת אדם כשר

שם. כתב המאירי ששיעור הקריעה באדם כשר, וביציאת נשמה של כל אדם, י"א בטפח, וי"א במשהוא, וכתב שכן עיקר. ואמנם בשו"ע (יו"ד סי' שמ סעי' ה-ו) לא הוזכר שיעור בקריעה על אדם כשר, וביציאת נשמה. ובפשטות משמע שהשיעור הוא טפח כמו שנפסק (כס"ג) בסתם קריעה[כו]. אך הרמ"א (יו"ד

צ"ע שכיון שכבר תנא לא קורעין, למה הוצרך לומר לא חולצין. **א. בחת"ס** תמה על שאלת הגמ' הכל קרוביו ס"ד, וכי לא הבין המקשן שהכוונה כאילו אביו מת שהרי רבו גדול מאביו. וכתב ליישב שכפי המבואר בשבת (קיט.) שצריך לאהוב לחכם כמו לגופו, וא"כ כשהחכם מת כאילו הוא עצמו מת או מיוסר, ושמא יאמר אדם הרי הצדיק שמח במיתתו בקרבתו לפני ה', וא"כ לא יתאבל עליו. ולזה אמר שכלפי זה ידמה כאילו הוא רק קרובו ולא ירגיש כאילו הוא בעצמו. ובזה פירש הגמ' (שבת קה:) כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקברו בחייו, שאם מתעצל מחמת שמרגיש כאילו הוא החכם בעצמו ושמח ביסורים א"כ אף יקבר כמותו. **ב. לשון** הגמרא הכל כקרוביו, אך לשון הרמב"ם (אבל פ"ט הי"א) הכל קרוביו. וראה בכס"מ (שם) שדקדק כן. **ג. ראה** להלן מחלוקת אם גם כשידע ממיתת החכם חייב, או שדוקא בפניו. **ד. וראה** העמק שאלה (שאילתא לה סקי"ב) ביישוב דעת בה"ג שתלוי בשיטות מהו אדם כשר, עיי"ש. **ה. במצבת** משה כתב שידעה הגמ' מהברייתא בסמוך שבעת יציאת נשמה של כל אדם צריך לקרוע אף שלא נאמר בו שבוכה ומתאבל עליו, וא"כ כשר שנזכר בו שיש לבכות, כל שכן שיש לקרוע עליו. **ו. עיי"ש** שדן לגבי אבלות על רבו מובהק המבואר בע"ב. ודן אם אף על חכם שאינו רבו יש אבלות יום אחד. **ז. ראה** גם ריטב"א לעיל (כ:) על דברי הגמ' שם קריעה בלא שבעה מי איכא, שהעיר שהלוא יש קריעה על רבו וחכם וכשר. אלא שקושית הגמ' היא האם מצינו חיוב קריעה בלא שבעה כאשר שייך דיני אבלות, אך באלה שכלל אין אבילות ודאי שייך חיוב קריעה לבד. וראה רש"ש (כד: בתוד"ה אלא) שהעיר כקושיית הריטב"א, והניח בקושיא. ובמצבת משה השיגו מדברי הריטב"א הנ"ל. **ח. ראה** שבת (קה:). **ט. וכתב** הריטב"א שנמצא שעל רבו קורע אף בשמועה רחוקה, על חכם שאינו רבו רק בשמועה קרובה ואף אחר הקבורה, ועל אדם כשר רק בפניו וקודם הקבורה. **י. ראה** ר"ן בשבת (לח.), והאריך בזה גם בחידושי הר"ן החדש, ובשיטה לר"ן (שבת קה.) שדן שבאדם כשר אין חיוב לקרוע, ובזה נוסף חיוב בחכם יותר מבכל כשר, ובכשר רק חייבים לבכות ולהתאבל. אך מ"מ אם קרע אינו נחשב מקלקל אלא זכות לו. אך דן שאולי יש חיוב לקרוע בכל כשר, והתוספת שיש בחכם על כשר היא כלפי דין חליצה והבראה. וראה להלן דעות הראשונים בזה. **יא. ראה** אגרות משה (שו"ת ח"א קסד). **יב. וראה** בחלקת בנימין שעל כרחך צ"ל גם לדעת הר"ן שאף אם אין חיוב פרטי על קריעה, אך ישנו חיוב כללי להצטער, וכשקורע מקיים בזה את חובת הצער והאבלות, ולכן מותר אף לקרוע עליו במועד. וראה עוד בביאור הגר"א (שם) שהביא מאבל רבתי, ומבואר לפי זה שלדעה זו אף בשעת מיתה אין קורעין רק על אדם כשר. וצ"ע. **יג. וכן** נפסק בשו"ע (סי' שמ ס"ו), ובפ"ת שם (סק"ו) הביא שבתפארת למשה נסתפק אם ה"ה אשה כשרה, או שצריך להיות בעל תורה אף שאינו גדול בתורה. ואמנם בריטב"א שהובא נראה שלא שייך ללא תורה כלל. אך ראה מהרש"א שבת (קה:) שדייק לשון הגמרא בשביל כבוד שעשה 'לו' שאינו בן תורה, ואינו בוכה על התורה שחסרה לדור ורק על האדם בעצמו. **יד. ראה** קרן אורה (והו"ד לעיל) שנקט שלשיטת הנמוק"י דיני הכשר והחכם שווים, ורק מעלתם שונה. **טו. הש"ך** (יו"ד סי' שמ סקי"א) בשם הב"ח. **טז. ראה** גם מדרש תנחומא (פר' ויגש אות ב). החת"ס כתב בדרך דומה שהנה מצינו שתי דברים שנענשים בגללנו, הצדיק נקרא משכון, והקטנים נקראים ערבים, וצדיקי הדור הם בגדר משכון שהוא ממונו של הלוה שחייב ואף הם חייבים קצת. אך הקטנים הם רק בגדר ערב שאינם חייבים כלל. ושאלת הגמ' מפני מה מתים היא על עיקר הדבר מדוע לא די בלקיחת המשכון ומדוע צריך גם מהערב. והתשובה לכך מפני שלא בכה וכו' והיינו שאם אינו מצטער על פטירת הצדיק אין זה נחשב שלקחו ממנו משכון כי אינו מרגיש שזה ממנו. ועוד שאף אם מרגיש ונחשב כמשכון, אך מה יענה לצדיק כשיתבענו שהוא גרם למיתתו, אך כשבוכה ומרגיש ושב לקב"ה נמצא שע"י פטירת הצדיק מתקדש ש"ש, ובזה מתפייס הצדיק. **יז. ראה** גם מדרש תנחומא (פר' ויגש אות ב). החת"ס כתב כעין זה שהנה מצינו שתי דברים שנענשים בגללנו, הצדיק נקרא משכון, והקטנים נקראים ערבים, וצדיקי הדור הם בגדר משכון שהוא ממונו של הלוה שחייב ואף הם חייבים קצת. אך הקטנים הם רק בגדר ערב שאינם חייבים כלל. ושאלת הגמ' מפני מה מתים היא על עיקר הדבר מדוע לא די בלקיחת המשכון, ומדוע צריך גם מהערב. והתשובה לכך מפני שלא בכה וכו', והיינו שאם אינו מצטער על פטירת הצדיק אין זה נחשב שלקחו ממנו משכון כי אינו מרגיש שזה ממנו. ועוד שאף אם מרגיש ונחשב כמשכון, אך מה יענה לצדיק כשיתבענו שהוא גרם למיתתו, אך כשבוכה ומרגיש ושב לקב"ה נמצא שע"י פטירת הצדיק מתקדש ש"ש, ובזה מתפייס הצדיק. **יח. וראה** עוד בחת"ס שביאר שאף המקשן ידע שבנים קטנים מתים כעונש על שלא התאבל על אדם כשר, אך הוקשה לו מדוע די להענישו שימותו קטנים, הלוא יש עונש חמור מכך שאחרי שטורח בגידולם הם מתים כשהם גדולים, וזה מוסיף יותר על יגונו שמת אחר שטרח בו, והתשובה לזה שאם האב אינו ירא ה' ולא אכפת לו במיתת כשר, קרוב הדבר שאף בניו כשיגדלו יהיו כמותו, וא"כ כשיבכה עליהם אז לא יהיה בזה די כפרה על חטאו שלא התאבל על אדם כשר שהם אינם כשרים כל כך. ולכך מתים כשהם קטנים ועדיין הם כשרים וטובים וזה מכפר עליו. ועיי"ש עוד שפירש שפעמים מתים בקטנות טרם יחמיצו ויתקלקלו בגדלותם, ועונש זה שיתקלקלו נגרם כאשר אינו מכבד דיו ת"ח (כנדרים פא. מפני מה אין ת"ח וכו'), ושמא לא החשיב די לאנשים כשרים, ועל זה נענש שיתקלקלו בניו, וזכה שימותו בקטנותם טרם יחטאו בגדלותם. **יט. מדברי** המאירי מתבאר שאין הבכיה עצמה סגולה למחילה, אלא שכוונת הגמ' שמעורר ליבו לתשובה עד שיכנע לבבו הערל ושב ורפא לו. **כ. וכ"כ** המאירי שדיינו לקבוע שסתם אדם הוא בדמיון ס"ת, אבל 'הנודעים בהיפך' חלילה וחס. **כא. ראה** רמ"א (יו"ד סי' שמ ס"ה) שהביא דעות בדין מומר שנהרג ע"י גוים, וכן על מי שהמיר בקטנותו עם אביו. והטעם להקל בנהרג כתב הש"ך (סק"י) או משום שהרהר תשובה קודם מיתתו, או שמיתתו כיפרה לו. **כב. אך** אם רגיל לעבור אף שזה לתיאבון אין קורעין עליו. שו"ע (יו"ד סי' שמ ס"ה ברמ"א, וש"ך שם סק"ח). **כג. וכ"כ** הגר"א (יו"ד ש"מ ס"ה). ובמצבת משה העיר. א. כיצד השוו אבלות קרובים לאבלות על מת ביציאת נשמתו. ב. לדעה אחת בסנהדרין (קג:) לאבשלום אין חלק לעוה"ב, ומסתבר שאין עונש חמור כ"כ על עבירה לתאבון. וא"כ מוכח שעבר להכעיס ואין בו אבלות לכו"ע. ודן לפי"ד הב"י (סי' שמה) על רבינו גרשום שנתאבל על בנו שהמיר דת על כך שלא זכה לשוב. עיי"ש, ובארץ צבי (מכנו של המלבת משה) השיגו שודאי שייך שאף על עבירה לתיאבון לא יהא לחוטא חלק לעוה"ב. **כד. אמנם** על הרוגי בי"ד אין מתאבלין (סנהדרין מו.), אף ששמא עברו העבירה לתאבון, שכיון שהתרו בהם והתירו עצמם למיתה הרי זה כלהכעיס. רא"ש (סי' נט), וכ"כ במצבת משה מדעת עצמו. **כה. כתב** המצבת משה שלפי שיטה זו יובן מה שהעירו תוס' (שבת קה: ד"ה דתניא) שהיה משמע לגמרא שדין זה הוא אף באדם שאינו כשר. וצ"ב מנלן הבינה הגמ' כן. ולפי דבריו י"ל מדקדוק הלשון העומד על המת בשעת יציאת נשמתו. שקראו 'מת' עוד קודם שמת כיון שרשעים בחייהן קרויים מתים (כברכות יח:), וזהו אף בעובר לתיאבון, כמו שלמדו זאת מצדקיהו שהיה צדיק ורק עבר על השבועה, (ראה מהרש"א ערכין יז.). **כו. ועל** רבו הוזכר

סי' שמ ס"ב) כתב 'וי"א שיוצא אם קורע בשולי הבגד', וכתב הש"ך (סק"ד) שדבריו בקריעה במת דעלמא בשעת יציאה נשמה. וכתב הקיצור שולחן ערוך שאף א"צ טפח. ונמצא א"כ ששתי הדעות שבמאירי הם שיטות המחבר והרמ"א[כז].

כתבו אחרונים[כח] שאין נוהגין בזה"ז בקריעה שבשעת יציאת נשמה. והטעם שא"כ לא ימצא אדם שיהא מוכן להיות אצלו בצאת נשמתו וימות יחידי בעגמת נפש[כט]. ולכך הקלו בדבר[ל].

הטעם שפטירתו של ישראל דומה לשריפת ס"ת, והנפק"מ ביניהם

למה זה דומה לס"ת[לא]. בביאור דמיון פטירת אדם לס"ת הנשרף[לב] נאמרו בראשונים כמה דרכים[לג].

א. רש"י (כאן) מבאר שתורה קרויה נר ככתוב כי נר מצוה ותורה אור[לד], וכן הנשמה קרויה נר כדכתיב נר ה' נשמת אדם[לה]. **ב.** הרמב"ן כתב שהנפש בגוף כאזכרות בגוילין, והוא משל בעלמא לומר שזה הפסד גדול וחרדה רבה. **ג.** יש מפרשים[לו] שכשם שקורעין על הכתיבה כך קורעין על מקיימי מצוותיה, לפי שכשם שבשריפתה של כתיבה איבדו מצות כתיבה[לז]. כך במיתת עושיה איבדו מצוות של עושיה[לח]. **ד.** רש"י בשבת (קה:) פירש שבפטירתו נתבטלו תורה ומצוות[לט], ואין לך ריקנים בישראל שאינם מלאים במצוות[מ]. **ה.** רש"י ברי"ף מבאר שאף זה היה ראוי ללמוד ולכן הוי כס"ת[מא].

הרמב"ן הקשה[מב] על פירוש זה[מג], שהרי בס"ת קורעין רק כשנשרף בזרוע (כדלקמן כו:)[מד]. ונאמרו בזה שלושה תירוצים. **א.** הריטב"א תירץ שאין הכוונה כאן שדינו ממש כס"ת, ורק אמרו הלכה דומה לו. **ב.** הרש"ש כתב ליישב שהרי אף בזה פירש רש"י בזרוע כשאינו יכול להציל, ולאו דווקא כשזה נעשה בזרוע להכעיס כפירוש הנמוק"י (שם טו:)[מה]. וא"כ אף בפטירת אדם אינו יכול להציל. **ג.** בשפת אמת (שבת קה:) כתב כיון שאין מיתה בלא חטא, נמצא שהמיתה נגרמה ע"י אדם בזרוע[מו].

עוד הקשו הרמב"ן והריטב"א על פירוש זה שאין מסתבר לקרוע עכשיו מפני שעתיד היה להיות ס"ת. ולכן פירשו שכל אדם ואף הריקנין מקיימים מצוות ונחשבין כס"ת[מז]. וכתבו שיהא נפק"מ בין פירושם לפירוש רש"י, האם קורעין הנמצאים במיתת אשה[מח], שלדעת רש"י שנחשב כס"ת משום לימוד התורה, א"כ על אשה אין קורעין הואיל והיא מופקעת מחיוב ת"ת כמבואר בקידושין (ל.)[מט]. אך לשיטתם שתלוי בקיום המצוות, נוהג דין זה אף בפטירת אשה שחייבין לקרוע[נ]. והגר"א (סי' שמ ס"ה) כתב להוכיח כן ממה שלא תירצו בסוגין וכן בשבת (קה:) שמיירי באשה ולכך רק קרוביו קורעים, משמע כנ"ל שאף באשה הכל חייבין[נא].

בחילוקי הדינים בין רבו, חכם, ואדם כשר

חכם וכו' כשר וכו'. בסוגייתנו הוזכר חיוב קריעה על חכם, וכן על כל אדם כשר, ויש כמה חילוקים בחיוב הקריעה בין שניהם.

א. על כשר קורעין רק בפניו[נב], ואילו חכם אף שלא בפניו. **ב.** לענין חליצה והבראה, שדווקא באדם כשר חייבים בהם. **ג.** בחכם קורע עליו אף חכם כמותו שהם שוין[נג], אך על כשר אין קורעים אלא תלמידים פחותים ממנו, ויש חולקים על חילוק זה[נד].

ובריטב"א ביאר שינוי הדינים בחיוב קריעה על רבו, מהחיוב על חכם שאינו רבו. **א.** לענין שמועה רחוקה. **ב.** שעל רבו אינו מאחה כדלעיל (כב:), אך על חכם שאינו רבו מאחה לאחר שהחזירו פניהם מן המיטה, או לאחר שבעה. ובמאירי הביא שתי דעות אם מאחה למחרת, או רק לאחר שבעה[נה].

(יו"ד סי' שמ ס"ח) שתי דעות אם הקריעה עד גילוי ליבו או טפח. וכן על חכם הוזכר (שם ס"ז) עד שמגלה ליבו. והש"ך (סקט"ו) כתב דעה נוספת שצריך לקרוע טפח. **כז. וראה** בחכמת אדם שמיקל אף לקרוע באונטאר שלאך [היינו בריפוד התחתון של הבגד], וכ"כ בערוה"ש. [ודלא כחידושים וביאורים סק"ז]. **כח. ראה** בשולחן גבוה ובשדה חמד (אבלות סי' קעא). וראה במהרש"ם בדעת תורה (יו"ד סי' שמ ס"ו). וראה גשר החיים (פי"ד סעי' טו) שיש להקל, שאם לא כן ימנעו אנשים. ובאגרות משה (שו"ת חו"מ ח"ב סוס"י עג) כתב שטעמים אלו קלושים ולכתחילה צריך לקרוע. **כט. וראה** שלטי הגבורים (טו.) שראוי להיות נוכח ביציאת נשמה של ישראל. **ל. ושמא** זוהי סברת המקילים בקריעה זו, שעי"ז לא ימנעו מקריעה. **לא. באופן** שיציאת הנשמה היתה בשבת, נחלקו האחרונים אם העומד בשעת יציאת הנשמה קורע במוצ"ש, ראה רדב"ז (שו"ת ח"ג סי' תתלח) שפוטר, וכ"כ החת"ס (שו"ת יו"ד סי' שכג). אך התפל"מ (סי' שמ ס"ה) נחלק ומחייב. וראה משל"מ (אבל פי"א ה"א), ופתחי תשובה (יו"ד סי' שמ סק"ג). **לב. ראה** או"ז (סי' תיח) שאינו דומה לגמרי לגבי דין ס"ת, שבס"ת אין הקרע מתאחה. בספר זאת מנוחתי רצה ללמוד שאף על ס"ת פסול חייבים לקרוע שהרי אדם אין צדיק בארץ. אך פקפק בדבר כיון שאף באדם שחטא אין פגמיו נוגעים בנשמה עצמה. [ובגוף דבריו ראה בשו"ע (יו"ד סי' שמ סל"ז) שאפילו על מגילה שנשרפה קורעים, ובשיורי ברכה (שם) כתב שכל שיש בו הזכרת השם. ובתפאל"מ נסתפק אם אפילו על ספרי התלמוד קורעים, כיון שניתנו לכתוב בזמן הזה]. **לג. ראה** דברי הגר"ח מוולאזין (בדרשתו לא' דסליחות, נדפס במחזור הגר"א) 'שנפש הישראלי היא כס"ת ברמ"ח אבריו כנגד רמ"ח מ"ע ושס"ה גידיו כנגד ל"ת, ולכן כשרואה יציאת נשמתו קורע. ואם האדם פוגם באבר אחד מסתלק תיכף ומיד הקדושה מאותו האבר והאותיות פורחות, ושורה שם רוח טומאה וסרחון אמיתי שאין למעלה ממנו, ואין חוזר הקדושה אלא ע"י תשובה בבכי וכו', ולכן תקנו הוידוי בכ"ב אותיות התורה להחזיר האותיות הפורחות למקומן, ובזה יכופר העוון'. וראה עוד בנפש החיים (ש"ד פי"א). **לד. וביאר** המהרש"א שאף שבפסוק זה התורה נקראת אור ולא נר, אך הכוונה שהאדם דומה למצוות הכתובות בס"ת שהם נקראות נר, והאדם ע"י אברי הגוף מקיים אותם. וראה לבוש (יו"ד סי' שמ סק"ה) שהאריך לבאר שכל אדם המקיים מצוות נחשב נר אלוקים. **לה. וביאר** הרש"ש, שאין הכוונה שהפטירה היא כמו שנשרפה הנשמה ח"ו, אלא רק יציאה והעברה למקום אחר, אך כלפי הגוף נחשב הוא כשריפה, וכשם שבס"ת שנשרף חייב לקרוע על הגויל, וכן הגוף לנשמה כגויל לספר. וביאר עוד עפ"י המבואר לקמן (כו.) שאלישע קרע על אליהו אף שאליהו עודנו חי, אך כיון שאינו רואהו נחשב כמת כלפיו, וכן בסילוק הנשמה אף שעודנה קיימת אך שנסתלקה מעימנו. **לו. הו"ד** בר"ן וברמב"ן. **לז. מלשונו** משמע שאם אדם כתב ס"ת ונשרף אבדה מצוות כתיבת ס"ת וחייב לכתוב ס"ת אחר, אך ודאי שלא איבד המצוה שקיים בתחילה, רק מכאן ולהבא כמו בנמשל. ובדבר זה נחלקו האחרונים, והרי הדברים מפורשים ברמב"ן. ראה תורת חיים (סנהדרין כא:) שחידש כן, והוסיף שלפי"ז אין להקדיש לבית כנסת את הס"ת שכותב, משום שא"כ יצא מרשותו ואיבד המצוה. ונחלקו עליו רבים ראה פתחי תשובה (יו"ד סי' ער סק"ז) מחלוקת אחרונים בזה. וראה קרבן נתנאל בספרו תורת נתנאל (סוף פרשת יתרו), ובמהר"י אשכנזי (שו"ת או"ח סי' ז), ובמהר"ם יפה (שו"ת סי' קד), ובבני יונה (סי' ער) שדחה ראית התורת חיים כנ"ל. עיי"ש. ובנחל אשכול על ספר האשכול (הל' ס"ת), ובדעת קדושים (סימן ער), ובמנחת חינוך (מצוה תריג), ובשואל ומשיב (קמא ח"א סימן רסו), ובספרו דברי שאול ויוסף דעת (סי' ער), ובשו"ת נפש חיה (חיו"ד סי' עה). **לח. כתב** הרדב"ז (שו"ת ח"ג סי' תקנח) שיש נפק"מ בין שתי פירושי הרמב"ן, שלפי הטעם הראשון שכתב א"כ הכל במשמע איש ואשה קטן וקטנה, שהרי הטעם הוא משום שהוא הפסד גדול וחרדה גדולה. אך לפי הטעם השני רק איש ואשה גדולים במשמע כיון שהם ראויים לקיים מצוות של עשייה, אבל קטנים לאו בני מעשה מצוה הם. ואין לומר שהרי ראויים הם לקיים מצות לאחר זמן כשיגדלו, שהרי הרמב"ן הקשה על רש"י [ראה להלן], שאין קורעין על העתיד. **לט. הריטב"א** שם העיר שיש שלמדו מדבריו שעל אשה שאינה בת תורה, או על קטן, או עם הארץ אין לקרוע. והקשה על כך, ולכן כתב שכל ששייך במצוות כס"ת דמי. **מ. והשואל** בשו"ת חכם צבי (סי' יז) כבר רמז לשינוי הפירושים ברש"י. **מא. ומבואר** שמדברי רש"י כאן משמע שגוף האיש ישראל הוא כס"ת. ומדברי רש"י בשבת משמע שמעלתו ממעשיו בעבר. ומדברי רש"י ברי"ף משמע שהוא מצד העתיד. **מב. וכן** הקשה בתפל"מ (סי' שמ) מדעת עצמו. **מג. ראה** ב"י (סי' שמ ס"ה) שהעיר שהרש"י שהובא ברמב"ן אינו לפנינו לא בשבת ולא במו"ק, אך כמבואר זהו ברש"י ברי"ף. **מד. כעי"ז** הקשה בדברי שאול (שם) לדעת הב"י שאין חייבין לקרוע על ס"ת רק כשנשרף ולא כשאבד באופן אחר, והלוא פטירת אדם אינו שריפה. **מה. ראה** בחכם צבי הנ"ל שדן על שריפת ס"ת שהייתה בפראג, ורצה השואל לומר עפ"ד רש"י שדימה פטירה אדם לשריפת ס"ת שצריך לקרוע, וכמבואר שמפרש בזרוע כל שאירע שריפה שאינו יכול להציל. אך החכ"צ דחה דבריו, משום שהחיוב לקרוע הוא רק בעומד ורואה בשעה שהס"ת נשרף, וכן בשעת יציאת נשמה מי שעומד בבית אחר סמוך לו אף שיודע זמן היציאת נשמה אינו חייב לקרוע. ועוד שאין כוונת רש"י למעט באופן שיכול להציל, שא"כ נמצא שבאש גדולה קורע, ובאש קטנה לא. ודוחק לומר שכשיכול להציל ולא הציל לא סגי ליה ולא די בקריעה. אלא ודאי שאף רש"י מודה לשאר הפוסקים שלא חייב רק בשורפו להכעיס, וכמעשה דיהויקים שאף שהיו מפצירין בו ומבקשין ממנו שלא ישרפנה הוא אחז במעשיו, במעשה כזה ודאי יש חלול השם גדול. אבל כשהדבר נעשה פתאום, ובהיסח הדעת שאלמלא היה משגיח יכול היה לקדם ולהציל ולכבות השריפה, זה נקרא יכול להציל ואינו חייב לקרוע שהרי אין כאן חילול השם, ודין העומד על המת ודאי דוגמא בעלמא היא וכדברי הראשונים. ראה שבות יעקב (שו"ת סי' פד). **מו. וכעי"ז** כתב בחכמת שלמה (יו"ד סי' שמ), וראה אור החמה. **מז. כעין** פירוש רש"י בשבת. וראה ט"ז (סי' שמ סק"ג). **מח. אך** לגבי קטן כתבו שקורעין לכו"ע, כיון שהוא ממין החייב בלימוד, ומקיים מצוות. **מט. בכתונת** פסים העיר משיטות הפוסקים (או"ח סי' מז) שיכולה לברך ברכת התורה אם משום שישנה בתורה שבכתב, אם משום שישנה בדינים הנוגעים אליה. [וברדב"ז (שו"ת ח"ג תקנח) דן מצד שאף שאינה מחויבת, אך יש לה שכר אם עוסקת]. ובמצבת משה כתב ליישב שאין זה מדין מצות ת"ת אלא רק לידע המעשה אשר יעשון ואינה מחויבת ללמוד כאשר יודעת. [ראה שם אריה יו"ד (סי' לז), ובית הלוי (שו"ת סי' ו)]. ועיי"ש עוד שביאר עפ"י סוד, שנשמות האנשים אחוזים באותיות התורה כידוע כי יש ששים רבוא אותיות לתורה כמנין ישראל, ולכן ביציאת נשמת איש הוי כשרפת אות בתורה, ומשא"כ באשה. **נ. בשו"ע** (סי' שעו ס"ה) כתב שהעומד בשעת יציאת נשמה של איש או אשה, צריך לקרוע. וכתב הט"ז שזהו כהכרעת הרמב"ן שהוא דימיון בעלמא לס"ת שהוא הפסד גדול וחרדה רבה, שלא כפירוש רש"י. **נא. וראה** תפל"מ. **נב. זה** דעת הרמב"ן. אך דעת הרא"ש [להבנת הטור] שאף שלא בפניו עד הקבורה קורע. אמנם ראה ב"י וב"ח שנחלקו בדעת הרא"ש. ובשו"ע (סי' שמ ס"ו) פסק שרק בפניו, והש"ך שם (סקי"ג) הביא דעת הרא"ש שאף שלא בפניו. וציין שכך פסק השו"ע (או"ח סי' תקמז ס"ו). וראה בתפל"מ שהשיגו. ובחידושי הר"ן (שבת קה:) משמע שתלוי אם בעירו או בעיר אחרת. וראה קרן אורה שהקשה לדעת הרמב"ן מהסוגיא במס' שבת (קה:) דתניא הקורע על מתו פטור, והקשו אמאי אי אדם כשר הוא חיובי מיחייב. ומה הקושיא דילמא איירי שלא בפניו. ולדעת הרא"ש אין להקשות מדוע לא תירצו שלא היה בין מיתה לקבורה, משום שסתם קריעה היא בשעת מיתה, אבל לדעת הרמב"ן ודאי קשה. וכן קשה בסוגייתנו שהקשו ואי אדם כשר הוא כו', מדוע לא העמידו שהיה שלא בפניו. והוסיף, שהכרח הרמב"ן הוא משום שסבר שכשר הוא מדריגה פחותה מחכם, וא"כ על כרחך יש חילוק בין אדם כשר לחכם בחיוב הקריעה, שאל"כ לשם מה הוזכר חכם. אך מלשון הנימוקי יוסף נראה שאדם כשר היינו מי שמפורסם בחסידות, וא"כ י"ל שדיניהם שוים הכשר והחכם, אלא שמעלתם שונה, ולכן הוזכרו בנפרד. ובדעת הרמב"ם נקט שדין קריעתם שונה, שבכשר קורע טפח, ובחכם עד שיגלה את ליבו. **נג. וכן** דעת הרמב"ן. אמנם דבר זה שבחכם קורע בשווים, אף שכן נראה לכאורה ברמב"ן, אך אינו דין ברור כ"כ, ראה תפל"מ (בש"ך סקי"ג) ובביאור הגר"א (סי' שמ סקט"ז, וסי' רמב סקס"ט), וצ"ע. וראה מש"כ הר"י מיגאש (בתשובה סי' מו) שאף מי שגדול ממנו קורע עליו, אך רבו אינו קורע עליו אא"כ קיבל ממנו לכל הפחות דבר אחד, והוכיח כן מב"מ (לג.). **נד. ראה** ריטב"א (שבת קה:). וכ"כ כמה ראשונים שעל כשר אין קורע מי שחכם ממנו (תלמיד הרשב"א בשם הרמב"ן, וכ"כ הר"ן, וכ"כ בשו"ע (סי' שמ ס"ו)) אך מהתוס' הרא"ש והרא"ש שלא תירצו תירץ בהמשך מטעותם של רבנן על רב ספרא, שהיו גדולים ממנו ולכך לא קרעו, נראה שהכל קורעין, וכ"כ הש"ך (סי' שמ סקי"ג). ובפתחי תשובה (שם) תירץ בשם אגודת אזוב שטעם הפטור הוא רק מדין זקן ואינה לפי כבודו, אך כאן לא היה ר"ס קטן מהם. ואל"כ תהא סתירה בדברי הרמב"ן שהקשה כקושית הראשונים הנ"ל, וגם כתב את דין השו"ע שעל כשר אין קורע מי שחכם ממנו. אמנם ראה בר"ן (שבת קה:) שתירץ כן שהם סבורים שאף שוים שוים פטורים, ולכן לא קרעו. וכ"נ בדברי הריטב"א כאן. **נה. ולגבי** רבו שנקט שאינו מתאחה, אין כן דעת הרמב"ן, ראה בדבריו, ובטור וב"י (סי' שמ ס"ח).

ג. על רבו קורע אפילו אם עתה הוא גדול ממנו. ולדעת הרמב"ם נוסף קריעה ברבו שהיא עד שמגלה לבו, וברבו מובהק נוסף גם חליצת כתף[נו].

מדוע לא קרעו רבנן על רב ספרא מדין אדם כשר

כי נח נפשיה דר"ס לא קרעו רבנן עליה. רבנן סברו שרק חכם שהוא רבו קורעים עליו, ור' ספרא אף שהיה חכם אך אינו רבם[נז]. אך הקשו הראשונים[נח] מ"מ מדוע לא קרעו עליו כעל כל אדם כשר. ונאמרו בדבר כמה תירוצים. **א.** שהיו סבורים בטעות שעל אדם כשר יש רק חובת בכי וצער, אך לא חובת קריעה[נט]. ב. שסברו שאין חובת קריעה באדם כשר אלא בפניו קודם שנקבר, וכאן היה שלא בפניו[ס]. ג. שסברו שאין חובת קריעה על אדם כשר אלא לתלמידים ולשאר בני אדם, אך החכמים אינם צריכים לקרוע עליו[סא].

האם קורעים על חכם שאין יודעים מתורתו

ועוד כל יומא שמעתתיה בפומין בבי מדרשא וכו'. כתב הרא"ש (סי' נט, בשם רבינו מאיר) שהדין שחכם שמת הכל כקרוביו הוא דוקא כשיודעים משמועותיו שחידש. אבל חכם שאין יודעים מחידושיו כלום ואינו רבו, אינו צריך לקרוע עליו ביום שמועה לאחר הקבורה[סב], וראייתו ממה שהשיבם אביי הרי יודעים אנו את דבריו של רב ספרא, משמע שלולא זה פטורים. והרא"ש השיגו, ונחלק עליו, ודחה ראייתו שהרי אביי דן לפניהם בשתי תשובות. א. מי קתני הרב, הלוא חכם תניא. ב. ועוד אפילו אם היה חיוב רק על הרב, כיון ששומעים שמועותיו נחשב רבם, והיינו שלחכם חייבים לקרוע אף בלא שיודעים שמועותיו, וכשיודעים דבריו דינו כרבו שאינו מאחה הקרע לעולם.

והאחרונים כתבו לתרץ דעת המהר"מ ממה שהקשה הרא"ש, בכמה דרכים. **החיד"א** כתב ביעיר אזן (מ"ע ו' אות יא), בשם הפר"ח (בכת"י) עפי"ד התוס' (כתובות פה:) שכתבו שני טעמים, ואף שמוזכר בטעם השני 'ועוד', כתבו התוס' [לענין אחר המבואר שם], שאינו עומד לבדו בלי הטעם הראשון[סג], וכך סבר המהר"מ בדין זה שמה שחייבים לקרוע כששמעו שמועותיו הוא דוקא מדין חכם, ולא מדין רב, וכשלא שמעו אין חייבים לקרוע מדין חכם לחוד. **הש"ך** (סי' שמ סקט"ז) כתב לתרץ דעת הר"מ, שעל פירוש הרא"ש יש להקשות שתי קושיות. א. האם לא ידעו הרבנן ששמועות ר"ס בפיהם[סד], אלא על כרחך צריך לומר שסברו שדבר זה עדיין אינו מחשיבו כרבם. וע"ז ענה להם אביי שע"י כן הוא נחשב לרבם, אך א"כ העיקר חסר מן הספר. ב. מדוע הוצרך לומר להם 'ועוד', ולא היה די בטענתו שחייבים מצד שהוא חכם. ולכן נראה כשיטת הר"מ שאכן טענתו להם רק מצד חכם ולא מצד רב, וחכם זה הוא שיודעים משמועותיו, וגם הוא 'עוד כל היום שמועותיו בפינו', כלומר אין 'ועוד' טענה נוספת אלא המשך הדברים[סה].

מדוע הוציאו את רב הונא במטה ולא בארון

נח נפשיה דרב הונא וכו' לא הוי נפיק פוריא וכו'. הקשה המאירי הלוא רב הונא נפטר בבבל והעלוהו לא"י, וא"כ מה ענין מטה לכאן, היה להגמרא להזכיר הארון שאיתו שהעלוהו לא"י. וכתב לחדש שכל העולים לא"י היו נקברין תחילה במקומם עד שיתעכל הבשר, ולאחר מכן העבירום לארון להעלותם לא"י[סו].

אם מותר להניח ספר תורה על מיטה של צדיק

סבור לאותובי ספר תורה אפורייה. כתב הר"ן שכאן הסיקו שאין מניחין ס"ת על מיטת מת, ואף שבמסכת בבא קמא (יז.) מבואר שלחזקיה מלך יהודה הניחו ס"ת לפניו, מ"מ לא למדים ממנו. וכ"כ תוס' (ב"ק יז. ד"ה אלא) שחזקיהו שונה שהיה גדול ביותר בתורה ובמעשים טובים. ובעין אליהו ביאר שבמלך הדין שונה, כיון שאסור לתלות ס"ת (ברכות כד.) ולמלך התירו לתלותה על זרועו (סנהדרין כא:) ונמצא שכשישב היה הס"ת מונח על מקום ישיבתו ולכך אף אחר מותו התירו להזכיר שתמיד היה הספר עימו.

והריטב"א כתב שלהניח על המטה בשוה לאדם, פשיטא שאסור, ומה שסברו להניח על מיטת רב הונא, הוא גבוה יותר כגון על הכר, ועל זה אמר רב חסדא שבחייו החמיר בזה רב הונא והניח את הספר על הכד ולא על כר וכדומה. ומה שהניחו אצל חזקיה היה גם כן על כלי אחר וגבוה יותר, שסברו שמותר בכך. ומסיק הריטב"א שכיום אין לעשות זאת אף לגדול הדור.

ישיבה על מטה שספר תורה עליה

אסור לישב על מטה שס"ת מונח עליה. במנחות (לב:) מובא שנחלקו רב הונא ור' יוחנן אם מותר לישב ע"ג מיטה שס"ת מונח עליה, וכתבו תוס' (שם ד"ה דאמר) שנראה שהלכה כר"י שמותר, שהרי הלכה כמותו אף לגבי רב שהוא רבו של רב הונא, וכן מוכח מסוגייתנו שתלמידי ר"ה רצו להניח ס"ת על מיטתו. אך הרמב"ם (ס"ת פ"י ה"ו) פסק כר"ה שאסור. והבית יוסף (יו"ד סי' רפב ס"ז) כתב שהלכה כר"ה שאסור[סז] וראייתו מסוגייתנו, שכך נהגו למעשה ר"ה ור"ח. ובמצבת משה העיר שכאשר בעל שמועה מיקל כשיטתו יש לפסוק הלכה על פי זה, אך לא כאשר מחמיר, שאפשר שהוא מחמיר מספק, ואף מה שנהגו כן אינה ראיה שכך ההלכה, אלא שלא רצו לנהוג בו עצמו נגד שיטתו. ומ"מ י"ל שהלכה כר"ה[סח] לפי שהוא נחשב בתרא נגד ר"י[סט].

ודעת התוס' (ד"ה וקם) שאין להניח את המת על המיטה אפילו כשהס"ת אינו על המיטה עצמה אלא על חפץ אחר מוגבה מעט[ע]. אך הב"י (סי' רפב) נקט עפי"ד הירושלמי שמותר, אלא שכתב לדון כמה יהא מוגבה כדי שיהא מותר, האם די בטפח או שצריך יותר מטפח.

ביאור הענין להוציא דרך פתח

סבר לאנוחי ס"ת וכו' כבודו במטה ראשונה. יש שכתב[עא] שכל מימרא זו עניינה אחד, להודיע שהחכמים חשובים בעוה"ב כמו שהם חשובים בעוה"ז. ולכן רצו להניח ס"ת ע"ד 'אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו', או ע"ד כתר תורה, ור"ח מנעם מכך כיון שאף בחייו לא רצה לקבל. ומה שדווקא דרך פתח[עב] ובאותה מטה לומר שבאותו פתח שבא לעולם שם ישוב, ושלא כהרשעים שבאה נשמתם ממקום עליון ושבה לדיוטא תחתונה, ואינה חוזרת באותו פתח ובאותה מיטה.

בביאור הלימוד מ'עגלה חדשה'

אל עגלה חדשה. להבנת הסוגיא נקדים לבאר הפסוקים שבענין זה. בספר שמואל (א' פרק ד - ה) מובא שהארון נשבה ע"י פלשתים ואח"כ שלחוהו חזרה לבית שמש ועשו לו עגלה חדשה, ושלחוהו לקרית יערים. ובשמואל (ב' ו) מובא שאחרי מלוך דוד נתאספו להעלות הארון מקרית יערים, והרכיבוהו על עגלה חדשה ועוזה ואחיו נוהגים בה.

רש"י כאן מבאר שמשמע שהעגלה החדשה שהיתה עתה היא העגלה אשר שלחו פלשתים, ומזה למדו שכבודו בעגלה הראשונה ואין משנים, והמהרש"א הוסיף, שאף שדוד עשה שלא כהוגן שלא נשאו בכתף (כמבואר רש"י שמואל ו), מ"מ לפי טעותו סבר שאין משנים מעגלה לעגלה.

האחרונים הקשו על פירושו, שהרי מפורש בפסוקים (שמואל א' ו) שביקעו את העגלה ששלחו אנשי פלשתים, והשתמשו בה להקרבת עולות, וא"כ ודאי שהעגלה החדשה שהייתה בזמן דוד אינה אותה עגלה חדשה ששיגרו הפלשתים, והניחו דברי רש"י בצ"ע[עג].

במצבת משה כתב לתרץ שכשעשו הפלשתים העגלה, אף שניסו לראות אם תלך לבדה, לא סמכו על קדושת הארון שלא יפול מטלטול הדרך ועשו דפנות סביב לעגלה. וכאשר הובא בית שמש בקעו את עצי העגלה שהקיפו לדפנות להראות שבטוחים בקדושת הארון שלא ישמט, אך לא בקעו העגלה עצמה, ובעגלה זו לקחוהו שוב, ואז נענש עוזה על ששלח ידו להחזיק בארון פן ישמט[עד].

נו. וצ"ע, שבגמ' משמע שאף בחכם הכל חולצין, ולא רק ברבו מובהק.

נז. החת"ס תמה אם שמועתיו בפי הרבנן האיך סברו בהו"א שאינו נקרא רבם הרי למדו ממנו הרבה. וביאר שרב 'ספרא' שמו מורה שהיה כותב ספרים רבים ובהם חידושיו, ואמר להם אביי שאף שעדיין אינם יודעים דבר ממנו, אך כיון שספריו קיימים ועתידים ללמוד ממנו נחשב כרבם. אמנם ראה ש"ך (סי' שמ סקט"ז) הובאו דבריו בהמשך.

נח. רמב"ן, ריטב"א, ריב"ב, נמוק"י.

נט. רמב"ן. והריטב"א הקשה על תירוץ זה מדוע לא שאלם אביי מי גרע מאדם כשר.

ס. ריטב"א בשם י"מ, והראשונים הביאו תירוץ זה בשם הראב"ד. וראה לעיל שנחלקו בזה הראשונים.

סא. כ"כ הריטב"א לבאר ההבדל בין חכם וכשר, ונראה שאף נתכוין בזה לתרץ הקושיא דלעיל. וראה לעיל שהש"ך דייק מהרא"ש שלא תירץ כן, שחולק הוא על כך.

סב. אלא רק עד קבורה כדין אדם כשר.

סג. והביא שכתב השטמ"ק בשם הרמב"ן שרוב 'ועוד' שבש"ס הם על דרך זו. וראה יד דוד שתירץ כעי"ז.

סד. ראה לעיל מדברי החת"ס.

סה. אמנם שעדיין קשה שראיית הרא"ש מב"מ (לג.) שכשלומד ממנו כבר נקרא רבו מלבד שם חכם. אך י"ל שדעת הר"מ שאין זה מעיקר הדין ורק חומרא, ומעיקר הדין רבו הוא רק רבו מובהק, ראה הגהות מיימוניות (פ"ט מאבל אות ח) והובא ברמ"א (סי' שמ ס"ח), וראה חלקת בנימין, בארוכה.

סו. ובזה יתבארו ג"כ דברי הגמרא בסוף העמוד, שהעלו לרבה בר רב הונא ורב המנונא ביחד.

סז. וכ"פ בשו"ע (שם), ועיי"ש ש"ך (ס"ק ח) שמעיקר הדין סגי בגובה טפח, אך מדת חסידות היא להניח בגובה י' טפחים ולא יפחות מג', ובאחרונים דנו בדין ישיבה על תיבה שיש בתוכה ספרים. ראה ט"ז (סי' רפב סק"ד) ובשיורי ברכה שם כתב להקל. וכן בתבואות שור (עירובין ל:), וכן כתב הב"ח (או"ח סי' קמ). וראה ברשב"א (שו"ת ח"ז סי' קעח) שרק בספסל קשה סגי בהגבהת טפח, אך במיטה שהיא רכה ושוקעת אינו כבוד לספר. וראה אור החמה שדן לחלק שדוקא במיטה כיון שנושאים האדם עם הספר לכן אסור, אך בספסל אף שמונחים יחדיו אין שייכות בינו לספר והוא כמונח ע"ג קרקע.

סח. בביאור הגר"א (סי' רפב סקי"ז) כתב שהרמב"ם סמך בזה על הירושלמי.

סט. ראה יד מלאכי (סי' קסו).

ע. ראה באר שבע (שו"ת סי' לח), ורדב"ז (שו"ת סי' תתקנ) שכך פירשו כוונת תוס'.

עא. בחידושי הגאונים (בע"י), בשם עוללות אפרים.

עב. בספר עיון מנחם פירש ע"ד המליצה עפמש"כ האלשי"ך בפירוש פתחו לי שערי צדק, שדרך החכמים לראות תמיד עצמם כאילו עדיין עומדים בפתח ועדיין לא זכו להכנס לפנים החכמה. וזהו חכם 'כבודו דרך פתח' שה'פתח' גרם לו להיות חכם.

עג. הכותב בע"י בשם תוספות, מהר"צ חיות, ראש משביר, קר"א, ועוד. וראה גם ביד המלך (אבל פי"ג הי"ג) שכתב שנראה לו שזוהי טעות תלמיד שהגיה ברש"י, וגם מה שכותב שנשאו על העגלה עד עיר דוד, ואין זה נכון לפי שנשאוהו רק עד בית עובד אדום. ושם נשאר ג' חדשים ואח"כ נשאוהו משם על הכתף לעיר דוד. וסיים 'מעולם לא ראיתי תמיה נפלאה כזאת על שתי בבות עיני התורה. אשר עיניהם כיונים על כל קוץ וקוץ מכל המקראות, ואיך נעלם מהם הכתוב הזה'. וראה קרן אורה מש"כ ליישב.

עד. וראה שדה יצחק שפירש כעי"ז, ודייק מהכתובים שלא נכתב 'ויבקעו העגלה' אלא 'עצי העגלה', ומשמע

ובכוונת הגמרא נאמרו פירושים אחרים, יש שכתב[עה] שאין המדובר כאן על העגלה שהביאה מפלשתים לבית שמש, אלא העגלה שלקחה מבית שמש לקרית יערים[עו], ובה לקח דוד את הארון אף מקרית יערים, ודרשו זאת מייתור המקרא.

במאירי ביאר שאדרבא הפסוק כפשוטו שעשו עגלה חדשה, ודבר זה היה שלא כדין לפי שהיה להם ליקח בעגלה הישנה, ועל זה נענש עוזה[עז].

יש שכתב[עח], שהנה יש לפרש הטעם שציותה התורה לשאת את הארון בכתף ולא בעגלה, כיון שהנשיאים הביאו בחנוכת המזבח כל אחד עגלת צב, וכדי שלא תהא קנאה ביניהם עגלתו של מי נושאת את הדבר המקודש יותר, נהגו ליקח כלי הקודש לחליפין כל פעם בעגלה אחרת, אך הארון שכבודו בעגלה אחת ואין משנים ומעבירים, אם היו לוקחים אותו באחת מהעגלות היה מעורר קנאה לאחרים ולכך נישא הוא בכתף. ובזה טעה דוד שסבר שכיון שהינו מלך הוא רשאי לשאת הארון בעגלה חדשה משלו ולא יעורר בכך מדנים, וביאר שזה כוונת הגמרא שמהפסוק שלקחו הארון בעגלה חדשה למד אתה שכבוד הארון שלא יעבירוהו מעגלה לעגלה, וכמו"כ חכם שמת כבודו במיטה ראשונה.

וביד המלך (אבל פי"ב הי"ג) כתב שכוונת הפסוק שעשו עגלה חדשה אשר נעשית מיוחד עבור הארון ולא עבור שימושים אחרים, וכך גם בחכם שמת צריכים לשאתו במיטה שנעשית עבורו במיוחד, וכאן שמסתמא הכינו רק מיטה אחת עבורו, לכן כאשר לא עברה מיטתו בשער ורצו להעבירו למיטה אחרת קטנה הימנה מנעם מכך, כיון שלא נעשית עבורו ואין די זמן עתה להמתין עד שיעשו אחרת, ולפי"ז אין איסור להעבירו ממיטה למיטה אם שניהם נעשו עבורו. וכתב שאמנם ברמב"ם אין נראה כדבריו, שכתב שאין מעבירים ממיטה למיטה, אך הטור (סי' שנג) רמז לכך שכתב שישאוהו 'במיטה ראשונה שעשו לכבודו'[עט].

אימתי אפשר להתנבאות בחו"ל

אוצר החכמה
18/06/2018

שהיה כבר. בטעם שנתנבא יחזקאל אף בחו"ל, כתב רש"י שני טעמים. א. שהיה זה רק באותה שעה ולא יותר. ב. שכיון[פ] שהיה קודם בא"י ושם שרתה עליו כבר רוה"ק[פא]. ויש שכתב[פב] טעם נוסף שכיון שנתנבא עבור א"י שורה הנבואה אף בחו"ל[פג].

חכם בעירו אינו צריך ליתן מקומו לאורח הגדול ממנו

השתא אתינן הכא אתא בתרין. פירש המאירי שעכשיו שהקדמנו ובאנו לארץ לפניו, האם אתא בתרין - יבוא אחרינו ויקח את מקומינו, הלוא אין לנו להניח לו את מקומינו[פד]. ומדבריהם שנאמרו בלשון טרוניא, למד המאירי חידוש שחכם שבא לעיר והיו כבר באותה העיר בעלי הוראה, אף שזה שבא הוא גדול מהם, אין לו לתפוס מקומם, ואף הם אינם צריכים ליתן לו את מקומם.

אימתי נוהגים לעמוד בשורה ולומר ברכת אבלות, בארון העובר ממקום למקום

ארון העובר עומדין עליו בשורה. בריטב"א הביא מחלוקת מה הכוונה שעובר ממקום למקום. יש שכתבו שעכשיו הוא נקבר כאן, ולכך אומרים עליו ברכת אבלים אחר סתימת הגולל, וכן משמע בירושלמי שאמרו שבלקוט עצמות אין אומרים ברכת אבלים וכו', וא"כ מוכח שכאן אין זה ליקוט אלא קבורה. ויש שפירשו שדין זה הוא אף כשאינו נקבר כאן, אך כבר נקבר במקומו, ועכשיו מעבירים עצמותיו למקום אחר, וכיון שהוא לאחר קבורה אומרים עליו ברכת אבלים. והירושלמי שכתב שאין אומרים עליו, הוא לאחר שבעה או בשאין שלדו קיימת, אך כל שהוא בתוך שבעה או כששלדו קיימת, אף כשאינו נקבר כאן נוהגים דינים אלו[פה].

בפרטי הדינים בהתהפכות רצועות התפילין

אתהפיכא ליה רצועה. בטור (או"ח סי' כז) כתב שצריך להזהר שלא יתהפכו הרצועות שסובבות סביב ראשו. וכתב שם הב"י שנשאל הרא"ש[פו] אם המעשה המובא בסוגייתנו ברב הונא, היה ברצועות הראש או היד, והשיב שהיה בשל ראש. והוסיף שמה שישב ר"ה בתענית אינו חובה ורק מדת חסידות. אך הביא תשובה אחרת שמבואר בה שמי שנתהפך לו רצועה פושע הוא וחייב להתענות, אלא שר"ה החמיר להתענות מ' יום. וכתב הב"י שהטור נקט כתשובת הרא"ש ולכן הזכיר הזהירות רק ברצועות הראש. אך הרמב"ם (תפילין פ"ג הי"ט) הזכיר אף ברצועות היד[פז]. והב"ח כתב שאף הטור שהזכיר של ראש אין כוונתו שבשל יד הדין שונה, אלא שבשל יד רואה מה שקושר ואין מצוי שיתהפך לו, ולכך הזכיר הזהירות בשל ראש.

כה:

אימתי מכבדין בדרכים

מר ניעול ברישא. במצבת משה העיר שאף שאמרו בברכות (מו.) שאין מכבדין בדרכים לומר היה אתה ראשון, אך זהו דוקא כשפגשו בדרך במקרה, אך כשיצאו יחדיו מכבדין כמבואר בתוס' (שם), ואף כאן יצאו לילך יחדיו להקבר בא"י, אך כשהלכו בדרך רחבה אין דין כבוד להקדים האחד לחבירו ואפשר לילך יחדיו זה לצד זה[א], ולכן רק כאשר הגיעו למקום המעבר הצר הוצרך האחד להקדים את חבירו.

האם אין חייבין לשאת המת בידים

קמו גמלי. האחרונים[ב] דנו בחיוב נשיאת המת בידים, והוכיחו מכאן שבמקום שא"א לנושאו בידיהם מותר להסיעו ע"ג גמלים או עגלה וכדומה.

במה נחלקו ולמה הכריע

אמר דינא הוא דרבה בר הונא ליעול ברישא. בעיון יעקב הגירסא 'בדינא דידי', והר"ן ביאר שהכוונה אילו הייתי אני הדיין הייתי פוסק כך, לפי שחכם בן חכם קודם[ג]. וכן נראה במהרש"א שביאר מה שנתווכחו ביניהם עפ"י המבואר במנחות (נג.) מעלת בר אוריין - ת"ח, ובר אבהן - בן גדולים, ואעפ"י שרבה בר הונא היה בר אבהן יותר מרב המנונא, אך כל אחד כיבד לחבירו לפי שדנו רק מצד מעלת בר אוריין ושניהם תלמידי חכמים, והטייעא צירף מעלת בר אבהן, אך היה בדבריו זלזול בכבוד התורה של רב המנונא, ועל כן נענש.

בעין אליהו ביאר שנחלקו רבה בר הונא ור"ה מי קודם האם בעל תשובה עדיף מצדיק, לפי שמתגבר על טבעו, או שהצדיק עדיף[ד], ורבה בר"ה שאף אביו היה צדיק, והנחיל לו מצדקותו, נקל לו להיות צדיק. ולכן סבר שר"ה שצריך להלחם כנגד טבעו מעלתו גדולה והוא קודם לו.

מה חטא ההוא טייעא, והטעם שנענש באופן זה

נתור ככי ושניה. בטעם שנענש אותו טייעא, כתב רש"י משום שפגע בכבוד ר"ה[ה], אך בעיון יעקב תמה הרי אמר כהוגן וכדין ולמה נענש. וביאר שכיון שאמר דבריו בפני גדולי ישראל, ובהכרעתו הוא כמורה הלכה בפני רבו

שלא בקעו את כולה. **עה. בהכותב** בעין יעקב, בשם תוספות. **עו. צ"ע** שאין רמז בכתובים שלקחו לקרית יערים בעגלה, ומנין לומר שאף הם טעו ולקחו בעגלה ולא בכתף, מגיה לרש"י כת"י, ושדה יצחק. **עז. וצ"ע** שבפסוק מבואר שנענש על ששלח ידו. **עח. המהר"צ** חיות בשם היערות דבש, וראה בארוכה ביערות דבש (ח"א דרוש טז, הספד על אמיו). **עט. ראה** תוס' הרא"ש שכתב 'כבודו במטה הראשונה שנעשית לו לאחר מותו'. ולמדו זאת מעגלה חדשה היינו 'הראשונה שנתחדשה לו'. ולכאורה משמע שהבנתו בגמ' כדברי היד המלך, שעתה אין שהות להכין מטה חדשה נוספת עבורו. ובמהדיר להתוס' הרא"ש ציין שכ"מ בשאילתות (אחרי סוף סי' לד) ש'גברא רבא בעינן למעבד לו ערסא'. ואמנם בהעמק שאלה (שם אות ט) פירש כאשר מת על הארץ צריך לעשות עבורו מיטה. אך זהו דוחק, ובפשטות המובן הכוונה כמו שמשמע מהתוס' הרא"ש. **פ. והמהרש"א** הביא שכך מפורש בילקוט, ולמדו זאת מכפל הפסוק היה היה דבר ה'. וראה עץ יוסף ביאור הענין שתמיד האדם מכין עצמו מעט ומתעלה יותר, ואז שוב יכין עצמו יותר ויתעלה יותר, ולכן אחר שדיבר עימו בא"י זה נתן עוז בנפשו לעשות הכנה מעולה שתשרה עליו אף בחו"ל. וכעי"ז ביאר בחת"ס שאופן הנבואה הוא ע"י ג' צירופי שמות, ויחזקאל כבר השיג צירוף אחד בהיותו בארץ, ורמוז זאת בפסוק. **פא. ראה** משך חכמה (בראשית מו ה) שהאריך להוכיח שקדושה שהתחילה בזמן הראוי לה נמשכת אף אח"כ, ודוגמא לדבר הקטר אברים אף בלילה, כיון שתחילת ההקרבה ביום. אך מעלה זו רק כאשר עם ישראל זוכר את קורותיו ויודע שהוא גוי עתיק המשך לדורות קודמים אז שורה שכינה אף בגלות, אך אם שוכח מקורו ומנתק קשריו עם העבר, מאבד עם ישראל זכויותיו אלו, ולכן כאשר שוכחים ברית אבותיהם ואינם הולכים בדרכיהם והם כאילו בפני עצמם, אין השכינה שורה עליהם כשהם בחו"ל ונתונים למשסה ולבז. [וכעי"ז כתב גם בפר' בחוקתי (ויקרא כו מד)]. עי"ש. **פב. המהר"ץ** חיות בשם הכוזרי (מ"ב סי"ד). **פג. ע"פ** דברי המהר"ץ חיות כתבו ליישב הקושיא מברוך בן נריה שנתנבא בבבל (כמבואר מגילה טו. וברש"י שם טז:), ובפשטות לא נתנבא קודם בא"י (ראה ירמיה מה ג. ורש"י שם), ולפי שני הפירושים שברש"י קשה קושיא זו. ולדברי הכוזרי הנ"ל יש ליישב, שנבואתו הייתה בדברים הנוגעים לא"י. **פד. ראה** בביאורי הפשט מדברי הבן יהוידע. **פה. עוד** נחלקו הראשונים האם דין זה הוא דוקא כאשר אחד מהאבלים נמצא שם, או אף אם אינו נמצא שם. ראה בביאורי הפשט. **פו. ראה** רא"ש (הלכות תפילין סי' יב). **פז. אך** כתב הב"י שאם הניחה כתיקונה ונהפכה אח"כ אינו פושע, אלא שאין זה שכיח שיארע כן. ראה משנ"ב (סי' כז סקל"ח) שעיקר הקפידא על מה שמקיף הראש, וכן מה שמקיף הקיבורת פעם אחת, אך שאר הכריכות ומה שמשתלשל, מה שראוי להקפיד שלא יתהפך הוא רק משום נוי מצוה. **א. עיי"ש** שדן שבזה שונה דין דרך מדין פתח, שבפתח אף אם הוא רחב וניתן לילך יחדיו מדין כבוד צריך להקדים האחד לחבירו, אך בדרך אין דין קדימה, שלא יקדים האינו מכובד. **ב. כ"כ** בכתב סופר (שו"ת יו"ד סי' קעה), וראה במהר"ם שיק (שו"ת יו"ד סי' שנא), ומהר"ץ חיות (שו"ת סי' ו) שהביאו מקור שיש לנושאו בידים ממה שדימו לעיל את פטירת אדם לס"ת שנשרף, ובארון מצינו חובה לנושאו בכתף. וראה פירות תאנה שהעיר שלעיל מבואר שת"ח כבודו במיטה ראשונה ולמדוהו מהארון, ומשמע שרק ת"ח נמשל לארון ולא כל אדם. וראה עוד בענין זה, בדעת תורה (יו"ד סי' שנח ס"ג), ובשולחן גבוה (שם). **ג. בבן** יהוידע ביאר שהכוונה באמרו 'בדינא דידי', שכיון שהיה ישמעאלי לכך רצה בפסק זה, שע"י כך אף יתכבד ישמעאל מכוח אברהם אביו. **ד. ראה** ברכות (לד:). **ה. וכ"כ** הר"ן, משום חלישות דעתו של ר"ה. וראה בביאורי הפשט שי"א משום כבודו של אביו של רב המנונא. וראה בברית יעקב (סי' ג) ביאור מחודש שהוא משום קפידת רבה ב"ר הונא שהיה עניו גדול, (כדלקמן כח. שרבה ביקש להיות עניו כמותו), ולא היתה דעתו נוחה בכבוד שעשו לו, ובפרט כשמתכבד הוא בקלונו של רב המנונא, וכזהירות אביו ר"ה (מגילה כח.) שלא להתכבד

וחייב מיתה, ולכן נענש אף שדבריו נכונים[ו]. אמנם ביד דוד הקשה על דבריו, שהרי אין גוי חייב על שהוא מורה הלכה[ז], ועוד, שודאי כיון שהם לא הכריעו מי יעבור ראשון, היה נצרך שיורה אדם אחר ואין בכך משום מורה הלכה. ולכן ביאר שאף שצריך להכריע, אך אין זה מוטל על הטייעא, אלא היה צריך שאדם ראוי יכריע, ואז לא היה בדבר משום בזיון לר״ה.

במצבת משה ביאר שאם היה אומר ׳גברא רבא בר גברא רבא נעול׳ היה זה לשון כבוד, אך כיון שאמר סתם ׳גברא בר גברא׳[ח], הוא פחיתות כבוד גם לרבה, וגם לאביו דר״ה כאילו אינו אדם כלל.

בארץ צבי ביאר עפ״י מה שהוכיח מב״ק (פ.) שאם עדיף האחד מחבירו, אך חבירו מכבדו ונותן לו רשות, מעתה אין דין קדימה לאחד על חבירו, וא״כ אף כאן שכל אחד אמר מר ניעול, עתה שוים הם ומה לו לגוי להתערב בשאלתם ולהכריע.

ובטעם שהיה עונשו כן, יש שביאר[ט] שכיון שזלזל בר״ה שכביכול אין לו רק זכות עצמו, נפלו שיניו ולחייו שלא יוכל לאכול, ויראה שאי אפשר לאדם לחיות ללא זכות משלו, וגם מפני שזלזל בדיבור ונפגמו כלי דיבורו. ויש שביאר[י] (עפי״ד המדרש) שהקב״ה נתן השינים והלחיים לשמור על הלשון, וזה שאינו ידוע לשמור לשונו למה לו שומרים אלו[יא].

מי נקרא ספר מלחמות

גזע ישישים[יב] עלה מבבל ועימו ספר מלחמות. רש״י מפרש (בביאורו השלישי) שרומז כן על רב המנונא. והטעם שנקרא רב המנונא כך, ביאר בעיני יצחק שכיון שלא היה בן גדולים הוצרך לערוך מלחמות כנגד יצרו. ובלשמוע בלימודים כתב שמצינו שהיה מנצח לחבריו[יג], ואף ביאר בזה מה שהובא בגמרא בסמוך שבפטירתו ירדו אבני ברד מהרקיע, שהוא כעין שהמטיר ה׳ אבנים גדולות במלחמת יהושע, ומרמז על נצחונו במלחמה.

מהו הכפל נקי וצדיק

ושמח בהם ככלה חדשה[יד] וכו׳ בבוא אליו נפש נקי וצדיק. המפרשים[טו] ביארו בכמה דרכים מהו כפל הלשון ׳נקי וצדיק׳. **א.** באיי הים האריך לבאר עפי״ד הקדמונים שדנו האם עדיף האדם המתאווה לרע ומתגבר, או מי שנפשו טהורה ואינו חפץ כי אם בטוב, וחילקו בין המצוות השכליות, לאלו שאין בהם טעם נגלה[טז], ו׳נקי׳ הוא רמז למצוות השכליות, אשר נפשו מתעבת אותם ומואס ברע. ו׳צדיק׳ הוא כנגד המצוות שאינן שכליות, שאף שחושק בהם מתגבר ומצדיק עצמו לעשות רצון קונו. וכעי״ז כתב בעיני יצחק והוסיף לפי״ז ש׳נקי׳ רומז לרבה בר הונא שהיה בן גדולים, ו׳צדיק׳ רומז לר״ה שלא היה בן גדולים, ועמל ונלחם להתגבר על יצרו, וזהו בחינת צדיק[יז].

ב. ביפה תלמוד ביאר עפ״י המבואר בזוהר (שמות) שפעמים הצדיק מסתלק בעון הדור, אך פעמים כאשר גלוי לפני הקב״ה שעתיד לחטוא מסלקו בהיותו עדיין זכאי, ובזה הקב״ה שמח כאשר בא אליו נקי וצדיק, אך כאשר מת על חטאי הדור אין שמחה לפניו.

ג. בבן יהוידע פירש, צדיק - מעוונות שבינו למקום, ונקי - מעוונות שבינו לחברו.

מעלת ההספד ומה מותר לומר

פתח עליה ההוא ספדנא. בענין ההספד[יח] כתבו תוס׳ והרא״ש שיש להזהר שלא להוסיף בדברי שבח שאין במת, אך במה שיש בו מותר להוסיף מעט. ובביאור הטעם שמותר להוסיף מעט, נאמרו כמה דרכים.

הט״ז ביאר (סי׳ שמד ס״א) שאין זה היתר לשקר מעט, אלא שהתירו לומר דבר מסתבר שאילו היה נקלע לפניו צורך נוסף היה עושה כן, וכגון מי שרגיל בצדקה באיזה שיעור, בודאי אם היה מזדמן לפניו מצוה שצריך בשבילה יותר מהשיעור הרגיל לו, לא היה נמנע והיה עושה, ונחשב לו כאילו עשה.

והב״ח כתב שכיון שאסור לקצר בשבחו (ראה שו״ע שם), על כן התירו להוסיף קצת, כי אם יהא אסור להוסיף יש לחוש שמא יקצר. ובערוך השולחן ביאר דבריו עפי״ד הרמב״ן שכתב ׳משבחין אותו לפי כבודו ויותר מכך כדרך המשבחין׳.

יש שביאר[יט] דברי הרמב״ן באופן אחר עפי״ד השטמ״ק (כתובות יז.) שתהא דעתו של אדם מעורבת עם הבריות ומפני זה צריך להיות מדבר בשבחן אף כשאין הדבר אמת, שכך הוא מדת דרך ארץ להרבות אחוה ורעות, וכאשר מת זה היה בחיים היו משבחין אותו בפניו יותר ממה שיש בו, לכן אם עתה ימעט יש בדבר בזיון.

הביאור בהספד ׳תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר׳

תמרים הניעו ראש[כ] על צדיק כתמר. המפרשים כתבו ביאורים רבים בכוונת הספדן שהוא צדיק כתמר[כא].

א. רש״י (כאן) ביאר שהצדיק נמשל כתמר שאין לו אלא לב אחד לאביו שבשמים[כב]. והוסיף המהרש״א שאף ישראל נקראו תמרים מהטעם הזה[כג], והמכוון בהנעת הראש לומר שמת בחטאם, ואבידתו רק להם, אך הצדיק עצמו גם במיתתו יפרח כתמר לעוה״ב.

ב. החתם סופר כתב הטעם שקרא לחכמים תמרים, עפ״י מה שהאריך לבאר שאמנם אף בדורות האחרונים ישנם בעלי שכל וחריפים, ובפרט שחכמתם בנויה על הדורות הקודמים כננס ע״ג ענק, אך בידיעת וזכרון התורה, הדורות נחלשים והולכים משום שלאוקמי גירסא תלוי רק בסיעתא דשמיא (מגילה ו:), ודורות קודמים זכו לכך יותר בזכות צדקותם ויראתם, ולכן מה יועילו חידושיהם של הדורות המאוחרים עפ״י שכל, כאשר מה שזה בונה זה סותר בפלפול, כאשר אבדה ידיעת החכמה[כד]. ולזה נתכוין הספדן לומר להם שיבכו על פטירתו של רבינא, שאף אם הם כתמרים שפריו דבש ורומז לשכל ובינה ככתוב (משלי כה טז) ׳דְּבַשׁ מָצָאתָ׳ וגו׳, וכן דב״ש ר״ת דעה בינה שכל, מ״מ הצדיק שנפטר היה כתמר שאין גזעו מחליף ואין תמורה לצדקתו.

ג. הקרן אורה ביאר שמעלת התמר שהוא עושה פירות, לעומת מעלת הארז בגודלו ובקיומו לעולם שגזעו מחליף, ולכן מדמה הגמרא בסמוך את רב אשי לארז, כיון שסידר את הש״ס הקיים לעולם, ורבינא שהיה תלמיד חבר לרב אשי וריבוי הציצין והפרחים שיש בש״ס זה ע״י התלמיד כמבואר בתענית (ז.) ׳ומתלמידי יותר מכולן׳, ולכן המשילוהו לתמר, ואמר ׳תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר׳, כי מי נשאר אחריו שיעשה פרח להגדיל התורה ולהאדירה[כה].

ד. בזהב שבא הביא דברי הזוה״ק (לך לך פב.) שדרשו מה תמר זה כשגוזרין אותו אינו עולה עד זמן מרובה, כך צדיק שנפטר אין עולה אחר תחתיו עד זמן רב. ולפי״ז ביאר כוונת הספדן שלא יתרשלו בהספדו באומרם ׳וזרח השמש ובא השמש׳ וכבר נולד צדיק תחתיו (ראה קידושין עב:)[כו], כי הצדיק נמשל כתמר ואף אם נולד אחר יעבור זמן עד שיגדל ויהא כמותו[כז].

ה. בילקוט הגרשוני ביאר (בשם בעל חיי אדם), שהתמר המשובח הוא מהעמקים (פסחים נג.), וזהו הביאור ב׳צדיק כתמר׳ שיש בו מידת ענוה, הוא הצדיק שיפרח וסופו שיהא כארז בלבנון, וכיון שבכוח העניו לבטל גזירות[כח], והצרה נמשלה ללילה, לכן אמר הספדן להרבות בהספד למי ש׳השים לילות כימים׳ - שביטל צרות והפכם לשמחות.

מבזיונו של אדם אחר.

ו. וציין שכן מבואר בברכות (לא:) על שמואל שאמר שחיטה בזר כשרה, וא״ל עלי שאף שדבריו נכונים חייב מיתה.

ז. וכן הקשה בשדה יצחק.

ח. כן גירסת הע״י.

ט. בספר ויאמר שמואל.

י. בשדה יצחק.

יא. וראה בבן יהוידע שביאר עונשו ע״ד הסוד.

יב. ראה בן יהוידע שפירש שתיבת ׳ישישים׳ מורכבת מתיבות שי, שי, ים. והוא רמז למה שהקב״ה מנחיל לכל צדיק וצדיק ש״י עולמות, וכפל הלשון ׳לכל צדיק וצדיק׳ ללמד שיש ש״י על דבקות בתורה, וש״י על צדקות ומעשים, והצדיק נקרא ים שדומה לכסא הכבוד, מקור מחצב נשמותיהן.

יג. ברכות (מא:) אמרו עליו מאן יהיב לן נגרי דפרזלא ונשמעינך. וראה בשבועות (לד: ברש״י ד״ה המנונא) שהיה מחכים לרבו.

יד. ראה בביאורי הפשט ביאור הקרן אורה. אך יש שהביאו מדברי בעל האבן האזל שביאר שלשון זו משמע שהיה כלה לפניה, והמשיל זאת לאדם שאשתו נפטרה ונשארו עמו ילדים קטנים, ומוכרח הוא כדי לגדלם לישא ׳כלה חדשה׳, אך אף בעת שהוא שש ושמח עימה, פורש הוא לפינתו ומבכה את גורלו, ומקווה שאשתו החדשה תגדל בנעימים את ילדיו, וכך בפטירת צדיק אף שיש אחר במקומו יש לקוות שינהיג כמותו.

טו. ראה עוד בלשמוע בלימודים.

טז. ראה שמונה פרקים לרמב״ם (פ״ו, ופ״ז).

יז. וכ״כ בעין אליהו, והוסיף לבאר בזה אף לשון ששון ושמחה, ש׳ששון׳ הוא על התחדשות שמחה חדשה. ומשא״כ ׳שמחה׳ הוא על דבר שכבר היה ומתחדש בכל עת. וכן לשון ׳נקי׳ משמע על התחדשות דבר, ו׳צדיק׳ על צדיק שמעיקרא, (ראה סנהדרין לג. מה שדרשו הפסוק ונקי וצדיק אל תהרוג), ולכן שתי לשונות אלו הם כנגד רבה בר רב הונא שאף אביו צדיק, ומשא״כ רב המנונא שהיה לו יותר להלחם כנגד טבעיו.

יח. בענין מעלת ההספד כתב השו״ע (סי׳ שמד ס״א) מצוה גדולה להספיד המת כראוי. ובט״ז (שם סק״א) כתב שהמת יודע ושומע כמתוך חלום מה שמדברים עליו. ובגליון מהרש״א (שם) הביא שמציל את הנפטר מדינה של גהנום. וכ״כ בלחם הפנים (בשם שלשלת הקבלה) כמו ש׳הקשת מעלה החץ, כך ההספד מעלה המת׳, ורמז זאת בקינת דוד על יונתן (שמואל ב׳ א יז), ראה צרור המור (פר׳ ויחי). ולענין מי שציוה שלא להספידו, השו״ע (שם ס״י) כתב ששומעין לו. אך הפוסקים הביאו שבגדול הדור שציוה כן, המיקל להספידו לא הפסיד, וכן נהג הנודע ביהודה כשנפטר הפנ״י, ראה פתחי תשובה (שם סק״א). וראה עוד בדברי סופרים (סי׳ שמד), ובפרדס יוסף (פר׳ אחרי) אריכות רבה במעלות ומהות ההספד.

יט. ראה דברי סופרים (סי׳ שמד ס״ק טז).

כ. בעץ יוסף ביאר שאמירת תמרים הניעו ראש אינו כקריאה וציווי להם, אלא כהקדמה וסיפור דברים, והיינו שעל פטירת רבינו הקדוש ספדו שלשים יום, ביום ובלילה, ואח״כ רק בימים עד כלות י״ב חודש (כתובות קג.), אך אז כיון שנשארו עוד צדיקים ותנאים נוספים, קיבלו האנשים שבדור תנחומים, וזה הכוונה שאף התמרים הם הצדיקים שיש להם לב אחד כתמר, ׳הניעו ראש׳ וקיבלו תנחומים על רבי שהוא צדיק כתמר, אך על רבינא שהותיר אחריו דור יתום, ׳נשים לילות כימים׳ גם יותר משלושים יום. וראה בחידושי הגאונים בע״י, ביאור רחב ועמוק בשם לחם שלמה, בהספדי הגמ׳ כאן.

כא. בבן יהוידע כתב שהוא לשון תמורה שנפטר לכפרת הדור, עיי״ש עוד.

כב. וראה בעין אליהו שביאר עפי״ד המדרש, שכשם שהתמרה צלה למרחוק, כך מתן שכר צדיקים למרחוק, ורמזו בזה לשכר בעוה״ב שיקבל רבינא שסידר התלמוד.

כג. במדרש תנחומא (סי׳ טו).

כד. עיי״ש שביאר בזה כוונת הפסוק (ישעיה כט יד) ואבדה חכמת חכמיו, ובינת נבוניו תסתתר.

כה. בלשמוע בלימודים ביאר, כי התמר יש לו שלימות שאין בו פסולות ומכוון ליבו למעלה, וזה התפארות התמרים, אך עתה הניעו ראשם להתפעל ולהתפלא, על שלמותו, שהם נולדים בשלמותם וזה טבעם, אך זה הצדיק הגיע לשלמותו בהשתדלות כוחו ויש להם להתפלא ולהתפעל על שלמותו.

כו. במשאת משה (עמוד רא) ביאר עפי״ז לשון הגמרא ׳חמס ממנו נפשות׳ כי חמסן יהיב דמי, ואף הקב״ה כשלוקח צדיק מביא תמורתו וזרח השמש ובא השמש.

כז. וכ״כ הגר״א אבלי (בשו״ת, בלקוטי נסכא, סי׳ נ) שזה לשון אוי נא ׳לה׳ כי אף אם נולד צדיק אחר, אך אפשר שנולד במקום אחר, וראה להלן במאמר זה.

כח. כמבואר לעיל (טז.) שאמר הקב״ה לדוד הואיל והשפלת עצמך תהא כמוני.

ו. ביאור נוסף כתב עפ"י המבואר בתמיד (כח.) שכל זמן שתוכחות בעולם יש נחת רוח ברכה וטובה, אך הת"ח שמקבלים החזקתם מהמון העם קשה עליהן להוכיחם, ורק ת"ח שמקבל פרנסתו מיד ה' ואינו זקוק למתנת בשר ודם הוא יכול להוכיח, וצדיק כזה ראוי לכנותו תמר, כי כן מבואר במדרש[כט] שעץ התמר מקבל יניקתו מלמעלה ומשם הולך היניקה לשורשיו למטה כשאר עצים. ולכן ראוי לנו לבכות על 'צדיק כתמר', שהוא מקבל צרכיו מלמעלה, שהביא ברכה לעולם, והפך חשכת הצרות לאור יום ע"י שהוכיח לבנ"א והדריכם בדרך הישר.

ז. עוד כתב לפרש, כי יש אדם שעוסק בתורה בימי הצלחתו, אך לא בימי עוניו, ולזה רמז 'הניעו ראש' על האיש אשר אף כשפרח כתמר בגדולה ועשירות היה צדיק, וגם בימי עוניו ומרודו הפך 'לילות לימים', המשיך לעסוק בתורה ולא נמנע מפני דחקו, אלא עסק בה גם בימים קשים כ'לילות', כאילו הם 'ימים' טובים ומאירים.

ח. ביאור נוסף כתב, שהנה גדלותו של הצדיק שמוכן להפסיד ולהקטין מגדלות עצמו כדי לרומם וללמד לקטנים ממנו[ל], וזה ההבדל בין הארז שאינו נותן פירות ובכך מגדיל עצמו, לעומת התמר שפונה כלפי מטה ומקטין עצמו למען יתן פירות, ומובטח הוא מה' שאף ש'צדיק כתמר יפרח', אך לא יפסיד מגדלותו ו'כארז בלבנון ישגה', ועל צדיק שכזה אמר הספדן 'תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר' שמחשבותיו היו רק כיצד להועיל לזולתו[לא].

במה נשים לילות כימים

נשים לילות כימים על משים לילות כימים. רש"י מבאר שנרבה בהספד אף בלילות, ובמשך חכמה (בראשית נ י) פירש שהצדיק אחר מותו אין בכוחו להשפיע, רק ע"י אור התורה שיושבין ועוסקין בישיבה של מעלה, אך ענין המצוות אין שייך שם. ולכן אמרו בפטירת רבינא שהדרך להתקשר ולהמשיך לקבל השפעתו, הוא רק ע"י שנשים לילות כימים בעמל התורה, אך על המצוות והצדקות אין רק להניע ראש על צדיק כתמר.

הטעם שאמרו על רבינא ששם לילות כימים

בחידושי ר' מאיר שמחה (ח"ב סי' נה אות ו) ביאר[לב], לפי המבואר במדרש (שוחר טוב תהלים יט) שכשהיה משה לומד תורה שבכתב ידע שהוא יום, וכשהיה לומד תושבע"פ ידע שהוא לילה, הרי שענין תושבע"פ הוא לילה. ולפי שרבינא ורב אשי סידרו הש"ס, לכך נקרא 'שם לילות כימים', שהפך תושבע"פ שמוסתרת כלילה, לדבר בהיר כיום[לג].

מדוע רצה רב אשי לדעת מה יספידוהו

ההוא יומא מאי אמרת. המפרשים האריכו לבאר[לד] מדוע רצה רב אשי לדעת בחייו מה יספידוהו. החת"ס כתב[לה] עפ"י המבואר בסנהדרין (סח.) שר"ע היה מכה בפניו עד זוב דם בפטירת ר"א, וביארו התוס' (שם ד"ה היה) שאין בזה איסור משום 'ושרט לנפש לא תתנו', לפי שמצטער הוא על סלוק התורה, וזה גם מה שהקפיד ר"א על ענין ההספד שאינו משום כבודו, אלא משום כבוד התורה.

ביערות דבש (ח"א דרוש יב) ביאר כי אצל רב אשי נתאחדו תורה וגדולה במקום אחד (גיטין נט.), וזה שאלו ר"א במה יהא עיקר הספידו, אם על התורה או הגדולה. והשיבו שיזכיר שניהם, וכנגד הגדולה יזכיר ארזים, כאמור (עמוס ב ט) 'אֲשֶׁר כְּגֹבַהּ אֲרָזִים גָּבְהוֹ'. והלויתן כנגד התורה שת"ח נמשלו לדגים (אבות דר"נ פ"מ), וא"א להמיתם כשהם עסוקים בתורה, וצריך תחבולה להשתיקם וליתן חכה בפיהם שלא יוכלו ללמוד שיוכל להמיתם[לו].

מהו ריבוי הדוגמאות בפטירת רב אשי

א"ל רב אשי וכו' אם בארזים נפלה שלהבת וכו'. הטעם לריבוי הדוגמאות[לז] על פטירתו של רב אשי, ביאר המהרש"א כיון שהיה בו תורה וגדולה במקום אחד כמבואר בסנהדרין (לו.), וחי שנים רבות (כמבואר באגרת רב שרירא גאון).

ביאור הדמיון לארז

אם בארזים נפלה שלהבת. בפורת יוסף כתב שכיון שרב אשי לא השאיר גדולתו לבניו אחריו, כמבואר לקמן (כח.) שמלאך המוות נזדרז להמיתו משום שהגיע זמנו של הונא בר נתן למלוך אחריו, לכן דימהו לארז שאינו עושה פירות. אך הקרן אורה ביאר שמעלת הארז שגזעו מחליף וקיים לעולם, ובזה המשילו לרב אשי אשר כתב את הש"ס הקיים לעד.

ביאור הדמיון לחכה

לויתן בחכה הועלה. בביאור משל זה, כתבו[לח] בשם הגר"י בלזר שביאר שיש שני דרכים בצידת דגים - רשת, וחכה. והחילוק ביניהם הוא, שהרשת תופסת לכל הדג אשר בתוכה, ואילו החכה נתפס הוא רק בלחיו וע"י אבר אחד נצוד כולו. וכן יתכנו שתי דרכים למות האנשים, יש רשעים אשר חטאו בכל אבריהם ואז נצודו, אך יש צדיקים שעבור עוון אחד נקנסה עליהן מיתה. וזה כוונת הפסוק (קהלת ט יב) 'גַּם לֹא יֵדַע הָאָדָם אֶת עִתּוֹ כַּדָּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה רָעָה', ופירשו חז"ל (קה"ר שם) שזוהי חכה, והביאור שאינו יודע שבעוון אחד פעמים שתיקנס עליו מיתה. וזו היתה כוונת בר קיפוק, שר"א ברוב גדלותו ודאי א"א שיגזר עליו מיתה רק בעוון אחד, ולכן דימהו ללויתן שמרוב גודלו א"א לעשות רשת גדולה כגדלו, ורק ע"י חכה ניתן לתופסו, ומה יעשו דגי רקק שנתפסים בשלמות כל גופם ברשת ובעוונות הסובבים לכל גופם[לט].

מדוע הקדים חכה לשלהבת היפך דברי חבירו

ח"ו דחכה ושלהבת. יש שהקשה[מ], א. מדוע הקדים בר אבין בשאלתו את החכה לשלהבת אחר שבר קיפוק הזכירם להיפך. ב. אף שאת משל השלהבת מצינו בפטירת בני אהרון בפסוק (ויקרא י ו) 'וַאֲחֵיכֶם כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל יִבְכּוּ אֶת הַשְּׂרֵפָה' וגו', אך משל חכה לפטירה לא מצינו. ותירץ שקושית בר אבין לבר קיפוק היא שדבריו על חכה ושלהבת הם סותרים זה את זה, ובהקדם שני עניינים. א. מש"כ המפרשים[מא] שראוי היה שתהא מיתת הצדיקים בנשיקה ע"י הקב"ה ולא ע"י מלאך המות, אך כיון שנאמר (דברים כד י) 'לֹא תָבֹא אֶל בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עֲבֹטוֹ' אין הקב"ה בא ליקח הנשמה בעצמו מבעל חובו ורק ע"י שליח. ב. מש"כ המדרש שמואל (אבות פ"ג מט"ז) על המשנה 'הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה' וכו', שכיון שכל ישראל ערבים זל"ז דבר זה גורם שהכל נתפסים במצודה, ואף הצדיקים נתפסים בערבות על הרשעים. ולפי"ז אמנם כשהצדיק מת בעוונו הוא כבעל חובו וא"א ליקח עבוטו, אך כשמת בעון העם מדין ערב, הרי מותר ליקח עבוט מהערב (ב"מ קטו.), וזה שהשיגו שכיון שאמרת 'חכה', א"כ היינו שמת מדין ערבות ב'מצודה', וא"כ לא היה לו למות ע"י מלאך המות בשלהבת אלא בנשיקה.

מדוע חלשה דעתו של רב אשי מדבריהם

חלש דעתיה. רש"י מבאר שחלשה דעתו לפי שמדמים אותו לשלהבת ולאבידה. וביאר המהרש"א לפי שהשלהבת נכלית כולה, וכן אבידה[מב], ולכן חלש דעתו כי הצדיק יש בו השארות הנפש. אך האחרונים הקשו, שהלוא מצינו בפסוק שאומר 'הצדיק אבד'[מג]. ונאמרו בכך ישובים רבים.

כט. מדרש תלפיות, ענף דקל, בשם מדרש. **ל. וביסוד** זה ביאר בחת"ס (בשם רבו ר' נתן אדלר) מה שאמרו על ר' אלעזר בן עזריה, שאין דור יתום שהוא שרוי בתוכו, וגם אמרו עליו אשריך אברהם אבינו שיצא מחלציך, ומה גדלותו המיוחדת של ראב"ע. וביאר שהוא דרש (חגיגה ג.) טף למה באין כדי ליתן שכר, ומביאין הקטנים - אף שמפריעים מעט בביהמ"ד, כדי לרוממם, וטוב למעט בשלמות עצמו כדי להוסיף בשלימות זולתו, ובכך אין הדור יתום, וזו דרכו על אברהם. (ראה חת"ם בהקדמתו 'פתוחי חותם' ליו"ד). **לא. ובזה** פירש מאמר חז"ל (לעיל יז.) אם הרב דומה למלאך יבקשו וכו', שהמלאך קרוי 'עומד' ולא 'הולך' משום שאינו חושב על שלימות עצמו. **לב. ביאר** זאת בהספדו על המלבי"ם, וקונן ענין זה על המלבי"ם שכוחו היה גדול בזה להראות ולרמז איך תורה שבע"פ רמוזה בתורה שבכתב. **לג. בעין** אליהו ביאר שהעבודה בבית המקדש הייתה רק ביום, אך העוסק בתורה בלילה חשוב כאילו עסוק בעבודה כמבואר במנחות (קי. עה"פ העומדים בבית ה' בלילות), ונמצא שעשו הלילות הפסולים לעבודה כימים הכשרים. **לד. ובאיי** הים ביאר, שרצה לידע באיזה ענין יספידוהו ויחזקו את לבות השומעים, והספדנים דרכם לחקור בעם באיזה ענין מרגישים בעיקר את הצדיק, אם משום שבזכותו יש פרנסה, או שכואבים על הסתלקות התורה או התפילה וכדו'. ורצה ר"א לידע כבר בחייו מה מרגיש העם, שעי"ז יוכל כבר עתה לפעול בענינים אשר בהם מרגיש הציבור צורך וחסרון. ובלקוטי בתר לקוטי ביאר בשם המכתב סופר שכבוד הצדיק הוא כבוד התורה וכבוד המקום, אך הצדיקים חוששים פן יתגנב בקרבם גם כבוד עצמם, אך בשומעם דברי הספד וזכרון יום המות בזה אין חוששין לנגיעות ופניות, וחשים שהכל רק לכבודו יתברך, ובזה מרגילים עצמם אף לכבוד שיתנו להם אחרים. וביאר בזה הפסוק 'יעלזו חסידים בכבוד', ולא יחששו מנגיעות ופניות כאשר 'ירננו על משכבותם' מה שיספידום, ובזה ירגילו עצמם שכל הכבוד רק למען 'רוממות קל'. **לה. והוסיף** להקשות שהרי מסקנת הגמרא בסנהדרין (מו:) הספידא 'יקרא דשכבי', וא"כ יכול המת למחול על הספדו, ומדוע הקפידו על כך כל התנאים והאמוראים, ורבינו הקדוש ציוה אל תספידוני בעיירות (כתובות קג.), ורב אמר אחים לי בהספידא (שבת קנג.), ומדוע לא מחלו על כבודם. **לו. כמו** אצל דוד המלך (שבת ל.), ורב נחמן (ב"מ פו.). **לז. ראה** עץ יוסף ששלושה המשלים הם כנגד שלמותו בתורה עבודה וגמ"ח. עיי"ש בארוכה. **לח. קהלת** יצחק (בסוף הספר, הספד, עמ' רפו). וראה בביאורי הפשט מדברי הקרן אורה. **לט. ראה** עוד באיי הים שהאריך לבאר, משל הלויתן שהוא דג ענק וקשה על הרשת לתופסו, והנמשל הוא רב אשי שאף שנמשך לעליונים מצד המושכלות העיונים, אך נמשך לתחתונים מצד קיום המצוות המעשיות, ודבר זה גורם לו להמשכו למטה, וק"ו לדגי הרקק שאין להם כ"כ מצוות מעשיות. וכן 'בנחל שוטף נפלה חכה' ביאר, שאם תטיל חכה בנחל שוטף ולא תלך הלאה במרוצת הנהר אות הוא על כובדה, וק"ו שלא תלך במי גבים שאין להם מרוצה. והנמשל ברב אשי שהירבה צדקה וסגולתה לדחות את המוות, וכאן כבד המוות. וראה עוד בספר ארץ חמדה למלבי"ם בסופו (עמ' 118) בהספד מספר חוות יאיר, שביאר בארוכה דברי הגמ' כאן. וראה להלן מדברי החת"ס, והיערות דבש. **מ. בילקוט** הגרשוני בשם השם משמואל. **מא. הביא** כן בשם ידי משה. **מב. יעויין** בקרן אורה שביאר שטעותו של בר קיפוק שיש חסרון לצדיקים ע"י פטירתם, וזאת משום שהבין שכאן בעולם הזה הוא עיקר גידולן, אך באמת הצדיקים עיקר גידולן ושרשיהם הוא בעולם הבא אפילו בחייהם, וכמו שדרשו חז"ל (קידושין מ:) 'למה הצדיקים דומין לאילן שעיקרו במקום טהרה ונופו נוטה למקום טומאה', כך הצדיקים עיקרם בחיי העולם הבא, ומשכנם בעולם הזה הוא רק דרך עראי, וא"כ אין נכון לומר 'שלהבת, ואבידה' בצדיקים, כי שלהבת מורה על כליון הדבר שנאחז בו השלהבת, אך הצדיקים אף בשרם ישכון לבטח, ואף במיתתן קרויים חיים, וכן מה שאמר 'חכה' שמורה על הפרדת הנפש מן הגוף בלי רצונם אלא בכפייה, אין זה נכון בצדיקים כי מיתתן הוא מיתת נשיקה, ואחרי השלמת ימיהם הם עולים למעלה בחשק ואהבה לקבל שכר פעולתם לטובה. **מג. ומה** שהקפיד על שקרא פטירתו 'שלהבת', תמה ביערות דבש (ח"ב דרוש ז) שהלוא דרשו חז"ל את הפסוק 'ממרום שלח אש בעצמותי'

המהרש"א תירץ, שהפסוק מדבר ממה שאבד לדורו, אך לא שהוא עצמו אבד[מד].

ויש שהקשה[מה] על המהרש"א, שא"כ אחר שבר קיפוק הקפיד על בר אבין שדימה לשלהבת שכלתה, איך טעה אף הוא והמשיל לאבידה, לדברי המהרש"א שהיינו שהצדיק עצמו אבד[מו]. ולכן ביאר שודאי שלא דימה הצדיק עצמו לאבידה ורק כלפי דורו דיבר. ומ"מ הקפיד עליו רב אשי כי גם לדורו לא נאבד 'כי גדול כוחו להתפלל על בני דורו כאשר יבואו אל קברו', והפסוק 'הצדיק אבד' היינו לרחוקים מקברו, אך לבני עירו לא אבד, ועפי"ז ביאר מה שנקטה הגמרא ששאלו 'ההוא יומא' מה אמרת, וכן לבסוף כשנענשו הוזכר ש'ההוא יומא' לא באו להספידו, ומדוע נקט יום זה, והלוא ודאי מספידים כל שבעה[מז]. אך להמבואר לעיל מיושב, שביום מותו עדיין לא שמעו במקומות הרחוקים ורק בעירו, ובזה הקפיד שלא יזכיר לשון 'אבידה' כי בעירו אין זה אבידה, אך בימים שאח"כ שסופדים אף במקומות הרחוקים יוכל לומר ולהזכיר לשון אבידה לפי שהם רחוקים מקברו, וכשהוא הזכיר שאף בעירו שכביכול אין בכוחו להגן ולהתפלל עליהם, חלשה דעתו[מח].

וכתב ביאור נוסף בטעותם של בר אבין ובר קיפוק, עפ"י המבואר בברכות (יח.) במחלוקת ר' חייא ור' יונתן אם המתים יודעים בצער החיים. וסברת בר קיפוק שאינם יודעים מאומה, ולכן דימה לשלהבת שלאחר שכבתה כלתה לגמרי, כך הצדיק אחר פטירתו ואף אם יתפללו על קברו אינו יודע מאומה. אך דעת בר אבין שאמנם המת יודע, אך מ"מ לא איכפת לו ואינו שותף בצערם. וזה כוונתו 'הוא למנוחה' שמצא מנוחה בגן עדן ואינו שותף בצערינו, ועל דברים אלו הקפיד ר"א מה שאמר שלא יהא אכפת לו בצער הדור[מט].

החת"ם מבאר שחכה הוא רמז למיתה פתאומית, והוא דבר קשה כמו שכתוב בקהלת (ט יב) 'גַּם לֹא יֵדַע הָאָדָם אֶת עִתּוֹ כַּדָּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בִּמְצוֹדָה רָעָה', ודרשו חז"ל (סנהדרין פא:) שמצודה רעה היינו חכה, והיינו כאשר מת בלא עתו ככרת ח"ו, וכן רומז למיתה קשה כ'פטורא בפי ושט', אך מיתת הצדיקים קלה כ'משחל בניתא מחלבא'[נ]. וכן מה שהמשילו בר אבין לאבידה, ושהולך למנוחה, והלוא ת"ח אין להם מנוחה ורק לדורו אבד, וכדרשת חז"ל (מגילה טו.) 'משל לאדם שאבדה לו מרגלית, כל מקום שהיא מרגלית שמה לא אבדה אלא לבעלה', ולכך הקפיד עליהם.

וביאר החת"ס באופן אחר הטעם שהקפיד עליו שקראו אבידה, אף שגם לשון הפסוק הוא (ישעיה נז א) 'הצדיק אבד'. שבפטירת צדיק יש חסרון לדור שאין להם דומה לו, ואף לצדיק עצמו הוא הפסד לפי שיפה שעה אחת בעוה"ז מכל חיי עוה"ב. אך כאשר מיתתו גורמת לכפר על הדור, וגם מתעוררים ושבים בתשובה, אז ניחא לצדיק כיון שנגרם ממיתתו טוב ואינו נקרא 'אבידה' אלא 'נאסף אל עמיו', ואף הפסוק שאמר 'הצדיק אבד' זהו רק מפני 'שאנשי חסד נאספו' רק לכבודו, אך לא השכילו לשוב בתשובה. וזה שהקפיד ר"א על בר קיפוק שהגדיר פטירתו כ'אבדה', והיינו שחשד הוא לאנשי הדור שבפטירתו של ר"א לא יתעורר העם, ולא ישוב, ותהיה מיתתו כאבידה ולא כאסיפה[נא], וכיון שחשדם לקה בגופו ונהפכה רגלו[נב].

ביאור עונשם

שם. המהרש"א מבאר שכיון שדבריהם רמזו על אבידה מוחלטת, וכביכול אין השארות הנפש, לכך נענשו בדווקא בהתהפכות כרעיהו שלא יוכלו לחלוץ כי החליצה והיבום מורים על השארות הנפש[נג].

החתם סופר ביאר שלפי טעותם שפטירת הצדיק היא אבידה מוחלטת, א"כ יסברו אף בחורבן הבית ויציאת עם ישראל לגלות, שזה אבידה שאין לה תקנה, וכטענת המינים (יבמות קב: ומהרש"א שם), שעם ישראל הוא כשומרת יבם שקיבלה חליצה מהקב"ה ואסור לשוב לקחתם ש'כיון שלא בנה שוב לא יבנה', ולא כדחיית הגמרא שם שהיבמה לא חפצה ביבם ומרדה בו ועדיין היא זקוקה לו, ולכן נענשו במידה שאף הן לא יוכלו לחלוץ ותשאר היבמה כאבידה מוחלטת[נד].

בלשמוע בלימודים ביאר שכשלא השכילו לעמוד על תכונת הצדיק שהוא יסוד ועמוד העולם, נתהפך כרעייהו שהוא יסוד ובנין הגוף[נה].

האם מי שרגלו עקומה מייבם

לא חליץ. כתב העיון יעקב[נו], שודאי שבאופן כזה מיבמים[נז], ואין זה בכלל כל שאינו עולה לחליצה אינו עולה ליבום[נח], כי הוא רק חסרון צדדי כמו מי שרגלו כואבת לו. ואף שלשון המהרש"א 'שאין חליצה ויבום', ודאי הוא שיגרת לישנא בעלמא דרך דרש ורמז, ולא נתכוין לקבוע בזה הלכה[נט].

מיהו הנקרא 'שלישית'

בא שלישית במים. המפרשים ביארו בכמה דרכים למי רומז ה'שלישית'. **א.** רש"י כתב שזה רומז לרבא החשוב כרוב ישראל, וביאר המהרש"א ע"ש הפסוק (ישעיה יט כד) 'בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה יִשְׂרָאֵל שְׁלִישִׁיָּה לְמִצְרַיִם וּלְאַשּׁוּר'[ס]. ובאיי הים תמה שא"כ אין תואר זה מיוחד לישראל ואף מצרים ואשור הם 'שלישית'. **ב.** הר"ן מבאר לפי שהעולם שליש יישוב שליש מדברות שליש ימים ונהרות, לכך הוא אומר שהיישוב שהוא שליש העולם בא עתה ברוב מים. **ג.** הר"ן מביא שיש גורסין 'בא שלישי ברוב מים', ומפרשים שהכוונה לנהר השלישי - חדקל, שיצא לעולם ברוב מים[סא]. **ד.** הקרן אורה ביאר עפ"י המבואר לקמן (כח.) שרבא ביקש שלשה דברים, חכמתו של רב הונא ונתנו לו, עשירותו של רב חסדא ונתנו לו, ענוותנותו של רבה בר רב הונא ולא נתנו לו, ואלו הג' מדות הם מכשירין את האדם להשראת השכינה, ואף שאת החכמה והעושר נתנו לו, אך ענווה לא נתנו לו, משום שהמדה הזאת צריך האדם להשיג כמו היראה שאינה בידי שמים. ולכן כאשר הגיע לחידקל שמימיו חדים ומסוכנים, אמר באו 'רוב שלישים במים' כי היה לו רוב מהשלוש מדות הנצרכות, וביקש שבזכות זה ירחם ה'[סב]. **ה.** בעיון יעקב פירש שהוא מלשון 'ושלישים על כולו' כלומר מנהיגים ושולטים, והוא רמז לישראל השולטים ביצרם. **ו.** באיי הים[סג] פירש שישראל נקראו שלישית עפ"י המבואר בשבת (פח.) שניתנה תורה משולשת, תורה נביאים וכתובים, לעם משולש, כהנים לויים וישראלים, ולכן נקראו שלישית[סד].

על מיתת צדיקים, הנה שמצינו לשון אש על פטירתם. וכתב ליישב שאמנם בכל פטירה מוכרח שתהא אש להפריד בין הנשמה והגוף (עיין פרקי דר"א פנ"ג), אך מ"מ יש חילוק בדבר שאצל הצדיק זה רק אש של מעלה שאינה מכלה, ומשא"כ למי שדבוק בתאות העולם צריך לאש של מטה המכלה הגוף. וביאר על דרך זו אף דברי הגמ' בסמוך לויתן בחכה הועלה וכו', והיינו שחיבור הגוף הנפש והרוח מכונה 'לויתן', (ראה גם ביאורי המפרשים באגדות דרבנ"מ בב"ב עד: ובריטב"א שם), ולכך דימה הפטירה לחכה שבאה מלמעלה, וכן כאן שע"י השפעת אור מלמעלה נדבקת בו הנשמה ונפרדת מהגוף, אך טעותו הייתה ששם הדג עולה בע"כ מהמים, ומשא"כ הצדיקים הנפש והרוח דבקים בשמחה באור העליון.

[מד] **ראה** גם באור החמה כעי"ז. ראה משך חכמה (בראשית ג י) שכאשר הצדיק מת כדרך כל אדם אין זה בחטאינו, אך כאשר מת דרך אבידה הוא בחטאי הדור, וחייבים על זה משום אדם המזיק כמבואר (ב"ק מ:) שאונס כעין גניבה פטור, אך כעין אבידה חייב, וע"ז מתלונן הנביא שהצדיק אבד, ואיך בכל זאת אין איש שם על לב.

[מה] **באהבת** ציון (להנוב"י, דרוש ו).

[מו] **וראה** קרן אורה שביאר תשובת והספד בר אבין, שכל דברי בר קיפוק אמת, אך לא כלפי הצדיק עצמו כי אם כלפי דורו, והאריך לבאר שהצדיק בחייו כארז מחסה לדורו מכל עברה וזעם, ועתה סר הצל ואין מציל. וכן נמשל הוא ללויתן בתוך הים שהוא המלך על כל הדגים ומורה להם את הדרך ילכו בה להנצל ממצודות רעות, וכך הצדיק מורה דרך ללכת בדרכי יושר. וכאשר נפטר ילכו ח"ו בחשך, וקפידתו של רב אשי כיון שע"י כתיבתו לש"ס סלל דרך לילך לעולם בדרכי יושר ללא מכשול לעולם, ולא נאבד זכותו.

[מז] **בלשמוע** בלימודים גם נתקשה בכוונת לשון זה, וביאר שחסרון והפסד בפטירת החכם אינו ניכר תיכף ביום מותו אלא לאחר זמן, וזה שאלו במה ירגיש ההפסד בההוא יומא. והשיבו שאמנם לא ידבר על ההפסד בההעדרו, אלא רק ליקח מוסר ממותו שאף שהיה גבור ועשיר וגדול הדור שלט בו המות, עיי"ש שביאר כיצד מעלות אלו רמוזות בארז לויתן, ונחל שוטף.

[מח] **ואכן** לא הגיעו להספידו ב'ההוא יומא' בעירו, אך ספדו לו בעירם לאחר מכן, ועל כך לא הקפיד.

[מט] **והביא** מדברי הבינה לעיתים שהקשה על מה שאמרו חז"ל שנתעלם קברו של משה כדי שלא יתפללו על קברו, והקשה שא"כ מדוע רק קברו של משה נתעלם ולא קברות צדיקים נוספים. ותירץ שדווקא משה שהורגל לעמוד בפרץ ולהתפלל עליהם, מנהגו זה הוטבע בקרבו וינהג כן אחר מיתתו, אך צדיקים אחרים שלא הורגלו בזה כ"כ, לא ירגישו התפעלות אחר מיתתם להתפלל על צערם של ישראל, ולכן רב אשי שהנהיג את ישראל תקופה ארוכה וצערם נגע לליבו, חלשה דעתו כשאמר לו בר אבין שעתיד הוא להתעלם מהם.

[נ] ראה ברכות (ח.).

[נא] **ראה** כעי"ז במשנת ר' אהרון (ח"ג עמ' רכ) שביאר שבפטירת הצדיק ודאי יש אבידה, כי אינו יכול להמשיך להתעלות ו'במתים חפשי' ויפה שעה אחת בעוה"ז מכל חיי עוה"ב. אך אם בפטירתו מתעוררים בנ"א ומתחזקים וניתן להשיג דרגות גבוהות אז כמבואר באליהו ואלישע, וכן מיתתו כפרה כיוהכ"פ, וא"כ אין זו כ"כ אבידה. אך כש'אין איש שם על לב' אז ה'צדיק אבד', וזה קפידתו של ר"א כשאמר לו שהוא למנוחה ואינו בדרגת 'ילכו מחיל אל חיל', לפי שאין הציבור מתעורר והרי זה אבידה, והקפיד עליו ר"א שקיוה שיתעוררו העם מפטירתו ויתקנו וישפרו מעשיהם ולא תהיה זו אבידה, ואף הוא לא יהא במנוחה כי יתעלה עוד ועוד בזכותם.

[נב] **כמבואר** בשבת (לז.) החושד בכשרים לוקה בגופו.

[נג] **ראה** רמב"ן בפרשת וישב (בראשית לח ח). ובשבות יעקב (שו"ת ח"ג סי' קלה) השיג על המהרש"א שמשמע מדבריו שאף אין יבום. ראה להלן. וביאר שאדרבא כיון שמנועים הם מלחלוץ, הוכרחו ליבם ולהקים לאחיהם שם, להורות על השארת הנפש. וראה גליוני הש"ס שדחה הדיוק מלשון המהרש"א, וכוונתו שנענשו בדבר המורה על השארות הנפש.

[נד] **ובילקוט** הגרשוני ביאר שכיון שהמשילו את הצדיק לאבדה וכליון, ודימו בכך שאינו ממשיך לילך מחיל אל חיל והינו בחינת 'עומד', לכך אף עונשיו שיהיו 'עומדים' ולא יוכלו לילך.

[נה] **ראה** עוד בפני יצחק זוטא שהביא מהשל"ה שאף הצדיקים שאינם נענשים בגיהנום, אך עוברין דרכו ובדרכם מצילים רשעים (ראה צל"ח ברכות טו: בביאור מגנין גיהנום), אך יש צדיקים שאף ניצולים מלעבור בגיהנום, [וביאר בזה מאמר ריב"ז (ברכות כח:) איני ידוע באיזה דרך מוליכין אותי]. ועל כן כשהספידום שהם כ'חכה ואבדה' משמע שאינם צדיקים גמורים, ואינם הולכים מיד לגן עדן, אלא דרך מעוקמת דרך הגיהנום, ולכן נתעקמה רגלם. עיי"ש, ובבן יהוידע, ביאורים נוספים באריכות.

[נו] **ובתשובותיו** שבות יעקב (ח"א סי' קכו).

[נז] **וראה** עוד בבית מאיר (אהע"ז סי' קסט סל"ג), ובמצבת משה דן האם באופן זה כופין לייבם, ואף שאין כופין על פו"ר (כרם"א סי' א ס"ג), היינו משום שחושש שלא יוכל לפרנס (ראה יש"ש יבמות פ"ו סי' מ), אך ביבום נכפנו לישא ולגרש. ובארץ צבי ביאר מדוע אין בזה איסור לישא ע"ד לגרשה ומצד גרושת הלב, כיון שמודיעה מתחילה, ואין בדעתו לישא אחרת. (עיין רמב"ם איסו"ב פכ"א הכ"ח, ומשל"מ שם).

[נח] **ועיקר** כלל זה אינו ברור, ואינו מוזכר בש"ס. ראה תוס' יבמות (מד. ד"ה כל), וראה רמב"ם (מלכים פ"ב ה"ג), ותויו"ט בסנהדרין (פ"ב מ"ב), ואור גדול (שם), ורש"ש (סנהדרין יט:).

[נט] **וכן** פסק בפתחי תשובה (אהע"ז, סדר חליצה סי' קסט סל"ד סקכ"ט) וראה עוד בפתחי תשובה (סי' קסה סק"ג, בארוכות רבה דעת רוב הפוסקים שמייבם, אף בזה"ז).

[ס] **וכ"כ** רש"י כת"י.

[סא] **ראה** בביאורי הפשט, שיש מפרשים שעלה להציף את העיר, וכ"נ בר"ן לפי גירסא זו. ראה בעין אליהו ביאור ארוך עפ"י גירסא זו שהנהר שטף ועלה על גדותיו. אך כיון שמימיו רעים ואינם מגדלים תבואה, (כמו שמשמע במד"ר בראשית פר' טז, ובמתנות כהונה שם), א"כ כשעלה על גדותיו אין ברכה בכך, וזה התפלל שאף שתעינו מאחריך ואיננו צדיקים, [כי בני מחוזא עירו של רבא הסמוכה לדגלת אינם צדיקים כ"כ, ראה ר"ה (יז.)], מ"מ תעשה עימנו אות כמי מרה שנהפכו למים מתוקים וראויים.

[סב] **והוסיף** שכיון שלענווה עדיין לא זכה, ומי ששלם בזה אינו נפרד מדביקות בה' אפילו רגע, כי במקום הענוה אין פירוד, אך חשש שכיון שלא נשלם במדת הענווה אפשר שיבא ח"ו הפירוד בין הדבקים, לכן הוסיף 'אם תעינו מאחריך כאשה מבעלה' אל תזניחנו בשעת הסכנה.

[סג] **וכ"כ** בראש משביר.

[סד] **עיי"ש** ביאור נוסף, שיצאו משלשת אבות.

אוה"ח 18/06/2018

מדוע פטירת יאשיהו ור״י מכונה ׳כבוא השמש בצהרים׳

כיום בוא השמש בצהרים. הטעם שכינו כן פטירת יאשיהו ור׳ יוחנן, פירשו באחרונים בכמה דרכים[סה].

א. בעיון יעקב כתב שיאשיהו מת בן ל״ט שנים בחצי ימיו, ולכן נמשל לבוא השמש בצהרים, וכן כאן להגירסא שהיה הספד זה על ר׳ פדת שמת בחצי ימיו[סו].

ב. במשך חכמה (בראשית נ י) ביאר כי השמש וצבא השמים רוצים לעשות רצון בוראם במרוצה ללא הפסק והקב״ה מעכבם בכוחו[סז], וכשבאה השמש בצהרים היה זה רק ע״י שהסיר הקב״ה הדברים המעכבים אותה וממילא רצה במהירות, ורמזו זאת לפטירתם של יאשיהו ור״י ששניהם גרמו קצת מיתתם לעצמם[סח], ולכן דימה פטירתם לבוא השמש שגרמו לעצמם והקב״ה רק הסיר המניעים וכוחות המעכבים.

ג. בעין אליהו הביא ביאור מבעל הנחלת דוד, שכשם שהחמה מעניקה ונותנת אור ללבנה, ובעת ליקוי חמה הלבנה שקיבלה מהחמה, גורמת רע לחמה שנתנה לה ומסתירה אותה. כך יאשיהו הגן על דורו ומת בגלל עוון הדור[סט], וכן ר״י השפיע ולימד את ר״ל ופטירתו נגרמה בגללו[ע]. נמצא ששניהם דומים להחשכת השמש בצהרים, שהמקבל מחשיך על הנותן[עא].

מדוע לגבי אבלות מכבדין את הרב פחות מאב ואם

לגרמיה עבד וכו׳ אפילו רבו שלמדו וכו׳. מבואר שאף שרב אמי סבר שיש לישב שבעה ושלשים על רבו המובהק ר׳ יוחנן, אך הגמרא דחתה דין זה. ותמה במצבת משה מדוע לגבי דיני אבלות שהחמירו אפילו בשאר קרובים, לא החמירו ברבו, ואילו לגבי דינים אחרים מצינו שהחשיבו לרבו יותר מאביו, כמו שאמרו בב״מ (לג.) אבדת רבו קודמת לאבדת אביו, שרבו מביאו לחיי עוה״ב ואביו רק לחיי עוה״ז, ומסתבר לומר שזוהי סברתו של רב אשי ללמוד משם לאבילות, ומדוע לדידן אין למדים. ואמנם לדעת הסוברים שאבלות שבעה הוא רק דין דרבנן, י״ל שאין למדים דברי סופרים מדברי סופרים[עב], אך לדעת הסוברי[illegible]לות שבעה מה״ת[עג], א״כ מדוע לא נלמד ק״ו מדין אבדה שיהיה אבלות על רבו ק״ו מאביו. ומיישב שהנה גם לגבי דינים נוספים מצאנו שחמור אביו מרבו, ואין למדים בק״ו, כמו גבי הכאת וקללת אביו שחייב מיתה ולא למדו בק״ו אף לרבו[עד], ובעל כרחנו לומר שדין זה אינו דווקא משום כבוד ושלילת בזיון, אלא יש בו טעמים נסתרים מעימנו[עה], וטעמים אלו שייכים באביו ולא ברבו. וכמו״כ גבי אבלות אין טעם החיוב משום כבודו[עו], אלא מטעם נסתר וכמוס שאינו שייך רק באביו ולא ברבו[עז].

מהי ההקדמה היכן נולד וגדל

כי נח נפשיה דר׳ זירא וכו׳ ארץ שנער הרה וילדה, ארץ צבי גידלה שעשועיה, אוי נא לה אמרה רקת כי אבדה כלי[עח] **חמדתה.** המפרשים נתקשו מה ענין ההקדמה שנולד בבבל, ומה מוסיף זה לצורך הקינה, וביארו בהרבה דרכים[עט].

יש שביארו[פ] עפ״י המבואר בכתובות (עה.) שאחד מא״י ההולך לבבל חשוב הוא כשני בבליים, אך כאשר אחד מבבל מגיע לא״י עולה הוא עליהם ונחשב כשנים. וביאור הדבר כי בני בבל יש להם יתרון על בני א״י בשתי דברים. **א.** לשונם מדוקדק יותר (כמבואר נ״ק ו.). **ב.** אף שכלם חד ומפולפל יותר. אך מאידך בני א״י מעלתם יתירה שבזכות אוירה הטהור של א״י מכוונים לאמת ללא סברות שקר, ולכן בבלי מפולפל ולשון מתוקנת, עם אויר א״י ובקשת האמת, הרי הוא כשניים, ועושים ציצים ופרחים לתורה. ולכן כיון שנולד בבבל ואח״כ עלה לא״י ושם נתגדל ונתווסף לו חשיבות משתי המקומות יחדיו, וע״ז ׳אוי נא׳ יאמרו בני טבריה[פא].

המשך חכמה (בראשית נ י) ביאר שכאשר הצדיק מת מחמת זקנה וחולשה א״כ המקומות הרחוקים ממנו מרגישים הפסדו קודם שנפטר, וכשנפטר מרגישים אף המקומות הקרובים ששם השפיע עד יומו האחרון. אך כשמת פתאום ההפסד מתחיל מעירו, אך במרחקים עדיין שמועותיו מתבדרות, ורק אח״כ מורגשת פטירתו. וזה שאמר הספדן שאמנם ארץ שנער הרה וילדה, אך עתה שמת כאן, מורגש כאן ההפסד אך לא שם, ולכן אוי נא ׳לה׳ אמרה רקת.

הקרן אורה כתב לבאר על פי המשנה באבות (פ״ג מי״ד) חביב אדם שנברא בצלם וכו׳, חביבים ישראל שנקראו בנים למקום חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה. והיינו שיש שלוש מדרגות שהאדם מתעלה, ׳אדם׳ הוא מעלת ראשית יצירתו שכל יהודי נברא בצלם אלקים נפש טובה, וכשמתגדל בתורה וחכמה מתעלה למעלת ׳בן׳, ואח״כ עולה מעלה מעלה עד שמוצא חן וניתן לו כלי חמדה גנוזה במתנה גמורה ומתאחד עם החכמה יחוד גמור. וזה שאמר הספדן ארץ שנער הרה וילדה את הקדוש הזה ושם נקרא ׳אדם׳, וארץ צבי גידלתו ושם נקרא ׳בן׳ ע״י שנתגדל בתורה וחכמה, ולעת זקנתו ישב בטבריה וניתן לו כלי חמדה במתנה גמורה, ולכן ׳אוי נא לה אמרה רקת׳ כי היא מתאוננת יותר מכולן על אבידת כלי חמדתה הוא הצדיק שזכה לכלי חמדה וממנו התענגו כולם.

בענף יוסף ביאר[פב] שפטירת הצדיק הוא סימן שיום זה מוכן הוא לרעה לסבול חשכת אורו, אך אם גם נולד ביום זה אין פטירתו סימן שהוא יום מוכן לרעה, כי מוכרח הוא גם למות ביום זה. וכמו״כ בענין המקומות שאם נפטר במקום שנולד אין זה מורה על החשכה גדולה, אך כאן שנפטר ונכבה אורו שלא במקום זריחתו, מורה הדבר על יתר חרון אף וגורם להתעוררות בכי יתירה.

בקהלת יצחק[פג] ביאר, שהדרך כאשר אדם נפטר במקום שלא היה עיקר גדולו שם ואין מכירים אותו כ״כ, אין צער רב כיון שאין מכירים אותו מנערותו ואין עושין לו כבוד כ״כ, וזו מעלת ר״ז שאעפ״י שנולד בבבל ועיקר גדולו לא היה ברקת, מ״מ ׳אוי נא לה אמרה רקת׳, מפני שאף בזמן מועט האיר את המקום.

למה דווקא טבריה נקראת ׳רקת׳

אוי נא לה אמרה רקת. הגמרא במגילה (ו.) מבארת שרקת זו טבריה, ונקראת כן ע״ש שאפילו ריקנים שבה מלאים מצוות כרימון. והטורי אבן (שם) הקשה הרי כל ישראל מלאים מצוות כרימון, כמו שדרשו בחגיגה (כז.) עה״פ (שיר השירים ד ג) ׳כְּפֶלַח הָרִמּוֹן רַקָּתֵךְ׳, ובמה נתייחדה טבריה משאר העיירות[פד]. והחתם סופר כתב ליישב שהלוא על טבריה אמרו (מגילה שם) שנקראת כן משום שטובה ראייתה בגינות ופרדסים, ועפ״י רוב המקומות שיש ריבוי גינות וכדומה מתרבים בתי קרקסיאות בתערובות נשים באנשים ושאר מכשולות[פה], וזוהי מעלת טבריה שלמרות יופיה, מ״מ הריקנים שבה מלאים מצוות[פו]. ומה שהדגיש שהריקנים יבכו ויאמרו ׳אוי׳ הוא כעין המבואר בסנהדרין (לז.) באותם בריונים שכניו של ר״ז שאחר פטירתו חששו מי יגן עליהן, וכן כאן דווקא ריקני ופשוטי טבריה אומרים ׳אוי׳ כי איבדו כלי חמדתם המגן עליהם[פז].

סה. **ראה** ביערות דבש (ח״ב דרוש טז) שהעיר שמצינו אף בפטירת רשע שבאה השמש באמצע היום, כמבואר בסנהדרין (צו.) מה שאירע במיתת אחז שנתקצר היום בעשר שעות. ותירץ ששם שקעה השמש בתחילת היום, והוא עדיין בשליטת מלאכי רחמים, אך ביאשיהו שקעה רק אחר חצי היום בזמן שליטת מלאכי הדין, וא״כ ביאשיהו נתקצרו שעות הרחמים ונהיה דין כלילה, אך במות צדיק אדרבא מתקצרים שעות הדין. וראה עוד מש״כ (ביערות דבש ח״א דרוש ד) ביאור נוסף בהבדל בין אחז ויאשיהו.

סו. **בלשמוע** בלימודים ביאר שיציאת השמש בצהרים הוא דבר מבהיל לרואים, שבעת אשר השמש בתוקפה וחפצים ליהנות מאורה, לפתע היא נעלמת, כך בפטירת של יאשיהו ור״י ששניהם היו צדיקים גדולים, ובתוקף צדקותם כשביקשו העם להנות מתורתם נפטרו לפתע.

סז. **ראה** מורה נבוכים (ח״ב פ״ד - פי״א) שהאריך בזה.

סח. **יאשיהו** - כמבואר בדברי הימים (ב׳ לה כ - כג) שיצא להלחם ללא צורך ולא נתייעץ עם הנביא, ראה תענית (כב:). וכן ר״י שכאשר נפטר ריש לקיש נצטער ר״י הרבה עד ששף דעתו והתפללו עליו שימות, וכמבואר (ב״מ פד.).

סט. **ראה** תענית (כב:).

ע. **כאשר** נצטער יותר מדאי על פטירתו (ב״מ פד.).

עא. **ובמצור** דבש פירש, שהוא ע״ש מה שנאמר גבי ר׳ יוחנן, שגילה לזרועו ונפל נהורא (ברכות ה:).

עב. **כמבואר** בידים (פ״ג מ״ב), ואמנם ביבמות (מג.) יש מ״ד שחולק ולומד ק״ו מדין דרבנן. עיי״ש.

עג. **ראה** רא״ש ברכות (פ״ג סי׳ טו).

עד. **לרשב״י** בסנהדרין (עד.) שעונשין מן הדין.

עה. **והוכיח** כן ממה שעל מכה שאין בה חבורה וקללה ללא שם אינו חייב אף שיש בה בזיון.

עו. **וראיה** ממה שנוהג אבלות אף בקרובים שאינו חייב בכבודם.

עז. **והוסיף** שלכן לגבי קריעה הצריכו לקמן (כו.) לימוד מפסוק על רבו ולא למדו בק״ו מאביו, וע״כ שדינו שונה, ואף מה שנוהג ברבו אבלות יום אחד אינו אלא דרבנן.

עח. **ראה** בראש דוד (להחיד״א, פר׳ נו) שאף שאשה ששברה כלים בבית פטורה מלשלם לבעלה, כמש״כ הרמב״ם (אישות פכ״א ה״ט), אך אם איבדה כלים ותכשיטיו חייבת, כמש״כ הגינת ורדים (שו״ת חו״מ כלל ג סי׳ יח), ועם ישראל מתיחסים להקב״ה כהתיחסות אשה ובעלה, והצדיקים הם כתכשיטין, וכשמתים בעווננו הרי זה כאבדה שחייבים עליה, ולכן אומרים קינה ׳אוי נא׳. בעין אליהו הוסיף שמצאנו לשון כלים בצדיקים, במד״ר רות (פ״ד) עה״פ וצמית והלכת אל הכלים, אלו הצדיקים.

עט. **ראה** בבית יצחק שביאר זאת במשל לאיש שהמציא מורה שעות נפלא, ונתנו לעשיר אחד ואח״כ הוצרך למכרו לאיש פשוט שלא ידע להשתמש בו כיאות ונשבר, ואמנם יש התפארות לממציא וכן למי שידע להשתמש, אך אוי למי שלא ידע ושבר. וכן כאן ארץ שנער הרה וכו׳ וארץ צבי השתמשה, אך אוי לרקת שקלקלה.

פ. **חתם** סופר׳ וכעין זה באסיפת זקנים מגילה (ו.). וראה בבית אפרים (דמעת אפרים ד.).

פא. **בעיון** יעקב (מגילה ו) ביאר עפי״ז שבן בבל נחשב כתרי מהם, שלכן אמרה כלי חמדתה לשון רבים. וצ״ב. החיד״א בראש דוד (פר׳ תרומה) כתב כעין דברי החת״ס והוסיף לבאר את מה שהקדימו ׳ארץ שנער׳, שהרי נקראת שנער ע״ש ששריה היינו הת״ח שבה מתים נערים (ב״ר פר׳ לז), אך ארץ צבי גידלה וכו׳ היינו שבזכותה האריך ימים, ולכן אוי נא אמרה רקת, כי בבל אין לה לומר אוי, שאם היה נשאר שם אפשר שהיה מת כבר מכבר בעודנו צעיר, אך רקת תאמר ׳אוי נא לה׳ מצד שבינתיים חסרה צדיק, וגם אפשר שיוולד במק״א, ונרמזו אלו שתי החסרונות ב׳נא׳ ו׳לה׳.

פב. **ע״פ** דברי היערות דבש.

פג. **בסוה״ס** עמוד רפב, הספד.

פד. **באספת** זקנים (מגילה ו.) הביא מספר רנו ליעקב, שתירץ שבימי יהושע רק ריקני טבריה היו מלאים ולכן קראו לה רקת, אך אח״כ בזמן שלמה המלך כבר הייתה מעלה זו בכל העם, ולכן אמר כפלח הרימון רקתך. ועוד כתב, שכל העם מלאים רק כפלח הינו חתיכה אחת מהרימון, אך טבריה כרימון שלם.

פה. **במצבת** משה כתב לתרץ כעי״ז עפ״י המבואר בשבת (קמז:) שחמרא דפרוגייתא ומיא דדיומסת קיפחו עשרת השבטים, והיינו שמקומות אלו שהיה בהם ריבוי הנאות גרמו להם שלא לעסוק בתורה, ומתוך כך יצאו לתרבות רעה, ואף טבריה היו בה מקומות שכאלה כמו שאמרו (פסחים ח:) שאין חמי טבריה בירושלים שלא תגרם שעלייתם לרגל שלא לשמה, וזוהי מעלתם של ריקני טבריה שלא נגררו אחר הנאת הרחיצה בחמין ועדיין היו מלאים במצוות.

פו. **וכן** יתבאר בזה התפעלות ר״י (ב״ב נח:) נהירנא כד הוה מטיילין טליא וטלייתא בשוקא כבר שביסרי ולא חטאי, והיינו כנ״ל שאף במקום מועד לפורענות כטבריה, מ״מ לא חטאו.

פז. **אמנם** בעיון מנחם כתב שכיון שאף ריקני רקת היו מלאים מצוות, לא הוצרכו כ״כ ליהנות מזכויות רבי זירא, ולא היה אצלם בחינת כלי תשמיש רק כלי חמדה.

כו.

לגבי איזה דינים השוו הדברים שנשנו בברייתא

ואלו קרעין שאין מתאחין. בברייתא נמנו י"א דברים, שדינם שווה במה שקורעין עליהן ואין מאחין[א], וכתב הריטב"א שאף שהשוו כולם, היינו דווקא בדין זה שאינם מתאחין, אבל בשיעור קריעתן שונים הם, שכולן בטפח, מלבד אביו ואמו ששיעור קריעתן עד ליבו.

אמנם הרמב"ם כתב (אבל פ"ט ה"ג) 'כדרך שקורע אדם על אביו ועל אמו, כך הוא חייב לקרוע על רבו ועל הנשיא' וכו'. ומשמע מדבריו שכשם ששוין לענין איחוי, כך הם שוין לשיעור וצורת הקריעה[ב]. וכן כתב הרמב"ם (תעניות פ"ה ה"ז) גבי קריעה על ראית ערי יהודה מקדש וירושלים שכל הקרעים קורע בידו, מעומד[ג], וכל כסות שעליו, עד שיגלה לבו[ד]. והראב"ד (שם) השיגו שלא דימו קריעות אלו לקריעה שעל מיתת אביו ולאמו רק לדין איחוי ולא לגבי איסור קריעה בכלי ורק ביד, וכן דין זה של קריעת כל הבגדים, ומה שקורע עד שיגלה לבו, אינו אלא על אביו ואמו. וכן השיגו הרמב"ן[ה], והקשה עוד שהלוא לעיל (כג:) מבואר שלא השוו רק לענין איחוי. ועוד, שענין הקריעה עד שמגלה לבו הוא מיוחד לאביו ולאמו לרמז שבטלה ממנו מצות כיבוד כמבואר בירושלמי (מו"ק פ"ג ה"ח)[ו], אך סתם קריעה היא טפח, וכמו שלמדו לעיל (כב:) מהפסוק 'ויחזק דוד' שאחיזה טפח, וקריעת דוד הייתה על נשיא ואב בי"ד ושמועות רעות[ז].

אמנם הטור סתר משנתו[ח], שלענין קריעה על ראיית ערי יהודה ומקדש (או"ח סי' תקסא) כתב כהרמב"ם שיש לקרוע כדרך שקורע על אביו ואמו. ובהלכות קריעה (יו"ד סי' שמ) כתב כהרמב"ן, ובהל' כבוד רבו (יו"ד סי' רמב) הביא שתי הדעות אם על רבו קורע כל בגדיו, או רק טפח, וכתב שכך הסכים הרא"ש. **ובישוב** דעת הרמב"ם מקושית הרמב"ן[ט], כתב הכס"מ שכיון שלמדו הדין שאינו מתאחה מהפסוק 'שנים קרעים', כמו"כ נלמד משם שהשיעור הוא עד שיגלה ליבו, שבפחות מזה אין ניכר שהם 'שנים קרעים'. ועוד שטעם הירושלמי שניטל ממנו מצות כיבוד שייך אף בנשיא ורבו ואב בי"ד'. והחתם סופר (שו"ת יו"ד סי' שכג) כתב שדעת הרמב"ם שיש שני דיני קריעה, האחד טפח, והשני עד לבו, והנפק"מ בכך שכאשר הקרע עד ליבו הוא פחות מטפח, צריך להמשיך ולקרוע טפח אחרי מקום לבו, שאין קריעה פחותה מטפח, וכאשר הטפח מעל לבו צריך להמשיך ולקרוע עד לבו[י].

אם יש תשלומין לחיוב הקריעה

על ברכת ה' ועל ס"ת שנשרף[יא]. בפתחי תשובה (יו"ד סי' שמ סקט"ו) הביא שבתפארת למשה נסתפק בראה ס"ת שנשרף בשבת, או שמע ברכת ה' בשבת, האם מחויב לקרוע במוצ"ש, או שכיון שנדחה נדחה. והוכיח מגמרא בשבת (קה:)[יב] שחייב לקרוע במוצ"ש. ויש חולקים שאין צריך לקרוע במוצ"ש[יג].

במעלת ירושלים על שאר ערי יהודה

ועל ערי יהודה ועל המקדש ועל ירושלים. הקשו הראשונים[יד] למה הוזכר שקורע על ירושלים, הלוא כבר הוזכר שקורע על ערי יהודה[טו], ואף ירושלים היא בכלל ערי יהודה[טז]. וביארו שיש מעלה לירושלים על ערי יהודה, שאם קרע על עיר אחת מיהודה אינו חוזר וקורע על עיר אחרת[יז], אך ירושלים מפני חשיבותה, אף אם קרע על ערי יהודה חוזר וקורע על ירושלים[יח], וכשם שאין המקדש וירושלים יוצאין זה בקריעתו של זה[יט].

וכך פסק השו"ע (או"ח סי' תקסא ס"ג) שאם קרע על אחת מערי יהודה אף שאינו חוזר וקורע בעיר אחרת מערי יהודה[כ], על ירושלים כן חוזר וקורע קרע אחר. ואם קרע תחילה על ירושלים א"צ לחזור ולקרוע על ערי יהודה[כא]. **הרעק"א** הקשה מה החידוש בדין זה האחרון, והלוא ירושלים היא אחת מערי יהודה וכבר אמר בתחילת דבריו שכשרואה עיר אחרת א"צ לקרוע על העיר השניה. וביאר שאין הכוונה שא"צ כלל לקרוע על העיר השניה, אלא שא"צ קרע אחר, אבל מ"מ צריך להוסיף מעט על הקרע הראשון. ומשא"כ כשקרע תחילה על ירושלים ואח"כ ראה לערי יהודה, א"צ אפילו להוסיף.

האם אליהו היה רבו מובהק של אלישע

אבי אבי רכב ישראל ופרשיו וכו'. ופירש היעב"ץ שהיה קשה על אלישע פרידתו מאליהו כפטירת אביו ואמו, ו'אבי' השני הרמוז לאמו מלשון 'ותפר האביונה' שאליהו כמו אמו החביבה עליו[כב]. וכתב המהרי"ק (סי' קסט) שדרך הפסוק לומר החידוש הגדול יותר בסופו, וממה שהקדים את אביו לרכב ישראל הרומז לרבו משמע שמיירי ברבו שאינו מובהק[כג], שאל"כ אלא שהיה דינו כדין רבו מובהק, א"כ הוא חמור מאביו, כיון שמביאו לחיי עולם הבא, וכמבואר בב"מ (לג.) גבי דין השבת אבידה. והוכיח מכאן שיש חיוב קריעה ושלא לאחות[כד], אף ברבו שאינו מובהק[כה].

מה למדים מהפסוק 'שנים קרעים'

ויקרעם וכו' קרועים ועומדים לשנים. הלח"מ (אבל פ"ט ה"ג) הקשה שהנה לעיל (כב:) למד ר"י מפסוק זה 'לשנים קרעים' שכל קרע שאינו מבדיל בשפה ונראה כשנים, אין לו דין קריעה כלל. ולכאורה הרי פסוק זה מדבר רק על רבו וכמו שלמדו כאן, ומהיכן למדו לשאר החיובי קריעה. ואמנם לדעת הרמב"ן (הובא לעיל) שדין רבו דומה בכל דיני הקריעות לקריעה על שאר קרובים, ורק

א. **ראה** קרית ספר (אבל פ"ט) שאע"ג שלמדו הכל מפסוקים, אינן אלא אסמכתא ומדרבנן נינהו. ונראה שהיינו אף לשיטות הראשונים שקריעה על קרובים מדאורייתא. [ראה ריטב"א (כד.) דעת הראב"ד. ובשד"ח (ח"ה אות ק כלל ס), וראה כס"מ (אבל פ"ח ה"א) שנקט בדעת הרמב"ם כהרמב"ן שהוא דרבנן].

ב. **אמנם** גם בזה אין דעתו ברורה ולא השווה כל האופנים, וכמו שהעיר הלח"מ (תעניות שם) שגבי ברכת ה' (ע"ז פ"ב ה"ח) לא הזכיר רק מה שאין מאחין, וכן גבי רבו (ת"ת פ"ה ה"ט) לא הזכיר רק שאין מאחה.

ג. **ראה** ערוך לנר (סנהדרין ס.) שהוכיח ששאר קריעות חוץ מקרובין א"צ שיהיו מעומד, ממה שמבואר במשנה (סנהדרין נו.) שהדיינים עומדים בשעת עדות על מברך ה', משום כבוד ה', ולמה לא אמרו משום חיוב הקריעה, וצ"ל שדבריו הם שלא לדעת הרמב"ם. ולתרץ דעת הרמב"ם י"ל כמש"כ המאירי (סנהדרין שם) שהביאו טעם נוסף לעמידה, מלבד הטעם שבגלל הקריעה.

ד. **אף** שהשו"ע (או"ח סי' תקסא) כתב כהרמב"ם, מ"מ פוסקי הדורות האחרונים נהגו בענין קריעה על מקום המקדש כשיטת הראב"ד ושלא כהרמב"ם, וקרעו רק הבגד העליון ובסכין, ראה מנחת שלמה (ח"א סי' עג), וכן נהגו האמרי אמת (כמובא במכתבו מא"י), והחזו"א, ובעל הקה"י (ראה ארחות רבינו ח"ב).

ה. **וכ"כ** המ"מ (שם), וכן ציין הגר"א (או"ח סי' תקסא ס"ד) שדעת הרמב"ן והראב"ד שווים לחלוק על הרמב"ם.

ו. **ואף** שיש גם מצוות כיבוד לאחר מיתה, מ"מ עיקר מצוות כיבוד הוא מחיים, ראה מצבת משה (לעיל כב: ד"ה על אביו). וראה בנודע ביהודה (מהדו"ת אהע"ז סי' מה), ורע"א (שו"ת ח"א סי' סח).

ז. **הקר"א** (לעיל כב:) הקשה על הרמב"ם שהרי דין קריעה בשעת יציאת נשמה השוו בגמ' (כה.) לרואה ס"ת שנשרף, ומדוע כשקורע על יציאת נשמה די בטפח, וכאשר רואה ס"ת שנשרף צריך לקרוע עד ליבו, לדעת הרמב"ם.

ח. **וכבר** עמד בשאלה זו הלח"מ (אבל שם).

ט. **ראה** עוד לח"מ (שם), ומעשה רוקח (ת"ת פ"ה ה"ט), ובמשיב דבר (להנצי"ב, שו"ת ח"ב סי' קט, בחידושים להל' אבלות אות ג) ובעמק שאלה (שאילתא לה אות יד).

י. **החת"ס** (שו"ת יו"ד סי' שמו סק"ו) במכתבו להגרע"א תמה מאוד בדברים אלו, שבשלמא באביו ואמו בטלה ממנו מ"ע של כיבוד שאין לה תמורה, אך במת נשיא הלוא יקום נשיא אחר ויחזור המ"ע שלו לכבדו, וכן ברבו יתכן עוד שימצא לו רב אפילו בסוף ימיו. וכ"ש להשיטות שאין חיוב הקריעה דוקא על רבו שלמדו רוב חכמתו. ועיי"ש בכסף משנה שאף בחכם שלא למד ממנו כתב הרמב"ם (שם ה"א) שקורע עד שמגלה לבו. ושמא למד זאת ממה שחולצין עליו, וא"א לחלוץ כתף אא"כ קרע בשיעור גדול עד גילוי הלב. וראה במעשה רוקח (ת"ת פ"ה ה"ט) שהקשה ע"ז.

יא. **ויישב** בזה הסתירה שבשו"ע (סי' תקסא ס"ג) כתב טפח, ובמקו"א (סי' תקסא ס"ד) כתב עד לבו. וכן הקשה הרע"א בגליון השו"ע (שם). ובדבריו מיושב שיש בזה שני הדינים, עיי"ש שהביא ראיה לזה מדברי הנמוק"י בנדרים (פז.).

יב. **ממה** שהעמידו המשנה שקורע בשבת על מתו שפטור משום שהוא מקלקל, באופן שאינו חייב בקריעה שאינו קרובו ולא חכם ולא עמד שם בשעת יציאת נשמה, ומבואר שאם עמד שם, כיון שיש חיוב קריעה במוצ"ש ויפטר מקריעה זו ע"י שקרע עכשיו הרי הוא מתקן. וראה במצבת משה וארץ צבי מה שדנו לדחות ראייתו.

יג. **ראה** בשדי חמד (אבילות קעא) שכתב שא"צ לקרוע במוצ"ש. וכ"כ החיד"א בשיורי ברכה (סוף סי' שמ), וראה במנחת שלמה (ח"א סי' עג) שדן לגבי קריעה על המקדש באופן שראהו בשבת, אם חייב לקרוע במוצ"ש, אם דומה למחלוקת גבי ס"ת שנשרף, או שהוא עדיף ממנו.

יד. **רמב"ן**, ריטב"א.

טו. **ולא** מסתבר לומר שהזכיר את ירושלים לחוד משום שיש בה פסוק אחר שיש לאמרו, ואגב זה נקט וקורע. תוס' הרא"ש.

טז. **בדין** העיר חברון, י"א שאין קורעין עליה, כיון שהיא מערי מקלט ואינה קרויה ערי יהודה, ויש חולקין. ראה ברכ"י ושער"ת (סי' תקסא ס"ח).

יז. **ראה** להלן מדברי הרע"א.

יח. **ומשא"כ** אם קרע על ירושלים אינו חוזר וקורע על עיר יהודה, לפי שכבר קרע על ירושלים והיא קדושה שבכולן.

יט. **ראה** ארחות רבינו (ח"ב עמ' קנה) מנהג הקה"י שעצם עיניו עד שהגיע לכותל שלא להתחייב שתי קריעות. ועכ"פ מבואר שיטתו שדי בראיית הכותל המערבי להתחייב מדין מקדש, וכ"כ באג"מ (שו"ת ח"ד סי' ע). אך י"א שרק כאשר רואה הקובה [כיפת הסלע] שעל מקום המקדש, וי"א רק ברואה רצפת העזרה. [ראה ב"ח (סי' תקסא), ופאת השולחן (א"י סי' ג), ובספר ארץ ישראל להגרימ"ט (סי' כג), ובמועדים וזמנים (ח"ז סי' רמ)].

כ. **הב"י** הביא ראיית הראשונים הנ"ל לדין זה ממה שכפל ואמר ירושלים אף שהזכיר ערי יהודה. ובספר ברך משה העיר שלכאורה הדבר תלוי אם ירושלים נתחלקה לשבטים והיתה בחלק יהודה, או שלא נתחלקה.

כא. **ויל"ע** אם צריך לומר עכ"פ הפסוקים שנתפרשו בהמשך הגמרא לאמרם בכל מקום, או שאמירתם היא רק כהקדמה למעשה הקריעה. חלקת בנימין. בספר ארץ ישראל להגרי"מ טיקוצינסקי (סי' כג) עמד על כך שאין נוהגים בזמנינו לקרוע על ערי יהודה. וכתב ליישב בשני אופנים. א. שאין אנו בקיאים בגבולות ערי יהודה. ב. בימינו שעולים לירושלים מצד מערב ופוגעים תחלה בירושלים, וכיון שקרעו עליה א"צ שוב לקרוע על שאר ערי יהודה, וכמבואר כאן.

כב. **ובשערים** מצוינים בהלכה כתב שמה שקרוי הרב כאב וכאם הוא לרמז על רבו בהלכות, ורבו במנהגים, ככתוב שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך. ובעין אליהו כתב שבחינת האב ללמד לבנו תורה ויראה, והאם דואגת לצרכיו הגשמיים, ואליהו דאג לעם בשתי בחינות אלו כאשר למדם יראה ותורה, וכאשר ביקש גשם וכדומה. וראה בעיון יעקב שהקשה שמא רק ברב אשר שקול כאביו ואמו קורע, ומנין שעל כל רב צריך לקרוע.

כג. **ראה** תוס' שהביאו שתי דעות להלכה האם מיירי כאן ברבו מובהק או לא, וראה בתלמיד הרשב"א שפסק שאפילו למד ממנו רק דבר אחד. ראה עוד במהרי"ק החדשים (שו"ת סי' יב) שביאר בזה מדוע הדגיש מעלת רבו בתפלתו ולא בתורתו, לפי שלא היה רבו מובהק, שאם היה רבו מובהק לא היה לו לאלישע לתלות טעם הקריעה במה שהיה מגין בתפילתו באופן כללי לכל ישראל, ועדיף היה לו לומר 'אבי אבי שהביאני לחיי העולם הבא' והוא עדיף מהצלת העולם הזה, וגם היא טובה שעשה לו.

כד. **וראה** עוד במהרי"ק החדשים (שו"ת סי' יב) שהאריך שגם לדעה זו היינו רק כלפי קריעה ועמידה ממלוא עיניו, אך לגבי השבת אבידה וחומרת חולק על רבו כחולק על שכינה, הוא רק ברבו מובהק.

כה. **והביא** שכך דעת ראבי"ה והרא"ש. וכן דייק מסדר דברי הגמרא שתחילה שאלו אביו מנלן, והשיבו מהפסוק אבי וכו', ואח"כ שאלו שאין מתאחה מנלן, ובפשטות משמע שהשאלה הראשונה היא על עצם הקריעה על אביו, ודבר זה תימא מדוע רק כאן שואלת הגמרא כן, והרי בכל הפרק מבואר מדיני קריעה על אביו ואמו. ועוד קשה שהרי אין זה המקור לחיוב קריעה על אביו, שהרי לעיל למדוהו מהתורה מהכתוב בבני אהרן 'בגדיכם אל תפרומו ולא תמותו', שאחרים שמת להם מת חייבים להתאבל ולקרוע, ולמה הביאו כאן רק מפסוק דדברי קבלה. ועוד שהרי פשטות הפסוק אינו באביו, שהרי אליהו לא היה

לגבי איחוי יש דין מיוחד לרבו כמו לאביו, א״כ י״ל שכיון שברבו מצינו דין זה שצריך להבדיל ה״ה בכל המתים, אך לדעת הרמב״ם שרבו דומה לאביו לכל הדינים, א״כ אף דין זה של הבדלה שמא נאמר רק ברבו ולא בשאר הקריעות. עוד הקשה שהרמב״ם פסק (אבל פ״ט ה״ה) שברבו צריך להבדיל מהשפה, ולמד כן מפסוק זה, ודבריו מוקשים שאם פסק כר״י א״כ בכל המתים הדין כן, ואם כרבנן אף ברבו לא דרשו כן, והאיך סובר כדרשת ר״י לדעת רבנן רק על רבו. ועוד, שהרי רבנן דורשים הפסוק לענין אחר, - שלא מתאחה, - והאיך נדרוש שתי הלכות מדרשה אחת. וכתב שצ״ל שתיבת ׳קרעים׳ מיותרת, והיה די לומר ׳לשנים׳, ומכאן למדו שאינה נחשבת קריעה רק כשהם כשנים, ולעולם[כו].

מדוע הקשו ש׳אליהו חי הוא׳ רק בסוף הסוגיא

אליהו חי הוא. בעיון יעקב הקשה מדוע לא מקשה הגמרא קושיא זו בתחילת הסוגיא, כשהביאו מפסוק זה מקור לקריעה על רבו שמת. ותירץ ששם היה אפשר לפרש שאלישע קרע עליו לפי שאף אם לא מת באמת, אך הוא סבור היה שמת ולכן קרע, אך אחר שאמרו שאין מתאחין ודינו שישאר קרוע אף לאחר זמן, ואז כבר נודע לו שלא מת, יש להקשות שהרי הוא חי.

במה שנחשב אליהו שהוא חי, לעומת שאר הצדיקים הקרויים חיים

שם. בפירוש ר״ש בן היתום האריך להביא ממקורות רבים בש״ס שאליהו היה מצוי לפני תנאים[כז], ׳ובכל התלמוד מצאנוהו הולך אצל החכמים׳ ומשמע שהינו חי. ובמצבת משה ביאר שאף שכל הצדיקים אף במיתתם קרויים חיים (ברכות יח:), וא״כ קשה מה נתרבה באליהו, אך ודאי ששאר הצדיקים טעמו טעם מיתה וקבורה, אלא שאף אחר מותם קרויים חיים[כח], ומשא״כ אליהו שלא טעם כלל מיתה וקבורה, ומצוי בכל עת לחזור וללבוש גופו הגשמי[כט], ולכן הקשו בגמרא מדוע קרע עליו.

האם קורעים בפרידה מוחלטת שאינה על ידי מיתה

כיון דכתיב ולא ראהו עוד, לגבי דידיה כמת דמי. כתב הריטב״א שדוקא אליהו שעלה למרום הוא כמת, אך אין למדין מזה למי שמפרש ממנו רבו ללכת למדינת הים וכדומה, שיקרע עליו, שהרי אפשר שיראהו עוד. אך במאירי כתב, שלעולם אין קורעין אלא על המת, ולא על החי אפילו יודע בוודאי שלא יראהו עוד, ואעפ״י שאמרו כאן שקרע על אליהו כיון שלא ראהו עוד, דברים אלו הם מסוד ה׳ ליראיו.

אחת18/06/2018

מנין שאין מאחין בשמועות רעות

נשיא[ל], ואב בית דין, ושמועות רעות מנלן וכו׳. גבי אביו ואמו ורבו, וגם גבי ברכת ה׳, מקשה הגמרא מנלן גם לגבי מה שנקרעין וגם לגבי מה שאינן מתאחין. אך על שמועות רעות הביאה הגמרא אמנם מקור לחיוב קריעה, אך לא הביאו לימוד לדין שאין מתאחין. וביאר היעב״ץ שכיון שכתוב אצל דוד ׳ויקרעם׳, למדו זאת בפשטות מ׳ויקרעם׳ הנאמר באלישע[לא], ומה שהוצרכה הגמרא להלן לגבי ברכת ה׳, לפרש במפורש שלמדים ויקרע מויקרעם שאינו מתאחה, הוא משום שזה לא אותו לשון ממש ומפרשת הגמרא שיליף קרע קרע, והיינו שכל לשון קריעה אחת הוא[לב]. עוד פירש שהוקש בפסוק נשיא ואב בי״ד לשמועות רעות, וכשם שהקרע שעליהם אינו מתאחה כן הוא בשמועות רעות.

האם קרע דוד שלש קריעות

על על הפסיק הענין. ביאר הריטב״א[לג] שהוא קרע קריעה אחת על כולן כיון שכולן באו בבת אחת, אך מייתור הפסוק ׳על׳ ׳על׳, למדו שעל כל אחד ראוי לקרוע בפני עצמו. אמנם ברש״י (כת״י) כתב ׳על הפסיק הענין, שעל כל אחד קרעו׳, ומשמע שדוד עצמו קרע שלש קריעות[לד].

כיצד מתפרש על עם ה׳ ועל בית ישראל

שם. בדברי הגמרא שכפל תיבות ׳על׳ הפסיק הענין, הקשה המהרש״א הרי כתיב בקרא ׳על עם ה׳ ועל בית ישראל׳, והרי היינו עם ה׳ היינו בית ישראל, ובמה נחשב שהפסיק הענין שם. ובבן יהוידע תירץ (בשם בנו) שעם ה׳ קאי על הת״ח[לה], ובית ישראל אלו המון העם[לו].

ובמצבת משה הוסיף, שהרי לכאורה אף בלא תיבת ׳על׳ יוקשה מהו כפל הלשון עם ה׳ ובית ישראל, ועל כרחנו שעם ה׳ היינו החשובים יותר[לז], ובית ישראל רומז לשאינם חשובין כ״כ, וא״כ י״ל שבחלוקה זו אף מתיישב ה׳על׳ שכוונת הפסוק לומר שקורע בין על קיבוץ עם שאינם חשובין, ובין על חבורת חשובים אף שאינם רוב עם[לח].

מדוע לא קרע שמואל מדין חכם או כשר

אמרו ליה לשמואל קטל שבור מלכא וכו׳ ולא קרע. הקשה הריטב״א אף אם לא קרע שמואל מדין שמועות רעות, מ״מ מסתמא בתוך י״ג אלף ישראלים היו שם חכמים וכשרים, וכיצד לא קרע עליהם מדין חכם וכשר. ותירץ שלא היה שם חכם השוה לו[לט], ואף מדין כשר א״צ לקרוע כיון שנודע לו לאחר קבורה, ואין קורעין על כשר רק בפניו וקודם קבורה. עוד תירץ[מ] שכיון שגרמו לעצמם כן במורדם במלך, אינן בני קריעה, כל שאינם רוב הציבור[מא].

מה נחשב ׳רוב ציבור׳

רוב ציבור וכמעשה שהיה. דעת הרמב״ן[מב] שלאו דווקא שמתו רוב ישראל, אלא כאשר היו רוב ישראל במלחמה ונפלו ביד אויביהם. ואף שלא מתו אלא מקצתן וכמעשה שהיה, מ״מ נחשב שנפלו רוב הציבור[מג]. אך הריטב״א הביא דעה שדין זה הוא דוקא אם ימותו ׳רוב׳, ולאו דוקא רוב ישראל אלא אף ברוב שבט, וכמו שמצינו לגבי פר העלם דבר של ציבור שאף רוב שבט קרוי רוב הציבור. ובמאירי כתב שי״א רוב צבור שבעיר אחת, וי״מ באותה מלכות.

אביו. ומכוח אלו הקושיות הוכיח שאין שאלת הגמרא אלא רק על מה שכתוב רבו רק אחר אביו, משמע כנ״ל שמיירי ברבו שאינו מובהק, וע״ז אמרו אבי אבי שזהו רבו שאינו מובהק, ואח״כ שאלו מנלן שאינו מתאחה. וראה יד דוד שהשיגו שודאי אליהו היה תלמידו המובהק של אלישע, וכתב שמ״מ יל״פ שמה שאמרו טוב לישראל בתפילתו, היינו שבבחינה זו בתועלתו לכל ישראל נחשב הוא כרבו שאינו מובהק.

כו. **ראה** ברך משה שפירש כעי״ז, עיי״ש בארוכה. וראה ברש״ש לתקן הגירסא בסוגייתנו ׳איני יודע שהם שניים ומה ת״ל קרעים׳, שכאן למדו מ׳קרעים׳ שאינו מתאחה, ולעיל למדו מ׳שנים׳ שקורע ומבדיל מהשפה. וכ״כ בראש משביר.

כז. **בב״מ** (פה:) מבואר שהיה שכיח לפני רבי, ובכתובות (קו.) מבואר שלימד את רב עמרם. (לפנינו הגירסא ענן). וביומא (יט:) שאלוהו מדוע לא אתי מר, ועוד נמצא בסנהדרין (צז: קיג.), ובתענית (כב.), ובברכות (ג.), ובמגילה (טו:), וביבמות (סג.), ובגיטין (ו:), ובקידושין (מ.), ובירושלמי ברכות (פ״ט ה״ב).

כח. **ראה** גליון הש״ס להגרע״א (כתובות קג.) שציין לספר חסידים (סי׳ תתשמ) שרבי פטר בני ביתו מקידוש אף לאחר פטירתו מטעם זה. וראה עוד בפתח עינים (כתובות סס), וביפה ללב (או״ח סי׳ כג), ובשם הגדולים (להחיד״א, מערכת ר׳ אליעזר בר נתן אות קלט) שביאר עפי״ז את ההיתר להתפלל סמוך לקברי צדיקים, וראה בשדי חמד (כללים בפאת השדה מערכת הג׳ סי׳ יח).

כט. **ראה** אור החיים (במדבר כה יז) שכתב שהניח גופו בגלגל החמה וכשיורד למטה לובשו. ועפ״י דברים אלו העיר במצבת משה על דברי התרומת הדשן (סי׳ קב, והבא דרכי משה אהע״ז סי׳ יז סק״ה, וב״ש שם סקי״א) שפשוט לו שאשת אליהו מותרת לפי שאשת רעהו אסר רחמנא ולא אשת מלאך, ראה ערוך לנר (מכות יב.). אך לפי מה שנתבאר י״ל שלעומת המלאכים עדיין יש בו בחינת גוף. [ובענין זה ראה עוד במנ״ח (מצוה לה אות ז, ובמצוה קג אות ג), ובקובץ שיעורים (ח״ב סי׳ כח), ומהר״י אסאד (בשו״ת יהודה יעלה ח״ב חו״מ סי ד׳), וראה ברכ״י (אהע״ז סי׳ יז) כעין זה לגבי מיתת הבעל כאשר חזר לחיים ע״י מעשה נסים כאשת ר׳ זירא, וכ״כ בכנסת הגדולה (אבה״ע, הגהות הטור סי׳ יז אות ב), והעירו בזה מאשת רב חנינא בר חכינאי (כתובות סב:), שלא הוזכר שקידשה שוב]. וראה עוד בחת״ס (שו״ת ח״ו סי׳ נח) ששתי בחינות יש באליהו שפעמים מתגלה כמלאך וע״ש זה קרוי אליהו מלאך הברית, אך כאשר בא ללמד תורה הוא בא בלבושו הגשמי, וע״ש זה נקרא תשבי ע״ש מקומו, שלא בשמים היא. ובזה ביארו דברי הגמ׳ עירובין (מג:) בנדון תחומין למעלה מעשרה שהוכיחו ממה שאליהו מעביר שמועות מנהרדעא לסורא, ומדוע לא הוכיחו כיצד עובר הוא מברית לברית מחוץ לתחום. אך לפי מה שנתבאר מיושב, משום שזהו בלבושו המלאכי ואינו מצווה על השבת, ורק כשמלמד תורה הוא כאדם וחייב במצוות. ודלא כמש״כ בתורה לשמה (שו״ת סי׳ שפ) שאף בהיותו בארץ בלבוש גשמי אינו חשוב אדם, והוכיח כן שאל״כ לא מצינו קבר התהום (ראה פסחים פא.) שלא מכיר בה אדם, שהרי אליהו ודאי מכיר בה.

ל. **במה** שלמדו קריעה על נשיא ממה שקרע דוד על שאול שהיה מלך ודימו מלך לנשיא, העיר בנשאל דוד (שו״ת אהע״ז סי׳ כא, הו״ד בפירות תאנה), שהרי קיי״ל (יו״ד סי׳ שעה) שאין מתאבלין עפ״י עדות שאין משיאין בה את אשתו, ועד אחד במלחמה שאומר מת בלא ׳קברתיו׳ אינו נאמן. וא״כ האיך למדו משם חיוב קריעה, והרי כלל לא היה חייב להתאבל על מות שאול כאשר נודע לו רק ע״י מגיד, ומה שנהג אף על פי כן, אינו מעיקר הדין ורק ממילתא יתירא. וכתב ליישב שכיון שלקח הנזר והאצדעה הוי כקברתיו.

לא. **וכ״כ** בשדה יצחק.

לב. **ורש״י** כתב שם שלמדים מדוד, ובגליון הגיה מאלישע. וכן העיר במהר״ב רנשבורג. אך היעב״ץ כתב שבדווקא כתב מדוד ודימו ׳שמועות׳ דברכת ה׳ ל׳שמועות׳ רעות, וכ״כ ריטב״א שדימו קריעת מלך לקריעת מלך, שאל״כ ולמדו סתם קריעה א״כ נלמד לכל קריעות, וכמו שהקשו תוס׳. וראה להלן מש״כ בסיכום הסוגיא מדברי הרא״ש והקרבן נתנאל.

לג. **וכ״נ** בפירוש ר״ש בן היתום, שכתב ש׳על׳ ׳על׳ בא ללמד שאפילו על כל אחד ואחד בפנ״ע חייב לקרוע.

לד. **וראה** קרבן נתנאל (רא״ש סי׳ מג סק״א) שכתב שבקריעת דוד כתיב ׳בבגדו׳ וקרינן ׳בבגדיו׳, שאף שבאו בב״א והיה די לו לקרוע רק בגדו העליון, החמיר על עצמו וקרע ג׳ בגדיו על שלשת השמועות הרעות. ראה בלבוש (סי׳ שמ סעי׳ כג) שכתב שכששמע על שתי מתים ביחד קורע קרע אחד שהרי שניהן חיוב אחד, ואח״כ (סעי׳ כד) כתב שצריך לכוין על איזה מת קורע, וציין שדוד כיון בנפרד על שאול ויונתן. ובהגהות מהר״ש ויטאל שם כתב שדווקא בדוד שיחסו לשאול כאל אביו ככתוב ׳ואבי ראה גם ראה׳ ולכן חייב קריעה נפרדת. ומבואר שסבר כרש״י שדוד קרע קריעות נפרדות.

לה. **כמו** שדרשו חז״ל (ב״מ לג:) את הפסוק ׳והגד לעמי פשעם׳, אלו ת״ח.

לו. **ראה** גם לשמוע בלימודים לענין מושלמים ואינם מושלמים. וראה תפארת בחורים.

לז. **ראה** אור החיים (במדבר יז ו) עה״פ ׳אתם המיתם את עם ה׳׳, שהכוונה למאתיים וחמישים ראשי סנהדראות.

לח. **ובאיי** הים כתב כעין מש״כ בנקמת מדין שהוזכר (במדבר לא) נקמת בנ״י ונקמת ה׳, והיינו שבחסרון העם יפגם תואר ׳אלוקי ישראל׳, וכן כאן קרעו על מות שאול על מות עם ה׳ - שחסרו תואר מלך, ועל בית ישראל עצמם.

לט. **משמע** שהיו חכמים תחתיו, וראה ילקוט ביאורים (לעיל כה.), מחלוקת ראשונים בזה.

מ. **ובמצבת** משה כתב שמשמע שבתירוצו זה הוא סובר שהחיוב לקרוע על אדם כשר גם שלא בין מיתה לקבורה. אך העיר שהרי מסתבר שגם על ידיעה ברורה בלא שמיעה חייבים לקרוע, וא״כ כל יום יהיו חייבים לקרוע שהרי ודאי מת אדם כשר, [עיי״ש מש״כ עפי״ד מד״ר (קהלת עה״פ דור הולך) שכל יום מתים לערך ח׳ אלפים מישראל]. אך אם אין קורעין רק עד קבורה, א״כ כשבא לקרוע על שמת, כבר נקבר הכשר שמת היום. ובארץ הצבי העיר שעדיין יש להקשות שבמוצ״ש שודאי לא נקבר עדיין, יקרע. ותירץ שהרי אין שעות השבת שווים בכל העולם.

מא. **משמע** שברוב ציבור קורע אף כשגרמו לעצמם. וכתב המצבת משה שכן נראה ממעשה דשאול גופיה שאפשר שנחשב שגרמו לעצמם על שלא החרימו לעמלק ועבר על דברי נביא, והכניס עצמו לסכנת מלחמה. (כך ביאר דבריו באורך נצי).

מב. **וכ״כ** בנמוק״י (טו:), ובחידושי הר״ן.

מג. **כתב** הנמוק״י וה״ה נפלו בשבי. וכ״פ הרמ״א (סי׳ שמ סל״ו), וביאר בערוה״ש עפי״ד הגמ׳ (ב״ב ח:) ששבי גרוע ממיתה.

דין שומע ברכת ה' מפי גוי, ושוטה או קטן

ברכת השם מנלן, דכתיב ויבוא אליקים וכו'. כתבו התוס' שבירושלמי נחלקו אם גם על ברכת השם של נכרים קורע, והדבר תלוי אם רבשקה שחירף וגידף היה יהודי מומר[מד], או נכרי[מה]. ובירושלמי הובא שדעת ר"ה שחייב לקרוע אף על ברכת ה' דגוי, ולמד דין זה ממה שכתוב (ירמיה לב כז) 'הִנֵּה אֲנִי ה' אֱלֹקֵי כָּל בָּשָׂר'. וכיון שנקרא אלוקי הכל וכולם מודים בו, א"כ זה שפורק עולו ומברכו, חובה לקרוע. ובמצבת משה העיר שמפסוק זה אין ראיה שהן מודים לו ורק נאמר בו את האמת מה שאנו יודעים שהקב"ה מנהיג כל הארץ. ויותר היה לו להביא הפסוק (מלאכי א יא) 'גָּדוֹל שְׁמִי בַּגּוֹיִם' שממנו משמע שאף הם מודים בו. וכתב ליישב שהרי כתב הש"ך (יו"ד סי' שמ סקנ"ג) שהמחלוקת היא רק בכינויים[מו], אך על שם המפורש בין שם דהויה ובין דאדנות חייב לקרוע אף על ברכת גוי. ולכן לא הביא הפסוק במלאכי ששם כתב 'יה צבאות' ואין זה ראיה למחלוקתם, לענין שם אלוקים, ולזה הביא מהפסוק בירמיה.

ובמצבת משה נסתפק בדין ברכת ה' שע"י שוטה או קטן, אם חייב לקרוע.

שיטות הראשונים 'בשומע מפי שומע'

השומע מפי השומע. נחלקו הראשונים על שמיעת מה הוא קורע, ושלוש דעות בדבר.

א. שיטת הרמב"ן והנמוק"י[מז] - שאפילו שמע מהעדים רק שאומרים בדרך סיפור 'פלוני קילל', אף שאינם מזכירים את נוסח הקללה, חייב לקרוע[מח]. אך עד מפי עד אינו קורע[מט]. והוסיף טעם לדבריו, שאם נפרש ששומע גוף הגידוף, א"כ פשיטא 'ששומע מפי שומע חייב' שהרי הוא כשומע ראשון[נ].

ב. שיטת תוס'[נא] והר"ן - שדווקא כששמעו מהעדים את גוף הקללה[נב]. ומה שהקשה הנמוק"י שא"כ הרי הוא כשומע ראשון, כתב הר"ן (סנהדרין נו.) ליישב, שאעפ"י שהעדים אומרים הגדוף ממש, כיון שאין כוונתם לרעה נחשב רק 'שומע מפי שומע' ולא ששומע בעצמו. וכתב שודאי שאם רק שמעו שפלוני גידף אינו כלום, ושלא כסברת הנמוק"י[נג].

ג. שיטת הריטב"א - שדווקא כשהיו העדים מזכירין השם בד' אותיות[נד], ואח"כ אומרים שגידף שם זה[נה], אבל אם אומרים סתם גידף פלוני השם אינו כלום, ובאופן זה אין השומע מפי השומע קורע אפילו אומר בלשון העדי[נו].

ביאור דברי יהויקים בשמעו את נבואת ירמיהו באיכה

מה כתיב בה וכו' אנא מלכא וכו' מאן אמרה כי ה' הוגה[נז] וכו' מיד קדר כל אזכרות שבה. החתם סופר הקשה כמה קושיות. א. מה אמר יהויקים 'אנא מלכא', ומה מעלת מלך על עם נאנח ומגולה[נח]. ב. אם יש תועלת בכך ששרף וחשב שעי"ז לא תתקיים הנבואה, מדוע לא שרף מיד. ג. אמרו במדרש (איכה א לג) 'כי ה' הוגה' יכול על מגן - חינם, ת"ל 'על רוב פשעיה', וקשה מה קס"ד שהעונש בא על חינם, וכי עושה הקב"ה דין בלא משפט. ולליישוב קושיותיו כתב שהנה איתן האזרחי בתהלים (פט) צווח על שהקב"ה נשבע על מלכות בית דוד שתעמוד לעד, ומתלונן מדוע אח"כ כביכול הפר הקב"ה שבועתו, וזנח ומאס משיחו, ואינו משיב על טענה זו. וכוונת הדברים שאף כשהעם בגלות מ"מ הנהגתם והנהלתם ע"י מנהיגים משבט יהודה, ולכן כאשר אמרו ליהויקים שילכו בגלות אמר 'אנא מלכא', וא"כ יתכן שהנבואה אמת, ועדיין מתקיימת שבועת ה' שלא יסור שבט מיהודה. אבל כשאמרו לו היו צריה לראש והדברים נאמרים בשם ה', קידר האזכרות כי אמר זו ודאי נבואת שקר, שהרי א"א שיפר הקב"ה הבטחתו ושבועתו, שהנהגת העם אף בגלות תהא ע"י גזע יהודה. אך התשובה לכך היא שאף ששבועת ה' היתה שגם אם יחטאו אנשי בית דוד יענישם הקב"ה רק בנגעים ויסורים ולא בהסרת המלוכה, אך אם העם חוטא ואינו זכאי למלך הגון, ע"ז לא הייתה ההבטחה[נט], ובזה מתפרש המדרש 'יכול על מגן' כלומר כיצד נענשים ליטול ההנהגה והלוא הובטחו שלא תמוש ההנהגה, וקושית המדרש כקושית המשורר בתהילים, וכהבנת יהויקים, אך התשובה על כך היא 'על רוב פשעיה' של העם ולכך אינם זכאים.

בספר מאורי אור האריך וביאר בכמה דרכים. א. שתחילה חשב שאפשר שתתבטל הגזירה הרעה, אך לאחר שנאמר היו צריה לראש א"כ הנבואה היא לטובה כלפי האויבים ואינו מתבטל[ס]. ב. שהמתין עד פסוק שיש בו אזכרה כדי 'להכעיס' לקרוע ולשרוף[סא]. ג. תחילה היה סבור שאין זה דברי ה' אלא רק דברי ירמיהו לאיים עליהן, אך כיון שהזכיר שם שמים ידע שדבריו מפי הגבורה. ד. כאשר שמע כי ה' - היינו שם הויה - שהוא רמז לרחמים, אף הוא נתהפך לדין לכך כעס, וזה לשון 'הוגה' כמו 'הוגה מן המסילה' - שהוציאו והחליפו מדת רחמים למדת דין. ה. תחילה בטח בדורו שהיו צדיקים והולכין אחר רוב מנין האנשים, אך כששמע 'כי ה' הוגה על רוב פשעיה', והיינו שהולכין אחר רוב עבירות, מיד קידר.

אהח18/06/2018

בפרטי הדין שאין קורעים על דבר שעתיד להיות

בההיא שעתא מי הוו. כתב הריטב"א שמבואר שאין נקרא שמועות רעות אלא על העבר, אך לא על העתיד. וביאר שטעם הדבר כיון שיכול להתבטל, ואפילו אם נחתם הגז"ד, מ"מ יכול להתבטל ע"י ציבור. וסיים שאפילו ברור שלא יתבטל אין לנו ללמוד קריעה רק על העבר[סב]. וביעב"ץ נקט שדוקא

מד. **ראה** תרגום קהלת (י ט) שהזכיר רבשקה אחיו של מנשה שעבד ע"ז. וצ"ע מהגהות הב"ח (כרכות י.) שאמנם גם הזכיר רבשקה אחיו של מנשה, אך שם הוזכר שמת בעודו קטן.

מה. **ובריטב"א** נקט שקורעין רק על ברכת ישראל. ובסנהדרין (ס.) הובאה דעת שמואל שאין קורעין על הזכרה מגוי, וכן אין קורעין רק על שם המיוחד ולא על כינוי. ור"ח נחלק עליו בשני הדינים, וס"ל שקורעין על כינוי, וכן שחייבין אף על הזכרה מגוי. [אלא שבזה"ז הקילו בהזכרה מגוי, שא"כ יתמלא כל הבגד קרעים], ובריטב"א נראה שפסק כשמואל, אך דעת הרבה ראשונים שפסקו כר"ח שאף על גוי ובכינוי. והרמב"ם (ע"ז פ"ב ה"י) פסק לגבי גוי שפטור, ולגבי כינוי חייב. ובכס"מ שם העיר שפסק בדין אחד כשמואל ובאחד כר"ח. והרדב"ז (שו"ת סי' ב' אלפים קמ) נקט בדעתו שאין קורעין על גוי אפילו בשם המפורש. וראה משנת חכמים בדין ישראל האומר ששמע מגוי אם קורע כדין שומע מפי שומע. (הו"ד בפתחי תשובה סי' שמ סקי"ז), ועיי"ש שהוכיח ממעשה רבשקה גופיה, שהרי אמר חירופיו בשם מלך אשור. [אך בחלקת בנימין העיר שאין זה דומה לסתם ישראל שמספר גידוף של גוי, כיון ששם נתכוין גם בעצמו לחרף. וע"ע העמק שאלה (שאילתא קי סק"א)].

מו. **בשו"ע** כתב שחייבין לקרוע כששומע שמברך ה', וכתב שם הט"ז (סי' שמ סקכ"א) פירוש שאמר יכה יוסי את יוסי. והרש"ש (על הרא"ש פ"ג סי' סד) תמה שחיוב סקילה אינו אלא על 'שם', אך לגבי קריעה אף בכינוין. [אף בשו"ע עצמו שם כתב שקורע אף על כינוין, וראה פתחי תשובה (שם סקט"ז) שהיינו אפילו כינוין הנמחקין כמו רחום וחנון]. ומעשה רבשקה יוכיח שקרעו בגדים, והרי לא בירך באופן זה.

מז. **וכ"כ** תלמיד הרשב"א, וביאר שכמו שמקלל בכינוי אעפ"י שאינו בסקילה רק באזהרה מ"מ קורע, כך גם כשרק אמר פלוני קילל קורע.

מח. **ולפי"ז** אם אח"כ יספרו לו שוב שפלוני גידף אינו חייב לחזור ולקרוע, וכעין המבואר בגמ' שכבר קרעו. וכן כתב במשנת חכמים (הו"ד בפ"ת יו"ד סי' שמ סק"כ).

מט. **והנה** הש"ך (סי' שמ סקנ"ה) פסק כהנמוק"י שאף שאין העדים מוציאין הגידוף עצמו. ובפ"ת (שם סקי"ח) כתב שבמשנת חכמים תמה שהרי התוס' והסמ"ג פסקו שכל שרק אומר פלוני גידף אינו קורע, ואיך השמיט הש"ך דעתם, ולהם שומעין להקל כיון שהוא דרבנן. וכן נפק"מ לחידושו הנוסף שהדין הוא רק בשומע שני מפי הראשון, אך אם שמעו מפי איש שלישי אין קורע, והעיר שאפשר שהוא דוקא כששמעו סיפור דברים שפלוני קילל, לכן היקל, אך לדידן ששומעין הקללה עצמה א"כ אף שלישי חייב. אמנם בר"ן (סנהדרין נו.) נקט שאף בשומע הגידוף עצמו כיון שאינו לכוונת גידוף שייך לחלק בין שומע שני ושלישי כיון שהוקלש חומר הגידוף. ובתפארת למשה הקשה על הש"ך מדברי התוס' בסנהדרין (ס. ד"ה המלך) שהקשו למה העדים סיפרו לחזקיהו את גידוף רבשקה והרי דנים רק בכינוי. ולדברי הש"ך י"ל שאמנם לא סיפרו ורק אמרו שרבשקה גידף וע"ז הוצרך חזקיהו לקרוע. [ויל"ע, שהרי תוס' לשיטתם הקשו]. וראה מצבת משה שבגוף קושית התוס' י"ל שאף שברכת שם ה' כמו יכה יוסי את יוסי אין לעדים לחזור ולומר רק בכינוי, אך במעשה רבשקה לא אמר כך אלא השווה את הקב"ה לשאר ע"ז ושלא יוכל להושיעם, אף שיש בדברים אלו דין קריעה כמו ברכת ה' ממש, [ראה מהרש"א כאן], אך מותר לעדים לחזור ולומר דבריו ממש. ודייק כן ממה שהפסוק מביא כל דבריו, ולא כמו בברכת ה' שרק כתוב 'ויקוב את ה' ויקלל' ולא פירטו דבריו. וכ"כ בחכמת מנוח (סנהדרין שם). אך ראה יד רמה (סנהדרין ס.) שכתב שני פירושים במהות חירופו של רבשקה האם רק מה שאמר שאין יכולת ביד ה', או שקילל ממש ולא הוזכר בכתוב. וראה במהרי"ק (שורש ק, והובא גם בכס"מ (סופ"ב מע"ז) שתירץ קושית תוס' שהוצרכו להגיד לחזקיהו כדי לפסוק דינו של רבשקה. והרש"ש (על הרא"ש מו"ק פ"ג סי' סו) תמה בזה, והעיר בשתי תשובות. א. שלא בירך בשם המפורש. ב. איך דנוהו שלא בפניו. וככבר הקשה כן בתוס' הרא"ש (סנהדרין שם). וראה דינא דחיי שכשם שמגדף א"צ התראה, ה"נ א"צ לדונו בפניו.

נ. **ולכאורה** קשה על שיטה זו מהמשנה בסנהדרין (נו.) שבכל יום דנין בכינוי, ורק בגמר הדין מוציאין כל אדם לחוץ ואז אומרים בפירוש והדיינים קורעים. ולדעה זו מדוע לא קרעו כבר בתחילת עדותן כשסיפרו שפלוני גידף. וכן הקשה בתפארת למשה (סוף סי' שמ). וראה חלקת בנימין שמיישב בדוחק שאין קורעין בתחילה שמא יתברר לבסוף שאין זה אמת, או שאין זה גידוף. ועיי"ש שהקשה האיך נאמן סתם לומר פלוני גידף.

נא. **כן** נראה מדבריהם כאן, ובסנהדרין (ס. ד"ה המלך).

נב. **ולפי"ז** צ"ל שאף בחזקיהו שקרע בגדיו מיירי שאמרו בפירוש. ובספר ברך משה הקשה מדוע אמרו שם הגידוף ולא די להם לומר 'יכה יוסי את יוסי', שהרי שם לא הייתה כוונה לחייבו מיתה, שהיה שלא בפניו. [וככבר הובא שכעי"ז הקשו תוס' סנהדרין (ס. ד"ה המלך) מדוע אמרו לו בפירוש והרי כל היום אומרים בכינוי]. וראה לעיל מדברי הרש"ש והמצבת משה. וכשיטת התוס' כתב בחידושי הר"ן מהירושלמי סנהדרין (פ"ז ה"ח), ובמגיה לר"ן הקשה שא"כ מה הקשה הירושלמי שם שאף השומעין את הכרוז פלוני יוצא להסקל יקרעו, והלוא לא שמעו הקללה, רק את הסיפור. אך ראה ר"ן בסנהדרין (נו.) שכבר הקשה כן מדברי הירושלמי, ששאל למה אין קורעין כששומעין הכרוז פלוני יוצא למות על שגידף. ותירץ הירושלמי שרק שומע משומע חייב, והשומע מן הכרוז זה הוא שומע שלישי. אך לדבריו קשה שהרי כלל לא הזכירו הגידוף, ומפני מה נאמר שיקרעו. ותירץ שלעולם לא היתה סברא לומר שיקרעו, אלא שהירושלמי רוצה לחדש את דינו שאין שומע שלישי קורע ואפילו יזכיר את השם.

נג. **וראה** עוד תויו"ט ותוס' חדשים (סנהדרין פ"ז מ"ה), וחידושי הר"ן (סנהדרין נו.), ומבואר מדבריהם שהמחלוקת בשיטות הנ"ל מקורה בנוסח העדות שמעידין העדים בבית דין, אם חוזרים על הגדוף ממש, או שרק אומרים את השם ואח"כ אומרים שם זה גידף פלוני. וראה תו"כ (אמור פי"ט ה"ג), וביאור הגר"א (שם) שמה שסומכין ידיהן על ראש המגדף כדי שישא את עוונם שגידפו בגלל, וכ"כ בריב"א עה"ת (סו"פ אמור), וזהו כהדעה שחוזרים על הגידוף כלשונו.

נד. **ברמב"ן** ובר"ן אפילו בכינוי, וכ"פ הרמב"ם (ע"ז פ"ב ה"י). אך במאירי (סנהדרין ס.) הביא שי"א רק על שמות שאינן נמחקין. ובנמוק"י (סנהדרין טז.) כתב ששם בלע"ז הוי ככינוי וקורע עליו, והביאו הרמ"א (סי' שמ סל"ז) ועיין משנת חכמים (סי' יג), ובתפאל"מ (סי' שמ סקל"ז).

נה. **וכן** הר"ן הביא בתחילת דבריו שם דעה כזו מהירושלמי, אך נקט שהבבלי חולק.

נו. **וכתב** שי"א שהכל מיירי כשלא מזכיר השם, אך אם מזכיר, אפילו מאה קורעין.

נז. **בביאור** לשון הוגה, ראה באיי הים אם הוא מלשון הגה ודיבור וכמו אמת יהגה חיכי (משלי ח ז), או מלשון תוגה וצער, או לשון שבר וכמו 'מגנת לב'. וכן נראה בתרגום.

נח. **וראה** בביאורי הפשט. ובבן יהוידע כתב לפרש שמבואר שהמלך יש לו יצה"ר גדול כשל רבים, וזה כוונתו אנא מלכא ולא אענש, לפי שיש לי התנצלות שאנוס הייתי, אך כששמע היו צריה לראש ויהיה כשאר היחידים, וא"כ יהי עונשו ככולם חרה לו וקדר האזכרות.

נט. **וכתב** דוגמא לדבר מענין הנבואה, שפעמים שאף צדיק שראוי לנבואה אינו זוכה לה בגלל עוונות הדור. עיי"ש.

ס. **ראה** יערות דבש (ח"א דרוש יג) שכתב כעין זה.

סא. **והאריך** לדון שקורעים אף על ס"ת פסול, וכן על מגילת אסתר שאין בה אזכרות.

סב. **וראה** בספר ברך משה שהקשה מדוע לא נאמר שמשעת דיבורו של הנביא יש לדבריו דין כאילו הדבר

כשאפשר שיתבטל, ומה שמצינו ביאשיהו שקרע בגדיו (מלכים ב' כב) על שמועה שלעתיד, זהו לא מדין קריעה אלא משום תשובה.

וכן כתב במצבת משה לגבי קריעת מרדכי לבגדיו שהיה על שמועה רעה שעתידה לבוא[סג], שצ"ל שהוא משום תשובה. אמנם הקשה שא"כ כיצד דייקה הגמרא כאן ממה שלא קרעו מכלל שהיו צריכים לקרוע, שמא אף היו צריכים לקרוע, מ"מ אין זה דין אבלות אלא משום תשובה למנוע הפורענות האמורה ב'איכה', וא"כ אין הוכחה על חיוב קריעה על ס"ת שנשרף[סד].

האם נשרף דווקא או הוא הדין בנקרע

הרואה ס"ת שנקרע. בירושלמי ובריי"ף וברא"ש הגירסא שנשרף[סה]. וכתבו אחרונים[סו] שכן נראה מדברי הפוסקים (יו"ד סי' שמ) שדנו האם רק נשרף או גם נקרע ונחתך, ומוכח שגירסתם בגמרא הייתה - נשרף.

ובב"י (שם) כתב תחילה דווקא נשרף, אך העיר שא"כ היה לו לומר על המעשה דהבת יענה שפטור כיון שלא נשרף, וממה שלא השיבו כן משמע שנשרף לאו דווקא[סז]. אמנם הביא שבירושלמי השיבוהו שפטור מלקרוע משום שלא נשרף[סח]. אך במצבת משה כתב ליישב שבנקרע אין הפסד כ"כ כיון שיכול לתפור, ואף אם יקרע בצורה שיפסל מלקרות בו, אך מ"מ יוכלו ללמוד בו, משא"כ בבליעת הבת יענה שדינה כנשרף. אמנם הב"ח והט"ז (שם) כתבו שנשרף לאו דווקא, וה"ה נקרע.

הטעם שקורע שתי קריעות על שריפת ס"ת

אחת על הכתב ואחת על הגויל. במצבת משה העיר מדוע על שתי קרובים או שתי שמועות די בקריעה אחת[סט], ובס"ת צריך לקרוע שתים, אחת על הכתב ואחת על הגויל. ותירץ שדווקא כששני החיובין שוין, כיון ששמע שתי השמועות יחד די בקריעה אחת, אך בקריעה על כתב וגויל הרי הם חיובים שונים, ודומה למתו אביו או אמו, ואחד משאר קרובים שצריך קריעה בנפרד לכל אחד ואחד[ע].

ספקות בהלכה זו

שם. במאירי ביאר שדין זה הוא דוקא כשראו את השריפה, מפני ששריפת הגויל קודמת לשריפת הכתב, ולא נשרפו הגויל והכתב כאחת[עא]. אך אם שמע אחר שנשרף, אינו קורע אלא קרע אחד, כמו בהשומע מיתת שני מתיו כאחד[עב].

בטל חיים נסתפק אם נשרף הגויל לבד אם קורע, וכן בנמחק הכתב, ואח"כ נשרף הגויל האם קורע.

בדין תפילין, ואם שאר ספרים דינם כס"ת

אתאי בת נעמיתא וכו' בזרוע וכמעשה שהיה. כתב הריטב"א שמשמע מדברי הגמרא שהטעם שבת יענה נשתנה דינה רק לפי שאינה בזרוע, אך אם היה בזרוע היו קורעין, ומוכח שתפילין הם כס"ת[עג].

והוסיף הריטב"א, שכל שיש בו הזכרת השם דינו כס"ת[עד]. ובמכתם הביא שתי דעות אם רק ס"ת או גם שאר ספרים. ובפתחי תשובה (יו"ד סי' שמ סקכ"ח) הביא שבתפארת למשה נסתפק אם אף ספרי תלמוד בכלל זה[עה].

שיטות הראשונים בביאור לא אמרו אלא 'בזרוע'

לא אמרו אלא בזרוע וכמעשה שהיה. רש"י פירש שאינו יכול להצילו, ומשמע שאף אם אירעה שריפה באונס, והדין תלוי אם יכול להצילו[עו]. אך הרמב"ן והנמוק"י פירשו[עז] דווקא בזרוע ביד רמה להכעיס כמעשה יהויקים שנתכוין לשרוף. אבל אם נפלה דליקה באונס ונשרף ס"ת אינו חייב לקרוע[עח].

ובפשטות נראה דעת רש"י[עט] שיש חילוק בין אש קטנה שיכול להציל, שאינו קורע, ובאש גדולה שאינו יכול להציל, קורע. והחכם צבי (שו"ת סי' יז) תמה שדבר זה הוא היפך הסברא ו'יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא', שכשיכול להציל הרי זה נחשב כנשרף מחמתו[פ]. ובמצבת משה כתב לבאר ע"ד דרוש עפ"י הנודע שאין הקב"ה עושה ניסים לשנות גדרי הטבע, רק כאשר אין שייך להציל בדרכי אנוש בדרך הטבע. ולכן באש קטנה שהיה מוטל על האדם להציל, אף אם מפני התרשלותם לא עשו כן אין כ"כ חילול ה' בשריפת התורה, ולא ניצל בנס. אך באש גדולה שלא יכלו להציל, שייך בזה יותר חילול ה' ממה שלא עשה הקב"ה נס להציל הס"ת כשהצלתו אינה בידי אדם, והדבר מוכיח שאין הדור ראוי לנס כלל, וע"כ יש יותר חילול השם וקורע.

דין הרואה ערי ישראל בחורבנן

ערי יהודה מנלן, דכתיב ויבואו האנשים משכם וגו'. אף שנקטה הברייתא דינה לענין הרואה 'ערי יהודה', אך הפסוק מציין על אנשים משכם ומשילה שהם ערי ישראל. ואמנם בטור (או"ח סי' תקסא) כתב 'הרואה ערי ישראל בחורבנן קורע'. אלא שהב"י (שם) השיגו וציין שבגמ' אמרו דין זה ברואה ערי יהודה, ואף הטור עצמו (יו"ד סי' שמ) כתב ערי יהודה, ומש"כ הטור כאן ערי ישראל הוא לאו דווקא. אלא שהקשה על דברי עצמו שהרי הערים המוזכרות בפסוק הם ערי ישראל. ותירץ שאמנם האנשים היו מערי ישראל, אבל לא קרעו בגדיהם עד שראו את המצפה שהיא מערי יהודה. וכעי"ז כתב הב"ח (שם) שיצאו מביתם לילך לבית המקדש להקריב מנחה, וכשהיו בדרך שמעו שנחרב הבית וקרעו בגדיהם[פא]. והקשה א"כ שמא קראו מדין 'השומע' את החורבן, ולא מדין 'הרואה' ערי יהודה. ותירץ שא"כ היה להם להמתין מלקרוע עד שיגיעו סמוך

כבר עשוי, וכסברת התוס' (לעיל כה. ד"ה דלי) גבי הנבואה אצל דוד על מות הילד ש'כיון שאמר לו הנביא שימות הרי הוא כמת, וביאר שיש הבדל בין נבואה ליחיד, לנבואה לרבים שקרוב ה' להנחם, [ואף זה רק בישראל, אך באומות העולם אף בנבואה לציבור, וכמו שכתבו התוס' (שם) גבי המבול]. **סג. ראה** מגילה (טו.) שהיה מעשה זה בפסח על מה שקרה באדר שאח"כ. **סד. וכעי"ז** כתב השפת אמת על קריעת אחאב כשהודיעו אליהו שיענש (מלכים א' כא כז), שצ"ל שהוא משום תשובה, ודחה זאת כנ"ל שא"כ גם בגמרא שמא הוא מצד תשובה. וכתב ששמא מכפל הלשון 'ולא פחדו ולא קרעו' משמע שיש חיוב לקרוע ולא רק משום תשובה. **סה. יל"ע** בחכם צבי (הו"ד לעיל כה.) שדווקא כשראוהו בעת שנשרף. ראה בביאורי הפשט. וראה בשם משמעון (שו"ת או"ח סי' כה - כו). **סו. חשק** שלמה, רש"ש. **סז. ראה** גם באשכול (ח"ב עמוד נח), שרבינו האי גאון כתב, שאינו חייב לקרוע אלא על ספר תורה שנשרף בזרוע של אדם עז פנים וקשה ששרפו בעזות מצח. והרב הנגיד הקשה עליו, מהמעשה של בת היענה, שמשמע שאילו היה כיוצא בזה בזרוע, אף על פי שלא נשרף אלא נקרע ונמחק חייב. והמכתם כתב כנ"ל, אך סיים שדוקא בשריפה, אבל בקריעת ספר תורה אינו חייב לקרוע. ואין ברור אם כוונתו להכריע כדעת רב האי לחלק בין שריפה לשאר איבוד, או בין מחיקה לבין קריעה. **סח. אין** ברור אם כוונתו לפסוק כירושלמי ורק בנשרף, וכך הבין הב"ח בדעתו. ונחלק עליו, או שכיון שמשמע שהבבלי חולק א"כ כך ההלכה. וכן פסקו במסגרת השלחן ובערוך השלחן. אמנם בשבט יהודה (סוף סי' שמ), כתב שאין צריך לקרוע על מחיקת וקריעת ספר תורה, ואדרבא יש לומר שגם הבבלי אינו חולק בזה על הירושלמי, ואף שלא הזכירו טעם זה י"ל שאחד משתי הטעמים נקטו, וראה חדרי דעה (שם). **סט. ראה** יו"ד (סי' שמ סכ"ג). **ע. כמבואר** בשו"ע (שם). **עא. וצ"ע** ממעשה דבת נעמיתא, שמשמע בגמרא שלולי פטור 'בזרוע' היה חייב שתיים, ולכאורה בולעת ומכלה הקלף והכתב בבת אחת. חלקת בנימין. **עב. וזה** שלא כדברי החכם צבי (שו"ת סי' יז) שאינו קורע כלל רק ברואה ולא בשומע, והוכיח כן ממה שלמדו ודימו זאת (לעיל כה.) ליציאת נשמה, ובקריעה על יציאת נשמה ודאי אין חיוב בשומע, שא"כ בכל יום ששומע על פטירת יהודי יהיה חייב בקריעה. וכן מפורש באבל רבתי (פ"ט) 'לא ששמע שנשרפת, אלא א"כ עומד עליה והיא נשרפת', וצ"ע. **עג. וכן** בשו"ע (סי' שמ סל"ז) הזכיר תפילין, ועיין תשובה מאהבה (שו"ת ח"ג לסי' שמ) שהבית הילל תמה שבטור לא הוזכר תפילין, וכתב שתפילין הם בכלל ס"ת, שהרי א"צ שיהא הס"ת שלם ואף בפרשה אחת. **עד. וכן** ברש"י (כת"י) כתב שקורע על ס"ת מפני אזכרות שבו. ולפי"ז דן במצבת משה שמגילת אסתר שאין בה שמות לא יקרע על שריפתה. אך לפי"ד התפאל"מ המובא להלן שדן על ספרי התלמוד, ה"ה מגילת אסתר. **עה. ולהלכה** ראה בערוך השלחן (סי' שמ סל"ח) שפסק שאם ח"ו שורפים או מאבדים בזרוע ספרי הגמ' והפוסקים, ג"כ הדין כן. **עו. וראה** ברבינו גרשום שנראה שיטתו כרש"י שכתב 'בזרוע שאין יכול להציל, ודנעימתא יכול להציל ולא מחייב למיקרע'. **עז. וכ"כ** הר"ן והכותב בעין יעקב. ובחכם צבי (שו"ת סי' יז) נקט כן אף בשיטת רש"י, ונדחק בכוונתו שגם רש"י מודה לראשונים. וכוונת רש"י 'באין יכול להציל' שכשאדם שורף להכעיס, אי אפשר להציל, ויש חילול השם, ובא למעט שכשנעשה פתאום ובהיסח הדעת ע"י שריפה אינו חייב לקרוע, שהרי אין כאן חילול השם. עיי"ש באריכות, וראה בילקוט ביאורים לעיל כה. **עח. וכן** נראה בפשטות לשון הירושלמי (פ"ג ה"ז) 'אין קורעין אלא על ספר תורה ששרפו מלך ישראל בזרוע כגון יהויקים בן יאשיהו מלך יהודה וחביריו', ומשמע שצריך שיהא ע"י אדם ישראלי ולהכעיס. ולרש"י שמא י"ל דומיא דמלך שאין מציל מידו. [ולהלכה, ראה ב"י שכתב שמשמע בירושלמי שאין חייב לקרוע אלא בששרפו ישראל, אך שוב כתב שאפשר שמלך ישראל דנקט לאו דוקא, והכל תלוי בשריפה בזרוע]. ובגמרא (לעיל כה.) דימו את העומד על המת בשעת יציאת נשמה שחייב לקרוע כמו ספר תורה שנשרף שחייב לקרוע. ובשלמא לרש"י מובן שאינו יכול להציל, אך להנמוקי יוסף קשה שהרי שם אינו בזרוע להכעיס. ראה רש"ש (לעיל כה.), וילקוט ביאורים שם. ולמעשה להלכה נקטו הפוסקים כשיטות הראשונים שרק בשרפו במזיד, ראה בחכם צבי הנ"ל, ובשבות יעקב (שו"ת ח"א סי' פד), ובחיים שאל (להחיד"א, שו"ת סי' יב). אך מחלוקת הראשונים היא דוקא לגבי חיוב קריעה, אך מ"מ האריכו הפוסקים שאף בנשרף באונס יש להתעורר ולגזור תענית וכו'. ראה בדברי חיים (שו"ת בליקוטים והשמטות לח"ב סי' א), ובזכרון יהודה (שו"ת סי' פה). ומקור הדברים דנו האחרונים מדברי השו"ע (או"ח סי' תקפ ס"ג) שיש מי שאומר שגזרו שיהיו מתענין בכל שני וחמישי על חורבן הבית, ועל התורה שנשרפה, ועל חילול השם. וביאר המג"א (סק"ט) בשם התניא שביום הששי פרשת חקת נהגו יחידים להתענות, שבאותו היום נשרפו כ' קרונות מלאים ספרים בצרפת. וא"כ ק"ו כששומע שעכשיו נשרף. **עט. וכך** הבין השואל (בעל השבות יעקב) בחכם צבי (שו"ת סי' יז), אך בתשובותיו (סי' פד) נראה שהסכים להחכ"צ. **פ. ובחכם** צבי תמה עוד שא"כ משמע שבמעשה דנעמיתא יכול להציל ולמה לא הצילו, וביד דוד תירץ שדבר שאם היה עומד בקרוב לו היה יכול להציל, אף עתה שעמד רחוק אינו קורע. ומשא"כ בגזירת יהויקים שא"א להציל בשום אופן. **פא. ראה** מהרש"א כאן שכתב כעי"ז. וראה רד"ק (ירמיה מא ה) שכתב אף הוא כן, שכשנסעו ממקומם עדיין לא ידעו בחרבן הבית, וכששמעו בדרך גלחו זקנם וקרעו בגדיהם והתגודדו. אך תמה בזה שהרי מעשה זה מבואר בכתובים שאירע לאחר מות גדליה בר"ה, והאיך יתכן שמחודש אב לא שמעו עד חודש תשרי. ותירץ שודאי שמעו את כבוש ירושלים וגלות ישראל ממנה, אבל חשבו כיון שהשאיר נבוזראדן מ'דלת הארץ', א"כ השאיר גם את בית המקדש ולא החריבו, כדי שיוכלו הנשארים בארץ להקריב קרבנותיהם, ולכן לקחו מנחה בידם, וכיון ששמעו בדרך שנשרף בית המקדש, קרעו בגדיהם, וכיון ששמעו שמלך בבל הפקיד את גדליה בארץ לכן סברו לבוא אליו. [ומש"כ שקרעו בגדיהם כששמעו מהחורבן, צ"ע שהרי בסוגייתינו מבואר שקרעו על ראית ערי יהודה החרבות, וכמבואר בב"ח המובא להלן, שאם קרעו על ירושלים לא היה לקרוע טרם ראוה, וכעי"ז תמה ביד דוד על פירוש רש"י לנביאים, וכתב שדבריו עפ"י הירושלמי, ודלא כבבלי].

לירושלים ויראו חורבנו מן הצופים ולפנים, וממה שקרעו כבר במצפה משמע שזהו בשביל חורבן מצפה שהיא מערי יהודה[פב].

וטעם הדבר שדין זה רק בערי יהודה ולא בערי ישראל, יש שכתב[פג] כיון ששם עיקר המלוכה[פד]. ויש שכתב[פה] שתנא זה היה לאחר בית שני, ואז היו ישראל שבארץ ישראל רובם משבט יהודה ומיעוטם מבנימין, שהרי עשרת השבטים גלו בחורבן בית ראשון ולא עלו[פו], ולכך לא היו ידועים להם אלא ערי יהודה.

סיכום המקורות לדין קריעה ושאין מאחים

א. אביו, אמו, רבו - הדין ש'קורעין' על מיתתם למדים מ'אבי אבי' דאלישע. ומה ש'לא מתאחין' למדים מדכתיב 'ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים'[פז].

ב. על מיתת נשיא, ואב בי"ד, ושמועות רעות - למדים ש'קורעין' מדוד 'ויחזק ויקרעם'. ומה שלא מתאחין לא נתבאר בגמ' מקור הדין, אך י"ג (נכת"י) 'מנלן שאין מתאחין יליף קרע קרע מאלישע', ובראש (סי' סד) כתב שילפינן מ'ויחזק ויקרעם' דאלישע[פח].

ג. השומע ברכת ה' - הדין ש'קורעין' למדים מהפסוק בחזקיהו קרועי בגדים. ומה שלא מתאחין למדו 'קריעה קריעה', והקשו תוס' א"כ נלמד בכל קריעה, שאין מתאחין[פט]. ובקרבן נתנאל (סי' סד אות ל) כתב שלמדים באחד משתי פנים, או כשכתוב 'ויחזק ויקרעם'. או כשדומה בשמועה ומלך[צ], ולפי"ז גורס ברש"י [כמובא לפנינו] שלמדים 'קריעה מדוד', ודוד עצמו חיובו כמו שכתב הרא"ש לעיל שלמד מ'ויחזק ויקרעם' מאלישע. אך ברא"ש עצמו כתב גירסת הראב"ד[צא] שבחזקיהו כתוב 'קרועי בגדים', ומשמע לעולם[צב].

ד. שריפת ס"ת - הדין ש'קורעים' למדו מיהויקים שכתוב 'ולא קרעו', וכתב הרא"ש שהמקור שאין מתאחין הוא, שכיון שלמדנו לעיקר קריעה מפסוק, א"כ למדים שאינו מתאחה בק"ו אם על לומדיה אינו מתאחה, עליה לא כ"ש[צג]. אך את עיקר הקריעה אין למדים בק"ו מלומדיה, וכמו שאמרו במכות (כב:) 'כמה טפשאי אינשי דקיימי מס"ת ולא מקמי גברא רבא'[צד].

ה. ערי יהודה - למדים החיוב קריעה עליהם מ'ויבואו אנשים' וכו'. ומה שלא מתאחין כתב הרא"ש שלשון 'קרועי בגדים', משמע לעולם.

בכוונת הברייתא ב'חורבנן'

ערי יהודה בחורבנן. בב"י (או"ח סי' תקסא ס"א) דן אם הכוונה שחרבות לגמרי מבלי יושב, או אף אם דרים שם, וכיון שהם ביד גויים קורע עליהן, והעלה שכן עיקר[צה]. וכן הוכיח הב"ח (שם) מהפסוק שנאמר בו שקרעו על מצפה אף שהיה יהודים יושבים בו, כיון שנכבשה תחת יד בבל.

חילוקי הקדושות בין יהודה ירושלים ומקדש

ערי יהודה אומר וקורע וכו' ירושלים אומר וקורע וכו'. בביאור הטעם שצריך לכל אחד קריעה ואמירה בפני עצמה[צו], ביאר החת"ס שכל אחד קדושתו שונה, שערי יהודה קדושתן כעין קדושת תורה שבכתב, אך ירושלים קדושתה משום ששם הסנהדרין יושבין, ומשם תצא הוראה לכל ישראל שמציון תצא תורה שבע"פ בהכרעת הדין בספיקות שאין דיניהם ידועים וככתוב 'וקמת ועלית'. ומקום המקדש הוא קדושה שלישית מקום שאיבת רוח הקודש וסתרי תורה, וכמו שנאמר (במדבר ז פט) 'מִבֵּין שְׁנֵי הַכְּרֻבִים וַיְדַבֵּר אֵלָיו'. ומשום היותם שלוש קדושות חלוקות, קורע על כל אחד בפנ"ע.

הטעם לאמירה קודם הקריעה

אומר וכו' וקורע. מבואר שאומר כן קודם שקורע, יש שכתב[צז] הטעם לזה שאמירה זו היא כדי לחמם עצמו שיצטער ואז יקרע[צח]. והב"ח[צט] כתב שעי"ז יהא ניכר על מה קורע. ויש שכתב לבאר[ק] שכל מה שאדם עושה זכר למקדש צריך שיאמר בפה, וכמו שאומרים בליל הסדר באכילת הכורך 'זכר למקדש כהלל' כמבואר בפסחים (קטו.).

באיזה אופן 'השומע' על החורבן קורע

אחד השומע. הרש"ש כתב לפרש דין זה ששייך אף בזה"ז בתנוק שנשבה לבין הנכרים, וכשישמע לראשונה על החורבן חייב לקרוע, ותמה על הפוסקים שהשמיטו דבר זה. אמנם מדברי הריטב"א[קא] נראה שפירש ש'השומע' היינו רק במי שראה בנינה ושמע חורבנה, ו'הרואה' היינו גם למי שלא ראה בנינה בזה"ז, וראה רק את חורבנה, וא"כ לא שייך דין השומע בזמן הזה, שהרי לא ראינוה בבנינה.

מהו 'צופים'

כיון שהגיע לצופים. בפסחים (מט.) הוזכר שיעור זה 'עד שיגיע לצופים', ונחלקו רש"י ותוס' (שם) בפירושו, שדעת רש"י שהוא שם כפר שיוכל משם לראות את ירושלים. ודעת תוס' שם שאין זה מקום מסוים, אלא כל מקום שרואים משם קרוי צופים. ובסוגייתנו משמע לכאורה כפירוש רש"י, שאם כפירוש התוס' א"כ אין שייך לומר 'הרואה כיון שהגיע לצופים'[קב]. ואכן הב"י (סי' תקסא ס"ב) ביאר שאף אם רואה אותם קודם שהגיע לצופים אין קורע, שאין ראיתו חשובה רק כשמגיע לצופים, ומשמע שפירש כרש"י. והוסיף וכתב שמזה נלמד אף על ראיית ערי יהודה שרק בראיה ממרחק כשיעור שמצופים לירושלים. אמנם הב"ח כתב שהרי"ף והרא"ש ואף הטור ביו"ד השמיטו ענין צופים, ומשמע שדין צופים נאמר על 'השומע' שאינו קורע אלא כשהגיע לצופים[קג], אבל בדין 'הרואה' אף ברחוק מקום יש לו לקרוע כל שרואה, ואף לדעת הרמב"ם והטור באו"ח שהזכירו שקורע רק משהגיע לצופים היינו שאז חייב לקרוע, אך אף הם מודים שאם קרע קודם לכן יצא ידי קריעה, וא"צ לחזור ולקרוע כשיגיע לצופים. ונחלק על הב"י שסובר שקריעה קודם שיעור ראיה כ'מצופים' אינה כלום[קד].

כו:

מהו איחוי אלכסנדרי

איחוי אלכסנדרי. נחלקו הראשונים מהו האיחוי האלכסנדרי האסור. דעת הרמב"ן שכל תפירה שלנו ששוה בצד אחד ובולטת מהעבר השני, אף שהיא מחברת את שני חלקי הבגד באופן מושלם, מ"מ אינה קרויה איחוי אלכסנדרי, ורק התפירה הקרויה 'שרזיר' שנהיה חלק כאריג משתי הצדדים הוא הקרוי איחוי אלכסנדרי. והריטב"א תמה שא"כ למה התירו בגמרא רק סוגי תפירות ארעיות כשלילה ומלילה וליקוט, והרי מותרת אף תפירה שלנו[א]. ולכן

[פב] **ראה** גם בפאת השולחן (הל' א"י סי' ג סק"א). וראה בא"ר (סי' תקסא ס"ג) שהביא שאכן בירושלמי הביאו זאת כראיה שקורעין על ירושלים ומקדש. אך הבבלי נקט שהפסוק קרועי בגדים בא לחדש דין, ועל שמיעת שמועות רעות כבר שנינו, ועל כרחך שכאן מחדש שראו ערי יהודה.

[פג] **פאת** השלחן שם.

[פד] **ובמשנ"ב** (סי' תקסא סק"א) כתב שאינן חשובין כ"כ.

[פה] **מהרש"א.**

[פו] **ראה** ב"מ (כח.), ותוס' גיטין (לו. ד"ה בזמן).

[פז] **ראה** לעיל שלמדו מ'קרעים'.

[פח] **וראה** בק"נ (אות ל).

[פט] **הקרן** אורה כתב שלכאורה יש ליישב שלעיל למדו חיוב קריעה על אביו ואמו מקרא דאלישע 'אבי אבי', ומשמע שלמדו את עיקר דין הקריעה מהפסוק שם, אך קריעה בשאר קרובים אין אסמכתא כלל, ובזה מיושב קושית תוס' שלא ילפינן מהדדי רק קריעה הכתובה. אך דחה זאת שגם בשאר קרובים כתוב קריעה 'ויקם איוב ויקרע את מעילו', וכן 'ויקם המלך ויקרע את בגדיו'.

[צ] **כדברי** הריטב"א הובא לעיל.

[צא] **ראה** תוס' הרא"ש.

[צב] **ובשער** אפרים (שו"ת סי' לו) הקשה על הרא"ש שהרי סוגיא ערוכה בסנהדרין גבי ברכת ה' שלמדים קריעה מאלישע. וכתב הק"נ (אות מ) שע"כ הסוגיות חלוקות שכאן למדו קריעה מדוד, ושם מאלישע, ונקט שהשומע ברכת ה' בעצמו למדים מקרועי בגדים, משמע לעולם וכדברי הרא"ש. ועל שומע מפי שומע למדים קריעה מדוד, וע"ז קאי הגמרא. והקשה א"כ מדוע אין למדים שומע עצמו, בק"ו משומע מפי שומע. וראה יד דוד.

[צג] **כעין** המבואר בקידושין (לג:) גבי קימה לס"ת, אם על לומדיה עומדים מפניה לא כ"ש.

[צד] **פשטות** משמע שכוונתו שיש סברא שת"ח חמור מס"ת, [וכבר האריכו הראשונים והאחרונים ליישב שתי הסברות הסותרות, שבקידושין (לג:) נראה שהס"ת עדיף, אבל במכות אמרו כמה טיפשאי וכו', ומשמע שהת"ח עדיף, ראה בר"ן (קידושין שם), ולפי שני תירוציו מבואר שהס"ת עדיף, וכן נראה בתוס' רי"ד (שם). אך ראה מהרי"ט (שם) שחילק בין בעל שמועות שאינו גברא רבא, לבין גברא רבא שיודע לחדש ולדרוש. וכ"כ הפני יהושע שם. ועיין בטירת כסף (פרשת בראשית). ובשמע יעקב (דף כה ע"ג). ובשאל האיש (שו"ת בקונטרס כבוד לאיש, דף נג:). ובהקדמת הש"ש]. אך א"כ קשה כיצד למד הדין שאין מאחין. וכן הקשה ביד דוד, והביא מחזון עובדיה שלעולם גבי ס"ת גם שקורעין וגם שאין מתאחין למדים הכל בק"ו מת"ח, וכוונת הרא"ש בסוף דבריו רק על שאר ספרים, ובזה א"א ללמוד מת"ח, וזה למדו מהפסוק 'ולא קרעו' והדין הוא שהם מתאחין, וביד דוד השיגו שלא הוזכר בפוסקים שבשאר ספרים קורע ומאחה. ועוד הקשה על הרא"ש למה בת"ח שאינו רבו מאחה ולא נלמד ק"ו כמו שאמרו כמה טפשאי וכו', מפני גברא רבא לא כ"ש, והיינו אפילו שאינו רבו. עיי"ש מה שביאר. ועיין חכמת שלמה (יו"ד סי' שמ) שביאר שכלפי כבוד בקום ועשה, הת"ח עדיף, ולכן א"א ללמוד קריעה על ס"ת מק"ו מלומדיה, כיון שאדרבא הת"ח עדיף. אך כלפי דינים שהם בשב ואל תעשה ובצנעא, ככבוד התורה עדיף מהת"ח, ולכן ניתן ללמוד את האיסור לאחות לתורה מדין הת"ח, כיון שבזה התורה חמורה מהת"ח. עיי"ש. וראה בתפארת שמואל (ברא"ש) שביאר שאמנם א"צ פסוק, וכוונת הרא"ש שהפסוק אומר 'ולא קרעו' אף שהיו צריכים לקרוע מצד הסברא.

[צה] **וכ"פ** במשנ"ב (סי' תקסא סק"ב) ולענין הדין בזמנינו שמקומות אלו תחת יד ישראל, האריכו הפוסקים, ובאג"מ (שו"ת א"ד סי' ע סקי"א, א"ה סי' לז) העלה סברא זו כלפי חיוב קריעה על ירושלים, [אך לא כלפי חיוב על המקדש], אך רבים נחלקו, ראה שבט הלוי (שו"ת א"ז סי' עא), ומנחת שלמה (א"א סי' עג). עוד דנו הפוסקים במי שראה למקדש בשבת וממילא לא היה יכול לקרוע, ושוב ראה בתוך שלשים יום, ונחלקו אם צריך לקרוע או לא, ראה מנחת שלמה (שו"ת א"א סי' עג), ואגרות משה (שו"ת יו"ד א"ג סי' נב סק"ד).

[צו] **לגבי** חיוב קריעה בילדים קטנים על מקדש וכדומה, הנה אף שאמרו (לעיל יד:) שמקרעין לקטן מפני עגמת נפש, אך כתבו אחרונים שזהו רק באבלות, אך בקריעה זו אין שייך טעם זה, ואין מקרעין לקטן (ראה מג"א סוף סי' תקסא), ובארחות רבינו (א"ב עמ' קנד), אמנם ראה העמק שאלה (להנצי"ב, שאילתא לה סקי"ג), שלכאורה לדעתו חייבים.

[צז] **ר"ש** בן היתום.

[צח] **יל"פ** עפ"י המבואר שאין קריעה אלא בשעת חימום.

[צט] **או"ח** (סי' תקסא סוד"ה מלאתי).

[ק] **עקבי** אהרון, עפ"י מה שהביא בגליוני הש"ס (מגילה יח.).

[קא] **וכן** נראה ברש"י כת"י.

[קב] **ראה** פרישה (סי' תקסא אות ג). וכן נראה מלשון הגמ' מכות (כד:) כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם.

[קג] **ראה** אליהו רבה (סי' תקסא ס"ב) שהשיגו, שבשמיעה אף ברחוק מאוד קורעים.

[קד] **וראה** משנ"ב (סי' תקסא סק"ג) שהעתיק דברי הב"י שרחוק יותר אינה חשובה ראיה. אך בהמשך (סק"ה) הביא דעת פוסקים שצופים פירושו כל מקום שרואה. ועוד חידש, שהגיע לצופים קורע אף אם לא ראה, ואם קרע קודם שראה בטוב א"צ לקרוע שוב - כדעת הב"ח, אך לכתחילה יש לקרוע רק כשרואה בטוב - כדעת הב"י.

[א] **כעי"ז** העירו האחרונים בדברי הערוך שבפירוש איחוי כתב (בערך אח) כעין אריגה, ובפירוש שלילה כתב (בערך של) שאינו תפירה טובה אלא רחבה כעין הכלבה. ולדבריו נמצא סתירה מדיוק הרישא שרק לשלול מותר ומשמע שתפירה שלנו

כתב כדעת הראב"ד שאף תפירה שלנו הבולטת וניכרת בצד אחד, וחלקה בצידו השני קרויה איחוי אלכסנדרי[ב]. והריטב"א הביא שיש להחמיר כשתי השיטות, ולכן אף שאין לאחות קריעה אף בתפירה שלנו כדעת הראב"ד, אך לגבי הדין שאין לקרוע ממלילה וכו' יש להחמיר כהרמב"ן[ג], ולא לקרוע אף מתפירה שלנו, ששמא היא כמלילה וכשחייב לקרוע יקרע רק מהאריג עצמו[ד].

חיבור ע"י הנחת טלאי אם מותרת

שם. הט"ז (סי' שמ סק"י) חידש שאף על אביו שאסור לאחות, מ"מ מותר לאחר י"ב חודש לחתוך סביבות הקרע ולהושיב שם חתיכת בגד אחר. ובשבט יהודה ביאר טעמו שדווקא איחוי אסור כיון שאין ניכרת הקריעה, אך בעשיית טלאי עדיין ניכרת הקריעה ולכן מותר. אך נחלק עליו שהרי אפשר לעשות טלאי זה אף באופן שלא יהיה ניכר. והבית דוד (שו"ת סי' קסב) נחלק ואסר לפי שאיסור איחוי קרע אינו מחובת האדם, אלא מחובת הבגד והקרע צריך להיות עומד בו לעולם[ה].

השמטת השו"ע לדין שאיסור איחוי הוא רק באיחוי אלכסנדרי

אר"ח ובאיחוי אלכסנדרי. בסוגייתנו הובאו דבריו של ר"ח לענין שני דינים, לקולא ולחומרא. לקולא - לענין הקרעים שאסור לאחותם שהאיסור רק באיחוי זה. ולחומרא - שהקורע מתוך איחוי שאינו אלכסנדרי לא קיים מצוות קריעה. והרמב"ם פסק לשני הדינים הנ"ל (אבל פ"ט ה"ג). אמנם בשו"ע אף שהזכיר הדין השני (יו"ד סי' שמ ס"כ), אבל בדין הראשון (שם סט"ו) לא פירט, וכתב סתמא 'אסור לאחותן'. והאחרונים נתקשו בטעם שסתם הדין בזה. ויש שביאר[ו] שסמך על מה שכתב דין זה לגבי קריעה על המקדש (או"ח סי' תקסא). ויש שכתב[ז] שכיון שהשו"ע פסק (ס"כ) שאיחוי זה תפירה שלנו וכדעת הראב"ד (הו"ד לעיל), א"כ אינו צריך לפרט ודי שהזכיר שאסור לאחותו, וסתמא כפירושו שהיינו לאחוי אלכסנדרי[ח].

אוצר החכמה אהח 18/06/2018

באיזה קרע צריך להודיע

לפיכך מוכר צריך להודיעו. מדברי הריטב"א מבואר שמדובר כאן בקריעה על הדברים המנויים (בע"א), שכיון ששיעור קריעתן טפח כשאר קרובים, לכך אפשר שיטעה הקונה ויסבור שהם מתאחין כדין קריעה על קרובים, ולכן צריך להודיעו[ט].

ובמאירי הביא שיש שפירשו שדין זה נאמר רק בקרעים אלו על נשיא ואב בי"ד, שיש לקריעה זו שייכות לכל ישראל, ולכן אף הלוקח אסור לאחותו. אבל בקריעה של אביו וכדומה שאין שייכות ללוקח לקריעה זו, רשאי לאחותו. אך כתב שבגמרא אין משמע כן.

מה הדין בסתמא כשלא הודיעו

שם. הריטב"א הוסיף וכתב שכיון שיש חיוב להודיעו, א"כ כל שלא הודיעו א"צ הלוקח לחוש ויוכל לאחותו'[י]. אך הביא שלכאורה נדחים דבריו ממה ששנינו באבל רבתי שהלוקח אסור לאחותו כל שלא הודיעו לו, ויש לו לחשוש שהוא מן הקרעים שאינם מתאחים. ותירץ שמיירי בקנה מע"ה. והביא דעת הרמב"ן שסובר שלעולם אף בסתמא אסור לאחות[יא], ודברי הברייתא באבל רבתי הם אף בקונה מתלמיד חכם, והטעם שאסור אף בסתמא לפי שרגלים לדבר שאם היה מותר לאחות היה כבר המוכר לו מאחה, כדי שלא יתמעט מחירו מפני הקרע[יב]. ומה שלכתחילה צריך להודיעו אף שגם בסתמא ייאסר הלוקח לאחות, אין דין ההודעה מדין אפרושי מאיסורא[יג], אלא משום שלא יהא חשש אונאה שיטעה הקונה בשעת הקניה שמותר לאחות הקרע[יד].

מדוע צריך להודיעו ולהצילו מאיסור דרבנן בשוגג

לפיכך מוכר צריך להודיעו. יש שהקשה[טו] מדוע חששו חכמים שמא יעבור הלוקח ויאחם ולכך הצריכו המוכר להודיעו, הרי אפילו יאחם לא יעבור אלא באיסור דרבנן בשוגג, ואיסור דרבנן בשוגג לא נחשב חטא וא"צ כפרה[טז]. ותירץ בשני אופנים. א. ששמא איסור דברי קבלה חמור מאיסור דרבנן גרידא, ואף בשוגג נחשב חטא. ב. שכאן אינן שוגג גמור שהרי יש לו ללוקח להבין שהוא מהקרעים שאין לאחותן, שאל"כ היה המוכר מאחם כדי להרבות בשויו של הבגד, וכסברת הרמב"ן, וע"כ אינו שגגה גמורה, ובזה לכו"ע צריך כפרה והוי חטא, ולכן יש להודיעו שלא יכשל.

מכירה לגוי

הלוקח אסור לאחותו. התוס' דנו אם איסור זה הוא אף במוכר לנכרי, וכתבו שמסתבר שמותר, אך בגליון התוס' צויין למש"כ במס' שמחות (פ"ט) שמפורש שאסור. וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סי' שמ סי"ט)[יז]. ובסברת האיסור יש אומרים מפני שחוששים שימכור לישראל[יח]. אך יש אומרים[יט] לפי שהוא איסור על הבגד שלא יאחנו ואף ע"י גוי.

מקור לקריעה בג' אצבעות

תחילת קריעה ג' אצבעות. התוס' הקשו הרי לעיל למדו מ'יחזק' ששיעור קריעה טפח כשיעור אחיזה, ומדוע סובר ר"י שדי בג' אצבעות. ובריטב"א תירץ בשני דרכים. א. שר"י אינו דורש את הדרשה שלמדו מ'ויחזק'[כ]. ב. שסובר שעיקר ההחזקה היא בג' אצבעות[כא]. וביעב"ץ כתב דוגמא לדבר מקנין סודר שאמרו בב"מ (ז.) שכיון שתפס בבגד כשיעור שלוש אצבעות מועילה אחיזתו כתופס בגד שלם, ונחשב 'שלף איש נעלו ונתן לרעהו'[כב]. ובירושלמי

אסורה, ואילו מהסיפא יש לדייק שאיחוי אסור ומשמע שתפירה שריא. ראה הגמ"י (פ"ט מאבל), ובשולחן גבוה.

ב. **והובאה** מחלוקת זו אף בכס"מ (אבל פ"ט ה"ג), ובביאור הגר"א (יו"ד סי' שמ סקמ"ב, מג). ובדעת הרא"ש ראה בשו"ת פנ"י (סי' לו) מה שהעיר על הסתירה.

ג. **וכן** האריך הב"ח (יו"ד סי' שמ ס"כ) להוכיח שיש להחמיר כשיטת הרמב"ן. ולהלכה נראה מדברי השו"ע (ס"כ), והט"ז (סק"ח) שפסקו כראב"ד. אך מדברי הגר"א (סקמ"ג) נראה כהרמב"ן.

ד. **משמע** מדברי הריטב"א שנסתפק אם ההלכה כהראב"ד או כהרמב"ן, ולכן החמיר בשני הדינים. ואף שהביא ראיה כנגד דעת הרמב"ן ממה שלא מצאו היתר תפירה רק בשלילה ומלילה. כתב במצבת משה שצ"ל שאין זו ראיה מוכחת כי שמא אף התנא עצמו נסתפק בדין, ולכך לא נקט רק היתר ברור בשלילה ומלילה, וכבר קדמו הב"ח (סי' שמ ס"כ) בזה, שהקשה לדעת הרמב"ן מדוע נקטה הגמ' רק הקורע מתוך המלל וכו' לא יצא, היה לו לומר הקורע מתוך האיחוי לא יצא, ותירץ כעי"ז שנקט הדין ברור, ובאיחוי הוי ספק. ובעיקר דברי הריטב"א שנקט שמספק יש להחמיר, ביאר במצבת משה שכיון שמקור הדין שאין מאחין הוא מהפסוק באלישע (כדלעיל ע"א), יש לו חומר כדברי קבלה וספיקם להחמיר כדברי תורה, כמש"כ בטו"א (מגילה ה: גבי קריאת המגילה ב' ימים בטבריה). ועוד שאם נלך לקולא אפשר שיהיו שתי הקולות סותרות, שיתפור קריעה בתפר שלנו ויאמר שאין זה איחוי, ושוב יקרע בזה על מת אחר ויאמר שתפירה זו היא כאיחוי. ולכן יש להחמיר בשתי הדינים. [עיי"ש שדימה זאת לדברי הר"ן פסחים (קח. ורא"ה מש"מ מגילה פ"א ה"א), ותוס' בביצה (יד. ד"ה א"נ).

ה. **וכן** פסק בברכ"י ובשיורי ברכה (סי' שמ סקט"ו), ובקיצור שולחן ערוך. וראה במהדיר ל'פירוש אחד הקדמונים על הרי"ף' שהביא שברמב"ן ובמכתם הביאו מאבל רבתי שאסור ל'חפות' לקרע, וזה שלא כדברי הט"ז. וכן הקשה שא"כ אף המוכר היה עושה כן, וכטענת הרמב"ן הובא להלן.

ו. **לח"מ** שם.

ז. **שו"ת** פני יהושע (סי' לו).

ח. **אך** תמה על הטור שסובר שאיחוי האסור הוא רק תפר על תפר, וא"כ בוודאי היה צריך להדגיש שרק תפירה מיוחדת זו אסורה. והעלה בצ"ע.

ט. **וקצת** משמע שבקורע על אביו כיון ששיעור הקריעה עד לבו א"כ א"צ להודיעו כיון שהקונה יבין לבד שאסור לאחותו. אמנם ראה בשבט יהודה (סי' שמ סי"ט) שהקשה מדוע הצריכו כלל להודיע, והלוא ניכר מתוך הקריעה שהיא עד ליבו שאינה מתאחית. וכתב ליישב בכמה אופנים. א. ששייך שיהיו קריעות יותר מטפח שמותר לאחותן, כאשר קורע ואח"כ מוסיף על מת אחר, [כמבואר בסוגיא להלן]. ב. משכחת לה קריעות טפח שאסור לאחותן כמו על ירושלים וכדומה. [וזה כדברי הריטב"א]. ג. שגם על שאר מתים רשאי לקרוע יותר מטפח ואין בזה משום בל תשחית. [ויש להעיר שזה שלא כמבואר בברכי יוסף (סקי"ג, הובא גם פתחי תשובה סי' שמ סק"א) שהמקרע יותר מטפח עובר בבל תשחית, ונקט שזה הביאור בגמ' (ב"ק צא:) המקרע יותר מדאי עובר בבל תשחית. וראה בחיים שאל (שו"ת ח"א סי' כג) שאף שחלק מהפוסקים השמיטו דין זה, אך אחרים הביאוהו, וכן קיי"ל. וכ"פ בקיצור שו"ע (סי' קצה ס"ג). אמנם לדעת השבט יהודה צ"ל שדברי הגמרא בב"ק הם רק כאשר סיים הקריעה ובא לקרוע עוד משום צער גרידא, אך כל שבמעשה הקריעה קורע יותר מטפח אין בזה משום בל תשחית, וכ"כ בחידושים וביאורים (סק"ח)].

י. **ודימה** זאת לקונה בהמה שעל המוכר להודיעו אם שחט אותה היום, וכל שלא הודיעו א"צ לחוש לאיסור 'אותו ואת בנו' כמבואר בחולין (פג.), ובשו"ע (יו"ד סי' טז). וראה במצבת משה שהעיר ששם ההודעה באה למנוע איסור דאורייתא, ומשא"כ כאן איסור דרבנן. וגם שם בקל יבוא לאיסור שהרי זה בימים שמרבים לשחוט, ומשא"כ כאן אין ברור שיתפור באופן האסור, וביותר לפי הרמב"ן שאיחוי אלכסנדרי הוא אינו התפירה המצויה אלא תפירה באופן מסויים, ולכן אף אם לכתחילה הצריכו רבנן להודיעו שלא יבוא לאיסור, אך לא לענין לסמוך עליו כשלא הודיעו לומר שמה שלא הודיעו הוא סימן שהוא מהקרעים המתאחים.

יא. **וכן** פסק בשו"ע (יו"ד סי' שמ סי"ט), והאחרונים הקשו מדוע באמת נאסר מספק לאחות לאחר שלשים, הלוא רוב הקריעות הינן משאר קרובים ולא מאב ואם, וא"כ יהא מותר לאחותן לאחר ל', ראה חכמ"ש (שם) שתירץ סמוך מיעוטא דאב ואם לחזקת הגוף שהוא עתה קרוע, ולחזקת איסור שבתוך ל' ודאי אסור לאחותו. וראה חלקת בנימין שתמה שחזקת הגוף דנים על פיה כשבאים להעמיד הדבר כמו שהיה בתחילה, אבל כאן הספק הוא על מי קרע קריעה זו.

יב. **ולכן** נשתנה כאן הדין מאותו ואת בנו, והב"ח כתב ששם הדין ידוע ומפורסם, ומשא"כ כאן שאין כולם יודעים הדין ולכן צריך להודיעו. ובשבט יהודה תמה שאדרבא דין קריעה נוהג יותר מאותו ואת בנו. בתפאל"מ הקשה שמא הוא מהקרעים המתאחים לאחר ל' ועדיין לא הגיע הזמן. ותירוצו אינו ברור. ואף מה שכתב בשולחן גבוה שהיה לו למוכר להמתין עד שיעברו השלושים ולאחות ולמכור, אינה הוכחה, ששמא זקוק ודחוק הוא למעות עתה. דברי סופרים (סי' שמ, עמק דבר ס"ק רנא).

יג. **ראה** ש"ך (ס"ק כח).

יד. **וראה** קרבן נתנאל (פ"ג סי' סז אות ר), מה שהקשה על דברי הרמב"ן.

טו. **מצבת** משה.

טז. **כמש"כ** בנתיבות המשפט (סי' רלד סק"ג). וביארו האחרונים טעמו משום שאיסור דאורייתא הוא איסור חפצא, לכך גם האוכלו בשוגג צריך כפרה, ואין אכילתו חשובה אכילה. אבל איסור דרבנן הוא איסור גברא, וכל שאכלו בשוגג לא עשה איסור ומש"ה הוי כאוכל כשרה. ראה בבית שערים (שו"ת או"ח סי' קיב), ובאבני צדק (שו"ת או"ח סוף סי' מה), ובמנחת אלעזר (שו"ת ח"א סי' ה).

יז. **ובמצבת** משה כתב שאפשר שתוס' ידעו מהכתוב מס' שמחות, אך מלשון הגמ' כאן דייקו שהדין שצריך להודיע מקורו מאיסור הלוקח שאמרו 'הלוקח אסור ולפיכך צריך להודיעו', ומשמע שאין איסור מצד המוכר כאשר הלוקח יאחה, ואילו הכתוב במס' שמחות שאסרה אף לנכרי ע"כ שהוא מצד איסור המוכר.

יח. **ואף** שהוא רק ספק דרבנן, מ"מ אין עושין זאת בידים. במשמרות כהונה הקשה לדעה המתיר מדוע לא נחוש שמא אח"כ יעבור הגוי וימכרנו לישראל והוא יתפרנו. ותירץ שא"צ לחשוש לכך כיון שמסתבר שהגוי יתפרנו בעצמו קודם שימכרנו כדי להעלות מחירו.

יט. **בלבוש** (סי' שמ סי"ט) כתב שאסור למכור לגוי לפי שודאי יאחנו. וראה בבית דוד (שו"ת סי' קסב) שהוכיח שאיסור האיחוי הוא מחובת הבגד ולא מחובת הגברא. עיי"ש כמה ראיות לזה.

כ. **וכ"כ** רש"י כת"י.

כא. **במצבת** משה ציין שכן משמע ברמב"ם (כלים פכ"ג ה"ב), ועיין באר יצחק (שו"ת חו"מ סי' ה).

כב. **ופירש** רש"י שם (ד"ה דכמאן) שדווקא נקט שלש כיון שכלי בעינן, ובפחות משיעור זה אינו נחשב כבגד אף להלכות טומאה.

(כאן) אמרו כעי״ז בשיטת ר״מ שתוספת קריעה, שיעורה שלש אצבעות שהוא כשיעור המועט שבבגדים[כג].

ויש שכתב[כד] עפ״י המבואר בכלים (פכ״ז מ״ב ומ״י) ששיעור בגד לטומאה הוא שלש אצבעות, ולכן נחשב שקורע בגד. ועוד כתב עפ״י המבואר בנדה (כו.) ששיעור שופר טפח כדי שיאחזנו בידו ויראה לשני הצדדים, ומבואר ששיעור אחיזה פחות מטפח[כה]. ולכאורה קשה שלעיל (כב:) אמרו שיעור אחיזה טפח. וצ״ל שיש אחיזה מרווחת כאשר רוצה לקרוע, ויש אחיזה מצומצמת כתפיסת שופר, וא״כ שמא ר״י סובר שדי בשיעור קריעה של אחיזה מצומצמת שהיא ד׳ אצבעות בינוניים, ושווה שיעורו לג׳ אצבעות[כו].

מה החידוש בשני האופנים שבברייתא

תחתון מתאחה ועליון לא וכו׳, עליון מתאחה ותחתון אינו מתאחה. הריטב״א ביאר כוונת הברייתא בחידושי דינים אלו. שבהלכה הראשונה נתחדש שהקרע התחתון על בנו הוא מתאחה, וקמ״ל שאין גוזרים תחתון משום עליון. ובהלכה השניה נתחדש שהעליון של בנו ומתאחה, לפי שהיינו סבורים לומר שכיון שהוסיף בו לקרוע על אביו, נמצא עכשיו שגם תחילת הקריעה עבורו, שהרי אילו היה הבגד שלם היה צריך לקרוע מתחילת הבגד ועד מקום לבו, וא״כ ייאסר לאחות אף תחילת הבגד, וקמ״ל שאזלינן בתר שעה שקרע ואז היתה הקריעה עבור אחרים.

קריעה ואבילות בטעות

קורע קרע אחד לכולן. התוס׳ כתבו לדון בקרע בטעות על אחד ונמצא שהוא אחר[כז], והביאו שמועיל, מלבד בשהיה סבור שהוא צריך לקרוע על קרוביו ונתברר שהוא על אביו ואמו. ועוד הביאו מנדרים (פז.) שאם בזמן שקרע עדיין לא מת אך מת בתוך כדי דיבור, מועילה קריעתו[כח], ואם לאחר כדי דיבור אין מועיל[כט]. והמקור שצריכה להיות הקריעה לשם המת למדו מהפסוק ׳עַל שָׁאוּל וְעַל יְהוֹנָתָן בְּנוֹ׳ (שמואל ב׳ א יב)[ל].

מה יש להוסיף על קרע אביו שהגיע עד לבו

אין מוסיפין על קרע אביו ואמו. בתוס׳ הקשו מה שייך להוסיף על קרע אביו ואמו, הרי צריך לקרוע עליהן עד לבו כמבואר בהמשך הגמרא[לא]. וא״כ אין זה הלכה שא״א להוסיף, אלא שלא שייך לקרוע עוד בבגד. ותירצו בשלושה דרכים. א. אפשר שסובר כמ״ד שהמקום בבגד הוא עד טבורו[לב]. ב. על אביו קורע עד ש׳יגלה את לבו׳, ומקום הקריעה בבגד הוא ׳עד ליבו׳, ואין זה שעור שווה אלא עד שיגלה את לבו היינו מ׳על לבו׳, והוא פחות ממקום לבו. ג. גם אם לא קרע כמו שצריך עד לבו אלא פחות, מ״מ אינו מוסיף כיון שקרע זה היה ראוי שיקרע על אביו ואינו יכול לקרעו משום תוספת[לג]. והוסיפו שאף למ״ד עד טבורו יש לתרץ כן שלכתחילה יש לקרוע על אביו למצוה מן המובחר עד טבורו, ולכן גם אם קרע פחות מכך אינו יכול להוסיף בתוך שיעור זה על אחר[לד].

ברש״ש נסתפק בחידוש התוס׳ שמצוה מן המובחר לקרוע על הוריו יותר מליבו, ואין בדבר משום בל תשחית, האם מותר לאחות תוספת זו, או שכולה בכלל הקריעה על אביו שאינה מתאחה[לה]. ובמצבת משה כתב לפשוט מהמבואר בשו״ע (יו״ד סי׳ שמ סי״ד) שכשאבל מחליף בגדיו במשך השבעה צריך לקרוע, ואינו מאחהו[לו]. ומקור הדברים מירושלמי (סוף הפרק), שנחלקו אמוראים בדין זה, והאוסר לאחות טעמו לפי שעושה כל הימים כעיקר, וסברת המתיר לאחות לפי שקריעת שאר הימים נחשבת כתוספת, ומבואר שמותר לאחות את התוספת[לז].

האם על אביו ואמו צריך לקרוע שתי קריעות

רבי יהודה בן בתירה אומר על כולן קרע אחד, ועל אביו ואמו קרע אחר. נחלקו הראשונים בביאור לשונו ׳על אביו ואמו קרע אחד׳. ויש שפירשו[לח] הכוונה שעל אביו או על אמו, ועל כל אחד מהם צריך קריעה נפרדת[לט]. אך הריטב״א השיג על פירוש זה שהלוא בברייתא משמע על אביו ואמו ולא ׳או׳ אמו. ועוד, שא״כ אף באחיו ואחותו יש לפרש שהכוונה ׳או׳ אחותו, ואין זה במשמעות הברייתא שהיו כמה מתים וקרע אחד לכולן. ועל כן פירש שריב״ב ס״ל שעל אביו ואמו ביחד[מ], קורע קרע אחד[מא], ועל המתים האחרים קרע אחר, לפי שאביו ואמו שוים הם בדיני האבילות עליהם שחמורים מאבילות על שאר הקרובים, וכן שווים דיני האבילות על שאר הקרובים והם נחשבים כאחד[מב].

שיטות הראשונים במה נחלק ר׳ יהודה בן בתירה

ריב״ב על כולן קרע אחד וכו׳ מאי קאמר וכו׳ לפי שאין מוסיפין על קרע אביו ואמו. נחלקו הראשונים במה נחלק ריב״ב על ת״ק, וארבע שיטות נאמרו בביאור דבריו, ובביאור הגמרא לפי זה.

א. דעת רוב הראשונים[מג], שריב״ב נחלק רק על האופן שנשנה בסיפא, כאשר באו השמועות בב״א שאמר ת״ק שקורע על כולן קרע אחד, ונחלק ריב״ב וסובר שחייב לקרוע על או״א בנפרד, לפי שלקרוע קרע אחד על כולם אי אפשר כיון שאינן ממין אחד[מד]. ולהקדים את אביו ואח״כ להמשיך בקרע ולהוסיף על קרוביו, גם אי אפשר כיון שלא תתפרש התוספת על הקרובים, וכפי שיבואר, ולהקדים את הקרובים גם אינו ראוי כיון שאי אפשר שאביו יהא טפל להן, ולכן מוכרח הוא לקרוע עליהן קריעה נפרדת.

אך באופן שברישא דברייתא כשבאו השמועות בזה אחר זה, לא נחלק ר״י, ומודה שאפשר להוסיף[מה].

ב. דעת רש״י (על הרי״ף), שר׳ יהודה נחלק גם על הרישא דברייתא באופן שבאו השמועות בזה אחר זה, וגם בסיפא כאשר באו השמועות בב״א, שלעולם בקריעה על אביו ואמו אין בה קרע של תוספת[מו], ולכן קרע על אביו אין מוסיף על בנו, וכן קרע על בנו אין מוסיף על אביו.

ג. דעת הרמב״ם[מז] נראה שחולק על הסיפא - כשמתו בב״א, וכן על הסיפא דרישא[מח] - כשמת בנו ואח״כ אביו, ופסק הרמב״ם כריב״ב, ולכן פסק (אבל פ״ח ה״ט, ה״י) שבמתו בבת אחת קורע על קרוביו כולן אחד, ועל אביו ואמו

[כג] **לפי** פירוש הקרבן העדה שם, הו״ד במצבת משה כאן, והעיר על דברי הריטב״א שכתב שאינו יודע טעמו של ר״מ מדוע לא פירש כן. וכתב שלכאורה יש לדחות שטעם זה מועיל רק בבגד צמר ופשתים, אך בשאר בגדים אין שיעור טומאתן בג׳ אצבעות, אך דחה חילוק זה שא״כ גם שיעור טפח שבתחילת קריעה לא יועיל בשאר מינים ששיעור טומאתן בג׳ טפחים, וע״כ שלא דימו לגמרי קריעה לטומאה, ודי בכל הבגדים בשיעור בטומאה שמועיל בצמר ופשתים. [כד] **הגהות** בן אריה. [כה] **וראה** רש״ש שציין לכלים (פכ״ט מ״ד) שמצינו שיעור אחיזה בג׳ אצבעות בחוט מאזנים. וראה מאורי אור. [כו] **עיי״ש** שהוסיף שמצינו גם אחיזה בטפח וחצי אצבע בעירובין (כב:) כאשר מושך בחבל, וכ״כ הרש״ש (עירובין שם). [כז] **בתמים** דעים להראב״ד (סי׳ קכח) הביאו בשמע שמתה אחותו וישב עליה שבעת ימי אבלות, ולבסוף שמע שטעות הייתה בשם אחותו, והמתה הייתה אחותו האחרת, האם צריך לישב שוב שבעה. ודימה זאת לסוגיא הנ״ל בנדרים. ובמצבת משה כתב שאין ברור אם כוונתו לדמות לדין של תוכ״ד שמועיל, והה״נ מיד כשנשלמו מהשבעה נודע לו הטעות ומועיל, או להיפך שכאשר אין זה בתוכ״ד אין מועיל. עיי״ש שתמה בזה. [כח] **בחלקת** בנימין האריך להוכיח שמצוות קריעה אינה רק פעולת מעשה הקריעה. שא״כ לא היה מועיל תוכ״ד, אלא עיקרה ללבוש בגד קרוע ורק צריך שהקריעה תהא לשם מת זה. ולכך תוכ״ד מועיל לייחס את תוצאת הקריעה למת זה, וכן ביאר בזה הטעם שתוספת קריעה א״צ שיעור טפח כמו בעיקר הקריעה, ודי בפחות, משום שע״י פעולה כל שהיא כבר מייחס הקריעה למת זה. עיי״ש שהוכיח יסוד זה. [כט] **ראה** מחנה אפרים (נדרים סי׳ לו), ורש״ש. [ל] **בספר** חידושי ריב״ש הקשה שלגבי קרע על אחד ונמצא בו טעות השוותה גמ׳ (נדרים פו:) דין קריעה לדין נדרים בנדרה אשתו וכסבור שבתו נדרה. וא״כ מדוע לגבי קריעה על שנים לא דימו להפרה על שנים בב״א שאינה מועילה, (כמבואר שם עג.). [לא] **ראה** להלן שזהו טעמו של הרי״ץ גיאת, שריב״ב חולק על הדין הראשון. [לב] **וכ״כ** הריטב״א בדין הראשון שבברייתא קרע על אביו ומוסיף על בנו, שמה שמבואר כאן שניתן להוסיף על קריעה למת אחר, אחר שקרע לאביו, אף שהקריעה הראשונה לאביו היתה עד לבו, לפי שברייתא זו סוברת שמקום הקריעה בבגד הוא עד מקום טבורו, ולקמן נחלקו בזה ת״ק וי״א, וכאן מוכח שהלכה כת״ק וכדברי הרי״ף. ושלא כהרי״ץ גיאת שפסק לקמן כי״א שמקום הקריעה בבגד רק עד לבו. [לג] **בספר** ׳ברך משה׳ תמה שלכאורה באופן כזה אף ת״ק יודה לריב״ב שא״א להוסיף על אחר, כיון שתוספת זו היא השלמה לקריעת או״א. [ולכאורה י״ל שמ״מ נחלקו בקריעה אחת על שניהם]. [לד] **עפ״י** מהרש״א. [לה] **אמנם** ראה במאירי שהביא שיש אומרים שמי שקרע יותר מכשיעור הצריך, - בקרובים יותר מטפח, ובאביו יותר ממקום ליבו, - מותר לאחותו. [לו] **בתחילת** דבריו כתב לדמותו לעצי סוכה האסורים בהנאה, שחילקו התוס׳ (שבת כב.) והשו״ע (סי׳ תלא ס״א) בין התוספת והעיקר, אך דחה דימיון זה. [לז] **ובנו** בארץ צבי כתב שיש לחלק בין תוספת ימים, לתוספת במעשה הקריעה, וכעין תוספת במעשה שחיטה שאף שסגי ברוב סימן, אם הוסיף חל על התוספת שם ודיני שחיטה. [לח] **וכן** הביאו הר״ן והריטב״א, בשם יש מפרשים. [לט] **והוכיח** שיטתו מהאמור באבל רבתי (פ״ט) מי שמתו אביו ואמו בבת אחת קורע קריעה אחת לשניהם. ר׳ יהודה בן תימא אומר קורע לזה בעצמו ולזה בעצמו, ונקט שר׳ יהודה בן תימא דברייתא הוא ר׳ יהודה בן בתירא האמור כאן, שכך משמע בירושלמי. [מ] **בסידור** דרך החיים (להגר״י מליסא, בענין הפרש קריעה בין אביו לשאר קריעות) כתב שאם מת אביו תחילה ואח״כ אמו, אינו מוסיף אלא צריך קריעה חדשה. ובנחלת דוד (שו״ת סי׳ י) השיגו שכשם שבב״א סגי לשניהם קריעה אחת, כמו״כ בזאח״ז יועיל תוספת. [מא] **וכן** נראה בדעת הרמב״ם (אבל פ״ח ה״ט), וכמו שדייק הרדב״ז (שם) מדבריו. וכ״כ במאירי, וכן נקט הגר״א (יו״ד סי׳ שמ ס״ק מה). והרשב״א (בתשובה ח״א סי׳ רז) השיג על השואל שנקט שבקריעה קורעים על כל אחד. ועיי״ש שאף לריב״ב שצריך קריעה נפרדת לקרובים ולאב ואם, מ״מ אינו נוהג אלא שבעת ימי אבלות פעם אחת. [מב] **ועל** הראיה שהביא הרמב״ן מאבל רבתי השיב בשתי תשובות. א. שצ״ל שריב״ב ור׳ יהודה בן תימא אינן בשיטה אחת. ב. שצריך לתקן הגירסא באבל רבתי, ובמקום ׳אביו ואמו׳ צ״ל ׳אביו ואחיו׳. [מג] **ראב״ד**, רמב״ן, ריטב״א, רא״ש (סי׳ עא), וראה לח״מ (פ״ח ה״י). [מד] **המהרי״ל** דיסקין (שו״ת קונטרס אחרון סי׳ קפד) דן בקרע כששמע על כולן, למי עלתה קריעה זו, ועל מי חוזר וקורע על אביו ואמו, או על שאר קרוביו. [מה] **ולפי״ז** מה שמובא בהמשך הגמ׳ נדון האמוראים בזמן התוספת אם לאחר ז׳ או לאחר ל׳, הוא ג״כ לריב״ב. ריטב״א. וראה תוס׳ הרא״ש שתירץ את האופנים שברישא שהם אף לריב״ב בשני דרכים. א. ששם מיירי בדיעבד, אך לכתחילה אינו מוסיף. ב. שם מיירי לאחר זמן. וזה כדברי הריטב״א שמחלוקתם של ריב״ב רק בב״א. ראה גם ב״י (סי׳ שמ סכ״ג) שהביא לדברי המרדכי (סי׳ תתקכ) שלפירוש רש״י אף בדיעבד לא יצא. ובהגהות מיימוניות כתב שלדעת הראב״ד יצא בדיעבד. ובהגהות והערות צויין שלא נמצא כן לפנינו בהגמ״י, אך דבר זה תלוי בב׳ תירוצי התוס׳ הרא״ש כאן. [מו] **במאורי** אור כתב לפרש דרך צחות, ששאר קרובים נוספים והולכים, אך אב ואם לעולם היינו אלו שנולד מהם, ואין מוסיפין והולכין. [מז] **ובדעת** הראב״ד, ראה טור וב״י (סי׳ שמ סכ״ג), ובדרכי משה (שם אות יב) ועוד, שבפשטות הוא כדעת הראשונים שאינו חלוק על הדין שברישא כלל, אך יש לדקדק מלשון הטור שנקט כהרמב״ם. [מח] **ראה** לח״מ (שם). וכן מבואר במאירי שריב״ב חולק באופן שמת בנו וקרע וכשמת אביו הוסיף, כיון שאין אביו בתוספת, וכן במתו בב״א, בזה קורע על אביו ואינו מוסיף בזה על בנו, כיון שהם בשמועה אחת נראה כהמשך קריעת אביו, ומשא״כ ברישא דברייתא כאשר מת אביו וקרע יכול להוסיף

אוצר החכמה 18/06/2018

קריעה אחרת. ובזה אחר זה, חילק, אם קדם אביו מוסיף עליו בנו - לאחר שבעה, אך אם קדם וקרע על בנו אינו מוסיף קרע על אביו אפילו לאחר שבעה, אלא קורע קריעה אחרת, לפי שאין אביו ואמו בתוספת[מט].

ד. שיטת הר"י מיגאש[נ], להיפך מדעת הרמב"ם. וחולק על הרישא דרישא - במת אביו ואח"כ בנו, ומובן היטב הלשון 'לפי שאין מוסיפין על קרע אביו ואמו'[נא].

שיטות הראשונים בקריעה בשמועות נפרדות

שם. לשיטות הראשונים שנתבארו דבריהם לעיל בסמוך, שריב"ב אינו חולק על רישא דברייתא, וכיון שנפסקה הלכה כריב"ב, יש לדון כיצד ההלכה במתו בזה אחר זה. וכתב הרמב"ן שבמת אחד מקרוביו וקרע עליו ואח"כ מת אביו, אינו יכול להוסיף אלא מרחיק וקורע, כיון שהרי על אביו צריך להבדיל משפת הבגד, והקריעה שקרע על קרוביו אינה כזו. ונחלקו הפוסקים באופן שכשקרע על קרוביו הבדיל בשפה, אף שלא הוצרך, האם יועיל להוסיף בו על אביו, דעת הב"ח (סי' שמ) שאפשר להוסיף ולקרוע על אביו, לפי שתוצאת הקרע תהא הקריעה על אביו מהשפה, אף שמעשה הקריעה הזה לא היה מהשפה. והש"ך (סקל"ו) כתב שאין מועיל[נב], וס"ל שקריעה זו שקורע עכשיו צריך להבדיל השפה[נג].

ביאור לשון הגמרא לרש"י ולהראשונים

מאי טעמא אמר רב נחמן בר יצחק לפי שאינן בתוספת. בביאור שאלת הגמרא 'מאי קאמר' כתבו ראשונים לפרש לפי שיטתם[נד] - שכוונת הגמרא לשאול שאמנם דברי ריב"ב מובנים בסברא שא"א לקרוע על כולם קרע אחד כיון שאינן ממין אחד, וכן מובן שא"א לקרוע תחילה על אביו ולהוסיף אח"כ על קרוביו האחרים, כיון שאינו נראה כקורע על קרוביו, אלא קריעה זו נראית כתוספת חימום וצער[נה], וכהמשך הקריעה על אביו[נו], ושאלת הגמרא היא שמ"מ כדי למעט בקריעות היה ראוי לקרוע תחילה על שאר הקרובים ואח"כ להוסיף על אביו ואמו, ואף שאין ראוי כ"כ לאחרן מפני כבודן, מ"מ כיון שהכל בתוך כדי דיבור ראוי לאחרם ולמנוע בכך ריבוי קריעות[נז]. ותירוץ הגמרא 'שאינן בתוספת' כלומר שכשם שאין מוסיפין עליהן, כך אין הם תוספת על קריעות אחרים. לפי שנראים כטפלה[נח].

אימתי נאמר הכלל הלכה כמיקל באבל

הלכה כדברי המיקל באבל. להלן כמה אופנים שדנו הפוסקים אם אומרים בהם כלל זה[נט].

א. לענין הלכות האבלות שלאחר שבעה, דעת רוב הראשונים שנאמר כלל זה, אך י"א שאין מקילין בהם[ס]. **ב.** הלכות הנוגעות לאונן קודם תחילת האבלות, נחלקו הראשונים אם אומרים הלכה כהמיקל[סא]. **ג.** לגבי מחלוקת הפוסקים, נחלקו האחרונים אם אומרים כלל זה[סב]. **ד.** לגבי בעיא שהעלה הש"ס בתיקו, דנו הראשונים אם מה שפוסקים להקל הוא מטעם זה, או משום שספק בד"ס להקל[סג]. **ה.** התוס' (כתובות ד. ד"ה אבל) כתבו בתירוצם הראשון שכלל זה לא נאמר אלא במחלוקת תנאים ולא במחלוקת אמוראים[סד]. ובתירוצם השני נקטו שכלל זה שייך גם במחלוקת אמוראים[סה], אך לא כשהש"ס עצמו מביא 'לימא מסייע' לדעה המחמירה, ובמעיל צדקה (שו"ת סי' ה) העיר מסוגייתינו שאמרו להדיא הלכה כריב"ב, ומ"מ הקשו הרי הלכה כדברי המיקל, וא"כ כל שכן שכלל זה הוא אף כשהש"ס מביא סיוע לדעה המחמירה. והחתם סופר (שו"ת יו"ד סי' רמג) השיגו שכאן הקשו ע"ז גופא מדוע פסק כדעה המחמירה, ודברי תוס' הם כאשר מביאה הגמרא סיוע מברייתא[סו].

הטעם שאין הלכה כמיקל בקריעה

אבלות לחוד וקריעה לחוד. מבואר בגמ' שהכלל הלכה כדברי המיקל באבל לא נאמר לגבי קריעה. וכתב הריטב"א שיש שפירשו[סז] משום שאבלות היא חיוב דרבנן[סח], אך קריעה חיובה מדאורייתא[סט] ולכן אין מקילים בה[ע]. אך לדעת הסוברים שאף קריעה חיובה מדרבנן[עא], יש לפרש שמכל מקום לא בכל הדינים שמדרבנן הקילו ביחיד נגד הרבים. ורק באבלות הקילו רבנן יותר מבשאר דינים דרבנן, שאף כשהיחיד נחלק על דעת הרבים הלכה כמותו, והקריעה דינה ככל דרבנן, שהולכים אחר הרבים אף אם הם מחמירים בהם[עב]. ויש שכתבו[עג] שהכלל שהלכה כדברי המיקל באבל, כלל לא שייך בקריעה, מפני שהקריעה אינה מדין אבילות, ודינה לחול עוד קודם שחלה האבלות[עד].

בבת אחת עדיף מבתוך שבעה

כל שבעה קורע. הקשה בתוס' הרא"ש הרי לעיל אמר ריב"ב שאין מוסיפין על קרע אביו ומשמע שרק באביו הדין כן, אך באחרים מוסיף, והרי כאן מבואר שתוך שבעה לעולם אין מוסיפין[עה]. ותירץ בשם הראב"ד שכאן מיירי כשבאו האבילות בזה אחר זה בתוך שבעה. אך בדברי ריב"ב מיירי שהכל בא בב"א, ומעיקר הדין די בקרע אחד, ולכך בשאר הקרובים מוסיפין אף בתוך שבעה, ומפני כבוד אביו צריך קרע אחר, ועליו אין ראוי להוסיף ולא שיהא הוא תוספת, וכפי שנתבאר לעיל.

איך קורע קריעה חדשה בתוך שבע

בתוך ז' קורע, לאחר ז' מוסיף. נחלקו הראשונים אם צריך דווקא לקרוע קריעה חדשה לגמרי, או שדי אם מוסיף באותו קרע קריעה אחרת כדין

אח"כ על בנו. **מט. ואמנם** לשון הברייתא 'לפי שאין מוסיפין על אביו ואמו' קשה לשיטתו, שהרי אדרבא על קרע אביו מוסיפין לדעתו לשאר קרובים, ורק על שאר קרובים אין מוסיפין לאביו ואמו. וכבר נתקשה בזה בב"י (סי' שמ), ובלח"מ (שם). והרמב"ן פירש לפי שיטת הרמב"ם [הובאו דבריו גם בריטב"א], שזוהי שאלת הגמ' מ"ט דריב"ב והלוא אין נגרע מכבוד אביו כשמוסיף עליו לקרוב אחר, ובמה מתמעט כבודן של אביו ואמו אם יוסיף בקריעתן עוד תוספת לאחר. ומשיבה הגמ' לפי שאינן בתוספת, והיינו שבין אם יקרע על כולן בב"א, ובין אם יוסיף את אביו על קריעת בנו אין זה כראוי, כיון שבשני האופנים קריעת אביו נחשבת כתוספת 'ואין אביו בתוספת', אך איה"נ אם אביו קדם יכול להוסיף את בנו עליו, והלשון 'אין מוסיפין על אביו ואמו' הוא לשון מושאל לומר שאין דינם בתוספת, ואף בבת אחת נחשב כתוספת, אך כשהוא העיקר אפשר להוסיף עליו. **נ. הובאה** שיטתו בלח"מ (שם) ובב"י (שם). **נא. וכן** הביאו במאירי בשם גדולי ספרד שפירשו 'שאינה בתוספת' היינו שאין להוסיף על קריעת אב ואם, כיון שהיא עד לבו ומשם ולמטה אין שייך להוסיף, וכקושית התוס'. ועיי"ש במאירי שדן מה דעתו בדין השלישי - בב"א. **נב. וראה** בשו"ע (סכ"ג), ובריב"ב שברי"ף. **נג. ובחלקת** בנימין הקשה שהרי דעת ר"י (לעיל כב:) שכל קרע אף על קרוביו צריך להבדיל מהשפה, ואיך מצינו תוספת לעולם אם פעולת ומעשה הקריעה צריכים להיות מהשפה. ולהב"ח מיושבת קושייתו שדי שתוצאת הקריעה היא מהשפה, ראה תפארת למשה (שם) שהעיר כעין זה אף להלכה, לפמש"כ הרמ"א (סי"ג) שנוהגין להחמיר לקרוע מהשפה אף על שאר קרובים, וא"כ איך שייך ע"ז תוספת, עיי"ש. ועיין בהעמק שאלה (שאילתא לה סקי"ד). **נד. ריטב"א**, הרא"ש בשם הראב"ד, וברמב"ן. **נה. ובגוף** סברא זו ראה בתוס' הרא"ש שהקשה מדוע שונה תוספת קריעה על קרובים בקרע שקרע על אביו, מהנלמד לעיל (כו.) שאם פגע במקדש תחילה קורע על מקדש ומוסיף בו על ירושלים, והרי מקדש עדיף מירושלים וכמו שאביו עדיף על קרוביו, ומדוע לא נאמר שלא יוסיף בו שאז תיראה התוספת כהמשך קריעת המקדש. ותירץ ששם אין הקריעות סמוכות זו לזו שרק כאשר רואה אח"כ לירושלים קורע, ולכן כיון שאינן סמוכות אין נבלעת קריעת ירושלים בשל מקדש, אך כאן שבאו עליו בב"א נבלעת קריעת קרוביו בשל אביו. ועיי"ש עוד. **נו. מדבריהם** מבואר שאף שאין יוצאים באותה קריעה וצריך קריעה נפרדת כיון שהם ממיני חיוב שונים, מ"מ לולי החסרון שנראה כהמשך היה מועיל בתוספת והמשך הקריעה, והיינו כיון שיוסיף טפח נחשב כקריעה חדשה. וכמבואר בשו"ע (סכ"ג ובש"ך סקל"א). **נז. והאריך** הריטב"א לבאר שלכאורה קשה הרי בהמשך הגמ' מבואר שאין תוספת בתוך ז', והאיך כאן שאלו שיקרע על הקרובים ויוסיף על אביו מיד וזהו עדיין בתוך ז'. וכתב שלקמן היינו כאשר השמועות באו בזה אחר זה וכבר נתחייב לגמרי בקריעה אחת, ולכן אינו יכול להוסיף עליה בתוך ז', אך כאן שהשמועות הגיעו בב"א ואמנם א"א לקרוע קריעה אחת על שניהם, אך כשקורע על אחד ובתוך כדי דיבור קורע על השני, נחשב הדבר שאין קריעה ראשונה לשם הראשון לגמרי, וניתן להמשיכה לשם אחר. **נח. הראשונים** עיקר פירושם כהראב"ד, אלא שדרכיהם נפרדו במעט, שבריטב"א וברמב"ן נראה שר"י בן בתירה פירש תחילה 'על כולן קרע אחד' וכו', בא לפרש מדוע לא תועיל אותה קריעה על כולן. ולשונו 'לפי שאין מוסיפין' בא לפרש מדוע לא יקדים את אביו לקרוביו, ולשונו של רב נחמן בר יצחק 'לפי שאינן בתוספת' בא לפרש מדוע לא יקדים הקרובים לאביו. אך ברא"ש נראה שמה שאין להקדים קרוביו לאביו משום שקריעת אביו תהא טפלה, סברא זו אינה בפירוש הגמ' ורק מסברת עצמנו, וא"כ רנב"י רק מפרש לריב"ב ואינו מוסיף טעם לענין נוסף. ולדעת רש"י לשונו 'על כולן קרע אחד' בא לפרש שחולק על הסיפא. ולשונו 'לפי שאין מוסיפין' בא לפרש שחולק על הרישא באופן שמת אביו תחילה, ומוסיף לבאר טעמו בזה בלשונו 'לפי שאינן בתוספת', שאין ראוי להיות מוסיף עליהן. **נט. יש** להעיר שישנם אמוראים החולקים על זה. ראה תוס' לעיל (יז: ד"ה ושמואל) בדעת עולא, וריטב"א (שם) בדעת רב. ובמלוא הרועים (ח"ב ערך הלכה כדברי) בדעת אביי ורבא. **ס. ראה** בתשובות מימוניות (נדפס בסוף הרמב"ם, שופטים סי' כ) שכתב שלא נאמר כלל זה. אך רוב ראשונים נחלקו עליו, הרא"ש (סי' מח), והר"ן (כג.), ובית יוסף (סוס"י שמג), וביד מלאכי (כלל קפו) כתב שדעת התשובה הנ"ל הוא דעת יחיד. **סא. ראה** תר"י ברכות (יח.), ובראש (שם), ורמב"ם (אבל פ"ד ה"ו), ובית יוסף (יו"ד סי' שמא). **סב. ראה** ב"י (יו"ד סי' שנו), וביעיר אוזן (להחיד"א, אות פ כלל סב), ובשדי חמד (כללים מערכת ה כלל קיח), ונחלקו עליהם ברדב"ז (שו"ת ח"ג תתקפח), ובמהרשד"ם (שו"ת יו"ד סי' רא). **סג. ראה** נמוק"י (ז: בדפה"ע), ומה שהשיגו בחידושי אנ"ש. **סד. ראה** בתוס' (לעיל כד. ד"ה הכי), ומרדכי (סי' תתקו), וראה ביאור הגר"א (או"ח סי' שנח סקכ"ט), מהר"א ששון (שו"ת סי' קסו), מהרשד"ם (שו"ת סי' רא). **סה. וכ"כ** המרדכי (סי' תתפט), והרדב"ז (שו"ת ח"ג סי' תתקפח), וראה רמב"ן (בתורת אדם) בענין שבתות ויו"ט שכתב שכאשר מחלוקת אמוראים תלויה במחלוקת תנאים לכו"ע אמרינן הלכה כדברי המיקל. **סו. ועיי"ש** עוד בחת"ס שכתב שיש להקל בשני תירוצי התוס' ולנקוט שהלכה כמיקל אף במחלוקת אמוראים, אך הוסיף שכלל זה הוא רק במחלוקת שיסודה בהלכות אבלות, אך במחלוקת שנכללו בה שאר דברים וגם יש בה נפק"מ לאבלות, בזה אין אומרים כלל זה. **סז. וכ"כ** הרמב"ן, ותוס' הרא"ש, והמאירי בשם יש מפרשים. **סח. ולשיטה** זו כתב הרמב"ן שאין הלכה כמיקל באבלות יום ראשון לדעת הפוסקים שהוא מה"ת, אמנם ראה תוס' (עירובין מו. ד"ה דאמר) שהלכה כמיקל באבל אף אם אבלות יום ראשון דאורייתא, וכ"כ בפסקי תוס' (מו"ק אות קמג), ובהגר"א (עירובין פ"ד ה"ח). **סט. ראה** בבעל המאורות (מו"ק יט: עמ' קח) שהתיר לקרוע ביו"ט שני של ר"ה כיון שקריעה דאורייתא ויו"ט שני דרבנן. וכ"כ המכתם (מו"ק כ.) בשם הרי"ף. וכן דנו האחרונים לגבי ספק שמועה קרובה או רחוקה שאף אם אבלות אינו נוהג מספק, אך קריעה צריך להחמיר. (שו"ת טוב טעם ודעת תליתאה ח"ב סי' ריח, ולבה שם סי' רה, ונ"ע), ודבריהם שלא כמסקנת הראשונים כאן. **ע. וכן** הביא הר"ן והוסיף שמקורם שקריעה דאורייתא מדכתיב 'ראשיכם לא תפרעו ובגדיכם לא תפרומו', ומשמע שכו"ע חייבים, וכתב שלשיטה זו אף תינוק שמת בתוך שלשים יום ל', אע"פ שאינו מתאבל עליו חייב הוא בקריעה, כיון שחיוב קריעה דאורייתא ואזלינן לחומרא משום ספיקא. **עא. ראה** ריטב"א (לעיל כד.). **עב. ראה** חידושי הר"ן כעי"ז והוסיף שאף בשאר דינים דרבנן יש אופנים שהולכים אחר היחיד כאשר מסתברים דבריו. וראה ביאור הגר"א (יו"ד סי' שמ סקמ"ט) שאמנם בקריעה אין הולכים אחר המיקל ביחיד נגד רבים, אך מ"מ הוי כשאר דינים דרבנן שמקילים בספק, ואף שלמדו מפסוק, הוי אסמכתא בעלמא. **עג. שיטת** ריב"ב, ונמוק"י (טז:). **עד. והוכיח** זאת מההלכה שאף שאין אבלות במועד אך יש חיוב קריעה במועד. ראה עוד בר"ן (תענית י.), ובראש (תענית סי' לו) שקריעה אינה מדיני אבלות, ולכן אין קריעה בתשעה באב. **עה. המגיה** לתוס' הרא"ש כתב לתרץ לפי"ד השו"ע (סי' שמ סכ"ג) שאף בתוך שבעה אפשר להוסיף טפח כדין קריעה חדשה, ובאביו אין מוסיפין אף בזה. וראה להלן מדברי משיב דבר (להנצי"ב) שחידש זאת.

קריעה חדשה, ודיו. והטור[עו] כתב שלאו דווקא קרע חדש בהרחקת ג' אצבעות, אלא ה"ה יכול להוסיף בקרע זה כשיעור קריעה טפח[עז]. אלא שכל שהוא בתוך ז' אין די בשיעור תוספת כל שהוא. ויש שכתב[עח] שמקורו ממה שדנו הראשונים מדוע בשמע בבת אחת על אביו ושאר קרובים, לא יקרע תחילה על אביו ויוסיף על שאר קרובים, ותירצו בשם הראב"ד (הו"ד ברא"ש, ועוד) שנראה כהמשך חימום על אביו. ומשמע שלולא טעם זה היה מועיל להוסיף ואף שחייב בקריעה נפרדת, והוא עדיין בתוך שבעה, וע"כ מבואר כהשו"ע שקריעת טפח אינה כתוספת. **אך** הרמב"ן והריטב"א נקטו בשיטת הרמב"ם טעם אחר, שכיון שחייב קריעה נפרדת, לכן אינו יכול להוסיף על קרע אביו עבור קרוביו בתוך ז'. ומבואר שאף אם יקרע טפח לא יצא ידי קריעה, כיון שהוא המשך הקריעה הקודמת נחשב כתוספת ואין להוסיף בתוך שבעה. ואמנם[עט] מפורש ברמב"ן שכל שקורע בתוך ז' לראשון שחייב בקריעה חדשה, ולא די בתוספת בקרע הקודם אף כשיעור קריעה חדשה טפח[פ].

הטעם שקורע רק לאחר שבעה

מאן דאמר כל שבעה קורע אמאי דלא ניתן לשוללו. רש"י מבאר שלאחר שבעה כיון ששוללו אז ניכרת קריעתו, ומבואר שס"ל שאין הדבר תלוי בהיתר השלילה אלא במה ששללו בפועל[פא]. ולפי"ז תמה בשפ"א מה תירצה הגמרא שאף באשה שמותר לשלול קודם ז', כיון שאין ההיתר רק משום כבודה אין מועיל לקרוע, והרי סו"ס ניכרת הקריעה כיון ששללה. והרע"א הוסיף לתמוה שלפי רש"י א"כ למ"ד שרק לאחר שלשים קורע ואף זה מיירי כשאיחהו, וא"כ אין זה קרוי הוספה אלא קריעה חדשה, שהרי הקורע מתוך האיחוי יצא[פב]. והשפ"א כתב לבאר דברי הגמרא באופן מחודש, שהטעם שאין לקרוע קודם ז' או ל' אינו משום שהקריעה השניה קריעה מעולה, אלא להיפך כיון שעושה עתה קריעה חדשה הרי הוא כמבטל את הקריעה הראשונה. ולכן רק כאשר מותר לשלול, או לאחות לקריעה הראשונה, אזי גם מותר לקרוע קריעה שניה לפי שאז כבר מותר לבטל הקריעה הראשונה[פג], ובזה מובן שבאשה אף שהתירו לשלול בתוך ז', כיון שאין זה מעיקר הדין ורק משום כבודה, א"כ עתה כשרוצה לקרוע אינה יכולה לקרוע, ששוב אין היתר זה, שהרי אין כאן טעם כבודה כשרוצה לקרוע שוב.

קריעה וקידושין בחפץ שאול

השאילני חלוקך ואלך ואבקר את אבא. נחלקו הראשונים האם אפשר לקדש אשה בטבעת שאולה כאשר אמר השואל למשאיל השאילני טבעתך כדי שאקדש לפלונית. ויש שנקטו[פד] שהקידושין חלים, וראייתם מסוגייתנו שכאשר אמר לו השאילני ואלך ואבקר לאבא קורעו ומשלם, ה"ה באמר לו השאילני טבעתך ואקדש על מנת כן השאילו. ויש שחלקו בדבר, והשיבו[פה] שכאן כיון שאמר לו ואלך ואבקר לאבא הרי זה כנותן לו רשות שיקרענו וישלם, אך אין הטלית שלו לא במתנה ולא במכירה ורק רשות לקרוע, וה"נ אם תדמיהו לקידושין יש כאן רק 'השאלה' ולא שנהיית שייכת לו כממונו[פו].

האם כשמשלם מותר לקרוע בלי להודיעו

ואם לא הודיעו הרי זה לא יגע בו. כתב המהרי"ל (שו"ת סי' קנח) שכאשר לא הודיעו אסור לקורעו רק כשאינו רוצה לשלם כל הבגד, אך אם רוצה לשלם לו מחיר הבגד מותר לו לקורעו[פז]. אמנם הש"ך (יו"ד סי' שמ סק"ג) כתב שגם אם דעתו לשלם אסור לקרוע שלא ברשותו, ואם קרע לא יצא[פח].

האם יש חובה להודיע לאדם שהוא אבל

חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו. כתב הר"ן שמשמע שאדם בריא שמת לו מת צריך להודיעו כדי שלא יעבור בידים על מצוות האבלות. אך הביא שיש דוחין הראיה מכאן, ומפרשים שלחולה אסור להודיע ולבריא הוא רשות[פט], אך מכל מקום מסיק שראוי להודיעו כדי שלא יכשל באיסור. אמנם בשו"ע (יו"ד סי' תב סי"ב) פסק שאין חובה להודיע אף לבריא[צ], ואפילו כשמתו לו אביו ואמו[צא], ומותר אפילו להזמינו לסעודות שמחה[צב], כיון שכל שאינו יודע אינו עובר על איסור[צג]. אכן הרמ"א כתב שבבנים זכרים נהגו להודיע כדי שיאמרו קדיש, אך לבנות הסכים לדעת השו"ע שא"צ להודיעם.

חינוך באבלות

ומקרעין לקטן[צד] מפני עגמת נפש. יש מהראשונים[צה] שכתבו שדין זה הוא רק בקטן שלא הגיע לחינוך, שמ"מ מקרעין לו מטעם עגמת נפש, אך אם הגיע לחינוך חייב לקרוע מדין חינוך[צו]. ונחלקו הפוסקים בדבר. והטור (סי' שמ) הביא דברי הרי"ץ גיאת שקטן שהגיע לחינוך קורעין לו כשמת אחד מקרוביו כדרך חינוך לשאר מצוות[צז]. ודייק הדרישה (סי' שמ סקי"ב) שנוהגין כל דיני אבלות בקטן שהגיע לחינוך[צח], אך בנקודות הכסף (שם) ובדגול מרבבה (שם) נחלקו שאין דיני אבלות לקטן[צט], וראייתם מנדון השו"ע (סי' שצו ס"ג) בקטן שהגדיל בתוך שבעה שאינו נוהג אבלות כיון שלא נהג בזמן מיתת אביו[ק].

ובשיבת ציון (שו"ת סי' סח)[קא] דחה הראיה, שאף לדעת הדרישה שקטן חייב מדין חינוך מ"מ יש כמה נפק"מ בהלכה זו, באופנים שלא נתחייב בזמן

עו. סי' שם, ובשו"ע שם (סכ"ג), ובש"ך (ס"ק לח).

עז. **וראה** משיב דבר (להנצי"ב, שו"ת סוף ח"ב, בחידושיו להלכות אבלות סק"ח) שכתב שדברי השו"ע הם רק כשהקריעה הראשונה היתה על קרובו, אך במת אביו וקרע, ותוך ז' מת אחד משאר קרוביו, אין די באותו קריעה טפח אלא צריך להרחיק ולהתחיל קרע חדש. והסברא היא שדווקא בקרובו שאינו אביו שמה שצריך לקרוע בתוך ז' הוא כדי שיהיה לזה שם קריעה, לכן די בשיעור קריעה אפילו שאינה קריעה חדשה. אך כשמוסיף על קרע אביו שנראה כאילו הוא מובלע בקרע אביו אף בקריעת טפח לא יועיל. וכמו שכשמתו בב"א לא די בהוספת טפח, כמו"כ בזאח"ז בתוך ז', שהרי תוך ז' חמור מבבת אחת וכמו שמוכח שלגבי שאר קרובים אף שבב"א די בקרע אחד, בתוך ז' צריך לקרוע קריעה חדשה. וראה לבוש (סי' שמ סכ"ג) וערוה"ש (שם סכ"ט) שנראה מדבריהם כדברי הנצי"ב. אך ראה חלקת בנימין מה שהעיר בזה.

עח. **חלקת** בנימין.

עט. **וכן** העיר בזה בחלקת בנימין.

פ. **ותמה** על השו"ע שהביא דינו של הטור ללא חולק.

פא. **וכ"כ** בפירוש רבינו גרשום.

פב. **וראה** חלקת בנימין שכתב לחדש שאיסור האיחוי בתוך ל' הוא בכל איחוי, אף לא באיחוי אלכסנדרי. ומי שקורע מאיחוי זה לא יצא יד"ח, ולאחר ל' שיצא היינו בקרע מתוך איחוי זה ולא מאיחוי אלכסנדרי. וציין שבשו"ת פנ"י (סי' לו) כתב שמדברי הטור נראה כן, [ראה בילקוט ביאורים לעיל בתחילת העמוד], אך האריך שלדינא אין זה נכון.

פג. **ראה** תוס' הרא"ש וריטב"א שכתבו כעין זה, שכל זמן שנמשך איסור שלילה ואיחוי, עדיין יש תורת קרע ראשון על זה, וא"א לצרפו למת וקריעה אחרת.

פד. **הראב"ד** (בתשובה סי' לד), וראה רא"ש (קידושין פ"א סי' כ), ובשו"ת הריב"ש (סי' קע) ובשו"ע (אהע"ז סי' כח) ועיין עוד רא"ש (חולין פ"ח סי' כו) שדימה מסוגייתנו לשואל טלית שאמרינן שהשאילה ע"ד שילבישנה ויברך ודניחא ליה לאיניש דליעבד מצוה בממוניה, ואם כדי לברך מוכרח שיהא שלו, אומרים שנותנה לו במתנה ע"מ להחזיר כדי שתהא שלו ויוכל לברך.

פה. **ראה** מש"כ הרשב"א (בתשובה ח"ד סי' רעג), וכן האריך בתשובה נוספת (ח"ו סי' ג).

פו. **ומה** שאמרו בגמרא שקורע ומאחה ראה בביאורי הפשט מה שנתבאר מדברי הר"ן שאף שעל אביו אין מאחה לעולם, כאן שרי, לפי שלא נתן לו רשות אלא על הקריעה כדי שלא יתבייש שם בביתו, אבל לא הקנהו לו לגמרי שלא לאחותו כדין בגדיו, עיי"ש. ובמצבת משה העיר מדוע הוצרך לנקוט טעם שלא יתבייש ולא כדי שייעשה מצות קריעה בממונו, ואין לומר שא"כ היה נותן לו רשות שישאר הבגד קרוע שתהיה המצוה מושלמת, ששמא כולי האי להפסיד בגדו לעולם אינו מסכים ואף לא עבור המצוה.

פז. **וכתב** שאף שהוא שואל שלא מדעת ומשנה מדעת בעה"ב שנחשב כגזלן, אינו עובר על לא תגזול, ורק מקבל אחריות כגנב. ואין זה דומה לגונב ע"מ לשלם כפל. וצ"ב. וכתב להוכיח לפי דעתו שכשם שכאן אף שבידו להחליט שישלם ויוכל לקרוע אינו חייב, א"כ ה"ה אם לבוש בגד שחס עליו מותר להחליף בגד אחר. ועיין ברכ"י (יו"ד סי' שמ סקי"ח), וראה במאורי אור בארוכה.

פח. **במצבת** משה העיר שאם נוטלו עמ"נ לשלם אף שאסור לעשות כן מ"מ יצא לדעת התוס' (סנהדרין כה: ד"ה מעיקרא) שאין בנטילת חפץ על מנת לשלם איסור לא תחמוד, וא"כ כיון שהאיסור רק דרבנן יצא בקריעה עיי"ש. וראה גם בארץ צבי שהעיר על דברי הש"ך שכיון שהשאיל לו החלוק אך אם משנה בשימושו הוי כמעביר ע"ד בעלים (ב"מ עח.) שרק לר"מ שם הוי כגזלן, ולא קיי"ל הכי (חו"מ סי' שט ס"ח). עיי"ש.

פט. **כ"כ** ראבי"ה (אות תתמח).

צ. **אמנם** אם שואל אין לשקר ולומר חי הוא, שו"ע שם. וראה שם בט"ז (סק"ח) שצריך לומר לו לשון המשתמע לשני פנים. ועיין שדי חמד (מערכת אבלות אות נג) כאשר אינו יודע בבירור, כיצד לנהוג.

צא. **וראה** גליון מהרש"א שם שאפילו ביום מיתה וקבורה שי"א שהוא דאורייתא, אך הניח בצ"ע מדברי הש"ך (סי' שעב סק"ג) שמשמע שבדאורייתא צריך להודיעו, אמנם כ"ז אם ננקוט שחל אבלות בלא ידיעה, אך להמבואר באחרונים שתקנת חכמים שחלות האבלות תליא בידיעה ובמרירות א"כ לא קשה. ראה תפארת למשה (שם), וחכם צבי (שו"ת סי' ג), וכן מבואר בשבלי הלקט (הל' שמחות סוף סי' מז) 'מותרין לזמנו בסעודת מצוה שהרי אבלות מן התורה לא חלה עליו עד שעת אנינות לב' וכן מבואר בפנים מאירות (שו"ת ח"ב סי' קנא) שלא להודיע שמועה קרובה במועד, ודימה דין זה למה שאין רואין נגעים במועד (לעיל ז.), ובדברי שאול תמה שגבי נגע כל שלא ראה הכהן אינו טמא, אבל כאן הרי חל האבילות והוא אינו יודע. אך לפי מה שנתבאר, דברי הפנ"מ מובנים שכלל לא חל כל שלא נודע לו. וכעי"ז כתב הרמב"ן (בתורת האדם) לגבי נפל שאף אם אבילות יום א' מדאורייתא אין נוהגין בו אבילות כדין ספק דאורייתא, כיון שאין ליבו דווה עליו וכו'.

צב. **וראה** בהג"א (פ"ג סי' עג) שהביא מחלוקת בזה. והב"ח (סי' שעד) נחלק ואסר להזמינו. אך בשער אפרים (שו"ת סי' לז), וברכ"י (סי' שמא סקט"ו) פסקו כהשו"ע שמותר, וכתב הקרן אורה שמחלוקת זו תלויה בנדון הר"ן אם יש חיוב להודיעו. שאם צריך להודיעו, אסור להזמינו גם אם אינו יודע, אך אם א"צ להודיעו, מותר גם להזמינו לסעודת מצוה כשאינו יודע. וראה פ"ת (סק"ח) שפעמים אף מותר לאח אבל לעבור וללבוש בגדי שבת בתוך השלושים, כדי שאחיו שאינו יודע על פטירת אחיהם לא יבין. עיי"ש.

צג. **ולכן** אף מותר לאשתו ובניו לעשות במלאכה, ולשמש עמו, וכן להיפך מותר לו לשמש עימה כשהיא אינה יודעת שמת אביה. גליון מהרש"א, ותפארת למשה.

צד. **כתב** ר"ח (והובא בשמו בלשון זה גם בנמו"י), 'ומקרעין לקטן, פי' על אביו שמת או על אמו וכיוצא בהן מפני עגמ"נ', ובביאור כוונתו ב'כיוצא בו' כתב באגר"מ (שו"ת יו"ד ח"א סי' רכד) כגון שנתגדל אצל אחיו ואחותו, מקרעין, אך אין כוונתו לכל קרוביו, עיי"ש.

צה. **ר"ן** בשם הרי"ץ גיאת, ומקור דבריו בספר מאה שערים (הל' אבל עמוד לא). וכן נקט הרדב"ז (אבל פ"ח ה"ד) בדעת הרמב"ם.

צו. **ואף** במתים שאין בקריעתו עליהם משום עגמת נפש, ב"י (סי' שמ).

צז. **ורק** קורעין משום עגמ"נ, ויש נפק"מ בשיעור הקריעה. עיי"ש.

צח. **וכן** כתב הט"ז (יו"ד סי' שמ סקט"ו) גבי שמועה קרובה אף שאין בה עגמ"נ. וכן פסק במטה יהודה (סי' תקנד), ובשבט יהודה (סוף סי' שפד) שקטן שהגיע לחינוך חייב בכל דיני אבלות, ממצות חינוך, ומש"כ בשו"ע שאין לבטל הקטנים מלימודם, זהו רק בקטן שלא הגיע לחינוך.

צט. **וכן** נראה בב"ח (סוף סי' שפד) שכתב שאף שמדברי הגמ' (אבל פ"ה) משמע שבשאר אבלות כגון נעילת הסנדל וכיו"ב מצוה לחנכם, וכמו שמחנכים אותם ביוהכ"פ ובתשעה באב, וכן משמע מדברי רי"ץ גיאת ורק אין לבטלם מדברי תורה, כיון שמעיקר הדין אין אבלות לקטן, אך לא נהגו לנהוג אבלות כלל לקטן. וראה מש"כ בהבנת דבריו בספר בית דוד (סוף סי' שפד), ובכתב סופר (שו"ת יו"ד סי' קעב), וע"ע חכמת אדם (כלל קנב אות יז). וראה אגרות משה (שו"ת יו"ד ח"א סי' רכד).

ק. **כן** נראה כוונתם שאם היה חייב אף בקטנותו מדין חינוך לא היו מסתפקים בדינו אם צריך הוא להמשיך לנהוג אבלות. אמנם ראה בכת"ס (שו"ת או"ח סי' לט) נראה שפירש באופן אחר דברי הש"ך, וראה יד הלוי (יו"ד סי' רח). וצ"ע. וראה בזרע אמת (שו"ת ח"ג סי' קנה) שדן לחלק בין קריעה שאפילו במת שאין בו משום עגמת נפש, אם הגיע לחינוך מקרעין לו, לבין אבילות שאינו נוהג אבלות כלל, אך דחה חילוקו שבמה נשתנה דין אבלות משאר מצות דרבנן, שהאב חייב לחנך את בנו לקיימן בקטנותו, ולמה יגרע דין אבלות משאר מצות דרבנן. וראה ברכי יוסף (בשיורי ברכה, סי' שמ סקט"ז).

קא. **והובא** בפתחי תשובה (סי' שצו סק"ג).

פטירת אביו, וכגון, א. כגון שאין לו אבי[קב]. ב. כאשר למד הוא תורה, שאם נחנכו לאבלות אתה מבטלו[קג], ודברי הט"ז הם בקטן שאינו לומד תורה. ג. בבת שאין נוהג בה חינוך[קד].

אמנם בבית הילל (יו"ד סי' שמא ס"ו) נקט עפי"ד רש"י[קה] שאין חיוב חינוך באבלות. וכתב שאין לומר שדברי רש"י רק בבת שאין חובת חינוך (כמבואר נזיר כט.), שרק כלפי נזירות חילקו בין בן לבת, אך בשאר מצוות שוין הם[קו]. אלא הטעם שאין חובת חינוך באבלות לפי"ד הרמב"ם שכתב (אבל פי"ג הי"ב) 'כל מי שאינו מתאבל כמו שצוו חכמים הרי זה אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה, ואחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה כולה', וכיון שעיקר ענין האבלות שיחזור בתשובה שבני החבורה ערבים זה בזה, ובקטן לא שייך זאת כיון שאינו בר עונשין[קז], ואינו ערב בעד האחרים[קח].

טעם נוסף כתב החקרי לב (שו"ת או"ח ח"ג סי' כח) שלא תיקנו חינוך באבלות[קט], שהרי טעם תקנת החינוך היא להרגילו במצות לכשיגדיל. וכמבואר ברש"י ותוס' (חגיגה ו.), ואם באנו לתקן חינוך בדין אבלות, הרי זה כאתחלתא דפורענותא וסימן רע ח"ו שיבא [illegible]לקטן לכשיגדיל, ולכן לא תקנו חכמים חינוך באבלות הואיל ואין זה דרכי נועם. ויש שכתבו[קי] כעין זה, שלא חייבו חכמים בחינוך הקטן, אלא בדבר שבודאי יתחייב בו כשיגדיל, אבל אבילות מנין שיתחייב בה כשיגדיל, ועוד, שהוא כפתיחת פה לצרה לעתיד שאין ראוי לנהוג בה[קיא].

18/06/2018

אימתי נוהג איסור לקיחת תינוק

אבל לא יניח תנוק בחיקו מפני שמביאו לידי שחוק. הטור כתב (סי' שצא) שאבל אסור בשמחה כל שלשים יום ואין לו ליקח תנוק כל שבעה ימים, וביאר הב"י שאיסור לקיחת תנוק הוא רק בשבעה וכדמשמע מלשון 'אבל'[קיב]. וטעם הדבר שאינו נאסר כל שלשים אף שאסור בשמחה, ביאר הב"ח (שם) כיון שאינו ודאי שיביאו לשמחה ורק חשש בעלמא לא חששו לזה רק בתוך שבעה[קיג].

בטעם האיסור

מפני שמביאו לידי שחוק. ובפשטות נאסר בכל אופן כיון שיביאהו לשמחה[קיד]. אך רבינו חננאל כתב שאינו אסור רק בפני רבים, וכלשון הגמרא 'ונמצא מתגנה על הבריות', והיינו שאם יעשה התינוק דבר שחוק והאבל ישחק הרי גנאי הוא לו, שתחת להתאבל שוחק הוא[קטו].

לבו של מי 'גס', ומי יושב על מטה זקופה

אם ליבו גס בו וכו'. מדברי רש"י (בדי"ה) נראה שהאבל לעולם יושב על מטה כפויה[קטז], וחילוק הגמרא לגבי המברין[קיז]. וביאר בזה שני פירושים. א. שלבו גס בו היינו שהאבל אינו עצוב דיו ואינו מתנהג כדרך האבלים אלא שמח, ולכן יושבין אף המנחמין על מטות כפויות כדי שירך לבו[קיח]. ב. שלבם של המנחמים גס בו שהם מכירים זה לזה היטב, ולכן יושבים עימו על מיטה כפויה. ובנמוק"י (טו:) פירש כעי"ז והוסיף שאם אינם רגילים ואוהבים 'שמא נחש ינחש לישב ע"ג קרקע'[קיט]. והביא שי"מ[קכ] שאף לאבל מושיבין על מטה זקופה, שאין דרך שישבו המברין על מטה זקופה והאבל על מטה כפויה[קכא].

כז.

מהו ענין ההליכה בדרך

ההולך ממקום למקום אם יכול למעט וכו'. נחלקו הראשונים בביאור הברייתא. תוספות מפרשים שמדובר באבל על אביו ואמו שחייב למעט בעסקיו וכיון שהוא בדרך והוי דבר האבד התירו לו[א], ונמצא שהדרך גורמת קולא. בפירוש אחר פירשו שמדובר באבל על שאר קרובים שאינו חייב למעט, אך כיון שהוא בדרך ואינו חש כ"כ אבלות, החמירו עליו יותר מאשר היה בביתו, כדי שיהיה מרגיש בצער יותר, ונמצא שהדרך גורמת לו חומרא. ובשם הרב יוסף פירשו שמיעוט עסקיו בדרך הוא בענין צרכי סעודה שאף שכאשר הוא בדרך, רגיל הוא לקנות בעצמו יותר מאשר בביתו, עתה מפאת אבילותו, ימעט[ב].

בשיטת רש"י נקטו[ג] שהאבלות נודעה לו כשהיה כבר בדרך וכיון שלא פשע ביציאתו וכבר טרח בה לכן הקילו[ד]. והוסיפו התוספות שלפירושים הראשונים שהביאו לא קשה כיצד יצא לדרך תוך כדי אבלותו, שאף שאמרו (לעיל כג.) ששבוע ראשון אינו יוצא מביתו, היינו דוקא בעירו. אך ביוצא מחוץ לעירו שריא[ה], ועכ"פ לצורך דבר האבד.

מאיזה עסקים צריך למעט

אם יכול למעט בעסקיו ימעט ואם לאו יגלגל עמהן. יש מהראשונים שביארו 'שימעט' היינו שלא יקנה וימכור ואפילו צרכיו למזונותיו, ואפילו לאחר ג' ימים יקנה ע"י אחרים. אך 'אם לאו יגלגל עמהן' היינו שיקנה בעצמו רק צרכי הדרך ומה שנצרך לחייו, ואף שאסרו מלאכה בג' ימים הראשונים אף לעני המתפרנס מהצדקה (כלעיל כא:), כאן כיון שהוא בדרך התירו לו, והוסיף הריטב"א שאף התירו לו עשית מלאכה כאשר אינו רוצה לטול מן הצדקה שאינו לפי כבודו במקום שאין מכירין אותו[ז], ולכן כדי למנוע בזיונו התירו לו משום שגדול כבוד הבריות שדוחה אפילו איסור דאורייתא[ח]. ויש שפירשו[ט] שאין הנדון על מזונות וכדומה לחיי נפש לחוד, אלא אף לקניית סחורה שאם לא יקנה

[קב] **כמבואר** במג"א (או"ח סי' שמג סק"א) שאין דין חינוך רק על האב. [קג] **ראה** כת"ס (שו"ת יו"ד סי' קעג). במצבת משה העיר שניתן ללמוד דברים המותרים לאבל. וכן העיר ממה שכתבו תוס' (פסחים פח. ד"ה שה) שמותר להאכיל תנוק מהפסח משום חינוך אף כשיש איסור שלא למנויו, וה"נ היה לחנכו לאבלות אף כשגורם לעבור ביטול תורה. ושמא ת"ת חמור מאכילת פסח שלא למנויו. [קד] **אך** ציין להמג"א (סי' שמג סק"א), ותו"י יומא (פב.), וראה ילקוט ביאורים (סוכה ב:). [קה] **תענית** (יג: ד"ה אין הבוגרת). [קו] **כן** נראה בביאור דבריו שציין לתוס' נזיר (כח: ד"ה בנו) שחילקו בין נזיר שאין מחנכים לבת, לבין יוהכ"פ שמחנכין אף לבתו, ולא ביארו טעם החילוק. ונחלקו האחרונים בדבריהם אם רק בנזיר אין חובה לחנך לפי שענין הנזירות לפרישות ותוספת קדושה, וא"צ לחנך בתו על כך, או שכוונתם להיפך שרק כלפי יוהכ"פ משום חומרתו מחנכים בת. ראה מג"א (או"ח סי' שמג) ומחצית השקל (שם), וקרן אורה, ומאירי (נזיר שם). [קז] **וציין** לדברי השו"ע (חו"מ סי' שמט ס"ג) שקטן שגנב מחזיר גנבתו רק אם היא קיימת. וכן הרמ"א (או"ח סי' שמג ס"א) כתב קטן שהכה אביו או שעשה שאר עבירות א"צ תשובה כשיגדל, מעיקר הדין, עיי"ש. והאחרונים האריכו בהגדרת חטא קטן אם אינו חטא כלל, או שרק פטור הוא מעונש, והביאו בזה סתירת הסוגיות מסנהדרין (נה:) שמבואר שהוא חייב רק רחמנא חס עליה, וביבמות (לג.) אמרו שכשמביא ב' שערות נחשב שבאו האיסורין בב"א. ראה משכנות יעקב (שו"ת אהע"ז סי' מג), אבנ"ז (שו"ת יו"ד סי' ב), ארץ צבי (שו"ת ח"א סי' עה), אור שמח (איסו"ב פ"ג ה"ב), בית שערים (יו"ד סי' תלו), חלקת יואב (ח"א סי' א), נחל יצחק (סי' ז ענף ב), רע"א (שו"ת ח"ב סי' קלד). [קח] **ראה** פמ"ג (פתיחה כוללת, החלק השני אות יז) שכתב שאין ערבות לקטנים. [קט] **ראה** עוד בחכמת אדם (כלל קנב יז) שכתב, שאף שדעת הדרישה והט"ז לחייב לחנך הקטן באבלות, מ"מ המנהג שאין מחנכים לזה, וכתב הטעם שהרי אפילו ביוה"כ קיי"ל בשו"ע (או"ח סי' תרטז) שהקטנים מותרים בכולם חוץ מנעילת הסנדל, מפני שאין חוששים כל כך אם לא ינעלו. ואילו בתשעה באב לא מצינו שיש חיוב לחנכם אפילו בנעילת הסנדל, וצ"ל שכיון שהוא דבר של צער לא גזרו חינוך כזה לקטן, ורק ביוה"כ שעיקרו מן התורה החמירו בו. [קי] **שערי** דעה (סי' שמא סק"ב), וכעי"ז כתב באגרות משה (שו"ת יו"ד ח"א סי' רכד) מדברי הנחל אשכול שאין חיוב חינוך במצוות הבאות במקרה ואפשר שלא יבואו כלל. וכעי"ז כתב המנחת חינוך (מצוה רסד אות ט) ששמע בשם חכם אחד, שלא תיקנו חינוך באבלות, שלא חייבו חינוך אלא במצוה החיובית כציצית ותפלין שהוא צריך לזה לכשיגדיל, ולכן מחנכין אותו בהן להרגילו לעשותם בגדלותו. אבל אבילות אפשר שלא תזדמן לו כלל לכשיגדיל. וכתב ע"ז שהוא דוחק. ועיי"ש בדעת הסוברים שאין קריעה רק משום עגמ"נ ולא משום חינוך, כיון שאין בזה חינוך מטעם בל תשחית. וע"ע בנחלת בנימין (שו"ת סי' נח ד"ה ועוד). ובכתב סופר (שו"ת יו"ד סי' קעג). והמהר"ץ חיות (בשו"ת סי' נח, ד"ה ועפ"ז). [קיא] **'רבים** שתו לימא', כיון שהוא לשעבר. 'רבים ישתו לא לימא', כיון שהוא לענין לעתיד (כתובות ח:). [קיב] **וביאר** טעם הדבר לפי שאיסור זה נלמד בק"ו משאילת שלום וכן מבואר בר"ן. ולכן דיו שיהא כמותו רק כל שבעה. והעיר על לשון הטור שסדר הדברים אינו מסודר. [קיג] **אמנם** המהר"י מינץ (שו"ת סי' פו) נראה שסובר שאסור בלקיחת תנוק כל ל' יום, שביאר מדוע אינו נאסר בת"ת המביא שמחה כל ל' יום, וכתב שלא נאסר רק בשמחת הרשות כגון לקיחת תנוק או כאשר השמחה היא המצוה גופא כמו שמחת נשואין, אך במצוה הגורמת לשמחה לא נאסר. וראה בערוך השולחן (סי' שצא) לחלק בין שמחה ושחוק הוא היפך הבכי ולכן אסור רק כל שבעה. [קיד] **ראה** בשלמת חיים (שו"ת סי' תרכג), ובגשר החיים (פ"כ סי"ו), וראה ביאור הגר"א (או"ח סי' תקנד סכ"א) לגבי טיול בתשעה באב. שציין לדברי הגמ' כאן. [קטו] **ראה** ר"ן, ולבוש (סי' שצא). ובר"ש בן היתום כתב 'קל דעה הוא זה, עד עכשיו בכה ועכשיו שוחק'. [קטז] **והנה** לגבי חיוב הבראה במיטה כפויה, ראה רמב"ם (אבל פ"ד ה"ט) שחיב לישב על מיטה כפויה, והראב"ד השיגו שלא ידע שורש לזה. אמנם הרדב"ז והכס"מ ביארו מקור דינוו של הרמב"ם. עיי"ש. וראה לח"מ (אבל פי"א ה"ג) שתמה בהשמטת הרמב"ם לדין סוגייתנו. [קיז] **וכ"כ** הטור (סי' שעח ס"ו) בדעת ר"י. [קיח] **וכ"כ** בפירוש קדום למסכת משקין המיוחס לרש"י 'ליבו גס בו, י"מ שהאבל שמח, יברוהו על מטות כפויות כדי שישפיל דעתו'. וכן בשבה"ל (שמחות סי' כג) בשם רש"י. [קיט] **כלומר** שמא מקפיד הוא שלא לישב ע"ג קרקע, וחושש שיהא בדבר סימן שתבוא עליו אבילות. [קכ] **ראה** עוד בילקוט ביאורים (לעיל כד:). [קכא] **וכ"כ** הטור (שם) בשם הראב"ד והרמב"ן. [א] **הנה** לעיל (כב.) נתבאר שעל כל המתים רצה ממעט בעסקו רצה אינו ממעט, ועל אביו ואמו ממעט. ודעת תוס' (כאן) שדין זה הוא בתוך שבעה וכלפי עסקי סחורה, והיינו שאין סחורה כמלאכה שא"כ אף על כל המתים אסור, מאירי (שם). וא"כ עולה שאף בדבר האבד לא התירו אלא לגלגל ע"י אחר. והבית יוסף (סי' שפ) תמה בזה, א. היאך אפשר לאוסרו אף בדבר האבד שנמצא מאבד נכסיו. ב. לשון 'ימעט' משמע שעוסק ורק אינו מרבה ולא שנאסר לגמרי. ולכן פירש שהדין שממעט היינו לאחר שבעה כשהוא בתוך שלשים, שאף שמותר במלאכה מ"מ ימעט מעט במו"מ והוכיח כדבריו מסדר דברי הרמב"ם שהעתיק הלכה זו בפ"ו עם שאר דיני שלשים. ולא בפ"ה כאשר מונה דיני שבעה. [ב] **וראה** תוס' לעיל (י: ד"ה וכלכר) שהובאה שם שיטת ר"י מבעלי התוס' שהחמיר בדבר האבד ורק כשלצורך עכשיו מותר וכשיטתו כאן. [ג] **וכ"נ** ברש"י ברי"ף. [ד] **וראה** בדברי סופרים (בירור הלכה סוף כג) באריכות בירור שיטות התוס'. [ה] **אמנם** לילך לארץ מרחקים לסחורה אסור עד שיגערו חבריו - ראה רא"ש (סי' נא) ובשו"ע (שם סעי' כה). [ו] **ריטב"א**, רא"ש, רי"ף, וכ"פ בשו"ע (יו"ד סי' שפ סכ"ג). [ז] **במצבת** משה העיר שודאי שבעירו יש יותר כבוד הבריות שלא לטול מן הצדקה, ואף שם מותר בעשיית מלאכה מטעם זה. אלא שבעירו כיון שמכירין אותו יכול ללוות, ולכן נקט הריטב"א התר זה באופן שכיח יותר כשהוא בדרך. [ח] **כמבואר** בברכות (יט:), אמנם שם מבואר שבאיסור דאורייתא התירו משום כבוד הבריות רק לעבור בשב ואל תעשה, ובאיסור דרבנן התירו אף בקום ועשה, (ראה יד מלאכי סי' קכג), וא"כ יש להעיר על מה שכתב הריטב"א שמותר במלאכה בג' ימים הראשונים, והלוא יום ראשון לדעות רבות הוא דאורייתא. ובמצבת משה נדחק שדברי הריטב"א בג' ימים ראשונים בשמועה קרובה שאף היום הראשון אינו יום מיתה וקבורה והוי דרבנן. אך העלה בצ"ע לדברי הקרבן עדה (ירושלמי שבת פ"א ה"ב) ונפסק ביו"ד (סי' שצ ס"ב) שספר שנודע לו באמצע תגלחת שאביו מת מותר לו לגמור התגלחת משום כבוד הבריות, והרי יום ראשון הוי דאורייתא (יו"ד סי' שצט), ואיך שרי לעבור בקום ועשה. [אמנם בשבט יהודה (תפילת סי' שמ) כתב שההיתר הוא משום כבוד הבריות, אך הרע"א (יו"ד סי' שצ ס"ב) נקט שההיתר הוא משום שהתחיל בהיתר, ולכן אף אם לא התחיל להסתפר בפועל ורק הניח מעפורת של ספרים על ברכיו מותר לגמור, אך שמא דבריו רק כלפי המתגלח ולא כלפי המגלח, ראה ברכ"י (או"ח סי' עא סק"א)]. [ט] **חידושי** הר"ן. והביא כן מהר"י מלוניל, וכ"נ ברש"י

הסחורה באותה העיר שהלך לשם לא ימצא כזו באותן דמים, 'יגלגל עמהן' היינו שיקנו חבריו עבורו'. ואם אינן רוצים לטרוח עבורו, מותר אף לו להתעסק, אך יתעסק בהצנע לכת באופן שיהיה ניכר שהוא מתאבל קצת.

האם הזמן הוא לענין כפיית המיטה לחוד או על כל דיני האבלות

מאימתי כופין. בראשונים[יא] נראה שנדון הגמרא הוא על כל דיני האבלות מאימתי הם חלים[יב]. אך הקרן אורה כתב לפרש שמחלוקתם היא רק על כפיית המטה, ובזה סובר ר"א שכיון שיצא המת מהבית צריך לכפות המטות שבבית, אך על שאר דיני אבלות שחלים על האדם, מודה ר"א שכיון שהאנשים עדיין עם המת הרי הוא כמוטל לפניהם, ואינו נוהגים עדיין אבלות.

כיצד ולמה כופים את המיטה

כופין את המטות. בסוגייתנו נשנו הלכות בענין כפיית המטה, וביאור 'כפיה' הוא שיהפוך המטה ראשה למטה ורגליה למעלה, וכל שהפכה יצא אפילו הגביהה ע"י הנחת ספסלים תחתיה, וכן אפילו פרס עליה מצעים[יג], כיון שאין ענין הכפיה שיצטער[יד], שא"כ היה מן הראוי שישן ע"ג קרקע או חבלים[טו]. אלא טעם וענין הכפיה כמבואר לעיל (טו.) דמות דיוקני נתתי בכם ובעוונותיהם הפכתיה[טז], ולכן כפו מטותיהם[יז]. ובירושלמי (ברכות פ"ג ה"א, מו"ק פ"ג ה"ה) אמרו כמה טעמים, איקונין אחת טובה הייתה לי בתוך ביתך וגרמתני לכפותה, אף אתה כפה מיטתך[יח]. עוד אמרו שם 'כְּפֵה הסרסור'[יט], ועוד אמרו כדי שיהא נוער בלילה ונזכר שהוא אבל[כ], ובלשון אחר אמרו מתוך שהוא ישן ע"ג מיטה כפויה הוא נוער בלילה ונזכר שהוא אבל[כא].

וכתבו ראשונים שאין נוהגין היום בהלכה זו[כב]. וכמה טעמים בדבר[כג].

א. כיון שדרים בין הגוים ונכנסין ויוצאין בבתיהם חוששים שיאמרו עליו שהוא מכשף[כד]. **ב.** שמטות שלהן לא היה ראשן בולט והיה ניכר בהם הכפיה, אבל מטות שלנו ראשיהן בולטין ואין ניכר כשכפום והפכום[כה].

ויש שכתבו[כו] שמ"מ אף בזמננו שאין כפיית המיטה, אך אסורים לישב ע"ג כסא[כז], ולישן ע"ג מטה, אלא ע"ג קרקע[כח]. ובחולה וזקן יש להקל לישב ע"ג כרים וכסתות[כט], ויש שכתב[ל] שמותר לישן ע"ג כסתות[לא].

שיטות הראשונים בביאור מהו 'גולל'

משיסתם הגולל. נחלקו הראשונים מהו הגולל. דעת רש"י[לב] שהיינו כיסוי ארונו של המת[לג], וכתב הר"ן שלשיטתו לדעת רבי יהושע הזמן הקובע הוא רק סתימת הארון[לד], ודעת ר"א שאמר משיצא מפתח הבית היינו אפילו אם לא נסתם הארון. אך גם רבי אליעזר מודה הוא שאם נסתם הארון אעפ"י שלא יצא מפתח הבית, מתחילים כבר באבילות. ולפי"ז צריך לומר שבמעשה דר"ג הוציאוהו במיטה ולא בארון, ולכן אמרו לו שכבר נהגו ביציאת הבית, וסתימת הגולל זמנה מאוחר מיציאת הבית[לה]. אך הראשונים[לו] האריכו בקושיות על פירושו של רש"י[לז], ולכן פירשו ש'גולל' הוא הקרוי מצבה[לח], לאחר שכיסו המת וסתמו הקבר מניחים אבן מצבה לסימן[לט], ורק כאשר גמרו לכסות את הארון באבנים או בנסרים כמנהגם, מתחילים דיני האבלות[מ].

יש שפירשו[מא] שהגולל אין נותנים אותה על קבר סתום לסימן, אלא שהוא הסוגר לקבר, ותחת הגולל הקבר חלול ומניחים את הגולל על פתחו לסתמו, וכל שאינו רואה פני המת אין לו דין גולל. ולפירושם הציון שעושים בימינו על הקבר, כיון שאינו רואה פני המת, אין בו דין גולל.

מדוע אין כופים את המיטות בשבת

מאימתי זוקפין את המטות בער"ש. נתבאר בסוגייתנו שלא נוהג בשבת דין כפיית המיטה. ולעיל בגמרא (כג:) מבואר שיש מי שסובר שיש אבלות בשבת, ולכאורה יקשה על שיטתו מברייתא זו. וכבר כתבו תוס' (שם ד"ה יש אבלות) שאף לשיטתו אינו נוהג אלא דברים שבצנעא[מב]. אמנם יש מן הראשונים[מג] שנחלקו וסוברים שלפי מאן דאמר זה נוהג כל דיני אבלות בשבת, ויקשה עליהם מסוגייתנו. והרמב"ן[מד] תירץ בשני דרכים. **א.** שכפיית המיטה יש בה צער גדול[מה], ולכן הקלו בה בשבת. **ב.** שזוקפין רק את שאר המטות לכבוד הרבים שמסובין עליהן[מו], אך האבל עצמו עדיין כופה מטתו וישן עליה[מז].

מתי זוקפים את המיטות בערב שבת והטעם

מן המנחה. בתוספות דנו אם הכונה למנחה גדולה או קטנה. ובנמוק"י (טז:) כתב שהוא בזמן מנחה קטנה, אמנם בתלמיד הרשב"א כתב שמסתבר שהיינו

כאן וברי"ף. **י. ולשון** גלגול יל"פ שכל שאינו לבדו אלא עם חבורה, קרוי גלגול. [כעין כתובות סז. רצונך שתגלגל עימי בעדשים, שענינו להצטרף אלי]. **יא. ר"ן** ובראש ובנמוק"י (טז:), וכן מבואר בטור (סי' שעה א) ובב"י (שם). **יב. ומה** שנקט כפיית המטה, כתב תוס' הרא"ש לפי שזה כל אדם מקיים, ומשא"כ נעילת הסנדל שיש שהולכים יחף. **יג. כ"כ** הטור. אך אין הלכה זו מוסכמת, וי"א שאסור לישן ע"ע כרים וכסתות אף על הקרקע, ראה להלן, ועיין בשבות יעקב (שו"ת ח"א סי' ו) שהיקל בענין זה עפי"ד הטור הללו, וראה בארוכה בדברי סופרים (סי' שפז ס"ג). **יד. אמנם** ראה תוס' (לעיל כא.) ש'מטות שלנו כך יכולין לשכב בנחת מצד זה כמו מצד זה'. ומשמע מדבריהם שיש ענין צער בכפיה, וצ"ת. **טו. אמנם** ראה ערוך השולחן (סי' שפז סק"א) שנקט שיש שני דינים בכפית המטה, האחד, משום שדרכם היה לישב על המטות והאבל צריך לישב על הקרקע, ולכן כופה המיטה שלא ישב עליה, ודייק כן מהלשון 'שבער"ש זוקפין ומ"מ אינו יושב עד שתחשך', ומשמע שהכפיה לצורך ישיבה, [ראה גם בר"ש בן היתום כתב בטעם שאין כופים מיטת כלים לפי שלא אמרו לכפות המיטה אלא במיטה לשינה כדי שישכב ארצה]. וטעם נוסף מטעם האמור דמות דיוקנו וכו', ולכן לא סגי שישן ע"ג הקרקע אם לא שגם יכפה מטתו. **טז. ראה** נמוק"י (ב"ק לו. מדפה"ר) שכל הצורות נקראות כן ע"ש אדם הראשון שבצלם אלוקים וגו' ו'דיו' פירושו שנים כמו דיו פרצופיו (ברכות סא:). **יז. כל** זה עפ"י הטור (יו"ד סי' שפז). **יח. ומשמע** שלטעם זה הוא לעורר לב החיים אשר גרמו למותו לשוב בתשובה. **יט. והחרדים** בביאורו לירושלמי (ברכות) ביאר שאין טעם הכפיה להורות על העבר אלא לעתיד שיכוף היצר הקרוי סרסור, אך הקרבן העדה (במו"ק) כתב שהמיטה היא הקרויה סרסור בין איש לאשתו. וכתב בהגהות חת"ס שמטעם זה אף נוהגין להפוך המראות בבית, שאף הם סרסורים בין איש לאשתו, וגם בהם נראה דמות דיוקנו. [וראה בשערים מצוינים בהלכה שדן על הפיכת המראות בכל בתי האבלים, כמבואר בגמ' להלן גבי כפיית המיטה]. **כ. וטעם** זה אף הביא הפרישה שם בשם ירושלמי (ברכות פ"ג ה"א), הובא גם בר"ח (לעיל כא.). **כא. וההבדל** בין שתי הלשונות ביאר הפני משה שלטעם א' הוא שאם יתעורר בלילה מאיליו יזכור שהוא אבל, אך למ"ד השני שהמיטה כפויה ואינו רגיל בה ומצטער, היא תגרום לעוררו, ועיי"ש במראה הפנים שכתב לפרש שנחלקו אם חייב לישן על המיטה הכפויה. עיי"ש. וראה בשבלי הלקט (הל' שמחות פי"ח) ביאור מחודש שמתעורר ונזכר שהוא אבל ונמנע בתשמיש שאבל אסור בתשמיש. ובתניא רבתי הוסיף שאם לא ישן עם אשתו א"צ לכפות מטתו. **כב. וכ"פ** השו"ע (יו"ד סי' שפז ס"ב). וכתב רע"א (שפז ג) שמ"מ ראוי להפך הכר והכסת. וראה במעבר יבוק (חלק מנחת אהרן סוף פ"ה) שמ"מ כופין המיטה שהיה המת עליה. אמנם במשמרת שלום (סי' כ יח) כתב שאין נוהגין כן ורק פורסין עליה כיסוי בד ללא קישוטים. **כג. טור** (יו"ד סי' שפז). וראה תוס' (לעיל כא.), ותוס' הרא"ש כאן, ורא"ש (סי' עח). וראה בערוה"ש (סי' שפז סק"ג) שכתב ע"פ דרכו (שם סק"א) שם טעם נוסף שכיון שאין רגילים לישב על המטות לכן א"צ לכפותן. **כד. והביאו** כן עפי"ד הירושלמי שהדר בפונדק אין כופה מטתו, שלא יאמרו חרש הוא [היינו מכשף]. **כה. ראה** פרישה (סי' שפז אות ו) מדוע לא יזקפום על צידם כמו מטה שנקלטיה יוצאין. **כו. ש"ך** (שם סק"א). וראה שאילת יעב"ץ (שו"ת ח"א סי' נא) שהוכיח כן מתענית (כו:) שדין כפיית המיטה שרשו ויסודו ממה שאסור לישן ע"ג מטה, ולכן אף שבטל דין הכפיה, אך מ"מ שורש האיסור לישן ע"ג מיטה עדיין קיים. וראה דברי סופרים [בירור הלכה סי' שפז ד"ה ובשעת] שהשיגו מדברי הגבורות ארי (תענית ל:) שהוכיח שחלוק דין כפיה באבל שהכפיה עצמה היא המצוה, ומשא"כ בת"ב שהיא רק כדי שלא ישן על מיטה. עיי"ש ראיותיו לזה. **כז. ראה** ט"ז (סק"א) שכשיש מנחמין חייב לישב ע"ג קרקע. אך כשאינם רשאי לעמוד ולילך, אך בכל אופן אסור לישב ע"ג כסא. **כח. דנו** הפוסקים אם מ"מ ראוי להניח בגד בינו לקרקע להפסיק כמש"כ הברכ"י (סי' תקנב) מדברי המקובלים, או שאין להקפיד בכך, וכמו שנהג מהרי"ל ללבוש בגד ישן שלא לקלקל בגדיו הטובים (שער"ת שם סק"ג), ואף שבת"ב לכו"ע מותר לישב ע"ג בגד כמש"כ המג"א (או"ח סי' תקנט ס"ב), אך באבל אפשר שאסור (פמ"ג (שם), וא"ר (סי' תקנט).

כט. הש"ך (שם). **ל. הרע"א** (שם). **לא. ובפ"ת** (שם סק"ג) הביא שהפנים מאירות (שו"ת ח"ג סי' קנ) חולק על עיקר האיסור לישון ע"ג מטה. וכן ציינו בגליון מהרש"א [והביאו גם הברכ"י, וכתב עליו שהמיקל לא הפסיד]. וראה בלחם שמים (להיעב"ץ, פ"ג מ"ה) מה שתקף למי שהשיג על דין שינה הקרקע. ולמעשה לא נהגו העולם לישב ולישן ע"ג קרקע, ראה בשבו"י (שו"ת ח"א סי' ו) שהאריך שמותר לשכב ולישן ע"ג כרים וכסתות בקרקע, ודי שמשנה בכך משכבו, וע"ע תפארת למשה שחילק בין ישיבה ושינה כיון שאף כל השנה ישנים על מטה עם כרים וכסתות לכך מותר לישן על הקרקע עם כרים וכסתות. וכן בישיבה, ראה בערוה"ש (סי' שפז) שמותר ע"ג ספסל נמוך סמוך לארץ, וראה גשר החיים (פ"כ ה. סקי"א) שיש מחמירים עד טפח. וי"א ג' טפחים (מהרש"ם בדעת תורה יו"ד שם). **לב. כתובות** (ד:), ושבת (קנג:), ועירובין (טו:) ועוד. **לג. בטעם** שהוא קרוי גולל, ודפנות הארון נקראים דופק, ראה בתוס' כתובות (שם) על שם שהגולל דופק עליהם. וראה עוד בתוס' שבת (קנג: ד"ה עד), ומהרש"א שם. **לד. והנה** להלכה קיי"ל כר"י משיסתם הגולל, ולדעת רש"י הלוא פעמים זוהי חומרא יותר מהשיעור משיצא מפתח ביתו כאשר סגרו הארון בבית, וא"כ היה לפסוק באופן כזה כר"א, שהרי הלכה כמיקל, מצבת משה. [אך לדעת הר"ן להלן אף ר"א מודה בזה]. **לה. שאם** הוציאוהו בארון א"כ כבר קדם זמן הגולל לזמן היציאה מהבית, וכן הקשה בחידושי תלמיד הרשב"א, ובאור זרוע (סי' תכד), על רש"י שמהגמ' משמע ששיעור ר"א קודם לשיעור ר"י ממה שאמרו 'כבר כפינו', והוכיח מזה שאין זה סתימת הארון שנעשית בבית, אך להנ"ל א"ש. ועי' ריטב"א (סוכה כג.) שתירץ שאפשר שהיה מנהגם לסתום הארון במסמרים רק סמוך לקבר כדי שיוכלו להראותו לקרוב שבא מחוץ לעיר. ומה שנקטו הראשונים שאם יסגרו הארון בבית נחשב סתימת הגולל לרש"י, כן כתב גם הטור (יו"ד סי' שעה) בשם הרמב"ן שלדעת רש"י אפילו סגרו הארון במסמרים בבית [על מנת שלא יפתח עוד, ראה גם ב"י (יו"ד סי' שעה ס"א)], נחשב סתימת הגולל, אמנם ראה ש"ך (יו"ד סי' שעג סקי"א) שנקט שאף לרש"י אין סתימת הארון חשובה לבדה סתימת הגולל כשהיא בבית, ורק בקבר. וראה תוס' סנהדרין (מז: ד"ה משיסתום) בשם יש מפרשים, ובריטב"א סוכה (כג.) מש"כ לד' רש"י. **לו. ר"ן** כאן, ותוס' כתובות (ד:), רא"ש (סי' לט), תוס' ברכות (יט:). ועי' ב"י (יו"ד סי' שעה ס"א) כתב שדעת הרמב"ם (אבל פ"א ה"ב) כהתוס'. **לז. הקשו** ממה שמצינו (סוכה כג.) גולל מבעלי חיים, וא"א שיהא בע"ח סתימת הארון. וכן ממה שריבו בחולין (עב:) טומאת גולל מהפסוק 'על פני השדה', והרי כיסוי הארון טמון באדמה. ראה ברשב"א (בתשובה ח"ג סי' שא), ובאור זרוע (אבלות סי' תכד) שיישבו הקושיות לדעת רש"י. **לח. הנה** בשבת (קנג:) ובסנהדרין (טו:) מבואר בתוס' שדעת ר"ת שגולל הוא המצבה שנותנין לציון, וכ"נ ברא"ש ובר"ש (אהלות פ"ב מ"ד) כאשר נותנים אותה מיד, אך אם שוהים זמן מה להקמת המצבה ודאי שחלה האבלות בסתימת הקבר, כמבואר ברא"ש (סי' לט), ובטור (שם). אך הרמב"ן (המובא בב"י שם) כתב בדעתו שגולל הוא אבן גדולה שנותנים לסתימת הקבר, ולא לעשות נפש [ציון] אלא לסתימה. **לט. וקרוי** גולל מפני שאין האבן מיטלטלת אלא על ידי גלגול נקראת גולל, מלשון 'וגללו את האבן'. ובריטב"א העיר שא"כ זמן זה לעולם הוא מאוחר מהיציאה מהבית, והיה לו לומר 'עד שיסתם הגולל', ומה שנקט 'משיסתם' משום שהוא כתשובה לשאלת 'מאימתי כופין'. **מ. והוסיף** הר"ן שהוא כאשר החזירו פניהם מללוותו, וכ"פ בשו"ע (יו"ד סי' שעה), ראה בדברי סופרים (סי' שעה ס"א) למנהגנו היום שהוא בגמר כיסוי המת, ועד שלא השלימו את התל עפר שעל קברו, אין מתחילים בהלכות אבלות. **מא. ראה** ר"ש ורא"ש אהלות (פ"ב מ"ד), וריטב"א (סוכה כג) וכן הוא ברמב"ן. **מב. וכן** לא קשה לדעת הראב"ד (הובא ברמב"ן שם), שהנדון הוא אם מותר לנהוג אבילות, אך לכו"ע אינו חייב. **מג. ראה** ריטב"א (לעיל כג:) ובילקוט ביאורים שם. **מד. תורת** אדם ענין שבתות ויו"ט. **מה. ראה** שם שהוכיח כן מתענית (ל:). **מו. והרמב"ן** לשיטתו המבואר להלן שחייב לכפות כל המטות בבית אף של האכסנאים, ובזה שייך להקל בשבת לזקוף קודם השבת לצורך אותם שיבואו. **מז. וראה** ריטב"א שם שכתב שאלו שינויים דחוקים. עיי"ש.

מנחה גדולה[מח]. ומכל מקום כתבו שרק זקיפת המיטה התירו קודם לפי שא"א בלילה, אבל שאר דיני אבילות נוהגים עד שתחשך. ובטעם הדבר שהתירו לזקוף קודם כניסת השבת כתב בפירוש ר"ש בן היתום, שהוא לפי שמוסיפין מחול על הקודש. והמאירי כתב שכיון שזקיפת המטות הוא דבר שא"א לעשותו ברגע אחד ומוכרח להקדימו קודם לשבת[מט], וקבעו שיעור אחד שמספיק אף למי שיש לו מטות רבות[נ]. ובגיליוני הש"ס ציין לספר הפרדס לרש"י (סי' ק, וסי' קיט) שמן המנחה ולמעלה מתחילים לחול דינים מהיום העתיד לבוא[נא].

מתי פוסקים דיני האבלות בערב שבת

אעפ"כ אינו יושב עד שתחשך. מתבאר שאף אם התירו זקיפת המיטה, אבל שאר דיני אבלות כישיבה על ספסל לא הותרו עד שחשכה, ודנו הפוסקים מתי מפסיקים דיני האבלות האם רק בשחשכה[נב], או אף כאשר קיבל שבת בזמן מוקדם יותר, וכן כאשר קיבלו הציבור את השבת והוא נגרר אחריהם, ויש שכתבו שאף ללא שקיבל שבת מותר מזמן מנחה קטנה[נג].

דין האבל בישיבה על כסא

אינו יושב עליה עד שתחשך. תוס' (ד"ה מן) כתבו שמכאן המנהג שאין יושבין על כסא וספסל[נד]. ואף שיש לדחות שרק מיטה שדינה בכפיה לכן גם אסורה בישיבה[נה], אך כסא שאין דינו בכפיה מותר לישב עליו.

ויש שפירשו דבריהם רק כלפי ער"ש שכמו שאין יושבין על המטה הזקופה כך אין יושבין על כסא, אך על כל שבעת ימי האבלות פשיטא להו שאסור. ויש שפירשו דבריהם שכוונתם לבאר המקור לאיסור הישיבה בכל הימים כיון שבגמרא לא הוזכר[נו].

ועניין מקום ישיבת האבל לא הוזכר בסוגייתנו[נז]. ובטור (סי' שפז) כתב שבשעת שינה או אכילה יושב ע"ג מטה כפויה. אך כל היום יושב ע"ג קרקע וכן המנחמין יושבין עימו ע"ג קרקע[נח], והביא מקור הדברים ממה שאמרו בגמרא 'דאמר ר' יהודה אמר רב מנין לאבל שאינו רשאי לישב ע"ג המיטה אלא ע"ג הארץ דכתיב (איוב ב יג) 'וַיֵּשְׁבוּ אִתּוֹ לָאָרֶץ'[נט], וכבר כתב הפרישה שאין מימרא זו בגמ' שלפנינו, ונמצאת היא בגמ' כת"י[ס].

האם האבלות נגמרת בליל השביעי או רק ביום

ולמוצאי שבת אעפ"י שאין לו אלא יום אחד חוזר וכופה. נחלקו הראשונים מתי עומדים מהאבילות. שבתחילת היום השביעי ודאי אומרים שמקצת היום ככולו, ומפסיקים האבלות בשחרית. אך לגבי הלילה נחלקו האם מקצת הלילה נחשב כבר כמקצת היום או לא[סא]. הריטב"א כתב שמסוגייתינו מוכח שאינו עומד מאבלותו רק למחרת כשינהג מקצת יום שביעי ויעמדו מנחמים מאצלו, ואין אומרים שאף מקצת הלילה ככולו[סב], שאילו היה רשאי לעמוד מאבלותו במקצת הלילה, א"כ מדוע צריך לכפות למוצאי שבת את מיטתו, הרי דיו שינהג אבלות עתה מעט זמן בשאר דברים ויעמוד, ולמה יכפה מטתו כשאינו עתיד לישן עליה. ועוד שהרי א"א לצמצם, וא"כ מיד שיצא שבת ודאי עבר כבר מעט מהלילה ורשאי כבר לעמוד מאבלותו. אך דחה ששמא אף אם נאמר שמקצת הלילה ככולו, מ"מ צריך שינהג במעט זמן זה בכל דיני האבלות, ולכן חייב לכפות מטתו אף שמיד אח"כ יפסיק אבלותו.

והרמב"ן הקשה להיפך, שאם אין הלילה נחשב למקצת היום, ועומד רק למחרתו, א"כ מאי קמ"ל שצריך לכפות עתה מטתו, ואדרבה הוכיח מכך שקם מאבלותו כבר בלילה, ומכל מקום צריך תחילה לכפות מטתו[סג]. אך הריטב"א השיב על דברי הרמב"ן שזהו חידוש הברייתא שאין עומד מאבלותו בלילה[סד].

שיטות הראשונים בחיוב הכפיה לכל המיטות שבבית

לא מטתו בלבד הוא כופה אלא כל מטות שיש לו בתוך ביתו. דעת הראב"ד[סה] שהכונה היא רק למיטת אשתו ובניו, כיון שאף בהם שייך אבלות מדין כל המתאבל עליו מתאבל עימו (כ:). אך מיטות אכסנאין השוהין בביתו אף שהמיטות שלו כיון שאינם עומדים ומיועדים עבורו אינו כופה. אך דעת הרמב"ן[סו] שמטות אשתו ובניו א"צ לרבות כי הדבר פשוט שחייבים הן בכפיה מצד עצמם[סז], וא"כ מוכרח לומר שנתרבה אף מטות המיוחדות לאכסנאים ואף שאינו ישן עליהן שצריך לכופן[סח], ורק כשבאים אורחים מותר לזקוף להם את מיטתן לצורך שינה, אבל כשהולכין חוזר וכופה[סט].

האם רשב"ג חולק או מוסיף

רשב"ג אומר דרגש מתיר את קרביטיו והוא נופל מאליו. הנמוק"י מבאר שנחלק רשב"ג על ת"ק וסובר שלא די לזוקפו אלא צריך דווקא להתיר לולאותיו, שעי"ז יהיה כפוי ויפול על הארץ[ע]. אך הריטב"א כתב שרשב"ג אינו חולק על ת"ק, אלא מוסיף שלא רק זקיפה מועילה אלא גם התרת לולאותיו[עא].

מהי ערסא דגדא

ערסא דגדא. רש"י מבאר מטה שעושין אותה למזל טוב, ואין משתמשין בה כלום אלא מייחדין אותה לשרות מזל טוב עליה. ובשבת (סז:) הוסיף

מח. **וכ"כ** ב'פירוש לאחד הקדמונים על הרי"ף'. ולכאורה יש נפק"מ בדבר לענין נפילת אפים במנחה בער"ש שכתב הגר"א (או"ח סי' רסז ס"א) שמקור הדין מכאן. ובביאור הלכה שם כתב שמ"מ אין לזוז מפסק הפמ"ג שהובא שם, שאף במנחה גדולה אין נופלין על פניהם.

מט. **כיון** שבשבת אסור שהמטות יהיו כפופות, וכן מפני הטורח, או שיש בזה חשש מלאכה של אוהל, ולכן נתנו זמן מספיק.

נ. **הנה** השו"ע (סי' ת ס"א) העתיק דין הגמרא שאין כפיית המיטה נוהגת בשבת, ואף שכבר כתב לעיל (בסי' שפז) שכלל אין בזמננו דין כפית המיטה, וביארו האחרונים שיש נפק"מ בדבר לענין הפיכת הכרים שנהגו בזה כמו שכתב הריב"ש (סי' סט), וכתב הרדב"ז (ח"ד סי' קג) שיש להחזירם כתקנם בשבת, אך יל"ע אם שרי מן המנחה או רק סמוך לחשכה, שלכאורה תלוי בטעמי הראשונים הנ"ל.

נא. **עי"ש** כמה דוגמאות לכך, אמירת צדקתך במנחה בשבת ערב יו"ט. והורדת כלים מהסוכה מן המנחה ולמעלה (סוכה מח.) ועשיית מלאכה בער"ש שאין בה סימן ברכה.

נב. **ראה** מג"א (או"ח סי' תקמח סקי"ד), וא"ר (סי' קלב סק"ד).

נג. **ראה** גבעת שאול (שו"ת סי' עב) שכתב שמה שנוהגים העולם בע"ש תוך ז' ימי אבילות לישב על כסא וספסל, וללבוש מנעלים תיכף אחר חצות היום מפני כבוד שבת, טעות הוא, והוכיח כן מסוגיין שאסור לישב עד שתחשך, וכ"כ האלף לך שלמה (יו"ד סי' שיח). וכן בשו"ת שיבת ציון (סי' ס) האריך להוכיח כנ"ל, אך כתב ש'תחשך' אין הכוונה צאת הכוכבים אלא משקיעת החמה משום דין תוספת, ולכן כתב שפוסקת אבלותו בזמן אמירת ברכו לפי שנגרר אחר הרבים. ואם גר במקום לבדו אינו יכול להקדים בעוד היום גדול קודם זמן מנחה קטנה ואפילו נוהג בשא ימות השנה להקדים הרבה. וראה בדעת קדושים (יו"ד סי' ת) שאם מקבל שבת מבעוד יום מותר. וראה בזה השולחן שהאריך להוכיח שכל דיני האבלות נוהגים עד שחשכה ממש. אמנם בגשר החיים (ח"א פרק כא ענף יב אות ג) הביא משיבת ציון שנקט שמותר בזמן מנחה קטנה אף בלא קיבל שבת. וכן בערוך השלחן (יו"ד סי' ת' ס"ה) כתב שמזמן מנחה קטנה מבטלין סימני האבלות [היינו כפיית המטה], ולבישת מנעלים מותר בסמוך לשבת דהיינו מפלג המנחה ולמעלה שהוא שעה ורביע קודם הלילה. ובבית דוד (יו"ד סי' קעח), אחר שמפלפל בסוגיין מסיק שבמקום שאנו רואים שיושבים על גבי כסא מבעוד יום אין לבטל המנהג, כי טעם גדול יש להם. עיי"ש. ובדבר משה (יו"ד סי' יד) השיגו שכל דיני אבילות בישיבת קרקע וחליצת מנעל נוהגין עד שתחשך, אך לגבי רחיצה התיר מן המנחה ולמעלה (והשיג על המג"א או"ח סי' תקמח סקי"ד). וע"ע בפני אהרן (שו"ת יו"ד סי' כט, ל, לא), ובתוך דבריו אף היקל עפ"י המקובלים מע"ש אחר חצות לפי שמתחיל לבוא נשמה יתירה, והביאו בקצרה בעיקרי הד"ט (יו"ד סי' לו אות לד), ובראש משביר (שו"ת ח"א יו"ד סי' כו, כז, כח) באריכות רבה, וכן בחיים ביד (שו"ת להגר"ח פלאג'י, סי' קכה אות ע) כתב שמנהגם בזה הוא שעה ט' ומחצה אפילו במקום שאין ציבור. וע"ע בשלמת חיים (שו"ת סי' רכז) שנקט מזמן פלג המנחה, ובישוע"י (או"ח סי' תקמח ס"ו) כתב משתי שעות סמוך לערב.

נד. **ראה** רש"ש שדברים אלו בתוס' הם תחילת דיבור ואינם שייכים לדבריהם שלעיל, וכ"כ ביד דוד וקרן אורה. ומיושבת קושית המהרש"א.

נה. **והיינו** שמסתפקים התוס' אם איסור הישיבה נובע מדין כפיה. וא"כ אינו שייך בכסא וספסל או שהוא דין נוסף.

נו. **ראה** יד דוד שנחלקו בזה הדבר משה (שו"ת ח"ג סי יד), ושו"ת בית דוד (סי' קעח).

נז. **וראה** כס"מ (אבל פ"ד ה"ט) שביאר השגת הראב"ד (שם) שסובר שאין דין לישב ע"ג מטה כפויה, ורק חיוב לכפותה.

נח. **אך** אם אמר להם לישב ע"ג ספסלין ומחל על כבודו רשאין, דרישה (סק"א), וע"ז סומכין האידנא שמסתמא מוחל לפי שטבע האנשים חלוש. וראה בדברי מלכיאל (שו"ת ח"ב סי' נב) שחידש שה"ה שמועיל מחילת המנחמים לאבל שלא יצטרך לישב ע"ג קרקע ויהיה רשאי לילך או לעמוד.

נט. **ראה** ברד"ל בהקדמתו לפדר"א (קונטרס עמק ברכה. סק"ז), ובהג"ה שם.

ס. **וכן** הובאה ברי"ף (יט.), ובראש (סי' לט).

סא. **וראה** בזה גם לעיל יט: בילקוט ביאורים.

סב. **וכ"כ** בתלמיד הרשב"א, והוסיף שכיון שצריך לספור שבעה ימי אבלות, וספירת לילה אינה נחשבת ספירה (ראה מגילה כ:), וכ"כ התוס' (לעיל כא: ד"ה אפילו), וראה עוד ברא"ש (סי' ל) שהריב"ב הסתפק בזה, ובאו"ז (אבלות סי' תנ), ושבלי הלקט (שמחות סי' מ). וראה קר"א.

סג. **כיון** שלפי שיטתו צריך שינהג בכל הדינים, ראה ביאור הגר"א (סי' שצה ס"א). והוסיף הרמב"ן וכתב שאף שיכול לקום מאבלותו כבר בליל שביעי, אך אם הוא ממתין שיבואו מנחמין בשחרית אינו פוסק מאבלותו עד הבוקר. והריטב"א השיגו בכמה טעמים. א. שא"כ נתת דבריך לשעורין. ובידו להחליט מתי תסתיים האבלות. ב. מי יכריחו להמתין למחר, וכי בשופטני עסקינן. ג. מדוע יבואו המנחמים למחר לנחמו והם גורמים לו צער בהמשך האבלות. ולכן הסכים כדעת הראשונים שאין אומרים שדי במקצת הלילה.

סד. **ולהלכה,** השו"ע (יו"ד סי' שצה ס"א) פסק כהראשונים שבעינן דווקא מקצת מהיום. אך ראה רדב"ז (ח"ג סי' תקנט הובא פ"ת שם). שלענין מצוות כתשמיש ות"ת יש להקל כדעת הרמב"ן, שדי במקצת לילה. ובדברים שאין בהם מצווה רק רשות כרחיצה וכדומה, יש להחמיר ולאסור עד שיתחיל מקצת מהיום. והט"ז (או"ח סו"ס תקנה) הביא סברא להיפך שלגבי תשמיש לא אמרינן אף שמקצת היום ככולו, ואינו מותר אלא בלילה שלאחריו.

סה. **והסכים** עמו בנמוק"י (יז.), ובראש (סי' עח).

סו. **והסכים** הריטב"א לדבריו.

סז. **והרא"ש** השיבו שודאי שיש חידוש באשתו ובניו שמתאבלים רק לכבודו שצריך לכפות מטתם. ובתלמיד הרשב"א תירץ שבא לרבות אפילו מיטות בניו הקטנים.

סח. **והוכיח** כן ממה שפטרו רק מטה המיועדת לכלים שהיא תיבה בעלמא, ולדעת הראב"ד יותר היה ראוי לחדש שאפילו מיטה המיועדת לשינה כיון שאין הוא ישן אלא אכסנאים פטורה. והרא"ש השיב על טענה זו שאדרבא מיטה המיועדת לכלים כיון שהיא לשימושו יש בה חידוש יותר ממיטת אכסנאים שאינה עבורו. והמאירי תירץ שהוצרכו למעט מיטת כלים אף שלפעמים ישן עליה.

סט. **ובתענית** (ל:) הובאה ברייתא זו השנויה כאן לגבי אבל, והובא שם שנחלקו ר"י ורבנן אם דין הברייתא על שאר מטות הוא גם בת"ב או רק באבל. והקשה בחלקת בנימין לדעת הראב"ד שהרי אשתו ובניו חייבים בת"ב כמוהו, ומה שייך לחלוק אם כופה מיטתם. וכתב ליישב לפמש"כ בגבו"א (שם) שבת"ב החיוב לכפות המיטה שונה מהחיוב באבל, ועניינו רק להיכר שלא ישב עליו, ולכן סוברים רבנן שדי במיטה אחת כפויה שיהא היכר. עוד כתב ליישב לפי"ד הגרי"ז (על הרמב"ם סוף הל' תעניות) שמחלוקת ר"י ורבנן שם הוא בערב ת"ב בסעודה מפסקת, ונחלקו אם דינה כאבלות וחייב בכפה"מ, או כאנינות שרק יש איסור ישיבה, עיי"ש, וא"כ אפשר שרק הוא אכל סעודה מפסקת ולכן רק עליו יש החיוב לכפות מטות בני ביתו, עיי"ש בארוכה.

ע. **וכן** כתב הרמב"ן שלרשב"ג לא די בזקיפה, והקשה למה בהמשך הגמרא פסקו הלכה כרשב"ג המחמיר, והרי הלכה כמיקל, ותירץ שאין מחלוקתם בהלכות אבלות אלא מהו האופן שניכר יותר כפיית המיטה אם בזקיפה או בהתרת הרצועות, ועכ"פ מוכח מדבריו שרשב"ג פליג על ת"ק לחומרא. וכ"כ בשיטת ריב"ב (יז.). וכ"כ במצבת משה שלכן הוצרכו לפסוק להדיא שהלכה כרשב"ג ולא סמכו על הכלל הלכה כמיקל באבל. אמנם ציין שבירושלמי (פ"ג ה"ה) משמע שרשב"ג (שם הגירסא רשב"א) מיקל, וכמו שדייק שם הקרבן העדה.

עא. **וממה** שאמרו בהמשך הלכה כרשב"ג, צ"ל לפי דעתו שלת"ק אין מועיל התרת קרביטיו ודווקא לזוקפו. וטעם הדבר יש שכתב שס"ל לת"ק שאם מתיר את קרביטיו נתפרקה המיטה לגמרי ולא נחשב כפיה ולא קיים המצוה אלא נפטר ממנה.

שהוא למזל הבית מונחת משום ניחוש[עב]. והר"ן (סנהדרין כ.) תמה שח"ו תהא כזאת בישראל והוא מדרכי האמורי ואף חמור ממנו[עג]. ולכך פירש שעשיית מטה נוספת על מה שצריך לצורך הדרים בבית, היא סימן של עושר[עד], שמראים שיש להם דברים שאינם צריכים, וקרויה 'מטה של מזל טוב' בדרך השאלה, אך אין הכוונה ל'מזל'[עה]. ובתוס' הרא"ש[עו] כתב שאין בדבר משום דרכי האמורי שכיון ש'שרא דעניותא נביל שמיה' (פסחים קיא:), אך 'שרא דעשירותא נקיד שמיה', וכשהבית נקי ומסודר ויש בו מטה מוצעת אין שר העניות שוכן שם אלא שר העשירות. ויש שפירש[עז] שאין לך דבר שאין לו שר של מעלה ממונה עליו[עח], וכיון שהוא שלוחו של מקום ראוי לעשות דבר לכבודו[עט].

דין אבלות במלך

והוא מיסב על הדרגש. מבואר שאף שכל אבל חייב בכפיית המיטה מ"מ מלך אבל פטור. ונחלקו הראשונים בפטור זה. שדעת הרמב"ם (הל' פ"ז [illegible] שחייב בכל דיני אבלות[פ] ורק בכפיית המיטה פטרוהו ורק כשהוא לפני העם משום כבודו. ויש שכתבו[פא] שפטור מכל דיני אבלות[פב], והזכירו כפיית המיטה כדוגמא לכל דיני האבלות[פג].

האם אוכלים בשר ויין בסעודת הבראה

מידי דהוה אאכילה ושתיה. גירסת הגמרא כאן שהוזכר שבסעודת ההבראה מביאין לפניו אכילה ושתיה[פד]. אך בנדרים (נו.) הוזכרה שאלה זו משמו של רבינא [ולא בשם רב אשי כבסוגיין], 'מידי דהוי אבשר ויין דכולא שתא אי בעי אכיל ואי בעי לא אכיל וההוא יומא אנן יהיבנן ליה'. ויש שכתב[פה] שהדבר תלוי במנהגים אם מותר, או אף צריך לאכול בשר ולשתות יין[פו].

האם מיטת כלים צריכה זקיפה

מידי דהוה אמטה המיוחדת לכלים. במה שמדמה הגמרא דרגש למטת כלים שא"צ לכפותן, העירו הראשונים שאמנם שווים הם שא"צ לכפותן, אבל מ"מ חלוקים הם בדין אם צריך עכ"פ לזוקפן, שהרי בדרגש הוזכר שזוקפו, ואילו במטה המיוחדת לכלים לא הוזכר, ומשמע שאין זוקפה. וטעם הדבר ביארו כיון שמונחין עליה כלים ניכרת היא לכל שאינה מטה רגילה[פז]. אמנם יש שכתב[פח] שאמנם אף מטה המיוחדת לכלים צריך לזוקפה למראית העין ורק פטרוהו מלכפותה[פט].

הטעם שאין כופים ערסא דצלא

מאי דרגש ערסא דצלא. מסקנת הגמרא שדרגש הוא 'ערסא דצלא'. וכתבו הראשונים[צ] שהטעם שפטור מכפייתו משום שכשיהפכנו ויהיה העור על הקרקע יתקלקל העור. ובתורת חיים[צא] פירש טעם אחר לפי שאינו מיטה חשובה אלא מיטת ארעי. ובזה נתבאר מה שלכאורה קשה בדברי הגמרא בסמוך שזה 'סרוגו מתוכו' וזה 'על גביו', וכי באו ללמדנו כיצד עושים מיטות. אלא לפי שהוא כנתינת טעם למה א"צ לכפותו, שכיון שאין העור מורכב בארוכות המטה אלא מחובר עם רצועות הרי היא מטת ארעי[צב]. אך הקשה שלפירושו שהוא פטור משום שאינו חשוב כמיטה, א"כ ראוי שיפטר לגמרי, ומדוע צריך לזוקפו. ותירץ שצריך לפרש כמו שכתב הרא"ש[צג] שמש"כ 'אלא זוקפו' אין הכוונה שמעמידו על צידו, אלא שמניחו זקוף כמו שהוא.

מהי הזקיפה במיטת נקליטין

מיטה שנקליטיה יוצאין[צד] **זוקפה ודיו.** הראשונים ביארו בכמה דרכים מה הביאור כאן זוקפה. יש שפירשו[צה] שמטה אותה על צידה ודיו בכך. ויש שפירש[צו] שנוטל הנקליטין והיריעות ומניחה זקופה וא"צ לכפותה, שנטילת הנקליטין והיריעות זו היא כפייתה. ויש שפירש[צז] שפורש בגד בלולאות שבראשי הנקליטין וע"י כך אינו ראוי לישיבה וכאילו כפאה.

האם חייב לישן על מיטה כפויה

אפילו ישן ע"ג קרקע לא יצא. כתב הנמוק"י (טז:) שהיינו כאשר לא כפה את כל מטותיו, שאם כפה את מטותיו אינו חייב לישן על המיטה הכפויה, אלא רשאי לישן על כסא או אודייני או על הקרקע[צח]. אך דעת הרמב"ם (הל' פ"ה ה"ח) שחובת האבל לישן על מטה כפויה ביום הראשון, וי"א כל שבעה[צט], ואינו רשאי לישן ע"ג קרקע[ק]. ויש אומרים[קא] שבזמן אכילה ושינה יושב על מטה כפויה, אך בשאר היום יושב ע"ג קרקע[קב].

גירסת הראשונים וביאורה

ת"ר ישן ע"ג כסא וכו'. הראשונים גרסו בברייתא זו דין נוסף[קג] 'היה ישן ע"ג המטה לא יצא יד"ח'. ולדעת הרמב"ם שהחיוב בכפית המיטה הוא גם לכפות וגם לישן, יש לפרש שהיינו שכפה מטותיו וישן ע"ג מטת אחרים[קד]. אך לדעת הראשונים שיש רק חיוב כפיית המיטה ללא שינה על מיטה כפויה, יש לפרש שכאן לא כפה מטתו, ומה שקס"ד שיועיל לפי שלא פרש על המטה כר ומחצלת וישן ע"ג החבלים[קה], ונתכוין לצער עצמו ואף על פי כן לא יצא לפי שלא קיים כלל מצוות כפיית המטה[קו]. ויש שפירש[קז] שהכוונה אף שישן על מטה כפויה וכשלא כפה כל המטות שבבית. ועוד פירשו[קח] כגון שהטה אותה על צדה.

ביאור החילוק בין בית האבל לבית המנחמים

הא בבית האבל הא בבית המנחמין. בביאור דברי הגמרא לגבי הבאת מוגמר ובשמים שחלוק בית האבל מבית המנחמין, נתבארו בראשונים שני דרכים. יש שפירשו[קט] שבית האבל קודם שנקבר המת הוא הקרוי בית האבל[קי], ומותר להביא מוגמר ובשמים להעביר הריח הרע, אך מ"מ אין מברכין ע"ז כמבואר בברכות (נג.) שאין מברכין על בשמים שמטרתם הפגת ריח רע. ובית המנחמין היינו בית האבל לאחר הקבורה כאשר מתנחמין, ולשם אין מביאין כלל

עב. כעי"ז בסנהדרין (כ.). עג. והנה הרמ"א (יו"ד סי' קעח ס"ג) כתב שיש מקומות שנהגו לערוך השולחן ולשום עליו מיני מאכל בלילה שקודם הברית, ויש בזה איסור משום 'העורכים לגד השולחן', אך לערוך מטה למזל התינוק יש מתירין. וביאר הט"ז (סק"ח) שטעם ההיתר לפי שהפסוק הזכיר 'שולחן', [נראה ביאורו על דרך שכתב בהגמ"י (ע"ז פ"א אות א) מהרא"מ שאין לנו להוסיף ולאסור מדרכי האמורי מלבד הכתוב בש"ס]. וביאר בעצי לבונה שלפי שיטתו מותר אף לערוך מיני מאכל על המיטה. וכתב בעיניים למשפט (נדרים נו:) שלכאורה ה'יש מתירין' סברתם כשיטת רש"י כאן. עד. ראה בערוך לנר (סנהדרין שם) שהקשה על פירושו שאצל המלך לא שייך ענין כזה. עה. וכ"נ ביד רמה (סנהדרין שם), שכאן אינם מכוונים לעבודה כמו העורכים לגד שולחן, אלא לסימנא בעלמא. עו. סנהדרין שם. עז. שטמ"ק נדרים (נו.). עח. וראה בספר חסידים (סי' תנח) שערסא דגדא אינו 'ניחוש' כי ידוע שיש מזל השומר לאדם, וכמו שידוע שיש רוח טומאה על הידיים ותחת המיטה, ודברים אלו הידועים אינם נקראים 'ניחוש'. עט. וכתב דוגמא וראיה לפירושו מהכסא שמכינים בברית לכבודו של אליהו. פ. וראה גשר החיים (ח"א פי"ט בהגה) לגבי חובת אנינות במלך. פא. ר"י מלוניל (סנהדרין כ.). פב. וצ"ע מלעיל (כא.) שלמדו קריעה מדוד. וכן אמרו שם ששכב כעין ארצה. וכה"ק במנחת יהודה (סנהדרין שם). פג. וכשם שהוזכר לעיל מאימתי כופין וכו', שפירשו הראשונים שה"ה לכל דיני האבלות, וכן לעיל (כ.) קיים כפה"מ ג' ימים, ופירש רש"י (בכת"י) שהיינו שנהג אבלות. פד. וכן הגירסא בסנהדרין (כ:). פה. צמח צדק (חידושי סנהדרין). פו. ראה הגמ"י (סופ"ז מאבל) שדייק מלשון הגמ' בנדרים שחייב דווקא לאכול בשר בסעודת ההבראה. וראה שו"ע (יו"ד סי' שעח ס"ח) שאחר הקבורה [שכבר אינו אונן] מותר בבשר ומעט יין, וציין הגר"א לגמ' בנדרים (נו:), ואכן ביין אמרו (משלי לא ו) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש (כמש"כ הרמב"ן בתורת האדם, ורש"י נדרים שם). ועשרה כוסות תקנו בבית האבל (כתובות ח:). וראה בבית הילל (יו"ד סי' שעח ס"ח) שכתב שאפילו נזיר מותר לשתות מעט יין לפי שהוא מצוה, אך ביד אברהם וביד שאול (שם) דחו דבריו. ובערוה"ש (שם) כתב שאף מעט יין אינו מצווה אלא רשות. וראה ב"י (סי' שעח ס"ט) שהעיר שאף שמנדרים משמע שמותר, אך בירושלמי (ברכות פ"ג ה"א) אמרו אם אבלים אתם למה אכלתם בשר ושתיתם יין, ומשמע שאסור לאבל. וכתב ליישב שכוונת הירושלמי לאוננים. ובשו"ת משפט צדק (ח"ב סי' מז) כתב שאף אבלים אסורים בבשר ויין קודם שיברו אותם בבצים ובעדשים כמנהגם. ומ"מ אף שמן הדין מותר, מ"מ אין לו להתעדן בזה, (ראה ב"ח ורע"א סי' שמא ס"ג). פז. תוס' הרא"ש, ורבינו יונה (סנהדרין שם). פח. ריטב"א כאן. פט. ובפירוש הרא"ש (נדרים נו.) נראה מדבריו שיטה שלישית שסובר שאף בדרגש אין הכוונה שזוקפו על צידו, אלא משאירו ומניחו כמו שהוא זקוף. והוכיח כן ממה שלא אמרו זוקפו ודיו. ועוד, שאם כשיש נקליטין הרי א"א לכפותה ולכן זוקפה על צידה, אך כאן אין עיכוב במציאות מלכפותה, ואם פטרוהו מסתמא פטרוהו מהכל אף מלהניחה על צידה. וראה תורת חיים (סנהדרין כ.) הובא להלן שנקט כן. צ. שיטת ריב"ב (יז.) רש"י סנהדרין (כ.). צא. סנהדרין (כ.) וראה שם שהוכיח כן וכן דייק מהר"ן. צב. ראה תוס' (נדרים נו:) מש"כ בזה. צג. בנדרים (נו.) הובא להלן הערה צד. וראה במלוא הרועים. צד. ראה בביאורי הפשט שהובא מחלוקת ראשונים אם ה"ה כשיש לה ד' קנופות. צה. ר"ן ריטב"א. צו. ברש"י כת"י בפירושו השני. צז. ראה בתוס' נדרים (נו:). וכ"נ בפירוש מסכת משקין המיוחס לרש"י. צח. והביא שכן מבואר מהירושלמי (פ"ג ה"ה), וכתב שכן דעת הראב"ד, וכך נקטו בדעתו הב"י והב"ח (סי' שפז) עפ"י דבריו בהשגות לרמב"ם (הל' פ"ד ה"ט), אך בחידושי הגהות שם ציין שאין זה מוכרח, וראה רדב"ז (שם) שנקט שכוונת הראב"ד להשיג על מה שחילק הרמב"ם בין יום ראשון לשאר הימים. וראה בהגהות הרמ"ך (הל' פ"ד ה"ט) שנקט שאדרבא עדיף קרקע ממיטה כפויה. ומש"כ שלא יצא היינו בשלא כפה כל המטות, וכן הסכים הגר"א (יו"ד סי' שפז א), והעלה דברי הרמב"ם בצ"ע. צט. ואף שבדבריו (פ"ד ה"ט) הזכיר שרק ביום הראשון חייב לישב על מיטה כפויה, אך בשאר הימים יכול לישב ע"ג קרקע, כתב במרכה"מ (שם) שדעת הרמב"ם שיש הבדל בין ישיבה ושינה, אך הרדב"ז (פ"ה ה"ח) נקט שאין הבדל ואף החיוב לישן אינו רק ביום הראשון. וראה חידושי מרן רי"ז הלוי (הל' פ"ד ה"ט) שהביא בשם הגר"ח שאמנם התוס' (לעיל כא. ד"ה אלו) כתבו שדין כפיית המיטה אינו 'איסור' לזוקפה אלא 'מצוה' לכפותה. אך בדברי הרמב"ם (פ"א ה"א) מבואר שהוא איסור. וביאר הגר"ח שזהו רק בשאר הימים, אך ביום הראשון הוא מצוה בקום ועשה לישב על מיטה כפויה, אך בשאר הימים מה שחייב לכפותה הוא רק מהדין איסור לזוקפה ואין דין לישב עליה, והסיק הגרי"ז שאף בשאר הימים יש מצוה, אך הרי ודאי שא"צ לישב תמיד ודי בפעם אחת שבזה נתקיימה המצוה, ולכן כתב הרמב"ם שחייב לישב ביום הראשון ואז נתקיימה המצוה, ואמנם אם לא ישב בראשון חייב לישב בשני, אך כיון שזה לא יועיל לו עבור היום הראשון שרק הוא מה"ת, וא"כ בע"כ מוכרח לישב בראשון וממילא נפטר בשאר הימים. עיי"ש. וראה חלקת בנימין מה שהאריך לדון בדבריו. ק. ואף שלעיל (כא.) אמרו על דוד שמילתא יתירתא עבד שכפה המיטה וישן לארץ, ומשמע שאין חובה לישן על המיטה הכפויה ויכול לישן על הארץ. תירץ הר"ן כגון ששכב ארצה לבוש במלבושיו. [דהיינו שאין זה הדרך שינה המצוי], אבל בערום [כדרך הישנים] חייב לישן על מיטה כפויה. וראה עוד בתורת האדם לרמב"ן (ענין כפית המטה), ובחידושי הגהות לטור (סי' שפז אות ג). קא. הובא בטור (יו"ד סי' שפז), וברדב"ז (פ"ה ה"ח). קב. והנה במחלוקת הרמב"ם עם הראב"ד והרא"ש, האם מצוות כפית המיטה כוללת גם חיוב לישן על מיטה כפויה, או שחייב לכפותה אך יכול לישן ע"ג קרקע. ראה ב"ח (יו"ד סי' שפז) מקור הרמב"ם מירושלמי (ברכות פ"ג ה"א) שהוזכר כמה טעמים לישן על מיטה כפויה, ומשמע שהוא דין. אמנם הרמב"ן דייק להיפך מסוף דברי הירושלמי שאם אמר איני כופה ואישן ע"ג קרקע אין שומעין לו, ודייקו שאם יכפה מטתו רשאי, עיי"ש שמבואר מדבריו שעכ"פ ביחיד רשאי (ראה ביאור הגר"א סי' שפז ס"א בארוכה). קג. וכן הגירסא בגמ' (לעיל כא.). קד. כס"מ (הל' פ"ה ה"ח) בדעת הרמב"ם. קה. וכ"כ הרמב"ן (תורת אדם בענין כפיית המטה) שישן ע"ג מטה עצמה בלא שהציע תחתיו מצעות. קו. רא"ש (סי' עח). קז. ר"ן ורמב"ן (שם). קח. ר"ן. קט. נימוק"י (יז:) בשם ר"מ הלוי. קי. ראה בביאורי הפשט מש"כ

בשמים[קיא]. ויש שפירשו[קיב] שהיה בית למנחמין ואף שהאבל שוהה ויושב עימם מ"מ שרי להביא מוגמר כל שבעה, כיון שיש שם רבים שנהנים מכך[קיג]. אך בבית האבל כשהוא לבדו אין מביאין כלל בשמים כיון שהוא לבדו ואין לו להתענג[קיד].

הקרן אורה כתב פירוש מחודש בתירוץ הגמרא, שאכן אין מביאין כלל ומש"כ 'לא מברכים' אינו לדיוק 'שמביאין' כהבנת המקשן, אלא אפילו הביאו לבית המנחמין [-בית אחר] ועבר הריח לבית האבל אין מברכין עליו.

דין ברכת בשמים בהבדלה בבית האבל

שם. יש מהפוסקים שדנו בדין ברכת בשמים בבית האבל בהבדלה במוצ"ש[קטו]. ובאבודרהם (הלכות אבל) כתב שאינו מברך על הבשמים. וכן הביא הפמ"ג (או"ח סוס"י רצז, בא"א) בשם כנה"ג אך כתב שאינו יודע טעם הדבר, וכתב ששמא אינו זוכה לנשמה יתירה כיון שבעצבות אין השכינה שורה. או שמא הנפש היתירה היא באה בעינוגי השבת במאכל ומשתה, ואבל אינו מענג כ"כ. אך הסכמת האחרונים שמברכים[קטז].

אם המשנה כאן מדברת בחול או במועד

אין מוליכין לבית האבל לא בטבלא וכו'. הריטב"א (לעיל כד:) כתב שיש מפרשים[קיז] שכל המשנה מלעיל (כד:) שאין קורעין ולא חולצין ולא מברין אלא קרוביו של מת עד סוף המשנה כאן מדברת במועד. שהמועד שמוזכר כאן לגבי ברכת אבלים עולה על כל המשנה. והחידוש שאפילו במועד אין מוליכין לבית האבל בקנון וטבלא אלא בסלים של ערבה, וכל שכן בחול. שהיה מקום לומר שמשום כבוד המועד יוליכו לבית האבל בכלים יקרים, שלא יראה דרך אבילות. והטעם שגם במועד אין מוליכין, כיון שתקנה זו היא משום כבוד העניים, אין חילוק לענין זה בין חול למועד. וכל המשנה לעיל שאין מברין אלא קרובים זה גם רק במועד. אבל בחול מברין לכל אדם. והקשה הריטב"א על זה שהרי מהירושלמי (פ"ג ה"ט) מוכח שאין הבראה במועד. ועוד הוכיח ממה שכתוב בסיפא של המשנה שאין אומרים ברכת אבלים במועד, שהרישא של המשנה לא מדברת במועד[קיח]. ולכן מפרש שהמשנה מדברת בחול, והדין שאין מברין אלא על מטות זקופות הוא בחול, אבל במועד אין הבראה, וכן הדין שאין מוליכין לבית האבל הוא בחול[קיט]. ובתוס' כתבו כאן שהמשנה שנויה שלא כסדר, משום שסברו שהמשנה שאין מברין מדברת במועד, והסיפא של המשנה שאין אומרים ברכת אבלים מדובר במועד, ונמצא שהרישא והסיפא במועד והמציעתא שאין מוליכין לבית האבל מדברת בחול[קכ].

מה הביאור ופוטרין את הרבים

ופוטרין את הרבים. רבינו יהונתן פירש ששולחים אותם לבתיהם, ולא ישבו ויברכו ברחבה ברכת אבלים. אך הר"ן מקשה עליו, שכבר שנינו לפני זה, שאין אומרים ברכת אבלים במועד, ולא הוצרכו לשנות עוד פעם שפוטרין את הרבים. והביא בשם יש מפרשים שפוטרים את הרבים לומר להם שילכו לבתיהם בשלום, שאף שאבל אסור בשאילת שלום, היינו דוקא בחול, אבל במועד מותר בשאילת שלום, אפילו ליחיד מפני כבוד המועד. אמנם הנמוקי יוסף הביא בשם הראב"ד[קכא] שפירש שע"י שעמדו בשורה נפטרו הרבים מלעשות אחר המועד שורה ותנחומים לאבל, משום שכבר נתעסקו עמו ברגל.

טעם שלא מניחים מיטה של נשים ברחוב

ולא של נשים לעולם מפני הכבוד. הריטב"א פירש שמה שאמרו לעולם שבא ללמד שאפילו בחול לא מעמידים מטה של נשים ברחוב, ומשום שהרישא שאין מניחין את המטה ברחוב מדובר במועד, הוצרכו לפרש שנשים אין מעמידים ברחוב אף בחול. והטעם שאין מניחים מטת נשים ברחוב. רש"י פירש משום חשש שיזובו דם. והקשה עליו ביד דוד שזה כנהרדעי אבל לר"א לעולם סמוך למיתה קבורה[קכב]. וברע"ב ובתוי"ט כתב שמה שאמרו במשנה מפני הכבוד, הוא טעם הפסוק שסמוך למיתה קבורה והוא מפני הזיבה[קכג]. ובנמוקי יוסף כתב שיש מפרשים שמא יהיו שופעות דם ויתבזו ע"י כך. ויש מפרשים מפני כבוד הנשים שגנאי לנשים החיות, שהאשה המתה עומדת בתכריכיה לבושה לפני האנשים. וכתב בשבט יהודה (יו"ד סי' שנה) שאף שרש"י פירש במשנה שהגנאי הוא ששופעת זיבה, כיון שבגמרא (לקמן כח.) אמר ר' אלעזר שכל הנשים אין מניחים ברחוב ואפילו אשה שאינה חיה, משום שלומדים ממרים שסמוך למיתה קבורה. משמע שהטעם שאין מניחים את המיטה ברחוב הוא משום הפסוק שסמוך למיתה קבורה. אך בשבט יהודה כתב שהטעם שאין מניחים את המטה ברחוב לר"א הוא, משום שאינו דרך ארץ לאנשים שתהא האשה מושכבת בפניהם, וזהו מפני הכבוד[קכד].

כז:

הטעם שקוברים מת בבגדי פשתן

ונהגו כל העם אחריו לצאת בכלי פשתן. וכן פסק בשו"ע (יו"ד סי' שנב ס"ב) שנהגו לקבור בבגדים לבנים. ובלבוש כתב בבגדי פשתן לבנים. ובפתחי תשובה (יו"ד סי' שנב ס"ק ג) כתב שברמב"ם (אבל פ"ד ה"א) משמע שגם החוט שתופרים בו את התכריכים יהיה של פשתן ולא ממין אחר. והביא שם שהטעם שאפילו החוט שתופרים בו את התכריכים יהיה של פשתן, שבילקוט ראובני פרשת מקץ כתב, שיש סוד גדול בלבישת בגד פשתן, שכל נפטר שנתלבש בבגדי פשתן אפילו נפטר בחוץ לארץ, כל קטיגור נהפך לסניגור, ומעלת לבישת פשתן היא רק בלא לבוש אחר, ואפילו תינוק שאביו מוחזק שמתו לו בנים הרבה ע"י לילית או רוח רעה, תינוק זה בטוח מכל אלו בסגולת לבישת בגדים אלו[א], וסגולת לבישת בגדי פשתן היא כשלובש בגד פשתן לבדו ולא מין אחר עמו, אבל נתערב מין אחר אפילו חוט אחד פוסל בו[ב]. המבי"ט בספרו בית אלקים [שער היסודות פ' נה] כתב שהטעם שקוברים בבגדי פשתן משום שנקל לעמוד בו לתחיית המתים[ג].

ביאור ההיתר בחנוכה ופורים ומדוע הוא כל שכן ממועד

אמר רבה בר רב הונא אין מועד בפני תלמיד חכם וכל שכן חנוכה ופורים. מה שאמרו כל שכן חנוכה ופורים. בתוס' מגילה (ג: ד"ה כל שכן) כתבו שהכוונה שמספידים חכם בחנוכה ופורים, אף שע"י כן מתבטלים ממקרא מגילה, משום שכבוד תורה עדיף ממקרא מגילה. אך בביאור הגר"א (סי' תרצו ס"ד), כתב שדוחק לומר שחנוכה ופורים הכוונה לקריאת המגילה, משום שלא נזכר כאן קריאת המגילה, ועוד קשה שלא שייך בזה כל שכן. וכן הקשה הקרן אורה שאין זה כל שכן, משום שיש מקום לומר שכבוד התורה דוחה רק את שמחת המועד, אבל מנין יודעים שכבוד תורה דוחה מקרא מגילה והדלקת נרות חנוכה. ועוד הקשה הגר"א שגם אמרו כאן חנוכה, ובחנוכה אין קריאת המגילה[ד]. ובקרן אורה תירץ שהכל שכן הוא שמאחר שרואים שכבוד תורה דוחה שמחת מועד שהיא מן התורה, כל שכן שידחה מקרא מגילה והדלקת נרות חנוכה, שהם רק מדרבנן. ולתוס' נמצא שאין חידוש בעצם ההספד בחנוכה ופורים, רק במה שמתבטל ע"י כך ממצות קריאת המגילה. אך בביאור הגר"א (סי' תרצו ס"ד) כתב שהחידוש במה שמותר להספיד חכם בפניו בחנוכה ופורים הוא בכל היום אף שלא מתבטל בכך בקריאת המגילה, והחידוש שאף שנאמר בהם ימי משתה

בשם תוס' הרא"ש.

[קיא] **וכ"כ** הלח"מ (אבל פי"ג ה"ו) בדעת הרמב"ם שלא הזכיר הדין שמביאין ואין מברכין. ולכן סמך על מש"כ בהל' ברכות (פ"ט ה"ט) שבשמים של מתים אין מברכין עליהן, ומשמע שמביאין. אמנם הקר"א כתב להקשות על פירוש זה שאין משמע בגמ' שבית האבל היינו כאשר המת שם. ועוד, שמה שאין מברכין על בשמים של מת הוא רק כשעומד על מטתו. ולכך ביאר באופן אחר. וראה עוד מרכה"מ ושבט יהודה (סי' שעח ס"ו).

[קיב] **בנימוק"י** (שם, בשם אחרים), וכ"כ ר"י מלוניל.

[קיג] **ובר"י** מלוניל הוסיף 'להעביר האסטניסות שנזרקה בהם בעוד היה המת שם והסריח, ואף שכבר נלקח מ"מ נשאר אסטניסות בלב ימים רבים'.

[קיד] **כ"נ** בשיטת ריב"ב, שכתב שאין לו להתקשט.

[קטו] **ראה** ביאור מחודש בגמ', ברש"י (כת"י) שכתב אין מברכין - כלומר במוצאי שבת, והפוסקים לא ציינוהו.

[קטז] **כ"כ** הברכ"י (או"ח סי' רצז), והמהר"ם שיק (שו"ת או"ח סי' שסג) כתבו שהמנהג לברך.

[קיז] **וכן** דעת הרמב"ן בתורת האדם ענין הקריעה. וכן כתב הנמוקי יוסף (טו. מד' הרי"ף).

[קיח] **שאי** אפשר לומר שמה שכתוב בסיפא ואין אומרים ברכת אבלים במועד, עולה על כל המשנה, שבודאי הדין שאין מברין אלא במטות זקופות, ואין מוליכין לבית האבל לא מדובר במועד אלא אפילו בחול.

[קיט] **אך** אף שמדובר בחול ודאי שגם במועד אין מוליכין לבית האבל, אלא שלא נקטה המשנה מועד, שדין זה הוא בכל השנה כולה.

[קכ] **ועיין** שם בתוספות שנסתפקו אם גורסים במשנה אין מוליכין, שהביאו שם שנסתפקו התוס' אם מה שכתוב בברייתא בראשונה היו מוליכין, זה עולה על סעודת הבראה או על הבאת מוגמר שלמדנו לעיל. ומזה שנסתפקו רואים שלא היו גורסים במשנה אין מוליכין לבית האבל. וע"ע במהרש"א וגם ברש"ש מה שכתבו בביאור התוס'. וכן כתב הרדב"ז (על הרמב"ם אבל פי"א ה"ג), שהרמב"ם לא היה גורס אין מוליכין לבית האבל לא בטבלא וכו', משום שאין זה דוקא במועד, שאפילו בחול אסור כדי שלא לבייש את העניים. ואי אפשר לומר שהדין הזה מדובר בחול, שאם כן יצא שהרישא של המשנה אין קורעין ולא מברין, והסיפא של המשנה שאין אומרים ברכת אבלים מדברים במועד, והמציעתא שאין מוליכין לבית האבל מדובר בחול, ואין זה סדר נכון, ולכן מסיק שם שכל המשנה מדברת במועד, והחידוש שאין מוליכין לבית האבל בקנון וכו' אפילו במועד. אבל קושיתו היא רק אם נאמר שגם הדין של אין מברין מדובר במועד, אבל לפי הריטב"א שהדין של אין מברין הוא בחול לא קשה, שגם הרישא וגם המציעתא מדובר בחול.

[קכא] **וכן** כתב בשיטת ריב"ב (טו. מד' הרי"ף).

[קכב] **ועיין** שם שמפרש שלפי רש"י לא פלוג בין אשה לאשה, שעיקר הטעם שסמוך למיתה קבורה הוא מפני הניוול, אלא שלא חילקו בין אשה לאשה.

[קכג] **ויש** לעיין במה שנכתוב לקמן בילקוט ביאורים שהראיה ממרים שסמוך למיתה קבורה אף שלא שייך שם את הטעם של זיבה, מכמה טעמים.

[קכד] **וכן** כתב במאירי שאין כבוד הציבור בכך.

[א] **ותינוק** מדובר שם בחיים, אבל במתים יש לחשוש למזיקין יותר מחיים, ולכן מקפידים להלביש את המתים בגדי פשתן.

[ב] **וכן** כתב בחסד לאברהם [מעין רביעי נהר נב] בשם ספרים. ועיין באהבת יהונתן על הפטרת שלח נג. ד"ה והיא העלתם הגגה, שכתב שהטעם שרחב טמנה את המרגלים בפשתי העץ, משום שבפשתן לא שולט הכישוף, והיא היתה יראה שמא מכשפים הם ויעשו כישוף. וזה גם טעם לקבור מת בבגדי פשתן שכישוף לא שולט בו. ובהגהות יעב"ץ כתובות (ח:) שמוכיח מעוד מקומות שקודם ר"ג לא היו מלבישים את המת בבגדי פשתן. ובשו"ת שלמת חיים ב קכה, העיר על זה שאם יש ענין להקבר בבגדי פשתן למה לא נהגו כן קודם ר"ג, וע"ש שכתב שהיו מלבישים בגדי פשתן אלא בנוסף לזה היו מלבישים עוד בגדים, וזה לא כמו שכתבנו כאן שסגולת בגדי פשתן הם כשהם לבדם בלי עוד בגדים. ועוד הוסיף שם שאולי הלבישו עוד סוג בגדים שידעו שהם טובים גם למזיקים.

[ג] **בצל"ח** ברכות (יח:) כתב שהטעם שקוברים בבגדי פשתן משום שהם כלים ונרקבים מהר, כדי שלא יעכבו את רקיבת הגוף.

[ד] **ואולי** הכוונה להדלקת נר חנוכה.

ושמחה ולמדו מזה במגילה (ה:) שאסורים בהספד ותענית, אעפ"כ מספידים בהם חכם בפניו, ולדבריו מובן הכל שכן שאם כבוד התורה דוחה את שמחת המועד שהיא מן התורה, כל שכן שידחה את שמחת פורים שהיא רק מדרבנן[ה]. ועיין בריטב"א שכתב שחנוכה ופורים קלים מהמועד שנוהג בהם אבילות, ולפי זה יש לומר שזה הכל שכן של חנוכה ופורים מהמועד, משום שהם קלים מהמועד שנוהג בהם אבילות משא"כ במועד[ו].

אם נוהג אבילות בחנוכה ופורים

נחלקו הפוסקים אם בחנוכה ופורים נוהג אבילות. שדעת הרמב"ם (הל' אבל פי"א ה"ג) והריטב"א[ז] שנוהג אבילות בחנוכה ופורים, ואינם חשובים כרגלים. שרק ראש השנה ויוהכ"פ שהן מועדים של תורה מבטלים את האבילות משום שהוקשו כל המועדות זה לזה, שכולם מפסיקים ואינם עולים. ומשא"כ בחנוכה ופורים שהם רק מדרבנן. ואבל נוהג אבילותו בחנוכה ופורים אפילו בדברים שבצנעא, ואפילו מיום שני של אבילות ואילך. ולא אומרים בהם שיבוא עשה דרבנן דרבים שיש לעשותם ימי שמחה, וידחה אבלות דרבנן של יחיד, כיון שאינו מועד ולא יו"ט. ואף שפורים נקראים במגילה ימי משתה ושמחה ולכך יש בהם חיוב לשמוח ולעשות סעודה, אבל אינו דוחה אפילו אבלות של דבריהם. והטעם משום שאין כבוד פורים מתחלל ע"י אבלותו ואפשר לקרוא מגלה ולתת מתנות לאביונים ומשלוח מנות איש לרעהו ולעשות סעודה בעודו אבל, והריטב"א מוכיח את זה מחנוכה, שודאי יש בו אבילות כי אינם ימי שמחה רק ימי הלל והודאה, וכיון שבגמרא דימו את חנוכה לפורים, דינם שוה. ולא הזכירו בגמרא את חנוכה ופורים, רק לענין הספד וקינים, שחנוכה ופורים אסורים בהספד, משום שע"י הקינון וההספד מתחלל כבודם. ואעפ"כ מספידים בהם ת"ח משום שאין מועד בפני תלמידי חכמים וכ"ש חנוכה ופורים, והכל שכן של חנוכה ופורים מהמועד, משום שהם קלים מהמועד שנוהג בהם אבילות משא"כ במועד[ח].

אך הרא"ש (סי' פה) הביא מספר המקצועות שאם מת לו מת אסור להספיד ולנהוג אבילות בפורים. משום שכתוב בו שמחה ומשתה ויו"ט. ואם נפל פורים בתוך שבעה ימי אבילות, בטלה ממנו גזירת שבעה, שפורים חשוב כרגלים, שכמו שרגלים מפסיקין ואינן עולים כי כתוב בהם שמחה, ושמחת בחגך, כך גם בפורים נאמר שמחה, 'לעשות אותם ימי משתה ושמחה'. וחילק שם בין חנוכה לפורים, שדוקא פורים מפסיק אבל חנוכה לא מפסיק. אך המהר"ם מרוטנבורג סובר שפורים לא חשוב כרגל לבטל את השבעה, כי כתוב במשנה (יט.) שר"ג אומר משחרב ביהמ"ק ר"ה ויום הכפורים כרגלים, ולא נזכר שם פורים. וכן יש להוכיח שנשים במועד מענות ולא מטפחות, ובפורים מענות ומטפחות. לכן פסק שלא מתאבלים בפורים, אבל אינו מבטל את השבעה כמו רגל, אלא אסור באבילות משום שכתוב בו ימי משתה ושמחה.

ולענין הלכה בשו"ע (או"ח סי' תרצו ס"ד) פסק כדעת הרמב"ם שכל דיני אבילות נוהגים בחנוכה ופורים. אך הרמ"א שם כתב שיש אומרים שאין אבילות נוהג בפורים לא בי"ד ולא בט"ו. וכן נוהגים. אך כתב שם שבדברים שבצנעא נוהג אבילות אף בפורים[ט]. ועולה לו לימי שבעה. ובשו"ע יו"ד (סי' תא ס"ז) פסק שאם מת לו מת קודם פורים ופגע בו פורים, אינו מפסיק את האבילות אבל אין אבילות נוהג בו אלא בדברים שבצנעא[י].

גדר בפני תלמיד חכם

בנמוק"י כתב שני פירושים מהו בפני תלמיד חכם, או שהכוונה כל זמן שלא נקבר נחשב בפניו ולא צריך בפניו ממש, ולאחר שנקבר לא חשוב בפניו. או שכל יום הקבורה חשוב בפניו. ובמאירי כתב שיום מיתה וקבורה נחשב בפניו.

מה הכוונה יום שמועה הוי

אמר רב פפי יום שמועה הוי וכבפניו דמי. הנמוקי יוסף הביא בשם יש מפרשים שהיום שמועה הוא יום המיתה והקבורה, ששתי עיירות אלו היו סמוכות זו לזו, וע"י כן שמעו את השמועה ביום הקבורה, ונחשב כאילו נעשה ההספד בפניו. ויש מפרשים שקודם שנקבר נחשב כמו בפניו. וכן כתב המאירי בשם הרמב"ם. ופירש במאירי שמכיון שהמקומות היו סמוכים זה לזה נתברר להם שלא קברוהו עדיין. והוסיף עוד הרמב"ם שאף בשמועה רחוקה יום השמועה נחשב כמו בפניו.

מה הפירוש נענע ראשו ולמה אין המנחמים רשאים לישב אצלו

אבל כיון שנענע ראשו שוב אין מנחמין רשאין לישב אצלו. בהסבר נענוע הראש, נאמרו כמה פירושים. שרש"י פירש שכיון שנענע ראשו נראה שניחם עצמו. וברש"י על הרי"ף הוסיף שנראה כמו שהוא מנחם את עצמו, ואמר הכל הולך אל מקום אחד. וכעי"ז כתב בנמוקי יוסף בפירוש השני שדרך האבל לשבת בכובד ראש, ואם מנענע ראשו ומגביהו נראה שאינו משגיח על אבילותו, ושוב לא מנחמים אותו, שהרי מנוחם הוא. ועוד פירש וכ"כ הרי"ץ גיאות, שכיון שאבל אסור בשאילת שלום, אינו יכול לפטור את המנחמים לביתם ע"י נתינת שלום, אלא פוטרם לביתם כדרך תלמיד שנפרד מרבו ע"י ששוחה לרבו לתת לו שלום[יא]. ולכן כשהאבל מנענע ראשו נראה שרוצה להפרד מהם, ועל כן אין להם להתעכב אצלו. ובמאירי פירש שכיון שנענע האבל את ראשו, מכירים מתנועותיו שישיבתם כבדה אצלו, ולכן ראוי להם לצאת[יב].

הטעם שאבל וחולה פטורים לעמוד מפני נשיא

הכל חייבין לעמוד מפני נשיא חוץ מאבל וחולה. שכולם חייבים לעמוד מפני הנשיא לכבדו חוץ מאבל וחולה שאינם חייבים לעמוד לפני נשיא. והטעם שאינם חייבים לעמוד מפניו. בלבוש (יו"ד סי' שעו) פירש שהטעם משום שהאבל טרוד באבלו והחולה טרוד בצערו[יג], ולכן אינם חייבים לקום[יד]. אך בשו"ת שבות יעקב כתב שקימת האבל והחולה אין בה משום הידור, לכן אינם חייבים לקום מפני נשיא. וכמו שמצאנו (קידושין לג.) שאין חיוב קימה מפני זקן בבית הכסא ובבית המרחץ, כיון שאין זה הידור. גם כאן מאחר שהאבל מעולל בעפר קרנו, והחולה מוטל על ערש דוי, אין בקימתו משום הידור[טו].

פירוש המאמר לכל אומרים להם שבו חוץ מאבל וחולה

לכל אומרים להם שבו חוץ מזקן וחולה. התוספות פירשו שמדובר כאן בתלמידי חכמים שעומדין מפני הנשיא, שהנשיא צריך לומר להם שבו כדי לכבדם, ואם לא אמר להם שבו לא ישבו, משא"כ באבל וחולה שאינם צריכים לעמוד, שאפילו אם עמדו אין הנשיא צריך לומר להם שבו[טז]. אך הרי"ף והרא"ש בפסקיו (סי' פט) פירשו שאין הכוונה שאין צריך לומר להם שבו, אלא שאסור לומר להם שבו, שמשמע שב באבילות שלך, שב בחולי שלך[יז], אלא יאמר להם

ה. **ומיישב** שם את הגמרא במגילה (ג:) שמקשה על מה שמבטלים ת"ת למקרא מגילה, שת"ת של יחיד קל ממקרא מגילה, ממה שמצאנו שאין מועד בפני תלמיד חכם ואפילו חנוכה ופורים, שרואים שמספידים ת"ח אף שמבטלים ממקרא מגילה, ולפי התוס' מובן שעל זה נאמר הדין שאין מועד בפני ת"ח, אך לשיטת הגר"א שמדובר כאן להספיד ת"ח בפורים, ולא מדברים לענין להתבטל מקריאת המגילה, מה שהקשו מכאן על שמבטלים ת"ת למקרא מגילה. פירש שם הגר"א, שכיון שבפסוק אחד נאמר במגילה הימים האלה נזכרים ונעשים, וכמו שמבטלים את העשייה של פורים, דהיינו ששון ושמחה לצורך ת"ח, כל שכן שיבטלו את קריאת המגילה דהיינו הזכירה של פורים לצורך ת"ת, שהוקש זכירה לעשייה, ולמה מבטלים ת"ת למקרא מגילה. ו. **ואולי** הטעם שנוהג אבילות בחנוכה ופורים משום שהם מדרבנן. ז. **ועיין** שם בריטב"א שכתב שגם הוא בקטנותו היה מבעלי הסברא של הרא"ש סי' פה, תשובות מימוני שופטים סי' טז שאין נוהג אבילות בפורים, ועכשיו חוזרני בי. וכן דעת הסמ"ג בהל' אבילות, ואח"כ מצא כן בנמוקי הצרפתים. ח. **והקשה** שם מהגמ' בכתובות (ד.) במי שהיה טבחו טבוח כו' ומת אביו של חתן וכו' נכנס לחופה ונוהג שבעת ימי המשתה ואח"כ נוהג ז' ימי אבלות, שרואים שהאבילות לא חלה בשבעת ימי המשתה שלו שחשובים כרגל שלו, ואף שהוא רגל רק מדרבנן ודוחה אבילות, אם כן כל שכן פורים שהוא רגל של רבים מדרבנן שידחה את האבילות של היחיד דרבנן בשאר הימים חוץ מהיום הראשון. ותירץ ששם לא שייך שינהג אבילות בשבעת ימי המשתה ושהחתן ילך אבל וחפוי ראש, שאם ינהג אבלות בשבעת ימי המשתה, נמצא שהאבילות דוחה את ימי המשתה שלו, שהרי לאבל אסור ליכנס לבית המשתה, וכיון שהתחיל קודם האבילות במשתה שלו, אין האבילות דוחה אותו, ששניהם הם מדרבנן. ואפי' לדעת הגאונים שאומרים שאבלות יום ראשון דאורייתא כשהוא יום מיתה וקבורה, ב"ד התנו בכך בשב ואל תעשה שלא ינהוג אבלות כלל עד לאחר הרגל שלו, כי אין אבלות ראויה לנהוג עם בית המשתה וחלול שתיהן הוא, אבל בפורים וכ"ש בחנוכה שאין האבלות מחללת את המצוות שנוהגות בהם. לא נדחית האבילות מפניהם, שכמו בעשה שדוחה לא תעשה אמרו שכל מקום שאתה יכול לקיים שתיהן אין העשה דוחה את הלאו, כך גם ימים טובים דרבנן לא דוחים את האבילות. ט. **ובמשנ"ב** הביא משע"ת שפשט המנהג להקל ובפרט בחליצת מנעלים וישיבה ע"ג קרקע ומ"מ ימעט במיני שמחה [ובמקום שברור המנהג להחמיר יחמיר]. וכל זה לענין שבעה אך אבילות דשלושים ודאי נוהג. י. **ובדרישה** ביו"ד תירץ דברי השו"ע שסותר את עצמו, שבאו"ח פסק שנוהג אבילות כרמב"ם, וביו"ד פסק שאין נוהג אבילות, משום שבשו"ע או"ח מדובר כשמת לו מת בפורים שאז נוהג בו אבילות, ומשא"כ ביו"ד כתב שמת לו מת קודם פורים ופגע בו פורים, ולכן לא נוהג בו אבילות. יא. **והריטב"א** כתב שמהרי"ץ גיאות יש להוכיח, שאבל מותר לשחות בתוך השבעה כדרך ששוחין נותני שלום, משום שאינו נותן שלום ממש, ואע"פ שיש לדחות, שרק כאן מותר לשחות משום כבוד המנחמין, מסתבר שאין לחלק, וגם ליחיד יכול האבל לשחות. יב. **וכן** כתב ברמב"ם (יג לג) שלא יטריחוהו יותר מדאי. ובלבוש כתב שכשפוטרם זהו נחמתו שמראה שרוצה להתנחם בהתבודדותו שילכו הם. ועיין בערוך השולחן ה"ש המנהג כיום שלא ע"י נענוע ראש ולכל א' דרך איך מראה ויש לשים לב לכך. יג. **והוסיף** שם שלפי זה בתשעה באב חייבים לקום, כיון שאבילות ישנה היא ואינם טרודים בה כ"כ. יד. **והקשה** על דבריו מסוכה (כה.) שאבל חייב בכל המצות שבתורה, ואינו נפטר משום שטרוד באבלו. ואולי כיון שהם טרודים באבלם וצערם הנשיא מוחל להם, ולכן אינם חייבים לקום, שלהלכה נשיא שמחל על כבודו, כבודו מחול. ובברכי יוסף (יו"ד שס) הביא עוד טעם למה אבל אינו חייב לקום מפני נשיא. שכיון שמבואר לקמן (כח:) שאבל מיסב בראש, ודרשו את זה ממה שנאמר באיוב, כט, כה, 'ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם', ולכן דומה גם למלך לגבי שאינו חייב לעמוד בפני אחרים. טו. **והביאו** הרעק"א בחידושיו לשו"ע (יו"ד סי' שעו ס"ה). והוסיף שם שמטעם זה יש לפטור מקימה בתשעה באב, כיון שיושבים על הארץ כאבלים. ומשא"כ לטעם הלבוש בתשעה באב חייבים לקום מפני נשיא. טז. **ובגליוני** הש"ס פירש שהינו חושבים שאף שאבל וחולה אין חייבים לעמוד, אעפ"כ אם עמדו והתחילו בכבוד הנשיא, אם ישבו בלא נתינת רשות יהיה בזיון לנשיא, קמ"ל שיכולים לשבת בלא רשות הנשיא. יז. **משום** ששבו משמע לשון התעכבות ואורכה כמו שכתוב 'שבו לכם פה עם החמור', ומתרגם אונקלוס 'אוריכו לכון הכא'.

המקום יברך אתכם אל תטרחו[יח]. ובנמוקי יוסף פירש שמדובר במעמדות ומושבות שאומר שבו יקרים שבו, שאם הרבה אבלים או חולים הלכו עם האבל, אסור לומר להם עמדו יקרים שבו יקרים, שמשמע עמדו באבילות שלכם או עמדו בחולי שלכם או שבו בשלכם.

מתי אסור לאבל לאכול לחם משלו

אבל יום ראשון אסור לאכול לחם משלו, מדאמר ליה רחמנא ליחזקאל ולחם אנשים לא תאכל. ונחלקו הראשונים מתי נאמר שאסור לאבל לאכול לחם משלו[יט]. שבתוס'[כ] כתבו שכל יום הראשון של האבילות אסור לאכול משלו, ולא רק בסעודה הראשונה. אך דעת הרא"ש (סי' פט) שיום ראשון הכוונה סעודה הראשונה, שרק אז אסור לו לאכול משלו. ולדעה זו יש שני שיטות אם רק יום הראשון, או אפילו אח"כ סעודה ראשונה אסור לו לאכול משלו. שבטור (סי' שעח) נסתפק אם האבל אינו אוכל ביום ראשון, אם ביום שני אסור לאכול סעודה ראשונה משלו, כי יש מצוה שהאבל לא יאכל סעודה ראשונה משלו. או שרק סעודה הראשונה שביום ראשון אסור לאכול משלו, אבל סעודה ראשונה שביום שני מותר לאכול משלו, כ"כ בשם הרמב"ן. ולא הכריע בדבר. אבל הבית יוסף וכן בשו"ע (שעח ס"ג) פסק שרק סעודה הראשונה שאוכל ביום הראשון לאבילות אסור לאכול משלו[כא].

האם דווקא לחם אסור לאכול משלו או אפילו שאר דברים

בערוך השולחן (סי' שעח ס"ג) כתב שרק לחם אסור כמו שכתוב בפסוק כאן שלחם אנשים לא תאכל. אבל תבשילין יכול לאכול משלו, וכתב שכן המנהג שמביאים לו לחם וביצים בלבד[כב]. אך בשו"ת בדברי מלכיאל (סי' לז) חולק והוכיח דלאו דווקא לחם[כג]. ובשדי חמד (מערכת האל"ף אות ק) מקצש"ע דאף טייא וקאוי אסור וכן כתב בדעת תורה למהרש"ם. ועיין גיליוני הש"ס בענין שתיה. ובשבט יהודה כתב שכל מה שאוכל באותה סעודה לא יהיה משלו, ומחמיר אף בטעימה בעלמא, ומחשש סכנתא כמו שכתבנו בשמו. וי"א שאחר כזית שרי משלו.

מהו הטעם של הבראה

בטעם של הבראה, נאמרו שני שיטות בראשונים. דעת הרבינו ירוחם (נתיב כח ח"ב רלג:) בשם הרא"ש שטעם הבראה, משום שהאבל דואג ונאנח על מתו, ואינו חושש לאכול, ע"כ חייב הכתוב שלא יאכל משלו רק משל אחרים כדי שיכינו לו. ולכן החיוב דוקא ביום הראשון, משום שאז צערו יותר גדול, ונקרא 'יום מר'. ובלבוש (סי' שעח) כתב כעין דברי רבינו ירוחם שלא הענין שלא יאכל משלו אלא שאחרים יתנו לו, שמה שנותנים לו לאכול הוא בכלל נחמה, שמראים לו שדואגים לו ולא מזניחים אותו[כד]. אך בטור וכן בשו"ע (סי' שעח) משמע שחולקים על זה[כה], שכתבו שאבל אסור לאכול סעודה ראשונה משלו, משמע שהענין הוא שאסור לאכול משלו, ולכן נותנים לו לאכול. ומצוה על שכיניו שיאכילוהו משלהם כדי שלא יאכל משלו. והטעם שאסור לאכול משלו בשו"ת אגרות משה (יו"ד סי' קסח) כתב שמשום שמחה הוא.

ובשבט יהודה כתב עוד טעמים לאיסור אכילה משלו. וכתב שהאיסור משום כבוד המת, שצריך שיהיה לאבל צער ומרירות ביום הראשון שהוא יום מר, ואם היה מותר לו לאכול משלו היה אוכל ושותה ומשתכר כדי לפכח צערו, וכבוד המת היה משתכח, אבל כשאוכל משל אחרים יתבייש לאכול ולשתות יותר משיעורו[כו].

ביאור השיטות והחילוקים שביניהם

וכתב בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' קסח) שדעת רבינו ירוחם, שמה שנאסר לאבל לאכול משלו, הוא כדי שיצטרכו אחרים להביא לו אוכל. שעיקר דין הבראה הוא שאחרים יתנו לו אוכל, כיון שלא רוצה לאכול, רק כדי שאחרים יתנו לו אוכל אסרו עליו לאכול משלו, וע"י כן יתנו לו אוכל, וממילא ישגיחו עליו שיאכל[כז].

אך הטור והשו"ע סוברים שעיקר הדין של הבראה לפי שאסור לאבל לאכול משלו, ולכן יש מצוה להברותו כדי שיוכל לאכול. והטעם שאסור לאכול משלו, משום אבילות, ולכן יש מצוה לאחרים להאכילו. וכתב שם שיש נפקא מינה בין שני השיטות אם יש חיוב הבראה במועד. שלדעת רבינו ירוחם והרמב"ם יש דין הבראה במועד, ואף שאין במועד איסור אכילה משלו, כי יש חיוב שמחה במועד, מ"מ יש חיוב הבראה, כיון שמטרת הבראה כדי שיאכל, שאבל אינו חפץ לאכול. אבל לדעת הטור והשו"ע שמטרת האבילות, משום שאסור לו לאכול משלו, יש מצוה להברותו, אם כן במועד שאין איסור אכילה משלו, כי לא נוהג בו אבילות. ועוד שיש שמחה לאכול בחול המועד, ממילא אין חיוב להברותו[כח].

אסורים להתנות להחליף את סעודותיהם

רבה ורב יוסף מחלפי סעודתייהו אהדדי. שכשאירע אבל לאחד מהם היה השני שולח לו את הסעודה. וכשאירע אבל לשני היה חבירו שולח לו את סעודתו. וכתב הרא"ש (סי' פד) בשם המהר"ם מרוטנבורג[כט] שמדובר שלא עשה אחד תנאי עם השני, שכשהוא יהיה אבל השני יחזיר לו גם כן. שאם כל אחד מתנה עם השני, נחשב כאילו השני שמחזיר לראשון פורע את חובו ע"י כך, ונמצא שהראשון ששלח לשני אוכל אח"כ משלו, כיון שיכול לתבוע את השני בדין שיתן לו, ואבל אסור לאכול משלו. אלא שהיו שולחים כל אחד לחבירו בלא תנאי. והחידוש שמותר לעשות כן, אע"פ שנראה כמי שאוכל משל עצמו.

טעם איסור עשיית מלאכה כשיש מת בעיר

מת בעיר כל בני העיר אסורין בעשיית מלאכה. והטעם כתב הר"ן כדי שיתעסקו בקבורתו[ל]. ומוכיחים בתוס' שרק במלאכה אסורים, אבל בתלמוד תורה מותרים, ולא אסרו תלמוד תורה אלא כשמת חכם שבית מדרשו בטל. ובכל מת בשעת הוצאתו לקבורה מבטלים תלמוד תורה.

מה הדין כשיש חבורות או יורשים אם אסור במלאכה

אמרו ליה חבורתא איכא במתא אמר להו אי הכי שריא לכו. רש"י פירש שיש בעיר הרבה חבורות ואלו קוברים את המתים שלהם, ואלו את

יח. **כן** כתב בנמוקי יוסף. **יט.** **ועיין** ברעק"א בגליון על השו"ע (יו"ד סי' תא ס"ד) שכתב בשם התפארת למשה (סי' שעח) שהבראה אינו ענין לאבילות, שרואים בסי' תא ס"ד שבחוה"מ אין מתאבלים ואעפ"כ מברין, ומאידך גיסא לגבי יו"ט שני פסק השו"ע (סי' שצט סי"ג) שאם הוא יום מיתה וקבורה מתאבלים, ואעפ"כ אין מברין, שמשמע שהבראה חמור מאבילות. ותירץ שהבראה היא כעין הספד וע"כ אין מברין ביו"ט שני, כיון שאין מספידין בו, אבל בחוה"מ מברין, כיון שמכל מקום אינו הספד. **כ.** **כאן** ד"ה יום, ולעיל (כ. ד"ה סכנר) כתבו כן. **כא.** **ועיין** בקטע הבא בטעמי האיסור לאכול משלו, ובזה תלוי אם האיסור הוא כל היום, או רק בסעודה ראשונה. **כב.** **ולפי** הטעם שכתב השבט יהודה שהענין שלא יאכל האבל מפני שרוח רעה שורה עליהם, לכאורה גם שאר דברים כן. **כג.** **וכן** משמע ברבינו בחיי תחילת פרשת תולדות שכתב על הפסוק ויזד יעקב נזיד, שהטעם שיצחק לא בישל נזיד, משום שהיה אבל ואבל אין לו לאכול משלו, לכן יעקב בישל בשבילו, ומשמע שאף בתבשיל אסור לאכול משלו רק משל אחרים, ודלא כמו שכתב הערוך השולחן. **כד.** **ובמשך** חכמה (סוף פרשת ויחי) ביאר את הטעם שאבל אוכל משל אחרים, משום שכשהנשמה בשמים היא אוכלת נהמא דכסופא, ולכן ירדה לעולם שתאכל את יגיע כפה, וכדי שלא ישאל אדם על דרכי ה' אם בן תמותה האדם שנפטר, לשם מה הורידו אותו מהשמים לעולם בשביל לעזוב את העולם אח"כ, לכן נותנים לו לאכול לחם אנשים, כדי שיראה איך זה נראה לאכול לחם של מישהו אחר, לחם חסד, ושוב לא תתלונן על דרכי ה'. כי הנשמה ג"כ ירדה לעולם כדי שלא תאכל לחם חינם. **כה.** **כן** הוכיח בשו"ת אגרות משה, ויבואר בהמשך החילוק שביניהם. **כו.** **וכתב** שם שטעם זה יותר נראה כדעת הרמב"ם והתוס' שהם סוברים שכל יום ראשון אסור לאכול משלו. אבל לדעת הרא"ש שרק סעודה הראשונה אסור לאכול משלו לא שייך כ"כ את הטעם הזה. והביא עוד שיש מי שאמר טעם אחר שכיון שאיתרע מזליה של האבל, והרי חרב מונחת על צוארו, כל מאכל שבביתו חשוב כאלו רוח רעה שורה עליו, ולכן אינו ראוי לו לאכול אלא של אחרים, ואין זה אלא יום ראשון דהרי יום מר וקביע היזיקא הוא, ולכך לטעמים אלו יכול להתענות. ומוסיף שם שכל היום בכלל האיסור, ולכן מסיק שם שיש להחמיר ולאסור כל היום לאכול משלו. ונמצא שלפי שני טעמים האלו מסתבר שיטת התוס' שכל היום אסור, אבל שיטת הרא"ש שרק סעודה הראשונה אסור, צ"ל טעם אחר. **כז.** **ועיין** שם מה שביאר לפי זה מה שכתב הרבינו ירוחם שם, שהפוחת לא יפחות מסעודה ראשונה, שמשמע שיש מצוה להברותו גם בכל הימים, שמאחר שיש לחוש שלא יאכל מרוב צערו, אף שהחיוב הוא רק בסעודה ראשונה דיום מר הוא יותר, מ"מ נמשך מזה שגם בכל שבעת הימים כיון שיש אנשים שמצטערים, יש מצוה להביא לו לאכול. וכתב שם שזה כוונת רבינו ירוחם 'וטעמא דמסתבר הוא', שלפי זה יצא שיש ענין הבראה גם בימים אחרים אף שאין חיוב. ועיין שם שכתב שגם הרמב"ם מפרש שטעם האיסור לאכול משלו הוא כדי שיהיו אחרים מוכרחים להביא לו לאכול ולשתות וממילא ינחמוהו, ולכן שייך ענין הבראה אף כשמותר לאכול משלו כמו במועד. **כח.** **ומצינו** עוד מחלוקת בהבראה. שהט"ז (סק"א) הוכיח מלשון הטור שכתב 'מצוה על שכיניו שיאכילוהו משלהם כדי שלא יאכל משלו', שאם לא שלחו לו השכנים אוכל, או שהוא יחידי בעיר אינו חייב לצער עצמו שלא לאכול כלל, שעיקר המצוה הוא על השכנים שלא יגרמו לו שיצטרך לאכול משלו. אך בשבט יהודה חולק שעיקר המצוה הוא על האבל שנצטוה שלא לאכול משלו, וכשלא ימצא מי שיאכילהו יתענה עד הלילה ולא יאכל משלו. ולכאורה זה תלוי בטעמים הנ"ל. שלפי הטעם של הטור והשו"ע שלאבל אסור לאכול משלו, ולכן יש מצוה שיתנו לו אוכל. אין האיסור שלא לאכול תלוי אם יש אחרים שיאכילוהו או לא. שסיבת האיסור הוא משום ששמחה היא לו כשאוכל משלו, או כמו שכתב השבט יהודה והובא לעיל, שכבוד המת שלא יתעסק באכילה ושתיה וישכח ממנו. או שאר טעמים שהובא לעיל. אך לפי מה שכתב רבינו ירוחם והלבוש. שעיקר מה שאסרו לאכול משלו, אינו משום אבילות אלא משום שאחרים יתנו לו אוכל, כי אינו חפץ לאכול, ולכן אסרו עליו לאכול משלו. ובזה יש לומר שאם אין אחרים שיתנו לו אוכל, מותר לו לאכול משלו. ויש עוד נפ"מ בפוסקים אם לאחרים מותר לאכול משלו, דלטעם שבט יהודה השני שיש רוח רעה על הדברים שאצל המת גם לאחרים אסור לאכול משלו, אך לטעם הראשון של השבט יהודה מותר לאכול משלו. אך גם לטעם שבט יהודה יש לומר שאחרים מותר לאכול משלו, כי להם לא תזיק הרוח רעה, שעליו מתוחה יותר מדת הדין וצריך לפחד יותר מאחרים. **כט.** **בהלכות** שמחות (סי' קמח). וכתב שם שאשה נשואה אינה יכולה לאכול בהבראה משל בעלה, שכיון שחייב במזונותיה כמו שאוכלת משלה הוא. ואין לפשוט ממה שרבה ורב יוסף היו כל אחד נותן לשני סעודת הבראה, שכשהיה אחד אבל היה אוכל משל חבירו, וכשחזר השני להיות אבל היה אוכל משל הראשון תחת מה שהאכילוהו כשהיה הוא אבל, שמשמע שאע"פ שלא היה אוכל עמו בחנם, ומותר כיון שהוא לחם של אחרים, וכמו כן אשה יוצאת בשל בעלה, שאינו דומה, שכאן לא היה כל אחד מתנה עם השני, לאכול אתו סעודה ראשונה על מנת שגם הוא יאכל עמו כשיהיה אבל, אלא שממילא היו נוהגין כך בלא תנאי, אבל בתנאי אסור. וכתב שם עוד טעם שאשה אינה יכולה לאכול משל בעלה, שכיון שאוכלת עמו תמיד אין זה נראה כלחם של אחרים. שזה הלחם שאוכלת תמיד. **ל.** **ועיין** לקמן מה שנכתוב בשם ערוך השולחן טעם איסור עשיית מלאכה כשיש מת

18/06/2018 אהח

המתים שלהם. אך הנמוקי יוסף פירש שהעיר חלוקה לחבורות, חבורה אחת מתעסקת שבוע אחד במת, וחבורה אחרת בשבוע אחר. וכתב הרי״ף שלא דוקא חבורה אלא ה״ה אם יש יורשים שחייבים בקבורתו שאין אחרים חייבים להתבטל ממלאכתם לצורך המת. וכתב הרי״ץ גיאת (מאה שערים הל׳ אבל לו) וההלכות גדולות (ריש הל׳ אבל), שהמעשה של רב המנונא מדובר דוקא במת מצוה שאין לו יורשין, שאז צריכים להתבטל ממלאכה, אבל אם יש יורשים אין צריכים ליבטל ממלאכה. אך הרמב״ן בתורת האדם (עמ׳ עה) חולק וסובר שהוא הדין בכל מת[לא]. וכן פסק השו״ע (יו״ד סי׳ שמג ס״א)[לב].

בשעת הוצאת המת אף שיש חבורות בטלים ממלאכתם

ואף במקום שיש חבורות בשעת הוצאת המת כתב בשו״ע (סי׳ שמג ס״ג) שכולם בטלים ממלאכתם. ובתוס׳ (ד״ה אסורין) נסתפקו במקום שיש חבורות אם בשעת הוצאת המת מבטלים תלמוד תורה.

טעם שאסור להתקשות על המת יותר מדאי

כל המתקשה על המת יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה. פירש הריטב״א שכיון שמתקשה על המת נראה כמתאונן על הדיין וקורא תגר, ולכן פנקסו נפתחת ומעיינים בה[לג]. וברמב״ן (דברים יד, א) כתב על הפסוק ׳בנים אתם לה׳ אלוקיכם לא תתגודדו׳, שטעם ׳עם קדוש׳ הוא הבטחה בקיום הנפשות לפניו יתברך, ולכן אמר שאחרי שאתה עם קדוש וסגלת ה׳ ולא ישא אלהים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח, אין ראוי לכם להתגודד ולהקרח על נפש ואפילו ימות בנוער. ומכאן סמך לרבותינו שאסרו להתאבל על נפש יותר מדאי. משום שאין הנשמות הולכים לאיבוד אלא לעולם שכולו ארוך, ואין טעם להצטער יותר מדאי[לד].

יש לבכות על החסרון של התורה אבל לא על המת עצמו

אל תבכו לו יותר מדאי. פירש בהריא״ף (על העין יעקב) שהוקשה לגמרא שהרי מצינו בתורה כמה פעמים שבכו על מת, כמו שאברהם בכה על שרה, וכמו שעשו הספד ליעקב, וכן באהרן ומשה כתוב שבכו עליהם. לכן דרשו שאל תבכו על המת יותר מדאי, אלא על החסרון של הזכות והתורה שהיה מהצדיק ואין לנו עכשיו, ע״ז יש לבכות, אבל לא לבכות על המת, משום שלמת יש חיי עולם הבא[לה].

טעם לשיעור שלשה ימים ושבעה ימים

שלשה ימים לבכי ושבעה להספד[לו]. והטעם לשיעורים הללו. כתב בחכמת אדם בשם הזוהר שכל שלשה ימים אחר המיתה הנפש טס על הגוף, וסוברת שהיא חוזרת אליו, לאחר שלשה ימים הכרס נבקעת על פניו, ואומרת טול מה שגזלת והולכת לה, ושבעה להספד שכל שבעה ימים היא טסה מביתו לקבר ומהקבר לביתו.

אם יש חיוב לבכות בשלשה ימים

בשפת אמת שבת (קנא:) כתב ששלשה לבכי הכוונה שדוקא ג׳ ימים רשאין לבכות ולא יותר, אבל אין חיוב לבכות בשלשה ימים. והוכיח את זה מהגמרא שם שר״ח שכיבא ליה ברתא ולא הוה בכי[לז]. ובשו״ת רדב״ז חלק ג סימן תקנה כתב שהבוכה ומתאבל ומוריד דמעות על קרובים וכ״ש על אדם כשר מדת חסידים ונביאים ואנשי מעשה היא ומורה על טהרת נפשו והכנעת לבו לפני קונו, ויתאונן על חטאיו ויתאבל על עוונותיו אשר היו לזה סבה, ולא לחנם אמרו רז״ל שלשה לבכי ז׳ להספד שלשים לגיהוץ ותספורת, ואם היה הדבר בלתי נאות לא היו מתקנין לו ג׳ ימים וכן אברהם אבינו ע״ה כתיב ביה לספוד לשרה ולבכותה וכן יעקב וכן דוד המלך ורבים כאלה אין מספר, ועיי״ש שדבר מגונה מי שאינו מצטער על מיתת קרוביו[לח].

ה׳ יותר רחמן מאתנו

מכאן ואילך אמר הקדוש ברוך הוא אי אתם רחמנים בו יותר ממני. באבן עזרא (דברים יד, א) ביאר את הפסוק ׳בנים אתם לה׳ אלוקיכם׳, שאחר שתדעו שאתם בנים לה׳ והוא אוהב אתכם יותר מהאב לבן, אל תתגודדו על כל מה שיעשה, כי כל אשר יעשה לטוב הוא. ואם לא תבינוהו כאשר לא יבינו הבנים הקטנים מעשה אביהם רק יסמכו עליו, כן תעשו גם אתם.

על מי שאין לו בנים אפשר לבכות אפילו יותר משלשה ימים

אמר רב יהודה להולך בלא בנים. פירש רבי שלמה בן היתום, שעליו נאמר כפול בכו בכו, משום שצערו כפול שנכרת מן העולם[לט]. ובב״ח כתב שעל ההולך בלא בנים מותר לבכות אפילו יותר משלשה ימים של בכי.

רב הונא לא בא לחלוק רק לפרש

רב הונא אמר זה שעבר עבירה ושנה בה. הריטב״א גרס ׳אמר רב הונא׳ וכתב שרב הונא לא חולק על מה שאמרו קודם, שאם כן הגמרא היתה צריכה לומר ׳רב הונא אמר׳, שמשמע שבא לחלוק ולפרש באופן אחר. אלא שרב הונא דורש מהפסוק עוד דרשה, שהפסוק לא מדבר רק למי שמת בלא בנים, אלא למי שהולך בשרירות לבו ושב על קיאו. ועוד פירש שרב הונא בא לפרש איזהו נקרא הולך בלא בנים, מי שעובר עבירה ושונה בה.

גם למסקנא ע״י שהותרה לו נעשית לו כהיתר

הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא נעשית לו כהיתר. הרמ״ע מפאנו (עשרה מאמרות מאמר חיקור הדין ח״ג פי״ד) מפרש[מ] שה׳ קשר את האדם בקשר מצד הנפש, והיצה״ר קשור בקשר זה שלא יחטא. וכשהאדם חוטא פעם אחת בעבירה, הותר חצי הקשר מצד החומר שנתקלקל באותו המעשה, וכיון ששנה בה מיד הותר גם הקשר כולו שנחלש הנפש ונפסד גם השכל. וגם כאן הותרה לו הפירוש כמו בהו״א, שהותר הקשר, והגמרא מפרשת שע״י שהותר הקשר של החומר נעשית לו כהיתר.

אבל שלשה ימים הראשונים יש לו לשבת בכובד ראש

אבל שלשה ימים הראשונים יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו בין שתי כתיפיו. פירש הנמוקי יוסף שמידת הדין מתוחה עליו מאוד כמו מי שמונחת לו חרב בין שתי כתפיו, שמפחד להרים את הראש שהחרב תדקור אותו, כך יש לו לשבת בכובד ראש. שכיון שמת קרובו צריך לדאוג שמא מדת הדין תפגע בו, שכיון שנכנס מלאך המות לביתו שמא ישוב לשם[מא].

עד מתי כאילו החרב עוברת כנגדו בשוק

משלשה עד שבעה כאילו מונחת לו כנגדו בקרן זוית. מכאן ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק. בתוס׳ (ד״ה מכאן) כתבו שכאילו החרב מונחת לו בקרן זוית עד י״ב חודש. והביאו כן בשם הירושלמי, שכל שבעה החרב שלופה, עד שלשים היא רופפת, לאחר י״ב חודש היא חוזרת לתערה. וכתב המהרש״א שאף שבירושלמי מוזכר י״ב חודש, אבל בגמרא כאן לא נאמר שיעור כזה. וכתב שם שלולא דברי התוס׳ היה נראה שעד שלשים כאילו החרב עוברת כנגדו בשוק[מב].

כח.

הטעם של רבי אלעזר שסמוך למיתה קבורה

רבי אלעזר אמר אפילו שאר הנשים דכתיב ותמת שם מרים ותקבר שם, סמוך למיתה קבורה. והטעם שלרבי אלעזר סמוך למיתה קבורה, ר׳ שלמה בן היתום פירש, שגנאי שתהיה אשה מושכבת לפני אנשים. ובנמוקי יוסף

בעיר.

[לא] **כן** כתב הב״י (יו״ד סי׳ שמג ד״ה מת בעיר).

[לב] **ובערוך** השולחן (יו״ד שם) ביאר את סברת מחלוקתם על פי מה שיש לחקור, מהו טעם האיסור עשיית מלאכה כשיש מת בעיר, אם הוא משום כבודו של מת, או משום שיהיה מי שיתעסק בקבורתו, שאם הטעם משום כבוד המת יש לומר שדווקא כשיש חבורות בעיר ורבים מתעסקין עמו, אין אסורים בעשיית מלאכה, אבל אם אין חבורות מתעסקים עמו אסור בעשיית מלאכה. אבל לפי הטעם שאסרו במלאכה כדי שיהיה מי שיתעסק עמו, א״כ אפילו יחידים מתעסקין עמו כיון שיש לו יורשים, אין אסורים בעשיית מלאכה.

[לג] **ורש״י** בעין יעקב פירש שכיון שנמשך אחר הצער, הצער נמשך אחריו. ועיין שם בעיון יעקב שפירש עוד שעונשו הוא מדה כנגד מדה, וכמו שאמר ה׳ למרגלים (תענית כט.) אתם בכיתם בכיה של חנם ואני אקבע לכם בכיה לדורות. ועוד כתב שבמעשה של רב הונא שבכתה האשה יותר מדאי, אפשר שאף שהיא לא ראתה, מ״מ המזל שלה ראה, שימותו להם עוד בנים לכן בכתה עוד. אך מהגמ׳ משמע שזה עונש משום שבכתה לכן מתו לה עוד.

[לד] **וכ״כ** בספורנו (דברים שם), שאין טעם להצטער על המיתה, כיון שעם קדוש אתה ומזומן לחיי העולם הבא, שיפה קורת רוח בהם מכל חיי העולם הזה.

[לה] **ומפרש** שם שזה רמז המשך הפסוק ׳אל תבכו למת בכו בכו להולך׳, שהצדיק שבמיתתו קרוי חי, ואין צריך לומר מת, אלא מי שהוא חי ועכשיו הוא מת, אבל הצדיק שגם במיתתו נחשב חי, לכן אין לבכות למת, כי הוא לא מת אלא הוא חי, אלא יש לבכות להולך, על מה שהצדיק הולך מחיי עולם הזה לחיי עולם הבא, וכשהוא הולך מכאן אין מי שישגיח ויתקן את האנשים שבעולם.

[לו] **עיין** בשבט יהודה (סא א) שהשבעה להספד הם בכלל השלשה ימים של הבכי, ואינם ימים אחרים, אלא שבשבעה ימים ראשונים של ההספד מתוכם שלשה הם לבכי.

[לז] **אך** בערוך השולחן סא ג) כתב שהכוונה שהוא לא בכה יותר מכשיעור, ואשתו רצתה לבכות יותר מהשיעור. וביעב״ץ שם כתב שיש לומר שר״ח היה זקן או חולה בעיניו ולא היה יכול לבכות שאנוס היה על כן לא בכה.

[לח] **אך** אין זה סותר לדברי השפ״א שאין זה חיוב, אלא דבר ראוי. אך מכל מקום יש להקשות איך ר״ח לא התנהג כפי שראוי להתנהג שמגונה הוא מי שאינו בוכה.

[לט] **ובעיון** יעקב כתב, שכיון שכתוב ׳בנים אתם לה׳ אלוקיכם׳ (דברים יד, א), וכלום אב הורג את בנו, אלא שהוא לטובתו כי באים למחיצה של הקב״ה, וגדולים הם במיתתם יותר מבחייהם, אבל מי שאין לו בנים שנדחה ממחיצת הקב״ה, לכן בכו הרבה בשבילו. ועוד פירש שכיון שמי שאין לו בנים חשוב כמת, נמצא שהוא מת שתי פעמים.

[מ] **וזה** על פי מה שכתב שם (פ״ח) שכל מקום שהגמ׳ מקשה סלקא דעתך, ומתרצת אלא אימא, אינה חוזרת מהענין הראשון, אלא הענין הראשון נשאר עיקר והשני בא ללמד עליו. ובא לפרש שגם כאן שייך לשון הותרה לו.

[מא] **בתוס׳** ובריטב״א הביאו את המדרש שאמרו, אחד מן המשפחה שמת ידאגו כל המשפחה כולה כל השנה כולה.

[מב] **וכתב** שם שאין זה סתירה לירושלמי, שגם אחר השלשים החרב לא

פירש שהטעם משום שאין זה כבוד הנשים החיות, שתשכב אשה בתכריכים לפני אנשים. אך הטור (סי' שנה) כתב שאין מניחין מטה של נשים ברחוב מפני שקרובה לינוול, בין יולדת ובין שאר נשים. וכתב בשבט יהודה (שם) שמשמע שסובר הטור שגם באשה זקנה שייך טעם ניוול, שיש לחוש שיזוב דמה מחמת צער המיתה, ואפילו זקנה שפסקה מלראות בחייה חוששים שיזוב דמה ותתנוול. וסובר הטור שגם לר"א הטעם שאין מניחים מטה של נשים ברחוב הוא משום ניוול, אלא שסובר שאף בזקנה יש לחוש לניוול[א].

איך למדים ממרים שאין הטעם משום ניוול

במרדכי סי' תתקלא כתב שהראיה ממרים שאין הטעם משום ניוול, משום שמרים בנשיקה מתה ולא הבאישה, ולא היה שייך בה ניוול[ב], ואעפ"כ קברוה סמוך למיתתה[ג]. ובשו"ת חת"ס (ח"ו ליקוטים סי' נט) כתב שלא יתכן שמרים מתה זבה, כיון שהיתה בת קכ"ג שנים, וכבר פסק לה אורח נשים, שבב"ב (קכ.) מחשיבה הגמ' לנס את מה שיוכבד הולידה בת ק"ל שנים. וידוע שכל זמן שיש לנשים האורח הם יולדות, וא"כ ודאי שאין דרך להיות האורח בגיל קכ"ג שנה, ואעפ"כ היה תיכף למיתה קבורה[ד].

איך לומדים ממרים שסמוך למיתה קבורה

במהרש"א ב"ב (יז:) פירש שלומדים שסמוך למיתה קבורה מהיתור של תיבת 'שם' במקרא ותקבר שם, ובא ללמדנו שסמוך למיתה קברוהו. וכן כתב באוה"ח (במדבר כ, א). אך בדברי שאול יוסף דעת (סי' שנה ס"א) משמע מדבריו שפירש שהענין של סמוך למיתה קבורה, הוא שלא יהיה הפסק בין ותמת שם לותקבר שם, שבשעת המיתה יהיה ראוי לקבורה[ה].

הטעם שמצאנו שהיו מספידים נשים

המהר"ץ חיות הקשה מכאן על מה שכתב הב"י (יו"ד סי' שמד) בשם הרמב"ן בתורת האדם (פג.) שמספידים נשים, והביא ראיה מהגמרא במגילה (כח:) שרפרם הספיד את כלתו בבית הכנסת. וכן אמרו בר"ה (כה.) שרבן גמליאל הספיד את אמו של בן זזא הספד גדול. וקשה שכאן מבואר שבנשים סמוך למיתה קבורה[ו]. ובשו"ת האלף לך שלמה (יו"ד סי' שד) כתב שאין לומר שדוקא ברחוב אין מעמידין מטת נשים, אבל במקום אחר מעמידין, מאחר שר"א לומד את זה מהפסוק של 'ותמת שם מרים ותקבר שם' שסמוך למיתה קבורה, ולא הספידו את מרים, א"כ מוכח שלא רק ברחוב אין מעמידין מטה של נשים. ותירץ שרפרם ס"ל כנהרדעי שהטעם שלא מניחים מטה של נשים הוא משום ניוול ורק ברחוב לא מניחים, ולא דורשים מהפסוק שנאמר גבי מרים ותמת שם מרים ותקבר שם, ולכן הספידו את הנשים, אבל לדידן דקיי"ל כר"א, ור"א לומד ממרים א"כ משמע שלא הספידו אותה כלל, שאין מספידין שום אשה[ח].

אך בהגהות יעב"ץ הגיה על מה שאמר ר"א שאפילו שאר נשים אין מניחים ברחוב. ומכל מקום על אמו תניא לעיל (כג.) שהמדחה מיטתו על אביו ועל אמו הרי זה מגונה. וכוונתו לומר שיש חילוק בין שאר נשים לאמו, שבאמו לא אמר ר"א שסמוך למיתה קבורה[ט]. ובשו"ת דברי מלכיאל (ח"ג סי' נג) כתב שאמרו שאין מניחים מטה של נשים ברחוב, אבל בבית מותר להספידם שאז לא שייך ניוול[י].

בזמנינו שהמטה סגורה אין חשש להניח נשים ברחוב

בשו"ת דברי מלכיאל (שם) כתב שרק בזמניהם שהיו מוציאים את המת בכליכה, שהיא מיטה מסורגת בחבלים, יש ניוול אם תהיה שופעת דם כי יצא דם דרך החבלים לארץ, אבל בזמנינו שמוציאים במיטה עם נסרים, שאין בה חורים ואין בזה ניוול אף אם תהיה שופעת דם, לכן אפשר להניח אף מטה של נשים ברחוב, משום שבבית פירש לעיל שמותר בכל ענין[יא].

לומדים גזירה שוה שם שם ממשה ולא מאהרן

ואמר רבי אלעזר אף מרים בנשיקה מתה אתיא שם שם ממשה. בגמ' כאן ובב"ב (יז:) הגירסא שלומדים מרים בגזירה שוה שם שם ממשה. אך רבינו שלמה בן היתום כאן פירש שכתוב באהרן על פי ה' שמת בנשיקה, וכן מרים מתה בנשיקה. וכ"כ הרא"ם (פרשת חוקת) שבגמ' כאן מבואר שלומדים מרים בגז"ש שם שם מאהרן. ובמהרש"א ב"ב (יז) הקשה על הרא"ם ששינה לשון הגמרא בב"ב וכאן, שאמרו שלומדים גזירה שוה ממשה ולא מאהרן. וביאר שם שאי אפשר ללמוד גזירה שוה מאהרן, כי השם שכתוב אצל אהרן (במדבר כ, כח) 'וימת אהרן שם בראש ההר' אינו מופנה לגזירה שוה, משום שצריכים אותו לגופו שאהרן מת בהר ההר, ולולא הפסוק שם לא היינו יודעים שמת בהר ההר. וכן במרים מה שכתוב (במדבר כ, א) 'וישב העם בקדש ותמת שם', צריכים את תיבת שם לגופו, שאם לא כן לא היינו יודעים שמתה בקדש, והיינו אומרים שמה שכתוב בקדש, הכוונה שהעם ישבו בקדש, ואת השם שכתוב 'ותקבר שם' במרים צריכים ג"כ שסמוך למיתה קבורה, נמצא שבאהרן ובמרים אין תיבת שם מיותרת ואי אפשר ללמוד גזירה שוה, אבל במשה תיבת שם מיותרת, כיון שכתוב (דברים לד, ה) 'וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב', תיבת שם מיותרת, שגם בלי זה היינו יודעים שמשה מת בארץ מואב, אלא לומדים מכאן גזירה שוה שם על מרים שמתה בנשיקה.

מאיזה 'שם' לומדים גזירה שוה שמת אסור בהנאה

כתב בקרן אורה שלפי מה שלומדים כאן שסמוך למיתה קבורה מותקבר שם, צריך לומר שמה שלומדים בע"ז (כט:) בגזירה שוה שם שם מעגלה ערופה, שמת אסור בהנאה, היינו מתיבת 'שם' שנאמר גבי ותמת שם. אלא שלרבי אליעזר קשה שצריך ל'שם' שנאמר גבי ותמת לומר שבנשיקה מתה[יב]. והקשה למה לא למדו איסור הנאה במת ממה שאמרה התורה 'כי קבור תקברנו', כמו שלומדים איסור הנאה בעגלה ערופה ממה שנאמר 'וערפו שם' ודרשו שם תהא קבורתה. ותירץ שבעגלה ערופה אפשר ללמוד ממה שהצריכה התורה קבורה שאסורה בהנאה, שאם לא כן למה הצריכה התורה לקבור את העגלה, אבל במת אי אפשר ללמוד ממה שהצריכה התורה קבורה, שאסור בהנאה, משום שאפשר שהצריכה התורה קבורה משום בזיון של החיים או משום כפרה[יג], אבל לא לאסרו בהנאה, ולכן צריך את הגזירה שוה מעגלה ערופה.

מה הכוונה שפרה אדומה מכפרת

אמר רבי אמי למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה לומר לך מה פרה אדומה מכפרת. בתוס' כתבו שפרה אדומה מכפרת על חטא העגל[יד], כמו שאמרו במדרש משל לבן השפחה שטינף פלטרין של מלך, אמר

שבה לתערה, אך היא רופפת, והגמרא לא מזכירה את השיעור שהחרב רופפת. א. **ועיין** במשנה לעיל כז א מה שכתבנו שם בשיטת רש"י. ב. **ובמנחם** משיב כתב שלכך סמכו כאן את הדרשה שמרים בנשיקה מתה, כדי שלא תשאל איך למד ר"א ממרים שאפילו מטות שאר נשים לא מניחים ברחוב, אולי מרים מתה זבה ולכן לא הניחו את מיטתה ברחוב, וסמכו את קבורתה למיתתה, אבל שאר נשים מניחים אותם ברחוב, לכן סמך כאן את הדרשה שמרים מתה בנשיקה, וודאי לא מתה זבה, שה' לא היה מטמא לה. ובמנחם משיב נפש כתב שמרים בנשיקה מתה ואם היתה זבה לא היתה מתה בנשיקה. ויש לעיין אם כוונת המרדכי משום שה' לא היה מטמא לה, אלא שלא שייך שתהיה זיבה אם מתה בנשיקה. אך קשה שיתכן שהיתה זבה קודם לכן, וע"כ צ"ל שה' לא היה מטמא לה. ג. **וכתב** שם שהטעם משום הכבוד שלא תהא אשה מוטלת בפני אנשים. ד. **והוכיח** מכאן שהדין של השו"ע (יו"ד סי' שנג) שאין משהין מטה של נשים מפני הניוול, הוא גם בקטנה שלא הגיעה זמנה לראות וזקנה שעברה זמנה וחדל להיות לה אורח, שאפשר שיתעורר להם הזיבה. ה. **שהקשה** שם ממש"כ הר"ן בפ"ב דגיטין, בהא דממעטינן מחוסר קציצה בגט מדכתיב 'וכתב ונתן' מי שמחוסר כתיבה ונתינה יצא זה שמחוסר קציצה, שאפשר לכתוב את הגט על הניר שלה, ואף שמחוסר הקנאה לבעל, מכל מקום אינו חסרון כי הקנאה אינה בגופו של גט, ואם כן איך ממעטים מותמת ותקבר שלא יהיה הספד בין המיתה לקבורה, כיון שהספד אינו מעשה בגופה. וצ"ע על מה שסבר שהענין של סמוך למיתה קבורה הוא שלא יהיה הפסק ביניהם כמו מחוסר קציצה, ששם אין חסרון במה שעושה מעשה קציצה בין הכתיבה לנתינה, אלא שצריך שבשעת הכתיבה יהיה ראוי להנתן, ואם בשעת הכתיבה ראוי להנתן כשר, אף שעשה קציצה בינתים, שכתבו על תלוש וחברו ואח"כ תלשו ונתנו לה כשר, אף שהיה קציצה בינתים, וגם כאן מה שלא מספידים הוא לא משום שצריך שבשעת המיתה יהיה ראוי להקבר, כי אף אם נספיד, בשעת המיתה היא ראויה להקבר כי יכולים שלא להספיד. אלא גם לדבריו כאן הוא כמו סמוך לנטילה ברכה שלא יפסיק ביניהם. ועוד שלפי מה שהוכחנו לעיל שלהספיד בבית מותר ורק ברחוב אסור להניחה, ע"כ צ"ל שאין צריך שלא יהיה הפסק בין המיתה לקבורה אלא שלא יניחוה ברחוב. ועוד הקשה שם שמה הראיה ממרים שסמוך למיתה קבורה, הרי מרים מתה בר"ח ניסן ובר"ח ניסן אין מספידים ולכן לא הספידוה. ותירץ שחכם בפניו מספידים אף בר"ח, וכיון שמרים היתה צדקנית היו מספידים אותה בר"ח. ו. **וכן** קשה על מה שאמרו לעיל (כג.) שהמדחה מיטתו על אביו ואמו הרי זה מגונה, משום שיש להספידם ולא למהר לקבור אותם. ז. **ולפי** דבריו נשאר קשה מה שאמרו לעיל שהמדחה את מטת אמו הרי זה מגונה, ואם סמוך למיתה קבורה, מדוע זה מגונה. ועיין לעיל מה שכתבנו בשם הגהות יעב"ץ. ח. **ובשו"ת** מערכי לב (סי' סג) כתב שהטעם שמספידים נשים בהעמדת המטה ברשות הרבים, שכיון שלא ברור שכל אשה שופעת זיבה לאחר מיתה, אלא הוא רק בגדר ספק שמא תזוב דם, וכיון שבסנהדרין (מז.) אומרת הגמרא שההספד הוא משום כבוד המת, לכן הודאי כבוד שבהספד של המת דוחה את הספק של אי הכבוד שיהיה ע"י שיזוב דם. אך יש מי שתמה על דבריו, דאיך עולה על הדעת לדחות סתם משנה שלא מניחים מטת נשים ברחוב בגלל סברא בעלמא, דבר שגם האמוראים ג"כ לא יכלו לעשות זאת. ועוד דעצם הסברא ג"כ דחויה היא שהרי יכולים לעשות את הכבוד של ההספד בבית בלי חסרון כבוד. ועוד, הלוא ברמב"ם ובשו"ע נפסק שלא מניחים מטה של נשים ברחוב בלא חולק, ואיך שייך לומר שכיון שההספד הוא כבוד המת מניחין את המטה ברחוב. ט. **וזה** לא יתרץ את קושית המהר"ץ חיות על רפרם שהספיד את כלתו, או ר"ג שהספיד את אמו של בן זזא, ששם אין זה אמו. י. **ואף** שנאמר ותמת שם מרים ותקבר שם, ע"כ שלאו דוקא סמוך למיתה קבורה אלא שברחוב לא היו מניחים אותה. יא. **ויש** מהאחרונים שכתבו שיש להוסיף עוד בצד ההיתר של הדברי מלכיאל ולומר, שהאיסור שאסרו חז"ל להספיד ברחוב הוא רק באופן של הנחת המטה ממש ברחוב ע"ג בימה וכדומה, והקהל עומד מסביב, כמו שמדויק הלשון של אין מניחין, שאז יש פרסום ורעש גדול, ולכן חששו מפני הכבוד, הן שמא יהיו ביזוי בפרסום רב כזה, והן מפני כבוד הנשים שגנאי הוא לנשים החיות כשהאשה מתה שוכבת בתכריכיה לבושה לפני האנשים, והיינו בפרסום רב כזה, אבל כשלא מניחין אותה ממש ברחוב אלא מחזיקין במטה שלה בידים וקהל המלוים מרוכזים בצפיפות מסביב למטה, באופן שהמטה לא נראית כמעט כי אם למתי מספר בלבד לאותם העומדים ממש ע"י המטה, י"ל שמותר שפיר להספיד אפילו ברחוב בהיות והמטה כמעט לא מתגלית בכה"ג יותר ממה שהיא מתגלית בשעת ההספד בבית. יב. **ועיין** במהרש"א לעיל שכתב שצריכים את 'שם' שכתוב במרים לגופו, לומר שמתה בקדש. יג. **וכמו** שאמרו בסנהדרין (מז.). יד. **וברש"ש** כתב שבזה מיושב מה שאמרו כאן שפרה מכפרת, ואילו ביומא (ג) אמרו שפרה אינה בת כפרה,

המלך תבוא אם ותקנח צואת בנה, אף בחטא העגל תבוא פרה ותקנח את חטא הבן. ורבינו חננאל כתב שמה פרה מטהרת חטאים ונקראת חטאת, וכל חטאת מכפרת עון, כך מיתתן של צדיקים מטהרת ומכפרת עוונותיהם של ישראל, וכעין זה כתב בפירוש רבי שלמה בן היתום, שכתב שלאו מכפרת אלא מכשרת טמאי מתים לאכול בקדשים[טו].

הקשר שבין מיתת צדיקים לפרה אדומה

הקשר שבין פרה אדומה למיתת צדיקים. ביערות דבש כתב ששניהם הוא דבר סגולי בלי טעם, כמו שפרה אדומה מטהרת בלא טעם, כך מיתת צדיקים מכפרת בלא טעם[טז]. אך בעץ יוסף על העין יעקב הביא בשם נזר הקדש שפירש, שכמו שפרה אדומה מכפרת על עוון העגל, מטעם תבוא אמו ותקנח צואת בנה, כך מיתת צדיקים מכפרת בהיות שהם ממקור נפשות העולם והם מטהרים זוהמת בניהם.

הטעם שר״א לא לומד ממרים שמיתת צדיקים מכפרת

אמר רבי אלעזר למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה לומר לך מה בגדי כהונה מכפרין אף מיתתן של צדיקים מכפרת. והטעם שר״א לא לומד ממרים שמיתת צדיקים מכפרת. כתב ביד דוד שר״א לשיטתו שסובר שמרים בנשיקה מתה, אם כן אין ראיה ממה שנסמכה פרשת מרים לפרשת פרה לומר לך שמיתת צדיקים מכפרת, שאפשר שנסמכה לפרשת פרה כדי לומר שאף המת בנשיקה מטמא וצריך פרה אדומה לטהר, לכן ר״א לומד מבגדי כהונה שמיתת צדיקים מכפרת ולא מפרה אדומה[יז].

היכן נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה

בתוס' כתבו שהסמיכות מיתת אהרן לבגדי כהונה, שכתוב (במדבר כ, כו) 'והפשט את אהרן את בגדיו וכו' ואהרן יאסף ומת שם'. אך הריא״ף על העין יעקב הקשה, שכיון שציוה הקב״ה למשה להפשיט את בגדי אהרן סמוך למיתתו ולהלביש את אלעזר בנו, אין כאן קושיא למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהונה, שזה היה הצווי להפשיט את אהרן סמוך למיתתו. ובעץ יוסף ובריא״ף פירשו שהראיה שמיתת צדיקים מכפרת, היא ממה שכתוב אח״כ (שם כח) 'ויפשט משה את אהרן את בגדיו וילבש אתם את אלעזר בנו וימת אהרן שם בראש ההר', שכיון שכתוב (בפסוק כז) 'ויעש משה כאשר צוה ה'', ולשם מה כתוב אח״כ שהפשיט את אהרן את בגדיו, אלא שבא לסמוך מיתת אהרן לבגדי כהונה שמיתת צדיקים מכפרת.

למה רבי אמי לא למד שמיתת צדיקים מכפרת מבגדי כהונה

ביד דוד כתב שהטעם שרבי אמי לא למד שמיתת צדיקים מכפרת מהסמיכות מיתת אהרן לבגדי כהונה, שבשלמא מהסמיכות של פרה אדומה למיתת מרים אפשר ללמוד שמיתת צדיקים מכפרת, כיון שפרה אדומה היתה בשנה שנייה, ומיתת מרים היתה בשנת הארבעים, ולמה סמכו את פרשת פרה אדומה למיתת מרים, אלא ע״כ שבא ללמדנו שמיתת צדיקים מכפרת כמו פרה, אבל מהסמיכות של מיתת אהרן לבגדי כהונה אי אפשר ללמוד שמיתת צדיקים מכפרת, שאין זה סמיכות גמור, שאין זה ראיה ממה שנכתב שם, שאין זה שינוי ממקומם.

לומדים ממשה שחלה חמשה ימים זהו מיתת כל אדם אף שמשה לא היה חולה

מאי קרא 'הן קרבו ימיך למות הן חד קרבו תרי ימיך תרי הא חמשה. כתבו התוס' שאי אפשר לומר שמשה רבינו היה חולה חמשה ימים קודם פטירתו, שהרי מצינו במדרש (וילך) שמשה כתב שלש עשרה ס״ת ביום פטירתו[יח]. והריטב״א הוסיף שכתוב בפטירת משה שלא כהתה עינו ולא נס ליחו. אך בתוספות הרא״ש כתב שאף שמשה מת בנשיקה, רמז לו הקב״ה שהיה ראוי למות אחר חמשה ימי חולי, לולי שמצא חן בעיניו. והריטב״א כתב שחמשה ימי חולי זהו מיתה של אדם, הוא כדי שיהא התראתו לפקח בענייניו ולצוות על ביתו, וחמשה ימים זה זמן שיכולים לסדר את הענינים. ולכן גם ה' הודיע למשה על המיתה חמשה ימים קודם לכן שיסדר את ענייניו[יט].

המקור שמת בחמשים זו היא מיתת כרת

מת בחמשים שנה זו היא מיתת כרת. בתוס' כתבו מקור לכך מהירושלמי ביכורים שלמדו כן מהכתוב 'אל תכריתו את שבט הקהתי מתוך הלויים'. שהלויים נצטוו להזהר בעבודתם כדי שלא ימותו ויכרתו. וכיון שהלויים עבדו רק עד גיל חמשים שנה, והתורה קוראת למיתה בתוך שנות עבודתם כרת, יש מכאן ראיה שהמת בתוך חמשים שנה זו היא מיתת כרת. וכתבו בשם הירושלמי עוד פירוש, שכיון שימי שנותיו של אדם הם שבעים שנה, ועשרים שנה הראשונות אין בי״ד של מעלה מענישים, נשארו רק חמשים שנה לעונש, ואלו חמשים שנות כרת. והקשו ע״ז שכאן משמע שחמשים שנה משנולד הוא כרת, ולפי' זה שבירושלמי צריכים למנות את החמשים שנה משנהיה בן כרת בן עשרים שנה. ועוד שאם חמשים שנה הם לאחר שנתחייבו כרת נמצא שהם שבעים שנה והוא מיתת כל אדם. אך התוס' הרא״ש כתב קצת באופן אחר, משום ששנותיו של אדם עד גבורות הם שמונים שנה, ותוריד מהם עשרים שנה הראשונים שבי״ד של מעלה לא מענישים, נשארו רק ששים שנה, וכרת היינו שנכרתת בחצי ימיו, דהיינו שלשים שהם חצי מהששים, ועשרים שנה הראשונות ועוד שלשים של הכרת הם חמשים[כ].

מנין ששמואל מת בן חמשים ושתים שנה והטעם לכך

חמשים ושתים שנה זו היא מיתתו של שמואל הרמתי. ובחידושי הר״ן כתב שהמקור ששמואל מת בן חמשים ושתים שנה. שכתוב אצלו 'יגמל הנער', וימי היניקה הם עשרים וארבע חדשים, וכתוב אצלו 'וישב שם עד עולם', דהיינו חמשים שנה שהוא עולמו של יובל, שכתוב אצל הלויים 'מבן חמשים שנה'[כא].

מיתת שמואל לא היה מיתת כרת או מיתה בידי שמים

בשערי תשובה (שער ג אות קכד), כתב שענין הכרת הוא מי שנגזר עליו תחילה לחיות שבעים או שמונים שנה, וכשחטא ונתחייב מיתה שהיא עונש שאז יש חילוק שאם נתחייב כרת ימות עד חמשים שנה, ואם נתחייב מיתה ימות עד ששים שנה, אבל יש צדיקים שמתחילה מספר ימיהם הוא פחות מששים שנה כמו שמואל, ועל זה נאמר בן חמשים ושתים שנה זו היא מיתתו של שמואל הרמתי.

האם ששים שהיא מיתה בידי שמים הוא מעלה

ששים זו היא מיתה בידי שמים אמר מר זוטרא מאי קרא דכתיב תבוא בכלח אלי קבר בכלח בגימטריא שיתין הוו. אמר רבה מחמשים

שהכוונה על חטא העגל. [טו] **וכתב** שם שצריך להוסיף, מה פרה כתוב בה 'למי נדה חטאת היא' וסתם חטאת מכפרת אף פרה כן. ובמהרש״א כתב שדוחק לומר שכוונת הגמרא על חטא העגל. אלא פרה מכפרת ממה שמצינו שפרה אדומה אף שאמרו שפרה קדשי בדק הבית היא, אעפ״כ נקראת חטאת, שלוקחים אותה מתרומת הלשכה, וכמ״ש התוס' בב״ק (עט.) שכיון שצריכין לה כהנים שעובדים קרבנות חשיב צורך קרבן, ומוכח שמכפרת היא.

[טז] **וביאר** שם שבעוד דבר דומה מיתת צדיקים לפרה אדומה, שכמו שפרה אדומה מטהרת טמאים ומטמאת טהורים, כך מיתת צדיקים מועילה לחטאים כמו סגולה ובלי טעם, כמו שפרה אדומה היתה סגולה בלא טעם, אבל זה רק לפושעים, אבל לתלמידיו של הצדיקים שנהנו מתורתו והלכו לצילו, יש להם הפסד גדול ממיתתו, ולכן מיתת צדיקים דומה לפרה אדומה שמטמאה את הטהורים, דהיינו התלמידים הצדיקים שנעזרו בו בחייו.

[יז] **אך** בדרשות חת״ס (פא ג ד״ה אמו״ל) כתב שקשה לומר שלר״א המת בנשיקה באמת מטמא. וגם קשה לרבי אמי שלומד שמיתת צדיקים מכפרת מהסמיכות למרים, וכיון שגם הוא מודה שמרים מתה בנשיקה, צריכים את הפסוק לומר שאף המת בנשיקה מטמא, ואיך לומד מהסמיכות של מרים לפרה אדומה שמיתת צדיקים מכפרת. ותירץ שמזה שצריך לכתוב 'והפשט את אהרן' שלכאורה מיותר דכיון שבגדי כהונה מכפרים, ואם כן כל רגע ושעה הוא הפסד שאינו חוזר, וא״כ מסתמא ילביש את אלעזר בגדי כהונה בחיי אביו, שלא תחסר כפרה מישראל אפילו רגע, ולמה צריך פסוק שיפשיט את אהרן וילביש את אלעזר, אלא ש״מ שמיתת צדיקים מכפרת כמו פרה אדומה, והיינו חושבים שיהיו הבגדים על אהרן עד אחר מיתתו, ואעפ״כ לא תחסר כפרתו כי מיתת צדיקים מכפרת. ומכאן גם יש ראיה שצדיקים אינם מטמאים, שאם צדיקים מטמאים פשיטא שילביש את אלעזר בחיי אהרן שאם הבגדים יהיו על אהרן במותו הם יטמאו כל ז' ואלעזר לא יוכל ללבוש אותם, אע״כ שמי שמת בנשיקה אינו מטמא. אלא לפי״ז קשה למה נסמכה מיתת צדיקים לפרשת פרה, כיון שכפרת מיתת צדיקים יודעים מבגדי כהונה, וגם מוכח משם שהמת בנשיקה אינו מטמא, ולמה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה. ולכן אמר חוקה על פרה אדומה שאין בה שכל שזה מורה שהתורה אינה חכמה כשאר חכמות העולם, שאין טעם בפרה אדומה, נמצא שפרה מכפרת על הרהור מינות ופקפוק על תורה שבע״פ ובא ללמדנו שגם מיתת צדיקים מכפרת ע״ז, ולא רק על שאר עבירות כמו בגדי כהונה, והיינו ע״י ההספד כי המפקפק על התורה שבע״פ לא יספיד חכם שמת, שיאמר כי התורה מונחת בקרן זוית ונמצא שההספד על מיתת צדיקים מכפר על מה שפרה אדומה מכפרת. בעיון יעקב על העין יעקב כתב, שמהסמיכות של מיתת מרים לפרה דורשים שאף שכל הקרבנות באים זכרים, ופרה באה נקיבה, כך לומדים שאף מיתת צדקניות מכפרת, ולא רק מיתת צדיקים. ורבי אלעזר שלמד מבגדי כהונה, בא להוסיף שאף בעבירות שרע לשמים ורע לבריות שעליהם מכפרים בגדי כהונה, כמו עיוות הדין או לשון הרע, גם עליהם מיתת צדיקים מכפרת. ובקרן אורה כתב שכמו שמצינו שני סוגי כפרות. אחד הקרבן עצמו ואחד הוא מכשירי הקרבן, כמו שפרה היא קרבן, ובגדי כהונה הם מכשירי הקרבן. כך יש שני סוגי כפרות במיתת צדיקים, כי נשמתם שעולה למעלה היא גוף הקרבן, ולכן תקנו לומר בתפילת 'ואשי ישראל' שהם נשמות הצדיקים כמש״כ התוס' במנחות שמיכאל מקריב אותם למעלה (קי. ד״ה ומיכאל), ומכשירי הקרבן הוא הגוף הטהור שטמון למטה, וגם הוא עומד לכפרה בעת צרה, ע״י התעוררות תפילתם כי צדיקים במיתתם קרויים חיים.

[יח] **והמהרש״א** לא הזכיר את הראשונים שהקשו כן, אלא מעצמו כתב שאף שמשה לא היה חולה, מכל מקום לומדים משם רמז לשאר בני אדם.

[יט] **שאין** הענין דוקא בחמשה ימים של חולי, אלא שחמשה ימים קודם המיתה ידע שהוא הולך למות.

[כ] **במהרש״א** יישב את דברי הירושלמי, ששנותיו של אדם הם שבעים ותוריד עשרים שנה מתוכם שלא נענש עליהם, וכיון שמת בחמשים הרי נכרתו לו עשרים שנה מחמשים עד שבעים, והם כנגד עשרים שנה הראשונים של ימי הנעורים.

[כא] **ובתוס'** הרא״ש הביא בשם הירושלמי בבכורים שדורש מהפסוק 'ודבר שפתים אך למחסור', שחנה לפי שרבתה בדברים חסרה משנות שמואל, שאמרה לאחר שגמרה להניק אותו והביאה אותו לשילה, 'וישב שם עד עולם', דהיינו שישב שם חמשים שנה לאחר שהיה בן שתים דהיינו חמשים ושתים שנים.

ועד ששים שנה זו היא מיתת כרת רב יוסף כי הוה בר שיתין עבד להו יומא טבא לרבנן אמר נפקי לי מכרת. רבינו חננאל גורס כאן[כב] 'בן ששים זו היא מיתת כל אדם'. וגם לגירסתינו ששים היא מיתה בידי שמים מפרש היעב"ץ, שאין הכוונה על עונש של מיתה בידי שמים שנזכר במקום שהוא בא כעונש על עבירה, אלא הכוונה מיתת כל אדם בטבעו הנגזר לו מן השמים[כג], כמיתת רוב בני אדם. ולפי שאינה שוה בכל, כי רבים יוצאים מן הכלל, לכן לא אמר זו היא מיתת כל אדם[כד]. ובתוס' שבת (כה. ד"ה כרת) כתבו שכרת היא עד ששים, לפי שלא מגיע לששים שנה שהוא מיתת כל אדם. ומיתה בידי שמים אין לה זמן קבוע אלא שמת בשביל העבירה הזאת, אפילו אם אין לו עבירה אחרת[כה]. ולדבריו מה שאמרו כאן שמיתה בידי שמים הוא ששים, צריך לומר כפירוש היעב"ץ. אך המהרש"א כתב[כו] שמת בן ששים הוא מעלה שיצא מכלל כרת, אך כיון שלא בא לכלל שבעים שהם שנותיו של אדם קרי ליה מיתה בידי שמים שמת קודם זמנו כמו דור המדבר.

והתוס' כאן הביאו בשם הירושלמי שמיתה בידי שמים בששים, לומדים ממתי מדבר שלא מת אחד מהן פחות מבן ששים. ובשם יש מפרשים כתבו שמיתה בידי שמים של עונש הוא גם בחמשים, ובין מיתה ובין כרת הם בחמשים, והחילוק בין מיתה לכרת, שבמיתה הוא נכרת ולא זרעו, ובכרת הוא וזרעו נכרתים. וכן כתב התוס' הרא"ש שרבא דאמר מחמשים ועד ששים היא מיתת כרת, אפשר לומר שכוונתו לא לכרת דוקא אלא למיתה בידי שמים, ולומד ממתי מדבר שלא מת אחד מהן פחות מבן ששים, ונאמר עליהם 'במדבר הזה יתמו ושם ימותו', אלמא מי שחייב בידי שמים אינו מוסיף על ששים שנה[כז]. אך התוס' ביבמות ובשבת (שם) כתבו שהירושלמי חולק על הגמרא שלנו שכאן אמר רבה שמחמשים ועד ששים זו היא מיתת כרת, ולפי הירושלמי עד חמשים זו כרת ועד ששים זו היא מיתה בידי שמים. וכתבו שנוכל לומר לפי הגמ' שלנו שמיתה בידי שמים הוא אחר ששים וקודם זמן זה הוא כרת.

אם יש כרת לאדם שהוא למעלה מבן ששים

המתחייב כרת אחר ששים שנה כתב בשו"ת חכם צבי (סי' מט) שנענש בשמים ולא בארץ. ומזה הוכיח שאף שב"ד של מעלה לא מענישים בעוה"ז בפחות מבן כ', אבל למעלה מענישים מבן י"ג, שאל"כ איך יענש בכרת מי שהוא בן שמונים ובחיד"א יעיר אוזן (ג כג) כתב שראיית החכם צבי ממה שאמרו כאן שמת בן שמונים זה מיתת נשיקה, שמשמע שאין כרת בבן שמונים. אך כתב שבירושלמי (ביכורים פ"ב ה"א) אמרו שלמעלה מבן ששים שעבר עבירה שיש בה כרת, נענש בכרת דיומי. ומה שאמרו כאן שמת בן שמונים זה מיתת נשיקה הוא כלא חלה, אבל כשחלה הוא כרת אף שהגיע לגבורות.

אביי לא אמר לו שלא יצא מכרת של בניו

אמר ליה אביי נהי דנפיק ליה מר מכרת דשני מכרת דיומי מי נפיק מר. הקשה התוס' ישנים לדעת רש"י שבמיתת כרת גם זרעו נכרתים היה לו להקשות מכרת דבני מי נפיק מר[כח], ושמא בניו ימותו צעירים[כט]. ותירץ שכנראה היו לו בנים גדולים ואין בנים גדולים נענשים בעון אביהם ורק בנים קטנים נענשים, או שלא היו לו בנים כלל, ושוב לא יתכן שיתקיים בו עונש של כרת[ל].

בני חיי ומזוני במזלא תליא מילתא אף שאין מזל לישראל

אמר רבא בני חיי ומזוני לאו בזכות תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא. הקשו התוס' ממה שאמרו בשבת (קנה.) שאין מזל לישראל. ותירצו שמה שאמרו שאין מזל לישראל, אין לפרש כפשוטו, שאין מזל שודאי שיש מזל לישראל, אלא שלפעמים הוא משתנה ולפעמים אינו משתנה.

ובמהרש"א כתב שבתוס' בשבת (קנו.) מפורש יותר, שמה שאמרו אין מזל לישראל הכוונה שע"י זכות יכולים לשנות את המזל, אבל יש פעמים שאי אפשר לשנות את המזל ע"י זכות[לא].

והריטב"א פירש שבודאי המזל יכול להשתנות ע"י זכות כמו שאמרו בשבת שאין מזל לישראל. וחס ושלום שאם אין זה תלוי בזכות אלא במזל לבד, ביטלת ברכות וקללות שבתורה של שכר ועונש, כי חיי בני ומזוני כללים הם לכל טובות העולם הזה[לב], אלא הכוונה שאינו תלוי בזכות לגמרי, מפני שיש בהם גם מזל, אלא שזכות גדולה מבטלת המזל, ולא כולם ראוים שהזכות תבטל את המזל, אלא צדיק גמור שהוא למעלה מן המזל, ולכן מי שיש לו מזל טוב אפילו אם הוא בינוני מספיק לו שלא יתבטל מזלו, ומי שאין לו מזל טוב צריך זכויות גדולות כדי לבטל את מזלו הרע.

והר"ן כתב שאי אפשר לומר שתלוי גם בזכות כמו שכתב הריטב"א שאם כן קשה מרבה ורב חסדא. וכתב בשם יש מפרשים שאין הזכות עוקרת את המזל, אלא מציל את האדם מקצתו ולא מכולו[לג].

אף שרבה היה מבית עלי לולא המזל היה חי יותר שנים

רב חסדא חיה תשעין ותרתין שנין רבה חיה ארבעין. כתבו בתוס' (יבמות קה. ד"ה רבה) שאיך אפשר לומר שהטעם שרבה חי רק ארבעים שנה משום שחיים תלוים במזל, דאולי הטעם משום שהיה מבני עלי. ותירץ שרבא סובר שבתורה בלבד הוא מתכפר[לד]. ועוד שגם רבה עסק בגמילות חסדים[לה].

רבא ביקש על עושר וחכמה שעל ידי בקשה אפשר לשנות את הגזירה

ואמר רבא הני תלת מילי בעאי קמיה שמיא תרתי יהבו לי חדא לא יהבו לי. כתב במהרש"א שרבא ביקש על החכמה של רב הונא, ועושרו של רב חסדא, אף שהם דברים שתלויים בגזירת הלידה, כמו שאמרו בנדה (טז:) שמלאך מעמיד את הטיפה ואומר אם חכם אם טפש, אם עשיר אם עני, ומה תועיל בקשתו, אלא שע"י בקשות אפשר לשנות את הגזירה ואת המזל שהוא נולד בו[לו].

אף שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ביקש על ענוה שהבא לטהר מסייעין לו

הקשה המהרש"א למה רבא ביקש על ענותנותא של רבה, והרי ענוה היא ממדות הטובות כמו שאמרו[לז] יראת חטא מביא לידי ענוה, וענוה מביאה לידי חסידות, ואמרינן בנדה (טז:) שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. ואם כן לא יועיל בקשתו על יראת שמים. ותירץ שביקש מהשמים שיעזרו לו לבוא לידי ענוה, וכמו שאמרו (יומא לט:) הבא לטהר מסייעין לו[לח].

מהיכן נוספו שנות חיים לר' אלעזר

חלפא ליה שעתא. רש"י בעין יעקב פירש שלא מת באותה שעה. והקשה בבן יהוידע ממה נפשך אם לא היו לו יותר שנות חיים, כיצד חי אח"כ עוד שנים, ואם לא שלמו שנות חייו, כיצד בא אליו מלאך המות ליטול את נשמתו. ותירץ ששלמו שנות חייו, אלא שהוסיפו לו חיים מאלו שניספים בלא משפט, כמו שאמרו בחגיגה (ד:), שאמר מלאך המות למרים מגדלא נשיא, שאם רואה צורבא מרבנן שמעביר בדבריו, נותן לו את החיים שנטלו לאחרים[לט].

מתי היה זמנו של רב אשי להפטר

קם דחקא רגליה דבר נתן ואין מלכות נוגעת בחברתה וכו'. הקשה בבן יהוידע מתחילה איך הרחיב לו את הזמן בשלושים יום, שהרי דחקה רגליו דבר נתן, ואם בפעם ראשונה לא הגיע עדיין הזמן, איך יתכן שהגיע אליו קודם

כב. **וכן** גם גירסת ר"ת בספר הישר סי' תלג וכן הגיה בעין יעקב ובדק"ס. ובשיטה זו נראה ג"כ שהלך התויו"ט באבות שמסביר את הרע"ב שם שבן ס' לזקנה והביא מהפסוק בכלח ומפ' תיו"ט דהמקור מכאן עיי"ש.

כג. **ולאפוקי** המומתים ע"י אדם, או בשאר מיתה לא טבעית.

כד. **ולפי** זה מובן הפסוק תבוא בכלח אלי קבר, שמיתה בששים זו מעלה. אך עיין בתוס' שמביא בשם הירושלמי שמדובר כאן במיתה בידי שמים בעבירה.

כה. **ואפי'** למ"ד (שבת נה.) שיש מיתה בלא חטא, ואם כן אף בלי העבירה הזאת הוא ימות, אעפ"כ בשביל עון זה של מיתה בידי שמים יקצרו ימיו.

כו. **שהקשה** שלפי ענינו משמע שבכלח הוא מעלה ולא חסרון, אך לפי מה שאמרו כאן שבששים זו מיתה בידי שמים משמע שאין זה מעלה אלא חסרון.

כז. **ולפי** זה רב יוסף עשה סעודה שיצא ממיתה בידי שמים ומכרת.

כח. **וכן** הקשו התוס' בשבת (כה. ד"ה כרת).

כט. **ובערוך** לנר יבמות (ג.) תירץ, שכרת דיומי שהיא מיתה חטופה אינו כרת גמור שענשו הכתוב, ורק בכרת גמור ס"ל לרש"י שיש כרת דשני וגם מיתת בנים, אבל כשאין כרת של שנים אין גם מיתת בנים, שאין כרת לחצאין, כיון שגם שניו אינם נכרתים.

ל. **אך** בסמ"ג (לה ע"ג) הוכיח שבכרת אין זרעו נכרת, שמיתת שמואל נקראת כרת, ולא נכרתו זרעו כי היו לו בנים. והקשה במגילת ספר (מז ע"ד) שאין זו הוכחה משום שיש לומר שכיון שכתבו התוס' שבכרת רק הבנים קטנים נענשים ולא הבנים הגדולים, ולכן י"ל שלא נענשו הבנים של שמואל כי הם היו גדולים. וכתב ביד דוד שהסמ"ג עצמו אינו סובר כתוס' שהוכיח ממה שלא אמר אביי לרב יוסף מכרת דבני, שאין בניו נכרתים, משום שסובר שבכרת גם בנים גדולים נכרתים.

לא. **כי** בתוס' כאן משמע שלפעמים הוא משתנה ע"י המזל, לכך פירש שאין הכוונה שמשתנה ע"י המזל, אלא שהמזל משתנה ע"י זכויות.

לב. **אך** במהרש"א בשבת (קנו.) כתב שברכות וקללות שבתורה ודאי שהם לא תלוים במזל, דברכות וקללות שבתורה הם דברים של הרבים, והרבים ודאי שתלוים בזכות ולא במזל. וכל המחלוקת בשבת אם יש מזל לישראל הוא ביחיד ולא בציבור. ואין זה מיישב את הקושיא של התוס' כאן, שכאן גם מדברים ביחיד ואמרו שתלוי במזל, ושם בשבת נחלקו אם יש מזל לישראל או לא.

לג. **והוסיף** הר"ן שלפי הפירוש הזה, יש לומר שכל זה למ"ד שיש מזל לישראל וכן דעת רבא שאמר שבני חיי ומזוני תלויים במזל, אבל הלא קי"ל כמ"ד שאין מזל לישראל. ובהגהות בן אריה בסוף המסכת הביא מהגר"א שמה שאמרו כאן 'מזל' אינו ממזלות הכוכבים אלא מי"ג מדות של רחמים שבהם מונהגים ישראל. וזה הזכות שזוכה האדם לחון אותו אע"פ שאינו כדאי. אך בפרי מגדים [באשל אברהם סי' תקע"ו] תירץ, שמה שאמרו שאין מזל לישראל היינו בעניני נשמה אבל בעניני הגוף יש מזל, וזה כוונת הגמרא שבני חיי ומזוני תליא במזל, כי זה עניני הגוף.

לד. **שבר"ה** (יח.) נחלקו שם שרבא סובר שבזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה, ואביי סובר שבתורה וגמילות חסדים הוא מתכפר. ורבא עצמו אמר שם בר"ה שמתכפר הוא בתורה.

לה. **ובתוס'** בר"ה (יח.) הוסיפו שאף שרבה היה מבית עלי, אעפ"כ לולא המזל היה מגן עליו זכות התורה.

לו. **ומוכיח** מזה כתוס' שע"י בקשות אפשר לשנות את המזל, כמו שע"י זכויות אפשר לשנות את המזל.

לז. **בעבודה** זרה (כ:).

לח. **וכן** כתב המהרש"א בברכות (חידושי אגדות י. ד"ה מטאים כתיב), שבודאי באדם שמבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה, ניחא שאף שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, מכל מקום הרי אמרו (מכות י.) בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו. והרוצה ליטהר מסייעין לו (יומא לט:), וזה שמבקש רחמים על עצמו להחזירו בתשובה, הוא בכלל הבא ליטהר.

לט. **ועיין** שם עוד פירוש, שכתב שנשלם תיקון הנפש ונסתלקה ובא הרוח במקומה, ויקצוב לו הקב"ה שנים חדשים, וזה נקרא גלגול בחיים.

הזמן. ותירץ שהיה גלוי וידוע לפני הקב"ה שרב אשי ירצה לחזור על לימודו, ולכן שלחו אליו קודם הזמן, וצוהו שיעשה רצונו. ועוד שמה שאין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימה הוא רק במלכות ממש, כמו דוד ושלמה, אבל רב אשי והונא בר נתן אין זה מלכות ממש, לכך אין קפידא על ימים מועטים.

מהו שוטא דנורא שהראה המלאך המות

אההוא גברא אמאי לא קא מרחם מר גלי גביה ואחוי ליה שוטא דנורא. רש"י פירש שע"י שהראה לו שוטא דנורא גילה לו שהוא מלאך המות. אך בענף יוסף פירש שמאחר שגזרו על מלאך המות להביא את נשמת ר' חייא ולא הביאה, הלקוהו בשמים בששים שוטא דנורא, וזה מה שהראה לו המלאך שוטא דנורא שהלקוהו בזה.

כח:

אם אשה שאינה חייבת בשמחה מותרת בהספד ותענית במועד

נשים במועד מענות אבל לא מטפחות[א]. בשו"ת רעק"א (ח"א בהשמטות) כתב שלדעת אביי שאשה אינה חייבת בשמחה, אלא החובה על בעלה לשמח אותה מותרת בהספד ותענית במועד. והקשה ע"ז במקור ברוך (גינזבורג ח"א סי' ה עמ' יא) מהמשנה שאוסרת לנשים לטפח במועד, וקשה לאביי שאשה אינה חייבת בשמחה אלא בעלה משמחה. ועיי"ש שרצה לומר שטעם האיסור לאשה לטפח במועד הוא משום שע"י כך תופר שמחת בעלה, ולא מחמת הצער שלה עצמה[ב].

הטעם שנשים מענות במועד אף שמבטלות ע"י כך מצות שמחה

בהעמק שאלה (ס"ז) הקשה איך נשים מענות במועד, והרי הם מבטלים ע"י כך מצות שמחת יום טוב במה שמקוננות כאחת[ג]. ומכח זה חידש שהחיוב לשמוח ביום טוב הוא לא כל הזמן, ובשעה אחת מספיק כמו במצות של מצה ושופר, שאין צריך לקיים כל היום, כך גם שמחה אין חובה לשמוח כל היום, ונמצא שע"י שמענות אינם מבטלות מצות שמחת יום טוב[ד].

אם לאבל מותר להספיד בחול המועד

בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קסה) כתב שנוטה להתיר לאבל עצמו להספיד את מתו בחוה"מ. משום שהוא מחוייב בבכי שלשה ימים, ואת עצם הבכי מצינו שאף לאחרים התירו בחוה"מ, דנשים במועד מענות שהוא באופן שכולן עונות, ולכן באבל עצמו המחוייב בכבודו אף לעורר אחרים שיבכו, מסתבר שיכול אף להספיד. וע"ש שנשאר בצ"ע לדינא.

אם נשים מענות בפני אנשים

בתפארת ישראל (יכין אות סח) העיר על מה שנשים מענות ולא אומרים שקול באשה ערוה[ה]. ותירץ בשם אביו שבשעה שהמת מוטל לפניו אין חוששין להרהורי[ו]. והקשה עליו שבקידושין (פ:) רואים שאף חוששין לזנות בלויית המת. ותירץ שאולי שם החשש שיזנו לאחר שיקברו את המת. אבל כל זמן שהמת לפניו לא חוששין לזנות. ובתפארת יעקב העיר עליו, שכאן מדובר שנשים מענות אבל לא בפני אנשים[ז].

אם מותר לומר צידוק הדין במועד חנוכה ופורים ור"ח

וכתב המאירי שממה ששנינו במשנה שמותר לענות במועד, יצאה הוראה למקצת גאונים שמותר לומר צידוק הדין במועד, וכ"ש בראש חדש וחנוכה ופורים, ודוקא כולם כאחד, כמו בעינוי שכולם מקוננות כאחת. וכן כתוב בתשובת הגאונים לגבי אמירת צידוק הדין במקום שמספידין בר"ח, שכשם ששנינו שנשים במועד מענות ולא מטפחות, כך צידוק הדין אם עונין כולן כאחד מותר, ואם אחד מדבר וכולן עונין אחריו אסור. וכתב הרא"ש (סי' פז) שדעת חכמי גרמיזא, שמותר לאומרו בדרך הילוך[ח]. אך דעת חכמי מגנצא שאין לומר צידוק הדין בר"ח וחנוכה ופורים אלא על חכם גדול. ופירש הב"י באו"ח (סי' תכ) וביו"ד (סי' תא) שהטעם שאומרים אותו דרך הילוך, משום שכל שהוא דרך הילוך דומה לעונות שכולם עונות כאחד, שמותר במועד[ט]. וחכמי מגענצא שלא היו אומרים אותו, משום שהחשיבו את צידוק הדין כמו מקוננות שאחד מדבר וכולם עונים, ולכן אסור בחנוכה ופורים ור"ח.

ולענין הלכה בשו"ע (יו"ד סי' תא ס"ו) כתב שאומרים צידוק הדין במועד[י]. אך ברמ"א שם כתב שמנהגינו שלא לומר צידוק הדין במועד ובכל הימים שאין אומרים בהם תחנון.

דוקא ר"מ שסובר יש מיתה בלא חטא הוצרך לפרש הפסוק כן

והחי יתן אל לבו דברים של מיתה. בכתובות (עב.) הגירסא מאי והחי יתן אל לבו. ופירש שם בעיון יעקב שר"מ הוכרח כן לפרש את הפסוק לשיטתו, משום שלולא דברי ר"מ היה מקום לפרש שהחי יתן אל לבו שהמת מכח חטא הוא מת, ושהוא לא יחטא כדי שלא ימות. אך ר"מ סובר בברכות (יז.) סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה, והכל למיתה הן עומדים, ומשום שסובר שיש מיתה בלא חטא, לכן לא יכול לפרש שיתן אל לבו שלא יחטא כדי שימות. אלא שיתן אל לבו דברים של מיתה שמי שמספיד יספידו אותו[יא].

מה יתן אל לבו בזה דיספד יספדוניה

דברים של מיתה דיספד יספדוניה דיקבר יקברוניה דיטען יטענוניה. ברש"י (כתובות עב.) פירש שהחי יתן אל לבו את הדברים האלו, שאם יספיד אחרים יספידו גם אותו, ולא ירע לו אם נוהג כך לאחרים. והריטב"א שם כתב עוד שעל ידי שיספוד לאחרים, יתן אל לבו שגם אותו יספידו במיתתו, וע"י כן יזכיר לו את יום המיתה[יב].

למה חסד של מתים הוא בלי תשלום גמול

הקשה בהפלאה (כתובות עב.) על מה שאמר יעקב ליוסף 'ועשית עמדי חסד ואמת'. ופרש"י שם שחסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת שאינו מצפה לתשלום גמול, ואילו כאן מצינו תשלום גמול על חסד שעושים עם המתים. ותירץ שאף על פי כן אינו דומה לכל גמול, ששם מי שעשה לו את החסד הוא מחזיר לו תגמול, אבל בחסד שעושים עם המתים, לא ישיב לו המת שום גמול, אלא שיקבל גמול מן השמים[יג]. ויש מתרצים[יד] שרש"י כתב שאינו מצפה לתשלום גמול, שהעושה חסד עם המת לא מחכה שיעשו גם לו כן, ואדרבה רוצה שלא ימות ולא יעשו לו גם כן כך.

הזכיר את ההספד והקבורה קודם לטעינת המת אף שטעינת המת קודמת להם

בבן יהוידע הקשה שיטעון היינו נשיאת המת, והיא קודמת לקבורת המת ולהספד המת, ולמה הזכירו קודם את ההספד והקבורה ואח"כ את נשיאת המת. ותירץ שהברייתא נוקטת את הדברים הקשים בתחילה ואח"כ את הדברים הקלים. שמלאכת הספדן ומלאכת הקברן קשים יותר ממלאכת הטוען, משום שדרכם של המלוים שכל אחד נושא קצת, כי הרבה אנשים רוצים לזכות במצוה, נמצא שכל אחד לא טוען את המת הרבה זמן, ומשא"כ הספדן הוא אדם אחד ע"פ רוב, וכן הקברנים הם קצת אנשים בעלי החברה שעוסקים בקבורה,

---

א. **מכאן** הוכיחו בתוס' שאין לומר כמו שכתב רש"י בביצה (ל. ד"ה מרקדין) שמה שאמרו (שם לו:) אין מטפחין ביו"ט הוא לטפח משום שיר או משום אבל, שלפי זה לאו דוקא ביו"ט אסור משום שמא יתקן כלי שיר, שאפילו בחוה"מ אסור משום צער, כמו שרואים כאן שאין מטפחין במועד. אלא מה שאמרו שם אין מטפחין ביו"ט היינו משום שיר, ולא משום אבל. ב. **אך** בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קסה) הביא שאמרו לו שמובא באיזה ספרים, שאונן מותר להספיד בחוה"מ, מטעם שאינו חייב בשמחה, דאונן פטור מכל המצות. וכתב שזה טעות לע"ד, משום שאיסור הספד אינו משום חיוב שמחה, שבר"ח וחנוכה אין חיוב שמחה, ומ"מ אין מספידין, וא"כ לא גרע חוה"מ מהם שיש בו איסור להספיד אף שלא מצד מצות שמחה, וכיון שהוא מצד איסור גרידא, ובאיסורים גם האונן אסור. ג. **וקושיתו** הפוכה מקושית רעק"א, שרעק"א הקשה אם נשים פטורות מחיוב שמחה למה אינם מטפחות, והוא הקשה אם נשים חייבות בשמחה למה מענות. ד. **ולדבריו** קשה למה אינם מטפחות. ובמועדים וזמנים (ח"ז סי' קיג) תמה עליו שודאי שיש חיוב שמחה כל היום, ואין בה הפסק. ומיישב שם שגדר חובת שמחה במועד, היא שצורת אנינות בחוה"מ שונה מצורת אנינות של כל השנה, משום שיש מצות שמחה במועד. ועיין שם שיש שני גדרים במצות שמחה במועד. אחד לעשות פעולות שמביאות שמחה, כמו אכילת בשר ושתיית יין. ועוד לשמוח בלב. ואת הפעולות שעושים להביא שמחה, אין צריך לעשות כל היום ומספיק לעשות פעם אחת ביום. אבל המצוה לשמוח בלב נוהגת כל היום, ולגבי המצוה של שמחת הלב, מספיק אם אינו מתאבל כרגיל, ונמנע מזה משום מצות שמחה, קיים את מצות שמחה במועד, ולכן הנשים מענות ולא מטפחות, כדי שלא יראה כדרך חול, משום מצות שמחה, ויצאו בזה מצות שמחה. ולגבי גוף דבריו, היה מקום לומר שמצות שמחה הוא כל היום שלא יעשה פעולות שמפריעים לשמחה.

ה. **ואפילו** בשעת הספד שייך קול באשה ערוה כמבואר בסוכה (נג.). ו. **כמו** שאמרו בברכות (ה.) שאם יצה"ר מתגבר עליו יזכיר לו יום המיתה, אלמא שיום המיתה בכוחו לבטל יצה"ר. ז. **וכ"כ** בשו"ת דברי יואל (ח"א סי' נט) להוכיח שנשים אסור להספיד משום קול באשה ערוה, ומה שהיו נשים מקוננות או מענות הוא בפני נשים ולא בפני אנשים. ח. **ודעת** תלמידי רש"י הובא ברא"ש שם, שמותר לומר צידוק הדין במועד, משום שאין זה הספד אלא הודאה וקבלת דין שמים. ט. **אך** הב"ח (או"ח סי' תכ) כתב שהטעם שצידוק הדין מותר בדרך הילוך הוא, משום שדרך הלוך הוא בצנעא, ולא אסרו הספד בר"ח אלא בגלוי בצבור ובפרהסיא. י. **ומובא** בפוסקים שהטעם שנוהגים לומר צידוק הדין במועד כמו שכתבו תלמידי רש"י שאין זה הספד אלא הודאה וקבלת דין שמים. יא. **ועיין** שם שמפרש שהספד נקרא דברים של מיתה, שמשום כבוד המת הוא, כמבואר בסנהדרין (מו:). יב. **ועיין** שם שמפרש שזה כוונת המשך הפסוק 'באשר הוא סוף כל האדם', שזהו יום המיתה. ובענף יוסף על עין יעקב מבאר, שלפי שאמרו חז"ל שהמספיד על המת יותר מדאי ומפליג בשבחו, כשם שנפרעין מן המספיד כך נפרעין מן הנספד, ותמוה בשלמא מהמספיד נפרעים, אבל מן הנספד שאינו עושה כלום למה נפרעים ממנו. אבל באמת אל אמונה ואין עול, כי ודאי שזה החטא של הנספד שמספידים אותו יותר מדאי, כי גם הוא הספיד אחרים יותר מדאי, וכמו שאמרו כאן דיספד יספדוניה, והוא הפליג בשבח אחרים יותר מדאי ולכן גם מפליגים בשבחו יותר מדאי, לכן נפרעים מן הספדנים. וזה כוונת הגמרא שהחי יתן אל לבו דברים של מיתה שלא ירבה בהספדים על אחרים שלבסוף ירבו גם עליו ויענש גם הוא. יג. **ועיין** שם שזה היתה כוונת יעקב אבינו באומרו 'ועשית עמדי חסד' שכלפי יעקב זהו חסד של אמת, כי יעקב לא ישיב לו כלום עבור זה. יד. **הובא** בעיטורי תורה על בראשית שם.

18/06/2018

ולא מניחים לאדם אחר לקבור, ולכן הזכירו את הקברן אחר הספדן, כי הספדן הוא לבד והקברנים הם כמה אנשים, ואח"כ אמר מי שטוען את המת, שזו מלאכה של כמה אנשים, וכל אחד יעסוק בה קצת. ולכן הזכיר אח"כ דמידל ידלוניה, שהוא מי שמרים את הקול, שזה שייך גם אחר הקבורה, וכל שבעה ימי אבילות שהאבלים מדברים ובוכים, והשומעים מרימים קול של בכיה.

הטעם שר' ישמעאל פתח ושבפעם הראשונה לא אמרו לו כן

פתח רבי ישמעאל ואמר. כתב במהרש"א שהטעם שרבי ישמעאל פתח, משום שאמרו בהמשך שאין המנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח האבל כו'. והוסיף שזה הטעם שבפעם הראשונה שמת בנו לא באו לנחם אותו כך, משום שאז הוא לא פתח לומר שרבו עונותיו ורק כשתכפוהו אבליו אמר כן, ולכן בפעם הראשונה לא יכלו לנחם אותו כל זמן שהוא לא דיבר.

מה הביאור שנדב ואביהוא וצדקיהו עשו רק מצוה אחת

ומה נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת. מה שאמר שנדב ואביהוא לא עשו אלא מצוה אחת, וכן מה שאמרו בהמשך שצדקיהו עשה רק מצוה אחת. רש"י בעין יעקב פירש ביום שמתו עשו רק את המצוה של הקרבת הדם, וכן צדקיהו סמוך למיתתו עשה רק מצוה אחת, ובשביל מצוה אחת זכו להספד גדול. אך התוס' כתבו שגבי צדקיהו לא מצינו מפורש בפסוק שעשה יותר ממצוה אחת. ובמהרש"א פירש שודאי נדב ואביהוא עשו כמה מצות מקודם לכן, אלא הכוונה כאן למצוות שעשו הנוגעות לכל. שנדב ואביהוא עשו מצוה אחת שעבדו בהקרבת הדם שהיא עבודת הכהונה שנוגעת לכל, ובשביל מצוה זו שנוגעת לכל, כולם הספידו אותם. וכן צדקיהו עשה מצוה אחת שנוגעת לכלל ישראל, שהציל את ירמיה מן הטיט כדי שיוכיח את ישראל לעשות תשובה, ולכן זכה שרבים עשו לו כבוד במותו. ועל זה אמרו לר' ישמעאל בניך שעשו כמה מצות כאילו בשביל רבים ודאי שאנו רבים ומספידים אותן.

אביה ביטל את הפרדסאות רק כשהגיעה משמרתו

שביטל פרדסאות שהושיב אביו על הדרכים. פירש רש"י בעין יעקב, שכשהגיעה משמרתו של אביה לשמור על הדרכים ביטל הפדסאות וכל מ[illegible]ה היה יכול לעלות. וכתב בעץ יוסף שהטעם שרש"י פירש שכשהגיעה משמרתו לשמור, ולא ביטלה לגמרי, משום שהוקשה לו מהגמ' בב"ב (קכא:), ובתענית (ל:) שאמר עולא שט"ו באב נקרא יום טוב לפי שביטל בו הושע בן אלה את הפרדסאות שהושיב ירבעם בן נבט כדי שלא יעלו לרגל. ומוכח שהוא ביטלם ולא אביה שהיה מקודם לכן. לכך פירש רש"י שאביה לא ביטל לגמרי אלא כשהגיעה משמרתו לשמור על הדרכים נתן לכולם לעלות, אבל שלא בזמן משמרתו היו הפרדסאות קבועים שלא יעלו, אך הושע בן אלה ביטל לגמרי את הפרדסאות שהושיבו שלא יעלו לרגל[טו].

דמיון ההספד שיהיה בירושלים להספד של אחאב ויאשיהו

בעידנא ההוא יסגי מספדא בירושלם כמספדא דאחאב בר עמרי דקטיל יתיה הדדרימון בן טברימון וכמספדא דיאשיהו בר אמון דקטיל. פירש המהרש"א שהכוונה בזה על ההספד שיהיה לעתיד לבוא כמו שאמרו בסוכה (נב.), שלעתיד לבוא יהיה הספד כמו ההספד של אחאב ושל יאשיהו, ונחלקו שם בגמרא, אם ההספד לעתיד לבא יהיה על משיח בן יוסף שיהיה נהרג, או על היצר הרע שה' יהרוג אותו, ושניהם הם הספד על היחיד כמו שאמרו שם 'וספדו עליו כמספד על היחיד', וזה דמיונו להספד של אחאב, שאחאב היה היחיד מכל ישראל שנהרג במלחמה[טז]. וכן ביאשיהו שמשמע מהפסוק 'וילך המלך יאשיהו לקראתו וימיתהו במגידו בראותו אותו', שנראה שרק יאשיהו לבדו נהרג, וזה דמיון ההספד שיהיה בירושלים שיהיה הספד על היחיד[יז].

איסור למנחמים לשבת על גבי מטה

הרי"ף גרס אמר רב יהודה אמר רב אין המנחמין רשאין לישב אלא על גבי קרקע שנאמר 'וישבו אתו לארץ'. ואחר כך ואמר רב יהודה אמר רב אין המנחמין רשאין לומר דבר. והרמב"ן (תורת האדם עמ' קפג) גורס אמר רב יהודה אמר רב מנין לאבל שאינו רשאי לישב ע"ג מיטה אלא ע"ג הארץ שנאמר 'וישבו אתו לארץ'. וכן פסק בשו"ע (סי' שפז ס"א) שכל היום שמנחמים את האבל חוץ משעת אכילה ושינה אינו יושב אפילו ע"ג מיטה כפויה אלא ע"ג קרקע. וכן המנחמים אין רשאים לישב אלא ע"ג קרקע[יח]. וכתב בביאור הגר"א (יו"ד שם) שבגמרא חסר קטע זו שהסופרים השמיטוהו[יט].

אם האבל גם חייב לשבת על הקרקע

הרמב"ם (אבל פי"ג ה"ג) כתב שאין המנחמים רשאין לישב אלא ע"ג קרקע. ולגבי האבל כתב (פ"ד ה"ט, פ"ה הי"ח) שחייב לכפות את המיטה, ולא הזכיר שיושב רק ע"ג קרקע. ובדברי שאול (סי' שפז) כתב שזה תלוי בגירסאות בגמרא כאן. שגירסת הרמב"ן היתה מנין לאבל שאינו רשאי לישב ע"ג מיטה אלא ע"ג קרקע, וודאי ע"ג מטה הכוונה למיטה כפויה, כי אבל צריך לכפות את מטתו, והפירוש שאפילו ע"ג מיטה כפויה אסור לאבל לשבת אלא ע"ג קרקע. אבל הרמב"ם גרס כמו הרי"ף שאין המנחמין רשאין לישב ע"ג מיטה אלא ע"ג קרקע[כ], ולפי"ז יש לומר שמותר לאבל לשבת ע"ג מטה כפויה, אלא שלמנחמין אסור לשבת על מיטה שאינה כפויה[כא].

הטעם שלא רשאין לנחם עד שיפתח האבל תחילה

אין מנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח אבל. והטעם כתב בלבוש (סי' שעו) שכל זמן שאין האבל פותח את פיו, אין המנחמין יודעים בו שהוא שרוי בצער, ולכן אין להם לנחמו. ובערוך השולחן (שעו ס"א) כתב שהטעם שהאבל פותח בתחילה, משום שניחום אבלים הוא להצדיק דינו של הקב"ה[כב], ולנחם אותו מעצבונו, ולכן מחויב האבל קודם להצדיק את דינו[כג]. וכתב בפרישה (סי' שנג) שמכל מקום יכולים לומר לו המקום ינחם אתכם וכו', אף שלא פתח את פיו עדיין. וביאר בדברי סופרים, שהטעם משום שאמירה זו אינה נחמה אלא תפילה וברכה שה' ינחמנו.

הטעם שאבל מיסב בראש

מנין לאבל שמיסב בראש. והטעם שאבל מיסב בראש כתב בלבוש (סי' שעו) שהוא לכבודו כדי לנחמו. וכ"כ המהרש"א (כתובות עב.) שע"י שמכבדים אותו לשבת בראש ישכח את צערו[כד].

איך דורשים מלשון 'ינחם' שעולה על האבל ולא על המנחמים אותו

ינחם כתיב. ואיך לומדים מהפסוק שמדובר על האבל שמתנחם ולא על מי שמנחם אחרים. כתב רש"י בכתובות (סט: ד"ה ינחם), שפת"ח באה במקום אל"ף או ה"א שסמוכה לה, ואם קוראים ינחם הנו"ן בפת"ח, כאילו כתוב ינאחם, וכיון שכתוב ינחם בלי אל"ף לכן קוראים ינחם היו"ד בחירי"ק והנו"ן בקמ"ץ. ובתוס' שם כתבו שאף שקוראים ינחם בצירה הנו"ן שמשמע שמנחם את אחרים ולא שמתנחם מאחרים, אעפ"כ דורשים ינחם שהוא עצמו ינחם, מזה שלא כתוב מנחם שאז אין מקום לטעות ולפרש שהוא עצמו יתנחם אלא שינחם אחרים[כה], וכתוב ינחם, דורשים שהמנחמים מושיבים את האבל בראש לנחמו[כו].

והריטב"א כתב שאי אפשר לפרש כרש"י שדורשים את המסורת מזה שלא כתוב אל"ף לאחר הנו"ן, שאין זה מצוי בשום מקום לכתוב כן, אלא משמע שהטעם שדורשים ינחם עליו ולא ינחם אחרים, מזה שלא כתוב 'מאשר ינחם אבלים' שמשמע שעולה על המנחם את האבלים, אלא כתוב 'כאשר אבלים ינחם' שמשמע שעולה על האבל, שהוא יושב בראש[כז].

טו. **אך** בענף יוסף שם כתב, שאף שאביה בן ירבעם ביטל את הפרדסאות שהושיב אביו ירבעם. מכל מקום לאחר מות אביה חזר ירבעם והעמידם, עד שביטלם הושע בן אלה.

טז. **כמו** שאמר שם בפסוק שמלך ארם צוה וגו' לא תלחמו את קטן ואת גדול כי אם את מלך ישראל וגו'.

יז. **והחת"ם** (מגילה ג.) פירש בשם ההפלאה, שאמרו בסוכה (נב.) לפי דעה אחת שההספד שיהיה לעתיד לבוא הוא על היצר הרע שימות. וצדיקים נראה להם כהר גבוה, ורשעים נראה להם כחוט השערה ואלו ואלו בוכים, ולא יצוייר הספד שגם הצדיקים וגם הרשעים בוכים, כי הרשעים בוכים כשרשע מת, והצדיקים בוכים כשצדיק מת, וזהו כוונת הפסוק שביום ההוא יהיה הפסד נפלא גם הצדיקים וגם הרשעים יבכו, כמספד אחאב שהספידוהו הרשעים, וכמספד יאשיהו שהספידוהו הצדיקים.

יח. **ובערוך** השולחן (שעו ס"ג) כתב שהטור והשו"ע השמיטו דין זה, ואצלנו מובא בטור ושו"ע דין זה. וביאר שם שרק בימיהם שהיו יושבים על הארץ נאמר דין זה, אבל אצלנו שלא יושבים אף פעם על הארץ, וזה מן הנמנעות, לכן לא נוהג דין זה. וע' במועדים וזמנים (ח"ה סי' שמא) שסומכים בזמנינו על שהאבל מוחל למנחמים שלא ישבו על הארץ.

יט. **והטעם** שבדבר, כתב במועדים וזמנים (ח"ה סי' שמא) שמצות ניחום אבלים מתקיימת רק כשהאבל מתאבל, והיינו שיושב על הארץ דרך אבילות, אבל אם עומד אין קיום מצות ניחום אבלים, ולכן צריך שבשעת הניחום אבלים ישב האבל על הארץ.

כ. **אך** ברי"ף לפנינו הגירסא שאין המנחמין רשאין לישב אלא ע"ג קרקע. וגם בטור הביא דא"ר יהודה אמר רב מנין לאבל שאינו רשאי לישב על גבי המטה אלא על גבי הארץ דכתיב וישבו אתו לארץ. ואמר רב יהודה אמר שמואל מנין למנחמין שאין רשאים לישב על גבי מטה דכתיב וישבו אתו לארץ. ומשמע שגורס את שניהם, ואם כן לאבל אסור לשבת ע"ג מיטה כפויה אלא על הארץ.

כא. **ועיין** בערוך השלחן (סי' שפז ס"ג) שכתב שמהירושלמי רפ"ג בברכות מוכח שמותר לשבת ע"ג ספסל, דגרסינן התם 'דכתיב באיוב וישבו אתו לארץ' על הארץ אין כתיב כאן אלא לארץ, שמשמע דבר שהוא סמוך לארץ, והיינו ספסל.

כב. **וכמו** שאמר איוב 'ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך'.

כג. **וכתב** בב"י שזה הטעם של הרמב"ן שכתב בשם רבינו האיי שנהגו שהאבל אומר תחילה ברוך דיין האמת, משום שאין רשאין לנחם עד שיפתח האבל תחילה, לכן הוא פותח פיו תחילה.

כד. **ועיין** שם שזה הטעם ששותים כוסות יין בבית האבל. וכתב שיש לומר שזה הפירוש, מרזח, מר וזח שיזוח דעתו מהמרירות שלו.

כה. **וכתב** ברש"ש שאף שגם שכתוב מנחם אפשר לפרשו שהכוונה שהוא מנוחם ולא שהוא מנחם, אך כיון שכתוב ואשב בראש, משמע שהמנחמים נמצאים עדיין אצלו ועוסקים עדיין בניחום, ואם כן אין הוא מנוחם עדיין, שמנוחם הכוונה שכבר ניחמו אותו ונגמרה פעולתם לנחמו.

כו. **ובמהר"ם** שי"ף שם כתב שאפשר שלכן כתבו התוס' שהמתנחמים מושיבים בראש לנחמו, דהיינו שמושיבים את המתנחמים בראש כדי לנחמו, ונמצא שדורשים גם את המקרא וגם את המסורת. שהמסורת הוא ינחם שהוא ינחם ולא ינחם את אחרים. והמקרא הוא שכשמנחמים את האבל מושיבים אותו בראש.

כז. **וכ"כ** כאן. וכתב שם שלפי זה מה שאמרו ינחם כתיב, לאו

אם בכהן בעל מום יש את המצוה של וקדשתו

וקדשתו לכל דבר שבקדושה. במג"א כתב שבכהן קטן אין את המצוה של וקדשתו, כיון שכתוב בהמשך הפסוק 'כי את לחם אלוהיך הוא מקריב', וקטן פסול לעבודה. ובפרי מגדים (פתיחה לסי' קלה) נסתפק אם בכהן בעל מום יש את המצוה של וקדשתו או שאין את המצוה כיון שפסול להקרבה וכמו קטן הוא. ובכת"ס (גיטין נט:) כתב שבכהן בעל מום יש את המצוה של וקדשתו, שיש חילוק בין כהן בעל מום לכהן קטן, שכהן בעל מום אוכל בקדשים, ונושא את כפיו, וכשר לפדיון הבן, ולכן יש בו את המצוה של וקדשתו, ומשא"כ בכהן קטן שאינו אוכל בקדשים ואינו נושא את כפיו, ואינו פודה את הבן, ולכן אין בו את המצוה של וקדשתו.

לענין מה אמרו שיש לכהן ליטול מנה יפה ראשון

וליטול מנה יפה ראשון. נחלקו הראשונים על מה נאמר שיש לכהן ליטול מנה ראשון. הריטב"א פירש שמדובר כאן כשחולק הכהן עם שותפים. וכתבו התוס' והריטב"א שאע"פ שאמרו (פסחים נ:) שכל הנותן עיניו במנה יפה אינו רואה סימן ברכה לעולם, ואם כן אין לכהן ליטול מנה יפה. ותירצו שגם כאן אין הכהן נותן עיניו במנה היפה, אלא שמוטל על הישראל לתת לכהן את המנה היפה. ועוד תירצו שכיון שמן הדין מגיע לכהן את המנה היפה, מצד וקדשתו, על זה לא נאמר הכלל שהנותן עיניו במנה יפה אינו רואה סימן ברכה[כח]. אך התוס' בגיטין (נט: ד"ה וליטול)[כט] תירצו שכשחולק הכהן עם השותפים אין לו ליטול מנה יפה ראשון כמו שאמרו בפסחים שאינו רואה בו סימן ברכה, וכאן מדובר במעשר עני או בצדקה אם הוא עני, או בחברים המסובין בסעודה, שאין זה שותפות, ובזה יכול הכהן ליטול מנה יפה ראשון[ל]. ובנמוק"י פירש שמדובר כשחולק עם אחיו בלחם הפנים[לא] ובקרבנות ומנחות שנאכלים לכהנים[לב].

כט.

יציאת נשמה מן הגוף לצדיקים הוא קל ולשאר בני אדם הוא קשה

כציפורי בפי הוושט. רבי יוחנן אמר כפטירי בפי וושט. כתב המהרש"א שהגמרא כאן מדברת ביציאת נשמה של כל אדם, שצער גדול היא לו. ואילו בגמרא לעיל שדימו את יציאת הנשמה מן הגוף למשחל ביניתא מחלבא שהוא דבר קל, היינו לצדיקים[א].

החילוק בין לך לשלום ללך בשלום

הנפטר מן המת לא יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום. הנפטר מן החי אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום. פירש הריטב"א שאדם שהולך למקום פלוני, צריך תפילה שימצא שלום במקום שהולך לשם, כי מכאן הוא כבר נפטר בשלום, ולכן יאמר לו לך לשלום, שתמצא שם שלום, ולא לך בשלום, שמשמע שיהיה לו שלום בזמן הליכתו אבל כשיגיע לשם לא ימצא שלום. ואילו הנפטר מן המת הוא להיפך כי צריך שילך מכאן בשלום, דהיינו שיש לו מעשים טובים שיכול להגיע לשם, ואם ילך מכאן בשלום ימצא שלום שם בודאי, אבל אם אינו הולך מכאן בשלום שאין בידו מעשים טובים לא ימצא שם שלום. וכעי"ז פירשו בנמוק"י ובר"ן שכשאומר לו לך בשלום משמע שההליכה עצמה תהיה בשלום, אבל לא שימצא שלום במקום שרוצה להגיע לשם, ולכן הנפטר מן החי יאמר לו לך לשלום, שימצא שלום במקום שהולך שם. אבל הנפטר מן המת יאמר לו לך בשלום, כי הוא נפחד לכן אומרים לו לך בשלום, שההליכה עצמה תהיה בשלום[ב].

במהרש"א (ברכות סד.) פירש ש'לך בשלום' משמע שמדובר על ההליכה, שההליכה עצמה תהיה בשלום, אבל לך לשלום משמע שיהיה לו שלום במקום שיגיע לשם. ולכן אמר שהמת שאין לו בקבר שום רצון אומרים לו לך בשלום, שההליכה אל הקבר תהיה בשלום ולא יהיה לו עיכוב להגיע לקבר שלו ולמקום אבותיו. אבל לאדם חי שהולך למקום שרוצה ללכת לשם אומרים לו לך לשלום, דהיינו שימצא שלום במקום שהולך שם[ג].

דוד לא נתכוין לקלל את אבשלום

דוד שאמר לו לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה. בבן יהוידע (ברכות סד.) הקשה למה דוד אמר לאבשלום לך בשלום, וכי לא ידע שזו קללה. ותירץ שדוד ודאי נתכוין לומר לו לך לשלום, אלא שהקב"ה הטה את שפתיו שיאמר לו לך בשלום, כדי שיקלל את אבשלום.

גם בזמנינו יש ללמוד אחר התפילה

ואמר רבי לוי כל היוצא מבית הכנסת לבית המדרש ומבית המדרש לבית הכנסת זוכה ומקבל פני שכינה. וכתב בשו"ע (או"ח סי' קנה ס"א) שאחר שיצא מבית הכנסת ילך לבית המדרש ויקבע עת ללמוד. וכתב שם המ"ב (סק"א) שבזמן הגמרא היה הבית הכנסת מיוחד לתפלה ובית המדרש מיוחד לתורה לחוד, והיה דרכם להתפלל בבית הכנסת וללמוד בבית המדרש, ואף בזמנינו שמתפללים בבתי מדרשות, שייך ג"כ הדבר הזה, שאחר התפלה ילך להתחבר עם האנשים העוסקים בתורה במשניות וכדומה, ונאמר עליו הכתוב ילכו מחיל אל חיל.

ביאור המאמר שתלמידי חכמים אין להם מנוחה לעולם הבא

תלמידי חכמים אין להם מנוחה אפילו לעולם הבא. בביאור המאמר הזה, נאמרו כמה פירושים. רש"י פירש שמה שאמרו אין להם מנוחה הוא לשבח, שהולכים מגן עדן לרקיע, ומרקיע לגן עדן לטייל ולשמוח. וכעי"ז פירש הריטב"א שהולכין מגן עדן לכסא הכבוד ומטיילין בכל מחיצות עליונות ותחתונות ליהנות מזיו השכינה כמו ההולך מבית הכנסת לבית המדרש[ד]. אך בר"ן ובתוס' הרא"ש פירשו שאין להם מנוחה הכוונה שכמו שהם עמלים בתורה בעולם הזה, כך הם עמלים בתורה בעולם הבא לפני השכינה, ומחיל אל חיל הפירוש, מחיל של העולם הזה אל חיל של העולם הבא[ה]. ובביאור הגר"א (ברכות סד.) פירש שאף שאדם בעולם הזה נקרא הולך שמהלך ממדרגה למדרגה ע"י המצוות שעושה, אבל בעוה"ב נקרא עומד ולא מהלך, כי בעוה"ב הוא עומד באותה מדרגה, אבל יש צדיקים שאפילו בעוה"ב הם נקראים מהלכים[ו], וזה הכוונה שתלמידי חכמים אין להם מנוחה אפילו לעולם הבא[ז].

דוקא כתיב אלא שהוא כאילו כתוב כן, שכיון שכתוב בתחילה 'ואשכון כמלך בגדוד' היה לו לכתוב 'כאשר ינחם אבלים', וכיון שכתוב 'אבלים ינחם' למדנו שהפירוש אשב ראש כמלך בגדוד וכאשר ישבו האבלים כשינחם אותם המנחם. **כח. ורק** בישראל שנוטל מנה יפה שאינו מן הדין אמרו שאינו רואה סימן ברכה. והמשיכו בתוס' שלא נאמר כאן את הדין של ונתן ולא שיטול מעצמו, שאין זה לוקח מתנות אלא שרואה מה שרוצה ומבקש מישראל ליתן לו. והבין במנ"ח מ' רסט, שלפי זה יכול הכהן ליטול כשהישראל נותן לו ואין זה נוטל מעצמו כיון שנותנים לו. **כט. וכ"כ** הריטב"א בשם התוספות שליטול יפה ראשון הוא בכל מתנות עניים. **ל. ובהגהות** רי"פ בגיטין שם ציין לתוס' כאן שלדבריהם אף בכל דבר יכול הכהן ליטול מנה יפה ראשון. **לא. וכ"כ** רש"י בנדרים (סב:). וכתב שם במהרש"א בנדרים, שהטעם שפרש"י כשחולק בלחם הפנים, משום שאמרו לכל דבר שבקדושה, וליטול מנה ראשון אין זה בדבר שבקדושה, לכן פירש שמדובר בלחם הפנים שיש בו קדושה. ויש לעיין לפי מה שפירשו התוס' בגיטין שמדובר במעשר עני או בצדקה, אם זה נחשב דבר שבקדושה, כי בצדקה אין בה קדושה. **לב. והמהרש"א** ציין שרש"י בנדרים בפרק קונם יין (סב: והוא המפרש) שפירש שמדובר כשחולק הכהן עם אחיו הכהנים בלחם הפנים. ובחידושי אנשי שם כאן הביא שמהר"ם העיר על זה שבלחם הפנים חולק הכהן רק עם כהנים אחרים, ומה שייך כאן וקדשתו לגבי זה. ובמהרש"א פירש שמדובר לגבי תלמיד חכם שיש לכבדו, שכשחולק עם אחיו בלחם הפנים שכולם כהנים, והחשיבות שלו הוא מצד שהוא ת"ח ולא מצד שהוא כהן. וזה שייך לפרש ברש"י בנדרים שמדובר שם לגבי ת"ח, אך כאן בנמוק"י שמדובר על עצם הדין של וקדשתו שהוא מצד הכהונה, ולא מצד כיבוד ת"ח, לא שייך לומר כן. ובחשק שלמה בנדרים, כתב שיש מקום ליישב דבריו על פי הר"ן במגילה (פרק הקורא עומד) שנראה מדבריו, שהמצוה וקדשתו שייכת גם בכהנים הדיוטים שיש להם מצוה לכבד את הכהן גדול, שיטול מנה יפה ראשון. וכ"כ בהגהות בן אריה כאן, אך נשאר שם בצ"ע שבשביל זה אין צריך את הפסוק של וקדשתו, שזה אפשר ללמוד מהפסוק 'והיתה לאהרן ולבניו', שדורשים מזה (ב"ב קמג.) שמחצה לאהרן ומחצה לבניו. **א. ועיין** במכתב מאליהו (ח"ג עמ' 29) בביאור החילוק בין צדיק לרשע, שלרשע כיון שאין לו שייכות לנשמתו, והרוחניות שבתוכו מתה, וכיון שכל חייו היו בתאוות החומריות, לכן נשמתו לא רוצה לצאת מן הגוף, ויש לה יסורים גדולים כשמוציאים אותה מהגוף בעל כרחה, וגם אחרי המיתה היא רוצה לחזור אל הגוף ויש לה יסורים נוראים כשמרגישה שהגוף שהוא משאת נפשה נרקב וכלה. ומשא"כ צדיקים שכל תאוותם היא ברוחניות והגשמיות שלהם בטלה, לכן נשמתם רוצה לצאת מן הגוף ולהדבק בבוראה, ולא מרגישה צער גדול ביציאתה מהגוף. **ב. בעץ** יוסף הביא מהמהר"ל בנתיבות עולם (נתיב השלום פ"א). ששלום הכוונה לשלימות, ולכן הנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום, שמשמע שילך בשלימות שכבר קנה, כי אדם חי תמיד יכול להוסיף עוד שלימות, ויאמר לו לך לשלום שיוסיף לו עוד שלימות. אבל הנפטר מן המת יאמר לו לך בשלום, כי כבר קנה את השלימות ואינו יכול להוסיף עוד שלימות לעצמו, אלא שילך בשלום שכבר השיג לעצמו. וכ"כ בחידושי הגר"א ברכות (סד.), שאדם חי יכול תמיד לעלות מעלה מעלה, והוא הולך לשלום, משא"כ אדם מת אינו יכול לעלות עוד יותר. ומביא את הגמרא בכתובות (קד.) ששלשה כתות של מלאכי השרת יוצאים לקראתו ואחת אומרת בא בשלום, משום שכבר בא בשלום. **ג. ובברכת** ראש ברכות שם, פירש שלמת לא יאמר לך לשלום, שמשמע שצריך עוד לעבור יסורים כדי להגיע לשלום, ולא הגיע עדיין לשלום. **ד. ויראה** אל אלהים בציון, הוא הביאור שילכו מחיל אל חיל, שילכו ממקום למקום לראות את ה' וליהנות מזיו השכינה. **ה. ולפירושו** יראה אל אלהים בציון, הפירוש שזה הזמן שילכו מחיל אל חיל, שהוא בשעת מיתתם כאשר יראו אל אלהים בציון, שבשעת פטירתן נהנין מזיו השכינה. ובמהרש"א (ברכות סד.) הקשה שהרי העולם הבא שזוכים לו התלמידי חכמים הוא כולו מנוחה, כמו שאמרו ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי עולמים. ותירץ שכתוב במעשה בראשית 'ויכל אלהים ביום השביעי' ופירש רש"י שם, שהעולם היה חסר רק מנוחה ובאה שבת באה מנוחה, שמנוחה הוא כילוי וסילוק המלאכה, שבשבת נגמרה מלאכת השבוע. וכמו כן בת"ח שפעולתו היא פעולת השכל ועיון שזהו עבודתו בעוה"ז, ואין לו מנוחה לפעולתו, שלא כלתה פעולת השכל כשהוא בעוה"ב, אלא שתמיד פועל בשכלו, וע"י השכל באה המנוחה לעוה"ב שצדיקים יושבים ונהנים מזיו השכינה בעיון השכלי. וכעי"ז כתב במהר"ל (נתיבות עולם נתיב התורה פ"ט) שאין כוונת הגמ' שלת"ח אין מנוחה, שודאי יש להם מנוחה, אלא שאין סוף להשגתם, כי אין שלימות בשכל, שכמה שהשכל משיג, הם ממשיכים להשיג עוד, וזה הכוונה ילכו מחיל אל חיל, שילכו מהשגה אחת להשגה אחרת, עד יראה אל אלהים, שישיג מהקב"ה בעצמו מה שיכול להשיג. **ו. כמו** שכתוב בזכריה ג, ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה. שאפילו בין המלאכים שהם עומדים תהיה מהלך ביניהם. **ז. ומוסיף** שם שזה לצדיקים שהניחו תלמידיהם בעוה"ז, שעל ידם נתווסף להם זכויות ע"י הפעולות של התלמידים שלהם שהם בחיים.

אוצר עיונים

* * *

אוצר מקיף המכיל
את כל גדרי הדינים
של הערכים במסכת
על יסודותיהם וטעמיהם
ערוכים בשפה בהירה
ומשובבת לב

אחת 18/06/2018

אוצר עיונים

תוכן הענינים

מערכה א

מלאכת חורש וזורע .... א

א. חיוב המשקה והמנכש / **ב.** דעת הרמב״ם במנכש ומשקה / **ג.** חורש אחר הקצירה / **ד.** האם זורע מתחייב במעשה או בתוצאה / **ה.** שופך מי רגלים במקום צמחים / **ו.** אבות ותולדות של זורע / **ז.** אבות ותולדות של חורש / **ח.** שיעור החורש / **ט.** שיעור הזורע

מערכה ב

תוספת שביעית .... יב

א. מקור הדין / **ב.** זמן התוספת / **ג.** גדר התוספת / **ד.** אלו מלאכות נאסרו בתוספת / **ה.** קליטה בתוספת שביעית / **ו.** תוספת במוצאי שביעית

מערכה ג

מקצת היום ככולו .... כו

א. מקור ההלכה / **ב.** אם דין מקצת היום ככולו הוא סברא או גזירת הכתוב / **ג.** איזה חלק מהיום גורם לומר מקצת היום ככולו / **ד.** מחלוקת רבי יוסי ורבנן בזב וזבה / **ה.** מחלוקת אבא שאול ורבנן באבלות / **ו.** נדונים שונים אימתי אומרים מקצת היום ככולו / **ז.** מקצת היום בנזיר

מערכה ד

חובת הספד וקבורה .... לב

א. מצות הספד / **ב.** מצות קבורה / **ג.** טעם מצות קבורה / **ד.** איסור הלנת המת / **ה.** כבוד המת

מערכה ה

כרת ומיתה בידי שמים .... מו

א. כרת וערירי / **ב.** כרת הנפש / **ג.** מלקות בחייבי כריתות / **ד.** קם ליה בדרבה מיניה בחייבי כריתות / **ה.** כרת בפחות מגיל עשרים

מערכה א

מלאכת חורש וזורע

א. חיוב המשקה והמנכש / **ב.** דעת הרמב״ם במנכש ומשקה / **ג.** חורש אחר הקצירה / **ד.** האם זורע מתחייב במעשה או בתוצאה / **ה.** שופך מי רגלים במקום צמחים / **ו.** אבות ותולדות של זורע / **ז.** אבות ותולדות של חורש / **ח.** שיעור החורש / **ט.** שיעור הזורע

פתיחה

חורש וזורע הם שני אבות מלאכות האסורות בשבת, בכללם ישנם כמה תולדות הכלולות בהם.

מלאכת החרישה היא הכנת הקרקע לזריעה, ומלאכת זריעה היא גידול הזרעים בקרקע, בגמרא נחלקו האם משקה ומנכש הם בכלל חורש או בכלל זורע, ויש לדון האם דווקא חרישה שלפני הזריעה היא בגדר מלאכת חורש, או שגם חרישה שהיא הכשרת הקרקע לגידול הצמחים אחר שכבר נזרעו הצמחים, גם היא בכלל חורש. והנה זריעה היא פעולה שאין התוצאה נעשית אלא רק לאחר זמן מרובה, והאחרונים נחלקו האם זורע הוא במעשה גם ללא תוצאה או שרק באופן שאכן נקלטו הצמחים נחשב לאיסור זורע.

נדון נוסף מצינו בגדר המלאכה, האם מותר לשפוך מי רגלים או שאר דברים שאינם מצמיחים במקום הזרעים, שהרי אף שאינם מצמיחים הרי אם המשקה עובר משום חורש גם משקים אלו בכחם לחרוש את הקרקע.

כמו בכל אבות המלאכות, גם לחורש וזורע ישנן תולדות, ויש לברר מה הם המלאכות האסורות שהם בגדר אב, ומה הם המלאכות שאינם אב אלא רק תולדה.

לכל אחד מהאבות ישנו שיעור, שאין מתחייב עושה המלאכה רק כשהוא עושה אותה כשיעורה, הגמרא (שבת קג.) כתבה שהחורש חייב בכל שהוא, אך מדברי הראשונים מתבאר שישנו שיעור גם לחורש, כן יש גם לברר מה הוא שיעור הזורע.

א. חיוב המשקה והמנכש

חורש וזורע שניהם אבות מלאכות של פעולות הגורמות להצמחת צמחים בקרקע, וכדי לברר ולהגדיר את גדרי חורש וזורע יש לעמוד על המלאכות בהם נחלקו אמוראים אם הם בגדר חורש או בגדר זורע, ובבירור דעות האמוראים ניתן לעמוד על גדרי המלאכות ומהותן.

בגמרא (ב:) דנו לגבי המנכש והמשקה מים לזרעים משום איזו מלאכה צריך להתרות בו, רבה אמר משום חורש רב יוסף אמר משום זורע. אמר רב יוסף מה דרכו של זורע להצמיח את הפירות כך המשקה מצמיח את הפירות, רבה אמר מה דרכו של חורש לרכך את הקרקע כך המשקה מרכך את הקרקע. אמר ליה אביי לרבה והרי אמר רב כהנא זומר וצריך לעצים חייב שתים, אחת משום נוטע ואחת משום קוצר, ואם כן אף המנכש והמשקה יתחייב שתים, אחת משום זורע ואחת משום חורש. והשאירה הגמרא את קושיית אביי בקשיא. ולסיכום, שלש דעות ישנן בגמרא במה עובר המנכש והמשקה: א. לרבה חייב משום חורש, ב. לרב יוסף משום זורע, ג. לאביי גם משום חורש וגם משום זורע.

יסוד מחלוקת רבה ורב יוסף

ביסוד מחלוקת רבה ורב יוסף נחלקו המפרשים, ועיקרן הם שלשה: א. התוספות ביארו שיסוד מחלוקתם הוא האם עיקר הגדרת המלאכה היא מטרת המלאכה או צורתה החיצונית של המלאכה, ב. הריטב״א ביאר שנחלקו מהי עיקר צורתה החיצונית, ג. הנחלת דוד ביאר שנחלקו מה היא עיקר מטרת המלאכה.

תכלית המלאכה או צורתה

התוספות (ד״ה קא) כתבו שמנכש ומשקה שניהם במעשה דומים יותר לחורש שהם מרככים את הקרקע, אך עיקר מטרתם היא להצמיח וכעין זורע, ונחלקו רבה ורב יוסף מה עיקר הגדרת התולדה, האם לפי אופן העשייה שלה, או לפי סוג התועלת בתוצאה של המלאכה. שרבה סבר שהעיקר הוא לאיזה אב דומה התולדה מבחינת אופן המעשה, ולכן סבר שהם תולדות חורש, ואילו לרב יוסף תכלית המלאכה היא העיקר והיא המגדירה את התולדה, ולכן המנכש והמשקה הם תולדות זורע.

ולפי ביאור זה ביארו תוספות (ד״ה חייב) את המשך הסוגיא, שאביי הקשה לרבה ורב יוסף מדוע אין המנכש והמשקה עוברים גם על זורע וגם על חורש כמו שזומר וצריך לעצים עובר גם על קוצר וגם על נוטע, וביארו תוספות את כוונת קושיית אביי, שלרבה אם זומר חייב משום נוטע מבואר ששייך להתחייב מחמת המחשבה להצמיח אף שאין היא הגדרת עצם המעשה, ומדוע משקה ומנכש עוברים רק משום חורש, ולרב יוסף קושיית אביי היא מדוע משקה ומנכש עוברים רק משום זורע, הלא אם זומר הוא תולדת נוטע אף שאין במחשבתו להועיל לגידול האילן שהרי עיקר מחשבתו לעצים, מכל מקום מאחר ובפועל הוא מועיל לאילן הרי זו מלאכת נוטע, אם כן אף מנכש ומשקה יעברו על חורש אף שאין במחשבתם לחרוש, כלומר הן לרבה והן לרב יוסף קושיית אביי היא מדוע עובר בזומר משום נוטע, הלא זומר אינו דומה בצורתו החיצונית לנוטע ואף לא מוכרח שהתכוין הזומר להצמיח.

בדברי התוספות התקשה המהרש״א (בתוס׳ ד״ה חייב) שלפי זה לא היה לאביי להביא את דברי רב כהנא בזומר וצריך לעצים, שהרי יכל הוא להקשות מהמשנה (שבת עג:) ׳הזורע זומר והנוטע כולן מלאכה אחת הן׳[א], ומחמת כן ביארו האחרונים את מחלוקתם באופן אחר.

תוצאה מיידית או סופית

בריטב״א (ד״ה איתמר) כתב שרבה ורב יוסף נחלקו אם עיקר המלאכה היא כפי שהיא נראית עכשיו או כפי שהיא נראית לבסוף, כלומר המנכש והמשקה פעולתם המיידית היא ריכוך הקרקע אך בסוף הם גם מצמיחים את הצמחים כזריעה, רבה סבר ששם המלאכה הוא לפי תוצאת הפעולה המיידית, ואילו רב יוסף סבר שהפעולה הסופית היא הקובעת את שם המלאכה. לפי הסבר זה כתב לבאר את קושיית אביי שבזומר וצריך לעצים אנו מוצאים שיש לחייב גם מחמת התוצאה המיידית של המלאכה וגם מחמת התוצאה הסופית, והוסיף הריטב״א שסיימה הגמרא ב׳קשיא׳ ולא ב׳תיובתא׳, כלומר שאינה קושיא גדולה כל כך כיון שיש לתרצה, וביאר שיש לתרץ שרבה ורב יוסף נחלקו רק ביום טוב[ב], וביום טוב מבואר בגמרא (פסחים מח. מכות כא:) שאין חילוק מלאכות, כלומר שהעושה מלאכה ביום טוב גם אם הוא עובר בכמה אבות מלאכות אינו חייב אלא על אחת, ולכן נחלקו רבה ורב יוסף ביום טוב שאין לחייב אלא משום אב אחד מה הוא האב היותר חשוב, האם מה שנראה עכשיו או מה שנראה לאחר זמן[ג].

[א] **המהרש״א** תמה על דברי תוספות מדוע היה צריך אביי להביא אופן זה של זומר וצריך לעצים, הלא לדבריהם היה יכול להקשות מהמשנה (שבת עג:) ׳הזורע זומר והנוטע וכו׳ כולן מלאכה אחת הן׳, ומבואר שזומר דומה לנוטע, ביותר הקשה המהרש״א שמדברי אביי מבואר שלא כהתוספות, שאביי הקשה ׳וכי תימא כל היכא דאיכא תרתי לא מחייב אלא חדא, והאמר רב כהנא׳ וכו׳, כלומר כל מה שהביא אביי את רב כהנא זה רק כדי להוכיח ששייך להתחייב בפעולה אחת בשני אבות, ולא כמו שביארו תוספות שקושייתו מרב כהנא היא באופן הגדרת המלאכה. בדרך אחרת ביאר המהרש״א את קושיית אביי, שהיה פשוט לאביי שזומר דומה בצורתו לנוטע כשאין צריך לעצים, ואם הזומר צריך לעצים אז תכלית המלאכה דומה יותר לקוצר, ולכן הקשה אביי שכאן אנו מוצאים שיש לחייב גם משום צורת המלאכה וגם משום מחשבת עושה המלאכה. הנחלת דוד (ב: ד״ה והאמר) הקשה שגם דברי המהרש״א צריכים ביאור, מפני שפשוט הוא שזומר אינו דומה כלל בצורת המלאכה לנוטע, ולכן מיישב את דברי תוספות שרבה ורב יוסף לא נחלקו אם שייך לחייב משום זורע או משום קוצר מכיון שבאמת שייך לחייב מנכש ומשקה משום שניהם, אלא שפשוט היה לרבה ורב יוסף שאף שיש סיבה לחייב משום שני אבות אין לחייב בפועל רק משום אחד מהן, ובזה נחלקו אם המלאכה היותר דומה לה היא המחייבת או שלפי מחשבת עושה המלאכה אנו קובעים איזה אב מחייבו, וכעין זה כתב הרש״ש ׳אבל היכא דליכא אלא חדא לכולי עלמא מחייב עלה אפילו בלא דמיון ובלא מחשבה׳, אלא שדחה הנחלת דוד את דבריו משום שרב יוסף עצמו במסכת שבת (עג:) סובר ששייך לחייב על מלאכה אחת שני חיובים.

[ב] **כך** גרס הריטב״א, ולא כמו גירסת הספרים שלנו שגרסו ׳בשבת׳.

[ג] **בקרן** אורה (ב: ד״ה רבה) הקשה לפי דברי הריטב״א מדוע המנכש ביום טוב שהתרו בו משום זורע לרבה או משום חורש לרב יוסף אינו חייב, הלא אף שאין חילוק מלאכות, אם יש סיבה לחייב משום מלאכה אחת מדוע שלא יתחייב, וכתב שלפי הריטב״א כל מחלוקת רבה ורב יוסף אינה אלא היאך להתרות לכתחילה, אך אם התרו בו שלא כדין חייב משום מה שהתרו בו, אך יש שדקדקו מלשון הריטב״א ׳יש לומר דליכא לאתרויי ביה אלא בההיא׳, שאם התרו בו שלא כדין אינה התראה.

עיקר מחשבה לזריעה או לחרישה

הנחלת דוד (ב: ד"ה והאמר) כתב לבאר את יסוד המחלוקת באופן אחר שלא כדברי הראשונים, שהן לרבה והן לרב יוסף עיקר הגדרת המלאכה היא מחשבת האדם וכמו שמצינו (ב"ק כו:) שבשבת מלאכת מחשבת אסרה תורה, אלא שנחלקו אביי ורב יוסף מה היא עיקר מחשבתו של אדם המנכש והמשקה אם לחרישה או לזריעה, וסברו רבה ורב יוסף שכשישנם שתי מחשבות יש לחייב רק מחמת המחשבה העיקרית, לכן הקשה אביי מדוע בזומר וצריך לעצים חייב משום שנים.

חורש בכלאים

האחרונים[ד] הקשו על כל הביאורים דלעיל, מהמשך דברי הגמרא, שהקשה רב יוסף לרבה מהמנכש בכלאים שלוקה, ואם אינו אלא חורש מדוע הוא לוקה הלא אין איסור חרישה בכלאים, ולפי כל הביאורים שהובאו לעיל קשה הלא מודה רבה שישנה סיבת חיוב גם משום זורע אלא שסובר רבה שיותר יש לחייבו משום חורש, אך לגבי כלאים שאין שם אלא איסור זורע מדוע שלא יתחייב משום זורע.

אהחח18/06/2018

האגלי טל (זורע אות יב סק"ג) ביאר את שיטת הריטב"א שמאחר ורבה סובר שאין המנכש והמשקה עוברים משום זורע ביום טוב, הבין אביי בדעתו שאין המנכש והמשקה אב המלאכה אלא רק תולדה, לכן הקשה אביי מדוע לגבי כלאים יש לחייבו הלא רק במלאכות שבת חייבים על תולדות, ואין לחייב את המנכש בכלאים אף שבשבת הוא תולדת זורע.

החזון איש (שביעית סי' יח) ביאר את הסוגיא באופן אחר, שכל דבריהם של רבה ורב יוסף אינם אלא בתולדות של חורש וזורע, אבל במלאכת חורש עצמה לא נחלקו שעיקרו חורש ולא כפי התוצאה שהיא צמיחת האילנות. שהיה מקום להקשות מדוע כל חורש באילנות אינו עובר גם על זורע הלא הוא מועיל לצמיחת האילנות, אלא בעל כרחך צריך לומר שבמלאכת חורש חידשה התורה שגם על חלק המצמיח שבה אינו עובר אלא משום חורש, ורק בפעולה שאינה חרישה אלא שמביאה תועלת כמו חרישה, בזה יש לחייב משום זורע שהיא תוצאה מהפעולה שעשה, ולכן במנכש ומשקה שבמעשה אחד יש שתי מלאכות כתוצאה ממעשיו, שהן שתי סיבות לחיוב, סוברים רבה ורב יוסף שאין לחייב אלא אחד, ובזה נחלקו משום איזה מהן חייב, מה שאין כן בזומר וצריך לעצים יש במעשיו שתי פעולות נפרדות שהן שתי מלאכות שאינן סותרות זו את זו, ולכן חייב שתים.

ובזה ביאר החזון איש את קושיית רב יוסף על רבה ממנכש בכלאים, שכיון שבמעשה המנכש יש מעשה אחד שכלול בו שתי מלאכות ואין חייבים עליו אלא משום מלאכה אחת, אם נחליט שחיובה משום תולדת חורש אין לחייבו משום התוצאה שהיא זורע כמו שאין לחייב כל חורש משום התוצאה של צמיחה שהיא זורע, וכן הדבר אף בכלאים שבהם התחדש שהחורש אינו לוקה, ואף שיש במעשהו גם תועלת לאילנות, והיה מקום לחייבו משום זורע כיון שאין אפשרות לחייבו משום חורש, מכל מקום לא חייבה תורה בכלאים אף משום זורע שבו, ואם כן במנכש שלדעת רבה חייב משום חורש אין אפשרות לחייבו משום זורע ומדוע בכלאים לוקה.

לסיכום, ד' ביאורים נאמרו ביסוד מחלוקת רבה ורב יוסף:

א. תוספות ביארו שנחלקו אם הגדרת התולדה היא בכך שדומה לאותו אב במעשה [חורש], או בכך שדומה לאותו אב במטרתו [זורע].

ב. הריטב"א ביאר שנחלקו אם הגדרת התולדה ביום טוב היא כפי שהיא נראית כעת [חורש], או כפי שהיא נראית לבסוף [זורע].

ג. הנחלת דוד ביאר שודאי הגדרת המלאכה תלויה במחשבת האדם, אלא שנחלקו מה היא מחשבתו העיקרית.

ד. החזון איש ביאר שנחלקו מאחר ויש בכל חרישה גם זריעה, וחידשה התורה שחייב רק משום חורש, נחלקו האם במשקה ומנכש שיש גם חרישה וגם זריעה האם החרישה היא 'מילי דממילא ועיקרו זורע' או שעיקרו חורש.

ב. דעת הרמב"ם במנכש ומשקה

הרמב"ם (שבת פ"ח ה"א) כתב 'המנכש בעיקרי האילנות הרי זה תולדת חורש', בהמשך דבריו (שם ה"ב) כתב הרמב"ם 'המשקה צמחים ואילנות בשבת הרי זה תולדת זורע', ולפי המתבאר מהסוגיא אין דברי הרמב"ם עולים עם אף אחת מהדעות בגמרא, שהרי לרבה שניהם חייבים משום חורש, ולרב יוסף שניהם חייבים משום זורע, ולאביי שניהם חייבים גם משום חורש וגם משום זורע.

וביארו הראשונים והאחרונים את דעת הרמב"ם בד' מהלכים: א. יש שביארו שהרמב"ם פוסק הלכה כאביי, ב. יש שביארו שפסק כרב יוסף, ג. יש שביארו שפסק כרבה, ד. ויש שביארו שבמנכש פסק הרמב"ם כרבה ואילו במשקה פסק כרב יוסף, ונבאר כל שיטה ושיטה בהרחבה, כמו כן לפי כל אחד מהביאורים יש לברר איך למד הרמב"ם בסוגיית הגמרא או מדוע אינו סובר כסוגיית הגמרא, שהרי אין דברי הרמב"ם עולים עם פשטות הסוגיא.

הלכה כאביי

א. ההגהות מיימוניות (שם אות ג) הביא את עיקר הסוגיא וסיים 'ומסיק אביי דחייבין משום שניהם', ומתבאר שאף שפסק הרמב"ם שמשקה הוא תולדה של זורע, אך לפי האמת הוא אף תולדה של חורש[ה].

לפי ביאור זה, מה שפסק הרמב"ם שהמנכש עובר על חורש אין זה סתירה למה שכתב שהמשקה עובר על זורע, משום שגם מנכש וגם משקה עוברים על חורש ועל זורע, ואף שהרמב"ם לא כתב אלא רק שעובר בכל אחד על אב אחד, כבר כתב המגיד משנה וביארו המנחת חינוך (חורש אות ז) שכך היא דרכו של הרמב"ם, שכתב (שבת פ"ט הי"ד) 'צובע כיצד כגון שנתן קנקנתום לתוך מי עפצא ונעשו המים צבועים', והקשה הראב"ד אם הצובע את המים שאין כוונתו כדי שיהיו המים צבועים אלא כדי לצבוע בהם דבר אחר חייב משום צובע, אם כן כל המבשל סממנים יתחייב משום צובע, והרמב"ם (שם ה"א) כתב שחייב משום מבשל, וכתב המגיד משנה שבאמת המבשל סממנים חייב גם משום צובע וגם משום מבשל, ואף שברמב"ם (שם) כתב שהמבשל סממנים עובר משום מבשל כוונתו לבאר את האב מלאכה של מבשל, אך עובר אף משום צובע. וכמו שבצובע כתב הרמב"ם אב אחד אף שעובר בשניים כך גם בחורש וזורע אף שהזכיר הרמב"ם שמנכש עובר רק על חורש והמשקה על זורע, אף על פי כן כוונתו שעוברים המנכש והמשקה על חורש וזורע. והמגן אברהם (סי' שלו ס"ק ה) פסק כדברי ההגהות מיימוניות.

השיטות שהלכה כרב יוסף

ב. האור זרוע (שבת סי' נד) והמגיד משנה (שם) ביארו שהרמב"ם פסק כרב יוסף, והקשו הנודע ביהודה (שו"ת מהדו"ת או"ח סי' לא) והמנחת חינוך (שם זורע אות ב) מה ראה הרמב"ם לפסוק כרב יוסף, הלא במחלוקת רבה ורב יוסף הלכה כרבה חוץ משלשה דברים (ב"ב קיד:), ועוד שהרי משמעות סוגיית הגמרא לפסוק כאביי[ו] ומה ראה הרמב"ם לפסוק כן.

האחרונים ביארו בג' אופנים מדוע הלכה כרב יוסף במשקה לזרעים: א. הנודע ביהודה ביאר שרבה מודה לרב יוסף שעובר אף משום זורע, ב. הגר"א הוכיח מסוגיא במסכת מכות כרב יוסף, ג. המנחת חינוך ביאר שאביי בקושייתו דחה את דעת רבה אך לא את דעת רב יוסף, ונבארם בהרחבה.

ביאור הנודע ביהודה

א. הנודע ביהודה (שם) בפירוש א' מבאר את שיטת הרמב"ם מדוע פסק במשקה לזרעים כרב יוסף. כמו שהובא לעיל שאחר שנחלקו רבה ורב יוסף אם עובר משום חורש או משום זורע הקשה אביי מדוע לא יתחייב שתים גם משום חורש וגם משום זורע, ובתוספות (סוף ד"ה חייב שתים) כתבו שבאמת אין קושיית אביי קשה כל כך וכלל לא גורסים בגמרא 'קשיא'[ז] שהרי הביא ראיה מרב כהנא ששייך לחייבו משום שני אבות, אך יתכן שרבה ורב יוסף יחלקו על רב כהנא ויסברו שאינו חייב אלא אחד, וביאר הנודע ביהודה שלא כתבו התוספות כן אלא לרבה שיתכן שחולק על רב כהנא וסובר שאי אפשר להתחייב אלא על אחד מהם, אבל לרב יוסף אי אפשר לומר שגם הוא סובר שאי אפשר להתחייב רק על אב אחד בכל מלאכה, שהרי רב יוסף גופיה (שבת עג:) אמר שהחותך אספסתא שהוא ירק שעל ידי שחותכים אותו הוא גדל שוב, עובר גם על קוצר וגם על זורע, ומבואר שרב יוסף מודה לרב כהנא שיתכן לעבור על שני אבות בפעולה אחת, ומה שכתבו התוספות שיכולים האמוראים לחלוק על רב כהנא כוונתם לרבה ומשום כך אין גורסים 'קשיא', אבל לרב יוסף ברור שיתכן לעבור משום שני אבות במלאכה אחת, ואם כן כשאומר רב יוסף שעובר על זורע היינו משום שאין שייכות כלל בין מנכש ומשקה לחורש כיון שהולך אחר המחשבה שהיא להצמיח ולכן קשה עליו מרב כהנא, אך לרבה יתכן שישנה שייכות גם לחורש וגם לזורע, אלא שחולק על רב כהנא וסובר שאי אפשר להתחייב אלא משום אחד מהם, וסובר רבה

[ד] **קרן** אורה (ד"ה אלא), אגלי טל (זורע אות יב) וחזון איש (שביעית סי' יח אות א).

[ה] **ניתן** היה לבאר שכוונת ההגהות מימוניות היא לחלוק על דברי הרמב"ם, אך בפשטות הוא מבאר את דבריו.

[ו] **שהרי** אביי הקשה על דברי רבה, ורבה לא השיבו.

[ז] **ובגליון** הש"ס ציין רבי עקיבא איגר שאף אם גורסים בגמרא 'קשיא' אין זה מחייב שהיא קושיא שאין עליה תשובה, וכן הוא ברשב"ם בבבא בתרא (נב:).

שעדיף להתרות בו משום חורש כיון שהם דומים בפעולה יותר לחורש מאשר לזורע, אבל אם התרו בו משום זורע אפשר שגם לרבה חייב, ולכן מאחר שהן לרבה והן לרב יוסף עובר במשקה משום זורע, ואילו משום חורש זה נגד דעת רב יוסף, לכן פסק הרמב״ם שחייב משום זורע.

על פירוש זה תמה בספר חמדת ישראל (מלאכת חורש) שבגמרא הקשה רב יוסף לרבה אם מנכש עובר משום חורש מדוע אסור לנכש בכלאים ונדחק רבה לתרצו, ותמה החמדת ישראל הלא לפי ביאור הנודע ביהודה לרבה המנכש עובר אף משום ומה הקשה רב יוסף מכלאים ומדוע נדחק רבה ליישבו.

ביאור הגר״א

ב. הגר״א (חידושים וביאורים מלוקטים, הו״ד בגליון הרמב״ם הוצאת פרנקל) והחזון איש (שביעית סי׳ יח סק״ב) ביארו מדוע פסק הרמב״ם כרב יוסף, שהנה במסכת מכות (כא:) אמר רבי ינאי החופה בכלאים לוקה, והקשה לו רבי יוחנן הלא הדברים מפורשים במשנה ׳יש חורש תלם אחד ועובר עליו אף משום כלאים׳, וכיון שאיסור כלאים הוא רק בזריעה ואין איסור לחרוש בכלאים, ודאי כוונת המשנה שעל ידי החרישה הוא מחפה זרעים ולכן חייב משום כלאים. ושם הסכים רבי ינאי לסברת רבי יוחנן, אבל ריש לקיש חולק על רבי יוחנן וביאר את המשנה באופן אחר אלא שהקדים ריש לקיש ואמר ׳אי לאו דקילסך גברא רבה הוה אמינא׳ וכו׳, כלומר לולא שהיה מסכים רבי ינאי לדברי רב יוחנן היה מקום לבאר באופן אחר, אך מאחר והסכים רבי ינאי לדברים אין לחלוק עליו, ואם כן מבאר הגר״א שבסוגיא זו לכולי עלמא המחפה זרעים הוא זורע ולכן פסק הרמב״ם כרב יוסף, שהרי לרבה החורש בכלאים צריך לומר שאינו לוקה אלא משום מקיים כלאים[ח]. ויש להבחין שראיית הגר״א היא רק לכך שאין הלכה כרבה אך לא נתבאר בסוגיא במסכת מכות האם הלכה כרב יוסף שעובר רק על זורע או כאביי שעובר הן על זורע והן על חורש, אך מדברי הגר״א מבואר שסבר שהלכה כרב יוסף.

על ביאור זה הקשה האגלי טל (חורש סי׳ ז אות יז) שאם מקור דברי הרמב״ם לפסוק כרב יוסף הוא מהחופה את הזרעים, מדוע לא פסק הרמב״ם שהחופה הוא תולדת זורע אם הוא המקור לדין מנכש.

ביאור המנחת חינוך

ג. ביאור נוסף לדברי הרמב״ם מדוע פסק כרב יוסף כתב המנחת חינוך (שם מלאכת זורע אות ב). שהנה הובא לעיל שאביי הקשה לרבה ורב יוסף מדוע אין המשקה והמנכש עוברים גם על זורע וגם על חורש, והשאירה הגמרא את קושייתו ב׳קשיא׳. וכתב הרשב״ם (ב״ב נב: ד״ה קשיא) שבמקום שהעלתה הגמרא ב׳קשיא׳ לא בטלו הדברים, ואף שלא נמצא תירוץ באותה שעה מכל מקום יתכן וישנו תירוץ ושייך לפסוק כן להלכה, ולכן כאן שהעלתה הגמרא ב׳קשיא׳ צריך לומר שאינה קושיא שאין לה תירוץ, אך כתב המנחת חינוך שמה שהעלתה הגמרא ב׳קשיא׳ ולא ב׳תיובתא׳ הוא רק לרב יוסף, אך לרבה הקושיא בעינה עומדת, שהרי לרב יוסף אפשר לתרץ שכל דין חורש אינו אלא לפני הזריעה, אך חרישה בקרקע אחר שכבר נזרעה אין היא בכלל מלאכת חורש, ולכן אף שיתכן לחייב על פעולה אחת משום שני אבות, אך כאן לא שייכים כלל ניכוש והשקיה לאב של חורש, אך לרבה קושיית אביי לא מתורצת מדוע אינו עובר גם על חורש וגם על זורע[ט], לכן פסק הרמב״ם כרב יוסף שהמשקה עובר משום זורע ולא משום חורש כיון שהיא חרישה שאחרי הזריעה[י], ולא פסק כרבה כיון שרבה נדחה מפני קושייתו של אביי[יא].

על ביאור זה תמהו האחרונים, שברמב״ם (שם פ״ח ה״א) כתב ׳המנכש בעיקרי האילנות, והמקרסם עשבים, או המזרד את השריגים כדי ליפות את הקרקע, הרי זה תולדת חורש׳. מבואר שאף פעולות להשבחת הקרקע אחרי הזריעה אף הם בכלל מלאכת חורש ולא כמו שביאר המנחת חינוך בדעת הרמב״ם, ובפרט שהמנחת חינוך עצמו (חורש א) הביא את דברי הרמב״ם וביאר שאחר שכתב שמנכש ומזרד הם בכלל תולדת חורש, פשוט שגם חרישה שאחר הזריעה הנהוגה בארץ ישראל היא בכלל חורש, וכאן כתב דברים הפוכים.

ולסיכום יש ג׳ ביאורים באחרונים מדוע פסק הרמב״ם כרב יוסף:

א. הנודע ביהודה ביאר שמאחר וגם רבה מודה שעובר גם על זורע לא רצה הרמב״ם לפסוק שעובר על חורש אחר שרב יוסף חולק, אך ביאור זה נדחה והוא ביאר את שיטת הרמב״ם באופן אחר.

ב. הגר״א והחזון איש ביארו שבמסכת מכות הסכימו רבי ינאי רבי יוחנן וריש לקיש שהמחפה עובר משום כלאים, ובכלאים אין איסור בחרישה אלא רק בזריעה.

ג. המנחת חינוך ביאר שקושיית אביי לרבה היא קושיא שאין עליה יישוב, ולכן דעת רבה נדחתה מההלכה.

מדוע המנכש עובר על חורש

אלא שלדעת הסוברים שהרמב״ם פסק כרב יוסף קשה, מדוע בהלכה א׳ פסק שהמנכש עובר על חורש, הלא רבה ורב יוסף נחלקו הן במנכש והן במשקה ומדוע במנכש פסק כרבה ובמשקה פסק כרב יוסף, ותירצו הלחם משנה והכסף משנה שישנם שני סוגי מנכש: א. יש מנכש ׳כדי ליפות את הקרקע׳ וכלשון הרמב״ם בהלכה א׳, ב. ויש מנכש ׳התולש עשבים רעים מתוך טובים, וכי עקרי להו צמחי הנהו טפי׳ כלשון רש״י בסוגיא במסכתין (ב: ד״ה מנכש), והוסיף המנחת חינוך (שם חורש ז) שדבריהם מוכרחים שהרי במשנה (שבת קג.) שנינו ׳החורש כל שהוא, המנכש והמקרסם והמזרד כל שהוא חייב׳. מבואר שמנכש אף הוא תולדת חורש שהובא יחד עם חורש ותולדותיו, ובודאי לא בא רב יוסף לחלוק על משנה שלמה, אלא מכאן הוכיח הרמב״ם שיש סוג של ניכוש שלא נחלקו עליו שהוא תולדת חורש, ומה שנחלקו הוא רק בניכוש אחר שתולש עשבים רעים מתוך טובים.

אלא שהקשה הכסף משנה מדוע לא פסק הרמב״ם אף את המנכש כשתולש עשבים רעים מתוך טובים שהוא תולדת זורע לרב יוסף.

הנודע ביהודה לא קיבל את תירוץ הכסף משנה שישנם שני סוגי מנכש, ובפרט שהרמב״ם הביא רק סוג אחד ומדוע לא פסק אף את דין המנכש שעליו נחלקו רבה ורב יוסף, ולכן ביאר ביאור אחר בדעת הרמב״ם, שהרמב״ם פסק כרבה במנכש וכרב יוסף במשקה, ויובאו הדברים לקמן.

השיטה שהלכה כרבה

ג. דעה נוספת בביאור דעת הרמב״ם מצינו בכסף משנה (כלאים פ״א ה״ג ד״ה ואסור) שהביא את פסק הרמב״ם שהמנכש עובר על חורש, וביאר שפוסק הרמב״ם כרבה, והקשה מדוע המנכש בכלאים עובר בלאו הלא אין איסור חרישה בכלאים, ובמנחת חינוך (חורש אות ז) תמה עליו שהרי לגבי משקה פסק הרמב״ם (שבת פ״ז ה״ב) שהוא תולדת זורע, והכסף משנה עצמו ביאר שפסק כרב יוסף, ומה שפסק שמנכש הוא תולדת חורש הוא ניכוש אחר שלא נחלקו לגביו רבה ורב יוסף.

השיטה שהלכה כרבה במנכש וכרב יוסף במשקה

ד. אופן נוסף ביארו האחרונים את שיטת הרמב״ם שכוונתו לפסוק כרבה לגבי מנכש שעובר משום חורש, וכרב יוסף לגבי משקה שעובר משום זורע, את מקור דברי הרמב״ם לפסוק כן נימקו האחרונים בארבעה אופנים:

נלמד מהיתר השקיית בית השלחין בשביעית

א. הנודע ביהודה (שם בביאורו השני) ביאר שמאחר ובמחלוקת רבה ורב יוסף הלכה כרבה, לכן פסק הרמב״ם שהמנכש עובר על איסור חורש, אך לגבי משקה מוכח מהמשך הסוגיא במועד קטן שאין הלכה כרבה, והרמב״ם סובר שהם נחלקו בשתי סברות שונות, ויתכן לפסוק כרבה באחד וכרב יוסף בשני.

להבנת הדברים יש להקדים, שמצינו ב׳ פסוקים שנאמרו בתורה באיסור שביעית, בויקרא (כה ד) נאמר ׳ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור׳, ובשמות (לד כא) נאמר ׳בחריש ובקציר תשבות׳[יב].

והנה במשנה (ב.) שנינו ׳משקין בית השלחין במועד ובשביעית׳, וביאר אביי שאף שלדעת רבה השקיה היא תולדת חורש וחרישה אסורה בשביעית, המשנה התירה השקיה משום שסוברת המשנה שבזמן הזה אין שביעית מן

[ח] **וכבר** ביאר הריטב״א (מכות כא: ד״ה אמר רב ינאי) שרבי ינאי פוסק כרב יוסף.

[ט] **ויש** להבחין שהנודע ביהודה מבאר את הדברים להיפך מהמנחת חינוך, שלביאור המנחת חינוך עיקר קושיית אביי היא לרבה ואילו לרב יוסף אינה קושיא כל כך, ולנודע ביהודה עיקר הקושיא היא לרב יוסף ולרבה אין זו כל כך קושיא אם נחלק על רב כהנא.

[י] **לפי** חידושו של המנחת חינוך, יישב שם קושיא נוספת, שבגמרא (שבת עג:) הקשו מדוע במשנה שמנתה את האבות המלאכות הובא זורע לפני חורש, הלא סדר העולם הוא קודם לחרוש ואחר כך לזרוע, ותירצה הגמרא ׳תנא בארץ ישראל קאי דזרעי ברישא והדר כרבי׳, כלומר שבארץ ישראל סדר הדברים הוא שקודם זורעים ורק אחר כך חורשים, והקשה המנחת חינוך מדוע לא פסק הרמב״ם דין זה של חרישה שאחר הזריעה הנהוגה בארץ ישראל, שעובר עליה משום חורש, ותירץ המנחת חינוך על פי חידושו שהרמב״ם פוסק כרב יוסף, שחרישה היא דווקא קודם זריעה, וסבר הרמב״ם שרב יוסף חולק על תירוץ זה של הגמרא, לכן פסק הרמב״ם כרב יוסף ולא כתירוץ הגמרא.

[יא] **ואף** שבגמרא בשבת (שם) מפורש לא כך, שהקשתה הגמרא שם מדוע התנא במשנה הקדים את מלאכת זורע למלאכת חורש הלא סדר הדברים הוא שקודם רגילים לחרוש ורק אחר כך לזרוע, ותירצה הגמרא שהתנא היה גר בארץ ישראל ושם רגילים גם אחרי הזריעה לחרוש שוב כדי לכסות את הזרעים. מפורש אם כן שבארץ ישראל עוברים אף על חרישה זו שנעשתה אחרי הזריעה, אלא שמבאר המנחת חינוך שבאמת צריך לומר שרב יוסף חולק על תירוץ זה, וסובר שבחרישה זו של ארץ ישראל אין עוברים כלל על חורש.

[יב] **ברמב״ם** (שמיטה פ״א ה״א) הביא פסוק זה במצות שמיטה, והוא על פי המשנה בשביעית (פ״א מ״ד).

התורה, ולכן התירו חז״ל להשקות את בית השלחין כיון שיש בזה הפסד אם לא ישקוהו, תירוץ נוסף לדעת רבה תירץ רבא שמכך שפירטה התורה שתי תולדות ולא יותר, אנו למדים שאין איסור של תולדות מהאבות הנלמדים מפסוק זה, חוץ משתי תולדות שהוזכרו בפירוש והם זמירה ובצירה, ושאר התולדות לא נאסרו, ולכן מותר להשקות בשביעית את בית השלחין.

ובהמשך הסוגיא נחלקו רבי יוחנן ורבי אלעזר בחורש בשביעית האם הוא לוקה, וביארה הגמרא שנחלקו אם חורש נלמד מכלל ופרט וכלל שאף הוא אסור כמו זריעה, או שמיעטה התורה שאין לאסור יותר מהמלאכות שנאסרו בפירוש. והנה ברמב״ם פסק (שמיטה פ״א ה״ד) שהחורש בשמיטה אינו לוקה מן התורה, ואם כן חורש אינו כלול באיסור התורה של ׳שדך לא תזרע׳, אך אף על פי כן החרישה אסורה בשביעית באיסור עשה של ׳בחריש ובקציר תשבות׳, ועל איסור חרישה הנלמד מפסוק זה אין מיעוט למעט תולדותיו, שהרי המיעוט נאמר רק בפסוק של שדך לא תזרע שבו פירטה התורה שתי תולדות ללמדנו ששאר התולדות מותרים, ואם כן יש לאסור תולדות של חרישה.

וקשה מדוע מותר להשקות את בית השלחין, ובשלמא לדעת רב יוסף שהשקיה היא תולדת זריעה ישנו מיעוט המתיר את תולדת הזריעה, אך אם הוא תולדת חרישה מנין להתיר תולדות חרישה, הלא חרישה אינה כלולה באותו פסוק בו נתמעטו התולדות, לכן פסק הרמב״ם שבמשקה הלכה כרב יוסף אפילו שבכל מקום הלכה כרבה, ולכן מותר להשקות בית השלחין בשביעית כיון שהשקיה היא תולדת זורע ותולדות זורע מותרות בשביעית[יג].

נלמד מדברי הירושלמי **ב.** האגלי טל (מלאכת חורש ס״ ז אות טז) גם מבאר בדרך זו שהרמב״ם פסק כרב יוסף במשקה וכרבה במנכש, וביאר האגלי טל שפסק כן משום שבירושלמי (שבת פ״ז ה״ב) הובא שמשקה הוא זורע, לכן פסק הרמב״ם כרב יוסף במשקה.

אך במנכש פסק הרמב״ם כרבה משום שבירושלמי (שם) מבואר שכל מלאכה שמטרתה היא ליפות את הקרקע היא בכלל חורש, לפי הבנה זו שכל מלאכה שנועדה ליפות את הקרקע היא תולדת חורש, יש לבאר אף את המשנה (שבת קג.) ׳החורש כל שהוא, המנכש המכרסם והמזרד כל שהוא חייב׳, והביאה הגמרא ברייתא שמבארת שמזרד הוא כדי ליפות את הקרקע, ולפי הירושלמי אם מזרד הוא ליפות את הקרקע אם כן חיובו משום חורש, שהרי כל מלאכה שמטרתה היא ליפות את הקרקע הוא בכלל מלאכת חורש, אם כן המשנה התחילה בחורש וסיימה בתולדת חורש, ומסתבר שאף מנכש ומכרסם שהובאו בתוך הדברים הם בכלל חורש.

שתי מחלוקות בנדון זה **ג.** באופן אחר מבאר האגלי טל (שם אות יח) שבמנכש פסק הרמב״ם כרבה משום שבכל מקום שנחלקו רבה ורב יוסף הלכה כרבה (ב״ב קיד:). אך לגבי משקה פסק הרמב״ם כרב יוסף שהוא תולדת זורע על פי הכרעת הירושלמי (שם) כנ״ל. ואף שאין הלכה כרב יוסף במנכש מכל מקום שתי מחלוקות הם ושייך לפסוק במנכש כרבה ובמשקה כרב יוסף.

נלמד מפועל המנכש בעיקרי הזיתים **ד.** האור שמח (מעשר פ״ה ה״י) ביאר את דעת הרמב״ם באופן נוסף, ולביאור שיטתו יש להקדים כמה דינים בהלכות פועלים ובהלכות מעשרות. נאמר (דברים כג כה) ׳כי תבוא בכרם רעיך ואכלת ענבים כנפשך שבעך׳, כלומר פועל העושה מלאכה בכרם או שדה חבירו מותר לפועל לאכול כרצונו, ואין רשות לבעל הכרם למנוע ממנו מלאכול מענבי הכרם, דין זה הוא רק בפועל העוסק בגוף הפירות או האילנות, אך פועל שנשכר לחרוש את הקרקע אין לו רשות לאכול מפירות האילנות שהרי אין הוא עוסק בהם בעבודתו.

דין נוסף התחדש בפסוק זה בהלכות מעשרות שאף פטור הפועל מלעשר את הענבים אותם הוא אוכל, אך כאן יש להבחין שפטור זה ממעשרות הוא רק בתנאי שיסוד ההיתר לאכילת הענבים הוא רק מחמת ציווי התורה, מה שאין כן בפועל שסיכם עם בעל הכרם שיוכל לאכול מפירות הכרם בשעת עבודתו, אין לו יתרון על כל אדם והוא חייב במעשרות[יד].

ונחלקו בירושלמי (מעשרות פ״ג ה״א) בשוכר פועל לנכש בשורשי עצי הזית, האם חייב בעל השדה לתת רשות לפועל לאכול מהזיתים וממילא הפועל אינו צריך לעשר את הזיתים שהוא אוכל, או שמאחר והפועל אינו עובד בפירות עצמם אלא רק בקרקע חייב הוא לעשרם, שהרי אין בעל השדה חייב ליתן לו לאכול מפירות שדהו, ואף אם התנה בפירוש שיוכל לאכול חייב הוא לעשרם וכמו שנתבאר.

ואת יסוד המחלוקת בירושלמי תלה האור שמח במחלוקת רבה ורב יוסף שנחלקו האם מנכש הוא כחורש או כזורע, שאם הוא כחורש אם כן אין לפועל רשות לאכול מהזיתים ואף עליו לעשרם במקרה שקיבל רשות מפורשת, אך אם המנכש הוא כזורע, אם כן אנו מחשיבים את עבודתו כסיוע להצמחת הזיתים, ויש לו את הזכות לאכול מהזיתים אף בלא רשות מבעל השדה ואף אינו חייב לעשרם. את ההלכה במחלוקת זו יש לפשוט על פי מה ששנינו שם במשנה שהמנכש בזיתים אין לו רשות לאכול מהזיתים, ואם הוא התנה עם בעל השדה שיוכל לאכול עליו לעשרם. ומכאן אתה לומד שהמנכש שייך למלאכת חורש וכדעת רבה, וכמו שנפשט הספק לגבי פועל כך גם יש לפשוט לגבי שבת.

אלא שלגבי משקה פסק הרמב״ם כרב יוסף שעובר משום זורע, ואף שבסוגיית הגמרא לא מצאנו חילוק בין משקה למנכש, אך מסברא יש ביניהם חילוק גדול שהרי מנכש הוא עוקר דבר מן הקרקע ואין פעולתו דומה לזריעה שהיא חיבור לקרקע, אך המשקה הוא הנותן מים לקרקע כזורע, לכן ראה הרמב״ם לפסוק במנכש כרבה וכפי הסוגיא בירושלמי, ואילו במשקה פסק הרמב״ם כרב יוסף.

לסיכום, בשיטות האחרונים מדוע פסק הרמב״ם כרבה במנכש ורב יוסף במשקה מצינו ד׳ ביאורים:

א. הנודע ביהודה ביאר שמאחר ובמשנה מפורש שמותר להשקות בשביעית, מוכח שהשקיה היא תולדת זורע שהותרו תולדותיו ולא תולדת חורש שנאסרו תולדותיו, לכך פסק הרמב״ם במשקה כרב יוסף, ואילו במנכש פסק כרבה וכמו בכל מקום שהלכה כרבה.

ב. האגלי טל בביאור ראשון מביא מירושלמי שמנכש הוא חורש, ואילו במשקה פסק הירושלמי במקום אחר שהוא כזורע.

ג. באופן אחר ביאר האגלי טל שבמנכש פסק הרמב״ם כרבה משום שכן הלכה בכל מחלוקת רבה ורב יוסף, אך במשקה פסק כרב יוסף שכן הוא בירושלמי.

ד. האור שמח ביאר שמאחר ובמשנה נפסק שפועל המנכש בזיתים חייב במעשרות, מבואר שהמנכש הוא תולדת חורש, לכן פסק הרמב״ם כרבה, ובמשקה פסק כרב יוסף מסברא שמשקה הוא כזורע שמוסיף על קרקע.

ג. חורש אחר הקצירה

החרישה הנהוגה בארץ ישראל **במשנה** (שבת עג.) שנינו ׳אבות מלאכות ארבעים חסר אחת, הזורע והחורש, וכו׳. והקשתה הגמרא (שם ע״ב) הלא דרך העולם קודם לחרוש ורק אחר כך לזרוע, ומדוע הקדים התנא את מלאכת זורע לחורש, ותירצה הגמרא ׳תנא בארץ ישראל קאי דזרעי ברישא והדר כרבי׳, וביאר רש״י (שם ד״ה בארץ) ׳ארץ ישראל קשה היא ואין יכול לכסות בלא חרישה, ואשמועינן תנא דהא נמי חרישה היא׳.

חרישה שאחר הזריעה היא גם תולדת זורע **והקשה** המנחת חינוך (חרישה אות א) שבגמרא (פסחים מז:) מבואר שחורש בשביעית לוקה, וביאר רש״י (שם ד״ה ושביעית) שאף שבשביעית אין איסור לחרוש, וכל איסור שביעית הוא רק בזריעה, מכל מקום ישנו חורש שהוא תולדה של זורע, וכגון חורש לכסות את הזריעה. מבואר אם כן שחרישה שאחרי הזריעה היא תולדתה של זורע ולא של חורש[טו].

וביאר המנחת חינוך שחרישה זו שאחר הזריעה היא תולדה גם של זריעה וגם של חרישה, ולכן בשביעית שאין איסור חרישה לוקה משום זורע, ובשבת לוקה משום חורש.

[יג] **ואף** שלפי תירוץ אביי אפשר ליישב את דעת רבה, שהשקיה היא תולדת חורש, אך מותר להשקות בשביעית משום ששביעית בזמן הזה דרבנן, אך כפי הנראה בכוונת הנודע ביהודה פשוט שבמחלוקת אביי ורבא הלכה כרבא חוץ מיע״ל קג״ם (קידושין נב.) והעדיף הרמב״ם לפסוק כרב יוסף במחלוקת רבה ורב יוסף מאשר לפסוק כאביי במחלוקת אביי ורבא.

[יד] **אמנם** אם הוא נוטל בידו רק ענב אחד, אינו חייב לעשר שהרי אין בזה קביעות להתחייב במעשרות, אך אם נטל יותר מפרי אחד חייב לעשר.

[טו] **גם** הרש״ש בפסחים (שם ד״ה וחורש) הקשה את קושיית המנחת חינוך, ותירץ ׳דדרכן היה להניח זרעים בבורך המחרישה, והיא נקובה, ובשעה שחורש נופלים הזרעים אחד אחד במקום החרישה׳, אך הוא הקשה על דבריו מסוגיית הגמרא במכות (כא:).

בהגהות מצפה איתן (שבת עג: ברש״י ד״ה בארץ ישראל) תירץ שהמשנה בשבת דיברה בקרקע קשה, ומאחר ואין הקרקע יכולה להצמיח בלי חרישה, המעשה נחשב למעשה חרישה אף שיש בו גם זריעה, אך הגמרא בפסחים דיברה בקרקע רכה, ומאחר והחרישה מועילה להצמחת הזרעים נקראת החרישה מעשה זריעה.

הרמב״ם לא הביא דין חרישה שאחר הזריעה

אף שנתבאר שנתחדש בגמרא שחרישה שאחר הזריעה אף היא בכלל חרישה, הרמב״ם לא הביא דין זה[טז].

חרישה שאחר הזריעה הוא דין פשוט

ועמדו האחרונים בביאור דעת הרמב״ם. בראש יוסף (שבת עג. ד״ה ואמר הזורע) ובמגן אבות (החורש) תירצו שלשיטת הרמב״ם הוא דין פשוט שכל ׳שדומה ממש פשיטא שאבות יקרא׳, ולכן הרמב״ם לא הזכיר דין זה שחייב משום חורש גם בחרישה שאחר הזריעה, ואף התנא במשנה שהקדים את זריעה לחרישה, לא היתה כוונתו לחדש דין אלא רק משום שכך היתה דרכם לחרוש כתב כן במשנה[יז], אך המגן אבות הביא מהגמרא בבבא בתרא (יב.) על פי ביאור רש״י (ד״ה ואי בעית אימא יומא) ׳דכריב ותני, בשעת הזרע, אחת קודם לזריעה ואחת לאחר הזריעה׳, מוכח מכאן שבארץ ישראל היו חורשים גם לפני הזריעה וגם לאחריה, ואם כן מדוע התנא הביא את החרישה שלאחר הזריעה אם יכל הוא להביא את החרישה הנהוגה בכל העולם וגם בארץ ישראל. ומוכיח מכאן המגן אבות שרצה התנא לחדש חידוש מיוחד שגם חרישה לאחר זריעה חייב משום חורש, ואין זה דין פשוט, ואם כן היה לו להרמב״ם להביא חידוש זה.

נכלל בדין החופר

המנחת חינוך (חורש אות א) כתב שהרמב״ם כלל דין זה במה שכתב בפרק ז׳ (ה״ב) ׳כיצד הוא ענינן, אחד החורש או החופר או העושה חריץ הרי זה אב מלאכה׳. ומבאר המנחת חינוך שאם חופר ועושה חריץ הרי זה בכלל חורש, מבואר שאף החורש אחר הזריעה הוא בכלל חורש, ולכך לא הוצרך הרמב״ם לכתוב דין זה.

רב יוסף חולק על דין חרישה שאחר הזריעה

ביאור נוסף לדברי הרמב״ם מדוע לא פסק את דין חרישה שאחר הזריעה, כתב המנחת חינוך (שם מלאכת זורע אות ב) שהנה בגמרא (ב:) דעת רב יוסף שהמשקה והמנכש עוברים משום זורע, ודעת רבה ששניהם עוברים משום חורש, והקשה אביי הן לרבה והן לרב יוסף מדוע אין המשקה והמנכש עוברים גם על זורע וגם על חורש, והניחה הגמרא את קושייתו ב׳קשיא׳. הרשב״ם כתב (ב״ב נב: ד״ה קשיא) שבמקום שהעלתה הגמרא ב׳קשיא׳ לא בטלו הדברים, ואף שלא נמצא תירוץ באותה שעה, מכל מקום יתכן וישנו תירוץ ושייך לפסוק כן להלכה. ולכן כאן שהעלתה הגמרא ב׳קשיא׳ צריך לומר שאינה קושיא שאין לה תירוץ, אך כתב המנחת חינוך שמה שהעלתה הגמרא ב׳קשיא׳ ולא ב׳תיובתא׳ הוא רק משום שאביי הקשה את קושייתו גם לרבה וגם לרב יוסף, ומאחר ובדעת רב יוסף אינה קושיא כל כך לא השאירה הגמרא את קושייתו בתיובתא אך לרבה הקושיא בעינה עומדת, שהרי לרב יוסף שהמשקה והמנכש עוברים משום זורע, אפשר לתרץ שאינם עוברים גם משום חורש מאחר וכל דין חורש אינו אלא לפני הזריעה, אך חרישה בקרקע אחר שכבר נזרעה אין היא בכלל מלאכת חורש, ולכן אף שיתכן לחייב על פעולה אחת משום שני אבות, אך כאן לא שייכים כלל ניכוש והשקיה לאב של חורש, אך לרבה קושיית אביי היא קושיא עצומה מדוע אינו עובר גם על חורש וגם על זורע, לכן פסק הרמב״ם כרב יוסף שהמשקה עובר על זורע ולא על חורש כיון שהיא חרישה שאחרי הזריעה, ולא כרבה כיון שהוא נדחה מפני קושייתו של אביי, ואף שבגמרא מפורש לא כך, שהרי ביארה הגמרא ששנה התנא חורש אחר זורע משום שהתנא היה בארץ ישראל ושם נהגו לזרוע ואחר כך לחרוש, ומבואר אם כן שאף חרישה שאחר הזריעה היא בכלל חרישה, מכל מקום סבר הרמב״ם שרב יוסף חלק על יסוד זה.

על ביאור זה תמהו האחרונים, שברמב״ם (שם פ״ח ה״א) כתב ׳המנכש בעיקרי האילנות, והמקרסם עשבים, או המזרד את השריגים כדי ליפות את הקרקע, הרי זה תולדת חורש׳. מבואר שאף פעולות להשבחת הקרקע אחרי הזריעה אף הם בכלל מלאכת חורש ולא כמו שביאר המנחת חינוך בדעת הרמב״ם, וביותר שהמנחת חינוך עצמו בביאור הקודם (חורש א׳) הביא את דברי הרמב״ם, וביאר שאחר שכתב שמנכש ומזרד הם בכלל תולדת חורש, פשוט שגם חרישה שאחר הזריעה הנהוגה בארץ ישראל היא בכלל חורש, וכאן כתב היפך הדברים.

ד. האם זורע מתחייב במעשה או בתוצאה

נחלקו האחרונים בזורע בשבת ולפני שנקלטו הזרעים הספיק להוציאם מהקרקע, אם עובר בזה על מלאכת זורע, מיסוד מחלוקת זו יש להוכיח יסודות בעיקר שם המלאכה של זורע.

חיוב בתוצאה כאופה

הרש״ש (שבת עג. ד״ה הזורע) והחלקת יואב (ח״א או״ח סי׳ י) הביאו ראיה שהזורע אינו עובר עד שבפועל יקלט הזרע, שהנה בגמרא (שבת ד.) מבואר שאם הדביק פת בתנור בשבת, למסקנת הגמרא התירו לו לרדותה קודם שיבוא לידי איסור סקילה, מבואר שאם הוציא את הפת מהתנור לפני שנאפתה אינו עובר, ומכאן הוכיחו הרש״ש והחלקת יואב שכן הוא גם בזורע אם השליך זרעים לקרקע והספיק להוציאם לפני שיקלטו אינו עובר באיסור זורע[יח].

חיוב במעשה

אך המנחת חינוך (מצוה רצח אות ח)[יט] כתב לחלק בין יסוד איסור זורע ליסוד איסור אופה ׳בשלמא מבשל או אופה גמר האפיה והבישול נקרא בשם אפיה או בישול, אבל קודם שנאפה לא נקרא בשם אפיה כלל אף שנתן לתוך התנור, אבל לשון זריעה חל תיכף כשמנפץ הזרע על גבי קרקע, הוי זורע אף שלא נקלט הזרע׳, ולכן כתב המנחת חינוך שהמשליך זרעים חייב כשהשליכם מאחר והשלכתם היא המלאכה שעליה הקפידה התורה.

ביאור החילוק בין זורע לאופה

אחר שביאר המנחת חינוך שאופה שם המלאכה היא התוצאה ואילו זורע שם המלאכה היא הפעולה, יש להבין מדוע חלוקים הם זה מזה בהגדרתם, ארבעה ביאורים נאמרו באחרונים ביסוד החילוק.

חילוק מחמת שם המלאכה

מלשון המנחת חינוך נראה שהוא חילוק בלשון ׳דלשון זריעה היינו לנפץ זרע על גבי קרקע׳, ולשון אפיה הוא רק אחר שהפת אפויה בפועל, אך סברות נוספות ישנם באחרונים בשורש שם המלאכה.

בחידושי רבי משה קזיס (שבת ד. ד״ה התירו) הביא את הסברא לחלק בין אופה לזורע מחמת שם המלאכה וכפי שביאר המנחת חינוך, אך הקשה על ביאור זה מדוע באמת כך שם המלאכה, ומדוע לא קראו חז״ל למלאכת אופה בשם הכנסת פת לתנור, או למלאכת זורע בשם השרשת זרעים.

לכן ביאר[כ] שיש לחלק במהות המלאכה אם יכולה היא להיעשות בידי אדם, שבבישול תוצאת הבישול יכולה להיעשות על ידי אדם וכגון שהוא יחתה בגחלים או יגיס בקדרה לקרב את הבישול, לכן שם המלאכה היא התוצאה, אך כשאין אדם יכול לסייע לתוצאה, אין שם המלאכה רק ההכנה שביד האדם

[טז] **רש״י** (שבת עג: ד״ה בארץ ישראל) והריטב״א (החדשים, שם ד״ה תנא) ביארו שהמשנה כתבה את חרישה אחר זריעה כדי לחדש שחייב על חורש גם אחר הזריעה, ולא רק משום שכך היתה הרגילות בארץ ישראל.

[יז] **ובשושנים** לדוד (הו״ד בשו״ת אבני נזר סי׳ סח סק״ז) כתב שהתנא במשנה נקט קודם את זורע ורק אחר כך את חורש משום שבארץ ישראל אין חייבים על חרישה שקודם הזריעה, אך לפי ביאור זה יש להקשות להיפך, מדוע לא חידש הרמב״ם פטור זה של חרישה שקודם הזריעה בארץ ישראל.

[יח] **גם** המהר״ם חביב (שו״ת אור גדול סי׳ עה) ביאר כהרש״ש שאם לא השרישו הזרעים לבסוף אינו חייב, אך גם אם השרישו אין חיובו אלא על השלכת הזרעים, ואין צריך שתהיה ההשרשה בשבת. ובשביתת השבת (מלאכת זורע אות ט) הקשה לדעת הרש״ש היאך יתכן לחייב קרבן בזורע בשוגג, הלא אין חייב בקרבן אלא רק אם הוא היה שוגג מתחילת המעשה עד סופו כפי ששנינו (שבת קב.), וכגון הזורק ונזכר אחר שיצאה האבן מידו קודם שנח, הדין שפטור משום שלא נגמר חיובו אלא בשעה שהאבן נחה, ומאחר ובחלק מזמן החיוב הוא לא היה שוגג, שהרי נזכר ששבת היום קודם שנח אינו חייב קרבן, ואם כדי לחייבו צריך שסוף המלאכה תהיה בשוגג, אפילו שבאמת אין בידיעתו זו אפשרות לשנות את המעשה, וכמו בזורק אבן שאפילו שנזכר ששבת הוא אינו יכול כבר לשנות את מלאכתו, כמו כן צריך להיות תחילתו של המעשה וסופו בשבת, והרי לא שייך לזרוע בשבת ושההשרשה גם תהיה בשבת, והביא שם מכתב מהגאון רבי צבי פסח פראנק שכתב לתרץ, שאף שההשרשה נעשית בחול אנו רואים את כל תוצאות המעשה כאילו נעשות בשעת המעשה, והביא סמך לדבריו על פי דברי הנמוקי יוסף (ב״ק כב. ד״ה אשו) שכתב שהמדליק אש בערב שבת אף אם דולקת בשבת אינו נקרא שמבעיר אש בשבת מפני שאנו רואים את הדלקת האש בשבת כמלאכה שנעשתה בערב שבת, ומכאן מבואר שכל תוצאות המעשה הם כלולות במעשה ונחשבות שנעשו בזמן שנעשה המעשה, ולכן אף שההשרשה נעשתה בחול אך היא התוצאה של השלכת הזרעים, אנו רואים את ההשרשה כאילו נעשתה בשבת, אך אם לא תהיה השרשה אין כאן זריעה.

[יט] **וכן** כתב החיי אדם (שבת כלל יא ס״ב, נשמת אדם שם) וכן הסכימו האפיקי ים (זורע ריש ענף א), מגן אבות (זורע) והאגלי טל (זורע דין ב סק״ח), וכן המהרש״ם (שו״ת ח״ג סי׳ שמח) הביא ראיה לדעה זו מירושלמי, וכן היא הסכמת האחרונים וכפי שיובא לקמן.

[כ] **וכן** ביאר ההלכות קטנות (שו״ת סי׳ רסו).

לעשות, וכמו בזורע שאין האדם יכול לסייע שיקלט הזרע[כא] ולכן שם המלאכה היא הפעולה עצמה[כב].

תוצאת הזריעה היא אחר זמן רב

הדבר אברהם (ח״א סי׳ כג אות ה ו) ביאר שיסוד החילוק בין אופה לזורע הוא שבאופה דרך הוא שתוצאת מלאכה נעשית בזמן קצר לכן תוצאה היא חלק מהגדרת המלאכה, מה שאין כן בזורע אין התוצאה נעשית אלא לאחר זמן רב לכן אין התוצאה חלק ממעשה הזריעה.

תוצאת הזריעה אינה מוכרחת

באופן אחר ביאר המשמרת חיים (ח״ג שבת סי׳ ד) את יסוד החילוק בין זורע לאופה, מאחר ובהנחת זרעים בקרקע אינו מוכרח שהם יקלטו ויצמחו שהרי הם צריכים לשמש ומים וכדומה, לכן אי אפשר להגדיר את שם המלאכה בתוצאה שהרי התוצאה אינה מונחת במעשה. אולם המבשל, כשמדביק פת בתנור או מניח קדרה על האש ודאי תתבשל, ובמעשהו יש את כל התנאים לבישול ואפיה, ולכן אפשר לומר שגדר המלאכה הוא התוצאה שהרי במעשה כבר מוכרח התוצאה[כג].

לסיכום: ד׳ ביאורים נאמרו באחרונים בביאור החילוק בין אופה לזורע: א. בחידושי רבי משה קזיס ביאר שתוצאת האפייה נעשית על ידי אדם, מה שאין כן תוצאת הזריעה נעשית רק בידי שמים. ב. המנחת חינוך ביאר ששם אפיה הוא רק בדבר אפוי, מה שאין כן שם זריעה הוא בדבר המונח בקרקע אף אם לא השריש. ג. הדבר אברהם ביאר שתוצאת האפיה נעשית מיד מה שאין כן תוצאת הזריעה נעשית לאחר זמן מרובה. ד. המשמרת חיים ביאר שתוצאת האפיה היא מוכרחת אחר שהדביק את הפת בתנור, מה שאין כן תוצאת הזריעה אינה מוכרחת אחר שהשליך את הזרעים שעדיין הם צריכים למים ושמש[כד].

מדביק פת לתנור סמוך ליציאת השבת

ממחלוקת זו יוצאת מחלוקת נוספת, במדביק פת בתנור סמוך ליציאת השבת[כה] שבפועל לא תאפה הפת אלא רק במוצאי שבת, הרש״ש (שבת עג. ד״ה במשנה) כתב שכמו שזורע בשבת אינו נקלט רק במוצאי שבת, וחייב עליו כיון שעשה את המעשה בשבת, כך גם אופה חייב משום שעשה את המעשה בשבת אף שגמר האפייה היה לאחר השבת, ומשום שאף שאם לבסוף לא נאפתה הפת אינו חייב כלל, מכל מקום אין האפיה רק תנאי המגדיר את מעשה ההכנסה לתנור כמעשה אפיה, אך אין הוא חלק מעצם המעשה ולכן אף אם הוא לא נעשה בשבת, ההכנסה לתנור היא המלאכה ואם היא נעשתה בשבת חייבים עליה, אך המנחת חינוך שחילק בין זורע לאופה, וביאר שבאופה האיסור באפייה הוא התוצאה, סובר שאם בפועל נאפה רק אחר השבת אינו חייב כלל כיון שחסר בתוצאה, מה שאין כן בזורע ששם המלאכה המעשה, הוא חייב אף שנקלט אחר השבת, כיון שעשה את המעשה בשבת ובו תלוי החיוב.

האבני נזר (שו״ת או״ח סי׳ מח אות ח) הביא בשם השואל ראיה לשיטת הרש״ש מספר הישר (סי׳ שסא), שם כתב רבינו תם שכל הנותן פת לתנור אם נאפתה חייב משום שיש ברירה, וכן אם לא נאפתה הפת אינו חייב משום שיש ברירה, והבין השואל שהברירה היא מבררת שכאילו נאפה בשעת נתינת הפת, אלא שאין אנו יודעים בשעת נתינת הפת אם יש כאן אפיה, ולאחר מכן מתברר שאם נאפתה היתה כאן אפיה בשעת מעשה, ואם הוא הספיק לרדותה קודם שתאפה אין כאן אפיה כלל, והיינו שהבין השואל שכאן מוכח שאף אם הפת תאפה לאחר השבת יתברר שנתינתו לתנור היתה אפיה, ובזה נגמרת מלאכת האפייה.

אך את דבריו דחה האבני נזר, וביאר את דעת רבינו תם ׳ואין הפירוש כך בדברי רבינו תם על אפית הפת, רק על מעשיו דאגלאי מלתא שעשה בתחילה אפיה שאחר כך׳, וביאור דבריו שהברירה מבררת שהיה במעשהו תחילת אפייה ומתחייב על כך, ואם הוא הספיק לרדות את הפת מתברר שלא היה במעשיו תחילת אפייה, אך גם אחרי שהכניס פת לאפיה איננו חייב בכך עד שתאפה בפועל בשבת משום שהתוצאה אף היא חלק מהמלאכה, ואם נאפה רק אחרי שבת הוא לא השלים את מלאכתו בשבת אף שהתברר למפרע שהכנסת הפת היתה הכנסת פת לאפיה.

והאפיקי ים (ח״ב סי׳ ד ענף ג) הקשה על דברי הרש״ש מהגמרא (שבת ד.) שהסתפק רב ביבי בהדביק פת בתנור אם התירו לו לרדותה לפני שיתחייב בחטאת, או לא התירו, אמר לו רב אחא בר אביי לרבינא הלא אם הוא הדביק את הפת בשוגג ולא נזכר שאסור לאפות עד שנאפתה הפת אין כלל מקום להסתפק, שהרי הוא אינו יודע שעליו לרדותה כדי להינצל מחיוב חטאת, אלא כל הספק הוא כשהדביק בשוגג ואחר כך נזכר שהוא שבת, ואם כן כבר אינו חייב חטאת שהרי תחילת מעשה האפייה היה בשוגג וסופו במזיד ואינו חייב חטאת כמבואר במשנה (שבת קב.), ומוכח מתוך כך שאיסור האפייה לא נגמר עד סוף האפייה, וכמלאכת זורק שלא נגמרת אלא בהנחה, שאם תאמר שגמר האפייה אינו אלא תנאי לא היה צריך שהגמר יהיה בשגגה שהרי נגמרו מעשיו בפעולת העשייה, ומדוע רב אחא אומר שנחשב שסוף מלאכתו היה במזיד הלא חלק זה גם אם הוא יהיה בחול יתחייב האופה, מכאן מוכרח שחלק האפייה בפועל גם הוא חלק מהמלאכה ואם גמר האפייה יהיה בחול לא יתחייב האופה, שלא כדברי הרש״ש.

דעת האור שמח

באור שמח (שבת פ״ג ד״ה ודע) כתב כהמנחת חינוך ׳אם הניח פת בתנור בשבת עם חשיכה ונקרמו פניה בחול פטור, דזה הוי מעצם החיוב. ודע דנראה ברור דזורע ונוטע בשבת חייב אף דקליטתן בחול וכמאן דמנח בכדא דמיא, ודאי דאין הקליטה מעצם החיוב׳. מבואר שדעת האור שמח ששם המלאכה באפיה הוא התוצאה ואילו בזורע שם המלאכה הוא אף במעשה בלבד אף בלא התוצאה.

אלא שבפרק י״ח כתב האור שמח שהמרבה בשיעור בבישול אינו חייב, כלומר אם יש לו חולה שיש בו סכנה וצריך לבשל עבורו כזית אחד והוא מניח

[כא] **על** פי יסוד זה תירצו האחרונים את קושיית המנחת חינוך מדוע לרש״י (פסחים כה. ד״ה זרוע) הזורע כלאים אינו חייב עד שיקלט הזרע, ואילו הזורע בשבת חייב מיד, ותירצו שהזורע כלאים חיובו מחמת שהקרקע זרועה כלאים ולכן כל עוד לא נשרשו הזרעים אין כלל סיבה לחיובו, אך הזורע בשבת חייב על מעשיו ולא על התוצאה. וכעין קושיא זו יש להקשות באופן הפוך, שהנה לדעת החינוך (מצוה תקמח) זורע כלאים חייב אף שלא נקלט, וקשה לדעת הרש״ש מדוע בשבת הוא חייב רק אם אכן הוא נקלט, וביאר החלקת יואב (ח״א או״ח סי׳ י) שמאחר ובשבת ׳מלאכת מחשבת אסרה התורה׳ אין חיוב אלא אם יש למלאכתו תוכן ונתקיימה מחשבתו, מה שאין כן בזורע בשביעית שלא נאמר שרק מלאכת מחשבת אסרה התורה, לכן שם הזריעה היא הנחת הזרעים בקרקע אף אם לא נתקיימה מחשבתו.

[כב] **והוסיף** הדבר אברהם (ח״א סי׳ כג אות ה-ו) לבאר שאין לומר שכל מלאכה שהתוצאה יכולה להיעשות גם בלי סיוע של האדם גדר המלאכה הוא המעשה אף בלי התוצאה, שהרי ודאי אף בישול יכול להיעשות ללא חיתוי או הגסה ובבישול התוצאה היא המלאכה, אלא הכלל הוא הפוך, שכל מלאכה שיכולה להיעשות על ידי האדם אנו נוקטים ששם המלאכה הוא התוצאה. והוסיף הדבר אברהם להוכיח, שהנה בגמרא (שבת קז:) ׳אמר שמואל השולה דג מן הים כיון שיבש בו כסלע חייב׳ משמע שלפני שיבש כסלע אינו חייב, ולכן אם יחזירו למים לפני שיבש אינו חייב, אם כן מבואר שהתוצאה היא חלק מהמלאכה, וביאור הדבר הוא שמאחר וההורג את הדג עובר על מלאכת שוחט, ובזה יכולה התוצאה להיעשות על ידי האדם, לכן התוצאה היא חלק מהמעשה, ואף שיש מקרים שאין התוצאה נעשית על ידי האדם, וכמו בשולה דג מן המים, אך מאחר ויתכן אף להרוג את הדג בידים, נקראת המלאכה על שם התוצאה.
באופן נוסף ביאר בהר צבי (שו״ת או״ח סי׳ קכח) שאת גדר המלאכות אנו לומדים ממלאכת המשכן, ומאחר ובמשכן בישול הסממנים היה על ידי הגסה, החיוב אינו אלא רק אחר שהתוצאה נתקיימה, אך הזורע במשכן רק השליך את הזרעים, לכן אין התוצאה חלק מהמלאכה, וכתב שבזה נחלקו המגן אברהם (סי׳ רנב סק״כ) והאבן העוזר (סי׳ שכח) לגבי הנותן חיטים לריחים של מים בשבת, שכתב המגן אברהם שאינו מלאכה אלא שבות בעלמא כיון שנטחנים החיטים ממילא, אך האבן העוזר כתב להוכיח מהמזיק את ממון חבירו שהשליך חיטים של חבירו לריחים שודאי חייב שהרי הוא כזורק לתוך האש ואם כן ודאי שבשבת חייב, שהרי מלאכת מחשבת אסרה תורה וחייב יותר מאשר בנזיקין [בזורה ורוח מסיעתו חייב בשבת ופטור בנזיקין], ואת סברת המגן אברהם יישב הקרבן נתנאל (שבת פ״א סי׳ לג אות ר) שמאחר ובמשכן הטוחן היה טוחן על ידי מעשה בידים אף כאן אינו חייב אלא במעשה בידים ולא כשנעשית המלאכה ממילא, מה שאין כן בזורע אף במשכן הזורע לא עשה את התוצאה בידים, ולכן חייב אף כשאינו עושה את המלאכה בידים.

[כג] **מסברות** אלו עולה נפקא מינה לדין מעבד, החתם סופר (שו״ת ח״ז סי׳ ל) כתב שהמולח חייב משום מעבד גם אם העור לא היה עם המלח אלא רק יום אחד, ואפילו אם לצורך העיבוד צריך להניחו במלח כמה ימים, שכיון שהוא לצורך העיבוד מתחייב משום מעבד, ואף אם מסיר את המלח מן העור אפילו באותה שעה מכל מקום חייב, שהרי על כל פנים כבר עשה מלאכתו. מבואר שסובר החתם סופר כסברת האחרונים אף לגבי מלאכת מעבד, אך בחידושי רבי משה קזיס הסתפק בדין זה וכתב ׳דשמא אורחא דמלתא הוא שלפעמים צריך להוסיף עליו מלח או להפך העור ולהתעסק בו׳, ואם כן מעבד הוא כמו האופה שאינו חייב עד שתהיה התוצאה בפועל, וכן המנחת חינוך (מעבד ג) נוטה לחייב מעבד גם אם לא השלים את מלאכת העיבוד לגמרי ׳דכאן תלוי בפעולות, אם יש איזה פעולה על ידי העיבוד הוי ליה מעבד׳.

[כד] **הדבר** אברהם (שם) דן לגבי חותך ציצין [חתיכות של עור שנותרו לאחר חיתוך הערלה] אחר המילה בשבת, שלא חתכם לגמרי אלא רק ברובן, באופן שאחר זמן הם יחתכו מעצמם לגמרי, וכתב שלפי ביאורו של ההלכות קטנות וכן לפי הביאור שחידש בעצמו יש לאסור לעשות כן משום שיתכן חיתוך זה להיעשות על ידי אדם, ואף אינו נעשה לאחר זמן מרובה, והנה לפי ביאור המשמרת חיים שבאפיה התוצאה מוכרחת להיעשות, כן הדבר גם בגוזז וקוצר שדרך המלאכה היא שהתוצאה היא יחד עם המעשה ממש, ודאי שהתוצאה חלק מהמלאכה גם כשאינה באה יחד עם מעשיו.

[כה] **כתב** הפרי מגדים (בפתיחה להלכות שבת ס״ק כט) ׳גם אני מסופק אם נתן קדרה בשבת סמוך למוצאי שבת ונתבשל כגרוגרת בחול, ומכל מקום התחלה היה בשבת אם חייב חטאת, דהא כל אופה ומבשל מהתחלה מחייבינן ליה, או דלמא הואיל ובשבת רק חצי שיעור תו לא מחייב חטאת, וכן נראה׳. מדבריו נראה שפשוט לו שהמחייב הוא המעשה אך מאחר ולא נעשתה בשבת כל המלאכה פטור, וצריך ביאור כוונתו.

קדרה על האש עם שני זיתים, אף שעובר על איסור שהוסיף על השיעור הנצרך, אך אין בזה איסור דאורייתא ואינו חייב, אך בקוצר אם יש לו חולה שצריך לקצור עבורו זית אחד וקוצר שני זיתים חייב.

וביאר האור שמח את החילוק בין קוצר למבשל, שהקוצר יסוד חיובו הוא התוצאה שנעשית על ידו, ולכן אף שיש כאן רק מעשה אחד מאחר ויש למעשה זה שתי תוצאות הוא נחשב לשתי מלאכות, אך בישול אינו יכול להיעשות על ידי אדם אלא רק על ידי האש לכן שם המלאכה הוא המעשה, והמניח קדירה על התנור אינו חייב אלא רק מחמת שהמעשה שעושה נקרא 'בישול', ולכן כשמוסיף על השיעור הנצרך אין כאן שני מעשים ולכן אי אפשר לחייבו משום שנים, 'ולכן בקצירה שהגמר שלה בא על ידי האדם אם מרבה בעשיית הדבר הנקצר חייב, אבל באפיה ובישול שגמר שלהן בא מאיליו אלא שהאדם הוא הגורם, לכן אם בא הגרם בריבוי שהוא מרבה יותר מכפי מה שצריך לחולה פטור'. מבואר שגדר החיוב בבישול הוא על הפעולה ולא על התוצאה, ואם כן עדיין לא נתברר מה הוא גדר המלאכה במבשל, שבפרק ג' כתב כהמנחת חינוך שהתוצאה היא הנותנת למעשה שם מבשל, ואילו בפרק י"ח כתב שהמעשה אף בלי התוצאה נקרא מבשל, וצ"ב.

דעת המגן אברהם

בשולחן ערוך (או"ח סי' שלו ס"ד) פסק את דעת ההגהות מיימוניות (שבת פ"ח ה"ג) שהרוצה להשליך חיטים לתרנגולים לא ישליך אלא כשיעור שיאכלו בו ביום או ליומים שבזמן מועט כזה לא יצמחו.

ובסעיף י"א כתב השולחן ערוך על פי הרמב"ם (שבת פ"ח ה"ב) 'השורה חיטים ושעורים במים הרי זה תולדת זורע וחייב בכל שהוא'. והקשה המגן אברהם[כו] (ס"ק יב) מדברי הגמרא בזבחים (צד.) ששאלה הגמרא מדוע חייב הזורק זרע פשתן למים ולא הזורק חיטים ושעורים, ותירצה הגמרא שרק זרע פשתן טבעו שכמשליכים את הזרעים שלו למים הם נדבקים זה בזה ולכן עובר משום לש, מבואר אם כן בגמרא שהמשליך חיטים ושעורים למים אינו חייב, ואף המשליך זרע פשתן אינו חייב רק משם לש ולא משום זורע. וכדי ליישב את הדברים חידש המגן אברהם שהמשליך חיטים למים חייב רק אם שורה אותם שם 'זמן ארוך כמו חצי יום'.

ביאור החיי אדם בדעת המגן אברהם

החיי אדם (שבת כלל י"א ס"ב) הבין בדברי המגן אברהם כהרש"ש, שאין חיוב על זורע אלא רק אם משרה אותם כדי השרשה. אך החיי אדם (שם) כתב שתיכף משנתן למים חייב, והביאו המשנה ברורה (ס"ק נא).

ביאור המנחת חינוך בדעת המגן אברהם

את דעת המגן אברהם[כז] ביאר המנחת חינוך (זורע אות ב) שאף שלפי דרכו של המנחת חינוך המשליך זרעים על הארץ נקרא זורע אף אם עדיין לא נקלטו ולא צמחו הזרעים, אך גם המצמיח זרעים נקרא זורע[כח], גם אם אי אפשר לחייבו משום השלכת הזרעים, והמשליך זרעים ונקלטו בו ביום שזרע, גם במעשה וגם בתוצאה נחשבת מלאכתו לשתי זריעות, ויש מקום לחייבו שתים[כט], ומחדש המנחת חינוך שהמשליך זרעים למים אינו חייב על המעשה כלל שהרי זריעה במים אינה דומה לזריעה שהיתה במשכן, ואינו אפילו תולדה, אך על התוצאה ממעשיו שהיא הצמיחה הוא כן מתחייב שהרי בתוצאת הזריעה אין חילוק בין זריעה בקרקע לזריעה במים, וחייב משום זורע. לכן כתב המגן אברהם שהזורק זרעים למים מתחייב רק אם יהיו שם 'זמן ארוך כמו חצי יום', שכוונתו שעל ידי שיהיו הצמחים חצי יום יספיקו לצמוח בשבת, ובכך יעבור על זורע בתוצאה ולא על זורע במעשה.

ביאור המשנה ברורה בדעת המגן אברהם

אולם השער הציון (שם ס"ק מו) ביאר שדעת המגן אברהם היא כהמנחת חינוך ולא כדעת הרש"ש, ששם זורע הוא על המעשה אף לפני התוצאה, אך סובר המגן אברהם שאינו חייב אלא אם כן הוא השרה את החיטים באופן שסופם להצמיח [שלדעת המגן אברהם הוא חצי יום][ל] שרק במקרה כזה נחשב המעשה למעשה של זריעה וחייב מיד, ואפילו אם נתן את הזרעים למים סמוך לצאת השבת חייב, ומשום שדעתו היתה שישארו הזרעים במים עד שישרשו, ובזה הוא חייב מיד וכמו שנתבאר ששם המלאכה הוא מעשה הזריעה ולא השרשה בפועל, ומה שפטר המגן אברהם כשהשרה את החיטים לזמן מועט הוא משום שאין כלל שם של זריעה בנתינת חיטים באופן שלא יוכלו לצמוח, ואף שאם הזרעים ישארו שם זמן רב הם כן יצמחו, אך מאחר והוא מתכוין להוציא את החיטים מהמים לפני שיצמחו אינו חייב עליהם.

וכן מבואר בדברי השולחן ערוך (שם ס"ד) שכתב 'יש להזהר מלהשליך זרעים במקום ירידת גשמים, שסופן להצמיח, ואם ישליך לתרנגולים לא ישליך אלא כשיעור שיאכלו בו ביום או ליומים, ואם הוא במקום דריסת רגלי אדם מותר', וביאר המשנה ברורה (ס"ק לג) שבזמן מועט של יום או יומים לא יצמחו, מה שאין כן לשלשה ימים ויותר יצמחו הזרעים ויתחייב למפרע משום זורע, מבואר ששם המלאכה הוא השלכת הזרעים ואף שיצמחו אחר שלשה ימים הוא בכלל המלאכה, ואף מבואר שאין להשלכת הזרעים שם מעשה זריעה אלא רק אם השליכם בתנאים שישרישו בהם[לא], אך אם יאכלום התרנגולים או ידרסו שם על ידי בני אדם לפני שיצמחו אין למעשה שם מעשה זריעה ולכן הוא מותר[לב].

גדר המלאכה בעציץ שאינו נקוב

האגלי טל (זורע דין ב) הסכים לדעת המנחת חינוך שגדר מלאכת זורע הוא במעשה הזריעה גם בלי התוצאה, ואף הביא ראיה מספר החינוך (מצוה תקמח) שהזורע כלאים חייב מיד שזרק את הזרעים לקרקע. עוד כתב האגלי טל (סי' ט) 'ויראה לי עוד דאם זרע או נטע בעציץ שאינו נקוב באופן שהגידולין יתפשטו לרוחב הלאה מדופני העציץ עד נגד אויר הקרקע, אם הגידולין יצאו חוץ לעציץ נגד אויר הקרקע גם כן באחד משבתות השנה, אפילו שהיה ימים רבים בין השבת שזרע בו להשבת שבו התפשטו הגידולין וראו פני הקרקע וכו' חייב חטאת'. מבואר שרק אם אכן לבסוף גדלו העלים חוץ לעציץ יש למלאכתו שם זורע, ולא כמו שכתב שאף אם הוציא את הזרעים קודם שצמחו חייב.

וחילק האגלי טל (ס"ק כד אות א) 'דהכא כל זמן שלא הגדילה לא נזרע במחובר כלל', וכתב להוכיח את חילוקו מהמשנה בכלאים (פ"ז מ"ח) שעציץ שאינו נקוב אינו מקדש בכרם אף שכל זורע כלאים כתב הר"ש (כלאים פ"א מ"ט) שאוסר אף לפני השרשה, מכאן מוכח שהזורע לתוך עציץ שאינו נקוב אין כאן זריעה האסורה מן התורה, אף שסוף העלים לצאת מהעציץ ולינוק מהקרקע. והיינו משום שכל זמן שלא יצאו עדיין אין מלאכה כלל, ואינו דומה למלאכות שנידונים על שם סופן שמתחילה המלאכה בשעת עשייתו מה שאין כן בעציץ שאינו נקוב, ורק בשעה שאכן יצאו העלים חוץ לעציץ וינקו מהקרקע נחשב למפרע למעשה זריעה[לג].

[כו] **כן** הקשה גם הגר"א (אות יב), וראה בחידושים וביאורים מלוקטים (הובא בגיליון הרמב"ם מהדורת פרנקל) שכתב שלרמב"ם היתה גירסא אחרת בגמרא.

[כז] **לא** מוכרח מלשון המנחת חינוך שכוונתו לבאר את דברי המגן אברהם, אך משום שדברי המנחת חינוך מבארים אף את דעת המגן אברהם, ויתכן שזו היא כוונתו, הובאו כך הדברים.

[כח] **מדבריו** עולה שאף שהוא חולק על הרש"ש בזריעה, בצמיחה הוא מודה לרש"ש.

[כט] **בפועל** נחשבת מלאכתו למלאכה אחת וחייב רק אחת, אך אם היו ידיעות מחלקות ביניהם הוא יתחייב שתים.

[ל] **והקשה** הנשמת אדם (הלכות שבת כלל יא דין ב) שבשולחן ערוך (סי' שלו ס"ד) מבואר שהשרשת הזרעים היא יום או יומים, והתוספת שבת (ס"ק יב) הקשה שבמשנה (שביעית פ"ב מ"ו) נחלקו התנאים אם זמן הקליטה הוא שלשה ימים או שתי שבועות, ולהלכה נפסק בשולחן ערוך (יו"ד סי' רצד ס"ד, ט"ז שם סק"ה) שהוא שתי שבועות, אך במנחת חינוך (זורע ב) כתב שישנם מינים שנקלטים בו ביום, אך כוונתם שהשולחן ערוך דיבר בחיטים ושעורים ולא בשאר מינים.

[לא] **נחלקו** האחרונים כשמשליך בקרקע יבשה ורק אחר כך ירדו גשמים אם יש איסור בדבר, האגלי טל (זורע סי' כד אות ד) הביא את דעת היראים (סי' רעד עמוד קלא), ההגהות מרדכי (תס"א ריש עמוד פ"א) וההגהות מימוניות (פ"ח אות ב ובמהדורת פרנקל הוא באות ג), וכן היא דעת הכל בו (סי' לא כה ע"ד) שיש להיזהר מלהשליך זרעים במקום ירידת גשמים, וביאר האגלי טל שכוונת הראשונים שאף אסור להשליך זרעים על קרקע יבשה, אם הוא מקום ירידת גשמים, אך אין הוא איסור זורע מן התורה שהרי אין במלאכתו אפשרות לצמיחה ולכן אין שם זריעה להשלכת זרעים באופן זה, אלא שהוא אסור מדרבנן משום שבפועל ממלאכתו נולדת צמיחת הזרעים, אך המשנה ברורה (סי' שלו ס"ק לא) כתב 'רצה לומר שהמקום ההוא לח מפני הגשמים שרגיל לירד שם, והוא הדין שאר מקומות לחים', מבואר מדבריו שאין איסור להשליך במקום יבש אף שאחר כך ירדו גשמים, ומשום שאין למעשה השלכת הזרעים שם זורע, ואת כל הזריעה עושים לבסוף הגשמים.

[לב] **אלא** שהמנחת חינוך (זורע אות א) כתב שלא כדברי המשנה ברורה 'ונראה פשוט אפילו אם זרע אדעתא להגביה תיכף מן הקרקע ולא יצמח כלל, מכל מקום מעשה זריעה במקום צמיחה אסרה תורה וזה הוה ליה מלאכתו, אם כן הוה ליה כבונה על מנת לסתור או כותב על מנת למחוק, דודאי חייב על המעשה, הכא נמי, כך נראה בעיני', אך מדברי השולחן ערוך שהובאו לעיל מבואר שהמשליך למקום שיאכלום התרנגולים הוא מותר, ויתכן שכוונת המנחת חינוך היא משום שדעת האדם להוציא את הזרעים אינה מציאות קיימת בשעת השלכת הזרעים, מה שאין כן בתרנגולים אין זה תלוי בדעת האדם, ולכן אינו נקרא זורע. ובמה שכתב המנחת חינוך להוכיח מבונה על מנת לסתור שחייב, הביא האגלי טל (סי' ח סוף אות ח) מהמגן אבות (זורע) שרק זורע על מנת שיצמח חייב, וביאור הסברא לחלק הוא, שאף שבונה על מנת לסתור חייב, הוא משום שאין כל חסרון בשם מלאכת בונה אם כוונתו לסתור, אך המשליך זרעים וכוונתו ליטול את הזרעים לפני שיצמחו אין למעשיו כלל שם זריעה, ולכן הוא מותר.

[לג] **לעיל** הובאו ביאורי האחרונים בסברא לחלק בין זורע לאופה, ההלכות קטנות ביאר שתוצאת האפייה נעשית גם על ידי אדם מה שאין כן תוצאת הזריעה נעשית בידי שמים, הדבר אברהם ביאר שתוצאת האפייה נעשית מיד מה שאין כן תוצאת הזריעה נעשית לאחר זמן מרובה, והמשמרת חיים ביאר שתוצאת האפייה היא מוכרחת אחר שהדביק את הפת בתנור, מה שאין כן תוצאת הזריעה אינה מוכרחת אחר שהשליך את הזרעים שעדיין הם צריכים למים ושמש, ואת סברת האגלי טל לחלק בין ההשרשה ליציאת העלים מהעציץ יש לבאר שודאי גם כאן

אוצר החכמה
אהח 18/06/2018

באיסור דרבנן

האגרות משה (שו"ת או"ח ח"ד סי' ס) נשאל אם מותר להשאיר קדרה בתנור שיתחיל להידלק בשבת על ידי שעון המכונה 'שעון שבת', והשיב שאסור לעשות כן משום שבפועל הוא מבשל בשבת, ואף שיש לשאול שאם אכן אסור שהבישול בפועל יהיה בשבת היאך מותר להניח קדירה שאינה מבושלת על גבי הכירה בערב שבת, באופן שהבישול יהיה בשבת, ותירץ 'דהוא משום שכל המלאכה דעושה האדם במלאכת בישול הוא העמדת הקדרה על גבי האש, דבעצם הבישול אינו עושה האדם, ולכן בהעמדתו הקדרה על גבי האש בערב שבת הוא כגמר האדם כל מעשיו במלאכה זו דבישול ולא שייך לאסור על מה שעושה שוב האש, אבל היכא שעדיין לא שייך להחשיב כנעשה המלאכה, כהא דהעמיד בערב שבת את המורה שעות שיותחל המלאכה דווקא בשעה פלונית בשבת, זה הרי לא נעשה בהמלאכה עדיין כלום מבערב שבת, שאין להתיר מצד זה'.

וביאור דבריו בקצרה הוא, שיש לחלק בין הנחת קדרה על גבי האש באופן שבפועל תתבשל בשבת להנחת קדרה על גבי תנור עם שעון, מאחר ומעשה הבישול הוא ההנחה במקום האש, כשהניח על גבי האש הוא סיים את כל המלאכה בערב שבת, ואין כאן כלל מעשה שנעשה בשבת, אך אם הניח את הקדרה בערב שבת בתנור עם שעון, בהנחתו את הקדרה בערב שבת הוא לא עשה שום מלאכה, וכל מלאכתו היא נעשית בשבת בשעה שמתחיל השעון להפעיל את התנור, ולכן יש למעשה שם של מעשה הנעשה בשבת.

ומדבריו אלו של האגרות משה לכאורה נראה שסובר כהרש"ש שדומה מלאכת מבשל למלאכת זורע, ובשניהם המעשה הוא רק הנחת הקדרה בתנור או הזרע בקרקע.

אלא שמאחר והסכימו האחרונים לדעת המנחת חינוך, ודאי אין כוונת האגרות משה לחלוק עליהם, וביאור דבריו הוא שאף שאין כאן בפועל מעשה בשבת ואדרבא גם מצד מעשה בחול אין התחלת מלאכה מכל מקום יש לאסור כמו שאסרו מדרבנן לעשות מעשה שבת על ידי גוי, ופשוט לאגרות משה שיש גם לאסור מעשה שבת באופן שנדלק על ידי שעון, ובגדר איסור זה הוא הקשה מדוע לא אסרו אף להניח קדרה סמוך לשבת באופן שתתבשל בשבת, מה ההבדל בין מעשה של אש לשעון, שאם תדמה שעון לגוי יש לדמות גם מעשה של אש לגוי, על זה ביאר כיון שדרך הבישול הוא בהנחת הקדרה על גבי האש ובזה נגמרו מעשיו, לא הקפידו חז"ל אלא רק על הנחת הקדרה ולא על התוצאה, וכיון שההנחה היתה מערב שבת נגמרה מלאכתו בזמן היתר, אך כשלא נעשתה שום מלאכה בהנחת הקדרה וכל המלאכה מתחילה בשבת נחשב שהאש עושה עבורו את המלאכה, ולכן יש לאסור בהנחת הקדרה בתנור הנדלק עם שעון בשבת שהרי הוא כעושה את המלאכה שעליה הקפידו חז"ל שלא לעשותה בשבת.

ה. שופך מי רגלים במקום צמחים

שיטת השולחן ערוך

כתבו הראשונים[לד] וכן פסק השולחן ערוך (או"ח סי' שלו ס"ג) 'האוכלים בגינות אסורים ליטול ידיהם על העשבים, שמשקים אותם, אף על פי שאינם מכוונים פסיק רישא הוא, אבל מותר להטיל בהם מי רגלים[לה] או שאר משקין שאינם מצמיחין'[לו] מבואר מדברי השולחן ערוך שאסור לשפוך מים על צמחים אך מותר מי רגלים וכן מותר לשפוך מים שלא על העשבים, והמגן אברהם (סק"ה) פסק את דברי ההגהות מימוניות (שם) שהמשקה עובר משום זורע ומשום חורש.

האחרונים התקשו בדברי המגן אברהם שהביא את דעת ההגהות מימוניות: א. אם המשקה עובר משום חורש מדוע מותר להשקות עם מי רגלים, הלא גם אם אין בכח מי הרגלים להצמיח את הקרקע אך מדוע אין זה בכלל חורש. ב. מדוע מותר להשקות במקום שאין צמחים הלא אסור לחרוש במקום שאין צמחים, ואם משקה הוא כחורש מדוע מותר להשקות.

שיטת ספר הזכרונות

את הקושיא הראשונה מיישב המגן אברהם (סק"ז) שהביא את דברי ספר הזכרונות (זכרון ט פ"א ענין הזורע ובענין החורש) שאף בשאר משקין יש להזהר לא לשופכן במקום זרעים, והביא החתם סופר[לז] (הגהות לשולחן ערוך שם) מספר הזכרונות (שם ענין החורש) שאף שאינו זורע במי רגלים משום שאינם מועילים להצמיח, אך אסור לשופכם שהרי הם מרככים את הקרקע וחייב משום חורש, כלומר המגן אברהם יצא לחלוק על השולחן ערוך שבאמת אף אסור להשקות במי רגלים משום שהוא כחורש.

מים המזיקים אינם מעשה חרישה

המאמר מרדכי (סק"ה) הקשה על המגן אברהם את הקושיא הראשונה, מדוע אינו עובר משום חורש, ותירץ שאף שיש בהשקיית מי רגלים ריפוי הקרקע, מכל מקום אין כאן חרישה משום שאם המי רגלים מזיקים לזרעים אין למעשה כזה שם חרישה, וכסברא זו כתב הביאור הלכה (ד"ה או) וסיים 'וכעין זה מצאתי במאמר מרדכי, אבל הוא דוחק, וצריך עיון'. וכדבריהם כתב גם החזון איש (שביעית סי' יח סק"ב) 'מיהו במשקין השורפים את הזרעים אם אין בהם משום זורע אין בהם גם משום חורש', אלא שהחזון איש הוסיף בזה סברא שכתב 'דריפוי ארעא היינו מה שמתערב המים בארעא, ועירוב של דבר הקשה לו אין דרך חרישה בכך'. כלומר שאף שיש כאן חרישה ויש כאן ריפוי ארעא מכל מקום מותר לשפוך מי רגלים שאין זה דרך לחרוש באופן שמזיק לצמחים.

לפי ביאור זה עדיין קשה מדוע כל האיסור לשפוך מים אינו אלא בקרקע שיש בה צמחים ואילו אם אין בקרקע צמחים מותר לשפוך בה מים, הלא אם המשקה עובר משום חורש יש לאסור משום חורש אף בלא צמחים.

כששופך בנחת אינו חורש

החיד"א (ברכי יוסף בשיורי ברכה ג) הביא את ביאורו של מהרי"ל וואלי (הגהות כתב יד) שכאן דיבר השולחן ערוך 'כגון שמטיל בכותל וזוחלים למטה על גבי קרקע דליכא בכי האי גוונא גומא, ולא קשיא מידי מה שתמה בספר הזכרונות', כלומר שאף שהיה מקום לבאר שריפוי הקרקע הנעשה על ידי מים הוא נעשה בכך שהקרקע נהיית לחה מהמים, בזה חידש[לח] מהרי"ל וואלי שלא נעשה ריפוי בקרקע אלא רק על ידי שפיכת המים בחוזק על הקרקע שנוצרת גומא על ידי כח השפיכה, ולכן אם שופך על הכותל וזוחלים המים בנחת על הקרקע אינו חורש כלל.

לפי ביאור זה של הברכי יוסף מיושבת אף הקושיא השניה מדוע כשאין זרעים מותר לשפוך מים הלא אסור לחרוש גם כשאין זרעים, ולפי חידושו של הברכי יוסף שכאן דיבר השולחן ערוך כשהמים מגיעים בנחת ולא יוצרים גומא מבואר, שאכן אין כאן חשש חורש.

יציאת העלים היא בידי שמים [להלכות קטנות] ולאחר זמן [להדבר אברהם] ואינה מוכרחת [להמשמרת חיים], אך כל סברות אלו אינם אלא סיבות לומר שבהכרח מעשה השלכת הזרעים הוא המעשה שעליו הקפידה התורה במלאכת זורע, אך הזורע בעציץ שאינו נקוב לא יועילו סברות אלו להכריע שהחיוב במעשה הזריעה כיון שכעת אינו מעשה זריעה במחובר. ולכן אף שבסופו של דבר יצאו העלים מחוץ לעציץ אך אין בעצם מעשיו שם זורע, שהרי יציאת העלים איננה תוצאה ישירה של פעולתו.

[לד] **כן** כתבו הסמ"ג (לאוין סה יב:), הסמ"ק (סי' רפב עמ' רפ), התרומה (סי' רלה) וההגהות מימוניות (שבת פ"ח אות ב).

[לה] **התפארת** ישראל (כלכלת שבת הזורע) הביא את דברי השולחן ערוך שמותר להשתין על הצמחים וכתב 'אולם בחכמת ה'אקנומיא' אמרו שמי רגלים הם טובים מאוד לזבל הקרקע, אם כן מזבל תולדת חורש, וצריך לומר שנשתנה הטבע'. כלומר לדעת התפארת ישראל אין להשתין על זרעים כלל גם לא לדעת השולחן ערוך, משום שנשתנה הטבע והמי רגלים מזבלים את הקרקע. והביאור הלכה (שם ד"ה או) הביא את דברי התפארת ישראל והוסיף 'ולא נהגו העולם ליזהר בזה כלל'. עוד הוסיף הביאור הלכה לדחות את דברי התפארת ישראל מדברי הגמרא (שבת פא:) שדנה הגמרא מדוע אסור להיפנות בשדה ניר בשבת, ולא כתבה הגמרא את הטעם משום שעל ידי שהוא נפנה הוא מזבל את הקרקע. ואף שבגמרא מדובר על הנפנה לצרכים גדולים אך אי אפשר לגדולים בלא קטנים, ואם כן ודאי שמותר להיפנות גם לקטנים משום שאינם מועילים לצמיחה, ושלא כדברי חכמי הטבע. את דברי התפארת ישראל שכתב שנשתנו הטבעים לא הביא הביאור הלכה כלל, אף שעל ידי דבריו מתיישבת קושייתו. [וראה עוד בהערות לעיל].

[לו] **בקצות** השולחן (סי' קמב בדי השולחן יט הראשון) הקשה, אם מי רגלים שורפים את הצמחים מדוע אינו עובר על קוצר שהרי על ידי שפיכת המי רגלים הוא מפסיק את גידול הצמחים, וביאר 'ונראה לומר דאין המי רגלים מבטלים הצמיחה לגמרי, אלא שמונעים אותם לפי שעה מלצמוח, ואחר כך חוזרים וצומחים, על כן לא הוי עוקר דבר מגידולו, אבל לשפוך על הצמחים נוזל חריף מאוד שישרוף השורשים לגמרי מסתבר שאין מי שיתיר בזה', לדברי הקצות השולחן אפשר לומר שאין סתירה לחכמי הטבע שאמרו שמי רגלים מועילים לצמיחה ואין צריך לדחוק שנשתנו הטבעים, משום שאמנם מי רגלים סופם לזבל, אך לעת עתה מעכבים הצמיחה.

[לז] **הפרי** מגדים (שם א"א סק"ה) ביאר שכוונת המגן אברהם במה שהביא שהמשקה עובר משום חורש הוא רק באם היה מזיד באחד ושוגג בשני שפסול לעדות, ולפי המתבאר הוא נפקא מינה גדולה לענין מי רגלים, ומבואר שהיה פשוט לפרי מגדים כהחתם סופר שאף שעובר משום חורש אין זו סיבה לאסור מי רגלים, ובשער הציון (שם ס"ק יח) כתב שלפי דברי המגן אברהם יש להזהר מלישפוך גם על קרקע שאינה זרועה, וכתב 'ובחנם נדחק הפרי מגדים על המגן אברהם בס"ק ה' שהעתיק לדין זה עיין שם'.

[לח] **מדברי** החתם סופר (גליון שו"ע שם) מבואר שנחלק על הגדרת החרישה שחידש הברכי יוסף, וסבר שהחרישה הנעשית בהשקיה היא לא הגומא הנוצרת מהמים, אלא הרטבת הקרקע היא הנחשבת לחרישה, וגם מים הזוחלים בנחת יש לשפיכתם שם חורש, שהרי כתב החתם סופר שאחרי שמתיבשים המים כבר אין כאן כלל חרישה.

החרישה היא רק בשעה שהקרקע לחה

החתם סופר (שם) כתב על דברי המגן אברהם שיש לאסור לשפוך אף במי רגלים 'ולא נראה לי כיון דאחר שיבשו המי רגלים או היין שוב לא הוי ריפוי ארעא, ובשעה שהמשקה טופח קשה לזרעים ואינו מצמיח אם כן ליכא משום חורש', כלומר שאף אם נפסוק כאביי שהמשקה חייב משום חורש ומשום זורע, מותר לשפוך מי רגלים לצמחים, שהרי כל מה שאנו רואים את משקה כחורש הוא משום שבשעה שהקרקע לחה היא רפויה, ולכן כשמשקה במי רגלים בשעה שהיא לחה היא אכן רפויה, אך אין היא טובה יותר לזריעה שהרי המי רגלים מקלקלים את הזרעים ולכן אין בריפוי זה משום חורש, ולאחר שמתייבשת הקרקע כבר אין כאן ריפוי ולכן אין כאן חורש כלל.

בדבריו אלה מיישב גם את הקושיא השניה, מדוע מותר לשפוך מים במקום שאין צמחים הלא אסור לחרוש במקום שאין צמחים, וביאר החתם סופר שכל מה שאנו רואים את המשקה כחורש הוא רק חרישה זמנית בשעה שהקרקע לחה, אך אם אין צמחים בעת אין השקיה כזאת בכלל חרישה, שהרי עד שיביאו צמחים כבר לא תהיה תועלת משפיכת המים שכבר התייבשו ואין לשפיכת מים באופן זה שם של חורש.

ז. אבות ותולדות של זורע

דעת הראשונים מה הוא אב בזורע

בגמרא (שבת עג:) הובאה ברייתא 'הזורע והזומר והנוטע והמבריך והמרכיב חייב משום זורע', נחלקו הראשונים בביאור הברייתא, אלו מלאכות מתוך המלאכות שהוזכרו מוגדרים כאב מלאכה ואלו אינם אלא תולדה[לט], יסוד מחלוקת הראשונים הוא בגדר אב של זורע, ומה הוא ההבדל בין גדרי האב לגדרי התולדה.

ומצינו בראשונים ד' שיטות: א. לרש"י כל המלאכות הם אבות חוץ מזומר, ב. לדעת הרמב"ם כל המלאכות הם אבות, ג. לריטב"א רק זורע ונוטע הם אבות, ד. לר"ח רק זורע הוא אב וכל שאר המלאכות הם תולדות זורע.

א. דעת רש"י (שם ד"ה כולן) שכל המלאכות שהוזכרו הם אבות של זורע חוץ מזומר שהוא תולדה[מ].

ביאור שיטת רש"י

ג' ביאורים נאמרו באחרונים בביאור שיטת רש"י, מדוע כל המלאכות הן אבות חוץ מהזומר, משלושת הביאורים אנו למדים שלש אפשרויות שונות להגדיר מה הוא החסרון בזמירה שאינו אב אלא תולדה, ביאור ראשון (שו"ת רבי בצלאל אשכנזי) הוא שהחסרון הוא בדמיון של הזומר להזורע, ביאור שני (אגלי טל) הוא בתוכן ובמטרת המלאכה, וביאור שלישי (יד דוד ותוצאות חיים) הוא בצורת המלאכה.

דמיון הזורע להזומר

בשו"ת רבי בצלאל אשכנזי[מא] (סוף סי' לח) ביאר מדוע לדעת רש"י הזומר הוא רק תולדה 'והיינו טעמא משום דבזומר אמרינן דחייב משום נוטע והנוטע משום זורע, והילכך כיון דנחתינן ליה תרי דרגי מזורע דהיינו האב הגמור, להכי קרי ליה לזומר תולדה' מבואר שאף שנוטע הוא אב אך אינו 'אב גמור' אלא כלפי זומר, ולכן זומר אף שהוא דומה לנוטע מכל מקום מאחר והוא דומה לאב שאינו האב הגמור ואינו דומה לזורע, לכן הוא נחשב לתולדה.

אהח18/06/2018

על ביאור זה כתב היד דוד (שם ברש"י ד"ה כולן) 'ודבריו דחוקים'.

חסרון בצורת המלאכה

ביאור נוסף בשיטת רש"י כתבו היד דוד (שם) והתוצאות חיים (סי' יח ס"ק יח) שכל המניח ומחבר את הזרעים או הנטיעות לקרקע הוא אב, ואילו הזומר אף שהוא מסייע לגידול הצמחים אך כיון שהוא בדרך הפוכה על ידי שחותך מהקרקע את הצמחים כדי שצמחים אחרים יוכלו לגדול, הרי הוא תולדה[מב] [להלן בביאור דעת הרמב"ם יובאו דברי האגלי טל מה שביאר בדעת רש"י].

ב. דעת הרמב"ם (שבת פ"ז ה"ג), הסמ"ג (לאוין סה החורש)[מג], הריטב"א והשיטה להר"ן[מד] (שבת עג: ד"ה תנא הזורע) שכל המלאכות השנויות כאן הם אבות, וביאר הריטב"א שיש לדייק כן מלשון הברייתא 'כולן מלאכה אחת הן', כלומר כולן באותה הגדרה של אב מלאכה.

באור זרוע (סי' נד) כתב עוד הוכחה שכל המלאכות השנויות בברייתא הן אבות, שהרי דעת רב יוסף (ב:) שמשקה הוא תולדת זורע, ואם התנא בברייתא הזכיר גם תולדות מדוע הוא לא הזכיר גם משקה, מכאן מוכיח האור זרוע שלא הזכיר התנא אלא אבות ולא תולדות.

בחילוק בין זומר למשקה

אמנם צריך ביאור, מדוע לדעת הרמב"ם זומר הוא אב אפילו שאינו מוסיף ומחבר את הצמחים לאדמה ורק גורם שיצמחו, ואילו משקה שממש מועיל לגידול הצמחים אינו אלא תולדה, את דעת הרמב"ם מיישב התוצאות חיים (שם) על פי דברי רבינו גרשום (כריתות טו.) שביאר שאף שבצירה אינה מנויה במשנה כאב מלאכה, אך היא נקראת אב משום שבאיסור עבודת קרקע בשמיטה התורה השוותה את קצירה לבצירה 'את ספיח קצירך לא תקצור ואת ענבי נזירך לא תבצור' (ויקרא כה ה). על פי יסוד זה שכל שהתורה כללה באיסור עבודת קרקע בשביעית הוא בכלל אב בשבת, מיישב התוצאות חיים שאף זמירה היא אב אף שאינה ממש דומה לקצירה, משום שאף את זמירה כללה התורה באיסור שמיטה 'שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור' (שם ד) אך משקה אינו אב שהרי אינו דומה ממש לזריעה ואף לא כללה אותו התורה באיסורי שביעית.

שני סוגי זומר

אך באגלי טל (מלאכת זורע סק"ד) כתב על דברי רש"י והרמב"ם 'ואחר העיון נראה דאין מחלוקת ביניהם, ומה דחשיב לרש"י תולדה גם להרמב"ם הוי תולדה, ומה דחשיב לרמב"ם אב גם לרש"י נראה דהוה אב'. וביאר שגדר אב הוא מלאכות הנצרכות מחמת סדר הנטיעה, אלא שישנם שני סוגי זמירה: א. האחד מסדר גידול האילן והוא אב, ב. והשני שאינו מסדר גידול האילן ולכן הוא תולדה. שהנה רש"י להלן (ג. ד"ה מקרסמין) ביאר שמקרסם הוא זומר, ובשבת (קג. ד"ה מקרסם) פירש שמקרסם הוא החותך ענפים יבשים מן האילן לתקנו, אם כן מבואר שזומר הוא החותך ענפים יבשים.

אך הרמב"ם בפירוש המשניות (שביעית פ"ד מ"ה) פירש 'זומר הוא כורת האילן במקום ידוע ממנו כדי שיתחזק כחו', כלומר שאינו חותך ענפים שהתיבשו אלא חותך במקומות מסוימים כדי לסייע לגדילת האילן, לכן פסק הרמב"ם שזומר הוא אב מלאכה כיון שהוא מסדר הנטיעה וכמו מרכיב ומבריך שנקראים

[לט] **אין** חילוק לדינא בין אב ותולדה ושניהם אסורים מדאורייתא, אלא שהעובר על כמה תולדות חייב על כל תולדה ותולדה, וכן העובר על כמה אבות חייב על כל אב ואב, אך העובר על אב ותולדה של אותו אב אינו חייב אלא אחת. רמב"ם (שבת פ"ז ה"ז).

[מ] **אלא** שמחדש רש"י שההבדל בין זורע באילן לזורע בזרעים. כלומר, שהזורע הוא אב בזרעים, ונוטע מבריך ומרכיב הם אבות באילנות.

[מא] **השואל** בתשובה זו הקשה סתירה בדעת רש"י, שבמסכתין (ג.) מפורש שבשביעית זמירה ובצירה הן תולדות, והוא כדברי רש"י בשבת (ד"ה כולל) שכתב שזמירה היא תולדה, ואילו במקום אחר (שבת סח.) כתב רש"י (ד"ה אית) שזמירה זריעה קצירה ובצירה הן אבות בשביעית, על שאלה זו כתב רבי בצלאל אשכנזי שלענין שביעית שהמלאכות מפורשות בתורה שם אב הוא כל שכתוב מפורש בתורה, ולכן כתב רש"י (שם) שגם זמירה ובצירה הן אבות, ודברי הגמרא במועד קטן שקראה לזמירה ובצירה תולדות אינו לגבי שביעית אלא משום שהן תולדות לשבת נקראו תולדות, אך לגבי שבת שהמלאכות לא מפורשים בתורה, גדר האבות הוא כל שדומה 'לאב הגמור'.

[מב] **ביתר** ביאור כתב התוצאות חיים במקום אחר (סי' ח אות ג) שדעת רש"י היא שכל מלאכה עיקרה היא צורת המלאכה ולא דעת עושה המלאכה, ואף שבשבת מלאכת מחשבת אסרה התורה, כלומר שאין חייב על מלאכה בשבת רק אם מחשבתו לתוכן המלאכה, מכל מקום אין המחשבה עיקר המלאכה לדעת רש"י, וביאר התוצאות חיים את דבריו על פי חקירה יסודית בדין מלאכת מחשבת אסרה התורה, שהנה יש לחקור אם העושה מלאכה בלא מחשבה אם הוא פטור משום שהוא חסרון בעצם המלאכה, או שהוא חסרון רק לגבי חיוב הגברא בקרבן, ונפקא מינה בחקירה זו היא באופן שאדם עושה מלאכה שבמהותה היא לא מלאכה אך כוונת העושה היא למלאכה, האם כיון שמלאכת מחשבת אסרה התורה אף לחומרא תחשב מלאכתו למלאכה, או שהוא דין על הגברא והוא דין רק לקולא שאם חסר במלאכת מחשבת פטור, וכגון בעושה מלאכה בגרמא שבכל התורה אין חשיבות למעשיו, אם נאמר שמלאכת מחשבת הוא דין על הגברא אין מקום להחמיר על העושה בגרמא לחייבו בשבת, אך אם נאמר שהוא דין בעצם המלאכה יש מקום לומר שמאחר והחשיבה התורה את מחשבת עושה המלאכה, הוא מתחייב על מחשבתו גם אם הוא עשה את מלאכתו בגרמא, וכתב התוצאות חיים שדעת רש"י (עירובין פח. ד"ה שופכין) היא שבמלאכה בלי מחשבה אין חסרון בעצם המלאכה, שהרי כתב רש"י בשופך מים ברשות היחיד ונמשכים מאליהן לרשות הרבים 'דאפילו מתכוין לאו איסורא דאורייתא איכא הכא, דהא לאו ברשות הרבים זריק להו איהו גופיה אלא מאיליהן יוצאין', מבואר שאף שמלאכת מחשבת אסרה התורה אך לא הולכים אחר מחשבתו לאסור, ומשום שאין המחשבה חלק מהמלאכה אלא רק חלק מסיבת חיוב הגברא, לכן גם להיפך כשיש מחשבה אך אין צורת המלאכה, וכגון בזומר שאין צורת הזמירה דומה לזריעה אלא להיפך זמירה היא תלישה מהקרקע וזריעה היא חיבור לקרקע, אף שמחשבתו היא כן להצמיח את הזרע והיא דומה לזריעה אך משום שאין המחשבה חלק מהמעשה אין הזמירה דומה לאב, ואינה אלא תולדה.

על פי חקירה זו ביאר התוצאות חיים אף את דעת הרמב"ם, שהוא חולק על רש"י בחקירה זו, שלדעת הרמב"ם (שבת פ"י הכ"ב) השולח כלבים לצוד עובר משום צד, וכן פסק הרמ"א (סי' שטז ס"ב), וביאר האבן העוזר (סי' שכח) שאף שהאדם לא צד בידיו, מכל מקום מאחר ומלאכת מחשבת אסרה התורה נחשב מעשהו למלאכה, מבואר שהמחשבה מחשיבה את המעשה אף אם לולי המחשבה לא היה זה מעשה צידה, ואם כן אף זמירה, אף שהיא אינה דומה בצורתה לזורע, מכל מקום אנו הולכים אחר המחשבה ולא אחר צורתה החיצונית של המלאכה, ולכן פסק הרמב"ם שזומר הוא אב.

[מג] **הסמ"ג** הביא את הזומר רק כשזומר בגפנים.

[מד] **השיטה** להר"ן (שבת עג: ד"ה זומר) ביאר שנחלקו בזה הברייתא ורב אחא, לברייתא כל המלאכות השנויות כאן הם אבות, ואילו לרב אחא רק זורע ונוטע הם אבות.

אבות כיון שכך סדר הנטיעה, אך הזומר שחותך ענפים יבשים אינו מסדר הנטיעה אלא מאחר והתיבש הענף ראוי לחותכו ובכך מתחזק האילן, אך אינו אלא תולדה ולא אב, ואף רש״י מודה ש׳הכורת מן האילן במקום ידוע כדי שיתחזק כוחו׳ נקרא אב ולא תולדה אך לא נקרא זומר, ומה שכתב רש״י שהזומר הוא תולדה אינו אלא בזומר עצים יבשים שאינו מסדר גדילת האילן, והוא הנקרא זומר.

ג. הריטב״א (שבת עג: ד״ה תנא) בשם מורי הרב, ובשיטה להר״ן בדברי רב אחא[מה] (שם ד״ה זומר) ביארו שרק זורע ונוטע הם אבות ואילו זומר מרכיב ומבריך הם תולדות, מדבריהם מבואר שהגדרת אב הוא רק המחבר את הזרע או השתיל עצמו לקרקע, ואפילו מרכיב שהוא מחבר את השתיל לשתיל אחר כבר אינו ממש דומה לזורע כיון שאינו בקרקע ואינו אב אלא תולדה.

ד. הר״ח (בגליון הגמרא), הרמ״ך (הו״ד בכסף משנה שבת פ״ז ה״ג) והרא״ם (יראים סי׳ רעד) כתבו שרק זורע הוא אב מלאכה, ואילו זומר נוטע מבריך ומרכיב כולם תולדות הם.

יסוד החילוק בין זורע לנוטע

האחרונים[מו] עמדו על השאלה מה הוא החילוק בין זורע לנוטע, הלא גם נוטע הוא מחבר את הצמח לאדמה ומדוע הוא אינו כלול באב של זורע, מדברי האחרונים אנו למדים שיש לחקור האם ההבדל במעשה הוא הסיבה לחילוק ביניהם שזה זריעה וזה נטיעה, או שהחילוק הוא במהות המלאכה.

נפקא מינה בין צדדי החקירה היא בזריעת אילנות, כלומר שהמעשה הוא אכן מעשה של זריעה, אולם מהות הפעולה שייכת לנטיעה, שכן רגילים לנטוע אילנות ולא לזורעם.

18/06/2018

מדברי המנחת חינוך (מצוה שכז אות ד) והאגלי טל (זורע סק״ו) מבואר שהחילוק בין זורע לנוטע הוא במעשה, ואילו בחזון איש (שביעית סי׳ יז סק״כ) מבואר שהחילוק ביניהם הוא בתוצאת המלאכה.

בחזון איש (שם ד״ה ה״ד) כתב שרק הזורע ירק נקרא זורע אבל הזורע גרעין של אילן הוא בכלל נוטע ואינו נחשב לזורע, ולפי דבריו אין ההבדל בין זורע לנוטע בצורת המלאכה, שהרי זריעת אילן היא אותה הצורה של זריעת ירק, אלא החילוק ביניהם הוא בתוכן המלאכה שזריעת זרעים היא מלאכה אחרת מזריעת אילנות, שזה זורע וזה נוטע, ולכן בזריעת זרעים חייב משום אב ובזריעת אילנות חייב משום תולדה.

אך המנחת חינוך והאגלי טל כתבו שזריעת אילנות אינה בכלל נטיעה אלא בכלל זריעה, ומבואר שיסוד החילוק בין זריעה לנטיעה הוא במעשה ולא במהות המלאכה, שבמהות המלאכה אין הבדל אם הניח זרעים בארץ או גרעין או תחב יחור בארץ.

בביאור החילוק בין זורע שהוא אב ונוטע שהוא תולדה כתב האגלי טל (שם) שזורע הוא אב משום שזריעה היא מלאכה שנעשתה במשכן לצורך גידול הסממנים, אך נטיעה לא נעשתה במשכן. ואף שהוצרכו לעצי זית לצורך שמן למנורה, לא נטעו אילנות כיון שחייבים הם בג׳ שנות ערלה, ולא היה בדעתם להישאר ג׳ שנים במקום אחד, ועוד ביאר שאף אם היו נוטעים לצורך שמן למנורה אין נטיעה כזו נחשבת לנוטע, משום שהנטיעה שתצמח הרי לא נטעו לצורך העצים אלא לצורך הפירות ונמצא שהנטיעה שצמחה אינה אלא אמצעי לפירות ואינו דומה לנוטע שהוא זורע באילנות, לכן היא רק תולדה, אך נטיעה שהיא לצורך העצים היא אב כמו זורע[מז], ואף ר״ח מודה שהיא אב ואין לחלק בינה לזורע.

סיכום השיטות, יש אומרים (ר״ח) שדווקא זורע ממש הוא אב[מח]. ויש אומרים (ריטב״א) שגם נוטע הוא אב, שגדר אב של זורע הוא המחבר את הצמח לקרקע, ויש אומרים (רש״י) שאף מבריך ומרכיב הם אבות, כיון שגדר האב הוא שמחברו למקום גידולו. ולהרמב״ם אף זומר נקרא אב, משום שכל שעושה בגוף הצמח הוא בגדר אב, מה שאין כן משקה שאינו בגוף הצמח הוא מוגדר כתולדה לכולי עלמא, ועוד, שאף לא כללה אותו התורה באיסורי שביעית יחד עם זורע.

ז. אבות ותולדות של חורש

דעת הראשונים מה הוא אב בחורש

אמרו בגמרא (שבת עג:) ׳תנא החורש והחופר והחורץ[מט] כולן מלאכה אחת הן׳. הראשונים נחלקו האם חופר וחורץ הם אבות או תולדות, הרמב״ם[נ] (שבת פ״ז ה״ב) כתב ׳אחד החורש או החופר או העושה חריץ הרי זה אב מלאכה׳, מבואר שחופר וחורץ אף הם בגדר אבות[נא].

ואילו רש״י (שבת מו: ד״ה איסורא) כתב שחורץ הוא תולדת חורש, אך לא נתבאר ברש״י אם חופר הוא בגדר אב או בגדר תולדה.

המאירי (שם ד״ה החורש) כתב שגם חופר וגם חורץ אינם אבות אלא תולדות, וכן הביא הכסף משנה (רמב״ם שם) בשם הרמ״ך שכתב שתי הוכחות שחופר וחורץ נחשבים לתולדה: א. אם חופר וחורץ הם אבות, מדוע במשנה (שבת עג.) ישנם רק שלושים ותשע אבות מלאכות. ב. עוד כתב הרמ״ך שבגמרא (שבת צו: ב״ק ב.) מבואר שהמלאכות שהוגדרו כאבות הם רק המלאכות שנצרכו לעבודת המשכן ובודאי שלא היה צורך לחרוש ולחרוץ לצורך עבודות המשכן, לכן אינם אלא תולדות.

לסיכום: שלשה דעות ישנם בראשונים בגדר חופר וחורץ: א. לרמב״ם שניהם אבות, ב. לרש״י חורץ הוא תולדה, ג. למאירי גם חופר וגם חורץ אינם אלא תולדה.

משא ומתן בדעת הרמב״ם

באור זרוע (סי׳ נד) הוכיח כהרמב״ם שכולם אבות, שהרי אם התנא מנה גם תולדות לדעת רבה (ב:) היה לו למנות גם מנכש ומשקה שגם הם תולדת חורש. אך במקום אחר (סי׳ נה) הביא האור זרוע מהירושלמי (שבת פ״ז ה״ב) כדעת המאירי והרמ״ך שחופר וחורץ אינם אבות ׳תני רבי חייה חפר חרץ נעץ, תולדות להחרישה׳.

בכסף משנה הקשה אם מנכש נחשב לתולדת חורש בפשטות הטעם הוא משום שבניכוש אין המנכש פועל בגוף הקרקע עצמה אלא רק מסיר את העשבים המעכבים מהקרקע להצמיח ולכן אינו אב, ואם כן מדוע לדעת הרמב״ם הזומר נחשב לאב של זורע הלא גם הזומר אינו אלא מסיר את המעכבים בגידול האילן, וביאר הכסף משנה שחלוק מנכש מזומר, משום שהזמירה היא פעולה מחויבת בגידול האילן ולכן היא נחשבת לאב, מה שאין כן ניכוש הוא מועיל לגידול אך גם ללא ניכוש יכולה הקרקע להצמיח וראויה היא לזריעה[נב].

ח. שיעור החורש

חורש חייב בכל שהוא

שנינו במשנה (שבת קג.) ׳החורש כל שהוא, המנכש והמזרד כל שהוא׳. וביארה הגמרא שם שחרישה בשיעור כל שהוא היא ראויה לזרע של קרא, וכן

[מה] **ביאור** זה כתב השיטה להר״ן בדעת רב אחא, אך בדעת הברייתא ביאר השיטה להר״ן שכולן אבות, וכדעת הרמב״ם והריטב״א.

[מו] **מנחת** חינוך (מצוה שכז אות ד), אגלי טל (זורע סק״ו) וחזון איש (שביעית סי׳ יז סק״כ).

[מז] **בתפארת** ישראל (כלכלת שבת סי׳ א) הוכיח שהיו נוטעים לצורך עבודת המשכן מדברי הירושלמי (שבת פ״ז ה״ב) ׳כל אבות מלאכות מן המשכן למדו, מה חרישה היתה במשכן שהיו חורשין ליטע סממנין׳, מבואר שכל דין חרישה נלמד מהכנת הקרקע לנטיעת סממנים, אולם בפירוש עמודי ירושלים (שם) לירושלמי ביאר, שאין כוונת הירושלמי לנטיעת אילנות אלא לזריעה שכך הוא לשון הירושלמי שקורא לזריעה נטיעה, והוכיח כן ממה שכתב הירושלמי (שם) ׳כמה יחרוש ויהיה חייב רב מתני אומר כדי ליטע כרישה׳, ואף שכרישה הוא ירק ואין דרך לנוטעו כך הוא לשון הירושלמי. אולם בשיטה מקובצת (ב״ק ב. ד״ה אית ספרים) כתב שבמשכן היתה זריעת סמנים ונטיעתם, שיש סמנים שדרכם בזריעה ויש שדרכם בנטיעה.

[מח] **ולהאגלי** טל הנוטע לצורך העצים לכולי עלמא הוא אב.

[מט] **בביאור** מה הוא חופר ומה הוא חורץ כתבו הר״י מלוניל (שם ד״ה החורש) וכן משמע בשיטה להר״ן (שם ד״ה תנא החורש) שחופר הוא העושה חפירה ולא מוציא את העפר ממקומו, ואילו חורץ הוא כחופר אלא שמוציא את העפר ממקומו, ובמאירי כתב שחופר הוא במר וסכין וחורץ הוא בקרדום, וכפי הנראה דרך הקרדום להוציא את העפר ממקומו ודרך המר והסכין הוא לחפור בלי להוציא את העפר, ואם כן דברי כל הראשונים שוים.

[נ] **וכן** כתבו הסמ״ג (לאוין סה החורש) והסמ״ק (סי׳ רפב). וכן כתב הריטב״א (שבת עג: ד״ה תנא הזורע) שלשון הברייתא ׳כולן מלאכה אחת הן׳ פירושו שכולן נחשבים לאבות, ואף שהריטב״א כתב כן על דברי הברייתא של זורע, בפשטות כן הוא גם בחורש.

[נא] **ורק** תולש עשבים ונוטל גבשושית הם לדעת הרמב״ם (שבת פ״ח ה״א) בגדר תולדה.

[נב] **במנחת** חינוך (זורע אות ב) כתב לחדש בדעת הרמב״ם שכל חרישה שאחר הזריעה אינו חייב משום חורש, שאין לה שם חרישה אלא שם זריעה, ולכן פסק הרמב״ם כרב יוסף שהמשקה מים לזרעים עובר משום זורע, והקשו האחרונים על דבריו מהרמב״ם שכתב (שבת פ״ח ה״א) שהמנכש בעיקרי האילנות עובר משום חורש כרבה, אף שהוא חרישה שלאחר הזריעה. מכל מקום על פי חידושו של המנחת חינוך לחלק בין חרישה שקודם זריעה לחרישה שאחר זריעה, ביארו האחרונים שאמנם חרישה שאחר זריעה היא חרישה אבל היא כבר לא בגדר אב אלא תולדה, ולכן המנכש אינו אלא תולדה.

במשכן היה ראוי לזרוע קלח אחד של סמנים. וביאר רש״י (שם ד״ה לביזרא) ש׳קרא׳ הוא דילועין, ואף ששנינו (שבת צ:) שהמוציא זרע דילועין אינו חייב עד שיוציא שני זרעים משום שאין אדם טורח להוציא רק זרע אחד, ואם כן קשה שאם אין אדם טורח להוציא זרע אחד מדוע החורש בשיעור שאין בו כדי זריעה שיותר מזרע אחד חייב, מבאר רש״י שדרך אדם שאינו טורח להוציא רק אחד וכשמוציא זרעי דילועין הוא מוציא שנים לכל הפחות, אך החורש, כל גומא וגומא הוא חורש בפני עצמה, ולכן הוא חייב אף על חרישה שאי אפשר לזרוע בה יותר מזרע אחד.

המאירי (שבת קג. ד״ה אמר המאירי) הביא את דברי רש״י וכתב ׳ויש מוחין פירוש זה׳, שאף בחרישה אין אדם טורח לחרוש רק בשביל זרע אחד, ולכן יש גורסים[נג] שחרישה כל שהוא ראויה ׳לבירא דמיא׳, כלומר אחר שאדם זרע הוא עושה גומא כדי שתתמלא מים ובה אדם טורח אף בשביל זרע אחד.

כמה הוא שיעור כל שהוא

בירושלמי (שבת פ״ז ה״ב ופי״ב ה״ב) נחלקו בשיעור החרישה, רב מתניא אמר כדי ליטע כרישה, רב אחא בר רב אמר כדי ליטע זכרותה של חיטה, וכדברי הירושלמי שיש שיעור לחרישה מצינו גם ברש״י (כריתות יז. ד״ה אלא) שביאר שהעושה שתי מלאכות, ובכל אחת עושה רק חצי שיעור אינו חייב, וכתב ׳דדמי כחורש חצי שיעור וזורע חצי שיעור׳, מבואר ששייך לחרוש חצי שיעור.

על דברי הירושלמי הקשו המפרשים הלא במשנה מפורש שחייב בכל שהוא, וביאר האור זרוע (סי׳ נה) שנחלקו האמוראים כמה הוא שיעור כל שהוא, וכן כתבו הפני משה (ירושלמי שבת פ״ז ה״ב ד״ה כמה) והשיירי קרבן (ד״ה כמה).

יישוב דעת רש״י

על פי דברי האור זרוע בביאור הירושלמי כתב העתים לבינה (ספר העתים סי׳ רלו ס״ק סו) לבאר את דעת רש״י, שאף ששנינו שחייב בכל שהוא כתב רש״י ששייך חופר בחצי שיעור, משום שאין השיעור ממש כל שהוא אלא שהוא שיעור קטן ביותר, והוסיף להוכיח מדברי הגמרא שביארה שחרישה כל שהוא ראויה לזרע של קרא, משמע שהחורש כמלא מחט שאינו ראוי לזרע של קרא אינו חייב.

אלא שהשיירי קרבן הקשה מדוע הראשונים לא הביאו את אותם שיעורים שנאמרו בירושלמי[נד], ותירץ שהבינו הראשונים שהבבלי חולק על הירושלמי, שהרי הקשתה הגמרא כל שהוא למאי חזי, ואם כל שהוא הוא כדי ליטע כרישה או חיטה ודאי חזי לכך, אלא שהבבלי הבין שכל שהוא הוא כפשוטו, ולפי זה קשה לבאר בדברי רש״י כמו שביאר העתים לבינה, ולא מסתבר שרש״י פסק כהירושלמי[נה].

ט. שיעור הזורע

דעת הרמב״ם

כתב הרמב״ם (שבת פ״ח ה״ב) ׳הזורע כל שהוא חייב׳, האחרונים הביאו חמש ראיות לשיטת הרמב״ם, המגיד משנה ביאר את מקור דברי הרמב״ם משלשה מקומות. א. במשנה (שבת צ:) שנינו ׳המצניע לזרע והוציאו בשבת חייב עליו בכל שהוא׳. כלומר אם הצניע אדם זרע כדי לזורעו, ובשבת הוציאו חייב על מלאכת הוצאה אף שהוציא רק כל שהוא, מבואר שישנה חשיבות גם לזרע אחד, ולכן למד הרמב״ם שאף הזורע זרע אחד יש לו חשיבות וחייב עליו.

ב. ראיה נוספת לדעת הרמב״ם הביא המגיד משנה[נו] מהגמרא (שם קג.) שהחורש כל שהוא חייב, וביארה הגמרא שחרישה כל שהוא היא חשובה שהרי אפשר לזרוע בחרישה כזו זרע של קרא, ומבאר המגיד משנה שאם חייב על חרישה זו משום חשיבות שאפשר לזרוע בה זרע אחד, בודאי חייב גם על הזריעה עצמה.

ג. ׳ועוד שלא נזכר בה שום שיעור׳, כלומר סובר המגיד משנה שאם לא נאמר שום שיעור הבין הרמב״ם שכוונת חז״ל היא שחייב בה בכל שהוא.

ד. ראיה נוספת כתב המגן אבות (ביאור המלאכות לענין יום טוב, הזורע) מהסוגיא בפסחים (מז.) וכפי שיתבאר בדעת התוספות.

ה. המרכבת המשנה הוכיח את שיטת הרמב״ם מהסוגיא במועד קטן (ב:) שם אמר רבה שהמנכש והמשקה חייבים משום חורש, והקשה עליו אביי מדוע אינם חייבים גם משום זורע, וביאר המרכבת המשנה שקושיית אביי היא רק אם זורע חייב בכל שהוא, אבל אם אינו חייב בכל שהוא אין לאביי להקשות מדוע אינו חייב משום זורע, שהרי זורע הוא חייב רק כשזרע כשיעור זריעה ורבה דיבר במשקה ומנכש כל שהוא.

דעת התוספות

המנחת חינוך (זורע אות ד) והתוצאות חיים (סי׳ יד אות א) הוכיחו שגם דעת התוספות היא כהרמב״ם שהזורע חייב בכל שהוא. וביאר המנחת חינוך שהגמרא (פסחים מז.) הביאה ברייתא שיש אפשרות שאדם ׳חורש תלם אחד וחייב עליה משום שמונה לאוין׳. ובתוספות (שם ד״ה ומוקדשין) הקשו מדוע לא הביאה הגמרא שעובר גם על לאו של מעילה, ותירצו שלא הביאה הגמרא אלא רק לאוין שחייבים עליהם בכל שהוא כמו חרישה, ובמעילה אינו לוקה עד שיחרוש בשוה פרוטה. לפי זה מוכח שתוספות גם סוברים כהרמב״ם, שהרי במסכת מכות (כא:) הקשתה הגמרא מדוע לא הוסיפה הברייתא גם זורע בשבת, ולדברי תוספות שלא הובאו בברייתא אלא רק איסורים שעובר עליהם בכל שהוא, מוכח משאלת הגמרא מדוע לא הובא גם הזורע, שזורע חייב בכל שהוא.

חשיבות בפחות מכשיעור מחמת איסור אחר

אלא שאת הראיה לדעת התוספות, כתב המנחת חינוך (מצוה טו אות ח) שיש לדחות, שהרי הסתפקה הגמרא (שבת צא.) בזרק בשבת כזית תרומה לבית טמא, אם חייב משום זורק בשבת, ואף שאין חייב הזורק בשבת רק אם זרק כגרוגרת, כאן שיש חשיבות לזריקתו שהרי הוא עבר בזריקתו על איסור בכך שטימא את התרומה, ומאחר וזריקתו חשובה לענין תרומה חשובה היא אף לענין הכנסה בשבת, וחייב גם משום הוצאה[נז].

ולפי״ז דחה המנחת חינוך את ראיתו[נח], שאף אם בזורע אינו חייב רק על שיעור כגרוגרת, אף על פי כן הקשתה הגמרא מדוע לא הובא בברייתא איסור זורע אף לפי דעת התוספות שלא הובאו בברייתא רק איסורים שעובר עליהם בכל שהוא, שהרי מאחר והוא עובר כבר בלאוין נוספים הוא החשיב את זריעתו, ולכן אף שאין בה שיעור היא חשובה וחייב עליה, ואף שהתוספות ביארו שלא הביאה הברייתא את לאו של מעילה משום שאינו חייב רק אם הוא מועל כשיעור, ולא אמרו שמאחר והחשיב את מעשהו הוא עובר משום מעילה אף בכל שהוא, היינו משום שרק בזורע שייך לומר שהוא החשיב את זריעתו, שהרי במעשה הזריעה הוא עבר על איסור זריעה בכלאים אם כן הזריעה עצמה קיבלה חשיבות, אך המעילה לא קיבלה חשיבות על ידי שהוא עובר על עוד איסורים רבים באותה שעה, שאין שאר האיסורים מתייחסים למעשה המעילה.

דעת רבינו חננאל ורש״י

אך רבינו חננאל ורש״י כתבו שיש שיעור להזורע, והזורע כל שהוא אינו חייב. רבינו חננאל (שבת עג.) כתב שהזומר וצריך לעצים חייב שתים, אחת משום נוטע ואחת משום קוצר, אבל רק ׳בזמן שיש שיעור קצירה ושיעור זריעה׳ מבואר שיש שיעור לזריעה ואינו חייב בכל שהוא[נט]. הפרי מגדים (פתיחה להלכות שבת ד״ה הוי יודע השני) הביא שגם ברש״י (שבת עג. ד״ה האופה) מבואר שרק

[נג] **כפירוש** זה פירשו גם הערוך (ערך בר), הריטב״א (שבת קג. ד״ה חורש), חידושים המיוחסים להר״ן (שם ד״ה כל) ופסקי הרי״ד (שם ד״ה החורש), אך לא כל הראשונים הוצרכו לשנות את גירסת הגמרא.

[נד] **בספר** עמודי ירושלים (שבת פ״ז ה״ב ד״ה כמה) העיר שהאור זרוע (סי׳ נה) כן פסק את הירושלמי.

[נה] **עוד** יש להעיר בדברי העתים לבינה, שלכאורה גם אם נאמר שיש שיעור לכל שהוא אין הביאור שהחורש פחות מכשיעור הוא חורש אלא שלא הקפידה עליו התורה מחמת שהוא שיעור קטן, אלא שאין לו כלל שם חורש, ואם כן אינו נקרא כלל חצי שיעור ושרי, שהרי אם יעשה נקב עם מחט באדמה, אין בזה כלל הכנת הקרקע לזריעה, ואין לו שם חורש ואף לא חצי שיעור, ולפי זה שוב קשה על רש״י שגם אם חורש כל שהוא עם מחט אינו חייב אך עדיין לא שייך חצי שיעור בחורש.

[נו] **ראיה** זו הביא גם המגן אבות (הזורע).

[נז] **אף** שהגמרא הסתפקה בזה וגם הרמב״ם (שבת פי״ח הכ״ז) כתב שהוא ספק, מכל מקום ביאר המנחת חינוך שספק הגמרא הוא באופן שישנה חשיבות להכנסת התרומה משום שנטמאה, אך כיון שאין זו חשיבות במעשה ההכנסה, שהרי הטומאה לא נובעת ממעשה ההכנסה אלא מהמציאות שהתרומה נמצאת בבית טמא ולכן מסתפקת הגמרא אם מועיל שיעור לטומאה גם להכנסה בשבת, אך במקום שישנה חשיבות למעשה האיסור לא הסתפקה הגמרא ובודאי שחייב גם בפחות מכשיעור.

[נח] **כמו** שכתב המנחת חינוך ראיה מדברי התוספות לזורע בשבת כך הוכיח גם השער המלך (רוצח פי״ ה״ט) לאיסור זורע בנחל איתן. וכתב המנחת חינוך שעל פי דחייה זו שדחה את ראיתו נדחית גם ראית השער המלך לגבי זריעה בנחל איתן.

[נט] **המרכבת** המשנה על הרמב״ם (שם) כתב שמדיוק דברי הרמב״ם משמע שאף הוא סובר שהזומר אינו חייב בכל שהוא, שכתב הרמב״ם ׳הזומר כדי שיצמח׳, מבואר שאף שזורע חייב בכל שהוא מכל מקום הזומר מאחר ואינו ממש זורע וכל חיובו הוא משום שמועיל לזרעים אינו חייב עד שיעור שיועיל לזרעים. ולפי דברי המרכבת המשנה אין הוכחה שרבינו חננאל חולק על הרמב״ם.

החורש הוא בכל שהוא, וכל שאר מלאכות מהזורע עד האופה שיעורם כגרוגרת.

גדר דין השיעור בזורע

בסיבת הדבר שהזורע פחות מכגרוגרת לדעת הר״ח ורש״י אינו חייב יש לחקור. האם הוא משום שזריעה בפחות מכגרוגרת אינה חשובה, או משום שאף שיש חשיבות לזריעה גם בכל שהוא, מכל מקום מאחר ובשבת מלאכת מחשבת אסרה התורה אי אפשר לחייב רק בזריעה בשיעור גדול יותר.

השער המלך (רוצח פ״י ה״ט) הביא שהמוצל מאש (סי׳ נא דף כג עמוד ג) הסתפק האם האיסור לזרוע בנחל איתן הוא כמו איסור זורע בשבת שהוא בכל שהוא לדעת הרמב״ם, או שיש יש בו שיעור ואינו דומה לזורע בשבת. והביא ראיה שאין בו שיעור ולוקה בכל שהוא, מבואר מספיקו של המוצל מאש שאם היה שיעור לזורע בשבת גם היה שיעור לזורע בנחל איתן, מבואר שדין השיעור בשבת הוא מעצם חשיבות הזריעה, ולא בגלל שרק מלאכת מחשבת אסרה התורה.

אך המנחת חינוך כתב שאם בכלאים הזורע חיטה וחרצן לוקה ודאי שיש חשיבות לזריעה גם בכל שהוא, ואם כן אף אם נאמר דין שיעור לזריעה בשבת לא נאמר השיעור רק משום שמלאכת מחשבת אסרה תורה, ולכן אין כלל מקום להסתפק אם יש שיעור לזורע בנחל איתן, משום שבעצם הזריעה אין חסרון אף בכל שהוא.

את דבריו אלו דחה המנחת חינוך על פי דברי הרמב״ם (מעילה פ״א ה״ז) שכתב שיש ללמוד משיעור הגוזז בשבת לשיעור הגוזז במעילה, ולא כתב לחלק ששיעורי מלאכות שבת לא נאמרו רק משום שמלאכת מחשבת אסרה התורה.

יישוב שיטת רש״י

אחר שהוכיח המנחת חינוך מהגמרא במכות (שם) כדעת התוספות מזה שהקשתה הגמרא מדוע לא הביאה הברייתא אף את הזורע, ובתוספות חידשו שלא הובאו אלא רק איסורים שחייב עליהם בכל שהוא, ואם כן מוכח שלזורע אין שיעור, כתב המנחת חינוך שלרש״י לא קשה כלל שהרי תוספות חידשו את חידושם מחמת הקושיא מדוע לא הובא בברייתא אף לאו של מעילה, אך רש״י (פסחים מז. ד״ה והן מוקדשין) סובר שבאמת הובא אף לאו זה אף שאין חייבים עליו בכל שהוא.

מערכה ב

תוספת שביעית

אוצר החכמה 18/06/2018

א. מקור הדין / **ב.** זמן התוספת / **ג.** גדר התוספת / **ד.** אלו מלאכות נאסרו בתוספת / **ה.** קליטה בתוספת שביעית /
ו. תוספת במוצאי שביעית

א. מקור הדין

מצינו ג׳ שיטות במקור דין תוספת שביעית. האם הוא מפורש בתורה, או שנאמר בהלכה למשה מסיני, או שהוא רק מדרבנן.

דרשת ר״ע מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳

א. במשנה במסכת שביעית (פ״א מ״ד) ובגמרא (ג: ר״ה ט.) מבואר שדעת רבי עקיבא היא שמקור הדין הוא מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות, שאין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שכבר נאמר שדך לא תזרע, אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית׳[א]. ודעת רבי ישמעאל שפסוק זה אינו עוסק באיסורי שנת השביעית, אלא באיסורי שבת ובא לומר שקציר העומר דוחה את השבת. ומקשה הגמרא (ר״ה ט.) לדעת רבי ישמעאל מנין שמוסיפים מחול על הקודש, ומתרצת הגמרא שלומדים מהפסוק שנאמר (ויקרא כג לב) ביום הכיפורים ׳ועניתם את נפשותיכם בתשעה, יכול בתשעה תלמוד לומר בערב, אי בערב יכול משתחשך, תלמוד לומר בתשעה, הא כיצד, מתחיל ומתענה מבעוד יום׳, מכאן שמוסיפים מחול על הקודש.

ההלכה למשה מסיני שיש תוספת לשביעית

ב. בגמרא במועד קטן (שם) נאמר שחיוב תוספת שביעית נלמד מהלכה למשה מסיני. ומקשה הגמרא על שיטת רבי עקיבא שהחיוב נלמד מהפסוק הנ״ל, הרי מהלכה למשה מסיני יש ללמוד חיוב זה, ולמה צריכה התורה לכתוב כן בפסוק[ב]. ותירצה הגמרא שרק לדעת רבי ישמעאל שחיוב תוספת שביעית לא נלמד מהפסוק הנ״ל, נתקבלה הלכה למשה מסיני לחייב תוספת בשביעית. אבל לדעת רבי עקיבא לא נתקבלה הלכה למשה מסיני לתוספת שביעית אלא לומדים כן מהפסוק הנ״ל.

ביאור דברי הגמרא שרבי ישמעאל לומד מתוספת יום הכיפורים

והקשו הראשונים[ג], לפי המתבאר בגמרא במועד קטן שלשיטת רבי ישמעאל חיוב תוספת שביעית נלמד מהלכה למשה מסיני, מדוע הגמרא הוצרכה לומר שרבי ישמעאל לומד חיוב תוספת מהפסוק שנאמר ביום הכיפורים. ורבים מהראשונים תירצו שאמנם חיוב תוספת בשביעית נלמד מהלכה למשה מסיני, אבל חיוב תוספת ביום הכיפורים ושבת ויום טוב אי אפשר ללמוד מההלכה כיון שאין למדים קל וחומר מהלכה, ועל כן שאלה הגמרא מנין רבי ישמעאל לומד חיוב תוספת בימים אלו, ותירצה שיש מקור מהפסוק שנאמר ביום הכיפורים.

ורבינו תם (ר״ה ט. תוספות ר״ה ט. ד״ה ורבי, הו״ד גם בבעל המאור שם ד״ה הא) פירש ששאילת הגמרא היא מהיכן רבי ישמעאל לומד שיש גם חיוב תוספת אחרי שנת השביעית, שכן בהלכה למשה מסיני נאמר רק להוסיף לפני שנת השביעית, ותירצה הגמרא שחיוב זה אנו לומדים מהפסוק הנאמר ביום הכפורים ׳מערב עד ערב תשבתו שבתכם׳, כל מקום שיש בו שבות מוסיפים מחול על הקודש[ד].

[א] **בפרשת** כי תשא (לד כא) כתוב ׳ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות בחריש ובקציר תשבות׳, וסבר רבי עקיבא שאף שתחילת הפסוק עוסק באיסור מלאכה בשבת, מכל מקום סוף הפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ בא לאסור מלאכה בשביעית, וכתב רש״י (שם, מכות ח: ד״ה אין) שפירוש הפסוק הוא כך ׳ששת ימים תעבוד וביום השביעי תשבות, ועבודת ששת הימים שהתרתי לך יש שנה שהחריש והקציר אסור׳. ועוד כתב רש״י (שם, ר״ה ט. ד״ה אין) שאי אפשר לפרש שגם סוף הפסוק עוסק באיסור מלאכה בשבת ובא לאסור חרישה וקצירה בשבת ולא בשביעית, שהרי כל מלאכות נאסרו בשבת ולא רק חרישה וקצירה. וכן כתב בריטב״א (ר״ה ט. ד״ה ודמוסיפין).

והקשה רבי עקיבא איגר (גליון הש״ס ר״ה ט. ד״ה כ״מ, ותוס׳ למשניות שם פ״א מ״ד) מדוע אי אפשר לפרש שסוף הפסוק בא לאסור חרישה וקצירה בתוספת שבת, שאמנם בשבת עצמה כל המלאכות אסורות מכל מקום בתוספת רק חרישה וקצירה אסורות. ומנין לרבי עקיבא שהפסוק בא לחדש חיוב תוספת בשביעית. ובשפת אמת (ר״ה ט. ד״ה ורע״ק) תירץ שלא שייך תוספת שבת רק על חלק מהמלאכות שנאסרו בשבת עצמה, כיון שהתוספת היא על עצם קדושת היום, ולא על האיסור בפני עצמו, וכיון שחלה קדושת השבת בזמן התוספת, ממילא חל האיסור על כל המלאכות האסורות בשבת. וראה באוצר עיונים למסכתות שבת וראש השנה במערכה בענין ׳תוספת שבת ויום טוב׳ (אות ג) האם אכן תוספת שבת היא על עצם קדושת היום או רק על האיסורים.

ועוד תירצו [כעין זה כתב הקרן אורה (ד.) וראה עוד בגבורת יצחק (שביעית פ״א מ״ד) ובמשנת יוסף (שביעית פ״א מ״ד בתוספות אחרונים ד״ה ובפשוט)], שכיון שלגבי שבת כתוב בתורה ׳ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ובשביעית תשבות׳ הוקשו כל המלאכות זה לזה, ואין קיום של שביתה אלא בכל המלאכות כולם, ולכן אי אפשר לקיים תוספת שבת בחלק מהמלאכות. ועוד תירצו (משנת יוסף שם) לפי המבואר במדרש (רבה, בראשית פרשה י) ׳אמר רבי שמעון בן יוחאי בשר ודם שאינו יודע לא עתיו ולא רגעיו ולא שעותיו, הוא מוסיף מחול על הקודש, אבל הקדוש ברוך הוא שהוא יודע רגעיו ועתיו ושעותיו, נכנס בו כחוט השערה׳, שמבואר בזה שמצות תוספת שבת היא שמירה שלא נכשל באיסורי שבת, ואם כן אין טעם לומר שרק מקצת מלאכות אסורות בזמן התוספת. עוד תירצו שאם גם סוף הפסוק מדבר על שביתת השבת מדוע כתוב פעמיים ׳תשבות׳, היה די לכתוב ׳וביום השביעי תשבות בחריש ובקציר׳, והיינו יודעים שסוף הפסוק אינו מדבר על שבת עצמה, אלא על התוספת, כיון שבשבת עצמה כל המלאכות אסורות ולא רק חרישה וקצירה, כמו שכתב רש״י, ומכך שחזר הפסוק וכתב ׳תשבות׳ אחרי בחריש ובקציר, אנו לומדים שכוונת הפסוק לשביתה אחרת והיא שביתת השביעית והיינו לתוספת שביעית.

[ב] **החתם** סופר (שו״ת קובץ תשובות סי׳ יט) הקשה מדוע הגמרא לא מתרצת שמהלכה למשה מסיני אין אנו יודעים אלא חיוב תוספת לפני תחילת השנה השביעית, וצריך את הפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ לרבות גם חיוב תוספת בסוף השנה השביעית, כמו שדרש רבי עקיבא לרבות חריש הנכנס לשביעית וקציר היוצא לשמינית. ואמנם בשביל לרבות חיוב תוספת בסוף השנה אפשר לכתוב רק ׳בקציר תשבות׳ ולא צריך לכתוב ׳בחריש ובקציר תשבות׳, אך לפי המבואר בתוספות (ר״ה ט. ד״ה שהרי) שאת המילה ׳בחריש׳ צריך לכתוב בשביל לאסור חרישה בשביעית עצמה, רק שממילא אנו יודעים לאסור גם בתוספת, נמצא שכל הפסוק אינו מיותר, וצריך גם הלכה למשה מסיני להתיר לחרוש בשביל נטיעות. ואם כן קשה מדוע הגמרא לא תירצה כן.

[ג] **תוספות**, תוספות הרא״ש (ר״ה ט. ד״ה ורבי) רשב״א (שם ד״ה הא) ריטב״א (שם ד״ה ורבי) ור״ש (שביעית פ״א מ״א).

[ד] **וכן** כתב באור זרוע (ח״ב הלכות ערב שבת סי׳ יד) וז״ל ׳ונראה לי לפרש דלרבי ישמעאל תוספת שבת וימים טובים קראי נינהו בין לפניה בין לאחריה, כמו שמשמע דתשבתו שבתכם מרבה

וברשב"א (ר"ה ט. ד"ה הא) כתב ששאלת הגמרא מנין רבי ישמעאל לומד חיוב תוספת שביעית, היא קודם מסקנת הגמרא במועד קטן שנתקבלה הלכה בענין זה, אבל באמת אחרי מסקנת הגמרא שם אין צורך ללמוד דין תוספת שביעית מהפסוק הנאמר ביום הכיפורים.

ובטורי אבן (ר"ה ט. ד"ה ורבי) הקשה על דברי הראשונים, מדוע לא תירצו בפשיטות שלפי מסקנת הסוגיא במועד קטן שהחיוב הנאמר בהלכה למשה מסיני הוא רק בזמן שבית המקדש קיים, אבל בזמן שאין בית המקדש קיים לא, צריך פסוק לחיוב תוספת בשבת ויום טוב בזמן שאין בית המקדש קיים[ה]. ואכן מצינו בראב"ד (כתוב שם, ר"ה ט. ד"ה אמר) שכתב כן.

שיטת הסוברים שאין חיוב תוספת שביעית מהתורה כלל

ג. שיטת רבי יוחנן בגמרא במועד קטן (ד.) שאין חיוב תוספת שביעית מהתורה כלל, ודבריו נאמרו לישב את קושיית הגמרא שם שהביאה את דברי המשנה בשביעית (פ"א מ"א) 'עד מתי חורשין בשדה אילן ערב שביעית, בית שמאי אומרים כל זמן שיפה לפרי, ובית הלל אומרים עד העצרת וכו' רבי שמעון אומר אם כן נתנה תורה שיעור לכל אחד ואחד בידו, אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד העצרת. ואמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא, רבן גמליאל ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו ובטלום'. ומקשה הגמרא איך רבן גמליאל ובית דינו ביטלום הרי הלכה למשה מסיני היא, ורבי יצחק תירץ שבהלכה נאמר להוסיף שלשים יום לפני ראש השנה, ורבנן תיקנו מפסח ומעצרת, והתנו שכל הרוצה לבטל יכול לבטל תקנה זו, ואכן רבן גמליאל ובית דינו ביטלוה.

ורבי יוחנן תירץ שרבן גמליאל ובית דינו ביטלו לגמרי חיוב תוספת מהתורה, כיון שלמדו גזירה שוה משבת בראשית שאין איסור לפניה ולאחריה[ו]. אולם רב אשי הקשה על כך, איך באה גזירה שוה לעקור פסוק בתורה או הלכה למשה מסיני שאסור לחרוש בתוספת שביעית.

דברי רב אשי שתוספת נוהגת רק בזמן שבית המקדש קיים

ולכן פירש רב אשי שרבן גמליאל ובית דינו סוברים כרבי ישמעאל שחיוב תוספת שביעית נאמר בהלכה למשה מסיני, אלא שהחיוב נאמר רק לזמן שבית המקדש קיים, שכן באותה הלכה נאמר גם חיוב ניסוך המים ביחד עם חיוב תוספת שביעית, וכשם שניסוך המים נוהג רק בזמן שבית המקדש קיים, כך גם תוספת שביעית נוהגת רק בזמן[ז] שבית המקדש[ח] קיים[ט].

ועולה מדברי הגמרא שלדעת רבי יצחק יש חיוב תוספת מהתורה, ויש חיוב תוספת מדרבנן, ומהתורה החיוב הוא שלושים יום קודם ראש השנה, שכך נאמר בהלכה למשה מסיני, ורבנן הוסיפו מפסח או מעצרת, ורבן גמליאל ביטל את החיוב מדרבנן, ונשאר רק חיוב מהתורה שלושים יום קודם ראש השנה של שביעית.

אבל דעת רבי יוחנן שרבן גמליאל ובית דינו סברו שאין חיוב תוספת מהתורה כלל, וכן מצינו בירושלמי (שביעית פ"א ה"א) שיש אומרים שאין חיוב תוספת שביעית מהתורה, שכך נאמר שם 'רבי אחא בשם רבי יונתן בשעה שאסרו למקרא סמכו, ובשעה שהתירו למקרא סמכו, בשעה שאסרו למקרא סמכו בחריש ובקציר תשבות, בחריש שקצירו אסור, ואי זה זה חריש של ערב שביעית שהוא נכנס לשביעית וכו', ובשעה שהתירו למקרא סמכו ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, מה ערב שבת בראשית את מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה, אף ערב שבתות שנים את מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה', ע"כ.

ההלכה שחיוב תוספת שביעית הוא הלכה למשה מסיני

ולהלכה נפסק ברמב"ם (שמיטה ויובל פ"ג ה"א) שחיוב תוספת שביעית הוא הלכה למשה מסיני, ולא נאמר החיוב אלא בזמן שבית המקדש קיים, וז"ל 'עבודת הארץ בשנה שישית שלשים יום סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה מסיני, מפני שהוא מתקנה לשביעית, ודבר זה בזמן שבית

בין לפניה בין לאחריה, ויליף מינה שביעית נמי כדמסיק כל מקום שנאמר שבות וכו' ושביעית נמי נאמרה שבות. וההיא דמועד קטן הכי פירושו הלכתא נמי לרבי ישמעאל וקראי נמי אית ליה, ותרוייהו צריכי, דקראי לתוספת שלאחריה כדפרישית והלכתא למשתרי ילדה בערב שביעית, קראי לרבי עקיבא ולא הלכתא, דאי אתאי הלכתא למשרי ילדה, ממילא ליתסר זקנה כדקאמר התם, וקרא דבחריש דלשביעית גרידא אתי למה לי', עכ"ל.

והראב"ד (כתוב שם ר"ה ט.) והריטב"א (שם ד"ה ורבי) הקשו על דברי רבינו תם, שאם רבי ישמעאל לומד את דין תוספת שאחריה מהפסוק שנאמר ביום הכיפורים, אם כן אפשר ללמוד מפסוק זה גם דין תוספת שלפניה, ושוב קשה מדוע הוצרך רבי ישמעאל ללמוד דין תוספת מהלכה למשה מסיני. ובחידושי הר"ן (שם ד"ה ורבי) הקשה להיפך, שלפי דברי רבינו תם צריך לומר שהפסוק שנאמר ביום הכיפורים אינו מלמד אלא על דין תוספת שאחריה, ולכן הוצרך רבי ישמעאל ללמוד דין תוספת לפניה מהלכה למשה מסיני, ואם כן מנין אנו יודעים שיש דין תוספת לפניה בשבת ויום טוב, הרי ההלכה נאמרה רק בשביעית. אולם לפי דברי האור זרוע הנ"ל מתיישבות קושיות אלו, כיון שבאמת לרבי ישמעאל אין צריך את ההלכה למשה מסיני ללמד איסור בתוספת שביעית לפניה, אלא להתיר חרישה בנטיעות. והר"ן (שם) כתב בתירוץ ראשון כמו שכתבו התוספות ששאלת הגמרא היא מנין רבי ישמעאל לומד תוספת בשבת ויום טוב, ובתירוץ שני כתב ששאלת הגמרא היא גם על תוספת שאחריה בשביעית וגם על תוספת שלפניה בשבת ויום טוב, והגמרא מתרצת שמהפסוק הנאמר ביום הכיפורים אנו לומדים דין תוספת לאחריה ולפניה בשבת ויום טוב ובשביעית, אלא שלימוד זה הוא רק אחרי שנאמר בהלכה למשה מסיני שיש תוספת לפניה בשביעית, שנתחדש בזה שגם בשביעית שייך תוספת מחול על הקודש, וממילא יש ללמוד גם דין תוספת שאחריה מהפסוק שנאמר ביום הכיפורים. ועוד כתב הר"ן שלא צריך פסוק ללמד על תוספת שאחריה בשביעית, אלא סברא היא שכמו שמצינו בכל ימי הקדושה שמוסיפים מחול על הקודש גם לפניה וגם לאחריה, כך גם בשביעית שמוסיפים שלושים יום לפניה משום שמוסיפים מחול על הקודש, יש לה תוספת גם אחריה. ועוד כתב הר"ן שאפשר לומר שלדעת רבי ישמעאל אין דין תוספת אחריה כלל. ובפני יהושע (ר"ה ט. ד"ה ורבי ישמעאל) הקשה על דברי רבינו תם ששאלת הגמרא היא מנין רבי ישמעאל לומד דין תוספת שאחריה בשביעית, מה ההכרח שבאמת יש דין תוספת אחרי שביעית לדעת רבי ישמעאל, וראה מה שכתב ליישב ולבאר את דברי הגמרא לפי דרכו של רבינו תם.

[ה] **וראה** במעדני ארץ (סי' ו) שביאר את דברי הראשונים ותירץ את קושייתו של הטורי אבן.

[ו] **וכתב** החזון איש (סי' יז סק"א) שלפי דברי רבי יוחנן צריך לומר שמהגזירה שוה אנו לומדים שהפסוק 'בחריש ובקציר תשבות' אינו עוסק באיסורי שביעית אלא באיסורי שבת כרבי ישמעאל, ולא נתקבלה הלכה למשה מסיני לתוספת שביעית כדעת רבי עקיבא, וממילא אין בתורה חיוב תוספת שביעית.

[ז] **באותה** הלכה נאמרו ג' הלכות: א. מנהג ערבה במקדש, ב. ניסוך המים, ג. תוספת שביעית. וכתבו התוספות (שם ד"ה אלא-השני) שמכך שניתנו שלש הלכות אלו יחד, אנו למדים שהן תלויות זו בזו. ובקרן אורה (שם ד"ה אלא) הביא את דברי רש"י בסוכה (לד. ד"ה ורבנן) שכתב שג' הלכות אלו נשאלו יחד בבית המדרש ולכן אמרו אותם כאחד. ומשמע מדבריו שלא ניתנו ביחד באותה הלכה, אלא כיון שנשאלו בבית המדרש על הלכות אלו אמרו אותם כאחד. ותמה הקרן אורה שאם כן מהיכן מוכח שתוספת שביעית אינה אסורה אלא בזמן שנוהג ניסוך המים, הרי הם לא נאמרו יחד בהלכה. אך כתב הקרן אורה שמדברי הרמב"ם בפירושו למשנה (שביעית פ"א מ"א) וביד החזקה (שמיטה ויובל פ"ג ה"א) משמע שנאמר מפורש בהלכה שתוספת שביעית אינה נוהגת אלא בזמן שבית המקדש קיים. והנה הגמרא תלתה את דין תוספת שביעית בניסוך המים ולא במנהג ערבה אף שגם זה נאמר יחד באותה הלכה, ובריטב"א (שם ד"ה דומיא) כתב שכיון שמנהג ערבה נוהג גם בזמן הזה מדרבנן ואילו ניסוך המים אינו נוהג אף מדרבנן, לכן הגמרא תלתה את דין תוספת בניסוך המים ולא במנהג ערבה. ובשם הגר"ח מובא (חי' הגר"ח על הש"ס סי' עא) לבאר שמנהג ערבה נוהג מדאורייתא גם בזמן הזה, לפי דברי הרמב"ם (בית הבחירה פ"ו הט"ו) שמקריבים בזמן הזה אף על פי שאין בית המקדש, כיון שקדושת מקום המקדש לא בטלה גם בזמן הזה, ואפשר להקיף בערבה סביב מקום המזבח כמבואר בזבחים (נט.) שאפשר להקטיר על מקום המזבח שיש בו קדושת מזבח, אבל ניסוך המים אינו נוהג אלא כשיש מזבח בנוי במקומו, כיון שהדין הוא לנסך על המזבח עצמו כמו זריקת דם שאינה מתקיימת אלא על גופו של מזבח, ובזמן הזה שאין בית המקדש בנוי ואין מזבח עומד במקומו לא חל דין ניסוך המים. ולכן אמרו שגם תוספת שביעית אינה נוהגת בזמן הזה כמו שניסוך המים אינו נוהג בזמן הזה.

[ח] **בחתם** סופר (קובץ תשובות סי' יט) הקשה, הרי בהלכה למשה מסיני לא נאמר איסור בתוספת שביעית אלא נאמר שמותר לחרוש בנטיעות בתוספת שביעית וממילא אנו יודעים שבשאר אילנות אסור, ואם כן מנין להקל ולומר שהאיסור נאמר רק בזמן שיש ניסוך המים, הרי יש לומר להיפך שההיתר לחרוש בנטיעות נאמר רק בזמן שיש ניסוך המים, אבל בזמן שאין ניסוך המים אפילו בנטיעות אסור לחרוש בתוספת.

[ט] **במשך** חכמה (ויקרא פכ"ו פ"ב) כתב שלפי זה יש לפרש את הפסוק 'את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו אני ה''. שהכוונה היא לשמירת שנת השביעית שנקראת 'שבת לה'', והיינו תוספת שביעית שהיא סייג ושמירה לשנת השביעית, וכיון שמצות תוספת שביעית נוהגת רק בזמן שבית המקדש קיים, לכן כתוב מיד 'ומקדשי תיראו'.

[י] **והנה** ברש"י לעיל (ב. ד"ה לשמיטין) כתב, 'משנכנס תשרי אסור לחרוש ולזרוע מן התורה'. והקשה בטורי אבן (שם ד"ה לשמיטין) שמלשונו 'שמשנכנס תשרי אסור מהתורה' משמע שלפני שנכנס תשרי אסור רק מדרבנן, משום שתוספת שביעית היא רק מדרבנן, והרי בגמרא (ד.) מבואר שאף לרבי ישמעאל שאינו לומד חיוב תוספת שביעית מהפסוק 'בחריש ובקציר תשבות', מכל מקום הלכה למשה מסיני היא ששלושים יום קודם ראש השנה אסור לחרוש בשדה, ואם כן איסור חרישה בתוספת הוא איסור תורה, ואיך כתב רש"י שרק משנכנס תשרי אסור מהתורה.

אולם בפני יהושע (ברש"י שם) כתב, שכוונת רש"י לדעת רבי יוחנן בגמרא שם שאין איסור תוספת שביעית מהתורה.

ובערוך לנר (ברש"י שם) כתב, שכוונת רש"י שרק משנכנס תשרי יש איסור לאו המפורש בתורה ולוקים עליו, אבל קודם שנכנס תשרי אינו אסור אלא מהלכה למשה מסיני ואין לוקים עליו.

ועוד יש לבאר בדברי רש"י, שהנה כבר פירשו הפני יהושע (שם) והטורי אבן (שם) שהוקשה לרש"י איך תנן במתניתין שתשרי הוא ראש השנה לשמיטין, הרי מבואר במשנה בשביעית (שם) שאיסור חרישה של שנת השמיטה מתחיל מפסח או מעצרת של שישית. ולכן פירש שחודש תשרי הוא ראש השנה לאיסור שמיטה מדאורייתא, ורק מדרבנן אסרו מפסח ומעצרת. ולפי זה יש לומר שאמנם האיסור מהתורה מתחיל שלושים יום קודם ראש השנה, מכל מקום טעם האיסור הוא משום שמתקן את הקרקע לצורך שנת השביעית שמתחילה בחודש תשרי, כמבואר ברמב"ם (שמיטה ויובל פ"ג ה"א), ואם כן שייך לומר שחודש תשרי הוא ראש השנה לאיסור של שנת השמיטה, כיון שגם האיסור לחרוש ל' יום קודם תשרי הוא משום שבכך מבטל את שמיטת השדה בשנת השמיטה אחרי חודש תשרי, אבל מה שאסרו רבנן מפסח או מעצרת, אין זה משום שהחרישה בזמנים אלו מועילה לשנת השביעית, כמו שהוכיח באגרות משה (שו"ת יו"ד ח"ג סי' קל) מדברי הר"ש (שביעית פ"ב מ"א ד"ה ליטע) והתוספות (ר"ה ט: ד"ה ומותר) ורבינו עובדיה מברטנורא (שם פ"א מ"א ד"ה עד) שטעם האיסור מדרבנן בזמנים אלו הוא רק משום נראה כמתקן לצורך שביעית ולכן הוסיפו זמן לאיסור, ואם כן לא שייך לומר שתשרי הוא ראש השנה לאיסור שמיטה, כיון שרבנן הוסיפו ואסרו קודם חודש תשרי, ולכן כתב רש"י שתשרי הוא ראש השנה לאיסור דאורייתא.

המקדש קיים הוא שנאסר מפי השמועה וכו׳, ובזמן שאין מקדש מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה כדין תורה׳.

ומכך שכתב הרמב״ם שחיוב תוספת הוא הלכה למשה מסיני, מבואר שהרמב״ם פסק כדברי רבי ישמעאל שהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ לא בא ללמדנו חיוב תוספת שביעית, אלא מהלכה למשה מסיני אנו לומדים כן. וכן מתבאר מדברי הרמב״ם (תמידין ומוספין פ״ז ה״ד) שקצירת העומר דוחה שבת, והיינו כדברי רבי ישמעאל שהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ בא ללמד דין זה, ולא לתוספת שביעית.

ביאור פסקי הרמב״ם

אלא שהקשו האחרונים[יא] מדברי הרמב״ם (שמיטה ויובל פ״א ה״א) שכתב ׳מצות עשה לשבות מעבודת הארץ בשנה שביעית שנאמר ושבתה הארץ ונאמר בחריש ובקציר תשבות׳, עכ״ל, וקשה, הרי הרמב״ם פסק כדעת רבי ישמעאל בדרשת הפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳, ויסוד כל דברי רבי ישמעאל הוא שפסוק זה עוסק בשביתת השבת ולא בשביתת השנה השביעית, ואיך הביא הרמב״ם פסוק זה לענין שביעית.

והאחרונים[יב] ביארו את דברי הרמב״ם על פי פירושו המחודש של הר״י בן מלכי צדק (שביעית פ״א מ״ד) בדרשת רבי ישמעאל ׳מה חריש רשות אף קציר רשות׳, וז״ל ׳רבי ישמעאל אומר בשנת שביעית הכתוב מדבר, ואיצטריך לומר לך מה חרישה רשות, פירוש אם רצה חורש ואם לאו אינו חורש, מאותו תשבות, אף קציר, מאותו קציר תשבות, מקציר דרשות, יצא קציר העומר שהוא חובה וקוצרו אתה בשביעית׳, עכ״ל, כלומר, שהפסוק בא ללמד שאין איסור קצירה בשביעית כשקוצר לצורך מצוה, ולכן מותר לקצור בשביעית לצורך העומר. אמנם פירוש זה הוא מחודש, ושאר הראשונים[יג] פירשו שלרבי ישמעאל הפסוק בא ללמד שקצירת העומר דוחה שבת, ולפי דבריהם הפסוק אינו עוסק כלל בדיני שביעית אלא בדיני שבת, אך יש לומר שהרמב״ם פירש כדברי המהר״י בן מלכי צדק[יד], ולכן אף שפסק כרבי ישמעאל שהפסוק לא בא לתוספת שביעית, מכל מקום כתב בתחילת הלכות שמיטה (שם) שמפסוק זה יש ללמוד שחרישה אסורה בשביעית, שכן גם לרבי ישמעאל הפסוק מדבר על חרישה וקצירה[טו] בשביעית[טז].

ובמהר״י קורקוס (שם) כתב בסוף דבריו, שכך היא דרכו של הרמב״ם להביא את הדרשה המבוארת יותר בפשיטות אף על פי שאינה עולה לפי פסק ההלכה.

ובפני יהושע (ר״ה ט. ד״ה ור״ע) הביא את דברי הבית יוסף (או״ח סי׳ תרד ד״ה ומ״ש חשיב) שכתב בדעת הטור שמקור דין תוספת שביעית ושבת ויום טוב הוא מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳, והקשה הפני יהושע על דבריו שהרי קיי״ל כרבי ישמעאל שפסוק זה אינו בא לרבות תוספת שביעית אלא ללמד שקצירת העומר דוחה שבת, כמבואר ברמב״ם (שם).

הדין שנאמר בהלכה למשה מסיני

בגמרא במועד קטן (שם) מבואר שבהלכה למשה מסיני לא נאמר במפורש לאסור עבודת קרקע בתוספת שביעית, אלא נאמר שמותר לחרוש בתוספת שביעית בשביל עשר נטיעות צעירות[יז] ורכות[יח], שיש חשש להפסד גדול אם לא יחרוש בשבילם את כל שטח השדה שבו הם נטועים עד ראש השנה של שביעית[יט], ומתוך שהוצרכה הלכה להתיר לחרוש לצורך נטיעות רכות, אנו למדים שלצורך שאר אילנות אסור לחרוש בתוספת שביעית.

וכתב באגרות משה (שו״ת יו״ד ח״א סי׳ ריז) שהטעם שלא נאמר בהלכה איסור מפורש, הוא משום שאיסור מפורש חמור יותר מאיסור שלא נאמר מפורש אלא רק נלמד מכלל היתר, כמו שמצינו בתורה שיש איסור לאו שנאמר במפורש, ויש איסור לאו הבא מכלל עשה, והיינו שנאמר לעשות את ההיתר ומכלל ההיתר אנו יודעים את האיסור, ולאו מפורש חמור יותר מלאו הבא מכלל עשה, כמו שכתב במנחת חינוך (מצוה שסד) שאם עשה תשובה על לאו הבא מכלל עשה מוחלים לו מיד, ואילו על לאו מפורש אין מוחלים לו עד יום הכיפורים, ואם כן יש לומר שאיסור תוספת שביעית אינו חמור כמו איסור מפורש, ולכן לא נאמר בהלכה למשה מסיני שאסור לחרוש בתוספת שביעית, אלא רק מכלל ההיתר לחרוש נטיעות רכות אנו לומדים שאסור לחרוש בתוספת, והרי זה כאיסור הבא מכלל עשה שמוחלים לו מיד כשחוזר בתשובה.

אם לוקים על מלאכה הנעשית בתוספת שביעית

ואכן מצינו ברבי עקיבא איגר (ג: ד״ה אולם) ובקרן אורה (שם ד״ה הלכתא) שכתבו שכיון שלא נאמר בהלכה איסור מפורש, אלא רק מכלל היתר, אין לוקים עליו, שהרי זה כמו לאו הבא מכלל עשה שאין לוקים עליו. אמנם בערוך לנר (ב. ברש״י ד״ה לשמיטין) כתב שבלא טעם זה אין לוקים על כל איסור הנלמד מהלכה למשה מסיני[כ].

והנה בגמרא במסכתין (שם) נאמר ׳יכול ילקה על תוספת ראש השנה מבחריש ובקציר תשבות ונסיב לה תלמודא לפטורא כדבעינן למימר לקמן׳, ע״כ, וביאור דברי הגמרא הוא, שאם היינו לומדים איסור תוספת שביעית מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳, היה עליו חיוב מלקות, אלא שאין לומדים מפסוק זה כמו שיתבאר בגמרא שם לקמן[כא], ולכן אינו לוקה.

והקשו הראשונים[כב] מדוע אם האיסור נלמד מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ לוקים עליו, הרי לא כתוב בפסוק זה אלא איסור עשה, ואין לוקים על איסור עשה.

ובתוספות (שם ד״ה יכול) תירצו, שאין אנו לומדים איסור חדש בתוספת שביעית, אלא הפסוק מלמדנו שאיסורי שנת השביעית עצמם מתחילים כבר מערב שביעית כדי להוסיף על שנת השביעית, וכיון שלוקה על האיסור בשנת השביעית ממילא לוקה עליו גם בתוספת[כג]. ובתוספות הרא״ש (שם ד״ה יכול) הוסיף שמצינו לגבי תוספת יום הכיפורים שאף שנאמר בלשון עשה ׳מערב עד ערב תשבתו וגו׳, צריך פסוק למעט שאין בו עונש ואזהרה, כמבואר ביומא (פא.), והיינו משום שלולא המיעוט היינו מפרשים שהפסוק בא להרחיב את דיני יום הכפורים גם בזמן התוספת, וכמו שביום הכיפורים עצמו לוקה וחייב כרת כך גם בזמן התוספת.

וברבי עקיבא איגר (שם) ובקרן אורה (בתוספות שם) הקשו על דברי התוספות מקושיית הגמרא שם על שיטת רבי עקיבא שדין תוספת שביעית נלמד מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳, מדוע צריך גם פסוק וגם הלכה למשה מסיני לאסור בתוספת שביעית, ולפי דברי התוספות קושיית הגמרא לא מובנת, שהרי יש לומר שצריך גם פסוק וגם הלכה למשה מסיני, שכן אם היינו לומדים את האיסור רק מהלכה למשה מסיני לא היה עליו חיוב מלקות, כמבואר לעיל, ולכן בא הפסוק ללמדנו שאיסורי שביעית מתחילים כבר מזמן

[יא] **תוספות** רבי עקיבא איגר (שביעית פ״ב אות יב) ומנחת חינוך (מצוה קיב, שכו).

[יב] **פאת** השולחן (סי׳ א סק״א), אבי עזרי (שמיטה ויובל פ״א ה״א) ומעדני ארץ (סי׳ ו אות א).

[יג] **רש״י** (ר״ה ט. ד״ה רבי, שמות לד כא), תוספות (שבת קלא. ד״ה תאמר), ר״ש רא״ש ורע״ב (שביעית פ״א מ״ד). וכן מצינו בפסיקתא זוטרתא (שמות שם) וז״ל ׳בחריש ובקציר תשבות, מה חריש רשות אף קציר רשות וכו׳ יצא קציר העומר שהוא מצוה שאתה קוצר בשבת שחל להיות בששה עשר בניסן׳, ע״כ. אמנם הפאת השולחן (שם) כתב שמדברי הירושלמי (שביעית פ״א ה״ג, שקלים פ״ד ה״א) מוכח שלרבי ישמעאל הפסוק בא ללמד שקצירת העומר דוחה איסור שביעית, וכך כתוב בירושלמי ׳בחריש ובקציר תשבות אין צריך לומר וכו׳ רבי ישמעאל כדעתיה דרבי ישמעאל אמר, אין העומר בא מסוריא יצא קציר העומר שהיא מצוה׳, ע״כ, והיינו שרבי ישמעאל שדורש מהפסוק שקצירת העומר דוחה איסור שביעית סובר שאין קצירת העומר באה מסוריא, שכן אם היה אפשר להביא את העומר מסוריא לא היה טעם להתיר לקצור בשביעית מארץ ישראל. ומבואר שרבי ישמעאל אינו דורש את הפסוק להתיר קצירת העומר בשבת אלא להתיר קצירת העומר בשביעית כפירושו של המהר״י בן מלכי צדק. ואכן מהר״י בן מלכי צדק בפירושו שם הביא את דברי הירושלמי שמסייעים לפירושו. ועוד הוסיף הפאת השולחן שאמנם בגמרא במנחות (עב.) משמע שרבי ישמעאל לומד מהפסוק להתיר קצירת העומר בשבת, אבל מסתימת דברי הגמרא (ר״ה ט. מו״ק ד.) לא משמע כן.

[יד] **הפאת** השולחן (שם) לא הביא את פירושו של הר״י בן מלכי צדק, וכתב מדעת עצמו שכך יפרש הרמב״ם את דרשת רבי ישמעאל וכמשמעות דברי הירושלמי הנ״ל.

[טו] **אך** קשה שבפירוש הרמב״ם על המשנה בשביעית (שם) מבואר שפירש כדברי שאר הראשונים שלדעת רבי ישמעאל הפסוק בא ללמד שקצירת העומר דוחה שבת.

[טז] **ולפי** זה קשה מה המקור שקצירת העומר דוחה שבת. וראה בקרן אורה (מנחות נ: ד״ה והגאון) ובשפת אמת (שם ד״ה אלא) שהביאו מקור מפסוק אחר שקצירת העומר דוחה שבת. וראה עוד בענין זה בדברי הקרן אורה במועד קטן (ד. ד״ה ועל פי).

[יז] **כן** הוא לשון רש״י (שם ג: ד״ה עשר) והראשונים שם.

[יח] **כן** הוא לשון המאירי (תענית ד. ד״ה נטיעות).

[יט] **ראה** בריטב״א (סוכה לד. ד״ה דאמר) שכתב שאם לא יחרוש בשבילם הם ימותו. וכעין זה כתב גם בתוספות רי״ד (מו״ק ג:).

[כ] **ובספר** הערות (מו״ק שם ד״ה יכול) כתב שיש לומר, שכיון שאיסור תוספת שביעית אינו איסור חדש, אלא רק הרחבה באיסור של שנת השביעית עצמה שהוא אוסר גם בערב שביעית, יש ללקות על האיסור אף שהוא נלמד מהלכה למשה מסיני, אלא שכיון שבהלכה עצמה לא נאמר האיסור אלא מכלל היתר, אין זה עדיף מלאו הבא מכלל עשה שאין לוקים עליו.

[כא] **והיינו** כשיטת רבי יוחנן שם בדעת רבן גמליאל שאין חיוב תוספת שביעית מהתורה כלל. או כשיטת רבי ישמעאל שאין לומדים איסור תוספת שביעית מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳, אלא מהלכה למשה מסיני.

[כב] **תוספות**, תוספות הרא״ש (ג: ד״ה יכול) וריטב״א (ד״ה ורבי יוחנן).

[כג] **ובריטב״א** (ג: ד״ה ורבי יוחנן) ובתוספות הרא״ש (שם ד״ה יכול) כתבו בשם רש״י, שבאמת אין צד שיש חיוב מלקות מדאורייתא, וכוונת הגמרא שהיה לוקה מכת מרדות מדרבנן.

18/06/2018אהח

התוספת ולוקים עליהם. ואמנם אחרי שאנו לומדים את האיסור מהפסוק, שוב אין אנו צריכים ללמוד כן מההלכה למשה מסיני, מכל מקום הרי ההלכה נצרכת ללמדנו שמותר לחרוש בעשר נטיעות בתוספת שביעית. ואם כן צריך גם את הפסוק וגם את ההלכה, ולא מובן מדוע הגמרא אמרה שלא צריך גם פסוק וגם הלכה.

אמנם בתורת זרעים (שביעית פ״א מ״א) חידש, שגם אם האיסור נלמד מהלכה למשה מסיני חייבים עליו מלקות, כיון שבהלכה לא נאמר איסור כלל אלא נאמר שמותר לחרוש בתוספת שביעית בשביל נטיעות, וממילא אנו יודעים שיש איסור לחרוש בתוספת שביעית, ואם כן הביאור הוא שיש כאן גילוי שהאיסור שנאמר בתורה לחרוש בשביעית מתחיל מזמן התוספת, ולכן הוצרכה ההלכה להתיר לחרוש בנטיעות, וכיון שההלכה מפרשת שהאיסור שנאמר בתורה כולל גם את זמן התוספת, ממילא לוקים עליו כמו שלוקים על האיסור בשנה השביעית עצמה.

ובספר הערות (ג: ד״ה יכול) תירץ, שיש לבאר את גדר איסור תוספת שביעית בב׳ דרכים: א. שהוסיפו זמן בערב שביעית לאסור בו את איסורי שביעית, וזמן התוספת אוסר מצד עצמו, כמו שבשבת ויום טוב הוסיפו זמן שאסור לעשות בו מלאכות. ב. שמדין החיוב לשבות ממלאכות בשנת השביעית אסרו לעשות מלאכות גם בתוספת שביעית, משום שכשעושה מלאכות בזמן התוספת הוא מועיל לשנת השביעית, וממילא חסר בקיום השביתה המוחלטת של שנת השביעית. ולפי דרך זו על כרחך שאין חיוב מלקות על עשיית מלאכות בתוספת שביעית, כיון שכל האיסור הוא כדי לקיים את מצות השביתה של שנת השביעית שהיא מצות עשה ואין בה מלקות. ורק לפי הדרך הראשונה שהרחיבו את זמן האיסור גם לזמן תוספת, אפשר לומר שבזמן זה חל איסור עשיית מלאכה כמו בשביעית עצמה ולוקה עליו.

אך נראה לומר שאם האיסור נלמד רק מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ הגדר הוא שהזמן של התוספת אוסר מצד עצמו, כיון שנתחדש שאיסורי שנת השביעית מתחילים מערב שביעית, אולם ממה שנתחדש בהלכה למשה מסיני שמותר לחרוש בתוספת שביעית לצורך עשר נטיעות משום שהן צריכות את החרישה גם עכשיו כדי שלא יופסדו, אנו למדים שכל האיסור בתוספת שביעית הוא רק כדי לקיים את השביתה של שנת השביעית, ולכן לא נאסר אלא לחרוש באילנות זקנות שעיקר התועלת בכך הוא רק לשנת השביעית, וממילא חסר בקיום שבתת השנה השביעית, אבל חרישה בנטיעות צעירות לא נאסרה בתוספת, כיון שהיא נצרכת גם לעכשיו ואין בה חסרון בקיום השביתה של שנת השביעית[כד].

ומעתה מבוארת היטב קושיית הגמרא על רבי עקיבא למה צריך גם את הפסוק וגם את ההלכה למשה מסיני לאיסור תוספת שביעית, שהרי אין לומר שהפסוק נצרך כדי לחייב מלקות על האיסור, כיון שמההלכה למשה מסיני מוכח שאין איסור מלאכה בתוספת שביעית אלא כדי לקיים את מצות השביתה בשנת השביעית, ועל כך אין חיוב מלקות.

אולם הקרן אורה הוסיף עוד להקשות על דברי התוספות, שפירשו שכוונת הגמרא שאם לומדים מ׳בחריש ובקציר תשבות׳ יש חיוב מלקות בתוספת כמו בשביעית עצמה, שאם כן גם העושה מלאכה בתוספת שבת יתחייב מלקות וסקילה כמו בשבת עצמה, והרי קיי״ל שאינו חייב מלקות בתוספת שבת אלא עובר רק באיסור עשה. ואמנם בדעת רבי עקיבא יש לומר שכיון שחיוב תוספת שבת נלמד בבמה מצינו מחיוב תוספת שביעית כמבואר בגמרא (ר״ה ט.), אינו לוקה על עשיית מלאכה בתוספת שבת משום שאין עונשים מן הדין, אבל לדעת רבי ישמעאל שחיוב תוספת שבת נלמד מדכתיב ׳תשבתו שבתכם׳, קשה למה לא יתחייב מלקות כמו בתוספת שביעית. ולכן כתב הקרן אורה שיותר נראה כדברי הריטב״א (שם ד״ה ורבי יוחנן) והתוספות הרא״ש (שם ד״ה יכול) בשם רש״י שבאמת אין צד שיש חיוב מלקות מדאורייתא, וכוונת הגמרא שהיה לוקה מכת מרדות מדרבנן.

מקור ההיתר לחרוש בנטיעות בתוספת שביעית לדעת ר״ע

ועולה מדברי הגמרא במועד קטן (שם) שרק לדעת רבי ישמעאל נאמרה הלכה למשה מסיני על תוספת שביעית, אבל לרבי עקיבא לא נאמרה הלכה על כך, והקשה הטורי אבן (ר״ה ט. ד״ה חריש, הו״ד בתוספות רעק״א למשניות שביעית פ״א מ״ח), שאם כן מהו המקור של רבי עקיבא שמותר לחרוש בעשר נטיעות עד ראש השנה, הרי היתר זה נתקבל בהלכה למשה מסיני, וכיון שרבי עקיבא לא קיבל הלכה זו, ולכן הוצרך ללמוד מהפסוק איסור תוספת שביעית, מנין לו שיש חילוק בין נטיעות צעירות לנטיעות זקנות לגבי איסור חרישה בתוספת שביעית. והרי במשנה בשביעית (פ״א מ״ח) מבואר שרבי עקיבא עצמו מפרש עד אימתי נקראו נטיעות, ומוכח שאף רבי עקיבא סובר שיש היתר לחרוש בנטיעה בתוספת שביעית.

אם רבי עקיבא קיבל את ההלכה לענין תוספת שביעית

ואמנם בדברי רש״י (סוכה לד. ד״ה עשר) מבואר שאף לרבי עקיבא נאמרה הלכה למשה מסיני להתיר לחרוש בשביל נטיעות עד ראש השנה, אך הכפות תמרים (שם) הקשה על דבריו, שבגמרא במועד קטן (שם) מתבאר שאם נאמרה הלכה להתיר לחרוש בנטיעות בתוספת, יש ללמוד מכך את עיקר דין תוספת ולא צריך לדרוש כן מהפסוק, וכיון שרבי עקיבא דורש מהפסוק ׳בחריש ובקציר׳ לתוספת שביעית, על כרחך שלדבריו לא נאמרה הלכה להתיר חרישה בנטיעות בתוספת שביעית. וכן כתב להדיא הריטב״א במועד קטן (ד. ד״ה הלכתא). ואם כן קשה מה המקור של רבי עקיבא שמותר לחרוש בנטיעות בזמן תוספת שביעית[כה].

אכן בתוספות (ר״ה ט. ד״ה ורבי עקיבא) כתבו, שלפי דברי רב אשי במסקנת הגמרא במועד קטן (ד.) שההלכה נאמרה רק לזמן שבית המקדש קיים, יש לומר שאף רבי עקיבא קיבל הלכה זו, ומכל מקום הוצרך ללמוד מהפסוק לחייב תוספת שביעית גם בזמן שאין בית המקדש קיים, ולפי זה מקורו של רבי עקיבא שמותר לחרוש בשביל נטיעות הוא מההלכה.

אולם הפני יהושע (בתוספות שם) כתב, שבגמרא (תענית ג. ירושלמי פ״א ה״ה) מבואר שרבי עקיבא לא קיבל את ההלכה למשה מסיני לענין ניסוך המים[כו], ואם כן לשיטתו אין לומר שההלכה נאמרה רק לזמן שבית המקדש קיים, שהרי בגמרא מבואר שלא נאמר מפורש בהלכה שתוספת שביעית נוהגת רק בזמן שבית המקדש קיים, אלא רק משום שבהלכה זו נאמר גם ניסוך המים שנוהג רק בזמן שבית המקדש קיים, אנו אומרים שגם תוספת נוהגת רק בזמן שבית המקדש קיים, אבל לרבי עקיבא שלא נאמר הלכה לענין ניסוך המים אין לנו מקור לומר שההלכה נאמרה רק לזמן שבית המקדש קיים. ואם כן על כרחך שרבי עקיבא לא קיבל הלכה גם לענין תוספת שביעית, ושוב קשה לשיטת רבי עקיבא מהו טעם ההיתר לחרוש בנטיעות בתוספת שביעית.

לרבי עקיבא מותר בנטיעות משום שנחשב ׳אוקמיה אילנא׳

ובמלאכת שלמה (על המשנה שם) כתב, שהטעם שלרבי עקיבא מותר לחרוש בשביל נטיעות הוא משום שאם לא יחרוש בשבילם הם יתייבשו, ואם כן החרישה נעשית רק כדי ׳לאוקומי אילנא׳ שהיא מותרת אף בשביעית עצמה, כמבואר בגמרא בעבודה זרה (נ:).

ומצינו כן בשיטה לתלמיד הר״י מפריש (מו״ק ד. ד״ה וקרא) וז״ל ׳וממילא שרי רבי עקיבא ילדה, דקסבר אוקמיה אילנא הוא׳.

אך הקשו (שו״ת אגרות משה יו״ד ח״ג סי׳ קל, שו״ת מנחת שלמה תנינא ב - ג, סי׳ קטז) על כך, שאם כן גם בשביעית עצמה צריך להיות מותר לחרוש בעשר נטיעות, ומדוע לרבי ישמעאל צריך הלכה למשה מסיני להתיר בתוספת שביעית[כז]. אלא על כרחך שחרישה זו משביחה את האילן, ואין זה נחשב ׳לאוקמי אילנא׳[כח].

אולם מצינו בתוספות (תענית ג. ד״ה עשר) שכתבו שטעם ההיתר לחרוש בנטיעות הוא משום שנחשב ׳לאוקמי אילנא׳, וכעין זה כתב גם בתוספות רי״ד (מו״ק ג: ד״ה עשר). וביאר במנחת שלמה (שו״ת ח״א סי׳ נא) שכוונתם שהאיסור בתוספת שביעית הוא רק לצורך שביעית, אבל כשחורש

[כד] **ובגדר** תוספת שביעית ראה להלן בהרחבה (אות ג).

[כה] **ובכפות** תמרים (שם) כתב וז״ל ׳יש לומר כיון דתוספת נאמר בקרא, החילוק שמחלקים בין זקנות לנטיעות הוא מכלל תורה שבעל פה, וזה לא נקרא הלכה למשה מסיני, דלא נקרא הלכה למשה מסיני אלא מידי דלית ליה רמז בקרא׳, עכ״ל, והדברים צריכים ביאור. וראה בספר משנת יוסף על מסכת שביעית (פ״א מ״ח בתוספות אחרונים) שעמד על ביאור הדברים.

[כו] **וכן** כתב בשיטה לתלמיד הר״י מפריש (מו״ק ד. ד״ה וקרא).

[כז] **וראה** במנחת שלמה (שו״ת תנינא ב - ג סי׳ קטז) שכתב שיש לומר שבשביל שלא יתייבשו הנטיעות אין צורך לחרוש את כל הבית סאה, אלא רק כדי צרכן, ובהלכה למשה מסיני נתחדש שמותר לחרוש את כל הבית סאה בשביל הנטיעות. אך כתב שפירוש זה דחוק.

[כח] **ובמנחת** שלמה (שו״ת ח״א סי׳ נא אות ח) כתב בתחילה, שההיתר לעשות מלאכה כדי ׳לאוקמי אילנא׳ הוא רק במלאכות דרבנן ולא במלאכות דאורייתא, ולכן אין להתיר לחרוש בנטיעות מטעם שעושה ׳לאוקמי אילנא׳, כיון שחרישה היא מלאכה דאורייתא. אמנם בסוף דבריו כתב שאף מלאכות דאורייתא התירו כדי ׳לאוקמי אילנא׳.

אהח18/06/2018

בשביל הנטיעות שלא יתייבשו אינו עושה בשביל שנת השביעית אלא בשביל שיתקיימו עכשיו, וזה לא נאסר בתוספת.

ולפי זה מבואר הטעם שמותר לחרוש בנטיעות בתוספת שביעית אף לדעת רבי עקיבא שלא נתקבלה הלכה למשה מסיני, והיינו משום שלא נאסרה חרישה בתוספת אלא לצורך שנת השביעית[כט]. אלא שאם כן צריך לבאר דעת רבי ישמעאל שמצריך הלכה למשה מסיני להתיר חרישה בנטיעות, הרי אינו חורש לצורך שנת השביעית אלא כדי שלא יתייבשו עכשיו.

וביארו אחרונים[ל], שדווקא לדעת רבי עקיבא שמקור חיוב תוספת שביעית הוא מהפסוק 'בחריש ובקציר תשבות', גדר האיסור הוא שאסור לחרוש בשישית את חרישת שנת השביעית, וכלשון הגמרא 'חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית', והיינו שאסור לחרוש בערב שביעית לצורך שנת השביעית, ולכן גם בלא הלכה למשה מסיני אין לאסור חרישה בשביל נטיעות שכן אינו חורש לצורך שנת השביעית, אולם לדעת רבי ישמעאל שהאיסור עצמו נלמד מהלכה למשה מסיני, הגדר הוא שחל איסור על עצם הזמן של שנת השישית כדי להוסיף על שנת השביעית, ואף אם אינו עושה לצורך שנת השביעית אסור, ולכן לולא שנתחדש בהלכה שמותר לחרוש בשביל נטיעות היה אסור אף שאינו עושה בשביל שנת השביעית[לא].

לרבי עקיבא מותר בנטיעות רק מפסח או מעצרת

ובמנחת שלמה (שם) כתב ליישב לפי המבואר בגמרא במועד קטן שם, שלדעת רבי ישמעאל ישנם ב' זמנים לאיסור תוספת שביעית: א. שלושים יום קודם לשביעית, ובזמן זה האיסור הוא מהתורה מהלכה למשה מסיני. ב. מפסח או מעצרת של שנה ששית, ובזמן זה האיסור הוא מדרבנן, וכמו כן יש לומר בדעת רבי עקיבא שהאיסור מהתורה שנלמד מהפסוק, הוא רק שלושים יום קודם ראש השנה, כמו שמצינו בכל מקום ששלושים יום בשנה חשוב שנה, ומדרבנן תיקנו שלא לעבוד בקרקע מפסח ועצרת[לב]. ולפי זה יש לומר שרבי עקיבא סובר שרבנן לא תיקנו לאסור מפסח ועצרת אלא באילנות זקנות ולא בנטיעות, ונמצא שנטיעות אסורות רק שלושים יום קודם ראש השנה, ולכן פירש רבי עקיבא במשנה שם אימתי נקראו נטיעות שאינן אסורות אלא רק שלושים יום קודם ראש השנה. ומה שנאמר במשנה בשביעית (פ"א מ"א) שמותר לחרוש בנטיעות עד ראש השנה, הוא להלכה שקיי"ל כרבי ישמעאל שסובר שבהלכה למשה מסיני נאמר שעשר נטיעות מותרות עד ראש השנה[לג].

ב. זמן התוספת

זמן התוספת מהתורה ומדרבנן לדעת רבי ישמעאל

במסכת שביעית (פ"א מ"א) שנינו 'עד אימתי חורשין בשדה האילן ערב שביעית, בית שמאי אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי, ובית הלל אומרים עד העצרת, (פ"ב מ"א) עד אימתי חורשין בשדה הלבן ערב שביעית וכו' בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד עצרת. והובאו משניות אלו בגמרא במועד קטן (ג:).

וברש"י (שם ד"ה כל זמן) מבואר שטעם האיסור מפסח ומעצרת הוא משום שעד זמנים אלו החרישה מועילה לפירות שגדלו בשנה השישית, אבל מפסח ועצרת אין החרישה מועילה לשנה השישית, ונחשב כמתקן לצורך פירות שביעית. והראשונים (ר"ה ט: תוספות ד"ה ומותר, ריטב"א ד"ה והקשה) הביאו שבירושלמי (שביעית פ"א ה"א) נאמר טעם זה.

ומבואר בגמרא (שם) שלדעת רבי ישמעאל האיסור לחרוש מפסח ועצרת, הוא רק מדרבנן, אבל מהתורה הזמן המחויב בתוספת שביעית הוא שלושים יום קודם ראש השנה, שכך נאמר בהלכה למשה מסיני[לד].

זמן התוספת מהתורה לדעת רבי עקיבא

ולדעת רבי עקיבא שתוספת שביעית לא נאמרה בהלכה למשה מסיני אלא בפסוק 'בחריש ובקציר תשבות', לא נתבאר בגמרא כמה זמן צריך להוסיף על השביעית, ובפסוק עצמו גם לא נתפרש שיעור הזמן, אלא רק שיש דין תוספת לשנה השביעית.

ולפי משמעות לשונו של רבי עקיבא שהאיסור הוא מחמת שהחרישה נכנסת לשביעית, שפירושו הוא שהחרישה מועילה לשביעית כמו שפירש רש"י (ר"ה ט. ד"ה חריש), יש לדון שהאיסור מהתורה אינו תלוי בזמן מסוים, אלא כל חרישה שמועילה לשנת השביעית אסורה אף קודם שלושים יום לפני ראש השנה.

אולם ברש"י (סוכה לד. ד"ה עשר, מו"ק ד"ה קראי) ובריטב"א (ר"ה ט. ד"ה אלא) מבואר שאף לרבי עקיבא זמן התוספת מהתורה הוא רק שלושים יום קודם ראש השנה[לה]. וצריך ביאור מהיכן למדנו שהזמן הוא שלושים יום, הרי בפסוק לא נאמר זמן[לו].

טעם שיעור התוספת שלושים יום

וצריך לומר שרק חרישה הנעשית בתוך שלושים יום מועילה לשנת השביעית, ולכן האיסור הוא בשלושים יום קודם ראש השנה. וכן כתב הריטב"א שם וז"ל 'חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, פירוש שהיא מועלת לשביעית וזה מן התורה שלשים יום קודם שביעית'.

וכן כתב הר"ש (שביעית פ"א מ"ד ד"ה אין) וז"ל 'תניהו ענין לחרישה של ערב שביעית הנכנס לשביעית כגון הנך ל' יום לפני ר"ה דמהניא ההיא חרישה בשביעית'.

וכן מבואר בדברי הרמב"ם שכתב 'עבודת הארץ בשנה ששית שלשים יום סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה מסיני, מפני שהוא מתקנה לשביעית', ומבואר שרק עבודת הקרקע הנעשית בתוך שלושים יום מועילה לשנת השביעית.

ובתוספות (מו"ק ד. ד"ה אלא) כתבו ששיעור שלושים יום לא נאמר בפסוק, אלא אומד חכמים הוא[לז], וביאר באגרות משה (שו"ת יו"ד ח"ג סי' קל) שחכמים אמדו שבתוך שלושים יום החרישה מועילה לשנת השביעית.

אך אם כן קשה, שהרי נתבאר לעיל שבירושלמי ובראשונים כתבו שהטעם שרבנן אסרו לחרוש מפסח ועצרת הוא משום שמזמנים אלו החרישה אינה מועילה לשישית, ולכאורה כוונת הדברים היא שכיון שהחרישה אינה מועילה לשישית על כרחך היא נעשית לצורך שביעית, ולכן היא אסורה מפסח ועצרת, ואם כן איך כתבו הראשונים שרק משלושים יום קודם לשביעית החרישה נעשית לצורך שביעית.

ובאגרות משה כתב, שמפסח ועצרת אין החרישה מועילה לשביעית באופן הראוי להאסר, אלא שרבנן אסרו כל חרישה שאינה מועילה לשישית, משום שהיא נראית חרישה לצורך שביעית. וכיון שמפסח ועצרת אין החרישה מועילה לשישית אסרוה רבנן.

ואכן מלשון הר"ש (שם פ"ב מ"א ד"ה ליטע) והתוספות (ר"ה ט: ד"ה ומותר) ורבינו עובדיה מברטנורא (שם פ"א מ"א ד"ה עד) משמע שהאיסור מפסח ועצרת הוא רק משום ש'מחזי כמתקן שדהו לצורך שביעית', ולא משום שבאמת מתקן לצורך שביעית.

ובריטב"א (שם ט. ד"ה אלא) כתב, 'חריש של ערב שביעית הנכנסת לשביעית, פירוש שהיא מועלת בשביעית וזה מן התורה שלשים יום קודם שביעית, וחכמים הוסיפו בשדה לבן מן הפסח ובשדה אילן מן העצרת דבהכי מועילין בשביעית', הרי שאף שבתחילה כתב שהאיסור מהתורה הוא משום שהחרישה מועילה לשביעית ואסרו רק שלושים יום, מכל מקום כתב שחכמים הוסיפו מפסח ועצרת משום שהחרישה מועילה בשביעית, ועל כרחך צריך לפרש שהתועלת של החרישה מפסח ועצרת עד שלושים יום קודם ראש השנה אינה חשובה להיות אסורה מהתורה, ורק חכמים אסרוה[לח].

כט. וכן כתב באבי עזרי (שמיטה ויובל פ"א ה"א).

ל. אגרות משה (שם) ואשר לשלמה (שביעית פ"א מ"ו).

לא. וראה להלן (אות ג) בגדר תוספת שביעית.

לב. אמנם ראה להלן (אות ב) שיש מחלוקת ראשונים מהו זמן התוספת לדעת רבי עקיבא, והובאו בארוכה כל דברי הראשונים והאחרונים בענין זה.

לג. ולהלן (אות ב) הובאו עוד דרכים לבאר את דעת רבי עקיבא בטעם ההיתר לחרוש בעשר נטיעות קודם ראש השנה.

לד. מלשונו של רבי יצחק בגמרא (שם) 'כי גמירי הלכתא שלשים יום לפני ראש השנה', משמע שבהלכה נאמר שזמן התוספת הוא שלושים יום, וכן כתב להדיא הרמב"ן (ר"ה ט: ד"ה וראיתי), אולם ראה להלן שבדעת רש"י יש לפרש שלא נאמר מפורש להוסיף שלושים יום.

לה. אולם במשנה ראשונה (שביעית פ"א מ"א) דקדק מדברי רבינו עובדיה מברטנורא (שם) שלדעת רבי עקיבא אסור מהתורה מפסח ומעצרת, שכתב בפירושו על דברי המשנה שם שאין חורשין מפסח ומעצרת כיון 'שצריך להוסיף משנה ששית על השביעית באיסור עבודת הארץ ולקמן ילפינן לה מקראי', ומשמע שהאיסור מפסח ומעצרת נלמד מהפסוקים שהובאו בסוף הפרק שם. והיינו שהאיסור הוא מהתורה. וכן משמע מדברי הרמב"ם בפירוש המשנה שם. וראה בחזון איש (סי' יז ס"ק יב) שכתב בתחילה שיש לומר שלרבי עקיבא אסור מהתורה מפסח בשדה לבן ומעצרת בשדה אילן. אך כתב שכיון שבגמרא במועד קטן מבואר שרק שלושים יום קודם ראש השנה אסור מהתורה, אין לעשות מחלוקת בדבר זה, וצריך לומר שגם רבי עקיבא סובר שאין איסור מהתורה קודם שלושים יום, כיון שהוא זמן מופלג קודם שביעית.

לו. ובערוך לנר (ר"ה ט. ד"ה בגמרא חריש) כתב שיש לומר שרבי עקיבא סבר שבהלכה למשה מסיני נאמר שזמן התוספת שלושים יום.

לז. כן ביאר המהרש"א (שם) את דבריהם.

לח. ומצינו בריטב"א (ר"ה ט: ד"ה והקשה) שכתב 'שאף חכמים שאסרו בחרישה בשדה לבן מן הפסח ובשדה אילן מן העצרת, שיערו חכמים דבהכי אפשר דמהני בשביעית, אלא שהתורה לא אסרה אלא פעולה הניכרת לגמרי בשביעית'.

דברי רש״י והרמב״ם בטעם שתוספת שלושים יום

ומצינו טעם נוסף שזמן התוספת הוא שלושים יום קודם ראש השנה, בדברי רש״י (ר״ה י: ד״ה צריך) שכתב וז״ל ׳שלשים לקליטה, ושלשים לתוספת, כרבי אליעזר׳, עכ״ל, מבואר בדבריו שזמן התוספת שלושים יום הוא משום ששלושים יום בשנה חשובים שנה, והיינו דווקא לדעת רבי אליעזר ששלושים יום בשנה חשובים שנה, כמבואר בגמרא שם, אבל לדעת רבי מאיר שיום אחד בשנה חשוב שנה, שיעור התוספת הוא יום אחד בלבד[לט]. והרמב״ן (ר״ה ט: ד״ה ואיתי) הקשה על דבריו שהרי בהלכה למשה מסיני נאמר שזמן התוספת הוא שלושים יום, ואין זה שייך למחלוקת רבי מאיר ורבי אליעזר כמה ימים חשובים שנה.

אך כדברי רש״י מתבאר גם מדברי הרמב״ם בפירוש המשניות (שביעית פ״ב מ״ו) שכתב וז״ל ׳וכל התנאים מודים שצריך שתעלה לו שנה קודם שנת השמטה ואז מותרת אותה נטיעה בערב שביעית, ובזה הם חלוקים, תנא קמא סובר יום אחד בשנה חשוב שנה. רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון סוברים שלשים יום בשנה חשובים שנה׳, עכ״ל. ומבואר ששיעור התוספת הוא שנה, ואם יום אחד בשנה חשוב שנה די בתוספת יום אחד כדי שתעלה לו שנה לתוספת, ואם שלושים יום בשנה חשובים שנה צריך להוסיף שלושים יום קודם ראש השנה כדי שתעלה לו שנה לתוספת[מ].

ועל קושיית הרמב״ן שהרי בהלכה למשה מסיני נאמר שזמן התוספת הוא שלושים יום, כתב באגרות משה (שו״ת יו״ד ח״ג סי׳ קל) שרש״י סבר שבהלכה לא נאמר שצריך להוסיף שלושים יום, אלא נאמר להוסיף זמן שיש לו חשיבות של שנה[מא]. ועוד יש לומר שרבי מאיר סבר כרבי עקיבא שחיוב תוספת נלמד מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳, ולא כתוב בפסוק כמה הוא זמן התוספת, והבינו חז״ל שזמן התוספת הוא שנה[מב], ולרבי מאיר שיום אחד חשוב שנה, זמן התוספת הוא יום אחד בלבד.

אחת18/06/2018

מקור לדברי רש״י והרמב״ם

והביאו[מג] מקור לדברי רש״י והרמב״ם ששיעור התוספת הוא שנה, מדברי התורת כהנים (פרשת בהר פרשא א) על פי פירוש הגר״א שם, שכך איתא שם ׳ומנין לשלושים יום לפני ראש השנה הרי הן ככל השנה, תלמוד לומר ובשנה השביעית שבתון יהיה לארץ׳. ופירש הגר״א שהיינו שלושים יום לפני ראש השנה שהם נחשבים כמו השנה שאחריה, ולומדים דבר זה מדכתיב ׳ובשנה השביעית׳, ולא כתיב ׳ובשביעית׳ לרבות שנה שקודם שביעית שיהיה דינה כמו שביעית, והיינו בשלושים יום קודם ראש השנה ולכך קורא להם הפסוק שנה משום ששלושים יום בשנה חשוב שנה. ומבואר שדין התוספת הוא להוסיף שנה, אלא ששלושים יום בשנה חשובים שנה, ואם כן לרבי מאיר שיום אחד בשנה חשוב שנה אין צריך להוסיף אלא יום אחד[מד].

הוכחות המנחת שלמה שאין שיעור תוספת יום אחד

ובמנחת שלמה (שו״ת תנינא ב - ג סי׳ קטן) הקשה על דברי רש״י והרמב״ם שלדעת רבי מאיר שיעור התוספת הוא רק יום אחד, שהרי בגמרא (מו״ק ד.) מבואר שנתקבלה הלכה למשה מסיני להתיר חרישה בעשר נטיעות בתוספת שביעית, וטעם ההיתר הוא משום שאם לא יחרוש בהם בזמן התוספת הם ינזקו ויופסדו, ואם התוספת היא רק יום אחד, מדוע התירו לחרוש בהם, וכי מניעת חרישה ביום אחד בלבד תגרום להפסדם[מה].

ועוד הקשה (שם), שאם התוספת הוא מדין שלושים יום בשנה חשובים שנה, יועיל מקצת היום מדין מקצת היום ככולו ואין צריך להוסיף שלושים יום שלמים אלא די בכ״ט יום ומקצת, ולא משמע כן מסתימת דברי הגמרא, שלא נזכר בשום מקום שאין צריך שלושים יום שלמים. ועוד קשה, שלרבי מאיר שיום אחד בשנה חשוב שנה יועיל גם מקצת יום של ערב שביעית מדין מקצת היום ככולו, והיינו שעה קלה לפני תחילת ראש השנה של שביעית, והרי בזמן זה אסור לעשות מלאכה מדין תוספת יום טוב ומה נתחדש בדין תוספת שביעית[מו].

דברי התוספות במועד קטן שלכולי עלמא יש תוספת משהו

בתוספות במועד קטן (ד. ד״ה מה) מצינו שיש שיעור נוסף לזמן תוספת שביעית מלבד השיעורים שנאמרו במשנה ובגמרא הנ״ל. שהנה בגמרא שם הובאו דברי רבי יוחנן שאמר בדעת רבן גמליאל שאין חיוב תוספת שביעית מהתורה, ולכן אין איסור לעשות מלאכה שלושים יום קודם שביעית, ומשום שלומדים בגזירה שוה ׳שבת שבת, משבת בראשית, מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין, אף כאן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין׳, ומר בר רב אשי חולק עליו שאף לרבן גמליאל תוספת שביעית היא חיוב מהתורה.

וכתבו התוספות (שם), שאף לדברי רבי יוחנן שאין חיוב מיוחד של תוספת שלושים יום קודם שביעית, מכל מקום אינו יכול לעשות מלאכה בקרקע עד תחילת שנת השביעית ממש, כיון ששביעית הוקשה לשבת ויום טוב, וכמו שבשבת חייב להוסיף מחול על הקודש וחל דין תוספת שבת בערב שבת סמוך לתחילת השבת, כך לגבי שביעית חל דין תוספת סמוך לתחילת שנת השביעית, וצריך לפרוש ממלאכה בערב שביעית בסוף היום לפני ליל ראש השנה של שביעית[מז]. וחיוב זה הוא לכולי עלמא, ולא נחלקו בגמרא שם אלא האם יש דין תוספת מיוחד לשנת השביעית להוסיף שלושים יום[מח].

ולפי זה פירשו התוספות את דברי רבי יוחנן בדעת רבן גמליאל (שם) שלומדים שביעית משבת בגזירה שוה ׳מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין, אף כאן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין׳, שאין כוונתו

[לט] **כך** למד הרמב״ן (ר״ה ט: ד״ה ואיתי) מדברי רש״י. וראה בנודע ביהודה (שו״ת מהדו״ק יו״ד סי׳ פז) שכתב מדעת עצמו לדקדק כן מדברי רש״י, אולם צריך ביאור מדוע לא הביא מדברי רש״י בקטע הבא (ר״ה ד״ה לעולם) שכתב להדיא שלדברי רבי מאיר שיעור התוספת הוא יום אחד בלבד, וגם בלשון הרמב״ן (שם) שכתב ׳ומראין דבריו של רש״י דרבי אליעזר הוא דאית ליה תוספת שביעית שלשים, אבל לרבי מאיר לית ליה תוספת אלא יום אחד שהוא חשוב שנה׳, משמע שלא כתוב כן להדיא בדברי רש״י אלא רק ׳מראין דבריו של רש״י׳, ולכאורה כוונתו שכך מדוקדק מדברי רש״י בתחילה שכתב שדווקא לרבי אלעזר שעור התוספת הוא שלושים יום. וצריך ביאור מדוע לא הוציא כן מדברי רש״י המפורשים (בד״ה לעולם) שלרבי מאיר שיעור התוספת הוא שלושים יום.

[מ] **וכן** משמע בלשון התוספות ביבמות (פג. ד״ה לדברי, בסוף דבריהם), וז״ל ׳ושייר שלשים של התוספת הנחשבין שנה׳.

[מא] **ובספר** דבר השמיטה (שביעית פ״ב מ״ו) כתב שרש״י לשיטתו שמבואר בדבריו בעבודה זרה (נ: ד״ה עד) שתקנת חכמים היא להוסיף שלושים יום, ואם כן יש לומר שלדעת רבי מאיר שיום אחד בשנה חשוב שנה קבעו יום אחד לתוספת.

[מב] **וכתב** האגרות משה שהתוספת צריכה להיות חשובה כמו עיקר הקדושה, וכיון שקדושת שביעית נוהגת שנה שלימה, צריך להוסיף זמן שיש לו חשיבות שנה, וכן בתוספת שבת ויום טוב שהזמן הוא יום אחד צריך להוסיף מקצת יום שיש לו חשיבות של יום. ולפי זה מבואר היטב שרבי עקיבא לומד תוספת שבת ויום טוב מתוספת שביעית, אף שזמן תוספת שביעית הוא שלושים יום וזמן תוספת שבת ויום טוב הוא רק זמן מועט ביום, והיינו משום שיסוד הדין הוא להוסיף כעין הקדושה, ובשביעית התוספת היא שנה כעין הקדושה עצמה, ובשבת ויום טוב התוספת היא יום אחד כעין הקדושה עצמה.

[מג] **שביעי** קדש (שביעית סי׳ א אות לג) ושלמי יוסף (הערות לדף י:).

[מד] **אמנם** המפרשים האחרים על התורת כהנים שם (ראב״ד, קרבן אהרן, ועוד) פירשו באופן אחר, ולפי פירושם אין משם מקור לדברי רש״י והרמב״ם. וראה בקרבן אהרן שם שכתב שפירות שהשרישו שלושים יום קודם ראש השנה של שביעית, הם קדושים בקדושת שביעית כמו פירות שגדלו בשביעית עצמה. ותמהו על דבריו (מנחת שלמה שביעית פ״א מ״א ד״ה אולם, שביעי קדש סי׳ א אות לג) שבמשנה בשביעית (פ״ב מ״ז) שנינו ׳האורז והדוחן והפרגין והשומשמין שהשרישו לפני ראש השנה וכו׳ מותרין בשביעית׳, ומשמע שאם השרישו לפני ראש השנה אין בהם קדושת שביעית אף אם השרישו בתוך שלושים יום הסמוכים לשביעית. והיינו משום שרק האיסור לעבוד בקרקע נוהג בתוספת שביעית, אבל אין קדושת שביעית אלא בפירות שגדלו בשביעית עצמה.

[מה] **ויש** להוסיף בקושיא לפי מה שיובא להלן שלרבי מאיר אין צריך להוסיף יום שלם כיון שמקצת היום ככולו, ונמצא שהתוספת מחייבת רק שעה קלה לפני ראש השנה, ואם כן ודאי שאי אפשר לומר שמניעת חרישה בזמן מועט כל כך תגרום הפסד לנטיעות.

[מו] **אולם** ראה להלן שיש כמה אופנים שהמלאכות אסורות רק מדין תוספת שביעית ולא מדין תוספת יום טוב. ואם כן יש לומר שההלכה באה לאסור באופנים אלו מדין תוספת שביעית. אמנם לפי מה שכתבו התוספות (מו״ק ד. ד״ה מה) שמדין תוספת שביעית עצמו אסור לעשות מלאכה בערב ראש השנה של שביעית סמוך לשקיעה אף בלא הלכה למשה מסיני, ודאי אי אפשר לומר שלרבי מאיר זמן התוספת שנתחדש בהלכה הוא רק יום אחד ומועיל מקצת היום מדין מקצת היום ככולו, שהרי גם בלא ההלכה צריך להוסיף משהו לפני השקיעה שעולה לו לקיום יום אחד מדין מקצת היום, ולא נתחדש כלום בהלכה.

[מז] **ובשיעור** זמן זה לגבי תוספת שבת, כתבו התוספות (ביצה ל. ד״ה דהא) שלא נתברר שיעורו. וכן כתב הרא״ש (יומא פ״ח סי׳ ח) וז״ל ׳דלא סגי בתוספת כל דהו, אלא שלא נתברר שיעורו, וצריך לפרוש קודם בין השמשות מעט׳, עכ״ל. אמנם התוספות הרא״ש (מו״ק שם ד״ה מה) הביא בשם הראב״ד שמעיקר הדין התוספת היא בבין השמשות אלא שצריך להפסיק מעט קודם בין השמשות כדי שלא יכנס לספק. ולהלכה ראה במשנה ברורה (סי׳ רסא ס״ק כב - כג) שכתב ׳ומי שמחמיר על עצמו ופורש עצמו ממלאכה חצי שעה או על כל פנים שליש שעה קודם שקיעה אשרי לו דהוא יוצא בזה ידי שיטת כל הראשונים׳. ובלשון התוספות במו״ק (שם) שכתבו שלכולי עלמא צריך להוסיף מעט זמן קודם שביעית כמו בתוספת שבת, משמע שהשיעור הוא כמו בתוספת שבת והיינו זמן מועט בסוף היום קודם בין השמשות. אולם הר״ש סרילאי הביא את דברי התוספות שם בזה״ל ׳וכי ההוא שיעורא נמי מודה רבן גמליאל שצריך נמי להוסיף בשביעית כגון יום אחד׳ עכ״ל. ומבואר שנקט שזמן התוספת המועטת בשביעית הוא יום אחד, ובמנחת שלמה (שביעית פ״א מ״א ד״ה ועיין) ביאר שטעמו הוא משום שלגבי שביעית שזמנה הוא שנה שלימה לא נחשב תוספת בפחות מיום אחד, אך בדברי התוספות לא משמע כדבריו.

[מח] **וכן** כתב במאירי (ג: ד״ה ולא), אך מדבריו מבואר שמהדרשה המובאת בגמרא ביומא (פב.) אנו לומדים שבכל מקום שכתוב ׳שבת׳ מוסיפים מחול על הקודש, ובכלל זה גם שביעית שכתוב בה ׳שבת לה׳׳, אולם בתוספות (מו״ק שם) אין הכרח שמדרשה זו בלבד יש לחייב תוספת בשביעית, אלא שכיון שבשבת יש חיוב תוספת ורבי יוחנן למד שביעית משבת בגזירה שוה כמבואר בגמרא במועד קטן שם, ממילא מוכרח שגם בשביעית יש חיוב תוספת כמו בשבת.

שאין דין תוספת כלל, אלא שאין זמן מרובה של שלושים יום, ורק זמן מועט בסוף היום קודם תחילת השבת והשביעית.

ובתוספות הרא"ש (שם ד"ה מה) כתב בשם הראב"ד, שעיקר חיוב תוספת בשבת ויום טוב הוא בבין השמשות, שאף שהוא ספק לילה, חל בו דין תוספת לאוסרו בתורת ודאי כדי להוסיף מחול על הקודש, אלא שצריך להפסיק מעט קודם בין השמשות כדי שלא יכנס לספק, אבל דין תוספת בעצמו אינו חל קודם בין השמשות, וזה הפירוש בדברי רבי יוחנן שנאמרה גזירה שוה 'שבת שבת, משבת בראשית, מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין, אף כאן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין', והיינו, שכמו בשבת בראשית אין דין תוספת קודם בין השמשות, כך בשביעית אין תוספת קודם בין השמשות.

ובריטב"א (שם ד"ה מה) פירש, שאף שיש דין תוספת בשבת, מכל מקום מכך שהוצרכה התורה לכתוב דין תוספת בפסוק מיוחד דכתיב 'תשבתו שבתכם', משמע שמהפסוק 'שבתון' אי אפשר ללמוד דין תוספת משום שלשון 'שבתון' אינו אלא בשבת עצמה בלא תוספת כלל, ואם כן הגזירה שוה באה ללמדנו שגם לשון 'שבת' שכתוב לגבי שביעית אינו כולל אלא את שנת השביעית עצמה בלא תוספת כלל.

אולם התוספות (ר"ה ט. ד"ה ורבי) פירשו, שרבי יוחנן סובר בדעת רבן גמליאל שגם בשבת ויום טוב אין חיוב תוספת כלל[מט], וכפשטות לשונו 'מה שבת היא אסורה ולפניה ולאחריה מותרין'.

איחח18/06/2018

נפקא מינה בין תוספת מדין יום טוב לתוספת מדין שביעית

ועל דברי התוספות במועד קטן הקשו האחרונים[נ], מה נפקא מינה שיש חיוב לפרוש ממלאכה בערב שביעית סמוך ללילה מדין תוספת שביעית, הרי כל מלאכה שאסורה בשביעית אסורה גם ביום טוב, ואם כן גם בלא דין תוספת שביעית, אסור לעשות מלאכה באותו זמן הסמוך לליל ראש השנה של שביעית, מדין תוספת יום טוב של ראש השנה.

ומצינו באחרונים כמה תירוצים לקושיא זו.

בחמדת שלמה (או"ח סי' לה אות ו) תירץ שלפי שיטת הרמב"ם (יום טוב פ"א ה"ד) שמותר מהתורה לקצור ביום טוב לצורך אוכל נפש, יש חידוש בדברי התוספות שמדין תוספת שביעית אסור לקצור קודם ראש השנה.

עוד תירץ, שיש נפקא מינה לענין עשיית מלאכה שאין צריכה לגופה, שפטור משום שבת וחייב משום שביעית, כמבואר בתוספות שם (יג. ד"ה נטייבה).

במצפה איתן (מו"ק שם) הוסיף נפקא מינה גם במלאכה שמקלקלת את השדה, שהמקלקל בשבת אינו חייב משום שאין זו מלאכת מחשבת כמבואר בגמרא (חגיגה י.), אבל בשביעית חייב לפי מה שכתבו התוספות (שם) שאין צריך מלאכת מחשבת בשביעית.

המקדש דוד (שביעית סי' נד) תירץ לפי דברי המנחת חינוך (מצוה שכו סק"א) שעשיית מלאכה בשביעית על ידי נכרי אסורה מן התורה משום שביתת שדהו, אבל בשבת ויום טוב אין איסור מהתורה לומר לנכרי לעשות מלאכה, שלפי זה נמצא שמדין תוספת שביעית אסור מהתורה לומר לנכרי לעשות מלאכה בקרקע קודם ראש השנה, אבל מדין תוספת שבת ויום טוב אין איסור מהתורה לומר לנכרי לעשות מלאכה.

עוד מצינו לבאר את דברי התוספות (שו"ת שואל ומשיב מהדורא ד ח"ג סי' קכה) שסברו כדעת המהרי"ל (סי' לג) שביום טוב של ראש השנה אין חיוב להוסיף מחול על הקודש[נא], ולכן הוצרכו לחדש שבערב ראש השנה של שביעית אסור לעשות מלאכה בקרקע מדין תוספת שביעית.

אם יש חיוב תוספת משהו בזמן הזה

והנה בגמרא שם מבואר שלדעת רבי ישמעאל חיוב תוספת שביעית נתקבל בהלכה למשה מסיני והוא נאמר רק לזמן שבית המקדש קיים. וכן פסק הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"ג ה"א). ויש לדון שאמנם אין חיוב תוספת שלושים יום בזמן שאין בית המקדש קיים, אבל יש חיוב תוספת בערב שביעית מעט זמן קודם תחילת שנת השביעית כמו בתוספת שבת ויום טוב, לפי דברי התוספות הנ"ל שדין התוספת שנאמר בשבת ויום טוב נאמר גם בשביעית, והרי דין זה נאמר גם בזמן שאין בית המקדש קיים[נב].

אולם מלשון הרמב"ם (שם) 'ובזמן שאין מקדש מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה כדין תורה', משמע שאין חיוב להוסיף כלום, ומותר לעבוד עד ראש השנה ממש. אלא ששיטת הרמב"ם היא שאף בשבת ויום טוב אין חיוב תוספת מהתורה כלל (כמבואר בבית יוסף או"ח סי' רסא ד"ה והרמב"ם בפרק), ואם כן פשוט שגם בשביעית אין חיוב תוספת אלא רק מה שנתחדש בהלכה למשה מסיני בזמן שבית המקדש קיים.

אם דברי התוספות נפסקו להלכה

ובמנחת שלמה (שביעית פ"א מ"א ד"ה ועיין) כתב, שמסתימת הפוסקים נראה שלא פסקו להלכה כדברי התוספות שיש חיוב תוספת מועטת בערב שביעית כמו בשבת, וביאר לפי מה שהעלה הפרי מגדים (סי' רסו משבצות זהב סק"ו) שאף שבשבת חייב אדם גם על שביתת בהמתו מכל מקום בתוספת שבת אין חיוב שביתת בהמתו, כיון שדין התוספת נאמר רק על שביתת האדם עצמו ולא על שביתת אחרים, ולפי זה יש לומר שכיון שעיקר החיוב בשביעית הוא שהקרקע תשבות ממלאכה, ואינו חיוב על האדם שישבות בשביעית, לא שייך בזה דין תוספת של שבת ויום טוב, שהרי אפילו בשבת עצמו אין דין תוספת על חיוב שביתת אחרים. ונמצא שכל דין התוספת של שבת ויום טוב לא שייך בשביעית שעיקר חיובה הוא על שביתת הקרקע, ולכן הפוסקים לא הביאו להלכה את דברי התוספות שיש חיוב תוספת מועטת בשביעית כמו בשבת.

עוד הוסיף לבאר, לפי המובא לעיל שהקשה החמדת שלמה מה נפקא מינה שיש חיוב לפרוש ממלאכה בערב שביעית סמוך ללילה מדין תוספת שביעית, הרי גם בלא תוספת שביעית הוא חייב לפרוש ממלאכה באותו זמן מדין תוספת יום טוב של ראש השנה. ותירץ המקדש דוד שיש נפקא מינה שאסור לעשות מלאכה גם על ידי נכרי משום שביתת שדהו, לפי מה שכתב המנחת חינוך (מצוה שכו אות א) שכיון שבשביעית החיוב הוא על הקרקע שתשבות אסור מהתורה שתעשה בקרקע מלאכה גם על ידי נכרי, אבל בשבת ויום טוב אין איסור מהתורה לומר לנכרי לעשות מלאכה.

נמצא שכל הנפקא מינה שיש תוספת מועטת לשביעית, הוא רק לגבי חיוב שביתת הקרקע בשביעית, וכיון שנתבאר בדברי הפרי מגדים הנ"ל שחיוב תוספת שבת הוא רק על שביתת האדם עצמו ולא על שביתת אחרים, ממילא גם אם תוספת זו נאמרה בשביעית, אין בכך נפקא מינה, כיון שתוספת זו אינה מחייבת את שביתת שדהו, שהרי לא נאמר בה אלא תוספת על חיוב שביתה של האדם עצמו בלבד, וכיון שגם בלא דין תוספת שביעית אסור לו לעשות מלאכה סמוך לתחילת ראש השנה של שביעית מדין תוספת יום טוב, נמצא שדין תוספת שביעית אינו מוסיף איסור כלל בזמן זה, ולכן הפוסקים לא הביאו דין זה להלכה.

ביאור הדין שתוספת נוהגת רק בזמן שבית המקדש קיים

והנה בגמרא במועד קטן (ד.) מבואר שלדעת רב אשי אין חיוב תוספת שביעית אלא בזמן שבית המקדש קיים, משום שבהלכה למשה מסיני נאמר גם חיוב ניסוך המים ביחד עם חיוב תוספת שביעית, וכשם שניסוך המים נוהג רק בזמן שבית המקדש כך גם תוספת שביעית נוהגת רק בזמן שבית המקדש קיים. וכן פסק הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"ג ה"א).

ובפשוטו משמע שהחיוב תלוי בבנין בית המקדש עצמו, וכל זמן שאין הבית עומד על תילו אין חיוב מהתורה. אולם מדברי התוספות (ר"ה ט. ד"ה ורבי) והתוספות הרא"ש (מו"ק ד. ד"ה אבל) שכתבו שלדעת רבי שעיקר מצות שביעית אינה נוהגת מהתורה בזמן הזה שאין יושבי ארץ ישראל גרים בה ובטלה קדושתה, אין נפקא מינה בדברי רב אשי שתוספת שביעית אינה

[מט] **וכן** פירשו בדברי הירושלמי (שביעית פ"א ה"א) שהובאה שם גזירה שוה זו ללמד שאין חיוב תוספת בשביעית כמו שאין חיוב תוספת בשבת.

[נ] **חמדת** שלמה (או"ח סי' לה אות ו, הו"ד במצפה איתן בתוספות שם).

[נא] **ובשואל** ומשיב (שם) ביאר את דבריו, שאין רצון הקב"ה שיתחיל הדין קודם ראש השנה. אמנם מסקנת דבריו שלא כדברי המהרי"ל.

[נב] **ויש** לדון שדברי התוספות (מו"ק שם) שיש חיוב תוספת מועטת בשביעית כמו בשבת ויום טוב, נאמרו רק לפי דברי רבי יוחנן בדעת רבן גמליאל (שם) שאין חיוב תוספת שביעית שלושים יום, ולמד כן בגזירה שוה משבת, שלפי זה מוכרח שגם בשביעית יש חיוב תוספת מועטת כמו בשבת, אבל לרבי ישמעאל ורבי עקיבא שיש חיוב תוספת שלושים יום בשביעית, מוכרח ששביעית אינה דומה לשבת לענין תוספת, ואם כן יש לומר שלפי שיטתם תוספת מועטת נאמרה רק בשבת ולא בשביעית. אולם לפי דברי המאירי (ג: ד"ה ולא) שמהדרשה המובאת בגמרא ביומא (פב.) אנו לומדים שבכל מקום שכתוב 'שבת' מוסיפים מחול על הקודש ובכלל זה גם שביעית שכתוב בה 'שבת לה'', מסתבר שלכולי עלמא יש חיוב תוספת מועטת אף בשביעית כדי להוסיף מחול על הקודש.

נוהגת בזמן שאין בית המקדש קיים, כיון שגם עיקר מצות שביעית אינה נוהגת בזמן זה, מבואר שחיוב תוספת תלוי בגלות וקדושת הארץ, ומה שאמרו שהתוספת תלויה בבנין בית המקדש הכוונה היא שבזמן שבית המקדש בנוי חל דין תוספת שביעית כיון שבני ישראל יושבים באדמתם וקדושת הארץ קיימת.

18/06/2018אהח

ולפי זה בזמן שרוב יושבי ארץ ישראל יחזרו לאדמתם שיש קדושת שביעית לדעת הרבה מן הפוסקים, חייבים גם בתוספת שביעית אף אם לא נבנה בית המקדש.

אמנם באבי עזרי (שמיטה ויובל פ"א ה"א) תמה על דברי התוספות, מדוע לא נפרש כפשוטו שמצות תוספת שביעית תלויה בבנין בית המקדש ממש ולא בקדושת הארץ, כמו שמצות ניסוך המים תלויה בבנין בית המקדש עצמו ולא בקדושת הארץ.

ג. גדר התוספת

שנינו בגמרא (ר"ה ט.) 'ודמוסיפין מחול על קודש מנלן, דתניא 'בחריש ובקציר תשבות', רבי עקיבא אומר אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר 'שדך לא תזרע' וגו', אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית'.

האיסור בתוספת משום שמתקן לצורך השנה השביעית

ופירש רש"י (שם ד"ה חריש) 'שלא יחרוש שדה אילן ערב שביעית חריש שיועיל לשביעית'. ומשמע שהאיסור לעבוד בקרקע בתוספת שביעית הוא משום שמתקן את הקרקע לשנה השביעית, וכן כתב רש"י במכות (ח: ד"ה הנכנס)[נג].

וכן כתב הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"ג ה"א) וז"ל 'עבודת הארץ בשנה ששית שלשים יום סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה מסיני, מפני שהוא מתקנה לשביעית', עכ"ל. וכן מבואר בר"ש (שביעית פ"א מ"ד ד"ה אין) שלא נאסר בתוספת אלא מלאכות שמועילות לתיקון הקרקע בשנת השביעית.

וכן מבואר בתוספות ובתוספות הרא"ש[נד] (ר"ה ט: ד"ה ומותר) שכתבו בשם רבינו תם, שלא אסרה תורה בתוספת שביעית אלא מלאכת חרישה, אבל נטיעת אילנות מותרת, וביארו[נה] משום שחרישה מועילה לשנת השביעית, אבל נטיעה אינה נחשבת שמועילה לשנת השביעית שהרי כל אילנות גדלים בשביעית, ובתוספת שביעית נאסרה רק מלאכה שתועיל לקרקע בשנת השביעית.

ומתבאר מדברי הראשונים, שבדין תוספת שביעית לא נתחדש שזמן התוספת עצמו אוסר בעשיית מלאכה, אלא קיום שביתת שנת השביעית אוסר לעשות מלאכה בזמן התוספת, ולכן האיסור הוא רק באופן שהמלאכה מועילה לשנה השביעית.

חילוק בגדר האיסור בין רבי עקיבא לרבי ישמעאל

ויש שכתבו[נו] שיש חילוק בגדר האיסור בין שיטת רבי עקיבא שמקור האיסור הוא מהפסוק 'בחריש ובקציר תשבות', לשיטת רבי ישמעאל שמקור האיסור הוא מהלכה למשה מסיני. שלשיטת רבי עקיבא שהמקור הוא מהפסוק גדר האיסור הוא שאסור לחרוש בששית את חרישת שנת השביעית, וכלשון הגמרא 'חריש הנכנס לשביעית', והיינו משום שהחרישה בששית מתקנת את הקרקע לצורך שביעית, אולם לשיטת רבי ישמעאל האיסור נלמד מהלכה למשה מסיני, הגדר הוא שחל איסור על עצם הזמן של שנת השישית כדי להוסיף על שנת השביעית.

תירוץ הקושיא מנין לר"ע שמותר לחרוש בשביל נטיעות

ולפי זה תירצו את קושיית הטורי אבן (ר"ה ט. ד"ה חריש, הו"ד בתוספות רעק"א למשניות שביעית פ"א מ"ח), לשיטת רבי עקיבא שאיסור חרישה בתוספת שביעית נלמד מהפסוק ולא מהלכה למשה מסיני, מדוע מותר לחרוש בעשר נטיעות עד ראש השנה של שביעית, הרי רבי עקיבא לא קיבל את ההלכה למשה מסיני שמותר לחרוש בעשר נטיעות, ולכן הוצרך ללמוד מהפסוק איסור תוספת שביעית, כמבואר בגמרא במועד קטן (שם), וכיון שלא קיבל את ההלכה מהו המקור להתיר לחרוש בעשר נטיעות עד ראש השנה, הרי חרישה בתוספת שביעית אסורה. ובמשנה בשביעית (שם מ"ח) מבואר שאף רבי עקיבא סובר שיש היתר לחרוש בנטיעה בתוספת שביעית[נז].

אך לפי המבואר יש לומר, שלפי שיטת רבי עקיבא שאיסור חרישה בתוספת שביעית נלמד מהפסוק, אין כלל סיבה לאסור לחרוש בעשר נטיעות, כיון שגדר האיסור הוא מחמת שבכך מתקן את השדה לצורך שביעית, ואילו כשחורש בנטיעות אינו עושה כן כדי לתקן את השדה לשנת השביעית אלא כדי למנוע את הפסדן היום, ולצורך קיום הנטיעה של השנה השישית הוא חורש, ורק לפי רבי ישמעאל שמקור האיסור הוא מהלכה למשה מסיני צריך היתר מיוחד לחרוש בעשר נטיעות, כיון שהאיסור הוא שלא לחרוש בשנה השישית סמוך לשנת השביעית כדי להוסיף על השנה השביעית, והזמן הנוסף אוסר מצד עצמו, ואם כן יש לאסור אף חרישה לצורך קיום הנטיעות בתוספת שביעית, ולכך באה ההלכה לחדש היתר מיוחד לחרוש בנטיעות עד ראש השנה.

איך לומדים תוספת שבת מתוספת שביעית הרי הם ב' גדרים נפרדים

אולם הקשו האחרונים[נח], הרי בגמרא (ר"ה ט.) מבואר שרבי עקיבא לומד איסור מלאכה בתוספת שבת ויום טוב מאיסור מלאכה בתוספת שביעית, ולפי המבואר שאיסור מלאכה בתוספת שביעית הוא רק משום שמתקן את השדה לצורך השנה השביעית, אבל זמן התוספת אינו אוסר מצד עצמו, קשה איך אפשר ללמוד תוספת שבת ויום טוב מתוספת שביעית, הרי בשבת ויום טוב האיסור הוא בזמן התוספת עצמו, ולא משום שעושה לצורך שבת, ואילו בשביעית אין האיסור אלא לתקן את השדה לצורך שנת השביעית, והאיסור אינו תלוי בזמן, ואם חורש ומתקן את השדה לצורך שביעית אסור גם ימים רבים קודם ראש השנה, אבל בתוספת שבת מותר לחרוש קודם שבת ויום טוב חרישה המועילה לשבת ויו"ט, ורק בזמן מועט קודם שבת אסור לחרוש ולעשות כל מלאכה אף שאין בה תועלת לשבת. ואם כן איך אפשר ללמוד דין תוספת שבת ויום טוב מדין תוספת שביעית, הרי הם ב' דינים שונים זה מזה[נט].

ויש שכתבו[ס], שעל כרחך צריך לומר שבאמת גדר האיסור בתוספת שביעית הוא כמו בתוספת שבת ויום טוב, שהזמן של התוספת אוסר מצד עצמו, ולא משום שעושה לצורך שביעית, אלא שזמן התוספת בערב שביעית הוא בזמן שהחרישה מועילה לשביעית, שכן נדרש הפסוק 'בחריש ובקציר תשבות' לרבות חריש הנכנס לשביעית, והיינו שבזמן שהחרישה מועילה לשביעית אסור לחרוש משום שבזמן זה חל דין תוספת. וכן צריך לפרש בלשון רש"י (ר"ה ט. ד"ה חריש) 'שלא יחרוש שדה אילן ערב שביעית חריש שיועיל לשביעית', שאין כוונתו שרק חרישה שמועילה לשביעית אסורה, אלא שבזמן שהחרישה מועילה לשביעית חל דין תוספת שביעית[סא].

אולם בדברי הרמב"ם והראשונים הנ"ל מבואר שטעם האיסור הוא משום שעושה לצורך שביעית, ואין זה רק שיעור בזמן התוספת. ואם כן לדבריהם קשה איך לומדים תוספת שבת ויום טוב מתוספת שביעית הרי הם ב' דינים שונים זה מזה.

ביאור שיטת רש"י

וגם בשיטת רש"י יש להקשות, לפי המבואר בדבריו (ר"ה י: ד"ה לעולם) שלדעת רבי מאיר שיום אחד בשנה חשוב שנה, שיעור התוספת הוא רק יום אחד בסוף שנה השישית, והיינו בערב ראש השנה של שביעית, ורק לדעת רבי אליעזר ששלושים יום בשנה חשוב שנה שיעור התוספת הוא שלושים יום, ומבואר ששיעור התוספת אינו תלוי בזמן שהחרישה מועילה לשביעית, אלא הוא תלוי בחשיבות שנה, ולרבי מאיר זמן התוספת הוא רק יום אחד כיון שיש לו חשיבות שנה אף שגם קודם לזמן זה החרישה מועילה לשביעית,

---

[נג] **אולם** ברש"י במועד קטן (ד. ד"ה שנכנס) לא הזכיר בדרשת רבי עקיבא שהאיסור משום שהחרישה מועלת לשביעית, ומשמע שאסור לחרוש בתוספת אף אם אין בכך תועלת לשביעית.

[נד] **וכן** הוא ברמב"ן (שם ד"ה ורבינו תם), ריטב"א (שם ד"ה והקשה) ומאירי (שם ד"ה כבר).

[נה] **התוספות** והתוספות הרא"ש הביאו בתחילה את דברי רבינו תם שרק חרישה נאסרה בפסוק דכתיב 'בחריש ובקציר תשבות', ואחר כך הוסיפו לבאר שרק חרישה אסורה משום שהיא מועילה לשנה השביעית.

[נו] **אגרות** משה (שו"ת יו"ד ח"ג סי' קל).

[נז] **וראה** לעיל (אות א) שהובאו דברי המלאכת שלמה (במשנה שם) ועוד אחרונים לתרץ קושיא זו באופנים אחרים.

[נח] **טורי** אבן (ר"ה ט. ד"ה חריש) וחתם סופר (בקובץ תשובות סי' יט).

[נט] **ומצינו** במהר"ח אור זרוע (סי' קפה) ובדרכי משה (או"ח סי' רסא בשם המהרי"ל) שזמן תוספת שבת הוא שתי שעות, שהרי לומדים את דיני תוספת שבת ושביעית זה מזה, וזמן תוספת שביעית הוא שלושים יום שהוא אחד משתים עשרה מהשנה, ואם כן גם בשבת הוא אחד משתים עשרה מהיום דהיינו ב' שעות. ומשמע שיסוד דין תוספת שבת ותוספת שביעית אחד הוא, ולומדים זה מזה. אמנם הוסיף המהר"ח אור זרוע שמכל מקום אינו דומה ממש, שהרי בשבת אינו חייב לקבל את כל הזמן, אלא רצה עושה כולו תוספת רצה עושה מקצתו, מה שאין כן בשביעית שמחויב בדין תוספת בכל שיעור הזמן הראוי לתוספת.

[ס] **משנת** יעבץ (יו"ד סוף סי' כח), שיעורי שבט הלוי (שביעית פ"ג אות א) וגבורת יצחק (שביעית פ"א מ"א ד"ה ונראה).

[סא] **ובשיעורי** שבט הלוי (שביעית פ"ג אות א) ביאר שדיני התוספת חלים בזמן שיש לו כבר שייכות לשנה השביעית בכך שהחרישה שנעשית בו מועילה לשביעית.

וקשה שהרי זה סותר לדברי רש״י הנ״ל שהאיסור בתוספת שביעית הוא משום שהחרישה מועילה לשביעית.

גדר התוספת והטעם שרק מלאכה המועילה לשביעית אסורה

ולכן כתבו רבים מהאחרונים[סב] לבאר גדר תוספת שביעית, שבאמת חל דין תוספת על השנה השביעית, וזמן התוספת עצמו אסור בעשיית מלאכה כדין תוספת שבת ויום טוב, ומכל מקום רק מלאכה המועילה לשנה השביעית עצמה אסורה בזמן התוספת, משום שגם בשנה השביעית עצמה אין איסור בעצם מעשה המלאכה של הגברא, אלא רק משום שהמלאכה מועילה לקרקע של השנה השביעית, והחפצא של האיסור הוא לעבד ולתקן את הקרקע של השנה השביעית, שהרי אין איסור לחפור סתם בקרקע, אלא אסור לעשות תיקון ותועלת בשדה, ולכן אף שחל דין איסור גם בערב שביעית מדין תוספת שביעית, מכל מקום האיסור הוא לעבוד ולתקן את הקרקע של שביעית, שחלות התוספת הוא בזמן האיסור אבל עצם החפצא של האיסור הוא על תיקון והשבחת הקרקע של שביעית, והרי גם בשנה השביעית עצמה אם היה אפשר לעשות מלאכה שתועיל רק לשנה השישית היה מותר לעשותה, ואם כן פשוט שגם בתוספת שביעית אין איסור לעשות מלאכה שמועילה לשנה השישית, ולכן רק מלאכה המועילה לשנה השביעית אסורה בתוספת. אולם בדין תוספת שבת נאסר לעשות גם מלאכה שאינה מועילה לשבת, משום שגם בשבת האיסור הוא על עצם עשיית המלאכה ואין דין שהמלאכה תועיל לשבת, שכן עצם מלאכת הגברא אסורה ואין היא תלויה בתועלת שיש בה, ולכן כשנאסרה המלאכה בתוספת שבת היא אסורה אף כשאין בה תועלת לשבת. ונמצא שיסוד דין תוספת בשבת ויסוד דין תוספת בשביעית אחד הוא, אלא שעצם האיסור מלאכה בשביעית הוא רק כשיש בה תועלת לשנת השביעית[סג].

ובאגרות משה (שו״ת יו״ד ח״ג סי׳ קל) הוסיף שכל זה הוא רק משום שגדר דין תוספת שבת ויום טוב ושביעית הוא לנהוג את האיסורים בזמן התוספת, אבל לא נתחדש שקדושת שבת ויום טוב ושביעית חלה בימי התוספת, וכיון שרק האיסור עצמו נוהג בתוספת אבל אין קדושה בקרקע אלא בשנת השביעית, והאיסור הוא שלא לעבוד ולתקן את הקרקע המקודשת בשנת השביעית, ממילא נמצא שהאיסור הוא רק כשעושה מלאכה שיש בה תיקון לקרקע בשנה השביעית.

ומעתה מתבארת היטב שיטת רש״י שכתב שהאיסור הוא לחרוש לצורך שביעית, ומכל מקום כתב ששיעור הזמן תלוי במחלוקת רבי מאיר ורבי אליעזר אם יום אחד חשוב שנה או שלושים יום חשובים שנה, כיון שלפי המתבאר יש לומר שזמן התוספת הוא דין בפני עצמו ושיעורו תלוי בחשיבות שנה, שמשום שהתוספת צריכה להיות חשובה כמו עיקר הקדושה, וכיון שקדושת שביעית נוהגת שנה שלימה, צריך להוסיף זמן שיש לו חשיבות שנה, אלא שהאיסור שנתחדש בזמן התוספת הוא רק כשעושה מלאכה לצורך השנה השביעית עצמה, ולכן כתב רש״י שהאיסור הוא לחרוש לצורך שביעית, אבל קודם זמן התוספת מותר לחרוש אף באופן שהחרישה מועילה לשנת השביעית, כיון שאין איסור אלא בזמן התוספת[סד].

חילוק בין דעת רבי עקיבא לדעת רבי ישמעאל בגדר האיסור בתוספת

וכתב באגרות משה, שיש לומר שרק לשיטת רבי עקיבא שדין התוספת נלמד מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ הגדר הוא לנהוג את האיסורים בזמן התוספת, אבל עצם קדושת שנת השביעית אינה חלה בזמן התוספת, וכך דרש רבי עקיבא את הפסוק, ׳בחריש ובקציר׳ של שביעית ׳תשבות׳ בערב שביעית, והיינו שרק חרישה המועילה לשביעית נאסרה בתוספת, משום שעצם הקדושה היא רק בשנת השביעית, אבל לדעת רבי ישמעאל שדין התוספת נלמד מהלכה למשה מסיני שהתירה לחרוש רק בעשר נטיעות ולא באילנות זקנות, יש לומר שנתחדש בזה שחלה קדושת שביעית גם בזמן התוספת, וגם חרישה שמועילה לימי התוספת אסורה כיון שימים אלו הם כימי שנת השביעית עצמה וחלה בהם קדושת שביעית. ולפי זה תתיישב קושיית הטורי אבן הנ״ל מנין לרבי עקיבא שמותר לחרוש בעשר נטיעות בתוספת שביעית, הרי מבואר בגמרא שרבי עקיבא לא קיבל מהלכה למשה מסיני שמותר לחרוש בעשר נטיעות עד ראש השנה, שכן לפי המבואר יש לומר שלדעת רבי עקיבא שרק חרישה המועילה לשביעית אסורה בתוספת, פשוט שאין איסור לחרוש בנטיעות בתוספת שביעית, כיון שעיקר תועלת החרישה בנטיעה הוא כדי שלא תופסד מיד, והרי זה לצורך קיומה בשנת השישית, וזה לא נאסר כלל, ורק לפי רבי ישמעאל שמקור האיסור הוא מהלכה למשה מסיני צריך היתר מיוחד לחרוש בעשר נטיעות, כיון שימי התוספת עצמם קדושים בקדושת שביעית, וגם חרישה שמועילה לזמן התוספת אסורה, ואם כן יש לאסור אף חרישת הנטיעות בתוספת שביעית, ולכך באה ההלכה לחדש היתר מיוחד לחרוש בנטיעות עד ראש השנה[סה].

אולם בדברי הרמב״ם (שם) מבואר, שאף שפסק כרבי ישמעאל שמקור האיסור הוא מהלכה למשה מסיני, מכל מקום האיסור הוא רק משום שמתקן את הקרקע לצורך השנה השביעית, ולא מחמת עצם החרישה בזמן התוספת.

וכתב באגרות משה, שיש לומר שאחרי שנאמרה ההלכה להתיר עשר נטיעות, מסתבר שנתגלה בזה שגדר דין תוספת הוא רק לנהוג את איסורי שביעית בזמן התוספת, אבל אין ימי התוספת נחשבים כשביעית עצמה שחלה בהם קדושת שביעית, ולכן הותרה חרישה בנטיעות בתוספת שביעית, והיינו משום שחרישה בנטיעות היא לצורך קיומן בשנה השישית ולא לצורך השנה השביעית, וכיון שאין קדושת שביעית אלא בשנת השביעית עצמה, אין איסור לחרוש אלא כשהחרישה מועילה לשנת השביעית, ואף בזמן התוספת האיסור הוא רק באופן שמועיל לשנת השביעית, כמו שנתבאר לדעת רבי עקיבא.

תירוץ קושיית רעק״א מדוע בתוספת שבת כל המלאכות אסורות

ולפי המתבאר תתיישב קושיית רבי עקיבא איגר (גליון הש״ס ר״ה ט.), לשיטת רבינו תם (בתוספות ט: ד״ה ומותר) שלא נאסרו כל המלאכות בתוספת שביעית אלא רק מלאכת חרישה נאסרה, אם כן לדעת רבי עקיבא שאף איסור מלאכה בתוספת שבת ויום טוב נלמד מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳, כמבואר בגמרא (ר״ה ט.)[סו], לא יהא אסור בתוספת שבת ויום טוב אלא מלאכת חרישה, ומנין שכל מלאכות שבת ויום טוב נאסרו בתוספת.

אך לפי המתבאר יש לומר, שלא שייך לחלק בין מלאכת חרישה לשאר מלאכות אלא בתוספת שביעית שיסוד האיסור הוא לעשות מלאכה לצורך הקרקע שקדושה בשנת השביעית, ורק חרישה שנעשית בתוספת מועילה לקרקע של השנה השביעית, אבל שאר מלאכות הנעשות בתוספת אינן מועילות לקרקע בשנה השביעית, וגם נטיעה בתוספת שביעית אינה נחשבת כמלאכה הנעשית לצורך השנה השביעית[סז], ולכן רק חרישה אסורה. אולם בתוספת שבת ויום טוב לא שייך לאסור רק חרישה, כיון שהאיסור בשבת הוא על עצם המלאכה של הגברא, ולגבי זה אין חילוק בין המלאכות, וכיון שחל דין תוספת לאסור עשית מלאכה ממילא כל המלאכות אסורות.

ועוד תירצו (גבורת יצחק שביעית פ״א מ״ד) שלגבי שבת לא שייך לחלק בין המלאכות, כיון שבתורה כתוב ׳ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ובשביעית תשבות׳, ונכללו כל המלאכות בשם אחד של איסור, ולכן כתב המנחת חינוך (מצוה לב אות ב) שכדי לחייב מלקות את העושה מלאכה בשבת אין צריך להתרות בו על איזו מלאכה הוא עובר, אלא מתרים בו שעובר על לא תעשה כל מלאכה, וכיון שחל דין תוספת שבת ממילא כל המלאכות אסורות בו, שהרי הכל נכלל בשם אחד של איסור לא תעשה כל מלאכה, ודווקא בשביעית שכל מלאכה נאסרה בפסוק בנפרד, אין הכרח שכל המלאכות שנאסרו בשביעית עצמה יאסרו גם בתוספת שביעית, וסובר רבינו תם שכיון

סב. **אגרות** משה (שו״ת יו״ד ח״ג סי׳ קל), מנחת שלמה (שביעית פ״א מ״א ד״ה אמנם), אשר לשלמה (שם ד״ה ועדיין) ושביעי קדש (סי׳ א אות יז).

סג. **וראה** בקרן אורה (מו״ק ד. ד״ה ומה) שנראה מדבריו שביאר כן.

סד. **והנה** לפי המבואר בדברי רש״י שהאיסור הוא לחרוש לצורך הקרקע בשנה השביעית, יש להקשות אם כן מדוע נטיעת אילנות וקליטתם בקרקע אסורה בתוספת שביעית לדעת רש״י (ר״ה ט: ד״ה פחות, י: ד״ה צריך), הרי התוספות (ר״ה ט: ד״ה ומותר) והראשונים (שם) הוכיחו שתוספת הגידול בשביעית אינה נכללת בהגדרת ׳צורך שביעית׳ שמחמת כן תאסר הנטיעה בערב שביעית. שאם לא כן תאסר הנטיעה לעולם משום שהאילן יגדל גם בשנה השביעית. וכתב האגרות משה (שם) שלפי המתבאר יש לומר שרש״י סובר שלא שייך לאסור נטיעה לעולם כיון שהאיסור חל רק בזמן התוספת, והיינו, שאמנם עצם האיסור הוא רק כשעושה מלאכה לצורך שביעית, אבל חלות האיסור הוא רק בזמן התוספת, ולכן אף שדעת רש״י היא שהוספת הגידול בשביעית נכללת בהגדרת ׳צורך שביעית׳ לאסור את הנטיעה בערב שביעית, מכל מקום חלות האיסור הוא רק בזמן התוספת. עוד כתב באגרות משה, שיש לבאר שבאופן שנוטע קודם שלושים יום לפני ראש השנה עולה לו השנה השישית למנין שנות ערלה, נמצא שהנטיעה הועילה לשנה השישית, ואף שלא הועילה לאכול את הפירות בשישית מכל מקום הועיל הגידול לאילן בשישית שתחשב שנה, שזה מפקיע את התיחסות הנטיעה לשנה השביעית, ולכן מותר לטעת אילן קודם שלושים יום לפני ראש השנה. וראה עוד באגרות משה שם שהרחיב בביאור הענין.

סה. **וכעין** זה כתב גם באשר לשלמה (שביעית פ״א מ״ו).

סו. **ואף** שהפסוק מדבר בתוספת שביעית, לומדים ממנו את עיקר הדין שמוסיפים מחול על הקודש, הן בשביעית הן בשבת ויום טוב.

סז. **כיון** שתוספת הגידול בשביעית אינה נכללת בהגדרת ׳צורך שביעית׳ שמחמת כן תאסר הנטיעה בערב שביעית, כמתבאר בדברי הראשונים (ר״ה ט: הובאו לעיל אות ב).

שבפסוק שאוסר מלאכה בתוספת שביעית כתוב רק איסור על מלאכה חרישה, אין לאסור שאר מלאכות.

וכעין זה מצינו בקרן אורה (מו״ק ד. ד״ה והיה) שהקשה על דברי התוספות בעבודה זרה (נ: ד״ה ומשקין) שכתבו שם לפי תירוץ אחד שלא נאסרו בתוספת שביעית אלא מלאכות שנאמרו בפירוש בתורה, אבל לא תולדותיהם, אפילו לדעת הסובר בגמרא (מו״ק ג.) שבשביעית עצמה התולדות אסורות מהתורה. שלפי זה קשה לדעת רבי עקיבא שתוספת שבת ויום טוב נלמד מתוספת שביעית לא יהיה איסור בתוספת שבת ויום טוב אלא על אבות מלאכות ולא על תולדות, כמו בתוספת שביעית.

ותירץ, שבשבת אין לחלק בין האבות לתולדות כיון שבשבת נאמר לאו כללי על כל המלאכות ׳לא תעשה כל מלאכה׳, ומסברא אנו אומרים שהתולדות הן בכלל המלאכה, וממילא יש להן דין אחד כמו האבות ואיסור הנוהג באבות נוהג גם בתולדות, שהרי אין איסור נפרד לאבות ואיסור נפרד לתולדות, ורק בשביעית שבפסוק נאמר איסור מפורש רק על מלאכות מסוימות שהם אבות מלאכות, אלא שלומדים מכלל ופרט או מריבוי אחר שגם תולדות אסורות, יש לומר שבתוספת שביעית לא נתחדש איסור אלא על אבות מלאכות, כיון שבפסוק שנתחדש בו דין תוספת שביעית לא כתוב אלא ׳בחריש ובקציר׳ שהם אבות מלאכות.

דברי רבינו תם שרק חרישה אסורה וקושיית הר״ש

אוצר החכמה 18/06/2018

והנה הר״ש (שביעית פ״א מ״א ד״ה עוד) הביא את דעת רבינו תם שלא נאסרה מלאכת נטיעה בתוספת שביעית אלא רק חרישה, והקשה הר״ש שלא יתכן כלל לומר כן, כיון שנטיעה היא מלאכה האסורה בשביעית מדאורייתא כמו חרישה, שהרי כתיב ׳וכרמך לא תזמור׳, וכל שכן נטיעה שהיא יותר מלאכה מזמירה.

וקושיית הר״ש צריכה ביאור, שהרי הפסוק ׳וכרמך לא תזמור׳ מדבר על השנה השביעית עצמה, ולא בתוספת, ורבינו תם חילק בין מלאכת נטיעה למלאכת חרישה רק באיסור שנתחדש בתוספת[סח].

שיטת הר״ש בגדר התוספת

וביאר בתורת זרעים (שם), שהר״ש סבר שלא נתחדש איסור חדש בתוספת, אלא נאמר בפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ שדיני השנה השביעית מתחילים כבר מערב שביעית, וכל העבודות האסורות בשנה השביעית אסורות גם בתוספת שביעית, ולכן הקשה הר״ש שהרי מלאכת נטיעה היא מלאכה האסורה בשביעית וממילא היא אסורה גם בתוספת שביעית.

וכן מצינו בדברי התוספות במועד קטן (ג: ד״ה יכול) שביארו בדברי הגמרא שם, שאם היינו לומדים איסור תוספת שביעית מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ היה עליו חיוב מלקות, אף שבפסוק זה נאמר הציווי בלשון עשה ואין לוקים על ציווי הנאמר בלשון עשה, מכל מקום כיון שלא נאמר כאן איסור חדש בתוספת שביעית, אלא הפסוק מגלה לנו שאיסורי שנת השביעית עצמם מתחילים כבר מערב שביעית כדי להוסיף על השנה השביעית, וכיון שלוקה על האיסור בשנה השביעית ממילא לוקה עליו גם בתוספת[סט].

שיטת רבינו תם בגדר התוספת

ובשיטת רבינו תם שרק איסור חרישה נאמר בתוספת שביעית, יש לבאר בג׳ אופנים: א. שבדין תוספת שביעית לא נתחדש שזמן התוספת עצמו מחייב בשביתה ואוסר בעשיית מלאכה, אלא קיום השביתה של שנת השביעית אוסר לעשות מלאכה גם בערב שביעית לצורך תיקון הקרקע בשנת השביעית, ולכן סובר רבינו תם שרק בחרישה שמועילה לתיקון השדה בשביעית שייך איסור זה, ולא בנטיעה שאינה נחשבת מלאכה המועילה לשנת השביעית[ע]. ב. שנתחדש איסור חדש בתוספת שביעית, והוא נאמר רק על חרישה ולא על נטיעה, כלשון הפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳[עא]. ג. שבאמת גם רבינו תם סבר כדעת הר״ש והתוספות הנ״ל שהגדר הוא שדין השביתה של השנה השביעית מתחיל מזמן התוספת, אך לא נאמר כן לכל דיני השביתה, אלא רק לגבי עבודת חרישה, שהשביתה מעבודת חרישה מתחילה מערב שביעית[עב].

גדר התוספת שנלמדת מהלכה למשה מסיני

ובתורת זרעים ביאר שיטת רבינו תם כאופן השלישי, והוסיף שאמנם היה אפשר לומר שדווקא אם האיסור בתוספת נאמר בפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳, הגדר הוא ששביתת השנה השביעית מתחילה מזמן התוספת כמבואר בתוספות הנ״ל, שבפסוק זה נתגלה לנו שדין השביתה שנאמר בשביעית מתחיל מערב שביעית, אבל לפי המבואר בגמרא במועד קטן (ד.) שלשיטת שרבי ישמעאל האיסור בתוספת שביעית נלמד מהלכה למשה מסיני, מסתבר שנתחדש איסור חדש שאסור לחרוש בקרקע בתוספת שביעית.

אך הקשה התורת זרעים, שאם כן קשה על דברי הגמרא במועד קטן (שם) שלרבי ישמעאל שלומד חיוב תוספת שביעית מההלכה, לא צריך את הפסוק ׳בחריש ובקציר׳ לרבות תוספת שביעית, הרי צריך את הפסוק לרבות שדין השביתה של השנה השביעית מתחיל מזמן התוספת, ואם עבר ולא שבת לוקה כמו בשביעית עצמה, שזה לא נתחדש בהלכה למשה מסיני.

אלא על כרחך צריך לומר, שגם בהלכה למשה מסיני נתחדש שדין השביתה של השביעית מתחיל בזמן התוספת, וביאר התורת זרעים שכיון שלא נאמר בהלכה למשה מסיני איסור מלאכה בתוספת שביעית, אלא נאמר שמותר לחרוש בתוספת שביעית בשביל נטיעות, וממילא אנו יודעים שיש איסור לחרוש בתוספת שביעית, ואם כן הביאור הוא שיש כאן גילוי שהאיסור שנאמר בתורה לחרוש בשביעית מתחיל מזמן התוספת, ולכן הוצרכה ההלכה להתיר לחרוש בנטיעות.

ולפי זה תירץ את קושיית התוספות על דברי רבינו תם בביאור דברי הגמרא (ר״ה ט.) שהקשתה לשיטת רבי ישמעאל שאינו לומד דין תוספת שביעית מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳, מהו המקור לדין תוספת, והקשו הראשונים[עג], הרי בגמרא במועד קטן מבואר שלשיטת רבי ישמעאל חיוב תוספת שביעית נלמד מהלכה למשה מסיני, ואם כן גם לרבי ישמעאל יש מקור לדין תוספת. ורבינו תם (ר״ה ט. תוספות ד״ה ורבי ישמעאל) תירץ, ששאלת הגמרא היא מהיכן רבי ישמעאל לומד שיש גם חיוב תוספת אחרי שנת השביעית, שכן בהלכה למשה מסיני נאמר רק להוסיף לפני שנת השביעית. אולם התוספות (שם) תירצו, שאמנם חיוב תוספת בשביעית נלמד מהלכה, אבל חיוב תוספת ביום הכיפורים ושבת ויום טוב אי אפשר ללמוד מההלכה כיון שאין למדים קל וחומר מהלכה, ועל כך הקשתה הגמרא מנין לרבי ישמעאל שיש חיוב תוספת גם בימים אלו. אמנם מדברי רבינו תם מבואר שאפשר ללמוד דין תוספת בשבת ויום טוב ויום הכיפורים בקל וחומר מדין תוספת שביעית שנתחדש בהלכה למשה מסיני. והתוספות תמהו על דברי רבינו תם, הרי אין למדים קל וחומר מהלכה[עד].

וביאר התורת זרעים שרבינו תם סבר שבהלכה למשה מסיני לא נאמר דין חדש, אלא נתגלה לנו שהאיסור שנאמר בתורה לחרוש בשביעית מתחיל מזמן התוספת, ולכן הוצרכה ההלכה להתיר לחרוש בשביל נטיעות, ונמצא שהאיסור בתוספת שביעית נאמר בפסוק, ולכן אפשר ללמוד איסור בתוספת שבת ויום טוב בקל וחומר מתוספת שביעית, ואין זה נחשב קל וחומר מהלכה כיון שההלכה רק פירשה את האיסור שנאמר בתורה.

בקושיית רעק״א איך לומדים חיוב עינוי בתוספת מאיסור מלאכה מתוספת

והנה רבי עקיבא אייגר (גליון הש״ס ר״ה ט.) הקשה, שבגמרא (שם) מבואר שלשיטת רבי עקיבא חיוב עינוי בתוספת יום הכיפורים נלמד מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ האמור לענין איסור מלאכה בתוספת שביעית, וקשה איך אפשר ללמוד חיוב עינוי מאיסור מלאכה, הרי איסור מלאכה חמור שנאמר

[סח] **אמנם** מדברי הר״ש (שם פ״ד מ״ח) משמע שלמד בדעת רבינו תם שאף בשביעית עצמה אין נטיעה אסורה אלא מדרבנן. ולפי זה מבואר בפשיטות קושיית הר״ש שאף זמירה נאסרה בשביעית כל שכן נטיעה. וכן כתב בחזון איש (שביעית סי׳ יז ס״ק כד). וראה להלן (אות ד) בביאור שיטת רבינו תם.

[סט] **אמנם** בריטב״א (שם ד״ה ורבי יוחנן) ובתוספות הרא״ש (שם ד״ה יכול) כתבו בשם רש״י שבאמת אין צד שיש חיוב מלקות מדאורייתא, וכוונת הגמרא שהיה לוקה מכת מרדות מדרבנן.

[ע] **כיון** שתוספת הגידול בשביעית אינה נכללת בהגדרת ׳צורך שביעית׳ שמחמת כן תאסר הנטיעה בערב שביעית. כמתבאר בדברי הראשונים (ר״ה ט: הובאו לעיל אות ב). וראה בשיעורי שביעית (סי׳ לז) ושלמי יוסף (סי׳ טז) שביארו שיטת רבינו תם בדרך זו.

[עא] **ביאור** זה הוא לפי משמעות לשון התוספות והתוספות הרא״ש (שם ד״ה ומותר) שפירשו בתחילה דעת רבינו תם שרק חרישה אסורה משום שפסוק נאמר ׳בחריש ובקציר׳.

[עב] **כן** כתב התורת זרעים במסקנת דבריו שם. אכן גם ביאור זה הוא לפי משמעות התוספות והתוספות הרא״ש שם שטעמו של רבינו תם הוא משום שבפסוק נאמר רק חרישה. אך לפי מה שביארו התוספות והתוספת הרא״ש בהמשך דבריהם [וכן שאר הראשונים שם] שטעמו של רבינו תם הוא משום שחרישה בתוספת מועילה לשנת השביעית, הביאור הוא כנ״ל באות א׳.

[עג] **תוספות,** ריטב״א (ר״ה ט. ד״ה ורבי) ור״ש (שביעית פ״א מ״א).

[עד] **בערוך** לנר (בתוספות שם) תירץ לפי שיטת התוספות בפסחים (מג: ד״ה סלקא דעתך), שאמנם אין לומדים קל וחומר מהלכה אבל גזירה שוה לומדים אף מהלכה, וכיון שבגמרא במועד קטן (ד.) מבואר שנתקבלה גזירה שוה ללמוד שבת משביעית, ממילא יש ללמוד תוספת שבת בגזירה שוה מתוספת שביעית שנאמרה בהלכה. אמנם ברש״י בשבת (קלב. ד״ה עקיבא) מבואר שבכל י״ג מדות אין לומדים מהלכה.

גם בשבת ויום טוב וגם בשביעית, מה שאין כן חיוב עינוי שלא נאמר אלא ביום הכיפורים.

ותירץ בתורת זרעים (שביעית פ״א מ״א) לפי מה שכתב הרמב״ם (שביתת עשור פ״א ה״ד - ה) ׳מצות עשה אחרת יש ביום הכפורים והיא לשבות בו מאכילה ושתייה שנאמר תענו את נפשותיכם, וכן למדנו מפי השמועה שאסור לרחוץ בו או לסוך וכו׳ ומצוה לשבות מכל אלו כדרך ששובת מאכילה ושתייה, שנאמר ׳שבת שבתון׳, שבת לענין אכילה ושבתון לענינים אלו׳, עכ״ל, ומבואר שהעינוי ביום הכפורים מאכילה ושתייה נכלל בתורת השביתה של היום, והיינו שהשביתה ביום הכיפורים מחייבת לשבות גם ממלאכה וגם באכילה ושתייה ורחיצה וכו׳. ואם כן יש לומר שכיון שנתחדש דין תוספת על שביתת היום, ממילא נכלל בזה כל תורת השביתה של היום, ולכן גם אכילה ושתייה תענוגים אסורים בתוספת. ואף ששביתה בשביעית ושבת ויום טוב אינה כוללת אכילה ושתייה, מכל מקום אנו לומדים משביעית שיש דין תוספת על חיוב שביתה, וכל חיוב שביתה לפי ענינו יש בו דין תוספת, ובשביעית החיוב הוא שביתה מד׳ עבודות ממילא גם בתוספת צריך לשבות מד׳ עבודות, ובשבת החיוב שביתה הוא מל״ט מלאכות ממילא גם בתוספת צריך לשבות מד׳ עבודות, וביום הכיפורים שהחיוב שביתה הוא גם מאכלה ושתייה ממילא אף בתוספת צריך לשבות מאכילה ושתייה.

ויש שכתבו[עה] שדין תוספת חל על עצם קדושת היום שמתחיל מבעוד יום, וממילא אסור במלאכה, ולכן אין לחלק בין איסור מלאכה למצות עינוי, וכיון שנתחדש דין תוספת ביום הכיפורים וחל קדושת היום מבעוד יום, ממילא חייב גם במצות עינוי כמו ביום כיפורים עצמו.

אך הקשו[עו] על כך, שהרי לדעת רבינו תם שרק מלאכת חרישה אסורה בתוספת שביעית, מבואר ששייך שיחול דין תוספת רק לגבי מקצת שביתה, ואם כן קשה לשיטת רבי עקיבא שדין תוספת ביום הכיפורים נלמד מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳, מנין שחל דין תוספת יום הכיפורים גם לגבי העינוי והשביתה מאכילה ושתייה.

ובמשנת יעבץ (יו״ד סי׳ כח) כתב שלשיטת רבינו תם לא קשה כלל, לפי מה שהובא באור זרוע בשם רבינו תם שבאמת לרבי עקיבא אין חיוב תוספת מהתורה אלא בשביעית ולא בשבת ויום טוב ויום הכיפורים, ומה שאמרו בגמרא (ר״ה ט.) שלרבי עקיבא הפסוק ׳ועיניתם׳ מיותר ולא אמרו שרבי עקיבא לומד משם דין תוספת ביום הכיפורים, היינו משום שאילו היה רבי עקיבא דורש פסוק זה על תוספת לא היה צריך ללמוד חיוב תוספת בשביעית מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳, אלא על כרחך שרבי עקיבא סובר שהפסוק ׳ועיניתם׳ לא בא לרבות דין תוספת, ולכן מקשה הגמרא מה לומדים מהפסוק ׳ועיניתם׳ לדעת רבי עקיבא. ואם כן נמצא שקושיית רבי עקיבא איגר מנין שגם אכילה ושתייה אסורים בתוספת יום כיפורים לדעת רבי עקיבא, אינה קשה כלל לשיטת רבינו תם, שבאמת לרבי עקיבא אין דין תוספת ביום הכיפורים אלא מדרבנן.

ד. אלו מלאכות נאסרו בתוספת

שיטת רבינו תם שנטיעה אינה אסורה בתוספת

שיטת רבינו תם (הו״ד בתוספות ר״ה ט: ד״ה ומותר, ובר״ש שביעית פ״א ה״א ד״ה עוד[עז]) שאמנם מלאכת חרישה אסורה בתוספת שביעית, אבל נטיעה מותרת.

והוכיח כן ממה ששנינו במשנה בשביעית (פ״ב מ״ב) ׳אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות משלשים יום לפני ראש השנה׳, ומשמע שעד שלושים יום קודם ראש השנה מותר, והרי שנינו במשנה (שם מ״א) שאסור לחרוש בערב שביעית בשדה הלבן מפסח ובשדה האילן מעצרת, ומדוע נטיעה לא נאסרה מפסח או מעצרת. אלא כתב רבינו תם שלא החמירו בנטיעה כמו בחרישה לפי שאין תוספת שביעית מדאורייתא בנטיעה אלא בחרישה.

ג׳ דרכים בשיטת רבינו תם

ובטעמו של רבינו תם מצינו ג׳ דרכים:

א. בר״ש (שם) ובתוספות בתירוץ ראשון (שם) כתבו בשם רבינו תם, שכיון שאיסור תוספת שביעית נאמר בפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳, לא נתחדש בו אלא איסור חרישה.

ב. ברמב״ן (ר״ה ט: ד״ה ורבינו תם) ובריטב״א (שם ד״ה והקשה)[עח] כתבו בשם רבינו תם, שלא אסרה תורה משום תוספת שביעית אלא עבודה שהיא מועילה בשביעית כגון חרישה וכיוצא בה, שהרי בפסוק כתוב ׳בחריש ובקציר תשבות׳ ודרשו חז״ל ׳חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית׳, והיינו חריש שמועיל לשנה השביעית, אבל נטיעה והברכה והרכבה שאין בהם תועלת לשנה השביעית אין איסור כלל.

והוסיף הריטב״א לבאר שבנטיעה אין תועלת לשביעית כיון שאפילו אם יהיו באילן פירות בשנה השביעית, הם אסורים משום ערלה, ועצם גידול האילן בשביעית לא נאסר כלל, שאם כן לעולם יהא אסור ליטע.

וכן כתבו התוספות (שם) והתוספות הרא״ש (שם) בתירוץ שני, אך מדבריהם משמע קצת שטעם זה אינו מדברי רבינו תם.

ג. בדברי הר״ש (פ״ב מ״ו) משמע שרבינו תם סובר שאף בשביעית עצמה לא נאסרה נטיעה מדאורייתא, כמו ששאר תולדות לא נאסרו מדאורייתא בשביעית כמבואר בגמרא במו״ק (ג.), ולכן לא אסרו נטיעה בתוספת. וכן כתב המהר״י קורקוס (שמיטה ויובל פ״ג הי״א) בדעת רבינו תם[עט].

נמצא שדברי רבינו תם מובאים בג׳ דרכים, בתוספות, ברמב״ן ובריטב״א, ובר״ש.

האם רק נטיעה מותרת או כל המלאכות מלבד חרישה

ולפי הדרך הראשונה שרק חרישה אסורה משום שכך הוא לשון הפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳, כל שאר המלאכות מותרות כמו שנטיעה מותרת, כיון שלא נאמר בפסוק אלא חרישה. אולם לפי הדרך השניה שחרישה אסורה משום שהיא מועילה לשביעית, יש שדנו (מקדש דוד שביעית סי׳ נט, משנת יוסף שביעית פ״ב מ״ו בשיטות המפרשים) שגם זריעה אסורה כיון שהיא מועילה לשביעית, לפי משמעות דברי הריטב״א (שם) שנטיעה אינה מועילה לשביעית משום שפירות האילן אסורים בשביעית מדין ערלה, אבל זריעה מועילה לגדל את הזרעים והירקות לאכילה בשביעית. וכן זמירה וכיוצא בה אסורה בתוספת משום שהיא מועילה לגידול של השנה השביעית, ורק נטיעה וכיוצא בה שאין בה תועלת לשנה השביעית מותרת. ולפי הדרך השלישית שנטיעה מותרת גם בשביעית עצמה, ודאי ששאר מלאכות כמו זריעה וזמירה שנאסרו בשביעית עצמה אסורות גם בתוספת.

אכן בתוספות (ר״ה י: ד״ה שלושים) מבואר שזריעה אסורה מדאורייתא בתוספת שביעית גם לשיטת רבינו תם, וקשה, שהרי התוספות (ר״ה ט: ד״ה ומותר) כתבו שטעם שיטת רבינו תם הוא משום שבפסוק כתוב רק חרישה, ואם כן מנין לאסור גם זריעה.

קושיות הראשונים על שיטת רבינו תם

ובראשונים הקשו על שיטת רבינו תם ב׳ קושיות:

א. הר״ש (שם פ״א מ״א) והתוספות הרא״ש (שם) הקשו[פ], שאמנם לפי שיטת רבי עקיבא שהאיסור בתוספת שביעית נאמר בפסוק ׳בחריש ובקציר׳ יש לומר שרק חרישה אסורה כלשון הפסוק, אבל לדעת רבי ישמעאל שהאיסור בתוספת נאמר בהלכה למשה מסיני או בפסוק ׳תשבתו שבתכם׳[פא], מנין שרק חרישה נאסרה. ובתוספות הרא״ש הוסיף להקשות שאף לרבי עקיבא שלומד מ׳בחריש ובקציר תשבות׳ לא מסתבר לומר שרק חרישה אסורה, כיון שנתחדש בפסוק שתוספת שביעית היא כשביעית עצמה, וכל דיני שביעית חלים מזמן התוספת, וממילא כל המלאכות שאסורות בשביעית אסורות גם בתוספת[פב].

[עה] **משנת** יעבץ (יו״ד סי׳ כח).

[עו] **משנת** יעבץ (שם).

[עז] **וכן** הוא בתוספות ביבמות (פג. ד״ה לדברי) ובראשונים בראש השנה (שיובאו להלן).

[עח] **וכן** כתבו הרמב״ן והריטב״א בסוגיא ביבמות (שם).

[עט] **והחזון** איש (שביעית סי׳ יז ס״ק כד) הקשה שבגמרא בגיטין (נג:) מוכח שנטיעה בשביעית אסורה מדאורייתא.

[פ] **וכן** הקשה הר״י קורקוס (שמיטה ויובל פ״ג הי״א).

[פא] **התוספות** הרא״ש כתב שרבי ישמעאל לומד תוספת שביעית מהפסוק ׳תשבתו שבתכם׳, וצ״ע שהרי בגמרא במועד קטן (ד.) מבואר שרבי ישמעאל לומד כן מהלכה למשה מסיני, אמנם ראה באור זרוע (ח״ב הלכות ערב שבת סי׳ יד) שכתב שרבי ישמעאל לומד מ׳תשבתו שבתכם׳, וכוונת הגמרא במועד קטן שמהלכה למשה מסיני רבי ישמעאל לומד שמותר לחרוש בשביל נטיעות.

[פב] **ומלשון** הרא״ש משמע שכיון שלא מצינו שרבי ישמעאל נחלק על רבי עקיבא בדיני וגדרי תוספת שביעית, ורק נחלק עליו מהו המקור שממנו לומדים את התוספת, ממילא כשם שלרבי ישמעאל נתחדש שדיני השביעית חלים בזמן התוספת, כך לרבי עקיבא נתחדש שדיני שביעית חלים בזמן התוספת, וממילא מסתבר שכל המלאכות אסורות בו.

18/06/2018 אוצר החכמה

ב. הר״ש (שם) הקשה, שלא יתכן לומר כדברי רבינו תם שרק חרישה אסורה בתוספת ואילו נטיעה מותרת, שהרי נטיעה היא מלאכה האסורה בשביעית מדאורייתא כמו חרישה, דכתיב ׳וכרמך לא תזמור׳, וכל שכן נטיעה שהיא יותר מלאכה מזמירה.

ביאור קושיית הר״ש על רבינו תם

וקושיית הר״ש צריכה ביאור, שהרי הפסוק ׳וכרמך לא תזמור׳ מדבר על שנת השביעית עצמה, ולא בתוספת, ורבינו תם חילק בין מלאכת נטיעה למלאכת חרישה רק באיסור שנתחדש בתוספת.

אהחח18/06/2018

ובחזון איש (סי׳ יז סוף ס״ק כד) כתב שהר״ש הקשה לפי שיטתו שם בפרק ב׳ (מ״ו) שרבינו תם סובר שנטיעה אינה אסורה מדאורייתא אף שביעית עצמה, ועל כך הקשה שעל כרחך נטיעה אסורה מדאורייתא כיון שהיא יותר מלאכה מזמירה. אולם לפי מה שכתבו התוספות שרבינו תם התיר נטיעה רק בתוספת, לא קשה קושיית הר״ש, וכן לפי מה שכתבו הרמב״ן והריטב״א שטעמו של רבינו תם שנטיעה אינה אסורה משום שאינה מועילה לשנה השביעית, ורק חרישה שמועילה לשנה השביעית אסורה, לא קשה כלל קושיית הר״ש.

אולם עדיין צ״ע בדברי הר״ש, שמדבריו בפרק א׳ משמע שרבינו תם התיר נטיעה רק בתוספת שביעית ולא בשביעית עצמה, ומכל מקום הקשה שם את קושייתו שכיון שזמירה אסורה מדאורייתא בשביעית לא יתכן לומר שנטיעה תהא מותרת, ודבריו תמוהים, שהרי רבינו תם התיר רק בתוספת שביעית[פג].

ובתורת זרעים (שם) ביאר, שהר״ש סבר שלא נתחדש איסור חדש בתוספת, אלא נאמר בפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ שדיני השנה השביעית מתחילים כבר מערב שביעית, וכל העבודות האסורות בשנה השביעית אסורות גם בתוספת שביעית, ולכן הקשה הר״ש שהרי מלאכת נטיעה היא מלאכה האסורה בשביעית וממילא היא אסורה גם בתוספת שביעית.

האם נטיעה מותרת לכתחילה או אסורה מדרבנן

והנה בלשון התוספות (שם) והתוספות הרא״ש (שם) שכתבו שרבינו תם אומר ש׳אין תוספת שביעית דאורייתא בנטיעה אלא בחרישה׳ משמע שאמנם אין תוספת מדאורייתא אלא בחרישה, אבל רבנן נתנו דין תוספת גם לנטיעה ואסור ליטע אילן בתוך שלושים יום קודם ראש השנה שהוא זמן התוספת[פד].

אך בלשון התוספות הרא״ש (ר״ה י: ד״ה צריך) מבואר שאין איסור אפילו מדרבנן, ומותר לכתחילה, וז״ל ׳ולרבי יהודה דקולטת בג׳ ימים מותר ליטע בערב שביעית ג׳ ימים לפני ראש השנה׳, עכ״ל. וכן כתב להדיא בריטב״א (שם), וז״ל ׳הילכך בנטיעה והברכה והרכבה אין בה שום איסור, דהא לא מהני ליה בשביעית כלל וכו׳, הילכך בהא ליכא לא מדאורייתא ולא מדרבנן׳, עכ״ל.

אולם החזון איש (סי׳ יז ס״ק כד) הביא, שבתוספות (ר״ה י: ד״ה שלושים) מבואר שרבנן אסרו ליטע אילן בתוך שלושים יום קודם ראש השנה, וז״ל ׳ולרבי יהודה דקולטת בג׳ ימים, מותר לקיים כיון דלא נקלט בשביעית, אף על פי שנטעה באיסור בתוספת שביעית׳ עכ״ל.

אם שיטת הרמב״ם כרבינו תם או לא

ובשיטת הרמב״ם האם היא כשיטת רבינו תם, יש שדקדקו (דרך אמונה על הרמב״ם שמיטה ויובל פ״ג ה״א, בביאור ההלכה) מלשונו (שם) ׳עבודת הארץ בשנה ששית שלשים יום סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה מסיני׳, שכל עבודת הארץ אסורה מדאורייתא, ואף נטיעה אסורה, שלא כדברי רבינו תם. אולם יש שכתבו (מקדש דוד סי׳ ס) שנראה מדברי הרמב״ם שנטיעה אינה אסורה מדאוריתא, שהרי כתב (שם הי״א) ׳אף בזמן הזה אין נוטעין אילנות ואין מרכיבין ואין מבריכין ערב שביעית וכו׳ ודבר זה אסור לעולם משום מראית העין׳, עכ״ל, ואם סובר הרמב״ם שבזמן שבית המקדש קיים שנוהג בו דין תוספת שביעית, נטיעה אסורה מדאורייתא בתוספת שביעית, מנין לרמב״ם שנטיעה אסורה גם בזמן הזה משום מראית העין, הרי אפשר שכל איסורה הוא רק מדין תוספת שביעית שנהג רק בזמן שבית המקדש קיים, אלא נראה מדברי הרמב״ם שכל האיסור של נטיעה ערב שביעית הוא רק משום מראית העין, אבל מדין תוספת שביעית אין נטיעה אסורה וכדעת רבינו תם.

וכן נראה מדברי הרמב״ם שכתב (שם ה״א) שטעם האיסור לעבוד בקרקע בתוספת שביעית הוא משום שמתקנה לשנה השביעית, שלפי זה אין איסור בנטיעה כיון שאינו מתקן בכך לשביעית כמו שכתבו הראשונים הנ״ל (שם).

ויש שכתבו[פה] לדחות, שיש לומר שהרמב״ם סובר שכיון שהדרך לעבוד את הנטיעה במשך שנות גידולה, נחשבת הנטיעה כתחילת עבודה של השנה השביעית ואסורה בזמן התוספת.

והנה שיטת רש״י (ר״ה ט: ד״ה פחות, י: ד״ה צריך) שגם נטיעת אילנות וקליטתם אסורה בתוספת שביעית, אף שרש״י עצמו כתב (ר״ה ט: ד״ה חריש) שהאיסור בתוספת שביעית הוא לעבוד לצורך הקרקע בשנה השביעית, ומוכח שרש״י חולק על הראשונים הנ״ל שכתבו שנטיעה בערב שביעית אינה נחשבת עבודה לצורך השנה השביעית[פו].

דין תולדות בתוספת

במשנה בשביעית (פ״ב מ״ב) שנינו, ׳מזבלין ומייבלין ומפרקין וכו׳ עד ראש השנה׳. וכתב הר״ש שכיון שהם תולדות ואינם אסורים מדאורייתא גם בשנה השביעית עצמה, כדעת רבא (מו״ק ג.), לכן לא גזרו רבנן לאסור מלאכות אלו בתוספת שביעית.

אמנם בגמרא (מו״ק ג.) מבואר שדעת אביי היא שגם תולדות אסורים מדאורייתא בשביעית, וקשה איך אביי יפרש את דברי המשנה שמזבלין ומייבלין ומפרקין עד ראש השנה, מדוע לא אסרו מלאכות אלו שלושים יום קודם שביעית כמו שאסרו חרישה וזריעה.

אלא שמצינו בתוספות בעבודה זרה (נ: ד״ה ומשקין, בתירוץ אחד) שאפילו לאביי שבשביעית עצמה התולדות אסורות מהתורה, מכל מקום לא נאסרו בתוספת שביעית אלא מלאכות שנאמרו בפירוש בתורה, אבל לא תולדותיהם, וכתב החזון איש (שביעית סי׳ יז ס״ק יח) שלפי שיטה זו יבוארו דברי המשנה שמזבלין ומייבלין ומפרקין עד ראש השנה, אף למאן דאמר שתולדות אסורות מהתורה.

אבל העירו[פז] שמדברי התוס׳ הרא״ש (ר״ה ט: ד״ה ומותר) נראה שחולק על זה, והיינו ממה שכתב על שיטת רבינו תם הסובר שנטיעה בתוספת מותר, שאין זה מסתבר, משום שבדין תוספת נתחדש שכל דיני שביעית מתחילים מזמן התוספת, ולא מסתבר לחלק בין האיסורים. ולפי זה מסתבר שאף התולדות נאסרו גם בתוספת.

ובקרן אורה (מו״ק ד. ד״ה ולפי) כתב, שיש לומר שדברי המשנה שם נאמרו בזמן הזה שתוספת שביעית אינה נוהגת לדעת רבי ישמעאל.

ובמקדש דוד (שביעית סי׳ נט) כתב, שלפי המבואר ברש״י (ר״ה ט. ד״ה חריש) וברמב״ם (שמיטה ויובל פ״ג ה״א) ובר״ש (שביעית פ״א מ״ד ד״ה אין) שאיסור עבודה בקרקע בתוספת שביעית הוא רק כשמתקן לצורך שביעית, יש לומר שבכל המלאכות השנויות במשנה שם אין בהם תיקון לצורך פירות שביעית, ולכן מותר לעשותם עד ראש השנה.

ה. קליטה בתוספת שביעית

איתא בגמרא (ר״ה י:) ׳ואלא מאי רבי אליעזר שלושים ושלושים בעי, דתנן אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות משלושים

[פג] **וראה** בדרך אמונה (שמיטה ויובל פ״א ה״ד) שכתב שגם בפרק א׳ כוונת דברי הר״ש שרבינו תם סובר שאף בשביעית עצמה נטיעה מותרת מדאורייתא, ועל פי זה ביאר את כל דברי הר״ש שם.

[פד] **אמנם** ראה בלשון התוספות והתוספות הרא״ש ביבמות (שם) שהביאו את דברי רבינו תם שאין תוספת בשביעית, ולא כתבו שאין תוספת ׳מדאורייתא׳, אלא סתמו שאין תוספת לענין נטיעה, וקצת משמע שגם מדרבנן אין תוספת.

[פה] **דרך** אמונה (שם).

[פו] **אולם** יש להקשות שהרי הראשונים הנ״ל הוכיחו שנטיעה בערב שביעית אינה נחשבת עבודה לצורך שביעית, שאם לא כן תאסר הנטיעה לעולם באופן שהאילן יגדל גם בשנה השביעית. וכתב האגרות משה (שו״ת יו״ד ח״ג סי׳ קל) שרש״י סובר שלא שייך לאסור נטיעה לעולם כיון שהאיסור חל רק בזמן התוספת, והיינו, שאמנם עצם האיסור הוא רק כשעושה מלאכה לצורך שביעית, אבל חלות האיסור הוא רק בזמן התוספת, ולכן אף שדעת רש״י היא שהוספת הגידול בשביעית נכללת בהגדרת ׳צורך שביעית׳ לאסור את הנטיעה בערב שביעית, מכל מקום חלות האיסור הוא רק בזמן התוספת. עוד כתב באגרות משה שיש לבאר שבאופן שנוטע קודם שלושים יום לפני ראש השנה עולה לו השנה השישית למנין שנות ערלה, נמצא שהנטיעה הועילה לשנה השישית, ואף שלא הועילה לאכול את הפירות בשישית מכל מקום הועיל הגידול לאילן בשישית שתחשב שנה, שזה מפקיע את התיחסות הנטיעה לשנה השביעית, ולכן מותר לטעת אילן קודם שלושים יום לפני ראש השנה. וראה עוד באגרות משה שם שהרחיב בביאור הענין.

[פז] **שלמי** יוסף (סי׳ טז).

יום לפני ראש השנה, ואם נטע והבריך והרכיב יעקור, רבי יהודה אומר כל הרכבה שאינה קולטת בג׳ ימים שוב אינה קולטת, רבי יוסי ורבי שמעון אומרים שתי שבתות, ואמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה לדברי האומר שלושים צריך שלושים ושלושים, לדברי האומר שלשה צריך שלושה ושלושים, לדברי האומר שתי שבתות צריך שתי שבתות ושלושים׳.

שיטות הראשונים אם יש איסור קליטה בתוספת

ונחלקו הראשונים בפירוש הדברים, רש״י (שם ד״ה צריך, יבמות פג. ד״ה צריך) מפרש שמדובר לענין תוספת שביעית, שכיון שאסור שקליטת האילן בקרקע תהא בזמן התוספת שהוא שלושים יום קודם ראש השנה, צריך להקדים את נטיעת האילן באופן שקליטתו תהא קודם שלושים יום לפני ראש השנה, ונחלקו התנאים כמה הוא שיעור הזמן שמשעת נטיעת האילן עד קליטתו בקרקע[פח]. אבל התוספות (שם ד״ה שלושים, יבמות פג. ד״ה לדברי) סוברים שאין איסור שקליטת האילן תהא בתוספת שביעית, ולכן הם מפרשים שמדובר רק לענין מנין שנות ערלה, שכיון שלא מתחיל זמן מנין השנים לענין שנות ערלה אלא רק אחר הקליטה, ושלושים יום בשנה חשוב שנה, לכן צריך להרחיק זמן קליטה חוץ משלושים יום כדי שיחשב לו שנה. אבל לגבי שביעית הנטיעה מותרת עד שיעור זמן קליטה לפני ראש השנה.

שיטות הראשונים שיש איסור דרבנן משום מונים

והרמב״ן (ר״ה ט: ד״ה ויש) והריטב״א (שם ד״ה והנכון) כתבו, שאמנם הטעם הוא משום איסור שביעית, אבל לא מדין תוספת שביעית, אלא הוא איסור מיוחד שאסרו חז״ל לטעת אילן באופן שקליטתו תהא בתוך שלושים יום לפני ראש השנה, לפי שחששו שמא יאמרו שנטיעה זו ניטעה בשנת השביעית, משום שלענין מנין שנות ערלה אנו מונים את שנת השביעית כשנה ראשונה של נטיעה זו, ומחמת כן יטעו ויאמרו שנטיעה זו ניטעה ממש בשנת השביעית, ולכן אמרו חז״ל שלא יטע את האילן אלא באופן שתעלה לו שנה ראשונה של ערלה קודם השנה השביעית, והיינו באופן שקליטתו תהא קודם שלושים יום לפני ראש השנה, ואם נטע באיסור ונקלט בתוך שלושים יום חייבוהו לעקור את הנטיעה כדי שלא יאמרו שנטעו בשביעית. ומקור הדברים הוא בגמרא בגיטין (נג:), שביארה טעמו של רבי מאיר שהנוטע נטיעה בשביעית בשוגג חייב לעוקרה ואילו הנוטע בשבת בשוגג אינו חייב לעוקרה, משום ש׳מונין ישראל לשביעית ואין מונין לשבתות׳, כלומר, שישראל מונים שנות נטיעותיהם כדי להתיר את הפירות מאיסור ערלה, וכשיבואו להתיר שנה רביעית ימנו את השנים למפרע וידעו שתחילת הנטיעה היתה בשביעית ויאמרו שמותר לטעת בשביעית. והביא הרמב״ן (ר״ה שם) שבירושלמי (תרומות פ״ב מ״ג) מבואר שלפי זה אסור לטעת גם שלושים יום קודם שביעית, והיינו מהטעם שנתבאר[פט]. וכן פסק הרמב״ם (שמיטה ויובל פ״ג הי״א)[צ].

גדר איסור קליטת האילן בשביעית

ומדברי התוספות והראשונים מתבאר, שלא נחלקו על רש״י אלא האם אסור שהקליטה של האילן תהא בזמן התוספת, אבל לכולי עלמא אסור ליטע אילן בערב שביעית באופן שקליטתו בקרקע תהא בשנת השביעית עצמה, וצריך לבאר מהו גדרו וטעמו של איסור זה, הרי הקליטה נעשית מעצמה, ואין זה דומה לשאר מלאכות האסורות בשביעית שעשייתן על ידי האדם. ועוד צריך לבאר מה הטעם של הראשונים החולקים על רש״י שאיסור זה אינו נוהג בתוספת שביעית.

ובמנחת חינוך (מצוה רצח אות ח ד״ה והנה, מצוה שכו ד״ה והנה) ביאר, שאיסור קליטה בשביעית הוא משום שיש דין על הקרקע שתשבות בשביעית, כדכתיב ׳ושבתה הארץ שבת לה׳, ואם עושה שהקרקע תקלוט בשנת השביעית הוא מבטל את השביתה של הקרקע, ועובר על מצות עשה, ולפי זה כתב שאסור מן התורה לומר לנכרי לעשות מלאכה בקרקעו בשביעית, משום שהוא מבטל בכך את מצות שביתת הקרקע[צא].

ביאור המחלוקת אם יש איסור קליטה בתוספת

ולפי זה ביאר המקדש דוד (שביעית סי׳ נד), שטעם הסוברים שאין איסור קליטה בתוספת שביעית, הוא משום שלא נאמר דין תוספת שביעית על מצות שביתת הקרקע אלא רק על האיסור גברא שלא לעבוד בקרקע בשביעית, וכיון שהקליטה אינה נחשבת מלאכה של הגברא אלא רק חסרון בקיום דין השביתה של הקרקע, לכן אין איסור קליטה בתוספת שביעית[צב].

ולפי דעת רבינו תם (ר״ה ט: בתוספות ד״ה ומותר) שדין תוספת שביעית לא נאמר בכל המלאכות, אלא רק בחרישה, מוכרח שלא נתחדש שדין הקרקע בתוספת הוא כשנת השביעית עצמה, אלא רק נתחדש דין באיסור עבודת חרישה וקצירה שהוא נוהג גם בזמן התוספת, ואם כן יש לומר שמצות שביתת הקרקע נוהגת רק בשביעית עצמה שחלה בה קדושת שביעית. ונמצא שרבינו תם לשיטתו חולק על רש״י שאין איסור קליטה בתוספת שביעית. אולם בדעת הר״ש (פ״ב מ״ו) מצינו שאף שכל המלאכות אסורות בתוספת שביעית מכל מקום קליטה מותרת בתוספת. ומבואר בזה, שכל איסורי הגברא נאמרו גם בתוספת, ורק דין שביתת הקרקע לא נאמר בתוספת, וכיון שאיסור קליטה הוא מדין מצות שביתת הקרקע לכך אינו נוהג בתוספת.

ורש״י סבר שבדין תוספת שביעית נתחדש שזמן התוספת הוא כשנת השביעית עצמה לכל דיניה והלכותיה[צג], וגם המצוה להשבית את הקרקע נאמרה בתוספת שביעית, ולכן אסור לטעת את האילן באופן שקליטתו תהא בתוספת שביעית, שכן הוא מבטל בכך את מצות השביתה של הקרקע בתוספת שביעית.

דברי החזון איש בביאור שיטות הראשונים

אולם החזון איש (שביעית סי׳ יז ס״ק כה) חולק על דברי המנחת חינוך וסובר שהמצוה על הקרקע שתשבות רק ממלאכת אדם, אבל אין דין שלא יעשה שום גידול בקרקע[צד], ואם כן עדיין צריך ביאור מהו האיסור שהאילן יקלט בשביעית, הרי האדם אינו עושה את הקליטה.

אלא שהחזון איש (שביעית סי׳ יז ס״ק כב, סי׳ כב סק״ה, סי׳ כה ס״ק יג) כתב שבאמת אין איסור בעצם הקליטה בשביעית, ומה שמבואר בראשונים

[פח] **וכן** כתב הר״ש (שביעית פ״ב מ״ו).

[פט] **וכתב** החזון איש (שביעית סי׳ יז ס״ק כג) שלפי זה נמצא שאף בזמן הזה שאין איסור תוספת שביעית, אסור לטעת אילן באופן שקליטתו תהא בתוך שלושים יום קודם שביעית, משום החשש שיאמרו שנטעו בשביעית. וכן כתב בסמ״ג (סי׳ רסו-רסז) וז״ל ׳ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו׳. וכן כתב הרמב״ם (שמיטה ויובל פ״ג הי״א).

[צ] **אולם** נחלקו אחרונים בביאור טעמו של הרמב״ם, שהנה לשון הרמב״ם כך הוא ׳אף בזמן הזה אין נוטעין אילנות ואין מרכיבין ואין מבריכין ערב שביעית אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשהה אחר הקליטה ל׳ יום קודם ראש השנה של שביעית, וסתם קליטה שתי שבתות, ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו׳, עכ״ל. והפאת השולחן (שביעית פ״א הי״ב) והחזון איש (שביעית סי׳ יז ס״ק כג) כתבו, שכוונת הרמב״ם שהאיסור מפני מראית העין הוא משום שמונים ישראל לשביעית, וכדברי הראשונים. אולם המהר״י קורקוס על הרמב״ם (שם) [וכן כתב בהגהות רבי איסר זלמן מלצר על הרמב״ן (שם)] כתב שמלשון הרמב״ם ׳מפני מראית העין׳ משמע שטעם האיסור משום שבכניסת שנת השביעית הנטיעה עדיין רכה ונראית כאילו עכשיו נטעה. ונפקא מינה בין ב׳ דרכים אלו, באילן סרק שאין בו מנין שנות ערלה, שלפי דרכם של הפאת השולחן והחזון איש אין איסור ליטע אותו בתוך ל׳ יום קודם ראש השנה, וכן הוא לפי דעת הראשונים הנ״ל. אבל לפי דרכו של המהר״י קורקוס אסור ליטע גם אילן סרק בתוך שלושים יום קודם ראש השנה מפני שנראה שנטעו אותו בשביעית. ובמנחת שלמה (שו״ת ח״א סי׳ מח, וכ״כ במעדני ארץ בהערות אות ד) כתב שמלשון הרמב״ם משמע שגם אילן סרק אסור, שהרי כתב ׳הנוטע בשביעית בין בשוגג בין במזיד יעקור וכו׳ ולא הזכיר דווקא ׳עץ מאכל׳, משמע שדין זה הוא גם באילן סרק, וגם מקורו של דין זה הוא במשנה בתרומות (פ״ד מ״ג) ששנינו שם ׳הנוטע בשבת בשוגג יקיים, מזיד יעקור, ובשביעית בין שוגג בין מזיד יעקור׳, והרי לענין שבת אין טעם לחלק בין אילן סרק למאכל, ואם כן משמע שגם בשביעית אין חילוק בין אילן סרק לאילן מאכל. ולכן כתב במנחת שלמה שיש לומר שאף אם נבאר בדברי הרמב״ם שטעם האיסור הוא משום שמונים ישראל לשנות ערלה, אסרו גם אילן סרק אפילו שלא שייך בו טעם זה, כיון שגדר התקנה היתה שלא ליטע אילנות בתוך שלושים יום קודם שביעית ולא חילקו בין אילן מאכל לאילן סרק. ועוד הוסיף המנחת שלמה שמלשון הרמב״ם משמע שבאמת אין הטעם משום מונים לשביעית אלא משום מראית העין כדברי המהר״י קורקוס.

[צא] **וכבר** מצינו כן בתוספות ר׳ אלחנן (ע״ז טו:) ובתוספות רי״ד (שם ד״ה אמר) בשיטת רש״י, ובמהרש״ל (ב״מ צ.), וכן כתב באגלי טל (זורע סי׳ ח סק״ב).

[צב] **אך** בדעת התוספות יש להקשות ממה שכתבו במועד קטן (ג. ד״ה יכול) שבלא פסוק למעט היו מלקים על מלאכה בתוספת, וביארו תוספות הטעם בזה משום שנתחדש בתורה שתוספת היא כשביעית לכל מילי, ולכן רק משום שנתמעט ממלקות פטור. ואם כן עשה ד׳שבתה הארץ׳ נאמר גם על תוספת, שהרי לגבי זה אין מיעוט.

[צג] **וכן** משמע מלשון רש״י ביבמות (שם) ׳דכל שלושים לפני שביעית ׳כשביעית דמו׳ דנפקא לן מבחריש ובקציר תשבות׳, עכ״ל. והנה האחרונים העירו מדוע רש״י שם הביא את המקור לתוספת שביעית מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ שהרי זו רק שיטת רבי עקיבא, אבל רבי ישמעאל סובר שתוספת שביעית נתקבלה בהלכה למשה מסיני, ולמה רש״י כתב דווקא כדברי רבי עקיבא. אולם למבואר יש לומר, שדווקא מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ אנו למדים שתוספת שביעית היא כשביעית עצמה, ולכן גם קליטה אסורה בתוספת שביעית, אבל בהלכה למשה מסיני לא נתחדש שתוספת שביעית נחשבת כשביעית עצמה אלא רק שהאיסור על הגברא נאמר גם בזמן התוספת, שהרי בהלכה למשה מסיני לא נאמר איסור מפורש אלא נאמר היתר לחרוש בעשר נטיעות שלושים יום קודם ראש השנה, וממילא אנו למדים שבאילנות זקנות אסור לחרוש בזמן זה מדין תוספת שביעית, ואם כן אין לנו מקור שהתוספת נחשבת כשביעית עצמה אלא רק שיש איסור על הגברא, ונמצא שלפי זה אין איסור קליטה בתוספת, ולכן כתב רש״י שטעם האיסור הוא מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ כדברי רבי עקיבא. אולם בספר אשר לשלמה (ח״ג סי׳ ו) הקשה שהרי בדברי רש״י (ר״ה ט. ד״ה חריש) מבואר שהאיסור הנלמד מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ הוא שלא לעשות מלאכה בתוספת שיש בה תועלת ותיקון לשנת השביעית, ואם כן על כרחך שלא נתחדש שיש דין שביעית על הקרקע אף בזמן התוספת, אלא רק שהדין של השנה השביעית אוסר לעבוד גם לפני שביעית לצורך שביעית. ואם כן צריך ביאור מדוע אסור שיקלט האילן בתוספת לפי המתבאר שהאיסור הוא רק מדין שביתת הקרקע, וזה שייך רק בשביעית עצמה. וראה להלן שבאשר לשלמה ביאר שיש גם איסור על מעשה הגברא שעל ידו נקלט האילן בשביעית, ולכן אסור גם בתוספת לעשות שהאילן יקלט כמו שנטיעה אסורה בתוספת לפי שיטת רש״י משום שנחשב שמועיל לשנה השביעית.

[צד] **וראה** עוד במעדני ארץ (שביעית סי׳ ג ס״ק יד-יז) שהאריך בענין זה.

שאסור לטעת אילן באופן שקליטתו תהא בשנת השביעית הוא מדין תוספת שביעית, והיינו, שהרי בדין תוספת שביעית נאמר שאסור לעשות מלאכה בערב ראש השנה שמועילה לצמיחת האילן ולחרישת הקרקע בשביעית, כמבואר בדברי רש״י (ר״ה ט. ד״ה חריש) וברמב״ם (שמיטה ויובל פ״ג ה״א), ואם כן מטעם זה אסור גם לטעת את האילן בערב שביעית על מנת שיקלט בשנה השביעית, שהרי בנטיעה זו הוא מועיל לצמיחת האילן בשביעית מכיון שקליטת האילן שהיא תחילת צמיחתו בקרקע תהא בשנה השביעית.

ולפי זה כתב החזון איש שבזמן הזה שאין נוהג איסור תוספת שביעית, אין איסור ליטע אילן סמוך לשנת השביעית אף אם קליטתו תהא בשנת השביעית.

הוכחות שיש איסור בעצם הקליטה בשביעית

אולם בדעת רש״י אי אפשר לפרש שאיסור קליטה בשביעית הוא מדין תוספת שביעית, שהרי ברש״י מבואר שגם קודם זמן התוספת אסור לטעת אילן שקליטתו תהא בזמן התוספת, ומוכח שהקליטה עצמה אסורה מעיקר דין שביעית ולכן אסור שהקליטה תהא בזמן התוספת. ואם כן לדעת רש״י עדיין צריך ביאור מהו טעם האיסור בקליטת אילן בקרקע, לפי דעת החזון איש שאין דין שהקרקע תשבות ממלאכות שנעשות מעצמן ולא על ידי אדם.

ובמנחת שלמה (שו״ת ח״א סי׳ מח) הוכיח שיש איסור בעצם הקליטה בשביעית ולא רק מדין תוספת שביעית, אף לדעת הראשונים החולקים על רש״י שאין איסור לטעת את האילן קודם זמן התוספת.

שכן מצינו בלשון התוס׳ רי״ד (מו״ק ג: ד״ה עשר) שכתב ׳ואינו חייב להרחיק מראש אלא כשיעור שתיקלט הנטיעה קודם ראש השנה, שאם לא תקלוט מקודם לכן וקולט בשביעית הוי ליה כאילו נטע בתוך שנה שביעית ויעקור׳, עכ״ל. הרי שהקליטה עצמה אסורה משום שנחשבת כנטיעה בשביעית[צה].

וכן מוכח מדברי הר״ן בחידושיו (ר״ה י. ד״ה לימא) שכתב שרק למסקנת הגמרא שם אין איסור קליטה בתוספת שביעית, אבל בתחילה סברה הגמרא שיש איסור קליטה בתוספת, ולכן בתחילת הסוגיא נאמר בגמרא שדברי הברייתא (שם ט:) שרק נוטע שלושים יום לפני ראש השנה עולה לו שנה לענין ערלה, הם שלא כדברי רבי מאיר שסובר שיום אחד בשנה חשוב שנה, והיינו משום שאי אפשר לפרש שגם רבי מאיר מודה שצריך שלושים יום בשביל קליטת האילן, כיון שאם כן איך התירו בברייתא לטעת שלושים יום קודם שביעית הרי הקליטה תהיה בזמן התוספת, וכך סברו בגמרא בתחילה, אלא שמסקנת הגמרא היא שאין איסור קליטה תוספת משום שאין דין תוספת אלא לענין חרישה.

וכיון שהגמרא במסקנא חזרה בה רק משום שאין איסור קליטה בתוספת, שבשביעית עצמה יש איסור קליטה, ועל כרחך שהאיסור הוא בעצם הקליטה ולא כדברי החזון איש שהוא מדין תוספת, שהרי לא חזרה בה הגמרא מעיקר גדר האיסור בקליטה, אלא רק שאין היא אסורה בתוספת, וכיון שבתחילה סברה הגמרא שיש איסור בעצם הקליטה ולכן אסור לטעת אילן קודם זמן התוספת באופן שקליטתו תהא בתוספת, ממילא גם במסקנת הגמרא האיסור הוא בעצם הקליטה באופן שהיא נעשית בשביעית עצמה.

וכן הוכיח מדברי הר״ש (שביעית פ״ב מ״ו), שכתב שרבינו תם היה אומר שמותר ליטע בתוספת שביעית כמו שאר תולדות שמותר לעשותם בתוספת, ומכל מקום מודה רבינו תם שאסור ליטע בערב שביעית אם הקליטה תהא בשביעית, ולא הזכיר הר״ש כלל שלענין זה נוהג איסור תוספת גם בנטיעה, ומוכח שאין האיסור בזה משום תוספת אלא הקליטה בשביעית עצמה אסורה.

ואם כן צריך ביאור מהו טעם האיסור שתהא קליטה בשביעית, לדברי הסוברים שלא אסרה תורה אלא מלאכות הנעשות על ידי אדם.

ביאור נוסף בטעם איסור קליטה בשביעית

ובאשר לשלמה (ח״ג סי׳ ו) כתב, שקליטה בשביעית אסורה כמו שאר מלאכות שעושה הגברא בקרקע, משום שלענין שביעית הקליטה נחשבת מעשה האדם כיון שהיא באה מכח מעשה הנטיעה שנעשית על ידו, ואף שלענין שבת אין הקליטה נחשבת מעשה האדם, ואין הנוטע חייב על הקליטה בשבת, יש לחלק שבשבת האיסור הוא על עצם המעשה בלבד, אבל בשביעית עיקר האיסור הוא שלא לבטל את שביתת הקרקע, וכל שעל ידי מעשיו נעשית מלאכה בקרקע הרי הוא עובר באיסור שדך לא תזרע וגם מבטל את המצוה להשבית את הקרקע[צו]. והוסיף עוד, שאפשר לומר שהאיסור על הקליטה אינו משום שבשעת הנטיעה נחשב שעושה גם את הקליטה שנעשית אחר כך, אלא בשעה שנעשית הקליטה בקרקע על ידי מעשה הנטיעה שקדמה לה, היא נחשבת כעשייה שלו, והרי הוא כעושה עכשיו את הקליטה כיון שהיא נעשית על ידי כחו ומעשיו הקודמים.

ו. תוספת במוצאי שביעית

מבואר בדברי רבי עקיבא (ר״ה ט.) שמהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ אנו לומדים לאסור חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית.

ולעיל נתבאר האיסור בחריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית שהוא מדין תוספת שביעית בערב שביעית, ועתה יש לבאר מהו איסור קציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית. ומצינו בראשונים כמה דרכים בביאור הדבר.

ביאור דברי רבי עקיבא בחריש היוצא למוצאי שביעית

רש״י (שם ד״ה וקציר) ביאר וז״ל, ׳וקציר של שביעית, כגון תבואה שהביאה שליש בשביעית, אתה נוהג בה מנהג שביעית בשמינית׳. ומשמע מדבריו שהוא דין על התבואה שגדלה והביאה שליש בשביעית, שצריך לנהוג בה קדושת שביעית, כמנהג שאר פירות בשנה שביעית. וכן כתבו רש״י (מכות ח: ד״ה וקציר) והר״ש (שביעית פ״א מ״ד ד״ה וקציר).

וכן מבואר בתוספות (ר״ה ט. ד״ה וקציר - הראשון) שכתבו שאפשר ללמוד מדרשה זו גם איסור סחורה בתבואה שגדלה בשביעית ונקצרה בשמינית, והיינו שמדרשה זו אנו לומדים שיש קדושת שביעית בתבואה שהביאה שליש בשביעית ולכן היא אסורה בסחורה. וכן מתבאר מדברי התוספות שכתבו שאסור לקצור תבואה זו בדרך שרגיל הבעלים לקצור, אבל מותר לקוצרה שלא כדרך בעלים. ודין זה נאמר בקדושת פירות שביעית שאין איסור לקוצרם אלא כדרך שרגיל הבעלים לקצור, משום שהם הפקר.

ולפי זה נמצא שלא נתחדש כאן דין תוספת בסוף השנה השביעית אלא דין קדושת שביעית על התבואה, וכן כתב הראב״ד (כתוב שם, ר״ה ט.) וז״ל ׳וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית שהוא אסור לאו תוספת הוא, אלא מפני שנדון אחר שליש ותבואת שביעית ממש היא׳. וכן כתב המאירי (שם ד״ה כבר).

שיטת הראשונים שיש דין תוספת במוצאי שביעית

אולם התוספות (ר״ה יב: ד״ה מנהג) הקשו, הרי בגמרא שם מובא פסוק אחר שמלמדנו שיש דין קדושת שביעית בתבואה שהביאה שליש בשנה השביעית ויצאו לשמינית, והיינו מדכתיב ׳מקץ שבע שנים במועד שנת השמיטה בחג הסוכות וגו׳ לומר לך כל תבואה שהביאה שליש בשביעית לפני ראש השנה אתה נוהג בו מנהג שביעית בשמינית׳, ואם כן מדוע צריך ב׳ פסוקים ללמד שיש קדושת שביעית בתבואה שהביאה שליש בשנה השביעית. וכן הקשו רבים מהראשונים[צז].

ולכן כתבו התוספות[צח] שבפסוק ׳בקציר תשבות׳ לרבות קציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית, לא נתחדש דין בקדושת הפירות אלא בעבודת הארץ, והיינו שאסור לחרוש ולקצור ולעדור במוצאי שביעית בשביל אותם פירות שגדלו בשביעית, ולולא חידוש זה, היינו אומרים שאף שיש קדושת שביעית באותם פירות אין איסור לעבוד בקרקע בשבילם, כי קדושת השביעית

[צה] **וכן** כתב הר״י קורקוס (שמיטה ויובל פ״ג ה״א).

[צו] **וכעין** זה כתב במעדני ארץ (סי׳ יג ס״ק יז) בקצרה, וז״ל ׳דכיון שהכתוב תלה על כל פנים את חיוב השביתה בארץ, לכן בכהאי גוונא שהקליטה מתיחסת למעשיו שפיר מסתבר דאסור׳.

[צז] **רשב״א,** ריטב״א וחידושי הר״ן (ר״ה ט. ד״ה וקציר).

[צח] **התוספות** שם כתבו בתחילה תירוץ אחר על הקושיא, וז״ל ׳ויש לומר דהאי דהכא איצטריך ללמד על חריש שהוא לתוספת כדפירשית לעיל׳, והמהרש״א (שם) נתקשה בכוונתם, אולם בתוספות הרא״ש (שם יב. ד״ה אתה) כתוב תירוץ זה בלשון מבוררת יותר, וז״ל ׳וי״ל דהאי דהכא איצטריך להבאת שליש והאי דלעיל איצטריך ללמד על החריש שהוא לתוספת כדפרישית לעיל׳, עכ״ל, ונראה שכוונת התירוץ הוא לפי מה שכתבו התוספות והתוספות הרא״ש (ר״ה ט. ד״ה שהרי) שכיון שמהפסוק ׳בחריש וגו׳ תשבות׳ אנו לומדים את עיקר האיסור לחרוש בשנה השביעית עצמה, לא היינו יכולים ללמוד מפסוק זה לאסור גם חרישה בתוספת שביעית, אלא כיון שעל כרחך הפסוק הזה אינו עוסק רק בשנה השביעית עצמה, שהרי בפסוק כתבו ׳בקציר תשבות׳ וזה מדבר על קציר היוצא למוצאי שביעית ולא על איסור קצירה בשנה השביעית עצמה שכבר נאמר בפסוק אחר, וממילא גם מה שכתוב ׳בחריש תשבות׳ נאמר לא רק על השנה השביעית עצמה, אלא גם על ערב שביעית והיינו חריש הנכנס לשביעית שאיסורו משום תוספת שביעית. נמצא שעל ידי הפסוק ׳בקציר׳ אנו לומדים את עיקר דין תוספת בערב שביעית, ולכן אף שכבר למדנו מפסוק אחר שיש קדושת שביעית בפירות היוצאים למוצאי שביעית, אמרה תורה דין זה גם בפסוק ׳בקציר׳ כדי ללמד על החריש שאסור גם בערב שביעית.

בפירות נותנת דין רק בפירות עצמם ואינה אוסרת את עבודת הקרקע, ולכן נתחדש בפסוק נוסף שמכל מקום אסור לעבוד בקרקע בשביל פירות אלו גם אחרי שעברה השנה השביעית.

והוסיפו התוספות, שמשמע בגמרא שהאיסור בקציר היוצא למוצאי שביעית הוא מדין תוספת שביעית, והרי דין קדושת שביעית בפירות אינו שייך לדין תוספת שביעית שחל על שביתת הקרקע, ואם כן מוכח כפירושם שהאיסור שנאמר בקציר היוצא למוצאי שביעית אינו מדין קדושת הפירות אלא הוא משום תוספת שביעית לאחריה, כמו שהאיסור בחריש הנכנס לשביעית הוא משום תוספת שביעית לפניה. וכן כתבו הרשב״א, הריטב״א (שם) והר״ן (שם)[צט].

פירוש נוסף מצינו בדברי רבינו גרשום (ב״ב כו: ד״ה מנא) וברמב״ם בפירוש המשנה (שביעית פ״א מ״א), שכתבו שאסור לקצור בשביעית לתועלת ולצורך השנה השמינית, וזו הכוונה ׳קציר היוצא למוצאי שביעית׳.

נמצא לפי שיטת התוספות והרשב״א [והריטב״א והר״ן] נתחדש דין תוספת במוצאי שביעית, מלבד דין תוספת בערב שביעית, אולם לפי שיטת הראב״ד והמאירי אין דין תוספת במוצאי שביעית אלא רק בערב שביעית. ולפי שיטת רבינו גרשום והרמב״ם לא מצינו שנתחדש זמן של תוספת אחרי השנה השביעית שאסור לעבוד בו, אלא האיסור הוא לעבוד בשביעית לצורך השנה השמינית.

הטעם שהאיסור הוא רק לעבוד לצורך הפירות שגדלו בשביעית

ומבואר בדברי התוספות והרשב״א, שהאיסור בזמן התוספת במוצאי שביעית הוא רק לעבוד בקרקע לצורך פירות שגדלו בשביעית, אבל אין איסור לעבוד בקרקע שלא לצורך הפירות שגדלו בשביעית. ובאשר לשלמה (שביעית פ״א מ״ד) ביאר על פי מה שהובא לעיל שאיסור עבודה בשביעית הוא רק לצורך שביעית, ולא שייך איסור בתוספת שביעית אלא על עבודה שנעשית לצורך הגידול של השנה השביעית, כיון שיסוד האיסור הוא לקיים את דין הקדושה שיש בשנה השביעית, ולכן גם בערב שביעית לא נאסר בזמן התוספת אלא לחרוש לצורך השנה השביעית, ומטעם זה גם בתוספת במוצאי שביעית לא נאסר אלא עבודה לצורך הפירות שגדלו בשביעית ויש להם קדושת שביעית.

אם יש תוספת במוצאי שביעית לדעת רבי ישמעאל

וצריך לברר לשיטת רבי ישמעאל שאינו לומד דין תוספת מהפסוק ׳בחריש ובקציר תשבות׳ אלא מהלכה למשה מסיני, האם גם לשיטתו יש דין תוספת במוצאי השנה השביעית, ומהו המקור לכך, שכן בהלכה למשה מסיני לא נאמר אלא תוספת שלושים יום לפני שביעית.

ולפי פירוש רבינו תם (שהובא בתוספות ר״ה ט. ד״ה כל מקום) שקושיית הגמרא (שם) על רבי ישמעאל מנין שמוסיפים מחול על הקודש, היא על תוספת אחרי שביעית, ועל כך תירצה הגמרא שלומדים מהפסוק ׳מערב עד ערב תשבתו שבתכם׳ שכל מקום שיש בו שבות מוסיפים מחול על הקודש. מתבאר שגם לרבי ישמעאל יש דין תוספת במוצאי שביעית. וכן כתב באור זרוע (ח״ב הלכות ערב שבת סי׳ יד).

ובחידושי הר״ן (שם ד״ה ורבי ישמעאל) מצינו ב׳ דרכים בדין תוספת במוצאי שביעית לדעת רבי ישמעאל: א. שיש תוספת במוצאי שביעית והמקור הוא מהפסוק ׳תשבתו שבתכם׳ שנאמר ביום הכיפורים, וממנו אנו לומדים דין תוספת לאחריה ולפניה בשבת ויום טוב ושביעית, והוסיף הר״ן שלימוד זה הוא רק אחרי שנאמר בהלכה למשה מסיני שיש תוספת לפניה בשביעית, שנתחדש בזה שגם בשביעית שייך תוספת מחול על הקודש, וממילא יש ללמד גם דין תוספת שאחריה מהפסוק שנאמר ביום הכיפורים. ב. שלא צריך פסוק ללמד על תוספת שאחריה בשביעית, אלא סברא היא שכמו שמצינו בכל ימי הקדושה שמוסיפים מחול על הקודש גם לפניה וגם לאחריה, כך גם בשביעית שמוסיפים שלושים יום לפניה משום שמוסיפים מחול על הקודש, יש לה תוספת גם אחריה.

ובדרך נוספת כתב הר״ן שאפשר לומר שלדעת רבי ישמעאל אין דין תוספת אחריה כלל. וכן כתב הבעל המאור (ר״ה ט.) שלרבי ישמעאל אין דין תוספת אחרי שביעית.

והרמב״ם (שמיטה ויובל פ״ג ה״א) כתב רק דין תוספת בערב שביעית, וכתב התורת זרעים (שביעית פ״א מ״א) שהרמב״ם סבר שלדעת רבי ישמעאל אין דין תוספת במוצאי שביעית. אמנם דעת הרמב״ם שאף בשבת ויום טוב ויום הכיפורים אין דין תוספת לגבי עשיית מלאכה. כמובא בבית יוסף (או״ח סי׳ רסא ד״ה והרמב״ם בפרק). ואם כן ודאי שגם בשביעית אין דין תוספת אלא רק מה שנתחדש בהלכה למשה מסיני ששלושים יום לפני שביעית חל דין תוספת.

והביא בתורת זרעים (שם) שבתורת כהנים (פרשת בהר פ״א, הו״ד בר״ש שביעית פ״ב מ״ה) מבואר שאין תוספת ביציאת השנה השביעית, וכן נאמר שם ׳שבת שבתון יהיה לארץ, כיון שיצאה שביעית אף על פי שפירותיה אסורין מותר אתה לעשות מלאכה בגופו של אילן, אבל פירותיה אסורין עד ט״ו בשבט׳. ולפי המבואר בראשונים הנ״ל שלרבי עקיבא יש דין תוספת גם אחרי שביעית, צריך לפרש ששיטת התורת כהנים היא שיטת רבי ישמעאל שאין דין תוספת אחרי שביעית, כמו שכתבו הבעל המאור והר״ן. אך צ״ע לשיטת רבינו תם שגם לרבי ישמעאל יש דין תוספת אחרי שביעית[ק].

אם תוספת במוצאי שביעית נוהגת גם בזמן הזה

ולפי דרכו של רבינו תם שתוספת אחרי שביעית נלמדת מהפסוק ׳תשבתו שבתכם׳ שנאמר לגבי יום הכיפורים, חידש בתורת זרעים (שביעית פ״א מ״א), שאף שקיי״ל כדברי רב אשי (מו״ק ד.) בדעת רבי ישמעאל שתוספת שלושים יום לפני ראש השנה אינה נוהגת אלא בזמן שבית המקדש קיים, משום שההלכה למשה מסיני נאמרה רק לזמן שבית המקדש קיים, מכל מקום תוספת במוצאי שביעית נוהגת אף בזמן שאין בית המקדש קיים, שהרי תוספת זו אנו לומדים מהפסוק ׳תשבתו שבתכם׳ שלא נאמר בו הגבלה רק לזמן שבית המקדש קיים.

עוד כתב בתורת זרעים, שלפי דרכו של רבינו תם נמצא שיש חילוק בין רבי עקיבא לרבי ישמעאל בדין תוספת אחרי שביעית, שלדעת רבי עקיבא תוספת זו חלה רק על עבודה בקרקע לצורך הפירות שגדלו בשביעית, כמבואר בתוספות (ר״ה יב: ד״ה מנהג). אבל לדעת רבי ישמעאל שתוספת אחרי שביעית נלמד מהפסוק ׳תשבתו שבתכם׳ שנאמר לגבי יום הכיפורים, התוספת חלה על כל העבודות שאסורות בשביעית[קא], ואסור לעשותן במוצאי שביעית בזמן התוספת כשם שביום כיפור אסור לעשות בזמן התוספת את כל המלאכות שאסורות ביום כיפור.

ודן התורת זרעים כמה הוא שיעור התוספת במוצאי שביעית, האם שלושים יום כמו בערב שביעית, או שאינו אלא כל שהוא כמו תוספת יום הכיפורים.

אמנם בהמשך דבריהם כתבו התוספות והתוספות הרא״ש לבאר שהפסוק ׳בקציר׳ בא לרבות איסור על עבודת הקרקע שלא למדנו אותו מפסוק אחר, כמובא בפנים המערכה.

[צט] **והנה** לשון התוספות הוא שהאיסור שנתחדש בקציר היוצא למוצאי שביעית הוא ׳לחרוש ולקצור ולעדור אותה תבואה׳ והיינו, שמלבד קדושת שביעית בתבואה שהביאה שליש נתחדש גם איסור עבודה בקרקע לצורך תבואה זו. ומבואר מלשון התוספות שגם קצירה היא בכלל עבודת הקרקע ואינה אסורה מדין קדושת שביעית של הפירות. אולם בלשון הרשב״א יש לקדק שקצירה אסורה מדין קדושת הפירות, שכתב שעבודת הקרקע נאסרה בפסוק זה והיינו ׳שלא תעדור ולא תנכש בשדה מחמתו׳, ולא כתב שלא תקצור בשדה, ומשמע שקצירה כבר אסורה משום קדושת הפירות. וכן משמע מלשון חידושי הר״ן (שם ד״ה וקציר). ובחזון איש (שביעית סי׳ י סק״ג ד״ה ובתוספות, סי׳ יז סק״ג) כתב, שגם התוספות מודים שקצירה כדרך אסורה מדין קדושת שביעית של הפירות, ומה שכתבו שהפסוק בא לאסור קצירה מדין עבודת הקרקע כוונתם על קצירה כעין זומר שמועילה להצמיח והיא עבודה בקרקע כמו זריעה ונטיעה. אולם בקהלות יעקב (שביעית סי׳ ט אות ב) הוכיח מדברי הר״ש שאף קצירה כדרך אסורה מדין עבודת הקרקע, ופירש כן גם בדברי התוספות שם. ומצינו שנחלקו החזון איש (סי׳ יב סק״ז) ורבי יצחק אלחנן (הו״ד בשו״ת בית הלוי ח״ג סי׳ א סוף ענף ה) אם יש איסור לקצור בשביעית פירות שאין בהם קדושת שביעית, כגון פירות שחנטו בשישית או פירות שגדלו בשדה נכרי לשיטת הבית יוסף שאין בהם קדושת שביעית. דעת החזון איש שאין איסור לקוצרם, והולך לשיטתו הנ״ל שקצירה אסורה רק משום קדושת הפרי ולא מדין עבודת הקרקע. ודעת רבי יצחק אלחנן שיש איסור לקצור פירות שגדלו בשדה נכרי גם לדעת הבית יוסף, והיינו משום שאיסור קצירה הוא מדין הקרקע ולא מדין קדושת הפירות. וראה עוד בענין זה במקדש דוד (שביעית סי׳ נה).

[ק] **ובמקדש** דוד (שביעית סי׳ נה) כתב שבמשנה בשביעית (פ״ב מ״ה) מצינו מחלוקת בין תנא קמא לרבי שמעון אם מותר לעבוד בקרקע במוצאי שביעית, ושיטת ר״ש שמותר, ויש לומר שדברי התורת כהנים נאמרו בשיטת ר״ש.

[קא] **וראה** בתורת זרעים שם שכתב שמצינו כן בירושלמי (פ״ג ה״ו).

מערכה ג

מקצת היום ככולו

א. מקור ההלכה / **ב.** אם דין מקצת היום ככולו הוא סברא או גזירת הכתוב / **ג.** איזה חלק מהיום גורם לומר מקצת היום ככולו / **ד.** מחלוקת רבי יוסי ורבנן בזב וזבה / **ה.** מחלוקת אבא שאול ורבנן באבלות / **ו.** נדונים שונים אימתי אומרים מקצת היום ככולו / **ז.** מקצת היום בנזיר

פתיחה **מצינו** שנאמרה הלכה במקצת היום שהוא ככולו, וכגון לגבי נזירות וכן לגבי ניהוג אבלות בגזירת שבעה, ולגבי ספירת נקיים בזב וזבה. ובמקומות נוספים מצינו כן לגבי דינים אחרים כפי שיתבאר להלן. יסוד ההלכה בזה הוא שאם קיים את חובתו במשך קצתו של היום, אף שלא השלים את כולו נחשב כאילו השלים את כל היום, ועולה לו למנין ימים כמו יום שלם.

ולהלן יתבאר שכלל זה שמקצת היום ככולו לא נאמר בפירוש במקרא, אולם יש אומרים שלמדין זאת מסברא, ויש אומרים שלמדין זאת מדרשה כפי שיובא להלן (אות ב).

בפרטי הלכה זו צריך ביאור, מפני מה יש מקומות שאומרים בהם מקצת היום ככולו. ויש מקומות שאין אומרים בהם מקצת היום ככולו. כגון באבילות ביום השביעי אומרים מקצת היום ככולו ואין צריכים לשבת שבעה עד הלילה, וביום השלישי לענין אם מותר במלאכה, וביום האחרון של י״ב חודשי אבילות אין אומרים מקצת היום ככולו[א].

וכן בימים שאומרים בהם מקצת היום ככולו מפני מה אין אומרים כן לכל הלכותיו. כגון בזבה אומרים מקצת היום ככולו[ב] לענין שמותרת לטבול ביום השביעי ומכל מקום אם ראתה דם עד הלילה סותרת[ג]. וכן ביום השביעי לאבילות שאומרים בו מקצת היום ככולו לא אומרים כן לענין קריעה שאסור לאחות ולשלול את הקריעה עד סוף יום השביעי (יו״ד סי׳ שמ סי״ד) וכן לענין קדיש, וב׳ אבלים אחד שמת לו מת ביום ראשון ואחד שמת לו מת באמצע השבוע, שוים הם בשבת לענין קדיש (מגן אברהם סי׳ קלב סק״א).

וכן מפני מה במקומות שאומרים מקצתו ככולו אומרים כן ביום לכל הדעות, ובלילה נחלקו רש״י ותוספות[ד] האם אומרים מקצת הלילה ככולו או אין אומרים בלילה מקצת הלילה ככולו.

א. מקור ההלכה

לגבי נזיר **הכלל** שאומרים (נזיר ה: טו:) מקצת היום ככולו לא נאמר בפירוש במקרא, וחכמים למדו זאת מדרשה או מן הסברא, כפי שיתבאר להלן, שנאמרה הלכה לגבי נזיר שאומרים בו את הכלל של מקצת היום ככולו. שכן דין הנזיר, מי שקיבל עליו נזירות צריך לנהוג נזירותו שלושים ימים שלמים, וביום השלושים ואחד עליו לגלח שער ראשו ולהביא קורבנותיו. ואם עבר וגילח ביום השלושים אמר רב מתנא (נזיר ה:) שיצא, משום שמקצת היום ככולו. וקיים את ציווי התורה לגדל פרע, כיון שגידול פרע שאמרה התורה בנזיר הוא גידול שער במשך שלושים יום, ומקצת היום ככולו נחשב שעברו שלושים ימים.

גידול פרע **וכן** בכהנים בשעת עבודתם בבית המקדש, שהוזהרו שלא לעבוד כשראשם מגודל פרע שערם, שיעור גידול פרע הוא בשלושים יום, ותיכף כשיגדל שערו עד בוקרו של יום השלושים ומיד כשהאיר השחר של יום השלושים נחשב שגידל פרע שער ראשו (מנחת חינוך מצוה קמט אות ג, קרן אורה נזיר ה. ד״ה יהיה).

בבתי ערי חומה וקדשים **וכנגד** זה מצינו (ערכין לא. נדה מז:) בבתי ערי חומה ובקדשים שריבתה התורה בפסוקים, ללמדנו שאין אומרים בהם מקצת היום ככולו, ושנה האמורה בהם הכוונה שנה תמימה מעת לעת. שנאמר בבתי ערי חומה (ויקרא כה ל) ׳ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר בעיר אשר לו חומה לצמיתות לקונה אותו לדורותיו לא יצא ביובל׳[ה] ומריבוי הכתוב ׳שנה תמימה׳ לומדים (ערכין לא. נדה מז:) שכוונת התורה היא שנה תמימה מעת לעת.

ובקדשים נאמר (שמות יב ה) ׳שה תמים זכר בן שנה יהיה לכם מן הכבשים ומן העזים תקחו׳, ומריבוי הכתוב ׳בן שנה יהיה׳ דורשת הגמרא (זבחים כה:) ׳אמר רבא זאת אומרת שעות פוסלות בקדשים׳, וכוונת התורה שנה, היא שנה תמימה מעת לעת.

מחלוקת אם לומדים מבתי ערי חומה לכל התורה או לא **ונחלקו** בעלי התוספות והראשונים, דעת התוספות במסכת ערכין (לא. ד״ה מיום)[ו] שכוונת התורה היא שבבתי ערי חומה וקדשים אין אומרים בהם מקצת היום ככולו, ללמדנו שבכל מקום שפירשה התורה שנה הכוונה לשנה תמימה מעת לעת, ובמקומות שלא פירשה התורה שנה הכוונה שנה שאינה מעת לעת. ודעת הרב ר׳ אלחנן והעומדים בשיטתו היא שרק בבתי ערי חומה וקדשים שרבתה התורה בהם, אין אומרים מקצת היום ככולו, אבל בשאר דיני התורה אומרים מקצת היום ככולו[ז].

ב. אם דין מקצת היום ככולו הוא סברא או גזירת הכתוב

פתיחה **נחלקו** הפוסקים במקור הדין, יש אומרים שהכלל של מקצת היום ככולו הוא גזירת הכתוב, וכן מוכח בדברי תוספות הרא״ש (מו״ק יט: ד״ה יליף) שכתב שאבא שאול למד מקצת היום ככולו באבילות מנזיר בגזירה שוה ׳פרע פרע׳[ח], הרי שיש לזה מקור מדרשה.

ודעת הרדב״ז (שו״ת ח״ג סי׳ תנד) וכן כתב הגינת ורדים (שו״ת או״ח כלל א סי׳ כח) שמקצת היום ככולו הוא סברא, שכך מסתבר שהענין שיש במנין ימים מתקיים כבר במקצת מהיום ואין צריך את משך כל היום כולו. ולדבריהם בכל מקום אומרים מקצת היום ככולו, חוץ מאשר במקומות שפירשה התורה שאין אומרים בהם כך אלא צריך את משך היום כולו.

הסברות שאומרים מקצת היום ככולו **א.** בביאור הסברא שאומרים מקצת היום ככולו כתב הרדב״ז (שו״ת ח״ג סי׳ תנד) שכמו שאם אדם אוחז במקצת חפץ נחשב כאילו אוחז בכל החפץ, כמו כן גם ביום למרות שהיום עצמו מחולק לחלקים, וגם מחולק ליום ולילה, מכל מקום כל החלקים יחד נחשבים ליום אחד שלם, לכן אם נהג את ניהוגו במקצת מהיום יחשב כאילו אחז במנהגו כל היום, ומקצת היום ככולו. כלומר שמתיחס הניהוג לא רק לאותו רגע ולאותו מקצת זמן, אלא מתיחס אל היום כולו.

ב. וביד מאיר (שו״ת סי׳ נה) נקט שיש חילוק בין מקומות שהתורה גדרה מספר ימים מסוים, למקומות שמנין הימים תלוי בטבע, שבמקומות שהתורה קבעה מנין ימים מסוים, די לנו אם נפרש שכוונת התורה למספר הימים, היינו עד שיבא היום המסוים, וכיון שהגיע יום זה יחשב מקצתו ככולו, שאין צריך את משך הזמן כולו אלא את החשיבות שהגיע למנין ימים מסוים, וזאת יש מקום לקיימו במקצת היום, כיון שהגיע ל׳מנין ימים מסוים׳.

ומה שאין כן בדברים התלויים בטבע ואין צורך ללמוד שיעור הזמן מהפסוק, ודאי צריך בהם מעת לעת, שהרי לא מסתבר שהטבע ישתנה כל פעם,

---

[א] **עיין** משמרת שלום על הלכות שמחות (אות מ ס״ק פב) ודברי שאול (יו״ד סי׳ שפ) שיש מחלוקת ביום השלישי. ובחיי אדם (קונטרס מצבת משה סי׳ ד) כתב שביום השלישי לאבילותו אין אומרים מקצת היום ככולו אלא לדבר מצוה ולא לשאר דבר.

[ב] **כך** מבאר בתלמידי רבינו יונה לברכות (פ״ה ד״ה בנות) בדעת חכמים, שמודים בזה שהוא משום מקצת יום ככולו, וכן משמע בתורת הבית להרשב״א (שער הספירה), וראה להלן ביאור החזון איש (יו״ד סי׳ צב אות יט) והקובץ הערות ליבמות (סי׳ לט אות ג).

[ג] **כפי** ששנינו בנדה (עב.) ומודים ברואה כו׳. וראה להלן שנחלקו רבי יוסי וחכמים אם סותרת למפרע או מכאן ולהבא.

[ד] **שדעת** רש״י (פסחים פא. ד״ה אי נמי, נזיר טז. ד״ה והא) שאף בלילה מועיל, וכן דעת רבינו אברהם מן ההר בנזיר (שם), אבל התוספות (פסחים ד״ה אי, נזיר ד״ה זבה) סוברים שאינו מועיל אלא במקצת היום.

[ה] **הקרי** בפסוק הוא ׳ואם לא יגאל עד מלאת לו שנה תמימה וקם הבית אשר בעיר אשר ׳לא׳ חומה לצמיתות לקונה אותו לדורותיו לא יצא ביובל׳.

[ו] **ראה** אבן שתיה (שו״ת סי׳ נו) שכך היא כוונת התוספות לחלק בין אם נקטה התורה בלשונה שנה או לא נקטה שנה.

[ז] **תוספות** (ערכין לא. ד״ה מיום) בשם הרב ר׳ אלחנן, וכן היא דעת רש״י (נדה מד: ד״ה שלושים), והתוספות בנדה (מז: ד״ה כולן), ותוספות טוך הובא בשיטה מקובצת (ערכין יח: אות ג), רמב״ן (נדה מז:) וכן פסקו הסמ״ע (חו״מ סי׳ לה סק״ב), ש״ך (שם סק״א), אורים ותומים שם [אורים סק״ג תומים סק״א], והב״ח (או״ח סי׳ נג הו״ד בט״ז שם ס״ק יג), מגן אברהם (שם ס״ק יג).

[ח] **וכתב** שם דפליגי רבנן משום שלכתחילה מלכתחילה ילפינן ולא ילפינן לכתחילה מדיעבד.

אוצר החכמה
אהח18/06/2018

ופעם יבא קודם ופעם אחר כך[ט]. לכן משך הזמן קובע כאן ולא מנין הימים המסוים.

ולכן בדיני נגעים שאמרה התורה (ויקרא פרקים יג-יד) 'שבעת ימים', ודיני אבילות שנלמד מהכתוב (עמוס ח י) 'והפכתי חגיכם לאבל', ושבעה ימים להוציא בהמה מספק נפל שנלמד מהכתוב (ויקרא כב כז) 'ומיום השמיני והלאה ירצה', אומרים בהם מקצת היום ככולו[י].

ולגבי דברים ששיעורם בטבע, כגון יולדת שנחשבת חולה שיש בו סכנה בשלשה ימים ראשונים, שנפסק (או"ח סי' תריז ס"ד) שאם עברו עליה שלשה ימים מלידתה צריכה לצום ביום כיפור, וכן לענין דין הכרת הפנים באדם שמת לענין להשיא אשתו, שנפסק (אהע"ז סי' יז סכ"ו) שעד שלשה ימים ניכר צורת הפנים ומעידים עליו שמכירים שזה המת ומתירים את אשתו, ומנין הימים לומדים מסברא, דבעינן מעת לעת[יא].

חילוק בסוגי החולאים

ובדברים שבאים מחמת חולי הסברא לומר בהם מקצת היום ככולו, הסביר החתם סופר (שו"ת יו"ד סי' קצ) שיש חילוק בסוגי החולאים, שחולי הבא מחמת לידה או מחמת מכת ברזל כמילה, מחשבים את הימים למנין הימים, ולא מעת לעת. מפני שחולאים הללו תלויים בהילוך הגלגלים השמש והירח, ואם כן מיד שעברו ג' סיבובי חמה נחשב שעבר כל היום. ושאר חולאים שאינם תלויים בהילוך החמה לא יחשב כבריא עד שיעברו הימים מעת לעת, שאין סברא לומר שאדם זה יחשב בריא ביותר שעות, ואדם זה בפחות[יב].

גדר ההלכה שמקצת היום ככולו

בגדר ההלכה מקצת היום ככולו, יש לחקור אם הוא מתורת גרירה שכאילו שאר היום נכלל במה שכבר נהג במקצתו, כביכול שאר היום נטפל למה שכבר נהג במקצתו, או שהוא מתורת שהחלק שנהג בו מועיל מצד עצמו גם בלי לגרור אחריו את שאר היום.

ופירש שיח השדה (שער הכללים כלל יב) שעצם המקצת מועיל כאילו במקצת זה מהיום היה כל היום, ואינו כהגדרת רובו ככולו שהרוב גורם למיעוט להיגרר אחריו, וכך גם מקצת היום יגרור אחריו את שאר היום, כאילו רוב היום היה במצב של המקצת. וכיון שמקצת היום מועיל כאילו במקצת זה היה כל היום, אם כן שייך לומר ביום אחד גם שתי פעמים מקצת היום ככולו בתחילתו ובסופו[יג].

ביאור החזון איש וקובץ הערות

אכן בחזון איש (יו"ד סי' צב אות יט) ובקובץ הערות (סי' לט אות ג) דנו שאין זה מכח המקצת לבדו אלא מכח שהוא חלק מן היום השלם, ואגב שיש ליום השלם את המעלה של יום, ממילא גם בחלקו יש שם יום. וראה להלן בספירת הנקיים בזבה הנפקא מינה בזה.

לנהוג דינים עד מספר הימים

עוד כתבו האגרות משה (שו"ת יו"ד ח"ג סי' נט) והשער המפקד (הערות נהר פקוד אות ד) שרצון התורה במנין ימים הוא שינהג הדינים שחידשה התורה בימים אלו עד שיהיו בידו מספר הימים, ומיד כשנכנס במספר הימים אינו צריך לנהוג עוד דינים הנוהגים בימים אלו[יד], ונחשב לו כל כך שיש כאן קיום הניהוג לפי מנין הימים, כמו אילו נהג בהם כל היום, מחמת שמקצת היום לבדו נחשב ככולו. ואין הכוונה שאנו חושבים כאילו יום זה נגמר במציאות, וגם אינו נחשב כאילו המשיך לנהוג בכל היום, אלא המקצת לבדו מועיל לו.

שההלכה נאמרת רק לגבי חובת הניהוג

ומצינו שיש חילוק בזה שלא נאמרה ההלכה אלא לגבי חובת ההנהגה בפועל, אבל הגברא עדיין נחשב כמו בתחילת היום[טו], ולפי זה יישבו דעת הרמב"ם שבפשוטו נראה שיש סתירה בדבריו שפסק (אבל פ"ז ה"ב) שאבל ביום שביעי אינו צריך לנהוג מנהגי אבלות אלא מקצת מהיום, ומכל מקום פסק (ביאת מקדש פ"ב הי"א) שאבל אינו משלח קרבנותיו כל יום השביעי. וצריך ביאור אם כבר פסקה האבלות אחר מקצת היום למה אינו משלח קרבנותיו עד סוף היום. ולפי המתבאר מובן, ששיטת הרמב"ם שבאמת אומרים מקצת היום ככולו ואינו צריך לנהוג הלכות אבילות אחר שעבר מקצת מהיום כיון שכבר הגיע יום השביעי, אבל הגברא בעצם נחשב עדיין לאבל עד סוף היום ולכן אינו משלח קורבנותיו.

יסוד הגדר שהוא רק כלפי ניהוג

והנה מצינו כן גם בנזיר שנטמא ביום מלאת, שסותר את הנזירות כמבואר בגמרא (נזיר ו:), והקשו בזה הלא אם עבר מקצת היום כבר פטור לנהוג נזירותו, ויחשב כמו אחר מלאת שאינו סותר את הנזירות. וכתבו התוספות בשם מהר"פ (ו: ד"ה אמר ריש לקיש) שכיון שאילו לא היה נטמא היה צריך להשלים עד סוף היום לכן נחשב עדיין יום מלאת, ודבריו צריכים ביאור. וביארו בזה שיש לחקור אם דין מקצת היום ככולו נאמר שאין חיוב לנהוג את כולו שאין זה מהימים הקבועים לו לקיום דינו, או שדין מקצת היום לא פוטר את עצם היום, אלא שהאדם למעשה נוהג בקצתו ודי לו בכך כאילו קיים יום שלם, ולכן נקט מהר"פ שכיון שלולא שהיה נטמא היה מחויב להמשיך את שאר היום בניהוג הנזירות עד אחר מלאת, הרי שעצם היום הוא יום מלאת, שאין יום מלאת תלוי בניהוגו וקיומו בפועל, אלא במהותו של היום. שאמנם יכול להפסיק זאת, אבל היום עצמו נחשב עדיין יום מלאת, גם אם את הניהוג הוא יכול להפסיק באמצעו.

שיטה נוספת שצריך הפסקה והשלמה במעשה

דרך נוספת מצינו לרבינו פרץ הכהן (שיטת הקדמונים נזיר נ. נה.) שלא נאמר מקצת היום ככולו אלא אם היתה השלמה והפסקה מכח מעשה, אבל אינו פוסק מאליו. ומצינו בדרך זאת בריטב"א (מו"ק יט: ד"ה כיון) שמטעם זה דווקא כשעמדו המנחמים מאצלו פסק האבלות, ולא נפסק מאליו לפי שצריך מעשה השלמה והפסק, וכן מבואר במרומי שדה (נזיר ו:) בדרך זו.

כשאין ניכר שנהג דיניו במקצת מהיום

וכיון שעיקר כוונת התורה בדין מקצת היום ככולו לומר שינהג דינים שחידשה התורה בהם עד שיכנס במספר הימים, אם כן אם אין ניכר שנהג דינים השייכים ליום זה, לא נפטר מטעם מקצתו ככולו. ולכן כתב הרא"ש (מו"ק פ"ג סי' ל) שאין אומרים באבלות מקצת הלילה ככולו ויפסיק מהאבלות כבר מבעוד לילה ולא יצטרך לנהוג מנהגי אבלות עד קצת מהיום, כיון שאין ניהוגי אבלות ניכרים בלילה, שהרי דרך כל בני אדם לחלוץ מנעליהם בלילה. אכן הרמב"ן (מו"ק יט: ד"ה א"ר עמרם) חולק וסובר שגם על הלילה נאמר מקצת היום ככולו[טז].

וכן כתב הט"ז (יו"ד סי' תב סק"ה) בשם הב"ח שאם יוצא יום שביעי של אבלות בשבת אסור לעלות לתורה אפילו במנחה. ולא אומרים בשבת מקצתו ככולו, כיון שאינו עושה בשבת מעשה הניכר בו אבלות. ויסוד שיטה זו הוא לפי המתבאר שצריך מעשה הפסק והשלמה, וכאן לא ניכר כיון שלא עמדו המנחמים מאצלו. והוא כדברי המרומי שדה הנ"ל.

נהג מקצת דינים השייכים ליום זה

והט"ז חולק על הב"ח וסובר שכיון שנהג בשבת במקצת מדיני אבלות [כגון דברים שבצנעה], אם כן כבר נחשב שנהג אבלות בשבת ושייך לומר מקצת היום ככולו. ובדבר משה (שו"ת אמאריליו ח"ג סי' יד) כתב כיון שבשבת אינו נוהג כל מנהגי אבלות אין אומרים בו מקצת היום ככולו וצריך לנהוג דברים שבצנעה עד הלילה.

כשלא נהג דינים השייכים ליום זה

והרא"ש (מו"ק פ"ג סי' לג) הביא את דעת הרמב"ן בתורת האדם, שאין אומרים מקצת היום ככולו לגבי שמועה רחוקה. ומי ששמע ביום השלושים שמת לו מת, נחשב ששמע בתוך שלושים וצריך לנהוג דיני אבלות. והטעם כיון שעדיין לא נהג כלל דינים הנוהגים באבלות לא שייך לומר מקצתו ככולו וכאילו כבר סיים שלושים יום[יז]. והקשה הקובץ הערות (סי' לט אות ו) שהרי הטעם שמספיק לנהוג אבלות במקצת היום הוא משום שהולכים בשיטת רבי יוסי בזב וזבה שיום אחד עולה לכאן ולכאן הוא משום שאומרים מקצת היום

[ט] **וכן** כתב בעטרת חכמים (שו"ת סי' ד), ובמסקנתו חזר בו מחילוק זה. ובאבן שתיה (שו"ת סי' נו) כתב שבדבר שהזמן הוא לפי ענין הטבע הכל תלוי לפי הקביעה של חז"ל שיש דברים שהבינו חז"ל שענין הטבע בהם הוא ויש דברים שהבינו חז"ל שלפי ענין הטבע יש לומר בהם מקצת היום ככולו. והכל לפי ענין הטבע שנראה לחכמים באותו הדבר.

[י] **ובבכור** (בכורות כא.) למאן דאמר שבחודשי עיבורה של בהמה אומרים מקצת היום ככולו, היינו משום שנלמד מקרא (עיי"ש תוספות ד"ה תנא) שאינה יולדת לחודשים מקוטעין, והחולקים סוברים שאינו נלמד מקרא אלא מסברא. ומה שאיבעיא לן במסכת שבת גבי שבעה ימי הבראתו של תינוק אי בעינן מעת לעת היינו משום שהיתה הוה אמינא שנלמד מהפסוק.

[יא] **ועיין** בזה בפוסקים שם ובספרי השו"ת שנחלקו אם שלשה ימים להכרת המת היא מעת לעת או שאומרים בו מקצת היום ככולו.

[יב] **ועולה** מכך שהיא מחלוקת, שלדעת החתם סופר אומרים בדין שלשה ימים של יולדת מקצת היום ככולו, ואם כן אם ילדה ביום ז' תשרי אפילו קרוב לשקיעת החמה נחשב יום הלידה ליום אחד וביום כיפור היא כבר ביום הרביעי. ולשיטת היד מאיר והאבן שתיה אין אומרים ביולדת מקצת היום ככולו ומחשבים את הימים מעת לעת, ואם כן אם ילדה ביום ז' תשרי, נחשב יום כיפור עד השעה שבו ילדה ליום שלישי ללידתה ואינה צריכה להתענות.

[יג] **ועיין** לקמן בהסבר דברי רב שאמר יום אחד עולה לו לכאן ולכאן, מה שנחלקו התוספות ומה שהובא שם בשם קובץ הערות שחקר בזה.

[יד] **שלא** מחויב בכל רגע ורגע מהימים הללו שיהיה בניהוג הזה, אלא צריך ניהוג של ימים ויש כאן קיום של מנין ימים גם מכח המקצת ימים.

[טו] **ראה** בירחון מוריה (גליון קז שנה י"ט ג-ד עמ' נג ואילך).

[טז] **ומשמעות** לשונו שאכן הדבר תלוי במחלוקת רבי יוסי וחכמים, שתתבאר להלן, שיסוד מחלוקתם הוא אם נאמר מקצת היום ככולו לגמרי או לא לגמרי, ונתבאר להלן שיסוד מחלוקתם הוא אם מקצת יום מועיל לפטור גם את עצם החובה לנהוג מצד היום, או שרק לגבי הניהוג בפועל נחשב שמקיים גם אם מקיים רק את מקצתו שזהו שיעור בקיום ולא שיעור בחובת היום, ועל פי זה מתבאר ששיטת הרמב"ן שאף בלילה מועיל כיון שאין צריך את הניהוג בפועל אלא ביסוד חובתו לא נתחייב אלא במקצתו.

[יז] **וראה** עוד בחכמת אדם (כלל קסח ס"ב).

ככולו. ואינו בגלל שכבר נהג אבלות במקצת היום, אלא אפילו לא נהג אבלות אומרים מקצת היום ככולו. ותירץ כיון שאין הלכה כרבי יוסי[יח], אלא רק לגבי אבלות שהיא מדרבנן הקילו. אם כן יש לומר שלא הקילו אלא אם כבר נהג קצת אבלות, ולא כשעדין לא נהג אבלות ועכשיו שמע שמועה.

ג. איזה חלק מהיום גורם לומר מקצת היום ככולו

א. דעת הרמב"ן (נדה לג. ד"ה וראיתי) והר"ן (שם ד"ה מתקיף) שמקצת היום שבתחילת היום לעולם קובע את דינו של חלק הנשאר מהיום. ולכן בתחילת ספירת שבעה נקיים אין סוף היום עולה ליום נקי כיון שיום זה בתחילתו לא היה יום נקי, אבל בסוף שבעה נקיים נחשב יום זה ליום נקי, ומן התורה טובלת בו ביום, שהרי הוא נכנס בטהרה ונקיות[יט].

ודעת הרשב"א (שם) שבמקום שתחילת היום גורם דין שייך לומר בו מקצת היום ככולו ובמקום שתחילת היום אינו גורם דין אין הולכים אחריו וכאילו אינו.

והן לפי שיטת הרמב"ן והר"ן שהמקצת הראשון של היום הוא הקובע, והן לשיטת הרשב"א שהולכים אחר מקצת היום הגורם דינים, כתב הדבר יהושע (סי' קו עמוד רפה בשם מהרצ"פ פראנק) שלענין חיוב דיני פורים שאומרים בהם פרוז בן יומו נקרא פרוז, כיון שיום י"ד אדר הוא הגורם להיחשב בכלל פרזי, והמשך היום אינו אלא תשלומים של שעה ראשונה, לכן מי שלא היה בכלל חיוב פרזי בתחילת היום אינו נעשה פרזי בהמשך היום, ואם כן גר שנתגייר לאחר שהאיר המזרח אינו בכלל חיוב מצות פורים כיון שבתחילת שעת החיוב היה פטור.

אמצע היום **אין** אומרים באמצע היום מקצת היום ככולו (תוספות פסחים פא. ד"ה אי נמי). וכמו כן אין אומרים מקצת היום ככולו אלא ביום הראשון למנין הימים או ביום האחרון למנין הימים ולא באמצע מספר הימים. ולכן כתב במחזור ויטרי (עמוד רמג) כשאמרו באבל מקצת היום ככולו, לא אמרו כן אלא בתחילת האבלות ובסופה, אבל באמצע האבלות אין אומרים בכל יום משבעה אחר שישב מקצת היום, מקצתו ככולו ולא יצטרך לשבת עד הלילה.

לילה **ונחלקו** רש"י (פסחים פא. ד"ה אי נמי) ותוספות (נזיר טז. ד"ה זבה) האם כמו שאומרים מקצת 'יום' ככולו כמו כן אומרים מקצת 'לילה' ככולו, או מקצת היום ככולו אומרים ומקצת לילה ככולו אין אומרים[כ]. לשיטת רש"י אומרים מקצת לילה ככולו, וכן מפרש ברבינו אברהם מן ההר בנזיר שם. וכן כתב הרמב"ן במועד קטן (יט: ד"ה א"ר עמרם) לגבי אבלות שמועיל מקצת היום גם בלילה, וסמך בדבריו שם על שיטת רש"י שאף לרבי יוסי הוא נאמר גם בלילה.

ולשיטת התוספות אין אומרים מקצת לילה ככולו, אולם יש חילוק בזה, שבדבר שצריך שימור או דבר שצריך מעשה המוכיח, בזה צריך דווקא את היום, אבל בדבר שנפסק או ממשיך מאיליו ולא על ידי מעשה האדם, כיון שנתגדל מאיליו על פי הטבע אפשר שאומרים מקצת לילה ככולו[כא].

וכתב הרא"ש (מו"ק פ"ג סי' ל) בשם הרשב"ם שלא ידע טעם לזה שהלילה אינו מועיל. ובגינת ורדים (שו"ת ח"א כלל א סי' כח) כתב שעיקר היום הוא ביום ולא בלילה, ולכן אין חשיבות מקצת היום על מקצת הלילה.

האם אומרים מקצתו ככולו בתחילה ובסוף **מצינו** חילוקים בהלכות במקצת היום, שיש דברים שאומרים בהם מקצת היום ככולו הן בתחילת מנין הימים והן בסוף מנין הימים, ויש דברים שאין אומרים בהם מקצת היום ככולו בתחילת מנין הימים ובסוף מנין הימים.

לגבי נגעים אומרים מקצת היום ככולו בתחילת מנין ימי נגעו ובסוף מנין ימי נגעו, שהיום שבו בא הכהן לראות את הנגע וטמאו נחשב ליום הראשון למנין שבעת ימי נגעו. וכן ביום השביעי שהכהן בא לראות אם נרפא הנגע, נחשב ליום השביעי לנגעו. ולכן שנינו (נגעים פ"א מ"ד) 'אין רואים הנגע ביום ראשון בשבוע', כי אם כן יחול יום שביעי שלו בשבת ולא יוכל בשבת לטהרו או לטמאו.

לגבי הנוטע נטיעה חדשה ערב שביעית נחלקו בגמרא (פסחים נה.) כמה ימים נמשך עד שיקלטו השורשים באדמה, כתב בהר המור[כב] (שו"ת סי' ז) שאין אומרים במספר ימים אלו מקצת היום ככולו בתחילת מנין הימים ובסוף מנין הימים אלא צריך ימים שלמים. ובשאר דברים שמצינו שאומרים בהם מקצת היום ככולו בפשוטו הוא הן בתחילת הימים והן בסוף הימים.

ד. מחלוקת רבי יוסי ורבנן בזב וזבה

נחלקו רבי יוסי ורבנן בספירת נקיים של זבה, לרבי יוסי אומרים מקצת היום ככולו כפי שנתבאר בנזיר (טו: טז.) ולרבנן אין אומרים כפי ששנינו בנדה (עב.) שסותרת למפרע. אמנם הכל מודים שהזבה טובלת ביום שביעי ואפילו באמצע היום, למרות שלא נסתיימו הנקיים, וזו גזירת הכתוב כפי שדרשו בתורת כהנים[כג] שכתוב 'ואחר תטהר', אחר המעשה כיון שטבלה מותרת, והזבה כיון שספרה מקצת היום של שביעי יכולה לטבול.

ביאור המחלוקת **כתב** הרמב"ן (יט: ד"ה א"ר עמרם) שנחלקו רבי יוסי וחכמים האם נאמר מקצת היום ככולו לגמרי או לא לגמרי, וכן כתב הריטב"א (ר"ה י. ד"ה שנים) בלשון זו, ומוכח שגם חכמים מודים שנאמר במקצת היום שהוא ככולו רק לא כפי אותו שיעור וגדר שסבר רבי יוסי. וצריך ביאור בדבריהם.

סתירה בדעת חכמים **והקשו** האחרונים לדעת חכמים מה החילוק בין אם נשאר שאר היום בשימור, שאומרין בזה שיכולה לטבול ולהטהר כבר במקצת היום, לאם סתרה את שאר היום שאין אומרין בזה מקצת היום ככולו.

ובפשוטו היה אפשר לומר שהדין שטובלת באמצע היום הוא גזרת הכתוב שלא מדין מקצת היום ככולו, אלא מכח שמועילה טבילה בתוך היום של השימור ולא דווקא לאחריהן משנשלמה הספירה. אכן ברשב"א (תורת הבית שער הספירה) ובתלמידי רבינו יונה על הרי"ף (ברכות לא. ד"ה בנות) נקטו שלחכמים מה שיכולה לטבול הוא מכח שמקצת היום ככולו, והוא כדברי הרמב"ן והריטב"א הנ"ל שאף לחכמים יש כח במקצת היום ככולו, אבל לא לגמרי, וא"כ תמוה מה ההבדל בזה.

האם מקצת היום מועיל בחלקו בפני עצמו **ובקובץ** הערות (סי' לט אות ג) ביאר את המחלוקת בדרך זו שנחלקו בגדר מקצת היום, שרבי יוסי סובר שכל מקצת היום הוא כאילו יום בפני עצמו, ולכן אם שמרה מקצת היום בנקיות, אפילו שראתה אחר כך, מכל מקום תחילת היום יכול להיחשב כיום שימור, כיון שמקצת היום חשוב כיום שלם. אבל רבנן סוברים שמקצת היום מצד עצמו אינו כלום, אלא שמקצת היום מתוך יום שלם בנקיות נחשב גם באותו המקצת כאילו המשיך כך גם כל היום בנקיות, כביכול על שם סופו הוא שמתייחסים כאילו היה גם בהמשכו כמו בתחילתו, אבל אם בפועל נסתר בהמשכו, לא שייך לדונו כאילו היה בנקיות נגד מה שהיה במציאות בלא נקיות, ועל כן אם ראתה באמצע היום, שוב אי אפשר להחשיב מקצת יום זה כיום שימור[כד].

האם צריך נקיות או טהרה **ובחידושי** הג"ר אריה לייב מאלין (ח"ב סי' יג) וחזון איש (יו"ד סי' צב ס"ק יט) ובנאות יעקב (סי' כז) ובספר הדרת צבי (דרוש כא ד"ה ונראה) ביארו שאף לרבנן אומרים מקצת היום ככולו, ומה שהיתה נקיה בתחילת היום נחשב כיום שלם לענין טבילה וטהרה, שאם טבלה מבעוד יום עלתה לה הטבילה. ומה שנחלקו רבי יוסי וחכמים הוא האם תלוי בטהרת כל היום, או בנקיות כל היום, שהכל מודים שיש כאן שימור בנקיות במקצתו, אולם כיון שנטמאה לבסוף חל בזה 'סתירה' למנין הטהרה, שכיון שנטמאה לבסוף ולמפרע טמאה, נמצא שאין כאן למפרע שום שימור בטהרה, ע"י שנסתר בסופו, שלדעת חכמים מכח שבמציאות יום זה הוא עדיין יום השביעי לזיבתה, וכשראתה בסופו טמאה למפרע, וממילא לא היה כאן מקצת היום בטהרה כלל[כה]. ולרבי יוסי אומרים אחר מקצת היום שהיה בנקיות, גם אם נטמאה לבסוף, שיש כאן שימור ונקיות במקצתו, ונחשב שכבר נגמרה הזיבה לגמרי, ואין דין סתירה למפרע מכח שנטמאה, ומה שסותרת אינו אלא מדרבנן.

והביא הגרי"ז מבריסק ראיה לדבר, מדברי התוספות בזבחים (כט. ד"ה וכיון) שביום השביעי יש לה חזקת טהרה, אף שבאמצע השבעה אין לה חזקת טהרה, ומבואר שהוא דין 'סתירה' למפרע מסיבה צדדית, ולא שאיגלאי

[יח] **כפי** שפסק הרמב"ם (איסורי ביאה פ"ו ה"ט, יב).

[יט] **ומה** שסוף היום עולה לנדה לתחילת מנין שבעה ימים, פירש הרשב"א [לפי דעת הרמב"ן] (תורת הבית הארוך שער ה') דקל וחומר הוא אם כל היום טמא נחשב למנין שבעה, כל שכן אם רק מקצתו טמא שיחשב למנין שבעה.

[כ] **ובשולחן** ערוך (או"ח סי' תצב) לענין תספורת בל"ג בעומר נחלקו המחבר והרמ"א, דעת המחבר שאין להסתפר עד ל"ד בעומר. ולדעת הרמ"א נהגו להסתפר אפילו ביום ל"ג בעומר.

[כא] **לפי** הסבר ראש אריה (סי' יב ענף לה). ולענין אבלות נחלקו (יו"ד סי' שצה) אם אינו פוסק אבלותו אלא דווקא אחר מקצת היום או אם רוצה פוסק אבלותו כבר אחר מקצת הלילה. ועיין שם פתחי תשובה (סק"א) בשם הרדב"ז.

[כב] **למהר"ם** בנעט.

[כג] **מצורע** פרק זבים פרשה ג פרק ה ופרק ט. וכן יליף רבי שמעון שם ובמסכת נדה (סז:).

[כד] **וראה** גם מה שכתב בספר מאזנים למשפט (סי' יג).

[כה] **ועי"ש** שביארו בזה דברי הרא"ש בנדה (פ"ד ס"א) שבפולטת אין סותרת את מקצת היום, אלא דווקא בראיית דם, שבזה היה המשך היום בטהרה, אלא רק הנקיות היתה חסרה, ובזה מועיל גם מה שמקצתו היה בנקיות.

מילתא למפרע שלא היה נקיות ושימור כלל. ולכן יש כבר סיבת הטהרה כבר במקצתו גם לחכמים[כו].

ובקרית ספר (איסורי ביאה פ״ו ה״ט) כתב לחלק בין זבה לנדה. שבנדה אפילו שכתוב (ויקרא טו יט) 'שבעת ימים' לא אומרים מקצת היום ככולו ואינה טובלת אלא בליל שמיני, היינו משום שכתוב 'תהיה בנדתה', שמשמעו תהא בנדתה כל שבעה, אבל בזבה שכתוב (שם טו כח) 'וספרה לה שבעת ימים' ולא כתוב תהיה, אומרים במקצת יום השביעי מקצתו ככולו, וטובלת ומותרת לבעלה לערב.

ה. מחלוקת אבא שאול ורבנן באבלות

מקור הנדון

נחלקו חכמים ואבא שאול באבילות האם אומרים מקצת היום ככולו או אין אומרים, ששנינו (מו״ק יט. נזיר טו.) 'הקובר את מתו שלשה ימים קודם לרגל בטלה ממנו גזירת שבעה, שמונה ימים קודם לרגל בטלה ממנו גזירת שלושים, ומותר לספר ערב הרגל, ואם לא סיפר ערב הרגל אסור לספר אחר הרגל. אבא שאול אומר אפילו לא סיפר קודם הרגל מותר לספר אחר הרגל, שכשם שמצות שלשה מבטלת גזירת שבעה, כך מצות שבעה מבטלת גזירת שלושים'. ואמרו בגמרא 'מאי טעמא דאבא שאול, משום דקסבר שביעי עולה לכאן ולכאן', כלומר שהיום השביעי בתחילתו עלה לו לסיום השבעה, וקצתו השני עולה למקצת השלושים, והרגל מפסיק גזרת השלושים. אמנם לחכמים אינו עולה לו לשלושים, כיון שלא נסתיימו השבעה עד סופו של יום השביעי.

ובסוגיא בנזיר (טו.) השוו את דעת אבא שאול לדעת רבי יוסי, שסובר לגבי שימור וספירת נקיים שעולה לו מקצת היום אף אם סתרה סופו[כז]. ונתבאר ברמב״ן ובראש״ש (מו״ק שם) שהלכה כאבא שאול, וכן נפסק ברמב״ם (אבל פ״י ה״ה) ובשו״ע (יו״ד סי׳ שצט ס״ג).

בביאור מחלוקתם ביאר הקרן אורה (מו״ק יט: ד״ה אמר אביי) שנחלקו האם מה שיושבים שבעה ימי אבלות נלמד מקרא (במדבר יב יב) 'אל נא תהי כמת'[כח] הוי מקצת יום שביעי ככולו. ואם נלמד מהפסוק (עמוס ח י) 'והפכתי חגיכם לאבל', ומה חג שבעה ימים כך, אבל שבעה ימים אין אומרים מקצת יום שביעי ככולו. אלא שקשה להסביר כן משום שבש״ס בבלי לא הוזכר אלא דרשה שאבלות הוקשה לחג, ואם כן יקשה למה אומרים באבלות מקצת היום ככולו, אך אפשר שבאבלות כיון שהיא דרבנן [כמבואר בנזיר (טו:)] הקילו.

ו. נדונים שונים אימתי אומרים מקצת היום ככולו

בשבת ומועד

יש לדון כשיש חיוב ניהוג מצוות שחלים על יום מסוים כשבת ויום טוב, מדוע לא שייך לומר מקצת היום ככולו, שכיון שנהג כהלכות שבת ויום טוב מקצת מהיום יפטר משמירתם בהמשך היום. וביארו בזה שלא יועיל בזה להחשיב שבמקצת היום נהג בשיעור של יום שלם, כיון שאפילו אם נאמר בהם מקצת היום ככולו, מכל מקום עדיין הוא מחויב לשמור את יום השבת ויום טוב מחמת המקצת שנשאר שגם הוא עדיין בכלל שבת ויום טוב ויש בו קדושת שבת ויום טוב.

הובא באוצר הגאונים (תענית ל.) נשאל לרב האי גאון למה אין אומרים מקצת היום ככולו באבלות תשעה באב לגבי נעילת הסנדל כמו בכל אבלות. ותירץ כיון שבדין היה להתאבל גם ביום עשירי באב שבו נשרף הבית, אם כן ברור שלא נאמר ביום התשיעי מקצתו ככולו. ועוד תירץ (עיי״ש עמוד מז) שלא יתכן לנהוג בתשעה באב אבלות רק במקצת היום. ולא ביאר הטעם. וביארו[כט] בדבריו שכוונת רב האי היא שכשם שבשבת ויום טוב לא שייך לומר מקצתו ככולו, משום שכל רגע יש בו קדושת שבת ויום טוב, והיא המחייבת באיסור מלאכה, הוא הדין בתשעה אב שכל רגע יש עליו שם של תשעה באב ולכן נוהג בו איסור אכילה ושתיה רחיצה ונעילת הסנדל כל היום כולו.

חילוק אם כתוב בתחילה מספר הימים או בסוף

המלבי״ם (תורת כהנים מצורע סי׳ קעב) מפרש שבמקומות שהתורה אומרת את מספר הימים בתחילת המאמר כגון 'שבעת ימים מצות תאכלו', 'שבעת ימים תהיה בנדתה' הכוונה ימים שלמים, וכשהתורה אומרת את המספר בסוף המאמר פעמים הכוונה שלמים ופעמים הכוונה ימים במקצת היום[ל].

חילוק בין ימים חודשים שבועות שעות

וכתבו התרומת הדשן (שו״ת סי׳ רצב) והיד מלאכי (אות תט) שהכלל של מקצת היום ככולו נאמר דווקא בהלכות שהם לפי מנין הימים. אבל בהלכות שהם לפי מנין חודשים, אין אומרים בהם מקצת היום ככולו.

הנודע ביהודה (שו״ת מהדו״ת או״ח סי׳ פד) הוסיף שגם בהלכות שלשון התורה היא שבתות אין אומרים בהם מקצת היום ככולו. ובשו״ת אריה דבי עילאי (אבני זיכרון ליו״ד סי׳ יז) הוסיף שגם בהלכות שנאמרו למנין שעות אין אומרים בהם מקצת היום ככולו.

פדיון הבן

ובזה יישב את דעת הש״ך (יו״ד סי׳ שה ס״ק יט) שפסק שתינוק שביום שישי נשלם לו חודש מלידתו שהוא כ״ט ימים י״ב שעות תשצ״ג חלקים, יש עליו חיוב לפדותו ביום שישי. והמגן אברהם (או״ח סי׳ שלט סק״ח) וחכם צבי (שו״ת סי׳ קיד) הקשו על הש״ך וחלקו עליו, ולדעתם אינו נפדה אלא אחר השבת. ולפי מה שנתבאר שבהלכות התלויות לפי מספר השעות אין אומרים בהם מקצת היום ככולו, אם כן לגבי פדיון הבן שתלוי בשעות לא אומרים מקצת היום ככולו וצריך לפדותו כבר ביום שישי, ומיושבת שיטת הש״ך.

בתחילת המנין ובסופו ובדאורייתא

וכתבו הגינת ורדים (או״ח כלל א סי׳ כח), יד מלאכי (אות תי) וערך השולחן (חו״מ סי׳ לה אות א) שאומרים מקצת היום ככולו הן בסוף מנין הימים והן בתחילת מנין הימים חוץ ממקומות שמפורש בהם שצריך ימים שלמים. ואין חילוק בין אם ההלכות הם מדרבנן או ההלכות הם מהתורה, בשניהם אומרים מקצת היום ככולו חוץ ממקומות שנתפרש בהם בפירוש שאין אומרים בהם מקצת היום ככולו. וברעק״א (שו״ת מהדו״ת סי׳ כב) הוסיף עוד שאומרים מקצת היום ככולו אפילו להוציא ממון. ובספר ארעא דרבנן (דף קנט) מסתפק אם אומרים בדאורייתא מקצת היום ככולו.

מחלק בין דבר התלוי בימים לתלוי במקרה

ובבית שערים (חלק או״ח סי׳ רלד) כתב שיש לחלק בין דבר התלוי בימים לחוד שבהם לא אומרים בתחילתם מקצת היום ככולו. לדבר שאינו תלוי בימים לחוד אלא שנתחדש מקרה, שאומרים בתחילתם מקצת היום ככולו. ולכן נדה שטומאתה היא מחמת מקרה שנתחדש בה שראתה דם ומחמת ראית הדם טמאה שבעה ימים, ולא מחמת הימים עצמם, שבימים אלו צריכה לנהוג דיני נדה, אומרים ביום שראתה בו מקצת היום ככולו ונחשב ליום ראשון של שבעה ימי נידתה. מה שאין כן לגבי ספירת שבעה נקיים לזיבה, וכן לגבי ספירת ההלכות הנהוגות בימי ספירת העומר כגון איסור נישואין וחתונות שאינם תלויים אלא בימים לחוד, אין אומרים בהם בתחילתם מקצת היום ככולו[לא].

והגרי״ש כהנמן[לב] חילק בין נדה לזבה באופן אחר[לג]. שבנדה מה שדינה מהתורה להיות טמאה עד סוף שבעה ימים מראיתה, אינו מחמת שראית הדם מטמא אותה שבעה ימים, שאם טומאתה היא מחמת ראית הדם היתה צריכה להיות טמאה מרגע שפסקה לראות דם עוד שבעה ימים, ולא לפסוק ביום השביעי לתחילת ראיתה. אלא ההגדרה בנדה שהתורה אמרה מי שרואה דם נחשבת לנדה עד שבעה ימים ואף שפסקה מלראות. ואם כן עד סוף היום הרי היא נדה, שהרי גם יום השביעי נכלל בשבעת הימים, ואין אומרים בו מקצת היום ככולו. מה שאין כן בזבה ההגדרה היא שיש דין לאשה הטמאה זבה לשמור שבעה ימים בטהרה, ומכיון שמקצת היום ככולו מיד אחר שנכנס מקצת מיום השביעי נתקיים בה דין שבעת ימים ואין צריכה יותר, ולכן [מעיקר הדין] מותרת לטבול מבעוד יום.

כשאין בידינו להתחיל בתחילת היום

וביד דוד (פסחים ד: ד״ה כתיב) מחלק בין דבר שאינו בידינו אלא שהטבע גורם לדבר שיבא. כדוגמת נדה שאין בידה לראות דווקא בתחילת היום ממש, ולכן ודאי כשהתורה אמרה שהנדה טמאה שבעה ימים לא התכוונה לימים שלמים ממש אלא אומרים ביום שראתה בו מקצת היום ככולו. אבל בדבר שמסור בידינו להתחילו מתי שאנו רוצים, ודאי שכוונת התורה בדברים הללו להקפיד על ימים שלמים, ואין אומרים בהם מקצת היום ככולו[לד].

[כו] **והוסיף** הגרי״מ פיינשטין זצ״ל להוכיח כן הסוגיא במגילה (ח:) שאינו מטמא כלי חרס בהיסטו למפרע, ומוכח שהוא דין סתירה ולא שנגלה למפרע שאינה טהורה.

[כז] **ולפי** מה שנתבאר לעיל בשיטת רבי יוסי כדברי הרמב״ן שהוא סובר שאומרים מקצת היום ככולו לגמרי, פירושו שאף חובת הקיום מצד עצם היום, אינו צריך לנהוג אותו כולו, אלא רק את המקצת, ולא רק שהניהוג בפועל נחשב קיום מצד האדם, אלא גם החיוב לא חל על יותר ממקצת, וכן ביאר בקובץ הערות (סי׳ לט אות ו).

[כח] **כדעת** הירושלמי (מו״ק פ״ג ה״ה).

[כט] **ראה** בירחון מוריה (גליון קז שנה י״ט ג-ד עמ׳ נג ואילך).

[ל] **ולפי** זה מתורצת קושיית הצל״ח בפסחים למה לא אומרים לגבי חמץ בפסח ביום השביעי מקצת היום ככולו, ויהיה מותר בחמץ כבר ביום השביעי אחרי מקצת מהיום.

[לא] **ועיין** שם שכתב שכן נראה כוונת התוספות בנדה (עא: ד״ה הרואה) אמנם מתוספות בראש השנה (י. סוף ד״ה שנים) שכתבו ששומרת יום כנגד יום אומרים ביום הראייה מקצת היום ככולו לפי שהוא סוף החשבון, משמע שאין אומרים חילוק זה.

[לב] **הובאו** דבריו ב'דברי הרב' (סי׳ מט).

[לג] **וחולק** בהגדרת טומאת הנדה על השו״ת בית שערים.

[לד] **ועיין** שם [בהמשך] שכתב 'אלא שקשה על זה ממצורע שקיימא לן מקצת היום ככולו,

מחלק בין קיבל לנהוג בקדושה לנדרים

ובמחנה אפרים (נדרים סי׳ לד) כתב שלגבי נזירות כיון שהאדם כוונתו לקבל עליו להיות קדוש שלושים יום, אם כן מיד כשנהג בקדושה עד מקצת יום שלושים, נחשב שכבר נהג בקדושה שלושים יום שלמים [וההסבר שכל אדם אינו שותה יין כל היום וכן לא מטמא למת כל היום]. ולגבי נדרים אם אדם נדר שלא ילך לבית חבירו שלושים יום, אם ילך לבית חבירו באמצע היום הרי הוא עובר על נדרו.

מחלק בין דבר שבעשייה לשלילת העשייה

וכוונת המחנה אפרים כתב בנחלת יהושע (שו״ת סי׳ ט) לחלק בין דבר שהוא בעשייה שעל כרחך אם קיים את העשייה במקצת היום כבר נחשב שקיים את נדרו, לדבר שהוא שלילת העשייה שלא אומרים בו מקצת היום ככולו.

בנדרים לא אומרים מקצת היום ככולו

ולמעשה חלק הנחלת יהושע על המחנה אפרים, וכתב שאין נראה לו חילוק זה. אלא החילוק בין נדרים לנזירות הוא כן, שבכל דיני התורה אומרים מקצת היום ככולו, חוץ מדיני נדרים שבהם הולכים אחר לשון בני אדם שכוונתם בשעת הנדר לימים שלמים מעת לעת. ולכן באדם שנזר סתם נזירות אנו אומרים מכיון שדיני נזירות מפורשים בתורה ודאי כוונתו היא לנזור בנזירות שכתבה התורה, וכוונת התורה היא שינהג מנהג נזירות עד שיכנס ליום השלושים, ומיד שנכנס מקצת היום אומרים מקצת היום ככולו. אבל אם קיבל על עצמו נזירות מפורשת כגון שאמר הריני נזיר שלושים יום, מוכח שלא קיבל נזירות על דעת התורה אלא כדעתו, ואם כן קבלת נזירותו היא כשאר נדרים שבלשון בני אדם הכוונה כך וכך ימים מעת לעת.

18/06/2018 אהח

ולפי דברי המחנה אפרים כתב מורינו יצחק חיים דוד הכהן טנוג״י[לה] יוצא שגם בנדרים יש חילוק בין סתם נדר לנדר מצוה, שרק בסתם נדר לא אומרים מקצת היום ככולו, אבל בנדר מצוה אומרים מקצת היום ככולו. ובפוסקים אין רמז לזה. וגם בגליוני הש״ס (נזיר ה: ד״ה מקצת)[לו] כתב שבמצוה אין אומרים מקצת היום ככולו.

שבעה ימים בבהמה להיתר שחיטה

ולענין שבעה ימים בבהמה. שאסור לשחוט בהמה אלא מיום השמיני ללידתה, שכתוב (ויקרא כב כז) ׳והיה שבעת ימים תחת אמו׳ וגו׳. הסכימו הפוסקים[לז] (יו״ד סי׳ טו) שאין צריך מעת לעת. ויש לזה סמך מהמדרש[לח] ׳כתוב והיה שבעת ימים, למה שבעה ימים, משל למלך שנכנס למדינה וגזר ואמר כל אכסנאין שיש כאן לא יראו פני עד שיראו פני מטרונא תחלה, כך אמר הקדוש ברוך הוא, לא תקריבו לפני קרבן עד שיעבור עליו השבת, שאין שבוע בלא שבת ואין מילה בלא שבת. ומיום השמיני והלאה (שם כב כז), כמשפט אדם משפט בהמה, משפט אדם ׳וביום השמיני ימול׳ (שם יב ג), ומשפט בהמה ומיום השמיני והלאה, וכמו במילה אין צריך שיעבור כל יום השבת, כך בבהמה שבעה ימים אין צריך שיעבור כל היום׳[לט].

ז. מקצת היום בנזיר

בסוף הנזירות

בגמרא (נזיר ה.) נחלקו רב מתנא ובר פדא מהיכן למדה המשנה שסתם נזירות ל׳ יום, רב מתנא אמר שנלמד מהכתוב (במדבר ו ה) ׳קדוש יהיה׳ ו׳יהיה׳ בגימטריא שלושים. ובר פדא אמר כנגד נזיר נזרו האמורים בתורה שלושים פעמים חסר אחת. יוצא שלבר פדא הנזירות נגמרת ביום כ״ט, ולרב מתנא הנזירות נגמרת ביום ל׳. והסביר בקרן אורה (שם ד״ה יהיה) שכך דין הנזיר אם נדר נזירות סתם שאינו מגלח לכתחילה עד יום שלושים ואחד, ובדיעבד אם גילח ביום שלושים יצא. ולדעת רב מתנא הטעם כיון שאומרים מקצת היום ככולו, שכן קיבלו רבנן שכך היא ההלכה בנזיר. ולדעת בר פדא הטעם כיון שבסוף כ״ט יום נשלם מנין הנזירות.

וכתבו התוספות (שם ה: ד״ה ולרב) שמשמע בסוגית הגמרא שרק לרב מתנא אומרים מקצת היום ככולו, אבל לבר פדא אין אומרים כלל מקצת היום ככולו[מ].

בתחילת הנזירות

וכל המחלוקת אם אומרים מקצת היום ככולו היא בסוף הנזירות, אבל בתחילת הנזירות הדבר ברור שגם בר פדא מודה שאומרים בו מקצת היום ככולו. ולכן מי שקיבל עליו נזירות באמצע היום, אפילו שתה יין קודם הקבלה, נחשב יום הקבלה ליום הראשון ממנין שלושים ימי נזירות.

ויש להבין מה שונה תחילת הנזירות מסופה לשיטת בר פדא. וכבר עמד בזה רבינו פרץ וביאר שביום השלושים מאחר שהוא מחויב כבר לנהוג נזירות כל היום, אין אנו יכולים לפוטרו מחיוב שכבר יש עליו, למרות הסברא שמקצת היום ככולו. אבל בתחילת הנזירות כשבא לקבל עליו נזירות בחצי היום שאין אנו צריכים לפוטרו מחיוב שכבר יש עליו, אומרים בו מקצת היום ככולו[מא].

מחלק בין סתם נזירות לנזירות מפורשת

וכתבו התוספות (שם ד״ה ואת) שכל מחלוקת בר פדא ורב מתנא היא במי שקיבל עליו סתם נזירות, אבל מי שנזר ואמר הריני נזיר שלושים יום, כיון שפירש צריך לנהוג נזירות שלושים ימים שלמים[מב]. וההסבר שהמקבל עליו סתם נזירות, אומרים כיון שדיני נזירות מפורשים בתורה, ודאי כוונתו היא לנזירות שכתבה התורה, וכוונת התורה היא שינהג נזירות עד מקצת יום השלושים ומקצת היום ככולו, אבל אם קיבל נזירות מפורשת מוכח שלא קיבל על דעת התורה אלא כדעתו, אם כן דינו כשאר נדרים שבלשון בני אדם הכוונה מעת לעת.

האם מקצת היום עולה לכאן ולכאן

דין נולד לו בן

שנינו (נזיר טו.) ׳הריני נזיר לכשיהיה לי בן ונזיר מאה יום, נולד לו בן עד שבעים לא הפסיד כלום׳. שיטת המפרש[מג] והרמב״ם (נזירות פ״ד ה״ד) שאין שייך כלל שנזירות אחת תחשב לו לשתי נזירות. ואם נולד לו בן מונה את של בנו ומגלח, ואחר כך משלים את שלו. והקשה בחדושי ר׳ מאיר שמחה (נזיר טו. ד״ה הריני) איך מגלח על נזירות בנו הרי הוא עדיין באמצע נזירותו. ואי אפשר לתרץ שהעשה של תגלחת בנו דוחה את איסור התגלחת שיש לו מחמת נזירותו, שהרי אין עשה שיש בו שאלה דוחה לא תעשה ועשה שאינו בשאלה. ומכח הקושיא כתב שצריך לומר חידוש דין שבימי נזירות הבן אין לגבי נזירותו את העשה ׳קדוש יהיה׳, ולכן אומרים שיבא עשה וידחה לא תעשה.

ולשיטתם כתב הקרן אורה (שם ד״ה אמר) שכוונת רב שיום שבעים עולה לכאן ולכאן היינו שהיום נחשב מקצתו לנזירות שלו ומקצתו לנזירות בנו.

ושיטת התוספות (נזיר יג: ד״ה הריני) שאם נולד הבן עד שבעים אז הנזירות של בנו מובלעת בנזירותו ואינו מונה בנפרד בשביל נזירות בנו. וכן אינו מגלח עד שמשלים את כל ימי הנזירות. ולפי שיטתם פירשו שהכוונה לא הפסיד כלום היינו שמנין אחד עולה לשניהם. ואם כן אין נפקא מינה כלל במה שהנזירות עולה לשניהם שהרי צריך להשלים מאה לנזירתו. ולכן כתבו שעולה לכאן ולכאן פירושו שיום שבעים מקצתו נחשב ליום שלם לגבי נזירות בנו, ומקצתו נחשב ליום שלם לגבי הנזירות שלו, וכיון שיום המאה של נזירותו הוא יום שלושים ואחד לנזירות בנו, אומרים כיון שלנזירות בנו הוא עומד כבר אחר מלאות מותר לו לגלח, אפילו שאם לא היה נולד לו בן היה אסור לגלח עד יום מאה ואחד, מכל מקום כיון שמהתורה אומרים מקצת היום ככולו ומותר כל נזיר לגלח ביום המאה אלא שרבנן גזרו, כאן לא גזרו ואגב נזירות בנו מגלח גם את שלו ביום המאה.

וכתב הקרן אורה שלפי דברי התוספות, רב שאומר יום שבעים עולה לכאן ולכאן סובר כרב מתנא שאומרים מקצת היום ככולו. אבל לבר פדא שאין אומרים מקצת היום ככולו אינו מגלח אלא ביום מאה ואחד.

כמו שמפורש במשנה (נגעים פ״ג מ״ג) ששני הסגרים הם י״ג יום שהכהן רואה הנגע ביום שביעי ומסגירו שנית ונחשב לשני ימים. ויש ליישב שבנגעים שינוי הנגע תלוי בטבע ולכן מספיק לראות במקצת היום אם פשה או נרפא הנגע׳.

[לה] **מרבני** טוניס תרי״ז הובא בקובץ מקבציאל (כ׳ שנה יא).

[לו] **בשם** ספר מאה קשיטה מהרמ״ע (פי״ד).

[לז] **דעת** הפרי מגדים (שם משב״ז סק״ב) שמשמע מדברי הט״ז (סק״ב) שצריך מעת לעת, אך התבואות שור (הו״ד ברעק״א גליון שו״ע שם על הט״ז סק״ב) ושאר פוסקים כתבו שאין צריך מעת לעת, ורעק״א שם הוכיח כדבריו.

[לח] **ילקוט** אמור (פרק כא רמז תרמג) ופסיקתא דרב כהנא (פסקא ט אות י).

[לט] **וגם** הפרי מגדים (שם משבצות זהב סק״ג) שכתב שצריך שבעה ימים מעת לעת חזר בו. עיין פתחי תשובה שם (סק״ב) שהפרי מגדים בעצמו חזר בו באו״ח (סי׳ תצח משבצות זהב סק״ב), ובספרו תיבת גומא פרשת ראה, ובפתיחה כוללת הלכות יום טוב (ח״ב פ״א אות י״ז) עכ״ד. ולכן ברור כיון שכל הפוסקים המחמירים לכתחילה שצריך מעת לעת, היינו מחמת שחששו לפסוק נגד הפרי מגדים. ואם היו יודעים שהפרי מגדים בעצמו חזר בו לא היו מחמירים. וכן המנהג בכל בית ישראל שאין ממתינים מעת לעת.

[מ] **ועיין** רש״י (נזיר ה: ד״ה והא) שהביא איכא דגרסי ולפי דעתם גם בר פדא מודה שאומרים מקצת היום ככולו ונחלקו בדבר אחר.

[מא] **כלומר** שאי אפשר להקל ולפטור חובתו להמשיך הניהוג, לבר פדא, כשיכול להמשיך כיון שנדר לשמור ימים ויש שייכות להמשך היום לקיום חובתו, אבל בתחילתן הוא מציאות שאי אפשר יותר מזה, ולכן מועיל מקצת היום שנפסק ועומד מצד עצמו, שמועיל כיום שלם.

[מב] **הובא** לעיל בשם הנחלת יהושע.

[מג] **שם** כתב שאין נזירות אחת עולה לשתים. וכאן כתב שמגלח אחר נזירות בנו.

נחלקו הראשונים בפירוש המשנה שאם נולד אחר שבעים סותר שבעים **שיטת** התוספות (שם) שאם הקדים את נזירותו משלים את שלו ומונה את של בנו. ואם הקדים את של בנו לשלו, אם יש עדיין מנזירותו שלושים יום או יותר אין צריך כלל למנות את של בנו, ואם נשאר מנזירותו פחות משלושים יום מונה את של בנו ואינו מגלח ואחר כך משלים את שלו. ולשיטתם הקשה הגאון אברהם מה מקשה הגמרא תא שמע מסיפא, הרי מה שאמר רב יום שבעים עולה לו, היינו מפני שאין נפקא מינה בדאורייתא, שהרי גם אם נאמר שיום שבעים אינו עולה לו, מכל מקום מהתורה מותר לו לגלח ביום המאה. אבל בנולד ליום שבעים ואחד שיש נפקא מינה בדאורייתא, שהרי מהתורה אם יום שבעים ואחד אינו עולה לו אם כן נזירות שלו תגמר ביום מאה ואחד ונזירות בנו תגמר למחרת, לא נאמר שיום שבעים ואחד יעלה לו לכאן ולכאן. וצריך ביאור.

ולדעת הרמב״ם הטעם שסותר שבעים הוא לפי שבעל כורחו צריך למנות עוד שלושים יום כדי שיגדל שערו ויגלחו. ולפי זה ביאר בגליוני הקהלות יעקב ששאלת הגמרא היא כך, לרב הסובר שאם הלידה ביום שבעים עולה לו היום לכאן ולכאן, אם כן למה אם נולד ביום שבעים ואחד סותר שבעים, הרי אפילו שעכשיו צריך להוסיף למנות עוד יום נזירות כדי שמהיום יהיה לו שלושים יום לגידול שער, מכל מקום הרי לרב היום עולה לכאן ולכאן וימנה חצי יום הנשאר ועוד עשרים ותשע ימים, ונמצא שמשלים נזירות בנו יחד עם נזירות מאה יום, ואם כן למה אם נולד ביום שבעים ואחד סותר שבעים. ובגאון יעקב כתב שלשיטת הרמב״ם שאלת הגמרא היא למה אם נולד ביום שבעים ואחת הפסיד, הרי כיון שיום שבעים ואחד עולה למנין בנו אם כן נזירות בנו נגמרת ביום מאה ואחד, ואפילו שעדין צריך להשלים שלושים יום משום גידול שער, מכל מקום אינו מפסיד כלום.

ובאמת נחלקו בשיטת הרמב״ם, להרש״ש גם לענין גידול שיער צריך להרמב״ם שלושים ימים שלמים. ולהרעק״א גם להרמב״ם אם גילח ביום שלושים יצא, ואין צריך שלושים ימים שלמים אלא בשביל להשלים ימי הנזירות.

כתב ערך השולחן (חו״מ סי׳ לה) יום שבעים עולה לכאן ולכאן. ומה שדוחה הגמרא עד כאן לא קאמר אבא שאול אלא באבלות דרבנן אבל בנזיר דאורייתא לא, היינו דווקא לענין עולה לכאן ולכאן, אבל ודאי אומרים מקצת היום ככולו גם בדאורייתא.

אמצע נזירות לנזירות חדשה **וכתב** באגרות משה (שו״ת יו״ד ח״ג סי׳ נט ענף ב) שגם בנזיר שנחלקו אם ההלכה כרב שאמר יום שבעים עולה לו לכאן ולכאן או אינו עולה לו לכאן ולכאן, היינו דווקא באופן של רב שהנזיר מנה שבעים יום לנזירותו ונולד לו בן וקודם שהשלים נזירותו מתחיל למנות נזירות בנו, ואם כן הוא עדיין באמצע נזירותו. אבל מי שנזר שני נזירות כולם מודים שיום השלושים עולה לו לכאן ולכאן. כמו שהנזיר אחר שהביא קורבנותיו יכול לידור נזירות חדשה, כמו כן מי שנזר בפעם אחד שני נזירות יום השלושים עולה לו לכאן ולכאן. ולכן בדין של רב שמתחיל למנות את של בנו שלו ועדיין ואסור לשתות יין ולטמא למתים נחלקו, ולשיטת רבנן לא אומרים מקצת היום ככולו, ויום השבעים אינו נחשב אלא ליום אחד. אבל רבי יוסי סובר שאומרים מקצת היום ככולו, ויום השבעים נחשב כשני ימים, ומיד כשנולד בנו באמצע היום צריך למנות נזירות בנו, ותחילת היום נחשב ליום שלם לנזירותו, וסוף היום נחשב גם כן ליום שלם לנזירות בנו, ולכן אומרת הגמרא שרב אמר כרבי יוסי.

עולה לכאן ולכאן האם יחשב כשני ימים או כיום אחד **ונחלקו** בעלי התוספות, דעת הר״ר יו״ט כשאומרים עולה לכאן ולכאן, פירושו שיום זה נחשב ממש כשני ימים[מד]. ודעת תוספות הרב שאינו נחשב ממש כשני ימים[מה]. וכתב שהדבר מוכרח הוא, שהרי בגמרא במועד קטן (שם) מבואר שדין אבלות שלושים נלמד ׳פרע פרע׳ מנזיר, ואם נאמר שיום השביעי עולה לאבל לשני ימים, אם כן לא שייך לעולם שתחול אבלות שלושים יום, ועל כרחך שאין אומרים לכתחילה שיום אחד עולה גם למנין שבעה וגם למנין שלושים. ונפקא מינה שלדעה שאומרים שיום זה נחשב כשני ימים, אם כן אבל מותר לגלח כבר ביום כ״ט. וכן מי שאמר הריני נזיר לכשיהיה לי בן ונזיר מאה יום, יכול לגלח ביום המאה. ולדעה שאינו נחשב כשני ימים ממש אם כן האבל ימתין לגלח עד יום השלושים. וכן מי שאמר הריני נזיר לכשיהיה לי בן ונזיר מאה יום, ימתין מלגלח עד יום המאה ואחד.

ומחלוקתם של הר״ר יום טוב ותוספות הרב, תלויה במה שנחלקו (שם) הרי״ף ורבינו חננאל אם שני חלקי היום השביעי, נחשבים ליום ׳שביעי׳, חלקו מדין שבעה וחלקו מדין שלושים. או שנאמר, שלאחר שעבר מקצת היום, כביכול עבר כל יום שביעי והתחיל יום ׳שמיני׳, ולמחרת כשיהיה במציאות יום שמיני כבר נחשיבו ליום תשיעי, לענין מנין שלושים. דעת הר״ח שלמרות שחלקו השני של יום שביעי עולה לתחילת שלושים זה עדיין יום שביעי. אך הרי״ף כתב שיום השביעי עולה למנין שבעה ועולה למנין ׳שמונה׳ שהוא מכלל שלושים. ובזה תלויה מחלוקתם האם יכול לגלח כבר ביום עשרים ותשע, דאם נאמר שיום השביעי נחשב לשני ימים אזי ביום עשרים ותשעה כבר כאילו עברו שלושים יום.

האם כל מקצת הוא כיום בפני עצמו או שהיום נגרר אחר המיעוט **ואפשר** שנחלקו בגדר מקצת היום, האם הכוונה שכל מקצת מהיום הוא יום מצד עצמו, ואם כן אפשר לחלק יום אחד כאילו הוא שני ימים, או הכוונה שאם נהג הלכה במקצת היום נחשב כאילו נהג בכולו, ואם כן אי אפשר לחלק יום אחד כאילו הוא שני ימים[מו].

מערכה ד

חובת הספד וקבורה

א. מצות הספד / **ב.** מצות קבורה / **ג.** טעם מצות קבורה / **ד.** איסור הלנת המת / **ה.** כבוד המת

א. מצות הספד

פתיחה **מצות** עשה היא למי שמת לו מת, שחייב להספיד את המת ולבכותו. וכלשון הטור והשו״ע (יו״ד ריש סי׳ שמד): ׳מצוה גדולה להספיד על המת כראוי׳.

מקור המצוה **מקור** המצוה מבואר בשאילתות דרב אחאי גאון (ריש פר׳ חיי שרה שאילתא יד) ובספר ׳הלכות גדולות׳ (הלכות ברכות ריש פרק שלישי ד״ה ואילו מאן) ממה שכתוב באברהם אבינו ע״ה (בראשית כג א): ׳ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון בארץ כנען, ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה׳[א].

וכן מצינו בפרקי דרבי אליעזר (פרק יז) שלמדו[ב] מאיזבל שהיה ביתה סמוך לשוק, וכל מת שהיה עובר בשוק, היתה יוצאת מתוך ביתה ומכה בכפי ידיה ומקוננת בפיה ומהלכת עשרה צעדות.

ועוד מצינו בכמה מקומות בתנ״ך שהספידו המתים[ג].

שיטת הרמב״ם שהוא בכלל מצות ׳ואהבת לרעך כמוך׳ **שיטת** הרמב״ם (אבל ריש פי״ד ה״א) שמצות עשה של הספד למרות שהיא מדרבנן מכל מקום נכללת במצות עשה (ויקרא יט יח) של ׳ואהבת לרעך כמוך׳, וכלשונו: ׳מצות עשה של דבריהם כו׳, ולספוד וכו׳ ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור, אף על פי שכל מצוות אלו מדבריהם הרי

[מד] **הובא** בתוספות במסכתין (יט: ד״ה אתיא) וכן כתבו התוספות בנזיר (טו. ד״ה אמר רב).

[מה] **הובא** בתוספות (יט: ד״ה אתיא) וברא״ש בנזיר (ה: ד״ה ולי).

[מו] **עיין** בקובץ הערות (סי׳ לט אותיות ב-ה) שחקר בזה. ועיין לעיל בשם שיח השדה שנקט בפשיטות שכל מקצת הוא כיום בפני עצמו.

[א] **זה** לשון השאילתות (שם): ׳שאילתא דאילו מאן דשכיב ליה שיכבא, מיחייב למיבכייה ולמיספדיה ולמיקבריה, דהכי אשכחן באברהם אבונא בעידן דשכיבא שרה בכיה וספדה וקברה, דכתיב ׳ותמת שרה בקרית ארבע׳ וגו׳׳. בנותן טעם לציין לדברי הרלב״ג (ריש פר׳ חיי שרה, התועלת הראשון) שהביא מכאן תועלת במידות: ׳והוא שראוי לאדם לספוד ולבכות על קרוביו ושוכבת חקו כשמתו, כי בזה תועלת להראות אהבת האדם לקרוביו, באיזה אופן היא, עד שהוא ראוי שיהיה דואג עליהם בהיפקדם כאילו נאכל חצי בשרו. והנה אהבת בני המשפחה קצתם לקצת הוא מה שיש לו מבוא גדול בתיקון הקבוץ המדיני, וכל שכן אהבת האדם ואשתו זה את זה. עם שבזה הישרה להניע האדם שישתדל ברפואתם כשיחלו, כפי מה שאפשר לו. ולזה תמצא שאברהם ספד לשרה ובכה עליה׳.

[ב] **שם** איתא: ׳גמילות חסדים מניין, אנו למדין לאבלים מאיזבל שהייתה׳ כו׳. הובא בנמוקי מהרא״י (ספר הליקוטים מהדורת הרב שבתי פרנקל הל׳ אבל פי״ד ה״א ד״ה ולספוד).

[ג] **כמו** שנאמר (שמואל-ב א יב): ׳ויספדו ויבכו וגו׳ על שאול ועל יהונתן בנו ועל עם ה׳ ועל בית ישראל׳. ועוד נאמר (מלכים-א יד יג): ׳וספדו לו כל ישראל׳, וכן כתוב (ירמיה טז ד): ׳לא יספדו׳.

הן בכלל ואהבת לרעך כמוך[ד], כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אותן אתה לאחיך בתורה ובמצות'[ה].

לדעת הרמב"ם כיצד הם מדרבנן אם הם בכלל מצוה מהתורה

הקשה המגילת אסתר (על ספר המצות שורש ראשון ד"ה נ"ל שהנכון כדברי הרב לבלתי) על דברי הרמב"ם, שהמצוות הללו הם בכלל 'ואהבת לרעך כמוך', שאם כן למה אמר שהם מדרבנן[ו], הלא אם החכמים יפרשו לנו אחת ממצוות הכתובות בתורה, על זה לא נאמר שהם מדרבנן, שהרי רק באו לפרש הכתוב, ולמה כאן נחשב 'מדבריהם'[ז].

ותירץ במרגניתא טבא (שם ד"ה בספר מגילת אסתר הביא), שודאי מדאורייתא כל אלו המצות נכללים ב'ואהבת לרעך כמוך', והרי הם מהתורה, אלא שאינם נמנים כמצות מיוחדות בפני עצמם, שהרי הם כלולים במצות עשה האחת של 'ואהבת לרעך כמוך', אמנם מדרבנן הרי הם נחשבים כל אחת למצווה מיוחדת מדרבנן[ח].

הספד תלוי במנהג

שנינו בירושלמי (כתובות פ"ד סוף ה"ו): 'תני כל מקום שנהגו להספיד מספידים', ובתוספתא (כתובות ריש פ"ד): 'תניא יפה כח הבעל מכח האב ויפה כח האב וכו' יפה כח האב שהבעל חייב במזונותיה בפרקונה ובקבורתה מקום שנהגו להספיד מספידין מה שאין כן באב'.

וכעין זה שנינו במסכת שמחות (פי"ד): 'מקום שמספידין הוא מספיד על אשתו, אם לא רצה בעלה, בא אביה וקוברה ומוציאין ממנו בעל כרחו'. משמע לכאורה שתלוי במנהג המקום אם יש חיוב להספיד. וכן משמע שהאב אינו חייב כלל להספיד רק הבעל במקום שנהגו.

דווקא 'הספד בשכר' תלוי במנהג

אך כתב הרמב"ן ('תורת האדם' ריש ענין ההספד, אות יז ד"ה ולענין אשה) לפרש הברייתא, לגבי מקום שאין מספידין בשכר אלא בחינם בקרובות של מת, שאזי אין מוציאים ממנו, רק במקום שנוהגים להספיד בשכר.

וכן פסק הערוך השולחן (ריש סי' שדמ סעי' א-ב) שאין מדובר שם בסתם הספד שהוא חובה, אלא לשכור חלילים ומקוננות[ט]. ועל פי זה הוסיף לבאר שזהו כוונת הטור (יו"ד ריש סי' שמד): 'תניא באבל רבתי במקום שמספידין, פירוש שרגיל להשכיר מקוננות להספיד, מספיד על אשתו, ואם לא רצה בעלה בא אביה וקוברה ומוציא בע"כ'.

והוסיף הערוך השולחן לבאר, שמה שכתב הרמב"ם (אבל ריש פי"ב ה"א): 'כופין את היורשים ליתן שכר מקוננים ומקוננות וסופדין אותו', מדובר במקום שהמנהג להשכיר.

טעם מצות ההספד, והנפקא מינה

איבעיית הגמ' אם הספד משום 'כבוד המת' או 'כבוד החיים'

שנינו בגמרא (סנהדרין מו:): 'איבעיא להו, הספידא, יקרא דחיי הוי או יקרא דשכבי הוי'. כלומר האם ההספד הוא עבור כבוד המת או בשביל כבוד החיים.

ולמסקנא נפשט (שם מז.) שהוא משום "יקרא דשכבי". וכן פסק להלכה הרמב"ם (אבל ריש פי"ב ה"א): 'ההספד כבוד המת הוא', וכן פסקו הטושו"ע (יו"ד סי' שמד ס"ט-י), הט"ז (שם סק"ד), והש"ך (סק"ח).

האור זרוע (ח"ב הל' אבילות סי' תכב ריש אות א' ד"ה אמר רב גידל) **ביאר** שהגם שפשוט שההספד עושה נחת רוח לקרובים כשמספידים את המת[יא], מכל מקום הספק הוא על עיקר ההספד אם נתקן לצורך כבוד החיים או המתים.

במת שציוה שלא יספידוהו

ומבואר בגמ' (סנהדרין מו:) שהנפקא מינה בספק אם ההספד הוא כבוד המת או כבוד החיים, באופן שאומר ומצווה המת שלא יספידוהו, שכיון שהוא משום "יקרא דשכבי', שומעין לדבריו ואין סופדין אותו, משום שמחל על כבודו[יב]. אמנם אם היה ההספד משום כבוד החיים, אין שומעין לו[יג].

ולכן להלכה שנפסק שהוא כבוד המת שומעין לו, וכן פסק הרמב"ם (אבל ריש פי"ב), והשו"ע (חו"מ סי' רנג ס"ל, יו"ד סי' שדמ ס"י).

אהח18/06/2018

מדובר שהיורשים רוצים להספיד ואין כאן 'מצוה לקיים דברי המת'

והקשה הערוך לנר (שם ד"ה בגמרא למאי נפ"מ) ממה נפשך, אם רוצים היורשים להספיד המת, מי ימחה בידם להספיד נגד דעת המת, ואם אינם רוצים להספיד והנידון אם מוציאים מהם בשביל ההספד, הרי זוהי ה'נפקא מינה' השניה שהובאה בגמ' ['לאפוקי מיורשים'][יד].

ותירץ הערוך לנר (שם), שמדובר שהיורשים רוצים להספיד, והנידון הוא אם יש משום 'מצוה לקיים בזה דברי המת', כיון שציוה שלא להספיד, ולפי הצד שההספד הוא כבוד החיים, אין המת יכול למחול על כבודם ואינם צריכים לחוש לדבריו.

וכן ביאר הסמ"ע (חו"מ סי' רנג ס"ק סט) ודקדק מהלשון 'אין סופדין' שאסור לספוד אותו [להלכה שהוא משום כבוד המת], והיינו שכיון שההספד אינו אלא משום כבוד המת[טו], והרי מחל על כבודו, ומצוה לקיים דברי המת[טז].

גדול הדור מספידים למרות שציוה שלא יספידוהו

הביאו הפוסקים[יז] בשם הבית יעקב (שו"ת סי' פג) שדן לגבי תלמיד חכם גדול הדור ומופלג בתורה שנפטר, וציוה שלא יספידוהו[יח], וצידד שאפשר להקל שלא לשמוע לצוואת אותו חכם מופלג. ובגמ' שאמרו ששומעין לו שלא להספיד מדובר באדם רגיל שאינו תלמיד חכם [ועל כל פנים אין מדובר בתלמיד חכם מופלג][יט].

[ד] **כתב** הנצי"ב (העמק דבר ויקרא יט יח ד"ה ואהבת לרעך כמוך) שאי אפשר לפרש כמשמעו ופשוטו, משום שהרי ידוע שחייך קודמים לחיי חבירך, ואשר על כן הוצרך הרמב"ם כאן לפרש כמו שאתה חפץ מחברך: 'והדבר מובן שלא יסכל האדם שחבירו יאהבהו כמו נפש עצמו, אלא בגדר הראוי לפי הקורבה ודרך ארץ, באותו אופן עליך לאהוב בני אדם'. ועל פי זה ביאר הסמיכות לאזהרת הלאו שקדם בפסוק 'לא תיקום' וגו', שכמו שאתה חפץ אם עשית רעה לאדם אחר, שלא ינקום ממך אלא ימחול על פשעך כמו כן תנהג אתה עם רעך [ראה שם פירוש אחר על הסמיכות מהירושלמי (נדרים פ"ט ה"ד)].

[ה] **מלשון** הרמב"ם שמצות אלו נוהגות רק ל'אחיך', ועיין בשדי חמד (ח"ה כללים מערכת ר', כלל נ) שדן אם 'עבד כנעני' נכלל בכלל 'רעך', וראה בזה עוד פרי מגדים (אורח חיים אשל אברהם סי' קנו ד"ה נסתפקתי, וסי' תרצה סקי"א), אמרי בינה (ח"א או"ח סי' יג אות ו), אמבוהא דספרי (ח"ב עמ' 538).

[ו] **עיין** מה שכתב המבי"ט ('קרית ספר' הל' אבל שם): 'מצות גמילות חסדים דרך כלל הויא דאורייתא בכלל 'ואהבת לרעך כמוך' ונלמד מדכתיב 'והלכת בדרכיו' וגו' כמו שדרשו חכמים ז"ל, ופרטי גמילות חסדים מדבריהם'. ועיין עוד בקושיית המגילת אסתר: העמק שאלה (שאילתא קלז אות ב), שו"ת מהרצ"ח (סי' ע), ביאור הגרי"פ פערלא (על הרס"ג, ח"א עשה יט), מצבת משה (מועד קטן ז: ד"ה חתן), קרית ספר (אבל שם). מכתב לחזקיהו (ב'שדי חמד' חלק י', פסחים נ.), משנת יעבץ (יורה דעה סי' לז ד"ה עיין).

[ז] **והעלה** מכך המגילת אסתר (שם): 'ולפי דעתי, כי הטעם שאמר בהם שהם גם כן מדרבנן הוא לפי שדרשוה אחת לאחת למצוא חשבון מפסוק 'והודעת להם את הדרך' וגו', ולא מפסוק 'ואהבת לרעך כמוך', ולכן אמר בהם שהם מדרבנן, כי פשט הפסוק ההוא איננו כלל על מה שדרשו בו'. וראה בהערה הסמוכה להלן. ועיין עוד במגילת אסתר (שם שורש שני ד"ה אמר הכותב יען הראות) שהפסוק 'והודעת' וגו' הוא אסמכתא בעלמא לדרשתם, 'וכן כל שאר הדרשות הנדרשים בפסוק אשר אינם מובנים מפשטיה דקרא כו', כי מה שנלמד במדרש אין למנות לפי שאינו פשוטו, יען כי הדרשה תדרש על אות או תיבה אחת, והנה אין נופל בהם שום פשט, ר"ל, שכל התפשטות והתקשרות הפסוק יחד יורה עליו'.

[ח] **והמקור** שמחוייבים מדרבנן, ממה שדרשו חז"ל (מכילתא דרבי ישמעאל, יתרו, מסכתא דעמלק פרשה ב): 'והודעת להם את הדרך ילכו בה כו', רבי אלעזר המודעי אומר, והודעת להם, הודע להם בית חייהם, את הדרך, זה בקור חולים, ילכו, זו קבורת מתים, בה, זו גמילות חסדים, ואת המעשה, זו שורת הדין, אשר יעשון, זה לפנים משורת הדין'. ועיין עוד סוטה (יד.). וראה הערה הסמוכה לעיל. והוסיף שם במרגניתא טבא, שכמו שהרמב"ם גופו מלבד מצות 'ואהבת לרעך כמוך' הכוללת גם 'קבורת המת', מנה הקבורה למצות עשה בפני עצמה, שיש מצוה פרטית בזה מלבד המצוה הכללית, הוא הדין שמדרבנן יש באלו המצות מצות פרטיות.

[ט] **כמבואר** במשנה בכתובות שם.

[י] **וכן** הביא הברייתא הרא"ש בסוף מועד קטן (סי' צא), הביאו הבית יוסף (שם ס"ג).

[יא] **הוכחתו** מהסוגיא במועד קטן (כד:) שם מבואר לגבי קטנים כמה יהא גדול שמצווה להספידו, ושיטת רבי מאיר בשם רבי ישמעאל שעניים בני שלש בהספד, ועשירים בני חמש בהספד, ופירש האור זרוע (שם סוף ד"ה תניא): 'פירוש, מפני קורת רוח של עני שהוא מצטער על בנו יותר מן העשיר, לפי שבנו מסייעו וצריך לו'. וכן שיטת רבי יהודה בשם רבי ישמעאל: 'עניים בני חמש, עשירים בני שש, ובני זקנים כבני עניים' ופירש האור זרוע בשם רש"י: 'זקנים ממש, לפי שאין יכולים לצאת בניהם מטפלין בהם, [ויש מפרשים] זקנים תלמידי חכמים', ועולה מכל הסוגיא שההספד הוא קורת רוח לקרובים. ועל כך כתב האור זרוע שאין לפשוט מכאן האיבעי' בסנהדרין, משום שהאיבעי' על עיקר דין הספד למה נתקן [וכלשונו: 'כי איבעיא לן בפרק נגמר הדין גבי הספידא אי יקרא דחיי הוא אי יקרא דשכבי הוא, היינו מעיקרא דהספדא כי איתקן איבעיא לן'].

[יב] **כן** כתב בשאילתות (פר' חיי שרה סוף שאילתא יד ד"ה אי נמי). ובאור זרוע (ח"ב הל' אבילות שם): 'אי אמרת יקרא דמיתא מצי לבטולי יקרא דנפשיה'.

[יג] **באור** זרוע (שם): 'אי אמרת יקרא דחיי, לאו כל כמיניה לבטולי יקרא דעלמא'.

[יד] **וכוונתו** להקשות, שכל הצד להוציא מיורשים הוא דוקא אם ההספד הוא "יקרא דשכבי', והרי לצד זה ודאי שומעין לו, ואילו להצד שאין שומעין לו היינו שההספד הוא "יקרא דחיי', ואם כן אין מוציאים כלל בעל כרחם.

[טו] **בסמ"ע** (שם): 'כבוד המת וקרוביו'.

[טז] **ועיין** מה שכתב בזה ב'אורין תליתאי' [תאומים] (סי' כד), ומה שכתב בביאור דברי הסמ"ע ב'תולדות יעקב' [כהנא] (חו"מ סי' ב).

[יז] **תשובה** מאהבה (ח"א ריש סי' קעד בד"ה שמעוני אחי ועמי), פתחי תשובה (יו"ד סי' שדמ סק"א) בשם מהרי"ט בשמו. ועיין עוד שדי חמד (אבילות אות צ').

[יח] **ועיין** עוד בפתחי תשובה (שם) שהביא מתשו' בית יעקב הנ"ל שכתב עוד שם על שני תלמידי חכמים הדרים בעיר אחת שהיו שונאים זה את זה, ומת אחד מהם, שאסור למעט בהספד האחד מפני כבודו של התלמיד חכם השני.

[יט] **בתשובה** מאהבה (שם) הביא מספר 'קול יעקב', שרוצה להוכיח שאין שומעים לגדול הדור שלא להספידו, מהגמ' (שבת קנג.) שאמר רב לרב שמואל בר"ש: 'אחים לי הספידא דהתם

ותלה זאת בתירוצי התוס׳ (סנהדרין מו: ד״ה הספידא) שהקשו, על מה שאמרו (יבמות עח:) שישראל נענשו על ששאול המלך לא נספד כהלכה, ואם הספד משום ״יקרא דחיי״, הרי מחלו ישראל על כבודם ולכך לא הספידוהו. ותירצו התוס׳ בתירוץ השני: ׳שאני מלך דאיכא בזיון טפי לגבי מלך שלא נספד כהלכה׳, והיינו שאין לחיים רשות למחול לגבי מלך כיון שבזיונו גדול. ועל פי זה הוכיח בבית יעקב (שם) שהוא הדין לפי הצד שההספד הוא ״יקרא דשכבי״, שלגבי מלך יש גם ״יקרא דחיי״, וכיון שיש בזיון גדול אינו יכול למחול. וכיון שכך הדין במלך, נלמד גם לחכם שהרי ׳חכם קודם למלך׳[כ].

ראיית הנודע ביהודה מרבי עקיבא שהיכה בבשרו בשביל ׳כבוד התורה׳

וכן הביא בתשובה מאהבה (ח״א ס״ קעד) על רבו הנודע ביהודה[כא] שהספיד את הפני יהושע, למרות שציוה הפני יהושע שלא להספידו, אין שומעים לרבם של כל בני הגולה. והוכיח כן מהגמרא בסנהדרין (סח.) שרבי עקיבא היה מכה בבשרו על רבי אליעזר הגדול עד שדמו שותת לארץ, ופתח עליו בשורה ׳אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, הרבה מעות יש לי ואין לי שולחני להרצותן׳, ובתוספות כתבו שאין איסור של ׳שרט לנפש׳, כיון שעשה כן משום תורה. ומכאן העלה הנודע ביהודה שאם אין בזה משום לאו של ׳שרט בנפש׳, כל שכן שאין בזה משום ׳מצוה לקיים דברי המת׳[כב]. וביאר הערוך השולחן (חו״מ ס״ רנג סל״ח) דבריו, שההספד הוא על אבדן תורתו מן העולם[כג].

אמנם דחה תלמידו התשובה מאהבה (ח״א ריש ס״ רז), שכוונת התוספות שאין כלל איסור ׳שרט לנפש׳, משום שלא אמרה התורה אלא שאסור לחבול בגלל המת, וזהו הפירוש ׳שרט לנפש׳, מה שאין כן רבי עקיבא שלא שרט עבור הנפש, אלא בשביל ׳כבוד התורה׳. וכל זה לא שייך במצוה לקיים דברי המת, שכיון שההספד הוא כבוד המת, ומחל המת על כבודו, שומעין לו שלא להספידו[כד].

להוציא מ[illegible] הוצאות ההספד

אוצר החכמה 18/06/2018

ונפקא מינה נוספת מבואר בגמ׳ (סנהדרין מו:) ׳לאפוקי מיורשין׳, כלומר, אם כופים את היורשים לשלם שכר הספד כפי המנהג והראוי להם[כה], שלהלכה שההספד משום כבוד המת, אפשר להוציא מהם בעל כרחם, וכך פסק השו״ע (יו״ד ס״ שדמ ס״ט). מה שאין כן אם היה ההספד משום ׳כבוד החיים׳, אין להכריח את היורשים לכך[כו].

אם מוציאים ממון הנפטר או ממון היורשים

וכתב היד רמה (סנהדרין מו: סוף ד״ה איבעיא להו הספידא) לפי ביאור זה, שאין מוציאים מהיורשים אלא מהממון שהניח המת עצמו [לפי הצד שההספד הוא ״יקרא דשכבא׳], אבל מממון היורשים אין מוציאים [אפילו מבניו]. וכן פסקו הפרישה (יו״ד ס״ שדמ סקי״ג ד״ה ויורשים)[כז], הש״ך (שם סק״ז), ושולחן גבוה (יו״ד שם סקט״ז).

פירוש נוסף הביא ביד רמה (שם)[כח], שכוונת הגמ׳ בנפקא מינה ׳לאפוקי מיורשים׳, להוציא מממון היורשים, ועל פי זה היפך הצדדים, שדווקא לפי הצד שההספד הוא ״יקרא דחיי״ אם כן כופין מהיורשים להוציא מממונם בשביל ההספד, אף אם לא השאיר אביהם ממון, אך לפי המסקנא שההספד הוא ״יקרא דשכבא׳, אין מוציאים מהם ממון, רק מממון אביהם.

אם משום ״יקרא דחיי״ מדוע אין מוציאים מהם משום פגם משפחה

נמצא לפירוש המחודש שהביא היד רמה, לפי הצד שההספד משום ״יקרא דחיי״ כופין את היורשים מממונם בשביל ההספד, אבל לפי המהלך הפשוט אין כופים.

ואכן נתקשה בחידושי הר״ן (סנהדרין מו: ד״ה אי נמי לאפוקי) למהלך הפשוט, שלפי הצד שההספד משום ״יקרא דחיי״ אין כופין היורשים, למה לא נוציא מהם משום ׳פגם משפחה׳[כט].

ותירץ הר״ן (שם) שמדובר באופן שהיורשים וכן כל בני המשפחה התפייסו שלא להספיד, ולפיכך אין בית דין נזקקים לכבוד המשפחה. אבל באופן שבני המשפחה רוצים ההספד, צריכים היורשים לחוש להם[ל].

מת שלא נספד, סימן יפה לו

הגמרא (סנהדרין מז.) פשטה את האבעיא שההספד משום ״יקרא דשכבי״ מהברייתא: ׳תא שמע, רבי נתן אומר סימן יפה למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה, מת שלא נספד ולא נקבר או שחיה גוררתו או שהיו גשמים

קאמינא׳, וביאר הטעם שרב הקפיד כל כך שיתחממו בהספדו, על כרחך משום שקשה העונש של המתעצל בהספדו של חכם, כמו שאמרו חז״ל שראוי לקוברו בחייו ואינו מאריך ימים, לפיכך התיירא רב שיענשו אחרים על ידו, והיינו כמו שחז״ל אמרו: ׳כל שחברו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקדוש ברוך הוא׳. ומכאן העלה ה׳קול יעקב׳, שלכאורה קשה, אם בשביל כך פחד לבו, היה על רב לצוות שלא להספידו כלל, וממילא כיון שלהלכה הספד הוא ״יקרא דשכיבי״ אם אמר שלא תספדוני שומעין לו, ואז לא יענשו על ידו כלל. ומכאן מוכח שרב שהיה גדול הדור, גם אם יצווה אין שומעין לו, ולפיכך הוכרח לצוות שיספידו כמו שנצרך.

וכתב התשובה מאהבה (שם) שאם היא דמות ראיה, יש להביא ראיות רבות לכך, שמצינו ׳גדולי ישראל חסידי עליון׳ שהקפידו על ההספד שלהם, ולא ציוו שלא יספידו, כגון רב אשי (מועד קטן כה:) בדבריו לבר קיפוק, וכן בכתובות (קג:) ׳אל תספדוני בעיירות׳, ומבואר בגמ׳ שהם חשבו משום טרחא, ולבסוף שראו שכולם באו לכרכים הבינו שאמר כן ׳משום יקרא הוא דקאמר׳ [ושם כתב המהרש״א (חידושי אגדות שם) שאף על גב שאין לך בענווה כרבי, ואמרו ׳משמת רבי בטלה ענווה׳, מכל מקום אי אפשר לו למחול כבוד התורה, והיינו שאמרו ׳משמת רבי׳ בדייקא בטלה ענווה, שגם כלפי רבי גופו, כיון שמת הוצרך משום כבוד תורתו שיכבדוהו].

אמנם דחה בתשובה מאהבה (שם) כל הראיות הנ״ל, שהרי כתבו התוספות (סנהדרין יט. בד״ה ינאי המלך) שתלמיד חכם יכול למחול היטב על כבודו משום שתורתו שלו היא, כמו שאמרו חז״ל (עבודה זרה יט.) שמתחילה נקראת התורה על שמו של הקדוש ברוך הוא, ולבסוף נקראת על שמו שנאמר ׳כי אם בתורת ה׳ חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה׳, [ושם ברש״י (ד״ה נקראת על שמו): ׳של [אותו] תלמיד שטרח בה כדכתיב ׳ובתורתו׳ דמשמע של כל אדם]. ועל פי זה כתב התשובה מאהבה, שכל אותם צדיקי עולם שלא ציוו שלא יספידו, היינו משום שמרוב מדת ענווה שלהם, לא החזיקו עצמם כלל שיגעו בתורה כל כך עד שתהיה התורה נקראת על שמם, ולכן אינם יכולים למחול על ׳כבוד התורה׳, ואדרבא אם ימחלו הרי זה בעיניהם כגאווה, שכאילו אומרים התורה שלהם היא ולכן יכולים למחול, אך באמת אילו היו הם מצווים שלא להספידם, היינו שומעים להם.

כ. ועיין שם שהוסיף שהפוסקים שסתמו ששומעין לו שלא להספיד, ולא חילקו בתלמיד חכם מופלג, סוברים להלכה כתירוץ הראשון בתוספות (שם) שתירץ באופן אחר: ׳וי״ל שהיו יראים לסופדו להראות שמצטערין עליו מפני דוד׳. ועיין עוד בתשובות ׳חיים ביד׳ (לר׳ חיים פלאג׳י, יורה דעה ס״ קו), הטעם שלא הוכיחו ממה שאמרו (שבת קה:) לגבי יהושע שנתעצלו בהספדו [ועיין עוד בהערה להלן בסמוך].

כא. כן כתב התשובה מאהבה (שם) ששמע מידידו: ׳הרב המאוה״ג החריף המפורסם מוהר״ל פישלס נ״י, שראה בין כתבי קודש מאביו מ״ו הגאון מוהר״מ פישלס זצלה״ה, שכתב ששמע ממורינו הרב הגאון נ״ע׳.

כב. וסיים שם בתשובה מאהבה: ׳ודברי פי חכם חן׳. וכתב שם שלדברי הנודע ביהודה ודאי ניתן לומר כראיות הנ״ל מרבי ורב ורבה ורב אשי שציוו שיספידום כראוי, משום שידעו שהם בגדר ׳רבם של כל בני הגולה׳, וידעו שלא ישמעו להם. ובזה יישב התשובה מאהבה את קושיית המהרש״א (׳חידושי אגדות׳ סנהדרין שם) למה הקשו משאול ולא מיהושע שרגש עליהם ההר להורגן [עיין בהערות לעיל בסמוך], אכן לפי המבואר שב׳רבם של כל בני הגולה׳ אין שומעין לו, כיון שיהושע היה ׳רבן של כל בני הגולה׳ לכן היה עליהם להספיד, ואין למחול על כך. [ותירוץ המהרש״א שיהושע נחשב כ׳מלך׳, הקשה עליו שהרי בקושייתם עדיין לא חילקו בין מלך לאחר, וגם יקשה מתירוצם הראשון שלא מיישב את הקושיה מיהושע]. ומדברי התשובה מאהבה משמע שלדברי הנודע ביהודה אין היתר אלא מי שבגדר ׳רבם של כל בני הגולה׳ ולא כל תלמיד חכם מופלג.

כג. וראה עוד בערוך השולחן (יו״ד ס״ שדמ ס״ז, ובסוף הסימן). יעויין עוד בגשר החיים [לרי״מ טוקצינסקי] (ח״א עמ׳ פד) כמה עובדות מגדולי ירושלים שהספידו גדולים שציוו שלא להספידם, אלא שקיצרו באמרים.

כד. ועיין שם בתשובה מאהבה (ח״א ס״ רז ד״ה ומצד השני) שהוסיף חידוש עצום לדינא, להתיר להספיד אצל מוהר״ר לייב פישלש, הגם שציוה שלא להספידו, כיון שאביו הראב״ד מוהר״ר מאיר פישלש שמת קודם לכן, השאיר בן כמו ר׳ לייב, ואם כן אינו נחשב כמת כל זמן שבנו קיים כיון שהניח בן כמותו [כמו שאמרו חז״ל על דוד המלך שלא נאמר בו ׳מיתה׳, משום שהניח בן כמותו], נמצא שעדיין לא מת אביו רק במות בנו, ונמצא שמה שהספידו את האב הגאון ר׳ מאיר היה בחינם [׳בכדי ספדו ספדייא׳], כי רק כעת נחשב למת, ואם כן לא מועיל ציוויו של הבן כיון שאינו יכול למחול על כבוד אביו המת, אלא על כבוד עצמו, ואין שומעין לו.

כה. וכלשון המאירי (סנהדרין שם סוף ד״ה כבר ביארנו שהמלין): ׳כופין אותן ליתן שכר המקוננים והמקוננות והחלילים כפי הראוי וכפי המנהג׳. ובראש״ש (שם פ״ו ס״ ב): ׳וכל מה שרגילין לעשות למת בן גילו לפי משפחתו מוציאין מן הירושים כל צרכי הקבר, ואבן גולל למצבה׳ [ועיין עוד בראש״ש (מועד קטן פ״ג ס״ צב)].

כו. ופירש האור זרוע (אבילות ח״ב ס״ תכב אות א) ׳לאפוקי מיורשין שכר המספידין, דאי אמרת יקרא דשכבי מפקינן מנייהו, דעליהם לקוברו ולתקנו בכבוד, ואי אמרת יקרא דחיי, לא מפקינן, דיקרא דעלמא לא רמי עלייהו למיתב מידי׳.

וראה בשאילתות דרב אחאי גאון (פר׳ חיי שרה סוף שאילתא יד) שפירש הנפקא מינה: ׳אי נמי מישקל מן יתמי ומיעבד אוזינקא להספידא, אי אמרת יקרא דשכיבא הוא שקלינה, אלא אי אמרת יקרא דחיי הוא, יתמי לאו בני יקרא נינהו למישקל מינהון למיעבד להון יקרא׳.

וכתב הערוך לנר (סנהדרין שם ד״ה בגמ׳ א״נ לאפוקי מיורשים) שלפי זה יכלו להביא נפקא מינה נוספת, בגר שמת ואין לו יורשים, שלפי הצד שההספד משום ״יקרא דחיי״ אין צורך להספיד כלל, מה שאין כן לפי הצד שהוא ״יקרא דשכבי״ צריך להספיד.

כז. והוסיף הפרישה (שם) לבאר על פי זה דקדוק לשון הטור (שם) שנקט: ׳ויורשים שאינם רוצים להספיד׳, ולא נקט ׳קרובים׳, משום שדווקא כשירשו ממון מן המת אפשר להוציא מהם.

כח. על פי מה שהגיהו בדבריו שהם ב׳ פירושים, וכך הוא מוכרח.

כט. קושייתו על פי הסוגיא בבבא בתרא (ק:) לגבי מוכר מקום קברו ומקום הספדו. ונראה שזהו הביאור ביד רמ״ה בפירושו המחודש הנ״ל, שכופין את היורשים מממונם להצד שמשום ״יקרא דחיי״. ותירץ שם הר״ן בפירוש הראשון: ׳ואפשר לומר שאין פגם משפחה אלא במקום הספד שהוא דבר של קביעות׳.

ל. והוכיח כן הר״ן (שם), מהמשנה בכתובות (מו:) שאפילו עני שבישראל לא יפחתו לה משני חלילין ומקוננות, ואף על פי שהבעל היורש אינו רוצה להפסידה, מכל מקום אנו חוששים למשפחת אשתו. ואם נאמר שבני המשפחה אינם כופים את היורשים לפי הצד שההספד משום ״יקרא דחיי״, היה על הגמ׳ בסנהדרין לפשוט את האיבעי׳ מהמשנה שם, שכופין את הבעל בשביל ההספד, ומוכח שלכולי עלמא בני המשפחה כופים את היורשים, וכל הנפקא מינה בגמ׳ כאן היא כשכל בני המשפחה נתרצו. [וסיים הר״ן (שם) שמכל מקום לענין הלכה אין נפקא מינה בכל הנידון, שהרי נפשט האיבעי׳ שההספד משום ״יקרא דשכבי״].

18/06/2018אהח

מזלפין על מטתו, זהו סימן יפה למת, שמע מינה יקרא דשכבי הוא שמע מינה׳. ופירש רש״י (שם ד״ה סימן יפה) הטעם שסימן יפה הוא: ׳כשנפרעין ממנו בעולם הזה לאחר מיתה, דיש לו כפרה בכך׳. ולכן מוכח מכאן שההספד הוא משום ׳יקרא דשכבי׳, כמו שפירש רש״י (ד״ה שמע מינה): ׳דאי לאו יקרא דשכבי, אמאי מיכפר בבזיוניה׳.

החילוק בין רשע שלא נספד לבינוני שלא נספד

והקשה רב אחאי גאון בשאילתות (פר׳ חיי שרה סוף שאילתא יד)[לא], שאם המכוון שלא נספד כלל, הרי הוא עונש כמו שמצינו לגבי רשעים גמורים שכתוב בהם (ירמיה טז ד): ׳לא יספדו ולא יקברו כדומן על פני האדמה יהיו׳. ומכאן העלה שהכוונה שלא נספד כהלכה בכל הכבוד הראוי לו, אלא היה שם בזיון [וכן לא נקבר בכבוד][לב].

אמנם בחידושי הר״ן (שם סוף ד״ה רמז לקבורה, וסוף ד״ה ניחא להו לצדיקיא בשם הר״ר דוד ז״ל) נחלק עליו, שאפילו לא נספד כלל אם הוא בחזקת אדם בינוני ואינו מוחזק כרשע, הרי זה כפרה לו. אבל הרשעים כשאינם נספדים ומתבזים [לפי המסקנא שההספד יקרא דשכבי], הוא עונש להם, אלא שאינו מספיק למרק עוונותיהם, ולכן אין ראוי לומר בהם שהוא סימן יפה להם, ודווקא אדם בינוני ראוי שנאמר שהוא סימן יפה כשנפרעים ממנו בעונש זה, שמספיק עבורו להתכפר בוודאי, ואין לנו להחזיקו כרשע גמור[לג].

ב. מצות קבורה

מקור מצות קבורה מהכתוב ׳כי קבור תקברנו׳

שנינו בגמרא (סנהדרין מו:) שיש תנאים הלומדים מקור ׳מצות קבורה׳ מהרוגי בית דין, וזה לשון הגמ׳: ׳איכא דאמרי[לד], אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, רמז לקבורה מן התורה מניין, תלמוד לומר (דברים כא כג): ׳כי קבור תקברנו׳, מכאן רמז לקבורה מן התורה׳[לה].

וכן פסק הרמב״ם (אבל ריש פי״ב ה״א): ׳שהקבורה מצוה, שנאמר כי קבור תקברנו׳[לו], וכן כתבו עוד ראשונים[לז]. [וגירסת הילקוט (רמז תתקל): ׳ומנין שעובר אף בעשה, תלמוד לומר כי קבור תקברנו׳].

הטעם ש׳רב חמא׳ לא השיב כן לשבור מלכא

אמנם בהמשך הגמרא (שם) מסופר: ׳אמר ליה שבור מלכא לרב חמא, קבורה מן התורה מניין. אישתיק, ולא אמר ליה ולא מידי׳. ומקשה הגמ׳ מדוע לא למד מהכתוב ׳כי קבור תקברנו׳[לח], ומתרצת הגמ׳, שמ׳קבור׳ נצרך ללמד שצריך לעשות לו ארון, אבל אין ללמוד מכאן קבורת הארץ[לט]. ואילו ׳תקברנו׳ לא משמע לו לרבות[מ].

אין להוכיח מקבורת הצדיקים

כמו כן מבואר בגמרא (שם) שאין להוכיח ממה שקברו את הצדיקים[מא], משום שכן היה המנהג מאז ומקדם[מב]. ולכן קבר הקדוש ברוך הוא את משה רבינו, בשביל שלא לשנות מהמנהג[מג]. ולפיכך קברו כל ישראל את אביה בן ירבעם (מלכים א׳, יד יג)[מד], בשביל שלא לשנות מהמנהג.

לא. **הביאו** הרמב״ן (תורת האדם ׳ענין ההספד׳).

לב. **וכעין** זה הקשה בחידושי הר״ן (סנהדרין מז. ד״ה ניחא להו לצדיקיא) שמניעת ההספד הוא עונש למת על שלא הגיע כבוד לחיים בשבילו, ואם כן משום עונש זה הסימן יפה לו, אפילו שהספידא ׳יקרא דחיי׳. ועיין עוד ב׳העמק שאלה׳ על השאילתות (שם).

לג. **בגמ׳** (סנהדרין מו:) כתבו מתחילה להוכיח שההספד הוא ׳יקרא דשכבי׳: ׳תא שמע, ׳ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה׳, ואי אמרת משום יקרא דחיי הוא, משום יקרא דאברהם משהו לה לשרה׳. ודוחה הגמ׳ (שם): ׳שרה גופא ניחא לה כי היכי דמייקר בה אברהם׳. ופירש רש״י הוכחת הגמ׳ (שם ד״ה משהו לה לשרה): ׳עד שבא אברהם מ[בית] עקידת יצחק, מדכתיב ׳ויבא אברהם׳ מכלל דההיא שעתא לא הוה התם. וביאר המהרש״א (שם חידושי אגדות ד״ה בא״ד מדכתיב הוכחתו, שאם לא היו משהין אותה אלא בא מיד אחר מיתתה מדוע הזכיר שאברהם הגיע ממקום אחר, וגם לא הי׳ צריך לכתוב ׳ויבוא אברהם לספוד׳ וגו׳, שמשמע שביאתו היתה על דעת זה, אלא הי׳ צריך לכתוב רק שאברהם הספיד כו׳.

עוד הקשה המהרש״א (שם), שמא היו משהים אותה משום שלא היה לה מקום לקוברה [כמשמעות הכתובים שהוצרך אברהם אבינו להשתדל עבור מקום לקבור]. ותירץ המהרש״א, שלא הי׳ צריך להזכיר ביאת אברהם לגבי הספד ו׳בכיה׳, אלא לגבי קבורה [והי׳ צריך לכתוב: ׳ויבוא אברהם לקבור את שרה׳]. ובתורה שלימה (בראשית כג ב, ריש פר׳ חיי שרה אות יח, עמ׳ תתקכא ד״ה משהו) תירץ על פי המדרשים הסוברים שיצחק אבינו היה במיתת שרה (ויקרא רבה פ״כ ב, קהלת רבה ט ז, פסיקתא פכ״ז קע, הובאו בתורה שלימה שם אות טז), ואם כן השאלה על יצחק למה השהה מלקוברה [אמנם לשיטת המדרש תנחומא (פר׳ וירא כג) ופרקי דרבי אלעזר (פל״ב) לא היה יצחק שם במיתת שרה].

אמנם בתורה שלימה (שם) פירש מהלך מחודש, על פי גירסת ׳כתב יד׳ (הובא בדקדוקי סופרים) ׳משום יקרא דאברהם משהינן לה לשרה׳, ולפי זה יש לפרש שהשאלה על אברהם עצמו מדוע לא התעסק תיכף כשבא בקבורת שרה, והתחיל קודם להספידה, טרם שהכין לה מקום לקבורה, ומכאן שהוא ׳יקרא דשכבי׳.

לד. **עיין** שם בגמ׳ בלשון הראשון: ׳אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי, מנין למלין את מתו שעובר עליו בלא תעשה, תלמוד לומר ׳כי קבור תקברנו׳, מכאן למלין את מתו שעובר בלא תעשה׳.

לה. **פירש** רש״י (שם): ׳רמז לקבורה, שאדם חייב לקבור את מתו׳. וברמב״ן (׳תורת האדם׳, ענין הקבורה אות כט, ד״ה בנגמר הדין): ׳פירוש, קבורה בקרקע קאמר, ולהאי לישנא מלין את מתו ממש דעובר בלא תעשה דגמר מ׳תלוי׳ גופא, וריבויא לגניזת קרקע אתי׳. והנה בעיקר כוונת רבי שמעון בן יוחאי כאן, הביא ביד רמ״ה (שם ד״ה דאמר ר׳ יוחנן) ב׳ פירושים, שיש לפרש שאם הי׳ כתוב רק ׳קבור׳ הוה אמינא שהוא דין ב׳נתלה׳ [הרוגי בית דין] אבל שאר מתים אינם במצות קבורה [וראה בזה להלן בהמשך המערכה, שיש שסוברים כן להלכה], ולכן למדנו מ׳תקברנו׳ לרבות שאר מתים. ופירוש שני, שאילו היה כתוב ׳כי קבור׳ הוה אמינא בארון, וקא משמע לן הפסוק בקרקע [וכן משמעות הרמב״ן הנ״ל, וחידושי הר״ן שבסמוך, וראה להלן בארוכה בדין קבורת ארון]. ועיין בתורת חיים (שם ד״ה תלמוד לומר) שתלה בזה ב׳ הלשונות שבגמ׳.

לו. **וכן** כתב הרמב״ם (ספר המצות עשה רלא). ועיין ברלב״ג (דברים סוף פרק כא ד״ה ואולם שאר הדינים אשר בזה) שכתב: ׳ולמדנו מזה שמצות עשה לקבור כל הרוגי בית דין ביום המיתה שנאמר ׳קבור תקברנו ביום ההוא׳, וכל שכן שראוי לקבור שאר המתים ביום המיתה׳ [ועיין הערת הר״ח העליר על ספר המצות (עשה רלא)]. ועיין להלן בסמוך דעת הרדב״ז, והמסתעף.

לז. **סמ״ג** (לאוין קצז), ספר החינוך (מצוה תקלו), הרמב״ן (בהשגות ל׳ספר המצות׳ בשורש א, ובפירושו על התורה דברים שם), התשב״ץ (ב׳זוהר הרקיע׳ סי׳ כה), מאירי (סנהדרין מו: ד״ה כבר בארנו).

לח. **זה** לשון הגמ׳ (שם): ׳אמר רב אחא בר יעקב, אימסר עלמא בידא דטפשאי, דאיבעי ליה למימר כי קבור׳ [כלומר שהי׳ צריך ללמוד מ׳כי קבור׳], ובהמשך מקשה הגמ׳ מ׳תקברנו׳.

לט. **לשון** הגמ׳: ׳דליעבד ליה ארון׳ [ברמב״ן (תורת האדם שם) ובחידושי הר״ן (שם ד״ה רמז): ׳ארגז׳], ופירש רש״י (שם): ׳אבל קבורת הארץ לא משתמע ליה מיניה, ולהכי לא אמר ליה מהאי׳.

ומכאן הסיק להלכה הרמב״ן (שם, ופסק כן הטור יו״ד סי׳ שסב) שארגז וארון אינם נחשבים לקבורה: ׳נמצינו למדין שהעושה ארון למת ומניחו בבית הקברות אינה קבורה, ובכלל מלין את מתו הוא ועובר עליו׳. וכן כתב בחידושי הר״ן (שם ד״ה רמז לקבורה) שכוונת רבי שמעון בר יוחאי לשלול שרק יעבירו מכנגד פני הרואים [כמו לגבי ׳לא תלין נבלתו על העץ׳] ואין צורך בקרקע. ועיין שם שכיון שקיימא לן כרבי יוחנן בשם רבי שמעון בר יוחאי, אין יוצא ידי חובה אלא בקרקע.

אמנם כתבו הרמב״ן וחידושי הר״ן (סנהדרין מו: ד״ה רמז) ש׳אם עשה ארון וקברו בקרקע אינו עובר עליו׳, וביאר הר״ן הטעם בזה: ׳הכוונה בקבורת קרקע, מפני שהיא תכלית הענין שאין לך גניזה גדולה ממנה, וכן היה מנהג התלמוד בקבורת הכוכין שהיו נותנין שם את המת כשהוא מונח בארון׳.

אלא שכתבו הרמב״ן וחידושי הר״ן, שלכתחילה יפה הוא לקברו בארץ דווקא בלא ארון, והוכיח כן הרמב״ן (שם) על פי צוואתו של רבי (ירושלמי כלאים פ״ט ה״ג): ׳ותהא ארוני נקובה לארץ׳, ופירש הרמב״ן (סנהדרין שם ד״ה ירושלמי): ׳שיטלו הדף התחתון שבארון, וישכיבוהו על הארץ, שקבורת קרקע מצוה׳. והוסיף שם שאין זה דווקא בארץ ישראל משום ׳חביבות ארץ ישראל׳, אלא אפילו בחוץ לארץ כמו שכתוב ׳ואל עפר תשוב׳. ובחידושי הר״ן (שם) פירש עוד: ׳אבל מפני שאמר הכתוב ׳כי עפר אתה ואל עפר תשוב׳ ואמרו בהגדה שהעפר הוא רפואתו, טוב לקיים בו קבורת קרקע ממש שלא בהפסק, וכן מנהגנו בגירוני׳ ובגלילותיה׳.

וביאר החוות יאיר בדעת הרמב״ן שאין כוונתו ללמוד מהכפילות לשון של ׳קבור תקברנו׳, שהרי הכפילות נצרכת ללמד שלא רק הרוגי בית דין אלא כל שאר מתים מצווים, ועל כרחך כוונת הרמב״ן ללמוד ממשמעות המילה ׳קבור׳, שפירושה דווקא קבורה בארץ. ומה שאמרו בגמ׳ ׳ליעבד ליה ארון׳ אין הכוונה שכך המשמעות, אלא שלכן לא השיב ר׳ אחא [בגמ׳: ׳רב חמא׳] בשביל שלא יקבל ממנו שבור מלכא [בחוות יאיר נדפס כל הזמן ׳מטרניתא׳, אך לפנינו בגמ׳: ׳שבור מלכא׳], ויאמר שקבורה היינו להניח בארון, ויהיה ר׳ אחא אצלו ללעג, לכן סבר ׳כי שתיקתו יפה מדיבורו׳, אבל לפי האמת נתינת המת בארון לא נקראת כלל קבורה. וסיים החוות יאיר (שם) ׳וידעתי שיהיה לזרא בעיני הקורא לפרש ׳לא משמע ליה׳ כך, ומכל מקום לא אאגור דברי מפני איש׳. וראה להלן בסמוך מחלוקת הראשונים במשמעות ׳לא משמע ליה׳, ומתבאר שהחוות יאיר סובר כדעת רש״י וסייעתו, עיין שם.

והקשה הכלי חמדה (פר׳ חיי שרה אות ב, הובא ב׳פרדס יוסף׳ שם כג ח, ריש אות ט ד״ה ׳את מתי מלפני׳) סתירה בדברי הרמב״ן, ממה שכתב על התורה (שם ד״ה אם) שאברהם אמר לבני חת אם לא יתנו לו לקבור את שרה ׳אקברנה בארון׳. והרי אינו מקיים בכך מצות קבורה, והוי בכלל ׳מלין את מתו׳. וראה להלן בהערות מה שתירץ הכלי חמדה בזה [על פי ביאורו בטעם מצות קבורה].

מ. **לשון** הגמ׳: ׳לא משמע ליה׳, וברש״י: ׳לא משמע ליה לעכו״ם למהוי דרשה מרבויא׳, ובהגהות הב״ח (אות א) הגיה: ׳לא משמע ליה לשבור מלכא למהוי׳. וברבינו חננאל (שם ד״ה ודחי׳ יכול): ׳תקברנו דדריש אנן, לא משמע ליה למלכא׳. וגם הרמב״ן (תורת האדם ׳ענין הקבורה׳ שם, ד״ה בנגמר) כתב ׳לא משמע ליה לשבור מלכא׳. וכן הוא ביד רמ״ה (שם ד״ה אמר ליה שבור מלכא). וראה להלן בסמוך ממהרי״ץ חיות מה שדקדק מדבריהם.

מא. **כלשון** הגמ׳ (שם): ׳ונימא מדאיקבור צדיקי׳, ופירש רש״י (שם ד״ה ונימא): ׳אברהם יצחק ויעקב׳. [קבורת אברהם כתובה בבראשית (כה ט), קבורת יצחק (שם לה כט), קבורת יעקב (שם נ יג)]. וביד רמ״ה (שם ד״ה אמר ליה שבור מלכא) כתב: ׳אבות ואמהות׳ [ראה בהערה להלן בסמוך].

מב. **ברש״י** (שם): ׳ומשני, מנהג בעלמא הוא שנהגו כן קודם לכן׳. עיין בהגהות יעב״ץ (שם) שציין לפסוק (סוף פר׳ ויחי) ׳ויישם בארון׳ ושם לא כתוב קבורה, ועיין שם שמה שכתוב שם (ריש פר׳ ויחי) ׳וקברתני בקבורתם׳ היינו שרצה להיות כמו קבורת האבות כמדוקדק בלשון הכתוב.

ועוד כתב בהגהות היעב״ץ (שם) שיכל רב חמא להוכיח ממה שהקפיד אברהם אבינו על קבורת שרה, עד שאמר לבני חת ׳תנו לי אחוזת קבר׳ [והוסיף: ׳וליכא לדחויי משום קבורת אדם וחוה, שזה לא ידע שבור׳]. ובפרדס יוסף (חיי שרה כג ו, סוף אות ז, במוסגר ד״ה ובהגהות) תירץ שלא עשה כן אברהם אבינו בתורת ׳מצות עשה׳, רק משום חובת הבעל לאשתו, וכמו שחייב במזונותיה וברפואתה (כתובות מו.), כמו כן הוצרך לעשות לאשתו כפי המנהג. ועיין בזה עוד: ספר הדרת קודש (בפתיחה), תשו׳ דודאי השדה (סוף סי׳ צו). [ועיין עוד שלפירוש היד רמ״ה שהובא לעיל בהערות, משמע שזה כלול בקושיית הגמ׳].

מג. **וברש״י** (שם): ׳ונימא ליה מדקבר רחמנא למשה, אלמא דעתו הסכימה. ומשני, דילמא כי היכי דלא לישתני משה ממנהגא דעלמא׳. [קבורת משה נתפרשה בדברים (לד ו)].

מד. **שם** כתוב: ׳וספדו לו כל ישראל וקברו אותו׳. וברש״י (שם ד״ה וספדו): ׳באביה בן ירבעם כתיב, ואחיה השילוני נתנבא עליו דבר זה לשבח, יען כי נמצא בו דבר טוב שביטל פרדסאות שהושיב אביו׳.

והוסיפה הגמ׳, שמה שכתוב על הרשעים (ירמיה טז ד): ׳לא יספדו ולא יקברו לדומן על פני האדמה יהיו׳[מה], היינו שעונשם שישתנו מהמנהג.

מחלוקת הראשונים בדעת רב חמא

נחלקו הראשונים בדעת רב חמא גופיה, שיטת הר״ן (שם)[מו], שרב חמא אכן סובר שאין ללמוד מהכתוב ׳כי קבור תקברנו׳ ולכן באמת שתק[מז].

אמנם המהר״ץ חיות (שם ד״ה שם תקברנו) דקדק מלשון רש״י והרמב״ן[מח], שלעולם רב חמא גופו מסכים לדרשת ׳כי קבור תקברנו׳, ורק לשבור מלכא לא אמר כן, כיון שלא יסכים לדרוש מריבוי, וזהו שאמרו ש׳לא משמע ליה׳ כלומר, לשבור מלכא. וכן גם פירש החוות יאיר (סי׳ קלט)[מט].

חילוק בין הרוגי בית דין לקבורת שאר בני אדם

כתב הרדב״ז (ח״ב סי׳ תשפ ד״ה תשובה) שאין כאן לימוד גמור מ׳קבור תקברנו׳, אלא רק ׳רמז׳ כלשון הגמ׳, משום שיש לומר דווקא ב׳הרוגי בית דין׳ אמרה התורה לקבור, בשביל שלא יהיה זה עומד לקלון, שיאמרו זה הוא שעשה עבירה פלונית[נ], אבל שאר מתים אין להכריח שמצווים בקבורה[נא], לכן אמרו רק ׳רמז׳ לקבורה בשאר בני אדם. וכן נקט הרדב״ז (אבל פ״ד ה״ח ד״ה וכל המלין את מתו)[נב].

ומכל מקום הסיק הרדב״ז בתשו׳ (שם) שהוא מצווה מהתורה, כמשמעות לשון רבי שמעון בן יוחאי[נג].

דעת ה׳משך חכמה׳ האיך למדים לשאר בני אדם מכפילות הלשון

אמנם המשך חכמה (דברים כא כג ד״ה כי קבור תקברנו [הראשון]) ביאר טעם רבי שמעון בן יוחאי שדרש מכאן מצות קבורה לכל המתים, משום שכשהתורה כופלת הלשון, דורשים תמיד שמורה ׳אפילו מאה פעמים׳, כמו לגבי השבת אבידה (בבא מציעא לא:) ועוד, וממילא הוא הדין כאן שבא ללמד שצריך לקבור אפילו מאה פעמים[נד]. והנה בפעם הראשון כשקוברים אותו אחר התליה, הרי עדיין שמו עליו שהוא מ׳הרוגי בית דין׳, אבל כיון שהתורה ציוותה לקבור אותו אם יצא לחוץ, ואז הרי הוא ככל אדם, ומכל מקום מצווים לקברו, אם כן מוכח שבכל מת יש חיוב לקבור.

השיטות שמצות קבורה מדרבנן, ובדעת הרמב״ם

השיטות שמצות קבורה מדרבנן

ברבינו חננאל (סנהדרין מו: ד״ה וק״ל) הסיק שקיימא לן שמצות קבורה מדרבנן היא[נה].

וכתב הכלי חמדה (פר׳ חיי שרה סוף אות ב ד״ה והנה משה רבינו, וריש אות ג סק״א ד״ה הנה [במוסגר]) שכוונת רבינו חננאל על קבורה ׳בקרקע׳ שהוא מדרבנן, אבל קבורה בכלל היא מדאורייתא[נו].

משמעות הרמב״ם שקבורת מתים מדרבנן ובכלל מצות עשה של ׳ואהבת לרעך כמוך׳

הרמב״ם כתב (אבל ריש פי״ד ה״א): ׳מצות עשה של דבריהם כו׳, ולחפור ולקבור, ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור, אף על פי שכל מצות אלו מדבריהם, הרי הן בכלל ׳ואהבת לרעך כמוך׳, כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחיך בתורה ובמצות׳. משמע שמצות קבורה מדרבנן[נז], וכתב האור שמח (שם ד״ה נ״ב) שסובר הרמב״ם כרבינו חננאל[נח]. וכן משמע שאין מצוה פרטית ומסויימת לקבור המת, אלא הרי הוא בכלל ׳ואהבת לרעך כמוך׳[נט].

הסתירה בשיטת הרמב״ם אם ׳מצות קבורה׳ מהתורה או מדרבנן

והקשו האחרונים[ס], שהרמב״ם סותר שיטתו ממה שכתב (אבל ריש פי״ב ה״א): ׳שהקבורה מצוה שנאמר כי קבור תקברנו׳, משמע שסובר שמצות קבורה מהתורה[סא], והיא מצווה פרטית הנלמדת מ׳קבור תקברנו׳.

וכן כתב בספר המצות (מצות עשה רלא): ׳היא שצונו לקבור הרוגי בית דין ביום שייהרגו, והוא אמרו יתעלה ׳כי קבור תקברנו ביום ההוא׳. ולשון ספרי ׳כי קבור תקברנו׳ מצות עשה. והוא הדין בשאר המתים[סב], כלומר שייקבר כל מת מישראל ביום מותו. ולכן ייקרא (נזיר ריש פ״ז, פ״ט מ״ג) המת

[מה] **ברש״י** שם (ד״ה ולא יקברו): ׳ברשעים כתיב, ומדלייט להו הכי, שמע מינה קבורה משמיא אסכימו עלה׳.

[מו] **כן** דקדק המהר״ץ חיות (שם) מדברי הר״ן [ועיין בחידושי הר״ן (סנהדרין מו: ד״ה רמז לקבורה)]. עוד ציין המהרי״ץ חיות גם לתשובת הרדב״ז (ח״ב ריש סי׳ תשפ), ואכן שם נראה כן מדברי השואל, שכתב שהלכה כרבי שמעון בר יוחאי שלומדים מ׳קבור תקברנו׳ מצות קבורה: ׳דלא קיימא לן כרב חמא דלא משמע ליה תקברנו, אלא כרבי יוחנן דאמר הכי משמיה דרבי שמעון בן יוחאי׳.

[מז] **ועיין** שם שתירץ בחידושי הר״ן (שם), את איבעיית הש״ס בסמוך אם קבורה משום בזיוני או משום כפרה, ולכאורה הרי הוא גזירת הכתוב ׳כי קבור תקברנו׳, אלא תירץ, שהאיבעי׳ לשיטת רב חמא שלא סובר הדרשה הזו.

[מח] **עיין** בהערה לעיל בסמוך, וכן יהי׳ מוכח מלשון רבינו חננאל [שהובא לעיל].

[מט] **הבאנו** קצת מדבריו לעיל בהערות בסמוך, וראה שם עוד אם להלכה ׳דיברה תורה כלשון בני אדם׳, והמסתעף מכך לענינינו.

[נ] **ראה** בסוגיית הגמ׳ בסנהדרין (מו:) ובמשנה (שם מו.).

[נא] **ועיין** עוד ברדב״ז (ח״א סי׳ שיא, והועתקה בגינת וורדים כלל ה׳ סי׳ ב) לגבי מצות עשה לקבור ׳ביום ההוא׳, שאין לומר כמו ששווים ׳הרוגי בית דין׳ ומת בעלמא לגבי שעוברים בלאו על הלנת המת, הוא הדין לענין העשה יהיו שווים, ויהיה כל מת בכלל ׳כי קבור תקברנו ביום ההוא׳. ועל זה כתב הרדב״ז (שם): ׳הא לא קשיא, דדווקא לגבי ׳הרוגי בית דין׳ איכא לאו ועשה, אבל גבי מלין את מתו אין שם אלא לאו לבד. וכן תמצא שלא הזכירו בתלמוד ולא הפוסקים אלא ׳כל המלין את מתו עובר בלאו׳ והיה להם לומר ׳ומצות עשה לקוברו ביום המיתה׳. וטעמא דמלתא, דבשלמא ׳הרוגי בית דין׳ היו דנין אותם בבוקר, ויש שהות ביום לקוברם כו׳, אבל במיתה אפשר שימות סמוך לשקיעת החמה, ואי אפשר לקיים בו ׳כי קבור תקברנו ביום ההוא׳, ואף על גב דאפשר שימות סמוך לעמוד השחר ואין מתקיים בו לא תלין, הא לא קשיא שמתקיים בו ׳לא תלין׳ בלילה של מחר, אבל ביום ההוא אינו מתקיים ומשום הכי ב׳הרוגי בית דין׳ משכחת ליה לאו ועשה בכולהו, אבל במתים דעלמא משכחת ליה לאו בכולהו, ולא משכחת עשה בכולהו, ומשום הכי אין עשה באחד מהם, אפילו בהנך דשייך, ומזה הטעם לא הזכירו בו עשה כלל ודוק׳. ועיין עוד להלן (אות ג׳, איסור הלנת המת).

ובתשובות ה׳דברי חיים׳ (יו״ד ח״א ריש סי׳ סד ד״ה ולכאורה כן משמע) דקדק כדברי הרדב״ז בלשון הגמ׳ שאמרו ׳המלין עובר בלא תעשה׳, והרי ׳תקברנו׳ אינו ׳לא תעשה׳ אלא רק ׳עשה׳, ומוכח שלגבי העשה אינו עובר, והייתור בא לפרש שעובר ב׳לא תעשה׳. וכן כתב בספר ׳רביד הזהב׳ (פר׳ תצא שם) בדעת הרמב״ם, שלא נתרבו שאר מתים אלא ללאו ולא לעשה.

ועיין עוד: ׳מחנה לויה׳ (ביאורים על ׳הלכות שמחות׳ למהר״ם מרוטנברג, סי׳ עד אות ג ד״ה ומתוך, צויין בהערות לדברי חיים שם הערה שעא). הגהות הגרי״פ פערלא על היראים (נדפסו בקובץ ׳נועם׳, שנה כו עמ׳ קטו), ומה שכתב הג״ר אהרן כהן בקובץ ׳אבן ציון׳ (עמ׳ תקמט).

[נב] **זה** לשונו: ׳ואין זו לאו של תורה, דקרא בהרוגי בית דין איירי, וזהו שלא מנה אותו בכלל הלאוין׳. וזהו שלא כמסקנת דבריו בתשו׳ (ח״ב סי׳ תשפ, וח״א סי׳ שיא).

[נג] **ראה** שם שדן בארוכה על הד׳ לימודים שלהלכה לומדים מ׳קבור תקברנו׳. ושוב כתב (שם): ׳והשתא דאתיא להכי, איכא למימר דכולהו ד׳ ילפותות ילפי מקרא, חדא מפשטיה דקרא, וחדא מדסמך קבר לעץ, ותרתי מתקברנו, ואף על גב דאמר רבי יוחנן רמז לקבורה מנין, משום דתקברנו לא משמע תרי ריבויי, ומשום הכי לא הוי דרשא מפורשת אלא רמז בעלמא׳. ועיין עוד בחוות יאיר (סי׳ קלט).

ועיין עוד בחזקוני (דברים כא כג) שביאר סיום הכתוב ׳נותן לך נחלה׳: ׳דין זה אינו נוהג אלא בארץ שבעה עממים׳. ובספר ׳נשמת חיים׳ (לרבי מנשה בן ישראל, מאמר ב׳ פכ״ו) תמה על שיטתו שמשמע שכל איסור הלנת המת [וכן המצות עשה] הם רק בארץ ישראל.

[נד] **וראה** מה שכתבו ודנו בזה: ׳מחנה חיים׳ (ח״ג יו״ד סי׳ מב), ׳טוב טעם ודעת׳ (מהדו׳ קמא סי׳ רפה), ׳דעת קדושים׳ (אבילות סי׳ שס), ׳לכבוד יום טוב׳ (עמ׳ פה), ׳גשר החיים׳ (ח״א פט״ז עמ׳ קמב בהג״ה), ׳בית יצחק׳ (יו״ד סי׳ קס סק״ב), ׳סולם מוצב׳ (סי׳ כח), חומת אנך (אות ה).

[נה] **ועל** פי זה פסק המהרש״ם (ח״ד סי׳ קיב ד״ה נשאלתי בעובדא) לגבי ספק שנחשב ל׳ספיקא דרבנן׳ ויש לדון לקולא. והוסיף שאף הסוברים שלומדים קבורה מהתורה מ׳קבור תקברנו׳, מכל מקום בספק לגבי דם המת, כיון שדם אינו באיסור ׳לא תלין׳, שלא שייך בו טעם הכתוב ׳כי קללת אלוקים תלוי׳ [שבמקום שהטעם מפורש בתורה דורשים לכולי עלמא ׳טעמא דקרא׳, וראה עוד להלן בהערות בסמון], ממילא גם אינו בכלל סוף הכתוב ׳כי קבור תקברנו׳, ונמצא שקבורת דם לכולי עלמא מדרבנן. ועיין עוד ביביע אומר (ח״ג יו״ד סי׳ כב סקכ״ג ד״ה איך) שהביא שכן צידד החוות יאיר (סי׳ קלט).

[נו] **ודעת** הלב שמח (על ספר המצות, סוף שורש הראשון ד״ה אבל מצאתי להרמב״ן) שבזה נחלקו ב׳ הלשונות בגמ׳ (סנהדרין מו:) בדברי רבי יוחנן בשם רבי שמעון בר יוחאי, של׳לישנא קמא׳ עיקר קבורה בכל המתים מהתורה, אבל קבורה בארון מדרבנן, אבל ל׳לישנא בתרא׳ גם קבורה בקרקע היא מהתורה [והיינו על פי דעת הרמב״ן שהוזכרה לעיל, שביאר בלישנא בתרא שלמדנו מהייתור ׳קבורה בקרקע׳, ואם כן בזה נחלקו ב׳ הלשונות].

[נז] **תירץ** הרא״מ פרייל (׳ספר המאור׳ עמ׳ קנד) שלעולם הרמב״ם סובר שהקבורה היא מצות עשה מהתורה, ומה שכתב הרמב״ם ׳מדבריהם׳ היינו רק על הוצאת ולווית המת. ותמה עליו ביביע אומר (ח״ג יו״ד סי׳ כב סקכ״ג ד״ה איך) שהרי מפורש כתב הרמב״ם בהמשך דבריו ׳לחפור ולקבור׳, הרי שעצם החפירה והקבורה היא מהתורה.

[נח] **וכ״כ** בארעא דרבנן (סי׳ תקמו).

[נט] **והארכנו** בשיטת הרמב״ם אם הוא ׳מדרבנן׳, האיך הוא בכלל מצות עשה של ׳ואהבת לרעך כמוך׳ שהיא מצווה מדאורייתא, וביארנו בהספד, קחנו משם.

[ס] **לב** שמח (על ספר המצות שורש א ד״ה ואני הצעיר טרם), תשו׳ מהרש״ם (ח״ד סי׳ קיב ד״ה נשאלתי בעובדא), ׳מים חיים׳ (נדפס בספר הליקוטים [מהדורת הרב שבתי פרנקל], על הרמב״ם הל׳ אבל פי״ד ה״א ד״ה מ״ע של דבריהם). ועיין עוד: ארעא דרבנן (אות תקמו), ועפרא דארעא (שם אות עז), קהלת יעקב [אלגזי] (אות רפד), שבט יהודה (סי׳ שמג ס״א), שדי חמד (ח״ה מע׳ ק כלל לט, ומכתב לחזקיהו בשדי חמד ח״י פסחים נ.), הג׳ אמרי ברוך (על הטורי אבן ראש השנה טז. ד״ה שם באותו דבור), חידושי בן אריה (ח״א סי׳ יא אות א), דברי שאול יוסף דעת (סי׳ שמח ס״ב ד״ה והנה), יד דוד (מו: ד״ה רמז), מקור ברוך (ח״א סי׳ לג אות ב), חזון איש (יורה דעה סי׳ רח סוף ס״ק ו), גשר החיים (ח״א פט״ז עמ׳ קמא, וח״ב פי״ב), עיר הקודש והמקדש (ח״ג פי״ד אות ו) ברכת אהרן (ברכות מאמר כט, דרש ועיון כי תצא אות קמו).

[סא] **וביותר,** לפי מה שכתב הרדב״ז (ריש פי״ב שם ד״ה אבל אם ציוה שלא יקבר) שכוונת הרמב״ם לבאר מה שפשט לחומרא את הספק אם קבורה משום כפרה או בזיוני, והיינו משום שספיקא דאורייתא לחומרא, וזהו שסיים שהקבורה מצוה, ומוכרח שכוונתו למצות עשה מדאורייתא. והוא הדין למהלך הלחם משנה (שם סוף ד״ה שהקבורה מצוה) שכוונת הרמב״ם שלהלכה כיון שהוא מצות עשה מהתורה אין מקום לאיבעיית הגמ׳, עיין שם.

[סב] **ה׳לב** שמח׳ (על ספר המצות, סוף שורש הראשון ד״ה אבל מצאתי להרמב״ן) דקדק לשון הרמב״ם כאן: ׳לכאורה קשה, מאי ׳והוא הדין׳ דקאמר, ובגמרא (סנהדרין מו:) מרבויא ד׳תקברנו׳ וכו׳ מפקינן ליה׳, והיינו שהלשון ׳הוא הדין׳ משמע שמסברא הם שווים ואין צריך ריבוי מיוחד לייתור. ותירץ שם על פי דעתו [הובא לעיל בסמון] שנחלקו ב׳ הלשונות שם בגמ׳ אם קבורה בקרקע מהתורה או מדרבנן, שללישנא קמא לומדים מהייתור ׳תקברנו׳ יסוד מצות קבורה בשאר מתים, ואילו לקרקע לא שמענו מהתורה כי אם מדרבנן, מה שאין כן ללישנא בתרא כל הייתור בא ללמד ׳קבורה בקרקע׳ [וכדעת הרמב״ן וסייעתו, נתבאר לעיל בהערות], ואילו קבורה עצמה אין צריך ייתור, אלא פשוט שנלמד מקבורת הרוגי בית דין, וזהו שכתב הרמב״ם ׳והוא הדין׳ [וכן יש לתרץ בזה דברי הרלב״ג (דברים סוף פכ״א) שלמד מ׳כל שכן׳ מהרוגי בית דין].

שאין מי שיתעסק בקבורתו 'מת מצוה', כלומר המת שמצוה על כל אדם לקברו לאמרו יתעלה קבור תקברנו'[סג].

הקרובים חייבים מהתורה לקבור המת, ושאר כל אדם מדרבנן

כתב מהר"י עייאש (ׂעפרא דארעא' אות תקמו) שלעולם סובר הרמב"ם שעיקר מצות הקבורה מהתורה, אלא שהתורה הטילה זאת דווקא על הקרובים של המת, ואילו שאר כל אדם אינם מקיימים בזה מצוה מהתורה אלא מדרבנן[סד].

אהח18/06/2018

והנה הרמב"ן (השגות לספר המצות שורש ראשון ד"ה והתשובה ג' היא) השיג על תמיהת הרמב"ם (ׂספר המצות' שם) על הבה"ג שמנה 'קבורת מתים' למצווה, והשיגו הרמב"ן שהרי 'קבורת מתים' היא בודאי 'מצות עשה', כמו שכתב הרמב"ם גופו.

ורצה הרמב"ן ליישב תמיהת הרמב"ם בזה האופן: 'ואם תאמר שמא הקפיד הרב [-הרמב"ם] על בעל ההלכות מפני שאמר קבורת 'מתים', ולא אמר קבורת 'מתו', שאין מתחייב בה אלא קרובים'. והיינו כהצעת מהר"י עייאש.

ודחה הרמב"ן (שם): 'גם זו אינה תורה, שבמקום קרובים ודאי עליהם מוטלת, אבל אם אין שם קרובים יהיה 'מת מצוה' שמצות עשה שלו דוחה פסח ומילה וכהן גדול ונזיר, והחמירו בה יותר משאר המצות'[סה].

במגילת אסתר (על ספר המצות שם אות ג) תירץ השגת הרמב"ן, שעיקר תמיהת הרמב"ם על הבה"ג, על מה שמנה זאת כחלק מהדרשה על הפסוק 'והודעת להם את הדרך' וגו', ויחד עם שאר המצות שנמנו שם, ועל זה הקשה הרמב"ם למה מנאם מזה הפסוק שאינו אלא 'דרשה דרבנן' ואסמכתא בעלמא, והרי יש פסוק מפורש ומבורר שהוא מדאורייתא, ואין דעת הרמב"ם להקשות שאינו מהתורה, רק שאם צדק הבה"ג שלמדים מהפסוק הנ"ל אין זה אלא 'מצוה דרבנן' ולכן היה עליו להביא הפסוק 'קבור תקברנו'.

החילוק שיש מצוה מהתורה על הקרובים או כשאין מי שיתעסק, ומדרבנן מצוה על כל אדם לעזור לקרובים

הלב שמח (על ספר המצות שם, ד"ה והנ"ל בזו מ"ע) והקנאת סופרים (על ספר המצות שם סוף ד"ה איברא דלגבי מצות שחיטה) כתבו לבאר דעת הרמב"ם, שיש ב' מיני מצות קבורה, מצות 'קבור תקברנו' כוללת מצוה על קרובי המת ויורשיו כמו שנתבאר לעיל [וכהצעת הרמב"ן], אלא שכוללת גם מוצא מת בדרך שאין שם קוברים אלא הוא, וזהו הנקרא 'מת מצוה', וכל אלו בכלל מצות עשה של 'כי קבור תקברנו'. ולכולי עלמא מצוה זו מהתורה היא.

אמנם הבה"ג שמנה 'קבורת מתים' ללמוד מ'והודעת את הדרך' וגו', כוונתו למצות קבורה של כל אדם. והיינו שאף שיש קרובים שיכולים לקבור המת, מצוה על כל אדם להטפל במת, ומצוה זו של רשות, ובכלל מצות 'גמילות חסדים', והיא בכלל שאר מיני הגמילות חסדים שמצינו. ובזה מיושב הסתירה ברמב"ם שאף שמנה 'קבור תקברנו' למצות עשה מהתורה, כתב גם 'לקבור' וכלל זה ביחד עם כל הגמילות חסדים, שבכלל מצות 'ואהבת לרעך כמוך', ולדעת הרמב"ם פרטי המצות הללו הם מדרבנן, והיינו שכל אדם שרוצה לעזור בקבורה יש לו מצוה מדרבנן. ולכן תמה הרמב"ם על הבה"ג, שמצות קבורה זו שבכלל גמילות חסדים, היינו שכל אדם יכול לעזור בקבורה, אינו מהתורה אלא מדרבנן[סו].

מהלך ה'מרגניתא טבא', שהמצוה להתעסק בגופו היא מדרבנן

מהלך אחר כתב ב'מרגניתא טבא' (על ספר המצות שם סוף שורש הראשון ד"ה ואין להקשות, וד"ה ובזה סרה תמיהת הרמב"ן) ליישב דעת הרמב"ם, שמצות 'קבור תקברנו' אכן היא מהתורה, אלא שאין במשמע דווקא שיתעסק בעצמו בגופו בקבורת המת, ואף אם יקבור על ידי אחרים הרי קיים המצות עשה של 'קבור תקברנו'. אמנם מדרבנן יש מצווה 'להתעסק בעצמו בגופו ובכבודו בכל צרכי קבורה', וכמו שאמרו בגמ' (סוטה יד.) שאפילו זקן ואינה לפי כבודו מצווה בכך [ובמתעסק על ידי אחרים, לא שייך בזה 'אינה לפי כבודו']. וזהו שדקדק הרמב"ם (אבל ריש פי"ד) בלשונו הטהור: 'להתעסק בכל צרכי קבורה לשאת על הכתף ולילך לפניו ולספוד', וזהו שסיים שם: 'ואלו הן גמילות חסדים בגופו'.

תירוץ נמוקי מהרא"י שההכנות לקבורה מדרבנן, והקבורה עצמה מהתורה

בנמוקי מהרא"י (על הרמב"ם הל' אבל ריש פי"ד, נדפס בספר הליקוטים שם ד"ה ולספוד) תירץ דעת הרמב"ם, שלעולם עיקר הקבורה היא מהתורה, אמנם ההכנות עד הקבורה עצמה, כגון לצאת לפני המת, ולספוד ולחפור הקבר, עד הקבורה ממש, כל זה הוא מכלל 'גמילות חסד', ובזה אמר הרמב"ם שנחשב 'מדרבנן'.

ודקדק כן מלשון הרמב"ם (שם) שחשב כל ההכנות עד הקבורה. וגם מה שאמרו בגמ' שקבורת מתים היא גמילות חסד, הכוונה לעסק הקבורה עד הקבורה ממש[סז].

דברי הרמב"ם שהמלין את מתו עובר על לאו והשמיט עשה

כתב הרמב"ם (סנהדרין פט"ו ה"ח): 'ומצות עשה לקבור את כל הרוגי בית דין ביום ההריגה, שנאמר 'כי קבור תקברנו ביום ההוא', ולא הרוגי בית דין בלבד, אלא כל המלין את מתו עובר עליו בלא תעשה'. ובהל' אבל (פ"ד ה"ח) כתב עוד: 'וכל המלין את מתו, עובר בלא תעשה'.

ובלב שמח (על ספר המצות שורש ראשון ד"ה ואני הצעיר) ביאר בדעתו, שכוונתו שגם יש מצות עשה בכל המתים.

אמנם הלחם משנה (אבל שם ד"ה וכל המלין את מתו) הקשה שלא כתב הרמב"ם שהמלין את מתו עובר בעשה ולא תעשה. וכן הקשה השאגת אריה (שו"ת החדשות ריש שאלה ו ד"ה ואני תמה הא) שדברי הרמב"ם סותרים את מה שכתב בספר המצות שיש מצות עשה על קבורת כל המתים. והוסיף להקשות, שממה נפשך האיך שייך שיהיו בכלל הלאו ולא בכלל העשה, הרי כל הריבוי נכתב ב'עשה'[סח].

ועיין בלחם משנה (שם), שנדחק שהרמב"ם נמשך אחר לשון המשנה בסנהדרין (מו.)[סט].

התירוץ שהמלין יכול לקבור אחר כך ולקיים העשה

וכתב הלחם משנה (שם) לתרץ, שהקבורה יכול לקיים בכל עת שיעשה אותה, אפילו אחר שהלין את המת, שסוף סוף קיים העשה אף שאינו בו ביום. מה שאין כן איסור הלנה עובר מיד.

[סג] **כתב** השאגת אריה (שו"ת החדשות ריש שאלה ו סוף ד"ה תשובה הרמב"ם) שגם אם עברו על המצוה לקבור באותו היום שמת [כדכתיב: 'כי קבור תקברנו ביום ההוא'], אף על פי כן מצוה לקברם בכל זמן שהוא, ואף על פי שעברו כבר על מצות עשה של יום מיתה, מכל מקום עדיין מוטל עליהם מצוה לקברם בכל עת שיזדמן לקיימו, ולכן נקראים 'מת מצוה', 'כלומר, המת שמצווה על כל אדם לקברו, והדבר ברור שאין 'מת מצוה' הנאמר בכל מקום שאפילו כהן גדול ונזיר והולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו מטמא לו ומתעסק עמו לקברו כדאמרינן בנזיר (מח.) ובכמה דוכתי, שנימא דווקא ביום מיתה הדברים אמורים, אלא אפילו מוצא מת אחר ימים רבים למיתתו ואין לו קוברים דוחה את כל הני דאמרן, שהרי סתם 'מת מצוה' היא שמוצאו נופל על פני השדה ולא נודע יום מותו'.

[סד] **עוד** יש ליישב על פי דברי ה'כלי חמדה' שהובא לעיל, שביאר שגם רבינו חננאל מסכים שקבורה מהתורה, וכן הוא לשיטות הראשונים בסנהדרין שעיקר הסוגיא על קבורה בקרקע [ועל כך חידש רבי שמעון בן יוחאי רמז מן התורה], נמצא שעיקר קבורה הוא פשוט שהוא מהתורה, ולפי זה אתי שפיר, שעיקר קבורה נלמד מהכתוב, והוא מצוה פרטית, אמנם מה שכתב הרמב"ם 'לחופר ולקבור', כוונתו 'לחפור' דייקא, שהיינו קבורה בקרקע זהו מדרבנן ובכלל המצוה של 'ואהבת לרעך כמוך'. ודוק.

[סה] **ועיין** בזה עוד בסמוך בהערות להלן.

[סו] **ועל** פי זה הצדיק ה'לב שמח' (שם) את דברי הרמב"ן (שם) שביאר תמיהת הרמב"ם לדקדק לשון הבה"ג שכתב 'קבורת מתים' ולא 'קבורת מתו', והיינו שקבורת מתים כולל גם כשיש קרובים ומכל מקום מצווים כל האחרים לסייע להם [וקבורת 'מתו' נקרא שמתו מוטל עליו, כמו בקרובים או במת מצוה שאין מי שיתעסק עמו].

והוסיף ה'לב שמח' (שם) לדקדק כן בלשון הרמב"ם (ספר המצות עשה רלא) שלאחר שכתב המצוה על קבורת כל המתים, סמך והוסיף: 'לכן מי שאין לו מי שיתעסק בקבורתו כו' נקרא מת מצוה כלומר המת שהמצוה על כל אדם לקברו' כו', וממה שאמר 'לכן' כו', נראה שעד עכשיו דיבר באופן שיש למתים מתעסקים, והיינו הקרובים שהם המצווים על מצות הקבורה ולא זולתם, ולכן חתם שאם אין להם מי שיתעסק עבורם, אזי מוטלת המצוה על הכל.

עוד כתב ה'לב שמח' לבאר בזה הגמ' (סוטה יד.), וז"ל: 'ועם זה יתיישב מאי דאיתמר התם בגמ' בתמיה 'בה זו קבורה היינו גמילות חסדים, לא נצרכה אלא לזקן ואינה לפי כבודו', דלכאורה קשה, עדיפא מינה הוה להו לאקשויי בה זו קבורה, הא מקבור תקברנו נפקא כדאיתא בפרק נגמר הדין, אלא דמהתם לא קשיא, משום דההוא לקרובים מדאורייתא כדאמרן, ומוהודעת להם דרשי רבנן אף לשאינן קרובים, ולפיכך הקשו דאפילו הכי לא צריך דהיינו גמילות חסדים, וטעמא דודאי גמילות חסדים לא שייך אלא לשאינן קרובים, דקרובים חיובא ממש אית בהו, ומוטל עליהם לקבור מתיהם'.

וסיים ה'קנאת סופרים' (שם) בתמיהה על הרמב"ן (שם): 'ואיני יודע איך יתמה [-הרמב"ן] על הרב [-הרמב"ם] למה הזכיר בכלל תשובתו על הבה"ג קבורת מתים, והלא קושית הרב במקומה עומדת כיון שקבורת מתים שהזכיר בה"ג במנין המצות אינה אותה שהיא חובה מדאורייתא, אלא מצות קבורה של כל אדם דלאו מן התורה היא, וגם הרמב"ן ז"ל הודה בכך, ובזה תמיהתו של הרמב"ן ז"ל בטלה מאליה, ודברי הרב ברורין'.

[סז] **והוסיף** שם: 'ובהכי ניחא מה שהעיר המהרש"א ז"ל (חדושי אגדות סוף פרק קמא דסוטה) שיש מאן דאמר בספרי שמשה רבינו עליו השלום קבר את עצמו. אין הכי נמי, שהגמרא סבירא ליה כן, רק הכוונה דקאי על העסק שעד הקבורה. והא ראיה דקרי לה גמילות חסד' כו'.

[סח] **זה** לשון השאגת אריה (שם סוף ד"ה ואני תמה הא): 'ועוד קשה לי על הרמב"ם בחבורו, שמכניס בכלל מצות עשה זו ד'קבור תקברנו' את שאר הרוגי בית דין, ומוציא את כל אדם. וזו מנין לו. אם במשמע לרבויי מריבוי דקבור תקברנו חוץ מן הנתלין נרבה נמי את כל אדם, ואם אינו במשמע אפילו הרוגי בית דין נמי לא נרבי, ומאי חזית דקמרבית את הרוגי בית דין מריבוי דקבור תקברנו במצות עשה זו, וממעט את כל אדם, שהרי בלא תעשה דלא תלין קמרבינן להרמב"ם בחיבורו את כל אדם אפילו לאו מהרוגי בית דין, ועל כרחך מריבוי דקבור תקברנו קא אתיא, דאם לא כן שאר כל אדם דלאו מן הנתלין מנא ליה, ובוודאי דברים אלו תמוהים מאד'. וראה שם מה שהאריך השאגת אריה בביאור דעת הרמב"ם (ד"ה וזה הוא מה שנ"ל, והשתא דאתית להכי).

[סט] **שהמשנה** הזכירה 'לא תעשה' בשאר מתים, לכן גם הרמב"ם הזכיר כלשון המשנה, אבל באמת עובר גם על עשה.

ודחה הלחם משנה (שם), שהרי בפסוק כתוב להדיא 'ביום ההוא', וכמו שהרוגי בית דין יש חיוב לקברם באותו היום (שם) הוא הדין בשאר המתים. ולמה שינה הרמב"ם בשאר מתים מלשונו לגבי הרוגי בית דין[ע].

שיעור המת הטעון קבורה

נחלקו האחרונים האם מצות קבורה היא דווקא בראשו או רובו של מת, או בכל כזית מגופו של מת.

התוספות יום טוב (שבת פ"י מ"ה ד"ה וכן כזית) כתב שהמוציא כזית מן המת בשבת חייב, ונחשב כהוצאה בדבר שצריך לגופו, משום שצריכים את הוצאתו כדי לקברו, ומה שאין כן בפחות מכזית, אפשר שאין מצוה לקברו. ומשמעות דבריו שיש חיוב ומצוה בכך, ששם ביאר וחילק בין קבורת כזית מן המת, לקבורת משמשי עבודה זרה, שהמוציא משמשי עבודה זרה כדי לקברם שהם טעונים קבורה כדין איסורי הנאה, נחשבת כמלאכה שאינה צריכה לגופה ופטור על ההוצאה לשיטת רבי שמעון (שבת צד:). אך המוציא מת לקברו נחשבת הוצאה הצריכה לגופה מפני שיש לו תכלית לקיים מצוה בכך[עא].

המשנה למלך (אבל פי"ד סוף הכ"א ד"ה אשר ע"כ) השיג עליו, שבירושלמי (נזיר פ"ז ה"א) מפורש שאין חובת קבורה אלא על עיקר גופו של המת, דהיינו ראשו או רובו בלבד. והסיק שאין מצוה בקבורת כזית לחוד[עב].

ג. טעם מצות קבורה

האם קבורה משום 'בזיון' או 'כפרה'

בגמרא (סנהדרין מו:): 'איבעיא להו, קבורה משום בזיונא הוא, או משום כפרה הוא'. וביאור הצד שהוא 'משום בזיון' פירש רש"י (שם ד"ה משום בזיונא הוא): 'שלא יתבזה לעין כל, שיראוהו מת ונרקב ונבקע'[עג].

וביאור הצד 'משום כפרה', פירש רש"י (שם ד"ה או): 'כי היכי דתיהוי ליה כפרה בהטמנה זו[עד], שמורידים ומשפילין אותו בתחתיות'[עה].

כתבו התוס' (שם ריש ד"ה קבורה) שודאי יש בקבורה גם 'כפרה', וכמו שאמרו (סנהדרין מז:) 'כפרה מאימת הוי, מכי חזו צערא דקיברא פורתא', אלא שספק הגמ' שאפילו יש גם בזיון וגם כפרה, מכל מקום מהו העיקר.

אין להוכיח מקבורת צדיקים ומהעדר הקבורה ברשעים

וביארו בגמ' (שם) שאין להוכיח ממה שקברו הצדיקים, ולמה יצטרכו הצדיקים לכפרה, משום שאכן כתוב (קהלת ז) 'אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא'.

עוד מבואר (שם) שמה שמצינו שרשעים לא יקברו[עו], היינו בעבור שלא יהיה להם כפרה[עז].

הנפקא מינה בין הצדדים במת שציוה שלא יקברוהו

ביארה הגמ' (שם) הנפקא מינה, באופן שהמת ציוה שלא יקברוהו, שאם הטעם משום בזיון אין שומעין לו, ופירש רש"י (שם ד"ה לא כל כמיניה): 'דבזיון הוא לקרוביו'[עח].

אמנם מהר"ם מרוטנבורג (תשו' דפוס פראג ח"ד סוף סי' תתקכו) כתב לבאר שאין שומעים לו משום שחשו חכמים לכבוד המת בעל כרחו, אפילו כשעל עצמו אינו חש[עט].

אבל אם הטעם משום כפרה, שומעים לציוויו, שהרי אומר שאינו מעונין בכפרה[פ].

[ע] **ובאחרונים** האריכו עוד לדון אם יש מצות עשה של 'קבור תקברנו', עיין: אמרי בינה (ח"א או"ח סי' יג סק"ב), מגן גבורים (או"ח ח"ב סי' עב אות א), שאגת אריה (שו"ת החדשות סי' ו ד"ה והשתא), פני מבין (מו. ד"ה וכבר), שואל ומשיב (מהדו' קמא ח"ב סי' קנא), ישועות יעקב (ח"ג יו"ד הל' אבילות ד"ה הנה במשנתינו [מנכדון]), ערוך השולחן (סי' שנז ס"א).

[עא] **האבני** נזר (או"ח סי' רמו אות ב) השיג על דברי התוס' יו"ט שאין טעם לחלק בין הצורך לקבורת מת, לצורך לקבור את משמשי עבודה זרה, ששניהם נחשבים צריכה לגופה. ויש להוסיף ולהקשות שהלא גם במשמשי עבודה זרה יש מצוה לקוברם ולאבדם, כפי שמצינו במסכת עבודה זרה (מד:) ורמב"ם (ע"ז פ"ז ה"א) ושולחן ערוך (יו"ד סי' קמו ס"ד) ולא רק כדי למנוע את החשש ממה שהם מטמאים את הבית, כסילוק דבר המפריע, אלא כמצוה גמורה לאבדם. ויש שביארו (מאסף הפרדס, שנה לו סי' מג) שביאור דברי התוס' יו"ט שקיום המצוה גופו אינו נחשב תועלת כדי להחשב מלאכה הצריכה לגופה, כיון שזה רק קיום מצוה לחוד ולא תועלת גופנית לאדם, וצריכה לגופה נחשב דווקא כשיש תועלת ממשית לאדם. ומה שאין כן בקבורת מת, כפי שיתבאר להלן יש תועלת בקבורה למשפחתו, משום בזיונא או משום צערא, כלומר שיש תועלת למת או לקרוביו בכך שהוא נקבר, וזה מלבד המצוה המתקיימת בכך, ולפיכך יש בכך תועלת הנחשבת צריכה לגופה. ומה שאין כן במשמשי עבודה זרה שהוא קיום מצוה לחוד, ואין תועלת ממשית, אינו נחשב צריכה לגופה. וראה עוד בדברי חיים (יו"ד סי' סד) שהובא להלן, וכנף רננה (יו"ד סי' קו).

[עב] **וראה** עוד בענין מצות קבורה בכזית מן המת, במנחת חינוך (מצוה תקלז, עיין שם בקומץ המנחה), מהרש"ם (ח"ד סוף סי' קיב), ציץ אליעזר (חלק יא סי' עד סק"ה).

[עג] **וביד** רמ"ה כתב (שם ד"ה איבעיא להו): 'משום בזיונא דחיי הוא, כדי שלא יתבזה בו'. ובתוספות (שם סוף ד"ה קבורה) כתבו: 'והאי בזיונא דהכא לאו בזיונא דמת קאמר, דאם כן אמאי לא כל כמיניה, אלא בזיונא דמשפחתו. אבל למת אית לו בזיון אם אינו שוכב על המטה בכבוד'. אבל העיר הפני מנחם ('תורתך שעשועי' פר' חיי שרה 'בענין מצות עשה דקבורת המת') שאין לפרש שכוונת התוספות שהבזיון הוא רק למשפחתו, שהרי קבורת מת מצוה (ברכות כ., ועוד הרבה) נחשבת ל'כבוד הבריות' ודוחה לא תעשה שבתורה, ומדובר במת מצוה שאין לו קרובים, ומה שייך בזה מצות קבורה כיון שלמת ולמשפחתו אין בזיון, ומוכח שהבזיון הוא לכל בני האדם החיים, וכמו שכתבו הפוסקים [יובאו להלן בהערות בסמוך]. ועיין עוד ברמב"ם (ספר המצות עשה רלא) וספר החינוך (מצוה תקלז) שמצות 'קבורת מת מצוה' נכללת במצות עשה של 'קבור תקברנו', ונתבאר בסמוך לעיל בארוכה.

ובגוף דברי התוס', הקשה הלב שמח (על ספר המצות סוף שורש הראשון ד"ה ואגב ארחי אדקדק): 'ודברי התוספות קשין לי, שכתבו 'אבל למת אין לו בזיון אם אינו שוכב על המטה בכבוד', דאנן לאו משום חסרון השכיבה בכבוד אתינן עלה, אלא משום שיראוהו נרקב ונבקע כמו שכתב רש"י, וזו ודאי בזיון עבורו יותר מאשר שלא יספדוהו', אשר על כן תמה הלב שמח (שם) מדוע לא נסתפקו בגמ' גם לגבי קבורה אם הוא משום 'יקרא דידיה' או משום 'בזיונא דחיי', ונפקא מינה אם אמר שלא יקברוהו.

ותירץ שם דעת התוס', שלא שייך בזיון במת עצמו, משום שכל האיבעי' בדין 'קבורה בקרקע' [על פי דברי הרמב"ן שהוזכרו לעיל, וראה עוד להלן בזה בארוכה] ולכן על ידי הצנעת המת בארון התקיים שאין בזיון למת גופו, וכל החסרון שאינו שוכב על מטה, וזהו כוונת התוס' שזהו כבר בזיון למשפחה ולא למת עצמו.

[עד] **והקשו** התוספות (שם בד"ה קבורה): 'וא"ת והא איכא כפרה טפי בשלא נקבר משנקבר, כדתניא בסנהדרין (מז.) 'סימן יפה לו למת שנפרעין ממנו לאחר מיתה מת לא נספד ולא נקבר', ותירצו: 'וי"ל דלאו לא נקבר כלל קאמר, אלא לא נקבר לפי כבודו'.

[עה] **וכעין** זה ביד רמ"ה (שם). והקשו האחרונים (עי' מהר"ם מינץ סי' נד) שהרי להלכה קיימא לן שאין דורשים 'טעמא דקרא', וכאן אנו מסופקים בטעם מצות קבורה [עד שנפקא מינה לדינא, כמבואר להלן בסמוך].

ותירץ באמרי שפר (סי' לד אות ה) על פי מה שכתבו הראשונים, שלדברי הכל במקום שהטעם הוא 'פשוטו של מקרא', אכן דורשים 'טעמא דקרא', כמו שכתב בתוספות הרא"ש (ב"מ צ. הובא בשיטה מקובצת שם) לגבי איסור 'לא תחסום שור בדישו', שפשוט שהתורה הזהירה משום טובת הבהמה (עי' ב"מ שם רש"י ד"ה ומתרזת, ורמב"ם שכירות פי"ג ה"ג, וטור ושו"ע חו"מ סי' שלח ס"ז). ועל פי התוספות הרא"ש הנ"ל ביאר האמרי שפר (סי' לד אות ה) גם בסוגיין, שכיון שהטעם הוא 'פשוטו של מקרא' לכן דורשים הטעם.

והדברי חיים (יו"ד ח"א סי' סד מד"ה והנראה לפענ"ד) תירץ על פי הכלל שבמקום שמפורש בפסוק הטעם דורשים 'טעמא דקרא' כמבואר בסנהדרין (כא.) לגבי 'לא ירבה לו נשים', וכאן מפורש בפסוק הטעם 'כי קללת אלוקים תלוי', ומצינו ב' פירושים לטעם זה [לגבי 'הרוגי בית דין'], במשנה (שם מו.) 'מפני מה זה תלוי מפני שבירך את כו' ונמצא שם שמים מתחלל' כו', ובהמשך (שם מו:) שנינו בברייתא הטעם 'תניא אמר רבי מאיר, משלו משל למה הדבר דומה, לשני אחים תאומים בעיר אחת אחד מינוהו מלך ואחד יצא ללסטים' וכו'. ואף שהטעמים אמורים על הרוגי בית דין, מכל מקום לאחר הריבוי לכל המתים שהרי הם בכלל 'לא תלין', אפשר לפרש גם עליהם ב' הטעמים, היינו שמשום שחטא לה' צריך כפרה, ובזה יבואר הצד בגמ' 'משום כפרה', או משום שאדם נברא בצלם אלוקים ולכן אין ראוי שיתבזה, וזהו תורף הצד של 'משום בזיוני' [והוסיף שם הדברי חיים שלפי זה אין הביאור משום בזיוני דווקא משפחתו, אלא בזיון שהצלם אלוקים מושלך כך, עיין להלן בהערות].

[עו] **ראה** שם שהוכיחו: 'תא שמע, 'וספדו לו כל ישראל וקברו אותו', ואי אמרת כי היכי דתיהוי ליה כפרה, הנך נמי ליקברו, כי היכי דתיהוי להו כפרה', ובהמשך הוכיחו: 'תא שמע, 'לא יספדו ולא יקברו', ופירש רש"י (שם ד"ה לא יקברו): 'ואי משום כפרה יקברו ויתכפר להם'.

[עז] **ופירש** רש"י (שם סוף ד"ה לא יקברו): 'ומשני לא ניחא להקדוש ברוך הוא דתיהוי להו כפרה, לפי שאף על פתח קברם לא היו חוזרין'.

[עח] **הלב** שמח (על ספר המצות, סוף שורש ראשון ד"ה ואגב ארחי אדקדק) דקדק מרש"י בריש הסוגיא שכתב 'לא יתבזה לעין כל' כו', משמע שמקפידים על בזיון המת עצמו, ולפי זה קשה הנפקא מינה, שהרי אם המת לא איכפת לו הבזיון שלו, למה שאנו נקפיד על כך [ועיין בסמוך דעת מהר"ם מרוטנבורג בזה], וביאר הלב שמח (שם), שמשום כך הוצרך רש"י כאן לפרש 'בזיון הוא לקרוביו', וכלשונו: 'ואין ספק שהוא הרגיש מה שהקשיתי, ולכך הסב טעמא דבזיונא אל הקרובים. וצריכין אנו אם כן לומר דמאי דכתב מעיקרא 'שלא יתבזה לעין כל' הרי הוא כאילו אמר ובזיונו בזיון לקרובים', וכמו שפירשו התוס' (שם ד"ה קבורה).

[עט] **בכסף** משנה (אבל ריש פי"ב ה"א ד"ה ומה שכתב רבינו) הוסיף: 'אפילו בעו יורשים נמי דלא ליקברוה, מוציאים מהם בעל כרחם, ואפילו במת בעלמא דלית ליה קוברים, ואמר אל תקברוני, אין שומעין לו, דבזיונא דכולהו חיי קא אמרינן, ולא משום בני משפחה בלחוד' [וכן כתב הש"ך (יורה דעה סי' שמח סק"ו), ועיין לעיל בהערות מה שהעיר בזה הפני מנחם על התוס' בסנהדרין (מו: סוף ד"ה קבורה), ויעויין בתשו' הדברי חיים (יו"ד ח"א סי' סד ד"ה אך הא ודאי): 'פשיטא דהמצוה זו מוטל על כל אדם כדי שלא יהיה מושלך בבזיון, והגם דקרובים קודמים לכל אדם, היינו דכופין לקרובים, ומשום הכי אין החיוב מוטל על שארי בני אדם, אבל היכי שאין כאן קרובים או שאינם בני כפיה ודאי מוטל החיוב על כל בני העיר, והוי מת מצוה ממש'. עיין שם עוד]. וציין שם כן הכסף משנה שכן מוכח בדעת הרמב"ם, שכתב (זכיה ומתנה פי"א הכ"ד): 'שכיב מרע שציוה ואמר כו' אל תקברוהו מנכסיו, אין שומעין לו שיחוס על ממון בניו ויפיל עצמו על הצבור, שאסור להניחו בלא קבורה, אלא כופין את היורשין לקוברו מנכסיו' [ועיין שם במגיד משנה, שהערה מקורו מכתובות (מח.), ויבואר בהערה להלן בסמוך], וכן נפסק להלכה בטור ושו"ע (יו"ד סי' שמח סעי' ב-ג, חו"מ סי' רנג ס"ל). ומדברי הרמב"ם הללו העלה בציץ אליעזר (חי"א ריש סי' עד ד"ה ומתבאר בעצם): 'הרי תרתי, חדא שהמצוה לקוברו היא לא רק על היורשים אלא על הציבור כולו, ומכיון שאיסור מניעת הקבורה חל גם על הציבור, לכן כופין את היורשים לקוברו מנכסיו מפני שלאו כל כמיניה שיחוס על ממון בניו ויפיל עצמו על הציבור'.

[פ] **הקשה** הלחם משנה (אבל ריש פי"ב ה"א) מדוע לא פשטו האיבעי' מכתובות (מח.) 'אמר רב מתנא, האומר אם מת הוא לא תקברוהו מנכסיו, אין שומעין לו, לא כל הימנו שיעשיר את בניו ויפיל עצמו על הצבור', הרי שאין שומעין לו. ותירץ הלחם משנה (שם): 'מיהו אין זו קושיא, דהתם הוא משום דבעי קבורה אלא שלא יקברוהו מנכסיו, ולכך אין שומעין לו. אבל

ופירש רש״י (סנהדרין מז: ד״ה הא אמר) שגם אם יקברוהו לא מתכפר[פא]. אמנם היד רמ״ה (שם ד״ה איבעי׳ להו) כתב שאנו לא מצווים לעשות לו כפרה, כשהוא עצמו אינו רוצה[פב].

להלכה נשאר ספק ולכן דנים לחומרא

ובגמ׳ לא נפשט האיבעיא, וכן להלכה פסקו הרמב״ן (תורת האדם ׳ענין הקבורה׳) והרא״ש (שם). ולהלכה כיון שהוא ספק דאורייתא, כתב הרמב״ן (שם) שדנים לחומרא, ולכן אין שומעים לו אם ציוה שלא לקברו.

אמנם שיטת היד רמה, שלאחר שהביאה הגמרא (סנהדרין מז.) ברייתא שאמר רבי נתן שסימן יפה למת שנפרעים ממנו לאחר מיתה שלא נספד ולא נקבר, מוכח שהקבורה היא משום בזיון, שהרי אילו היה משום כפרה, מדוע יהיה סימן יפה במה שלא תהא לו כפרה[פג].

ביאור שיטת הרמב״ם

הרמב״ם (אבל ריש פי״ב ה״א) פסק להלכה: ׳אבל אם צוה שלא יקבר אין שומעין לו, שהקבורה מצוה, שנאמר כי קבור תקברנו׳.

ונחלקו המפרשים בדעתו, שיטת הרדב״ז (שם ד״ה אבל אם צוה) שכוונת הרמב״ם לומר שמכיון שמצות קבורה מהתורה, ממילא יש לילך לחומרא מספק שלא נפשט[פד].

18/06/2018אחח

אמנם הלחם משנה (שם ד״ה שהקבורה מצוה) הקשה, שהיה על הרמב״ם לתלות הטעם משום שמצדדים לחומרא שהקבורה משום בזיונא[פה]. ומשום כך העלה הלחם משנה בדעת הרמב״ם[פו], שכל האיבעיא שייכת דווקא לשיטות שאין קבורה מן התורה, אבל לפי השיטות שהקבורה היא מצות עשה מהתורה, פשוט שאין המת יכול לצוות שלא יקברוהו[פז].

שיטת הרדב״ז שמכל מקום מצווים לקבור אותו אלא שלא מתכפר

הרדב״ז (ח״ב סי׳ תשפ ׳והוי יודע׳ כו׳) כתב כעין טענת הלחם משנה, שלהלכה כיון שקיימא לן שחייבים כל ישראל מהתורה לקבור מתיהם, ממילא אף אם יצווה שלא לקברו, מצווים לקבור. ועל פי זה תמה איך איבעי׳ לן בגמ׳ בזה.

ותירץ הרדב״ז (שם), על פי דקדוק לשון רש״י שכתב ׳ואי נמי קברינן ליה לא מכפר׳, שלפי זה אכן אין ספק שצריך לקברו משום המצווה, אלא שהנפקא מינה שאינו מתכפר בקבורה זו כיון שאמר שאינו רוצה בה. ועל פי זה יישב את הרי״ף שהשמיט האיבעיא, והיינו שאין נפקא מינה לדינא, שודאי צריכים לקבור, ואילו לגבי הכפרה אין לנו נפקא מינה אלא להקדוש ברוך הוא, והוא יודע אם יש כפרה או לאו[פח].

מהלך האחרונים שהאיבעי׳ אם לקברו בעפר אבל ודאי מצוה לקברו

כתב הדברי חיים (יורה דעה ח״א סי׳ סד ד״ה ולכאורה משמע) שיש לפרש שכל האיבעי׳ דווקא על הקבורה בעפר, אבל לעולם עיקר הקבורה להצניעו ודאי חייבים גם באופן שציוה המת שלא לקברו, משום שיש איסור ׳לא תלין׳, ואין רשאים לעבור על הלאו משום צוויו, שהכתוב ציוה בסתמא בכל ענין, ולא דורשים מעצמינו ׳טעמא דקרא׳[פט]. וכל האיבעי׳ לגבי קבורה בעפר, שאינה מפורשת בתורה ורק למדו מ׳רמז בעלמא׳, לכן שייך בזה להסתפק מהו הטעם של רמז זה, משום בזיון או משום כפרה.

באופן דומה כתב הלב שמח (על ספר המצות סוף שורש הראשון, סוף ד״ה אבל מצאתי להרמב״ן) שכל האיבעי׳ על גניזה בקרקע, אלא שהוא ביאר לדרכו שנחלקו ב׳ הלשונות בדעת רבי יוחנן בשם רבי שמעון בר יוחאי, אם קבורה בקרקע מהתורה או מדרבנן, והאיבעי׳ סוברת כלישנא קמא שהקבורה בקרקע אינה מהכתוב אלא מדרבנן, ולכן שייך להסתפק מה טעם התקנה משום ׳כפרה׳ או ׳בזיון׳[צ].

ונמצא למהלך זה, בציוה שלא לקברו ודאי חייבים לקברו בארון, והספק אם גם מחוייבים לקברו בעפר.

לעולם דאי אמר דלא בעי קבורה, דילמא דשומעין לו. דטעמא משום כפרה ולא משום בזיונא, והא אמר דלא בעי כפרה׳. וראה להלן בסמוך עוד דעת הלחם משנה בשיטת הרמב״ם.

אמנם הלב שמח (על ׳ספר המצות׳, סוף שורש ראשון ד״ה ברם כד מעיינינן) חולק על הלחם משנה, וסובר שאדרבא, הספק במכילתין נפשט בכתובות, והרבה בעיות ישנם שלא נפשטו במקומם אלא במקום אחר [ועיין שם כן מבואר בספרי המחברים, וכן כמה פעמים ביאר כן הרמב״ן ב׳מלחמות׳ ה׳]. ובזה תירץ דעת הרמב״ם להלן בסמוך [יובא להלן בהערות, עיין שם שדחה חילוק הלחם משנה].

[פא] **הדברי** חיים (יו״ד ח״א סוף סי׳ סד מד״ה כאשר התבוננתי) הביא קושיא בשם גדולים (עיין מתנה לויה [ביאורים על ׳הלכות שמחות׳ למהר״ם מרוטנברג] סי׳ עד אות ג בד״ה עוד, מהר״י נאגאר בספרו מועדי ה׳ יג: מדפי הספר בשם מו״ה משה סוזין) למה אמרו כאן שמשום כפרה לא ניחא ליה בכפרה, הרי בחייבי חטאות ואשמות הדין הוא שלאחר שעבר כבר על ׳בל תאחר׳ משמתין וכופין אותו להביא, כמבואר בתוס׳ (ר״ה ו. ד״ה יקריב אותו). ותירץ הדברי חיים על פי שיטת רש״י (שם) שאינו מתכפר לו, ודווקא בחייבי חטאת, תועיל הכפייה שיאמר רוצה אני, ואגב החיוב גמר ומשעבד עצמו, כמו ׳תלוהו וזבין׳ (ב״ב מז:), וכמו שכתב הרמב״ם (גירושין פ״ב ה״כ) שכל אדם מישראל רוצה לקיים דברי התורה, רק היצר מונעו, וכשכופין אותו שוב מרוצה באמת. וכל זה שייך בעוד בחיים חיותו שיועיל הכפיה שירצה, אבל לאחר מיתתו גם אם יקברוהו על כרחו, כיון שבחיים לא היה רוצה בכך, וכעת הוא פטור מכל המצות, שוב לא יהיה לו כפרה [והוסיף הדברי חיים, כפי שנאמר (תהלים ו ו) ׳ובשאול מי יודה׳, וכן אמרו חז״ל (ע״ז ג.) ׳מי שטרח בערב שבת׳ כו׳].

[פב] **לשון** הרמ״ה: ׳כיון דאיהו לא ניחא ליה אנן לא מיפקדינן למעבד ליה כפרה׳. ומשמע שחולק על רש״י, וסובר שאם היינו עושים לו היה מתכפר.

[פג] **ועיין** עוד ב׳רבינו חננאל׳ שהסיק בסוף הסוגיא (סנהדרין מז.): ׳וסוגיא סלקא דמשום כפרה׳. וצריך ביאור.

[פד] **וכן** נראה משמעות הכסף משנה (שם ד״ה ומה שכתב רבינו). עוד כתב הרדב״ז (שם), שכיון שהגמ׳ הביאה ראיות לצד שקבורה משום ׳בזיונא׳, הגם שלבסוף נדחה, לא סומכים על דיחויי הגמ׳, עיין שם.

והוסיף הרדב״ז (שם) שמה שלא פשטה הגמ׳ מהפסוק שחייב בקבורה גם אם ציוה שלא יקברוהו, משום שיש לפרש הכתוב שמדובר בסתם בני אדם, אבל באומר ׳אל תקברוהו׳ לעולם נשאר ספק.

[פה] **וכמו** שבאמת כתב הטור שחוששים לצד שהקבורה משום בזיונא דחיי, ומהו הטעם משום שהקבורה מצוה, וכן הקשה הלב שמח (על ספר המצות סוף שורש ראשון ד״ה והואיל וסדר הענין): ׳הא קשה שהרמב״ם נותן טעם שאין שומעין לו משום שהקבורה מצוה, ואין רמז לטעם זה שם בגמרא׳.

[פו] **אמנם** הלחם משנה גופו בהל׳ זכיה ומתנה (פי״א הכ״ד) תבר׳׳ לגזיזי׳, וביאר ברמב״ם כשיטת הכסף משנה וסייעתו.

והנה דעת הלב שמח (על ספר המצות, סוף שורש ראשון ד״ה ברם כד מעיינינן) בביאור שיטת הרמב״ם, על פי דרכו שהאיבעי׳ נפשטה בכתובות (מח.) וכמו שהעיר הלחם משנה, והובא לעיל בסמוך בהערות. ואף שהלחם משנה (שם) חילק שבכתובות מדובר שאמר שלא יקברוהו דווקא מנכסיו, אבל באומר שלא יקברוהו כלל לא אמרו שם, דחה הלב שמח זאת: ׳לאו מילתא, דמכל מקום מטעמא דקא יהבי (כתובות שם): ׳לא כל הימנו שיפיל עצמו על הציבור׳ גמרינן נמי להיכא דאמר לא יקברוהו כלל, כי הפלה זו שיחסוה אל הציבור אין לה מקום בשום צד, דאי קבורה משום כפרה מה להם לציבור עמו לקברו, והם אינן מחוייבים להביא עליו כפרה כיון שהוא אינו חפץ בה, ורוצה להעשיר את בניו שלא יקברוהו מנכסיו, ינחוהו הציבור ויהיה שרוי בלא כפרה. ואי טעמא דקבורה משום בזיונא ופירש רש״י ׳בזיון דקרוביו׳, אם כן כך היה ראוי לומר ׳לא כל הימנו שיעשיר את בניו ויפיל עצמו על קרוביו׳, כי הם המתבזים ולצרכם יקברוהו, ואם כן עליהם הוא מפיל את עצמו לא על הציבור. ובזה יובן יפה מה שכתב הרמב״ם (פי״ב ה״א) ׳אין שומעין לו שהקבורה מצוה׳ כו׳, אבל ליבו ראה דמאותם שני הטעמים לא נפשטה שם הבעיא, אך נפשטה בפרק נערה מטעם אחר, שרמזו שם באמרם לא כל הימנו שיעשיר את בניו ויפיל עצמו על הציבור, שבהכניסם הציבור בזה החיוב שמענו שהקבורה מצוה כללית על הצבור כשאין קובר, ולפיכך כשאמר אל תקברוהו מנכסיו או אל תקברוהו כלל, אין שומעין לו, כי בזה יטיל עצמו על הצבור שכולם יהיו חייבים מקרא כי קבור תקברנו, כי אל כלל העם ידבר׳. [ומה שהבין שבזיון דחיי היינו דוקא קרוביו, עיין לעיל בהערות מהכסף משנה, והפני מנחם].

[פז] **הוסיף** הלחם משנה (שם) לתלות זאת בשני הלשונות בשיטת רבי יוחנן בשם רבי שמעון בר יוחאי, שללישנא קמא למדים מקבור תקברנו לרבות שאר מתים שכל המלין את מתו עובר בלא תעשה, ולפי״ז הרי זה מצוה מן התורה, וכיון שכך פסק הרמב״ם (סנהדרין פט״ו) לפיכך לשיטתו פסק שהקבורה היא מצוה ולכן אין שומעין לו. אמנם האיבעיה עומדת לשיטת הלישנא בתרא [׳איכא דאמרי׳] שלומד רק ׳רמז לקבורה מן התורה׳, ואם כן סובר שאין קבורה מן התורה.

וכתב ה׳לב שמח׳ (שם ד״ה ובעל לח״מ) לבאר דעת הלחם משנה, שהוקשה לו מהו הנפקא מינה בין ב׳ הלשונות בדעת רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי, ולכן פירש שנחלקו אם עובר מהתורה או מדרבנן. וכתב שם שגם בדעתו עלה לומר כן, ודקדק כן בלשון ה׳לישנא בתרא׳: ׳רמז לקבורה׳, ומשמע רמז בעלמא ומדרבנן, ואילו ה׳לישנא קמא׳ נקטה: ׳מנין למלין׳ כו׳, משמע שהלשון ׳מנין׳ מתאים על ׳מילתא דאורייתא׳, וציין שם לדברי הרמב״ן (השגות לספר המצות, שורש השני) [וראה מסקנת הלב שמח (שם מד״ה ובמחילה מכבוד חכמתו) בביאור ב׳ הלשונות בגמ׳, באופן אחר מהלחם משנה].

אמנם המהר״ץ חיות (תענית ריש ב: ד״ה מכאן רמז לניסוך המים) הבין גם כן שזהו דעת הלחם משנה (שם), ותמה עליו איך יפרנס לשון ׳רמז׳ לגבי ׳ניסוך המים׳ שאמרו ׳רמז לניסוך המים מן התורה׳, הרי שכינו חז״ל בלשון ׳רמז׳ מה שהוא דין תורה גמור. וציין שם לדברי הרמב״ם והרמב״ן (׳ספר המצות׳ שורש שלישי). והוסיף להקשות מריש מכות (ב:) ׳רמז לעדים זוממין שלוקין׳, והניח ב׳צריך עיון׳.

[פח] **וצריך** ביאור שאם כן שוב אין נפקא מינה, ובלשון הגמ׳ משמע שיש כאן נפקא מינה [וצ״ל שלגמ׳ מספיק גם נפקא מינה לענין כפרה אף שלא נוגע להלכה למעשה, מה שאין כן הרי״ף אינו מביא נפקא מינה לשמים]. והנה גם לדעת הלחם משנה הנ״ל ביישוב דעת הרמב״ם, נוכל ליישב דעת הרי״ף בהשמטתו, שכיון שלהלכה קיימא לן שקבורה מן התורה לא שייך האיבעי׳ [והאיבעי׳ בגמ׳ לפי ה׳איכא דאמרי׳ כנ״ל].

[פט] **ראה** לעיל בהערות מה שנתבאר שיש ליישב שלא שייך כאן הכלל שלא דרשינן ׳טעמא דקרא׳.

[צ] **זה** לשון הלב שמח (שם): ׳ועוד אומר אני, דבענין דקבורה משום בזיונא או משום כפרה, אינה ודאי כי אם על גניזת קרקע, דבהכי שייכא כפרה בהורדה לתחתיות ארץ, כמו שפירש רש״י (שם), והך בעיא לא אתיא אלא אליבא דלישנא קמא, דלא דריש מקרא קבורת קרקע, ואם כן מדרבנן היא, ולכך קא בעי משום בזיונא תקנוה רבנן, או משום כפרה. ונפקא מינה כו׳, דלאידך לישנא דקבורת קרקע דאורייתא היא מרבויא דתקברנו ליכא בעיא, ונפקותא לא שייכא כלל משום דאי אמר לא תיקברוהו כו׳ פשיטא שאין שומעין לו לעבור על מצוה מהתורה. והרא״ש ז״ל גם כן לישנא קמא בלחוד הביא בפסקיו (שם), וסמך אליו בעיא דקבורה משום בזיונא או משום כפרה, ומבין ריסי עיניו ניכר דסבירא ליה שהבעיא אינה אלא לפי לשון זה, ולא כפי הלשון האחר דמפיק לה לקבורת קרקע מקרא׳.

אמנם דחה הדברי חיים (שם ד"ה אך) מלשון רש"י (ד"ה משום בזיונא) שהטעם משום בזיוני 'שלא יתבזה לעין כל שיראוהו מת נרקב ונבקע', ומשמע שהספק אם בכלל מחוייבים לטפל בו להצניעו, שהרי בתוך הארון אין רואים את המת כן.

ותירץ הלב שמח (שם סוף ד"ה ואגב ארחי אדקדק) בדוחק: 'שכוונת רש"י היא, שהיותו שוכב שלא על מטה בכבוד אלא בארון על פני הארץ, הוא המורה ואומר לכל כי מת הוא שם נרקב ונבקע, וכאילו בעיניהם יראוהו, ומתבזים בשבילו'.

קושיית האחרונים האיך לא קברו את רבי אלעזר בן רבי שמעון

בגמרא (ב"מ פד:) מסופר על רבי אלעזר בן רבי שמעון, שציוה לאשתו שלאחר מיתתו תשכיבהו בעלייתו, וכך עשתה, ושכב שם לא פחות משמונה עשר שנים, ולא יותר מעשרים ושניים שנה.

והקשו האחרונים[צא], איך ביטלו מצות קבורה, ובפרט שאף בציוה שלא לקברו נפסק שיש להחמיר ולקברו כנ"ל.

תירוצי האחרונים שלא שייך שם הטעמים של 'בזיון' ו'כפרה'

ותירץ המהרש"א[צב], שכיון שאיבעי' לן אם טעם הקבורה משום בזיונא או משום כפרה, לכן לא חש רבי אלעזר ברבי שמעון על קבורתו, שהרי לא שייך אצלו הטעם של 'בזיון', שהרי כבר ניסה בעצמו שאין רימה ותולעה שולטת בו [כמסופר בגמ' (ב"מ שם)] וממילא לא יבוא לידי בזיון[צג]. וגם כפרה לא היה צריך, שהרי היו לו יסורים שודאי כיפרו ומירקו עליו, ואשר על כן לא היה שייך אצלו הטעם של מצות קבורה[צד].

עוד תירץ הערוך לנר (סנהדרין מו: ד"ה בגמרא למאי נפ"מ), שלא היה שייך הטעם של 'בזיון' אצל מיתת רבי אלעזר ברבי שמעון, שהרי לא היה מוטל לעין כל, והסתירו את מיתתו מכולם[צה]. וגם לא חש לטעם שקבורה 'משום כפרה', משום שעשה כן בשביל שלא יענשו החכמים עליו על שלא קברוהו לפי כבודו [כמסופר שם].

צריך ביאור טעם מצות הקבורה

בספר כלבו (סי' קיד ד"ה כתב הבעל המלמד ז"ל) בשם 'הבעל מלמד'[צו] כתב להקשות על הטעם שנצטווינו בקבורת המת: 'צריך להתבונן בחיבוב מצות קבורת המת, והלא אם יקבר הגוף או לא יקבר, הכל הולך אל מקום אחד'.

משום הכרת טוב לגוף

ותירץ שם הכלבו בשם הבעל מלמד: 'ונשיב להשיב כו', נאמר שחבוב קבורת המת הוא לשני טעמים. האחד, על דרך מדה טובה, והוא שישא אדם פנים למי שנהנה ממנו, כמו שבא בתורה ללמד מדה טובה (דברים כג ח): 'לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו', וכן ראוי שלא יתועב הגוף אחר שהנפש גרה בו, והלא תראה האדם כשיחרב ביתו, יחמול עליו ולבו יכאב אם יהיה למחראות. וכן קשה לנפש כשתראה הגוף מתבזה. ועל דרך זו אמרו (שבת יג:): 'קשה רימה למת כמחט בבשר חי', והדמיון הזה דמיון במציאות הקושי, לא בדמותו[צז], וכן בא על דרך זה חבוב קבורת הגוף ושאר הכבוד הנעשה לו במותו והוא כחבוב תשמישי קדושה שהן נגנזין, מצורף אל זה שקרובי המת מוצאין נחמה בכבוד ההוא כמו שבא הכתוב (איוב ב יא): 'לבא לנוד לו ולנחמו', תחלה לנוד ולבסוף לנחמו'.

הטעם בשביל אמונת תחיית המתים

טעם נוסף ביאר שם[צח]: 'והטעם השני, והוא החזק והצריך לאמונתנו בתחיית המתים כי אילו היו משליכין גוף האדם המת כאחת הנבלות, היו בני אדם אומרים 'נמשל כבהמות נדמו' ולא היו מקבלין אמונת התחיה כמו שהן מקבלין עם קבורתו, בראותם כי יבנו לו בית וילבשינו. וכל שכן בראותם כי יקברוהו אצל אבותיו ובני משפחתו להיות עתידים לעמוד יחד בני המשפחה ולקיים זאת האמונה ההכרחית נכתב בתורה מה שבא בקבורת האבות ובקפדותם במקום קבורתם 'ושכבתי עם אבותי', ורבותי ז"ל אמרו על זה למה האבות תובעין ומחבבין קבורת ארץ ישראל אמר רבי פלוני דברים בגו (תהלים קטז ט): 'אתהלך לפני ה' בארצות החיים', נמצא שהכונה היא לאמונת התחיה, לחזק האמונה הזאת אמרו עתידין צדיקים שיעמדו בלבושיהן ולא על כל אדם אמרו רק על הצדיקים, ועל הדרך הזה היא ההקפדה ברוב כבוד גופות המתים'[צט].

מדין 'השבת הגזילה'

ייסד הכלי חמדה (פר' חיי שרה ריש אות ב ד"ה ברמב"ן) בשם האבני נזר, טעם מחודש למצות קבורה, על פי המדרש (בראשית רבה פ"כ) על מה שאמר הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון 'בזעת אפך תאכל לחם עד שובך אל האדמה

ולעיל הבאנו דברי הלב שמח בהמשך דבריו (שם ד"ה ואגב ארחי אדקדק) שיישב בזה לשון התוס' שאין בזיון למת עצמו רק למשפחתו, עיין שם.

צא. מהרש"א (חידושי אגדות ב"מ שם), מהר"ל (חידושי אגדות ב"מ שם), ערוך לנר (סנהדרין מו: ד"ה בגמרא למאי נפ"מ), מהר"ץ חיות (ב"מ שם) [ועיין שם שכבר נתעורר בזה ב'ספר חסידים'], יד דוד (ב"מ שם), מעייני החכמה (שם), דברי שאול יוסף דעת (קריעה סי' שמח ס"ב ד"ה והנה אח"כ), מצח אהרן (דרוש יט, סו מדפי הספר), ילקוט הגרשוני (ב"מ שם), ציץ אליעזר (ח"א סי' עד סק"ו) [וראה שם שיש הרבה תמיהות על המעשה שם, וסיים: 'הוא הדבר אשר אמרנו, דמלבד שכללא בידינו דאין למדין מן האגדות, אין ללמוד במיוחד מאגדה זאת שמופלאת היא ועטופה ברזין דרזין'].

צב. ראה שם תירוץ נוסף, שאיסור הלנת המת מותר משום הלנה עבור כבוד המת, ורבי אלעזר ברבי שמעון ציוה כן מפני כבודו, כמבואר בגמ' (ב"מ שם). וכתב בציץ אליעזר (ח"א סי' עד סק"ו) להוסיף ביאור על פי מה שכתב בספר 'בן יהוידע' (על העין יעקב ב"מ שם) שחשש רבי אלעזר ברבי שמעון שלא ירצו החכמים להכניסו במערה של אביו רבי שמעון בן יוחאי, כי יחשבו שאינו ראוי חס ושלום, והיה קשה עליו דבר זה מאד, ולכן חשב שישאר בעלייתו הרבה שנים ולא ישלוט בו רימה וסרחון ואז יתברר אצליהם שהוא אדם קדוש דומה לאביו, וממילא יקברוהו אצל אביו במערה, וכאשר היה כן לבסוף [ועי' בחידושי היעב"ץ (ב"מ שם)].

צג. וכן תירץ בערוך לנר (שם) והוסיף על פי רש"י (שם) שעיקר הבזיון על ידי שנרקב המת.

צד. אמנם בתשו' ציץ אליעזר (ח"א סי' עד סק"ו ד"ה ועל תירוצו הראשון) תמה על תירוץ המהרש"א, שהרי סוף סוף ישנה מצות עשה של קבורה מהתורה, ולא דורשים 'טעמא דקרא', וגם אם יתבטל הטעם לא תתבטל המצוה כידוע, והרי אביו של רבי אלעזר, הלא הוא רבי שמעון בן יוחאי הוא 'מרא דשמעתתא' שדרש מצות קבורה מן התורה (סנהדרין מו:). אך עיין לעיל בהערות שנתבאר שטעמי האיבעי' אינם נכללים בכלל שאין דורשים 'טעמא דקרא' [ויש להוסיף שהרי רבי שמעון בן יוחאי להדיא סובר שדורשים טעמא דקרא].

צה. ראה כעין תירוץ זה ב'יד דוד' (שם).

צו. כתב החיד"א ב'שם הגדולים' שהוא חיבור קדמון, ונכדו של רבי אנטולי שהתכתב עם הרמב"ם.

צז. דברי הכלבו הללו הובאו בתוספות יום טוב (אבות פ"ב מ"ז ד"ה 'מרבה רמה'), ועיין שם שעל מה שהביא הר"ע מברטנורא (אבות שם) שקשה רמה למת כמחט בבשר החי, ובמדרש שמואל (שם) הביא בשם הר"י בן שושן שביאר שאין כוונתם לומר שהמת מרגיש: 'אלא שכל מי שדעתו נקיה יש לו להצטער בחייו על ניוול במותו, ושישתדל למעט אותו ניוול ויחשוב וירגיש מעתה הרמה שתנשכנו במותו, כמו שמרגיש המחט בבשר החי, וימעט בניוולו ולא ירבה בשר, כי מרבה רמה'.

ותמה עליו התוספות יום טוב (שם): 'ולא הבינותי, מה יתאונן אדם חי על ניוולו, והוא לקבר יובל, טמון בעפר ואין רואה, ומי ידע בכל אלה. האם רמה תשלטנו או תולעת תאכלנו. והואיל ואין רואה בניוולו נמצא שאין הניוול נחשב למאומה. כל שכן כשהוא המנוול באשר שם הרי הוא מת ואין אתו יודע עד מה מן הניוול. לאיזו סבה אם כן יצטער על זה בעודו בחיים חיותו'. אשר על כן ביאר דבריהם כפשוטו: 'אבל דבריהם נאמרים באמת, שלמת עצמו קשה, ולא שקיימו בזה ההרגשה למת ועשו מה שאינו ישנו, אבל אמרו הקושי הזה כלפי נפשו של המת הרואה בניוולו של הגוף ומצטער מאד על זה והרי הנפש הוא קיים. וגם חכמי האומות הסכימו לענין השארת הנפש. וזה שאמר הכתוב (איוב יד כב) 'אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל', יאמר 'בשרו יכאב' כפירוש הר"א בן עזרא: 'לשון השחתה כמו וכל חלקה טובה תכאיבו (מלכים-ב ג יט). והוא לשון מושאל לדברים הבלתי מרגישים שההשחתה בהם כמו הכאב אל האדם'. ומבאר הכתוב שאמנם נפשו עליו תאבל בכאב ההוא שהוא רואה ויודע ומכיר בגופו אשר היה בו. ועל זה כיוונו באומרם 'קשה רמה למת' שר"ל מצד הנפש היודעת זה'.

והוסיף להוכיח שם כן: 'ותדע שכן היא דעתם ז"ל, שבמת לא הזכירו בשר, ובחי אמרו 'בבשר החי', והוה להו להשוות הלשון ושיאמרו כמחט בחי. או שיאמרו גם כן בבשר המת, אבל דעתם שהוא קשה למת לא לבשר המת שאינו מרגיש כלל. אבל למת הוא קשה. ירצו בזה לנפשו. ואל תתמה שקורא לנפש בשם מת, שכן הוא אומר בכתוב (דברים יח) 'ודורש אל המתים', ובלי ספק שענינו אל נפשות המתים. אבל כלפי שהדרישה הוא במקום שהם הגופים המתים שם היא הדרישה לכך אומר ודורש אל המתים אף על פי שהדרישה בעצמה היא אל נפשות ההמה. אף כאן הקושי הוא על נפש המת וכלפי שפעל הקושי נעשה במת עצמו, יכול בעל הלשון שיאמר קשה למת, אף על פי שהמכוון בהגעת הקושי שהוא על נפש המת, כך נראה לי'. ועל זה הוסיף ששוב מצא כן בס' כל בו. [עוד ציין לתשובת הרשב"א (סי' שסט) שכתב ג"כ בפשיטות שאין צער למת באזמל, והחנוטין יוכיח].

צח. כתב ה'ציץ אליעזר' (חלק יא סוף סי' עד) על דברי הכלבו בשם הבעל מלמד הללו: 'נימוקים אלה כשלעצמם גדולים ונעלים המה עד מאד, וכל מי שבעל נפש הוא, ולא הסיר ממנו צלמו האלקי והאנושי מרגיש בעמקי נפשו, ומי הוא זה שאך בושת פנים לו במקצת שיוכל להכחיש זאת שהרגשה מאד לא נעימה מורגשת בכל הישות בהעלות על לב רעיון של אי הבאה לקבורה לאדם שנברא בצלם, וכח חזק פנימי דוחה בתוקף הרעיון השטחי של יקבר הגוף או לא יקבר הכל הולך אל מקום אחד. ומולו צץ הרעיון האנושי של נשיאת פנים למי שנהנה ממנו וחש קשיות הנפש כשתראה שהגוף מתבזה והנשמה רואה מה שעושים לגוף לאחר מיתה (ספר חסידים סי' תתשס"ג), ומכאן מציאת הנוחם של קרובי המת בכבוד האחרון שמחלקים לו עם הבאתו לקבורה בקרקע והקמת מצבה על קברו. ומי הוא המאמין שאינו מביט על בכאלה שאינם חשים שיביאוה לקבורה כעל יצורים שכופרים רחמנא ליצלן בהכרה ומתחת לסף ההכרה בהאמונה בתחית המתים, ואך נמשל כבהמות נדמו. ומאידך כדי להשריש בלבותיהם האמונה החזקה הזאת של תחית המתים בעת שיעלה רצון מאת הבורא יתברך שמו, הפליגה תוה"ק לספר לנו באריכות על קבורת האבות ורועי ישראל והשתדלותם הרבה בזה בגוונים שונים, וכן רבותינו הקדושים ז"ל בהחיי עולם נטע בתוכנו היא התורה שבעל פה. וכל מי שרגליו עמדו אי פעם על סף בית המדרש והתאבק בעפרו יודע ומרגיש זאת (ויעוין גם בעקידה פר' חיי שרה עיין שם)'.

צט. ועל פי דבריו כתב שם ליישב קושיא נפלאה בהתייחסות התורה למת, וכלשונו (שם): 'נאמר ונשאל, למה החמירה תורה בטומאת מת, שהנוגע בנבלה או בשרץ יטהר ביומו, והנוגע במת יטמא שבעה ימים כאלו מגע המת דבר מרוחק, והלא קבורת מת מצוה גדולה עד שהקבלה אמרה שמת מצוה דוחה שאר מצות. זו תמיה גדולה על שתי מצות שהן סותרות זו את זו, והלא מגעו מצוה גדולה וטומאתו חמורה באה להזהיר האדם שלא יגע במת'. ועל פי דבריו שנתבארו, ביאר הטעם טומאת מגע במת: 'ולפי שלא יתעה האדם ברוב הכבוד הנעשה למת, ושלא יעלה בלבו כי הוא המכוון באדם, אמרה תורה שהנוגע בו יטמא שבעה ימים, להשיג הכוונה ולדעת כי 'לא בשוקי האיש ירצה', כי אין הרצון הראשון בגוף, כי אם בנפש הנשארת, ועוונה מכפר השם באחרית, ולא יעיר כל חמתו לכלות הנפש, לפי שסיבת העונות היה הגוף, והוא נושא העונות לשאול תחתית שהם הטמאות בנפש באמת, כמאמר הכתוב (ויקרא יח כד): 'אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים' וגו', ולכן הנוגע בו יטמא שבעה ימים לדעת ולהבין שמגעו היה ככלי טמא, ולפי אמונה זו נהגו לומר בשעת הקבורה 'והוא רחום', ודע והבן

כי ממנה לוקחת, כי עפר אתה ואל עפר תשוב׳, ודרש שם: ׳אמר ליה [הקדוש ברוך הוא] קומץ עפר שנבראת ממנו לא גזולה בידך, כי עפר אתה ואל עפר תשוב׳[ק]. וביאור הדברים ׳שהאדם נברא מהאדמה לתקנה לגמרי ולזככה להיות כמו הנפש, וכיון שחוטא האדם ואינו מתקן את העפר, הרי עליו לשוב אל האדמה, ויש בזה ענין השבת הגזילה׳[קא].

הטעם ששייך מצות קבורה בגוי

ועל פי זה כתב הכלי חמדה (פר׳ חיי שרה אות ב ד״ה ודכירנא) בשם האבני נזר, לבאר הגמרא בחולין (צב:) שאין שוקלין בשר המת במקולין [איטליז], והגמ׳ מחשיבה זאת מצוה שבני נח מקיימין אותה, וקשה היכן נצטוו בני נח שלא לאכול בשר המת.

ותירץ האבני נזר (בכלי חמדה שם) שכיון שנתבאר שמצות קבורה בקרקע, הוא מדין ׳השבת הגזילה׳, ומי שאינו קובר את המת, הרי הוא גוזל את הקרקע, וממילא כיון שבני נח מצווים על הגזל[קב], הרי קבורת המת בכלל גזל הוא.

הוכחות שאין מצות קבורה בגוי

אך הקשה הפני מנחם (תורתך שעשועי פר׳ חיי שרה ׳בענין מצות עשה דקבורת המת׳ ד״ה ויש להעיר) שבכמה מקומות משמע שגוי אין צריך קבורה, וכמו שאמרו בגמ׳ (גיטין סא., ירושלמי נזיר לג.) שמה שקוברים מתי ישראל עם מתי גויים, היינו רק מפני דרכי שלום, משמע שמעיקר הדין אין קוברים גויים.

וכמו כן מצאנו (יו״ד סי׳ שמט ס״א, ונושאי כלים שם) שמותר ליהנות ממת גוי[קג], ובירושלמי (שבת סד.) משמע שמותר להאכילו לכלבו. והניח ב׳צריך עיון׳[קד].

ואכן המשנה למלך (סוף הל׳ אבל פי״ד סוף הכ״א ד״ה אשר ע״כ) כתב בפשטות שבגוי אין חיוב קבורה[קה].

טעם נוסף משום קבורת איסורי הנאה

בכלי חמדה (חיי שרה אות ג) כתב טעם נוסף למצות קבורה, משום שמת ומשמשיו אסורים בהנאה, כפי שמצינו בסנהדרין (מז:) ולמדו זאת מגזירה שווה ׳שם שם׳ מעגלה ערופה או מעבודה זרה, ושניהם הם מהנקברים כפי שמצינו במסכת תמורה (לד.).

וכתב שם (סק״א) נפקא מינה, שאם ירצה לשורפו יהיה תלוי במחלוקת התנאים (תמורה שם) האם מותר לשרוף את הדברים הללו שאפרן אסור בהנאה, ולפי הסוברים שאסור מחמת שמא יבוא לתקלה באפרן, אסור מעיקר הדין לשרוף את המת, ולפי הסוברים שמותר לשרוף לכאורה היה מקום להתיר זאת. אמנם כיון שלרוב הפוסקים למדנו מצות קבורה מ׳קבור תקברנו׳ וזו מצות עשה גמורה, אם כן בודאי שלא שייך לשרוף.

נפקא מינה נוספת הביא (שם סק״ב ד״ה עוד) בכזית מן המת, שלדעת המשנה למלך (אבל פי״ד סוף הכ״א ד״ה אשר ע״כ) אין צריך קבורה מן התורה, שאין חיוב קבורה אלא בראשו או רובו של המת. וזהו דווקא משום מצות קבורה, אך מצד דין קבורת איסורי הנאה הנלמד מעגלה ערופה, צריך לקבור אף כזית מן המת, כמו כל איסורי הנאה.

18/06/2018 אוצר החכמה

האם נידון כנעשית מצותו אחר קבורה

הגר״ש קלוגר (שו״ת טוב טעם ודעת מהדורא קמא סי׳ רפה, ומהדורא תליתאי ח״ב סי׳ רלו) חידש שמת אחר קבורה מותר בהנאה מהתורה, כיון ש׳כבר נעשית מצותו׳. ואם נקבר והושלך מקברו, אף שצריך לקברו שוב, מחמת מצות קבורה, מכל מקום לגבי איסור הנאה נחשב שנעשית מצותו.

אמנם הנודע ביהודה (מהדורא קמא יו״ד סי׳ צ) כתב שבכל הנקברים אין מצווה לקוברם, אלא משום איסור הנאה שבהם, והוא הדין בקבורת נפל שטעם הקבורה משום איסור הנאה [שלא יכשל ליהנות ממנו], אבל שאר מת שמצות קבורתו משום בזיונו ולא משום איסורו, לא שייך בו ׳נעשית מצותו׳, וכן כתב בהרי בשמים (שו״ת מהדו׳ רביעאה סי׳ קמח).

הטעם שלא תקנו ברכה על מצות קבורה

דנו הפוסקים מדוע לא מצינו שמברכים על מצות קבורת מתים, כשאר המצות שתקנו עליהם ׳ברכת המצות׳[קו].

ובאור זרוע (ח״א, הל׳ ברכת המוציא סי׳ קמ) ייסד בזה כלל חדש בברכת המצות, שרק על מצוה שנוהגת לעיתים תקנו ברכה[קז]. אבל המצות שחייב בהם לעולם ואין לו זמן להפטר מהם, אין שייך לברך עליהם. ולפיכך כתב שבקבורת מתים לא שייך ברכה שהרי החיוב בזה הוא לעולם[קח].

והוסיף האור זרוע (שם), שהגם שאין לקבור בשבת, מכל מקום אילו היה לו כוך עשוי ומוכן מערב שבת, היה מהתורה מותר לטלטל המת לשם, ואפילו מדרבנן אם היה בזיון למת כגון שהיה מוטל בשמש, היה מותר לקברו שם, לכן נחשב למצוה המחוייבת תמיד[קט].

היורשים מחוייבים בצרכי קבורת המת

כופים את היורשים לקבור ומוציאים מהם על כרחם

כתב הרמב״ם (זכיה ומתנה פי״א הכ״ד) שהיורשים חייבים בקבורת המת, ולכן כופים אותם לקברו. וכן כתב הרא״ש (סנהדרין פ״ו סי׳ ב) שמוציאים מהם כל ההוצאות של צרכי קבורת המת, והיינו כל מה שרגילים לעשות למת בן גילו ממשפחתו [ואפילו אבן למצבה]. וכך נפסק להלכה (טור ושולחן ערוך חושן משפט סי׳ רנג ס״ל, יו״ד סי׳ שמח ס״ב).

וכתב בחידושי הר״ן (סנהדרין מו:) שלא אמרו לגבי האיבעיא אם הקבורה משום ׳בזיון׳ או משום ׳כפרה׳, שנפקא מינה לענין לכפות את היורשים

כי לפניו בא ויזכור כי ׳בשר המה ורוח הולך ולא ישוב׳ (תהלים עח לט), והוצרך לומר בו ׳ולא ישוב׳ בטבע עד עת התחיה שישיבהו ה׳ בגבורתו כדרך שאר הנפלאות׳.

[ק] **עיין** בפרדס יוסף (בראשית ג יט אות פז) שהביא מספר עיר בנימין (כתובות אות קלה) ובלקוטי אורות (תהלים עח לט, ד״ה ולי הצעיר), וכן מה שהביא מהחוות יאיר (קונטרס ההספדים).

[קא] **וראה** שם שהדברים מיוסדים על פי המהר״ל מפראג. עוד ציין שם (ריש ד״ה ועיין) לרמב״ן (תורת האדם ריש ענין הקבורה ד״ה בירושלמי) שהובא לעיל שצריך לקבור דווקא בתוך הקרקע ולא בדף הארון, וכתב שם הטעם ׳דכתיב ואל עפר תשוב׳. ושהסיק מכך הכלי חמדה סיוע ליסוד האבני נזר. והיינו שהנפקא מינה בין טעם הכלבו [שהביא התוס׳ יום טוב הנ״ל], לבין טעם האבני נזר, לגבי דין קבורה בארון, שלטעם התוס׳ יום טוב מקיים מצות קבורה אף בארון, שהרי אין המת מתבזה. אמנם לטעם שהוא מדין השבת הגזילה לקרקע, צריך קבורה דווקא בקרקע עצמה, ואילו בארון אינו מקיים מצות קבורה [ולכן קבורה בארון שלם בקרקע אינו מקיים מצות קבורה בשלימות, עיין שם].
ובזה יישב את הסתירה בדברי הרמב״ן אם שייך קבורה בארון, שבתורת האדם (ריש ענין הקבורה) כתב שלא שייך קבורה בארון, ואילו בפירושו על התורה (בראשית שם) כתב על הכתוב ׳אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני׳: ׳וטעם מלפני, כי אם לא תעשו כן אקברנו בארון׳. ומה זה שאמר אברהם אבינו שאם לא יתנו לו קרקע לאחוזת קבר לא יקבור אותה בקרקע כלל אלא בארון, הרי לא יקיים בכך מצות קבורה. אכן לפי הנ״ל, בשרה שדרשו חז״ל שמתה בלא חטא כלל, ולכן תקנה את חלק העפר בשלימות גמורה, ושוב לא שייך הגוף אל הקרקע ואין כאן דין השבת הגזילה, ולכן לכולי עלמא מתקיימת מצות קבורה בארון.
ועל פי זה ביאר הכלי חמדה את האמור במיתת משה רבינו ׳ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה׳, שכיון שמשה הי׳ איש אלוקים ונזדכך לגמרי כמלאכי השרת, לא היה שייך בו הטעם של קבורת קרקע כיון שאינו מינו כלל עם הקרקע, ולא שייך בו השבת הגזילה, וזהו ׳ולא ידע איש את קבורתו׳, שהרי היה די לו להקבר בארון ולא בקרקע.
והוסיף עוד לפלפל בזה, שלכן לא למדו בגמרא (סנהדרין מו:) דין קבורה בקרקע מהכתוב ׳ואל עפר תשוב׳ הנאמר לאדם הראשון, משום שאין ראיה מבן נח קודם מתן תורה, לישראל אחר מתן תורה, שכיון שנתנה התורה לזכך החומר בכח התורה ולעשות מהעפר נפש, לכן הי׳ מקום לומר שאין צורך בקבורה בקרקע, שאין כאן אלא טעם הכלבו הנ״ל. ועיין שם לפי זה בקבורת יוסף שנקבר בארון [ועיין ספורנו (סוף פר׳ ויחי, בראשית נ כו), ובפרדס יוסף (פר׳ חיי שרה כג ח סוף אות ט ד״ה ועיין)].

[קב] **אמנם** עיין רש״י (עירובין סב. ד״ה לא) שבבן נח אין מצות עשה ׳והשיב׳, ובפרדס יוסף (חיי שרה כג ח אות ט סוף ד״ה והגאון במוסגר) כתב שלפי זה נסתרים דברי האבני נזר, [ועיין עוד מה שכתב הפרדס יוסף בפר׳ תולדות (כז ג ד״ה ולפענ״ד)].

[קג] **עיין** ירושלמי (בבא קמא ג:), וראה מה שכתב החיד״א (עין זוכר מערכת ב אות לב).

[קד] **עיין** שם בהג״ה יג, שיש ליישב בדוחק שאמנם גויים חייבים בקבורת גוי, אבל לישראלים אינם נחשבים אלא כחמור.

[קה] **ראה** עוד בשאילת יעבץ (ח״א סי׳ מא סוף ד״ה אי נמי ערלות): ׳מתי גוים שמתו בדרך כל הארץ, הרי הן טעונין קבורה. אלא שאין אנו מצווין עליהן לקוברן, אבל מפני דרכי שלום קוברין מתיהן ודאי׳. ועיין שם שדן בארוכה לגבי איסור הנאה במת נכרי, וכתב (שם ד״ה מש״ע) שלא תלוי איסור ההנאה במצות קבורה, שישנם איסורי הנאה שאינם טעונים קבורה, ועל כל פנים אפשר לשרוף [עיין לעיל בהערות במהלך הכלי חמדה שקבורה משום דין איסורי הנאה במת]. ועיין עוד: דובב מישרים (ח״ג סי׳ כ), קונטרס שמחת יום טוב (סוף ספר קול מבשר ח״ב אות ב), תשו׳ רמ״ד (או״ח סי׳ יד), להורות נתן (בספר מאור החיים פר׳ קדושים עמ׳ קפב). ולגבי איסור הלנת המת בגוי, עיין רש״י ורמב״ן (עה״ת כי תצא כא כג), [וראה מה שכתב המהרש״א (סנהדרין מו: ד״ה גמ׳ לשני אחים תאומים)], רד״ק (יהושע ח כט, י כז), תרגום שני (אסתר ט כג), חמדת ישראל (קו׳ נר מצוה חלק הל״ת אות יח), חוות יאיר (סי׳ קלט), גליוני הש״ס (סנהדרין מו.).

[קו] **וראה** מה שייסד הגר״מ פינשטיין (אגרות משה יו״ד ח״א סי׳ רטו ענף ד ד״ה ומה שהביא כתר״ה), שאין מברכים על מצווה של פורענות. ועיין שם על פי זה שלכן אין מברכים על ׳קריעה׳ [והוכיח שם שאין הטעם משום שאונן פטור מהמצות, שהרי על המצות שבהם האונן מחוייב צריך הוא גם לברך, שאין חילוק בין המצוה לברכה שעליה].

[קז] **וזה** לשונו: ׳כגון ציצית, תפילין, סוכה, מזוזה, מילה, קריאת שמע, פדיון הבן, ברכת הזבח, ברכת פסח, אכילת מצה ומרור, ברכת נישואין, ברכת דם בתולים, ברכת התורה כו׳, מגילה והלל, נר חנוכה, סוכה, שופר, לולב, מעקה, ימים טובים ושבתות, טבילה. וכל כיוצא בהם, שיש זמן שחייב בהם ופעמים שאינו חייב בהן, הלכך כשמגיע זמן חיובם צריך לברך על עשייתם, מחמת חיבוב, כדאמרינן בירושלמי (ריש כיצד מברכין) מנין שכל מצות טעונות ברכה, רבא בר כהנא בשם ר׳ אלעזר, ׳ואתנה לך את לוחות האבן התורה והמצות׳, הקיש המצות לתורה, מה תורה טעונה ברכה, אף מצות טעונות ברכות׳.

[קח] **וזהו** לשונו (שם): ׳אבל אותן מצות שלעולם חייב בהם, ואין עתים להפטר מהם, כגון: להאמין באלהינו, וליראה אותו, ולאהבה אותו, ולשמוע בקולו, ולדבקה בו, ושלא לעבוד עבודה זרה, ביקור חולים, ותנחומי אבלים, ונתינת צדקה, וקבורת מתים, חליצה ויבום, וקימה והדור וכבוד אב ואם, ופריקה וטעינה והשבת העבוט, שאין להם פטור אין שייך לברך עליהם, כי לעולם חייב בהם, ואין שייך בהם חיבוב׳.

[קט] **ועיין** בזה עוד: שדי חמד (ח״ו אסיפת דנים, מערכת ׳ברכות׳, סי׳ א אות טז ד״ה ועל, קנו מדפי הספר), דברי מלכיאל (ח״ה סי׳ קה), גשר החיים (ח״א פט״ז עמ׳ קמא בהג״ה).

לקבור[קי], משום שגם אם הקבורה משום 'בזיון', אין היורשים יכולים למחול על בזיונם, משום שהמצוה היא גם משום 'בזיון המת'[קיא].

דין חיוב הקבורה על היורשים מהתורה או מדרבנן

פשטות חיוב היורשים לקבור הוא מדאורייתא, ואם אינם רוצים לקבור, כופים אותם עד שתצא נפשם, כמו בכל שאר המצות עשה אשר חייב בהם האדם שהדין שכופין עד שתצא נפשו. וכן כתב מהר"ם מינץ (שו"ת סי' נד, וסי' נה).

אמנם בפסקי הלכות 'יד דוד' (ח"ג פי"ד עמ' כ בהערה) חידש שהחיוב על היורשים לקבור אינו מהתורה אלא 'תקנת חכמים היא'.

היורשים חייבים רק מהממון שירשו מהמת

כתב הרא"ש (שו"ת כלל יג סי' יח, וכלל פו סי' ו) שהיורשים חייבים בקבורת המת, דווקא מתוך הממון שירשו הימנו, אבל אם לא ירשו ממון אין כופים אותם לקברו מממון שלהם עצמם[קיב]. וכן פסקו להלכה (טור חושן משפט שם, וטושו"ע יורה דעה סי' שמח ס"ב)[קיג].

שיטת הראשונים שנכסי היורשים משועבדים לקבורה

כתבו בהגהת מרדכי (כתובות פ"ד סי' קנו) ובסמ"ק (מצוריך, מצוה קפ ח"ב עמ' קי), שמה שקבורים את המת מנכסיו, ואף שאין בהם מספיק לכתובת האלמנה[קיד], היינו משום שנכסי המת משועבדים לקבורת המת, ומפקיע חיוב הקבורה את הירושה מהתורה.

וביאר הב"ח (חו"מ סי' רעה ס"ד) בדעתם, שהטעם שגובים מן היורשים לקבורת המת, הוא כדרך שגובים מהיורשים שאר החובות שחייב המת, משום שהנכסים משועבדים לכך[קטו].

דעת הרא"ש שאין שעבוד על הנכסים לצורך הקבורה

אכן בתשו' הרא"ש (כלל טו סי' ג) כתב שאין שעבוד הקבורה חל על נכסי המת, שהרי מחיים לא חל כלל חוב ושעבוד לקבורה, ומה שהיורשים חייבים לקבור המת, משום שהם זכו בנכסים מכוחו.

ולכן כתב הרא"ש (שם) בעל חוב גובה חובו מנכסי המת, ואינו מחוייב לקבור המת. וכן בגר שמת ואין לו יורשים, אין גובים צרכי הקבורה של המת מהזוכים בנכסי המת[קטז].

סברת הסמ"ע שנחשב כאילו נכסי היורשים של המת לצורך הקבורה

והסברא בזה, ביאר הסמ"ע (חו"מ סי' רנג סק"ע): 'היורשים חייבים לקברו, שהן במקום אביהן, והנכסים שירשו שם אביהן עליהן וקוברין אותו משלו'[קיז].

וכתבו האחרונים[קיח] בביאור דעת הסמ"ע, שנכסים הבאים בירושה נחשבים כאילו הם עדיין של המת לצורך קבורת המת, שגם למת יש 'זכות ממון' בנכסי הירושה לצרכי עצמו, וכאילו לא זכו היורשים באותו הממון שנצרך לצרכי קבורת המת.

ד. איסור הלנת המת

מקור איסור הלנת המת בהרוגי בית דין

בהרוגי בית דין נאמר בתורה איסור 'לא תעשה' (דברים כא כג) 'לא תלין נבלתו על העץ', והיינו שהיו תולים אותם סמוך לשקיעת החמה ומתירים אותם מיד, ואם המת היה לן היו עוברים על הלאו, כמבואר במשנה (סנהדרין מו.), בברייתא (שם מו:) ובספרי (פיסקא רכא), וכן פסק הרמב"ם (סנהדרין פט"ו ה"ז)[קיט].

מקור האיסור להלין כל מת

ומבואר במשנה (שם, וספרי שם) שלאו זה הוא לא רק על הרוגי בית דין בלבד, אלא על כל המלין את מתו בלא קבורה, שעובר בלא תעשה[קכ]. והטעם מבואר בגמ' (סנהדרין מו:) שאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי שלמדים כן מהכתוב (דברים שם): 'כי קבור תקברנו'[קכא].

ופירשו רש"י ורבינו חננאל שנלמד מהמילה 'תקברנו' שהיא מיותרת, ובאה לרבות שאר מתים.

וכתב רבינו חננאל (שם), שכיון שסמוך ה'תקברנו' ל'לא תלין', למדים שבא ללמד לאו על שאר המתים[קכב].

בפסיקתא זוטרתא (דברים שם) וברמב"ן (על התורה) דרשו איסור הלנה בשאר מתים, מ'על העץ', ודרשו: 'מה עץ שהוא ניוול, אף כל שהוא ניוול, מכאן אמרו אין מלינים את המת'[קכג].

המהלך שמרבים איסור גם כשאינו על העץ וממילא למדים לשאר המתים

אמנם רבינו יונה (חידושיו לסנהדרין שם) ביאר שאין למדים מהייתור, אלא משמעות הכתוב, שכיון ש'כי קבור תקברנו' הוא המשך של 'לא תלין', בא ללמד שאין הלאו להלין על העץ בלבד, אלא שבשום מקום לא ילין עד שיקברוהו, ואין קפידת הפסוק דווקא על לינת העץ, אלא דיבר הכתוב בהווה, שאין דרך להורידו מהעץ ולזרקו על הארץ, אבל האיסור הוא על כל המתים, שהרי אין היכר בדבר זה שהוא נתלה[קכד].

וכעין זה ביאר השאגת אריה (החדשות סי' ו), שעיקר כוונת הכתוב לומר שלאחר שהורידוהו מהעץ אסור להלינו, וממילא ידענו שלא שייך כאן הטעם של 'קללת אלוקים תלוי', שהרי לאחר ירידתו מהעץ אינו ניכר 'תלוי', ולכן אין סברא לחלק בין הנתלים לשאר מתים שצריכים קבורה[קכה].

השיטות שאין איסור מהתורה על הלנת שאר מתים

אמנם הבאנו לעיל (אות ב) ששיטת חידושי הר"ן בדעת רב חמא (סנהדרין מו:) שאין איסור מהתורה להלין שאר מתים. וכן סובר רבינו יונה (שם) בדעת ה'איכא דאמרי' בשיטת רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחאי[קכו].

קי. **כמו** שאמרו (שם) לגבי האיבעי' לגבי הספד, עיין לעיל (אות א', 'מצות הספד').

קיא. **ועיין** בדברי הרמב"ן ('תורת האדם' ענין הקבורה) הובאו דבריו לעיל בהערות, שאפילו לגבי מת שאין מי שיקבור אותו, מכל מקום אין שומעים לציווי המת שלא יקברוהו, משום בזיון של כל החיים ולא בני משפחתו לבד. ושם כתב עוד שיתכן פגם משפחה של מי שהוא ממשפחתו בסוף העולם.

קיב. **וכתב** ה'שירי קרבן' (על הירושלמי כתובות פי"א ה"א) שהיינו בין מקרקע ובין ממטלטלין [ועיין שם שכן משמע מסתימת הסוגיא (כתובות מח.)].

קיג. **ועיין** בתוספתא (כתובות פ"ט ה"ד), ובחזון יחזקאל (שם) הוכיח מהתוספתא כדין זה. ועיין עוד בשו"ת 'זרע אמת' (ח"ב יו"ד סי' קט).

וכתב הש"ך (יורה דעה שם סק"ה) שאם לא נשאר מהמת ממון, על הכל מוטל לקבור. אמנם בתשובות מהר"ם מינץ (סי' נד, וסי' נה) כתב, שהקרובים חייבים גם כשלא ירשו.

קיד. **וראה** עוד שם בשם הגאונים. ועיין ברמ"א (אבן העזר סי' קיח סי"ח) וב"ח (חושן משפט סי' רעה ס"ד) שיש ראשונים החולקים שהאשה גובה כתובתה ובעל חוב גובה חובו, ואילו המת נקבר מממון צדקה, ועיין עוד בתוספתא כתובות (פ"ט ה"ד).

קטו. **עוד** כתב שם הב"ח שאף החולקים שגובה האלמנה כתובתה וכן הבעל חוב, היינו משום שסוברים ששעבוד האלמנה והבעל חוב מוקדם לשעבוד הקבורה, אבל בגר שמת ואין לו יורשים, אכן גובים לקבורה מהזוכים בנכסי המת, כפי שגובים מהם שאר החובות [ועיין שם עוד בפרישה].

וכתב הצפנת פענח (כלאים עמ' 32, ותנינא בהשמטות דף פז טור ג) שאף על פי שזכו היורשים בנכסים וממונם הם, מכל מקום חייבים הם לקבור את המת מהנכסים שירשו.

קטז. **וכן** פסקו להלכה הטור (חושן משפט סי' רעה ס"ד), והשולחן ערוך (שם ס"ב). ובביאור הגר"א (שם סק"א) הוכיח כן מהירושלמי שלא אמרו שאין שומעים למת שאמר 'אל תקברוני מנכסי' אלא משום שלאו כל הימנו שיפיל עצמו על הציבור, ומשמע שעל כל פנים אין הנכסים משועבדים.

קיז. **ובפרישה** הוסיף שאין ליורשים לירש נכסים שזקוק מורישם לצורך הקבורה.

קיח. **'ארץ** צבי' (תשובות סי' קג בהערה), 'קול מבשר' (תשו' ח"א סי' נו סק"ד), וכעין זה בתשו' חוות יאיר (סי' קלט). ועיין עוד 'צפנת פענח' (שם תנינא בהשמטות דף פז טור ב) שדקדק כעין זה מלשון רש"י (כתובות צה: ד"ה אין): 'היא תקבור עצמה', וכן מרש"י (סנהדרין סט: ד"ה הא): 'ונכסי דידיה נינהו', היינו שהשעבוד מוטל על הנכסים מצד המת בעצמו ולא מצד היורשים. וכתב ההפלאה (כתובות צה:, קונטרס אחרון סי' פט סק"א) שאף לשיטות הללו, אם היה חוב על היורשים, אי אפשר שיפרעו מהנכסים של המת ויפטרו מהקבורה, שאין הנכסים שלהם, והקבורה קודמת לירושתם.

קיט. **לאו** זה נמנה במנין המצות אצל מוני המצות: הרמב"ם (ספר המצות לא תעשה סו), סמ"ג (לאוין קצז), ספר החינוך (מצווה תקלו). והנה הרמב"ם מלבד הלאו, מנה בנפרד גם את המצות עשה של קבורה (מצות עשה רלא), וכן הסמ"ג (עשין קד), והחינוך (מצוה תקלז). אמנם הבה"ג ('מנין המצות') והיראים (סי' שפד) לא מנו אלא את הלאו בלא העשה, ועיין ברמב"ן (השגות לספר המצות שורש הראשון ד"ה והתשובה ג') שהבה"ג הוכרח למנות העשה של 'קבורת מתים', מאחר שלא מנה זאת בנתלה, אם כן חייב הוא למנותו במתים סתם. ועיין עוד במה שהאריך בזה הגרי"פ פערלא (בביאורו לרס"ג פרשה לד).

קכ. **וכן** נפסק להלכה ברמב"ם (סנהדרין שם ה"ח, והל' אבל פ"ד ה"ח), טור ושו"ע (יו"ד ריש סי' שנז ס"א).

קכא. **בשאגת** אריה (שו"ת החדשות ריש שאלה ו, ד"ה תשובה) דקדק מלשון הרמב"ם (ב'ספר המצות', מצות עשה רלא, ולא תעשה סו) שהלאו 'לא תלין' הוא אזהרה דווקא על התלוי על העץ, והוא מיוחד למגדף ועובד עבודה זרה שנתלין, ודווקא 'מצות עשה' של 'כי קבור תקברנו' נאמר על כל המתים. ותמה (שם ד"ה ואני תמה הא במשנה) שאדרבא הלאו ודאי הוא על כל המתים [ועיין לעיל (אות ב' מצות קבורה) שלגבי המצות עשה נחלקו אם שייך בכל המתים, אבל לגבי הלאו ודאי ישנו בכל המתים].

קכב. **והמהרש"ל** כתב (ביאוריו לסמ"ג לאוין קצז) שכיון ש'קבור תקברנו' מדבר על סתם מת, הוא הדין שאיסור הלנה נאמר על סתם מת, עיין שם.

קכג. **בזוהר** הקדוש (פר' נשא) דרשו הכתוב (תהלים מט יג): 'ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו', שמכאן למדנו שאסור להלין המת משום כבודו של הגוף שלא יתראה בו בזיון, שהאדם שהוא יקר מכל יקר בל ילין, שאם יעשו כן יהיה נמשל כבהמות נדמו.

קכד. **וראה** שם פירוש נוסף, שהכתוב פתח באיסור 'על העץ', בשביל ללמד שצריך לקבור גם את העץ.

קכה. **נמצא** לדבריהם, שאין שייך הטעם של 'כי קללת אלוהים תלוי' על שאר מתים שאינם הרוגי בית דין. וראה לעיל (אות ב 'מצות קבורה') מה שנתבאר בזה. ועיין ברמב"ן (על התורה שם) שביאר: 'הנה לדעתם, כי קללת אלהים תלוי, לומר אף על פי שזה ראוי לנוולו לגודל חטאו, לא תעשה כן, כי קללת אלהים תלוי'. והוסיף לבאר שם על פי המשל לשני אחין כו' (סנהדרין מו:) שייך זה בכל מת. ועיין שם בפירושו של האבן עזרא (שם) על 'כי קללת אלוקים תלוי', וגם לדבריו כתב הרמב"ן (שם) ששייך בכל בית אשר יהיה שם מת.

קכו. **וכן** כתב הלחם משנה (אבל ריש פי"ב ה"א), הובאו דבריו לעיל (אות ב', מצות קבורה), וראה שם בהערות מה שביאר בדבריו ה'לב שמח' (על 'ספר המצות', סוף שורש ראשון, ד"ה ובעל לח"מ), ושם ביאר שנחלקו גם לגבי ה'לאו' אם הוא מהתורה על שאר מתים. אך בהמשך נחלק עליו (שם ד"ה ובמחילה): 'ובמחילה מכבוד חכמתו, זה דבר דלא אפשר שיהיה מחלוקת לאמוראים

אהח18/06/2018

ויש מהאחרונים[קכז] שהביאו כן להלכה, שאיסור הלנת המת בשאר מתים רק מדרבנן.

אין לוקין על לאו 'לא תלין'

וכתב המנחת חינוך (סוף מצוה תקלו סק"ד), שאין לוקים על הלאו, כיון שהוא 'לאו שאין בו מעשה'[קכח].

הבית דין מצווים בהרוגי בית דין על האיסור, ובשאר המתים מצווים הקרובים

כתב בשאגת אריה (שו"ת החדשות שאלה ו סי' א מד"ה וזה הוא מה שנ"ל) שלגבי הרוגי בית דין, המצווה מוטלת על הבית דין שהם המוזהרים על הלנת הנתלים[קכט]. אבל על שאר מתים המצווה על קרובי המת, שעליהם מוטל שלא להלינו[קל].

וכתב האור זרוע (ח"ב סי' תכא) שאם אין למת בעיר זו קרובים, מוטל האיסור על בני העיר[קלא].

אכן, פסק החכמת אדם (הל' אבילות הנהגת חברא קדישא סי' יב), שאם השמשים של העיר האחראים להתעסקות קבורת מתים, הם אלו שמעכבים מחמת שמתעצלים, הם אלו העוברים על האיסור.

אם עוברים על הלאו כל יום או לילה ראשון בלבד

חקר השאגת אריה (שו"ת החדשות שאלה ו סי' ב ד"ה מיהו אכתי איכא) באיסור 'לא תלין', אם עברו או נאנסו ולא קברו את המתים ביום מותם והלינו ועבר עליהם לילה אחד בלא קבורה, האם מכאן ואילך עוברים על המת בכל לילה ולילה על איסור 'לא תלין', או שאין עוברים אלא בלילה הראשון בלבד.

וכן חקר השאגת אריה (שם), לגבי המצות עשה של קבורה, ואף שוודאי יש מצות עשה לקבור אחר הלילה הראשון, מכל מקום כיון שעבר היום שוב אין לו זמן קבוע למצות קבורה, כמו לגבי מצות 'מילה', שאם לא מלו ביום השמיני, שוב אין זמן קבוע למצוה, וכל הימים שווים.

והסיק השאגת אריה (שם ד"ה ונ"ל דעובר עליו) לגבי הלאו של 'לא תלין', שעובר על כל לילה ולילה שלא נקבר. וכן צידד לגבי המצות עשה של קבורה, שבכל יום ויום שלא קובר מבטל שוב המצות עשה[קלב].

האופנים המותרים בהלנת המת

הלנת המת בשביל לקדש שם שמים בפרהסיא

בגמ' (יבמות עט. וירושלמי קידושין פ"ד ה"א) מצינו שהתירו הלנת המת בשביל לקדש שם שמים, ולכן הוקיעו את בני שאול, והיו מוקעים זמן רב, בשביל הקידוש שם שמים שנעשה מכך.

וכך אמרו (יבמות שם): 'אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן, מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא', ולמדו זאת מהכתוב (שמואל-ב כא י): 'ותקח רצפה בת איה את השק ותטהו לה אל הצור מתחלת קציר עד נתך מים עליהם מן השמים ולא נתנה עוף השמים לנוח עליהם יומם וחית השדה לילה', ומקשה הגמ': 'הא כתיב: (דברים כא כג) לא תלין נבלתו על העץ'. ומכאן מסיקה הגמ': 'אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יהוצדק, מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא, שהיו עוברים ושבים אומרים, מה טיבן של אלו, הללו בני מלכים הם, ומה עשו, פשטו ידיהם בגרים גרורים, אמרו אין לך אומה שראויה להדבק בה כזו, ומה בני מלכים כך, בני הדיוטות על אחת כמה וכמה. ומה גרים גרורים כך, ישראל על אחת כמה וכמה. מיד נתווספו על ישראל מאה וחמשים אלף' כו'.

המלך יש לו רשות להלין המתים שהרג

כתב הרמב"ם (מלכים ומלחמות סוף פ"ג ה"י): 'כל ההורג נפשות שלא בראיה ברורה, או בלא התראה, אפילו בעד אחד, או שונא שהרג בשגגה, יש למלך רשות להרגו ולתקן העולם כפי מה שהשעה צריכה, והורג רבים ביום אחד, ותולה ומניחן תלויים ימים רבים, להטיל אימה ולשבר יד רשעי העולם'[קלג].

מקור דברי הרמב"ם מהלנת בני שאול שהומתו מדין 'מלך'

וכתב מהר"ץ חיות ('תורת נביאים' דין מלך פרק ז, הגהותיו ליבמות שם, וכן נדפס בספר הליקוטים מהדורת הרב שבתי פרנקל שם), שמקור דברי הרמב"ם מהפסוקים בשמואל (שם) ומהגמ' (יבמות שם), שהרי בני רצפה בת איה לא הומתו אלא מצד דין 'מלך', שאילו מדין התורה אין משפטם דין מות על עוון שאול שהרג הגבעונים, והרי שאול עצמו לא הרג רק נוב עיר הכהנים, ונמצא שמדין מלך יכול להשאירם תלויים, וכיון ששם היה 'תיקון העולם' להוסיף גרים גרורים, לפיכך כתב הרמב"ם שכל ההיתר אם הוא 'תיקון העולם'[קלד].

אמנם החתם סופר (שו"ת ח"א אורח חיים סוף סי' רח ד"ה ומ"ש מבני רצפה) השיב למהר"ץ חיות, שלעולם שאול עצמו היה מחוייב מיתה מדין התורה על שהמית הגבעונים, והגם שלא המיתם, מכל מקום כיון שעבר על שבועת נשיאי העדה להשאיר לגבעונים פליטה בארץ להיותם על כל פנים 'חוטבי עצים ושואבי מים', וכל העובר על השבועה ופסק להחיותם, הרי הוא עובר בזאת על השבועה וחרם, ודינו כעכן שחייב מיתה.

ואף שבני שאול אינם חייבים [כמו שבני עכן לא נהרגו, ולא הביאום אלא לרדותם, כפי שמסופר בגמ' (סנהדרין מד.)], ומכל מקום כאן נהרגו וגם הלינו אותם עד שניתך עליהם גשמים, מכל מקום כיון שעיקר דין המיתה לא היה מדין מלך אלא מדין שבועה וחרם, אשר על כן הוצרך רבי יוחנן לומר (יבמות שם) שהוא משום 'קידוש השם' הותר לעקור דבר מן התורה[קלה].

ואדרבא, הקשה החתם סופר על המהר"ץ חיות, שלדבריו שהיה מדין מלך, מדוע נחשב ל'עקירת דבר מן התורה', הרי כך הוא הדין שמלך מלין הרוגיו. ומוכח שלא היה החיוב אלא מדין התורה, והיינו מדין שבועה וחרם, וכפי שנאמר (ויקרא כז כט): 'לא יפדה מות יומת'[קלו].

מהלך החתם סופר למקורות נוספים ליסוד הרמב"ם

לפיכך החתם סופר (שם ד"ה ומ"ש שם מנ"ל) הערה מקורו של הרמב"ם ממקום אחר, ממה שאמר יהוא (מלכים ב' ט לד) 'פקדו הארורה הזאת וקברוה,

---

אם המלין את מתו עובר בלאו או לא, כי איך אפשר שתהיה סברת האחד שאינו עובר היפך משנה סתמית מפורשת דשנינו שם בפרק נגמר הדין 'ולא הרוגי בית דין בלבד אמרו אלא כל המלין את מתו עובר בלא תעשה'.

ולפיכך ביאר הלב שמח (שם ד"ה גם צריכין אנו לדעת) שלא נחלקו שני הלשונות לדינא, רק על מה נאמרו דברי רבי יוחנן, שלדעת ה'לישנא קמא' נאמרו דבריו על המשנה ששנינו 'המלין את מתו עובר בלא תעשה', ועל כך אמר רבי יוחנן 'מנין' כו', והיינו מנין שהוא כמו שהמשנה אומרת. ואילו לדעת ה'לישנא בתרא' דברי רבי יוחנן נאמרו בפני עצמם [ולא בהקשר למשנה]. ועיין שם שכן מצינו בבבא מציעא (ריש פ"ב) לגבי 'כריכות ברשות הרבים' שישנם ב' לשונות בדברי רבא אם נאמרו על המשנה או בפני עצמם, ואין נפקא מינה ביניהם. וציין שם שכן כתב המהרי"ק ('כללי התלמוד'): 'מצינו שני לשונות שאין ביניהם חילוק לענין הדין, ובפרק קמא דשבת הא אמרה ר"י חדא זמנא וכו', מר אמר לה בהאי לישנא ומר אמר לה בהאי לישנא, וכיוצא בזה כתב הרמב"ם בתשובה הביאה המגדל עוז (הל' ברכות).

ועיין עוד שגם לדעת החידושי הר"ן (שם) והלחם משנה (שם), מכל מקום כתבו, שלהלכה אסור מן התורה להלין כל המתים. [ובביאור דעת רב חמא, ביארנו היטב לעיל (אות ב, 'מצות קבורה')].

[קכז] **עיין** רדב"ז (בפירושו על הרמב"ם הל' אבל פ"ד ה"ח) [אמנם משמעות דבריו בתשובותיו (ח"א סי' שיא) שיש לאו אף בשאר מתים], חוות יאיר (סי' קלט) [כן כתב בתחילת דבריו, וכן הביא בשמו הגהות מהר"צ חיות (שם), אך לבסוף הסיק שגם בשאר מתים האיסור מהתורה], 'מאורי אור' (לר' אהרן מוורמס, בהגהות 'קן טהור' למכילתין שם) [ושם ביאר שהלשון 'עובר בלא תעשה' הוא בדרך אסמכתא בלבד].

[קכח] **וכתב** השאגת אריה (החדשות סי' ז) שלאו זה אפילו באופן שאי אפשר לקברו באותו היום, כגון שתלוהו בערב שבת או יום טוב סמוך לשקיעה, שבעל כרחך צריכים להמתין מלקבור עד מוצאי שבת ויום טוב, וכן כשאירע אונס ואי אפשר בשום אופן לקברו כל הלילה, מכל מקום אסור להלינו על העץ, אלא צריכים להורידו. ואם לן ולא הורידו עובר בלאו זה, ואיסור זה מיוחד לניתלים מהטעם שאמר הכתוב 'כי קללת אלקים תלוי'. אלא שלומדים שיש גם לאו לאחר שהורידו מהעץ, אם אפשרי לקברו בלילה, והלינוהו ולא קברוהו.

[קכט] **עיין** בסמ"ק (מצווה סט) שכתב: 'שלא להלין מת, כדדרשינן מנין למלין את מתו שהוא עובר בלא תעשה שנאמר 'לא תלין נבלתו על העץ' כו', ומכאן נמי אזהרה לבית דין, דעיקר קרא משתעי בבית דין'.

[קל] **כתב** החוות יאיר (סי' קלט) לגבי הדין שכתבו הראשונים ('אור זרוע' ח"ג פסקי בבא בתרא קנד: הגהות אשר"י שם פ"ט סי' לב, וכן פסק הרמ"א בשו"ע חו"מ סי' קז ס"ב) במלוה שיכול לעכב קבורת הלווה עד שיפרעו היורשים, [וכמו שפירש הסמ"ע (שם סק"י) אם טוען ברי שהניח המת ממון ואינו רוצה להאמין לבני המשפחה שלא השאיר אחריו כלום. ובתשו' חכם צבי (סי' מח) וערוך השולחן (שם ס"ו) פירשו שהיורשים אלמים ויהיה קשה להוציא מהם לאחר הקבורה. ובמעדני יום טוב (על הרא"ש בבא בתרא שם) והש"ך (שם סק"ו) והחלקת מחוקק (אבן העזר סי' קיח סקכ"א) ביארו, שמדובר כשהוא ירא שאם יקבר ויוציאו הוצאות על קבורת המת לא ישאר ממונו לפרעון החוב], הדברים אמורים אפילו כשמלינים את המת, וטעמו עמו, שהרי על המעכב שהוא זר ולא מבני המשפחה אינו מוטל האיסור של הלנת המת, ואילו הקרובים שמוטל עליהן לקברו, אף הם אינם עוברים על הלנת המת, מאחר שהם אנוסים על ידי עיכוב הבעל חוב.

[קלא] **וכן** כתב ה'דברי חיים' (מצאנז, ח"א יורה דעה סי' סד).

[קלב] **והוכיח** כן ממה שהוצרכו לדרוש הייתור של 'קבור תקברנו' ולמדו זאת לגבי שאר המתים, ולא למדו מכאן לרבות על כל יום ויום [כמו לגבי לא תלין], ומוכרח שכבר ידענו מסברא שכן הוא שעובר על כל יום ויום, ולכן הוצרכנו ללמוד לגבי שאר המתים.

[קלג] **וכתב** הרדב"ז (שם ד"ה ההורגין נפשות): 'ובכל הני צריך שיתבונן המלך להעמיד הדת ולתקן המעוות ולא לכבודו'. עוד כתב שם שמקור דברי הרמב"ם מהירושלמי [וכן כתב במגדל עוז (שם), ועיין ירושלמי סנהדרין (פ"ו ה"ג). ועיין עוד: חמדת ישראל (קונטרס נר מצוה אות עב, וכלי חמדה שופטים אות ו)].

[קלד] **ראה** ילקוט שמעוני (שמואל ב כא), ועיין: ב'עמק יהושע' (דרוש יג ד"ה והנה, כה מדפי הספר), מלבי"ם (שמואל ב כא ו), ואבן האזל (מלכים שם).

[קלה] **בציוני** מהר"נ (נדפס בספר הליקוטים על הרמב"ם שם, מהדורת פרנקל) ציין לדברי הרמב"ן (דברים כא כב ד"ה ולא תטמא את אדמתך): 'ומן הלאו הזה קבר יהושע מלכי כנען ביומן, אף על פי שאין בתלייתן הקללה שהזכירו רבותינו במגדף ועובד עבודה זרה, אבל היה בהם משום טומאת הארץ, או שחשש לקללת אלהים מן המשל של שני האחים, כאשר פירשתי'. והעיר מהר"נ שם, על המהר"צ חיות והחתם סופר שלא זכרו את דברי הרמב"ן.

[קלו] **אמנם** ה'אבן האזל' (מלכים שם) תירץ שאף שבגמ' מבואר הטעם משום 'קידוש השם', מכל מקום הרמב"ם למד מפשטות הכתובים.

כי בת מלך היא׳, משמע שאם היא לא היתה בת מלך, היה מותר להלינה כך בלא קבורה כלל.

עוד ציין שמצינו גם בדוד המלך עליו השלום שהשתבחו בו במה שקבר מתים, כפי שכתוב (שמואל ב׳ ח יג) ׳ויעש לו דוד שם׳, ופירש רש״י (שם) ׳שקבר המתים׳. והנה גם הרוגי מלחמה שייך בהם מצות קבורה [כמו שכתוב ביהושע (ח כט) שאמר יהושע להוריד המלכים מן העץ], ואם כן מהי התפארת במעשי דוד ומה חשיבות הוא שעשה מה שמחוייב מהתורה. ומכאן גם מוכח שמטעם דין ׳מלך׳ היה רשאי להניחם[קלז].

הלנת המת בארץ ישראל ובירושלים

הלנת המת בארץ ישראל היא בלאו נוסף ׳ולא תטמא את אדמתך׳

מלבד הלאו של ׳לא תלין׳, כתוב בפסוק (דברים כא כב): ׳ולא תטמא את אדמתך׳. ולמדו בספרי (שם): ׳להזהיר בית דין על כך׳, והוכיח מכאן הרמב״ן (השגות ל׳ספר המצות׳ סוף שורש ה) שמשמע שיש כאן אזהרה נוספת, ולא נתינת טעם.

ופירש זאת הרמב״ן (על התורה שם): ׳על דעת רבותינו איננו טעם בלבד, בעבור שלא תטמא את אדמתך, שאם כן יהיה מותר בחוצה לארץ[קלח]. אבל הוא לאו שני[קלט], והנה המלין התלוי או אפילו המת בארץ עובר בשני לאוין ועשה. ובחוצה לארץ בעשה ולא תעשה אחד׳.

שיטות ש׳ולא תטמא׳ נתינת טעם, ואינו לאו נוסף

אמנם בדעת הרמב״ם (ספר המצות שם)[קמ], כתבו המגלת אסתר (שם אות ד) והמרגניתא טבא (שם אות כה), שאין כוונת הכתוב אלא ליתן טעם על הלאו של ׳לא תלין׳, ואין כאן אזהרה נוספת[קמא].

וכתב המרגניתא טבא (שם אות כו ריש ד״ה תו סיים הרמב״ן) ליישב קושיית הרמב״ן למה נוהג בחוץ לארץ[קמב], שכיון שהציווי לקבור הוא בכלל ׳גמילות חסדים׳, אין סברא שלא נצטווה בחוץ לארץ בקבורה, שהרי מצווים גם שם על גמילות חסדים. ולכן על כרחך ראוי לומר שגוף הציווי הוא בכל מקום, אלא שהוסיף הכתוב טעם שלא נטמא בכך את הארץ הקדושה שצריכים ביותר לפרוש שם מן הטומאה[קמג].

איסור הלנת המת בירושלים

שנינו בברייתא (ב״ק פב: תוספתא נגעים פ״ו ה״ב, אבות דרבי נתן פרק לה): ׳ירושלים[קמד] אין מלינים בה את המת׳[קמה]. ופירש רש״י (שם ד״ה אין מלינין): ׳מת בה אדם באותו היום קוברים אותו מיד׳. ובמאירי הוסיף (שם ד״ה העשירית): ׳או קוברין אותו, או מוציאין אותו בבית שחוצה לה׳[קמו]. ונפסק דין זה ברמב״ם (בית הבחירה פ״ז הי״ד).

ומבואר בגמ׳ (שם) שהטעם שאין מלינין בה את המת, משום ׳גמרא׳, ופירש רש״י (שם ד״ה גמרא): ׳מסורת היא בידינו ואין טעם לדבר׳. וברדב״ז (שו״ת ח״א סי׳ תרלג) כתב שהוא מפני ריבוי הטומאה, שלא להרבות טומאה בירושלים שמצויים בה טהרות של מעשר שני וקדשים, והוסיף שלפי״ז בזמן הזה שכולנו טמאי מתים, אין איסור בכך מעיקר הדין, לפי שבטל הטעם.

הנוסף באיסור בירושלים שגם לכבודו אסור

הקשה בשיטה מקובצת (ב״ק שם ד״ה ואין מלינין, בשם שיטה) והמהרש״ל (ים של שלמה שם פ״ז סי׳ מד ד״ה ואין מלינין), מה שייך לומר שבירושלים אסור להלין, הרי זהו איסור גמור בכל מקום להלין, ועובר על לאו ׳לא תלין׳. ועוד הקשה, מדוע התבאר בגמ׳ שהטעם משום מסורת בידינו, והרי יש פסוק מפורש ׳לא תלין׳.

ותירצו בשיטה (שם, וים של שלמה שם): ׳ושמא יש לומר, דבירושלים אין מלינין ואפילו לכבודו, דאילו בעלמא לכבודו מותר׳. וכן כתבו הפוסקים[קמז].

שיטת הכפתור ופרח שנוהג גם בזמן הזה, משום קדושת ירושלים

נחלקו הפוסקים אם נוהג בזמן הזה. בספר ׳כפתור ופרח׳ (פרק ו ד״ה תוספתא מסכת נגעים) כתב: ׳ומסתברא שמאלו הקדושות קצתם נוהגות שם היום, וכמו שבארנו (פרק מא) בענין כרם רבעי עולה לירושלים, וכל שכן אלו דברים שהם מעיקר קדושת העיר וקדושתה לעולם עומדת׳. משמע שכיון שהטעם משום קדושת ירושלים נוהג אף בזמן הזה. וכן פסק בפאת השלחן (סי׳ ג סעיף ט)[קמח].

שיטת הרדב״ז שבזמן הזה אינו נוהג, משום שהדין משום טומאה

אמנם הרדב״ז (ח״ב סי׳ תרלג ריש ד״ה תשובה) השיב על כך שאין נוהגים להזהר בכך, ונחלק שם על הכפתור ופרח: ׳ולא ראינו מימינו מי שנזהר באחת מהם, ולפיכך צריך לתת טעם נכון לכל החומרות. ואומר, דנהי דירושלים קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולעתיד לבא לדברים הנוהגים בה מן התורה, אבל מה שהוא מדרבנן לא אמרו אלא היכא דשייך טעמא דבשבילה החמירו, ואם נסתלק הטעם נסתלקה הגזרה. ולפיכך מה שאמרו אין מלינין בה את המת, ואין מעבירין בתוכה עצמות אדם מפני הטומאה, ועתה כולנו טמאי מת אנו, ולא איכפת לן אם ירבה בטומאה׳[קמט].

אהח18/06/2018

[קלז] **עוד** ציין שם החתם סופר (שם) לדברי הירושלמי (יבמות פרק בתרא ה״ג) שמלך ישראל העמיד שומרים על המתים שלשה ימים עד שנשתנה צורתם. אך דחה החתם סופר (שם): ׳ומיהו י״ל דשלא כדין עשה׳ [ואפשר שלירושלמי זה נתכוין הרדב״ז (שם) שהובא בהערה הסמוכה לעיל].

[קלח] **וכן** הוכיח בהשגות לספר המצות (שם): ׳ואם היה טעם כמאמר הרב, גם כן אינו נוהג בחוצה לארץ, ועוקר המניעה לגמרי בחוצה לארץ, מה שאי אפשר, ובין מניעות ובין טעמים אין חוצה לארץ יכול לבוא במשמעם, והנכון שתהיינה מניעות כפולות בארץ בין שנמנה אותן או שלא נביא אותן בחשבוננו בדין המצות׳.

[קלט] **בפירוש** ה׳טור׳ (על התורה) כתב, ׳לאו שני בארץ׳.

[קמ] **שלא** מנה לאו זה, וכן לא מנו הסמ״ג והחינוך אלא הלאו של ׳לא תלין׳.

[קמא] **זה** לשון המגילת אסתר (שם) על הוכחת הרמב״ן מהספרי: ׳נראה לי, שאם זה הוא דעת הכל, אם כן בודאי מכאן יהיה השגה על הרב [-הרמב״ם] שלא הכניסו במנין. ושמא יש בו דעות אחרות שסוברים שאינו לאו, ולכן לא מנאו הרב׳. ובמרגניתא טבא (שם אות כה ד״ה תו כתב הרמב״ן, וד״ה אמנם לפירש״י) האריך לבאר במה תלוי המחלוקת שבין הרמב״ם לבין הספרי, ושלכן הוכרח הרמב״ם לפסוק שלא כהספרי.

וגם מפרשי הפשט פירשו הכתוב כ׳נתינת טעם׳, עיין ברשב״ם (דברים שם): ׳[ועוד טעם אחר בדבר] שלא תטמא את אדמתך. שאם [לא] היה נקבר יטמאו בו נוגע או מאהיל׳, וכן משמעות האבן עזרא (דברים שם), והרלב״ג (שם) [וזה לשון הרלב״ג: ׳ולא תטמא וגו׳, רוצה לומר, כי בזה החילול לשם יתעלה, שיהיה גורם דבר הלנת נבלתו על העץ, תטמא אדמתך, ולזה ראוי שתהיה נזהר לבלתי הלין נבלתו על העץ, או אמר ׳ולא תטמא את אדמתך׳, מפני העיפוש שיתחדש אז במקום ההוא, אם תשאר שם הנבלה׳. [ועיין עוד בגשר החיים (ח״ב פ״ב עמ׳ כד-כה) שביאר בשיטת הרמב״ם (סנהדרין פט״ו ה״ח) שחלק על הרמב״ן].

[קמב] **ברבינו** בחיי (דברים שם) כתב: ׳והנה כלל המצוה הזו, שהמלין התלוי או המת בארץ ישראל עובר בשנים, בלאו ועשה, משום ׳לא תלין׳, ומשום עשה דקבור תקברנו׳. ומשמע מדבריו שאכן ׳ולא תטמא׳ וגו׳ הוא נתינת טעם, ובאמת כל האיסור להלין והעשה לקבור אינו אלא בארץ ישראל ולא בחוץ לארץ. וכן משמע בחזקוני (שם). וראה עוד בפירוש הרד״ק (יהושע ח כט). ובספר ׳נשמת חיים׳ (לרבי מנשה בן ישראל, מאמר שני פכ״ו) תמה על רבינו בחיי והחזקוני [ועיין עוד: תשו׳ אבני חפץ (סי׳ צז סק״ה), והגרי״פ פערלא (על הרס״ג, ח״ג פרשה לד), ובהר צבי (עה״ת עמ׳ קמט).

[קמג] **ועיין** עוד בירושלמי (נזיר פ״ז ה״א) שלמדו מהכתוב ׳ולא תטמא את אדמתך׳ דין אחר: ׳המוצא מת מצוה בדרך, והיו לפניו שדה בור ושדה ניר, קוברו בשדה בור, שדה ניר ושדה זרע קוברו בשדה ניר, החליף עובר משום ולא תטמא את אדמתך׳.

[קמד] **׳ירושלים׳** לענין האיסור הנוסף להלין המת, היינו לפנים מן החומה [בתוך גבולות ירושלים העתיקה] כמו לענין אכילת קדשים קלים ומעשר שני.

[קמה] **שם** שנינו: ׳עשרה דברים נאמרו בירושלים׳ כו׳, ואחד מהם: ׳ואין מלינין בה את המת׳. ועיין עוד בזוהר הקדוש (פר׳ נשא) טעם על פי הסוד.

[קמו] **עיין** דרשת חז״ל על הכתוב (ויקרא כו כה) בפרשת התוכחה: ׳ונתתם ביד אויב׳, ושנינו ב׳תורת כהנים׳ (שם פרק ו): ׳הלכה אין מלינים את המת בירושלים, וכשהם מוציאים אותו לקברו קוברי מתיהם ניתנים ביד אויב׳.

[קמז] **הרדב״ז** (על הרמב״ם הל׳ בית הבחירה שם ד״ה אין מלינים), גינת ורדים (יורה דעה כלל ה ס״ג), כלי חמדה (פר׳ בחוקותי עמ׳ קיט), יריעות שלמה (על הרמב״ם שם), מעשי למלך (שם אות ב ד״ה כעת), עיר הקודש והמקדש (ח״ג פי״ד אות ז) [ושם (באות ו) כתב ליישב בעוד אופן, שבשאר המקומות האיסור רק על מי שמוטל עליו לקבור המת, אבל בירושלים האזהרה לכל, עוד כתב שם (אות ג, ה) שבשאר המקומות נפל וגוי אינם בכלל האיסור, מה שאין כן בירושלים]. ועיין עוד מה שאסף בכל זה, בגשר החיים (ח״ב פ״ג, וח״א פ״ז עמ׳ פח ובהג״ה שם). וראה בעמודי אש (סי׳ יט אות ה).

ובחסדי דוד (נגעים פ״ו ה״ב ד״ה ובהא) כתב ליישב, שבירושלים אסור להלין אף מקצת הלילה, מה שאין כן בשאר המקומות שמותר להלין חלק מהלילה, וכן כתבו במעשי למלך (שם ד״ה ואין) והיריעות שלמה (שם). אך נידון זה תלוי אם ׳לא תלין׳ נאמר דווקא על לינת לילה שלם. וראה בזה: זוהר הקדוש (ח״ג דף פח:), יראים (סי׳ רנב), רדב״ז (ח״ב סי׳ שיא), גינת ורדים (יו״ד שם), החיד״א (מחזיק ברכה או״ח סי׳ תקכו סק״א, ושו״ת יוסף אומץ סי׳ פט), מהרי״ל דיסקין (שו״ת קו״א אות קפז), שאגת אריה החדשות (סי׳ ו אות ב), פתחי תשובה (יורה דעה סי׳ שנז סק״א), יד דוד (סנהדרין מו:), גליון מהרש״א (יורה דעה שם), הגרי״פ פערלא (הגהות על היראים, נדפס בקובץ ׳נועם׳ כרך כה עמ׳ קטז), אמרי בינה (או״ח סי׳ יג סק״ב, ובהגהותיו על גליון חכמת אדם ובינת אדם, נדפס בקובץ ׳כרם שלמה׳ שנה טו קו׳ ד עמ׳ כב), פרדס יוסף (פר׳ בשלח אות סז, בשם האבני נזר), דובב מישרים (ח״א סי׳ קב, וח״ג סי׳ קו בהשמטות לסי׳ קב), שדי חמד (מערכת הל׳ כלל ט, וקו׳ דברי חכמים סי׳ לה), גשר החיים (ח״ב פ״ב מעמ׳ כח והלאה).

[קמח] **ובבית** ישראל (שם).

[קמט] **ועיין** עוד באבות דרבי נתן (שם) וברמב״ם (בית הבחירה שם) שאין מעבירים בתוך ירושלים עצמות אדם, ופירש החסדי דוד (על התוספתא נגעים שם ד״ה ובהא) שאפילו להעביר בה מת ׳דרך העברה׳, ולהוליכו דרך שם למקום אחר לקברו, אסור. וגם בדין זה נחלקו הכפתור ופרח ופאת השולחן עם הרדב״ז אם נוהג בזמן הזה [ובמהר״י קורקוס כתב בזה כהרדב״ז שאינו נוהג, וראה ב׳הר המוריה׳ (בית הבחירה שם אות ל)]. ועיין עוד: תשב״ץ (ח״ג סי׳ רא), מהרי״ט (ח״ב סי׳ לז), מטה אהרן (ח״ב עמ׳ רעד), מלא הרועים (אות ק, ערך קדושה ראשונה אות ט), עיר הקודש והמקדש (ח״ג פ״א אות ז, ופי״א).

ה. כבוד המת

'אונן' שרוצה להחמיר על עצמו המחלוקת אם אינו רשאי מפני כבוד המת

בירושלמי (ברכות פ״ג ה״א) אמרו לגבי 'אונן' ש'מתו מוטל לפניו'[קנ], שדינו (ברכות יז:) שפטור מכל המצות האמורות בתורה, שאפילו אם רוצה האונן להחמיר על עצמו, אין שומעים לו מפני 'כבודו של מת'[קנא]. וכן מבואר ב'מסכת שמחות' (ריש פ״י ה״א)[קנב]. ופירש שם ה'פני משה', שעל ידי שמחמיר נראה הדבר שאין המת חשוב בעיניו להתאבל עליו, ולכן אין זה כבודו של מת[קנג].

וכן כתבו התוספות (ברכות סוף יז: ד״ה ואינו), **רבינו יונה** (י. מדפי הרי״ף ד״ה מי שמתו מוטל לפניו), **והרא״ש** (שם ריש פ״ג סי׳ א, תוספות הרא״ש שם ד״ה פירש״י שאין, רא״ש מועד קטן פ״ג סי׳ נד [קא])[קנד].

אמנם מהרמב״ם (קריאת שמע פ״ד ה״ז) משמע שרשאי להחמיר על עצמו[קנה]. וכן דקדקו הראשונים[קנו] מרש״י (ברכות סוף יז: ד״ה ואינו מברך וד״ה ואינו מזמן, וריש יח. ד״ה ואין מברכין)[קנז].

פסק ההלכה אם רשאי

להלכה פסק בטור (או״ח סי׳ עא), שהאונן אינו רשאי להחמיר על עצמו. וכן נראה שפסק בשולחן ערוך (יו״ד ריש סי׳ שמא ס״א)[קנח]. אמנם במקום אחר (אורח חיים שם סעיף א)[קנט] פסק שאם יש לו מי שישתדל בשבילו בצרכי קבורה, ורצה להחמיר על עצמו ולקרות, אין מוחין בידו[קס]. ובט״ז (או״ח שם סק״ג) הכריע, שעיקר כמו שפסק ביורה דעה, שאין להחמיר[קסא].

אמנם האליה רבה (או״ח שם סק״ב) הכריע בדעת השולחן ערוך, שפוסק כהשיטות שרשאי להחמיר[קסב].

קנ. **כלומר**, שמת לו אחד מקרוביו שמוטל עליו להתאבל עליו.

קנא. **שם** בירושלמי הביאו ב׳ טעמים למה אינו רשאי להחמיר על עצמו, וטעם אחד הוא 'מפני כבודו של מת', וזהו לשון הירושלמי (שם): 'תני אם רצה להחמיר על עצמו, אין שומעין לו. למה, מפני כבודו של מת, או משום שאין לו מי שישא משואו. מה נפוק מביניהן היה לו מי שישא משואו, ואין תימר מפני כבודו של מת אסור, ואם תאמר מפני שאין לו מי שישא משואו, הרי יש לו מי שישא משואו'. ופירש בהגהות מרדכי (ברכות סי׳ נז): 'פירוש, מיבעי ליה אמאי אין שומעין לו, אי מפני כבודו של מת, או מפני שאין לו מי שישא משאו' [וראה בתפארת שמואל (על הרא״ש ברכות פ״ג סי׳ א סק״א ד״ה מי) שביאר גם הטעם 'שאין לו מי שישא משאו', היינו 'כמתעצל בהספד ואינו חושש לכבודו']. והביא שם בשם הראבי״ה (ח״א סי׳ נח), שכיון שלא פשטו בירושלמי האיבעי', לכן 'על זה סומכין האוננין שמתפללין והולכין לבית הכנסת במקום שיש קרובין שיתעסקו בו' [וכעין זה הביא ההגהות מיימוניות (אבל פ״ד ה״ו אות ד)]. ועיין מעדני יום טוב (על הרא״ש שם אות ז), וראה בסמוך שכן פסק השולחן ערוך. ועיין נפקא מינה נוספת בטעמים, בט״ז (או״ח ריש סי׳ עא סק״א).

קנב. **שם** מבואר רק הטעם 'מפני כבוד המת', הובא ברמב״ן (תורת האדם ריש 'ענין מי שמתו מוטל לפניו', ריש אות טו ד״ה מתניתין מי). [עיין ביאור הגר״א (יו״ד ריש סי׳ שמא סק״ד)]. וכן שנינו שם (ריש פי״ג ה״א): 'המלקט עצמות והמשמר עצמות, פטור מקרית שמע, ומן התפילה, ומן התפילין ומכל מצות האמורות בתורה, ואם רצה להחמיר על עצמו לא יחמיר, מפני כבוד עצמות'. [וראה מה שנכתב בהקדמה ל'מסכת שמחות' שבמהדורת המכון (נדפס ב'מתיבתא' סוף 'מועד קטן')].

קנג. **כלשון** ה'משנה ברורה' (או״ח סי׳ עא סק״ה): 'שלא יאמרו מת זה קל הוא בעינו של אונן ואין חרד על מיתתו'.

קנד. **והביאו** ראייה מה'ירושלמי' הנ״ל [ועיין שם עוד בסתירת הירושלמי מרישא לסיפא, ומה שהאריכו עוד בטעמי הירושלמי, ובהמשך דבריו. ועיין עוד קרבן נתנאל (מועד קטן פ״ג סי׳ נד אות ט)]. ועיין שם עוד ברבינו יונה ובבא״ש (מו״ק שם) שהוכיחו גם מהבבלי שאמרו (ברכות יח.) 'חוץ לארבע אמות נמי אסור', מהלשון 'אסור' משמע שאינו יכול לברך [אמנם הגירסא שלפנינו: 'פטור', וכתב במעדני יום טוב (מו״ק שם אות ד), שכן היתה גירסת התוספות, ולכן לא הוכיחו מהבבלי אלא מהירושלמי, ועיין עוד: דברי מלכיאל (ח״א סי׳ כב אות א ואות ב)]. והוסיף רבינו יונה (שם) להוכיח ממס׳ שמחות (שם). ולכך פירשו שיטות הללו מה שאיתא בברכות (שם) 'ואינו מברך', 'אינו רשאי לברך'. וכן פסקו הסמ״ג (עשה דרבנן ב רמח, א), והסמ״ק (עמ׳ עא) [והובאו בשלטי הגבורים (ברכות שם אות ב)], וההגהות מיימוניות (אבל פ״ד ה״ו אות ד).

אהח18/06/2018

קנה. **והיינו** ממה שכתב (שם): 'כל מי שהוא פטור מלקרות קריאת שמע, אם רצה להחמיר על עצמו לקרות קורא, והוא שתהא דעתו פנויה עליו, אבל אם היה זה הפטור מלקרות מבוהל אינו רשאי לקרות עד שתתיישב דעתו עליו'. ודקדק מכך ה'בית יוסף' (סי׳ ע ריש ד״ה והרמב״ם, וסי׳ עא ד״ה ומ״ש ואפילו) שמלשונו נראה שגם 'אבל' בכלל. וכתב שם ה'בית יוסף' (סי׳ ע שם) בשם 'רבינו הגדול מהרי״א ז״ל' שהעיר על הטור שהביא הרמב״ם בסי׳ ע׳ ולא הזכיר בסי׳ עא שנחלק על מה שפסק שאין האונן רשאי להחמיר על עצמו, וכתב שסמך הטור על מה שכתב לעיל [ועיין שם בבית יוסף שלא זו היתה עיקר כוונת הטור בסי׳ ע׳, אבל על כל פנים עולה משיטת הרמב״ם]. וראה עוד ברמב״ם (אבל פ״ד ה״ו), וברדב״ז (שם ד״ה ואינו מברך) שהביא הירושלמי שאין שומעין לו מפני כבודו של מת [ומשמע שהרדב״ז שאינו סותר דעת הרמב״ם, וצריך עיון]. ובאבן האזל (השמטות להל׳ אבל שם) כתב לדקדק בלשון הרמב״ם (שם) שכתב 'ואינו מברך כו׳ ופטור מקרית שמע׳, משמע שלגבי ברכה אינו רשאי לברך, אבל קריאת שמע רשאי [ולשיטתו מהל׳ קריאת שמע (שם)]. ועיין עוד: מטה יהודה (סוף סי׳ עא), שמחת יהודה (על מסכת שמחות פ״י ה״א), פתח הדביר (סי׳ עא ס״א), דברי מלכיאל (ח״א סי׳ כב), בני ציון (לייכטמן, סי׳ עא ס״ב), זכרון שמואל (סי׳ לד) [ועיין עוד במכתם לדוד (יורה דעה סי׳ נד) שהרמב״ם לשיטתו שפסק (כלי המקדש פ״ג ה״ג) שלוי אונן מותר לעבוד ולשורר, והיינו מפני שרשאי להחמיר].

קנו. **תוס׳**, רא״ש, הגהות מרדכי, הגהות מיימוניות, הנ״ל.

קנז. **שם** פירש רש״י (יז: ד״ה ואינו מברך): 'ואינו צריך לברך ברכת המוציא', וכן (שם ד״ה ואינו מזמן): 'אינו צריך לברך ברכת המזון', וכן (יח. ד״ה ואין מברכין עליו): 'אין צריך שיברכו לו אחרים בברכת הלחם'. וכתבו תוס׳ וסיעתו: 'ומשמע מתוך פירושו, שאם רצה לברך רשאי'. וכן ביאר רבינו יונה (ברכות שם) שיטות הללו: 'יש מפרשים דמשום הכי פטור, מפני שהוא טרוד בעסקי מתו, והוה ליה טרדא דמצוה, כדאמרינן בחתן (ברכות טז:) אבל אם רצה להחמיר על עצמו ולקרות הרשות בידו כדאמרינן נמי בחתן שאם רצה לקרות בלילה הראשון קורא' [ועיין שם בשיטת ריב״ב (על הרי״ף שם)]. ובמשנת אליעזר (מישל, סי׳ לא סק״ד) הוכיח כשיטת רש״י וסיעתו שרשאי אם רוצה. וביישוב דעת רש״י מהירושלמי הנ״ל, עיין פני יהושע (ברכות יז: בתוס׳ ד״ה ואינו מברך).

קנח. **זה** לשונו: 'ופטור מכל מצות האמורות בתורה, ואפילו אם אינו צריך לעסוק בצרכי המת, כגון שיש לו אחרים שעוסקים בשבילו. ויש אומרים שאפילו אם ירצה להחמיר על עצמו לברך או לענות אמן אחר המברכין, אינו רשאי'. והיינו שהטור (או״ח) והשו״ע (יו״ד) פסקו כהטעם של 'כבודו של מת', ולכן סתמו שאין רשאי להחמיר על עצמו, וכן פירש בביאור הגר״א (או״ח שם).

קנט. **וראה** ברמ״א ביורה דעה (שם) שהגיה לעיין באורח חיים (שם), ובאורח חיים הגיה לעיין ביורה דעה (שם). ועיין ביאור הגר״א (או״ח שם). ועיין עוד: ערוך השולחן (יו״ד שם אות י, ואות יא), ובאו״ח שם (ריש סי׳ עא אות א).

קס. **טעמו** מבואר בבית יוסף (סי׳ עא ד״ה ומ״ש ואפילו) שפסק כהראבי״ה [הנ״ל בהערות בסמוך], שכיון שהירושלמי נסתפק, באופן שיש מי שישא משאו כיון שהוא 'ספק דרבנן' [שהרי מהתורה ודאי מותר], לכן הרוצה להחמיר על עצמו לברך וכדו׳, אין מוחים בידו [ועיין שם שצירף שיטת רש״י והרמב״ם שבסמוך, שלשיטתם בכלל רשאי להחמיר על עצמו, 'וכדאי הם לסמוך עליהם שלא למחות ביד הרוצה להחמיר על עצמו, היכא שיש לו מי שישא משאו מיהת']. והמהרש״ל (שו״ת סי׳ ע ד״ה שאלה) כתב שעכשיו לא נהגו כהראבי״ה [והביאו המשנה ברורה (או״ח שם סוף סק״ו)].

קסא. **זה** לשונו וטעמו: 'מכל מקום נראה עיקר כדבריו ביורה דעה דלא מקילים בספיקא דרבנן אלא בדיעבד ואי אפשר בענין אחר, אבל כאן למה נאמר לכתחלה שיעשה איסור נגד הטעם של כבודו של מת, ושב ואל תעשה עדיף'. וכן פסק המשנה ברורה (סק״ז). וביאר הפרי חדש (אורח חיים שם ד״ה ולענין ק״ש) שהגם שהירושלמי לא פשט הספק [כטענת הראבי״ה], מכל מקום כיון שבמסכת שמחות הנ״ל סתמו כטעם כבוד המת, לכן נפסק כצד זה [וכן מפורש ברבינו יונה (ברכות שם סוף ד״ה ועוד)]. ועיין ב'זרע יצחק' (עטיה, סי׳ יג דף צב טור ד ד״ה ודרך אגב).

ועיין היטב שבריש דבריו באורח חיים כתב השולחן ערוך (שם): 'מי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו, אפילו אינו מוטל עליו לקברו, פטור מקריאת שמע ומתפלה, ואפילו אם רוצה להחמיר על עצמו ולקרות אינו רשאי'. ואחר כך כתב שאם יש מי שישתדל כו׳ אין מוחים בידו. והקשה בדברי חמודות (ברכות שם סק״ב) שדברי השולחן ערוך סותרין זה את זה, שבתחילה פסק שאינו רשאי להחמיר עליו, ומשמע שזהו המשך מה שכתב 'אפילו אינו מוטל עליו לקברו', ואילו לבסוף כתב שאין מוחים בידו [וראה בהערה הסמוכה להלן].

ולכך כתב הדברי חמודות (שם) שקרוב אצלו שטעות סופר נפל בלשון השולחן ערוך, וצריך לומר: 'ויש אומרים שאם יש לו׳ כו׳, ולפי זה כוונת המחבר להביא ב׳ השיטות. ועל פי זה יישב גם הסתירה בין או״ח ליו״ד, שגם ביו״ד הביא המחבר שאינו רשאי בשם 'יש אומרים', ואף שלא הביא השיטה השניה, מכל מקום אינו סותר כל כך, שבאו״ח פירש ב׳ הדעות [והוסיף לדקדק שבאו״ח בשיטה השניה נקט השו״ע שאין מוחים 'לקרות', אף שהזכיר בריש דבריו גם תפילה, אלא שיש לפרש שלכן דווקא באו״ח הזכיר השיטה שאין מוחים, כיון שמדבר לענין 'קריאת שמע' שהיא מדאורייתא]. ועיין עוד: מכתם לדוד (פרדו, יורה דעה סי׳ נב וסי׳ נד [דף קלד, קלז]).

אמנם פירשו האחרונים [עבודת הגרשוני (סי׳ מב), חידושי רבי עקיבא אייגר (ברכות שם), אליה רבה (או״ח שם סוף סק״ב), הובאו במשנה ברורה (סק״ה)] שאכן דעת המחבר מעיקר הדין כמו שפסק ביורה דעה, ולכן כתב שאינו רשאי להחמיר והטעם 'מפני כבודו של מת', אלא שכתב אחר כך שמכל מקום אין אנו יכולים למחות במי שנוהג היפך זה, שיש לו על מי לסמוך [כשיש מי שישתדל בשבילו בצרכי הקבורה].

וראה פירוש נוסף בבאר היטב (או״ח שם, הובא במשנה ברורה שם) שריש דברי השולחן ערוך 'אינו רשאי להחמיר', מדובר שאין לו מי שיתעסק בצרכי המת.

ועיין עוד בענין זה: משכנות יעקב (מקרלין, אורח חיים סי׳ פא), 'אגודת אזוב מדברי' (או״ח סי׳ ג), אור יצחק (סי׳ כא).

קסב. **וביאר** שכוונת השולחן ערוך ביורה דעה לפני שהביא 'יש אומרים', לפסוק כהשיטות שרשאי להחמיר, ואף שלא כתב כן בהדיא, מכל מקום זהו משמעות לשונו שהרי כתב שפטור מקריאת שמע, ולא סיים 'אפילו אם ירצה להחמיר אינו רשאי', ומשמע שמה שאמר 'פטור' היינו שאינו חייב, אבל אם ירצה להחמיר הרשות בידו. וסיים השולחן ערוך בשיטה השניה שאינו רשאי, ונודע הכלל שסברא ראשונה שהביא השולחן ערוך בסתם, כך הוא סובר עיקר לדינא, ואם כן עולה שכן פסק ביורה דעה, ואם כן מובן שלכן גם באו״ח הביא רק שיטה זו [וזהו היפך דעת הדברי חמודות הנ״ל]. ועל פי זה יישב האליה רבה את מה שהשיג הדברי חמודות (שם) על הלבוש (או״ח שם) שלא הרגיש בסתירת השולחן ערוך מיורה דעה לאורח חיים.

אמנם הפרי מגדים (או״ח משבצות זהב שם סק״ג) כתב שהכלל שפוסקים כדעה ראשונה הוא דווקא אם הביא המחבר בפירוש שיטה ראשונה, מה שאין כן ביו״ד שם שלא פירש דעת הראשונה, הלכה כיש אומרים.

וראה באליה רבה (שם) פירוש נוסף בשם אביו שמה שכתב השולחן ערוך 'ואם יש לו מי שישתדל בשבילו', הולך על לעיל מיניה על 'איש שאינו מוטל עליו לקברו', ולכן אם יש לו שני מעלות, שגם אינו מוטל עליו וגם יש מי שישתדל בשבילו, אזי רשאי להחמיר, אבל במעלה אחת כגון שמוטל עליו לקוברו, אף שיש לו מי שישתדל עבורו, או אין מוטל עליו לקברו ואין לו מי שישתדל עבורו, סובר השולחן ערוך שאינו רשאי להחמיר, וכמו שפסק ביורה דעה. והעיר האליה רבה, שאף שהדברים נכונים, לא נזכר חילוק זה בבית יוסף ובפוסקים.

עוד ציין שם לתמיהת העולת תמיד (שם) שכיון שבירושלמי הניחו בספק, אם כן צריך לפסוק שאינו רשאי להחמיר על עצמו משום ספק ברכה לבטלה. ותירץ האליה רבה על פי פירוש אביו הנ״ל, שבתרתי לטיבותא לא נסתפקו בירושלמי. ועוד תירץ האליה רבה, שאינו שייך כאן ברכה לבטלה, שאדרבא הוא חייב בברכות, ורק יש להסתפק לכבוד המת שלא יתעצל בקבורתו, אבל בברכה עצמה אין שום חשש ופגם כלל, וכן מוכח מהפוסקים שמספק יברך [מלבד שלגבי 'קריאת שמע' שהוא מדאורייתא ודאי ספיקא לחומרא, עיין שם]. וראה עוד פרי מגדים (משבצות זהב סוף סק״ג).

אבל גם לשיטת האליה רבה שהשולחן ערוך פוסק שרשאי להחמיר, לדינא הסכים עם שיטת הפוסקים [לבוש, ב״ח, ט״ז, נחלת צבי] שאינו רשאי להחמיר, וכן הביא מעשה מזקינו [ולבסוף הסיק האליה רבה כדעת האחרונים הנ״ל, שגם להשולחן ערוך אינו רשאי, וכן מורין להבא לשאול, אלא שאין מוחים, וכמו שנתבאר בהערה לעיל בסמוך].

ברית מילה לבן אונן מותר ש׳זהו כבודו של מת׳

נשאל המהרש״ל (שו״ת סי׳ ע ד״ה שאלה) על מי שהיה אונן על אמו, והיה לו בן לימול כיצד יתנהג עמו. וכתב המהרש״ל שלכאורה היה ראוי לימול אותו לאחר שיקברו את מתו, שהרי אונן פטור מכל המצות הכתובות בתורה, ואינו רשאי להחמיר על עצמו[קסג].

אך הסיק המהרש״ל שימול את בנו[קסד], וכתב כמה טעמים לכך[קסה], והטעם האחרון, שכל מה שפטרו אותו מהמצות ׳משום כבוד המת הוא, כדי שיעסוק עם מתו׳, וכיון שכך לגבי מילה, ׳זה הוא כבודו, כמו שאמרו רז״ל בירושלמי (מועד קטן פ״ג ה״ז) מת אחד במשפחה ידאגו כל המשפחה, נולד בן זכר נתרפאה כל המשפחה, והכנסתו לברית היא לידתו, דהא גר במילתו אמרינן כקטן שנולד דמי, ואם כן כבוד המת הוא ושפיר דמי׳[קסו]. ולטעם זה הסכים החתם סופר (ח״ב יו״ד סי׳ שכה ד״ה דין זה אינו) להלכה, שהמילה עצמה נוחה להמת, וכבוד המת הוא למול טרם קבורתו[קסז].

איסור אכילת בשר ושתיית יין באונן מדין כבוד המת

הקשה המגן אברהם (סי׳ תקנב סקי״ג) על ההלכה (או״ח שם) שבתשעה באב שחל באחד בשבת, שבסעודה המפסקת בשבת אוכל בשר ושותה יין, ואסור למנוע ממנו, כיון שהמניעה משום אבל ולכן היא עבירה[קסח]. ומדוע שונה מכך דין ׳אונן׳ שאין לו לאכול בשר ולשתות יין (ברכות יז:), ומכל מקום בשבת כתב רבינו יונה (שם) וכן פסק הרמ״א (יו״ד ריש סי׳ שמא ס״א) שתלוי ברצונו, אם ירצה יאכל, ואם ירצה יניח מלאכול.

ותירץ המגן אברהם (שם) לחלק בין איסור אכילה משום תשעה באב, שהוא מדין ׳אבילות׳, לאיסור בשר באונן שהוא משום ׳כבוד המת׳.

אין הולכים אחר המיקל ב׳אונן׳, משום שהחמירו בכבודו של מת בפניו

כתב הרמב״ן (׳תורת האדם׳, ׳ענין מי שמתו מוטל לפניו׳, אות טו ריש ד״ה ולענין) שאף שהכלל הוא (מועד קטן יח.) שב׳אבל׳ הלכה כדברי המיקל, מכל מקום מצינו שלגבי מי שמתו מוטל לפניו פסקו כדברי המחמיר, וכתב הטעם: ׳ויש לומר מתו המוטל לפניו אינו בכלל, דהחמירו בכבודו של מת בפניו׳.

18/06/2018אהח

מערכה ה

כרת ומיתה בידי שמים

א. כרת ועריריי / **ב.** כרת הנפש / **ג.** מלקות בחייבי כריתות / **ד.** קם ליה בדרבה מיניה בחייבי כריתות / **ה.** כרת בפחות מגיל עשרים

פתיחה

על שלושים ושש עבירות בתורה נאמר שהעובר עליהם בא לידי חיוב כרת וכפי שהמשנה (כריתות ב.) מפרטת. בתורה לא מבורר בפירוש מהי ׳מיתת כרת׳ ולפנינו נדון בענין זה, ומזה יסתעף לדון במהות הכרת האם הוא כמלקות ומיתות בית דין שעניינם עונש על העבירה, או שהכרת אינו בא כעונש אלא כענין מציאותי שהעושה מעשים אלו נפשו נכרתת על ידי העבירה.

א. כרת ועריירי

גיל הכרת וגיל מיתה בידי שמים

בגמרא במסכתין (כח.) מבואר ׳מת בחמישים שנה זוהי מיתת כרת, חמישים ושתים זוהי מיתתו של שמואל הרמתי, שישים זוהי מיתה בידי שמים׳, הגמרא מביאה מקור שבשישים זוהי מיתה בידי שמים מהנאמר באיוב (ה כו) ׳תבא בכלח עלי קבר׳, בכלח בגימטריא שישים.

הגמרא מביאה את דברי רבא שכרת היינו בין חמישים לשישים ולא רק בגיל חמישים, ומה שהברייתא כתבה גיל חמישים הוא מפני כבודו של שמואל הרמתי שמת בגיל חמישים ושתים שלא יאמרו שאף הוא בכלל חייבי כריתות[א].

דין כרת אחר גיל שישים

הגמרא מביאה עוד שרב יוסף כאשר הגיע לגיל שישים עשה סעודה לחכמים על זה שיצא מידי חיוב כרת, אמר לו אביי אף שיצאת מכרת דשנים עדיין לא יצאת מכרת דיומי, והיינו שאף מי שעבר את גיל שישים אם עבר עבירה שחייב עליה כרת מת במיתה חטופה וזהו כרת דיומי. הגמרא מסיימת שאף כרת דיומי אינו אלא עד גיל שמונים ולאחר מכן אף מי שמת מיתה חטופה הרי זו מיתת נשיקה[ב].

מקור גיל חמישים לכרת

תוספות (ד״ה מת) מביאים מהירושלמי (ביכורים פ״ב ה״א) שהמקור שמיתת כרת בגיל חמישים הוא מהנאמר לגבי עבודת שבט לוי ׳אל תכריתו את שבט משפחת הקהתי׳ (במדבר ד יח), ושבט לוי הרי עובדים בבית המקדש עד גיל חמישים, ומזה שכתבה התורה לשון כריתות בעבודת שבט הלוי ששייך רק עד גיל חמישים מוכרח שכרת היינו שהאדם מת עד גיל חמישים[ג].

עוד מביאים תוספות מהנאמר בתהילים (צ י) ׳ימי שנותינו בהם שבעים שנה׳, והיינו שימיו הרגילים של האדם הם שבעים שנה, וכשנוציא מזה עשרים שנה הראשונות של האדם שבהם בית דין של מעלה אינם מענישים נמצא חיי האדם הראוי לענישה הוא חמישים שנה, וממילא מיתת כרת היא כאשר האדם מת לפני גיל חמישים. תוספות מסיימים שפירוש זה קשה שהרי משמעות הגמרא שכרת הוא חמישים שנה מיום שנולד ואין התייחסות לגיל עשרים כיום שבו מתחילים להעניש בבית דין של מעלה[ד].

מקור גיל שישים למיתה בידי שמים

עוד מביאים תוספות (ד״ה ומיתה) מהירושלמי שהמקור שמיתה בידי שמים היא בגיל שישים הוא ממתי מדבר, שנגזרה גזירה על כל היוצאים

[קסג] **ואלו** דברי המהרש״ל שהובאו לעיל בהערות [שהביאו הפוסקים] שלהלכה לא קיימא לן כהראבי״ה, אלא שאינו רשאי להחמיר על עצמו.

[קסד] **בענין** אחר, עיין בתשו׳ שבט הלוי (ח״ג סי׳ קסז סק״ג ד״ה נשאלתי) שנשאל על מת, והיה להם גם תינוק למול ביום השמיני, ורוצים לקרות לו על שם הנפטר, האם גם הדין שהמילה קודמת כמו לקבורה כפי שנפסק להלכה (יו״ד סי׳ שס). והביא מתשו׳ תשורת ש״י (ח״א סי׳ ה) שבאופן שרוצים לקרות שם אזי הקבורה קודמת, משום ש׳לא יתכן להעתיק השם מראשון לשני אלא לאחר קבורה׳, שהרי יש גם העתקה מנפש המת לנפש החי, וזה לא שייך קודם הקבורה [אמנם הסיק שם השבט הלוי להלכה, שיש ענין נוסף בקריאת שם, עבור ענין הזכרון ׳שלא ישכח מפי זרעו׳, וטעם זה שייך בכל אופן, ואין לנו עסק בנסתרות, והשו״ע סתם שמילה קודמת, וכל זה בצירוף טעם נוסף באופן שהיה בערב שבת והי׳ חשש חילול שבת, פסק למול קודם ולקרוא שם על שם הנפטר].

[קסה] **שם** ביאר המהרש״ל, שמילה הוא מצוה שמוטלת עליו בפרט ויש לו זמן, לכן לא נפטר ממנה כלל, בפרט מאחר שמלין אותו בבית הכנסת שהוא לעולם קודם הוצאת המת, משום שכל מה שהקילו חכמים עליו לפטרו מתפילה ושאר מצות, היינו מאחר שהוא עסוק במצוה זו של מת, אבל במצוה שאינו מבטל על ידה שום דבר מעניין צרכי מתו, פשוט שחייב, בפרט שהזריזים מקדימים למצות, וכל שכן למנהג שיש לו זמן קבוע למולו קודם ׳עלינו לשבח׳, שלא ידחה זמנו [וראה שם שהוכיח כן, עיין שם]. אמנם נחלק עליו הרמ״א (יו״ד סו״ס שמא). והחתם סופר (ח״ב יו״ד סי׳ שכה ד״ה דין זה אינו) תירץ דעת הרמ״א מהוכחות המהרש״ל.

[קסו] **ועיין** מה שפסק הט״ז (או״ח שם סק״ב) שבן האונן על אביו ויש מתעסקים אחרים, ילך לבית הכנסת ויאמר קדיש, ׳כי זה כבודו של אביו׳ ולכן מותר לכולי עלמא [גם לטעם ׳כבודו של מת׳. ועיין עוד בשו״ת ארבעה טורי אבן (סי׳ י) הובא בפתחי תשובה (יו״ד סי׳ שמא סק״ט)], וכן פסק המשנה ברורה (שם סק״ז) [ועיין שם שכל שכן בשבת ויום טוב, ודווקא כשאין אבלים אחרים, אבל כשיש אבלים אחרים לא (פרי מגדים ודה״ח שם)].

[קסז] **שם** כתב החתם סופר, ששמע שהגאון בעל ה׳זכרון יוסף׳ עשה מעשה כהמהרש״ל [ושלא כפסק הרמ״א], והסיק החתם סופר (שם): ׳וכן הוריתי גם אני עני, מפני טעם שלישי שכתב מהרש״ל, כיון דנולד בן זכר במשפחה ונתרפאה כל המשפחה אם כן המילה גופה הוה נייח להמת וכבוד המת הוא למול טרם קבורתו, וזהו שייך דוקא במילה׳.

[קסח] **אף** שאין חיוב לאכול בשר בשבת (׳מגן אברהם׳ שם).

[א] **בענין** מיתתו של שמואל הרמתי מבואר במסכת תענית (ה:) שכאשר הקב״ה התחרט על מינויו של שאול למלך אמר לו שמואל שאינו רוצה לראות בחייו את מעשה ידיו [שהמליך את שאול] נאבדים, ומשום כך הסתלק מהעולם בגיל צעיר, ואמנם הקב״ה הקפיץ עליו זקנה שלא יאמרו שמת בצעירותו מחמת עון, אולם השערי תשובה (שער ג אות קכד) כתב לגבי כרת וז״ל ׳מי שנגזר עליו לחיות שבעים או שמונים שנה ונתחייב מיתה ימות פחות מבן ששים, אבל יש צדיקים שמספר ימיהם פחות משישים כמו שאמרו בן חמישים ושתים זו היא מיתתו של שמואל הרמתי׳, והיינו שאצל שמואל לא נכרתו חייו קודם זמנו אלא שלא היה זמנו לחיות אלא חמישים ושתים שנה. ובענין זה ששנותיו של שמואל לא היו אלא חמישים ושתים שנה מביא בתוספות הרא״ש (ד״ה חמישים ושתים) את דברי הירושלמי (ביכורים פ״ב ה״א) על הפסוק (משלי יד כג) ׳ודבר שפתים אך למחסור׳ שזה הולך על חנה אמו של שמואל שבקשה על בנה והבטיחה שתביאהו למקדש ׳וישב שם עד עולם׳ (שמואל א׳ א כב), וכיון שעולם של עובדי בית המקדש הוא חמישים שנה שהרי אחר גיל חמישים אינו עובד בבית המקדש לכך נקצבו חייו לגיל חמישים ושתים שזה חמישים שנה מיום שהביאתו למקדש, ומבואר מהדברים שחייו של שמואל נקצבו מתחילה לגיל חמישים ושתים.

[ב] **ומכל** מקום כתב החכם צבי (סי׳ מט) שאף מי שעבר עבירה שיש בה כרת לאחר גיל שמונים יענש עליה בשמים בעונשי הגהינם.

[ג] **האבני** נזר (אהע״ז סי׳ מה אות ח) מוסיף לבאר שאף שלכאורה יכול להיות שימותו אחר גיל חמישים וכשם שלא כל חייב כרת מת מיד, וכתב ליישב שקודם מעשה קרח מי שהיה מערער על הכהונה היה מת מיד מאש שיוצאת מהמקדש [וזהו מה שנדב ואביהוא מתו מיד], ורק לאחר מעשה קרח שנתחזקה האמונה בכהונה ובמקדש, כתבה התורה (במדבר יז ה) ׳ולא יהיה כקרח וכעדתו׳, והיינו שמי שיערער על הכהונה דינו בצרעת ולא במיתה כפי שהיה עד קרח, ובזה מבואר שבזמן שהזהירה התורה על כריתת שבט הלוי היה זה בזמן שהכרת היה נעשה מיד בסמוך לעבירה.

[ד] **ובפני** משה (ירושלמי שם) מבאר שכוונת הירושלמי רק להביא רמז לזה שכרת הוא פחות

ממצרים מגיל עשרים שימותו בתוך הארבעים שנה שהיו במדבר, ומבואר שלא מתו פחות מגיל שישים[ה], הרי שגזירת מיתה בידי שמים היא מגיל שישים ואילך[י].

חילוק בין הבבלי לירושלמי

תוספות במסכת שבת (כה. ד"ה כרת) וביבמות (ב. ד"ה אשת) מדגישים שדברי הירושלמי הנ"ל אינם תואמים את סוגיית הגמרא במועד קטן, שהרי לדברי הירושלמי יוצא שכרת הוא זה שמת לפני גיל חמישים[ז], ואילו במועד קטן מבואר מדברי רבא ורב יוסף שכרת הוא מחמישים ועד שישים[ח], נמצא שענין זה תלוי במחלוקת הבבלי והירושלמי[ט].

אך בתוספות הרא"ש (כח. ד"ה חמישים) כתב שאף סוגיית הגמרא במסכתין הולכת בדעת הירושלמי שכרת הוא כשמת עד גיל חמישים, ומה שרבא אמר שמחמישים ועד שישים זהו כרת, כוונתו למיתה בידי שמים, שמי שמת בין חמישים לשישים הרי זו מיתה בידי שמים.

מקור נוסף לגיל חמישים

עוד כתב בתוספות הרא"ש' (שם) לבאר מה שמיתת כרת היא בגיל חמישים, לפי שימי האדם הרגילים הם שמונים שנה ככתוב (תהילים צ י) 'ואם בגבורות שמונים שנה' וכשנוציא מהם את עשרים השנים הראשונות שאין ב"ד של מעלה מענישים עליהם, הרי ימי חייו לענישה הם שישים שנה, ומחצית מזה הוא שלושים שנה אחר גיל עשרים והיינו גיל חמישים, וזהו ענין הכרת שימות האדם בחצי ימיו בגיל חמישים[יא].

דעת רש"י שהחייב כרת הולך ערירי

והנה לבד ממה שבכרת מת האדם בקיצור שנים, מבואר בתורה בכמה מקומות שחלק מהכרת הוא מה שימות האדם ערירי בלי בנים, ואכן דעת רש"י (שבת כה: ד"ה כרת) שכל מי שחייב כרת עוד יש בו שמת בלא בנים, ומוסיף שבזה חלוק כרת ממיתה בידי שמים שהחייב במיתה בידי שמים אין זרעו נכרת כמו החייב כרת.

דעת ריב"א שרק אלו שכתבה התורה ערירים הולכים בלי בנים

תוספות (שבת כה. ד"ה כרת) מביאים את דעת ריב"א הסובר שלא כל מי שחייב כרת הולך ערירי אלא רק אלו שבהם כתבה התורה מפורש ערירים יהיו[יב], תוספות מקשים עליו מסוגיית הגמרא ביבמות (נה.) שדנה בכל מקום שהתורה כתבה ערירים מה באה ללמדנו בזה, ואם כדעת הריב"א שרק במקום שהתורה כתבה ערירים בהם מת בלא בנים, הרי בכל מקום צריך ללמד לגופו שבעון זה ימות בלא בנים[יג], ועל כרחך כדעת רש"י שכל כרת הוא זה שמת בקיצור שנים ובלא בנים, ולכך הקשתה הגמרא במקומות שכתוב ערירי מה באו ללמדנו[יד].

חילוק בין בנים גדולים לבנים קטנים

אך תוספות מקשים על רש"י[טו] מסוגיית הגמרא במסכתין (כח.) שרב יוסף כאשר הגיע לגיל שישים שמח על שנפטר מחיוב כרת ואביי אמר לו שעדיין הוא בכלל כרת דיומי, ואם כדעת רש"י הרי גם אחר גיל שישים עדיין הוא בכרת של ערירי שייענש שימותו בניו בחייו. תוספות מתרצים שמה שמתים הבנים של האדם בעון כרת זהו רק בנים קטנים, ולרב יוסף היו בנים גדולים והם אינם מתים בעון אביהם, וכמבואר בגמרא (שבת לב:) שבעון נדרים מתים הבנים כשהם קטנים, הרי שעונש מיתת בנים בחיי אביהם זהו רק בבנים קטנים[טז].

ביאור מיתת הבנים לדעת רש"י

והנה במקור דברי רש"י שבכל כרת יש גם ערירי נראה שרש"י הבין זאת מסברא, לפי שמהות הכרת הוא מה שיפסקו חיי האדם ויאבד זכרו וממילא שאף בניו בכלל זה, ולפי זה נראה שאף בניו הגדולים בכלל הערירי שבמיתתם יאבד זכרו של האדם, ואדרבה רק לדעת ריב"א שלא כל כרת הוא בכלל ערירי אלא רק באלו שבהם כתבה התורה במפורש, שמזה נראה שאין הערירי חלק ממהות הכרת אלא הוא תוספת עונש שיש שהחמירה התורה להענישם גם בערירות, ולפי זה יש לדמותם לעון נדרים שאף שם ודאי שמיתת הקטנים באה כעונש על הנודר.

דין הנכנס למקדש טמא

והנה מצינו סתירה בדין התורה לגבי הנכנס למקדש טמא, שבפסוק אחד כתוב (במדבר יט כ) 'ואיש אשר יטמא ולא יתחטא ונכרתה הנפש ההוא מתוך הקהל כי את מקדש ה' טמא', והיינו שהנכנס למקדש טמא הוא בכרת, ובפסוק אחר כתוב (ויקרא טו לא) 'והזרתם את בני ישראל בטומאתם ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם', והיינו שהנכנס למקדש טמא הוא במיתה בידי שמים.

וברש"י (ויקרא שם) רמז לסתירה זו וכתב שהכרת של מטמא מקדש קרוי מיתה, ובגור אריה (שם) ביאר בזה לדעת רש"י שבכל כרת יש בו ערירי, ולכך באזהרת התורה על טומאת מקדש שהיא אזהרה גם לנשים, כיון שבאשה לא שייך ענין זה שבניה נכרתים בעונותיה, כתבה התורה לשון מיתה לפי שיש בטומאת מקדש אופנים שיש רק מיתה ולא ערירי.

ולכאורה יש לתמוה על הגור אריה מהגמרא בכתובות (עב.) שאשה הנודרת ואינה מקיימת יוצאת בלא כתובה כיון שבעון הנדרים הבנים מתים, ומפורש שאף בעון אשה מתים בניה, ומדוע כתב שמיתת הבנים בעון אביהם שייך רק באיש ולא באשה, ולפי מה שנתבאר יש לחלק שמיתת הבנים בכרת ענינו כריתת ההמשך של האדם ובזה יש לחלק בין איש לאשה שהבנים ממשיכים את אביהם ולא את אמם, ולכך לא שייך שבנים ימותו ויהיה בזה כריתה לאמם, מה שאין כן לגבי עון נדר שמיתת הבנים היא משום חומרת עון הנדרים בזה ודאי שוים האיש והאשה.

ובעיקר הסתירה בדין הנכנס למקדש טמא, כתוב בספרי (חוקת פיסקא קכה) שהתורה באה ללמדנו בזה 'שמיתה היא כרת וכרת היא מיתה', ובביאור הדבר כתב בתשובות הרי"ד (סי' צו) שבודאי כפי שקיי"ל (יבמות עג:) כרת חמור יותר ממיתה בידי שמים ואין העונש שוה בזה, אלא שהספרי

מגיל חמישים, שהרי שנותיו של אדם שבהם מענישים בבית דין של מעלה הם חמישים שנה, וממילא הכרת הוא כשימות לפני גיל חמישים משנולד שעדיין לא השלים את מנין שנות האדם.

[ה] **ענין** זה מבואר במדרש (במדבר רבה פט"ז סכ"ג).

[ו] **אך** יעוין בתוספות במסכת שבת (כה. ד"ה כרת) שמביאים גם כן את דברי הירושלמי ולא מדגישים שלא מתו פחות מגיל שישים, ויעוין בסמוך.

[ז] **וכך** נראה הכרעת הדברים בספר טהרת ישראל [לבעל החפץ חיים (פ"ג)] שכתב על חומר עון נדה 'גם יש בו עונש כרת שנכרת נפשו מארץ החיים שמת כשהוא בן חמישים לכל היותר'.

[ח] **ואדרבה** ביעב"ץ (כח. ד"ה מחמישים) כתב שאפשר שמי שמת פחות מגיל חמישים אין זו מיתת כרת שכן מצינו ברבה שחי רק עד גיל ארבעים.

[ט] **ויש** לדון לדברי הירושלמי המובאים בתוספות במועד קטן הנ"ל שמיתה בידי שמים היא אחר גיל שישים, שלפי זה צ"ע מה דינו של זה שמת בין גיל חמישים לשישים שיצא מידי כרת ועדיין אינו בכלל מיתה בידי שמים.

[י] **וכן** הוא בפירוש הראב"ד על תורת כהנים (פרשה יא אות ח) [ויעוין שם בראב"ד שנראה בדבריו שבמיתה בידי שמים אין ממתינים לאדם לגיל מסוים וימות בקיצור שנים מחמת חטאו].

[יא] **ואף** על זה קשה מדוע מונים רק מגיל עשרים את שנות האדם לענין כרת, ויש שביארו בזה שהנה בפשוטו נראה שישנו חילוק במהות בין כרת למיתה בידי שמים ואין החילוק רק באיזה גיל ימות האדם אלא שהמיתה עניינה רק בזה שמת האדם קודם זמנו, ואילו בכרת יש גם שהאדם נכרת משורשו, וזהו שמצינו בראשונים [יעוין בסמוך] שבכרת אף זרעו של האדם נכרת, וכן מה שמצינו (יעוין אות ב) שאף הנפש נכרתת לעולם הבא, וכיון שכן יש לומר שמה שלא מענישים בכרת פחות מגיל עשרים (יעוין לקמן אות ה) הלא אין זה פטור מעונש, שהרי מבן י"ג הוא גדול לכל דבריו אלא שבשנותיו הראשונות של האדם עדיין לא שייך כריתה עליהם ולא שייך לענוש בכרת פחות מגיל עשרים, ולפי זה ענין הכרת נמדד רק מאחרי גיל עשרים שמאז חיי האדם ברי כריתה, וכשחייו נכרתים בגיל חמישים הרי זה כרת על חצי ימיו.

[יב] **והם** בשני מקומות, היינו בדודתו שכתבה התורה (ויקרא כ כ) 'ואיש אשר ישכב את דודתו ערות דודו גילה חטאם ישאו ערירים ימותו', וכן באשת אח שכתבה התורה (שם שם כא) 'ואיש אשר יקח את אשת אחיו נדה הוא ערות אחיו גילה ערירים יהיו'.

[יג] **ויעוין** בתוספות ביבמות (ב. ד"ה אשת) מה שביאר בזה.

[יד] **אך** תוספות מביאים מהתורת כהנים שנראה בזה כדעת הריב"א, שבתורת כהנים נדרש שעונש כרת שנאמר באשת אח אינו אלא באשת אח מאביו ולא באשת אח מאמו, ומקור הדברים, שהתורה כשהזהירה על אשת אח כתבה 'נדה היא' (ויקרא כ כא), ויש לדרוש מזה כשם שהנדה יש לה היתר [אחר טבילה] כך אשת אח יש מצבים שיש היתר לאיסורה והיינו באשת אחיו מאביו במקום יבום, ומשמע מזה שרק אשת אחיו מאביו שיש לו היתר [שנופלת ליבום] הוא נכלל באיסור אשת אח, ואילו אשת אחיו מאמו [שלא שייך שתפול ליבום כיון שאין מצות יבום אלא באחוה מן האב] אינו בכלל האיסור, ומזה מקשים תוספות שבמשנה ביבמות (ב.) נמנה אשת אח מאמו בכלל חייבי כריתות, ומתרצים תוספות שהמיעוט שממעטים אשת אחיו מאמו אין זה מיעוט מכרת אלא מערירי שרק אשת אחיו מאביו בערירי ולא אשת אח מאמו, והיינו כדעת הריב"א שלא בכל כרת יש ערירי אלא רק באלה שחידשה בהם התורה בפירוש, ולפיכך שייך לחלק ביניהם לענין הערירי.

[טו] **תוספות** ביבמות כשמביאים את דעת רש"י כתבו 'דהיינו דאיכא בין כרת למיתה', נראה בדבריהם שהבינו ברש"י שרק בזה חלוק כרת ממיתה בידי שמים, שבכרת הוא וזרעו נכרתים ואילו במיתה בידי שמים אין זרעו נכרת, ולכאורה תמוה שהרי סוגיא מפורשת היא במועד קטן (כח.) שהחילוק בין כרת למיתה בידי שמים הוא גם הגיל שבו ימות, ומנין לתוספות שלדעת רש"י רק הערירי הוא החילוק שבין כרת למיתה בידי שמים. ושמא יש לדייק בדברי השיטה מקובצת שלדעת רש"י אין בכרת כלל ענין של קיצור שנים אלא רק מה שימותו בניו בחייו, שהגמרא בכתובות (ל.) מביאה ממה שיעקב חשש לשלוח את בנימין למצרים 'וקראהו אסון בדרך' (בראשית מב לח) שאסון בידי שמים הוא כרת, והקשה השיטה מקובצת (שם ד"ה ונאמר) ממה נפשך, שהרי לדעת ריב"א כרת הוא כשמת בין גיל חמישים לשישים ואילו בנימין היה באותו זמן פחות מגיל שלושים, ואילו לדעת רש"י הרי בניו של בנימין היו בבית ולא היו בכלל החשש שיקראם אסון בדרך, נראה בדברי השיטה מקובצת שלדעת רש"י הכרת הוא רק מה שמת בלי בנים ולריב"א הכרת הוא מה שמת בקיצור שנים.

[טז] **ובדרך** זו יש ליישב את קושיית הסמ"ג (ח"א סי' קט), שהקשה על רש"י ממה שמת שמואל בגיל חמישים ושתים והגמרא (כח.) נמנעה מלהזכיר שגיל חמישים ושתים הוא גיל של כרת מפני כבודו של שמואל שלא יאמרו שאף הוא בכרת, ולכאורה כיון שבניו של שמואל היו חיים אחר מיתתו כפי שכתוב (שמואל א' ח א-ג) 'ויהי כאשר זקן שמואל וגו', ולא הלכו בניו

מלמדנו שלא נאמר שעונש הכרת ענינו שיכרת האדם ממקומו ויצטרך לגלות למקום אחר, לזה התורה מחדשת שהכרת הוא כריתת חיי האדם[יז].

ב. כרת הנפש

עונש כרת הנפש

מלבד מה שיש בכרת עונש של קיצור חיי האדם ועונש של מיתת הבנים בחיי אביהם ישנו חלק נוסף בכרת, והוא מה שמבואר בגמרא בסנהדרין (צ:) שהחייב כרת נפשו נכרתת מהעולם הבא, הגמרא שם דורשת מהפסוק (במדבר טו לא) 'הכרת תכרת הנפש ההיא', שמכפל הלשון יש ללמוד 'הכרת' בעולם הזה 'תכרת' לעולם הבא.

דעת הרמב"ם

הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"ח ה"א) כותב 'הטובה הצפונה לצדיקים היא חיי העולם הבא והיא החיים שאין מות עמהן והטובה שאין עמה רעה וכו', ופרעון הרשעים הוא שלא יזכו לחיים אלו אלא יכרתו וימותו, וזהו כרת הכתובה בתורה שנאמר 'הכרת תכרת הנפש ההיא', מפי השמועה למדו הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא, כלומר שאותה הנפש שפירשה מן הגוף בעולם הזה אינה זוכה לחיי העולם הבא אלא גם מן העולם הבא נכרתת'[יח].

הנה שהרמב"ם לא מזכיר כלל שיש בכרת עונש של קיצור חיי האדם או עונש של ערירי, ואדרבה הרמב"ם מבאר שמה שדרשה הגמרא 'הכרת בעולם הזה' אין הכוונה שהכריתה מהעולם הזה היא חלק מהעונש, אלא הביאור הוא שבבוא הזמן כאשר תכרת נפשו של האדם מהגוף אזי היא תגיע אל עונשה בהכרת הנפש מהעולם הבא, נראה בדברי הרמב"ם שלא נקט כסוגיית הגמרא במסכתין (כח.) שעונש הכרת הוא זה שימות בקיצור שנים[יט].

דעת הרמב"ן שיש ג' סוגי כריתות

ואולם דעת הרמב"ן[כ] שבעונש הכרת יש שלשה סוגים, ומביא לזה משינויי הלשון בתורה לענין כרת: א. יש שכתוב (ויקרא יז ט) 'ונכרת האיש ההוא מעמיו', ב. יש שכתוב בהם (שם כב ג) 'ונכרתה הנפש ההוא מלפני', ג. ויש שכתוב בהם (במדבר טו לא) 'הכרת תכרת הנפש ההוא' וכפי שנדרש כרת מהעולם הזה ומהעולם הבא.

ומבאר הרמב"ן שבאלו שנאמר בהם בלשון 'ונכרת האיש ההוא מעמיו', זהו כרת רק בעולם הזה ולא מהעולם הבא, ומדובר בצדיק גמור שתקפו יצרו ואכל חלב או בעל אחת מחייבי כריתות, שאינו נאבד מהעולם הבא אלא רק ימות בקיצור שנים ויכרתו חייו מהעולם הזה.

הטעם שהרשעים מאריכים ימים בעולם הזה

ומה שנאמר 'ונכרתה הנפש ההיא מלפני' שמשמעו כרת הנפש ולא כרת הגוף מהעולם הזה, מדובר ברשעים שעונותיהם מרובים מזכויותיהם שדינם להיאבד מהעולם הבא[כא], ומה שנותנים להם חיי שלוה בעולם הזה יש בזה כמה סיבות, או מפני מיעוט המעשים טובים שעשו ורוצה הקב"ה לפרוע להם שכרם בעולם הזה כדי להאבידם מחיי העולם הבא, או שמאריכים להם חיים בזכות אבותיהם שהיו צדיקים, או שמאריכים ימיהם כדי לתת להם זמן שיחזרו בתשובה, או אפשר שהקב"ה נותן שלוה לרשעים כדי לנסות בהם אנשי הרשע שיאמרו שאף הרשעים יש להם חיי שלוה בעולם הזה[כב].

ובאלו שנאמר עליהם 'הכרת תכרת הנפש ההיא' והיינו גם מהעולם הזה וגם מהעולם הבא זה נאמר בעובדי עבודה זרה ובמגדף וכן במינים והאפיקורסים, שהללו עונשם חמור ודינם להיאבד גם מהעולם הזה וגם מהעולם הבא[כג].

דעת רבינו יונה

רבינו יונה בשערי תשובה (שער שלישי אות קיט-קכא) הולך אף הוא בדרך זו שיש כרת שהיא רק מהעולם הזה ויש שגם מהעולם הבא, אלא שלדבריו יש רק שני סוגי כרת, והיינו שבאופן הרגיל הכרת הוא בעולם הזה והיינו שימותו הוא וזרעו בקיצור שנים, ויש כרת חמורה שהיא למגדף ועובד עבודה זרה ושאר עבירות חמורות שבהם דרשה הגמרא כרת גם מהעולם הזה וגם מהעולם הבא.

דעת האברבנאל שאין אפשרות שהנפש תאבד לעולם

האברבנאל בפירושו על התורה (במדבר טו לא) כתב לחלוק על דברי הראשונים הנ"ל שסוברים שעונש הכרת מביא לכליון הנפש, ולדבריו הנפש שהיא דבר רוחני קיים בעצמו ואינו נפסד בטבעו[כד], ועונש הכרת אין משמעותו כליון אלא כריתה, כמו ענף הנכרת מהעץ שנכרת מקור חיותו כך הנפש נכרתת ממקור חיותה מזיו השכינה, ולזמן מסוים כפי גודל חטאה של הנפש תכרת מזיו השכינה שהיא השכר והתענוג הנפשי, אך לאחר שיגמר זמן עונשה שנקבע לה תחזור הנפש לצור מחצבתה לקבל העדן והעונג.

ולדברי האברבנאל כל המחויב כרת יקבל עונשו גם בעולם הבא לאיזה זמן שנפשו תכרת, ובזה שונה הכרת משאר חטאים, שעל שאר חטאים אפשר שיקבל האדם עונשו בעולם הזה כדי לתת לו שכר שלם בעולם הבא, אך החייב כרת לעולם יבא על עונשו בעולם הבא לאיזה זמן, וזהו שדרשו

בדרכיו', אם כן מדוע שיחשבו ששמואל מת בכרת והרי בניו לא מתו בחייו, ולהנ"ל מיושב שבניו של שמואל שהיו גדולים אינם בכלל מיתת הבנים בחיי אביהם וממילא היה מקום לחשוב ששמואל מת בכרת.

[יז] **הנצי"ב** בפירושו על הספרי שם מוסיף עוד, שהספרי מלמדנו שמיתה היא כרת, והיינו שעונש מיתה בידי שמים אין העונש רק במה שימות בגלל חטאו אלא עוד יש בזה שמת בקיצור שנים כמו כרת, והולך כדעת התוספות (שבת כה. ד"ה כרת) שמיתה בידי שמים ענינה שימות האדם מחמת חטא זה בהגיע זמנו, ולדבריו במיתה בידי שמים מת האדם בזמנו שנקבע לו ואינו מת בקיצור שנים, ולפי זה גורס בגמרא (כח.) 'מת בשישים שנה זוהי מיתת כל אדם', ולא כפי הגירסא שלנו שמת בגיל שישים זוהי מיתה בידי שמים [אמנם מוסיפים תוספות שלאלו הסוברים שיכול האדם למות בלא חטא, על כרחך שמיתה בידי שמים תגרום להקדמת מיתתו].

[יח] **הרמב"ן** בספרו שער הגמול עמד על דברי הרמב"ם שמפשוטם נראה שחוץ מעונש הכרת אין עוד עונשים שיענישו בהם את החוטאים, שהרי הרמב"ם כתב שיש הזוכים לעולם הבא ויש שנאבדים, ומשמע שאין עונש נוסף של גהינם לאלו החוטאים שלא נתחייבו כרת, ומאריך שם הרמב"ן שחס ושלום לומר שהנפש החוטאת לא תשיג אותה יסורים, ומביא שאף בדברי הרמב"ם חייבים לומר כך שהרי כתב בהלכות תשובה (פ"ג ה"ה) שהרשעים שעונותיהם מרובים דנים אותם כפי חטאם ויש להם חלק לעולם הבא שהרי כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, חוץ מהמינים והאפיקורסים והכופרים שהם נאבדים לעולם, ובדברי הרמב"ם מבואר שאף מי שזוכה להגיע לעולם הבא נידון הוא ביסורים על עונותיו ואחר שנידונו יש להם חלק לעולם הבא.

[יט] **כך** זה פשטות דברי הרמב"ם בהלכות תשובה הנ"ל, אך יש לדקדק מדברי הכסף משנה בהלכות מילה (פ"א ה"ב) על דברי הרמב"ם שכתב שמי שלא מל עצמו אינו חייב כרת עד שימות, ובפשוטו כוונת הרמב"ם שאין הכרת מגיע לערל אלא בעולם הבא שהרי בעודו בעולם הזה יכול בכל יום למול עצמו, אך הכסף משנה ביאר כוונת הרמב"ם שזה שלא מל הוא שגורם לו למות בקיצור שנים, הרי שסבר שאף הרמב"ם סובר שיש בכרת קיצור שנים, כיוצא בזה כתב הפרי מגדים (פתיחה כוללת ח"ג אות יח) שלדעת הרמב"ם הכרת הוא גם בעולם הבא ומשמע שגם בעולם הזה. ויעויין עוד בספר משמר הלוי (פנינים ואגרות ח"א סי' סג) שהוכיח על פי סוגיית הגמרא בשבועות (יז.), שהקשה רבי זירא כיצד יתכן שטמא שעבד במקדש חייב מיתה בידי שמים, והרי כשנכנס למקדש טמא ושהה שם כבר התחייב כרת על שהייתו ומה שייך שיתחייב גם מיתה בידי שמים על עבודתו, ומדברי הגמרא האלו מבואר שכרת עונשו בקיצור שנים, שלזה הוקשה שכיון שחייב כרת והיינו שימות בגיל חמישים מחמת ששהה במקדש מה לי שחייב מיתה בידי שמים על עבודה במקדש, אך אם נאמר שהכרת עונשו רק בעולם הבא הלא ודאי חייבים להשמיענו שהעובד במקדש טמא חייב מיתה בידי שמים, והיינו שיענש בעולם הזה בקיצור שנים שימות בגיל שישים עוד לפני שיגיע לעולם הבא ויענש בכרת, ועל כרחך סוגיא זו סוברת כסוגיית הגמרא (כח.) שהכרת עונשו בעולם הזה, ויש להוכיח שאף הרמב"ם סובר כך, שבהלכות ביאת מקדש (פ"ד ה"ג) מביא את סוגיית הגמרא הנ"ל שהאופן שבו יתחייב האדם משום עבודה ולא משום שהייה היא כאשר נטמא במקדש, ובדרכו לצאת בדרך הקצרה היה צינור בידו והפך בו אבר אל האש במזבח, שכיון שקירב שריפתו נחשב לו לעבודה ומתחייב מיתה בידי שמים על שעבד בטומאה ואינו חייב כרת על שהייה במקדש טמא שהרי יצא בדרך הקצרה, הרי שאף הרמב"ם טורח לבאר כיצד יהיה מיתה בידי שמים בלי כרת, ועל כרחך סבר שגם בכרת יש עונש של קיצור חיי האדם בעולם הזה. ויעווין בזה עוד בחקרי לב (שו"ת אהע"ז סי' א) ובשדי חמד (מערכת כ כלל צו).

[כ] **וכן** כתב רבינו בחיי (ויקרא יח כט).

[כא] **בדברי** הרמב"ן נראה שמה שעונותיו מרובים מזכויותיו הוא סיבה להאבידו מחיי העולם הבא, ואף שאין אלו עונות שחייבים עליהם כרת, ואפשר שעל עבירת הכרת לבד היה מתחייב רק כרת בעולם הזה, אלא כיון שיש לו עוד עונות אחרים שמרובים מזכויותיו נכרת מהעולם הבא ולא מהעולם הזה, ובפשוטו ענין זה תמוה מדוע שאר עונות יכריעו את עונש הכרת שלו להכרת מהעולם הבא אחר שגם בקיצור שנים מהעולם הזה מתקיים הכרת, וביותר, שכיון שנתחייב על עבירת הכרת עונש שיכרתו חייו בעולם הזה כיצד יפטר מעונש זה על ידי שנוספו לו עבירות ויש להחמיר עליו להאבידו מחיי העולם הבא, והרי סוף סוף נתחייב כרת בעולם הזה שהוא קיצור שנים, ובספר די באר (פר' צו) כתב לבאר שעיקר עונש הכרת הוא ודאי על הנפש שתיכרת מהעולם הבא, ומה שהכרת בעולם הזה נחשב כרת ענינו רק שעל ידי שהתקיים בו סוג של כריתה שהיא מהעולם הזה ממילא נפטר מעונש הכרת האמיתי שהוא מהעולם הבא, וכדרך שאמרו במכות (כג.) שחייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כריתתם והכא נמי מי שהתקיים בו כרת בעולם הזה נפטר מהכרת בעולם הבא, ולפי זה מבואר שבאמת עונש הכרת הוא מהעולם הבא, אלא שמי שעבר רק עבירה אחת מאפשרים לו להיפטר על ידי כרת בעולם הזה, אך זה שעונותיו מרובים מזכויותיו אינו נפטר מהכרת בעולם הבא על ידי הכרת בעולם הזה.

[כב] **רבינו** יונה בשערי תשובה (שער שלישי אות קכג) מביא עוד שפעמים הקב"ה מאריך חיי הרשעים בעולם הזה בשביל בן צדיק שעתיד לצאת מהם, וכמו אחז שיצא ממנו חזקיה ואמון שיצא ממנו יאשיהו ושמעי שיצא ממנו מרדכי.

[כג] **הרמב"ן** מוסיף שאף שאנו רואים בעינינו אנשים כופרים שמחויבים כרת הגוף והנפש ואף על פי כן מאריכים ימים ואוכלים חיי העולם הזה, ולכאורה אין לומר בהם שיש להם מיעוט מעשים טובים שהרי אינם עושים דבר לשם ה' אלא רק לשם כפרנותם, מכל מקום יש לומר שיש בדרכיו של בעל הרחמים לרחם גם על מי שעושה מעשה טוב לשם עבודה זרה, וכשם שמצינו (ב"ב ד.) שנבוכדנצר נדחה עונשו מחמת שנתן צדקה לעניים, וכמו כן מזהירה התורה (דברים כג ח) 'לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו' והיינו מחמת מעשיהם הטובים של המצרים אפילו שלא עשאום לשם ה', הרי שאף מי שעושה מעשים טובים מתוך כפרנותו יש לו שכר על כך. עוד מוסיף הרמב"ן שבענין זה שהרשעים מאריכים ימים בשלוה יש בזה סוד גדול הנקרא סוד העבור, סוד זה החכמים מוסרים אותו לתלמידיהם הראויים, וזוהי תשובתו של אליהוא לאיוב הבא בארוכה בספר איוב.

[כד] **יעויין** בארוכה בענין זה בנפש החיים (ש"א פי"ח).

אוצר החכמה 18/06/2018

מהכרת תכרת לעולם הזה ולעולם הבא, ולא כפי שחשבו הראשונים שזה נאמר רק בעובד עבודה זרה ובעבירות החמורות[כה].

ג. מלקות בחייבי כריתות

חיוב מלקות במחויבי כרת

המשנה במסכת מכות (יג.) מונה את העבירות שחייבים עליהם מלקות ובכללם נמנים אף העבירות שחייבים עליהם כרת, ממשנה זו מבואר שכל העובר עבירה שיש בה כרת לוקה עליה ככל שאר לאוים שלוקים עליהם. יתירה מכך מבואר במשנה (שם כג.) שדעת רבי חנניה בן גמליאל שמי שעבר עבירה שיש בה כרת ולקה נפטר מהכרת על ידי המלקות, דין זה נלמד מהפסוק (דברים כה ג) 'ונקלה אחיך לעיניך' כיון שלקה הרי הוא כאחיך[כו].

מחלוקת התנאים בזה

הגמרא (שם יג:) מביאה מהברייתא שחיוב המלקות למי שנתחייב כרת תלוי במחלוקת תנאים, שלדעת רבי ישמעאל הן מי שנתחייב כרת והן מי שנתחייב מיתת בית דין לוקה, ולדעת רבי עקיבא רק מי שנתחייב כרת לוקה ולא מי שנתחייב מיתת בית דין, ולדעת רבי יצחק אף מי שנתחייב כרת אינו לוקה.

מקור חיוב מלקות במחויב כרת ובמחויב מיתת ב"ד

בטעם ובמקור השיטות מבואר בגמרא שטעמו של רבי יצחק שאין מלקות אף בחייבי כריתות, הוא משום שהתורה בפרשה שמזהירה על כל העריות מבארת בסופה שהעובר על אחת מכל העריות חייב כרת, ולבד מכך כתבה התורה בבא על אחותו שאף הוא בכרת, ומזה שהוסיפה התורה באחותו חיוב כרת אף שאחותו נכלל בכל העריות, באה ללמדנו שבאחותו והוא הדין בכל העריות ובכל חייבי כריתות יש רק כרת ואין מלקות.

ולדעת רבי ישמעאל שהן חייבי כרת והן חייבי מיתות בית דין לוקים, טעמו לפי שאף העבירות שמתחייבים עליהם מיתה הם בכלל כל הלאוים, וכשם שעל כל לאו שיש בו מעשה לוקים כך גם באלו.

ולדעת רבי עקיבא הטעם שמי שנתחייב מיתת בית דין אינו לוקה לפי שציותה התורה (דברים כה ב) 'כדי רשעתו' משום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות, והיינו שלא מענישים את האדם בשני עונשים ולכך אינו לוקה ומת[כז], ומה שכרת ומלקות אינו נחשב לשני עונשים מבארת הגמרא בב' אופנים: א. שדין זה שלא להעניש בשני עונשים נאמר רק בעונש המסור לבית דין ולא בכרת שאינו מסור לבית דין, או שכיון שיכול לעשות תשובה ויפטר מהכרת הרי שאין זה בהכרח שיבוא לידי כרת ולכך אין זה נחשב לשני עונשים.

אם הסובר שחייבי כריתות שלקו נפטרו יכול לסבור כרבי עקיבא

הנה לפי ביאור השני שבגמרא שכיון שהחייב כרת שעשה תשובה נפטר מהכרת אין זה נחשב לשתי רשעיות, צריך להיות שהוא הדין לדעת רבי חנניה בן גמליאל הסובר שמי שחייב כרת ולקה נפטר מהכרת [אף בלי תשובה], אין כאן שתי רשעיות שאדרבה ילקה ובזה יפטר מהכרת, אך מדברי הגמרא נראה שרבי עקיבא אינו הולך בדעת רבי חנניה בן גמליאל שמלקות פוטרת מכרת, ולכך צריך רבי עקיבא לומר טעם אחר שכיון שאם עשה תשובה נפטר מהכרת אין זה שתי רשעיות, על פי זה מקשה הבעל המאור (מכות כג:) מדוע הגמרא (שם) טורחת לחפש מי הם החולקים על רבי חנניה הרי בסוגייתנו מפורש שרבי עקיבא חולק עליו וסובר שרק תשובה פוטרת ולא מלקות[כח].

הבעל המאור מיישב שאפשר שרבי עקיבא מסכים לרבי חנניה שמי שלקה נפטר מכרת, אלא שגם דברי רבי עקיבא נכונים שמי שעשה תשובה אפילו שלא לקה נפטר מהכרת ולכך אין זה נחשב לשתי רשעיות, ומכל מקום מחייבים אותו מלקות על הצד שלא יעשה תשובה ובזה ייפטר מהכרת כרבי חנניא אף בלא תשובה ואין כאן שתי רשעיות. אך הרמב"ן (מלחמות ה' שם) דוחה את דבריו שלפי זה יוצא שסוגיית הגמרא מיותרת, שהרי פשוט שאם על ידי המלקות יפטר מהכרת אין כאן שתי רשעיות שהרי אינו מקבל אלא אחת משתיהם ומה יש לדון עוד שאף אם עשה תשובה יפטר מהכרת.

דעת הרמב"ן שרבי עקיבא כרבי חנניה בן גמליאל

ולכך מבאר הרמב"ן שאכן רבי עקיבא ודאי הולך בשיטתו של רבי חנניה שמי שלקה נפטר מכרת, אלא שהגמרא טורחת לבאר מדוע שבית דין יזדקקו להלקות את מי שחייב כרת ועל ידי כך לפוטרו מהכרת, אדרבה עדיף שלא להלקותו כדי שיקבל עונשו החמור של כרת וכמו בכל מקום שחייב אדם שני עונשים שנותנים לו את העונש החמור ונפטר מהעונש הקל ולא להיפך, ולזה תירצה הגמרא שכיון שעונש הכרת לא תמיד יבא לידי מעשה שהרי אם יעשה תשובה יפטר מהכרת לכך נזקקים בית דין להלקותו אפילו שבזה יפטר מהכרת.

דעת הרמב"ם שרק תשובה עם מלקות פוטרת מכרת

אולם דעת הרמב"ם בפירוש המשניות (מכות פ"ג מט"ו) שאף לדעת רבי חנניה בן גמליאל מה שהמלקות פוטר מכרת זהו רק כשעשה תשובה, ולפי זה אדרבה דברי רבי עקיבא הם כדברי רבי חנניה שיש להלקות את החייב כרת כיון שאם יעשה תשובה בצירוף המלקות יפטר מחיוב הכרת[כט].

דעת המשנה למלך שרק מי שלא התחייב מלקות ולקה נפטר מהכרת

עוד יש ליישב ולחלק בין דברי רבי חנניה בן גמליאל לדברי רבי עקיבא, על פי מה שכתב המשנה למלך (סנהדרין פי"ז ה"ז) שמה שרבי חנניה סובר שחייבי כריתות שלקו נפטרו מהכרת זהו דווקא בכגון מי שחילל שבת בלא שהתרו בו למיתה, שאין בית דין יכולים לדונו במיתה ואף אין יכולים להלקותו [שהרי לאו זה ניתן לאזהרת מיתת בית דין ואין לוקים עליו], ועליו נאמר שאם יבא לבית דין מרצנו וילקה יפטר בזה מחיוב הכרת.

אך רבי עקיבא דיבר במי שעבר עבירת כרת, שמן הדין הוא חייב מלקות [שהרי כרת לא צריך אזהרה והלאו אינו נחשב לאו שניתן לאזהרת כרת], אך ודאי שמלקות אלו לא יפטרוהו מהכרת שהרי הוא מחויב מלקות מן הדין, וחידושו של רבי עקיבא הוא שגם לוקה על לאו זה. נמצא שאין שייכות בין דברי רבי עקיבא לדברי רבי חנניה.

קושיית החתם סופר על המשנה למלך

ואולם החתם סופר (או"ח סי' קעה) תמה על המשנה למלך מדברי הגמרא (כג:) המפורשים שלדעת רבי חנניה אף העושה מלאכה ביום הכיפורים לוקה, והרי העושה מלאכה ביום הכיפורים חייב כרת מעיקר הדין ומבואר שגם בזה לוקים[ל].

אם מי שלא התחייב מלקות יכול לבא מעצמו לב"ד וללקות

והבית יצחק (שו"ת יו"ד ח"א סי' קנח אות יד) תמה על עיקר דברי המשנה למלך שמי שאינו חייב מלקות יכול לבוא לב"ד לקבל מלקות כדי להיפטר מהכרת, הכיצד ב"ד יוכלו להלקותו אחר שאינו חייב בכך, ואף שיכול אדם לחבול בעצמו לא ניתן לב"ד להלקותו אפילו בהסכמתו.

[כה] **האברבנאל** מוכיח מהמשנה (כריתות ב.) שמנתה את כל שלושים ושש חייבי כריתות ולא הבדילה ביניהם לומר שבחלקם הכרת חמור יותר שהוא גם לעולם הזה וגם לעולם הבא, הרי שעונש הכרת שוה בכל העבירות, והחילוק הוא רק במשך הזמן שהנפש תיענש, עוד מוכיח מהכלל שכל שזדונו כרת שגגתו חטאת, וכשם שבחטאת אין הבדל בין סוגי העבירות, כך בזדונו כרת אין הפרש ביניהם [ויש להוסיף בזה שהרי המקור שדבר שזדונו כרת שגגתו חטאת מבואר בגמרא (יבמות ט.) שהוא מזה שהוקשה כל התורה כולה לעבודה זרה, שנאמר בפרשת עובד עבודה זרה (במדבר טו כט) 'תורה אחת יהיה לכם', וכשם שעבודה זרה זדונה כרת ושגגתה חטאת כך כל חייבי כריתות יש בשגגתם חטאת, ואם נאמר שהכרת בעבודה זרה חמור יותר משאר כריתות מנין לומר שאף בכל הכריתות יש בשגגתם חטאת, שמא רק מי שעבר בשוגג על עבירה שזדונה כרת חמור כמו עבודה זרה יש בשגגתם חטאת, ועל כרחך שכל הכריתות שבתורה שוים בדינם להיענש בעולם הזה ובעולם הבא]. עוד כתב שלא יתכן לומר שיש עונש כרת שהוא רק בקיצור השנים בעולם הזה, שהרי ברוב המקומות התורה כתבה לשון כרת על הנפש וממילא אין לפרשו בקיצור חיי הגוף, אמנם מביא שיש מהראשונים שרצו לבאר שהלשון נפש הולך על הגוף, וכמו שמצינו בפסוק (ויקרא ז כז) 'נפש אשר תאכל כל דם' וכן 'נפש אשר תאכל נבלה וטרפה' (ויקרא יז טו) שהאזהרה ודאי על הגוף, אך דוחה שאף שם כוונת התורה להזהיר הנפש השכלית להתרחק מהדם והנבלה.

[כו] **וכשם** שהחייב כרת נפטר מחיובו על ידי המלקות כך מי שחייב מיתה בידי שמים נפטר מהמיתה על ידי מלקות, וכפי שכתב הרמב"ם בפירוש המשניות (מכות פ"ג ה"א), וכן כתב הרדב"ז (תרומות פ"ו ה"ו). אמנם בגליוני הש"ס (מכות כג.) מביא מספר קול הרמ"ז שכתב שמי שחייב מיתה בידי שמים אין המלקות פוטרים אותו מהמיתה, ובביאור הדבר כתב שאפשר שסובר שמיתה בידי שמים חמורה יותר מכרת ולכך אין להוכיח מזה שמלקות פוטרים מכרת שיפטור גם ממיתה בידי שמים, עוד כתב לבאר שכיון שהמקור שמלקות פוטר מכרת הוא מהפסוק (דברים כה ב) 'ונקלה אחיך לעיניך' כיון שנקלה הרי הוא כאחיך, ממילא יש לומר שרק עונש כרת שמהותו הוא כריתה מהשורש המאחד את כל בני ישראל, בו שייך שמי שנלקה חזר להיות אחיך ואינו נכרת, מה שאין כן חיוב מיתה בידי שמים שאין במהותו כריתה אי אפשר ללמוד מהפסוק 'אחיך' שעל ידי מלקות יפטר מהמיתה.

[כז] **ומה** שלדעת רבי ישמעאל לוקה ומת, זהו משום שמלקות ומיתה אין זה נחשב לשני עונשים אלא כמיתה אריכתא היא.

[כח] **ואכן** הריטב"א (מכות כג: ד"ה אמר) כתב שמה שמבואר שחבריו של רבי חנניה חולקים עליו, הכוונה לרבי עקיבא ורבי ישמעאל שסוברים שחייבי כריתות לוקים ולא נפטרים בזה מחיוב כרת.

[כט] **אמנם** ביד החזקה לא הזכיר הרמב"ם (סנהדרין פי"ז ה"ז) שצריך תשובה עם המלקות, ובמהרלב"ח (שו"ת קונטרס הסמיכה) כתב שהרמב"ם סמך על דבריו בפירוש המשניות שצריך תשובה עם המלקות, אך האחיעזר (ח"א סי' כ סק"ו) הוכיח מזה שהרמב"ם חזר בו ולא צריך תשובה עם המלקות. ובעיקר מה שצריך מלקות ולא מועיל תשובה לבד אף שהתשובה בכל מקום מכפרת על כל העבירות, כתב החתם סופר (או"ח סי' קעה) שכיון שמבואר (יומא פו.) שמי שעבר עבירה שיש בה כרת צריך גם תשובה וגם יסורים, לכך סבר הרמב"ם שצריך מלקות והם עולים לו במקום יסורים, ובערוך לנר הוסיף שהמקור שמלקות חשוב כמו יסורים הוא מהפסוק בתהלים (פט לג) 'ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם', ופסוק זה מדבר בחייבי כרת ואומר שהקב"ה ימחול על החיוב כרת, או בשבט והיינו מלקות, או בנגעים והיינו יסורים.

[ל] **ויעויין** בבית יצחק (שו"ת יו"ד ח"א סי' קנח אות יב) שהאריך ליישב את המשנה למלך שאפשר שלמסקנת הגמרא שם אין המלקות ביום הכיפורים פוטרות מהכרת.

וביותר, שמלשון רש״י נראה שאין המלקות פוטרות מהכרת רק כאשר התרו בו בשעת העבירה ונתחייב מלקות על מעשיו, ולא במי שבא מרצונו לבית דין שילקוהו, שכתב במסכת מגילה (ז: ד״ה כל) לענין חייבי כריתות שלקו וז״ל 'שהתרו בהן עדים על לאו שעמו כרת ולקו בבית דין'[לא], וביאור הדבר שרק כאשר מחויב מלקות מחמת הלאו שיש בו כרת, בזה שייך לומר שאם ילקה על הלאו זה פוטרו מהכרת שעל הלאו, אך הלוקה שלא מחמת הלאו [כגון לאו שאין לוקים עליו] אין זה שייך ללאו שיש בו כרת ולא יפטר בזה מהכרת[לב].

דעת האור שמח

אולם האור שמח (סנהדרין פי״ז ה״ז) מאריך להוכיח כדברי המשנה למלך שכל הלוקה בב״ד נפטר מכרת ואף שלא התחייב מלקות מחמת הלאו[לג], ומביא הוכחה לכך מתשובות הגאונים (הו״ד בבית יוסף יו״ד סי׳ קנז ב״ה ד״ה כתוב) שמי שבא לבית דין ואמר הרגתי את הנפש או חיללתי שבת ורוצה לעשות תשובה מלקין אותו וזוהי כפרתו, הרי שאף מי שלא נתחייב מלקות מחמת הלאו ולקה נפטר מהכרת[לד].

עוד כתב האור שמח להוכיח מסוגיית הגמרא בשבועות (ז.), הדנה אם שעיר המשתלח מכפר על שפיכות דמים, ומבואר שם שמי שהרג במזיד הרי חייב מיתה, ומי שהרג בשוגג חייב גלות, אלא ששעיר המשתלח מכפר על מי שהרג בשוגג ולא נודע לו שהרג ולכך אינו גולה.

ולכאורה מה ענין זה אם ידע שהרג או לא, והרי חיוב גלות הוא רק למי שעדים מעידים עליו שהרג בשוגג אבל מי שמודה מעצמו שהרג בשוגג אינו גולה, אלא מבואר בזה שאף עונשים המסורים לבית דין ושאין מענישים בהם אלא על פי עדים מכל מקום יכול האדם לחייב את עצמו על ידי שמודה בהם, ובזה יפטר מעונש שמים, ולכך אף מי שהרג בשוגג בלא עדים ואף לא ידע מכך ולאחר זמן נודע לו וגלה מעצמו נפטר בזה מעונש שמים, והוא הדין מי שבא לבית דין מעצמו ולוקה נפטר מעונש הכרת שבידי שמים[לה].

אם כרת צריך אזהרה

והנה בסוגיית הגמרא במכות (יג:) מבואר שלדעת רבי עקיבא שחייבי כריתות לוקים, על כרחך שחיוב כרת אינו צריך אזהרה ודי בזה שהתורה כתבה עונש כרת על מעשה מסוים שהעושה מעשה זה מתחייב כרת, שהרי כשמזהירה התורה על עבירת כרת בלשון לא תעשה באה לחייב מלקות, נמצא שלכרת אין אזהרה ועל כרחך שכרת לא צריך אזהרה, וכמו כן אף חיוב קרבן לא צריך אזהרה, משום שאם קרבן היה צריך אזהרה לא היינו לומדים חיוב מלקות במקום שיש חיוב קרבן, כיון שהלאו בא לחיוב קרבן ולא למלקות.

ומכח זה הקשה בשיטה מקובצת (כריתות ב. ד״ה שלשים) על רש״י שם במשנה הטורח לבאר את האזהרה שיש על כל עבירה למיתה ולכרת ולקרבן, ולכאורה לא צריך לכל זה שהרי כרת וקרבן לא צריכים אזהרה.

דעת הרמב״ם בזה

כיוצא בזה הקשה הלחם משנה (סנהדרין פי״ח ה״ב) על דעת הרמב״ם (שם פי״ז ה״ז) שפסק שמי שעבר עבירה שיש בה כרת לוקה, ומאידך כתב בספר המצות (שורש יד) שלא ענש הכתוב שום עונש ואף כרת אלא אם כן הזהיר, ולפי זה כיון שאף כרת צריך אזהרה כיצד ניתן להלקותו אחר שהאזהרה נצרכת לחיוב הכרת[לו].

ולייּשב דעת הרמב״ם כתב הקהלות יעקב (כריתות סי׳ ב) לבאר שגם אם כרת צריך אזהרה מכל מקום אין זה סותר לחיוב מלקות, שכיון שההלכה כרבי חנניה בן גמליאל שהמלקות פוטרות מהכרת נמצא שאין באזהרה אחת חיוב לשני עונשים כי אם לעונש אחד הכולל שני אופנים, ואדרבה עונש אחד פוטר מהשני, ומה שצריך אזהרה לכל עונש זהו רק כאשר יש לחייבו בשני העונשים בפועל[לז].

ד. קם ליה בדרבה מיניה בחייבי כריתות

פתיחה

העושה מעשה שנתחייב עליו שני עונשים, כגון שנתחייב מיתת בית דין ונתחייב גם ממון, או מיתה ומלקות, או מלקות וממון, הדין הוא שאינו נענש אלא בעונש האחד החמור מביניהם ואינו מקבל את העונש הקל, דין זה נקרא בלשון חז״ל קם ליה בדרבה מיניה. לפנינו נדון במי שנתחייב כרת וממון או כרת ומלקות, האם גם בזה אומרים קם ליה בדרבה מיניה ויתחייב כרת לבד או שרק על בית דין נאמר שאין מענישים אלא החמור משניהם.

אהח18/06/2018

וכמו כן ידון ויתבאר לפי הצד שאומרים קם ליה בדרבה מיניה אף במי שנתחייב כרת, מה דינו של מי שעבר בשוגג עבירה שבמזיד מתחייבים עליה כרת, שבאופן זה לגבי מיתות בית דין קיי״ל כדברי חזקיה שחייבי מיתות

לא. ויש להסמיך לזה שכתבו האחרונים [דבר אברהם (ח״ג סי׳ ו סק״ד) ואחיעזר (ח״א סי׳ כ סק״ז)] שמי שעבר עבירות ונתחייב עליהם גם כרת וגם מיתה בידי שמים, והתרו בו רק על הכרת ולא על המיתה בידי שמים, ולקה על התראתו, לא נפטר במלקות אלו רק מהכרת שעל כך התרו בו ולא על המיתה בידי שמים שלא התרו בו [אפילו לפי השיטות שמלקות פוטרות גם ממיתה בידי שמים. יעויין לעיל], והרי הדבר ברור שכרת ומיתה בידי שמים לא צריכים התראה, נמצא שאדם זה גם בלי התראה מחויב מיתה בידי שמים, ולא הועילו המלקות שעל חיוב הכרת לפטרו ממיתה בידי שמים כיון שלא התרו בו על הלאו, הרי שרק מלקות הבאות על לאו פוטרות ממיתה ולא מי שבא מעצמו ללקות.

לב. ויש להרחיב בנדון זה שמדברי רש״י הנ״ל נראה שיש שייכות בין חיוב הכרת לעבירת הלאו, והיינו שהן הכרת והן המלקות באים על הלאו ולכך כאשר לקה על הלאו ונתכפר לו עבירת הלאו [שכיון שלקה הרי הוא כאחיך] ממילא נפטר מהכרת שהרי כבר נמחק ממנו הלאו, ואולם יש מקום לדון שחיוב הכרת אינו שייך ללאו ואין על הלאו אלא חיוב מלקות והכרת בא כעונש בפני עצמו על עצם העבירה ולא מחמת הלאו, ויש להוכיח זאת מסוגיית הגמרא (שבת סט.) לגבי הדין שכל שזדונו כרת שגגתו חטאת, שנחלקו רבי יוחנן וריש לקיש מה נחשב שוגג לחיוב קרבן, שלדעת ריש לקיש צריך שישגוג גם בלאו וגם בכרת, והיינו שלא ידע שעל מעשה זה יש לאו וגם שלא ידע שיש בזה כרת אז נחשב שוגג לחיוב חטאת, ולדעת רבי יוחנן אף אם ידע שמעשה זה אסור בלאו כל שלא ידע שיש בזה כרת מביא קרבן חטאת על עבירתו, נראה מהדברים שלדעת רבי יוחנן אף שעל הלאו לא היה שוגג כיון שלא הלאו הוא המחייב את הכרת אלא מה שגזרה התורה שמעשה זה הוא בכרת, ממילא נחשב אי ידיעה על הכרת בלבד לשוגג לענין חיוב קרבן חטאת [ועוד שאפשר שאף ריש לקיש לא נחלק ביסוד זה, אלא שסבר שלחיוב קרבן צריך שיהיה שוגג גם על הלאו כיון שהקרבן בא גם על הלאו, אך אף הוא מודה שהמחייב של הכרת הוא לא משום הלאו], ומכל מקום מרש״י מוכח שהמחייב כרת הוא הלאו שמחמת חומרתו הוא מחייב כרת וכלשון חז״ל 'לאו שיש בו כרת', ולכן גם החטאת הוא על עבירת הלאו החמור שמחייב כרת, ולא נחלקו רבי יוחנן וריש לקיש אלא האם מה שאינו יודע חומרת העבירה מחשיבו לשוגג [שאילו ידע חומרתו היה נמנע].

לג. ומצאנו שבענין זה נחלקו כבר הקדמונים, שהמהר״י בי רב שפעל בדורו להחזיר את הסמיכה, משום התועלת שתהיה לאלו שעלו מגלות ספרד אחר שנאלצו לעבור עבירות שיש בהם כרת, ורצה המהר״י בי רב להסמיך בית דין ולהלקותם וכך יפטרו מהכרת, ואף שבזמן שעברו את העבירות לא התרו בהם למלקות מכל מקום סבר שכל מי שמחויב כרת ובא מעצמו ללקות אף הוא נפטר מהכרת, ובקונטרס הסמיכה למהרלב״ח [שהיה מגדולי החולקים על החזרת הסמיכה] כתב למהר״י בי רב שלא יועיל להלקותם ולפוטרם אחר שלא התרו בהם למלקות.

לד. ויש להטעים את דעת המשנה למלך והאור שמח הסוברים שכל מלקות פוטרות מכרת, ולשיטתם ודאי שאין שייכות בין המלקות שמביא על עצמו ללאו, אלא שכך גזר הקב״ה שיש אפשרות להיפטר מהכרת על ידי מלקות, שהנה במדרש (במדבר רבה פרשה ה) תמה מדוע אחר שהזהירה התורה על עבודת שבט הלוי הוסיפה לכתוב (במדבר ד יח-יט) 'אל תכריתו את שבט משפחות הקהתי מתוך הלוים, וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו' וגו׳, וכי היכן מצינו שחוץ מאזהרת הכרת עוד מוסיפה התורה אזהרה שלא להגיע לידי כרת, וביאר המדרש שמצינו גם אצל רשעים שנתחייבו כרת שהתורה מאפשרת להם ללקות ולהיפטר מהכרת, נראה בדברי המדרש שהטעם שמי שלוקה נפטר הוא הצלה שהתורה נתנה מחמת חומרת עונש הכרת ולא שמעיקר דינו העובר על לאו מחויב במלקות, ושלכך גם אצל שבט לוי לא רצתה התורה שיכלו בעבודתם ונתנה להם עצה איך להיפטר מהכרת.

לה. וכן כתב השפת אמת (מכות כג.) ודייק מהלשון 'כל' חייבי כריתות שלקו, שמשמע אף מי שלא נתחייב בבית דין.

לו. אמנם הערוך לנר (מכות יג: ד״ה הרמב״ם) מבאר שמה שכתב הרמב״ם בספר המצות שכרת צריך אזהרה אין כוונתו דווקא לאזהרה בלשון לא תעשה אלא אף אזהרת עשה נחשבת אזהרה לכרת. ויעויין עוד באבי עזרי (סנהדרין פי״ח ה״א).

לז. שורש דברי הקהלות יעקב הוא, שכיון שהמלקות והכרת באים מחמת אותו לאו ממילא שכשלקה והוסר ממנו הלאו שוב אין לחייבו כרת מחמת זה הלאו, וכפי שנתבאר לעיל. ויש להביא עוד מדברי רש״י והראשונים שסברו שחיוב הכרת בא על הלאו ולכך בהכרח שמי שנתחייב כרת ולקה נפטר בזה מהכרת, שהנה הגמרא (כריתות ב:) מביאה את דעת רבי יצחק הסובר שמי שחייב כרת אינו לוקה ולומד זאת מזה שכתבה התורה כרת באחותו וכנתבאר לעיל, וברש״י שם (ד״ה לדונו) מבאר שדעת רבי יצחק שלא כדעת רבי חנניה בן גמליאל אלא סובר שמי שנתחייב כרת ולקה אינו נפטר בזה מהכרת, ולפי פשוטו של דברים אין הכרח שרבי יצחק הסובר שחייבי כריתות אינם לוקים חולק על רב חנניה בן גמליאל, שהרי יתכן שאף לרבי יצחק שהמחויב כרת אינו מחויב מלקות, מכל מקום אם ילקה יפטר מהכרת, ומזה שרש״י ביאר שרבי יצחק בא לאפוקי מרבי חנניה בן גמליאל על כרחך שמי שאינו חייב מלקות לא יועיל לו ללקות להיפטר מהכרת. עוד יש להביא כעין זה מדברי רבינו חננאל, שהנה בגמרא בסנהדרין (מ:) מבואר מנין להתראה מן התורה שנאמר (ויקרא כ יז) ואיש אשר יקח את אחותו בת אביו או בת אמו וראה את ערותה' וגו׳, והרי אין העונש תלוי בראייה אלא כוונת התורה עד שיראוהו טעמו של דבר, והיינו שיתרו בו ויודיעוהו שמעשה זה אסור, ומוסיפה הגמרא שאף פסוק זה הולך על כרת וכרת לא צריך התראה [שהרי קמי שמיא גליא אם הוא שוגג או מזיד], ומכל מקום אם אינו ענין לכרת תנהו ענין למלקות, וביאר בזה רבינו חננאל שאף שהפסוק מדבר בכרת מכל מקום הרי חייבי כריתות שלקו נפטרו ידי כריתותם, ולכאורה דברי רבינו חננאל אינם כדברי הגמרא שביארה שאם אינו ענין לכרת תנהו ענין למלקות, ומה הוצרך רבינו חננאל להוסיף שאף המחויב כרת לוקה ונפטר מהכרת, ומבואר בדברי רבינו חננאל שסבר שאם אינו ענין לכרת היינו לכרת של אחותו תנהו ענין למלקות של אחותו, וכיון שהן הכרת והן המלקות חיובם מאותו לאו שהזהירה התורה על אחותו בהכרח שהמלקות יפטרו מהכרת, והיינו כנ״ל שרק מלקות הבאים על הלאו שמחייב כרת הם פוטרים מכרת ולא מי שבא מעצמו ללקות בב״ד.

בית דין שוגגין אומרים בהם קם ליה בדרבה מיניה אף שבפועל אינם נענשים בעונש החמור, האם גם בכרת אומרים כן.

מחלוקת תנאים בדין קם ליה בדרבה מיניה באונס אחת מהעריות

במשנה במסכת כתובות (כט.) מבואר שמי שבא באונס על אחת מהעריות שחייבים עליהם כרת, אין חיוב הכרת פוטרו מהקנס של חמישים שקלים שחייב האונס, לפי שרק מיתת בית דין פוטרת מממון ולא כרת.

בגמרא (שם ל.) מבואר שמשנה זו אינה כדעת רבי נחוניא בן הקנה הסובר שכשם שהמחלל שבת שמתחייב מיתת בית דין נפטר בזה מחיוב ממון, כך האוכל ביום הכפורים שחייב כרת נפטר בזה מחיוב ממון[לח].

דין קם ליה בדרבה מיניה באוכל חמץ של הקדש בפסח

ובדרך זו מבארת הגמרא בפסחים (כט.) את הברייתא שמי שאכל חמץ של תרומה בפסח במזיד שחייב כרת על אכילת החמץ נפטר בזה מתשלומי התרומה, והיינו כדעת רבי נחוניא בן הקנה שאף כרת פוטר מתשלומים.

ובדרך זו סברה הגמרא במגילה (ז:) לבאר את המשנה שם, שאין בין יום הכיפורים לשבת אלא ששבת זדונה בידי אדם ואילו יום הכיפורים זדונה בידי שמים בכרת, ודייקה מזה הגמרא שלענין קם ליה בדרבה מיניה אין חילוק בין שבת ליום הכיפורים, ובשניהם מי שנתחייב כרת או מיתת בית דין נפטר מתשלומים מדין קם ליה בדרבה מיניה וכדעת רבי נחוניא בן הקנה שאף כרת פוטר מתשלומים.

טעמו של רבי נחוניא בן הקנה שיש קם ליה בדרבה מיניה בחייבי כריתות

בטעמו של רבי נחוניא בן הקנה מבאר אביי (כתובות שם), שרבי נחוניא דורש מהנאמר בדין קם ליה בדרבה מיניה 'ולא יהיה אסון' (שמות כא כג), ונאמר באזהרת יעקב אבינו לבניו 'וקראהו אסון בדרך' (בראשית מב לח), וכשם שיעקב אבינו התכוין גם לאסון שיבא בידי שמים כך האסון שעליו נאמר דין קם ליה בדרבה מיניה מדבר גם בעונש הבא בידי שמים והיינו כרת.

רבא מבאר את מקורו של רבי נחוניא בן הקנה מהנאמר בפסוק (ויקרא כ ד-ה) לגבי מעביר בנו למולך 'ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא בתתו מזרעו למולך ונתתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אותו', ומבואר בפסוק שהמעביר בנו למולך שמחויב מיתת בית דין יכול להיענש בידי שמים בכרת, הרי ששוה עונש כרת ועונש מיתת בית דין וממילא אף לענין קם ליה בדרבה מיניה[לט].

ביאור מחלוקתם בגדר קם ליה בדרבה מיניה

ובביאור מחלוקתם של רבי נחוניא בן הקנה ורבנן במשנה כתב הצל"ח (פסחים כט. ד"ה ונראה לענ"ד) שנחלקו בגדר דין קם ליה בדרבה מיניה, שרבנן סברו שדין זה נאמר על בית דין שאין להם לחייב אדם בשני עונשים, ולכך רק מי שנתחייב מיתה בבית דין נפטר מעונשים אחרים מה שאין כן מי שנתחייב כרת שאין עונשו מסור לבית דין יכולים הבית דין לחייבו בעונש הנוסף המגיע לו.

אך רבי נחוניא בן הקנה סבר שדין קם ליה בדרבה מיניה אינו רק על הבית דין, אלא עיקרו שאדם אינו צריך להיענש בשני עונשים, וממילא אף המחויב כרת אינו ראוי לקבל עונש נוסף.

דברי רש"י שקם ליה בדרבה מיניה מסור לב"ד

ענין זה שדין קם ליה בדרבה מיניה עיקרו מסור לבית דין מבואר בדברי רש"י, שהנה הגמרא בבבא מציעא (צא.) מביאה את דברי רבא 'אתנן אסרה תורה ואפילו בא על אמו', ובביאור הדברים כתב רש"י (שם ד"ה רבא) שמי שבא על אמו ונתן לה טלה באתננה הרי טלה זה אסור לגבוה כדין אתנן, ואפילו שאם היה נתבע בבית דין לשלם טלה זה לא היו בית דין יכולים לחייבו שהרי קם ליה בדרבה מיניה, והיינו כיון שמחויב מיתת בית דין על שבא על אמו אין בית דין יכולים לחייבו בטלה, והיה צריך להיות שטלה זה לא יאסר, שכיון שאינו מחויב בטלה זה אין זו אלא מתנה בעלמא, מכל מקום כיון שאף שאין בית דין יכולים לחייבו בטלה, עיקר החיוב לשלם נשאר עליו ובכדי לצאת ידי שמים חייב ליתן הטלה ממילא טלה זה נאסר באתנן.

בדברי רש"י מבואר שדין קם ליה בדרבה מיניה הוא דין על הבית דין שאינם יכולים לחייב בשני עונשים אך על האדם עצמו נשאר חיוב לצאת ידי שמים[מ]. והיינו כרבנן במשנה שבכרת לא אומרים קם ליה בדרבה מיניה, שכיון שעונש כרת אינו מסור לבית דין לא שייך בזה קם ליה בדרבה מיניה.

חיוב לצאת ידי שמים לדעת רבי נחוניא בן הקנה

ולפי"ז כתב הצל"ח (שם) שלדעת רבי נחוניא בן הקנה כשנפטר האדם מחוב ממון משום קם ליה בדרבה מיניה אין עליו חיוב כלל ואפילו לצאת ידי שמים, שכיון שלרבי נחוניא בן הקנה דין קם ליה בדרבה מיניה הוא על האדם עצמו שאינו מחויב בשני עונשים, ממילא אף לצאת ידי שמים אינו חייב[מא].

דברי האחיעזר בביאור מחלוקתם

אולם האחיעזר (ח"א סי' כ סק"ח) מקשה לפי זה כיצד יתבארו לפי רבי נחוניא בן הקנה דברי הגמרא לגבי אתנן, שכיון שכאשר חייב מיתה על שבא על אמו אינו חייב כלל לתת את הטלה ואפילו לצאת ידי שמים, נמצא שאף אם יתן את הטלה אין זה אלא מתנה בעלמא, ומדוע שטלה זה יאסר מדין אתנן.

ולכך נוטה האחיעזר לומר שהן רבי נחוניא בן הקנה והן רבנן סוברים שדין קם ליה בדרבה מיניה נאמר על הבית דין שאין מענישים עונש נוסף על מה שכבר מתחייב, ולפיכך כולם מודים שחייב לצאת ידי שמים בכל אופן, ומה שסובר רבי נחוניא שדין קם ליה בדרבה מיניה נאמר גם בכרת אף שאין עונש כרת מסור לבית דין, הוא משום שסובר שגם בעונש שאין מסור לבית דין אינם יכולים לחייב את מי שמחויב כבר בעונש בידי שמים, ואמנם עיקר הדין מסור לבית דין שאינם מחייבים בעונש שני, אך האדם עצמו יש עליו חיוב לצאת ידי שמים.

קם ליה בדרבה מיניה במקום שב"ד אינם מענישים

אמנם אף לדברי האחיעזר עדיין צריך ביאור מדוע חייבי מיתות שוגגים [היינו שעבר בשוגג עבירה שבמזיד חייבים עליה מיתת בית דין] לדעת חזקיה (כתובות לה.) אף הם פטורים מהתשלומים, והלא בהם לא מתקיים בפועל שום עונש ומה ימנע מבית דין לחייבם בעונש הנוסף, וכמו כן מצינו (סנהדרין עב.) בבא במחתרת שאינו צריך להשיב את גזילתו משום שקנאה בדמים כיון שבעל הבית היה רשאי להרגו, והלא אף הוא לא קיבל בפועל שום עונש ומדוע בית דין לא יכפוהו על תשלומי הממון.

יסוד הקצות החושן בחיוב לצאת ידי שמים

ויש לבאר על פי דברי הקצות החושן (סי' כח סק"א) שדן בכל מקום שאמרו שמזיק פטור בדיני אדם וחייב בדיני שמים האם יכול הניזק לתפוס מהמזיק את חובו שחייב בדיני שמים או לא, ולאחר שמביא דעות ראשונים בזה נקט על פי דברי הים של שלמה (ב"ק פ"ו סי' ו) שלענין קם ליה בדרבה מיניה שאף בזה נתבאר שיש מקום לחייב בדיני שמים את הממון, יש להבחין בזה בין מקום שבו העונש החמור מבוצע בפועל, שבזה אין על המזיק שום חיוב ואף בדיני שמים פטור [ופשוט שאם הניזק יתפוס מוציאים ממנו], לבין

[לח] **החתם** סופר (שו"ת אהע"ז סי' קלג אות ג) כתב לחדש שכל הנידון אם בחייבי כריתות אומרים קם ליה בדרבה מיניה או לא, אינו אלא בחייבי כריתות כמו יום הכיפורים שאין בהם צד מיתה בידי אדם, אבל מי שנתחייב כרת על שעבר על אחת מג' עבירות שדינם יהרג ואל יעבור, שבאלו כיון שהיה עליו להיהרג הרי זה כמחויב מיתה בידי אדם וכמו כל חייבי מיתות ב"ד שוגגין שאומרים בהם קם ליה בדרבה מיניה, ומדמה זאת לדין בא במחתרת שמבואר בגמרא (סנהדרין עב.) שהבא במחתרת וגנב פטור מלשלם כיון שיכל להיהרג על ידי בעל הבית והוא הדין מי שהיה עליו להיהרג ולא לעבור נחשב כחייבי מיתות בי"ד שוגגין שאומרים בהם קם ליה בדרבה מיניה, ואפילו לרבנן החולקים על רבי נחוניא בן הקנה. אמנם דברי החתם סופר תמוהים מזה ששנינו (כתובות כט.) שהבא על אחד מהעריות שחייבים עליהם כרת נפטר מהקנס משום קם ליה בדרבה מיניה אף שחייב למסור נפש על כל העריות.

[לט] **יש** לדון בדעת רבי נחוניא בן הקנה שאף בחייבי כריתות אומרים קם ליה בדרבה מיניה, האם הכרת פוטר גם ממלקות או שכרת פוטר רק מממון, ומצינו בזה סברות הפוכות בדברי האחרונים, שהנה הגמרא בכתובות (ל:) דנה מה הנפקא מינה בין אביי לרבא במקור שממנו רבי נחוניא בן הקנה לומד את דינו, והקשו האחרונים שלכאורה יש נפקא מינה אם כרת יפטור גם ממלקות או לא, שלאביי הדורש גזירה שוה מהנאמר 'ולא יהיה אסון' ופסוק זה עוסק בדין קם ליה בדרבה מיניה לגבי ממון, ממילא אין לנו אלא שכרת פוטר מממון ולא ממלקות, ואילו לרבא הדורש ממה שמשוה התורה כרת למיתת בית דין, יש להשותם ממילא לכל הדברים, וכשם שמיתת בית דין פוטרת ממלקות כך כרת יפטור ממלקות, ובהפלאה (כתובות שם ד"ה מאי) כתב ליישב שגם לאביי הכרת יפטור ממלקות, ואף שמקורו הוא מהפסוק הנאמר לגבי פטור ממון מכל מקום אין גזירה שוה למחצה ולכל הדברים הוקש כרת למיתת בית דין ושניהם פוטרים ממלקות, אמנם הבית יעקב (שם ד"ה מה) כתב ליישב בהיפך, שאף רבא מודה שכרת לא פוטר ממלקות, ואפילו שרבא דורש לדמות כרת למיתת בית דין מכל מקום כשם שבמיתת בית דין הוצרכו שני פסוקים אחד לפטור ממון ואחד לפטור ממלקות, כך לכרת צריך שני פסוקים, וכיון שיש רק פסוק אחד יש לנו לדרשו על ממון שכרת פוטר מממון ואין לנו פסוק או לימוד שכרת פוטר גם ממלקות.

[מ] **ובחידושי** מרן רי"ז הלוי (עה"ת פר' משפטים) דייק זאת מהנאמר בפסוק (שמות כא כב) 'וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה ולא יהיה אסון ענוש יענש כאשר ישית עליו בעל האשה ונתן בפלילים', שממנו לומדים דין קם ליה בדרבה מיניה, שכשלא יהיה אסון מחויב המזיק לשלם ממון בפלילים והיינו על פי דיינים, ומשמע שכאשר יהיה אסון ויתחייב המזיק מיתה אזי לא יוכלו לחייבו בפלילים אך שלא בפלילים והיינו לצאת ידי שמים ישאר עליו החיוב.

[מא] **ובזה** מבאר הצל"ח את סוגיית הגמרא בפסחים שם, שלדעת רבי נחוניא בן הקנה האוכל חמץ של הקדש בפסח פטור מתשלומי ההקדש, ואפילו שתשלומי הקדש כל עיקרן לשמים, ואם בקם ליה בדרבה מיניה עדיין יש על המזיק חיוב לצאת ידי שמים כיצד נפטר מתשלומי ההקדש, ומזה מוכרח שלדעת רבי נחוניא בן הקנה אין כלל חיוב ממון ואפילו לצאת ידי שמים, אמנם הקצות החושן (סי' כח סק"א) מבאר הדברים באופן אחר ולשיטתו אף רבי נחוניא בן הקנה סובר שבקם ליה בדרבה מיניה יש חיוב לצאת ידי שמים, אך כל זה כשמאיזה טעם לא מבוצע בפועל החיוב החמור, אך במקום שהחיוב החמור מבוצע על ידי בית דין אין אף חיוב לצאת ידי שמים, ובברייתא שם מדובר כשחייב כרת, וכפי שיובאו בסמוך בהרחבה דברי הקצות החושן.

מקום שבו הניזק לא קיבל בפועל את ענשו כגון חייבי מיתות שוגגין שבזה חוב הממון נשאר על המזיק וחייב בדיני שמים ומועיל בזה תפיסת הניזק[מב].

גדר קם ליה בדרבה מיניה לדברי הקצות החושן

ומבואר בדברי הקצות החושן שגדר קם ליה בדרבה מיניה משתנה בין מקום שהאדם קיבל בפועל את החיוב החמור, שבזה האדם נפטר מהעונש הקל [ונחלקו רבי נחוניא בן הקנה ורבנן בחיוב כרת הבא בדיני שמים אם גם על ידו נפטר מהעונש הקל], ומה שאין כן במקום שלא קיבל בפועל את החיוב החמור, שבזה נשאר חייב בעונש הקל אלא שאין בית דין יכולים לחייבו אך בדיני שמים פשוט שחייב[מג].

דין חייבי כריתות שוגגין

על פי יסוד זה מוסיף הקצות החושן לבאר עוד בנוגע לסוגיין, שהנה כפי שנתבאר דעת חזקיה שאין חילוק בין חייבי מיתות שוגגין לחייבי מיתות מזידין, ואף מי שעבר בשוגג עבירה שמתחייבים עליה מיתת בית דין אינו נענש בעונש הקל, ויש לדון במי שעבר בשוגג עבירה שחיובה במזיד הוא כרת ולדעת רבי נחוניא בן הקנה שאף בכרת נאמר דין קם ליה בדרבה מיניה, האם גם בחייבי כריתות שוגגים אומרים קם ליה בדרבה מיניה או לא.

מחלוקת רש"י ותוספות

ובפשוטו נראה שנחלקו בזה רש"י ותוספות, שהנה על דברי הגמרא בפסחים (כט.) שמי שאכל חמץ של הקדש בפסח אינו מתחייב בתשלומי ההקדש לפי שחייב כרת על החמץ ונפטר בזה מחיוב הממון וכדעת רבי נחוניא בן הקנה, מביא רש"י (ד"ה את) שיש טועים להקשות כיון שמעילה בהקדש היא רק בשוגג ולא במזיד כיצד יתחייב האוכל כרת, הרי כיון שאכל חמץ זה של הקדש בשוגג אינו חייב כרת ולא יפטר בזה מתשלומי הממון.

ומבאר רש"י שמדובר שאותו אדם היה מזיד על החמץ ושוגג על ההקדש, והיינו שידע שהמאכל חמץ אלא שלא ידע שהמאכל של הקדש, נמצא שאותו אדם חייב כרת בפועל ונפטר בזה מחיוב הממון. ומזה שהוצרך רש"י לומר שהיה מזיד על החמץ כדי שיתחייב בפועל בכרת מוכרח שאם היה שוגג על החמץ לא היה נפטר מחיוב הממון, הרי שבחייבי כריתות שוגגים לא אומרים קם ליה בדרבה מיניה[מד].

אמנם תוספות שם (ד"ה רבי) כתבו שאף האוכל החמץ בשוגג פטור מתשלום להקדש שאף חייבי כריתות שוגגים בכלל קם ליה בדרבה מיניה. ואכן דעת רש"י צריכה ביאור מנין לומר שחייבי כריתות שוגגים אינם בכלל קם ליה בדרבה מיניה, וכשם שבחייבי מיתות בית דין אין הבדל בין שוגג למזיד כך אין לחלק לגבי חייבי כריתות.

ביאור הקצות החושן בדעת רש"י באופן אחר

ובקצות החושן כתב לבאר על פי דרכו לעיל, שאכן בודאי אף דעת רש"י שאין לחלק בין חייבי כריתות שוגגים למזידים, ומה שטרח להעמיד באוכל החמץ במזיד, זהו משום שאם היה מדובר באכל החמץ של הקדש בשוגג, הרי כיון שאינו מקבל בפועל את עונש הכרת יש לומר אף שבדיני אדם נפטר מתשלומי ההקדש מדין קם ליה בדרבה מיניה אך בדיני שמים חייב, וכיון שכל תשלומי הקדש הם לשמים נמצא שהקם ליה בדרבה מיניה לא פטר אותו מכלום, ונמצא שהאוכל חמץ בשוגג אינו נפטר מתשלומי הקדש ולא שייך לומר שהאוכל חמץ של הקדש פטור מתשלומים, ולכך הוצרך רש"י להעמיד באכל החמץ במזיד שמתחייב בפועל כרת ונפטר בזה מתשלומי ההקדש.

18/06/2018אהח

ואולם אף שהקצות החושן מבאר שאין להוכיח מדברי רש"י בפסחים שחייבי כריתות שוגגין לא אומרים בהם קם ליה בדרבה מיניה, מכל מקום מדברי רש"י במקום אחר (פסחים לב. ד"ה כרבי) עולה בבירור שבחייבי כריתות שוגגין לא אומרים קם ליה בדרבה מיניה[מה].

מחלוקת בעל המאור ורמב"ן בדין חייבי כריתות שוגגין

עוד נחלקו בענין זה הבעל המאור והרמב"ן, שדעת הבעל המאור (כתובות לה:) כתוספות שאף בחייבי כריתות שוגגין אומרים קם ליה בדרבה מיניה, אך דעת הרמב"ן (מלחמת ה' שם) שרבי נחוניא בן הקנה לא דיבר אלא במי שהתחייב כרת בפועל ולא בחייבי כריתות שוגגין, דעת הרמב"ן נסמכת מהמבואר במשנה בפסחים (לב.) שהאוכל תרומת חמץ בפסח בשוגג משלם קרן וחומש ובמזיד פטור, וביארה הגמרא (שם לב:) שבמזיד פטור מלשלם כיון שחייב כרת על החמץ וכרבי נחוניא בן הקנה, ומזה שבשוגג חייב לשלם אפילו שאכל חמץ שבמזיד הוא בכרת הרי שבחייבי כריתות שוגגים לא אומרים בהם קם ליה בדרבה מיניה[מו].

דברי הרעק"א על קם ליה בדרבה מיניה בשורף גדיש של חבירו בשבת

והנה הרעק"א (שו"ת ח"א סי' קסד) כתב לחדש שמה ששורף גדישו של חבירו בשבת פטור על הגדיש משום קם ליה בדרבה מיניה כיון שמתחייב בנפשו, שורת הדין היתה שרק על השיבולת הראשונה שנשרפה יפטר עליה, שהרי עליה נתחייב מיתה ואילו על המשך שריפת הגדיש כיון שלא שייך לחייבו מיתה פעם נוספת מן הדין שיתחייב ממון על השאר, אלא שאף שאינו מתחייב בפועל מיתה על כל שיבולת ושיבולת מכל מקום הדבר דומה לחייבי מיתות שוגגין, שאף שאינם מתחייבים בפועל מיתה כיון שעברו עבירה שיש בה מיתה אומרים בהם קם ליה בדרבה מיניה, והכא נמי בשאר הגדיש כיון שמעשה זה ראוי לחייב עליו מיתה אומרים בו קם ליה בדרבה מיניה.

קושיית האחיעזר בשורף גדיש ביום הכיפורים

ומקשה האחיעזר (שו"ת ח"א סי' יח אות ד) שהרי בגמרא בשבועות (לג.) מבואר שלדעת רבי נחוניא בן הקנה שורף גדישו של חבירו ביום הכיפורים פטור על תשלום הגדיש כיון שנתחייב כרת[מז], ולכאורה כיון שמהשיבולת השניה אין אומרים קם ליה בדרבה מיניה אלא מדין חייבי מיתות שוגגין כדברי רעק"א, אם כן יקשה לדעות הראשונים שחייבי כריתות שוגגין אינם בכלל קם ליה בדרבה מיניה, מדוע יפטר השורף על כל הגדיש אחר שחיוב הכרת בא לו על השיבולת הראשונה ועל השאר אין אומרים קם ליה בדרבה מיניה.

יישוב קושיית האחיעזר שיש כרת גם בשיבולת השניה

וכתב האחיעזר ליישב שלגבי כרת כיון שיכול לחזור בתשובה על שריפת השיבולת הראשונה ולהיפטר על שריפתה מחיוב הכרת נמצא שאף השיבולת השניה היא בספק חייבי כריתות, ובאופן זה אי אפשר לחייבו ממון על כל שיבולת ושיבולת שמא עליה יתחייב כרת.

[מב] **הקצות** החושן מוכיח ענין זה מסוגיית הגמרא בסנהדרין (עב.) שרבא נגנבו לו דברים במחתרת וכשבא הגנב להחזירם סירב רבא לקבלם כיון שהבא במחתרת פטור, ולכאורה כיון שיש חיוב לצאת ידי שמים אף במקום קם ליה בדרבה מיניה מן הדין שרבא יקבלם כיון שיש חיוב על הגנב להחזירם, ולפי הנתבאר שהמחויב מיתה בפועל אינו חייב לצאת ידי שמים יש לומר שהבא במחתרת כיון שבפועל בעל הבית היה רשאי להרגו הרי הוא כמי שנתחייב מיתה בפועל וברח שנחשב לו כאילו קיבל העונש בפועל ואינו חייב אף לצאת ידי שמים, ולכך מיאן רבא לקבלם. ויש לדון בראיה זו שאפשר שהבא במחתרת אינו נחשב שקיבל העונש בפועל אלא הרי הוא כחייבי מיתות שוגגין, וכן כתב רש"י בסנהדרין (עב. ד"ה אין). ויעוין בקהלות יעקב (מכות סי' יג).

[מג] **ואפשר** לבאר עוד על פי מה שדנו האחרונים [קובץ שיעורים (כתובות אות צג)] במהות דין קם ליה בדרבה מיניה האם עניינו שהעונש החמור כולל בתוכו את העונש הקל ולכך אינו מחויב בעונש הקל, או שבקם ליה בדרבה מיניה נתחדש שמי שמתחייב בעונש החמור נפטר מהעונש הקל אך לא מחמת שהחמור כולל את הקל אלא הוא פטור בעלמא, ומעתה יש לומר שכאשר קיבל בפועל את העונש החמור אז נכלל בזה החיוב הקל, וכיון שהחיוב הקל כבר נכלל בחמור ממילא נפטר לגמרי ואפילו בדיני שמים, מה שאין כן במקום שלא קיבל בפועל את העונש החמור אף שנפטר ממנו על ידי שבמעשיו יש מקום לעונש חמור, אין זה אלא פטור בעלמא ויש לומר שרק בדיני אדם נפטר מהעונש הקל אך נשאר חיובו בדיני שמים.

[מד] **אמנם** המהרש"א שם (ד"ה יש טועין) מפרש שרש"י לא סובר כלל את דברי חזקיה, ולשיטתו בכל קם ליה בדרבה מיניה הפטור מממון הוא רק במי שעבר עבירת מיתה במזיד שמתחייב בפועל בעונש החמור, ולא במי שעבר בשוגג על עבירת מיתה, שאינו מתחייב בפועל בעונש החמור ואינו בכלל קם ליה בדרבה מיניה, ולכך הוצרך רש"י להעמיד כשהזיד על החמץ שנתחייב כרת וישנו בכלל קם ליה בדרבה מיניה.

[מה] **ויש** מקום לדון במי שעבר באונס עבירה שיש בה במזיד כרת, האם גם זה נכלל במחלוקת הראשונים לענין חייבי כריתות שוגגין, ומצינו בגמרא (כתובות ל:) שמי שתחב לו חבירו חלב של חבירו לבית הבליעה ובאופן שלא יכל להוציא את החלב בחזרה, אין אומרים בו קם ליה בדרבה מיניה ומתחייב לשלם על החלב, וטעם הדבר ביאר רש"י שכיון שהוא אנוס על אכילת החלב שהרי חבירו תחב לו, אינו מתחייב כרת על אכילה זו ואין לו קם ליה בדרבה מיניה, ובשיטה מקובצת (שם ד"ה וז"ל שיטה) הקשה מדוע העובר עבירה באונס אין לו קם ליה בדרבה מיניה ומאי שנא מחייבי מיתות שוגגין שאף שאינם מתחייבים מיתה בפועל אומרים בהם קם ליה בדרבה מיניה וכדברי חזקיה, ובתחילה כתב ליישב שהכלל של חזקיה לא נאמר בחייבי אונסין, לפי שהמקור של חזקיה לדמות שוגג למזיד הוא מהפסוק (ויקרא כד כא) 'ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת' שכשם שמכה בהמה חייב הן בשוגג והן במזיד, כך דין קם ליה בדרבה מיניה הוא הן בשוגג הן במזיד, ולפי זה כיון שאדם שהזיק באונס פטור ואינו נכלל בפסוק מכה אדם, ממילא שאינו בכלל קם ליה בדרבה מיניה, עוד כתב השיטה מקובצת שאפשר שאף שכל חייבי מיתות בית דין שאינם נענשים בפועל אומרים בהם קם ליה בדרבה מיניה וממילא שאף באונס אומרים קם ליה בדרבה מיניה שהרי מעשה כזה במזיד מחייב מיתה, מכל מקום בחלב שעונשו כרת רש"י בזה לשיטתו שכשם שחייבי כריתות שוגגין לא אומרים בהם קם ליה בדרבה מיניה, כך חייבי כריתות אנוסים לא אומרים בהם קם ליה בדרבה מיניה מחמת שלא קיבלו את העונש בפועל.

[והנה הרעק"א (כתובות שם ד"ה ואי) סובר אף הוא כמו הצד הראשון בשיטה מקובצת, שלדעת רש"י דינו של חזקיה לא נאמר בחייבי כריתות אנוסים אלא רק בחייבי כריתות שוגגין, אך לא מטעם השיטה מקובצת, אלא שהוא סברא שכיון שמעשה שנעשה באונס אינו מעשה עבירה כלל ממילא שהתורה לא נתנה לעובר עבירה באונס פטור של קם ליה בדרבה מיניה, אך בקובץ שיעורים (כתובות אות צו) הקשה עליו שהרי דעת רש"י (ב"ק לה. ד"ה רבא) שאף מקלקל בשבת שפטור משום שבת אומרים בו קם ליה בדרבה מיניה, הרי שאף מעשה שבמהותו ועצמותו אינו האיסור שאסרה תורה מכל מקום אף הוא בכלל קם ליה בדרבה מיניה, כל שכן בעובר באונס שמעשה זה אסרה התורה אלא שיש עליו פטור אונסין שאף בו נאמר קם ליה בדרבה מיניה].

[מו] **והבעל** המאור בפסחים (לב:) מיישב משנה זו שכיון שהממון ניתן לכפרה לכך בשוגג משלם 'ומתוך שנתנה שגגת קודש לכפרה נתנה אף שגגת חמץ לכפרה'.

[מז] **כך** נראה פשטות הסוגיא שם, ויעוין באחיעזר שם שמדקדק בדברי רש"י שביאר באופן אחר ולדבריו לא קשה מידי.

ויש שביארו עוד ליישב קושיית האחיעזר, שהחסרון במה שאינו חייב מיתה על השיבולת השניה הוא משום שביחס אליה אין כאן התראה[מח], והיינו שכיון שההתראה עיקרה להודיע לחוטא את ענשו על מעשיו, הרי כיון שבשיבולת השניה לא יתחייב בעונש נוסף, ממילא ביחס אליה אין כאן התראה, ולפי זה פשוט שכל החסרון של התראה הוא רק לענין מיתת בית דין, אך כרת הרי מבואר בגמרא (מכות יג:) שאינו צריך התראה ממילא שאף על השיבולת השניה נחשב למחויב כרת.

ה. כרת בפחות מגיל עשרים

קושיית הקבא דקשייתא להעמיד המשנה בכתובות בפחות מבן עשרים

בספר קבא דקשייתא (סי׳ סט) מקשה לדעות הראשונים שבחייבי כריתות שוגגין אין אומרים קם ליה בדרבה מיניה ואפילו לדעת רבי נחוניא בן הקנה, אם כן מנין לגמרא (כתובות ל.) שהמשנה שמחייבת קנס בבא על אחותו אינה כרבי נחוניא בן הקנה הסובר שחייבי כריתות הרי הן בכלל קם ליה בדרבה מיניה ונפטר מהקנס בחיוב הכרת, והרי אפשר להעמיד את המשנה באדם פחות מגיל עשרים שאינו מתחייב כרת בפועל, שדינו דומה לחייבי כריתות שוגגין, ובו אין אומרים קם ליה בדרבה מיניה ואפילו לדעת רבי נחוניא בן הקנה, נמצא שהמשנה היא אף כרבי נחוניא.

קושיית הרמב״ן כעין זה להעמיד המשנה בשוגג

והנה הרמב״ן (מלחמות ה׳, כתובות לה:) עצמו הקשה בדומה לזה, לשיטתו שחייבי כריתות שוגגין אינם בכלל קם ליה בדרבה מיניה אפשר להעמיד את המשנה כרבי נחוניא בן הקנה, ובאופן שבא על אחותו בשוגג שאינו נפטר מהקנס כיון שאינו מתחייב כרת בפועל, ותירץ הרמב״ן שהמשנה לאחר שמביאה את הדין שבא על אחותו אין בו קנס, מוסיפה לבאר את הטעם ׳אף על פי שהן בהכרת אין בהן מיתת בית דין׳, ומשמע שהמשנה עוסקת במי שמחויב כרת בפועל ולא בחייבי כריתות שוגגין, ולכך על כרחך המשנה אינה כדעת רבי נחוניא בן הקנה.

ובדרך זו יש ליישב את קושיית הקבא דקשייתא, שבמשנה נראה שמדובר במי שחייב כרת בפועל ולא בפחות מבן עשרים שאינו מחויב כרת בפועל, ולכך הכריחה הגמרא לומר שהמשנה אינה כרבי נחוניא.

אם חייבי כריתות שוגגין דומה לפחות מבן עשרים

ובעיקר מה שמדמה הקבא דקשייתא בין חייבי כריתות שוגגין לפחות מבן עשרים, ומשום כך הקשה שאף בפחות מבן עשרים לא נאמר קם ליה בדרבה מיניה, בהשקפה ראשונה נראה כדבריו, ואדרבה בפחות מבן עשרים פחות שייך לומר קם ליה בדרבה מיניה מאשר בחייבי כריתות שוגגין, כיון שבשוגגים שייך באנשים אלו חיוב כרת ורק מעשיהם פטרו אותם מהכרת, ושייכים יותר בחייבי כריתות ושייך בהם קם ליה בדרבה מיניה, ואעפ״כ דעת חלק מהראשונים שלא אומרים בהם קם ליה בדרבה מיניה, אם כן כל שכן בפחות מבן עשרים שהגברא אינו בר כרת שלגמרי הפקיעתו התורה מכרת שלא יפטר מחיוב ממון משום קם ליה בדרבה מיניה[מט].

הסברא לחלק ביניהם

אך יש לומר בזה בהיפוך, שבפחות מבן עשרים כיון שמצינו שבדיני אדם מענישים מבן י״ג ומחויב מיתת בית דין ומלקות על מעשיו, הרי הוא נחשב בר עונש החמור כמו בגדול יותר מבן עשרים, רק שיש פטור מעונש כרת, אך שם מחויב כרת שייך בו כמו ביותר מבן עשרים, וממילא יש לומר בו קם ליה בדרבה מיניה, מה שאין כן בשוגג שעל פי כוונתו במעשיו אין מקום לחייבו כרת אף הוא לא יכלל בדין קם ליה בדרבה מיניה.

ויש להוסיף בזה עוד[נ] שמזה שסברו הראשונים שיש חילוק בין חייבי מיתות בית דין שוגגין שאומרים בהם קם ליה בדרבה מיניה לחייבי כריתות שוגגין שאינם בכלל קם ליה בדרבה מיניה, מוכרח שסברו שמי שעבר בשוגג עבירה שחייבים עליה מיתת בית דין הרי מעשיו הם מעשה עבירה שמחשיב את האדם כמחויב מיתה לענין שיהיה בו פטור של קם ליה בדרבה מיניה, מה שאין בעבירות שחייבים עליהם כרת העובר עליהם בשוגג אינו נחשב כלל כמחויב כרת, וממילא לא יהיה בו דין קם ליה בדרבה מיניה[נא].

ולפי זה בפחות מבן עשרים שנראה ברור שאין זה אלא פטור מעונשים אך יש על מעשיו שם מחויב כרת, וכנתבאר משאר עונשים המתחייבים מבן י״ג והפטור מכרת הוא רק מהעונש, וממילא שייך לומר בו קם ליה בדרבה מיניה אף אם בחייבי כריתות שוגגין אין אומרים קם ליה בדרבה מיניה.

כרת בפחות מבן עשרים

בעיקר הכלל שאין חיוב בבית דין של מעלה למי שהוא פחות מגיל עשרים, מצינו בענין זה מבוכה בדברי גדולי האחרונים.

קושיית האחרונים מחיוב חטאת בפחות מבן עשרים

החכם צבי (סי׳ מט) נשאל לפי הכלל המבואר בגמרא (יבמות ט.) שכל עבירה שזדונה כרת חייבים על שגגתה חטאת, אם כן אדם פחות מגיל עשרים שעבר בשוגג עבירת כרת, כיון שאם היה עובר עבירה זו במזיד לא היה מתחייב כרת אם כן לא יביא חטאת על עבירתו, ולא שמענו שפחות מגיל עשרים לא מביאים חטאת[נב].

ובתחילה מיישב החכם צבי שהכלל שכל שזדונה כרת שגגתה חטאת אין הכוונה שחיוב החטאת תלוי בחיוב הכרת על הגברא, אלא שתלוי באזהרת לאו שיש בו עונש כרת, שהרי המקור לכלל זה הוא מעבודה זרה ושם מפורש בתורה חיוב חטאת ואף פחות מבן עשרים שעבד עבודה זרה בשוגג חייב חטאת, ואם כן הוא הדין בכל העבירות שהוקשו לעבודה זרה שאף בהם חייבים חטאת אף פחות מבן עשרים.

עוד כתב החכם צבי שכיון שחיוב החטאת היא אחת ממצוות התורה, ממילא פשוט שמבן י״ג מתחייב האדם בכל המצוות ואף החטאת בכללם.

דעות האחרונים שמענישים בדיני שמים גם פחות מבן עשרים

ומסקנת החכם צבי שעיקר הענין שלא מענישים בכרת פחות מגיל עשרים נראה שאינו אלא דברי אגדה[נג], ואין מקום לחלק בין עונשים בידי בית דין שמענישים עליהם מבן י״ג לעונשים בידי שמים שאף בהם מתחייבים מבן י״ג[נד].

ואף החתם סופר (שו״ת יו״ד סי׳ קנה) והחוות יאיר (שו״ת סו״ס קסו) כתבו שענין זה שאין מענישים פחות מגיל עשרים הוא רק על עבירות שאינם

[מח] **כך** נראה כוונת הרעק״א בגליון שלחן ערוך (יו״ד סי׳ ב ס״ה). אמנם בדברי רעק״א בתשובותיו נראה שהחסרון בשיבולת השניה שאין עליה חיוב מיתה הוא משום שכבר הוא מחויב מיתה על הראשונה ולא שייך להוסיף חיוב על החיוב, על פי זה יש ליישב עוד את קושיית האחיעזר, שדווקא לגבי חיוב מיתת בית דין שעניינה עונש וחיוב שיש על האדם אין בזה חיוב על חיוב, אך חיוב כרת שאינו רק עונש אלא עניינו מחויב המציאות, שמעשה זה גורם לנפשו להכרת, בזה אין לחלק בין השיבולת הראשונה לשניה וכל שיבולת יש בה סיבה לכריתת נפשו, וממילא מן הדין צריך להיות קם ליה בדרבה מיניה על כל הגדיש.

[מט] **ויש** לפלפל בזה, שהנה במשנה בבבא קמא (לד:) מבואר ששור שהדליק את הגדיש מתחייב בעליו לשלם כדין שור המזיק, ואילו אדם שהדליק את הגדיש בשבת אינו חייב לשלם את הזיקו לפי שהוא מתחייב בנפשו וקם ליה בדרבה מיניה, והגמרא (שם לה.) הקשתה שהמדליק גדיש בשבת כיון שאינו אלא מקלקל ומקלקל בשבת פטור הרי אינו מתחייב בנפשו ומדוע יפטר מלשלם את הגדיש, וביאר רבא אליבא דתנא דבי חזקיה שחידש שחייבי מיתה שוגגין אף הם בכלל קם ליה בדרבה מיניה, ובביאור תירוצו של רבא כתב רש״י (שם ד״ה רבא) לבאר שכוונת רבא לומר שכשם שחייבי מיתה שוגגין שאינם מתחייבים מיתה בפועל ומכל מקום אומרים בהם קם ליה בדרבה מיניה, כך המקלקל בשבת אף שאינו מתחייב מיתה בפועל מכל מקום גם בו אומרים קם ליה בדרבה מיניה אליבא דתנא דבי חזקיה, ולכאורה בדברי רש״י יש חידוש שאף שהיה מקום לחלק בין חייבי מיתות שוגגין למקלקל, שבחייבי מיתות שוגגין הרי מעשיו מחייבים מיתה ורק שגגתו פוטרתו ויותר שייך לומר בו קם ליה בדרבה מיניה, מה שאין כן במקלקל שלכאורה החסרון בגוף המעשה ולא אסרה התורה מעשה כזה, ואף על פי כן מבואר שאומרים אף בזה קם ליה בדרבה מיניה, ואם כן לפי זה יש לומר שלדעת רש״י הוא הדין בפחות מבן עשרים אף שיותר מופקע הוא מכרת מאשר חייבי כריתות שוגגין, מכל מקום לשיטתו אף בזה שייך לומר קם ליה בדרבה מיניה, וזהו שהוקשה לקבא דקשייתא שנעמיד את המשנה בפחות מבן עשרים שלדעת רבנן אומרים בו קם ליה בדרבה מיניה, ואף רבי נחוניא לא נחלק בזה שהרי פחות מבן עשרים דומה לחייבי כריתות שוגגין שמודה רבי נחוניא שלא אומרים בהם קם ליה בדרבה מיניה [אמנם תוספות בבבא קמא (שם ד״ה מתניתין) הקשו על רש״י וסוברים שאין מקום לדמות בין דינו של חזקיה בחייבי מיתות שוגגין למקלקל, ולשיטתם כוונת רבא היתה להעמיד את המשנה בשוגג, לפי זה אף בפחות מבן עשרים לכאורה לא יהיה בו קם ליה בדרבה מיניה אחר שלגמרי הוא מופקע מכרת].

[נ] **יעויין** בזה בספר ברכת מרדכי (ענינים סי׳ סט).

[נא] **אמנם** עיקר חילוק זה צריך עיון, ואדרבה מסברא נראה לומר להיפך שחייבי מיתות בית דין בשוגג כלל אינם נחשבים למחויבים מיתה, מה שאין כן חייבי כריתות שוגגין כן נחשבים למחויבים כרת ורק נפטרים מדין שוגג, וביאור הדבר שחיוב מיתת בית דין הוא עונש על העבירה וכיון שהעושה עבירה בשוגג חסר בסיבה של העונש ממילא אינו נחשב כלל למחויב מיתה, מה שאין כן הכרת אינו בא רק כעונש אלא כפי שנתברר בדברי הראשונים לעיל (אות ב) שהמעשים שחייבים עליהם כרת הם בעצמותם גורמים לנפש החוטאת להיכרת, וממילא אף בשוגג היה מקום לומר שהנפש החוטאת שייך בה כרת לפי מעשה העבירה שעשתה, ואמנם התורה פטרה את השוגג מהכרת אך נראה ששם מחויב כרת ישנו גם בשוגג. ובזה יש לבאר את הגמרא בזבחים (קח:) שדורשת מהפסוק לגבי שוחט קדשים בחוץ שאינו חייב כששחט בשוגג או באונס, וברשב״א (קידושין מג: ד״ה תחת) הקשה על כך מדוע היה מקום לחייב על קדשים בחוץ באונס והרי בכל התורה אונס רחמנא פטריה ומדוע נצרך מיעוט מיוחד בעבירה זו, ולפי מה שנתבאר יש מקום לומר שבעונש שחייבים עליו כרת אין מקום לפטור את האנוס שהרי לפי מציאותו העבירה שעבר גורמת לנפשו להיכרת, וזהו מה שמיעטה התורה שאף בכרת יש פטור של אונס ושוגג.

[נב] **ובקבא** דקשיתא (סי׳ סט) כתב לבאר שודאי שאין העבירה קלושה כשהוא פחות מבן עשרים, וממילא שאין לדון שכיון שאין זדונו כרת שלא יביא חטאת. וכעין זה כתב הגר״ש איגר (שו״ת או״ח סוף סי׳ כב). ויש שביארו עוד שמה שאין מענישים בדיני שמים פחות מבן עשרים זהו משום שבדיני שמים נחשב פחות מבן עשרים לשאינו בן דעת, ואינו חשוב כעובר לגמרי במזיד, ולפי זה אין הפחות מבן עשרים פטור במהותו מכרת וממילא שלא יפטר מקרבן חטאת כשעבר בשוגג.

[נג] **כוונת** החכם צבי לדברי הגמרא בשבת (פט:) שלעתיד לבא הקב״ה בא אל האבות ואומר להם בניכם חטאו, ומבואר שיצחק ישיב לו שחלק מהחטאים היו פחות מבן עשרים שלא מענישים על כך, ועל זה נוקט החכם צבי שאין זה אלא דברי אגדה.

[נד] **אך** כתב שאפשר שלא מענישים בפועל בדיני שמים כאשר הוא עדיין פחות מבן עשרים, אך אחר שיגיע לעשרים אם לא שב בתשובה מעונותיו מענישים על מה שעבר מבן י״ג שנה,

מפורשות בתורה, כגון מחלוקתו של קרח שרק מחמת חומר המחלוקת נענשו אף פחות מגיל עשרים, וכן מה שמצינו אצל שרה אמנו במדרש (ב״ר פנ״ח פ״א הובא ברש״י בראשית כג א) בת ק׳ כבת עשרים שנה לחטא, היינו משום שזה היה קודם מתן תורה שעל כך לא מענישים פחות מגיל עשרים[נה], אך אחר שניתנה תורה ודאי שמענישים על כל העבירות מבן י״ג.

דעות הראשונים שאין מענישים בדיני שמים פחות מבן עשרים

אמנם אף שגדולי האחרונים נקטו שמענישים בדיני שמים מבן י״ג, מצינו בראשונים מפורש שאין כרת פחות מבן עשרים, וכך מבואר בירושלמי (ביכורים פ״ב ה״א) [הובא לעיל (אות א)] שאין כרת פחות מגיל עשרים, וכן הוא ברמב״ם בפירוש המשניות (סנהדרין פ״ז ה״ד). וכן מבואר בפירוש הרע״ב על המשנה באבות (פ״ה מכ״א) ׳בן עשרים לרדוף׳, דהיינו שמגיל עשרים רודפים אותו מהשמים על עוונותיו.

אשם תלוי בפחות מבן עשרים

ואמנם אף שחיוב חטאת שייך גם בפחות מגיל עשרים, מכל מקום כתב בספר תיבת גמא (פר׳ חיי שרה) שלגבי אשם תלוי כיון שמפורש ברמב״ם (טומאת מת פ״ט הי״ב) שהסיבה שמביאים אשם תלוי על ספק הוא משום שיש בזה ספק כרת[נו], לפי זה בפחות מגיל עשרים שאין כאן ספק כרת לא מביאים אשם תלוי[נז].

אך בספר ארצות החיים (ארץ יהודה סי׳ א סק״ז) כתב להקשות מסוגיית הגמרא ביבמות (ג:), המקשה מדוע צריך פסוק לחדש שאחות אשה אינה מתייבמת והלא כיון שאחות אשה היא בכרת לא יבוא עשה של יבום וידחה לא תעשה חמור שיש בו כרת, ואם נאמר שפחות מבן עשרים אינו בכלל כרת הרי צריך לחדש שאף מי שהוא פחות מבן עשרים שאצלו אין האיסור בכרת, שאף הוא לא ייבם אחות אשה[נח].

ולפי זה אין מקום לקושיית הקבא דקשייתא שהרי ודאי שמגיל י״ג נחשב החוטא למחויב כרת ואין זה כחייבי כריתות שוגגין.

[נה] **ובשם** הגרי״ז מבריסק ביארו על פי המבואר (יבמות סד:) ששרה אמנו אילונית היתה, ובאילונית מבואר (שם פ.) שאינה נעשית גדולה עד עשרים, ולכך נאמר בה בת ק׳ כבת כ׳ לחטא.

[נו] **היינו** הרמב״ם בזה לשיטתו שכל ספק דאורייתא מותר מן התורה, ולפי זה מבאר שמה שחייבה התורה אשם תלוי על ספק עבירה זהו משום שיש ספק חיוב כרת.

[נז] **ונפקא** מינה לדידן במה שנפסק בשלחן ערוך (או״ח סי׳ א ס״ז) שמי שעבר עבירה שחייבים עליה אשם תלוי יקרא פרשת אשם תלוי ויאמר יהי רצון וכו׳, שלפי הנ״ל מי שהוא פחות מבן כ׳ לא יאמר היהי רצון.

[נח] **אמנם** כתב לדון שאפשר שאף שלענין איש זה אין כאן כרת, מכל מקום יש חומר בלאו שעיקרו יש בו כרת, והוא על פי דברי רבינו יוסף מארץ ישראל המובא בתוספות בקידושין (לד. ד״ה מעקה), לגבי הדין שאין עשה דוחה לא תעשה ועשה, שאף לגבי נשים במקום שאין להם את העשה מכל מקום אין הלא תעשה נדחה מחמת כך, כיון שהלאו עצמו נהיה אלים כשבא עם עשה אף שלנשים אין את העשה, אמנם דעת ריב״א (חולין קמא. ד״ה לא) שלא כדברי רבינו יוסף, ולשיטתו אף שאין עשה דוחה לא תעשה ועשה, מכל מקום הלא תעשה לבדו נדחה כפי הכלל שעשה דוחה לא תעשה, ומוכח שאין אומרים שלא תעשה הבא עם עשה אלים שלא להידחות מפני העשה.

אהח18/06/2018

אליבא דהלכתא

סעיפי הלכה
לפי סדר ה"עין משפט",
ערוכים ומנוסחים ע"פ
דברי הרמב"ם והשו"ע
ונושאי כליהם

* * *

פניני הלכה

נושאים והלכות
בסוגיות הגמרא
מתוך ספרי הפוסקים והשו"ת

תוכן הענינים

אליבא דהלכתא מועד קטן

- הקדמה להלכות חול המועד ... א
- איסור עשיית מלאכה בחול המועד ... א
  - מלאכות המותרות בחול המועד - חמשה: ... א
  - אם איסור מלאכה בחוה"מ מדאורייתא או מדרבנן ... א
  - טעם האיסור כדי שיעסקו בתורה ... א
  - דבר האבד ... א
  - השקיית שדה ... א
  - טירחא יתירה אסורה אפילו בדבר האבד ... ב
  - מצות שמטה בשנה השביעית ... ב
- משקין בית השלחין בשביעית ... ב
- עושין עוגיות לגפנים בשביעית ... ב
- עושין אמת המים בתחלה ... ב
- דין צרכי רבים בחוה"מ ... ב
- יוצאים על הכלאים ... ב
- המשקה חייב משום זורע ... ב
- המנכש בשבת ... ב
- זומר וצריך לעצים חייב שתים ... ב
- זורע מנכש ומחפה בכלאים ... ב
- שמיטת כספים בזמן הזה ... ב
- עבודות האסורות בשביעית מדאורייתא ... ג
- שאר תולדות עבודות הקרקע ... ג
- עבודת קרקע ואילן האסורים מדרבנן ... ג
- דברים המותרים באילנות ... ג
- תוספת שביעית ... ג
- בנטיעות צפופות מותר לחרוש כל בית סאה בערב שביעית ... ג
- אין בי"ד יכול לבטל דברי בי"ד חברו אא"כ היה גדול ממנו ... ד
- מצות ערבה שבמקדש ... ד
- ניסוך המים בחג הסוכות ... ד
- קצירת העומר דוחה שבת ... ד
- השקיית בית השלחין כשיש בדבר טירחא ... ד
- השקייה מנהרות ... ד
- השקייה לצורך פירות שיאכלם במועד ... ד
- אין חופרין סביב האילן אבל מתקנין את הישנות ... ה
- אמת המים שנתקלקלה מותר לתקנה ... ה
- איסוף זבל בשדה בשביעית ... ה
- דין צרכי רבים בחול המועד ... ה
- אופני צרכי הרבים ... ה
- בנית בית הכנסת ... ו
- תיקון בית מרחץ ... ו
- תיקון בורות מים של רבים ... ו
- תיקון ומילוי בורות מים של יחיד ... ו
- הטמא חייב להודיע שטמא ... ו
- הקמת מצבה על קבר המת ... ו
- כיצד מציינין הקברות ... ו
- על איזה טומאה מציינים ... ו
- שדה שאבד בה קבר ... ו
- שדה שנחרש בה קבר ... ו
- שדה בוכים ... ז
- שדה שאבד בה קבר האם מותר לזרוע וליטוע בה ... ז
- שדה שנחרש בה קבר מותר לזורעה ... ז
- מצא שדה מצויינת ואין ידוע מהי ... ז
- מנפח אדם בית הפרס ... ז
- בית הפרס שנידש טהור ... ז
- מצא אבן מצוינת ... ז
- מצא גבולות שדה מצוינין ... ז
- באחד באדר משמיעין על השקלים ... ז
- משמיעין על הכלאים ויוצאים עליהם ... ז
- בחמשה עשר באדר קורין את המגילה בכרכים ... ז
- עושין כל צרכי הרבים באדר ... ז
- זריעת תערובת שיש בה כלאים ... ח
- השקאת שדה בית השלחין משום דבר האבד ... ח
  - שדה אילן ... ח
- משקין השדה במועד גם קודם שנזרעה ... ח
- מרביצין את השדה בשביעית ... ח
- בשביעית עושים אמת המים בתחלה ... ח
- צידת מזיקים בשדה במועד ... ח
- בנין ותיקון גדר של שדה או חצר בחול המועד ... ט
- בניית גדר לשדה בשביעית ... ט
- בנין ותיקון גדר של שדה או חצר בחול המועד ... ט
- גדר מכוין מלאכתו במועד ... ט
- בנית כותל במקום סכנה ... ט
- ראיית נגעים בשבת יו"ט וחול המועד ... ט
- דברים המותרים במצורע מוחלט ... ט
- להמתין מלטמאות הנגע ... י
- אין רואין את הנגעים אלא ביום ... י
- כהן סומא אינו רואה הנגעים ... י
- אבילות בהעברת עצמות מקבר לקבר ... י
- העברת עצמות בחול המועד ... י
- שלושים יום קודם החג וערב שבת ויו"ט לענין הספד ... י
- חפירת קבר בחוה"מ ... י
- אין נושאין נשים במועד ... יא
- סעודת ארוסין - קידושין ... יא
- סעודת שידוכין ... יא
- ריקודין ומחולות בשעת האירוסין ... יא
- מחזיר גרושתו במועד ... יא
- נשואין בערב הרגל ... יא
- דין תפירה וסירוג המטה ... יא
- הנפרד מרבו ... יא
- תמרוקים ליפוי הגוף הותרו בחוה"מ ... יב
- אסור ליפרע מנכרים סמוך ליום אידם ... יב
- סירוג המיטות והפשלת חבלים במועד ... יג
- תפירת בגד לצורך המועד ... יג
- בנית תנור וכיריים ... יג
- תיקון הרחיים ... יג
- תיקון סכין ... יג
- תיקון הסוס לרכיבה ... יג
- טיפול בבהמה ... יד
- בניית איצטבא ... יד

אוצר החכמה
אחת 18/06/2018

תוכן הענינים

ריכוך וגיהוץ בגדים ..... יד
צידת דגים בשדה ..... יד
יישור הקרקע בשדה ..... יד
ליקוט עצים מן השדה ..... יד
קציצת ענפים מהאילן ..... יד
קנין חזקה ..... יד
המפצל זמורות ..... יד
המלקט עצים מן השדה ..... יד
המשוה קרקע השדה ..... יד
לקיטת פירות וקנייתם וכבישתם ..... יד
דיני סחורה בחול המועד ..... יד
עשיית רשתות במועד ..... טו
גדילת פתילות במועד ..... טו
בניית מעקה ..... טו
תיקון סדקים שבגג ..... טו
תיקון הדלת והמנעול במועד ..... טו
צידת דגים ומליחתן ..... טו
דבר האבד בחוה״מ בעשיית השמן והיין והפשתן ..... טז
האבל אסור במלאכה ..... טז
מלאכת דבר האבד ע״י עצמו וע״י אחרים ..... טז
אבל שהוא אריס אצל אחרים ..... טז
אם האבל מושכר לאחר ..... טז
שכיר ואריס בשדה ..... טז
חמור וספינה מושכרים ומוחכרים ..... טז
מלאכת אחרים בידו בשכירות או קבלנות ..... טז
מלאכת תלוש של האבל ביד אחרים ..... יז
מלאכת בנין של האבל ..... יז
שותפים בחנות שאחד מהם אבל ..... יז
אמירה לנכרי בחול המועד ..... יז
נכרי העובד אצל ישראל ..... יז
לתת בחוה״מ לאומן לעשות מלאכה אחר המועד ..... יז
נטילת שכר על מלאכה בחול המועד ..... יז
אופנים שמותר לעשות מלאכה בשכר ..... יז
אין מרביעין בהמה במועד ..... יז
אסור להרביע בבהמת פסולי המקודשין ..... יז
אין מכניסים הבהמה לשדה בחוה״מ כדי שתזדבל ..... יז
נכרי שהכניס בהמותיו לשדה ישראל בשבת ..... יז
נכרי שהכניס בהמותיו לשדה ישראל ביום טוב ..... יז
נכרי שהכניס בהמותיו לשדה ישראל בחול המועד ..... יח
הכנסת הבהמות ע״י נכרי השכור בקביעות ..... יח
דבר האבד מותר לעשות כדרכו ..... יח
קצירה במועד ..... יח
קצירה לצורך אכילה במועד ..... יח
בצירה וכדומה בדבר האבד ..... יח
אדם חשוב בדבר האבד ..... יח
עשיית מלאכה לצורך אוכל נפש ..... יח
להערים לטחון הרבה כדי שישאר לאחר המועד ..... יח
יש לו מין אחד ורוצה לעשות מין אחר ..... יח
בשולי נכרים ..... יט
עקירת פשתן, כשות, ושומשומין בחול המועד ..... יט
הכנסת פירות מפני הגנבים ..... יט
שלית הפשתן ..... יט
המכוין מלאכתו במועד ..... יט
כיון מלאכתו למועד ומת ..... יט
קנס לעובד בשביעית ..... יט
היזק שאינו ניכר ..... יט
קניה בחול המועד ..... יט
דיני הלואה במועד ..... כ
פועל שאין לו מה לאכל במועד ..... כ
העברת דירה, וחפצים בחול המועד ..... כ
עשיית מלאכה בערב פסח ..... כ
הולכת והבאת כלים מבית האומן בערב פסח ..... כ
הבאת והולכת כלים מבית האומן בחול המועד ..... כ
כיסוי פירות שלא יתקלקלו מהגשם ..... כ
מכירת ירקות ופירות טריים ..... כא
מכירת דברים המתקימים ..... כא
ערב יום טוב אחרון ..... כא
מלאכות שצריך לעשותן בצינעא ..... כא
הכשר חיטין לקבל טומאה ..... כא
גילוח בערב יו״ט ..... כא
איסור גילוח בחוה״מ ..... כא
לא גילח מחמת אונס ..... כא
לספר נכרי במועד ..... כא
גילוח לצורך רפואה ..... כא
סירוק ..... כב
נזיר ומצורע מגלחין במועד ..... כב
איסור כיבוס בחול המועד ..... כב
כיבוס בגדי קטנים ..... כב
כיבוס מגבות וכדומה ברגל ..... כב
דין כיבוס בעולים מטומאה לטהרה ..... כב
תספורת וכיבוס לכהנים ואנשי מעמד במשמרתם ..... כב
מי שאין לו אלא חלוק אחד ..... כב
קטן בגילוח במועד ..... כב
קריעה לקטן ..... כג
אבלות ברגל ..... כג
נידוי ברגל ..... כג
דיני ממונות ודיני נפשות בחול המועד ..... כג
מצורע ברגל וכהן גדול מצורע ..... כג
כהן גדול מקריב אונן ואינו אוכל ..... כג
מנודה שמת בנידויו ..... כג
דברים שהאבל אסור בהם ..... כד
דברים שהמנודה אסור בהם ..... כד
דברים שהמצורע אסור בהם ..... כד
קריאת טמאים בתורה ..... כד
קריאת בעל קרי בתורה ..... כד
דין מלאכה ורחיצה בתעניות אמצעיות על הגשמים ..... כה
שילוח קרבנות באבל ומצורע ומנודה ..... כה
מנחת חינוך בכהן שמתחיל העבודה ..... כה
סדר הזמנת בעל דין לדין ..... כה
הנהגת הדיינים לגדור פרצות הדת ..... כה
מי שקבעו לו בית דין זמן לשלם חובו ..... כו
מתי מנדים ..... כו

תוכן הענינים

מי שאינו מתרחק מהמנודה .... כו
נידוי בית דין למבזה את החכם .... כו
דרכי התרת הנידוי .... כו
מנודה לרב מנודה לתלמיד .... כו
מנודה לעירו מנודה לעיר אחרת .... כו
נידוי למבזה צורבא מדרבנן .... כז
מי מתיר הנידוי .... כז
שיעור זמן הנידוי והנזיפה .... כז
דין נזיפה וביודע שבלבו של גדול עליו .... כז
שיעור נזיפה .... כז
נידוי התלמיד במילי דשמיא .... כז
עשיית צורבא מדרבנן דין לעצמו .... כז
זהירות בנידוי חכם .... כז
הרב הראוי ללמוד תורה ממנו .... כח
התרת נידוי רק על ידי הגדול מהמנדה .... כח
קבורת צדיק אצל חסיד .... כח
נידוי למכשיל את חבירו .... כח
הכאת אב את בנו הגדול .... כח
המנדה את חבירו שלא כדין .... כח
התרת נידוי שנידה את עצמו .... כח
נזיר ומצורע מגלחין במועד .... כח
רגל מבטל גזירת שלושים .... כח
כיבוס ותספורת בכהנים שגמרו משמרתם ברגל .... כט
כל המשמרות שוות ברגל .... כט
איסור אבל בכיבוס ולבישת בגדים מכובסים .... כט
כיבוס אבל באופנים המותרים בחול המועד .... כט
איסור אבל בגילוח .... כט
תגלחת אבל באופנים המותרים בחול המועד .... כט
נטילת צפרניים באבלות .... כט
נטילת צפרניים בחול המועד .... כט
איסור השלכת הצפרניים .... כט
הסרת שער השפה במועד .... ל
גילוח שער השפה באבלות .... ל
כיבוס במועד במי שאין לו אלא חלוק אחד .... ל
בגדי פשתן .... ל
הלכות כתיבה בחול המועד .... ל
כתיבה בקאמפיוטער ומכונת כתיבה וכדומה .... ל
דברים שהתירו לכתוב במועד - כתיבת חשבונותיו .... ל
כתיבה שאינה מתקיימת .... ל
מודעות לצרכי רבים .... ל
כתיבת מכתבים .... ל
כתיבת שטר חוב במועד .... לא
הגהת ספרים .... לא
כתיבת חידושי תורה .... לא
הקפת החנות .... לא
אירוסין ונישואין במועד .... לא
דברים הנקנים באמירה .... לא
כתיבה לצרכי רבים .... לא
תיקוני ספר תורה .... לא
כתיבת תפילין ומזוזות לעצמו .... לא
כתיבת שטרי מכר ואריסות .... לא
הפסקת אבלות בשבת וברגל .... לב
חל ערב הרגל בתוך שלושים .... לב
ערב הרגל בתחילת השבעה .... לב
מקצת היום ככולו לעניני אבלות .... לב
סתם נזירות שלושים יום .... לב
כיצד הרגל מבטל שבעה ושלושים .... לג
דיני אבלות ברגל והשלמת האבלות אחר הרגל .... לג
רגל עולה למנין שלושים .... לג
דיני שמועה קרובה ורחוקה .... לד
דין קריעה בשמועה רחוקה .... לד
על אלו קרובים מתאבלים .... לד
כל המתאבל עליו מתאבל עמו .... לה
איסור כיחול ופירקוס באבילה .... לה
קריעה מעומד .... לה
חליצה בעמידה .... לה
אבל אסור בתלמוד תורה .... לה
עליה לתורה באבלות .... לה
לימוד האבל בדברים הרעים .... לו
אבל בהנחת תפילין ביום ראשון .... לו
איסור מלאכה באבל .... לו
אבל אסור לצאת מביתו .... לו
יציאת אבל לבית הכנסת .... לו
אם אין לו מנין בביתו .... לו
איסור שאילת שלום באבל .... לו
תנחומי אבלים אחר שבעה .... לו
דין הבא להתאבל ממקום רחוק .... לז
זמן חלות אבלות .... לז
זמן חלות אבלות כשקוברים בעיר אחרת .... לז
הליכה אחר גדול הבית .... לז
הליכה אחר גדול הבית לקולא .... לז
פרטי דינים בהליכה אחר גדול הבית .... לז
ניקבו הדקין טריפה .... לז
שבעה דברים שבין אביו ואמו לשאר קרובים באבלות .... לז
זריזות בהוצאת המטה .... לז
מניעה מעסק סחורה .... לז
חליצת כתף .... לז
תספורת .... לז
השתתפות האבל בשמחה .... לח
סעודת מצוה .... לח
הלכות קריעה .... לח
קריעה באשה .... לט
חליצת כתף בחכם אב"ד ונשיא .... לט
חכם ואב"ד ונשיא שמתו .... לט
לימוד תורה בבית האבל .... לט
אבל אסור לצאת מביתו .... לט
שינוי מקום האבל בבית הכנסת .... לט
שינוי מקום בשבת .... לט
אופן שינוי המקום .... לט
איסור נשואין באבלות .... לט
איסור נישואין כשמתה אשתו .... לט
אופני היתר לישא אשה בימי אבלותה .... מ

תוכן הענינים

בגדים חדשים באבלות ..... מ
דיני כיבוס באבלות ..... מ
לבישת בגדים מגוהצים תוך שלושים ..... מ
החלפת בגדים מלוכלכים מחמת זיעה ..... מ
אכילה בפני המת ..... מ
דיני אונן ..... מ
אונן במצוות התורה ..... מ
אונן בשבת ויום טוב ..... מ
מקום שמסרוהו לחברה קדישא ..... מא
אבלות בשבת בדברים שבצינעא ..... מא
חיוב קריעה ..... מא
עטיפת הראש באבל ..... מא
כבוד המת בתינוק ..... מא
על איזה תינוק מספידים ..... מב
תשלומין כל שבעה לקרבנות פסח ועצרת ..... מב
כיצד רגלים מבטלים שבעה ושלושים ..... מב
דין קריעה בחול המועד ..... מב
דין חליצה בחול המועד ..... מב
דין הבראה בחול המועד ..... מב
קריעה על חכם ..... מב
חליצה על חכם ..... מג
הבראה על חכם ..... מג
חיוב קריעה לעומד בשעת יציאת נשמה ..... מג
חיוב קריעה על אדם כשר שמת ..... מג
קריעה על ספר תורה שנשרף ..... מג
הנחת ספר תורה ע״ג מטה של ת״ח ..... מג
ישיבה ע״ג מטה שספר תורה עליה ..... מג
כבוד ת״ח בהוצאתו במטה ..... מג
ארון העובר ממקום למקום ..... מג
רצועה של תפילין שהתהפכה ..... מג
זמן תיקון הקריעה על חכם ..... מג
קריעה ואבלות על רבו שמת ..... מג
איחוי הקרע על אביו ואמו ..... מד
קריעה על נשיא ואב״ד ..... מד
קריעה על שמועות רעות ..... מד
השומע ברכת השם ..... מד
הרואה ערי יהודה וירושלים והמקדש בחורבנם ..... מד
קרעים אלו אינו מאחה לעולם ..... מה
הקורע מתוך מקום שלא היה הבגד מושלם ..... מה
אסור לתקן הקריעה ..... מה
שעור קריעה וכשקורע על ב׳ מתים ..... מה
מקום הקריעה ..... מה
כהן גדול אינו קורע ..... מה
ההולך בבגד קרוע לפני המת ..... מו
קריעה בחלוק שאול ..... מו
חולה שמת לו מת ..... מו
קריעה לקטן ..... מו
קריעה על חמיו וחמותו ..... מו
איסור אבל בשמחה ..... מו
שמע שמת לו מת והוא בדרך לקנות סחורה ..... מו
זמן התחלת האבלות ..... מו
כפיית המטה ..... מו
שינה ע״ג מטה כפויה ביום ראשון ..... מו
כפיית המטה בזמננו ..... מו
דרך ניחום המלך ..... מו
נקיון הבית לאבלים ..... מו
סעודת הבראה בכלים שאינם חשובים ..... מו
ברכת אבלים במועד ..... מו
הספד בחול המועד ..... מו
הנחת מטה של אשה ברחוב ..... מו
כיסוי פני המת ..... מו
תכריכים יקרים ..... מו
במועד נשים מענות ולא מטפחות ..... מו
כיצד מנחמים ..... מז
אבל אסור לאכול משלו בסעודה ראשונה ..... מז
החיוב להתעסק וללוות מת ..... מז
ביטול תלמוד תורה להוצאת המת ..... מז
קישוי על המת יותר מדי ..... מז
על ת״ח מספידין כל י״ב חודש ..... מז
התעוררות האבל לתשובה ..... מז
הנחת מטה של אשה ברחוב ..... מז
השבעת המת שיבוא אליו אחר מותו ..... מז
במועד נשים מענות ולא מטפחות ..... מז
כיצד מנחמים ..... מז
ישיבת האבל בראש ..... מח
כהן פותח ראשון ומברך ראשון ..... מח
קדימת כהן בברכת המזון וכל דבר שבקדושה ..... מח
למת אומרים לך בשלום ..... מח
לאדם חי אומרים לך לשלום ..... מח

תוכן הענינים

פניני הלכה מועד קטן

גדר דבר האבד לגבי חול המועד ולגבי שביעית........ א
בניית בית חולים בחול המועד........ א
פתיחת חלון בשבת בבית שיש בו עציץ........ ב
איסור אמירה לנכרי בשביעית........ ג
הגר בבנין משותף עם עוברי עבירה שעושים מלאכה בחצר בשביעית אם חייב להפקיר חלקו........ ג
איסור עשיית שאר מלאכות בזמן תוספת שביעית........ ג
נטיעת אילני סרק וזריעת זרעים סמוך לשביעית בזמן הזה........ ד
נטיעת עצי פרי סמוך לשמיטה בזמן הזה........ ה
תענית חתן ביום חופתו כשחל בט״ו בשבט........ ה
שיהוי נפל מבלי לקברו כדי ללמוד ממנו חכמת הטבע........ ה
ענין עשיית מצבה........ ו
קבורת אבר שנקטע ושן שנפלה........ ו
נטילת שכר במלאכה בחול המועד לצורך מצוה........ ז
השקאה בשביעית ובשבת ע״י שעון או קאמפיוטר שיפעיל ברזי השקאה ח
סיקול אבנים משדהו בשביעית........ ח
בניית גדר שדה בשביעית........ ט
מניעה מלספר לאבל שמת לו מת במועד........ ט
גדר ז׳ ימי המשתה וריקודים ומחולות בהם בימי בין המצרים........ י
אופנים שמותר להספיד שלושים יום קודם הרגל........ י
נישואין בערב הרגל ואם הלילה הולך אחר היום בסעודת נישואין........ י
דין אין מערבין שמחה בשמחה בשבת........ יא
נישואין בפורים........ יא
שמחת סעודת סיום........ יא
האופנים שמצות פריה ורביה נדחית מפני תלמוד תורה........ יב
בני ישיבה ההולכים לחתונה ולמחרת משתבשים סדרי הלימוד ותפילה יב
המתנה לצורך קיום מצוה גדולה יותר או מצוה זו ביתר הידור........ יב
רכיבה על סוסים בחול המועד........ יג
פתיחת חנויות בחול המועד........ יג
בנית מעקה בחול המועד מעשה אומן........ טו
חיוב מרפסת במעקה........ טו
שתיית יין שרף אחרי אכילת דגים........ טו
בישול בימי אבלות לצורך הימים שאחר האבילות........ טז
שימוש בית הכנסת בימי אבלות........ טז
דין רופא אבל ברפואת חולים........ טז
שכח לעשות מלאכתו ברגע האחרון ומחמת כן נעשה דבר האבד........ יז
ספק דבר האבד........ יז
איסור בישולי עכו״ם בסוכר........ יח
בישולי נכרים במים וחלב במקומות שאין שותים אותם בלי להרתיחם יח
דבר האבד לענין בעל הבית המשלם שכר פועלים שאינם עובדים במועד יט
איסור הוצאה מרשות לרשות בחול המועד........ יט
אין לו מה יאכל האם מותר גם לאחרים לעשות עבורו מלאכה........ כ
אם מותר לבן א״י לבשל בחול המועד עבור בן חו״ל לצורך יו״ט אחרון של גלויות........ כ
פתיחת חנות למכירת דברי מאכל במועד כשהקונים הם נכרים........ כא
הפסיד תפלה מחמת אונס ממון אם יש לתפלה זו תשלומין........ כב
קריעה במקום המקדש בערב שבת אחר חצות........ כג
אבל ברגל אם מותר בתלמוד תורה........ כג
הנחת תפילין ביום הקבורה שאינו יום המיתה........ כד
אם יש חיוב לאבל ללמוד בדברים הרעים........ כד
אם מותר לאבל שיש לו חנות להערים ולמכור חנותו לאחד מידידיו. כה
אם יש היתר לקלל אדם רשע........ כה
מחלוקת על רבו בעניני שמים........ כו
משלוח מכתב שכתב בו דברי תורה בלי כיסוי........ כז
מינוי מג״ש בהלכה ובאגדה כשיש לו משרה אצל הקאנסערוואטיוון.. כז
מסירת גנב לערכאות שהם דנין ביסורים שאינם על פי דיני התורה.. כח
לפני עור כשאינו נותן לו דבר אלא מעוררו לחטוא........ כח
מומר שבא ליטהר במועד, אם מותר לגלחו כדי לטובלו ולהכניסו לדת אמת........ כח
נטילת צפורניים לאשה לאחר שבעה........ כט
פתרון חלומות התלוים בפותר אותם, ואמירת קדיש על ספק מת.... כט
בל תשקצו בצפורניים........ כט
כתיבה במכונת כתיבה בחול המועד........ ל
איסור מהפך בחררה בשידוכים........ לא
חובת אכילת בשר בשבת כשאינו עונג לו........ לב
דין מקצת היום ככולו כשנגמרו שבעת ימי אבלות ביום השבת..... לב
סירוק במסרק בשבוע שחל בו תשעה באב........ לג
תחנון בבית אבל........ לג
נשיאת המת בעגלה........ לד
מי שיודעים בו שחייב בדיני אבלות אם חייבים להודיעו........ לד
דין אבל בסחורה ביום השוק בדבר האבד, ולענין חול המועד...... לה
הנודר לשנות בכל יום פרק אחד עד זמן מה ובתוך הזמן אירעו אבל לה
גדר מקום קרוב בימינו שיכולים לבא באירפלאן ובמסילת הברזל.... לו
בא ממקום קרוב ועמד עמהם יום, ולמחרת חזר למקומו........ לו
זמן התחלת האבלות בנפטר בעיר אחת וקרוביו בעיר אחרת ואין מטפלים כלל בקבורה........ לז
האופנים שרגל מבטל איסור תספורת לאבל........ לז
אבל לענין אכילה בסעודת מצוה חוץ מביתו........ לח
החזרת גרושתו אחרי מיתת אשתו לפני שיעברו ג׳ רגלים........ לט
זמן המתנה לנישואין אחרי מיתת אשתו........ מ
תענית ושמחה ביום שמת בו רבו וביום היארצייט של רבו........ מ
בדיקת סת״ם ע״י קאמפיוטער 075........ מא
עצה לאבל שיוכל ללבוש בגדים מכובסים........ מא
בגדים חדשים לאבל לכבוד חתונת בנו........ מב
חיוב עמידה מפני המת ועמידה מפני גבאי צדקה........ מב
קריאת שם לתינוק על שם מי שנפטר אחרי שנולד, וקריאה על שם אדם חי מג
ענין השמחה בל״ג בעומר במירון........ מד
חיוב תענית לרואה ספר תורה ותפילין שנפלו........ מד
קריעה על ראיית ירושלים ומקום המקדש לרואה אותם מביתו...... מה
הנוסע באירפלאן ובדרכו טס מעל ימים הרים ומדברות, אם צריך לברך על ראייתם........ מה
אם יוצא ידי חובת קריעה כשקורע קטן או גוי........ מה
התחלת אבילות כשמניח המת עמוק בקרקע לזמן עראי עד שעולים לא״י........ מו
קימה מפני רבותיו בתשעה באב ובאבל........ מז
ברכת שהחיינו כשהגיע לגיל שבעים........ מז
אם יוצאים ידי חובת ניחום אבלים בזה שאומרים לו המקום ינחם אתכם........ מז

פרק ראשון

ב.

הקדמה להלכות חול המועד

אהח18/06/2018

איסור עשיית מלאכה בחול המועד

חול המועד אסור בקצת מלאכות, ומותר במקצתן, לפי צורך הענין שהיה נראה לחכמים להתיר.

מלאכות המותרות בחול המועד - חמשה:

דבר האבד, שאם לא יעשנו עתה יפסיד.

צרכי אוכל נפש, ואפילו מעשה אומן.

צרכי חול המועד שאינם אוכל נפש, מותרים רק כשאינו מעשה אומן.

פועל שאין לו מה לאכול, מותר לעבוד כדי להשתכר לקנות צרכי החג.

צרכי רבים.

פרטי המלאכות המותרות והאסורות יבוארו בהמשך הסוגיות[א].

אם איסור מלאכה בחוה"מ מדאורייתא או מדרבנן

בגמרא (חגיגה יח.) נאמרו כמה דרשות מהפסוקים להביא איסור מלאכה בחוה"מ, ונחלקו הראשונים, יש אומרים שהם דרשות גמורות, והאיסור דאורייתא[ב]. ויש אומרים שהאיסור הוא מדרבנן ולוקה מכת מרדות[ג], והדרשות אסמכתא בעלמא[ד]. ויש מהראשונים שהטיל פשרה שכל מלאכה שאינו לצורך המועד ואינו דבר האבד הוא מן התורה ושהיא לצורך המועד היא מותרת אף מלאכת אומן ואע"ג שיש בה טירחא יתירא וכן כל דבר אבוד אע"פ שאינו לצורך המועד מותרת ואע"ג שהיא טירחא יתירה וחכמים מדבריהם אסרו מקצת מלאכות אלא שעיקר איסור מלאכה בחול המועד דבר תורה היא[ה].

מאחר והרבה ראשונים סוברים שאיסור מלאכה בחולו של מועד הוא מדאורייתא[ו], לכן אף בספקו ראוי להחמיר, ועל כל פנים אין למהר להקל במקום ספק כי אם לצורך גדול[ז].

גם לשיטות שאיסור זה הוא מן התורה מכל מקום מסרן הכתוב לחכמים לומר לנו איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת, ומאד יש ליזהר שלא להקל יותר ממה שהתירו חכמים, ואמרו חז"ל (פסחים קיח.) המבזה את המועדות - דהיינו[ח] שעושה בהן מלאכה כאלו עובד עבודה זרה[ט].

טעם האיסור כדי שיעסקו בתורה

איתא בירושלמי (מו"ק פ"ב ה"ג) 'אמר רב אבא בר ממל אלו היה מי שימנה עמי, התרתי שיהיו עושין מלאכה בחוה"מ [והיינו מקח וממכר וכדומה, דבר שאינו מלאכה גמורה]. כלום אסור לעשות מלאכה אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ויגעין בתורה, ועכשיו אוכלין ושותין ופוחזין, וכתב ה"כל בו" נראה מזה שאיסור גדול בשחוק יותר ממלאכה שכוונת השם יתברך בנתינת המועד היתה כדי להדבק ביראתו ואהבתו ולעסוק בתורתו התמימה עכ"ל[י].

דבר האבד

לצורך דבר האבד - פירוש - שאם לא יעשהו עכשיו יבוא לידי הפסד מותר לעשות[יא] מלאכה בחול המועד, ואפילו אם רק חושש שמא יבוא לידי הפסד, אם הוא דבר מצוי מותר[יב], ובכל ענין שמותר בדבר האבד ישתדל לכתחילה לעשותו ע"י נכרים[יג] ואם עושה בעצמו ישתדל לעשותו בצינעא, ואם אין ההפסד מצוי כל כך, אין להקל[יד].

השקיית שדה

לפיכך שדה שאם לא ישקנה תמיד תיפסד, [בית השלחין], והתחיל להשקותה קודם המועד, או שהיתה אדמה לחה קודם המועד ועכשיו נתייבשה, מותר להשקותה. שכיון שהתחיל להשקותה קודם לכן, אם לא ישקנה עכשיו תיפסד. אבל אם לא

[א] **שו"ע** (או"ח סי' תקל), **משנ"ב** (סק"א). [ב] **כן הוא דעת** הרי"ף ורשב"ם והסמ"ג ועוד והובא בב"י וכן הכריע הב"י (או"ח סי' תקל). [וכתב הרמב"ן בע"ז (כב.) ד"ה ומדמקשה וחי' הר"ן (לקמן יב. ד"ה יש מהם) בשם הראב"ד דגם לשיטות אלו אינו לוקה על עשיית מלאכה בחול המועד ע"ש, דאינו אלא איסור עשה, אולם הטו"א (חגיגה יח. ד"ה ר"י אומר אינו צריך) והפמ"ג (סי' תקל א"א סק"א) כתבו שלראשונים דהוא מן התורה יש בו איסור לאו ולוקה וזהו דלא כהראשונים הנ"ל וצ"ע]. ועיין שו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק או"ח סימן יג ד"ה אמנם בתוך דבריו) דכתב שחוה"מ רוב הפוסקים הסכימו שאין איסור מלאכתו כלל מדאורייתא רק עיקרו מדרבנן וקראי אסמכתא בעלמא נינהו. ואפילו להני פוסקים דס"ל שמלאכתו מדאורייתא מ"מ רוב הלימודים שמביאים התנאים הוא רק ק"ו או עשה דחג המצות תשמור רק דעת יחיד שהביא ל"ת דכל מלאכת עבודה לא תעשו וזה ודאי אסמכתא בעלמא. ולא מצינו בשום מקום שיהיה חייב מלקות על מלאכת חוה"מ. [ג] **רמב"ם** (יו"ט פ"ז ה"א). [ד] **כן הוא דעת** תוס' במו"ק (יט.) וחגיגה (יח.) וכן הוא שיטת הרמב"ם (שם) ועוד ראשונים, וכן הכריע התשב"ץ (ח"ג סי' ר) וכן דעת רוב הפוסקים כמ"ש הנו"ב (שם). [ה] **כן היא דעת** הרמב"ן והרשב"א ועוד (הובא בב"י שם), וכן הוא הכרעת הרמ"א (שו"ע סי' תקל ס"א) לדעת הב"ח והמג"א (סק"א), וכן מדברי הגר"א בביאורו משמע כן (בה"ל ד"ה ומותר) [ובדעת שו"ע הרב יש לכא' סתירה, שבהל' תפילין כתב (לא,ג) דכיון שחול המועד מותר במלאכות מן התורה חייב בתפילין, ושכן נהגו. ואילו בסי' תצ ס"ח כתב דקורין בשבת חוה"מ סוכות פרשת "פסל לך" משום "שבפרשה זו יש בה גם כן מענין שבת וגם מענין חולו של מועד שנאמר שם את חג המצות תשמור שבעת ימים וגו' ומכאן למדו חכמים לאסור בעשיית מלאכה בחולו של מועד כמו שיתבאר בסימן תקל" משמע דהוא מן התורה וצ"ע]. [ו] **ונשים** אסורות במלאכה במועד ולדעת הטורי אבן (חגיגה יח. ד"ה רבי יונתן) הוא משום דהוא איסור לאו [אבל נתבאר דדעת הראשונים דהוא חיוב עשה] ועי' ישועות יעקב (סי' תקל סק"א) שנראה דדעתו דפטורות, אך כבר העירו דמבואר לקמן להדיא (יח.) דרק נדה ויולדת מותרות בכיבוס ושאר נשים מוכח שאסורות, ועי' שו"ת משנה הלכות ח"ח סי' שביאר דכוונת הישוע"י שגם למ"ד דהוא מן התורה מ"מ איסור נשים אינו מן התורה אלא מדרבנן. ועי' שו"ת שם משמעון (פולק) או"ח סי' כ (דף מז). [ז] **בה"ל** (שם סוף ד"ה ומותר). [ח] **רש"י** (אבות פ"ג מי"א) ורשב"ם פסחים (קיח. ד"ה כל המבזה). [ט] **משנ"ב** (שם), ומסקנת ביה"ל. [ואמנם דין זה של 'מבזה את המועדות' שנאמר לגבי חול המועד הוא רק למ"ד דמלאכת חוה"מ דאורייתא כמבואר בתוס' חגיגה (שם), אבל שיטת הרמב"ם (יו"ט פ"ו הט"ז) היא שזה קאי על המבזה את הימים טובים וכמבואר בדבריו]. [י] **משנ"ב** (שם סק"ג). ובהגהות מימוניות (פ"ו אות מ) הביא לשון הראבי"ה שהכל כדי שישמח במועד, ומתוך שמחה נוח לו ללמוד ולהבין, כמו שאמרו אין השכינה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות, וכן לדברי תורה. ולכן כל שיש בו טירחא יתירה אסור, שלבו עצב מן הטורח. ובדבר האבד, או כשאין לו מה יאכל, התירו כדי שיהיה שמח במועד, ועל דרך זה כל הלכות חול המועד וכעין זה כתב בספר החינוך (מצוה שכג) עיי"ש. כתוב בתשובת הגאונים (שערי תשובה סי' רסח) שחייבים ב"ד לגזור גזירה שלא יהא אדם עושה מלאכה בחול המועד אלא על פיהם. וכעין זה בשו"ת הרמב"ם (סי' שיא) שכתב בענין חולו של מועד שטוב עשיתם שהחרמתם ואסור להתיר חרם זה אלא לדבר מצוה או לצורך גדול אבל להתיר העבירה אין מתירין. ואם תארע פרקמטיא האובדת ישאו ויתנו אבל להתיר כך חולו של מועד לגמרי כמינים חס ושלום שתעשה זאת בישראל וכל שכן במקום שיש בו חכם גדול מחכמי ישראל כמותך שהרי אני אומר לכל ארץ ישראל וסביבותיה מפני ישיבתך בה ברוך ה' אשר לא השבית לך גואל היום לפיכך צריכים אתם להשתדל על זאת וכל מי שעבר בודלין ממנו בארבע אמות וכו'. וראה פניני הלכה. [יא] **אם לא כיוון מלאכתו למועד.** (סי' תקלח ס"ו). [יב] **שו"ע** (סי' תקלז ס"א), **ומשנ"ב** (סק"א), ובביה"ל (ד"ה דבר) ובמשנ"ב הביא דעת הח"א דגם בספק דבר האבד יעשה ע"י נכרים, אך בבה"ל (שם) נראה דהכריע דלא כוותיה, וכן הכריע החזו"א (או"ח סי' קלד ס"ק יד) שספק דבר האבד מותר [והפמ"ג (א"א סק"א) כתב דטעם הקולא בזה משום דמלאכת חוה"מ מדרבנן והו"ל ספק דרבנן לקולא, אולם בשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' שעו) כתב דהוי ספק ספיקא ולכן מותר גם למ"ד שאסור מן התורה]. [יג] **עי' בה"ל** (סי' תקלז סט"ז ד"ה לנכרו), ובמשנ"ב (סי' תקמג סק"ה) ובשעה"צ (סק"ח) שהקיל לשכור פועלים ישראלים אלא דאם אפשר לעשות ע"י פועלים נכרים עדיף טפי. [יד] **משנ"ב** (סי' תקלז שם).

פניני הלכה

פרק ראשון

ב.

גדר דבר האבד לגבי חול המועד ולגבי שביעית

בגמרא מבואר שדבר שיש בו הפסד מותר לעשותו במועד ובשביעית, אבל אסור לעשות דבר שאין בו הפסד ואין עושים אותו אלא להרווחה, ולכן אסור להשקות שדה בית הבעל במועד. (ולענין שביעית עיין להלן ו: תוד"ה מרבלין ובפניני הלכה שם). ויש לברר אם בכל דבר שיהיה לאדם נזק ממון הרי הוא בכלל דבר האבד ומותר מחמת כן לעשות מלאכות דרבנן בחוה"מ ובשביעית, או שמא צריך הפסד גדול כדי להתיר. והנה גדר היתר עשיית דבר האבד בחוה"מ הוא שבכל מקום שעלול להיגרם לאדם הפסד ממון קטן או גדול לא נאסרה עליו כלל מלאכת חוה"מ, ובטעם הדבר כתב בהגהות מימוניות (יום טוב פ"ו אות מ) שטעם איסור מלאכה בחוה"מ כדי להרבות השמחה שהרי אין התורה שורה אלא מתוך שמחה, וכשאדם טורח לבו עצב, אבל גם כשחושש לאיבוד ממונו לבו עצב, ולכן התירו דבר האבד כדי שלא יהיה לבו עצב. ולכן בחוה"מ תלוי בכל יחיד ויחיד שבמצב של חשש הפסד שמחמת כן יבוא לבו להתעצב מותר, ומ"מ היינו דווקא במקום חשש הפסד, אבל להרווחה אסור (עיין שו"ע או"ח סי' תקלג ס"ג ובביה"ל ד"ה מותר, ועוד).

אבל בגדר הפסד לענין שביעית כתב הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"א ה"י) שמפני מה התירו כל עניני דבר האבד, מפני שאם לא ישקה תיעשה הארץ מליחה, וימות כל עץ שבה ולכן התירו המלאכות האסורות מדרבנן. שנמצא שטעם ההיתר אינו משום עצב האדם אלא משום עצם הפסד המוחלט של הקרקע והאילנות.

ואמנם אין היתר מקום הפסד בשביעית כמו בחוה"מ ויש ביניהם חילוקים לחומרא ולקולא, שבשביעית אם יפסדו הפירות אסור לעשות מלאכה, ולא הותרה מלאכה דרבנן אלא א"כ יפסדו רוב הפירות. וכ"כ החזו"א (שביעית סי' יח סק"ד) שעשיית מלאכות בשביעית אסורה אף במקום פסידא, ורק במקום שאי אפשר לעמוד בהפסד התירו. ולכן אין לנו אלא דברים הכוללים את הרבים, אבל מאורע של יחיד לא התירו במקום פסידא, ולכן דוקא אם מצב האילנות הכללי דורש השקייה מותר, אבל במאורע מיוחד שאילן התקלקל ואם לא ישקוהו יפסד אסור להשקותו. וכן לאידך גיסא כתב בתוי"ט (מו"ק פ"א מ"א) בשם הר"ן שמה ששנינו שאין משקין לא ממי הגשמים ולא ממי הקילון אמועד קאי, שבשביעית כשמותר להשקות מותר גם להשקות על ידי טירחא יתירה, וטעמא כדמפרש בירושלמי שבשביעית כיון שהוא מותר במלאכה שאינה מלאכת קרקע התירו אפילו בדבר של טורח. וביארו האחרונים בגדר הדבר כנ"ל, שבשביעית אין האיסור תלוי בטורח האדם ושמחתו אלא בשביתת הקרקע עצמה ממלאכה והפסדה, ובמקום שיש הפסד לקרקע ומותר להשקותה אין איסור להשקותה גם אם האדם יטרח [וע"ע קרן אורה (ד: ד"ה ובלשון הרמב"ם). אך הריטב"א (ג. ד"ה ובשביעית) חולק על הר"ן].

ויש שביקשו ללמוד מטעם זה, שאין היתר להשקות בשביעית אלא כשיעור הנצרך שלא יתייבש האילן ותיפסד הקרקע לגמרי, אבל בהפסד מועט אין להשקות (ראה גם תורת הארץ ח"ב פ"ב ס"ק יט). אך בחזו"א (שביעית סי' כא ס"ק יד) כתב שאין זו כוונת הרמב"ם, ומה שכתב הרמב"ם שההיתר הוא כשימות כל עץ שבה, אין הכוונה שרק בחשש שימות העץ לעולם מותר לעשות מלאכה, אלא גם אם ימות בשנה זו ולא יבשיל פירותיו כלל מותר לעשות מלאכה. שהפסד הפירות נקרא הפסד האילן כיון שהם עיקרו של אילן ואם אינו מוציא פירות הרי זה כמיתת האילן בשנה זו. ועל כן הורה החזו"א שכל שיש חשש הפסד לרוב היבול אף שאין חשש הפסד לאילנות עצמם חשוב הפסד גם לענין שביעית ומותר להשקות וכדומה. וכתב בחוט שני (שביעית ח"א עמוד לו:) שחישוב ההפסד בפירות צריך לכלול את כל מיני ההפסד בכמות ובאיכות, וכשבכללות היבול יהיה קטן כל כך עד שלא ישאר רוב ממה שהרגילות לצמוח בכל שנה, חשוב הפסד אף לענין שביעית ומותר להשקות.

אמנם בשו"ת המבי"ט (ח"ב סי' סד) כתב לענין השקאת ירקות ועשבים כמו חבצלת השרון ודומיהם בשביעית, שכיון ששנינו שמשקין את בית השלחין במועד ובשביעית ושנה התנא יחד מועד ושביעית, משמע שכל מה שמותר להשקות במועד מותר להשקות בשביעית, וכיון שמותר להשקות ירקות ועשבים במועד כיון שיש בהם הפסד הוא הדין לשביעית, ואין חילוק בין הפסד גדול להפסד מועט שכל מה שיפסד אם לא ישקנו הרי הוא הפסד, וכתב שהיתר זה הוא לכו"ע וגם לסוברים ששביעית בזמן הזה דאורייתא. וראה מה שהאריך בזה באור לציון (שביעית פ"א שאלה יב) על פי זה, שמותר להשקות עצים ופרחים בשביעית אף שבלא ההשקאה לא יפסדו לגמרי כל שבמניעת ההשקאה יכמשו ויצהיבו (וראה עוד אל תראי אדמה עמ' ר).

בניית בית חולים בחול המועד

בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' נג) נשאל בדבר בית החולים שערי צדק שעסקו בבנייתו ופגעו בהם ימי חול המועד בזמן שהיו עסוקים בבנין, ואם היו מפסיקים לבנות היה נגרם להם עיכוב גמר הבנין לזמן ממושך מלבד הפסד ממון, ושאלו אם חייבים להפסיק לבנות בימי חוה"מ. ואחר שהשיב להם שאסור לבנות חזרו ושאלו אם מותר על כל פנים לקבל בחול המועד חומרים לבנין שהוזמנו מכבר כדי לחסוך בעיכוב, שאם לא יקבלום יתעכב הבנין בעוד שבוע או שבועיים.

מקור הנידון הוא במבואר במשנתינו שעושים כל צרכי הרבים במועד, ובגמרא (ד:) מובאים דוגמאות שאמוראים התירו לפתוח את הנהרות שכיון שהם צרכי רבים מותר. וכתב הרא"ש בשם הראב"ד (והוב"ד במשנ"ב סי' תקמד סק"א) שטעם ההיתר בצרכי הרבים אפילו שהם טורח גדול ופרהסיא ואפילו אם כיון מלאכתו לעשותה במועד, הוא לפי שצרכי רבים אינם נגמרים אלא בשעת הבטלה, ודומה לקידרא דבי שותפי, ובשעה שהם בטלים מתחברים כולם ועושים, ואם לא יעשה אז, לא יעשה לעולם. ומשמע בירושלמי שאפילו בלא צורך המועד נמי מותר צרכי הרבים. והקשה הרא"ש למה לא מתירים חפירת בורות

התחיל להשקותה, ולא היתה לחה, לא תיפסד באיחור כמה ימים, ואסור[טו].

אבל שדה הבעל שאין משקים אותה אלא להשביחה יותר, שיובשלו הפירות מהר, או שיהיו גדלים עוד פירות, אסור להשקותה[טז].

טירחא יתירה אסורה אפילו בדבר האבד

אפילו בבית השלחין לא התירו אלא כשאין טירחא יתירה כגון מן המעיין, שאופן ההשקייה הוא שממשיך המים בחריצים, אבל שאיבה שהיא טירחא יתירה אסורה ולכן אסור להשקות מבריכת מים גם כשהיא מלאה על כל גדותיה שאז אין צריך לשאוב, ואפשר על ידי המשכה, בכל זאת אסור מפני שסופו לשאוב כשירדו המים[יז].

ועיין להלן (ד. ודף ו:) עוד הלכות בענין השקיית שדה.

מצות שמטה בשנה השביעית

מצות עשה לשבות מעבודת הארץ ועבודת האילן בשנה השביעית, שנאמר (ויקרא כה ב) 'ושבתה הארץ שבת לד'', ונאמר (שמות לד כא) 'בחריש ובקציר תשבות', וכל העושה מלאכה מעבודת הארץ או האילנות בשנה זו ביטל מצות עשה ועבר על לא תעשה שנאמר (ויקרא שם) 'שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור'. ומדאורייתא אינו אסור אלא בחמשה דברים אלו:

א. הזריעה, והנטיעה, **ב.** הזמירה - שזומר מן העץ לתועלת העץ. **ג.** הקצירה - כשקוצר לתועלת הקרקע[יח], **ד.** הבצירה - כשבוצר לתועלת האילן[יט], ארבע עבודות אלו אסורים מן התורה ולוקין עליהם[כ].

ה. וכמו כן אסורה החרישה - מהלכה למשה מסיני[כא].

שאר עבודות הקרקע או האילן לצורך הקרקע או הגידולים, אסורים מדרבנן, והתירו בהם במקום דבר האבד[כב].

משקין בית השלחין בשביעית

משקין בית השלחין בשביעית, והוא שדה הזריעה שכבר זרועה וצמאה ביותר וצריך להשקותה תמיד כדי שלא תיפסד[כג].

ועיין להלן (ג. ודף ו:) עוד הלכות השקייה בזרעים ובאילן.

עושין עוגיות לגפנים בשביעית

עושין גומות עגולות סביב לגפנים, וכן לשאר אילנות בשביעית, משום שגומות אלו הן עשויות רק לשמור את המים, ואינם מוסיפים שבח בקרקע, ומותר לעשותם אפילו בסוף שביעית לצורך מוצאי שביעית, וגם במקום שאין הפסד אם לא יעשם[כד].

עושין אמת המים בתחלה

מותר לעשות[כה] אמת המים חדשה אפילו לא היתה קודם לכן, וכל שכן שמותר לתקנה אם נתקלקלה, וגם כשעושה את האמה לצורך מוצאי שביעית מותר שאין זה מועיל לשדה ואינו אלא הכשר להשקות[כו]. וממלאין את הבורות שבצידי השדה שמשם לוקחים מים להשקות, שלא נחשב לעבודה לצורך קרקע[כז].

דין צרכי רבים בחוה"מ

צרכי רבים מותר לעשותם בחול המועד, כגון לתקן הדרכים, ולהסיר מהם המכשולות ולתקן המקואות. בורות ומעיינות של רבים שנפל בהם עפר ואבנים ונתקלקלו, שבכל אלו מותר לתקנם[כח]. [ויתבארו להלן ה.].

יוצאים על הכלאים

מצוה על בי"ד לשלוח שלוחים לבדוק אם נשארו שדות שיש בהם מקומות האסורים משום כלאים, ולהפקירן[כט]. ועיין להלן (ו.).

ב:

המשקה חייב משום זורע

הזורע בשבת חייב בכל שהוא, המשקה צמחים ואילנות בשבת הרי זה תולדת זורע וחייב בכל שהוא[ל].

המנכש בשבת

המנכש בעיקרי האילנות והמקרסם עשבים כדי ליפות הקרקע - הרי זה תולדת חורש. והמנכש שעוקר עשבים רעים מתוך הטובים כדי שיצמחו ביותר העשבים הטובים - הרי זה תולדת זורע[לא].

זומר וצריך לעצים חייב שתים

הזומר והוא צריך לעצים חייב משום קוצר ומשום נוטע, אבל אם אי"צ לעצים חייב רק משום נוטע[לב].

זורע מנכש ומחפה בכלאים

הזורע שני מיני זרעים כאחד לוקה שנאמר (ויקרא יט יט) 'שדך לא תזרע כלאים', אחד הזורע, או המנכש, או המחפה[לג].

שמיטת כספים בזמן הזה

אין שמיטת כספים נוהגת מן התורה אלא בזמן שהיובל נוהג, ודבר זה קיבלו חכמים שבזמן שאתה משמיט קרקע, אתה משמיט כספים בין בארץ בין בחוצה לארץ. ובזמן שאין שם שמיטת קרקע, אין אתה משמיט כספים בשביעית, אפילו בארץ ישראל, ומדרבנן נוהגת בזמן הזה שמיטת כספים בכל מקום אע"פ שאין היובל נוהג כדי שלא תשכח תורת שמיטת כספים מישראל[לד]. ויש אומרים שאין שמטה נוהגת בזמן הזה[לה]; וכתב הרמ"א[לו] שעליהם סמכו במדינות חוץ לארץ, שאין נוהגים דין שמטה כלל בזמן הזה, ואין לדקדק אחריהם[לז] והנמנע ועושה תבא עליו ברכה[לח].

[טו] **שו"ע** (שם), ובביאור הלכה (ד"ה שפין) כתב דלשיטת הרמב"ם הא דאסור להשקות כשלא השקה קודם המועד, משום דכשהיא יבשה הוי טירחא יתירה, ואסור אפילו במקום הפסד וכ"כ בשעה"צ (סק"א) וע"ש בשעה"צ שכתב דלדעת הרמב"ם אם לא השקה קודם המועד מחמת אונס ג"כ אסור להשקות, ועי' חזו"א סי' קלד סק"ה וסק"ו דס"ל דזהו רק לדעת רש"י אבל דעת הרמב"ם דמותר להשקות במועד. [טז] **שו"ע** (שם), ועי' חזו"א (סי' קלד סק"א) דאפילו כשאין בזה כלל טורח כגון שפותח במקום אחד והשדה מלאה חריצים וכשנוטל הצרור שסותם המים נשקית כל השדה בטורח אחד ג"כ אסור. [יז] **שו"ע** (שם) ומשנ"ב (סק"ו). [יח] **דהיינו** שעושה כן לנקות את הקרקע שיכולו לזרוע שם (רמב"ם שמטה ויובל פ"ד ה"א והלכה כב). [יט] **שיגדל** האילן יותר (חזו"א שביעית סי' יז סק"ג). [כ] **רמב"ם** (שם פ"א ה"א-ב' וה"י). [כא] **כ"כ החזו"א** (שביעית סי' יח סק"ג) בדעת הרמב"ם, וכתב דכן הוא שיטת התוס' בע"ז (נ: ד"ה ומשקין) ועי' דרך אמונה (פ"א ציון להלכה סק"י). וכתב החזו"א (שביעית שם סק"ד) דהיתר דבר האבד בשביעית אינו דומה להתר דחוה"מ, דבחוה"מ הוא התר כללי בכל הענינים שכל אחד ואחד אם יארע לו חשש פסידא מותר, אבל בשביעית התירו דברים מסויימים שהם דבר האבד אצל כולם וא"א לעמוד בזה. [כב] **רמב"ם** (שם ה"ג וה"ח). [כג] **רמב"ם** (שם ה"ח). [כד] **רמב"ם** (שם ה"ט), ודרך אמונה (ס"ק פא). ובבאור הלכה (ד"ה ועושין) מסיק הכי, אחר שהביא ג' שיטות בטעם ההיתר. ומה שכתוב במשנה ואין עושין עוגיות היינו בחול המועד, אבל בשביעית מותר. [כה] גם שלא במקום פסידא. [כו] **רמב"ם** (שם) ודרך אמונה שם (ס"ק פג). [כז] **שם** דרך אמונה (ס"ק פג) ובחזו"א (סי' יז סק"כ) ומסתפק בלשון הרמב"ם (ה"י) שכתב שם שהתירו כל הנאמרים לעיל משום פסידא והרי (הלכה ט') עוגיות, ואמת המים, ונקעים, מותרים לגמרי. [כח] **שו"ע** (או"ח סי' תקמד סעיף א-ב). [כט] **עיין רמב"ם** (יום טוב פ"ז ה"א). [ל] **רמב"ם** (שבת פ"ח ה"ג). [לא] **כסף משנה** (שם), ובאחרונים הקשו למה פסק כרב יוסף הרי קיי"ל רב יוסף ורבה הלכה כרבה בר משדה ענין ומחצה (בבא בתרא קיד) וע"ע במנחת חינוך מוסך השבת חרישה אות ז. וזריעה ב'. [לב] **רמב"ם** (שם). [לג] **רמב"ם** (כלאים פ"א ה"ג) **שו"ע** (יו"ד סי' רצו ס"א), וכתב בכסף משנה (ה"ג, ד"ה ולסוף לאדם) דהיינו מנכש שחייב משום זורע - לרב יוסף, וה"ה למחפה, וא"כ הוי זורע כלאים. והכס"מ מביא שיש מי שאומר שחייב משום דהוי "מקיים כלאים" ע"י מעשה ולכן חייב, ומה שהגמרא אומרת במוע"ק דכולה ר"ע היא, דמשמע דלחכמים פטור מקיים, אפילו ע"י מעשה. הוא רק לשינוייא רבה, אבל למאי דקיי"ל כרב יוסף, מודו רבנן דע"י מעשה חייב משום מקיים, והכס"מ דחה עיי"ש ועיין יד אברהם על השו"ע וביאור הגר"א. [לד] **רמב"ם** (שמטה ויובל פ"ט ה"ב-ג). ובדרך אמונה (סק"י) הביא שטות המפרשים בדעת הרמב"ם, דס"ל דגם שמיטת עבודת הקרקע בשביעית אינה נוהגת בזמן הזה מדאורייתא, אע"פ שפירש ברייתא דרבי בשמיטת קרקעות דיובל, א"א לחלק ביניהם, ובאמת בגמרא כאן (מוע"ק ג:) מוכח בכוונת רבי דקאי על עבודת הקרקע בשביעית, אבל רש"י בגיטין לו. הביא תורת כהנים דשמיטת עבודת קרקע בשביעית מדאורייתא גם בזמן הזה, ולמעשה יש לסמוך על הסוברים דבזמן הזה מדרבנן. [לה] שיטת בעל המאור הובא ברמ"א (חו"מ סי' סז ס"א). [לו] **שו"ע** (שם). [לז] ע"ש שהביא מדברי הראשונים טעמים לדבר, ושהרא"ש צווח ככרוכיא לבטל המנהג, ולא אשגחו ביה. [לח] ש"ך (שם סק"ג) בשם הב"ח וכ"כ התומים (שם סק"א) שיש להחמיר.

פניני הלכה

שיחין ומערות לצרכי הרבים, ותירץ שמעשה אומן לא התירו וכן נפסק בשו"ע (שם ס"ג). וכתב הט"ז (סק"ג) ששני התירים יש בצרכי הרבים, א' מעשה הדיוט והוא מותר אפילו כשאינו צריך לו במועד. הב' מעשה אומן והוא מותר רק אם צריך לו במועד. ולפי זה הבנייה עצמה אסורה כיון שהרי היא מעשה אומן.

אבל קבלת חומרים לבנין וכדומה דלא הוי מעשה אומן, לכאורה מותר במועד, שאף שאינו מצרכי המועד, הרי צרכי רבים מותרים כשאינם מעשה אומן. אמנם עדיין יש לדון שטעם ההיתר שכתב הרא"ש הוא שצרכי רבים לא יעשו לעולם אם נאסור להם בזמן הבטלה. וזה לא שייך בנידון השאלה כיון שהכל מתוכנן ומסוכם ואין חשש שבגלל עיכוב הימים האלו יתבטל הענין. וכן כתב המג"א שאם יש מנהיג שיש בכוחו לעשות הכל לבדו אסור לעשות בחוה"מ כיון שלא שייך טעם הרא"ש הנ"ל.

אמנם מסדר דברי הרא"ש מבואר שהביא טעם ההיתר הנזכר ליישב התמיהה איך מתירים צרכי רבים בכוונו מלאכתם למועד, אבל כשלא כוונו מלאכתם למועד לא נזקקנו לסברא זו כלל, ואם כן יתכן שגם בנידון דידן שאינו מלאכה כלל ואף לא מלאכת מעשה הדיוט אלא טירחא בעלמא, יתכן נמי שלא נזקק לטעם הנזכר.

אלא שיש לדון אם מותר לעשות כן גם במקום טורח גדול. שלענין היתר עשיית מלאכה במועד במקום שהוא דבר האבד לא התירו במקום טורח גדול, וכן נפסק להלכה בכמה מקומות, וכן כתב להדיא בפמ"ג (סי' תקמ מש"ז סק"ג), אך בביה"ל (סי' תקמ ס"ד ד"ה מחה) כתב שבמקום הפסד מרובה מותר אף טורח גדול. ואם גם במקום שהתירו משום צרכי רבים לא התירו במקום טורח גדול אלא במקום הפסד מרובה, יש לדון מה נקרא הפסד מרובה, שהפסד מהרווח ודאי לא מקרי הפסד מרובה ואפילו כשהוא רווח גדול לא מקרי הפסד מרובה, וכדמסיק בשדי חמד (פאת השדה כללים מערכת ה סי' ג) מדברי הריטב"א עיי"ש. והפסד שצריך לשלם שכר הפועלים ג"כ יש לדון אי מקרי הפסד (ועיין בפניני הלכה להלן יא:). ואם כן יתכן שאסור לעשות מלאכה במועד גם לצרכי רבים כיון שיש בה טורח גדול ואין בה הפסד מרובה.

ולמעשה מסיק במנחת יצחק שחשש איחור גדול בגמר הבנייה וגם שיש חשש לבריחת הפועלים הוי הפסד מרובה ומותר אפילו טורח גדול הנזכר, ובפרט שיש בזה גם שייכות עם פיקוח נפש כיון שבונים בית חולים. ומכל מקום טוב יותר שיקבלו את החומרים על ידי פועלים נכרים, וכיון שבפרהסיא הוא ויש חשש שיבואו לזלזל ולהקל יותר צריך עוד ישוב בזה, וכמו שכתב בערוך השולחן (או"ח סי' תקמד ס"ז) לענין תיקון ספסלי בית הכנסת במועד וכדומה, שאף שצרכי רבים הם ומותר מעיקר הדין, הדבר תלוי בראות עיני המורים שלא יבואו להקל יותר וצריך עוד להתישב בדבר.

ב:

פתיחת חלון בשבת בבית שיש בו עציץ

המנכש והמשקה מים לזרעים בשבת, משום מאי מתרינן ביה, רבה אמר משום חורש, רב יוסף אמר משום זורע. ומבואר בזה שעל כל תוספת יניקה שמוסיפים לצמחים בשבת חייבים מן התורה אם משום חורש אם משום זורע, שהרי מנכש ומשקה מים אינו עושה אלא תוספת יניקה ואף על פי כן חייב. אמנם באגלי טל (מלאכת זורע ס"ק כב) מבואר שלא כל תוספת יניקה יש איסור תורה, שרק במלאכות שהיו במשכן כגון מנכש ומשקה מים לזרעים חייב בתוספת יניקה, משא"כ מלאכות שלא היו במשכן כגון במה שנעשה תוספת יניקה בהנחת עציץ על גבי קרקע, אין בו איסור מן התורה.

ויש בזה נפק"מ להלכה במה שדן בשו"ת מחזה אברהם (סי' נג) בדבר גינה שיש עליה גג ומכסה של זכוכית, אם מותר לפתוח הגג בשבת כדי להכניס אויר וחום של קרני השמש, שזה מועיל לגידול הצמחים שבגן, שאם נאמר שאין זה אלא איסור מדרבנן יש מקום לדון לקולא, כדלקמן.

ובשו"ת הנ"ל הביא דברי הגאון רבי יוסף ענגיל בקונטרסו, שדן בזה לאסור על פי הירושלמי (שבת פ"ז ה"ב), שכל דבר שהוא להבחיל את הפרי חייב משום זורע, ולהבחיל היינו לגדל הפירות. ולפי זה כתב בנידון שלו, דאף שגם בלא פתיחת הגג היו הפירות גדלים, והפתיחה היא רק ממהרת הגידול, מכל מקום הרי גם המשקה מים לזרעים היו גדלים בלאו הכי, וכן המנכש שעוקר עשבים הרעים ועל ידי כך צומחים יותר, הרי שהוא רק ממהר הגידול, ובכל זאת חייב. וא"כ גם כשמכניס אויר וחום של קרני השמש, הוא מועיל לבשל ולגדל הפירות, וחייב על זה מן התורה משום זורע.

אמנם לפי דברי האגלי טל הנ"ל כתב דיש מקום לחלק דאין להוכיח מהא דמנכש מים לזרעים דחייב, דהתם הוי איסור תורה דומיא דמשכן משא"כ בפתיחת חלון.

ואעפ"כ מסיק להתיר משום שאין כאן אלא גרמא בעלמא על ידי הסרת המונע, וכמו שכתב בשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' ריד), ובשו"ת מהרש"ם (ח"ג בהשמטות לח"א סי' מד). ובפרט כשפותח את הגג לפני שתזרח השמש בודאי אין זה אלא גרמא בעלמא. אמנם בשביתת השבת (זורע סו"ס י) כתב שאסור לפתוח או לנעול חלון או לפרוס סדין אם יש בזה תועלת לצמחים להגן מפני הקור או להסיר המסך כדי שתזרח עליהם השמש או שירדו עליהם גשמים. וכן כתב בחזו"א (שביעית סי' כב סק"א) לענין שביעית. ולדבריהם אסור לפתוח או לסגור השוטער (תריס) שבבית כשיש לו בתוכו צמחים (עיין בשש"כ פכ"ו הערה כט). וראה עוד כרם ציון (ח"י עמ' לא).

ג.

עבודות האסורות בשביעית מדאורייתא

העובד עבודת הקרקע בשביעית אינו לוקה מן התורה אלא על הזריעה, או על הזמירה. לתועלת הגידולים, ועל הקצירה לתועלת הקרקע או על הבצירה - לתועלת האילן. ואחד הכרם ואחד שאר כאילנות, והחורש אסור מדאורייתא מהלכה למשה מסיני[לט].

מן התורה אין איסור בזמירה אלא בזמירת הכרם ולא בזמירת שאר אילנות, ולכן החותך ענפי שאר אילנות אינו אסור אלא מדרבנן[מ].

שאר תולדות עבודות הקרקע

זמירה נכללת בכלל זריעה, ובצירה בכלל קצירה, ופירטן הכתוב, לומר לך שרק על שתי תולדות אלו בלבד הוא חייב, ועל שאר התולדות שבעבודת הארץ, וכן שאר האבות שלא נתפרשו בענין זה, אינן אלא מדרבנן[מא].

עבודת קרקע ואילן האסורים מדרבנן

החופר או החורש לצורך הקרקע[מב] או המסקל או המזבל וכיוצא בהן משאר עבודת הארץ.

וכן המבריך [שלוקח ענף מאילן כשהוא מחובר, ותוחבו בארץ ויוצא אילן אחר], וכן המרכיב [שנותן ענף מאילן זה על גבי אילן אחר ומתאחין], או נוטע, וכיוצא בהן העבודת האילן, אין לוקים עליהם ואסורים מדרבנן[מג].

אין נוטעים בשביעית אפילו אילן סרק, ואפילו נטעו לסייג, ואף אם נועצו בארץ ולא איכפת לו בהשרשתו אסור כיון שעושה דרך השרשה. ולא יחתוך היבולת מן האילנות[מד], ולא יפרק העלין והבדין היבשים[מה], וכן לא יאבק את צמרתו באבק[מו]. וכן לא יעשן תחת האילן כדי שתמות התולעת[מז]. וכן אין סכין את הפגים בשמן כדי שימהרו להתבשל, ולא ינקוב אותן ויניח בהם שמן[מח]. וכן לא יכרוך את הנטיעות[מט] ולא יקטום אותם ולא יפסג את האילנות[נ].

כמו כן אין לסוך את הנטיעות בדבר שיש לו זוהמה כדי שלא יאכלנו העוף כשהוא רך[נא], ויש מתירים[נב].

דברים המותרים באילנות

צובעים את האילן בצבע אדום[נג], וטוענים אותו באבנים להכחיש כוחו ולא ישיר פירותיו, ועודרין תחת הגפנים, ותחת הזיתים כדי לסתום הפצימין, ואם עושה זאת כדי להברות האילן אסור[נד].

עשיית גומא ועוגיות לגפנים נתבאר לעיל (ג.).

ג:

תוספת שביעית

עבודת הארץ[נה] בשנה שישית משלושים יום סמוך לשביעית, אסורה מהלכה למשה מסיני[נו], מפני שמתקן את הקרקע לשביעית. וגזרו חכמים שלא יהיו חורשים בשדה האילן בערב שביעית אלא עד העצרת, ושדה הלבן[נז] שדה שעומדת לזריעת תבואה וכדומה שאיננה זרועה, אסור לחרוש בה מפסח ואילך[נח].

דין זה של תוספת שביעית אינו נוהג אלא בזמן שבית המקדש קיים[נט], ובזמן שאין מקדש מותרים בעבודת הארץ עד ראש השנה כדין תורה[ס].

בנטיעות צפופות מותר לחרוש כל בית סאה בערב שביעית

מותר לחרוש בערב שביעית, עשר

[לט] **רמב״ם** (שמטה ויובל פ״א ה״ג) ולגבי חרישה נתבאר לעיל (ג.). [מ] **דאינו** דומה לזמירה בגפן מצד טיב עבודתו, וסוג אחר הוא. חזו״א (שביעית סי׳ כא ס״ק טו).

[מא] **רמב״ם** (שם ה״ג). [מב] **חרישה** אסורה מהלכה למשה מסיני, ואין לוקין משום דאין בה לאו. אבל חפירה אסורה רק מדרבנן, וההבדל ביניהם, שחרישה הוא בכל השטח, וחפירה היא בחלק מסוים מהשטח, ולכן מותר לעדור תחת הגפנים, שהוא חפירה ולא חרישה, כדלהלן. (דרך אמונה שם ס״ק כב כג). [מג] **שם** (ה״ד) ודרך אמונה (ס״ק כז), ועיי״ש ס״ק כט ובביה״ל שהביא כמה שיטות אם איסור ״נוטע״ הוא מדאורייתא, ואין לוקים משום דאין לוקין מן הדין. או שנוטע הוי נמי רק דרבנן. וכתב בפסקי מהרי״ל דיסקין דכמו כן אסור להבריך ולהרכיב אילנות סרק, (הובא בדר״א שם ס״ק כח).

[מד] **דהיינו** בליטות שגדלים באילן ובתוכם תולעים [וכן כל מומים שבאילן], וזהו לשיטת הרמב״ם, אבל שיטת הרא״ש שיבולת היינו ענפים יבשים. [מה] **כדי** להקל מן האילן, או כדי שלא יעשו צל ויסתירו הפירות מהחמה, שיתבשלו בה. ויש מפרשים שיסיר ריבוי העפר מהשרשים. [מו] **שלא** יכסה השרשים המגולים באבק וישביח האילן, וי״א דהיינו ריסוס חומר המועיל לחזק האילן או למתק פירותיו, וי״א שעוטפים מקום חיתוכו בבגד מפוטם. [מז] **וי״א** שמעשנין תחתיו כשהיה משיר פרותיו מרוב לחותו, לייבשו ולהכחישו. וי״א שהוא עישון של חומרים מפטמים, וי״א שאם באה איזה מכה כגון ארבה וכדומה מעשנין עצים לחים שעשנן רב, למנוע המכה, ובשביעית אסור למנוע לא ארבה ולא מין אחר.

[מח] **או** שנוקבים לצורך שיכנסו בנקב גשמים וימהרו להתבשל. [מט] **י״א** שקושר הענפים שיעלו ישר, וי״א שכורכין דבר סביב האילן בקיץ מפני החום ובחורף מפני הקור, וי״א שמחברים קלחי הנטיעות יחד ממין אחד כדי שיתחברו להיות עץ אחד. [נ] **רמב״ם** (שם ה״ה), ויש מהם שהם זמירה, ובגפנים הם מדאורייתא. ואף שיש מהם שהם לאוקמי אילנא, כתב החזו״א (סי׳ יז ס״ק יט) דלא כל אוקמי אילנא התירו דהיכא דמיחזי טפי כעבודה אסור, ועיין תוס׳ הרא״ש (ד״ה ולא יעשן). (כל הפירושים הכתובים למעלה הם מדרך אמונה (שם) בשם הראשונים בסוגייתינו). [נא] **שיטת** הרמב״ם (שם). [נב] **שיטת** רש״י והר״ש והרא״ש (דרך אמונה שם ס״ק מג). [נג] **ועושים** זאת לאילן המשיר פירותיו לסימן שיראו אנשים ויבקשו רחמים, וכיון שאין זה אלא שלא ישיר פירותיו הרי זה לאוקמי אילנא ומותר, אבל לעשות סגולה כדי שיעשה פירות אסור (דר״א פ״א ה״ז).

[נד] **רמב״ם** (שם) ודעת רש״י דעידור אסור וכ מ״ש שם הכס״מ. [נה] **מדברי** הרמב״ם משמע דכל עבודת הארץ אסורה ועי׳ דרך אמונה (נה״ל סק״א ובהה״ל ד״ה עבודת) שהביא דדעת רוב הראשונים דרק חרישה אסורה קודם שביעית מן התורה. [נו] **מדהתירו** לחרוש עשר נטיעות עד ר״ה (כדלהלן) מוכח דשאר אילנות אסור. [נז] **ונקרא** לבן שאין בה צל כבשדה אילן (ר״ש במשניות). ודוקא שאינה זרועה הוי כחורש לשביעית, אבל בזרועה שחורש לצורך הגדל בה עכשיו מותר עד ראש השנה. [נח] **רמב״ם** (שמטה ויובל פ״ג ה״א). [נט] **דההלכה** למשה מסיני היתה, עשר נטיעות בבית סאה שמותר לחרוש בשבילן כל הבית סאה עד ראש השנה. ודייקו חז״ל (בסוגיין) דכשיש פחות מעשר לבית סאה אסור לחרוש בתוספת שביעית, ויחד עם זה נמסר עוד דין ערבה שצריך לסובב הערבה לפני המזבח, ועוד דין ניסוך המים כל שבעת ימי הסוכות. וכיון שנמסרו ביחד למדו חז״ל שכמו שערבה וניסוך אין נוהגות בזמן שאין בית המקדש קיים כך גם תוספת שביעית אינה נוהגת בזמן שאין ביהמ״ק קיים. [ס] **רמב״ם** (שם).

פניני הלכה

ג.

איסור אמירה לנכרי בשביעית

מבואר בגמרא שבשביעית נצטוינו גם במצות לא תעשה בפרט וגם במצות לא תעשה בכלל, ופירש רש״י (ד״ה כל מקום) שהלא תעשה הוא שנאמר (ויקרא כה ד) ׳שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור׳, ומצות עשה שנאמר (שם) ׳ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ׳. וכן כתב הרמב״ם (שביעית פ״א ה״א) שמצות עשה לשבות בשנה השביעית מעבודת הארץ ועבודת האילנות, שנאמר (שם פסוק ב) ׳ושבתה הארץ שבת לה׳׳. וכתב במנחת חינוך (מצוה קיב ומצוה רמב) שחילוק יש בין איסור העשה של שביעית לאיסור הלא תעשה בעיקר גדרם, שאיסור הלא תעשה הוא שאין לישראל לעשות מלאכה, שכן לשון הפסוק הוא לא תזרע לא תזמור. ואיסור זה הוא כאיסור עשיית מלאכה בשבת ויום טוב שהאיסור הוא על הגברא, והעושה מלאכה על ידי גוי אינו אסור אלא מדרבנן. מה שאין כן באיסור העשה שבשביעית גדרו הוא בארץ עצמה שתשבות שנת שבתון, ועובר בעשה אפילו כשעושה מלאכה ע״י אחרים, שכן הוא לשון הפסוקים דכתיב שנת שבתון יהיה לארץ, וכתיב ושבתה הארץ, מבואר דגזירת הכתוב דהארץ תשבות, וכמו שמצווים בשבת על שביתת בהמתו כך מוזהרים על שביתת הארץ בשמיטה, והמשכיר לגוי או לישראל את השדה, עובר המשכיר משום שביתת שדהו.

והמנח״ח הוכיח כן מרש״י במסכת עבודה זרה (דף טו:), והחזו״א (שביעית סי׳ י ס״ק כה) כתב שמדברי התוספות (שם ד״ה מי) משמע שאין האיסור תלוי בבעלות אלא העובד הוא עובר על איסור שביתה, וכן הבין החזו״א בדעת הרמב״ם. אך למעשה מסיק החזו״א כדעת המנח״ח שהיא כדעת רש״י ועוד ראשונים, שאף שכל עבודת קרקע אסורה על הפועל לעשותה, העבירה היא גם על בעל הבית שמבטל שביתת שדהו. וכן כתב מהרש״ל (חכמת שלמה ב״מ דף ל. ד״ה אבל) כי בודאי מדאורייתא אסורה אמירה לנכרי בשביעית, אפילו אם תאמר שמותר בשבת, לפי שהשביעית תלה ד׳ יתברך קדושה בארץ דכתיב שבת שבתון יהיה לארץ והבן. ועיי״ש. ובכרם ציון (שביעית עמ׳ יז והלאה) האריך לבאר שב׳ איסורים יש בשביעית, אחד על עבודת עבודה והיא על הגברא ובה דיבר רבא בסוגייתינו מענין אבות ותולדות, ועוד אחד על שביתת הקרקע ובה אין האיסור אלא בעבודות קרקע ובה חילק בתו״כ בין כדרכו לבין שלא כדרכו, עיי״ש בארוכה.

אמנם גם בדעת רש״י הנ״ל דהאיסור הוא איסור חפצא על הקרקע שמצוה להשבית הקרקע, יש לדון, דהנה המנחת חינוך כתב דמצות השבתת הקרקע דומה למצות שביתת בהמתו בשבת, וא״כ לדבריו הגדר הוא שעל הבעלים של השדה לדאוג ששדהו תשבות. אמנם בחוט שני (שביעית פ״א ה״א, ח״א עמ׳ מג) כתב שהאיסור אינו על בעל הקרקע דוקא כמו איסור שביתת בהמתו בשבת, אלא גדר האיסור הוא שאסור לאדם מישראל לגרום שבגללו ומחמתו תיעשה עבודת קרקע בשביעית, ואין חילוק בין אם עובד בעצמו בקרקע בין שעושה מלאכה ע״י אחר כגון שמצוה לאחרים לעבוד בקרקע, וכן אין חילוק אם הקרקע שלו או של אחרים, אלא כל שהוא גורם עבודה מבטל בכך את שביתת הארץ, וכמו שאם עושה מלאכה בגופו בכל קרקע בא״י עובר על הלאו של לא תזרע, כך כשגורם שתיעשה מלאכה בכל קרקע בא״י עובר על העשה דשביתת הארץ.

ולפ״ז יצא חידוש, שמה שאסור למכור זרעים או להשאיל כלים לעבודת קרקע למי שחשוד על השביעית, אין זה משום שמכשילו ועובר באיסור וכמו שפירש הרמב״ם (פרוש המשניות שביעית פ״ה מ״ו) שהוא משום לפני עיור, אלא לדעת רש״י ודעימיה שהאיסור הוא שלא יגרום שתיעשה מלאכה בקרקע, א״כ המוכר זרעים או משאיל כלי עבודת קרקע עובר הוא עצמו על העשה דושבתה הארץ מלבד האיסור דלפני עיור. וכן משמע בריטב״א (ע״ז טו: ד״ה אמר) שגם המוכר קרקע שיש בה אילנות למי שחשוד על השביעית עובר משום שביתת הארץ, אע״פ שהחשוד יעבוד בה כשכבר לא תהיה של המוכר, ומוכח דאיסור שביתת הארץ הוא שלא לגרום שתיעשה מלאכה בקרקע אע״פ שאינו בעלים.

הגר בבנין משותף עם עוברי עבירה שעושים מלאכה בחצר בשביעית אם חייב להפקיר חלקו

בחצר השותפין כגון בבנין משותף לכל הדיירים, ואחד מהשותפים עובד באיסור בגינה המשותפת במלאכות האסורות בשביעית, והאיסור נעשה גם בחלקם של השכנים אשר רצונם וחפצם לשמור מצות שביעית כדת וכדין, יש לדון האם שותפים אלו עוברים על כרחם בביטול עשה של שביתת הארץ מאחר שחלקם בחצר אינו שובת. וכתב בחוט שני (שם עמוד מ) שלדעת המנחת חינוך שהמצוה היא על הבעלים שהשדה שלהם תשבות והרי הוא כשביתת בהמתו בשבת, הנה לענין בהמתו בשבת נפסק בשו״ע (או״ח סי׳ רמו ס״ג) שאם רואה שגוי עובד בבהמתו בשבת צריך להפקירה משום שהוא מצווה על שביתת בהמתו א״כ גם כאן יצטרכו השכנים להפקיר חלקם בשדה. אמנם לפי מה שביאר בחוט שני שהגדר הוא על כל יהודי שלא יגרום שתיעשה מלאכה בכל קרקע בשביעית ואין ענין מיוחד לבעלים, א״כ כשאינו מצווהו ואינו גורם לו לעבוד כלל אינו עובר על שביתת הארץ, וההפקר אינו מעלה ואינו מוריד, דהרי אין האיסור משום שהוא הבעלים, ולכן אין צריך להפקיר חלקו. ולכן אם בחצר השותפים עושים רק מלאכות דרבנן כגון השקייה, או זמירת דשא (כמבואר בחזו״א סי׳ כא ס״ק טו שאין זמירה דאורייתא אלא בגפנים) וכדומה, יש לפטרו מלהפקיר חלקו כיון שאינו ענין לבעלים, וכל שאינו מצוהו או גורם לו שיעשה מלאכה אינו עובר. ובפרט שיש גם ראשונים שסוברים דמצות ושבתה הארץ אינה בחפצא אלא בגברא ולכן יש להקל במלאכות דרבנן שלא להפקיר.

אבל כשעושים מלאכות דאורייתא כגון זריעה וכדומה, יש לחוש לדעת המנחת חינוך דמפרש לשיטת רש״י ודעימיה דהאיסור הוא על הבעלים כמו לענין שביתת בהמתו בשבת, וכמו ששם צריך להפקיר חלקו כדי להינצל מהאיסור, כך גם כאן בשביעית יפקיר חלקו.

ואופן ההפקר יהיה בפני שלשה כשרים, שלא יחזרו ויזכו בחלקו, שאם הם יחזרו ויזכו יעברו הם באיסור. ואחר שביעית פקע ההפקר, כמו שביאר במשנ״ב (סי׳ רמו ס״ק טו-יח) לענין הפקר בשבת, שההפקר אינו אלא בשבת ומיד לאחר השבת פקע ההפקר.

ג:

איסור עשיית שאר מלאכות בזמן תוספת שביעית

בגמרא מבואר שמדין תוספת שביעית אסור לחרוש בערב שביעית חרישה המכינה את הקרקע לשביעית. ובגמרא אין מבואר אם גם שאר מלאכות אסור לעשות בתוספת שביעית. ויש לדון מה הדין בנטיעה. ולשון הרמב״ם (שמיטה ויובל פ״ג ה״א) הוא, שעבודת הארץ בשנה ששית שלושים יום סמוך לשביעית אסורה הלכה למשה מסיני, מפני שהוא מתקנה לשביעית, ודבר זה בזמן שבית המקדש קיים הוא שנאסר מפי השמועה, וגזרו חכמים שלא יהיו חורשים שדה האילן ערב שביעית בזמן המקדש אלא עד העצרת, ושדה הלבן עד הפסח, ובזמן שאין מקדש מותרין בעבודת הארץ עד ראש השנה כדין תורה. ומשמע מלשון הרמב״ם שדווקא עבודות שעובדים את הארץ עצמה כגון חרישה הם שאסורות בתוספת שביעית, אבל נטיעה שאינה עבודת הארץ עצמה אינה אסורה בתוספת שביעית. וכן הוכיח במנחת חינוך (מצוה שכו), אך מדבריו בהמשך (ה״א) הוכיח במנחת חינוך שגם

נטיעות [צעירות] בתוך בית סאה כל שבלשון בני אדם נקראות עדיין נטיעה ולא אילן[סא]. אבל פחות מעשר נטיעות בבית סאה אין חורשין אלא ד' אמות סמוך לאילן[סב].

אין בי"ד יכול לבטל דברי בי"ד חברו אא"כ היה גדול ממנו

בית דין[סג] שגזרו גזרה או תקנו תקנה או הנהיגו מנהג ופשט א' מהדברים הנ"ל אצל כל ישראל, אין בית דין שבא לערער על גזירה או תקנה או מנהג זה יכול לבטל דברי בית דין הראשון אלא אם כן גדול ב"ד השני בין בחכמה ובין במנין[סד], ואם היה גדול בחכמה אבל לא במנין, או במנין ולא בחכמה[סה], אינו יכול לבטל את דבריו. ויש אומרים שבאופן שכבר פשטה גזירה זו או תקנה או המנהג בכל ישראל אין יכול ב"ד אחר לבטל דברי ב"ד אחר אפילו כשגדול ממנו בחכמה ומנין ואפילו יבוא אליהו הנביא ובית דינו ויבקשו לבטל מנהג אין שומעין להם[סו]. ויש אומרים דבי"ח דבר שגזרו [בעלית בית חנניא במס' שבת דף יג ואילך] א"א לבטל אפילו גדול ממנו בחכמה ומנין ובשאר גזירות אף אם פשט המנהג בכל ישראל יכולים לבטל אם גדולים בחכמה ומנין[סז].

ולא זאת בלבד, אלא אפילו בטל הטעם שבגללו גזרו או תיקנו את התקנה א"א לבטל דברי ב"ד הראשון עד שיהו גדולים מהם וכנ"ל[סח], ויש אומרים שאם בטל הטעם בטלה התקנה[סט].

כאשר נמנים כל חכמי הדור ומסכימים לבטל דברי ב"ד הגדול שבירושלים אפשר לבטל דבריהם [כנ"ל באופן של גזירה תקנה ומנהג אך לא בסייג וכפי שיתבאר להלן], אם גדולים הם חכמי הדור יותר מב"ד של ע"א היושב בלשכת הגזית[ע].

תקנה שעשו בית דין משום סייג לתורה ופשטה תקנה זו בכל ישראל אין בי"ד אחר [אפילו הגדול שבירושלים] יכול לבטלה, אפילו אם גדול בחכמה ומנין ממנו[עא]. ויש אומרים שיכולים לבטל דבריהם אם גדולים מהם בחכמה ומנין[עב].

מצות ערבה שבמקדש

הלכה למשה מסיני שמביאין למקדש בכל יום משבעת ימי חג הסוכות ערבה נוספת חוץ מערבה שבלולב. ואין אדם יוצא ידי חובתו בערבה שבלולב. והיו מביאין מורביות גדולות [באורך י"א אמה] וזוקפין אותן על צדדי המזבח וראשיהן כפופין על גבי המזבח[עג].

ניסוך המים בחג הסוכות

כל שבעת ימי החג מנסכין את המים על גבי המזבח, ודבר זה הלכה למשה מסיני, ועם ניסוך היין של תמיד של שחר היה מנסך המים לבדו[עד].

ד.

קצירת העומר דוחה שבת

מצות מנחת העומר להקצר בלילה בליל ששה עשר בין בחול ובין בשבת[עה].

השקיית בית השלחין כשיש בדבר טירחא

אין משקין את בית השלחין אלא אם אין בדבר טירחא יתירא, ומשום כך אסור לשאוב מים בדליים, וכן אסור להשקות מהבורות ומי גשמים המקובצים אפילו כשהם מלאים על כל גדותיהם, שאפשר להשקות בלא שאיבה ע"י שמושך בחריצים ויוצאים המים נמי אסור, מפני שחוששים שמא כשירדו המים יצטרכו לשאוב ויבא לשאוב. ולכן אין להעלות מחלק התחתון של הערוגה שנמשכו לשם מים [באופן המותר] לחלקה העליון[עו].

השקייה מנהרות

נהרות המושכים מן האגמים שאין פוסקין מימיהן תמיד, מותר להשקות מהם בית השלחין במועד, אבל אגמים שפוסקין מימיהם בשום פעם, אסור להשקות מהם אף אם עכשיו יש בהם הרבה מים המספיקים לכל חוה"מ[עז].

וכן בריכות שאמת המים עוברת ביניהם מותר להשקות מהן, וכן אם כשמשקה בית השלחין ממעיין, ובדרך מתמלאת בריכה ע"י שמנטפים לתוכה ממי המעיין מותר להשקות ממנה בית שלחין אחר, אם עדיין מנטפים לתוכה ממי המעיין[עח].

השקייה לצורך פירות שיאכלם במועד

ירקות שרוצה לאכלן או למכרן במועד יכול לדלות מים להשקותן כדי שיגדלו

[סא] **רמב"ם** (שם ה"ז), ולדעת הר"ש (שביעית פ"א מ"ו) תלוי בזמן, שכל שנה ראשונה מקרי נטיעה. [סב] **רמב"ם** (שם ה"ה). ודרך אמונה (סק"מ). וגם בשדה האילן באופנים מסויימים, שהחרישה היא לצורך שנה ששית ולא לצורך שביעית, מותר. (רמב"ם שם הלכה ג-ד). [סג] יש אומרים שמיירי דווקא בב"ד של שבעים ואחד [וראיה ממש"כ הרמב"ם בהמשך 'והיאך יהיו גדולים מהם במנין הואיל וכל בית דין ובית דין של שבעים ואחד הוא'] וכ"כ החקרי לב (יו"ד ח"ד סי' מט ד"ה ולפמ"ש דף פח:), וכ"כ בקהל יהודה (ביצה ה. ד"ה ודע), אולם המשפטי שמואל (סי' כה דף יט טור ג) כתב דלאו דווקא ב"ד הגדול שבירושלים אלא כל מקום לפי ב"ד הגדול שבעירו, ועי' שו"ת שער אשר (ח"א יו"ד סי' יג דף כו: ד"ה אלא) שהביא בזה דעות הפוסקים לכאן ולכאן. ושמדברי המהרשד"ם נראה דתלוי אם קיבלו עליהם שלא יוכלו לבטל זאת הבאים אחריהם א"צ ב"ד הגדול ואם לא התנו כן אין יכולים לבטל דברי הקודמים רק בתקנות ב"ד הגדול ע"ש. [סד] כגון שב"ד הראשון היה של ג' והשני של כ"ג ועי' להלן. [סה] **ובגדר** 'חכמה' ו'מנין', בתפארת ישראל (עדיות פ"א מ"ה) הביא מדברי הראב"ד ד'מנין' הכוונה על זקנה, ופירשה התפא"י דהיינו שראש הבי"ד שרוצה לבטל יהיה זקן בשנים מראש הבי"ד שתקן את התקנה, והתוי"ט (שם) פי' דחכמה היינו חכמת התורה ויראת חטא ומנין היינו שחכמי הדור הסכימו וקיבלו את הדבר, ומדברי הכס"מ (ממרים פ"ב ה"ב) מבואר דחכמה היינו חכמת נגלות התורה שכתב לבאר דברי הרמב"ם דרבי יוחנן בן זכאי יכול היה לבטל התקנה של עיטור שוקי ירושלים בפירות והקשה הראב"ד על הרמב"ם דהרי היתה תקנה ולשיטת הרמב"ם א"א אלא א"כ גדול בחכמה ומנין וכתב הכס"מ "דמי אמר לו שריב"ז לא היה גדול כראשונים וא"ת מדאמרינן בפ' יש נוחלין פ' תלמידים היו (דף קל"ד) וכן בסוכה (דף כ"ח) פ' תלמידים היו לו להלל גדול שבכלן יונתן בן עוזיאל קטן שבכלן ריב"ז דילמא קטן שבכלם לא בחכמת התורה קאמר אלא בשאר חכמות הוא שהיו גדולים ממנו תדע דהא קאמר התם שלא הניח משלות כובסים משלות שועלים שיחת שדים ושיחת מלאכי השרת ומעשה מרכבה ובאותן חכמות אפשר שהיו גדולים ממנו אבל לא בחכמת התורה וראיה לדבר שנתמנה נשיא וראש ישיבה במקום הלל ואם היה קטן שבתלמידים היאך היו ממנים אותו ולא היו ממנים לאחד מהגדולים אלא ודאי בחכמת התורה גדול כמותם ואפשר גדול מהם היה" אלא דכתב שיתכן שהגם שקטן היה מתלמידי הלל אולם חכם היה יותר ממתקני התקנה "ואל יקשה בעיניך היאך אחרונים גדולים מהראשונים דהא אשכחן רבה דהוה גדול מרב יהודה" ע"ש עוד, אולם הקהלת יעקב (מקארלין) חו"מ סי' ב (דף יד.) הקשה ממה שאמרו (מו"ק ג:) דרבן גמליאל ובית דינו לא יכלו לבטל תקנתא דב"ש וב"ה ותקנה דעיטור שוקי ירושלים ודאי היתה בזמן הלל הזקן. [סו] **שיטת הראב"ד** (ממרים פ"ב ה"ב). [סז] **תוס'** (גיטין לו:) ד"ה אלא, והובא בלח"מ (שם). ודעת הרמב"ם דגזירת י"ח דבר הוא משום סייג ולכן א"א לבטל אפילו גדול בחכמה ומנין. [סח] **רמב"ם** (שם ה"ב). והרא"ש בתשובה (כלל ב' סי' ח) כתב לחלק בין מקום שטעם התקנה ידוע וסיבת הגזירה ידועה כמו בציצית בסדין של פשתן שהוא משום גזירת שעטנז, ורק כתב דבמקום שאין טעם התקנה ידוע כ"כ בכה"ג אמרינן בטל הטעם לא בטלה התקנה [ולכן גם אמרינן דבעינן ב"ד גדול בחכמה לגבי היתר חילול נטע רבעי חוץ לירושלים], ולפו"ר ג' שיטות בדבר א. דעת הרמב"ם דבכל ענין לא אמרינן בטל הטעם בטלה התקנה, ב. שיטת הרא"ש דתלוי אם הטעם ידוע או לא ידוע, ג. שיטת הראב"ד דבכל ענין בטל הטעם בטלה התקנה. וע"ע בחקרי לב חו"מ ח"א סי' קט"ו (דף קעח.) בענין מנהג שהיה מפני טעם ידוע ואחר כך נתבטל הטעם אם יכולים לבטל המנהג. [סט] **שיטת הראב"ד** (שם), והביא ראיה לדבר מהא דביטל ריב"ז תקנת עיטור שוקי ירושלים בפירות (ביצה ה.), והכס"מ כתב דהיה גדול בחכמה ממתקני התקנה, וע"ש שהקשה על הרמב"ם מהא דמשמע דהיו יכולים לבטל תקנת ב' יו"ט ורק משום דהוי גזירה א"א אע"פ דודאי דדורות האמוראים לא היו יותר גדולים ממתקני יו"ט שני של גלויות וע"ש במה שתירץ. ובלח"מ תירץ הראיה מעיטור שוקי ירושלים דעיקר התקנה היתה רופפת ולכן יכלו לבטלה. [ע] **רמב"ם** (שם). [עא] **שיטת הרמב"ם** (שם ה"ג), וס"ל דזהו הטעם בי"ח דבר שא"א לבטלה אפילו גדול בחכמה וכן סבר הראב"ד אלא דס"ל דגם גזירה או מנהג שפשט א"א לבטלו. [עב] **תוס'** (שם) וכנתבאר לעיל. [עג] **רמב"ם** (לולב פ"ז ה"כ). [עד] **רמב"ם** (תמידין ומוספין פ"י ה"ו), ועי' לח"מ שביאר דמקור הרמב"ם דהיו מנסכין באותו זמן גם יין וגם מים ממה שאמרו בסוכה (דף מח:) שהיה שני נקבים אחד דק לניסוך המים ואחד עב לניסוך היין משמע דהיה מנסך שניהם יחד וכדי שיכלו יחד עשו כן הנקבים. [עה] **רמב"ם** (שם פ"ז ה"ו) וע"ש בכס"מ. [עו] **שו"ע** (סי' תקלז ס"ב). [עז] **משום** גזירה שלפעמים ידמה לו שיש מספיק ובאמת אינו כן ויבא לדלות בדלי (משנ"ב שם סק"ט). [עח] **שו"ע** (שם ס"ג) ומשנ"ב (שם).

פניני הלכה

נטיעה אסורה בתוספת שביעית. וברש"י (ר"ה י: ד"ה צריך) מבואר להדיא שגם נטיעה אסורה בזמן תוספת שביעית, אבל התוספות (שם ד"ה שלושים וט: ד"ה ומוסר) כתבו בשם רבינו תם שאיסור נטיעה הוא רק כשההשרשה תגמר בשביעית. וכן כתבו הר"ן והריטב"א שם בשם רבינו תם. והר"ש (שביעית פ"א מ"א) כתב לדחות דברי רבינו תם, ונקט שכשם שאסורה זמירה בתוספת שביעית, כל שכן שאסורים בנטיעה. וראה עוד במהר"ש סריליאו (פ"ב ה"ו).

ורע"א בגליון הש"ס (ר"ה ט.) כתב דלדעת רבי עקיבא שסובר שדין תוספת בשבת וביום הכפורים נלמד מדין תוספת שביעית, קשה לשיטת התוספות בשם רבינו תם שבשביעית לא נאסר בזמן התוספת אלא עבודת חרישה וקצירה ולא נטיעה, אם כן איך נלמד משביעית לאסור עשיית שאר מלאכות בתוספת שבת ובתוספת יום הכפורים. ועוד הקשה שם איך נלמוד לחייב עינוי ואיסור אכילה ושתיה בתוספת יום הכפורים מדין תוספת שביעית, שהרי אין ללמוד עינוי ממלאכה במה מצינו כיון שיש לומר מה למלאכה שכן אסורה בשבתות וימים טובים תאמר בעינוי שלא נאסר אלא ביום הכפורים ומנין שיאסר גם בתוספת יום הכפורים. אך במשמרת מועד (עניני כבוד ועונג שבת סי' ו) כתב ליישב, שדבר זה תלוי בגדר תוספת שבת ותוספת שביעית שדנו בו האחרונים, אם ענינו הוא רק דין הנהגה לנהוג בחול כהנהגת האיסור הנוהגת בקודש, או שיש בזה יותר מהנהגה גרידא, וחושבים את זמן הקודש כאילו כבר התחיל בחול. [וראה דביר הקודש (פסח סי' כב) וקול התורה (מא עמ' קז) בתשובת הגרש"ז אויערבאך מה שכתבו לתלות בנידון זה אם יכול לעשות תנאים בקבלת תוספת שבת, ועיי' שו"ת מנחת יצחק (ח"ט סי' כ) בעיקר נידון עשיית תנאי בקבלת תוספת שבת]. וכל קושיות רע"א קשות רק אם אין תוספת שבת אלא דין הנהגה בלבד, ובזה יש להקשות מנלן שגם עינוי נאסר בזמן התוספת ומנלן שגם שאר מלאכות אסורות בזמן התוספת. אבל אם ענין התוספת הוא שכבר מתחיל זמן הקודש מקודם, אם כן אין לחלק בזה בין עינוי למלאכה ובין מלאכה זו למלאכה אחרת, ודין התוספת הוא כדין הקודש לכל דבר. ומה שלא נאסר בזמן תוספת שביעית אלא חרישה וקצירה ולא נטיעה, אף שזמן התוספת הוא כזמן הקודש לכל דבר, הוא כיון שאין איסור נטיעה אלא מדרבנן ולא משום שבתוספת לא נצטוו על הנטיעה, וכמבואר בר"ש (שביעית פ"ב מ"ו) שכיון שאינה מפורשת בתורה הרי היא כשאר תולדות דרבנן. ולעולם דין התוספת הוא להיות כזמן הקודש לכל הדינים שמדאורייתא ואין לחלק ביניהם.

ד.

נטיעת אילני סרק וזריעת זרעים סמוך לשביעית בזמן הזה

מסקנת הגמרא שבזמן הזה אין נוהג דין תוספת שביעית, וכדעת רבי ישמעאל שאין דין זה נוהג אלא בזמן שבית המקדש קיים וכניסוך המים, וכן פסקו הראשונים. ומכל מקום דנו הראשונים והאחרונים אם יכולים ליטע גם סמוך לשביעית ממש, או שמא צריך תוספת כל שהיא. והנה בירושלמי (שביעית פ"א ה"א) מבואר שכשבטלו דין תוספת שביעית סמכו על המקרא שנאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך, מה ערב שבת מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה אף ערב שביעית מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה. וביאר מהר"ש סיריליאו שדעת הירושלמי שבערב שבת אין דין תוספת שבת מן הדין אפילו כל שהו, וגם מותר להניח קדירה על האש שתהיה הולכת ומתבשלת בשבת וכדעת בית הלל ושלא כבית שמאי, ולכן לדעת הירושלמי גם בשביעית מותר לעשות מלאכה עד שקיעת החמה ואין דין תוספת אפילו כלשהו, וגם מותר ליטע אילן סמוך לשביעית אף שהנטיעה תגמר בשביעית מאליה. אך כתב מהר"ש סיריליאו שלדברי הבבלי שהטעם שאין שביעית נוהגת בזמן הזה הוא כיון דקיי"ל כרבי ישמעאל שאין תוספת שביעית נוהגת אלא בזמן שבית המקדש קיים, אם כן דין תוספת כלשהו יש שהרי לדעת רבי ישמעאל צריך להוסיף כלשהו מהחול על הקודש, וכמו שכתבו התוספות בסוגייתינו (ד"ה מה להלן), אלא שתוספת זו לא חשבו בגמרא. וסיים הרש"ס ששיעור כלשהו זה הוא יום אחד, וביאר במנחת שלמה (ח"ג סו"ס קכ) הטעם שצריך להוסיף יום אחד ואין די בשעה אחת, כיון שדווקא בתוספת שבת שמוסיפים על שביתת יום אחד די בתוספת של שעה אחת, אבל בתוספת שביעית שמוסיפים על שביתת שנה שלמה אין חשובה תוספת אלא אם כן מוסיפים יום שלם. ובפאת השלחן (סי' כב [נג] ס"ק כה) כתב שלדעת הרמב"ם אין דין תוספת שביעית בזמן הזה כלל, שלדעתו גם בשבת אין דין תוספת לפניו (ראה ביאור הגר"א או"ח ריש סי' רסא). ובדרך אמונה (שביעית פ"ג ס"ק יא) כתב שצריך להוסיף כלשהו וכדברי התוספות, שלדברי הרש"ס כך הוא לדעת הבבלי.

אחח18/06/2018

והנה דין תוספת כלשהו שכתבו התוספות הוא משום דין הוספה מחול על הקודש, ולא משום שאסור למלאכה להיגמר בשביעית מאליה, שבזה כתב הרש"ס שהלכה כבית הלל שאין איסור בשבת שיגמרו המלאכות מאליהן והוא הדין בשביעית. אך במנחת חינוך (מצוה רפג ומצוה שכו) כתב שגם בזמן הזה אסור ליטוע או לזרוע סמוך לשביעית, כיון שאם נטע קודם שביעית ולא נקלט האילן והושרש קודם שביעית ומשריש האילן בקרקע בשביעית, אף שאינו עובר על הלאו דשדך לא תזרע שהרי לא עשה כלום בשביעית, מכל מקום עובר הנוטע על מצות עשה ד"ושבתה הארץ שבת לד'", שהקרקע עושה מלאכה בשביעית שקולטת ההשרשה (ראה לעיל ג. בדין אמירה לנכרי בשביעית). ולכן לענין שביעית מודים בית הלל לבית שמאי, שבשביתת כלים בשבת לדעת בית שמאי האיסור הוא משום שהכלי עושה מלאכה בשבת, ולכן אוסרים ב"ש להניח קדירה על האש קודם שבת והתבשיל מתבשל בשבת, ובשביעית איסור זה ישנו גם לדעת בית הלל. ולפי זה אף בזמן שאין

ויהיו ראויין במועד, אבל אם אינו רוצה לאכלן במועד, ועושה כדי להשביחן אסור להשקותם ע"י שידלה מים להשקות ואף לא בהמשכת מים[עט].

ד:

אין חופרין סביב האילן אבל מתקנין את הישנות

אין עושים חריצים חדשים בעקרי הגפנים כדי שיתמלאו מים דזה טירחא יתירה, ואסור אפילו במקום פסידא, ואם היו עשויות ונתקלקלו מותר לתקנן במועד דאין בזה טירחא כל כך. אבל אסור להעמיקן יותר מבראשונה[פ].

אמת המים שנתקלקלה מותר לתקנה

אמת המים הם התעלות שמסביב השדה שבהם המים עוברים להשקות את כל השדה שנתקלקלה, מתקנים אותה, היתה עמוקה טפח חופר בה עד ששה, היתה עמוקה טפחיים מעמיק עד שבעה, ואם נסתמה לגמרי, אסור. וכ"ש שאין עושין אותה לכתחילה[פא].

איסוף זבל בשדה בשביעית

לא יוציא אדם זבלים מחצירו ויתן בתוך שדהו בשביעית, מפני שנראה כמזבל שדהו שתהיה יפה לזריעה. ומותר להוציא זבל בערימה גדולה שניכר שהוא לאיסוף ולא לזבל, ודוקא אחר שעבר זמן שרגילין לזבל בו לעבודת הארץ. ולא יעשה ערימה פחותה ממאה וחמישים סאה של זבל, כדי שתהיה ניכרת שהיא אשפה ואם ירצה להוסיף מוסיף.

ולא יעשה בכל בית סאה יותר משלש אשפתות, והרוצה לעשות זבלו אוצר עושה, פירוש שבמקום לעשות ג' אשפתות, עושה כולם בערימה אחת, ולא חיישינן שערימה כ"כ גדולה יחשדוהו שהולך לזבל מזה כל שדהו, ולכן מותר[פב].

ה.

דין צרכי רבים בחול המועד

הקדמה. דע שכל מלאכה לצרכי הרבים מותרת, ואפילו כיונו מלאכתן במועד, ומותר לעשותה גם בפרהסיא, ובטורח גדול. והטעם שהתירו בצרכי הרבים אפילו כשכיונו מלאכתם[פג], הוא משום שכל צרכי רבים אינם נגמרים אלא בשעה שהם בטלים כולם ומתחברים יחד, ואם לא יעשו עכשיו יתבטל הדבר. [ולכן אם יש להם מנהיג בעיר שהרשות בידו לעשות לבדו, אסור לו לכוין מלאכתו במועד]. אלא שיש חילוק גם במלאכת צורכי הרבים בין אם הדבר מוגדר כ'מעשה אומן' שאין לעשותו גם לצורכי הרבים אלא אם כן הוא לצורך המועד, אבל אם הוא 'מעשה הדיוט' מותר לעשותו לצורכי רבים אף אם הוא לצורך אחר המועד[פד].

אופני צרכי הרבים

צרכי רבים מותר לעשותם בחול המועד, כגון לתקן הדרכים, ולהסיר מהם המכשולות[פה] ולציין את הקברות כדי שיזהרו מהם כהנים, ולתקן המקואות ואף לעשות מקוה לכתחילה מותר. ומשום שהוא לצורך המועד מותר לעשות

[עט] שו"ע (שם ס"ד) ובמשנ"ב (שם).

[פ] **שם** ס"ה.

[פא] **שם** ס"ו ובמשנ"ב (ס"ק כג) כתב דמלשון המחבר משמע דאף אם לא היתה חפורה מעולם רק טפח, מותר להוסיף בה עומק כנ"ל אבל זה רק לפירוש רש"י השני, אבל רוב ראשונים דחוהו וס"ל כפרש"י הראשון דלחדש עומק אסור, ורק לתקן מה שנסתם מותר אם נשאר טפח (וע"ע שעה"צ ס"ק יז).

[פב] **רמב"ם** (שמטה ויובל ה"א-ג). ודרך אמונה (ס"ק טז.) ועיין בבאור הלכה (ד"ה והרוצה) שהאריך לברר פירוש המשנה "עושה אדם את זבלו אוצר".

[פג] **דאילו** בכל אדם שכיון מלאכתו למועד קנסו אותו שיאבד מלאכתו כמבואר בשו"ע (סי' תקלה ס"ו).

[פד] **משנ"ב** (סי' תקמד סק"א). ובביאור הלכה (ד"ה לרבים) הביא מדברי הפוסקים (מג"א ועוד) דבכל מלאכות שהתירו לעשות במועד אסור לקחת לצורך זה פועל בשכר (אלא א"כ אין לו מה יאכל כמבואר בסי' תקמב), אבל לצורך מצוה מותר. ולענין צרכי רבים כשזה לא צורך מצוה, הביא בבה"ל שהמחצית השקל כתב דאסור ליטול שכר, ובפמ"ג משמע שמותר ליטול שכר. והוכיח כן הבה"ל ממשנתינו (לעיל דף ג.) דכללה בין צרכי רבים, "יוצאים על הכלאים" ובכלאים מבואר בגמרא (דף ו.) דנוטלים שכר, וא"כ משמע דה"ה כל צרכי רבים, וגם מי ירצה לעשות כל צרכי רבים בלא שכר. [ועי' ט"ז סק"א שכתב דלדעת הרמ"א נראה שאסור ליטול שכר גם בצורך מצוה כמו שאסרו מלאכת אומן לצורך מצוה, אך סיים דמדברי הטור בסי' תקמה מוכח דמותר].

[פה] **וחייבים** בזה, שלא יהיה כשפיכות דמים אם יארע מכשול, כדאמרינן בגמרא כאן מנין שאם לא יצאו וכו'.

פניני הלכה

בית המקדש קיים שאין איסור משום תוספת שביעית, אסור ליטע או לזרוע קודם שביעית באופן שההשרשה תהיה בשביעית משום איסור העשה של שביתת הארץ, אף שכל שאר המלאכות מותר לעשותן בזמן הזה קודם שביעית עד ראש השנה.

אבל בחזון איש (שביעית סי' ז ס"ק כה) הוכיח שאין שביתת הארץ כשביתת בהמתו בשבת [או כשביתת כלים לבית שמאי בשבת], אלא המצוה שתהיה הקרקע שובתת ממלאכת אדם בה, ולכן אין איסור כשהקרקע מצמיחה אילנות בשביעית. ולכן גם אין איסור כשמשריש האילן בשביעית וכל השרשה שנעשית מאליה בשביעית אין בזה איסור דשביתת הארץ.

ומה דאיתא במשנה בשביעית (פ"ב מ"ו) אין נוטעים וכו' פחות משלושים יום לפני ראש השנה, ואם נטע וכו' יעקור. זה כשנוהגת תוספת שביעית בזמן שבית המקדש קיים, ומשום איסור הכנה לשביעית. אבל בזמן הזה אין לאסור משום שביתת הארץ, ובחוט שני (ח"א עמוד מט-נג) ביאר הדברים דחלוק גדר האיסור דשביתת הארץ, מגדר האיסור דתוספת שביעית בזמן שנוהגת. דענין שביתת הארץ הוא שהארץ תשבות ממעשה אדם בה, ואין שום איסור במה שהקרקע עובדת מאליה בידי שמים, אבל תוספת שביעית אינו שהקרקע תשבות בזמן התוספת אלא ענינו הוא שאסור לאדם להכין הקרקע או האילן לשביעית, ולכן כשנוטע בזמן התוספת וההשרשה הרי יש כאן פעולת הכנה לשביעית בזה שעושה שהקרקע תשריש בשביעית אף דמדין שביתת הארץ בשביעית מותר משום שנעשה מאליה.

וביאר עוד בחוט שני דאף אי נימא דגדר שביתת הארץ דומה לגדר שביתת בהמתו בשבת ושביתת כלים לפי בית שמאי גם יש לחלק ולומר דהשרשה בשביעית מותרת, שהרי גם בבהמתו מותר להעמיד בהמתו ע"ג עשבים בשבת, אף שהבהמה תולשת מן המחובר (שבת דף קכב.) ויש לומר שדין זה הוא גילוי על עצם גדר האיסור דהוא דוקא כאשר יש בפעולת הבהמה איזה שייכות עם האדם כגון משכיר בהמתו לנכרי ועובד בה בשבת, (כמבואר באו"ח סי' רמו) מה שאין כן כשהבהמה עושה מעצמה או לעצמה לא שייך בזה האיסור כלל דאין שום שייכות בין האדם למעשה הבהמה.

נטיעת עצי פרי סמוך לשמיטה בזמן הזה

נתבאר לעיל שאין דין תוספת שביעית נוהג בזמן הזה. אמנם בשאילתות (פרשת בהר שאילתא קיג) כתב, ואסיר למישתל בערב שביעית מקמי שביעית פחות משלושים יום לפני ראש השנה ואם נטע או הבריך או הרכיב יעקור. וכן כתב הרמב"ם (פ"ג ה"א) שגם בזמן הזה שלא שייך דין תוספת שביעית, אסור ליטוע ארבעה וארבעים יום קודם שביעית, ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו. וביאר הרמב"ן (ר"ה ט:) שכיון שמונים שלוש שנים מנטיעת האילן לענין ערלה, גזרו חז"ל שאם ימנו שנה ראשונה בשנת השמיטה יבואו לומר שנטעו אילן זה בשביעית ויבואו להתיר נטיעה בשביעית, ולכן אסרו נטיעה אלא אם כן יש ארבעה וארבעים יום קודם שביעית שאז מונים לשנות ערלה מהשנה השישית. ובאילני סרק או בזרעים וקטניות שאין חשש זה כיון שאין מונים בהם שנות ערלה, מותר ליטוע ולזרוע אפילו סמוך לשביעית.

ולפ"ז יש לדון במה שנוהג בזמנינו ששותלים הרבה שתילים במקום אחד ואחר כך מעבירים אותם למקום נטיעתם, וכתב בהלכות שביעית (ולהלן סי' ג כסא דוד אות ע), שאם נקלט בעציץ נקוב מונים לו שנות ערלה מזמן קליטתו בעציץ ואם כן מותר לנטעו בארץ עד ר"ה, אבל אם נטעו אותו בעציץ שאינו נקוב שאין הקליטה בו נחשבת קליטה ומונים לו שנות ערלה מזמן קליטתו בארץ, אם כן אסור לנטעו בארץ בימים אלו שקודם שביעית. וע"ע אור לציון (שביעית פ"א ה"א בהערות). אך בחוט שני (ח"א עמוד קנו) כתב שנוהגים להחמיר למנות שלשה שנים לענין ערלה משעת הנטיעה החדשה מפני שהמציאות לא ברורה אם העבירו השתיל עם קרקע מספיקה שיחיה בה, וא"כ גם בזה צריך להחמיר שלא לנוטעם פחות מארבעה וארבעים יום קודם שביעית שהרי מונה לו שנה ראשונה בשביעית. וכן צריך להחמיר במה שנהוג לשתול בשקיות ואח"כ נוטעים עם השקית וקורעים קרע בשקית שגם בזה יש לחוש שאין הגוש נשאר כדבעי ולכן צריך למנות מתחלה שלשה שנים, וכן אין לשותלם פחות ממ"ד יום קודם שביעית, אמנם בדיעבד אם נטען סמוך לשביעית אין לקונסם לעקור, עיי"ש בחוט שני.

תענית חתן ביום חופתו כשחל בט"ו בשבט

בשו"ת רבינו גרשום מאור הגולה (סימן יד) נשאל בצבור שגזרו תענית שני וחמישי ושני, ופגע תענית הראשון להיות בט"ו לשבט, אם מותר לצום בו או שדוחים התענית. ושורש השאלה הוא האם ט"ו בשבט נחשב כראש השנה ואם כן יש לדחות התענית ליום אחר, או שאין דינו כראש השנה ואין לדחות התענית. והשיב שהתענית נדחה לשבת הבאה ואין קובעים בו תעניות, שאף על פי שראש השנה לאילנות אינו חשוב כמו שאר ראשי שנים בפסח ושבועות ור"ה, מכל מקום כיון שנשנו שלשתם במשנה אחת (ר"ה ג.), שוים הם ודינם אחד לענין תענית, שלא מצינו תענית בראש השנה כלל.

וכתב שדומה לזה מצינו בסוגייתינו אמר רבי אסי אמר רבי יוחנן משום רבי נחוניא איש בקעת בית חורתן עשר נטיעות ערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני, ובסוף הסוגיא (ד.) אמר רב אשי שיש ללמוד ממה שנשנו ההלכות יחד, שההלכה של איסור נטיעות נאמרה רק בזמן שבית המקדש קיים, דומיא דניסוך המים, אבל בזמן שאין ביהמ"ק קיים לא, הרי שכיון שנשנו ההלכות יחד יש ללמוד שדינם אחד גם לפרטים צדדיים כענין זה שאין הלכות אלו נוהגות אלא בזמן שבית המקדש קיים. והוא הדין לענין ראשי שנים שנשנו כאחד שיש ללמוד שר"ה לאילנות שווה לר"ה, ואין מתענים בו. וראה עוד פניני הלכה (שקלים כב.) בזה.

עוד יש ללמוד מדברי רבינו גרשום לענין חתן או כלה שנוהגים להתענות ביום חופתם, שאסור להם להתענות בט"ו בשבט. וכן כתב המגן אברהם (סי' תקעג סק"א), שאף לפי מה שכתב הרמ"א בהגה שם שחתן מתענה ביום חופתו שחל בחודש ניסן, זהו משום שאין איסור תענית בניסן אלא משום מנהג, אבל באסרו חג ובט"ו באב ובט"ו בשבט, כיון שנזכרו בגמרא אין החתן מתענה בהם. וכן פסקו החיי אדם (כלל קלג סמ"ג) והמשנה ברורה שם.

ולענין אמירת תחנון בט"ו בשבט, הנה בספרי המנהגים של בני ספרד לא הוזכר שאין אומרים תחנון בט"ו בשבט וגם הטור לא הזכיר מנהג זה, אך בבית יוסף (או"ח סי' קלא ד"ה כתב הרוקח) כתב שעכשיו נהגו העולם שלא לומר תחנון בט"ו בשבט, וכן פסק בשו"ע (שם ס"ו). ובשם משמואל (פרשת בשלח) התקשה בטעם מה שאין אומרים תחנון בט"ו בשבט, שהרי ט"ו בשבט הוא ענין טבעי שיצאו רוב גשמי השנה ועלה השרף באילנות ונמצאו הפירות חונטין מעתה, ומה ענין שלא יאמר בו תחנון, אחר שאין בו קדושה ולא מצוה ולא נעשה בו נס ולא ענין מעניני ישראל. ועיי"ש מה שביאר בזה. והאדר"ת בספרו נפש דוד (מובא בתהלה לדוד עמ' נא) כתב שנראה לו שהראשונים קבעו יום זה ליום טוב ושלא לומר בו תחנון כדי להזכירנו מצוות הפשרת מעשרות ודיניה התלויים ביום זה.

ה.

שיהוי נפל מבלי לקברו כדי ללמוד ממנו חכמת הטבע

מציינין את הקברות. אמר רבי שמעון בן פזי רמז לציון קברות מן התורה מנין וכו'. בשו"ת בנין ציון (סי' קיט) נשאל באשה ישראלית, שהפילה נפל שכבר נגמר באבריו, ורוצה רופא ישראל להשהותו ולהשימו בצלוחית וביין שרף, למען יעמוד ימים רבים להתלמד בו חכמת הטבע כמנהג הרופאים, אם מותר לעשות כן. ודן בזה ג' חקירות. א' מצד חיוב קבורת נפל, דהרי יש חיוב לקברו ואיך ישהנו. אמנם מחמת טענה זו כתב שאין לאסור כיון דבהגהות מיימוניות (מילה פ"א אות י) כתב שאין מצוה לקבור נפלים, וכן פסק הרמ"א (או"ח סי' תקכו ס"י, יו"ד סי' רסג ס"ה) שאין קוברים נפלים ביום טוב משום דליכא מצות קבורה ולא משום לא תלין. ואף שהמגן אברהם (סי' תקכו סק"כ) חלק על פסק ההגהות מיימוניות והרמ"א והוכיח שיש חיוב קבורה בנפלים ע"ש, מכל מקום כבר כתב הבנין ציון בתשובה אחרת (סי' קיג) לדחות כל הוכחות המג"א. ב' דן שאולי יש מקום לאסור להשהותו משום תקלה, שמא יהנה בו, ומת אסור בהנאה. וגם טענה זו כתב לדחות שיש לומר שדוקא מת הטעון קבורה דומיא דמרים אסור בהנאה, משא"כ מת שאין טעון קבורה מותר בהנאה.

אמנם מטעם סיבה שלישית כתב לאסור, והוא מהא דתנן במשנתינו שמציינים את הקברות, ובטעם ציון הקברות מבואר בגמרא שהוא משום טמא, דהיינו כדי שידעו שאותו המקום טמא ויפרשו ממנו הכהנים. ולפ"ז שפיר יש לאסור לשהות נפל בבית, שקרוב לודאי הוא שיבואו שם כהנים ברבות הימים, ויטמאו באוהל, וכן כל הטעמים לענין ציון קברות שמבואר בסוגייתינו שייכים גם בזה.

ומבאר שאין להקשות לפ"ז דא"כ מאי נפק"מ להלכה במה שפסק ההגהות מיימוניות שאין צריך לקבור נפל, והרי מכל מקום צריך קבורה משום טומאת כהנים, די"ל דהנפקותא הוא שאין צריך לקבור בו ביום משום לא תלין. ועוד שאין צריכים לקברו בקרקע אלא מותר להשליכו לבית הקברות שהרי בית הקברות מצויין ועומד הוא שם ואין כהנים נכנסים בו ואין חשש טומאת הכהנים, מה שאין כן אם היה צריך קבורה, שהיה צריך דוקא קבורה בקרקע כמבואר בטוש"ע (יו"ד סי' שסב). ועל דרך זה כתב בשו"ת חתם סופר

מלאכות אלו גם במעשה אומן. אולם אם תיקון ועשיית המקוה לא יגמר בחול המועד אין לעשותו במעשה אומן, אוצר החכמה 18/06/2018 בדבר במעשה אומן שאינו לצורך המועד[פו].

בנית בית הכנסת

מה שמותר לצרכי רבים הוא רק לצרכי גוף האדם, אבל שאר צרכי רבים, כגון בנין בית הכנסת אסור לעשות במועד, והוא הדין דבשאר צרכי מצוה אסור לעשות מלאכת אומן במועד[פז].

תיקון בית מרחץ

בית מרחץ המשמש את הרבים מותר לתקנו במועד אף במעשה אומן אם יגמר תיקונו במועד[פח]. אבל אין לתקן בית מרחץ של יחיד[פט].

תיקון בורות מים של רבים

בורות ומעיינות של רבים שנפל בהם עפר ואבנים ונתקלקלו מותר לתקנם, אפילו אין רבים צריכים להם עכשיו, כיון שאינו מעשה אומן. אבל לחפור להם בורות מחדש, שהוא מעשה אומן, אם הרבים צריכים להם עכשיו מותר, ואפילו כיוונו מלאכתן במועד, ואפילו בפרהסיא, ובטירחא יתירה, ואם אין צריכים להם עכשיו לא יעשו[צ].

תיקון ומילוי בורות מים של יחיד

אבל בורות שיחין ומערות של יחיד[צא] אסור לחפור אותם מחדש, ואפילו צריך להם עכשיו ואם היו עשויים כבר ונתקלקלו קצת וצריך להם במועד מותר לתקנם במלאכת הדיוט, ואם אין צריך להם עכשיו אסור לתקנם. אבל מותר להכניס לתוך הבורות מים כגון ששופך מי גשמים מהגג לתוך החריצים המוליכים לבורות דאין בזה טורח מרובה[צב].

הטמא חייב להודיע שטמא

המצורע מודיע לאחרים שהוא טמא, ולא המצורעים בלבד, אלא כל המטמאים את האדם חייבין להודיע לכל שהן טמאים כדי שיפרשו מהן, שנאמר (ויקרא יג מה) 'וטמא טמא יקרא' מכאן למדו שהטמא מודיע שהוא טמא[צג].

הקמת מצבה על קבר המת

כל המוצא קבר או מת או דבר שמטמא באהל מן המת, חייב לציין עליו כדי שלא יהיה תקלה לאחרים, ובחולו של מועד היו יוצאין שלוחין מבית דין לציין על הקברות. אבל אין מציינין על כזית מצומצם מן המת לפי שסופו להחסיר בארץ[צד].

ה:

כיצד מציינין הקברות

מציינין ע"י שממחין סיד ושופך על מקום הטומאה[צה].

אין מעמידין את הציון על גבי הטומאה, אלא יהיה עודף מכאן ומכאן בצידי הטומאה שלא להפסיד את הטהרות. שאם הטומאה בתחלת הציון, אין מרגישים בציון עד שבא מעליו פתאום, ונמצא שכבר נטמאו טהרותיו, אלא מוסיפים לציינו מעט לפניו, וכשבא על הציון מרגיש בו ונזהר מלאהיל על הטומאה שתחתיו[צו].

ויש להזהר כשמוסיפין לציין שלא יציינו יותר מדאי אלא כל שהוא, כדי שלא להפסיד את ארץ ישראל[צז].

על איזה טומאה מציינים

אין מציינין על הוודאות, שידועין לכל, אלא על הספיקות, כגון על שדה שאבד[צח] בה קבר (וכדלהלן), ועל הסככות [אילן המיסך על הארץ] ועל הפרעות [אבנים פרועות היוצאות מן הגדר][צט].

שדה שאבד בה קבר

שדה שאבד בה קבר, עפרה מטמא במגע ובמשא [כבית הפרס], שמא נדוש הקבר בה ויהיו עצמות כשעורה בתוך עפרה, והשדה כולה המאהיל בה נטמא, וכן אם העמיד בתוכה אוהל, נטמא כל מה שיש באהל, שמא האוהל מאהיל על הקבר[ק].

שדה שנחרש בה קבר

שדה שנחרש בה קבר וזהו הנקרא בית הפרס, ועל ידי שנחרש התפוררו עצמות המת בתוך העפר, והתפזרו בכל השדה, גזרו חכמים טומאה על כל השדה שנחרש בה הקבר וכל זה דווקא בתוך מאה אמה על מאה אמה ממקום הקבר שכל אותו מקום נעשה בית הפרס[קא].

[פו] **שם** ס"א, ומשנ"ב סק"ב-ד. [פז] **שם**, ועיין להלן דף יח, מסימן תקמה, דמותר לתקן ספר תורה אם אין להם ס"ת אחר לקרא בציבור בחוה"מ, דהוי דבר האבד, וכן התירו לכתוב ולעשות תפילין וציצית, וצריך לתת טעם המיוחד במצות אלו ועיי"ש בשעה"צ סק"א, ובנין בית הכנסת אם יש חשש שהאיחור יעכב הבניה מותר משום דבר האבד והכל לפי הענין והזמן, משנ"ב סק"ו. [פח] **מ"ב** (סי' תקמד סק"ה) ועי' מג"א (סק"א) שכתב דלדעת הרא"ש אסור במלאכת אומן. [פט] **שעה"צ** (שם ס"ק יג), ולא נחשב כצורך המועד או משום שיכול שלא להתרחץ, או משום שיכול ללכת למקום אחר. ועי' שש"כ (פס"ו הערה ריט) בשם הגרש"ז וה'באר משה' שבמקרה והוא איסטניס ואינו יכול שלא להתרחץ ונתקלקלה האמבטי שבביתו יכול לתקנה אפילו ע"י מעשה אומן אם א"א לעשותו במעשה הדיוט ואינו יכול ללכת לבית המרחץ שבעיר ובתנאי שלא יהיה בדבר טירחא מרובה כגון שבירת הריצפה וכדומה. [צ] **שם** ס"ב. וכן דעת הרמב"ם כמ"ש הכס"מ (יו"ט פ"ז ה"י). [צא] **אפילו** שרבים צריכים לו ג"כ בכל אופן אסור לחפור מחדש, ראב"ד (שם) וכתב הלח"מ שכן דעת הרמב"ם. [צב] **שו"ע** (שם) ומשנ"ב (ס"ק ח) אבל אסור לעשות חריץ כדי להביא דרכו מים. [צג] **רמב"ם** (טומאת צרעת פ"י ה"ח). וכתב (בה"ו): מצורע מוחלט צריך להודיע העוברים עליו שהוא טמא שנאמר והצרוע אשר בו הנגע וגו', והטעם במצורע מוחלט שצריך להודיע הוא כדי שיתקיים בו בדד ישב, והוא דאורייתא, שלא נאמר רק במוחלט. אבל הדין שכל הטמאים וכן מצורע מוסגר שצריכים להודיע שלא יקרבו שלא יטמאו בהם אין זה מן התורה אלא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא הוא. ומה שאמרו כאן בגמ' להודיע צערו כדי שיתפללו עליו, לא נמצא ברמב"ם. (כ"כ הרעק"א בגליון הרמב"ם בשם משנה למלך הלכות יו"ט פ"ז הט"ז ד"ה ולאיתי), אבל הרי"ף (דף ל: מדפי הרי"ף) הביא טעם זה של הגמ'. [צד] **רמב"ם** (טומאת מת פ"ח ה"ט). [צה] **רמב"ם** (שם). [צו] **רמב"ם** (שם). [צז] **רמב"ם** (שם). [צח] **בגמ'** מבואר שמציינים על בית הפרס, אבל הרמב"ם יתכן שגרס כהריטב"א שלא גרס 'בית הפרס' אלא 'שדה שנאבד בה קבר' ודין בית הפרס יבואר בסמוך שאין מציינים בו. [צט] **רמב"ם** (שם), ועי' ילקוט ביאורים במחלוקת הראשונים מה הספק במקומות אלו של סככות ופרעות אם ודאי קברו בהם וספק אם נחשבים לאוהל או שודאי נחשבים לאוהל וספק אם קברו בהם. ומדברי הרמב"ם (שם פי"ג ה"ג) מבואר שסבר כשיטות שהאילן עצמו אינו אוהל מן התורה ורק מדרבנן גזרו עליו [דומיא דבית הפרס] וע"ש בהשגת הראב"ד ובכס"מ. ובמה שכתב שאין מציינין על הוודאות הקשו האחרונים שהרי בתחלת דבריו כתב מצא קבר או מת מציינו, משמע אפילו כשהם וודאים, ותי' הסדרי טהרות (אהלות דף רמא. ד"ה ואילן) דכוונת הרמב"ם וודאות שהוא מפורסם לכל, ומה שכ' בתחלת דבריו היינו שהוא מצא קבר אבל אינו ידוע לכל וצריך לציין שכולם יזהרו. ומה שרב בנאה ציין מערת המכפלה, תירץ בקרן אורה דמבחוץ לא היה ניכר מקום הקבורה, ואכן עד היום הזה אין ידוע מקום של המערה האמיתי ומסורות חלוקות בזה. ועיין תוס' (נזיר נז.) ובאורח מישור (שם). [ק] **רמב"ם** (שם ה"א). ודוקא בשדה שאבד בה קבר מציינין משום דמטמא באהל, אבל בשדה שנחרש בו קבר שאין חוששים אלא לעצם כשעורה שמטמא רק במגע, אין מציינים. וזה מה שדייק הרמב"ם (ה"ט) דמציינין על שדה שאבד בה קבר, ועיין בריטב"א שלא גרסינן בגמ' "בית הפרס כדתנן החורש". וכן בגירסת הגר"א שדה שאבד בה קבר, במקום שדה שחרש בה קבר והובאו דבריהם ברש"ש. [קא] **רמב"ם** (שם פ"י ה"א).

פניני הלכה

(או"ח סי' קמד) שבנפל אין מצוות קבורה משום כפרה, אך צריכים לקברו משום בזיון המת, ולכן אין צריך דווקא לקברו בקבר אלא יכולים להשליכו לבור כמו שהיו נוהגים בזמן חז"ל. [וע"ע שו"ת שואל ומשיב (תליתאה ח"א סי' טו), המקנה (קידושין ט ד"ה המקדש), שו"ת אריה דבי עילאה (יו"ד סי' יט), סדרי טהרה (אהלות פט"ז מ"ה דף ריח), וישועות יעקב (סי' תקטו)].

ענין עשיית מצבה

רמז לציון קברות מן התורה מנין וכו' אלא גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא. ופירשו רש"י (ד"ה גמירי) והתוספות (ד"ה הא מקמי) שהלכה למשה מסיני היא לעשות ציון לנפש המת, ומבואר בסוגייתינו שהטעם הוא משום הצלה מפני הטומאה שידעו הכהנים שלא להיטמא שם. והריטב"א (ד"ה רמז) כתב שודאי ענין גדול הוא ושמירה רבה ואי אפשר שלא יהא רמז לזה בתורה, דאפילו מאי דאמרי אינשי רמיזא בתורה ללמוד ממנו דרך ארץ (ב"ק נג.), וכל שכן זה. והאחרונים דנו עוד בדבר אם חיוב זה הוא מן התורה או מדרבנן, עיי' ענין זוכר לחיד"א (מערכת הגד"ל אות יא) וגשר החיים (ח"ב פכ"ה).

ובדברי האר"י ז"ל מבואר טעם נוסף בעשיית המצבה, והוא כדי לעשות כעין כסא ומושב שישרו עליו הכוחות המקיפים של הנפש. ומהר"י אלפייה בהקונטרס היחיאלי (בית עולמים פט"ו סי' כט) כתב שמטעם זה המצבה נקראת נפש (שקלים פ"ב מ"ה), כיון שהיא מקום מושב הנפש ומנוחתה. וכתב שגם לזה אין צריך בנין מפואר ודי באבן כל שהיא, וכמו שכתב החיד"א בשו"ת חיים שאל (סי' עא אות ו) בדבר אחד שציוה לפני מותו שלא יעשו לו מצבה על קברו, וכתב החיד"א שלא ישמעו לו בכל אלא יעשו מצבה קטנה כיון שיש תיקון לנפש בזה, ואם היה יודע שיש בזה סוד ותיקון לנפשו לא היה מצווה על כך שלא יעשו לו מצבה. ולא הבנין הוא העיקר כסברת אניני הדעת, אלא העיקר הוא המצבה הניתנת ביום השביעי אף על פי שהיא קטנה, אך לא תהיה קטנה יותר מדאי אלא כשיעור אורך ורוחב שיוכר בה צורת מצבה. ובשו"ת וישב הים (ח"א סי' יז) כתב שצריך שיהיה עליו שם מושב ועל כן צריך להיות ראוי לישיבת בני אדם, והוכיח שם ששיעור הראוי לישיבה הוא ג' טפחים על ג' טפחים בגובה טפח, ולכן זהו השיעור הנצרך לעיקר המצבה. והוסיף בהקונטרס היחאלי וכתב שיזהרו מאוד לעשות על כל פנים מצבה כזו, כי בלעדי זה לא תמצא הנפש מרגוע ח"ו, ותשוטט בעולם בצער גדול, ותוכל לגרום נזק לה ולחיים. ואפילו מי שבדעתו לבנות מצבה לאחר זמן כשתהיה בידו היכולת, בכל זאת לא יצער נפשות מתיו, אלא ביום השביעי ממש בצאתו מהאבלות יתן את המצבה, ולכשירחיב ה' את גבולו יבנה הבנין, כיון שהבנין לא מעלה ולא מוריד. ואלו המאבדים כסף וזהב לרוב לעשות בנינים בהוני הונות וחושבים שתהיה בזה תועלת לנפטר, ח"ו, אלא אדרבה עתידים ליתן את הדין, שמביישים את העניים שאין בידם לעשות כן, ובאותם הדמים היו יכולים להחיות כמה נפשות אביונים, עיי"ש במה שהאריך בזה. וע"ע בשו"ת קנה בשם (ח"ב יו"ד סי' קג) שדן בטעם עשיית המצבה ובמה שדן לפי זה אם יכולים להעמיד כתב המצבה ראשו לצד רגלי הנפטר וסופו לצד ראשו, היפך הנהוג (וראה עוד פניני הלכה שקלים ז. בענין בניית מצבה על קברי הצדיקים, ועי' שו"ת דברי יואל סי' ק שהאריך בטעם עשיית אוהל על קברי צדיקים).

ה:

קבורת אבר שנקטע ושן שנפלה

אין מציינין לא על כזית מן המת וכו'. בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' קא) נשאל באחד שנולדה לו מכה ברגלו והוצרך לחתוך לו רגלו, אם חייב לקבור אותו אבר או לא. ומוכיח מכמה מקומות שיש לקברו. אמנם לא מצד חיוב, ולכן מי שחושש לעצמו משום סכנה אפשר שאינו חייב לקבור, ובפרט לפי המתבאר בגמ' סנהדרין (מו:) בטעם חיוב קבורה דהוא או משום כפרה או משום בזיונא שאין טעמים אלו שייכים בנדון זה, כיון שהרי הוא עדיין חי.

ובשו"ת עמק שאלה (יו"ד סי' לז) נשאל באחד שחתכו לו אצבע מרגלו וקברו אותה בהאדאשיץ, ואחר כך נסע לקיעב להתרפא ומת שם ושם קברוהו, וביקש אביו שיוציאו את אצבעו מקברה שבהאדאשיץ ויקברוה עם כל גופו בקיעב. ודן בארוכה בשברי השבות יעקב אם יש דין קבורה באבר שנקטע, והביא ראיה מדברי התוי"ט שיש דין קבורה בזה. וכתב שאף לדעת ההגהות מיימוניות שסובר שאין דין קבורה בנפלים וכמו שנתבאר לעיל, מכל מקום באבר של אדם יתכן שיש דין קבורה. שדווקא בנפל אין שייך ענין בזיוני כיון שלא ראה אור השמש וגם לנשארים אין בזה בזיוני, אבל באבר של חי יש בושת לחי במה שבשרו מונח הפקר כדומן על פני האדמה, וכל שכן באבר שלם. ואף אם אין בו דין קבורה משום בזיוני, ודאי יש בו דין קבורה משום טומאה. וכיון שיש דין קבורה באברים יש לומר שנוח לו למת שיהיו עצמותיו קבורים יחד, וכמו שכתב בעקרי הד"ט שחכמי המערב היו מקפידים שיקברו את שיניהם שנפלו יחד איתם. וכתב ששמע ברור שהנודע ביהודה עצמו אף שסובר להלכה שאין דין קבורה באברים, בא לאחר הסתלקותו לבנו הגאון מהר"ש שיניח לו השן שנמצא באוצר הספרים שלו בקברו, והגאון מהר"ש מצא את השן בדרך נפלא.

ובשו"ת משנה הלכות (סט"ז סי' קיג) כתב שלפי דברי השבות יעקב שנכון לקברו, יש ליתן טעם מה שנהגו בחו"ל כשהילד נפל לו שן חלב ההורים אמרו ליקח השן ולזרקו בחור של עכבר ולומר מאזעלע מאזעלע נאדיר א' ביינער נעם ציין גיב מיר איין אזערנעם ציין, ולפי הנ"ל שכל חלק מבנ"א צריך קבורה, י"ל דלכן עשו כן ההורים מפני שרצו שיקברו את השן, אלא כיון שלילד לא רצו להזכיר קבורה שכבר קובר חלק מגופו, לכן עשו מזה מעשה לזרוק בחור של עכברים ולומר פזמון ובין כך ובין כך הקטנים בעצמן יקברו את האבר שלהם שהיא השן.

ובעיקר נידון העמק שאלה אם יש לקבור את האבר שנפל יחד עם שאר הגוף, הנה בשו"ת חתם סופר (אה"ע ח"ב סי' קלג) כתב בדבר דם מהמת שנתערב בעפר שאין צריך לקבור אותו עם המת באותו קבר, ואפילו באברים שלמים אין קפידא בזה, והוכיח כן מסוגייתינו. שמבואר בגמרא ששדה בוכים הוא שדה הסמוך לקברות ומשום ייאוש בעלים נגעו ביה. ופירש"י שמדובר בשדה שקברו בה אברים שנאבדו ממתים שהביאום ממקומות רחוקים, ומתיאשים הבעלים ממקום זה מלקברם במקום אחר. ואם היתה קפידא כל כך להביאם ממש עמו בקברו בודאי שלא היו מתיאשים מהם, שהרי היו צריכים הנושאים להביאו

שדה בוכים

שדה בוכים הוא המקום שקרוב לבית הקברות שהנשים יושבות שם ובוכות, ואע"פ שעפרה טהור שהרי לא הוחזקה שם טומאה, גזרו חכמים שלא לטעת ולא לזרוע בו, שלא להרגיל את בני האדם לילך שם, שמא יש שם טומאה[קב]. אבל מותר לעשות מעפר מקום זה תנור לאפות ולצלות בו קדשים שהרי לא הוחזקה שם טומאה[קג].

שדה שאבד בה קבר האם מותר לזרוע וליטוע בה

יש אומרים ששדה שנאבד בה קבר מותר לזרוע בתוכה כל זרע לפי שאין שרשי זרעים מגיעים עד הקבר, אבל אין נוטעין בתוכה אילני מאכל מפני שהשרשים מגיעים עד למת, וכן שיטת הרמב"ם. ויש אומרים שאין זורעים ואין נוטעים בה לכתחילה שום דבר, אם יש שם אילני סרק מותר לקיימם, אבל גידולי מאכל צריך לעקור וכן שיטת הראב"ד[קד].

שדה שנחרש בה קבר מותר לזורעה

בית הפרס שנתבאר שהוא שדה שנחרש בו קבר, מותר לנטוע בו כל דבר לפי שהשרשים יורדים למטה משלשה, ולמטה משלשה בבית הפרס טהור, שהרי הקבר נפרס על פני השדה. אבל אין זורעים בתוכה אלא זרע הנקצר ולא זרע הנתלש[קה].

מצא שדה מצויינת ואין ידוע מהי

מצא שדה מצויינת ואין ידוע מה טיבה, אם יש בה אילן בידוע שנחרש קבר בתוכה ומותר, אין בה אילן בידוע שנאבד בה קבר, והטעם משום דתנן שדה שנחרש בה קבר ניטעת, ושדה שאבד בה קבר אינה ניטעת, ואין מקיימין בה אילנות. והוא שיהיה באותו מקום זקן או תלמיד חכם, שאין כל אדם בקיאין בכך ויודעין שמותר לנטוע בזו ואסור לנטוע באחרת, ואע"פ ששדה שנחרש בה אין מציינין אותה, אמרינן שבתחילה נאבד וציינוה, ולבסוף נחרש, והתירו ליטוע בה אילנות, וזה סימן שכבר נחרש[קו].

מנפח אדם בית הפרס

מי שהגיע למקום שהוא טמא בטומאת בית הפרס הרי זה מנפח והולך, ואם לא מצא עצם ולא נטמא שוחט ואוכל פסחו, ואף על פי שבית הפרס טומאתו מדרבנן שחוששים שמא היה עצם שלא ראה, לא העמידו חכמים דבריהם במקום חיוב כרת[קז].

בית הפרס שנידש טהור

כמו כן בית הפרס שנדוש על ידי בני אדם שעברו שם, מקום זה נחשב לטהור לעושה פסח, שאנו סומכים על כך שדריסת הרגלים העבירה את העצמות שהיו שם[קח].

ו.

מצא אבן מצוינת

מצא אבן מצויינת, כל מה שתחתיה טמא, מאחר וכשמציין על האבן שהיא גבוהה אין מוסיפין לציין אלא אותה ולא מסביב לה[קט] ומשום כך תחתיה טמא כולו[קי].

היו שתי אבנים, אם יש סיד ביניהם - על הארץ - הקרקע שבין האבנים טמא. ואם אין סיד ביניהם אלא על ראשיהם, אם יש חרס ביניהם טהור, ואם אין חרס ביניהן, והיה הסיד מרודד על ראשיהן מכאן ומכאן הרי זה ציון וטמא[קיא].

ויש אומרים שאם יש שם חרישה בין שתי האבנים אע"פ שיש ביניהם סיד, המקום שביניהם טהור שאגב חרישה נפל הסיד באמצע, אבל כשאין שם סיד לעולם טהור. אבל אם יש סיד מכאן ומכאן ואין שם חרישה באמצע טמא, שמכיון שיש סיד מכאן ומכאן לא חשש לציין באמצע[קיב].

מצא גבולות שדה מצוינין

מצא שדה שאחד ממיצריה הגובלים אותה מצויין, אותו מיצר טמא, ושאר השדה טהורה, וכן אם היו שנים או שלשה מיצרים מצויינים הם טמאים והשדה כולה טהורה, היו ארבעתם מצויינים המיצרים טהורים וכל השדה כולה טמאה, שאין מרחיקין הציון ממקום הטומאה[קיג].

באחד באדר משמיעין על השקלים

באחד באדר משמיעין על השקלים כדי שיכין כל אחד ואחד מחצית השקל שלו, ויהיה עתיד ליתן[קיד].

משמיעין על הכלאים ויוצאים עליהם

באחד באדר משמיעין על הכלאים, וכל אדם יוצא לגינתו ולשדהו ומנקין אותו מן הכלאים, ובחמשה עשר בו יוצאים שלוחי בית דין ומסבבים לבדוק[קטו].

בראשונה היו עוקרין ומשליכין והיו בעלי בתים שמחים שמנקין להן שדותיהן והתקינו שיהיו מפקירין את כל השדה שימצאו בו כלאים, והוא שימצאו בה מין אחר אחד מארבעה ועשרים אבל פחות מיכן לא יגעו בה[קטז].

וחוזרין שלוחי בית דין בחולו של מועד הפסח לראות האפיל שיצא, וכלאים שהנצו אין ממתינים להן אלא יוצאין עליהן מיד ומפקירין את כל השדה אם יש בה אחד מעשרים וארבעה[קיז].

בחמשה עשר באדר קורין את המגילה בכרכים

קריאת המגילה, תיקנו חכמים כמה זמנים לקריאתה, ולמדוהו מהפסוק 'בזמניהם', והוא שכל מדינה שהיתה מוקפת חומה בימי יהושע בן נון בין בארץ בין בחוצה לארץ אע"פ שאין לה עכשיו חומה אפילו אין בהם עשרה בטלנים, קורין בחמשה עשר באדר, ומדינה זו היא הנקראת כרך, וכן עיר שושן אע"פ שלא היתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון כיון שבה נעשה הנס קורים בה ביום טו לחודש אדר, אבל כל מדינה שלא היתה מוקפת חומה בימות יהושע ואע"פ שהיא מוקפת עתה קוראין בארבעה עשר ומדינה זו היא הנקראת עיר[קיח].

עושין כל צרכי הרבים באדר

בחמשה עשר באדר נפנין בית דין לצרכי הרבים ובודקין על הראויה לשתות להשקותה ועל הראויה לקנא לה ולהוציאה בלא כתובה לקנא לה ולהוציאה, ובכל זמן משקין את הסוטות[קיט]. נפנין לחפש ולבדוק על צרכי צבור ועל עניני ההקדשות, ובודקין עליהן ודורשין וחוקרין

[קב] מפני שהוא קרקע הקרובה לבית הקברות, כבר נתייאשו בעליה ממנה, וחששו שמא יבא אדם ויקבור שם. [קג] רמב"ם (שם פ"ח ה"ד), והראב"ד השיגו שהטעם שאין זורעים ואין נוטעים אותו אינו משום חשש טומאה, אלא משום שמאחר והוא מקום שהחזיקו בו רבים אסור לקלקלו, ואם יזרעו בו יעשו את המקום עפר תיחוח ויתלכלכו בגדי הבאים לשם וכן פי' הר"ש במשניות אהלות (פי"ח מ"ג-ד) והריטב"א בסוגייתינו (ד"ה והנכון) ולרש"י (ד"ה שמפטירין) הפירוש הוא שדה הסמוכה לעיר שכשמביאין מתים ממקום למקום לקבור, באים עד לאותה שדה ואלו שהביאו את המת הולכים וחוזרים למקומן, ובאין אנשי אותה העיר ומקבלין את המת ורוחצין אותו שם, וקוברין אותן. [קד] רמב"ם (שם פ"ח ה"ג) והטעם לדעת הראב"ד הוא משום דאילני מאכל, אדם נמשך ועושה דירתו ביניהם, מה שאין כן באלני סרק שמותר לקיימן, וכן דעת הר"ש בפירוש אחד, וכן הרע"ב מברטנורא הביא תוספתא דאסור לזרוע בה כל זרע. ועיין בכסף משנה דשורש מחלוקתם בגירסת המשניות. [קה] רמב"ם (שם פ"י ה"ח). ועיי"ש עוד כיצד עושים בתבואה שגדילה שם. [קו] רמב"ם (שם פ"ח ה"י, ופ"י ה"י), ובכסף משנה. [קז] רמב"ם (קרבן פסח פ"ו ה"ח). [קח] רמב"ם (שם). [קט] משא"כ כשמציינים ע"ג קרקע בסיד מציין מעט יותר מהטומאה, כדי שהרואה יספיק ליזהר. [קי] רמב"ם (טומאת מת פ"ח הי"א) וכסף משנה שם ע"פ רש"י. [קיא] כן הוא דעת הרמב"ם (שם) וגרס בגמ' 'חרש' הטעם בזה משום שאין זה אלא בנין שכן דרך לשום חרסים הנקראים שוקף בבנין, ולתוס' (כסוגייתינו) הטעם שאם יש שם צבע אחד שאינו לבן כמו הסיד בא לסימן דעד כאן אין טומאה. [קיב] רש"י (כסוגיין) והראב"ד (השגות על הרמב"ם שם) והוא לפי גירסתם שגרסו חרש. [קיג] רמב"ם (שם). [קיד] רמב"ם (שקלים פ"א ה"ט). [קטו] רמב"ם (כלאים פ"ב הט"ו), וכתב העמק ברכה (חול המועד אות ב') שמשמע מדבריו שאין זה תקנה אלא שכך נהגו. [קטז] רמב"ם (שם הט"ז). [קיז] רמב"ם (שם הי"ז), ופסק הרמב"ם כמ"ד בסוגיין 'כאן בבכיר כאן באפל' ולא כמ"ד כאן בזורעים כאן בירקות משום שיש כמה ירקות שקודמים לזורעים (רדב"ז שם) וביאר התוס' יו"ט (מו"ק פ"א מ"א) שהטעם שפסק הרמב"ם כמ"ד הזה משום שדעה זו הובאה כדעה יחידה בירושלמי שקלים (פ"א ה"א) ועי' שפת אמת (ד"ה תד). [קיח] רמב"ם (מגילה וחנוכה פ"א ה"ד), ושו"ע (סי' תרפח ס"א) ומשנ"ב (סק"א), והטעם שתלו הדבר במוקפת חומה מימי יהושע בן נון משום כבודה של ארץ ישראל כמבואר ריש מס' מגילה (ג:) עי' משנ"ב (שם סק"א). [קיט] רמב"ם (סוטה פ"ד ה"א).

פניני הלכה

שלם אל קברו. אלא על כרחך שהאברים שנפלו ממנו נקברו במקומם, והיה כל אחד סומך על חברו שיקברהו שם, ובין כך נשכחו האברים בשדה בוכים [ועיי' בביאור הגר"א חו"מ סי' שעז סק"ב שתמה על דברי רש"י, שבמשנה אהלות (פי"ח מ"ד) מוכח שאין בשדה בוכים טומאה, ואין קוברים בה דבר אלא הוא מקום שבו בוכים על המתים וכמו שפירש הר"ש שם].

אמנם בשו"ת משנה הלכות (שם) כתב שמדברי הרדב"ז (ח"א מכת"י סי' קלז) מבואר שיש להדר לקברו עמו, שכתב על מה שנהגו במצרים להוליך עצמות לירושלים, דאף שיפה הם עושים דקבלה בידינו שאין תחיית המתים אלא בעמק יהושפט ושם ירדו הנשמות לגוף ונמצא מגלגל מחילות ואפילו מתי ארץ ישראל לא יקבלו הנשמות אלא שם, מכל מקום צריך להיזהר שלא ישאר מהמת כלום שאם ישאר ממנו אבר הרי הוא מעוכב עד שיתגלגל ויבא, וצריך להוליך עמו גם עפר תבוסתו שלא ישאר שם כלום ואז מותר לתת מת אחר לתוך הקבר, ומבואר דאפילו נקבר כולו אלא שאח"כ לקחו חלק מהמת והעבירוהו לקבר אחר בא"י ונשאר אבר אחד יהיה המת מעוכב לתחיית המתים עד שיתגלגל אותו האבר ויבא אצל הגוף כולו. ובשו"ת יד יצחק (ח"ג סי' שלז) כתב שלפי מה שכתב הט"ז (יו"ד סי' שלט סק"ד) שבשעת מיתה יזהר שלא יצא שום אבר מהמטה, וכתבו האחרונים שאם יצא יקום בתחית המתים מחוסר אבר זה, ואם כן מזה יש ללמוד גם כן להקפיד שיהיה הגוף שלם קבור במקום אחד.

ו.

נטילת שכר במלאכה בחול המועד לצורך מצוה

בגמרא מבואר שהיו יוצאים על הכלאים בחול המועד משום שאז אין הפועלים עסוקין במלאכה ויכולים לשכור פועלים בזול. ובתוס' הקשו דהניחא למ"ד לקמן דלפועל שאין לו מה לאכול מותר ליטול שכר מלאכה, מובן שיכולים לשכור פועלים, אבל למ"ד שגם לפועל שאין לו מה לאכול אסור ליטול שכר, איך ישכרו פועלים, ותירץ דשמא יש לומר שכיון שהשכירות היא לצורך מצות התירו לשכור פועלים בחול המועד. וכתב בבית יוסף (או"ח סי' תקמד ד"ה כתב הרשב"א) שיש ללמוד מדברי התוספות שמותר לשכור פועל במועד לצורך מצוה גם כשיש לו מה לאכול, על דרך שכתבו התוספות שמותר לשכור פועל לצורך מצוה גם לדעת מאן דאמר שאין להתיר בפועל שאין לו מה לאכול כשאינו לצורך מצוה.

אך הט"ז (או"ח סי' תקמד סק"א) הקשה על דברי הב"י, מדברי הריב"ש שהביא הרמ"א (סי' תקמד ס"א) שאוסר לעשות מלאכה בחול המועד לצורך מצוה, ומתחילה כתב ליישב שלא אסר הריב"ש אלא במצות עשה שהיא מוטלת על האדם לעשותה ויכול לעשותה גם אחר המועד, ובכה"ג אמרינן ישב בטל ולא יעשם, אבל מה שיש איסור על האדם להיות יושב בטל כההיא דכלאים שהמקיים כלאים לוקה, ודאי מותר לשכור פועל אפילו כשיש לו מה יאכל. אך הקשה על זה ממה שכתב בשו"ע (סי' תקמה ס"א) שאסור לכתוב בחול המועד ואפילו להגיה אות אחת בספר אסור, והרי גם בזה יש איסור כל הזמן משום אל תשכן באהלך עולה, ואף על פי כן לא התירו מחמת איסור זה לעשות מלאכה במועד. ולכן כתב שאין ללמוד מדברי התוס' האלו היתר למצוה, וגם התוספות לא כתבו תירוצם אלא בדרך שמא. והא דיוצאים אף על הכלאים כתב שהוא משום צרכי רבים.

ובברכי יוסף (שם סק"א) כתב ליישב קושית הט"ז מדברי הריב"ש שהביא הרמ"א שאוסר לעשות מלאכה בחול המועד לצורך מצוה, שמה שדייק הבית יוסף מדברי התוס' שלצורך מצוה מותר, הוא דוקא מלאכת הדיוט ולא מלאכת אומן. והריב"ש שהביא הרמ"א לא אסר בדבר מצוה אלא מעשה אומן דוקא. וכתב שגם הקושיה מהגהת ספרים הרואה יראה שאינה קושיה כלל ולא דמי איסור זה לאיסור השהיית כלאים. ולמעשה פסק בביאור הלכה (סי' תקמד ס"א ד"ה גרמי רבים) שלצורך מצוה מותר גם ליטול שכר, אף שבשאר מלאכות המותרות לא התירו ליטול שכר, ולמד מזה שגם בכל שאר צרכי רבים שכללה אותם המשנה יחד עם עקירת הכלאים מותר גם כן ליטל שכר.

והנה בשבלי הלקט (סדר פסח סי' רכו) כתב שלטוות ציצית בחולו של מועד לצורך טליתו מותר, כדתנן טווה אדם תכלת לציצתו ואוקימנא דבין באבן בין בפלך שרי. ומשמע שכלשהו מצוה ויש צורך לקיימה במועד מותר אפילו מלאכת אומן. אמנם שם מיירי שצריך לטלית במועד אבל אם יש לו אחרות משמע שאסור אפילו כשרוצה לנאות את ציציותיו ולהדרם ביתר יופי. וכן משמע מדברי האגור (הלכות ציצית סי' כד) שכתב מרבינו שמריה מפי ריב"א הלוי שמי שנחסר במועד ציצית אסור ללבשו ומותר לתקנו במועד, הרי שרק באופן שנחסרו לו הציציות במועד ואין לו אחרות מותר לתקנם במועד. וע"ע ברכי יוסף (שם וסי' תקמב סק"א) שהאריך בזה, וע"ע אליבא דהילכתא (להלן יב.).

ופודים את ההקדשות ואת החרמין וגובין את הערכין ואת הדמים מכל החייב בהן כדי שיהיה כל העם עתיד ליתן תרומת השקלים לחזק את בית אלקינו[קכ].

ובחמשה עשר באדר יוצאין שלוחי בית דין לתקן הדרכים וכל מקום שמצאוהו שנתקלקל מתקנים אותו, ובית דין שנתרשלו בדבר זה מעלה עליהן הכתוב כאילו שפכו דמים[קכא].

18/06/2018אהח

ו:

זריעת תערובת שיש בה כלאים

זרע שנתערב בו זרע אחר, אם היו אחד מעשרים וארבעה כגון סאה של חטים שנתערבה בעשרים ושלש סאה של שעורים הרי זה אסור לזרוע את המעורב עד שימעט את החטין או יוסיף על השעורים ואם זרע לוקה[קכב]. במה דברים אמורים בשלא נתכוון לערב וכשלא נתכוון לזרוע השני מינין שנתערבו, אבל אם נתכוון לערב זרע בזרע אחר ולזרוע השני מינין אפילו היתה חטה אחת בתוך כרי של שעורים אסורה לזורעה וכן כל כיוצא בזה[קכג].

השקאת שדה בית השלחין משום דבר האבד

שדה זרועה

בית השלחין שהיא שדה זרועה שזקוקה למים, והתחיל להשקותה לפני החג, או שהיתה שדה לחה בשעת הזריעה, מותר להשקותה בחול המועד, שכיון שהתחיל להשקותה, או שהיתה לחה, אם לא ישקנה עכשיו תפסד[קכד].

שדה אילן

שדה אילן, אם יש חריצים קטנים בין אילן לאילן ישקנה ע"י המשכת מים בהם שאין בזה טורח, ולא ישקנה ע"י אמת המים כיון שיש בדבר טירחא, ודי בכך למנוע ההפסד[קכה].

שדה אילן שאין בה חריצים מותר להשקות גם ע"י אמת המים את כל השדה, שהוא כדי למנוע ההפסד[קכו].

וכמו כן אם היתה השדה לחה, ולכן אינה צריכה מים רבים, מותר לכתחילה להשקותה כולה ע"י אמת המים, ואין צריך להשקות דוקא ע"י חריצים[קכז] אולם כל זה דווקא כשעיקר השקאה היא מחמת דבר האבד, מותר להוסיף בצורת השקאה זו כיון שאינו מוסיף טירחא אלא מעט, אע"פ שיש בצורה זו גם משום הרווחה. אבל כשאין צורך בהשקייה כי אם לצורך הרווחה בלבד אסור להשקות אף בלא טירחא כלל[קכח].

משקין השדה במועד גם קודם שנזרעה

משקין בית השלחין כשהגיע זמן הנדרש להשקאתו אפילו קודם זריעה, מפני שהוא דבר האבד, ואין בו טירחא יתירה[קכט].

מרביצין את השדה בשביעית

בית הבעל שאסור להשקותו כיון שאין הפסד אם לא ישקוהו, מותר לרבצו דהיינו לזרוק על האילנות רסיסי מים כמו דרך סל, כדי שלא יפסדו הפירות, אבל להשקות אסור[קל]. ויש אומרים שאסור בבית הבעל אפילו להרביץ ואף שעושה כדי שיצאו פירות במוצאי שביעית, ולמעשה יש להקל להרביץ רסיסי מים כדי שיצאו פירות במוצאי שביעית[קלא].

בשביעית עושים אמת המים בתחלה

בשביעית עושין עוגיות לגפנים, ועושין אמת המים חדשה, וכל שכן שמותר לתקן את הישנה, ומותר לעשות כן אפילו במקום שאין שום הפסד, שאין זה מועיל לשדה. וממלאין את הנקעים מים, והיינו בריכות בקצה השדה, שמשם לוקחים מים להשקות האילנות כשיצטרכו[קלב].

צידת מזיקים בשדה במועד

עכברים ושאר בעלי חיים המזיקים לאילנות, מותר לצודן כדרכו, [שחופרים גומה ותולים בה המצודה]. ואפילו בשדה הסמוכה לשדה אילנות מותר לצודן כדרכו, כי יוצאים ממנה ומזיקים לאילנות בשדה הסמוכה. וכשאינם סמוכים לשדה אילן, אין צדין אותן אלא על ידי שינוי, שנועץ שפוד בקרקע ומנענעו לכאן ולכאן

[קכ] **רמב"ם** (ערכין וחרמין פ"ח ה"א). [קכא] **רמב"ם** (רוצח ושמירת הנפש פ"ח ה"ו) ועי' רמב"ם בפי' המשניות על מס' שקלים (פ"א מ"א), ועי' עוד ברמב"ם (הל' יו"ט פ"ז ה"י) עוד דברים שיש בהם משום צרכי הרבים אך כתב זאת רק לגבי דין עשייתם בחול המועד מדין צרכי הרבים, ולא הביא שבי"ד יוצאים עליהם בחמשה עשר באדר, ועי' שו"ת דברי מלכיאל (ח"ה סי' ס"ד ד"ה והנה) בטעם הדבר מדוע לא הזכיר הרמב"ם דיניהם גם לגבי יציאה בט"ו אדר. [קכב] **רמב"ם** (כלאים פ"ג ה"א) **ושו"ע** (יו"ד סי' רצז ס"ה). ובביאור הגר"א (ס"ק טו) הקשה דבירושלמי (כלאים פ"ג ה"ב) משמע שאין אסור אלא משום מראית עין ומדוע פסק הרמב"ם והשו"ע שלוקין על זריעה זו. [קכג] **רמב"ם** (כלאים פ"ג ה"ו) לפי פי' הכס"מ וכן פסק בשו"ע (שם ס"ז) והראב"ד השיג על הרמב"ם שהרי בהלכה א' פסק שאם נתערב לו פחות מא' בכ"ד שמותר לזרוע והרי מתכוין לזרוע לכתחילה וכאן פסק שאסור לזרוע לכתחילה ותי' הכס"מ שבהלכה א' מדובר שרוצה לזרוע רק מין א' ונתערב לו בטעות ממין אחר ועיקר זריעתו לצורך המין המרובה, משא"כ בהלכה ו' מיירי שרוצה גם במין השני ולכן אסור. [קכד] **שו"ע** (סי' תקלז ס"א) וכתב בביה"ל (ד"ה סמין) דלרמב"ם מותר להשקות שדה זרעים דוקא כשהיא לחה, והמחבר לא הביאו אלא בסעיף ז גבי אילן, ועיין בהערה הבאה. [קכה] **שם** (ס"ז). [קכו] **שו"ע** (שם). [קכז] כיון שאז אין בהשקאה שע"י אמת המים טירחא נוספת על החריצים אלא מעט. [קכח] **שו"ע** (שם), ומשנ"ב (ס"ק כו - כח). וביה"ל ד"ה שכיון, ושעה"צ (ס"ק כג - כה). וחזו"א (סי' קלד ס"ק ה-ו, וס"ק יד). ובמשנ"ב כתב דלרמב"ם מותר דוקא כשהיא לחה עכשיו, והחזו"א כתב דכשהיא לחה אין בה חשש הפסד, אלא כיון שהיתה לחה אין בה כ"כ טורח אף כשיבשה, ומותר דוקא כשיבשה. ועוד כתב השעה"צ דלדעת הטור והנמוק"י דבגמ' שמתירה בשדה לחה, הכוונה לשדה זרעים שאם לחה יש הפסד, א"כ אין מקור לדין ששדה אילן מותר להשקות כולו בלחה, אבל המחבר פסק כרמב"ם, אלא שלפ"ז הקשה בביה"ל (ד"ה סמין) שהיה צריך לפסוק בסעיף א' שמותר להשקות שדה זרעים דוקא כשהיא עדיין לחה, אבל המחבר בשדה זרעים לא כתב דצריך לחה. ולהחזו"א הנ"ל דגם לרמב"ם אפילו בשדה אילן איירי כשיבשה, ומש"כ בשעה"צ (ס"ק כה) "דאינו אלא להרווחה" דמותר לרמב"ם, אין הכוונה דמותר כשהוא להרווחה בלבד, אלא דמותר להשקות באופן שמוסיף קצת טירחא לצורך הרווחה, כשכל ההשקאה עיקרה לדבר האבד, אבל להרווחה בלבד כבר כתב בשו"ע ס"א שדה הבעל שאין משקין אותה אלא להשביחה יותר אסור להשקותה, וכמ"ש שם החזו"א. ועיין במגיד משנה (הלכות יו"ט פ"ח ה"ג). ובספר ראשון לציון על סוגייתינו (ו:) כתב שיש ג' דרגות בטירחא, והנמוקי יוסף פירש שאם התחיל להשקותה מותר שאז לא מקרי כיון מלאכתו למועד, דאם היה לו להשקות קודם המועד ולא השקה אסור משום כיון מלאכתו למועד, ולפ"ז אם לא השקה לפני המועד אז עלולה השדה ליפסד, ולפ"ז גם אם לא השקה מחמת אונס אסור. אבל השו"ע לא פסק כן. (שעה"צ שם). [קכט] **כך** פירש המגיד משנה (יו"ט פ"ח סוף ה"ג) שזה כוונת הרמב"ם במה שכתב ש'מרביצין את השדה במועד' והקשה עליו הראב"ד שהרי בגמ' העמידו דין של מרביצין לפי דעת רבי אליעזר בן יעקב ודחואו מההלכה, ופי' המ"מ שהגמ' מיירי בשדה הבעל והרמב"ם מיירי בשדה שלחין ומקור הרמב"ם כתב המ"מ שהוא מהגמרא להלן (דף יא:) ולא מסוגיין. ועיין בראשון לציון כאן דפירש שלא כדעת המ"מ, ועיין בחזו"א (שביעית סי' טז סק"ה וס"ק יג). [קל] כן הוא לדעת הרמב"ם (שמטה ויובל פ"א ה"ח) וכמ"ש בדרך אמונה (ס"ק עמ) ובשעה"צ (ס"ק קנו). [קלא] **דרך אמונה** (שם) וכתב דהחזו"א לא התיר רק מה שמוכרח ע"פ מומחים, עיי"ש. [קלב] **רמב"ם** (שמטה ויובל פ"א ה"ט), וחלוק מדין עשייתם במועד משום שבמועד אסרו משום טירחא אבל בשביעית אין איסור משום טירחא אלא משום איסור מלאכת שדה ואין בדבר זה משום איסור מלאכה וכמ"ש שם הרדב"ז.

פניני הלכה

ו:

השקאה בשביעית ובשבת ע"י שעון או קאמפיוטר שיפעיל ברזי השקאה

ת"ר אין מרביצין שדה לבן בשביעית [כך גירסת הגר"א]. והתוספות (ד"ה מרבילין) כתבו שתי דעות אם מותרת השקייה בשביעית בשדה הבעל, והרמב"ם (שמיטה ויובל פ"א ה"ט) והרבה ראשונים מפרשים דקאי גם על שביעית, שהשקייה היא מהתולדות האסורות, לחד מאן דאמר (לעיל ג:) מדאורייתא ולחד מאן דאמר מדרבנן. ולהלכה אסורה מדרבנן, ומותרת רק במקום פסידא ולא להרווחה.

נשאלה שאלה בזמנינו שאפשר לכוון שעון ע"י קאמפיוטר מערב שביעית שישקה השדה במשך כל שנת השביעית על ידי ברזי השקאה, ובאופן זה שעושה מעשה מערב שביעית הא מותר להפעיל בערב שביעית גם לצורך השקייה להרווחה.

וכתבו בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' ר) ובחוט שני (שביעית ח"א עמוד נג:) דאמנם לגבי שבת אמרינן בגמרא (שבת יח.) תניא פותקין מים לגינה ערב שבת עם חשיכה ומתמלאת והולכת כל היום כולו, ומבואר שאם עשייתו בערב שבת נמשכת בשבת מותר, והטעם הוא שגדר מלאכות שבת הוא כלשון הפסוק 'לא תעשה על מלאכה', האיסור על הגברא שלא יעשה המלאכה בעצם יום השבת, ואין איסור שהמלאכה תיעשה מאליה בשבת ע"י מעשיו מערב שבת (עיין שו"ע או"ח סי' רנב ס"ה) וכן לגבי הלאו ד'שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור' הוא איסור גברא. ולכן הורה החזון איש (הובא במנוחה נכונה) שמותר לפתוח ברזי ההשקאה בשדה או בגנה בערב שבת קודם הדלקת הנרות ולהשאירם פתוחים כל מה שצריך [ועיי' יסודי ישורון ח"ג עמ' שלח לענין סגירת ברז אחד כשעל ידי כך מתגבר הזרם בברז האחר. ויש שכתבו שמפני החשד טוב ליתן פתק על שער הגינה ובו כתוב שהברזים לא נפתחו על ידו בשבת].

אבל בשביעית יש מלבד המצוות לא תעשה, גם מצות עשה דושבתה הארץ שבת לה' (כמבואר ברש"י ג. ד"ה כל), והמנחת חינוך (מצוה קיב) הוכיח דלרש"י ועוד ראשונים המצוה היא על החפצא שהארץ צריכה לשבות ממלאכות בני אדם, וכמו שנתבאר בפניני הלכה לעיל (ג. בדין אמירה לנכרי בשביעית). ובזה אין חילוק אם עשייתו בשביעית או בערב שביעית, כיון דסוף סוף ע"י המעשה שלו אין הארץ שובתת בשביעית. ואף שהחזו"א מתיר ליטוע אילני סרק סמוך לשביעית בזמן הזה שלא נוהגת תוספת שביעית אע"פ שהאילן משריש בשביעית, אין זה דומה להשקייה כי השרשה אינה נחשבת כלל למעשה האדם וכאילו נעשיית ממילא, אבל ההשקייה ודאי מעשה אדם היא, וכל שנעשיית בקרקע בשביעית מתבטלת שביתת הארץ מחמת מעשה אדם, ואין חילוק במה שהאדם עשאה בערב שביעית. וכן אסור לכוון בערב שביעית מכשיר שיפזר זבל או חומרי דישון בשביעית מהטעם הנ"ל.

סיקול אבנים משדהו בשביעית

במשנה מבואר שצדים את האישות ואת העכברים משדה האילן ומשדה הלבן כדרכו במועד ובשביעית. וחכמים אומרים משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו. והנה נפסק להלכה שאסור לאדם לסקל את שדהו מאבנים בשביעית, וכמו שכתב הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"א הט"ז) שבראשונה היו אומרים מלקט אדם עצים ואבנים ועשבים מתוך שדהו, והוא שיטול הגס הגס כדי שלא יתכוין לנקות הארץ, אבל משדה חבירו נוטל בין דק בין גס, משרבו עוברי עבירה שמתכוונין לנקות ואומרין הגס הגס אנו נוטלין, אסרו ליטול אדם משדהו אלא מתוך שדה חבירו וכו'. וכתב בארחות רבינו (ח"ג דיני שביעית סי' קכה) בשם בעל הקהילות יעקב, שבחצר שיש בה גינה זרועה מותר לנקות את הגינה מאבנים בשביעית עם מגרפה ואין בזה משום מסקל, כיון שלא מצאנו מסקל אלא בשדה העומדת לזרוע ועוד לא זרעו בה או בשדה אילן שהאילנות צריכים לחרישה גם אחרי נטיעתם, אבל בשדה לבן שזורעים בה ואין נוטעים בה אילנות אין שייך סיקול אחר הזריעה כיון שאין על ידי כך שום תועלת לזרעים, ואין הסיקול אלא לצורך נקיון, ואין בזה משום מסקל.

ובדרך אמונה (על הרמב"ם שם בבאור ההלכה ד"ה מלקט) הקשה על דבריו מסוגייתינו, שמבואר במשנה שצדים את האישות ואת העכברים בשביעית ולחכמים אין עושים כן בשדה הלבן אלא שלא כדרך, ומה חידוש יש בדברי ת"ק להתיר בזה ומה טעמם של חכמים שאסרו שלא כדרך, והרי אין זו עבודת הקרקע אלא צדיית בעלי חיים שעליה ומה איסור שייך בזה בשביעית. ותירצו התוספות שכיון שלצורך פינוי האישות והעכברים צריך לסקל אבנים מתוך שדהו יש לאסור בזה משום מסקל, ולכן צריך ת"ק לבאר שאין זה נחשב למסקל וחכמים אוסרים מטעם זה בעושה כדרכו. והנה במשנתינו איירי בשדה לבן שכבר זרועה ולכן האישות והעכברים מזיקים אותה, ואף על פי כן כתבו התוספות שיש בזה משום מסקל, הרי מוכח שגם בשדה לבן זרוע שייך איסור מסקל. ובאמת בפירוש תלמיד הר"י מפריש הביא בשם ריב"א כדברי התוספות שהאיסור הוא משום מסקל, ורבינו יחיאל נחלק עליו ואמר שאין זה משום מסקל כיון שאינו עושה בזה שום תיקון בקרקע. ולכן פירש שאין האיסור בסיקול כדרך לחכמים אלא במועד ולא בשביעית, וכן נראה מדברי הרמב"ם שלא הביא הלכה זו אלא לענין חול המועד ולא לענין שביעית. ואם כן לשיטת רבינו יחיאל והרמב"ם נמצא כדברי הקהילות יעקב שאין שייך איסור סיקול בשדה הלבן אחרי שכבר זרעו בה. וכתב בדרך אמונה שאף בשיטת התוספות יש לומר שלא אמרו שיש משום מסקל באופן זה, אלא משום שעל ידי הסיקול יכולים לסלק את האישות והעכברים ונמצא שעל ידי כך יש עכשיו תועלת לזרעים, וכיון שיש עכשיו תועלת לזרעים הרי זה כסיקול שקודם הזריעה שאסור כיון שהוא מביא תועלת לזרעים. אבל סיקול אחר זריעה שלא לצורך סילוק אישות ועכברים, אין בו שום תועלת לזרעים ולכן אין בו איסור. ומסיק בדרך אמונה שחצר שאינה עומדת לזריעה כלל אלא להשתמשות אין בה איסור מסקל, ומותר לנקות את החצר מאבנים בשביעית.

ובטעם הדבר שבאמת אין משום סיקול [אפילו שלא כדרך, וכן לת"ק בכל גווני] בסילוק האבנים לצורך סילוק האישות והעכברים, הוא כיון שאין הכוונה בזה כדי ליפות הקרקע ולעשותה ראויה לדבר מה, ואינו אלא כהיכי תימצי שיוכל לסלק דבר אחר. ולפי זה כתב הגר"ב מענדלסון האב"ד דקוממיות (קול התורה מט עמ' לג) להתיר לתת בשביעית ריסוס לאדמה בזמן שעשבים עוד לא קיימים ועושים זה כדי שלא תוציא הקרקע עשבים, שכיון שעושים את הריסוס בזמן שהקרקע יפה לזריעה ואין מטרתו כדי ליפות את הקרקע אלא כדי שלא יבוא בקרקע דבר המקלקל את הגידולים, והו"ז כסיקול אבנים לצורך סילוק אישות ועכברים

עד שנעשיית גומה, ותולה בה המצודה. ויש אומרים שגם בשדה הסמוכה לשדה אילן צריך שינוי, וכשאינה סמוכה לשדה אילן אסור אפילו ע"י שינוי[קלג].

בנין ותיקון גדר של שדה או חצר בחול המועד

יתבאר לקמן (ז.).

בניית גדר לשדה בשביעית

אסור לבנות גדר בשביעית בין שדהו לשדה חבירו, אבל בונה גדר בינו ובין רשות הרבים, או בינו לבין נכרי, ודוקא בשדה, אבל בחצר מותר בכל אופן[קלד].

ז.

בנין ותיקון גדר של שדה או חצר בחול המועד

בחול המועד אסור לבנות אפילו בנין כל שהוא אפילו לצורך המועד, כשעושה כן מעשה אומן, ומותר לעשות כן במעשה הדיוט לצורך המועד, ומשום כך מי שנפרץ גדר גינתו, או כותל חצירו שבינו לחבירו במקרה שאין לחשוש לגניבה[קלה], בונהו מעשה הדיוט. דהיינו שמניח אבנים זו על גבי זו ואינו טח בטיט, או גודר אותו בקנים ומחברן, וכיוצא בזה. ולא הותר אלא לתקן פירצה אבל לגדור כל הגינה לא התירו[קלו].

אבל כותל חצר הסמוך לרשות הרבים, או אפילו כותל שבינו לשכינו במקום שיש חשש של גנבים, או שדרים שם נכרים, מותר לבנותו כדרכו, כיון שנחשב לפסידא יתירה, ודבר האבוד אינו צריך שינוי[קלז].

ולא התירו במקום חשש הפסד אלא מלאכה אחת דהיינו שאם נפל הכותל מותר לבנותו, אבל אם הכותל קיים אלא שהוא רעוע וצריך לסותרו ולבנותו מחדש לא התירו, אלא במקום שיש חשש סכנה. אמנם אם הכותל כל כך רעוע שיש חשש ברור שבקלות יוכלו גנבים לסתרו ולגנוב, וכל שכן אם יש גם קצת חשש שעל ידי כך יבוא לידי סכנה מותר לסתרו ולבנותו, ובלבד שלא יכווין מלאכתו למועד דדבר האבד אסור לגמרי במקום שכיון מלאכתו למועד[קלח].

גדר מכוין מלאכתו במועד

מכוין מלאכתו במועד נחשב למי שהיה ביכולתו לעשות דבר זה בשאר ימות השנה או קודם הרגל או לאחר הרגל והוא מצמצם אותם למועד[קלט].

בנית כותל במקום סכנה

אם היה הכותל נוטה ליפול, סותרו מפני הסכנה שלא יפול על העוברים ושבים, ובונהו כדרכו, ואפילו נוטה ליפול לתוך מבוי או חצר, וכן בשאר דברים שיש בהם חשש סכנה, כגון שהשכנים חשודים גם על עסקי נפשות סותרו ובונהו כדרכו. ואף באופן שע"י הסתירה תרד הסכנה שיפול, וגם לא יהיה כ"כ חשש הפסד, בכל זאת מותר לבנותו כדרכו, דאם לא נתיר לו לבנותו ימנע ולא יסתור[קמ].

ראיית נגעים בשבת יו"ט וחול המועד

בשבת ויום טוב אין רואים את הנגעים כלל משום שאין דנים בשבת ויום טוב[קמא].

בחולו של מועד: לדעת הרמב"ם[קמב] יש אומרים שאין רואים את הנגעים כלל בשום פעם לא להקל ולא להחמיר שמא ימצא טמא ונמצא חגו נהפך לאבל[קמג]. ויש אומרים שאם היה כבר מוסגר, רואים הנגע, ואם צריך לטמאותו טומאת מוחלט מחליטו שאין חומרא במוחלט יותר מהמוסגר. וכן אם הוא כבר מוחלט, רואים נגעו ואם הוא טהור יטהרנו[קמד]. ולדעת תוספות רואים את הנגעים בתחלה להקל, ואם יראה הכהן שראוי לטמאותו ישתוק[קמה]. ואין רואים את הנגעים להחמיר כלל, וכן אין רואים המוסגר לא להקל ולא להחמיר אבל רואים את המוחלט, אולי יהיה ראוי לטהרו[קמו].

ז:

דברים המותרים במצורע מוחלט

המצורע המוחלט מותר ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה[קמז].

[קלג] **שו"ע** (או"ח תקלג סי"ג) והדעה הראשונה היא כגירסת תוס' והרי"ף דגרסי במשנה "רבי יהודה אומר" במקום "וחכמים אומרים" ובברייתא (דף ז.) הגירסא כשאמרו בשדה הלבן כדרכו והיינו כת"ק, וכן הלכה כי ת"ק הוא רבנן. (וכגירסא ראשונה בתוספות ד"ה תניא). והדעה השניה הוא כגירסא "וחכמים אומרים" ובברייתא הגירסא כשאמרו בשדה הלבן, בלא תיבת כדרכו (כגירסא שניה בתוס'), ביאור הגר"א (וע"ע בבית יוסף). ולמעשה כתב הבאור הלכה (סוף ד"ה ויש) דאין למחות ביד המיקל לצוד בסמוכה לשדה אילן בלא שינוי, ואף בדין השני כשאינה סמוכה לשדה אילן על ידי נכרי בודאי יש להקל. [קלד] **רמב"ם** (שמטה ויובל פ"ב ה"ד) וטעם האיסור שבינו לחברו, יש מפרשים, דחיישינן שמא ימלך לזרוע, אבל ליד רשה"ר אין דרך לזרוע. ויש מפרשים משום דבינו לחבירו אין כ"כ חשש הפסד, אבל בינו לרשה"ר התירו משום חשש הפסד מרובה, (דרך אמונה ס"ק לז - לט. ובצה"ל ס"ק קנג) ועיי"ש שהסתפק אם מותר לבנות גדר בלא שום חפירה, ועיין בפניני הלכה. [קלה] **אלא** משום שאר אנשים שיכנסו שם שאין בזה כ"כ פסידא. [קלו] **שו"ע** (או"ח סימן תקמ ס"א) ומשנ"ב (סק"א, ג). [קלז] **שו"ע** (שם) ומשנ"ב (סק"ה). [קלח] **משנ"ב** (שם). [קלט] **משנ"ב** (סי' תקלח סק"י). [קמ] **שו"ע** (סי' תקמ ס"א) ומשנ"ב (סק"ו). [קמא] **רמב"ם** (טומאת צרעת פ"ט ה"ז). ובפרוש המשניות (מס' נגעים פ"א סוף מ"ד). [קמב] **הל' יו"ט** (פ"ז הט"ז) והל' טומאת צרעת (פ"ט ה"ז). [קמג] **כך** פירשו דעת הרמב"ם המגיד משנה והכסף משנה (שם). [קמד] **אע"פ** שאח"כ סופר שבעת ימים ואסור בתשמיש, אעפ"כ צוותא דעלמא עדיפא ליה שבימי ספרו נכנס למחנה ואינו צריך לישב בדד. כן פירשו דעת הרמב"ם המשנה למלך (יום טוב פ"ז הט"ז ד"ה ומעתה), והגר"א, והוב"ד בחזו"א (נגעים ס' ד ס"ק יז ד"ה והגר"א). [קמה] **דלא** אמרינן שאסור לכהן לשתוק אלא כשצריך לטהר או לטמא, אבל אם צריך הסגר יכול לשתוק. [קמו] **חזו"א** (שם תחילת ס"ק יז, ותוספות כאן ד"ה אמר, וד"ה בהסגר) וחומר המוחלט על המוסגר - כתבו תוספות דהוא פריעה ופרימה כדאמרינן במגילה (ח:). ובחזו"א כתב ואפשר דהא שרואים בתחלה, הוא רק כשברור שאין שער לבן ואין מחיה, דאין צד שיטמאנו, אבל בלאו הכי אין רואים בתחלה שהרי אסור לשתוק. [קמז] **רמב"ם** (טומאת צרעת פ"י ה"ו) ולענין המוסגר - רש"י כתב דאסור, אבל תוס' (ע"א ד"ה אמר רבי) כתבו דרק לאחר שטיהרו הכהן כשסופר שבעת ימי ספירו אז אסור בתשמיש ולא קודם לכן.

אוצר 18/06/2016

פניני הלכה

שמותר לעשותו כדי שלא יבואו להזיק את התבואה כיון שאינו עושה בזה את הקרקע יפה לזריעה [ועיי"ש שיעשה זה גבוה מעל הקרקע כדי שלא יחשב לעושה דבר בקרקע].

ז.

בניית גדר שדה בשביעית

במשנה מבואר שמתקנים פרצה במועד, ובשביעית בונה כדרכו. ובגמרא מבואר שהחידוש הוא שאף על גב שנראה כשמירה מותר, וכתב בנמוקי יוסף (ג.) דתניא במכילתא ובשנה השביעית תשמטנה ונטשת מגיד שהוא פורץ בה פריצות [פירוש פורץ נעילת כרמו וגודר שדהו כדרך הפקר]. אלא שהתירו חכמים מפני תיקון העולם. ובמשנה (שביעית פ"ג מ"י) שנינו שמותר לבנות גדר בינו לבין רשות הרבים, ובירושלמי אמרו לענין בנית גדר בינו לבין חבירו או אפילו בינו לרשות הרבים, שאם הפרצה עדיין סוגה בעפר אסור. והיינו שאם הפרצה נשארה גדורה קצת מחמת העפר אסור לתקנה. וכתבו האחרונים בכמה אופנים ליישב הסתירה שבין סוגייתינו למשנה והירושלמי בשביעית, שבסוגייתינו מבואר שיכולים לגדור שדה בשביעית ובירושלמי מבואר שבסוגה בעפר אסור, וגם נראה מהמשנה שרק בינו לבין רשות הרבים מותר אבל בינו לבין חבירו אסור.

ובחזו"א (שביעית סי' יט ס"ק יא ד"ה ומסקינן) ביאר, שבבנית גדר יש לדון משום שני ענינים. א. מחמת תיקון הפרצה בגדר שכבר היתה, שאינו צריך לחפור בקרקע כלום כיון שכבר חפרו את יסודות הגדר מקודם, ואין לאסור משום חשש עבודת קרקע, ולכן מותר בזה אפילו בינו לבין חבירו, רק יש בזה חשש דנראה כשמירת שדהו לפירותיה, כמבואר בסוגייתינו, ולכן אסרו בסוגה בעפר ועושה גדר, ובאינה סוגה שנפרצה לגמרי התירו וכמ"ש הנמוק"י משום תיקון העולם. ב. שעושה גדר חדשה וחופר בארץ, ובזה מדברת המשנה בשביעית (שם) והתירו רק בינו לבין רשות הרבים, משום שאין דרך לזרוע שם, אבל בינו לבין חבירו אסור והטעם שמא ימלך מלעשות גדר ויזרע במקומו (ורא"ה סוט שני ח"א עמ' קלז).

אך הרידב"ז בפירושו לירושלמי כתב החילוק שבין רשות הרבים לבין שדה חבירו, שכשגודר בינו לבין חבירו נראה כגודר את שדהו לצורך שמירת העשבים שבשדהו שלא יטלם חבירו, והרי זה אסור מפני שהוא משמר את שדהו. ורק כשגודר בינו לרשות הרבים מותר כיון שבזה ניכר לכל שמה שגדר אינו אלא כדי שלא יכנסו בני רשות הרבים לשדהו ויזיקו אותה בהילוכם ודריסת רגלם. וכתב בהלכות שביעית (וילנער, סי' ג סי"ד בנה"ל ד"ה אסור לו) שדבריו נסתרים מהמבואר בסוגייתינו שאין איסור עשיית גדר מפני שמירה כיון שהתירו חכמים דבר זה, וכל האיסור הוא רק מפני חשש חרישה וכדברי החזו"א. ולפי זה אם עושה גדר ברזל על עמודים המוכנים מערב שביעית, שאין צריכים לחרוש לצורך כך, אין איסור לעשות הגדר.

אמנם הרמב"ם (שמיטה ויובל פ"ד הכ"ד) כתב שכל הנועל כרמו או סג שדהו בשביעית ביטל מצות עשה. וכתב הכסף משנה שאף שמבואר במכילתא שגדרו חכמים שאין צריך לפרוץ פרצות וכמו שנתבאר, מכל מקום לגדור ודאי אסור ובזה מדברת המשנה בשביעית. ומבואר בזה שיש איסור בגדירת השדה בשביעית משום שמירה ולא רק משום חרישה ושלא כמבואר. וכתב בהלכות שביעית (שם), שצריך לומר שאם נועל את השדה במנעול שגם בני אדם לא יכנסו לשם הרי הוא עובר בעשה, ולא התירו חכמים אלא גדירת גדר באופן כזה שלא יוכלו בהמות להיכנס לשם. ולכן כשגודר גדר אסור לו לעשות דלת ולנועלה במנעול, כיון שבהמות אינן יכולות להיכנס גם בלי זה, ונמצא שאינו עושה נעילה זו אלא כדי למנוע מבני אדם להיכנס לשם וזה לא הותר. אלא שכתב שמכל מקום אפשר שיכול לעשות גדר אחת גדולה על כל שדהו ואינו מחויב לעשות דלת כדי שיוכל חברו להיכנס שם.

מניעה מלספר לאבל שמת לו מת במועד

כתב בספר חסידים (סי' תתג), שאחד שמע שמת קרוב של אשתו שאם היתה יודעת היתה מתאבלת, ולא היה רוצה לשמש מטתו כיון שאבל אסור בתה"מ. אמרו לו לא היית צריך לכך, כי אין אבילות נוהגת קודם שמועה, וכיון שלא שמעה שמת לה מת אין דיני אבלות נוהגים בה. ואם באים נכרים להגיד לאדם שמת קרובו שהוא צריך להתאבל עליו, אם סמוך ליום טוב הוא מבקשים מהם שלא להגיד, כדי שלא יצטערו ביום טוב. וכן נשאל בזה בשו"ת פנים מאירות (ח"ג סי' קנא) באחד שמתה אמו והגיע השמועה לקרוביו במועד אם המצוה להודיע לו כדי שיאמר קדיש. והשיב שדבר זה כבר נפסק להלכה שמי שמת לו מת ולא נודע לו אינו חובה שיאמרו לו ואפילו באביו ואמו, ועל זה נאמר מוציא דבה הוא כסיל, ומותר להזמינו לסעודת אירוסין ונישואין וכל שמחה כיון שאינו יודע. אלא שהרמ"א כתב שבבנים זכרים נהגו להודיע כדי שיאמרו קדיש (ראה אליבא דהלכתא להלן כ:). ונראה ברור שדווקא בשאר ימות השנה מודיעים לבנים זכרים כדי שיאמרו קדיש, אבל במועד שאם יודיעו לו יצטרך להתאבל במועד ולנהוג דברים שבצינעא, אין חובה כלל להודיעו והוא בכלל מוציא דבה. והביא ראיה לזה מהמבואר בסוגייתינו, שרבי מאיר אומר רואין את הנגעים במועד בתחילה להקל אבל לא להחמיר וחכמים אומרים לא להקל ולא להחמיר, ופירש רש"י משום צערו במועד ורחמנא אמר ושמחת בחגיך. ובטהור לכל הדעות אין הכהן רואה אותו משום צערו. ובגמרא בסוגייתינו אמרו עוד שחתן שנולד בו נגע נותנים לו שבעת ימי המשתה וכן ברגל נותנים לו שבעת ימי הרגל. הרי להדיא שאפילו במצות עשה דאורייתא כנגעים משהים את המצוה בשביל שלא לצערו ברגל ויקיים ושמחת בחגיך, קל וחומר בן בנו של קל וחומר במצוה שהיא מדרבנן, שמעיקר הדין אין חיוב עלינו כלל להודיע ורק מנהג הוא להודיע בשביל הקדיש וכמו שכתב הרמ"א, בזה ודאי יש לדחות דבר זה במועד שלא להודיע כלל כיון שיצטרך לנהוג דבר שבצינעא ואין לך צער גדול מזה, וכל המודיע הוי בכלל מוציא דבה. וסיים שכל כי האי מילתא לימרו משמאי בשוקאי. והביאו בפתחי תשובה (יו"ד סי' תב סק"ג). וכן כתב עוד הפנים מאירות (ח"ג סי' ק) שפסק הלכה למעשה באחד שמתה אמו ולא נודע לו, ושעה אחת קודם פורים נודע לאנשי ביתו ושאלו לו אם להגיד לו כדי שיגיד קדיש, ופסק שלא להגיד לו עד אחר פורים.

אך בבית אב (חמישאה סי' סנא) כתב שביום טוב שני של חג השבועות שנת העת"ר נפטרה זוגתו והסתפק אם לספר לבניו ביום טוב כדי שיאמרו קדיש על אמם, והעיר שבדברי הפנים מאירות מבואר שלא סמך להקל רק על מה שיצטערו ביום טוב ומחמת כן אין לספר, אלא הוסיף עוד סניף לדבר כיון שאם יספרו לאבלים ביום טוב יצטרכו להתאבל הן ביום טוב והן אחר יום טוב, וכדין מי ששמע במועד שמת לו מת שצריך לנהוג אבלות גם במועד וגם שבעה ימים אחריו, וזהו צער גדול. ואם כן ביום טוב שני שהדין הוא שעולה למנין ימי אבלות (ראה אליבא דהילכתא כ. בדיני אבלות ברגל והשלמת האבלות אחר הרגל), אם כן לא שייך סניף זה, וכל המקום להקל הוא רק מחמת ביטול שמחת יום טוב, ויתכן שמחמת זה לבד אין למנוע מלספר לקרוב שמת לו מת, ובאופן שביום טוב שני מודה הפנים מאירות שצריך לספר כדי שיאמרו קדיש. ואף שהפתחי תשובה לא העתיק הטעם הנוסף שבדברי הפנים מאירות, אך בגוף דבריו מבואר שטעמו להקל הוא בצירוף סניף זה. ועוד דחה בבית אב את ראיית הפנים מאירות מסוגייתינו, שיש לומר שדווקא לענין טומאת נגעים חידשה התורה שאין לקבוע טומאה זו ברגל וכמו שלמדו כן מהכתובים, ואין ללמוד מזה לשאר עניני צער ולומר שגם מהם צריך להימנע ברגל. ולכן הוצרך הפנים מאירות להוסיף הסניף הנזכר שאם יודיעוהו ברגל תהיה לו אבלות ארוכה יותר משבעה ימים, שרק בצירוף סניף זה יש להקל. ולכן ביום טוב שני שלא שייך סניף זה אין להקל (ועיי"ש עוד). וכתב שכן

להמתין מלטמאות הנגע

חתן שנראה בו נגע נותנין לו כל שבעת ימי המשתה, וכן אם נראה בבגדיו או בביתו אין רואים אותן עד לאחר המשתה. וכן ברגל נותנין לו כל ימות הרגל שנאמר (ויקרא יד לו) 'וצוה הכהן ופנו את הבית בטרם יבא הכהן' וגו', אם המתינה תורה לדבר הרשות שלא יטמאו כליו, קל וחומר לדבר מצוה[קמח].

ח.

אין רואין את הנגעים אלא ביום

אין רואים את הנגעים אלא ביום בין להסגיר, בין להחליט, בין לפטור. שהרי הזכירה התורה בכל הענין 'ביום' 'וביום', ואין רואים לא בשחרית, ולא בין הערבים, ולא בתוך הבית, ולא ביום המעונן, לפי שכהה נראית עזה, ולא בצהרים לפי שעזה נראית כהה. ולכן רואין אותן בשעה רביעית ובחמישית, ובשמינית ובתשיעית, וכל זה הוא בין בנגעי אדם ובין בנגעי בגדים ובתים[קמט].

כהן סומא אינו רואה הנגעים

בעלי מומין כשרים לראיית נגעים, ובלבד שלא יהיה הכהן סומא ואפילו באחת מעיניו. ואפילו כהן שכהה מאור עיניו לא יראה את הנגעים שנאמר (ויקרא יג יב) 'לכל מראה עיני הכהן'[קנ].

אבילות בהעברת עצמות מקבר לקבר

המלקט עצמות אביו ואמו או של שאר קרובים שמתאבלין עליהן, לקוברן במקום אחר הגון, מתאבל עליהם כל היום כולו. בכל הדברים הנוהגים באבל ככפיית המטה ועטיפת הראש ונעילת הסנדל ותשמיש המטה ורחיצה וסיכה, ולערב אין מתאבל עליהם אפילו צרורים לו בסדינו[קנא].

העברת עצמות בחול המועד

אין מלקטים עצמות אביו במועד ואין צריך לומר עצמות שאר קרובים[קנב].

שלושים יום קודם החג וערב שבת ויו"ט לענין הספד

כל שלושים יום לפני המועד[קנג] אסור להספיד מת שנפטר לפני שלושים יום קודם המועד[קנד], ואפילו אם אין המספיד נוטל שכר, וכן אין חילוק בין אותו שמספיד הוא מן האבלים או אדם אחר[קנה].

אולם על מת שמת לו תוך שלושים יום מותר להספידו אפילו מת ערב הרגל מפני שהוא דבר חדש והמרירות בתוך לבו ואינה מתווספת בשביל ההספד, ומותר למספיד ליטול על כך שכר ואפילו על מי שאינו תלמיד חכם. אך בערב שבת או בערב יו"ט צריך עיון אם מותר להספיד, אבל לתלמיד חכם בפניו אין להחמיר[קנו].

ח:

חפירת קבר בחוה"מ

אין חופרין כוכין בחפירה, וקברות בבנין, בחול המועד, להיות מוכנים למת שימות לאחר המועד, ודוקא שיהיו מוכנים בסתמא למי שימות, אבל במפרש שחוצב לשם גוסס קודם שימות, אסור לעשות כן אפילו בחול, כי היכי דלא ליתרע מזליה, אבל מחנכין אותה במועד דהיינו שאם היה ארוך מקצרו, או מאריכו, או מרחיבו[קנז].

ואם הוא צורך המועד לקבור בו מת בתוך המועד, חופרין אפילו בתחלה בתוך המועד[קנח].

עושים כל צרכי המת בחול המועד, גוזזין שערו, ומכבסין כסותו, ותופרים תכריכים אפילו במעשה אומן[קנט].

כמו כן עושים לו ארון בחצר שבו המת כדי שיהיה ניכר שהוא לצורך המת. ואם לא היו להם נסרים מביאים קורות ונוסרים מהם נסרים בצינעא בתוך הבית אם אפשר, ואם אי אפשר לעשות בצינעא עושין בפרהסיא כשזה במקום ישראל, אבל בפרהסיא בין הגויים יש אוסרים אפילו כשא"א בצינעא, ויש מתירים[קס].

[קמח] **רמב"ם** שם (פ"ט ה"ח). ובמשנה למלך (שם, ובפי"ד ה"ד) הקשה דלרבא מותר גם לדבר הרשות, ובתוס' (דף ח. ד"ה נפקא) משמע דגם לאביי לכו"ע מותר להמתין אף לדבר הרשות, והיה לו לרמב"ם לפרש. [קמט] **רמב"ם** (שם ה"ו). [קנ] **רמב"ם** (שם ה"ה). [קנא] **שו"ע** (יו"ד סי' תג ס"א). ופירש רש"י שעל הרי"ף שמעבירו למקום הגון. ומפרש כפירוש ראשון של תוס' (ד"ה ולערב) אפילו צרורין בסדינו אינו מתאבל לערב. [קנב] **שו"ע** (שם ס"ד). [קנג] **ולגבי חודש אלול** ל' יום קודם ר"ה ויום הכיפורים עי' משנ"ב (סי' תקמז סק"ד) שהביא דהפמ"ג נשאר בצ"ע והישועות יעקב מקיל, וסיים דבתורת האדם הביא בשם הגאונים שמותר, [וצ"ע דשם מיירי (ד"ה ענין ההספד) בנשיא ובני ת"ח שמתו שמספידים אותו ב' פעמים בשנה באדר ובאלול]. [קנד] **שאין המת משתכח מן הלב עד אחר שלושים יום**, ואם יספידו פחות משלושים יום לפני הרגל יבא על ידי זה לבכות ולהצטער ברגל כיון שעדיין לא שכחו. [קנה] **שו"ע** (או"ח תקמז ס"א), ומשנ"ב (סק"ג). [קנו] **שו"ע** (שם) ומשנ"ב (סק"ה) וביה"ל (ד"ה שמותר), וכתב שם דבחוה"מ נוהגים להחמיר שלא להספיד תלמיד חכם, אבל בערב שבת וערב יו"ט אין להחמיר. וכתב בשעה"צ (סק"ג) דלרוב הפוסקים הלכה כשמואל ולכן אסור אפילו בחנם. וכתב עוד בביה"ל (ד"ה על) דאסור להספיד תוך שלושים יום קודם החג למת שמת קודם החג שלושים יום אף כשהוא עדיין תוך שלושים מהמיתה. ועיין פתחי תשובה (יו"ד סי' שמז סק"א). ועיין בפניני הלכה. [קנז] **רמב"ם** (יו"ט פ"ח ה"ח), ודעת הראב"ד שם שגם זה לא התירו אלא לצורך מת שכבר מוטל לפניו, אבל לצורך אחר המועד אסור אף לחנכו, וכתב הרמב"ן (מלחמות בסוגיין) שדעת הרי"ף והרמב"ם שדבר זה נחשב לצרכי הרבים ולכן הותר גם לצורך אחר המועד, ולהלכה הכריע השו"ע (שם סי"א) כדעת הרמב"ם. [קנח] **רמב"ם** (שם) **ושו"ע** (שם) **ומשנ"ב** (ס"ק כד), וכתב בשעה"צ (ס"ק טז) דאף לראשונים שפוסקים דאסור אפילו למת שמת כבר, היינו בכוכין שלהם שחוקקין בכתלי מערה, אבל קברות שהם בחפירת קרקע כמו שאנו נוהגין לכו"ע מותר. [קנט] **שו"ע** (שם ס"י), ועי' שש"כ (פרק סז הערה קפד) שיש להתיר לפי זה גם הדפסת מודעות ברחוב העיר ולהדביקן כדי להודיע ברבים לבקש מהם לחלוק כבוד לנפטר כיון שיש בו משום צורכי מצוה לכבוד הנפטר. [קס] **דעת המג"א** להחמיר גם באי אפשר בצינעא, והא"ר מקיל, והובאו ב' הדיעות במשנ"ב (סק"כ).

פניני הלכה

עשה הלכה למעשה ואמר לבניו כדי שיאמרו מיד קדיש. [ועיי' אח לצרה עמ' 362 שחלק עליו. ובעיקר דין אבלות כשאין הקרוב יודע ממיתת קרובו, ראה עוד ביוסף דעת להשואל ומשיב (סי' שפג ס"א), שו"ת השיב משה (יו"ד סי' נח), ברכי יוסף (יו"ד סי' שמא ס"ק טו), שבט שמעון (סי' שפג), ובשו"ת מהר"י אסאד (אה"ע סי' רמ אות ג)].

ז:

גדר ז' ימי המשתה וריקודים ומחולות בהם בימי בין המצרים

בשו"ת להורות נתן (או"ח סי' מט) נשאל בדבר מי שעשה שמחת נישואין לפני י"ז בתמוז, וז' ימי המשתה נכנסים לתוך ימי בין המצרים, אם מותר לעשות ריקודים ומחולות לצורך שמחת חתן וכלה בימים אלו, באשר מבואר במג"א (סי' תקנא סק"י) שאסור לעשות ריקודים ומחולות מי"ז בתמוז והלאה. והשיב להתיר, כיון שאיסור ריקודים ומחולות בימים אלו קודם שנכנס[illegible]נם מעיקר הדין אלא ממנהג, ולא נזכרו כלל בגמרא. אבל שבעת ימי המשתה חיובם הוא מעיקר הדין, וכמבואר ברמב"ם (אבל פ"א ה"א) שמשה תיקן להם לישראל שבעת ימי המשתה, וכן כתב עוד (אישות פ"י הי"ב) שתקנו חכמים שכל הנושא אשה יהיה שמח עמה שבעת ימים. ובקרבן העדה (כתובות פ"א ה"א) כתב שתקנת משה זו היא מדאורייתא וכמו שנאמר ביעקב מלא שבוע זאת (בראשית כט כז), אך בפני משה כתב שאינם מן התורה אלא שיש להם רמז בתורה. והתוספות בסוגייתינו (ד"ה לפי) כתבו בשם הירושלמי דדריש מקרא לשבעת ימי המשתה ומשמע שהוא דאורייתא. אך הרא"ש (כתובות פ"א סי' ה) כתב שהם מדרבנן, ובשם הרמ"ה כתב שהיום הראשון הוא מן התורה. ובשו"ת באר יצחק (או"ח סי' כג) כתב להוכיח מסוגייתינו שדין ז' ימי המשתה הוא מן התורה, שמבואר בסוגייתינו שחתן שיש לו נגע ממתינים לו עד אחר ז' ימי המשתה ואין הכהן רואה את הנגע לטמאו בימים אלו, ולמדו כן מהפסוקים. ואם ז' ימי המשתה אינם אלא מדרבנן איך יש ללמוד מהפסוקים שבימים אלו אין הכהן רואה את הנגע, ואיך דוחה חיוב השמחה בימים אלו שאינו אלא מדרבנן את מצות הנגעים שהיא מן התורה. ומוכח מכאן שגם ז' ימי המשתה הם דאורייתא. אמנם בשו"ת להורות נתן (שם) ובשו"ת דגל ראובן (ח"א סי' ז) ועוד אחרונים כתבו לדחות, שכיון שכל זמן שאין הכהן רואה את הנגע ומטמא אותו אינו טמא, אם כן יכולים חכמים לעכב מלראות את הנגע לצורך קיום מצוה מדבריהם של שמחת ז' ימי המשתה, ואין כאן דחיית ועקירת דבר מן התורה, וסמכו כן על מה שמצאנו בתורה שיש ימים שאין הכהן רואה בהם את הנגע. ורק משום זריזים מקדימים יש להקדים ולראות את הנגע מיד, ודין זה נדחה שפיר על ידי מצוה מדבריהם.

ועל כל פנים, בין אם ז' ימי המשתה חיובם הוא מן התורה ובין אם אין חיובם אלא מדרבנן, הרי חיובם הוא מעיקר הדין עד שהוא דוחה גם מצות ראיית הנגעים מלקיימה מיד. ואם כן ודאי שחיוב זה דוחה את המנהג שלא לעשות ריקודים ומחולות מי"ז בתמוז. ואין לומר שרק לחתן עצמו יש חיוב שמחה בז' ימי המשתה וחיוב זה דוחה גם שאר דינים, אבל שאר בני אדם אין להם חיוב לשמחו ולא יותר להם לרקוד מי"ז בתמוז, שהרי כתב בפרקי דר"א (סו"פ טז) שהחתן דומה למלך שהכל מקלסים אותו, הרי מבואר שגם לאחרים יש דין לקלסו. וכן מבואר במג"א (סי' תרמ ס"ק יג) שמצוה גדולה היא לשמח חתן וכלה כל ז' ימי המשתה, ומצוה זו פוטרת אותם מחיוב סוכה. ואם כן פשוט שגם לאחרים מותר לרקוד לשמחת חתן מי"ז בתמוז ועד שנכנס אב.

אך בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' קט) הביא שנחלקו פוסקי זמנינו בדבר, שבעל אגרות משה התיר ריקודים ומחולות וכן דעת המשנ"ה נוטה, אך הגר"ח שטיין ר"מ ישיבת טעלז נוקט שרק ריקודים יש להתיר אבל לא מחולות. ובשו"ת מועדים וזמנים (ח"ח הוספות לח"ה סי' שלא) כתב שמכל מקום יש לקיים "אעלה את ירושלים על ראש שמחתי", ולכן אף שיש לקיים את המצוה בשמחה וריקודים, מכל מקום צריך לזכור את ירושלים בזה שימנע משמחה יתירה בכלי שיר. ועיי"ש עוד.

ח.

אופנים שמותר להספיד שלושים יום קודם הרגל

במשנה מבואר שאין סופדים קודם לרגל שלושים יום, ואמר רב כהנא אמר רב יהודה אמר רב מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל ובא ספדן ועמד על פתח ביתו ונטלתן אשתו ונתנתן לו ונמנע ולא עלה, באותה שעה אמרו לא יעורר על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלושים יום, ושמואל אמר לפי שאין המת משתכח מן הלב שלושים יום. וכתב הרא"ש (סי' יג) בשם הרי"צ גיאות שכיון שלרב אין הטעם אלא משום עליה לרגל, בזמן הזה שאין עולים לרגל ולא שייך טעם זה מותר להספיד, וההלכה כרב. אבל הרמב"ן חולק ודעתו שגם בזמן הזה אסור ואף לרב, אם משום שכל דבר שגזרו עליו במנין צריך מנין אחר להתירו, ואם משום שלאו דוקא משום עליית רגל אלא גם משום שמחת רגל יש לחוש, שאדם מקמץ מעות לצורך המועד ויש לחוש שיתנום לספדן ויתבטלו משמחת הרגל.

ולמעשה כתב הט"ז (או"ח סי' תקמז סק"א) שהלכה כשמואל שהטעם הוא משום שאין המת משתכח מן הלב שלושים יום ואתי להספיד אף במועד כיון שעדיין לא שכחו ממנו, ולכן אסור להספיד גם בחינם. ורש"י (ד"ה לא יספידנו) כתב שאסור להספיד גם מת חדש שמת בתוך שלושים יום לפני הרגל, אבל בשו"ע (או"ח סי' תקמז ס"ג) נפסק שמי שמת תוך שלושים הסמוכים לרגל מותר להספידו, אבל אם מת קודם לכן אף שהוא עדיין בתוך שלושים מפטירתו, אם עד הרגל יושלמו שלושים מהפטירה אסור להספידו.

והנה בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סי' כה) חידש שכל איסור זה הוא כשמספיד מת קרובו, כיון שעל מתו מר לבו הרבה, אבל אם אינו קרובו ומספידו בשביל כבוד תורתו אין מתעורר ההספד בלבו כל כך, ולא חיישינן. אמנם בשו"ת מנחת יצחק (ח"ז בהמילואים) הביא ההספד שהספיד את הגה"ק מסאטמאר בעל ויואל משה בשלושים לפטירתו שהיה סמוך לראש השנה, וכתב דבהאי גוונא אין לסמוך על סברא זו דאדרבא הכל קרוביו שנלקח מהם צדיק הדור ומריר לבו טובא.

ויש שכתבו טעמי היתר מיוחדים בהספד ת"ח במועד, כיון שכבוד התורה דוחה כבוד הרגל שאין מועד בפני ת"ח. והחת"ס בדרשות (ח"ב שמו) כתב בשם הבית אפרים שהספד דרבים שאני, דאבילות דרבים מותר לעורר ל' יום סמוך לרגל.

והנה ראש השנה ויוה"כ ודאי אינם רגל לענין זה ומותר להספיד בתוך שלושים יום לפניהם (פתחי תשובה יו"ד סי' שמז סק"א), ובמשנ"ב (סי' תקמז סק"ד) הביא מהרמב"ן (בתורת האדם) בשם רב ניסים גאון שבחודש אלול מותר להספיד.

ח:

נישואין בערב הרגל ואם הלילה הולך אחר היום בסעודת נישואין

בגמרא מבואר שאין נושאים נשים ברגל. וכתב בשו"ע (או"ח סי' תקמו ס"ג) שבערב הרגל מותרין לישא, ויכולים גם לעשות הסעודה ברגל. ודעת הבית יוסף (שם ד"ה ומ"ש ובערב) שמותר גם לעשות סעודת הנשואין בליל יום טוב ראשון, לפי שאין עיקר השמחה בנשואין אלא ביום הנשואין ממש. אבל דעת המגן אברהם (שם סק"ד) שהלילה נגרר אחר היום ואסור לעשות סעודת הנשואין בליל יום טוב ראשון אם עשו הנשואין בערב יום טוב, כיון שעיקר השמחה היא ביום הראשון, וגם לטעם הגמרא שאין נושאים במועד משום טירחא עיקר הטירחא היא ביום הראשון. ואף שאין מוכרע הדבר שהלילה נגרר אחר היום, החמיר המגן אברהם, משום דדעתו דאיסור סעודת נשואין הוא דאורייתא במועד, וס"ל דחיוב שמחה הוא גם בליל יום טוב ראשון, וא"כ יש כאן חשש דאורייתא. אמנם הרבה אחרונים הוכיחו מדברי התוס' בכתובות דאין איסור דאורייתא לישא במועד אלא רק כשגם הנישואין וגם הסעודה הם במועד, ולפי זה אף אי נימא שלענין נישואין הלילה הולך

ואם היה אדם מפורסם עושים זאת אפילו בשוק, אבל אין כורתין עץ מן היער לנסור ממנו נסרים לארון, ואין חוצבים אבנים מן ההר לבנות בהם קבר. ואם א"א באופן אחר יש מתירים, וע"י נכרים מותר בכל ענין[קסא]. ובמקום שגרים מעט יהודים וכולם יודעים כשיש מת בעיר הכל חשוב כמפורסם ומותר לעשותו[קסב].

אין נושאין נשים במועד

אין נושאין נשים במועד, לא בתולות, ולא אלמנות, ולא מיבמין. משום שאין מערבין שמחה בשמחה[קסג], ואפילו נשואין בלבד בלא סעודה ג"כ אסור[קסד].

סעודת ארוסין - קידושין

מותר לקדש אשה בחוה"מ, ובלבד שלא יעשה סעודת ארוסין הארוס בבית ארוסתו בשעת הקידושין, בין שעושין הקידושין בתוך הסעודה, או שעושין הסעודה תיכף אחרי הקידושין, אבל אם הסעודה מופלגת בזמנה אחרי הקידושין מותר, ויש מהאחרונים שמחמירים אם הקידושין ביום אחד עם הסעודה אפילו כשיש הרבה זמן ביניהם, ולכן אם הסעודה ביום אחר יש להקל[קסה].

סעודת שידוכין

מותר להתקשר בתנאים לשידוך בחוה"מ הנהוג בזמנינו, והסעודה שרגילין לעשות אחר כתיבת התנאים דעת הט"ז שאסור, ושאר האחרונים מקילין בזה כיון שלא חשוב שמחה כארוסין, ולכן אם אין עושים סעודה גמורה אין להחמיר. ואם אין הסעודה בשעת האירוסין אין להחמיר כלל[קסו].

ריקודין ומחולות בשעת האירוסין

מותר לעשות ריקודים ומחולות אפילו בבית ארוסתו, ולעשות סעודת הארוס עם מרעיו שלא בבית ארוסתו וכן לסעוד הארוס בבית ארוסתו שלא בשעת אירוסין מותר דכל זה לא נקרא סעודת אירוסין[קסז].

מחזיר גרושתו במועד

מותר להחזיר גרושתו מן הנשואין בחול המועד[קסח], אבל אם גירשה מן הארוסין אסור להחזירה ולכונסה במועד, וכן אין לעשות סעודת ארוסין[קסט].

נשואין בערב הרגל

מותר לישא נשים בערב הרגל, בין בתולות בין אלמנות, ומותר לעשות סעודת הנישואין ברגל, אולם יש להזהר לכתחילה שישא בערב הרגל שחרית, שיוכל לשמוח איתה ולעשות סעודה ראשונה קודם הרגל, אך אם הוא שעת הדחק מותר לישא אפילו סמוך לחשיכה. ובמדינותינו המנהג שלא לישא כלל בערב יום טוב, אכן אם יש צורך גדול בדבר, אין להחמיר[קע].

דין תפירה וסירוג המטה

ראה להלן (ט-י.).

ט.

הנפרד מרבו

הנפרד מרבו ללכת חוץ לעיר צריך ליטול ממנו רשות, ואם נטל רשות ונמלך ללון בעיר, צריך לחזור למחרת וליטול

[קסא] גם בפרהסיא בין הגויים. [קסב] שו"ע (שם) ומשנ"ב (ס"ק יט - כג). [קסג] ועוד מפני הטורח במועד ועוד דאם כן ימתין כל אדם לעשות נשואין עד המועד שעושה בלא זה סעודה ויבטל מפריה ורביה [בגמ' הובאו הטעמים הנ"ל והשו"ע לא הביא רק טעם של אין מערבין שמחה בשמחה ועי' להלן בדעת הרמב"ם והביא טעמים אלו המג"א (סק"א)] והמקור לדין שאין מערבין שמחה בשמחה בגמ' (ט.) הובא מפסוקי דשלמה המלך דכתיב (מלכים א ח) 'ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכו' שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום' ומדכתיב ב' פעמים שבעת משמע שאין מערבין שמחה בשמחה אבל בירושלמי (פ"א ה"ז) הובא המקור משום דכתיב גבי נישואי יעקב 'מלא שבוע זאת וניתנה לך גם את זאת' והרמב"ם (אישות פ"י הי"ד) הביא את הירושלמי והקשה שם היד המלך מדוע הביא דווקא את טעם הירושלמי ולא את טעם הבבלי ועי' כת"ס (שו"ת או"ח סי' קלא ד"ה ויש) במה שביאר בזה, ואמנם הרמב"ם (יום טוב פ"ז הט"ז) כתב הטעם שאין נושאין במועד 'כדי שלא תשתכח שמחת החג בשמחת הנשואין' והקשה הלח"מ שסותר את דבריו בהל' אישות, וע"ש במה שתירץ וכתב שהוא דוחק, ועי' קרן אורה (ד"ה נמצא) במה שכתב בזה. [קסד] שו"ע (סי' תקמו ס"א), ומשנ"ב (סק"א). [קסה] שו"ע (שם), ומשנ"ב (סק"ג, ד). [קסו] משנ"ב (סק"ג) ושעה"צ (סק"ה). [קסז] שו"ע (שם), ומשנ"ב (סק"ה, ו). [קסח] שאין זה שמחה כל כך דאין שמחה אלא באשה שלא היתה לו מעולם. [קסט] שו"ע (שם ס"ג) ומשנ"ב (סק"ח) [והטעם שאסור גם סעודת אירוסין הוא דכיון שלא נשאה מעולם היא עכשיו חדשה לו ואיכא שמחה]. [קע] שו"ע (שם ס"ג), ומשנ"ב (סק"ט, י) ודעת המגן אברהם להחמיר שלא לעשות סעודה הראשונה של נשואין בלילה אלא למחרתו, וכתב בשעה"צ (ס"ק טו) דהמג"א סובר דאיסור דנשואין במועד הוא דאורייתא לכן מחמיר שהלילה הולך אחר היום ואוסר לעשות שמחת הנשואין בסעודת הלילה, אבל החמד משה דחה דהא שמחת החג אינה נוהגת בלילה ראשון (כמבואר בפסחים דף עא.) וכן מסקנת השאגת אריה (סימן סח) דבלילה שמחת חג דרבנן, ולכן הכריע הב"י דאין להחמיר בזה. וראה פניני הלכה.

פניני הלכה

אחר היום והסעודה שבלילה נחשבת לסעודת יום הנישואין, מכל מקום כיון שהנשואין עצמם לא היו ביו"ט אין בזה איסור דאורייתא, ואף לדעת הסוברים שמצוות שמחת יום טוב בליל יום ראשון היא מדאורייתא אין כאן חשש דאורייתא (עיין שעה"צ ס"ק טו). אמנם בשאגת אריה (סי' סח-סט) הכריע כדעת הראשונים הסוברים שאין מצות שמחה בליל ראשון, ולפי דעה זו ודאי אין להחמיר בסעודת נשואין בליל יום טוב ראשון.

ובספר ויקרא אברהם (דף קכו ע"א) כתב שמנהג ארץ ישראל שעושים נישואין בערב יום טוב ועושים את החופה בבוקר, ותיכף אחר החופה עושים את הסעודה. ובשו"ת שואל ומשיב (תליתאה ח"א סי' קד) הביא בשם המהרש"ק שאסר לעשות נישואין בערב יום טוב על פי דברי המג"א, והוא נטה להתיר בשעת הדחק משום שהתורה חסה על ממונם של ישראל. והמטה אפרים (סי' תרכה ס"ד) כתב שבצורך גדול מותר לישא בערב יו"ט, רק יעשה הסעודה קודם חצות. וכן כתב בשו"ת עמודי אור (סי' לג). ובמשנה ברורה (סק"י) הכריע שלכתחילה נהגו שלא לישא בערב יו"ט אחר חצות, אבל בשעת הדחק יש לסמוך על הפוסקים הסוברים דאין איסור בסעודת נישואין הראשונה בליל יום טוב, ויכולים לישא בערב יו"ט אפילו אחר חצות ולעשות הסעודה בליל יום טוב ראשון.

ובגוף דברי המגן אברהם שבסעודת נישואין הלילה הולך אחר היום, הנה בשולחן הטהור (קמארנא, סי' קלא סע"ז) כתב ששבעת ימי המשתה הם ז' ימים שלמים, ואם החופה היתה ביום ד' באמצע היום אם גם הסעודה היתה ביום ד' נשלמו ז' ימי המשתה ביום ג', ובליל ד' עבר הזמן. אבל אם החופה היתה ביום ד' והסעודה בלילה, מברכין ז' ברכות עד ליל חמישי. ותמהו עליו רבים שדבריו הם לכאורה היפך המבואר ברמ"א (אה"ע סי' סב ס"ו), שז' ימי המשתה מתחילים מיד לאחר ז' ברכות שבירך בראשונה, הרי שז' ימי המשתה תלויים באמירת ז' הברכות בראשונה ולא בסעודת הנישואין, ושלא כדברי השולחן הטהור. אך בחכמת אדם (כלל קכט ס"ד) הסתפק באלמן שנשא אלמנה שדינו הוא שאין מברכים שבע ברכות אלא בסעודה הראשונה ביום הראשון, והסתפק מה הדין באופן שלא אכלו סעודה ראשונה עד הלילה, אם יש לברך שבע ברכות בלילה ואפילו היו שם פנים חדשות. והביא בשם הבית שמואל (שם סק"ה) שמסתמא ספק ברכות להקל, אך כתב שלפי מה שכתב המגן אברהם שבסעודת נישואין הלילה נגרר אחר היום, אם כן סעודת נישואין שעשאוה בלילה הרי היא כאילו עשאוה ביום הראשון, ואם כן היה נראה לברך בלילה. ומבואר לדעת החכמת אדם שגם לקולא הולך הלילה אחר היום ולא רק לחומרא. ויש שכתבו שלדבריו נמצא במקצת כדברי השולחן הטהור, שכיון שלכל דבר מחשיבים בסעודת נישואין שהלילה הולך אחר היום, אם כן אם החופה היתה ביום ד' והסעודה בלילה הרי הלילה הולך אחר היום, וגם בסיום ז' ימי המשתה יוכלו לברך ז' ברכות בליל אור ליום רביעי (ראה אור ישראל יד עמ' קנט).

דין אין מערבין שמחה בשמחה בשבת

בשדי חמד (מערכת האלף אות פח) הביא מחלוקת הפוסקים אם שייך דין אין מערבין שמחה בשמחה בשבת, והוא תלוי בנידון חובת שמחה בשבת אם יש חיוב בזה כביום טוב אם לאו. ובפרי חדש (או"ח סי' תרפב) כתב שלכל הדעות יש דין שמחה בשבת, אבל נחלקו הבבלי והירושלמי אם יש דין אין מערבין שמחה בשמחה, והירושלמי סובר כדעת מ"ד אין מערבין שמחה בשמחה והבבלי סובר כדעת מ"ד מערבין. והקרבן נתנאל (מגילה פ"א סי' ז ס"ק ד) חלק עליו והוכיח שגם לדעת הבבלי אין מערבין שמחה בשמחה, שהאמוראים שכתב הפרי חדש שהם סוברים שמערבים שמחה בשמחה הם רב ושמואל (מגילה ז), והם עצמן סוברים בסוגייתינו שאין מערבין שמחה בשמחה. ויש שהוכיחו שיש חיוב שמחה בשבת מנוסח התפלה "ישמחו במלכותך" שאומרים בתפילת שבת, וכן בנוסח האשכנזים המקורי שמסיימים ברכה אמצעית בנוסח "וישמחו בך ישראל אוהבי שמך". ודחה ראיה זו, שאין הכוונה לשמחת גשמית אלא רק לשמחה רוחנית. ובודאי לא שייך בזה אין מערבין שמחה בשמחה, ועיי"ש שהאריך בזה.

נישואין בפורים

בגמרא מבואר שאין נושאין נשים במועד מכמה טעמים, אם משום שאין מערבין שמחה בשמחה, ואם משום שנאמר ושמחת בחגך ולא באשתך, ואם מחמת גזירה שמא ישהה את הנשואין עד הרגל כיון שברגל יש פנאי לעשות נישואין, ויבטל מפריה ורביה. וכתבו התוספות (ד"ה מפני) שסעודת ברית מילה ודאי מותר לעשות במועד כיון שאין בה שמחה, וכמבואר בכתובות (דף ח.) שאין אומרים בה שהשמחה במעונו כיון שיש צער לתינוק, ועוד שזמנה קבוע ואין לדחותה מפני שמחת יום טוב. ועוד כתבו שגם בסעודת פדיון הבן שאין בה צער לתינוק יש לומר שיכולים לעשותה במועד, כיון דקיי"ל כרב אשי שעיקר הטעם הוא משום ושמחת בחגך ולא באשתך ולא משום שאין מערבין שמחה בשמחה, וטעם זה אינו שייך אלא בנישואין ולא בברית מילה, ועוד שיש לומר שאין חשוב שמחה לענין שאין מערבים שמחה בשמחה כי אם סעודת נשואין בלבד.

ובשו"ע (או"ח סי' תרצו ס"ח) פסק שמותר לישא אשה בפורים, וכתב המג"א (ס"ק יח) שמקור הדין הוא מדברי הרשב"א (תשובה ח"ג סי' רעו) שכתב שטעם הגמרא דושמחת בחגך ולא באשתך אינו שייך בפורים שלא עליו נאמר, וגם לפי הטעם שאין נושאים במועד כיון שחוששים שמא ידחה את הנישואין עד הרגל, הרי שאין חוששים שישהה את הנשואין עד פורים, דלחד יומא לא משהי איניש נפשיה, שחושש שגם ביום זה יהיה טרוד ורק לימי חוה"מ חוששים שישהה. וכן כתב הרוקח (הלכות פורים סר"מ) בפשיטות שאם אירע נישואין בפורים יקראו את המגילה בבית החתן והכלה בעשרה או שיקרא לבדו. והביא המג"א שהלבוש כתב שלפי מה שביאר במקום אחר שאין לעשות סעודת פורים בשבת משום שאין מערבין שמחה בשמחה (ראה פניני הלכה מגילה ל. בדין זמן סעודת פורים בפורים המשולש), ומבואר בזה שגם שמחת פורים נחשבת שמחה לענין זה שאין מערבים שמחה בשמחה, אם כן הוא הדין שאין לעשות נשואין בפורים. אך דעת המג"א שאין לדמות סעודת פורים בשבת לנישואין בפורים, שהטעם שאין עושים סעודת פורים בשבת הוא כיון שאם יעשו הסעודה בשבת לא יהיה ניכר שעושים סעודת פורים לכבוד הפורים, אבל בנישואין מה בכך שלא תהיה סעודת חתונה ניכרת.

אולם הקשה המג"א מטעם אחר על דברי הרשב"א המתיר לעשות נשואין בפורים, שהרי הטעם הראשון בסוגייתינו שאין נושאים במועד משום שאין מערבין שמחה בשמחה עדיין שייך שלא לערב שמחת פורים עם שמחת נשואין, וההלכה היא כטעם זה וכמו שפסק בשו"ע (אה"ע סי' סב ס"ג) שאין מערבים שמחה בשמחה לענין נישואי ב' נשים יחד. ובדעת הרשב"א כתב שהוא סובר שלא הוכרע הטעם שאין מערבים שמחה בשמחה ולהלכה ספק הוא, ולכן כתב הרשב"א שמה שהתיר לישא בפורים הוא משום שבספק דרבנן הולכים לקולא. ולכן מסיק המג"א שלפי מה שבירר שההלכה כטעם הראשון בגמרא שאין מערבין שמחה בשמחה, נמצא שאין לעשות נשואין בפורים. אבל אפשר לעשות הנשואין ביום שלשה עשר והסעודה לבדה בפורים, דבלאו הכי יש דעות שסעודה לבד לא מקרי מערבין שמחה בשמחה. ודעת הגר"א (בסי' תרצו וכן בסימן תקמו לגבי חוה"מ) דכל הטעמים בגמרא לא חולקים כלל לדינא ואם לטעם ד"בחגך ולא באשתך" ודאי דאין אסור בפורים, הוא הדין לשאר הטעמים, ולא מקרי פורים מערבין שמחה בשמחה שלו. ומחלוקתם תלויה בתירוצי התוס' לענין מילה, שדעת המג"א כתירוצים הסוברים שהטעמים בגמרא, חולקים. ודעת הגר"א כתרוצים שאינם חולקים.

ולמעשה כתב בשערי תשובה (ס"ק יג) שנוהגים במדינות אלו שנושאים נשים בפורים, וכן העתיק במשנ"ב (ס"ק כח), אך כתב בשם החמד משה שנכון יותר לעשות החופה בסוף יום י"ד וסעודת פורים יעשה מקודם. ובשו"ת שערי צדק (ח"א או"ח סי' קלא) כתב שהמנהג בליטא להקל. אך בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' קלא) כתב שבמדינתו לא נתפשט המנהג להקל, ומכל מקום המיקל לעשות חופה בפורים לא הפסיד וכל שכן בשעת הדחק, ומכל מקום אין מורים לעשות סעודה כיון שאין במניעת הסעודה שעת הדחק. ובקיצור שו"ע (סי' קמב ס"ט) וערוך השלחן (סי"ב) ושו"ת ריב"א (אונגאר, ח"א סי' יט) פסקו שאין לישא בפורים. וע"ע שו"ת בצל החכמה (ח"ג סי' ה) ושו"ת מנחת יצחק (ח"א סי' לט) ובירור הלכה (תליתאה או"ח סי' תרצו).

ט.

שמחת סעודת סיום

בגמרא למדו מקור הדין שאין מערבים שמחה בשמחה, ממה ששלמה המלך עשה שבעת ימי שמחה כשהשלים לבנות את בית המקדש, ולא המתין לעשות את השמחה בימי חג הסוכות אלא עשאם שבעה ימי קודם חג הסוכות, ארבעה עשר יום, והטעם שלא המתין לעשות בחג הסוכות שבעה ימים לכאן ולכאן הוא כיון שאין מערבים שמחה

ממנו רשות. ואם מתחלה אמר לו שרוצה ללון בעיר, וליסוע למחרת, אי״צ לחזור וליטול ממנו רשות[קעא], ויש אומרים שגם כאשר הודיע לרבו שרוצה לצאת למחרת צריך לחזור וליטול רשות כשיוצא למחרת[קעב].

ט:

תמרוקים ליפוי הגוף הותרו בחוה״מ

עושה אשה כל תכשיטיה במועד כוחלת בצבע, ופוקסת[קעג], ומעברת סרק על פניה, וטופלת עצמה בסיד וכיוצא בו, ואף באופן שכשעושה כן אינה נהנית אם תיהנה לאחר מכן בתוך המועד ותשמח מזה, מותר, מפני שמחת יו״ט שתהיה לה. וכן מותר לגלח שערות שבשאר הגוף חוץ משיער הראש שאסור לאשה לגלחם כמו האיש (כמו שיבואר להלן פרק שלישי)[קעד].

אסור ליפרע מנכרים סמוך ליום אידם

שלשה ימים לפני חגם של עובדי עבודה זרה אסור לשאת ולתת עמהם משום שיש להם הנאה, וילכו ויודו לאליליהם, ואסור לגרום להם זאת. ואפילו לקבל מהם פרעון חוב שחייבים לישראל

[קעא] רמ״א בשו״ע (יו״ד סי׳ רמב סט״ז) וכן דעת הט״ז (סק״ט וע״ש כמה שפילפל דברי הר״ן שהם מקור הדין). [קעב] ש״ך (ס״ק לג) וביאור הגר״א (סק״ז), ועי׳ נקודות הכסף שדחה דברי הט״ז הנ״ל. [קעג] או שמחלקת שערה לכאן ולכאן או שנותנת חוט של בצק על פניה כדי להאדים הבשר. [קעד] שו״ע (או״ח סי׳ תקמו ס״ה) ומשנ״ב (ס״ק יג - טו). וכתב ביה״ל דהיינו טעמא משום דצורך הגוף כזה הוא כמו אוכל נפש ולכן מותר אפילו בטירחא גדולה ובלא שינוי. ומשמע דמותר ללכת לעשות כן אף ע״י מומחית לדבר כמבואר לגבי מי שהתירו לו לגלח במועד וכפי שיתבאר לקמן פרק שלישי בדיני התספורת במועד. עוד כתב שיש מקילים ומתירים לטוח פניה בסיד וכדומה דהוא צער עכשיו גם אם השמחה אח״כ תהיה לאחר המועד וזה שלא כדעת השו״ע שהתיר דוקא כשהשמחה תהיה בחג.

פניני הלכה

בשמחה. ומבואר בזה שימי השמחה שעשה שלמה בגמר בנין בית המקדש נחשבים ימי שמחה כנישואין, ונוהג בהם דין אין מערבים שמחה בשמחה. וכתב בבית יוסף (או״ח סי׳ תרסט ד״ה ונוהגים באשכנז) שנוהגים באשכנז שהמסיים והמתחיל את התורה בשמחת תורה נודרים נדרים וקוראים לכל מרעיהם ועושין משתה ושמחה ויום טוב לסיומה של תורה, וכתב בשם הגהות אשירי (סוכה פ״ד סי׳ ו) בשם האור זרוע (הל׳ סוכה סו״ס שכ) שמצא עיקרו של המנהג במדרש (שהש״ר פ״א פ״ט), שלמדו כן ממה שעשה שלמה המלך סעודה ושמחה בגמר בנין בית המקדש, ואמר רבי יצחק מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה. וכן כתב בשו״ע (או״ח שם ס״א) לגבי שמחת תורה שעושין משתה ושמחה ויו״ט לסיומה של תורה ולהתחלתה, וכן נפסק בשו״ע (יו״ד סי׳ רמו סכ״ו) שכשמסיים מסכת מצוה לשמוח ולעשות סעודה ונקראת סעודת מצוה. וכתב בשו״ת חוות יאיר (סי׳ ע) שהוא הדין שאפשר לעשות הסיום גם למחרת או יומיים אח״כ, והביאו בפת״ש (סק״ח).

וכתב מהרש״ל בים של שלמה (ב״ק פ״ז סי׳ לז), שסיום לימוד ספר נקרא סעודת מצוה. ומשום זה היה נראה לו לברך שהשמחה במעונו בסעודת סיום מסכת, שאין לך שמחה יותר לפני הקב״ה אלא שמחה ורינה של תורה, שאין להקב״ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה. וכתב שכן הורה פעם אחת למעשה ונתבלבלה השמחה במהומות גדולות על ידי סיבות קשות, ותלה הסרחון בו שעבר על דברי רבותיו שלא שמעו מעולם דבר זה, וחזר בו שאין לומר השמחה במעונו בסעודת סיום מסכת, שבודאי כל דבריהם בקבלה ובסודות פנימיות על כל שיחה ומלה, ונתקן דוקא למצות שתיקנו ולא למצות אחרות.

וכתב הש״ך (יו״ד רמו ס״ק מ) בשם תשובת מהר״ם מינץ שכשבאים לסוף מסכת ישייר מעט לסוף עד שעת הכושר, יום הראוי לתקן בו סעודה, ולכן נהגו כל הבעלי בתים לילך לישיבה בתחלת הזמן, ולכך המנהג להודיעם כשבא הרב לסיים המסכתא כדי שיבואו הבעלי בתים גם כן לסיום שגם הם ישתתפו בסיום ואז יהיו שמה תחלה וסוף, וישתדלו שיהיה עשרה לומר קדיש דרבנן ועשרה בני רב פפא. והמצוה על כולם להשתתף ולא רק הלומד בעצמו ומצוה עליהם לשמוח עמו.

ט:

האופנים שמצות פריה ורביה נדחית מפני תלמוד תורה

בגמרא מבואר שמי שנזדמנו לו עשיית מצוה ולימוד תורה, במצוה שאפשר לעשות על ידי אחרים אין מבטלין תלמוד תורה, ובמצוה שאי אפשר לעשות על ידי אחרים מבטלין תלמוד תורה עבורה. וכן נפסק להלכה בשו״ע (יו״ד סי׳ רמו סי״ח).

אמנם הרמב״ם (אישות פט״ו ה״ה) כתב שאם היה עוסק בתורה וטרוד בה והיה מתירא מלישא אשה כדי שלא יטרח במזונות עבור אשתו ויבטל מן התורה, הרי זה מותר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכל שכן בתלמוד תורה. והקשה בקובץ שעורים (ח״ב סי׳ יט ב, ובקוה״ע בהוספות סי׳ א) מה כל שכן הוא זה, שהרי בתלמוד תורה אין שייך דין זה שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, שהרי הוא נדחה מפני כל המצות שאי אפשר לקיימן על ידי אחרים, ופריה ורביה הרי היא מצוה שאי אפשר לקיימה על ידי אחרים.

ובשו״ע הרב (הלכות תלמוד תורה פ״ג ס״א וס״ג) כתב שמי שאפשר לו להיות בלא אשה ובנים, שאין יצרו מתגבר עליו, ולבו פנוי ללמוד בטהרה בלא הרהורים, ודעתו וכח זכרונו יפה שיוכל ללמוד ולזכור כל התורה שבעל פה כולה, הרי זה לא ישא אשה עד שילמוד תחלה תורה שבעל פה כולה שהן כל ההלכות בטעמיהן בדרך קצרה שהן פירוש כל התרי״ג מצות בתנאיהן ודקדוקיהן ודקדוקי סופרים, ואחר כך ישא אשה, ואחר כך יעסוק כפי הפנאי שלו בעיון ופלפול כל ימיו כפי כחו. שאם ישא אשה תחלה יהיו רחיים בצוארו טרדת פרנסת אשתו ובניו, ולא יוכל לעסוק בתורה כראוי כל כך ללמוד ולזכור כל ההלכות בטעמיהן, ולכן נדחית מפני לימוד זה מצוה רבה של פריה ורביה, אף שהיא גדולה מכל המצות, והרי הוא פטור ממנה כי היא נדחית מפני מצות תלמוד תורה השקולה כנגד כל המצות.

וכתב שלא אמרו בסוגייתינו שמבטלים ומפסיקים מתלמוד תורה כדי לקיים מצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים אלא בהפסק לפי שעה וזמן, ששני מצוות יש בתלמוד תורה, מצות עסק התורה בכל עת ומצות ידיעת כל התורה, ובהפסק לפי שעה אין מבטלים אלא מצות עסק התורה בכל זמן אבל אין מתבטל בזה מצות ידיעת התורה, ומצוה זו של עסק התורה בכל זמן הותרה בכמה מקומות כגון לצורך קיום מצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים. אבל מצות ידיעת התורה באר היטב בפירושה שהן ההלכות כולן בטעמיהן בדרך קצרה אינה נדחית מפני מצוה גם אם אי אפשר לעשותה על ידי אחרים, ולכן לא ישא אשה עד שיקיים מצוה זו וידע כל התורה, כיון שהנושא אשה הוא ביטול תמידי עולמית, ויוכל לבא לידי שכחה, כשלא יהיה לו פנאי לחזור על תלמודו כראוי, ואמרו בסנהדרין (דף צט.) כל הלומד ואינו חוזר דומה לאשה שיולדת וקוברת.

ובקובץ שעורים (שם) ביאר שאין דברי הרמב״ם אמורים לענין ביטול פריה ורביה לגמרי כל ימיו כדי ללמוד תורה, אלא רק לענין איחור המצוה. ומצוה שיכול לקיימה בעצמו לאחר זמן הרי היא כמצוה שאפשר לקיימה ע״י אחרים, ובזה הרי שייך לומר גם בתלמוד תורה עוסק במצוה פטור מן המצוה. ומה שכתב הרמב״ם שתלמוד תורה כל שכן שהוא דוחה, הוא משום שמה שתלמוד תורה נדחה מפני כל המצות שאי אפשר לקיימן על ידי אחרים אינו משום שמצות ת״ת קלה היא ונדחית מפני שאר מצוות, שהרי מצות ת״ת גדולה מכל המצות, אלא כמו שמותר לבטל ת״ת מפני דרך ארץ ומפני כל צרכי האדם ההכרחיים, שאין חלה חובת מצות ת״ת אלא בזמן שפנוי מצרכיו ההכרחיים, כך גם אם צריך לעשות מצוה לא גרע משאר צרכי האדם שאז אינו מחוייב כלל בתלמוד תורה. אבל במצוה שאפשר לעשות על ידי אחרים או אפשר לקיימה לאחר זמן לא פקעה ממנו חיוב מצות ת״ת, ובאופנים אלו כל שכן שפטור מכל המצות שהרי בשעה שמחוייב בה היא חמורה מכל המצות.

ובשו״ת מהר״ם שיק (אה״ע סי׳ א) ביאר באופן אחר, שמצות פריה ורביה היא מצוה שיכולה להתקיים על ידי אחרים, כיון שאינה מוטלת על כל יחיד ויחיד אלא על הכלל, שעיקר הטעם הוא למלא וליישב את העולם. ובזה ביאר טעמו של בן עזאי (יבמות סג:) שלא נשא כיון שאמר שאפשר לעולם להתקיים על ידי אחרים. ועל דרך זה כתב בצפנת פענח (תלמוד תורה פ״ג ה״ג). וכן כתב בדברות משה (קידושין סי׳ מג ענף ה-ו). [וראה שו״ע הרב שם שדחה טענה זו וכתב שהמצוה היא על כל אחד בפרט].

ולדברי המהר״ם שיק נמצא שגם אם לצורך לימוד התורה יצטרך לבטל מפריה ורביה לגמרי גם כן צריך לבטל, וכמעשה בן עזאי, וכן כתב הבית שמואל (סי׳ א סק״ה) בדעת הרמב״ם. ובשו״ע הרב כתב שמעיקר הדין אין לבטל כל ימיו אלא כשיעור הנצרך ללמוד ההלכות למעשה וטעמיהם וכמו שנתבאר, אך מי שחשקה נפשו בתורה ורוצה ללמוד גם חלקי התורה שאינם למעשה וגם רוצה לחזור תמיד על לימודו שלא ישכח כלל, רשאי לעשות כן ולבטל מצות פריה ורביה לגמרי וכבן עזאי. אך בקובץ שעורים (שם ס״ג) כתב לפי דרכו שאין לבטל פריה ורביה לגמרי אלא רק לדחות, ודייק מדברי הרמב״ם שבן עזאי שלא נשא אשה כל ימיו לא היה בהיתר, אלא כלשון הרמב״ם שמי שחשקה נפשו בתורה ושוגה בה כבן עזאי ודבק בה כל ימיו ולא נשא אשה אין בידו עון, והיינו שאז נחשב כאנוס בביטולה. וכן דעת הרא״ש (קידושין פ״א סי׳ מב) שכתב שקצבה ללימוד זה אינו יודע, אבל לא יתכן שיבטל פריה ורביה כל ימיו כדי לקיים מצות תלמוד תורה. ובים של שלמה (שם סי׳ נז) כתב שיש שיעור לדבר, שיותר מכ״ד שנים לא ישהה כלל. וכן הובא בשם החפץ חיים (ראה ספר המצוות הקצר לח״ח עמ׳ מג, שמוסה של תורה ח״ב עמ׳ קמז). והחזון איש (יו״ד סי׳ קנב) צידד להחמיר יותר, שאין לאחר יותר מבן עשרים.

בני ישיבה ההולכים לחתונה ולמחרת משתבשים סדרי הלימוד ותפילה

מבואר בגמרא שמצוה שיכולה להיעשות על ידי אחרים אין מבטלים תורה עבורה. והנה בשו״ע (אה״ע סי׳ סה ס״א) מבואר שמבטלין תלמוד תורה למצות הכנסת כלה, וכתב הרא״ש (כתובות פ״ב ס״ה) שחיוב הוא ולא רק רשות, ועוד כתב שאף מי שתורתו אומנותו צריך לבטל, וכן פסק בחלקת מחוקק (שם סק״ג). והטעם שכל שנצרך למצוה חשיב מצוה שא״א לעשות אחרים שמבטלין ת״ת בשבילה.

ובשו״ת שבט הלוי (ח״ז סי׳ רג) נשאל בדבר תקנה שתיקן ראש ישיבה אחד בישיבתו אחר שהמנהג בישיבה היה תמיד שהולכים המון רב לשמח החתן, וגם מגיעים מחוץ לעיר בשעה מאוחרת ועי״ז נתאחר מאד הקימה בשחרית ונתבלבלו סדרי הישיבה, ולכן תיקן שלא ילכו לשמח החתן רק כמנין, או החברים הכי קרובים המרגישים כחובה לילך ולשמחו. ונשאל אם תקנה זו נסתרת מההלכה בשו״ע.

וכתב דהנה בכתובות (יז.) מבואר שמבטלין תלמוד תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה, ולענין מת נתבאר שם שבמה דברים אמורים כשאין עמו כל צרכו, אבל יש עמו כל צרכו אין מבטלין. ובכלה אין מבואר אם יש ג״כ גדר כל צרכה, ובשיטה מקובצת (בשם לקוטי הגאונים) מביא שתי שיטות, י״א שכיון שהוא משום כבוד החיים לחבבה על בעלה, די לה כשמוליכים אותה לפי כבודה. וי״א דאין לה שיעור ולעולם מבטלים, כי ברוב עם הדרת החתן והכלה. ולהלכה אף שמשמעות השיטה מקובצת נוטה לדעה השניה, מכל מקום יש להוכיח מאבות דרבי נתן (פ״ד ה״א) שמשוה הכנסת כלה להוצאת המת (עיי״ש בהלכה ב׳ וג׳), וגם בהכנסת כלה אין מבטלים אלא כדי צרכם. אמנם בשו״ת מהר״ם שיק (או״ח סי׳ ג) דחה משמעות אבות דר״נ הנ״ל מסדר התפילה שמוסיפים במשנת אלו דברים שאין להם שיעור וכו׳ והכנסת כלה, אך אין לדחות המפורש בחז״ל מכח לשון הסידור, וגם לשון הרמ״א (אה״ע סי׳ סה) שסתם ולא כתב כדי צרכה בכלה אינו מוכח, ויש לומר שהטעם שלא נאמר שיעור בכלה אלא במת הוא כיון שבשמחת כלה אין הלכה פסוקה אלא הכל לפי ראות עיני המשמח כדמשמע באבות דר״נ, וכיון דכבר יש כדי משמחים, א״כ כבר נכנס בגדר המבואר בסוגייתינו שבמצוה שאפשר לעשות ע״י אחרים אין מבטלים תלמוד תורה.

והוסיף בשבט הלוי שענין מבטלין תורה להכנסת כלה לחוד, והמצוה לרקד לפני חתן וכלה לחוד, ואפילו אם הכנסת כלה אין לה שיעור היינו מה שמכניסים החתן או הכלה לחופה, כדמשמע בכמה מקומות בש״ס ופוסקים (ועיין היטב הלשון בשיטמ״ק שם, ובלשונות הפוסקים אה״ע שם), אבל לשמח ולרקד לא מצינו דאין לו שיעור, ולפעמים בודדים יכולים לשמח יותר מרבים.

ועוד שלפעמים מפריזים בזמן הזה על המדה ועוברים על מה שאמרו חז״ל (ברכות לא.) שאסור למלאות שחוק פיו בעוה״ז, וכן נפסק להלכה בשו״ע (או״ח סו״ס תקס) וכתב הט״ז שם דאפילו בשמחת נשואין אסור, וא״כ מנין שגם בשמחה יתירה זו איכא בכלל מצוה. וגם ידוע דהרבה גאונים קדמונים תקנו למעט בקרואים ולמעט בבדחנים וכיוצא בזה. ומכל שכן שנוגע לביטול סדרי הלימוד והתפלה והישיבה. ועל כן אף על פי שמצוה חשובה היא מאד לשמח חתן וכלה, אבל במדה ובמנין וביראת ה׳ נסוך על פניהם לכבודו יתברך ויתעלה, וע״כ יפה דן ויפה תיקן אותו ראש ישיבה לעשות תקנה וגדר בזה (וע״ע שם ח״ח סי׳ רפג, וקונטרס שבוע וישוע הבן סי׳ יד וקונטרס מילי דבי הלולא סי׳ כב).

המתנה לצורך קיום מצוה גדולה יותר או מצוה זו ביתר הידור

בגמרא הקשו סתירה בין שני מקראות, שפסוק אחד אומר (משלי ד כו), פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכנו, ופסוק אחר אומר (משלי ה ו) ארח חיים פן תפלס. ותירצו שכאן במצוה שיכולים לעשותה על ידי אחרים וכאן במצוה שאין יכולים לעשותה על ידי אחרים.

אסור, אע"פ שעכשיו מצטערים כשפורעים, בכל זאת שמח הוא לאחר זמן[קעה].

סירוג המיטות והפשלת חבלים במועד

מסרגין את המיטות במועד [דהיינו שעורכים חבלים שתי וערב במסגרת המטה כדי לשכב עליה, וכל זה דווקא אם הוא הוא לצורך המועד, ויש מחמירים שלא לסרג לכתחילה אלא שאם כבר היו מושחלים בנקבים שבמסגרת מערב החג שמותר להמשיכן בנקבי המטה[קעו], ולכל הדיעות אין גודלים חבלים כדי לסרג בהם את המיטות[קעז].

י.

תפירת בגד לצורך המועד

הצריך לבגד במועד, אם היה הדיוט שאינו מהיר באותה מלאכה, מותר לתפור כדרכו, ואינו צריך לעשות זאת בשינוי, אבל אם היה אומן מהיר, הרי זה עושה אותה מעשה הדיוט, דהיינו שיעשה תפירות רחבות, ותפירה אחת למעלה ואחת למטה כשיני הכלב, ואומן נחשב למי שיכול להוציא מלא מחט בבת אחת, או שיודע לכפול את שפת הבגד בצורה מדויקת[קעח], וכל אדם יחמיר על עצמו לתפור בשינוי זה. ולא מועיל לאומן לתפור ע"י שישנה באחיזת המחט בידו, אלא צריך שיעשה שינוי הניכר בתפירה עצמה. וכמו כן לא הותר לתפור אלא לצורך עצמו או לאחרים בחנם אבל אסור לו ליטול שכר[קעט], אלא אם כן אין לו מה יאכל[קפ].

תינוק שנולד בחג, אסור לתפור לו בגדים חדשים, [אפילו במעשה הדיוט] לצורך המילה, שאין זה צורך המועד מה שעושים לכבוד אביו שישא אותו בהם לברית המילה[קפא].

בנית תנור וכיריים

מותר לבנות תנור וכיריים בחול המועד לצורך בישול ואפיה, אם יהיה אפשר לאפות או לבשל בו בחול המועד, ומותר לעשות זאת אפילו במעשה אומן, שכל דבר שהוא לצורך אוכל נפש מותר. וכן מותר לעשות קדירות וכד', וכן לצפות התנור והכירה בטיט כדי שישתמר חומו[קפב], אך אם כיון מלאכתו למועד אסור, כיון שאין זה אלא מכשירי אוכל נפש[קפג].

כמו כן מותר לבנות תנור להסקה בזמן שהקור גדול כיון שהכל חולים אצל צינה, וכן מותר לתקן החלון אם ישב בחול המועד בקור[קפד].

תיקון הרחיים

מתקנים את הרחיים אפילו החדשים [כגון לנקרם שלא יהיו אבני הרחיים שוות וחלקות], ופותחים להם נקב שיצא הקמח, ומעמידים אותם היטב על מקומם ובונים אמת המים לצורכם, וקוצצים צפרני החמור שקושרים לרחיים לגלגלם, ומותר לעשות כל זה אפילו בלא שינוי, ואפילו מעשה אומן, כיון שכל הדברים הללו נחשבים מכשירי אוכל נפש[קפה].

תיקון סכין

כמו כן מותר לחדד סכין בחול המועד, וסכין שנשבר בין במועד ובין לפני המועד ולא היה יכול לתקנו מערב יו"ט מותר לעשות אחר[קפו].

י:

תיקון הסוס לרכיבה

מי שצריך לרכב במועד לטייל, או שצריך לרכוב עליו למקום שיש לו בו צורך במועד ואינו רגיל ללכת ברגל, יכול לתקן את צרכי הרכיבה כגון ליטול צפורני הסוס וכדומה, [ובלבד שלא יכוון מלאכתו למועד]. אך אם הולך לצורך הרווחת ממון שלא לצורך המועד או שרגיל ללכת ברגל, מותר לו לרכוב אבל לא לתקן צרכי הרכיבה[קפז]. וכן מותר לסרוק הסוס כדי

[קעה] על פי שו"ע (יו"ד סי' קמח ס"א) שהלכה דלא כרבי יהודה במשנה דע"ז (דף ג.) המובאת בגמרא כאן. [קעו] שו"ע (סי' תקמא ס"ג), ומשנ"ב (סק"ד, ה) ודעת הב"י שאם היו כבר במטה ונפלו מותר להחזירם, ודעת המאמ"ר שנחשב הפשלת חבלים לכתחילה, והובאו בשעה"צ (סק"ט). [קעז] שו"ע שם ו'גודלין' הוא פי' על הדין אין 'מפשילין' את החבלים כמ"ש המשנ"ב (שם). [קעח] משא"כ הדיוט עושה לפעמים רחב ולפעמים קצר, כן פי' הטור (סי' תקמא), אבל רש"י בסוגייתינו פי' (ד"ה שאינו) 'שאינו יודע לתחוב אותו בגד עב שעושין ממנו אימרא בחפת חלוקו, אלא שבמקום אחד מקצרו ובמקום אחד מרחיבו'. [קעט] ועי' בה"ל ד"ה אלא, שהביא מהנודע ביהודה להתיר ע"י אומן בשכר אם עושה כן בשינוי, ומסיק שם שאין הלכה כן, ואם אין שם מי שיעשה לו רק אומן בשכר דעת הריטב"א [כפי שציין שם הבה"ל] שיש להתיר ושמשמעות שאר הפוסקים שאין חילוק ואסור בכל ענין ע"ש בבה"ל שהאריך בזה. [קפ] שו"ע (שם ס"ה) ומשנ"ב (ס"ק יג - טז), ויש להסתפק אם אין לו חוטים אם מותר לטוות חוטים בשביל תפירה בהם [ח"א הובא במשנ"ב שם]. ובדעת הרמב"ם (יו"ט פ"ז ה"ה) נחלקו המפרשים, ודעת הב"י (סי' תקמא) דכדי להקרות אומן צריך גם שיוכל להוציא מלא החוט בבת אחת וגם שיכוין אמרא בשפת חלוקו, [ולפ"ז כתב השעה"צ (ס"ק כא) בשם החמד משה שחולק בזה על הרא"ש שנחשב לאומן גם כשיכול לעשות רק אחד מהדברים הנ"ל], ודעת הגר"א שגם הרמב"ם סבר כהרא"ש. [קפא] משנ"ב (ס"ק יג) ושעה"צ (סק"כ). [קפב] שו"ע (או"ח סי' תקמ ס"ז) ומשנ"ב (ס"ק יח - כ) והוא ע"פ המבואר בסוגיא לקמן (דף יא.). [קפג] משנ"ב (ס"ק יח) וכתב בשעה"צ (ס"ק כג) דאפילו אם היה אפשר לעשות מערב יום טוב, אלא שנתעצל ונמשך עד חוה"מ נמי שרי, ודוקא בכיון מלאכתו למועד בפירוש אסור. ושוב הביא שהשולחן עצי שיטים החמיר (דלא כט"ז) וכל שהיה אפשר לו לעשות מערב יו"ט אסור בחוה"מ ונשאר בצ"ע. ועיין בפניני הלכה. [קפד] משנ"ב (ס"ק יט). ובשעה"צ (ס"ק טז) הביא דעת השולחן עצי שיטים דמותר לצורך חימום אפילו במעשה אומן דהוי צורך גוף האדם ובשעה"צ נשאר בצ"ע בזה כיון שבמרחץ של רבים ג"כ לא התיר הרא"ש אלא במעשה הדיוט אע"פ שגם מרחץ הוא צורך גוף האדם, אלא שאפשר שהכל חולים אצל צינה עדיף טפי ממרחץ, אך העיר על דבריו בשש"כ (פרק סו הערה ר) שהרי השעה"צ בעצמו (תקמה סק"ה) הביא שדעת המג"א היא ששיטת הרא"ש שמותר במרחץ של רבים רק במעשה הדיוט והשעה"צ חלק עליו וכתב שלשיטת הרא"ש מותר גם במעשה אומן. [קפה] שו"ע (שם ס"ח) ומשנ"ב (ס"ק כא-כה). [קפו] שו"ע (שם) ומשנ"ב (ס"ק כו, כח) וע"ש שיכול לכתחילה לעשות סכין מחדש אע"פ שיכול לשאול מחבירו [ובשעה"צ (ס"ק כד) הביא שהפמ"ג פקפק להחמיר כשאפשר לשאול מחבירו, והשעה"צ הוכיח שדעת הראשונים להקל בזה]. [קפז] שו"ע (סי' תקלו ס"א), ומשנ"ב (סק"א, ג), ובב"י (שם) הביא שמדברי התוס' משמע שלרכוב בחנם שלא לצורך המועד אסור גם אם אינו מתקן צרכי הרכיבה, אך הרמ"א הביא כפשטות שאר הראשונים וכמ"ש הב"י שם שמותר לרכוב מעיר לעיר גם כשזה לא לצורך המועד.

פניני הלכה

ופירש רש"י שממה שנאמר פלס מעגל רגלך משמע ששקול מצות ועיין בהן איזו מצוה גדולה, ועשה הגדולה. ומה שנאמר ארח חיים פן תפלס משמע שכל מצוה שתבא לידך עשה אותה, בין גדולה בין קטנה, ואל תניח קטנה מפני הגדולה. ולזה ביארה הגמרא שמצוה שאפשר לעשותה על ידי אחרים תפלס מעגל רגלך, שתעשה אתה הגדולה וחבריך יעשו קטנה. ובמצוה שאי אפשר לעשותה על ידי אחרים אל תפלס, אלא מצוה שבא לידך, בין גדולה בין קטנה עשה.

והנה בבאר היטב (או"ח סי' צ ס"ק יא) דן במי שחבוש בבית האסורים ואינו יכול להתפלל בציבור ויכול להשתחרר ליום אחד מבית האסורים ולהתפלל בצבור, ויכול לבחור לו יום ראש השנה או פורים או יוה"כ, ופסק הרדב"ז (ח"א סי' יג) שלא יחמיץ המצוה ותיכף יצא ויתפלל בעשרה. ובשו"ת חכם צבי (סי' קו) הקשה עליו מכמה מקומות, אמנם מסוגייתינו הביא ראיה לפסק הרדב"ז שכשבאה לפניו מצוה קטנה שאין יכולים לעשותה על ידי אחרים לא יפלס לעשות מצוה גדולה אלא יעשה המצוה הקטנה שבאה לידו. ודווקא אם אותה מצוה עצמה יכול לעשות אחר זמן יותר בהידור, ימתין לעשותה בהידור. אבל בב' מצוות אחת גדולה ואחת קטנה לא יבטל מלעשות המצוה הקטנה כדי לעשות המצוה הגדולה. ולכן לענין קידוש לבנה נפסק להלכה בשו"ע (או"ח סי' תכו ס"ב) שאין מברכים את הלבנה אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובגדיו נאים, משום מצוה מן המובחר לברך על הלבנה בשמחה, אף שעל ידי זה דוחה מלקיים את המצוה בזמנה. אמנם כתב בשדי חמד (מערכת יום הכפורים סי' א) בשם אהל משה, שאם הוא לזמן מרובה שהוא שבוע ימים ויותר ודאי אין להמתין דחיישינן לאונס שלא יוכל לקיים כלל המצוה.

[**וראה** בשדי חמד (שם) שדן אם כוונת החכם צבי לדחות את ראייתו לדברי הרדב"ז, שבתפילה בצבור ביום זה או ביום הכפורים נחשב למצוה אחת ובזה יש להמתין, או שחוזר בו ממה שחלק על הרדב"ז, עיי"ש].

וכן הנידון במי שברור לו שאם יתענה צום גדליה יזיק לו ביום הכיפורים ויהיה ספק פקוח נפש ויצטרך לאכול ביום הכיפורים האם יצום בצום גדליה, או לא. ודן בזה בשו"ת אהל משה (סי' טו, הביאו בשדי חמד שם). והוכיח מסוגייתינו כמו שהוכיח החכם צבי שאין להמתין אלא יש לעשות המצוה הקטנה עכשיו. ובשדי חמד דחה דבריו וכתב (בד"ה אלא) שכיון שמצות תענית בצום גדליה כבר הגיע זמנה ומצות עינוי יום הכיפורים לא הגיע זמנה, בכהאי גוונא כולי עלמא מודו שחייב להתענות בצום גדליה שהוא חובת היום ואין פוטר אותו מה שיצטרך לאכול ביום הכיפורים משום פיקוח נפש. שאף שדבר פשוט הוא שאסור לאדם לעשות קודם יום הכיפורים דבר שיגרום לו לאכול ביום הכיפורים משום פיקוח נפש זהו רק כשעושה דבר הרשות, אבל כשעושה מפני שודאי חיוב מוטל עליו, אינו רשאי לבטל מצות היום מפני מה שימשך מזה לבטל העינוי דיוה"כ. וביום הכפורים אם יצטרך לאכול, אין בו עוון אשר חטא, כי בצום גדליה עשה חובתו אשר מוטל עליו, ומה שיאכל ביום הכיפורים מקיים מצות השם וחי בהם, וכן הביא שם בשם עוד פוסקים.

י.

רכיבה על סוסים בחול המועד

בשו"ת משנה הלכות (ח"א סי' תלו) נשאל אם מותר ללכת בחוה"מ לרכוב על סוסים לטיול לשמחת המועד, שלכאורה כיון שהוא לצורך המועד מותר, ואפילו בשבת אין איסור לרכוב אלא משום שמא יחתוך זמורה, ובחוה"מ שאין שייך לגזור לכאורה אין בו איסור. אך מסוגייתינו הוכיח לאיסור, שבגמרא מבואר שסוס שרוכב עליו וחמור שרוכב עליו מותר ליטול צפרניו בחולו של מועד. וכתבו התוס' (ד"ה סוס) שבתוספתא מבואר שהיינו לצורך המועד, ומשמע שאסור לרכוב בחינם. והרא"ש (סי' יט) כתב שמשום רבינו אמרו סוס שרוכב עליו וכו' ומיירי באדם שרגיל ברכיבה ולא למוד ללכת ברגליו וצריך לרכוב לצורך המועד, ומשמע דבלאו הכי לא. וכתב בב"י (או"ח סי' תקלו ד"ה מי שצריך) שלדעת הרא"ש אם אינו לצורך המועד אסור לתקן צרכי רכיבה כגון ליטול צפרניו של הסוס, אבל לרכוב מותר גם שלא לצורך המועד, אך לדעת התוספות גם הרכיבה עצמה אסורה כשאינה לצורך המועד. וכתב הבית יוסף שמה שכתבו התוספות ששלא לצורך המועד אסור, היינו דוקא שאינו לצורך המועד כלל ואפילו לטייל, אבל לטייל מותר, וכן נוהגים העולם לרכוב על הסוס בחול המועד לטייל. וגם נוהגים לרכוב על הסוס לילך מעיר לעיר אפילו שלא לצורך המועד, וזה ודאי שלא כדברי התוספות אבל הם סומכים על מה שנראה מדברי הרא"ש שלרכוב אף על פי שאינו לצורך המועד מותר. וכן פסק בשו"ע (שם ס"א) שלטייל מותר, וכתב במשנ"ב (סק"א) שהוא הדין לראות פני חבירו, אבל להרויח ממון שלא לצורך המועד מותר לרכוב אבל לא לתקן צרכי רכיבה.

וכתב במשנה הלכות שמכל מקום לעצם השאלה ועוד שאלות כאלו לבו עליו דוי, כי מי זה אשר יקח הזמן מקדושת חוה"מ אשר ניתן ללמוד תורה ולקיים מצותיה ולהחליף זה ברכיבת סוסים, אשר אפילו בכל השנה אינו מדרך התורה ושקר הסוס לתשועה וברוב חילו לא ימלט, הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו.

ולענין תיקון המאשין כדי שיוכל ליסע בחול המועד, כתב בשו"ת אור לציון (ח"ג פכ"ג סק"ה) שאם יכול להגיע למקום חפצו בלי לתקן אסור לתקן, אך אם אינו יכול להגיע בלי לתקן יכול לתקנו. ועד"ז כתב בשו"ת משנה הלכות (ח"א סי' תלה).

י:

פתיחת חנויות בחול המועד

בגמרא מבואר שאסור לעשות פרקמטיא במועד, ובדבר האבד מותר, וראה אליבא דהילכתא. והנה אף על פי שאין היתר לפתוח חנויות במועד אלא באופנים מסויימים, נהגו המון העם מימים ימימה לפתוח החנויות במועד, וכמו שכתב בשו"ת חתם סופר (או"ח סי' א) אודות פתיחת החניות בחול המועד, שנתקלקלה השורה בעוונותינו הרבים ונתפשטה המספחת מימים ימימה ולא ישמעו על כן מוטב יהיו שוגגין. אבל אם יש בידו לעמוד בפרצה, אשריו ואשרי חלקו ואם ישמע יברכו ד' ויעל על במתי הצלחה. ובאמת העיד הגאון ר' יוסף שווארץ בעל התבואות הארץ, שמנהג ירושלים בזמנו (לפני כק"נ שנה) הוא שבימי חול המועד החנויות סגורות כבימי שבת ויום טוב, ואין עושים בהם שום עבודה (בשערי ירושלים עמ' מג). ודנו הפוסקים אם יש לימוד זכות על הנוהגים לפתוח החנויות בחול המועד.

ובשו"ת מהרש"ג (ח"א יו"ד סי' כה) הביא מספר שבילי דוד (בהלכות חוה"מ סי' תקלט ס"ד) שמיישב מנהג העולם בזה על פי הירושלמי (מו"ק פ"ב ה"ג) המובא בראשונים (רא"ש פ"א סי' א), אמר רב אבא בר ממל אילו היה מי שימנה עימי התרתי מלאכת חול המועד, כלום ניתנו אלא כדי שיהיו עוסקים ושונין ויגעין בתורה, ואינו כן אלא אוכלין ושותין ופוחזין. והנה בודאי לא התיר רב אבא בר ממל ונשאר הדבר באיסורו, ומכל מקום יש לנו ללמוד דאנו רואים שהבטלה מביאה לידי כמה עבירות, ויפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון, לכן אם בשביל דבר האבד בממונו הותר מלאכת חול המועד, כל שכן אבידת נפשו דחמיר טפי, והבטלה בזמן הזה גורם עבירות ואבידת נפשו ואין לך דבר האבד גדול מזה.

ליפותו אפילו כשודאי משיר שערות והוא בכלל צרכי רכיבה שהתירו כדלעיל[קפח].

מותר לנסוע ברשות הרבים בעגלה הנמשכת ע"י סוס או חמור בחול המועד, ואין למחות ביד המקילים בזה[קפט].

טיפול בבהמה

מקיזין דם לבהמה במועד, ואין מונעים ממנה כל רפואה, אפילו יש בה מלאכה דאורייתא[קצ], ומותר לבנות [במעשה הדיוט ושינוי] אבוס לאכילת הבהמה[קצא].

בניית איצטבא

מותר לבנות איצטבא[קצב] לישב או לישן עליו[קצג]. ואיצטבא מאבנים בלא טיט יש אוסרים ויש מתירים אם עושה זאת במעשה הדיוט[קצד].

ריכוך וגיהוץ בגדים

מותר לרכך בגדים אחר כיבוסן, וכן מותר לגהץ בגדים להחליקם מקמטיהם בחול המועד, וכל זה דווקא כשהוא לצורך המועד, וכן קמט קיים שנראה היטב מותר לעבור עליו עם מכשיר המגהץ ולחזקו[קצה]. ומותר לגהץ במכשיר שמגהץ גם אם הוא מכשיר של אומן. וכל זה כאשר הקמט קיים. ולכן אסור [אפילו במכשיר של הדיוט], לעשות קמטים חדשים בבגד, וכן אסור לגהץ קמט שנטשטש בבגד[קצו].

צידת דגים בשדה

אסור לפתוח בחול המועד מקום בשדה שיכנסו בה מים להשקותה. ואם עושה כדי לצוד דגים לאוכלן במועד, מותר אם ניכר מתוך מעשיו שעושה לצורך הדגים, [דהיינו שפותח למעלה מקום לכניסת המים והדגים, ולמטה פותח פתח קטן שיצאו המים וישארו הדגים][קצז]. ויש אומרים שמותר באופן זה גם אם רוצה לאכול רק חלק מהדגים והשאר לאחר המועד[קצח].

יישור הקרקע בשדה

אסור ליישר את השדה לצורך חרישה, אך אם עושה כדי שתהיה ישרה ויוכל לדוש בה התבואה לצורך המועד, וניכר מתוך מעשיו שעושה לצורך דישה מותר. יש אומרים שאם מיישר את כל השדה נחשב שעושה כן לצורך דישה ואם רק סותם גומא או נוטל במקום אחד גבשושית עפר נחשב שעושה לצורך חרישה ואסור[קצט]. ויש אומרים, שהנוטל גבשושית וסותם גומא נחשב שעושה כן לצורך דישה ומותר, אבל כשמשוה כולה אין ניכר ואסור[ר], ומשום כך כתב המשנה ברורה שיש לאסור בשני האופנים[רא].

ליקוט עצים מן השדה

אסור ללקט עצים מן השדה ליפותו לחרישה, ואם עושה כן לצורך העצים להסיקם במועד, וניכר מתוך מעשיו שעושה כן בשביל שצריך לעצים דהיינו שנוטל את העצים הגדולים ומניח הקטנים, מותר[רב].

קציצת ענפים מהאילן

אסור לקצוץ אילן כדי לתקנו שיצמח יותר ואם עושה כן להאכיל הענפים לבהמתו במועד, וניכר מתוך מעשיו שעושה כי צריך הענפים להאכיל לבהמתו [דהיינו כשקוצץ כולן מצד אחד], מותר[רג].

בכל הדברים הנ"ל[רד] צריך שני תנאים להתיר, א. שיתכוין לדבר המותר, ב. שיהיה ניכר מתוך מעשיו שכוונתו לכך. אבל אם כוונתו לאיסור, אע"פ שעושה באופן שניכר כוונת היתר, וכן אע"פ שכוונתו להיתר, אם עושה באופן שאין מעשיו מוכיחין זאת, אסור[רה].

קנין חזקה

נכסי הפקר, ונכסי גר שאין לו יורשים, וכדומה, כל המחזיק בהם בדרך מדרכי החזקה המועילה במכירה, קנה. ואינו קונה עד שיעשה מעשה המועיל בגוף הארץ, או יעבוד עבודה באילן[רו].

המפצל זמורות

המפצל זמורות הגפן, או שריגי אילנות, וכפות תמרים בנכסי הגר, אם דעתו לעבודת האילן קנה, ואם דעתו להאכיל העצים לבהמה לא קנה, כיצד היה כורת מכאן ומכאן, חזקתו שנתכוין לעבודת האילן, היה כורת מצד אחד אינו מתכוין אלא לעצים[רז].

המלקט עצים מן השדה

וכן המלקט עצים ואבנים מן השדה אם דעתו לתקן הארץ קנה, ואם דעתו לעצים לא קנה כיצד, לקט הגדולים והקטנים, הרי זה בחזקת שנתכוין לעצים. ואפילו אמר שכיון לתקן הארץ לא קנה דבעינן שיהיו מעשיו מוכיחין[רח].

המשוה קרקע השדה

וכן המשוה פני הארץ, אם כוונתו ניכרת שדעתו לתקן הארץ קנה, ואם דעתו להשוות מקום, כדי שיעמיד בו גורן, לא קנה. כיצד היה לוקח עפר ממקום גבוה ונותנו למקום הנמוך הרי זה מתקן הארץ, ואם אינו מקפיד על זה אלא משליך העפר והצרורות בכל מקום בלא הקפדה הרי זה בחזקת שאינו מתכוין אלא להשוות מקום לדוש בו[רט].

וכן הפותח מים לתוך הארץ, אם לתקן הארץ, קנה, ואם לצוד דגים לא קנה. כיצד, עשה מקום שיכנסו בו המים בלבד הרי זה מתכוין לתקן הארץ. עשה שני פתחים, אחד להכניס, ואחד להוציא הרי זה מתכוין לצוד דגים[רי].

לקיטת פירות וקנייתם וכבישתם

פירות שנתבשלו קצת ונאכלין על ידי הדחק מותר ללקטן כדי לאכלן, ואם לקטן לאכלן והותיר, וחושש שמא יתליעו אם לא יכבשם כדי שיצא הלחות מהם, מותר לכבשם, אפילו אם על ידי כך שוב לא יהיו ראויין לאכילה כלל בתוך ימי החג[ריא]. אבל אסור ללקטן מלכתחלה על מנת לכבשם, אלא אם כן הוא דבר שאינו נמצא אחר המועד או שיהיה ביוקר שמותר לקנותו ולכובשו[ריב].

כמו כן מותר ללקוט פירות משדה שלו כדי שלא יפסדו, אבל ללקטן מן ההפקר כדי לכבשם משום שלא יהיה אחר המועד אסור[ריג], שלא התירו ליקוט פירות שהיא מלאכה גמורה אפילו בדבר שלא יהיה לאחר המועד, ורק קניה וכבישה התירו שאינה מלאכה גמורה[ריד].

דיני סחורה בחול המועד

כל סחורה אסורה[רטו], אפילו משא ומתן מועט אין לעשות[רטז], והאיסור הוא בין לקנות ובין למכור. ואפילו אם הלוה מעות על מנת שיתנו לו אח"כ יין או סחורה אחרת בפרעון חובו כדי להשתכר, אינו יכול לתובעם בחוה"מ, אלא אם כן אינם מצויים אחר המועד, דאז הוי דבר האבד אם לא ילך בחול המועד למקומם ויתבעם, ודוקא אם לא תכנן לכתחילה זמן קבלת הסחורה בחוה"מ.

[קפח] **שו"ע** (שם ס"ב) ומשנ"ב (סק"ה). [קפט] **בה"ל** (שם ס"א ד"ה ומותר) ע"ש שהאריך אם יש איסור מחמר בחול המועד, ולגבי נסיעה באוטו בחול המועד, עי' שש"כ (פרק סו סעיף נט) שכתב שיש להתיר וככל דיני רכיבה בסוס ע"ש פרטי הדינים וטעמיהם. [קצ] **שם** (ס"ג), ועיין בקרן אורה (ד"ה רנה) דמותר משום צער בעלי חיים. [קצא] **שו"ע** (סי' תקמ ס"ה) ומשנ"ב (ס"ק טו), והטעם שרק במעשה הדיוט משום שאכילת בהמה לא מקרי מכשירי אוכל נפש, אלא כשאר צרכי המועד שמותר רק במעשה הדיוט. [קצב] **והוא** נסר שמחברים לו רגלים כעין ספסל. [קצג] **שו"ע** (שם ס"ו), אבל להחליקו במחליק של אומן אפשר שנחשב מעשה אומן (משנ"ב ס"ק יז בשם הפמ"ג). [קצד] **משנ"ב** (שם). [קצה] **שו"ע** (סי' תקמ"א ס"ג), ובמשנ"ב (סק"ז) דאף ע"י כלי מותר לעשות. וע"ש במג"א (סק"ד ובמ"ב סק"ח) שבמקרה שאין את הקמט ועושהו בחוזקה הו"ל כמעשה אומן ואסור לעשות במועד כיון שאין בו הפסד (עיי"ש בלבו"ש). [קצו] **משנ"ב** (שם סק"ט) דאף במגהץ של חייטין אע"פ שהוא כלי של אומנים מותר דעצם הגיהוץ חשיב מעשה הדיוט ע"ש. [קצז] **שו"ע** (שם סי' תקלז ס"ח), ומשנ"ב (ס"ק כט - לג). וע"ש שאם עשה כן, בכוונה לצורך הדגים, באופן שאין ניכר כוונתו, אע"פ דאסור, אין לקונסו לאסור הדגים. [קצח] **משנ"ב** (שם סק"ל) בשם הבית מאיר, וכתב שמדברי הגר"א משמע שצריך לאכול את כולם במועד, שאם לא כן יתכן שנחשב כמערים, וגם הפמ"ג מסתפק בזה. [קצט] **וכן** דעת הטור והשו"ע (סי' תקלז ס"ט). [ר] **כן** הוא בפשטות דעת הרמב"ם כפי שמבואר בב"י (שם) שאע"פ שבהל' יו"ט סתם ולא כתב מתי נראה שעושה לדייש ומתי לחרישה אבל בהל' זכיה (פ"ב ה"ד) כתב שכשמשוה כולה הוא לצורך חרישה וכשנוטל רק ממקצת שדה דעתו על דישה. [רא] **משנ"ב** (ס"ק לג). [רב] **שו"ע** (שם ס"י). [רג] **שו"ע** (שם סי"א). [רד] **דהיינו** צידת דגים וישור הקרקע ואסיפת עצים וקציצת ענפים. [רה] **משנ"ב** (ס"ק לד). [רו] **רמב"ם** (זכיה ומתנה פ"ב ה"ב, ומ"מ שם ה"ד שצריך שיהיה מעשה המועיל), **שו"ע** (חו"מ סימן ערה סי"ב), בשו"ע הוסיף 'חוץ מאכילת פירות שבמכירה קנה ובהפקר לא קנה' והוא לשיטתו (בסי' קצב סי"א) דאכילת פירות קונה בחזקה גם במכירה וכשיטת הרמב"ם (מכירה פ"א הט"ו), אבל שיטת שאר ראשונים (ראב"ד בהשגות שם והטור סי' קצב ועוד) דאין באכילת פירות משום חזקה גם במכירה וכן פסק הרמ"א בשו"ע (שם). [רז] **שו"ע** (שם סי"ז). [רח] **שו"ע** (שם סי"ח). [רט] **שו"ע** (שם סי"ט) ועיין מה שכתבנו לענין חוה"מ, דיש חולקים וסוברים להיפך, ועי' ערוך השולחן (חו"מ סי' ערה סי"ט שכתב שאם אמר שמתכוין בזה לזכות בקרקע זכה באותו מקום שהרי תיקנו והוי חזקה בגוף הקרקע). [רי] **שו"ע** (שם ס"כ). [ריא] **ואע"פ** שטורח לימות החול אפילו הכי מותר, דאחר שכבר לקטן מקרי דבר האבד. [ריב] **שו"ע** (או"ח סי' תקלג ס"ג), ומשנ"ב (ס"ק טו, טז). [ריג] **דזה** לא מקרי דבר האבד אלא מניעת רווח. [ריד] **שו"ע** (שם), וביה"ל (ד"ה אסור) ועיין ביה"ל (ד"ה מותר) דנחלקו הפוסקים בדעת השו"ע, דהגר"א והגרע"א פירשו דלזכות מההפקר או מציאה אסור בכל מלאכה, וכשהוא ע"י קניה מותר אפילו מלאכה גמורה, והגרע"א מקשה ע"ז שהיה לו לפסוק כתירוץ בתרא דהראב"ד (הוב"ד ברא"ש פ"א סי' כח) דבמלאכה וטורח אסור תמיד. וכשאין בו טורח כגון קניה ומכירה מותר תמיד. ודעת המג"א והפמ"ג דמלאכה האסורה מדאורייתא אסור לעולם אם אינו דבר האבד ממש. וכבישה שאינה מלאכה דאורייתא מותר גם כשזוכה מן ההפקר. [רטו] **שו"ע** (סי' תקלט ס"א). ובטעם הדבר מבואר ברא"ש (פ"א סי' כ"ג) שהוא משום טירחא [וכן נקטו המג"א והמשנ"ב כדלהלן], והרא"ש בתשו' (כלל כ"ג ס"ד) הוסיף בזה טעם לדבר שהוא משום טירחא ויבא ליטרד משמחת החג ועי' מש"כ בערוך השולחן ס"ג שמשום שעיקר המועד לא ניתנה לישראל אלא לאכול ולשתות ולשמוח ולעסוק בתורה, אם היו מניחין להם לעסוק במשא ומתן ממילא דהיו טרודים כל היום ולא היה להם זמן לעסוק בתורה כמו בכל ימות החול, ולכן הוכרחו חכמים לאסור עליהם המשא ומתן, והוכרחו לאסור אפילו כל שהוא, דמשא ומתן אין לה קצבה ואם תתיר כל שהוא ממילא שיגרור עוד ובזה גריע ממלאכה. ונ"ל אע"ג דהירושלמי קרי לה מלאכה מ"מ כוונתו אמשא ומתן דהא בהך סוגיא לא הזכיר הירושלמי כלל מלאכה אלא ענייני משא ומתן וקרי לה מלאכה משום דגם זה הוה מלאכת חול. ואמנם הב"י (שם) הביא עוד טעם מהמ"מ שהוא גזירה שמא יכתוב אך הפוסקים השמיטו דין זה והוכיחו מהא דלא אסרו הלואה לכמה מהראשונים ואי היה הטעם משום כך היה צריך לאוסרו והפמ"ג (א"א סק"א) האריך בזה, ובטעם שהשמיטו הפוסקים סברת המ"מ כתב הישוע"י (סק"א) שמאחר ורגילות המשא ומתן הוא בכתיבת הדיוט ואי"ז אסור מן הדין בחוה"מ (עי' לקמן דף יח:) ממילא ליכא איסור. וע"כ כמ"ש הרא"ש בתשו' שם והביאו הב"ח (סו"ס תקל"ט) 'דפרקמטיא הוא דבר שיש בו טורח גדול בשיווי הדקדוק של מקח ומתוך טרדתו ימנע משמחת יו"ט וגם לפעמים יקנה ביוקר ויצטער ואם ימכור במועד לפעמים בפחות משקנה איכא צערא'. ואמנם מדברי המג"א (סק"ו) מבואר דאין זה גדר טירחא ממש אלא כטירחא ממוצעת והנפ"מ בזה לגבי כיוון מלאכתו במועד (וכדברי תוס' בדף יב: ד"ה מכניס) משמע כדעת הרא"ש שהוא משום טירחא, אבל מדבריהם (בדף יד. ד"ה ושאר) משמע שפרקמטיא אפילו בלא טורח ג"כ אסור. ומדברי המ"מ מוכח דאם יש במשא ומתן משום מלאכה אסור מן הדין ולא משום הגזירה וכן הוא בבה"ל סי' תקל"ט ס"ה (ד"ה אינו) ולא הותרה פרקמטיא אלא לפי כללי היתר מלאכה, ואולם החזו"א (קלה ד"ה רמ"ש פ"א אות כ"ח עמ' 264) פליג עליה וס"ל דכל שהותר במו"מ הגם דההיתר דבכה"ג ליכא טירחא אין בו איסור מלאכה, ואולם י"ל דאף לחזו"א כשאסור בפרקמטיא הו"ה דאסור במלאכה ואם עשה מלאכה עבר על מימרא דרחמנא למאן דס"ל מלאכות חוה"מ דאורייתא ולא כתב כן החזו"א אלא במקום שהתירו מלאכה. [רטז] **והגם** דבמו"מ מועט לא שייך הטעם של טירחא, מ"מ גזרו בזה חז"ל וגדרו גדר דאין להתיר כי אם לצורך המועד ובמקום הפסד וכנתבאר לעיל מדברי ערוך השולחן.

פניני הלכה

ובמחצית השקל (ס"ק יז) לימד זכות שלפעמים אם לא יפתח חנותו ילכו הקונים לחנויות אחרות ויתרגלו שם ויפסיקו לבא אליו הלקוחות הקבועים, והוי דבר האבד כמו שמצינו (בסי' תקלט ס"ג) גבי הלואת ריבית לנכרי. אמנם גם לטעם זה צריך להיות בצינעא כמבואר (בסי' תקלט ס"ב) בדין דבר האבד. **ועיין** בביאור הלכה (סי' תקלט ס"ג ד"ה אינו).

ובערוך השולחן (שם סט"ו) תמה גם כן על מנהג המדינה שכל בעלי החנויות יושבים בחול המועד כמו בכל השנה, וכתב שכבר צווח כברוכיא ולית מאן דמשגח בו ולא נזהר מזה אלא מעט מהרבה, ואיזה היתר יש בזה. ולפיכך כתב ללמד זכות על כלל ישראל, שמלאכות גמורות של בעלי מלאכות אסורות לגמרי אם מדאורייתא אם מדרבנן, אבל משא ומתן נאסר רק מסחר שאין זה תמידיות יום יום ואין לו היזק אם ימכרנה ביום אחר. וזה ששנינו מוכרי פירות כסות וכלים מוכרין בצינעא אינו בחנונים אלא במוכר פירותיו שבשדותיו וכסותו וכלים שעשה או שקנה, ואין לו הפסד אם ימכרם היום או לאחר המועד, כי כשימכרם לא יהיו לו אחרים למכירה. וכן מוכרי תבלין או ירקות מיירי בכה"ג. אבל מי שפרנסתו מחנותו וממנה מתפרנס יום יום הלא אין לך דבר האבד יותר מזה, ואם ינעל חנותו בודאי יקמץ להוצאת שמחת יו"ט, ובשביל להרבות בכבוד יו"ט מותר לישא וליתן. וברור שאם ינעלו החנויות ימעטו בשמחת יו"ט. ורק יש להזהירם לפתוח רק דלת אחת אם הם ברה"ר גמור.

וע"ע בשדי חמד (אס"ד מערכת חול המועד ס"ז) שבכמה מקומות עשו גדרים וסייגים שלא לעסוק בפרקמטיא אפילו בדבר האבד למיגדר מילתא, והביא בשם הברכי יוסף שכתב שאנשי אמונה המאמינים בתורת ה' המה מועטים, ולו ידעו והאמינו בדברי רז"ל ובטחו בדבריהם הקדושים כי יותר ממה שירויחו במשא ומתן בחול המועד באיסור ירויחו לאחר המועד בהיתר וטוב להם בעולם הזה ובעולם הבא, כמו שמצינו במועד קטן (י:) שרבינא היה לו סחורה למכור בחול המועד בששת אלפים, ומכרה לאחר חול המועד בשנים עשר אלף, וכבר הביא מעשה זו מוהר"י מיגאש בתשובתו (סי' קמה) להוכיח כי הירא ובוטח בה' שכרו בעוה"ז כפליים מלבד שכרו לעולם הבא.

וכתב עוד בשדי חמד בשם חקקי לב (סי' טו) שגם אם בא אליו מי שאינו מדקדק במעשיו ושואלו לברר אם המקח הוא טוב, אסור לסייעו אף אם אינו צריך לעשות שום מלאכת איסור לזה כי אם דבור בעלמא ובדבורו נעשה מעשה, ומי יתן והיה בידינו לקלקל ולהפר מעשיו וחלילה לסייעו. ואין ההתר אלא המבואר בסי' תקלט (ס"ה) בירידו או בספינה ושיירה

וכן התירו סחורה אם מזדמן לו אפשרות להרויח רווח גדול, שיכול למכור או לקנות בצינעא, ומהרווח יוציא לשמחת יום טוב יותר ממה שהיה בדעתו להוציא.

היתר זה של 'צינעא' הוא דוקא בקניה ומכירה שאינה מלאכה, אבל בדברים האסורים משום עשיית מלאכה אין שום חילוק בין פרהסיא לצינעא[ריז].

יא.

עשיית רשתות במועד

מותר לעשות מצודות לדגים מעלי הערבה שהוא מעשה הדיוט, לצורך המועד, אבל אסור לעשות מצודות הארוגות מחוטים שהוא מעשה אומן, ואינו דומה למכשירי אוכל נפש כמו תנור וכיריים, שמותר לעשותן אפילו במעשה אומן, משום דמכשירי אוכל נפש הם הדברים המכשירים את המאכל לאכילה, מה שאין כן ברשתות[ריח].

גדילת פתילות במועד

מותר לתקן ולשזור פתילות לצורך נרות במועד, ויש מחמירין שלא לעשות פתילות חדשות ואפילו מצמר גפן, ולכן לכתחילה יש להכינם מערב יו"ט, ובדיעבד אם לא הכין מערב יו"ט יכול לתקנם במועד[ריט].

בניית מעקה

מותר לבנות מעקה לגג מעשה הדיוט, בין אם רגילין להתהלך בגג שחייב במעקה מן התורה, ובין אם אין רגילין להתהלך בו ורוצה לעשות זאת משום שמירה, אבל מעשה אומן אסור שלא התירו מעשה אומן בשביל מצוה[רכ].

תיקון סדקים שבגג

נסדק גגו ויש חשש שירדו מים לתוך הבית, מותר לסתום הסדקים לצורך המועד בידו וברגלו, אפילו שהם נסתמים היטב על ידי כך כמו שעושין ע"י כלי אומנות, משום שביד וברגל הוא מעשה הדיוט, אבל לא בכלי אומנות שנחשב למלאכה גמורה ויש בה טורח, ובלבד שלא יכוין מלאכתו למועד. וכל זה דווקא אם עדיין לא ירדו גשמים אלא שחושש שמא ירדו, אבל אם כבר יורדים גשמים שדולפים בבית, עושה כדרכו שאין אדם דר במועד בדירה סרוחה, ועוד שאין לך דבר האבד גדול מזה[רכא].

תיקון הדלת והמנעול במועד

ציר הדלת, והמפתח והמנעול, ומסגרת הדלת, בין שהם של עץ, ואפילו של ברזל שתיקונו משמיע קול, שנשברו אפילו בערב יום טוב, יכול לתקנם אפילו מעשה אומן ובלא שינוי. מפני שהוא הפסד גדול, שאם יניח הפתח פתוח ודלתות שבורות, נמצא מאבד כל מה שבבית. ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד[רכב].

צידת דגים ומליחתן

מותר לצוד דגים במועד בפרהסיא[רכג] כיון שניכר לכל שהוא לצורך המועד, ויכול לצוד כמה שיכול אפילו הרבה, ואפילו שבודאי לא יאכל כולם, מאחר ואין טעם כל דג שוה, ועל כל צידה אפשר לומר שמא ימצא עכשיו משובחים יותר, וזה כבוד יום טוב.

ולאחר שצד את הדגים מותר למלוח

[ריז] שו"ע (שם) ומשנ"ב (סק"א-ו). [ריח] שו"ע (סי' תקמא ס"א), ומשנ"ב (סק"ב). [ריט] שו"ע (שם), ומשנ"ב (סק"ג). [רכ] שו"ע (סי' תקמ ס"א) וביה"ל (ד"ה וכן). ועיין סי' תקמד במשנ"ב (סק"ח), ואף דהריטב"א כתב דבחייב מעקה, למה לא יתירו לעשות כדרכו, סתימת הפוסקים משמע דאסור, כך משמע כוונת הביה"ל.

[רכא] שו"ע (שם ס"ג) ומשנ"ב (סק"ח, ט), וביה"ל (ד"ה סדקים). [רכב] שו"ע (שם ס"ד) ומשנ"ב (ס"ק יג - טו). [רכג] ומשמע שאפילו מי שאומנותו בכך ג"כ שרי, וכן דעת הרמ"א (סי' תקלג ס"ה), אך כמה פוסקים חולקין בזה ואסרו לצייד שמלאכתו בכך לצוד דגים בפרהסיא (משנ"ב שם ס"ק כג).

פניני הלכה

הבאה מזמן לזמן, וכמו שהיה בזמנם שהיה ימי התענית של הישמעאלים ומתרבה המשא ומתן והוא אחת בשנה והוא להם עיקר ההרווחה ואז מותר משום דבר האבד באם אי אפשר בצינעא.

ובמועדים וזמנים (ח"ד סי' ג) האריך וכתב שכל ההתירים הם ללימוד זכות בלבד, עיי"ש. ושם (ח"ח בהוספות לח"ד סי' ג) כתב שגם ההתירים אינם נוהגים אלא בזמנם שבעלי החנויות הרויחו רק כדי חיי צער ודוחק, אבל בזמנינו שחיים בריוח ורווחי החנויות אינם בכדי שלא יחיו חיי צער אלא כדי שיחיו בהרחבה, וכן רגילים בלאו הכי לסגור את החנויות לפעמים כגון לצאת לחופש, גוברת התביעה לסגור את החנויות בחול המועד וכעיקר דין השו"ע, ובארץ ישראל פעל החזון איש הרבה ומסר נפשו והשפיע על הרבה בני אדם לשמור חול המועד כדין, עד שבעזו"ה ניכר היום בהרבה מקומות שביתת המועד בשביתת המסחר וסגירת החנויות.

יא.

בנית מעקה בחול המועד מעשה אומן

במשנה, עושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן. וכתב הריטב"א שאין מעקה זה נבנה לקיום מצות ועשית מעקה לגגך, שהרי מרפסת פטורה ממצות מעקה וכמבואר בספרי, ועוד שאם היתה במקום שחייב במעקה למה לא יעשה כדרכו ואפילו מעשה אומן, ועוד שאמרו בירושלמי שמשנתינו במעקה של שלושה טפחים לגג ועשרה טפחים למרפסת ואם גג שרגילים לילך בו הוא אין די לו במעקה של שלושה טפחים, אלא ודאי משנתינו בגג שאינו חייב במעקה ולגג שאין רגילים להלך בו די לו במעקה של שלושה טפחים, ומרפסת כיון שרגילים להלך בה צריכה שימור במעקה של עשרה טפחים. ונמצא מבואר בדברי הריטב"א שמה שאין עושים מעקה לגג ולמרפסת מעשה אומן במועד אינו אלא במעקה שאין מקיימים בו מצות ועשית מעקה לגגך, אבל מעקה שמקיימים בו המצוה עושים אותו במועד אפילו מעשה אומן.

ובביאור הלכה (סי' תקמ ס"א ד"ה וכן) הביא דברי הריטב"א בקולא זו, ששארי הפוסקים סתמו בזה ולא חילקו ונראה מדבריהם שגם מעקה של מצוה אין עושים אותו מעשה אומן במועד. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' רכט) הוסיף בכוונתו של הביאור הלכה וכתב שאף לענין מה שמשמע מדברי הריטב"א שאין לעשות מעקה לגג שאין רגילים לילך בו אלא ג' טפחים, אף בזה אין דעת שאר פוסקים כן, וממה שלא חילקו נראה שלעולם יכול הוא לעשות במועד מעקה עשרה טפחים אפילו בגג שאין רגילים לילך בו. והוסיף והביא שכדברי הביאור הלכה ששאר ראשונים אין מתירים לעשות מעשה אומן אפילו במעקה של מצוה, כן נראה מדברי הראשונים בבבא מציעא (קא:) לענין משכיר בית לחבירו, דהמשכיר חייב בדלת ובכל דבר שהוא מעשה אומן, והשוכר חייב במדרגות ובמעקה דכיון שמעקה חובת הדר ודי במעשה הדיוט על השוכר לעשותן, וכן מפורש בטור ושו"ע (חו"מ סי' שיד ס"ג) וכן משמעות הרמב"ם (שכירות פ"ו ה"ג), הרי שאין עושים מעקה של מצוה אלא מעשה הדיוט. וא"כ בחוה"מ אין לעשות מעקה דרך מעשה אומן גם כשחייב מעיקר הדין, וכן משמע בט"ז (או"ח סי' תקמ סק"א). ואף שדעת רבינו יונתן (שם בשיטמ"ק) היא שמעקה הוא מעשה אומן ואף על פי כן השוכר עושה אותו ולא המשכיר כיון שלצרכו הדבר עשוי שאם ירצה להשתמש בגג ושלא ליפול ממנו יעשה לו מעקה, שהרי אם לא היה דר שם אדם לא היו צריכים למעקה. ולדעתו מעקה מעשה אומן הוא וכדברי הריטב"א. ומכל מקום שאר ראשונים והפוסקים לא כתבו כדעת רבינו יונתן, ולכן להלכה אין מעקה אלא מעשה הדיוט. וע"ע בירור הלכה (קמא חו"מ סי' תמ) שהביא מכמה ראשונים שחלקו להדיא על הריטב"א.

ולכן גם בחוה"מ אסור לבנות מעקה מעשה אומן אלא יבנהו לבינים בלא טיט כמבואר במשנ"ב לענין בנייה כשהיא מעשה הדיוט. [אך במועדים וזמנים (ח"ז סי' קנו) תמה שכיון שיש חיוב בכל עת לעשות מעקה לגגו הרי זה צורך המועד ולמה לא יוכל לעשות גם מעשה אומן, ועל כן נקט שאין האיסור לבנות מעקה מעשה אומן למצוה אלא כשגם במעקה העשוי מעשה הדיוט יהיה די].

חיוב מרפסת במעקה

והנה בדברי הריטב"א מבואר שמרפסת פטורה ממצות מעקה, ופירש הריטב"א דהיינו הילוך שעושים בין העליות, וברש"י סוכה (ג: ד"ה מרפסת) פירש שמרפסת היא עליה ארוכה על פני החצר שמשם נכנסים לחצר. ועל פי זה דנו הפוסקים אם מרפסת של זמנינו (באלקאן) אם היא חייבת במעקה. ובאמת בחזו"א (חו"מ ליקוטים סי' ח סק"ו) כתב שגזוזטראות של עליות כשאין תחתיהן בית דירה אינן חייבות במעקה מן הדין, כדין גג שאין תחתיו בית דירה וכבש, וכמבואר בריטב"א בסוגייתינו שכתב דלא מיירי במעקה של מצוה שהרי מרפסת פטורה מן המעקה, אלא שעושה לשמירה. ואם יש לחוש לקטנים שיבואו שם ויפלו, צריך לעשות מעקה כדי לסלק הנזק, אבל אין צריך גובה עשרה טפחים כיון שאין חיובו משום מצות מעקה.

אך בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' רכט) כתב שהכלל במצות מעקה, שכלשהו בית דירה חייב במעקה מהתורה, דיש בו שני מעלות גם שרגילים להלך בו, וגם שדרים בו. וכל שאין דרים בו אבל רגילים להלך בו, אינו חייב במצות עשה דמעקה, ומכל מקום חייב לעשות מעקה מדין שמירה כמבואר ברמב"ם (רוצח פי"א ה"ו), ולכן גג בית הכנסת אף שאינו חייב במצות עשה דמעקה משום שאין דרים בו (ראה חולין קלו.) מכל מקום חייב במעקה משום שמירה. [והנפק"מ בין חיוב מעקה, לחיוב משום "לא תשים דמים לביתך" עיין באריכות בשבט הלוי ח"ה סי' רכא ס"ק ג - ה]. ומרפסת שכתב הריטב"א שהוא המשך המדרגות החיצוניות שממנה נכנסים לבתים, אינה אלא מקום הילוך ולא מקום דירה, ולכן אינה חייבת מדין מעקה אלא מדין שמירה. מיהו כל זה במרפסת הנ"ל שכתב הריטב"א, אבל מרפסת של זמנינו או גזוזטרא והוא סוף הדירה לצד רשות הרבים או לצד החצר דיש בה שתי המעלות, שהיא חלק מהדירה ממש, וגם רגילים בה טובא, פשיטא שחייבת מן התורה במצות עשה דמעקה כהלכה, דאם חייבה התורה גג של בית דירה מכל שכן בית דירה עצמה. וכן דירה שנגמרה במחיצותיה, ומשייר מקום אחד שיהיה פתוח לאויר ולראות משם ואינו עומד להיות מחיצה שם אין לך גדר גג גדול מזה.

ובבירור הלכה (קמא חו"מ סי' תמ) הביא שמועה עד מפי עד, שהחזון איש הורה למעשה לאחד לעשות למרפסת מעקה עשרה טפחים, אף שבספרו כתב שאין צריך מעקה מדינא.

ולענין מדרגות העולים למרפסת של עליה כתב בשבט הלוי (שם) דפטורים מדין מצות עשה דמעקה ואין חייבין רק בדיני שמירה, ומ"מ יראה דמדרגות שעושים בתוך הדירה עצמה כמו שרגילין לדירת פנים בת שתי קומות ומקצת חדרים למטה ומקצתן למעלה ועולים מזה לזה ע"י מדרגות, דחייבים במצות עשה דמעקה, דהרי איכא כל המעלות, דירה וגם רגילי בה טובא, שאם גג דירה חייב דירה עצמה גם כן חייבת.

ובספר הזכרון אבן ציון הביא מדברי הקהילות יעקב שהוכיח מדברי המאירי בסוגייתינו שחולק על הריטב"א וסובר שמרפסת שיש בה שימוש חייבת במעקה, ולא פטר הספרי אלא במרפסת שאין בה שימוש. וכן הביא מדברי עוד ראשונים. ובשו"ת רב פעלים (ח"ג יו"ד סי' לו) כתב גם כן שמרפסת חייבת במעקה ואף מברכים על עשיית המעקה, כיון שהולכים שם בני אדם ויש חשש נפילה.

שתיית יין שרף אחרי אכילת דגים

ואמר רב אמר לי אדא ציידא, כוורא תחלי וחלבא, מיא ולא שיכרא ולא חמרא. ופירושו שאחרי אכילת דגים או שחליים או חלב עדיף לשתות מים מלשתות שיכר, ועדיף לשתות שיכר מלשתות יין. שהרוצה לשתות אחר אכילת דגים ישתה מים ולא שיכר, ואם אין לו מים ישתה שיכר אבל לא ישתה יין. וכתבו התוספות (ד"ה כוורא) שבזמן הזה תופסים לסכנה לשתות מים אחר אכילת דגים, ושמא נשתנו הטבעים וכשם שמצינו שרפואות בש"ס אינם טובים בזמן הזה. וכן כתב הר"ח שבאותה העת ובאותו המקום היו הרופאים אומרים להם שכשתאכל דגים שתה אחריו מים ולא יין, ומשמע מדבריו שדברי הגמרא הם רק באותו מקום וזמן. ובהגהות אשר"י (פ"א סי' כח) כתב שדוקא מים שגדל בהם וניצד בהם מעולים אבל שאר מים לא. ובחידושי רעק"א על שו"ע (יו"ד סי' קטז ס"ה) הביא להלכה את דברי התוספות שסכנה היא לשתות מים אחרי אכילת דגים. וכ"כ בערוך השולחן (שם ס"ו) ובכף החיים (או"ח סי' קע ס"ק עט). וכן כתב בכסף משנה (דעות פ"ד הי"ח) שרפואת והנהגת מלכות בבל, שבה היו חכמי הגמרא משונה משאר הארצות, כדאשכחן שאמר סוף פרק קמא דמועד קטן שרפואת הדג לשתות עליו מים, ובשאר ארצות דרך הרפואה שלא לשתות עליו מים.

וגם לענין המבואר בגמרא שיין ודאי אין לשתות אחר אכילת דגים, כתב בתוס' הרא"ש שלא כל המקומות שוים, ועכשיו נהגו שהיין טוב יותר. ובשערים מצויינים בהלכה (סי' לג ס"ג) כתב שאפשר שמשום כך מנהג העולם לשתות יין שרף אחר אכילת דגים (ראה שעה"צ סי' קעד ס"ק מו), כיון שלדברי הגמרא אין לשתות שיכרא וחמרא, ולפי המבואר בראשונים גם מים אסור לשתות, על כן נהגו לשתות יין שרף. וכן כתב בשו"ת משנה הלכות (ח"א סי' ריא), ודן אם יאמרו הרופאים בזמנינו שאין סכנה בשתיית יין יוכלו לסמוך עליהם. וכ"כ בחוט שני (שבת ח"ד עמוד שלט), וכתב שאפשר גם לשתות מיץ פירות שגם זה אינו בכלל מים, אבל מים בטעם וצבע וכדומה עדיין מים הם. [וראה תורת היולדת פנ"א סק"ז לענין יולדת האוכלת ביוה"כ, שלא תשתה יי"ש אחר הדגים אלא את המיץ או הלפתן שנותנים בסוף הסעודה]. אך אדמו"ר הזקן מקארלין נהג בשתיית יין אחר הדגים (ראה קובץ בא"ו קס עמ' קיח).

את כולם במועד גם כשאינו דבר האבד, משום שאפשר שיאכל מן המלוחים במועד ע"י שיסחטם בידו פעמים רבות עד שיתרככו[רכד]. ודעת החזו"א שלא הותר לצוד ולמלוח הרבה רק כשצד את הצריך למועד בריווח, אבל כשכבר יש לו מספיק בריווח לצורך המועד לא הותר לצוד יותר כלל[רכה].

פרק שני

יא:

דבר האבד בחוה"מ בעשיית השמן והיין והפשתן

מי שהפך את זיתיו[א], או שהיה יינו בבור, וארע אונס או ששכח או נתעצל שהיה סבור שיהיה יכול לשהות בגמר עשייתם עד לאחר הרגל[ב] ולא עשה קודם הרגל, הרי זה זולף, וגומר הסחיטה, ומזפת החביות בין קטנות בין גדולות[ג] וסותמם כדרכו בלא שינוי, וכן יכול לתקן החביות ע"י קשירתם בחבלים, וכן שולה פשתנו מהמים שהם שרויים בו וכל כיוצא בזה מדבר האבד. ובלבד שלא יכוין מלאכתו במועד, אלא שבכל ענין ישתדל לעשות דבר זה בצינעא אם אפשר[ד].

האבל אסור במלאכה

חלק מן הדברים שאבל אסור בהם, הינם המלאכה, והסחורה. וכפי שיתבארו פרטי הדינים בזה לקמן (כא:).

מלאכת דבר האבד ע"י עצמו וע"י אחרים

אין לאבל לעשות מלאכה אפילו בדבר האבד, והאיסור הוא בין לו בעצמו ובין לעבדיו ושפחותיו ובניו ובנותיו שמעשה ידיהם שלו. וכן הדברים שהתירו במועד משום דבר האבד רק משום שהם צורך המועד כולם אסורים באבל ואפילו ע"י אחרים[ה].

במקום שאין לו מי שיעשה לו את מלאכת דבר האבד לדעת השו"ע אסור לאבל בעצמו לעשות אפילו דבר האבד בשום אופן, ולדעת הרמ"א בתוך שלשה ימים ראשונים לאבילות אין לו לעשות מלאכת דבר האבד אלא בהפסד מרובה ובלבד שיעשנו בצינעא ולאחר ג' ימים יש להקל בכל דבר האבד[ו].

אולם מותר לאחרים לעשות מלאכה שהיא דבר האבד של האבל, וכן דברים שאסורים במועד רק משום טירחא מותר לעשות בשביל האבל אפילו הוא מעשה אומן[ז].

אבל שהוא אריס אצל אחרים

אם האבל הוא אריס בשדה של אחרים לא יעבוד הוא בעצמו, אבל על ידי אחרים מותר, ואפילו באינו דבר האבד שאין זה נקרא מלאכת האבל אלא מלאכת בעל השדה[ח].

אם האבל מושכר לאחר

אם האבל בעצמו מושכר לאחר, לא יעשה מלאכה בימי אבלו ומכל מקום מותר לעשות מלאכתו עלי ידי אחרים ואפילו בדבר שאינו אבוד ואותו אחד יקח השכר מן הבעלים, ויש מי שאוסר אם לא שיש בזה דבר האבד[ט].

שכיר ואריס בשדה

אם יש שכיר יום שעובד בשדה של האבל, אפילו בעיר אחרת, לא יעשה. שהרי עושה מלאכת האבל, ואם השדה נמצאת אצל אותו אחד באריסות או בחכירות וקבלנות, הרי זה מותר לעבוד כדרכו בימי האבל של בעל השדה, [שמכיון שיש לאריס חלק בפירות אין לו להפסיד מפני שבעל השדה אבל], ואפילו נשלם זמן החכירות מקודם ונשאר האריס בשדה כמו שהיה[י].

חמור וספינה מושכרים ומוחכרים

אם יש לאבל חמור או ספינה מוחכר או מושכר ביד אחר הרי זה לא יעשה בימי אבלו של בעל החמור ובעל הספינה, אם לא ששכרו קודם שהתחיל האבילות ועדיין לא כלה הזמן, אבל אם כלה הזמן אסור להמשיך להשתמש בחמור או בספינה אפילו על דעת לשלם[יא].

מלאכת אחרים בידו בשכירות או קבלנות

היתה מלאכת אחרים בידו אפילו בדבר תלוש כגון שצריך לארוג לו בגד, בין שהיא מלאכה שבקבלנות בין שלא בקבלנות לא יעשה, ואם הוא דבר האבד יעשה ע"י אחרים[יב], ויש אומרים שאפילו כשאינו דבר האבד מותר לעשות ע"י אחרים[יג].

[רכד] **שו"ע** (סי' תקלג ס"ד) ומשנ"ב (ס"ק יח, יט). [רכה] **חזו"א** (מועד סי' קלה, לדף (יא.) ד"ה שרי).

[א] **הרמב"ם** (יו"ט פ"ג ה"ז) כתב שמותר להפוך את זיתיו לכתחילה, והראב"ד השיג עליו שלא התירו אלא אם כבר היו הפוכים וצריך לזלף ולגמור, ורק אז התירו. והמ"מ הביא מקור לדברי הרמב"ם שמותר גם לכתחילה, וכתב הבה"ל (ד"ה מי) שהריטב"א כתב שבמקומו של הרמב"ם גם ההפיכה היה בה משום דבר האבד ולכן התיר גם את ההפיכה לאחר שהניח את הזיתים במעטן ולכן התיר והכל לפי המקום והזמן. אבל הטור והשו"ע (סי' תקלח ס"א) כתבו בסתמא שאין היתר רק בהפוך והטעם בזה דדרך הוא שנותנן במעטן לאחר לקיטה וצוברן שם ומניחן כדי שיתחממו ויתבשלו מאליהן ונותנן בבית הבד ודרך הוא שמהפכין אותן כשמכניסן ואם היה מניחן מלתקנן מיד אחר שהפכן פסדי והותר משום דבר האבד. [ב] **שסבר** שאפילו אם ישהה את הזיתים ההפוכין עד לאחר הרגל ולא יגמור פעולתן ג"כ לא יתקלקלו ומחמת זה לא תקנם קודם הרגל וכן כה"ג לענין היין שבבור, ועכשיו במועד רואה שאם יניחם כך עד אחר יו"ט יהיה לו מזה הפסד מותר לגמור פעולת הזיתים והיין כדרכן בחול דהיינו שטוחן הזיתים ודורכן ומכניסן לחבית כדרכן תמיד (משנ"ב סק"ד). [ג] **ואמרו בגמרא** (יב:) דצריכי דבקטנות אין כ"כ צורך בזיפוף כי לחשש שישפך יין הוא הפסד מועט, אבל לעומת זאת הטירחא קטנה, ובחביות גדולות הטירחא גדולה, אבל גם הצורך נחוץ כי ההפסד עלול להיות גדול, (משנ"ב סק"ו), ועיין ביה"ל (ד"ה בין) דיש חולקים ע"ז, ולפ"ז יהיה אסור לזפף בתרווייהו אבל לדינא יש לסמוך על פסק השו"ע כמו שהתבאר, עיי"ש שהאריך. [ד] **שו"ע** (סי' תקלח ס"א). [ה] **שו"ע** (יו"ד סי' ש"פ ס"ד וס"י) וש"ך (ס"ק יא). [ו] **שו"ע** (שם סעיף ג - ה) וש"ך (סק"ו), שהשו"ע סובר כפוסקים כת"ק דברייתא, והרמ"א סובר כפוסקים כרשב"ג שאם אין שם אומן אלא הוא יעשה בצינעא, אבל במה דמתיר רשב"ג אם הוא אומן לרבים והגיע עת הרגל וכו' הביא הטור שלהלכה לא קיי"ל כרשב"ג. [ז] **שו"ע** (שם ס"ה) והטעם בטירחא שמותר משום דדוקא במועד אסרו דברים של טורח מפני כבוד המועד אבל באבל שעושה ע"י אחרים מאי איכפת לן בטורח דאחרים (ש"ך סק"ד). [ח] **שו"ע** (שם ס"ג) וש"ך (ס"ק יג). ועיין חכמת אדם (כלל קס"ד ס"ח). [ט] **שו"ע** (שם סט"ו) והש"ך (ס"ק ז) הקשה שמדברי הרא"ש משמע דבדבר שאינו אבד אין לו לעשות מלאכה אף ע"י אחרים, אך חכמת אדם (כלל קסד סי"ג) הכריע כהרמ"א, ועי' בערוך השולחן (סי' שפ ס"כ). ועי' בחכמת אדם (שם) שכתב דעיקר הטעם שמותר לדעת הרמ"א משום שע"י אחר אין בעשיה משום פרהסיא, וכתב דלפ"ז משרתת בבית אסורה לעשות מלאכת בעל הבית כדין שאר אבל אך כל זה דווקא מלאכה או ללכת מהבית דברים ששאר אבל אסור אבל מלאכת צרכי הבית כגון לאפות ולבשל והצעת המטה וכיבוד הבית וכיו"ב מותרת שאפילו בעה"ב אבל מותר לעשות צרכי הבית הצריך לו רק שלא יעשה מה שאינו צריך לו ולכן אפילו המשרתת בשכר מותרת, אבל שמש הקהילה שאירע לו אבל אסור ללכת לבית הכנסת ולשמש בצרכי הקהל שכל מה ששאר אבלים אסורים אסור גם לשמש. [י] **שו"ע** (שם סי"א), והטעם בזה דקרקע עומדת לאריסות ומנהג ידוע הוא דימשיכו באריסות, והרי זה כמו המשך האריסות ולא כאריסות חדשה. [יא] **שו"ע** (שם סי"ד) והחילוק בין זה לשדה הוא, דבחמור וספינה דרך בני אדם להחליפו מזה לזה וכל המרבה בשכרו קודם, אבל בשדה מוחכרת ומושכרת אפילו שכלה הזמן בסתמא לא מסלק ליה והוי ליה כמי שהיתה אצלו מושכרת מתחילה. (כן ביאר הגר"א (סי' ג) נשם הרא"ד). [יב] **שיטת הרמ"א** (שם סי"ז), והש"ך (ס"ק יט) וכן הכריע החכמ"א (שם סי"ג) שרק בדבר האבד ע"י אחרים מותר ובדבר שאינו אבד אסור גם ע"י אחרים. [יג] **שיטת הלבוש** (שם) והביאו הש"ך (שם) וחלק עליו כדלעיל.

פניני הלכה

ובספר דרכי חיים ושלום (סדר ליל שבת סי' שצו) הביא טעם לשתיית יי"ש אחר אכילת דגים על פי הסוד, שמצרפין ראשי תיבות דג יין שרף ועולה לאותיות שם שד"י, ועיי"ש עוד. וע"ע קול מבשר (ח"ב עמ' רלו) טעם אחר בשם הרה"ק הרר"ב מפשיסחא בטעם שתיית יי"ש אחר אכילת הדגים.

פרק שני

יא:

בישול בימי אבלות לצורך הימים שאחר האבילות

בגמרא מבואר שאבל אסור בעשיית מלאכה, וכתב בשו"ע (יו"ד סי' שפ סכ"ג) שדוקא במלאכות גמורות אסור, אבל כיבוד הבית והדחת הכוסות והצעת המטות אין בהם משום מלאכה לאבל, וכן מותר לאשה לאפות ולבשל בימי אבלה. וכתב הרמ"א שדוקא כל הצריך לה, אבל מה שאינו צריך לה אסור. וסיים בשו"ע שאשה המשרתת בבית בעל הבית ואירעה אבל מותרת לאפות ולבשל ולעשות שאר צרכי הבית בין שהיא משרתת בחינם בין בשכר.

והקשה בשו"ת זרע אמת (יו"ד סי' קנ), שלכאורה משמע שהרמ"א אוסר לבשל מה שאין צריך לה אלא לאחרים, וזה סותר למש"כ בשו"ע אח"כ שמשרתת מותרת לבשל ולעשות כל צרכי הבית והיינו לצורך כל אנשי הבית. וגם בלשון תרומת הדשן (סי' רפט, הביאו הבית יוסף שם ד"ה תניא מכוד) בתחילת דבריו משמע שדעתו לאסור לאבל לבשל בשביל אחרים, אך בסוף דבריו משמע שמתיר. וכן קשה שהרי כל דין זה הוא מדברי מהרי"ק (שורש לה ענף ד) שהתיר לאשה בימי אבלה לבשל ולעשות כל צרכי הבית כמו ביום טוב, לפי שאין אבילות חמורה מיום טוב, ואם כן מטעם זה יש להתיר גם לצורך אחרים שהרי ביום טוב ודאי מותר אף לאחרים. וכתב שיש לומר שלמד כן הרמ"א ממה שכתב מהרי"ק שם מברייתא דשמחות, אלו דברים שאין בהם משום מלאכה, כיבוד הבית והדחת הכוסות והצעת המיטות, ומשמע לכאורה שדוקא דברים אלו מותרים אבל אפיה ובישול לא, והיינו כשאינו נצרך לעצמה. אך כתב לדחות ראיה זו, שיש לומר שאדרבא נקטה הברייתא דברים אלו לרבותא לומר שאפילו דברים הדומים יותר למלאכה וגם אין בהם צורך כל כך מותרים, וכל שכן בישול ואפיה. ועוד יתכן שהחידוש בדברי הברייתא הוא שאפילו אם אפשר בלא הדחת כוסות כגון שיש לו כוסות אחרים, אלא שנוח לו יותר בכוסות אלו, מותר להדיחם. אבל אפיה ובישול ודאי הם יותר נצרכים, ומותרים מכל שכן, וכמו ביום טוב.

ואפשר דס"ל לרמ"א דכיון דמדמה ליום טוב, כמו שביום טוב אסור לאפות ולבשל לצורך חול ולצורך גויים, גם באבל אסור לבשל לצורך אחרים, והוא כמו לבשל ביום טוב לצורך חול. אבל לפי זה קשה על הרמ"א למה לא הגיה גם על מה שכתב המחבר לענין המשרתת. שלכאורה נראה שהתרומת הדשן והמהרי"ק חולקים בזה ואם הרמ"א פוסק כמהרי"ק צריך להגיה גם על דין המשרתת שהוא מתרומת הדשן.

ועל כן כתב שצריך לפרש במה שכתב הרמ"א "כל הצריך לה" שאין כוונתו לאפוקי אחרים, אלא כוונתו למעט כשאינה עושה לצורך ימי אבלה אלא לצורך אחר ימי אבלה, שאז ודאי אסור דומיא דאופה ומבשל מיו"ט לחול. וכ"ש דהדין כן במשרתת שאסורה לבשל ולאפות לצורך אחר ימי האבלות.

שימוש בית הכנסת בימי אבלות

נתבאר לעיל שהדחת הכוסות והצעת המיטות ושאר צרכי הבית הם מהמלאכות המותרות בימי אבלות. והנה הט"ז (יו"ד סי' שפ סק"א) כתב שראה מי שהורה לשמש בית הכנסת שאירע לו אבל שיעשה עבודתו וילך לבית הכנסת ולשמש בצרכי הקהל, ולא יפה הורה שטעה בטעם הדין דהיתר משרתת. ובשו"ת זרע אמת (שם) כתב שנראה שסברת הט"ז היא שדוקא למשרתת התירו לעשות מלאכה בימי אבלה לפי שדנים אותה כאילו היא בעלת הבית לפי שגם היא גרה בבית זה, מה שאין כן צורכי בית הכנסת לגבי שמש שאינם כצרכי ביתה של משרתת. ולפי זה יהיה אסור גם לכל אשה אבילה לבשל לצרכי אחרים שאינם בני ביתה, אפילו לצרכי הימים שאבלה בהם. אך כתב שנראה שטעם היתר משרתת אינו כיון שהיא כבעלת הבית וכדעת הט"ז אלא ההיתר הוא משום שמלאכות אלו הם מלאכות המותרות כמו שמותרות ביו"ט, ולכן מותר לבשל ולאפות אף לצורך אחרים שאינם בני ביתה. וכן בשו"ת תודת שלמים (למהר"י כאפחן סי' ז) חלק על הט"ז והתיר לשמש לעשות צרכי בית הכנסת. אמנם הט"ז כתב שגם במשרתת שמותרת בכל צרכי הבית לא תצא מן הבית כדין כל אבל, וכן גם בשמש אסור לצאת מביתו עיי"ש. וע"ע שדי חמד (מערכת אבלות סמ"ז).

דין רופא אבל ברפואת חולים

כתב בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' פו) שיש להתיר לרופא בתוך שבעה לילך לרפא חולה במקום שיש חשש סכנה, כיון שיש מצוה בדבר, ואף אם יש רופא אחר מותר לו לילך לרפא ואינו בכלל איסור מלאכה לאבל, כיון שלא מן הכל זוכה אדם להתרפא (ראה עבודה זרה נה.), ועוד שתשועה ברוב יועץ ואם יבואו רופאים רבים תגדל תשועתו של החולה. ובפרט שעל הרוב אין הרופא צריך לעשות מלאכה אלא רק אומר וכותב שסם פלוני יפה לו. וכתב שאפשר שגם מותר לתת לו שכר כיון שרפואה חינם אינה כלום, וכמו שאמרו חז"ל (בבא קמא פה.) אסיא במגן מגן שויא, אך הרופא עצמו יחוש לעצמו וימנע מלקחת שכר אם יש לו.

ומדברי השבות יעקב משמע שלא התיר לרופא לרפא אלא בחולה שיש בו סכנה, אבל לחולה שאין בו סכנה לא. ובמנחת שלמה (ח"ג סי' נו אות יב) תמה עליו, שהרי ריפוי חולה גם אם אין בו סכנה הוא ודאי צורך גדול של מצוה, ומסתבר שמותר לצאת עבור זה ואפילו רק למי שיש מיחושים בעלמא. וכן משמע גם מדברי הפתחי תשובה (יו"ד סי' שפ סק"א) בשם החמודי דניאל שהתיר לרופא לרפא משום שהוא דבר האבד, ומשמע שהוא גם בחולה שאין בו סכנה. ומכל מקום כתב גם במנחת שלמה שאין להרויח ממלאכת

מלאכת תלוש של האבל ביד אחרים

היתה מלאכתו ביד אחרים בקבלנות בדבר תלוש קודם שנעשה אבל, אם המלאכה נעשית בביתו של האבל לא יעשו, אבל אם המלאכה נעשית בבית אחרים מותרים הם לעשות[יד].

מלאכת בנין של האבל

שכר קבלן שיבנה לו ביתו וכד' מדברים המחוברים, קודם שנעשה אבל ונעשה אבל הרי אלו אסורים לבנות לו בימות החול וחול המועד[טו], ואסור לעשות כן אף ע"י קבלנים נכרים ואף כשהבנין מחוץ לתחום וישוב ישראל. אבל בשבת ויום טוב ונתן לקבלנים נכרים והבנין עומד מחוץ לתחום העיר ומקום ישוב ישראל ואין עיר אחרת של ישראל בתוך התחום של אותו בנין מותרים לבנותו בשבת ויום טוב שחלו בימי אבלו[טז].

שותפים בחנות שאחד מהם אבל

שני שותפים חנוונים שארע אבל לאחד מהם, נועלים חנותם, ולא יעשה השותף בפרהסיא, אבל יכול לעשות בצינעא בתוך ביתו אפילו בעסק השותפות, ואם האבל הוא אדם חשוב, והשותפות נקראת על שמו שאפילו אם יעשהו בצינעא בתוך ביתו ידוע שיש לאבל חלק בו, אסור לשני לעשות אפילו בתוך ביתו[יז].

יב.

אמירה לנכרי בחול המועד

כל דבר שאסור לעשותו בחול המועד אסור לומר לנכרי לעשותו בחול המועד, ואף אם על ידי כך יצטרך לשלם יותר ביוקר לאחר המועד אסור, ומכל מקום אם הוא לצורך מצוה מותר לומר לנכרי[יח].

נכרי העובד אצל ישראל

נכרי שקיבל מערב יום טוב לבנות ביתו של ישראל בקבלנות, אסור להניחו לעשות בחול המועד אף על פי שהוא חוץ לתחום, לפי שבחוה"מ הולכים יהודים גם שם ויאמרו שעושה בשכירות בשליחות הישראל. אבל אם נתן לו מלאכה בתלוש קודם המועד בקבלנות לעשותה בתוך ביתו של נכרי, מותר[יט].

ואם נתן לו שדה באריסות מותר להניחו לעבוד בחוה"מ שהכל יודעים ששדה עומדת לאריסות[כ].

לתת בחוה"מ לאומן לעשות מלאכה אחר המועד

מותר לתת בין לישראל ובין לנכרי מלאכה בקבלנות או בשכיר יום בחול המועד, ויאמר לו בפירוש שיעשנה אחר המועד, ובלבד שלא ימדוד וישקול וימנה כדרך שעושה בחול, ואף אם אח"כ יעשה הנכרי המלאכה בחול המועד אינו צריך למחות בידו, הואיל והתנה עמו לעשותה אחר המועד[כא].

נהגו שלא לתת לכובס נכרי לעשות כביסה גם לאחר המועד משום שצריך למנות את הבגדים, ובשעת הדחק יש להקל ליתן לו ובלבד שלא ימנה או ישקול[כב].

נטילת שכר על מלאכה בחול המועד

אפילו מלאכות המותרות, כגון אלו שהתירו לצורך המועד מעשה הדיוט או על ידי שינוי, אינם מותרות לעשותן אלא לעצמו או לאחרים בחנם[כג], ומיהו אם אינו נותן לו שכר קצוב אלא שאוכל עמו בשכרו מותר[כד]. ויש אומרים שאם אי אפשר לבעל הבית לעשות המלאכה אלא בפועלים שרוצים דווקא בשכר מותר ליתן להם מאחר שהוא לצורך המועד[כה].

אופנים שמותר לעשות מלאכה בשכר

דבר האבד מותר לעשות אפילו בשכר קצוב, שכמו שהתירו לבעל הבית ליתן שכר לפועל שאין לו מה לאכול, כך התירו לפועל לקחת שכר בשביל טובת הבעה"ב שלא יהיה לו הפסד בדבר האבד ואם מלאכת דבר האבד נעשיית שלא לצורך המועד וצריכה מעשה אומן, נכון לכתחילה שלא ישכור ישראלים אם יכול למצוא נכרים לזה[כו].

דבר שהוא אוכל נפש מותר לפועל לעשותו אפילו בשכר, וכן כל מלאכות המותרות לצורך מצוה מותר ליטול שכר עליהם[כז], וכן בצרכי רבים יש אומרים שמותר ליטול שכר ויש אוסרים אם אינם צורך מצוה[כח].

אין מרביעין בהמה במועד

אין מרביעין בהמה במועד, מפני שטורח שלא לצורך המועד ואינו דבר האבד[כט] אבל מכניסין לדיר ורובעין מעצמם, ויש אומרים דחמורה[ל] שתבעה מותר להרביע עליה, דהוי דבר האבד דאם לא ירביעו עליה תצטנן ותיעקר[לא], ויש שכתבו שיש להחמיר גם בזה[לב], ובחול מותר להרביע הבהמות ואין בזה משום פריצותא דטרוד במלאכתו[לג].

אהח18/06/2018

אסור להרביע בבהמת פסולי המקודשין

בהמת הקדש שנפל בה מום ונפדית מותרת באכילה אחר שתשחט, אבל אסורה בגיזה ובעבודה לעולם, ואסור להרביע בבכור או בפסולי המקודשין דנראה כעושה בה עבודה[לד].

אין מכניסים הבהמה לשדה בחוה"מ כדי שתזדבל

אסור לזבל שדהו בחול המועד[לה]. ולכן אסרו חכמים גם להכניס הבהמות לשדה כדי שיטילו בה גללים, ע"י שמטיילות בה כל הלילה ממקום למקום עד שמזבלות כולה, ואע"פ שאינו מזבל בידים אסור, מפני שנראה כמזבל בעצמו[לו].

נכרי שהכנים בהמותיו לשדה ישראל בשבת

נכרי שהכניס מעצמו את בהמותיו לשדה ישראל בשבת, אינו צריך למחות בו[לז]. ובלבד שלא יתן לו שכר אפילו לא שכר מזונו, אבל מותר להחזיק לו טובה ע"ז אפילו בשבת עצמה[לח].

נכרי שהכנים בהמותיו לשדה ישראל ביום טוב

כשהכניס הנכרי את בהמותיו לשדה הישראל ביום טוב, יכול הישראל ליתן לו

[יד] שו"ע (שם סי"ח). [טו] וכגון שאירע לו אבילות בתוך הרגל, שאם קודם הרגל נעשה אבל, הרגל מבטל אבילות שבעה. [טז] שו"ע (שם סי"ט), והטעם דבימות החול וחול המועד, כיון דשכיחי ישראלים שעוברים באותו מקום ורואים שבונים בשבילו יאמרו בשליחות ישראל הוא עושה, משא"כ בשבת שמותר חוץ לתחום כיון שאין ישראל שם. אבל בשבת ויו"ט והבנין מחוץ לתחום אין חשש של הרואים, ועי' שו"ע (או"ח סי' רמד ס"א ואילך) פרטי הדינים בעבודת הנכרי בבנין של ישראל בשבת. [יז] שו"ע (יו"ד שם סכ"א) ודין זה למדו הראשונים מהירושלמי וממעשה דמריון בריה דרבין דבפרהסיא או אדם חשוב, אסור. ובצינעא מותר. [יח] שו"ע (סי' תקמג ס"א) ומשנ"ב (סק"א, ג). ובסימן שז ס"ה וסי' רעו כתב הרמ"א דיש מתירין לומר לנכרי אפילו מלאכה דאורייתא לצורך מצוה אך למעשה אין לסמוך ע"ז אלא במקום צורך גדול, וכתב פמ"ג (א"א סק"א) דבחוה"מ יש להתיר אפילו במלאכה דאורייתא, חדא דיש אומרים דאיסור חוה"מ דרבנן ובסימן שז מתירים שבות דשבות במקום מצוה אפילו בשבת ועוד דבחוה"מ יש לסמוך על דעת בעל העיטור (הובאו דבריו בסי' רעו) דמותר אפילו באיסור דאורייתא. [יט] שו"ע (שם ס"ב), והמשנ"ב (סי' רמד בביה"ל ד"ה או) כתב דמלשון הרמב"ם שהובא בשו"ע שכתב הטעם שהרואה את הא"י וכו' אינו יודע שקצץ ואומר וכו' משמע דאם מנהג רוב העיר בקבלנות יש להתיר אפילו בבית וא"כ בקבלנות דשדה אם נתפרסם שזה האיש דרכו בקבלנות או שמנהג המקום כן לא נוכל למחות ביד המקילין אמנם בקבלנות דבית שדעת ר"ת להקל יחידאה הוא בזה וגם הוא בעצמו חזר בזה כמו שכתב רבינו ירוחם יש לעיין אם יש להקל אפילו בנתפרסם, וכתב שדעת החיי אדם להחמיר בזה וע"כ צ"ע למעשה [וציין לשם במשנ"ב כאן (סק"ג)] ואם בנו את הבית בקבלנות אע"פ שהוא נבנה באיסור, מותר להיכנס בבית, כיון שלא נעשה בשכיר יום (משנ"ב סק"ג), ועיין משנ"ב (סי' רמד ס"ק יט, כ). [כ] משנ"ב (שם סק"ה). [כא] שו"ע (שם ס"ג) ומשנ"ב (סק"ו, יא). [כב] משנ"ב (שם סק"י). [כג] דקבלת שכר במועד הוי כעובדא דחול. [כד] שו"ע (סי' תקמב ס"א), ומשנ"ב (סק"א). [כה] משנ"ב (שם) בשם הריטב"א, ועי' לעיל (דף י.) בדין תפירה. [כו] שו"ע (שם) ומשנ"ב (סק"ד, ה). וכתב בשם בבה"ל (ד"ה הדבר) שכיון שכמה ראשונים חולקים על דין זה לכן רק אם אין לו נכרים או ישראל בחנם יש להקל בזה ליתן שכר לישראל בדבר האבד. [כז] בה"ל (שם ד"ה אפילו). [כח] שעה"צ (שם סק"ב) ציין לביה"ל סי' תקמד (ד"ה צרכי) עיי"ש. [כט] שו"ע (סי' תקלו ס"ג) ולבוש (שם) ומשנ"ב (סק"ז). [ל] ודווקא חמורה, אבל לא שאר בהמות. [לא] כן שיטת הא"ר ע"פ דעת האו"ז שבחמורה הלכה כרבי יהודה כיון דהוי דבר האבד ולא פליג ת"ק עליו, וכן מבואר בארח"ח, כמ"ש הברכ"י והובא גם בשעה"צ (סי' תקלו סק"ד). [לב] כן הוא בפשטות דעת הב"י והב"ח [והא"ר הביאם וחלק עליהם], וכתב הברכ"י שמאחר והרי"ף והרמב"ם והרא"ש והטור ורבינו ירוחם (נ"ד ח"ה) והכלבו (סי' ס) ומרן פסקו כסברת תנא קמא ולא חילקו בין חמורה לשאר בהמות הכי נקטינן והובאו ב' השיטות במשנ"ב (סק"ו). [לג] שו"ע (אהע"ז סי' כג ס"ג). והובא במשנ"ב שם (סק"ז). [לד] רמב"ם (מעילה פ"א ה"ט) ועיי"ש בכס"מ שפירש הטעם משום איסור כלאים דפסולי המוקדשים יש בהם צד קודש וצד חולין ולפ"ז כתב שלוקה ע"ז כדאמרינן במסכת מכות (דף כב.), אבל המל"מ פירש דהוא מברייתא דידן (מועד קטן יב.) והוא אסור מדרבנן, אלא שהמל"מ כתב דדוקא להרביע עליה אסור, אבל אם היא הרובעת לא הוי עבודה, והקשו עליו דהא בבכור זכר הוא כמו שהעיר בפמ"ג (סי' תקלו א"א סק"ב) ולכן כתב דבין להרביע עליו ובין להרביע בו אסור משום דנראה כעובד עבודה, ועיין בחת"ס (שו"ת יו"ד סי' שה) ובפ"ת (יו"ד סי' שח סק"א). [לה] דהמזבל הוא תולדה דחורש מפני שמיפה את הקרקע לזרוע בה. [לו] שו"ע (או"ח סי' תקלו סי"ד) ומשנ"ב (ס"ק מא, מב). [לז] מה שאין כן בשאר מלאכות אפילו שהנכרי עושה מעצמו שלא על פי בקשת הישראל אם עושה כן לצורך ישראל צריך למחות בו כמבואר במשנ"ב (סי' רמג סק"ה). [לח] שו"ע (סי' תקלו סי"ד) ומשנ"ב (ס"ק מג).

פניני הלכה

מצוה שעושה בימי אבלו, וכמ"ש בשבות יעקב. ואע"ג שאבל שהוא ספר ובלן לרבים שאמרו בסוגייתינו שמותר לעשות מלאכתו ומסתבר שגם נוטל שכר ואינו חייב לעבוד בחינם, מכל מקום ברופא שעושה מצוה אינו רשאי לקבל שכר בטלה, וכדין אשה או בנים הסמוכים על שולחנו של האבל, שאע"ג שהם אינם אבלים ומותרים במלאכה, מכל מקום אסורים להרויח ממון עבור האבל.

שכח לעשות מלאכתו ברגע האחרון ומחמת כן נעשה דבר האבד

מבואר במשנה שכל שאירעו אונס והוצרך לעשות במועד מלאכה שאם לא יעשנה יהיה דבר האבד מותר לעשות מלאכה במועד, אבל אם כיון מלאכתו במועד אסור. וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' תקלה ס"א ובמשנ"ב סק"י). ויש לדון באופן שהיה לו לעשות המלאכה קודם יו"ט אלא שחשב שיוכל להספיקה מאוחר יותר, ולבסוף שכח, האם נחשב כמכוון לעשות מלאכתו במועד מאחר שנעשה בפשיעתו, או שמא אין נחשב למכוון מלאכתו במועד אלא מי שדחאה לחוה"מ במזיד. ובשו"ת חתם סופר (חו"מ סוס"י מג) משמע שמחמיר בדבר, ומביא מהיש"ש (ביצה פ"ב סי' ו) שאוסר. ובשש"כ (פס"ו הערה קנח) כתב בשם הגרש"ז אויערבאך שהחת"ס לשיטתו שלדעתו גם בתפילה מי שלא התפלל כיון שדחה את תפילתו לזמן מאוחר יותר וסבר שיספיק להתפלל ולסוף נאנס דינו כפושע, ולשיטתו הוא הדין במועד. וכיון שלענין תפילת תשלומים רבו הסוברים שחייב להשלים באופן הנזכר וחשיב לאנוס, (עיין שו"ע או"ח סי' קח ס"ח) מסתבר שיש להקל בחוה"מ כפשטות דברי השו"ע, כיון שהאיסור במכוון מלאכתו במועד הוא לכו"ע רק מדרבנן (וכמ"ש תוס' בחגיגה יח. ד"ה חולו). ובפרט שהחת"ס כתב דבר זה בלשון אפשר, ולכן נראה שיש להקל ולעשות מלאכת דבר האבד בזה. (ועיין עוד טור שו"ע יו"ד סי' רלב סי"ב בשם נמוק"י בבא קמא י:, וקהילות יעקב סי' ב).

יב.

ספק דבר האבד

בגמרא מבואר שדבר האבד מותר לעשותו במועד בלי שינוי, וכן נפסק להלכה וכמו שנתבאר באליבא דהלכתא. וכתב במגן אברהם (הקדמה לסי' תקלז) בשם מהרש"ך, שספק דבר האבד גם כן מותר. ובפרי מגדים (א"א שם) ובמחצית השקל משמע שדין זה תלוי במחלוקת אם מלאכת חוה"מ אסורה מדאורייתא או מדרבנן, שאם היא אסורה מדאורייתא ספיקה אסור, ואם אסורה מדרבנן ספיקה מותר. ולפי זה כתב בשו"ת תשורת שי (ח"א סי' תפח) שמי שאינו מניח תפילין בחול המועד הרי זה כיון שהוא נוקט לדינא שאיסור מלאכה בחול המועד הוא מן התורה, ואם כן צריך הוא להחמיר בספק דבר האבד. ומכל מקום דוקא בספק איסור מלאכה, אבל בספק איסור סחורה שאיסורו ודאי מדרבנן, לכו"ע מותר בספק דבר האבד (ביה"ל סי' תקלט ד"ה יפסיד). אבל בנשמת אדם (כלל קו סק"א) הוכיח שדעת הבית יוסף (בסי' תקלט ד"ה ומש"כ הלא"ס) להחמיר בספיקו אפילו לסוברים שמלאכת חול המועד אינה אסורה אלא מדרבנן.

ובביאור הלכה (סי' תקלו ס"א ד"ה דבר האבד) כתב שיש להוכיח מכמה ראשונים שאין תליית הפמ"ג והמחצית השקל תלייה, שמדברי התוספות והריטב"א (יח:) נראה שמותר לכתוב שטר במועד מחשש שמא ימותו העדים או הנותן, וכן משמע מדברי הרשב"א בתשובה (ח"ג סי' רעג) שלכן מותר לכתוב חשבונותיו בחוה"מ שמא ישכחם עד לאחר המועד, והרי הרשב"א הוא מהסוברים שמלאכת חוה"מ אסורה מדאורייתא (כמבואר בסי' תקל בביה"ל ד"ה ומותר). ולכן כתב בביה"ל לחלק בספיקות, שיש ספק המצוי ויש ספק שאינו מצוי, ובספק המצוי מותר אפילו אם מלאכת חוה"מ דאורייתא, ובספק שאינו מצוי אסור אפילו למ"ד דרבנן, ובלבד שיעשנה בצינעא. וע"י נכרי אפשר להקל גם בספק רגיל.

והנה הרעק"א והחכמת שלמה (או"ח סי' תקלו בסופו) הקשו על מה שפסק בשו"ע (שם) שאסור להחזיר תרנגולת על הביצים במועד אם כבר עברו שלשה ימים מהזמן שפירשה מהם, ואחד הטעמים הוא משום שאפשר שלא תועיל החזרה כלל, והרי המג"א כתב שבספק דבר האבד מותר לעשות מלאכה וכמו שנתבאר.

ובשו"ת חקר הלכה (לאנדא, אות ח דין חוה"מ סק"א) כתב ליישב באופן אחר, שדווקא במקום שלא יתגלה לעולם אם היה דבר האבד אם לא, כגון שרוצה להשקות שדה ואינו יודע אם כשלא ישקנה יפסיד, והרי אם ישקה את השדה לעולם לא ידע מה היה עולה לשדהו אם לא היה משקה אותה, בזה התיר המג"א להשקות ובכגון זה אמר שספק דבר האבד

שכר מזונו, אבל לא שכר אחר שעל ידי זה יראה שעושה מדעת ישראל, ויאמרו ששכרו לעשות מלאכה לימים[לט].

נכרי שהכנים בהמותיו לשדה ישראל בחול המועד

בחול המועד מותר לתת לנכרי גם שכר אחר[מ], ובלבד שלא יאמר לו בפירוש "עשה ואתן לך שכר אחר המועד", דכל שאינו מותר לעשות אסור לומר לנכרי לעשות, וכמו כן אסור לעוזרו ברעיית הבהמות, ולא ימסור לו שומר להוליך הצאן ממקום למקום[מא].

הכנסת הבהמות ע"י נכרי השכור בקביעות

אם היה הנכרי שכיר קבוע לשבוע, או חודש, או שנה, מותר אפילו לסייע לו ולמסור לו שומר לנער הצאן, אבל אסור לשכור שומרים בשכר. אבל בשבת ויום טוב אסור אפילו בשכיר שנה וכן אסור למסור לו שומר בשבת ויו"ט[מב].

דבר האבד מותר לעשות כדרכו

דבר האבד מותר לעשותו בחול המועד בלא שינוי, ומיהו כל מה שאפשר להקל בטירחא יעשה, ולכן מי שזיתיו או יינו במצב של חשש הפסד מותר לעשות כל המלאכות כדי שלא יהיה לו הפסד וכמובא לעיל (יח:)[מג].

יב:

קצירה במועד

אסור לקצור השדה בחול המועד, אם אינו נפסד כשיעמוד עד לאחר המועד, אבל אם התבואה אפילו מקצתה נפסדת אם תישאר בשדה עד לאחר המועד מותר, שאין חילוק בדבר האבד בין תלוש למחובר[מד].

קצירה לצורך אכילה במועד

אם אין לו מה יאכל, ורוצה לאכול מהגדל בשדהו, אפילו מוצא בשוק לקנות אין מצריכין אותו ליקח מן השוק, אלא קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן כדרכו[מה], ובלבד שלא ידוש בפרות שהוא דבר של פרהסיא, אך אם דש לצורך רבים מותר לדוש גם בפרות[מו].

בצירה וכדומה בדבר האבד

מי שיש לו כרם אצל כרמו של נכרי, והנכרי בוצר את שלו בחול המועד, ואם לא יבצור הישראל יכול לבוא לידי הפסד, יכול לבצרו, וכיון שהותר לו לבצור הותר לו גם לדרוך את היין אם הענבים יתקלקלו עד לאחר המועד, ולעשות החביות וכל צרכי היין בלא שינוי ומותר לעשות זאת אפילו ע"י פועלים ישראלים, ובשכר, ובלבד שלא יכוון מלאכתו במועד[מז].

אדם חשוב בדבר האבד

יש אומרים שאדם חשוב צריך להחמיר שלא לעשות מלאכה אף בדבר האבד, ויש חולקים, ומכל מקום טוב שיעשה בצינעא, ואם אירע פעם אחת תקלה על ידי שהעולם דימו שמותר אף לכוין מלאכה במועד אפשר שממדת חסידות צריך מעתה להזהר בכגון זה[מח].

עשיית מלאכה לצורך אוכל נפש

לצורך אוכל נפש מותר לעשות כל מלאכה במועד ואפילו כיון מלאכתו למועד ומשום כך מותר לטחון קמח[מט] לצורך המועד. ולקצוץ עצים מהמחובר, ולהטיל שכר בין של תמרים בין של שעורים, לצורך המועד. אבל שלא לצורך המועד אסור, מיהו אין צריך לצמצם אלא אפשר לעשות בהרווחה ואם ישאיר ישאירו[נ].

להערים לטחון הרבה כדי שישאר לאחר המועד

אסור להערים לטחון או לעשות שיכר הרבה בכוונה, כדי שישאר לאחר המועד[נא]. ובדיעבד אם טחן הרבה כדי שישאר לאחר המועד, מותר לאוכלו, כיון שאוכל קצת ממה שטחן, ויש אומרים שאם הערים אסור אף בדיעבד[נב].

כמו כן אם יש לו קמח או שכר ישן, לא יערים לעשות אחר ויאמר מזה אני רוצה. אבל אם יש לו כבר פת, מותר לטחון לצורך פת נוספת, כיון שפת חמה עדיפה, וכן בשיכר אם החדש באמת עדיף על הישן ואינו מתכוון רק להערמה, מותר[נג].

יש פוסקים שכתבו שיש להקל גם במתכוין להערים ולכן כשיש לו שיכר ישן ואומר בחדש אני רוצה מותר לעשותו אם ישתה גם מן החדש, אע"פ שהשיכר החדש גרוע מן הישן[נד], אבל אם הם שווים לגמרי כגון שיש לו קמח ורוצה להערים ולטחון קמח אחר השוה לו אין להקל. וגם המקילים אינו אלא ביש לו בביתו ורוצה לטחון אחר. שאין הערמה ניכרת, כיון שאין הכל יודעים שיש לו שכר ישן, אבל לא בטחינת חיטים או עשיית שכר ומערים לעשות יותר לצורך אחר המועד. שהכל רואים שהוא טוחן הרבה כדרך שהוא טוחן בחול[נה].

יש לו מין אחד ורוצה לעשות מין אחר

אם יש לו מין אחד יכול לעשות מין אחר, אפילו המין האחר גרוע ממה שיש לו, שמאחר ולא רוצה לאכול מהמין שיש לו הוי כאילו אין לו. ויש מי שמתיר גם כשיש לו פת נקיה, לאפות פת הדראה[נו]. ובלבד שיאכל ממנו קצת במועד, ומותר לעשות כל הכמות שצריך במועד, ובהרווחה[נז].

ואם אופה הפת בתנור אחד, יש להקל

[לט] שו"ע (שם) ומשנ"ב (ס"ק מה). [מ] ובביה"ל (ד"ה ובמזל) הסתפק א[illegible]תר לתת שכרו בחוה"מ עצמו או דוקא לאחר המועד ונשאר בצ"ע. [מא] שו"ע (שם) ומשנ"ב (ס"ק מט). [מב] שו"ע (שם) ומשנ"ב (ס"ק מח). [מג] שו"ע (סי' תקלז ס"א, וסי' תקלח ס"א), ומשום דקיי"ל כרבי יוסי, וזה טעמא דהשקאת בית השלחין (דף ב. ודף ו:). [מד] שו"ע (סי' תקלז סט"ו) ומשנ"ב (סק"ג) ושעה"צ (ס"ק מו). [מה] ומ"מ אין לו לעשות כל אלו מלאכות אלא לפי מה שהוא צריך לאכילתו, משנ"ב (ס"ק נג). [מו] שו"ע (שם). [מז] שו"ע (שם סט"ז) ומשנ"ב (ס"ק נד - נו), ובביה"ל (ד"ה לנכרי) כתב שדעת הלבוש שבכל דבר האבד אסור לשכור ישראלים אם יש אפשרות לשכור נכרים חוץ מיין דא"א ע"י נכרים. וכ"כ הריטב"א בסוגיין (דף יב. ד"ה הא עובדא) במעשה דרב חמא עיי"ש. [מח] משנ"ב (שם ס"ק נד). [מט] ואף לקצור ולדוש את התבואה וכפי שנתבאר לעיל. [נ] סי' תקלג ס"א. [נא] ואם בעל הטחנה אינו רוצה לטחון שיעור מועט יכול לטחון אפילו הרבה ולא הוי כמכוין להותיר שהרי טוחן המותר בשביל אותו מועט שהוא צריך. משנ"ב (סק"ה). [נב] שו"ע (שם) ומשנ"ב (סק"ו). [נג] עיין שעה"צ (סק"ט. ולהלן הערה רפג). [נד] ואין למחות ביד הרוצה לסמוך ע"ז. [נה] שו"ע (שם) ומשנ"ב (סק"ט). [נו] אע"ג דביום טוב לא מקילין להחשיבו למין אחר בזה, בחול המועד מותר. [נז] משנ"ב (שם סק"י, ושעה"צ ס"ק טו). ועיין בסי' תקג ובמשנ"ב סק"י במבשל ביו"ט ראשון דאפילו כוונתו לצורך יו"ט שני כיון שרוצה לאכול מכל אחת בסעודת שחרית של יום טוב ראשון מותר, וכ"ש בחוה"מ שאם אופה פת הדראה משום דמקילין בחוה"מ להחשיבו לב' מינים (אע"פ שביו"ט לא מקילין) דמותר אפילו בכוונה לצורך אחר המועד אם עכ"פ רוצה לאכול קצת במועד ועיי"ש עוד בסק"ז דאפילו עיקר בישולו לצורך הלילה אם אוכל ממנה קצת והוא גם קודם אכילה מנהג העולם להקל, וכ"ש בחוה"מ, דמקילינן טפי כמ"ש משנ"ב כאן סק"י. וזה כוונת המשנ"ב בשם החיי אדם.

פניני הלכה

מותר. אבל במקום שאם יתברר שלא היה דבר האבד יהיה ניכר שטירחתו היתה שלא לצורך אסור בספק, ולכן בתרנגולת שפרשה שאם לא תועיל עוד לביצים יהיה ניכר שעשה מלאכה במועד שלא לצורך, מודה המג"א שאסור. אך מדברי הביה"ל מוכח שגם במקום שיהיה ניכר שהיה שלא לצורך גם כן מותר, שהתיר גם לתת לעדים לחתום על השטר מספק דבר האבד שמא ימותו העדים, והרי אם לא ימותו העדים יתברר ששלא לצורך כתבו במועד.

ובתפארת ישראל (על המשניות כלל מלאכת חוה"מ אות ה) כתב ליישב באופן אחר, שבתרנגולת הספק נוטה יותר לאיסור ובזה אסור בחוה"מ, והמג"א שהתיר דיבר בספק השקול. והביאור הלכה (שם) כתב שהמג"א דיבר בספק המצוי. והחזו"א (או"ח סי' קלד סוף ס"ק יד) כתב שספק שיאבד הוי כדבר האבד ודאי, כיון ששקדו לחוס על ממונן של ישראל, והרי מצות השבת אבידה על זה שעומד במקום התורף ואין קיומו מובטח.

יב:

איסור בישולי עכו"ם בסוכר

מבואר בגמרא שכל שנאכל כמו שהוא חי אין בו משום בישולי נכרים. ודנו הפוסקים בדין סוכר סלק המיוצר ע"י נכרים בבישול וסחיטה ויבוש עד שעושים ממנו גרגירים. שהרי הסלק אינו נאכל כמו שהוא חי והסוכר עולה על שולחן מלכים, א"כ צריך לכאורה להאסר משום בשולי נכרים. ולמעשה נהגו בזה היתר כל הדורות אלא שנתחבטו בטעם ההיתר. ובספר שם אריה לבעל ערוגות הבושם (סי' ט) כתב בתחלה, שטעם ההיתר הוא משום דדרך עשיית הסוכר הוא ע"י כמה בישולים, ובבישול הראשון כבר ראוי הסלק לאכילה, אך לא נאסר, לפי שאינו עולה על שולחן מלכים, ושוב בבישול שני לא נאסר אף שעולה על שולחן מלכים, כיון שכבר היה נאכל כמו שהוא אחר בישול ראשון, א"כ בישול השני לא הכשירו להיות נאכל כי כבר היה נאכל בלאו הכי. ואין לאסור משום בישולי עכו"ם אלא בבישול שלפניו לא היה ראוי לאכילה ועל ידי בישול זה נעשה ראוי לעלות על שולחן מלכים. אך דחה סברא זו, וכתב שכיון שסוף סוף ע"י בישול הנכרי נתקן לאכילה וגם עתה עולה על שולחן מלכים מה לי אם ע"י בישול אחד או שני בישולים.

והנה בפתחי תשובה (יו"ד סי' קיג סק"ג) כתב בשם התפלה למשה שאפילו לדעת הרא"ש שסובר להתיר בישולי עכו"ם באופן שהנכרי בישל את המאכל רק כמאכל בן דרוסאי שהוא שליש בישול ואחר כך נגמר בישולו ע"י ישראל, מכל מקום אם בשלו הנכרי כמאכל בן דרוסאי וסילקו מן האש וחזר הנכרי והניחו על האש כדי לגמור בישולו אסור. ולכאורה משמע שמה שעשה הנכרי בשני פעמים אינו מתירו אע"פ שעל ידי הבישול הראשון אינו נאסר כיון שעדיין אינו עולה על שולחן מלכים, וכבר הוא נאכל כמו שהוא. אך יש לומר שדוקא בזה שראוי לאוכלו ע"י הדחק לכן לא אמרינן שכבר נתבשל בבישול ראשון ולא נאסר, אבל כשנתבשל עד שראוי לאכול אפילו שלא על ידי הדחק יתכן שכבר נגמר בישול בהיתר, דהרי אינו עולה על שולחן מלכים, ואינו נאסר ע"י שאח"כ מבשלו שוב ונעשה ראוי לעלות על שולחן מלכים. [ועיין עוד שו"ת שואל ומשיב (תליתאה ח"א סי' רל), שו"ת שם אריה (יו"ד סי' כא וסי' כב), ושו"ת בית יהודה (יו"ד סי' כא)].

בישולי נכרים במים וחלב במקומות שאין שותים אותם בלי להרתיחם

אמר רב שמואל בר יצחק אמר רב כל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי נכרים. ודנו הפוסקים בדבר מה שבזמנינו רובא דעלמא אינם שותים חלב בלי להרתיחו קודם לכן באופן הנקרא פעסטרייזער (פיסטור), אם שייך בזה איסור בישולי נכרים, ואם נחשב החלב מחמת כן שאינו נאכל כמו שהוא חי, כי פתיחת הצינוריות שמוליכין את החלב להפעסטרייזער הכל נעשה רק על ידי עכו"ם, והפעסטרייזער הוא כעין בישול שעולה ל - 90 מעלות. והנה בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סי' רסג) כתב שחלב ראוי לשתותו חי ולא שייך בו בישול עכו"ם, אבל זה היה בזמנו שכך היו רגילים לשתות. ובערוך השלחן (יו"ד סי' קיג ס"ג) כתב שאם מדינה אחת אין אוכלים דבר מסוים כשהוא חי ומדינה אחרת אוכלים אותו כשהוא חי, אינם בטלים זה לזה.

ובשו"ת מהרי"ץ (דווינסק, ח"א סי' מו) כתב שאף שבנאכל כמות שהוא חי לא שייך בישול, אבל הרופאים כולם מעידים שחלב חי בלי בישול הוי סכנה, ולכן שייך בו בישולי עכו"ם. אך לא החליט כן למעשה, רק כתב שיש ספק אם אין בזה משום בישול עכו"ם. ובקונטרס התאחדות (סיון תש"מ) נדפס מכתב מהגר"י וועלץ שהביא דברי המהרי"ץ הנ"ל, ותמה עליו מהמבואר בשו"ת מהרש"ם הנ"ל, וכתב שאחר זמן ראה בתל תלפיות שכתב רב גדול שבזמן הזה חלב חי בלי בישול הוי סכנה, וכבר נודע מעשה שהיה לפני שנים בבחור מב' טשאבא שהיה טמיר ונעלם בבית עכו"ם בזמן המלחמה (זמן השואה) ושתה תמיד חלב חי ובא לידי סכנה ר"ל והדבר ידוע, ועל כרחך דנשתנו העתים בזה. אך בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' סז) כתב שכפי הנודע יש הרבה בני אדם ששותים חלב חי ובפרט תיכף אחרי החליבה בעוד שיש חמימות בהחלב, אלא שיש לומר שאינם אלא מיעוטא, וכפי המבואר בפוסקים הולכים בזה בתר רובא שבכל מקום ומקום וכמו שכתב בזה בחכמת אדם (כלל סו ס"ד) ועוד. אבל יש לצרף לסניף את דעת הסוברים שאם יש מיעוט שאוכלים אותו חי נחשב לדבר שנאכל כמות שהוא חי. וכן יש להוסיף סניף להקל כיון שהבישול נעשה ע"י קיטור, ויש מגדולי האחרונים שסוברים שאין בקיטור משום בישול עכו"ם, שהבל מים הנכנסים תוך הקנים לעשייה הפעסטרייזער לא גרע ממעושן, כמבואר בדרכי תשובה (סי' קי"ג סקט"ו). וכן עוד סניף להקל יש על פי מה שהביא במנחת יצחק (ח"ג סי' כו אות ו) שיש אומרים שכל מה שנתבשל בפאבריק (בית חרושת) אין בו משום בישול עכו"ם, מפני שאין מכירים את מי שבשלו. ולכן יש בסניפי היתר אלו כדי ללמד זכות על המקילים. אבל בודאי במקום שאפשר לסדר בניקל באופן שיעשה ע"י ישראל, מה טוב ומה נכון לסדר כן.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' קכה) נשאל בדבר סוחר שנוסע לטשערנאביל שבאוקרינא, ומעת הפצצת בית האטום שם נוהגים כולם לבשל כל מים לפני שתייתם, והסוחר הנ"ל משתמש במים שבשלו עכו"ם, והיות שכולם מבשלים שם הסתפק אם חל איסור בשול עכו"ם על המים. והשיב שאין שום פקפוק בשתית מים אלו, דאף אם נקבל מה שכתב בשו"ת

בשעת הדחק לאפות הרבה מאותו מין אף שאינו צריך למועד אלא מעט[נח], ובכל ענין מותר לאפות פת גדולה וכדו' אע"פ שצריך רק לחלק ממנה[נט].

בשולי נכרים

דבר שאינו נאכל כמו שהוא חי, והוא עולה על שולחן מלכים ללפת בו את הפת או לפרפרת, שבישלו נכרי, אפילו בכלי ישראל ובבית ישראל אסור משום בישולי נכרים[ס].

עקירת פשתן, כשות, ושומשומין בחול המועד

מותר לעקור פשתן כשהוא צריך לו לצורך כיסוי תאנים ותמרים המתיבשים בחמה שלא יפול עליהם הטל, וכן אם צריך לזרע הפשתן לצורך חפיפה מותר לעקור עם השורש[סא].

כמו כן מותר לעקור כשות לצורך הטלתו בשיכר מפני שנותן טעם חריף בשיכר, וכן מותר לעקור את כל זרע שומשומין[סב], כמה שצריך למועד[סג].

הכנסת פירות מפני הגנבים

מותר להכניס פירות מפני הגנבים אם נמצאים במקום שאינו משתמר, אלא שישתדל לעשות זאת בצינעא כדי שלא יבואו להתיר גם כשאינו דבר האבד, ולכן לכתחילה יש להכניסם בלילה, אך אם הוא דבר שיש בו פרסום בלילה יותר מביום כגון שצריך להכניסו באבוקות ובקולות יכניסם ביום, ומשום כך אם אי אפשר לעשותן כי אם בפרהסיא מותר כיון שהוא דבר האבד[סד].

שלית הפשתן

כמו כן שולה פשתנו מן המשרה, כשנגמר זמן שרייתו ואם לא יוציאו יתקלקל, ובלבד שלא יכוין מלאכתו למועד[סה], (וכפי שנתבאר לעיל יא:).

המכוין מלאכתו במועד

מי שכיון להניח מלאכתו לפני המועד כדי שיעשנה במועד ועשאה במועד, אפילו היה דבר האבד בית דין מאבדין אותה ממנו ומפקירין אותה לכל. וכל שכן אם עשה מלאכה בדבר שאינו אבוד, אך אם לא זכו אחרים באותה המלאכה עד אחר המועד מותר לו לזכות בה ולהתעסק בה לאחר המועד[סו].

ואם הוא עושה מלאכה לצורך אחרים שאי אפשר לקונסו, כגון חייט או סופר שעושה מלאכת אחרים מנדין אותו או מלקין אותו עד שיקבל עליו שלא לעשות[סז].

כיון מלאכתו למועד ומת

מי שעבר וכיון מלאכתו במועד ועשאה ומת, אם מת קודם שהפקירוה בי"ד זכה בה הבן ולא קנסו בנו אחריו. ואם הפקירוה קודם שמת הרי הבן כשאר כל אדם לנכסים אלו.

המכוין מלאכתו למועד ולא עשאה ומת, מותר לבן לעשות מלאכה זו אם הוא דבר האבד שלגבי בן לא גזרו.

יש אומרים שאם עשה מלאכה בדבר שאינו אבד, ומת, קנסו גם לבנו שלא יהנה מזה[סח]. ויש מפקפקין בזה[סט].

יג.

קנס לעובד בשביעית

החורש את שדהו, לצורך זריעתה, או שחרש כדי לכלות העשבים, או זבלה בשביעית, כדי שתהיה יפה לזריעה במוצאי שביעית. קונסין אותו ולא יזרענה במוצאי שביעית, ואין אחרים חוכרין אותה ממנו כדי לזרעה אלא תהיה בורה לפניו, אולם אם מת מותר לבנו לזורעה[ע].

אבל המעביר קוצים מארצו בשביעית כדי לתקנה למוצאי שביעית, או שסיקל ממנה אבנים, אע"פ שאינו רשאי, לא קנסו אותו, ומותר לו לזרעה במוצאי שביעית[עא].

היזק שאינו ניכר

המזיק את חבירו היזק שאינו ניכר, כגון שעירב יין חבירו ביין נסך, אף על פי שפטור מן התורה מלשלם, חכמים קנסוהו שישלם נזק שלם מהיפה שבנכסיו כדין כל המזיקים, לפיכך אם מת המזיק קודם שישלם אין קונסים בנו אחריו לשלם, וכן אם הזיק בשוגג או באונס פטור שלא קנסו אלא את המזיד[עב].

אם כבר עמד האב בדין וחייבוהו לשלם, ומת, יש אומרים שאין הבן צריך לשלם, ויש אומרים שחייב לשלם מהנכסים[עג].

קניה בחול המועד

אסור לקנות בית או בהמה או אבנים ועבדים במועד אלא א"כ הדבר נצרך במועד עצמו, כגון שאין לו בית למגוריו במועד, או שצריך אבנים לתקן כותלו באופן המותר או לבהמה לצורך אכילתה וכד'. במקרה וקונה לצורך המועד מותר לערוך חוזה ושטר מכר לצורך כך. אך על בית שנקנה קודם המועד אסור לכתוב שטר אלא א"כ המוכר זקוק למעות ואין הלוקח ישלם עד לאחר כתיבת השטר[עד].

כמו כן מותר לקנות אפילו דברים שאינם לצורך המועד של הקונה אם המוכרם אין לו מה לאכל, או לצורך השכיר שמוליך הדברים הנקנים שאין לו מה יאכל[עה].

ולא התירו רק לצורך המועד או לצורך המוכר או השכיר דוקא דברים אלו שיש בהם פרסום בקנייתן, אבל שאר כלים יש אומרים דנהגו לקנותן אפילו שלא לצורך

[נח] **דגם** ביו"ט יש דיעות שהפת האחת משביחה יותר במילוי התנור גם בתנורים שלנו. כמבואר בהלכות יו"ט (סי' תקז ס"ו משנ"ב ס"ק לה). [נט] **ביה"ל** (שם ד"ה שרי). [ס] **שו"ע** (יו"ד סי' קיג ס"א). ועיין בפניני הלכה. [סא] **שו"ע** (סי' תקלג ס"ב) ומשנ"ב (ס"ק יא) וצורך חפיפה היינו ששורין אותן והנשים חופפות בו להחליק בשרן ולצחצח מראיהן, ואע"פ שבשביל זה לא היה צריך לתלוש רק ראש הגבעול לא הטריחוהו חכמים לשנות ממה שרגיל לעשות בחול ולכן מותר לעקור את כולו. [סב] **ואע"פ** שרק היבשים שבו ראויין לאכילה שמוציאין מהם שמן או שמטגנים אותן בדבש, מכל מקום מותר לעקור כולו ואח"כ לברור היבשים. [סג] **שו"ע** (שם) ומשנ"ב (ס"ק יב - יד). [סד] **שו"ע** (סי' תקלה ס"ג) ומשנ"ב (ס"ק יא - יג) וגם בזה אסור לכתחילה להשהות עד המועד, ואף דההכנסה הוא רק טירחא בעלמא. [סה] **שו"ע** (שם ס"א). [סו] **שו"ע** (סי' תקלח ס"ו), ובאליה רבה (סק"ה) מבואר דבעושה מלאכת עצמו קנסו גם הקרן, ובשכיר ג"כ מפסיד שכרו ואף אם כבר אכלו צריך לשלם ולהביא לבי"ד מעות אחרים [ועיין בספר ש"ש כהלכתה (פס"ו הערה ק"ן) במה שהעיר בזה]. [סז] **שו"ע** (שם). [סח] **והיינו** דווקא למ"ד שמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה (עי' לעיל דף ג.). [סט] **שו"ע** (שם) ובמשנ"ב (סק"כ, כא). [ע] **רמב"ם** (שמטה ויובל פ"א ה"ג והי"ד). [עא] **רמב"ם** (שם). [עב] **שו"ע** (חו"מ סי' שפה ס"א). [עג] **דעת הסמ"ע** (שם סק"ב) שפטור, ודעת הש"ך (סק"ג) שחייב וביאר דכיון דכבר נתחייבו הנכסים הרי אין בנו יורש את הנכסים הללו. [עד] **שו"ע** (סי' תקלט ס"ב, וסי' תקמה ס"ו ומשנ"ב ס"ק לט). [עה] **שו"ע** (שם).

פניני הלכה

מהרש"ם (ח"ג סי' רסב) דבצלים שאסור לאכלן חיים מחמת סכנה נעשו כדבר שא"א לאוכלן חיים, היינו דוקא בזה שהוא הנהגה לכל העולם ונעשה במציאות דבר שאינו נאכל כמו שהוא חי. אבל מים שבכל העולם שותים בלי בישול, חוץ ממקומות מסויימים מחמת הסכנה, וגם שם אם תעבור הסכנה יפסיקו לבשל, לכן לא נקבעו המים להיות דבר שאינו נאכל כמו שהוא חי כלל. ועוד שמפורש בסוגייתינו שמים אינם נחשבים לעולה על שולחן מלכים. ועוד דכל הסברא דע"י הבישול נעשה חשוב ויש חשש חתנות, ובמים אין הבישול מחשיבן ואין גורמים חתנות. וגם בבצלים נשתנו העיתים שבזמננו אוכלים ירקות חיים הרבה, ועיין בשו"ע (או"ח סי' רה ס"א ובמשנ"ב סק"ו) שמברכים עליהם בורא פרי האדמה כשהן חיים. הרי שסתם בצלים אינם עומדים דוקא לבישול ואין בהם איסור בישולי נכרים. והעיר שם שגם דברי המנחת יצחק להחמיר בענין חלב אינם ברורים לו. (וע"ע שו"ת שבט הלוי ח"ט סי' קסג).

דבר האבד לענין בעל הבית המשלם שכר פועלים שאינם עובדים במועד

בשו"ת מהרש"ג (ח"ג סי' לד) נשאל בדין פאבריק (בית חרושת) קטנה שעושין בה שקים של נייר הנצרכים לחנויות וזהו פרנסתם שלא ברווח רק בדוחק קצת, ויש להם פועלים, וצריכים לשלם להם שכרם בין אם יעבדו ובין אם לא יעבדו, ונשאל אם דבר זה נחשב כדבר האבד כיון שאם לא יעשו מלאכה יפסידו הבעלים מכיסם מה שצריכים לשלם להפועלים.

והנה בשערי תשובה (סי' תקלו סק"א) כתב בשם הברכי יוסף בשם תשובת מהר"ם פרובנצאל כת"י, שאין נחשב לדבר האבד אלא באופן שההפסד הוא בגוף אותו הענין שבו עושים את המלאכה, אבל אם ההפסד הוא ממקום אחר כמו באופן שההפסד הוא מה שיצטרך לשלם לפועלים חינם, אין זה חשוב דבר האבד להתיר מחמתו לעשות מלאכה בחוה"מ. אך דעת המהרש"ג שאין לאסור באופן זה, וגם הפסד שאינו במלאכה עצמה נחשב דבר האבד להתיר על ידו עבודה במועד. והביא שגם מדברי הערך ש"י (או"ח סי' תקלו) נראה שחולק על סברת מהר"ם פרובנצאל, והוכיח כן גם מדברי הריטב"א בסוגייתינו. והוסיף להוכיח כן מכמה מקומות שמצאנו שהותרה בהם מלאכה מחמת דבר האבד גם כשההפסד אינו בגוף הדבר עצמו, כגון המבואר בשו"ע (שם סע"ז) שמותר לבצור כרם אם שאר השכנים בוצרים, ומותר לעשות גם חביות לצורך היין אף שבמלאכת עשיית החביות אין דבר האבד ועשיית החביות היא מלאכה אחרת מבצירת הכרם. וכן מבואר עוד בשו"ע (שם סי"ג) שעכברים שמפסידים את האילנות מותר לצודן ומותר לחפור בקרקע לצודן, אף שבגוף החפירה בקרקע אין דבר האבד והיא רק הכנה להציל מהפסד אחר. ואם כן אף כאן מותר להציל מהפסד פועלים. וכן מבואר עוד בשו"ע (יו"ד סי' קנט ס"א) בענין קבלת ריבית מנכרי, שמדין הגמרא אין מותר אלא כדי חייו, ומכל מקום בזמן הזה שיש עול מסים וארנונות חשוב הכל כדי חייו, ואם כן מסתבר להקל בזמן הזה בחוה"מ לאנשים שאינם עשירים עכ"פ להוליך ולהוביל הסחורות ממקום למקום, כיון שאין בזה משום עשיית מלאכה אלא רק משום איסור סחורה דקיל טפי מעשיית מלאכה ובזה נראה וודאי להתיר כיון שאינם עשירים. ובפרט שבשבילי דוד (בהלכות חוה"מ סי' תקלט ס"ד) הביא בשם הירושלמי שבזמן הזה הקילו בסחורה כיון שהבטלה מביאה לידי איסורים יותר חמורים, וכתב שמטעם זה מקילים עתה בסחורה בחוה"מ [ראה לעיל י:, ועיין עוד מהרש"ג ח"א יו"ד סי' כה]. וכן דעת הערוך השולחן (או"ח סי' תקלג ס"ג) שכשיש הפסד מכיסו מותר לעשות מלאכה במועד משום דבר האבד, ולכן אם משלם לפועלים בעד כל יום אף אם לא יעבוד, מותר.

וכן כתב עוד המהרש"ג (שם סק"ב) לענין בעלי בתים שאינם עשירים שיש להם פאבריק (בית חרושת) לעשות ניירות, שמותר להם לעשות מלאכה בחוה"מ באופן שישנו קצת מבימים אחרים כגון שיעשו רק חצי יום, וכל מה שאפשר יעשו בצינעא, ומטעם המבואר בשו"ע (יו"ד שם) שעכשיו חשוב הכל כדי חייו מחמת עול המסים וארנונות וגודל דחקות בנ"י. ובפרט אם יש להם בנים לומדי תורה בישיבות ולכן צריכים ממון רב להחזיק אותם, ומעיקר הדין אין אנו יכולים לחייב את אבותיהם להחזיקם בישיבות, ואין לך דבר האבד גדול מזה, ולא גרע מפועל שאין לו מה יאכל שמותר לתת לו מלאכה אף שאינו דבר האבד (כמבואר בשו"ע או"ח סי' תקמב ס"ב), אף כאן כיון שמן הדין אינו מחויב להחזיק בניו ובנותיו הגדולים, ואם עושה מלאכה לצורכם הוי כמו פועל עני שאין לו מה יאכל דמותר, אלא שישנו קצת במה שאפשר לשנות.

אולם בשולחן שלמה (סי' תקלו סק"ב וסק"ד) כתב שיש לפקפק טובא בהיתר זה של עבודה במקום שהפועלים נוטלים שכר על ימי חול המועד, שאף אם באבילות יש להתיר עשיית מלאכה באופנים אלו, מכל מקום בימי חול המועד אין להתיר, שימי חוה"מ האסורים בעבודה אינם באים בפתאום שהרי הם קבועים וידועים מתחילה, ולכן כמו שהפאבריק סגור בשבתות ויו"ט וכדומה, כך גם במועד, ואף שהפועלים מקבלים את מלא משכורתם ואי אפשר כלל לזקוף את שביתתם ממלאכה על חשבון חופשתם השנתית, נראה שהבעה"ב צריך לכתחילה ליקח בחשבון את השכר שצריך לשלם במועד, ואם לאחר כל זה הוא מרויח ולא מפסיד אפשר שאסור להעבידם במועד. ונמצא עוד שהבעה"ב נחשב כגוזל מהם במה שמכריח אותם לעבוד בימים שהם פטורים, וגם עובר על "לפני עור" שפועליו עושים במועד. ואף בכה"ג שהיה יכול להתנות בתחילה שהשביתה ממלאכה תעלה להם לחופשתם השנתית ושכח ולא התנה, ג"כ אין זה פשוט להתיר. וגם אם הבעה"ב מאיים על פועליו בפיטורם, אף שהפועלים מותרים לעבוד, מ"מ הבעה"ב חשיב כגוזל את עבודתם כיון שמן הדין הם פטורים מלעבוד.

יג.

איסור הוצאה מרשות לרשות בחול המועד

הנה רוב המלאכות האסורות בשבת אסורות גם במועד, והותרו רק באופנים מסויימים כגון מלאכת דבר האבד או צורך המועד וכדומה. ונחלקו הפוסקים אם יש בחול המועד איסור הוצאה מרשות לרשות כבשבת, ואין להוציא מרשות לרשות אלא באופני ההיתר המיוחדים של חול המועד, או שמא אין איסור הוצאה מרשות לרשות בחול המועד כלל. והמאירי (מו"ק יג: ד"ה אין כותבין) כתב שאין איסור הוצאה בחול המועד כלל, וכתבו הפוסקים שהטעם הוא כיון שהוצאה היא מלאכה גרועה (עי' בזה תוס' שבת ב. ד"ה פשט), ולא אסורה במועד (ראה או נדברו ח"ט סי' מא ועוד). וכן מבואר בדברי הישועת יעקב (או"ח סי' תרכט). וכן כתב בבנין שלמה (ח"א סי' יד), וכן פסק בשש"כ (פס"ח סכ"ו וסק"ק) בשם הגרשז"א.

אך מדברי הביאור הלכה (סי' תקלו ס"א ד"ה ומותר) משמע שהוצאה היא בכלל כל שאר המלאכות האסורות במועד, וכן כתב בעמודי אור (סי' לה), וכן פסק בחזון איש (ראה או"ח סו"ס

המועד, אבל הרבה פוסקים הכריעו שאין להקל גם בשאר כלים שלא לצורך המועד אלא אם כן לא ימצאם בזול אחר המועד[עו].

דיני הלואה במועד

ראה להלן (יח:) בדין כתיבת שטר חוב במועד.

פועל שאין לו מה לאכל במועד

כל מלאכה בין בדבר האבד ובין בדבר שאינו האבד ואפילו שלא לצורך המועד, מותר לעשותה על ידי פועל שאין לו מה יאכל כדי שישתכר וירויח. ויש אומרים שדווקא בפועל שאין לו כלל מה לאכול אבל אם יש לו לחם ומים אסור לו לעשות מלאכה, ויש אומרים דאפילו יש לו לחם ומים אלא שאין לו צרכי יום טוב גם כן מותר לו לעשות מלאכה, וגם לדיעה זו אסור לעשות מלאכה כשהיא בפרהסיא[עז].

העברת דירה, וחפצים בחול המועד

אין מפנים מחצר שלו לחצר אחרת שלו, ואפילו מחצר גרועה לחצר יפה, וכן אסור להעביר חפצים מבית דירתו לדירה אחרת, כשאין זה לצורך המועד. וכל שכן שאסור להסיע ממונו מעיר לעירו[עח].

אבל מותר לפנות חפצים מבית לבית הנמצאים באותה חצר, או כשיש פתח בין החצירות ומעביר שלא דרך רשות הרבים. ואם אין הבתים פתוחים לחצר אלא למבוי, יש מתירים לפנות מבית לבית הסמוך לו[עט].

ואם מפחד מגניבה בחצר שדר שם, מותר לפנותם מאותה חצר לחצר המשתמרת, ואפילו מעיר לעיר כיון שנחשב לדבר האבד[פ].

יש מתירים לעבור דירה מדירה שאינה שלו לדירה שלו, אבל אין להעביר החפצים שאינם צורך המועד, אבל מדירה שכורה לדירה שכורה, אפילו שהשניה נוחה יותר אסור, ואם גר בצפיפות עם אדם אחר וכן אם גר בסביבה של נכרים וכדומה יש להתיר, והכל לפי ראות עיני המורה[פא].

עשיית מלאכה בערב פסח

יש אומרים שמקומות שנהגו לעשות מלאכה בערב פסח הוא רק באופן שאם התחיל במלאכה קודם ערב פסח שמותר לגומרה, אבל אסור בכל ענין להתחיל במלאכה אפילו אם יכול לגומרה עד חצות, חוץ מהחייטים והספרים והכובסים שמותרים להתחיל במלאכתם ולסיימה עד חצות וכל זה דווקא במקום שנהגו לעשות מלאכה בערב פסח, וכן דעת הרמב"ם[פב] והשו"ע[פג].

ויש אומרים שאף במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח אם כבר התחיל בהם קודם ערב פסח מותר לסיימם עד חצות היום של ערב פסח גם במקום שנהגו שלא לעשות מלאכה בערב פסח, והחייטים הספרים והכובסים מותרים להתחיל במלאכתם לכתחילה ולסיימם עד חצות, וכן דעת הרמ"א, וסיים שכן נהגו[פד], ובכל מקרה אסור להסתפר בערב פסח אחר חצות, ויש אומרים שאסור להסתפר אז גם ע"י גוי[פה] ויש מקילים להסתפר לאחר חצות ע"י גוי[פו].

הולכת והבאת כלים מבית האומן בערב פסח

מוליכים ומביאים כלים מבית האומן בערב פסח כל היום, ואפילו כלים שאינם לצורך המועד[פז].

יג:

הבאת והולכת כלים מבית האומן בחול המועד

מביאין כלים מבית האומן בחול המועד כשהם נצרכים למועד, כגון כרים וכסתות וצלוחיות, אבל כלים שאינם לצורך המועד כגון מחרישה וצמר מבית הצביעה אין מביאין, ואם אין לאומן מה יאכל נותן לו שכרו ומניחן אצלו, ואם אינו מאמינו מוציאם מבית האומן ומניחם בבית סמוך, ואם חושש שמא יגנבו משם מותר לפנותם לחצר אחרת אבל לא יביאם לביתו אלא בצינעא, וכל זה הוא רק להחזיר הכלים מבית האומן אבל להוליך לבית האומן כלים כדי לתקנן אסור אפילו לצורך המועד[פח].

והטעם שאין מביאין מבית האומן יש אומרים משום טירחא וי"א משום מראית העין שיאמרו שנתן לאומן במועד ושתיקן במועד ולטעם שני אסור אפילו מבית לבית באותה חצר ואין בדבר טירחא וכן אסור להחזיר אפילו מאומן נכרי, שיאמרו שהישראל צוה לתקנו במועד, וכתב הפמ"ג שלצורך מצוה מותר להביא מאומן נכרי אפילו כשאינו צורך המועד[פט].

כיסוי פירות שלא יתקלקלו מהגשם

היו לו תאנים שטוחים בשדה ליבשם וירא שהגשם יקלקלם מותר לחפותם בקש ואפילו בחיפוי עב, ומותר לעקור קש מהשדה לצורך זה[צ].

[עו] **משנ"ב** (ס"ק מא וס"ק מג), ועיין בפניני הלכה.

[עז] **שו"ע** (סי' תקמב ס"ב), ומשנ"ב (סק"ז). וכתב ביה"ל (ד"ה על ידי) דמותר גם לצורך בניו ובנותיו שאינו חייב לזונם מדינא דמה שמחה יהיה לו אם הם יצטרכו לחזור על הפתחים. ועכ"פ אם יכול ללוות לצורך המועד ולשלם אחר המועד, אפשר דלא עציבא דעתיה, וצריך ללוות ולא לעשות מלאכה.

[עח] **שו"ע** (סי' תקלח ס"א).

[עט] **שו"ע** (שם).

[פ] **שו"ע** (שם).

[פא] **שו"ע** (שם ס"ג) ומשנ"ב (סק"ו, ז) ושעה"צ סק"ה.

[פב] **הל' יו"ט** (פ"ח הי"ט).

[פג] **סי' תסח** (ס"ה).

[פד] **שו"ע** (שם) והטעם שהקילו בג' מלאכות הנ"ל משום שהם צורך גדול למועד וכמ"ש המשנ"ב (ס"ק כח).

[פה] **מג"א** (שם ס"ק יג) כיון שמטה ראשו ומסייע קצת.

[פו] **ב"ח** (שם) בשם המהרש"ל, וכן הכריע המשנ"ב (סק"ה).

[פז] **שם ס"י.**

[פח] **שו"ע** (סי' תקלד ס"ג) ומשנ"ב (ס"ק טו, טז). ולכאורה משמע מלשון המ"ב דאסור להוליך לבית האומן אפילו כלים שמותר לתקנן בחוה"מ בשכר אבל בכף החיים (ס"ק כא) כתב דמותר בכה"ג אף להוליך.

[פט] **משנ"ב** (שם).

[צ] **שו"ע** (סי' תקלח ס"ד) ומשנ"ב (ס"ק יד).

אהח18/06/2018

פניני הלכה

קלה ד"ה רה"ש, דינים והנהגות יו"ט וחוה"מ סי"ג). ולפי דעתם צריכים לבדוק תמיד את הכיסים בחול המועד במקום שאין עירוב כדי שלא להוציא דבר שלא לצורך (ראה מועדים וזמנים ח"ז סי' קנד). ובמעשה איש כתב שהחזו"א לא היה הולך בחוה"מ עם הכיפה תחת הכובע והיה מריק את כיסיו לפני צאתו מהבית, וכשהראו לו שבעמודי אור כתב שהוצאה אסורה בחוה"מ שמח על שיש מי שכותב כדעתו. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' סח) הוכיח מסוגייתינו שאין איסור הוצאה בחול המועד, שמבואר בגמרא שאין מפנים כלים מחצר לחצר אפילו מכעורה לנאה, וכן נפסק להלכה (ראה אליבא דהילכתא), ופירש הנמוק"י שהטעם הוא משום טירחא (וכ"כ במשנ"ב סי' תקלו סק"א). ואם יש איסור הוצאה בחול המועד הרי היו יכולים לאסור לפנות מחצר לחצר מטעם זה ולא היו צריכים לאסור משום טירחא, ומוכח שאין איסור הוצאה בחול המועד.

וכתב עוד בשבט הלוי שודאי מנהג העולם תמיד היה כדעת המאירי שלא אסרו הוצאה בכלל המלאכות האסורות במועד, וכאשר נראה מסתימת הרמב"ם (יו"ט פ"ז) והטור (או"ח סי' תקל) שכתבו שחול המועד מותר מן התורה במלאכה וחכמים אסרו במקצת מלאכות כמבואר בהמשך דבריהם שם, ולא הזכירו בהמשך הדברים שום מלאכה האסורה משום הוצאה, והרי היה בזה חידוש גדול כמו שכתבו התוספות והראשונים בשבת (ג.) שמלאכת הוצאה מלאכה גרועה היא ואם היתה אסורה היו צריכים לפרש בה כל הפרטים, וממה שלא כתבו כלל איסור זה מבואר שלא היה בכלל האיסורים שאסרו חכמים במועד.

וכתב שלא זו בלבד שלשיטת רש"י (ביצה יב.) שסובר שגם ביו"ט מותרת הוצאה אף שלא לצורך מהתורה, וא"כ מסתבר שלא גזרו בחול המועד תרתי דרבנן במלאכה גרועה, אלא אפילו לשיטת התוס' שסוברים שהוצאה ביום טוב אסורה מן התורה נראה שאין לגזור בחוה"מ בזה. וכיון שבמאירי מפורש כ"כ בפשטות להיתר, וכן נראה שהיה מנהג העולם מעולם אין בידינו לאסור. וע"ע מועדים וזמנים (ח"ד סי' רסג).

אין לו מה יאכל האם מותר גם לאחרים לעשות עבורו מלאכה

בגמרא מבואר שמי שאין לו מה לאכול וצריך להשתכר לצורך אכילה מותר לו לעשות מלאכה במועד. ובשו"ע (או"ח סי' תקלט סי"ב) מבואר שמותר לקנות במועד לצורך המוכר כשאין למוכר מה לאכול, או לצורך הסבל המוליך את הדברים הנקנים ואין לו מה לאכול, ואף שהקונים יש להם מה לאכול מותר להם לקנות כדי שלמוכר יהיה מה לאכול. והנה הפועל עצמו מותר לו לעשות אפילו מלאכה גמורה, ויש להסתפק אם גם לאחרים מותר לעשות מלאכה גמורה כדי שיוכל הפועל העני לעשות את חלקו במלאכה שיהיה לו מה לאכול.

והנה בהלכות אבילות כתב בשו"ע (יו"ד סי' שפ ס"ג) שחייבים השכנים והמכירים לספק כל צרכי האבל העני כדי שלא יצטרך לעבוד למחייתו בימי אבילותו. אבל בחוה"מ לא שייך חיוב זה, וכתב בשדי חמד (מערכת חוה"מ סי"ג) שהטעם הוא משום שבאבילות א"א לצפות מראש ואין אדם יודע עיתו ולכן אין האשמה על האבל שלא הכין עצמו, אבל בחוה"מ היה צריך להכין מתחילה מזונות לימי המועד. וגם שחוה"מ הוא אצל כל העניים בבת אחת והוי כגזירה שאין רוב הציבור יכול לעמוד בה שכל העניים יצטרכו עזרה שלא יהיו במצב של אין לו מה לאכול.

ובשש"כ (סי' סח ס"ק נט) הביא תשובת המנחת שלמה (ח"א סי' נא אות יח) שהסתפק בחייט שיש לו פועל עני שיודע רק לתפור ולא לגזור, אם מותר לבעה"ב לגזור את הבד כדי שיוכל הפועל להרויח את לחמו ע"י התפירה. שאף שמבואר באחרונים שגם בשעיקר כוונתו היא ליתן כל מה שירויח לעני שאין לו מה לאכול אסור לעשות מלאכה בחוה"מ, שבכגון זה אין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חברך, ואסור לעשות אפילו מלאכה דרבנן, והמשנ"ב (סי' תקמב ס"ב בביה"ל ד"ה ע"י) לא התיר אלא עבור בנים אף שאינו חייב במזונותיהם, מפני שאם יצטרכו לחזור על הפתחים עציבא דעתיה ויתבטל משמחת יו"ט, אבל לא עבור אחרים, מכל מקום יתכן שאם מעשהו של הבעה"ב הוא להכשיר את גוף הדבר עבור פועל עני, אפשר שקל יותר. שהרי הפועל עצמו ודאי מותר לגזור בחינם כדי שיוכל אח"כ לתפור ולקבל שכר, ונמצא שגם מה שגוזר כלול בהיתר זה, וא"כ למה לא יוכל לבקש מבעה"ב לעשותו, כמו שפועל עשיר מותר לעשות דבר האבד של אחרים ולקבל גם שכר.

ועיין בנודע ביהודה (קמא או"ח סי' יג) בתשובתו הידועה להתיר גילוח בחוה"מ ע"י ספר עני, שכתב שאף שגם המתגלח מסייע והוא אינו עני, מ"מ מסייע כזה אין בו ממש. ומבואר בדבריו שאם היה ממש בסיועו היה אסור, ואף שמותר לקנות לצורך המוכר והשכיר. ומשמע מזה דרק משא ומתן הוא שמותר, אבל לא לסייע ממש בעשיית המלאכה, וכ"ש דאסור לעשות מלאכה גמורה. אך כתב במנחת שלמה שאפשר דשאני התם שעיקר כוונתו לטובת עצמו ולא לטובת העני, וגם משא ומתן אסור בכה"ג, ולכן הוצרך שפיר לומר דחשיב כמסייע שאין בו ממש.

וכתב שנראה עוד שצריך להיות מותר לעבוד בחוה"מ כדי שיוכל להמציא בכך מעות לישראל עני שאין לו מה לאכול, כדי שלא יהא העני מיצר ודואג על זה שאין לו מה לאכול, שהרי אבידת גופו חשובה יותר מאבידת ממונו. אך כשם שמבואר באחרונים במה שמותר לקנות במועד לצורך המוכר או השכיר, שאין להתיר אלא אם כן עושים באמת את המסחר בשביל השכיר שאין לו מה יאכל, אבל לא שיערימו, (עיין משנ"ב סי' תקלט ס"ק מג), אף בזה צריך שלא להערים. ומכל מקום אין צריך שיכוין רק לטובת העני ולא לטובת עצמו, אלא אפילו אם אומר בפירוש שמכוין גם לטובת עצמו ג"כ מותר, ולא אמרו שאסור אלא כשעיקר כוונתו רק לעצמו, ואילו בשביל העני בלבד לא היה עושה עכשיו את המסחר, שזה אסור אע"פ שאמת הדבר שע"י מסחר זה יהיה לעני מה לאכול.

ובטעם מה שלא התירו אלא במקום שבשביל העני בלבד גם כן היה עושה את המסחר, הוא כיון שאם יהיה הדבר דומה ממש לדבר האבד, היה אפשר להתיר לעבוד במועד בכל בתי הפאבריק, דהא מסתמא יש בין הפועלים אחד או שנים שאין להם מה לאכול, וממילא מותרים גם כל האחרים לעבוד, כיון שאם הם לא יעבדו, יהיה הפאבריק סגור, ונמצא שלא יהיה לאותם השנים מה לאכול, וקיי"ל דאף בפרהסיא שרי אם אי אפשר בצינעא, וע"כ דלענין זה לא משוינן ליה לדבר האבד, והיינו משום דודאי ידעי רבנן דעי"ז שגזרו איסור עבודה ומשא ומתן במועד וכל בתי הפאבריק והמסחר סגורים, דאיכא ודאי כמה אנשים שע"י זה אינם מוצאים פרנסתם ואין להם מה לאכול, ואף על פי כן לא חששו לכך ואסרו, א"כ מוכח שלא התירו לעשות מלאכה לצורך מחית העני אלא דוקא בצירוף מה שמתכוין לטובת העני, ולא התירו אלא במקום שבשביל העני בלבד גם כן היה עושה את המסחר.

וכתב לפי זה שכיון שבלא"ה לא משוינן ליה ממש לדבר האבד, אפשר שרק משא ומתן הוא דשרי לעשות בעצמו לצורך מי שאין לו מה לאכול, אבל לא לעשות מלאכה, אפילו בחינם.

יג:

אם מותר לבן א"י לבשל בחול המועד עבור בן חו"ל לצורך יו"ט אחרון של גלויות

בגמרא מבואר שמוכרים בערב יום אחרון של חג, ומעטרים השוקים, ובשו"ע (סי' תקלט סי"א) כתב שהוא הדין שמותר לקנות לצורך יו"ט שני של יו"ט אחרון, ובמשנ"ב (ס"ק לט) הביא דברי הרעק"א שאף מלאכה גמורה מותר לעשות במועד לצורך יו"ט שני אחרון.

והנה בשערי יצחק (פלאקסר, פסקים קונטרס בענין יו"ט שני כלל יד אות ה) כתב שמותר לבן ארץ ישראל לבשל בחול המועד לצורך יום טוב אחרון של גלויות עבור בן חו"ל, שכיון שהבן חו"ל

מכירת ירקות ופירות טריים

מוכרי תבלין או ירק וכל דבר שאינו מתקיים, פותחין ומוכרין כדרכם בפרהסיא, שהכל יודעים שהם לצורך המועד, ומותר למכור בהם גם לנכרים[צא].

מכירת דברים המתקימים

מוכרי פירות המתקיימים לאחר המועד, וכן מוכרי כסות וכלים מוכרים בצינעא לצורך המועד, כיון שאין ניכר שמוכרים לצורך המועד יבואו לחושדן שהוא לצורך חול, ולכן צריך למכור דווקא בצינעא[צב]. כיצד אם היתה החנות פתוחה לזוית, או למבוי שאינו מפולש, פותח כדרכו. ואם היתה פתוחה לרשות הרבים פותח דלת אחת ונועל דלת אחת וכדומה[צג].

ערב יום טוב אחרון

ערב יום טוב אחרון של פסח או סוכות מותר למכור צרכי החג אפילו בפרהסיא, וערב יום טוב אחרון של חג הסוכות מוציא ומעטר את השוק בפירות בשביל כבוד יום טוב של שמיני עצרת שרגל בפני עצמו, אבל בערב שביעי של פסח אין מצוה לעטר. ומותר לקנות לצורך יום טוב אחרון בחוץ לארץ[צד], וכן מותר גם לבשל ולעשות כל מלאכה המותרת לצורך יום טוב שני של יום טוב אחרון[צה].

מלאכות שצריך לעשותן בצינעא

כל מלאכות אפילו שנעשות לצורך המועד, כשעושים אותם אומניהם, עושים אותם בצינעא, ולכן ציידים של חיות ועופות, והטוחנים והבוצרים למכור בשוק הרי אלו עושים בצינעא לצורך המועד[צו].

ציידי דגים לדעת השו"ע מותרים אפילו בפרהסיא, ויש סוברים שגם ציידי דגים צריכים לצוד בצינעא[צז], והנוהג להקל למכור דגים בפרהסיא אין למחות בידו[צח].

הכשר חיטין לקבל טומאה

אין האוכלים מקבלים טומאה עד שיוכשרו ע"י שיבוא עליהם מים או אחד משבעה משקין, שנאמר (ויקרא יא לח) 'וכי יתן מים על זרע'[צט].

כל האגודות שבשווקים וכל הקמחים וכל הסלתות שבשווקים הרי הם בחזקת מוכשרים, האגודות מפני שהדרך לזלף עליהן מים תמיד, והקמח והסולת לותתין את החיטים קודם טחינתם, וכן חיטים שחולקים אותו ברחיים אחת לשתיים ואחת לשלש, כדי לעשות מהן מעשה קדירה כגון הריפות וכיוצא בהן הרי הן בחזקת מוכשרין בכל מקום, בין של שווקים ובין של בתים, מפני שלותתין אותן כדי להסיר קליפתן[ק].

פרק שלישי

גילוח בערב יו"ט

מצוה לגלח שערות ראשו (וזקנו להנוהג לגלחם[א]) בערב יום טוב[ב]. ולכתחילה יתגלח בערב יום טוב עצמו[ג], וישתדל לעשות זאת קודם חצות היום[ד]. ואם לא הספיק להתגלח קודם חצות[ה], בכל ערבי ימים טובים מותר להתגלח גם אחר חצות היום ועדיף להקדים קודם זמן מנחה קטנה, ובדיעבד מותר כל היום[ו]. חוץ מבערב פסח שאסור להתגלח ביום זה אחר חצות (אפילו כשמגלחו חבירו ישראל בחנם, וע"י נכרי מותר בין בחנם ובין בשכר גם אחרי חצות)[ז]. חוץ מהמותרים בגילוח בחול המועד שמותרים אף בערב פסח אחר חצות היום[ח].

איסור גילוח בחוה"מ

אסור להסתפר ולהתגלח בחול המועד בין על ידי ישראל ובין על ידי נכרי, בין אם גילח קודם המועד ובין גילח אחר המועד[ט]. ולדעת רוב הפוסקים אף מי שרגיל לגלח את זקנו מדי יום ביומו אסור בגילוח וכן נהגו[י].

לא גילח מחמת אונס

גם אם לא גילח מערב יום טוב מחמת אונס כגון שהיה חולה בערב החג או שלא הספיק מחמת אונס אחר להתגלח אסור להסתפר בחול המועד[יא]. אבל במקרה של אונס מפורסם[יב] התירו חז"ל להתגלח בחול המועד אם לא היה יכול להסתפר לפני המועד[יג]. ואלו הם האונסים המפורסמים.

א. מי שיצא מבית השביה ולא היה לו פנאי לגלח קודם המועד[יד].

ב. מי שיצא מבית האסורים, אפילו בבית אסורים של ישראל שהיו מניחים לו לגלח, אבל הוא מחמת צערו לא גילח[טו].

ג. מנודה האסור בתגלחת, והתירו לו חכמים את נידויו ברגל[טז].

ד. מי שנדר שלא לגלח ונשאל על נדרו ברגל[יז].

ה. הבא ממדינת הים[יח] בחול המועד או בערב הרגל ולא היתה לו שהות ביום לגלח. והוא שלא יצא מארץ ישראל לחוץ לארץ לטייל[יט].

לכל אלו האונסים התירו לגלח בחול המועד, ומותר לגלח גם ע"י ישראל ולשלם בעבור התספורת ואין צריך לגלח בשינוי[כ]. ואפילו שהתירו, לא יגלח בפרהסיא אלא בצינעא[כא].

אבל שמחמת אבלותו היה אסור בתספורת בערב יום טוב ועברו ימי אבלותו בחול המועד מותר לו להסתפר ואין איסור בדבר מחמת חול המועד[כב].

לספר נכרי במועד

אסור לגלח נכרי בחול המועד[כג] (ואם אין לו מה לאכול[כד] מותר לגלח).

גילוח לצורך רפואה

מי שיש לו מכה וכדומה ויש חשש שיכבד עליו החולי אם לא יגלח את מקום הפצע, מותר לגלח את שערות ראשו. ואם אין חשש התפשטות החולי אין היתר לגלח אלא בשער היד ולא בשער הראש, ויש מתירים גם בשער הראש. ולהלכה אם היה יכול להעביר השיער לפני יום טוב אפשר שאין להקל לגלח ביום טוב. ומי שהיתה לו מכה בראשו ומחמת כן לא

[צא] שו"ע (סי' תקלט ס"י) ומשנ"ב (ס"ק לג). [צב] ודווקא מוכרים הקבועים שאומנותם בכך כל השנה, אבל בעל הבית המוכר לצורך המועד אין צריך למכור דווקא בצינעא. [צג] שו"ע (שם סי"א) ומשנ"ב (ס"ק לד - לט). [צד] וקמ"ל שאע"פ שאנן בקיאין בקביעות המולדות והחדשים וא"כ נמצא שקונה בחול המועד לצורך יום שהוא חול דהיינו שמיני של פסח ותשיעי של סוכות. קא משמע לן דמותר כיון שלמעשה תיקנו חכמים שינהגו בו יו"ט לכל דבר. [צה] שו"ע ומשנ"ב (שם). [צו] דכיון שעושים הרבה, והיא מלאכה שאינה מוכחת לרואה שהוא לצורך המועד, עלולים לומר שעוסק במלאכתו ככל ימות השנה ואינו מכוין ליום טוב. [צז] עי' לעיל (דף יא). [צח] שו"ע (סי' תקלג ס"ה) ומשנ"ב (ס"ק כא - כד) ובה"ל (ד"ה של). [צט] רמב"ם (טומאת אוכלין פ"א ה"א). [ק] רמב"ם (שם פט"ז ה"א).

[א] במשנ"ב (סי' תקלא סק"ג) הוסיף על לשון השו"ע (ס"ג) 'אין מגלחין במועד' שהוא הדין סיפור הראש אלא שדרכן היה לגלח, ומשמע מדבריו דהשו"ע מיירי מענין גילוח הזקן, אך באמת הכוונה בין על סיפור במספריים ובין גילוח בתער ותרוייהו בראש מיירי והחילוק רק אם נשאר שערות כבמספריים או לא נשארים כלל שערות וכמוכח בשעה"צ (סק"ג), ועי' שו"ת רמב"נ קנצלבויגן (סי' ג) שביאר כן כוונת המשנה ואלו מגלחין שהרי בזמן חז"ל לא נהגו בגילוח הזקן [וראה ספר תספורת הזקן (שיפר) שהאריך בזה ובמה שכתב לבאר טעם המתירים לגלח הזקן במספריים בארוכה מראשונים ואחרונים ע"ש, ועי' ספר הדרת פנים זקן]. [ב] שו"ע (או"ח סי' תקלא ס"א). ומקורו מהמבואר בסוגייתינו שמטעם זה אסרו חכמים לגלח במועד וכדלהלן, כדי שיקדים ויתגלח מערב יום טוב. [ג] כך מבואר בשו"ע דהמצוה בעיקרה הוא בערב יו"ט, ובפמ"ג (א"א סק"א) שנסתפק מאמתי נחשב שהוא ניוול אם גילח קודם הרגל, וכתב שאפשר שאם גילח בתוך ל' יום לא שייך ניוול, ובשעה"צ (סק"א) נקט שהכוונה לשיעור שיער הגדל בשלושים יום דומיא דכהני המשמרות שגילחו לגמרי ומשערים כמה שער יש לו ממצב של גילוח גמור עד ל' יום, ונמצא דאם הסתפר במספריים שאז מיד אחר כמה ימים יש שערות בני ל' יום צריך שוב לגלח. [ד] עי' שעה"צ (סק"ג). [ה] וכן אם זמנו דחוק קודם חצות (שעה"צ שם). [ו] שם ע"פ דעת הרמ"א ושאר דעות האחרונים בסי' רנא. [ז] משנ"ב (סי' תסח סק"ה). [ח] משנ"ב (סי' תסח סק"ו). [ט] שו"ע (או"ח סי' תקל"א ס"ב) ובביאור הלכה (שם ד"ה אין). ושלא כדעת ר"ת שהתיר במי שגילח קודם המועד. [י] בשו"ת נודע ביהודה (קמא או"ח סי' יג ותניינא או"ח סי' לט-קא) חידש לסמוך על דברי רבינו תם שמקל במי שגילח קודם הרגל באופן שמתגלח על ידי פועל עני והאריך בזה, ובשו"ת חת"ס (או"ח סי' קנד) דחה היתר זה, ובפחד יצחק (ערך חולו של מועד) ובשדי חמד (מערכת חוה"מ ס"א) הביאו שרוב גדולי הפוסקים צעקו ככרוכיא ע"ז הפסק, וכתב בפחד יצחק שאף הנוב"י חזר בו, [וראה הגהות שכר טוב לנוב"י שם שכתב שזה אינו והנוב"י נשאר בדעתו אף שחלקו עליו כל חכמי דורו ודורות שלאחריו]. וראה שו"ת באר שרים (ח"ד סי' סב) שקיבץ דעות הפוסקים בזה. [יא] שו"ע (שם ס"ג). ובשו"ת כפי אהרן (סי' נא) כתב שמי שהסתפר קודם המועד ונשברו המספריים קודם שנגמרה תספורתו או שלא שם לבו שחלק משערותיו לא נסתפרו כראוי מותר לו לתקן תספורתו במועד. [יב] גדר אונס מפורסם הוא כמבואר בסוגייתינו וכמפורט להלן, אבל חולה וכדומה אפילו שהיה מפורסם שהוא חולה מ"מ לא היה מפורסם שלא היה יכול לגלח וע"כ אסור להתגלח (שעה"צ סק"ז בשם הריטב"א והרמב"ס, וכתב שלדעת הריטב"א זה ביאור הגמרא גבי מי שאבדה לו אבידה יאמרו כל הסריקין אסורין וסריקי בייתוס מותרין). ונמצא דאין להחליט בעצמו מה נחשב אונס מפורסם. [יג] וצריך שיצא ברגל עצמו או סמוך לחשיכה כדי שלא יהיה לו שהות להסתפר, ולא די במה שלא היה לו פנאי לגלח בערב יום טוב כיון שהיה עסוק בצרכים אחרים (שעה"צ סק"ט ודלא כחיי אדם), ואינו מצוי כל כך שהרי בכל מקום מצויים ספרים ומספריים בזמן מועט וכן אין מצוי שיגיע בערב יו"ט ממש עם כניסת החג שלא יוכל להסתפר. [יד] שו"ע (שם ס"ד). [טו] שו"ע (שם) ומשנ"ב (סק"ט), מדברי התוספות (יג: ד"ה והילא) בשם הירושלמי. [טז] יש פוסקים הסוברים שאם היה יכול לפייס ולבקש שיתירו לו הנדוי קודם הרגל ולא פייס הוי פושע, ואסור לו להסתפר ברגל, אבל דעת הרמב"ם והשו"ע וכן הסכימו הרבה פוסקים שאין לחלק בזה ובכל אופן אם התירו לו ברגל מותר להסתפר, ולכן לכתחילה טוב לחוש לדעת הראשונים המחמירים, אבל המקיל יש לו על מי לסמוך כיון שהאיסור מדרבנן (משנ"ב סק"י ושעה"צ סק"י). [יז] גם בזה יש פוסקים הסוברים שאם היה יכול לישאל אצל חכם שיתיר לו הנדר ולא שאל, לא הוי אונס, מכל מקום דעת המג"א (סק"ה) שכיון שלפני הרגל לא היה כלל בדעתו להתיר הנדר ואח"כ נמלך, נחשב אונס במה שלא הסתפר בערב יו"ט והמיקל לא הפסיד (משנ"ב ס"ק יא, ושעה"צ ס"ק יא). [יח] היינו שבא ממקום רחוק שהדבר מפורסם שהגיע משם בערב יו"ט, והכל לפי המקום והזמן (קו' מנקשי תורה הל' חוה"מ בשם פוסקי זמנינו), ודווקא אם היה במקום שלא היה יכול להסתפר, אבל אם היה יכול להסתפר בדרך או שיצא ממדינת הים בערב יו"ט עצמו שהיה עליו להסתפר במקום שיצא משם לא התירו לו להסתפר בחוה"מ, אבל אם יצא יומיים שלושה לפני ערב יו"ט והגיע סמוך לחשיכה מותר להסתפר כיון שבערב יו"ט עצמו היה אנוס (משנ"ב ס"ק יב-ג). [יט] שו"ע (שם), שהלכה כחכמים דמותר גם ביצא לחוץ לארץ לצורך הרווחה, ולא כרבי יהודה בברייתא דמתיר רק ביצא למזונות ההכרחים. ונחלקו בזה הראשונים, שדעת הראב"ד ועוד ראשונים שהטעם שביצא לטייל לא התירו לו, הוא משום שעבר על האיסור לצאת מארץ ישראל לחו"ל שלא לצורך כלל, ולכן אם יצא לטייל בתוך ארץ ישראל או מחוץ לחוץ לארץ מותר, דלא עשה שום איסור. ויש ראשונים הסוברים שאין הטעם משום איסור יציאה מא"י לחו"ל, אלא כיון שהיתה יציאתו שלא לצורך כלל לא התירו לו, והשו"ע פוסק כדעת הראב"ד ושיטתו, לכן המיקל יש לו על מי לסמוך (שעה"צ ס"ק יג). ודוקא אם יצא לטייל שהוא לא לצורך כלל, אבל אם יצא למסחר, אפילו שיש לו הרבה נכסים ויוצא כדי להרויח יותר, ג"כ מקרי להרווחה ומותר לחכמים, וכן אם יצא לצורך מצוה מותר והיינו אפילו לראות פני חבירו (משנ"ב ס"ק יד). ובגדר איסור היציאה מא"י לחו"ל עיין בפניני הלכה. [כ] עי' בה"ל (ס"ג ד"ה אין מגלחין, ס"ד ד"ה ואלו). [כא] שו"ע (שם ס"ה). והוא מדברי התוספתא דמו"ק והובא במרדכי וברמב"ן, אכן הריטב"א (יג:) התיר לגלח אפילו בפרהסיא. [כב] שו"ע (או"ח סי' תקלא ס"ו), וראה להלן (יט:) בהלכות אבלות בחוה"מ באיזה אופן הותר לו בחול המועד. [כג] משנ"ב (סי' תקל"א ס"ק טו). [כד] וגדר אין לו מה יאכל עי' משנ"ב (סי' תקמב סק"ז) שאם העבודה בפרהסיא צריך שלא יהיה לו אפילו לחם ומים (ובצינעא נחלקו הפוסקים אם זה ג"כ במצב שאין לו אפילו לחם ומים או שאין לו צרכי יו"ט).

פניני הלכה

עצמו מותר לו לבשל מותר גם לאחרים לבשל בשבילו, שכלל הוא בחול המועד שכל שמותר לעצמו מותר גם לאחרים לעשות בשבילו, כמו בדבר האבד דאחרים עושים בשבילו אפילו בשכר אע"ג שלהם אין זה דבר האבד עיי"ש.

וכתב לו במנחת שלמה (ח"א סי' יט אות ג) לדון בדבר, שבאופן שהאורח יכול לעשותו בעצמו בחול המועד או ביו"ט שני שלו למה יהא מותר לבן ארץ ישראל לעשות מלאכה במועד לצורך חול בזמן שיכול האורח עצמו לעשותו בהיתר, ואפילו במקום שהאורח עצמו אינו יכול לבשל גם כן יתכן שאסור לבן ארץ ישראל לבשל בשבילו ויש לחלק מדבר האבד שכיון שמותר לו מותר גם לאחרים לעשות בשבילו. שמבואר בנימוקי"י (מו"ק ו:) שהטעם שהתירו במלאכה כשאין לו מה לאכול הוא משום שאין לך דבר האבד גדול מזה. והרי בדבר האבד מותר גם לפועל עשיר לעבוד בשכר הואיל ומעשהו הוא למנוע הפסד מהבעה"ב. וכתב הריטב"א שהטעם הוא כדי שלא יהיה הבעה"ב דואג על אבידתו וימנע משמחת יו"ט, ואפ"ה חזינן דאסור לעשות מלאכה בחוה"מ אף בבה"ג שכוונתו ליתן את כל המעות שירויח לעני שאין לו מה לאכול, וכמו"ש במשנ"ב (סי' תקמב) בביה"ל (סעיף ב' ד"ה ע"י) דלא שרי בבה"ג אלא לאב עבור בניו שאינו חייב במזונותיהם מפני שאם יצטרכו לחזור על הפתחים ודאי עציבא דעתיה ויתבטל משמחת יו"ט ולא עבור אחרים, הרי מבואר דאף שהאב עצמו מותר לעבוד עבור בניו מ"מ לאחרים אסור לעבוד עבורם, וכיון שכן גם בנידון זה אף שהבן חו"ל עצמו מותר לבשל בחוה"מ לצורך יו"ט שני שלו [כי אף להסוברים דמלאכת חוה"מ מדאורייתא ואילו יו"ט שני אינו בזה"ז אלא מנהג ובפרט בא"י, דמ"מ כמו שפטרוהו חכמים ביו"ט שני שלו מתפילין דאורייתא וחייבוהו לקדש ולהתפלל ממש כמו ביו"ט ראשון ה"ה נמי שמותר לעשות מלאכה במועד לצורך יו"ט שני], אבל מ"מ יתכן שבן א"י אסור לבשל במועד עבור יום כזה שאצלו הוא ממש חול.

אלא שמכל מקום צידד במנחת שלמה שיש לומר שמותר גם לבן א"י לבשל במועד עבור יו"ט שני של אורח הבא מחו"ל, כיון שגם בני א"י חייבים להשתדל ולראות שבני חו"ל ישמחו ביו"ט שני שלהם כמו ביו"ט ראשון, ולכן אע"ג שאצל בן א"י הוא יום חול שפיר חשיב כבישול במועד לצורך יו"ט.

פתיחת חנות למכירת דברי מאכל במועד כשהקונים הם נכרים

כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' כ אות י) בדין דברי מאכל שמותר למכור בחוה"מ כמבואר בשו"ע (או"ח סי' תקלט ס"י-יא), שוודאי ההיתר הוא רק כשמוכר בשביל ישראל. ולכן אם חנותו היא במקום שרק נכרים נמצאים שם, ורק הם קונים בחנות, אסור לפתוח את החנות ולמכור אף ענייני מאכל המוכרחים. ואף אם יש שם גם יהודים שאינם שומרי

יכול היה לגלח את ראשו, ונתרפא במועד מותר לגלח[כה].

סירוק

מותר לכל אדם לסרק את שערותיו במועד ואפילו כששערותיו סבוכות ואף כשמשיר את השערות בשעת הסירוק[כו].

נזיר ומצורע מגלחין במועד

הנזיר והמצורע[כז] שהגיע זמן תגלחתם בין בתוך המועד בין קודם הרגל, אף על פי שהיה להם פנאי לגלח קודם הרגל מותרים לגלח במועד כדי שלא ישהו קרבנותיהם[כח].

איסור כיבוס בחול המועד

אסור לכבס בחול המועד אפילו לצורך המועד. ואף שהותרו הרבה מלאכות לצורך המועד, אסרו חכמים לכבס בתוך המועד כדי שיזדרזו לכבס קודם המועד, שאם היו מותרים לכבס בתוך המועד היו סומכים עצמם לכתחילה על זה, ויכנסו לרגל כשהם מנוולים[כט].

ואפילו אם היה אנוס בערב יו"ט ולא היה יכול לכבס, אסור לכבס בחול המועד, חוץ מאונסים מפורסמים, כמו הבא ממדינת הים, והיוצא מבית השביה, ומבית האסורים, ומנודה שאסור בכיבוס והתירו לו חכמים הנידוי ברגל, ומי שנדר שלא לכבס והותר נדרו ברגל.

וכל האמור למעלה לענין גילוח שייך גם לענין כיבוס[ל].

כיבוס בגדי קטנים

בגדי קטנים שדרכם להתלכלך תדיר, מותר לכבסם לצורך המועד[לא], ודווקא בגד אחד[לב]. ובגדי קטנים ביותר והם הבגדים שמשתינים בהם ומוציאים רעי בהם, מותר לכבסם ארבעה וחמשה בבת אחת כיון שצריך להרבה מהם כל רגע. ואם יש צורך, מותר לכבסן אפילו בפרהסיא, אבל כשאין תועלת לכבסן בפרהסיא לא יכבסן אלא בצינעא. ובוואש מאשי"ן (מכונת כביסה) יכול לכבס כל הצריך לחג בבת אחת כשאפשר, כדי למעט במלאכה ובטירחא[לג].

יד.

כיבוס מגבות וכדומה ברגל

מטפחות הידים, ומטפחות שמסתפגים בהם כשיוצאים מבית המרחץ, מותר לכבסן בחול המועד אם אין לו די צרכו לכל החג, מפני שדרכם להתלכלך תיכף, ואפילו אם היה מכבסן מערב יו"ט היו חוזרים ומתלכלכים. ואפילו אם יש לו כמה מהם מותר לכבסן כיון שצריך לכל יום אחרת. אך הנוהגים להחליפן רק משבת לשבת, אסורים לכבסן בחול המועד אפילו אם יש להם רק שתים[לד].

ובימי הראשונים נהגו להחמיר שלא לכבס בימי חול המועד מטפחות שמסתפגים בהם, וכן ראוי לעשות[לה].

דין כיבוס בעולים מטומאה לטהרה

בזמן שהיתה נוהגת טהרה בישראל, היו הזבים והזבות הנדות והיולדות וכל העולים מטומאה לטהרה בתוך המועד מותרים לכבס ברגלו[לו]. אבל בזמן הזה אין דין זה שייך אלא מי שראתה כתם[לז] או פירסה נדה ברגל, וצריכה לכבס כדי ללבוש לבנים, ואין לה בגד לבן אחר שמותרת לכבסו[לח].

תספורת וכיבוס לכהנים ואנשי מעמד במשמרתם

אנשי משמר ואנשי מעמד[לט] אסורים להסתפר ולכבס בכל השבוע שחלה בו משמרתם, וביום חמישי מותרים[מ] מפני כבוד השבת וכל שכן ביום שישי[מא], ומפני מה אסרו עליהם לספר ולכבס כדי שלא יעלו למשמרתם ולא יכנסו למעמדם כשהם מנוולים, אלא יסתפרו ויכבסו קודם שיעלו[מב].

מי שאין לו אלא חלוק אחד

לדעת השו"ע מי שאין לו אלא חלוק אחד מותר לכבסו בחול המועד, כיון שחלוק אחד מתלכלך אפילו אם כבסו קודם יו"ט[מג]. אבל יש פוסקים שסוברים שלא היה היתר זה אלא בזמן התלמוד שהיה איזורו מוכיח עליו, שהיו לובשים החלוק וחוגרים עליו בחגורה ומעליו לבשו בגד עליון (מקטורן), ובזה היה ניכר שאין לו אלא חלוק אחד. אבל בזמננו שאין היכר זה אסור[מד], וראוי להחמיר. ומכל מקום אין להחמיר בבגדי פשתן כשאין לו אלא בגד אחד[מה].

מי שיש לו שני בגדים ושניהם התלכלכו אסור לו לכבסם, ואין דינו כדין מי שאין לו אלא בגד אחד[מו].

קטן בגילוח במועד

קטן שיש לו שערות רבות ומצערות אותו מותר לספר את שערות ראשו בחול המועד, ואף מותר לגלחו בפרהסיא[מז]. אך אם אין השערות מצערות אותו ורגיל בהם אין להקל לגלחו במועד[מח].

ועל כן הנוהגים לעשות שמחת 'חלאקה' ביום שמלאו לקטן ג' שנים יכולים לעשות כן בפרהסיא ובשמחה[מט], ואם חל יום הולדת שלו ביו"ט אחרון יש מי שכתב שיעשה שמחת הגילוח לאחר חוה"מ[נ], ואם חל בפסח ידחהו לל"ג בעומר.

קטן שגדול בגופו ונראה כמי שכבר עבר את גיל המצוות אין לגלחו במועד בפרהסיא[נא] וכיום נהגו שלא לגלח את הקטנים ומחנכים אותם למצוות גילוח בערב החג[נב].

[כה] **משנ"ב** (ס"ק כא) ובה"ל (ס"א ד"ה כל). [כו] **שו"ע** (או"ח סי' תקלא ס"ח). והטעם שהרי אף התספורת עצמה מותרת מן הדין שהרי היא לצורך המועד, רק כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול אסרו, ובאופן כזה לא אסרו (ביאור הגר"א שם), וכשאינו מתכוון להסרת שיער מותר מטעם נוסף, שאע"פ שבשבת ויו"ט אסור אף שאינו מתכוון אם הוא פסיק רישא (פירוש שעושה פעולה שבודאי נגררת עמה עוד פעולה שהיא אסורה) בחוה"מ אינו מתכוון מותר אף בפסיק רישא (ע"פ משנ"ב סי' תקלו סק"ה). [כז] **נזיר** שנטמא צריך לגלח אחר שנטהר קודם שמקריב קרבנותיו, ומתחיל לספור מחדש ימי נזירותו, כמו שנאמר (במדבר ו ט) וכי ימות מת עליו בפתע פתאום וטמא ראש נזרו וגלח ראשו ביום טהרתו ביום השביעי יגלחנו, וביום השמיני יביא שתי תורים או שני בני יונה אל הכהן אל פתח אהל מועד. ומצורע אחר שנטהר מביא קרבנותיו ומגלח כמו שנאמר (ויקרא יד ט-י) והיה ביום השמיני יגלח את כל שערו וגו' וביום השמיני יקח שני כבשים. [כח] **רמב"ם** (יום טוב פ"ז הי"ט), ומקורו מהמשנה וכמסקנת הגמרא (דף יז:) שאפילו אם היה להם פנאי מותרים, כדי שלא ישהו קרבנותיהם, ועיי' רש"י ותוס' שדנו בדבר עיכוב הגילוח לקרבנות. והרמב"ם (שם) הוסיף שכל היוצא מטומאתו לטהרתו מותר לגלח ברגל, וכתב המגיד משנה שהרמב"ם גורס במשנה והנזיר והמצורע והעולה מטומאתו לטהרתו. וטעם לדבר לפי שהטמא אין לו להתקשט קודם הרגל, ולכן לדעת הרמב"ם מותר לכל הטמאים שנטהרו ברגל לגלח בחוה"מ. אבל הרבה ראשונים חולקים וסוברים שדוקא מי שהיה אסור בתספורת מדינא והותר לו במועד התירו לו גם האיסור של תספורת בחוה"מ ולא שאר הטמאים. [כט] **שו"ע** (או"ח סי' תקלד ס"א) ומשנ"ב (סק"א), ומוכח מזה שישנה מצוה לכבס לכבוד הרגל, אבל לאו דוקא בערב הרגל כתספורת (כמבואר לעיל) ואדרבא בכיבוס מצוה להקדים (פמ"ג א"א סק"א). ולכבוד שבת תיקן עזרא שיהיו מכבסים ביום חמישי דוקא כמבואר בהל' שבת (שו"ע או"ח סי' רמב ס"א), וביו"ט לא מצאנו תקנה מיוחדת לזמן הכיבוס. [ל] **שו"ע** (שם). [לא] **שו"ע** (שם) ומשנ"ב (סק"ו), וכמו שהביאו התוספות (יד. ד"ה אלין) בשם הירושלמי. ושיעור קטן הוא שדרכו להתלכלך בטיט ובצואה תדיר. [לב] ועיין במג"א (סק"ד) מאי טעמא בתספורת מותר אפילו בפרהסיא, וגם בלא טעם שרגילים להתלכלך, ולענין כיבוס אין מתירים אלא בצינעא כשאפשר, וצריכים גם לטעם שרגילים להתלכלך, ותירץ דבגילוח שערותיו מוכיחים עליו שהם גדולים, משא"כ בכיבוס אינו מוכח כ"כ דאפשר שיש להם עוד בגדים בבית, ומוכח מדבריו דאם יש לקטן מה ללבוש בחג אסור גם בבגדי קטנים, אמנם אם חפץ להלבישו דוקא בבגד היותר יפה מותר לכבסו אפילו אם יש לו אחר אלא שהוא פחות יפה (שש"כ פס"ו הערה רנג* בשם בעל האגרות משה). [לג] כן כתבו פוסקי זמנינו דבמכונת כביסה אין צריך לדקדק לכבס רק בגד אחד הצריך לו מיד, דאדרבא עדיף שיכבס בבת אחת את כל מה שצריך לחג בטירחא אחת ומלאכה אחת, אמנם אין להוסיף במכונת כביסה על בגדי הקטנים גם בגדי גדולים או בגדי קטנים שאין צריכים להם בחג, אע"פ שאינו מוסיף עבורם מלאכה נפרדת (שו"ת מנחת יצחק ח"ח סי' נ, ושש"כ פס"ו סס"ד). [לד] **שו"ע** (או"ח סי' תקלד ס"א) ומשנ"ב (סק"ד), ומשמע בפוסקים דהיינו מגבות לניגוב ידים אחרי נטילת ידים וכדומה, וברש"י שעל הרי"ף ובנמוקי יוסף (י:) פירשו מטפחות הידים שמנגבים בהם בשעת האכילה, ובספג כתב שמנגבים בהם פניו וידיו כל היום או כשיוצאים מבית המרחץ, ולדינא אין נפק"מ שהרי גם מגבות ידים בכלל מטפחות הספג, אם לא כשנוהגים שמחליפים משבת לשבת כמבואר בפוסקים. [לה] **משנ"ב** (סק"ו) בשם הכל בו. ובשש"כ (פס"ו הערה רסג) התיר לכבס מגבות של רחצה במקוה אף שיכול להיות שהנשים לא ישתמשו בהם רק במוצאי יו"ט, וטעמו משום דהוי מעשה הדיוט לצורך המועד, עיי"ש. [לו] **רמב"ם** (יום טוב פ"ז הכ"א). [לז] **שו"ע** (או"ח סי' תקלד ס"א), והנה מזה שהשמיט הטור והשו"ע דין זה דהזבין והזבות מוכח דהא דהתירו להם כיבוס הוא משום מצות טהרה, ולא נוהגים טהרה בזמן הזה רק לענין נדה וכתם, ולכן כתב רק מה שנוגע בימינו, אמנם במאירי פירש המשנה הזבים והזבות נדות ויולדות מותרים לכבס מפני שבגדיהם מתלכלכים תמיד, ולפי זה הדבר נוגע גם בזמננו. אך מהשמטת הטור והשו"ע דין זה מוכח שפירשו הטעם שמותרין דמשום טהרה לא גזרו. וכן מוכח מדרכי משה (אות ג) שהביא מי שחולק אף על כתם משום שאין איסור לכבסו בימי נדות, ע"כ שהבין דעת המתירין משום טהרה ולא משום נקיות. [לח] **ביו"ט או במועד** (משנ"ב סק"ח), אבל אם פירסה נדה קודם הרגל שהיתה יכולה להכין בגדי לבן קודם הרגל, אסורה לכבסם ברגל אף לצורך מצות טהרה. [לט] **אנשי משמר** הם שחילקו דוד המלך ושלמה בנו את הכהנים לארבע ועשרים משמר ועולים לירושלים לעבודה משמר בכל שבוע, ומיום השבת ליום השבת הם מתחלפים משמר יוצא והאחר שהוא אחריו נכנס עד שיגמרו וחוזר חלילה (רמב"ם כלי המקדש פ"ד ה"ג), ואנשי מעמד הם שתיקנו נביאים הראשונים שיבררו מישראל כשרים ויראי חטא יהיו שלוחי כל ישראל לעמוד על הקרבנות, שהרי א"א שיהיה קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו, וקרבנות הציבור הן קרבן של כל ישראל ואי אפשר שכל ישראל עומדים בעזרה בשעת קרבן. והם הנקראים אנשי מעמד, וחלקו אותם עשרים וארבע מעמדות כמנין משמרות כהונה ולויה (רמב"ם כלי המקדש פ"ו ה"א). [מ] **הרמב"ם** לא הזכיר היתר תגלחת בחמישי אלא באנשי מעמד, ותמה בכסף משנה על שהשמיט הרמב"ם שגם אנשי משמר מותרים בחמישי מפני כבוד השבת. וכתב בברכי יוסף (או"ח סי' תקלא סק"א) בשם הבית דוד (סי' שו) שלדעת הרמב"ם רק אנשי מעמד מותרים להסתפר בחמישי לכבוד השבת ואנשי משמר אסורים ולכן הביאו הרמב"ם רק לענין אנשי מעמד, אך בברכי יוסף כתב שאין לחלק ביניהם והרמב"ם השמיטו לענין אנשי משמר כיון שסמך על מה שכבר כתב דין זה לענין אנשי מעמד. [מא] **ריטב"א**. [מב] **משנה** בתענית (טו:) ומובאת כאן, ועיין בגמרא שם דף יז: וכן פסק הרמב"ם (כלי המקדש פ"ו הי"א, וביאת מקדש פ"א הי"ב). [מג] **שו"ע** (או"ח סי' תקלד ס"א) וכדברי רבי אסי אמר רבי יוחנן (יד. יח.), וע"פ שיטת הראשונים שלא פסקו כתירוץ הגמרא (יד.) התם איזורו מוכיח עליו, ועיין בבית יוסף. [מד] **כשיטת הטור** שפוסק כתירוץ הגמרא שאיזורו מוכיח עליו, ומשמע שכן הכריע בביאור הגר"א (סעה"ג סק"י). [מה] **משנ"ב** (סק"ט), כיון שבגדי פשתן מותרים מעיקר הדין ואסור רק משום מנהג ובזה אין להחמיר. ובעיקר דין בגדי פשתן ראה להלן (יח.). [מו] **כמבואר** בגמרא (יח.) אסברה לך מתניתין אע"ג דאית ליה תרי ומטנפי. בשש"כ (פס"ו הערה רמ) כתב בשם הגרש"ז אויערבאך שאם נתלכלכו בגדיו ואין לו מה ללבוש מוטב לקנות חדש ולא לכבס. [מז] **שו"ע ורמ"א** (או"ח סי' תקלא ס"ו), וכלישנא בתרא משמיה דשמואל. [מח] **משנ"ב** (שם ס"ק טו). ועיי' בשו"ת דעת מרדכי (ח"א סי' עה) שיש סוברים שאין שום איסור תספורת לקטן וממילא לא שייך גם למיקנסיה אם אביו לא גילחו, אמנם בדברי המשנ"ב מבואר שיש בו איסור ולא הקילו אלא במצטער. [מט] **שערי תשובה** (סק"ז). [נ] עי' שו"ת באר שרים (ח"ד סי' סג). [נא] **משנ"ב** (ס"ק טו). [נב] ועי' בשו"ת דעת מרדכי (שם) דר"ל דכל מש"כ המג"א דמותר מיירי בקטן שלא הגיע לחינוך.

פניני הלכה

תורה, אסור לפתוח החנות. אבל אם החנות היא במקום שיהודים דרים, שמותר לפתוח בשבילם החנות, מותר למכור גם לנכרים וליהודים שאינם שומרי תורה. כי בזה"ז במדינה זו ואולי בכל המדינות, שייך חשש איבה והיזק מזה, גם מאלו יהודים שאינם שומרי תורה כשיחלקו אותם משומרי תורה, אף שיבינו הטעם. וראה עוד בענין חשש איבה בשו"ת אג"מ יו"ד ח"א סי' קפד, ואו"ח ח"ד סי' עט]. וכן כתב כבר במשנ"ב (סי' תקלט ס"ק לג) לענין מוכרי בשמים שהותר להם למכור במועד, שכיון שפותחין לצורך ישראל אפילו בא נכרי לקנות מותר למכור לו.

פרק שלישי

יד.

הפסיד תפלה מחמת אונס ממון אם יש לתפלה זו תשלומין

בשו"ע (או"ח סי' קח ס"א) מבואר שמי ששכח ולא התפלל הרי הוא משלים תפילה זו בתפילה הבאה ומתפלל שתים. ונתבאר שם (ס"ז) שהיינו דווקא בשגג ולא התפלל, אבל אם הזיד ולא התפלל תפלה אחת, אין לה תשלומין אפילו בתפלה הסמוכה לה. ודן בשו"ת תרומת הדשן (סי' ה) במי שהפסיד תפלת מנחה מחמת פקידים שעיכבו אותו אודות חוב שיש לו, ועל ידי שהאריכו עמו בדברי ויכוח ופשרות, נזקק לשהות עמהם עד שעבר זמן תפלת המנחה, ולא היה יכול להיפטר מהם אלא אם כן היה בא לידי הפסד באותו חוב, ודן אם נחשב למזיד ואינו יכול להתפלל ערבית שתים או לא.

וכתב שאף על גב שמי שהזיד ולא התפלל תפלה אחת בזמנה שוב אין לו תשלומין, ומעוות לא יוכל לתיקון הוא, מכל מקום באופן כזה דומה הוא יותר לאונס, ושפיר יכול להתפלל ערבית שתים.

והוכיח כן מסוגייתינו. שהסתפק רבי זירא במי שאבד אבידה בערב הרגל, ומחמת חיפושיו אחריה לא הספיק להסתפר לכבוד הרגל, אם יש לומר שכיון שצריך לבקש אחריה אנוס הוא ומותר להסתפר ברגל, או שמא אין לחלק בדבר שיאמרו שאדם זה מותר להסתפר ברגל ואחרים אסורים. הרי מבואר שכל שמבטל מצוה לצורך ממונו כדי שלא יבא לידי הפסד, כמי שלא הסתפר לכבוד הרגל מחמת הפסד ממונו, נחשב לאונס. ואם כן הוא הדין לענין זה שביטל תפלה כדי שלא יפסיד הכסף שנחשב לאונס. עוד הוכיח ממה שאמרו בברכות (ה.) הזהרו בת"ח ששכח תלמודו מחמת אונס, ופירש רש"י שהאונס שעל ידו שכח את תלמודו הוא חולי או שנטרד בטורח דוחק מזונות. הרי שגם הנטרד מללמוד מחמת דוחק מזונות נחשב לאונס. וכן במרדכי (שבת פ"א סי' רנח) כתב בשם ר"ת לענין מה שאין מפליגין בספינה קודם שבת ויש חילוק בדבר בין הולך לדבר מצוה ובין הולך לדבר הרשות, ואומר רבינו תם שלא נחשב דבר הרשות אלא הולך לטייל, אבל הולך לסחורה כדי להרויח מזונות חשוב כדבר מצוה, הרי שכל שטרוד מחמת פרנסתו הרי הוא

יד:

קריעה לקטן

ראה להלן (כו:).

אבלות ברגל

הקובר את מתו בתוך הרגל בין ביו"ט בין בחול המועד או אפילו קודם הרגל אם לא הספיק לנהוג מנהגי אבלות בערב הרגל[נג], לא חל עליו אבלות ברגל, אלא לאחר הרגל מתחיל למנות שבעה ימים ונוהג בהם אבלות[נד]. וכן אם מת לו מת קודם הרגל בטלה ממנו גזרת שבעה[נה], שמצות עשה של שמחת הרגל שהיא עשה דרבים דוחה מצות אבלות שהיא מצוה דיחיד[נו].

זה שאמרנו שהקובר מתו ברגל לא חלה עליו אבלות הני מילי דברים של פרהסיא, אבל דברים שבצינעא כגון רחיצה בחמין ותשמיש ותלמוד תורה, נוהגים במועד ואסור בהם, ויש מתירים בתלמוד תורה[נז].

וראה עוד להלן (כ.).

נידוי ברגל

מנודה נוהג נידויו ברגל ואסור בשאילת שלום ובנעילת הסנדל וברחיצה, וחייב בעטיפת הראש, בין אם נידוהו לפני הרגל נוהג נידוי ברגל, ואפילו לכתחילה אי עשה דבר שחייב עליו נידוי מנדים אותו ברגל[נח].

דיני ממונות ודיני נפשות בחול המועד

דנים בחול המועד בין דיני ממונות בין דיני נפשות, ומשמתים ומכים למי שלא קיבל עליו את הדין[נט].

כל בית דין שהרגו נפש אסורים לאכול כל אותו היום והרי זה בכלל לא תאכלו על הדם (ויקרא יט כו), ולכן מי שנתחייב מיתה בחולו של מועד מעיינין בדינו ואוכלין בית דין ושותין ואח"כ גומרים את דינו סמוך לשקיעת החמה והורגים אותו[ס].

מצורע ברגל וכהן גדול מצורע

מצות עשה שיהיה המצורע המוחלט מכוסה ראש כל ימי חלטו ועוטה על שפם כאבל, ופורם בגדיו, ואפילו כהן גדול שנצטרע פורע ופורם, שעשה דוחה את לא תעשה. ונוהג בדברים הללו אפילו בשבתות וימים טובים[סא].

כהן גדול מקריב אונן ואינו אוכל

כהן הדיוט שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו, אף על פי שאינו יוצא מן המקדש[סב] אינו עובד מפני שהוא אונן, ואם עבד והוא אונן של תורה חילל עבודתו.

אבל כהן גדול עובד כשהוא אונן שנאמר (ויקרא כא יב) ומן המקדש לא יצא ולא יחלל, כלומר ישב ויעבוד עבודה שהיה עוסק בה ואינה מתחללת[סג].

ואף על פי שכהן גדול עובד אונן אסור לאכול בקדשים, שנאמר (ויקרא י יט) ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה', וכן אינו חולק לאכול בערב[סד].

טו.

מנודה שמת בנידויו

מנודה שמת, בית דין שולחים ומניחים

[נג] ראה להלן (יט.). [נד] שו"ע (או"ח סי' תקמח ס"א) ומשנ"ב (סק"א). [נה] שו"ע (שם ס"ז). [נו] משנ"ב (שם סק"ג). ולשון הגמרא ודחי עשה דיחיד וכתבו תוספות (ד"ה עשה) דמשמע דאבלות דאורייתא מדלא קאמר ודחי עשה דרבנן. ולבסוף כתבו תוספות מיהו נראה לי דשמחת הרגל נמי דרבנן ושמחת היינו בשלמי שמחה. ועיין ילקוט ביאורים בנידון אבלות דאורייתא. [נז] שו"ע (או"ח סי' תקמח ס"ד) ומשנ"ב (ס"ק טז). וכתב עוד שלענין עליה לתורה ברגל ולצרפו למנין הקרואים נראה שלכתחילה אין כדאי. ובשערי תשובה (סק"ה) הביא תשובת החכם צבי שכתב להתיר דטעמא דאבל אסור בתלמוד תורה מפני שיכול ללמוד דברים הרעים, מה שאין כן במועד אין נכון לעסוק בזה ואין נכון לישב בטל לגמרי מדברי תורה, ויש לצרף דעת הרמב"ם שסובר שאין אבלות נוהגת ברגל גם בדברים שבצינעא. ועיין בפתחי תשובה (יו"ד סי' שצט סק"א) בשם שו"ת דת אש (סי' ז) שכתב שאף שתלמוד תורה הוי דבר שבצינעא לגבי שבת, לא נאסר ברגל כיון דהאיסור הוא משום פקודי ה' ישרים משמחי לב נדחה איסור אבלות מכח מצות הרגל שהיא דאורייתא. ולכן התיר לעלות לתורה וגם כיון שעליה לתורה היא ענין של פרהסיא. וראה פניני הלכה. [נח] נמוקי יוסף (ז:), שו"ע (יו"ד סי' שלד ס"א, ואו"ח סי' תקמח ס"י). וענין הנדוי הוא שכל העובר על דבר איסור מנדין אותו מיד ועל עשרים וארבע דברים מנדין את האדם כמבואר ביו"ד (שם סי' שלד סמ"ג), ואומרים פלוני יהיה בנדוי, ואז אסור לישב בארבע אמותיו, ואין אוכלין ושותין עמו, ואין מזמנים עליו, ואין כוללין אותו לכל דבר שצריך עשרה, ואסור בתכבוסת, ובנעילת הסנדל, כאבל (שו"ע שם ס"א וס"ג). וענין הנידוי כולל גם קללה (כדלהלן טז.) והצורך לנדות דוחה הלאו של מקלל חברו בשם, ובפרט כשעובר על דברי הדיינים הרי יש כאן עשה דרבים שדוחה מצות שמחת הרגל (תוס' ד"ה מהו, ועיין חזו"א יו"ד סי' רח). ועיין בריטב"א שנחלקו הראשונים אם נדוי דאורייתא או מדרבנן, ולהלכה קיי"ל שהוא דרבנן וספקו לקולא, ולכן באיבעיות שלא נפשטו ההלכה לקולא (עיין דרכי משה יו"ד סי' שלד אות ח, וביאור הגר"א ס"ב, וגליון מהרש"א ס"א). [נט] שו"ע (או"ח סי' תקמה ס"י). וכתב במשנ"ב (ס"ק מט) שבשבת ויו"ט אפילו אם שני הבעלי דין נתרצו לדון אסור לדון, אבל בחול המועד אם נתרצו שניהם לדון מותר לדונם, ומכל מקום גם בחול המועד לפעמים אין יכול לכוף לבעל דין שיבאו בניסן ותשרי כדאיתא בחושן משפט (סי' ה) עיי"ש. [ס] רמב"ם (סנהדרין פי"ג ה"ד-ה). והאיסור לאכול הוא מדאורייתא אלא שאין לוקין עליו (כס"מ שם). [סא] רמב"ם (טומאת צרעת פ"י ה"ו). ומכהן גדול ילפינן לשבתות ויו"ט שהרי כהן גדול כל השנה הוי אצלו כרגל דהרי מקריב באבלות ובכ"ז נוהג בו דיני מצורע ה"ה כל מצורע נוהג ברגל. [סב] כתב הכסף משנה שלדעת הרמב"ם אף שאסורה לו העבודה, אם היה באמצע העבודה כששמע שמת לו מת אסור לו לצאת עד שתגמר העבודה ע"י כהן אחר, שאם לא כן הרי זה זלזול בעבודה, ועוד שאם יצא בבהלה תהיה העבודה בטלה מאין מתעסק בה עד שיתעוררו שאר הכהנים לבא לגמור, ואין לך זלזול גדול מזה. ולפיכך אסור לו לצאת עד שתגמר העבודה ע"י אחר. והראב"ד כתב שכיון שהעבודה אסורה עליו הרי הוא יוצא מהמקדש ומיטמא על כרחו. [סג] רמב"ם (ביאת מקדש פ"ב ה"ו), ורש"י הביא עוד דרשה שאמר אהרן למשה אחר מיתת שני בני אהרן (ויקרא י יט) ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני השם, ולא כתיב והקרבתי חטאת היום, למדנו שהקרבה בכהן גדול אפילו באנינות, ואכילה אסורה. [סד] רמב"ם (שם ה"ח).

פניני הלכה

אונס, ובודאי שלא הוי בגדר מזיד. וכתב שאף על גב שיש לחלק ולומר שלענין תפלה שהיא עבודת קונו אין לו לחוש להפסד ממונו, שאפילו בתלמיד חכם אמרו שזמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד ויכול תלמיד חכם להאריך בתפילתו על חשבון הלימוד (ראה שבת י.), ואמרו בפרקי אבות (פ"ב מ"א) הוי מחשב שכר מצוה כנגד הפסדה. ונמצא שלא כראוי עשה במה שהניח להתפלל מחמת הפסד ממון. מכל מקום אי אפשר לדונו כמזיד, אלא הוא כטעה או שגג להתפלל, שיש לו תשלומין. וכן נפסק בשו"ע (או"ח סי' קח ס"ח) שמי שלא התפלל בעוד שיש לו זמן להתפלל מפני שסבור שעדיין ישאר לו זמן אחר שיגמור אותו עסק שהוא מתעסק בו, ובין כך ובין כך עברה לו השעה, וכן מי שהיה טרוד בצורך ממונו שלא יבא לידי הפסד ועל ידי כך הפסיד מלהתפלל, וכן מי שהוא שכור ולא התפלל, כולם חשובים אנוסים, ויש להם תשלומין. ומכל מקום אין נחשב הפסד ממון אלא כשיכול לבא לידי הפסד הקרן, ולא במניעת ריוח (חסד לאברהם שם סק"ה, בן איש חי משפטים סט"ז).

אך בשו"ת חתם סופר (חו"מ ח"ה סי' מג) כתב שבתפלה יש חיוב משום זריזות לא לשכוח להתפלל, ואם שכח מחמת שסמך עצמו על הרגע האחרון נחשב הדבר לפשיעה.

יד:

קריעה במקום המקדש בערב שבת אחר חצות

נפסק להלכה שהרואה את מקום המקדש בחורבנו צריך לקרוע, וכמו שנתבאר באליבא דהילכתא (להלן כו.). וכתב בספר ארץ ישראל (להגרימ"ט, פכ"ג) שהמנהג בירושלים שהרואה את החורבן בערב שבת אחר חצות אינו קורע. אבל החזון איש אמר שאין למנהג הזה טעם, וצריך לקרוע גם בערב שבת אחר חצות, אלא שאם יקבל עליו שבת מפלג המנחה ואחר קבלת שבת יראה את מקום המקדש אינו קורע (תשובות והנהגות ח"א סי' שלד בשמו. וראה בירור הלכה או"ח סי' תקסא). **ובשו"ת** אגרות משה (או"ח ח"ה סי' לז) אם יש מקור למנהג זה שהתחילו לנהוג בעשרות השנים האחרונות שלא לקרוע בראיית מקום המקדש בערב שבת אחר חצות. וכתב שאף שאינו רואה טעם מצד הדין שלא יקרע, מכל מקום יש לומר דנהגו כן כיון שיתכן שעל ידי הקריעה יצטער ביותר וימשך הצער גם אחר כניסת השבת, ולכן איסור הצער בשבת דוחה את חיוב הקריעה על ראיית מקום המקדש. והביא סמוכין לסברא זו שהקריעה גורמת לצער ואינה רק סימן לצער שכבר ישנו, ממה שכתב בספר עיר הקדש והמקדש (להגרימ"ט, ח"ג פי"ז ס"ד וסי' א ס"ד), להוכיח שענין הקריעה הוא להפעיל עליו צער ממה שנתבאר בסוגייתינו שקטן שמת לו מת מקרעין לקטן מפני עוגמת נפש, ופירש רש"י שיבכו הרואין, הרי שקריעה גורמת צער. ולפי זה כתב האג"מ שיש טעם גדול לאסור לקרוע בערב שבת אחר חצות, כדי שלא יכנס לשבת עם צער. שלכן אף שלא הוזכר לא לקרוע בערב שבת אחר חצות ומשמע שהיו קורעין גם בעש"ק אחר חצות, מ"מ אם התחילו לנהוג כן בעשרות שנים שלא לקרוע בעש"ק אחר חצות, אף שהמנהג נעשה מצד אנשים, שלא ע"י גדולי התורה הוא עכ"פ בדין מנהג. דלא גרע ממנהג כבול שאין רוחצין שני אחין כאחד, ומנהג בירי שאין יוצאין בקורדקיסין בשבת, ומנהג עכו שאין יושבין על ספסלי נכרים בשבת, שמבואר כל הני בפסחים (נא.), שמשמע שנהגו בעצמן שלא ע"פ חכם, ואסור לשנות מאחר שיש בדבר טעם, ואף כאן כיון שיש סברא לומר שקריעה גורמת צער, הרי זה טעם שיחשב מחמת כן כדין מנהג. וראה עוד שו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' יב אות ו) שהצדיק המנהג שלא לקרוע מטעם אחר. ובשו"ת מנחת שלמה (ח"א סי' עג) כתב גם כן שבערב שבת גם לפני קבלת שבת אינו קורע הואיל וניכר שהלבישה היא לכבוד שבת.

אבל ברגל אם מותר בתלמוד תורה

בשו"ת דת אש (סי' ו) נשאל בדבר מעשה שאירע לאחד אבילות בחולו של מועד, ובשמיני עצרת ביקש אחד אבל זה לקרות לתורה, והיתה מחלוקת בין הלומדים וקצת היו אומרים שאסור לקרותו לתורה לכתחילה כיון שבדברים שבצינעא נוהגת אבילות במועד ותלמוד תורה הוא בכלל דברים שבצינעא, וקצת היו אומרים שמותר לקרותו לתורה שראו פעם בקצת מקומות שעלה אבל כזה לתורה ולא ראוי מי שמיחה בידם, והאוסרים היו אומרים שלא היו מוחים כיון שבדיעבד אם קראו אבל לתורה יקרא, אבל לכתחילה אין לקרותו. והשיב שמותר לאבל ללמוד תורה ברגל, ולא אמרו שנוהג אבילות ברגל בדברים שבצינעא אלא בתשמיש שאינו חובה עליו, אבל לימוד תורה שחובה הוא לאדם להגות בתורה יומם ולילה ולא נאסר בו האבל אלא משום שמחה אינו נאסר ברגל. ובפרט שחיוב שמחה ברגל הוא דאורייתא והרי הוא דוחה חיוב אבילות שאינו אלא מדרבנן, ולא נאסר ברגל בדברים שבצינעא אלא בדברים שאין בהם שמחה. ובפרט בעליה לתורה בשמחת תורה שמנהג הקדמונים שכל בני הקהילה עולים לספר תורה, ואם לא יעלה יהיה הדבר אבילות בפרהסיא. והביאו בקצרה בפתחי תשובה (יו"ד סי' שצט סק"א) ולא העתיק הטעם הראשון. וכתב עוד בפתחי תשובה (סי' שפד סק"א) בשם שו"ת חכם צבי (סי' ק) להתיר לימוד תורה ברגל מטעם אחר, שכיון שכל הטעם שאסרו לאבל ללמוד תורה הוא משום שיכול ללמוד דברים הרעים בירמיה והלכות אבילות, וכיון שברגל אסור ללמוד דברים אלו, שוב לא אסרו ומותר ללמוד כל דבר כדי שלא ישב בטל. וראה אליבא דהילכתא.

ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ד סי' ס) העיר על מה שכתב הדת אש ששמחת הרגל הוא דאורייתא, שהרי מסקנת התוספות בסוגייתינו (ד"ה עשה) היא שגם מצוות עשה של שמחת הרגל אינה אלא מדרבנן. ומכל מקום כתב שעדיין שייך להתיר מטעם אחר, משום דשמחת רגל היא עשה דרבים, שהוא עדיף מעשה דאבילות דיחיד, וכמבואר בסוגייתינו לענין שאבל אינו נוהג אבילותו ברגל, ושייך טעם זה גם בלימוד תורה.

גם על מה שכתב הפת"ש בשם החכ"צ שלימוד הלכות אבילות אסור לאבל ברגל, תמה האג"מ דמנ"ל דבר כזה בלא ראיה, ואין לומר שטעמו הוא דכיון שמובן לכל שמחמת אבלותו לומד זה, ולא מחמת שסדר לימודו הוא בהלכות אלו, הוי כאבלות פרהסיא, דזה לא מסתבר, וכי אסור למי שהוא אבל לומר לחברו איך שהוא אבל, דלא אסרו אלא להתנהג בדיני אבל. וע"י לימוד דברים אלו אין בזה שינוי מדרך סתם אנשים, כיון שכל אדם חייב ללמוד לידע דינים אלו כמו כל התורה, ואף שלאבל נוגע הלכות אלו למעשה יותר, מ"מ אין לימוד זה מנהג אבלות. ומה גם שביו"ט עצמו אינו נוגע לו והוא רק לימים אחרי יו"ט, ולאסור משום הכנה ודאי לא שייך בזה, שפשוט שאם יודע שלמחר בחול צריך לידע למעשה איזה דין, שמותר ללמוד בשבת כדי לידע על בוריו.

אמנם למעשה כתב דכיון דהחכ"צ והדת אש ס"ל דמותר ללמוד כדרכו ברגל, אף שאין טעמיהם מוכרחים, מ"מ כיון שלא מצינו מי שחולק עליהם בפירוש, יש להורות כוותייהו, ומנהג לא שייך בזה משום שלא מצוי כל כך.

אמנם חידש באג"מ שאין ההיתר אמור אלא כשלומד בהבנה שאז יש להתיר משום שמחת רגל כמו שכתב הדת אש, אבל אמירת פסוקים בעלמא כיון דליכא בהם כ"כ הרבה שמחה, לא שייך להתיר משום שמחת הרגל. ודייק כדבריו ממה שכתב המג"א (סי' תקמח סק"ה) שאסור לאבל ברגל לחזור הפרשה, וכתב האג"מ שבדוקא כתב המ"א לחזור הפרשה, ומטעם הנ"ל דאמירת פסוקים ליכא שמחה, ורק בלימוד בהבנה מותר. [אך לטעמו הראשון של הדת אש, שלא העתיקו בפת"ש, שכל דבר שהוא חובה עליו לא נאסר, מותר כל לימוד תורה].

וכתב החיד"א (מחזיק ברכה קו"א לאו"ח סי' תרסה), שאם מת לו מת בתוך החג התירו רבני ירושלים שיוכל לקרוא סדר תיקון ליל הושענא רבה. ובשדי חמד כתב בטעם ההיתר, כיון שלימוד ליל הקדוש הזה נתפשט מאוד בכל מושבות בני ישראל, וחושבים אותו כדברים שבפרהסיא אם לא ילמד. ולדבריו בזמנינו שיש רבים שאין אומרים תיקון ליל הושענא רבה אסור לאבל לקרותו. אבל הגרא"ז מרגליות כתב טעם אחר ולדבריו מותר גם בזמנינו, אך כתב הגרא"ז מרגליות שהיינו דוקא למי שרגיל תמיד ללמוד סדר זה, אבל אם לפעמים אינו לומדו אין לו ללמוד כשהוא אבל בפה, ויכול ללמוד בהרהור. אך לדעת הדת אש והחכ"צ יש להתיר גם בכל גווני ללמוד תורה ברגל (ראה בכ"ז דברי סופרים סי' ת סק"כ), אבל לדברי האג"מ אין ההיתר אלא בלימוד בהבנה, וכמו שנתבאר.

אבן על ארונו[סה] ואין קורעים עליו ולא חולצים ולא מספידים[סו]. ודווקא במי שנדוהו על אפקירותא ועל שעבר על דברי חכמים, אבל מי שנתנדה על עניני ממון כיון שמת פטור מגזירתם ואין סוקלין ארונו ומספידים אותו כראוי[סז].

אפילו אם נדוהו על שעבר על דברי חכמים, אם חזר בו לפני מיתתו מתעסקים עמו לכל דבר, אפילו שלא התירו לו את נדויו[סח].

דברים שהאבל אסור בהם

שלושה עשר דברים שהאבל אסור בהם[סט]. א) במלאכה[ע]. ב) ברחיצה וסיכה[עא]. ג) נעילת הסנדל[עב]. ד) תשמיש המטה[עג]. ה) ואסור לקרות בתורה[עד]. ו) ואסור בשאילת שלום[עה]. ז) בגיהוץ ובכביסה. ח) וחייב בעטיפת הראש[עו]. ט) ובכפיית המטה[עז]. י) ואסור להניח תפילין ביום הראשון[עח]. יא) ואסור בתספורת[עט]. יב) ואסור בשמחה[פ]. יג) וחייב בקריעה, ואסור באיחוי כל שלושים יום[פא].

דברים שהמנודה אסור בהם

המנודה אין יושבים בארבע אמותיו חוץ מאשתו ובניו[פב] ויש מתירים גם לבני ביתו[פג], ואסור ליכנס לביתו כשהוא בבית בין כשהוא עומד בין כשהוא יושב[פד], ואין אוכלים ואין שותים עמו, ואין מזמנים עליו ואין מצרפים אותו לכל דבר שצריך עשרה[פה], ואסור בתכבוסת, ובתספורת, ובנעילת הסנדל כאבל[פו].

ומותר בדברי תורה, שונה ושונין לו, נשכר ונשכרין לו. והמוחרם אסור בדברי תורה לא שונה ולא שונין לו, לא נשכר ולא נשכרין לו אבל שונה הוא לעצמו כדי שלא ישכח תלמודו, ועושה לו חנות קטנה כדי פרנסתו[פז].

ומותר לדבר אתו אלא אם כן אסרו בית דין בפירוש לדבר עמו[פח], ומכל מקום לא ירבה עמו בדברים ולא ידבר עמו אלא לצורך[פט]. ומותר בתפילין[צ], וברחיצה וסיכה, ותשמיש המטה, ושאילת שלום, ואין צריך קריעה ועטיפת הראש וכפיית המטה כאבל[צא].

דברים שהמצורע אסור בהם

מצות עשה שיהיה המצורע המוחלט מכוסה ראש כל ימי חלוטו, ועוטה על שפם כאבל, ופורם בגדו, ומודיע העוברים עליו שהוא טמא. ואסור בשאילת שלום כל ימי חלוטו כאבל, שנאמר (ויקרא יג מה) על שפם יעטה שיהיה שפתיו דבוקות, אבל קורא ושונה ודורש, ואסור לספר ולכבס כל ימי חלוטו.

והרי הוא מותר ברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה, וזוקף את מטתו כשאר העם[צב], וכן מותר בעשיית מלאכה[צג], ומניח תפילין[צד].

קריאת טמאים בתורה

כל הטמאים, אפילו נדות, מותרים לאחוז בספר תורה ולקרות בו, שאין דברי תורה מקבלין טומאה, והוא שלא יהיו ידיהם מטונפות או מלוכלכות[צה].

קריאת בעל קרי בתורה

בעלי קרי הוציאם עזרא מכלל הטמאים

[סה] ואין צריך לעשות עליו גל כגלו של עכן כדכתיב (יהושע ז כו) ויקימו עליו גל אבנים גדול, וכדברי רבי יהודה. [סו] מקור הדין בתורת האדם לרמב"ן (עמ' קיו), ולמד כן ממה שמבזים אותו שסוקלין ארונו וכל שכן שאין עושין לו כבוד. אבל כבודם של חיים עושים לאבלים עומדים בשורה ומנחמים, וגם לענין קבורה ותכריכי המת הוא כשאר בני אדם (ש"ך סי' שלד ס"ק יח). [סז] שו"ע (יו"ד סי' שלד ס"ג וסי' שמה ס"ד). [סח] שו"ע (יו"ד סי' שלד ס"ד) בשם הרשב"א, וכתב בביאור הגר"א שמקורו מדברי הגמרא לקמן (יז.) עיילוהו למערתא דדייני וקבלוהו, משמע שעשו לו כבוד משום שבא לבי מדרשא ואמר להם שרו לי, אע"פ שלבסוף לא התירו לו. [סט] לשון השו"ע (יו"ד סי' שפ ס"א), וכל הדברים מוזכרים בדף יד: טו.-: בקצרה, עם המקורות להם בפסוקים ובברייתות, וחלקם מוזכרים שוב בדפים להלן בתוספת פרטי דינים שיובאו כל אחד במקומו. [ע] וראה להלן (כא.) בדיני מלאכה. [עא] וראה להלן (יט:) בדיני רחיצה. [עב] וראה להלן (כ.) בדיני נעילת הסנדל הנלמדים מהלכות יום הכיפורים. [עג] וראה בשו"ע (יו"ד ס' שפג) פרטי הלכות הרחקה הנלמדים מכתובות (ג:). [עד] וראה לעיל (יד:) בדיני אבלות ולימוד תורה ברגל. [עה] וראה להלן (כא:) בפרטי דיני שאילת שלום. [עו] כתב בשו"ע (יו"ד סי' שפו ס"א) אבל חייב בעטיפת הראש דהיינו שיכסה ראשו בטלית או בסודר ויחזור קצת על פיו ועל ראש החוטם, והני מילי שצריך עטיפה בכל היום, אבל כשבאים מנחמים אצלו מגלה ראשו לכבודם. והרמ"א כתב שיש אומרים שאין נוהגים במדינות אלו בעטיפה וכן המנהג פשוט, ואין להחמיר לשנות במה שלא נהגו אבותינו. וכתב בברכי יוסף (בגליון השו"ע שם) שיש הנוהגין בעטיפת הראש, ונוהגים היפך מה שכתב בשו"ע דכל היום אין מתעטפים אלא בשעה שבאים לנחמו מתעטפים, והביא שם לקיים מנהג ישראל. [עז] בשו"ע (יו"ד סי' שפז ס"א-ג) מבואר שאבל חייב בכפיית המטה, ובשעת שינה ואכילה יושב על מטה כפויה אבל כל היום אינו יושב אפילו על מטה כפויה אלא ע"ג קרקע, וכן המנחמים אינם רשאים לישב אלא ע"ג קרקע, ועכשיו לא נהגו בכפיית המטה מפני שיאמרו הנכרים שהוא מכשפות, ועוד שאין המטות שלנו עשויות כמטות שלהם כדי שיהיה ניכר בהם כפיה. וכתב הש"ך (סק"א) שמכל מקום אסור לישב על גבי ספסל או כרים וכסתות כי אם על גבי קרקע, אם לא חולה וזקן שיש להם צער בישיבה על גבי קרקע מותרים לשים כר קטן תחתיהם. מיהו יכול לישב ולעמוד ואין צריך לישב כלל, רק כשהמנחמים אצלו צריך לישב על גבי קרקע, וה"ה כשרוצה לישן צריך לישן על גבי קרקע. והמנחמים יושבים על גבי ספסל שמסתמא מוחל להם. ובפתחי תשובה (סק"ג) הביא מתשובת פנים מאירות (ח"ג סי' קנ) שלדעתו אין להחמיר בשינה ויכול לישן על גבי מטה. ובזמננו נוהגים גם לישב על גבי שרפרף הפחות מג' טפחים. [עח] וראה פרטי דיני תפילין להלן (כא.). [עט] ראה להלן (כב:). [פ] ראה להלן (כב: כג. כו:) בהלכות איסור שמחה. [פא] ולהלן (כד.) מבואר שאבל שגילח או לא קרע חייב מיתה, וכתב הרא"ש (סי' ג) שאינו מדאורייתא אלא חייב מיתה מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא עיי"ש. וראה להלן (כב: כו.) הלכות קריעה. [פב] שו"ע (יו"ד סי' שלד ס"ג). ומודדים ח' אמות בסך הכל, ד' אמות לכל צד. וד' אמות אלו תופסים אפילו ברשות הרבים או סימטא או שדה הפקר אבל לא בבית חבירו (ש"ך סק"ז). [פג] רמ"א (שם) בשם יש אומרים, והוא מדברי התרומת הדשן (סי' רעו), וכתב הרמ"א שיש להקל בזה. [פד] דהוי כמו ארבע אמות שלו (רמ"א שם וש"ך ס"ק יד). [פה] כתב בכסף משנה (תלמוד תורה פ"ז ה"ד) בשם הרוקח הטעם, שכיון שנדוהו מאחרים שיבדל מקהל הגולה, אם יצרפוהו עמהם היכן היא קללתן ומה הועילו בתקנתן. ובשו"ע (או"ח סי' נה ס"ג) ובביאור הלכה (שם) מבואר שדוקא אם נדוהו מחמת עבירה שעבר או מחמת שעבר על גזירת הצבור אסור להצטרף עמו. וכתב הט"ז (יו"ד סי' שלד סק"ג בביאור דברי השו"ע) שמה שאסור לצרפו למנין הוא רק אם פרשו זאת כשנדוהו. אך הרבה פוסקים חולקים וסוברים דבסתם נידוי נמי אין מצרפים המנודה לעשרה. [פו] שו"ע (יו"ד סי' שלג ס"ג). וכל הדברים האסורים במנודה הן אלו שהגמרא פושטת לאיסור, והמותרים יש מהם שהגמרא נשארת בהם באיבעיא דלא איפשטא, ונחלקו הראשונים איך לפסוק, וכתב הש"ך (ס"ק יג) שכן הסכמת רוב הפוסקים שלהלכה הולכים בהם לקולא. ובנעילת הסנדל החמיר השו"ע, והש"ך (ס"ק יג) כתב שגם בזה הלכה לקולא וכן המנהג, ועיין בביאור הגר"א (סק"ט) ובכנסת הגדולה על גיליון השו"ע שהאריך לבאר השיטות בזה. [פז] שו"ע (שם). [פח] שו"ע (שם). [פט] רמ"א (שם). [צ] בשו"ע (או"ח סי' לח סי"ג) כתב שמנודה ומצורע אסורים להניח תפילין, ופסק כראשונים שמחמירים באיבעיא דלא איפשיטא. וכתב במשנ"ב (ס"ק לח) שהרבה אחרונים פוסקים להיפך, וכתב בפמ"ג שיניחו בלי ברכה, אבל מביאור הגר"א משמע לכאורה דצריכין לברך גם כן. [צא] ש"ך (יו"ד סי' שלד ס"ק יג), וראה לעיל. [צב] רמב"ם טומאת צרעת (פ"י ה"ו). והרמב"ם פסק בכל האיבעיות דלא נפשטו לקולא. ומה שכתב שמותר בתשמיש המטה, בגמרא מבואר שאסור דכתיב וישב מחוץ לאהלו ואין אהלו אלא אשתו. אלא שהרמב"ם מדבר בימי חלוטו ובגמרא מדובר בימי ספרו שסופר לטהרתו (תוס' ד"ה ויסב, וכס"מ שם), ובימי חלוטו נחלקו אמוראים (לעיל ז.) ופסק הרמב"ם כמ"ד שמותר בתשמיש המטה, ובסוגייתינו מדובר בימי ספרו שאסור לכו"ע. [צג] רמב"ם (ביאת מקדש פ"ג ה"א). [צד] בכסף משנה תמה בטעם מה שהשמיט הרמב"ם שמותר בעשיית מלאכה שגם היא בעיא דלא איפשיטא בסוגייתינו. והאחרונים תמהו על שהשמיט הדין לענין הנחת תפילין, ובאור שמח (תפילין פ"ד הי"ג) כתב שנכלל במה שכתב הרמב"ם שם שכל הטמאים חייבים בהנחת תפילין. [צה] רמב"ם (ספר תורה פ"י ה"ח), שו"ע (יו"ד סי' רפב ס"ט).

פניני הלכה

טו.

הנחת תפילין ביום הקבורה שאינו יום המיתה

בסוגייתינו מבואר שאבל אסור בהנחת תפילין, וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סי' שפח ס"א) שאבל אסור להניח תפלין ביום ראשון, ואחר הנץ החמה ביום שני מותר להניחם. והנה כתב המהריט"ץ (חידושי פרק אלו מגלחין נדפ' בסוף השו"ת, דף יב ע"ב) שאיסור אבל בהנחת תפילין הוא דוקא אם הוא יום מיתה וקבורה, אבל אם מת ביום ונקבר בלילה חייב בהנחת תפלין למחרת, כיון שמן התורה אין אבלות אלא ביום ראשון שהוא יום המיתה ויום הקבורה כמו שכתב הרמב"ם (אבל פ"א ה"א), משא"כ כשהקבורה אינו ביום המיתה אין האבלות אלא מדרבנן, ולכן אינו דוחה הנחת תפילין שהוא מדין תורה.

אמנם בדגול מרבבה (יו"ד שם) כתב על דברי מהריט"ץ, שאע"פ שכיו"ב כתב בתשובת הרשב"א (ח"א סי' קנה) שאין יום ראשון דאבלות דוחה יו"ט שני, אם אינו יום מיתה ויום קבורה, וא"כ י"ל שקל וחומר שלא ידחה מצות תפלין, מכל מקום האמת יורה דרכו שאפילו היא יום קבורה לחוד אסור בתפלין. שהרי גם יום שמועה קרובה אינו מן התורה כמו יום קבורה, וכמבואר ברמב"ם (ביאת מקדש פ"ב ה"י), ואעפ"כ מבואר בדברי הרמב"ן שגם ביום שמועה קרובה אסור להניח תפלין, והובא בב"י (סי' תב ד"ה ומ"ש עוד שהשומע), וא"כ כל שכן שביום קבורה מניח תפלין. אולם במאמר מרדכי (סי' לח סק"ד) כתב לדחות הראיה שהביא הנו"ב מדין שמועה קרובה, וכתב דשאני שמועה קרובה שהיא יום מר יותר מיום קבורה שאינו יום מיתה.

אוצר החכמה 18-06-2018

והנה להלכה רבים חולקים על פסק המהריט"ץ, הלא המה החיד"א במחזיק ברכה (או"ח סי' לח סק"א, וכ"כ בברכ"י שם סק"ב ויו"ד סי' שכח סק"א) שהאריך לדחות דברי המאמר מרדכי הנ"ל, והט"ז (או"ח סי' לח סק"ג) שכתב שדברי השו"ע שאבל פטור מהנחת תפילין פירושם ביום הקבורה, שביום המיתה בלאו הכי פטור מכל מצות התורה, וכן פסק במשנה ברורה (שם ס"ק טו). וכן כתב הבן איש חי (חיי שרה סי"ג). וכן כתב בשו"ת מהר"י אסאד (או"ח סי' יד), ובשו"ת מהרש"ג (סי' נג), ובשו"ת האלף לך שלמה (יו"ד סי' שיח), ובשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' שמ). וכן כתב למעשה בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' מ).

אך בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סי' ד) העלה להלכה שיש להניח תפלין ביום קבורה, כדברי מהריט"ץ. וכתב שכן מנהג היראים והמחבבים מצות תפלין, וששמע שכן נהגו בקהלתו עוד מדור שלפניו, ושכן נהג מר אביו הגאון בעל דרכי תשובה. ובארץ חיים (סי' שפח ס"א) כתב שהמנהג בירושלים בזמנו היה להניח תפלין ביום הקבורה. ובזכור לאברהם (אות אבל סי' ת) מסיק שאם דעתו מיושבת עליו יכול להניחם, דלו יהא אלא ספק, אין לבטל מספק מצוה גדולה כזו. וראה מה שהאריך בזה באבל כבד (מילי דהספידא להסתלקות בעל האמרי אמת מגור, עמ' כב).

ולמעשה יש מהיראים שמניחים תפלין מספק ביום קבורה, אך יניחום בצינעא ועל תנאי שאם אינו חייב בהנחת תפלין אינו מניחם לשם מצוה אלא לקישוט בעלמא (שו"ת מנחת שלמה ח"ב סי' לד, וראה דברי סופרים סי' שפח סק"ה ובעמ"ד שם ס"ק כה), ולא יברכו על ההנחה וכמו שכתב בחיי אדם (כלל יד סי"ט). [וראה עוד מועדים וזמנים (ח"ה סי' שדמ) שכתב להכריע ולחלק אם הקבורה היתה ביום או בלילה, עיי"ש].

אם יש חיוב לאבל ללמוד בדברים הרעים

בגמרא מבואר שאבל אסור בתלמוד תורה, ולמדו כן ממה שנאמר ביחזקאל האנק דם. והקשה הריטב"א (ד"ה ואי קשיא לן) איך אמרו שאבל אסור בדברי תורה, והרי בסוכה (כה.) אמרו שאבל חייב בכל המצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין, ומשמע שחייב במצות תלמוד תורה ואינו פטור אלא ממצות תפילין. ותירץ שאין למדין מן הכללות אע"פ שנאמר בהן חוץ, ועוד תירץ שכיון שקורא קריאת שמע שחרית וערבית יוצא ידי חובת מצות תלמוד תורה וכמבואר במנחות (צט:), ונמצא שאינו פטור ממצות תלמוד תורה. וכן כתב הרמב"ן (תורת האדם עמ' קפא) כתירוץ השני. ובערוך לנר (סוכה שם) כתב ליישב באופן אחר, שכיון שאבל יכול ללמוד בדברים הרעים ובהלכות אבלות נמצא שאינו פטור ממצות תלמוד תורה, אלא שצריך לקיים אותה בלימוד דברים מסויימים דווקא. וממה שלא תירצו כן הרמב"ן והריטב"א, הוכיח מהר"י עייאש בספר שבט יהודה (סי' שפד) שלדעתם אין חיוב לאבל ללמוד בדברים הרעים כדרך שכל אדם חייב בלימוד התורה, אלא רשות היא בלבד שאם רוצה ללמוד בהם יכול ואינו אסור בהם, וכיון שאינו מצווה ללמדם הוקשה לרמב"ן והריטב"א שנמצא שהרי הוא פטור ממצות תלמוד תורה.

והנה מהריט"ץ (חידושי פרק אלו מגלחין נדפ' בסוף השו"ת, דף יב ע"ב) הקשה איך אבל אסור בתלמוד תורה, והרי תלמוד תורה הוא מצות עשה דאורייתא ולמה לא ידחה מצות אבילות שאינה אלא דרבנן. ותירץ בדוחק שמצות תלמוד תורה מקיימים בקריאת שמע שחרית וערבית ואם בא ללמוד יותר מזה אין זו מצות עשה מן התורה שתדחה מצות אבילות. והוא כדרכם של הרמב"ן והריטב"א בתירוצו השני. ובשדי חמד (מערכת ו כלל טו) הביא דברי המהריט"ץ, וכתב שאינו מבין עיקר קושיתו, שאף שאבל פטור מתלמוד תורה, מכל מקום הרי אמרו שהוא לומד בדברים הרעים, ואם כן מי פטרו מלעסוק בדברים הרעים. והוא כדרכו של הערוך לנר בתירוצו, ולכאורה דעת המהריט"ץ היא כדעת השבט יהודה, שלדעתו אין חיוב משום מצות תלמוד תורה ללמוד בדברים הרעים, ולכן הקשה מהריט"ץ איך דוחה חיוב אבילות את מצות תלמוד תורה. אך השדי חמד כתב שאולי כוונת המהריט"ץ להקשות על מה שאסרו בדברי תורה לכל אדם, ומי שאינו יודע ללמוד בדברים הרעים אלא חומש ותהלים וכיוצא בזה מדברים השגורים בפיו, כשאסרו עליו ללמוד חוץ מדברים הרעים נמצא בימי אבלו יושב ובטל. ולעיקר קושית המהריט"ץ כתב שיש לומר שיש כח ביד חכמים לעקור מצות עשה בשב ואל תעשה, כיון שיש טעם נכון משום פקודי ה' ישרים משמחי לב (וראה בזה לעיל יד: בדבר דחיית אבילות את מצות שמחה ברגל).

ובשבט יהודה (שם) הוסיף והביא כמה ראיות לשיטתו שמה שהאבל שמותר לקרות באיוב ובדברים הרעים שבירמיה וכו' היתר בלבד הוא, אבל אם אינו רוצה ללמוד כלל אפילו בדברים הרעים רשאי. ומהר"י טייב בערך השלחן (סי' תקנד סק"א) הביא להלכה דברי השבט יהודה, ופסק כן גם לגבי תשעה באב, שמה שאמרו שקורא באיוב ובדברים הרעים

ואסרם בין בדברי תורה ובין בקריאת שמע ותפלה עד שיטבלו, כדי שלא יהיו ת"ח מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין[צו]. ואחר כך בטלו אותה תקנה, והעמידו הדבר על הדין, שאף בעל קרי מותר בדברי תורה ובקריאת שמע ובתפלה בלא טבילה ובלא רחיצה דתשעה קבין, וכן פשט המנהג[צז]. ומכל מקום מי שירצה לנהוג ולטבול תבוא עליו ברכה. וכן יש אנשי מעשה שנוהגים, ומכל מקום מי שחלוש וראה לאונסו אינו צריך להחמיר בזה[צח]. ודוקא אם על ידי זה לא יעבור זמן קריאת שמע ותפלה, ואפשר שאפילו אם על ידי זה יתבטל מתפלה בצבור גם כן אין נכון להחמיר בזה[צט].

טו:

דין מלאכה ורחיצה בתעניות אמצעיות על הגשמים

עברו התעניות הראשונות על הגשמים ולא נענו, בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור שני וחמישי ושני, ובשלש תעניות אלו כל העם אסורין בעשיית מלאכה ביום ומותרין בלילה. ואסורים ברחיצת כל הגוף בחמין אבל פניו ידיו ורגליו מותר לפיכך נועלין את המרחצאות[ק].

שילוח קרבנות באבל ומצורע ומנודה

האבל אינו משלח קרבנותיו כל שבעה אפילו יין או עצים או לבונה. וכן מצורע אינו משלח קרבנותיו, כל זמן שאין לו ביאה אל המחנה אינו ראוי להקרבה. אבל המנודה יש בו ספק אם משלח אם אינו משלח, לפיכך אם הקריבו עליו נרצה[קא].

טז.

מנחת חינוך בכהן שמתחיל העבודה

אין הכהן עובד תחילה וכן כהן גדול אינו עובד תחילה עד שיביא עשירית האיפה משלו ועובד בידו, שנאמר (ויקרא ו יג) 'זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו'. ואם עבד קודם שיקריב עשירית האיפה, וכן כהן גדול שעבד בכהונה גדולה קודם שיביא עשירית האיפה עבודתו כשרה[קב].

סדר הזמנת בעל דין לדין

כיצד מזמינים בעל דין לדין, שולחים לו בית דין שלוחם שיבוא ליום המזומן לדין, לא בא מזמינים אותו פעם שנית, לא בא מזמינים אותו פעם שלישית, לא בא ממתינים לו כל היום, לא בא מנדין אותו למחרתו[קג].

אסור לנהוג קלות ראש בשליח בית דין, והמצער אותו יש רשות לבית דין להכותו מכת מרדות[קד], ושליח הבית דין נאמן לומר פלוני הקלני או הקלה את הדיין או לא רצה לבא לדין, ומשמתין אותו על פיו, אבל אין כותבים עליו כתב נידוי עד שיבואו שנים ויעידו שנמנע לבא[קה]. ואין שליח בית דין עובר באמירת דברים אלו משום לשון הרע[קו].

מי שאומר שאינו חושש על גזירת בית דין או חכם, אף על פי שלמעשה בא לבית דין כשהזמינוהו, מנדים אותו על שאמר שלא בא מחמת גזירת הבית דין ואפקירותא היא[קז].

שליח שאמר לבעל דין פלוני שלחני בשם אחד מהדיינים, ולא רצה לבא, אין כותבין עליו כתב של נידוי עד שיאמר בשם שלשתן, ואם יש שם מומחה חולקין לו כבוד ומזכירין לו שם המומחה[קח].

הנהגת הדיינים לגדור פרצות הדת

יש לדיין תמיד להפקיר ממון שיש לו בעלים ומאבד ונותן כפי מה שיראה לגדור[קט] פרצות הדת ולחזק הבדק או לקנוס אלם זה, והרי הוא אומר בעזרא (י ח) וכל אשר לא יבוא לשלשת הימים כעצת השרים והזקנים יחרם כל רכושו מכאן[קי] שהפקר בית דין הפקר[קיא]. וכל מעשיהם יהיו לשם שמים. ודוקא גדול הדור[קיב], או טובי העיר שהמחום בית דין עליהם[קיג]. וכן נוהגין בכל מקום שטובי העיר בעירם כבית דין הגדול, מכים ועונשים, והפקרם הפקר כפי המנהג. ואף על פי שיש חולקים וסוברים שאין כח ביד טובי העיר באלה, אלא רק להכריח הצבור במה שהיה מנהג מקדם או שקבלו עליהם מדעת כולם, אבל אינם רשאים לשנות דבר בדבר שיש בו ריוח לזה והפסד לזה או להפקיע ממון שלא מדעת כולם[קיד], מכל מקום הולכים אחר מנהג העיר, וכל שכן אם קבלום עליהם לכל דבר[קטו].

[צו] וראה עוד טעם במשנ"ב (סי' פח סק"א) בשם הטור, שקרי בא מקלות ראש ודברי תורה צריכים להיות באימה ויראה. [צז] שו"ע (או"ח סי' פח ס"א). [צח] משנ"ב (סק"ד) וביאור הלכה (ד"ה וכן). [צט] משנ"ב (סק"ג). שכיון שכבר ביטלוה אין להחמיר בדבר שבאים ממנו לידי קולא (שעה"צ סק"ד). [ק] רמב"ם (תעניות פ"ג ה"ד), שו"ע (או"ח סי' תקעה ס"ג). וטעם איסור מלאכה הוא כדי שלא יסיחו דעתם מן התענית, ולכן לא אסרו בלילה כיון שאין עיקר התענית אלא ביום, ומכל מקום דבר של תענוג אסור גם בלילה (לבוש שם). [קא] רמב"ם (ביאת מקדש פ"ג ה"א). וראה בכס"מ שם שכתב המקור לדברי הרמב"ם שמנודה שהקריבו קרבנותיו הורצה, מהמבואר בסוגייתינו שבמדבר שהיו מנודים לשמים היו מקריבים קרבנות לכתחילה, ואף שמנודה לשמים קל יותר וכמבואר בגמרא, מכל מקום אם מנודה על ידי בית דין אין יכול להקריב גם בדיעבד לא היו המנודים לשמים מקריבים קרבנותיהם לכתחילה. [קב] רמב"ם (כלי המקדש פ"ה הט"ז). [קג] שו"ע (חו"מ סי' יא ס"א). [קד] שו"ע (חו"מ סי' ח ס"ה). [קה] שו"ע (חו"מ סי' יא ס"א). והטעם שאין כותבים אלא על פי שנים, משום דהמנודה צריך לשלם שכר הסופר ואין מתירין לו הנידוי עד שישלם, ואין מוציאין ממון ע"פ עד אחד (ב"ק קיב:). [קו] רמ"א (חו"מ סי' ח ס"ה). ומקורו בדברי הרמב"ם (סנהדרין פכ"ה ה"ו) שלמד כן מסוגייתינו. [קז] רמ"א (חו"מ סי' יא ס"א). וכתב בביאור הגר"א שמקורו מהמבואר בסוגייתינו שעל אפקירותא משמתים לאלתר. [קח] שו"ע ורמ"א (שם ס"ג). שבדיינים שכולם שוים צריך להזמין בשם כולם, אבל כשאחד מהם חשוב צריכים להזמין בשמו וכמבואר בסוגייתינו שמזמנים לפני גברא רבה (נמוק"י בסוגין, וכן ציין בביאור הגר"א סק"י). וכתב הסמ"ע (ס"ק יא) שאין מוכח מסוגייתינו גם שאם שלחו להזמינו ולא הזכירו אלא שם המומחה מועיל גם לענין נידוי כאילו הזכירו את שלשתם, ומדברי הרמ"א נראה שגם לענין זה צריך המוזמן להבין שכולם הזמינוהו ומה שהזכירו את המומחה הוא כיון שחולקים לו כבוד. [קט] ויש סוברים שאין הפקר בית דין הפקר אלא במתקנים לגדור ענינים נצרכים (שו"ת הריטב"א סי' קפ). [קי] ראה פניני הלכה (שקלים ג.) בטעם שהביא הרמב"ם דרשה זו ובדין הפקר בית דין להקנות. [קיא] רמב"ם (סנהדרין פכ"ד ה"ו). [קיב] וכן כתב בתרומת הדשן (פסקים סי' רנג) שאין אומרים הפקר בית דין הפקר אלא בגדול הדור שאין כמוהו. [קיג] שו"ע (חו"מ סי' ב ס"א), ומקורו מהרא"ש (ב"ק פ"ט ס"ה). [קיד] כך הביא המרדכי (בבא בתרא פ"א סי' תפ-תפא) בשם מהר"ם מרוטנבורג (ד"פ סי' תתקמא). [קטו] רמ"א (שם). וכתב הסמ"ע (שם ס"ק י) שכל מי שמינוהו הציבור עליהם הרי הוא כאביר שבאבירים ויפתח בדורו כשמואל בדורו, והציבור יכולים לתקן בכל דור כתקנות הגאונים.

פניני הלכה

אם אינו רוצה ללמוד כלל רשאי, ולא אמרינן שכיון שמותר הוא אינו רשאי לבטל דברי תורה. [אך בהשמטות לסי' תקנד כתב שאין כן דעת החכם צבי (סי' ק)]. ובשבולי הלקט (הל' שמחות סי' כו) כתב בשם תשובת הגאונים, שבכל יום שאסורים בדברי תורה כגון האבל, וכן בתשעה באב, אסור לברך ברכות התורה בכלל המאה ברכות. ומבואר שלדעתם אין חיוב תלמוד תורה אף בדברים הרעים. וכן מבואר מדברי הכלי יקר (בראשית כז מא) שפירש במה שאמר עשיו יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי, שתלה הדבר בימי אבל לפי שאבל אסור לעסוק בתורה בפקודי ה' ישרים משמחי לב, ויצחק אמר והיה כאשר תריד דהיינו בזמן שלא יעסקו בתורה ופרקת עלו, וא"כ באבלו ודאי לא יעסוק בתורה ולא יהיה לו דבר המגין עליו ואז אהרגה את אחי. ומטעם זה ארז"ל (ברכות מד:) שהאבל צריך שמירה לפי שאין בו התורה המגינה עליו שנאמר (משלי ו כב) בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך. ומבואר מדבריו שאין האבל יכול לקיים מצות תלמוד תורה, אף לא בדברים הרעים. וראה מה שכתב בזה בהליכות שלמה (מועדים ג הל' ת"ב, נד' גם בישורון יד עמ' תספט) להוכיח מדברי הריטב"א בסוגייתינו כן וכדברי השבט יהודה, וכתב שם שעיקר תכלית ימי האבל היא שיהיה האבל יושב דומם ומתבונן במה שאירע לו ויתן אל לבו לשוב אל ה', ולכן אין זו הדרך הישרה להדר דוקא אחר הלימוד בדברים המותרים.

אך בשבלי הלקט (ריש סי' רסט) העיר על סברת הגאונים הנ"ל שצריך עיון, שהרי הוא רשאי לקרות בתורה ובאיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה, הלכך מברך ברכת התורה וקורא בפרשת תמיד בלבד. והגר"ח פלאג'י בספר מועד לכל חי (סי' י אות כא) חלק על השבט יהודה והערך השלחן וכתב, שעל הנשים אנו מצטערים שבטלות מדברי תורה, והם באו להוסיף כן גם על האנשים. זהו דבר תמוה. והעיקר שלא יהיה בטל מדברי תורה, וכבר אפשר ללמוד במדרשי חז"ל ובפרק אלו מגלחין ובהלכות ט' באב, ופרש"י על איכה ואיוב וירמיה. ועם הארץ שאינו יודע בדברים אלו, מה טוב ומה נעים שילך אצל חכם הדורש לשמוע ממנו מוסר ואגדה וכו'. וכן כתב בערוך השלחן (יו"ד סי' שפד ס"א), ודחה הראיה מדברי הריטב"א בסוגייתינו והרמב"ן וכתב שיתכן שלא כתבו שחייב בלימוד בדברים הרעים כיון שלא רצו לנקוט דבר השנוי במחלוקת הראשונים אם האבל מותר ללמוד בדברים הרעים. אך להלכה שנפסק כדעת רוב הראשונים שאבל יכול ללמוד בדברים הרעים, יש לו מצות תלמוד תורה בזה, ואין זו רשות גרידא. וכן האריך להוכיח בשו"ת דברי יציב (או"ח סי' רמ) ודחה ראיות השבט יהודה, וכתב שאם יכול ללמוד אין זו רשות גרידא אלא חובה, שלא מצאנו במצות תלמוד תורה גדר רשות.

טו:

אם מותר לאבל שיש לו חנות להערים ולמכור חנותו לאחד מידידיו

בגמרא מבואר שאסור לאבל לעשות מלאכה בימי אבילותו. ובשו"ת חתם סופר (יו"ד ח"ג סי' שכד) דן בענין הוראה שהורה מורה אחד למי שהוא אונן ויש לו חנות, שימכור חנותו בסחורתו לאחד מיודעיו, והוא ישא ויתן בחנות כל ימי האבל, ואחר כך יחזור וימכור לבעלים הראשונים. וכתב החת"ס לענין שאלה זו, שהן נכון ששמע מגאונים ורבנים קשישאי בשני אנשים שותפים בחנות ואחד מקרוביהם גוסס, שציוו לשלוח על ידי נאמני הקהלה שמבטל השותפות ואינו רוצה להיות עוד שותף עמו, ועל ידי זה התירו לשותף זה לעסוק במשא ומתן בכל ימי האבל, אלא שהזהירו שלא יגיע להאבל זה שום ריוח מהמשא ומתן של ימי האבל, ורק אם אח"כ נהגו בו טובת עין ומבליעו בחשבון אין בכך כלום. והוראה זו נכונה אין בה לא משום איסור פרקמטיא ומלאכה שהרי מוכר שלו בשעה שעדיין הקרוב חי, וגם אין בו חילול אבילות בפרהסיא כל כך במה שהשותף עומד בחנותו בימי אבלו של זה, כיון שהכל יודעים שבחלקו הוא עוסק ואדעתא דנפשיה עביד. אבל בנידון השאלה יש תרתי לריעותא, חדא שכשזה עומד בחנותו של זה כל ימי האבל יאמרו ששכירו הוא ובשליחתו הוא עושה והריוח הוא של בעל החנות של האבל, ואפילו אם ידעו שמכר לו על ידי נאמני הקהלה, הרי הוא בעיניהם כשחוק וחוכא וטלולא והערמה בעלמא, שלענות אמן על ברכה אינו יכול, ולמכור סחורתו נתיר.

וכתב שהיה מקום להתיר כיון שדין זה שאונן נוהג אבלות אינו לכו"ע, שדעת הרמב"ם והרי"ץ גיאות ובעלי התוס' להתיר לאונן בכל הדברים שהאבל אסור בהם כמו שהביא הטור (יו"ד סי' שמא), ואף שהרמב"ן ורבינו פרץ חולקים ואוסרים מכל מקום המקילים הם הרוב, ומה גם שהתוס' הם מהמקילים והלכה כתוס' אפילו במקום שהרי"ף חולק כמו שכתב הסמ"ע (סי' כה ס"ק יט), ומקורו מדברי המרדכי (כתובות סי' קע) בשם המהר"ם (מהדו' גלאן סי' רפא), והובא במג"א (סי' תמו סק"ד). מכל מקום כיון שהכרעת השו"ע (יו"ד סי' שמא ס"ה) משמע להחמיר ממה שכתב שכל זמן שלא קברו המת אין חולץ, וממה שפרט דוקא אלו משמע שבשאר דברים אסורים, אם כן אין להתיר מטעם זה. ומכל מקום כתב שיש ללמוד קצת זכות על המתירים כיון שעל הרוב לא יכלו להתבטל מסחורתם כל ז' ימי האבל וממציאים להם היתר אחר ג' ימים ואומרים שהוא דבר אבד כיון שהשיירא שעושים עמה את המסחר עוברת ואין לו במה להתפרנס וכדומה, על כן בחרו הרע במיעוטו לבטל קצת בשעת אנינתו, שהרי בלאו הכי יש מחלוקת בדבר, ויכולים לסמוך על המקל באבל שיעמוד אחר בחנותו ע"י הערמת מכירה לאחר ועי"ז יהיה פנוי להתאבל ימי אבלו כדינו.

וגם בשו"ת יהודה יעלה (ח"א או"ח סי' קפט) דן בזה והביא מה שכתב בתשובה מאהבה (יו"ד סי' שמא וסי' שפ) שמנהג פראג הוא שנהגו שאם אירע מילתא לאחד מהשותפים, שמסלק את עצמו מהשותפות בעת האנינות על ידי קנין סודר משליח ב"ד שלא יהיה לו עוד שום חלק בשותפות במשך ימי האבילות, והביא את דברי החתם סופר שמסיק שאין למחות ביד המקילים, וסיים שכן הוא עמא דבר להקל, ואין לחשוש משום שעל פתח החנות רשום שם בעלים ראשונים, שמה בכך וכיון שנעשה הסילוק או המכירה בקנין סודר ע"י שני נאמני הקהילה קלא אית ליה, ונודע לכל שמשום האבילות הוכרח ליתנו לאחר להרויח בו, ולא חיישינן שמא יש שיודעים מהאבילות ואינם יודעים מהמכירה, וכבר פשט היתר זה.

גם בשו"ת הלכות קטנות (ח"א סימן קז) כתב שמותר לאחרים להשכיר כלים השייכים לאבל בלי ידיעתו, כיון אינו ניכר על הכלים של מי הם, ואף שאבל אסור בעשיית מלאכה, מכל מקום אין לך משיב אבדה גדול מזה.

טז.

אם יש היתר לקלל אדם רשע

כתב במנחת חינוך (מצוה רלא), שאף שמבואר בסנהדרין (פה.) שהמקלל את הרשע פטור שנאמר (שמות כב כז) 'ונשיא בעמך לא תאור' ודרשו שאין חיוב על קללה אלא בעושה מעשה עמך, מכל מקום הרי זה ככל מקום שאמרו בגמרא שפטור שאיסור יש בדבר, וכתב שאם קילל רק בבינויים האיסור הוא מדרבנן ואם קילל בשם יש איסור עשה בדבר. ודן לפי זה במה שאלישע קילל את הילדים (מלכים ב, ב כד) איך הותר לו לקללם, מאחר וגם ברשעים

וכן יש לדיין לנדות ולהחרים מי שאינו בן נידוי כדי לגדור פרץ כפי מה שיראה לו שהשעה צריכה לכך. ויאמר שנידהו והחרימו על דעתו[קטז], ויפרסם חטאו ברבים שנאמר (שופטים ה כג) 'אורו מרוז אמר מלאך ה' אורו ארור יושביה כי לא באו לעזרת ה''. וכן יש לדיין לעשות מריבה עם הראוי לריב עמו, ולקללו ולהכותו ולתלוש שערו ולהשביעו בשם ה' על כרחו שלא יעשה או שלא עשה, שנאמר (נחמיה יג כה) 'ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם בה''. וכן יש לו לכפות ידים ורגלים ולאסור בבית האסורים ולדחוף ולסחוב על הארץ[קיז], שנאמר (עזרא ז כו) הן למות הן לשרושי הן לענוש נכסין ולאסרין. כל אלו הדברים כפי מה שיראה הדיין שזה ראוי לכך ושהשעה צריכה לכך.

ובכל יהיו מעשיו לשם שמים ואל יהי כבוד הבריות קל בעיניו שהרי הוא דוחה לא תעשה של דבריהם, וכל שכן כבוד בני אברהם יצחק ויעקב המחזיקים בדת האמת, שיהיה זהיר שלא יהרוס כבודם אלא להוסיף בכבוד המקום בלבד, שכל המבזה את התורה גופו מחולל על הבריות. ואין כבוד התורה אלא לעשות על פי חוקיה ומשפטיה[קיח].

וכל הדברים האלו לא יעשו על ידי כל דיין, אלא דוקא על ידי גדול הדור או טובי העיר שהמחו הציבור אותם לבית דין עליהם[קיט].

מי שקבעו לו בית דין זמן לשלם חובו

מי שקבעו לו בית דין זמן לשלם חובו ואמר איני רוצה לשלם ואין מוצאים לו נכסים לגבות מהם, מתרין בו שני וחמישי ושני, ואחר כך מנדים אותו, ועומד בנידויו עד שישלם או עד שיטעון שאין לו כלום וישבע על זה, ואם עמד בנידויו שלושים יום ולא תבע להתיר את נידויו מנדים אותו עוד שלושים יום, ואם עמד בהם מחרימים אותו והלכותיו כמבואר ביו"ד סי' שלד[קכ].

מתי מנדים

העובר על דבר איסור מנדין אותו לאלתר[קכא]. אבל מכח ממון אין מנדים אותו עד שיתרו בו שלשה פעמים דהיינו שני חמישי ושני[קכב].

מי שאינו מתרחק מהמנודה

אף על פי שאסור לאכול ולשתות עם המנודה, מכל מקום האוכל ושותה עמו אין לו דין מנודה. ואם ראו בית דין חומר האיסור והעבירה שצריך לגדור בה גדר, מחרימים גם האוכל ושותה עמו והיושב בארבע אמותיו[קכג].

נידוי בית דין למבזה את החכם

המבזה את החכם אפילו בדברים, ואפילו לאחר מיתה, אם יש שם עדים בדבר, בית דין מנדין אותו ברבים, והם מתירין לו כשיחזור בתשובה. אבל אם החכם חי אין מתירין לו עד שירצה החכם שנידוהו בשבילו, ואם מת החכם באים שלשה ומתירין לו[קכד].

דרכי התרת הנידוי

כל חרם וכל נידוי שלא הותר, אפילו אם כבר היה זמן רב בנידוי וגם חזר בו בתשובה, אינו מותר עד שיתירו לו בפירוש[קכה].

נידוהו לזמן והגיע הזמן מתירים לו אם ירצו אף אם לא יחזור בו ממעשיו הקודמים להתחרט עליהם[קכו], ומכל מקום טוב הוא שלא יתירו לו שלא תתמעט יראתם[קכז].

אפילו כשנידוהו לשלושים יום אם חזר בו מתירין אותו לאלתר, ואפילו נידוהו מחמת אפקירותא[קכח], והוא שיבא לבית דין ומבקש שיתירו לו. אבל אם מזלזל בנידוי ואינו מבקש שיתירו לו מניחין אותו בנידויו עד שימות. ויש מי שחולק וסובר שאף לאחר שלושים אין מתירין לו עד שיחזור, ויש מי שחולק עוד וסובר שבתוך שלושים אין מתירין לו אפילו חזר ממה שעשה[קכט].

מנודה לרב מנודה לתלמיד

חכם שנידה לכבודו אם ביזו אותו בדברים או על ידי מעשה, הרי המנודה מנודה גם לתלמידיו של חכם זה וכל שכן לשאר העם, אבל אינו מנודה לשאר החכמים שאינם תלמידיו אפילו אם הם קטנים ממנו, ויש אומרים שהוא מנודה לחכמים אחרים הקטנים ממנו[קל]. ואין נידויו של הרב נידוי אלא כשיכולים תלמידיו לעמוד בנידויו, אבל אם אין יכולים לעמוד בנידויו אין צריכים לקיים[קלא].

תלמיד שנידה לכבודו אין המנודה מנודה לרב, אבל מנודה הוא לשאר העם שאינם חכמים אבל לא לחכמים אפילו קטנים ממנו, ויש אומרים שהוא מנודה לחכמים אחרים הקטנים ממנו[קלב]. ובלבד שיהיה התלמיד חכם בתורה, ושיהיה נידויו שלא בפני הרב, אבל אם אינו חכם בתורה אין נידויו נידוי[קלג], וכן אם נידה בפני הרב אין נידויו נידוי[קלד] אלא אם כן רבו חלק לו כבוד[קלה].

במה דברים אמורים במי שנדוהו מפני שביזה תלמיד חכם, אבל מי שנדוהו על שאר דברים שחייב עליהם נדוי, אפילו אם נדהו קטן שבישראל חייב הנשיא וכל ישראל לנהוג בו נדוי עד שיחזור בתשובה מהדבר שנדהו עבורו ויתירו לו[קלו].

מנודה לעירו מנודה לעיר אחרת

מי שנידוהו בעירו מפני כבודם כגון שדיבר סרה על העיר הזו[קלז], הרי הוא מנודה לעיר אחרת ואפילו לעיר הגדולה מעירו. אבל אם היה מנודה לעיר אחרת אינו מנודה לעירו[קלח], אבל מנודה הוא לשאר עיירות שהם כיוצא בעיר שנידוהו[קלט].

[קטז] **פרוש** שכשליח הבית דין בא לשמת צריך הוא לומר לו שדעת רב פלוני לנדותך על זה, שאם לא יאמר לו משמו של הרב הגדול אין להאשימו כשלא חש לדבריו, לפי שסובר שאומר השלח מדעתו (כסף משנה סנהדרין פכ"ד ה"ז).

[קיז] **הרמב"ם** פירש המבואר בסוגייתינו שעושים הרדפה דהיינו לדחוף ולסחוב על הארץ. ובדברי הראשונים יש עוד פרושים (כס"מ שם). ובגירסת הש"ס שלנו איתא מאי הרדפה אמר רב יהודה בריה דרב שמואל מנדין לאלתר ושונין לאחר שלושים, וברש"י שלפנינו (וליתא בכת"י) פירש דהיינו רש"י לרודפו מיד, דכיון דלא ציית דינא מנדין אותו. אבל הראשונים הביאו גירסת הגאונים שגרסו מאי הרדפה אמר רב פפא נצבא דקני והוא שקושרים קנים זה לזה ונותנים בבית האסורים כדי שלא יעמוד בריוח. ומזה למדו הראשונים שהוא הדין לשאר מיני רידויים ורדיפות (קרית מלך). ובהעמק שאלה (שאי' קל אות ז) כתב שהרמב"ם לא גרס מאי הרדפה כלל.

[קיח] **וכתב** הכס"מ שדברי הרמב"ם ראויים אליו, והרי אמרו גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה, דהיינו לאו דלא תסור, ואא"כ לא הותר בזויים רק לכבוד המקום.

[קיט] **כל זה** לשון הרמב"ם (סנהדרין פכ"ד הלכה ו-י) והובאו דבריו בטור ושו"ע (חו"מ סי' כ ס"א).

[קכ] **שו"ע** (חו"מ סי' ק ס"ג). ומקור הדין שאם עמד בנידויו ל' יום וכו' הוא בסוגייתינו.

[קכא] **כתב** הש"ך (יו"ד סי' שלד סק"ג) שמלשון השו"ע נראה שמנדים מיד בלי התראה, אך מהקונטרסים שהביא הב"י נראה שהתראה צריך מכל מקום. והעובר על איסור דרבנן נחלקו הפוסקים אם מנדים אותו (עי' כס"מ תלמוד תורה פ"ו הי"ד, ש"ך שם סק"ע). ואם יש צורך לנדות מנדים אף כשיש מקום לחשוש שעל ידי הנידוי יצא לתרבות רעה (רמ"א שם ס"א), ויש חולקים (ט"ז שם סק"א), והכרעת הפוסקים כרמ"א, ומכל מקום יהיה הדיין מתון בדבר (ערוך השלחן שם ס"ה).

[קכב] **שו"ע** ורמ"א (יו"ד סי' שלד ס"א) וכפרוש שני בתוספות (ד"ה מתרין).

[קכג] **שו"ע** (שם ס"ה וס"ט) שלשון הגמרא הוא מנלן דמחרמינן וכו' דאכיל ושתי בהדיה וקאי בארבע אמות דידיה, דכתיב ישביה, והיינו שיש כח לבי"ד לנדות גם את מי שאינו מתרחק, אבל בסתמא אינם מנודים (כ"כ הרא"ש ס"ת, וכן דייק בביאור הגר"א שם ס"ק טז).

[קכד] **שו"ע** (שם סמ"ו). וכתב בבית יוסף מקור לזה שבית דין מנדים לכבוד החכם, מהמבואר בסוגייתינו בטבחא דאתפקר ברב טובי בר מתנה אימנו עליה אביי ורבא ושמתוהו.

[קכה] **רמ"א** (שם סכ"ד), שו"ע (שם סכ"ו).

[קכו] **ט"ז** (סק"ד), שאם עדיין אוחז במעשיו הקודמים וממשיך בהם פשוט שאין מתירים את נידויו שהרי הוא כאילו באותו היום נידוהו מחדש.

[קכז] **שו"ע** (שם ס"ז).

[קכח] **שו"ע** (שם סי"ג), וכפסק הרי"ף שאין הלכה כאביי שאמר אבל לאפקירותא עד דחילא שמתא עליה תלתין יומין, אלא כדמשמע בנדרים (ז:) שיכולים להתיר אף בתוך שלושים.

[קכט] **דעה** הראשונה הביא בשו"ע בסתם והיא דעת הראב"ד שהביאו הרא"ש, ולדעה זו מה שאמרו שסתם נידוי הוא לשלושים יום אין זה לענין התרה בתוך שלושים יום, שהרי לעולם יכולים להתיר בתוך ל' יום אם חזר בו (כתירוץ הראשון של הראב"ד), אלא נ"מ לאחר ל' יום שמתירים לו גם בלי חזרה ובלבד שבא לבית דין לבקש התרה (כתירוץ השני של הראב"ד). ולדעת הרמב"ם אם לא חזר בו אין מתירים אף אחר ל' יום, ויש סוברים בדעת הרא"ש שבאפקירותא אין מתירים בתוך ל' יום (ב"י בשם קונטרסים וכ"פ הרמ"א), והט"ז (סק"ו) כתב שבזה אין מי שחולק שגם באפקירותא מתירים בתוך שלושים אם חזר בו.

[קל] **שו"ע** (שם סט"ו), ולדעת הרמ"א אינו מנודה לחכמים אחרים הקטנים ממנו, ולדעת הש"ך (סק"ל) הרי הוא מנודה גם להם.

[קלא] **רמ"א** (שם).

[קלב] **כמחלוקת** לעיל.

[קלג] **ערוך** השלחן (סט"ו).

[קלד] **והתלמיד** עצמו צריך נידוי כיון שאפקרותא היא לנדות בפני הרב (ש"ך ס"ק לא).

[קלה] **שו"ע** (שם).

[קלו] **שו"ע** (שם סי"ז), מדברי הגמרא (ת.) שבמילי דשמיא 'אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'' (משלי כא ל) והיינו שבמילי דשמיא גם נדהו קטן שבישראל צרכים כולם לנהוג בו נידוי.

[קלז] **אבל** במנודה לבית דין מחמת דלא ציית דינא, או שהתחצף לבי"ד או מחמת דבר עבירה, דינו שוה לכל ישראל וחייבים כולם לנהוג בו נדוי (ש"ך ס"ק לט).

[קלח] **שו"ע** (שם ס"כ), והיינו שאין בני עירו צרכים להתרחק ממנו, אבל הוא עצמו צריך לנהוג כל הדינים שנוהגים במנודה (פתחי תשובה סק"ח).

[קלט] **רמ"א** (שם), אבל לא לעיירות העדיפות ממנה.

פניני הלכה

יש איסור לקלל לפי דעתו. וכדברי המנ"ח מבואר גם במהרש"א (סוטה מו:) שיש איסור בקללת רשע. וביסוד ושורש העבודה (שער הכולל פ"ז) הביא ממדרש הנעלם (וירא קה., ועיין גם בגליון הש"ס ברכות י.) שאמר רב אסור לו לאדם להתפלל על הרשעים שיסתלקו מן העולם, שאלמלא סלקו הקב"ה לתרח מן העולם כשהיה עובד ע"ז לא בא אברהם אבינו לעולם ושבטי ישראל לא היו והמלך דוד ומלך המשיח והתורה לא נתנה וכל אותם הצדיקים והחסידים והנביאים לא היו בעולם.

אך בחזון איש (סנהדרין סי' כ סק"י) כתב שאם אדם עובר עבירה במזיד שדינו הוא שמותר לנדותו, מותר גם לקללו, והביא ראיה לדבריו מהמבואר בסוגייתינו דנצינן ולייטינן עוברי עבירה. וכן הביא מכמה מקומות בש"ס שאמוראים קיללו עוברי עבירה. וכתב שמותר גם לקלל בשם, וכמו שאלישע קילל את הנערים בשם. וביאר שכל מה שמצאנו בגמרא שאמוראים קיללו היה הדבר חובה להיות כבוד התורה קבוע בלבבות, ושלא יתרגלו בזלזול כבוד החכמים. וזהו הטעם שמנדים לכבוד הרב וכמבואר בסוגייתינו. וכן כתב גם בברית הלוי (ב"מ מח:). ועל דרך זה כתב בעל הגאולה ועל התמורה (סי' סז) שמי שדינו במורידין ולא מעלין כל שכן שמותר לקללם. ובשפע חיים (מכתבי תורה ח"א מכתב מה) הביא מה דמרגלא בפומא דאינשי לומר שכיון שבתורה לגבי יבום כתיב 'ולא ימחה שמו מישראל' ואף אשת מומר פוסקים לחלוץ לה לכמה פוסקים, מזה ראיה שאין לומר על המומר ימח שמו רק לגבי עמלק וכדומה (כן מובא בשם האבני נזר, ראה קול התורה גל' עמ' רכח במכתב הגרב"ש אשאורסון. וראה שו"ת משנה הלכות ח"ו סי' קמ). וכתב שלפי דעתו זה טעות, שהרי מבואר בסוגייתינו שמקללים את הרשעים. אלא הענין הוא שהכל כדי להתרחק ממנו ושלא יוכל להסית ולהדיח, אבל כשכבר מת ואין בכחו להסית ולהדיח אז ראוי להציל נשמתו מרדת שחת וכעין דאמרינן כל המומתין יש להם חלק לעוה"ב אף שמידי מיתה לא יוכל להפטר. ולכן דווקא אחר שמת נאמר בו שלא ימחה שמו מישראל, אבל בחייו מותר לקללו מהטעם שכתב גם החזון איש, כדי להרחיק בני אדם מדרך רשע. אבל ביפה תואר (בראשית רבה פמ"ט פ"א) כתב להיפך, שמה שאמרו שם ששם רשעים ירקב היינו לאחר מיתתם, אבל בחייהם נאמר (תהלים קד לה) יתמו חטאים ודרשו חז"ל (ברכות י.) חטאים ולא חוטאים. [וע"ע שו"ת משנה הלכות (ח"ז סי' כ) ובמה שהביא שם בשם הגה"ק מסאטמאר].

ולדעת המנחת חינוך והמהרש"א שאסור לקלל אדם רשע, אין דברי הגמרא בסוגייתינו שמותר לקלל את הרשעים אמורים אלא בבית דין, וכמו שפסק הרמב"ם (סנהדרין פכ"ד ה"ח) כל דינים אלו בדיין דוקא וכתב שיש לדיין לעשות מריבה עם הראוי לריב עמו ולקללו ולהכותו ולתלוש שערו ולהשביע באלהים בעל כרחו שלא יעשה או שלא עשה (אורח מישרים סי' ג עמ' 02).

מחלוקת על רבו בעניני שמים

בשו"ת מהרי"ק (החדשים סי' יג) כתב נגד רבנים שרוצים להשתרר על התלמידים יותר מן הראוי, עד כי יעלה על דעתם לומר שמי שלמד לפני רב אחד בינקותו, יהיה לעולם כפוף תחתיו שלא לחלוק עליו בשום דבר, ולא עוד אלא אפילו נתחכם אחר כן התלמיד ונעשה שוה לו או גדול ממנו, אזלינן בתר מעיקרא דהוה ליה תלמיד, וגם אם יראה בעיני התלמיד שהרב טועה או שעשה שלא כהוגן מגזמים להם ואומרים שהחולק על רבו כחולק על שכינה וכיוצא בדברים הללו.

וכתב שכבר כתב אליו כיוצא בדבר הזה גברא רבא מאשכנז, והשיב לו שלפי דעתו פשוט הוא דאפילו אם נאמר שצריך התלמיד להיות כפוף לרבו כל ימיו כאשר עלה על דעתם, מכל מקום דבר פשוט הוא דהיינו דוקא לענין לעמוד מפניו כמלא עיניו כדין תלמיד לרב או לקרוע עליו קרע שאינו מתאחה, אבל במילי דשמיא כגון שרואה רבו טועה בדבר הלכה שיש חילול השם אין חולקין כבוד לרב.

והביא ראיה לדבר מסוגייתינו, שאמרו שפעם אחת גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק, מאי דרש חמוקי ירכיך כמו חלאים וגו' מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר, יצא רבי חייא ושנה לשני בני אחיו בשוק לרב ולרבה בר חנא, שמע רבי והקפיד עד שבא רבי חייא אצלו ושאל אותו רבי מאיזה טעם עשה כן נגד גזירתו של רבו שלא לשנות בחוץ, וביאר לו טעמו וסברתו מהפסוקים, ורבי פירש לו את הפסוקים באופן אחר. הרי שאף שהיה רבי חייא תלמיד גמור של רבי מכל מקום עשה מעשה כנגד גזירתו במקום שעלה לו מסברתו כן. והרי כל ימיו של רבי חייא היה תלמידו של רבי כמבואר ביבמות (מג:) מסמיך ואזיל רבי אבהו אכתפיה דרבי נחום שמעיה כו', בעי מיניה מחלוקת ואח"כ סתם

בני העיר שעשו חרם על כל מי שיבא לדור בעירם, אין החרם חל על כל הבא לדור שם אלא אם כן יש לו רב בעיר, שאז צריך לקיים נידוי רבו, אבל הם יכולים לתקן על עצמם שלא ישאו ויתנו עמו[קמ].

מי שמנודה לנשיא שנידהו לכבודו מנודה לכל ישראל, אבל מי שמנודה לכל ישראל מחמת כבודם אינו מנודה לנשיא[קמא].

נידוי למבזה צורבא מדרבנן

צורבא מדרבנן יכול לנדות למי שהפקיר כנגדו. ואם דינו נפסק בגמרא שחייב על כך נידוי, כגון שקראו עבד, הרי הוא מנודה לכל ישראל. ואם אין דינו פסוק בגמרא כגון שזלזלו בשאר זלזולים אינו מנודה אלא לקטנים ממנו[קמב]. ואפילו לא ביזהו בפירוש בדיבור גלוי אלא רק דקרו בדבריו שלפי אומדנא המוכח רואים שנתכוון לבזותו[קמג]. אך לא כל הרוצה ליטול שם צורבא מדרבנן נוטלו עד שיסכימו עליו רבים שהוא תלמיד חכם[קמד].

מי מתיר הנידוי

כשנשלם זמן הנידוי, מתירין הנידוי על ידי שלשה הדיוטות, גם אם אינם גדולים כמו המנדים[קמה]. אבל אם באים להתיר את הנידוי בתוך הזמן, יש מי שאומר שצריכים שלשה המתירים להיות גדולים כמו המנדים בחכמה ביראה וגדולה ושנים, ויש אומרים שאם אותם שלשה הלכו להם יכולים כל ג' אנשים אחרים להתיר להם גם אם אינם גדולים כמותם[קמו].

נידוהו שלשה בני אדם, אין שנים מהן יכולים להתיר את נידויו לבדם, אלא אם כן יתן להם השלישי רשות. אבל שלשתם מתירים לו את הנידוי אפילו זה שלא בפני זה, אף על פי שבשעת הנידוי היו ביחד[קמז]. ואם היו רבים בשעה שנידוהו צריך שיתירו כולם, וכל מי שנמלכו בו בשעת הנידוי חשוב מן המנדים וצריך שישתתף בהתרה, או רבים גדולים כמותם[קמח].

שיעור זמן הנידוי והנזיפה

אין נידוי פחות משלושים יום[קמט], ואם אינו חוזר בו שונים לנדותו לאחר שלושים יום, ואם אינו חוזר בו ממתינים לו עוד שלושים יום, ומחרימים אותו, ואפילו אם פגע הרגל בתוך שלושים יום אינו מבטל אותו. במה דברים אמורים שנידוי אינו בפחות משלושים יום, בנידוי של בני ארץ ישראל, אבל נידוי שלנו דהיינו בני בבל כנזיפה של בני ארץ ישראל שהוא ז' ימים, ונזיפה שלנו היא גם ביום אחד[קנ].

אהח18/06/2018

דין נזיפה וביודע שבלבו של גדול עליו

נזיפה היא שאדם גדול גוער בו, לומר כמה פלוני חצוף וכיוצא בו, ואפילו לא אמר לו הגדול כלום, אלא שיודע בעצמו שאדם גדול נקט בלבו עליו, צריך לנהוג נזיפה בעצמו[קנא].

וזה משפטו שיהא מתחבא וישב בביתו ויהא נכלם ולא יראה פנים למי שהכלימו, וימעט בשחוק ובדיבור ובעסקיו, ויצער עצמו לעיני כל רואיו, אבל אין צריך להתרחק מבני אדם לא באכילה ושתיה, ולא בשאלת שלום, ואין צריך לנהוג באחת מכל דיני האבל, ואין צריך לפייס למי שהחציף כנגדו, אלא כיון שנהג כנזוף זמן נזיפה מותר ממילא[קנב].

טז:

שיעור נזיפה

ראה לעיל (ע"א) בשיעור זמן הנידוי והנזיפה.

יז.

נידוי התלמיד במילי דשמיא

ראה לעיל (טז.) בדין מנודה לרב מנודה לתלמיד.

עשיית צורבא מדרבנן דין לעצמו

יכול אדם לעשות דין לעצמו, ולכן אם רואה חפץ שלו ביד אחר שגזלו יכול לקחתו מידו, ואם האחר עומד כנגדו יכול להכותו עד שיניחנו אם לא יוכל להציל בענין אחר, אפילו הוא דבר שאין בו הפסד אם ימתין עד שיעמידנו בדין, והוא שיוכל לברר ששלו הוא נוטל בדין[קנג]. אבל אם אינו יכול לברר בדין ששלו הוא נוטל אסור לו ליטול את החפץ אפילו בלי הכאה, אלא אם כן בא לתפוס בלא עדים כדי שיהיה נאמן אחר כך לטעון בבית דין ששלו הוא במיגו שמעולם לא היה ביד חבירו[קנד].

וראה עוד לעיל (טז.) בדין נידוי למבזה צורבא מדרבנן.

זהירות בנידוי חכם

חכם זקן בחכמה או אב בית דין שסרח, אין מנדים אותו בפרהסיא לעולם[קנה], אלא

[קמ] רמ"א (שם). [קמא] שו"ע (שם סכ"א) וש"ך (ס"ק מא). [קמב] שו"ע (שם סמ"ה). וכתב הש"ך (ס"ק לא) שדינם של חכמים הקטנים ממנו הרי הוא במחלוקת השו"ע והש"ך שנתבארה לעיל בדין מנודה לרב ומנודה לתלמיד. [קמג] רמ"א (שם). [קמד] ט"ז (ס"ק כג). [קמה] ש"ך (ס"ק מג). [קמו] ב' הדעות בשו"ע (שם סכ"ה), דעת הרמב"ם (ת"ת פ"ז ה"ט) שכל שלושה יכולים להתיר, ודעת הראב"ד (הובא ברא"ש סי' ו) ולמד כן מהמבואר לקמן (יז.) באדם שנידהו רב יהודה וכיון שלא היה גברא רבה כמותו להתיר הוצרך לילך אל הנשיא. [קמז] מקור הדין ברא"ש (סי' ו) בשם הראב"ד, שכתב שיש מפרשים מה שאמרו בסוגייתינו שכל אחד מפר חלקו לומר שאם נדוהו שלשה צריך שלשה להתירו ואין השנים מהם מתירים אותו, והראב"ד כתב שדין זה אמת אבל אין זה פירוש הגמרא, אלא כוונת הגמרא שכל אחד ואחד בפני עצמו מפר חלקו ולא צריכי למכניף. [קמח] שו"ע (שם סכ"ו) וש"ך (ס"ק מד). [קמט] ואין הכוונה בזה שאין בית דין יכולים לנדות לפחות מל' יום, שודאי הרשות בידם וכמבואר בשו"ע (שם ס"ו), אלא שאם חכם נידה בסתם והלך נקטינן שכוונתו היתה שאחר ל' יום יוכלו להתיר את הנידוי וכיוצא בזה (ש"ך שם סק"ג). [קנ] שו"ע (שם). [קנא] שו"ע ורמ"א (שם סי"ד). ומקור דברי הרמ"א שהידע בעצמו שבלב רבו עליו צריך לנהוג נזיפה בעצמו, הוא ממעשה שמעון ובר קפרא בסוגייתינו שרבי אמר לבר קפרא איני מכירך מעולם וידע בר קפרא דנקט מילתא בדעתיה ונהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין. [קנב] שו"ע (שם). [קנג] שו"ע ורמ"א (חו"מ סי' ד ס"א). ומה שכתב שהוא שיכול לברר בדין ששלו הוא נוטל, כתב בביאור הגר"א (סק"ה) שכן יש ללמוד מהמבואר בסוגייתינו שדווקא צורבא מרבנן יכול לעשות דין לעצמו, והטעם כיון שהוא יכול לברר בדין ששלו הוא נוטל. וראה בשו"ע ונו"כ שם עוד הרבה פרטי דינים כשאין חפץ שלו נמצא ביד חבירו בעין אלא שחייב הוא לו מעות. [קנד] סמ"ע (סק"ג). [קנה] ואפילו חזר וסרח כמה פעמים (ש"ך יו"ד סי' שלד ס"ק סה), וכריש לקיש ודלא כרב הונא.

פניני הלכה

מאי כו', עד מחלוקת דמתניתין וסתם דברייתא מאי, א"ל רבי לא שנאה רבי חייא מניין לו, ופי' שם רש"י שאם לא שנאה רבי שתהא משנה כיון שלא רצה לסותמו, רבי חייא תלמידו מניין לו שהלכה כמותה שסתמה בברייתא. ומבואר מזה שכל ימיו של רבי חייא היה תלמידו של רבי, שאם נאמר שבסוף נעשה חברו היאך דחה את סתימתו מכח מה שרבי חייא תלמידו מניין לו, והרי יש לומר שלאחר שנתחכם ונעשה חברו של רבי סתמה, אלא ודאי פשיטא שכל ימיו נעשה תלמידו ולא חברו, ואף על פי כן לא נהג בגזירתו וכמבואר בסוגייתינו כיון שהיה נראה לו שאין הדין כן. וכן האריך המהרי"ק עוד (שו"ת מהרי"ק שורש קסט) שאף בהוראה הלכה למעשה יכול התלמיד לחלוק על רבו.

ובשו"ת הרדב"ז (ח"א סימן תלה) כתב שלא יחלוק על רבו כדרך החולקים לנצח את רבו אלא אומר ראיותיו בפניו אם ישרו בעיניו מוטב ואם לאו ישתוק. ולא יאמר לו כך נראה לי. ובכלל זה לא יאמר לאחרים רבי מתיר ואני אוסר וכן להפך וכן כל כיוצא בדברים אלו. ולכתוב לעצמו ראיותיו אפילו שהם כנגד רבו מותר, אמנם לכתוב פסק או הוראה לאחרים כנגד רבו בחייו אסור, ולאחר מותו מותר. ובבאר שבע (סנהדרין קי.) כתב שכשחולק על רבו לא יחלוק בלשון סתירה לומר לו 'לא כי', אלא יחלוק לו כבוד בדיבורו, אך מסיק שמכל מקום לבו מהסס בדבר.

וכן מבואר בתוספות (נדה יד: ד"ה מאי) שמצינו הרבה תלמידים שחולקים על רבם בילדותם. וכן כתב בתרומת הדשן (פסקים סי' רלח) שמותר לתלמיד לחלוק על רבו באיזה פסק או הוראה אם יש לו ראיות והוכחות לדבריו שהדין עמו, ופסק כן להלכה הרמ"א (יו"ד סי' רמב ס"ג). אך הש"ך (שם סק"ג) כתב שמדברי המהרי"ק (הנ"ל) נראה שרק אם נתחכם התלמיד [ונעשה כתלמיד חבר לרבו] יכול הוא לחלוק עליו. וברוח חיים (אבות פ"א מ"ד) כתב שאסור לו לתלמיד לקבל דברי רבו כשיש לו קושיות עליהם. ובשו"ת שאילת יעב"ץ (סי' ה) האריך ג"כ בזה והוכיח שיכול התלמיד לחלוק על רבו בהוראה, ודחה דברי הש"ך. והוסיף שבפסק הלכה למעשה התלמיד חייב לסתור את דברי רבו, כדי שלא תצא תקלה מתחת ידי הרב, ואף על פי שאסור לתלמיד להורות בפני רבו, לאחר ששמע את דעת רבו לא ישתוק מלהודיע לרב את דעתו, ורבו יכריע איך להורות למעשה. וכתב היעב"ץ שדוקא בהוראה למעשה יכול התלמיד לחלוק על רבו, אבל בדבר פלפול שאינו למעשה אסור לחלוק עליו, ורק בפלפול שהתלמידים מפלפלים עם רבם כדי לעמוד על האמת, שמתוך כך גם הרב מתחדד ומבאר להם ספיקותיהם, מותר לתלמיד לחלוק על רבו. ואם הוא רואה שהרב מחזיק בדעתו וסברתו בפלפולו, ואינו חושש לסתירותיו ותשובותיו, אסור לו לחלוק על רבו ולסתור דבריו אפילו בפלפול, ואף על פי שהוא סבור שהאמת אתו, שמא לא ירד לסוף דעת רבו.

טז:

משלוח מכתב שכתב בו דברי תורה בלי כיסוי

בגמרא דרשו מה שנאמר (שיר השירים ז ב) 'חמוקי ירכיך', שעל התורה פסוק זה מדבר, ונמשלו דברי תורה לירך לומר לך מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר. ופירש רש"י (סוכה מט: ד"ה חמוקי) שכבוד התורה הוא בצינעא, ולא להיות יושב ושונה בגובה של עיר ולא לשנות לתלמידיו בשוק. וכן פסק בשו"ע (יו"ד סי' רמו סכ"ב) שכל היגע בתלמודו בצינעא מחכים, שנאמר ואת צנועים חכמה (משלי יא ב). ובשו"ת אבני נזר (אה"ע סי' קפט) העיר לרב השואל ר' יצחק האבדק"ק וולאדווקי על ששלח לו מכתב בדברי תורה במכתב גלוי ולא במכתב סגור כיון שהיה דחוק במעותיו, והעיר לו באבני נזר שאין ראוי לעשות כן כיון שבכבודה של תורה הוא בצינעא וכמבואר בסוגייתינו, ואם כן צריך להקפיד לשלוח את דברי התורה בצינעא, וכשם שלענין כבוד יום טוב מבואר בגמרא (ראש השנה כז.) שכבודו עדיף על מה שחסה תורה על ממונם של ישראל, כך גם כבוד התורה עדיף וצריך להוציא מעות על משלוח דברי תורה בכיסוי ולא במכתב גלוי אף שהוא דחוק במעות.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' כח) נשאל לפי זה על מנהגו של הגאון בעל הצפנת פענח שדרכו היתה לשלוח דברי תורה במכתבים גלוים, ושלא כפסק האבני נזר לאסור. והשיב במשנה הלכות שנראה שגם האבני נזר לא אסר מצד ההלכה, שפשוט הוא שמה שאמרו שדברי תורה צריכים צניעות והסתרה היינו דוקא שלא ללמוד בפרהסיא ומשום יוהרא וכמו שביאר המהרש"א (סוכה שם) או משום עין הרע וכמו בלוחות הראשונות שנתנו ברעש ולכן נשברו, אבל במשלוח דברי תורה במכתב גלוי אין שייך לא חשש יוהרא ולא חשש עין הרע. ובפרט שבבית הפאסט מונחים כל המכתבים יחד ואף אחד אינו קורא אותם ואין זו פרהסיא. ובפרט שהרי לישראל אסור לקרות אגרות של אחרים שהרי אסור לקרות מכתבי חבירו בחרם דרבינו גרשום, ונכרי בלאו הכי אינו מבין את דברי התורה הכתובים במכתב גלוי, ואם כן גם כששולחים דברי תורה במכתב גלוי הרי הם נשלחים בסתר. ולכן פסק שפשוט שמותר לשלוח דברי תורה במכתב גלוי וכמנהג הצפנת פענח, וכן ראינו לעוד הרבה גאונים שלא הקפידו בזה, ואם כן אין לחוש לדברי האבני נזר.

וכתבו פוסקי זמנינו שכמו כן יכולים לשלוח עם הפאסט ספרי קודש אם עוטפים אותם, וגם אין לחוש למה שמטלטלים אותם שלא בדרך כבוד (גנזי הקודש פ"נ סל"ד).

יז.

מינוי מג"ש בהלכה ובאגדה כשיש לו משרה אצל הקאנסערוואטיוון

בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' קמ) דן בדבר אחד שיש לו משרה בביהכ"נ קאנסערוואטיווי אם רשאין למנותו להגיד שיעור לפני בעלי בתים בהלכה ואגדה ולדרוש בבית כנסת של שומרי תורה. והשיב שאין להכשירו, שאף שמשרתו שם אצל הקאנסערוואטיווים היא על ענינים אחרים שלא שייכים לעניני אמונה ודת, מכל מקום בקידושין (כ:) דתנא דבי רבי ישמעאל כינה למי שנמכר להיות חוטב עצים ושואב מים לעבודה זרה בשם כומר, משום שעל כל פנים הוא עוזר ומסייע בעניני עבודותיה. הרי שהמסייע לדבר אסור הוא ככהן לאותו דבר. ובסוגייתינו מבואר שהיה צורבא מרבנן שהיו יוצאים עליו שמועות רעות, והיו צריכים לתורתו, ומסיק בגמרא שאל יבקשו תורה מפיו כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא, אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו, ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו. וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סי' רמו ס"ח) שהרב שאינו הולך בדרך טובה אף על פי שחכם גדול הוא וכל העם צריכין לו אין למדין ממנו עד שיחזור למוטב. וכל שכן בסתם בני אדם שרעה שמועתו שיש לחוש שגם ידרוש שלא כהראוי, ואף בדברי הלכה ילמוד שלא כהלכה, או בקלות וביטול החשיבות ח"ו, ולכן ודאי אין למנות מי שיש לו משרה אצל הקאנסערוואטיוון אף במשרה כזו שלא שייך לעניני אמונה בין בבתי כנסיות שלהן ובין בהסעמינאר לראביים שלהם, שיאמר שיעורים בהלכה ובאגדה ודרוש, ואף אם מנוהו מהראוי לסלקו.

ועיי' בד קודש (מועדים עמ' רי) שביאר שבאיסור זה של בקשת תורה מרב שאינו הגון יש ב' דינים, דין אחד והוא איסור ללמוד תורה מרב כזה כדי שלא ימשכו אחריו וילמדו ממעשיו, ובזה יש לחלק בין גדולים היודעים להיזהר לבין קטנים שאינם יודעים להיזהר. אבל דין אחר יש והוא בעיקר גדר לימוד התורה מפי הרב, שלימוד מפי הרב הוא לימוד

אם כן עשה כירבעם בן נבט וחביריו. אבל כשחטא שאר חטאות מלקים אותו בצינעא[קנו]. וכן כל תלמיד חכם שנתחייב נידוי, אסור לבית דין לקפוץ ולנדותו במהרה, אלא בורחים ונשמטים ממנו. וחסידי החכמים היו משתבחים שלא נמנו מעולם לנדות תלמיד חכם, ואף על פי שנמנים להלקותו אם נתחייב מלקות או מכת מרדות. ואם יוצאין עליו שמועות רעות, כגון שמתעסק בספרי אפיקורוסים ושותה במיני זמר, או שחביריו מתביישין ממנו ושם שמים מתחלל על ידו עד שאומרים עליו שרא ליה מריה לפלניא[קנז], משמתים אותו[קנח].

הרב הראוי ללמוד תורה ממנו

הרב שאינו הולך בדרך טובה, אף על פי שחכם גדול הוא וכל העם צריכים לו, אין למדין ממנו עד שיחזור למוטב[קנט].

התרת נידוי רק על ידי הגדול מהמנדה

ראה לעיל (טז.) בדין מי מתיר הנידוי.

18/06/2018אהח

קבורת צדיק אצל חסיד

אין קוברים צדיק שמקיים את התורה כדינה שנוהג היתר בהיתר ואיסור באיסור, אצל חסיד שמקדש עצמו במותר לו. וכל שכן שאין קוברים בינוני אצל חסיד[קס]. וקוברים בעל תשובה אצל צדיק אבל אין קוברים אותו אצל חסיד[קסא].

נידוי למכשיל את חבירו

על כ"ד דברים מנדים את האדם, ואחד מהם הוא המכשיל את חבירו[קסב]. וראה להלן.

הכאת אב את בנו הגדול

אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם כדי שלא יביאם לידי מכשול שמא יבואו להכותו, אלא ימחול ויתעלם, שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול[קסג].

והמכה את בנו גדול מנדין אותו, שהרי עובר על לפני עיור לא תתן מכשול[קסד]. ואין נקרא גדול לענין זה רק אחר כ"ב שנה, ויש אומרים כ"ד שנה[קסה]. ולהלכה יש איסור להכות מכ"ב שנה, אך אין מנדים את האב אלא אם הכה בנו הגדול מכ"ד שנה. ואם הבן נשוי הרי הוא גדול גם קודם לשנים אלו[קסו].

המנדה את חבירו שלא כדין

המנדה את חבירו שלא כדין, ואמר לו השני אדרבא שיהיה הראשון בנידוי, נידויו של שני נידוי ושל הראשון לא כלום הוא, ודווקא כשהשני תלמיד חכם[קסז] או שאין יודעים מי הוא ויש לחוש שמא הוא תלמיד חכם, אבל אם הראשון תלמיד חכם והשני אינו תלמיד חכם לא[קסח]. והוא הדין שתלמיד שנידהו רבו לא יוכל לומר לרבו אדרבה, אלא אם נטל רשות מבית דין. מי שאמר לחבירו אל תעשה דבר זה בנידוי, וזה אומר לו אדרבה, אע"פ שעושה שלא כדין, מכל מקום נידוי השני גם כן אינו כלום, הואיל ולא נידהו סתם, ורק אמר לו שאל יעשה הדבר בנידוי[קסט].

ואם בא לבית דין לקבול על הראשון, הבית דין בעצמם צריכים לנדות את הראשון. ויש אומרים שאם רגיל לנדות שלא כדין, חייבים בית דין עצמם לנדות אף אם לא בא לקבול עליו[קע].

התרת נידוי שנידה את עצמו

תלמיד חכם שנידה את עצמו, מתיר את הנידוי לעצמו אפילו אם נידה על דעת פלוני, ואפילו אם נידה על דבר שחייבים עליו נידוי. ויש מי שאומר שאם היה חייב נידוי אינו יכול להתיר לעצמו. ויש מי שאומר שאם היה הנידוי בדרך שבועה, כגון שאמר אני נשבע להיות בנידוי אם אעשה דבר פלוני[קעא], אינו יכול להתיר לעצמו[קעב]. אבל מי שאינו תלמיד חכם שנדה את עצמו, יש מי שאומר שצריך עשרה שיתירו לו[קעג].

יז:

נזיר ומצורע מגלחין במועד

ראה לעיל (יג:).

רגל מבטל גזירת שלושים

מי שמת לו מת וקבר את מתו שבעה ימים קודם הרגל ונהג בהם גזירת שבעה, הרגל מבטל ממנו דיני שלושים. ואפילו אם חל היום שביעי בערב הרגל, כיון שמקצת היום ככולו ועולה לכאן ולכאן[קעד], ומותר לכבס ולהסתפר בערב הרגל[קעה] מהבוקר, אך טוב להזהר שלא להסתפר עד אחר חצות[קעו]. והוא הדין שמותר לרחוץ אפילו בחמין לבני אשכנז

[קנו] שנאמר וכשל גם נביא עמך לילה, אע"פ שכשל כסהו כלילה, ואומרים לו הכבד ושב בביתך (ש"ך ס"ק סו). [קנז] ש"ך (ס"ק סז). [קנח] שו"ע (יו"ד סי' שלד סמ"ב). [קנט] שו"ע (יו"ד סי' רמו ס"ח). וכתב הש"ך (סק"ח) שמקורו מדברי רבה בב"ח בסוגייתינו בשם ר' יוחנן שאם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיהו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו, והאריך שם לבאר מאי טעמא אין לנהוג כרבי מאיר שלמד תורה מאחר (חגיגה טו:), עיי"ש. ועיי' מה שכתב בזה בבד קודש (שבועות עמ' רי) שב' דינים יש בזה, עיי"ש. וראה עוד קו' אור ישראל (נח עמ' קנח-ט) בדעות האחרונים בפרטים שונים בזה. [קס] שו"ע (יו"ד סי' שסב ס"ה), ומקורו מדברי האור זרוע (ח"ב סוף סי' תכב) שלמד כן מסוגייתינו בההוא דעבד כר' אילעאי דעיילוהו למערתא דחסידי ולא קבלוהו למערתא דדייני קבלוהו, ופירש"י דדייני בית דין, וחסידי מעלו מנייהו, אלמא מערתא דצדיקי לבר והחסידי לבד, דראשי ב"ד צדיקי אינון וקבלוהו להיא דעבד כר' אילעאי משום דע"פ הלכה עשה. [קסא] רמ"א (שם) וש"ך (סק"ו). [קסב] שו"ע (יו"ד סי' שלד סמ"ג), ומקורו מהמבואר בסוגייתינו שאמתא דרבי נידתה אדם על שהכשיל את בנו ועבר באיסור 'לפני עיוור לא תיתן מכשול'. [קסג] שו"ע (יו"ד סי' רמ סי"ט). והא דכבודו מחול היינו שנפטר הבן מעונש אם לא כבדו, אבל מצוה יש לו כשמכבדו (פתחי תשובה ס"ק טז). [קסד] שו"ע (שם ס"כ). [קסה] רמ"א (שם). וכתב הרעק"א אל יראה (פירוש, הל' יפסיד) אדם לתינוק באזנו, אלא מלקהו מיד, או ישתוק ולא יאמר לו כלום, שיש לחוש דמחמת אימה יאבד התינוק עצמו לדעת. ועוד כתב בשם פסקי תוספות (בסוגייתינו) שגם המכה את בנו קטן יותר מדי מנדים אותו. [קסו] פתחי תשובה (ס"ק יז). [קסז] אף על פי שלא נסמך בסמיכה (רמ"א סי' שלד סל"ט). ומהרי"ק נוטה לומר שגם אם השני אינו גדול כראשון נידויו נידוי כל שהוא תלמיד חכם (ש"ך ס"ק נח). [קסח] שו"ע (יו"ד סי' שלד סל"ט). ומקור הדין ממעשה ריש לקיש בפרדיסא בסוגייתינו. והחזיקו את אוכל התאנים בחזקת צורבא מרבנן (מהרי"ק שורש קסט). [קסט] רמ"א (שם). [קע] ש"ך (ס"ק פו). [קעא] ש"ך (יו"ד סי' שלד ס"ק מט) וט"ז (ס"ק יג). [קעב] שו"ע (יו"ד סי' שלד סל"ג). ובאופנים אלו שאינו יכול להתיר לעצמו צריך עשרה שיתירו לו את הנידוי (ש"ך סק"ס). [קעג] שו"ע (שם סל"ד). אבל אין צריך שיהיו העשרה שוני הלכות דווקא (ש"ך ס"ק נא). [קעד] שהלכה כאבא שאול וכתנא דברייתא, דמקצת היום ככולו ונחשב שכבר התחיל שלושים ורגל מפסיקן. ואפילו ביום זה עצמו מותר לכבס אפילו בגיהוץ ולגלח מפני כבוד הרגל (מגנ"א סי' תקמח ס"ק כט). [קעה] שו"ע (יו"ד סי' שצט ס"ג, ואו"ח סי' תקמח ס"ח). [קעו] ראה דברי סופרים (סי' שצט עמק דבר ס"ק קכט).

פניני הלכה

המתקיים, ונאמרה בזה הלכה שאין ענין זה אלא בלומד תורה מרב הגון ובזה מתקיים תורת לימוד מהרב, אבל אם אינו הגון אין מתקיים בזה ענין לימוד מהרב, ואף שמגלה לו דברים שלא ידע אותם אינו אלא כמראה מקום גרידא ובעיקרו של דבר הרי הוא כלומד מעצמו ואין בזה המעלה של לומד מהרב. וזה היה הנידון בסוגייתינו שר"י הסתפק אם לנדות צורבא מרבנן זה, כיון שסבר שאף ששמועתו רעה מכל מקום הגדולים יוכלו ללמוד ממנו ולא להימשך אחריו. ולזה הביאו בגמרא שאם אין הרב דומה למלאך ה' אל יבקשו תורה מפיהו, שלכן גם לגדולים לא תהיה תועלת ממנו ולכן יכולים לנדותו, ועניני החכמה שיכול לגלות כמראה מקום בעלמא יכולים לקיים באופנים אחרים כגון על ידי כתב. והוא כדברי האגרות משה שגם באופן שאין לחשוש שילמדו ממנו דעות נפסדות מכל מקום אין לבקש תורה מפיהו.

מסירת גנב לערכאות שהם דנין ביסורים שאינם על פי דיני התורה

בשו"ת אגרות משה (חו"מ ח"ה סי' ט) נשאל בדבר גנב שגנב ספר תורה וכלי כסף מבית הכנסת, אם מותר למסרו לערכאות המדינה, שידוע שהם דנים ביסורי הגוף במאסר הרבה שנים. והשיב שלכאורה פשוט שאין שייך להתיר אף אם לא היה כלל איסור לדון בדיני המדינות לפני שופטי המדינה, כיון שעל פי דיני תורה אין לחייבו אלא ממון כפי שומת הבקיאים, והם דנים ביסורים שזה לא חייבה תורה. והביא ראיה מסוגייתינו בעובדא דריש לקיש שהיה שומר הפרדסים, ובא ההוא גברא ואכל תאינים, וגער בו ריש לקיש ולא השגיח בו, ונידהו ריש לקיש. אמר לו אותו אדם אדרבה תהא אתה בנידוי, אם ממון נתחייבתי לך נידוי מי נתחייבתי לך. ושאל ריש לקיש בבית המדרש ואמרו שנידויו שלו נידוי ושלך אינו נידוי, והוצרך ריש לקיש להתיר את נידויו. הרי שאי אפשר לדון את הגנב בעונש שאינו שייך בו.

אמנם אין זה כלל גמור, שבשו"ת התשב"ץ (ח"ג סי' קסח) כתב שאם באנו לדון לגנב על פי עדים תלקה מדת הדין, והרשות נתונה ביד כל דיין בכל דור ודור לגדור גדרים בזה כמו שנהגו הגאונים ז"ל בדיני קנסות. ואף מדין התלמוד מותר לעשות כן ומכין ועונשין שלא כדין משום מגדר מלתא (יבמות צ:), וכל שכן להציל עשוק מיד עושקו ונעלב מיד עולבו.

ובשו"ת פנים מאירות (ח"ג סי' קנח) נשאל בדין בעל בית אחד שמצא תיבתו פרוצה ונגנב מתוכה הון רב, ויש לו אומדנא המוכיחות שאחד ממשרתיו עשה המעשה הזה ואינו רוצה להודות, ונשאל אם מותר לו למסור אותו לערכאותיהם לענותו וליסרו עד שיודה או לא. וכמו כן נשאל באחד ששלח משרתו להביא לו אבנים טובות שלו שהיו מופקדים אצל הסוחר, ולאחר שמסר לידו הסוחר אבנים טובות העולים בסך ששת אלפים נתן לתוך כיסו התפור בבגדו, ובבואו לבית בעליו פשפש ולא מצא האבנים טובות הנ"ל ומענה בפיו שנאבדו ממנו, ויש כמה אומדנות דמוכח שהוא שלח ידו בפקדון אדונו ומעיז פניו ומצחו כנחושה ומקשה ערפו, ונשאל גם בזה אם מותר לו למסור לפני ערכאותיהם וליסרו ולענות אותו עד שיודה או לא, כי יש לחוש שלא ילמדו ממעשיהם ויתרבו המתפרצים באדוניהם. והשיב הפנים מאירות להתיר לייסר את החשוד גם במה שאינו מפורש בתורה, ולמד כן ממה שאמרו בסנהדרין (מו.) תניא ראב"י אומר שמעתי שבית דין מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבור על דברי התורה אלא כדי לעשות סייג לתורה. מעשה באחד שרכב על סוס בשבת בימי יונים והביאו לב"ד וסקלוהו. שוב מעשה באדם אחד שהטיח את אשתו תחת התאנה והביאהו לב"ד והלקוהו לא מפני שראוי לכך אלא שהשעה צריכה לכך. והביא מש"כ הטור (חו"מ סי' ב) שאפילו אם אין בדבר עדות גמורה שהיה מתחייב על פיהם בדין בשעה שהיו דנין דיני נפשות, אלא שיש רגלים לדבר וקלא דלא פסיק, אם נראה לדיין שיש צורך שעה לדיינו בכך הרשות בידו. ובסוף התשובה כתב ששמע מפי דודו שמעשה היה בימי הגאון מוהר"ר העשיל שהגאון הש"ך הפקיד ביד הגאון מוהר"ר העשיל שלשלת של זהב, ונגנב ע"י המשרת של הגאון מוהר"ר העשיל, והסכימו ונתנו את אצבעו בין השרוף של קנה השריפה שקורין בוק"ס, ולא הודה הגנב ואחר שלשה שנים מצאו השלשלת באמתחת הגנב. ולכן מסיק שאם שהדבר ברור ע"פ חקירות אנשים יראי אלקים שיש מקום לחשדו רשאים ליסרו קצת, וייסרו אותו על כל פנים ע"פ אומדנא הבקיאים שיכול לקבל את היסורים כמו שעושים אומדנא כשנותנים מלקות בבית דין, ומכל מקום לענין מסירה לערכאות חוכך הוא מאוד שלא למסרו לערכאותיהם שיש לחוש שאם יודה ידונו אותו למיתה.

לפני עור כשאינו נותן לו דבר אלא מעוררו לחטוא

בספר שאלי ציון (ח"א סי' כ) דן בענין שימוש בשבת באלקטרי שעושים אותו עוברי עבירה בשבת, שיש בזה כמה וכמה שאלות של איסור, כגון איסור הנאה ממעשה שבת שדנו בו כמה מהפוסקים להתיר מחמת ספק ספיקא שיתכן ששוגגים הם וכו', ואחד מהשאלות הוא שיש לחוש בזה משום לפני עור לא תתן מכשול שישנו גם בשוגג וחוששים בו גם לספק ספיקא. וכמו שכתב בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' ג) בפונדק ישראל שמבשל בכל שבת עבור אוכלי שולחנו כמו בחול, וכתב שאפילו לאלו שלא נתבשל בשבילם אסור להם לאכול משום לפני עור ועל כל פנים משום מסייע ידי עוברי עבירה. אך בשאלי ציון חידש שיש ללמוד מלשון הפסוק לפני עור לא תיתן מכשול, שכל איסור לפני עור הוא דוקא אם נותן לו דבר שיש בו ממש, כגון מושיט כוס יין לנזיר או אבר מן החי לבן נח, שעל זה נופל לשון נתינה, אבל היכא דלא נותן לו דבר ממשי, אלא סיוע בעלמא אין בזה איסור לפני עור מדאוריתא, אלא רק איסורא דרבנן של מסייע יד עוברי עבירה, ולכן בספיקו יש להקל כדין ספק דרבנן לקולא.

אמנם בספר קהילות יעקב (ליקוטים ח"ב סי' ז) כתב בפשיטות שענין לפני עור הוא לאו דוקא בממציא לו חפץ לעשות עבירה, אלא כל שעושה מעשה המעורר אצל חבירו הרצון וההסכמה לעשות עבירה, זהו לפני עור דאורייתא. והוכיח כן מסוגייתינו שמבואר שהמכה לבנו הגדול עובר משום לפני עור וטעם הדבר משום שבהכאתו מעורר אצל הבן הרצון שיעבור על כבוד אב ואם, הרי שאף בלי נתינה עובר מן התורה.

יז:

מומר שבא ליטהר במועד, אם מותר לגלחו כדי לטובלו ולהכניסו לדת אמת

בשו"ת תרומת הדשן (סי' פו) דן במי שהמיר דתו ובא ליטהר במועד, והיו נוהגים באותם מקומות שמומר שחזר בתשובה היה מגלח כיון שעבודה זרה היא כמת ומצורע שטעונים גילוח (ראה רש"י במדבר ח ז בשם רבי משה הדרשן), ונשאל אם מותר לגלחו כדי לטובלו ולהכניסו לדת אמת או לאו. והשיב שמותר, שדומה הדבר למה שמבואר במשנתינו שהנזיר והמצורע והעולה מטומאתו לטהרתו מותרין לגלח במועד. ואמרו על זה בגמרא שנזיר ומצורע אפילו אם היה להם פנאי לגלח קודם המועד מותרים לגלח במועד, כדי שלא ישהו קרבנותיהם. ולפי זה כתב שגם בעלי תשובה יש להתיר להם לגלח במועד מטעם זה כדי שלא ישהו

הנוהגים איסור רחיצה כל שלושים[קעז], ולדעת הרמ"א לא הותרו כיבוס ותספורת[קעח] ורחיצה אלא סמוך לחשיכה[קעט] אחר תפילת מנחה[קפ].

וכן אם חל יום השמיני בשבת ערב הרגל מותר לכבס ולרחוץ ולספר בערב שבת[קפא]. אבל בחול המועד לא יגלח כיון שהיה יכול לגלח קודם הרגל. ואם חל שביעי שלו בשבת ערב הרגל אסור לגלח בערב שבת ומותר לגלח בחול המועד כיון שלא היה יכול לגלח בערב הרגל[קפב].

כיבוס ותספורת בכהנים שגמרו משמרתם ברגל

עיקר דין תספורת כהנים במשמרתם ראה לעיל (יד.) בדין תספורת וכיבוס לכהנים ואנשי מעמד במשמרתם.

כהנים ואנשי מעמד ששלמה משמרתם[קפג] בתוך הרגל מותרים לגלח ולכבס ברגל[קפד], אבל אם שלמה בערב הרגל אינם מגלחים ומכבסים אלא בערב הרגל[קפה].

כל המשמרות שוות ברגל

מצוות עשה להיות כל המשמרות שוים ברגלים וכל שיבא מן הכהנים ברגל ורצה לעבוד, עובד וחולק עמהם, ואין אומרים לו לך עד שיגיע משמרך, שנאמר (דברים יח ו-ז) וכי יבא הלוי מאחד שעריך וגו' ושרת בשם ה' אלהיו ככל אחיו הלוים. במה דברים אמורים בקרבנות הרגלים ובחילוק לחם הפנים ובחילוק שתי הלחם של עצרת, אבל נדרים ונדבות ותמידין אין מקריבים אותם ואפילו ברגל אלא משמר שזמנו קבוע, שנאמר (שם פסוק ח) חלק כחלק יאכלו לבד ממכריו על האבות, כלומר חלק כחלק יאכלו בקרבנות הציבור, ואינן חלק כחלק בשאר הדברים, שכבר חלקו אותם האבות וקבעו אותן כל משמר ומשמר בשבתו[קפו].

איסור אבל בכיבוס ולבישת בגדים מכובסים

אבל אסור לכבס כסותו כל שבעה ימים, אפילו במים לבד, וכשם שאסור לכבס כך אסור ללבוש המכובסים קודם לכן, ולאחר שבעה מותר ובני אשכנז נהגו בו איסור. ואין צריך לומר שאסור ללבוש בגדים חדשים. וגם הסדינים והמצעות של מטה אסור לכבסם ולהציע המכובסים. וכן אסור לכבס מטפחות הידים אף על פי שמותר לכבסם במועד[קפז].

כיבוס אבל באופנים המותרים בחול המועד

כל הדברים המותרים לכבס בחול המועד אסורים בכיבוס בימי אבלו אלא אם תכפוהו אביליו בזה אחר זה.

וכן כל אותן ששנינו שמותרים לכבס במועד כיון שהיו אנוסים מלכבס קודם המועד, כגון היוצא מבית השביה ומבית האסורים והמנודה שהתירו לו חכמים והנשאל לחכם והותר והבא ממדינת הים שהלך להרויח ולא היה להם פנאי לכבס, אסורים בימי אבלו, שאם אירעו אחד מהם קודם האבלות ונכנס מיד לתוך האבלות אסור לכבס. אלא אם כן אירעו אחד מהם ותכפוהו מיד שני אבלות זה אחר זה, שאז מותר לכבס אף בנתר וחול ואפילו בתוך שבעה מהאבלות השניה, ובלבד שיעשנו בצינעא בתוך ביתו. ואדם אחר שתכפוהו אביליו זה אחר זה מכבס במים אבל לא בנתר ואהל[קפח].

איסור אבל בגילוח

אבל אסור לגלח שערו אחד שער ראשו ואחד שער זקנו ואחד כל שער שבו, ואפילו של בית הסתרים כל שלושים יום, ועל אביו ואמו עד שיגערו בו חביריו, ולדעת הרמ"א נוהגים שלא לגלח כל שנים עשר חודש עד שיגערו בו חבריו[קפט]. ואף רגל אינו מבטל דין זה של איסור גילוח[קצ].

תגלחת אבל באופנים המותרים בחול המועד

כל אותם שאמרו מותר לגלח בחול המועד, אם ארעו אחד מאלו קודם האבלות ונכנס מיד תוך האבלות, אסור לגלח. אבל אם אירעו אחד מאלו ותכפוהו מיד שני אבלות זה אחר זה, מגלח כדרכו בין בתער בין במספריים ואפילו תוך שבעה. ואדם אחר שתכפוהו אבליו זה אחר זה, מיקל שערו בתער אבל לא במספריים[קצא], ובלבד שיעשנו בצינעא[קצב].

נטילת צפרניים באבלות

כשם שאסור לגלח כל שלושים יום כך אסור ליטול צפרניים בכלי[קצג], אבל בידיו או בשיניו מותר, אפילו תוך שבעה. ואשה שאירע טבילתה אחר שבעה תוך שלושים, אם תטול ציפורניה בידיה או בשיניה אינה נוטלת יפה, אלא תאמר לנכרית ליטלם לה בתער או במספריים, ודעת הרמ"א שלאו דוקא נכרית, אלא הוא הדין על ידי ישראלית[קצד].

יח.

נטילת צפרניים בחול המועד

לדעת השו"ע[קצה] מותר ליטול צפרניים בחול המועד, בין של יד בין של רגל, ואפילו במספריים וכל שכן שמותר בסכין או בידיו או בשיניו[קצו]. והרמ"א כתב שיש מחמירים ואוסרים, ושכן המנהג להחמיר שלא ליטלם בין בסכין בין במספריים, אבל בידיו או בשיניו מותר[קצז]. ולצורך מצות טבילה נוטלם כדרכו בחול[קצח]. ואם נטלן בערב יום טוב מותר לכל הדעות ליטלם בחול המועד[קצט]. וכל מי שהתירו לו לגלח במועד מחמת שהיה אנוס ולא היה לו פנאי לגלח בערב יום טוב, מותר לו גם ליטול ציפרניו במועד[ר].

ולצורך רפואה מותר ליטול צפרניו בחול המועד[רא].

מי שרגיל ליטול צפרניו בכל ערב שבת, מותר לו ליטלם גם בערב שבת חול המועד, ויש שכתבו להחמיר בזה[רב].

איסור השלכת הצפרניים

השורף את צפרניו הרי הוא חסיד, והקוברם צדיק, והזורקם רשע שמא תעבור עליהן אשה מעוברת ותפיל ולדה. אבל מותר לזורקן בבית המדרש וכיוצא בו

[קעז] משנ"ב (סק"ל). [קעח] ביאור הלכה (ד"ה ומותר לרחוץ). [קעט] רמ"א (שם), וצריך שיהיה סמוך לחשיכה כדי שיהיה ניכר שהוא משום כבוד הרגל, ואפילו אם יום השמיני או התשיעי הם בערב הרגל (משנ"ב ס"ק לח). וכתב בשער הציון (ס"ק כג) שזו דעת הרמ"א, אבל המחבר (בסעיף י) חולק, ולדעתו אין צריך להמתין אפילו עד אחר חצות, ובשעת הדחק אפשר להקל מיד [illegible] שיכולים לסמוך על דעת המחבר בזה. ובערב פסח מותר בכל אחר חצות דהיינו מזמן שחיטת הפסח ואילך דאז הוא יו"ט דאסור במלאכה, ולכן מותר ברחיצה וכיבוס תיכף אחר חצות, אבל לגלח מותר אפילו קודם חצות כיון שאחר חצות אסור לגלח (שער הציון שם משו"ע יו"ד שצט ס"ג). [קפ] ראה ביאור הלכה (ד"ה שמותר), וכן מפורש בדרכי משה בשם מהר"י וייל. [קפא] ובזה גם רבנן מודים שאע"ג שלדעתם א"א מקצת היום ככולו, התירו לו לגלח באבלות כיון שנשלמה האבלות קודם יום טוב, שמשום כבוד יום טוב התירו (תוספות ד"ה ותנא). ובזה גם לדעת הרמ"א אין צריך להמתין עד תפילת המנחה, כיון שאין צריך כאן שיהיה ניכר שהוא לכבוד הרגל (ביאור הלכה ד"ה שמותר). [קפב] שו"ע (שם ושם). [קפג] פירש הריטב"א שחל יו"ט ביום חמישי ונגמרה משמרתו בשבת לאחר ג' ימים, וכיון שלא יכל להסתפר לפני הרגל התירו לו בתוך המועד. [קפד] רמב"ם (כלי מקדש פ"ד הי"ג), וכתנא דברייתא שסובר שמגלחים. והקשו בכס"מ ושאר אחרונים מאי טעמא לא פסק כתנא דמשנתינו שחולק וסובר שאין אנשי משמר מגלחין במועד וכמבואר בגמרא, ותירצו בכמה אופנים, ועיין בשפת אמת (ד"ה דסליק). [קפה] רמב"ם (שם). [קפו] רמב"ם (כלי המקדש פ"ד ה"ד-ו). [קפז] שו"ע (יו"ד סי' שפט ס"א), ועיין עוד בהלכות אלו להלן (כג.). [קפח] שו"ע (שם). [קפט] שו"ע (יו"ד סי' שצ ס"א וס"ד). [קצ] שו"ע (או"ח סי' תקמח ס"ט ויו"ד סי' שצט ס"ד). [קצא] שו"ע (שם ס"ג). [קצב] רמ"א (שם). [קצג] כתב רעק"א שבצפרניים אין צריך להמתין עד שיגערו בו, אפילו באבל על אביו ואמו. [קצד] שו"ע (יו"ד סי' שצ ס"ז), והש"ך (סק"ד) הסכים לדעת המחבר שאין להתיר אלא בנכרית. והט"ז (סק"ג) כתב שטעם הרמ"א להתיר על ידי ישראלית אחרת הוא כדי שיהיה שינוי, אך תמה בעיקר הדין מאי טעמא לא התירו לה גם בלי שינוי. [קצה] או"ח סי' תקלב ס"א. [קצו] משנ"ב (סק"א). [קצז] משנ"ב (סק"ג). ואין בו משום מיאוס וכמבואר בסוגייתינו. [קצח] ואי"צ ע"י נכרית כמו באבלות, דבחול המועד יש מקילין לגמרי, לכן אין להחמיר לצורך מצוה (משנ"ב סק"ד). והוא הדין למוהל. אבל מי שיש לו לכלוך תחת הצפרניים ומקפיד עליו וחציצה היא לנט"י, יכול לנקר משם בלא נטילת הצפרניים (שערי תשובה סי' תסח סק"א). [קצט] משנ"ב (סי' תקלב סק"ד). [ר] משנ"ב (סק"ב) ושעה"צ (סק"ב) וכמג"א ודלא כבאר היטב. [רא] שכל לרפואה מותר (שו"ע שם ס"ב). [רב] בבאר היטב (סי' תקלב סק"א) מתיר, והביאו בשערי תשובה (סי' רס סק"ב), ובסי' תסח (סק"א) הביא השערי תשובה שהשבות יעקב מחמיר בזה. ובכף החיים (סי' תקלב סק"ה) כתב שהמקל יש לו על מי לסמוך.

אהח 18/06/2018

פניני הלכה

כמה מצות, שהרי אין מצרפים אותו לכל דבר שבקדושה עד שיגלח ויטבול, ואף על גב שגילוח וטבילה אינם מעכבים מן הדין מלקבל תשובתו, מכל מקום מנהג אבותינו תורה הוא, ודוחה איסור גילוח במועד שאינו אלא מדרבנן.

עוד כתב שהרא"ש (פ"ג סי' ג) פסק כלישנא בתרא שקטן שנולד אפילו קודם המועד מותר לגלחו במועד, משום שגזירת חכמים שלא יכנס לרגל כשהוא מנוול אינה שייכת בקטן, ואם כן גם הבא ליטהר כה"ג אין שייכת בו הגזירה כל כך. וכן פסק הרמ"א (או"ח סי' תקלא ס"ז).

נטילת צפורניים לאשה לאחר שבעה

כתב הריטב"א בסוגייתינו (ד"ה ולאיסור), שאיסור נטילת צפורניים לאבל בתוך שלושים שוים בו איש ואשה, ואין להקל לאשה משום ניוול, אף שלענין שער אין דין האשה כדין האיש והאשה מותרת אחר שבעה מפני שניוול הוא לה. והנה אין מבואר בדברי הריטב"א הטעם שהחמיר בצפורניים יותר משער, ובשו"ת חיים שאל (ח"א סי' ג) ביאר שאפשר שדעת הריטב"א שלא התירו אלא שער שלא תתגנה על בעלה, אבל הצפורניים אף שניוול הוא אינה מתגנית על בעלה. גם בשו"ע (יו"ד סי' שצ ס"ז) החמיר בנטילת צפורניים בתוך ל', אם לא לצורך טבילה שאז התיר ליטלן ע"י גוי, וכמו שנתבאר באליבא דהילכתא, ולענין שער התיר אחר ז' לאשה אפילו בלי צורך טבילה. וכבר העיר הט"ז (סק"ג) ואחריו בשו"ת נודע ביהודה (קמא יו"ד סי' נט) שהרי נטילת צפורניים לאשה אחר שבעה כל הפוסקים מתירים חוץ מהרמב"ן, וגם המחבר עצמו התיר בשערה ולמה בנטילת צפורניים החמיר. ולהלכה דעת הרמ"א להחמיר גם בנטילת שער לאשה בתוך שלושים.

יח.

פתרון חלומות התלוים בפותר אותם, ואמירת קדיש על ספק מת

בגמ' ברכות (נו.) איתא אודות בר הדיא שהיה פותר חלומות, ודרכו היה שמי שהיה נותן לו שכר על פתרון החלום היה פותר לטוב, ומי שלא היה נותן לו שכר היה פותר החלום לרע. ומסופר שם אודות אביי ורבא שראו חלום, אביי שהיה נותן לו שכר היה פותר לטוב, ורבא שלא היה נותן שכר היה פותר לרע ע"ש. ובשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תח) נשאל על זה וכי נאמר שתשתנה הדבר בעבור פתרון בר הדיא. והשיב שיש בו או סגולות או דברים נעלמים לא נתבארה לנו עתה סבותם. והביא מה שאמרו בסוגייתינו ברית כרותה לשפתים, והוה כשגגה היוצאה מלפני השליט ונח נפשיה דיהודה וכאלה מאמרי חז"ל רבים, כגון הא דאל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך, והא דאל יפתח אדם פיו לשטן.

ובשו"ת דברי יואל (יו"ד סי' קכ) נשאל בדבר כמה אנשים שהיו בעבודת הצבא והודיעו לנשותיהם על ידי שרי הקאמענדאנט (המפקדים) שמתו בעליהם, ונשאל אם יש לומר קדיש עליהם כיון שיש להסתפק שמא חיים הם. והביא שבשו"ת עבודת הגרשוני (סי' יח) וחנוך בית יהודה (סי' לג) ושבות יעקב (ח"א סי' קכ) כתבו לדמות אמירת הקדיש לאבלות והספד והשבכה שאין נוהגים על פי ערכאות, ותמה עליהם מאיזה טעם לא יאמרו קדיש על צד הספק שמא מת. והביא משו"ת מהרי"ל (סי' לו) שכתב שמי שיש לו ספק אם מת אביו ויש לו חזקת חיים מכל מקום רשאי לומר קדיש במקום שאינו דוחה בזה את המחויב בודאי באמירת קדיש, ומאחר שמותר לומר קדיש מספק אין לחוש שיבואו להתיר את אשתו על סמך מה שאומרים עליו קדיש, שידעו שאין ראיה מאמירת הקדיש שהוא ודאי מת. ומה שאין עושים קינה והספד מספק הוא כיון שברית כרותה לשפתים וכמבואר בסוגייתינו, והחששים שעל ידי ההספד יארע שבאמת ימות גם אם הוא חי. וכיון שיש סכנה בדבר ואין לעשות כן אלא אם כן ודאי מת, יש גם לחשוש שאם יספידוהו יבינו שוודאי מת ויתירו את אשתו. מה שאין כן באמירת הקדיש שכתב מהרי"ל שאין לירא לומר קדיש גם אם אביו ואמו בחיים ואינם מקפידים, כיון שאין מזכירים בו שם מיתה ולא שום דבר רע ח"ו אלא מקדשים שמים ברבים, למה לא יאמרו זה על ספק לעילוי נשמתו. וראה שם עוד שהאריך בזה.

בל תשקצו בצפורניים

בשו"ת תורה לשמה (סי' ריג) נשאל בנידון צפורניים שנפלו לתוך קדרה של תבשיל בהיותה רותחת על האש, אם התבשיל נמאס בכך. שאף שאחר כך חפשו אחריהם ומצאום וזרקו אותם, מכל מקום מאחר שהרתיחו הצפורניים בתוכו אולי יש בזה משום בל תשקצו. והשיב להתיר, והוכיח כן מסוגייתינו שא"ר שמן בר אבא הייתי עומד לפני רבי יוחנן בבית המדרש בחולו של מועד, ושקל צפורניו בשיניו וזרקם. ואמרו בגמרא שמע מינה תלת, שמע מינה מותר ליטול צפרנים בחולו של מועד, ושמע מינה אין בהם משום מיאוס וכו'. ומבואר שאין בכה"ג משום מיאוס. וזהו לדינא מ"מ בעל נפש כתב שלא יאכל תבשיל זה, שמאחר שרוח רעה שורה עליהן טוב להזהר.

ומטעם זה שמבואר בסוגייתינו שאין מיאוס בצפורניים, כתב ביפה ללבב (בקו"א הנקרא יוסף לבב ס"ק יח) שמי שנוטל צפורני ידי אחרים אינו צריך ליטול ידיו, כיון שהטעם שצריך ליטול

מקום שאין נשים מצויות לעבור שם, ואין לחוש שמא יכבדו אותו מקום וישליכו הצפרניים החוצה ותעבור אשה עוברה עליהן לפי שאף אם תעבור עליהן לא יזיקו לה כלום שאינן מזיקות אלא כשהן באותו מקום שזרקן שם כשנטלן מהאצבעות אבל לא כשפינן משם למקום אחר[רג]. ויש שלמדו מכאן שאם חתך בביתו במקום שיש נשים ונפל מידו קצת צפרניו יכבד אותו המקום ויזיזם ממקומם ושוב אין חשש בדבר, אך יש שכתבו שאפשר שדוקא כשהשליכן מחוץ לחדר הרי זה שינוי מקום[רד].

הסרת שער השפה במועד

מותר ליטול שער השפה בחול המועד אפילו בפרהסיא[רה], בין במספריים ובין בתער ואפילו כשאינו מעכב את האכילה[רו], ואפילו אם אינו איסטניס[רז].

גילוח שער השפה באבלות

שער של השפה ומהצדדים כל שמעכב את האכילה[רח], אסור לגלחו בתוך שבעת ימי אבלות, ולאחר שבעה מותר[רט].

כיבוס במועד במי שאין לו **אלא** חלוק אחד

ראה לעיל (יד.).

בגדי פשתן

מדינא דגמרא כל כלי פשתן מותר לכבסן במועד, מפני שמתלכלכים בקלות, ואפילו אם היה מכבסן קודם המועד היו מתלכלכין מהר, וגם אין טורח בכיבוסן כל כך. אך כתבו הראשונים שנהגו שלא לכבסם, והרי זה בכלל הדברים המותרים שנהגו בהם איסור שאסור להתירם בפניהם, ולכן אסור לכבסם במועד[רי]. אך כיון שמעיקר הדין מותר, נתפשט קצת היתר שמקילים לתת לנכרי חוץ לביתם כתונת אחת לכבס בחול המועד לעת הצורך[ריא].

יח:

הלכות כתיבה בחול המועד

אסרו חכמים לכתוב במועד[ריב]. ואסור לכתוב בין כתיבת אומנות והוא כתב מרובע ובין כתיבה רגילה ככתב שלנו או כעין כתב רש"י[ריג], אך יש חילוק בין כתיבת אומנות לכתיבה רגילה, שכתיבת אומנות הותרה רק במקום שהוא צורך הרבים, ויש אומרים שגם לצורך הרבים צריך שיהיה חשש שאם לא יכתבום יהיה בו משום דבר האבד, ואילו בכתיבה רגילה יש להתיר כל שיש לו צורך בדבר לצורך המועד או חשש דבר האבד[ריד].

יש שנהגו שגם במקום הצורך אין כותבין כתיבה רגילה אלא בשינוי קצת ודי אם משנים בכך שכותבים באגרת וכד' את השורה הראשונה בעיקום שלא לפי צורת הדף[רטו].

כל מקום שאסור לכתוב אין מועיל אם תופס את הדבר שכותב עמו בין עט ובין קולמוס בצורה משונה כגון בין אצבע לאמה וכיוצא בזה, אך אם כותב את האותיות בצורה משונה כגון אותיות שבורות מותר. ואת אות יו"ד יש לכתוב בצורת עיגול[רטז]. ודין כתיבה לועזית כדין לשון הקודש, שאם כותבים בצורה יפה דינה ככתב אומן, וכתיבה פשוטה דינה ככתיבה רגילה ומותרת לפי גדרי ההיתר שהתבארו[ריז].

כתיבה בקאמפיוטער ומכונת כתיבה וכדומה

יש מתירים לכתוב על גבי קאמפיוטר ולשמור את התוכן על גבי דיסקט או דיסק וכדומה ואפילו שלא לצורך המועד[ריח]. ודווקא כשנעשה לצורך פרטי אולם לצורך מסחר (בין פקידות ובין שאר דברים) אסור לעשות זאת במועד אם לא לצורך דבר האבד[ריט]. ויש מחמירים בכל אופן[רכ]. ומותר לחשב חשבונות במחשב כיס[רכא]. ואסור להדפיס נתונים הנמצאים בקאמפיוטר אלא אם כן הדבר נצרך לצורך המועד או לצורך דבר האבד.

ולענין מכונת כתיבה ראה פניני הלכה.

דברים שהתירו לכתוב במועד - כתיבת חשבונותיו

מותר לאדם לכתוב חשבונותיו, דהיינו מה צריך להוציא לצורך יו"ט או לצורך דברים אחרים ולחשבם שלא יבזבז מעותיו. ויכתבם בכתב הדיוט[רכב]. ואם חשבונותיו כתובים מכבר אין לסדרם במועד, ובכל גווני יראה שלא לכוין את כתיבת החשבונות למועד[רכג].

כתיבה שאינה מתקיימת

מותר לכתוב אפילו כתיבה נאה ומרובעת אם הכתב אינו מתקיים, כגון בלוחות של שעוה[רכד]. ולכן מותר לכתוב על עוגה במיני מתיקה ואפילו כתיבה מרובעת מאחר ואין הכתב עשוי להתקיים ואינו ככתיבה גמורה[רכה].

מודעות לצרכי רבים

מודעות וכרזות הנצרכים לרבים, כגון כתיבת זמני תפילה בבית כנסת, וכיוצא בזה, מותר לכתוב ולהדפיס, ולהדביק בין ברחובות ובין בבתי הכנסת. אולם כתיבת מודעה לצורך פרטי בכתיבה מרובעת או בהדפסת קאמפיוטער אסור ובכתיבה רגילה מותר כשיש לו בה צורך במועד כגון להכריז על אבידה וכדומה[רכו].

כתיבת מכתבים

מותר לכתוב מכתב של פרישת שלום וכדומה שהוא צורך המועד קצת[רכז], ויש אוסרים בשאלת שלום ונהגו להחמיר ולכתוב בשינוי אבל די בשינוי שיכתוב כל השורות באלכסון[רכח]. אבל כתיבת מכתבים לצרכי מסחר אסורה לדעת הרמ"א אם כן הדבר נעשה לצורך מניעה מהפסד שאז מותר לכתוב גם שלא בשינוי, אבל לצורך ריווח אין להתיר אלא בכתיבה רגילה ולא בכתיבת אומן, ויש לשנות הכתיבה במה שאפשר ובוודאי שלא לעשותו בהדפסה מרובעת. ולדעת המחבר מותר לכתוב גם לצרכי פרקמטיא בלי שינוי כל שלא כיוון מלאכתו לכתוב בחוה"מ[רכט]. ואפילו לדעת המחמירים מותר לכתוב אגרת של רשות דהיינו שטרי הממשלה כתבם וציוויים או כתב סמיכה[רל].

[רג] שו"ע הרב (סי' רס ס"ד), משנ"ב (שם סק"ו). וכמבואר בסוגייתינו. וראה מחזיק ברכה (סק"ז) שהאריך לדון מאיזה טעם צריך לשרוף ולקבור את הצפרניים ואין די לכתחילה להשליכם למקום אחר. [רד] משנ"ב (שם). [רה] שו"ע ורמ"א (או"ח סי' תקלא ס"ח). והנה נחלקו הראשונים בביאור דברי אביטול ספרא משמיה דרב ובדברי רב אמי, אם מותר ליטול שער השפה גם כשאינו מעכב האכילה או דוקא כשמעכב האכילה, ובשו"ע פסק כראשונים הסוברים להלכה שמותר בכל ענין. ודעת המגיד משנה (יום טוב פ"ז ה"כ) שלדעת הרמב"ם דוקא באבל המחלוקת אם אסור כשאין מעכב האכילה ולא בחול המועד. ובטעם החילוק בין שער השפה לשאר שערות כתב בשעה"צ (ס"ק טו) שעל ידי גידול שער השפה לא יהיה מנוול ולכן לא הכריחוהו לגלחו מערב יום טוב, וכיון שיש בזה יפוי ותקון הגוף וצורך המועד מותר להסירו בחול במועד (ועיין בביאור הגר"א). [רו] משנ"ב (ס"ק כא). [רז] שלחן גבוה (ס"ק טז) בביאור דברי השו"ע שכתב שמותר לכל אדם, ולאפוקי ממי שפסק כרב נחמן בר יצחק שדווקא לאיסטניס מותר. [רח] בחול המועד מותר אפילו כשאינו מעכב את האכילה וכמו שנתבאר, ובאבלות מותר דוקא אם מעכב את האכילה, ודוקא לאחר שבעה, ועיין ביאור הגר"א. [רט] שו"ע (יו"ד סי' שצ ס"א). [רי] שו"ע (או"ח סי' תקלד ס"ג) ומשנ"ב (ס"ק יב). [ריא] אליה רבה (סק"ה), משנ"ב (ס"ק יד). [ריב] שו"ע (או"ח סי' תקמה ס"א). [ריג] שעה"צ (סק"ח). [ריד] רמ"א (שם) ומשנ"ב (סק"ד-ה). [רטו] במשנ"ב (ס"ק לה) כתב שנוהגין לשנות קצת לעשות שורה עליונה עקומה, וציין מקורו מהמג"א. אמנם לשון המג"א (ס"ק כא) הוא שנהגו להקל בכל הכתבים ויש להם על מי שיסמכו וקצת נוהגין לעשות שורה העליונה עקומה, וכן העתיק בשמו הבאה"ט. [רטז] שו"ע (שם ס"ו) ומשנ"ב (ס"ק מג), וע"י בשעה"צ שם. [ריז] עי' חי' חת"ס על גליון השו"ע שאסר כתיבת לע"ז מאחר ונחשב לכתב דאורייתא בשבת, אבל בביאור הלכה (ס"ה ד"ה אפילו) הביא מהמו"ק לחלק בין כתיבה יפה לשאינה יפה, וע"ש שכתב שאין למחות במקילין לכתוב בכתיבת לע"ז אפילו בכתיבה יפה אם לא לצורך גדול. [ריח] כיון שאין בו גדר כתיבה כלל (ראה שו"ת באר משה ח"ז סי' מא ושו"ת שבט הקהתי ח"א סי' קסט ועוד). [ריט] שאסור לעשות דבר שהוא לצורך מסחר וכ"ש לעובד בזה לצורך פרנסתו שאסור משום איסור פרקמטיא. אלא א"כ הוא דבר האבד שמותר כגדרי פרקמטיא. [רכ] נחלקו בדבר פוסקי זמנינו. והגרש"ז אויערבאך זצ"ל הורה להקל לקטנים. ולענין שמירת העבודה ע"ג דיסקט כתב בשש"כ (פס"ו הערה ריא) בשם הגרשז"א להחמיר בזה משום איסור בונה. [רכא] בזה יש להקל ביותר כיון דהוי כתיבה שאינה קיימת. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' לו סוף ד"ה ואף) כתב שכיון שיסוד איסור מלאכה בחול המועד הוא משום טירחא ולא משום מלאכת מחשבת יש לומר שאין זה גדר כתיבה כיון שאינו מצייר האותיות ביד אלא בגרמת הלחיצה על ידי כפתורים וכדומה. [רכב] הט"ז (סק"ו) כתב שלדעת הרמב"ם טעם ההיתר הוא 073כיון שבכתיבות אלו אין אדם נזהר והרי הם מעשה הדיוט, ולפי זה כל ההיתר הוא לצורך המועד ככל מעשה הדיוט, אך הרשב"א כתב בטעם ההיתר משום שדבר האבד הוא ולפי זה מותר דווקא כשהוא דבר האבד וגם אם אינו לצורך המועד, וכן העתיק במשנ"ב (ס"ק יח). וכתב הט"ז שלדעת הרמב"ם והרוקח גם אם הוא דבר האבד יכתוב בכתב הדיוט כיון שאין הפסד בכך, ורק אם הכתיבה היא לצורך שמחת יום טוב אין צריך לשנות. והביאו בשעה"צ (ס"ק כג). ואם הוא כתב של הדיוט ודאי מותר לצורך המועד גם אם אינו דבר האבד. [רכג] משנ"ב (ס"ק יח). [רכד] רמ"א (ס"ז). [רכה] שש"כ (פס"ו הערה כט) בשם הגרשז"א והבאר משה. [רכו] כגון שרוצה לתלותה במקום שעוברים בהם רבים וע"י כך ידעו מכך בפרט אם זה דבר האבד או חשש דבר האבד. משפט האבידה (סי' רסז ס"ג שערי צדק ס"ק כז). [רכז] שו"ע (שם ס"ה), והטעם כיון שהוא מעשה הדיוט שאין אדם מקפיד בכתיבתו, ולכן הותר כיון שהוא צורך המועד קצת (משנ"ב סק"ל). והטעם שהוא צורך יו"ט כתב בשעה"צ (סק"ל) בשם הריטב"א שהוא לצורך עניני יו"ט או מפני שמחת הרגל כדי שלא יהא בדאגה ויש בהן צורך למשלח או למי שנשתלח לו. וראה בשערי תשובה (סוף סק"ג). ובערוך השלחן (סי"ג) דן במה שלא הזכירו הפוסקים שצריך שיקבלו המקבל במועד, וצידד להקל בזה מכמה טעמים אך העלה בצ"ע. [רכח] משנ"ב (ס"ק לד), ואף שבמקום שאסרו לכתוב אסור לכתוב גם בשינוי, כאן התירו כיון שמעיקר הדין מותר לכתוב איגרת שלומים. [רכט] שו"ע ורמ"א (שם) ומשנ"ב (ס"ק לא-ה). ובביאור הלכה (ד"ה ואפילו) האריך לתמוה על דעת השו"ע שמקל בזה. [רל] ביאור הלכה (ד"ה ויש).

פניני הלכה

ידים הוא משום הרוח הרעה השורה על הידים אחר הנטילה, אבל הנוטל ידי אחרים אין רוח רעה שורה על ידיו, ואם משום שנגע בצפורניים הרי מבואר בסוגייתינו שאין בצפורניים משום מיאוס. והביאו בכף החיים (או"ח סי' ד ס"ק נג).

יח:

כתיבה במכונת כתיבה בחול המועד

במשנה מבואר שכותבים אגרות של רשות במועד. וכן פסק הרמב"ם (יום טוב פ"ז הי"ד) שמותר לכתוב אגרות של שאלת שלום במועד, וכותב חשבונותיו ומחשב יציאותיו, וכתב הטעם כיון שכתיבות אלו אין אדם נזהר בתקונן מאד ונמצאו כמעשה הדיוט במלאכות. והביא במגיד משנה בשם הרמב"ן שביאר שכל אדם כותב כפי מה שיזדמן לו, ולפיכך אין צריך שינוי בהם. והביא שיש אומרים שהטעם הוא משום דבר האבד, ואינו נראה. ובבית יוסף (או"ח סי' תקמה ד"ה ומ"ש רבינו שיש) הביא מה שכתב בשו"ת תרומת הדשן (סי' פה) אודות ציבור המבקשים לשלוח אחר מנהיג או ש"צ לשוכרו לזמן לאחר המועד, וצריכים לכתוב אליו בחול המועד, אם מותר לכתוב לו בלא שינוי. ופסק להחמיר, אף על פי שזהו לצורך רבים, משום שסתם כתיבה מלאכת אומן היא, וסיים שאע"פ שראה לאחד מן הגדולים שכתב בעצמו בחוה"מ בלא שינוי בענין השאלה הזאת ממש, ואע"פ שלא היה צורך בזה אלא לאחר המועד, מ"מ לדעתו הדבר אסור. והשיג עליו הבית יוסף וכתב שאין דבריו מחוורים כלל, כיון שכתיבה לא חשיבא מלאכת אומן, אלא כגון כתיבת ספרי תורה תפלין ומזוזות, אבל כתיבת אגרות מעשה הדיוט היא, וכמו שכתב הרמב"ן הנזכר. וגם הב"ח (ריש סי' תקמה) הביא דברי התרומת הדשן, ותמה עליו כמו שתמה הבית יוסף, וכתב שכל כתיבת משיט"א שלנו אינה מעשה אומן, ומש"ה התירו כתיבת אגרות שלום וחשבונותיו, וא"כ כ"ש שמותר לכתוב לצורך רבים בכתיבת משיט"א שלנו, אפילו אינו לצורך המועד ובלא שינוי, וכמו שעשה מעשה הגדול שהביא התה"ד. אך למעשה כתב הרמ"א (שם ס"ה) שנהגו להחמיר ולעשות בשינוי גם בכתיבה שלנו שהיא כתב משיט"א, וראה אליבא דהילכתא.

ודנו פוסקי זמנינו בדבר כתיבה במכונת כתיבה אם היא נחשבת כמעשה אומן ואסורה או כמעשה הדיוט ומותרת. ובשו"ת משנה הלכות (ח"א סי' תלח) כתב לאסור בחוה"מ אגרת שלומים במכונת כתיבה, מאחר שהיא כתיבה תמה, וחשיבא ודאי מעשה אומן, שהרי היא כמלאכת הדפוס שאסרו האחרונים משום שהוא מעשה אומן ממש. ובתחילה צידד לומר שרק אם כותב בעשרת אצבעותיו הוא מעשה אומנות, אך מסיק שבכל גווני הוא מעשה אומנות ולכן אין להתיר אלא לצורך דבר האבד. וכן החמיר בזה בשו"ת קנין תורה (ח"ב סי' לז סק"ג) וכתב שאפילו המיקל לכתוב בחול המועד חידושי תורה, זהו דוקא בכתב ידו, אבל במכונת כתיבה אסור לכותבם, שהרי זוהי כתיבה גסה באותיות מרובעות כעין דפוס, והמדפיס בשבת חייב משום כותב וכמו שכתבו האחרונים. אך בשו"ת ישיב משה (הלכות חוה"מ עמ' סג) כתב בשם פוסקי זמנינו שמותר לכתוב בחוה"מ במכונת כתיבה, ואין כתיבה זו חשובה מעשה אומן, שכל ילד יוכל להתרגל ולכתוב במכונת כתיבה. והוסיף בהערה שכן פסק בעל אגרות משה והובאו דבריו בספר הלכות חוה"מ זכרון שלמה, והביא שהגר"י קמינצקי אוסר משום שלדעתו הוא מעשה אומן, וכתב שכן הורו כמה ממורי הוראה שבזמנינו. ובשמירת שבת כהלכתה (קמא פכ"ט סל"ט) כתב שהרגיל לכתוב במכונת כתיבה רשאי לכתוב בחוה"מ במכונה זו אגרת שלומים, כיון שמדינא אין צריך שינוי בכתיבת אגרת שלום. ובשו"ת באר משה (ח"ז סי' מא) נשאל בדין זה, וכתב שיש לאסור משום דחשיבא מעשה אומן, ומכל מקום אם אי אפשר לו לכתוב בידו בכתב משיט"א, והוא מוכרח לכתוב במכונת כתיבה דוקא, ויש הפסד בדבר, המיקל בזה יש לו על מי שיסמוך. רק שיעשה כן במתינות ובצינעא כדי שלא יצא מזה זלזול למועד. והביא שיש

כתיבת שטר חוב במועד

מותר לכתוב שטר חוב לצורך הלואה במועד ולהחתים עליו ערבים וכדומה, אם ההלוואה נצרכת בחולו של מועד[רלא], אך אם המלוה מאמין ללוה שיחזיר לו החוב, יתננו לו בלא השטר ואחר המועד יכתבו שטר, ועי' הערה[רלב]. וכשלווה מעות להשתמש בהם לאחר המועד אסור לכתוב שטר חוב אלא אם כן לא ימצא לאחר המועד מי שילווה לו[רלג].

אם לוה קודם המועד ולא כתבו שטר, אפילו במקום שיש עדים שהלוה ועשו עמו קנין על ההתחייבות להחזיר את ההלוואה מותר לכתוב את השטר במועד[רלד].

הגהת ספרים

מותר להגיה ספר מטעויותיו בדרך לימודו, אך אין להגיה ספר למי שמלאכתו בהגהה[רלה].

כתיבת חידושי תורה

מי ששלחו לשאול ממנו שאלה ואין השליח רוצה להתעכב עד אחר המועד, מותר לכתוב את השאלה במועד, וכן מותר להעתיקה[רלו], ואף אם אין השאלה מעניני המועד, מפני שחשוב דבר האבד[רלז] במקום שיש לחוש שמא לא ימצאו אחר כך שליח אחר[רלח].

אם שמע דבר חידוש במועד, מותר לכתבו כדי שלא ישכח, וכן אם ראה ספר מחודש, מותר להעתיקו אם לא ימצא להעתיקו לאחר המועד[רלט]. ומותר אף לכתחילה לשמוע חידושים על מנת לכתבם, וכן מותר לכתוב חידושים שנתחדשו לו בעצמו[רמ]. אבל חשבון התקופות וכדומה בדברים שיכול לחשבם בכל עת אין לכתוב. ומותר לשרטט תפילין ומזוזות כיון שאסור לכתבם בלי שרטוט, אבל שרטוט לצורך כתיבת דברי תורה נחלקו הפוסקים אם מותר[רמא].

הקפת החנות

מותר לחנווני לכתוב מי חייב לו מעות[רמב] וכן מותר לו לערוך חשבונות ההקפות על מנת לגבותם.

אירוסין ונישואין במועד

ראה מה שנתבאר לעיל (ח:).

דברים הנקנים באמירה

איש ואשה שהיו ביניהם שידוכים, ואמר לה כמה את מכנסת לי כך וכך, ואמרה לו כמה אתה נותן לי או כותב לי כך וכך, וכן האב שפסק על ידי בנו או על ידי בתו כמה אתה נותן לבנך כך וכך כמה אתה נותן לבתך כך וכך, ועמדו וקדשו, קנו אותם הדברים אף על פי שלא היה ביניהם קנין. ואלו הן הדברים הנקנים באמירה, והוא שיהיו הדברים הללו שפסקו מצויים ברשותם, שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם[רמג]. ובמקדש לעצמו אין חילוק בין נישואין ראשונים לנישואין שניים, אבל במקדש לבנו היינו דווקא בנישואים ראשונים[רמד]. ודוקא בדברים כאלו שביד האב לקיים, אבל אם פוסק על בנו שיעשה איזה דבר, כגון לילך אחריה למקום אחר, אינו נקנה באמירה, שאין זה תלוי באב רק בבן[רמה].

כתיבה לצרכי רבים

כל דבר שהוא לצורך הרבים הותרה כתיבה לצורך כך, ולכן מותר לכתוב מעשה בית דין וכל הדומה לו, כגון אגרות שום שכותבים הדיינים ששמו לבעל חוב ואגרות שמכרו בהם למזון האשה והבנות, ושטרי חליצה ומיאונין, וכל הדומה להן מדברים שצריכים הדיינין לכתבם כדי שיזכרום, כגון טענות בעלי דינין או דברים שקיבלו עליהן כגון איש פלוני נאמן עלי, או איש פלוני ידון לי. וכן כותבים שטרי גיטין וקידושי נשים[רמו]. וכבר נתבאר לעיל שבכתיבה שאינה כתיבת אומנות אין להחמיר לצורך רבים. ונכון לכתחילה לכתוב כל אלו הדברים בכתב רגיל גם כשהוא צרכי רבים, מלבד גיטין שאי אפשר לכתבם אלא באשורית[רמז].

וכן כותבים כתובה במועד אם כותבה בכתב יד רגיל, ובכתיבת אומן אסור לכל הדיעות אלא אם כן ישנם תוספות שהוסיף החתן או נדוניה מיוחדת שהוסיפה הכלה בכתובה שמותר להוסיף בדיעבד בכתיבת אומן משום דבר האבד[רמח].

וכן מותר לכתוב שטר צוואה בחול המועד ואף להחתים עליה עדים, וכן מותר לחתום על שטר בוררות ולכתוב פסקי דין. ומותר ליתן מתנת קרקע במועד ולכתוב שטר מתנה במועד ולהחתים עדים על כך. ומותר לכתוב שטר תנאים או זכרון דברים וכן מותר לכתוב את התחייבויות שני הצדדים בדף בפני עצמו במועד, ולכתחילה עדיף לקנות שטר מוכן ולמלאותו בכתב יד, ולא להדפיס במיוחד לצורך החתן והכלה[רמט].

תיקוני ספר תורה

אין כותבין ספרים תפילין ומזוזות, ואפילו להגיה אות אחת בספר אסור[רנ]. ואפילו אם מצא טעות במועד אסור להגיה[רנא], ואם מצאו טעות באמצע הקריאה יוציאו ספר תורה אחר[רנב].

אבל לצורך רבים יש אופנים שמקילים לכתוב, ולכן מקום שאין להם אלא ספר תורה אחד ונפסל מותר לתקנו במועד כדי לקרות בו בצבור, או להוסיף בו אות שחסרה[רנג]. וכן בספרי מקרא וגמרא שצריך לקרות במועד מותר להגיהם אם כשלא יגיה יצמח מכך דבר האבד[רנד]. ואם אין ספר תורה כלל, ואפשר לכותבה כולה בחול המועד על ידי הרבה סופרים, יכתבוהו כיון שצורך המועד הוא לקרות בתורה בצבור במועד. וכן מותר לכתוב שאר ספרים שצריך ללמוד בהם במועד[רנה]. אך כשיש עוד ספרי תורה ואפילו נשאר רק ספר תורה אחד וצריך כל יום לגוללו למפטיר אסור לתקן. וכן אם יש בתי כנסת סמוכים שיש בהם ספרי תורה כשאפשר להביאם למקום שנפסל בו הס"ת אסור לתקן את הספר שנפסל[רנו].

כתיבת תפילין ומזוזות לעצמו

כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו אפילו בשביל להניחן אחר המועד, אפילו אם כיוון מלאכתו לעשותה במועד. ובמקומות שנוהגים להניח תפילין בחול המועד מותר לכותבן לצורך המועד אפילו לאחרים. וכן מותר לטוות ציצית לעצמו, אפילו להניחן בבגד וללבשו אחר המועד. ובלבד שלא יטוה אותם בגלגל דאיוושא מילתא טובא. ומי שאין לו מה יאכל (ויש אומרים אף אם יש לו, אלא שאין לו בשר ויין לשמחת יום טוב[רנז]), מותר לו לכתוב תפילין אף כדי למכור לאחרים שיניחום אחר המועד. ואם כותבן לצורך מי שנוהג להניח תפילין במועד, או ציצית ללובשן במועד, מותר אף לאחרים בשכר אף אם יש לו בשר ויין, אלא שהוא בצמצום ועל ידי זה יהיה לו ברווח לשמחת יו"ט[רנח].

כתיבת שטרי מכר ואריסות

אין כותבין שטרי מכר ואריסות אם מכר או קיבל באריסות קודם הרגל, שאין זה

[רלא] בין אם צריך לקנות בהם דברים לצורך המועד ובין במקרה שהותר לעסוק במלאכה שלא לצורך המועד כגון במלאכת דבר האבד וכדומה, עי' משנ"ב (סי' תקמ"ה ס"ק לז). [רלב] במג"א (סי' תקמ"ה ס"ק כג) כתב על מש"כ השו"ע שאין כותבין שטרי חוב במועד שנראה שאם נותן לו המעות מותר לכתוב שיש לחוש שמא ימותו העדים, ולפ"ז כל מש"כ השו"ע לאסור היינו לכתוב שטר קודם ההלוואה, ולפ"ז מה שמצוי שבדרך כלל ממלאים את פרטי השטר חוב והולכים מחבר לחבר להחתימו על הערבות דבכה"ג אסור לעשות כן במועד. אלא אם כן אין המלוה מוכן לתת לו את המעות בלא זה. [רלג] משנ"ב (ס"ק לח). [רלד] משנ"ב (ס"ק לו), דחיישינן שמא ימותו העדים. ומיירי דווקא כשעשו קנין ואז יש על השטר דין שטר שגובה בו מן המשועבדים כמבואר בשו"ע (חו"מ סי' לט), ויכולים לכתוב גם בלא דעת הלוה. אבל אם היה רק בעדים בלא קנין אין לכתוב את השטר דהרי בין כך אינו יכול לגבות ממשועבדים. [רלה] עי' משנ"ב (סק"ח) ובה"ל (ד"ה דנוקך). [רלו] כדי שישאר אצלו העתקה כדי שלא ישכחנה (משנ"ב ס"ק מו). [רלז] שו"ע (או"ח סי' תקמה ס"ח). [רלח] משנ"ב (ס"ק מה), וא"כ אינו מצוי בזמנינו. [רלט] שו"ע (שם ס"ט). [רמ] משנ"ב (ס"ק מז), והטעם הן משום שחוששים שישכח את החידושים אחר המועד, ואף בלי טעם שכחה כיון שבכל עת ורגע מוטל על האדם לעמול בתורה ולחדש בה כפי יכולתו אין שייך לומר שימתין עד אחר יו"ט ואז יכתוב את החידוש, שהרי באותו זמן יהיה עליו חיוב לחדש חידושים אחרים ואם יתעכב בכתיבת החידושים שלמד בתוך המועד יצטרך ללמוד שנית מה שלמד כבר ולהזכיר מה שחידש מכבר וזה יבטלנו מלימוד חידושים אחרים באותה שעה ואין לך דבר האבד גדול מזה. והעידו על הב"ח שכתב חיבוריו בחוה"מ. ומ"מ יזהר בכתיבת חידושיו שיכתוב כתיבה רגילה ולא כתיבת אומנות ואם יצטרך לכתוב איזה אות מרובע יכתוב אות שבור (ס"ק מז). [רמא] משנ"ב (ס"ק מח). [רמב] משנ"ב (ס"ק יט). [רמג] שו"ע (חו"מ סי' נג ס"ח), והוא לשון הרמב"ם (אישות פכ"ג הי"ג). וראה עוד פרטי הלכות בשו"ע ורמ"א שם. ואם מחייב את גופו מועיל גם בדבר שלא בא לעולם, וכיון שהוא מהדברים הנקנים באמירה מועיל גם בלי קנין לפסוק נדוניא גדולה שאינה בידו, ויש מסתפקים לומר שיתכן שצריך קנין (בית שמואל סק"ד). [רמד] רמ"א (שם), וראה בית שמואל (סק"ג). [רמה] רמ"א (שם). וגם בקנין גמור אינו יכול להקנות כיון שאינו בידו (בית שמואל סק"ג). [רמו] רמב"ם (יום טוב פ"ז הי"ב) ושו"ע (או"ח סי' תקמה ס"ה). והראב"ד כתב שטעם ההיתר לכתוב גיטי נשים וקידושי נשים ושוברין ומתנות אינו משום שהם צרכי רבים אלא משום דבר האבד. ואין להקיש מהיתר כתיבה לצרכי הרבים לשאר גדרי צורך הרבים במועד, מאחר ומלאכת כתיבה קילא טפי (ראה ערוך השולחן סי' תקל ס"א). והרמ"א (או"ח סי' תקמה ס"א) הביא ב' הדעות אם מותר לכתוב לצרכי רבים שלא לצורך המועד, ומחלוקתם היא אם סתם כתיבה היא כתיבת אומנות (משנ"ב סק"ד). וראה ביאור הלכה (ד"ה ולצורך) שהביא מדברי הגר"א בביאורו שנקט שדעת המקילים היא להקל גם בכתיבת ספרי תורה שהיא ודאי כתיבת אומנות ואפילו אם אין צריך להם ברגל אלא אחר הרגל, אם צורך הרבים הוא שיכתבו עכשיו שמא אחר כך לא יהיה לו פנאי, וטעמם כיון שבדבר מצוה מקילים בצרכי רבים גם אם אינו צורך הרגל והוא מעשה אומן, אך להלכה אין להקל כדעה זו. [רמז] שעה"צ (סי' תקמה ס"ק כה). [רמח] שו"ע (שם) ובמשנ"ב (ס"ק כח-ט). [רמט] שו"ע (שם) ובמשנ"ב (ס"ק כט). [רנ] שו"ע (או"ח סי' תקמה ס"א). והיינו לעשות מריש דלת, אבל להפריד בין הדביקים, או שהיה אות שרישומה ניכר שרי להעביר עליו קולמוס (משנ"ב סק"ג). [רנא] משנ"ב (סק"א). [רנב] שעה"צ (סק"א). [רנג] משנ"ב (סק"ז). [רנד] כגון שמגיה מסברא ואם ימתין עד אחר המועד ישכח את שביקש לתקן, או שהספר מלא בטעויות ואי אפשר ללמוד ממנו אם לא יגיהו מקודם (משנ"ב סק"ח). [רנה] שו"ע ורמ"א (או"ח סי' תקמה ס"ג). והטעם כיון שצרכי רבים לצורך המועד מותר אפילו מעשה אומן. ובכתיבת שאר ספרים יש להתיר גם אם אינו צרכי רבים כשהוא דבר האבד, ואם אינו דבר האבד יש מתירים משום צרכי מצוה וצ"ע (משנ"ב סק"ט ושעה"צ סק"ט, עיי"ש). [רנו] עי' בה"ל (סי' תקמה ס"ב ד"ה אלא) שכתב להתיר כשיש ב' מנינים נפרדים וכל אחד יש לו ס"ת משלו דאין צריך ליקח משל השני, ודווקא כשהספר שבבית הכנסת נצרך לעצמם. [רנז] עיין משנ"ב (סי' תקמג סק"ז). [רנח] שו"ע (או"ח סי' תקמה ס"ג), ומשנ"ב (ס"ק י-יח) וביאור הלכה (ד"ה לעצמו). וכביאור המשנ"ב (שעה"צ סק"י וביאור הלכה ד"ה או) דהרמ"א לא פליג על השו"ע, עיי"ש.

פניני הלכה

מי שהורה בפשיטות שמותר לכתוב במכונת כתיבה בחול המועד, וכתב שזה בודאי אינו נכון, שאם כן יבואו כל הפקידים והמזכירים לעשות מלאכתם בחול המועד על ידי מכונת כתיבה. ויבאו לזלזל בחול המועד. והרי מבואר באחרונים שאסור להדפיס ספרים בחול המועד, וכמו שכתב בספר מור וקציעה (סי' תקמה) ובשו"ת מנחת אלעזר (ח"ב סי' נו וח"ג סי' מג). ואפשר שגם המתיר לא התיר אלא בביתו ובצינעא. ועל כל פנים אם יש הפסד או צורך גדול בדבר המיקל יש לו על מי שיסמוך.

איסור מהפך בחררה בשידוכים

בשו"ע (חו"מ סי' רלז ס"א) נפסק, שהמחזר אחר דבר לקנותו או לשכרו בין קרקע בין מטלטלים ובא אחר וקנאו נקרא רשע. ובשו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א סי' לא) נשאל בדבר אחד שהתחיל משא ומתן בעניני שידוכין עם נערה אחת, אם מותר לאחר לנסות להשתדך עם אותה נערה שגם הוא רוצה בה, ושורש השאלה היא אם יש דין עני המהפך בחררה בשידוכים או לא.

וכתב שכל זמן שלא החליטו ביניהם שנגמר השידוך מחמת שהוא או היא מסתפקים עדיין, שאפשר שלא יבא לידי גמר, ברור שאין בזה דין מהפך בחררה. שאף בעניני מקח וממכר פסק הרמ"א (שם) שדין עני המהפך בחררה הוא דוקא כשכבר פסקו הדמים ביניהם ואינו חסר אלא הקנין, אבל אם חסר עדיין פסיקה, שהמוכר רוצה בכך והקונה רוצה יותר בזול, מותר לאחר לקנותו. ואם כן כל שכן בשידוכים שכל זמן שלא החליטו לגמור הענין משני הצדדים אין משום עני המהפך בחררה לכו"ע, שאין לך הפסד גדול מזה שתהיה הנערה מוכרחת להנשא רק להראשון שנשתדך לה משום שנאסור לכל העולם לישאנה.

ועוד יותר כתב שאפילו אם כבר החליטו לגמור השידוך אינו ברור שיש משום עני המהפך בחררה, שהרי שיטת התוס' והרא"ש שבמתנה והפקר אין ענין עני המהפך בחררה כיון שאינו דבר המצוי לו במקום אחר, ודוקא במכר שיכול להשיג אותו דבר אצל אחר ובא ומהפך בחררה נקרא רשע, והביאם הרמ"א (שם). ולדבריהם כל שכן בשידוכים שיש קפידא גדולה לאדם שרוצה בזו יותר מבאחרות שאין שייך לומר בו שילך ויקבל דבר זה במקום אחר, ואם כן ודאי אין בו דין עני המהפך בחררה. ואף שיש חולקים על התוספות כמו שציין שם הרמ"א, מכל מקום מסיק הרמ"א שסברא זו עיקר.

ומכל מקום כתב באג"מ שכיון שיש חרם בבטול שידוכים, לכן אם כבר החליטו לגמור השידוכים גם כשאין עושים שום דבר לא קנין ולא כתיבת תנאים כמו שנוהגין הרבה בזמנינו, אסור לאחרים להשתדך לה ולגרום שתעבור על החרם לבטלו.

והנה השואל שבאג"מ כתב הוכחה להתיר אפילו כשהחליטו ביניהם לגמור מהמבואר בסוגייתינו שאמר שמואל שמותר לארס אשה בחולו של מועד משום שמא יקדמנו אחר ברחמים, הרי שכל זמן שלא קידשה מותר לאחרים להקדים אותו לקדשה ואין בזה איסור משום עני המהפך בחררה, שאם אסור לאחרים להשתדך לה, לא מסתבר שיקבל השי"ת תפלתו. אמנם האג"מ דחה ראיה זו וכתב שלפעמים זוכה אדם מאיזה טעם שהשי"ת יקבל

דבר האבד שיכול לקנות שדה או לקבל אריסות במקום אחר[רנט]. ואם לא היה פנאי או שהיו אנוסים שלא יכלו לכתוב מותר. ואם מכר קרקע לצורך המועד מותר לכתוב שטר מכר[רס].

יט.

הפסקת אבלות בשבת וברגל

שבת שחלה בתוך ימי האבלות אינה מפסקת את דיני אבלות, ועולה למנין שבעה, שהרי קצת דיני אבלות נוהגים בו דהיינו דברים שבצינעא[רסא].

הקובר מתו קודם הרגל בענין שחלה עליו אבלות, ונהג באבלות אפילו שעה אחת[רסב] קודם הרגל, כגון שחלץ מנעליו או [illegible]ל הארץ וכדומה[רסג], הרי הרגל מפסיק את האבלות ומבטל ממנו גזרת שבעה. וימי הרגל עולין לו למנין שלושים. ודוקא אם נהג אבלות באותה שעה, אפילו אם לא נהג אלא בדברים שבצינעא, כגון ששמע שמועה קרובה ביום שבת שחל להיות בערב הרגל, שאע"פ שאינו נוהג אלא דברים שבצינעא, הרגל מפסיק. אבל אם שגג או הזיד ולא נהג אבילות, או שהיה קרוב לחשכה ולא היה יכול לנהוג, אין הרגל מבטל האבלות, וכל שכן אם לא ידע במיתת המת קודם הרגל, שאין הרגל מבטל, אלא נוהג ברגל בכל דיני האבלות כדין הקובר את מתו ברגל[רסד].

ראש השנה ויום הכפורים חשובים כרגלים לבטל האבלות בין אבלות שבעה בין אבלות שלושים, וכן שבועות[רסה].

יט:

חל ערב הרגל בתוך שלושים

ראה לעיל (יז:).

ערב הרגל בתחילת השבעה

אם חל אחד משבעת ימי האבלות חוץ מהיום השביעי בערב הרגל, ואפילו אם מת ערב הרגל, מותר לאבל לכבס בגדיו אבל לא ילבשם עד הלילה. וטוב להזהר מלכבס עד אחר חצות, ולדעת רמ"א לא יכבס עד סמוך לערב אחר תפילת המנחה כדי שיהא ניכר שמפני הרגל הוא מכבס. אבל לרחוץ אסור עד הלילה, ויש מתירים לרחוץ אחר תפילת המנחה[רסו] וכן נוהגים[רסז]. ויש להחמיר לרחוץ בצונן, ובחול המועד יכול לרחוץ גם בחמין[רסח].

ובתספורת האסורה מן הדין כל שלושים, לא הותר כלל, שלא נתבטלה ממנו אלא גזירת שבעה ולא גזירת שלושים, מאחר ולא נהג באבילות שבעה ימים קודם הרגל[רסט]. ובשאר דיני אבילות כגון ישיבת קרקע וחליצת מנעל נוהג עד שתחשך[רע].

מקצת היום ככולו לעניני אבלות

כיון שעמדו המנחמים מלנחם את האבל ביום השביעי, מותר בכל הדברים שאסור בהם תוך שבעה, שמקצת היום ככולו[רעא]. וכן מקצת יום שלושים ככולו ולכן כיון שהנץ החמה ביום שלושים בטלו ממנו גזרת שלושים. ובמקומות שאין המנחמים רגילין לבא ביום שביעי, צריך להמתין עד שעה שרגילין המנחמים לבא בשאר ימים, דהיינו לאחר יציאה מבית הכנסת[רעב].

שמע שמועה רחוקה בלילה כיון שדיו באבלות של שעה אחת, עולה לו שעה זו אפילו בלילה[רעג].

מי שמת אביו או אמו בראש חודש ניסן, אין אומרים בכ"ט באדר שאחריו שמקצת היום ככולו לענין שיוכל לנהוג בדברים האסורים בי"ב חודש, עד שיכנס ראש חודש ניסן[רעד]. ונהגו להוסיף גם היום שמת בו האב או האם לנהוג בו דין י"ב חודש, ונכון הוא[רעה].

סתם נזירות שלושים יום

סתם נזירות שלושים יום, כיצד מי שאמר הריני נזיר אין פחות משלושים יום, שהרי לא פירש זמן. פירש זמן פחות

[רנט] וכן המוכר יוכל למכור לאחר, ולא חששו בזה חכמים שמא יקדמנו אחר (משנ"ב ס"ק לט) ושעה"צ (ס"ק מו). [רס] רמ"א (או"ח סי' תקמה ס"ו) ומשנ"ב שם. [רסא] שו"ע (יו"ד סי' ת ס"א). וראה להלן (כ.) בדיני אבלות בצינעא הנוהגים בשבת. [רסב] והיינו זמן כלשהו ואין צריך שעה זמנית (ש"ך יו"ד סי' שצט סק"א). [רסג] משנ"ב (סי' תקמח ס"ק כו). [רסד] שו"ע (יו"ד סי' שצט ס"א ולאו"ח סי' תקמח ס"ז). [רסה] שו"ע (שם ס"ו-ז). ועיין להלן (כ:) בדין חשבון שלושים אחר הרגלים. [רסו] וצריך שיתפלל מנחה קודם, דאז חל עליו קדושת הרגל (משנ"ב סק"מ) [רסז] שו"ע (יו"ד שם [illegible] שם ס"י). כ"כ הרמ"א באו"ח ודלא כמ"ש ביו"ד שם, ותירץ הש"ך (ס"ק ט) דנוהגים להקל משום דהא דמחמרינן ברחיצה כל שלושים אינו אלא חומרא, ומשום כבוד הרגל לא נהגו להחמיר. [רסח] הכרעת המשנ"ב (ס"ק מג). וכתב בביאור הלכה (ד"ה דהא) שמי שמת לו מת בערב שבת, ובשבת הוא ערב הרגל, מצד הדין מותר לרחוץ בערב שבת סמוך לחשיכה אפילו בחמין, והרוצה להקל ודאי אין מוחין בידו, ויש שכתבו שנוהגין להחמיר לרחוץ בצונן. [רסט] ש"ך (יו"ד ס"ק יד), משנ"ב (ס"ק לו). [רע] משנ"ב (ס"ק לט). אבל בין השמשות אינו נוהג דיני אבלות, ואפשר שגם אם מקבל תוספת יום טוב קודם לכן אינו נוהג דיני אבלות (משנ"ב סק"מ). [רעא] עיין תוס' (כח: ד"ה אפילו) שנחלקו ב' התירוצים אם גם מקצת הלילה ככולו, ונחלקו בזה הראשונים, ובשעת הדחק יש לצרף דעת המקילים (עיין ביאור הגר"א, ופתחי תשובה, ומש"כ רעק"א מדברי הט"ז). [רעב] שו"ע ורמ"א (יו"ד סי' שצה ס"א). ולענין גיהוץ ותספורת ועניני אבלות שהם בשב ואל תעשה, עיין ט"ז (יו"ד סי' תב סק"ה), ופתחי תשובה (סי' שצה סק"ב). [רעג] שו"ע (שם ס"ב), ועיין ביאור הגר"א. [רעד] שו"ע (שם ס"ג). וכתב הט"ז (סק"ב) בשם תרומת הדשן (סי' רצב) בטעם הדבר, שכל שתלוי בימים אומרים בו מקצת יום אחרון ככולו, אבל באבלות די"ב חודש שאינה תלויה בימים אלא בחדשים אין מקצת היום משלים לחודש, שאם כן היה לנו לומר מקצת חודש ככולו ולא יצטרך להתאבל אלא מקצת חודש האחרון, וזה ודאי אינו. [רעה] רמ"א (שם). ואפילו אם חל אותו יום בשבת נוהג בו דין י"ב חודש. וכשהשנה מעוברת שכבר מותר ליכנס לבית המשתה לאחר י"ב חודש, מותר גם ביום היארצייט, אע"פ שאומר קדיש וברכו ומתענה, שמאחר שכבר הפסיק שוב אינו חוזר. והיינו בשאר מיני אבלות, אבל לאכול בסעודת שמחה ומשתה אסור בכל שנה ביום שמת בו אב או אם לנוהגים כרמ"א, ובשנה ראשונה חמור יותר שאף לדעת המקילים ביארצייט בכל השנים יחמירו בזה גם בשנה מעוברת (ש"ך סק"ג ובאר היטב סק"ג).

פניני הלכה

תפלתו אף שמבקש דבר שלא היה ראוי לבקש, ודרכי השי"ת נעלמו מאתנו. ועוד שאולי יתפלל שתחזור בה מהסכמתה שאז אין איסור לאחרים להשתדך עמה כיון שהוא באופן המותר.

יט.

חובת אכילת בשר בשבת כשאינו עונג לו

דנו הפוסקים אם יש חיוב לאכול בשר או דגים בשבת כשאין לו הנאה מהם. ובדברי השאילתות (פרשת חיי שרה סי' טו) מבואר שיש חילוק בענין זה בין שבת ליום טוב, שכתב בביאור מה שאמרו בסוגייתינו ששבת עולה למנין שבעת ימי אבילות ואינה מפסקת אותם ויום טוב מפסיק את האבילות ואינו עולה למנין שבעה, שהוא כיון שבשבת יש דין עונג וביום טוב יש דין שמחה, ודין שמחה מפסיק את האבילות ואינו עולה למנין ימי אבילות, מה שאין כן דין עונג שבת. ומבואר ששמחה ועונג שני דינים הם, ובשבת לא נצטוינו אלא על העונג ולא על השמחה. ולדבריו שבשבת אין חיוב שמחה אין חיוב לאכול בשר, אבל יום טוב שיש בו חיוב שמחה חיוב הוא לאכול בשר.

והנה במגן אברהם (סי' רמב סק"א) הביא בשם תיקוני שבת שיש לאכול בכל סעודה מג' סעודות שבת דגים, ומשמע שחובה גם למי שאינו נהנה מזה, וחלק עליו המג"א וכתב שכל אחד יעשה לפי טבעו. והנה פשטות דברי המג"א אינם דוקא בדגים, והוא הדין בבשר אם לפי טבעו אינו אוהבם אינו חייב לאכול.

ובבית ארזים (או"ח סי' רמב) כתב שדברי המג"א הם דוקא בדגים, שרק בהם אם אינו נהנה מהם אינו חייב לאכול, אבל בבשר ויין אף שאינו נהנה מהם צריך לדחוק עצמו. ורק אם מזיקים הם לו אינו חייב לאכלם לדעת היש אומרים בשו"ע (או"ח סי' רפח ס"ב). ומה שפטר המג"א מאכילת דגים למי שאינו מתענג בהם, הוא כיון שדגים אין בהם שמחה אלא עונג בלבד, וכמו שאמרו בגמרא (שבת קיח:) במה מענגו בדגים גדולים וראשי שומין ותבשיל של תרדים, ולכן כשאינו מתענג בהם אינו צריך לאכלם. אבל בשר שיש בו שמחה חייב לאכלו גם כשאינו מתענג ממנו.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ג סי' לא) הביא דבריו וחלק עליו וכתב שלדעת המג"א גם דין בשר ויין כדגים, שאם אינו מתענג בהם אינו חייב לאכול. והוכיח כן ממה שכתב המג"א (סי' תקעב סק"ה) שאין חיוב לאכול בשר אפילו בשבת ויו"ט, וגם בסי' תקנב (ס"ק יג) כתב לענין תשעה באב שחל בשבת שנדחה למוצאי שבת, שבשבת אוכל בשר ואסור למנוע ממנו, שאף על גב שאין חיוב לאכול בשר בשבת מכל מקום כיון שנמנע משום אבל עבירה הוא בידו. הרי מבואר שאין חיוב לאכול בשר בשבת. וציין לעוד הרבה פוסקים שמשמע מדבריהם כן, והוא מדברי המחצית השקל (סי' רמב שם) שכתב שאם התענית תענוג לו מותר להתענות בשבת, הרי שהכל הולך אחר טבע האדם במה שהוא מתענג. וכן מוכח מדברי הלבוש (או"ח סי' רמב ס"א) שכתב שלפיכך כל אדם אפילו מי שצריך לאחרים רק שיש לו מעט צריך לזרז את עצמו לכבד את השבת ולענג בו כפי מנהג עונג אנשי מקומו, הרי שמנהג אנשי מקומו קובע. ומדברי המשנ"ב (סק"א) שכתב שלפי שמן הסתם רוב בני אדם עינוגם בבשר ויין ומגדנות לכך איתא בסי' רנב ס"ב שירבה בבשר ויין ומגדנות כפי יכלתו, ונראה שאין חובת אכילת בשר אלא כיון שזהו דרכם של רוב בני אדם להתענג בו ואם כן מי שאינו מתענג בהם אינו צריך לאכלם. ובאליה רבה (סק"א) הביא בשם ספר חסידים (סי' תתסג) שכתב שטוב ארוחת ירק בשבת ואהבה עם אשתו ובניו וביתו מסעודת בשר ומריבה, ומבואר בזה שאין חיוב לאכול בשר בשבת על כל פנים. ובהלכות פסוקות מן הגאונים (סי' קלו) כתב שאם כשיאכל כביצה מצטער הימנה פטור, שלא תקנו חז"ל שלש סעודות בשבת אלא לכבוד שבת ולענגה וכיון שמצטער אין לו תענוג ופטור.

אמנם אף שמבואר מכל הפוסקים הללו שאין אכילת בשר בשבת חובה, מכל מקום מצוה יש בה כמו שכתב המג"א בהלכות יום טוב (או"ח סי' תקכט סק"ג), וציין מקורו מדברי הרמב"ם (יו"ט פ"ו הי"ח) והסמ"ק והב"ח ויש"ש.

יט:

דין מקצת היום ככולו כשנגמרו שבעת ימי אבלות ביום השבת

בשו"ת הב"ח (חדשות סי' גג) נשאל באבל שחל היום השביעי לאבלות שלו בשבת, אם מותר לקרותו לספר תורה בשבת בשחרית, ואם אסור בשחרית מה הדין לקרותו לתורה במנחה. והשיב שאסור לקרותו לתורה אפילו במנחה. וביאר שמה שבסוגייתינו מבואר שאומרים באבלות מקצת היום ככולו, זהו רק בחול, שכיון שעשה מעשה אבילות במקצת היום חשוב אותו מקצת ככולו ויצא ידי חובתו במעשה אבילות זה ובטלה ממנו גזירות שבעה לגמרי, אבל ביום השבת שאינו נוהג בו אבילות אלא בדברים שבצינעא, אין אומרים שמקצת היום ככולו, כיון שלא עשה מעשה שניכר שעושה משום אבילות, והרי הוא אסור בכל היום בדברים שבצינעא.

והוכיח סברא זו מהמבואר בדף כ:, ששאל רבי חייא לרב אם אבא קיים והשיב לו רב שאימא קיימת וכו', וחלץ מנעליו. וכתב הרמב"ן שלכן חלץ רבי חייא מנעליו ולא הסתפק במה שלא התרחץ באותו זמן, שכיון שבשמועה רחוקה אינו אסור אלא בנעילת הסנדל, אינו יוצא ידי חובתו עד שיחלוץ סנדלו שאז ניכר הדבר שעושה כן משום אבלות, מה שאין כן כשיעשה הפסק בדברים אחרים אינו ניכר שלשם אבלות עושה כן. וכתב הב"ח שמדברי הרמב"ן יש לדייק כדבריו, שאם בשמועה רחוקה שהיא אבילות קלה, שהרי אינו נוהג אבילות אלא שעה אחת, אינו יוצא ידי חובתו עד שיעשה מעשה הניכר שהוא משום אבלות, ואין מועיל מה שמפסיק שעה אחת ממלאכה ומעסק התורה, כל שכן בגזירת שבעה החמורה, שביום השביעי אינו יוצא ידי חובתו אלא אם כן עושה מעשה שניכר שעושה כן משום אבילות, וכיון שבשבת אסור לו לעשות מעשה בפרהסיא שניכר משום אבילות, א"כ לא בטל ממנו דין ז' כל היום ואסור בדברים שבצינעא כל היום, ולכן כיון שלימוד התורה נחשב נמי מדברים שבצינעא שאבל אסור לעשות בהם בשבת הלכך אסור לקרותו לספר תורה. וכן כתב בשו"ת יהודה יעלה (או"ח סי' כ) כתב בדין סגן שהוא גבאי ביום ז' לאבלותו בשבת, שאין לקרותו לעלות לתורה בשחרית, אך מותר לו לעמוד על הבימה אצל הספר תורה ולצוות מי שיעלה לתורה, וגם העולים מותרים לעשות לו מי שברך. ועיי"ש שהביא עוד תשובות בזה.

אך בספר הר אבל כתב בשם ספר קמח סולת ואשדות הפסגה שמותר לכתחילה לקרות לאבל ביום ז' לאבלותו לתורה כשחל בשבת, וכן ש"צ מותר לשורר ולנגן ולהתפלל ביום ז' שחל בשבת. וכן כתב בספר כתונת יוסף (סי' ז) שבכל מקום שיכול להיות שירגישו שמשנה באיזה דבר מחמת האבילות, הרי זו אבלות בפרהסיא ואין נוהגים זה בשבת. ובעיקרי הד"ט (סי' כג סק"ח) הביא דעות הפוסקים בזה ונטה לדעת המקילים. ובשדי חמד (אס"ד מערכת אבלות סכ"ט) כתב שמסקנת רבני האחרונים היא שגם בשבת אומרים מקצת היום ככולו ומותר בתורה ויכול לעלות לתורה אפילו בשחרית. ובמשנת רבי אליעזר (ח"ב סי' ל) כתב שמנהג מקומו שמתפללים בבית האבל בשבת שחרית והולכים לבית הכנסת לקריאת התורה ויכול האבל לעלות למפטיר, ואף שאחר כך הולכים לנחמו מה בכך. ובשו"ת פני יהושע (ח"ב סי' לט) האריך בזה ומסיק שדי במה שנהג אבילות קצת זמן אחר הנץ החמה, וסיים שבמקומות שגם בשבת אחר יציאת בית הכנסת מלוים את האבל לביתו, אם נהג כן גם ביום השביעי לאבלות אין האבלות פוסקת ממנו עד אחר שליווהו.

ובמקום שאין מנהג בזה ההכרעה היא כדעת הט"ז (יו"ד סי' תב סק"ה) שאין צריך לנהוג באבלות בכל היום השביעי אלא מקצת היום ככולו ומיד בעבור שעה אחת מהנץ החמה

משלושים, כגון שאמר הריני נזיר יום אחד או עשרה ימים או עשרים יום הרי זה נזיר שלושים יום, שאין נזירות פחותה משלושים יום, ודבר זה הלכה מפי הקבלה[רעו].

כ.

כיצד הרגל מבטל שבעה ושלושים

ראה לעיל (יט.) בענין הפסקת אבלות בשבת וברגל.

דיני אבלות ברגל והשלמת האבלות אחר הרגל

הקובר את מתו בתוך הרגל בין ביו"ט בין בחול המועד או אפילו קודם הרגל אם לא הספיק לנהוג מנהגי אבלות בערב הרגל, ראה לעיל (יד:), שאין אבלות נוהגת ברגל אלא בדברים שבצינעא.

ובאותם הימים שבתוך הרגל מלאכתו נעשית על ידי עצמו בדבר האבד, ואם אינו דבר האבד נעשית על ידי אחרים בבתיהם[רעז], ועבדיו ושפחותיו עושים מלאכה בצינעא בתוך ביתו, וכל ימי הרגל רבים מתעסקים עמו לנחמו. ואחר הרגל משלים שבעה ימים באבלות[רעח], ומכל מקום יש חילוק בין אבלות זו לאבלות אחרת לענין מלאכה ולענין תנחומים. שלכשיכלו שבעה ימים למיתת המת אף על פי שעדיין לא כלו שבעת ימי האבלות, מלאכתו נעשית על ידי אחרים בבתיהם[רעט] ומותר אף למסור להם את המלאכה בימי אבלות זו עצמם[רפ], ועבדיו עושין לו בצינעא בתוך ביתו, שכיון שכבר נתבטל בשבעת ימי הרגל ממלאכה אף על פי שלא נתבטל מחמת האבל אלא מחמת הרגל, סוף סוף נהג בדין אבלות בענין מלאכה, הלכך אין להחמיר בו כמו בשאר אבלות ומלאכתו נעשית על ידי אחרים.

ושותפו של האבל יכול לפתוח את חנותם אחר הרגל ובלבד שכבר עברו ז' ימים ממיתת המת[רפא].

ואין רבים מתעסקים בו לנחמו אחר הרגל במנין הימים שניחמוהו ברגל, אבל מראים לו פנים[רפב], שמבקרים אותו בכל ימי אבלו[רפג]. וכן אין לנחם אבל בערב שבת שאחר הרגל קודם ברכו בביהכ"נ כנהוג אם כבר עברו שבעה ימים למיתת המת[רפד].

במקומות שעושין שני ימים יום טוב, מונה את שבעת הימים מיו"ט שני האחרון, אע"פ שאינו נוהג בו אבלות הואיל ומדבריהם הוא עולה לו מן המנין ומונה מאחריו ששה ימים בלבד[רפה], וביו"ט שני עצמו אין נוהג אבלות, אפילו אם הוא יום מיתה וקבורה[רפו]. ודברים שבצינעא נוהג כרגל עצמו.

רגל עולה למנין שלושים

מי שלא השלים ז' ימי אבלות קודם הרגל ואין הרגל מבטל ממנו גזירת שלושים, הרגל עולה לו למנין שלושים שחושב את כל ימי הרגל למנין השלושים ומשלים את המנין אחר הרגל[רפז]. שהרי דין שלושים דהיינו גיהוץ ותספורת נוהגים ברגל, ולא מתורת רגל בלבד אסור בהם, אלא אף מתורת אבל שהרי מדין הרגל מותר ללבוש כלים מגוהצים חדשים ולבנים, ונוטל צפרניו במספריים[רפח], ושמח שמחת מריעות, והבא ממדינת הים ומבית השביה והשאר שמנו חכמים מותרין לספר ולכבס, ומדין אבלות אסור בכולם כמו בחול[רפט].

[רעו] רמב"ם נזירות (פ"ג ה"א-ג). ובפירוש המשניות כתב שהוא הלכה למשה מסיני, ולאסמכתא סמכו למה שנאמר קדוש יהיה, שמנין יהי"ה שלושים (כס"מ). [רעז] וכתבו התוספות (יט: ד"ה ומלאכתו) שמלאכתו נעשית על ידי אחרים גם בביתו בדבר האבד, והביאם בערוך השלחן (יו"ד סי' שצט ס"ז) וכתב שנראה שהשו"ע אינו חולק אלא שדיבר בדבר שאינו אבד ולכן לא התיר אלא בבתיהם, אך הביא בשם הגר"א בביאורו (סק"ז) שנקט שהשו"ע חולק על התוס'. [רעח] וגם המתאבלים עליו מתאבלים עמו בימים אלו ודלא כמורה הוראה אחד שרצה לומר שבכהאי גוונא אינם חייבים (פתחי תשובה סק"ד). [רעט] רמ"א (יו"ד סי' שצט ס"ג). ובמשנ"ב (סי' תקמח ס"ק כב) הכריע שאחרים יכולים לעשות דבר האבד בתוך ביתו, אך בעצמו לא יעשה אלא אם כן לא יוכל לעשות על ידי אחרים. [רפ] משנ"ב (ס"ק כג), ושלא ככל אבלות שאין היתר לאחרים לעשות מלאכה עבורו בבתיהם אלא אם כן נמסרה להן המלאכה בקבלנות קודם שנעשה אבל. [רפא] במשנ"ב (ס"ק כד) וביאור הלכה (ד"ה בתוך) האריך בזה, שבאליה זוטא הביא בשם זקינו מהר"ש שדעתו להחמיר שלא יפתח השותף את החנות בכל ג' ימים הראשונים שאחר הרגל וכמו בשאר אבלות, ובחכמת אדם מקל בזה שאף אם לא עברו ז' ימים ממיתת המת יכול השותף לפתוח את החנות מיד אחר הרגל, ובביאור הלכה האריך להוכיח שדעת האליה זוטא עצמו היא שיכולים להקל לפתוח את החנות מיד אחר הרגל ובלבד שיעברו ז' ימים ממיתת המת, וכך הכריע לדינא. [רפב] שו"ע (שם ס"א-ג, או"ח סי' תקמח ס"ו). [רפג] באר הגולה (יו"ד שם). [רפד] משנ"ב (ס"ק כה). [רפה] שו"ע (יו"ד שם ס"ג). וגם יום טוב שני של ראש השנה עולה למנין שבעה כיון שהוא מדבריהם (ש"ך סק"ח בשם הב"ח, ועיי' פתחי תשובה סק"ה שהביא דעות הפוסקים בזה). [רפו] שו"ע (שם סי"ג) שכן המנהג. [רפז] שו"ע (שם ס"א). [רפח] ראה לעיל (יח.) בדין נטילת צפרניים בחול המועד שלדעת הרמ"א אינו נוטל צפרניו במועד. [רפט] שו"ע (יו"ד סי' שצט ס"א). והנה רש"י (ד"ה דהא) כתב דאבלות דשלושים נוהגת ברגל מדאסור בגיהוץ ותספורת, אבל בשו"ע מפרש בשם הראשונים שצריך שיהיה נוהג איסור אבלות לשם אבלות, שאין איסור לנהוג בדיני שלושים ברגל אפילו בפרהסיא (עיין ש"ך סי' ת סק"ג), ולכן כתב שמצד הרגל מותר בכלים חדשים ובשמחת מריעות וכדומה, ומדין אבלות נוהג בהם איסור אף ברגל, ומשום כן עולין לו למנין שלושים (ביאור הגר"א סק"ד). וע"ע ט"ז (שם סק"ג).

פניני הלכה

מותר בכל ואף בדברים שבצינעא, ויכול גם לעלות לתורה, וכמו שנתבאר באליבא דהילכתא (כ:). ומכל מקום לכתחילה יש לעשות כמו שכתב בשערי אפרים (שער ח סק"ט), שצריך להמתין עד שעה שרגילים המנחמים לבא בחול שהוא לאחר יציאה מבית הכנסת, אבל במנחה יכול לעלות לתורה. אך אם יש לו חיוב לעלות לתורה מאיזה טעם, כתב בגשר החיים (פכ"א סי"ד אות ג) שיכולים להקל גם בשחרית.

סירוק במסרק בשבוע שחל בו תשעה באב

בגמרא מבואר שהאבל אסור בגילוח שער ראשו כל שלושים, ולמדו כן בגזירה שוה פרע פרע מנזיר מה להלן שלושים אף כאן שלושים. ונחלקו הפוסקים אם בכלל איסור זה גם אסור לאבל לסרק שערות ראשו במסרק כל שלושים. התוספות (ד"ה אתיא) כתבו שרבינו שלמדו דין איסור גילוח כל שלושים מנזיר, אם כן כשם שבנזיר קיימא לן (נזיר מג.) שהנזיר חופף ומפספס, והיינו שיכול לגרד שערות ראשו וכן להפריד בידו זו מזו, אבל אינו מסרק במסרק, אם כן הוא הדין גם לאבל שאין לו לסרק במסרק כל שלושים כנזיר. וכתבו התוספות שאין זה נראה כלל, דשאני נזיר שאפילו אם תלש שערו אסור ולכן אסור גם לסרק במסרק, אבל לענין אבלות לא אסרו תספורת אלא משום יפוי, אבל סריקה לא אסרו. וכתבו שבשעת מעשה שאלו את ריב"א והתיר. ודעת האוסרים היא דעת רבינו שמשון בן אברהם וכמו שהביא באור זרוע (ח"ב סי' תמו). ולהלכה הביא בבית יוסף (יו"ד סי' שצ ד"ה כתב רבינו ירוחם) בשם רבינו ירוחם (נכ"ח ח"ג רלג ע"ד) שכתב בשם רש"י והמפרשים שמותר לסרוק ראשו במסרק אפילו תוך שבעה כיון שאין בזה לא תענוג ולא שמחה, וכן נראה מדברי ר"י (ברכות טז: תוד"ה לקטנים) שהתיר לחוף ראשו אפילו תוך שבעה, והביא בשם הסמ"ק (סי' נז עמ' סו דין שלושים) שכתב סורק ראשו לאחר שבעה. ולענין הלכה נקטינן כדברי המקילים לסרוק אפילו תוך שבעה. וכן פסק בשו"ע (שם ס"ו).

והנה בשיורי כנסת הגדולה (או"ח סי' תקנא הגב"י אות לא) כתב בשם תשובת מהר"י מברונא בכתיבת יד, שאמר לו הרב ר' יוזל שאחד שאל את אביו אם רשאי לסרוק במסרק שער ראשו יבש בלי חפיפה בשבוע שחל בו תשעה באב, והשיב לו לאיסור. וכתב באליה רבה (סי' תקנא סק"ז) שצריך עיון מאי שנא מאבל תוך שבעה שמותר לסרוק ראשו, וכמו שפסק להלכה בשו"ע וכמו שנתבאר. וכן הקשו בדגול מרבבה ובמטה יהודה (סי' תקנא סט"ו). ומכל מקום מסיק במטה יהודה שכיון שהורה זקן יש להחמיר. והפרי מגדים (א"א ס"ק יא) כתב שלפי מה שכתב הש"ך (יו"ד סי' שצ סק"ג) שבהגהת סמ"ק בשם האור זרוע התיר לסרוק לאשה ולא לאיש, הוא הדין גם בתשעת הימים שלאשה מותר לסרוק אבל לא לאיש, אלא שצידד להקל גם באיש כשסורק ראשו בצינעא, כמו שהתיר המגן אברהם לקצוץ צפורניו בצינעא. אמנם בגוף תשובת מהר"י מברונא (סי' יג) אחר שהביא ההוראה הנ"ל לאסור סריקת הראש בשבוע שחל בו תשעה באב, סיים וכתב הטעם כיון שבאבל בסוגייתינו פרע פרע מנזיר, לפיכך כיון שאסרו חכמים תספורת וכיבוס בשבוע שחל בו תשעה באב כמו באבל, הוא הדין לנטילת שער שאסור, כמו נזיר שחופף ומפספס אבל לא סורק. ומבואר בדבריו שטעם האוסר הוא כיון שסובר כדברי האוסרים באבל, ולכן השווה דין שבוע שחל בו תשעה באב לדין האבל. ואם כן לדידן דקיימא לן להתיר לאבל לסרוק ראשו אפילו בתוך שבעה כמו שכתב בשו"ע הוא הדין בשבוע שחל בו תשעה באב שמותר. אך בבן איש חי (פרשת דברים סי"ד), הביא מה שכתב בשיורי כנסת הגדולה לאסור לסרוק בשבוע זה, וכתב שאע"פ שהפרי מגדים צידד להקל גם באיש לסרוק בצינעא, מ"מ נכון להחמיר בזה, כיון שגם הפרי מגדים רפיא בידיה, ולא שבקינן פשיטות הרב האוסר שהזכיר מהר"י מברונא שהביא בשיורי כנסת הגדולה, מפני ספקו של הפרי מגדים. אך בשערי תשובה (סי' תקנא סק"ג) הביא דברי הדגול מרבבה שכתב שאף לדברי הש"ך בשם הגהות סמ"ק שלא התירו באבל אלא לאשה אבל לא לאיש, מכל מקום שבוע שחל בו תשעה באב קל יותר כיון שהיא אבלות ישנה, לפיכך אין שום איסור לסרוק במסרק. וכתב שכן עמא דבר. וכן פסק בשו"ת עמודי אש (סי' ו, דף מח ע"ג) להתיר בין לאיש בין לאשה, וכן פסקו במשנה ברורה (סי' תקנא סק"כ) ובערוך השלחן (שם סט"ו). ובהלכות ומנהגי בין המצרים (עמ' מ) כתב שבין המצרים עד שבוע שחל בו תשעה באב ודאי יש להקל בסירוק, אף לדעת הבן איש חי שהחמיר בזה.

כ.

תחנון בבית אבל

בשו"ת מהרלב"ח (סי' קנג) כתב בשם הרב רבי אהרן הכהן ז"ל בעל מח"ס ארחות חיים, שהטעם שאין אומרים והוא רחום ולא וידוי בבית האבל, הוא על פי המבואר בסוגייתינו שהוקשה אבלות לחג כמו שנאמר (עמוס ח י) והפכתי חגיכם לאבל ולמדו מכאן שאבלות היא שבעה ימים כמו שהחג הוא שבעה ימים, ולכן יש ללמוד גם שכשם שבחג אין אומרים לא וידוי ולא והוא רחום, כך בבית האבל אין אומרים. וטעם זה הביא בבית יוסף (או"ח סי' קלא ד"ה כתב הרוקח) בשם שבלי הלקט (עמ' כח). ועוד כתב מהרלב"ח בטעם הדבר שאין אומרים וידוי בבית האבל, מפני שיש אומרים שאין אומרים בבית האבל אלא מה שאדם חייב מתקנת אנשי כנסת הגדולה, וכל אלו הדברים אינם מתקנתם אלא מנהג, ומטעם זה יש מקומות שאין אומרים בבית האבל נשמת כל חי בשבת שחרית, ובתפלת ערבית של שבת אין אומרים ברכה מעין שבע, ולא במה מדליקין רק אחר תפלה אומרים ויכלו וקדיש שלם. אך סיים שבמקומות שאומרים בשבת הכל מנהגם הוא העיקר, לפי שאין אבלות בשבת.

והלבוש (או"ח סי' קלא ס"ד) כתב שהטעם שאין אומרים תחנון בבית האבל, הוא מאותו טעם שאין אומרים תחנון בלילה, כיון שנפילת אפים היא להכניע מדת הלילה שהיא מדת הדין, ואם היו נופלים בלילה היו מגבירים כחה והוי כמקצץ בנטיעות ח"ו כידוע לי"ח, והוא הדין גם לבית האבל שכבר מדת הדין מתוחה כנגדו והוי כמו קיצוץ בנטיעות ח"ו. [ובמשנ"ב (סי' קלא סק"כ) העתיק רק טעם הלבוש, וראה מה שכתב בטעמו בספר ביום חתונתו (עמ' מז)]. ובדפוס ראשון כתב הלבוש בהג"ה גם את טעמו של השבלי הלקט שאבל הוקש לחג, ומחקו בדפוס שני. ובמלבושי יום טוב (סק"א) תמה על שהמציא הלבוש טעם חדש מלבו ולא כתב הטעם שהביא הבית יוסף בשם שבלי הלקט, ובאמת הלבוש הביאו ומחקו. וצידד במלבושי יום טוב לומר שיש נפקא מינה בין הטעמים אם מתפללים במקום שמת המת ואין שם אבל, שהטעם שהוקש אבל לחג אינו שייך באופן זה כיון שאין מתפללים עם האבל, אבל לפי הטעם שמדת הדין מתוחה יש להסתפק אם מדת הדין מתוחה במקום שמת המת גם אם האבל אינו נמצא שם. ובשיירי כנסת הגדולה (הגב"י אות יד) כתב שלפי טעם הלבוש אומרים למנצח בבית האבל, כיון שלדעתו אין האבל כחג ומה שאין אומרים תחנון הוא רק כדי שלא לקצץ בנטיעות וזה אינו שייך אלא בתחנון ולא באמירת למנצח (וראה אליה רבה סק"ט). והט"ז (סק"ט) ומג"א (סק"י) פסקו שאין אומרים גם למנצח.

ולענין אמירת פסוקי צדקתך צדק בשבת בבית האבל, הובאו לעיל דברי מהרלב"ח שכתב שבמקומות שאין נוהגים בשבת עניני אבלות בתפילה הוא העיקר. וכן כתב במאמר מרדכי (סי' רצב סק"ג) שהיה מנהגם שלא לומר פסוקי צו"צ בשבת בבית הכנסת שהאבל מתפלל בו, כיון שבכל מקום שאין אומרים תחנון בחול אין אומרים צו"צ בשבת, וכיון שאין אומרים תחנון בבית האבל בחול אין אומרים צו"צ בשבת במקום שהאבל מתפלל. ופקפק בזה במאמר מרדכי כיון שהיא אבלות בפרהסיא בשבת. אבל בפרי מגדים (סי' קלא א"א סק"י) כתב שלפי טעמו של הלבוש שמה שאין אומרים תחנון הוא כיון שמדת הדין מתוחה על האבל, יש לומר שבשבת ויום טוב אין מדת הדין מתוחה עליו, ולכן המתפלל בבית האבל בשבת בתוך שבעה יאמר אב הרחמים וצדקתך. והביאו בדרך החיים (דיני תפילת מנחה בשבת ס"ג). ועל דרך זה כתב ביוסף דעת (סי' ח). אך בפמ"ג (סי' רצב מש"ז סק"ג) כתב שאין אומרים צו"צ בשבת בבית האבל [וראה מש"כ באור ישראל (ג עמ' קנז) בסתירה זו].

ובשו"ת מילי דאבות (ח"ב יו"ד סי' יא) כתב שמנהג ניקלשבורג שנתייסד על פי המהר"ם באנעט הוא, שהסליחות שאומרים בשני וחמישי ובימי הסליחות אומרים אותם גם בבית האבל, ובשעת הוידוי הולכים האבלים לחוץ ושאר המתפללים אומרים גם את הוידוי.

דיני שמועה קרובה ורחוקה

מי ששמע שמועה שמת לו קרובו[רצ], אם בתוך שלושים יום הגיעה השמועה ואפילו ביום שלושים עצמו, הרי זו שמועה קרובה וחייב לנהוג שבעה ימי אבלות מיום שהגיעה השמועה וקורע, ומונה ל' יום מיום השמועה לתספורת וכל שאר דיני אבלות, כללו של דבר יום שמועה קרובה כיום הקבורה[רצא].

ואם שמע את השמועה מיום שלושים ואילך אין צריך לנהוג אבלות שבעה אלא שעה אחת, ואם שמע בלילה נוהג אבלות שעה אחת בלילה ועולה לו. וכל זה לענין דיני שבעה, אבל לדיני שלושים אסור באבלות על אביו ואמו, בתספורת עד שיגערו בו חביריו, ובגיהוץ עד שיגיע הרגל ויגערו בו חביריו, וכן אסור בשאילת שלום ולהיכנס לבית המשתה. ומונה י"ב חודש לענין דברים האסורים כל י"ב חודש[רצב] מיום המיתה ולא מיום שמועה. לפיכך אם באה לו שמועה על אביו ואמו לאחר י"ב חודש אינו נוהג אלא שעה אחת[רצג] אף בגזירת שלושים[רצד].

השומע שמועה רחוקה אין צריך לנהוג כל דיני אבלות, אלא צריך שיעשה מעשה שניכר שהוא משום אבלות, בחליצת מנעל או כפיית המטה או עטיפה, ודיו באחד מהם ואינו צריך לעשות את כולם. ומותר במלאכה וברחיצה וסיכה ותשמיש המטה ובתלמוד תורה. ואם אין לו מנעלים ברגליו צריך שיכפה מטתו או יעטוף ראשו, שצריך שיעשה מעשה שניכר בו שעושה משום אבלות, ואם היה עוסק בתורה או במלאכה, מפסיק קצת משום אבלות וחוזר למה שהיה עסוק. ואם היה לבוש תפילין אינו צריך לחלצן, ואף אם חלצן לא יוצא ידי אבלות בהפסק זה, שצריך שיעשה מעשה שניכר שהוא מפני אבלות[רצה].

אין עושים הבראה על שמועה רחוקה[רצו].

כ:

השומע שמועה קרובה בשבת או ברגל ולמוצאי שבת ורגל נעשית רחוקה אינו נוהג אבלות אלא בשבת ורגל עצמם[רצז], ואסור בהם בדברים של צינעא, ועוד שעה אחת אבלות אחר השבת והרגל[רצח].

השומע שמועה רחוקה בשבת או ברגל אינו נוהג אפילו דברים שבצינעא ולמוצאי שבת ורגל נוהג שעה אחת ודיו[רצט].

השומע שמועה קרובה בשבת השבת עולה לו ליום אחד ובמוצאי שבת[ש] קורע, ויום שישי בשבת הוא היום השביעי לאבלותו[שא].

שמע שתי שמועות רחוקות ביום אחד אינו נוהג עליהן אבלות אלא שעה אחת. וכן אם שמע שתי שמועות קרובות או שמתו לו שני מתים כאחד מונה לשניהם כאחד שבעה ושלושים. אבל אם שמע שתי שמועות קרובות ושמע לזה היום ולזה למחר או שמתו לו שני מתים זה היום וזה למחר, מונה לשני מיום השמועה שבעה ושלושים[שב].

שמע שמועה קרובה בשבת ערב הרגל, כיון שנוהג בשבת אבלות בדברים שבצינעא, עולה לו אותו שבת למנין שבעה, ולכן הרגל מבטל ממנו גזרת שבעה כדין מי שהתחיל לנהוג אבלות קודם הרגל[שג].

מי שמת לו מת ולא נודע לו, אין חובה לספר לו, ואפילו באביו ואמו, ועל זה נאמר (משלי י יח) 'מוציא דבה הוא כסיל'. ומותר להזמינו לסעודת אירוסין ונישואין וכל שמחה כיון שאינו יודע. אבל אם שואל עליו אין לשקר ולומר חי הוא, שנאמר (שמות כג ז) 'מדבר שקר תרחק'[שד]. ומכל מקום בבנים זכרים נהגו להודיע כדי שיאמר קדיש, אבל בבנות אין מנהג כלל להודיעם[שה].

דין קריעה בשמועה רחוקה

אין קורעים קריעה על שמועה רחוקה, אבל על אביו ואמו קורע לעולם[שו]. ובמקום שאין לו לקרוע, אסור להחמיר על עצמו ולקרוע[שז] משום בל תשחית[שח].

וכן מי שלא היה לו חלוק בשעת שמועה, כגון שהיו בגדיו קרועים או שאולים, או שהולך רק בבגד פשתן הסמוך לגופו שאין צריך לקרוע[שט], ואחר זמן נזדמן לו חלוק, אם נזדמן לו החלוק בתוך שבעה קורע, ואם לא נזדמן לו עד אחר שבעה אינו קורע. אבל על אביו ועל אמו קורע והולך לעולם[שי], כל בגדיו שלובש בשעת שמועה[שיא].

על אלו קרובים מתאבלים

כל הקרובים שהכהן מיטמא להם, שהם אביו ואמו ובנו ובתו ואחיו ואחותו מאביו הבתולה ואשתו, מתאבלים עליהם, ועוד הוסיפו עליהם אחיו מאמו, ואחותו מאמו בין בתולה בין נשואה, ואחותו מאביו הנשואה, שמתאבלים עליהם אף על פי שאין כהן מיטמא להם.

[רצ] כל דיני שמועה מסי' תב. [רצא] שו"ע ורמ"א (יו"ד סי' תב ס"א). [רצב] ט"ז (סק"ב). [רצג] ש"ך (סק"א). [רצד] שו"ע (שם). [רצה] שו"ע (שם ס"ב). [רצו] שו"ע (שם ס"ג). ועיין תוספות (כד: ד"ה אלא). [רצז] והקשה הט"ז (סק"ד) שהרי אם שמע שמועה קרובה ביום שלושים בחול חל עליו דין שבעה ושלושים ואין אומרים שכשיצא יום שלושים פקע, ואמאי בשמע בשבת שהוא יום שלושים, למוצאי שבת אינו נוהג אלא יום אחד בלבד, הרי כבר חל עליו דבר שבצינעא בשבת מכח שבעה. ותירץ שכל שלא התחילה אבלות גמורה בתוך השלושים אין גזרת אבלות אחריו. וכך כתב ב"י בשם הרשב"א. ובאותם שבת ורגל עצמם נוהג בדבר שבצינעא כל היום, ואין אומרים בזה מקצת היום ככולו כיון שיש עליו חוב ליום שאחריו שעה אחת ואיך נאמר שיפסיק מאבלותו ואחר כך יחזור לה. [רצח] שו"ע (שם ס"ה, או"ח סי' תקמח סי"ז). [רצט] שו"ע (יו"ד שם ס"ו, או"ח שם סי"ח). [ש] משנ"ב (ס"ק נג). [שא] שו"ע (יו"ד שם ס"ז, או"ח שם סי"ט). והטור (שם) הביא שיטת רבינו יחיאל שאין שבת עולה למנין אבלות כלל, אלא יתחיל אבלותו ביום הראשון, ויום השבת הוא היום השביעי לאבלות ולא ינהג בו אבלות בדברים שבצינעא אלא במקצת היום. ואף שאין הלכה כמותו, מכל מקום אם התחיל אבלותו ביום ראשון בשבת ויום השבת הוא היום השביעי לאבלותו אין צריך לנהוג באבלות בכל היום השביעי אלא מקצת היום ככולו ומיד בעבור שעה אחת מהנץ החמה מותר בכל ואף בדברים שבצינעא, ויכול גם לעלות לתורה (ט"ז סק"ה וש"ך סק"ד דלא כהב"ח, עי"ש שהאריכו). וראה פניני הלכה (יט:). [שב] שו"ע (יו"ד שם ס"ט) וש"ך (ס"ק ו-ז). [שג] שו"ע (שם ס"י) וש"ך (סק"ח). [שד] שו"ע (שם סי"ג). וכתב הט"ז (סק"ח) שיש להשיב באופן המשתמע לתרי אנפי כמו שרב ענה לרבי חייא. [שה] רמ"א (שם). וכתב בשו"ת פנים מאירות שמי שמת ביו"ט או אפילו בפורים אין להודיע אפילו לבניו עד אחר יום טוב, כדי שלא ימנעו משמחת יו"ט (פתחי תשובה סק"ב). [שו] שו"ע (שם ס"ד וסי' שמ סי"ח). [שז] רמ"א (יו"ד סי' תב ס"ד). ועל אביו ואמו מותר להחמיר ולקרוע גם כשאין צריך, וכן אם מת אדם גדול שהיה רגיל להקשות לו בדבר הלכה דהוי מסתפי מיניה, אם בא לעשות מילתא יתירה לכבודו מותר (ש"ך סק"ג). [שח] באר היטב (סק"ג). [שט] ש"ך (סי' שמ ס"ק כו). [שי] שו"ע (יו"ד סי' שמ סי"ח). ומה שרבי חייא לא קרע, משום שהשמועה היתה על אחיו ואחותו שהם אביו ואמו של רב, שההלכה כפי פירוש רש"י ורמב"ן ולא כפירוש ר"ח ששאלו על אביו של רבי חייא. [שיא] ש"ך (ס"ק כז).

פניני הלכה

ומכל מקום כתב בשבלי הלקט (שמחות סי' כג) שאבינו מלכינו כן אומרים בבית האבל בעשרת ימי תשובה. וכתב בדרכי חסד (עמ' קסב) שכן ראה שנוהגים למעשה כיון שאין שם וידויים [וראה כן גם באוצר מנהגי חב"ד (אלול תשרי עמ' קס)]. ובדברי סופרים (אבלות, פכ"ז סע"ד) דן אם גם אבינו מלכנו חטאנו לפניך יכולים לומר בבית האבל אף שיש בו ענין וידוי, שלכאורה נראה שזה חידש השבלי הלקט שאף שיש שם וידוי מכל מקום יכולים לאמרו בבית האבל כיון שאינו וידוי ממש, ומסיק שיכולים לומר אבינו מלכינו כפי הדרך, והנוהגים להשמיט בראש השנה כל מקום שמזכירים בו חטא ישמיטוהו גם בבית האבל.

נשיאת המת בעגלה

בשו"ת בית שערים (יו"ד סי' תמ) נשאל אם נכון לעשות עגלה [טאדענוואגען] להוצאות המת כדרך המתחדשים. והקדים שהנה מדרך המוסר ידוע אצל המדקדקים כי גיכ"ק מתחלף וסמ"ך ותי"ו המה לאחדים במבטא, לכן ת'ק'נה זו מתחלף בס'כ'נה לעקור ולשרש ח"ו מנהגים ישנים, ועכשיו אינו עולם התיקון עדי יקיצו ישני עפר וכל המשנה ידו על התחתונה ואין רוח חכמים נוחה הימנו. ולעיקר הדין הביא מש"כ במדרשים בתנחומא (במדבר סי' יב) בפסוק 'איש על דגלו', שאמר להם יעקב לבניו כשתטלו אותי ביראה ובכבוד טלו אותי ולא יגע אדם אחר במטתי ולא אחד מן המצריים ולא אחד מבניכם מפני שיש בכם שנשא מבנות כנען. ומדרש רבה (ר"פ ויחי) מעשה ברבינו הקדוש כשהיה מסתלק מן העולם צוה ג' דברים ואחד מהם שאל יניחו לנכרי שיגע במטתו אלא מי שנטפל בו בחייו יטפל בו במותו. הרי שיש קפידא מי הם נושאי המטה, וכל שכן שלא ישאו אותו בעגלה ויהיו הסוסים נושאי המטה. ואף שבהרבה מקומות אין ללמוד הלכה מהאגדות, מכל מקום כל מנהגי ישראל בענין הטהרה והוצאת המת הם על פי קבלה וסתרי תורה, כמו שכתב בספר מעבר יבוק הגדול ובשו"ת חת"ס (יו"ד סי' שמ), ובזה ודאי יש ללמוד מהמדרשים הנ"ל שצריך שיהיו נושאי המטה ישראלים דוקא ולא סוסים בעגלה.

וצידד בבית שערים לדחות ראיה זו על פי המבואר בסוגייתינו שחיפשו בגמרא מקור למה שאבלות היא שבעה ימים, ולמדו כן בגזירה שוה מחג. והקשו התוספות (ד"ה מה) מאי טעמא לא למדו דין זה מהמפורש באבלו של יעקב אבינו (בראשית נ י) 'ויבאו עד גרן האטד אשר בעבר הירדן ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד ויעש לאביו אבל שבעת ימים', ותירצו בשם הירושלמי שאין ללמוד דיני אבלות מקודם מתן תורה. ואם כן יתכן שגם דין זה שלא יגעו במיטה אלא כשרים אין ללמוד מקודם מתן תורה. ומכל מקום הביא ראיות אחרות לכך שראוי ליטול את המיטה בכתף ולא בעגלה, ועל כן מסיק שאין ליטול את המת בעגלה. ותמה על מעשה כמה קהלות קדושות שמוליכים המת לביה"ק בעגלות, וכתב ללמד זכות עליהם שבמקום שבית הקברות רחוק מהעיר כבד הדבר מנשוא בכתף, ואם יעמדו לפוש ימשך הדבר הרבה ועל ידי כך יבואו לפעמים לאיסור הלנת המת. ועיי"ש עוד. ומכל מקום כתב שלעשות עגלה מיוחדת להוצאת המת כמנהגי הגוים להתדמות להם אסור משום ובחוקותיהם לא תלכו, ומה שכתב השואל שהיה כן בפרעסבורג בחיי החת"ס שעשו עגלה מיוחדת להוצאת המת, אינה ראיה ויש לדונם לכף זכות כי בתחלה אנוסים היו בדבר מטעם שרי המלך, וכיון שהתחילו בהיתר כיון שלא היתה כוונתם להתדמות להם רק מחמת אונס שוב אפילו פסק האונס אין בו משום ובחוקותיהם לא תלכו, כיון שגם עתה אין כוונתם להתדמות להם אלא שכבר נהגו ומחזיקים במנהגם. אך מי שיש בידו למחות שלא ינהגו בעגלה כזו צריך למחות בחזקת היד ולהעמיד הדת על תלה, עד כי יבא שילה, ובעגלה ובזמן קריב יצמח פורקנא ויקריב משיחא.

ובאמת כבר כתב כן מהר"י אבן שועיב (פרשת ויחי) בשם הרמב"ן שאסור להוליך את המת בעגלה אלא על ידי אנשים ולמד כן מיעקב, ובספר תולדות שלמה נד' תשובת המהרש"ק שהביא כמה טעמים וראיות לזה. ובשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' שנא) כתב גם כן לחזק ידי הנושאים בכתף דווקא, אך מכל מקום אם המקום רחוק ואין בנמצא מי שיקח את המת על כתפיו הרי זה כבודו של מת שיקחוהו בעגלה. והתיר גם לעשות עגלה מיוחדת לזה אך הזהיר שלא תהיה נראית כעגלות שעושים הגויים לזה. ובשו"ת כתב סופר (סי' קעה) חיזק גם כן ידי החברא קדישא המסרבים ליטול את המת בעגלה, וע"ע דעת תורה למהרש"ם (יו"ד סי' שנח) ובמה שהביא שם. וראה דברי סופרים (סי' שנח ס"ק יז) בטעם מה שנוהגים בזמנינו היתר לקחת את המת באויטא (מכונית).

כ:

מי שיודעים בו שחייב בדיני אבלות אם חייבים להודיעו

בגמרא מבואר שרב היה בן אחיו ובן אחותו של רבי חייא, וכשעלה רב לארץ ישראל שאל אותו רבי חייא אם אביו קיים ואמר לו שכלום אמו קיימת, וכששאל אותו אם אמו קיימת השיב שכלום אביו קיים, והבין רבי חייא ששניהם נסתלקו ואמר לשמשו שיחלוץ לו מנעליו. ובית יוסף (יו"ד סי' תב ד"ה כתב עוד) כתב בשם המרדכי (מו"ק פ"ג סי' תתקלג) והגהות מיימוניות (ד"ק אבל פ"ו ה"ד) שלמדו מכאן שמי שמת לו מת ולא נודע לו אין חובה שיאמרו לו ואפילו באביו ואמו ועל זה נאמר (משלי י יח) 'מוציא דבה הוא כסיל', ומכל מקום אם שואל עליו אין לו לשקר ולומר חי הוא שנאמר (שמות כג ז) 'מדבר שקר תרחק'. וכתבו הגהות מיימוניות עוד (שם) שרש"י (פרדס הגדול סו"ס רל) פסק שמותר להזמינו לסעודת אירוסין ונשואין וכל שמחה כיון שאינו יודע. וכן נפסק להלכה וכמו שנתבאר באליבא דהילכתא.

ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' כו) כתב שיש להודיע לבנים של הנפטר כדי שיאמרו קדיש, דהרי כל אדם מישראל מצווה על 'לא תעמוד על דם רעיך' וגם איכא מצות עשה להציל אדם מרעתו, והקדיש מבואר בפוסקים הוא לפדות את המת מדינו של גיהנום ולהקל מעונשו, וגם אנו מצווים על הגוף להצילו, כל שכן להציל נשמתו בכל מה שאפשר, וכיון שתיקון ופדיון הוא ע"י הבנים לכן מחויבים משום 'לא תעמוד על דם רעיך' להודיעם על מיתת אביהם (וראה פניני הלכה לעיל ז: לענין הודעה לבנים ממיתת אביהם במועד). ובשו"ת מהר"ש ענגיל (ח"ו סי' י) הביא שהגאון בעל הברוך טעם הורה שאם בן אחד יודע ויכול לומר קדיש אין צריך להודיע לשאר הבנים, וכן עשה מעשה הגה"ק רבי יחזקאל משינאווא בעל דברי יחזקאל. ובשו"ת משנה שכיר (סי' קלד) כתב על פי זה שאין להודיע אלא לבני המת ולא לאחיו כיון שעל פי הזוהר אין תועלת באמירת הקדיש אלא כשהבנים אומרים אותו ולא כשאחי המת אומרים אותו, וכיון שאין מספרים על מיתת המת אלא לצורך אמירת הקדיש אם כן אין צריך לספר לאחי המת. ובנשמת ישראל (דף קכ) כתב שגם אם המת ביקש לפני מותו שיספרו לקרוביו אין לספר להם, כיון שאינו בעלים עליהם לגרום להם צער ולבטלם ממלאכתם ז' ימים ולגרום להם לביטול תורה ז' ימים.

וכשם שהוא מתאבל על אשתו כך היא מתאבלת עליו, ודוקא אשתו כשרה ונשואה, אבל פסולה או ארוסה לא. אבל בנו ובתו אחיו ואחותו, אפילו הם פסולים מתאבל עליהם, חוץ מבנו ובתו אחיו ואחותו משפחה ונכרית שאינו מתאבל עליהם[שיב].

כל המתאבל עליו מתאבל עמו

כל קרוב שאם היה מת היה מתאבל עליו, הרי הוא מתאבל עמו כשמת לקרובו זה קרוב. ודוקא בעודו בפניו, אבל שלא בפניו אין צריך לנהוג אבלות. חוץ מאשתו שאף על פי שמתאבל עליה אין מתאבל עמה אלא על אביה או על אמה משום כבוד חמיו וחמותו, אבל על אחיה ואחותה או בנה ובתה מאיש אחר אינו מתאבל עמה. אבל אינו יכול לכופה להתקשט. ויכולה למזוג לו הכוס ולהציע לו את המטה ולרחוץ פניו ידיו ורגליו. וכן היא אינה מתאבלת עמו אלא כשמתו חמיה וחמותו אבל בשאר קרוביו שמתו אינה מתאבלת עמו[שיג].

וכתב הרמ״א שיש אומרים שבזמן הזה נוהגים שלא להתאבל כלל עם המתאבלים עמו, לפי שאין זה אלא משום כבוד המתאבלים ועכשיו נהגו כולם למחול, וכל המחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהים[שיד].

ומכל מקום נוהגים שכל קרובי המת הפסולים לו לעדות מחמת קורבת שארות[שטו] מראים קצת אבלות בעצמם בכל השבוע הראשון לאבלות עד אחר השבת הראשונה, שאין רוחצים ואין משנים קצת בגדיהם, ויש מקומות שנהגו בעוד עניני אבלות אך העיקר שדי בזה[שטז], ואין לילך לסעודת מצוה כגון ברית מילה עד מוצאי שבת. אבל אין למנוע מללבוש בגדי שבת, ואין לשנות המקום בבית הכנסת[שיז].

כשם שקורע על קרובו שמתאבל עליו כך קורע בפני קרובו על מת שמת לקרובו, כיצד הרי שמת בן בנו או אחי בנו, או אם בנו (לפי גירסה[שיח]), חייב לקרוע בפני בנו, וכן קורע על חמיו וחמותו, והאשה קורעת על חמיה וחמותה[שיט]. וגם בזה כתב הרמ״א שעכשיו אין נוהגין כן.

איסור כיחול ופירקום באבילה

אשה לא תכחול ולא תפרקס בימי אבלה, שכל אלו אסורים כרחיצה[שכ].

קריעה מעומד

מי שמת לו מת שצריך להתאבל עליו, חייב לקרוע עליו, וצריך שיקרע מעומד, ואם קרע מיושב לא יצא[שכא] וצריך לחזור ולקרוע[שכב].

כא.

חליצה בעמידה

ישבו הדיינים כמו שצריכים לישב בדין, ויעמדו לפניהם היבם והיבמה, שמצות חליצה לכתחילה מעומד[שכג]. אבל בדיעבד אם חלצה מיושב החליצה כשרה. וכן חולה שלא יכול לעמוד יכול לחלוץ מיושב, שכל דבר שאין לו תקנה חשוב כדיעבד[שכד].

אבל אסור בתלמוד תורה

אבל כל שבעה אסור לקרות בתורה נביאים וכתובים, משנה גמרא הלכות והגדות. ואם רבים צריכים לו להתלמד מותר, ובלבד שלא יעמיד תורגמן אלא יאמר לאחר ואחר לתורגמן והתורגמן ישמיע לרבים[שכה] או ידרוש בעצמו[שכו]. ויכול לפסוק איסור והתר ליחיד השואל אותו אם אין אחר שיכול לפסוק אלא הוא, וצריכים לו, אבל אסור לומר שיעור לתלמידיו, וכן נוהגים אף על פי שיש מקילים[שכז]. ומלמד לתשב״ר יכול ללמוד עם תלמידיו אחר שלושה ימים מאבלותו שזה בכלל מי שרבים צריכים לו[שכח]. וכן ראש ישיבה שאם לא יגיד את שיעורו יתבטלו התלמידים מותר לו למסור שיעורו[שכט]. ואבל שיש לו בנים קטנים אין לו לבטלם מלמודם[של].

עליה לתורה באבלות

אם האבל כהן או לוי, אף על פי שאין בבית הכנסת כהן ולוי אחר, אסור לו לעלות ולקרות בתורה[שלא] בחול, אבל בשבת יעלה כדי שלא תהיה אבלות בפרהסיא[שלב]. וכן מי שקבוע לעלות בכל שבת יעלה בשבת כדי שלא תהיה אבלות בפרהסיא[שלג], אבל במקומות שרגילים שכשיש ברית מילה עולה האב לתורה לא יקראוהו כשהוא אבל ואפילו בשבת, כיון שאינה פרהסיא כל כך[שלד]. אבל יכול האבל להגביה ולגלול ספר תורה[שלה].

ובתשעה באב יכול לעלות לתורה ולהפטיר כיון שקוראים בדברים הרעים וכולם אסורים בדברי תורה כמוהו[שלו].

[שיב] **שו״ע** (יו״ד סי׳ שעד ס״ד). וראה פתחי תשובה (סק״ג) לענין אבלות על שומרת יבם שמתה. [שיג] **שו״ע** (שם ס״ו). [שיד] **והיינו** כיון שהוא כלועג להם, ודווקא כשאינו נוהג האבלות אלא בפניהם. אבל אם רוצה לנהוג אבלות גמורה גם שלא בפניהם רשאי (ש״ך סק״ה). [שטו] **ולא** מחמת קורבת נישואין (ש״ך סק״ו). [שטז] **רמ״א** (שם). [שיז] **ש״ך** (סק״ז) בשם הב״ח ומשאת בנימין. והביא בשם המשאת בנימין כמה חלוקי מנהגים מדברי הרמ״א הנ״ל, ומסיק שהולכים בזה בכל מקום לפי מנהגו. [שיח] **ט״ז** (יו״ד סי׳ שמ סק״א). [שיט] **שו״ע** (יו״ד סי׳ שמ ס״ד). [שכ] **שו״ע** (יו״ד סי׳ שפא ס״ו), ומקורו בדברי הרמב״ן (תורת האדם שער האבל אות נז) שלמד כן מהמבואר בתענית (יג:) שאין הבוגרת רשאה לנוול עצמה בימי אבל אביה, והעמידו דין זה בכיחול ופירקוס שבוגרת מותרת ונערה ואשת איש אסורות, וברחיצה בחמין אפילו בוגרת אסורה משום שאפשר בצונן. וכתב הש״ך (סק״ד) שאיסור כיחול ופרכוס הוא חמור אף יותר מרחיצה, שהוא אסור אף לאחר ז׳ ורק אשת איש מותרת בו אחר ז׳. [שכא] **שו״ע** (יו״ד סי׳ שמ ס״א). וכתב הש״ך (סק״ג) שחיוב הקריעה הוא מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא. וגם מה שאמרו לקמן (כד.) שחייב מיתה בידי שמים הוא גם כן מדרבנן. [שכב] **רמ״א** (שם). וכתב הגר״א (סק״ג) שמקורו מעובדא דאמימר בסוגייתינו. [שכג] **שו״ע** (אה״ע סי׳ קסט ס״ג, וסדר חליצה סמ״ו). כמש״כ תוס׳, והטעם משום דהוי כעין דין, ואף שלכמה ראשונים אי״צ עמידה אלא בקריאה, והחליצה והרקיקה לכתחילה מיושב, נהגו העם להעמידם אפילו ברקיקה וחליצה (בית שמואל סי׳ קסט ס״ק יג וסדר חליצה ס״ק סד, ועיי״ש). [שכד] **רמ״א** (שם סי״ג). [שכה] **שו״ע** (יו״ד סי׳ שפד ס״א). [שכו] **והטעם** כדי לעשות שינוי, ובזמנינו שאין נוהגים לדרוש על ידי תורגמן לא שייך דין זה (ערוך השלחן סק״ו). [שכז] **רמ״א** (שם). [שכח] **ט״ז** (סק״א), **ש״ך** (סק״ג). שתשב״ר הבל פיהם חביב מלימוד הגדולים כדאמרינן במסכת שבת (קיט:) אינו דומה הבל שאין בו חטא להבל שיש בו חטא (ט״ז שם), ועוד שמלאכת דבר האבד הוא (ש״ך שם). [שכט] **ערוך השלחן** (ס״ז). [של] **שו״ע** (שם ס״ה), שאין אבלות לקטן ובמקום ביטול תורה גם החולקים מודים. [שלא] **שו״ע** (שם ס״ג), ולא מקרי רבים צריכים לו שאפשר בישראל או בלוי ואין מקדימים את הכהן אלא מפני דרכי שלום (ביאור הגר״א סק״ג). [שלב] **ש״ך** (סק״ג). [שלג] **שו״ע** (יו״ד סי׳ ת ס״א). [שלד] **ט״ז** (שם סק״א). [שלה] **ט״ז** (יו״ד סי׳ שפד סק״א). [שלו] **פתחי תשובה** (סק״א), ומקורו במחזיק ברכה (או״ח סי׳ תקנד סק״א), ושם ההיתר הוא למי שמוחזק לעלות לס״ת בתשעה באב.

פניני הלכה

ובשו״ת רבי ידידיה טיאה ווייל (סי׳ קיא) כתב שאם מת קרובו של בן ישיבה ועל ידי האבלות יתבטל מלימודו אין להודיע לו עד לאחר שלושים כדי שיצטרך לקיים אבלות רק שעה אחת כדין שמועה רחוקה. ובאוצרות התורה (ח״ב עמ׳ 3101) הביא שכך היה מעשה אצל הרר״י ראדערמאן שבצעירותו למד בישיבת סלאבאדקא רחוק מביתו, וכשמת אביו הורה ראש הישיבה בעל הלבוש מרדכי שלא להודיע לו עד לאחר שלושים. [וע״ע בית הלל יט עמ׳ צ שליקט עוד מעשים בזה].

ובאוצרות התורה (שם) תמה על שבזמנינו נחפזים להודיע לרבים על מיתתו של אדם במודעות וברם-קול, והרי מבואר בפוסקים שאין לבשר בשורות שאינן טובות וכנ״ל. והחיד״א בעבודת הקודש (צפורן שמיר סי׳ קעא) כתב בטעם מה שאין לבשר בשורות טובות כיון שהשומע יתעצב ויתמעט עבודת ה׳, והעוון תלוי במי שהודיע לו. ובשו״ת שלמת חיים (סי׳ תמ) נשאל הגרי״ח זאנענפעלד במה שנוהגים לכתוב בצייטונג (עיתון) על מיתת בני אדם אם הדבר ראוי, והשיב שאין בזה משום מוציא דבה כיון שכוונת הכותבים היא לצורך איזה דבר לעורר. והביא השואל מדברי הגר״י ראזין מרוגאטשוב שכתב לו שכתיבה היא כמו רמז שמותר. וראה דברי סופרים (פכ״ד ס״ו) שתמה והעמיד דברים אלו בצ״ב. ובהלכה ורפואה (ח״ג עמ׳ שטז) תמה עוד מחבר הדברי סופרים שגם כל זה עדיין אינו מיישב איך מכריזים בחוצות על פטירת אנשים.

כא.

דין אבל בסחורה ביום השוק בדבר האבד, ולענין חול המועד

בשו״ת חתם סופר (אה״ע סי׳ קעג) נשאל בענין המנהג שנהגו להתיר לאבל בג׳ ימים הראשונים ליסע לשוק ולירידׂ שהוא משא ומתן בפרהסיא, שהרי אף שמותר לאבל לעסוק בסחורה כשהוא דבר האבד כדמבואר בסוגייתינו וכן נפסק בשו״ע וכמבואר באליבא דהילכתא, מכל מקום הרי מבואר בסוגייתינו שאינו מותר אלא בצינעא וכן כתב הש״ך (שם סק״ו), ונסיעה לשוק הרי דבר של פרהסיא. והנה השואל נתן טעם למה שמקילים בזה, שכיון שכל הטעם שצריך לעשות המלאכה בצינעא הוא כדי שלא יחשדוהו שעושה מלאכה בדבר שאינו אבד, לכן בנסיעה לשוק ולירידׂ שכו״ע יודעים שזה יום השוק והוי דבר האבוד אין לחשוש לחשד ולכן מותר לעשות מלאכה גם בפרהסיא.

והחת״ס כתב להתיר מטעם אחר, שאף שנכון שיש לכתחילה לעשות מלאכת דבר האבד בצינעא, מכל מקום אין זה אלא לכתחילה וכשאפשר, אבל כשאי אפשר לעשות בצינעא מותר לעשות אפילו בפרהסיא. והוכיח כן מדין חול המועד ועל פי המבואר בגמרא (לעיל טו:) שלמדו איסור אבל בעשיית מלאכה ממה שנאמר (עמוס ח י) והפכתי חגיכם לאבל, מה חג אסור במלאכה אף אבל אסור במלאכה. וכיון שלענין המועד הדין הוא שאם אין יכול לעשות מלאכתו בצינעא יכול לעשותה בפרהסיא, וכמבואר לעיל (יב:) שרב יוסף הכניס בחול המועד לתוך ביתו עצים שהיו לו ועמדו בחוץ, והכניסם ביום בזמן שכולם רואים, ומבואר שם בגמרא שאף שלא התירו מלאכה במועד אלא בצינעא, מכל מקום הכניסם ביום כיון שגם אם היה מכניסם בלילה היה צריך להאיר המקום ואוושא מילתא ושוב אין חילוק בין יום ולילה, הרי שבמקום שאי אפשר לעשות מלאכה במועד בצינעא מותר בפרהסיא, וא״כ ה״ה באבלות כן שבמקום שא״א בצינעא מותר לעשות בפרהסיא.

ובטעם הדבר שכשאי אפשר לעשות בצינעא מותר בפרהסיא, ביאר החתם סופר שמה שחילקו בין צינעא לפרהסיא אינו מטעם מראית העין, אלא שכך תקנו חכמים מעיקרא, שמלאכת חול המועד מדרבנן, והם אמרו והם אמרו. ומבואר בטעם התקנה על פי דברי הרמב״ן (פרשת אמור) שכתב שכל אושי מילתא אפילו כשאינו מלאכה כלל אסור מן התורה משום שביתה ולמען ינוח, והנושא משא על כתיפו בעיר המוקפת חומה כל היום או פותח חנותו ויושב ושוכר פועלים ואינו עושה מל״ט מלאכות, עובר מן התורה על למען ינוח ושבות כי אין זו שביתה ומנוחה. ולדבריו בכל מלאכה האסורה מן התורה כשעושה כן בפרהסיא יש ב׳ איסורים, א׳ עצם המלאכה. ב׳ איסור דאושי מילתא ועובדא דחול. וגם מה שמקח וממכר אסור רק משום שמא יכתוב מדרבנן ואינו אסור משום אושי מילתא, הוא כשעושה באקראי ובצינעא, אבל לפתוח חנות וליקח ולמכור אסור מן התורה. ולפ״ז כתב החת״ס שגם בחול המועד כשהתירו לעשות מלאכת דבר האבד לא התירו אלא גוף המלאכה שבמניעתה יש דבר האבד, אבל האיסור דאשוי מילתא לא התירו, שהרי גם אם יעשה בצינעא לא יאבד מלאכתו. וא״כ מובן שבאופן שא״א לעשותו בצינעא כגון במעשה דרב יוסף גם איסור זה מותר משום דבר אבד, שאם עיקר המלאכה שהיא מן התורה מותרת לצורך הצלת דבר האבד, כל שכן שאיסור דאושי מילתא הותר לצורך כך.

הנודר לשנות בכל יום פרק אחד עד זמן מה ובתוך הזמן אירעו אבל

בשו״ת נבחר מכסף (יו״ד סי׳ יט) נשאל בראובן שנדר לשנות בכל יום פרק אחד או הלכה אחת עד זמן מה, וחייב עצמו בקנס שאם יקרה ששגג או נאנס ולא קרא אותו הפרק או אותה ההלכה מדי יום ביומו יתן לארנקי של צדקה מטבע אחת, ובתוך זמנו אירע לו אבל, ואינו יכול לקרוא בתורה משום ׳פקודי ה׳ ישרים משמחי לב׳, אם יש לומר שכיון שהנדר חל עליו מקודם והוא דאורייתא, אם כן כשחלה עליו חובת האבלות היה מושבע ועומד לקיים את נדרו מדאורייתא ואין חיוב אבלות דרבנן דוחה חיוב נדר דאורייתא, ויהיה קורא את הפרק או ההלכה. או שמא נדר זה דבר שיש לו מתירין הוא, כיון דבשגג או נאנס ולא שנה יום או יומים נותן מטבע על כל יום ונפטר, ואם כן גם כשחלה עליו אבלות שאסור לקרות נחשב אותו כמו שוגג או אנוס ויתן לצדקה מה שיצא מפיו ולא ילמד.

ובראשית דבריו הוכיח שהנדר חל גם על ימי האבלות, ואין לומר שכיון שאסור לו אז בלימוד התורה לא חל הנדר על ימים אלו. שהרי הדין הוא שהנדרים חלים על דבר מצוה כדבר הרשות, וגם הנודר שיצום בשבת או ביום טוב חייב לצום מטעם זה, ואם כן גם בנדר ללמוד תורה כל יום, חל הנדר בימי אבלות אף שאסור לו אז בלימוד התורה. ומכל מקום כתב שאין להתיר לו מחמת זה ללמוד תורה כפי רצונו, כיון יש לו אפשרות ללמוד במשניות מועד קטן פרק ואלו מגלחין ובהלכות אבלות וכן במדרש איוב, כמו שנפסק להלכה שמותר לאבל לקרות באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה, כיון שאין בה שמחה, וטעם איסור לימוד התורה לאבל, כתב רש״י בסוגייתינו כיון דתורה הוא מצווה שיש בה שמחה. ואף שהתוס׳ כתבו שר״י היה אוסר בימי אבלו לקרות באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה, מדלא תני ליה בשמעתין דאבלות כמו ט׳ באב, מ״מ בימי זקנותו חזר בו והתיר, מטעם הנ״ל.

והביא גם מה שאיתא בירושלמי (מו״ק פ״ג ה״ה) שאבל מותר לשנות במקום שאינו רגיל לשנות, ואף על פי שכתב הבית יוסף (יו״ד סי׳ שפד ד״ה ומ״ש וכן) דאתיא כרבי מאיר (תענית ל.) דשרי בכהאי גונא גבי תשעה באב ולא קיימא לן כוותיה אלא כרבי יהודה דאסר בתשעה באב כדאיתא בתענית (שם) והוא הדין לאבל, וכתב שכן נראה שהיא דעת הפוסקים שלא

אם אין שם מי שיתפלל להוציא את הרבים ידי חובתן יכול האבל להתפלל ולהוציאם ידי חובתם[שלז]. ואם הוא אבל על אביו או אמו, נוהגים שמתפלל לפני התיבה אע"פ שיש שם אחר. ובשבתות ויו"ט נוהגין שאינו מתפלל לפני התיבה כל השנה אלא בדליכא אחר. ואם היה דרכו להתפלל לפני התיבה גם קודם שנעשה אבל, יש להתיר בכל ענין[שלח].

לימוד האבל בדברים הרעים

אבל מותר לקרות באיוב ובקינות ובדברים הרעים שבירמיה ובהלכות אבלות. ודווקא בינו לבין עצמו, אבל אינו לומד עם אחרים אלא הם יושבים ונותנים בהלכות אבלות ואם טעו משיבם בשפה רפה והוא אינו שואל[שלט].

אבל בהנחת תפילין ביום ראשון

אבל ביום ראשון של אבלות אסור להניח תפילין[שמ].

ומיום הראשון והלאה חייב בהנחת תפילין אפילו אם באו פנים חדשות[שמא]. ויש אומרים שאין להניח תפילין כל שבעה בפני פנים חדשות עד שילכו, אלא שגם לדעתם אינו צריך לחלוץ את תפיליו אם הניחם לפני שבאו הפנים החדשות. וכן הלכה[שמב]. ויש אומרים שביום השני אין להניח תפילין אלא אחר הנץ החמה[שמג], ולכן מהנכון להמתין עד אחר הנץ החמה[שמד].

צריך האבל ליישב דעתו ולכוון לבו לתפילין שלא יסיח דעתו מהם, אבל בשעת בכי ומספד אינו מניח אותם[שמה].

אבל אין לו להניח תפילין דר"ת כל שבעה[שמו].

כא:

איסור מלאכה באבל

אבל אסור במלאכה. כיצד כל שלשה ימים הראשונים אסור במלאכה אפילו עני המתפרנס מן הצדקה, מכאן ואילך אם הוא עני ואין לו מה יאכל עושה בצינעא בתוך ביתו, ואשה יכולה לעשות מלאכת עראי בצינעא בתוך ביתה, כגון להיות טווה בפלך. ואם אינה מספקת בזה יכולה לעשות מלאכתה בצינעא בתוך ביתה[שמז]. אבל אמרו חכמים תבא מארה לשכיניו שהצריכוהו לכך[שמח].

כדרך שמותר לכתוב בחול המועד כך מותר לכתוב בימי אבלו אבל לא בענין אחר[שמט].

אבל אסור לצאת מביתו

אבל אינו יוצא מפתח ביתו כל שבעה, ואפילו לדבר מצוה כגון לשמוע ברכת חופה או ברכות המילה[שנ]. המיקל לצאת בלילה מפני הצורך לא הפסיד. ומה שאסור לצאת חוץ לביתו, היינו דוקא לטייל או למשא ומתן וכדומה, אבל אם שלח מושל אחריו או שצריך לילך בדרך או לשאר דברים הצריכים לו הרבה, כגון דבר האבד, מותר לו לצאת, וכן נוהגים[שנא].

שלשה ימים ראשונים אינו יוצא אפילו לבית האבל וללוות מת, מכאן ואילך אם לאחרים מת בשכונתו, יוצא אחר המטה לבית הקברות, ואינו יושב במקום המנחמים אלא במקום המתנחמים, ואם אין שם כדי מטה וקובריה, יוצא אפילו ביום ראשון ואפילו בשכונה אחרת[שנב].

ומקצת יום שלישי הרי הוא ככולו[שנג].

ואין נוהגין כן עכשיו, ואין האבל הולך לבית הקברות ולא לבית האבל כל שבעה. ואפשר שאינו חיוב אלא רשות, ומאחר שעכשיו אין מתנחמים כמו בימיהם שב ואל תעשה עדיף[שנד].

יציאת אבל לבית הכנסת

האבל אינו יוצא בחול לבית הכנסת, אבל בשבת יוצא, וכן לבית המדרש. בשו"ע כתב שנוהגים שבכל יום שקורין בתורה יוצא לבית הכנסת[שנה].

והרמ"א כתב שבמדינות אלו נוהגים שאין יוצא אלא בשבת. ואם האבל מוהל או בעל ברית, לאחר שלשה מתפלל בביתו, וכשמביאין התנוק למול הולך האבל לבית הכנסת. אבל תוך שלשה לא יצא אלא אם כן אין מוהל אחר בעיר. ולנוהגים כדעת המחבר שיוצאים בכל יום שיש קריאת התורה יוצאים גם כדי למול אף כשיש מוהל אחר, ואף בשלשה ימים ראשונים[שנו]. ואבי הבן יכול לצאת בתוך שלשה ימים לכל הדעות[שנז].

אם אין לו מנין בביתו

כשאין לאבל מנין בביתו יש מתירים לו לצאת לתפילה בציבור ויש אוסרים[שנח].

איסור שאילת שלום באבל

אבל אסור בשאילת שלום. כיצד, שלשה ימים ראשונים אינו שואל בשלום כל אדם, ואם אחרים לא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלומו לא ישיב להם אלא יודיעם שהוא אבל. משלשה ועד שבעה אינו שואל ואם אחרים לא ידעו שהוא אבל ושאלו בשלומו, משיב להם. משבעה ועד שלושים, שואל בשלום אחרים שהם שרוים בשלום, ואין אחרים שואלים בשלומו, וכל שכן שמשיב למי ששואל בשלומו.

לאחר שלושים יום הרי הוא כשאר כל אדם. במה דברים אמורים בשאר קרובים, אבל על אביו או על אמו שואל בשלום אחרים אחר שבעה, ואין אחרים שואלים בשלומו עד אחר שנים עשר חודש[שנט].

ומאחר שאסור בשאילת שלום כל שכן שאסור להרבות בדברים, ואם עושה לכבוד הרבים שרבים באים לנחמו מותר לומר להם לכו לבתיכם לשלום, שלכבוד רבים מותר.

ויש מקילים בזמן הזה בשאילת שלום לאבל לאחר שלושים על אביו ועל אמו[שס], ואין לדבר שורש אם לא שיחלקו לומר שמה ששאילת שלום שלנו אינה כשאלת שלום שבימיהם[שסא], ואין זה טעם נכון[שסב].

תנחומי אבלים אחר שבעה

המוצא את חבירו אבל בתוך שלושים יום, מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו. לאחר שלושים יום, שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין כדרכו אלא מן הצד שאינו מזכיר לו שם המת אלא אומר לו תתנחם.

מתה אשתו ונשא אחרת, אינו נכנס לביתו לדבר עמו תנחומין. מצאו בשוק

[שלז] שו"ע (שם ס"ג). [שלח] קיצור שו"ע (סי' ר ס"ה). [שלט] שו"ע (שם ס"ד). [שמ] שו"ע (יו"ד סי' שפח ס"א, או"ח סי' לח ס"ה). והטעם כיון שתפילין נקראין פאר שנאמר (יחזקאל כד יז) פארך חבוש עליך, ואבל מעולל בעפר קרנו ואין ראוי לתת פאר תחת אפר (משנ"ב ס"ק יז). ואסור בהנחת תפילין אפילו ביום שנקבר שאינו יום המיתה, כיון שהוא יום ראשון לאבלות ולמנחמים, ועל כן אפילו נקבר בלילה לא יניח תפילין ביום. אבל אם מת או נקבר בחול המועד יניח תפילין באסרו חג, שאף שהוא יום ראשון לאבלות מכל מקום כבר נחמוהו מנחמים בחוה"מ. וכן אם נקבר ביום טוב שני, דיו"ט שני עולה למנין שבעה ויום שאחר המועד יחשב לשני (משנ"ב ס"ק טו). ואם שמע שמועה קרובה הרי זה כיום הקבורה ואפילו אם היה לבוש תפילין כששמע חולצן (ט"ז יו"ד שם סק"א וש"ך שם סק"א, משנ"ב שם). ובשמועה רחוקה מותר בתפילין ואין צורך לחלוץ אלא אם כן בא ע"י השמועה לידי בכי שאז צריך לחלצן (משנ"ב שם). [שמא] דעת הרמב"ם, שלא פסק כסוגייתינו אלא כסוגיא דסוכה (כה:) שבשאר הימים מותר לגמרי. וכן פסק הב"ח (ש"ך שם סק"א). אבל יש ראשונים שפוסקים כסוגייתינו שהלכה כר"א שבכל שבעה אם ראה פנים חדשות אין מניח אלא שאין חולץ. [שמב] שו"ע הרב (ס"ה), משנ"ב (סק"כ). [שמג] שהלכה כרבי יהושע לענין הנחה שבשני הימים הראשונים אסור להניח תפילין, ומקצת היום ככולו. ודעת השו"ע שאע"פ שלילה אינו זמן תפילין היינו מחשש שמא ישן בהם, אבל מיתסר נמי מטעם אבלות ולכן ס"ל דלא מיתסר ביום שני כלל דכבר היה מקצת הלילה שני. וי"א דכיון דלילה לאו זמן תפילין אין הלילה עולה למקצת יום דאבלות, וצריך מקצת מן יום שני דהיינו אחר הנץ החמה (מחצית השקל סי' לח סק"ה). [שמד] שו"ע (יו"ד סי' שפח ס"א). [שמה] שו"ע (יו"ד שם ס"ב). [שמו] רעק"א בשם כתבי האר"י ז"ל. [שמז] ש"ך (יו"ד סי' שפ סק"א) מדברי הטור. [שמח] שו"ע (יו"ד סי' שפ ס"ב). והטעם שהחמירו בשלשה ימים ראשונים יותר, מפרש בירושלמי (פ"ג ה"ה) משום דתלתא יומין נפשא טייסא על גופא, סברה דאיהי חזרה גביה, כיון דאיהי חזיא דאישתני זיוהון דאפוי היא שבקיה ואזלה לה. והראב"ד כתב משום דאמרו חז"ל שלשה לבכי, ואם יעסוק במלאכה הוא מתעצל בבכי (בית יוסף ד"ה ומ"ש אבל). [שמט] רמ"א (שם). [שנ] שו"ע (יו"ד סי' שצג ס"ג). [שנא] רמ"א (שם). [שנב] שו"ע (יו"ד סי' שצג ס"א). [שנג] רמ"א (שם), אבל הרעק"א ציין לעיין בחיי אדם (קונטרס מצבת משה אות ד), שמכריע כדעת הסוברים שאין אומרים בזה מקצת היום ככולו. [שנד] רמ"א (שם). ואם מת לאבל מת מחוייב לעסוק בו והולך ללותו (פתחי תשובה סק"א בשם חת"ס). מי שמתה אחותו ובא אביו, מותר לצאת לקראת אביו כדי שלא יוודע לו מיתת בתו (גליון מהרש"א). [שנה] שו"ע (שם ס"ג). [שנו] שם ס"ג וכמו שביאר הגר"א (סק"ט) כוונת הרמ"א, ובזה מתורצת קושית הש"ך (סק"ו) על הרמ"א. [שנז] ש"ך (סק"ד). [שנח] פתחי תשובה (סק"ג) וחידושי רעק"א. ועיין מג"א (סי' תרצו סק"ח) ומשנ"ב (שם סק"י וס"ק טו טז) לענין קריאת המגילה במנין. ועיין רמ"א (או"ח סי' תקפא ס"א) לענין כניסת האבל לבית הכנסת לאמירת הסליחות. אמנם על אביו ואמו שצריך לומר קדיש יותר ראוי להתיר. וזה לשון הריטב"א (כג.) ועתה נהגו בכל הארצות הללו לצאת לבית הכנסת כל שבעה אפילו בחול וכו' ויש להקל במנהג מפני שבזמן הזה ישראל מעטים ואין יכולים להתפלל עם האבל בביתו, וכדי שלא ימנעו מתפלה בצבור הקלו להתירם ללכת. ועיין פני ברוך (פכ"א הערה יח). [שנט] שו"ע (יו"ד סי' שפה ס"א). [שס] כן ביאר הש"ך (סק"א). [שסא] רמ"א (שם). [שסב] ש"ך (סק"ב), שאם כן יהיה מותר גם בתוך שלושים ולא מצאנו שום פוסק שחילק בכך. ובמג"א (סי' תקנד ס"ק כא) הקשה עוד שהרי מבואר בירושלמי ששאילת שלום היא אמירת שלום עליכם כבימינו, וגם בבבלי מבואר שהוא אמירת שלום עליך. ולענין איסור שאילת שלום במרחץ (או"ח סי' פד ס"א ומשנ"ב סק"ו) וכן איסור שאילת שלום קודם התפילה (סי' פט ס"ב) מותר לומר צפרא דמרי טב, אבל לענין תשעה באב אסור גם בלשון זה, ששם האיסור משום הזכרת שמו של הקב"ה, אבל באבלות האיסור משום דילפינן מקרא האנק דום שהוא ענין שתיקה (ראה שע"ת או"ח סי' תקנד ס"ק טז).

אהח 18/06/2018

פניני הלכה

כתבו הירושלמי הזה משום דמשמע להו דכרבי מאיר אתיא ולא קיימא לן כוותיה, מכל מקום באופן זה שיש עליו נדר וקאי בקולרו, ויש בידו לקיימו על ידי שילמד במקום שאינו רגיל, שפיר סומכים על הירושלמי ושונה במקום שאינו רגיל לשנות.

כא:

גדר מקום קרוב בימינו שיכולים לבא באירפלאן ובמסילת הברזל

בסוגייתינו מבואר שאם בתחילת שבעת ימי האבילות כשהתחילו הקרובים לנהוג דיני שבעה, היה אחד מן הקרובים במקום אחר והגיע אחר כך, אם הגיע ממקום קרוב יכול למנות עם האבלים שבאותו מקום ואין צריך למנות לעצמו, ואם הגיע ממקום רחוק מונה לעצמו. ובטעם הדבר כתב רש"י שהואיל ובמקום קרוב היה ויכול לבא בתחלת האבילות, חושבים אותו כאילו כבר בא, ואינו מונה אלא חמשה ימים עם שאר אבלים. וכן נפסק בשו"ע (יו"ד סי' שעה ס"ח). וגדר מקום קרוב כתב שם שהוא מהלך י' פרסאות כמו שנתבאר בראשונים, שזה שיעור מהלך אדם בינוני ביום. ובשו"ת חלקת יעקב (יו"ד סי' רכא) נשאל באבלה רח"ל שבא לה ידיעה מניו יארק שמת לה אביה, ותבא שמה באירפלאן (מטוס) בסוף האבלות, אם תצטרף לגדול הבית למנות ימי האבלות עמו. וצדדי השאלה היא אם מונים העשרה הפרסאות הנאמר בשו"ע לפי ערך נסיעת יום אחד עם האירפלאן שהוא הרבה יותר מי' פרסאות, או שעדיין מונים לפי מהלך אדם בינוני י' פרסאות.

והוכיח מלשונות הראשונים והפוסקים שענין עשרה פרסאות אינו כגזירת הכתוב, אלא הוא שיעור שאפשר שיבא ביום אחד, שמיד כשאומרים השיעור של עשרה פרסאות, מדגישים תיכף מפני שיכול לבא ביום זה, ואם כן משמע שזה העיקר, ולא השיעור של עשרה פרסאות. ולפי זה כתב שבשלמא בימים ההם שלא היה מהנהגת המדינה סדר מסודר לנסיעות, נתנו חכמים שיעור קבוע שהוא עשרה פרסאות מהלך אדם בינוני ליום, ולא חילקו בין יש לו סוס שאז יכול לבא באותו יום אפילו ממרחק יותר משיעור עשרה פרסאות, לבין אין לו סוס, כיון שמה יעשו שני אחים הדרים במקום אחד ולאחד יש לו סוס לרכוב עליו ולא לשני, שהאחד ימנה עמהם ולא זה השני, ולפעמים יוכל להיות שבהזדמנות בא זה השני שאין לו סוס לרכוב עליו רק בא ברגליו עוד קודם מזה שיש לו הסוס לרכוב עליו, וזה הוי כחוכא ואטלולא, שזה שבא בראשונה יעמוד באבלתו שהרי נחשב שבא ממקום רחוק, וזה השני שיש לו סוס שנחשב שבא ממקום קרוב, יפסוק מאבלתו קודם לו, ולכן נתנו הפוסקים שיעור השוה לכל אדם, מפני שלא היו כלל וכלל אמצעי נסיעה השוה לכל נפש רק ההליכה ברגליו. אבל כעת שיש אמצעי נסיעה מסודרים לכל נפש, באן (רכבת) או אירפלאן, ואם היה נודע לו לאבל ביום הראשון תיכף היה נוסע שמה ביום אחד, נחשב לבא ממקום קרוב, שהרי אפשר לו שיבא ביום אחד.

אבל יש מהאחרונים שפקפקו בזה וכתבו שהרי גם בזמן חז"ל היו יכולים לפעמים לבא ביום אחד יותר מעשרה פרסאות, ולדעתם ממה שלא קבעו בזמן חז"ל את השיעור לפי מהלך יום אלא קבעוהו בעשרה פרסאות מוכח שאין הדבר תלוי בשיעור הילוך יום אלא בשיעור עשרה פרסאות. ובשו"ת שואל ומשיב (קמא ח"ג סי' קג) כתב דלא מקרי מהלך יום אחד, שאין משערין אלא במה שהוא ע"פ דרך הטבע ולא ע"פ תחבולות שנתחדשו בזמנינו, שאל"כ ישתנו דרכי התורה מדי יום ביומו כי בכל זמן וזמן יסבו בלבתן, כמו שכבר נתחדש ענין לופט באלאן (כדור פורח). וכ"כ מהרש"ק בשו"ת האלף לך שלמה (יו"ד סי' שט) והוכיח כן מפסחים (צג., ראה פניני הלכה שם), וכ"כ בשו"ת חסד לאברהם (תנינא יו"ד ר"ס כ), ובשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' שסא, ועיי"ש). אך בשו"ת מקור חיים (סי' כ) ובשו"ת זכרון יהודה (או"ח סי' מג) נקטו לענין אבילות דהדבר כן תלוי בזמן הנסיעה בפועל, והוכיחו אף הם מפסחים (שם), דדווקא לענין קרבן פסח ילפינן מקרא דאין תלוי בסוסים ופרדים, הא כל מקום דלא גלי קרא הדבר כן תלוי בנסיעה בפועל. וכ"כ בשו"ת בית המדרש (סי' ד). וראה מה שהאריך בזה בדברי סופרים (סי' שעה ס"ק נט).

בא ממקום קרוב ועמד עמהם יום, ולמחרת חזר למקומו

בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' תעז) כתב שאם בא ממקום קרוב מונה עמהן, אפילו בא ועמד עמהם יום ולמחרת חזר למקומו. שכיון שבא אצלם והיה טפל להם ונמנה עמהם, שוב

אומר לו תתנחם בשפה רפה ובכובד ראש. אבל אם לא נשא אחרת מדבר עמו תנחומין עד שיעברו שלשה רגלים.

ועל אביו ועל אמו מדבר עמו תנחומין כל שנים עשר חודש, לאחר שנים עשר חודש מדבר עמו מן הצד[שסג].

דין הבא להתאבל ממקום רחוק

מי שמת לו קרובו בעיר אחרת ולא נודע לו ממיתתו עד שבא למקום שהאבלים מתאבלים עם גדול הבית, ובאותה עיר מת שם המת או ששם מקום קבורתו, אם היה בשעת קבורה במקום קרוב שהוא מהלך עשר פרסאות שאפשר שיבא ביום אחד, אפילו בא ביום השביעי קודם שקמו האבלים עם גדול הבית מאבלותם, שעדיין נוהגים מקצת דיני שבעה, עולה לו כאילו ישב שבעה ומונה עמהם תשלום שלושים יום. ואם אין גדול הבית יושב עם האבלים אין הבא מעיר אחרת נגרר אחריהם. אבל אם יצא לצרכי המת וחוזר תוך ג' ימים הרי הוא נגרר אחר האבלים גם כשאין גדול הבית עמהם[שסד]. ואם שמע שיש לו מת קודם שבא למקום האבלים לא שייך דין זה כיון שכבר חלה עליו אבלות מיד כששמע והרי הוא מונה לעצמו[שסה]. ובזמננו שאפשר להגיע ביום אחד ממרחקים נחלקו הפוסקים אי הוא כמקום קרוב או לא ורבו המקילים[שסו]. ובכל אופן צריך שאלת חכם, שרבו הפרטים בהלכות אלו.

כב.

זמן חלות אבלות

מאימתי חלה האבלות, משנקבר המת ונגמרה סתימת הקבר בעפר, מיד מתחלת האבלות לכל דיניה, ונוהגים שגם חולצין מנעלים מיד בבית הקברות[שסז].

זמן חלות אבלות כשקוברים בעיר אחרת

אם שולחים את המת למדינה אחרת לקברו ואין יודעים מתי יקבר, מעת שיחזרו פניהם מללוות את המת הרי הם מתחילים למנות שבעה ושלושים ומתחילין להתאבל. וההולכים עמו מונים משיקבר.

הליכה אחר גדול הבית

אם גדול המשפחה הולך עם המת לקוברו, אף אלו שנשארים בעירו אינם מונים אלא משיקבר. וגדול המשפחה היינו מי שהבית סומך עליו ונגררים כולם אחריו, בין אם הוא אח בין אם הוא בן קטן, ויש מי שאומר שהוא שיהיה בן י"ג[שסח].

ואם מתה אשתו, הבעל נקרא גדול הבית[שסט]. ואם האם או אחות היא גדולת הבית נגררים אחריה אף שהיא אשה, ואף שאינה יורשת[שע].

הליכה אחר גדול הבית לקולא

ודוקא לחומרא הולכים אחר גדול הבית, שאין מונין אלא משיקברו את המת במקום שגדול הבית הולך עמו למקום הקבורה, אבל אם גדול הבית נשאר בעיר, הנשארים עם גדול הבית מונים מיד משיחזירו פניהם, וההולכים עם המת אין נגררים אחר גדול הבית להקל, אלא מונין משעה שנקבר[שעא]. ויש אומרים שלעולם הולכים אחר גדול הבית, ואם הוא נשאר בעיר אפילו ההולכים עם המת מונים משיצא המת[שעב].

פרטי דינים בהליכה אחר גדול הבית

אין הולכים אחר גדול הבית אלא כשהולך לעיר שדר שם ואינו חוזר אליהם, אבל אם חוזר למקום שאר האבלים מונה עמהם משעה שהחזירו פניהם אפילו חזר ביום שביעי[שעג].

ואין הולכים אחר גדול הבית כשהלך ללוות את המת לקברו במקום אחר, אלא כשמקום הקבורה הוא בתוך מהלך שלשה ימים, אבל אם אינו יכול להגיע לשם תוך שלשה ימים, הנשארים מונים מיד וגדול הבית מונה בבית הקברות משיסתם הגולל[שעד].

וכל זה כששולחין למקום רחוק, אבל בבית הקברות הסמוכה העיר אינן מתאבלים עד שיאמרו להם שנקבר או עד שישערו שכבר נסתם הגולל, ויתחילו למנות אבלות. ונפקא מינה לענין ערב הרגל שאם יתברר שנגמרה הקבורה מבעוד יום הרי התחילה אבלותם בערב הרגל והרגל מפסיק אבלות שבעה[שעה].

ניקבו הדקין טריפה

בהמה שנשחטה ונמצא נקב בבני מעים הדקין, טריפה. ואפילו ליחה שבהן סותמתן אינה סתימה, ואפילו היא דבוקה בהן הרבה עד שאין יכול להוציאה אלא על ידי הדחק. והליחה היא העשוי כצמר מבפנים שגוררים אותו בחוזק מהם, וכן אם עלה קרום ונסתם אינו מכשיר, שבכל הנקובים אין הקרום סותם[שעו].

שבעה דברים שבין אביו ואמו לשאר קרובים באבלות

זריזות בהוצאת המטה

בכל המתים, הממהר להוציא מטתו לקבורה הרי זה משובח. אבל על אביו ועל אמו הרי זה מגונה, אלא אם כן היה ערב שבת או ערב יום טוב, או שהיו גשמים מזלפים על מטתו[שעז].

מניעה מעסק סחורה

על כל המתים, רצה למעט בעסק סחורה המותרת לו כגון דבר האבד ימעט, רצה אינו ממעט. על אביו ואמו, ימעט[שעח].

כב:

חליצת כתף

על כל המתים, אם רצה חולץ כתף. על אביו ואמו, חייב לחלוץ כתף והולך כך לפני המטה, עד שיקבר. ואם הבן אדם גדול ואין כבודו שילך חלוץ כתף, אין צריך לחלוץ[שעט]. ויש אומרים שבזמנינו לא נהגו לחלוץ כתף כלל אפילו על אביו ועל אמו, וכתב הרמ"א[שפ] שכן נוהגים בזמן הזה שלא לחלוץ.

נשיא דומה לאב לענין זה שחייבים כולם לחלוץ עליו מן הדין. על חכם חולץ מימין, ועל אב ב"ד משמאל. ועל נשיא מכאן ומכאן. ועל אביו ואמו ועל רבו מובהק, רצה מכאן רצה מכאן, ואם רצה חולץ שתיהן[שפא].

תספורת

על כל המתים מגלח לאחר שלושים, אבל על אביו ועל אמו אינו מגלח עד שיגערו בו חביריו[שפב]. ואין הרגל מבטל איסור התספורת אף אם פגע קודם שיגערו בו חביריו[שפג]. ואף אם גערו בו חביריו קודם הרגל אין רגל וגערה מתירים להסתפר בתוך שלושים[שפד]. ושיעור גערה יש בו מחלוקת, ונוהגים בג' חדשים[שפה].

[שסג] שו"ע (יו"ד סי' שפה ס"ג). וכתב הב"ח שכל שאסור בשאילת שלום אינו יכול להזמין לאחרים לסעוד אצלו בביתו, או להזמן עם אחרים לאכול בבית אחרים (ט"ז סק"א). ועיי' דרכי החיים הל' אבלות (סי' יד ס"ו). וכמסקנת הגשר החיים (פכ"א סי' ז אות ט) ושו"ת בנין עולם (יו"ד סי' סב) שהכוונה להזמנה לצורך אכילה ושתיה יחד. [שסד] שו"ע (יו"ד סי' שעה ס"ח). [שסה] שו"ע (שם ס"ט), ואפילו אם התחיל להתאבל, כי על כורחו חלה עליו חובת אבלות מיד כששמע. [שסו] עיין בפניני הלכה. [שסז] שו"ע (יו"ד סי' שעה ס"א). [שסח] שו"ע (שם ס"ג). שקטן אינו מתאבל ולא שייך גדול הבית במי שאינו מתאבל. [שסט] אע"פ שיש שם אח ואביה, כיון שהבעל חייב בקבורתה ולטפל יותר מהם (ש"ך סוף ס"ק יב). ובחכמת אדם (כלל קסב ס"ג) מסתפק כשהבעל סמוך על שולחן חותנו שאז שמא האב הוא גדול הבית. ובקצש"ע (סי' רד ס"ח) כתב כן כדבר פשוט. וברעק"א כתב בשם תשובת שמש צדקה שלא נהגו דין גדול הבית אלא בבנים לגבי אב, או אחים קטנים לגבי גדולים כשהם אוכלים בתפוסת הבית, אבל אחים הדרים בבית לבדם ומופרדים איש מעל אחיו לא דנו דין זה. [שע] תשובת הרשב"א (ח"א סי' תקלג). והריטב"א (כא:) נסתפק בזה. [שעא] מסקנת הש"ך כשיטת התוספות. [שעב] שיטת הטור, ועיין בארוכה בש"ך (סק"ב). [שעג] רעק"א בשם ש"ך (ס"ק יב). [שעד] ש"ך (סק"ג), דלא מסתבר כלל שאם יקבר במקום רחוק אלו שכאן ישבו ימים רבים ולא יתחילו למנות עד שיקבר. [שעה] משמעות הרמ"א (ס"א), ש"ך (סק"א) ופתחי תשובה (סק"א). [שעו] שו"ע (יו"ד סי' מו ס"א), וש"ך (סק"א). שאין הלכה כרשב"ג בטריפות וכמבואר בגמרא. [שעז] שו"ע (יו"ד סי' שמ ס"ג). לפי שבשאר המתים אין דרך להספיד ולהתאבל עליהם הרבה ולכן יותר כבוד הוא להם כשנקברים במהרה משיעמדו הרבה זמן ולא יספידום, אבל על אביו ואמו שחייב להספידם ולקונן עליהם הרבה הממהר להוציא הרי זה מגונה (ש"ך סק"א). [שעח] שו"ע (יו"ד סי' שפ סכ"ד). [שעט] שו"ע (יו"ד סי' שמ סט"ו). וי"א שחליצה היא קריעת הבגד עד שהכתף נראה, ויש אומרים שהיא קריעת הבגד והוצאת הכתף דרך הקרע ונמצא זרועו וכתפו מגולים (ערוך השלחן סט"ו, עיי"ש וכט"ז סק"ט). [שפ] שם (סי"ז). ולפי שבבגדים שלנו הוא כמעט מן הנמנעות מלחלוץ בלי לחלוץ את כל הבגד, לכן מוחלים על כבוד זה (ערוך השלחן סט"ו). [שפא] שו"ע (שם). [שפב] שו"ע (יו"ד סי' שצ ס"ד). [שפג] רמ"א (שם), ושו"ע (או"ח סי' תקמח ס"ט ויו"ד סי' שצט ס"ד). [שפד] ראה פתחי תשובה (יו"ד סי' שצ סק"ג) שהאריך להוכיח כן ושכן מבואר בשו"ע וכ"כ רובא דרובא של הפוסקים, ושלא כנודע ביהודה שהקיל בזה. [שפה] רמ"א (שם). וראה בירור הלכה (תניינא, לשו"ע שם) שהאריך בבירור ענין זה והט"ס שנפלה בספרי המשנ"ב שממנה למדו כמה להקל שמועלת גערה ביום ל'. וראה דעת תורה שהביא מחלוקת הפוסקים אם אחר ג' חדשים צריך להמתין שוב ג' חדשים או שמאז יכול להסתפר בכל זמן שירצה. וכתב השואל ומשיב בספרו יוסף דעת (לשו"ע שם) שאם לא גילח זמן רב קודם שהתחיל באבלות, מצטרף הזמן שקודם האבלות למנין ג' חדשים אלו.

פניני הלכה

לא נתפרדה החבילה וכלם נמנים כאחד. והוכיח כן מדברי רבי שמעון שאמר שאפילו אם בא ביום שביעי ממקום קרוב מונה עמהם, והוא שבא ומצא מנחמים אצלם, ואפילו אם כבר ננערו לעמוד אם עדיין לא עמדו. ולכאורה מאי מונה עמהם איכא ביום השביעי, אלא שרואין כאלו היה עמהם והתחיל למנות משעה שהתחילו הם למנות, והוא הדין בזה. וכן פסק הרמ"א (יו"ד סי' שעה ס"ח).

כב.

זמן התחלת האבלות בנפטר בעיר אחת וקרוביו בעיר אחרת ואין מטפלים כלל בקבורה

אמר להו רבא לבני מחוזא אתון דלא אזליתו בתר ערסא, מכי מהדריתו אפייכו מבבא דאבולא אתחילו מנו. בשו"ת חלקת יעקב (יו"ד סי' רכ) נשאל בענין אסון הגדול שאירע שב"ט ילדי ישראל נהרגו ונפלו מהאירפלאן, ובא מברק ממיתתם להוריהם, וגם הודיעום שדעת כמה אנשים להוליך את כל הנהרגים לארץ ישראל ולקוברם שם, ונשאל אם מחויבים תיכף לנהוג אבילות, וצדדי השאלה היא אם כיון שאין בדעתם של ההורים ליסע לארץ ישראל לקבורה וגם אינם יודעים מתי תהיה הקבורה, הרי זה כאילו הסיחו דעתם מהקבורה ומתחילים את אבילותם תיכף, או שמא כיון שעדיין לא נקברו אין להם חיוב אבלות.

והביא מה שכתב בשו"ת מהרש"ם (ח"ג סימן רס) שפסק בפשיטות, דמי שבא לו טלג"ר ממיתת קרובו והקבורה תהי' לאחר שני ימים, חייב תיכף לנהוג אבילות, כיון שאין דעתו לנסוע להקבורה. והוכיח דבריו ממה שמבואר בסוגייתינו שאמר רבא לבני מחוזא: לאלו שלא הולכים אחרי המטה לקברו, מיד שמחזירים פניהם ובאים הביתה מתחילים למנות וכן נפסק בשו"ע יו"ד סימן שע"ה ס"ב דמי שדרכו לשלוח את המת למדינה אחרת לקוברו ואין יודעין מתי יוקבר, משיחזרו פניהם מחויבים להתאבל, וכתב דדבריו שכתב ואין יודעין מתי יוקבר לאו דוקא הוא דאפי' ביודעים מ"מ כיון שכל זמן שלא קברהו אין דעתו מיושבת עליו אין עליו עדיין חיוב אבלות כמו שכתב הרמב"ן מפני שאין דעתו עליו (עי"ש בנ"י כל השיטות), ולדבריו גם בנ"ד דלא נודע יום הקבורה פשיטא דאף להב"ח שם מתאבלים תיכף.

אמנם בשו"ת אמרי יושר (סימן מ"א), הביא ראיות לפסוק שלא לנהוג אבילות רק אחר הקבורה ודחה דברי השואל שרצה לדמותו להא דסי' שע"ה ס"ב, דשאני התם דהמת יצא מהבית או מהעיר, וקרובים חזרו פניהם, ולכן הוי אז כקבורה לגבייהו, כיון דכבר נסתלק המת מלפניהם ומתחיל האבילות, אבל הכא שהאבל בעיר אחרת ובמת לא נעשה דבר, לא חלה עליו אבילות כלל. ובשו"ת חלקת יעקב דחה הוכחות האמרי יושר ודעתו לפסוק כדברי המהרש"ם הנ"ל.

כב:

האופנים שרגל מבטל איסור תספורת לאבל

בגמרא מבואר שעל כל המתים כולן מסתפר לאחר שלושים יום, על אביו ועל אמו עד שיגערו בו חבריו. וכתבו התוספות (ד"ה עד), שנראה שרגל אינו מבטל דבר זה, ממה שאמרו בירושלמי (פ"ג ה"ח) ר' שמואל בר אבדימי דמנה תלתין יומין קמי מועדא, שאיל לר' מנא, א"ל כל דבר שהוא תלוי בשבעה ושלושים הרגל מפסיק, ברם הכא עד שישלח פרע ויגערו בו חבריו ויאמרו לו צא מעמנו. וכן כתבו רוב הפוסקים שרגל אינו מבטל איסור תספורת אם עוד לא גערו בו חבריו. ואף שהמאירי כתב שגאוני הראשונים (הוא רב האי גאון) חלקו עם זה שבתלמוד המערב, והתירו תספורת אף לאב ואם כל שפגע רגל לאחר שבעה, ר"ל בתוך שלושים. וכתב המאירי שאף זו נראה לומר שדוקא בשהיתה שם גערת חברים, למה שראו בדבר צורך גדול. ולדינא נקטינן כהרי"ף והתוספות וסיעתם, וכן פסקו הרמב"ם (אבל פ"ו ה"ה) והשו"ע (או"ח סי' תקמ"ח ס"ט, יו"ד סי' שצ"ט ס"ד), שאין רגל מבטל גזרת שלושים אלא בשאר מתים, אבל באביו ואמו שאסור לספר עד שיגערו בו חבריו, אפילו אם פגע בו הרגל לאחר שלושים יום אינו מבטל. וכן כתב הרמ"א (יו"ד סי' שצ ס"ד), שאין הרגל מועיל אם פגע קודם שיגערו בו חבריו.

ודנו הפוסקים אם מה שאין הרגל מבטל איסור אבל בתגלחת הוא רק באופן שלא גערו בו עדיין חבריו, שבזה היה מקום לומר שרגל עולה במקום גערה וקא משמע לן

ושיעור גערה לתגלחת הזקן הוא פחות מזה, ויש שכתבו שהוא שלושים יום[שפו]. וכתב הרמ״א שבמקומות אלו נוהגים שאין מסתפרים על אב ואם כל י״ב חדש אלא לצורך, כגון שהכביד עליו שערו, או שהולך בין עובדי כוכבים ומתנוול ביניהם בשערותיו, שאז מותר להסתפר[שפז]. וקודם זמן גערה אין מועיל מה שהולך בין השרים[שפח].

השתתפות האבל בשמחה

האבל על כל המתים נכנס לבית המשתה לאחר שלושים יום, אבל האבל על אביו ועל אמו אינו נכנס עד לאחר י״ב חודש. ואף אם השנה מעוברת, מותר לאחר י״ב חדש[שפט].

ושמחת מריעות שעושים ריעים ואוהבים זה לזה, והגיע זמן האבל לפרוע חובו ולעשות סעודה מותר מיד אחר שבעה, אבל אם עדיין אינו חייב לפרוע חובו אלא רוצים להתחיל בסעודה כזו אסור עד לאחר שלושים. ועל אביו ועל אמו, אף על פי שחייב לפרעה, אסור עד לאחר י״ב חדש[שצ].

סעודת מצוה

סעודת נשואין הרי היא כשאר משתה שהאבל על שאר מתים אסור להיכנס בה כל שלושים, והאבל על אביו ואמו כל י״ב חודש. ואם הוא משיא יתום ויתומה שאם לא יאכל שם יתבטל המעשה מותר גם תוך ל׳ בשאר קרובים[שצא] ותוך י״ב חודש על אביו ואמו. והמנהג שלא לאכול בשום סעודת מצוה כל י״ב חודש על אביו ואמו ותוך ל׳ על שאר קרובים[שצב] כשהיא מחוץ לביתו חוץ מסיום מסכת או בר מצוה, ובסעודת נישואין יש להחמיר גם אם היא בתוך ביתו. אבל בסעודת מצוה שאין בה שמחה כגון ברית מילה ופדיון הבן יש אוסרים[שצג] ויש מתירים, ואם הוא בתוך ביתו יש להקל[שצד]. אבל לסעודת סיום מסכת יכול לילך[שצה], ויש אומרים שסעודת בר מצוה היא כסיום מסכת אם הנער דורש או שהיא בו ביום שנעשה בר מצוה[שצו].

ולעמוד בשעת החופה לשמוע הברכות יש מתירים ויש אוסרים, והשו״ע[שצז] כתב שיעמוד חוץ לבית לשמוע הברכות, אבל לא יכנס לבית כלל בשעה שעומדים במזמוטי חתן וכלה, וכתב הרמ״א שכן נוהגים באשכנז ובמדינות אלו. וכל זה בבית שעושין החתונה ואוכלין ושותין ושמחין שם, אבל בחופה שעושים בבית הכנסת שמברכים שם ברכת אירוסין ונישואין ואין שמחה כלל, מותר מיד אחר שבעה, ויש אוסרים עד שלושים וכן הכריע הרמ״א. ויש מקומות שמחמירים שיהיה האבל עומד כל י״ב חדש מחוץ לבית הכנסת לשמוע הברכות. ומכל מקום יכול האבל לברך ברכת אירוסין ונישואין תחת החופה שבבית הכנסת. וכן יוכל להכניס חתן כדרך ארצנו ששני אנשים מכניסין החתן תחת החופה, בין האבל על אביו ועל אימו בתוך י״ב חודש, ובין על שאר קרובים בתוך שלושים[שצח]. ויוכל ללבוש בגדי שבת[שצט] בשעה שמכניסים, ובלבד שיהא אחר שלושים, וכן נוהגים[ת]. אבל לא יכנס לאכול בסעודה אחר כך, ודלא כמקילים בזה[תא]. אך יש שכתבו שהמקילים לאכול בסעודת נישואי ילדיהם יש להם על מה שיסמוכו[תב].

יש מתירים לאבל לאכול בסעודת נשואין או ברית מילה עם המשמשים, ובלבד שלא יהיה במקום שמחה כגון בבית אחר. ויש אוסרים וכן נוהגים, אבל יכול האבל לשמש שם אם ירצה, ולאכול בביתו ממה ששולחין לו מהסעודה[תג], או לאכול עם המשמשים אחר גמר הסעודה[תד].

יש מתירים לאבל לאכול בסעודה של דגים שהיו עושים אחר הנישואין, שמאחר שכבר פסקו לומר שהשמחה במעונו יש היכר שאין שמחה באותה סעודה ומותר[תה]. אבל לפי מנהגינו לומר שהשמחה במעונו בכל ז׳ ימי המשתה בטל היתר זה[תו]. יש אומרים שאסור לאכול בסעודה בלילה שביום המחרת מת אביו או אמו[תז].

רב המקום יכול לסדר קידושין בתוך י״ב חודש על אביו ועל אמו כיון שעליו הדבר מוטל, ובלבד שלא ישמע התזמורת[תח].

הלכות קריעה

על כל המתים קורע טפח בבגד העליון ודיו[תט], ועל אביו ועל אמו קורע כל בגדיו אפילו הוא לבוש עשרה בגדים, עד שמגלה לבו. ואם לא קרע כל בגדיו לא יצא וגוערים בו. וכל זמן שאותו בגד עליו אומרים לו קרע אפילו לאחר שלושים[תי].

אפרקסותו אינו צריך לקרוע, יש מפרשים שהוא בגד הזיעה הדבוק לבשרו, ויש מפרשים דהיינו הבגד העליון שלובשין לצניעות וכבוד. וכתב הרמ״א שבמדינתנו נוהגים שאין קורעים בגד הזיעה ולא הסרבל (מעיל גס) אבל שאר בגדיו קורע גם הראק (חליפה)[תיא].

על כל המתים אם רצה מניח שפת הבגד שלימה, וקורע מהשפה ולמטה, אבל על אביו ועל אמו צריך לקרוע כל השפה, וכתב הרמ״א שנוהגים כפוסקים שאף על שאר מתים צריך לקרוע מהשפה[תיב].

[שפו] פתחי תשובה (סק״ד). [שפז] רמ״א (יו״ד סי׳ שץ ס״ד). [שפח] רע״א, ערוך השלחן (ס״ה). אך בקיצור שו״ע (סי׳ ריא סי״ג) נראה שהליכה בין האומות היא במקום גערה ולכן מותר לגלח אף קודם שיעור גערה ובלבד שיהיה אחר שלושים. [שפט] שו״ע (יו״ד סי׳ שצא ס״ב). [שצ] שו״ע (שם). והלכה כאמימר. וכהא דאמרינן הא לאריסותא הא לפורענתא. [שצא] כן כתב הב״ח (ס״ג) והסכימו עמו הדגול מרבבה והרעק״א, והש״ך (סק״ג) חולק וסובר שבתוך שלושים אסור אפילו על שאר קרובים. וכתב בפתחי תשובה (סק״ז) שהכרעת הפוסקים דלא כהש״ך. [שצב] כן הוסיף הט״ז (סק״ג). [שצג] בפתחי תשובה (סק״ד) הביא שיש מי שכתב שאם הלך לסעודת זכר בליל שבת צריך לילך לסעודת ברית מילה אם היא ביום השבת, שאם לא ילך תהיה זו אבילות בפרהסיא, וכתב שאין זה ברור. [שצד] רמ״א (שם). וראה עוד בפניני הלכה בכל זה. [שצה] ש״ך (יו״ד סי׳ רמו ס״ק כז). [שצו] פתחי תשובה (יו״ד סי׳ שצא סק״ה). [שצז] שו״ע (יו״ד סי׳ שצא ס״ג). [שצח] ט״ז (סק״ד) בשם הב״ח. וגם בזה חולק הש״ך (סק״ה) ועל דרך הנ״ל. [שצט] אף כל בגדי שבת ולא רק קצת (ש״ך סק״ד). [ת] רמ״א (שם). [תא] ט״ז (סק״ד). [תב] פתחי תשובה (סק״ז) בשם הפנים מאירות. [תג] רמ״א (שם). [תד] באר היטב (סק״ה), ואין בכלל היתר זה להיות יושב וסועד עם בעלי השמחה גם אם הוא משמש (שם). [תה] רמ״א (שם). [תו] ערוך השלחן (סי״ד). [תז] רמ״א (שם). [תח] ערוך השלחן (סי״ג). [תט] **ובדיעבד** אם לא קרע בבגד העליון אלא בבגד התחתון, כתב רע״א בשם התורת חסד שלא יצא, ובשם הפרח מטה אהרן הביא שיצא. [תי] שו״ע (יו״ד סי׳ שמ ס״ט). וכתב מהרש״ל דעל אב ואם קורעים בצד שמאל, ועל שאר קרובים בצד ימין. והב״ח כתב דמסתבר דעל אב ואם שצריך שיגלה לבו והלב בשמאל לכן קורעין בשמאל (ט״ז סק״ו). והש״ך (ס״ק יט) צידד לומר שאין זה מצד הדין אלא מצד המנהג, ומצד הדין באותו מקום שקורע על שאר מתים קורע גם על אביו ועל אמו. וראה עוד לעיל (כ:) בדין קריעה בשמועה רחוקה. [תיא] שו״ע ורמ״א (שם ס״י). ועיין ט״ז (סק״ה) שחולק ע״ז, אבל הש״ך בנקה״כ כתב שדוקא השול מנטיל שלובשו רק כשהולך לבית הכנסת אינו קורע, אבל הבגד שהולך כשיוצא לשוק ומי שהולך בשוק בלא בגד זה גנאי הוא לו וכאחד הפחותים יחשב ודאי נקרא מלבוש וחייב לקרעו. [תיב] שו״ע ורמ״א (שם סי״ג).

פניני הלכה

18/06/2018

שאינו עולה במקום גערה, או שמא הוא גם באופן שגערו בו חבריו, אלא שהיתה הגערה בתוך שלושים ואין גערה מועלת אלא אם כן היתה לאחר שלושים, וגם בזה לא יועיל הרגל להיות במקום שלושים ולהתיר את התגלחת. והרעק״א בחי׳ ליו״ד (סי׳ שץ ס״ד) כתב שאף אם פגע בו הרגל תוך שלושים, אין הרגל מתיר את התגלחת. אך בכנה״ג (סי׳ שצט הגה״ט אות א) כתב שנשאל במי שמת לו אביו עשרה ימים קודם ר״ה אם מותר לו להסתפר בערב יום הכפורים או בערב חג הסוכות, והשיב שלכאורה הדבר פשוט שמכיון שרגל אינו מבטל גזרת שלושים לאביו ולאמו, מה לי רגל אחד או שני רגלים, ושוב דייק מלשון הטור שכתב אבל אביו ואמו אינו תלוי בשלושים, אלא אסור לספר עד שיגערו בו חבריו, ומשמע שמה שאין הרגל מבטל גזרת שלושים אינו מפני שהרגל עצמו אינו מבטל גזרת שלושים, אלא מפני שאפילו אחר שלושים אינו יכול להסתפר אם לא שיגערו בו חבריו, שאף שהרגל מבטל גזרת שלושים יום, מכל מקום גערה ליכא, ואם תאמר שיגערו בו חבריו בערב הרגל הרי לא הגיע יום שלושים עד ליל הרגל, אבל אם עבר רגל אחד יכול להסתפר ברגל השני אפילו שלא בגערה. ומכל מקום מסיק וכתב שנער הייתי וגם זקנתי ולא ראיתי מעולם מי שנסתפר בתוך שלושים על אביו או על אמו, אפילו עבר רגל אחד או שני רגלים, אם לא שעברו עליו שלושים יום שלמים, ואם הלכה רופפת בידיך פוק חזי מאי עמא דבר. וכן כתב בברכי יוסף (או״ח סי׳ תקמח סק״ז) בשם מהר״י זיין בשו״ת שערי ישועה כ״י שאין להסתפר על אביו ואמו אף שעברו עליו רגל או שני רגלים וגערו בו חבריו, עד שיעברו עליו שלושים יום שלמים ויגערו בו חבריו. ובשו״ת תשובה מאהבה (סי׳ קכה) האריך בזה, והביא דברי הנודע ביהודה (מהדו״ק או״ח ס״ס יד) שכתב להקל בזה לפי גירסת הרמב״ם או עד שיגערו בו חבריו, שמשמע שמועלת גערה תוך שלושים, אלא שאין להקל באביו ואמו יותר משאר קרובים, לכן בערב הרגל מיהא אפשר להקל. וסיים הנוב״י שכל זה נראה להלכה ולא למעשה עד שיתיישב עוד בדבר. וכתב בתשובה מאהבה שחדשים מקרוב באו שמורים להקל לאבל על אב ואם שהרגל מבטל האבלות, וסומכים על רבינו הנוב״י בזה, אע״פ שאין דברי הנוב״י בזה מענין השאלה אשר נשאל עליה, אלא אגב אורחא קמ״ל, ואין סומכין על שום פסק הנאמר באגב, ועוד שהוא בעצמו כתב שהוא להלכה ולא למעשה עד שיתיישב עוד בדבר. ויפה עשה שלא החליט למעשה, כי לא נזכר בדברי קדשו מסתימת השו״ע, שמפורש באר היטב (ס״ס שפט). ובמשנה ברורה (סי׳ תקמח ס״ק לד) כתב על מה שכתב בשו״ע (שם ס״ט) שאבל על אב ואם אסור לספר עד שיגערו בו חבריו אפילו אם פגע בו הרגל לאחר שלושים, וכתב המשנה ברורה בשם האליה רבה שאם גערו בו אף בתוך שלושים מותר. אך בגוף דברי האליה רבה (סק״י) מבואר שלא התיר אלא אם גערו בו ביום שלושים מותר, וט״ס היא בדברי המשנ״ב וצריך להגיה אף ביום שלושים מותר. וכן תוקן במשנ״ב הנדמ״ח. (ראה דרכי החיים קו״א סכ״ו ועוד).

ובפחד יצחק (מערכת גילוח דף נט ע״א) הביא דברי הכנה״ג להחמיר באבלות אב ואם שאין הרגל מבטל גזרת שלושים לתספורת, והעיר שכל זה לפי מנהג עירו של הכנה״ג שלא ראה מי שיורה להתיר בזה, אבל בעיר פירארא המנהג להקל שהרגל מבטל גזרת שלושים אפילו על אביו ואמו, אך צריך שאחר הרגל תבא הגערה המבטלת האבלות לענין תספורת על אביו ואמו. וכתב שביום ל״ג לעומר התצ״ו נפטר ר׳ שמואל חי הלוי, ובא בנו לשאול את רבני הישיבה ביום אסרו חג של שבועות אם יסתפר, ונשאו ונתנו בדבר, ונמצאת הוראה שהורו רבני הישיבה הקדמונים בשנת התס״ה על מעשה כיוצא בזה, והורו מעלת הרבנים כמהר״ר יוסף בורגו וכמהר״ר שבתי אלחנן סאנגויניטי וכמהר״ר מרדכי צהלון וכמהר״ר שבתי אלחנן ריקנטי וכמהר״ר שמואל ברוך בורגי זצוק״ל, וגם המחבר סניף להם, ונשאו ונתנו בדבר והורו הלכה למעשה שאחר הרגל יגערו בו חבריו ויגלח, שהרגל ביטל ממנו גזרת שלושים, וכן עשה מעשה וגילח באסרו חג של שבועות. ועיי״ש עוד כמה מעשים כיוצא בזה. ומכל מקום מנהג ארץ ישראל הוא שצריך שלושים יום שלמים, ואין הרגל מבטל גזרת שלושים ולא הגערה. ורק בשמועה רחוקה על אביו ואמו ופגע בו הרגל בתוך שלושים, מותר להסתפר בערב הרגל אחר גערה (גשר החיים פכ״א אות יא סק״ח).

אבל לענין אכילה בסעודת מצוה חוץ מביתו

בסוגייתינו מבואר שאבל בתוך י״ב חודש לאביו ואמו אסור להכנס לבית השמחה. וראה מה שנתבאר באליבא דהילכתא בפרטי הדינים ודעות הפוסקים בזה. והנה כתבו התוספות (ד״ה ולשמחה) שרק לסעודת שמחה אסור להכנס, אבל לסעודת מצוה מותר לאבל להכנס. וכתב בערוך השלחן (יו״ד סי׳ שצא ס״ז) שאף שלא הובאה דעה זו בטור ושו״ע, מכל מקום יש לצרף דעה זו לסעד גדול במקום שיש עוד ספק. ובשו״ת משנה הלכות (ח״ג סי׳ רכט) נשאל לענין סעודה אצל חבירו בסעודת שבת ויו״ט ופורים, והביא דברי התוספות שכתבו להתיר בסעודת מצוה, ודברי הערוך השלחן הנ״ל. אמנם למעשה כתב להחמיר כמו שכתב הרמ״א (יו״ד סי׳ שצא ס״ג) שהמנהג לאסור לאבל כל י״ב חדש ללכת לסעודה שהיא מחוץ לביתו, וכן היא דעת הט״ז (שם סק״ג). וממשמעות דבריו של הרמ״א משמע שאפילו לסעודת מצוה אסר, שהרי קודם לזה הביא דעת הטור בשם הראב״ד שבתוך שלושים אסור בכל סעודת מצוה בעולם אבל סעודת מצוה שאין בה שמחה מותר ליכנס בה ויש מתירין בכגון פדיון הבן וברית מילה וכו׳, ואח״כ סיים והמנהג שלא לאכול בשום סעודה בעולם כל י״ב חודש אם הוא חוץ לביתו ובתוך הבית מקילין שאוכל בבית בסעודת ברית מילה, ומבואר שמחוץ לביתו אסור אפילו בסעודת מצוה. וכן החכמת אדם שהיה בקי בכל המנהגים ונמשכו אחריו בכל ארץ ליטא וגם בפולין, כתב (כלל קסו ס״ג) שהמנהג שלא לאכול בשום סעודה בעולם תוך שלושים לקרובים ובתוך י״ב חודש על אביו ואמו אם הוא חוץ לביתו. וגם בסעודת סיום שכתב הש״ך (יו״ד סי׳ רמו ס״ק כז) שמותר לאבל לאכול בתוך י״ב חודש, כתב החכמת אדם שצריך עיון לפי מנהגינו שכתב הרמ״א שאין לאכול בשום סעודת מצוה. וגם בקצש״ע שהיה פוסק אחרון כתב (סי׳ ריב ס״א) שאסור לאכול בסעודת ברית מילה או פדיון הבן, ואפילו סיום מסכת.

והנה נתבאר באליבא דהילכתא שסעודת בר מצוה היא בכלל הסעודות שאסור לאבל להיכנס להן בתוך י״ב חודש, ושיש אומרים שסעודת בר מצוה היא כסיום מסכת אם הנער דורש או שהיא בו ביום שנעשה בר מצוה. ולדעת רוב האחרונים לפי דברי הרמ״א הנ״ל שנהגו שלא לאכול חוץ לביתו גם בסעודת מצוה, הוא הדין לסעודת בר מצוה שאין להיכנס בה בכל י״ב חודש אם היא חוץ לביתו. ומדברי הדגול מרבבה (שם) משמע שלסעודת מצוה מותר להכנס לאחר שלושים אף לפי המנהג שהזכיר הרמ״א, ואפילו אם אינו קרובו של הבר מצוה, אם עשאוה כסעודת מצוה על ידי שהחתן דורש או שהוא בו ביום וכנ״ל. אך המהרש״ק בשו״ת טוב טעם ודעת (מהדו״ג ח״ב סי׳ פו) תמה עליו ומסיק שלפי

אוח 18/06/2018

על כל המתים יכול לקרוע בפנים שלא בפני אדם, לפיכך יכול להכניס ידו בפנים וקורע בצינעא, אבל על אביו ואמו אינו קורע אלא מבחוץ בפני כל אדם[תיג].

על כל המתים רצה קורע ביד רצה קורע בכלי, אבל על אביו ואמו אינו קורע אלא ביד[תיד].

על כל המתים מותר לשלול הקרע לאחר שבעה, והיינו לתפרו בתפירה שאינה שוה. ויש מקומות שנהגו שלא לשלול תוך שלושים. ומאחה לתפור את הקרע תפירה מושלמת לאחר שלושים. על אביו ועל אמו מותר לשלול לאחר שלושים, ואינו מאחה לעולם[תטו], והאשה שוללת לאלתר מפני כבודה[תטז]. וכל זמן שאסור לשלול, אסור אפילו לחבר ראשי הקריעה ע"י מחט[תיז].

הרמ"א כתב שאין רגל מבטל איסורי שלילה ואיחוי, ונוהגים שהרגל מבטל איסור זה, כדרך שמבטל אבלות[תיח].

קריעה באשה

אחד האיש ואחד האשה שוים לענין קריעה שקורעת כל בגדיה על אב ואם, אלא שהאשה קורעת התחתון ומחזירתו לאחריה וחוזרת וקורעת העליון[תיט].

חליצת כתף בחכם אב"ד ונשיא

ראה לעיל בדין חליצת כתף.

חכם ואב"ד ונשיא שמתו

חכם שמת, בית מדרשו בטל שסופדין אותו כל שבעה. אבל שאר מדרשות עוסקים בתורה אפילו בשעת הספד, ואחר ההספד אין תלמידיו מתקבצים בבית מדרשו, אלא מתחברין שנים שנים ולומדים בבתיהם.

אב בית דין שמת כל מדרשות שבעיר בטלין, והרגילים להתפלל בבית הכנסת משנים מקומם.

נשיא שמת כל בתי מדרשות שבכל מקום שמספידין אותו בטלים, ואחר ההספד אין נכנסין לבית המדרש אלא מתחברים שנים שנים ולומדים בבתיהם. וכל בני העיר מתפללין בבית האבל בין בחול בין בשבת, חוץ מקריאת התורה בשבת ושני וחמישי שקוראין בבית הכנסת. ולא יטיילו בשוק, אלא יושבים משפחות משפחות ודוים כל היום[תכ].

כג.

לימוד תורה בבית האבל

אין אומרים שמועה ואגדה בבית האבל אלא יושבים ודוממים[תכא].

אבל אסור לצאת מביתו

ראה לעיל (כא:).

שינוי מקום האבל בבית הכנסת

בשבוע השני למיתת המת יוצא האבל מביתו ואינו יושב במקומו בבית הכנסת. בשבוע שלישי יושב במקומו ואינו מדבר, ואם רוצה שלא לישב במקומו בשבוע שלישי ולדבר, הרשות בידו. בשבוע רביעי הרי הוא כשאר כל אדם. ואפילו לא שלמו שלשה שבועות, כגון שמת באמצע שבוע, מיד כשעבר אותו שבוע ושנים שלאחריו חשוב שבוע רביעי. וכתב הרמ"א שעכשיו נוהגים שאין יושבים במקומם בכל שלושים ועל אביו ואמו כל י"ב חודש, ואין לשנות מן המנהג[תכב].

שינוי מקום בשבת

כתב בשו"ע שהנוהגים כשהם אבלים לא לשנות מקומם בבית הכנסת בשבת ופה הם עושים. והרמ"א כתב שיש אומרים שגם בשבת ישנה מקומו וכך המנהג הפשוט ואין לשנות המנהג[תכג], ויש אומרים שדברי הרמ"א הם רק אם בא לבית הכנסת מבעוד יום ושינה מקומו בחוץ מותר להמשיך לשבת במקומו החדש, אבל אם בא בשבת גם לרמ"א אסור לשנות משום אבלות בפרהסיא[תכד]. ויש חולקים.

והרב בעירו אינו צריך לשנות מקומו בשבת[תכה].

אופן שינוי המקום

כשאבל משנה מקומו צריך להרחיק ד' אמות ממקומו הקודם, שאם לא כן הרי הוא כיושב במקומו[תכו], וצריך להחליף למקום שהוא יותר רחוק מארון קודש, וכשיושב במערב ישנה מצפון לדרום או מדרום לצפון[תכז].

איסור נשואין באבלות

אסור לישא אשה כל שלושים ימי אבלות, אפילו בלא סעודה, ולאחר שלושים מותר אפילו האבל על אביו ועל אמו ואפילו בעשיית סעודה.

אבל מותר לקדש אשה אפילו ביום המיתה שמא יקדימנו אחר ברחמים. והוא שלא יעשה סעודה אלא אם כן עברו שלושים יום, וכתב הרמ"א שיש אומרים שגם לארס אסור כל שלושים יום[תכח].

ולקשר עצמו בשידוכין בלא קידושין ודאי מותר אפילו ביום המיתה[תכט].

איסור נישואין כשמתה אשתו

מתה אשתו אסור לישא אחרת עד שיעברו שלש רגלים[תל]. אבל מותר להיכנס לשמחת נשואין של אחרים לאחר שלושים[תלא]. וראש השנה ויום הכפורים אינם חשובים כרגלים לענין זה[תלב].

ואם לא קיים מצות פריה ורביה או

[תיג] שו"ע (שם סי"ג). שבגמרא מבואר שעל כל המתים מבפנים, ורש"י פירש בפנים בחדר, והרי"ץ גיאת פירש להכניס ידו תחת לחלוקו והיינו באופן שאי"צ לקרוע בגד עליון שיוצא עמו לרחוב (בתוספות שדנו בשם הפוסקים). ופסק הטור כשני הפרושים. וכתבו הפוסקים דאשה תקרע הבגד העליון בחוץ אבל שאר בגדים בצינעא (עיין שו"ת מנחת יצחק ח"ט סי' קכו ה). [תיד] שו"ע (שם סי"ד). אבל יכול להתחיל הקריעה בסכין ולהמשיך ביד (ערוך השלחן סי"ב ממשמעות דברי רש"י). [תטו] ואסור אף להסיר כל אותה חתיכה אשר בה הקרע ולהניח חתיכה אחרת תחתיה, ודלא כהט"ז (פתחי תשובה סק"ט בשם ברכי יוסף). [תטז] שו"ע (שם סט"ו). [תיז] ש"ך (ס"ק כה), עיי"ש. [תיח] ש"ך ס"ק כה ודלא כרמ"א. [תיט] שו"ע (שם סי"א), שהלכה כרבי שמעון בן אלעזר בסוגייתינו, שיש שיטה בירושלמי דאינה קורעת אלא העליון משום צניעות, ורשב"א סובר דיש עצה לקרוע התחתון תחילה, ומחזירתו לאחוריה, ואח"כ קורעת העליון (ביאור הגר"א ס"ק לג, עיי"ש שהאריך). ואף שבזמנינו אין קורעים החלוק התחתון וכדלעיל, מכל מקום גם בגילוי החלוק הזה יש משום פריצות (ש"ך ס"ק כג). וכתב בערוך השולחן (ס"י) שאם א"א להחזיר לאחוריה אינה צריכה לקרוע כל בגדיה. [תכ] שו"ע (יו"ד סי' שמד סי"ח). [תכא] שו"ע (יו"ד סי' שעח ס"ז), וכת"ק ושלא כרחב"ג (ביאור הגר"א סק"ט). ועיין בריטב"א כמה פירושים במחלוקת ת"ק ורבי חנניה בן גמליאל. [תכב] שו"ע ורמ"א (יו"ד סי' שצג ס"ב) וכתב בחכמת אדם (כלל קסז ס"ב) שאינו יושב במקומו בין בבית הכנסת ובין בביתו כמשמעות לשון הגמרא וכל הפוסקים, והגם שבירושלמי (פ"ג ה"ה) איתא אבל שבוע שני נכנס לבית הכנסת ואינו יושב במקומו דיש לומר דזה קאי על בית הכנסת, אבל בגמרא שלנו ובכל הפוסקים לא נזכר כלל בית הכנסת ואם כן פשיטא דקאי בכל מקום לא ישב במקומו ואינו מדבר אלא ממעט. ומכל מקום מסיק שלענין שנים עשר חודש ודאי אין להחמיר בביתו, שמעולם לא ראה לנהוג כן אפילו בביתו בשבוע ב׳, ולזאת אין להחמיר בזה כלל אפילו בשבוע שני רק בבית הכנסת ומכל שכן כל שלושים ושנים עשר חודש על אביו ואמו. [תכג] שו"ע ורמ"א (שם ס"ד). ובברכי יוסף הביא שהאריז"ל לא שינה מקום ישיבתו בשבת. [תכד] רע"א על השו"ע (שם) בשם פמ"ג (או"ח מש"ז ריש סי' תקכו). [תכה] גליון מהרש"א שנהג כן למעשה. [תכו] פתחי תשובה (סק"ז) בשם חמודי דניאל. [תכז] עיי' פני ברוך (פכ"ב ס"ב) וגשה"ח (פכ"ב ס"ג). [תכח] שו"ע ורמ"א (יו"ד סי' שצב ס"א), וט"ז (סק"א). [תכט] ש"ך (סק"א). [תל] שו"ע (שם ס"ב). והטעם אינו משום תוספת אבלות, אלא כדי שתשתכח הראשונה מדעתו בשעה שיהיה עם השניה. וע"י שמחת הרגלים הוא שוכח מהראשונה (ט"ז סק"ב). ולכן ר"ה ויה"כ שאין בהם מצות שמחה (עיי' שו"ע או"ח סי' תקפב ס"ח) אינם כרגלים לענין זה, ובאגודה כתב שהם כרגלים לענין זה (ט"ז סק"ג). ואשה שמת בעלה אינה מתאבלת אלא שלושים יום, אלא שאסורה להינשא עד ג׳ חדשים משום הבחנה (כדאיתא ביבמות, ובשו"ע אה"ע סי' יג). והטעם שאין האשה צריכה להמתין שלשה חדשים הוא משום שאשה בכל דהו ניחא לה, ושוכחת אהבת הראשון לאחר שלושים יום (ט"ז יו"ד סי' שצב סק"ג וש"ך סק"ב). ואם אירע שנישאת בתוך שלושים לאבלות לא תיבעל (ש"ך שם). [תלא] רמ"א (שם ס"ב). [תלב] שו"ע (שם). ובדגול מרבבה כתב ששמיני עצרת הוא רגל בפני עצמו לענין זה, אבל הרעק"א והחתם סופר חלקו עליו והוכיחו מהרא"ש שאינו נחשב כרגל בפ"ע לענין זה (פתחי תשובה סק"א). וראה עוד שם בדין מי שעברו י"ב חודש ולא עברו ג׳ רגלים כגון שמתה בניסן אחר פסח והשנה מעוברת.

פניני הלכה

המנהג שהזכיר הרמ"א ודאי גם לסעודת בר מצוה אין להכנס. [ולדעת המהרש"ק אסור אף בביתו כיון שהיא כסעודה שיש בה שמחה]. ובשו"ת הריב"ד (יו"ד סי' כג) כתב שסעודה כמו שרגילים היו לעשות בזמנו במיני מרקחת ופירות, ודאי אינה נקראת סעודה ופשוט שמותר לאבל להיכנס בה. ודן שם אם מותר לאבי הבר מצוה ולבר המצוה עצמו ללבוש בגדי שבת כשהם בתוך ימי אבלם, כיון שהמנהג היה שאין לובשים בגדי שבת בימי האבלות (ראה רמ"א יו"ד סי' ת ס"ב ופת"ש סי' שפט סק"ג). והאריך לברר אם יש חיוב חינוך לאבלות במי שמתה אמו כשהיה קטן, ומסיק שכיון שלדברי רוב הפוסקים אין חיוב חינוך באבלות לא חלה על הקטן מצות אבלות וודאי מותר לבר מצוה עצמו ללבוש בגדי שבת ביום שנעשה בר מצוה, ואף אביו של הבר מצוה יכול ללבוש בשבת זו הבגד העליון שקוראים ראק של שבת, כיון שבכל המקומות נוהגים שאביו של החתן לובש בגדים יקרים וחשובים ביום שנעשה בנו בר מצוה, שהוא כיום טוב ורגל שלהם, ואם ילבש בשבת זו בגדי חול יהיה כאבלות בפרהסיא בשבת.

ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סי' קסא) כתב שאם יש סעודת בר מצוה של קרוב או ידיד שמוכרח לילך אליו, יכול לילך בתוך י"ב חודש על אביו ואמו, וכן משמעות דברי הירושלמי (מו"ק פ"ג סוף ה"ח, הביאו בב"י יו"ד סי' שצא ד"ה ומ"ש רבינו מותר) שכתב שלחבורה של מצוה מותר להכנס, וכתבו הראשונים שהכוונה לסעודת מצוה שאין בה שמחה. וצ"ב אם דבריו הם גם לפי המנהג שהזכיר הרמ"א. אמנם בשו"ת משנה הלכות (שם) כתב שהגם שבקצת אחרונים חפשו אחר קולות כל אחד לפי מצבו ומיהו לעצם הדין הדבר פשוט שח"ו להתיר ולהקל מה שאבותינו החמירו בדבר, ובפרט שהוא נוגע לכיבוד אב ואם שהוא בכלל מ"ע דאורייתא, שספיקו להחמיר.

ולענין סעודת מילה למי שנולד לו בן בתוך ימי אבלו, כתב הש"ך (יו"ד סי' שצא סק"ג) בשם הדרישה בשם מהרש"ל בשם הרוקח, שאדם שמת לו מת ובתוך שלושים נולד לו בן אין עושין שמחה ומשתה ביום המילה. וכתב הש"ך שכמדומה שאין נוהגין כן. ובעל שואל ומשיב ביוסף דעת (יו"ד שם) תמה על דברי הרוקח, שכיון שאמרו שכשנולד בן זכר באותה משפחה נתרפאה כל המשפחה, אם כן כל שכן שכשנולד לו בן ראוי לו לשמוח ולעשות שמחה ומשתה, ובדין הוא שלא ינהגו כן אלא כמו שכתב הש"ך שעושים סעודה.

ולענין סעודת תנאים כתב בשו"ת חוות יאיר (סי' ע) לענין מי שנדר שלא לאכול בסעודת הרשות כי אם בסעודת מצוה, שמה שעושים סעודה אחר כתיבת התנאים שקורין קנס מאל ודאי לא מקרי סעודת מצוה כיון שאין זו סעודת אירוסין שבימי הש"ס שהיתה אחר קידושין. והביאו בפמ"ג (סי' תמד מש"ז סק"ח), וכן פסק במשנ"ב (סי' רמט סק"ט) לענין סעודה בערב שבת שאסור לעשות סעודה אלא בסעודת מצוה שזמנה ביום זה, וכתב במשנ"ב שסעודה שעושים בשידוכים שלנו אינה סעודת מצוה. ובמשמרת שלום (שמחות אות הסמ"ך סי' לה) הביא כן בשם העצמות יוסף שהעלה לאיסור, וכתב שבלאו הכי סעודת תנאים אינה סעודת מצוה וכמו שכתב החוות יאיר. אמנם בדברי הפמ"ג (שם) נראה שסעודת תנאים ששולחים בה סבלונות היא כן סעודת מצוה, וראה שו"ת דברי יציב (ליקוטים סי' קכד) ואור ישראל (לד עמ' קע) שהאריכו בזה וכתבו שזהו מקור למה שנוהגים לשלוח מתנות לכלה בעת סעודת התנאים, כיון שעל ידי זה נעשית הסעודה לסעודת מצוה, [ואז דין האבל בה תלוי בנידון הנ"ל אם למנהג הרמ"א אין להכנס גם לסעודת מצוה].

כג.

החזרת גרושתו אחרי מיתת אשתו לפני שיעברו ג' רגלים

מתה אשתו אסור לישא אשה אחרת, עד שיעברו עליו שלשה רגלים. רבי יהודה אומר, רגל ראשון ושני אסור, שלישי מותר. וכתב התוס' (ד"ה עד) ג' טעמים בטעם המתנת הרגלים, א' כדי שלא ישכח אהבת אשתו, וזה על ידי שיהיה שלשה רגלים בלא שמחה. ב' כדי שישא אשה אחרת ולא יהא זכור מן הראשונה שלא יהא ב' דעות במטה. ג' פן יזכירנה אהבת אשתו לקנטרה. ובשו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' רמד) נשאל במי שהיה נשוי שתי נשים וגרש את אחת מהן ואחר כך מתה השניה, אם יכול לכנוס את גרושתו תוך ג' רגלים. והשיב שהטעם שצריך להמתין ג' רגלים הוא כדי שתשתכח הראשונה ולא יהיו ב' דעות במטה וכטעם השני של תוס', ולכן בגרושה שכבר דש בה בחיי הראשונה עד האידנא מאן נטריה, ואין חשש זה. ובשו"ת כלל החכמה (ח"ג סי' קכ) נשאל בדבר מה שהביא השואל מספר חכמת הנפש, שכתב שאם יש לאדם אשה ומתה לא ישא אחרת ששמה כשם הראשונה, וכן אם מת בעל לאשה לא תקח בעל ששמו כשם הראשון, כי יחשבו כל הזמנים אחר הראשון. ונשאל אם דין זה הוא גם בגרוש וגרושה או רק באלמן ואלמנה. והביא שהרוב הראשונים בסוגייתינו, הרמב"ן והריטב"א והר"ן ופסקי הרא"ש כתבו בטעם מה שאסור לישא אשה אחרת רק אחר ג' רגלים משמתה אשתו, רק את הטעם השני שכתבו התוספות, שבהרחקת זמן זה תשכח ותשקע אהבת אשתו הראשונה מדעתו בשעה שבא להזדקק לשניה, דתניא לא ישתה אדם בכוס זה ויתן עיניו בכוס אחר אפילו בשתיהן נשיו, ושמחת הרגל מסייעת לשכחה זו.

וכל זה באיש שמתה אשתו, אבל אשה שמת בעלה מבואר בירושלמי ומובא בפוסקים בסוגייתינו שאינה צריכה להמתין ג' רגלים כדי שתשכח אהבת בעלה הראשון ולא תהיינה שתי דיעות במטה, אלא מותרת להנשא מיד אחר כלות ימי אבלה ועכ"פ אחר ג' חדשי ההבחנה, והטעם לזה מבואר במרדכי ומובא בב"י (יו"ד סי' שצב ד"ה ומ"ש אלמנה) וכ"כ הט"ז (סק"ג) והש"ך שם (סק"ב), לפי שאשה בכל דהו ניחא לה ושוכחת אהבת בעלה הראשון אחר ל' יום. וגם מבואר בסוגייתינו שאין דין זה שייך אלא במי שמתה אשתו ולא במי שגירש

אוצר החכמה
אהחת 18/06/2018

שיש לו בנים קטנים או שאין לו מי שישמשנו, מותר לקדש מיד, ולרמ"א אסור לקדש אלא אחר שבעה[תלג]. ולא יבא עליה עד לאחר שלושים יום, אלא אם כן לא קיים מצות פריה ורביה שאז מותר לבא עליה אחר שבעה. ואפילו באבלות שעל אביו או אמו מותר לישא לאחר שבעה[תלד].

ויש אומרים שאף מי שהוא עשיר ויש בידו לשכור לו משרתים, אם אין לו מי שישמשנו בדברים שמתבייש מאחרים, חשוב שאין לו מי שישמשנו. ולכן נשתרבב המנהג שרבים מקילין בענין ונושאים נשים תוך שלשה רגלים ובעל נפש יחוש לעצמו[תלה].

אופני היתר לישא אשה בימי אבלותה

מי שלא קיים מצוות פריה ורביה ושידך אשה, ומאחר שהכין צרכי חופה מת אחי המשודכת, מותר לכנסה ולבא עליה אחר שבעה[תלו].

וכן אם יש לו בנים קטנים ונתרצה לאחות אשתו מותר לכנסה מיד ויבא עליה אחר כי היא מרחמת על בני אחותה יותר מאחרת[תלז].

בגדים חדשים באבלות

אסור ללבוש או להציע תחתיו בגדים חדשים היוצאים תחת המכבש כל שלושים ימי אבלות. ואפילו בגדי פשתן. ועל אביו ועל אמו, אסור עד שיגיע הרגל אחר שלושים ויגערו בו חביריו[תלח]. ובמקום הצורך מותר על ידי שילבשם אחר ב' או ג' ימים תחילה[תלט].

דיני כיבוס באבלות

ראה לעיל (יז:).

לבישת בגדים מגוהצים תוך שלושים

דעת השו"ע[תמ] שאחר שלושים מותר ללבוש בגדים המכובסים ואינו אסור אלא ללבוש בגדים המגוהצים, וגיהוץ שלנו ככיבוס שלהם. אבל הרמ"א כתב שהעולם נהגו איסור במכובסים כל שלושים[תמא], ונוהגים שאדם אחר לובשם תחילה ואחר כך לובשם האבל והמנהג עיקר, וכן נוהגים לאחר שבעה ודי שלבשם אדם אחר שעה אחת[תמב].

וראה אליבא דהילכתא (תענית כט:) לענין כיבוס וגיהוץ בשבוע שחל בו ת"ב, שיש מי שכתב שרק בכיבוס של בני בבל אין הבגדים מתלבנים יפה לפי שמימיהם עכורים כיון שאינה ארץ הרים וגבעות כארץ ישראל, אבל כיבוס של שאר ארצות אפשר שהוא ככיבוס של ארץ ישראל ואסור. ועוד יש מי שפירש שגיהוץ היינו מים ואפר או נתר ובורית, וכיבוס היינו במים לבד, ובזמן הזה אין מכבסים במים בלבד ונמצא שכל כיבוס של זמן הזה הרי הוא גיהוץ. ולפי טעמים אלו נמצא שיש איסור מעיקר הדין על כל פנים לענין ללבשן כשהם מכובסים. ונהגו לאסור אפילו כלי פשתן ואפילו בכבוס שלנו, בין ללבוש בין לכבס ולהניח, ואין להקל בדבר כיון שנהגו[תמג].

החלפת בגדים מלוכלכים מחמת זיעה

אם בגדיו מלוכלכים מחמת זיעה או שיש בהם ערבוביה (כינים) מותר להחליפם, שלא אסרו אלא כשמחליף לתענוג, וכן מותר לכבסם במים להסיר הלכלוך. ויש מי שכתב שאם מחליף לצורך יתנם מקודם לאחר ללבשם שעה אחת[תמד].

כג:

אכילה בפני המת

אין לאכול כשהמת לפניו אלא בבית אחר משום לועג לרש ואפילו בשבת ואפילו אם אינו קרובו[תמה]. ואם אין לו בית אחר אוכל בבית חבריו, ואם אין בית לחברו עושה לו מחיצה ואוכל, ואפילו במחיצה של סדין די אם תקע שולי הסדין באופן שאינו ניטל ברוח. ואם אין לו דבר לעשות מחיצה מחזיר פניו ואוכל. ויש אומרים שדוקא מי שחייב באבלות אסור לאכול בפני המת, אבל לדינא אסור לכולם[תמו].

דיני אונן

האונן אינו מיסב ואוכל[תמז], ואינו אוכל בשר, ואינו שותה יין, ואינו מברך ברכת המוציא ולא ברכת המזון[תמח], ואין מברכים עליו ולא מזמנים עליו, ואפילו אוכל עם אחרים שמברכים לא יענה אחריהם אמן, ופטור מקריאת שמע ומתפילה[תמט], ויש אומרים שאפילו אם רוצה להחמיר על עצמו לקרוא קריאת שמע או לברך ולענות אמן אחר המברכין אינו רשאי[תן]. ואין מצרפים אותו לכל דבר שבקדושה[תנא].

כל מי שחייב להתאבל על המת[תנב] אפילו אם הוא בעיר אחרת[תנג], חשוב אונן ואסור בכל דיני אנינות עד הקבורה, אבל אחר הקבורה מותר בהם אפילו באותו יום שמת[תנד].

ואפילו אם אינו צריך לעסוק בצרכי המת, כגון שמתה אחותו הנשואה שהבעל חייב לטפל בקבורתה, או שיש לו אחרים שעוסקים בשבילו, גם כן כל דיני אנינות עליו[תנה].

אונן במצוות התורה

אונן פטור מכל מצות העשה האמורות בתורה, אבל אסור בכל האיסורים בין דאורייתא בין דרבנן[תנו].

ולכן אף על פי שהאונן אוכל בלא ברכה וכמו שנתבאר, חייב הוא בנטילת ידים קודם אכילת פת בלא ברכה[תנז].

בליל בדיקת חמץ יבדוק אחר את החמץ בביתו של האונן, ואם מקנה לו ביתו שיתחייב בעצמו במצות בדיקת חמץ יכול לברך. אבל אם הוא שולחו צ"ע אם יברך[תנח].

ספירת העומר יספור האונן בלא ברכה כדי שלא יפסיד הברכות בלילות שאחר כך[תנט].

אונן בשבת ויום טוב

בשבת ויום טוב יכול האונן לאכול בשר ולשתות יין אם ירצה[תס], ומברך ברכות התפילה וברכות הנהנין וחייב בכל המצוות[תסא]. ומותר לילך בשבת לבית הכנסת, וגם בחול מותר, אלא שמאחר שאסור להתפלל מה יעשה שם[תסב]. ומותר לילך לשמש בסעודת ברית מילה בשבת אם פרנסתו בכך ובלבד שלא יאכל שמה[תסג].

[תלג] ט"ז (סק"ד), ותמה על הרמ"א שכאן לא כתב כלום. וכ"כ הש"ך (סק"ה). [תלד] שו"ע (שם). [תלה] רמ"א (שם). ובבאר היטב (סק"ד) כתב שיש גם לצרף דעת האגודה הנזכר שאם עברו ג' רגלים עם ר"ה ויה"כ מותר. וראה עוד בפת"ש (סק"ג). ובדגול מרבבה כתב שטעם המנהג להקל משום דבזמננו נוהגים לקדש ביום הנשואין, ואם לא יכנוס לא יארס ויש חשש שמא יקדמנו אחר ואפילו כבר נשתדך איכא למיחש לחזרה. וכמו שמותר לארס מחשש זה, מותר גם לישא. [תלו] שו"ע (שם ס"ג) וכביאור הט"ז (סק"ה) שרק אחר שבעה מותרת. אך עיי' בפתחי תשובה (סק"ו). [תלז] רמ"א (שם). שכיון שהיא פטורה מפו"ר והיא אבילה, אין להתיר לנושאה בשביל מצוה דבעל אלא בצירוף ההיתר דהפסד, או לגדל היתומים כשהיא אחות אמם. ובאופן שלא קיים פו"ר מותר לבא עליה מיד אחר ז'. ולצורך היתומים מותר לבא רק אחר שלושים (ש"ך ס"ק ו-ח). [תלח] שו"ע ורמ"א (יו"ד סי' שפט ס"ג וס"ה). [תלט] באר הגולה (אחר ס"ק ז). [תמ] יו"ד (סי' שפט ס"א וס"ח).

[תמא] שחוששין לדעת הריב"א (בתוס' ד"ה כל). [תמב] שו"ע (שם). ועיין בספר פני ברוך (סי' יח הערה טו) שהביא דעת האוסרים לכבס על מנת שילבשם אחר אם לא בשעת הדחק ויש מתירין גם בזה. [תמג] שו"ע (או"ח סי' תקנא ס"ג). והיינו שלפי הטעם הראשון יש איסור בכיבוס כלי פשתן כיון שגם כלי פשתן אסור לכבס בכביסה של ארץ ישראל, ולפי הטעם השני אינו אלא כגיהוץ ואין איסור גיהוץ בכלי פשתן, אלא שעל כל פנים ללבשם מכובסים ודאי יש איסור (ביאור הלכה ד"ה שהרי). [תמד] פתחי תשובה (יו"ד סי' סק"ג וסי' שפא סק"ג), שדי חמד (אבלות אות מ). ואף שלבישת אחר אין מתרת בשבעה, בזה ראוי לצרפו להיתר כיון שאינו לובשו לתענוג אלא לצורך. [תמה] כביאור הש"ך (יו"ד סי' שמא סק"ג). ועיי' פתחי תשובה (סק"ב). [תמו] שו"ע (יו"ד סי' שמא ס"א). [תמז] פירוש על השולחן או על המטה (ש"ך סק"ו). [תמח] ואם אכל ונקבר המת ועדיין לא נתעכל המזון שבמעיו צריך לברך בהמ"ז, וכן באשר יצר אם עשה צרכיו בעודו אונן חייב לברך אשר יצר (פת"ש סק"ה).

[תמט] אם הוא קודם התפילה, אין להודיעו עד שיתפלל אם יש מתעסקין אחרים, אבל אם מוטל עליו להתעסק צריך להגיד לו (פת"ש סק"ח). אם התחיל להתפלל והודיעוהו אי"צ להפסיק (שם סק"ו). [תן] שו"ע (יו"ד שם ואו"ח סי' עא ס"א), כמסקנת המשנ"ב (סק"ו-ז). ואם קרא קריאת שמע כשהיה אונן לא יצא וצריך לחזור ולקרוא (משנ"ב סק"ג בשם רעק"א). וכתב עוד במשנ"ב (סק"ז) שיכול לילך לבית הכנסת לומר קדיש לכבוד אביו אם יש מתעסקין בלעדו ואין שם אבלים אחרים שאומרים קדיש. [תנא] משנ"ב (סי' נה ס"ק מז). וכתב עוד שאם המת בעיר אחרת ונודע לו קודם הקבורה ויש שם מי שישתדל עבורו שדינו שאם רצה לקרות רשאי ואין מוחין בידו, הרי הוא מצטרף לכל דבר שבקדושה. [תנב] כגון שמת לו אחד משבעה קרובים אב ואם, בן ובת, אח ואחות, ואשתו (משנ"ב סי' עא סק"א). [תנג] מדברי השו"ע משמע שאפילו אם יש מי שיתעסק בקבורה בעירו של מת, והוא נמצא בעיר אחרת, גם כן דין אונן עליו וכדעת הרא"ש. אבל הב"ח פסק כר"ת דקרובים שבעיר אחרת אין דין אונן עליהם, אלא אם כן אין למת קרובים המתאבלים עליו בעירו שמוטל עליהם לקברו (ש"ך יו"ד סי' שמא סק"ה). [תנד] ש"ך (סק"א-ג). [תנה] שו"ע (יו"ד שם ואו"ח שם) ומשנ"ב (סק"ג). [תנו] שו"ת חכם צבי (סי' א), פת"ש (שם סק"ז). [תנז] משנ"ב (סק"ד) בשם ברכי יוסף (יו"ד שם סק"ה). ועיי' פת"ש (שם סק"ד) שהביא מדברי הפוסקים שדנו בזה. [תנח] פתחי תשובה (סק"ו). [תנט] פת"ש (שם) וגליון מהרש"א בשם נודע ביהודה (תנינא או"ח סימן כז). [תס] בפתחי תשובה (ס"ק יג) הביא מדברי שו"ת ושב הכהן (סי' נה) שנקט שחייב באכילת בשר ויין ואפילו בליל יו"ט ראשון אם אינו רוצה לקברו ואינו רשאי להחמיר על עצמו. וע"ע שם בשו"ע, ובאו"ח סי' תצו ס"ב, אם רוצה לקברו ביו"ט ראשון וכ"ש ביו"ט שני מה דינו. ולענין פורים דנו הפוסקים אם מותר בבשר ויין, ראה פת"ש (ס"ק יא). ולענין בשר שנשתייר מסעודת שבת, ראה פת"ש (ס"ק יב). [תסא] חוץ מתשמיש. [תסב] שו"ע ורמ"א (יו"ד סי' שמא ס"ב). [תסג] פת"ש (סק"י).

פניני הלכה

את אשתו. וביאר בבצל החכמה הטעם בזה, שדוקא אם מתה אשתו שהוא דר אתה באהבה וריעות ועל ידי מיתה היא נלקחה ממנו שלא ברצונו, בזה דעתו קשורה בה, ויש לחשוש לאיסור ולא תתורו אחרי לבבכם, ולכן צריך שיעברו ג' רגלים עד שתשתכח ותשקע מדעתו. משא"כ אם גירש את אשתו שהוא הרחיקה מעליו מרצונו, סתמא דמילתא כבר לפני שגירשה גבה טורא בינייהו ואין דעתו עליה עוד, ועל כן מותר לישא אחרת אחר הגירושין מיד.

וחז"ל חדרו למעמקי נפש איש ישראלי וקבעו שעד ג' רגלים אחר מיתת אשתו עדיין זכרונה קבוע בלבו הרבה ועל כן אסרו לו תוך זמן זה לישא אשה אחרת, ואחר עבור ג' רגלים אף שהוא נזכר עדיין באשתו שמתה, אין זכרונה ואהבתה תקועים כבר בלבו ואינו נזכר בה מעתה רק מקופיא ולא מקיבעא ובזה אין איסור. וכן באשתו גרושה וכן באשה שמת בעלה אף שזוכרונם עדיין בליבם מכל מקום אינו בשיעור כזה שיהיה איסור בדבר. וכל זה מעיקר הדין, אבל מצד עצה טובה ראוי להיזהר גם באשה שמת בעלה וכן בגרוש ובגרושה, וכן מצד זה כתב בספר חכמת הנפש שאפילו אחר ג' רגלים לא ישאו מי ששמו כשם הראשון אם היו גירושין, כיון שמצד עצה טובה יש להתרחק גם ביותר ממה שקבעו חז"ל בסוגייתינו לאיסור. אך אחר ג' רגלים משמת הראשון אין לחשוש לכלום ואפילו לעצה טובה [ועיי"ש עוד].

זמן המתנה לנישואין אחרי מיתת אשתו

בגמרא הובאה מחלוקת בענין זמן המתנה להנשא אחרי מיתת אשתו, שלדעת חכמים אם מתה אשתו אסור לישא אשה אחרת עד שיעברו עליו שלשה רגלים, ולרבי יהודה רגל ראשון ושני אסור ובשלישי מותר. ופסק הרא"ש כרבי יהודה שימתין ב' רגלים, וברגל הג' מותר, וכן פסק הרמב"ן והרי"ץ גיאת. אך הרמב"ם והסמ"ג ועוד ראשונים פסקו כחכמים. ובשו"ת תרומת הדשן (פסקים סי' א) פסק כחכמים, וביאר שאף שהלכה כדברי המיקל באבלות מכל מקום לפי הטעם שכתבו הראשונים (ראה לעיל) שענין ההמתנה הוא כדי שישכח את אהבת הראשונה הרי אין זה מטעם אבילות כלל, ואם כן הדרינן לכללא דיחיד ורבים הלכה כרבים.

ובשו"ת מהר"י מברונא (סי' לה) הביא שיש שרצו להתיר במי שמתה אשתו קודם ראש השנה שמותר לישא אשה אחרת אחר סוכות, שראש השנה ויום כפור הם כרגלים, וכשיעברו ראש השנה ויום הכפורים וסוכות הרי יעברו ג' רגלים. וכתב שלפי הראשונים שכתבו בטעם דהמתנה, כדי שתשתכח אשתו ראשונה ממנו ולא יהיו ב' דעות במטה, לא מסתבר לומר כן, שענין הרגלים הוא כיון ששמחת הרגלים גורמת שכחה, וראש השנה ויום הכפורים שאין בהם רבוי שמחה כמו ברגלים לא שייך בהם ענין זה. וכתב שלפי זה פורים שיש בו שמחה וחייב לבסומי יותר מביום טוב, סברת הלב היה נותן דיועיל לשכחה. מיהו כתב שלא מלאו לבו להקל מחמת זה אלא שסמך על רבותיו המקילים לפסוק כדעת רבי יהודה שדי בב' רגלים, ועיי"ש עוד.

כג:

תענית ושמחה ביום שמת בו רבו וביום היארצייט של רבו

בסוגייתינו מבואר שמי שמתו מוטל לפניו אסור לשתות יין, ובטעם הדבר משמע ברא"ש (בפירושו נדרים יז.) ובנמוק"י (שם ג: ד"ה ביום שמת) שהוא משום צער ואבלות. אולם התוספות בסוגייתינו (ד"ה ואינו) כתבו הטעם משום שיש לו להיות טרוד בקבורת מתו ולא ימשך אחר בשר ויין. ובשו"ת דברי יציב (יו"ד סי' רמד) דן בענין אכילת בשר ויין ביום שמת בו רבו, וכתב שדינו תלוי לפי שני הטעמים, שלפי הטעם דצער ואבילות, גם ברבו שהביאו לחיי עולם הבא שייך ביום מיתתו צער ואבילות ואסור בבשר ויין. אך לפי הטעם שכתבו התוספות שיש לו להיות טרוד בקבורת מתו, כיון שאצל רבו אינו חייב בקבורתו שהרי החיוב מוטל כבר על קרוביו והם מתעסקים בקבורתו, אין שום איסור ברבו יותר מבאיש אחר.

מי שמת לו מת בשבת יאכל במוצאי שבת בלא הבדלה ולא יתפלל ערבית. ואם הקבורה ביום לא יתפלל שחרית קודם קבורה, ולאחר הקבורה יתפלל שחרית אם לא עבר זמנה, ומיד כשמתחילים להשליך עפר על המת יקרא ויתפלל, ואם היה זה קודם חצות יתפלל שחרית אבל ברכת השחר לא יאמר כיון שבשעת חובתו היה פטור[תסד]. ולא יתפלל תשלומין לערבית או אחר תפילת השחר לא יתפלל תשלומין לשחרית כיון שבלילה לא היה חייב להתפלל[תסה]. ולענין הבדלה יבדיל אחר הקבורה[תסו] עד יום שלישי[תסז].

מקום שמסרוהו לחברה קדישא

אם יש חבורה בעיר שלאחר שנתעסקו בצרכי המת וגמרו ההספד מוסרים להם, מיד כשמסרו להם חייבים בכל המצוות ששוב אינו מוטל עליהם[תסח]. ולא יפה עושים האוננים שממתינים להתפלל עד אחר הקבורה, שתיכף נתפשרו עם החברה קדישא חייבים להתפלל. אבל כל זמן שלא נתפשרו או לא גמרו ההספדים עדיין אוננים, ואף על פי שיש להם מי שיתעסק במקומם נמשכת האנינות עד שיתחילו להשליך עפר עליו, ואז ילכו האבלים מיד במקום סמוך ויקראו ק"ש ויתפללו[תסט].

מקום שנושאים את המת מעיר לעיר, אם מקום קרוב הוא הרי המת כאילו מוטל לפניו, אבל אם הוא מקום רחוק כגון מהלך ב' ימים אינו אונן עד שיבואו לעיר קבורתו[תע].

אבלות בשבת בדברים שבצינעא

בשבת נוהגים קצת דיני אבלות בדברים שבצינעא, שהם תשמיש המטה ורחיצה ותלמוד תורה, אבל לחזור הפרשה בשבת[תעא] שנים מקרא ואחד תרגום[תעב] כיון שחייב אדם להשלים פרשיותיו עם הציבור, הרי הוא כקורא את שמע ומותר. ואסור לקרוא לו לעלות לתורה, אבל אם כבר קראו לו או אם דרכו לקבל עליה כל שבת הרי זה דברים שבפרהסיא אם לא יעלה. וכן אם אין כהן אחר בבית הכנסת או שהוא חיוב מיארצייט או מלידת אשתו הרי הוא עולה בשבת[תעג].

ובמקומות שנוהגים האבלים בעיטוף כעטיפת הישמעאלים כל שבעה צריך להסיר את עטיפתו בשבת[תעד], וצריך ללבוש מנעלים ולזקוף המטה מכפיתה, ואסור ללבוש בגד הקרוע אלא מחליפו, ואם אין לו להחליף מחזיר קרעו לאחריו[תעה]. ולא נהגו לדקדק בהחזרת הקרע כיון שהמנעלים שברגליו מוכיחים שאינו נוהג באבלות[תעו]. ויכול לקבל על עצמו זמן קדושת שבת מזמן מנחה קטנה שהוא ב' שעות ומחצה קודם הלילה[תעז].

כד.

חיוב קריעה

מי שמת לו מת והוא מהמתים שראוי להתאבל עליהם, חייב לקרוע עליו ועונשו מיתה בידי שמים אם אינו קורע. וצריך לקרוע בשעת חימום[תעח].

וראה עוד לעיל (טו. כ: כג:) ולהלן (כו.).

עטיפת הראש באבל

אבל חייב בעטיפת הראש שיכסה ראשו בטלית או בסודר, ויגיע עד פיו או עד ראש החוטם. ואין צריך עטיפה כשבאים המנחמים אצלו, אלא מגלה ראשו לכבודם[תעט]. וכתב הרמ"א שהמנהג הפשוט במדינות אלו שאין נוהגים בעטיפה מפני שמביא לשחוק גדול מהנכרים והשפחות שבינינו ואין להחמיר לשנות במה שלא נהגו אבותינו[תפ]. ומכל מקום יש לנהוג בעטיפה קצת דהיינו למשוך הכובע למטה לפני העינים[תפא] ולא להסיר הכובע מראשו כל שבעה[תפב].

כבוד המת בתינוק

תינוק שלא עברו עליו משנולד שלושים יום גמורים שמת, אין צורך להוציאו במטה אלא יכולים להוציא בחיק, ואם רצו להוציאו במטה הרשות בידם[תפג]. ואין צריך רבים ללוותו ודי אם מלוים אותו אשה אחת ושני אנשים, אך לא ילווהו איש אחד ושתי נשים משום יחוד, ואין

18/06/2018אהח

[תסד] מג"א (סי' עא סק"ב). ויש חולקים עליו וספק ברכות להקל. אבל ברכת התורה וברכת שלא עשני גוי ושלא עשני עבד ושלא עשני אשה אף להמ"א יוכל לברך. וברכות קריאת שמע משמע בשו"ע שלא יאמר, אך לדינא יכול לומר. ופסוקי דזמרה ודאי יכול לומר. ואם הוא סמוך לסוף זמן תפילה ואם יתפלל כסדר יעבור זמן התפלה ויצטרך להתפלל שמונה עשרה אחר שליש היום, ידלג פסוקי דזמרה כדין המאחר לבוא לבית הכנסת אבל לא ידלג מק"ש וברכותיה כלל. וברכות שלא עשני גוי ועבד ואשה וברכת התורה זמנן כל היום ואפילו אם נקבר אחר חצות יאמרם, אבל תפלת י"ח לא יתפלל רק עד חצות (משנ"ב סק"ד). וכתב בפת"ש (יו"ד שם ס"ק ח) שברכת מקדש את שמך שהיא שייכת לק"ש יכול לברך כשקורא ק"ש, אך אם כבר עבר זמן ק"ש וקורא ק"ש רק כקורא בתורה לא יברך.

[תסה] ולענין תשלומין כל שכבר חל עליו זמן תפילה אפילו רגע אחד כגון שמת אחר צה"כ צריך להתפלל תשלומין על התפילה שהחסיר, וכל שלא היה חייב כלל כגון שמת ביום לא יתפלל תשלומין כיון שלא היה חייב כלל (משנ"ב סק"ד, ועי' פת"ש ס"ק יח).

[תסו] שו"ע (יו"ד שם ס"ב). וכתב בפתחי תשובה (ס"ק יט) בשם הפנים מאירות (ח"ב סי' קמט) שאם הבדיל בטעות אינו חוזר ומבדיל אחר הקבורה מאחר שכבר הבדיל עיי"ש.

[תסז] ש"ך (ס"ק יג).

[תסח] שו"ע (שם ס"ג).

[תסט] משנ"ב (סי' עא סק"ד).

[תע] רמ"א (יו"ד שם).

[תעא] הכרעת מהרש"ל (ט"ז יו"ד סי' ת סק"א וש"ך סק"א).

[תעב] כהוספת הש"ך (סק"ד). וע"ע פתחי תשובה (סק"ג) במחלוקת הפוסקים במי שישלמו ימי אבלותו לפני רביעי בשבת ויוכל אז להשלים חיוב קריאת הפרשה.

[תעג] שו"ע (יו"ד סי' ת ס"א) ופתחי תשובה (סק"ה), וראה עוד לעיל (כא.).

[תעד] אבל עיטוף שנוהגים בכל שלושים אין נמנעים ממנו בשבת (רעק"א ש"ך סק"ב).

[תעה] שו"ע (שם).

[תעו] ש"ך (סק"ג).

[תעז] פתחי תשובה (סק"א), ועיי"ש שראוי לגעור במקילים מחצות.

[תעח] טור (יו"ד סי' שמ).

[תעט] וראה בברכי יוסף בישוב המנהג שנהגו להיפך, לנהוג עטיפה רק בשעה שבאים המנחמים.

[תפ] שו"ע ורמ"א (יו"ד סי' שפו ס"א).

[תפא] ט"ז (סק"א), ש"ך (סק"א).

[תפב] ערוך השלחן (ס"א).

[תפג] ש"ך (יו"ד סי' שנג סק"ג).

פניני הלכה

אך הביא מהרמב"ן בתורת האדם (עמ' קמד), שהוכיח מסוגיית הירושלמי בפרק מי שמתו (ברכות פ"ג ה"א) שמי שרבו מת מוטל לפניו אינו אוכל בשר ואינו שותה יין כמי שמתו מוטל לפניו עיי"ש, וכן בשו"ע (יו"ד סי' שע"ד ס"י) מבואר דעל רבו שלמדו חכמה נוהג דיני אנינות. ובשו"ע (יו"ד סי' שע"ח ס"ד) כתב גם שנהגו להתענות ביום מיתת החכמים, והוא מהירושלמי (מו"ק פ"ג ה"ז) שאמרו שהרואה תלמיד חכם שמת כרואה ספר תורה שנשרף, ואמר רבי אבהו יבא עלי אם טעמתי כלום כל אותו היום וכו'.

ובשל"ה הקדוש (מסכת תענית עמוד העבודה) כתב שמנהג יפה הוא להתענות יום שמת בו רבו מובהק כי חייב בכבוד רבו ויראתו יותר משל אביו, וכוונתו על יום היארצייט, והובאו דבריו במשנה ברורה (סי' תקסח ס"ק מו). אמנם באליה רבה (שם ס"ק טו) כתב שיש לגמגם על דבריו, שטעם התענית אינו משום כבוד אלא משום סכנה כיון שריע מזלו ביום מיתת אביו וזה אינו שייך ביום מיתת רבו, ועוד הטעם שהאב והבן גוף אחד וכו', וזה לא שייך ברבו. ואין ראיה שצריך להתענות מדוד המלך שהתענה על שאול וגם על יהונתן ועל אבנר, כיון שהוא התענה באותו היום ממש, ולא בשנה אחרת. ובדברי יציב הוכיח שרבו שהביאו לחיי עולם הבא נחשב כבן, ולכן כשם שמתענים ביום שמת בו אביו כן הוא גם ביום שמת בו רבו, והביא מה שכתב בשו"ת הרמ"א (סי' קיח) באחד שבן בתו נתגדל אצלו בביתו, והשכיר לו רבי והביאו לחיי עוה"ב, שאחרי מותו יאמר עליו בן בתו קדיש, ויש לו חלק גם במקום שאר אבלים האומרים על אביהם כמו שאמרו בסנהדרין (יט:) כל המגדל יתום בתוך ביתו מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, וכל שכן שהביאו לחיי עוה"ב ששכר לו רבי ללמדו וכבוד רבו הוא קודם לכבוד אביו. וציין בדברי יציב עוד למה שאמרו בספרי (ואתחנן פיסקא לד), ושננתם לבניך אלו התלמידים מצינו בכל מקום שהתלמידים קרואים בנים, וכן נפסק להלכה ברמב"ם (תלמוד תורה פ"א ה"ג). ואם כן יש דין תענית ביום שמת בו רבו כיום שמת בו אביו.

ובשו"ת שם אריה (או"ח סי' יד) כתב בדבר כמה מנהגים שהנהיגו תלמידי הבעש"ט הק' בזמנו, ומהם בדבר מנהג זה שכתב הרמ"א להתענות ביום שמת בו אביו ואמו, ומשנים קדמוניות נהגו כן בכל מדינתנו והוא מנהג ותיקין שנתייסד מקדמונים, ועתה חדשו להקל בתענית זו ואין מתענים כלל, ואדרבה ביום מיתת אביהם יעשו משתה ושמחה, ובפרט מי שהיה לו אב כשר וישר חסיד וצדיק ישמחו וירננו ביום מיתתם ויעשו משתה גדול לכל בני העיר לכבוד נשמת הצדיק הקבור שם. ואומרים שחלילה להתענות ביום מיתת הצדיק רק מצוה להרבות בשמחה, וראייתם ממה שמרבים בשמחה בל"ג בעומר על קבר הצדיק רשב"י, ומשם אנו לומדים לעשות כן לכל הצדיקים הקדושים אשר בארץ. ומה שנהגו עד כה להתאבל ולהתענות ביום זה הוא נתקן רק להמון העם הפשוטים לא כן בצדיקים, ומזה נתפשט המנהג כמעט בכל האנשים כי כל אחד יאמר אבי היה צדיק וחסיד ומצוה לכבדו במותו לעשות משתה ושמחה ביום מותו. וכמעט נעשה בזיון גדול למי שמתענה או שאינו עושה משתה כיון שבזה עושה את אביו לאיש המוני. והאריך בשם אריה לדחות טענה זו ולהוכיח שבכל שהנפטר גדול יותר כן צריך יותר להצטער ולהתענות על מיתתו, ועיי"ש מה שכתב לענין השמחה בל"ג בעומר [וראה בזה להלן כד:].

ובהקדמת חסד לאברהם על המשניות (לר' אברהם ב"ר יחיאל, נדפס בטשערנאוויץ תרמד) כתב נכד המחבר (ר' יחיאל שפירא מו"ץ בטאמאשפיל), והביאו במשמרת שלום (שמחות מערכת היוד סט"ו) במעלת טוב העבודה שעל ידי לגימה המקרבת ומביאה למידת האחדות, שרבנן יודעים בערכה, ובזה לימד זכות על הנוהגים במשתה וסעודה ביום ההילולא, שצדיקי הדור עיני העדה ראו תשות כח שבא בעולם והדור חלש ומתמעט והולך ואין בכוחם כלל לסגף עצמם ולהתענות, ולכן תיקנו דבר השוה לכל נפש לקיים ביום היא"צ מצות צדקה והכנסת אורחים בהתאסף חבורת אנשים יחד לסעודה באחדות ורעות. ועיי"ש עוד שהאריך ודן בדברי השם אריה. [וראה גם צוואת הרע"א שציוה לבניו ובנותיו שלא יתענו ביום התענית אלא ילמדו כל היום ההוא וכל הלילה בלי הפסק או ישכרו אחר שילמד עבורם].

כד.

בדיקת סת"ם ע"י קאמפיוטער

והא אמרו ליה לשמואל נח נפשיה דרב. קרע עליה תריסר מני, אמר אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה. אמרו ליה לרבי יוחנן נח נפשיה דרבי חנינא. קרע עליה תליסר אצטלי מלתא, אמר אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה. בשו"ת משנה הלכות (ח"א סי' קיד) נשאל בדבר מה שחדשים מקרוב באו והמציאו לבדוק כל ספרי תורה על מכונת מחשב (קאמפיוטער), וכמה מגדולי ישראל המליצו עליו שהוא דבר טוב למצוא טעויות בספרי תורות, ואדם אחד שביקש לתרום ספר תורה לבית הכנסת התבקש על ידי רב הביהכ"נ להביא את הס"ת לבדיקה ע"י המחשב הנ"ל ואם לא יביא איים עליו שלא יקראו בספר זה בביהכ"נ ויחשבו אותו כס"ת בלתי מוגה. ובתשובתו האריך הרבה בענין בדיקת סת"ם על ידי מחשב, שאין לעשות כן אלא לתוספת הידור וחומרא אך ח"ו לומר שספר תורה שלא נבדק על ידי מחשב אינו כשר, שעל ידי שיאמרו כן עלולים להיות כמה קלקולים, ואחד מהם הוא שיבוא לחוסר זהירות אצל המגיהים וסופרי סת"ם שפחות יזהרו מחמת שסומכים על המחשב. והביא קצת סמך לטענה זו מסגייתינו, שמבואר שכשאמרו לשמואל שנח נפשיה דרב קרע עליו תריסר מני אמר אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה, ותמהו הראשונים מהו הצער אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה. והביא מה שכתב הרא"ש בשם הראב"ד שאמר שמואל שמפני יראתו של רב היה מעיין בשמועתו יפה ולא היה מיקל בה, ועתה ממי אירא אולי אשגה ואחטיא את הרבים, נמצא שהוא היה מזכה אותי. ומבואר שאפילו אמורא כשמואל כל זמן שיש עליו ממי לירא, מעיין ומכוין יותר, אבל כיון שאזל ליה רב לא יהיה לו ממי לירא אולי ח"ו יקל לעצמו ויבא לידי מכשול, וק"ו בן בנו של ק"ו בסופרי הזמן שאם יסמכו על המחשבים שאז כבר אזל להו יראת השם, שכל זמן שיחשוב המגיה שעליו יסמכו ויקראו, יודע שחייב לעשות כל מה שבידו שלא יצא מכשול ח"ו אבל אם יסמכו על המחשב שוב כל ההגדה יבוטל.

אמנם בשו"ת שבט הלוי (ח"ז סי' ה) דן לענין מחיקת השם שנעשה ע"י בדיקת המחשב, שנכנסין שם שמות ונמחקין אח"כ, ואחרי שמסיק דאין חשש מחיקה בשם שלא נכתב לשם קדושה, כתב דלפ"ז יש להתיר היתר מרווח בבדיקת ס"ת במחשב, באופן שמתנה בפה שלא תחול קדושה כלל במה שנעשה על המסך. ולא נחית לאסור מהטעמים שכתב בשו"ת משנה הלכות. ובהליכות שלמה (ח"א פי"ב אר"ה הע' 131) כתבו בשם הגרש"ז אויערבאך, שכשנתחדש ענין בדיקת המחשב אמר לשואלים אותו שודאי יש בכך משום 'זה אלי ואנוהו', וגם ראוי להעדיף קצת לקרוא בספר תורה הבדוק יותר פעמים מספרי תורה שאינם בדוקים, משום שבספרי תורה שאינם בדוקים אינו אלא דין חזקה שהם בחזקת כשרות, אולם בודאי יש לקרות גם בשאר הספרים שכיון שמדינא כשרים הם ודאי יש לקרות בהם. ועל דרך זה כתב בתשובות והנהגות (ח"ב סי' לט). וע"ע בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' פט) ושו"ת משנה הלכות (חט"ו סי' נו וחי"ג סי' קלד וחי"ד סי' קסז).

עצה לאבל שיוכל ללבוש בגדים מכובסים

תניא אבל כל שבעה קורעו לפניו ואם בא להחליף מחליף וקורע. ומבואר בגמרא שאבל יכול להחליף בגדיו בתוך ז' ימי אבלות, אלא שצריך לחזור ולקרוע קריעה בבגדים שלובש עכשיו. וכתבו התוספות (ע"ב ד"ה ברכת) בשם רש"י שהכוונה למי שבא להחליף וללבוש בגדים שכבסו אותם קודם האבל, ומוכח מכאן שמותר ללבוש בגדים מכובסים שחלוק הוא מלבוש. אך כתבו שבתוס' פירשו שאם בא להחליף היינו שבא ללבוש בגדים שאינם מכובסים, ואסור ללבוש בימי אבלו בגדים מכובסים. וכתבו שזהו המנהג עתה שמלבישים את הבגד המכובס לאדם אחר יום או חצי יום לפני שהאבל לובש אותו, ושוב אין זה קרוי בגד מכובס. והנה אף שכדברי רש"י כתב גם הרמב"ם (תעניות פ"ה ה"ו), וכמ"ש הלחם

אוצר החכמה 18/06/2018

צריך[תפד] לעמוד עליו בשורה, ואין אומרים עליו ברכת אבלים לתנחומי אבלים, ואפילו כשידוע שכלו לו חודשיו[תפה].

בן שלושים יום יוצא בגלוסקמא הניטלת באגפים, והוא ארון קטן או נסר[תפו], ועומדים עליו בשורה[תפז], ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים.

בן י״ב חודש יוצא במטה. וכל היוצא במטה רבים משתתפים ומצטערים עליו, ושאינו יוצא במטה אין רבים משתתפים ומצטערים עליו. וכל הניכר לרבים רבים מתעסקים בו[תפח], וכל שאינו ניכר לרבים אין רבים חייבים להתעסק בו[תפט].

כד:

על איזה תינוק מספידים

קטן בן כמה שנים יהיה להספידו, עניים בני חמשה[תצ], עשירים בני ששה ובני זקנים כבני עניים. אבל צידוק הדין וקדיש אומרים על תינוק משעברו עליו שלושים יום. וכתב הרמ״א שאין נוהגים כן אלא עד שיהיה בן י״ב חודש שיוצא במטה[תצא].

תשלומין כל שבעה לקרבנות פסח ועצרת

מי שלא הקריב ביום טוב הראשון עולת ראייתו ושלמי חגיגתו הרי זה מקריבן בשאר ימות הרגל שנאמר שבעת ימים תחוג לה׳ אלהיך מלמד שכולן ראויין לחגיגה וכולן תשלומי ראשון הם[תצב].

מי שלא חג ביום חג השבועות חוגג כל שבעה ויש לו תשלומין כל ששת ימים שלאחר חג השבועות, ודבר זה מפי השמועה נאמר שחג השבועות כחג המצות לתשלומין[תצג].

כיצד רגלים מבטלים שבעה ושלושים

נהג באבלות שעה אחת לפני הפסח, אותה שעה חשובה כשבעה, ויחד עם שמונת ימי הפסח הרי חמשה עשר, ומשלים עליהם עוד ט״ו יום לשלושים[תצד].

שעה אחת לפני עצרת חשובה כשבעה, ועצרת עצמה מאחר שמי שלא הקריב הקרבנות בעצרת יכול להשלים כל שבעה, חשוב עצרת כשבעה והרי כאן י״ד ימים, ומשלים עליהם עוד ששה עשר יום, ויום שני של עצרת בחוץ לארץ עולה לו למנין ששה עשר[תצה].

נהג באבלות שעה אחת לפני ראש השנה, בטלה ממנו גזרת שבעה מפני ראש השנה, ויום הכפורים מבטל גזרת שלושים, ומגלח בערב יום הכפורים, והוא הדין לקובר מתו בשלשה בתשרי שמגלח בערב יום הכפורים[תצו].

נהג באבלות שעה אחת לפני יום הכפורים, בטלה ממנה גזרת שבעה מפני יום הכפורים, וחג הסוכות מבטל ממנו גזרת שלושים, ומגלח בערב סוכות[תצז].

שעה אחת לפני הסוכות חושבה כשבעה, והחג הרי י״ד, ושמיני עצרת שבעה הרי כ״א, ומשלים עליהם עד שלושים[תצח].

דין קריעה בחול המועד

אין קורעים על המת בחול המועד אלא קרוביו החייבים באבלות עליו. וכן על חכם ששואלין אותו דבר הלכה בכל מקום ואומר[תצט], וכן על אדם כשר, או מי שעומד בשעת יציאת נשמה של כל ישראל[תק]. ועל חכם קורע אפילו אם אינו בפניו אלא שבאה לו שמועה במועד אם הוא בתוך שלושים יום[תקא], ועל אדם כשר אינו קורע אלא אם כן ידע בין מיתה לקבורה[תקב]. ומי שאינו חייב לקרוע ורוצה לקרוע במועד מפני הכבוד אסור. ואפילו לקרוביו אין מותר לקרוע אלא כשמת בחוה״מ, אבל אם מת ביו״ט אין לקרוע במועד עד אחר יו״ט[תקג].

וכתב הרמ״א שנהגו בני אשכנז שלא לקרוע במועד אלא על אביו ואמו. ועל שאר מתים קורעים לאחר המועד. אבל בפולין נהגו לקרוע על כולם בחול המועד[תקד]. וכן כל מקום שאין מנהג צריך לקרוע על כולם.

דין חליצה בחול המועד

אין חולצין כתף בחול המועד אלא קרוביו החייבים באבלות עליו או על חכם, וכבר נתבאר שעכשיו לא נהגו לחלוץ כתף כלל ואפילו בחול[תקה].

דין הבראה בחול המועד

עושים סעודת הבראה[תקו] בחול המועד, והוא שלא יברו ברחבה אלא קרוביו של מת. והוא הדין לחנוכה ופורים וראש חדש. ולא יברו האבל בתוך ביתו אלא על מטות זקופות, לפי שאין כפיית המטה ברגל כלל[תקז]. ויש שכתבו שבזמנינו אין עושים סעודת הבראה בחול המועד[תקח].

כה.

קריעה על חכם

חכם או תלמיד חכם ששואלים אותו דבר הלכה בכל מקום ואומרה[תקט] שמת, קורעים עליו כששמעו שמת, ואפילו לאחר קבורה ביום שמועה אם הוא תוך שלושים יום, ואם לא קרע בשעת שמועה קורע עליו בשעת הספדו ובלבד שיהיה בתוך שלושים[תקי]. לא קרע ביום שמועה וכבר עבר זמן הספדו שוב אינו קורע.

וקורעים עד שמגלים את ליבם[תקיא], וכבר נהגו תלמידי חכמים לקרוע זה על זה טפח אף על פי שהם שוים ואין אחד מהם מלמד את חבירו.

וכתב הרמ״א שיש אומרים שאין קורעים על חכם אלא אם כן הוא רבו או שיודעים משמועותיו שחידש שהוא בכלל

[תפד] ש״ך (סק״ה), מדברי רש״י בסוגייתינו והלבוש.

[תפה] שו״ע (יו״ד סי׳ שנג ס״ד).

[תפו] רע״א הביא ב׳ הפירושים, שבנמוק״י כתב שדי בנסר שניטל בזרועותיו, ורש״י פירש שלא יטלוהו בארון קטן שניטל בכתף ע״י אדם אחד אלא קצת יותר גדול שצריכים ליטלו ב׳ אנשים דרך כבוד. והט״ז (סק״ב) כתב כרש״י, והש״ך (סק״ו) כתב שהוא נסר רחב שאינו ניטל אלא על הכתפים ואין צריך מטה גדולה.

[תפז] ואמרינן דאין שורה אלא בעשרה, משמע שצריך עשרה ללוותו.

[תפח] רש״י פירש ניכר לרבים שהיה רגיל לצאת מן הבית. ונראה דכל המכירו מחיים צריך לכבדו במיתתו והכי פרושו כל הניכר לרבים הרבים ההם מתעסקים בו (ועיין אהבת חסד ח״ג פ״ה בהג״ה).

[תפט] שו״ע (שם ס״ה).

[תצ] שעניים מצטערים יותר מעשירים, לפי שאין להם שמחה אחרת (ש״ך סק״ב).

[תצא] שו״ע ורמ״א (יו״ד סי׳ שמד ס״ד). וכתב הש״ך (סק״ג) שבלובלין היו נוהגים לומר צידוק הדין וקדיש על בן שלושים וכמדומה שכן נוהגים בשאר קהילות, וכתב שכן ראוי לנהוג.

[תצב] רמב״ם (חגיגה פ״א ה״ד).

[תצג] רמב״ם (שם ה״ו), ועיי״ש דבסוכות תשלומין כל שמונה. ועיי׳ לח״מ שדן במקור הדרשה לפי הרמב״ם.

[תצד] שו״ע (או״ח סי׳ תקמח סי״ב, יו״ד סי׳ שצט ס״ז).

[תצה] שו״ע (או״ח שם סי״ג, יו״ד שם ס״ח). והטעם שיום טוב שני עולה למנין הוא כיון שאנו בקיאים בעיבורא דירחא ועיקר יום טוב אינו אלא יום אחד (ש״ך ס״ק ז, משנ״ב ס״ק מג).

[תצו] שו״ע (או״ח שם סי״ד, יו״ד שם ס״ט). וכשערב יום הכפורים חל באמצע שבעה מותר לרחוץ שעה או שתים קודם חשיכה, וכשחל שביעי בערב יום הכפורים יכול לרחוץ עוד קודם (משנ״ב שם ס״ק מד).

[תצז] שו״ע (או״ח שם סט״ו, יו״ד שם ס״י). וכל שכן שמותר ברחיצה ובכיבוס (משנ״ב (ס״ק מה).

[תצח] שו״ע (או״ח שם סט״ז, יו״ד שם סי״א). ואף ששמיני עצרת אין לו תשלומין כל שבעה כמו בעצרת שנתבאר שלכן חשובה כשבעה, מכל מקום כיון שהוקשו כל המועדות להדדי כדכתיב בפרשת המועדות (ויקרא כג ד) ׳אלה מועדי ה׳׳ על כן דין אחד להם (משנ״ב ס״ק מו) בשם ב״י ולבוש. ועיי׳ ט״ז (יו״ד שם סק״ו) בטעם מה שאין שמיני עצרת נחשב כרגל בפני עצמו גם לבטל גזירת שלושים.

[תצט] ואפילו אם אינו יודע לישא וליתן בה, ואין בזמנינו תלמיד חכם כזה (משנ״ב סי׳ תקמז ס״ק יב) בשם מגן אברהם.

[תק] אפילו אם אינו אדם כשר. אבל נהגו להקל אפילו באדם כשר אא״כ עומד עליו בשעת יציאת נשמה (משנ״ב ס״ק טו).

[תקא] אבל אם הוא לאחר שלושים אינו קורע במועד אפילו על אביו ואמו (משנ״ב ס״ק יד).

[תקב] שו״ע (או״ח סי׳ תקמז ס״ו, יו״ד סי׳ תא ס״ב),

[תקג] משנ״ב (ס״ק יא).

[תקד] משנ״ב (ס״ק יז).

[תקה] שו״ע (או״ח שם ס״ז, יו״ד שם ס״ד), ומשנ״ב (ס״ק יח מדברי הרמ״א יו״ד סי׳ שמ סי״ז).

[תקו] ראה להלן (מ.) בדיני סעודת הבראה.

[תקז] שו״ע (או״ח סי׳ תקמז ס״ח, יו״ד סי׳ תא ס״ד).

[תקח] ערוך השלחן (ס״ג), ועיי״ש שלא העלה טעם ברור בדבר.

[תקט] ואין בזמנינו תלמיד חכם כזה (מגן אברהם, וכנ״ל בדין קריעה בחוה״מ).

[תקי] כביאור הש״ך (יו״ד סי׳ שמ ס״ק יד).

[תקיא] ולדעת היש אומרים שעל רבו אינו קורע אלא טפח (וכדלהלן) כל שכן שעל חכם שאינו רבו אינו קורע אלא טפח (ש״ך ס״ק טו).

פניני הלכה

משנה בדעתו, מכל מקום רוב פוסקים כתבו לאסור בבגדים מכובסים כדברי התוספות, וכן נפסק בשלחן ערוך (יו״ד סי׳ שפט ס״א) שאסור ללבוש בימי אבלו גם בגדים המכובסים מקודם.

אמנם נהגו כשיש צורך והכרח להחליף בגדיו בתוך השבוע שחל בו תשעה באב, מפני הזיעה, לנהוג על פי מה שכתבו התוס׳ כאן שאם לבש מישהו את הבגד יום או חצי יום מקודם אין זה בגד מכובס, ועל כן לובשים את הבגדים לפני השבוע שחל בו תשעה באב לזמן מה ועל ידי כך אינם נחשבים בגדים מכובסים. וכן פסק הרמ״א (שם) לענין אבל, ואף שסיים שכן נוהגין לאחר שבעה, ומשמע שבתוך שבעה אין לעשות כן, מכל מקום ציין בפתחי תשובה (סק״ג) בשם שו״ת לחמי תודה (סי׳ ל) שדברי הרמ״א הם דוקא במחליף לתענוג, אבל אם מחליף לצורך כגון שהחלוק מלוכלך או משום זיעה מותר להחליף על ידי עצה זו אפילו בתוך שבעה.

ובשו״ת רב פעלים (או״ח ח״ד סוף סי׳ כט) יעץ לענין תשעת הימים, ללבוש הבגדים לפני השבת ב׳ שעות ושלוש, ואחר כך יפשטם ויצניעם לאמצע שבוע שחל בו ט׳ באב, ואף על פי שעודם נקיים, הואיל ולבשם קודם השבת וספגו זיעה מן הגוף בעת לבישתם, אין עליהם עוד תורת בגדים מכובסים. וכתב שגם אם נזכר ביום שבת עצמו שלא הכין להחליף באמצע שבוע שחל בו ט׳ באב, יש תקנה שיחליף הכתונת שלבש בתחילת השבת, וילבוש כתונת אחרת המכובסת ותשאר עליו כל השבת, ואז באמצע השבוע יוכל ללבוש הכתונת שלבש בתחילת השבת. אבל ללבוש הבגדים בשבת ולפושטם על מנת להצניעם לימות החול, כתב שאסור משום שנראה כמכין משבת לחול, שהרי עתה ביום השבת אין לו צורך בהם.

כד:

בגדים חדשים לאבל לכבוד חתונת בנו

בשו״ת דברי יציב (יו״ד סי׳ לז) דן אם מותר לאבל שמשיא את בנו לקנות בגד חדש לכבוד החתונה, והביא מה שכתב הרמ״א (יו״ד סי׳ שפט ס״ג) שנהגו איסור כל י״ב לא ללבוש בגדים חדשים. אך ציין למה שכתב בב״י (סו״ס שפט) בשם הכלבו שאם מניח לאחר ללבשן ב׳ או ג׳ ימים מותר. ועל פי זה יש להתיר ללבוש בגד חדש לכבוד הנישואין על ידי שילבשם אחר זמן מה קודם. ואף שלענין בגדים מכובסים פסק הרמ״א (שם ס״א) שאם אדם אחר לבשו שעה אחת די בכך, ולא הצריך שילבשם אדם אחר יום או יומים, היינו דווקא לענין בגדים המכובסים שדעת רש״י להתיר בהם מעיקר הדין וכמו שנתבאר, וגם לדעת המחמירים ואוסרים ללבוש בגדים מכובסים יש להתיר על ידי שילבשם אדם אחר שעה אחת, שעל ידי זה כבר אינו בגד מכובס. אבל בגדים חדשים מגוהצים שאסורים הן מעיקר הדין אין להתיר אותם אלא על ידי שילבשם אחר ב׳ או ג׳ ימים מקודם. ואף שיש אומרים שאין גיהוץ בזמנינו, הרי בזמנינו שמכבסים על ידי אמצעים כימיים ועל ידי זה נעשה הבגד כחדש ממש גם אם הוא ישן, ועל כל פנים לגבי חדשים שאנו רואים שהבד והמלבוש החדשים מבריקים ביפיים ובלבונם, אפשר שנחשבים לכל הדעות כמגוהצים ואין להתיר בהם אלא אם כן לבשם אחר ב׳ או ג׳ ימים קודם שעל ידי כך כבר אינם חדשים

עוד כתב מקום להתיר ללבוש בגדים חדשים על פי דברי המהרי״ל שכתב שבעל ברית שהוא אבל כיון שהוא רגל שלו מותר לו ללבוש בגדי שבת, ובחתונה גם כן הוי כרגל שלו שחייב להשיא אשה לבנו דקחו לבניכם נשים כתיב (ראה קידושין ל:), ואף שלא התירו הפוסקים אלא לצורך, הנה זה פשוט דאב לצורך חתונת בנו בודאי דמקרי לצורך.

עוד צידד להתיר ללבוש בגדים חדשים, שהנה לענין תספורת הדין הוא שאף שאסור להסתפר כל י״ב חודש על אביו ועל אמו מכל מקום אם גערו בו חבריו מותר. ומה שלענין בגד חדש אין להתיר בתוך י״ב חודש על ידי גערה כמו לענין תספורת, הוא כיון שלא שייך כל כך צער וניוול לגבי בגדים שאינן מגוהצים, וגם לא שייך גערה בזה כיון שאין ניכר כל כך שאינו לובש בגד חדש כמו בשערו שניכר הרבה שאינו מגלח. ואם כן כשעושה חתונה לבנו ומתאספים יחד הקרובים והידידים ומריעים, ודרך ומנהג העולם הוא ללבוש בגדים חדשים בחתונת בנו והוא לא ילבש, הרי בזה ניכר טובא שאינו לובש בגד חדש, וזה גופא מקרי גערה. אך כתב שכיון שיש עצה שיצאו מתורת חדשים ע״י לבישת אחר ב׳ או ג׳ ימים, שמ״מ לא יהיה ניכר כל כך לאנשים שאינן חדשים, תו לא הוי גערה.

כה.

חיוב עמידה מפני המת ועמידה מפני גבאי צדקה

הטור (יו״ד סי׳ שסא) הביא להלכה דברי הירושלמי וז״ל, אמר יוסי אלין דקיימי מקמי מיתא לא קיימי אלא מקמי אלין דגמלין ליה חסד, והיינו שהקמים מפני המת אינם קמים אלא מפני אלו שגומלים עמו חסד ללוותו. וכתב הטור בשם הרי״ץ גיאת שמדברי הירושלמי נראה שעומדים לפני המת, ושכן ראינו חסידים ואנשי מעשה עושים, ואפילו במקום שאין צריכים ללוותו צריכים לעמוד מפניו. וכן נפסק בשו״ע (יו״ד סי׳ שסא ס״ד) שאפילו במקום שאין ללוות את המת צריך לעמוד מפניו, וכתב הט״ז (שם סק״ג) שהטעם הוא שצריך לעמוד מפני העוסקים עמו שהם גומלי חסדים, וכמבואר בירושלמי הנ״ל.

אך הקשה הט״ז על דבריהם מהגמרא בסוגייתינו, שכשנשא רבי חגי את ארונו של רב הונא למערת רבי חייא ובניו, אמר לו יהודא לחזקיה קום ממקומך שאין זה דרך ארץ לישב כיון שבא רב הונא. הרי שמצות הקימה אינה מפני אלו שגומלים חסדים ונושאים

רבו, וכן נהגו במדינות אלו[תקיב]. והש"ך[תקיג] תמה על שלא נהגו לקרוע אפילו על חכם שיודעים משמועותיו שחידש ואפילו על גדול ממנו, ואין להם על מה שיסמוכו, וכתב שאפשר שנוקטים שאין בזמנינו חכם כזה. ויש מדקדקים שקורעים בשולי הכתונת ויכולים לאחותה מיד[תקיד].

חליצה על חכם

ראה לעיל (כב:) בדין חליצת כתף.

הבראה על חכם

מברין על החכם לתוך הרחוב ואפילו בחול המועד, כדרך שמברין את הקרובים, שהכל כקרובין[תקטו].

חיוב קריעה לעומד בשעת יציאת נשמה

העומד בשעת יציאת נשמה של איש או אשה מישראל, וכן על קטן שלומד מקרא[תקטז], חייב לקרוע, אפילו אם לפעמים עשה עבירה חמורה[תקיז] לתיאבון, או שהניח לעשות מצוה בשביל טורח[תקיח]. אבל אם רגיל לעשות עבירה אפילו לתיאבון[תקיט], אין מתאבלין עליו. וכל שכן שאין קורע על מומר לעבודה זרה, ויש אומרים שמומר שנהרג בידי נכרים מתאבלין עליו[תקכ], וכן על מומר קטן שהמיר עם אביו או אמו כיון שהוא כאנוס, ויש אומרים שאין מתאבלים, וכן עיקר[תקכא]. הפורשים מדרכי צבור, אף על פי שאין מתאבלים עליהם, מתאבלים על בניהם[תקכב].

ומי שהיה עם המת בחדר, אפילו אם החזיר פניו בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע כיון שיכול לראות, וכל מי שאין יכול לראות אף על פי שהוא בבית אחד עם המת אינו חייב לקרוע[תקכג].

חיוב קריעה על אדם כשר שמת

על אדם כשר[תקכד] שלא חשוד על שום עבירה ולא על שום ביטול מצוה ולא סני שמועניה, אף על פי שאינו גדול בתורה, חייב לקרוע עליו כל זמן שלא נקבר אף על פי שלא עמד בשעת יציאת נשמה[תקכה]. ויש אומרים שאינו חשוב אדם כשר אלא כשנוהג מנהג כשרים לחזור אחר מצות גמילות חסדים[תקכו]. ותלמידי חכמים פטורים מקריעה זו[תקכז]. ויש אומרים שגם תלמידי חכמים חייבים בה[תקכח]. וכתב הרמ"א שנהגו להקל כדעת הסוברים שאין חייב לקרוע על אדם כשר אלא אם כן עומד בשעת יציאת נשמה, אבל חייב לבכות ולהתאבל עליו[תקכט].

קריעה על ספר תורה שנשרף

הרואה ספר תורה שנשרף או נקרע[תקל] או תפילין או אפילו מגלה אחת מהנביאים או מהכתובים, קורע שתי קריעות, אחת על הכתב ואחת על הגויל. ודוקא כששורפים אותו בזרוע וכמעשה שהיה ששרף יהויקים את המגלה[תקלא].

הנחת ספר תורה ע"ג מטה של ת"ח

אין מניחים ספר תורה על מיטתו של חכם[תקלב], ודוקא על מיטתו אבל להוציא לפניו על גבי תיבה או ספסל מותר[תקלג]. ובזמנינו אין נוהגים גם בזה כיון שאין הדור ראוי לכך לומר קיים זה מה שכתוב בזה[תקלד].

ישיבה ע"ג מטה שספר תורה עליה

אסור לישב על מטה שספר תורה עליה[תקלה], אלא יגביה לכל הפחות טפח, ומידת חסידות להגביה י' טפחים ולא יפחות מג' טפחים[תקלו]. וכל שכן שאסור להניחה על גבי קרקע והוא הדין לשאר ספרים, ואפילו על המדרגות שעושים לפני ארון הקודש אסור להניח ספרים[תקלז]. ויש מקילים בזמן בית המדרש והמקום צר לתלמידים שמותר לישב בשוה עם הספרים והפירושים, ומכל מקום ידקדק שיהיה הספר מונח על דבר כלשהו, ויש סוברים שאין להקל בדבר[תקלח].

כבוד ת"ח בהוצאתו במטה

כבודו של חכם להוציאו דרך פתח, ולא לשלשלו דרך גגות. ומוציאים אותו במטה הראשונה שמת בה, ולא ישנוהו ממטה למטה[תקלט]. ולא נהגו כן בזמנינו[תקמ].

ארון העובר ממקום למקום

ארון של מת העובר ממקום למקום, אם שלדו של מת (דהיינו השדרה וצלעותיה) קיימת עומדים עליו בשורה, ואומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים אם יש אבלים שמתאבלים עליו. ואם אין שלדו קיימת אין עומדים עליו בשורה ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים[תקמא].

רצועה של תפילין שהתהפכה

צריך שיהיה השחור שברצועות לצד חוץ ולא יתהפכו, בין של יד בין של ראש[תקמב]. ואם נתהפכו, מדת חסידות היא להתענות או לפדות בצדקה. ואין להקפיד שלא יתהפכו אלא מה שמקיף את הראש ואת הקיבורת פעם אחת, אבל מה שכורך אחר כך וכן מה שמשתלשל לפניו מהרצועה של תפילין של ראש אין צריך להקפיד כלל שלא יתהפך לפי שאינו מעיקר המצוה. ומכל מקום משום נוי המצוה ראוי להפוך שיהיה השחור לצד חוץ אפילו במותר[תקמג].

זמן תיקון הקריעה על חכם

כל הקורעים על חכם שמת, כיון שהחזירו פניהם מאחורי המטה שוללים ומאחים למחר. וחכם שבאה שמועתו, שולל בו ביום ומאחה למחר. ועל נשיא ועל רבו מובהק, שולל למחר ואינו מאחה לעולם[תקמד].

כה:

קריעה ואבלות על רבו שמת

כשמת רבו קורע עליו כל בגדיו עד שמגלה כל לבו, ויש אומרים שאינו קורע אלא טפח[תקמה]. ודוקא ברבו שלמד הימנו רוב חכמתו, ואם לא למד הימנו רוב חכמתו קורע עליו כדין שאר מתים, ואפילו אם לא למד ממנו אלא דבר אחד קורע עליו[תקמו]. וחברים שלומדים זה עם זה ומקשים ומפרקים זה לזה יש אומרים

[תקיב] שו"ע ורמ"א (יו"ד סי' שמ ס"ז). [תקיג] ש"ך (ס"ק יז). [תקיד] ערוך השולחן (סכ"ב). [תקטו] שו"ע (יו"ד סי' שמ ס"ד). [תקטז] עיי' ט"ז (יו"ד סי' שמ סק"ב) שלטעם רש"י שקורעים עליו כדוגמת ס"ת שנשרף כיון שעדיין היה יכול ללמוד, קורעים על קטן ואין קורעים על אשה, אבל לדעת הרמב"ן אין הטעם משום כך אלא שהוא הפסד גדול וקורעים על אשה ולא על קטן, ומכל מקום הביא בשם הב"ח שעל קטן שלומד מקרא יש לקרוע לכו"ע. וכ"כ הש"ך (סק"ז). והוא הדין שקורעים על קטנה (פת"ש סק"ג, ודלא כרדב"ז ח"ג סי' תקנח). [תקיז] ואפילו עבירה שחייבים עליה מיתת ב"ד (פת"ש סק"ד). [תקיח] שו"ע (יו"ד סי' שמ ס"ה). [תקיט] כפירוש הש"ך (סק"ח). [תקכ] כיון שעל ידי הריגתו היתה לו כפרה (ט"ז סק"ג וש"ך סק"י, ודלא כלבוש). [תקכא] וכתב הש"ך (סק"ט) שמדברי הדרכי משה נראה שאין חולקים אלא על מומר קטן שהמיר עם אביו, אבל מומר שנהרג על ידי נכרים אין חולק שקורעים עליו, ודלא כהלבוש. [תקכב] רמ"א (שם). ואם עמד בשעת יציאת נשמה בשבת נחלקו הפוסקים אם צריך לקרוע במוצאי שבת (ראה פת"ש סק"ג). [תקכג] פת"ש (סק"ג). [תקכד] ראה בפת"ש (סק"ו) שדן בדין אשה כשרה. [תקכה] שו"ע (שם ס"ו). [תקכו] ש"ך (שם ס"ק יא). [תקכז] שו"ע (שם). [תקכח] ש"ך (ס"ק יג). ובפת"ש (סק"ז) הביא מדברי האגודת אזוב שת"ח פטורים מקריעה זו באדם כשר שאינו חכם כמותם, כיון דהוי כזקן ואינו לפי כבודו, אבל אם היה חכם כמותם אף ת"ח חייבים, ועיי"ש. [תקכט] וכתב המסדר בביאור הגר"א (ס"ק יז) שלפי גרסתינו בגמרא מבואר להדיא כסברה ראשונה, דאמרינן מיחייב למקרע, ושצ"ל שהגר"א לא גרסי תיבת למיקרע, וכגירסת מסכת שבת (קה:) וכן ברא"ש לא גרס לה. [תקל] ובב"י כתב דוקא נשרף כמעשה שהיה, אבל הש"ך (ס"ק נו) והט"ז (ס"ק מ) פסקו שהוא הדין בנקרע ונחתך ונמחק. [תקלא] שו"ע (יו"ד סי' שמ סל"ז). וצ"ע אם קורעין על ספרי תלמוד או מדרש, שכיון דהתירו לכותבם ומצילים אותם בשבת מפני הדליקה, שמא צריך אף לקרוע בחילולם (פתחי תשובה ס"ק כא). ועוד צ"ע אם ראה בשבת אם צריך לקרוע במוצ"ש (שם ס"ק טו). [תקלב] שו"ע (יו"ד סי' שנג ס"ב). [תקלג] ש"ך (סק"א). [תקלד] ערוך השלחן (ס"ב). [תקלה] שו"ע (יו"ד סי' רפב ס"ז). [תקלו] ש"ך (סק"ח). [תקלז] רמ"א (שם). [תקלח] ש"ך (סק"ט). [תקלט] שו"ע (יו"ד סי' שנג ס"ג). [תקמ] ערוך השלחן (שם ס"ב). [תקמא] שו"ע (יו"ד סי' שמה ס"ח). [תקמב] שו"ע (או"ח סי' כז סי"א). ובשל ראש שאינו רואה כשהוא מניח סביב ראשו, ימשמש היטב בידו ממקום הקציצה בכל צד וירגיש אם מונחין כראוי (משנ"ב ס"ק לט). [תקמג] משנ"ב (ס"ק לח). [תקמד] שו"ע (יו"ד סי' שמ סי"ז). [תקמה] שו"ע (יו"ד סי' רמב סכ"ה, וסי' שמ ס"ח). [תקמו] שו"ע (סי' שמ שם).

פניני הלכה

את המת אלא מפני המת עצמו, שהרי לא אמר לו לקום מפני המלוים אלא מפני רב הונא. ותירץ שדברי הירושלמי נאמרים בסתם אדם שאינו תלמיד חכם, אבל כשהנפטר ת"ח יש חיוב קימה גם מחמת המת עצמו. עוד כתב הט"ז שמדברי הירושלמי יש ללמוד שבכל דבר מצוה שאדם הולך ומתעסק בה, יש לעמוד לפניו, וכן משמע בקידושין (לג.) שאמר רב יוסי בר אבין בא וראה כמה חביבה מצוה בשעתה שהרי מפניהם (מפני מביאי בכורים) עומדים בעלי אומניות, ומפני ת"ח אין עומדין, ומשמע שהוא הדין לכל מצוה בשעתה שצריך לעמוד מפני העוסקים בה.

ובספר יד אליהו (מלובלין, סי' נד) מסיק שיש לעמוד גם מפני הגובה צדקה בשעה שהולך וגובה מאיש לאיש כנהוג. אמנם כתב שזה רק לגבאי צדקה שאינו גובה משום מטרת שכר אלא גובה בחינם, אכן אם זה הגובה מקבל שכר על טרחתו אינו בכלל זה.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' פו) חילק וכתב שדברי היד אליהו הם דוקא בגובה שמינוהו הקהל לגבות סכום קצוב שנתחייבו עליו כל בני הקהילה, והגובה לא צריך להשפיע על הנותן, שבאלו אם לוקח שכר לא צריכים לעמוד מפניו. אבל גבאי שעיקר עבודתו להשפיע על אחרים שירימו תרומה למוסדות תורה כגון משולח הנודד מעיר לעיר, ולולי השפעתו לא היתה נעשית מצות הצדקה, הרי אף אם נוטל שכר שפיר הוי בכלל עושי מצוה. וכמו במלמד חבירו תורה שגם אם נוטל שכר יש חיוב לכבדו (עיין ש"ך יו"ד סי' רמב ס"ק סו). ומה שכתב ביד אליהו לחלק שדווקא לענין רבו צריך לנהוג בו כבוד כיון שקיבל ממנו דברי תורה אף שלמדו בשכר, אבל זה הגובה צדקה הוא עושה משום שכר ואינו בכלל עושה מצוה, כתב במנחת יצחק שזה אינו, שהרי גם גובה הצדקה הוא הגורם שהנותן יתן צדקה וזולתו לא היו נותנים, ואם כן הרי הוא ממש כמלמד בשכר.

ובשו"ת משנה הלכות (ח"ד סי' רלז) הביא דברי היד אליהו, וכתב לפי זה בנידון הערוך השלחן (יו"ד סי' רנז סי"ג) שכתב בדין גבאי צדקה שאינם צריכים ליתן חשבון, וכתב בערוך השלחן שבמקום שהממונה נוטל שכירות וודאי דמחויב ליתן חשבון. וכתב במשנה הלכות שלפי דברי היד אליהו דבר פשוט הוא שצריך ליתן חשבון, שאם מקבל שכר אינו בכלל עושי מצוה כלל ואין זה הגבאי שנפטרו מליתן חשבון שבאמונה הם עושים. ולפי זה כתב גם שגבאי כזה אין לו דין חזקת מצוות להחזיק בגבאותו, ויכולים להחליפו בגבאי אחר, ורק גבאי שאינו נוטל שכר נחשב לעוסק במצוה ויש לו חזקת מצוות במצוה זו ואין יכולים להחליפו. אך כתב שצריך לחלק בין משולח הנוטל שכר רב, להני שלוחי דרבנן שכל ימיהם עוסקים בגביית צדקה לשם שמים אלא שאי אפשר להם לחיות בלא זה ונוטלים כדי מחייתם, שאין זה להנאת עצמם כי באמונה הם עושים והם ודאי נחשבים לעוסקים במצוה ואחר כוונת הלב ואומדנא דמוכח הן הן הדברים.

כה:

קריאת שם לתינוק על שם מי שנפטר אחרי שנולד, וקריאה על שם אדם חי

בשו"ת תשורת ש"י (מהדו"ק סי' תרל) כתב ששמע מרב אחד שהורה שלא יקראו לתינוק בשם הנפטר כשנולד קודם פטירתו ונפטר בין לידתו לברית. וחלק עליו בתשורת שי והביא סמוכין לדבריו מסוגייתינו, עפ"י גירסת העין יעקב, שרבי חנין חתניה דבי נשיאה לא היו לו בנים וביקש רחמים והיו לו, וביום שביקש למולם מת, פתח עליו ההוא ספדנא שמחה לתוגה נהפכה וכו' בעת שמחתו נאנח בעת חנינתו אבד חנינו, וקראו לבנו חנן על שמו. הרי לפי גירסת העין יעקב נפטר האב ביום ברית המילה אחרי שנולד הבן, ואף על פי כן קראו לו על שמו. וכתב שגם לגירסת הש"ס שב'ההוא יומא דהוה ליה נח נפשיה', שמשמע שמת באותו יום שנולד בנו, מכל מקום עדיין מוכח שנולד קודם שנפטר ממה שאמר הספדן שמחה לתוגה נהפכה, משמע שכבר היתה שמחה על ידי שנולד ואחר כך נהפכה לתוגה כשמת האב. וגם ממה שהספיד אותו ההוא ספדנא ואמר בעת שמחתו נאנח, מוכח שכשנולד היה רבי חנין חי ונאנח בחליו, ומבואר שקראו בשמו גם כשנולד לפני שנפטר.

ובתשובה אחרת (סי' ה) כתב התשורת שי בדבר אדם אחד שנפטר ביום שהיה צריך להכניס את בנו לברית, ונשאל אם לקבור את המת קודם או למול את הבן קודם, והשיב שיש לקבור את המת קודם. כיון שיש לקרות לבן בשם אביו, וקריאת השם היא העתקת הנפש מהמת למי שנקרא בשמו, ועל פי דברי הזוהר והריקאנטי (פרשת תצא) טעם הלאו של בל תלין הוא כיון שקודם שנקבר המת אין יכולה נפשו להתגלגל ולהתקן, ולכן ראוי לקבור קודם את המת כדי שתוכל נפשו להעתיק מקומה לבנו ותמצא מנוח אשר יוטב לה. והעיר בשו"ת מנחת אלעזר (ח"ג סי' ס) שלכאורה דבריו סותרים לתשובה הנזכרת וגם תמוהים מיניה וביה, שאם קריאת השם היא העתקת נפש הנפטר למי שנקרא בשמו, אם כן איך יתכן לקרות בשם מי שעדיין היה חי בשעה שנולד הנולד, כמו שמסיק בתשובתו הנזכרת וכן מבואר גם בדבריו כאן וכן נהגו גם הרבה צדיקים, שהרי כבר נכנסה נפשו של הנולד לתוכו בטרם יכלה נפש המת להעתק אליו. ואין לומר שעל ידי עיבור נשמה נכנסת בו נשמת זה שקראוהו על שמו ונוספת היא נשמתו שנכנסה אליו בלידתו, שהרי לא מצאנו עיבור נשמה של צדיק אלא על ידי זכות מעשה שזכה אדם בעצמו וכמבואר בשם האר"י ז"ל, וכמעשה של בעל המדרש שמואל שעמד פעם האר"י ז"ל מפניו אף שהיה מצעירי תלמידיו כיון שאמר שנכנסה בו בסוד עיבור נשמה נשמת רבי פנחס בן יאיר על ידי מעשה מצוה גדולה שעשה שהיה בסוד מעשיו של רפב"י. ולכן כתב שאין

שהם כרבו מובהק ויש אומרים כרב שאינו מובהק, ויש אומרים שמדינא אין צריך לקרוע אלא על רבו שלמדו רוב חכמתו, אבל אם לא אינה אלא חומרא, ולכן נוהגים במדינות אלו שאין קורעים אלא על רבו מובהק[תקמז]. וקריעה על רבו מובהק אינו מאחה לעולם[תקמח], ויש אומרים שגם קריעה על רבו שאינו מובהק אינו מאחה לעולם[תקמט].

ונוהג עליו בחליצה במקומות שנהגו בחליצה, ובכל דיני אבלות, מקצת יום המיתה או מקצת יום השמועה[תקנ].

כו.

איחוי הקרע על אביו ואמו

ראה לעיל (כג:) בהלכות קריעה.

קריעה על נשיא ואב"ד

נשיא שמת או אב"ד, או רבו מובהק חייב לקרוע, וראה לעיל (כה סוף ע"א) בזמן איחוי הקרע[תקנא].

קריעה על שמועות רעות

קורעים על שמועות רעות, כגון שנקבצו רוב הציבור למלחמה ושמעו שנגפו לפני אויביהם, אפילו לא נהרגו אלא המיעוט מהם[תקנב], והוא הדין אם הלכו בשבי[תקנג].

השומע ברכת השם

השומע ברכת השם, ואפילו ברכת הכינוי ואפילו כינויים הנמחקים כגון חנון ורחום[תקנד] ואפילו אמרו בלשון לעז, חייב לקרוע. והוא שישמענה מישראל, ויש אומרים שבזמן הזה מומר דינו כנכרי[תקנה]. ויש אומרים שאם בירך הנכרי את השם המיוחד בקריאתו וככתיבתו חייבים לקרוע[תקנו].

ואפילו השומע מהעדים היאך בירך פלוני חייב לקרוע, והעדים אינם צריכים לקרוע פעם אחרת[תקנז]. ויש סוברים שהשומע מפי העד חייב לקרוע גם אם העד לא חזר על הגידוף, ולדעתם אין חייב לקרוע אלא השומע מפי העד ולא השומע מפי אחד שפלוני גידף השם והוא עצמו לא שמע הגידוף ממש אלא שמעו מפי אחד מהעדים[תקנח]. אך יש סוברים שאין חיוב לקרוע אלא כששומעים את הגידוף מפי העד, ואז ודאי חייבים לקרוע גם אם שמעו אותו מפי אחד שסיפר מה ששמע מהעדים[תקנט]. ולדעה זו אין דין זה נוהג בזמן הזה, שכיון שאין דנים דיני נפשות למברך את השם אלא מנדים אותו, אין צריך לשמוע מהעדים את לשון הגידוף[תקס]. ולכל הדעות אם שמע מהעדים שפלוני גידף ושוב באו עדים אחרים וסיפרו אותו מעשה, אין צריך לחזור ולקרוע[תקסא].

הרואה ערי יהודה וירושלים והמקדש בחורבנם

הרואה ערי יהודה בחורבנם[תקסב] אומר 'ערי קדשך היו מדבר' וקורע[תקסג]. ואינו חייב לקרוע אלא כשמגיע סמוך להם כמו מן הצופים לירושלים[תקסד], ויש אומרים שמכל מקום שיכול לראות צריך לקרוע[תקסה]. אבל על ערי ישראל בחורבנם אינו קורע[תקסו].

הרואה ירושלים בחורבנה אומר 'ציון מדבר היתה ירושלים שממה' וקורע, וכשרואה בית המקדש אומר 'בית קדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היתה לשריפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה' וקורע[תקסז]. וביום שרואה אדם תחילה ירושלים בחורבנה אסור באותו היום כולו בבשר ויין[תקסח].

וחייב להשתחוות ולקרוע את בגדיו ולבכות ולהתאונן ולהתאבל על חורבן בית המקדש, ולקונן, ולומר מזמור לאסף (תהלים עט) עד סוף הפרק, וכשקורע מברך ואומר (כלי שם ומלכות) ברוך דיין האמת כי כל משפטיו צדק ואמת, הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט קל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא ואתה צדיק על כל הבא עלינו וכו'[תקסט].

ומהיכן חייב לקרוע על ירושלים מן

[תקמז] רמ"א (שם). [תקמח] שו"ע (סי' רמב שם). [תקמט] רמ"א (סי' שמ שם). [תקנ] שו"ע (סי' רמב שם). [תקנא] שו"ע (יו"ד סי' שמ סי"ז). [תקנב] שו"ע (יו"ד סי' שמ סל"ו). וכתב הש"ך (ס"ק נג) בשם הב"י בשם רבינו ירוחם שמלשון הפסוק כשמת שאול וקרעו שנאמר (שמואל ב, א יב) 'ויבכו ויצומו עד הערב' משמע שחייבים להתאבל כל היום, ואינו שולל עד למחר. ותמה בדגול מרבבה שהרי קריעה על שמועות רעות היא מהקרעים שאינן מתאחים לעולם וכדלהלן. וראה פת"ש (ס"ק יד). [תקנג] רמ"א (שם). [תקנד] כביאור הפת"ש (ס"ק טז). [תקנה] שו"ע ורמ"א (שם סל"ז). והב"ח חולק וסובר שאין דין מומר כנכרי ואין דבריו מוכרחים (ש"ך ס"ק נד). [תקנו] ש"ך (ס"ק נג) בשם הרמב"ן והטור. [תקנז] שו"ע ורמ"א (שם). ואם שמע מנכרי אין צריך קריעה, שאם כן יתמלאו כל הבגדים קרעים (ט"ז ס"ק כג). אבל אם בא ישראל ואמר ששמע מפי נכרי שגידף, כיון שעכשיו שמע את הגידוף מפי הישראל חייב לקרוע, וגם השומע עצמו שחוזר הגידוף מחוייב עתה לקרוע כיון שבעת ששמע מהנכרי לא היה צריך לקרוע (פתחי תשובה ס"ק יח). [תקנח] ש"ך (ס"ק נה). [תקנט] פת"ש (ס"ק יח) בשם המשנת חכמים, וכתב שעל דעה זו סומכים, ותמה על הש"ך שלא הביא שיטה זו. [תקס] פת"ש (ס"ק יט). [תקסא] פת"ש (סק"כ). [תקסב] ודוקא ערי יהודה ולא ערי ישראל, ואפילו דרים שם ישראל כיון שהישמעאלים מושלים עליהם מקרי בחורבנן (משנ"ב סי' תקסא סק"ב). [תקסג] שו"ע (או"ח סי' תקסא ס"א). וראה גם יו"ד (סי' שמ סל"ח). [תקסד] רמ"א (או"ח שם). [תקסה] משנ"ב (סק"ג וסק"ז). [תקסו] משנ"ב (סק"א), כיון שאינם חשובים כל כך. [תקסז] שו"ע (שם ס"ג). [תקסח] משנ"ב (סק"ד). [תקסט] משנ"ב (סק"ו) בשם הב"ח.

פניני הלכה

בקריאת השם ענין של העתקת הנפש, ולכן פשוט שיכולים לקרות בשמו של הנפטר גם אם נפטר אחרי שנולד הילד. אך צידד לגוף השאלה שראוי לקבור את המת לפני המילה מטעם אחר, עיי"ש.

וכתב שמעשה היה ברבינו הקדוש בעל הנועם אלימלך מליזענסק שצוה לבת אחותו אמו של בעל הבני יששכר לקרוא לבנה זה אלימלך בשמו, וכשהובא הבני יששכר אל הנועם אלימלך והוא בן ג' שנים והודיעו לו ששמו צבי אלימלך הקפיד על מה ששינו והוסיפו עוד שם אחד על שמו. ונודע עוד מזה, וכן שמענו מעוד צדיקים שציוו לקרוא בחייהם בסוף ימיהם לילד הנולד בשמותם לסגולת טובת נפש הילד, אך כתב שאין זה מטעם גלגול והעתקת הנפש אלא שעל ידי זה יוגדל הילד ויהיה לאיש עובד ה', ומהודם יתנו עליו בסגולת השם.

ולענין קריאה בשמו של אדם חי ראה עוד יאיר נתיב (סי' כג סק"ג, הובא ביפה ללב ח"ה יו"ד סי' רסה סק"ו) שהביא צוואת רבי יהודה החסיד שאין לקרות שם הילדים בשם אדם שעודנו חי, ודורשי רשומות נתנו סימן על זה קראו בשמותם עלי אדמות. וכן מנהג האשכנזים. אבל הספרדים אינם מקפידים בזה וכמו שכתב בכנסת הגדולה (אה"ע ריש סי' א), וראה מה שהאריך בזה בשו"ת קול אליהו (יו"ד סי' כג).

ענין השמחה בל"ג בעומר במירון

נהגו רבים ושלמים מבני ישראל לעשות שמחה גדולה בהילולא דרשב"י ובפרט במירון, וטעמם כיון שמבואר בזוהר שרשב"י קרא ליום זה הילולא. ויש מגדולי ישראל שערערו בדבר. יש שכתבו שאין לשמוח על הסתלקות צדיקים, ואדרבה יש להתעצב ולהתענות על פטירתם, ומה שרשב"י קרא ליום זה הילולא הוא על פי המבואר בסוגייתינו שרוכב ערבות שש ושמח בבא אליו נפש נקי וצדיק, אבל אותנו עזב לאנחות ועצב הוא לנו. ויש שפקפקו במה שנוהגים לשרוף בגדים יקרים לכבוד ההילולא, וחששו בדבר לבל תשחית. ופוסקים אחרים השיבו על פקפוקים אלו, וכמו שיתבאר.

בחקרי לב (מהדו"ב יו"ד סי' יא) דן בארוכה בגדרי איסור בל תשחית, וכתב בסוף התשובה ומזה נראה לי המנהג ששמעתי שבעיה"ק צפת ת"ו שמדליקים דברים יקרים ששוים ג' או ת"ק מאות בהילולא דרבי שמעון בר יוחאי ז"ל, שכורכים אותם בשמן ומדליקים, וכתב שאינו מוצא שום צד היתר בדבר שלכאורה יש איסור בל תשחית דרבנן בזה, ואינו מאמין שהראשונים נהגו כן, אם לא שנשתרבב המנהג מחדש. שאפילו בשמחת בית השואבה לא היו מדליקים כי אם מבלאי מכנסי הכהנים. וכתב שעם שידע גדולת רשב"י ז"ל בשמים ממעל ועל הארץ, מכל מקום ידע שלפניו חנף לא יבא ולבו אומר לו שגם רשב"י אין רצונו בכך.

ובשו"ת חתם סופר (יו"ד סי' רלג) כתב בדבר מה שממרחק יבואו וידרושו את ה' בעה"ק צפת ביום ל"ג בעומר בהלולא דרשב"י ז"ל, ואם כי כל כוונתם לשם שמים שכרם רב בלי ספק שהרי כל העושה לשם שמים שכרו גדול גם כן וכדרך שכתבו התוספות (עבודה זרה כב: ד"ה רגלא) בשם רבינו תם ששני תלמידי חכמים המכחישין זה לזה ואינם עומדים על העיקר אפילו הכי הקב"ה אוהבן ע"ד ודיגולו עלי אהבה, אבל כמה פקפוקים יש בזה. א' שאין לקבוע מועד שלא נעשה בו נס ולא הוזכר בש"ס ופוסקים בשום מקום ורמז ורמיזה, ורק מניעת הספד ותענית הוא מנהג, וזה גופא אינו יודע הטעם למניעת הספד ותענית בל"ג בעומר. שבסידור הריעב"ץ כתב על פי נסתר שהוא כבית דין שכלו חייב והוה זכאי דהיינו הוד שבהוד יעו"ש, והחתם סופר ביאר בזה באופן אחר על פי קבלה. ועוד ביאר על פי המבואר במדרש שמיום שכלה החררה שהוציאו ממצרים הלכו ג' ימים בלא לחם ואחר כך ירד המן, ואם כן היתה הורדת המן ביום ל"ג בעומר, וראוי לעשות לזה זכר טוב, עיי"ש. ומכל מקום אין לזה ענין עם רשב"י, ולעשותו יום שמחה והדלקה ובמקום ידוע דוקא שיהיה תל תלפיות שהכל נפנים לשם צ"ע אם רשאים לעשות כן.

ובשו"ת שואל ומשיב (תליתאה סי' לט) תמה על שעושים הילולא ביום פטירת רשב"י, שהרי אדרבה במות צדיק וחכם יש להתענות ואנו מתענים על מיתת צדיקים ואיך נעשה יום טוב ביום מיתת רבינו הגדול רשב"י ז"ל. ואם הזוהר קרא ליום זה הילולא הרי זה לרשב"י עצמו שבודאי שמחה היא לו שהלך למנוחה, אבל אותנו עזב לאנחה. והעיר גם על ששורפים בגדים ועוברים על בל תשחית. וכתב שפשיטא שבימי האר"י ושאר קדושים אשר בארץ לא היו עושים רק לימוד על קברו ותפילות ותחנונים שיתעוררו רחמים על ישראל ביום זה. וסיים שערב הוא להם שאם היו לוקחים אותו הממון והיו מפרנסים בו עניי ארץ ישראל היה יותר ניחא לרשב"י.

ובמשמרת שלום (שמחות מערכת הה"א סמ"ג) כתב שרבים וכן שלמים מגדולי ישראל עמדו על מבוכה זו במה שנהגו לשמוח קצת בל"ג בעומר לכבוד הילולא דרשב"י, וביותר בארץ ישראל שרבים נוסעים למירון מרחוק ומרבים בשמחה בהדלקה, ומה שמחה שייכת בהסתלקות הצדיק. והמהרש"א (חדא"ג להלן כח.) כתב טעם אחר לשמחת ל"ג בעומר ולא הזכיר ענין רשב"י. ובשו"ת אוריין תליתאי (סי' נג) כתב הטעם לשמחה כיון שרשב"י קרא ליום זה הילולא, וכתב שמטעם זה גם שורפים שם בגדים על דרך המבואר בברכות (לא.) במר בריה דרבינא שעשה הלולא לבנו, וראה לרבנן דהוו קבדחי טובא, אייתי כסא דמוקרא בת ארבע מאה זוזי ותבר קמייהו ואעציבו. וכן רב אשי עבד הלולא לבריה חזנהו לרבנן דהוו קא בדחי טובא אייתי כסא דזוגיתא חיורתא ותבר קמייהו ואעציבו. ומטעם זה שורפים כלים גם בהילולת רשב"י.

ובשו"ת מים חיים (ח"א סי' כג סוסקי"ג) נתן טעם לשמחה בהסתלקות רשב"י, שבכל הסתלקות של צדיק שמחה היא לו בלבד אבל לנו עצב הוא שעזב אותנו לאנחות, כיון שאף שיש צדיקים אחרים מכל מקום אינם באותה דרגה של הצדיק מהדור הקודם. אולם רשב"י הניח בן כמותו ממש שאמר עליו (סוכה מה:) שאם על שני צדיקים עומד העולם הוא ובנו הם, מלמד ששניהם שוים הם, ולכן גם לדורו לא היה עצב ולכן עושים שמחה ביום זה. [וע"ע שו"ת שם אריה (או"ח סי' יד) שהאריך בזה, וכן בשדי חמד (מערכת ארץ ישראל סי' ו)].

כו.

חיוב תענית לרואה ספר תורה ותפילין שנפלו

בשו"ת משפטי שמואל (סי' יג) שאל כמהר"ר יחיאל ויטאל אם יש סמך למה שאומרים העולם שמי שנופלים לו תפילין שצריך להתענות. והשיב שהתפילין יש בהם קדושה גדולה וראוי להזהר מהם, וכל זמן שהם עליו צריך שלא יסיח דעתו מהם, וכשנופלין מידו שייך בהם זלזול וכמו שאמרו בסוגייתינו שתפילין ששרפו בזרוע צריך הרואה לקרוע שתי קריעות כמו ספר תורה שנשרף, ומאחר שהם כספר תורה וכי יסתפק אדם שמי שנפל ספר תורה מידו לא יתענה. וקצת ראיה יש ממה שאמרו שהרואה ס"ת שנשרף בחלום חייב להתענות אפילו בשבת וזה יספיק לתת סמך למנהג שנהגו. והביאו בקצרה המג"א (סי' מד סק"ה) וכתב שבמשפטי שמואל כתוב קצת סמך למה שנהגו העולם להתענות כשנפלו תפילין על הארץ והוא הדין כשנפל ס"ת ע"ש, וכתב המג"א שאין צריך להתענות על נפילת תפילין אלא כשנפלו בלא נרתיקן, אבל בס"ת שנפל צריך להתענות אפילו כשנפל בנרתיקו.

ובעיקרי הד"ט (או"ח סי' ב סט"ו) כתב בשם שדה הארץ (ח"ג סי' לא) שהרואה תפילין בקרקע ולא ראה נפילתם אינו חייב להתענות אפילו מצד המנהג, שדוקא אם נפלו מידו צריך להתענות, ואפשר גם כן שאם לא נפלו מידו אלא שעיניו ראו בנפילתם יש סמך למנהג להתענות, וכמו שכתב המג"א בשם המשפטי שמואל, אבל אם לא נפלו מידו ולא ראה בנפילתם רק ראם על הקרקע אינו צריך להתענות אפילו מצד המנהג, והמחמיר על עצמו תבא עליו ברכה. ותמהו האחרונים על השדה הארץ שהרי בגוף תשובת המשפטי שמואל אין מבואר שהרואה ספר תורה ותפילין שנפלו צריך להתענות אלא שזה שנפלו בידו צריך להתענות. אמנם בגוף תשובת השדה הארץ מבואר שבאמת כתב שכן נראה מפשטות דברי המשפטי שמואל שרק מי שנפלו מידו צריך להתענות ולא הרואה שנפלו, אך כתב שיש מקום לומר שמה שנקט המשפטי שמואל שנפלו מידו אינו בדקדוק אלא נקט כן כלשון השואל, ומראייתו מסוגייתינו יש להוכיח שלדעתו גם הרואה צריך להתענות, שהרי דימה דין זה לדין ספר תורה שנשרף בזרוע, ובספר תורה שנשרף בזרוע גם הרואה צריך

הצופים[תקע], ואחר כך כשיראה המקדש קורע קרע אחר[תקעא]. וכל קריעה טפח. ואם בא דרך המדבר[תקעב] שאז רואה המקדש תחילה, קורע על המקדש טפח, ואחר כך כשיראה ירושלים מוסיף על הקרע ראשון כל שהוא[תקעג].

אם קרע על אחת מערי יהודה, אינו חוזר וקורע כשיראה שאר ערי יהודה[תקעד], חוץ מירושלים שחוזר וקורע עליה קרע אחר בפני עצמו ואם קרע על ירושלים, אינו צריך לקרוע על שאר ערי יהודה[תקעה].

קרעים אלו אינו מאחה לעולם

כל הקרעים הללו, על נשיא ואב"ד ושמועות רעות וברכת השם וערי יהודה וירושלים ובית המקדש בחורבנם, קורע בידו ומעומד, וקורע כל כסותו שמעליו עד שיגלה את לבו. ואינו מאחה קרעים אלו לעולם, אבל רשאי למוללן למחר דהיינו שאוחז ב' ראשי הקרע בין האצבעות וכופפן יחד ותוחב שתים או שלש תפירות, ורשאי לשוללן למחר תפירה רחבה שתפר הרבה במשיחה אחת, ורשאי ללקטן למחר שאורג כל הקרע ראשו על סופו ותוחב במחט ב' או ג' פעמים, ורשאי לתופרן למחר כמין סולמות שתופר ב' תפירות וחוזר ותופר למטה ומניח בין תפירה לתפירה הפסק[תקעו].

כו:

הקורע מתוך מקום שלא היה הבגד מושלם

הקורע מתוך המלל ומתוך השלל ומתוך הליקוט ומתוך הסולמות, לא יצא. אבל מתוך איחוי אלכסנדרי, דהיינו תפירה שהיא שוה למעלה ובולטת מלמטה[תקעז], יצא[תקעח].

אסור לתקן הקריעה

כשם שאסור לאחות קרע שאינו מתאחה כך אסור להפוך צד עליון של בגד למטה ולאחותו. ואפילו הקונה אותו אסור לאחותו, לפיכך אם בא למכרו צריך להודיעו שלא יהיה מקח טעות. ואם מכר לו סתם ולא הודיעו אסור לאחותו עד שידע שאינו מהקרעים שאינם מתאחים. ואסור למכרו לנכרי[תקעט].

שעור קריעה וכשקורע על ב' מתים

שעור קריעה טפח. ומי שמתו לו שני מתים כאחד או שבאה לו שמועה משנים כאחד קורע קריעה אחת על שניהם. ואם קרע על מת ואחר כך מת לו מת אחר, אם שמע תוך שבעה קורע קרע אחר ומרחיק שלש אצבעות מהקרע ראשון וקורע, או שמוסיף בו וקורע עוד טפח. ואם שמע לאחר שבעה מוסיף על קרע ראשון כל שהוא, וכן אם מת לו מת שלישי אחר שבעה של שני מוסיף עליו כל שהוא[תקפ], ויכול להוסיף ולקרוע כשצריך באותו בגד עד טבורו. הגיע לטבור מרחיק שלש אצבעות וקורע. נתמלא הבגד קרעים מלפניו מחזירו לאחוריו וקורע מלפניו. נתמלא למעלה הופכו למטה וישים לו בית צואר מאחריו ויקרענו. נתמלא מכאן ומכאן נעשה כמי שאין לו חלוק שאינו קורע. ועל אביו ואמו בין תוך שבעה בין אחר שבעה לראשון אינו יכול להמשיך באותו קרע, אלא קורע קרע אחר עד שיגלה את לבו.

אמרו לו שמת אביו וקרע, ואחר ז' מת בנו והוסיף, הקרע התחתון שקרע על בנו מתאחה, ולא העליון שקרע על אביו. אמרו לו מת בנו וקרע ואחר ז' מת אביו, אינו מוסיף, אלא קורע קריעה אחרת, שאין אביו ואמו בתוספת וכמו שנתבאר. וכן בשאר הקרובים שמתו קודם או אחר אביו שדינם כדין בנו.

מתו אביו ואמו כאחד, קורע קרע אחד על שניהם[תקפא].

מקום הקריעה

מקום הקריעה, בכל מקום בבית הצואר לפניו, אבל אם קרע לאחריו או בשולי הבגד או מן הצדדים לא יצא. ויש אומרים שיוצא אם קורע בשולי הבגד, ולכן נהגו להקל לקרוע בשולי הבגד. וכתב הרמ"א שאין להקל אלא כשקורע על שאר מתים כשעומד שם בשעת יציאת נשמה שאינו מתאבל עליהם, אבל על קרוביו שמתאבל עליהם אינו יוצא וצריך לחזור ולקרוע בבית הצואר[תקפב]. ואם קרע לרוחב הבגד לא יצא מפני שאין נראה שקרע אלא נראה שנקרע מעצמו[תקפג].

כהן גדול אינו קורע

כהן גדול שמת לו מת, אינו קורע על מתו כשאר הכהנים, שנאמר (ויקרא כא י) ובגדיו לא יפרום. ואם קרע לוקה. אבל קורע הוא מלמטה כנגד רגליו[תקפד].

[תקע] **לדעת** השו"ע הוא שם מקום, ויש אומרים שהוא כל שרואה את ירושלים, ומשהגיע למקום צופים צריך לקרוע אף שלא ראה את ירושלים. ולכתחילה לא יקרע כשרואה את ירושלים מרחוק עד שיראנה בטוב (משנ"ב סק"ז). [תקעא] **וירחיק** שלש אצבעות מהקרע הקודם (משנ"ב סק"ח). [תקעב] **ברש"י** כתב שנכנס בירושלים בשידה תיבה ומגדל ולא ראה את ירושלים תחלה. [תקעג] **שו"ע** (שם). [תקעד] **ומכל** מקום יוסיף על הקרע כל שהוא (משנ"ב סק"י). [תקעה] **שו"ע** (שם ס"ג). ואפילו להוסיף כל שהוא על הקרע אינו צריך (משנ"ב ס"ק יא). [תקעו] **שו"ע** (או"ח סי' תקסא ס"ד ויו"ד סי' שמ סל"ט), וביאור למוללן עד לתופרן בש"ך (ס"ק נט-סב). [תקעז] **וכתב** הש"ך (ס"ק ל) שהוא שקוראים בל"א איב"ר נא"ט כמו שעושין בתפירת הכתונת (וראה תיפור תפירתו בשו"ת פני יהושע סי' לו), ויש מפרשים אותו כמו התפירה שעושין החייטין בבתי שוקיים שחוזרין וכופפין הבגד היוצא מהתפירה לשני צדדי התפירה ותופרין אותו בשני צדדיו ומותחין אותו עד שאין התפירה ניכרת. [תקעח] **שו"ע** (יו"ד סי' שמ ס"כ). וביאור מלל וכו' נתבאר לעיל בסמוך. [תקעט] **שו"ע** (שם סי"ט). [תקפ] **וכתב** הש"ך (ס"ק לג) שאם הוא בתוך שבעה לשני צריך להוסיף טפח. [תקפא] **שו"ע** (יו"ד סי' שמ ס"ג וסכ"א-ג). [תקפב] **שו"ע** ורמ"א (יו"ד סי' שמ ס"ב) וש"ך (סק"ד). ובבגדים שלנו נוהגים להתחיל ברוחב הבגד ויורדים לאורך הבגד. עיין פני ברוך (ס"א הערה מא). [תקפג] **פת"ש** (סק"ב). [תקפד] **רמב"ם** (כלי המקדש פ"ה פ"ו, אבל פ"ז ה"ו) מגמרא כאן וסוגיא דהוריות (יב:), ופסק כרב שם. ועיין חזו"א (קדשים הוריות סט"ו ס"ק כג) שדן אם האיסור לכה"ג לקרוע הוא גם כשלובש בגדי חול משום כבוד הכהונה או רק בבגדי כהונה.

פניני הלכה

לקרוע. וגם בתענית חלום למי שראה בחלומו ספר תורה שנשרף הרי אין זה אלא רואה זלזול בספרי הקודש ואינו כמי שנפלו מידיו אלא כמי שראה בנפילתם, ואף על פי כן צריך להתענות. וכן העלה בשו"ת אמרי אש (או"ח סי' ו) שבין בתפילין בין בס"ת כל הרואה צריך להתענות כמו שצריך לקרוע כל הרואה ס"ת שנשרף.

ובתשובת שדה הארץ מבואר עוד שיש שסוברים שגם הרואה תפילין בקרקע צריך להתענות, ואף שהרואה ספר תורה שרוף אינו צריך להתענות היינו דווקא בשרוף שכבר אין לו תקנה להחזיר מה שנשרף, אבל ספר תורה ותפילין שנפלו שיש להם עוד תקנה להקים אותם מהקרקע אם כן כל זמן שלא הוקמו הרי הם כנפלו מחדש וצריך להתענות, וכתב שאין סברא זו נהירא.

והאחרונים דנו הרבה בדיני מי שנפלו ס"ת ותפילין מידו ומי שראה נפילתם אם צריך להתענות ואם יכול לפדות תעניתו בצדקה, ואכמ"ל, וראה שו"ת מהר"י ברונא (סי' קמ) ויפה ללב (ח"ב או"ח סי' תקעא ס"ח) ועוד, ובמשנה ברורה (סי' מ סק"ג) כתב שנוהגים העולם להתענות כשנופל תפילין מידו על הארץ בלא נרתיקן וה"ה כשנופל ס"ת אפילו בנרתיקן, ובא"ר כתב דאפילו תפילין בנרתיקן יתן פרוטה לצדקה. וע"ע במה שנתבאר בפניני הלכה (תענית טז.).

קריעה על ראיית ירושלים ומקום המקדש לרואה אותם מביתו

אמר רבי אלעזר הרואה ערי יהודה בחורבנן אומר ערי קדשך היו מדבר, וקורע וכו'. ורמינהו אחד השומע ואחד הרואה כיון שהגיע לצופים קורע, וקורע על מקדש בפני עצמו ועל ירושלים בפני עצמה. לא קשיא הא דפגע במקדש ברישא, הא דפגע בירושלים ברישא. בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' פה) דן במי שמביתו רואים את ירושלים ומקום המקדש, אם כשבא למקדש חייב לקרוע, או היות שמביתו רואים מקום המקדש אין כאן הפסק של ל' יום. והנה לדעת הרדב"ז (שו"ת סי' תרמו) והביאו החיד"א בברכי יוסף (או"ח סי' תקסא סק"ב), חיוב הקריעה חל גם על הגר בירושלים שלא ראה את מקום המקדש במשך שלושים יום. וכתב בברכי יוסף שלא נהגו כך. ובאליה רבה (סי' תקסא סק"ח) כתב שהגר בירושלים אינו חייב לקרוע על מקום המקדש, אלא אם שהה מחוץ לירושלים מעל שלושים יום. ובשו"ת דברי יציב (או"ח סי' פט) כתב שגדולי ירושלים הורו לסמוך על דעת האליה רבה, משום דלותם הרבה של תושבי ירושלים, שאילו היו צריכים לקרוע את בגדיהם בכל זמן ראייתם את מקום המקדש לאחר שלושים יום, לא היו להם בגדים.

ובאג"מ הביא דברי המג"א (סי' תקסא סק"ג) שכתב בשם הב"י בטעם הדבר שחיוב הקריעה הוא רק כשהגיע לצופים, ולפני שהגיע לצופים אפילו אם רואה את מקום המקדש אינו קורע, מפני שכיון שרחוק הוא אין ראייתו נחשבת לראיה, וכן כתב הגר"א. ולדבריו בנידון דידן אף שמביתו רואה מקום המקדש, מכל מקום כיון שהוא לפני צופים אין מה שרואים מביתו נחשב לראיה, ולכן כשבא למקום המקדש חייב לקרוע. אך לפי מה שכתב במג"א בשם התוספות שצופים הוא רק סימן בעלמא שמשם יש לראות בכל מקום סביב ירושלים, אבל גם לפני צופים אם רואה משם נחשבת ראייתו לראיה וחייב לקרוע, ולדבריהם ודאי הוא הדין לענין פטור שכיון שרואה מביתו מקום המקדש אין כאן הפסקה של ל' יום ואינו חייב לקרוע.

אך הביא מה שכתב בתוספות יום טוב (פסחים פ"ג מ"ח) בשם הכפתור ופרח (פ"ו) שביאר שצופים שאמרו מסתבר שהוא ממקום שיכול אדם לראות ירושלים, שהרי מאשר ירושלים הרים סביב לה אינה נראית מרחוק מאיזה צד שתבא אליה יותר מחצי שעה, והמקום אשר תראהו משם נקרא צופים. וצריך ביאור שהרי רואים היטב גם ממרחק שיותר מהילוך חצי שעה. וכתב באג"מ שצריך לבאר לפי דרך זו, שההרים הסמוכים הסובבים את ירושלים הם נמצאים בערך מהלך חצי שעה מירושלים ולכן עד שם רואים את המקדש, ולאלו הרחוקים יותר מחצי שעה שהן אחורי ההרים אינם יכולים לראות כיון שההרים מכסים. ולכן אף שודאי יש קצת מקומות שרואים מהם את מקום המקדש ביותר ממהלך חצי שעה כגון על ההרים שבתוך ח' מיל, ואולי יש מקומות שאין הרים סמוכים, מכל מקום כל כך לא רצו לחלק לענין הקריעה ולא החשיבו את הראיה ההיא שרק במקום אחד רואים ממרחק כזה, וקבעו שיעור קבוע לכל שביותר משיעור הילוך חצי שעה אין קורעים. וכתב שמסתבר שזו גם כוונת המג"א והגר"א, שאין מסתבר לומר שבהילוך חצי שעה אין רואים בטוב. ואם כן פשוט ששיעור מן הצופים לא נאמר אלא רק לחיוב הקריעה, אבל ליפטר מקריעה מחמת שראה את מקום המקדש וירושלים בתוך שלושים יום, פוטרת אף ראיה זו, מאחר שבעצם היא ראיה טובה כמו במן הצופים.

וצידד באג"מ לומר שכיון שמלשון הברייתא בסוגייתינו אחד השומע ואחד הרואה כיון שהגיע לצופים קורע, משמע כהב"י שמרחוק מן צופים אף שרואה אינו קורע, אם כן יתכן שאף התוספות מודים לענין קריעה שאפילו אם רואה מרחוק אינו חייב לקרוע עד שמגיע לשיעור צופים שהוא שיעור הילוך חצי שעה. ולכן לא הביא הב"י שיטת התוספות לענין קריעה. אך הביא שהב"ח נקט שלדעת התוספות גם לענין קריעה צריך לקרוע כשרואה את מקום המקדש גם אם לא הגיע לצופים. ומכל מקום אין כן מסקנת הפוסקים אלא כדעת הב"י, ולכן לדינא אין לקרוע אלא ממן הצופים שהוא לדברי הכפתור ופרח מהלך חצי שעה מכל צד סביבות ירושלים. ומכל מקום כל זה לענין חיוב הקריעה שלפני צופים אין לחייב לקרוע, אבל ליפטר מקריעה מחמת ראיה קודם שלושים יום, פוטרת אף ראיה זו וכמו שנתבאר.

הנוסע באירפלאן ובדרכו טס מעל ימים הרים ומדברות, אם צריך לברך על ראייתם

בשו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' טז) נשאל בדין נוסע באירפלאן (מטוס) מאוסטרליא לארץ ישראל ובדרכו טס מעל לימים הרים ומדברות, אם צריך לברך על ראייתם, וכיצד יברך. וכתב שפשוט שכל שרואה אותם ראיה בהירה וברורה אף על פי שאינו רואה אותם אלא מתוך האירפלאן הטס בגובה כמה מילים מעל לפני ההרים והימים, מוטל עליו לברך הברכה הראויה על ראיית אותו ים ונהר ומדבר והר. והביא מה שכתב בקצות השלחן (סי' סו בדי השלחן סק"א) שלפי דברי הב"י שהובאו לעיל שרחוק מן הצופים אין נחשבת לראיה לענין קריעה על מקום המקדש, מסתבר שהוא הדין בכל ברכות הראיה שבשיעור המרחק שמן הצופים לירושלים אין הראיה נחשבת לראיה ע"ש. ודחה בבצל החכמה דבריו וכתב שרק לענין ראיית מקום המקדש כיון שכל מה שמתקרב יותר לירושלים ולמקדש מרגיש בחורבנם יותר, על כן לא חייבו לקרוע עד שמגיע לצופים, אבל באופן שלא יתקרב יותר בודאי ששפיר לברך. ובפרט שלדעת התוס' בכל מקום שרואה משם ירושלים, מיד כשרואה צריך לקרוע, אם כן בנידון זה שהדין נאמר בסתם שעל ההרים ועל הגבעות ועל הימים קורע, בודאי כל שרואה ראיה בהירה וברורה עליו לתת שבח ולברך על כך.

כו:

אם יוצא ידי חובת קריעה כשקורע קטן או גוי

בספר טל חיים (ריינהאלד, לעיל יט) דן אודות אבל שחייב לקרוע, וקרע קטן או עכו"ם את כסותו אם יצא ידי חיוב קריעה בזה או לא. והביא מה שכתב בקצה"ח (סי' שפב סק"ג) בענין קטן אם יכול לעשות ברית מילה, שכיון שכשמכבד אבי הבן את המוהל למול מבואר בדרכי משה שמועיל משום שליחות שעל ידי זה נחשב כאילו קיים האב את מצוותו למול בעצמו, ולכן קטן שאינו בתורת שליחות אין יכולים לעשותו שליח למול, וכשממנה האב קטן לעשות הברית מילה לא נעשית מצות האב כלל, ואינו רשאי לכבד אלא לגדול שישנו בשליחות. ולדבריו הוא הדין לגבי קריעה שאינו יוצא במה שקרע קטן את בגדיו, כיון שצריך לקרוע בעצמו את בגדיו או על ידי שליח, וקטן אינו בר שליחות.

ההולך בבגד קרוע לפני המת

ההולך בבגד קרוע לפני המת שמראה עצמו כאילו קרע ולא קרע, הרי זה גוזל את החיים ואת המתים[תקפה].

קריעה בחלוק שאול

האומר השאילני חלוקך שאבקר את אבא שהוא חולה, והלך ומצאו שמת קורעו ומאחוהו[תקפו], ומחזיר לו חלוקו ומשלם לו דמי קרעו. ואם לא הודיעו שהולך לבקר בו החולה הרי זה לא יגע בו, ואם קרע לא יצא ששואל מדעת גזלן, והקורע בחלוק הגזול לא יצא[תקפז].

חולה שמת לו מת

חולה שמת לו מת אין מודיעין אותו שמא תטרף דעתו עליו, ואפילו נודע לו אין קורעים חלוקו, ואין בוכים ואין מספידים בפניו ואפילו על מת אחר שאינו קרובו[תקפח] כדי שלא ישבר לבו, ומשתיקים את המנחמים מפניו[תקפט].

קריעה לקטן

קטן שמת לו מת מקרעים לו מפני עגמת נפש[תקצ], שיבכו הרואים וירבו בכבוד המת, ולא מפני שהוא אבל[תקצא].

קריעה על חמיו וחמותו

ראה לעיל (כ:) בסוף דיני כל המתאבל עליו מתאבל עמו.

איסור אבל בשמחה

אבל אסור בשמחה לפיכך לא יקח תינוק בחיקו כל שבעה שמא יבוא לידי שחוק[תקצב].

כז.

שמע שמת לו מת והוא בדרך לקנות סחורה

ההולך ממקום למקום לסחורה ושמע שמועה קרובה, אם יכול למעט שלא לעשות שום עסק באותה העיר מוטב, ואם לאו שאם לא יקנה באותה העיר לא ימצא, יקנה לצורך הדרך דברים שיש בהם חיי נפש[תקצג]. ופשוט שכל זה כשאין בזה דבר האבד[תקצד].

זמן התחלת האבלות

מאימתי חלה האבלות, משנקבר המת ונגמרה סתימת הקבר בעפר[תקצה].

כפיית המטה

אין האבל יושב על המטה. וחייב לכפות את המטה כל שבעה, ואף שאינו חייב לישב עליה אלא יום ראשון מכל מקום חייבת להיות כפויה כל שבעה.

וצריך לכפות כל המטות שיש לו בבית זה ואפילו בעשרה בתים, ואפילו חמשה אחים ומת אחד מהם כולן כופים את כל מיטותיהם. והמטה המיוחדת לכלים או למעות, אין צריך לכפותה. דרגש שהיא מטה של עור הקשור ברגליה אין צריך לכפותו אלא מתיר את קרביטיו והוא נופל מאליו. מטה שנקליטיה בולטין על גבה ואי אפשר להפכה זוקפה ודיו[תקצו].

שינה ע"ג מטה כפויה ביום ראשון

הפך כל מטותיו והוא ישן על גבי מטה של אחרים ביום הראשון לא יצא ידי חובתו אלא ישן על גבי המטה הכפויה[תקצז]. ויש אומרים שאף אם הפך את המיטות, אם ישן על גבי קרקע לא יצא ביום ראשון[תקצח], ויש אומרים שאם הפך את המיטות וישן על גבי קרקע יצא[תקצט].

כפיית המטה בזמננו

עכשיו לא נהגו בכפיית המטה, מפני שיאמרו הנכרים שהוא מכשפות, ועוד טעם שמטות שלהם לא היו כעין מטות שלנו שתהיה ניכרת בהם הכפיה[תר]. ומכל מקום אסור לישב על גבי ספסל או כרים וכסתות כי אם על גבי הקרקע אם לא שהוא חולה וזקן שיש לו צער בישיבה על גבי קרקע מותר לשים כר קטן תחתיו[תרא].

ואין צריך לישב על גבי קרקע אלא יכול לילך ולעמוד, ורק כשהמנחמים אצלו צריך לישב על גבי קרקע. וכשרוצה לישון צריך לישון על גבי קרקע[תרב], ויש סוברים שאינו צריך לישון על גבי קרקע[תרג]. והמנחמים יכולים לשבת על גבי ספסל שמסתמא מוחל להם[תרד]. ונהגו לשבת על גבי כסא נמוך פחות מג' טפחים, ויש מדקדקים שלא יהיה גבוה טפח[תרה].

מאימתי זוקפין את המטות בערב שבת מן המנחה ולמעלה, ואף על פי כן לא ישב על המטה עד שתחשך. וחוזר וכופה את המטה במוצאי שבת ואף על פי שלא נשתייר לו אלא יום אחד לאבלותו[תרו].

דרך ניחום המלך

אין אדם נכנס למלך לנחמו אלא עבדיו ומי שנתן לו רשות להכנס. וכשמברים אותו סעודת הבראה כל העם מסובים על הארץ והוא מיסב על הדרגש[תרז].

נקיון הבית לאבלים

מרביצים את קרקע בית האבל במים ומכבדים אותה מהלכלוך, ומדיחים קערות וכוסות וצלוחיות וקיתונות. ואין מביאים שם לא בשמים ולא מוגמר. אבל מביאים אותם בבית שהמת שם כדי להעביר הסרחון ואין מברכים עליהם[תרח].

סעודת הבראה בכלים שאינם חשובים

אין מוליכין לבית האבל המאכל שמברין בו, לא בכלי כסף ולא בכלי שעם וכיוצא בהן, אלא בכלי נסרים של ערבה קלופה וכיוצא בהן שלא לבייש את מי שאין לו. ואין משקין בזכוכית לבנה אלא בצבועה, שלא לבייש את העניים שאין יינותיהן טובות[תרט].

ברכת אבלים במועד

בחול המועד אין מברכין ברכת אבלים שאומרים ברחבה, אבל עומדים בשורה ומנחמין ופוטרין את הרבים[תרי].

הספד בחול המועד

חול המועד אסור בהספד ותענית, לפיכך אין מניחים את המטה ברחוב כדי שלא להרגיל את ההספד, ומטעם זה אין מוליכים את המת לבית הקברות עד שיהיה הקבר מתוקן[תריא].

הנחת מטה של אשה ברחוב

אין מניחין מטה של אשה ברחוב מפני הכבוד, שמא יצא ממנה דם ותתנוול[תריב]. ואין עולים עם מנהיג העיר על האשה כשהולכים לקובורה[תריג].

כיסוי פני המת

בראשונה היו מגלים פני עשירים ומכסים פני עניים מפני שמשחירים בשנות בצורת. והיו עניים חיים מתביישים, התקינו שיהיו מכסים פני הכל[תריד].

כז:

תכריכים יקרים

אין קוברין המת בתכריכים יקרים אפילו לנשיא שבישראל[תרטו], ונהגו לקבור בבגדי פשתן לבנים[תרטז].

במועד נשים מענות ולא מטפחות

בחול המועד נשים מענות על המת דהיינו שכולן עונות כאחת. אבל לא מקוננות דהיינו שאחת מדברת וכולן עונות אחריה, ולא מטפחות דהיינו להכות כף על

[תקפה] שו"ע (יו"ד סי' שמ סל"ג). [תקפו] **כתב הש"ך** (ס"ק מח) שאע"פ שעל אביו ואמו אינו מאחה באופן זה מאחה, שאע"פ שנתן לו רשות לקרוע שלא יתבייש, אבל לא הקנהו לגמרי. [תקפז] **שו"ע** (שם סל"ד) **וש"ך** (סק"נ). [תקפח] **כ"כ הש"ך** (יו"ד סי' שלז סק"ב) בשם הב"ח, שכשנזכר ממיתה מתפחד ונשבר לבו מפחדו שמא ימות גם הוא. [תקפט] **שו"ע** (יו"ד סי' שלז ס"א). [תקצ] **שו"ע** (יו"ד סי' שמ סכ"ו, ועי' סי' שצו ס"ג). [תקצא] **והט"ז** (יו"ד ס' שצו ס"ק ט"ו) כתב דאם הגיע לחינוך חייב אביו לחנכו בכל דיני אבלות, אבל בנקודות הכסף חולק עליו וס"ל דאין מחנכים כלל קטן לאבלות. וכן הביא הפתחי תשובה (סק"י) הרבה פוסקים. וכתב הפתחי תשובה (סק"ב) דגם לדעת הט"ז אם הקטן לומד תורה, אין לחנכו לאבלות, מפני שאתה מבטלו מתלמודו. [תקצב] **שו"ע** (יו"ד סי' שצא ס"א). ובגמרא אמר רב פפא מפני שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות, ומשמע מדברי הפוסקים ששני טעמים הם, שאסור גם בצינעא משום שמחה ובפני אחרים אסור גם שמביאו לידי שחוק ונמצא מתגנה על הבריות. כתב בשו"ת הר הכרמל (סי' כ) שבהבדלה לא יאמר פסוקי שמחה תוך שבעה, רק יתחיל מהברכות (פמ"ג סק"א). [תקצג] **שו"ע** (סי' שפ סכ"ג) וכתב הכסף משנה (אבל פ"ו ה"י) ומשמע לי דקאי אמאי דתני בסמוך (ה"ט) על אביו ואמו ממעט בעסקו וקאמר שאם היה הולך ממקום למקום, ואינו יכול למעט בעסקו שאין לו מי שיקנה עבורו יקנה הוא עצמו צרכי הדרך, ודברים שיש בהם חיי נפש, אע"פ שקונה הרבה וקונה ע"י עצמו, עכ"ל. ופירש גילגול כמו גילגול שבועה שמוסיף לקנות יותר ממה שנצרך לדרך. (ועיין לחם משנה, וחכמת אדם כלל קסה סי' ח). [תקצד] **ערוך השלחן** (סל"ג). [תקצה] **שו"ע** (יו"ד סי' שעה ס"א). שלדעת רש"י שפירש שסתימת הגולל היא סתימת הארון, אם כן כשמוציאים במטה פתוחה מונים משיסתם הקבר לגמרי. ולדעת רבינו תם שהוא האבן שנותנים על הקבר גם כן אין הכוונה למציבה שנותנים לציון וסימן אלא לאבן הסותמת את הקבר (ט"ז סק"א). [תקצו] **רמב"ם** (אבל פ"ה הי"ח). [תקצז] **רמב"ם** (שם ופ"ד ה"ט). [תקצח] **רמב"ם** (שם). [תקצט] **טור** (יו"ד סי' שפז בשם הרא"ש). [תר] **שו"ע** (יו"ד סי' שפז ס"ב). [תרא] **ש"ך** (סק"א). [תרב] **ש"ך** (שם). [תרג] **פתחי תשובה** (סק"ב). [תרד] **ש"ך** (שם). [תרה] **רע"א** כתב שאין צריך לישב על הקרקע אלא על ספסל קטן או כרים וכסתות, ובערוך השולחן (ס"ג) הביא ראיה לדבריו. ועיי' דעת תורה למהרש"ם. ועיי' גשר החיים (סי' תקנב מ) וקו' מבית לוי (ניסן תשנו עמ' מז). [תרו] **רמב"ם** (אבל פ"י ה"ג), טור (יו"ד סי' ת). [תרז] **רמב"ם** (אבל פ"ז ה"ח, מלכים פ"ב ה"ד). [תרח] **שו"ע** (יו"ד סי' שעח ס"ז) וט"ז (סק"ב). [תרט] **רמב"ם** (אבל פי"ג ה"ו), טור (יו"ד סי' תא). ובשו"ע השמיטו. [תרי] **רמב"ם** (אבל פי"א ה"ג), טור (שם). ובשו"ע השמיטו. [תריא] **שו"ע** (או"ח סי' תקמז ס"א, יו"ד סי' תא ס"א). [תריב] **שו"ע** (יו"ד סי' שנה ס"א). [תריג] **רמ"א** (שם) וכפירוש הש"ך (סק"ב). ובערוך השלחן (ס"א) ביאר באופן אחר כוונת הרמ"א, שאין עומדים בחבורה ברחובה של עיר בלויית האשה, ובזמנינו בלאו הכי בטלו מנהג זה. [תריד] **שו"ע** (יו"ד סי' שנג ס"א). [תרטו] **שו"ע** (יו"ד סי' שנב ס"א). וכתב הש"ך (סק"א) שטעם הדבר מפני העניים שאינם יכולים לעשות יקרים, וגם משום גסות הרוח והשחתה. וכתב הדרכי משה והדרישה בשם נמוק"י שכל העושה תכריכי פשתן נאים למת, מכירין בו שהוא מודה בתחית המתים ותבא עליו הברכה. אבל בחשובים יותר מדי אסור. ובבאר היטב (סק"א) האריך לבאר שאם יכול לעשות תכריכים יקרים תבוא עליו ברכה, שהנפש מלובשת במלבוש רוחני כעין התכריכים הגשמיים שעושים לגוף. [תרטז] **שו"ע** (שם ס"ב) ופת"ש (סק"ב), ועיי"ש שהאריך בגודל הענין שיהיו התכריכים עשויים רק מפשתן.

פניני הלכה

אך כתב שלדברי הנתה"מ (סי' קפב סק"א) שכתב שמה שאין שליחות לעכו"ם וקטן היינו דווקא בשליחות לחלות דין באופן שאין המעשה של הקטן וגוי קיים, כגון בקדושין וקנין, שאין השליחות לעשות שינוי בפועל אלא במשפטי הדינים, אבל אם השליחות היא בדבר מעשה שהמעשה קיים אחר שעשאו השליח, כגון שאמר לקטן אקפי לי גדול, יש תורת שליחות גם בקטן וגוי וחייב המשלח. וכתב בטל חיים שלדברי הנתיבות המשפט הוא הדין לענין שליחות לקריעה, שכיון שהשליחות היא לקריעת הבגד שאי אפשר למעשה להתבטל, יש בזה שליחות גם לקטן וגוי. ואף על פי שיכולים לאחות את הקרע ועל ידי כך יתבטל המעשה, אין אומרים מחמת כן שאין השליחות אלא לעשות מעשה קריעה ולא לעשות את הבגד קרוע ומעשה הקריעה אינו קיים, אלא השליחות היא שיהיה הבגד קרוע ואף שיכולים לאחות את הבגד מכל מקום לא יהיה על ידי האיחוי כמו שהיה מקודם, ונחשב שאין יכולים לבטל את המעשה, ובכה"ג יש שליחות לקטן וגוי.

ועוד כתב שיוצא ידי חובת קריעה בכה"ג מטעם אחר, כיון שמה שמניח לעכו"ם או לקטן שיקלקל את בגדיו, ובצוויו קורע הרי מראה לכל גודל צערו, שזה הוא עיקר הטעם בחיוב הקריעה, והרי נתקיים טעם זה גם על ידי שליחות זו כמו בקריעה שקורע בעצמו.

ובאבן יעקב (מגילה דף נד ע"א) כתב הטעם שאין מברכים על מצוות הקריעה, על פי דברי הטל חיים שאם קרע על ידי קטן או על ידי נכרי יצא חובת קריעה, ולא ראה מקור הדברים והבין בטעמו שהוא כיון שאין מצוה במעשה הקריעה אלא שיהיה הבגד קרוע ואין מצוה במעשה כלל, וגם אם נקרע ממילא יצא חובת קריעה, ולכן לא שייך לברך על זה. והביא מה שכתב בחכמת אדם (כלל קנב ס"ג) שאם קרע לרוחב הבגד לא יצא ידי חובתו כיון שאין נראה שקרע אלא נראה שנקרע מעצמו, והוכיח מדבריו שיש כן חיוב במעשה הקריעה ואין יוצאים ידי חובה במה שנקרע מאליו, ונקט שלפי זה נמצא שאין מועלת קריעה על ידי קטן וגוי ושלא כהטל חיים.

כז.

התחלת אבילות כשמניח המת עמוק בקרקע לזמן עראי עד שעולים לא"י

מאימתי כופין את המטות משיצא מפתח ביתו, דברי רבי אליעזר. רבי יהושע אומר משיסתם הגולל. בשו"ת שבט הלוי (ח"י סי' ריח) נשאל מעיר מעלבורן במדינת אוסטרליא, באשר מנהגם הוא שכאשר ישנם נפטרים ודעתם להוליכם לקבורה באה"ק, ועל ידי סדור הענינים והנסיעה הרחוקה מתאחרים כמה ימים משעת הפטירה עד שעה שבא הנפטר למנוחת עולמים בא"י, ורק אז מתחילים להם ז' ימי אבלות, אם יש למצוא להם עצה על ידי שישימו הנפטר בארון סגור כהלכה, וישימו אותו בבית מיוחד לנפטרים שיבנה לזה, ושם ישימו אותו בבור חפור כעין קבר מכוסה באבנים מלמעלה, עד הגיע הזמן להעבירו לא"י, ואז יוכלו האבלים לשבת שבעה משעה שינתן למקום הנ"ל.

והשיב שיש לצדד שמועלת עצה זו שיהא אפשר להתחיל למנות אבלות משעה זו, כמו שנפסק בשו"ע (יו"ד סי' שעה ס"ד) שאם נתנו את המת בארון ונתנוהו בבית אחר לפי שהיתה העיר במצור מונים לו מיד שבעה ושלושים אף על פי שדעתם לקברו בבית הקברות אחר המצור, וסתימת הארון היא כקבורה וחלה האבילות מיד. והנה הש"ך (שם סק"ה) העיר על דברי השו"ע, דהרי קיי"ל דאין אבלות חלה אלא משיסתם הגולל, וסתימת הגולל היינו שנקבר ונגמרה סתימת הקבר בעפר, ואין די בסתימת הארון. וביאר שבמצור שאני, ומיד משנתנו את המת בבית אחר והארון סתום הרי זו כקבורה שהוא כמו שנתיאשו מלקברו, דאע"פ שעדין רוצים לקברו מ"מ השתא במצור הוי כקבורה מעליא

כף. נקבר המת אף לא מענות[תריז]. ודווקא לאדם דעלמא, אבל לתלמיד חכם, בין בחול המועד בין בראש חדש וחנוכה ופורים, מענות ומקוננות כדרכן בחול. ודווקא בפניו, אבל שלא בפניו לא. ויום שמועה אפילו רחוקה, כבפניו הוא[תריח].

ביצד מנחמים

אין המנחמים רשאים לפתוח עד שיפתח האבל תחלה. והאבל מיסב בראש. וכיון שנענע האבל בראשו בענין שנראה שפוטר את המנחמים אינם רשאים לישב אצלו[תריט].

ואין אבל או חולה חייבים לעמוד אפילו מפני נשיא[תרכ].

מי שאינו אבל ובא לכבד את חבירו ולקום מפניו אומר לו שב, אבל אם המכבד אבל או חולה אין לומר לו שב, שמשמע שב באבלות שלך, שב בחולי שלך[תרכא].

אבל אסור לאכול משלו בסעודה ראשונה

אבל אסור לאכול משלו בסעודה ראשונה, אבל בשניה מותר לאכול משלו אפילו ביום הראשון. ומצוה על שכניו שיאכילוהו סעודה ראשונה משלהם כדי שלא יאכל משלו. ויכול אחד להאכיל את חברו בימי אבלו והוא יחזור גם כן ויאכילנו בימי אבלו ואף אם שניהם אבלים[תרכב], ובלבד שלא יעשו תנאי על כך מתחלה[תרכג]. ואם לא שלחו לו או שהוא יחידי בעיר ואין מי שישלח לו, אינו צריך לצער עצמו שלא לאכול כלל[תרכד].

החיוב להתעסק וללוות מת

מת בעיר כל בני העיר אסורים במלאכה, שכל הרואה מת ואינו מלווהו עד שיהא לו כל צרכו עובר משום לועג לרש ובן נדוי הוא. ואם יש חבורות בעיר שכל אחת מתעסקת במתים ביומה, מותר במלאכה ביום שאינו יומו. במה דברים אמורים שלא בשעת הוצאתו, אבל בשעת הוצאתו הכל בטלים[תרכה].

ביטול תלמוד תורה להוצאת המת

מבטלין[תרכו] תלמוד תורה להוצאת המת[תרכז]. ומבטלים רק אם אין מי שיתעסק בצורכי המת, אבל אם יש מי שיתעסק בצרכי המת אין צריך לבטל[תרכח] אלא אם אין שם עשרה שיתעסקו בו[תרכט]. וכל זה למי שלא קרא ולא שנה, אבל למי שקרא ושנה לעצמו מבטלין מלימודם עד שישים ריבוא, ואם קרא ושנה לאחרים מבטלים מלימודם עד שישים ריבוא[תרל]. ואשה יש אומרים שדינה כמי שקרא ושנה ויש אומרים שדינה כמי שלא קרא ושנה, ולמעשה נוהגים להקל באשה ותינוק[תרלא].

קישוי על המת יותר מדי

אין מתקשים על המת יותר מדי כי זהו מנהגו של עולם, וכל המתקשה עליו יותר מדי על מת אחר הוא בוכה, אלא שלשה ימים לבכי, שבעה להספד, שלושים לתספורת ולגיהוץ[תרלב].

על ת"ח מספידין כל י"ב חודש

במה דברים אמורים שאין מתקשים על המת יותר משיעורו בשאר העם, אבל תלמידי חכמים הכל לפי חכמתם, ואין בוכים עלהם יותר משלושים יום, ואין מספידין עליהם יותר מי"ב חודש. וכן חכם שבאה השמועה שמת לאחר י"ב חודש אין מספידים אותו[תרלג] אפילו ביום השמועה[תרלד].

התעוררות האבל לתשובה

כל שלשה ימים יראה האבל כאלו חרב מונחת לו על צוארו[תרלה], משלשה ועד שבעה כאילו זקוף כנגדו בקרן זוית, משבעה ועד שלושים כאלו עוברת לפניו בשוק, וכל אותה השנה מידת הדין מתוחה כנגד אותה משפחה. ואם נולד בן זכר באותה משפחה נתרפאת כל המשפחה[תרלו].

אחד מהחבורה שמת תדאג כל החבורה[תרלז].

כל מי שאינו מתאבל כמו שצוו חכמים, הרי זה אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה[תרלח].

כח.

הנחת מטה של אשה ברחוב

ראה לעיל (כז.).

השבעת המת שיבוא אליו אחר מותו

מותר להשביע את החולה לשוב אליו לאחר מיתה להגיד לו את אשר ישאל אותו[תרלט], ויש מתירים אפילו להשביעו לאחר מותו, אם אינו משביע גופו של מת רק רוחו[תרמ].

כח:

במועד נשים מענות ולא מטפחות

ראה לעיל (כז:).

ביצד מנחמים

ראה לעיל (כז:).

[תריז] **שו"ע** (או"ח סי' תקמז ס"ב, יו"ד סי' תא ס"ה). [תריח] **שו"ע** (יו"ד שם). [תריט] **שו"ע** (יו"ד סי' שעו ס"א). [תרכ] **רמ"א** (שם). [תרכא] **שו"ע** (שם ס"ב). [תרכב] **ש"ך** (יו"ד סי' שעח סק"ב). [תרכג] **שו"ע** (יו"ד סי' שעח ס"א). [תרכד] **ט"ז** (סק"א). [תרכה] **שו"ע** (יו"ד סי' שמג ס"א וסי' שסא ס"ב-ג). [תרכו] **וכתב** הש"ך (יו"ד סי' שסא סק"א) שחובה היא לבטל, וכן הסכימו הפוסקים. [תרכז] **רמב"ם** (הל' אבל פי"ד ה"ט), **שו"ע** (יו"ד סי' שסא ס"א). [תרכח] **רמב"ם** (שם), **שו"ע** (שם). [תרכט] **שו"ע** (שם). וכתב הש"ך (שם סק"ד) שהוא כדי שיוכלו לומר קדיש וברכת אבלים שכל זה בכלל צורך המת. [תרל] רמב"ם (שם ה"א), שו"ע (שם). וכתב הש"ך (שם סק"ג) שמדברי הריטב"א משמע שאין צריך שיהיה גם קרא וגם שנה, אכן בשו"ע משמע דצריך את שניהם, והרמב"ם שם נקט לשון תלמיד חכם. [תרלא] שו"ע (שם), ומבואר ברמ"א שם שי"א שבזמן הזה מסתמא מבטלין דאין לך אדם שאינו לא במקרא ולא במשנה. [תרלב] שו"ע (יו"ד סי' שצד ס"א). [תרלג] שו"ע (שם ס"ג). [תרלד] ש"ך (שם סק"א). [תרלה] כן הגיה בערוך השלחן (יו"ד סי' שצד ס"ג). [תרלו] **שו"ע** (יו"ד סי' שצד ס"ד). [תרלז] **שו"ע** (שם ס"ה). [תרלח] שו"ע (שם ס"ו). [תרלט] **שו"ע** (יו"ד סי' קעט סי"ד). וכתב הגר"א (ס"ק כד) שמקורו מסוגייתינו שרבא השביע אמוראים שיספרו לו על צער המיתה. [תרמ] רמ"א (שם), ובבית יוסף (ד"ה ומ"ש ודורש) גמגם בזה, ועיי' ש"ך (ס"ק טו) וביאור הגר"א (שם) שהסכימו עם דברי הרמ"א.

פניני הלכה

דאם תלכד העיר לא יקברו עוד. והנה הב"ח ביאר הדין דמצור באופן אחר והוא שכיון שמעיקר הדין קיי"ל כדעת רש"י שסתימת הארון בלבד גורמת אבלות אפילו אם הארון נתון בבית, אלא שנוהגים להחמיר לכתחלה לנהוג כדעת ר"ת שהגולל הוא האבן שנותנין על הקבר מלמעלה, ולכן בדבר היוצא מן הכלל כאופן זה שהיתה העיר במצור עושים כעיקר הדין וכדעת רש"י שסתימת הגולל יתכן אפילו הוא בבית.

ולפי זה כתב בשבט הלוי לענין נידון הנ"ל, דלא מבעיא לדעת הב"ח שסובר שמעיקר הדין ההלכה כרש"י שסתימת ארון אפילו בבית נחשב כסתימת גולל, שאם כן ודאי גם אם נדון מה ששמים בבית המיוחד לא כקבורה זמנית אלא כבית בעלמא נחשב כנסתם הגולל, אלא אפילו לדעת הש"ך דשאני מצור דאולי לא יבא לידי קבורה כלל, מכל מקום אם יתנו את הנפטרים למטה מפני הקרקע וגם יכסו את הארון באבנים ואולי גם בשכבת קרקע עד שיבא זמן להסיעו לא"י, עדיף טפי ופשיטא דבכה"ג דגם הש"ך יודה שנחשב שנסתם הגולל.

כז:

קימה מפני רבותיו בתשעה באב ובאבל

בשו"ת שבות יעקב (ח"א סי' כו) נשאל אם בתשעה באב חייבים לקום ולהדר לפני רבותיו, וצדדי השאלה הוא אם מה שמבואר בסוגייתינו שהכל מחויבין לעמוד בפני נשיא חוץ מאבל וחולה, שאבל וחולה אינם חייבים בקימה, הוא גם באבילות דתשעה באב, או שמא אבילות ישנה דתשעה באב שמצאנו בה כמה קולות קלה היא גם לענין זה שאינה פוטרת מחיוב הידור.

והביא מדברי הלבוש (י"ד סי' שעו ס"א) שכתב בטעם מה שאבל וחולה אינם חייבים לעמוד, שהוא מפני שטרודין בצערן. ולדבריו יש לומר שרק באבלות ממש דיש צער, אבל באבילות ישנה כיון דאין כל כך צער עד שיהיה טרוד בצערו, צריך לעמוד, שאף שאנו עושין הרבה דברים זכר לחורבן מ"מ טרדא דצערא לא הוי. והביא קצת ראיה שיש חיוב בכבוד רבו גם בתשעה באב ממה שכתבו הפוסקים (או"ח סי' תקנד סי"ג) שההולך להקביל פני רבו או אביו או מי שגדול ממנו או לצרכי מצוה עובר במים עד צווארו ואינו חושש, הרי שאף בתשעה באב חייב בכבוד רבו או מי שגדול ממנו וצריך לילך להקביל פניו.

אמנם כתב שכל זה הוא אם נאמר בטעם הפטור דאבל וחולה כדברי הלבוש מפני שהם טרודים בצערם, אמנם טעם זה קשה, שאיך אפשר לפטור ממצוה מחמת טירדא, והרי אבל חייב בכל המצות האמורות בתורה חוץ מן התפילין שנאמר בהן פאר, ואין פוטרים אותו מכל המצוות מחמת טירדא, והוא משום דיש חובה ליישב דעתו למנוע ממנו הצער. ועוד קשה לדבריו, שאפילו אם נאמר שכשיש טירדא פטורים האבל והחולה ממצות, עדיין קשה מה טירדא יש בעמידה, והרי אפילו אונן שקרע מיושב צריך לחזור לקרוע מעומד (רמ"א יו"ד סי' שמ ס"א), הרי שאין מחשיבים את הקימה לטורח וטירדא. ולכן כתב טעם אחר בהא דאבל וחולה פטורים מלעמוד מפני חכם, שבקדושין (לג:) אמרו יכול יעמוד מפניו מבית הכסא ומבית המרחץ, תלמוד לומר תקום והדרת לא אמרתי קימה אלא במקום שיש הידור, הרי שאין חיוב קימה אלא כשיש בקימה זו הידור. ולכן בין באבל שמעולל בעפר, ובין החולה שמוטל על ערש דוי, אין זה קימה שיש בה הידור ולכן אינם צריכים לקום. ולפי טעם זה כתב שגם בתשעה באב שנוהגים לישב על הארץ להתאבל על חורבן בית המקדש גם כן אין זו קימה שיש בה הידור, ואינו חייב לעמוד מפני רבו.

וכל זה לענין חיוב, אבל אם רוצה לעמוד מפניו ודאי אין בו איסור, כדמבואר בתוס' בסוגייתינו (ד"ה לכל אומרים) שאבל וחולה אפילו עמדו אין צריך לומר שבו, וכן משמע ברמב"ם (הל' אבל פי"ג ה"ה). וקצת ראיה יש גם ממה שנאמר (בראשית מז לא) וישתחו ישראל על ראש המטה, וכתבו רש"י והמדרש שהשתחוה כדי לחלוק כבוד למלכות, והרי היה ישראל חולה באותה שעה ואף על פי כן חלק כבוד למלכות, הרי שאף חולה מותר לחלוק כבוד למי שגדול ממנו, והוא הדין לאבל.

כח.

ברכת שהחיינו כשהגיע לגיל שבעים

בברכי יוסף (או"ח סי' רכג שיו"ב סק"ב) כתב בשם החוות יאיר (סי' ע), שכשיגיע האדם למלאת שבעים שנה לימי חייו יברך שהחיינו בשם ומלכות, וכן הורה למעשה הגה"ק מקאמארנא בשלחן הטהור (סוף סי' רכג). ובפתחי תשובה (יו"ד סי' רח ס"ק טו) הביא ג"כ דברי החו"י. אך בברכי יוסף כתב שיברך בלא שם ומלכות מאחר שלא כתבוהו הראשונים. ובשו"ת תשובה מאהבה (ח"ג סי' רלט) כתב שלא מלאו לבו להורות שבן שבעים שנה יברך שהחיינו, כי גם מפשט לשון החוות יאיר לא נראה כל כך הלכה למעשה בזה אלא שעלה והסתפק בדבר. וכן כתב החת"ס בהגהותיו לשו"ע (או"ח סי' רכה ס"א).

וכן הורה בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סי' קנג) למעשה לברך בלי שם ומלכות וכדברי הברכי יוסף, ומה גם שמצינו לרמ"א (או"ח סי' רכג ס"א) שכתב שנתפשט המנהג להקל בברכת שהחיינו. ובפרט שיש לומר שאין לברך שהחיינו על שהגיע לשבעים, כיון שברכת שהחיינו נתקנה על השמחה שאדם שמח אם במצוה הבאה לפרקים או בקנה חפץ חדש, אבל ביום מלאת לאדם שבעים לשמחה מה זו עושה, מי פתי יסור הנה לומר ששמח כאשר עבר עליו כלח וכל ימיו בעבירות ועתיד לירש שאול, ואפילו מי שכל ימיו חיי ישרים יתעצב על לבו בבוא עתו, ומי לנו גדול מהתנא האלקי ריב"ז שבכה תמרורים, ומה יעשו אזובי קיר. והרי כתיב ימי שנותינו בהם שבעים שנה ורהבם עמל ואון. וציין למה שאמרו בשבת (קנב.), ינקותא אזלא ולא אתיא, ואיך נשלה את עצמינו לברך שהחיינו ולבו בל עמו. ואם להודות להשי"ת על שהחיינו עד כה, הלא כל הנשמה תהלל יה, ואמרו חז"ל (בראשית רבה פי"ד פ"ט ועוד) שעל כל נשימה ונשימה שאדם נושם צריך לקלס לבורא, וגם הרי בכל יום אנו מברכים המחזיר נשמות, אבל ברכת שהחיינו אינה אלא במקום שמחה.

וכתב שאף שיש מקור בסוגייתינו לעשות יו"ט כמו שרב יוסף כשהגיע לגיל שישים עשה יו"ט לרבנן, ואמר ששמח על שיצא מכלל כרת, מכל מקום אין לנו ראיה אלא לעשות יו"ט, וכמו מי שסיים מסכת, אבל אין ראיה שיכולים לברך ברכת שהחיינו. ועוד שאין למדין מאגדות במקום הזכרת השם.

אמנם למעשה כתב מהר"ח פלאג'י בקונטרס קול החיים [שענינו מוסב להנהגות מי שהגיע לגיל שבעים ומשם ואילך], שאשרי מי שיוכל ליקח בגד חדש ביום שהשלים שבעים שנה ולברך עליו שהחיינו ולכוין גם על שזיכהו ה' להשלים שבעים שנה. ובהלכות והליכות בר מצוה (פט"ו הערה 09) הביא שסיפר הגרי"ש כהנמן שנקרא יום אחד עם חבירו אל החפץ חיים, ואמר להם שהיום מלאו לו שבעים, ובירך שהחיינו על בגד שהכין.

ובשו"ת ערוגת הבשם (או"ח סי' רטו) שלל לגמרי ענין השמחה שעושים במלאת שבעים שנה, וכתב שכל מי שעושה חג יובל אינו אלא מן המתמיהים ואין רוח המקום נוחה הימנה. אך כתב בנו בשו"ת מגדלות מרקחים (או"ח סי' לא) שעיקר מה שהרעיש אביו על זה הרי הוא זוכר היטב במי היה מדובר, שהיה זה רב אחד שכל בניו ובנותיו היו קלים ורקים, ולכן לשמחה מה זו עושה.

כח:

אם יוצאים ידי חובת ניחום אבלים בזה שאומרים לו המקום ינחם אתכם

בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' כ) כתב שמצוות ניחום אבלים אינה רק מה שמברכים את האבל שהמקום ינחם אותו, שממשמעו שנותנין לו חיזוק להתנחם, שבזה לבד אין

ישיבת האבל בראש

האבל יושב בראש[תרמא]. ונהגו לתת לו כוס של ברהמ"ז לזמן כיון שכל שבעה נעשה שר לסרוחים[תרמב], ויש לו דין גדול באותה סעודה שמסב בה, והגדול מברך[תרמג]. ויש מקומות שנותנים לאבל על אביו ואמו כל י"ב חודש לברך, ואם יש בעל הבית הכל תלוי ברצונו[תרמד].

כהן פותח ראשון ומברך ראשון

ישבו לסעוד והיו המסובים שנים או יותר, ולא היה בהם בעל הסעודה או שכולם היו בעלי הסעודה, הגדול שבכולם בחכמה בוצע ומוציא את האחרים בברכתו, ובמקום שכל אחד מברך לעצמו הגדול שבכולם מברך ראשון[תרמה]. ואם יש ביניהם חתן ביום חתונתו הוא בוצע אע"פ שיש במסובים מי שגדול ממנו[תרמו].

ואם כולם שוים בחכמה ואחד מהן כהן, מצוה להקדימו דכתיב "וקדשתו", לפתוח ראשון ולברך ראשון. ואם הכהן עם הארץ אסור להקדימו מחמת שהוא כהן, שמעלת התורה גדולה מכהונה, אבל יכול הגדול לתת לו רשות שלא מחמת כהונה לברך. ואם הכהן תלמיד חכם אע"פ שאינו הגדול, טוב להקדימו והמקדימו מאריך ימים בכך[תרמז].

ואם יש עמהם בעל הבית, בעל הבית בוצע ראשון כדי שיתן בעין יפה[תרמח]. ויש אומרים שכיום נהגו לחלוק כבוד לגדול גם במקום בעל הבית ויש חולקים. ובסעודה שכל אחד מהמסובין אוכל מככרו בודאי נכון שבעל הבית יכבד לגדול שיבצע תחילה, כיון שלא שייך בזה הטעם שיתן לכולם בעין יפה[תרמט].

קדימת כהן בברכת המזון וכל דבר שבקדושה

גם בברכת המזון הגדול שבחכמה מברך ומוציא את כולם ידי חובתם בברכת המזון, ובזמנינו שכל אחד מברך לעצמו נותנים לו לזמן[תרנ]. ואם יש אורח שאוכל מפיתו של בעל הבית הוא מברך כדי שיברך ברכת אורח[תרנא]. ואם יש כהן תלמיד חכם כשאר המסובים או יותר מהם הוא מברך, ואם הכהן תלמיד חכם ויש תלמיד חכם גדול ממנו אין חיוב לכבד את הכהן מחמת מצות וקדשתו, ומכל מקום טוב שיקדים את הכהן לפניו כיון שהוא גם כן חכם, והעושה כן הוא מאריך ימים[תרנב].

וכן נוהג סדר קדימה זה להקדים את הכהן לענין קידוש להוציא אחרים ידי חובתם, וכן להיות ראש המדברים בכל קיבוץ עם ולדרוש תחלה, וכן בישיבה ידבר בראש. ומצוה זו היא מצוה דאורייתא, אלא שהכהן יכול למחול אם רוצה לחלוק כבוד לאחר, חוץ מקריאת התורה שהיא תקנה שלא יוכל הכהן למחול מפני דרכי שלום. והרבה אין נזהרים בזה עכשיו להקדים כהן לכל הדברים הנזכרים, אלא אומרים ברשות הכהנים ואין הם שואלים רשותם באמת, וזה אינו מועיל[תרנג] ולכתחילה בודאי יש להזהר בזה[תרנד].

כט.

למת אומרים לך בשלום

המלווין את המת אומרים לו לך בשלום (כבי"ת) שנאמר (בראשית טו טו) 'ואתה תבוא את אבותיך בשלום'[תרנה].

לאדם חי אומרים לך לשלום

בתפילת הדרך אומרים שתוליכנו לשלום (כלמ"ד) וכן הנפרד מחברו אומר לו לך לשלום כמו שאמר יתרו למשה (שמות ד יח) לך לשלום, והלך והצליח[תרנו].

18/06/2018אהח

[תרמא] **שו"ע** (יו"ד סי' שעו ס"א). [תרמב] **כלשון הכתוב** (עמוס ו ז) וסר מרזח סרוחים. [תרמג] **פתחי תשובה** (יו"ד סי' שעט סק"א). [תרמד] **משנ"ב** (סי' רא סק"א). [תרמה] **שו"ע** (או"ח סי' קסז סי"ד) **ומשנ"ב** (ס"ק סו-סח). [תרמו] **משנ"ב** (שם ס"ק סח).

[תרמז] **רמ"א** (שם) **ומשנ"ב** (ס"ק סט-עא). וכמבואר בסוגייתינו שרבי פרידא האריך ימים בשכר שלא בירך לפני כהן. [תרמח] **שו"ע** (שם) **ומשנ"ב** (ס"ק עג). [תרמט] **משנ"ב** (ס"ק עד). [תרנ] **שו"ע** (או"ח סי' רא ס"א) **ומשנ"ב** (סק"א). [תרנא] **שו"ע** (שם) **ומשנ"ב** (סק"ג). [תרנב] **שו"ע** (שם ס"ב) **ומשנ"ב** (ס"ק יא-ג). [תרנג] **משנ"ב** (סי' קסז ס"ק עה). [תרנד] **שו"ע** (או"ח סי' רא ס"ב) **ומשנ"ב** (ס"ק יג). **ובשו"ע הרב** (סי' קסז סי"ט במוסגר) כתב ליישב המנהג דמסתמא מוחלין הכהנים בזה, והכרעת המשנ"ב להחמיר לכתחילה. [תרנה] **רמב"ם** (אבל פ"ד ה"ד), וכ"כ בב"י (יו"ד סי' שעו ד"ה והרמב"ן כתב). [תרנו] **שו"ע** (או"ח סי' קי ס"ד), **מג"א** (סק"ט).

פניני הלכה

האדם מתנחם ונעשה שקט ברוחו, שזהו עיקר התנחומין שחייבה תורה. אלא מצות ניחום אבלים הוא כמו שמצינו בחברי איוב שבאו אליו לנחמו, וכן אליהוא והקב"ה בעצמו, שהרבו לדבר אליו, עד שנשקט רוחו עליו. ומביא ראיה לדבריו ממה שמבואר בסוגייתינו, שאמר רבי יוחנן אין המנחמין רשאין לומר דבר עד שיפתח אבל, שנאמר 'אחרי כן פתח איוב את פיהו', והדר 'ויען אליפז התימני'. ומבואר שיש לדבר אליו, שבאמירת המקום ינחם אתכם לא שייך ענין זה עד שיפתח האבל, שברכה זו שייכת אף כשאין האבל אומר כלום. וכתב שאף שכשעומדין בשורה אחר הקבורה אומרים להם המנחמים תתנחמו מן השמים, בלא אמירת האבל שום דבר. זהו מפני שכשעומדים בשורה תיכף אחר הקבורה, אין מקום ישיבה להאבלים, וגם עייפים ויגעים עדיין מעניין הקבורה וכבוד המת בהספדים וכדומה, ולכן הנהיגו רק לעשות מקצת מעשה התנחומין. אבל תנחומין גמורים לא הוי אלא בישיבה לדבר עמו. והוכיח כן עוד מסוגייתינו בעובדא שמתו בניו של ר' ישמעאל ונכנסו ד' זקנים לנחמו, ר"ט וריה"ג וראב"ע ור"ע, שכל אחד אמר דרוש אחר כדי לנחמו. הרי שאמירת המנחמים המקום ינחם אותך הוא רק גמר דברים של המנחמים להאבל.

ומסיים שכן נוהגין לקיים מצוות תנחומין ממש, שיושבין ומתעכבין שם איזה זמן, ובגמר הדברים כשכבר קיים מצוות התנחומין ופורש מבית האבלים לילך לביתו, נוהגים לגמור בברכה זו דהמקום ינחם אותך.

תמצית הדף

* * *

תמצית הסוגיות,
ערוכים בשפה קלה ובהירה
לסיכום ולשינון דפי הש"ס

18/06/2018

פרק ראשון - משקין בית השלחין

אוצר החכמה 18/06/2018

דף ב

מתני': א. משקין בית השלחין **במועד**(א), **ובשביעית**, בין ממעין שיצא בתחילה בין ממעין שלא יצא בתחילה, אבל אין משקין לא ממי גשמים ולא ממי הקילון. **ב.** אין עושין עוגיות לגפנים. **ג. לרבי אלעזר בן עזריה** אין עושין את האמה בתחילה בשביעית, **ולחכמים** עושין. **ד.** מתקנין את המקולקלות במועד, ומתקנין את קלקולי המים שברה"ר, וחוטטין(ב) אותן, ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת מקוואות המים, ועושין כל צורכי הרבים, ומציינין את הקברות(ג), ויוצאין אף על הכלאים(ד).

גמ': תנא מעין **שיצא בתחילה** דחיישינן דאתי לאנפולי, והדר תנא אף מעין **שלא יצא בתחילה**, לאשמועינן דאף דלא אתי לאנפולי אפ"ה משקין ממנו רק בית השלחין ולא בית הבעל.

בית השלחין לישנא דצחותא [-יבש] דכתיב 'ואתה עיף ויגע'(ה) ומתרגמינן 'ואת משלהי ולאי'. **ובית הבעל** לישנא דמייתבותא [-מיושב] דכתיב 'כי יבעל בחור בתולה' ומתרגמינן 'ארי כמה דמיתותב עולם עם בתולתא יתייתבון בגויך בנייך'.

משנתנו שהתירה(ו) רק במקום פסידא וכשאין טורח ולא התירה לצורך הרוחה או במקום טורח **לרב** הונא **רבי אליעזר בן יעקב** היא דאמר שבשדה הבעל מושכין את המים מאילן לאילן [שאם יש מים תחת אילן אחד עושין דרך קטן מאילן לאילן(ז)], אבל לא ישקה את השדה כולה. **ומקשינן** אימור דשמעת ליה שאסור לעשות הרוחה בלא טירחא, אך לא שמעינן שהתיר רק במקום פסידא, ולרב פפא **רבי יהודה** היא דתניא בברייתא **שלרבי מאיר** משקין גם שדה בית הבעל ממעיין היוצא בתחילה, **ולרבי יהודה** רק שדה בית השלחין שחרבה, ופירש **אביי** שחרבה ממעיין זה ויצא לה מעיין אחר. וכן אמר **רבי יהודה** שלא יפנה אמת המים לגינתו וחורבתו(ח) בחול המועד. **ולרבי אלעזר בן עזריה** אסור בין כך ובין כך. [וע"כ שאסר רבי יהודה בשדה בית הבעל גם ממעיין שלא יצא בתחילה, דאל"כ מתני' כמאן(ט), ומה שנקטה הברייתא מעיין שיצא בתחילה הוא לרבותא **דרבי מאיר** דאפילו הכי התיר(י)].

המנכש והמשקה לזרעים בשבת, **לרבה** מתרינן ביה(יא) משום חורש, דהרי מרפא ארעא כחורש(יב), **ולרב יוסף** משום זורע כיון שמצמיח פירותיו כזורע(יג), וקשיא(יד) לתרוויהו אמאי אינו חייב את שניהם כהא **דרב הונא** דאמר שהזומר(טו) וצריך לעצים(טז) חייב שתיים, אחת(יז) משום נוטע, ואחת משום קוצר.

תניא המנכש והמחפה לכלאים לוקה, **ר"ע** אומר אף המקיים. **לרב יוסף** המנכש לוקה משום זורע בכלאים, **ולרבה** לוקה משום מקיים בכלאים, וכולה **ר"ע** היא ומאי טעם קאמר, מאי טעם המנכש והמחפה לוקה משום מקיים **שר"ע** אומר אף המקיים חייב דתניא 'שדך לא תזרע כלאים'. אין לי אלא זורע, מקיים מנין, ת"ל כלאים שדך לא.

תנן משקין בית השלחין **במועד** - משום שהאיסור במועד משום טירחא ובמקום פסידא שרו רבנן. ומה שמותר **בשביעית** ואין איסור זורע **לרב יוסף** או חורש(יח) **לרבה**, **לאביי רבי** היא ובשביעית **בזה"ז**, דתניא **רבי** אומר 'וזה דבר השמיטה שמוט', בשתי שמיטות הכתוב מדבר, אחת שמיטת קרקע ואחת שמיטת כספים. בזמן שאתה משמט קרקע אתה משמט כספים, ובזמן שאי אתה משמט קרקע אי אתה משמט כספים.

ולרבא אתי אפי' **כרבנן** [דשביעית בזה"ז דאורייתא] ודווקא אבות אסר רחמנא אבל תולדות לא, דכתיב 'ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שדך לא תזרע', והרי זמירה בכלל זריעה ובצירה בכלל קצירה, וכתבינהו רחמנא בהדיא לומר דדווקא אהני תולדות מחייב, אבל תולדות אחרינא אינו חייב. והא **דתניא** [יובא לקמן] ת"ל שדך לא כרמך לא כל מלאכה שבשדך לא וכל מלאכה שבכרמך לא היינו מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא.

דף ג

תניא שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, אין לי אלא זירוע וזימור [-חיתוך ענפים יבשים של גפן], מנין לניכוש [-שעוקר הרעים מן הקרקע] ולעידור ולכיסוח [-שחותך עשבים רעים מן הטובים], ת"ל שדך לא כרמך לא, לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך. מנין שאין מקרסמין [-זימור באילנות] ואין מזרדין [-מחתך ענפים מיותרים] ואין מפסגין [-סומכין] באילן, ת"ל שדך לא כרמך לא, לא כל מלאכה שבשדך ולא כל מלאכה שבכרמך. מנין שאין מזבלין ואין מפרקין אבנים שבצידי האילן ואין מאבקין [-מכסים השרשים באבק] ואין מעשנין [-עושין עשן שימותו התולעים] באילן, ת"ל שדך לא כרמך לא, כל מלאכות שבשדה לא וכל מלאכה שבכרמך לא. יכול לא יקשקש [-עידור שבזיתים] תחת הזיתים ולא יעדר תחת הגפנים(יט) ולא ימלא נקעים מים ולא יעשה עוגיות לגפנים, ת"ל 'שדך לא תזרע' - זריעה בכלל היתה, ולמה יצתה, להקיש אליה לומר לך, מה זריעה מיוחדת עבודה שבשדה ושבכרם, אף(כ) כל שהיא עבודה שבשדה ושבכרם.

קשקוש שהתירה הברייתא, מוקי לה **רב עוקבא בר חמא** בסתומי פילי, והברייתא דתניא דקשקוש בשביעית אסור דכתיב 'והשביעית תשמטנה ונטשתה' - תשמטנה מלקשקש ונטשתה מלסקל, מיירי בקשקוש דאברויי אילני.

החורש בשביעית נחלקו בה **רבי יוחנן ורבי אלעזר**, חד אמר לוקה וחד אמר אינו לוקה.

להו"א פליגי בדרבי אבין א"ר אילעא(כא) דס"ל דכל מקום שנאמר כלל בעשה ופרט בל"ת אין דנים אותו בכלל ופרט וכלל [כגון בשביעית דכתיב כלל בעשה - שבת שבתון, פרט - לא תזמור לא תקצור בל"ת, כלל - שנת שבתון],

---

(א) **שהוא** הפסד גדול אם אינו משקה אותה, ודבר של הפסד התירו חכמים לטרוח בו בחוה"מ, דכתיב ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלוקיך - מה שביעי עצור בעשיית מלאכה, אף ששה עצורים בעשיית מלאכה. אי מה שביעי עצור בכל מלאכה אף ששה עצורין בכל מלאכה, ת"ל **השביעי** - שביעי עצור בכל מלאכה, ואין ששה עצורין בכל מלאכה. הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך איזו מלאכה מותרת ואיזו מלאכה אסורה - רש"י ותוס' (ד"ה משקין).

(ב) **ודווקא** אם נתמלא מותר לחטטו ולהעמיקו משום דהעפר תיחות, אבל לחפור מתחילה אסור דהוה טירחא יתירא - תוס' (ד"ה וחוטטין).

(ג) **דליכא** טירחא - תוס' (ד"ה ומציינין).

(ד) **והוא** מצוה וחובה לצאת, ואינו דומה לשאר המשנה שאינו אלא רשות - תוס' (ד"ה ויוצאין).

(ה) **והיינו** צמא למים כדכתיב 'הרויתי נפש עיפה' - תוס' (ד"ה עיף).

(ו) **ורבי** מאיר פליג אמשנתנו ולכך בעי כמאן אזלא - תוס' (ד"ה מאן).

(ז) **משום** דאילן כבית השלחין דמי וצריכין למים טפי - תוס' (ד"ה מושכין).

(ח) **ואפילו** היא בית השלחין. וגינתו זה מקום זרעים וחורבתו מקום שחרבו אילנותיו וחרשו וזרעו וניטעו ושמא הוא צריך למים יותר. א"נ שחרב ביתו ועשאו גינה וצריכה מים תדיר וכיון שהוא טירחא אסור - תוס' (ד"ה יתר וד"ה לגינתו).

(ט) **ועדיף** לאוקמא כרבי יהודה ולא כרבי אליעזר בן יעקב דלעיל, כיון שבדברי רבי יהודה מצינו גם שאסר הרוחה וגם שלא התיר טירחא במקום פסידא, אבל ברבי אליעזר בן יעקב לא מצינו אלא שאסר הרוחה - תוס' (ד"ה אם כן).

(י) **וכח** דהתירא עדיף, ולכך לא השמיענו בלא יצאו בתחילה לרבותא דרבי יהודה דאסר - תוס' (ד"ה כחו).

(יא) **דאין** אדם לוקה או נהרג אא"כ התרו בו שם האיסור במפורש לא תעשה הך איסורא - תוס' (ד"ה משום).

(יב) **לרבה** אזלינן בתר המעשה דדמי לחורש ולא אחר המחשבה, ורב יוסף ס"ל בתר מחשבה אזלינן ולא אזלינן בתר דמיון המעשה - תוס' (ד"ה קא).

(יג) **ומשום** קוצר וודאי אין מתרין בו שאינו מתכוין ליטול העשבים אלא לתקן עשבים הטובים שבשדה - רש"י (ד"ה משום).

(יד) **ובגמ'** לא גרסינן קשיא כיון דרב כהנא לאו תנא הוא - תוס' (ד"ה חייב).

(טו) **דווקא** בצריך לעצים חייב משום קוצר דדמיא לקצירה דקוצרין למאכל או לרפואה וכיו"ב, אבל אם אין צריך לעצים אינו חייב אף משום תולדה, דאינו דומה לאב מלאכה - תוס' (ד"ה וצריך).

(טז) **דדווקא** מיתה ומלקות חשיב שתי רשעיות ומשום רשעה אחת אתה מחייבו ואי אתה מחייבו משום שתי רשעיות, אבל שתי מלקיות חד רשעה הוא כדאמר אביי אכל פוטיתא חייב ד' - תוס' (ד"ה חייב).

(יז) **לרבא** קשיא דהא זומר אינו דומה במעשה לנוטע ואעפ"כ חייב, ומוכח דאזלינן אף בתר מחשבה, ולרב יוסף קשיא דהא אפי' בזומר סתם שאינו מתכוין לצמוח הגפן נמי חייב משום נוטע, וע"כ דאזלינן אף בתר מעשה. - תוס' (ד"ה חייב).

(יח) **דכתיב** 'בחריש ובקציר תשבות' אם אינו ענין לשבת שהרי כבר נאמר כל מלאכה, תנהו לענין שביעית - רש"י ד"ה חרישה.

(יט) **הא** דהתיר עידור היינו בעוגיות עתיקי. והא דאסר לעיל עידור היינו בעוגיות חדתי - רש"י (ד"ה לא).

(כ) **וכל** עבודות דלעיל נוהגות בין בשדה ובין בכרם ואפי' שיש מהם שאין עתה נוהגים כן - תוס' (ד"ה אף).

(כא) **לרש"י** - דווקא

דמ"ד אין לוקה[כב] ס"ל **כדרבי אבין** דאין דנין לה בכלל ופרט וכלל אלא בכלל ופרט ואין חורש בכלל, **ומ"ד** לוקה פליג וס"ל דדנין לה בכלל ופרט וכלל וחורש דמי לפרט.

למסקנא כו"ע פליגי **אדרבי אבין** והא דאמר אינו לוקה ס"ל כברייתא [דלעיל] דלהכי כתב רחמנא זמירה ובצירה לומר דדוקא אהני תולדות חייב אבל תולדות אחריני אינו חייב. וס"ל דהא דתניא בברייתא [דלעיל] ת"ל שדך לא כרמך לא - כל מלאכה שבשדך לא כל מלאכה שבכרמך לא, היינו מדרבנן וקרא אסמכתא בעלמא.

כי אתא **רב דימי** אמר, שמעתי את דברי השואל בא"י שאמר יכול ילקה על התוספת וחזר והביא תלמודא לפטורא, ולא ידענא מאי 'תלמודא' ומהו ה'תוספת'. **לרבי אלעזר** 'תוספת'[כג] היינו חרישה בשביעית שלא נאסרה בפירוש בתורה אלא ילפינן לה בכלל ופרט וכלל, ונסיב תלמודא לפטורא היינו ברייתא דלעיל, דלהכי כתבה תורה זמירה ובצירה לומר דרק אהני תולדות מחייב. **ולרבי יוחנן** 'תוספת' היינו ימים שהוסיפו חכמים לפני ר"ה שאסור לעבוד בהם את השדה, ואתיא מ'בחריש ובקציר תשבות' ונסיב תלמודא לפטורא שאינו לוקה[כד] משום שביטלו את התוספת כדלקמן.

תנן עד מתי **חורשין ערב שביעית**, **ב"ש** אומרים כל זמן שיפה לפרי[כה], **וב"ה** אומרים עד העצרת, וקרובים דברי אלו להיות כדברי אלו. ועד מתי חורשין **שדה הלבן** ערב שביעית לת"ק משתכלה הלחה, וכל זמן שבנ"א חורשים ליטע מקשאות ומדלעות. **רבי שמעון** אומר א"כ נתנה תורה שיעור לכל אחד ואחד בידו אלא בשדה הלבן עד הפסח, ובשדה האילן עד העצרת. ואמר **רבי שמעון בן פזי** אמר **רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא**, **רבן גמליאל ובית דינו** נמנו על שני פרקים הללו ובטלום.

רבי זירא הקשה **לרבי אבהו**, ואמרי לה **ריש לקיש לרבי יוחנן**, האיך התירו **ר"ג ובית דינו** לחרוש עד ר"ה וביטלו תקנת **ב"ש וב"ה**, הרי אין ב"ד יכול לבטל דברי בי"ד חבירו אא"כ גדול ממנו בחכמה ובמנין. והשיב לו שכך התנו **ב"ש וב"ה** שכל הרוצה לבטל התקנה יבוא ויבטל[כו]. [ומדבריהם למדנו דתוספת שביעית תקנת ב"ש וב"ה היא].

אמר **רבי אסי** אמר **רבי יוחנן** משום **רבי נחוניא איש בקעת בית חורתן עשר נטיעות**[כז] [-היתר לחרוש עד ר"ה של שביעית בבית סאה שמפוזרות בו עשר נטיעות צעירות באורך וברוחב באופן שווה], **ערבה** [-מצוות הקפת המזבח בערבה], **ניסוק המים**[כח] [-שמנסכים בחג עם תמיד של שחר גם ניסוך המים], **הם** הלכה למשה מסיני[כט].

ותניא בחריש ובקציר תשבות, **ר"ע** אומר, אי"צ לומר בחריש ובקציר של שביעית, שהרי[ל] כבר נאמר שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, אלא חריש של ערב שביעית שנכנס לשביעית, וקציר של שביעית שיצא למוצאי שביעית. **רבי ישמעאל** אומר מה חריש רשות אף קציר רשות, יצא קציר העומר שהוא מצוה.

קשיין אהדדי הא **דב"ש וב"ה** שמשמע דס"ל שהוא רק **תקנה דרבנן**, והא דעשר נטיעות וברייתא **דרבי עקיבא** שאמרו שהוא **מהללמ"ס וקרא**. **א. רב יצחק** מתרץ שהלכה למשה מסיני בא לאסור שלושים יום קודם ר"ה, ואתו **ב"ש וב"ה** ותקנו מפסח ומעצרת, והתנו שכל הרוצה לבטל יבוא ויבטל וכשביטלה **ר"ג** שוב אסור רק שלושים יום. [ונדחה דבריו דמדברי ר"ע נשמע דשלושים יום לא נאסרו מהללמ"ס אלא מן התורה].

ב. רב נחמן בר יצחק מפרש דקרא אתי לאסור תוספת שביעית [ל' יום, וב"ש וב"ה תקנו מפסח ומעצרת], והללמ"ס בא להתיר חרישת עשר נטיעות עד ערב ר"ה. [ונדחו דבריו, דכיון דהלכתא למשרי נטיעות ממילא שמעינן דזקינה אסורה, ולמה לי קרא].

ולמסקנא: לר"ע ילפינן תוספת מקראי, **ולרבי ישמעאל** ילפינן מהלכה למשה מסיני [וב"ש וב"ה תקנו מפסח ומעצרת].

דף ד

הטעם **שר"ג ובית דינו** ביטלו דין תוספת שביעית: **לרבי יוחנן** כיון שמצאו סמך מן התורה דאי"צ תוספת, דילפינן גז"ש 'שבת' 'שבת' משבת בראשית[לא], מה להלן היא אסורה ולפניה ואחריה מותרין, אף כאן היא אסורה ולפניה ואחריה מותרין, ולכך ביטלו. **ורב אשי** דחה את דבריו דהאיך בא גז"ש [שנמסרה במסורת] ותעקור דין תוספת שנאסרה מקרא [לחד מ"ד], ונאסרה מהלכה למשה מסיני [לחד מ"ד]. ולכך פירש **שר"ג וב"ד** סברי **כרבי ישמעאל** שתוספת נאסרה מהלממ"ס, וס"ל שנאסרה רק בזמן שביהמ"ק קיים דומיא דניסוך המים, ולכך ביטלו דין תוספת בזמן שאין ביהמ"ק קיים[לב].

שנינו במתני' שאין משקין ממי הגשמים ולא ממי הקילון. **ממי הקילון** - משום טירחא יתירא. **ממי הגשמים** - **לרבי אילעא אמר רבי יוחנן** גזירה אטו מי הקילון, **ולרב אשי** משום שמי גשמים גופייהו לידי מי קילון אתי[לג]. ומיפלגי בהא דאמר **רבי זירא** אמר **רבה בר ירמיה** אמר **שמואל** שנהרות המושכים מים מן האגמים מותר להשקות מהם בחולו של מועד, **שרב אשי** ס"ל **כרבי זירא** [ולכך לא גזר אטו מי הקילון], **ורבי אילעא** פליג **ארבי זירא**.

רבי זירא [השיב לרבי ירמיה] דהתיר מנהרות המושכים מים מן האגמים, היינו דווקא באגמים של בבל דהוו כמיא דלא פסקי, אבל היכי דחיישינן דפסקי אסור, כדתנן אבל לא מימי גשמים ולא מימי הקילון.

תנו רבנן הפסיקות והבריכות שנתמלאו מים מערב יו"ט אסור להשקות מהן בחוה"מ, אבל אם היתה אמת המים עוברת ביניהם מותר, שאם

כשכתוב כולו בעשה או בלאו מרבה כלל האחרון כעין הפרט אבל כשהפרט בלאו אין הכלל האחרון מוציא הפרט ממשמעותיה ודיינן ליה ככלל ופרט דאין אלא מה שבפרט. **ולתוס' והר"ח** - הא דרבי אבין אמר רבי אילעא קאי בכה"ג דכלל האחרון כתוב בקרא אחרינא וקא חשיב בכלל המרוחק זה מזה דלא מיצטרפי למיהוי כלל ופרט וכלל אלא כלל ופרט. וכיון שהכלל בעשה והפרט בלא תעשה אמר רבי אבין שאין דנין אותו בכלל ופרט אלא הכלל בפני עצמו ומרבה כל דבר. [והקשו לפי' רש"י: **א.** דמנלן דהכי סבר רבי אילעא, הא אפשר דסבר דהפרט בטל והכלל במקומו עומד. **ב.** אמאי לא מוקמינן למסקנא דכו"ע אית להו דרבי אילעא, ומ"ד לוקה ס"ל דברייתא דקאסר תולדות אחרינא דרשא גמורה היא ואינו אסמכתא] - תוס' (ד"ה אין). (כב) **לפי** פי' הר"ח הגירסא בגמ' דמ"ד לוקה סבר לה כרבי אילעא, דמאחר דהפרט בטל הכלל במקומו עומד, ומרבה הכל ולכך החורש בשביעית לוקה, ומ"ד אינו לוקה ס"ל דהפרט אינו בטל ונידון בכלל ופרט, והני אין, מידי אחרינא לא. ודחי דכולהו אית להו דרבי אילעא, ומ"ד אינו לוקה משום דהפרט דזמירה וקצירה בא למעט תולדות אחריני, ומ"ד לוקה ס"ל דהפרט דזמירה וקצירה בא ללאו יתירה, או משום דקסבר דא"א ללמוד שדה מכרם והוצרך לכתוב בשניהם - תוס' (ד"ה אין). (כג) **אין** להוכיח מכאן דר"א ס"ל דאין לוקין על החרישה, דאפשר דרק פירש את רב דימי וליה לא ס"ל הכי. ומאחר דלא שמיע ליה דהתירו תוספת, ע"כ פירש את רב דימי בחרישה. א"נ כיון דאיתא בהדיא כי הך דלעיל איך דרך הש"ס לומר תסתיים בדבר המפורש כ"כ - תוס' (ד"ה רב). (כד) **ואף** דתוספת שביעית יליף מעשה מ"מ ילקה, כיון דאפשר דמבחריש ילפינן שהשביעית מתחלת משנה שישית וכל דין שביעית יהיה לשישית - תוס' (ד"ה יכול). (כה) **וב"ה** מאחרים, דהרי ב"ש לחומרא בכל מקום לבד מאותן דברים דקחשיב בעדויות, וב"ש מחמירים רק מעט על ב"ה לכך קאמר דקרובים דברי אלו לאלו - תוס' (ד"ה עד וד"ה וקרובים). (כו) **משום** דשמא יתקלקלו הקרקעות ולא יגדלו בלא חרישה התנו שיהא כח להתיר, שחשו להפסד רבים שלא יגרמו רעה לעולם - תוס' (ד"ה כל). (כז) **במסכת** שביעית, עד מתי נקראו נטיעות רבי אלעזר בן עזריה אומר עד שיחולו. רבי יהושע אומר בת שבע שנים. ר"ע אומר נטיעה כשמה אילן שנגמם [שנחתך] והוציא חליפין. מטפח ולמטה כנטיעה מטפח ולמעלה כאילן דברי רבי שמעון - תוס' (ד"ה נטיעות). (כח) **והא** דאיתא מ"ם יו"ד מ"ם לרבות ניסוך המים מן התורה אינו אלא אסמכתא - תוס' (ד"ה ניסוך). (כט) **הללמ"ס** לא בא להיתרא דנטיעות לחוד, דמהיכי תיתי לאסור, אלא דבא לאסור זקינה בתוספת שביעית מדשרא רחמנא ילדה - תוס' (ד"ה הלכה). (ל) **ואח"כ** כתיב 'את ספיח קצירך לא תקצור' ואפי' אי 'בחריש' צריכה דאין אזהרה לחרישה, מ"מ קצירה לא צריכה, ולאותה דרשה דאתיא קצירה אתיא חרישה כיון דכתיבי אהדדי. א"נ ר"ע ס"ל דלוקין על החרישה וטעמא כדלעיל וגם חרישה מיותר. וביאור מחלוקתם דר"ע סבר דעדיף לדרוש קרא כמשמעותיא לחומרא ותנהו גבי שביעית, ולר"י עדיף לאוקמי בשבת דמיירי בה ואפי' להקל מלאוקמי בשביעית דלא מיירי בה - תוס' (ד"ה שהרי). (לא) **ולפי"ז** גם ר"ג מודה דצריך להוסיף כל שהוא, דהא גם בשבת ילפינן מקרא (יומא פא:) שצריך להוסיף מעט בין בכניסתה ובין ביציאתה - תוס' (ד"ה מה). (לב) **וגם** לרב אשי בטלו מדאורייתא, ומטעם אחר. וקא דייק ר"ג מזה שבכל מקום שונים שלושה אלו [ניסוך המים עשר נטיעות וערבה] יחד, שבודאי למילף סמכינהו רחמנא, דדווקא בזמן שביהמ"ק קיים - תוס' (ד"ה אלא). (לג) **ומיירי** בכי האי גוונא דקים לן דלא פסקי מיא, דבמי גשמים דפסקי אסור משום דאזיל ומייתי ממקום רחוק כיון שהתחיל להשקות - תוס' (ד"ה בשלמא).

אהת18/06/2018

יפסקו המים בבריכות ישקה מאמת המים. **לרב פפא** היינו רק כשיכול להשקות רובה של שדה מאותה אמת המים בפעם אחת אזי מותר להשקות, אבל אינו יכול לא דחיישינן שמא יביא מאמת המים אחרינא. **ולרב אשי** אע"פ שאין רובה של שדה שותה בפעם אחת מותר, דכיון דקא משכא ואתיא מימר אמר אי לא שתיא לחד יומא תשתי לתרי ותלת יומי ולא יביא ממקום אחר.

תנו רבנן בריכה שנוטף אליה מים משדה בית השלחין [שהוא עליון ממנה, ושדה זו שותה ממעין הנובע מצידה] מותר להשקות ממנה שדה בית השלחין אחרת, ומבאר **רבי ירמיה** דהיינו כשעדיין היא מנטפת דוודאי לא פסקה. ומוסיף **אביי** שהיתר זה הוא רק כשלא פסק מעין ראשון העליון.

תניא **רבי שמעון בן מנסיא** אומר שתי ערוגות זו למעלה מזו לא ידלה מן התחתונה וישקה את העליונה. יותר על כן אמר **רבי אלעזר ברבי שמעון** שאפילו ערוגה אחת שחציה נמוך וחציה גבוה לא ידלה ממקום נמוך למקום גבוה [משום טירחא].

תנו רבנן מדלין לירקות כדי לאוכלן [בחוה"מ], אבל כדי לייפותן אסור. **לרבה תוספאה מדלין** פירושו שילופי [לדלל הפירות], וכדתנן המידל בגפנים, כשם שהוא מידל בשלו כך הוא מידל בשל עניים(לד) דברי **רבי יהודה**. **רבי מאיר** אומר בשלו רשאי ואינו רשאי בשל עניים, ולכך רצה [רבה] לנדות אדם שהשקה מים. **לרבינא**, **מדלין** פירושו מדלין מים(לה), וכדתניא **מדלין** מים לירקות כדי לאכלן, וא"כ אי"צ לנדות את האדם דאפשר לצורך המועד השקה [והודה לו רבה תוספאה].

שנינו במתני' שאין עושין עוגיות לגפנים, והיינו בנכי [-גומות תחת הגפן]. תניא נמי הכי אלו הן עוגיות, בדידין שבעיקרי זיתים ושבעיקרי הגפנים.

והא דהתיר **רב יהודה** לבני בר ציתאי למעבד בנכי לכרמיהון, הוא בעתיקי ומתניתין דאסרה בחדתי שהוא טירחא יתירא.

רבי אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה במועד ובשביעית. **במועד** - משום טירחא. **ובשביעית** - נחלקו **רבי זירא ורבי אבא בר ממל**, **חד** אמר מפני שנראה כעודר, **וחד** אמר מפני שמכשיר את אגפיה לזריעה(לו). ואיכא בינייהו **להו"א** דקא אתו מיא בתריה, דלמ"ד מפני שמכשיר אגפיה איכא, ולמ"ד מפני שנראה כעודר ליכא. [ודחינן דלמ"ד מפני שנראה כעודר מ"ט אינו חש לזה שמכשיר אגפיה לזריעה]. **ולמסקנא** מיירי כשחופר ושקיל מיניה העפר ושדי לבראי, **דלמ"ד** מפני שנראה כעודר איכא, **ולמ"ד** מכשיר את אגפיה ליכא, וס"ל דאף אינו נראה כעודר, משום דעודר כי קא שקיל בדוכתיה מנח ליה.

אמימר תני בדברי **רבי אלעזר בן עזריה** שאין עושין את האמה בשביעית מפני שנראה כעודר. וקשיא ליה דהרי התיר **רבי אלעזר בן עזריה** לחפור בשביעית, דתנן עושה אדם את זבלו אוצר. **רבי מאיר** אוסר עד שיעמיק שלושה טפחים [דאז אינו נראה כמזבל שדהו]. היה לו כבר בשדה מעט זבל מוסיף עליו והולך. **רבי אלעזר בן עזריה** אוסר **עד שיעמיק** שלשה טפחים, או עד שיגביה שלושה, או עד שיתן על הסלע. ותירצו **רבי זירא ורבי אבא בר ממל** חד אמר כגון שכבר העמיק קודם שביעית, וחד אמר שאני הכא דזבלו מוכיח עליו(לז).

שנינו במתני' ומתקנין את המקולקלת במועד. אמר רבי אבא מקולקלת היינו שאם היתה עמוקה טפח חוזר ומעמידה על ששה טפחים.

אם היתה עמוקה **ג' טפחים** ועומדת על **חצי טפח** אסור לחזור ולהעמידה על ג' טפחים, כיון דמעיקרא לא עבר בה מיא ולאו כלום היא.

היתה עמוקה **י"ב טפחים** ועומדת על **טפחיים**, אסור להעמידה על י"ב טפחים, דקא טרח טירחא יתירה. היתה עמוקה **שבעה טפחים** ועומדת על **טפחיים** מספקא לן אם מותר להעמידה על שבעה טפחים שהרי מותר להעמיק חמשה טפחים, או דילמא דכיון דאיכא טפח יתירה [על ששה טפחים] איכא טירחא יתירה וקיימא **בתיקו**.

אביי התיר לבני בר המדק לשחופי נהרא [-לעקור אילנות גדולים]. **רב ירמיה** התיר לבני סכותה למיכרא נהרא טמימא [-לפתוח מקור מעין סתום]. **רב אשי** התיר לבני מתא מחסיא לאקדוחי נהר בורניץ [-לפנות שרטון], דכיון דשתו מיניה רבים הוה צרכי רבים, ותנן עושין כל צרכי רבים.

דף ה

שנינו במשנה שמתקנין את קלקולי המים שברשות הרבים וחוטטים אותן. אמר **רבי יעקב** אמר **רבי יוחנן** משנתנו כשאין רבים צריכים להם, שאז חטיטה מותרת וחפירה אסורה, אבל רבים צריכים להם אף חפירה מותרת.

ומקשינן דהא תניא **א. חוטטים** בורות שיחין ומערות של יחיד ואצ"ל של רבים, ואין **חופרים** בורות שיחין ומערות של רבים ואצ"ל של יחיד. **ב.** בבורות שיחין ומערות של יחיד כונסים מים לתוכן, אבל **לא חוטטים אותן** ולא שפין את סדקיהן, ושל רבים חוטטין אותם ושפין את סדקיהם. **ג.** בורות שיחין ומערות של יחיד כונסים מים לתוכן **וחוטטים אותן**, אבל לא שפין את סדקיהן ולא חוטטים לתוכן ולא סדין אותם בסיד.

ומסקנת הגמ' דלא פליגי [ואינם סותרים לדברי רבי יוחנן], דהא **דחוטטים** בורות של יחיד היינו כשהיחיד צריך להם, ואצ"ל שחוטטין של רבים כשרבים צריכים להם [שאז אפילו **חפירה** מותר], ואין **חופרים** בורות שיחין ומערות של רבים כשאין רבים צריכים להם, ואצ"ל שאין חופרין **של יחיד** כשאין היחיד צריך להם, שאז אפילו **חטיטה** נמי אסור.

אמר **רב אשי** מתני' נמי דייקא דקתני עושין כל צרכי רבים לאתויי חפירה [ובהו"א 'כל' אתי לאתויי הא דתניא יוצאים לקווץ [-לפנות קוצים] את הדרכים(לח) ולתקן את הרחובות ואת האסטרטאות ולמוד את המקוואות וכל מקווה שאין בו מ' סאה מרגילין לתוכו מ' סאה, ומניין שאם לא יצאו ועשו כל אלו שכל דמים שנשפכו שם מעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכום, ת"ל והיה עליך דמים(לט). **ונדחה** דהא בהדיא תני לה במתני' 'ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת המקוואות ועושין כל צורכי רבים'].

שנינו במתני' שמציינין את הקברות. רמז לציון קברות מן התורה: **לרבי שמעון בן פזי** מדכתיב 'וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון', וכדאמר **רב אשי לרבינא** דגמרא גמיר לה בהלכה למשה מסיני, ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא(מ). [וכהא דרב חסדא דאמר שערל שמתו אחיו מחמת מילה אסור בעבודה, ומתורת משה לא למדנו אלא מדברי יחזקאל בן בוזי למדנו 'כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי לשרתני' והיינו דגמרא גמיר לה בהלכה למשה מסיני, ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא]. **לרבי אבהו** מדכתיב 'טמא טמא יקרא' - טומאה קוראה לו ואומרת לו פרוש, וכן אמר **רבי עוזיאל בר בריה דרבי עוזיאל רבה** [לגבי מצורע] שטומאה קוראה לו ואומרת לו פרוש. [ומהא דכתיב 'טמא טמא' ילפינן נמי כדתניא שצריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים]. **לאביי** מדכתיב 'ולפני עור לא תתן מכשול'. **לרב פפא** דכתיב 'ואמר סלו סלו פנו דרך'. **לרב חיננא** דכתיב 'הרימו מכשול מדרך עמי'. **לרבי יהושע בריה דרב אידי** דכתיב 'והודעת להם את הדרך ילכו בה'. **למר זוטרא** דכתיב 'והזרתם את בני ישראל מטומאתם'. **לרב**

(לד) **דאיסור** עוללות הוא דווקא בשעת בצירה כדכתיב כי תבצור כרמך לא תעולל - תוס' (ד"ה כך). (לה) **בשביל** לאכול התירו אפי' טירחא יתירה [דדילוי ממקום עמוק קרי] אבל לייפות אפי' כשליכא טירחא אסור - תוס' (ד"ה מדלין). (לו) **והרואים** סבורים שנתכוין לחרישה. א"נ חשיב עבודת קרקע ממש. ואע"פ שלא נתכוין לכך, הא מודה רבי שמעון בפסיק רישא. ורבנן דמתני' שהתירו לעשות אמה בשביעית, הוא משום דס"ל דכיון דע"י שינוי עביד ליה לאו מלאכה היא - תוס' (ד"ה מפני). (לז) **דמאן** דרואה את החפירה רואה ג"כ את הזבל שבחפירה - תוס' (ד"ה זבלו). (לח) **ולהו"א** לא הוה קווץ דרכים בכלל הא דמתקנים את הדרכים, דתיקון משמע שהוא מתקן את הגבשושיות והגומות. ומתרץ דהוה בכלל מתקנין. א"נ דלא היתה המשנה שגורה בפיו ולא ידע דגרסינן בה ומתקנין את הדרכים - תוס' (ד"ה לאתויי). (לט) **האי** קרא מפרשת מעקה דדמי להאי דהוה מכשול - תוס' (ד"ה והיה). (מ) **קרא** דיחזקאל כתיב לעתיד לבוא אבל לא בזמן הזה, ולהכי הקשה דמקמי דאתא יחזקאל הוי ליה להקב"ה לאשמועינן דצריך ציון, ומתרץ דהרבה דברים גמרינן

אשי 'ושמרתם את משמרתי' - עשו משמרת למשמרתי. **לרבינא** 'ושם דרך אראנו בישע אלוקים' [שעושה סימן באיזה דרך ילכו].

אמר **רבי יהושע בן לוי** כל השם אורחותיו [שמחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה] זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה, דכתיב 'ושם דרך אראנו בישע אלוקים'.

לרבי ינאי היה תלמיד שבכל יום היה מקשה לו קושיות, ובשבתא דריגלא(מא) לא היה מקשה לו [שלא יתבייש אם לא ידע לענות]. קרי עליה 'ושם דרך אראנו בישע אלוקים'.

תנו רבנן אין מציינין(מב) [את מקום הקבר] לא על כזית מן המת ולא על עצם כשעורה(מג) ולא על דבר שאינו מטמא באוהל(מד), אבל מצייינין על השדרה ועל הגלגולת ועל רוב בנין ועל רוב מנין המת, ואין מציינין על הוודאות, אבל מציינין על הספיקות. ואלו הן הספיקות, סככות ופרעות ובית הפרס [יבואר לקמן]. ואין מעמידין ציון במקום טומאה ממש שלא להפסיד את הטהרות, אלא מעמיד סמוך לו כל שהוא, ואין מרחיקין יותר מכל שהוא שלא להפסיד את ארץ ישראל.

כזית המת מטמא באוהל, כדתנן אלו שמטמאין באוהל כזית מן המת. ומה שאין מציינין אותו היינו כדאמר **רב פפא** בכזית מצומצם, דכיון דסוף סוף מיחסר חסר בקבר, אמרינן מוטב ישרפו עליו עתה תרומה וקדשים לפי שעה, ואל ישרפו עליו לעולם.

אהח18/06/2018

סככות היינו אילן המיסך על הארץ, [ואין ידוע תחת איזו חלק מנוף האילן מונח המת(מה), ומציין את כולו].

פרעות היינו אבנים פרועות היוצאות מן הגדר [ואין ידוע תחת איזו אבן מונח המת, ומציין את כולו].

בית הפרס - כדתנן החורש את הקבר הרי הוא עושה בית הפרס. וכמה הוא עושה מלא מענה מאה אמה [דחיישינן שמא הוליכה המחרישה עצם כשעורה מהקבר].

תנן שלושה בית הפרס הן **א.** שדה שנאבד בו קבר. **ב.** שדה שנחרש בה קבר. **ג.** שדה בוכין. ומפרש רב **יהושע בר אבא** משמיה **דעולא** דהיינו שדה שמפטירין בה מתים [שכשמביאין מתים ממקום למקום לקבור מניחין אותן בשדה ונפטרין המביאים מהם ובני העיר שבאו שם מקבלים אותם ורוחצין אותם וקוברין אותם] וחוששים לטומאה כדאמר **אבימי** משום יאוש בעלים [שנתדלדל אבר מן המת ונפל שם, ומתיאשו אלו על אלו].

ואמר **רב פפא** שדווקא בית הפרס **שאבד** בה קבר שיש חשש טומאת אוהל מציינין אותה, אבל בית הפרס של שדה **שנחרש** בה קבר שאין בה חשש טומאת אוהל אזי אי"צ לציינו, ובהא קאמרי **רב יהודה אמר שמואל**(מו) שמנפח אדם בית הפרס והולך [לשחוט את פסחו]. **ורב יהודה בר אמי** משמיה דעולא אמר שבית הפרס שנידוש טהור.

ותניא מצאו שדה מצויינת ואין ידוע מה טיבה, אם יש בה אילנות(מז) בידוע שנחרש בה קבר, ואם אין בה בידוע שנאבד בה קבר. **רבי יהודה** אומר עד שיהא שם זקן או ת"ח שיודעין שנחרש, לפי שאין הכל בקיאין בדבר. ומפרש **רב פפא** דמיירי בשדה שאבד בה קבר וציינוה [והספק הוא אם אחר שציינוה גם נחרשה], אזי אם יש בה אילנות בידוע שגם נחרש בה, ואם אין בה אילנות בידוע שרק נאבד בה קבר.

ובאופן שיש בה אילנות שאז ידוע שגם נחרש בה הקבר, **לתירוץ קמא** היינו כדאמר **עולא** באילנות העומדין על הגבולין, וגם במסובכין [שמעורבין בכל השדה], שאז היו צריכים לחרוש את כל השדה כולה. **ולתירוץ בתרא** כיון שציינו ליד האילנות ואמרינן לעיל שאין מרחיקין ציון ממקום הטומאה שלא להפסיד את א"י, ע"כ שהקבר ליד האילנות ונחרש שם בשביל האילנות.

דף ו

שנינו בברייתא **רבי יהודה** אומר עד שיהא שם זקן או תלמיד לפי שאין הכל בקיאין בדבר. אמר **אביי** שמע מינה צורבא מרבנן דאיכא במתא, כל מילי במתא עליה רמיא.

תניא מצא אבן אחת מצויינת תחתיה טמא. מצא שתיים, אם יש חורש ביניהן טהור, ואם לאו ביניהן טמא [אפילו אם אין ביניהם סיד].

ומוקי לה **רב פפא** כשהסיד שפוך על ראשיהן, ומרודה לכאן ולכאן, שאז אם יש חורש ביניהן טהור, דאימור מחמת חורש הוא דאיקלף [ונפל שם הסיד], ואם אין חורש אמרינן שהוא סיד דביני וביני, וטמא.

אבל כשאין ביניהם סיד כלל, בזה אמר **רב יהודה** שאם מצא אבן [אחת] מצויינת תחתיה טמא [מאחר שהאבן גבוהה ורואים אותה אפשר להעמיד ציון במקום טומאה עצמו]. מצא שתים, אם יש סיד(מח) ביניהן טמא, ואם אין סיד ביניהן טהור, ואע"ג דליכא חורש(מט).

אמר **רב אסי** מצר **אחד** מצוין הוא טמא וכל השדה כולה טהורה. **שניים** הם טמאים וכל השדה כולה טהורה. **שלושה** הם טמאים וכל השדה כולה טהורה. **ארבעה** הן טהורים וכל השדה כולה טמאה, דאמר מר(נ) אין מרחיקין ציון ממקום טומאה שלא להפסיד את א"י [ולכך אין יכול לציין את כל השדה הטמאה ע"י ציון מצד אחד וצריך לציין מארבע רוחותיה].

שנינו במתני' ויוצאים אף על הכלאים [בחול המועד]. ומקשינן דהא תנן באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים. בחמשה עשר בו קורין את המגילה(נא) בכרכים, ויוצאים לקווץ את הדרכים, ולתקן את הרחובות, ולמוד את המקוואות, ועושים כל צרכי ציבור, ומציינין את הקברות, ויוצאין על הכלאים(נב). ותירצו **רבי אליעזר ורבי יוסי בר חנינא חד** אמר שמה שהבכיר בט"ו אדר ומה שהאפיל בחוה"מ, **וחד** אמר שלזרעים יוצאין בט"ו אדר, ולירקות בחוה"מ. והוסיף **רב אסי** אמר **רבי יוחנן** דאם ניצן ניכר יוצאים עליהם אף קודם לכן.

אמר **רבי יוחנן** הא דנפקינן בחוה"מ משום שכר פעולה דמוזלי גבן [שבחג הפועלים בטלים ונשכרים בזול(נג)], ואמר **רב זביד** ואיתימא **רב**

בהלל"מ ויחזקאל אסמכא אקרא - תוס' (ד"ה רמז וד"ה הא). (מא) **שבת** של יום הרגל שבו מתקבצים לשמוע הלכות של רגל - תוס' (ד"ה בשבתא). (מב) **כלומר** שאינם צריכים ציון. **א"נ** מיירי ביו"ט, ופירושו שאסור לציין משום טירחא -תוס' (ד"ה אין). (מג) **ה"ה** דיותר מכשעורה נמי אינו מטמא באוהל, והאי דנקט כשעורה משום שבשיעור זה מטמא במגע דהכי הללמ"ס - תוס' (ד"ה עצם). (מד) **כגון** תרווד ושדה שנחרש בה קבר. ומשום היסט אי"צ לציין, דהיסט לאו מילתא דשכיחא ולא הטריחו חכמים - תוס' (ד"ה שאינו). (מה) **שהוא** סמוך לבית הקברות, ומספקא לן אי איכא טומאה תחתיו מאחר שיש שם אוהל רגילים לקבור שם במקום צנוע. **א"נ** דידעינן ודאי דאיכא טומאה תחת נוף אחד של האילן, ואין ידוע תחת איזה נוף. וכן יש לפרש גבי אבנים - רש"י (ד"ה אבל), ותוס' (ד"ה אילן). (מו) **דבזמנם** לא היו קוברים בעומק ואין לחשוש שמא המת בעומק מתחת למחרישה. ובאמת דליכא לאחזוקי מקום טהור בטמא מספק, אלא שחכמים החמירו משום טהרות, והם אמרו דדיו בניפוח. וראיה לדבר מהא דלא חיישינן שיהא המת בקרקע ומטמא באוהל, א"נ בלא מאהילים מן הצדדים הוו מטמאין באוהל, ש"מ דלא מטמא באוהל - תוס' (ד"ה מנפח). (מז) **דתניא** התם שדה שאבד בה קבר אינה ניטעת כל נטע, וכגון שראויה לאילנות ויש לנו לומר דמסתמא אם לא שאבד בה קבר היו נוטעים בתוכה. א"נ בידוע נקט אגב רישא - תוס' (ד"ה יש). (מח) **הציון** הוא מסיד, ולא ידענא כמה צריך שיהא ביניהם - תוס' (ד"ה אם). (מט) **כן** היא גירסת רש"י. וקשה דא"כ אינו טהור אלא מטומאת אוהל דהוי כמו שדה שנחרש בה קבר. וצ"ל דשמא טהור מאוהל קאמר. **א"נ** טהור לגמרי ע"י דישה וניפוח. **א"נ** ביניהם איכא טובא ספיקות, אם איכא ציון, ואפילו איכא שמא נחרש, ולכך שרי מספק. ותוס' גרסו 'אע"ג דליכא **חרס**' שהוא דומה לחרסית ואינו לבן כסיד, שאם יש חרסית ביניהם דומה שמציינין שהוא טהור ואין שם בית הקברות ולכך מצינין בדבר שאינו לבן כ"כ - תוס' (ד"ה אע"ג וד"ה אמר). (נ) **כך** היא גירסת רש"י ובתוספתא. ולפי"ז נותן טעם למה כל השדה טמא. ויש ספרים דגרסי אין **מעמידין** ציון על הטומאה ונותן טעם למה תחתיהן טהורים, שבציין רוח אחד או שנים או שלושה אזי תחת הציון טמא כי אין הטומאה בפחות מן הציון, אבל בארבעה יש לתלות הטומאה בכל השדה ולפיכך תחתיהן טהורה - תוס' (ד"ה דאמר). (נא) **והא** דנקט ט"ו ולא י"ד דקורים בו שאר עיירות, משום דט"ו הוה זמן דדברים אחרים נקטיה - תוס' (ד"ה בט"ו). (נב) **והאי** דלא פריך אשאר מתני' דתני ומתקנים את הדרכים והרחובות משום דאפשר דמתקן להו בט"ו אדר ואתו גשמים ומקלקלי ומתקני להו בחוה"מ, אבל בכלאים מאחר שעקרו בט"ו אי"צ למיפק בחוה"מ - רש"י (ד"ה ואת). ובתוס' הביאו שבירושלמי מקשה למה צריך לציין הקברות והלא כבר ציינו. ומתרץ כגון שירד שטף מים של גשמים ושטפו - תוס' (ד"ה ואכלאים). (נג) **למ"ד** שכר פעולה שאין לו מה יאכל שרי ניחא, ולמ"ד דאסור י"ל דהני דמצוות התירו - תוס' (ד"ה

משרשיא שמע מינה שנותנין שכר הפועלים מתרומת הלשכה[נד], ולכך צריך לצמצם הוצאות מעות הקדש.

תניא **בראשונה** היו עוקרים ומשליכין לפני בהמתן, והיו בעלי הבתים שמחים שתי שמחות, אחת שמנכשים להם שדותיהם, ואחת שמשליכים לפני בהמתם. **התקינו** שיהו עוקרים ומשליכים על הדרכים. ועדיין היו שמחים שמחה גדולה שמנכשים שדותיהם, **התקינו** שיהיו מפקירין כל השדה כולה.

וקודם התקנה תנן כל סאה שיש בה רובע[נה] זרע ממין אחר **ימעט**, [ולדברי רב שמואל בר יצחק זהו השיעור לאסור השדה], **לאחר התקנה** תניא התקינו שיהו מפקירין **כל השדה כולה**.

מתני': לרבי אליעזר בן יעקב מושכים את המים מאילן לאילן [משום פסידא יתירא], ובלבד שלא ישקה את כל השדה. וזרעים שלא היו רגילים לשתות לפני המועד לא ישקם במועד, **וחכמים** מתירים בזה ובזה.

גמ': אמר **רב יהודה** [לדברי רבי אליעזר בן יעקב] אם היתה שדה מטוננת [-שתמיד היא לחה ועתה יבשה], **מותר** [דהוי פסידא יתירא]. **ותניא נמי הכי** [כשאמרו אסור להשקותן במועד לא אמרו אלא בזרעים שלא שתו מלפני המועד, אבל זרעים ששתו לפני המועד מותר להשקותן במועד], ואם היתה שדה מטוננת מותר. ואין משקין שדה גריד[נו] במועד, **וחכמים** מתירין בזה ובזה[נז].

אמר **רבינא** מדברי חכמים שהתירו להשקות שדה גריד אף שאין פסידא משום דאפלא משוי לה חרפא[נח], שמע מינה שתרביצא [-גינה] שרי לתרבוצי [-לזלף עליה מים] בחוה"מ, כיון שאפלא משוי לה חרפא.

18/06/2018אהח

תנו רבנן מרביצין שדה לבן **בשביעית**[נט], **אבל לא במועד**. ותניא מרביצין שדה לבן **בשביעית ובמועד**, ומתרץ **רב הונא** הא **כרבנן**, הא **כרבי אליעזר בן יעקב**.

תניא אידך מרביצין שדה לבן **ערב שביעית** כדי שיצאו ירקות בשביעית. ולא עוד אלא שמרביצין שדה לבן **בשביעית** כדי שיצאו ירקות למוצאי שביעית.

מתני': א. צדין את האישות ואת העכברים משדה האילן ומשדה הלבן כדרכו במועד ובשביעית[ס], **וחכמים** אומרים משדה אילן כדרכו, ומשדה הלבן שלא כדרכו. **ב.** מקרין את הפירצה במועד, ובשביעית בונה כדרכו.

גמ': אמר **רב יהודה** אישות[סא] היא בריה שאין לה עיניים, אמר **רבא בר ישמעאל** ואיתימא **רב יימר בר שלמיא דקרא הוא** 'כמו שבלול תמס יהלך [-כמו שבלול שהולך בחוץ ונמס] נפל אשת בל חזו שמש' [-האישות העיוורות שאינם רואות השמש נופלות פתאום ומתות].

תנו רבנן צדין את האישות ואת העכברים משדה הלבן ומשדה האילן כדרכו, ומחריבין את חורי הנמלים. כיצד מחריבין, **רשב"ג** אומר מביא עפר מחור זה ונותן לתוך חור זה, והן חונקין זה את זה. אמר **רב יימר בר שלמיא** משמיה **דאביי** שמה שמועיל דבר זה הוא כשחורי הנמלים הם בתרי עברי דנהרא, וליכא גשר, וגמלא [-גשר מנסר אחד], ומצר [-שהוא קטן מגמלא, ועוברין עליו רק ע"י אחיזת חבל], **והמרחק ביניהם לפחות פרסה**[סב].

דף ז

שנינו במתני' **רבי יהודה** אומר משדה האילן כדרכו ומשדה הלבן שלא כדרכו. כיצד **כדרכו**, חופר גומא ותולה בה מצודה. **שלא כדרכו** נועץ שפוד ומכה בקרדום ומרדד האדמה מתחתיה.

תניא **רבי שמעון בן אלעזר** אומר כשאמרו משדה לבן שלא כדרכו[סג], לא אמרו רק בשדה לבן הסמוכה **לעיר**, אבל בשדה לבן הסמוכה **לשדה האילן** מותר אפילו כדרכו, שמא יצאו משדה הלבן ויחריבו את האילנות.

שנינו במתני': ומקרין את הפירצה במועד **לרב יוסף** מקרין היינו בהוצא ודפנא. **במתניתא** תנא צר בצרור ואינו טח בטיט.

אמר **רב חסדא** מתני' בכותל **גינה**, אבל בכותל החצר בונה כדרכו.

לל"ק: הביאו סייעתא לדבריו, מדתניא כותל הגוחה לרה"ר סותר ובונה כדרכו, ודחינן דהתם הטעם שמותר מפני הסכנה.

לל"ב: הקשו לדבריו דהא רק בכותל הגוחה לרה"ר התירו [מפני הסכנה] ולא בכל כותל החצר. ותירצו **שרב חסדא** התיר רק לבנות ולא לסתור את הכותל הישן, והברייתא התירה גם לסתור את הישן מפני הסכנה, וגם לבנות החדש כדי שלא ימנע מלסתור.

אמר **רב אשי** מתניתין נמי דייקא **כרב חסדא** דקתני ובשביעית בונה כדרכו, וע"כ בכותל גינה מיירי, דאע"ג דמיחזי כמאן דעביד נטירותא לפירי מותר [דבכותל חצר פשיטא דאין איסור] ובזה קתני מתני' שבמועד רק מקרין ואינו בונה כדרכו[סד].

מתני': לרבי מאיר רואין את הנגעים להקל ולא להחמיר, **ולחכמים** לא להקל ולא להחמיר.

גמ': תניא **לרבי מאיר** רואין את הנגעים להקל אבל לא להחמיר, **ולרבי יוסי** לא להקל ולא להחמיר, מפני שאם אתה נזקק לו להקל נזקק לו אף להחמיר, **ורבי** אמר שנראין דברי **רבי מאיר** במוסגר[סה] ודברי **רבי יוסי** במוחלט.

אמר **רבא בטהור** [שחושש לנגע חדש] לכו"ע אין הכהן רואה את הנגע, [דאף אם יטהר את הנגע לא ישמחנו כי לא הוציאו מטומאה לטהרה]. **בהסגר ראשון**[סו] לכו"ע חזי ליה, [כיון שאם מטהרו משמחו שמוציאו מהסגר, ואם מטמאו לא ציערו שלא הוסיף עליו כלום]. ופליגי **בהסגר שני** [שאז אם יטמאנו הוה מצורע מוחלט ומוסיף עליו טומאה], **שר"מ** סבר שבכהן תליא מילתא, ואם הוא טהור אמר ליה טהור, ואם הוא טמא ישתוק. **ור"י** סבר ש'לטהרו או לטמאו' כתיב[סז], שאם הוא טמא חייב הכהן לטמאותו ולא מצי שתיק.

דמוזלי.

(נד) **ואין** בהם מעילה כיון שלב ב"ד מתנה עליהם - תוס' (ד"ה מתרומת).

(נה) **היינו** כשרוצה לזרוע וכמו שאומר ר"י בסיפא יבור שאינו שייך בנזרע - תוס' (ד"ה שיש).

(נו) **גריד** בדל"ת, ופי' שדה בית הבעל לפי שהוא רגיל להיות יבש. ובתוס' הרב גרסו **גריר** ברי"ש כמו חמרא מגרר גריר.

(נז) **י"מ** דהני תרי פלוגתא בהאי ברייתא כעין פלוגתא דמתניתין, ות"ק דהכא הוא ראב"י. **וי"מ** דפלוגתא דשדה גריד אינו פלוגתא דמתניתין, אלא דפליגי באפלא לשויי חרפא, דת"ק חשיב ליה הרווחה, וחכמים לא חשבי ליה הרווחה דיש אוהב יותר אפלא - תוס' (ד"ה וחכמים וד"ה שרי).

(נח) **ובתוס'** פירשו דהאי תרביצא שרי לתרבוצי אפי' לראב"י שגם הוא מתיר השקאה פורתא [ובזה יובן דהא קיי"ל כראב"י דמשנתו קב ונקי. ועוד שרבינא עצמו ס"ל דאסור להדלות ירקות כדי ליפות משום דאוסר הרווחה]. או די"ל דרבינא ס"ל כראב"י בהשקאה, ונחלק בהרבצה. **ור"ח** פי' דרבינא אליבא דראב"י אזיל, ותרביצא היינו שדה שאינו זרוע והשקוהו לזורעו אחר המועד, דדינו כמו זרעים ששתו לפני המועד. והקשו עליו בגמ' דכמו בגריד שאף אם יבכיר קודם אסור להשקות משום דלא פסיד, א"כ תרביצא נמי יש לאסור משום דלא פסיד - תוס' (ד"ה שרי).

(נט) **שיטת רש"י** דהיינו השקאה פורתא. כיון שהשקאה גמורה אסורה בבית הבעל, ורק הרבצה מועטת מותרת **בשביעית. ובמועד** לראב"י אסור אפי' הרבצה מועטת, ולרבנן מותר השקאה גמורה. **ולתוס'** מיירי בהשקאה מרובה ולגבי בית השלחין קרוי השקאה ולגבי בית הבעל הרבצה. [ורש"י במשנה פי' דבשביעית מותר אפי' בבית הבעל, ותוס' שם פי' כרש"י דהכא] - תוס' (ד"ה מרביצין).

(ס) **בשביעית** אף דאין זו עבודת קרקע מ"מ מאחר שצריך למיסקל אבנים מתוך שדהו כשמפנה האישות קמ"ל לחכמים דמותר, ולר"י אסור כדרכו - תוס' (ד"ה צדין).

(סא) **בירושלמי** מפרש אישות - חולדה. - תוס' (ד"ה צדין).

(סב) **ובתוס'** פירשו דביותר מפרסה אין מכירין אפי' בלי נהר, ובמקום נהר מכירין עד פרסה - תוס' (ד"ה עד).

(סג) **ובתוס'** הביאו ב' פירושים **א.** דרשב"א קאי על דברי **חכמים** וגרסינן באיזה שדה לבן מתירים חכמים. **ב.** דרשב"א קאי על **ר"י**, וגרסי כשאמרו בשדה לבן שלא כדרכו, לא אמרו אלא בשדה לבן הסמוכה לעיר - תוס' (ד"ה תניא).

(סד) **ובתוס'** הר"פ פסק דכותל חצר הסמוך לרה"ר מותר לבנותו מפני הגנבים, אבל בין חצר לחצר אסור לבנותו כדרכו - תוס' (ד"ה אמר).

(סה) **רש"י** פירש שמוסגר אסור באשתו, ולא נדע מנין לו, דהא תנן אין בין מוסגר למוחלט אלא פריעה ופרימה, ומשמע דלגבי אשתו הם שווין, דלמ"ד מוחלט מותר כ"ש שמוסגר מותר, ולמ"ד שמוחלט אסור אף מוסגר אסור, דגמרינן גם ימי הסגרו מימי סיפורו. וגם מה שפירש בקונטרס דמוסגר אינו משתלח חוץ לג' מחנות חזר בו מזה, דהא אמרינן בפ"ק דמגילה הא לענין שילוח זה וזה שוין - תוס' (ד"ה אמר).

(סו) **היינו בסוף** הסגר ראשון שאף אם לא יטהרנו לא מטמא ליה יותר, אלא מסגר ליה פעם שניה, כך פי' **רש"י**. וקשה דלמא יפשה הנגע ויהיה טמא מוחלט. אבל **תוס'** פי' משום דקרא ד'לטהרו או לטמאו' שהכהן חייב לומר מה שרואה היינו רק בשעה שצריך לטמאותו שזהו בסוף הסגר שני, אבל בהסגר ראשון אינו חייב לטמאותו, דראוי הוא עוד להסגירנו, ולא יטמאנו. **ור"י** פירש דהיינו **תחילת** הסגר ראשון, שאז יכול הכהן לשתוק כיון דלא שייך לטהרו או לטמאו שאפילו הוא נגע הרי הוא רק מסגיר - תוס' (ד"ה בהסגר).

(סז) **בפ'** בתרא דנזיר

אמר מר אמר **רבי** נראין דברי **רבי יוסי** במוחלט ודברי **רבי מאיר** במוסגר. ותניא איפכא דאמר **רבי** שנראין דברי **רבי מאיר** במוחלט ודברי **רבי יוסי** במוסגר, ותנאי היא אליבא **דרבי** [וס"ל לרבי דמצורע מוחלט צריך שילוח מחוץ למחנה ומותר באשתו, ומצורע בימי סיפורו מותר לבוא במחנה ואסור באשתו], דברייתא קמייתא דתניא נראין דברי **ר"מ במוסגר** סברה דצוותא דאשתו עדיף ליה, ולכך אם יטהרנו ישמחנו, ואם יטמאנו לא יפסיד צוותא דאשתו ולית ליה צערא. ונראין דברי **ר"י** במוחלט, כיון דאם יטהרנו יאסר באשתו בשבע ימי ספירתו והוא מצטער]. וברייתא בתרייתא דתניא נראין דברי **ר"מ במוחלט** סברה דצוותא דעלמא עדיף ליה(סח), שאז אם מטמא ליה אינו מוסיף עליו טומאה, דמתחילה נמי טמא היה, ואם יטהרנו ישמחנו שמותר לבוא במחנה אף שאוסר אותו באשתו. ונראין דברי **ר"י** במוסגר שחיישינן שמא יטמאנו, ויצטער על שילוחו מן המחנה.

וכדתניא 'וישב מחוץ אהלו שבעת ימים' שיהא אסור בתשמיש המטה, דאין אהלו אלא אשתו, שנאמר 'לך אמור להם שובו לאהליכם'. **רבי יהודה** אומר(סט) 'שבעת ימים יספרו לו' - ימי סיפורו ולא ימי חילוטו. **רבי יוסי ברבי יהודה** אומר ימי סיפורו ק"ו ימי חילוטו. ואמר **רבי חייא** דנתי לפני **רבי** למדתנו רבינו, יותם לא היה לו לעוזיהו אלא בימי חלוטו(ע). אמר לו אף אני כך אמרתי.

ובהא קמיפלגי **דרבי יוסי ברבי יהודה** סבר גלי רחמנא בימי סיפורו וכ"ש בימי חילוטו, **ורבי** סבר מאי דגלי גלי ומאי דלא גלי לא גלי(עא).

טומאת מצורע באמירת כהן תליא מילתא [דר"מ ס"ל אי בעי שתיק ור"י ס"ל דאי בעי לא חזי ליה ולא מטמא], כדתניא 'וביום הראות בו הנגע' - יש יום שאתה רואה בו נגעים, ויש יום(עב) שאי אתה רואה בו. מכאן אמרו חתן שנולד בו נגע נותנין לו ז' ימי המשתה לו ולביתו ולכסותו, וכן ברגל נותנין לו שבעת ימי הרגל דברי **רבי יהודה**. **רבי** אומר אינו צריך הרי הוא אומר 'וצוה הכהן ופנו את הבית', ואם ממתינין לו לדבר רשות כ"ש לדבר מצוה. [וילפינן מהכא גם לנגעי גופו דממתינין לו לדבר רשות וכ"ש דממתינין לדבר מצוה].

לאביי משמעות דורשין איכא בינייהו(עג) [שכל אחד יליף מקרא אחר]. **ולרבא** דבר הרשות איכא בינייהו(עד) [דלר"י ממתינין רק לדבר מצוה, **ולרבי** ממתינין אף לדבר הרשות].

דף ח

רבי יהודה ס"ל דלא ילפינן מנגעי בתים כיון שחידוש הוא, דעצים [פשוטי כלי עץ] ואבנים(עה) בעלמא לא מטמאו, ובנגעי בתים מטמא. **ורבי** ס"ל דבעינן תרי קראי, דנגעי עצמו שהוא טומאה הבא מגופו לא הוה ילפינן מנגעי בתים, ששם אין הטומאה באה מגופו, לכך איצטריך קרא ד'וביום הראות' דממתינין לו אף בנגעי עצמו לדבר מצוה. והואיל ואשכחן דלדבר מצוה ממתינין בנגעי גופו, אית לן נמי למילף מ'וצוה הכהן' דממתינין לו בטומאה הבאה מגופו אף לדבר רשות אע"ג דחידוש הוא.

אמר מר יש יום שאתה רואה בו נגעים ויש יום שאי אתה רואה בו נגעים. **לאביי** ילפינן לה מדהיה צריך לכתוב 'ביום', מאי 'וביום' ש"מ(עו). **ולרבא** כולה קרא יתירא הוא, דהיה יכול לכתוב 'ובהראות', וכתב 'וביום'.

הא דרואים נגעים ביום ואין רואים נגעים בלילה, **לאביי** ילפינן מדכתיב 'ביום' ולא כתיב 'ובהראות'. **ולרבא להו"א** מדכתיב לכל מראה עיני הכהן, **ולמסקנא** ממה שאומר בעל הבית שנראה בו הנגע 'כנגע נראה לי בבית' - נראה לי ולא לאורי(עז) [ובהאי שעתא נמי ובא הכהן](עח). **ואביי** דחי דאי מהתם הו"א הני מילי בטומאה דלאו מגופיה, אבל טומאה דגופיה אפי' לאורו נמי קמ"ל.

'לכל מראה עיני הכהן' למעוטי כהן שהוא סומא באחת מעיניו.

מתני': לרבי מאיר מלקט אדם עצמות אביו ואמו מפני ששמחה היא לו, **ולרבי יוסי** אסור מפני שאבל הוא לו. לא יעורר אדם על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלושים יום.

גמ': שנינו במשנה **שלרבי מאיר** מותר מפני ששמחה היא לו. ואף ששנינו(עט) שהמלקט עצמות אביו ואמו הרי זה מתאבל עליהם כל היום, ולערב אינו מתאבל עליהן, ואמר **רב חסדא**(פ) שה"ה אפי' הם צרורין לו בסדינו, מפרש **אביי** דהכא מותר מפני ששמחת הרגל עליו.

שנינו במתני' שלא יערער על מתו. והיינו כדאמר **רב** כד הדר ספדנא במערבא אמרי יבכון עמיה כל מרירי ליבא [כלומר שלא ישכור ספדן לחזור על קרוביו לומר בכו עמי(פא)].

שנינו במתני' שאין מספידים קודם הרגל שלושים יום. וטעמא אמר **רב כהנא** אמר **רב יהודה** אמר **רב** משום מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל, ובא ספדן ועמד על פתח ביתו, ונטלתן אשתו ונתנתן לו, ונמנע ולא עלה. באותה שעה אמרו לא יעורר על מתו ולא יספידנו קודם לרגל שלושים יום. **ושמואל** אמר לפי שאין המת משתכח מן הלב שלושים יום [ויבואו להספידו אף ברגל]. **ואיכא בינייהו** דקעביד הספדן בחינם(פב).

מתני': אין חופרין כוכין וקברות(פג) במועד, אבל מחנכין את הכוכין במועד, ועושין נברכת(פד) במועד, וארון עם המת בחצר(פה). **רבי יהודה** אוסר אא"כ יש עמו נסרים(פו).

יליף דרשא אחרת מדכתיב לטהרו ברישא, והכא דריש מגופיה דקרא - תוס' (ד"ה לטהרו). (סח) **כך** מבואר בתוס' (ד"ה אמר). ולרש"י יש לו שמחה כיון שבשעה שהיה מוסגר היה אסור באשתו ועכשיו הותר. והתוס' הקשו ע"ז וכדלעיל. ועוד הקשו דלפי פי' הגמ' נמצא דלרבי לא אמרינן שרואין להקל ולא להחמיר, דהא ס"ל דאינו רשאי לשתוק, וא"כ הו"ל נראין דברי ר"י וכו' ואין נראין דברי ר"י. (סט) **אגב** דמייתי האי קרא בפרק בתרא כתבוהו גם כאן [דהכא דרשינן רק מקרא ד'וישב מחוץ לאהלו שבעת ימים] - תוס' (ד"ה ה"ג). (ע) **פירש** הר"ר קלונימוס דכתיב (ישעיה ז) ובעוד ששים וחמש שנה יחת אפרים מעם, שזה היה מנבואת עמוס וישעיה אמרה בשעה שנתנגע עוזיהו. דכמה יש עד גלות הושע בן אלה שהיה בשנת שש לחזקיהו ס"ה שנים, ב' שנים קודם נגעו, וכ"ה דנגעו דעוזיהו נתנגע כ"ה שנים לפני מותו, וי"ו דיותם, ושש עשרה דאחז, ושש לחזקיה היה הגלות הרי ס"ה שנים. ויותם היה בן כ"ה שנים כשמלך, וא"כ ע"כ היה עיבורו בימי חלוטו. ומכל מקום לא קשיא לרבי יוסי ברבי יהודה, די"ל דנתנגע בסוף השנה ועיבורו היתה בתחילת השנה - תוס' (ד"ה יותם). (עא) **והא** דלא דריש רבי ק"ו שמא יש שם פירכא, או שמא מצורע חידוש הוא. א"נ ז' ימים משמע מיעוט לאפוקי ימי חילוטו - תוס' (ד"ה מאי). (עב) **ותימא** לר"מ למה אינו רואה להקל. ועוד למאי דפי' ר"י דבתחילת הסגר רואין להקל לעולם יכול לראות. ועוד מ"ט טורח לפנות את הבית, הא שמא ימצא טהור - תוס' (ד"ה יש). (עג) **רבי** דורש מ'ופינו את הבית', ו'ביום' דריש לומר ביום ולא בלילה, ו'ו' לא משמע ליה. ורבי יהודה דריש מ'וביום', אבל 'ופינו את הבית' איצטריך ליה למימר דאפי' חבילי קש ועצים - תוס' (ד"ה משמעות). (עד) **אין** לפרש שאר דברי רשות כגון חבילי קש ופליגי בנגעי בתים, דהא בהדיא כתיב וצוה הכהן ופינו, אלא פליגי בדבר רשות דנגעי עצמו, דרבי יהודה סבר 'ביום הראות' לא משמע אלא המתנה דמצוה דתלוי בקביעות היום כגון רגל וה"ה לחתן, ורבי סבר ה"ה לרבות המתנה של דבר רשות, דגמרינן שפיר מנגעי בתים - תוס' (ד"ה דבר). (עה) **לא** דווקא אלא אפי' חבילי עצים וקש ותבן - תוס' (ד"ה דהא). (עו) **משמע** לאביי דרבי יהודה דורש וי"ו. וקשה דבכמה מקומות לא דריש. ושמא דריש שם לדרשא אחרינא. ורבא קאמר דאפי' לא דריש רבי יהודה וי"ו הכא להאי דרשה יש ליישבה - תוס' (ד"ה מאי). (עז) **ואף** דאמר רבא לעיל דלרבי יהודה חידוש הוא, י"ל דדווקא הא ד'ופינו' הוא חידוש, ולא כל הפסוק. א"נ דלענין ראיה שפיר איכא למילף, דאשכחן כוותה דאקפיד קרא בראיה כגון בעולי רגלים - תוס' (ד"ה נפקא). (עח) **ובסנהדרין** מייתי קרא דאביי. וי"ל שדרך להביא הלימוד הפשוט יותר אף דלא קיי"ל כן, וכן מצינו בכמה מקומות. ומ"מ קשה כיצד בעינן למילף בסנהדרין מנגעים שדין הוא רק ביום, הא לרבא דילפי' מכנגע נראה לי הוא רק בתחילת דין - תוס' (ד"ה נפקא). (עט) **הוה** מצי לשנויי דהברייתא אזלא אליבא דר"י - תוס' (ד"ה ורמינהו). (פ) **בלא** רב חסדא נמי מקשה שפיר, אלא דמייתי סיפא אגב גררא, והא דרב חסדא גררא לגררא. ויש מפרשים דקאי דאם צרורים בסדינו צריך להתאבל אפי' כמה ימים כל זמן שרואה אותן - תוס' (ד"ה ולערב). (פא) **רש"י** במשנה. (פב) **והלכתא** כרב באיסורי דבחנם מותר. ואף לשמואל דווקא ע"י ספדן אסור, אבל הוא עצמו מותר, דע"י הצעקה מתאפק יותר מצערו, וישמח לאחר זמן -תוס' (ד"ה דקא). (פג) **רש"י** מפרש שחופר מחיים שאי"צ לו עתה, אבל לצורך המת שמת כבר מותר אפי' ביו"ט שני למיגז גלימא ואסא, וכ"ש בחוה"מ שהוא קל הימנו. וי"מ דמיירי אפי' לאחר מיתה, ודווקא למיגז גלימא ואסא התירו שהרי לא ימצא עשוי מערב יו"ט, אבל כוכין וקברות ימצא העשוי מערב יו"ט, דהרבה עושים מחיים. ולפי"ז בזה"ז דאין עושים מחיים, יהא מותר לעשות בחוה"מ - תוס' (ד"ה אין). (פד) **בריכה** של כובסין, והוא לצורך כל אותם שהתירו חכמים לכבס. וי"מ לרחוץ את המת ותכריכין - תוס' (ד"ה ועושין). (פה) **בירושלמי** אמר רבי מנא הדא דאמר במת שאינו מפורסם, אבל במת מפורסם עושין לו ארון אפי' בשוק, כהדא דרבי חנינא דחברייהו עבדא ליה ארון בשוקא. ונראה דלדידן בקהלות מועטין חשבינן לכולהו מתים כמפורסמים - תוס' (ד"ה וארון). (פו) **והא** דמותר למיגז אסא וגלימא, שמא נסרים יכולים למצוא מנוסרים מערב יו"ט, משא"כ אסא וגלימא. או שמא בנסירת נסרים יש קול ופרסום

גמ': אמר **רב יהודה** כוכין הם בחפירה וקברות בבנין, ותניא נמי הכי.

שנינו במתני' שמחנכין את הכוכין, ומפרש **רב יהודה** שמחנכו היינו שאם היה ארוך מקצרו, וכן תנא במתניתא.

שנינו במתני' שעושין נברכת, ומפרש **רב יהודה** דהיינו בקיע. ואמר **אביי** ואיתימא **רב כהנא** שנברכת זהו גיהא [-בריכה גדולה] ובקיע זהו בר גיהא(פז) [-בריכה קטנה הסמוכה לה] ולהכי תניא הנברכת והבקיע.

שנינו במתני' שעושין ארון עם המת בחצר. וכן תנינא עושים כל צרכי המת, גוזזים לו שערו, ומכבסין לו כסותו, ועושין לו ארון מנסרים המנוסרין מערב יו"ט. **רשב"ג** אומר אף מביאים עצים ומנסרין בצינעא(פח) בתוך ביתו.

מתני': א. אין נושאין נשים במועד ולא בתולות ולא אלמנות ולא מייבמין מפני ששמחה היא לו אבל מחזיר הוא את גרושתו(פט). **ב.** עושה אשה את תכשיטיה במועד **ולרבי יהודה** לא תסוד מפני שניוול הוא לה. **ג.** ההדיוט תופר כדרכו והאומן מכליב. **ד. לת"ק** מסרגין את המטות **ולרבי יוסי** ממתחין.

גמ': שנינו במשנה שאסור לישא נשים במועד מפני ששמחה היא לו. **א. לרב יהודה** אמר **שמואל** וכן אמר **רבי שמואל** אמר **רבי אושעיא** ואמרי לה אמר **רבי אלעזר** אמר **רבי חנינא** לפי שאין מערבין שמחה בשמחה(צ). **ב. לרבה בר רב הונא** מפני שמניח שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו. ואמר **אביי לרב יוסף** דטעם זה הוא ע"פ דברי **רב דניאל בר קטינא** אמר **רב** דאמר שהמקור שאין נושאין נשים במועד שנאמר 'ושמחת בחגך' ולא באשתך(צא). **ג. לעולא** מפני הטורח [לדאוג לצרכי הנישואין](צב). **ד. לרבי יצחק נפחא** מפני ביטול פריה ורביה [שיהא האדם ממתין לישא לרגל לעשות סעודה אחת למועד ולרגל](צג).

דף ט

כולהו ס"ל **דבערב החג** מותר לישא אשה, כדתניא כל אלו שאמרו אסורים לישא במועד מותרים לישא בערב החג [אף שסעודות ימי המשתה יהיו בחג], משום דעיקר **שמחה** חד יומא [ביום הנישואין], ועיקר **טירחא** חד יומא הוא, ולמ"ד משום **ביטול פריה ורביה** לחד יומא לא משהי איניש נפשיה [ולא חיישינן שימתין לישא דווקא בערב החג].

אין מערבין שמחה בשמחה, מדכתיב 'ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבא חמת עד נחל מצרים לפני ה' אלוקינו שבעת ימים ושבעת ימים ארבעה עשר יום'. **להו"א** משום דאם איתא דמערבין שמחה בשמחה, איבעי ליה לשיורי באמה כליא עורב(צד) [ולבנותו בערב החג], ולמינטר השמחה עד החג ומיעבד שבעה ימים בלבד לחנוכת הבית ברגל(צה). [ודחינן דאין משיירין בבנין הבית, וכליא עורב צורך הבנין הוא ולכן לא שייריה, וליכא למילף מיניה לאסור נישואין שנזדמנו לו במועד]. **ולמסק'** משום דמכדי כתיב ארבעה עשר יום, שבעת ימים שבעת ימים למה לי, ש"מ הני לחוד והני לחוד.

אמר **רבי פרנך** אמר **רבי יוחנן** אותו שנה לא עשו ישראל את יוה"כ, והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה. יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנים לחיי עוה"ב. ומה טעם התירו לאכול ביוה"כ, דדרשו ק"ו ומה חנוכת המשכן [שאין קדושתו קדושת עולם] וקרבנותיו [דנשיאים] היו קרבן יחיד, דוחה את השבת שהוא איסור סקילה, חנוכת המקדש דקדושתו קדושת עולם, וקרבנותיו קרבן ציבור, ויוה"כ ענוש כרת, לא כ"ש דידחה את יוה"כ.

ולמה דאגו בנ"י, משום שאמרו שחנוכת המשכן היה צורך גבוה ולכך דוחה את השבת, אבל בחנוכת המקדש שאכילת הקרבנות צורך הדיוט הוא, אפשר דלא ידחה יוה"כ. והטעם שבאמת הותרו מאחר דאין שמחה ללא אכילה ושתיה, וא"כ אכילת הקרבנות צורך גבוה הוא, וילפינן שפיר ק"ו ממשכן.

חנוכת משכן דוחה את השבת **להו"א** דכתיב 'ביום הראשון' 'ביום השביעי', הרי שהקריבו ברציפות ואף אם חל בשבת [ודחינן ד'ביום השביעי' היינו לקרבנות ולא הקריבו ביום השבת] **ולמסק'** אמר **רב נחמן בר יצחק** דכתיב 'ביום עשתי עשר יום' וכתיב 'ביום שנים עשר יום' [דאי"צ לכתוב ב' פעמים יום], ודרשינן מה יום כולו רצוף, אף עשתי עשר ושנים עשר כולם רצופין ממש. ותרי קראי ל"ל, לומר אפי' בשבת.

חנוכת מקדש דוחה יוה"כ [שעשו קרבנות ואכלום ביוה"כ], דגמר 'יום יום' מחנוכת המשכן, מה התם ימים רצופים, אף בחנוכת המקדש דכתיב ארבעה עשר 'יום' הוו ימים רצופין.

יצתה בת קול ואמרה להם **כולכם מזומנים לחיי עוה"ב**, כדתני **תחליפא** כתיב 'ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם' [שהלכו ומצאו נשותיהם בטהרה], 'שמחים' [שנהנו מזיו השכינה], 'וטובי לב' [שכל אחד ואחד נתעברה אשתו בבן זכר], 'על כל הטובה' [שיצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנים לחיי עוה"ב] 'אשר עשה ה' לדוד עבדו' [שידעו הכל שנמחל לו על עוון בת שבע], 'ולישראל עמו' [שמחל להם עוון אכילה ביוה"כ].

אמר **רב יהודה** אמר **רב** בשעה שבקש שלמה להכניס ארון למקדש, דבקו שערים זה לזה. אמר עשרים וארבע רננות ולא נענה. פתח ואמר 'שאו שערים ראשיכם' ולא נענה. כיון שאמר 'ה' אלקים אל תשב פני משיחך, זכרה לחסדי דוד עבדך' מיד נענה. באותה שעה נהפכו פני שונאי דוד כשולי קדירה, וידעו הכל שמחל לו הקב"ה על אותו עוון.

רבי יונתן בן עמסי ורבי יהודה בן גרים למדו פרשת נדרים אצל **רשב"י**. בלילה נפרדו הימנו, ולצפרא חזרו ונפרדו הימנו, מאחר שכך לימדם שנאמר 'ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך' [שהוא יום עשרים ושתים לחודש], וכתיב **'וביום עשרים ושלושה** לחודש השביעי שלח את העם' והיינו שחזרו ונפטרו הימנו, מכאן לתלמיד הנפטר מרבו ולן באותה העיר, שצריך להפטר ממנו פעם אחרת.

אמר **רשב"י** לבנו שילך להתברך אצלם שהם אנשים של צורה. הלך ומצאם דרמו קראי אהדדי דכתיב 'פלס מעגל רגלך וכל דרכיך יכונו' [שקול מצוות ועשה הגדולה ביניהם], וכתיב 'אורח חיים אל תפלס' [שלא לשקול בין המצוות], ותירצו דקרא קמא היינו באופן שהקטנה היא מצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים. וקרא בתרא הוא כשהמצוה הקטנה(צו) א"א לעשותה ע"י אחרים, וע"כ מצוה הבאה לידך תעשנה.

הדר יתבי וקא רמי קראי דכתיב 'יקרה היא מפנינים וכל חפציך לא ישוו בה', דמשמע הא חפצי שמים ישוו בה [וצריך לבטל ת"ת בשביל קיום מצוות], וכתיב 'כל חפצים לא ישוו בה' דמשמע אפי' חפצי שמים [והיינו שלא יבטל ת"ת בשביל מצוה], ותירצו דקרא קמא היינו במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים, וקרא בתרא במצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים.

גדול - תוס' (ד"ה אין).

(פז) **פי'** ר"ח מחמצן ונדין ולא משמע כן בפרק לא יחפור - תוס' (ד"ה גיהא).

(פח) **ואסור** בפרהסיא. ויש ליתן טעם דלא דמי להא דאסרו חכמים משום מראית העין - תוס' (ד"ה ומנסרן).

(פט) **ובירושלמי** איתא דווקא גרושתו מן הנישואין הוא מחזיר, אבל אינו מחזיר מן האירוסין - תוס' (ד"ה אבל).

(צ) **והוא** גזירת הכתוב כדלקמן. ובירושלמי דריש מדכתיב 'מלא שבוע זאת'. ויש ליתן טעם, דכמו שאין עושין מצוות חבילות חבילות דצריך שיהא לבו פנוי לגמרי למצוה אחת, כמו"כ צריך שיהא לבו פנוי בשמחה - תוס' (ד"ה לפי).

(צא) **דרשה** גמורה היא ולא אסמכתא כדאמרינן בחגיגה - תוס' (ד"ה בחגך).

(צב) **ופירוש** המשנה מפני ששמחה הוא לו היינו שלכן הוא טורח בה יותר מדאי - תוס' (ד"ה מפני).

(צג) **ופירוש** המשנה מפני ששמחה הוא לו הוא שלכך משהה את הנישואין עד רגל שיהא שמח או פנוי. **ובמחזיר גרושתו** מותר מפני שאינו שמחה לו, ואין טורח בה, וגם אין מבטל פריה ורביה דמסתמא דיש לו בנים. **ברית מילה** - מותר משום דזמנו קבוע, א"נ דליכא שמחה כמו שאין מברכים שהשמחה במעונו משום צערא דינוקא. **פדיון הבן** כשאינו בזמנו מותר, דקיי"ל כרב אשי דסובר דמותר לערב שמחה בשמחה. ועי"ל דאין נחשב שמחה בשמחה אלא סעודת נישואין - תוס' (ד"ה מפני).

(צד) **היינו** שהגג כלה ומקצר למעלה כאמה, ומחפין אותו בברזל ובמסמרים כדי שלא ישבו העורבים - רש"י (ד"ה אמה). ובתוס' כתבו שאמה זו אינה צורך הבנין כ"כ אף שנעשה כדי שלא יביאו הטומאה. א"נ שבעת הבנין בזמן שהשכינה לא היתה שורה בו לא היה בו צורך - תוס' (ד"ה איבעי).

(צה) **והיה** לו להמתין עד החג כדי שלא יתבטלו ישראל ממלאכתן - תוס' (ד"ה איבעי).

(צו) **שאז** עשיית מצוה עדיפא, דאף לר"ש בר יוחאי דס"ל שאין מפסיקין לתפילה, מ"מ מפסיקין כדי לעשות סוכה ולולב - תוס' (ד"ה כאן).

אמרו לו [לבנו של רשב"י] מאי בעית הכא. אמר להו דאמר לי אבא זיל גבייהו דליברוכך. אמרו ליה. **א.** יהא רעוא דתזרע ולא תחצד [והבין שכוונתם לצערו שלא יצמח זרעו או שלא יזכה לקצרו, ובאמת היתה כוונתם לטובה כפי שהסביר רשב"י את דבריהם שיוליד בנים ולא ימותו בימיו].

ב. תעייל ולא תיפוק [והבין שכוונתם שיביא סחורה ולא יצליח למוכרה, ובאמת נתכוונו שישא אשה ולא ימותו הבנים שיצאו לו ממנה].

ג. תיפוק ולא תעייל [והבין שכוונתם שיוציא סחורה ולא יצליח להביאה, ובאמת נתכוונו שיוליד בנות ולא ימותו בעליהם ויצטרכו לחזור אליו].

ד. ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך [והבין שכוונתם כפשוטו שיחרב ביתו, והם נתכוונו שלא ימות וישב בקברו אלא ישב בעוה"ז שנקרא אושפיזך, והעולם הבא נקרא ביתא דכתיב 'קרבם בתימו לעולם' אל תקרי קרבם אלא קברם].

ה. לבלבל פתורך [והבין שכוונתם שיהא שולחנו מבולבל, והם נתכוונו שיהא לו רבוי בנים ובנות שמבלבלים השולחן].

ו. לא תחזי שתא חדתא [והבין שכוונתם שלא יראה פני השנה החדשה, והם נתכוונו שלא תמות אשתו ויצטרך לישא אישה אחרת ויצטרך לשמח אותה בשנה הראשונה].

רב אמר לבנו שילך להתברך אצל **רבי שמעון בן חלפתא**. אמר לו יהא רעוא דלא תבייש ולא תתבייש. וחשב שברכו במילי דעלמא, וכשבא לאביו הסביר לו שבירכו פעמיים בברכות שברך הקדוש ברוך הוא לישראל, דכתיב 'ואכלתם אכול ושבוע והללתם וכו' ולא יבושו עמי לעולם', 'וידעתם כי בקרב ישראל אני וכו' ולא יבושו עמי לעולם'.

שנינו במתני' ועושה אשה תכשיטיה במועד. תנו רבנן אלו הן תכשיטי הנשים כוחלת [צובעת עיניה], ופוקסת [מחלקת שערה לכאן ולכאן(צז)], ומעבירה שרק על פניה. ואיכא דאמרי מעברת סכין(צח) על פניה של מטה.

אשתו של רב חסדא היתה מתקשטת בפני כלתה. יתיב **רב הונא בר חיננא** קמיה **דרב חסדא** וקאמר לא שנו אלא ילדה, אבל זקינה לא. אמר לו **רב חסדא**, האלוקים, אפי' אמך ואפי' אימא דאמך ואפי' העומדת על קברה, וכדאמרי אינשי בת שיתין כבת שית לקל טבלא רהטא [שבנות שישים הרי הן כבנות שש לרוץ אחר זמר בהילולא, וכמו"כ הן שוות לענין קישוט].

שנינו במתני' שלדעת **רבי יהודה** לא תסוד. תניא **רבי יהודה** אומר אשה לא תסוד במועד מפני שניוול הוא לה, ומודה שאם יכולה לקפלו במועד שטופלתו במועד, משום שאע"פ שמצירה היא עכשיו, שמחה היא לאחר זמן. ומקשינן דהתנן **שרבי יהודה** סובר שבימי אידיהם נפרעים מהם כיון שצר להם, ואמרו לו אע"פ שמיצר עכשיו שמח הוא לאחר זמן, הרי שר"י אינו סובר סברא זו. ומתרץ **רב נחמן בר יצחק** הנח להלכות חוה"מ, שכל היתרם הוא אע"פ שמצר עכשיו [שטורח בבישול ואפיה] כיון ששמח לאחר זמן. **ורבינא** מתרץ **דר"י** ס"ל דכותי לעולם הוא מיצר בפרעון חוב.

אמר **רב יהודה** בנות ישראל שהגיעו לפרקן ולא הגיעו לשנים ורוצות להשיר השער, **עניות** טופלות אותן בסיד, **עשירות** טופלות אותן בסולת, **בנות מלכים** בשמן המור, שנאמר 'ששה חדשים בשמן המור'. **לרב הונא בר חייא** היינו סטכת(צט), **ורבי ירמיה בר אמי** זהו שמן זית שלא הביא שליש. תניא **רבי יהודה** אומר, 'אנפיקנון' זהו שמן זית שלא הביא שליש, וסכין אותו מפני שמשיר את השער ומעדן את הבשר.

רב ביבי סך את בתו אבר אבר, ושקל בנדוניתה ארבע מאות זוז. והיה כותי בשכנותו שרצה לעשות כמותו, וסך את בתו בחד זימנא ומתה. אמר הרג **רב ביבי** לבתי. אמר **רב נחמן** שרב **ביבי** שהיה שותה שיכר צריכה בתו שיסירו שערותיה, אבל אנן דלא שתינא שיכרא לא בעיין בנתין טפלא.

דף י

שנינו במתני' שהדיוט תופר כדרכו(ק). **לדבי רבי ינאי** הדיוט הוא כל שאינו יכול להוציא כמלא מחט בבת אחת, **ולרבי יוסי בר חנניא** כל שאינו יכול לכוון אימרא בחפת חלוקו.

שנינו במתני' שהאומן מכליב. **לרבי יוחנן** היינו שמפסיע [-שאינו תופר ישר אלא מפוזר התפרים]. **ולרבה בר שמואל** היינו שעושה שיני כלבתא [-שתופר כשיני הכלב פעם למעלה ופעם למטה].

שנינו במתני' **שלת"ק** מסרגין את המטות **ולרבי יוסי** ממתחין. כי אתא **רב דימי** אמר פליגי בה **רבי חייא בר אבא ורבי אסי** ותרוויהו משמיה **דחזקיה ורבי יוחנן** חד אמר **שלת"ק** שמסרגין היינו שאורג שתי וערב, **ולר"י** שממתחין היינו שמותח חוטי שתי בלא ערב. וחד אמר **שלת"ק** שמסרגין היינו שמותח חוטי שתי בלא ערב, **ולר"י** שממתחין היינו שאם היה רפוי ממתחו [אבל אריגת שתי וערב **לכו"ע אסור**].

ומקשינן למ"ד אריגת שתי וערב לכו"ע אסור. **א.** אמאי תני **רב חלפתא בר שאול** ושוין שאין מפשילין חבלים לכתחילה, הא מילתא דפשיטא הוא השתא שתי וערב אמרת לא, חבלים לכתחילה מיבעיא. **ב.** דהא אמר **רב נחמן בר יצחק לרב חייא בר אבין** דתנן ר"מ אומר שמטה מקבלת טומאה משיסרוג בה שלושה בתי נירין [שעושין כן אחר מתיחת השתי], הרי שסירוג נחשב רק באריגת שתי וערב. כי אתא **רבין** אמר שמסרגין לכו"ע היינו אריגת שתי וערב(קא), וכי פליגי **רב חייא ורב אסי** הוא רק בממתחין, דחד אמר שממתחין היינו שתי בלא ערב, וחד אמר שאם היה רפוי ממתחו(קב).

אהח18/06/2018

ולמ"ד דממתחין היינו שאם היה רפוי ממתחו יפרש המ"ד בברייתא דתניא [אחר דברי רבי יוסי שממתחין] **וי"א דאין ממתחין כל עיקר** דס"ל שאפילו למתוח אסור כיון שאפשר לממליה במאני(קג).

מתני': מעמידים תנור וכיריים וריחיים במועד, **רבי יהודה** אומר אין מכבשין את הריחיים בתחילה(קד).

גמ': מכבשין **לרב יהודה** היינו מנקר ריחיא [-ריחיים ישנה שנשחקה עושה בה חריצין כדי שיפרכו החיטין], **ולרב יחיאל** היינו בת עינא [-שעושה נקב באמצע הריחיים כדי שיפול בו התבואה]. ובישנה מגדיל את הבת עינא דבעי לארווחי לה פורתא.

תניא מעמידין תנור וכיריים דברי **רבי אליעזר**. **וחכמים** אומרים אף יגמור. **רבי יהודה** אומר משמו מעמידין את החדשה ומכבשין את הישנה, **וי"א** אין מכבשין כל עיקר.

רב הונא שמע לההוא גברא דקא מנקר ריחיא בחוה"מ, אמר מאן האי איתחיל גופו דקא מחיל חוה"מ. ומשום דסבר **כהי"א** דאין מכבשין כל עיקר אף בריחיים ישנה. דרש **רב חמא** נוקרים ריחיים במועד.

משום **רבי מאיר** אמרו אפי' סוס שרוכב עליו(קה) וחמור שרוכב עליו מותר ליטול צפרנים בחוה"מ, אבל לחמרא דריחיא לא. **ורב יהודה** התיר

(צז) **רש"י.** וקשה דבשבת חייב משום טוה. ועוד דמסרקת ה"ל למיתני. **ורש"י בכתובות** פירש קליעת שער. וקשה דבפרק המצניע שנינו גודלת ופוקסת. **ותוס'** פי' דמתקנת שערה בידיה חוץ לצעיף. **וריב"א** פי' שנותנת חוטין של בצק על פניה להאדים הבשר, והיינו טויה והיינו צובע שהוא מאדים הבשר ובנין נמי שייך בתיקון האשה כדכתיב ויבן את הצלע - תוס' (ד"ה פוקסת). (צח) **כן** גרס רש"י וכן הגיה הגר"א. (צט) **בפרק** כל הקרבנות מפרש דשמן המור הוא סטכת, ובפ"ק דמגילה מאי שמן המור רב הונא אמר רבי חייא סטכת - תוס' (ד"ה סטכת). (ק) **נראה** דמיירי לצורך המועד, דבחנם למה יתירו בלא שינוי. וכן נראה דלא מיירי בדבר האבד, שהרי בדבר האבד קיי"ל כר"י דלא בעי שינוי. והיכא דבגדיו או מנעליו קרועין ואם יניח עד אחר המועד יתקלקלו, ראיתי רבותי שאין מתירין לתקנו אפי' ע"י נכרי, דשמא לא חשבו זאת לדבר האבד, או שסברו שלא כל דבר האבד התירו בלא שינוי כדמשמע בגמ' פסחים דדווקא עולי רגלים מתקנים מנעלים במועד - תוס' (ד"ה ההדיוט). (קא) **ותימה** האיך מותר לעשות מלאכה כזו בלא שינוי - תוס' (ד"ה במסרגין). (קב) **ולדבריו** מצי לאקשויי היכי קאמר ר"י דממתחין ולא מסרגין שתי וערב, הרי גם שתי בלא ערב אסור - תוס' (ד"ה ממתוחי). (קג) **ומשמע** שגם זה מותר רק לצורך המועד - תוס' (ד"ה כיון). (קד) **למאן** דגריס **'בתחילה'** היינו דלת"ק **מעמידין** חדשה וגם כבוש מותר, ולר"י אסור **כבוש** בחדשה, אבל בישנה מתיר כדאמר בברייתא [ודוחק לומר דבברייתא הוה משמו דר"א ולא ס"ל כן]. ועוד דבתחילה משמע חדשה. ולמאן דלא גריס בדברי ר"י בתחילה היינו דלת"ק מותר רק **העמדה**, ואסור **בכבוש** בין חדשה ובין ישנה, והתיר ר"י בישנה, ומעמידין היינו שהיה כבר בנוי וצריך רק לחברו לקרקע, או כי ההיא דתניא ביו"ט אין סכין אותו, ואין טשין במטלית אבל במועד שרי - תוס' (ד"ה רבי). (קה) **ופי'** בתוספתא דווקא לצורך המועד

גם בחמרא דריחייא(קי), וכן התיר לאוקמי ריחיא [-להעמיד אבני הרחיים זה ע"ג זה], ולמבני ריחיא [-לבנותו], ולבנות אמת ריחיא [-העץ שהריחיים בנוי עליו], **ולמבני** אוריא [-רפת בקר].

רב התיר לסרוק סוסיא [לסרוק סוסים במסרק של ברזל(קז)], ולמבני אקרפיטא [-אבוס], ולמבני איצטבא [-ספסל(קח)].

רבא התיר להקיז דם לבהמה בחוה"מ, א"ל **אביי** תנא דמסייע לך מקיזין דם לבהמה ואין מונעין רפואה(קט) לבהמה בחוה"מ.

רבא שרא לכסכוסי(קי) קירמי [-לגהץ בגדים דקים כקרום] משום דמעשה הדיוט הוא.

אמר **רב יצחק בר אמי** אמר **רב חסדא** קיטורי בירי(קיא) אסור דמעשה אומן הוא.

הגמ' מביאה כמה מימרות שאמר **רבא** בעניני חוה"מ:

א. מאן דמתקיל תקלה(קיב) [-שנוטל תל ליישר הקרקע] אם עושה כן אדעתא דבי דרי [-להעמיד גורן], וכגון שנטל תל והניחו בתל אחר, או שחפר גומא והניח בגומא אחרת, מותר. אך אם אדעתא דארעא [-לצורך זריעה], כגון שנטל תל והניחו בגומא, אסור.

ב. האי מאן דזכי זיכי [-מלקט עצים] אדעתא דציבי [-שצריך לעצים] כגון שנוטל הגדולים וזורק הקטנים מותר, ואם אדעתא דארעא [-להכינה לזריעה], שנוטל גם רברבי וגם זוטרא אסור.

ג. האי מאן דפתח מיא לארעא [-שעשה גומא בין הנהר לשדהו] אדעתא דכוורי כגון שפותח שני פתחים חד מעילאי וחד מתתאי [-שיצאו המים מותר, אך אדעתא דארעא [-לזריעה] כגון שפתח פתח אחד [שיעלו המים וישקו את השדה] אסור.

ד. האי מאן דפשא דיקלא [-זומר דקל] אדעתא דחיותא [-למאכל הבהמה] כגון שנוטל כל הענפים בין לחים ובין יבשים מחד גיסא מותר, ואם אדעתא דדיקלא שנוטל רק ענפים יבשים משני צידי הדקל, אסור.

ה. הני תמרי תוחלני [-שלא התבשלו כל צורכן] מותר לחותכם לצורך אכילה במועד, אבל מיצינהו [-לכובשן] אסור [כיון שא"א לאוכלן במועד, ונמצא מתקן מיו"ט לחול]. **רב פפא** אמר כיון דמתלעי כפרקמטיא האבד דמו ושרי.

ו. פרקמטיא כל שהוא אסור(קיג). ואמר **רבי יוסי בר אבין** דבדבר האבד מותר(קיד).

רבינא הוה ליה ההוא עיסקא דהוה מיזדבן בשיתא אלפי, ושהה למכור לאחר חוה"מ ומכרו בשלושה עשר אלף. וכן היה מלווה מעות לבני אקרא דשנואתא, וא"ל **רב אשי** שמותר לגבותם בחוה"מ, דכיון דהאידנא הוא דמשכחת להו וביומי אחרינא לא משכחת להו, כפרקמטיא האבד דמי. ותניא נמי גבי עבודה זרה כי האי גוונא, הולכין ליריד של עכו"ם, ולוקחים בהמה עבדים ושפחות בתים שדות וכרמים וכותב ומעלה בערכאות שלהם, מפני שהוא כמציל מידם.

דף יא

רב התיר **לחייא בר אשי** למיגדל אוהרי [-לקלוע רשת לדגים] בחוה"מ, משום דמעשה הדיוט הוא, אבל איזלי [-רשת לעופות] אסור מפני שמעשה אומן הוא.

רב יהודה התיר לאמי תנורא למיגדל תנורא [-לעשות התנור מחדש], והיינו בימות החמה [שמתייבש מיד ויכול לאפות במועד], אבל בימות הגשמים [דאינו מתייבש וטרחא שלא לצורך המועד] **תני רבה בר שמואל** שאין גודלין תנור לכתחילה, וכן התיר לרבה בר עשבי למיגדל מהולתא [-נפה].

מתני': א. עושין מעקה לגג מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן. **ב.** שפין את הסדקין ומעגילין אותן במעגילה ביד או ברגל אבל לא במלחצים. **ג.** הציר והצינור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד, ובלבד שלא יכוון לעשות מלאכתו במועד. **ד.** כל כבשין שהוא יכול לאכול מהן במועד מותר לכובשן.

גמ': לרב יוסף מעשה הדיוט היינו בהוצא ודפנא, **ובמתניתא** תנא צר בצרור ואינו טח בטיט.

שנינו במתני' ששפין את הסדקים ומעגלין אותן במעגילה ביד או ברגל. ומפרש בגמ' דה"ק שפין את הסדקין ומעגילין אותן **כעין** מעגילה ביד וברגל אבל לא במלחצים.

שנינו במתני' הציר והצנור והקורה והמנעול והמפתח שנשברו מתקנן במועד [אף שהתיקון נעשה ע"י הכאה בפטיש]. ורמינהו עד ימיו [של יוחנן כה"ג] היה פטיש מכה בירושלים [בחוה"מ]. עד ימיו אין אבל מכאן ואילך לא. ומתרצינן **בהו"א** דיוחנן כה"ג אסר בפטיש דנפחי [-שעושה קול גדול], ומתני' בפטיש דנגרי. והקשה **רב חסדא** דא"כ יאמרו קלא רבה אסור קלא זוטא מותר. **רב חסדא** מתרץ דמתני' דידן במגלי [-מסר גדול שאין עושה קול], ויוחנן גזר בחציני [שעושה קול]. **רב פפא** מתרץ דמתני' דידן קודם גזירה דיוחנן כה"ג. **ורב אשי** מתרץ דיוחנן כה"ג אסר משום דסבר **כרבי יהודה** [דדבר האבד צריך שינוי], ומתני' סברה **כרבי יוסי** [דאי"צ שינוי בדבר האבד], וכדאמר **רב יצחק בר אבדימי** מאן תנא שינוי במועד בדבר האבד דלא **כרבי יוסי**.

שנינו במתני' כבשים שהוא יכול לאוכלן במועד כובשן. בנהר בדיתא עשו דרך שיצאו המים ונשתיירו הרבה דגים. והתיר להם **רבא** לממלח הרבה אע"פ שאינם צריכים להם במועד. א"ל **אביי** והא תנן שרק כבשין שהוא יכול לאוכלן במועד כובשן. א"ל כיון דמעיקרא אדעתא דאכילה אייתינהו, ואי שביק להו פסדי, כפרקמטיא האבד דמי.

איכא דאמרי דשרי להו **רבא** לכתחילה לצודם ולהביאם ולמולחם. א"ל **אביי** והא אנן כבשין שהוא יכול לאכול מהן כובשן תנן, א"ל הני נמי מתאכלי [במועד] אגב איצצי [שמושך המלח מהן] כי הא **דשמואל** עבדו להו שיתין איצצי ואכל.

רב איקלע לבי **רב שפיר** אייתו לקמייהו דג ששלישו היה מבושל ושלישו מלוח ושלישו צלוי. אמר **רב** אמר לי אדא ציידא. **א.** כוורא סמוך למיסרחיה מעלי [עדיף לאוכלו סמוך לזמן שיסריח מאשר סמוך לצידתו](קטו). **ב.** כוורא צריך לטוויא באחוה [-לצלותו במלח שהוא אחיו של הדג - ששניהם נבראו מהמים], אסוקיה באבוה [-ליתנו במים שהוא אביו של הדג - שמהם יצא], מיכלי בבריה [-לאוכלו בציר שלו הקרוי בנו של הדג - שיוצא ממנו], אשתי עלייהו אבוה [-מים]. **ג.** אחר אכילת כוורא ותחלי וחלבא ליטעון גופא ולא ליטעון פוריא. [-ילך הרבה ולא ילך לישון]. **ד.** אחר שאכל כוורא ותחלי וחלבא, מיא ולא שיכרא [-טוב שישתה מים ולא שכר], ואם אינו רוצה מים אזי ישתה שיכר ולא יין.

אהח 18/06/2018

מותר אבל בחינם אסור - תוס' (ד"ה סוס). (קו) **ובתוספתא** איתא דה"ה לדידן מותר לתקן ברזלים דקרקע קשה ומתקלקל, ובימות חכמים שהיה הקרקע מטוננת כמו ברוסי"א אזי מותר רק ציפורניים ולא לתקן הברזל - תוס' (ד"ה למישקל). (קז) **רש"י**. וקשה דהרי בין קירוד ובין קרצוף מותר כר"ש שהתיר דבר שאינו מתכוין, וע"כ שענין אחר הוא - תוס' (ד"ה ואין). (קח) **ובתוס'** פי' דהוא מין ספסל וקצת הם חלוקים זה מזה - תוס' (ד"ה איצטבא). (קט) **היינו** אפילו רפואה שיש בה מלאכה, אבל רפואה שאסור רק מפני שחיקת סממנים איכא מ"ד דמותר אפי' בשבת והלכה כמותו- תוס' (ד"ה ואין). (קי) **בקונטרס פי'** אנפשיי"ר. ויש מפרשים ליקיי"ר ולשון כסכוס משמע כן - תוס' (ד"ה כסכוסי). (קיא) **להחליק** בית יד של חלוקיהן. ל"א לכווץ קמטים שאדם עושה בבית יד - רש"י (ד"ה קיטורי), ובתוס' (ד"ה קיטורי) פירשו דהוה מענין בירית. (קיב) **רב** אלפס גרס איפכא, ומשמע שסבר שצריך קרקע ישרה לחרישה יותר מאשר לדישה. ושמא לפי שהיו דשין במוריגין ואי"צ לזה קרקע שווה - תוס' (ד"ה מוליא). (קיג) **ורבינו** יצחק הביא בתשובתו בשם רבינו יעקב דהלוואת ריבית אינה חשובה פרקמטיא ומותר. ורבינא דגבה חובו רק מטעם דבר האבד היינו משום דהתם מיירי בסחורת יין, אבל הלוואה דשולחנות בקביעות חשוב פרקמטיא ואסור- תוס' (ד"ה פרקמטיא). (קיד) **היינו** שמפסיד את הקרן, אבל אם רק לא ירוויח כ"כ אינו נחשב לדבר האבד, וכ"ש לקנות סחורה שמא יהיה יותר ביוקר לאחר המועד, אבל לקנות יין כשר בתוך המועד מותר. **והר"ר יוסף** ס"ל דיש לאסור, דהרי יכול למצוא ביוקר ואין זה דבר האבד - תוס' (ד"ה ובדבר). (קטו) **ובזמן** הזה סכנה לאוכלו סמוך לסרחון וגם לשתות אחריו מים משום דנשתנו הרפואות, או דשמא נהרות דבבל מעלו יותר. ויש מפרשים דכוורא שם דג מיוחד הוא שמשונה משאר הדגים, וכמו דאמרינן בחולין אסר לן גירותא ושרא לן

פרק שני - מי שהפך

מתני': מי שהפך את זיתיו [בכל ימות השנה] ואירעו אבילות, או ברגל ואירעו אונס או שהטעוהו פועלים, **לרבי יהודה** טוען קורה ראשונה ומניחה לאחר המועד, משום דאיכא פסידא יתירא. **ולרבי יוסי** זולף וגומר וגף כדרכו כיון שיש פסידא כשמוליכן(א).

גמ': לרב שישא בריה דרב אידי מחלוקת **רבי יהודה ורבי יוסי** היא רק **ברגל**, אבל **לאבל אסור** לטעון אפי' קורה ראשונה, דדברים המותרים במועד אסורין בימי אבלו. ולרב אשי **גם באבל נחלקו**, דלא מיבעיא בחולו של מועד שהתירו דהוי איסור דאורייתא, כ"ש בימי אבלו שאסור במלאכה(ב) רק מדרבנן. תניא כוותיה **דרב שישא בריה דרב אידי** אלו דברים **העושין לאבל** בימי אבלו, מי שהפך את זיתיו וכו' [דמשמע שרק אחרים עושין לו ולא הוא בעצמו].

לת"ק אסור לאבל לטעון קורה ראשונה אף בזיתיו הפוכין, ולגוף את כדו, ולהעלות את פשתנו מן המשרה ואת צמרו מן היורה, ולהרביץ שדהו משתגיע עונת המים שלו, אלא אחרים עושים לו, ומוסיף(ג) **רשב"ג** שאם אין שם אומן אלא הוא מותר לו לעשות בצנעה(ד). היו לו שדה ניר ושדה העומדת לפשתן, **לרבי יהודה** אסור לאבל לזרוע אלא אחרים זורעין לו(ה). **ולחכמים** אף לאחרים אסור משום דליכא פסידא יתירא, שאם לא תזרע בבכיר תזרע באפל, ואם לא תזרע פשתן תזרע ממין אחר.

יתר על כן אמר **רשב"ג** שאם היה האבל אומן ספר או בלן לרבים והגיע הרגל ואין שם אומן אלא הוא, הרי זה יעשה [אפי' ברבים], משום דאיכא הפסד מרובה וצורך דרבים.

האריסין והחכירין והקבלנין אסורים לעשות מלאכתן בימי אבלן אלא יעשו אחרים בשבילן. **החמרין הגמלין והספנין** לא יעשו מלאכתן, ואם היו הם או בהמתן מוחכרין או מושכרין ביד אחרים יעשו.

שכיר יום לא יעשה(ו) אפי' בעיר אחרת דליכא משום מראית עין(ז).

היתה **מלאכת אחרים בידו**, בין בקיבולת [-שקיבל על עצמו לארוג בגד בכך וכך] ובין שאינה בקיבולת אסור.

היתה **מלאכתו ביד אחרים, בביתו** לא יעשו משום חשד שיאמרו שהוא בעצמו סייע במלאכה(ח). **ובבית אחר** יעשו.

מעשה **במריון בריה דרבין ומר בריה דרב אחא בריה דרבא** שהיו שותפין בגמלא [-צמד שוורים לחרישה שור אחד לזה ושור אחד לזה], ואירע אבילות **למר בריה דרב אחא בריה דרבא** ולא שלח את שורו לחרישה(ט). והקשה **רב אשי** דהא תניא שאם היו מוחכרין או מושכרין אצל אחרים הרי אלו יעשו, **ומר בריה דרב אחא** סבר שאדם חשוב שאני.

דף יב

ליתן מלאכה לנכרי בערב שבת(י) בקיבולת ועביד ליה הנכרי בשבת, **בתוך התחום** אסור, דכשעושה הנכרי את המלאכה בשבת יאמרו שבשבת הביאו לו. **ומחוץ לתחום לשמואל** מותר, **ולרב פפא** דווקא בדליכא עיר שקרובה למקום הנכרי, אבל אם יש עיר שקרובה אסור, מפני שהם יודעים שהנכרי עושה בשביל הישראל ויאמרו שהישראל הביא לו בשבת.

ולרב משרשיא הא דמותר כשאין עיר קרובה היינו דווקא בשבתות ויו"ט דלא שכיחי אינשי שיבואו מחוץ לתחום, אבל בחולו של מועד ששכיחי אינשי אסור.

מעשה **במר זוטרא בריה דרב נחמן** שנתן מלאכה לנכרים לבנות לו אפדנא מחוץ לתחום בקיבולת, וכשנקלעו למקום **רב ספרא ורב הונא בר חיננא** לא עלו אליו, **ואיכא דאמרי** שאף **מר זוטרא** עצמו לא עלה. ואע"פ **ששמואל** סובר שמקבלי קיבולת מחוץ לתחום מותר, אפ"ה החמיר **מר זוטרא** על עצמו משום דאדם חשוב שאני. **ואיכא דאמרי** שלא עלו מפני **שמר זוטרא** סייע להם שהיה נותן להן תבן למלאכה.

רב חמא התיר לאבונגרי של ריש גלותא לעבוד בחול המועד, דסבר שכיון שאינם נוטלים שכר אלא כדי סעודתן שהיו אוכלים שם, שרשויי הוא דקא משרשו ליה ולא חשיב מלאכה ומותר.

תנו רבנן מקבלין קיבולת לנכרי במועד בכדי לעשותה לאחר המועד, אבל לא לעשותה במועד. **ותניא אידך** ובלבד שלא ימדוד שלא ישקול ושלא ימנה כדרך שהוא עושה בחול. **כללו של דבר** כל מה שמותר לישראל לעשות במועד אומר לנכרי ועושה, וכל שאסור לישראל אינו אומר לנכרי לעשות.

תנו רבנן **אין מרביעין** בהמה בחולו של מועד משום דהוה מלאכה. **לרבי יהודה** חמורה שתבעה מרביעין עליה זכר בשביל שלא תצטנן, ושאר כל הבהמות מכניסין אותן לבקרות והן רובעות מעצמן. אולם בהמת בכור ושאר פסולי המוקדשין אין מרביעין, מפני דהוה מלאכה, וכתיב לא תעבוד בבכור שורך.

תנו רבנן **אין מדיירין** [-אין מכניסים בהמה לשדה כדי שתזבל את השדה ע"י גלליה] לא בשבת ביו"ט ולא בחוה"מ. ואם באו נכרים [העובדים בשדה] או הבהמה מאליהם מותר, אבל אין מסייעים להם ואין מוסרים להם שומר. אם היה הנכרי שכיר שבת חודש שנה או שבוע, **לת"ק** מסייעים להם ומוסרים להם שומר, מפני דהוי כאילו של הנכרים. **ולרבי(יא)** אם רוצה לסייע לו בשבת מותר רק בחינם, וביו"ט תמורת מזונות, ובחוה"מ אף בשכר. ואמר **רב יוסף** שהלכה **כרבי**.

מתני': מי שהיה יינו בתוך הבור [בכל ימות השנה] ואירעו אבילות, או ברגל ואירעו אונס או שהטעוהו פועלים, **לרבי יוסי** זולף וגומר וגף(יב) כדרכו. **לרבי יהודה** אסור לו לגוף כדרכו אלא עושה לו לימודים [מחפה בנסרים] כדי שלא יחמיץ.

גמ': וצריכא להשמיענו דין זה בין ביין ובין בשמן, דאי תנא שמן הו"א שדוקא בזה התיר **רבי יוסי** לעשות כדרכו משום דאיכא פסידא יתירא, אבל ביין דליכא פסידא יתירא מודה **לרבי יהודה** שאסור. ואי תנא ביין הו"א שדוקא בזה אסר **רבי יהודה** משום דליכא פסידא יתירא, אבל בשמן מודה **לרבי יוסי** שמותר לגמור כדרכו קמ"ל.

רב יצחק בר אבא הוכיח מהמשנה **שלרבי יוסי** לא בעינן במועד שינוי בדבר האבד, מהא דאמר זולף וגומר וגף **כדרכו**. **ורב יוסף** אמר שכן ההלכה. ולכך התיר **רב נחמן בר יצחק** לגוף חבית של שכר במועד כיון דאיכא בהו הפסד כמו ביין, דאמר **אביי** שיפים ששה סאין שיכר מוגף משמונה סאין שיכר שאינו מוגף.

לישנא דכוורא, ולא מסתבר שלכל הלשונות של דגים יהא אותו טעם - **תוס'** (ד"ה כוורא). (א) **רש"י**. ותוס' (ד"ה רבי) פירשו מפני השרצים. (ב) **רש"י** (ד"ה לא מיבעיא) ותוס' (לקמן יד: ד"ה עשה). (ג) **תוס'** (ד"ה רבן שמעון), שרשב"ג מודה לת"ק, ומוסיף עוד דין. (ד) **ובתוס'** (שם) כתבו שאפי' אם יש אחרים שיעשו אלא שאינן אומנין כמותו שרי. וי"מ דווקא שאין כלל מי שיעשה אז מותר לו. (ה) **ובתוס'** (ד"ה רבי) כתבו שכאן רבי יהודה מיקל ובמשנה רבי יהודה מחמיר. (ו) **דליכא** פסידא כולי האי, משום שפועל יכול לחזור בו בחצי היום. (ז) **שהרי** שם אין יודעים מאבילותו (רש"י ד"ה שכיר יום). (ח) **וברש"י** (ד"ה בביתו) הוסיף עוד טעם שמא יאמרו שבימי אבלו שכר פועלים. (ט) **לפי** שאבל מצווה על שביתת בהמתו מדרבנן (רש"י ד"ה פסקיה). (י) **רש"י** (ד"ה מקבלי) פירש את דהסוגיא איירי בשבת. ולפי"ז הקשה מדוע התירו בית הלל לתת לנכרי בער"ש בגדים לכבס אפי' בתוך התחום. ותירץ משום דכביסה הוה מידי דלא מינכר וליכא חשד. אמנם התוס' (ד"ה אמר שמואל) פירשו שהסוגיא מיירי באבילות, וכדרב שישא דאמר לעיל (יא:) שדברים המותרים בחוה"מ אסורים בימי אבלו, אבל בשבת ובמועד מותר אפי' בתוך התחום. ולכן מותר לתת בערב שבת לנכרי בגדים. אלא שהקשו דאם הסוגיא איירי באבילות מדוע חילק רב משרשיא בין שבתות ויו"ט לחולו של מועד, וצ"ע. (יא) **זהו** לפי' רש"י (ד"ה רבי אומר). ועיין בהגהות הגר"א (אות ב) שפירש שרבי פליג על הרישא כשאינו שכיר שבת. (יב) **ברש"י** (ד"ה זולף וגומר) מבואר שזולף גומר וגף איירי בחבית. אמנם תוס' (ד"ה דברי) הסתפקו אי איירי בחבית ששייך בו מגופה, או בבור איירי ששייך בו זולף וגומר, וכן הלשון עושה לו לימודים שייך בבור ולא

אמר **רב חמא** בר גוריא אמר **רב הלכות מועד כהלכות כותים**. ונפק"מ כדאמר **רב דניאל בר קטינא** לומר שהן עקורות ואינן למידות זו מזו. וכמחלוקת **שמואל ורב דימי מנהרדעא**, **ששמואל** אמר זופתין כוזתא [-כלי קטן] ואין זופתין חביתא, מפני שחשש לטירחא יתירא ובכוזתא אין טירחא, **ורב דימי מנהרדעא** אמר שזופתין חביתא ואין זופתין כוזתא, מפני שחשש לפסידא יתירא וחבית שהיא שיעור גדול איכא ביה פסידא.

אמר **אביי הלכות מועד כהלכות שבת**, יש מהן שפטור אבל אסור כגון אין זופתין שלכתחילה אסור ובדיעבד אינו חייב. ויש מהן שמותר לכתחילה כגון זופתין.

רב הונא קצר את שדהו במועד כדי שלא תאבד. **ורבה בר רב הונא** אסר. והוכיח כדבריו מהא דשנינו שמותר לטחון קמח במועד לצורך המועד ושלא לצורך המועד אסור, וכן דבר האבד מותר ושאינו אבד אסור. במה דברים אמורים בתלוש מן הקרקע, **אבל במחובר לקרקע אפילו כולו אבוד אסור**. [ואם אין לו מה לאכול, קוצר ומעמר ודש וזורה ובורר וטוחן ובלבד שלא ידוש בפרות]. **ורב הונא** סבר שברייתא זו **רבי יוסי** היא ויחידאה הוא ולא סבירא לן כוותיה. [ומ"מ גם **לרבי יוסי** לא ידוש בפרות אף שלשיטתו אין צריך לעשות שינוי במועד, כיון שגם בכל השנה הדרך לדוש גם בלא פרות, ולכך לא ידוש משום דאוושא מילתיה(יג)]. **רב חצדו** ליה חצדא מפני שלא היה לו מה לאכול. וכששמע זאת **שמואל** הקפיד, או משום שלא ידע עדיין **שלרב** אין לו מה לאכול, או משום שסבר שאדם חשוב אסור אפילו באין לו מה לאכול.

תנו רבנן **טוחנים** במועד וכן **קוצצים עצים** במועד לצורך המועד, ושלא לצורך המועד אסור, ואם טחן או קצץ לצורך המועד והותיר הרי זה מותר לאחר המועד. וכן **מטילים שכר** במועד לצורך המועד ושלא לצורך אסור. ואם הטיל והותיר **לת"ק** מותר ובלבד שלא יערים, **ולרבי יוסי בר יהודה** מותר להערים.

רבי **יהודה** נשיאה יצא בשבת בחצר בחומרתא דמדושא [-עם טבעת מתכת וחותמה של אלמוג], ושתה מים חמים שהוחמו ע"י קפילא ארמאה דהוה נכרי(יד). שמע **רב אמי** והקפיד. ותמה **רב יוסף** מדוע הקפיד, שהרי לצאת בטבעת תניא השירים הנזמים והטבעות הרי הן ככל הכלים הניטלים בחצר בשבת, ושתיית המים שהוחמו ע"י הנכרי הא אמר **שמואל בר יצחק** שכל שנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי נכרים, ומתרצינן שמה שהקפיד הוא מפני **שרבי יהודה נשיאה** אדם חשוב הוא והיה לו להחמיר בכל אלה.

אמר **רב חננאל** אמר **רב** מותר **לקצוץ דקל במועד** אע"פ שאינו צריך אלא לנסורת שלו, **ואביי** אסר, ולייט על מי שקוצץ. ומעשה **ברב אשי** שהלך לקצוץ עצים בחוה"מ ביער שבשלנייא, אמר לו **רב** מה דעתך על **אביי** שקילל למי שקוצץ, וענה לו שלא שמיע ליה. לבסוף נפל הגרזן מידיו של רב אשי וכמעט פגע בשוקו, חזר לביתו ושב לקצוץ לאחר המועד.

רב יהודה התיר בחול המועד **לעקור כותנא** מפני שראוי לכסות בו תאנים ותמרים לצורך המועד. **ולמיקטל כשותא** דראוי לשיכר, **ולעקור שומשומי** מפני דחזי לנזיי [-לעשות מגרעיניו שמן].

רבי ינאי היה לו פרדס שהגיע זמן הקטיף בחוה"מ וקטף פירות, מפני שחשש לפסידא. לשנה הבאה שהו כולם עד חוה"מ שאז יהיו פנויים לקטוף. וכששמע זאת **רבי ינאי** הפקיר את פרדסו משום שבאה תקלה על ידו.

מתני': מכניס אדם את פירותיו מפני הגנבים(טו), ומעלה פשתנו מן המשרה כדי שלא תאבד, ובלבד שלא יכוון את מלאכתו במועד. ואם כיון את מלאכתו במועד יאבד מפני שאסור ליהנות מהן.

גמ': תניא ובלבד שיכניסם בצינעה לתוך ביתו, אולם אם זה כעין כשורי דרב יוסף [-קורות גדולות וכבדים(טז)] שאף בלילה אוושא מילתא שצריך הרבה אנשים ואבוקות בידם מותר(יז).

דף יג

וכולן אם כיונו מלאכתן במועד יאבדו. בעו מיניה **רבי ירמיה מרבי זירא כיון מלאכתו במועד ומת** האם קונסים את בנו אחריו דממונא הוא דקניס והא איתיה, או דלמא גברא קניס שהוא נתכון לעשות המלאכה והא ליתא. ואין להוכיח מהא דצרם אוזן בכור שקנסו בניו אחריו משום דשם הוא איסור דאורייתא(יח), משא"כ מלאכה במועד. וכן אין להוכיח מהא דמכר עבדו לעכו"ם ומת שקנסו את בנו אחריו, משום שבעבד כל יום שהוא ברשות העכו"ם אינו עוסק במצות משום כך קנסו שיצא לחירות. ופשטינן שגברא קניס רבנן ואת בנו לא קנסו, ממה ששנינו בשביעית ששדה שנתקווצה(יט) בשביעית תזרע למוצאי שביעית. נטייבה או נדיירה [-זיבל את השדה ע"י בהמות(כ)] לא תזרע למוצאי שביעית. ואמר **רבי יוסי בר חנינא** נקטינן היטיבה ומת בנו זורעה, אלמא לא קנסו רבנן את בנו.

אמר **אביי** נקטינן טימא טהרותיו של חבירו קנסוהו שחייב לפרוע, ואם מת לא קנסו את בנו אחריו. מ"ט היזק שאינו ניכר לא שמיה היזק, לדידיה קנסו לבנו לא קנסו.

מתני': אין לוקחים בתים עבדים ובהמה(כא) אלא לצורך המועד, או לצורך המוכר שאין לו מה לאכול.

גמ': בעא מיניה **רבא מרב נחמן** מהו לשכור פועל במועד כשאין לפועל מה לאכול. ומיתורא דמשנתנו דקתני שמותר למכור לצורך המוכר שאין לו מה לאכול אין להוכיח דסיפא בשכר פעולה, משום דמתני' מיירי רק במכירה ופירושי קא מפרש לצורך המוכר כיצד כגון שאין לו מה לאכול. **אביי** פשט שמותר מהא דשנינו שאין כותבין שטרי חוב במועד, ואם אינו מאמינו **או שאין לו מה לאכול** הרי זה יכתוב, ש"מ שמותר. **לרב ששת** אסור, והוכיח מהא דשנינו **וחכמים** אומרים שלש אומניות עושין מלאכה בערבי פסחים עד חצות **החייטין** שכן הדיוט תופר כדרכו בחוה"מ. **הספרים והכובסים** שכן הבאים ממדינת הים והיוצאים מבית האסורים מותרים לספר ולכבס בחוה"מ. ואי ס"ד ששכר פעולה למי שאין לו מה לאכול מותר נתיר את כל המלאכות בערב יו"ט. ודחו דבריו: **א. רב פפא** דחי דא"כ נתיר אף לבנות בנין, דהא כותל הגוהה לרה"ר סותר ובונה כדרכו בחוה"מ מפני הסכנה. **ב. רבינא** דחי דא"כ נתיר ללבלר לכתוב בער"פ משום דכותבין קידושי נשים וגיטין ושוברים בחוה"מ. **ג. רב אשי** דחה דיש לחלק בין איסור מלאכה בארבעה עשר לחוה"מ, דבמועד אסרו משום טירחא ובמקום פסידא התירו רבנן, אבל בארבעה עשר אסרו משום יו"ט, והתירו רק לצורך יו"ט, ומי שאין לו מה לאכול אין לך צורך יו"ט גדול מזה.

בחבית ששם סגי בכיסוי קטן. (יג) **רש"י** (ד"ה כיון דכל יומא). (יד) **רש"י** בשבת (נא. ד"ה ואייתי ליה מיא). (טו) **דאסיפת** הפירות לביתו הוי מלאכה. וקשה מה מלאכה איכא באסיפה, ושמא טירחא בלא מלאכה נמי אסור - תוס' (ד"ה מכניס). (טז) **נמוקי** יוסף (דף ו: בדפה"ר). (יז) **ברשי'** (ד"ה צינעא דידהו) משמע שאין הבדל אם מכניסם ביום או בלילה שבשניהם לא הוה צינעה, ולכך מותר בשניהם. אמנם ברבנו חננאל מבואר שבלילה אוושא מילתא טפי, ולכך עדיף להעלותו ביום. (יח) **זהו** לפי פירוש רשי'. אולם תוס' (ד"ה אם תימצי) פירשו דבצרם אוזן בכור קנסו מפני שעבד איסורא, משא"כ כיון מלאכתו למועד ומת לא עבד איסורא. ולא הוצרכו לגרוס בגמ' משום איסורא דאורייתא. אולם בגמ' בגיטין (דף מד.) חילקו בין איסור דאורייתא לדרבנן, דמחלקינן בין מכר עבדו לצרם אוזן בכור שבצרם אוזן הוי איסור דאורייתא, דהתם בשניהם כבר עבד איסורא. (יט) **רש"י** (בד"ה שנתקווצה) פירש שניטלו ממנה קוצים. ובתוס' (ד"ה נטייבה או) פירשו דאיירי בקוצים תלושים, אבל במחוברים איכא איסור דאורייתא. (כ) **רש"י** (בד"ה נטייבה ובד"ה נידיירה). אולם תוס' (בד"ה נטייבה) פירשו משום דהוה חורש חרישה יתירה. והקשו בתוס' דא"כ כיצד הוכיחו בגמ' בגיטין (דף מד:) ובבכורות (דף לד:) מהמשנה בשביעית שאין קונסים את בנו, הלא שביעית זהו מדרבנן ובצורם אוזן הוי דאורייתא, וכן בגיטין אף דהוי מדרבנן, הלא להפקיע ממצוות חמיר טפי. ותירצו שבשביעית החמירו כדאמר בקידושין (דף כ.) קשה אבקה של שביעית. א"נ משום שהיו מזלזלין בה. (כא) **וה"ה** שאר דברים אסור לקנות במועד אלא לצורך המועד. והרבותא במשנה שאף דברים אלו שהם נמכרים בפרהסיא מותר לצורך המועד. ויש להסתפק בשאר דברים אם בעינן בצינעה או לא - תוס' (ד"ה אין לוקחים).

מתני': אין מפנים חפצים מבית לבית במועד, אבל מפנה הוא לחצרו. אין מביאין כלים מבית האומן, אבל אם חושש שמא יגנבו מפנן לחצר אחרת.

גמ': אמר **אביי** הא דקתני במתני' שמפנה לחצרו היינו מבית שבחצרו לחצרו, אבל מבית שבחצר אחרת לחצרו אסור.

אין מביאין כלים מבית האומן בחוה"מ וכ"ש שאין מוליכין, אבל אם הם לצורך המועד כגון כד מבית הכדר וכוס מבית הזגג, או שחושש שמא יגנבו או שאינו מאמינו, מביאן בצינעה. ואם אין לאומן מה לאכול נותן לו שכרו ומניחו אצלו. ואמר **רב פפא** שהיינו דווקא בחוה"מ, אבל בארבעה עשר מביאין ומוליכין מבית האומן אע"פ שאינן לצורך המועד.

מתני': לת"ק מחפין את הקציעות בקש, **ולרבי יהודה** אף מעבין. מוכרי פירות כסות וכלים **לת"ק** מוכרים לצורך המועד בצינעה, וכן הציידין הדשושות והגרוסות עושין בצינעה לצורך המועד. **ולרבי יוסי** הם החמירו על עצמן.

גמ': נחלקו **רבי חייא בר אבא ורבי יוסי** משמיה **דחזקיה ורבי יוחנן** מהו מחפין ומהו מעבין, **חד** אמר **מחפין** אקלושי [-שמכסהו בענפים שרחוקים זה מזה דלא הוה כיסוי גמור], **ומעבין** אסמוכי [-שסומך את הענפים זה לזה והוי כיסוי גמור]. **וחד** אמר **מחפין** בין אקלושי ובין אסמוכי, **מעבין** שעושה אותה כמין כרי שמכנסין אותם ביחד כדי שיהיו נוחים לכיסוי.

מה ששנינו במשנה רבי **יוסי** אומר הם החמירו על עצמן היינו דלא עבדי כלל אפי' בצינעה. ומביאה הגמ' ראיה מברייתא דקתני מוכרי פירות כסות וכלים, ציידי חיות עופות ודגים, דשושי חילקא טרגיס ודיסני **לת"ק** כל אלה עבדי במועד בצינעה לצורך המועד. **לרבי יוסי** תגרי טבריא, ציידי עכו, ודשושי ציפורי החמירו על עצמן ולא עבדו כלל במועד.

מהו חילקא טרגא וטיסני, **לאביי חילקא** שחולקים את גרעיני התבואה לשנים, **טרגא** שחולקים לשלוש, **טיסני** לארבעה. **לרב דימי** חילקא היינו כונתא [-כוסמת] ששורים אותה במים ולאחמ"כ נוטלים את הקליפה. ולכך שנינו שהם מקבלים טומאה, כיון שהוכשרו במים. ודחתה הגמ' את **רב דימי** מהא דקתני הנודר מן הדגן מותר בחילקא טרגיס וטיסני, דבשלמא **לאביי** כיון שחולקים אותם פקע להו שם דגן, אלא **לרב דימי** עדיין יש לו שם דגן ומדוע מותר לו.

ביו"ט(כב), חנות הפתוחה לסטיו פותח ונועל כדרכו, ופתוחה לרה"ר פותח אחת ונועל אחת. **ובערב יו"ט אחרון** פותח ונועל כדרכו. **בחול המועד לרב הונא** מותר למכור לצורך המועד כדרכו דברים שמוכח שהם לצורך המועד, כגון **מיני בשמים** שהם לצורך המועד, **ותבלין** [-כרוב וכרשינין(כג)] שאינם ראויים להתקיים לאחר המועד. אבל דברים שאין מוכח שהם לצורך המועד אסור. **ולרב כהנא** אף דברים שהם לצורך יו"ט אינו מוכר כדרכו חוץ מחנות הפתוחה לסטיו ובערב יו"ט.

(כב) **תוס'** (ד"ה בשביל). (כג) **רש"י** (ד"ה בתבלין). אבל התוס' (ד"ה בתבלין) הקשו דהא אינם חשובים והביאו שבערוך פירש מיני בשמים.

פרק שלישי - ואלו מגלחין

מתני': אלו **מגלחין**(א) **ומכבסין** במועד, **הבא ממדינת הים** או **מבית השביה** או **היוצא מבית האסורים**(ב) לפי שהיו אנוסים קודם הרגל, **מנודה** שהתירו לו חכמים במועד(ג), ומי שנדר שלא לגלח או לכבס **ונשאל לחכם** במועד. נזיר טמא [שאינו משמר נזרו], **ומצורע** העולים מטומאה לטהרה.

ומכבסין מטפחות הידים, ושל הספרים(ד) והספוג שמתנגבים בו בבית המרחץ(ה), משום מיאוס(ו). וכן הזבין והזבות, הנדות והיולדות וכל העולין מטומאה לטהרה(ז).

דף יד

גמ': הטעם שאסור לגלח במועד(ח) הוא כמו ששנינו באנשי משמר ומעמד שאסורים להסתפר ולכבס [חוץ מיום חמישי מפני כבוד שבת], כדי שלא יכנסו למשמרתם כשהם מנוולים, וכן במועד אסרו כדי שלא יכנסו לרגל כשהם מנוולים, שאם נתיר להתגלח במועד יתרשלו ולא יזדרזו להסתפר קודם הרגל.

אבדה לו אבידה ולא היה לו פנאי להתגלח קודם המועד אסור להתגלח במועד, לפי שאין אנסו גלוי לכל. וכמו שאסרו לבייתוס לעשות סריקין בפסח אע"פ שלפי שהיה לו דפוס היה סורק חלותיו ללא שהות ואין חשש שיחמיצו, כדי שלא יאמרו כל הסריקין אסורין ושל בייתוס מותרין.

אמר **רבי אסי** בשם **רבי יוחנן** יש לו **חלוק אחד בלבד** מכבסו במועד(ט), וביאר **מר בר רב אשי** כיון שאיזורו מוכיח עליו(י), ובזה מיושב למה לא נאסור בזה מאותו טעם שאסרו בבייתוס.

אומן שאבדה לו אבידה(יא), נסתפק **רבי זירא** אם נחשב ידוע לכל כיון שכולם באים אצלו ערב הרגל, או לא וקיימא בתיקו.

שנינו במשנה הבא ממדינת הים מתגלח במועד, **ורבי יהודה** חולק(יב) וסובר שלא יתגלח מפני שיצא שלא ברשות, שברצונו יצא ואינו אנוס. וביאר **רבא** שנחלקו ביש לו נכסים ויוצא להרויח עוד, אבל ביצא לשוט בעולם לכו"ע אסור, ואם יצא לחזר אחר מזונות לכו"ע מותר, וכן אמר **רבי** נראין דברי **רבי יהודה לרבנן** כשיצא שלא ברשות [-לשוט] דלכו"ע אסור, ונראין דברי **רבנן לרבי יהודה** כשיצא ברשות [-למזונות] דלכו"ע מותר.

דין גילוח קטן במועד: **לשמואל ללישנא קמא** קטן **הנולד במועד** מותר לגלח שער ראשו המצערו שאין לך בית האסורים גדול ממעי אמו, **נולד קודם המועד** אסור לגלחו. ואף ששנינו כל אלו שאמרו מותר לגלח במועד מותר בימי אבלו, ומשמע שהאסור במועד אסור בימי אבלו, ותניא שדין קריעה בקטן הוא רק מפני עגמת נפש שיבכו הרואין וירבו בכבוד המת, תירץ **רב אשי** שאפשר שכוונת הברייתא שכל מי שמותר במועד מותר בימי אבלו, אבל האסורים במועד יש מהן שאסורים לגלח באבלן ויש מהן שמותרים כגון קטן זה.

ולאמימר או **רב שישא בריה דרב אידי** אמר **שמואל** קטן מותר לגלח במועד **בין נולד קודם הרגל בין לאחריו**. ואין ראיה לדבריו מהברייתא 'כל אלו שאמרו מותר לגלח' וכו', דלפי"ז קטן שמותר לגלחו באבלו מותר לגלחו במועד, **דרב אשי** מתרץ דשמא כוונת הברייתא שהאסורים במועד יש מהן מותרין ויש מהן אסורין.

דיני אבל מנודה ומצורע ברגל: אין **האבילות** נוהגת ברגל בין אם אירע קודם הרגל בין אירע במועד, שנאמר (דברים טז יד) 'ושמחת בחגך', ועשה דרבים [-ושמחת] דוחה עשה דיחיד(יג) [-אבילות, דכתיב (ירמיה ו כו) 'אבל יחיד עשי לך'].

מנודה לרב יוסף נוהג נידויו ברגל(יד) מדתני דנין דיני נפשות, מכות וממונות במועד, ומשמע דאם לא ציית לדינא משמתין אותו(טו). **ולאביי** אין נוהג נידוי ברגל, ודוחה ראיית **רב יוסף** דדנין הכוונה לעיין בדין, והוכיח כן מדברי **רבי עקיבא** שלמד מדכתיב (ויקרא יט כו) 'לא תאכלו על הדם' שסנהדרין שהרגו את הנפש אין טועמין כל אותו היום, וא"כ על כרחך א"א לגמור דיני נפשות במועד שהרי ימנעו משמחת יו"ט(טז). והקשה לו **רב יוסף** דא"כ אתה מענה את דינו(יז), וע"כ שדנים דיני נפשות במועד, ובבוקר היו מעיינים בדינו, ואח"כ אוכלים ושותים כל היום, ולפני השקיעה גומרים דינו והורגים אותו(יח). ואין להביא ראייה ממתני' דתני 'מנודה שהתירו לו חכמים' דהיינו שכל המנודים מותרים, כיון דלא כתיב **שהתירוהו** חכמים, אלא **שהתירו לו**, דמיירי שפייס את בעל דינו וחכמים שבאותו הדור התירו לו נידויו [רבא].

מצורע נוהג צרעתו ברגל. והוכיח **רבא** כן מהא **דכהן גדול** נוהג בצרעת דכתיב (ויקרא יג מה) 'והצרוע' לרבות כהן גדול, דאצל כהן גדול כל השנה הוי כרגל דהרי הוא מקריב אפי' אונן(יט), וכולם אין מקריבים אוננים חוץ מברגל.

(א) **מדתני** בפרק הקודם דברים הנעשים לצורך המועד כדין, תני הכא דברים הנעשים לצורך המועד שלא כדין - תוס' (ד"ה ואלו מגלחין). (ב) **כשאין** מניחין לו להתגלח, ואפי' במניחים לו להתגלח מ"מ אין ערב להתגלח בבית האסורים - תוס' (ד"ה והיוצא מבית האסורים). (ג) **ומיירי** בלא פשע, וכגון **במנודה** - שכלו לו ל' יום מנידויו רק ברגל שלא יכל להתיר קודם, ואף אם התירו לו קודם הרגל מ"מ אין נידוי פחות מל' יום. **בנודר - א.** שבא החכם במועד. **ב.** שלא מצא פתח חרטה לפני המועד. ויש להסתפק בגילוח **כל הראש** במועד לשאר בנ"א אם **אסור** שאין לך ניוול גדול מזה, ושייך בזה גזירה שלא יכנס כך למועד כדלהלן בגמ', ולפי"ז באונסים המובאים בגמ' מותר. או דלמא שאסור **אפי' באונס** משום מלאכה, ודווקא בנזיר ומצורע התירו משום מצוה, ומה שדנים בגמ' מיירי בגילוח של יופי לצורך המועד. ויש לומר עוד **דמותר**, ומה שהוצרך לומר דין זה בנזיר ומצורע הוא לאשמעינן שאין חוששים שישהו קרבנותיהם עד יו"ט אחרון. ולההו"א דרבי זירא להלן בגמ' דמותר רק אם לא היה לו פנאי, מחדשת משנתינו דגם נזיר ומצורע מותרים רק באופן שלא היה להם פנאי - תוס' (ד"ה ומנודה). (ד) **פירוש:** א. מלשון להסתפר. **ב.** היינו ספרי תורה. **ומהירושלמי** דתני עלה דאין מכבסים אותם במי רגלים מפני הכבוד, אין ראייה לאחד מהפירושים, שבספרי הקודש שייך משום כבוד, וכן שייך כבוד המסתפרים שהרי נותנים את המטפחת בפניהם - תוס' (יח: ד"ה הספרים). (ה) **והגורסים** 'מטפחת הסופגנין' מפרשים מלשון חלת הסופגנין שמניחין אותן על המטפחת - תוס' (יח: ד"ה הספרים) [-ע"פ מהרש"א]. (ו) **רש"י** - (יח. ד"ה מטפחות ידים). (ז) **היינו** מצורע שאסור בכיבוס עד שיטהר. והעולה מטומאת מת או נבילה יש להסתפק אם מותר דהרי הוא אסור ג"כ בכיבוס, או שמא דוקא מצורע שאסור בכיבוס כל בגדיו התירו לו, משא"כ בטומאת מת ונבילה שאסורים רק בבגדים שלבושים בהם - תוס' (יח: ד"ה העולים מטומאה לטהרה). (ח) **ההו"א** להתיר גילוח: **א.** דאף שהוא מלאכה מ"מ הוי צורך המועד. **ב.** דאף שאסרו מלאכות שאין בהם טורח כגון פרקמטיא, מ"מ כיון שהוא ליפוי הוי כבוד המועד. **ג.** יש מפרשים שכוונת הגמ' לגילוח כל הראש, ושמא יש להתיר לצורך המועד אפי' שהוא טירחא, והוא דלא כמו שפירשו התוס' לעיל (ד"ה ומנודה) שהיא מלאכה גמורה - תוס' (ד"ה ושאר כל אדם). (ט) **דאפי'** אם כיבסו מערב הרגל מ"מ צריך חלוק נקי ליו"ט אחרון. ומי שיש לו **ב' חלוקים** אסור לכבס, כיון שדי לו בהם לב' הימים טובים. **ובגדי קטנים** מותר לכבסם שניכרים שהם של קטנים ומלוכלכין - תוס' (ד"ה שאין לו אלא חלוק אחד). (י) **שכשמכבס** את חלוקו היחיד הוא מתעטף במקטרינו וחוגרו באיזורו [-כדי שלא יתקפל המקטורן ויתגלה בשרו (מלא הרועים)], וניכר לכל שיש לו חלוק אחד בלבד - רש"י (ד"ה איזורו). ובחולין (קח.) פירש רש"י דאין דרך לכבס את החגור, וכשמכבסים חלוק היו חוגרים את האיזור בחלוק אחר, וזה שאין לו חלוק אחר מכבסו יחד עם חגורו, וידוע שזהו חלוקו היחיד. (יא) **והיינו** דוקא באומן עצמו ולא בבני עירו, אפי' כשאין להם אומן אחר. ויש להסתפק בחולה ונתרפא אם נחשב מוכחא מילתא - תוס' (ד"ה אומן). (יב) **מדתני** 'רבי יהודה אומר הבא' וכו' משמע שבא לחלוק, לכן אין לפרש משנתינו ביוצא למזונות ולכו"ע - תוד"ה מתני' דלא כר"י. (יג) **ואף** דאמרינן לעיל (יא:) דאבילות הוי מדרבנן, י"ל: **א.** דאיסור עשיית מלאכה הוא מדרבנן, וגוף האבילות מן התורה. **ב.** שגם שמחת הרגל וגם אבילות הוי מדרבנן, והפסוק 'ושמחת' מיירי בשלמי חגיגה, ולגבי שמחת הרגל הוא אסמכתא בעלמא - תוס' (ד"ה עשה דיחיד). (יד) **הטעם** שבכוח הנידוי לדחות עשה דרבים אף דהוי רק עשה, ואפילו עשה לא הוי אלא עזרא גזר: **א.** דהרי אף לאו דמקלל את חבירו דוחה, ושמא למדים מסוטה שגם דוחה עשה זו. **ב.** דכיון שעבר על דברי הדיינים נחשב עשה דרבים - תוס' (ד"ה מהו שינהוג). (טו) **תימה** הא אפשר שיורדים לנכסיו ולא היו מנדין, ומ"מ פריך שפיר - תוס' (ד"ה ואי לא ציית דינא). (טז) **ואף** שהריגה עצמה הוי מלאכה מותר במועד: **א.** מדאסרו הבערת בת כהן בשבת משמע דבמועד מותר. **ב.** כיון שמקיימים מצוה בזה הוי צורך יו"ט - תוס' (ד"ה ממנעי משמחת יו"ט). (יז) **והיינו** אם יגמרו דינו וילינוהו קודם שיהרגוהו כדמוכח בסנהדרין (לה.). ואין ליישב שיעיינו בדינו במועד ויגמרוהו אחר המועד, כיון שאע"פ שכותבים דברי כל אחד מ"מ הסברא אשר בלב משתכחת - תוס' (ד"ה נמצאת אתה). (יח) **ואביי** לא חש לדיחוי זה, ואפילו אי הוי דיחוי ס"ל שרק ההוכחה לדבריו הופרכה כיון שיש להם אפשרות שלא להימנע משמחת יו"ט, אבל מ"מ אפשר לפרש הברייתא במעיינים בדין - תוס' (ד"ה אמר אביי). (יט) **מדאמר** אהרן למשה בשאלתו על חרון אפו (ויקרא י יט) **'ואכלתי** חטאת היום' ולא הזכיר **הקרבה** משמע

אביי הוכיח ממתני' דתני 'והמצורע העולה מטומאתו לטהרתו' דמשמע דבימי טומאתו נוהג, ודחינן דלא מבעיא קאמר, וקמ"ל דאף כשעולה לטהרתו יתגלח ואין חוששין שישהה קרבנותיו עד יו"ט אחרון, דהרי אסור ליחיד להקריב קרבנותיו ביו"ט.

דף טו

פרטי דינים באבל מנודה ומצורע: **תספורת** - אבל אסור מדהתירו לבני אהרן כשמתו נדב ואביהוא שנאמר 'ראשיכם אל תפרעו', ומשמע דכו"ע אסורים. ובברייתא שנינו שגם מנודים ומצורעים אסורים(כ). [המנודה שמת בנידויו בית דין סוקלין ארונו, ולרבי יהודה די בהנחת אבן גדולה על ארונו].

עטיפת הראש - אבל חייב מדהותר ליחזקאל כשנצטווה לנהוג רק מקצת דיני אבילות דכתיב 'ולא תעטה על שפם' משמע דכו"ע חייבים. מנודה, **לרב יוסף** חייב מדתני באלו המתענים שלוש עשרה תעניות מחמת הפורעניות שלאחר התענית הם מתעטפים כמנודים. **ולאביי** אין ראיה משם דשמא מנודים לשמים חמור טפי. מצורע חייב דכתיב 'ועל שפם **יעטה**' היינו עטיפה(כא).

הנחת תפילין - אבל אסור מדהותר ליחזקאל דכתיב 'פארך [-אלו תפילין] חבוש עליך'. מנודה, תיקו. מצורע, **לסתמא דגמ' לרבי אליעזר** מותר דהא דכתיב 'ראשו יהיה פרוע' היינו **גידול שיער**, **ורבי עקיבא** אוסר דמקיש הויה האמורה בבגד שהוא חוץ מגופו להויה האמורה בראש שהוא גם חוץ לגופו, והיינו **תפילין**(כב). וכן משמע מדכתיב 'ופרע ראש האשה' דהיינו גילוי הראש. **ולרב פפא** גם **לרבי עקיבא** מותר, וכוונת הכתוב שיהיה ראשו מגולה **מכומתא וסודרא** ולא מתפילין.

שאילת שלום - אבל אסור, דדבר זה אסר הקב"ה ליחזקאל מדין אבילות כדכתיב 'האנק דום'(כג). מנודה, **לרב יוסף** אסור דכן שנינו במתענים שאסורים בשאילת שלום כנזופים למקום, **ולאביי** אין ראיה דשמא המנודה לשמים חמור יותר. מצורע אסור דכתיב 'ועל **שפם** יעטה' שיהיו שפתותיו מדובקות(כד), שיהא כמנודה וכאבל [ואין להוכיח מכאן דהמנודה אסור בשאילת שלום, כדאמר רב אחא בר פנחס משמיה דרב יוסף דאפשר לתרץ שדברי המשנה עולים על שאר הדברים השנויים שם ושייכים גם במנודה].

דברי תורה - אבל אסור, מדכתיב 'האנק דום' היינו מדברי תורה. מנודה הוכיח **רב יוסף** דמותר מברייתא דמנודה שונה ושונים לו נשכר ונשכרין לו. מוחרם(כה) לא שונה ולא שונים לו ואין נשכר ונשכרין לו, אלא שונה לעצמו ומותר בחנות קטנה כדי פרנסתו כדמפרש **רב** כגון מכירת מים בפתקא דערבות שאין המים מצויים שם. מצורע מותר מדהקיש הכתוב לימוד התורה לקבלתה כדכתיב 'והודעתם לבניך וגו' יום אשר עמדת לפני ה' אלוקיך בחורב', וקבלת התורה היתה באימה וביראה, לכן מותרים הזבים המצורעים ובועלי נדות(כו) בלימוד תנ"ך מדרשים ש"ס הלכות ואגדות, אבל בעל קרי אסור לפי שבא לו מחמת קלות ראש.

כיבוס - אבל אסור דכתיב 'ויאמר אליה התאבלי נא ולבשי נא בגדי אבל וגו' והיית כאשה זה ימים רבים מתאבלת על מת'. ומנודה ומצורע שנינו בברייתא דאסורים(כז).

קריעה - אבל חייב דדווקא לבני אהרן הותר ככתוב 'לא תפרומו' ולא לכו"ע. מנודה, תיקו. ומצורע חייב שנאמר 'בגדיו יהיו פרומים' היינו מקורעים.

כפיית המטה - אבל חייב כדתני **בר קפרא** שהעוונות מהפכים את האדם שהוא דמות דיוקנו של הקב"ה ולכן על החוטא לכפות ולהפוך מטתו. מנודה ומצורע, תיקו.

עשיית מלאכה - אבל אסור דכתיב 'והפכתי חגיכם לאבל' הקיש הפסוק חג האסור במלאכה לאבילות. מנודה, **לרב יוסף** אסור ביום מדשנינו במתענים שאסורים במלאכה ביום אבל בלילה מותרים ומסיים שם וכן אתה מוצא במנודה, **ולמסקנא** מותר דבהדיא שנינו שהמנודה נשכר ונשכרין לו, ומה שכתוב במתענים אפשר ליישב שהכוונה על שאר הדברים השנויים שם כגון עטיפת הראש(כח). מצורע, תיקו.

רחיצה - אבל אסור דכתיב 'ואל תסוכי שמן' ורחיצה בכלל סיכה שנאמר 'ותבא כמים בקרבו וכשמן בעצמותיו'(כט). מנודה, **לרב יוסף** אסור חוץ מפניו ידיו ורגליו דכן שנינו במתענים, **ולמסקנא** מותר ונדחה כדלעיל במלאכה. מצורע, תיקו.

נעילת הסנדל - אבל אסור, ונלמד מדהתיר הקב"ה ליחזקאל באמרו 'ונעליך תשים ברגליך' משמע דשאר אבלים אסורים. מנודה, **לרב יוסף** בעיר אסור ובדרך מותר דכן שנינו במתענים, **ולמסקנא** מותר בכל אופן, ומה שהושווה מנודה למתענים היינו לשאר הדברים(ל). מצורע, תיקו.

תשמיש המטה - אבל אסור, דמדויק בפסוק שרק אחר ימי האבילות בא דוד אל בת שבע. מנודה, **לרב יוסף** מותר מדשנינו שבמדבר שימשו ישראל מטותיהן(לא) אע"פ שהיו מנודים, **ולאביי** אין ראיה דשמא מנודה לשמים קל יותר, ואע"פ שלעיל (ע"א) אמר שחמור יותר, היינו כיון שהוא מסתפק בדבר וזיל הכא קמדחי ליה זיל הכא קמדחי ליה. מצורע, אסור(לב) דתניא על הפסוק במצורע 'וישב מחוץ לאהלו' דהיינו אשתו כדכתיב 'שובו לכם לאהליכם', ואף שמסיים שם בברייתא 'שיהא כמנודה' אין ללמוד מכאן דמנודה אסור בתשמיש, דשמא הכוונה לשאר הלכותיו של מצורע.

שילוח קרבנות כגון שלמים(לג) - אבל אינו משלח כדתניא **רבי שמעון** אומר ששלמים מורה שקרבים רק בזמן שהאדם שלם ודעתו מיושבת

דמותר להקריב - רש"י (ד"ה הא כהן גדול). ונמצא דלהצד שאין נידוי נוהג ברגל אין בכה"ג כלל דין נידוי, שהרי אצלו כל השנה כרגל, ומה ששנינו שכה"ג דן ודנים אותו, י"ל דאם לא ציית לדינא יורדים לנכסיו במקום לנדותו - תוס' (ד"ה והא כ"ג). (כ) **ולא** הוכיחו מדכתיב 'וראשו יהיה פרוע' דרבי אליעזר היא לקמן, ולית ליה כן אלא כרבי עקיבא בר פלוגתיה כדלקמן גבי תפילין- תוס' (ד"ה מנודין ומצורעין). (כא) **מכאן** מוכח דלא כרב פפא דלקמן שסובר דהמצורע הולך בגילוי כומתא וסודרא - תוס' (ד"ה מצורע, ע"פ המהרש"א). (כב) **על** כרחך לומר דרבי עקיבא מודה לרבי אליעזר דפרוע היינו **גם גידול שיער**, דהא לעיל הכריחו התוס' (ד"ה מנודין) דהסוגיא נוקטת בשיטת רבי עקיבא, ולעיל (יד:) למדו מ'ראשיכם אל תפרעו' דהוא גידול שיער. והטעם שלא הביאה הגמ' משנה זו לגבי דין מצורע בתספורת כיון שמצאו ברייתא מפורשת. ולעיל לגבי אבילות ברגל לא הביאו את המשנה המפורשת כיון שרצה לפרש את מקור הדין המחודש, משא"כ במצורע אין זה חידוש כל כך - תוס' (ד"ה וראשו יהיה פרוע). (כג) **היינו** שתיקה משאילת שלום ומדברי תורה כדלהלן, ומה שנצטווה יחזקאל לנהוג דיני אבילות רק בדברים אלו היה למשל בעלמא - תוס' (ד"ה אסור בשאילת שלום). (כד) **ונלמד** מפסוק זה גם שאילת שלום וגם עטיפת הראש כדלעיל. ועוד דמדייק מדכתיב 'שפם' ולא שפה - תוס' (ד"ה שיהיו שפתותיו). (כה) **היינו** אחר שנידוהו פעמיים ועודנו עומד במרדו מחרימין אותו, כ"ה לקמן (טז.), ועיין הגהות מהר"ב רנשבורג מה שמיישב בלשון רש"י. (כו) **לרבנן** מיירי אחר שטבל לקריו, שאף שאין הטבילה מטהרתו מבעילת הנדה עד שבעת ימים, אבל לדברי תורה מועילה - רש"י (ברכות כב. ד"ה ובועלי נדות). ולרבי יהודה שסובר דבאופן שאין הטבילה מטהרת לגמרי אין צריך לטבול, כגון בעל קרי שראה זיבה, צריך ליישב שכוונת הברייתא להתיר לו ללמוד הלכות דרך ארץ. מיהו נראה שלא נחלקו אלא בטומאה היוצאת מגופו דומיא דקרי, משא"כ בועל נדה מודה רבי יהודה לרבנן שהוא כשאר טומאת שרצים. ובתוספתא איתא שכיון דטומאת בועל נדה בא **מכח קרי** מודה רבי יהודה שעליו לטבול - תוס' (ד"ה ובועלי נדות). (כז) **בספר** הרב לא גרס כל זה, כיון שכבר הזכירו את הברייתא לעיל לגבי תספורת ומשם נלמד לכיבוס. ומה שחזרו על הברייתא דעשיית מלאכה במנודה (לקמן ע"ב) הוא משום דבמצורע נשאר בתיקו שנה בדרך אגב את הדין במנודה אע"פ שכבר נשנה לעיל - תוס' (ד"ה מנודין ומצורעין). (כח) **רש"י**. ובתוס' פי' שעולה על נעילת הסנדל [ועיין ד"ה לא אשארא השני]. ומסקנת הסוגיא בתענית (יג:) שאבל אסור ברחיצת **כל גופו**, ופניו ידיו ורגליו מותר רק בצונן, **וסיכה** אסורה בכל שהוא. ובתוס' הרב הקשה מאי שנא מת"ב ויו"כ שאסורים אפי' **בהושטת אצבע למים**, הרי כמו שהאבל נלמד מסיכה כן גם יו"כ דכתיב 'וסוך לא סכתי'. והרשב"ם מתיר לרחוץ ביו"כ ות"ב **פניו ידיו ורגליו** מכח הסוגיא דתענית, ותימה למה לא הביאו שם את הגמ' ביומא (עח.) דמשמע שאסור. ולרבינו תם אסור לרחוץ **בכל אופן** חוץ **מידיו שחרית**, דכיון שאינו יכול לגעת בשום דבר נחשבות כמלוכלכות בצואה - תוס' (ד"ה לא אשארא [א]). (כט) **ולפי** זה היה יכול לשאול מהו בסיכה דהרי כל הדין של רחיצה נלמד מסיכה - תוס' (ד"ה ורחיצה, [ע"פ המהרש"א]). (ל) **כגון** רחיצה, וזיל הכא קמדחי ליה וזיל הכא קמדחי ליה. ואין להביא ראיה מרבי אליעזר (ב"מ נט:) שקרע את בגדיו וחלץ מנעליו, **א.** דשמא החמיר על עצמו. **ב.** שמא גם הוא נסתפק בזה - תוס' (ד"ה לא אשארא [ב]). (לא) **דפשיטא** שכך היה שהרי פרו ורבו, ולהלן גבי שילוח קרבנות אפשר שלמדו כן מהפסוקים - תוס' (ד"ה ושמשו). (לב) **ותלוי** במחלוקת (לעיל ז:) אם אסור אף בימי חלוט או רק בימי ספירה. וכן נחלקו גם (לקמן כא.) לגבי הנחת תפילין באבל אם אסור רק ביום הראשון או אף ביום השני - תוס' (ד"ה וישב מחוץ). (לג) **אבל** חטאות ושאר קרבנות המכפרים משלחים, כדי שלא יהיו מחוסרי כפרה ועומדים בחטאם - ריטב"א.

עליו ולא אונן וה"ה אבל. מנודה, **לרב יוסף** משלח כמו שהקריבו ישראל קרבנותיהם במדבר אע"פ שהיו מנודים, **ולאביי** אין ראיה דשמא מנודה לשמים קל יותר. מצורע אינו משלח שכך שנינו בברייתא על הפסוק 'שבעת ימים **יספרו** לו' שמדבר בכהן שנטהר מטומאת מת, וכיון שנקט לשון ספירה במקום לשון הזאה משמע דמיירי אף במצורע, ובהמשך כתוב שם 'וביום בואו אל הקודש' - זהו יום חינוכו ותחילת עבודתו של הכהן הדיוט - 'יקריב חטאתו' - זו עשירית האיפה(לד) דברי **רבי יהודה**, **ורבי שמעון** לומד מ'וביום בואו יקריב' שמקריב רק בזמן הראוי לביאה, דהיינו שכל זמן שלא נטהר מצרעתו אינו משלח קרבנותיו(לה).

18/06/2018אריה

דף טז

סדר ההזמנה לדין תורה: **משגרים שליח** לקרא לבעל דין(לו) כדכתיב 'וישלח משה לקרא לדתן ולאבירם', דין הזמנת בעלי הדין נלמד מהכתוב 'ויאמר משה אל קורח אתה וכל עדתך היו לפני ה' אתה והם ואהרן מחר', **מזמינים לפני אדם גדול** - 'לפני ה'', **ומודיעים לו מי הוא בעל דינו**(לז) - 'אתה והם ואהרן', **וקובעים זמן** - 'מחר', ואם לא בא לבית דין **קובעים זמן שנית** שכך כתוב כשנידו את פרעה 'קראו שם [-שמתא] פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד' השני שקבעו לו. ואם חירפו הבעל דין אין בכך משום לשון הרע אם השליח מספר לב"ד, דכתיב 'העיני האנשים ההם תנקר' והיינו שמשה שמע זאת מהשליח בית דין.

סדר ופרטי **הנידוי**: נלמד מהנידוי שנידה ברק בן אבינועם את מרוז [איכא דאמרי שהוא גברא רבה, ואיכא דאמרי שהוא מזלו של סיסרא(לח) שנאמר 'מן השמים נלחמו הכוכבים'(לט)] על שלא עזר במלחמה נגד סיסרא ואמר **עולא** שקללו בארבע מאות שופרות, ומקללים **בשמתא** מדכתיב 'אורו מרוז', ומנדים משמו של חכם דכתיב 'אמר מלאך ה'', ומחרימים **בארור** דכתיב 'אורו ארור', ומקללים גם את **האוכל ושותה עמו והעומד בארבע אמותיו** דכתיב 'יושביה', **ומפרטים חטאו לאנשי עירו** דכתיב 'כי לא באו לעזרת ה'', **ומפקירים נכסיו** כדכתיב בעזרא כשצווה לעם לבוא לשלושת ימים 'וכל אשר לא יבא וגו' יחרם כל רכושו(מ) והוא יבדל מקהל הגולה'.

שאר דיני נידוי נלמדים ממה שאמר הנביא לאלו שנשאו נשים נכריות, מותר **לריב עמו** שנאמר 'ואריב עמם', **מקללים אותו** שנאמר 'ואקללם', **מלקים אותו** שנאמר 'ואכה מהם אנשים', **תולשים שערותיו** שנאמר 'ואמרטם', **ומשביעים אותו** שנאמר 'ואשביעם'. וכן עושין לו **רדיפה** [כמבואר להלן] **וכופתין ידיו ורגליו וקושרים אותו על העמוד** דכתיב באגרת ששלח דריוש עם עזרא שיעשו בני ישראל את דתו של הקב"ה ואת דת המלך, ומי שיעבור עליהם הרשות בידם 'הן למות הן לשרושי' [-הוא רדיפה המבואר להלן] 'הן לענש נכסין ולאסורין'.

'לשרושי' אמר **אדא מרי** אמר **נחמיה בר ברוך** אמר **רב חייא בר אבין** אמר **רב יהודה** שהוא הרדפה. והרדפה אמר **רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת** משמיה **דרב** דהיינו שמנדים אותו מיד, ואם אינו חוזר בו לאחר ל' יום חוזרים ומנדים, ולאחר ל' יום נוספים מחרימים אותו. וכן עושים **למבזה תלמידי חכמים**. ומעשה בטבח שביזה את **רב טובי בר מתנא** ונידוהו **אביי ורבא**. ואח"כ פייס את **רב טובי בר מתנא** ורצו החכמים לקנות ממנו, ושאל **אביי לרב אידי בר אבין** אם אפשר להתיר נידויו תוך ל', כיון שהתלמידי חכמים צריכים לו, והשיב לו שכך אמר **רב תחליפא בר אבדימי** אמר **שמואל** שאפשר להתיר אם צריכים לו. והשיב אביי דהיינו רק במחוייב ממון על פי בית דין ואינו משלם, אבל במבזה תלמידי חכמים אין מתירין עד ל' יום. **והמחוייב ממון** על פי בית דין ואינו משלם אין מנדים אותו מיד, אלא מתרין בו שני חמישי ושני(מא).

לאביי רק אותו ב"ד שנידה יכול להתיר, כן נלמד ממה שחזר **אביי** אחר סיבה שלדעתו יהיה אפשר להתיר נידויו של הטבח שביזה את **רב טובי בר מתנה** אחר שפייסו, אע"פ שלדעת שאר אמוראים היה אפשר להתירו, **ולאמימר** גם ב"ד אחר יכולים להתיר. והביאו ראייה **לאביי** מהברייתא ששנינו המנודה לרב מנודה גם לתלמיד, והמנודה לתלמיד אינו מנודה לרב. המנודה לעירו מנודה גם לשאר ערים, המנודה לעיר אחרת אינו מנודה לעירו. המנודה לנשיא מנודה לכל ישראל, והמנודה לכל ישראל אינו מנודה לנשיא. **רשב"ג** אומר תלמיד שמת אי אפשר להפר את חלקו. וילפינן מברייתא זו: **א.** שהתלמיד יכול לנדות לכבודו ואף שלא לשם שמים(מב), שהרי מדאמר שאינו מנודה לרב משמע שלכל העולם הוא מנודה. **ב.** שכל אחד צריך להפר את חלקו. **ג.** שאי אפשר לאחד להפר את חלקו של השני [-כאביי]. **ואמימר** מתרץ דכוונת **רשב"ג** לומר דכל זמן שלא הפר ב"ד אחר אין חלקו של התלמיד המת מופר.

הזמן הנוהג בנידוי ונזיפה: **בבני ארץ ישראל - נידוי** נוהג לכל הפחות שלושים יום, **נזיפה** נוהגת ז' ימים וזכר לדבר מהכתוב 'ואביה ירק וגו' הלא תכלם שבעת ימים', **ונזיפת נשיא** נוהגת ל' יום, שכך היה **כשבר קפרא** הפטיר **לרבי שמעון ברבי** על דבר שנתקשה בלימודו שאין רבי בעולם היודע לתרצו, וסיפר זאת **רבי שמעון** לאביו לפי תומו, וכשבא **בר קפרא** לבקר את **רבי** בעת חוליו רימזו שאינו חפץ לראותו, ונהג **בר קפרא** נזיפה בעצמו שלושים יום. וכן היה כשגזר **רבי** שלא ילמדו לתלמידים בשוק מדכתיב 'חמוקי ירכיך וגו' מעשה ידי אומן' ללמד שהשוו דברי תורה שהם מעשה אומנתו של הקב"ה לירכיים שהם בסתר(מג), והלך **רבי חייא** ושנה לשני בני אחיו - **רב ורבה בר בר חנא** בשוק, וכשבא לבקר את **רבי** אמר לו עייא [-היינו שקראו בלשון גנאי] מי קורא לך בחוץ, והבין **רבי חייא שרבי** מקפיד עליו, ונהג נזיפה בעצמו. ביום השלושים שלח **רבי** שליח לקראו שסבר מקצת היום ככולו. ואח"כ חזר בו ושלח שנית שלא יבוא. לבסוף בא **רבי חייא**, ולשאלת **רבי** למה בא, ענה שלא פגש בשליח השני. קרא עליו **רבי** את הפסוק 'ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו'.

הטעם **שרבי חייא** לימד גם בשוק דכתיב 'חכמות בחוץ תרונה', **ולרבי** הכוונה שכל העוסק בתורה בסתר תורתו מכרזת עליו בגלוי, ומה שכתוב 'לא מראש בסתר דברתי' היינו ביום הדרשה שהכל מצויים. **ורבי חייא** מתרץ את הפסוק 'חמוקי ירכיך' בצדקה וגמילות חסד.

בבני בבל - נידוי נוהג שבעה ימים [רב חסדא], **ונזיפה** נוהגת יום אחד, שכך היה **במר עוקבא** שאף ששימש בנשיאות היה נוהג כבוד **בשמואל** שהיה גדול בתורה ממנו והיה יושב ברחוק ד' אמות **משמואל**, ובבית דין היה יושב **שמואל** בריחוק ד' אמות **ממר עוקבא**. והיו מנמיכין את מקומו של **מר עוקבא** בבית הדין. וכן היה מלווה כל יום את **שמואל** לביתו. יום אחד לא ליווהו מחמת שהיה שקוע בדין. והקפיד עליו **שמואל**, ונהג נזיפה למשך יום. וכן היה באשה שהניפה קליפות שעורים

(לד) **שמביא** הכהן הדיוט כשמתחנך לעבודה שנאמר (ויקרא ו יג) 'זה קרבן אהרן **ובניו** וגו' ביום המשח אותו עשירית האיפה', ומדכתיב ובניו נלמד שגם ההדיוט מקריב כן בעת חינוכו. ואע"פ שאין הפסוק המשך לדלעיל אלא מצווה בפני עצמו, מ"מ מסמיכות הפסוק למצורע משמע שכל עוד שאינו טהור אינו מקריב - רש"י (ד"ה זו עשירית האיפה). ולפי זה מה שכתוב 'חטאתו' הוא ענין חיטוי וקדושה לעבודה. ואין לפרש הפסוקים בכהן גדול, **א.** דלעיל מניה כתוב 'כי אם לאב ולאם', והכהן גדול אסור ליטמא להם, ולא ניחא ליישב רישא בכה"ג וסיפא בכהן הדיוט. **ב.** דא"כ אין בפסוק שום חידוש שאינו מפורש בתורה, משא"כ בהדיוט - תוס' (ד"ה ואחרי טהרתו). (לה) **ולא** פליגי אלא מר אמר חדא ומר אמר חדא - ריטב"א. ולתוס' חולק רבי שמעון וסובר שהפסוק מיירי במצורע דווקא שרק לאחר ימי ספירתו יכול להקריב את חטאתו [ומפרש דחטאתו היינו קרבן חטאת]. ובזה מיושב מה שאמרו בפסחים (סב.) 'כל הזבחים ערל וטמא משלחין קרבנותיהם', דרק המצורע אינו משלח. (לו) **דהיינו** שאם לא שלחו שליח אינו בגדר לא ציית דינא ואי אפשר לנדותו - ראשונים. (לז) **כדי** שידע מי תובעו ואולי יש בידו לפייסו או שיתן אל לבו מה להשיב בדין - ריטב"א. (לח) **והיה** לו לבוא לעזרת ה' כאותו מלאך רע שבעל כרחו יענה אמן - מהרש"א. (לט) **ומפרשי** הנ"ך מביאים בשם רבותינו שמרוז הוא שם מקום וקילל את יושביה. (מ) **ומכאן** לומדים לכל התורה שהפקר ב"ד הפקר - רש"י (ד"ה דמפרקינן). (מא) **לרש"י** מנדים אותו בשני ראשון ובחמישי מנדים שנית ובשני הבא מחרימים. ויש מפרשים קודם שמנדים אותו מתרים כסדר הזה ורק אח"כ מתחילין בסדר הנידוי וכך משמע בבבא קמא (קיג.) - תוס' (ד"ה מתרין בו). (מב) **ולא** מיירי בנידה לשם שמים ומחמת איסור שעשה, דא"כ על כרחך יהיה מנודה גם לרב, שהרי 'אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'' - רש"י (ד"ה שנידה לכבודו). (מג) **היינו** שיש בירך חלק המכוסה תמיד, ונלמד מדכתיב 'חמוקי' שהוא לשון סתר - מהרש"א.

ע"י צורבא מרבנן שעבר על ידה ולא נכנעה מלפניו, ונזף בה. וכשבאה לפני **רב נחמן** אמר לה לנהוג נזיפה יום אחד.

וכן היה **בזוטרא בר טוביה** שהיה לומד הפרשיות לפני **רב יהודה** וכשהגיע לפסוק 'אלה דברי דוד האחרונים' שאלו **רב יהודה** מה הם הדברים הראשונים, ואחר פעמיים ששאלו ולא ידע לפרש, אמר לו שמי שאינו יודע לפרש זאת אינו גברא רבה, ונהג נזיפה יום אחד. ופירוש הכתוב הוא שהדברים הראשונים הם מה דכתיב 'וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת וגו' ומכף שאול'. אמר הקב"ה לדוד היאך אתה אומר שירה על מפלתו של שאול, אילו נולדת במזלו והוא במזלך הייתי מאבד כמה דוד מפניו שהוא צדיק ממך, וזהו פירוש הפסוק 'שגיון לדוד' - שגגה היא לו, 'אשר שר לה' על דברי כוש בן ימיני' - זה שאול שהיה משונה במעשיו [-צדיק גמור] ככושי זה שמשונה בעורו. וכן יש לפרש הפסוק 'על אודות האשה הכושית' שהיא ציפורה שמשונה במעשיה, וכן 'וישמע עבד מלך הכושי' שהוא צדקיה שמשונה במעשיו, וכן 'הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל', שאתם משונים במעשיכם מכל שאר האומות.

אמר **רב שמואל בר נחמני** אמר **רב יונתן** מאי דכתיב 'נאום דוד בן ישי ונאום הגבר הוקם על', היינו שהקים עולה של תשובה, שלא היה ראוי לאותו מעשה אלא להורות תשובה ליחידים שחטאו שישובו. עוד דרשו 'אמר אלוקי ישראל לי דבר צור ישראל מושל באדם' זה הקב"ה, ומי מושל כביכול בהקב"ה 'צדיק מושל ביראת אלוקים' שהקב"ה גוזר וצדיק מבטל.

ואמר **רבי אבהו** 'אלה שמות הגיבורים אשר לדוד' אלה הם גבורותיו של דוד, 'יושב בשבת' בשעת לימודו היה יושב על הקרקע שלא כרבו עירא היאירי שהיה יושב על גבי כרים וכסתות, והואיל והשפיל עצמו על דברי תורה אמר לו הקב"ה 'תחכמוני', ומפרש **רב** שאמר לו תהא כמוני שתוכל לבטל גזירותי, 'ראש השלישים' - תהא ראש לשלושת האבות לעולם הבא. ודורש המשך הפסוק 'הוא עדינו העצני' שבשעת לימודו היה **מעדן** עצמו [-כופף ידיו ורגליו יחדיו ויושב על הארץ] **כתולעת**, ובשעת מלחמה היה מקשה עצמו **כעץ**, שהיה יורה חץ וכך הפיל שמונה מאות חלל, והיה נאנח על שחסר עוד מאתיים כדי שתתקיים הברכה 'איכה ירדוף אחד אלף'. ענתה לו בת קול שזהו משום מעשה אוריה החתי.

דף יז

אמר **רבי תנחום בריה דרבי חייא איש כפר עכו** אמר **רבי יעקב בר אחא** אמר **רבי שמלאי**, ואמרי לה אמר **רבי תנחום** אמר **רב הונא**, ואמרי לה אמר **רב הונא** לחודיה, שממה ששנינו בברייתא שמנודה לרב מנודה לתלמיד ומנודה לתלמיד אינו מנודה לרב, משמע שתלמיד חכם יכול לנדות **לכבודו**, דעל כרחך לא מיירי במנדה משום מילי דשמיא, שא"כ אי אפשר שלא יהא מנודה לרב, שהרי 'אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה'', אלא מיירי שנידה לכבודו, ומשמע שלכל העולם הוא מנודה חוץ מהרב. וכן מותר צורבא דרבנן לפסוק לעצמו בדיני ממונות במקום שברור לו הפסק.

רב יהודה נסתפק אם לנדות צורבא מרבנן שיצאו עליו שמועות רעות, דמצד אחד היו רבנן צריכים ללימודו, ומצד שני יש בזה משום חלול השם. ופשט לו **רבה בר בר חנא** בשם **רבי יוחנן** מהפסוק 'כי שפתי כהן וגו' ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא', שרק אם הרב דומה למלאך יבקשו תורה מפיו, וזה הואיל ויצאו עליו שמועות רעות אינו דומה למלאך ה', ולכן אין לבקש תורה מפיו, ואכן נידהו **רב יהודה**. וכשחלה **רב יהודה** בא אותו תלמיד לבקרו בין שאר התלמידים, וחייך **רב יהודה** כשראהו. ולא היתה כוונתו לצחוק ממנו, אלא שהייתה דעתו בדוחה על שלא החניף אפילו לתלמיד חכם כמוהו.

אחר פטירתו לא רצו התלמידים להתיר נידויו שלא מצאו גברא רבה **כרב יהודה**, והציעו לו שינסה אצל **רבי יהודה נשיאה**, כשבא לפני **רבי יהודה נשיאה** אמר **לרבי אמי** שיעיין בדינו ונטה להתירו, עמד **רב שמואל בר נחמני** על רגליו וטען שמה שפחתו של רבי נהגו חכמים נידוי שלוש שנים באדם שנידתה אותו [על שהכה את בנו הגדול ועבר על 'לפני עור' שיש לחשוש שמא יבעט באביו], ק"ו זה **שרב יהודה** חברנו נידהו אל לנו להתיר נידויו, ולפי שנזדמן עתה **רב שמואל בר נחמני** לביהמ"ד אחר שכבר כמה שנים שלא הופיע, קיבל **רבי זירא** את דבריו דמשמע שמזלו גרם שלא להתירו, יצא אותו תלמיד ובכה, ובא נחש ונשכו באמתו(מד) ומת, ולא נתן אותו נחש שיקברוהו במערת החסידים, וקברוהו במערת ראשי בית דין [-שמעלת החסידים גדולה מהם], משום שעשה כדברי **רבי אילעאי**(מה) שאם רואה אדם שאינו יכול להתגבר על יצרו, ילך למקום שאין מכירים אותו וילבש שחורים ויעשה מה שלבו חפץ, ולא יתחלל שם שמים בפרהסיא(מו).

כשהיה **ריש לקיש** שומר פרדס מצא אחד שאכל תאנים מהפרדס, ואחר שלא שעה לגערותיו נידהו. חזר אותו האיש ונידהו **לריש לקיש** בטענה שאין לנדות את החייב ממון, ופסקו **לריש לקיש** בביהמ"ד שמכח טענה זו הוא מנודה, ואוכל התאנים אינו מנודה(מז), וכיון שלא הכיר את המנדה בכדי שיתיר נידויו הלך לנשיא שיתיר לו.

אב בית דין [**וכל תלמיד חכם בכלל**] שסרח: **לרב הונא** תיקנו באושא **שפעם ראשונה** אומרים לו 'הכבד' - עשה עצמך כאדם שכבד עליו ראשו - 'ושב בביתך'(מח). **סרח בשנית** מנדים אותו משום חילול השם. **ולריש לקיש אין מנדים** ת"ח **בפרהסיא** כלל מדכתיב 'וכשל גם נביא עמך לילה' - כסהו כלילה. **מר זוטרא חסידא** היה **מקדים ומנדה את עצמו** ואח"כ נידה את הת"ח משום כבוד התלמיד חכם(מט), וכשבא להתירו היה מקדים ומתיר לעצמו(נ), וסבר **כרב גידל** בשם **רב** שת"ח יכול לנדות ולהתיר לעצמו(נא). אבל **רב פפא** העדיף **להלקות** את הת"ח כיון שהוא כבוד לו יותר מנידוי, וכך נהגו בארץ ישראל.

מהו שמתא: לרב שם **מיתה** הוא, **לשמואל שממה יהיה**, ונבלע בגופו ואין יוצא לעולם כשומן שטחו בתנור, **ולריש לקיש** כשם שנכנסת ברמ"ח איברים שנאמר 'והיתה העיר **חרם**' - גימטריא רמ"ח, כן יוצאת מכל האיברים אחר ההתרה שנאמר 'ברוגז **רחם** תזכור'.

רב יוסף הטיל שמתא על אחד שהיה אוכל את סנדלי החכמים, ונתברר שהיה זה כלב אחר שאחזה האש בזנבו. שוב מעשה בתלמיד חכם שציערו גבר אלים ופחד לנדותו, ואמר **רב יוסף** שיכתוב שמתא ויניחו בכד כדי שלא יוודע הדבר, וילך לבית הקברות ויתקע בכד אלף שופרות בארבעים יום. ואחר שעשה כן פקע הכד ומת האלים. הטעם שתוקעין בשופר בשמתא, לומר שנפרעין [מלשון שופר] ממנו, ומפרש **רב יצחק בריה דרב יהודה** שתוקעים תקיעה ושברים לומר שמשבר בתים גבוהים, וכמו שאמר **רשב"ג** שבכל מקום שנתנו חכמים עיניהם, יש בו מיתה או עוני.

דיני גילוח במועד: שנינו במשנה שהנזיר והמצורע מטומאתו לטהרתו מותרים לגלח במועד. ואמר **רבי ירמיה לרבי זירא** וכן תניא בברייתא **שכל אלו** שהתירו להם במשנה לגלח במועד היינו דווקא כשלא היה

(מד) **מדה** כנגד מדה על שנחשד בזנות - תוס' (ד"ה וטרקיה). (מה) **כן** הוא לפי גירסת רש"י (ד"ה דעבד) והיש גורסים בתוס' שזהו הטעם שהתקבל במערת ראשי ב"ד. ולגירסא אחרת הטעם שלא התקבל במערת החסידים משום **שעבר** על דברי רב אילעאי - תוס' (ד"ה דעבר). (מו) **שבמקום** שאין מכירים ליכא חילול השם. ולרב האי גאון אחר שלבש שחורים, ערב הוא שאינו חפץ יותר בעבירה - רש"י (ד"ה מה שלבו). וכעין זה פירש רבינו חננאל שלא הותרו לו עבירות, אלא שע"י כך יכנע לבבו - תוס' (ד"ה אם רואה). (מז) **אע"פ** שלעיל (טז.) למדנו שמנדים מחמת חיוב **ממון**, מ"מ היה לריש לקיש לקראו לבית דין קודם שמנדה, ואף בב"ד אין מנדים לאלתר אלא אחר שני חמישי ושני כמו שנתבאר לעיל, משא"כ **באיסור** שמנדים לאלתר. ור"ת מפרש שאוכל התאנים לא גזל כלל, כיון שדרכם היה לאכול מהאילנות ולשלם אח"כ - תוס' (ד"ה נידוי). (מח) **לשון** א' ברש"י. וללשון ב' הפי': כבודך יהיה בישיבתך בבית (ד"ה הכבד). (מט) **רש"י**. ובתוס': **א.** משום צערו שצריך לנדות ת"ח. **ב.** כדי שע"י כך יזכור להתירו - תוס' (ד"ה משמית). (נ) **כדי** שיבוא זכאי ויתיר את החייב - תוס' (ד"ה משמית). (נא) **ועיין** בנדרים (ז:) שלמדו מכאן שאין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים.

18/06/2018אהח

להם פנאי, אבל היה להם פנאי אסורים, לבד **נזיר ומצורע** שמותרים אפילו בהיה להם פנאי היות ותגלחתן מעכבת את קרבנותיהם(נב) לא קנסינן, שאין ראוי להשהות הקרבנות.

אבל משמע ממתני' שאסור לגלח, ברם בברייתא התירו, ומפרשינן שאם חל יום **שמיני שלו בערב הרגל** אסור לגלח, שכיון שכבר התחיל יום אחד מהשלושים, מבטל הרגל ממנו את גזירת שלושים והיה לו פנאי לגלח בערב הרגל. ואפילו אם חל יום **ערב הרגל בשבת**(נג) אסור לגלח כיון שהוא מותר לגלח בערב שבת שאנוס הוא ביום השמיני, והברייתא מיירי כשחל יום **שביעי בשבת ערב הרגל**, שאז **להברייתא** מותר לגלח, דסברה **כאבא שאול** שהתיר בשביעי מטעם מקצת היום ככולו, לכן עולה לו מקצת יום השביעי גם בשביל תחילת ל' יום שמתבטל מחמת הרגל, ומכיון שאנוס בשבת מותר לגלח במועד. **ולמתני'** אסור **כרבנן**(נד) שאמרו שכל עוד שלא נשלמו ז' הימים לא התחילו השלושים יום ולא הותר בגילות, וממילא אין השבת נחשבת לו כאונס(נה). ואמר **רב חסדא** אמר **רבינא בר שילא** שהלכה **כאבא שאול**.

כהן משמע ממתני' שאסור ובברייתא התירו, ומפרשינן שאם נשלמה משמרתו **בשבת ערב הרגל** אסור לגלח במועד, שהיה יכול לגלח מערב שבת התירו זאת לאנשי משמר מפני כבוד שבת. ובגוונא שהרגל חל בחמישי ונשלמה משמרתו **בשבת שהוא שלישי לרגל, למתני'** אסור, כיון ששנינו שברגל היו כל המשמרות מתחלקות בשווה באמורי הרגלים ובלחם הפנים, ולכן נחשב כאילו לא נשלמה משמרתו כל הרגל. **ולהברייתא** מותר כיון שעיקר משמרתו נשלמה כבר, וקודם המועד היה אנוס מחמת משמרתו.

דין גילוח באבל: אבל אסור בגילוח ובכיבוס בגדים(נו). **תכפוהו אבליו** [-כגון שמתו שני בניו זה אחר זה (רש"י תענית יג. ד"ה שתכפוהו)] מותר להקל משערותיו בתער, ומכבס בגדיו במים. ואם הוא מאלו שהתירו להם לגלח במועד מותר לגלח במספרים ולכבס בנתר ואהל.

דף יח

דין נטילת צפורנים במועד ובאבל: לרבי יהודה אסור ליטול הצפורנים בין במועד ובין באבלו, **ולרבי יוסי** מותר בשניהם. ופסק **עולא** שאבל אסור **כרבי יהודה**, ובמועד מותר **כרבי יוסי**, **ושמואל** פסק להתיר בשניהם **כרבי יוסי**, דהא אמר שהלכה כדברי המיקל באבילות(נז), וביאר **רב ענן בר תחליפא** שגם צפרני הרגלים מותרים אפילו שאינם מאוסים כצפרני היד.

כששמואל בא לנחם את פנחס אחיו ראהו שציפורניו מגודלים, ושאלו למה אין נוטלן, ענהו בשאלה שאם היה אבל האם גם אז היה מזלזל כך, דבריו אלו נחשבו לשגגה היוצאת מלפני השליט, וקרה לשמואל מקרה אבילות, וכשבא פנחס אחיו לנחמו זרק שמואל את צפורניו בפניו [ואח"כ אספם שהרי הזורק צפורניו רשע], ותמה עליו שאין חושש לברית הכרותה לשפתיים, כמו שאמר אברהם אבינו 'ונשתחוה ונשובה אליכם', ואיסתייעא מילתא שחזרו שניהם(נח).

לרב אף שהתירו ליטול הציפורנים לא התירו במספריים(נט), וכן אמר **רב שמן בר אבא** שהיה **רבי יוחנן** נוטל ציפורניו במועד ע"י שיניו וזרקן לאחוריו, ושמע מינה תלת: **א.** שמותר ליטול צפרניים במועד. **ב.** שאין בהם משום מיאוס. **ג.** שמותר לזורקם בביהמ"ד כיון שאין הנשים שכיחות בביהמ"ד ולא חיישינן שמא תעבור עליהם אשה מעוברת ותפיל עוברה, ואף שאחר יוציאם לחוץ אין חשש היזק, כיון שנשתנו ממקומם ואין מזיקים יותר. אבל הזורק ציפורניו בחוץ רשע, הקוברן צדיק, והשורפן חסיד.

אמר **רב יהודה** אמר **רב ומר זוטרא** תני כן בברייתא **שרבי** התיר לאבל ליטול הציפרנים, ואם היו מבקשים היה מתיר גם לגלח את השפה [דאין בהם משום בל תשחית פאת זקנן], **ושמואל** אמר שאכן בקשו ממנו להתיר שפה והתיר להם(ס). **אביטול ספרא** התיר משמיה **דרב** לגלח השפה רק מסוף הפה לסוף האחר, וביאר **רבי אמי** שכוונתו לשפה המעכבת את האכילה ומשום דמאוס, **ולרב נחמן בר יצחק** שאנינה דעתו מותר בכל השפה.

עוד מימרא בשם **אביטול ספרא** משמיה **דרב**: פרעה שבימי משה היה גבוה אמה, זקנו אמה ואמתו אמה וזרת, ובזה נתקיים הפסוק 'ושפל אנשים יקים עליה'. ומהפסוק 'הנה יוצא המימה' למד שהיה אמגושי, [לחד מ"ד היינו מכשף ולכן יצא ליאור ששם היו המכשפות, ולחד מ"ד היינו מגדף ועושה עצמו ע"ז דאמר 'לי יאורי ואני עשיתני'].

שנינו במתני' 'ואלו מכבסין במועד', היינו כדמפרש **רבי יעקב** משמיה **דרב ירמיה** שמותר אפי' אם יש להם **שני חלוקים** מטונפים. ובכה"ג שאר אנשים אסורים לכבס, אבל מי שיש לו **חלוק אחד בלבד** אמר **רב אסי** אמר **רבי יוחנן** שמותר לכבסו במועד(סא). ושלח **רב יצחק בר יעקב בר** גיורי משמיה **דרבי יוחנן** שמותר לכבס **בגדי פשתן** מפני שאין טרחה מרובה בכיבוסן, **ורבא** הקשה ממה ששנינו במתני' להתיר מטפחות הידיים [שסתמן של פשתן] וכו' דמשמע ששאר כלי פשתן אסורים. ותירץ **אביי** שמטפחות מותר לכבס אף **משאר מינים** [כגון צמר שיש טורח בכיבוסן]. **ובר הדיא** הוסיף לראיה ממה שראה בימה של טבריה שהיו מוציאים ספלים מלאים בגדי פשתן בחול המועד, **ולאביי** אינה ראיה דשמא עשו שלא ברצון חכמים(סב).

מתני': אלו הם השטרות שמותר לכתבם במועד(סג), שטרי קידושין, גיטין, שוברין, צוואה, מתנה, פרוזבול, אגרות ששמו ב"ד חלקת שדה כמה יתנו ליורשים כנגדה, ושפלוני קיבל לזון את אשתו. שטרי חליצה, שטרי מיאון, ומה שבררו ב"ד חלק לבעלי דין, פסקי דין, ואגרות ציווי השלטון(סד).

(נב) **אע"ג** שנזיר מותר להקריב קודם תגלחתו, מ"מ מצוה להקדים הגילוח כדי שיוכל להניח שערו תחת הדוד - תוס' (ד"ה שלא ישהו). (נג) **על** כרחך אי אפשר שתהיה הקבורה בשבת, אלא מיירי כגון: **א.** שנודע לו בשבת. **ב.** שגררתו חיה ונתיאשו מלחפשו בשבת - תוס' (ד"ה כשחל שמיני). (נד) **ואין** זה דומה לאופן שחל שמיני בשבת ערב הרגל שמותר גם לרבנן לגלח בע"ש, כיון שרבנן שללו את הדין דמקצת היום ככולו באבילות, ושם נשלמו ימי האבילות קודם הרגל אלא שאנוס מלגלח מפני השבת, אבל כאן אע"פ שבכבוד יו"ט אומרים הדין דמקצת היום ככולו [שכך מוכח ביומא ו:], מ"מ כיון שלא נשלמו ימי אבלו לא אמרינן- תוס' (ד"ה ותנא דידן). (נה) **אע"פ** שלעיל (יד.) באבדה לו אבידה לא דייקו ממתני' ממה שלא הביאה אופן זה לומר דאסור לגלח, כיון דאמרינן תנא ושייר, מ"מ בנידון דידן כן מדייקים כך, משום שמצאנו מחלוקת תנאים באבל וכהן, ומסתבר לומר שבזה נחלקו תנא דמתני' ודברייתא - תוס' (ד"ה ותנא דידן). (נו) **הוצרך** לחדש זה: **א.** כיון שבמשנה [להלן] לא שנו תכבוסת בין הדברים האסורים על האבל. **ב.** לומר שאסור גם בכיבוס במים בלבד - תוס' (ד"ה זאת אומרת). (נז) **ומה** שהוצרך שמואל לומר שהלכה כרבי יוסי, אף שכבר אמר שהלכה כדברי המיקל, ומצינו שבכגון דא מקשים עליו תרתי למה לי (בעירובין מו. לגבי הלכה כמיקל בעירוב), הוא לאפוקי מדעולא, ומזה הטעם ג"כ לא תיקשי שהרי אמר שמואל (שם מו:) שהלכה כרבי יוסי לגבי רבי יהודה, ולמה הוצרך לומר כאן שהלכה כמותו, וצ"ל שבא לאפוקי מדעולא. ועולא ס"ל שהלכה כרבי יוסי רק אם לא אתמר בפירוש הלכה כמאן, משא"כ הכא שאתמר בפירוש - תוס' (ד"ה ושמואל אמר). (נח) **תימה,** הא מדה טובה מרובה ואין להביא ממנה ראיה למידת פורענות, והיה לו להביא מה שאמר עולא (ברכות יט.) שאין לפתוח פה לשטן - תוס' (ד"ה ואיסתייעא). (נט) **רש"י** (ד"ה גינוסטרי). ובערוך פירש שהוא כלי המתוקן לנטילת ציפורנים, ומשמע שסובר שבתער ומספריים מותר. אמנם רבי יוחנן בסוגיין לא התיר אלא בשיניו. ושמא רבי יוחנן סובר כרבי יהודה וסובר שמחמירים במועד טפי מאבל. ור"ת סובר שמותר ליטול צפורן בחברתה דודאי הוי שינוי וחשיב שינוי גם לענין שבת. **נטילת ציפורנים במועד לאשה:** רבינו שמשון בר אברהם ורבינו חיים התירו לנשים. **תספורת לאשה בימי אבלה:** בה"ג מתיר אחר שבעה, וביארו בתוס' דהיינו רק בנשואה ובמעברת סרק על פניה וטופלת בסיד כדי שלא תתנוול על בעלה, אבל תספורת ממש אסור. **נטילת ציפורנים באבל:** בה"ג מתיר תוך שבעה בשיניו ולא בגנוסטרי, ולאחר שבעה מתיר אף בגנוסטרי, וצ"ל דסובר כרבי יוסי וסבר שגם רבי יוסי מודה שאסור תוך שבעה בגנוסטרי, או שלמד מעובדא דשמואל שהיה תוך שבעה והתם נטל בשיניו, שהרי אחר המעשה הביאו בגמ' לאסור בגנוסטרי - תוס' (ד"ה ובגנוסטרי). (ס) **היינו** ע"י שינוי ודווקא לאחר שבעה - תוס' (ד"ה בקשו). (סא) **ואפילו** פשע ולא כיבסו קודם המועד, כן משמע מדלא חילקו בזה, ובתוספות מסופק בזה. **אבל** שיש לו חלוק אחד אסור בכיבוס, דהרי אסור אפילו בלבישת בגדים מכובסים. **כהן** שנשלמה משמרתו ברגל או **אבל** לתנא דידן כשחל שלישי בערב יו"ט שאסור ברחיצה בצונן עד הלילה ובחמין עד חול המועד, צ"ע אם מותר לכבס בחול המועד. וה"ה כשחל שביעי בערב יו"ט, וצ"ע למה לא תני בהדיא - תוס' (ד"ה אע"ג [עפ"י קרן אורה, עיי"ש]). (סב) **ואף** שאביי תירץ לעיל את המשנה כר' יוחנן, מ"מ הוא עצמו חולק עליו - תוס' (ד"ה מתקיף). (סג) **כל** אלו הם דבר האבד, שמא ימות אחד מבעלי הדין או ילך למדינת הים - תוס' (ד"ה ואלו כותבין). (סד) **כן** פירשו ברש"י ותוס'. ובירושלמי פי' שהוא

גמ': אמר שמואל מותר **לארס במועד** שמא יקדמנו אחר, ואין ראיה ממתני' דתני שכותבין שטרי קידושין, כיון שכוונת המשנה לתנאים שנדברו הצדדים ביניהם כמה ממון יתן כל צד, **וכדרב גידל אמר רב** שזהו מן הדברים הנקנים באמירה, וכן אין ראיה מדקתני שאין נושאין בתולות ואלמנות ואין מיבמין במועד ששמחה היא לו דמשמע שלארס מותר, משום שיש לדחות דרבותא נקט שאפילו לישא שעוסק במצות פריה ורביה אסור, וכל שכן אירוסין שאינו מצוה, **ודבי שמואל** תני בפירוש שמארסין במועד, אבל אין כונסין או מיבמין וכן אין עושין **סעודת אירוסין**.

מה שאמר **שמואל** שהטעם שמותר לארס במועד הוא **שמא יקדמנו אחר**(סה), היינו אע"פ שכבר הכריזו מלמעלה בת פלוני לפלוני, דמ"מ חוששים שמא אחר יבקש שתמות, כמו ששמע **רבא** אחד שביקש רחמים על פלונית שתזדמן לו, ואמר לו שאם אינה מזומנת לו מן השמים לא תועיל תפילתו וכופר הוא. שמעו מתפלל שתמות היא או שימות הוא קודם שיקחנה אחר, אמר לו שאל יתפלל כלל על הדבר, דהכי אמר **רב** בשם **רבי ראובן בן אצטרובילי** שיש להביא ראיה מן התורה נביאים וכתובים שמה' אשה לאיש, מן התורה - 'ויען לבן וגו' מה' יצא הדבר', מן הנביאים - 'ואביו ואמו לא ידעו כי מה' יצא הדבר', מן הכתובים - 'ומה' אשה משכלת'.

עוד מימרא שאמר **רב** בשם **רבי ראובן בן אצטרובילי אין אדם נחשד בדבר אלא א"כ עשאו כולו או מקצתו**, או הרהר לעשותו, או שראה אחרים עושים ושמח. **ורבי יעקב** תמה מן הכתוב 'ויחפאו בני ישראל דברים אשר לא כן על ה"'. ומתרצינן דהיינו שטפלו על ה' להכעיס אע"פ שידעו שאינו כן. וכן מה שכתוב 'ויקנאו למשה במחנה' ודרש **רב שמואל בר יצחק** מלמד שקינאו למשה מנשותיהם, היה משום שנאה. וזהו דווקא **בקול שאינו פוסק**, אבל קול שפוסק, הוא סימן שחושדים בו ואין בו כמו שחשדו **לרב פפא**, ועליו אמר **רבי יוסי** יהא חלקי עמו. וקול דלא פסיק מפרש **אביי** דהיינו שנמשך הקול יום וחצי ולא פסק בינתיים או שפסק מחמת שיראים ממנו, אבל אם פסק ולא חזר ונבט אין זה קול. ואם יש לו אויבים תולים את הקול בשנאת אויביו.

דף יט

18/06/2018אהח

מתני': אין כותבין **שטרי חוב**(סו) בחול המועד, וכשאין המלוה מאמין ללוה, או כשצריך הסופר לפרנסה כותבין. ואין כותבין **ספרים תפלין ומזוזות**, וכן אין מתקנין אות אחת, ואפי' **בספר של עזרא**(סז). **ולרבי יהודה** מותר לכתוב תפלין ומזוזות(סח) **לעצמו**(סט), וכן לטוות **על רגלו**(ע) תכלת לציציתו.

גמ': תנו רבנן כותב(עא) אדם תפלין(עב) ומזוזות לעצמו, וטווה על רגלו תכלת לציציתו, **ולאחרים לרבי מאיר** מותר **בטובה** אבל לא בשכר. **ולרבי יהודה מערים ומוכר** את של עצמו, וחוזר וכותב לעצמו(עג). **ולרבי יוסי** כותב **ומוכר כדרכו**(עד), שיהיה לו לפרנסתו, להוצאות המועד **בריוח**(עה). **והורה רב** ויש אומרים **רבה בר בר חנה לרב חננאל** להלכה **כרבי יוסי**.

תנו רבנן טווה אדם על רגלו תכלת לציציתו, **לת"ק ע"י אבן** [שמחברו בחוט להכבידו(עו)] **לרבי אליעזר** אסור, **ולחכמים** מותר. **לרבי יהודה ע"י אבן** מותר לכו"ע **ורבי אליעזר** אוסר **בפלך** [שזה דרך חול]. **וחכמים** מתירים. ופסקו **רב יהודה** בשם **שמואל ורבי חייא בר אבא** בשם **רבי יוחנן** שמותר **אפי' בפלך, ושכותב כדרכו, ומוכר כדי פרנסתו** [כרבי יוסי].

מתני': הקובר(עז) את אחד מז' קרובים שלו ג'(עח) ימים קודם הרגל, כשהגיע הרגל בטל ממנו דין אבלות שבעה(עט), ואם עבר מהקבורה עד הרגל ח' ימים, בטל ממנו גזירת שלשים(פ). מפני שאמרו ששבת נחשבת לאחד מימי האבילות ואינה מפסיקה את האבילות. ורגל מפסיק את האבילות ואין עולה למנין ימי אבילות כשמת לו מת ברגל(פא).

עצרת לרבי **אליעזר** משחרב בית המקדש [שאין לעצרת תשלומין ואינו אלא יום א'] דינו כשבת ועולה ואין מפסיק. **ולחכמים** דינו כרגלים. **ראש השנה ויום כיפור לרבן** גמליאל דינם כרגל ומפסיקין ואין עולין. **ולחכמים** דינם כשבת(פב), שעולין ואין מפסיקין.

גמ': הקובר את מתו ח' ימים לפני הרגל, ולא גילח שערו(פג) בערב הרגל **לרב ורב הונא** לא בטל ממנו דין ל', ואסור בגילוח לאחר הרגל. **ולרב ששת** בטל לגמרי דין שלושים, ומותר בגילוח תיכף אחרי הרגל. ותניא בברייתא הקובר מתו ג' ימים קודם הרגל בטלה ממנו אבילות ז', ח' ימים קודם הרגל בטלה ממנו גזירת ל', ומגלח ערב הרגל(פד), ואם לא גילח ערב הרגל אסור לגלח לאחר הרגל, [והיינו כרב ורב הונא]. **אבא שאול** אומר מותר בגילוח לאחר הרגל, כיון **שז'** ימים שקודם הרגל מבטלין גזירת ל', ואפילו חל יום שביעי בעיו"ט, כיון שמקצת היום ככולו ויום ז' עולה לכאן ולכאן.

אמר **רב חסדא** בשם **רבינא בר שילא** הלכה **כאבא שאול**(פה), ואף **חכמים** מודים **לאבא שאול** שאם חל יום ח' בשבת שבערב הרגל, שמותר לגלח בערב שבת [ביום ז'] מפני כבוד הרגל(פו). ואמר **רב עמרם** בשם **רב**

פריסת שלום - תוס' (ד"ה ואיגרות רשות). (סה) **ותימא** למה לא חילק בין זווג ראשון לזווג שני כמו שתירצו בסוטה ובסנהדרין - תוס' (ד"ה ומי). (סו) **והוא** הדין שטרי מכירה. והא דלא קתני לה משום דאין כותבין שטר מכירה אלא על הקרקע, והרי שנינו שאין מוכרים בתים אלא לצורך המועד, וכשמוכר לצורך המועד מותר גם לכתוב. וכן אם מכר קודם המועד והיה לו אונס ולא יכל לכתוב מותר לכתוב במועד דחשיב דבר האבד - תוס' (ד"ה אין כותבין). (סז) **וברש"י** הביא דיש גורסים עזרה בה', ופי' דהיינו ספר מוגה שהיה בעזרה לצורך הגהת כל ספרי גולה- רש"י (ד"ה אפילו). (סח) **ואין** צריך לשנות כיון דצריך כתיבה תמה, ועשיית תפלין וציצית לא הוזכר במשנה ושמא אין איסור - תוס' (ד"ה וטווה). (סט) **אבל** למכור לאחרים דרך שכירות הוא וחשיב מלאכה ואסור- רש"י (ד"ה לעצמו). (ע) **אבל** לא בידו, כיון שצריך לשנות מכדרך שעושה בחול - רש"י ותוס' (ד"ה וטווה). (עא) **ולכתוב** בעיגול אסור רק לצורך גדול, וכן לכתוב כתב הפוך [שהאותיות נקראות מצדו השני של הדף] אסור משום מלאכה, או משום טירחא. ויש מקילין ע"י שחולקין האותיות, והיו"ד שא"א לחלק כותבין הפוך - תוס' (ד"ה וטווה). (עב) **אין** להביא ראיה ממה שהותר לכתוב שמותר להניח תפלין בחול המועד, כיון דרבי מאיר ורבי יהודה לשיטתם דאפי' בשבת צריך להניח תפלין. אמנם מהירושלמי משמע דמותר להניח בחול המועד, דרב מפרש שם שמה שאסרה המשנה לכתוב לאחרים איירי בכותב לצורך אחר המועד, אבל לצורך המועד מותר אפי' לאחרים [ואין צריך הערמה]. אבל בהלכות גדולות פסק דאסור להניח בחול המועד. ולמ"ד שממעטים הנחת תפלין בשבת ויו"ט מקרא ד'מימים ימימה', מסתבר למעט גם חוה"מ. וגם למ"ד לך לאות יצאו שבת ויו"ט שהן עצמן אות, חוה"מ גם בכלל זה כיון שאסור במלאכה, או משום שאוכל מצה ויושב בסוכה ואינו צריך עוד לאות, ומי שסובר שצריך להניח תפלין בחוה"מ סובר דאין חוה"מ נחשב לאות, וגם אינו ממעט מקרא ד'מימים ימימה', כיון שאינו חלוק משאר ימים טובים - תוס' (ד"ה רבי מאיר). (עג) **רבי** יהודה אוסר לאחרים ומחמיר יותר מרבי מאיר, ויש שפירשו דרבי מאיר שהתיר לאחרים בטובה זה רק ע"י הערמה, ולפי זה רבי יהודה מיקל שהתיר אפי' בשכר, אך התוס' כותבים שלא הבינו פירוש זה - תוס' (ד"ה רבי יהודה). (עד) **ולכאו'** רבי יוסי מקיל יותר מכולם שמתיר לאחרים בשכר. ויש מפרשים שרבי יוסי מחמיר יותר מכולם, דר"מ ורבי יהודה מקילים בכדי פרנסתו, ומה שהתירו על ידי הערמה או בטובה מדובר ביותר מכדי פרנסתו. ויש מפרשים דכדי פרנסתו דרבי יוסי היינו שיש לו מה לאכול כבר ורוצה שיהיה לו בהרווחה ובזה מוסיף על ר"מ ור"י. ות"ק דמתני' סובר כר"מ [הרש"ש גורס כרבי יוסי וכפירוש ב' הנ"ל]. ויש מפרשים דמתני' תנא אחר הוא, וכ"כ הר"ר יונה פי' דמתני' כר"מ, ומה שאסור לאחרים היינו למכור אבל בטובה מותר. וכתב עוד דיתכן גם דמתני' כרבי יוסי, תוס' (ד"ה רבי יוסי). (עה) **רש"י** (ד"ה כדי). (עו) [**רש"י** (ד"ה אבל)]. (עז) **הא** דנקט הקובר כיון שאבילות מתחלת מסתימת הגולל דהיינו מהקבורה - תוס' (ד"ה הקובר). (עח) **דעיקר** אבילות ג' ימים - רש"י ותוס' (ד"ה שלשה). (עט) **ואינו** צריך להשלים לאחר הרגל - רש"י (ד"ה בטלה)]. (פ) **דכיון** שהתחיל קודם הרגל יום א' מהשלשים הרגל מבטל ממנו גזירת שלשים ומותר מיד לגהץ ולהסתפר ולכבס - רש"י (ד"ה שמונה). (פא) **רש"י**. והביא פי' נוסף דכשמת לו מת ב' ימים לפני הרגל צריך להשלים אחר הרגל ה' ימים, ואין ימי הרגל עולין לו מן המנין - רש"י (ד"ה ואין). (פב) **כיון** דאינם אלא יום א' - רש"י (ד"ה ראש). (פג) **וכן** אם לא כיבס ולא רחץ בערב הרגל בז' ימי אבילותו אסור לו לכבס ולרחוץ ברגל, אך ממה שאמר אבא שאול משמע דרק בגזירת שלשים נחלקו, אבל בגזירת ז' לכו"ע בטלו. והרי"ן חילק דרק בכיבוס אסור, אבל ברחיצה שהוא צורך יותר גדול מותר, אך התוס' הקשו עליו דודאי דיש לקנסו. ורש"י פי' לקמן שאם חל שלישי שלו בערב הרגל אסור ברחיצה קודם הרגל. ולשיטתו אין לקונסו במה שלא רחץ קודם הרגל, אך אם ברגל לא רחץ יאסר ברחיצה אחר הרגל - תוס' (ד"ה שאם). (פד) **והא** דלא אמרינן כתנאי דרב הונא כת"ק ורב ששת כאבא שאול, כיון דת"ק נקט לשון בטלו [וכלשון משנתינו] ואפ"ה אמר שימים לא בטלו, ומוכח דהא דקתני במתני' בטלו אין הכונה שבטלו לגמרי - תוס' (ד"ה והתניא). (פה) **היינו** בין בדין מקצת היום ככולו, ובין לענין כשלא גילח בערב הרגל, דהגמ' לא חילקה בזה - תוס' (ד"ה הלכה). (פו) **הרי"ן** הקשה מ"ט ביום ל' לא אמרינן דמקצת היום ככולו ויהיה מותר לגלח בו, וחילק דדוקא כאן הקילו משום כבוד הרגל, והוכיח כן דהרי כשחל שמיני בשבת שבערב הרגל מותר לגלח כבר בע"ש שהוא יום ז',

שאבל אחר **שהלכו מנחמים מאצלו** ביום ז׳ לאבילות **מותר ברחיצה**, וכשיטת **אבא שאול** שמקצת היום ככולו.

לאביי הלכה **כאבא שאול** דאמרינן מקצת היום ככולו ואפילו ביום ז׳, ואמר שביום ל׳ גם **חכמים** מודים דמותר בגילוח דמקצת היום ככולו. **ולרבא** נחלקו בתרווייהו, הלכה **כאבא שאול** רק ביום ל׳ אבל לא ביום ז׳, ואסור ברחיצה עד הערב. **ולנהרדעי** הלכה **כאבא שאול** בין ביום ז׳ ובין ביום ל׳, כיון דאמר **שמואל** הלכה כדברי המיקל באבל.

ל׳ ימי אבילות דאסורים בגילוח(פז) ילפינן בגזירה שוה מנזיר(פח), דבבני אהרן כתיב ראשיכם אל **תפרעו** ומשמע ששאר אבלים חייבים **בפריעה**, ובנזיר כתיב גדל **פרע** שער ראשו. מה להלן בנזיר ל׳ יום, דאמר **רב מתנה** סתם נזירות ל׳ יום דכתיב קדוש יהיה, ויהיה בגימטריא ל׳, אף כאן ל׳ יום(פט).

אמר **רב הונא בריה דרב יהושע** מודה **אבא שאול** שאם חל יום ג׳(צ) בערב הרגל, שאסור ברחיצה(צא) עד הערב(צב). ואמר **רב נחמיה בריה דרב יהושע**, **שרב פפי ורב פפא** אמרו שהלכה **כרב הונא בריה דרב יהושע**. ואיכא דאמרי שהם עצמם גם אמרו דין זה.

הקובר את מתו ברגל, אין הרגל עולה **למנין שבעה** כיון דאין נוהג מצות שבעה ברגל [דהא אינו אסור בנעילת הסנדל, ואינו נוהג בכפיית המטה(צג)], **ולמנין שלושים** שאל **אביי** את **רבה** אם כיון שנוהג מצות שלושים ברגל [דהא ברגל נמי אסור בגיהוץ ובתספורת כשלשים], ימי הרגל עולים למנין או לא(צד), ואמר ליה שאינו עולה. **ולרבין** אמר **רבי יוחנן** וכן הורה **רבי אלעזר לרבי פדת** בריה עולה.

ויש להוכיח **כרבין** מן הברייתא ששנינו רגל עולה לו למנין שלשים כיצד, קברו **בתחילת** הרגל מונה שבעה **אחר** הרגל, ומלאכתו נעשית על ידי אחרים, ועבדיו ושפחותיו עושין בצנעא בתוך ביתו, ואין רבים מתעסקין בו [-אין חיוב להכנס לנחמו] שכבר נתעסקו בו ברגל [שמנחמים ברגל] **ורגל עולה לו** ותיובתא **דרבה**. אבל מהברייתא שאמרו שהקובר את מתו **שני ימים קודם** הרגל מונה חמשה ימים אחר הרגל, [ומלאכתו נעשית על ידי אחרים(צה), ועבדיו ושפחותיו עושים בצנעא בתוך ביתו, ואין רבים מתעסקין עמו שכבר נתעסקו בו ברגל. **כללו של דבר** כל שהוא משום אבל רגל מפסיקו, וכל שהוא משום עסקי רבים אין רגל מפסיקו]. קברו **שלשה ימים בסוף הרגל** מונה שבעה אחר הרגל, ארבעה ימים הראשונים רבים מתעסקין בו, שלשה ימים האחרונים(צו) אין רבים מתעסקין בו, שכבר נתעסקו ברגל(צז). **ורגל עולה לו**, אין להוכיח שרגל עולה לו, שי״ל שמה שרגל עולה לו קאי על רישא דברייתא שקברו שני ימים קודם הרגל.

לרבי אליעזר אם קיים כפיית המטה **שלשה ימים** קודם הרגל אינו צריך לכפותה אחר הרגל, **ולחכמים** אפילו **יום אחד** ואפילו **שעה אחת**. **ולרבי אלעזר ברבי שמעון** נחלקו בדבר **בית שמאי ובית הלל**, **דלבית שמאי שלשה ימים**, **ולבית הלל** אפילו **יום אחד**. ופסק **רב הונא** בשם **רבי יוחנן**(צח) וכן הורה **רבינא לרב חביבא** כמאן דאמר אפילו **יום אחד** אפילו **שעה אחת**, **ורבא** פסק כתנא דידן דאמר **שלשה ימים**.

רבי חייא בר אבא ורבי אמי ורבי יצחק נפחא ישבו בפתח ביתו של **רבי יצחק בן אלעזר** ואמרו שהמקור **לאבילות שבעה ימים** הוא מדכתיב (עמוס ח י) ׳והפכתי חגיכם לאבל׳, מה חג שבעה אף אבילות שבעה(צט). **ושמועה רחוקה נוהגת רק יום אחד** כדאמר **ריש לקיש** משום **רבי יהודה נשיאה** דכתיב ׳והפכתי חגיכם לאבל׳, ומצינו שעצרת אינה אלא יום אחד ונקראת חג.

לרבי עקיבא שמועה **קרובה** [ששמע בתוך ל׳ לאבילות] נוהגת שבעה ושלשים, ושמועה **רחוקה** [ששמע לאחר ל׳] אינה נוהגת אלא יום אחד, **ולחכמים** בין שמועה קרובה ובין שמועה רחוקה נוהגים שבעה ושלשים, וכן נהג **רבי אחייה** כשמת בנו בגולה, **ולתנא דברייתא** באביו ואמו נוהג שבעה ושלשים, ובשאר חמשה מתי מצוה [בנו ובתו אחיו ואחותו ואשתו] נוהג יום אחד. **אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן** שהלכה **כרבי עקיבא** אע״פ שבכל מקום אזלינן בתר המחמיר אם הם הרבים, כיון שהלכה כדברי המיקל באבילות(ק) וכדאמר **שמואל**. וכן הורה **רב חסדא לרב חנינא** שבאה לו שמועה רחוקה על אביו שינהג רק **יום אחד**, וכן הורה **רבא לרב נתן בר אמי**. והברייתא שבאביו ואמו נוהג שבעה ושלשים היא יחידאה(קא) [והם אלישע בן אבויה והזקנים] ולא סבירא לן כוותה, וכן נהג **רבי חייא** [כדלהלן, ומה שאמרו לעיל שרב אחייה פסק **כחכמים**, רבי חייא לחוד ורב אחייה לחוד].

רב היה בן אחיו מאב ובן אחותו מאם של **רבי חייא**(קב), וכשעלה לארץ ישראל שאלו **רבי חייא אם אביו** [איבו, אביו של רב(קג)] **קיים**, וענה לו [בלשון שאלה] אימא קיימת. ושאלו אם באמת **אמו** קיימת, וענה לו שעדיין לא השיבו אם אביו קיים(קד), והבין **רב חייא** שמתו שניהם, ואמר

ואילו כשחל יום ל׳ בשבת לא הותר לגלח בע״ש, וע״כ דדוקא ברגל התירו - תוס׳ (ד״ה הלכה). (פז) **משמע** דאבל אסור ל׳ יום בגילוח דיליף מנזיר, וי״א שאסור לסרוק ראשו כל ל׳ יום כנזיר. אך אין נראה כלל כיון דדוקא נזיר חמור דאסור אפי׳ בתלישת שער, משא״כ אבל דאיסורו משום יפוי מותר, וכן התיר ריב״א - תוס׳ (ד״ה אתיא). (פח) **הר״ר** יו״ט התיר לגלח ביום כ״ט, דכיון דקי״ל כאבא שאול דמקצת יום ז׳ ככולו ועולה לכאן ולכאן, א״כ הוא נחשב כב׳ ימים. ובתוס׳ הרב חולק וסובר דיום ז׳ אינו נחשב כב׳ ימים לענין ל׳ יום - תוס׳ (ד״ה אתיא). (פט) **ולבר** פדא דסובר במס׳ נזיר דסתם נזיר אסור רק כ״ט יום, ע״כ ס״ל כאבא שאול דיום ל׳ מותר בגילוח, ומיהו י״ל דנזיר מדרבנן אסור לכתחילה עד ל׳ יום, וכן משמע בירושלמי דמחלק בין בדיעבד לכתחילה - תוס׳ (ד״ה תלתין). (צ) **ובה״ג** כתב דה״ה כשחל יום ד׳ או ה׳ בערב הרגל [וחולק על רש״י]- תוס׳ (ד״ה שאסור). (צא) **משמע** דלערב מותר ברחיצה, ואף שיו״ט אסור לרחוץ בחמין יכול לרחוץ: **א.** בצונן. **ב.** ברחיצת פניו ידיו ורגליו בלבד בחמין, [שרק רחיצת כל גופו נאסר]. **ג.** בחמי טבריא. **ד.** שטיפת הגוף לא נאסרה וכל האיסור זה רק על טבילה בתוך המים. **ה.** בחמין שהוחמו בתוך הקרקע שעליהם לא גזרו - תוס׳ (ד״ה שאסור). (צב) **אין** אומרים בזה מקצת היום ככולו, כיון דרק לענין ל׳ אומרים כן ולא לענין ז׳ דחמיר. והרי״ט פירש דמה שכתוב עד הערב היינו שמותר כבר מבערב, ובא לאפוקי מהבוקר שלא הותר רק סמוך לערב, ולשיטתו ה״ה דכיבוס מותר [ומה שאמרו הכל מודים פירושו דאפי׳ אבא שאול דמתיר ביום ז׳ מהבוקר כאן ביום ג׳ הוא מודה לרבנן דאסור עד הערב] - תוס׳ (ד״ה שאסור). (צג) **ומיהו** דברים שבצינעא נוהג כדמשמע בכתובות (ד.) דאמרו שם שכל אותן הימים הוא ישן בין האנשים והיא ישינה בין הנשים. וכן מוכח ממשנתינו ש׳מפסיקין ואין עולין׳ - תוס׳ (ד״ה דלא). (צד) **לתוס׳** הספק הוא גם בקברו ב׳ ימים קודם הרגל, ואע״פ שמשמע להלן בברייתא דבזה פשיטא דעולה, י״ל דהספק היה על שניהם, ורבה דחה שלגבי קברו ברגל א״א לפשוט מהברייתא, דדילמא דוקא בקברו ב׳ ימים קודם הרגל עולה לו למנין שלשים - תוס׳ (ד״ה קברו). (צה) **והיינו** אפילו בביתו, ואף דאמרינן (לעיל יא:) שאם היתה מלאכתו ביד אחרים בתוך ביתו אסור לעשות ורק בבתיהם מותר, הכא מיירי בדבר האבד - תוס׳ (ד״ה ומלאכתו). (צו) **והוא** הדין שמלאכתו נעשית ע״י אחרים - תוס׳ (ד״ה שלשה). (צז) **דהיינו** תנחומין וברכה בשורה, ולהרי״ט הכוונה גם לענין הבראה, וחולק על מחזור ויטרי בשם רש״י שסובר שאין עושים הבראה ברגל הואיל וליכא אבילות, ולאחר הרגל נמי לא יעשוה הואיל ובטלה סעודה ראשונה [דמספקא ליה לרש״י אי הבראה במועד אי לאחר המועד, דשמא הבראה אינו עסקי רבים הואיל ויחיד יכול לעשות]. וענין ההבראה הוא שכל יום ראשון אסור לאכול משלו אלא אחרים נותנים לו לאכול משלהם, דלקמן לא אמרו בגמ׳ לגבי הבראה דווקא סעודה ראשונה אלא יום ראשון - תוס׳ (ד״ה שכבר). (צח) **ובתוס׳** הקשו דהרי ס״ל בעלמא לר״י שהלכה כסתם משנה - תוס׳ (ד״ה אמר). (צט) **ובירושלמי** פירשו שא״א לומר שאבילות שמונה ימים כסוכות, כיון ששמיני רגל בפני עצמו. ואין להוכיח מהפסוק ׳ויעש לאביו אבל שבעת ימים (בראשית נ י) שאבילות שבעה ימים, כיון דהתם היה קודם קבורה. ובירושלמי אמרו שהוא משום שאין למידין מקודם מתן תורה. ובירושלמי מובא עוד הרב פסוקים ללמד על אבילות שבעה ימים - תוס׳ (ד״ה מה). (ק) **וכן** כשיחיד מחמיר ורבים מקילים אזלינן בתר המקילים. ומה שאמרו כאן שבכל מקום אזלינן בתר הרבים, אין זה כלל, ורק היכא דאיתמר איתמר. וכן גבי עירוב הלכה כמיקל אפילו נגד רבים כדאמרינן בעירובין (מו.), אלא דהתם רבי יהושע אמר לה ולא רבי יוחנן - תוס׳ (ד״ה כל). (קא) **ואע״ג** שלעיל שנו זאת בלשון ׳חכמים אומרים׳ - תוס׳ (ד״ה יחידאה). (קב) **דרבי** אחא מכפרי נשא את לאה, והוליד ממנה את איבו ומתה. ונשא את רחל והיה לה בת מאיש אחר, וממנה נולד רבי חייא, ונשא איבו את הבת שנולדה מאיש האחר, ונולד להן רב, ונמצא רב בר איבו בן אחיו דרבי חייא מאביו, ובן אחותו מאמו - רש״י (ד״ה רב). (קג) **כך** דעת רש״י. ותוס׳ גרסו לפי׳ זה בגמ׳ ׳איבו׳ קיים, והביאו גי׳ הר״ח ׳אבא קיים, א״ל אבא קיים. אמא קיימת, א״ל אמא קיימת׳. והיינו שרבי חייא שאלו על אביו של **רבי חייא**, ורב ענה לו [בלשון ניחותא] על אביו ואמו **של רב** [שלרש״י קשה מה אמר לו לשון ׳אבא קיים אימא קיימת׳ היה צ״ל לו ׳אביך׳ ׳אמך׳. וממה שהקדימו בגמ׳ שרב היה בן אחיו ובן אחותו של רב חייא אין להוכיח כפי׳ רש״י, כיון שרצו להסביר מדוע ענה לו על אביו ואמו ולא על שאר אנשים דעלמא, ולכן אמרו שהיה בן אחיו ואחותו כיון שרצה לבשר בשורה טובה ולא רעה. ויש שגרסו כגי׳ שלנו, ומבארים כר״ח שרב חייא שאל על אביו שלו, ורב השיבו על אמו של עצמו [ומה שלא היה משיב לו כמו גירסת ר״ח, כיון שאם היה משיב לו אבא קיים כשהיה שואל על אביו שלו, היה משמע שהיה משיב לו על אביו של רבי חייא שהיה רגיל לקרות את אבי אביו בשם אבא] - תוס׳ (ד״ה איבו). (קד) **ויש** אומרים שכששאל רב חייא את רב אם אביו קיים ענה לו בניחותא אמא קיימת וכן להיפך כדי שיבין מן הכלל, ודחה רש״י פי׳ זה שקשה לומר שרב יוציא דבר שקר מפיו - רש״י (ד״ה א״ל).

לשמשו שיחלוץ לו מנעליו ויוליך כליו לבית המרחץ, ולמדנו מזה ג' דינים: **א.** שאבל אסור **בנעילת** הסנדל. **ב.** ששמועה **רחוקה** נוהגת רק **יום אחד. ג. שמקצת** היום ככולו.

אמר **רבי יוסי בר אבין** שמע שמועה קרובה **ברגל, ולמוצאי** הרגל נעשית רחוקה, **עולה** לו ואינו נוהג אלא יום אחד [אע"פ שכששמע עדיין היתה קרובה עולה הרגל להשלים שלשים, דהוי שמועה רחוקה], וכן תני **רבי אדא דמן קסרי** לפני **רבי יוחנן** שאם שמע שמועה קרובה **בשבת**(קה), **ולמוצאי** שבת נעשית **רחוקה**, אינו נוהג אלא יום אחד.

שמועה רחוקה: לרבי מני אינו קורע עליה(קו), כיון שלא מצינו קריעה בלא חיוב שבעה, **ולרב חנינא** קורע, והוכיח שקורעין אפילו בלא חיוב שבעה מהא דתני **איסי אבוה דרבי זירא** ולאמרי לה **אחוה דרבי זירא** לפני **רבי זירא** שמי שאין לו חלוק לקרוע(קז) ונזדמן לו בתוך שבעה קורע, ולאחר שבעה אינו קורע, ואמר **רבי זירא** שכל זה רק בשאר בחמשה מתי מצוה, אבל על אביו ועל אמו קורע והולך, ורב מני ענה לו שהברייתא זהו דין לכבוד אביו ואמו [שעליהם קורע לעולם(קח)].

תנו רבנן כל האמורים בפרשת כהנים שכהן מיטמא להן, דהיינו אשתו אביו ואמו אחיו ואחותו בנו ובתו, אבל מתאבל עליהן, והוסיפו עליהן אחיו מאמו(קט), ואחותו הבתולה מאמו, ואחותו נשואה בין מאביו בין מאמו(קי), **לרבי עקיבא** כשם שמתאבל עליהם כך **מתאבל על שניים** שלהם [אבי אביו, ובן בנו, ובן בתו, ובן אחותו(קיא)] **ואפילו אין האבלים** עמו בבית. **ולחכמים** מתאבל עליהם דווקא כשהם עמו בבית, **ולרבי שמעון בן אלעזר** אינו מתאבל אלא על בן בנו ועל אבי אביו(קיב), והורה **רב לרבי חייא** בנו וכן **רב הונא לרבה** בנו שינהגו אבילות כשהיו נשותיהם אבילות דווקא בפניהם(קיג) ולא שלא בפניהם.

כשנפטר בן חמיו [אחי אשתו] של **מר עוקבא** חשב לשבת שבעה ושלשים, ואמר לו **רב הונא** שלא אמרו לנהוג אבילות בפני אשתו אלא **כשאבילה על חמיו וחמותו**, ולא על שאר קרובים. וכן מוכח ממה שמצינו בברייתא שמי שמת חמיו או חמותו אינו יכול לכוף את אשתו להיות כוחלת ופוקסת, **אלא כופה מטתו** ונוהג עמה אבילות, וכן היא שמת חמיה או חמותה אינה יכולה לכחול ולפקס, אלא כופה מטתה ונוהגת עמו אבילות. ובברייתא אחרת אמרו שכשהאשה אבילה אינו יכול לכוף אותה לכחול ולפקוס, אבל **מוזגת לו את הכוס ומצעת לו מטה ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו** [בחמין(קיד)], וחזינן דאינו צריך לכפות מטתו, וע"כ דהברייתא שמצריכה לנהוג עמה אבילות מיירי בחמיו וחמותו(קטו), והברייתא שלא מצריכה מיירי בשאר קרובים, ותניא נמי הכי שרק לכבוד חמיו וחמותו נוהג עמה אבילות.

דף כא

קריעה מעומד: **אמימר** נפטר לו בן בנו **וקרע** עליו, וכשבא **בנו** קרע **שוב** בפניו(קטז), ונזכר שקרע מיושב ועמד וקרע פעם **שלישית**, ואמר לרב אשי **שהמקור** שצריך קריעה **מעומד** מדכתיב (איוב א כ) **'ויקם** איוב **ויקרע** את מעילו'. ואף שלגבי חליצה תניא דאומר 'לא חפצתי לקחתה' בין יושב בין עומד בין מוטה אע"ג דכתיב **'ועמד** ואמר'(קיז), היינו כיון דלא כתיב התם 'ויעמוד' 'ויאמר', אבל כאן כתיב 'ויקם ויקרע', וכן אמר **רמי בר חמא** שצריך לקרוע מעומד והוכיח מהפסוק הנ"ל, **ודחו** ראיה זו שאיוב **מילתא יתירתא** עשה כמו דכתיב שם 'ויגז את ראשו' שהוא מילתא יתירא, **והביאו עוד** ראיה מהא דכתיב (שמואל ב' יג לא) **'ויקם** המלך **ויקרע** את בגדיו'. **ודחינן** דשמא התם נמי מילתא יתירתא עבד(קיח), כמו דכתיב שם ששכב לארץ שזהו מילתא יתירתא דהא איתא **בברייתא** שאם האבל ישב על גבי מטה וכסא ואודייני [מכתשת גדולה] ואפילו על הארץ לא יצא ידי חובתו, וכדמפרש **רבי יוחנן** שלא קיים כפיית המטה(קיט). **ותירץ רב מרי** שאין הכוונה ששכב לארץ, אלא כעין שכיבה לארץ והיינו שכפה מטתו וישב עליה ואין זה מילתא יתירתא, וא"כ נמצא שמוכח מהפסוק שקריעה מעומד.

דברים שאבל אסור בהן(קכ)**:** מלאכה, רחיצה, סיכה, תשמיש המטה, נעילת הסנדל. ואסור לקרות בתורה(קכא) ובנביאים ובכתובים, ולשנות במשנה במדרש ובהלכות ובתלמוד ובאגדות [דאמר רחמנא ליחזקאל 'האנק דום'(קכב)]. ואם היו רבים צריכין לו [לדרשה] אינו נמנע. וכן היה מעשה שמת בנו של **רבי יוסי בציפורי**, ונכנס לבית המדרש ודרש כל היום כולו. **רבה בר בר חנה** כשהיה אבל לא רצה לדרוש, וא"ל **רבי חנינא** שאם היו רבים צריכין לו אינו נמנע. סבר להעמיד אמורא שיתרגם את דבריו, א"ל **רב** שאיתא בברייתא שלא יעמיד תורגמן, אלא יעשה כדתניא שמעשה ומת בנו של **רבי יהודה בר אילעאי** ונכנס לבית המדרש, ונכנס **רבי חנניה בן עקביא** וישב בצדו, ולחש הוא **לרבי חנניה בן עקביא, ורבי חנניה בן עקביא** לתורגמן, ותורגמן השמיע לרבים.

הנחת תפילין באבל: לרבי אליעזר שלשה ימים הראשונים **אסור**, משלישי ואילך **ושלישי** בכלל **מותר** [דמקצת היום ככולו(קכג), ועיקר אבילות

(קה) **נחלקו** בה"ג אם שמע בשבת אם חייב לברך ברכת אבלים דיש מפרשים דנקרא דברים שבצינעא, וי"א שכיון דמברכין בג' או בעשרה נחשב פרהסיא - תוס' (ד"ה קורע). (קו) **לתוס'** מיירי באופן ששמע שמועה קרובה ברגל ובשבת ולמוצאי הרגל והשבת נעשית רחוקה, אבל שמועה רחוקה ממש אין קורע אפילו על אביו ואמו, שהרי לגי' ר"ח לעיל שרבי חייא שאל על אביו של ר"ח והבין שמתו לא קרע עליהם. [ומה שהגמ' לא רצתה להוכיח מרבי חייא שלא קרע, היינו כיון שמדבר שלא ראינו אין מביאין ראיה], אבל להלכה כיון דהגמ' לא נסתפקה כלל אם ר"ח קרע מוכח דא"צ לקרוע [וכן פסק בתשו' זקינו והרי"ן]. אבל תוס' הרב מסתפק בדבר אם שמועה רחוקה על אביו ואמו קורע, ורב צמח גאון כתב ששמועה רחוקה לאחר ל' אינו קורע כי אם על אביו ואמו - תוס' (ד"ה קורע). (קז) **כגון** שהיה שאול מחבירו או נתמלא קרעים - תוס' (ד"ה קורע). (קח) **ונחלקו** הראשונים אם קורע לעולם ממש או רק עד יב חודש. (קט) **כך** גרס רש"י בגמ'. והטעם כיון שבפסוק משמע דווקא מאביו ולא מאמו- רש"י (אחיו מאמו). (קי) **וקמ"ל** שאפילו מאמו לחוד ג"כ יושב שבעה - תוס' (ד"ה ואחותו). (קיא) **כן** פי' רש"י וכן בתוס' בשם תוס' הרב בשם רבו, אבל אחיהם ונשותיהם לא, ותוס' תמה דמאי שנא - תוס' (ד"ה על שניים). (קיב) **וכן** על אבי אמו ובת בתו - תוס' (ד"ה על אבי). (קיג) **ונוהג** בכל דיני אבילות נעילת הסנדל ורחיצה וסיכה. ובפ"ק דכתובות (דף ד:) שנינו 'עמו בבית', ויש להסתפק אם באפה דוקא, או שמא בכל הבית - תוס' (ד"ה באפה). (קיד) **דבצונן** אפילו היא עצמה מותרת - תוס' (ד"ה ומרחצת). (קטו) **ורק** באשתו וכן אשתו בו אין אבלים אלא על חמיהם וחמותיהם ולא על שאר קרובים, אבל מה שאמרו לעיל שכל המתאבל מתאבלים עמו אין חילוק- תוס' (ד"ה אלא בחמיו). (קטז) **כן** פי' רש"י. והטעם משום שרצה להורות שצריך לנהוג אבילות בפניו, והר"א פירש שכך היה המעשה שקרע בתחילה מיושב, ובא בנו להזכירו שטעה וקרע שנית. והקריעה השניה המוזכרת בגמ' עשה בנו של אמימר, ועל ידי כך נזכר אמימר וקרע פעם שניה מעומד - תוס' (ד"ה אתא). (קיז) **ומה** שאמרו ביבמות (קו:) שרב חייא בר אבא אמר לחולצת שתעמוד היינו לכתחילה. ומה דילפינן מקרא ד'ועמדו שני האנשים' (דברים יט יז) דהגדת עדות מעומד, היינו משום דכתיב רק 'ועמדו', אבל כאן דכתיב 'ועמד ואמר' משמע **אפילו** מיושב [כמו שאמרו 'ועמדו וקדשו' (לעיל דף יח:) - תוס' (ד"ה אלא). (קיח) **וגבי** בנה של בת שבע שאמר נתן לדוד שהילד ימות, וכתיב שה' נגף את הילד ויאנש, וכתיב שדוד התפלל וצם צום ובא ולן ושכב ארצה, י"ל שהילד לא מת, רק הואיל והנביא אמר לו מות ימות הרי הוא כמת, ולכך התפלל עליו שיחיה [כעין מה שאמרו בירושלמי שהקב"ה היה יודע שעתיד להיות מבול, והיה מתאבל על עולמו קודם המבול] - תוס' (ד"ה דאי). (קיט) **ותימא** דכיצד אמר שחשיב מילתא יתירא, הרי באמת לא יצא יד"ח. וי"ל דהפי' כאן הוא שעשה ב' דברים שכפה מיטתו ושכב ע"ג קרקע, ומה ששכב אינו כפיית המטה דהא לא יצא ידי חובתו בזה לכפיית המטה, והוי מילתא יתירא. וע"ז ענה רב מרי שעשה כעין ארצה, ולא היה כלל מילתא יתירא - תוס' (ד"ה דאי). (קכ) **הברייתא** נקטה דברים שאסורים כל השבעה לכן לא נזכר חיוב כפית המיטה ועטיפת הראש [שהם חיוב ולא איסור], ולא תפילין ושאילת שלום [דאינם כל השבעה]. ולא נקט כבוס כיון דהוי בכלל רחיצה. וזה דלא כהר"א שאמר בשם רבינו שמואל שאבל מותר לעשות מלאכה אחר ג' ימים. והיום אין נוהגין לעשות עטיפת הראש וכפיית המטה **א.** כיון שסמכו על הירושלמי דאמר שאכסנאי אינו חייב בכפיית המטה שלא יאמרו שהוא מכשף, ואנו בין הנכרים ויש בינינו עבדים ושפחות. **ב.** כיון שמיטותינו נח לשכב עליהם גם מהצד השני ואין ניכר הכפיה, דומיא דדרגש שאמרו לקמן שאין צריך לכפותו. **ג.** עוד טעם בעטיפת הראש שמביא לידי שחוק ענין עטיפת ישמעאלים - תוס' (ד"ה אלו). (קכא) **רבינו** יעקב אסר בתחילה לקרות גם באיוב וקינות ודברים הרעים שבירמיה [שהברייתא לא הביאה זאת כמו שהובא בט' באב בתענית (ל.) להדיא להתיר], ובימי זקנותו חזר והתיר. וכן משמע בירושלמי שאמרו ששונה במקום שאינו רגיל [וכמו הלשון בט' באב בתענית שם שקורא במקום שאינו רגיל]. וכן משמע שם בתענית שאבל וט"ב שווים. [ומיהו הלשון 'אבל שונה במקום שאינו רגיל' משמע דזה דוקא מותר ולא באיוב ובקינות ובירמיה]. ורבינו יצחק הביא ראיה לאסור ממה שאמרו שאסור ללמוד דברי תורה מדכתיב 'האנק דום', ומשמע שאסור הכל. ויש לדחות שהכוונה שיאנק דום דווקא מדבר המשמחו, משום שנאמר 'פקודי ה' ישרים משמחי לב', וכמו שגבי תפילין אמרו שאסור משום ש'פארך חבוש על ראשך', ואינו אסור כל הימים - תוס' (ד"ה ואסור). (קכב) **ואע"ג** דאיתא בסוכה (כה.) אבל חייב בכל המצות חוץ מתפילין, היינו דווקא בשאר מצות, אבל ללמוד תורה אסור משום דאית ביה שמחה - רש"י (ד"ה ואסור). (קכג) **כך**

אינו אלא שני ימים]. ואם באו **פנים חדשות** ביום שלישי(קכד), **אינו חולץ** התפילין(קכה). וטעמו **אמר רב מתנא** משום שנאמר (דברים לד ח) 'ויתמו **ימי** [לשון רבים] בכי אבל משה'. **ולרבי יהושע שני** ימים הראשונים **אסור**, ומיום שני **ושני** בכלל **מותר**, אלא שאם באו **פנים חדשות חולץ**. וטעמו **אמר רב עינא** דכתיב (עמוס ח י) 'ואחריתה **כיום** מר' [לשון יחיד], ושאני אבל משה שהיה יותר משום שתקיף אבלותו, **ורבי אליעזר** סבר שאין ראיה מפסוק זה, משום שעיקר **המרירות** הוא יום אחד, אבל האבילות הוא ב' ימים.

לעולא הלכה **כרבי אליעזר בחליצה** [שביום השלישי אינו חולץ משום פנים חדשות], והלכה **כרבי יהושע בהנחה** [שביום השני מניח]. ונסתפקו בגמ' אם ביום השני חולץ כשבאו פנים חדשות, והביאו דסבר **עולא כרבי יהודה בן תימא** שחולץ ומניח אפילו ק' פעמים(קכו), והיינו שכשבאים פנים חדשות חולץ, וכשהולכים מניח. **ולרבא** כיון שהניח [בשני] שוב אינו חולץ, אע"פ שאמר לעיל [(כ.) לגבי כפית המיטה] שהלכה כתנא דידן שנוהג ג' ימים, דכיון שהוא מעשה מצוה מניח בשני.

עניני אבל בשלשה ימים ראשונים וימים שאחריהם:

מלאכה: אבל ג' **ימים הראשונים** אסור במלאכה, ואפילו הוא עני המתפרנס מן הצדקה. **מכאן ואילך** עושה(קכז) בצינעא בתוך ביתו. **ואשה** [אבילה] **טווה** בפלך בתוך ביתה.

הליכה לבית האבל: אבל **שלשה ימים הראשונים** אינו הולך לבית האבל. **מכאן ואילך** הולך, ואינו יושב במקום המנחמין אלא במקום המתנחמין(קכח) [סמוך לאבלים].

שאילת שלום: אבל **שלשה ימים הראשונים** אסור בשאילת שלום. **משלשה ועד שבעה** משיב ואינו שואל. **מכאן ואילך** שואל ומשיב כדרכו, ומה ששנינו בברייתא **שרבי עקיבא** בירך לשלום כשהיה אבל, שכשמתו בניו נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול, וכשעמדו ללכת עמד ר"ע על ספסל גדול ואמר 'אחינו בית ישראל שמעו אפילו היו שני בנים חתנים הנני מנוחם בשביל כבוד שעשיתם, ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק [שלא הלכתם לנחמם], אלא כיון שעשיתם לכבוד התורה דכתיב (תהלים לז לא) 'תורת אלקיו בלבו', כ"ש ששכרכם כפול לכו לבתיכם **לשלום**', היינו משום **שכבוד רבים שאני**.

ואמר רב אידי בר אבין מותר לאבל בתוך שלושים **לשאול בשלום אחרים** כיון ששרויין בשלום, אבל האחרים שיודעים שהוא אבל אין שואלין בשלומו, כיון שהוא אינו שרוי בשלום. וכן שנינו בברייתא המוצא את חבירו אבל **בתוך שלשים** מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו, **לאחר שלשים** שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין. מתה אשתו ונשא אשה אחרת(קכט) אינו רשאי ליכנס לביתו לדבר עמו תנחומין, מצאו בשוק אומר לו בשפה רפה ובכובד ראש. ומה שאמרו בברייתא לעיל 'ומשיב' דמשמע ששואלין אותו, מיירי שהאחרים אינם יודעים שאז בתוך שלשה צריך להודיע שהוא אבל ואינו משיב, ומשלשה עד שבעה אינו צריך להודיעם אלא משיב.

לדבר עם האבל תנחומין: מה ששנינו בברייתא לעיל **שלאחר ל' יום** אינו מדבר תנחומין, מיירי **בשאר קרובים**, ואז אינו מדבר עמם תנחומין, אלא מדבר עמם מן הצד [שאומר תתנחם, ואינו מזכיר שם המת], אבל **באבל על אביו ואמו** שנינו בברייתא **שבתוך י"ב חודש** מדבר עמו תנחומין ואינו שואל בשלומו, **ולאחר י"ב חודש** שואל בשלומו ואינו מדבר עמו תנחומין, אבל מדבר עמו מן הצד. [ואמר רבי מאיר שהמדבר עם אבל תנחומין לאחר י"ב חודש, דומה לאדם שנשברה רגלו ונתרפאה, ומצאו רופא ואמר לו תבא אצלי שאני שוברה וארפאנה כדי שתדע שסממנין שלי יפין].

דף כב

אבל שבא לבית האבלים מתי מונה עמהם:

לת"ק אם בא **בג' ימים הראשונים**, אם בא ממקום קרוב [י' פרסאות] מונה עם האבלים שבאותו מקום [דכיון שהיה במקום קרוב ויכול לבוא בתחילת האבילות נחשב כאילו בא כבר ואינו מונה רק חמשה ימים כמו שאר אבלים]. ואם בא ממקום רחוק מונה לעצמו. ואם בא **לאחר ג' ימים**, אפילו בא ממקום קרוב מונה שבעה ימים לעצמו. ומפרש **רבי חייא בר אבא** בשם **רבי יוחנן** שזהו דווקא כשגדול הבית נמצא בבית ובא הצעיר מן הדרך, אבל כשהגדול בדרך אפילו בא בתוך ג' אינו יכול להצטרף לצעיר ממנו למנות עמו, ומונה ז' ימים לעצמו(קל). ואם הלך גדול הבית **לבית הקברות**(קלא) [שהיה רחוק מבית האבלים] אז אם חזר תוך ג' ימים מונה עמהם [כיון שהלך לכבוד המת], ואם בא לאחר ג' ימים מונה לעצמו(קלב), וכן **הורה רב** לבני הצלפוני [-שם מקום].

ולרבי שמעון אפילו בא **ביום השביעי** [ועדיין המנחמים אצל האבלים(קלג)] ממקום קרוב(קלד) מונה עמהן(קלה). ומפרש **רבי חייא בר גמדא** בשם **רבי יוסי בן שאול אמר רבי** דהיינו דווקא **כשמצא מנחמין אצלו** [שבא בשביעי שחרית, עד שלא עמדו מנחמין אצל זה שבבית]. ואם **ננערו** לעמוד **ולא עמדו** [מנענעים ורוצים לעמוד] נסתפק **רב ענן** וקאי בתיקו.

רבי זירא חבירו של **רבי אבא בר חייא** קיבל **מרבי אבא** ולאמרי לה חברו של **רבי זירא** שהוא **רבי אבא** בריה **דרבי חייא בר אבא** קיבל **מרבי זירא** שכך אמר **רבי יוחנן** שהלכה **כרבן שמעון בן גמליאל בטריפות** בדין בני מעים שניקבו וליחה סותמתן שכשר, ומפרש **רב כהנא** שהיינו **שירקא** דמעיא **דנפיק** אגב **דוחקא** [ליחה האדוקה במעים שיוצא מהן בדוחק בסכין(קלו)], **וכרבי שמעון באבל** בדין 'מונה עמהם'. ואמר אדם אחד שיזכה לשמוע מפי בעל השמועה [או מרב אבא בן רחב"א או ר"ז], וכשעלה לארץ ישראל מצא את **רבי אבא** ברבי **חייא** ושאלו אם אמר כן, וענה לו שאמר **שאין הלכה** כרשב"ג בטריפות, ושנחלקו האמוראים אם הלכה **כרבי שמעון**, **שלרבי יוחנן** ורב **חסדא** הלכה כמותו, **ולרב נחמן** אין

פי' התוס'. ועוד כתבו שהטעם שהביאו מקור לתפילין מב' הפסוקים של משה ושל 'ואחריתה', משום דכל שעה האבל מר ומתעולל באפר ואין זה פאר - תוס' (וד"ה משלישי). (קכד) **וט"ב** דינו כאבל ביום השלישי ומניח תפילין - תוס' (ד"ה משלישי). (קכה) **אף** על גב דאיכא למיחש דלמא אמרי שבשני ימים הראשונים ג"כ הניח תפילין - רש"י (ד"ה ואם באו). (קכו) **דסבר** דבין לר"א ובין לר"י כשבאו פנים חדשות אסור, לר"א להניח, ולרבי יהושע אפי' חולץ - תוס' (ד"ה חולץ). (קכז) לרבינו שמואל מותר בכל אבל, ולתוס' דווקא בעני שמתפרנס מן הצדקה הקילו, וכן מוכח **א.** מלעיל (יט:) שאמרו הקובר מתו ב' ימים קודם הרגל מונה ה' ימים אחר הרגל, ומלאכתו נעשית ע"י אחרים. **ב.** במס' שמחות אמרו שאסור כל ז' ימים בעשיית מלאכה הוא ובניו ובנותיו ועבדיו ושפחותיו ובהמתו, וכן אחרים אסורים לעשות לו, ורק במלאכת האבד כזיתיו הפוכים מותר לאחר ג' ימים. ולבר קפרא אין לעשות גם ביום שלישי. **ג.** מדילפינן לאיסור מלאכה מקרא ד'והפכתי חגיכם' [כדלעיל טו:], ובחג אסור ז' ימים - תוס' (ד"ה מכאן-הראשון). (קכח) **ומזה** סמכו שהאבל הולך לביהכנ"ס בט' באב כיון שכולם אבלים. ולא ברירא אם הוא מנהג טוב - תוס' (ד"ה מכאן (ב)). (קכט) **ומיירי** באין לו בנים, או שהשאירה אחריו בנים קטנים, שאז מותר לישא בתוך ל' ואסור לבעול עד לאחר ל' - תוס' (ד"ה מתה). (קל) **ורבינו** יצחק פי' שדווקא אם גדול הבית נמצא בבית האבלים אז מונה האבל שבא בתוך ג' עמהם, אבל אם גדול הבית אינו שם לא ימנה עמהם - תוס' (ד"ה דאתא [בתחילת הדיבור]). (קלא) **תוס'** ביארו את הספק בגמ' בהלך לבית הקברות משום דכיון שיודע באבילות והולך לצורך המת מונה עמהם, או דילמא כיון שהוא טרוד בצרכי המת הוא העיקר ומונה לעצמו [ולפ"ז צריך לגרוס בתוס' במקום 'ימנה עמהם' 'מונה לעצמו', אבל אם בא ממקום קרוב בכל ענין מונה עמהם]. ועוד פירשו לפי דעת ר"י שהובא לעיל שהספק הוא לגבי אותו אֲבֵל אורח שבא לבית ואין גדול הבית שם כיון שהלך לבית הקברות ויודע באבילות, אם מונה אותו אורח עמהם [ורק באופן שגדול הבית לא יודע מהאבילות אין האחר מצטרף עליהם], או כיון שאין גדול הבית בבית אין מצטרף לשאר האבלים, וע"ז אמרו שיש חילוק אם גדול הבית חוזר בתחילת האבילות לרבנן [וביום השביעי לר"ש], אז מצטרף אליו, ואם אינו חוזר אז אינו מצטרף. אבל האבל שחזר מבית הקברות אינו מונה עמהן אם לא בא בתוך ג' ימים, בין אם יש גדול הבית בין אם אין גדול הבית, [וע"ז הובא בגמ' שרב הורה לבני צלופני שמונה עמהם אם בא בתוך ג'] - תוס' (ד"ה הלך [לפי פי' הרש"ש, ועי' מהרש"א שהשאיר דבריהם בצ"ע]) **ותוס'** (ד"ה דאתא). (קלב) **ואע"ג** דקיי"ל כרבי שמעון אמר רבי יוחנן לדינו, כיון שגם לר"ש יש חילוק בין תוך ג' לאחר ג' בבא ממקום רחוק - תוס' (ד"ה דאתא). (קלג) **ולכן** אפילו אם בא ביום לא אמרינן שפקע אבילותו כיון שהיה אבל בליל יום השביעי מדין מקצת היום ככולו. וכן לגבי ברכת אבלים אומרים גם ביום השביעי רק אם עדיין המנחמין נמצאים. א"נ י"ל דלא אמרינן מקצת היום ככולו על הלילה, אלא רק על היום [דומיא דספירת זבה דרק יום הוי שימור] - תוס' (ד"ה ואפילו [ע"פ מהרש"א]). (קלד) **אבל** בא ממקום רחוק יש חילוק בין תוך ג' לאחר ג' כדנתבאר לעיל - תוס' (ד"ה דאתא [בתחילתו]). (קלה) **ולדעת** ר"י דווקא כשגדול הבית עמהם - תוס' (ד"ה דאתא). (קלו) **רש"י** (פסחים סח. ד"ה שירקא).

הלכה כמותו. **ומסיק הש"ס**(קלז) דאין הלכה **כרשב"ג** בטריפות והלכה **כרבי שמעון** באבל כיון שהלכה כדברי המיקל באבל.

סיכום:

א. ג' ימים הראשונים: אסור במלאכה, ואין הולך לבית האבל, ואינו שואל ולא משיב לשלום. **ולת"ק** אם בא אבל מן הדרך או גדול הבית מהקבורה בתוך ג' ימים מונה עמהם. **לאחר ג' ימים:** מותר במלאכה בצנעה(קלח), ואשה טוה בפלך, ומשיב שלום [ואינו שואל שלום], **ולת"ק** אם בא מן הדרך או גדול הבית שבא מהקבורה אינו מונה עמהם ומונה שבעה לעצמו.

ב. תוך שלשים על שאר קרובים משיב שלום ומנחמים אותו [בשם המת], ולאחר ל' שואל ומשיב שלום, ואין מנחמין אותו אלא מן הצד, וכן הדין בכל **הי"ב חודש** על אביו ואמו, ולאחר י"ב חודש מקבל תנחומין מן הצד.

ג. דין מונה עמהם: לת"ק תוך ג' מונה עמהם אם יש גדול הבית שם, [ואם הלך גדול הבית לבית הקברות תלוי אם בא תוך ג' או לאחר ג'(קלט)], ולאחר ג' מונה שבעה לעצמו. ולר"ש מונה עמהם אפילו בא ביום השביעי, **ולהלכה: לרבי חייא בר אבא ורב נחמן הלכה כת"ק, ולרבי יוחנן ורב חסדא הלכה כר"ש**(קמ).

זמן חלות האבילות: [כשהאבלים מלוין המת משנסתם הגולל(קמא)], וכשאין מלוין המת עד בית הקברות, אמר **רבא** לבני מחוזא [שהיו משלחין את המת לארץ ישראל והמת לא נקבר רק לאחר כמה ימים] **שיתחילו למנות האבילות** ממתי שמחזירים פניהם מלויית המת [משער החיצון של העיר ומגרשיה] וחוזרים לבתיהם.

חילוקים שבין אביו ואמו לשאר מתים:

א. בכל המתים אם **ממהר הוצאת המיטה** הרי זה משובח, ועל אביו ואמו הרי זה מגונה, חוץ מבערב שבת וערב יו"ט שמשובח כיון שעושה כן לכבודם.

ב. על כל המתים אם רוצה **ממעט בעסקו**, ועל אביו ועל אמו חייב למעט.

ג. בכל המתים אם רוצה חולץ [כתיפו], ועל אביו ועל אמו חייב. ומעשה בגדול הדור [לאביי הוא רבי ולאיכא דאמרי הוא רבי יעקב בר אחא] שמת אביו ורצה לחלוץ, וביקש גדול הדור אחר שעמו [לאביי הוא רבי יעקב בר אחא ולאיכא דאמרי רבי] לחלוץ עמו ונמנע האבל ולא חלץ. [ודעת האיכא דאמרי שרבי היה האבל נשאר בקשיא, שהרי אביו [רשב"ג] גדול הדור היה וכולם היו חייבים לחלוץ, ומדוע נמנע רבי ולא חלץ משום כבודו של רבי יעקב, הא רבי יעקב היה צריך לחלוץ](קמב).

ד. על כל המתים **מסתפר** לאחר ל' יום, על אביו ועל אמו עד שיגערו בו חבריו(קמג) [שכבר גידל פרע יותר מדאי].

ה. על כל המתים נכנס לבית **השמחה** לאחר ל' יום, על אביו ועל אמו לאחר י"ב חדש. לסתמא דש"ס אמר **רבה בר בר חנה** דהיינו לשמחת מריעות [סעודה שעושין ריעים ואהובים זה עם זה(קמד)]. ומקשינן מברייתא שלשמחה ולמריעות ל' יום ועלתה בקשיא. **ולאמימר אמר רבה בר בר חנה** שלשמחת מריעות מותר ליכנס **לאלתר**, ומיירי בסעודת פורענותא [-שמשלם להם סעודות שנעשו לו שאז יכנס לאלתר, שאי אפשר לו שלא לשלם], והא דתניא דלשמחה שלשים ולמריעות(קמה) ל' יום מיירי בסעודת אריסותא [-שמתחיל אחד מהן לעשות סעודה, ומלוה לכולם כדי שיעשו גם הם].

ו. קריעה: על כל המתים קורע טפח, ואינו קורע אלא הבגד העליון, על אביו ועל אמו עד שיגלה את לבו, וקורע כל החלוקין אפילו עשרה זה על זה, חוץ מאפיקרסותו [שעל ראשו]. **לת"ק** דין זה [דעל אביו ואמו] הוא בין לאיש ובין לאשה [שמת אביה או אמה], **ולרבי שמעון בן אלעזר** האשה קורעת התחתון בלבד [משום צניעות], ומחזירה את הקרע לאחוריה שיכסה את לבה, וחוזרת וקורעת את העליון(קמו). והמקור לכך שקריעה היא טפח אמר **רבי אבהו** דילפינן מקרא (שמואל ב' א יא) 'וַיַּחֲזֵק דוד בבגדיו ויקרעם' - אין אחיזה פחות מטפח.

ז. לת"ק על כל המתים **רצה מבדיל** קמי שפה [-שקורע את חלק הבגד שלפני בית הצואר שיראה הקרע], רצה אינו מבדיל [וקורע את בית הצואר אע"פ שלא נראה הקרע], ועל אביו ועל אמו **חייב להבדיל** ולקרוע את הבגד [לפני בית הצואר]. **ולרבי יהודה** גם בכל המתים **צריך להבדיל**, שאם לא כן אינו אלא קרע של תיפלות. ומקור דברי **רבי יהודה** אמר **רבי אבהו** מדכתיב (מלכים ב' ב יב) 'וַיַּחֲזֵק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים', דהיינו שיהיו קרועים באופן שנראה כשנים.

ח. על כל המתים **שולל** [-תפירת עראי] לאחר שבעה, ומאחה [-תופר כדרכו] לאחר ל', על אביו ועל אמו שולל לאחר שלשים, ואינו מאחה לעולם. **והאשה** שוללתו לאלתר מפני כבודה.

ט. אמר רבין בשם **רבי יוחנן** על כל המתים קורע **ביד או בכלי**, ועל אביו ועל אמו **ביד**.

י. אמר **רבי חייא בר אבא** בשם **רבי יוחנן** על כל המתים קורע **מבפנים** [-בתוך המקטורן שלא לעיני כל], ועל אביו ועל אמו קורע **מבחוץ**. ואמר **רב חסדא** וכן **לנשיא**. ומה ששנינו בברייתא שלא הושוו [רבו ואב"ד ונשיא וכל המבואר שם בברייתא לאביו ולאמו] **אלא לאיחוי** [-שאין מתאחים לעולם], הכוונה חוץ מנשיא שהושווה גם לאיחוי. וכן היה כשנפטר הנשיא, שאמר **רב חסדא לרב חנן בר רבא** שיהפוך המכתשת ויעמוד עליה, כדי שיראו העם שעושה קריעה.

דין חליצת הכתף: על **חכם** חולץ מימין, על **אב בית דין** משמאל, ועל **נשיא** מכאן ומכאן.

ביטול בית מדרש ושינוי מקומות בית הכנסת: תנו רבנן **חכם** שמת בית **מדרשו** [-אותם שרגילין ללמוד מפיו] בטלים. **אב בית דין** שמת כל בתי מדרשות **שבעירו** בטילין, ונכנסין לבית הכנסת ומשנין את מקומן, שהיושבין בצפון יושבין בדרום והיושבין בדרום יושבין בצפון. **נשיא** שמת בתי מדרשות **כולן בטילין**, ובני הכנסת נכנסין לבית הכנסת [ומתפללין

(קלז) **כן פי' רש"י** בחולין (נ. ד"ה ואין). (קלח) **ונחלקו** בתוס' (ד"ה מכאן) אם רק עני או כל אדם. (קלט) **כן** הוא לפי' רש"י. ולתוס' הפי' שאם אחר הגיע וגדול הבית אינו בבית כי הלך לבית הקברות. ופשטו שדינו כאילו גדול הבית בבית. (קמ) **ובירושלמי** משמע שרבי יהושע בן לוי פסק כר"ש רק אם יש שם גדול הבית. ואם אין גדול המשפחה הלכה כרבנן דבתוך ג' ימים מונה עמהם, ולאחר ג' מונה לעצמו [ולפ"ז פי' התוס' שמה שאמר רב לבני צלופני אתיא כהירושלמי, שכמו שלרבנן אם בא בתוך ג' ואין שם גדול הבית מונה לעצמו, כמו כן גדול הבית עצמו מונה לעצמו] - תוס' (ד"ה דאתא [בסופו]). (קמא) **וכן** המנהג, אבל בירושלמי מבואר שנחלקו אמוראים בדבר, ולרב סימון בשם ריב"ל תלוי בגדול המשפחה, שאם הוא הולך עם המת כולם מתחילים למנות אבילות רק משיסתם הגולל, ואם גדול המשפחה כאן מתחילים מיד, ולרב יעקב בשם רבי יוסי אזלינן לחומרא, שאם גדול המשפחה הלך עם המת כולם מתחילים משיסתם הגולל, ואם גדול המשפחה כאן מתחילים למנות עמו משום כבודו, ועיקר האבילות מתחילה כשיסתם הגולל, אבל הש"ס שלנו אינו מחלק בכך - תוס' (ד"ה מהדריתו). (קמב) **ובמס'** שמחות איתא שאם אין אביו ואמו ראויים לחלוץ לא יחלוץ, ומביאים את המעשה ברבי יעקב המובא כאן בגמ' שמבואר שאינו חולץ - **תוס'** (ד"ה מעשה [ע"פ דברי המהרש"א, ולשון תוס' אצלינו מגומגם כמ"ש המהרש"א]). (קמג) **ואין** הרגל מבטל דבר זה כיון דתלוי בפריעת ראש, ואין הדבר תלוי בשבעה ושלשים. וכן מבואר בירושלמי ובמס' שמחות. [ויש ספרים שגרסו בירושלמי עד שישלח פרע או עד שיגערו בו חבירו. והוא ט"ס, וצ"ל עד שישלח פרע ויגערו] - תוס' (ד"ה עד). (קמד) **דלא** חשיב שמחה כל כך, אבל סעודה דשמחה כגון דנישואין לא -רש"י, וכן כתבו התוס'. ואע"ג שבברייתא כתוב לשמחה ל' ולמריעות ל', מצינו מקומות שלא הקשו בש"ס והא זה וזה קתני וכן כאן [אע"פ שיש מקומות שהקשו כך]. **ויש מפרשים** דמיירי הכא בשמחת חתן, אבל לשמחת מריעות מותר ליכנס לאלתר - תוס' (ד"ה ולשמחת). (קמה) **בירושלמי** ובמסכת שמחות (פ"ט) איתא שלסעודת מצוה מותר. וצ"ע אם דווקא קידוש החודש מותר. **ולרבינו שמשון** מותר להכנס לברית מילה, דלא חשיב שמחה כיון דלא אמרינן בה שהשמחה במעונו [דטרידי וליכא שמחה]. **ולר"א** לא היה פשוט משום שמחת מריעות, ולדעתו אסור לאכול אפילו עם המשמשין, אבל כניסה בלא אכילה מותר [דאין שמחה בלא אכילה ושתיה]. **ובתוספות הרב** פוסק כדעת אמימר דמיקל טפי - תוס' (ד"ה ולשמחת [בסופו]). (קמו) **בתוס'** הרב פסק כרשב"א כיון שהלכה כמיקל באבילות. וקשה דלקמן אמרו דאבילות לחוד וקריעה לחוד -

ביחיד], וקורין בתורה שבעה ויוצאין. **ורבי יהושע בן קרחה** מוסיף(קמז) שלא שילכו ויטיילו בשוק, אלא יושבין ודוין.

שמועה ואגדה בבית האבל: לת"ק אין אומרים, **ורבי חנניה בן גמליאל** היה אומר.

דף כג

יציאת האבל מביתו: תנו רבנן **לת"ק** שבת **ראשונה** האבל אינו יוצא מביתו. **שניה** יוצא [-לבית הכנסת] ואינו יושב במקומו. **שלישית** יושב במקומו ואינו מדבר. **רביעית** הרי הוא ככל אדם. **ולרבי יהודה שניה** אינו יוצא מפתח ביתו. **שלישית** יוצא ואינו יושב במקומו. **רביעית** יושב במקומו ואינו מדבר. **חמישית** הרי הוא ככל אדם(קמח). [אבל שבת ראשונה א"צ לומר שלא יצא מפתח ביתו, שהרי הכל נכנסין לביתו לנחמו].

זמן נישואין לאבל: תנו רבנן עד ל' יום לאבילות אין נושאים אשה, **לת"ק** אם מתה **אשתו** אסור לישא אחרת עד שיעברו עליו שלשה רגלים(קמט). **ולרבי יהודה** ב' רגלים. **ואם אין לו בנים** מותר לישא מיד [משום ביטול פריה ורביה]. וכן אם הניחה לו **בנים קטנים** מותר לישא מיד [מפני פרנסתן]. וכן היה מעשה שמתה אשתו של **יוסף הכהן**, ואמר לאחותה בבית הקברות שישאנה מיד(קנ), אלא שלא בא עליה עד זמן מרובה, ופירש **רב פפא** דהיינו עד לאחר ל' יום.

גיהוץ: תנו רבנן **לת"ק** אין מגהצים(קנא) עד ל' יום בין חדשים ובין ישנים היוצאים מתחת המכבש [-שנראים כחדשים]. **לרבי** אסור רק כלים חדשים. **ולרבי אלעזר ברבי שמעון** אסור רק חדשים לבנים(קנב). **אביי** פסק **כרבי** ויצא בגרדא דסרבלא [-מלבוש לבן ישן מגוהץ] **רבא** פסק **כראב"ש** ויצא בחלוק אדום חדש הבא מרומי(קנג).

מה ששנינו במשנה ששבת עולה ואינה מפסקת, נחלקו בה **בני יהודה ובני גליל, הני אמרי יש אבילות בשבת** [לדברים שבצנעה(קנד)] מדקתני 'עולה'(קנה), ומה דאמרו שאינה מפסקת משום דבסיפא [לגבי רגלים] איתא שהם מפסיקין תני בשבת שאינה מפסקת. **והני אמרי אין אבילות** בשבת, מדקתני 'אינה מפסקת', דאם נוהג בה אבילות פשיטא שאינה מפסקת, ומאחר ובסיפא איתא לגבי רגלים שמפסיקין ואינן עולין, קתני בשבת שעולה.

ושנינו בברייתא אונן שמתו מוטל לפניו אוכל בבית אחר, ואם אין לו אוכל בבית חברו, ואם אין לו עושה מחיצה י' טפחים, ואם אין לו אפשרות מחזיר פניו ואוכל בלא הסיבה, ואסור לאכול בשר ויין(קנו), ואינו מברך [-להוציא אחרים יד"ח(קנז)], ולא מזמן, ואין מברכין(קנח) ומזמנים עליו, ופטור מקריאת שמע ומהתפילה ומתפילין ומכל המצוות, ואם היה **בשבת** **לת"ק** מיסב ואוכל גם בשר ויין ומברך ומזמן ומברכין ומזמנין עליו וחייב בקר"ש ותפילה(קנט) ובכל מצות האמורות בתורה, **ולרבן גמליאל** מתוך שנתחייב באלו [-קריאת שמע] נתחייב בכולן. **ואמר רבי יוחנן** דתשמיש המטה איכא בינייהו [שלת"ק אסור, ולר"ג מותר]. ואין להוכיח מכאן שנחלקו אם יש אבילות בשבת [ולכן ת"ק סבר שאסור בתשמיש המטה], דיש לדחות דדוקא הכא אסור **לתנא קמא** משום שמתו מוטל לפניו, משא"כ באבל, **ולרבן גמליאל** מותר כיון שלא התחילה עדיין האבילות.

תוס' (ד"ה אחד).

(קמז) **אינו** חולק על ת"ק אלא מבאר ומוסיף וכמבואר ברי"ף.

(קמח) **בירושלמי** פסק כרבי יהודה. ורבינו יצחק לא היה יושב במקומו עד שבוע **רביעי**. והטעם שלא החמיר כרבי יהודה לגבי יציאה שיצא מהבית בשבוע השני, משום דמצינו לעיל שאבילות אינה רק שבעה וקי"ל הכי, או שמא טעמו כרבנן, אלא דבשבת שלישית אם היה יושב במקומו לא היה מדבר, ועדיף שישב חוץ למקומו דשמא אין אסור לדבר כי אם במקומו - תוס' (ד"ה רבי).

(קמט) **הטעם** שצריך להמתין ג' רגלים: **א.** שלא ישכח אהבת אשתו. **ב.** שלא ישא ויחשוב על אשתו ונמצא ב' דעות במטה. **ג.** שלא יזכיר לה אהבת אשתו לקנטרה. ולענין פסק הלכה אין לפסוק כרבי יהודה כיון שהוא מקיל באבילות, כיון שדין זה אינו שייך לאבילות, שהרי ימי אבלו כלו להן בל' יום - תוס' (ד"ה עד).

(קנ) **ואין** הכוונה מיד, אלא לאחר השבעה, שהרי אסור לשאת בימי השבעה. **וריב"א** העמיד במתה בערב פסח, שאז בטל מיד דין שבעה ויכול לישא בו ביום. [ומיהו משמע שסובר שאסור ברחיצה עד הערב, והיינו מבעוד יום] - תוס' (ד"ה ואמר).

(קנא) **לתוס'** דווקא גיהוץ אסור, אבל **כיבוס** מותר. ולפ"ז גיהוץ שלנו [ושל בבל] מותר, דהרי אמרו (תענית כט:) שגיהוץ שלנו ככיבוס שלהם. ואביי ורבא שהיו בבבל לא הלכו במגוהצים, או משום שהיו מביאים בגדים מארץ ישראל, או משום שהיו מכבסים ע"י אומן שיודע לגהץ כמו בארץ ישראל. [ומה שאמרו במסכת שמחות (פ"ז) ששמונה ימים קודם הרגל אם רצה לכבס ולספר הרשות בידו, לא ספר לא כיבס ערב הרגל אסור לספר ולכבס עד שישלימו שלשים יום, הכוונה על גיהוץ. וכן המבואר בתוספתא (פ"ב) שהמותרים לכבס במועד אסורים לאבל בתוך ל', צ"ל שהכוונה על גיהוץ]. אבל **ריב"א** אסר לכבס [כמו שמשמע ממס' שמחות והתוספתא הנ"ל]. ובמס' יבמות (מג.) הקשו מדוע אלמנה אסורה ליארס משום האיבול, וגרסינן שם ק"ו, שאם בשבוע שחל בו ט"ב שאסור בכיבוס מותר לארס, כ"ש ל' יום של אבילות - **לר"י** הכוונה על כולם, **ולריב"א** הכוונה על המותרים בכיבוס כגון יוצא מבית האסורים ובא ממדינת הים. ויש גורסים שם מקום שמותר **להסתפר** ומעמידים היתר תספורת בתוך ל' או באשה או בגילוח כל הראש. [ומה שאסור שם בתשעה באב לכבס משום שיכול להמתין אחר תשעה באב ואיסורו אינו נמשך כל כך]. וכן לקמן (ד' כז:) גרסי' **לריב"א** אל תבכו וכו' הא כיצד שלשים יום לתכבוסת ולתספורת, ומה שאמרו לעיל שאבל אסור בכיבוס, ומשמע שאחר השבעה מותר, מיירי בכיבוס במים בלא נתר וחול. **ולמורי** הברייתות שאסרו כיבוס מיירי בכיבוס של ארץ ישראל שהוא כגיהוץ שלנו ואסור, והא דשנינו שכיבוס מותר מיירי בכיבוס של בבל שמותר - תוס' (ד"ה כל).

(קנב) **וכלי** פשתן אין בהן משום גיהוץ, וזה דלא כהירושלמי שאמרו שם שבכל שלשים יום אסור ללבוש כלי צמר מגוהצין חדשים וכלי פשתן מגוהצים לבנים. ומ"מ לא אסרו **רק ללובשם**, אבל **לגהץ ולהניח** ללאחר ל' מותר. אבל **בכיבוס** בימי אבילות צ"ע אם מותר לכבס, או רק ללבוש בגדים מכובסים. **ורבינו יצחק** פסק בתשובה שאסור לכבס ולהניח, דומיא דשבוע שחל בו ט"ב, וכן **כיבוס** שלנו מותר לעשות **בשבוע שחל בו**. והמנהג להחמיר כמו שמחמירים לענין בשר מליח, שמעיקר הדין מותר לאכל בשבוע שחל בו ונהגו בו איסור. [ותוס' תמהו עליו מדוע מקיל בט"ב יותר מבאבילות, והרי ביבמות מבואר דלענין כיבוס חמור ט"ב מאבילות, וכן במסכת תענית (כט:) משמע שחמור גיהוץ דכלי פשתן בימי אבילות מחול המועד]. **ומטפחות הידים** מותר במועד, ואסור בימי אבילות - תוס' (ד"ה כל [ע"פ הרש"ש]).

(קנג) **וכיון** דאביי ורבא הלכה כרבא, מותר ללבוש בגדים צבועים אפילו חדשים, ולבנים ישנים אפילו מגוהצים - תוס' (ד"ה רבא).

(קנד) **כן** פי' תוס'. והוכיחו כן מדתלי הפלוגתא דר"ג ות"ק להלן רק לגבי תשמה"ט, וכן נחלקו ר"י ור"ל בירושלמי על המשנה ששבת עולה לגבי תשמה"ט, משמע שזה כעין פלוגתא דבני יהודה וגליל. [ובירושלמי יש דיעה שר"י אמר שמותר. ולפ"ז חולק על המבואר בבבלי כתובות (ד.) שמבואר שלר"י דברים שבצנעה נוהג. ומה שאביי שאל את רב יוסף מדוע הלך בפריסת הסודר והרי אין אבילות בשבת, וענה לו שלרבי יוחנן דברים שבצנעה נוהג, משום דאביי סבר שפריסת הסודר הוי פרהסיא, ואמר לו רב יוסף שיש לחלק בין בתוך ביתו שחשיב בצנעה למחוץ לבית - תוס' (ד"ה יש).

(קנה) **ר"א** פירש דהיינו מזה שלא פירש התנא להדיא. **ור"ש** פירש ש'עולה' משמע דעולה כחלק ממנין שבעה, וממילא אבילות נוהגת בו כמו בער"ש. ומ"ד אין אבילות בשבת למד מזה שכתוב 'אינה מפסקת', שאע"פ שאין בה דיני אבילות מ"מ מפסיק, דאם יש בה אבילות פשיטא שאינו מפסיק. ומה שכתוב 'עולה' אתי לאפוקי מרגלים שאינו עולה כלל לא למנין ולא לאבילות משום שמחה וקתני בהם הלשון אינו עולה, נקט גם לגבי שבת עולה שלא להפליג בלשון בין שבת ליו"ט. [**ור"א** הקשה עליו דא"כ 'איידי דקתני' אינו נכון, כיון שהם ב' ענינים. דעולה דשבת הוא לענין מנין בלבד, ואילו דרגלים גם לענין אבילות. ועוד דהו"ל לתנא לכתוב 'אינו עולה' דהוי יותר דומיא דסיפא]. **ובירושלמי** מפרש הטעם שבשבת אין אבילות נוהג בו משום דכתיב (משלי י) 'ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה', ושבת כתוב בה ברכה - תוס' (ד"ה מאן).

(קנו) **מן הדין** מותר בבשר שאינו כשלמים [כבשר מליח] ויין מגיתו דומיא דערב ט"ב, אך נהגו בו איסור. ומה דמשמע כאן דאונן חמור מאבל שאונן אסור בבשר ויין ואבל מותר אפילו בקדשים, ואילו בשאר דברים אבל חמור בכפית המטה ונעילת הסנדל וכדו', היינו כיון דדברים שהן משום אבילות האונן מותר בהם, ודברים שהם מחמת טירדה שיש לו להיות טרוד בקבורת מת ולא ימשך אחר דברים אחרים אסור. ואונן **אסור בתשמיש המטה** או משום שמא ימשך, או שנחשב לשמחה יתירתא וחוצפה. [וממה שאמרו בכתובות (ד.) שהתירו בעילת מצוה קודם קבורה משום דחתן אחר קבורה חייל אבילות עליה וקיל ליה אין להוכיח דאונן מותר, אלא דמאחר ומקילין לו באנינותו לא יבוא להקל באבילותו]. **ולגבי תגלחת** אין להוכיח ממה שאמרו במס' שמחות שאם שמע שמת לו מת מותר רק לגמור התגלחת, די"ל דמיירי בשמועה שאחר הקבורה. אבל **ריב"א** החמיר בדבר, משום דכתיב גבי אהרן ובניו שהזהירם הכתוב לאחר מיתת נדב ואביהו והיו אוננים 'ראשיכם על תפרעו', והיינו שהם אסורים לגדל פרע וצריכים לגלח, הא לכו"ע אסור - תוס' (ד"ה ואינו). [וראה בריעב"ץ העיר על מש"כ התוס' שיש להוכיח דבאנינות מותר תשמיש המטה מהסוגיא דכתובות, שהרי התם לא חייל עליו אנינות כלל].

(קנז) **משמע** שיכול לברך, וכן כתב בברכות (יח.). אבל **לתוס'** אסור לברך. ומה שנהגו היום לברך, היינו כיון שאין אסור אלא רק בזמן שמתעסק בצרכי המת שלא יתבטל מהמצוה, אבל כשאינו מתעסק או אחרים מתעסקין במקומו מותר. אלא שבירושלמי משמע דאסור, ממה שאסרו לענות אמן ומה ביטול יש בענית אמן. ובירושלמי בפ' מי שמת משמע שהטעם משום שטרוד במת, ולכן אסור להחמיר ולעשות מצוות. אך מהמבואר כאן בסיפא של הברייתא שבשבת ג"כ אסור, משמע שאין הטעם משום טירדא, וצ"ע - תוס' (ד"ה ואין).

(קנח) **רש"י** בברכות (יח.) פי' דהיינו ברכת המוציא. ותמהו התוס' מה שייך לשון כזה על המוציא. ופי' **התוס'** שאין מברכין ברכת המזון בשלש אלא מתחלקים, ואינו מצטרף עמהם, ואין אחד יכול להוציא את חבירו. וכן אין מזמנים לומר 'נברך שאכלנו'. ואם היה כתוב רק אין מזמנים, היה הו"א שיכולים להצטרף לענין שא' יוציא את חבירו. **וריב"א** פי' 'מברכין' בשם - כשהם עשרה, 'מזמנים' - בשלשה לומר רק 'נברך' - תוס' (ד"ה ואין [בתחילת הדיבור]).

(קנט) **בגמ'** הגי' 'ובתפילין'. אבל הרעק"א בגליון הש"ס העיר דליתא בגמ' בברכות ובר"ף.

רבי יוחנן שאל את **שמואל** אם יש **אבילות בשבת**, ואמר לו שאין אבילות(קס).

דף כד

רבנן אמרו לפני **רב פפא** בשם **שמואל** שאבל ששימש מטתו בימי אבלו חייב מיתה. א"ל **רב פפא** שזהו מימרא של **רבי יוחנן**, ואמר רק שאסור. **ושרב תחליפא בר אבימי** אמר בשם **שמואל** שאבל שלא פרע ושלא פירם חייב מיתה, שנאמר 'ראשיכם אל תפרעו ובגדיכם לא תפרמו ולא תמותו' [לגבי אבילות של אהרן ובניו לאחר מיתת נדב ואביהוא, שאסר להם פריעת ראש וחייבים בגילוח ושלא יפרמו בגדיהם], ונשמע מזה שאדם אחר שלא פרע ופירם חייב מיתה(קסא).

אוצר החכמה 18/06/2018

אמר **רפרם בר פפא** תניא באבל רבתי אבל אסור לשמש מטתו בימי אבלו. ומעשה באחד ששימש מטתו בימי אבלו ושמטו חזירים את גוייתו.

אמר **שמואל פח"ז חובה** [בשבת]: **פריעת הראש** [-שאסור לעשות עטיפת הראש] **חזרת קרע לאחוריו, זקיפת המטה** [ממה שכפה אותה בחול]. **נת"ר רשות: נעילת הסנדל** [כיון שאין כל העולם נועלים אין נחשב לאבילות בפרהסיא], **תשמיש המטה, רחיצת** ידים ורגלים בחמין ערב שבת(קסב). **ולרב** אף **פריעת הראש רשות** [כיון שיש אנשים שאינם אבלים שמתעטפים בשבת, שאבל אינו חייב לעטוף כעטיפת הישמעאלים] **ושמואל** סבר שצריך לעטוף כעטיפת הישמעאלים(קסג) [ואין נוהגים להתעטף כן רק אבלים], ולכן אסור בשבת [דצריך לגלות חוטמו ושפמו וזקנו שהיה מכוסה בימי אבלו, להודיע כי אין אבילות בשבת]. **ולרבי יעקב** אמר **רבי יוחנן** אם יש לו מנעלים ברגלו מותר לעשות עטיפת הישמעאלים [בצנעא], כיון שמנעליו מוכיחין עליו(קסד).

אמר **שמואל קרע** שאינו בשעת חימום אין יוצא יד"ח(קסה), **ועטיפה** דאבילות שאינה כעטיפת ישמעאלים אינה עטיפה [ומי שאינו אבל לא מתעטף כן]. ועטיפת ישמעאלים הראה **רב נחמן** שהוא עד גובי דדיקנא [-גומות שבלחיים עד למטה מפיו]. ומה ששנינו שאמרו **לשמואל שרב** נפטר וקרע עליו י"ב בגדים ואמר שנפטר גברא דהוה מסתפינא מיניה [-בקושיות], וכן אמרו **לרבי יוחנן שרבי חנינא** נפטר וקרע עליו י"ג בגדים ממילת, כיון דאמר אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה, אין זה קושיא על מה שאמר **שמואל** שקרע שאינו בשעת חימום אינו קרע, משום שכיון שמזכירים דברי החכמים, כל שעה נחשב כשעת חמום. **ורבין בר אדא** הקשה **לרבא** בשם **רב עמרם** [תלמידו של רבא] ממה ששנינו בברייתא שאָבֵל כל שבעה קורעו לפניו, ואם בא להחליף(קסו) מחליף וקורע [אע"פ שהוא לא שעת חימום], ובשבת קורעו לאחוריו, ואם בא להחליף מחליף ואינו קורע, משום דמיירי בכבוד אביו ואמו(קסז).

מה ששנינו בברייתא שמחליף וקורע נחלקו בה **אבוה דרב אושעיא ובר קפרא** לחד אין מתאחין, ולחד מתאחין. ואין להוכיח ממה שאמר **רב אושעיא** שאין מתאחין ששמע כן מאביו, משום דאפשר ששמע **מבר קפרא** שהיה רבו.

אמר רבא אבל מטייל בשבת באונקלי [-חלוק שקרעו] **בתוך ביתו** [דהוי בצנעה]. **אביי** מצא את **רב יוסף** כשפרס סודרו [כעטיפת אבלים] על ראשו בביתו בשבת, ושאלו דהא אין אבילות בשבת. וענה לו **רב יוסף** בשם **רבי יוחנן** שדברים שבצנעה נוהג(קסח).

שנינו במשנה **שרבי אליעזר** אומר שמשחרב בית המקדש עצרת כשבת [ועולה ואינו מפסיק, וכל שכן שר"ה ויוה"כ כשבת(קסט)] **ולרבן גמליאל** ר"ה ויוה"כ כרגלים [שמפסיקים ואין עולים(קע)] **ולחכמים**(קעא) עצרת כרגלים, ור"ה ויוה"כ כשבת, אמר **רב גידל בר מנשיא** אמר **שמואל** שהלכה כרבן גמליאל(קעב).

איכא דמתני דרב גידל בר מנשיא אמר שמועתו על מה ששנינו בברייתא שתינוק שמת **עד שלשים**(קעג) יום(קעד): **א.** מוציאים אותו בחיק [ולא בארון]. **ב.** נקבר **לת"ק** באשה אחת ושני אנשים, אבל לא באיש אחד ושתי נשים [משום יחוד]. **ולאבא שאול** אף באיש אחד ושתי נשים [דבשעת אבילות טרידי ואין חשש יחוד(קעה)]. **ג.** אין עומדין עליו בשורה [כשחוזרין מבית הקברות עוברין לפני האבל בשורה, וכל אחד אומר לו תתנחם]. **ד.** אין אומרים עליו ברכת אבלים [שאומרים ברחבה], ותנחומי אבלים [-אין נכנסים לנחם בדברים(קעו) בימי השבעה]. **ומבן שלשים: א.** יוצא **לת"ק** בדלוסקמא, **ולרבי יהודה** בדלוסקמא שניטלת באגפיים [-דרך כבוד בשני בני אדם, ולא בדלוסקמא שנטלת בכתף אדם אחד]. **ב.** עומדין עליו בשורה. **ג.** אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים. **בן שנים עשר חדש:** יוצא במטה, **ולרבי עקיבא** אם הוא בן שנה(קעז) ואבריו כבן שנתים, או כשהוא בן שנתים ואבריו כבן שנה, יוצא במטה. **לרבי שמעון בן אלעזר** היוצא במטה רבים מצהיבין [-מצטערים] עליו, אינו יוצא במטה אין רבים מצהיבין עליו. **לרבי אלעזר בן עזריה** קטן שהיה רגיל לצאת מהבית וניכר לרבים רבים מתעסקים עמו.

ומאימתי **מספידים קטנים** [-כמה יהיה גדול שיהיה מצוה להספידו]: **לרבי מאיר** בשם **רבי ישמעאל עניים** בני שלש [שעני מצטער על בניו יותר שאין לו שמחה אחרת], **ועשירים** מבני חמש. **ולרבי יהודה** בשם **רבי ישמעאל עניים** בני חמש, **ועשירים** בני שש, **ובני זקנים** כבני עניים. וע"ז אמר **רב גידל בר מנשיא** אמר **רב** דהלכה **כרבי יהודה**.

דרש **רבי ענני בר ששון** אפיתחא דבי נשיאה היה אבל יום אחד לפני עצרת, אחר עצרת(קעח) נחשב שעברו י"ד יום, [דעצרת חשוב כשבעה, והיום שלפני עצרת חשוב כשבעה, דסבר כתנא דלעיל (כ.) דאפילו יום אחד, אפילו שעה

(קס) **אלא** שר"י לא קיבלה משמואל שהרי אמר שנוהג בצנעה [וכנ"ל כג: תוד"ה ואינו] - תס' (וד"ה בעא). (קסא) **אין** זה חיוב מיתה גמור, וקרא אינו אלא אסמכתא בעלמא, כיון שיש לומר שילפינן מקרא רק שאחר חייב לפרוע ולפרום, ורק בני אהרן אם הם יעשו כן יתחייבו מיתה, דהרי לא הובאו דברים אלו בסנהדרין (פג.) ב'ואלו שהן במיתה' - תוס' (ד"ה הא). (קסב) **והיינו** כמ"ד (שבת כה:) דרחיצת ידים ורגלים ער"ש רשות, אבל לר"נ בר יצחק דסבר שם דהוא מצוה גם באבל הוי מצוה. ויש לדחות דהכוונה כאן רשות שאינו חייב משום אבילות להראות אבילותו בשבת - תוס' (ד"ה ושמואל). (קסג) **ורב** ושמואל הלכה כרב - תוס' (ד"ה ושמואל). (קסד) **ושמא** במנעלים יש הוכחה יותר משאר הדברים שאינו אבל - תוס' (ד"ה לא). (קסה) **ומה** שאמרו לעיל (כ:) שקורע בתוך ז' אפילו שאינו שעת חימום, מיירי שכבר קרע לפני כן וכאן שעדיין לא קרע, או כגון שלא היה לו חלוק לקרוע בשעת חימום. ואם מתחמם על מתו אפילו לזמן מרובה אחר המיתה נחשב שעת חימום [דומיא מה שאמרו כאן דקורעים על החכמים כיון ששמעתייהו כל היום] - תוס' (ד"ה וכל ועי' לעיל כ: בתוס' (ד"ה קורע)). (קסו) **לרש"י** הכוונה שמותר להחליף לבגד שכבסו קודם האבילות, **ולתוס'** מדובר בבגד אחר שאינו מכובס. והמנהג לתת לאדם אחר שילביש את הבגד יום או חצי יום ושוב אינו נקרא בגד מכובס לאבל. [והקשו על **רש"י** שא"כ יהיה מותר גם בגדים שגיהצו לפני האבילות, וא"כ מדוע לעיל (כג.) אמרו שאביי פסק כרבי ורבא כרשב"א לגבי לבישת בגדים בל' ימי אבילות, הא שמא היה להם מגוהצים לפני האבילות. וצ"ל דכיון שלא התירו אלא הני דווקא ולא חדשים לבנים, מוכח דפסקו כן] - תוס' (ד"ה ברכת (לקמן ע"ב) לפי גי' המהרש"א שם). (קסז) **לעיל** (כ:) גרס ר"ח שמה שאמרו שם מי שאין לו אלא חלוק אחד היינו בכה"ג דסוגייתינו דמחליף וקורע. והקשו תוס' שהרי בסוגייתינו מבואר שרק בשבעה אסור, ואילו שם מבואר שעל אביו ואמו קורע לעולם - תוס' (ד"ה כי [לפי גי' המהרש"א]). (קסח) **בה"ג** פסק כרבי יוחנן, ולא כרב ושמואל שסברו דתשמיש המטה רשות, וכן סברי אביי ורבא כוותיה דר"י. ומה שאמרו הלכה כמיקל באבל הוא רק במחלוקת תנאים ולא באמוראים. וצ"ע אם אסור בנעילת הסנדל בצנעה, וכן שאר דברים מדהתירו עטיפת הראש וכדו' בצנעה - תוס' (ד"ה הכי). (קסט) **תוס'** (ד"ה עצרת). (קע) **וכ"ש** עצרת לאחר החורבן. ודחו **תוס'** דא"כ צריך למתני 'אף' ר"ה ויוה"כ כרגלים - תוס' (ד"ה עצרת). (קעא) **ואין** להקשות דחכמים היינו ת"ק [המפורש קודם לכן במשנה], די"ל דכל התנאים באו לפרש את דבריו - תוס' (ד"ה וחכמים). (קעב) **והוצרך** לומר להדיא דהלכה כת"ק אע"פ שלעיל כבר אמר שהלכה כמיקל באבל, משום דלפעמים יש בה חומרא כגון שקברו סמוך לחשיכה ולא היתה שהות של שעה לאבילות, או כשקברוהו נכרים ביו"ט, וכן אם שמע שמועה קרובה ביום טוב, שאם הם כרגלים אינם עולים למנין שבעה, ואם הם כשבת עולים - תוס' (ד"ה הלכה). (קעג) **ואם** מת ביום שלשים מבואר בבכורות (מט.) שאינו נפל, אבל לענין אבילות נחשב כיום שלפניו ואינו מתאבל, וה"ה לענין בכור - תוס' (ד"ה רבי עקיבא [בסופו]). (קעד) **לרש"י** היינו שלא כלו לו חדשיו, ולתוס' גם בכלו לו חדשיו, דמ"מ אין מחמירין עליו כל כך לצערו, כדמתבאר בסמוך שכל אחד לפי גודלו מחמירין לכבדו - תוס' (ד"ה ואין). (קעה) **תוס'** (ד"ה אבא). (קעו) **תוס'** (ד"ה ברכת). (קעז) **ולא** סגי בי"ב חודש, אלא צריך שנה שלימה. ובמס' שמחות הגי' היא לת"ק שרק **מג' שנים** יוצא במיטה, ולר"ע מבן שנה [ובזה מובן מה ר"ע חולק על ת"ק] - תוס' (ד"ה רבי עקיבא [ע"פ מהרש"א]). (קעח) **לבה"ג** היום שיש לנו ב' ימים טובים [של גלויות] אם נפטר מת ביו"ט ראשון אין נוהג אבילות עד מוצאי יו"ט שני, ויו"ט שני עולה למנין שבעה. ואם נפטר ביו"ט שני נוהג בו אבילות, כיון שיו"ט שני מדרבנן, אתי אבילות דאורייתא דיום ראשון שהיא מן התורה, ומבטל יום שני דרבנן. **ולר"י** לא נראה כן, וכן לא נהגו כבה"ג - תוס'

אחת, וכמ"ד עצרת כרגלים]. שמע **רב אמי** והקפיד דהא לאו דידיה היא אלא **רבי אליעזר** היא. וכן דרש **רבי יצחק נפחא** אקילעא דריש גלותא והקפיד עליו **רב ששת** שהביא סתם דברי **רבי אלעזר** אמר **רבי אושעיא** שאמר שעצרת יש לה תשלומין כל שבעה שנאמר (דברים טז טז) 'בחג המצות ובחג השבועות', מה חג המצות יש לה תשלומין כל שבעה אף חג השבועות(קעט).

אדבריה(קפ) **רב פפא לרב אויא סבא**, ודרש היה אבל יום אחד לפני ראש השנה וראש השנה, הרי כאן ארבעה עשר(קפא). אמר **רבינא** שלפי זה יום אחד לפני החג וחג עצמו, ושמיני שלו, הרי כאן כ"א יום(קפב). **רבינא** איקלע לסורא דפרת ושאלו **רב חביבא** אם אמר שיום אחד לפני ראש השנה וראש השנה נחשב לי"ד יום, וענה לו שאמר שמסתבר כשיטת **רבן גמליאל** שבמשנתינו.

דף כה

מתני': אין קורעין וחולצין הכתף על המת במועד(קפג) אלא קרוביו. ואין אוכלים סעודת הבראה אלא קרוביו(קפד), ועל מיטה זקופה.

גמ': בשלשה מקרים **הכל** חייבים להתאבל אפי' במועד(קפה): **א. בחכם**, דתניא חכם שמת הכל כקרוביו, וקורעין וחולצין ומברין עליו ברחבה. **ב. באדם כשר**, דתניא דבניו ובנותיו של אדם מתים בקטנותם מפני שלא בכה והתאבל על אדם כשר, ואם בוכה ומתאבל עליו מוחלין לו על כל עוונותיו. **ג.** כשעומד **בשעת יציאת נשמה**, דתניא **רבי שמעון בן אלעזר** אומר העומד אצל המת בשעת יציאת נשמה דינו כרואה ספר תורה שנשרף(קפו) שחייב לקרוע, כיון ששניהם קרויים נר(קפז).

כשמת **רב ספרא** הורה **אביי** לרבנן ג' דינים בקריעה: **א. לקרוע** אפי' שאינם תלמידיו, דהא תני חכם שמת ולא תני הרב. ועוד דנחשבים תלמידיו כיון שלומדים שמועותיו. **ב.** ואפי' שלא **בשעת מיתה** דתנינא בחכם שחייבין לקרוע כל זמן שמספידים אותו. **ג.** ודווקא **בשעת הספד**, דתניא חכם כבודו בהספידו.

כשמת **רב הונא** אסר **רב חסדא** ג' דברים בהוצאת המטה. **א. להניח** עליה **ס"ת** ולומר קיים זה מה שכתוב בזה, כיון **שרב הונא** אסר בחייו לישב על מטה שס"ת עליה, כדאמר **רב תחליפא** שראהו שהוריד ס"ת והניחו על כד הפוך כדי לישב על המיטה(קפח). **ב. לשלשלה מהגג** אף שלא יכלו להוציאה מהפתח, כיון שלימדנו **רב הונא** שחכם כבודו דרך פתח. **ג. להעבירו למטה צרה**, כיון שלימדנו שחכם כבודו במטה שמת עליה, כדאמר **רב יהודה** אמר **רב** שלמדים זאת מדוד שהרכיב את הארון מבית אבינדב באותה עגלה ששיגרוהו פלישתים. ולכך הוצרכו להרחיב הפתח כדי להוציא המטה.

פתח **רבי אבא** והספידו שראוי היה שתשרה עליו שכינה, ולא שרתה רק מפני שגר בחו"ל שאין שכינה שורה שם. והקשה **רב נחמן** וי"א **רב חנן** מיחזקאל דכתיב שהיה דבר ה' אליו בארץ כשדים, והכה **רב חסדא** על סנדל בנו(קפט) שישתוק, דזה אינו קושיה שהיה בפעם ההוא ולא יותר(קצ). כשהעלו הארון לא"י(קצא) יצאו **רב אמי ורב אסי** ללוותו כיון שהיה **גופו קיים**. ותניא ארון העובר ממקום למקום עומדים עליו בשורה [שמושיבים האבל ונעמדים לנחמו], ואומרים ברכת ותנחומי אבלים [כוסות שמשקים האבל בסעודת הבראה ומברכים ברכה לאבלים(קצב)]. ומוקמינן **בשגופו קיים**. **רב אילא ורב חנינא** לא יצאו וי"א שרק **רב חנינא** לא יצא כיון שסברו **שאין גופו קיים**, ותניא שאין עומדים עליו בשורה ואין אומרים ברכת ותנחומי אבלים, ומוקמינן **בשאין גופו קיים**.

סברו לקוברו ליד **רב חייא**(קצג) ששניהם הרבו תורה בישראל(קצד), והסכים **רב חגא** להכניסו לקבורה שאמר ראוי אני לכך מפני שהעמדתי תלמודי כשהייתי בן שמונה עשרה ולא ראיתי קרי מימי ושמשתי את **רב הונא**, ויודע אני שהתענה ארבעים יום על שנהפכה לו פעם רצועת התפילין לפנים(קצה). כשהכניס הארון אמר יהודה בן **רבי חייא** לחזקיה אחיו שהיה קבור לשמאל אביו קום ממקומך לכבודו **דרב הונא**, וכשקם עמד עמו עמוד אש. העמיד **רב חגא** את הארון לפניו ולכך לא ניזק.

כשמת **רב חסדא** אסר **רב יצחק** להניח ס"ת על מטתו כיון שרבו **רב הונא** אוסר לעשות כן, והתיר להם לשלול הקריעה [לתופרו תפירה רחבה(קצו)] שמותר לעשות כן בחכם שמת כשהפכו פניהם מן המטה(קצז).

כשמתו **רבה בר הונא ורב המנונא** העלום לא"י, כשהגיעו הגמלים נושאי המטות לגשר צר שאפשר לעבור רק זה אחר זה נעמדו, והסבירו רבנן לסוחר הישמעאלי שזהו מפני שמכבדים זה את זה להקדים ולעבור. אמר הסוחר דין הוא **שרבה בר הונא** יעבור ראשון וכן היה, ומשום שביזה את **רב המנונא** נשרו לחייו ושיניו. פתח ינוקא בהספד, ואמר עלה מבבל **רבה בר רב הונא** שהוא מגזע גדולים שהוא בנו של ראש הגולה, ועמו ספר מלחמות היינו **רב המנונא** שנמשל לס"ת(קצח), הוכפלה הקללה בעולם לראות בשבר הבא מבבל, כשקצף הקב"ה על עולמו ונטל ממנו נפשות. והקב"ה שמח בבא אליו נפש נקי וצדיק כחתן השמח בכלתו החדשה. כשמת **רבינא** פתח הספדן ואמר עצי התמרים כפפו ראשכם על צדיק כתמר, נספיד לילות כימים על ששם לילות כימים בתורה.

אמר בר קיפוק הספדן **לרב אשי**: לאחר מיתתך אספידך בלשון זה אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר, אם הלויתן נתפס בחכה כ"ש שידאגו דגים הקטנים, אם בנחל נפלה חכה כ"ש שידאגו המים המכונסים. ובר אבין הספדן אמר לו, אני לא אדמה את הצדיקים לחכה ולשלהבת אלא אספידך כך: אל תבכו לאבידה שהיא הולכת למנוחה,

---

(ד"ה דרבי [בסופו]).

(קעט) **והביא** דברי רבי אושעיא ולא דברי ראב"י שלמד מ'וקראתם' 'ובקוצרכם' וריש לקיש שלמד מ'חג הקציר' שמדבריהם עדיין לא למדנו כמה ימים חוגג שבועות, וכיון שבזמן הבית היה שבועות ז' ימים לענין תשלומין, כמו כן בזמן הזה הרי הוא כרגלים לענין אבילות. וסברו רבי ענני ורב יצחק נפחא שרק עצרת כן, אבל לא ר"ה ויוה"כ [דהיינו לא ככעת ר"ג שבמשנה ולא כרב פפא דבסמוך], כיון שעצרת עומד במקום פסח וסוכות - תוס' (ד"ה דרבי [בתחילה]).

(קפ) **הנהיגו** וטייל עמו במבואות העיר - רש"י (ביצה כט.).

(קפא) **ואע"פ** שמותר לגלח כבר בערב יו"כ כיון שקבר מתו ח' ימים לפני יוה"כ ובטל ממנו גזירת שלושים, **לתוס'** הטעם שהוצרכו לזה, דאם לא גילח בערב יו"כ אסור לגלח אחר יו"כ, ומשום שמחשבים את ר"ה לשבעה ימים נמצא שערב ר"ה ז', ור"ה ז', ושבעה ימים שבין ר"ה ליוה"כ ז', ויוה"כ ז', וימתין רק ב' ימים אחר יוכ"פ ומגלח. **ודחו תי'** זה דהרי קיי"ל שמגלח אחר הרגל. **ולכן פי'** דנפ"מ לענין שמועה רחוקה, שאם שמע ב' ימים אחר יוהכ"פ, נחשב לל' יום ופטור מאבילות. ודחו תוס' דמשמע ששמועה רחוקה צ"ל דווקא ל' יום. **עוד פי'** דנפ"מ לגבי המבואר לעיל (כג.) ששבת שלישית יושב במקומו ואינו מדבר, וע"י שר"ה נחשב לז' ימים נחשב לשבת שלישית. **עוד פי'** דמה שאמרו שקובר את מתו שמונה ימים קודם הרגל בטל גזירת ל', היינו דווקא אם נהג אבילות שבעה ימים, אבל אם נהג רק יום אחד לא - תוס' (ד"ה דרבי).

(קפב) **ודוקא** בזה שנקבר קודם הרגל אומרים דשמיני עצרת הרי כ"א יום, אבל מת ברגל שלא נהג אבילות קודם הרגל לא הוי שמיני עצרת כי אם יום אחד למנין שלשים - **תוס'** (ד"ה דרבי [בסופו]).

(קפג) **הרא"ש** (סי' נט).

(קפד) **הראויין** להתאבל כן איתא בירושלמי. ומסיק שם שבחכם הכל קרוביו ומברין עליו. ואין ראיה מכאן שיש הבראה בלא אבלות, וא"כ צריך לעשות הבראה בשמועה רחוקה, שהרי לעיל (כ:) ברבי חייא לא מצינו שעשו הבראה בשמועה רחוקה, ושמא דווקא בחכם החמירו בהבראה מפני כבודו - תוס' (ד"ה אלא קרוביו).

(קפה) **רא"ש** בשם הראב"ד (שם).

(קפו) **כיון** שעדיין היה יכול ללמוד - רש"י על הרי"ף (ד"ה לס"ת שנשרף).

(קפז) **התורה** שנאמר במשלי (ו) כי נר מצוה ותורה אור, ונשמה שנאמר (שם כ) נר ה' נשמת אדם - רש"י (ד"ה לספר תורה).

(קפח) **ואסור** אפי' בהניחו גבוה ממנו מדלא הניחו כך - תוס' (ד"ה וכף).

(קפט) **בחשאי** שלא ישמעו העומדים סביב המטה, או שהכהו בסנדל - רש"י (ד"ה טפח ליה).

(קצ) **וי"א** שכבר שרתה עליו רוח הקודש כשהיה בא"י - רש"י (ד"ה שהיה כבר).

(קצא) שכל הנקבר שם נקבר בלא חטא שנאמר 'העם היושב בה נשוא עוון', כדאיתא בכתובות (קיא.) - רש"י (ד"ה כי אסקוה להתם).

(קצב) **כדאמרינן** בכתובות (ח:).

(קצג) ומה שמשמע מהירושלמי (סוף כלאים) שרב הונא מת קודם רבי חייא, זהו רבי הונא אחר שלא היה תלמידו דרב. ובירושלמי וברבינו חננאל משמע דרב הונא דהכא היינו ריש גלותא, ולכך זקף רב חגא ארונו שלא יהא יושב בין הצדיקים - תוס' (ד"ה ורבי חייא).

(קצד) **רב** הונא כדאמרינן בכתובות (קו.) שכשקמו תלמידיו אחרי שיעורו ניערו בגדיהם ומרוב האבק נתכסה אור היום. ורבי חייא כדאמרינן בב"מ (פה:) שעשה שלא תשתכח תורה מישראל - רש"י (ד"ה רב הונא).

(קצה) **שהלכה** למשה מסיני שתהא הרצועה השחורה נראית בחוץ -רש"י (ד"ה איתהפיכא).

(קצו) **רש"י על הרי"ף** לקמן (כו. ד"ה לשוללן).

(קצז) **כיון** שאותו שקרע החזיר פניו. ומה דגרסינן אפי' חכם שקרע על החכם כיון שהחזיר פניו שולל לאלתר שאין זה מכבודו של חכם לילך בבגד קרוע, לא נהירא - תוס' (ד"ה חכם).

(קצח) **ועוד** יש לפרש ועמו ספר מלחמות שנלחמו רבה ורב המנונא ונשרו לחייו של הסוחר - רש"י (ד"ה ספר מלחמות).

אלא בכו על האבלים שנשארים לאנחה. נצטער **רב אשי** שדימוהו לשלהבת ולאבידה, ונענשו הספדנים ונהפכו רגליהם, וכשמת לא הספידוהו הם כיון שנענשו על ידו. ולכך אמר **רב אשי** דשניהם אינם יכולים לחלוץ ליבמתם, דמי שרגליו הפוכות אינו יכול לחלוץ(קצט).

כשהגיע **רבא** לנהר חידקל ביקש מבר אבין שיבקש רחמים, עמד ואמר עכשיו באו רוב ישראל במים [שרבא שקול כרוב ישראל] רחם עלינו, אע"פ שתעינו ממך כאשה סוטה אל תזניחנו כמי מרה שהיא נבדקת בהם.

רבי חנין חתן הנשיא חשוך בנים היה, בקש רחמים ונולד לו בן ובאותו היום מת **רבי חנין**. הספידו הספדן ואמר השמחה נהפכה לעצב, ששון ויגון נדבקו. בעת שמחתו נאנח, ובעת חנינת הולד אבד את אביו מחוננו, וקראו לולד חנן ע"ש אביו.

כשמת **רבי יוחנן** הספידו **רבי יצחק בן אלעזר** ואמר קשה יום זה לישראל כיום שהשקיע שבא השמש בצהרים, והוא היום שנהרג בו יאשיה כדאמר **רבי יוחנן** שאותו היום קרוי שמש. **רבי אמי** נהג אבלות **שבעה ושלושים** כשמת **רבי יוחנן** רבו. אמר **רבי אבא בריה דרבי חייא בר אבא** אין הדין כן, אלא כדרבי **חייא בר אבא** אמר **רבי יוחנן** שאפילו רבו שלמדו תורה נוהג אבילות רק **יום אחד, ורבי אמי** מדעתו נהג. **רבי זירא** נולד בבבל וגדל בא"י(ר), ולכך הספידו הספדן ואמר ארץ שנער [בבל] ילדה וארץ צבי [ארץ ישראל] גדלה שעשועיה, אוי נא לה אמרה רקת [טבריה] כי אבדה את כלי חמדתה שגר בה.

כשמת **רבי אבהו** הורידו עמודי קיסריה דמעות. כשמת **רבי יוסי** זרמו במרזבי ציפורי דם(רא). כשמת **רבי יעקב** נראו הכוכבים ביום שמרוב צער נשתנה העולם(רב). כשמת **רב אסי** נעקרו כל האילנות. כשמת **רבי חייא** ירדו אבני אש מן השמים. כשמת **רבי מנחם ברבי סימאי** נתמעכו כל צורות הפרצוף בצלמים ובמטבעות(רג) ונעשו חלקים מפני שנשתנה צורת הצדיק. כשמת **רבי תנחום ברבי חייא** נשתברו כל הצלמים שעושים ע"ש המלכים. כשמת **רבי אלישיב** חתרו הגנבים בנהרדעא באותו יום שבעים מחתרות, שבזכותו לא היו גנבים קודם. כשמת **רב המנונא** ירדו אבני ברד מן השמים. כשמתו **רבה ורב יוסף** נשתברו כיפות הגשרים דנהר פרת ונגעו זה בזה. כשמתו **אביי ורבא** נשברו כיפות הגשרים דנהר חידקל ונגעו זה בזה. כשמת רבי **משרשיא** הצמיחו הדקלים קוצים.

דף כו

דיני קריעה:

על מי קורעין קרעין שאינן מתאחין [נתפרים בתפירה שווה(רד)] לעולם(רה):

א. הקורע על **אביו** ועל **אמו**, ועל **רבו שלמדו תורה**(רו), וילפינן מדכתיב בהסתלקות אליהו השמימה 'ואלישע ראה והוא מצעק **אבי אבי רכב ישראל ופרשיו**', 'אבי אבי' זה אביו ואמו, 'רכב ישראל ופרשיו' זהו רבו כדמתרגם **רב יוסף** רבי רבי שמועיל לישראל בתפילותיו יותר מרכב ופרשים. **ולא מתאחין** מדכתיב שם 'ויחזק בבגדיו ויקרעם **לשנים** קרעים' דתיבת שנים מיותר דהרי כתיב ויקרעם, ובא לומר שקרועים ועומדים **לעולם**. ואע"ג דאליהו חי הוא, ביאר **רבי יוחנן לריש לקיש** דלגבי אלישע כיון דלא ראהו עוד נחשב כמת.

ב. על **נשיא** ועל **אב ב"ד**, ועל **שמועות הרעות**, וילפינן מדכתיב 'ויחזק דוד בבגדיו ויקרעם וגם כל האנשים אשר אתו ויספדו ויבכו ויצומו עד הערב על **שאול**' זה נשיא, 'ועל **יהונתן** בנו' זה אב ב"ד(רז), 'ועל **עם ה'** ועל **בית ישראל** כי נפלו בחרב' אלו שמועות הרעות. ומדכתיב על בכל ענין שמעינן דקורע על כל אחד לחודיה [כן פירש רב כהנא לרב בר שבא]. **ולא מתאחין** מגז"ש 'ויחזק ויקרעם' מאלישע(רח). ושמועות הרעות היינו דווקא כשאירע ברוב ישראל(רט) כבמעשה דשאול ויהונתן, ולכך לא קרע **שמואל** כשאמרו לו שהרג שבור מלך פרס י"ב אלף יהודים במזיגת קיסר שאין זה רוב ישראל. והרגם מפני שמרדו, כדאמר **רב אמי** דמקול הכנורות שבהם הכריזו על המרד במזיגת קיסר נבקעו חומותיה של העיר לודקיא, ומה שאמר שבור מלכא תבא עלי טובה על שלא הרגתי יהודי מעולם כוונתו שלא הרג בחינם.

ג. השומע **מי שמברך את השם**(ר) [לשון סגי נהור], וילפינן מדכתיב במלכים כששמעו גידופו של רבשקה שליח מלך אשור: 'ויבא אליקים בן חלקיה אשר על הבית ושבנא הסופר ויואח בן אסף המזכיר אל חזקיהו קרועי בגדים'. **ולא מתאחין** מגז"ש 'קריעה קריעה'(ריא) מאלישע. ת"ר בין השומע את המגדף ובין השומע מפי האומר מה ששמע(ריב) קורע. אבל העדים כיון שקרעו כששמעו, אינם חייבים לקרוע שוב כשמעידים, כדכתיב שם 'ויהי כשמוע **המלך** חזקיהו ויקרע את בגדיו', המלך ולא העדים.

אוצר החכמה 18/06/2018

ד. הרואה **ס"ת שנשרף**, וילפינן מדכתיב כשקראו הקינות למלך יהויקים 'ויהי כקרא יהודי שלש דלתות וארבעה' והיינו שקראו לפניו שלש וארבעה פסוקים 'איכה ישבה בדד' 'בכה תבכה בלילה' 'גלתה יהודה מעוני' 'דרכי ציון אבלות', לא היה אכפת ליה, שאמר על כל פסוק אני המלך ועלי לא נאמר כלום, כיון שקראו לפניו 'היו צריה לראש' שהנכרי ימלוך ולא הוא, ועוד 'כי ה' הוגה על רוב פשעיה' שירמיהו אמרה מפי ה', מיד חתך כל אזכרות ה'(ריג) שבמגילה ושרפן. ומדכתיב 'ולא פחדו ולא קרעו את בגדיהם' מכלל שהיו צריכים לקרוע. **ולא מתאחין** מק"ו שאם על לומדיה דהיינו רבו שלמדו תורה לא מאחין כ"ש עליה(ריד). ואין לדחות דמה שהיו חייבים לקרוע הוא משום שמועות הרעות, שהרי עדיין לא ארעו אלו השמועות כשקראו המגילה [כן פירש אביי לרב פפא].

ואמר **רב חלבו אמר רב הונא** הרואה ס"ת שנקרע חייב לקרוע שתי קריעות, אחד על **הגויל** ואחד על **הכתב** דכתיב 'אחרי שרוף המלך את **המגילה**' היינו **הגויל**, 'ואת **הדברים**' היינו הכתב. **רבי אבא ורב הונא בר חייא** היו יושבים, קם **רבי אבא** להתפנות וחלץ את התפילין והניחן על הסדין. באתה בת יענה ורצתה לבולעם, אמר **רבי אבא** אם הייתה בולעתם הייתי מתחייב לקרוע שתי קריעות על הגויל ועל הכתב(רטו), דבליעה כשריפה היא(רטז). **ורב הונא** חלק עליו וסבר דלא היה מתחייב קריעה, דכך פסק **רב יהודה** במעשה שאירע לו שאין חיוב קריעה אלא כששרפו ס"ת **בכח**(ריז) כמעשה דיהויקים, משא"כ הכא היה אפשרות להצילו.

ה. הרואה **ערי יהודה בחורבנן**, וילפינן מדכתיב בירמיה כשראו האנשים את החורבן 'ויבואו אנשים משכם משילו ומשמרון שמונים איש מגולחי זקן וקרועי בגדים ומתגודדים'(ריח), **ולא מתאחין** דקרועי בגדים משמע קרועים ועומדים לעולם(ריט).

(קצט) **דהתורה** אמרה וחלצה נעלו מעל רגלו ולא מתחת לרגלו (יבמות קג.) - רש"י (ד"ה לא בר קיפוק). (ר) **ולכך** קרי ליה פעמים רב זירא ופעמים רבי זירא - רש"י (ד"ה רבי זירא). (רא) **בירושלמי** מפרש הטעם כיון שמסר נפשו על יחוד ה'. ובתוספתא (פ"א) כיון שמסר נפשו על המילה - תוס' (ד"ה שפעו). (רב) **רש"י** (ד"ה איתחמיאו). (רג) **כיון** שבחייו לא הסתכל בצורת מטבע, ולכך קרוי בנן של קדושים כדאמרינן בפסחים (קד.) - רש"י (ד"ה דרבי מנחם). (רד) **ר"ן** (ד"ה אלו קרעים). (רה) **רש"י על הרי"ף** (ד"ה אין מתאחין). (רו) **לרבינו** חננאל אפילו לא האיר עיניו אלא במשנה אחת, שכן פסק רב ששת כרבי יוסי דס"ל הכי בב"מ (לג.). ולשאלתות דרב אחאי ולרבי יצחק בר יהודה כל שרוב חכמתו הימנו, כרבי יהודה התם. ונראה כרבינו חננאל, דהא אמרינן שם דשמואל עבד כרבי יוסי, וכן רבא מפרש דבריו. ובירושלמי אמרינן דרבי אלעזר עבד כוותיה, ושמא עשו כן רק לחומרא בעלמא - תוס' (ד"ה ועל רבו). (רז) **דחכם** הוה - רש"י על הרי"ף (ד"ה יהונתן). (רח) **רא"ש** (סי' סד). (רט) **שנשבו** ביד אויביהם אע"פ שלא נהרגו אלא מיעוטם כמעשה דשאול. וי"א שרוב שבט אחד קרוי רוב ציבור - ריטב"א (ד"ה לא אמרו). (רי) **ובנכרי** המברך נחלקו בסנהדרין (ס.) ובירושלמי הכא אם חייבים לקרוע, ותליא אם רבשקה נכרי היה, או ישראל מומר היה. בירושלמי אמרינן דריש לקיש קרע על ברכת השם דנכרי - תוס' (ד"ה ברכת השם). (ריא) **וקשה** למה לא נלמד מזה לכל הקריעות שלא יתאחו, ושמא לא מסתבר לומר כן - תוס' (ד"ה אתיא קריעה). (ריב) **כגון** העדים שהעידו. ודווקא כשהזכירו השם, אבל אם אומרים יכה יוסי את יוסי אין קורעין, כדמשמע בסנהדרין (שם) - תוס' (ד"ה ואחד השומע). (ריג) **בירושלמי** לא גרסינן אזכרות שהרי בפסוק משמע דקרע כל המגילה דכתיב 'ויקרעה בתער', וקשה על הגמרא דידן - **תוס'** (ד"ה קדר). (ריד) **רא"ש** (שם). (רטו) **דתפילין** כס"ת לענין זה כיון שיש בו הזכרת השם - ריטב"א (ד"ה השתא). (רטז) **רש"י** (ד"ה השתא). (ריז) **ובירושלמי** גרס ששרפה מלך ישראל בזרוע - תוס' (ד"ה לא אמרו). (ריח) **לא** שייך להקשות שמא אין החיוב רק כשראו שלשה ערים. וכן לא שייך לומר שחומרא יתירה נהגו כמו מה שגילחו ראשם והתגודדו, ולא נלמוד מהם חיות קריעה. ולעיל (כא.) מקשינן זאת רק לגבי חיוב עמידה - תוס' (ד"ה משכם). (ריט) **רא"ש** (שם).

ו. השומע **חורבן המקדש** בזמן הבית(רכ), או הרואה חורבנה בזמן הזה כיון שהגיע לצופים קורע. והרואה **ירושלים בחורבנה**, אם הגיע לשם קורע עליה בפני עצמה(רכא), ובנכנס בשידה תיבה ומגדל(רכב) ולא ראה את ירושלים עד שראה בית המקדש, קורע על המקדש ומוסיף על ירושלים. אמר **רב חלבו** אמר **עולא ביראה** אמר **רבי אלעזר** הרואה ערי יהודה בחורבנן אומר 'ערי קדשך היו מדבר' וקורע, ירושלים בחורבנה אומר 'ציון מדבר היתה ירושלים שממה' וקורע, בית המקדש בחורבנו אומר 'בית מקדשנו ותפארתנו אשר הללוך אבותינו היה לשריפת אש וכל מחמדינו היה לחרבה' וקורע.

איחוי הקריעות: כל אלו הקריעות מותר **לשוללן** [-לתופרן בתפירה רחבה(רכג)] **ולמוללן** [-לכרוך יחד ראשי הקרע ולתחוב שם כמה תפירות] **וללוקטן** [-לאגוד כל הקרע ולתחוב שם במחט כמה פעמים] ולעשותן כמין **סולמות** [-ללוקטן לרוחב זה רחוק מזה], **אבל לא לאחותן**, ומפרש **רב חסדא** דהיינו איחוי אלכסנדרי [-שאין התפירה ניכרת(רכד)].

היכן קורעין: הקורע את השלל או המלל או הלקט או הסולמות לא יצא. הקורע את האיחוי יצא. ומפרש **רב חסדא באיחוי אלכסנדרי** דהוי הבגד כשלם. תנו רבנן רצה להפוך את הבגד למטה ולאחותו, **לת"ק** מותר לאחר שבעה, **ולרבי שמעון בן אלעזר** באביו ובאמו אסור לעולם, ובשאר אבילות שלושים(רכה). הלוקח מן האבל אסור לאחותו(רכו), ולפיכך צריך האבל להודיעו כשמוכרו שהוא מן הקרעים שאינם מתאחים(רכז).

שיעור קריעה בשאר אבילות(רכח): לרבי מאיר ורבי יוסי טפח, ולרבי יהודה שלש אצבעות(רכט), שיעור **תוספת** כשאירע לו עוד אבילות **לרבי יהודה ורבי יוסי כל שהו, ולרבי מאיר שלש אצבעות**. ופסק עולא **כרבי יוסי**(רל).

לקרוע לכמה יחד ולהוסיף על קריעה: לת"ק אם אמרו לו בבת אחת מתו אביך אמך אחיך ואחותך קורע קריעה אחת לכולם(רלא), מת אביו וקרע ולאחר שבעה(רלב) מת בנו מוסיף על קרע ראשון, העליון שהוא על אביו אינו מתאחה, ותחתון מתאחה. ולהיפך במת בנו וקרע ולאחר שבעה מת אביו והוסיף, אז עליון מתאחה ותחתון לא. **ולרבי יהודה בן בתירא** בין אמרו לו בבת אחת מתו אביך אמך אחיך ואחותך ובין בזה אחר זה(רלג), קורע על אביו ואמו בנפרד(רלד), ואינו מוסיף עליהם. ומבאר **רב נחמן בר יצחק**(רלה) שזה לפי שצריך לקרוע עליהם עד לבו, ואינו מוסיפם על קריעת שאר קרובים(רלו) לפי שאין עושה אותם טפל לקריעה אחרת. ופסק **שמואל** שהלכה **כרבי יהודה בן בתירא**, ומה שאמר **שהלכה כדברי המיקל, באבילות** אמרה ולא בקריעה.

עד היכן מוסיף על הקריעה, **י"א** עד טיבורו **וי"א** עד לבו. וזכר לדבר שנאמר 'וקרעו לבבכם ואל בגדיכם'. קרע עד שם ואירע לו אבילות אחרת, מרחיק בצד הקרע שלש אצבעות וקורע. נתמלא קרעים הופך הבגד לאחוריו וקורע מלפניו, נתמלא הופכו למטה וקורע מלמעלה, והקורע למטה או בצדדים שתחת בדי ידיו(רלז) לא יצא, חוץ מכהן גדול שקורע למטה(רלח).

נחלקו **רב מתנה ומר עוקבא** משמיה **דאבוה דשמואל ולוי** בתוספת, **חד** אמר תוך **שבעה** אינו מוסיף, דכיון דאסור לשוללו נראה כקרע אחד, ולכך אם אירע לו אבילות אחרת קורע קריעה אחרת, ורק לאחר **שבעה** מוסיף. ואפילו אשה אינה מוסיפה, כיון שמה שמותרת לשלול לאלתר אינו מן הדין, אלא רק מפני כבודה. **וחד** אמר תוך **שלושים** אינו מוסיף דכיון דאסור לאחותו נראה כקרע אחד, ורק לאחר **שלושים** מוסיף. ואפילו על קרע אביו ואמו מוסיף, דמה שאסור לאחותו לעולם אינו מן הדין רק מפני כבודם.

סיכום:

א. שמע בבת אחת על **כמה קרובים** שמתו קורע קריעה אחת על כולם.

ב. שמע בבת אחת על **אביו** ועל **אמו** וכמה קרובים שמתו, **לת"ק** קורע קריעה אחת, **ולרב יהודה** קורע על אביו ואמו לחוד ועל כולם לחוד.

ג. קרע על המת ואח"כ אירע לו אבילות אחרת, י"א תוך **שבעה** על מת ראשון קורע קריעה אחרת ולאחר שבעה מוסיף, וי"א תוך **שלושים** קורע קריעה אחרת ולאחר שלושים מוסיף.

ד. לת"ק גם על **אביו ואמו** יכול להוסיף עליהם וגם להוסיפם על קרע אחר, **ולרבי יהודה אביו ואמו** אינם בהוספה בין להוסיף עליהם ובין להוסיפם על קרע אחר.

ה. שיעור **קריעה** בשאר קרובים: **לרבי מאיר ולרבי יוסי** טפח וכן הלכה, **ולרבי יהודה** שלש אצבעות. שיעור **תוספת לרבי יוסי ולרבי יהודה** כל שהו וכן הלכה, **ולרבי מאיר** שלש אצבעות.

ו. עד כמה מוסיף בקרע אחד: י"א עד טיבורו, וי"א עד לבו. הגיע לשם ואירע לו אבילות אחרת, מרחיק שלש אצבעות וקורע.

תנו רבנן היוצא לפני המת בבגד שקרוע מקודם, הרי זה גוזל את המתים שלא קרע עליהם, ואת החיים שגונב דעתם שסוברים דעל המת קרע. **רשב"ג** אומר השואל חלוק מחבירו והלך וביקר את אביו ומצאו שמת, אם **הודיעו** שהולך לבקר את אביו החולה(רלט) קורע ומאחה, ומחזיר לו חלוקו ומשלם לו דמי קרעו(רמ), ואם **לא הודיעו** לא יגע בחלוק.

תנו רבנן **חולה שמת אחד מקרוביו**, אין מודיעים לו, ואין קורעין בפניו, ומשתקין הנשים שלא יקוננו בפניו, כדי שלא ירגיש החולה ותטרף דעתו. וקורעין **לקטן** בגדיו כדי להרבות עגמת נפש שיבכו הרואים(רמא). וקורע על **מיתת חמיו וחמותו** מפני כבוד אשתו. אמר **רב פפא** שנינו במסכת שמחות אבל לא יניח תינוק בחיקו מפני שמביאו לידי שחוק ומתגנה על הבריות.

דינים הנוהגים בכפיית המטות:

שנינו במשנה ואין מברין **במועד** אלא על מיטות זקופות, תנו רבנן ההולך לבית האבל **בחול**(רמב), אם האבל שמח יושבים המנחמים ומברין על מיטות כפופות כדי שירך לבו(רמג), ואם לאו יושבים על מיטות זקופות.

(רכ) **ריטב"א** (ד"ה א' השומע).

(רכא) **ועל** המקדש בפני עצמו, ואינו מוסיפו על של ירושלים משום כבוד המקדש - ר"ן (ד"ה ומוסיף).

(רכב) **רש"י** (ד"ה הוא דפגע). ובריטב"א (ד"ה הא דפגע) פירש כגון שבא דרך מערב, דפוגע במקדש תחילה.

(רכג) **כל** פירושי המילים ברש"י על הרי"ף.

(רכד) **כך** מפרש בירושלמי. ובמסכת שמחות (פ"ט) מפרש שמאחהו כל צורכו - תוס' (ד"ה ובאיחוי).

(רכה) **רש"י על הרי"ף** (ד"ה רשב"א).

(רכו) **לת"ק** בלא הפיכה, ולרשב"א אפי' ע"י הפיכה, והלכה כת"ק. וללוקח נכרי לכאורה היה מותר למוכרו, כיון שאינו עושה איסור בתפירתו, וצ"ע - תוס' (ד"ה כך הלוקח).

(רכז) **ריטב"א** (ד"ה לפיכך).

(רכח) **דעל** אביו ואמו אמרינן לעיל (כב:) שקורע עד שמגלה את לבו.

(רכט) **לא** ידענא טעמו דהא לעיל ילפינן טפח מויחזק דוד דאין אחיזה פחות מטפח - תוס' (ד"ה תחילת) וי"ל דס"ל דחזקה היינו ג' אצבעות שבהן עיקר תפיסת האדם - ריטב"א (ד"ה תחילת).

(רל) **משום** דהלכה כמותו כדאיתא בעירובין (מו:), ועוד שהרי הוא מכריע - תוס' (ד"ה תניא).

(רלא) **במסכת** שמחות איתא שאם סבר שאביו מת וקרע ונודע שזה אמו או להיפך יצא, וכן הדין בסבר שאביו או אמו מתו וקרע ונודע לו שזהו אחד מקרוביו, אבל סבר שמת אחד מקרוביו וקרע ונודע לו שזהו אביו או אמו לא יצא. ובירושלמי הוסיפו סבר שמת ראובן וקרע ונודע לו שהוא חי ואח"כ מת, וכן בסבר שמת אביו וקרע ונודע לו שמת בנו אם תוך כדי דיבור יצא וכן איתא בנדרים (פז.) - תוס' (ד"ה קורע).

(רלב) **דתוך** שבעה אינו מוסיף כדלקמן - ריטב"א (ד"ה ת"ר אמרו).

(רלג) **דרבי** יהודה חולק נמי על הרישא דת"ק - רש"י על הרי"ף (ד"ה לפי שאין).

(רלד) **הריטב"א** (ד"ה ר' יהודה) מסיק דקרע אחד מהני לשניהם.

(רלה) **ולא** גרסינן בברייתא לפי שאין מוסיפין דא"כ מה מוסיף רב נחמן בר יצחק. ושייך להוסיף לרב נחמן אע"פ שצריך לקרוע על אביו ואמו עד שיגלה את לבו, כיון דס"ל כמ"ד כאן עד טיבורו, או דאין זה ממש עד לבו. ולי נראה דמשו"ה ס"ל לרב נחמן שאינם בתוספת, דס"ל כמ"ד עד לבו, ואפי' למ"ד עד טיבורו, מ"מ אם קרע יותר זהו משום כבוד אביו ואמו ואין בזה בל תשחית - תוס' (ד"ה אמר רב נחמן).

(רלו) **רש"י** שם (ד"ה מאי טעמא). וקשה דמנין לו זה דהלשון משמע דווקא שאין מוסיפים על קרע אביו ואמו - תוס' (ד"ה לפי).

(רלז) **ר"ן** (ד"ה ומן הצדדין).

(רלח) **בהוריות** (יב:) מפרש אם למטה ממש או למטה מהצואר - תוס' (ד"ה פורם). ואינה חשובה קריעה דהא כתוב ובגדיו לא יפרום אלא מפני עגמת נפש - רש"י על הרי"ף (ד"ה אלא שכ"ג).

(רלט) **רש"י על הרי"ף** (ד"ה ואם לא הודיעו).

(רמ) **דהא** אפילו אמר בפירוש קרע כסותי משלם עד שיאמר בפירוש ע"מ ליפטר, כדאמרינן בב"ק (צג.) - ריטב"א (ד"ה מחזיר).

(רמא) **רש"י על הרי"ף** (ד"ה ומקרעין לקטן).

(רמב) **ריטב"א** (ד"ה ת"ר ההולך) ליש מפרשים, ולדידהו המשנה מדברת במועד ומיירי אפי' לבו גס בו.

(רמג) **רש"י** על הרי"ף (ד"ה אם היה לבו).

רבא אירע לו אבילות וישב על מיטה זקופה, בא **אבא בר מניומי** לנחמו וכפה את המיטה, ואמר **רבא** שאין בו דעת, לפי שאין לבי גס(רמד).

דף כז

תנו רבנן אבל ההולך בדרך ועוסק בסחורה בדבר האבד(רמה), אם יכול ימעט. ואם לאו, לא יעסוק לעצמו אלא עם חבורה.

זמן כפיית המטות [שהוא מדיני אבילות(רמו)]: **לרבי אליעזר** משמוציאים המת מפתח ביתו, **ולרבי יהושע** משיסתם הגולל [-שכסוהו בעפר(רמז)], וכן הורה **רבי אליעזר** כשמת **רבן גמליאל** הזקן לכפות המטות כשהוציאוהו מפתח ביתו, וכשנסתמו הגולל הורה **רבי יהושע** לכפות, ואמרו לו כבר כפינו ע"פ זקן. בערב שבת זוקפין המטות(רמח) מזמן מנחה(רמט), אבל אומר **רבה בר רב הונא** אסור ליישב עליהם עד שתחשך. ולמוצאי שבת כופין המטות אע"פ שצריך לישב רק יום אחד(רנ).

המטות החייבות בכפיה: א. כל המטות שבבית(רנא) אפילו הם בכמה מקומות. **ב.** מטות **כל האבלים** חייבים בכפיה ואפילו בבית המת(רנב). **ג.** מטה **המיוחדת להניח כלים** אין צריך לכפותה. ד. דרגש והוא **ערסא בצלא** [-מטה שעושים השרים לדרך, ועשויה משתי ארוכות עץ ועליהם רצועות ועור שתלויים בו רצועות, וכשרוצים לתקנו פורסים העור וקושרים הרצועות זו בזו ומניחים הארוכות ברגלי המטה(רנג)] **לת"ק אין צריך לכפותה**(רנד) **אלא מעמידה** על שתי רגליה וסומכה בכותל(רנה), **ולרבן שמעון בן גמליאל** מתיר הרצועות והעור נופל מאליו. **ד.** מטה **שנקליטיה יוצאין** [-שני עצים גבוהים תחובים בה למראשותיה ולמרגלותיה, ומניחים עליהם קנה ופורסים עליו יריעה להגן], אמר **רבי יעקב בר אחא** אמר **רבי אסי** שזוקפה ואין צריך לכפותה(רנו).

בתחילה רצה **עולא** לפרש **שדרגש** היינו ערסא דגדא [-מטה שמיוחדת לשרות שישרה עליה מזל טוב ואין משתמשים בה], **ומקשינן על פירוש זה,** ושקלו האמוראים בקושיות. **רבה** הקשה מהא דתנן שכשמברין את המלך באבילותו מושיבין אותו על הדרגש, ואם דרגש היינו ערסא דגדא איך אפשר שמושיבין המלך במטה שלא הושיבוהו עליה קודם, **ורב אשי** דחי שכן מצינו שמאכילים אותו סעודת הבראה מה שלא עשו עמו קודם וא"כ ה"ה בהושבה. וכן לא תיקשי שאם זהו ערסא דגדא למה אין צריך לכפותו כשאר המטות שבבית שחייבים בכפיה, כיון שהוא דומה למטה המיוחדת לכלים ששנינו שאין צריך לכפותה. אלא שקשה מדברי **רשב"ג** שאומר שדרגש מתיר רצועותיו, שבערסא דגדא אין רצועות. כשהגיע **רבין** לא"י אמר לו **רב תחליפא בר מערבא** שהיה מצוי בשוק העורות שדרגש זהו ערסא דצלא, ואמר **רב ירמיה** שבדרגש מכניסים הרצועות בחורי ארוכות המטה, ובמטה אורגין הרצועות ע"ג הארוכות. ואמר **רב יעקב בר אחא אמר רב אסא** דהלכה **כרשב"ג.**

אבל שישן ע"ג כסא או ע"ג כסוי בור(רנז) ואפי' ע"ג קרקע ומטתו זקופה לא יצא. ומפרש **רבי יוחנן** דטעמא כיון שלא קיים כפית המטה(רנח).

תנו רבנן מכבדין ומרביצין במים **בבית האבל** שלא יעלה העפר(רנט), ומדיחין הכלים(רס). מוגמר [-לבונה ע"ג גחלים(רסא)] ובשמים מותר להביא **לבית המנחמים** שהקרובים יושבים שם ואוכלים עם האבל כדי להעביר האיסטניסות(רסב) אבל תני **בר קפרא** שאין מברכים ע"ז, **ובבית האבל** שהוא שם לבדו אין מביאים.

מתני': אין מוליכין(רסג) את סעודת ההבראה לבית האבל בטבלא [-לוח מהודר(רסד)] או באסקוטלא [-שולחן קטן ויפה(רסה)] או בקנון [מידה גדולה שמודדין בה החיטין] שהם דרך כבוד(רסו), אלא בסלים של ערבה קלופה. **במועד** פוטרין הרבים מלהסב לסעודת הבראה ברחבה ולברך ברכת אבלים(רסז) [-הברכה שמברכים לאבלים כדמפורש בכתובות (ח:)], רק עומדים בשורה ומנחמים. ואין מניחין במועד את המטה ברחוב להספידו, ושל נשים **לעולם** אין מניחין מפני כבודן כיון ששופעות זיבה(רסח).

דברים שתיקנו מפני כבודן של עניים שלא יתביישו: **א.** שיוליכו כולם את הסעודה לבית האבל בסלי נצרים מערבה קלופה כעניים, ולא כבתחילה שהיו עשירים מוליכים בסלי כסף וזהב. **ב.** שישקו כולם בבית האבל בכלי זכוכית צבועה כעניים, ולא כבתחילה שהיו עשירים משקים בזכוכית לבנה. **ג.** שיוליכו את המת לקבורה כשפניהם מכוסים, ולא כבתחילה שכיסו רק פני העניים(רסט) שמושחרים מהבצורת. **ד.** שיוציאו את הכל לקבורה בכליכה(ער) [-מטה של מתים העשויה ~~חבלים~~ כסולם(רעא)] כעניים, ולא כבתחילה שהיו מוציאים עשירים במטה סתם.

אהח18/06/2018

ועוד תקנות שתיקנו במת כדי שלא לבייש: **א.** להניח מוגמר תחת כל המתים, ולא כבתחילה שהיו מניחים רק תחת המתים מחולי מעיים להפיג ריחם והיו חולי מעיים החיים מתביישים. **ב.** להטביל כליהם של כל הנשים המתות שנשתמשו בהם בחייהם, ולא כבתחילה שהיו מטבילים רק של הנדות המתות שנטמאו במגען(ערב), והיו נדות החיות מתביישות. **ג.** להטביל כליהם של כל המתים, ולא כבתחילה שהיו מטבילים רק של הזבים שמתו, והיו זבים החיים מתביישים. **ד.** ציוה **רבן גמליאל** בשעת פטירתו(רעג) לקוברו בבגדי פשתן, והתחילו הכל לנהוג כן. ואמר **רב פפא** שהיום נוהגים אפילו בבגדי קנבוס השוים זוז, ולא כבתחילה שהיו קוברים בתכריכים יקרים, והיו הקרובים מניחים את המת ובורחים מחמת בושה שלא היה ביכולתם לקנותם.

שנינו במשנה שאין מניחין [במועד] את המטה ברחוב להספידו, ואמר **רב פפא תלמיד חכם בפניו** מותר להספידו במועד, וכ"ש בחנוכה ופורים. אמר **רב פפי יום שמועה כבפניו** דמי, ולכך הספיד **רב כהנא** את רב

(רמד) **רבינו** חננאל. (רמה) **כך** פירשו התוס' בדברי רש"י, דהכא מיירי באביו ואמו, ואמרינן לעיל (כב.) דבשאר קרובים מותר בסחורה, ובאביו ואמו מותר רק בדבר האבוד בצנעא, ורק כיון שהולך בדרך והוי דבר האבד, התירו לעסוק בחבורה. וה"ר יוסף פירש דהכא מותר משום דמיירי בצרכי סעודה רק יעסוק בחבורה כיון שבדרך קונה יותר מבביתו כיון שיש קונים וכן מוצא בביתו הרבה, ולכך נקט הולך בדרך. **ב.** רש"י (על הרי"ף) פירש שהודיעו לו בדרך על מיתת קרוביו, ופירש כן או דלהכי מותר לעסוק בסחורה כיון שלא פשע בהליכתו, או משום דלהכי היה מותר לו לצאת בדרך, שהרי אסור לאבל לצאת לדרך בשבוע ראשון כדאמרינן לעיל (כג.), ואינו מוכרח דדווקא בעיר אסור לו לצאת אבל לדרך מותר כדאמרינן לעיל (טו:) יצא לדרך נועל, ושמא התם איירי בדבר האבוד. **סיכום: א.** אבל על **שאר קרובים** מותר בסחורה ואם יכול ימעט. **ב.** על **אביו ואמו** אסור בסחורה רק **בדבר האבד** בצנעא, ובדרך אם יכול ימעט ואם לאו יעסוק בחבורה. ומותר גם **בצרכי סעודה** מעט לפי הצורך, ובדרך מותר יותר בחבורה. וכן אם **לא ידע** שמת לו מת ויצא לדרך, מותר לעסוק בסחורה בחבורה. **ג.** אבל אינו יוצא מביתו **בעיר, ובדרך** מסתפק תוס' אם מותר, או שמא רק בדבר האבוד, ואם ידע ויצא מותר להמשיך - תוס' (ד"ה אם יכול). (רמו) **וה"ה** שאר דיני אבילות - ר"ן (ד"ה מאימתי). (רמז) **ר"ן** (ד"ה משיסתום). (רמח) **דאמרינן** לעיל זקיפת המטות בשבת מצוה - רש"י על הרי"ף (ד"ה מאימתי זוקפים). (רמט) **נסתפקו** בתוס' אם מנחה גדולה או קטנה שאז הותר לישב עליה. ומכאן סמכו שאבל אינו יושב ע"ג כסא, אע"פ שאינה ראיה גמורה דשאני מטה שחייבת בכפיה - תוס' (ד"ה מן המנחה). (רנ) **והחידוש** הוא דלא אמרינן מקצת הלילה ככולה כדאמרינן ביום - ריטב"א (שם). (רנא) **להראב"ד** דווקא מטות אשתו ובניו אבל לא מטות המיוחדות לאורחים, ולרמב"ן כל המטות ואפי' של אורחים - רא"ש (שם). (רנב) **רא"ש** (שם). (רנג) **רש"י** על הרי"ף (ד"ה דרגש). (רנד) **דאם** כופהו הוא נפסד מלחלוחית הארץ - ריטב"א (ד"ה וכן דרגש). (רנה) **רש"י** (שם). (רנו) **שאי** אפשר לכפותה שהנקליטין מחוברים וא"א לנטלם - רש"י על הרי"ף (ד"ה מטה שנקליטיה). (רנז) **רש"י** בב"ב (קמד. ד"ה אודייני). (רנח) **הא** כפה ישן אפי' ע"ג הכסא - ריטב"א (ד"ה ת"ר ישן). (רנט) **דזה** דרך כל אדם ואינו חשיבות - רש"י על הרי"ף (ד"ה מרביצין). (רס) **ואפי'** אחר הסעודה לצורך סעודת מחר - ריטבא (ד"ה מכבדין). (רסא) **רש"י** ביצה כב: (ד"ה מוגמר). (רסב) ר"ן (ד"ה אין מביאין). (רסג) **המשנה** סדורה בהפוך, ואפשר שהוא המשך הברייתא דמוגמר כמו שפירשו התוס' במשנה לעיל, ולא פירשו כן הכא, או כיון שאצלם היתה כתובה בגוף הברייתא, או שלא גרסו לה כלל. וראיה מדמסתפק בגמרא על ת"ר בראשונה אי זה קאי אמוגמר או ההבראה דלעיל, ואם גרס המשנה ע"כ דעלה קאי, שנשנית אחר התקנה להוליך בסלים - תוס' (ד"ה ואין מוליכין). (רסד) **תפארת** ישראל כאן. (רסה) **רש"י** על הרי"ף (ד"ה לא באסקוטלא, ולא בקנין). (רסו) **רש"י** על הרי"ף (ד"ה לא בטבלא). (רסז) **רש"י** על הרי"ף (ד"ה ופוטרין את הרבים). (רסח) **רש"י** (ד"ה ולא של נשים). (רסט) **ועשירים** גילו כדי להרבות ההספד לומר פלוני שפניו יפות איך יאכלנו התולעת - ר"ן (ד"ה מגלין). (ער) **הערוך** גרס **בכליכה,** ומביא ראיה מהמדרש דאמרינן נטלו את הכרובים ונתנום **בכליכה,** ולכן צריך לגרוס בפיוט דתשעה באב עמון ומואב הוציאו את הכרובים **וכליכה** היו בם מסובבים. ויש גורסים **בכליבה** והוא כמו **כלוב** כמו חוזרין **לכלובן** בביצה (כד.), או כמו **מכליב** לעיל (י.). ופירש רש"י דהיינו כמו סולם שתופרים תפירות רחוקות זו מזו. והטעם כדי שלא לבייש את מי שאין לו, כדאמרינן בביכורים (פ"ג מ"ז) דלכך מקרין לכל המביא ביכורים שלא לבייש את מי שאינו יודע, ומכאן ראיה להא דאמרינן שמונה פסוקים שבתורה יחיד קורא אותם, שאין הכונה למעט שליח ציבור, שהרי בימיהם לא היה ש"ץ, ומה שרגילים עתה שקורא ש"ץ, הוא רק שלא לבייש מי שאינו יודע כדאמרינן בביכורים - תוס' (ד"ה בכליכה). (רעא) **רש"י** על הרי"ף (ד"ה בכליבה). (ערב) **שהנדה** מטמאה בנגיעתה אדם וכלים - רש"י (ד"ה ע"ג נדות). (רעג) **כן** משמע מהלשון בעצמו, וי"מ שנהג כן בחייו לאחד מבני ביתו - תוס' (ד"ה ונהג).

זביד מנהרדעא בפום נהרא במועד, דיום שמועה הוי. אמר **עולא** המספיד מטפח יד על הלב שנאמר 'על שדים סופדים'. **טיפוח** [שעושים הנשים המקוננות(עדד)] ביד שסופקים זו על זו(ערה). **קילוס** ברגל שמכהו בקרקע. ותנו רבנן לא יקלס במנעל או בסנדל(רעו) רק יחף, מפני הסכנה שיתהפך הסנדל ותשבר רגלו.

רבי **יוחנן** אומר ג' דינים באבל: **א.** כיון שנענע ראשו ונראה שהתנחם(רעז), שוב אסור לישב אצלו לנחמו. **ב.** אבל וחולה פטורים לעמוד בפני נשיא כשעובר, אע"פ שהכל חייבים(רעח). **ג.** וכולם כשעומדים לפני הנשיא אומרים להם שבו, לבד אבל וחולה שאפילו עמדו אין אומרים להם, כיון שלא נתחייבו(רעט).

רב **יהודה** אמר רב אומר ג' דינים באבל: **א.** יום ראשון לאבילותו אסור לאכול משלו(רפ), מדאמר הקב"ה ליחזקאל באבלותך לא תתאבל כשאר האבלים, אלא 'ולחם אנשים לא תאכל'. וכן נהגו **רבה ורב יוסף** שכשהיה אחד מהם אבל היה השני שולח סעודתו לחבירו כדי שלא יאכל משלו(רפא). **ב.** מת בעיר אסורים כל בני העיר במלאכה(רפב), ואם יש חבורות שכל אחת קוברת מתים שלה מותרים השאר במלאכה, ולכך התיר **רב המנונא** לאנשי דרום לעשות מלאכה כשהיה מת בעיר. **ג.** המתאבל על מתו יותר מדי יענש שיבכה על מת אחר, כמו שהיה בשכנתו של **רב הונא** שמת אחד משבעה בניה, ובכתה עליו יותר מדי אע"פ שהזהירה על כך, ושלח שוב להזהירה שאם לא תפסיק מבכייה שתכין תכריכים למת נוסף, וכך היה שמתו כל בניה. ועדיין לא הפסיקה מבכיה, ושלח להזהירה שוב שתכין תכריכים לעצמה, וכן היה שמתה. ולמדים זאת מהפסוק 'אל תבכו למת' יותר מדי, 'ואל תנודו לו' יותר מהשיעור. והשיעור הוא שלשה ימים **לבכי**. שבעה **להספד** ושלושים **לאסור האבלים בגיהוץ ותספורת**(רפג), ויותר מזה אסור שאמר הקב"ה אין אתם רחמנים יותר ממני שהרגתיהו.

דרש רב **יהודה** 'בכו בכו להולך', דהיינו להולך לעולמו בלא בנים, ולכך לא הלך רבי **יהושע בן לוי** לנחם אבלים אלא את שמתו בלא בנים. **רב הונא** דרש את המשך הפסוק 'כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו', שהכוונה למי שעבר עבירה ושנה בה שלא יעשה תשובה לעולם כיון שנעשית לו כהיתר.

אמר רבי **לוי** אבל **בשלשה ימים הראשונים** ידאג מן הדין כאילו חרב מונחת על כתפיו, **משלשה ועד שבעה** כאילו מונחת בבית בקרן זוית, **משבעה ואילך**(רפד) אין לו לדאוג כ"כ, רק כאילו עוברת כנגדו בשוק.

דף כח

שנינו במשנה שאין מניחים מיטת נשים ברחוב לעולם מפני הכבוד. **לנהרדעי** היינו דווקא כשמתה מחמת לידה מפני ששופעת דם(רפה), **ולרבי אלעזר** אפילו של שאר מתות דסמוך למיתה צריך שתהא קבורה, דכתיב 'ותמת שם מרים ותקבר שם'. ואמר רבי **אלעזר** אף מרים מתה בנשיקה כמשה ואהרן, דילפינן מגזירה שווה 'שם שם' ממשה, ומה שלא נאמר בה 'על פי ה'' כבמשה מפני שגנאי לאומרו באשה. **ומיתת צדיקים מכפרת** לרבי **אמי** ילפינן מסמיכות מיתת מרים לפרשת פרה אדומה, לומר שמכפרת כפרה אדומה שכיפרה על מעשה העגל(רפו), **ולרבי אלעזר** ילפינן מסמיכות מיתת אהרן לבגדי כהונה(רפז) לומר שמכפרת כבגדי כהונה [כמבואר בזבחים כפרת כל בגד(רפח)].

מת **ללא חולי** זו מיתה חטופה(רפט). ודווקא קודם שמונים, אבל לאחר מכן זו מיתת נשיקה, וכך שנו זוג **חכמים מהדייב**(רצ) **לרבנן** שדאגו על **רב הונא** שמת פתאום. **ב.** אחר חולי **יום אחד**: **לת"ק** זו מיתה דחופה, **ולרבי חנניא בן גמליאל** זו מיתת מגיפה, שנאמר ביחזקאל שאמר לו הקב"ה 'בן אדם הנני לוקח ממך את מחמד עיניך במגפה', וכתיב 'ואדבר אל העם בבקר ותמת אשתי בערב', שחלתה ומתה. **ג.** אחר **שני ימים** זו מיתה דחויה. **ד.** אחר **שלשה ימים** זו מיתת גערה. **ה.** אחר **ארבעה ימים** זו מיתת נזיפה. **ו.** אחר **חמישה ימים** זו מיתת כל אדם, ואמר **רב חנין** שלמדים זאת מדכתיב במשה(רצא) 'הן קרבו ימיך למות' **הן**- אחד שכך פירושו בלשון יוני, **קרבו** - שתים **ימיך** - שתים הרי חמישה. **ז. בחמישים** שנה זו מיתת כרת(רצב). **ח. בחמישים ושתים** זו מיתתו של שמואל הרמתי שמת בגיל זה. ואמר **רבה מחמישים** ועד **ששים** זו מיתת כרת, ולא מנאוה בברייתא מפני כבודו של שמואל. **ט. בששים** זו מיתה בידי שמים(רצג), ואמר **מר זוטרא** שלמדים זאת מהפסוק 'תבא בכלח אלי קבר' - בכלח בגימטריא ששים, ולכך כשהגיע **רב יוסף** לגיל ששים עשה סעודה לרבנן כיון שיצא מכלל כרת, והסביר **לאביי** שאע"פ שלא יצא מכלל כרת דימים שמא ימות מיתה חטופה, מ"מ נפטר מכרת דשנים. **י. בשבעים** זו שיבה, דכתיב 'ימי שנותינו בהם שבעים שנה'. **יא. בשמונים** זה גבורות(רצד), דכתיב 'ואם בגבורות שמונים שנה'.

אמר **רבא חיים בנים ומזונות** תלויים במזל האדם(רצה) ולא בזכויותיו, וראיה לדבר **מרבה ורב חסדא** שהיו שניהם צדיקים שכשהתפללו על הגשמים ירדו מיד, ואעפ"כ היה הפרש ביניהם, **בחיים** דרב **חסדא** חי תשעים ושתים שנה, **ורבה** ארבעים. **בבנים** שבבית **רב חסדא** היו ששים חתונות(רצו), ובבית **רבה** ששים מקרי שכול. **מזונות** שבבית **רב חסדא** היה שפע שאפילו סולת לכלבים לא היו צריכים לחפש, ובבית **רבה** אפילו לחם משעורים לאנשים לא היה. ואמר **רבא** שביקש שלשה דברים מהקב"ה ונענה בשתים, והם חוכמתו של **רב הונא**(רצז) ועשירותו של **רב חסדא**, ובאחד לא נענה והוא ענותנותו של **רבה בר רב הונא**.

רב שעורים אחי **רבא** ישב אצלו בשעת גסיסתו, ובקשו **רבא** שיאמר למלאך המות שלא יצערנו, והסביר לו שאינו אומר לו זאת בעצמו אע"פ שהוא ידידו, שכיון שהורע מזלו כבר אינו משגיח בו. בקש **רב שעורים** **מרבא** שיתגלה אליו לאחר מיתתו וכן עשה, ושאלו **רב שעורים** אם היה

(עדר) **כדלקמן** במשנה (כח:). (ערה) **והכי** משמע בירושלמי בהוריות שזהו טיפוח. מספקין פירש רש"י בביצה (לו:) דהוא כף על ירך ולפי"ז 'ויספק את כפיו' כדכתיב (במדבר כד) פירושו שתי כפיים על שתי ירכיים וצ"ע - תוס' (ד"ה טפוח). (רעו) **כך** גרס הר"ח, ומשום שביחף יכול להזהר היטב שלא ינזק - תוס' (ד"ה לא יקלס). (רעז) **רש"י** (ד"ה ניענע). ובריטב"א (ד"ה ת"ר אבל) מבאר לפי שהאבל אסור בנתינת שלום כך פוטר הוא את המנחמים. (רעח) **דבאבל** וחולה לא הוי קימה שיש בה הידור - חידושי רע"א (ריש סי' שעו). (רעט) **א"כ** פשיטא שישבו בלא רשות - תוס' (ד"ה לכל האומרים). (רפ) **כל** סעודות היום דלא כתיב דווקא סעודה ראשונה - תוס' (ד"ה יום ראשון). והרא"ש חולק דדוקא סעודה ראשונה. (רפא) **ר"ן** (ד"ה מחלפי). (רפב) **כדי** שלא יתרשלו בקבורתו - ר"ן (ד"ה מת בעיר). ומשמע דמותר בתלמוד תורה, ואין אסור אלא בחכם שמת כיון דבטל בית מדרשו, אבל בשעת הוצאת המת מבטלים גם ת"ת, כדאמרינן בכתובות (יז:) ובמגילה (ג:). וביש חבורה נסתפק רבי יצחק אם מבטלים, והאריך בזה בתשובה- תוס' (ד"ה אסורין). (רפג) **ריב"א** גורס לכבוס ולתספורת. וכן סובר שאשה מותרת בנטילת שיער לאחר שבעה. ותוס' חולק ע"ז - תוס' (ד"ה לגיהוץ). (רפד) **עד** י"ב חודש שכן איתא בירושלמי, שאחר מכאן חוזרת החרב לתערה, והדבר דומה לכפה של אבנים, שכיון שנזדעזעה אחת מזדעזעים כולם, וכדאמרינן בגמ' דידן בשבת (קה:) אחד מן האחים שמת ידאגו כולם - תוס' (ד"ה מכאן והילך). (רפה) **רש"י** (ד"ה אלא חיה). (רפו) **כדאמרינן** במדרש משל לבן המשפחה שטינף פלטירין של מלך וכו' - תוס' (ד"ה מה פרה). (רפז) **כפירוש** הקונטרס דכתיב 'והפשט את אהרן את בגדיו' 'ואהרן יאסף ומת שם'. ולא משום שסמוכה 'לבגדי קדש ילבש', שהרי אינה סמוכה כ"כ - תוס' (ד"ה מיתת אהרן). (רפח) **תוס'** (מה בגדי). (רפט) **איני** יודע למאי נפק"מ ומנין למדים זאת וכן במיתה דחופה - תוס' (ד"ה חטופה) וי"ל דנפק"מ שיבקש רחמים להנצל מזה - עיון יעקב (ד"ה מת פתאם). (רצ) **רש"י** בעין יעקב (ד"ה זוגא). (רצא) **לאו** דווקא, שהרי משה לא חלה, דביום מותו כתב הרבה כדאיתא בסוטה (יג:), ופסע כמה פסיעות בבת אחת כדפירש רש"י בחומש - תוס' (ד"ה הן קרבו). ויש לפרש דהחולי הוא כדי שיהיה לו פנאי לצוות לביתו, וכן היה במשה שהודיעו הקב"ה חמשה ימים קודם - ריטב"א (ד"ה מאי קראה). (רצב) **בירושלמי** (פ"ב דביכורים) למד זה מ'אל תכריתו שבט הקהתי' ועבודתם עד חמישים דכתיב 'מבן חמישים ישוב מצבא העבודה'. ועוד דימי שנותיו של אדם הוא שבעים, הורד עשרים שלא נענש עליהם, נשתיירו חמישים. וקשה ע"ז שהרי משמע דחמישים מונים משנולד, ואם נענש הרי הוא במיתת כל אדם - תוס' (ד"ה מת בחמישים). (רצג) **בירושלמי** לומדים זאת ממתי מדבר שלא מתו בפחות מששים. ומשמע כאן מחמישים עד ששים זהו כרת שזרעו נכרת ובששים זהו מיתה בידי שמים. ויש מפרשים דחמישים זהו מיתה בידי שמים, ובנכרת זרעו עמו זהו כרת, וששים זהו מיתת כל אדם - תוס' (ד"ה מיתה בידי שמים). (רצד) **שחי** בגבורתו של מקום ולא מכוחו - עץ יוסף (ד"ה לשמונים). (רצה) **ומה** דאמרינן בשבת (קנו.) אין מזל לישראל שפעמים משתנה המזל כהתם, ולפעמים אינו משתנה כבתענית (כה.) ברבי אלעזר בן פדת שרצה הקב"ה להחריב את העולם כדי שישתנה מזלו לטובה - תוס' (אלא במזלא). (רצו) **יש** אומרים לאו דווקא - תוס' (ד"ה שתין). (רצז) **דאמרינן** לעיל שריבץ תורה בישראל - רש"י בעין יעקב (ד"ה חוכמתיה).

אוצר החכמה 18/06/2018

לו צער בעת המיתה, וענה לו שהיה צער מועט כנקב שעושה האומן בבשר להקיז דם(רחצ).

רבא ישב אצל **רב נחמן** בשעת גסיסתו, ובקשו **רב נחמן** שיאמר למלאך המות שלא יצערנו, והסביר לו שאינו אומר לו זאת בעצמו אע"פ שאדם חשוב הוא, כיון שמי ספין [חשוב(רצט)] ומי רקיע [מתוקן(ש)] לבקש ממלאך המות אחר שנמסר בידו. וביקש **רבא מרב נחמן** שיתגלה אליו לאחר מיתתו וכן עשה, ושאלו **רבא** אם היה לו צער בעת המיתה, ענה לו שלא היה לי צער, שיצאה נשמתו כהוצאת נימת שיער מחלב, ואעפ"כ אם היה אומר לי הקב"ה חזור לעולם כמו שהיתה לא הייתי מתרצה, שאימת מלאך המות גדולה היא.

לרבי אלעזר נתגלה מלאך המות בעת שאכל תרומה ורצה להמיתו, אמר לו הרי אני אוכל תרומה שנקראת קודש, ואם תהרגני תטמא(שא). עבר זמן מיתתו ולא המיתו. **לרב ששת** נתגלה בשוק, ואמר לו וכי אמות בשוק כבהמה בא לביתי. **לרב אשי** נתגלה בשוק, ואמר לו המתן שלושים יום כדי שאחזור על תלמודי, כיון שאמרו למעלה אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו. וחזר מלאך המות ביום השלושים. ושאלו **רב אשי** למה מיהרת לבא תוך השלושים, והשיבו כיון שהגיע זמנו של **בר נתן** להתמנות לנשיא אחריך, ואין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא. **רב חסדא** לא היה יכול מלאך המות להמיתו כיון שלא פסק מללמוד. עקר עץ ארז סמוך לבית מדרשו(שב) של רב, ומקול העקירה נשתתק **רב חסדא** והמיתו. **רב חייא** לא יכל מלאך המות לקרב אליו להמיתו, נתראה אליו כעני והקיש על דלתו, ובקש לחם ונתן לו. אמר לו מלאך המות על העני אתה מרחם ולמה אינך מרחם עלי שנצטוויתי להמיתך(שג), הראהו שרביט אש להוכיח לו שהוא מלאך המות, והניחו **רבי חייא** להמיתו.

מתני': במועד נשים מענות ולא מטפחות [מספקות כף אל כף(דש)], **ולרבי ישמעאל** הסמוכות למטה מטפחות. **בר"ח חנוכה ופורים** מענות ומטפחות אבל לא מקוננות, **אחר הקבורה** אפילו בר"ח חנוכה ופורים(שה) לא מענות ולא מטפחות. **עינוי** הוא שכולם מקוננות יחד שנאמר 'ולמדנה בנותיכם נהי'. **קינה** הוא שאחת מקוננת וכולם עונים אחריה שנאמר 'ואשה רעותה קינה'. אבל לעתיד לבא נאמר 'בלע המות לנצח ומחה ה' אלקים דמעה מעל כל פנים'(שו).

גמ': אמר **רב** נשים המענות והמקוננות אומרות אוי להליכה כזו שאינה חוזרת, אוי למת הנישא כחבילה(שז). אמר **רבא** שכן מקוננות הנשים דמשכנציב שהיו חכמות(שח). ועוד אומרות בקינתן: **א.** נפלו הלחיים וחזרו המים כלפי מעלה. **ב.** התעטפו והתכסו ההרים כי בן גדולים בא להקבר אצלכם(שט). **ג.** יפה מיתה כמלבוש של משי לעני שכלו מזונותיו. **ד.** כל ימיו עסק בסחורה ועכשיו כשעובר מן העולם נפל, שצריך ללוות מעות לתכריכין(שי). **ה.** אחינו הסוחרים באחריתם נראה עשרם(שיא). **ו.** מיתתו היתה כמיתת כולם אולם היסורים הם בבית [-כלומר שהם בפנים ואינם ניכרים(שיב)].

תניא **ר"מ** מפרש הפסוק 'טוב ללכת אל בית האבל' ובהמשך 'והחי יתן אל לבו' שיכבד אחרים במיתתם, ואז יכבדוהו כשימות, המספיד אחרים יספידוהו, הקובר יקברוהו, הטוען מיטת אחרים על כתפו יטענוהו, המגביה קולו להספיד אחרים יגביהו קול בהספידו. וי"א מי שאינו מתגאה אלא מטפל במתים יגביהוהו דכתיב 'כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נציב אשר ראו עיניך'(שיג).

תנו רבנן כשמתו בניו של **רבי ישמעאל** נכנסו **רבי טרפון ורבי יוסי הגלילי ורבי אלעזר בן עזריא ורבי עקיבא** לנחמו. אמר להם **רבי טרפון** אל יכנס אחד בדברי חבירו, כיון שחכם גדול הוא ובקי באגדות. ואמר **רבי עקיבא** אני אדבר אחרון. פתח **רבי ישמעאל** ואמר כיון שרבו עוונותי נתרבו אצלי אבלות(שיד), והטרחתי רבותי פעמים לבא לנחמיני.

נענו החכמים ולמד כל אחד מהם ק"ו שצריכים הכל לבכות על מיתת בניו **דרבי ישמעאל**: **א.** רבי טרפון למד **מנדב ואביהוא** שנאמר בהם 'ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה', אע"פ שלא עשו ביום שמתו(שטו) אלא מצוה אחת דכתיב 'ויקריבו בני אהרן את הדם אליו', ק"ו לבני **רבי ישמעאל** שעשו הרבה מצוות. **ב.** רבי **יוסי הגלילי** למד **מאביה בן ירבעם** שנאמר בו 'וספדו לו כל ישראל וקברו אותו', אע"פ שלא עשה אלא דבר אחד טוב דכתיב 'יען נמצא בו דבר טוב', וק"ו לבני **רבי ישמעאל**. ונחלקו **רבי זירא ורבי חנינא בר פפא** אם הדבר הטוב זה שבטל מגדולתו ועלה לרגל(שטז), או זה שנתבטל ממשמרתו שהושיבו אביו לשמור שלא יעלו לרגל. **ג.** רבי **אלעזר בן עזריה** למד **מצדקיהו** מלך יהודה שנאמר בו 'ובשלום תמות ובמשרפות אבותיך המלכים הראשונים אשר היו לפניך ישרפו לך' [-ששורפין למלכים שמתו כל כלי תשמישן(שיז)] אע"פ שלא עשה סמוך למיתתו אלא מצוה אחת(שיח) שהעלה את ירמיה מן הטיט. ק"ו לבני **רבי ישמעאל**. **ד.** רבי **עקיבא** למד **מאחאב** שעשו לו מספד גדול כמו שביאר **רב יוסף** הפסוק ע"פ תרגומו שנאמר 'ביום ההוא יגדל המספד בירושלים כמספד אחאב בן עמרי כשהרגו הדדרימון בן טברימון וכמספד דיאשיה בן אמון שהרגו פרעה החוגר בבקעת מגידו', שאע"פ שלא עשה אלא דבר אחד טוב דכתיב [כשנפגע במלחמה] 'והמלך היה מעמד במלחמה נכח ארם', שהחזיק עצמו כדי שלא יכשלו במלחמה(שיט), ק"ו לבני **רבי ישמעאל**.

רבה בר מרי ביאר **לרבא** דהא דכתיב בצדקיהו בשלום תמות היינו שימות נבוכדנצר בימיו, ולכן לא קשה ממה דכתיב 'ואת עיני צדקיהו עור'. וכן ביאר בשם **רבי יוחנן** מה דכתיב ביאשיהו 'ונאספת אל קברותיך בשלום' דהיינו שלא יחרב בית המקדש בימיו, ולכך לא קשה ממה דכתיב 'ויורו היורים למלך יאשיהו' ואמר **רב יהודה אמר רב** שעשוהו ככברה.

אמר **רבי יוחנן** אין המנחמים רשאים לומר דבר קודם שיפתח האבל בדברים, שכן היה אצל איוב שנאמר 'אחר כך פתח איוב את פיהו', ואח"כ 'ויען אליפז התימני'.

אבל מיסב בראש. **לרבי אבהו** ממה שנאמר 'אבחר דרכם ואשב ראש ואשכון כמלך בגדוד כאשר אבלים ינחם', ואמר **רב נחמן בר יצחק** דקרינן יְנַחֵם(שכ), **ולמר זוטרא** מהפסוק 'וסר מרזח סרוחים', דמרזח היינו האבל [שנפשו **מרה** ודעתו **זחה**(שכא)] נעשה שר לסרוחים היינו לגדולים הבאים לנחמו.

אמר **רבי חמא בר חנינא חתן** מיסב בראש דמקשינן לכהן שמיסב בראש שנאמר 'כחתן יכהן פאר', **וכהן** מיסב בראש דתנא דבי **רבי ישמעאל** 'וקדשתו' לכל דבר שבקדושה לפתוח ראשון לקרא בתורה(שכב), ולברך ראשון, וליטול מנה יפה ראשון(שכג).

(רחצ) **רש"י** על הרי"ף (ד"ה כריבדא). (רצט) **כדאמרינן** בכתובות (עב.) 'ואין כל בריה ספונה', פי' חשובה. ובמדרש ילמדנו 'אין העכו"ם ספונים כלום שנאמר כל הגויים כאין נגדו' -תוס' (ד"ה ספין). (ש) **כדמתרגמינן** עה"פ 'ונעלות בלות ומטולאות' בלן ומקורעים 'למתפרות כסתות' דמחטטים רקיעי חשוך, והוא בלשון ישמעאל חתיכת בגד תפורה על הקרע. ועוד ראיה מדאמרינן בב"ב (כ.) חזי למרקע לבוש, כ"ז בערוך - תוס' (ד"ה מאן). (שא) **הגהות** מהר"ב רנשבורג על הדף. (שב) **רש"י** בעין יעקב (ד"ה יתיב ארזא). (שג) **רש"י** (ד"ה אמאי לא). (דש) **רש"י** על הרי"ף (ד"ה מטפחות). (שה) **וכ"ש** בחולו של מועד דחמיר טפי - ר"ן (ד"ה נקבר המת). (שו) **כותבו** כדי לסיים הסדר בדבר טוב דמו"ק הוא סוף סדר מועד. ובזה מבאר רבי יעקב מאורליינש מה דמתחיל סדר נשים בט"ו נשים אע"פ שכלל הוא שאין מתחילים בפורעניות כדאמרינן בב"ק (קח.), והיינו כיון דסמכינן פורענותא לפורענותא - תוס' (ד"ה בלע המות). (שז) **רש"י** בעין יעקב (ד"ה ווי ליה). (שח) **רבינו** חננאל. (שט) **רבינו** חננאל. (שי) **הגהות** מהר"ב רנשבורג. (שיא) **אומרות** זאת על מת עני כדי שירחמו עליו, - רש"י בעין יעקב (ד"ה דאזבוני). (שיב) **הגהות** מהר"ב רנשבורג בביאור דברי רש"י. (שיג) **טוב** שתעלה ברשות ולא בגאוה שלא ברשות שישפילוך - רש"י בעין יעקב (ד"ה שנאמר כי טוב). (שיד) **שפעמים** מתו בניו - רש"י בעין יעקב (ד"ה ראשונה). (שטו) **ומשום** זה נאמר 'ואחיכם כל בית ישראל' וגו' - רש"י בעין יעקב (ד"ה לא עשו). (שטז) **ולא** הקפיד על קפידת אביו שלא לעלות שלא יראו את מלכי בית דוד יושבים בעזרה ולא הוא -רש"י בעין יעקב (ד"ה ועלה). (שיז) **רש"י** בעין יעקב (ד"ה ובמשרפות). (שיח) **אע"פ** שצדיק גמור היה במקרא לא מצינו יותר - תוס' (ד"ה צדקיהו). ועיין הערה לא. רש"י בעין יעקב (ד"ה והמלך). (שיט) **רש"י** בעין יעקב (ד"ה והמלך). (שכ) **דאי** קרינן יְנַחֵם היה צריך לכתוב ינחם באלף - רש"י (כתובות סט: ד"ה ינחם). **ותוס'** (שם) יישב באופן אחר. (שכא) **רש"י** כתובות (סט: ד"ה מר וזח). (שכב) **רש"י** (ד"ה לפתוח בראש). (שכג) **בכל** חלוקה עם ישראל רש"י גיטין (נט: ד"ה וליטול).

דף כט

קשה יציאת הנשמה מן הגוף: **לרבי חנינא** כהקושי להוציא חבל הספנים התקוע בתורן הספינה שיש בו קשר. **ולרבי יוחנן** כהקושי להוציא חבל התקוע בתורן הספינה שיש בו קשר רחב שקושרין בו שתי ספינות יחד.

אמר **רבי לוי בר חיתא** הנפטר מן המת לא יאמר לו לך לשלום אלא **בשלום**, שכך אמר הקב"ה לאברהם 'ואתה תבא אל אבותיך בשלום'. הנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום, שהרי דוד אמרו לאבשלום והלך ונתלה, אלא **לך לשלום** כמו שאמר יתרו למשה והלך והצליח. ואמר **רבי לוי** היוצא מבית הכנסת לבית המדרש או מבית המדרש לבית הכנסת זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר 'ילכו מחיל אל חיל' היינו שהולכים מבית המדרש לבית הכנסת או מבית המדרש לבית הכנסת, 'יראה אל אלקים בציון' - יזכו לראות פני אלקים בציון.

אמר **רב חייא בר אשי** אמר **רב** תלמידי חכמים אין להם מנוחה אפילו לעולם הבא(שכד), שנאמר 'ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלקים בציון'.

ואף דאמרינן בפסחים (נ:) הנותן עיניו בחלק יפה אינו רואה סימן ברכה, כהן כיון שזהו דינו יכול לראות סימן ברכה. והא דאמרינן בחולין (קלג.) ונתן ולא שיטול בעצמו, אין זה לוקח מתנות, אלא רואה מה הוא רוצה, ואומר לישראל ליתן לו - **תוס'** (ד"ה וליטול מנה).

(שכד) **לשבח** קאמר והולכים מגן עדן לרקיע ומרקיע לגן עדן - רש"י בעין יעקב (ד"ה אין להם מנוחה).

כפתור ופרח

לקט דברי דרוש,
הגות ומוסר,
מאוצרם המחכים של
גדולי הדורות זי"ע,
שהודפסו שלא על
סדר הש"ס

18/06/2018אחח

ב.

משקין בית השלחין וכו׳ ומתרגמינן ואת משלהי ולאי

ועכשו הוא הק״ו, ומה דוד מלך ישראל שהיה ראש הסנהדרין בחכמה, ונתוספה בו רוח הקדש בשביל שני דברים שלמד מאחיתופל, קראו רבו ואלופו, כל שכן שראוי לכל אחד מישראל שיכבד למי שלמד ממנו אפילו אות אחת, כגון מאמצין או מעמצין (שבת עז:), שלהין או שלחין, אוממות או עוממות (שם), אשר אין ביניהם כי אם חלוף אות אחת. הנה הלמד מחבירו כמו זה הענין, צריך לנהוג בו כבוד. והנה דמיון האות אשר ילמוד האדם ההדיוט מחבירו, הם דוגמת השני דברים אשר למד דוד מאחיתופל שהיו שניהם חכמים, וכל שכן כשילמוד הדיוט מחכם דברים, שצריך שינהוג בו כבוד הרבה.

(מרכבת המשנה לר״י אלאשקר, אבות פ״ו מ״ג)

ה.

רמז לציון קברות מן התורה מנין תלמוד לומר וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון

יש לפרש ע״ד מוסר דלכך צריך לציין הקברות, כדי שידע ששם נקבר אדם, ועי״כ החי יתן אל לבו לסגל מצות ומעשים טובים ולשוב בתשובה ולהכין צידה לדרך, וז״ש רמז לציון קברות וכו׳ שנאמר ׳וראה עצם אדם׳ ויתבונן מה סופו של בשר ודם שהולך למקום עפר רמה ותולעה, ׳ובנה אצלו ציון׳, כלומר זה ההתבוננות יבנה ויעשה אצלו ציון ורושם אדיר וחזק בלבו לבלתי יחטא וק״ל.

(ילקוט הגרשוני)

מקמי דליתי יחזקאל מאן אמר וכו׳ הכא נמי גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא

ואם כן דע, כי בתורה יש ד׳ מדריגות, מדריגה א׳, מה שקבעו חז״ל בחכמתם ועוצם בינתם, משמרת הקדש לשמור דרך עץ חיים. ומדריגה למעלה הימנה היא, מה שקבלו בעל פה במסורת ממשה שמסרו לנביאים, כדתנן במס׳ אבות וכמו שאמרו האי עד דלא אתא יחזקאל מאן אמרי, הך מילתא דכתיבא בנביאים מקמי דהוי נביאי מאן אמרו, אלא הלכה למשה מסיני ואסמכינהו אקרא. ומדרגה הג׳ היא מה שמפורש בתורה. ומדרגה ד׳, מצות התלויות בהאמנת יחוד השם, מציאותו, אחדותו וכהנה, שהן דברים מחויבים ומושכלים, עד שאפילו רבים מאומות העולם לא יסתפקו בהם. והנה כפי סדר המדריגות כן הסדר העונשים, כי כפי יותר קלות העון בערך יותר חמור העונש ותקנתו קשה, כמש״ל בחומרת דברי סופרים והטעם הנ״ל, וזהו שאמרו, שאלו לחכמים, היינו בעובר דברי סופרים, מה תקנתם, והפליגו בעונש, ירדוף רעה, וחויא דרבנן דלית ביה אסותא (שבת קי. ע״ז כז:), ושאלו לנביאים, היינו תורה שבעל פה הנמסרת לנביאים, והפליגו ג״כ בעונש, חייב מיתה, כאמרם (ברכות ד: עירובין קא:) העובר על דברי חכמים, והיינו כנ״ל חייב מיתה, ושאלו לתורה, היינו במה שכתוב בתורה, וע״ז תקונו קל, רק בקרבן כדכתיב, אבל שאלו לה׳, במדריגה הנ״ל, וה׳ חפץ חסד ושב ורפא לו, כדכתיב (דברים ד ל) ׳ושבת עד ה׳ אלהיך׳, עד בכלל, כי דברים הנוגעים למקום התשובה מועילה בהם, כדמצינו (סנהדרין קג.) שמנשה שהיה ה׳ נעתר לו, ולא ירצה ה׳ באלפי אלים, והבן.

(יערות דבש, ח״א דרוש ב)

וטמא טמא יקרא צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשין עליו רחמים

והיה תועלת גדול מזה העונש, כי בראותו את גדל ענשו ובזיונו, שהוא צריך לישב בדד מחוץ למחנה תמיד ואינו רשאי לבוא אף במחנה ישראל, ומודיע תמיד את צערו לרבים כדי שיבקשו עליו רחמים, כענין שנאמר (ויקרא יג מה) ׳וטמא טמא יקרא׳, ממילא היה נכנע מאד מעונו ומקבל עליו על להבא להזהר עוד מעון המר הזה ולפיס למי שדבר עליו. והקדוש ברוך הוא בחסדו שולח לו רפואה לצרעתו, והיה יוצא הכהן אל מחוץ למחנה לראות אם נרפא הנגע, כענין שנאמר בקרא (ויקרא יד ג) ׳ויצא הכהן אל מחוץ למחנה וראה הכהן והנה נרפא׳ וגו׳ ולעשות לו ככל הסדר הכתוב שם בפרשה בענין ההזאה והגלוח, ואחר כך היה מביא עליו את קרבנותיו.

(שמירת הלשון, ח״א שער הזכירה פ״ו)

רב אשי אמר ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי

גם יתבאר מהם דברים שגזרו חכמים ונביאים שבכל דור ודור לעשות סיג לתורה, כמו ששמעו ממשה בפירוש שנאמר (ויקרא יח ל) ׳ושמרתם את משמרתי׳, עשו משמרת למשמרתי. וכן יתבאר מהם המנהגות והתקנות שהתקינו או שנהגו בכל דור ודור כמו שראו בית דין של אותו הדור. לפי שאסור לסור מהם, שנאמר (דברים יז יא) ׳לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל׳. וכן משפטים ודינים מופלאים שלא קיבלום ממשה, ודנו בהם בית דין של אותו הדור במדות שהתורה נדרשת בהן, ופסקו אותם הזקנים וגמרו שהדין כך הוא, הכל חיבר רב אשי בגמרא מימות משה ועד ימיו. וחברו חכמי המשנה חיבורים אחרים לפרש דברי התורה. רבי הושעיא, תלמידו של רבינו הקדוש, חיבר ביאור ספר בראשית. ורבי ישמעאל פירש מאלה שמות עד סוף התורה, והוא הנקרא מכילתא. וכן ר׳ עקיבא חיבר מכילתא. וחכמים אחרים אחריהם חיברו מדרשות. והכל חובר קודם הגמרא הבבלית.

(הקדמת הרמב״ם לספר יד החזקה)

רב אשי אמר ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי

ועשו סייג לתורה זה נלמד ממה שכתוב ׳ושמרתם את משמרתי׳ (ויקרא יח ל), ואמרו בראש מסכת מועד קטן, ובשני מיבמות (כא.), עשו משמרת למשמרתי. וזהו לשון סייג, שהוא לשון גדר כמו ׳סוגה בשושנים׳ (שיה״ש ז ג), דומה למה שאמרו בפרק כל הבשר (חולין קי.), בקעה מצא רב, וגדר בה גדר כשאסר להם כחל מפני שהיו נכשלים בבשר בחלב. ומכאן סמכו איסור שניות לעריות כמו שנזכר בפ״ב מיבמות (כא.) ושבות לשבת, וכן שלמה תיקן עירובין ונטילת ידיים כמו שנזכר בא׳ משבת (יד:) ובשני מעירובין (כא:), וכל אסורין דרבנן. והוא פתח גדול לקיום התורה. וכל דור ודור רשאי לתקן תקנות במה שהעם נכשלים בהם לעבור על דברי תורה.

(מגן אבות לרשב״ץ, אבות פ״א מ״א)

רב אשי אמר ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי

גם יתבאר מהם הדברים שגזרו חכמים ונביאים שבכל דור ודור לעשות סייג לתורה, כמו ששמעו מפי משה רבינו זכרונו לברכה בפירוש, שנאמר (ויקרא יח ל) ׳ושמרתם את משמרתי׳ עשו משמרת למשמרתי, וכן יתבאר מהם המנהגים והתקנות שהתקינו או שנהגו בכל דור ודור, כמו שראו בית דין של אותו הדור, לפי שאסור לסור מהם, שנאמר (דברים יז יא) ׳לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל׳. וכן משפטים ודינים מופלאים שלא קבלו אותם ממשה רבינו זכרונו לברכה, ודנו בהם בית דין של אותו הדור במידות שהתורה נדרשת בהן, ופסקו אותם הזקנים וגמרו שהדין כך הוא, הכל חיבר רב אשי בגמרא מימות משה ועד ימיו.

(אורחות צדיקים, שער התורה פכ״ז)

רב אשי אמר ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי

ורבותינו ז״ל אמרו (ויק״ר יב א) שתויי יין נכנסו, רומז ליין ישן שגרם מיתה, על כן נצטוו אחר כך ׳יין ושכר אל תשת׳ (ויקרא י ט), רק צריך ליזהר להיות נדבק ביין המשומר לעתיד לבא. ואמר ׳המשומר׳ כלומר שמסולק מהשמרים, מה שאין כן חוה סחטה אשכול ובו השמרים. ואהרן שהוא תיקון אדם כתיב ביה (במדבר יח ח) ׳משמרת תרומתי׳, וכתיב (יחזקאל מח יא) ׳אשר שמר משמרתי׳, ואמרו רבותינו ז״ל עשו משמרת למשמרתי. ענין משמרת הוא כהא דתנן (שבת קלז:) תולין את המשמרת, שהוא לברר את הפסולת כמו השמרים. וסוד הענין, כי מעת שבא פגם החטא מזוהמת הנחש צריך לעשות גדרים וסייגות שלא לבא לידי איסור, כי הפורץ גדר ישכנו נחש, אם אינו עושה משמרת יבא לידי גוף האיסור. ולעתיד בהסתלק זוהמת הנחש לא נצטרך לגדרים, ומכח סיג וזוהמת הנחש צריכין לעשות סייג דהיינו גדר. על כן תנן (אבות פ״א מ״א) ׳ועשו סיג לתורה׳ ולא אמרו גדר, לרמז כי מכח סִיג בחירק דהיינו הזוהמא, צריך לעשות סֵיג ב׳שבא׳ ו׳פתח׳, ואהרן נתקרב במקום אדם, והוא ׳המשמרת׳ זהו משמרת תרומתי. אחר כך נצטוו את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו, כמו הציווי בבריאה ׳מכל עץ הגן אכול תאכל ומפרי עץ הדעת לא תאכל׳ (בראשית ב טז), וכל מאכלות האסורות הם מסיטרא דמסאבא, כמו שביאר הזוהר באורך.

(של״ה, ויקרא תורה אור מספר תורת כהנים)

רבינא אמר ושם דרך אראנו בישע אלהים

נ"ל בס"ד כיון ד'שׂם' היא בשי"ן שמאלית דריש לה בסמ"ך, דהיינו 'סם', והוא לשון סימן, שיעשה סימן בדרך, דהיינו ציון. ועדיף ליה האי קרא טפי מן פסוק (ויקרא יח ל) 'ושמרתם', דאיירי בתרומה כמ"ש רש"י ז"ל. והציון לאו בשביל תרומה דוקא הוא צריך, אלא צריך יותר בשביל כהני, דבני אדם הם עוברין ושבים תמיד, וצריכים לסימן טפי, לכך בחר טפי בהאי קרא, דקאי לשמירה דכולהו.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

אמר רבי יהושע בן לוי כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא וכו'

ואשוב אל כונתי, כי כשיהיה האדם שוקל פעולותיו תמיד ומכון אל אמצעותן, יהיה במדריגה עליונה ממדרגת בני אדם, ובזה יתקרב אל השם יתברך וישיג את טובו, וזוהי הדרך השלמה שבדרכי העבודה, וכבר זכרו חכמים זכרונם לברכה זה הענין וכתבו עליו, ואמרו כל השם אורחותיו ומשגיח בהם זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר (תהלים נ כג) 'ושם דרך אראנו בישע אלהים' אל תקרי ושׂם אלא ושׂם, והשימה הוא השעור והסברא.

(שמנה פרקים להרמב"ם, פ"ד)

אמר רבי יהושע בן לוי כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא וכו'

רבי שמעון אומר הרואה את הנולד (אבות פ"ב מ"ט), כי החבר והשכן אינם רואים אלא לפי שעה, ומה שהוא היום טוב אינו טוב למחר כי ישתנו הדברים, וכמו שאמר הכתוב (משלי כז א) 'אל תתהלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום', והרואה את הנולד ומרחוק יריח מה שאפשר להיות, הוא נשמר מהרבה פגעים ולא יעשה כי אם מה שגלוי אליו, שאי אפשר לו לבוא לידי תקלה, שמתוך כך יהא מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסידה, וזהו מה שאמרו חכמים ז"ל בסוטה (ה:) ובראשון ממועד קטן (ה.) ובפרק נגמר הדין (מג:), שם ארחותיו, שנאמר (תהלים נ כג) 'ושם דרך אראנו בישע אלהים', אל תקרי ושׂם אלא ושׂם, וצווי זה אינו סותר מה שכתוב בספר בן סירא ונזכר בפרק חלק (סנהדרין ק:) ובפרק הבא על יבמתו (יבמות סג:), והוא אמרו 'אל תצר על צרת מחר כי לא תדע מה ילד יום'. וכן מה שאמרו באחרון מסוטה (מח:), כל מי שיש לו פת בסלו ואומר מה אוכל מחר הרי זה מקטני אמנה, כי יש לו לאדם לחשוב על העתיד ויקח תחבולה להציל לו מרעתו, ומה שאינו בידו יבטח באל ואל ידאג עליו. ובמסכת תמיד (לא:) אמרו כי אלכסנדרוס מוקדון שאל זקני הנגב אי דין חכם, ואמרו לו, הרואה את הנולד.

(מגן אבות לרשב"ץ, אבות פ"ב מי"ג)

אמר רבי יהושע בן לוי כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא וכו'

אמר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם, הנה תמצא שרוב המפרשים, ובראשם הרמב"ם ז"ל, הם אומרים שהדרך ישרה שיבור לו האדם היא הדרך הממוצעת. והנה כפי זה הזהיר אותנו השלם ר' יהודה הנשיא על שלשה ענינים שהם עמודים ויסודות להצלחה רוחנית וגופנית. והוא שישקול האדם פעולותיו בעין השכל, הן במעלות המדות, והם דרך ארץ, שיבחין בין הדבר הנאה ובין הדבר המגונה. ובמעלות המגונות השכליות אשר הם נחלקים לשני חלקים, מעשה המצות ושמירתם, והעיון בסברות האמתיות והפנות התוריות. והנה עכשו כפי זה הדרך הממוצעת הוא מדבר באדם פרטי בענין הנהגתו בדרך ארץ, המשל, במדת הנדיבות שהיא הנבחרת במעלות המדות. המובחר בזו המדה הוא, שלא יטה אל הקצוות, ואז ימשוך תועלת לעצמו שלא יאבד ממונו ויצטרך לאחרים. ומזה תמצא שצוו חז"ל (כתובות סז:) המבזבז לא יבזבז יותר מחומש ממונו. ואם היה נוטה לצד הכילות, הנה הוא מסבב רע לעצמו שיחסר ממונו, ויקנה מדת האכזריות, ויביא רע לעניים, באופן שלא יקבלו הנאה מממונו. אמנם הש"י ברא עניים ועשירים, ורצונו שיעשו חסד העשירים עם העניים, וכמו שדרשו חז"ל (תנחומא משפטים ט) על פסוק (תהלים סא ח) 'ישב עולם לפני אלהים', ששאל דוד מהש"י שיהיו כולם עשירים, השיבו הש"ת 'חסד ואמת מן ינצרוהו' (שם). והנה כפי זה הקצוות הם מגונות, אמנם הנדיבות שאין בה לא פיזור ולא כילות היא המובחרת, שימשך ממנה תועלת לו ולאנשים. והוא אמרו (אבות פ"ב מ"א) 'תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם', אשר בעבורה קנה מדת הנדיבות וקיים מאמר הש"י, וג"כ האנשים יפארוהו על נדיבותו, וזהו 'ותפארת לו מן האדם'. וזה יבא מכוון עם מאמר חז"ל שאמרו 'ושם דרך' (שם נ כג) שכל השם ארחותיו בעולם הזה, והוא שילך בדרך האמצעית, יזכה ל'ישע אלהים'. והנה כפי זה הפירוש 'תפארת לעושה' הוא מדבר כנגד האדם.

(מרכבת המשנה לר"י אלאשקר, אבות פ"ב מ"א)

אמר רבי יהושע בן לוי כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא וכו'

הוא מה שהנביא צווח ואומר (חגי א ה) 'שימו לבבכם על דרכיכם'. ושלמה אמר בחכמתו (משלי ו ד-ה) 'אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך, הנצל כצבי מיד' וגו'. וחכמינו ז"ל אמרו כל השם ארחותיו בעולם הזה, זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא. ופשוט הוא שאפילו אם יפקח האדם על עצמו, אין בכחו לינצל אלולי הקדוש ברוך הוא עוזרו, כי היצר הרע תקיף מאד, וכמאמר הכתוב (תהלים לז לב-לג) 'צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו, ה' לא יעזבנו' וגו'. אך אם האדם מפקח על עצמו, אז הקדוש ברוך הוא עוזרו וניצול מן היצר הרע, אבל אם אינו מפקח הוא על עצמו, ודאי שהקדוש ברוך הוא לא יפקח עליו. כי אם הוא אינו חס, מי יחוס עליו. והוא כענין מה שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות לג.) כל מי שאין בו דעה אסור לרחם עליו. והוא מה שאמרו (אבות פ"א מי"ד) אם אין אני לי מי לי.

(מסילת ישרים, פ"ב בביאור מדת הזהירות)

אמר רבי יהושע בן לוי כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא וכו'

נשאל מאמר כל השם אורחותיו בעוה"ז זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה, שנאמר (תהלים נ כג) 'ושם דרך אראנו בישע אלהים'. פתח בדברי רש"י ז"ל (ויקרא כה א) מה ענין שמיטה להר סיני, אלא מה אלו נאמרו כללותיהן ופרטותיהן מסיני אף כל וכו'. והענין מאמר רז"ל (אבות פ"ה משניות א-ב) בעשרה מאמרות נברא העולם, והלא במאמר אחד יכול וכו', וליתן שכר טוב וכו', עשרה דורות מאדם וכו' עשרה דורות מנח עד אברהם וכו' וקבל שכר כולם. הנה תמיהת העולם על 'בעשרה מאמרות', 'והלא במאמר אחד יכול אלא' וכו', וכי הקב"ה בטרוניא בא עם בריותיו, אחר שהיה יכול לברא במאמר אחד למה ברא בעשרה מאמרות כדי להפרע עונש עשרה מאמרות וכו'.

וזהו כל השם אורחותיו בעוה"ז זוכה ורואה וכו', וכן בכל מדה ומדה שמתעורר עליו, עד שמקבל שכר כולם, וכן נח ואברהם קבלו שכר כולם, כללא דמילתא שבכל סוף דבר נכללים כל הסדר שקדמוהו, והוא תכלית הכל והכל כאין בטל ומבוטל נגדו ונגרר אחריו. וזהו ענין השמטה, שכל הששה שנים נכללים בשביעית ומתבטלים נגדה, לכן כל הקנינים מתבטלים ויוצאים לחירות, והכל מסיני שהוא הביטול והאין, כי ענין 'סיני' הוא הענוה והאין כידוע שגימטריא 'עין' שהוא סוף חכמה שהוא האין וההסתכלות, ומשביעית נלמד על כל המצות שמתעלים ע"י סוף המעשה מסיני שהוא הביטול והאין, וזהו (שם פ"א מ"א) משה קבל תורה מסיני.

(פרי הארץ, בהר)

כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא שנאמר ושם דרך וכו'

'ושם דרך', כי לו בעבודתו ית' דרך נהוג וקנין חזק, אמר התרגום שדבריו דברי אלהים חיים, דדבח יצרא וכביש ליה היך קרבן תודתא אתחשיב ליה ומוקיר לי, ומאן (דיצרי) [דייעדי] אורחא בישא אחמי ליה בפורקנא דאלהא, עשה מלת 'שם' כמו 'אשר שם לו בדרך' (שמואל א' טו ב), שאורב ליצרו באיזה דבר, יוכל לחטוא ונזהר ממנו, והוא ערום ביראה שהזכירו רז"ל (ברכות יז.), ולזה כוונו רז"ל שאמרו כל השם אורחותיו בעוה"ז זוכה כו', ר"ל המשער דרכיו ונזהר מלחטוא.

(פירוש מהר"ר יוסף יעב"ץ)

כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא שנאמר ושם דרך וכו'

'ושם דרך' אל תקרי ושם [מלשון שימה] אלא ושׂם [מלשון שׂומא]. פעל 'שימה' מציין איכות השימה אם היה איזה סדר וערך או יחוס אל המקום, וכבר השקיפו על זה דורשי הלשון, וחז"ל השקיפו על זה במקומות הרבה, בראשית רבה (לא יא) על פסוק (בראשית ו טז) 'ופתח התיבה בצדה תשים'. 'שם על שכמה' (שם כא יד), 'וישם על יצחק בנו' (שם כב ו), עירובין (נד:) מנין עד שתהיה סדורה בפיהם שנאמר (דברים לא יט) 'שימה בפיהם', מנין שחייב להראות לו פנים [פירוש, טעם ההלכה] שנאמר (שמות כא א) 'אשר תשים לפניהם'. פירוש מלת 'שימה' על הסדר בנחת ובעיון היטב. וזה שאמר אל תקרי ושם ר"ל א"א שתקרא ושם אלא א"כ שׂמין ומחשבין הפסד מצוה כנגד שכרה, ואז יקרא שפיר ושׂם, בעיון ובמחשבה איך יתנהג.

(חדושי המלבי"ם)

כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא שנאמר ושם דרך וכו'

והיינו ששם אורחותיו, ששקל שכר מצוה נגד הפסדה, וגם לשום אורחותיו שקלקל ופגם ולתקן קודם מותו, וכענין 'שוב יום אחד לפני מיתתך' (אבות פ"ב מ"י).

(דברי מוסר מרבי נפתלי כ"ץ)

כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא שנאמר ושם דרך וכו'

ונראה לבאר כונת הגמרא בהקדם מה שכתב בספר עבודת הקודש בשם מהרח"ו ז"ל, דכשנפטר האדם, המלאכים המלוים הנשמה מניחים אותה במקום שיש ל"ב אלף רבבות נתיבות, וכולם נקראים 'מוקשי מות' 'דרכי שאול' וכו' (ראה משלי יג יד, ז כז), ובין אותם הדרכים יש דרך אחד ששמו אורח חיים, שנאמר (שם טו כד) 'אורח חיים למעלה למשכיל', והוא חושך בתחילתו, ואח"כ כולו אור [דוגמת עשיית המצוה שמפיל היצה"ר על האדם בעת העשיה עצלות וחושך, ואחר שנתגבר על יצרו ועשה המצוה הוא שמח וטוב לב ע"ז]. שנאמר (שם ד יח) 'ואורח צדקים כאור נגה הולך ואור עד נכון היום', וכל שאר נתיבות חוץ מזה, תחלתן וסופן אש אוכלה וחושך ואפלה, וכולם הולכים עד גיהנם עכ"ל.

ומי שבחייו מחשב תמיד ושם אורחותיו איזה דרך לילך בו, כמו שכתוב (תהלים קיט נט) 'חשבתי דרכי' וגו', מדה במדה מראה לו הקב"ה ג"כ את הדרך הנכונה שהולכת לגן עדן כדי שלא יטעה, וזהו כונת הגמרא 'כל השם ארחותיו בעולם הזה זוכה ורואה' וכו', ור"ל שבעת ההיא שהנפש הולכת ומשתוממת ואינה יודעת באיזה נתיב להכנס בו, הקב"ה מושיע לה ומראה לה את הדרך הנכונה. וזהו שרמז לנו הכתוב 'ושם דרך', היינו מי ששם ארחותיו בעוה"ז, שכרו הוא שבעולם העליון 'דרך אראנו'.

(חפץ חיים)

ושם דרך אל תקרי ושם אלא ושׂם דרך אראנו בישע אלהים

מצוה ללכת ולהדמות בדרכי השם יתברך וכו' ענינה הוא דרך כלל שיבחר לו האדם בכל עניניו ובכל מעשיו, בין באכילה בין בשתיה, בין במשא ומתן בין בדברי תורה, בין בתפלה בין בשיחה ובכל דבר, הדרך הטובה והממצעת, ולא יתרחק אל הקצוות לעולם, ועל כלל הענין הזה אמרו זכרונם לברכה (סוטה ה:) שיהא אדם שם דעותיו תמיד, כלומר, שיחשב בעניניו לעשות אותם על דרך המצוע והישר, וסמכו הדבר לקרא דכתיב (תהלים נ כג) 'ושם דרך אראנו בישע אלהים', דרשו הם אל תקרי ושׂם אלא ושׁם.

(ספר החינוך, מצוה תריא)

רבי ינאי הוה ליה ההוא תלמידא דכל יומא הוה מקשי ליה בשבתא דריגלא לא הוה מקשי ליה

עיין פירוש רש"י ומהרש"א, ועוד י"ל לפי שבשבתא דריגלא עיקר הדרוש ללמוד חכמה ומוסר ודינים להמון עם, ואם יקשה לו לא יכנסו דבריו באזניו, לכך לא הקשה לו, כדי שידעו כל העם שכל דבריו כנים ואמתים לקבל דבריו להלכה פסוקה וחלוטה וישמעו לו.

(עיון יעקב)

ה:

קרי עליה ושם דרך אראנו בישע אלהים

פירש רש"י דאתו כו"ע לפרקא, ואי מקשי ליה ולא הוה מצי לפרוקיה הוה מכסיף. ומהרש"א כתב זה דוחק. ונ"ל בס"ד דאמרו רז"ל בגמרא, כשהיה משה רבינו ע"ה לומד תורה מפי הגבורה בהר סיני, היה לומד הקשות מיושב דבעי ישוב הדעת טפי, ורכות מעומד. וידוע כי בשבת הרגל שמתקבצים כל הצבור לפרקא, אז הדרשן עומד ודורש לכבוד ציבור, משא"כ בשאר שבתות דלא כנוף כולי עלמא דורש מיושב, ולכן היה אותו תלמיד נזהר שלא להקשות לו בשבתא דרגלא, דאז הוא עומד ודורש ואית ליה טרחא, וכיון דמוצא לו קושיות א"כ זהו בכלל קשות דבעו ישיבה, ואיך יקשה לו בהיותו עומד, ולכך קרא עליו פסוק זה 'ושם דרך', ר"ל דרך ואורח של לימוד התורה, דהלומד קשות צריך להיות מיושב.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

ו.

עד שיהא שם זקן או תלמיד וכו' שמע מינה צורבא מרבנן דאיכא במתא כל מילי דמתא עליה רמיא

לפי שאמר 'זקן' הוא ת"ח או 'תלמיד' שהוא צורבא מרבנן, מזה מוכח ד'צורבא מרבנן דאיכא במתא', אע"ג שאינו ת"ח גדול רק 'במתא' - לפי ערך אנשי העיר הוא צורבא מרבנן, עליה רמיא מילי דמתא.

(לשמוע בלמודים)

ח:

לפי שאין מערבין שמחה בשמחה

אין מערבין שמחה בשמחה, בגמרא דידן יליף מקרא דשלמה, ובירושלמי כתבו תוס' (ד"ה לפי) דיליף מדכתיב (בראשית כט כז) 'מלא שבוע זאת'. ונ"ל דתרווייהו צריכא, דאי מיעקב הוי אמינא דהתם אין לערב מחמת נשואין של אשה אחרת בשמחת נשואין אחרת, שהרי נעשה צרות זו לזו ואין אשה מתקנא אלא בירך חברתה, משא"כ שאר שמחות מותר לערב, להכי מייתי מקרא דשלמה. ואי מקרא דשלמה לבד, הייתי אומר דדוקא שני מיני שמחות אין לערב יחד, אבל שמחת נשואין שהכל מין ושם אחד מותר לערבם יחד, קמ"ל.

(עיון יעקב)

לפי שאין מערבין שמחה בשמחה

סעודה ראשונה דליל שבת קודש חשבה האריז"ל כנגד קדושת יצחק אבינו ע"ה, ובתנחומא (סו"פ פקודי) דרש על המשכן והיה מונח מפורק טבת ושבט ואדר וכו' למה לא עמד מיד מפני שחשב הקדוש ברוך הוא לערב שמחת המשכן בשמחת היום שנולד בו יצחק וכו' הריני מערב שמחתכם שמחה בשמחה. וצריך להבין מה שאמר הטעם כדי לערבב שמחה בשמחה, אדרבא הא אמרו דאין מערבין שמחה בשמחה ומהאי טעמא אין נושאין נשים במועד. אבל ענין שמחות אלו הם מסוג אחד ושייכים זה לזה והוא רק ריבוי שמחה ואינו בגדר מערבין שמחה בשמחה.

(פרי צדיק, שלח אות ט)

לפי שאין מערבין שמחה בשמחה

ובתוס' (ד"ה לפי) ובירושלמי (ה"ז) דריש מדכתיב (בראשית כט כז) 'מלא שבוע זאת'. הנישואין הראשונים הכתובים בתורה הם נישואי יצחק, אך בקשר לנישואי יצחק מתוארות רק ההכנות לנישואין, הנישואין הראשונים שהתורה מתארת בפירוט את סדר הנישואין עצמם הם של יעקב בחיר האבות, מהם נלמדות הלכות מספר כיצד צריך להיות סדרם של נישואין יהודיים, מן הפסוק (שם) 'מלא שבוע זאת' וגו' [הנאמר בנישואי יעקב] נלמדות שתי הלכות (ירושלמי שם), א. ההלכה של שבעת ימי המשתה. ב. אין מערבין שמחה בשמחה, כלומר שמחת חתונה אינה צריכה להיערך בזמנה של שמחה אחרת.

על כך מקשים, לכאורה, הרי זה מנוגד לכלל של 'אין למדין מקודם מתן תורה' (ירושלמי מו"ק פ"ג ה"ה). יתר על כן, משני לימודים אלה עצמם,

הרי ההלכה של שבעת ימי המשתה היא רק מדרבנן [לגבי היום הראשון ישנה סברה שהיא מדאורייתא (ראה מג"א או"ח סי' תקמו סק"ד), אבל שאר הימים ודאי שהם מדרבנן], לפי שאין זו דרשה גמורה, ואפשר להסביר את הטעם בכך ש'אין למדין מקודם מתן תורה'. ואם כן כיצד נלמדת מפסוק זה עצמו ההלכה של 'אין מערבין שמחה בשמחה' שהיא לדעת התוספות דרשה גמורה ומדאורייתא. התירוץ לדבר הוא, שהכלל של 'אין למדין מקודם מתן תורה' הוא ביחס לענינים של הלכה דוקא, משום ש'ניתנה תורה ונתחדשה הלכה' (ב"ב קי:), אבל ענינים של גילוי תכונות נפש האדם, אפשר ללמוד גם מלפני מתן תורה, לפי שאין בזה הבדל בין קודם מתן תורה לבין אחר מתן תורה. לכן מובן ההבדל בין שתי ההלכות האמורות, ביחס ל'שבעת ימי המשתה' יש צורך ללמוד הלכה, ואילו בענין של 'אין מערבין שמחה בשמחה', נלמד מלפני מתן תורה רק בקשר לתכונות הנפש, וההלכה של 'אין מערבין שמחה בשמחה' אנו יודעים ממילא, כפי שיוסבר להלן.

ביחס לתכונות הנפש תתכינה לשתי סברות, א. בשעה שאדם שרוי בהלך רוח מסוים, כגון הלך רוח של שמחה, הרי למרות שהשמחה היא של ענין מסוים, מסייעת היא בכל זאת גם לשמחה של ענין אחר, לפי שהלך הרוח דומה. ב. בשעה שאדם שרוי בהלך רוח של שמחה מאיזו סיבה שהיא, הרי לא זו בלבד שאין השמחה מסייעת לשמחה אחרת, אלא אף אדרבה מפריעה לה. למרות שהתוצאה בשני המקרים הן אותו הלך רוח, אך מאחר שהגורמים הם שונים, ולכן מבלבלים זה את זה, חייב הדבר להתבטא גם בתוצאות בשמחה. ודבר זה נלמד מן הפסוק 'מלא שבוע זאת', כפי הסברה השניה, וממילא יודעים כבר את ההלכה של 'אין מערבין שמחה בשמחה'. שמחת חתן וכלה צריכה להיות ככל שמחה של מצוה, שמחה כזו ובאופן כזה שהאדם יהיה כולו שם, שכן כל מצוה היא קיום רצונו יתברך, והאדם צריך לעשותו ברצונו הוא, 'עשה רצונו כרצונך' (אבות פ"ב מ"ד), ואז האדם כולו שם, כמאמר הבעל שם טוב 'במקום שרצונו של אדם שם הוא עצמו', לפיכך צריכה גם השמחה להיות של כל הנפש, מאחר שידוע איפוא ששמחת החתן וכלה צריכה להיות שמחה בו תהא שרויה הנפש כולה, נלמד מלפני מתן תורה, שבתכונות הנפש מבלבלת שמחה אחת את חברתה, וממילא ידוע שאין מערבין שמחה בשמחה של מצוה אחרת, משום שהיא מבלבלת את שמחת מצוה זו.

(ליקוטי שיחות לרבי מלוביבאוויטש, ח"א פ' ויצא)

מנין שאין נושאין נשים במועד שנאמר ושמחת בחגך ולא באשתך

ותחת שמחת אסיפת התבואה אומרת התוה"ק 'ושמחת בחגך' (דברים טז יד) והיינו שמחה רוחנית, כמש"כ (ויקרא כג מ) 'ושמחתם לפני ה' אלהיכם'. ואחד מן הטעמים בגמרא שאין נושאים נשים בחול המועד הוא ושמחת בחגך ולא באשתך, הרי כל שכן לא בתבואתך ולא בהיותך בטוח בפרנסתך. 'ושמחת בחגך' שהיא שמחה רוחנית, היא השמחה בהרגשת השובע בביטול השאיפות הגשמיות, וגם תוספת שמחה ביש של הקדושה הממלא מקום היש הגשמי. [וכן ניסוך המים הוא, כדי שיתברכו לכם גשמי שנה (ר"ה טז.) שהוא התנאי לקיומם הגשמי, אבל חכמי ישראל הפכו אותו לשמחת בית השואבה שמשם היו שואבים רוח הקודש (ב"ר ע ח)].

(מכתב מאליהו, ח"ה)

ט.

ודאין מערבין שמחה בשמחה מנלן דכתיב ויעש שלמה וכו'

מדעשה שלמה ע"ה חנוכת בית ה' ז' ימים קודם החג ולא המתין עד החג אע"כ שאין מערבין שמחה בשמחה. ומדקדקים הא עד דאתא שלמה מאן אמרה, וע"כ שלמה גופיה יליף משום קרא, ואפשר כמ"ש תוס' (לעיל ח: ד"ה לפי) בשם ירושלמי (ה"ז) מדכתיב (בראשית כט כז) 'מלא שבוע זאת' ופסקה הרמב"ם (אישות פ"י הי"ד) באמת, וא"כ מ"ט לא מייתי הש"ס האי קרא דהוי יליף שלמה מניה, ודוחק לומר שהלכה למשה מסיני הוי ואתא שלמה ואסמכהו אקרא. וי"ל דשלמה מפקיה מקרא דלדידיה הוי דרשה ולדידן לא הוי דרשא, ולכן לא מייתי הש"ס הך קרא דלדידן לא יהיה מוכח מניה, אמנם השתא שעשה שלמה החג ז' ימים וז' ימים ואכלו ביום הכפורים והסכים בת קול על ידו כמבואר שם, יש לן ראיה דהדין אמת דאין מערבין שמחה בשמחה, אע"ג דמדאורייתא אין לנו ראיה.

(חתם סופר, סוכות)

איבעי ליה לשיורי באמה כליא עורב

'והזר הקרב יומת' שהמיתו כל החיצונים לבל יתקרבו אל הקדושה, והוא הרמז 'אמה כליא עורב' שהיה במקדש כדאיתא בגמ', למען לא יהיה מקום לנוח ולאחוז שבט הרשע על מקדש ה' בבנ"י. והנה זהו ענין משמרת הלוים תמיד במקדש להיות נעורים כל הלילה זה היה ג"כ למשמרת בנ"י. ומה גם שהלוים היו מבחי' הגבורה והצמצום לכן הם היו מבחוץ לכהנים שהשפיעו החסדים כמ"ש (תהלים נ ב) 'מציון מכלל יופי' כל השפעות יוצאים משם. וזהו לשון עזרה שהיה במקדש להיות עזרה וישועה לבנ"י. וז"ש (תמיד פ"א מ"א) והכהנים מפתחות העזרה בידם להשפיע כ"ט לבנ"י.

(תפארת שלמה, במדבר)

אותה שנה לא עשו ישראל את יום הכפורים והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה

ואפ"ל עוד בביאור המדרש הנ"ל, עפ"י מה דאיתא במדרש (ויק"ר יז ז) עה"כ (ויקרא יד מב) 'ולקחו אבנים אחרות' וגו', דקאי על הבית השלישי שקדושתו נצחית. והנה איתא בגמרא א"ר פרנך א"ר יוחנן אותה שנה שחינכו ישראל את ביהמ"ק בימי שלמה לא עשו ישראל את יוהכ"פ [פירש"י (ד"ה לא) לפי שז' ימים לפני סוכות כל יום עשו שמחה ומשתה וכו'], והיו דואגים ואומרים שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל כלייה, יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנים לחיי העוה"ב. מאי דרוש, אמרו ק"ו, ומה משכן שאין קדושתן קדושת עולם, קרבן יחיד דוחה שבת דאיסור סקילה [קרבנם של נשיאים בחנוכת המשכן], מקדש שקדושתו קדושת עולם, וקרבן ציבור, ויוהכ"פ איסור כרת הוא דאיכא, לא כ"ש שתדחה. ופריך ה"נ מיעבד ליעבדו קרבן, אבל מיכל לא ניכלו ולא לישתו. ומשני אין שמחה בלא אכילה ושתיה, עכ"ד הגמרא. הרי שהתירו אכילה ושתיה ביוהכ"פ בעבור חינוך בית עולמים, אף שלא נתקיים לעד כי נחרב בעוונות ישראל, אפ"ה מקום בית המקדש עדיין בקדושתו עומד והוא קרוי בית עולמים לעומת המשכן שאין קדושתו קדושת עולם, ואם כן עאכו"כ שבבנין בית המקדש העתיד שיהיה קיים לעד ולעולמי עולמים, ודאי היה חיוב לאכול ולשתות ולשמוח. וזה אפ"ל בדברי המדרש (ויק"ר טו יד), בשעה ששמעו ישראל פרשת נגעים נתייראו מתוקף הדין כמבואר, השיב להם משה אלו לאומות העולם כנ"ל, אבל אתם לאכול ולשתות ולשמוח, פירוש שלא יתקיימו פרשיות אלו בכם בפועל, אלא כלפיכם תרמוז פרשה זו על בנין הבית העתיד, כמו שדרשו מדכתיב (שם) 'ולקחו אבנים אחרות', ואז תהיו אוכלים ושותים ושמחים בבנין הבית, מכון לשבתו יתברך עולמים.

(דברי יואל, מצורע)

יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא

וכן הם הצדיקים והרשעים בשעת פטירתם אע"פ שהם נידונין, אין פסק דינן נגמר עד יום הדין הגדול, ועל כן קראו לו יום הדין הגדול. וזהו שאמרו רז"ל (מו"ק ט. כתובות קג:) כשנפטרין הצדיקים והחסידים הלשון מזומן לחיי העולם הבא, ר"ל מזומן הוא ועדיין לא הגיע למעלתו הגדולה, ואפי' על משה רבינו ע"ה אמרו כן כשנפטר משה יצאת בת קול ואמרה משה מזומן לחיי העולם הבא.

(תורת המנחה לרבי יעקב בן חננאל תלמיד הרשב"א, נצבים דרשה עו)

יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא

אל יתמה האדם אם יראה רשעים מתרבים בעולם והולכים ומתגדלים בכל יום, כי ידע שהשם יתברך הוא בעל הכרם וכמו שאמרו (ב"מ פג:), ויודע טיבו של כרם יותר ממנו ומתקן צרכיו בכל עת ורגע. והנה חז"ל (סנהדרין צח.) אמרו שבן דוד אפשר שיבוא בדור שכולו חייב דיעמיד מלך קשה כהמן שישובו בתשובה, והרי אמרו ז"ל (שיה"ש רבה ב ב) איזה דור חביב מכל הדורות זה דור המדבר מפני שזכו לקבלת תורה, וכן על דורו של שלמה המלך ע"ה אמרו שנתבשרו לחיי עולם הבא מפני שזכו לבנין בית המקדש, ואין צריך לומר דורו של משיח ודאי יהיה חביב, ואפשר שיהיה כולו חייב, ויתהפכו לדור חביב על ידי שהשם יתברך יביאם לתשובה, ועל כרחך ששורש נשמתם ממקום גבוה יותר מכל הדורות.

(צדקת הצדיק, אות נב)

דבקו שערים זה לזה

ועוד נ״ל בס״ד, ענין הנס הזה מורה מעשהו לענין גדול שיהיה לעתיד, והוא, תחלה דבקו שני שערים זה על זה, נרמז בהם שני דלתי״ן שנדבקים זה עם זה, ונעשו מ״ם סתומה של ׳למרבה [-׳לסרבה׳ כתיב] המשרה׳ (ישעיה ט ו), ואח״כ נעשה נס שני, ונפתחו שתי השערים הרומזים לשני דלתי״ן, ונרמז בזה שתהיה מ״ם סתומה של ל׳מרבה המשרה׳ נפתחת, ותהיה שני דלתי״ן, ואלו הן שני דלתי״ן של דוד, כמ״ש מהרנ״ש ז״ל בטוב הארץ, שעל אלו שתי דלתי״ן של מ״ם סתומה של ל׳מרבה המשרה׳ נאמר (משלי ח לד) ׳לשקוד על דלתותי יום יום׳, שיהיו נפתחים לעתיד בזמן הגאולה, וימלוך משיח בן דוד, כמ״ש (ישעיה שם) ׳למרבה המשרה ולשלום אין קץ על כסא כ ועל ממלכתו׳.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

אמר שלמה עשרים וארבע רננות ולא נענה

פירש רש״י ז״ל (ד״ה כ״ד) באותה תפלה של ׳ויעמוד שלמה׳ (מלכים א׳ ח כב) איכא כ״ד רננות, בין תפלה ורנה ותחנה. ונראה כי הוא מונה מן פסוק (שם פסוק ל-נג) ׳ושמעת אל תפלת עבדך ועמך ישראל׳ וגו׳, עד ׳בהוציאך את אבותינו ממצרים אדני ה׳׳. ולולי פירושו הייתי מפרש כ״ד רננות הם כ״ד פסוקים שיש במזמור (תהלים פרק קלב) ׳שיר המעלות זכור ה׳ לדוד את כל ענותו׳, שיש בו ענין בהמ״ק שנתגלה מקומו לדוד המלך ע״ה, דכתיב (שם פסוק ה) ׳עד אמצא מקום לה׳ משכנות לאביר יעקב׳, וגם כתוב בו מענין האדון, דכתיב (שם פסוק ח) ׳קומה ה׳ למנוחתיך אתה וארון עוזיך׳, ועם מזמור (שם פרק קלג) ׳שבת אחים גם יחד׳ שאחריו, ומזמור (שם פרק קלד) ׳הנה ברכו ה׳׳ וגו׳ שבהם נשלמים ט״ו שיר המעלות, כי לשון רננות שייך על מזמורי תהלים טפי מהנך קראי, שכולם תפלה ותחנה, ואלו השלשה מזמורים הנזכרים יש בהם כ״ד פסוקים, וכיון שהם מזמורים נקראים רננות.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

פתח ואמר שאו שערים וכו׳

קשה מה שייך בזה ׳פתח ואמר׳, והלא לא היתה פתיחה שלו בהם, אלא פתח בכ״ד רננות תחלה. ונ״ל בס״ד נקיט ׳פתח׳ מפני כי פסוקי ׳שאו שערים ראשיכם׳ אינם תחלת המזמור, כי המזמור מתחיל ׳לדוד מזמור לה׳ הארץ ומלואה׳, ואי לא אמר ׳פתח ואמר׳ הייתי חושב שאמר המזמור מתחילתו, ומשום דעיקר אמירתו הוא בעבור פסוק זה לכך נקיט תלמודא פסוק זה, ולעולם אמרו מתחילתו, לכך הוצרך מסדר התלמוד לומר ׳פתח ואמר שאו שערים׳, ללמדינו שלא התחיל מן התחלת המזמור, אלא פתח המזמור מן הפסוק הזה. ועוד נ״ל בס״ד, אע״פ שכבר פתח בכ״ד רננות, כאן הרים קולו יותר מקול שתפס בכ״ד רננות, כדי להשמיע לכל העומדים שם שהוא קורא לשערים בכח מלך הכבוד, ולא נפתחו עד שאמר בזכות דוד אביו, ולכך אמר ׳פתח ואמר׳, שפתח בקול גדול יותר, שגם הרחוקים שלא שמעו קול כ״ד רננות שמעו זאת.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

רבי יונתן בן עסמיי ורבי יהודה בן גרים תנו פרשת נדרים בי רבי שמעון בן יוחי

פירש רש״י (ד״ה פרשת) וז״ל ׳במסכת נדרים׳, ובעין יעקב גרס בדברי רש״י ׳או פרשה דראשי המטות׳, ונ״ל דאיתא ברמב״ן בפרשה מטות (במדבר ל ב) וז״ל הנה התרת נדרים הם כהררים התלוין בשערה, דאינו רק רמז ׳לא יחל׳ (שם פסוק ג) כדאיתא במסכת חגיגה (י.), והטעם כדי שלא יהא ישראל פרוצים בנדרים, לכך לא רגילין כל ישראל דיני היתר נדרים, רק לראשי המטות אמר בפירש דיני היתר נדרים, ולכך אמר כאן לראשי המטות, דלהם אמר הפרשה של התרת נדרים, ולא נכתבה בתורה רק ליחודי סגולה בעל פה, ושאר הפרשה אמר לבני ישראל מה שנכתבה בתורה בפירש. וזה פירש רש״י הנ״ל, דקשה מהיכי תיתי למדו פרשת נדרים אצל ר״ש בן יוחאי, והלא קרי בי רב הוא, לכך פירש רש״י שלמדו אצל ר״ש בן יוחאי פרשה שנאמרה לראשי המטות בעל פה, דלא נאמרה רק ליחידי סגולה כנ״ל ברמב״ן, וק״ל.

(בית לוי)

רבי יונתן בן עסמיי ורבי יהודה בן גרים תנו פרשת נדרים בי רבי שמעון בן יוחי

ונראה דבזה יתבאר על נכון מאמר הכתוב הנ״ל (במדבר ל ג) ׳איש כי ידור נדר לה׳׳, היינו כדברי רז״ל לקיים את המצוה ע״ד לזרוזי נפשיה קמזהיר רחמנא אם רוצה לעשות כן יהא זהיר ברוחו ש׳לא יחל דברו׳, כדרז״ל שלא יעשה דבריו חולין, היינו שלא יפגום דיבוריו, וטעמא דמילתא משום ד׳ככל היוצא מפיו יעשה׳, היינו דמה שנברא במאמרו הוא בבחינה זו ׳ככל היוצא מפיו׳, אם היוצא מפיו יוצא בקדושה וטהרה, גם הנברא ונעשה ממאמרו הוא נמי בריה של קדושה, וידיעת הפכים בשוה, א״כ אם רצונו ׳לנדור נדר לה׳׳, ממילא ראוי לו לזהר ׳שלא יחל דברו׳ וא״ש בס״ד, ובזה יתבאר מה שאמר משה רבינו דבר זה לראשי המטות לבני ישראל, דמזה יקחו מוסר השכל אם רצונם לפעול במאמר פיהם להכניס בלב אישי ישראל אהבת תורה ויר״ש והרהורי תשובה, צריכין לזהר בעצמן שיהא דיבורם שמור מכל נדנוד חטא ועון, דבאופן אחר א״א שדבריהם יעשו רושם לטובה, וה״ד (שם פסוק ב) ׳וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר׳ היינו המיוחדים בראשי העם להורות להם דרכי השם באמרי פיהם. וקרי להו ׳ראשי המטות לבני ישראל׳ משום דבדידהו תליא להטות לבבות בנ״י לדרכי חיים ע״י מאמריהם, והם יקחו מוסר השכל ממה שצוה השי״ת בפ׳ נדרים ׳איש כי ידור נדר׳ לזרוזי נפשיה צריך לזהר שלא יעשה דבריו חולים משום ד׳ככל היוצא מפיו יעשה׳, א״כ הדברים ק״ו בראשי המטות לבני ישראל והבן.

ובזה יש לבאר מארז״ל במס׳ מו״ק רבי יונתן בן עסמיי ורבי יהודה בן גרים תנו פרשת נדרים בי רשב״י, כד מיפטרו מניה א״ל לבריה זיל לגבייהו דליברכינך עיי״ש, וצ״ב מאי ענינו להאי דתנו פרשת נדרים למימרא דהתם. ובזה יובן בס״ד, דענין ברכה נמי כיו״ב הוא, דע״י דיבוריו של הצדיק לברכה הוא ממשיך שפע ברכות ממקור ברכה העליונה, ואותיות שבדיבורו שנבראו מהם מלאכים הנה הנם הצינורות אשר ע״י ירעפו ברכות שמים מעל, וא״ש בזה המשך הגמרא הנ״ל דבתר דתנו פרשת נדרים דכתיב ביה ׳ככל היוצא מפיו יעשה׳, ממילא הבינו דלא דבר ריק הוא להתברך מפיהם של צדיקים, ובודאי לא ימנעו עצמם מזה, ע״כ א״ל זיל לגבייהו דליברכינך ודו״ק.

(ערוגת הבשם, מטות)

למדתנו רבינו תלמיד שנפטר מרבו ולן באותה העיר צריך ליפטר ממנו פעם אחרת שנאמר ביום השמיני שלח את העם ויברכו את המלך וכו׳

קשא למאי אצטריכו להביא לו ראיה והוכחה, וכי איהו לא ידע זה. ונ״ל בס״ד כי הם חשבו באומרו ולא אפטיריתו מנאי, בא לנסותם אם ידעו מקור הדין או לאו, כי א״א לומר שבא לנסותם אם ידעו עיקר הדין או לאו, דהא חזא דאתו בצפרא לגביה, וא״כ יודעים הדין, אך בא לנוסתם אם ידעו מקור הדין, מהיכא נפיק דין זה, ולכן השיבו בחכמה את הדין והמקור שלו מהיכא נפיק.

והנה מהרש״א ז״ל הקשה, בשלמא רבנן לא היה בדעתם ללון בלילה, ולכך איפטרו מיניה באורתא, אבל ישראל ידעו בודאי שלא ילכו ביום ש״ע, ואמאי באו ביום ש״ע, ונ״ל בס״ד כדי לקבל ממנו ברכות ביום שמיני עצרת, שהוא יום רצון שיתקבלו בו הברכות והבקשות יותר מכל ימות השנה כולה, כמ״ש בזוה״ק.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

אמר ליה לבריה בני אדם הללו אנשים של צורה הם זיל גביהון דליברכוך וכו׳

ודוגמא לזה מצינו בגמרא (גיטין לה.) בההוא אתתא דקללה ואמרה כבי תרי עבדית לי תתהפך כורסיך, כלומר שיהיה אבל על בניו, צוה מיד להפוך את הכסא כדי שתחול דיבור הקללה על זה וינצל אחר כך. וכן מצינו בגמרא בענין ששלח לבנו ואמר לו האנשים האלה אנשי צורה הם זיל לגבייהו דלברכינך כו׳, והם אמרו יהא רעוא דתזרע ולא תחצד כו׳, יתבלבל פתורך. בא ואמר לאביו שקללהו, אמר ליה אביו כלהו ברכתא נינהו. ומקשה מהר״ם פדאווה בהגה״ה שם, למה באמת אמר להם בלשון קללה, עיין שם מה שכתב. אבל אני פירשתי הענין, כי הם ראו בגזירה שנגזר עליו מצד המערכת דברים רעים, על כן הוציאו הברכות בלשון

קללה, שיספיק גזירת המערכת על דיבור לשון קללה, אבל כוונתו לברכה, והארכתי בזה במקום אחר. זהו היתה כוונת יוסף, שיתקיימו שני החלומות בעוד נחשב כמו מצרי, כן נלע"ד הפשט, ומצאתי קרוב לזה ברמב"ן עיין שם.

(שני לוחות הברית, וישב)

אמר ליה לבריה בני אדם הללו אנשים של צורה הם זיל גביהון דליברכוך

מקשים אמאי לא אמר לו כן באורתא, אחר דאפטרו מיניה. ונ"ל בס"ד כי רשב"י הוה ידע גם בחכמת הכוכבים והמזלות, והוא ראה שעתיד לבא פרעניות על ר"א מצד המערכה והמזל, והוא עצמו לא רצה לברכו, כי הוא ובנו חשובין חד גופא, ואין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין, כמ"ש בריש ברכות (ה:) ולוקים ר' יוחנן לנפשיה, ותירץ אין חבוש מתיר וכו', ורצה שאחרים יברכו אותו ברכות שהם נוגעים לענין הפרעניות המועדת אליו, ולכך צריך שיהיה המברך יש לו ידיעה בחכמה זאת של כוכבים ומזלות, כדי שידע על מה יברך, ואם הוא אומר להמברך בפיו שכו"כ רואה, אינו רוצה לומר בפירוש אשר ישפוט הכוכב והמזל, דכתיב (דברים יח יג) 'תמים תהיה עם ה' אלהיך', אך למיחש בשתיקה בדברים שבלב לית לן בה, וכמ"ש בתרנגולת שקוראה קול תרנגול, דאסור לומר בפירוש שחטו אותה בעבור דבר זה, אלא יאמר שחטו בסתם, ואע"פ שבלבו הוא רוצה לשחטה מחמת כן. ולכן באורתא חשב דלא ידעי רבנן בחכמה זו, יען כי הוא ידע דאותה הלילה אינה טובה היציאה בה מן העיר ע"פ המזל והכוכב, וכיון דהם רוצים לצאת אותה הלילה דהא אפטרו מיניה, משמע דאין להם ידיעה בחכמה זו, והוא לא רצה לומר להם בפירוש שלא יצאו, משום 'תמים תהיה עם ה' אלהיך', וכיון דחשב שאין להם ידיעה בחכמה זו, לכך לא אמר לבנו זיל לגבייהו ולברכוך, דמאי נפק"מ, אך כשבאו בצפרא אליו שידע שלא הלכו באותה הלילה, ידע שהרגישו ברעת הכוכב של אותה הלילה, ולכן הם ביטלו מן נסיעתם אותה הלילה בסתם, ונתבררה בזה ידיעתם בחכמה זו, מאחר דהבין שלא היה להם סיבה מונעת נסיעתם באותה הלילה, ולכך אמר לבנו זיל לגבייהו, כי הם בידיעתם בחכמה זו ירגישו מה הם הפרעניות המעותדות עליו מביאת הכוכבים והמזלות, ואז יברכו אותו ברכות השייכים לביטול אותם פרעניות, וכאשר היה.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

אמר ליה לבריה בני אדם הללו אנשים של צורה הם זיל גביהון דליברכוך אזל אשכחינהו דקא רמו קראי אהדדי וכו'

כבר ידעת מה ששאל בזה מהראנ"ח בספרו פ' תולדות יצחק, דמה צורך הי"ל להזכיר שמצאם עסוקים בפי' הפסוקים האלו, דבשלמא אם בנו של רשב"י היה עונה אמריו גם הוא בפי' הפסוקים ההם, דין הוא שיזכיר כן אשכחינהו דקא רמו וכו' אמרו אינהו כך ואיהו אמר כך, אבל מאחר שבנו של רשב"י לא נכנס בדברים אלה כלל אם מעט ואם הרבה לא היל"ל אשכחינהו דקא רמו ע"כ.

ולי נראה ליישב, שכיון בהודיעו אותנו דאשכחינהו דקא רמו קראי אהדדי להליץ יושר בעד השלמים האלה, אשר יראה לכאורה מעניינם שעשו שלא כהלכות דרך ארץ מאשר לא שאלו את פ' בנו של רשב"י מיד בבאו אצלם מאי בעית הכא כמו ששאלוהו בתר דסיימוה למילתייהו, לכן הקדים ואמר דאשכחינהו דקא רמו קראי אהדדי ואסקי במלתייהו במצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים וכל חפצים לא ישוו בה אפי' חפצי שמים, וה"נ אינהו מעיקרא ראו והביטו כי לא בא אצלם אלא למען יברכוהו והויא ליה ברכתו חפצי שמים אחר שהוא שלוחו של רשב"י קדוש אלהים, וכאשר ראו שהיא מצוה שאפשר לעשותה ע"י אחרים כי אם יבורך מפי רשב"י ודאי שתקובל ברכתו ותעשה בו רושם יותר מאשר יברכוהו הם, לכן לא שאלוהו מיד מאי בעית הכא, וכשהשיבם דא"ל אבא זיל גבייהו דלברכוך אזי ברכוהו ברכה בלשון קללה כאשר פירשו המפרשים שהיתה כוונתם למען ילך ויודיע את אביו והוא יפרש לו הברכות ויתברך מפי אביו ג"כ אשר ברכתו לא תשוב ריקם ומזה יידע ויכיר הבן, וגם רשב"י הסבה אליהם במה שלא שאלוהו מיד מאי בעית הכא רק הניחוהו עומד, שנראה שלא חשו לכבודו ולא לכבוד אביו לעשות את בקשתו מיד ולאלתר להיות שיותר נאות היותו מתברך מפי אביו יותר מאשר יתברך מפיהם, כי לכן ברכוהו ברכות הצריכים ביאור למען יבארם בפיו רשב"י ונמצא מתברך מפיו, וא"כ הויא ליה מצוה שאפשר לה לעשות ע"י אחרים ובפרט בהיותה נעשית ע"י אחרים באופן יותר נאות ושלם שאין ראוי להפסיק מתוך ד"ת לצורך המצוה ההיא.

גם היתה כוונתם במה שברכוהו בלשון הנראה שהוא קללה, להקטין עצמם ולומר כי ברכתם בבחינת ברכת רשב"י קללה תחשב ולא ברכה, כי הוא ראוי שיקובלו דבריו ויגזר אומר ויקם לך, אמנם אם יברכוהו אין ברכתם מתקבלת ותהפך לקללה הברכה אשר ברכוהו.

וגם להיות ידוע כי מי שאין תפלתו מקובלת תמיד כל אשר ישאל ישיגהו הפכו, ולכן אם יקלל תהפך הקללה לברכה, ולכן ברכוהו בלשון קללה ורמזו בדבריהם כ"ז להקטין עצמם לפני רשב"י אשר החשיבם לברך את בנו, ועיקר כוונתם היתה כמו שבאר הרשב"י לבנו. ולכאורה היה נראה לומר כי מה שלא שאלוהו תחלה מאי בעית הכא, כסבורים הם שבא ללמוד מפיהם תורה בראותו אותם עוסקים בה, וכאשר סיימו דבריהם ולא הלך לדרכו אז ידעו כי לצורך איזה ענין בא אצלם ואזי שאלוהו מאי בעית הכא.

(ויאמר שמואל)

ט:

הדר יתבי וקא מבעי להו וכו'

י"ל אמאי נקטי יתבי בהאי בעיא, והלא בקראי דקודם זה דרמו אהדדי לא נקיט יתבי. ועוד מאי קשיא להו בהני קראי, והלא התירוץ פשוט הוא כמו שתירצו בקושיא קמייתא. ועוד קשה, כיון דראו אותו בא אצלם, אמאי לא שאלו אותו תכף כשבא אצלם מאי בעית הכא, והמתינו עד סוף הפלפול שלהם. ונ"ל בס"ד, כי הם כשהתחילו למרמי קראי של פלס ושל אורח אהדדי, לא היו יושבים אלא עומדים, כי היו נוסעים אותה שעה ומוכנים לרכוב ולילך, ורק היו אומרים ד"ת אלו לפני המלוים אותם, בשביל להפטר בדברי תורה, ולכן בתחילה לא אמר יתבי, וכיון שהתחילו ראו את ר"א שבא אצלם בעודם עסוקים בישוב אותם הפסוקים, ותכף כשבא אצלם הבינו מדעתם שבעבור הברכה בא אצלם, ואז הסתכלו בשרטוטי המצח שלו, וראו סימנים של פרעניות, והסכימו בדעתם לברכו ברכות אשר הם שייכים לאותם פרעניות הנסמנים בו, אך המה ראו שהכוכב של אותה השעה היה מאדים או שבתאי, שאין השעה מסוגלת לברכה שתדחה את הפרעניות, ואולי היתה השעה ההיא קרובה לצאת שנשאר לה עשרה רגעים מ"מ, לכך התחכמו לישב להתעכב שיעור עשרה רגעים, עד שתעבור אותה שעה, ובישיבתם רמו קראי של חפציך ושל חפצים אהדדי, ולא היו צריכים לפרש זה, כי מקראות אלו יתיישבו כאשר יישבו מקראות של פלס ושל ארח, ורק עשו כן עד שתעבור אותה השעה, וכאשר עברה השעה בזמן הזה עד שישבו ועד מצאו מקום לישיבתם, ועד שהקשו המקראות אהדדי, ועד שאמרו התירוץ עברה אותה השעה, ואז שאלו אותו מאי בעית הכא, אע"פ שהם הבינו מדעתם דבעבור הברכה בא. וכשא"ל דאביו שלחו שיברכוהו, אז ברכו אותו בברכות השייכים לאותם פרעניות המעותדם לו לבטלם. ומה שאמרו הברכות בלשון נעלם ונסתר, כבר כתבו המפרשים טעמים מספיקים בזה.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

יהא רעוא דתזרע ולא תחצד תעייל ולא תיפוק תיפוק ולא תעייל ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך

אך איתא בגמרא (סוכה ב.) 'בסוכות תשבו שבעת ימים' (ויקרא כג מב) אמרה תורה כל שבעת הימים צא מדירת קבע ושב בדירת ארעי, וקשה שהוא מיותר מה שאמר כל שבעת הימים שהרי אמר תשבו שבעת הימים, גם מה שאמר צא מדירת קבע הוא מיותר, והוה לו לומר אמרה תורה שב בדירת ארעי עד כ' כו'. אך המכוון בזה שמצות סוכה כל ז' הימים שבכל רגע ורגע צריך להיות הולך במדרגה למדרגה להיות יוצא מדירת קבע שיכיר שכל עולם הזה הוא רק דירת ארעי. ועל דרך מה שאמרו בגמרא ליחרב ביתך וליתוב אושפיזך דהאי עלמא אושפיזך כו', והוא כיוצא מביתו בכל רגע ורגע ומקיים מצות עשה בקום ועשה ובשב ואל תעשה שאינו יוצא.

(פרי צדיק, חג הסכות אות כו)

יהא רעוא דתזרע ולא תחצד תעייל ולא תיפוק

פירשו המפרשים, דעשו כן לכבוד רשב"י שהוא יפרש הברכות ויתברך מפיו פה קדוש לומר שהם אינם כדאים לברכו, וזה פירש מהר"פ מפאדובה הביאו בילקוט יהושע דפוס פפ"ד, א"נ שראו בחכמתם שלפי המזל היה לו להיות איזה צער ויצטער וסתמו הברכות ואביו יפרשם לברכות

ותתבטל הגזרה שמורה המזל עכ"ד, וזה אפשר טעם רבן גמליאל שבירך לבתו בלשון שנוטה לקללה ואחר כך פירשו ע"ש (ב"ר כו ד). וכפי פשט המאמר שמעתי מהרב כמהר"ר מאיר מזרחי כונת הפירוש 'יש בוטה כמדקרות חרב ולשון חכמים מרפא' (משלי יב יח), ואני בעניי מוסיף למתקו כפי פירוש השני הנזכר 'יש בוטה כמדקרות חרב' שמורה המזל גזרות, 'ולשון חכמים מרפא' דייקא כי נרפאו הגזרות ודוק.

(פתח עינים)

יהא רעוא דתזרע ולא תחצד וכו'

ראשונים שאלו אשר היו תמהי"ם מה זה היה לרבנן קדישי לפתוח בסדר ברכות כי האי גוונא דהפשט קללה הוא, ופירש הגאון מהר"ם מפאדובה ז"ל כי הם מרוב הענוה סברי דהם אינם ראוים לברכו דיש לו אב ר"ם הוא הקדוש וברכתו ברכה, והם אינם ראוים לברכו, ומ"מ להשיבו ריקם אינו משורת דרך ארץ, ומה גם דאמרו רז"ל אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך, לזה נתחכמו וא"ל הברכה בלשון קללה כדי שאביו יפרש הדברים בלשון ברכה ואז יחולו הברכות בכפלים, אם מצדם שכונתם לטובה ואם מצד אביו שיברך הברכות בפירוש, זהו תורף דבריו ז"ל. ואפשר לומר דרך דרש ורמז דמ"ש רשב"י אנשים של צורה הם כונתו שהם קדושים ובכח תורתם עשו החומר צורה כי כן צורה בגימטריא אש דעל ידי אש דת שלטו ביצר גימט' ש' דהתורה אש מבטלת יצר גימט' ש' בכח אש התורה יתר א' על יצר לבטלו, וז"ש אנשים של צורה הם. והם עשו בחכמה לומר לשון סתום שכולל ברכות גופניות ונפשיות. ורשב"י לבנו קטן פירש לו בדרך יבחר באותה שעה ברכות גופניות. ואולם כולל הלשון גם ברכות נפשיות. זרע ולא תחצד שה' ברחמיו זורע התורה והמצות כמשז"ל והפירות לבעליהן, וז"ש תזרע ולא תחצד שלא יהיה כונתך לאכול פירות כי אם שלא ע"מ לקבל פרס בשום צד. תעול ולא תפוק שהתורה והמצות יכנסו באוצר טוב ולא תפוק שלא תחטא ויצאו לסט"א. תפוק תוציא בירורים על ידי התורה והמצות, ולא תעול שלא תגרום בחטא שיכנסו ני' הקדושה בסט"א. לחרב ביתך ולתיב אושפיזך שתגלה לכבוד השכינה כמו רשב"י וחביריו כאשר כתב הרמ"ק בס' גרושין. לבלבל פתורך בחידושי תורה ושקלא וטריא ולא תחזי שתא חדתא דלא תחטא ובר"ה תחזור בתשובה ותהיה שתא חדתא אלא תמיד תהיה בקדושה.

(מראית העין)

ליחרוב ביתך וליתוב אושפיזך

וכן עולם שהוא בא אחר מיתתו של אדם נקרא 'מדור', שכן אמר הכתוב (קהלת יב ה) 'כי הולך האדם לבית עולמו', ואמרו ז"ל (שבת קנב.) מלמד שכל אחד ואחד יש לו מדור בפני עצמו כפי מעלתו, וכן קראו ז"ל העולם אשר הוא לאדם אחר המיתה 'מדור', כאמרם 'ליחרב ביתך ולותיב אושפיזך'. ולפיכך הרגיל במזוזה זוכה לבית נאה, כי דבר זה בלאו הכי מסוגל וראוי אל האדם, והוא עולמו אחר מיתתו. וכאשר עושה מצות בבית [שהוא ביתו], זוכה לדירה נאה בעולם הזה. וכן התחיה שלעתיד, העולם ההוא כמו מלבוש, וזה שאמר הכתוב (איוב לח יד) 'ויתיצבו כמו לבוש', ואמרו (כתובות קיא:) עתידים צדיקים לעמוד בלבושיהם, כי מפני שאין התחיה כמו עולם הזה, שהאדם נברא בעל גוף ואין ראוי לו המלבוש שהוא כבוד הנשמה.

(חדושי אגדות למהר"ל, מסכת שבת)

לא מבעיא דברוכי לא בירכן

י"ל למה כפל הלשון, וסגי לומר 'לא מבעיא דלא ברכן', ונ"ל דהמברך לחבירו צריך לברכו ברכה אחת נוגעת לגופו, וברכה נוגעת לממונו, והוא חשב שקללו אותו בשתים, באומרם 'תזרע ולא תחצד' זה ענין ממון, 'ולא תחזי שתא חדשא' זה ענין גופו, שימות ח"ו. ולז"א 'ברוכי דלא ברכן' על שתי ברכות של גוף ושל ממון, ולא אמר 'קלולי מקללן' שלא רצה לפתוח פיו לשטן, להזכיר קללה על עצמו, אלא אמר 'צעורי צעורן', שכינה השתי קללות בלשון צער.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

אמר ליה הנך כולהו ברכתא נינהו

וטעמא שאמרו הברכה בלשון קללה, שכמה פעמים יש קטרוג שלא יחולו הברכות ח"ו, משו"ה הוצרכו להלבישם בלשון קללה שלא יבינו המקטריגים ולא יהא קטרוג, וכן ענין הקללות הנ"ל שבמשנה תורה שנאמרו על הגלות החל הזה כמבואר ברמב"ן.

(ערוגת הבשם, מטות)

אמר ליה הנך כולהו ברכתא נינהו תזרע ולא תחצד תוליד בנים ולא ימותו תעייל ולא תיפוק תעייל כלתא ולא לימותו בנך וכו'

וכתב הנזר הקדש בפרשת בראשית (פר' כו ז) לבאר הענין שאמרו את הברכה בלשון קללה עד שיהיה צורך לבארו, ולא בירכוהו בהדיא בלשון ברכה, עפ"י הנודע דסתם תפלה אינה חוזרת ריקם מצד ה' בהיותו מקור הרחמים, אלא ברוב פעמים המניעה היא מן המקטרגים. ומבואר בזה"ק פ' וירא (ח"א קא: ועי' בניצוצי אורות שם) שאין שום שר ומלאך מכיר מחשבה שבלב האדם, כי אם השי"ת לבדו בוחן לבות וכליות. ולכן אמרו ברכת תפלה זו בלשון קללה, להיות המקטרג סובר שהיא קללה ממש, ולא יקטרג מאומה, ומבלי קטרוג תעלה תפלתו לרצון למעלה עד עתיק יומין, למלא משאלותיו לטובה בדבר ישועה ורחמים, ובכן תתקיים ברכתו בלי מונע ומעכב, עכת"ד הנזה"ק.

וכמו כן היא הנהגת האנשים ההולכים בדרך הזה לעבוד את השי"ת בהסתר, כדי למנוע מן כל צר ומסטין לבטלו מעבודת השי"ת, דמאחר שאין המקטרגים יודעים את הצפון בפנימיות הלב המה מניחים אותו לנפשו, כי על פי מעשיו הגלויים ישפוטו כי את פושעים הוא נמנה. אכן ישנו דרך אחר בעבודת השי"ת, שיהיה נגלהו ונסתרו שוים לעבוד את הבוי"ת בגלוי כבסתר, וכל רואיו יכירו ויודו כי עובד ה' הנהו, מאחר שתוכו כברו, ומעשיו מוכיחים עליו כי בעדת צדיקים חבלו.

(דברי יואל, אמור)

אמר ליה הנך כולהו ברכתא נינהו תזרע ולא תחצד תוליד בנים ולא ימותו תעייל ולא תיפוק תעייל כלתא ולא לימותו בנך וכו'

ואפשר לומר עוד ענין בזה מדוע רצו לקבוע פרשת בלק בק"ש, בהקדם לתרץ קושיתנו הנ"ל עמ"ש בגמ' וכולם חזרו לקללה, א"כ מה הועילו ברכותיו, ומדוע האריך הכתוב לומר כל דברי ברכתו אם היו לריק וללא הועיל, אמנם יתבאר דאמת הדבר שהכל הולך אחר הכוונה וכמו שדרשו רז"ל עה"פ (תהלים י יז) 'תכין לבם תקשיב אזניך', שהכל תלוי בכוונת הלב, ומפני זה שכוונתו היה לקלל, אף שבירך אותם נתהפכו כולם לקללה, ומצינו גם להיפך שהכוונה מהפכת הקללה לברכה, כמ"ש בגמ' גבי רשב"י שצוה לבנו, שילך אצל ר' יונתן בן עסמיי ור' יהודה בן גרים, וא"ל אנשים הללו בעלי צורה הם זיל גביהון דלברכוך, אזל וכו' אמרו לי' יהא רעוא דתזרע ולא תחצד תעייל ולא תיפוק וכו', כי אתא לגבי אבוה וכו' א"ל הנך כולהו ברכתא נינהו וכו', ואא"ז הישמח משה זלה"ה פ' במדבר ביאר הענין, דהנה אם מסתירין הברכה תוך דיבורים של קללה יש לו מעלה שאין המקטריגים מבינים שהוא ברכה ולא יקטרגו, ולעומת זה יש חסרון ג"כ, שהשליחים המביאין תפלות לפני השי"ת, אין נזקקין לברכה זו, שאין מבינים אותה, וכמו שאמרו בגמרא (שבת יב:) אל ישאל אדם צרכיו בלשון ארמי שאין מלאכי השרת נזקקין לה, כיון שאין מבינים אותה, כמו כן בברכה כזו שמלובש בדיבורים של קללה, אין מלאכי השרת נזקקין לברכה זו שאין מבינים אותה שהוא ברכה. אמנם כשיש השראת השכינה א"צ לשלוחים, והקב"ה יודע ומבין כל תעלומות, אז יש מעלה לברכה כזו, שאין המקטריגים יכולים לקטרג עליה, וגם אין צריכים לשליחים, וז"ש רשב"י אנשים הללו אנשי צורה הם והשכינה שורה עליהם, וא"צ לשלוחים כיון שהקב"ה בעצמו מקבל תפלתם, ע"כ יכולים לברך גם בלשון קללה, ויש לו מעלה יותר, מפני שהוא בהסתר מפני המקטריגים עכת"ד.

(דברי יואל, בלק)

יהא רעוא דלא תבייש ולא תתבייש

נ"ל בס"ד שיהיו בניך צדיקים כמותיך, ולא תבייש אותם מכח מעשיך טובים ומעשיהם רעים, וכן אתה תהיה צ"ג גמור כאבותיך, שלא תתבייש ממעשיהם הטובים. אי נמי לא תבייש אבותיך מכח רוע מעשיך, וכן לא תתבייש אתה מרוע מעשה בניך. או יובן ע"ד שאומרים בבית השואבה אשרי ילדותינו שלא ביישה את זקנתינו, ואשרי זקנתינו שלא ביישה את ילדותינו, וז"ש לא תבייש זקנתך לילדותך, ולא תתבייש זקנתך מילדותך, ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש הכונה, ע"פ אותו אדם שהיה לו אב זקן, ולא היה מביאו לביתו לפרנסו, והיה יושב בין העניים, ויום

אחד היה קור גדול, ובהיותו יושב ברחוב העיר עם העניים עבר בן בנו סמוך אצלו, ויתחנן לו שיאמר לאביו לשלוח לו בגד אחד בשביל הצינה, ויגד הבן לאביו דברי זקינו, ויאמר לו עלה לעליה וקח משום בגד אחד ישן המונח שם ותתן לזקנך, ועלה הבן וחתך הבגד לחצאין, ויצניע החצי ויקח החצי בידו וירד, ויאמר לו אביו למה חתכת הבגד לחצאין, מה תעשה בחצי, ויאמר לו שמרתיו בשבילך, שגם אתה כשתהיה זקן אטרוד אותך מן הבית ותשב עם העניים, ואשלח לך חצי הבגד בזמן הצינה כאשר עשית לאביך, כי מעשה אבות יעשו בנים, וז"ש אל תבייש לאביך, ואז לא תתבייש מבנך, כי מעשה אבות יעשו בנים. עכ"ד נר"ו.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

יהא רעוא דלא תבייש ולא תתבייש וכו' ותנא בה דכתיב ואכלתם אכול ושבוע והללתם וגו'

הענין בזה נ"ל כי גם בזה כוון לברכות שונות, כי מטבע של המדבר רע על רעהו, או כי היה לו עמו ריב, לא יכול לישא פניו אליו ולהביט ישר בפני רעהו, כי מתבייש הוא, כאשר אמר יעקב אבינו ע"ה (בראשית לב כא) 'אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני' שאוכל להביט בפניו ולא אתבייש מפניו, וכן אמר שלמה ע"ה (משלי ד כד-כה) 'הסר ממך עקשות פה' וגו' שלא תדבר רע על רעך, ואז 'עיניך לנכח יביטו' שלא תצטרך להשפיל עיניך למטה בארץ כי אם 'עיניך לנכח יביטו'. וזה הוא שברכו שלא ידבר סרה על רעהו ורעהו לא ידבר סרה עליו, והלא אז דלא תבייש ולא תתבייש כי לא יבושו זה מזה. או הכונה בזה כאשר אמרו החסידים ואנשי מעשה אשרי ילדותנו שלא בישה זקנתנו, וברכו שלא יעבור עבירות חלילה אף בימי נעוריו והלא אז דלא תבייש ולא תתבייש, כי לא תתבייש ג"כ מהשי"ת בעלמא דקשוט. והברכה שברך הקב"ה לישראל (יואל ב כו) 'ואכלתם אכול ושבוע וגו' ולא יבשו עמי לעולם' הוא כאשר אמר שלמה ע"ה (משלי ג ו) 'בכל דרכיך דעהו' ודרשו רז"ל כי היא פרשה קטנה שכל גופי התורה תלוים בה, כי גם בצרכי הגוף כמו אכילה ושתיה וכדומה יעשה הכל לשם שמים. והנה ידענו כי באכילה לש"ש מתעלה ע"י זה המאכל וזה הוא תכלית בריאת העולם, וע"י זה נבדל האדם מן הבהמה שאוכלת רק להנאתה, ואם האדם אוכל רק למלא בטנו אין מותר עליו מהבהמה בזה. והנה יסופר מאחד מחכמי היונים כשהיה אוכל היה מחביא א"ע שלא יראו אחרים כי אוכל הוא באמרו כי האכילה היא לחרפה למין אנושי, כי ע"י האכילה שוה הוא לבהמה, וזה הוא רק מאשר לא בא בסוד ה'. וזה הוא שיאמר הכתוב (יואל שם) 'ואכלתם אכול ושבוע' כי תאכלו מעט ותתברך במעיכם, 'והללתם את שם ה' אלהיכם' כי תברכו על המזון כמו שכתוב (דברים ח י) 'ואכלת ושבעת וברכת' וגו' כי תאכלו לש"ש, ולא למען למלאות הבטן. וע"י זה 'ולא יבשו עמי לעולם' וגו' כי האכילה לא תהיה לכם לחרפה כי לא תהיה כאכילת הבהמה, 'וידעתם כי בקרב ישראל אני' וגו' ואדרבא ע"י זה תקיימו תכלית הבריאה.

(אורח ישרים)

ואפילו עומדת על קברה

נראה לפרש בס"ד הכונה ע"פ מ"ש רז"ל (שבת קב.) בפסוק (קהלת יב ה) 'וינץ השקד' זו קליבוסת, שעצם הירך תקוע בה, ובימי הזקנה הבשר יהיה כחוש והעצם בולט כמו נץ האילן שהוא בולט, וכמ"ש רש"י (שבת שם ד"ה זו קליבוסת). והנה זה העצם שהוא בולט הוא נראה כמו קבורת, דהיינו כקיבורא דתכלתא דאיתא בחולין (צה:), וכן אמרו בגמרא דע"ז (יז:) איתו ליה לר' אלעזר בן פרטא ב"פ תרי קיבורי, והזקנה כשרוצה לעמוד נשענת ונסמכת בכפה על קיבורת, שהוא עצם הבולט הנזכר, ולז"א כאן אפילו עומדת על קבורתה, ר"ל שהיא זקנה הרבה דכשעומדת הנה היא נשענת על קבורתה, שהוא עצם הבולט שעושה עמידתה עליו בהשענה בו.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

יא.

אמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא סמוך למיסרחיה מעלי ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא טווייא באחוה אסוקיה באבוה מיכלי בבריה אשתי עליה אבוה

כל בן דעת יבין את זאת כי דברי רב אלו לא ע"פ פשוטם לבד נאמרו. ובלתי לשאול שאלות נ"ל ע"פ דרך המוסרי לבאר את המידה הזאת, כי הנה ידענו כי הגוף יכונה בשם 'כוורא', כמבואר באגדת רז"ל ברב"ח כי יכנה את האדם בשם 'כוורא', ע"ש הפסוק (חבקוק א יד) 'ותעשה אדם כדגי הים'. והוא ע"פ מאמרם ז"ל כל י"ב חודש דגוף קיים ונשמתו עולה ויורדת וכו', כי כל עוד אשר הגוף קיים בארץ עוד יש לה שייכות להנשמה עם הגוף, ואין לה עוד מנוח. וכן אמרו רז"ל (אבות פ"ד מ"ד) שתקות אנוש רמה, ופירשו המפרשים כי כל תקות אנוש שמבשרו יעשה מהרה רמה. וע"י זה יתרצו לנו רז"ל איך היתה היכלת ביד בעלת אוב להעלות את שמואל הנביא ע"ה בנגידא, כי עוד בתוך י"ב חודש הוה. וזה הוא שיאמר רב בחידתו 'כוורא' היינו הגוף, כי הגוף הזה סמוך למסרחיה מעלי, כי כל שהוא סמוך למסרחיה ויהיה לעפר אך אז מעלי לה להנשמה, כי תוכל למצא לה מנוח בצל כנפי שדי. והחידה שיאמר 'כוורא טוויה באחוה' הוא כאשר מבואר בספר מלכיאל כי עיקר עונש בגיהנם, ובכל מקום שנאמר אש של גיהנם שורף היינו כי שורף רק את הרוח החיוני המשתתף את העצם רוחניי עם הגוף, וע"י יש לה התחברות עם הגוף, עיין בספרו כי אף כי מעט הכמות הוא אבל רב האיכות ותרוה נחות ותבין דברי רז"ל בהרבה מקומות ובתנ"ך. וזה הוא 'טוויה' פי' לצלות, כי עיקר משפט הנפש הוא באחוה בהרוח אשר הוא אח להגוף ואל הנשמה ואותה נידונים בגיהנם. אסוקי באבוה להעלות אותו לבי"ד של מעלה לעמוד למשפט הוא 'באבוה' בשניהם יחד בהגוף ובהנשמה, והנשמה תכונה 'אב' של הגוף, כי היא המשפיעה, והוא כאשר השיב רבי לאנטונינוס במשל מהחיגר והסומא שאכלו יחד פירות הפרדס. ו'מיכלי בבריה', ושכר אשר יקבל בג"ע הוא בעבור בריה, המה המצות והמעשים טובים הנקראים תולדותיהם של צדיקים, והמה נקראים בניו באמת. 'אשתי עליה אבוה', 'המשתה' הכונה על תענוג עוה"ב שתהיה אחר יום הדין הגדול שיהיה אחר תחית המתים, ויאמר כי עיקר תענוג עוה"ב הוא אחר התחיה אשר אז תהינה ביחד הנשמה עם הגוף, ורק אז שניהם יחד יקבלו התענוג האמתי ולא הנשמה לבדה.

(אורח ישרים)

אמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא סמוך למיסרחיה מעלי

י"ל והלא הרמב"ם ז"ל כתב בריש ספרו, על רב שלא שח שיחה בטילה, והקשו המפרשים מנ"ל להרמב"ם ז"ל דבר זה על רב, ותירצו אפיק לה ממ"ש בחולין (קיא:) דרב סבר נ"ט בר נ"ט אסור. ולאו בפירושא אתמר אלא מכללא, דהוה עובדא ועשו לרב בקערה סמנים בשביל כאב עינים, ובערב הביאו לו תבשיל באותה קערה, וטעם בו טעם סמנים, ואמר יהיב טעמא כולי האי, ומזה הבין השומע דס"ל נ"ט בר נ"ט אסור, דאם לאו נפקא מינה לענין דינא לא היה רב מדבר דבר זה, עכ"ד. נמצא רב היה נזהר שלא לדבר במילי דעלמא, ואיך כאן דבר במילי דעלמא. ונ"ל בס"ד דגם אמרה רב לענין דינא, דאם אחד קנה דג מציידא שהיה צד דגים ונתן לו מעות, ואחר שקבל המעות נתחלף לצייד דג שניצוד היום בדג שניצוד יום הקודם, די"ל הוי מקח טעות, כי קנה זה דג שניצוד היום ונתן לו דג שניצוד אתמול, וקמ"ל רב בזה שהדג יפה אחר שניצוד יותר מעת שניצוד, וא"כ לא הוי מקח טעות ולא גזל, ואין עליו טענה ותביעה.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

ואמר רב אמר לי אדא ציידא כוורא תחלי וחלבא ליטעון גופא ולא ליטעון פוריא

וענין הג', כוורא תחלי וחלבא ליטעון גופא ולא לטעון פוריא, לא אמרו אלא בשביל החלבא דוקא, לעשות בו משל לתורה שנמשלה לחלב דכתיב (שיה"ש ד יא) 'דבש וחלב תחת לשונך', שקורא את התורה בשם חלב. וידוע מ"ש בסנהדרין (קיא.) רב כהנא הוה קא חייף רישיה וסליק ויתיב קמיה דרב, א"ל רב 'לא תמצא בארץ החיים' (איוב כח יג), לא תמצא תורה במי שמחיה עצמו עליה, דכתיב (במדבר יט יד) 'אדם כי ימות באהל' אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה, והכי איתא בגמרא דעבודה זרה (ה:) תנא דבי אליהו לעולם ישים אדם עצמו על דברי תורה כשור לעול וכחמור למשאוי, ועוד אמרו בגמרא שצריך האדם לכתת רגליו מעיר לעיר וממדינה למדינה וממדרש למדרש כדי ללמוד תורה, וכאשר היה עושה ר"א בן חרסום, דכתיב (תהלים פד ח) 'ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון', וכן עשה המשל 'בחלבא ליטעון גופא ולא לטעון פוריה', דפירש רש"י (ד"ה לטעון, ד"ה ולא) אחר אכילתו מהלך הרבה קודם שישן, ולא ישן לאלתר, כן זה אחר לימודו ילך מחיל אל חיל, כדי לקיים תלמודו בידו, להיות סדור בפיו ולהבינו על אמיתותו בסברא שילמוד מרב זה ומרב זה,

ולא יהיה לו מנוחה והשקט על מטתו להתענג בשינה, אלא ינדד שינה מעיניו, בעבור שיהיה מחזר אחר לימודו.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

יב.

מקבלי קיבולת בתוך התחום אסור וכו' **לא אמרן אלא בשבתות ובימים טובים דלא שכיחי אינשי דאזלי להתם אבל בחולו של מועד דשכיחי אינשי דאזלי ואתו להתם אסור**

ומעתה נבאר מדוע בפסוק ראשון הזכיר להם משרע"ה חטאם רק ברמז, ובפרשיות הבאות הזכירן בפירוש, דהנה המפרשים הקשו על שיטת הרמב"ם ז"ל בפ"ק דע"ז הנ"ל, דאוסר שכירות מרחץ בקבלנות מטעם מראית עין של עכו"ם, דיש חילול השם, ויקשה עליו מגמ' מפורשת אמר שמואל מקבלי קבולת בתוך התחום אסור חוץ לתחום מותר וכו', לא אמרן אלא בשבתות ובימים טובים, דלא שכיחי אינשי דאזלי ואתי, אבל בחולו של מועד דשכיחי אינשי דאזלי ואתי להתם אסור עכ"ד הגמ', ואי נימא דחששו חכמים גם למראית עין של עכו"ם מפני חילול השם, א"כ אין נפק"מ בין שבתות ויו"ט לחוה"מ, ואף בשבת אית לן למיסר משום מראית העין של עכו"ם שאינו חושש לתחומין ואזל להתם, ותירצו דשיטת הרמב"ם ז"ל דמה שיראה העכו"ם ישראל מחלל שבת אין כ"כ חילול השם בדבר, כי גם באומות להבדיל נמצאים יחידים רבים שאינם שומרים דת, אבל כשעושה כן בעיר ועיני ישראל רואים וחשים, וגם המנהיגים אינם מוחים, בזה יש חילול ש"ש, ולכן בשבתות ויו"ט חוץ לתחום דלא אזלי ישראל להתם, ליכא חילול השם של גוי, משא"כ תוך התחום, ובחולו של מועד אף חוץ לתחום נאסר משום מראית העין וחילול השם עכ"ד.

מבואר מזה שאם האומות העולם רואין בישראל שעוברים על התורה ר"ל ליכא חילול השם, רק כ"ז שאין המנהיגים מוחין ומוכיחים אותם על פניהם, אבל כשיש תוכחה ומענישים העוברי עבירה, אדרבה זהו כבודן של ישראל בעיני האומות, ובזה א"ש מה שהעתיק משרע"ה משנה תורה לע' לשון, וכל האומות ראו חטאם של ישראל מפורש באר היטב, ולא חשש משה למנוע מזה בשביל כבודן של ישראל, דאדרבה זהו כבודן של ישראל שהמנהיגים מוכיחין על עון הדור, ואינם מחניפין להם לחפות על כבודם, והרי זה כבוד שמים ולא חלול ש"ש.

(דברי יואל, דברים)

לומר שהן עקורות ואין למידות זו מזו

שמואל כי דריש בחולי דמועדא מילי דשריין, דריש ואזיל כל מילי דשריין, וכד דריש מילי דאסירן, דריש ואזיל כל מילי דאסירן, עכ"ל השאלתות (פ' וזאת הברכה שאילתא קע ד"ה ברם). והכוונה דכיון דאין למידות זו מזו ע"כ הוצרך לדרוש כל מילי דאסירן, דמעצמינו לא נוכל לדון דבר מדבר בדימוי מילתא למילתא, וכן במילי דשריין.

(גליוני הש"ס)

יב:

אמר ליה לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי

וזה הענין ג"כ מ"ש (דברים יא יב) 'מראשית השנה עד אחרית שנה' רמז שמצות תקיעת שופר בר"ה היא הגורמת לכל המצות של כל השנה כמ"ש להלן (שם פסוק יג) 'והיה אם שמוע תשמעו'. כי מצות תקיעת שופר היא סגולה להביא את האדם לבחינת השמיעה ולקבל עליו עול התורה ומלכות שמים. וז"ש לא שמיע - לא סבירא לי, והשמיעה הוא בחינת הקבלה והוא העיקר, ושמחת קבלת התורה הוא תמידית בכל השנה.

(תפארת שלמה, שמיני עצרת)

יד:

והא כהן גדול דכל השנה כרגל לכולי עלמא דמי

ברש"י (במדבר ח ב) למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים, לפי שכשראה אהרן חנוכת הנביאים חלשה עליו דעתו כשלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו, אמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומטיב את הנרות. והרמב"ן (שם ד"ה ולא נתברר) הקשה למה לא נחמו בקטורת וכל הקרבנות וכו'. ועוד יש לדקדק למה באמת לא עלה על דעתו להקריב דבר מה לחנוכה כמו שאר הנשיאים, ובתחילה מה כסבור ולבסוף מה כסבור. ועוד גם אח"כ כשנראה לו מעשה הנשיאים וחלשה דעתו, למה לא הקריב אז, שהרי לא מצינו שהיה זמן קבוע שתמשך החנוכה עד זמן ההוא ולא יותר.

ונראה דהנה יש להתבונן בעיקר ענין החנוכה מה היא, ומצינו חנוכה גם בבנין הבית הראשון והשני והבנין שלעתיד בב"א, ולמה לא יספיקו גם אז התמידין כסדרן ומה נשתנה עת ההתחלה מכל העתים להצריך תוספת קרבנות וכו'.

אך אהרן בענותנותו היתרה לא הרגיש בעצמו באותו יום תוספת אהבה לעומת שאר הימים, ע"כ לא הקריב לחנוכה מאומה, ובעבור זה חלשה דעתו. אבל באמת הטעם שלא הרגיש באותו יום תוספת אהבה לא מחמת גרעון נפשו חלילה, אדרבה זה היה מצד מעלתו שגם בכל יום ויום היתה עבודתו בתוספת מעלה לעומת היום שעבר כמו שהתחיל מחדש, ובכל יום ויום היתה אצלו כחדשה והיתה עבודתו חביבה עליו כל שעה כשעה ראשונה, וע"כ המצוות התמידיות שלו היו מספיקין להיות כלים גם להתחלה, שהרי לעולם כל יום ויום היה אצלו כהתחלה, ובאמת זוהי מעלת כהן גדול שאמרו ז"ל שבכל יום ויום אצלו כרגל, וע"כ תמצא שכ"ג מקריב חביתין בכל יום ויום כמו הדיוט ביום חינוכו.

(שם משמואל, וזאת הברכה ליקוטים מלפני שנת עת"ר)

טו:

דמות דיוקני נתתי בכם ובעונותיהם הפכתיה כפו מטותיהן עליה

הענין בזה הוא, דבר ידוע ברז"ל כי בזמן שאדם עובר עבירות יוסר ממנו צלם האלהים אשר על פניו ונדמה לבהמה, וגם זה הענין הכרת כי נכרתה ממנו נפשו המשכלת, ויען כי עושה הוא מעשה הבהמה ע"כ נדמה לבהמה. ואיתא בזוה"ק כי שלשים יום לפני המות יסור אז צלם האלהים מעל פניו ונרשם בתיו של מלת וכו', וע"י זה יוכל המלאך המות לשלוט עליו. וזה הוא 'דמות דיוקני נתתי בכם' כו' הוא הצלם האלהים, ע"כ 'כפו מטותיהן עליה'.

(אורח ישרים)

שלמים בזמן שהוא שלם ולא בזמן שהוא אונן

ולפי"ז י"ל דגם בכללות ישראל אחר הקמת המשכן שהיו ברום המעלות ועין בעין היו רואין ההנהגה האלקית, אבל זאת איננה תכלית הכוונה, כי הנשמה טרם בואה לעוה"ז איננה חסרה מכל אלה, ואך באה לעוה"ז שתעבוד עבודת הש"י ולהיות דבוקה אליו יתברך אף בהיותה מלובשת בחומר ובכל עניני עוה"ז. וכמו כן לא היתה תכלית הכוונה שיהיו ישראל במדבר אוכלין מן ורואין תמיד נסים ונפלאות, רק כל זה היה הכנה למען שכאשר יכנסו לארץ ויעסקו בחרישה וזריעה וכדומה יהיו ג"כ דבקים בהש"י. וע"כ טרם ביאתם לארץ אחר שהשיגו כל המעלות שוב התחיל הלימוד שיתחזקו להתקרב מעצמם אף בלי הארת אלקות השופעת עליהם וכמשל הנ"ל. וזה הוא כי עד כה היה ארון הש"י בתוך המחנה היכל הקודש מכוון בעצמו ומנגד סביב לאוהל מועד היתה חנייתם והיו פניהם מקבילין לקראת אוהל מועד וארון הקודש, ועתה חדשות נהיתה שארון ברית ה' נוסע לפניהם דרך שלשת ימים והם הולכין אחריו, כמשל התינוק הצועד אל חיק אמו שעמדה מנגד להרגילו ללכת מעצמו, עד שמשה אמר (במדבר י לה) 'קומה ה'' עמוד ואל תתרחק יותר. וכ"ז היה להרגילם, שאף שיהיו טרודים בחרישה וזריעה ולא יהיה ארון ברית ה' לנגד פניהם, ג"כ לא יפלו ממדרגתם. אך הם באשר לא הורגלו בכמו אלה הרגישו עצמם שהיו חסרים הארת אלקות, ונפלו ממדרגתם עד שאח"כ היו יכולין לבוא לתאוות בשר, וזה לשון 'אוננין' כאמרם ז"ל על אונן, שלמים כשהוא שלם הוא מביא ולא כשהוא חסר, ולו השכילו שהוא כמשל הנ"ל היה להם להתחזק עוד יותר ויותר ולא ליפול בנופלים ח"ו.

(שם משמואל, וזאת הברכה)

טז.

מנלן דמשדרינן שליחא דבי דינא ומזמנינן ליה לדינא

י"ל בשלמא מ"ש 'משדרינן שלוחא דבית דין', היינו דלא תימא אם התובע בעצמו מזמין את הנתבע ולא אתי, מחזי כאפקרותא, להכי קמ"ל דלא

סגי בהזמנת התובע, אלא צריך שתהיה ההזמנה מן שליח ב"ד, דכתיב (במדבר טז יב) 'וישלח משה', וכמ"ש הריטב"א ז"ל (ד"ה אמר רבא). אבל מ"ש 'ומזמנינן לדינא' הוא ללא צורך, כיון דאמר 'משדרינן שלוחא דבית דין' היינו הא דהזמנה, דעל מה משדרינן שלוחא לזה הלא להזמינו. ונ"ל בס"ד, דהוה אמרינן שהשליח אינו צריך לומר לו בשביל תביעה של דין שיש עליך, אלא כיון דאמר לו הב"ד רוצין אותך די בזה, ואם לא בא הוי אפקרותא, לכך הוצרך לומר בפירוש 'ומזמנינן לדינא', כלומר שיזמינו בפירוש בעבור הדין, שיאמר לו שיש עליו תביעה בב"ד, ובעבור זה רוצים אותו, שאם יאמר לו סתם ב"ד רוצין אותך, יאמר חשבתי שרוצים לשאול ממני איזה שאלה באיזה דבר אולי אני יודע בזה, ולכן נתעצלתי לבא, או היה לי עסק, ולא באתי.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

זימנא בתר זימנא דכתיב קראו שם פרעה מלך מצרים שאון העביר המועד

נ"ל בס"ד יליף לה מדכתיב 'העביר המועד' בה"א יתירה, ולא אמר מועד, ש"מ דהוה עוד מועד אחר, ועתה מגלה חרפתו שהעביר המועד הידוע, שהיה גדול ממועד האחר, ע"ד שאמרו 'הכבש האחד' המיוחד שבכבשים.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

לא מתחזי כלישנא בישא דכתיב העיני האנשים וכו'

מקשים דילמא השליח לא סיפר, וכאן הקב"ה א"ל שיכתוב בתורה דברים אלו שאמרו לשליח, כי כל התורה הקב"ה אומר ומרע"ה כותב. ונ"ל בס"ד, דמצינו כששאל יהושע מן הקב"ה מי מעל בחרם, א"ל דלטור אני לך הטל גורלות ותדע, ולכן אם השליח לא אמר זה למרע"ה, לא היה הקב"ה אומר לו זה. אך עדין קשה, דילמא משה רבינו ע"ה ברוה"ק ידע שכך אמרו לשליח, כי נביא היה וידע ברוח נבואה, ולכך הקב"ה א"ל כתוב כך וכתב. ונ"ל בס"ד אם נאמר דמן הדין אסור לשליח לספר משום לשה"ר, לא היה כותב דבר זה בסתם בתורה, דמשמע יותר שהשליח אמר דבר זה, דאולי אתי למטעי ללמוד מהכא, דמותר לשליח לספר דבר כזה, ואין בו משום לשה"ר, אלא ודאי באמת הדין הוא כך, דמותר לשליח לספר דבר כזה, ולכך כתב בסתם דאפילו אם יבא אדם לפרש שהשליח אמר, וילמוד מזה דמותר לשליח לומר דבר כזה, לית לן בה, דבאמת הדין הוא כך דמותר.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

בארבע מאה שיפורי שמתיה ברק למרוז

צריך שתדע, כי לפי כל עניני משמעות הפוסקים ודברי חז"ל, ענין שופר להפוך מדת הדין למדת הרחמים, והלא אמרו אפיק שופרא ושמתיה, בארבע מאה שופרות שמתיה ברק למרוז, וכהנה טובא. דמורה כי שופר מעורר דין, עושה משפט חרוץ, ומכלה קוצים [illegible] ה' צבאות. אבל באמת כך הוא הענין, שופר הוא השמעת דין, זמן תחלת דין, כי אין רשות למארי תריסין ומקטרגים לכנוס לפרגוד עד שישמע קול שופר. ואז מתחיל הדין, ואז הותרה הרצועה לכנוס כל מארי דדינא, לתבוע דינא מן המלך המשפט. וזהו שיסד רבי אמנון בנתנה תוקף, וקול שופר ישמע ויאמרו הנה יום הדין וכו'. אמנם אין שופר למעלה נשמע עד שיתקעו ישראל למטה, ואז נתקע השופר למעלה, אז קביעת הדין. וזהו שמערבב השטן, כי השטן רואה שישראל תוקעין וגורמים שיהיה עת הדין וכסאות למשפט, מה שכל מלאכי מעלה חרדים מלפניו. ואומר השטן בלבו מה זה, היה להם לשתוק מבלי תת אות וקבע לדין, ואיך הם יהיו תובעים ועושים הכנה לדין, אין זה כי הם חפים מפשע, ויודעים בעצמם כי בהשפטם יצאו צדיקים, וא"כ השטן נחרד, ונסתמת טענתו, ונבהל לקטרג על ישראל.

(יערות דבש, ח"א דרוש ו)

פעם אחד גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק מאי דריש חמוקי ירכיך כמו חלאים מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר

נראה לפרש דרבי לא גזר בכללות, שלא ישנו לתלמידים בשוק כלל לא, רק פעם אחד גזר כן, כשהגיע לפרק כזה שנושאים ונותנין מעניני אישות וקריבות זכר לנקיבה, כגון 'פתח פתוח מצאתי' (כתובות ט.), ושמואל בקי בהטיה, ודיני העראה וגמר ביאה וכיו"ב, ולא טוב שישנו לתלמידים בפרק כזה בשוק לאזני עמא דבר ששומעים משא ומתן כזה ויניעו ראש, וע"ז נאמר (שיה"ש א ה) 'שחורה אני ונאוה', דלאינם יודעים נראה להם 'שחורה' וכעורה משנה זו בדם הנמצא בפרוזדור וכיו"ב, אף שבעצם היא 'נאוה'. והאומר שמועה זו נאה ושמועה זו אינה נאה עליו הכתוב אומר (משלי כט ג) 'רועה זונות יאבד הון' (עירובין סד.), אף על פי כן חכם עיניו בראשו, וגזר רבי שלא ישנו פרק כזה בשוק בפרהסיא. ואפשר שלכך מייתי מקרא ד'חמוקי ירכיך', מה ירך בסתר אף ד"ת בסתר, דהיינו אם לומדים מענין כזה של 'חמוקי ירכיך', מער איש ולויות, ענין זיווג איש ואשה ועדות ביאת איסור אם צריכין לראות כמכחול בשפופרת וכיו"ב, זהו 'חמוקי ירכיך' שבסתר, כי 'כבוד אלהים הסתר דבר' (משלי כה ב), אם למדין מענין כזה שנוגע בחמוקי ירכיך.

כל זה לאיש בער ולא ידע, אבל אנן לדידן ערך אחד לכל דברי תורה, לנו המבינים ועוסקים בה ובזיו חכמתה מתעדנים, והיא נועם ה' עלינו לנו איננה שחורה, וגם 'חמוקי יריכיך' [דהיינו ענינים כאלה שהזכרנו] הם כמו חלאים מעשי יד אמן, כולם אהובים כולם ברורים.

(ישמח לב)

מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר

אחר חטא אדם הראשון, כשנתערבו הטוב והרע, אי אפשר להשיג דרגת 'לשמה' אלא בהצנע לכת, כדי שלא יתגאה, מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר, אך גם בהצנע לכת, אם מרגיש האדם שעושה בזה דבר גדול, הרי הוא מתגאה בלבבו, ועדיין אין זו בחינת לשמה אשר רק בה זוכה לעולם הבא [כמבואר בפירוש המשניות לרמב"ם סוף מסכת מכות]. רק אם ילחם ויתגבר על יצרו עד הקצה האחרון, יבחין כי כל מה שהוא עושה הוא פשוט מאד בתכלית הפשטות, ואדרבא, יצטער אשר נקודת בחירתו נמוכה כל כך עד שהגיע יצרו להסיתו בדבר כזה, זוהי דרגת 'לשמה' שזוכה בה לעולם הבא.

(מכתב מאליהו, ח"ג)

מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר

בתנחומא ר"פ זו (בחוקותי ד) איתא, 'אם בחקתי תלכו' (ויקרא כו ג), זה שאמר הכתוב (משלי א כ) 'חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה', שאל ר' שמואל בר נחמן את ר' יונתן בן אלעזר שהיה עומד בשוק א"ל שנה לי פרק אחד, א"ל לך לבית התלמוד ואני אשנה אותך שם, א"ל רבי לא למדתני 'חכמות בחוץ תרונה', א"ל אין אתה יודע לקרות ואין אתה יודע לשנות, מהו 'חכמות בחוץ תרונה', בחוצה של תורה, המרגלית היכן היא נמכרת בחוצה, כך התורה בחוץ שלה היא נאמרה, מהו 'ברחובות', במקום שמרחיבין לה, והיכן מרחיבין לה, בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, לכך נאמר ברחובות תתן קולה, עכ"ד המדרש. וצ"ב שייכות עובדא זו להכא. גם צריך להבין דרשתם ז"ל, שאם כוונת הכתוב לומר שחכמת התורה תהיה נלמדת בבתי כנסיות ובתי מדרשות, א"כ מדוע נקט לה קרא בלישניה 'בחוץ' ו'ברחובת', דאיכא למטעי שכוונתו לשווקים ורחובות ממש, ואיצטריך למידרש מיניה 'בחוץ' - בחוצה של תורה' ו'ברחובות' - במקום שמרחיבין לה', יותר הוה ליה למימר בהדיא, 'חכמות תרונה בבתי כנסיות ובבתי מדרשות', ושוב לא היה מקום לטעות בכוונת הכתוב.

ונראה שכל המדרשים הללו על קוטב אחד סובבים, והכל הולך אל כוונה אחת, ומה שחסר זה 'יגיד עליו ריעו' (איוב לו לב). דהנה במסכת מועד קטן איתא כהך עובדא דמייתי דתנחומא אך באופן אחר קצת, דהכי גרסינן התם, גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק, מאי דרש 'חמוקי ירכיך כמו חלאים' מה ירך בסתר אף ד"ת בסתר [פירש"י (ע"ב ד"ה אף דברי) דכתיב בסיפא דקרא 'מעשי ידי אמן' התורה מעשי אומנתו של הקב"ה], יצא ר' חייא ושנה לשני בני אחיו בשוק וכו', שמע רבי איקפד, אתא ר' חייא וכו' נהג נזיפותא בנפשיה תלתין יומין, ביום תלתין שלח ליה תא, הדר שלח ליה וכו', מ"ט עביד מר הכי א"ל דכתיב 'חכמות בחוץ תרונה'. א"ל אם קרית לא שנית ואם שנית לא שלשת ואם שלשת לא פירשו לך, 'חכמות בחוץ תרונה' וגו' כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ, עכ"ד הגמרא.

היוצא מזה כי באמת תורה צריך ללמוד אך ורק בבית המדרש כי שם מקומה של תורה, וכך היא דרכה של תורה שתהא נלמדת בסתר, וכמו שפירש ז"ל שם כי התוה"ק נקראת 'מעשי ידי אמן' משום שהיא אומנתו של הקב"ה שנסתכל בה וברא עולמו, והקב"ה ברא עולמו בסתרי סתרים בטרם כל יציר נברא, וכמו שפירש"י ז"ל פרשת בראשית עה"פ (א

ה) 'ויהי ערב ויהי בקר יום אחד', למה כתב 'אחד' לפי שהיה הקב"ה יחיד בעולמו, שלא נבראו המלאכים עד יום שני.

(דברי יואל, בחוקותי)

טז:

יצא רבי חייא ושנה לשני בני אחיו בשוק לרב ולרבה בר בר חנה שמע רבי איקפד

המדבר ברבים צריך להיות חכם שלם, כבר אמר במסכת מכות (י.), 'ומי אוהב בהמון לו תבואה' (קהלת ה ט), למי נאה ללמד תורה בהמון למי שכל התבואה שלו. וכל זה אינו רק כדי שילמדו הכל ממנו, אבל אינם צריכים ללמוד תורה בהמון, שאפילו למי שכל תבואה שלו נאסר לדבר בתורה ברבים, כמו שאמר בסוכה (מט:) תנא דבי רב ענן מאי דכתיב (שיה"ש ז ב) 'חמוקי ירכיך', למה נמשלו דברי תורה בירך, לומר לך מה ירך בסתר אף ג"כ דברי תורה בסתר. ובמועד קטן כשיצא רבי חייא ושנה לשני אחיו בשוק שמע רבי ואקפיד, עד דנהג נזיפותא בנפשיה שלשים יום.

(דרשות הר"ן, הדרוש החמישי)

אמר ליה עייא ראה מי קורא לך מבחוץ

פירש רש"י (ד"ה עייא) כך כינה שמו של רבי חייא, לשון גנאי. וקשה איך יקראהו בשם גנאי, ודי לו הנזיפה, וכינוי שם האדם לגנאי חמור מאד, דארז"ל המכנה חבירו לגנאי אין לו חלק לעוה"ב, משום דאזיל סומקא ואתי חוורא. ונ"ל דאין קריאתו בשם עייא חשיבה לגנאי, מפני כי רבי חייא בעצמו בעת שמזכיר שמו בפיו אינו יכול לאומרו כמו שהוא, אלא משנהו, דהוא אומר ה"א במקום חי"ת, וכמ"ש מהרש"א (ח"א ד"ה א"ל עייא) שהוא מגמגם באתיות אחה"ע, דלכך א"ל רבי כשאתה מגיע לפסוק (ישעיה ח יז) 'וחכיתי לה'' לא נמצא אתה מחרף ע"ש. ולפי"ז רבי חייא כשיזכור את שמו בפיו מוכרח לקרא את שמו 'הייא', באות ה"א במקום חי"ת, ולכן אם החליף לו רבי אות חי"ת באות עי"ן, שגם היא מכלל אותיות אחה"ע, אין נחשב שקורהו לגנאי.

אך עדיין י"ל למה לא קראו בשם 'הייא' בה"א, כאשר קורא רבי חייא את עצמו. ואמרתי טעם הגון בעז"ה, כי מלת 'הייא' משמעותה 'מהרה', כמ"ש בשבת (קיט.) ואמר להו אשור הייא אשור הייא, וכן אמרינן שם כי היכי דלנקטן הייא, וכן בחולין סליק בשרא הייא, וכתב הערוך פירוש הייא מהרה, ולכן אם היה אומר לו הייא ראה מי קורא לך, לא היה חושב שקורא אותו בשם הייא במקום חייא, אלא היה חושב שאומר לו מהרה ראה מי קורא לך, כלומר תראה במהרה, ולכך קראו בשם עייא, כדי שיבין שקורא את שמו כך.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

קרי עליה ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו

צריך להבין למי קרי 'אויביו' כאן. ונ"ל בס"ד דקאי על השטן, דודאי מה ששגג ר"ח מעיקרא לשנות בשוק הפך גזרת רבינו הקדוש, כל זה היה מעשה שטן, שהטעהו כדי שיסבב לו צער זה של נזיפה מחמת קנאתו בו, ואותו היום השלים שטן אתו, שאם היה השטן רוצה היה עושה עכבה מעט לר"ח אחר שליח ראשון, עד שיגיע שליח השני, ואז היה נסגר גם באותו היום, אך אותו היום השלים אתו, ואדרבה עשה עכבה לשליח השני שלא יגיע אצל ר"ח, עד שילך ר"ח אצל רבי.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

אמר ליה אם קרית לא שנית וכו'

נ"ל בס"ד הכונה דאמרו בעירובין חייב אדם ללמד לתלמידיו ארבעה פעמים, וילפי לה מן הכתוב, ולז"א אם קרית בפעם א' לא שנית פעם שנית, ואם שנית לא שלשת בפעם שלישית, ואם שלשת לא פירשו לך חכמים בפעם רביעית.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

דאמר רבא כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ

יש לפרש 'בפנים' שלומד לשם שמים, בלי שום פנייה, ולא שיקראוהו חכם או רבי, וזה מבפנים, ואמר ע"ז מכרזת עליו מבחוץ, ע"ד 'חכמת אדם תאיר פניו ועוז פניו' (קהלת ח א), משום דבהך עובדא דמדרש רבה מייתי דאליה ז"ל בא אצל רבי בדמות ר"ח ונתן ידיו על שנו ונתרפא. ומייתי שם דבהנך ל' יום של נזיפה למד ר"ח עם בני אחיו, ואין לנו להסתפק שר"ח כל מעשיו היו לשם שמים, ומה שלא חש לגזירת רבי בענין לימוד תורה בשוק מפני שקרא אשכח ודרש לפי הבנתו 'חכמות בחוץ תרונה', ומתוך כעס שכעס רבי על ר"ח בא לידי שבחו שיודע שכל מעשיו לש"ש, מאותו פסוק עצמו שנחלק בהבנתו הוא ור"ח, שהרי גברא רבה קמסהיד עלויה אליה ז"ל שבא בדמות ר"ח, כבר הכריזה תורתו מבחוץ שלומד תורה בפנים לשם שמים.

(ישמח לב)

דאמר רבא כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ

הכוונה שלומד תורה בפנים ובסתר לבו, שלא יבקש עשירות ומעדנים על ידה דברים שבחוץ, ורק שיזכה דרופתקי דאורייתא, אז התורה מכרזת עליו מבחוץ. שכל המקיים תורה מעוני סופו לקיימה מעושר, וכדאיתא בסנהדרין (צט:) אמר ר"א כל אדם לעמל נברא וכו', והיינו דאמר רבא כולהו גוני דרופתקי נינהו טובי לדזכי דהוי דרופתקי דאורייתא, והבן.

(אשכול הסופר)

דאמר רבא כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ וכו'

לפרש דברי המדרש (ויק"ר לה א) על הפסוק (תהלים קיט נט) 'חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך', אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני אני הולך לבית דירה פלונית אני הולך, והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, הה"ד 'ואשיבה רגלי אל עדותיך', ע"כ. וביארנו עפ"י מה דאיתא בגמרא יצא רבי חייא ושנה לשני בני אחיו בשוק וכו', א"ל רבי מ"ט עביד מר הכי, א"ל דכתיב (משלי א כ) 'חכמות בחוץ תרונה' וגו' א"ל וכו', כדרבא דאמר רבא כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ, ע"כ. וי"ל דהפלוגתא דרבי ור' חייא היתה, דר"ח סבר כי טוב והגון הוא לסובב בעיר בשוקים וברחובות כדי לתקן ולעשות נפשות לתורה, ועל כך השיבו רבי כי לא זו הדרך להרבות פעלים לתורה, אלא צריך לעסוק בתורה בפנים, ומי שמשיג ומבין נעימות התוה"ק בא מאליו להדבק בה, כי תורתו מכרזת עליו מבחוץ.

וזאת כוונת המדרש שאמר דוד בכל יום הייתי מחשב למקום פלוני אני הולך, כלומר שחשב מחשבות לצאת קרית חוצות, כדי לקרב את הבריות לתורה וליראת שמים, אבל בסופו של דבר נמלך והיו רגליו מוליכות אותו לביהמ"ד ללמוד תורה, וע"י שלמד דהמע"ה תורה בביהמ"ד, נאספו אליו מעצמם עדרים עדרים הצמאים לתורת ה' וחפצים להדבק במקור החיים.

(דברי יואל, ויקהל)

דאמר רבא כל העוסק בתורה מבפנים תורתו מכרזת עליו מבחוץ

ולכאורה צ"ב שהרי לימוד התורה צריך להיות בסתר וא"כ למה תורתו מכרזת עליו בחוץ והרי לאו מעליותא היא לעשות פרהסיא מתורתו, ויתבאר בהקדם דאיתא בגמ' (ברכות ח.) א"ל רבא לרפרם בר פפא לימא לן מר מהני מילי מעליותא דאמרת משמיה דר' חסדא במילי דבי כנישתא, א"ל הכי אמר רב חסדא מאי דכתיב (תהלים פז ב) 'אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב' אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות ע"כ. ויל"ד דרבא שאל ממנו שיאמר לו מילי מעליא דבי כנישתא, והוא ענהו כי שערים המצויינים בהלכה חשובים יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות, א"כ לא אמר לו מעלת בתי הכנסיות ובתי המדרשות.

ואפ"ל דהנה בשעה שישראל מתאספין יחד בבתי כנסיות שורה השכינה בביהכנ"ס, כאמרם ז"ל (סנהדרין לט.) כל בי עשרה שכינתא שריא, וכן כשלומדים בביהמ"ד שורה שם השכינה כמאמר חז"ל (ברכות ו.), וא"כ כשיוצאים מביהכ"נ מסתלקת השכינה משם, נמצא לכאורה כי אין מעלת ביהכנ"ס וביהמ"ד שוה תמיד, כי יש בכל יום עליה וירידה בקדושתם, וקיי"ל מעלין בקודש ואין מורידין (ברכות כח.), וזה אשר שאל ממנו רבא 'לימא לן מר מהני מילי מעליותא וכו' במילי דבי כנישתא', ר"ל איך יתכן להיות עליה תדירה לביה"כ בלא ירידה, וזה כונתו באמרו 'מילי מעליותא'. אמנם האמת הוא כי כל תכלית הישיבה בבתי כנסיות בבתי מדרשות הוא, אשר גם בעת יצאו משם ויפנו לעסקיהם יהא ניכר עליהם שלמדו תורה, כי יתנהגו בכל ארחות חייהם עפ"י התורה, וא"כ נמצא כי גם בצאתם

מביהכ״נ אין הורדה לקדושת ביהכ״נ, אדרבה בכל אשר יפנו יהא ניכר עליהם שכל התנהגותם הוא עפ״י התורה שלמדו בביהכ״נ. וזה אשר השיב לו ׳אוהב ה׳ שערים המצויינים בהלכה׳, היינו שכל התנהגותם הוא עפ״י הלכה, ׳יותר מבתי כנסיות ובתי מדרשות׳, כי זה תכלית הלימוד לשמור ולעשות, נמצא כי שפיר אמר לו ממילי מעליותא דבי כנישתא, שהרי עיקר מעלת ביהכנ״ס ניכרת בעת היותו חוץ לכתלי ביהכנ״ס, והבן.

(דברי יואל, משפטים)

ורבי חייא האי חמוקי ירכיך מאי עביד לה מוקי לה בצדקה וכו׳

קצת קשה אמאי ר׳ חייא לא אוקמיה לקרא דחמוקי ירכיך כדר׳ יוחנן בפרק לולב וערבה (סוכה מט.) דאמר שיתין משׁשת ימי בראשית בראו שנאמר (שיה״ש ז ב) ׳חמוקי ירכיך כמו חלאים מעשה ידי אמן׳, ׳חמוקי ירכיך׳ אלו השיתין, ׳כמו חלאין׳, שמחוללים ויורדים עד התהום, ׳מעשה ידי אמן׳ זו מעשה אומנותו של הקדוש ברוך הוא. דלפי זה אתי שפיר סיפיה דקרא, מה שאין כן כשנוקמיה בצדקה ובגמילות חסדים לא אתי שפיר סיפיה דקרא. וי״ל דרכי חייא סבירא ליה השיתין כראן דוד, ולכן עדיפא ליה לאוקמיה בצדקה וגמילות חסדים שטוב לעשותן בסתר, וגמילות חסדים פירש הרב תאוה לעינים ז״ל שהם אומנותו של הקדוש ברוך הוא, שהתורה תחלתה ג״ח שעשה עם האדם גמילות חסד בסתר להפיל עליו תרדמה לקחת אחת מצלעותיו ולברוא לו אשה וצדקה עשה עם האדם עכ״ל.

(שדה יצחק)

אמר לה מי שמעת שמתא מפומיה

מקשים משמע דאותה האשה היתה חייבת שמתא על זאת, וכיון דאמרה לא שמעה, אמאי לא שמתא רב נחמן. ונ״ל בס״ד דע״פ הגדה שלה אין לשמתא, דהא קי״ל אין אדם משים עצמו רשע, דאין אדם נאמן על עצמו, ואיך ישמת אותה ע״פ דבריה.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

אמר ליה אחרונים מכלל דאיכא ראשונים מאי נינהו

פירש רש״י (ד״ה מכלל) ׳דברי׳ לשון נבואה, ולא מצינו שאמר דוד ׳דברי׳, אלא בזה הפסוק. הנה כאן הקושיא ידועה דהא קודם זה כתיב (שמואל ב׳ כב א) ׳וידבר דוד לה׳ את **דברי** השירה הזאת׳, ואיך נעלם מן מר זוטרא ח״ו פסוק זה. ובשלמא על רב יהודה אין קושיא, דהוא לא א״ל, מפני שנתכון לנסותו בדרך ארץ שצריך לנהוג התלמיד עם הרב, אך מר זוטרא איך קשיא ליה בזה. ונ״ל בס״ד דידוע כי דברי השירה ההיא לא אמרם דוד המלך ע״ה בבת אחת, אלא פסקי פסקי, דאמרם כנגד עשרה אויבים שהיו לו, חמשה מישראל וחמשה מן אומות העולם, ועל כל הצלה שעשה לו השי״ת מאחד מהם, אמר פסוקי שירה, והן הן הפסוקים האמורים בשירה זו, שנזכר בה עשרה קילוסין, וכמ״ש מהרש״ל ז״ל בכלי יקר יע״ש. ולפי זה מר זוטרא הכי קאמר, כיון דאמר דברי דוד האחרונים מכלל דאיכא ראשונים, שהם דברים שנאמרו קודם זה, והמה שייכים לדברים האחרונים אלו, ולזה שואל מאי ניהו, כי השירה האמורה למעלה יש בה קילוס השייך להצלתו משאול, ויש בה קילוס השייך להצלתו מן דואג, ויש להצלתו מאחיתופל, וכן שאר אויביו, ואלו האחרונים על איזה מאותם הראשונים קאי, וז״ש ראשונים דשייכי לדברים האחרונים מאי ניהו, ומסיק תלמודא דקאי על המפורש שבשירה דהיינו על הצלתו מן שאול הע״ה אשר פרט אותו בראשונה, דכתיב (תהלים יח א) ׳מכף כל אויביו ומיד שאול׳, והיינו כי הקב״ה הוכיח את דוד הע״ה על השירה שאמר במפלת שאול, ואז אח״ז פתח בדברים אלו, ולכן כתיב בהו אחרונים.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

אמר לו הקב״ה לדוד דוד שירה אתה אומר על מפלתו של שאול אלמלי אתה שאול והוא דוד איבדתי כמה דוד מפניו

הענין כי גזירה קדומה להיות מלכות בית דוד, רק שלא היה יכול לצאת מכח אל הפועל אלא בסיבת מה, על כן שאול באחת ולא עלתה לו (יומא כב:), כדי שתשוב המלוכה לבעלים לדוד ולזרעו עד עולם.

(של״ה, חקת תורה אור)

אמר לו הקב״ה לדוד דוד שירה אתה אומר על מפלתו של שאול אלמלי אתה שאול והוא דוד וכו׳

זהו מאמר דוד, ׳קומה ה׳ הושיעני׳, למה, ׳כי הכית את כל אויבי לחי׳ (תהלים ג ח), והיינו מכות גלויות שאראה במפלת שונאי, זהו לי לסימן ישועה, כדכתיב (שם קיח ז) ׳ה׳ לי בעוזרי ואני אראה בשונאי׳. רק שמא הוא סימן לרשע שרואה בשונאיו, וע״ז אמר ׳שיני רשעים שברת׳, אתה הכית ושברת תוקפן, ולא אני עשיתי כן, א״כ זהו לי לישועה. וכבר נודע מה שאיתא דדוד על אשר שר על מפלת שאול, דאמר לו הקב״ה על ידך נטרד ונענש ואתה אומר שירה. וא״כ אילו היה אבשלום נענש, באמת לא היו ישראל יכולים לומר שירה על הצלחה ונצחון נגדו, אבל עכשיו דאינו נענש כמ״ש לעיל, א״כ בישועה ונצחון יכולים ישראל לומר שירה. וזהו אומרו ׳לה׳ הישועה על עמך ברכתך סלה׳ (שם ג ט), שתמיד יכולים לומר ברכה ותהלה לה׳ על הטוב ומטיב.

(יערות דבש, ח״א דרוש טו)

אמר לו הקב״ה לדוד דוד שירה אתה אומר על מפלתו של שאול אלמלי אתה שאול והוא דוד איבדתי כמה דוד מפניו

פי׳ אתה אומר שירה על מפלתו של שאול כאילו היה רשע דכתיב (משלי יא י) ׳באבוד רשעים רנה׳, אלמלא היית אתה שאול, כלומר נולד בטבע טוב כמו שנולד שאול שלא היה לו קופה של שרצים תלויה מאחוריו מחמת הוריו, והוא היה נולדו בטבע רע כמו שנולד דוד שמתחילת בריאתו בא בטבע נוטה לחטא מחמת הוריו, כמ״ש ברמז לשון ׳אבדתי כמה דוד מפניו׳, שהרי הוא לא חטא חטא גדול כמותך אף כי טבעו נוטה היה לרעה, ואתה חטאת חטא כזה אף כי טבעך היה נוטה לטובה, ופשוט הוא שאתה היית ראוי להענש יותר ממנו, אלא מפני שהוא להפך ששאול היה לו טבע טוב ולך טבע רע, לפיכך אבדתי שאול מפניך כי דקדקתי עמו כחוט השערה, מפני שהכריח טבעו הטוב לחטוא אף שהחטא יהיה קל, ולא אבדתי אותך מפניו אף שחטאת חטא חמור, מפני שידעתי שטבעך רע מעת ההריון הוא אשר הטה זה, אבל לא מפני שהיה שאול רשע ממש אבדתיו מפניך, אלא מפני שדקדקתי עמו כדרך שאני עושה עם החסידים, כי גדול היה במעשיו הטובים שלכן נקרא שמו כוש כמשאז״ל.

(חושב מחשבות)

מה כושי משונה בעורו אף שאול משונה במעשיו

נ״ל הדמיון הוא לענין זה, דשינוי עור הכושי מחמת רוב שחרותו הוא נרגש לכל אדם תכף בהשקפה הראשונה אפילו מרחוק, כן שאול הע״ה לרוב תוקף צדקתו נרגש ונראה לכל אדם שהוא צדיק גדול ובעל מעשים טובים תכף ומיד בהשקפה הראשונה. ועוד נ״ל לפ״ד רבינו האר״י ז״ל הנז״ל, דנשמת שאול היתה נקיה מן הסיגים, א״כ כשרון המעשים אצלו בטבע, כמו שחרות עור הכושי שהיא בטבע מיצירתו, ולא נשחרו ע״י סיבה שקרה לו.

18/06/2018

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל וכי כושיים שמן והלא ישראל שמן אלא מה כושי משונה בעורו אף ישראל משונין במעשיהן מכל האומות

הכוונה הכושיים גם המה חכמים מלומדים, הגם שחשך משחור תוארם אין זה חרפה להם כי כך נוצרו, והמשורר אמר (תהלים פז ד) ׳אזכיר רהב ובבל לידעי הנה פלשת וצר עם כוש זה יולד שם׳, השוה אותם כפי תולדותם הכוש עם צור, כך הוא כבוד לבני ישראל אם הם משונים במעשיהם מכל אומה ולשון, כי זה טבעם ומקורם, ויראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליהם ויראו ממך, ׳כי מראש צרים אראנו ומגבעות אשורנו הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב׳ (במדבר כג ט), כך אמר בלעם שזה מקורם וטבעם מהאבות ומהאמהות הנקראים ׳צורים וגבעות׳, שהן עם לבדד ישכון ולא יחפצו להיות נחשב בין הגוים להיות כלל עם ולשון, וזה אמר הקב״ה (עמוס ט ז) ׳הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל׳, מה הכושי משונה מתולדתו להיות משונה בעורו, כך מקור ישראל נודע בגוים שהם משונים במעשיהם מכל עם ולשון ולא יתערבו בגוים ולא ילמדו ממעשיהם, אשר כמוהם יהיו עושיהם, והבן.

(אשכול הסופר)

אלא מה כושי משונה בעורו **אף** ישראל משונין במעשיהן מכל האומות

ואפ"ל בהקדם דברי החתם סופר ז"ל בביאור אמרם ז"ל מה כושי משונה בעורו כך צדיקים משונים במעשיהם. ולכאורה צ"ב הדמיון, דהרי הכושי משונה בעורו לגנאי, וצדיקים משונים במעשיהם משאר כל אדם לשבח, וצ"ב ענין הדמיון. וביאר הוא ז"ל דהכוונה בזה דאף דלכל צדיק וצדיק יש דרך אחרת בעבודת השי"ת, אבל בפנימיות הלב כולם כאחד מייחדים את לבם לאביהם שבשמים. וזה פי' הגמרא 'מה כושי משונה **בעורו**', כי רק בעורו משונה משאר כל אדם אבל לפנים מעורו הוא כאחד האדם, 'כך הצדיקים משונים' זה מזה, אבל רק 'במעשיהם', שכל אחד ואחד עובד השי"ת לפי מידתו ובחינתו, אבל בפנימיות הלב כולם מכוונים את לבם להשי"ת ואין שום חילוק ביניהם.

(דברי יואל, ויגש)

אמר רבי שמואל בר נחמני **אמר** רבי יונתן **מאי** דכתיב **נאם** דוד בן ישי **ונאם** הגבר הוקם על וכו'

אפשר דק"ל כפל הכתוב ודריש דאחר שהיה דוד בן ישי, כי מעת אשר נודע שהוא בן ישי משחו שמואל הע"ה למלך, אחר זה עשה עצמו הדיוט והלך יחף והיה מתכפר בשעירה כהדיוט כמ"ש בזהר ובמדרש (רות רבה ה ו), ובזה הוקם על עולה של תשובה דאם חטא יחיד וכו'. ובפ' 'לי דיבר צור ישראל' (שמואל ב' כג ג) דדריש הכא, פירש הרב הגדול מהר"ר ברוך ברזילי ז"ל, 'לי דיבור צור ישראל' כי אמר ה' 'ראיתי בבניו לי מלך' (שמואל א' טז א), והפשט הוא 'מושל באדם' (שמואל ב' שם) דהוא מלך על ישראל. אבל האמת 'לי מלך' (שמואל א' שם) פי' 'עלי מלך', שהקב"ה גוזר והצדיק מבטל עכ"ד ז"ל. ואני בעניי אמרתי דהיינו אשר קודם זה כתיב (שמואל ב' כג ב) 'רוח ה' דיבר בי ומלתו על לשוני', כלומר אל תחשדוני שאני אומר 'לי דיבר' וגו' שר"ל 'עלי מלך' ח"ו, לא מלבי אלא 'רוח ה' דיבר בי' ורוח הקדש אומרת. ועפ"ז אפשר לפרש מאמר שוחר טוב מזמור י"ו (מדרש תהלים טז ב) אמר דוד לפני הקב"ה רבונו של עולם אעפ"י שאני מלך המלכתיך עלי, והוא תמוה מה ס"ד ומה שבח הוא זה, ועל פי האמור ניחא, וז"ש 'אמר דוד לפני הקב"ה', כלומר שהוא יודע האמת, על דרך שפירש הרב מהר"י בן חביב ז"ל בעין יעקב מ"ש דוד לפני הקב"ה (תהלים פו ב) 'שמרה נפשי כי חסיד אני', כי הוא יודע האמת שאני חסיד. וז"ש הכא 'אמר דוד לפני הקב"ה', שהוא יודע האמת, 'אעפ"י שאני מלך' שהכונה 'עלי מלך', 'המלכתיך עלי' ואני בעיני כהדיוט, וה' ברחמיו יברכנו לעבודתו ויוסיף לנו שנות חיים.

(מראית העין)

מאי דכתיב **נאם** דוד בן ישי **ונאם** הגבר הוקם **על** נאם דוד בן ישי שהקים עולה של **תשובה**

עליו נאמר (שמואל ב' כג א) 'הגבר הוקם על' שהקים עולה של תשובה. והיינו שהיה יחיד שעשה תשובה, שמוחלין לכל העולם כולו בשבילו (יומא פו:). והיינו על ידי שמכניס הרהור תשובה בכל לבבות ישראל, וכן הכניס הרהור תשובה בכל ישראל. והיה לבו נשבר בקרבו, מחמת שהוא מלא חסרונות, ועל כן אמר שלבד שלא נחשב למאומה 'תולעת ולא איש' (תהלים כב ז), עוד הוא 'חרפת אדם ובזוי עם' (שם). והתפלל 'לב טהור ברא לי' (שם נא יב), 'טהור' מכלל דאיכא טמא (סוכה נב.). והתפלל שיברא לו השם יתברך בריאה יש מאין, לב אחר, לב טהור, והיה שפלותו מצד החסרונות.

(פרי צדיק, בשלח אות א)

לי דבר צור ישראל **אני** מושל **באדם** מי מושל **בי** צדיק **שאני** גוזר גזרה ומבטלה

והראנו בכאן כי בעשותנו מצות השם יתברך נינצל מהפגעים הרעים, כמו שראו שהמצוה הזאת הצילתם מן הדבר ההוא במצרים, למען יאמינו כי שומר המצוה הוא למעלה מטבע המציאות, ואינו משועבד לגלגל וכוחותיו. וזהו שאמרו רבותינו ז"ל 'אני מושל באדם, ומי מושל בי, צדיק, שאני גוזר גזרה והוא מבטלה', כלומר שלא שעבדתיו לטבע המציאות.

(דרשות הר"ן, הדרוש השלישי)

לי דבר צור ישראל **אני** מושל **באדם** מי מושל **בי** צדיק **שאני** גוזר גזרה ומבטלה

להשלים האמתות במאמריו אמר דוד (שמואל ב' כג ב) 'רוח ה' דבר בי' וגו'. לומר, שהטעמים גם המלות עצמן, שם על לשונו, ולא סדרם מעצמו. ומכח כל אלו הטעמים, אמר דוד (שם פסוק ג) 'אלהי ישראל לי דבר', ומה דבר 'צור ישראל מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים'. באלו הדברים אשר שם בפיו כיון כל הענין הנכבד שאמרנו, מהיות האדם מושל על מעשיו ומשוחרר וחפשי מילדי הזמן ותלאותיו, והוא שליט עליהם אם ירצה. והפליג נעימות המליצה באומרו, כי אם שצור ישראל מצד יכלתו המוחלט הוא מושל על האדם, צדקו ויושרו יחייבו שהצדיק ימשול על יכלתו, מצד מושלו יראת אלהים. וכמו שאמרו (ברכות לג:) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. והרי הוא כמי שיאמר שהשר השופט הוא המושל על בעל הריב, אמנם זכות בעל הריב מושל על השופט הישר המחוייב אל הצדק מצד שהוא צדיק, וכמו שאמרו ז"ל אני מושל באדם, ומי מושל בי צדיק. וזו היא ממשלת האדם המוחלטת, וחפשיותו מעבודת החומר ומעשהו.

(עקידת יצחק, שער סז)

מי מושל **בי** צדיק **שאני** גוזר גזרה ומבטלה

'מלכותך מלכות כל עולמים וממשלתך בכל דור ודור' (תהלים קמה יג). הנה שמעתי בזה אומרים בשם הרב מקאליסקיע, שהוא רמז כי יש בכל דור ודור צדיק שהוא מושל ביראת אלקים, על דרך מי מושל בי צדיק הקב"ה גוזר וצדיק מבטל. והוא שאמר **מלכותך** הוא **מלכות כל עולמים, וממשלתך** היינו מי שמושלים בך, הוא **בכל דור ודור** יש צדיקים שמושלים בך כביכול, עד כאן.

(דגל מחנה אפרים, ליקוטים ד"ה מלכותך)

מי מושל **בי** צדיק **שאני** גוזר גזרה ומבטלה

'ומטה האלהים בידי' (שמות יז ט). פירוש, מה שהשם יתברך מטה העולם וכפי רצונו עושה עם העולם, זה הוא בידי, שאני יכול להטות העולם כפי רצוני. כמאמר חכמינו ז"ל מי מושל בי צדיק. זהו 'ומטה האלהים', מה שהשם יתברך יכול להטות העולם, 'זהו בידי', שנמסר לי הכח שהבורא יציית אותי.

(קדושת לוי, בשלח)

מי מושל **בי** צדיק **שאני** גוזר גזרה ומבטלה

'ויכון בחסד כסאך ותשב עליו באמת' (תפלת 'ונתנה תוקף'). כי כשהקדוש ברוך הוא דן את עולמו בחסד אזי יש קיום. וזהו באמת, כי אמת הוא דבר הקיום. אבל חס ושלום כשהקדוש ברוך הוא דן כו' אז הצדיקים שבדור יש להם כח לבטל. וזהו מי מושל בי צדיק, ונמצא כביכול אינו מתקיים כו', אבל כשהקדוש ברוך הוא דן את עולמו בחסד אז יש לו קיום ואין מי שיבטל. וזהו 'ויכון בחסד כסאך ותשב עליו באמת', כיון שכונן בחסד כסאך, אז הוא באמת.

(קדושת לוי, ראש השנה)

מי מושל **בי** צדיק **שאני** גוזר גזרה ומבטלה

'ראשון הוא לכם לחדשי השנה' (שמות יב ב). יש לומר בצירוף הפסוק (שם יט ו) 'ואתם תהיו לי ממלכת כהנים'. דהנה בניסן הקב"ה מחליף הממונים והשרים עליונים, להראותם שכולם ברשותו ית"ש. ויש קדושי עליון שיכולין לברוא ממונים למעלה ופרקליטין טובים על ידם, כמאמר מי מושל בי צדיק. וזהו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, שאתם תמליכו השרים עליונים. וזהו 'ראשון הוא לכם לחדשי השנה', **ראשון** הוא הקב"ה, כמו שאמר הכתוב (ישעיה מד ו) 'אני ראשון ואני אחרון'. הוא **לכם**, שאתם תוכלו להנהיג את כל העולמות. **לחדשי השנה**, להתחדשות של כל השנה. הם יכולים להפוך לכל הטובות וישועות, אמן.

(עבודת ישראל, פרשת החודש)

מי מושל **בי** צדיק **שאני** גוזר גזרה ומבטלה

כתיב (שמואל ב' כג א) 'אלה דברי דוד האחרונים נאום הגבר הוקם על צדיק מושל יראת אלהים' ואחז"ל 'צדיק מושל' על כביכול כי הוא מבטל

גזירותיו. ונ"ל ע"כ אמר 'נאום הגבר' דייקא, כי אותו צדיק שהוא בחינת 'גבר' וזכר איש אלקים בעלה דמטרוניתא, הוא יכול לבטל גזרותיו כבעל המפיר לאשתו, כמו שאמר בת קול עכשיו שנשבעתי מי מיפר לי (ב"ב עד.), אמנם מי שאינו בבחינת גבר אלא בחינת נקבה ומקבל מלמעלה, אינו יכול להפר שבועה שלמעלה.

(חתם סופר, דרוש הספד)

מי מושל בי צדיק שאני גוזר גזרה ומבטלה

הנה ידוע דהתורה הוא סדר עולם, ובדין תורה מתנהגין כל העולמות, כמו שגוזרת התורה כן הוא. נמצא, שכיון שיכול האדם לאסור על עצמו דברים המותרים בדין תורה, והתורה אמרה שיכול האדם לעשות על עצמו איסור תורה בכח פיו. נמצא בכח הפה לעשות דין תורה. כך הוא גם כן שהצדיק שגוזר דבר בפיו, וזה נעשה דין תורה, ובתורה מתנהגים כל העולמות, ועל ידי זה הוא גוזר והקב"ה מקיים. כמאמר הכתוב (איוב כב כח) 'ותגזר אומר ויקם לך'. ועל פי זה נפרש הכתוב (במדבר ל ב) 'וידבר משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמור זה הדבר אשר צוה ה'', פירוש, תוכלו לגזור 'זה הדבר אשר צוה' וכך יהיה, ובאיזה כח, 'איש כי ידור נדר' (שם פסוק ג).

(קול שמחה, מטות)

מי מושל בי צדיק שאני גוזר גזרה ומבטלה

והנה יש להתבונן לפי דברי החת"ס ז"ל, שע"כ היה ראוי לגזור שלא לשאת נשים כדי שיהיה זרעו של אאע"ה כלה מאליו, ולפי שזה דבר שלא יתכן, בהכרח יבטל הקב"ה כל גזירות קשות ורעות מעל ישראל, א"כ מדוע אמרו שהיה ראוי לגזור גזירה זו דוקא אחר שפשטה מלכות הרשעה הגוזרת גזירות רעות על ישראל, ולא קאמרי שהיה ראוי לגזור גזירה זו מיד אחרי שחרב ביהמ"ק, כדקאמר ברישא מיום שחרב ביהמ"ק היה ראוי שנגזור ע"ע שלא לאכול בשר וכו'. ונראה דהנה ודאי בכל הגזירות והצרות הרעות הבאות על ישראל גדול כוחן של צדיקים להכריח את הישועה, כאשר מצינו בחוני המעגל (תענית כג:) שעג עוגה ועמד בתורה ואמר איני זז מכאן עד שתרחם על בניך, והוא ענין אמרם ז"ל הקב"ה גוזר וצדיק מבטל, כי רב ועצום הוא כח הצדיקים, וביכולתם להפציר בתפלה ולהתאמץ עד שהם מכריחים את הישועה, וכביכול הקב"ה מסכים על ידם.

(דברי יואל, אחרי)

ואלה שמות גבורותיו של דוד יושב בשבת בשעה שהיה יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא על גבי קרקע

בראשון ממגילה (יא.) ובראשון מסוטה (י:) אמרו, 'ודוד הוא הקטן' (שמואל א' יז יד), מתחלתו ועד סופו, כשם שבקטנותו הקטין את עצמו בפני מי שגדול ממנו ללמוד תורה, כך במלכותו הקטין את עצמו בפני מי שגדול ממנו ללמוד תורה. ובפרק אלו מגלחין אמרו 'יושב בשבת' (שמואל ב' כג ח), כשהיה יושב בישיבה של תורה, לא היה יושב בכרים וכסתות, אלא על גבי קרקע. ותלמיד חכם קודם לכהן גדול, שנאמר (משלי ג טו) 'יקרה היא מפנינים', מכהן גדול הנכנס לפני ולפנים. וכן הוא קודם למלך לפדותו, כמו שנזכר בסוף הוריות (יג.), שאם מלך או כהן מת, יש לנו כיוצא בו, ואם תלמיד חכם מת, אין לנו כיוצא בו, כמו שנזכר שם.

(מגן אבות לרשב"ץ, פ"ד מי"ז)

ואלה שמות גבורותיו של דוד יושב בשבת בשעה שהיה יושב בישיבה לא היה יושב על גבי כרים וכסתות אלא על גבי קרקע

נ"ל בס"ד מפיק לה מדכתיב (שמואל ב' כג ח) 'יושב בשבת', ר"ל מושב הידוע שהוא קבוע תמיד ואינו זז, והיינו הקרקע שמושבה קבוע לכל בריה, וגם בכל מקום הן בבית הן בחוץ הן ברה"י הן ברה"ר, הן לעניים הן לעשירים, הן לאדם הן לבעלי חיים. משא"כ כרים אין יושבים עליהם אלא עשירים, וגם בהיותם פרוסים ולא אחר שנקפלים, וגם דוקא ברה"י ולא ברה"ר, וגם דוקא לבני אדם ולא לבע"ח.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

כי נח נפשיה הוה מתני דוד לרבנן

במדרש (ויק"ר לה א) 'אם בחקותי תלכו' (ויקרא כו ו), הדא הוא דכתיב (תהלים קיט נט) 'חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך', אמר דוד רבונו של עולם בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני וכו' אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וכו'. וצריך להבין מנא לן למדרש שהיה כן בכל יום ויום, שמא אירע לו כן באיזה פעם. אך נראה שדייקו מפסוק זה דכתיב (שם כג ו) 'אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי' דייקא, והיינו תורה, דאין טוב אלא תורה (ברכות ה.). וחסד גם כן דברי תורה, דכשהיו רגליו מוליכות אותו לבית המדרש היה מלמד תורה לרבים, כמו שנאמר (שמואל ב' כג ח) 'יושב בשבת תחכמוני', וכמו שאמרו בגמרא. ותורה ללמדה זו הוא תורה של חסד (סוכה מט:). ואמר 'ירדפוני כל ימי חיי', משמע שלא מדעת, והיינו שרגלי מוליכות אותי לבית המדרש בכל יום.

(פרי צדיק, בחוקותי אות ג)

תהא ראש לשלשת אבות

נ"ל בס"ד, כי שבעה כורתי ברית שהם אברהם יצחק יעקב משה אהרן יוסף דוד, הם כנגד שבעה ימי השבוע, ודוד הע"ה הוא כנגד יום שבת קודש, שהוא נחשב ראש לששה ימי החול, אשר ראשיתם הם כנגד ג' אבות, שיום אב"ג הם כנגד אברהם יצחק יעקב, וגם האבות ודוד הע"ה הם כארבעה רגלי הכסא, ושם יהיה ראש כנגד אדם כידוע. ולכן כשאמר ירבעם להקב"ה מי בראש, השיב בן ישי בראש. גם נודע כי דוד הע"ה הוא במלכות, דנאמר עליו לעתיד (משלי יב ד) 'אשת חיל עטרת בעלה', ודוק.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

הוא עדינו העצני כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת

המתיקות תחסר בתורה, מאשר לא לשם שמים יבא עליה, כי גם היא לא תתן את דודיה לו. אך השם לבו ונפשו לשם שמים, יערב לו ולנפשו מנופת צופים ומדבש. ועל כן נקרא דוד המלך ע"ה (שמואל ב' כג ח) 'עדינו העצני', שהיה מתעדן על דברי תורה, ומרגיש בה עונג נפשי שיתענג בדשן העולם הבא, אשר עין לא ראתה אלהים זולתו יתברך.

(תורת משה להאלשיך ז"ל, דברים כב יג-כב)

כשהיה יושב ועוסק בתורה היה מעדן עצמו כתולעת ובשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ

עץ ארז ושני תולעת ואזוב, על דרך שכתוב אצל דוד המלך ע"ה (שמואל ב' כג ח) 'עדינו העצני', כשהיה יוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ, וזהו 'עצני' לנקום נקמתו. וכשהיה עוסק בתורה, היה מעדן עצמו כתולעת, כן דרשו חז"ל. נמצא היה לו ב' בחינות, בחינת גבורה וגדלות, ובחינת שפלות. וזהו בכל צדיק שני בחינות אלו, שנראה לבני העולם שמתנהג בבחינת גבורה וגדלות, וזהו 'עץ ארז' (ויקרא יד ד), הוא מספר יצחק שהוא בחינת גבורה. ובאמת הוא 'אזוב', היינו שפל, 'ושני תולעת' היינו כבחינת דוד 'מעדן עצמו כתולעת'.

(דגל מחנה אפרים, מצורע ד"ה זאת)

שהיה זורק חץ ומפיל שמונה מאות חלל בפעם אחת

נ"ל ודאי דאין זה בטבע אלא בדרך נס פלילי עצום ונורא, שהיה החץ שהוא מן הדומם מתלבש בו רוח חיים, והיה כמו שפיפון עלי אורח, נכנס בזה ויוצא ונכנס באחר עד שמונה מאות. ודוגמת זה הנס עשה הקב"ה לאברהם אע"ה במלחמה, שהיה זרק עפר והוה חצים ואבנים לחרבות, דכתיב (ישעיה מא ב) 'יתן כעפר חרבו', וכן היה נס לעפר שהביא נחום איש גם זו, כדאיתא בתענית (כא.).

ואשר היה מתאנח על מאתים, כי ידע שהצלחתו בנס זה באה לו, בזכות תורה שבע"פ שהוא בחינתה, ורמוזה באות אל"ף שהוא לשון לימוד, כמו 'אאלפך חכמה' (איוב לג לג), ולכן רצה שיהי נשלם אתו מספר האלף, שעדיין חסר לו מאתים הרמוזה באות רי"ש, וכיון שאמרה לו בת קול רק בדבר אוריה, אז אמר כי עונותי עברו ראשי, ר"ל העונות סבבו להעביר ממני הצלחה של מאתים, שהם אות רי"ש.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

והיה מתאנח על מאתים דכתיב איכה ירדף אחד אלף יצתה בת קול ואמרה רק בדבר אוריה החתי

ופירש רש"י, בדבר אוריה החתי ניטלו לו מאתים, וצ"ל מנא ליה לרש"י ז"ל שניטל ממנו, דילמא לא ניתן לו מעיקרא. וי"ל דהנה ידוע

18/06/2018אהח

החליפות השירה של דוד המע"ה שבתהלים בשירתו (שמואל ב' פרק כב), כמו שמנו חז"ל במסכת סופרים (פ"ח ה"א), ולכולם יש ליתן טעם הדבר מפני מה נשתנו אלו מאלו. והנה בשמואל (שם פסוק מד) כתיב 'תשמרני לראש גוים', וכנגדו כתיב בתהלים (יח מד) 'תשימני לראש גוים'. וצריך לומר הטעם כי השירה הכתובה בשמואל אמר קודם החטא בדבר אוריה החתי, לכן בא במאמר 'תשמרני לראש גוים', עולה בגימטריא אלף, לרמז שאז היה מכה בשונאיו אלף בפעם אחת. אבל שירתו בתהלים נאמר אחר החטא וניטל ממנו מאתים, לכן בא המאמר 'תשמני' בלא רי"ש בגימטריא שמונה מאות. והוא המקום אשר מצא רש"י ז"ל מרומז שניטלו לו מאתים.

(חדושי ובאורי הגר"א)

והיה מתאנח על מאתים דכתיב איכה ירדף אחד אלף

ואף עפ"י שזה הפסוק נאמר על אומות העולם דאחד מהם ירדוף אלף מישראל, ולגבי ישראל כתיב (ויקרא כו ח) 'ורדפו מכם חמשה מאה', דוד המלך סבירא ליה 'מכם' מן החלשים שבכם אבל גבורים כמותו לפחות שיהיו שוין לאומות העולם אחד ירדוף אלף, ועל זה היה מתאנח, ואעפ"י דלגבי אומות העולם דוקא רדיפה ולא הריגה כדכתבו התוספות בסוטה (יא. ד"ה ולעולם), ודוד היה הורג, זה הוא מפני מדת טובה מרובה. ובזה מתרצא קושית העולם שמקשין על התוספות דסוטה ועיין במפרשי הש"ס ז"ל שכל אחד בחר לו דרך וה"י ידריכנו בדרך טובה ויזכנו לכוין אל האמת.

(שדה יצחק)

יז.

אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו

'**אם** את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים ויכלת עמוד וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום' (שמות יח כג). ופירש רש"י המלך בגבורה וכו' ואם יעכב על ידך לא תוכל לעמוד, עד כאן. צריך להבין דברי רש"י, הלא אם השי"ת יעכב על ידו בודאי יתן לו כח שיוכל לעמוד.

ויש לומר בזה מה שחנני ה' ברחמיו וברוב חסדיו בדרך רמז על פי ששמעתי מאא"ז זללה"ה, שפעם אחד בא אליו איש אחד וביקש מאתו שיאמר לו תורה, והשיב לו מזה הפסוק (מלאכי ב ז) 'כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא' עד כאן, ודרשו חז"ל, אם הרב דומה למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיהו, ואם לאו לאו, עד כאן, והקשה איך ימצא רב כזה בדור שיהיה דומה למלאך ה' צבאות, גם צריך להבין תיבת 'יבקשו' מפיהו, כי היה נכון לומר 'ישמעו' מפיהו.

ואמר הוא ז"ל שכך הוא הפירוש, 'אם הרב דומה למלאך ה' צבאות', היינו כמו מלאך העומד תמיד במדריגה אחת כך הוא עומד תמיד במדריגה אחת, והנה יש בחינת קטנות ובחינת גדלות, והוא שאמר אם הרב דומה למלאך, היינו שיש לו בחינת 'עומד' כמו מלאך, אף על פי שזה אי אפשר לעמוד תמיד על מדריגה אחת, כי נופל לפעמים אל הקטנות, מכל מקום גם קטנות שלו הוא גדלות גם כן לאדם אחר, רק נגד בחינת גדלות שלו הוא קטנות, ולבחינה זו נקרא 'עומד', היינו שאינו נופל לשפלות ולקטנות מאוד, רק נחשב לקטנות נגד בחינת הגדלות שלו כל אחד לפי בחינתו, אז 'תורה יבקשו מפיהו', 'יבקשו' דייקא, היינו שמותר לשאול ולבקש ממנו שיאמר תורה, כי אינו צריך לחשוב שמא הוא כעת בבחינת קטנות ואינו יכול כעת לומר תורה, כי בודאי לא נפל לבחינת קטנות כזה, שלזה הוא בחינת 'עומד', רק הקטנות הוא לפי בחינה ומדריגה שלו, עד כאן.

וזה יש לומר הרמז בפסוק 'אם את הדבר הזה וגו' ויכלת עמוד', היינו שתוכל להיות במדריגת 'עומד' כמו מלאך ה' צבאות ויבקשו כל ישראל תורה מפיו, והוא שפירש"י ואם השם יעכב על ידך לא תוכל עמוד, היינו שלא תוכל להיות במדריגה זה להיות 'עומד', 'וגם כל העם על מקומו יבא בשלום' היינו על דרך שכתוב (תהלים כט יא) 'ה' עוז לעמו יתן', היינו כשהשי"ת רצה ליתן התורה לעמו ישראל ברכם בשלום, והוא שאמר 'ויכלת עמוד', שתוכל להיות במדריגת 'עומד' ויבקשו תורה מפיהו ויתברכו בשלום, וזהו 'על מקומו יבא בשלום', והבן.

(דגל מחנה אפרים, יתרו ד"ה אם)

אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו

ונגד חטא ביטול תורה אמר 'וישכב במקום ההוא' (בראשית כח יא), ודרשו חז"ל ויש כ"ב אותיות התורה (זהר פנחס ברע"מ רלט.), במקום ההוא שלמד תורה, לתקן חטא ביטול תורה. אך בענין לימוד תורה יש ב' סוגים, א' הלומד לכבודו יתברך שהוא בדחילו ורחימו, דאל"כ לא פרחת לעילא, וזה שראה בחלום (שם פסוק יב) 'סלם' גימטריא 'סיני', ת"ח העוסק בתורה נקרא סיני, כדאי' בש"ס סיני ועוקר הרים וכו' (ברכות סד.). 'סלם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה' (שם), דצריך שיגיע השמימה לימוד תורתו שיהי' בדחילו ורחימו דאז פרחת לעילא השמימה. 'והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו' (שם), כי הת"ח שנקרא הרב שדומה למלאך ה' צבאות, אם כוונתו לעלות בו שיתעלה ויתנשא בו, אז זה סבת ירידתו. לכך סמך החלום לענין וישכב. גם שיהיה בתחלה בבית ראשון וכו' דקאי על זה דוקא.

(תולדות יעקב יוסף, ויצא אות ח)

אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו

ואמרתי בדרך צחות, אשר חכמים הגידו 'אם הרב דומה למלאך ה' צבאות תורה יבקשו מפיהו', הכוונה, כי באמת מי שנוגע יראת ה' בלבו, בודאי מכיר את עצמו ובחינתו, ואינו מוציא דבור לפני אלקים אפילו מתורה ומוסר, כי אם לערך בחינתו והשגתו, ובאמת רחמנא לבא בעי (סנהדרין קו: וברש"י שם), ואחד המרבה וכו' (מנחות קי.), אמנם יש לך רב מן המתנשאים ומתפארים, שמדמה את עצמו למלאך ה' צבאות, ויהי בעיני עצמו כעם, ככהן גדול אשר יוצק על ראשו שמן הכינוי לחכמה (מנחות פה:), להניק לאחרים, להנות ממנו עצה ותושיה מתורה ותפלה, ובאמת הוא בעצמו ערום ועריה, ובביתו אין כל, ועדיין לא עמד בסוד עם ה', ולא פסע אפילו פסיעה אחת בעבודה, ועם כל זאת נפשו רחבה עליו, ומדמה את עצמו לעובדים את ה' באמת, ובוש לא יבוש והכלים לא ידע, ואפשר לרמוז בדבריהם ז"ל **אם הרב**, מוסב על הרב מן המתפארים, **דומה למלאך ה' צבאות**, כלומר, שמדמה את עצמו להם להיות מן הגדולים, עצה היעוצה לברר ולדעת רוח שטותם, תורה יבקשו מפיו, ואז כשיפתח פיו בתורה, תדע נאמנה מה מעשיו בבית ובחוץ, ויגלה בעצמו חרפתו ושטותו, כי מדבוריו ניכר אם תלמיד חכם הוא, ופיו ענה בו.

(אור המאיר, אמור)

אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו

פי' מוהרש"א (ח"א חגיגה טו: ד"ה מ"ד כי שפתי), אם הוא דומה במעשיו למלאך, ע"כ. והנה מעולם לא נתיחס אל המלאכים לא זכות ולא חובה, ואיך נדמה אליהם את האדם בעל הבחירי. אמנם נראה להמתיק הדברים עם מ"ש (שבת פח.) כי לשון 'נעשה ונשמע' הוא לשון שמלאכי השרת משתמשין בו, ועמ"ש ביאורו. ועוד נראה להוסיף בזה ע"פ מאמר ר"ח (רש"י פ' וירא) 'לבבכם' אין כתיב אלא 'לבכם' (בראשית יח ה), מגיד שאין יצה"ר שולט במלאכים, ע"כ. ר"ל ואין להם אלא לב אחד. אף הרב אשר תורה יבקשו מפיהו, ראוי להיות דומה אל המלאך להיותו גובר על יצרו הרע. ושלא לייחס לו רק לב אחד. וע"ז בקש המשורר (תהלים פו יא) 'הורני ה' דרכך אהלך [-את אחרים] באמתך [והיינו, באופן] יחד לבבי ליראה שמך', כלומר שתעזרני על דבר כבוד שמך, ולהפעיל את לבבי להיותו אחד יחיד רק ליראה שמך.

(איי הים)

אם דומה הרב למלאך ה' יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו

קשה טובא, א. דסותר לדברי רבי דאמר איזה חכם הלומד מכל האדם (אבות פ"ד מ"א). ב. דאם כן לעולם לא ילמד תורה, דאיך ימצא איש כמלאך, וגם אם המצא ימצא הוא אחד מאלף, וגם לאו כל אדם יוכל להבחין. ולפי מ"ש אתי שפיר, דודאי יש ללמוד מכל אדם, רק אם הוא בגדר מלאך יבקשו תורה **מפיהו** דייקא, ר"ל אף דבר שכבר שמע בשמו מאיש אחר, יבקשו מפיהו שיחזור וישמע ממנו, כי אינו דומה וכו' ודבריו עושים רושם, על דרך שכתב הכוזרי כי דברים היוצאים מפי איש האלקי, יקדחו הניצוצות בנפשות השומעים וישובו למאורות בלבותם. וז"ש הנביא (ירמיה כג כט) 'הלא כה דברי כאש' בוער בלב השומעים, לפי שהוא 'נאום ה'' מחמת דביקותו, והבן. אבל אם אינו דומה למלאך וכו', **אל יבקשו** תורה **מפיהו** דייקא, ר"ל כי אין צורך לחזור שישמע דוקא מפיהו, כי מה גבר בגוברין, ודי אם ישמע דבריו מפי אחר, אבל לשמוע חידושי תורה ודאי יעשה אזניו כאפרכסת ויקבל האמת ממי שאמרו. והא דהקשה על רבי מאיר בזה (שם), היינו כיון שיש הבדל בין מלמד למלמד, ממילא נשמע דאם היה רשע אין לשמוע כלל ממנו, והבן כי נכון הוא בס"ד.

או יאמר, **אם הרב דומה למלאך** וכו׳, היינו שלא נשמע עליו שום חטא,

אוה״ח 18/06/2018

כמו עמך נקיים כמלאכי השרת שאין בהם חטא (דב״ר ב לו, פרקי דר״א פמ״ה), אז **יבקשו תורה מפיהו**, ר״ל אף שגוף התורה אין צריך לבקש כי ידוע הוא, אף על פי כן יבקשו מפיהו, כי כשיוצא מפיו עושה רושם בלב השומעים כמ״ש לעיל. **ואם לאו**, היינו שהוא חוטא, **אל יבקשו תורה מפיהו**, ר״ל אף שהיא תורה, אל יבקשו אותה מפיהו. ובכל אחד רבותא קאמר, והא דאיתא (אבות שם) איזה חכם הלומד מכל האדם, היינו מי שיכול ללמוד והבן, והיינו שיש לו מדריגה כר׳ מאיר שיכול לעשות מהכל קדושה, ואז אפילו שיחת חולין שלו הוא תורה, והיינו (תהלים קיט צט) ׳מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי׳, והבן. ועוד נ״ל על פי מ״ש בענין משנה תורה ׳אחרי הכותו׳ (דברים א ד), על פי אמרם בירבעם שהיו שישים רבוא מלאכי השרת נהנין מזיו תורתו, ואחר כך חזר הכל לזוהמא. והיינו **אם הרב דומה** וכו׳ שכבר הוא מובטח שלא יפול ממדריגתו והוי כעומד לענין זה, **יבקשו תורה** וכו׳ כי שוב לא יחזור לזוהמא, והבן.

(ישמח משה, תולדות דף סט.)

אם דומה הרב למלאך ה׳ יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו

׳ברוך שבחר בהם ובמשנתם׳ (אבות פ״ו מ״א), צריך להבין מ״ש ׳שבחר בהם׳, לא הוה ליה למימר רק ׳ברוך שבחר במשנתם׳. ונ״ל, אמרו רז״ל במסכת חגיגה (טו:) מה דכתיב (מלאכי ב ז) ׳כי שפתי כהן ישמרו דעת תורה יבקשו מפיהו׳, אם הרב דומה למלאך ה׳ צבאות תורה יבקשו מפיהו, ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו. ויש להבין לשון ׳יבקשו מפיהו׳, הוה ליה למימר ׳יבקשו ממנו׳. עוד שם, איך למד רבי מאיר תורה מאחר, אלא רבי מאיר רמון מצא קליפה זרק תוכו אכל. וצריך להבין למה לו להמשיל משל. גם למה נקיט ׳רמון מצא׳, הוה ליה למימר ׳פרי מצא׳.

ונראה לי שבודאי טוב שלא ללמוד מרב כמו אחר, וצריך לברר הפסולת מן האוכל, כי הדרך מסוכן לסמוך על ברירתו, ובודאי אם היה מוצא רב אחר שהוא גדול וחכם כמו אחר לא היה לומד מאחר, אלא שלא מצא כמותו בחכמת התורה. וזהו המשך שהמשילו לרמון, דודאי מי שיש לפניו פירות שווים במעלתם ואת האחד אפשר לאוכלו בקליפה ואחד צריך לקלוף הקליפה, בודאי יניח את הפרי שצריך לקלפו, אבל כשיש לפניו פרי שהוא חשוב מאד, בודאי מטריח עצמו לקלפה כדי לאכול תוכה מפני חשיבותו, כן היה רבי מאיר לומד תורה מאחר מפני חשיבות תורתו שלא מצא במקום אחר, והוצרך על כן לברר הטוב מהרע ולבחור בטוב על פי שכלו בטורח גדול, ואתי שפיר. והנה אמרו ז״ל (כריתות ו.) דאמר רב משרשיא לבריה, כשתשב ללמוד תורה מרבך ראה בפניו, שנאמר (ישעיה ל כ) ׳והיו עיניך רואות את מוריך׳, והיא סגולה נפלאה. ובעירובין (יג:) אמר רב, האי דמחדדנא, מפני שראיתי לרבי מאיר מאחוריו, ואלו ראיתי לרבי מאיר מלפניו מחדדנא טפי. וכל זה בלומד תורה מרב צדיק שכל מעשיו לשם שמים וכל דבריו טובים, אבל הלומד מאחר בודאי טוב שלא לשמוע ממנו בעצמו, וטוב שלא להסתכל בפניו. וזהו שהורונו חכמינו ז״ל, ׳אם הרב דומה למלאך ה׳ צבאות תורה יבקשו מפיהו׳ דייקא, מפי הרב עצמו, כי אינו דומה שומע מפי הרב וכו׳, אבל ׳אם אינו דומה וכו׳ אל יבקשו תורה מפיהו׳. ומכל מקום ילמד ממנו וישמע מפי אחרים שאומרים בשמו, ולמעט לראותו עדיף כנ״ל. וזהו שאמרו ׳ברוך שבחר בהם ובמשנתם׳, לא לבד לבחור במשנתם, ואפשר לשמוע מפי האומרים בשמם, אלא יהדר לשמוע מהם, ולבקש תורה מפי עצמם, ואתי שפיר.

(דרושת כתב סופר, פתיחה לבני הישיבה עמוד קפ)

אם דומה הרב למלאך ה׳ יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו

שלימות העבודה לעשות המצוה בלי שום חקירה להבין טעמי המצוה, לפי דאין טעמי המצות מתגלים אלא לאחר קיומן, וזהו תכונת מלאכי השרת שנאמר בהם (תהלים קג כ) ׳עושי דברו׳, בתחלה עושים בלי שום מחקר להבין, ואח״ז מגיעים לשמוע בקול **דברו**, להבין טעמי המצוה. זהו ׳אם הרב דומה למלאך׳ שמקיים המצוה בלי חקירת הטעם, אז ׳יבקשו תורה מפיהו׳ להבין טעמי המצות, דאחר הקיום מתגלין לו ׳לשמוע בקול דברו׳ (שם), זהו ׳שפתי כהן ישמרו דעת׳ (מלאכי ב ז), ימתינו על דעת הטעמים אחר העשיה, ׳ישמרו׳ לשון המתנה, כמו ׳ואביו שמר את הדבר׳ (בראשית לז יא).

(לשמוע בלימודים)

אם דומה הרב למלאך ה׳ יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו

וזהו ׳והיו הדברים האלה וגו׳ על לבבך׳ (דברים ו ו) פי׳ שיהיה בקרבך על לבבך בבחינת הקדושה והמס״נ של ׳אחד׳, ׳ואהבת׳. אז אח״כ יצאו מפיך לאור ׳ושננתם לבניך׳ (שם פסוק ז) אלו התלמידים בקדושה ההיא כנ״ל. וזהו שאמרו ׳כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה׳ צבאות הוא׳ (מלאכי ב ז), אם הרב דומה למלאך ה׳ תורה יבקשו מפיהו, ואם לאו אל יבקשו מפיהו. פי׳ אם ׳שפתי כהן ישמרו דעת׳ העליון הניתן לו משמים בקדושה, ואם הוא דומה למלאך ה׳ שלא נשתנה אצלו האור הרוחני, אז ׳תורה יבקשו מפיהו׳, ואם לאו, שאינו בבחינת הקדושה הזאת, הנה בלי ספק נשתנו אצלו הדברים ונתגשמו בסיבתו כנ״ל, לכך ׳אל יבקשו מפיהו׳ כי לא כן דבר ה׳.

(תפארת שלמה, דברים)

אם דומה הרב למלאך ה׳ יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו

ומי מכיר מלאך ה׳ לידע אם הרב דומה לו, אולם מעשה היה בתלמידי הרבי ר׳ בונם מפרשיסחא ז״ל, ששוחחו פעם במעלותיו של ׳רבי׳, זה אמר כך וזה אמר כך. נענה אחד מהם ואמר, ששמע, שמי שאינו מאמין שכאשר רבו מנענע בכובעו, הריהו מנענע הז׳ רקיעים שבשמים, אין לו אמונת חכמים. ובאותו הרגע נכנס הרבי ר׳ בונם זי״ע, ושאל לבני החבורה במה עסקו. וסיפרו לפניו הדברים. אמר להם, איתא בגמרא, ׳אם דומה הרב למלאך ה׳ צבאות׳ וכו׳, וקשה כנ״ל, אולם הפירוש הוא, שכשם שאדם יודע שאין לו השגה במלאך ה׳, כך צריך הוא להאמין שאין לו השגה ברבו. ואז יכול לקבל ממנו תורה וחסידות.

(אמרי אמת, ליקוטים מס׳ מו״ק)

אם דומה הרב למלאך ה׳ יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו

והתמיהה מבוארת, מי עלה שמים וירד לארץ ומכיר תואר מלאך אלקים, שממנו נדע אם הרב דומה למלאך וראוי לבקש תורה מפיו אם לא. ונראה דהכוונה כי הראשונים היו קדושים וטהורים כמלאכי מעלה וריויהון דמי לבר אלהין, ולפיכך אף אם לפי מצב דורנו ומעמדנו אנו רחוקים בתכלית הריחוק מבחינתם הגבוהה של הראשונים, מכל מקום אם הולכים בעקבות הראשונים ומתייגעים להבין דעת הראשונים ואין נוטים משיטתם אשר הורו לנו, ועקבותיהם עדיין נודעים וניכרים, אזי השי״ת בעוזרנו שנכיר את האמת בדברי הראשונים ז״ל, כאשר באה ההבטחה ע״ז בתורה הקדושה (דברים לא כא) ׳כי לא תשכח מפי זרעו׳. וז״ש ז״ל, אם הרב דומה למלאך ה׳ צבאות׳, כלומר שדבריו כדברי הראשונים ז״ל ובדרכם הוא מהלך ומיניה לא יזוע, וא״כ בלימוד התורה הוא עכ״פ דומה למלאך ה׳, אזי ׳תורה יבקשו מפיהו׳, כי ראוי והגון הוא ללמוד ממנו, מאחר שהוא שם לבו להכיר האמת, וללכת בדרך אמת, ומן השמים יסייעוהו להשיג האמת. ׳ואם לאו אל יבקשו תורה מפיהו׳, כדי שלא יפלו בהשפעות החדשים מקרוב באו אשר לא שערום אבותיכם.

(דברי יואל, אמור)

אם דומה הרב למלאך ה׳ יבקשו תורה מפיו ואם לאו אל יבקשו תורה מפיו

ובזה יבואר אמרם ז״ל ׳אם הרב דומה למלאך ה׳ צבאות׳, דכלפי שמיא דנין אותו כאילו עשאו מעצמו וכאילו בכוחו התגבר על יצרו, וה״ה כמלאך בגדר פעולה זו, אבל באמת הוא רק דומה למלאך ה׳ צבאות דאלמלא הקב״ה עוזרו אין יכול לו, וע״י סייעתא דשמיא יזכה להיות בבחינת ודמיון מלאך, להתגבר על יצרו למעלה מגדר האנושי, וז״ש ׳אם הרב דומה למלאך ה׳ צבאות׳, ר״ל שמתגבר על יצרו ועומד בנסיון נגד התגברות זרם העולם והתגברות היצר, אז ׳יבקשו תורה מפיהו׳, בכל מה שאומר ואפילו שיחת חולין שלו צריכה לימוד, ותמצא בהם תורה ומוסר ויר״ש, כי אין בו דבר ריק, והכל הוא דביקות בבוי״ת ובתוה״ק, אבל מחבירו שהוא בדומה לו ואינו ראוי להיות רבו, שאין בו בחינת הדמיון למלאך, אל ילמוד ממנו כ״א דבר הלכה ותורה מפורשת, שזה שפיר דמי מכל אדם, כמ״ש ק״ז הייט״ל זלל״ה כנ״ל. ויובן בזה אמרם ז״ל (ברכות לא.) ׳אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכרהו׳, דייקו לומר ׳מחבירו׳, ר״ל דאם הוא בבחינת ׳חבירו׳, לא יזכרהו כ״א מתוך ׳דבר הלכה׳ ותורה מפורשת דוקא, ולכך אל יפטר ממנו אלא מתוך ׳דבר הלכה׳ דוקא, שמתוך כך זוכרהו, משא״כ אם יאמר לו דיבורים

פשוטים ושיחת חולין, ישכחהו, שאין בהם תורה וקדושה, ורבו שדומה למלאך תורה יבקשו מפיהו, ואפילו בדברים פשוטים שאינם דבר הלכה וכנ״ל.

(דברי יואל, חיי שרה)

אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ

ולפיכך אמר המלך החכם ע״ה (קהלת יא ט) ׳שמח בחור בילדותיך ויטיבך לבך בימי בחורותך והלך בדרכי לבך ובמראי עיניך ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט׳. א. וההדגש מבואר, שהיה לו לומר ׳שמח בחור בבחרותך׳, או ׳ילד בילדותך׳. ב. ולמה לא אמר גם כן בלשון ציווי ׳והטיב לבך בימי בחרותך׳, כמו שאמר ׳שמח בחור׳, וכן ׳והלך בדרכי לבך׳ וגו׳. אמנם הלהיב בני אדם להשתדל בהשגת השלמות, יותר ממה שיהיה כפי ערך שניו. ואמר בדרך הפלגה, אתה, הילד הרך, **שמח** מאד כאשר היה מטוב תכונתך להגיע לגדר היותך **בחור** בהיותך עדיין **במצב ילדותך**, שאינך עושה מעשה ילד, ינוקא פתיא, אלא כבחור, שהוא יותר גדול בשנים מאד, ויועיל לך זה שעשית בימי ילדותך כי נעשה קנין בך. **ויטיבך לבך בימי בחורותיך**, כשתגיע לימי הבחרות ממש, אז אין לחוש שלבך ירע לך להטותך לדרך רעה, כטבע זמן הבחרות בעת רתיחת הדם, אלא ׳יטיבך לבך בימי בחורותיך׳, ידריכך אל הטוב, כי כבר נעשה בו כמעט טבע מחמת ההרגל והקנין שקנה מימי הילדות. וא״כ אוכל לומר לך בטח והלך אז **בדרך לבך** וגו׳, כי ודאי לא יהיה אלא לדרך טובה ולא לרעה, ע״ד מה שפירשו באמרם ז״ל ילבש שחורים וכו׳ ויעשה מה שלבו חפץ. ודע כי על כל אלה, לא בלבד על הפעולות אלא גם ׳על כל אלה׳, כפי ערך השנים מהילדות והבחרות, **יביאך האלהים במשפט**, להגדיל שכרך כפי ערכן.

(בינה לעיתים, ח״א דרוש א לראש השנה)

אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו וכו׳

ק״ק אמאי לא קאמר שיתעסק בתורה דמבטלת יצה״ר, ואפשר שגבר עליו היצה״ר שאינו מניחו ללמוד, א״נ שחטא מאד בלימוד לקנ[illegible]צא. ובדרוש הארכתי אני בעניי בס״ד.

(פתח עינים)

אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ

ולכן חמור מאוד האיש אשר עושה עון במסתרים לומר מי יראני, אבל מ״מ יותר טוב מהעושה בפרהסיא לענין חילול השם, כי בזה לא נתחלל שם שמים כל כך, ואמרו ׳אם רואה אדם יצרו מתגבר׳ וכו׳, כדי שלא יתחלל שם שמים בפרהסיא, ואין לך עונש חמור אלא המחלל ש״ש בפרהסיא, והיינו המרים יד בתורת משה בפרהסיא, וכתב הזוהר (ח״א נז:) שעיקר גלות השכינה בשביל עונות שעושים בפרהסיא.

(יערות דבש, ח״ב דרוש ה)

אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ

והטעם דמושב לצים הוא ענין חבורות אנשים הרבה, וכמ״ש מהרש״א על הש״ס (ע״ז יח: ח״א ד״ה גורם) כל המתלוצץ גורם ח״ו כליה, דהיינו השומעים ונהנים ואינם מוחין יעו״ש. וכבר אמרינן במשנה פ״ה דאבות (מי״ח), כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה וכו׳. והקשה במדרש שמואל, חלילה לו יתברך היחפוץ במות המת וכו׳. ומשני מה שאמר אין מספיקין איננו מן השמים, רק אלו שהחטיאן שנעשו חבורת פשע חברים מקשיבין זה לזה, גם שירצה לשוב הם אין מספיקין בידו, כי הם מפתים אותו מצד אחד והיצר הרע מצד אחר, ומתגברים עליו ואין מספיקין בידו לעשות תשובה עכ״ל. לכך ׳במושב לצים לא ישב׳ (תהלים א א) לדרוש מוסר להחזירן בתשובה, מאחר שאין מספיקין וכו׳ וק״ל. וזהו ענין הש״ס, אם יצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו ויעשה מה שלבו חפץ, ר״ל בתשובה, שיעשה מה שלבו חפץ באין מונע לו חבירים שם המונעין אותו וק״ל.

(תולדות יעקב יוסף, צו אות ג)

אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתעטף שחורים ויעשה מה שלבו חפץ

וקשה וכי הותר ח״ו לו. ועיין בתוס׳ (ד״ה אם). ופירש דאיתא הכל חפצים ליראה, ורוצה אדם להיות עניו ושפל, רק שיצרו מתגבר עליו בשביל שמכבדין אותו בני אדם המכירין מעלתו וכו׳ גם עשרו ויופי לבושו כו׳, לזה עצה ׳ילך למקום שאין מכירין אותו׳ כו׳, ואז יוכל לעשות ׳מה שלבו חפץ׳ להיות עניו ושפל, והבן.

(אמרי פנחס, שער ב)

אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו ילך למקום שאין מכירין וכו׳

כתב בדברי שאול לכאן וז״ל, עיין תוס׳ (ד״ה אם) מ״ש בשם ר״ח שעי״ז לבו נשבר, אך לשון ׳מה שלבו חפץ׳ לא א״ש וכו׳. ולפי ענ״ד נראה דהכוונה על פי מ״ש הרמב״ם (פ״ב ה״כ) מגיטין בביאור ׳יקריב אותו לרצונו׳ (ויקרא א ג), כופין אותו עד שיאמר רוצה אני, דלכאורה גם זה מקרי כפייה. וכתב דהכוונה היא דבאמת האדם חפץ שיעשה טוב, כי הנפש תכסוף לטוב, ורק שהשאור שבעיסה מעכב, ולכך כל שכופין אותו והיצר נכנע אז יעשה ברצון הנפש, ודפח״ח. וז״ש כאן, לאחר שילבש שחורים ויכנע היצר, אז יעשה מה שלבו חפץ, כי לבבו יעשה מה שראוי לעשות, ודו״ק ודפח״ח.

(ילקוט הגרשוני)

ויעשה מה שלבו חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסיא

הא ודאי פירוש האמיתי הוא מ״ש רבינו האי גאון ז״ל, דתוכיות לבו של איש ישראלי אינו חפץ לעשות עבירה אלא לברוח ממנה, ורק יצה״ר אונסו להתאוות אליה ולעשותה, ולכן יש תקוה שיגלה למקום אחר, ואולי שם יתגבר על יצרו, ואז יעשה טוב מה שלבו חפץ מצד עצמו. ואני אוסיף נופך בזה, שדקדק ר״א לומר ׳מה שלבו **חפץ**׳, ולא אמר ׳מה שלבו **חושק**׳, והוא דידוע ׳חשק׳ יאמר על דבר רע, אך ׳חפץ׳ יאמר על דבר טוב, וכאשר הכריחו המפרשים ז״ל דבר זה, ולכן אמר ׳מה שלבו **חפץ**׳ שהוא דבר טוב, ששם יתבטל החשק שהיה על תאוה רעה. ואם תאמר, לפי פירוש זה מאי מקשי מברייתא דעובר עבירה בסתר, נ״ל דהכי קאמר, איך מייעצו שילך שם למקום שאין מכירין אותו, ודילמא שם לא יוכל להתגבר על יצרו ויעבור עבירה אך יעבור בסתר ונמצא מוסיף על חטאתו פשע, דנראה מתבייש מבני אדם ואינו מתבייש מהקב״ה. ומשני אי מצי לכוף יצרו, ועובר עבירה בסתר ואינו כופה יצרו, זה ענשו חמור, דמתבייש מבני אדם ואינו מתבייש מהקב״ה, אך אם אינו יכול לכוף יצרו, אז אם יעשה בסתר עדיף מלעשות בגלוי, מפני כי בגלוי יש חילול השם, וקשה מעון זה שנראה שחושש מבני אדם ואינו חושש מן מורא שמים.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

ולפני עור לא תתן מכשול במכה לבנו גדול הכתוב מדבר

׳ולפני עור לא תתן מכשול׳ (ויקרא יט יד). אמרו רבותינו כי הוזהרנו בזה לבלתי הכות אדם בנו הגדול, פן תהיה לבן לפוקה ולמכשול לחטוא בלשונו ולהקלות אביו. וכן הוזהרנו בזה שלא לזמן כל מכשול עון לישראל וגם לא לאינו ישראל, שלא יתן כוס יין לנזיר, ואיבר מן החי לבני נח. גם לא יושיט אליו את אשר לו. וכן אם בא הנכרי לקנות מישראל לבונה או שעווה להקריב לעבודה זרה, לא ימכרם לו. וכן לא ימכור לנכרי ספרי מינים, ולא יכשילהו באחד מן הדברים שהוזהרו בני נח עליהם.

(שערי תשובה, שער שלישי אות פא)

ולפני עור לא תתן מכשול במכה לבנו גדול הכתוב מדבר

הא דנקט בנו, י״ל דה״ה לבתו, אלא לכך קאמר בנו, לפי שמחוייב ללמדו תורה ואומנות כדאיתא בקדושין (כח.), גם אמרינן שם, גלוי וידוע שהבן מתיירא מאביו יותר מאמו, מפני שמלמדו תורה, אפ״ה לא יכה אותו, וכ״ש בתו הגדולה, ועוד דמסתמא משיאין לבת סמוך לפרקה, ואז היא ברשות בעלה ולא ברשות אביה, ועוד דאין דרך האשה לכבוש וללחום מלחמה עם אביה.

(עיון יעקב)

מר זוטרא חסידא כי מיחייב צורבא מרבנן שמתא ברישא משמית נפשיה וכו׳

הדבר יפלא, איך משמת עצמו על מגן בלי חטא ועון, ועוד כיון דמשמע בהצנע, מה כבוד יש לת״ח בכך. ונ״ל בס״ד דכך היה אומר, ׳אם

הוא חייב שמתא יהיה בשמתא ופלוני כמוני', ונמצא בעיקר הדין לא חלה השמתא עליו, דהוא אמר על תנאי אם הוא חייב, ובאמת אינו חייב, אך בשביל דקללת ת"ח אפילו על תנאי עושה רושם, לכך אח"כ מתיר לעצמו, וממילא הותר גם לאותו ת"ח, יען דבעת שאמר תנאי השמתא תלה הת"ח בעצמו, ושהזכיר שם עצמו קודם, וכיון דהתיר לעצמו הותר גם לת"ח, ועבדי הכי ואינו משמת לת"ח להדיה בפיו בלי שום תנאי, ובלתי שיכניס עצמו ג"כ, היינו דאם היה עושה כן לא היה יכול להתיר לת"ח, אלא עד שיבא הוא ויבקש התרה לעצמו, ובדרך זה לא יעלה בידו, וגם יתפרסם הדבר ויתבזה הת"ח, לכך עושה אופן הנזכר שיקשור אותו עמו ויתלהו בו, ויאמר השמתא על תנאי, כדי שיתיר מאיליו לעצמו, ויהיה ניתר גם לת"ח.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

מאי שמתא אמר רב שם מיתה

ועל כן אמר (אבות פ"ב מ"י) 'והוי מתחמם כנגד אורן של חכמים', והנה דימה החכמים לאור וגחלת, לפי שהם מתעסקים בתורה שנקראת אש. והנה זה המשל בא לבאר, כמו שהאש אם יתרחק האדם ממנו בעת הקור ימות, ואם יתקרב לו הרבה ישרף, כך הם ת"ח, צריך שתהיה כוונת זה האדם ליקח מהם הנאה דרך כבוד ויהיה מוראם עליהם באופן שלא יזלזל בכבודם עד שיבואו לידי שריפה, דוגמת הקרב אל הגחלת. וג"כ הזהיר שלא יטה מדבריהם ימין ושמאל. והסבה, 'שנשיכתן נשיכת נחש', שכמו שהנחש ימית בנשיכתו, כך הם החכמים מענישים למי שיפרוץ הגדר שלהם. וכמ"ש שלמה ע"ה (קהלת י ח) 'פורץ גדר ישכנו נחש' (עפ"י ירושלמי ברכות פ"א ה"א), והנה 'נחש' ראשי תיבות נדוי חרם שמתא, ואז"ל שם מיתה. ויש גורסין 'שנשיכתן נשיכת שועל', הטעם, ששאר המכות יעשה להם הרופא פתילה לרפאתה בנקל שהנשיכה שוה, ואמנם נשיכת השועל צריכה כמה פתילות, לפי ששניו עקומות כשיני המגירה.

(מרכבת המשנה לר"י אלאשקר על אבות, פ"ב מי"ב)

אמר רב יוסף שדי שמתא אגנובתא דכלבא ואיהי דידה עבדה

קשא אמאי נקיט כלב, והמעשה שהביא אח"ז לא היתה השמתא על זנב הכלב, אלא על כל גופו של כלב, ורק הפרענות התחילה מן הזנב, ועוד למה לא נקיט עכבר, דהוא מזיק יותר מן הכלב. ונ"ל בס"ד, דרב יוסף קאמר דבר זה על עכו"ם שבבבל, שהיו אותו זמן גולין אצלם, וידוע 'גמל' כינוי לגלות בבל, וכמ"ש במדרש רבא פרשת שמיני (ויק"ר יג ה), בפסוק (תהלים קלז ח) 'בת בבל השדודה אשרי שישלם לך את גמולך שגמלת לנו', נמצא שגמל כינוי לבבל, ואותיות שאחר 'כלב' הם אותיות 'גמל', לכן בדרך רמז קורא לבבל בשם זנב הכלב, כי הזנב עומד אחורי הגוף, והוא היתה כונתו על אותם העכו"ם שבבבל, שהיו מציקים ומצירים לישראל, לומר עליהם שמתא, והיא מכלה אותם, ובשביל הפחד דבר ברמז ולא פירש, מאחר שהם היו גולין בבבל באותו זמן.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

דההוא כלבא דהוה אכיל מסאני דרבנן

נראה דאין הטבע של הכלב לאכול מנעלים, אלא דאותו הכלב נתלבש בו רוח רעה של שד ומזיק כדי לאכול המנעלים, דהמזיקין וכל רוח רעה קצים מן המנעלים, מפני שהמנעלים דוחין אותם מלהדבק בכפות רגלי בני אדם, דלכך אסור לאדם לילך יחף כדי שלא תדבק בו רוחות רעות, ולכך מתקנאים הם מן המנעלים, ונתלבשה רוח רעה באותו הכלב כדי לאכול מנעלים דרבנן הדוחים אותם, ולכן אחר ששמתו אותו התחיל האש בזנבו, כי הסט"א נאחזת בזנב יותר, ושם עיקר מקומה, והיינו ענשו באש, כי היה אוכל מסאני דרבנן העוסקים בתורה שנדמית לאש, 'הלא כה דברי כאש' (ירמיה כג כט).

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

יז:

כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני

ולא מלך בלבד אמרו, אלא אפילו תלמיד חכם אין לו למחול על עלבונו כל זמן שאין מפייסין אותו, וכן אמרו רז"ל (יומא כג.) 'כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם', ומה שכתוב (ויקרא יט יח) 'לא תקום ולא תטור את בני עמך', אין הכתוב מדבר אלא בממון כגון השאילני קרדומך וכו', אבל צערא דגופיה יש לו לנקום ולנטור כנחש.

וזה שאמרו 'כנחש' ולא אמרו כדבר אחר, משום דכתיב (בראשית ג טו) 'ואיבה אשית בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה', כי עברתו שמרה נצח. ועוד דימו אותו לנחש, כמו שיש בנחשים מי ששורף בראייתו, כך יש בתלמידי חכמים מי שמעניש בראייה לבד, וכמו שארז"ל כל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני. וכמו שיש בנחשים שהוא ממית בלשונו, שמוציא אש מפיו ומלהט סביבותיו, כך יש בתלמידי חכמים מי שאינו יכול להעניש בראיה יעניש בלשונו. וכמו שיש בנחשים מי שאינו יכול להמית בלשונו מרחוק וממית על ידי נשיכה, כך יש בתלמידי חכמים מי שאינו יכול להעניש בלשונו ומעניש בנשיכתו, שהבא להזיקו הוא נועץ שיניו בו.

(תורת המנחה לרבי יעקב בן חננאל תלמיד הרשב"א, תצוה דרשה כח)

מקצת היום ככולו ויום שביעי וכו'

עוד הורונו רבותינו ז"ל על שבעת ימי אבילות שיום האחרון מקצתו ככולו, ושהוא כי על ידי מקצתו מתחלת היום יופשט הצדיק ויפרד משייכות העולם הזה. ועל כן התנכל המן הרשע לבלתי עשות הרעה אשר חשב על היהודים כי אם בתום שבעת ימי בכי אבל משה, בל יגן זכותו לישראל בהם, כי הנה הוא נסתלק ביום הז' לאדר ויום הסילוק הוא מחשבון הז' נמצאו נשלמים בשלשה עשר, ולהיות מקצת היום ככולו, לא האריך עד ארבעה עשר, כי כל ישעו וכל חפץ לקצר כל האפשר, ובמצאו מקום בשלשה עשר, לא ראה להאריך. וגם הקרא הסופרים בשלשה עשר לניסן ולא קודם, אפשר כיוון יעברו שנים עשר ימי חנוכת הנשיאים בל יגן זכותם.

(משאת משה להאלשיך ז"ל, אסתר פ"ג פי"ב)

יח.

על שמואל למישאל טעמא מיניה

פירוש עייל בתוך שלושים אחר שבעה דאבלותו, כי בתוך שבעה לא הוה עייל למשאל מיניה בד"ת, וראה שצפרניו ארוכין יותר, כי קודם שנתאבל היו ארוכין מעט, ובאו עליהם ימי אבלות, ורצה להורות לקוץ בדין אדם שתכפוהו אבלות זו אחר זו, ולא רצה להקל, וא"ל אלו בדידיה וכו'. וכד אתרע מילתא בשמואל, ועייל פנחס אחיו אצלו, זה היה ביום אחד ושלשים, שהיה קוצץ אותה שעה צפרניו, ולכן חבטנהו באפיה. והא דלא הקשה על שמואל מן הברייתא כמו שהקשה לר"י, כי שמואל חבטנהו, ולא זרקם ופיזרם. או יתכן חבטנהו בתוך מדורה של אש שהיתה בוערת לפניו.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

הואי כשגגה שיוצא מלפני השליט

'ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר ה' אלהיך לשרתו ולברך בשם ה' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע' (דברים כא ה). כלל גדול הוא כי ביד הצדיקים העובדים את ה' לברך לכל מי שירצו והן להיפוך, כמו שמצינו אצל יעקב ועשו, וכן בפסוק (איוב כב כח) 'ותגזר אומר ויקם', וכן מצינו כמה מעשיות בש"ס שעל ידי אמירת הצדיקים שאמרו על אחד דבר טוב ונתקיים, וכן להיפוך כמו 'הוי כשגגה היוצא מלפני השליט', וזהו **ונגשו הכהנים** הם העובדים את ה', **בני לוי** שמדבקים עצמם תמיד לה', **כי בם בחר ה' אלהיך לשרתו ולברך בשם ה'**, היינו למי שמברכין מברכין אותו בשם ה', כי השכינה מדברת מגרונם, והוא ממש (במדבר ו כג) 'כה תברכו את בני ישראל' כי הכ"ה ממש מברך את המבורך, על ידם וגם **על פיהם יהיה כל ריב** כמו (שם כב ו) 'אשר תאור יואר', כי הכל בידם כנ"ל 'ותגזור אומר ויקם' והבן.

(דגל מחנה אפרים, שופטים ד"ה ונגשו)

ברית כרותה לשפתים

שלא לקלל אחד מישראל בין איש בין אשה. ואף על פי שאינו שומע הקללה, שנאמר (ויקרא יט יד) 'לא תקלל חרש'. ובא הפרוש עליו מי שאינו שומע קללתך, וכן תרגם אונקלוס (שם). ולשון ספרא (קדושים ב יג) אין לי אלא חרש, מנין לרבות כל אדם, תלמוד לומר (שמות כב כז) 'בעמך

לא תאר׳. אם כן למה נאמר חרש, מה חרש מיחד שהוא בחיים, יצא המת שאינו בחיים.

אף על פי שאין בנו כח לדעת באיזה ענין תנוח הקללה במקלל ואיזה כח בדבור להביאה עליו, ידענו דרך כלל מכל בני העולם שחוששין לקללות, בין ישראל בין שאר האמות, ויאמרו שקללת בני אדם גם קללת הדיוט תעשה רשם במקלל ותדביק בו המארה והצער. ואחר דעתנו דבר זה מפי הבריות, נאמר כי משרשי המצוה, שמנענו השם מהזיק בפינו לזולתנו כמו שמנענו מהזיק להם במעשה, וכעין ענין זה אמרו זכרונם לברכה ׳ברית כרותה לשפתים׳, כלומר, שיש כח בדברי פי אדם.

ואפשר לנו לומר, לפי עניות דעתנו, כי בהיות הנפש המדברת שבאדם חלק עליוני, וכמו שכתוב (בראשית ב ז) ׳ויפח באפיו נשמת חיים׳, ותרגם אונקלס ׳לרוח ממללא׳, נתן בה כח רב לפעל אפלו במה שהוא חוץ ממנה, ועל כן ידענו ונראה תמיד כי לפי חשיבות נפש האדם ודבקותה בעליונים כנפש הצדיקים והחסידים, ימהרו דבריהם לפעל בכל מה שידברו עליו, וזה דבר ידוע ומפרסם בין יודעי דעת ומביני מדע. ואפשר לומר עוד, כי הענין להשבית ריב בין בני אדם ולהיות ביניהם שלום, כי עוף השמים יוליך את הקול, ואולי יבואו דברי המקלל באזני מי שקלל.

והרמב״ם זכרונו לברכה אמר (ספר המצוות ל״ת שיז) בטעם מצוה זו, כדי שלא יניע נפש המקלל אל הנקמה ולא ירגילנה לכעס, ועוד האריך בענין בספרו. ונראה לי מדבריו, שלא יראה הוא בדעתו נזק אל המקלל בקללה, אלא שתרחיק התורה הענין מצד המקלל, שלא ירגיל נפשו אל הנקמה וכעס ואל פחיתות המדות. וכל דברי רבותינו נקבל עם היות לבבנו נאחז במה שכתבנו יותר.

18/06/2018אהח

(ספר החינוך, מצוה רלא)

שלשה דברים נאמרו בצפרנים הקוברן צדיק שורפן חסיד זורקן רשע

׳הצפורן׳ והוא ה׳שחלת׳ האמור בתורה (שמות ל לד), נגד דגל ראובן שהיה בעל תשובה כמו שדרשו ז״ל (ב״ר פד יט), ובהיות כי אחד מדרכי התשובה לגדל שערותיו וצפרניו שנאמר בתורה (דברים כא יב) ׳ועשתה צפרניה׳, לכן בושם הצפורן נגד שבט ראובן, לפי שהבושם ההוא היה דוגמת הצפורן, וידוע שדרשו ז״ל שלשה דברים בצפרנים שורפן חסיד וכו׳, שכתב בעל העקידה שהענין ששורף כלי הדריסה ואינו נהנה מהן לגמרי, וכן הוא ענין בעל תשובה, וכן היה הבושם הזה נשרף ועולה לריח ניחוח למעלה כי התשובה מגעת עד כסא הכבוד, ובהיות כי התשובה קורעת גזר דינו של אדם הנגזר עליו לשבעים שנה לרעה על כן היה הצפורן שבעים מנה.

(תורת העולה לרמ״א ז״ל, ח״ב פל״ז)

שמא תעבור עליהן אשה עוברה ותפיל

נ״ל בס״ד הטעם דכוחות החיצונים שדבקים באלו הצפרניים מזיקין לעוברין, מפני שהצפרנים הם פרין ורבין, דלכך רואין אותם במוצאי שבת לסימן טוב, ולכן מזיקין לעוברה בפריה ורביה, שיפילו מדה כנגד מדה.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

פרעה שהיה בימי משה הוא אמה וזקנו אמה ופרמשתקו אמה וזרת לקיים מה שנאמר ושפל אנשים יקים עליה וכו׳

באמת לכאורה המאמר הזה תמוה ואינו אומר אלא דרשני. ולעניות דעתי רומז למה שכפר בשלשה הנ״ל. אמר ׳הוא אמה׳, רומז על בחינת ׳היה׳, שהכוונה בו שהש״י ברוך הוא בלתי תכלית אין לו מדה וגבול, כי הוא היה קודם הכל המשך שאין לו סוף, ופרעה כפר זה. וידוע שהאדם נברא בצלמו של השם יתברך, לכך אמר דרך כינוי וכבוד כלפי מעלה שהוא ׳אמה׳, כי אמה רומז למדה וגבול, שהאמה היא כלי המדה, ומכנה בעל המאמר כפירתו שנתן להש״י מדה וגבול, כינה זה בתיבת ׳הוא׳, והכינוי בזה כולל זה, משום שהאדם בצלם אלהים כדפירשתי. ׳פרמשתו אמה וזרת׳, זה רומז לבחינת הוה, דהיינו ההשגחה פרטית שכפר בה פרעה. והנה רש״י פירש ׳פרמשתו׳ - אמתו, והוא על דרך דכתיב (במדבר כג י) ׳מספר רובע ישראל׳, כמו שפירש רש״י על דבר זה ניסמית עינו של בלעם הרשע, איך שהשם יתברך משגיח אפילו על דבר זה, דהיינו ריבעותיהן של ישראל. ועל זה אמר ׳אמה׳, שרומז על המדידה והגבול. ואמר אצל ההשגחה ׳אמה וזרת׳, ׳אמה׳ רצה לומר שיש להשגחתו גבול, ואחר כך פירש עד היכן מגיע גבול ההשגחה - ׳וזרת׳, על דרך שנאמר (ישעיה מ יב) ׳שמים בזרת תכן׳, והוא כמאמר כל הכופרים ׳השמים שמים לה׳, והארץ נתן לבני אדם׳ (תהלים קטו טז) - לבחירתם. ׳זקנו אמה׳, רומז על בחינת ׳יהיה׳, כי לאחר כל המלחמות שיהיו לעתיד שיגלה הש״י אלהותו ויסיר לב האבן וידעו כולם כי ה׳ אחד ושמו אחד, יתגלה כזקן מלא רחמים, וכמו שפירש רש״י בפסוק (שמות כ ב) ׳אנכי ה׳ אלהיך׳ ע״ש. וגם כי אז יגלה הקב״ה שהוא עתיק יומין תחילת כל תחלה, והשרים אלהי העמים ברא הוא יתברך, וברצונו בראם וברצונו מבטלם. אבל פרעה ימח שמו כפר בזה ואמר שאינו בלי סוף ותכלית, וזהו ׳וזקנו אמה׳. כן נלע״ד לפרש המאמר התמוה הזה.

(של״ה, מסכת פסחים דרוש ששי)

פרעה שהיה בימי משה הוא אמה וזקנו אמה ופרמשתקו אמה וזרת לקיים מה שנאמר ושפל אנשים יקום עליה וכו׳

ודבר זה צחוק והתול בעיניהם שיהיה אדם אחד בענין זה. אמנם למי שידע דברי חכמים אין זה קשיא כלל, כי כל מה שאמרו לא אמרו רק על הצורה העצמית שלו הפרטית. כאשר כל האדם יש בו שני דברים, האחד הצורה הטבעית הכוללת המין כולו, כמו זה שתאמר שכל אדם הוא בעל ידים ורגלים וכיוצא בזה, ולא תמצא שאין בו דבר זה מצד הצורה הטבעית המינית. אמנם יש לכל אדם צורה פרטית ג״כ במה שהוא אדם פרטי זה, כי אין אדם אחד כמו אחר. ולפיכך אמרו ׳פרעה שהיה בימי משה הוא אמה׳ וכו׳, כי מצד הצורה הפרטית שהוא מיוחד בה ראוי שיהיה בצורה זאת, ואם שיש לה מבטל מצד הצורה המינית הכוללת שהוא מבטל הפרטי. ולפעמים יש בהפך, שאמרו כי פלוני זה כך וכך גדול ונתנו לו שעור גדול, וזה ג״כ מצד הצורה הפרטית שלו, ואם שיש מבטל לזה מצד הצורה הכוללת, שכל אדם נברא בטבע והטבע מחייב שא״א להיות שעור אדם כ״כ קטון וא״א שיהיה כ״כ גדול. וא״ת א״כ מה זה שאמרו ׳הוא אמה ופרמשתקו אמה וזרת׳, אחר שא״א שיהיה לו דבר זה מצד הצורה הכוללת. אין קשיא, שבאו לבאר צורתו הפרטית, וכאשר מצד הצורה הפרטית במה שהוא מיוחד היה כ״כ קטון, אף על גב שלא נמצא דבר זה, מכל מקום מה שאפשר להתחסר היה מתחסר, כי צורתו הפרטית היה גוזר הקטנות מה שאפשר. וכן כאשר הדבר הפך זה שיש בו גודל השעור מצד צורתו הפרטית, אף על גב שא״א שיהיה גדול כ״כ מצד צורתו הכללית, היה בו מה שאפשר להוסיף מצד צורתו הפרטית.

(באר הגולה, הבאר החמישי)

פרעה שהיה בימי משה הוא אמה וזקנו אמה

אפשר על דרך ההפלגה נקטו הב״י, כמו ׳ערים גדולות ובצורות בשמים׳ (דברים א כח), דארז״ל דברה תורה לשון גוזמא, ודברו חכמים לשון גוזמא, ר״ל שהיה קצר מאד משונה מכל קצרים שבעולם, ובודאי בשיעור אמה רמזו בזה איזה רמז. ונ״ל בס״ד מה שהיה קצר כ״כ משונה מאד, דידוע דקצר קמה מלא ערמה, וכל שהוא קצר יותר מלא ערמה יותר. מעשה באחד קצר שקבל לפני המלך על אדם אחד שרימהו, א״ל המלך שקר אתה דובר, כיון שאתה קצר הנך מלא ערמה, ומי יוכל לרמות אותך, א״ל אדוני המלך זה שרימה אותי הוא קצר ממני. נמצא כל מי שהוא קצר יותר רמאי הרבה יותר, וא״כ זה פרעה כ״כ היה מלא ערמה, ועכ״ז לא יכול לעמוד בערמתו כנגד מרע״ה. ואומרם ׳פרמשתקו אמה וזרת׳, נראה לפרש כונתם על כח התאוה של המשגל הקשורה באמתו, שהיתה חזקה וגדולה ביותר, לכן נקטו שיעור זרת עם האמה, לרמוז בזרת על זירוי הזרע שלו שהיה נחל שוטף, ולכן היה מושל בארץ מצרים שהיא ערות הארץ, שקליפת הניאוף חזקה בה, וזהו שבח של ישראל שלא היה יכול לשלוט בהם לנאף בנשותיהם ח״ו, אע״פ ששלט הרבה בגופן, לעבוד לו עבודה בחומר ובלבנים.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

יח:

והאמר רב יהודה אמר שמואל בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני

ואמר רב יהודה אמר רב, ארבעים יום קודם יצירת הולד בת קול יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני בית פלוני לפלוני שדה פלוני לפלוני, לא קשיא הא בזוג ראשון הא בזוג שני (סוטה ב.). אדונינו הר״ם ז״ל נתקשה במאמר

הזה כדרכו ע״ד ידיעה ובחירה, ונחלץ להשיב ככל תשובותיו בענין הזה, אשר לא כמחשבותינו מחשבתו יתברך, יעוין בדבריו הנעימים. ואני העני בדעת, אמרתי לדין לפני חכמים בדבר חדש במאמר הזה, ואליכם חכמי הבקורת נפשי בשאלתי, בהכנסי בין רוכסי ההרים הגדולים אל תרוצצו את גולגלתי בהאבנים אשר תפילו מההרים האלה.

יעוין דברי [הרב ספורנו] על הכתוב (בראשית ל כד) ׳ותקרא שמו יוסף כי אסף אלהים את חרפתי׳, ואמר ביען כי באמת תאות המשגל חרפה היא, ורק לקיום המין בוש לא יבושו והכלם לא ידעו, ולכן בהולד יוסף אמרה כי עתה אסף אלקים את חרפתי אשר היה לי מקודם כי לא לקיום המין היתה זאת, ולכן כל אשה עקרה שלא תלד איננה לאישה בשר אחד וכנכריה נחשבת לו, רק האשה אשר יבנה ממנה האיש את ביתו שתילי זית סביב לשולחנו היא האשה אשר הוכיח לו ה׳, ולכן אמרו חז״ל ע״פ מליצה, **ארבעים יום קודם יצירת הולד**, היינו בעת ההזדקקות של איש ואשתו ובעת הקליטה של הזרע במעי האשה, אז ה**בת קול יוצאת**, כל האנשים יסכימו כי היא אשתו, **ובת פלוני לפלוני**, כאשר יראו שנתעברה יודו הכל כי היא היעודה לו מן השמים והיא בת גילו כי מאישה לקחה זאת. **ובית פלוני ושדה פלונית לפלוני** ג״כ על זה הדרך, כי כל אשר יש לו לאדם אינו שלו, כי לא ישא מאומה בידו מכל עמלו שיעמול תחת השמש, זולת כאשר יזכהו ה׳ בבנים ליורשו, ודור נברא כי יולד ממנו, אז נוכל לאמור על עשרו כי לו הוא, כי מטבע האדם אשר אחריהם בפיהם ירצו סלה להוריש את בניו אחריו.

והשקלא וטריא של הגמרא הא בזיווג ראשון והא בזיווג שני, היינו, בזיווג ראשון האדם חפשי הנהו בבחירתו ויקחו מכל אשר בחרו ולא בשמים היא, ולא כן בזיווג שני, ידוע כי האדם נידון לפי מעשיו, והיה אם מתה עליו אשתו הראשונה, אז יובא בפלילים לפני כס שמים, לראות סיבת מיתתה, אם יום בא ומתה אזי יסייעהו מן השמים שישיג אשה כשרה והגונה לפי מעשיו, ואם בעון נדריו מתה עליו אשתו, אזי ישיג אשה פרוצה בנדרים ותמרר חייו. אם גירש את אשתו הראשונה, ביען כי מצא בה ערות דבר אזי יסייעוהו מן השמים לקחת אשה כשרה וחשובה, למען יבלה יתר שנותיו בנעימים, ואם כי מצא אחרת נאה הימנה גירש את אשת נעוריו ומי אכזר כי לא יעירנו על זאת, אזי יקח אשתו השניה אשת מדנים כדוב טורד ביום סגריר תמרר לו חייו.

ודברי רבי יהודה אמר שמואל ודברי רבי יהודה אמר רב יתאימו שניהם יחד, רק רב יהודה אמר שמואל - בכל יום, פירוש כונתו, בכל יום יש נשואין כאלה, וקול המון כקול שדי, וזהו הבת קול שיוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני. כן נראה לע״ד בזה המאמר.

(בית יעקב)

בת קול יוצאת ואומרת

בישיבה של מעלה אלמא אין אדם יכול לקדמה לזה דב״ק אינה בטלה רש״י בע״י. והא דנקיט בת פלוני לפלוני, ולא נקט פלונית לפלוני או בת פלוני לבן פלוני, נראה דמשום דהתורה זכתה לאב לקדש בתו אבל לא בקדושי בנו, וא״כ שפיר קתני ׳בת פלוני׳, משום דבדידיה תליא, משא״כ לבנו וא״ש. ועוד נראה לתת טעם למה נקט בת פלוני ע״פ מ״ש התוס׳ בסוטה (ב. ד״ה קודם), דהא דקודם יצירת הולד מכריזין בת פלוני לפלוני, היינו דוקא קודם יצירת הזכר בין אם לא נולדה הנקיבה עדיין ובין אם נולדה עכ״ל. וא״כ לפי״ז אתי שפיר דקאמר ׳בת פלוני׳, דלא שייך לומר ׳פלונית׳, כיון דעדיין לא נולדה לא שייך לקרותה פלונית כ״א בת פלוני, משא״כ גבי זכר דהרי נולד כעת שייך לומר גביה פלוני. ואמנם ע״פ דרך האמת הוי הטעם משום דאשה כ״ז שלא ניסת נקראת בת פלוני, כמ״ש בזוה״ק שמות (ח״ב עב.) דהכי אוליפנא דאיתתא עד לא אזדווגת נקראת בת פלוני, ובתר דאזדווגת נקראת אשה עכ״ל. ספר טל חיים.

(מנחם משיב נפש)

מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מה׳ **אשה לאיש**

כנגד ג׳ מיני זיווגים, אשר יראה לכאורה שהם בבחירת בוחר ולא ע״פ הגזירה. כענין הנושא אשה מקרובותיו אשר זה דרך כל הארץ ויראה שהוא בבחירת בוחר, לכן אמר שגם הוא מאת ה׳ כמו שמצינו ביצחק. וכן הנושא אשה אשר חשק בה מפני יופיה ולמראה עיניו בחר בה יראה שאינה מכח הגיזרה, כנגד זה הביא ראיה משמעון שגם היא מאת ה׳. וכן המחזר אחר אשה יראת ה׳ ומשכלת וישאנה יראה שהיא בבחירה ולא בגזירה, לזה הביא מהכתובים שגם היא מאת ה׳. ונמצא כי הנביאים ביארו מה שלא נתבאר בתורה, וכן הכתובים ביארו מה שלא ביארו הנביאים, וא״כ כ״ש שאר זיווגים שהם מאת ה׳ ופשוט.

(בית יעקב)

מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מה׳ **אשה לאיש**

נ״ל בס״ד הוצרך לכל זה, דודאי פסוק תורה חביב ליה, אך אם זה בלחודיה הוה אמינא התם שאני, דחזו שנענה במענה פיו בנס, שנזדמנה לו רבקה שלא היה דרכה לצאת, ואמרה לו גם לגמליך אשאב, לכן אמרו מה׳ יצא הדבר, אבל שאר זווגים דעלמא מנא ליה, לכך הביא פסוק מנביאים. ואי מזה בלחודיה הוה אמינא התם שאני, דתלו טעמא כי מה׳ הוא, כי תואנה הוא מבקש מפלשתים, שבעת ההיא היו פלשתים שולטים בישראל, ובשביל תואנה זו היה הזווג ההוא מאת ה׳, ומנ״ל לזווגים דעלמא, לכך הביא מן הכתובים, דכתיב ומה׳ אשה משכלת, דקאי על כל זווג דעלמא.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מה׳ **אשה לאיש**

הערה מוסרית מזה המאמר, כי נודע כי אין דבר יעשה בעולם בלתי בגזרת שמים כפי אשר נגזר על האדם, כי ה׳ אשר יצר את האדם והוא יודע טבעו ומזגו נותן לו עזר לפי טבעו. וזה הוא מליצתם ז״ל ה׳ עושה סולמות ומזווג זיווגים, כי לפעמים מרימים את אחד ומשפילים את אחד למען יתחתנו זה בזה. וידוע כי כמו שאין שני פרצופים דומים זה לזה כן אין דעות בני אדם דומות זו לזו, ע״כ הקב״ה היודע תכונות נפש האדם מכריז אשה פלונית לפלוני כי היא חלקו ושארו ובהמשך הימים יתערבו דעותיהם ותהיינה לדעת אחת. אבל אם ח״ו נפל בגורלו האשה שאינה לפי טבעו ואינה חלקו, מצה ומריבה ביניהם כל הימים, ולא ישתוו תמיד, וכל אשר יאמר הוא תאמר היא להיפך. ואין שלום במגורם. ודבר זה ידוע רק לבורא עולם לבדו. וכן הוא בענין העניות והעשירות, יחלק ה׳ חלק האדם ג״כ הכל כפי טבעו ומזגו כפי התכונות שנולד בהם. למשל אם האדם הלזה נולד במדה רעה ויש בו מדת הרגז והכעס, ההשגחה העליונה בהיותה יודעת תכונתו כי איש כעסני הוא, ויודעת כי באם יוחן עוד האיש הזה בעשירות יעשה רעות רבות בממונו כפי מדתו, ע״כ מרחמי השי״ת עליו יחלק לו העניות בגורלו, ועניותו תעצור אותו מהרבה רעות להוציאם מכח אל הפועל. ובעבור זה יהיה יותר נאמן לאלהיו. ולפעמים הוא להיפך, אם השי״ת רואה כי טבע האיש ההוא נוטה אותו להיות רוצח וגזלן, או כי נולד במדת הכילות וקמצנות, ואם לא היה חונן אותו השי״ת בעושר היה עושק ורוצץ דלים, ולא היה נותן צדקה מעולם וכדומה, הכל לפי ראות עיני ההשגחה העליונה, ואך בעבור שיש לו עשירות הוא עוצר את עצמו מהרבה רעות, כי אינן לפי כבודו להיות רוצח, ובעבור הכבוד יתן צדקה, ע״כ מחמלת ה׳ על ברואיו יחנן אותו בעשירות. וכן אם מטבעו הוא בעל גאוה, מוכרחת ההשגחה ליתן העניות בגורלו, והעניות תשבר גאותו. והכל הוא לטובת האדם, והעיקר כי עלינו להאמין כי בלתי סבה לא יעשה מאומה עלי האדמה. וה׳ היודע תעלמות חכמה ואשר יצר את האדם בחכמה, רק הוא לבדו ית״ש יודע כל הסבות, ומחלק גורל כל האדם הכל לפי מדתו ותכונתו, ונותן לו אשה לפי טבעו, כפי ראות עיני כבודו ית״ש. אפס האדם יכול לשנות לפעמים גזרת העליון ולהפך מטוב לרע חלילה, כמו שמצינו ברז״ל אפילו נגזר עליו שבעים שנה לטוב מהפך לרע, ולפעמים בתפלתו ישנה גזרת העליון ויהפך אותה מרעה לטובה.

אהח18/06/2018

(אורח ישרים)

מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים מה׳ **אשה לאיש**

ומ״מ אין הלימודים שווים ומתחלקים בב׳ דרכים, אם הזיווג שוה לכל, ששניהם צדיקים איש ואשתו כמו יצחק ורבקה, נלמד מן התורה, והוא זיווג המתקיים, וכן להיפך ברשע עם רשעת ענבי סנה בסנה. ומן הנביאים - שמשון לבנות פלשתים, שהיה זיווג צדיק לרשעת כי תואנה הוא מבקש, ואח״כ נתענש בשבילה ומת. ומכתובים - ׳מה׳ אשה משכלת׳ אפילו לרשע, כמו אביגיל לנבל, ׳ויהי בעשרת ימים ויגוף ה׳ את נבל׳ (שמואל א׳ כה לח), ׳כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים׳ (תהלים קכה ג), ולפעמים כדי שיחזרו אותו למוטב, כדאמרינן (סנהדרין קט:) און בן פלת

אשתו הצילתו, ולפעמים נענשה בעה"ז בשביל עון אמתיה או עון עצמה שעשתה, להכי מביא שלש למודים.

(עיון יעקב)

אמרה לי אם דומי דמתא יומא ופלגא והני מילי דלא פסק ביני ביני אבל פסק ביני ביני לית לן בה וכו' ולא אמרן אלא דלית ליה אויבים אבל אית ליה אויבים אויבים הוא דאפקוה לקלא

ועפ"ז מיושב גבי מחלוקות קרח שחלקו רק על אהרן ולא על משה, שאמרו ואם בררת לך מלכות למה בררת לאחיך כהונה, ואיתא קושיא במפרשים למה היה מסכים על משה למלוכה וכו', ועפ"ז הוא מיושב, כיון שחשדו למשה על אשת איש ובקשו להחזיק הקול הוצאות שם רע על משה, ואז אם היה חולקים גם על משה אז היה אומרים 'אויבים דמפקי לקלא' ולית ביה ממש, לכן היה מסכים על משה למלוכה ונעשים כאהובים למשה ואז יחזיקו הקול, גם איתא במדרש, מלמד שכל הלילה היה מפתה אותם קורח ומעורר המחלוקות, באשר שמשה אומר בוקר ויודע, דאיתא (מסכת ברכות) עד חצות היום נקרא בוקר, ודומי דמתא יומא ופלגא, ואז ביני לביני יפסוק הקול, אך הוא היה מפתה כל הלילה שלא יפסוק הקול, והוא קרוב לפשוטו.

(ראש יוסף)

יט:

שלשים יום מנלן יליף פרע פרע מנזיר וכו' מה להלן שלשים וכו' והתם מנלן אמר רב מתנה סתם נזירות שלשים יום וכו'

היום הוא חלק ושיעור ראשון המשמש בזמן התמידי, ושבוע הוא חלק ושיעור שני בזמן התמידי, ושלשים יום שמשמש לחודש הוא חלק ושיעור שלישי בזמן התמידי, והשנה היא חלק ושיעור רביעי לזמן התמידי. וראינו ששערו חכמים לפיהן, דלאיסור מלאכה ראינו בתורה דנתנה התורה רק חד יום. ולאיסור חמץ ואיסור לאכול חוץ לסוכה נתנה שבעת ימים, דבחד יום לא היה היכר למידי. וכן פחות משלשים יום לא יהיה היכר לגדל פרע, ולכן אמרו ד'יהיה' בגימטריא שלשים יום. וזה שאמר לקמן (כ.) דנפק מילתא מביניהו, מנין לאבילות שבעה דכתיב (עמוס ח י) 'והפכתי חגיכם לאבל', מה חג שבעה אף אבילות שבעה, ושואל ואימא עצרת דחד יומא, ומתרץ היטב דלפי הסברה מיבעי ליה לכדריש לקיש, דאמר ריש לקיש משום ר' יהודה נשיא, מנין לשמועה רחוקה שאינה נוהגת אלא יום אחד, דכתיב (שם) 'והפכתי חגיכם לאבל', ואשכחן עצרת, דאיקרי חד יומא משם חג, וזו פשרה חכימה ליתן החג של שבעה לשמועה קרובה והחג הקצר של שמיני עצרת ליתן לשמועה רחוקה.

(חדושי המלבי"ם)

אהח18/06/2018

כא.

אלו דברים שאבל אסור בהן במלאכה וברחיצה ובסיכה ובתשמיש המטה

ומה שאמר רשע במותר לי נאסר כו', ומה רשעות יש בזה כיון שעשה בטבע כמו שכל עוף עושה דבר זה, דודאי רשע ומזג רע הוא, כי אלו לא היה בו מזג רע לא היה טבעו עתה דבר זה, כי בתיבה לא היה תשמיש בטבע לשום נמצא אף לבעלי חיים הבלתי מדברים ובלתי בעל שכל, כי כל הנמצאים נמשכים אל סדר המציאות הראוי מצד הסדר הכללי שבהם, ובשעת המבול שהיה העולם נפסד ודבר זה שהוא ההפסד מחייב את סדר ההויה כאשר ראוי להויה, ולפיכך אין שני הפכים נמצאים יחד להיות עוסק זה בהויה ועתה זמן ראוי אל הפסד. ומפני זה אסרו חכמים את האבל בתשמיש המטה ג"כ, כאשר קרה לו אבילות שהוא הפסד. ובסדר הכללי שבהם נמשכו כל המינים בטבע חוץ מן העורב וכלב וחם אלו ג' ששמשו בתיבה, כמו שאמרו שם אחר זה, וזה כי אלו שלשה הם רחוקים מן הנבראים, ומפני שהם בעצם רחוקים מן הנבראים, לא נמשכו אחר הסדר הזה שסדר הש"י שלא יהיה פריה ורביה בשעת הפסד הנבראים.

(חדושי אגדות למהר"ל, ח"ג מסכת סנהדרין)

כא:

אחינו בית ישראל שמעו אפילו שני בנים חתנים מנוחם הוא בשביל כבוד שעשיתם ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק וכו'

ועוד כי המכבד את הת"ח והוא מכבד אותו מפני התורה, ובמדריגת התורה יש העושר וכאלו כבד התורה עצמה ולא שייך בתורה לאומרה. ורש"י ז"ל פי' (אבות פ"ד מ"ו) שהמכבד את התורה אינו יושב על הספסל שהתורה עליה. ופי' הוא זה על התורה עצמה, ואין נראה כמו שבארנו במסכת אבות (דרך חיים שם), אבל המכבד ת"ח נקרא זה שמכבד את התורה כי הוא עושה בשביל התורה, כמו שאמר ר' עקיבא כשבאו לנחמו, כל מה שעושים לא עושים בשביל עקיבא רק בשביל כבוד התורה, וזה נכון.

(חדושי אגדות למהר"ל, ח"א מסכת שבת)

ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק

מאמר 'בשביל עקיבה באתם', אין לו מובן פשטי, דמה יתרון לשם עקיבה אשר בשבילו יבואו. ויתכן עפ"י דאיתא באו"ז שנסתפק לו איך לכתוב בא' או בה', והראו לו בחלום 'אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה' (תהלים צז יא) ס"ת 'עקיבה' בה' יעו"ש. הרי דשם 'עקיבה' יש לו התיחסות השלימות שהוא 'אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה' כולל שמו. זהו שאמר להם 'אם בשביל עקיבה' דמורה השם על השלימות 'באתם', הלא 'כמה עקיבה איכא בשוק'.

(לשמוע בלמודים)

ואם בשביל עקיבא באתם הרי כמה עקיבא בשוק

פירוש, עקיבא המפורסם בעושר, כמה עקיבא עשירים איכא בשוקא, אלא כך אמרתם, תורת אלקיו בלבו שנעשה אדון וכלי לתורה, כמו שנעשה כלי לקבלת השפע של העושר, וכ"ש ששכרכם כפול, שבאתם בשביל העושר ובשביל התורה, כי המכבד את העשיר הרי זה מכבד השפע של הקב"ה, שזה נעשה כלי לקבלת השפע, וכאשר כתב הגאון חיד"א בפתח עינים, במאמר 'רבי מכבד עשירים'.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

כב:

על כל המתים כולן מסתפר לאחר שלשים יום על אביו ועל אמו עד שיגערו בו חבריו

ואמר אחר כך (במדבר ו ה-ו) 'כל ימי נדר נזרו תער לא יעבור על ראשו וגו', כל ימי הזירו לה' על נפש מת לא יבא' וגו'. הנה נאסרו בנזיר שלשה דברים, היוצא מן הגפן, ואיסור תגלחת, ואיסור טומאה, להיות כי המותרות שרודף האדם אחריהן לרוב הן שלשה דברים, האחד, הוא המאכל והמשתה המותרי. השני, הוא מותרי הקנינים בעושר ושהוא שולט על רוב בני אדם מצד רוב קנינו המדומה שהם לו עבדים ושפחות, ועל ידי זה מיפה גופו ומסלסל בשערו כדי שיהא מקובל עליהם, וכמו שנאמר (ישעיה לג יז) 'מלך ביפיו תחזינה עיניך'. והשלישי, ענין תאות המשגל המותרי, אשר מאלו שלשה חלקים ישתרגו כל חלקי הפעולות המותרים, אשר לא ימלטו אשר העושה אותן פועל אותן לתכלית אכילה ושתיה, או קניית קנינים המדומים, או לתאות המשגל. ולזה נאסר הנזיר בדברים אלו, נגד המאכל והמשתה נאסר לו היין וכל היוצא מן הגפן, נגד קנין המדומה נצטווה בגידול שער, והוא שמגנה עצמו בעיני הבריות, וכמו שאמר בענין האבל 'עד שיגערו בו חבריו', ולכן כשמגדל פרע אינו מקובל לבריות להיות לאדון עליהם הבא לו מפאת כבודו וקנינו וכו'.

(תורת העולה לרמ"א ז"ל, ח"ג פרק עא)

ומאחה לאחר שלשים

'**נביא** מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אליו תשמעון' (דברים יח טו), אמר אדמו"ר הרה"ק רמ"מ זי"ע מווארקי שהפשט הוא כך, שהכתוב יורה לנו דעת מי הוא הנביא האמת שצריך לשמוע אליו, ואמר הכתוב **נביא מקרבך**, ר"ל שיהיה עמך בהתקרבות גדול ויקרב לך תחת כנפי השכינה, **מאחיך** ר"ל שיהיה 'מאחה' אותך במצות [והוא לשון חבור ואחוי הנמצא בגמרא]. **כמוני**, כמו משה רבינו קירב וחיבר ואיחה את ישראל במצות

ובתורה כדי לקרבם להקב"ה, ועי"כ יקים לך ה' [כמו 'ויקם שדה עפרון' (בראשית כג יז)], ר"ל שיקים בלבך בתקומה אמיתית שתדע באמת אשר ה' הוא אלהיך ואין אחר זולתו חלילה, ובודאי עי"ז תעבוד עבודת ה' בשלימות בדחילו ורחימו. ואם הנביא יפעל לך כל אלה, וזה מחמת אשר דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב, ע"כ אליו תשמעון.

(שיח שרפי קודש, שופטים)

כד.

והא אמרו ליה לשמואל נח נפשיה דרב קרע עליה תריסר מני אמר אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה

ירצה, אוי לי שמת האיש שהייתי מתיירא ממנו, ועי"כ הייתי מדקדק בשמועתי להעמיק בה היטב ולעמוד על אמתתה ליראתי ממנו, וכעת נח נפשיה וממי אתיירא כמוהו, ומרוב צערו היה אומר כן להגדיל יגון בלבבו ולקרוע בגד אחר בגד. וכמו שמצינו בר' יוחנן שהיה מצטער הרבה במיתת ריש לקיש על שהיה מקשה כ"ד קושיות ומפרק ליה כ"ד פירוקין, ועי"כ היה עומד על אמתת הלכה, משא"כ באומרו תנא דמסייעא לך, ולכן היה ג"כ מצטער שמואל בפטירת רב, וכן הכוונה לר' יוחנן כשאמרו שמת ר' חנינא. והבן.

(ויאמר שמואל)

כה.

חכם שמת הכל קרוביו הכל קרוביו סלקא דעתך אלא הכל בקרוביו

וצ"ב מאי ס"ד דמקשן דפריך הכל קרוביו ס"ד, וכי הוי עלה על דעתו דקרוביו ממש קאמר. אבל נראה לפרש דיש חילוק גדול בין מי שמתאונן על פטירת קרוביו ל"ע, או על סילוק של ת"ח וצדיק. דבאבילות קרוביו בשעת חימום הצער והיגון גדול מאוד, ואח"כ היה הולך וחסר היגון ופוחת והולך ההרגש. משא"כ באבידת צדיק, מיד בשעת חימום א"א להרגיש גודל החסרון וההפסד שהגיע לנו, אלא אח"כ ההרגש מובן ונרגש יותר ויותר. והיינו דמתמיה על הא דקאמר הכל קרוביו ס"ד, וכי הוא בענין אבילות קרובים, דהכא אדרבא, בכל עת יורגש יותר ויותר. ועי"ז משני אין הכי נמי אבל הא דקאמר הכל קרוביו, אינו אלא לענין שהכל מתאבלין עליו הכל מספידין עליו.

(ערוגת הבשם, וארא)

מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהן קטנים כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר וכו' שכל הבוכה ומתאבל על אדם כשר מוחלין לו על כל עונותיו

ונלע"ד על דרך דרש, ממה שכתבנו במסכת שבת שהקטנים הם הערבים, וקי"ל אין נפרעין מן הערבים תחלה. לכך מקשה ערבוניה קשקל מיניה, הא אין נפרעים מן הערב תחלה. על זה מתרץ שאין זה נפרע מן הערב תחלה, שלכך מתים בשביל שלא בכה על אדם כשר, שאילו בכה על אדם כשר היה הצער הזה בתורת פרעון והיה מוחלין לו על כל עונותיו. אך עכשיו שלא בכה ולא ציער את עצמו, נמצא שתבעו ולא רצה לפרוע, לכך תובעין את הערב לפרוע ונוטלין אותם, וק"ל.

(עיון יעקב)

העומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע למה זה דומה לספר תורה שנשרף

האדם הוא ספר תורה. והעומד על המת בשעת יציאת נשמה חייב לקרוע, כרואה ספר תורה שנשרפה. האותיות בספר תורה זה הן התכונות וההכנות שבהן ילמד האדם את דרכי עבודתו ית'. עבר עבירה ח"ו נעשה קרע בספר תורה והאותיות פורחות, כמו שאמרו ז"ל בשבירת הלוחות (פסחים פז:), ומקומן מתמלא קיא צואה רוח הטומאה, סירחון שאין דוגמתו. ובתשובה ומרירות הלב ובכיות רוחץ את הצואה, כמו שאמרו בזוהר (ח"ג רמ.) 'זבחי אלהים רוח נשברה' (תהלים נא יט), רוח הטומאה נשברה. ווידוי צריך להיות בכ"ב אותיות, כי הווידוי מחזיר את אותיות הקדושה.

(מכתב מאליהו, ח"ד תשובה)

כי נח נפשיה דרב ספרא לא קרעו רבנן עליה אמרי לא גמרינן מיניה אמר להו אביי וכו' ועוד כל יומא שמעתתיה בפומין בבי מדרשא

וצ"ע כיון שהעיד אביי שכל יומא שמעתיה בפומין, הרי גמירו מיניה טובא, א"כ מעיקרא מאי קס"ד דרבנן דלא קרעו עליה דרב ספרא. והנלע"ד דרב ספרא כשמו כן הוא 'כותב ספרים', וחידושי אמריו השאיר אחריו, באופן שאעפ"י שלא למדו עדיין, מ"מ כיון שספריו עדיין יהיה שמעתתיה בפומיה, וחייבים לקרוע עליו. ונבוא אל המכוון, כי כן כל זמן שלא התירו לכתוב תורה שבע"פ, א"כ בגליות ישראל שגלו ממקומן כבר נשבה עדר ה', ואין לך בטול תורה גדול מזה, אין ישיבה מקובץ מתלמידים במקום רב אחד מיוחד. אמנם אחר שהתירו חז"ל לכתוב תורה שבע"פ, א"כ אין הפסד ובטול תורה במה שגלו ממקומם ולא יתקבצו התלמידים במקום אחד, כי אם הם לא יבואו אליו מ"מ יבואו דבריו עליהם ע"י חבוריו וספרים שלו. ולא יוצדק כי נשבה אלא על מיתת ת"ח בעצמם ר"ל, ע"כ מן אז והלאה יפורש כי נשבה על בטול תורה ולא על גלות ישראל, וא"ש וצדקו כל הלשונות.

(חתם סופר, דרוש לז' אב)

ראוי היה רבינו שתשרה עליו שכינה אלא שבבל גרמה ליה

הנה יש להבין דהא משמע דבעלות השחר הוא זמן שירה, וגם הפסוק (איוב לח ז) 'ברן יחד כוכבי בקר' וגו', דפשוטו של הקרא משמע כך. והנה לפי זה במלאכי השרת האומרים בכל יום, ודאי דאומרים בכל יום אחר עלות השחר, וזה פשוט וברור. לפי זה קשיא דהלא מבואר במדרש (ב"ר מח ט), דג' מלאכי השרת שנשתלחו לאברהם, הם ג' מלאכי מרכבה מיכאל וגבריאל ורפאל, ומבואר שם (ב"ר נ ב) דגבריאל ורפאל הם שהלכו לסדום, עיין שם. וכתיב (בראשית יט טו, כב-כג) 'וכמו השחר עלה וגו', לא אוכל לעשות דבר וגו', השמש יצא על הארץ' וגו', אם כן היו למטה מן עלות השחר עד אחר יציאת השמש, ואיך אמרו שירה. ועל כרחך צריך לומר דאמרו שירה למטה במקומן בזה העולם, אם כן לפי זה מוכח דיש להם רשות לומר שירה בזה העולם. אם כן קשה על המלאך שנאבק עם יעקב מדוע בכה וכו', הוה ליה למימר גם כן שירה למטה.

וצריך לומר כעין שתירצו בגמרא על הא דאמרו אין נבואה שורה בחוץ לארץ, והקשו מן יחזקאל שנתנבא על נהר כבר (יחזקאל א א), ומשני אתחלתא דנבואה היה בארץ. ור"ל כיון שכבר נתנבא פעם אחת בארץ, שורה עליו הנבואה גם בחוץ לארץ, מה שאין כן מי שלא נתנבא עדיין, אין רוח הנבואה שורה עליו בחוץ לארץ. אם כן אף אנו נאמר כעין זה, דמי שכבר אמר שירה בשמי מרום, יכול לומר אף למטה, מה שאין כן מלאך שלא אמר עדיין בשמי מרום, אינו יכול לומר למטה כנ"ל וכו'.

(ישמח משה, וישלח דף פא.)

השתא אתינן הכא אתא בתרין

לאו משום גדולה קפדי, אלא בעבור מצוה. כיון דהם ראשי ישיבה הם המרביצים תורה ומנהיגים הצבור לש"ש, ואי אתי אזדא לה מצוה זו מנייהו. והא דר"א ור"ח לא נפקו, כי חשו לביטול ביהמ"ד שישאר ריקן מן התורה, כיון דכו"ע וכולהו רבנן נפקו.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

כי נח נפשיה דרבה בר הונא וכו'

על כן, כדי שילמדו בני אדם דרכי ההספד הראוי לגדולים, הביאו רבותינו בפרק אלו מגלחין קצת מהדברים שהיו אומרים הספדנים על פטירת רבותינו הקדושים, כדגרסינן התם כי נח נפשיה דרבה בר רב הונא ורב המנונא אסקינהו להתם. כי מטו גישרא קמו גמלי, אמר להו ההוא טיעא וכו'.

(מנורת המאור, אות ריג)

כה:

אמר דינא הוא דרבה בר הונא ליעול ברישא חליף גמליה דרבה בר הונא נתור כביה ושניה דההוא טייעא וכו'

הנה הטייעא הכריע דרבה ליעול ברישא, להיות בר רב הונא שהוא אדם גדול ראוי לקדום לרב המנונא שאין לו רק זכות עצמו. ולהכי נתור

ככיה ושניה שהם לחייו ושניו, אשר מהם תוצאות חייו. כי על ידם הוא חי וזולתם ימות, כדקי״ל דניטל לחי התחתון טריפה, שאינה יכולה לחיות ע״י המראה והלעטה לדעת רמב״ם. לומר אליו כי עכשיו יראה אם יכול לחיות ע״י זולתו או ע״י עצמו, שזלזל הוא ברב המנונא שלא היתה לו רק זכות עצמו. ומזה יידע כי לא יועיל לאדם רק מה שיעשה הוא עצמו, כאומרם אין אברהם מציל את ישמעאל ולא יצחק את עשו בעוה״ב, בענין שהעיקר הוא מעשה האדם עצמו.

וגם לפי שלא דבר נכונה נשרו לחייו, שהם כלי הדיבור אשר על ידם יהגה חכו. וגם להיות כי בישראל נאמר (צפניה ג יג) ׳ולא ימצא בפיהם לשון תרמית׳, בידוע להיות להם ל״ב שיניים כנגד ל״ב נתיבות חכמה, ולא כן באומות עע״ז כמוהו, כמ״ש בשם האר״י הובא בס׳ דעת חכמה. ולכן הוא שלא דבר נכונה יפלו שיניו שלא דברו נכונה, כי מה לו להכניס ראשו בין ההרים הרמים, כי הם ירוצו את גולגולתו. והיה עונשו תכף ומיד, להודיעו כי לא מפני הכרעתו חליף גמליה דרבה, רק דרבנן הוא דעבוד יקרא להדדי.

(בית יעקב)

אמר דינא הוא דרבה בר הונא ליעול ברישא

בכת״י הגירסא, אמר אי בדינא דידי גברא בר גברא ניעול ברישא. הא דאמר לשון זה ׳בדינא דידי׳ ולא אמר בדין, כי הוא היה ישמעאלי, ורוצים הישמעאלים שיתכבד ישמעאל אביהם מחמת כבודו של אברהם אע״ה, ולכן בדינא דידהו ראוי שיגיע כבוד לבן מכבוד האב.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

גזע ישישים עלה מבבל ועמו ספר מלחמות קאת וקפוד הוכפלו לראות בשוד ושבר הבא משנער קצף על עולמו וחמס ממנו נפשות ושמח בהם ככלה חדשה רוכב ערבות שש ושמח בבא אליו נפש נקי וצדיק

נ״ל בס״ד, אמרו רז״ל (עוקצין פ״ג מי״ב) ׳עתיד הקב״ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש״י עולמות׳. והא דכפלו הלשון ׳צדיק וצדיק׳, ולא אמרו ׳לכל צדיק ש״י עולמות׳, פירשנו, דיש צדקות מצד המעשים, ויש צדקות מצד עסק התורה, ולכל צדקות יש לה ש״י עולמות. ולכן מי שהוא בעל תורה, ובעל מעשים, הרי זה צדיק כפול ויש לו ש״י וש״י, לזה אמר ׳לכל צדיק וצדיק׳, דהיינו צדיק בעל תורה, וצדיק בעל מעשים. וידוע דהצדיק נקרא ים, כי ים דומה לרקיע, ורקיע לכסא הכבוד, שמשם חצובות נשמות הצדיקים, ולכן רב הונא שהיה צדיק גדול בתורה, וצדיק גדול במעשים, שיש לו ש״י וש״י, קראו גזע ׳ישישים׳, שהוא ש״י וש״י וי״ם, **עמו ספר מלחמות** הוא תלמוד, כמו שאמרו (לקמן כח.) ׳אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו׳. וקראו ספר מלחמות, כי בו נעשית מלחמתה של תורה. ואמר **קאת וקפוד הוכפלו לראות בשוד ושבר הבא משנער**, כי יש להצטער צער כפול על שתי חסרונות, א׳ על התורה, וא׳ על המעשים. **וקצף על עולמו** מחמת עונות הדור, **וחמד** נפשות הצדיקים לכפרה. **ושמח בהם ככלה חדשה**, כמי שהוא בא חדש לעולם שיש לו נשמה חדשה שלא באה בגלגול עדיין. **רוכב ערבות שש ושמח, בא אליו נפש נקי** מעונות שבין אדם לחבירו, **וצדיק** מעונות שבין אדם למקום.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

רוכב ערבות שש ושמח בבא אליו נפש נקי וצדיק

כבוד המת מאמת אצל ההמון תחיית המתים שהוא יסוד התורה. כי אם היו רואים שמשליכין המת כנבלה המוטלת באשפה, לא היו מאמינים כל כך בתחיית המתים, שהיו אומרין מה יתרון לנבלת האדם מן הבהמה. ועכשיו שרואים שרוחצין ומבשמין המת וכורכין אותו בתכריכין יקרים ועושין לו קבר ומכבדין אותו, יאמינו מפני שהם עתידין להתלבש בעור ובשר ועצמות וגידין ובגדים כמות שהם עכשיו, מכבדים אותם ועושים להם את כל הכבוד הזה. וכן הוא האמת שעתידין המתים לעמוד בתכריכיהן דכתיב (איוב לח יד) ׳תתהפך כחומר חותם ויתיצבו כמו לבוש׳, הרי זה טעם ההשתדלות במת.

וטעם ההרחקה ממנו, כדי שלא יאמרו בראותם את כל הכבוד הזה, זה תכלית האדם וזה סוף כל האדם ואין לו יתרון אחר, אמרה תורה הנוגע במת לכל נפש אדם או הנכנס עמו באהל יטמא שבעת ימים, שנבלתו גרועה ופחותה שבעתיים מנבלת הבהמה. ולהודיע שאין זה תכליתו ושארו כי יש לו שאר אחר והיא הנפש והיא כבודו, וכבוד השם ית׳ בה, שבה הוא מתכבד ומתקדש כשהיא זכה וטהורה, וכמו שאמרו רז״ל ׳רוכב ערבות שש ושמח בבא אליו נפש נקי וצדיק׳ וכו׳.

(תורת המנחה לרבי יעקב בן חננאל תלמיד הרשב״א, פרשת שמיני דרשה מג)

תמרים הניעו ראש על צדיק כתמר וכו׳ אם בארזים נפלה שלהבת וכו׳

פירוש צדיקים וחכמים שנמשלו **לתמרים, הניעו ראש**, לנוד ולספוד על **צדיק כתמר**, לשון תמורה, שנלקח תמורה בעבור הדור. ואמר ׳הניעו ראש׳, כי קודם [אותיות] ׳תמר׳ יש ׳שקל׳, ר״ל תעשו שקול הדעת להבין כמה טוב נחסר מאתכם. **אם בארזים נפלה שלהבת**, נקיט שלשה דמיונות, כנגד נר״ן [-נפש רוח נשמה] של הצדיק.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

נשים לילות כימים על משים לילות כימים וכו׳

ובארתי כי ע״י תורה ומוסר השיב רבים מעון, ונעשה מן לילות שהם הרשעים העושין בחשך מעשיהם, וכשהחזירום בתשובה נעשו ימים וכו׳. וזה שכתוב (בראשית א ה) ׳ויהי ערב ויהי בקר יום אחד׳, שצריך להחזיר הרשעים למוטב עד שיעשו אחד עם הצדיקים. וזה שכתוב (ירמיה לג כה) ׳אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי׳, ר״ל לחבר על ידי הצדיק הנקרא ברית יומם ולילה ב׳ סוגים הנזכר לעיל, שהוא תכלית בריאת שמים וארץ, נגד ב׳ סוגים לחברן להיותן אחד, וק״ל.

(תולדות יעקב יוסף, חיי שרה אות ב)

אמינא אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק בנחל שוטף נפלה חכה מה יעשו מי גבים כו׳

קשה מה משמשות אלו ג׳ לשונות שזכר בהספידו בר קיפוק, עוד צריך התבוננות מהו ענין העונש דאתהפיך כרעייהו. הספד דבר קיפוק היה יקרא דשכבי, רצוני לומר שילמדו החיים מוסר ויתעוררו בתשובה, כמו שכתבתי לעיל בקונטרס (אות קנט). ואמר שלושה עניינים, אם בארזים, לויתן, נחל שוטף. כי הנה יש שלושה זמני רוממות הנשמה, עבר והוה ועתיד. עבר, היינו הנשמה קודם בואה לגוף, והנה יש חילוק בין הפילוסופים אם הנשמה קודם בואה היא נגמרת בהווייתה, או היא כוחניי ומתגדלת כמו שמתגדל הגוף, והאריך בזה בעל העקידה (בראשית שער ו). אמנם שמע נא האמת מפי חכמי האמת, כי הנשמות כולן הן מבריאת עולם בהווייתן בקיומן מלא קומתן, והם כמו ארזי לבנון, לא כמו נטיעות דקות שאחר כך מתגדלות, אלא הם נבחרים כארזים אשר נטעם השם יתברך, זהו זמן העבר מהנשמה. זמן השני הוא ההוה, דהיינו כשהיא מתלווה עם הגוף, אז הרשע מלבישה בבגדי צואים והצדיק בלבושי כבוד, והכל לפי רוב המעשה. זמן השלישי הוא יהיה, דהיינו לאחר מיתת הגוף אז מתטהרת בנהר דינור, ולאחר טהרתה הולכת מחיל אל חיל בהתרוממות וכו׳.

ועתה נבאר אלו שלושה דברים שהזכיר בר קיפוק, ונקדים מה שכתב הפרדס פרק ה׳ משער עשר ולא תשע, על הנאמר בזוהר (תיקוני זוהר תיקון ס״ט קד.) לענין הנשמה, שאמר זכי לה וירית לה. וכתב הפרדס, וענין דאמרו דירית לה וזכי לה, פירוש כי צריך שני דברים לזכות אל הנשמה החשובה, ראשונה מצד הכנתו מצד אביו בשעת ההולדה בשעת הזיווג, כאמרם ז״ל (שבועות יח:) המקדש עצמו בשעת תשמיש. כי אחר שנתקדש אביו בכך, כאשר תעלה הטפה ההיא זוכה לנשמה קדושה ממקום גבוה, לפי שיעור קדושתו כן תתרומם השגתו, וזה מפורסם בזוהר (ח״א נד. ועוד), ובתלמוד (יומא פז. ב״מ קז. ב״ב ט: עדיות פ״ב מ״ט ועוד), במקומות רבים לאין מספר. באמרם (תנחומא נשא ז) ׳זוכה לבנים הגונים׳, הכונה שימשך לבניו נשמה ממקום גבוה בענין שיהיו הגונים, זהו נקרא ירושה מאביו, ועל זאת כיון באמרו ׳וירית לה׳, עכ״ל.

על זה אמר בר קיפוק בהספידו על האדם השלם, הנשלם מצד שזכי לה וירית לה, ׳ירית לה׳ מצד הזיווג נשמה קדושה, וכבר כתבתי שהנשמות הם כארזי לבנון, זהו שאמר ׳אם בארזים נפלה׳ כו׳. **לויתן** הוא בחינת ׳הווה׳ ובחינת ׳זכי לה׳, מה שהצדיק עושה בעצמו בבחירתו הטוב, ומגביר כח הנשמה על הגוף כדי לקדש את עצמו. וכבר נודע (תיקוני זוהר תיקון כ״א מג.-מג: נט:) כי הצדיקים נמשלו לדגים שבים, שהם במקום טהרה ואין שום טומאה, אדרבה המים מטהרים, והתורה נמשלה למים (ב״ק יז.). וכמו שבדגים נאמר ׳אסיפה׳, כמו שנאמר (במדבר יא כב) ׳אם דגי הים יאסף להם׳, כן בצדיקים נאמר אסיפה [׳ויאסף אל עמיו׳ (בראשית כה ח) ועוד]. והיחיד בדורו נמשל לדג הגדול שבכולם שהוא הלויתן, ושם לויתן הוא מלשון ׳כי לוית חן הם

לראשך׳ (משלי א ט), גם הצדיק מחבר החומר להנשמה ועושהו דק ונוטה אחר הנשמה. **נחל שוטף** הוא רומז לנהר דינור שהוא ענין בחינת ׳יהיה׳, הנשמה לאחר צאתה מגופה. וכוונת בר קיפוק הוא שיתעוררו הנשארים לתשובה ויחשבו אם באלה כך מה יעשו אותן שלא זכו וכו׳.

(של״ה, דרוש להספד מיתת הצדיקים ולחורבן בית המקדש)

אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר

זהו מאמר ירמיה אתם בני ציון שובו אל ה׳, כי איכה יעיב באפו את בת ציון, ראו ודעו איך יקרה אתכם באחרית הימים ביום אף ה׳, כי אתם רואים מה שעשה שהשליך משמים תפארת ישראל ולא זכר הדום רגליו ביום אפו, א״כ דעו וראו איך יקרה לכם ביום אפו, ולכך החישו מפלט לשוב אל ה׳ כי רבים רחמיו. וכן יש לנו לשוב בראותנו כי צדיק אבד וראוי לשים על לב בתשובה, וזהו עיקר הספד, אשר חל על האדם לפשפש במעשיו ולומר ׳אם בארזים נפלה שלהבת׳, ודייק ׳שלהבת׳, הרצון, כי אמרו כי ארזים אין גזעם מחליף, וכן צדיק שמת אין לו תמורה.

אבל מחקרים חשבו כי אין אמת בפי חכמים ז״ל באומרם כי ארזים אין גזעם מחליף, כי החוש מכחישו, ומאין ארזים לנו אם כל ארזים שנקצצו מיום עולם לא החליפו. אבל טעו ודאי, כי אם ישרישו אילנות, כח האילן באדמה להצמיח כמוהו, אבל דורות אחרונים התחכמו בכרתם יערות לעשות מהן שדה זרועה, ששורפים השרש באש, והאש שואבת כל לחלוחית שיש בעפר ההוא ומייבשו, ומכלה אותו עד שנעשית ארץ שרופה מלחה, ולא תצליח לגדל עצי יער. וזהו ענין ׳בארזים׳, בהשרשה בעלמא יחליף גזעו, אבל בשריפת שרשו אז יפסיד. וזהו שדייקו ׳אם **בארזים** נפלה שלהבת׳ דייקא, וכן בצדיק אין גזעו מחליף, ולכן מחויבים אנו לעשות אבל יחיד, כי אבד עולם ומלואו וכו׳.

(יערות דבש, ח״א דרוש ד)

אם בארזים נפלה שלהבת מה יאמרו איזובי קיר וכו׳

עיין ביערות דבש (ח״ב דף מא) על המימרא דהאי ספדנא אם בארזים נפלה שלהבת וכו׳, א״ל ח״ו שלהבת בצדיקים ליכא, עיין שם עד גמר הענין. ותמצית דברו כי בצדיקים בא אש שלמעלה, והוא רק להפריד הנפש מהגוף, אבל אינו מכלה כי הגוף נשאר קיים, ולא שלהבת שהוא כינוי לאש של גיהנם, שהוא המכלה להגוף עד שישוב אל העפר, ועיין שם עוד מה שפירש על חכה בצדיקים ליכא (מו״ק כה:) ותמצא נחת.

(ישמח משה, משפטים דף קעג:)

אם בארזים נפלה שלהבת וכו׳ לויתן בחכה הועלה וכו׳ בנחל שוטף נפלה חכה וכו׳

נראה לפרש דמה ענין בשלשה משלים הללו. דהנה בקרא (ישעיה נז א) ׳מפני הרעה נאסף הצדיק׳, איכא למאן דאמר שלא יבא הרעה ואיכא למאן דאמר שלא יראה הרעה. והנה למאן דאמר שלא יראה הרעה, דהיינו שמתחיל בצדיקים בכדי שלא יראו הרעה ואח״כ באה הגזירה על הכל, וא״כ הגזירה באה על כולם. ולכך מדמה אותה לשלהבת, שמתחיל בגבוהים ומסיים בשפלים. ולמאן דאמר שלא יבא הרעה מדמה לחכה, כי כמו שהחכה אם תופס דג גדול ממילא ניצולין הקטנים, הכא נמי חוטף הצדיק וניצולין כולם. מ״מ אמר מה יעשו דגי רקק, שלבסוף כאשר לא ישובו בתשובה יחזור השטן ויקטרג, ולא יהא מי שיתפוס בחטאם ונשארה הגזירה עליהם.

והנה לפעמים יש צדיק גדול שדוחה הגזירה לגמרי, כענין שאמרו הקב״ה גוזר גזירה והצדיק מבטל. ולזה מדמה לנחל שוטף, ששוטף ומדחה החכה מן הדגים. וכיון שהחכה גדולה כ״כ עד שיכול לילך לנחל שוטף, כגון הכא שתפס לרב אשי, מה יעשו מי גיבים שאינן יכולים לדחות הגזירה מעליהן. והא דכעס רב אשי ואמר דמכה בצדיקים ליכא הוא מטעם שכתבתי בתענית (בפ׳ סדר תעניות אלו) בסורא הוי וכו׳, דצדיק גמור אינו נשקל עם הרשעים לתפוס בעונם. וכן מה שכעס על ר׳ אבין ואמר בכו לאבילים ולא לאבידה, היינו דצדיק גדול אף לאחר מותו ממליץ ומגין על הדור, ולא שייך לומר לגביה אבידה. דאבידה היינו שנאבד מן העולם ואין בו שוב תועלת להאובד, אבל צדיק גמור אף אחר שמת זכות עומד להדור.

(אמת ליעקב)

אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק וכו׳

איתא פלוגתא בגמרא (סנהדרין מו:) בענין ההספד, חד אמר הספידא יקרא דחיי, וחד אמר הספדא יקרא דשיכבא. אבל באמת אלו ואלו דברי אלקים חיים ושניהם אמת. דהנה אמרו ז״ל אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר, דבודאי השי״ת ב״ה מדרכו להטיב וכו׳, ולמה תצא זאת מלפניו ליקח מאתנו פתאום צדיק הדור עמודא דעלמא קיימא עליו אשר בצלו נחיה בגוים. אך דבודאי הוא לטובת העולם, בכדי שהחי יתן אל לבו וכו׳. ובודאי מהראוי לפשפש במעשינו ולשוב בגודל התשובה על כל זאת, ולהיות מורא עולה על ראשינו, אולי הוא שמפני הרעה נאסף הצדיק. כמו שהיה ח״ו בדור המבול שמקודם ׳ירד דודי׳ הוא השי״ת, ׳לגנו׳ הוא העוה״ז, ׳ללקוט שושנים׳ היפים, צדיקי הדור כחנוך ומתושלח ושאר צדיקי הדור, שהיו בזמן ההוא מבין דור המבול, למען לא יראו ברעתם ובהיות ישראל מעלים על לבבם דבר זה כו׳. וישובו בגודל התשובה והחרטה על מה שפגמו והעוו לסלף דרכם וגרמו בעוה״ר גרמא בניזקין, מיתת צדיקים שהוא גדולה כשריפת בית אלקינו (ר״ה יח:), ואז היתה מיתת צדיקים מכפרת (מו״ק כח.). ויהיה כפי שפירשו חז״ל בפסוק (ישעיה נז א) ׳כי מפני הרעה נאסף הצדיק׳, שהוא בכדי שלא תבוא הרעה נאסף הצדיק מן העולם, לכפר על עוון הדור ולהגן בעדם מן הרעה שלא תבוא עליהם. וזהו ׳אם בארזים נפלה השלהבת מה יעשו איזובי הקיר׳. ׳מה׳ בגימטריא ׳אדם׳, כלומר בכדי שאנחנו כו׳ נראה לתקן מעשינו בתשובה שלימה, לתקן דמות האדם העליון הקדוש וצלם אלקים שיאיר בפנינו כראוי. ואז יהיה עליה למרום נשמת הצדיק הקדוש שנפטר מן העולם כו׳, ויהיה הספדא יקרא דשכבי כמדובר וגם הוא יקרא דחיי כו׳.

(שיח שרפי קודש, הספד על ר׳ אפרים פישל מסטריקוב)

אם לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק

ונענש כי חכה בצדיקים ליכא. יראה דאמיתה פתאומית קאמר, דכתיב (קהלת ט יב) ׳כי גם לא ידע אדם את עתו כדגים שנאחזים במצודה רעה׳, ואמרו חז״ל (סנהדרין פא:) מאי מצודה רעה - חכה. ושגה בר קיפוק, כי חכה הוא כפיטורא בפי וושט, ובצדיקים היא מיתת נשיקה כמשחל בניתא מחלבא.

(חתם סופר, דרוש לח׳ טבת)

בכו לאבלים ולא לאבידה שהיא למנוחה ואנו לאנחה

וקשה הא כתיב (ישעיה נז א) ׳הצדיק אבד׳ וגו׳. וי״ל הצדיק מת בבחינת דורו שאין להם כיוצא בו, וגם מת בבחינת עצמו, אעפ״י שהלך למנוחה וחיי עד, מ״מ יפה לו שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעוה״ז מכל חיי העוה״ב. אך כשמיתתו כעין קרבן לכפר ולהגן על כל רע שלא תבוא לאנשי עוה״ז, ובתנאי שיעשו תשובה במיתתו, ואז ניחא ליה למסור נפשו עבור ישראל, אז אינו **אבד** אלא **נאסף** אל עמיו. והיינו ׳הצדיק **אבד**׳ (שם), שהיה ניחא לו בתשובה ומעשים טובים בעוה״ז, ׳ואנשי חסד׳ העושים חסד עמו להספידו ׳נאספים׳ לכבודו, אך אין נותנים על לבם ואינם מבינים ׳כי מפני הרעה **נאסף** הצדיק׳, ולא **אבד** אלא **נאסף**, ועל כן היה להם לשוב בתשובה לעשותו מ׳אבידה׳ ׳אסיפה׳. ובר קיפוק חשד אנשי דורו שבמיתת ר׳ אשי יהיה ׳אבידה׳ ולא ׳אסיפה׳, כי לא ישובו אל ה׳, על כן אמר ׳בכו לאובדים ולא לאבידה׳, והחושד בכשרים נלקה בגופו על כן אתהפך כרעייהו. והנה יעקב שהשאיר אחריו יוסף בעוה״ז ולא יצטרך עלמא לכפרה, א״כ הרי הוא מת, ע״כ ׳אמותה הפעם וגו׳ כי עודך חי׳ (בראשית מו ל).

(חתם סופר, דרוש לח׳ טבת)

בכו לאבלים ולא לאבידה שהיא למנוחה ואנו לאנחה

ויש לדקדק, מי האובדים הרי אנו, כמו שאמר ׳אנו לאנחה׳, א״כ למה אמר ׳לאובדים׳. אבל הוא בזמנינו זה, דהרי בודאי ת״ח אין להם מנוחה בעוה״ז, ועי״ז גם לא בעוה״ב. כי גם כי יסתלק מ״מ בית מדרשו לא יתבטל ויקום אחר, והכל נקרא על הראשון עד מרע״ה, ועי״ז אין להם מנוחה בעוה״ב והולכים מחיל אל חיל. אך בעו״ה בדור הזה במקום שנסתלק רב מבטלין בית מדרשו לגמרי, ומושיבים דורש בלשון גוים במקומו. ות״ח הנשארים בצרה גדולה, והת״ח בעלמא דקשוט במנוחה כשאינו הולך מחיל אל חיל. וזהו ׳בכו לאובדים׳, אנחנו נבכה על און הקהלות שאבדו ת״ח שלהם, ואינם מושיבים אחרים במקומם, שהאבידה

למנוחה כי אין בבית מדרשו מי שיחזיק בתורתו, ואנו ת״ח הנותרים לאנחה כי חכמת סופרים תסרח בעו״ה.

(חתם סופר, דרוש לז׳ אב)

חלש דעתיה עלייהו

דגם מאמר ר״א דאמר ׳ולא לאבידה׳ לא הוכשר בעיניו, דהצדיק איננו נאבד, כמאמר חז״ל ׳הצדיק אבד לדורו אבד׳. כונתו דאצל הצדיק נחשב שהוא אבד את הדור, דבהיותו בחיים היה מזכה את הדור בשלימות, ובמותו אבד זה. אבל לא שהוא נחשב אבידה.

(לשמוע בלמודים)

חלש דעתיה עלייהו ואתהפוך כרעייהו

קשה, ראוי שיהיו נענשים בלחיים ובפיהם ששם הדיבור. ונראה כי הם הגידו ההספד על סוף הזמן של ר״א ולא עתה, לכן לקו בכרעייהו, שהוא סוף קומתם, להורות דנענשו על אשר לא דברו נכונה בהספד שרוצים לעשות בסוף ימיו של ר״א.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

רבא כי הוה אתא לדגלת וכו׳

פירוש, כד הוה גדל דגלת הרבה, ועולים המים ומגיעים עד חומת העיר וקרוב לשטוף העיר, היו גוזרים תענית ואומרים סליחות כדין עיר שהקיפה נהר. אז כד אתי רבא והקהל אצו אצל הנהר לתקן מחיצות, ולעשות שם התרעה וסליחות, היה נותן רשות לבר אבין לסדר ולומר דברים המעוררין את לב השומעין. והיה אומר מליצה ברמז בדרך תחינה ובקשה, באו רוב השלישית במים, לישראל קרי להו שלישית, כמ״ש (שבת פח.) בריך רחמנא דיהב אוריין תלתאי לעם תליתאי, שהם משולשים בקדושת כהנים לוים ישראלים, גם יש בהם נר״ן [-נפש רוח נשמה], ועוסקים באוריין תלתאי שנמשלה למים. ולכן ראוי שיעשה הקב״ה נס להצילם משטף המים, אשר מספרם משולש בשלשה למ״ד, כנגד שלשה לימודין של אוריין תלתאי, כי אות למ״ד מספרו שלושים, והוא לשון ׳לימוד׳, ואומר ׳תעינו מאחריך כאשה מבעלה׳, שחוזרת אליו ע״י פיוס ורצוי.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

שמחה לתוגה נהפכה ששון ויגון נדבקו בעת שמחתו נאנח בעת חנינתו אבד חנינו

הכונה דמה שמת ר׳ חנין בלידת בנו, הוא לפי הנגזר על ר׳ חנן שלא יהיה לו בן. אך אפיש ברחמי שיוליד בן, עכ״ז לא נתבטלה הגזרה שמת בלידת בנו, א״כ לא הוה ליה בני בחייו. ולפי שמת ביום המילה אמר ששון ויגון נדבקו, דהמילה מתיחסת לששון, כמאמר חז״ל (מגילה טז:) וששון זו המילה. ומבאר שתי המאמרים, מה שאמר שמחה נהפכה לתוגה, היינו שביום שמחתו מלידת הבן, על דרך שנאמר (משלי י א) ׳בן חכם ישמח אב׳. נאנח על מיתתו. וששון ויגון נדבקו, דבעת חנינתו של הבן אבד חנינו.

(לשמוע בלמודים)

קשה היום לישראל ביום בא השמש בצהרים

פי׳ דאמרינן בסוכה (כט.) חמה לוקה וכו׳ באמצע היום קשה לכל העולם, וזהו שאמר היום בא השמש בצהרים, והיינו שקשה לכל העולם.

(אמת ליעקב)

והיה ביום ההוא והבאתי השמש בצהרים ואמר רבי יוחנן זה יומו של יאשיהו

זהו מאמרם (סנהדרין צד.) גנאי לחזקיה וסייעתו שלא אמרו שירה עד שפתחה הארץ, והיינו שחושבים שאינם כדאים לגילוי שכינה כי אם בזכות ארץ ישראל, וזהו גנאי להם למיעוט ערכם. ובזה תובן הקושיא שיש, במה שדרשו, ובא שמש בצהרים, זהו יומו של יאשיה המלך, וגבי מיתת אחז פירש רש״י נמי ששקעה השמש שלא בעונתה, ונתקצר היום עשר שעות. וא״כ מקרה אחד לעובר ואינו עובר חס ושלום.

אמנם ידוע כי כל תנועת הגלגלים המה בקול ושיר, כדדרשינן במדרש (ילקוט יהושע רמז כב) שאמר יהושע לחמה דום, שכשהיא הולכת אומרת שירה, ואמרה מי יאמר שירה במקומי, אמר יהושע אני אומר. והיינו כי ע״י שירה יכולים להתדבק בשפעת שכינה, ועי״כ יכולת בידם לקבל שפע. וכל כוחות רוחנים, אפילו הממונים על עופות מחצבים ודוממים, אין להם יכולת לקבל שפע ולהשפיע כי אם בשירה, וזהו פרק שירה של כל עופות וכדומה, וכ״כ האר״י ז״ל ובעל חסד לאברהם להדיא. וכאשר יחדלו לומר, אין להם יכולת להתדבק כ״כ, וזהו קול של תנועת גלגלים אפילו חכמי יונים מודים, עד שאמרו בשם פיטאגראס שאמר בהיות אויר צלול והארץ שקטה מהומים, שומע קול תנועת הגלגל, אבל עכ״פ הכל תלוי בשירה. וידוע במות ואיבוד רשעים רינה, לעומת זה במות צדיק ח״ו לשורר לפני ה׳ ׳ויקרא ה׳ צבאות לבכי׳ (ישעיה כב יב), וקשה סילוקן יותר מחורבן בית המקדש (ילקוט ישעיה רמז תלו), וכן באיבוד רשעים מוסיפים כח בפמליא של ה׳, ולהיפך במות צדיקים מתישים כחו.

ולכך במות אחז שהיתה החמה יכולה לשורר בכפליים על אבוד רשעים והיתה מוספת כח, אם כן כחה עז לרוץ מהר לצד מערב להשתחוות נוכח פני ה׳, ולכך רצתה מהר בגלגלה, וכן כל כוכבים, עד שנתקצר היום לרוב מרוצת הגלגלים. אבל בהריגת יאשיה היה להיפך, כי בהריגתו לא היה סיפק ביד השמש לומר שירה, וגם תש כחה. לכך כשהיא היתה באמצע היום כשנהרג, לא היתה יכולה לזוז ולילך לצד מערב, כי תש כחה להתקרב לשכינה, וגם אין בידה לשיר באבל הזה, ואנה תלך להתדבק בשכינה בלי שירה, ולכך נשארה עומדת נסתרה בנרתיק שלה, שיש לחמה נרתיק מסתתרת בו, והוא עובר גלגל שלו. וזהו ׳בא שמש בצהרים׳, שעומדת באמצע רקיע בלי נטיה.

18/06/2018

(יערות דבש, ח״א דרוש ד)

והיה ביום ההוא והבאתי השמש בצהרים וכו׳ זה יומו של יאשיהו

יש להבין במה שאמרו, והבאתי השמש בצהרים, זהו יומו של יאשיהו הצדיק, והרי קרה יותר מזה למיתת אחז הרשע, שירדה השמש קודם חצות, כאשר זרחה רק ב׳ שעות וכו׳. אבל להבין הענין נקדים, מה שכתב רש״י (בראשית לב לב) והם לקוחים מדברי המדרש, ׳ויזרח לו השמש׳, וכי לו לבדו זרחה, והלא לכל העולם זרחה, אלא לרפאותו מצליעתו, והיינו דאמרי אינשי אידלי יומא אידלי קצירא, ואותן ב׳ שעות ששקעה בעבורו זרחה בעבורו, עכ״ל. ויש להבין מה שייכות יש להך דקודם, הך ענין דאותן ב׳ שעות ששקעה בעבורו וכו׳. אבל יובן כי מה שאמרו חז״ל (ב״ב טז.) והטבעים גם כן, כי קודם חצות היום דיש נייחא להחולי, ולמול זה אחר חצות היום יחליש ויגבר החולי למאוד. והטעם כתבו חכמי חן, כי על החמה ממונים מלאכים המנהיגים אותה, וכל פעולת החמה על ידיהן וכל שעה ושעה מלאכים אחרים ומתחלפים, והן י״ב כתות ביום וי״ב כתות בלילה, ולכך הסכימו לחלוק היום לי״ב שעות, והלילה י״ב שעות, ונלאו הטבעים למצוא טעם לסיבת חשבון זה.

אבל הוא כי הוא נגד י״ב כתות הנ״ל, שהם נגד י״ב צירופי הויה ב״ה, ומנהיגי חמה כל שעה כת אחרת, וקודם חצות מלאכי החמה מלאכי רחמים, ולאחר חצות מלאכי דין. ולכך קודם חצות נייחא לעולם, כי בשפעתם רחמים גמורים, אבל אחר חצות היום מנהיגי חמה מלאכי דין, לית נייחא וכו׳.

ובזה יובן גם הנ״ל, דמהרש״א כתב דמה ענין נס זה בקיום השמש יותר מן הנהוג לחזקיה, עד ששלח שלום לחזקיה. ופירש מהרש״א דהיה בשביל כך זריחת חמה יותר, כדי לרפא לחזקיה, דאידלי יומא אידלי קצירא. ולכך היה ענין נפלא ומחריד, שישנה ה׳ סדר עולמו בשביל רצון צדיק, ולכך שאל בשלום חזקיה ע״ש. אך קשה, הא השמש כבר ירדה והיתה סמוך לשקיעה, וא״כ אף שהאריך השקיעה כפעם בפעם, הלא אחר חצות הוא הכל רע לחולה מן מלאכי דין, ומה ישועה יקרה לחזקיה בזה לחוליו. ועל זה קאמר הגמרא כי במות אחז נתקצר היום עשר שעות, א״כ ד׳ שעות מקודם חצות לא שמשו אז, והם ששמשו אז בחוליו של חזקיה והם רחמים גמורים, שלוחי ישועה ורחמים והצלה, והם שעמדו לחזקיה בחוליו. ואתי שפיר דנשלם אז מה שחסר במות אחז, והכל היה בשביל יו״ד שעות הראשונות, שהם היו הצלה לחזקיה, וא״ש ודו״ק.

(יערות דבש, ח״ב דרוש טז)

והיה ביום ההוא והבאתי השמש בצהרים ואמר רבי יוחנן זה יומו של יאשיהו

והכונה הפשוטה, שבעצם תומו וחוזק תעצומו מת שלא בזמנו. ונ״ל לומר לענינינו עוד כונה אחרת בהיפוך מהנ״ל. דרמב״ן פי׳ (שמות יב ו) צהרים הוא עת עמידת השמש באמצע הרקיע, ומאי באמצע, לכל הצדדים, כי בשחרית מאירה את המזרח ובין הערבים את המעריב, משא״כ באמצע

רקיע זה נקרא צהרים, צהר מכל צד. ודמיון זה, יש מלך מולך על כמה מדינות ובהם כמה אומות מאמינים ומחזיקים בדתות שונים, והמלך דעתו קרובה לאומה שהוא ממנה ולדת שהוא מחזיק, וא״כ אין אהבתו להם ולא אהבתם לו בשלימות, משא״כ מלך שלם, כמו שראינו הקיר״ה פראנץ, שהיה אוהב ואהוב לכל בעלי דתות שונות, ומה גם לנו עם ישראל הרים קרנינו ולא נתן אומה ולשון לשלוט בנו, ובצלו הגין עלינו, זהו השמש המאיר לכל הצדדים לכל האומות ולכל הדתות. וזה נ״ל משחז״ל (מגילה יג.) אסתר הדסה שמה, ולמה נקראה אסתר, על שם אסתהר, פירש״י שהוא לשון זוהר שוהר כלבנה, וה״ט כיון שאחז״ל (שם) על פסוק (אסתר ב טו) ׳ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה׳ שלכ״א נדמית לו כאומתו, א״כ היתה מצהירת לכל הצדדים. וז״ש המן ׳ודתיהם שונות מכל עם׳ ע״כ ׳למלך אין שוה להניחם׳ (שם ג ח), כי א״א להשות מחשבתו למחשבתם. והנה לפעמים כשיחלוש גבר עלת זקנתו טעם זקנים יקח ואין לו כח עוד להשגיח על כל הצדדים, אבל הכא השתא עד אחיזת ימיו לא פסק תמתו. והיינו ׳בוא השמש בצהרים׳, גם ביום השמש היה בצהרים בצהירתו.

(חתם סופר, כבוד מלך דרוש הספד)

כי נח נפשיה דרבי אבהו אחיתו עמודי דקסרי מיא

ירצה מרוב בכיית העם עליו, עד שדמעותיהם היו נגרות ויורדות על עמודי העיר, והיו העמודים גוזלים מים מדמעת העם. וזה הוראה על גודל מעלתו, כאומרם בשבת (קנג.) מהספדו של אדם ניכר אם בן העוה״ב הוא או לאו. דר׳ יוסי שפעו מרזבי דצפורי דמא, לרוב הגדידה שעשו בני העיר על מיתתו, עד שהיה דמם שותת כמים והיה מקלח בצנורות, כמעשה ר׳ עקיבא במות ר׳ אליעזר. ואע״ג דכתיב (דברים יד א) ׳לא תתגודדו׳, משום כבוד תורה עבד, וה״נ משום כבוד תורתו עשו כן.

(ויאמר שמואל)

כי נח נפשיה דרבי אבהו אחיתו עמודי דקסרי מיא

ע״פ פשוטו נוכל לבאר, כי ידוע כי ר׳ אבהו היה מקורב למלכות, והיה לו יד ושם בבית המלך. ואמרו רז״ל, כי נח נפשיה דר׳ אבהו, גם עמודי בית הקיסר, המה השרים הגדולים אשר בית המלכות נשען עליהם, גם המה ירדו דמעה כמים עליו.

(אורח ישרים)

כי נח נפשיה וכו׳ דרבי יעקב אתחמיאו כוכבי בימּמא

הכוונה, כל זמן שגדולי תורה קיימים, אז הקטנים בתורה ישבו איש תחתיו ולא יתראה בעולם תורתם וחכמתם, שאם יפלא דבר בין דם לדם בין דין לדין, הכל הולכים אל גדול הדור. אבל כשמת האחרון מן הזקנים, אז הקטנים ירימו ראש ויתראו. ביום שנח נפשיה דרבי יעקב, אתחמיאו כוכבי בימּמא, והבן זה.

(אשכול הסופר)

כי נח נפשיה וכו׳ דרבי יעקב אתחמיאו כוכבי בימּמא וכו׳

לרמוז, כי חשך השמש בצאתו והעריב שמשו של עולם, שהיה מאיר העולם בתורתו. כי כן שמו יעקב, כיעקב אבינו שנקרא שמש, כדכתיב (בראשית לז ט) ׳והנה השמש והירח׳ וגו׳. גם לילות שם לילות כימים, וכעת בסילוקו אפילו הימים נהפכו ללילות, כי אין מי שיתקנם ויאיר אורם כמוהו.

(ויאמר שמואל)

כי נח נפשיה וכו׳ דרבי יעקב אתחמיאו כוכבי בימּמא וכו׳

שנשתנה העולם מרוב צער (רש״י ד״ה איתחמיאו). [ומפרש מהרש״א (ח״א ד״ה ואתחמיאו) שנתחשך העולם קודם זמן כלום היום ונראין כוכבים כמו בלילה כו׳ יע״ש]. ומאומדן דעתי יראה לתת תואר לזה על פי מ״ש (ב״ב ח:) ׳המשכילים יזהירו׳ אלו וכו׳, ו׳ככוכבי השמים׳ אלו וכו׳, יע״ש במרז״ל, וזהו הענין שהצדיקים נמשלו לכוכבים, דכתיב (דניאל יב ג) ׳המשכילים יזהירו וגו׳ ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד׳ וכו׳. ז״ש פה שהכוכבים נראין בימּמא, אחרי דנתחשך היום מרוב צער מיתת הצדיק והשמש בא בצהרים. אי נמי י״ל ע״ד מרז״ל בסוכה פ׳ הישן (כט.) בשביל ד׳ דברים חמה לוקה על אב״ד שמת כו׳ ועל שני אחים שנשפכו כו׳, ולפי מ״ש מהרש״א (ח״א ד״ה על ד׳ דברים חמה) שהאב״ד דומה לחמה שמאיר לכל העולם כו׳ יע״ש. ואפשר דלהכי בא השמש בצהרים, רמז העדר הצדיק שהוא יסוד העולם ונמשל לחמה, ובהעדר הצדיק נחשך העולם כאלו החמה נלקה, ואפשר ליתן תואר דנענשו במדה שנתהפך כרעייהו, אחרי לדעתו דר׳ אשי הספידו שנמשל לארז שלא כהוגן, ועונש שנלקה החמה ואפלה בא לעולם, וגורם ניקף רגלי׳ כדרך הולכי חשכה, כדמייתי להדיא בתלמודא משל לא׳ שהולך באפלה ומתיירא מן הקוצים וברקנין כו׳, וכענין ששנינן בעובדא דר׳ יוסף מאימת רבי היה הולך דרך אחוריו עד שנתווס׳ אסקופא דמא, אהכי נענשו דאתהפך כרעייהו דרך אחוריו, אחרי שלא חשו לכבודו דר׳ אשי.

(פני יצחק)

כי נח נפשיה וכו׳ דרבי מנחם ברבי סימאי אישתעו צלמנייא והוו למחלצייא

הכוונה, הגם שהעולם ישב אחור ממסורת אבותם, ורבים לבם בל עמם לילך בעקבות ההולכים לפניהם, בכל זאת כל זמן שהזקן ונשוא פנים בעולם, המה מתייהדים שלא להמרות נגד פני עליון הגדול ליהודים. אבל כאשר יבוא יומו לחסות בצל שד״י, אז אין פחד אלקים נגד עיניהם, ויתהפכו כחומר חותם ויקבלו פנים חדשות, עליונים למטה ותחתונים למעלה, עד שמדותם ותהלוכותם יזכרו אותם, האתה האיש אשר עמדת מלפנים בצניף היראה ובמעיל הקדושה או לא. אך בצלם יתהלך איש, דמי לבר אלהין, ואם ישליך מעליו אדרת הקודש ויחשוב מחשבות להתעטף בשמלת הזמן, אז בין הפרקין הוא דומה למחלצייא, אשר נכון לקבל איזה צורה כאשר יוטב בעיני בעליו. כי האיש הזה יקבל צורת מדותיו כפי העם אשר יושב בקרבו, אחת למעלה לפני ה׳ ושבע למטה לפני בני אדם. וזה כי נח נפשיה דרבי מנחם ברבי סימאי, אשתעו צלמנייא, אותן אנשים שהיו בעלי צורה, נעשו שעים וחלקים דהוו למחלצייא, כפי משטרו בארץ כאשר יבקשו ממנו החונים סביבו יקבל פנים חדשות.

(אשכול הסופר)

כי נח נפשיה וכו׳ דרבי מנחם ברבי סימאי אישתעו צלמנייא והוו למחלצייא

פירש רש״י ז״ל (ד״ה דרבי) לפי שלא הסתכל בצורתא בזוזי, יעו״ש. והשלימות בזה יתכן ע״ד שנאמר (ויקרא יט ד) ׳אל תפנו אל האלילים׳, ודרשו חז״ל (שבת קמט.) אל מדעתיכם יעו״ש. ויתכן עוד שהוא מליצה על נקי כפים שלא הסתכל בצורתא דזוזי, לעשות איזה דבר הבלתי הגון בשביל ממון. ובזה בארנו בברכות (ה:) אצל ר״י דגליא לדרעא ונפל נהורא, ג״כ הכונה שגילה מעשה ידיו, ונפל נהורא שלא נמצא בהם שום פחיתות.

(לשמוע בלמודים)

כי נח נפשיה וכו׳ דרבה ורב יוסף נשוק כיפי דפרת אהדדי וכו׳

פרש״י ז״ל חומות שהגשר בנוי עליהם קרבו זה לזה. עפ״י דאיתא בהוריות דרבה היה עוקר הרים, לכן במותו נעקרו החומות. ובבא מציעא (פו.) איתא ההוא יומא דלייה זעפא ודרי לההוא טייעא, יעו״ש. והיינו נמי מעין עקירת הרים ע״י זעפא. וכולל עוד דת״ח מרבים שלום בעולם, ובמותו עלה זעפא הוא המחלוקת. ורב יוסף היה עניו, דאמר לא תתני ענוה דאיכא אנא. ואיתא בכתובות (מב:) ובפ׳ מרובה (ב״ק סו:), מלתא דהוא קשו בה כ״ב שנין ולא איפרקא עד דיתיב רב יוסף. לכן במותו נשקו כיפי דפרת, המה חוזק המים שהיו נפרדים, נשקו ונתאחדו שנתישבו כל הסוגיות. ונעשה זה במים, לרמז על מדת הענוה הנמוך כמים.

אביי עסק בתורה וגמילות חסדים, וחסד הוא מתואר מים, לכן נשקו כיפי דגלת שנתאספו המים. ורבא איתא בתענית דבעא רחמא ואתי מטרא עד דשפוך מרזבא דמחוזא לדגלת, לכן נעשה רמז במי דגלת במותו.

(לשמוע בלמודים)

כי נח נפשיה דרבי משרשיא טעון דיקלי שיצי

הכוונה נ״ל, דכל זמן שהיה רב משרשיא בחיים היה מלהיב לבות בני ישראל שיגדלו את בניהם לתורה ועבודה, אבל אחרי מותו נתקלקל הדור. ו׳טעון דיקלי׳, דהיינו האנשים, כמ״ש (דברים כ יט) ׳כי האדם עץ השדה׳. ׳שיצי׳, דתחת שהיו להם לגדל פירות טובים היו מגדלים קוצים, וגדלו את בניהם ללא תורה וללא מוסר ויראת ה׳, ותחת חטה יצא חוח, וק״ל.

(ילקוט הגרשוני)

כו.

18/06/2018אהח

ואלו קרעין שאין מתאחין

הכינוי 'בעצי השדה ימחאו כף' (ישעיה נה יב), משמעו לשון התחברות, כמו אלו קרעים שאין מאחין, והכוונה, אפילו מדריגות התחתונים, ימחאו ויתחברו יחדיו ידבקו אל מדריגה יותר עליונה.

(אור המאיר, האזינו)

אמר להו מה כתיב ביה איכה ישבה בדד אמר להו אנא מלכא אמרו ליה בכה תבכה בלילה אנא מלכא וכו' מיד קדר כל אוזכרות שבה ושרפן באש

וצע"ג על מלך יהודי מאי בעי למיהוי, מלכא מלך אביון על עיר בדד ועמה בוכים ונאנחים וגולים ממקומם. ועוד אם יש תועלת בשריפה זו תיכף היה לו לשורפה. וידוע מ"ש במדרש (איכ"ר א לב) 'כי ה' הוגה' יכול על מגן ת"ל 'על רוב פשעיה' (איכה א ה), והוא תמוה, וכי ס"ד על מגן חלילה עביד הקב"ה דינא בלא דינא. ליישב נלע"ד, דהנה איתן האזרחי בתהלים (פרק פט) צווח כי כרוכי' על מלכות בית דוד אשר נשבע הקב"ה ובא בברית עמו 'כירח יכון ועד בשחק נאמן סלה' גם כי יחטאו ויפשעו 'ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם' אבל 'חסדי לא אסיר מעמו ובריתי נאמנת לו', 'ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך' ע"ש בפנים. והנה אין גוף התרעומת על שאין לנו מלך ושרים, כמ"ש רמב"ן על פסוק (בראשית מט י) 'לא יסור שבט מיהודה', שאין הכוונה שלא יסור מיהודה לעם אחר, אלא לא יסור שבטו של יהודה לא' משארי שבטים, שכל הממשלה שבישראל לו יהיה, אבל אם אין להם מלך איך ימלוך וינהג בשבטו ע"ש. אך התרעומת הוא כך, דעכ"פ אפילו כשכל עם ה' עם מלכם בגוים עבדים לעם אחר, מ"מ יהיה שבט מושל של ישראל למלכות בית דוד, אע"ג שגם הוא עבד נשבה בין העמים, מ"מ כל התנהגותם של ישראל במנהגי תורתם ועבודתם על פיו יהיה, כמו שהיו נשיאים וריש גלותא, ואפילו אח"כ כל מנהלי עם ה' המה מבית יהודה, אך כל זה אם התנהגותם עפ"י התורה, אך אותן שבעו"ה כל התנהגותם להתקרב לגוים ולנהוג מנהגם ולהפך הקערה על פיה להחניף להם, נמצא 'היו צריה לראש' נתבטל שבועת ה' לגמרי מה שנשבע לדוד המלך ע"ה, ועל זה התרעם איתן האזרחי ולא נמצא שם תירוץ על קושיא זו. ולכן כשאמר 'איכה ישבה בדד', אמר אנא מלכא ואין כאן חלול בשבועת ה' לבית דוד ואפשר שתהיה הנבואה אמת, ע"כ לא נשאו לבו לשרוף המגלה אולי דבר ה' הוא, וכן כשאמר 'בכה תבכה' ו'גלתה' ו'דרכי ציון', אמר אפשר אנא מלכא בתוך הגולים ולא נתחללה השבועה והברית ויש לדאוג, אך כשאמר 'היו צריה לראש' אמר זה א"א והוא שקר מוחלט, כי איך יחלל ה' בריתו ומוצא שפתיו ישנה ח"ו, אע"כ נבואת שקר היא זו, ע"כ קדר האזכרות ושרפה על האח.

(חתם סופר, דרוש לז' אב)

אמר להו אנא מלכא

קשא מה הנאה לו במלכותו אחר שיבואו כל אותם הצרות על ישראל. ונ"ל בס"ד ע"פ מ"ש בסה"ק אדרת אליהו דף פ"א, בשם הרב ערבי נחל ז"ל, דהמלך יש להקל בדינו מפני דאנוס בעונו מן היצה"ר שיש לו יצה"ר גדול כמו יצה"ר של רבים, ואינו יצה"ר של יחיד ע"ש. ולזה כאן בכל אותם הפרעניות שהיה שומע, אינו חושש, שאומר אנא מלכא, פירוש לא יגיעו לי כי יש לי התנצלות על עונותי, משום דיצה"ר שלי גדול ותקיף מאד, ואחר ששמע 'היו צריה לראש' כי יוסר ממלכותו, ואז יהיה כשאר יחידים, א"כ יגיעו לו כל אותם פרעניות, אז חרה לו וקדר אזכרות שבה.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

מאן אמרה כי ה' הוגה על רוב פשעיה מיד קדר כל אוזכרות שבה ושרפן באש

אמר הנה עד כה התנהלתי לאטי בשצף קצף, אך כאשר אחרי זאת אש קדחה באפי, הוא אש שרפת יהויקים את מגלת איכה באח שלפניו מבוערת, וכמו שאמרו ז"ל שלא שרף אלא פסוק חמישי שהוא 'היו צריה לראש', אמר מי גזר כן, אמר כי ה' הוגה על רוב פשעיה, עמד אז ושרף הפסוק ההוא, שנאמר ויהי כקרוא יהודי חמש דלתות כו'. אז על קנאת השם הגדול, אותו אש קדחה באפי, הוא האף, אחד ממלאכי משחית, ותיקד עד גדר שאול תחתית לידון בם כל הדור. אך מה עשיתי כרוב רחמי, לא הנחתי את האף לפעול את האף בעם, כי לא היה מניח משונאי ישראל שריד ופליט, אך השלטתי האף בציון ובית המקדש, והוא מאמרם (איכ"ר ד ו) ז"ל על פסוק (איכה ד יא) 'כלה ה' את חמתו שפך חרון אפו ויצת אש בציון', כי למען כלות האף בארץ טרם יגע בעם הצית אש בציון, ובזה יצדק סוף הפסוק 'ותאכל יסודותיה', שהוא למען יכלה האף לגמרי. וזה מאמרו יתברך כי בראותי כי אש קדחה באפי, לבל יכלה האף בעם, השלטתי אותו בעיר, וזהו 'ותאכל ארץ ויבולה' (דברים לב כב), והראיה כי 'ותלהט מוסדי הרים' הם הר ציון והר המוריה, כמה דאת אמר 'ותאכל יסודותיה', כי אין זה רק למען כלות האף.

(תורת משה להאלשיך ז"ל, דברים לב יט-כה)

הרואה ספר תורה שנקרע חייב לקרוע שתי קריעות אחד על הגויל ואחד על הכתב שנאמר אחרי שרוף המלך את המגלה ואת הדברים

וזהו טעם בענין שבירת הלוחות שפירשו רבותינו ז"ל (פסחים פז:) שפרחו האותיות, וזה לשונם במדרש (אבות דר"נ פ"ב מ"ג), נסתכל בלוחות וראה הכתב שבהם שפרח, וכבדו ביד משה ונפלו מידו ונשתברו, עד כאן לשונו. עוד בירושלמי (תענית פ"ד ה"ה) פירשו הענין בפירוש, רבי עזריה בשם רבי יוסי, הלוחות משאן ארבעים סאה, והכתב היה סובלן, כיון שפרח הכתב, כבדו ונפלו ונשתברו, כך כל דבר שהקדוש ברוך הוא מסלק שכינתו ממנו שוב אינו מתקיים. ובמדרש (שהש"ר ב יג) 'ודגלו עלי אהבה', כמו וגדלו, עכ"ל, הורה כל זה על רוחניות האותיות. וזה טעם לענין ספר תורה שנשרף ח"ו שאמרו שקורע שתי קריעות, והכריחו כן מפסוק 'אחרי שרוף המלך את המגלה ואת הדברים', וקורע חדא אגויל וחדא אכתב, דהיינו רוחניות האותיות, וכאלה רבות מורות על ענין רוחניות האותיות אפילו בכתיבתן לבד, כל שכן בקריאתן, כל שכן בכוונתן. והענין, באותיות הנכתבות הן גוף והיכל לאותיות הקבועות בפה, משל בזה האותיות הנכתבות הם גשמיות, הנקראות על פה הם רוחניות. וזהו טעם תורה שבכתב ותורה שבעל פה, כי תורה שבכתב רוחניית במקום גבוה, וצריך תיק להתלבש אורה באותיות גשמיות, אבל תורה שבעל פה היא עצמה תיק, ואינה צריכה אל לבוש התיק כלל.

(של"ה, תולדות אדם יא)

הרואה ערי יהודה בחורבנן אומר ערי קדשך היו מדבר וקורע ירושלים בחורבנה אומר ציון מדבר וגו' וקורע בית המקדש בחורבנו אומר בית קדשנו ותפארתנו וגו' וקורע

כי הענין, כל אחד משתנה בקדושה בפני עצמו, כי קדושת תורה שבכתב הוא בכל אחד בשוה, אשר ע"כ לא יכלו להכריע כל הסנהדרין היושבים שמה על מדין וחולקים עם זקן ממרא, עד 'וקמת ועלית' (דברים יז ח), כי משם תצא תורה שבע"פ והוראתה לכל ישראל, וכל ההר הטוב נקרא 'המוריה' שמשם הוראה יוצא (תענית טז.), ומציון תצא תורה שבע"פ. ומקום מקדש בעצמו הוא קדושה שלישית מקום שאיבת רוה"ק וסתרי תורה כידוע ומובן כל זה 'מבין שני הכרובים וידבר אליו' (במדבר ז פט). ולהיות ג' בחינות חלוקים ע"כ קורע על העדר כל אחד בפני עצמו. והנה המשיג ג' מדרגות אלו בהדרגה זוכה ורואה ומשיג וכו'.

(חתם סופר, דרוש לז' אב)

כז:

לכל אומרים להם שבו חוץ מאבל וחולה

'והוא יושב פתח האהל' וגו' (בראשית יח א), איתא במדרש (בר"ר מח ז) ר' ברכיה משום ר' לוי אמר 'ישב' כתיב, בקש לעמוד א"ל הקב"ה שב אתה סימן לבניך מה אתה יושב וכו' עי"ש. שמעתי מאת כ"ק אא"ז מרן אדמו"ר זצ"ל מגור בשם אביו השפת אמת זצ"ל [ואולי אמר זה בשם אא"ז החי' הרי"מ זצ"ל] שהקשה, איך אמר לאאע"ה שב, הלא אסור לומר לחולה שב, דנראה כאומר לו שב בחוליך. ותירץ שכאשר בא הקב"ה לאברהם אע"ה מיד נתרפא [עי' ברמב"ן (שם ד"ה באלוני ממרא), שהיה לו במראה השכינה רפוי למחלת המילה עי"ש], ק"ו מה מי שראה המרגלית שהיתה תלויה בצוארו של אברהם נתרפא (ב"ב טז:), מכ"ש מי שראה את הקב"ה בעצמו, וע"כ היה יכול לומר לו שב.

(ליקוטי יהודה, וירא)

כל המתקשה על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה

בדניאל כתיב (י ז) 'וראיתי אני דניאל לבדי את המראה והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה אבל חרדה גדלה נפלה עליהם ויברחו בהחבא'. ובגמרא (מגילה ג.) הקשו, וכי מאחר דלא חזו מאי טעמא איבעיתו, אע"ג דאינהו לא חזו מזלייהו חזו. והנה כבר ביארנו שמזל קשור עם חלקו של אדם בבריאה, הגילויים שעליו לגלות בעוה"ז, ופנימיות הנפש מרגישה בחלקו דרך תת הכרה. וכשפנימיות לבו מרגישה בקדושה עצומה שהיא למעלה מחלקו הוא מפחד מזה. וכן מה שהדגישו במאמר הגמרא דלעיל 'פחדו בציון חטאים' וכן בשוקא דציון, היינו משום שהסביבה דקדושה מעוררתו להרגיש בפנים לבו את הפחד מהעבירות. אך כיון שזה רק בתת הכרה, אינו עולה בדעתו שיש לו מה לתקן. וכעין זה אמרו ז"ל 'המתקשה על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה', היינו שאף שהאדם יחשוב שבוכה על מת זה, קרב לבבו מרגיש את המת האחר ובכייתו היא משורש זה. [והמת האחר אינו אלא עצמו, שהוא מרגיש שהוא מת מבחינת רוחנית].

(מכתב מאליהו, ח"ה)

אל תבכו למת יותר מדאי ואל תנודו לו יותר מכשיעור

ואם הדבר כן בחלאים הגשמיים, כ"ש שראוי לשער ההספד על חסרון השלמים כפי עוצם מדרגת שלמותם, ולא להשוות כל המדות כקטן כגדול. וכעין מה שמצינו ברבה בר נחמני בהפועלים (ב"מ פו.), דנפקי אביי וכלהו רבנן לעסוקי ביה, לא הוו ידעי דוכתיה, אזלי לאגמא חזו צפורי דמטללי וקיימו, אמרו ש"מ התם הוא. ספדוה תלתא יומי ותלתא לילותא. נפל פיתקא, כל הפורש יהא בנדוי. ספדוה ז' יומי, נפל פיתקא לכו לבתיכם לשלום. ופשט הדברים מורה בבאור דקב"ה תבע ביקריה דרבה, כי כפי גדולת ערכו ומדרגתו לא היה מספיק שעור קטן מההרגש כזה בהספד ג' ימים בלבד, עד שעשו ההספד הראוי לפי מעלתו. אך יקשה בעיני מאי קא סברי אביי ורבנן דעמיה ע"ה להספידו ג' ימים בלבד, אטו גרע בעינייהו רבה מכל מאן דהוא בעלמא דהוי דינא ג' לבכי ז' להספד וכו'. וחפשתי לראות אם אפשר ליישב זה בהבנת אמרו לא הוו ידעי דוכתיה, וראיתי לרב בעל העקדה ז"ל שער נ"ט פירש שהיו מבקשים לידע מדרגתו כדי להללו בשבחיו וכו'. והוא דבר זר שאביי אשר היה מתלמידיו היותר מובהקים, שכל ימיו יצק מים על ידו, לא יהיה יודע פרטיותו בשלמות ובמה כחו.

ואפשר לי לומר כי לפי שהגבילו רבותינו זמני הבכי וההספד ואסמכוה אקרא ד'אל תבכו למת' וגו' (ירמיה כב י) שלא יעשה יותר מדאי, ואמרו מכאן ואילך אמר הקב"ה לא תרחמו עליו יותר ממני וכו', שהורו בזה היות היתרון בזה מגונה כאשר לא יאות גם כן בו החסרון. ע"כ חשבו אביי ושאר החכמים, כי גבולי הזמנים של ג' ושל ז' לא נאמר אלא למי שנודע זמן מיתתו, שמתחילין מאז למנות ימי הבכי וההספד, כי הוא בשעת חמום, אבל כשעבר זמן מה לא יהיה הדבר כן. ועתה שנעלם מהם זמן מיתת רבה ע"ה, נמשך מזה שגם כן לא היו יודעים איך יתנהגו בהמשך זמן ההספד, וחששו שלא להכנס בקצה היתרון. וזה הוא לא הוו ידעי דוכתיה, דהיינו שלא ידעו המקום והגבול אשר הוא מן הראוי לספדו אם מעט ואם הרבה. וכשראו צל הצפורים אמרו הא מיהא ידענו שהוא כאן, והסכימו ללכת אל המצוע ולספדו שם ג' ימים, כי חששו מאד לאזהרת 'ואל תנודו לו יותר מכשעור'. ואמנם מן השמים הוכיחו, כי אותם הזמנים המוגבלים נאמרו על אישי המין דרך כלל, אבל האנשים הרשומים, שהם מהאברים הראשים בקבוץ, צריך להגדיל ההרגש ולהרבות ההספד, ולפיכך כל הפורש יהא בנדוי. עד שעשו המוטל עליהם מהפלגת ההתפעלות, ואז נתבשרו לכו לבתיכם לשלום.

(בינה לעיתים, ח"ב דרוש א להספד)

בכו בכו להולך אמר רב יהודה להולך בלא בנים

ע"ד הדרש נ"ל משום דכתיב (דברים יד א) 'בנים אתה לה' אלהיכם לא תתגודדו' וגו', אמרתי הטעם כיון שאנו נקראים בנים, וכלום יש אב שהורג את בנו, אלא ודאי שהוא לטובתו, כי גדולים הם במיתתן יותר מבחייהן כיון שבאין למחיצת הקב"ה, לכך אין לבכות יותר מדאי, משא"כ מי שאין לו בנים שנדחה ממחיצת הקב"ה על כן בכו בכה הרבה בשבילו. ועוד י"ל לפי שמת שני פעמים, כי מי שאין לו בנים חשוב ג"כ כמת.

(עיון יעקב)

בכו בכו להולך אמר רב יהודה להולך בלא בנים

כתיב (בראשית מז כט-ל) 'ויקרבו ימי ישראל למות ויקרא לבנו ליוסף וגו' שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים, ושכבתי עם אבותי' וגו'. ויש לדקדק מדוע לא הוזכר בפסוק זה לאיזה צורך הושמה ידו תחת ירכו, והוה ליה למימר 'ואשביעך'. ועוד יש להבין דבריו 'ושכבתי עם אבותי', הוה ליה להקדים קודם 'אל נא תקברני במצרים', ופירש"י בזה ידוע לכל. אבל יובן, דהנה כתיב (ירמיה כב י) 'אל תבכו למת ואל תנודו לו בכו בכו להולך כי לא ישוב עוד וראה את ארץ מולדתו', ואחז"ל להולך בלא בנים. והכונה בזה, כי הבכיה על המת הוא פחיתות גדול, שהוא דבר שאין בו תועלת כלל, כמו שאמר דוד המלך ע"ה במיתת הילד (שמואל ב' יב כג) 'אני הולך אליו והוא לא ישוב אלי', דוקא על החיים ראוי להתפלל ולבכות, שאפשר להניעו מעוני לעושר ומחולי לבריאות, ולא זולת. אמנם מה שמצוה עלינו לבכות במיתת הצדיקים הוא מפני העדר שלנו, שכל זמן שהיה חי היה משגיח עלינו ומתפלל על כל אנשי דורו ומשפיע עלינו, ועתה מי יעמוד בעדינו. אמנם אמרו חז"ל (ב"ב קטז.) מפני מה בדוד נאמרה שכיבה וביואב נאמרה מיתה, דוד שהניח בן כמותו נאמרה בו שכיבה, וכו'. והענין כי מיתה מורה הסתלקות מהעולם לגמרי, וכשמניח בן ממלא מקומו אז יש לו אחיזה בעה"ז 'ברא כרעא דאבוה'. וזה פירוש הפסוק **אל תבכו למת**, שהרי **אל תנודו לו** - שאי אפשר להנידו ולהניעו ממדרגה למדרגה [ויהיה 'תנודו' מלשון 'נע ונד' (בראשית ד יב)], כי אם **בכו בכו להולך** - המה החיים ההולכים ממדרגה למדרגה הנקראים 'הולך', וטעם הבכיה **כי לא ישוב** - הצדיק **עוד**, **וראה את ארץ מולדתו**, לא ישגיח עוד עלינו להביט מה צרכינו. אמנם כל זה אם אינו מניח בן כמותו כנ"ל, וע"ז דרשו חז"ל 'להולך בלא בנים'.

(חתם סופר, דרוש שובבי"ם)

כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא נעשית לו כהיתר

ועוד מראה להם בדרך אחרת, שאפילו עם השם ית' מתנהגים בחנופה, שכך הוא כל דבר המורגל, כשאדם מתמיד עליו חוזר בו טבע ההרגל טבע שני, וארז"ל עבירה כיון ששנה בה נעשית לו כהיתר, והחנפים מרוב שירגילו להחניף חבריהם יחזור להם הענין כמו טבע, וכל דבריהם ידברו אותם בחנופה ואפילו עם השם ית'. וזהו מה שאמרו תכלית התחלת רשע גמור שהוא חושב שהשם ית' אינו יודע מה שבלבו, וכשהוא מבקש מלפניו ומתפלל נודר ואומר דבריו בחנופה, והשם ית' מגלה חנופתו ומביא עליו יסורין. וכיון שהוא מדבר בחנופה מיד בועט ביסורין ומקנטר, הה"ד (איוב לו יג) 'וחנפי לב ישימו אף לא ישועו כי אסרם', כשהוא אוסר אותם ביסורין. ולשון 'כי אסרם', כמו 'באותי ואסרם' (הושע י י), שהוא ענין יסורים. 'לא ישועו', לא יקבלום מאהבה ולא יבקשו רחמים עליהם. 'ישימו אף', מקנטרים ומבעטים.

(תורת המנחה לרבי יעקב סקילי, דרשה כב)

כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא נעשית לו כהיתר

למה יצר הרע דומה בחוטא ושונה, לבעל הבית, פירוש, משנכנס יצר הרע לחדרי הלב והשיא את האדם לעבור עבירה אחת והטעימו טעם חטא, חוזר ומשיאו לעבור העבירה פעם שניה, וכשחטא אדם פעם שניה אז נעשה יצר הרע בעל הבית, על פיו יצא ועל פיו יבא, ואז מתחזק היצר הרע בלבו ומושל בו כבעל הבית השליט ומושל בביתו ואין מי שימחה בידו, ועל זה אמרו חז"ל עבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו, הותרה ס"ד, אלא נעשית לו כהיתר.

(המשלים לר"י גיקטיליא ז"ל, אות מה)

כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא נעשית לו כהיתר

אבל הנ"ל בזה דודאי תשובה מועיל ומסייעין לו אם רוצה לשוב והכי פירושו, כי תיכף כשמהרהר בתשובה ומקבל עליו לעשות, נחשב כאילו כבר עשה ותיכף מוחלין לו, רק שצריך לקיים אחר כך מה שקבל עליו, אבל תיכף נחשב לצדיק גמור כמו שאמרו חז"ל במסכת קדושין (מט:) הרי את מקודשת על מנת שאני צדיק גמור, אף שהוא רשע גמור, הרי זו

מקודשת דשמא הרהר תשובה בלבו, עד כאן. אלמא דתיכף כשמהרהר בתשובה ומקבל עליו לעשות תשובה, נחשב כצדיק גמור. והנה יסוד וטעם הענין דתיכף נחשב לצדיק גמור, נ"ל ברור דהוא כמו דקיימא לן (יבמות פז:) עד אחד נאמן באיסורין בדבר שהוא בידו, אבל בדבר שאינו בידו אינו נאמן דאיתחזק איסורא. והנה כבר השרישו לנו קדמונינו דאף דהכל צפוי, מכל מקום הידיעה אינו מזדקק להבחירה, לכך כיון שבידו לעשות תשובה, הרי נאמן על עצמו שיעשה, לכך מקבלין אותו כאלו כבר עשה. והנה בעבר ושנה, אמרו חז"ל דנעשה לו כהיתר. ועל פי זה פירשתי גם כן הפסוק (איוב יד ד) 'מי יתן טהור מטמא לא אחד', שיהיו הטמא אצלו כטהור ואיסור כהיתר, לא אחד לא בפעם אחד, רק בעבר ושנה דנעשה לו כהיתר, אבל זולת זה אף שיצרו תקפו ועובר, אין אצלו כהיתר ולבו דוה עליו כנ"ל. והנה פירשו המפרשים נעשה לו כהיתר, היינו דאין חזקתו לשוב, דכבר אין נחשב אצלו לכלום. ואם כן לפי זה האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב, ואם כן עבר ושנה וכמבואר במסכת יומא (פז.), אם כן הוי כאין בידו, דאין חזקתו לשוב, אם כן אינו נאמן על עצמו.

(ישמח משה, האזינו)

כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא נעשית לו כהיתר

כ"ק אבי אדמו"ר זצללה"ה פירש עפ"י דברי הש"ס שם, כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו, הותרה לו ס"ד, אלא נעשית לו כהיתר. ויש להבין, מי סני להש"ס למימר בהדיא 'נעשית לו כהיתר'. והגיד היות ישראל נקשרין בקשר אמיץ לאביהן שבשמים, וכשאדם עובר עבירה נחלש חבל הכוסף, וכאשר שנה בה הותר הקשר, וזה רמז באמרו הותרה לו, כלומר הותר הקשר, וע"כ שבא לאשמעינן דנעשה לו כהיתר אמר בלשון 'הותרה לו', לרמז שהותר הקשר. וע"כ יש לומר דכשהוסיף ונשתרש בחטא נעשה רח"ל מקושר להסט"א, לעומת שקודם החטא היה מקושר באבינו שבשמים, וע"כ (ירמיה ג א) כתיב 'ואת זנית רעים רבים', כאמרם ז"ל (אסת"ר ב ב) ימים שנים רבים שלשה, וא"כ הרי נקשרו לסט"א, וזה דומה למחזיר גרושתו משנשאת, דהיינו שנעשית אגידא לאיש אחר, כן זה שנעשה מקושר לסט"א. ודפח"ח.

(שם משמואל, יתרו)

כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא נעשית לו כהיתר

ובדרך זה אפ"ל 'כי ידעתי את מכאוביו' (שמות ג ז), על פי מ"ש ז"ל, א"ר הונא כיון שעבר אדם עבירה ושנה בו הותרה לו, הותרה לי ס"ד, אלא אימא נעשית לו כהיתר, עכ"ד הגמרא. ולכאורה איך אפ"ל נעשה לו כהיתר, והלא יודע בודאי שהתוה"ק אסרתו, אלא שאין בו כח לעמוד נגד יצרו המתגבר עליו. אמנם הכוונה דרוב ישראל הכשרים אם נכשלו ח"ו בעבירה מצטערים עליה אחרי עשייתה, אבל בעבר ושנה אינו מרגיש עוד באבדן נפשו, ונדמה לו האיסור כהיתר, ואעפ"י שיודע באזהרת האיסור אין לו הרגשה בו, והרגשת היתר ואיסור שווין אצלו, וז"ש 'כי ידעתי את מכאוביו', שהקב"ה למד זכות על ישראל, ונמשך אדלעיל (שם) 'שמעתי מפני נגשיו', שכל חטאם היה ע"י גודל ההתגברות ובכפיה ואונס, ואע"פ שנכשלו בחטאים פעמים הרבה ע"י נגשיו, אבל לא נעשה אצלם הרגשת החטא כהיתר, אלא עדיין לבם כואב על שעברו רצונו יתברך ואין הפגם גדול כ"כ, ואין הכוונה 'כי ידעתי את מכאוביו' של שעבוד מצרים, שכבר נאמר (שם) 'ראה ראיתי את עני עמי במצרים', אבל כ"ז היה ללימוד זכות מאתו יתברך, אע"פ שלא עשו ישראל תשובה שלימה עדיין, אמנם צירף הקב"ה להם זכות זה שגם חטאם לא היה בשלימות, וז"א 'כי ידעתי את מכאוביו' שגרם להם הכשלת החטא, וע"כ שמעתי צעקתם.

(דברי יואל, שמות)

כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה הותרה לו סלקא דעתך אלא אימא נעשית לו כהיתר

ופירשתי בדרך בדיחותא מאמרם ז"ל 'עבר ושנה הותרה לו וכו' נעשית לו כהיתר', דלכאורה, וכי משום שעבר עבירה שני פעמים איך נעשית לו כהיתר, וגם מהו הלשון 'עבר ושנה', עבר וכפלו היה לו לומר, ואפשר לומר, דמלת 'ושנה' הכוונה בו מלשון 'לימוד', כמו 'שנו חכמים בלשון המשנה' (אבות פ"ו מ"א), והפי' דאם עובר עבירה במזיד והוא גם למדן ולומד ע"מ לקנטר, אז מברר לו היתר להצדיק מעשהו עפ"י הלכה, ועי"ז 'הותרה לו' ונעשית לו כהיתר, וע"ז הלימוד אמרו ז"ל (ברכות יז.) נוח לו שלא נברא, ולימודו עבירה ועון פלילי.

(דברי יואל, ויחי)

אבל שלשה ימים הראשונים יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו וכו'

היוצא לנו מזה שאחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה, לטעם שמדת הדין מתוחה לנגדם ר"ל, וכדאיתא בגמרא אבל ג' ימים הראשונים יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו בין שתי כתיפיו, מג' ועד ז' כאילו מונחת לו כנגדו בקרן זוית, מכאן ואילך כאילו עוברת כנגדו בשוק, וכתבו התוס' (ד"ה מכאן) עד י"ב חודש, והכי איתא בירושלמי (ה"ז), כל שבעה החרב היא שלופה וכו', לאחר י"ב חודש חוזרת לתערה, ולמה הדבר דומה, לכפה של אבנים, כיון שנזדעזה אחת מהן נזדעזו כולם, ובש"ס דידן נמי אמרינן (שבת קה:) אחד מן האחין שמת ידאגו כל האחין וכו', ובתוספתא (סוטה פ"י ה"א) אמרז"ל בזמן שהצדיקים באים לעולם טובה באה לעולם ופרענות מסתלקת מן העולם, וכשנפטרין מן העולם פורענות באה לעולם וטובה מסתלקת מן העולם וכו' עכ"ד התוספתא.

(דברי יואל, שמות)

כח.

ואמר רבי אלעזר אף מרים בנשיקה מתה

ומדקדקים העולם מה ענין זה לכאן, ונ"ל לפי פשוטו, דהנה ר"א מביא ראיה ממרים שהיה סמוך למיתה קבורה, אך אפשר לומר דלמא מתה סמוך לערב ואסור להלין את המת, לזה אמר דבנשיקה מתה, והנה הטעם דאין מלינין את המת לפי דרוח הטומאה שורה עליו בלילה כדאיתא בזוהר, וזה הוא דוקא במי שמת ע"י מלאך המות, דלכך ק"ל צדיקים אינן מטמאין וק"ל.

(בית לוי)

מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת

מזבח בנוי וכו', פי' מיכאל שר הגדול הוא סבת התקשרות העולם בעלתו. כי כבר התבאר בחבור גבורות השם (פ' סט) כי העולם הזה שב אל עלתו, ואי אפשר רק כך כי ממנו יתברך הושפע העולם ואליו ית' הוא שב, ומיכאל שר הגדול אמצעי ששב העולם אל עלתו. ולפיכך אמר כי הוא מקריב על המזבח נפשותיהן של צדיקים, כדאיתא בפרק אין דורשין (חגיגה יב:) ולמה מקריב נשמותיהן של צדיקים, מפני כי נשמותיהן של צדיקים הם יותר ראשונים אל הש"י מכל הנמצאים, והם מתקרבים אליו לגמרי ואין דבר קרוב יותר, ולפיכך הם נקראו קרבן, ודבר זה הוא כפרה על ישראל. ודבר זה תבין, ממה שאמרו 'מיתת צדיקים כפרה על ישראל', וזהו בעצמו הקרבת הנשמות. כי כל התעלות אל הש"י הוא כפרה וסלוק חטא, אשר החטא מרחיק ישראל מן הקב"ה, ולפיכך אמר כי הקרבת נשמת הצדיקים הוא כפרה על ישראל.

(חדושי אגדות, ח"ד עמוד פט מסכת מנחות)

מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת

ויש להבין למה דוקא לפרה. אלא להורות הני מילי דמטהר, בעשות הרע מלימוד אחרים, וכן פרה מטהרת טמאים, הני מילי אם נטמא מאחר שנגע במת, אבל בטומאות יוצאות מגופו זב ומצורע, אין מטהרת, כך מיתת צדיקים מטהרת באופן זה בטומאתו בהתחברות לאחרים, ולא בטומאות יוצאות מגופו בעונותינו הרבים.

(יערות דבש, ח"ב דרוש יא)

מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת

והנה ארז"ל שמיתת צדיקים מכפר על הדור כמנחות וקרבנות, וזהו תועלת גדול להדור, אכן לכאורה הוא קצת עול נגד הצדיק שהוא נתפס על לא חמס בכפו. ומסתברא, דדווקא אם עונות הדור נמשכים מהצדיק, שפגם תחלה פגם דק ועל ידי זה נמשך על אברי המעשה בפועל, אז שפיר יש מקום לומר שהצדיק נתפס. אבל צדיק גמור, שמעולם מצד עצמו אינו פוגם

אפילו בדבר דק, רק הדור פגמו בעבירות ועל ידי זה נמשך גם בו פגם, ודאי אין סברא שהצדיק נתפס עבורם.

(ערבי נחל, נשא)

מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת

יובן דלכך נסמכה מיתתה לפרה, לומר מה פרה מכפרת וכו׳. והוא דכתב בשל״ה על פסוק (במדבר יט יא-יב) ׳הנוגע במת וגו׳, הוא יתחטא ביום השלישי וביום השביעי יטהר׳ וז״ל, יש בזה רמז גדול לדבק את עצמו בתורה הניתנה ביום השלישי מימי עולם, שכל יום הוא אלף שנים, כי שבעת ימי בראשית הוא רומז לששת אלפים של עולם, וחד חרוב, לעולם שכולו שבת, והתורה ניתנה באלף השלישי שהוא יום ג׳. דקאמר ׳הוא יתחטא ביום השלישי׳ שהוא ע״י התורה, ואז ׳ביום השביעי׳ שהוא עה״ב שכולו שבת ׳יטהר׳, כי מי שטרח בע״ש וכו׳ יעו״ש. נמצא אפר הפרה בעצמו אינו מכפר, רק ע״י הזאתו שביום הג׳ ירגיש להתמיד ולעסוק בתורת ה׳ הנתנה ביום ג׳, ואז הוא מכפר, וביום השביעי יטהר לעה״ב. כך ענין מיתת הצדיקים, שיתאונן אדם חי כשרואה חכמים ימותו וירגיש שהוא על ביטול התורה, וכמ״ש בפ״ק דברכות (ה.) החשיתי מטוב וכאבי נעכר וכו׳, וכמ״ש (שם) כשרואה יסורין באין עליו יפשפש במעשיו, פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה, ואז מתכפר לו.

ובזה יובן שרצה התנא להבינך, שלא תטעה לומר דמיתת הצדיקים בעצם מכפר בלא תורה ותשובה, לכך אמר למה נסמכה למיתת מרים פרה, להקיש מה פרה מכפרת, והיינו ע״י עסק התורה כמרומז בהזאת שלישי ובשביעי יטהר. כך מיתת הצדיקים מכפרת, אם מרגיש בצערו ונותן לב לשוב ולעסוק בתורה שהיא העיקר, ואז מתכפר לו, ואם לאו רשע בעונו ימות. וכמ״ש האלשיך במשלי (סי׳ יא) מה שהצדיקים נלכדו בהיות בוגדים, וטוב היה יותר שהרשע בעונו ימות. לזה ביאר הפסוק ואמר א״כ תאבד תקנת התשובה, ומת הצדיק עד שיתן הרשע לבו לשוב. מה שאין כן כשרואה הקדוש ברוך הוא דבלאו הכי לא יעשה הרשע תשובה ותוחלת אונים אבדה, אז באמת צדיק מצרה נחלץ ויבוא רשע תחתיו וק״ל.

אוצר החכמה 18/06/2018

(תולדות יעקב יוסף, חקת אות ח)

מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת וכו׳ מה בגדי כהונה מכפרין אף מיתתן של צדיקים מכפרת

וכתב שם תוס׳ (ד״ה מה פרה) פרה אדומה מכפרת על עון עגל ע״ש, וקשה תרתי סמיכות למה לי לפרה אדומה ולבגדי כהונה. רש״י בחומש (במדבר כ כג) פירש ׳בגבול ארץ אדום׳ הואיל והתחברו לאדום חסרו הצדיק, דכתיב (דברי הימים ב׳ כ לז) ׳בהתחברך לרשע פרץ ה׳ את מעשיך׳. וקשה הא נגזר מיתה על אהרן, ואיך שייך לתלות זה בגבול ארץ אדום. גם יל״ד דרש״י פי׳ ׳ויבואו כל העדה׳ (במדבר כ א) עדה שלימה כלם צדיקים, ואיך א״כ ׳ותמת שם מרים׳ הלא עמך כולם צדיקים.

והנלע״ד הואיל ואין לך דור שאין בו מפקידה של עגל (רש״י שמות לב לד), [אף] דהיה אז שלימים וכולם צדיקים, מ״מ הי׳ צריכים קודם שיכנסו לארץ קצת כפרה על פקידה של עגל, ופרה המכפרת על עגל זה לה כבר ארבעים שנה שנעשית והיה צריכים כפרה עתה טרם הכנסם לארץ הקדושה, ע״כ מתה הצדקת הזאת, ודוקא אשה, שאין בה כלום בחטא עגל, כי נשים לא חטאו, ויבוא זכאי ויכפר על החייבים, ומשו״ה נסמכה לפ׳ פרה אדומה לומר שמכפרת כפרה אדומה על עגל ביחוד. ואמנם בילקוט (רמז תשסג) איתא, ותקהל כל העדה, אהרן היה דורש טוב לעמו ואמר גומלי חסדים הם בני גומלי חסדים הרי הם נקהלים להספיד אחותינו, ומשה אמר אין זה אלא קהלה של תלונה תנו לנו מים ע״ש, נמצא לא הספידו את מרים וממילא לא נתכפר עון עגל במיתתה, וע״כ הכחיד הקב״ה באותו הירח עוד ב׳ רועים ונקנס מיתה על משה ועל אהרן, על משה לכפר עון העגל כי גם הוא היה זכאי בעון עגל ויכפר על החייבים, ואהרן על עון מיתת הצדקת על מגן.

(חתם סופר, דרוש הספד)

מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת

סמך מיתת צדיקים אל מעשה יום הכיפורים, דכתיב (ויקרא טז א) ׳אחרי מות שני בני אהרן׳, דכתיב שם עבודת יום הכפורים, לומר לך כמו שיום הכפורים מכפר, כך מיתת צדיקים מכפרת. והכל ענין זה, כי יום הכפורים גם כן בשביל סלוק עניני הגוף, שאסור באכילה ובשתיה וכל תענוג הגוף, והם חמשה עינויים (יומא עג:). ובשביל כך ראוי שיהיה כפרה במקום מעוט הגוף, שבו תלוי עיקר החטא, כמו שהתבאר למעלה. וכן מיתת צדיקים כפרה - הסתלקות הגוף. ומפני שהצדיק עיקר המציאות, ויש כאן הסתלקות הגוף, יש כאן כפרה לעולם. ואלו דברים הם מופלגים מאוד בחכמה. והתבאר לך דברי חכמים למה סמך מיתת צדיקים לפרה אדומה.

(גור אריה למהר״ל, במדבר כ א)

מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת

פירוש ׳מיתת הצדיקים׳, היינו מה שהצדיקים נופלים לפעמים ממדרגתם, הוא בחינת חסד גם כן כנ״ל כדי להעלותם לתשובה עילאה, שנזכה לזה אמן כן יהי רצון.

(בת עין, חקת)

מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן של צדיקים מכפרת

נ״ל בס״ד הדמיון על הטעם, ר״ל כמו שהטעם של פרה אדומה משום ׳תבא אמו ותקנח׳ (במ״ר יט ח), כן מיתת הצדיקים מכפרת מטעם ׳תבא אמו ותקנח׳, כי הם נקראים אם לכללות ישראל, כמ״ש ע״פ (שיה״ש א ו) ׳בני אמי ניחרו בי׳. והדמיון של בגדי כהונה הוא על הכפרה, כמו שבגדי כהונה מכפרים על כמה עונות, כן הצדיקים מכפרים על כמה מיני עונות, ולהכי הוצרך שני סמכיות, אחת ללמד הטעם, ואחת ללמד על עצם הכפרה ותוקפה.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

ששים זו היא מיתת כל אדם וכו׳ דכתיב תבוא בכלח אלי קבר וכו׳

ונ״ל דהכתוב גופא ג״כ כתיב דששים זו היא מיתת כל אדם דכתיב ׳ימי׳ בגימטריא שישים, זהו ׳שנותינו בהם שבעים שנה׳ (תהלים צ י).

(חדושי ובאורי רבינו הגר״א, מועד קטן)

מחמשים ועד ששים שנה זו היא מיתת כרת והאי דלא חשיב להו משום כבודו של שמואל הרמתי

׳ונתתי גשמיכם בעתם׳ (ויקרא כו ד) בלילי שבתות (תענית כג.). אמרתי בהספידא הרב המאה״ג מהו׳ שמואל נאדוש זצ״ל אבדק״ק יערגן ביום סלוקו, דאמרו חז״ל משנת חמשים עד שישים הוה כרת דשני, והא דלא חשיב ליה משום כבודו דשמואל הרמתי שמת בן נ״ב, וצריך עיון ממה נפשך, וכי משוא פנים יש בדבר. עוד שם, כרת דיומי מיתה חטופה ורב הונא מת הכי, והוו דאיגו רבנן, ומסיק הני מילי היכא דלא הגיע לגבורות, והנה הצדיק הזה מת חטופה בן נ״ח שנה וחלילה להרהר. אבל אפשר בעזה״י, הנה אדם הראשון נברא בערב שבת שיכנס לשבת מיד (סנהדרין לח.), ובחטאו נגרש בערב שבת ולא זכה לשבת היותו בגן עדן, כן ימי שנותינו בהם שבעים שנה, ומשהגיע שנת חמישים עד שישים הוא ערב שבת, ומשישים עד שבעים הוא שבת שלו, ומשבעים עד שמנים הוא ימי הגבורות הם יובל הגדול שמיני עצרת או שבועות ויום הכפורים בסוד בינה. הנה מי שמת משנת חמישים עד שישים הוא נכרת קודם נגרש מעולם הזה בערב שבת, ולא זכה לשבת כגרושיו של אדם הראשון. אך זהו בסתם עולם שעיקר ישיבתו בעולם הזה ויציאתו ממנו הוא גירושין ממקום מושבו, אך שמואל הרמתי עיקרו בעולם הבא, ואינו יציאה אלא ביאה לעולם הבא ומיתתו הוא חייו, כאדם הראשון שנברא בערב שבת כדי לכנס בשבת מיד. והיינו שמואל הרמתי הלז שאנו עוסקים בו, והנה יש מת ומתיסר איזה ימים כדי שיסורים ישלימו, כמו קושי שיעבוד השלים כך היסורים משלימין שיהיה כבן גבורות, אך אם הגיע לגבורות באמת אם כן למה לו להתיסר, הרי חטיפה היא נשיקה, וכל שכן אם במעשיו הטובים הגיע לשיעור גבורות ה״ה מיתתו נשיקה בערב שבת לכנס לשבת. והיינו ׳ונתתי גשמיכם׳ בלילי שבת, בתוך ס׳ שנה לכנס לשבת מיד, ונתנה הארץ מה שאתה מוביל לה, וקברו בארץ אינו אלא שעץ השדה הצדיק יתן פריו לעולם הבא, שם יצמחו קרני הודו והדרו.

(חתם סופר, מילי דהספידא)

רב יוסף כי הוה בר שיתין עבד להו יומא טבא לרבנן אמר נפקי לי מכרת

מסופר בגמרא על רב יוסף אשר היה סגי נהור, שכאשר מלאו לו ששים שנה הוא עשה ׳יומא טבא לרבנן׳, ואמר שהסיבה לכך היא משום

ש'נפקי לי מכרת' וכו', ואינו מובן, א. מדוע אין מובא בשולחן ערוך וכדומה שבמלאת לאדם ששים שנה עליו לערוך 'יומא טבא'. ויש ללמוד זאת בקל וחומר, אם לגבי סיום מסכת שעל כך אמר אביי (שבת קיח:) 'תיתי לי' [-יינתן לי שכרי] שאז 'עבידנא יומא טבא לרבנן', שהביטוי 'תיתי לי' מצביע על ענין הנעשה רק מצד מדת חסידות (ראה ב"ח או"ח סי' ב ס"ה), ובכל זאת נפסק כך ברמ"א (יו"ד סי' רמו סכ"ו) על סמך דברי הגמרא הללו, 'כשמסיים מסכת מצוה לשמוח ולעשות סעודה'. הרי על אחת כמה וכמה צריך היה לפסוק כך להלכה, או כמנהג, לגבי 'שיתין שנין', שיערכו 'יומא טבא', כי את זאת מספרת הגמרא בפשטות, ולא כענין של 'תיתי לי', ש'רב יוסף כי הוה בר שיתין עביד להו יומא טבא לרבנן', ואף על פי כן אין ענין זה מוזכר כלל בדברי הפוסקים, ומדוע. ב. רב יוסף היה בדור השלישי של האמוראים, לפניו היו אמוראים רבים במשך מספר דורות, ולפניהם תנאים רבים במשך דורות רבים, ומובן שבין התנאים והאמוראים הרבים הללו שהיו לפני רב יוסף, הגיעו רבים מהם לגיל ששים, ומתעוררת השאלה, מדוע אין אנו מוצאים אצל אף אחד מתנאים ואמוראים אלו, שמסופר עליו שערך 'יומא טבא' בהגיעו לגיל ששים.

ההסבר הוא, אדמו"ר הזקן מבאר באגרת התשובה (פ"ה) את הסיבה לכך שבזמן הבית כאשר יהודי היה עובר ר"ל על איסור כרת, הוא היה נפטר לפני גיל חמישים, וכאשר הוא היה עובר על איסור מיתה בידי שמים, הוא היה נפטר לפני גיל ששים, אשר עונש זה, ככל העונשים הבאים מלמעלה, מגיע כתוצאה טבעית של העבירה עצמה, שזאת מפני שעקב העבירה על איסורים אלו, 'נכרת ונפסק חבל ההמשכה משם הוי' ברוך הוא'. וכיון שאצל היהודי גם חיות הגוף היא מהנפש האלקית המקבלת את השפע משם הוי' ברוך הוא, לכן כאשר 'חבל' זה 'נכרת ונפסק', נפסקת ממילא חיות הגוף. והענין שגם חייבי כריתות ומיתה בידי שמים יכולים לחיות עד גיל חמישים או ששים הוא, משום שעד אז עדיין נשאר אצלם ה'רשימו' של הנפש האלקית. בכך מיישב אדמו"ר הזקן (שם פ"ו) את הענין, שבכל דור יש כמה וכמה חייבי כריתות ומיתות, והאריכו ימיהם ושנותיהם בנעימים, כי בזמן הגלות השפעת השכינה מלובשת בעשר הספירות של 'נוגה', ולכן יכול אף החייב בכרת ובמיתה בידי שמים להאריך ימים, ואפילו בנעימים, יותר מחמישים או מששים שנה, למרות שכבר נכרת ונפסק אצלו חבל ההמשכה משם הוי' ברוך הוא, כי אז הוא מקבל חיות מהיכלות הסטרא אחרא ר"ל, ואז, בזמן הגלות, אפשר לחיות גם על ידי חיות זו.

לפי זה מובן בפשטות מדוע אין מובא בשולחן ערוך שכאשר מגיעים לגיל ששים יש לערוך 'יומא טבא', שגם כאשר מגיעים לגיל ששים, אין זו לגבי אנשים רבים הוכחה לכך ש'נפק מכרת', כי בתקופת הגלות יכול להאריך ימים יותר מששים שנה, אף מי שחבל ההמשכה אכן נכרת ונפסק. בכך מובן מדוע אין מסופר לגבי תנאים אחרים, אשר היו לאחר חורבן בית המקדש, ולגבי האמוראים, אשר היו לפני רב יוסף, על עריכת 'יומא טבא' בהגיעם לגיל ששים, כי מפני ענוותנותם הרבה הם חששו, כביטוי הידוע 'איני יודע באיזו דרך מוליכין אותי' (ברכות כח:), ולפיכך יש מקום ר"ל לספק, שאולי חיותם אינה נובעת מהיכלות הקדושה. ואילו רב יוסף אכן ערך 'יומא טבא', כי לגביו היתה הוכחה ברורה שחיותו היא רק מהיכלות הקדושה, כפי שיוסבר להלן.

אודות רב יוסף מסופר בגמרא (הוריות יד.), שהוא הוגדר בתואר 'סיני', שהיו משניות וברייתות סדורות לו כנתינתן מהר סיני (רש"י שם ד"ה סיני), ורבה היה 'עוקר הרים', חריף ומפולפל בתורה (שם ד"ה וחד), כאשר היה צורך למנות ראש ישיבה, והתלבטו את מי מבין שניהם למנות, שלחו שליח לארץ ישראל לשאול איזה מהם קודם, והתשובה היתה ש'סיני עדיף, הכל צריכין למרי חטיא' [-לבעל החטים, שבידיו הבקיאות]. ומסופר בגמרא, שבכל זאת לא רצה רב יוסף לקבל את המינוי, ורבה מונה לראש ישיבה, ומסיימת הגמרא, 'וכל שני דמלך רבה, רב יוסף אפילו אומנא לביתיה לא חליף' [-אפילו לא להזמין את האומן אל ביתו לצורך ריפוי]. ומבאר הרמ"ה (הובא בתוס' הרא"ש להוריות שם), שמשום שרב יוסף השפיל את עצמו, ולא חפץ לנהוג בשררה לפני רבה, הגנה זכות ענוה זו עליו ועל בני ביתו, שבמשך כל השנים הללו, עשרים ושתים שנה אשר מלך רבה, לא חלה אף אחד מבני ביתו, כך שלא נזקקו כלל לאומן לצורך הקזת דם. והרי זוהי הנהגה שמעל הטבע, ההלכה קובעת (סנהדרין יז: רמב"ם הל' דעות פ"ד הכ"ג) שאסור לתלמיד חכם לדור בעיר שאין בה 'אומן' [-מקיז דם]. כי לפי הטבע שקבע הקדוש ברוך הוא בגוף האדם, הכרחי להזדקק להקזת דם. וכיצד ייתכן שבמשך כל עשרים ושתים השנים לא נזקקו לכך רבי יוסף ובני ביתו. בכך רואים שחיות הגוף אצלו היתה באופן שמעל הטבע, חיותו היתה בגלוי מצד ענוותנותו והתבטלותו, בדומה למלאכים, אשר חיותם היא מצד יראת ה' והתבטלות.

לפי זה מובן מדוע אמר רב יוסף בפשטות 'נפקי לי מכרת', למרות שבזמן הגלות יכול גם מי שחייב כרת ר"ל להאריך ימים יותר מששים שנה, בקבלו את חיותו מהיכלות הטומאה. כי אצל רב יוסף ראו בגלוי, לעיני בשר, שחיי גופו אינם 'חיים בשריים' (ע"פ משלי יד ל), כי אם חיים רוחניים, 'יראת ה' לחיים' (שם יט כג). אך בכל זאת, לפני מלאת לו ששים שנה, הוא חשש שאולי היה אצלו ענין של איסור כרת, כי גם מי שחייב כרת יכול לקבל את חיותו מצד הקדושה עד גיל חמישים או ששים, כי עד אז עדיין נשאר אצלו ה'רשימו' של נפשו האלקית, כמובא לעיל בסעיף ד' מאגרת התשובה.

(ליקוטי שיחות לרבי מליובאוויטש, ח"ה פ' ויצא אות א)

אמר רבא חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא

'מזל' בא משורש 'נזל' (רד"ק), והוא מציין את ההשפעה היורדת ממעלה למטה. וכן מבואר אצלנו במקום אחר שגדר המזל הוא כלל הכלים והסביבה המושפעים לאדם מאת השי"ת כדי שימלא בהם את חלקו בתכלית הבריאה, דהיינו חלקו המיוחד בגילוי כבודו ית' היוצא לפועל על ידי בחירת האדם.

האם אפשר לאדם לשנות את מזלו על ידי בחירתו, לשאלה זו מצאנו לכאורה תשובות שונות בדברי רבותינו ז"ל (שבת קנו.), רבי חנינא אומר מזל מחכים [לפי המזל היא החכמה (רש"י ד"ה מזל מחכים)], מזל מעשיר, ויש מזל לישראל [שאין תפלה וצדקה משנה את המזל (שם ד"ה ויש)], רבי יוחנן אומר אין מזל לישראל וכו' ואף רב סבר אין מזל לישראל [דעל ידי תפלה וזכות משתנה מזלו לטובה (שם ד"ה אין)]. רבא, כנראה, סבר כרבי חנינא, כי אמר 'בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא', אבל משמע מדברי התוספות (שבת שם ד"ה אין) שאין כאן מחלוקת, שכתבו מכל מקום על ידי זכות גדול משתנה וכו', כדאמר ביבמות פרק החולץ (נ.) זכה מוסיפין לו [שנים], לא זכה פוחתין לו, דאין מזל לישראל. ועוד כתבו שם, אבל פעמים שאין המזל משתנה. ובמועד קטן (ד"ה אלא) הוסיפו התוספות, ופעמים שאין משתנה כדאמרינן בתענית (כה.) גבי ר' אלעזר בן פדת דא"ל ניחא לך דאחריב עלמא, אולי איברת בשעתא דמזוני, [אצלנו, 'ניחא לך דאכפיה לעלמא מרישא, אפשר דמתילד בשעתא דמזוני']. היינו שכל זכותיו של ר' אלעזר בן פדת לא הועילו לו לשנות את מזלו מצער העניות, אלא רק אם יחריב השי"ת את העולם ויברא הכל מחדש, אולי אז יזדמן לו מזל של מזונות. וצריך עיון, במה תלוי אם משתנה המזל או לא וכו'.

(מכתב מאליהו, ח"ד קונטרס הבחירה חלק ד)

חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא

'סולם' בגימטריא 'ממון', 'סולם' בגימטריא 'עוני', זה ירים וזה ישפיל. 'מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה' (בראשית כח יב), 'השמים שמים לה' והארץ נתן לבני האדם' (תהלים קטו טז), 'והנה מלאכי אלהים **עולים'** (בראשית שם) הצדיקים עושים בממונן שעולין, 'וצדקתך אלהים עד מרום' (תהלים עא יט), 'כי גדול עד שמים חסדך ועד שחקים אמיתך' (שם נז יא) 'וראשו מגיע השמימה', בני חיי ומזוני במזלא תליא מילתא.

(ספר השם לבעל הרוקח, עמוד ק)

חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא

ואחר כך הזכיר פריה ורביה דכתיב (תהלים קכז ג) 'הנה נחלת ה' בנים' וגו', ר"ל כמו הנחלה שהיא באה לאדם בלא עמל ויגיעה, והאב מנחיל לכל מי שירצה מרבה לאחד וממעיט לאחד, כך הם הבנים נחלה מאת ה' יתברך מרבה לאחד וממעיט לאחד. והכל בגזרת עירין ובהשגחה פרטית, ואין אדם יכול להוסיף ולא לגרוע על הגזירה שנגזרה עליו באלו השלשה דברים, ועל כן אמר (שם פסוקים א-ב) 'שוא עמלו בוניו בו וגו' שוא לכם משכימי קום' וגו', ומה שנגזר עליו להשיג באלו השלשה דברים ישיג, וכל מה שיטרח האדם בהם בחנם. ואם כן יש לאדם להזהר שלא ישתדל לקנות אחת מאלו כי אם בהיתר ולא באיסור, כי בכל ענין ישיג על כל פנים במה שנגזר עליו. וזהו שאמרו רז"ל 'חיי ומזוני ובני לא בזכותא תליא מילתא

אלא במזלא תליא מילתא', ובנין הבתים היינו 'חיי', כי בחיי האדם יתיישב אהלו וביתו, ובמותו יחרב משכנו ממנו.

(תורת המנחה לרבי יעקב בן חננאל תלמיד הרשב"א, פרשת תזריע דרשה מד)

חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא

ומפני זה אמרו (נדה טז:) המלאך הממונה על ההריון לילה שמו, נוטל את הטיפה ומניחה לפני הקב"ה, ואומר טיפה זו מה תהא עליה, חכם או טפש, עשיר או עני, אבל צדיק ורשע לא קאמר. הנה ביארו שהחכמה והעושר תלוים במזל כפי רגע ההריון והלידה, לא הצדק והרשע. וזהו שאמרו שם גם כן בשבת (קנו.) ר' חנינא אומר מזל מחכים מזל מעשיר ויש מזל לישראל, ר' יוחנן אומר אין מזל לישראל. הנה ביארו שהחכמה והעושר תלויים במזל, ואפילו ר' יוחנן מודה בזה, שאף על פי שאומר אין מזל לישראל, אין כונתו לומר שלא יהיה המזל פועל בדברים האלה, אבל הכוונה שעל ידי תפלה וצדקה ישתנה מזלו לטובה. כן פירש רש"י ז"ל שם (ד"ה אין), וכן סוגית הגמרא מוכחת. ור' חנינא סובר שאין תפלה וצדקה משנה המזל בדברים האלה, שהם החכמה והעושר, אבל במעשה המצות והעבירות, אין שום חכם חולק שאין למזל יכולת עליהם. וזהו מה שאמרו רבותינו ז"ל 'בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא', הנה יחסו למזל הדברים הגופיים, לא הנפשיים.

(דרשות הר"ן, הדרוש השמיני)

חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא

ואמר (שמות יב כב) 'ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בוקר', להיות בהול אחר הממון להשאיל משכניהם כסף וזהב, כי לא נברא הלילה למלאכה ולישא וליתן לצבור הון, וכמו שנאמר (תהלים קד כב-כג) 'תזרח השמש יאספון וגו', יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב', ואמרו ז"ל (ב"ק ס:) לעולם יצא אדם בכי טוב ויבא בכי טוב, כי המכוון בבריאת הלילה היה שיהיה היום למלאכה והלילה לעסוק בה בתורה ובחכמה, כמו שאמרו ז"ל (ויק"ר יט א) אין רנה של תורה אלא בלילה, ואמרו ז"ל לא נברא סיהרא אלא לגירסא, ולא נברא הלילה אלא לשינה, כדאיתא פרק הדר (עירובין סה.), ולכן אמר 'לא תצאו מפתח ביתו עד בוקר', ללמוד להם דרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון, שלא ישימו זהב בטחונם לשנות משום זה ענין מעניני העולם לצאת בלילה להשאיל ממון משכיניהם. ובהיות כי עת מוכן לכל חפץ ויפה דבר בעתו כמו שנתבאר, ושעל ידי זה נצטוו שלא יצאו מפתח בתיהם בלילה, לזה כוונו ז"ל באמרם 'בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא'. והנה מקובלים דברו בו עמוקות ואמרו שרומז אל מזל העליון, ובעל העקידה האריך בו (פ' חיי שרה) ופי' שאינו תלוי בזכות בלבד אלא במזל גם כן, כמו שהאריך שם בזה.

אמנם הנראה לי הוא הדבר אשר נתבאר, כי באמת לאו בזכות תליא מילתא, כי לפעמים הזכות גורם שלא יהא לו בנים, כגון אם יודע הקדוש ברוך הוא שיהיו לאיזה צדיק בנים רעים ויהיו לאביו למורת רוח, כמו שאמרו ז"ל (בר"ר כו ב) בענין נח שסתם הקדוש ברוך הוא מעיינו שלא הוליד עד חמש מאות שנה שלא ימותו בניו במבול. וכן בחיי נאמר (ישעיה נז א) 'מפני הרעה נאסף הצדיק', הנה קיצר ימיו לטובה. וכן בענין מזונא, הנה רוב המזון הוא סבה לפעמים לבעוט בשם יתעלה, ולפעמים שומר האדם לרעתו כמו שנאמר (קהלת ה יב) 'עושר שמור לבעליו לרעתו', והנה אינו תולה בזכות שיתן לו אלו הדברים, ואדרבה זכיותיו נותנים לו, אלא הכל תולה במזל וזהו רגע ועת שאדם נולד בו, כי כפי אותו העת שנולד בו או שנוצר בו אדם, הוא הכנת טבעו בעולם, ואם יודע הקדוש ברוך הוא שטבעו הוא שלא יוכל לסבול רוב עושר ויחטא בו, הנה זכיותיו גורמין לו למנוע הטוב ממנו לבלתי יתגאה בעושרו, והנה אי אפשר להעשירו על פי זכיותיו אם לא שיעשה לו השם יתעלה טבע אחר וישנה מזלו, וזהו דבר נמנע, כי הבחירה נתנה לאדם על פי מזלו.

(תורת העולה לרמ"א ז"ל, ח"ג פרק נג)

חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא

ודע, כי העשירות הוא מצד ג' דברים. האחד הוא מצד 'ברכת ה' היא תעשיר' (משלי י כב), והוא מבורך. ומפני שזכה לברכה מאת ה', זוכה לעושר מצד הברכה בלבד, שהוא מבורך מן השם יתברך. השני, שזוכה לעושר כדי שישפע, ומפני הפרנסה זוכה לעושר. והעושר השלישי, מפני כי הוא זוכה לעושר שיהיה חשוב בשביל העושר, כי החשיבות הוא ברבוי עושר. ולפיכך העושר בא לו לאדם בשביל החשיבות. ואלו העשירים הם ג' דברים מחולקים, ואין ענין רביעי שיזכה לעושר, רק על ידי ג' דברים, כי יש זוכה לעושר מצד שהוא ראוי לברכה, כמו שהיו האבות מבורכים, ובשביל זה זכו לעושר. השני שזוכה לעושר בשביל שיהיה לו פרנסה ומזוני, וזהו שאמרו חז"ל 'חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא, אלא במזלא תליא'. ויש שזוכה לעושר מצד שהוא זוכה לחשיבותו, ולפיכך נותן לו עושר, כי אין כבוד וגדולה בלא עושר.

(נצח ישראל, פרק ה)

חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא

כי החיים שהאדם מקבל נחשב כמו ברכה שהרי נאמר (תהלים לו י) 'כי עמך מקור חיים' שהש"י הוא מקור החיים מאתו משפיע החיים לכל חי, ונמצא כי החיות הם השפעה כמו העושר והפרנסה שהם השפעה מן השם ית', וזה אמרם 'בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא תליא מלתא', ור"ל כי אלו השלשה בפרט הם השפעה מן הש"י אם הבנים אם החיים ואם העושר, כל אלו הם השפעה שמשפיע השם ית' אל האדם הן החיים הן הבנים הן העושר, ואין אלו ג' תלוים בזכותא אלא במזל, כי כן מלת 'מזל' שהוא מלשון שפע בלבד מן המשפיע ולכך אין זה תולה בזכותא, כי המשפיע משפיע מצד עצמו לכל מי שהוא מוכן לקבל השפע הזה מן המזל שעל ידי ההשפעה הוא מקבל, ולכך 'בני חיי ומזוני' שהם השפעה 'לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא', ויש להבין את זה מאוד.

(נתיבות עולם, נתיב יראת השם פ"ג)

חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא

אבל הענין, כי בני חיי מזוני לאו בזכותא תליא רק במזלא תליא, כפי מערכת השמים במזל תולדה וכדומה, אבל בארץ ישראל ולישראל לא כן הוא, וזהו שאמרו (שבת קנו.) אין מזל לישראל, ולכך נאמר בתורה (דברים יא כא) בשכר מצוה 'למען ירבו ימיכם', אף כי תלוי במזל, רק זהו בארץ ישראל, ולכך דייק הכתוב (שם) 'על האדמה', ולכך שאל 'איכא סבא בבבל' (ברכות ה.), תמה דאז תלא במזל, והמזל שונא לישראל, כמ"ש כי לפי המזל אין אברהם ושרה ראוים להוליד, וכל תולדותיהם לפי המזל לאבד ולעקר ח"ו קאי, והשיב 'דמקדמי ומחשכי לבי כנישתא', כי על ידי שרית שכינה שם מקבלים מעלת וטיב ארץ ישראל, וגם הוא בחינת אין מזל לישראל.

(יערות דבש, ח"ב דרוש יד)

חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא דהא רבה ורב חסדא תרוייהו רבנן צדיקי הוו וכו'

והוא תמוה שא"כ אין כאן השגחה. ונ"ל שזה המאמר הוא לאחדים עם מאמר ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא (קידושין לט:), וזהו מאמרם ג"כ כאן דלאו בזכותא תליא מילתא, פי' שבזכות לא ישתדד המזל כשיש לו מזל גרוע, כמו שאמר לר"א בן פדת ניחא לך דאחריב עלמא אולי תברי בשעתא דמזוני, כי השי"ת לגודל רחמנותו אין מחליף עולם עומד בעולם עובר, ונותן להם שכר מרב טוב הצפון, אבל בעד עונש העבירות בודאי הקב"ה משדד המזל לרעה להענשו בעוה"ז למען יהיה נקי בעוה"ב לרחמנות. וזהו הטעם צדיק וטוב לו צדיק ורע לו (ברכות ז.) דלאו בני חד מזלא הם כמו רבה ורב חסדא רק לפעמים בזכות אבות ג"כ משתנה המזל כי זכות אבות אינו מועיל רק לעוה"ז ולא לעוה"ב וזהו מאמר הש"ס ג"כ צדיק בן צדיק עיין שם.

(אמת ליעקב)

חיי בני ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא

ענין אמרם ז"ל (תענית ב.) 'שלשה מפתחות לא מסרן הקדוש ברוך הוא ביד שליח, של חיה, של גשמים ושל תחיית המתים'. יש לומר שהוא על דרך אמרם ז"ל **בני חיי ומזונא לאו בזכותא תליא אלא במזלא**, 'של חיה' הוא בני, 'של גשמים' הוא מזוני, 'ושל תחיית המתים' הוא חיה. וזכותא הוא מעשה המצוה שעל פי השגה ושכל תפיסת האדם, ומזלא הוא המקור שלמעלה מתפיסת האדם והוא בחינת 'אין', שידוע מספרים הקדושים 'אין מזל לישראל' (שבת קנו.) שבחינת ה'אין' הוא ה'מזל לישראל'. וזה ענין שלש מפתחות הללו שלא מסרן הקדוש ברוך הוא ביד מלאך, כי המלאך הוא

נברא רק ממעשה המצוה שהוא על פי השגת ושכל הנבראים, ושרש ג׳ דברים הללו המה מהמקור והשרש שלמעלה מתפיסת הנבראים.

(פרי צדיק, חג הסכות אות מב)

רבה ורב **חסדא** תרוייהו רבנן צדיקי הוו מר מצלי ואתי מיטרא וכו׳

וכתיב (שמות טו יז) ׳כוננו ידיך׳ שמעשה ידיהם של צדיקים גמר המעשה על ידי השם יתברך דאשתלימת מגרמה. וכן אמר שם אחר כך על מה שנאמר (תהלים יט ב) ׳ומעשה ידיו מגיד הרקיע׳, מעשה ידיהם של צדיקים מי מגיד, הרקיע. ומאי ניהו, מטר. קרי גם כן למעשה ידיהם של צדיקים ׳מעשה ידיו׳ מטעם הנזכר לעיל. והבירור של צדיקים הוא שפועלין בתפלתן שיורד המטר, וכמו שאמרו דהא רבה ור״ח תרווייהו רבנן צדיקי הוו, מר מצלי ואתא מטרא ומר כו׳, שזה הבירור שהם צדיקים. ובאמת עיקר הבריאה היה שיהיה שכינה בתחתונים וזה יהיה על ידי הצדיקים, וזה שנאמר (ישעיה מח יג) ׳אף ידי יסדה ארץ׳ וגו׳, שהוא רק היסוד מהשם יתברך, אבל השכלול יהיה כביכול על ידי בחינת כנסת ישראל המקבלים תורה ושומרי שבת. ועל כן כתיב (שמות שם) ׳מקדש ה׳ כוננו ידיך׳, שהוא שהכנון והשכלול על ידי כנסת ישראל, ומכל מקום נקרא ׳ידיך׳, שגמר המעשה של צדיקים גם כן מהשם יתברך כנזכר לעיל. וזה להורות שידע האדם שבכל מעשיו הגמר על ידי השם יתברך, כמו שנאמר (בראשית ב ג) ׳לעשות׳ וכמו שהציג השם יתברך בריאת שמים וארץ שיוגמר על ידי מעשי ידיהם של צדיקים, אבל באמת הם גם כן מעשה ידיו. וזה שאמרו בגמרא (שבת קיט:) אל תיקרי ׳ויכולו׳ (שם פסוק א), שמורה דאשתלימת מגרמה כנזכר לעיל, אלא ויכַלו, עד שיהיה שומר שבת ויהיה השכלול על ידו. ואז אשתלימת מגרמה כנזכר לעיל, וזה שאמרו שמעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקב״ה במעשה בראשית.

(פרי צדיק, פקודי אות ג)

ואמר **רבא** הני תלת מילי **בעאי** קמי **שמיא** וכו׳

ובגמרא, ואמר רבא, הני תלת מילי בעאי קמי שמיא וכו׳, חוכמתיה דרב הונא ועותריה דר׳ חסדא ויהבו לי, ענוותנותיה דרבה בר רב הונא ולא יהבו לי. והם ג׳ דברים הנזכרים חכמה עושר וגבורה דאיזהו גבור הכובש את יצרו, ועיקר גבורת כבישת היצר הוא במדת ענוה, שכן התחלת פיתוי הנחש היה בגאוה כמו שנאמר (בראשית ג ה) ׳והייתם כאלהים׳. והקליפה זו נסתעף ממה שעלה ברצונו יתברך לברוא העולם הזה והעיקר שיכירו כח מלכותו שהוא מלך עולמים, וכתיב (תהלים צג א) ׳ה׳ מלך גאות לבש׳, שהלבוש הוא גיאות, וכתיב (בראשית א כו) ׳בצלמנו כדמותינו׳, מזה נסתעף בקליפה גם כן הגאוה, והוא בסוד מלכין קדמאין דמיתו, וכמו שכתב האריז״ל שהיה על ידי קליפת הגאוה שכל אחד אמר אני אמלוך, וכמו שנאמר (שם לו לג-לח) ׳וימלוך׳ ׳וימת׳, וזה שורש היצר הרע. וכן כתב בזוהר הקדוש (ח״א רב.) דהא יצר הרע לא שריא אלא באתר דאשתכח וכו׳ וגסותא דרוחא. ומי שזוכה לענוה הוא הגבור הכובש את יצרו. אך מה שביקש חוכמתיה דרב הונא ועותריה דר׳ חסדא וענוותנותיה דרבה בר רב הונא, והוא נראה כמו החומד בשל חבירו, ולמה לא ביקש חכמה ועושר וענוה סתם, ואטו ממאן דלית ליה קבעה. אך שם ׳רב הונא׳ הוא מלשון הון, וזה מורה על דברי תורה, כמו שאמרו (עירובין סד.) יאבד הון וכו׳ ׳הונה׳ של תורה, והוא על דרך שנאמר (משלי כד ד) ׳ובדעת חדרים ימלאו כל הון יקר ונעים׳, ׳הון׳ המכוון על תורה שבעל פה, שהוא ׳יקר ונעים׳ מטלא דעתיקא קדישא, ועל זה מורה שמו רב הונא, וזכה לזה על ידי שהכיר שהכל מהשם יתברך על ידי כח השכינה שנקראת ׳זאת׳ כנ״ל, וזה ענין ׳על זאת יתפלל׳ וגו׳ (תהלים לב ו), שכל פעולת הספירות בתחתונים הוא על ידי השכינה שנקראת ׳זאת׳. וכן ׳רב חסדא׳ שמו מורה על ׳רב חסד׳ ומצינו (גיטין ז.) **חסדא שמך וחסדאין מילך**, ואברהם אבינו ע״ה שהיה מרכבה למדת גדולה שהוא ׳חסד׳ כמו שנאמר (מיכה ז כ) ׳חסד לאברהם׳, כתיב ביה (בראשית כד א) ׳ואברהם זקן בא **בימים**׳ ואמר (זוהר ח״א קכט.) **באינון יומין** עלאין באינון יומין ידעין, והיינו בשלש ראשונות שנקראו גם כן **ימים**. והוא היה הראשון שזכה להתגלות מדת עתיקא, וזה שאמרו (ב״מ פז.) עד אברהם לא היה זקנה, והיינו שמדת גדולה היה אצלו בהתפשטות עד בלא שיעור למעלה מהתפיסה. וכן רב **חסדא** שהיה מדתו רב **חסד** זכה להתברר בכל עשר ספירות כתר עלאה דאיהו כתר מלכות.

(פרי צדיק, ראה אות ז)

חוכמתיה דרב הונא

פירש רש״י ז״ל, דאמרינן לעיל שרבץ תורה בישראל. נ״ל כונתו, דקשיא ליה והלא רב חסדא היה חכם גדול, ומפורסם בחכמה יותר מחכמי דורו, דאמרו בגמרא דעירובין (סד.) דרב ששת הוה מרתע כולי גופיה מפלפולי של רב חסדא, ובשבת (פב.) א״ל רב הונא לרבה בריה, מ״ט לא שכיחת קמיה רב חסדא דמחדדין שמעתתיה, נמצא רב הונא עצמו הוה משתבח בחכמתו של רב חסדא, ואמאי לא שאל רבא חוכמתיה דרב חסדא, כמו ששאל עותריה, לכך פירש ששאל על ריבוץ תורה שזכה להרביץ בחכמתו.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ״ל)

אמר ליה הוה ליה **למר צערא אמר ליה כי ריבדא דכוסילתא**

בזוהר פרשת פנחס (ח״ג ריח.) האריך מאוד ואמר שכנסת ישראל הם כולם כאיש אחד, כמו שאיבריו של אדם הם רבים מתייחדים ונעשים איש אחד, וכשאבר אחד נלקה אז מרגישים כל האיברים, כן הם ישראל ערבים זה בזה ומתייחדים. וכמו כשיש מרעין בגופו של אדם אזי מלקין הזרוע דהיינו הקזת הדם וכולן מתרפאים, כך כשישראל הם חוטאים אז לוקה הקב״ה הזרוע של ישראל שהוא הצדיק וממית אותו ומיתת הצדיק מכפר. על זה אומר על הא דאיתא רבא אתחזי לרב סעורם אחוהי ושאלו על מיתתו, והשיב לו כריבדא דכוסילתא. הענין רב סעורם שאלו מחמת איזה חטא מת, והשיב שלא מת רק כדי לכפר על ישראל כריבדא דכוסילתא המוזכר בזוהר. ועל זה רמז (ויקרא א ה) ׳והקריבו בני אהרן הכהנים את הדם׳, תלמיד חכם הוא ׳שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו׳ (מלאכי ב ז), וכהן גדול של מעלה מקריב אותו, והוא הדם אשר בו נתכפרו ישראל כ׳ריבדא דכוסילתא׳ אסוותא לכל הגוף.

(של״ה, מסכת תענית דרוש להספד מיתת הצדיקים)

כמישחל **בניתא מחלבא**

בשעת מיתתו זוכה הצדיק שנשמתו העליונה תתאחד עם התחתונה בשלמות. איתא בגמרא שמיתת הצדיקים היא ׳כמשחל בניתא מחלבא׳ [כמשוך שער מחלב], מיתה מתוך דבקות, בלי התנגדות הגוף. ויש כמה דרגות בזה. המדרגה העליונה היא מיתת נשיקה שהוזכרה במיתת צדיקים גדולים, שמסתלקים מתוך העולם תוך דביקותם בו יתברך, מדרגה יותר נמוכה היא, שהצדיק מסתלק מתוך התגלות נשמתו העליונה אליו ודבקותו בה, כדאיתא בזוהר הקדוש (ח״א ריח:) וכו׳.

בשעת מיתתו, מתגלה לצדיק נשמתו העליונה, איתוסף רוחא עלאה ביה ומתקשרת ומתאחדת הנשמה החיצונה עם הפנימית, שהיא רוחניותו הטהורה, העולם הבא שלו שרכש לו על ידי עבודתו. אז זוכה הוא להשגות עליונות שלא היה יכול לזכות להן בחייו. ועל ידי התדבקותו באור עליון זה, הוא נפרד מהגוף בלי עיכובים מצד החומריות. עתה זוכה הוא לגילויים עליונים יותר מכבוד ה׳, שלא זכה להם עדיין בחייו, ׳כי לא יראנו האדם וחי׳ (שמות לג כ), שכן אילו השיגם בחיים חיותו, היתה מתבטלת בחירתו, ולא היה לו עוד מקום בעולם הזה, עולם הבחירה. זוהי מיתת הצדיקים שעליה נאמר ׳כמישחל בניתא מחלבא׳.

(מכתב מאליהו, ח״ג)

תרומה קא **אכילנא** ולאו קודש **איקרי**

ויתכן לפי דמצינו בכופר נפש שנצטוו לתת מחצית השקל תרומה לה׳, נראה מזה דיש בתרומה סגולה לעצור בעד המות. וכן בקודש נאמר (ירמיה ב ג) ׳קודש ישראל לה׳ כל אוכליו יאשמו׳, הרי יש בו כח לבל יאשמו. לכן אמר לו לאו תרומה קאכילנא וקודש איקרי, ויש בו כח להציל ממות.

(לשמוע בלמודים)

קא **דחקא** רגליה דבר נתן ואין מלכות נוגעת בחבירתה **אפילו כמלא נימא**

קשא א״כ איך הרחיב לו תחלה זמן שלושים יום, ואם בפעם ראשונה עדיין לא הגיע הזמן איך בא אצלו קודם הזמן. ונ״ל בס״ד גלוי וידוע לפני הקב״ה שיאמר רב אשי כך לחזור על לימודו, ולכך שלחו קודם הזמן וצוהו שיעשה רצונו. אי נמי הא דאין מלכות נוגעת בחברתה כמלא

נימא, זהו דוקא מלכות ממש, כענין דוד ושלמה, אבל כאן אין זו מלכות ממש, לכך אין קפידא על ימים מועטים.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

כח:

ויי לאזלא ויי לחבילא

מיתת האדם יתכן או שהולך מן העולם בקצו שכלו ימיו, או שנחבל בעונו או בעון הדור. זהו 'ויי לאזלא' - למי שהולך בקצו, 'ויי לחבילה' - שנתמשכן בעונו או בעון הדור. ויתכן עוד עפ"י מאמר חז"ל דמיתת הצדיק הוא 'כמשחל בניתא מחלבא', ומיתת הרשע הוא 'כפיטורי בפי ושט'. זהו 'ויי לאזלא - שהולך הנפש כמשחל בניתא, 'ויי לחבילה' - ויי למי שנמשך בחבל כפיטורי בפי ושט.

(לשמוע בלמודים)

ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן גוד גרמא מכבא ונמטי מיא לאנטיכי

'אנטיכי' הוא הכלי שמחממין בו חמין כמאמרם בשבת (מא.), ואמרו הנשים המבכות ע"פ מליצה, כאשר נפל העצם אשר בו מושב השינים, ובמה לאכול ואיך לחיות, ולכן מן ההכרח לקחת אנטיכי ולמלאותו מים למען לשרות המאכל למען נוכל לאכול, וכמאמר המדרש על 'שיניך כעדר הרחלים' (שיה"ש ו ו), וכדברי הפייטן שיניך לחתך פרט וכלל, וכינו את חכמי הדור בשם 'שינים', ביען כי הם נותנים מזון לכל חי, מזון גופני וגם מזון נפשי.

(בית יעקב)

נשי דשכנציב אמרן עטוף וכסו טורי דבר רמי ובר רברבי הוא

נלע"ד הכוונה, דידוע דהצדיקים נקראים 'הרים' ע"ש שהם גבוהים וגדולים במעלה משאר בני אדם, ולכך אמרו, כשמת אדם צדיק שהיה בן גדולים ובן גבוהים, שגם הצדיקים הנקראים 'הרים', ירימו קול נהי עליו, ויתעטפו ויכסו עצמם בבגדי אבל, לפי דעל ידי שהיה בן גדולים ורמים, היה לו זכות אבות, ותפלתו היתה נשמעת יותר מתפלת שאר צדיקים, וז"ש 'עטוף וכסו טורי' [-הרים], יען 'דבר רברבי ובר רמי הוה', וק"ל.

(ילקוט הגרשוני)

ואמר רבא נשי דשכנציב אמרן שיול אצטלא דמלתא לבר חורין דשלימו זוודיה

ביאורו לפי המשל, נ"ל כי האדם החומרי אשר מעולם לא היה בכלל האנשים היקרים, כאשר ישאל איזה בגד להתלבש בו, אין ענינו לשאול מאת האיש היקר בגדי משי, כי יומלץ עליו מאמר 'מלתא אלבישייהו יקירא', כלומר מאן דלביש מדא ילבש מדא, מאן דלא לביש כו'. אמנם האדם אשר היה יקר ואיש אמיד בבחרותו, ובבוא כגל הגלגל להחליף השטה, השליכו אותו משמים ארץ, ונשאר עירום ועריה, זה האיש, בבוא לשאול איזה בגד להתלבש בו, איננו מן הראוי לשישאל אצטלא דמלתא לשיתלבש בו, כי הוא בכלל מאן דלביש מדא כו'. והנמשל שבו, הוא מוסר לכולם, כי הנשמה בבואה בזה העולם הגירותיי [כאמרו 'גר אנכי בארץ' (תהלים קיט יט)], וצריכה היא לשאול מעטה תהלה, לשתתלבש בסודרא דרבנן, ראויה היא שתשאל לעצמה אצטלא דמלתא, כלומר מעלות ומדות נאותות לפי התורה והחכמה, אף כי היא ערומה בהוולדה, וידומה אשר היא כח היולי נמשכת מהרכבת היסודות [לפי דעת הפרדוסיי], הודעתיך היום אף אתה כי איננו כן, אבל היא עצם רוחניי חלק אלוה ממעל, אשר בהיותם בשמים ממעל, היתה מעולפת ספירים, מעוטרת ומקוטרת בבגדים המוגמרים בבשמים ראש, רק באמור לה המלך רדה, מתוארת בבן חרי דשלימא זוודא, והבן.

(איי הים)

נשי דשכנציב אמרן רהיט ונפיל אמעברא ויזופתא יזיף

נלע"ד הכוונה, דהאדם רהיט ורץ כל ימיו אחר פרנסתו שיהיה לו לחם לאכול ובגד ללבוש, ולבסוף הולך ערום מן המצות בלא לבושי יקר להנשמה בעוה"ב, והוא מוכרח ללות ולהשאיל לו כתנות אור לנשמתו מאת העומדים סביב למטתו, וכמשל על המאמר 'שיול אצטלא דמלתא לבר חרי דשלימא זוודיה' עיי"ש, וז"ש 'רהיט ונפיל ואמברי זיפותא יזיף', כלומר רץ כל ימיו אחר לחם לאכול ובגד ללבוש, ועתה נפל והולך ערום בלא לבושי יקר לנשמתו, ורק 'אמעברא' במקום מעברות מעוה"ז לעוה"ב טרם יושלך עפרו לקבר, 'זיפותא יזיף' מוכרח ללות ולשאול אצטלא דמלתא מאת העומדים סביב למטתו, ורק הלבוש שמשאילים לו אחרים הוא שמלתו לאורו, ולא הלבוש שעשה לו בעצמו בחיים חיותו, וכדאי בזיון וקצף, וק"ל.

(ילקוט הגרשוני)

נשי דשכנציב אמרן מותא כי מותא ומרעין חיבוליא

נ"ב בזכרוני מאחד מספרי מהר"ז מרגליות ז"ל שפירש דכך היו אומרים על מי ששכב זמן רב ביסורים ומת מתוך יסוריו, וע"ז היו מקוננין כי המיתה שלו שווה למיתת שאר בני אדם, כי אין חילוק במיתה, אך היסורין שהיו לו הם ריבית, כי על 'לא תשימון עליו נשך' (שמות כב כד) תירגם אונקלוס 'לא תשוון עלוהי חבוליא', והוסיף בשם הגאון מה"ו סענדיר מסאטנוב ז"ל שהוסיף טעם מדוע נשי דשכנציב דווקא אמרו כך, וזה עפ"י ש"ס פסחים (קיב:) 'אל תדור בשכנציב משום דליצני הוו ומשכו לך בליצנותא', ובש"ס ע"ז (יח:) 'קשה היא הליצנות שתחלתה יסורין וסופה כליה', וע"כ בשכנציב דווקא היה שכיח שבא עליהם יסורין ומתו מתוך היסורין, שזה עונש הליצנות, וע"כ נשי דשכנציב דייקא קוננו כך 'מותא כי מותא ומרעין חיבוליא' עכ"ד דפח"ח. וגם אני מצאתי תיבת 'חיבוליא' כלשון הגמ' על ריבית בשאלתות פ' בהר (שאילתא קיד ד"ה שאילתא דאילו) וז"ל וכי מוזיף אסור ליה למישקל ריביתא וחיבוליא, דכתיב (ויקרא כה לו) 'אל תקח מאתו נשך ותרבית' עכ"ל.

(גליוני הש"ס)

תניא היה רבי מאיר אומר וכו' והחי יתן אל לבו וכו'

והיה ממצוה זו, שהכהנים מוציאין הדשן חוץ למחנה על שפך הדשן, והיו מניחים דשן זו בנחת ולא במקום שהרוחות מנשבות בו, ולא היו נהנין בדשן זו. כבר כתבתי שאין להנות בדשן זו, רוצה לומר שלא לחשוב מחשבות זרות בו, כמו שנאמר ברשעים (קהלת ב א, ט י) 'אנסכה בשמחה וגו', כי אין מעשה וחשבון בשאול' וגו', אבל ניתן להתבונן בו כדי להיטב אחריתו, ולכן הכהנים הזהירים והזריזים מוציאין דשן זו חוץ למחנה ולא היו הכהנים מתעצלים בה, וכמו שאמרו רבותינו ז"ל 'והחי יתן אל לבו' (שם ז ב), דברים של מיתה, דקבר יקברוניה כו', ולכן היו משימין הדשן בנחת ולא במקום שהרוחות מנשבות בו, והוא כבוד החיים.

(תורת העולה לרמ"א ז"ל, ח"ג פ"ו)

והחי יתן אל לבו דברים של מיתה דיספד יספדוניה דיקבר יקברוניה דיטען יטענוניה דידל ידלוניה ואיכא דאמרי דלא ידל ידלוניה דכתיב כי טוב אמר לך עלה הנה וגו'

ובזה יובן 'והחי יתן אל לבו' דברים של מיתה, ר"ל מי שרוצה שיהיה בגדר 'חי', 'יתן אל לבו' דברים של מיתה, ומהו עניני מיתה, ומפרש 'דידל ידלוניה' שהוא גסות הרוח, אלו ד' דברים שנקרא מיתה בעודו בחיים, שסיבה הגורם לכל אלו הוא גסות הרוח, 'דידל ידלוניה', ר"ל שמור לי ואשמור לך, שהוא מרים לחבירו בכבוד ושררה, כדי שחבירו ירים אותו למנות אותו ראש גם כן כשיבא לידו, שהגסות מביא לאלו הנקרא מיתה, ובאמת זהו שטות, רק כמו איכא דאמרי, שהם כת הצנועים הבורחים מכבוד ושררה. וכדי שלא תפרש כפשוטיה, בא איכא דאמרי לפרש, 'די לא ידל', שלא יהדר לרדוף אחר הכבוד וגסות הרוח, אז 'ידלוניה', מן השמים מרימין לו, כדכתיב 'כי טוב אומר לך עלה מהשפילך', וכמאמר הזוהר חיי שרה (ח"א קכב:) 'מאן דזעיר איהו רב' יעו"ש. ואחר שהסיר דברים של מיתה, 'יתן אל לבו' שיהיה בגדר 'חי', ויבואר על פי משנה דעדיות בדף שאח"ז.

(תולדות יעקב יוסף, נשא אות ג)

והחי יתן אל לבו דברים של מיתה דיספד יספדוניה דיקבר יקברוניה דיטען יטענוניה וכו'

ויתכן, דהאדם מורכב מגוף ונפש ורוח ונשמה, ואיתא בספרי אמת דהגוף נקבר בקבר, והנפש נצבת על הקבר ומרגיש בצער הגוף, והרוח שוכן בגן עדן התחתון, והנשמה צרורה בצרור החיים. ואמרו חז"ל (אבות פ"ו מ"ט) דאין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב וכו' אלא תורה ומעשים טובים. זהו 'והחי יתן אל לבו' להועיל להמת בדברים של מיתה בכל חלקיו,

'דיספוד' הנפש הסופדת על צער הגוף, 'יספדוניה' יעורר עליו הספדו. 'דיקבור' הגוף שצריך קבורה 'יקברוניה'. 'דטעין' הרוח שצריך לנשאו לגן עדן התחתון, 'יטענוניה' יסייעו לנשאו ע"י תשובה שיעורר בהספדו. 'דילוה' אם יש להמת תורה ומעשים טובים אשר ילוהו לבית עולמו, ישתדל אשר 'ילווניה' להזכיר תורתו ומעשים טובים שלו. 'דידל' הנשמה שצריכין להגביה למעלה לצרור החיים, ישתדל אשר 'ידלוניה' למעלה.

(לשמוע בלמודים)

דיטען יטענוניה

קשא, הוה ליה למימר חלוקה זה קודם דיקבר, וכן 'דידל ידלוניה' שהוא המרים קול בהספד, הוה ליה למימר אחר דיספד קודם דיקבר, ואמאי נקיט לה לבסוף. ונ"ל בס"ד, נקיט לדברים הקשים בראשונה, דמלאכת הספדן ומלאכת הקברן קשים ממלאכת הטוען, כי דרכם של המלוים לטעון כל אחד מהם משך עשר אמות, או פחות או יותר מעט, כי רוצים לזכות הכל במצוה, משא"כ הספדן הוא אחד דוקא, וכן הקברנים הם אנשים מועטים בעלי חברה זו, ואין מניחין לאדם אחר לעסוק עמהם, ולכן זכר הקברן אחר הספדן, ואח"כ אמר דטעין שזו מלאכה דשייכא בכמה אינשי, וכל אחד יעסוק מעט, ואח"כ זכר דמידל ידלוניה, שהוא ענין הרמת קול, וזה ימשך גם עד אחר קבורה כשבאים, וגם בכל ז' ימי אבלות, שהאבלים מדברים ובוכין, והשומעין מרימים קול בכיה.

'איכא דאמרי די לא ידל ידלוניה'. פירוש מי שאינו מתנשא בעצמו, אלא מזלזל בכבודו להיות ספדן, כמ"ש שרו חכימיא למהוי כספדנייא, אז זכות המצוה הזאת תגין, שירים אותו הקב"ה מן המות, ויחיה ויאריך ימים.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

ואל יכנס אחד מכם לתוך דברי חבירו

פירוש רצה שיאמרו כל אחד דרשה על פסוק בפני עצמו, ולא יאמרו כולם דרשה על פסוק אחד, שיהיה כל אחד דורש בו אופן אחד, אלא כל אחד יביא פסוק חדש, שלא פירש אותו חבירו, דבזה יערב לו יותר.

(בן יהוידע לרבינו יוסף חיים מבגדאד זצ"ל)

ומה נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת דכתיב ויקריבו וגו' כך בניו של רבי ישמעאל על אחת כמה וכמה

ואם אפשר בקיום כל המצות או ברובם הנה מה טוב, ויקנה בזה השלימות שאין למעלה הימנו, ואם לא יזכה האדם בעשיית רוב המצות אלא במיעוטם, הרי גם זה יקנה שלימות. ואפילו בעשיית מצוה אחת יקנה שלימות, והשם ית' יחוס עליו ויצוה לכבדו ולהודיע כי יש לו חלק לעולם הבא וקנה שלימות כפי המצוה שעשה ויתר מרעהו צדיק. וזהו שאמרו רז"ל כשנפטרו בניו של רבי ישמעאל נכנסו ד' זקנים לנחמו ואלו הם ר' טרפון ור' יוסי הגלילי ור' עקיבא ור' אלעזר בן עזריה וכו', נענה ר' טרפון ואמר 'ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה'' (ויקרא י ו), והלא דברים ק"ו, ומה נדב ואביהוא שלא עשו אלא מצוה אחת, שנאמר (שם ט ט) 'ויקריבו בני אהרן את הדם אליו', כך בניו של רבי על אחת כמה וכמה וכו'. הא למדת שאפילו על מצוה אחת שהרשע עושה חס הקב"ה עליו ומכבדו, על אחת כמה וכמה מי שהוא מלא מצות כרימון, וכל שכן תלמידי חכמים, או למחזיק בידיהם ומפרנסים אותם שהם בכלל תלמידי חכמים, דכתיב (קהלת ז יב) 'כי בצל החכמה בצל הכסף', וכתיב (משלי ג יח) 'עץ חיים היא למחזיקים בה', על אחת כמה וכמה.

(תורת המנחה לרבי יעקב בן חננאל תלמיד הרשב"א, פרשת כי תצא דרשה עב)

וחד אמר שביטל פרדסאות שהושיב ירבעם אביו על הדרכים שלא יעלו ישראל לרגל

ולכאורה צריך להבין תירוצו הב' של הרשב"א ז"ל אימת איתרמי זמן כזה דלא הוו סלקי לרגל, וכי לא היו ישראל מקיימין מצוות עליה לרגל בכל זמן לעלות לציון ברנה שלש פעמים בשנה. ונראה שכוונתו על אותן ג' שנים שקודם חורבן בית שני דהוה צר עלה תלת שנין כדאיתא בפרק הנזקין (נו.), ובאותם השנים שהיתה ירושלים במצור אין יוצא ואין בא. או יתכן שהיה כן בימי ירבעם שהעמיד את העגלים והטעה את ישראל אחריהם ומינה שומרים שלא יעלו ישראל לרגל לירושלים כדאיתא בגמרא, ובאותם השנים שלא עלו ישראל לרגל לא הוה מיפטרא ירושלים מכח רובא דעלמא וכו'.

(דברי יואל, נשא)

נענה רבי עקיבא ואמר ביום ההוא יגדל המספד בירושלם וכו' ומה אחאב מלך ישראל שלא עשה אלא דבר אחד טוב וכו'

ה"פ דהנה יש לדקדק וכי בשביל שעשה מצוה אחת הכריעו לכף זכות, אלא לפי דאיתא בפרק חלק (סנהדרין קב:) אמר רב נחמן, אחאב שקול היה, שנאמר (מלכים א' כב כ) 'ויאמר ה' מי יפתה את אחאב ויעל ויפול ברמת גלעד ויאמר זה בכה וזה בכה', מתקיף ליה רב יוסף, מאי דכתיב ביה (שם כא כה) 'רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה'', ואת אמרת אחאב שקול היה, אלא אחאב וותרן בממונו היה, ומתוך שהיה מהנה תלמידי חכמים מנכסיו כפרו לו מחצה. ממילא, לכך כשעשה מצוה אחת הכריעתו לכף זכות. ואיתא במס' קידושין פ"א (מ:), אדם נידון אחר רובו, עשה מצוה אחת יתירה מכריעהו לכף זכות. ממילא זה אמר ר"ע לר"י, מה אחאב ע"י שעשה מצוה אחת זכה להספד כמו צדיקים, ונ"ל לפי שהיה שקול במה שהיה מהנה ת"ח מנכסיו, ולכך זכה ע"י מצוה אחת כאילו היה צדיק, מכ"ש ר' ישמעאל שהיה ת"ח בעצמו, על כל פנים היה שקול, ומה שעשה מצות היו יתירים על חובותיו, על אחת כמה וכמה שנחשב כצדיק גמור ולא היה בדין להענש, שהרי אחאב לא נענש בשביל שהיה שקול, ולכך הוצרך הקב"ה לומר 'מי יפתה את אחאב', אלא שמתו בניו על עון הדור, וק"ל.

(בית לוי)

כמספדא דאחאב בר עמרי דקטל יתיה הדדרימון בן טברימון וכמספד דיאשיה בר אמון דקטל יתיה פרעה חגירא בבקעת מגידו

ויש להבין מה ענין אלו שתי הספדים זה לזה, וגם למה קאמר באחאב מי שהרגו, ולא מפרש באיזה מקום, וביאשיהו לא קאמר שם מי ההורגו, רק מקום הריגה וכו'.

ולפי"ז עיקר ההספד שיהיה על הריגת משיח בן יוסף, כי הריגה היא לתקן הפגם, רק הספד הוא על שיהיה נהרג בחוץ לארץ, כמו יוסף שמת בחוץ לארץ רק עצמותיו באים לארץ ישראל, כן יהיה במשיח בן יוסף. וגם ביאשיהו המלך שנהרג, לא היה עיקר הספד בסיבת מיתתו רק מה שנהרג בארץ טמאה בבקעת מגדו שהיא חו"ל וקלטתו אדמה. וכן יהיה לעתיד לבא ההספד על משיח בן יוסף. והנה ההספד על אחאב לא היה על שנהרג, כי 'באבוד רשעים רנה' (משלי יא י), רק כבר כתב המגיד מישרים בפירוש הפסוק (דברים כא ז) 'ידינו לא שפכו את הדם הזה', וכי תעלה על דעתך שבית דין שופכים דמים הם, אלא שכך אמרו, הרוג זה שנמצא ודאי היה חייב מיתה מעון ופשע המחייב מיתה, דאין הקב"ה עביד דינא וכו', אלא אנו מצערים למה 'ידינו לא שפכו דם הזה', דהנהרג בחרבא קדישא הוי ליה כפרה, אבל עכשיו דנהרג על ידי אחרים אין כפרתו כל כך, ולכך מבקשים 'כפר לעמך' וגו' (שם פסוק ז). והנה זה הדבר ג"כ בקין, שאמר (בראשית ד יד) 'והיה כל מוצאי יהרגני', היינו שאמר אם אני מחוייב בבית דין יהרגוני בבית דין ותהיה לי כפרה, אבל כש'מוצאי יהרגני' לא תהיה לי כפרה. וכן הדבר באחאב, דהיה כל הצער דהיה חייב מיתה, אבל היה לו ליהרג בבית דין בחרבא קדישא, אבל בהרגו הדרימון בן טברימון, זהו הצער דאין מיתתו כפרה.

וכן הדבר לעתיד לבא דיהרגו יצר הרע ויספדו עליו (סוכה נב.). ונבין מה זהו הספד אשר קשה המובן לפי פשוטו, אבל נכון הוא, כי אם היו זכאים, לא היו צריכים להריגת יצר הרע, כי כל אחד היה גובר על יצרו, וכל רשעה כעשן תכלה, ואין צריך להרוג ליצר הרע, אבל אם אינם זכאים, יצטרך היצר הרע ליהרג, וכל ההולכים אחר עצתו ילבישו בושת ויחפרו ממעשיהם, ולא תהיה בהריגתו להם כפרה, כי אילו היו זכאים, היתה הריגתו ממילא, כמ"ש והרשעה כעשן תכלה. וזהו מאמר הקרא, דקרא מיירי משני הספדים, מהספד יצר הרע אמר כמספד אחאב, דהיה בשביל שנעשה על ידי טברימון וכו', כן יהיה הספד אז שנעשה ע"י הריגה ולא היו זכאים לבטל היצר הרע מעצמם, והספד משיח בן יוסף יהיה כהספד יאשיהו, שעיקר הספד היה מה שנהרג בבקעת מגידו בחוץ לארץ, כן יהיה הספד הזה בשביל שנהרג משיח בן יוסף בחו"ל, והבן.

(יערות דבש, ח"א דרוש טז)

כט.

קשה יציאת נשמה מן הגוף כציפורי בפי הוושט

ברם, אצל הרשעים פרידתם מהגוף היא קשה מאד, כאמרם רז״ל קשה יציאת נשמה מן הגוף ׳כציפורי בפי הוושט׳ [-כחבל שיש בו קשר ויוצא בקושי מן התורן (רש״י ד״ה כציפורי)]. ביאור דבריהם, לרשע אין שום שייכות אל נשמתו, ורוחניותו מתה בקרבו, וכיון שכל תוכן חייו היו התאוות החומריות, לכן אין נפשו רוצה לצאת מן הגוף, ויש לה יסורים גדולים כשמוציאים אותה בעל כרחה. גם אחרי המיתה היא רוצה לחזור אל הגוף. [כדאיתא בזוהר (ח״א ריח:), כל שבעת יומין נשמתא אזלא מביתיא לקבריה ומקבריה לביתיה, ומתאבלת עלוי דגופא, דכתיב (איוב יד כב) ׳אך בשרו עליו יכאב ונפשו עליו תאבל׳]. ויש לה יסורים נוראים כשמרגישה שהגוף, שהוא משאת נפשה, נרקב וכלה. כאמרם רז״ל (שבת קנב.) קשה רימה למת כמחט בבשר החי, דהיינו, שרואה אפסות עולם הזה שהיה כל תוכנה, ואלה הם יסורי חיבוט הקבר שבאים לזכך את הנפש משייכותה אל העולם הזה.

18/06/2018אהח

(מכתב מאליהו, ח״ג)

קשה יציאת נשמה מן הגוף כציפורי בפי הוושט וכו׳ הנפטר מן המת לא יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום וכו׳

מכללא למדנו, דמפלגינן בין **לשלום**, המורה על הצלחת מעשיו אשר חפצו, משא״כ **בשלום**, מורה שבהליכתו תהיה לך שלום, ולא במקום אשר חפצך לילך שם. אהכי במת לא יאמר ׳לך **לשלום**׳, כי אין שם חפץ ורצון, אלא יאמר ׳**בשלום**׳, דהיינו שבדרך הליכתו יהיה לו שלום באין מעכב עד שיבא אל אבותיו בקבר יע״ש. ובגליון מפרש ׳לך **לשלום**׳ מורה להוסיף שלמות, ו׳**בשלום**׳ מורה על השלמות שעשה בחיים. ולסברת הר״ן דמפרש לאחר מיתה ימי עוסקים בתורה לפני השכינה, וכך מוכח במעשה יהודה, וכדמפרש הרי״ף ח״א משמיע לימודו לפני הב״ה, והב״ה משתעשע בו וכו׳ יע״ש, א״כ שפיר מצינן למימר גם הנפטר מן המת לך **לשלום**, היינו שיצליח בלימודו לפני הב״ה שיעסוק בתורה אחר מותו. אם לא שנאמר דאיירי בסתם בני אדם שאינם תלמידי חכמים, א״כ לא שייך לומר **לשלום** המורה על הצלחת לימודו שלמד כבר בחייו ושילמד אחר מותו, כי זהו אינו אלא בת״ח, וכדדייק ת״ח אין להם מנוחה כו׳. ואפשר לפרש דבזה נקשר המאמרים להדדי, דא״ר חנינא קשה יציאת הנשמה מן הגוף כו׳ כפיטורי בפי וושט, וקשה הא לעיל מדמה ליה להקל כמשחל בוניתא, וצ״ל לעיל מיירי בת״ח וצדיקים, והכא בסתם בני אדם מיירי כמ״ש מהר״ש ח״א יע״ש. מנא לך הא, לזה נקשר הא דא״ר לוי ב״ח הנפטר מן המת לא יאמר לך **לשלום** כו׳, קשה הא שפיר מצי לומר **לשלום** המורה להוסיף שלמות ושיצליח לימודו אחר מותו כמ״ש, אצ״ל בסתם בני אדם מיירי ונמשך היטב מאמר אח״ז של״ת דאכתי מצי ללמוד גם אחר מותו ויהיה לנחת לפני השכינה, לז״א וא״ר לוי כל היוצא מבית הכנסת לבה״מ כו׳ זוכה ומקבל פני השכינה דייקא, כלומר דוקא ת״ח שהיו עוסקין תדיר בעה״ז הוא דזוכין למדריגה זו אחר מותם, אבל לא בסתם בני אדם, ואהכי דייק בתר הכי אמר רב חייא בר אשי ת״ח אין להם מנוחה אפילו לעה״ב כו׳, ור״ל לאפוקי דסתם בני אדם וק״ל.

האמנם לפי מ״ש נתפרש בטוב טעם, דדייק א״ר לוי הנפטר מן החי לא יאמר לך **בשלום** כו׳ כלומר דסד״א כיון דלא קפיד דוד לומר **לשלום**, ה״נ לא קפדינן אנן, והא דניזק אבשלום לא תליא במה שאמר לו **בשלום**, אלא עד שמרד באביו. אהכי מייתי ראייה ג״כ שהרי יתרו א״ל למשה לך **לשלום** הצליח, לפיכך יתכן לומר **לשלום**. אבל קשה, למה ליה תו למידק, הנפטר מן המת לא יאמר לך **לשלום**, דהא ממילא שמעינן מדאמר הנפטר מן החי יאמר **לשלום**, המורה הוספת השלמות, משא״כ במת לא שייך זה לומר והוה כלועג לרש גבי מת. ותו מאי קמ״ל, דזיל קרי בו רב הוא, דכתיב (בראשית טו טו) ׳ואתה תבא אל אבותיך בשלום׳. להכי נסמך אידך דר׳ לוי, דא״ר לוי כל היוצא מבה״כ לבית המדרש כו׳ זוכה ומקבל פני השכינה כו׳ עד ת״ח אין להם מנוחה כו׳, וסד״א דגם במת יאמר ׳לך **לשלום**׳, והיינו שיצליח לימודו מה שלמד בעה״ז ומה שילמוד אחר מותו כמ״ש, קמ״ל דלא יאמר כלל, אף לת״ח שמת יאמר **בשלום**, ולא **לשלום** המורה הספת השלמות, כי היכי דלא ליהוי לועג לרש, דגבי ת״ח יאמר ׳לך **לשלום**׳. ובסתם בני אדם יאמר ׳**בשלום**׳ זהו כלועג לרש, אהכי דייק ׳לא יאמר **לשלום**׳ כלומר אף בת״ח המשים **שלום**, והוא נכון מאוד.

[דלכאורה היל״ל ׳הנפטר כו׳ יאמר לך בשלום׳, ומאי ׳לא יאמר׳ כו׳ דנקיט]. דדברי ר׳ לוי שרירן כדפרישית.

(פני יצחק)

הנפטר מן המת לא יאמר לו לך לשלום אלא לך בשלום הנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום וכו׳ תלמידי חכמים אין להם מנוחה אפילו לעולם הבא וכו׳

המשך שני המאמרים אלו נ״ל, כי הוא אשר ידענו, כי האדם בעוה״ז נקרא ׳הולך׳ ובעוה״ב נקרא ׳עומד׳, ע״כ כאשר נפטר מן המת, שלא יוכל עוד לעלות ממעלתו באשר הוא, ע״כ הנפטר ממת יאמר לו ׳לך **בשלום**׳, במדרגה אשר אתה בה כעת. אבל הנפטר מן החי, אשר הוא נקרא ׳הולך׳ ויכול הוא עוד לעלות ממדרגתו באשר הוא, ע״כ יאמר לו ׳לך **לשלום**׳. וע״ז מביא הגמרא ההמשך, אבל ת״ח אין להם מנוחה אפילו לעוה״ב וכו׳, כי אין שמחה כהתרת הספקות, ולא די שעולים בעוה״ז ונקראים ׳הולכים׳, אלא אפילו בעוה״ב המה ׳עולים׳ ג״כ ממדרגה למדרגה עד כי יראו אלהים בציון של מעלה, ושמה יתורץ להם כל הספקות שהיה להם בעוה״ז, ומתענגים על נועם ה׳, ואין לך תענוג יותר מזה. הרחמן יאיר עינינו במאור תורתו בעוה״ז, ואז נזכה להיות מן העולים לעוה״ב, עד כי נראה אלהים בציון של מעלה, אמן.

(אורח ישרים)

הנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום וכו׳

ואין להקשות, היאך דוד אמר לאבשלום ׳לך בשלום׳. מפני דדוד אמר דבר על דרך ׳נבא ולא ידע מה ניבא׳, ואמר שנתלה אבשלום, אז ידענו זה.

(שדה יצחק)

הנפטר מן החי לא יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום וכו׳

וזה שאמר שמי שהולך מבית המדרש לבית הכנסת, כלומר שאם עסק התורה רוח מבינתו ייעצנו, אחוז גם בעמוד העבודה, וכשעמד בתפילה ונמשך לבו חוזר לאיתנו, לישב בתוך ד׳ אמות של הלכה, בודאי יזכה לקבלת פני שכינה. וזהו שאמר רב חייא בר אשי שצדיקים אין להם מנוחה, אפילו בעסק שמביאם לחיי עולם הבא, לא ינוחו ולא תעלה בהם דעת זחה הדומה עצמה בטוחה, כי גם בעסק זה אין להם מנוחה, וזה כובדם ותעצומות עוזם לעלות מעלה מעלה בקודש.

וידיעת הפכים אחד, כי את זה ראינו באבשלום, מה גרם לו שיצא למרוד במלכו ואביו ולצאת לתרבות רעה, הלא מקרא מלא באדוניה (מלכים א׳ א ו) ׳ולא עצבו אביו מימיו לאמור מדוע ככה עשית וגו׳ ואותי ילדה אחרי אבשלום׳, פירש״י שגדלתו כאותו תרבות של אבשלום. נמצא מה שלא הכלימו אביו מימיו, גרמה לו שדמה בנפשו זך וחף אני מפשע, וכל מום לא נמצא בי, ועי״כ התנשא ופשט יד לגזול כתר מראש אביו, נמצא מה שאמר לו אביו ׳לך **בשלום**׳, גרמה לו שירד לבור שחת. כי האומר לחבירו ׳לך **לשלום**׳, המובן כי עוד לא הגעת לשלמות הנצרך, היא המפארת את היהודי, כי עוד רב הדרך עד שתגיע אל תכלית זה, והשומע ישמע ויתן אל לבו להתאמץ ולגבור חילים לבא אל מטרת האמת. וע״כ יתרו שאמר למשה גם אחרי שראה מראות אלקים בחורב לא תזוח דעתך עליך, רק ׳לך **לשלום**׳, כי השלמות עוד היא ממך והלאה ואליה תכונן עפעפיך להשיגה, ע״כ הצליח. ודוד שאמר כל ימיו לאבשלום ׳לך בשלום׳, הביאהו לאבדון. ע״כ אנו נשים נגד פנינו קול הקורא ׳לך **לשלום**׳, ואז נצליח ונשכיל ונזכה לראות פני שכינה. והנפטר מן המת צריך לומר ׳לך **בשלום**׳, כי ׳במתים חפשי׳ (תהלים פח ו), ואם לא בא לשלמות בעוד בחיים חייתו, שוא תקותו להשיגה מאחרי דרך מבא שמשו, רק כי את הדבר אשר הביא בידו הוא תסמכהו ותחזיק בידו.

(ישמח לב)

כל היוצא מבית הכנסת וכו׳ יראה אל אלהים בציון וכו׳ תלמידי חכמים אין להם מנוחה אפילו לעולם הבא וכו׳

נ״ב ר״ל זוכה שיבנה בית המקדש בימיו ובימינו ועולה לרגל ושם נראה אל אלהים בציון.

תלמידי חכמים אין להם מנוחה וכו'. נ"ל הכוונה היא שתלמידי חכמים אפי' לאחר מיתתן נקראים 'חיים', ואינן פטורין מן התורה כשאר מתים שנאמר (תהלים פח ו) 'במתים חפשי'. וזהו אומרו 'אין להם מנוחה', דאפילו לעולם הבא ששם 'יראה אל אלהים בציון' של מעלה כדפירש הר"ן ז"ל, שם 'ילכו מחיל אל חיל' דהיינו מישיבה לישיבה.

(שדה יצחק)

כל היוצא מבית הכנסת לבית המדרש ומבית המדרש לבית הכנסת זוכה ומקבל פני שכינה וכו'

הכוונה כי ההולך מבית הכנסת ללמוד לבית המדרש והיה יכול ללמוד בבית הכנסת אשר ברית כרותה כל היגע בתורה בבה"כ לא במהרה הוא שוכח (ירושלמי ברכות פ"ה ה"א) נמצא מפסיד עצמו. ועל הרוב העושה כן עושהו משום קיבוץ התלמידים שא"א לקבצם בבה"כ נמצא מפסיד לעצמו כדי להטיב לאחריני, וכן ההולך מבהמ"ד לבה"כ והלא אין תפלתו נשמעת אלא במקום רנה ביני עמודי דגרסא (ברכות ח.), ואפ"ה הולך לבה"כ להתפלל, והיינו נמי משום הטבת אחריני כמבואר בשו"ע בשם הרא"ש מפני עמי הארץ שלא יבואו לבטל הבהכ"נ. נמצא זה דרכו לנהוג סלסול בעצמו בעבור הטבת אחרים זוכה ורואה ה' בציון, שגם הוא ית"ש עושה חוץ לכבודו לעזוב השמים ושמי השמים אשר לא יכלכלוהו ושוכן בבית הזה להטיב לעמו ונחלתו. והנה זאת ההשגחה הנפלאה ששוכן בתחתונים ממש נקרא בחינת ב' עינים 'עיני ה' אל יריאיו'. ויש נמי השגחה רק בעין אחת 'עין ה' אל יריאיו', עיין ילקוט שיר השירים בפסוק 'דומה דודי לצבי'. ויש הסתר בכפל ר"ל 'הסתר אסתיר' והוא ההיפך מהשגחה הכפולה בשתי עינים. והנה זה הנוהג טובת עין מבהמ"ד לבה"כ וכן בהיפוך, הוא נמי משגיח על עדתו לטוב בשני עינים, לכן 'יֵרָאֶה אל אלהים בציון', ודרשינן מהנקודות (חגיגה ב.) 'כדרך שבא לראות כך בא ליראות' בשני עינים, והכוונה כנ"ל, כמו שהקב"ה בא בשני עינים כביכול, היינו בהשגחה לטובה כפולה ומכופלת, ככה יבואו עם ה' אלו ולא צרי העין ח"ו.

(חתם סופר, לחנוך ס"ת)

תלמידי חכמים אין להם מנוחה אפילו לעולם הבא וכו'

ואמרם תשמע בישן תשמע בחדש, לרמוז שזאת השמיעה צריכה באין הפסק, כי הייחוד וההשמע למעלה אין לו הפסק ואין לו סוף, וצריך העובד השלם לחזור תמיד על השמיעה ההיא ולשמוע, והוא אמרם אם תשמע בישן ואם עשית כן תשמע בחדש, תחדש ההשמע והחבור למעלה, ולזה התורה והמצות שהם הדרך והתקון הגדול אל הייחוד אין להם הפסק לעולם, ואין לפרוש מהם אפילו רגע להורות על דוגמתם למעלה, ולזה נאמר (יהושע א ח) 'והגית בו יומם ולילה', כי מעין הייחוד נובע תמיד ובא ואינו פוסק, ולהעיר על כל זה אמרו בסוף ברכות ובסוף מועד קטן, תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, שנאמר 'ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלהים בציון', ופירוש 'מנוחה', הפסק ובטול, כמו 'ויבאו נערי דוד וידברו אל נבל וגו' בשם דוד וינוחו' (שמואל א' כה ט), ותרגם יונתן 'ופסקו', והענין, כי לפי שתלמידי חכמים האמיתיים עוסקים בתורה שהוא בנין העולם, ולזה נקראים בנאים כדאיתא פרק אלו קשרים, ובעסק ההוא מתמידים הייחוד העליון, להורות כי אין לו הפסק, ולזה אין להם מנוחה והפסק ובטול מן התורה, הגורם הגדול אל הייחוד, לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, וכענין שאמרו על יהודה בסוטה פרק קמא (ז:) ובקמא סוף פרק החובל (ב"ק צב.), לא הוה ידע משקל ומטרח בהדי רבנן, אמר ידיו רב לו.

(עבודת הקודש, ח"ג פרק לז)

אהח18/06/2018